EBU'S-SU'ÛD TEFSİRİ

İRŞÂDÜ'L- AKLİ'S-SELÎM İLÂ MEZÂYÂ EL-KUR'ÂNİ'L-KERÎM

Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî

Hanefî (ö. 982/1574)

Mukaddime:

Resulü Hazreti Muhammed'i (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)

hidâyet ve hak din (ed-dinü'l-hak) ile gönderen;

ilâhî emir ve nehiylerle ilgili hükümleri muhtevi mukaddes usullerin (şer'-i şerif) adet ve rükünlerinden (şeâir) büyük küçük her şeyi Resûl'üne bildiren;

mü'minleri el-A'zîz (her şeye gaalib ve üstün) ve el-Hamîd (her türlü övgüye lâyık) Allah'ın sırat-ı müstakimine ileten;

daha önceki semavî kitapları onaylayan (musaddık);

her işin doğrusunu söyleyen (nâtık);

hiçbir şeye ihtiyacı olmayın bilakis kâinattaki, her şeyin kendisine ihtiyaç duyduğu (es-Samed) hak ma'buda (ma'bud-i bi'l-halik) ibâdeti emreden;

bütünüyle ahenkli ve âyetleri birbiriyle müteşabih, tekrar tekrar bıkılmadan okunan (mesânî) ve okunduğunda haşyetiyle tüyleri ürperten (Zümer 39/23);

mehabetiyle (heybet, celâl ve azamet) sanki dağları sarsan, demir kütleleri ve sert kayaları eriten (Ra'd 13/31);

çözümü her güç meseleyi kolaylaştıran;

Arapların atası Kahtan'dan bu yana gelmiş geçmiş bütün söz ustalarını susturan;

şiir ve edebiyat sihirbazlarını şaşkınlık içinde bırakan;

bir araya gelip toplansalar ve aralarında yardımlaşsalar bile benzerini veya eşdeğerini meydana getirmek hususunda bütün insanları ve cinleri âciz bırakan (Bakara 2/23-2.4);

beyyi'nelerin en aşikârı ve hüccetlerin en parlağı Kur'ân-ı Kerîm'i, akıl sahipleri (ülü'l-elbab) üzerinde düşünüp ibret alsınlar (tedebbür ve tezekkür etsinler) diye eğrisi-büğrüsü olmayan (gayra zîi'vec/Zümer 39/28) bir Arapça ile Resulü'ne indiren Allah ne yücedir!

Yüce Rabbimiz uzunca bir fetret devrinden (Peygambersiz geçen bir zaman diliminden) sonra Hazret-i Muhammed'e Kur'ân'ı indirdi O da insanlar apaçık bir dalâlet (sapıklık) içindeyken onlara Kur'ân ile hak yolu gösterdi.

Böylece bâtılın karanlığı sıyrılıp açıldı ve Halik'ın nuru ufukta yükseldi Şimdi kim Kur'ân'ın çağrısına uyarsa o kurtuluşa erer; kim ona karşı direnir, heva ve heveslerini ilâh edinirse o felâket çukurunun kenarındadır ve

sonuçta da oraya yuvarlanır. Şurası da bir gerçektir ki Allah'ın nurundan nasibi olmayan kimsenin akıbeti karanlıktır.

Yüce Allah Resulü Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) onun Ehl-i Beyt'ine itaatkâr ve faziletli Ashab'ına, hayırda onların izinden gidenlere salât, selâm ve rahmet eylesin; onların şânlarını yüceltsin; yıldızlar birbirini izledikçe, gece ve gündüz birbiri peşinden gidip geldikçe salât ve rahmetini onların üzerine yağdırsın!

Bütün bunlardan sonra (emma ba'd) hidâyet eden, doğru yolu göstere. (Hâdî) Rabbinin rahmetine muhtaç;

O'nun fakir kulu (el-a'bdü'l-fakır)

Ebussuûd b. Muhammed el-I'mâdî der ki:

Bu kâinat kitabının tek harfi henüz yazılı değilken onun meydana getirilmesindeki asıl sebep, Âdem babamız henüz ortada yok iken, onun hamrunun yuğrulmasındaki derin hikmet;

Mecîd (gerçek şeref, lütuf ve kerem sahibi),

Muîd (her şeyi ilk yaratılıştaki hâline çeviren, öldürdükten, sonra dirilten, hayata iade eden) ve

Bârî (yaratan, şekil ve nizam veren, düzenleyen) Yüce Yaratıcı'nın hakkıyla bilinmek ve

kendisine kulluk (ibadet) edilmek istemesidir (Zâriyat 51/56).

Bu maksada erişmek için de Kur’ân hükümlerini iyice anlamaktan başka yol yoktur.

Gerçi Azîz (her şeye üstün ve gaalib) Allah (celle celâlühü), sonsuz kudretinin delillerini kâinat kitabının sayfalarına yazmış;

vahdaniyetinin bayraklarını maddenin cevher (öz) ve arazlarına (İlinti, vasıf) dikmiş;

cihanın her zerresini, bilginin her damlasını, kudret kaleminin geçtiği her noktayı, örneksiz icat levhasına yazılan her harfi cemalini gösteren bir ayna;

kemal sıfatlarını düşündüren bir vâsıta; şüphe götürmeyen kesin delil ve kendisine yönelenler için sapma imkânı vermeyen düz ve geniş bir yol kılmıştır.

Özetle tabiatın her zerresi Rabbin belgelerini okuyup açıklayan bir hatib gibidir. Bu seslere kulak verip dinleyenler onun insanlara akılları ölçüsünde sırlarını açıkladığını, sorulanları uygunca cevaplandırdığını, hikmetlerinin bazılarını gizlediğini bazılarının da ince işaretlerini verdiğini göreceklerdir.

Fakat söz konusu bütün bu belge ve delilerden yararlanmak;

işaret ve alâmetleri amaca uygun kullanmak;

o beşer üstü ifadelerin mânâlarını, satır aralarında gizlenmiş kaza ve kader sırlarının sembollerini kavramak güç ve kuvvet sahibi Allah'ın (celle celâlühü) tevfiki olmadan yalnız insan aklının üstesinden gelebileceği bir şey değildir.

İşte Rabbin kitabı Kur’ân'ın indirilmesinden murad budur.

Kur’ân öyle bir İlâhî kitaptır ki İslâm'ı ayrıntılarıyla ortaya koyar (tafsil eder); mûteşabihatın müşkillerini açar;

hazeratü'l-kudsün, enbiya ve evliya ruhlarının toplandığı makamların örtülerini aralayarak insanlığın pek gizli sırlarına ulaşmayı sağlar.

En üstün melekeler bu kitapla kazanılır dünya ve âhiret saadetine yine bu kitapla erişilir. Bununla beraber şânı yüce Kur’ân'ın âyetlerinden bazılarının ifâdeleri kapalı (muğlak) olduğundan anlaşılmaları oldukça güçtür.

Zaten onu her yönden mutlak manâsıyla anlamak, semânın sonunu bulmak veya onun burçlarına çıkıp oturmak kadar imkansızdır.

Böyle olması da tabiîdir. Çünkü birbirinden farklı konulara temas eder; nazarî ve amelî bilim ve fenlerin birçok inceliklerini, şer'i hükümlerle bunların delillerini içerir; mülk ve melekût âlemlerinden haberler verir; aynı zamanda birtakım emirler ve yasaklar öngörür, Kur’ân-ı Kerîm, eşsiz ve benzersiz bir üslûpla Levh-ı Mahfûz'dan istinsah edilmiş; çehresi i'caz (herkesi âciz bırakma, az söz ile çok mânâ anlatma) nuru ile peçelenmiş; zamanı gelince açıklanması gerekli gerçekler, o gün için akıllardan gizlenmiş; onun ışığının parlaklığı gözleri kamaştırmıştır.

İşte bunun içindir ki her zaman ve her ülkede kalem erbabının sultanları sayılan büyük bilginler, Kur’ân-ı Kerîm'i tefsire, âyetlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmışlar ve bu alanda pek değerli eserler tasnif ve telif etmişlerdir,

Hazret-i Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) bu yana kendilerine ulaşan rivâyetler doğrultusunda çalışan tahkik ehli ilk tabaka tefsir uleması âyetlerin mânâlarını, kelimelerin kök ve iştikaklarını, kıraat imamlarının okuyuşlarına göre kazandıkları anlam inceliklerini açıklamak ve bunlardan istihraç edilen hükümleri ortaya koymakla yetinmişlerdir.

Daha araştırmacı olan son devir tefsir ulemâsı ise Kur’ân'ın mucizevî vasıflarını ve diğer ilâhî kitaplar karşısındaki üstünlüğünü göstermek amacıyla yukarda zikredilenlerin yanısıra âyetlerin içerdikleri sır ve işaretleri de açığa çıkarmak için büyük çaba harcamışlardır.

Özellikle Zemahşerî'nin el-Keşşâf an Hakaik't-Tenzîl ve Uyun el-Akavil fî Vucûhe't te'vîl" ve Beyzavî'nin "Envâru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl" adlı tefsirleri gerçekten eşsiz ve kendi dönemlerinde bu alanda yazılmış olan eserlerin en üstünleridir.

Bu iki kitabı okuduğum ve okuttuğum geçmişteki yıllarda sürekli içimde duyduğum bir arzu vardı: Bunların yararlı görüş ve düşüncelerini inciler gibi dizeyim; diğer kitaplarda gördüğüm paha biçilmez hakikat ve incelikleri, ilâhî inayet ve sübhanî hidâyetin bir lütfu olarak kalbime doğan ilgi çekici bir takım bilgileri de bunlara ilâve edeyim.

Böylece Kur’ân hazinesinde saklı hakikat ve rumuzları nefisleri tatmin edecek, gözleri aydınlatacak ve onun şânına yakışacak hoş bir tertip ve üslûp ile te'lif ederek Allah'ın yeryüzündeki halîfesi, İslâmiyetin sancaktarı, nice zâlimlerle firavunlara boyun eğdiren kayzerlerin ve kisraların alınlarını topraklara bulayan, Azîz Allah'ın nusratı ve cesur ordusunun gücüyle doğu ve batı ülkelerinin fâtihi, şehinşâh-ı cihan, fahametlû (ulu, kadri ve şânı yüce) Hakan, Sultan Süleyman Han'ın bayındır hazinesine armağan edeyim. O gayret ve himmeti büyük padişah, aydınlık bir azimle doğuya yöneldi de doğunun en uzak ülkesine kadar gitti; sonra batıya yöneldi de güneşin battığı yere hattâ daha aşağısına vardı. (Kehf 18/83-84)'.

Böylece doğu-batı ufuklarıyla, kuzey-güney kutupları arasında kalan ülkeler onun hâkimiyeti altına girdi ve onun adaletli bayrağının gölgesine sığındı. Eski dünyanın dört bir yanında kurulu minberler onun adının okunmasıyla şereflendi. O öyle bir hakandır ki devleti dünyayı kapladı, gemileri Bahr-ı Muhît'lerde yüzdü.

Sultan Süleyman, kendisi gibi pek çok ülkenin sahip ve mâliki; âlemler üzerinde Allah'ın (celle celâlühü) (mecazî anlamda) gölgesi; Arab'ın, Acem'in ve Rûm'un sultanı; doğuların ve batıların hakanı; ilâhî kudretin teyid ettiği muktedir önder; sübhanî izzetin azîz kıldığı halîfe; "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn" (ta'zime lâyık iki haremin, Mekke ile Medine'nin hizmetkârı); memlekette mer'î kanunların vâzıı; Osmanlı padişahlarının onuncusu, fetihleri kitaplar dolduran, ünlü kahraman, mansur ve muzaffer Yavuz Sultan Selim Han oğludur.

Sultan Selim Han da saâdetlû (mutluluk bahşeden) Sultan Bayezîd Han oğludur. Onun saltanatının silsilesi müteselsilen zamanın silsilesinin sonuna kadar zeval bulmasın ve eslâf-ı izamının ruhları Rıdvan cennetlerinde mütenezzih olsun!

Fakat aczim, azmime engel oldu. Niyetlendiğim işin azameti karşında tereddüt içinde kaldım. Dağların etekleri ile dorukları ne kadar mesafeli! Ülker yıldızı ile yeryüzü arası ne kadar uzak! Anka kuşunu avlamak ne kadar zor! Gökteki burçlardan "İkizler"i tutup bağlamak ne kadar imkânsız!

İşlerim daha da çoğaldı. Aradan akıp geçen zaman şartları değiştirdi. Kadılık ve kazaskerlik görevleri nedeniyle omuzlarıma ağır işler yüklendi.

Savaş ve seferlerde pek çok yer dolaşmak zorunda kaldım. Ama hep bir fırsat çıkmasını beklemekteydim Güya sükûnet içinde, kalb huzuru ve gönül rahatlığı ile geçmişi telâfi edecek ve gayeme ulaşacaktım.

Ne yazık ki şartlar daha da ağırlaştı; öncekilerden daha meşalikatli işlere düştüm, insanların müşkillerini çözümlemek ve aralarında tahaddüs eden da'vaları karara bağlamak üzere Şeyh-ül İslâmlık makamına getirildim.

Yağmurdan kaçarken sellere tutuldum. Zeyd ile Amr'ın maceraları benim de başıma geldi. Artık hâlimi şâirin şu mısralarıyla anlatmaya başladım:

"Bir zamanlar başımdaki olaylardan sana dert yanıyordum, sağlıklı günlerimi hasta sanıyordum.

Sonra asıl kaçındığım olaylar başıma gelince geçmiş günlerimin kıymetini o zaman anladım. "

Nihayet yazmaya başladım.

En sonunda sakin bir kafa bulma ümidim tamamen kayboldu. Baktım ki fırsat hızla kaçmakta, eldeki imkânlar yok olmakta, ihtiyarlık bastırmakta, gücüm zayıflamakta, ecel yaklaşmakta, hayât güneşi batmaya yüz tutmaktadır. O zaman işlerin çokluğuna bakmaksızın öteden beri niyet ve arzu ettiğim tefsir yazmağa ve Yüce Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu ve tevfikiyle tamamlandığında onu "İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezaye'l-Kitabı'l-Kerîm / Akl-ı Selim'in, bir ışık Kaynağı Olan Kur’ân-ı Kerîm'e İrşadı" olarak isimlendirmeye karar vardım.

Celâl ve azamet sahibi, mülk ve melekût âlemlerinin tek yaratıcısı Rabbimden beni, niyet ve arzumu gerçekleştirmeye muvaffak kılmasını; yanlış ve yanılgıya düşmekten korumasını; bu eseri en güzel şekilde tamamlamak için bana yol göstermesini; kıyamet gününde yararlanacağım en hayırlı hizmet saymasını niyaz ederim.

Ey yalvarıp yakarmak için yüzlerimizi koruyucu kapısına zilletle çevirdiğimiz yüce Mevlâ! Ey dilek sahiplerinin yüce katına el açtığı Rabbimiz! Tevfik nurlarını üzerimize yağdır; bizi hakikatlerin ince sırlarına vâkıf eyle; hidâyet yolunda ayaklarımızı sabit kıl; bizi buyruğuna ve rızana uygun olarak konuştur.

Bizleri bir an, bir saniye bile kendi nefsimize bırakma; hayır neredeyse başımızı oraya döndür. İşte boynumuz bükük, başımız yerde, yalvararak sana geldik, feyiz dağıtan kapını çalıyoruz. Her işte sığınılacak yalnız Sensin, senden başka Rabbimiz yoktur, Senin hayrından başka hayır da yoktur. Bütün işlerin anahtarları yalnız Senin elindedir. Yaratmak da Senin, buyurmak da Senindir. Kıyamet günü dirilişten sonra dönüş yine yalnız Sanadır.

FATİHA SÛRESİ

Mekke'de inmiştir ve yedi âyettir.

Fatiha lügatte, kitap veya kumaş gibi açılabilen şeylerin evveli, ilk açılar yeri demektir. Bu gibi şeylerin evveline "fatiha" denmesi, bunların tamamının açılmasına (fethine) vâsıta olmasındandır. Tedricen söylenen sözler okunan satırlar, sayılan yapraklar gibi. Bu şekilde (yavaş yavaş, derece derece, kısım kısım, parça parça) gerçekleşen bir şeyin evveline fâtiha denir.

Başka bir görüşe göre fatiha açmak anlamında mastardır. Buna göre, söz konusu şeylerin evveline fatiha denmesi, fiilin yüklendiği şeyin masterın ismiyle anılması demektir ki mânâyı kuvvetlendirmek maksadına matuftur Fatiha açmaya yarayan bir vâsıta değil, açmanın tâ kendisidir. Çünkü açma eylemi, o şeylerin evveli için doğrudan, âhiri veya sonrası için bilvasıta olur, Ancak bu, açışın önde olanlar için doğrudan, sonda olanlar için ikinci defa gerçekleşiyor anlamına gelmez. Başka bir deyişle Fatiha sûresi, kendisinden sonra gelen Bakara (2) sûresini doğrudan, daha sonra gelen sûreleri vasıtalı olarak ikinci bir defa açıyor demek değildir. Aksine açılış bütünüyle gerçek leşmiş oluyor demektir. Fatiha kelimesinin karşıtı olan hatime için de aynı şey söz konusudur. Çünkü bir şeyin hatmi, onun sonuna varılması demektir. Bu da ancak o şeyin bütün parçalarından ilgisinin kesilmesiyle olur. Şu hâlde maksat şudur: Açma fiili, bir şeyin evveli ve baş kısmı ile doğrudan ilgilidir. Fakat fiil, o şeyin evveli vasıtasıyla tamamı için geçerlidir. Çünkü bir şeyin evveli, bütünün bir parçasıdır. Hatime de bundan farklı değildir. Sona erdirme, hatmetme fiili o şeyin son parçası için doğrudan gerçekleştiği hâlde bütünü için sırasına uygun olarak en son parçası vasıtasıyla gerçekleşir.

İlâhî kitap dendiği zaman da usûl âlimlerinin kullandığı ıstılahta, kitap ile bölümleri arasında ortak olan miktar değil, fakat müşahhas bütünlük anlaşılır.

Peygamberliğin ilk yıllarında, Kur’ân-ı Kerîm daha nazil olmakta iken Fatiha sûresinin, bu isimle şöhret bulmasının bir sakıncası olduğu da söylenemez. Çünkü bu isimlendirme, ya Allah tarafından, ya da Allah'ın izniyle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından yapılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm bütünüyle Allah'ın (celle celâlühü) ezelî ilminde mevcut veya Levh-ı Mahfûz'da yazılı bulunmaktaydı. İşte bu durum, sûrenin Fatiha (Kur’ân'ın tamamının baş kısmı) olarak vasıflandırılması için yeterli bir sebeptir. Yahut da sebep, Kur’ân-ı Kerîm'in önceden bütünüyle dünya semâsına indirilmiş ve Cebrâîl (aleyhisselâm) tarafından kâtip meleklere, o âleme has bir keyfiyetle yazdırılmış, sonra da yirmi üç yılda peyder pey Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmiş olmasıdır. Yaygın olan görüş de budur. İşte Fatiha sûresinin bu isimle isimlendirilmesinin mesnedi, mevcut durumdaki tertipe göre en başta bulunmasıdır. Yoksa kimilerinin dediği gibi namazdaki kıraatte, öğretimde veya vahyin inişinde böyle olduğu için değildir. Namazdaki kıraatte Fâtiha'nın en başta olmadığı açık bir gerçektir. Öğretim ve nüzuldeki tertibin de Kur’ân'ın mevcut tertibine, uygun olmadığı herkesçe bilinmektedir.

2- Kur’ân'ın Anası (Ümmü'l-Kur’ân)

Fatiha sûresinin diğer bir ismi de "Ümmü'l-Kur’ân / Kur’ân'ın Anası" dır O, Kur’ân'ın kökü ve kaynağı gibidir. Çünkü Fatiha, Kur’ân'ın başlangıcıdır. Bu mübarek sûrede her şeyden önce âlemlerin Rabbi Allah "Teala "ya hamdedilir. Bunun anlamı O'nu övmek, medh ü sena etmektir. Sonra emir ve yasaklarına uymak suretiyle yalnız O'na kulluk edilebileceği belirtilir. İstiane edilecek, yardımı talep edilecek başka bir mâbud olmadığı ifadesi de bu arada yer alır. Nihayet kulların son derece önemli bir dileği dile getirilir. Bu hidâyete mazhar olmak veya dosdoğru bir yola iletilmektir. Bunun anlamı da sapıtmış ve Allah'ın gazabına uğramış bedbahtlardan değil maddî, manevî nimetlendirilmiş ve mutluluğa ermiş kimselerden olmaktır. İste Fatiha (1) sûresi bu zengin mânâ demetini emsalsiz bir bütünlük içinde onaya koyduğu için "Kur’ân'ın Anası" adını almıştır.

3- Kitab'ın Anası (Ümmül-Kitab)

İlahi kelâm söz konusu olduğunda "Kur'ân"dan kastedilen mânâ ne ise, "el-Kitab"tan kastedilen mânâ da odur. Nitekim Fatiha (1) sûresinin bir adı da "Ümmü'l-Kitab / Kitabın Anası"dır. Bu isının verilmesindeki sebep de yukarıda anlatılanlardan başkası değildir. "Ümmü'l-Kitab", aynı zamanda'Levh-ı Mahfûz'un da ismidir. Çünkü Levh-ı Mahfuz, bütün kâinatın kaynağı olup her şey onda yazılıdır.

'Ümmü'l-Kitab" aynı zamanda, Kur'ân-ı Kerîm'ın "Muhkem" başka bir deyişle mânâları açık ve kesin, her türlü şüphe ve ihtimalden uzak olarak bili nen ayetlerinin adıdır. Bunlar "Müteşâbih", yani mânâları açık ve kesin olmayan veya birden fazla mânâya gelen fakat bunlardan hangisinin kastolunduğu bilinemeyen âyetlerin açıklanmasına mesned teşkil eder (Âl-i İmran.3/7).

İmam Muhammed b. İsmail el-Buhârî, "Câmiu's-Sahih" adlı eserinde, Fatiha (1) sûresine "Ümmü'l-Kitab" denmesinin sebebi olarak namazda önce bu sûrenin okunmasını göstermekteyse de yukarıda belirtildiği gibi bunun anılan isimle hiçbir ilgisi yoktur.

4- Hazine Sûresi (Sûretü'l-Kenz)

Fatiha sûresinin bir adi da "Sûretü'l-Kenz / Hazine Sûresi"dır. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) meâlen şöyle buyurmuştur:

"Fatiha sûresi, Arş'ın altında bulunan bir hazineden indirilmiştir (İnneha ünzilet min kerizin tahte'l-arş)."

Fatiha sûresinin "Sûretü'l-Kenz" olarak simlendirilmesinin sebeplen "Ümmü'l Kur'ân" isminin verilmesinin yukarda beyan edilen gerekçeleriyle aynıdır, Yine aynı sebeplerden dolayı bu sûre "Esas / Temel", "Kâfiye / Yeterli" ve "Vâfiye / Tam" isimleriyle de anılır,

5- Hamd, Şükür, Duâ, Salât, Şifa sûresi

İçerdiği kavramlar itibariyle ona, "Hamd", "Şükür", "Duâ" ve "Dilemeyi Öğreten sûre (sûretü't-ta'lîmü'l-mes'ele)" de denir. "Namaz Sûresi (Sûretü's-Salât)" de onun isimlerinden biridir. Çünkü namazlarda Fatiha okumak vâciptir, Resûlüllah namazın her rek'atine Fatiha okuyarak başlamıştır. Yine ona "Şifa Sûresi", "Şifa Veren (Şâfıye) Sûre" de denir. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) meâlen "Fatiha sûresi, her derde şifadır (Hiye şifâün min külli dâin)" buyurmuştur.

6- Yedili Mükerrer (Seb'u'l-Mesânî)

Nihayet bu sûrenin bir adı da "Seb'u'l-Mesânî / Yedili Mükerrer"dır. Çünkü Fatiha sûresi yedi âyet olup namazların her rek'atinde okunur. Yahut da bu sûre mükerrer olarak inmiştir. Nitekim rivâyet olunmaktadır ki, bu sûre bir kere Mekke'de namaz farz kılındığı zaman, bir kere de Medine'de kıble değişikliği vuku bulduğu zaman nazil olmuştur. Ancak en sağlıklı (essah olan) kavle göre, Mekke'de inmiştir. Çünkü Hicr (15) sûresinin;

Hazret-i Âişe (radıyallahü anha), Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) ve Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) de bu konuda "Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) namazda kıraate el-Hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn ile başlardı / Kâne Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yeftetıhu'l-kıraate bi (el-Hamdü lillâhi rabbil âlemîn)" diyorlar. İbn-i Mâce: Cilt: 3. Sayfa, 20-21 Hadîs No: 812. 813. 814.

" Andolsun ki (Resûlüm) Biz sana, Seb'an mine'l-Mesanî'yı verdik" mealindeki 87. âyeti kesin olarak Mekke'de vahyedilmiştir.

Sûrenin mânâsı

1
"Rahman ve Rahim Allah'ın ismiyle (Bismi'llâhi'r-Rahmâni'rahîm)"

Fatiha sûresi "Besmele" ile başlamaktadır.

Besmele hakkında tefsir ulemâsının görüşleri (kavil):

Kur’ân-ı Kerîm sûrelerinin başında bulunan Besmele hakkında islâm ulemâsı, görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Şimdi bu görüşleri belirtmeye çalışalım:

1- Ashab'tan Abdullah b. Mesûd (radıyallahü anh) ile imam Malik'e göre sûrelerin başlarında bulunan Besmelelerden hiçbiri Kur’ân'dan değildir. Medine, Basra ve Şam'ın kıraat ilminde ün yapmış âlimleri (kurrâları) ile fıkıhçıları da bu görüştedir.

2- Hanefî Mezhebine göre sûrelerin başında yer alan Besmele, o sûreden bir âyet olmamakla beraber Kur’ân'dan sayılır ve Kur’ân'ın bütününden başlı başına, müstakil bir âyettir (Neml, 27/30). Aynı zamanda teberrük (hayır vesilesi) ve sûreler arasında fasıla (ayırma aracı) olarak indirilmiştir.

3- İbn Abbâs (radıyallahü anh) (Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib ö. 68/687-688) ve İbn-i Ömer'e (radıyallahü anh) göre Besmele, başında bulunduğu her sûrenin ilk âyetidir.

İbnü'l-Cevzî Abdurrahman'da "Zâdül-Measir" adlı eserinde:

İbn-i Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre Besmele, Kur’ân'ın her süresiyle beraber indirilmiştir." der.

Tabiî âlimlerinden Said b. Cübeyr, Zührî, Atâ ve (Horasan müctehidi) Abdullah b. Mübarek'in görüşleri de böyledir. Mekke ile Kûfe'nin kıraat ve fıkıh üstatları da bu görüşü paylaşmışlardır. İmam Şafiî'nin son görüşü budur. Bu mezhebe göre, kıraatin cehri olduğu namazlarda Besmelenin sesli okunması bu sebeptendir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi kendi asrında Hanefî Mezhebinin önder âlimlerinden Ahmed b. Ali el-Cessas'ın "Besmele'nin başında, bulunduğu her sûreden tam bir âyet olduğu görüşünü Şafiî'den önce kimse ileri sürmemiştir." şeklindeki iddiasının yerinde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

4- Besmele, yalnız Fâtiha'dan bir âyettir. Sûrelerin başlarında bulunan Besmeleler ise o sûreye Besmele ile başlayıp, ondaki bereket ve fazilete ermek içindir.

Bu görüş sûrelerin başlarında yer alan Besmelenin o sûrelerden bir parça veya o sûrenin tam bir âyeti olup olmadığına açıklık getirmemiştir. Muhammed Kurtubî'nin belirttiğine göre İmam Şafiî'nin iki görüsünden biri budur. Ahmed Hattabî el-Büstî'nin naklettiğine göre de İbn Abbâs (radıyallahü anh) ile Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) de bu görüşü paylaşmışlardır.

5- Besmele, Fatiha sûresinden tam bir âyettir ve diğer sûrelerde de bir âyetin bir parçasıdır.

6- Besmele, Fatiha sûresinin bir âyetinin bir parçasıdır; diğer sûrelerde ise tam bir âyettir.

7- Besmele, bütün sûrelerde kendisinden sonra gelen âyetin bir parçasıdır.

8- Besmele, sûrelerin bir parçası olmaksızın, başında bulunduğu sûrelei sayısınca Kur’ân âyetleridir. Bu görüş, ilgili kitaplarda hiç kimseye nisbet edilmeyip sahibi meçhuldür.

9- Son dönemde yetişen âlimlerin zikredip de sahibini belirtmedikleri bir görüş daha vardır:

"Besmele, Fatiha sûresinden tam bir âyettir; diğer sûrelerdeki Besmeleler ise Kur’ân'dan değildir."

Eğer Besmele'nin, Fâtiha'dan tam bir âyet sayılması ciheti olmasa bu görüş, İmam Şafiî'nin terditli ifadesinin iki şıkkından biri kabul edilebilir. Çünkü İmam Şafiî'nin, Besmele'nin Fâtiha'dan bir âyetin bir kısmı olduğunu söyledlği nakledilmektedir. Başka sûrelerdeki Besmele için Şafiî'nin görüşü tereddütlüdür.

Kimine göre bu tereddüt, Besmelenin, Kur’ân'dan olup olmadığına; kimine görede Besmele'nin tam bir âyet olup olmadığına ilişkindir. İmam Gazali’ye göre sahih olan, Şafiî'nin ikinci tereddüdüdür.

İmam Hanbel'den de Besmelenin tam bir âyet olduğu ve Fâtiha'ya dahil bulunduğu konusunda iki rivâyet gelmiştir. İbnü'l-Cevzî, bu rivâyetleri zikretmiştir. Bununla beraber İmam Hanbel'in, Besmele'nin, Kur’ân'dan olmadığı konusunda İmam Malik ve diğerleri ile aynı görüşte olduğu da nakledilmiştir.

Besmele konusunda en fazla şöhret bulmuş olan ilk üç görüştür. Besmele'nin, bütün Mushaflarda ittifakla yazılmış ve Mushafların iki kapağı arasında bulunan bütün yazıların, Allah'ın kelâmı olduğuna icmâen hükmedilmiş olması, anılan üç görüşten birincisini (Besmele'nin Kur’ân'dan hiç sayılmadığı görüşünü) reddetmekte ve ikinci ile üçüncü görüşlerin müşterek noktasını isbat etmektedir. Ancak bu iki görüşten birini de öne çıkarmamaktadır. Çünkü Besmele'nin Kur’ân'dan sayılması, onun her sûreden bir parça olmasını gerektirmediği gibi, onun sûrelerden bağımsız Kur’ân'dan bir âyet olmasını da gerektirmez.

İbn Abbâs'ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği.

"Besmele'yi terk eden, Allah'ın Kitabından (sûreler sayısınca) 114 âyeti terk etmiş sayılır";

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği:

"Fatiha, yedi âyettir; birincisi Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm'dir"; ve Ummû Seleme validemizin rivâyet ettiği:

'Peygamberimizin Fatiha sûresini okuduğu, Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm ile el-Hamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn'i bir âyet saydığı" hadîsleri ikinci görüşü (Besmele'nin kendi başına müstakil bir âyet olduğu görüşünü) reddediyorsa da, bunlardan hiçbiri, üçüncü görüşü (Besmelenin başında bulunduğu her sûreden tam bir âyet olduğu görüşünü) isbat için kesin delil olamaz. Çünkü birinci hadîs ancak, Besmele'nin, başında bulunduğu sûreler

Sayısınca Allah'ın Kitabı'ndan bir âyet olduğunu belirtmekteyse, bu sûreden tam bir âyet olması demek değildir. Oysa isbatı istenen budur ancak denilebilir ki Besmeleyi başında bulunduğu sûreler sayısınca edip o sûrelerden bir parça olmadığını zaten söyleyen kimse yoktur. İkinci hadîste ise, Besmelenin, Fatiha dışındaki sûrelerde ne olduğuna ilişkin açıklık mevcut değildir. Üçüncü hadîs ise, birinci hadîsin aksini ifade et mekte, ancak o da ikinci hadîs gibi, Besmelenin diğer sûrelerdeki durumuna hiç değinmemektedir.

Besmele'nin mânâsı, Cenâb-ı Allah'ın isminden yardım dilemek, yahut : hayır ve bereket vesilesi olması için onunla ilgi kurmaktır. Yani "Allah'ın ismiyle okurum veya Allah'ın ismiyle Kur’ân okurum." demektir.

Besmelede Allah ism-i celâlinin başta, "okurum" fiilinin sonda olması, O'nun ısınına ta'zîm (ululamak) ve istiâneyi (yardım dileme) O'na tahsis etmek içindir. Tıpkı "Yalnız Sana ibâdet (kulluk) ederiz." mealindeki cüm lede fiilin, tahsis için tümleçten sonra zikredilmesi gibi.

2
"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."

Genel olarak "hamd"in mânâsı:

Hamd birini güzel bir vasıfla övmektir. Bu güzel vasıf ihtiyarî olabileceği gibi tabiî de olabilir. Hamdin konusu, olan vasıf, varlığını övenin arzu ve iradesinden alıyorsa o vasıf ihtiyarîdir. Hamdın konusu vasıf övülende bizatihi bulunmakta ise o vasıf tabiîdir. Hamd bu tanımı ile medihten ayrılmaktadır. Çünkü medih, ihtiyarîlik kaydı söz konusu olmaksızın belli bir vasfa yapılan, övgüdür. Bir şeyin tabiatında bulunan bir iyilik ve güzellik her zamir: medhedilebilir. Meselâ güzel bir inci ve güzel bir kadın methedilebilir; fakat bu güzelliklerinden dolayı onlara hamd edilmez. Ayrıca medih, nimet veya ihsandan önce ve sonra da yapılabilir.

Bu itibarla hamd ile medih eşanlamlı (müteradif) değildir. Bununla beraber aynı kökten geldikleri için aralarında büyük türev akrabalığı (iştikak-ı kebîr) vardır. Yani bu iki kelime tertipteki sıra değişik olsa bile aynı harflerle yazılmakta fakat aralarında mânâ itibariyle tenasüb bulunmaktadır.

Hamd, mutlaka bir ihsandan sonra yapılır. Ancak o ihsanın, hamdeden kimseye ulaşmış olması şart değildir. Şükürde ise bu şarttır. Çünkü şukur, bir iyiliğe kavlen veya fiilen ya da kalben ta'zîm ile karşlık vermektir. Bunun karşıtı da nankörlüktür (küfran-ı nimet). Yalnız fiilen veya kalben yapıları şükür, ne medihtir, ne de hamddir. Fakat dil ile yapıldığı zaman hem hamd, hem de medih olur.

Hamd, lûgatta mutlak rıza anlamında da kullanılır. Nitekim İsrâ (17) sûresinin 79. âyetinde:

"Kesindir ki Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a gönderir, yüceltir (A'sâ en yeb'a'seke Rabbüke makamen mahmûda)" buyrulur.

Mahmud, bilindiği gibi hamdın ism-i mefûlüdür. Böylece âyetin anlamı, "Kesindir ki Rabbin seni hamde, övgüye, mutluluk ve rızaya şayan bir makama yüceltir." demek olur. Burada hamd, mutlak rıza anlamında kullanılmıştır. Failin ihtiyarı olmak şöyle dursun faile mahsus bir fiille ilgili bile de ğildir.

Özetlersek; şükür, nimete karşı, nimet sahibinin kemâl vasfını övmek veya kalben düşünmektir. Nitekim, şâir;

"Nimetlere karşı minnettarlığımı size üç yolla ifade ederim; Elimle, dilimle ve örtülere bürünmüş kalbimle" der.

Demek oluyor ki şükür bir nimete karşı veya bir nimet karşılığı izhar olunan bir kadirşinaslık, bir övgüdür. Şükürde nimetin sahibine ulaşmış olması gereklidir. Medihte ise nimet karşılığı olması şartı yoktur. Nimet söz konusu olmadan da medh ü sena edilebilir. Hamdde de nimetin mutlaka hamd sahibine verilmesi gerekmez. Başkasına verilmiş bir nimet için de hamd mümkündür.

Şükrün şubeleri içinde nimeti önemsemek ve duyurmak konusunda etkili olan ve nimetin değerini en iyi takdir ve ifade eden (lisanî şükür ile özdeş olan) hamddir. İşte bundan dolayı Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)

"Hamd, şükrün başıdır; Allah'a hamd etmeyen bir kul, O'na şükretmemiş olur." buyurmuş ve bu suretle hamd, şükrün başı, esası ve kıvamı sayılmıştır.

el-Hamdü lillâhi..."nin mânâsı

"el -hamdü", hareke olarak merfûdur (ötre). Ancak aslı mansubdur (üstün) Nitekim "şükran / teşekkür ederim" ve "aceban / taaccüb ederim" misallerinde olduğu gibi hemen hemen hiç kullanılmayan mastarların durumu budur.

Şu hâlde elhamdü li'llâh demek "Nahmedu'llahe hamden" (Biz Allah'a tam ve kâmil bir hamd ile hamdederiz.) demek gibidir. Çünkü "Biz ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz." (Fatiha 1/5) ifâdesi ile "el Hamdü lillâh" ifadesi arasında uyum sağlanması için hamd cümlesinin aslında böyle (fiil cümlesi) olması gerekir. Zira her iki cümlede de fail aynıdır.

Âlemlerin Rabbi'nin mânâsı

"Rabb", aslında terbiye mânâsında bir mastar olduğu hâlde mânâyı kuvvetlendirmek maksadı ile fail (mürebbi) için kullanılmıştır. Terbiye, bir şeyi yavaş yavaş ve tedricî olarak kemale erdirmektir.

Diğer bir görüşe göre ise Rabb, mastar olmayıp bir sıfattır. Yaygın (meşhur) olan görüş de budur. Kâinatın mâlikine "Rabb" denmiştir; çünkü O, mâlik olduğu şeyleri korur ve terbiye eder. Rabb, kayıtsız olarak yalnız Cenâb-ı Allah için kullanılır.

Başkası için ise ancak kayıtlı/mecaz olarak kullanılır. "Evin rabbi", "hayvanın rabbi" örneklerinde olduğu gibi. Kur’ân-ı Kerîm'deki; "- Biriniz rabbine (efendisine) şarap içirecek." (Yûsuf 12/41), Rabbine (efendine) dön" (Yûsuf 12/50) mealindeki âyetler de bunun örneklerindendir. Buharî ile Müslim, "el-Câmiu's-Sahih" adlı eserlerinde zikrettiklerine göre Peygamberimiz meâlen şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz (kölesine hitap ederken):

"- Rabbini doyur!",

"- Rabbine abdest aldır, rabbine su ver!" demesin! Köle dahi (efendisine hitap ederken):

- "Ey rabbim!" demesin!

- "Ey efendim, ey mevlâm!" desin!5

Ancak bu hadîslerdeki men, nezahat gereği olarak yorumlanmıştır Rabbin çoğulu olan rabler (erbab) kelimesi ise, Yüce Allah için kullanılması mümkün olmadığına göre kayıtsız olarak da, kayıtlı olarak da Allah'tan başkası için kullanılması caizdir. Nitekim Yûsuf (12) sûresinin 39. âyetinde:

"- Ey benim zindan arlıadaşlarım ayrı ayrı (müteferrik) rablar (erbab) mı yoksa bir (Vahid) ve her şeye gaalib ve üstün (Kahhar) Allah mı daha hayırlıdır?" buyrulur.

Âlem, genel olarak başkasının bilmesine vesile olan şey demektir, kaka ıstılahta Allahü teâlâ'nın bilinmesine vesile olan kâinat için kullanılır. Başka bir deyişle âlem, kâinatın türleri ile bütünü arasında müşterek bir mânâ ifade etmektedir. Çünkü âlem kelimesi, "felekler âlemi", "anâsır (unsurlar) âlemi' "bitkiler âlemi", "hayvanlar âlemi" ve diğer örneklerinde olduğu gibi, hem türler; hem de "âlem, bütün parçaları ile, sonradan var edilmiştir" örneğinde olduğu gibi kâinatın bütünü için kullanılır.

Bir görüşe göre de âlem, melekler, insanlar ve cinlerden ibaret olan hak ve ilim sahiplerini kapsar; bunların dışındaki varlıkları kapsaması ise dolaylı yoldandır.

Bir diğer görüşe göre de âlem'den murad yalnız insanlardır. Çünkü küçük âlem (âlem-i suğra) sayılan her insan, büyük âlem (âlem-i kübra), kâ nattaki maddelerin ve renklerin birer benzerini muhtevidir. Nasıl her aleni başlı başına, Yüce Yaradan'ın varlığının, birliğinin ve eşsiz kudretinin delili ise, her insan da başlı başına Yaradan'ın varlığının, birliğinin ve eşsiz kudretinin delilidir. İşte bundan dolayıdır ki insan, hem kendi dışındaki kâinatı, hem de kendi kendini inceleyip ibret almakla emrolunmuştur. Nitekim Kur'ân'da: : "İykan (gerçekten imân ve itaat) edenler için arzda âyetler (deliller, bel geler, ibretler) vardır." (Zâriyât 51/20);

"Kendi nefislerinizde de... O hâlde niçin görmüyorsunuz?" (51/21) buy rulur.

Ancak âlem kelimesi için verilen bu üç görüşten birincisi, daha gerçekçi ve daha açıktır.

Tâbiînden kabul edilen ve Ehl-i Kitâb'ın rivâyetlerini (hikâye) bilmekle ünlü Vehb b. Münebbih'ten naklen söylendiğine göre:

'Yüce Allah'ın on sekiz bin âlemi vardır; dünya bunlardan biridir."

Âlem kelimesinin, kâinattaki varlıkların her biri için kullanılnaması, ancak genel kabul ve ıstılah bakımındandır. Hakikati hâlde kâinattaki her bir varlık için kullanılmasına hiçbir engel yoktur. Zira bir bütün olarak kâinat ve onun parçalarından her bin, türlerinin her ferdi, Allahü teâlâ'nın varlığına, birliğine ve karşı durulmaz kudretine apaçık birer delildir. Çünkü bunların hepsi var olmak için bir ezelî ve ebedî Müessire muhtaçtır. Görülen ve düşünülen önemli önemsiz ve büyükten küçüğe her şey Mecîd (en yüksek şân ve şerefe sahip) Yaradanın varlığına apaçık bir delil ve tevhid âlemine giden geniş bir yoldur.

Yüce Allah'ın ulûhiyyeti, zerrelerine kadar bütün kâinatı kaplamıştır. Bu isbat gerektirmeyecek kadar apaçık bir hakikattir. Çünkü ulvî ve süflî varlıklar olsun; mücerret ve maddî varlıklar olsun; ruh ve cisim olsun; imkân ve vücût dairesindeki her şey, haddi zatında Cenâb-ı Allah'ın gözetiminde bulunmaktadır. Eğer O'nun terbiyesinin (tanzim ve yönetimi) bağları bir an için kesilirse, anılan varlıkların hiçbiri yerinde duramaz, kendisini barındıracak bir yurt bulamaz. Bütün o varlık dediğimiz şeyler mahvolur, yolduğa yuvarlanır. Fakat şânı Yüce Cenâb-ı Akdes, hiçbir varlıktan rahmet bağını kesmez: geçen her zamanda ve akıp giden her anda kendi zâtından, vücûdundan, sıfatlarından ve kemâlâtından kaynaklanan öyle feyiz, bereket, lütuf ve ihsan yağdırır ki,

bunların çeşit ve miktarları ifade kudretimize sığmaz; onlar ancak Alîm (her şeyi hakkıyla bilen) ve Habîr (her şeyden hakkıyla haberdar olan) Allah bilir. İlâhî kanun ve sistemin zorunlu gereği budur.

Çünkü mümkinâttan hiçbir varlığın, başlangıçta ilâhî kudret olmaksızın, Kendi başına var olması düşünülemeyeceği gibi, varlık âlemine çıktıktan sonra varlığını sürdürmesi de düşünülemez... Varlığın bekası da yine onu ilk yaratan Yüce ve Aziz Rabbimiz tarafından sağlanır. Daha başlangıçta, bir varlığım, yolduğun kapıları kendisine tamamen kapatılmadan varlık âlemine çıkması tasavvur edilemez. Keza o varlığın, mucib sebebine bağlı olarak varlık alemine çıktıktan sonra yolduğa giden arızî yollar tamamen kapatılmadan varlık olarak devamı da düşünülemez. Devamlılık vasfı, zorunlu bir vücudun (var olmanın) özelliklerindendır.

Hulâsa; izzet ve celâl sahibi Rabbimiz, her an bütün varlık âlemini her ferdi ile terbiye ve gözetimi altında bulundurmaktadır. Fesübhanallah! Şânın ne kadar yücedir! Gözler, bakışları ile Seni mülâhaza, akıllar fikirleri ile Seni mütalâa etmekten âcizdir. Senin şânın benzersiz, ihsanın sonsuzdur. Bizler. Senin marifetinde hayretteyiz; Senin şükrünün merasimlerini yerine getir mekte kusurluyuz.

Allah'ım, Senden marifetinin yollarına hidâyet ve nimetinin haklarını eda için başarı diliyoruz! Bizler, Seni hakkıyla medhü sena etmekten âciziz. Senden başka ilâh yoktur. Senden mağfiret diliyor ve Sana tevbe ediyoruz.

3
"O, Rahmân'dır, Rahîm'dir."

er-Rahmân ve er-Rahîm, Allah'ın sıfatlarındandır. Eğer bu iki sıfattan maksad, Allahü teâlâ'nın akıl sahibi canlılar âlemine bahşettiği rahmet ya da var olma vasfını kazanmış bütün âlemlere saçtığı nimetler ise o takdirde nazımda, Rahman ve Rahim sıfatlarının Rabb'dan hemen sonra gelmelerinin sebebi açıktır. Yok eğer Rahman ve Rahim sıfatlarından;

"Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır." (A'raf 7/156) âyetinde olduğu gibi, her aşamada bütün varlıklara bahşedilen rahmet kastediliyorsa o takdirde âyetlerdeki mevcut tertip ve sıranın münâsebeti şudur:

Besleyip büyüten, yetiştiren, terbiye eden mânâsına gelen "Rabb" ismi rahmet ifade eden Rahman ve Rahim isimleriyle her zaman, behemehal yan yana olmayı gerektirmez. Şu hâlde Rahman ve Rahim'in, âyetlerin nazmında Rabb kelimesinden hemen sonra gelmesi, Allahü teâlâ'nın, kendisi için hiçbir zaruret olmadığı halde, kâinatta kahrı ile değil lûtfile tasarruf ettiğini ve rahmetinin azabından önde geldiğini ve tasarruflarını en güzel şekilde gerçekleştirdiğini ifâde eder.

Besmele'de "Allah" isınının Rabb sıfatı zikredilmeksizin yalnız Rahman ve Rahim ile vasıflanması, Allah'ın yüce isınından yardım ve bereket dileyen kimsenin hâline daha münasip ve maksatlarına daha uygun olduğu içindir.

4
"Din (hesaba çekilme, karşılık “ceza”) gününün mâlikidir."

Fâtiha'nın nazmı içinde bu dördüncü âyet, Yüce Allah'ın dördüncü sıfatıdır Bu sıfatın, diğer sıfatlardan sonra gelmesinin sebebi, izaha gerek duyulmayacak kadar açıktır. (Çünkü hesap ve kıyamet günü, sıra itibarı ile diğerlerinden sonra gelmektedir.)

Mekke ile Medine halkı, "mâlik" kelimesini "melik" okumuşlardır.6 Melik: kahredici sultan, müstevli (işgal ve istilâ eden) tam gaalip ve kamu işlerinde emirler ve yasaklar koymada tam yetkiyi haiz muktedir hükümdar demektir. Hesap ve karşılık görme makamı için münasip olan mânâ da budur. Nitekim âyet-i kerîmede:

"O gün onlar kabirlerinden kalkarlar. Yaptıklarından hiçbir şey Allah'a gizli değildir. O Allah:

- Mülk bugün kimindir? (diye sorar ve yine kendisi:)

- Bir (Vâhid) ve her şeye gaalib (Kahhar) Allah'ındır! (cevabını verir)." (Mü'min 40/16) buyrulur.

Âyetteki gün (yevm) kelimesinin örfi mânâsı, güneşin doğuşundan batışına kadar geçen zamandır. Şer'î mânâsı ise ikinci fecirden güneşin batışına kadar olan zamandır. Ancak burada zaman mutlak anlamdadır.

Din kelimesi, hayır veya şer, yaptıklarının karşılığını görmek demektir. Âyette, kıyamet günü (Yevme'l-Kıyame), toplanma günü (Yevme'l-Cem') vs. denilmeyip özellikle din (karşılık görme, ceza) günü (Yevrni'd-Dîn) deyiminin tercih edilmesi, teşvik ve uyarı konusunda daha etkili olduğu içindir. Çünkü kıyamette olup bitenlerin hepsi, karşılık görmenin hazırlık aşamalarıdır.

Din (karşılık görme) günü, bütün zamanlarda sürekliliği olan bir mefhûm değilse de, vukuu kesin ve süreci de ebedî olduğundan böyle kabul edilmiştir. (Bu itibarla anılan vasıflandırmada, Cenâb-ı Allah'ın, daimî değil fakat geçici bir vasıfla vasıflandırdığı itirazı ileri sürülemez. Bu cihet gözetilerek mazi mânâsı da verilebilir. Yani "O Allah ki, din (karşılık görme, ceza) gününün mâlik ve sahibi olmuştur." denebilir.

Bu âyette özellikle, hesap gününün zikredilmesi, onu ta'zim ve onun kokunçluğunu ifade yahut da kıyamet gününde mâlikler ile malları arasındaki mecazî bağların tamamen kopacağını ve bütün tasarrufların yalnız Allah'a ait olacağını açıklamak içindir. Tirmızî, Hadîs No: 3094 ve 3095

Allahü teâlâ'nın, "Âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, Hesap Gününün Mâliki" gibi sıfatlarla vasıflandırılması, hamdin O'na mahsus olduğunun gerekçelerini de ortaya koymaktadır. Bu vasıflandırma hem gerçek mânâda hamde (övgü) lâyık olanın ancak Cenâb-ı Allah olduğunu gösterir hem de yalnız O'na ibâdet ve yalnız O'ndan yardım istenebileceğinin gerekçesini bildirir. Çünkü hamdin, ibâdet ve yardım dilemenin merciinin başka değil: ancak Allahü teâlâ olduğu bu sıfatlarla subuta erer.

Bu sıfatlardan Rab ve Mâlik, bütün varlıkların O'nun terbiyesi altın bulunduğunu ve her şeyin O'nun mülkü olduğunu açıklıkla ifade eder.

Rahman ve Rahim de; hamd, ibâdet ve yardım dilemenin yalnız Allah'a mahsus olduğunu belirtir. Allah'ın, Rahman ve Rahim sıfatları ile vasıflandırılması, kendi dışındaki âlemlere göredir. Bu da, bütün âlemlerin, Allah'ın nimetlerine mazhar olmasını gerektirir. Böylece açıkça anlaşılır ki, bu sıfat lardan her biri, hamd, ibâdet ve yardım talebinin başkasına değil yalnız yüce Allah'a sabit olmasını zarurî kılar. İşte zılır ve tahsisin mânâsı budur.

5
"Biz ancak Sana ibâdet (kulluk) eder ve ancak Senden yardım dileriz."

Bu âyetle, şimdiye kadar kullanılan gıyabî ifade üslûbundan hazıra hitap üslûbuna geçilmektedir. Bu, o makamın gereği olarak, yüksek bir belâgat, nazımda ve kelâmda üstün bir edebî sanat örneğidir. Çünkü ifadede bir üs lûptan diğerine geçmek, nefisleri celp etmek, gönülleri çelmek için daha etkilidir.

Kur’ân'ın diğer yerlerinde de, birtakım sırların ve meziyetlerin gereği olarak bu üslûp değişikliğine rastlanmaktadır.

Bu yüce hitap makamının, ibâdet ve yardim talebinin Cenâb-ı Allah'a tahsisine delâlet eden özel nüktelerden biri de şudur:

Bundan önceki âyetlerde Allah'a has en mükemmel temeyyüz ve tecelliyi gerektiren sıfatlar zikredildi. Şimdi bu âyetle gaybîlik, gizlilik, vicahta veya huzurda (yüz yüze) olma açıldığına çevrilmekte ve ikinci şahıs zamiriyle hitab edilmektedir. Bir de anılan âyetlerin mevcut nazmı bize, Yüce Allah'ım en kutsal varlık (zât-ı akdes) olarak yalnızlığını, Zâtı ile, bütün mâsivâdan (kendisinden başka her şeyden) ayrıldığını, Zâtı ve sıfatlarıyla birliğini, bütün varlıkların başlangıçta ve varlıklarını sürdürürken zât ve vücût ola) O'na muhtaç olduklarını bildirir.

İşte insan yukarıda söz konusu olan bu tafsilat ile tefekkür ettikten sonra burhan (delil) mertebesinden ayan (göz ile görme) mertebesine yükselmeli, gıyabî âlemden müşahede âlemine geçmek, mukaddes mahfillerde Mevlâsının huzurunda eğilmeli, kemâl-i tevazu ve zillet ile yalvarıp münâcât kapısını ezildik içinde çalarak:

Ey Zâtının ve sıfatlarının hâlleri böylesine yüce ve mükemmel olan Allah'ım' Bizler, ibâdetimizi ve yardım dileğimizi yalnız Sana has kılıyoruz. Zira senden başkası kim ve ne olursa olsun, buna lâyık değildir." demelidir.

Her hâlde Fatiha sûresinin, kulun Mevlâsına münacâtı ve kendini tamamen O'nun kulluğuna vermesi demek olan namazın bütün rek'atlerinde okunmasının vücûbunun sırrı bu olsa gerektir.

İbadet ve ubudiyetin mânâsı

İbadet, zillet ve alçak gönüllülüğün en yüksek derecesidir.

Bir görüşe göre de ibadet, Allah'ı razı eden işlerdir. Ubudiyet, Yüce Allah'ın tasarruflarına Rıza göstermek; istiâne ise yukarıda belirtildiği üzere yardım talep etmektir.

Tümleçlerin başka bir deyişle Sana, Senden kelimelerinin fiillerden önce zikredilmesi, daha önce belirtilen tahsis mânâsını ve ta'zim ile ihtimam anlamını ifade içindir. İbn Abbâs'a göre bunun anlamı "Senden başkasına ibâdet etmeyiz." demektir.

İstiânenin (yardım isteme) mânâsı

Sana ve Senden demek olan "İyyake" kelimesinin tekrarlanması, ibâdet ve yardım talebinden her birinin Yüce Allah'a tahsisini sarahatle ifade etmekle beraber bir de O'na olan münacât ve hitabtan zevk alındığını belirtmek içindir. İbâdetin, yardım talebinden önce zikredilmesi ise, İsm-i Celîl'in ve ondan sonra gelen sıfatların, ibâdeti gerektirmesindendir. İstiâne ise, Allah'ın söz konusu sıfatları üzerine bina edilmektedir. Bundan başka ibâdet, Yüce Allah'ın hukukundan; yardım isteği ise kul hukukundandır. Kaldı ki ibâdet, kesin olarak vâcibtir. Yardım istemekse, vâcib olup olmaması, yardım talebinin konusuna bağlıdır.

Bir görüşe göre de, anılan takdimin sebebi şudur: Vesilenin istenen şeyden önce zikredilmesi, icabet ve kabulde daha etkilidir. Bu izah, âyetteki yardım talebinin, İslâm âlimlerinin dedikleri gibi, mutlak olup yardım talep edilen her konuyu kapsaması hâli içindir.

Bir görüşe göre de âyet nazmındaki tertibin hikmeti şudur:

Burada istenen, ibâdetteki yardım ve ibâdet merasimini gereği gibi yerine getirmek için başarılı olmaktır. Kur’ân'ın şânına layık ve hamd edenin hâline münasip olan da budur. Çünkü kulun yardım talebinden önce mutlaka yüce Allah'tan, gerçekleştirilmesinde kendisine yardım etmesi için herhangi bir iş düşüncesi vardır. Ve açık bir gerçektir ki kul, Yüce Allah'ın akil ermez işlerini tefekküre dalınca ve o tefekkürün gerektirdiği hamd ü sena ile meşgul olunca, bütün benliği ile kendini Allah'a vermekten, O'na tam olarak yönelmekten başka kendi hâl ve hareketlerinden hiçbir şey aklına gelmez. Bunu da, önce ibâdeti Yüce Allah'a tahsis etmek, sonra da kendisini Rabbine ulaştıracak hidâyeti dilemek ile gerçekleştirmektedir. O hâlde ibâdet ile hidâyet dileme zamanları arasında dünya işleriyle meşgul olması nasıl tasavvur edilebilir?! İşte sanki:

"Bunda da yalnız Senden yardım diliyoruz." demiş oluyor. Çünkü bizler, Senin yardımın olmadan hukukunu edaya muktedir değiliz. Bu yoruma göre âyetteki tertibin gerekçe ve sebebi gayet açıktır, Ayrıca bu âyet-i kerimede Yüce Allah'a ibâdet mertebesinin yükseldiğine, buna erişmenin azizliğine, ibâdet eden kul için bunun en büyük arzu ve amaç olduğuna ve bunun kendi şahsî gayretleri ile değil, fakat Yüce Allah'ın bir bağışı olduğuna da açık işaretler vardır. Bir de bu âyetin, kendisinden sonra gelen duâ âyeti ile olan uyumu da pek açıktır.

"Biz ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz" âyetinde "Biz" zamirinin kullanılması, kulun bütün kusurlarıyla, tek başına o huzurda durmaya, ibâdetini sunmaya, münferiden yardım ve hidâyet dilemeye lâyık olmadığını bildiğini ve bunları ancak kendisinin de içinde bulunduğu topluluk ve cemaatle yapabileceğini tasavvur ettiğini bekitmek içindir. Nite kim hükümdarların âdeti de böyledir (Onların huzuruna da bir hey'et halinde çıkılıp taleplerde bulunulur). Yahut da bütün tevhîd ehli arasında bir dayanışma olduğundan kulun kendisine tecelli edecek ilâhî hâle onların da iştirakini sağlamak içindir.

"Bizi sırât-ı müstakıîme (dosdoğru yola) ilet."

Bu âyet-i kerîmede, yardım konularının en önemlisi tahsis ve tayin edil miştir. Sanki Cenâb-ı Allah, bundan önceki âyette yapılan yardım talebine cevap veriyor:

"- Size nasıl yardım edebilirim?" buyuruyor ve kullar da: «Sen, bizi dosdoğru bir yola hidâyet eyle! »" diye niyazda bulunuyorlar. Hidâyetin tarifi

Hidâyet; lütuf ve atıfet olarak, amaca ulaştıran araçları göstermektir. Bundan dolayı hidâyet, hayırlı işlere mahsustur, Saffât (37) sûresinin:

"Allah'tan başka taptıklarını ve onları cehennem yoluna hidâyet: edin!" mealin'deki 23. âyetindeki hidâyette ise alay ve hakaret vardır.

Hidâyetin nevileri

Yüce Allah'ın hidâyeti sayılamayacak kadar çok ve çeşitlidir, Bununla beraber bunları üç grupta incelemekte yarar vardır:

1- Dahilî hidâyet:

İnsanın, tabiî ve hayvanı faaliyetlerini, dünyevî ve uhrevî işlerini düzenlemek için gerekli olan kuvvetler, zahirî ve batını şuurlardır,

2- Haricî hidâyet: Bu da ikiye ayrılır:

a) Tekvini hidâyet:

Bu nevi hidâyet, lisan-ı hâl ile Haliki açıklar, Daha önce belirtildiği gibi, âlemin (evrenin) her ferdinde, Allah'ın varlığına işaret eden deliller vardır.

b) Tenzili (vahyi) hidâyet:

Nazarî ve amelî hükümlerin tafsilâtını açıklayan bu nevi hidâyet de peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek sureti ile gerçekleşmiştir. Zira kutsal kitaplar, tekvini delilleri değerlendirme yöntemini göstermek ve onlara dikkat çekmek suretiyle hidâyetin bütün çeşitlerini içerir. Nitekim:

"İykan (gerçekten imân ve itaat) edenler için arzda âyetler (delil, belge, kanıt, ibret) vardır." (Zâriyât 51/20)

"Kendi nefislerinizde de.. O hâlde niçin görmüyorsunuz?" (Zâriyât, 51/21)

Şüphesiz gece ve gündüzün ihtilâfında (ardı ardına gelişinde), Allah'ın gökte ve yerde yarattıklarında, ittika eden (Allah'tan gereği gibi sakınan, sorumluluk şuuru olan) bir topluluk için âyetler (delil, kanıt, ibret) vardır." Yunus 10/6) mealindeki âyetlerde bu gerçeklere mücmelen işaret edilir.

3- Hususî hidâyet:

Bu, hidâyete mazhar olan kimselere vahiy, yahut ilham ile esrar perdesi nin açılmasıdır. Bu mertebelerin her birinin sahibi ve peşine düşen talibi vardır. İstenen;

"Hidâyete erenlere gelince; Allah onların hidâyetini daha da artırır ve onla lara takvalarını ilham eder." (Muhammed 47/17) meâlindeki âyette belirttiği gibi ya hidâyetin artması ya da hidâyetin sürekli kılınmasıdır (sebat).

Nitekim rivâyet olunduğuna göre Hazret-i Ali (kerremellahü vecheh) ve Ashab'ın fukahasından "Seyyidü'l-Kurra" Übeyy b. Kâ'b "Bize hidâyet eyle"yi (ihdina)" "hidâyette bize sebat ver." diye tefsir etmişlerdir. Hidâyet talebinden maksat, hidâyette sebat ise kesin olar; mecaz kabul edilir, hidâyet talebinden maksat, bundan daha ziyadesi ise ve ziyade mefhûmu, hidâyetin kullanıldığı mânâya dahil ise yine mecaz kabul edilir. Ama eğer ziyade mefhûmu, hidâyet mânâsına dahil olmayıp birtakım karinelerle ona delâlet ediyorsa, o zaman mecaz değil hakikat olur. Çünkü; fazla ibadet nasıl yine ibâdetse, fazla hidâyet de yine hidâyettir. Böylece mecaz ile hakikatin bir araya gelmesi sonucu doğmamış olur.

"Sırat-ı müstakîm"den maksat, hak yoldur. O da, kolay ve ifrat ile tefrit arasında orta bir yol olan hanif (bâtıldan ayrılıp halika yönelme) dinidir.

7
"Nimetilendirdiğin (in'âm ettiğin) kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların, dalâlete düşenlerin yoluna değil."

Bu âyetti kerîmede iki yol gözler önüne serilmektedir. Biri Allah'ın nimetlendirdiği kimselerin yolu, diğeri de O'nun gazabına uğrayanların ve dalâlete düşenlerin yoludur.

A- "Allah'ın nimetlendirdiği kimselerin yoluna."

Cenâb-ı Halik, bu âyet-i celîlede nimetini bahşettiği Müslümanların izlediği yolu bir bayrak yapmış ve doğrulukta ilâhî şahadete mazhar olacak yolun da bu olduğunu açıkça beyan etmiştir. Öyle ki, sırat-ı müstakim den ğinde bundan başka bir şey akla gelmez. Sırat-ı müstakimin, ilâhî nın mazhar olmakla eşdeğer tutulması bunun pek kapsamlı bir nimet olduğunu belirtmek içindir. Çünkü İslâm nimeti, bütün nimetlerin temel ilkesidir.

Bundan dolayı İslâm nimetini elde eden kimse, bütün nimetleri elde etmiş sayılır,

Bir göruşe göre de, ilâhî nimete mazhar olanlardan maksat, Nisa (4) sûresi nin 69. âyetinde belirtilenlerdir. Gerçekten bu âyette:

"(Allah ve Resulüne itaat edenler) İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet bahşettiği peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salihlerle beraberdir." (Nisa 4/691) buyrulur. Bundan önceki:

"Ve onları elbette sırat-ı müstakime (dosdoğru yola) hidâyet ederdik"'Nisâ 4/8) âyeti de bunu teyid eder.

Bir diğer görüşe göre ise "onlardan" maksat, İncil ve Tevrat'ın neshinden ve tahrifinden önce Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i İsa'nın ashabıdır, başka bir deyişle onları görüp imân edenlerdir.

(Âyetin Arapça nazmında mazî kipi ile zikredilen) in'âm, nimeti birine ulaştırmaktır ki aslında bu, lezzet duyulan bir hâldir. Sonra nefsin lezzet duyduğu helâl dünya zevkleri anlamında kullanılmıştır.

Yüce Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çok olmakla beraber temelde iki kısma ayrılmaktadır:

a- Dünya nimetleri.

b- Ahiret nimetleri.

Dünya nimetleri de iki kısma ayrılır: Vehbî ve Kesbî nimetler.

Vehbî, insanın herhangi bir gayret sarfetmeden sırf ilâhî bağışla mazhar olduğu nimettir.

Kesbi, insanın şahsî gayret ve çalışması ile kazandığı nimettir. Başka bir deyişle kesbî nimet, nefsi rezil sıfatlardan arındırmak, yüksek ahlâk ve güzel melekeler ile donatmak; bedeni, güzel haslet ve makbul ziynetlerle süslemek; mevki, makam ve servet sahibi olmaktır.

Vehbî nimet de iki kısma ayrılır; Ruhanî ve Cismanî.

Ruhani (ruh ile ilgili) nimet, insana ruh (can) verilmesi ve bunun akıl ve akla bağlı melekelerle güçlendirilmesidir. Bunlar ilâhî hediyeler kabilinden malda beraber haddi zatında pek büyük nimetlerdir.

Cismani (beden ile ilgili) nimet, bedenin veya bedenî kuvvetlerin sağlıklı, düzgün ve güçlü olmasıdır.

Ahiret nimetleri, insanın dünyada iken işlediği hata ve kusurların bağışlanması ve Allah'ın has kulları arasında cennete girmesidir.

Söz konusu nimetlerden istenmesi gereken, âhiret nimetleri ile dünya ni metlerinden âhiret nimetlerinin kazanılmasına vesile olanlardır, Allah'ım Büyük lütfün ve geniş rahmetinle bu nimetleri bize nasip eyle!

B- "Gazaba uğrayanların, dalâlete düşenlerin yoluna değil."

Allah'ın nimetine nail ve mazhar olan kulların, bu şekilde vasıflandırmaları, önceki âyetin ifade ettiği mânâyı tamamlamak için olduğu kadar ilahi gazaba uğramamanın ve sapıklardan olmamanın başlı başına büyük bir nimet olduğunu beyan etmek içindir. Yani sırat-ı müstakim, mutlak nimet olan imân nimeti ile ilâhî gazap ve dalâletten selâmet bulma nimetini bir araya getirmiş olan mutlu ve kutlu kulların yoludur.

İmam Ahmed b. Muhammed Hanbel'in Müsned'inde ve Tirmizî'nin de, el Câmiu's-Sahih'inde belirttikleri bir görüş vardır. Bu iki güzide muhaddise göre anılan âyetteki ilahi gazaba uğramışlardan maksat Yahudiler; dalâlete (sapıklığa) düşenlerden maksat da Hristiyanlardır.

Bu ilâhî kelâmı, bir temsil ile yorumlamak da mümkündür. Yani Allah'ın, isyancı kullarına olan gazabından ve isyanları yüzünden onlardan intikam alma iradesinden doğan hâli, bir hakanın, kendisine isyan edenlere öfkelen mesi, onlardan intikam almak ve cezalandırmak istemesi hâline benzetmek gibi.

Bundan önceki âyette "in'am ettiğin, nimet yerdiğin kimselerin" ibaresiyle nimet, Allah'a isnat edildiği hâlde gazab, Allah'a isnat edilmiyor. Nazımda "mağdûb (gazaba uğramış)" kelimesinin kullanılmış olması Kur’ân üslûbundaki edebi gözetmek içindir ki nimetler ve hayırlar Yüce Allah'a izafe edilir fakat onların zıtları edilmez.

Tıpkı: "Beni yaratan, sonra bana doğru yolu gösteren (hidayet O'dur." (Şuara 26/78),

"Beni yediren ve içiren de O'dur." (Şuara 26/79), "Hastalandığım zaman bana şifa veren de O." (Şuara: 26/80), "Biz bilmeyiz; yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?" (Cin 72/10) mealindeki âyetlerde olduğu gibi Âyette (dâllîn şeklinde muştaki) geçen dalâlet, doğru yoldan sapmaktır.

Âmin

Amin duamızı kabul buyur, demektir. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre kendisi şöyle demiştir:

"Ben Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) âmîn kelimesinin mânâsını sordum; bana: "Eyle! demektir, dedi."

Âmin, "emîn" şeklinde de okunabilir. Arap şiirlerinde "âmînâ" şeklinde de gelmiştir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Cebrâîl , bana, Fâtiha'yı bitirince "âmin" dememi telkin etti ve dedi ki: "- Âmin, yazının mührü gibidir."

Amin, âlimlerin ittifakı ile Kur’ân'dan değildir; ancak Fatiha (1) sûresinin sonunda okunması sünnettir. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin meşhur olan görüşüne göre:

"Namaz kılan kimse, sesli (cebrî) namazlarda "âmin'i gizli okur ve imam "âmin" demez. Çünkü duâ eden odur."

Tabiînden Hasen-ı Basrî'den de böyle rivâyet olunmuştur. Sahabilerin ünlülerinden Abdullah b. Mugaffel ile Enes b. Malikin Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyetlerine göre de namazda "âmin" gizli okunur.

İmam Şafiî'ye göre ise sesli namazlarda "âmin" sesli okunur. Şafiî'nin delili şudur: Ashab'tan Vâil b. Hucr'dan rivâyet olunduğuna göre,

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Fâtiha'nın sonunda (veleddâllin)i okuyunca, yüksek sesle "âmin" derdi."

Şöyleki: "Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini rivâyet etti: İmam Fatiha okurken (gayri'l-magdubı aleyhim veleddâllîn) deyince (âmin) deyin. Çünkü kimin amin demesi meleklerin âmin demesine rastlarsa geçmiş günahları affolunur."

"Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kılan Übeyy b. Kâ'b'a (radıyallahü anh) seslendi, o da namazı bitirince camiden çıkmak üzere olan Resûl-i Ekrem'e yetişti. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Übeyy'in elini tuttu ve şöyle buyurdu:

"- Allah'ın ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne de Kur’ân'da bir benzerini indirmediği sûrenin önemini öğrenmeden mescidden çıkmamanı istiyorum."

"- Bunu işitince onu öğrenmem için adımlarımı yavaşlattıktan sonra:

"Ya Resûlallah! Bana va'dettığın şeyi öğret!" dedim.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)

"- Namaza başlayınca ne okursun?" buyurdu. Ben de: -el-Hamdü lillâhi Rabbil âlemîn.. "den itibaren Fâtiha'yı sonuna kadar okudum. Bitirince, Resûlüllah

"- İşte bana verilen Kur’ân-ı Azîm'in en yüce sûresi budur. Bu sûre yedi âyettir buyurdu.

Übeyy b. Kâ'b (radıyallahü anh) da başından geçen şu olayı anlatıyor:

"Resûlüllah, bana:

"- Dikkat et! Sana, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur’ân'da benzeri bulunmayan bir sûre haber vereyim mi?" dedi. Ben de:

"- Buyur yâ Resûlüllah!" dedim. O zaman:

"- O, bana verilmiş olan Fâtihatü'l-Kitab, Seb'u'l-Mesânî, Kur’âni'l-Azîm adları ile bilinen sûredir, buyurdu."

Yine Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) sırdaşı Huzeyfe b. el-Yeman'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre; Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah, bir insan topluluğuna kesinleşmiş bir hüküm olarak bir azap göndereceği zaman, onların çocuklarından biri, Kur’ân'daki "el-Hamdü lillahi Rabbi'lâlemîn" (yani Fatiha sûresini) okur da Yüce Allah, kabul eder se onun bereketi ile o azabı kırk sene erteleyebilir."

BAKARA SÛRESİ

Medine'de inmiştir ve iki yüz seksen altı âyettir.

1
"Elif-Lâm-Mîm."

Huruf-ı mukattaa (takti edilmiş, kesilmiş, birbirinden ayrılmış bağımsız harfler)

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin başında yer alan, birbirinden ayrı ve bağımsız ve bu sebeple herhangi bir kelime oluşturması mümkün olmayan harflere "Mukattaa" denir, Bunlar o harflerin isimleriyle okunur. Fakat bu harfler terkib ettikleri kelime içinde okunurken duruma göre bazı telâffuz değişikliklerine uğrarlar.

Abdullah b. Mesûd'dân (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Her kim Allah'ın Kitabından bir harf okursa, bu harf mukabilinde kendisine bir hasene (sevab) vardır ve her hasene on misliyledir (mukabele görecek). Elif-Lâm-Mîm, bir harfdir demiyorum. Fakat Elif bir harftir, Mim de bir harftir, "

Tirmizî ile Dârimî'nin rivâyetlerine göre ise hadîs şöyledir:

"Ben size "Elif. Lâm. Mîm." bir harftir ve "Zâlike'l-Kitab / İşte o Kitab" bir harftir, demiyorum; fakat Elif bir harftir; Lâm bir harftir; Mim bir harftir; Zâl bir harftir; Kâf bir harftir, "

Açıkça anlaşıldığı gibi Kur'ân okuyan için va'dedilen sevab, Kelimeler sayısınca değil fakat Mushaflarda yazılı harfler adedincedır.

Anılan hadîste, "Allah'ın kelâmından" veya "Kur'ân'dan" değil "Allah'ın Kitabından" denmesi de konuyu aydınlatmaktadır. Hadîsteki ifadenin, bazılarının dediği gibi bir şeyi anlamının ismi ile isimlendirmekle hiçbir alâkası ur. Nasıl alâkası olur ki, burada harf olduğuna hükmedilen ve sevabı gerektiren, Yüce Allah'ın Kitabında ayrı ayrı ve basit hâlde bulunan harflerdir. İster bunlar, isimleriyle, ister nefisleriyle ifade edilsin. Şu hâlde "Zâlike'l-Kitab" âyetini okumanın sevabı, basit ve ayrı ayrı olan harflere karşılık ve onların sayısınca olduğu gibi, "Elif-Lâm-Mîm" okumanın sevabı da. Arapçasında yazılı harflerine karşılık ve onların sayısınca olur. Yoksa telık olmaz.

Şu hâlde burada nazarı itibara alınan, harfleri ifade eden sözler olmayıp fakat harflerin tâ kendileridir. Her hâlde buradaki sır şudur ki, sevabın hasıl olması, Kur'ân kelimelerinden kastedilen mânânın ifade edilmesine bağlıdır. O hâlde Kur'ân-ı Kerîm'in diğer kelimeleri, ancak harflerinin kendi nefislerini telaffuz etmekle mânâlarını ifade ettikleri hâlde sûrelerin başlarında bulunan mukattaa harfler, onların aksine, kendilerinden kastedilen mânâyı bildirmek için ancak onları kendi isimleri ile okumakla mümkün olur. Böylece aralarında hiçbir fark olmaksızın, Kur'ân-ı Kerimin kelimelerinin harflerinde olduğu gibi mukattaa harflerde de isim değil, mânâ telaffuz edilmiş olur. Nitekim görüldüğü üzere anılan hadîsin ikinci rivâyetinde "zâl bir harftir, kâf bir harftir" buyrulmak suretiyle, bu iki harf kendi nefisleri ile telaffuz edildikleri halde, ifade edilirken kendi isimleriyle söylenmişlerdir.

Huruf-u mukattaa'nın mânâsı

Surelerin başlarında bulunan birbirinden ayrı ve bağımsız harflerin durumu ve mânâları hakkında değişik görüşler vardır:

a- Bu harfler gizli, örtülü ilimlerden (u'lûmi'l-mestûre) ve perdeli, hicablı sulardandır (esrâr-ı mahcûbe), Rivâyet edildiğine göre Ebû Bekir es-Sıddîk (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Her Kitabın bir sırrı vardir; Kur'ân'ın sırrı da sûrelerin evvelleri, ibtidaları, ilk baştaki harf veya kelimeleridir (evâili's-suver)."

Ali'ye (radıyallahü anh) göre de: Her kitabın, bir safveti (saf, duru, berrak, en iyi kısmı) vardır; bu Kitada safveti sûrelerin başlarında bulunan hece harfleridir (hurufü't-teheccî) "

Abdullah b. Abbas'a (radıyallahü anh) göre ise:

"İslâm âlimleri, sûrelerin başlarında bulunan hece harflerinin mânâlarını idrâk etmekten âciz kalmışlardır."

Tabiîn'den olup İmam Ebû Hanîfe'nin hadîs hocası Şâ'bî'den bu harflerin mânâsı sorulduğunda:

"Onlar, Yüce Allah'ın sırrıdır (Sırru'llah); peşine düşmeyin." demiştir.

b- Sûrelerinin başlarında bulunan bu harfler, Yüce Allah'ın isimlerinden (Esmâu'llah) veya O'nun fiilî sıfatlarından (sıfâtü'l-ef âl) birine işarettir. Tabiînden ünlü Tefsir âlimi Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî'ye göre bu harfler, Cenâb-ı Allah'ın fiilî sıfatlarını ifade etmektedir. Yani Elif, "âlâ" ya delâlet eder ki bu "Allah'ın nimetleri" anlamına gelir. Lâm, "Allah'ın lûtfu"; Mîm de, "Allah'ın mecdi (şanı, şerefi, mülk ve saltanatı, hükümranlığı)" demektir.

c- Bu harfler, hesap kabilindendir (her birinin bir rakam değeri vardır),

ç- Elif, "Allah"a; Lâm, "Cebrâi'l'e; Mîm de, "Muhammed"e delâlet eder. Yani Yüce Allah, bu Kitabı Cebrâîl vâsıtası ile Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) indirmiştir.

d- Bu harfler, Allah tarafından kasem (yemin) için kullanılmıştır. Çünkü harfler, bütün lugatlerin (hurufül-mu'ceme asılları, Allah katından indirilen kitapların ana malzemeleri ve Allah'ın ism-i şeriflerinin) temelleridir.

e- Bu harfler, bir kelâmın sonu (intihâ-ı kelâm) ve başka bir kelâmın baş langıcının (ibtidâ-ı kelâm) işaretidir.

f- Bu harfler, başında bulundukları sûrelerin isimleridir. İslâm ulemasının çoğu bu düşüncededir. Basralı nahivcilerin (dilbilim) üstadı kabul edikti Haki el-Ezdî ile onun öğrencisi ünlü Sîbeveyh da bu görüştedirler. Onlara göre surelerin bu mukattaa harfleri ile isimlendirilmeleri, sûrelerin de harflerin oluşturduğu Arapça kelimelerden meydana geldiklerini bildirmek içindir. Böylece bütün insanlara Kur'ân'ın bir mucize olduğu uyarısı yapılmış olur. Yani eğer Kur'ân, Yüce Allah tarafından vahyedilmış olmasaydı, insanlar onunla yarışmakta âciz kalmazlardı. Tabiînin ünlü Tefsir âlimlerinden el-Kelbi İsmail el-Süddî ile ve (Ehl-i Kitap kültürüne ilişkin bilgisinin genişliği ile ünlü) Muhammed el-Kelbî'nin görüşü de buna yakındır. Onlara göre surelerin başlarındaki harfler, Kur'ân'ın isimleridir (Esmâü'l-Kur'ân). Üç veya daha fazla kelimenin, "Hadramut" örneğinde olduğu gibi bir isim oluşturması Arap dilcileri tarafından garipsenmiş olmakla beraber, kelimeler birbirinden ayrı olduğu hâlde bunlardan bir isim yapılmasında garipsenecek bir şey yoktur. Bu harflerin, sûrelerin isimleri kabul edilmesi hâlinde müsemmâ, yalnız sûrelerin başı değil fakat sûrelerin tamamı olur. Netice olarak bu görüşe göre, isim de, müsemmâya dahil olmuş olur ki bunda bir sakınca yoktur; tıpkı bunun aksinin de bir sakıncası olmadığı gibi. Mushaflarda sûre başlarındaki bu harflerin yazılışında isimlerin sekli değil, müsemmâların şekli yazılmıştır. Çünkü bu sekil, telaffuzu kolaylaştırır. Bir de anılan harflerin böyle yazılmasında, özellikle beş harfli olanlardaki uzunluk sakıncası önlenmiş olur. Üstelik Mushaf hattında kurala aykırılık da söz konusu olmaz. Sûrelerin başındaki bu harflerin telaffuz ve okunuşu ise, heceleme tarzında olur, yahut da harfleri saymak suretiyle olur ki tahkikçi âlimlerin çoğu bu eğilimdedir, islâm ulemâsına göre surelerin başlarında bu mukattaa harflerinin zikredilmesi, Kur'ân'ın meydan okuduğu insanlara bir uyarıdır.

Şöyle ki: Görüldüğü gibi Kur'ân âyetleri de insanoğlunun sözlerini oluşturan harflerden meydana gelmiştir. Eğer Kur'ân bütün kuvvet ve kudretlerin yaratıcısı Allah katından indirilmemiş olsaydı insanlar Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek hususunda bu kadar acze düşmezlerdi. Oysa onlar edebi yarışmalarda usta biniciler

ve övünme meclislerinde söz beyleridir. Onlar Kur’ân'a karşı birbirleriyle yardımlaş tıkları ve onu halkın gözünden düşürmek için her yola başvurdukları hâlde ona yalcın bir şey ortaya koyamamışlardır.

g-Sürelerin başında birbirinden bağımsız harfler bulunması diğer âyetlere nisbetle bir başkalık ve benzemezliktir ki bu da bir nevi kazdır.

Çünkü söz arasında harflerin kendilerini telâffuz etmek avam ve havasın yaptığı alışılmış bir şey ise de harflerin isimlerini telâffuz etmek ancak okuyup yazma bilenlerin işidir. Hiç bu sahada dolaşmamış olanlar için bu, kartal yumurtasını ele geçirmekten daha zordur. Özellikle bu isimlerin sözle ifadesi, üstün akıl erbabını ve yüksek dirayet sahiplerini hayrette bırakan ve maksadı anlamakta acze düşüren garip bir üslûp ve harika bir nazımla yapıyor ve sırların sırlarından haber veriliyorsa bu beşer işi değildir.

g- Kur’ân-ı Kerîmin yirmi dokuz sûresinin başında huruf-ı mukattaa vardır. Bu da mucizevî bir tevafuktur.

Çünkü Arap alfabesindeki harf sayısı da yirmi dokuzdur. Alfabenin yaklaşık yarısı bu sürelerin başında zikredilmiştir. Ayrıca bu harflerin zikredil diği yirmi dokuz sûre, sayı olarak Kur’ân'ın yaklaşık dörtte biridir, incelemeler bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

Ey zihinlerin, ince hikmetlerini düşünemediği, ey fikir ellerinin yetişemediğı yüksek kudret sahibi Allah'ım! Sen ne kadar Yücesin; Seni tenzili ederiz!

Huruf-ı mukattaa'nın âyet sayılıp sayılmadığl

Edebî sözlerdeki çeşitlilik âdetine binaen sûrelerin başlarındaki birbirinden bağımsız harflerin kimi tek, kimi iki veya daha ziyadedir. Hattâ savılan beşe kadar çıkmaktadır. Üstelik aynı gayeye matuf olarak, kelimelerin yapısıda gözetilmiş ve bu harflerin tamamı, bir kerede zikredilmeyip sûrelere dağıtılmıştır. Bir de bu harflerin tekrar tekrar zikrinde fazla ifade vardır. Bu harf gruplarından her biri bir sûreye tahsis edilmiş ve bunlar başka sûrelerd zikredilmemiştir. Bu harf gruplarından kimileri bir âyet sayılmış, kimileri de sayılmamıştır. Bu tamamen tevkifi, başka bir deyişle vahyin öylece teshindir Bunun gerekçesi yoktur. Şimdi huruf-u mukat-taa'dan hangileri âyettir, hangileri değildir; bunları görelim:

a- "Ehf-Lam-Mîm", hangi sûrenin başında bulunuyorsa bir âyettir.

Bir görüşe göre Al-i İmrân (3) sûresinin başında yer alan Elif-Lâm-Mîm bir âyet değildir.

b- A'raf (7) sûresinin başındaki "Elif-Lâm-Mîm-Sâd" bir âyettir.

c- Yûnus (10), Hûd (11), Yûsuf (12), Ra'd (13), İbrâhîm (14) ve Hicr (15) sûrelerinin başlarında bulunan "Elif. lâm. râ" ve "Elif. lâm. mîm. râ". harfleri bir âyet sayılmamıştır. Bu harfler başlarında bulunduğu bu beş sûrenin hiçbirinde âyet değildir.

ç- Şuara (26) ve Kasas (28) sûrelerinin başlarında yer alan "Tâ-Sîn-Mîm her iki sûrede de başlı başına birer âyettir.

d- "Tâ-Hâ" (20) ve "Yâ-Sîn." (36) sûrelerinin başlarında bulunan Tâ-Ha ve Yâ-Sîn harfleri de başlı başına birer âyettir.

e- Neml (27) sûresinin başındaki "Tâ. Sîn", âyet değildir.

f- Mü'min (40), Fussılet (41), Şûra (42), Zuhruf (43), Duhan (44), Câsiye (45) ve Ahkaf (46) sûrelerinin başlarında bulunan "Hâ-Mîm" harfleri bütün bu sûrelerde birer bağımsız âyettir.

g- Meryem (19) sûresinin başındaki "Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd" harfleri de müstakil bir âyettir.

ğ- Sûra (42) sûresinin başında yer alan "Hâ-Mîm" ve "Ayn-Sîn-Kaaf' harfleri iki ayrı grup olarak iki ayrı âyettir.

h- Sâd (38), Kaaf (50) ve Kalem veya Nûn (68) sûrelerinin başlarında bulunan "Sâd" "Kaaf ve "Nûn" harflerinin hiçbiri kendi başına bir âyet sayılmamıştır. Bu, Kûfeli Tefsir âlimlerinin görüşüdür. Bir başka rivâyete göre de sûrelerin başlarındaki bu harf gruplarının tamamı -aralarında fark olmaksızın- hepsi birer âyettir.

Küfe mektebine mensub olmavan diğer İslâm ulemâsı ise, bu harflerin hiçbirini âyet saymamışlardır. Huruf-ı mukattaa ile ilgili diğer hükümler, Yüce Allah'ın izni ile yerleri geldikçe açıklanacaktır.

2
"İşte o Kitab. Onda hiçbir şüphe yoktur."

A- "İşte o Kitab"

"Zâlike'l-Kitab" (2/2) terkibindeki "zâlike" kelimesi, aslında mürekkebtir. Şöyle ki: "Zâ", işaret ismidir. "Lâm", işaret olunan şeyin uzaklığına delâlet eden bir kinayedir. "Kâf" da hitab içindir. "Zâlike" kelimesi böylece Arapçada gözle görülen uzaklıkta bulunan bir nesneye işaret etmek için kullanılır. Burada, "Zâlike" ile işaret edilen Kitab, yani Kur'ân-ı Kerîm henüz tamamen gözle görülecek bir menzil içinde değildir. Çünkü tamamıyla inmemiştir. Fakat uzak mesafede de değildir. İnen kısımlanyla yakındır. O hâlde bu kullanılış onun şânının yüceliğini, fazilet ve şerefinin yüksekliğini ve sanki gözle görülebilecek kadar açık bir vesika olduğunu ifade içindir.

Kimi âlimlerin "buradaki uzaklık manevî derinlik itibariyledir veya Allah tarafından, gönderildiği insanlara ulaşması itibariyledir" şeklindeki yorumları, bunun için bir ölçüde geçerli sebep olabilirse de işlevi yakma işaret olan kelimenin tercih edilmesini haklı kılmaktan uzaktır.

Kitap; lügatte, gözle görülen şeyleri toplayıp bir araya getirmektir. Nasıl ki kıraat kelimesi de, lûgatta, görülmeyen şeyleri toplayıp bir araya getirmektir, İşte bu münasebetle harflerin yan yana dizilmesine kitap, kitabet denilmiştir. Burada kitabtan maksat -her ne kadar bu sûre nazil olduğu zaman henuz nüzulü tamamlanmamış ise de- Kur'ân-ı Kerîm'in tamamıdır. Çünkü Kur'ân'ın tamamı Yüce Allah'ın ezelî ilminde, Levh-ı Mahfûz'da mevcut îdi Yahut Kur'ân, önce dünya semâsına (insanlık boyutuna) toptan indirilmişti Nitekim Fatiha sûresi tefsirinde de anlatılmıştır. 3 "el-Kitab"tan maksad, kimilerine göre Bakara (2) süresidir. Söz konusu sûre, bütün Kur'ân-ı Kerîm'in ana amaçlarını ve önemli bölümlerini ıçerdiği için Kur'ân'ın tamamı gibi sayılmıştır. Tıpkı "Hacc, a'refedir (el-Haccü a'refetü)" hadîsi gibi. (Haccın, olmazsa olmaz veya en önemli rüknü Arafat'ta vakfe olduğu için Hacc, a'refedir, buyrulmuştur.)

Bir görüşe göre de "el-Kitab"tan maksad, Kur'ân'ın tamamıdır. Buna göre de Kur'ân, diğer semavî kitaplardan çok çok üstün ve mükemmelliğin zirvesinde olduğu için, bu isme lâyık görülmüş ve sanki diğer semavî kitap lar, bu kavramın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bir görüşe göre de âyette işaret edikti bir mev'ûd (va'dedilen) kıtaptır Bu bakış açısına göre âyette uzaklık işaretinin kullanılmasının sebebi Bakara (2) sûresi ise, bu va'dden murad;

"Gerçekten Biz sana yükü ağır bir söz vahy (ilkaa) edeceğiz (İnna senülkî a'leyke kavlen sakîlâ)" (Müzemmil 73/5) meâlındekî âyette ifade edildiği gibi bir mânâ kastedilmektedir. Yok eğer burada müsemmâ Kur'ân'ıse o takdirde va'dden murad, Kur'ân'ın indirileceğine dâir Tevrat ve İncil'deki va'ddir.

B- "Onda hiçbir şüphe yoktur."

"Reyb". mastarlî olup lûgatta kalbin rahatsızlık duyması ve vehim beslemesidir. Sonra mutlak şüphe veya töhmet ile beraber şüphe mânâsında kullanılmıştır. Çünkü şüp he ve töhmet de, kalbi rahatsız eder, huzur ve sükûneti ortadan kaldırır. Yani bu ilâhî Kitabın şânı o kadar yüce ve hücceti o kadar açıktır ki onun hak ve gerçekliğinden ve Allah katından indirilmiş bir vahiy olduğunda şüpheyı mûcib hiçbir sebep yoktur. Yoksa hiç kimse, ondan şüpheye düşmeyecek demek değildir. Nitekim Kur'ân'da;

"Ve eğer kulumuza indirdiğimizden (Kur'ân) şüphedeyseniz..." (Bakara 2/23) buyrulmuştur. Bunun anlamı: Eğer Bizim indirdiğimiz kitapta sizin için bir şüphe var sa, yahut Bizim indirdiğimiz kitaptan siz şüphe ediyorsanız" demektir, Ancak bu âyette şüphenin Kur'ân'da olması yerine, kullarda olması farz edilmiştir Bu, Kur'ân'ı ziyadesi ile şüpheden münezzeh kılmak ve şüphenin, Kur'ân'da değil fakat insanda olduğunu anlatmak içindir.

C- "O, müttakîler için bir hidâyettir".

Yukarda geçtiği gibi hidâyet; istek ve amaca eriştiren vâsıtaları nazikçe göstermektir.

Bir görüşe göre ise hidâyet; istek ve amaca eriştiren rehberliktir Bu görüşün delili, hidâyetin karşıtının dalalet olmasıdır. Nitekim aşağıdaki ayet-i kerîmelerde:

"İşte onlar, hidâyete mukabil dalâleti satın alanların tâ kendileridir." Ve:

"O hâlde ya biz ya da siz ikimizden biri, mutlaka ya hidâyet üzeredir ya da apaçık bir dalâlet içindedir" (Sebe 34/24) buyrulur.

Ve hiç şüphesiz dalâlette murada ermeme mânâsı vardır. Onun mukabili de murada ermektir. Ve lâzım (geçişsiz) hidâyet fiili için bu mânâ gözetiliyorsa, müteaddî (geçişli) olan hidâyet fiili için de aynı mânâ gözetilmelidir. Çünkü lazım ile müteaddî arasındaki fark, yalnız etkileme ve etkilenme cihetindendır. Hulâsa, müteaddî olan hidâyet, murada erdiren; lâzım (geçişsiz) an hidayet ise murada varan bir yönelmedir, hidâyetin karşıtı olan dalâlet, Kesin olarak murada varmayan yönelmedir. Açıkça görüldüğü gibi bu düşünce, iki temel kabule dayanmaktadır:

1- Murada ermek zorunlu olarak lâzım (geçişsiz) hidâyet fiili mefhû- unda vardır;

2- Lazım fiil de müteaddi (geçişli) fiil içinde zorunlu olarak bulunmaktadır.

Oysa her iki husus da sübût bulmaktan uzaktır. Çünkü hidâyet ve dalâletin birbirinin karşıtı olmasının dayanağı yalnız murada ermek veya ermemek değildir; fakat bu iki kelime arasında karşıtlığın gerçekleşmesi için onların içerdikleri mefhûmlara özel olarak bu mânânın yüklenmesi gerektiğidir. Bunun da açıklaması şöyledir:

Nasıl hidâyette, insanı murada erdiren şuurlu bir yönelme mânâsı olması gerekliyse dalâlette de insanı muraddan uzaklaştıracağı kesin şeylere yönelme mânâsı olmalıdır. Bunlar iki taraf için de müsellemdir ve mânâda karşıtlığın gerçekleşmesi için bu lâzımdır.

Bu açıklamalardan sonra deriz ki; eğer hidâyet mefhûmunun içerdiği murada ermekten maksat, yönelme ile murada ermenin eşzamanlı olması ise bunun geçersiz (bâtıl) olduğu açıktır. Çünkü murada ermek, söz konusu yö nelmenin gayesidir. Bu itibarla murada erme hâsıl olunca, yönelme de kesin olarak sona ermiş olur. Çünkü hâsılın tahsiline yönelmek imkânsızdır, bun dan sonra bakî kalan, ya hidayet üzerinde sebat etmek ya da artmasına yö nelmektir. Bir de, bir maksada yönelmek, tedricîdir; maksada erme defaten gerçekleşir. Bu itibarla gerçekleşmede ikisinin bir araya gelmesi zorunlu olarak imkânsızdır.

Dalâletteki ermeme mânâsı ise, sürekliliği olan bir husus olduğuna göre gerçekleşmede ikisinin beraberliği bütün zamanlarda zorunludur. Çünkü bir an için ondan ayrılırsa, onun mukabili olan erme (vusul), onun yerine geçer

Bunlar anlaşıldıktan sonra deriz ki emre ve davete itaat ve icabet, bir öl çüde emre ve davete terettüp ediyorsa da, haddi zatında bu iki fiil, mü olarak, emir ve davet olunan kişiden kendi ihtiyarı ile sâdır olmaktadır. Yok sa, itaat ve icabet, tabiî sonuçların, fiillere bağlılığı gibi, emir ve davete bağlı değildir. Bunun gibi, hidâyet olunan kimsenin hidâyeti, yani o yola yönelmesi de müstakil bir fiil olup kendi ihtiyarı ile ondan sadır olmaktadır tabiî sonuçlar gibi, hidâyetin, yani yönlendirmenin ayrılmaz bir sonucu değildir.

Bu açıklamalarla hidâyet yolunun ne olduğu vuzuha kavuştu ve an ki hidayet, arzu ve murat edilen şeylere ulaştırabilen vesile ve vâsile ve mutlak olarak göstermekten ibarettir ki bu da, yolu anlatmak ve yolu retlerini

tarif etmek ile olur. Hidâyetin mânâsında, arzu ve murat edilen şeylere ulaşmak şartı olmadığı gibi yapılmak istenen rehberliği kabul etme şartı da yoktur. Bunlardan hiçbiri gerçekleşmez veya yalnız biri gerçekleşirse yine hidâyet edilmiş sayılır.

"Ey Resûlüm! Sen her sevdiğini doğru yola iletemezsin (hidâyet edemezsin)..." (Kasas 28/56) ve

"Allah dileseydi hepinize hidâyet ederdi" (Nahl 16/9) meâlindeki âyetlerde hidâyette arzu ve murada erme mânâsının gözetilmiş olması ise mecaz kabilindendir. Yine geçmiş açıklamalarımızdan anlaşıldı ki gerek kendi nefislerimizde olsun, gerekse dışımızda olsun, bütün kâinatta yaratılmış olan delâletler (yol göstermeler) ve semavî kitaplarda, yer alan dinî beyanat, âsi olsun, itaatkâr olsun bütün mahlûkata mutlak olarak gerçek mânâda Yüce Allah katından coşku ile akan hidâyetlerdir.

"Allah'a hamdolsun ki O, bizi hidâyeti ile buna kavuşturdu, Eğer Allah, bize hidâyet etmeseydi biz kendiliğimizden bunun yolunu bulamazdık" (A'raf 7/43).

Takvanın mânâsı ve mertebeleri (meratib)

Âyette geçen müttakiler, hâlen veya gelecekte takva vasfını kazanmış olanlardır. Âyette hidâyet, takva sahiplerine tahsis edilmiştir; çünkü hidâyet nurundan nasib alanlar ve onun sonuçlarından faydalananlar takva sahipleridir. Ancak hidâyet, mü'min olsun, kâfir olsun, düşünen herkese şamildir. Nitekim âyet-i kerîmede;

"İnsanlar için hidâyettir" (Bakara 2/185) buyrulmaktadır.

Takvâ, vikaye kökünden olup ziyadesiyle korunmak, sakınmak (Allah'tan gereği gibi korkmak, mehâfetu'llah) demektir, Takva, İslâm örfünde, ahiret için zararlı olan şeylerden menahî) şiddetle sakınmaktır. Nitekim:

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyiliği (ihsanı) akrabaya yardım etmeyi emreder; kötülükleri (el-fahşa) fenalık ve azgınlığı da (el-münkeri ve'lbağy) yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor" (Nahl 16/90) âyeti, takvanın kısımlarını kapsar."13

Emevî halîfesi Ömer b, Abde'l-Azîz'e göre:

"Takva, Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk ve farz kıldığı şeyleri ifâ etmektir"

Tâbiin'den bir hadîs âlimi olan Şehr b. Havşeb'e göre;

"Takva sahibi, mubaha (ne helâl ne haram) düşmek endişesi ile sakıncası olmayan birtakım şeyleri bile terk eden kimsedir."

Bayezid el-Bistamî'ye göre:

"Takva, şüpheli olan her şeyden sakınmaktır."

Muhammed b. el-Hanefîyye'ye göre:

"Takva, seni Yüce Allah'tan uzaklaştıran her şeyden sakınmaktır."

Sehl el-Tüsterî'ye göre:

"Takva sahibi, kendi kuvvet ve kudretini bırakan kişidir."

Bazı zâtlara göre takva, Allah'ın, seni yasakladığı yerde görmemesi emrettiği her yerde görmesidir.

Meyimin b. Mehran'a göre:

"Kişi, kendi nefsini cimri ortaktan ve zalim sultandan daha şiddetli ola rak hesaba çekmeden takva sahibi olamaz."

Ebû Turab Asker el-Nahşebî'ye göre:

"Takvanın önünde beş geçit vardır. Bu geçitleri geçmeyen kimse, takvaya eremez:

1) Sıkıntıyı nimete tercih etmek,

2) Zafiyeti kuvvete tercih etmek,

3) Zilleti izzete tercih etmek,

4) Cehdi (gayreti) rahata tercih etmek,

5) Ölümü hayata tercih etmek"

Bazı hikmet pirlerine göre de: "Kişinin, takvanın zirvesine ermesi, ancak kalbinden geçenlerin bir tabağa konulup da çarşıda pazarda dolaştırıldığında ona bakanlardan utanmadığı bir hâle gelmekle olur" Bazı zâtlar da diyor ki:

"Takva, dışını halk için süslediğin gibi içini de Hak için süslemektir." Takva konusunda gerçek şudur: Takvanın üç mertebesi vardır:

Birincisi- Küfürden uzak kalmak suretiyle ebedî azaptan korunmaktır, Fetih (48) suresinin:

"Allah Resulünün ve mü'minlerın üzerine sekînetını indirdi ve onları takvâ kelimesine bağladı (ilzam etti). Zaten onlar buna ehak ve ehil idiler.

Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (48/26) mealindeki 26. âyette geçen takva sözü bu surede yorumlanmaktadır.

İkincisi' Fiil olsun, fiilin terki olsun, bütün günahlardan sakınmaktır. Hattâ bazılarına göre küçük günahlar da buna dahildir. Şeriat örfündeki takva budur A'raf (7) sûresinin "Eğer o memleketler halkı inansalar ve takva üzere olsalardı..." mealindeki 96. âyetinde geçen takvadan da bu mânâ kasdedilmektedir.

Üçüncüsü: Gönlü Yüce Hak'tan başka her şeyden temizlemek ve bütün varlığı ile Cenâb-ı Allah'a yönelmektir. İşte Al-i İmran (3) sûresinin:

"Ey iman edenler, Allah'tan gerçek takvanın gerektirdiği gibi korkup sakının ve her hâlde Müslümanlar olarak can verin." mealindeki 102, âyetinde bu nevi takva emredilmektedir.

Bu mertebenin de pek geniş boyutları vardır. Gizli hikmetlere binâen, ilâhî iradenin gereği olarak, derecelerinin istidatları ölçüsünde değişik ölçülerde feyiz alan mensuplarının sınıfları da kendi durumlarına göre değişmektedir. Bunların en yükseği, peygamberlerin ve onların üstün himmetlerinin eriştiği zirvedir. Çünkü onlar, peygamberlikle velilik riyasetini kendilerinde toplamışlardır. Peygamberlerin, insanlık âlemine bağlılığı, onların ruhlar âlemine yükselmelerine engel değildir. Peygamberlerin, halkın işleri ile ilgilenmeleri, onları Halik'ın işlerine dalmaktan da alıkoymaz. Çünkü kutsal kuvvetle desteklenen temiz ruhlarının istidadı pek mükemmeldir.

Kur’ân-ı Kerîm'in hidâyeti, bütün bu mertebelerin erbabına şamildir. Eğer Kur’ân'ın takva sahiplerine hidâyetinden maksad, Kur’ân'ın onları takvanın birinci mertebesini tahsile ve o mertebeye erişmeye irşad ise o takdirde mecazî olarak, takva sahiplerinden murad takvaya yakın olanlardır. Çünkü takva sahiplerinin kendileri kastedilirse, hâsılın tahsili lâzım gelir ki bu da imkansızdır (zâten onlar takva sahibi olmuşlardır.) Âyette bunu açıkça ifade eden ibare değil de mevcut ibarenin kullanılması, ibarenin veciz olmasını sağlamak ve bu sûrenin başında Yüce Allah'ın velîlerini zikir ve onların şanını tazim içindir.

Yok eger yukarıda belirtildiği gibi, takvanın birinci mertebesine değil de ondan sonraki iki mertebeye irşad kastedilirse ve takva sahiplerinden murad da birinci mertebedeki takva sahibleri ise mecaz değil hakikat olur. Yok eğer takva sahiplerinden birinci mertebeden sonraki iki mertebede bulunanlar kasdedilirse, o takdirde mecaz olur. Çünkü birden sonraki mertebeye erişmek de ancak beklenen o Kur'ân hidâyeti ile gerçekleşir. İkinci mertebe ile üçüncü mertebe arasındaki durum da şöyledir:

Eğer hidâyetten, üçüncü mertebenin tahsiline irşad kasdedilirse ve takva sahiplerinden murad ikinci mertebedekiler ise, ifade hakikat olur. Yok eğer murad üçüncü mertebedekiler ise ifade mecaz olur. Hidâyet lafzı ise bütün takdir ve suretlerde (mecaz değil) hakikattir.

Eğer Kur'ân'ın, takva sahiplerine hidâyet olmasından, takvada sebat etmelerini sağlamak veya takvanın ziyadesi de, onun kullanılmakta olan mânâsına dahil olduğu kabul edilerek takvanın ziyadesine irşad kasdedilirse, bu ifade mutlaka mecaz kabul edilir, Müttakiler (takva sahipleri) lafzı ise, bütün hâl ve takdirlerde (mecaz değil) hakikat olarak kullanılmış olur. Kur'ân-ı Kerîm'in veciz olmasının gereği olarak, âyetlerin tertibinde, cümleler arasında uyum ve ahenk gözetilmiş, sonraki cümleler, önceki cümleleri açıklar şekilde bir sıra izlenmiştir. Bundan dolayıdır ki, cümleler arasına atıf harfi girmemiştir.

"Elif-Lâm-Mîm", kendi başına bir cümle olup cümlenin baş unsuru (mübtedâ) gizlidir yahut alfabe harflerinden bu üç harf, benzerini getırmek için insanlara karşı meydan okunurken kelâmı oluşturan harflerin cinsinden olduklarını bildirmektedir.

"İşte o Kitab" diye meâli verilen "Zâlike'l-Kıtab" ikinci bir cümle olup meydan okur niteliktedir. Çünkü (daha önce de işaret edildiği gibi) "el-Kitab", onun üstün mükemmeliyet vasfını taşıdığına delâlet etmektedir. Bundan sonra da o Kitab ta şüphe olmadığını bildirmek suretiyle o Kitabın zirvedeki üstünlüğü tescil edilmektedir. Çünkü hak ve yakıînden (şüpheden uzak bilgiden) daha yüksek bir fazilet yoktur.

"Hüden li'l-müttekîn / M'üttekîler için bir hidâyettir" cümlesi de, bir tekid cümlesi olup, onun en ufak bir şüphenin dahi çevresinde dolaş madığı bır hak (gerçek) olduğunu ve taşıdığı mükemmellik vasfını beyan eder. Yahut da deli ile medlul gibi önceki cümle mefhûmu sonraki cümle mefhumunun gereği olan ifade kabilindendir. Çünkü başta, ilâhî kelâmın da kendi kelâmları cinsinden olduğu hâlde onun karşısında âciz kaldıklarına buyrulunca, o Kitabın, kemal mertebelerinin doruğunda olduğu ortaya çı kar. Bu da onun, şüpheden son derece münezzeh olmasını gerektir. Çün kü şüphe götüren bir şeyden daha noksan bir şey olamaz. Şüpheden vareste olan bir kelâm da müttekîler (sorumluluğunun bilincinde olan, Allah'tan gereği gibi korkup çekinen ve O'nu haşyetle seven) için mutlaka hidayet olur Bu gördüğün gerçeklerdeki derin nükteler ve üstün meziyetler, Allah'ın şânının Celalini ve azametini pek açık olarak gösterir.

3
"Onlar (takva sahibleri), gayba inanırlar. Namazı ikame ve kendlilerini rızıklandırdığımız şeylerden başkalarını da infak ederler."

A- "Onlar gayba inanırlar."

Eğer takvâ, yalnız, günahların terki olarak tefsir edilirse, bu cümle, müttakiler için takyit edici (kayda ve şarta bağlayıcı) bir sıfat olur ve tezyin ve donatmanın (tehliyenin) boşaltmaya (tahliyeye) terettübü gibi bu sıfat ona lerettüp eder. (Yani insanin manevî ortamı önce günahların terki ile boşaltılır, sonra da âyette belirtilen güzellikler ile süslenir). Yok eğer takva, şeriat örfündeki ve akla ilk gelen mânâsı olan hem dinî emirlerin ifası, hem de günahların terki olarak tefsir edilirse, o takdirde bu cümle, müttakiler için açıklayıcı bir sıfat olur. Çünkü bu takdirde "O müttakiler ki gayba inanırlar" cümlesi, mevsûfun (müttakiler kelimesinin) icmalî olarak içerdiği mânâya tafsil olur. Bu âyetlerde takva sahiplerinin özellikle imân, namaz ve sadaka ile vasıflandırmaları, bunların İslâm dininin direği ve temeli durumunda olduklarından dolayıdır. Çünkü bu ameller, genellikle' günahlardan sakınmayı sağlayan diğer ibâdetleri de arlıalarından getiren ruhî, bedenî ve malî ibâdetlerin ana esasları durumundadır. Nitekim âyet-i kerîmede:

Kitab'tan sana vahyolunanı oku, namazı da kıl. Çünkü namaz çirkinlik ve kötülüklerden alıkoyar." (Ankebût 29/45) buyrulur.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de buyuruyor ki "Namaz, elinin direğidir ve zekât da, Islâmın köprüsüdür."

Yahut anılan sıfat cümlesi, dinî emirlerin ifası ve günahların terki olarak tefsir edilen o takva vasfını taşıyanları methetme mahiyetindedir.

İmanın mahiyeti

İmân, emn (emniyet) kökünden gelmektedir. Sonra tasdik mânâsında Kullanılmıştır. Çünkü tasdik eden kimse, tasdik edileni, tekzib ve muhalefetten emin kılmaktadır. Bu kelime "b" harfi ile beraber kullanıldığı zaman itiraf mânâsını da içerir. Bazen imân, itimat mânâsında da kullanılır. Çünkü itimat ederi kimse, emniyet ve istikrar içinde olur.

Burada her iki mânâ da güzeldir. İslâm şeriatindeki imân ise ancak tevhid, nübüvvet, ölümden sonra dirilme (ba'sü ba'de'l-mevt), mükâfat ile mücazât ve benzerleri, gibi Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) dininden olduğu zorunlu olarak bilinen şeyleri tasdik ile gerçekleşir.

İmânda kalben tasdik ve dille ikrar

İmânda kalben tasdik yeterli midir, yoksa dil ile ikrar da gerekir mi? Bu konuda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

Ehl-i Sünnetin itikada ait görüşlerini sistemleştiren ve Eş'arî mektebini kuran üstat Ebû'l-Hasen el-Eş'arî ve ona tâbi olanlara göre;

Kalben tasdik yeterlidir. Çünkü dil ile ikrar, ancak hükümleri uygulamanın kaynağıdır.

Hanefî mezhebinin müessisi İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe ve ona tâbi olanlara göre:

İmân için sadece kalben tasdik yeterli olmayıp dil ile ikrar da gereklidir, Hak olan da Ebû Hanîfe'nin yorumudur. Çünkü Ebû Hanîfe, kalben tasdik ve dil ile ikrarı imânın iki parçası olarak kabul etmiştir. Ancak Ebû Hanîfe'ye göre ikrar, mücbir sebep karşısında zorunluluğu kalkabilen bir şarttır.

Hadîsçilerin çoğuna, Mu'tezile ile Haricîlere göre: İmân; üç şeyin toplamıdır:

1) Halika inanmak,

2) Halikı dil ile ikrar etmek,

3) Gereğince amel etmek.

Şu anılan görüşlerin ittifakı ile itikada halel getiren kimse münafik; ikrara halel getiren kimse kâfir; amele halel getiren kimse fâsık olur. (Büyük günah işlemek suretiyle) amele halel getiren kimse, Haricîlere göre kâfir olur. Mu'tezileye göre ise imândan çıkmış, fakat küfre girmemiş (ikisinin arasında bir mertebede kalmış) olur.

Gayba inanmak

Âyetteki "gayb" kelimesi, mastar olup mübalağa için gaibin vasfı olarak kullanılmıştır. Onun karşıtı da şahadettir. Nitekim Zümer (39) sûresinin 46. âyetinde şöyle buyrulur:

"De ki:

Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve şahadeti bilen Allah'ım!"

Yahut "gayb" kelimesi, mastar olmayıp sıfat isimdir. Gayb kelimesi mânâ olarak, his ve akıl ile idrâk edilmeyen gerçekleri ifade eder. Bu gerçekler de iki kısma ayrılır:

1) Hiç delil ve belgesi olmayan gayb.

"Gaybin anahtarları Allah batındadır." mealindeki âyette bu mânâ kastedilir.

2) Delili ve belgesi olan gayb.

Yaratan ile sıfatları, nübüvvet ve ona bağlı hükümler ve şeriatlar, kıyamet günü öldükten sonra dirilme, Allah'a dönüş, toplanma, hesap, ceza ve mükâfat gibi kıyamet hâlleri ve bu nevi gayb haberleridir.

"Onlar gayba inanırlar." (Bakara 2/3) cümlesinde kastedilen mânâ da budur.

"Ellezîne yü'minûne bi'l-gaybi..." âyetinde "âmene / imân etmek veya inanmak" fiili (yü'minûne kipi şeklinde) "b" harfi ile kullanıldığından itiraf yahut mecazen itimat mânâsını da kapsar ya da bu âyette "gayb" kelimesi, mastar olup kendi asıl mânâsı ile kullanılmış olabilir. Tıpkı,

"Onlar (o takva sahipleri) görmedikleri hâlde (gıyaben) Rabblerinden korkarlar". Ve

Yûsuf dedi ki:

- Bu, azizin yolduğunda (gıyabında) ona ihanet etmediğimi bilmesi içindir" (Yûsuf 12/52) mealindeki âyetlerde olduğu gibi gıyaben, görmedikleri, huzurda olmadıkları hâlde imân ederler, demektir. Buna göre "Onlar gayba inanırlar" cümlesi iki mânâya gelir:

1) Peygamberin gıyabında, ondaki peygamberlik kanıtlarını görmeden ona imân ederler.

Nitekim rivâyet olunur ki, Sahabı Abdullah b. Mesûd'un yaranı, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashab'ını ve onların imânını gıpta ile anlattılar. Bunun üzerine İbn-i Mesut (radıyallahü anh) dedi ki:

"- Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliği onu görenler için apaçık bir hakikat idi. Kendisinden başka gerçek ilâh olmayan Rabbime yemin ederim ki hiç bir imân ehlinin imânı, gıyabî imândan daha üstün değildir."

"Sonra İbn-i Mesut, (Onlar gayba inanırlar) âyetini okudu."

2) Onlar, gerçekten, içten, gönülden ve kalbden inanırlar.

Onların içleri başka dışları başka değildir. Onlar, hem mü'minlerin yüzlerine karşı, hem de gıyablarında imân ederler ve:

"Onlar, mü'minlerle karşılaştıkları zaman (ve izâ leku'llezîne âmenu "- Biz de imân ettik (kaalû âmenna)"! derler.

Şeytanları ile baş başa kaldıklarında,

"- Biz sizinle beraberiz, biz onlarla sadece alay ediyoruz!" derler mealindeki âyette anlatılan münafıklar gibi değildir.

3) Burada gayb'tan maksat kalbtir.

Çünkü kalbler gizlidir. Yani o takva sahibleri, kalbleri ile imân ederler. Onlar, "Ağızları ile, kalblerinde olmayanı söylüyorlardı" (Al-i İmrân 3/167) mealindeki âyette anlatılan münafıklar gibi değildir. Onların kalbleriyle dilleri aynıdır. Onlar kalblerinde olanı dilleriyle de söylerler.

B- "Namazı dosdoğru kılarlar."

Salâtı ikame etmek veya namazı dosdoğru kılmak; namazın tâdil-ı erkanına, farzlarına, sünnetlerine, usul ve âdabına riayet etmek; alaca değil devamlı olmak, tembellik ve gevşeklik göstermeden edâ etmek demektir. Namazın edasına "ikame" denilmesi namazda ayakta (kıyamda) durmaktan dolayıdır. Çünkü ikame ile kıyam kelimeleri "kaame, yekuumü" kökünden gelir. Nitekim namaza, kunut, rükû, sücût ve tesbih de denir. Açıklanan bu mânâlar içinde birincisi, eh meşhur ve hakikate en yakın olanıdır,

Salât, aslında duâ demektir. Bu özel hareketlere salât denmesi, duâ içerdiği içindir.

Bir görüşe göre de salât, salat kökündendir ki bu, uyluğun bitimindeki kemiğin adıdır. Aradaki münasebet, musallinin (namaz kılan) rüku ve sücûdda bu kemikleri hareket ettirmesidir. Bu mânâya göre duâ eden kimseye "musalli" denmesi, kendini alçak tutup haya ve edeb üzere olmak hususunda rükû ve secdedeki kimseye benzetmek içindir.

C- "Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler."

Rızk lugatte, verme (a'tâ) demektir. Verilen nasibe de (hazzı'l-mu'tâ) rızk denir rızkın örfteki mânâsı ise, canlıların yararlandığı şeylerdir.

Mu'tezile, yüce Allah'ın, harama yol vermesini imkânsız görür. Çünkü Allah haramdan yararlanmayı yasaklamış ve ondan sakınmayı emretmiştir. Bundan dolayı Mu'tezile'ye göre rızk, haramı kapsamaz. Nitekim âyette görüldüğü üzere, Yüce Allah onların sırf helâlden harcadıklarını bildirmek için rızkı zâtına izafe etmiştir (Bizim verdiğimiz rızk, demiştir,) Çünkü haramı harcamak övünmeyi gerektirmez kî Cenâb-ı Allah, onu kendi zâtına isnat etsin, Bir de Cenâb-ı Allah, Yunus (10) suresinin 59. âyetinde şöyle buyurur:

(Resûlüm o müşriklere) de ki:

"Söyler misiniz, Allah size rızık olarak ne indirdi de siz ondan bir kısınını helâk bir kısınını da haram saydınız?" De ki:

"Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" (Yûnus 10/59)

Görüldüğü gibi bu âyette Allah, onlara verdiği rızktan bir kısınını haram saymalarından dolayı müşrikleri zemmetmektedir.

Bizım yaranımız Ehl-i Sünnet ulemâsına göre, âyetteki isnad, tazim ve infaka teşvik için; anılan âyette müşrikleri zemm, aslında haram olmayan bir rı içindir, Bakara 2/3'te geçen "Onları rızıklandırdığımız şeylerdir. (ve mimma razaknahüm)" sözü de helâle münhasırdır. Bununla beraber Ehl-i Sünnet âlimleri rızkın, helâle de, harama da şamil olduğuna şu hadîsi delil göstermişlerdir

Rıvayete göre Amr b. Kurre, Peygamberimize gelmiş ve:

"Ya Resûlallah, Allah beni bedbaht olarak yazmış; ben rızkımı ancak defimi elimle çalmakla çıkarıyorum; edebe aykırı bir şey söylememek şartı ile şarkı türkü söylememe izin ver!" demiş.

Peygamberimiz de (sallallahü aleyhi ve sellem) ona şöyle cevap vermiş;

- Senin gözünün hatırı için sana bunu iliram etmem. Ey Allah'ın düşmanı, yalan söyledin. Vallahi, Allah sana temiz ve helâlden rızk verdi ama sen Allah'ın sana helâl kıldığı rızık yerine O'nun haram kıldığı rızkı seçtin."

Bir de, eğer haram rızk sayılmazsa, hayati boyunca haramdan gıdalanan kimse, rızıklandırılmamış olur. Oysa Cenâb-ı Allah buyuruyor ki:

"Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki onun rızkı Allah'a ait olmasın " (Hûd 11/6).

Âyette geçen infaktan maksat, farz veya nafile olsun, hayır yolunda yapılan harcamalardır. Burada infaktan maksât olarak tefsir edenler, infakın yüksek ve temel kısınını zikretmiş oluyorlar; yahut infakı zekâta tahsis et meleri, burada intakın zekâtın öz kardeşi kabul edilen namaz ile beraber zik redilmesinden dolayıdır.

Âyette geçen infaktan, Allah'ın bahşettiği zahirî ve batınî nimetlerden bütün ilâhî inayetler kastedilebilir. Nitekim Peygamber Efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem)

"İstifade edilmeyen bir ilim, infak edilmeyen servet gibidir." hadisi de bunu teyid etmektedir. Bu âyeti "özel olarak onlara bahşettiğimiz mârifet nurlarından saçarlar" şeklinde tefsir edenler de, bu yorumu tercih etmişlerdi

4
"Onlar (takva sahibi olanlar) sana indirilene ve senden öne indirilenlere de inanırlar. Âhirete de iman ederler."

Takva sahibi olanların vasıfları

Bu âyette açıklanan vasıfları taşıyanlar hem suret, hem de mânâ olarak, yahut yalnız mânâ olarak takva sahibleri zümresine dahildirler. Bu, bundan önceki âyetle beraber iki hâssın (özelin), bir âmma (genele) dahil olması kabilindendir. Çünkü bundan evvelki âyette bildirilen mü'minlerden murat, şirkten veya İslâm'dan önceki semavî dinlerin hükümlerine gafletten sonra imân edenlerdir. Nitekim imân konusunun gayb olarak ifade edilmesi de bunu açıklar. Bu âyette bildirilen mü'minlerden murat ise, (önceleri Yahudi âlimlerinden iken sonra Müslüman olan ünlü Sahabi) Abdullah b. Selâm gibi, daha önce indirilmiş kitaplara inandıktan sonra Kur'ân'a imân edenlerdir.

Yahut bu âyet, müttakıîler üzerine matuftur ve müttakîlerden murat ondan önceki âyette zikredilen o gayba imân edenlerdir. Bu takdirde takva vasfının, yalnız gayba imân edenlere tahsis edilmesi, onların ilk hâllerinden tamamen arındıklarını bildirmek içindir. Çünkü o müşriklerin ilk hallerindeki çirkinlikler ve şer'î hükümlere aykırılıklar, onlardan müttakî olmayı (sakınmayı) gerektirmektedir. Fakat Kitab Ehli'nden Müslüman olanlar, böyle olmayıp onlar, müktesebatlarını bir anda terk edemezler; zamanla değışmeyen ana hükümlere bağlı kalırlar.

Bu âyet ile bundan önceki âyeti, müttakıîler bakımından bir küll olarak düşünnek de mümkündür. Bu takdirde işaret edilmek istenen gerçek şu olur:

Gaybî varlıklara inanmakla o gaybî varlıkların gerçek olduklarına şahadet eden semâvî kitaplara imân etmek, her biri başlı başına yüksek birer vasıftır. Birçok hüküm bunlara bağlıdır. İşte bundan dolayı bu iki vakıa biri diğerinin mütemmimi değilmiş gibi birer müstakil cümle ile zikredilmiştir.

Birincisine namaz ve sadakanın edası da ilâve edilmiştir ki bunlar imân konusuna dahil hükümler cümlesindendir. Zira ilmin kemali, amel ile olur.

İkincisine de (Kur'ân'a ve ondan önceki kitaplara imân) - birincisine dahil olduğu hâlde- âhiret gününe iykan (şeksiz, şüphesiz, kesin imân ve itaat) ilâve edilmiştir ki, bu da, Kur'ân'da bildirilen imânın son derece sıhhatli olduğuna ve ileride anlatılacağı gibi, Kitab Ehli'nin inançlarında sakatlıklar bulunduğuna işarettir.

Bu âyetler için şu tevcihler de yapılmıştır:

Takva sahibleri o kimselerdir ki, hem akıl ile idrâk edilen şeylere imânı ve bu imânın gereği bedenî ve malî ibâdetleri ifayı, hem de kalbî duyumdan başka yolu olmayan imânı kendilerinde toplamışlardır.

Bütün ehl-i imân, gayba imân edenler de dahil olduğu hâlde bu âyette Kitab ehli mü'minler ayrıca zikre değer görülmüştür. Tıpkı bazı âyetlerde meleklerden sonra Cebrâîl ve Mikâil'in (aleyhisselâm) zikredilmeleri gibi. Buna göre bu tahsis, melekler örneğinde ta'zim için, mü'minler örneğinde de, bu özel fırkaya mensub kimselerdeki kemali elde etmeye teşvik için yapılmış olur.

Kitabî inzalin mânâsı

İnzal, yukarıdan aşağıya nakletmektir. Kur’ân dışındaki ilâhî kitapların, peygamberlere inmesi -Yüce Allah cümleden iyi bilir- vahiy meleğinin, onu Cenâb-ı Allah'tan ruhanî bir üslûbla telâkki etmesiyle gerçekleşir; yahut melek, onu Levh-ı Mahfûz'dan hıfzettikten sonra peygamberlere (aleyhisselâm) indirir ve onlara öğretir.

Bima ünzile ileyke / sana indirilen"den maksat, Kur’ân'ın tamamı ve özellikle İslâmî hükümlerdir.

Bu ayetler indiği sırada Kur’ân'ın nüzulü henüz tamamlanmamıştı. Daha inmesi beklenen birçok âyet varken, inzal fiilinin mazi sığası ile kullanılması, mukadder nüzulün gerçekleşmiş gibi sayılması kabilindendir. Nitekim bir âyet-i kerîmede de meal olarak şöyle denir: "(O cinler):

"- Ey kavmimiz; dediler. Gerçekten biz, Mûsa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, halika ve doğru yola hidâyet eden bir Kitab dinledik!" (Ahkaaf 46/30).

Oysa o cinler, ilâhî Kitabın tamamını dinlememişlerdi ve zaten tamamı henüz inmemişti.

"Vemâ ünzile min kablik / Senden önce indirilen "den maksat, Tevrat, İncil ve diğer geçmiş semavî kitaplardır. Âyette, kitap indirilen peygamberlerin (aleyhisselâm) zikredilimemesi, ifadenin vecîz olması içindir. Kaldı ki, burada maksat tafsilat değildir. Ama;

"Biz, Allah'a ve bize indirilene (Kur’ân); İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Ya'kub'a ve onun torunlarına indirilenlere, (sahife) Mûsâ ve İsa'ya ve Rabbleri tarafından diğer peygamberlere verilmiş olanlara (Kitap) imân ederiz. Onlar arasından hiçbirini ayırmayız. Biz O'na teslim olanlarız; deyin" (Bakara 2/136) mealindeki âyette ise maksat, tafsilattır.

Bütün semavî kitaplara muamelen imân etmek farzdır; Kur’ân'a -tafsilatı ile ibadet ettiğimiz cihetle- mufassalan imân etmek ise farz-ı kifayedir (farz sorumluluğunun kalkması için bir kısım insanların yapması kifayet eder). Zira bunun bütün insanlara "farz-ı ayn" olmasında açık bir sıkıntı ve yaşama düzenini ihlâl vardır. (Zira Kur’ân'a tafsilatı ile imân etmek, Kur’ân'ın içerdiği tafsilatlı bilgilere vâkıf olmak ile mümkün olur.)

Ahirete iykan etmenin mânâsı

"Yükünün" şeklinde geniş zaman kipi ile zikredilen "iykan", şüphe ve tereddüdü kaldırmak suretiyle bilgiyi sağlamlaştırmaktır. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah'ın bilgisine "yakîn bilgi" denmez (Zira Allah'ın bilgisinde şüphe ve kuşkuya mahal yoktur). Yani takva sahipleri, âhiret gününün geleceğini kesin olarak bilirler; onların âhirete ilişkin bilgilerinde, şüphe ve tereddüde yer yoktur. Oysa Kitab Ehli böyle değildir. Zira Kitab Ehli'nin iddiasına göre, Yahudî yahut Hristiyan olmadıkça kimse cennete giremez (Bakara 2/111); cehennem ateşi, ancak sayılı günler (eyyâmen ma'dûdât) onlara kunur (Âl-i İmran 3/24). Cennet nimetlerinin dünya nimetleri cinsinden olup olmadığı ve bu nimetlerin sürekli olup olmadıkları konusunda da Kitab Ehli'nin farklı görüşleri vardır.

5
"İşte Onlar Rabblerinin hidâyetine mazhar olanlardır." Ve kurtuluşa erenler de işte onlardır".

A "İşte Onlar Rabblerinin hidâyetine mazhar olanlardır" "Ülâike / İşte...",

"Ülâike / İşte...", övülesi hasletleri anlatılanlara işarettir. Bu, onların hasletleriyle temayüz ettiklerini ve bundan dolayı da görülebilen şeyler mertebesinde düşünüldüklerini anlatır. "İşte onlar..." işâretindeki uzaklık mânâsı, onların derecelerinin ve faziletteki mertebelerinin yükseldiğini gösterir.

Bu hidâyetin ne kadar muazzam bir hidâyet olduğuna işaret etmek için "Rabblerinin hidâyeti veya Rabblerinden, gelen hidâyet" şeklinde hidâyet Rabb'e izafe edilmiştir. Bu hidâyet, Yüce Allah'ın hidâyetinin ve tevfikinin bütün çeşitlerini kapsamaktadır.

B- "...Ve kurtuluşa erenler de işte onlardır".

"Ülâike / İşte..." işaret isınının tekrar edilmesi, o mutlu ve kutlu insanların, ilâhî inayete fazlası ile mazhar olduklarını, taşıdıkları o sıfatların bu iki önemli sonucu doğurduğunu, bu iki sıfattan her biriinin onları diğerlerinden ayırmak için yeterli bulunduğunu belirtmek içindir. Nitekim bu âyetin başında "ve / vav" atıf harfinin bulunması da söylediklerimizi teyid eder. Ama;

"İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da şaşkındırlar. İşte asıl gaafiller onlardır' (A'raf 7/179) meâlindeki âyette anlam farklı olduğundan, ikinci işaret isminin başında "ve / vav" atıf harfi zikredilmemiştır. Çünkü bu âyette, burada küfürde inat ve ısrar edenler hayvanlara benzetilmek suretiyle içinde bulundukları derin gaflet tescil edilmektedir. Bu itibarla ikinci işaret cümlesi birinciyi açıklamaktadır. Konumuz olan âyette ise, matlûbu elde etmeken ibaret olan felâh, hidâyetten farklı ve onun sonucu ve her ikisi de insanların varmak için yarıştığı en değerli gayeler olduğundan, âyetlerin nazmı bu suretle gerçekleşmiştir.

O yüksek mertebelere erişmek ancak takva sahiblerine mahsustur, hidâyet ve tevfik Allah'tandır.

Bundan önceki âyetlerde kemal sıfatlarını taşıyan, dünya ve âhırette mutluluğa eren kutlu insanların halleri anlatılmıştı. Şimdi bu âyetlerde de azgın ve inatçı kâfirlerin halleri açıklanmaktadır.

6
"Şüphesiz o küfredenleri itizar etsen de etmesen de onlar birdir. Onlar imân etmezler."

Kâfirlerin Ahvâli

Âyet iki kısımdan oluşmaktadır: İnkâr ve küfürde inad edenler ve bunların inzar karşısındaki davranışları.

A- "Şüphesiz (saplantı içinde olan) o küfredenleri".

Bu âyetle diğer âyetler arasına atıf harfi konmamıştır. Oysa İnfıtar (82) sûresinin,

"Şüphesiz ki, iyiler (ebrar) Naîm cennetindedir";

"Ve kötüler de (füccar) cehennemdedir mealindeki 13 ve 14. âyetleri arasında "vav-ı atıf vardır.

Bu âyetler üslûb ve amaç bakımından farklıdır.

Zira birinci grup ayetler: hidâyet ve irşad konusunda Kitab'ın (Kur’ân) şânının yüceliğini anlatmakta için zikredilmiştir. O âyetlerde, hidâyete erenlerin hâllerine istitrat (arasöz) yolu ile temas edilmiştir.

İkinci grup âyetler ise, doğrudan doğruya kâfirlerin, acıklı hâllerini açıklamayı istihdaf eder. Bu kâfirler azgınlık ve dalâlette öyle bir noktaya varmışlardır ki, artık uyarma ve müjdelemenin; öğüt ve hatırlatmanın onlar için hiçbir yararı yoktur. Sonuç olarak onlar akıl yolundan uzaklaşmışlar, bindikleri kibir ve inat bineğiyle azgınlık ve fesadın uçsuz bucaksız çöllerine dalmışlardır.

Bu âyette söz konusu olanlar küfürde İsrar ve inatta önde giden Ebû Leheb, Ebû Cehil, Velid b. Muğire gibi halkın eşrafı (nâsın â'Yani) ve Yahudî bilginleridir (ahbâri'l-yahud veya ahbarı benî israil).

Küfür lügatte, nimeti örtmek demektir. Istılahta Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) İslâm dininin temel ilkelerinden zorunlu olduğu bilinenleri inkâr etmektir.

Mecûsîlerin zünnarını ve Hristıyanların gıyarını (bağladıkları küfür ğını) -bir mecburiyet olmaksızın- kuşanmak veya kâfirlere özgü bir işareti takmak küfür sayılmıştır. Çünkü bunlar, zahiren İslâm'ı tekzip anlamını taşımaktadır. Zira Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) tasdik eden bir kimse, bu gibi şeylere cüret edemez. Çünkü bunlar, zina ve içki gibi nefis istekleri de değildir ki tabii bir duyguya kapılmış olsun.

Mu'tezile, âyette geçen fiilin (haber verme) şeklinde mazi (geçmiş) ki kullanılmasını Kur’ânın, hâdis (sonradan yaratılmış) olduğuna delil getirmiştir. Çünkü bu ifade, zorunlu olarak, haber verilen olayın, henüz gerçekleşmediği bir önceki zamanı da gerektirmektedir. Onlara cevap olarak deriz, ki bu ileri sürdükleri husus,

taallukun (insanlığın ilâhî kelâm ile ilişkisinin) gereklerindendir ve bu taallukun, hadis olması, Kelâmın hadis olmasını gerektirmez. Nasıl ki, ilmin (bilginin) malûma (bilinene) taalluku, ilmin hadis olmasını gerektirmez.

İnzar, sakınmak için korkulan şeyi bildirmektir. Maksud olan mânâ, Allah'ın, günahlardan dolayı vereceği azab ile korkutmaktır. Burada yalnız korkutmakla yetinilmiştir; çünkü o kâfirler, asla müjde ehlinden değildir. Bir de inzâr, kalbleri daha fazla etkilemekte ve gönüllerde daha ağır tesirler bırakmakladır. Zira mazarratın defi (zararların önlenmesi), menâfiin (menfaatlerin) celbinden daha önemlidir. Bu itibarla onlar, korkutmaktan etkilenmediklerine göre, müjde için başlarını bile kaldırmazlar.

B- "...İnzar etsen de etmesen de onlar için birdir. Onlar imân etmezler."

Bu âyet, insanın, gücünün üstünde olan bir şey ile yükümlü kılınmasının caiz olduğuna delil gösterilir. Çünkü Cenâb-ı Allah, bu âyet-i kerîmede, küfürde inat ve ısrar eden kâfirlerin imân etmeyeceklerini bildirir. Böylece onların imânlarının imkânsız olduğu ortaya çıkar. Zira onların imânı, Yüce Allah'ın verdiği haberin -hâşa- doğru çıkmaması gibi bir imkânsıza bağlıdır. Hâl böyleyken, onlar yine imân ile memur ve teklife muhatabtır. Bir de onların mükellef kılındıkları şeyler içinde, hiçbir zaman inanmayacaklarına imân etmeleri de vardır. (Çünkü imânı ile mükellef bulundukları Kur'ân böyle haber vermektedir).

Kur'ân'ın verdiği tafsilata bütün ayrıntılarıyla imân değildir ki, hiçbir zaman inanmayacaklarına imân etmeleri lâzım gelsin. O kâfirlere teklif edilen Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün getirdiklerine icmalen imân etmektir.

O kâfirleri korkutmanın bir yararı olmayacağı bilindiği hâlde onları inzar etmekten amaç hüccet ve delillerin onları bağlaması ve Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) tebliğ faziletini kazanmasıdır. Buna işaret içindir ki, âyette "inzar etsen de etmesen de onlar için birdir" buyrulmuş; "senin için birdir" denmemiştir. Nitekim putperestler için de:

"Sız onları hidâyete çağırsanız da onlar size tâbi olmazlar. Siz onları ister çağırın ister sükût edin; birdir" buyrulmuştur. Eğer daha önce belirtildiği gibi o kâfirlerden belli şahislar kasdedlîyorsa, bu âyet-i kerîme, gaybı haber vermekle apaçık bir mucize sayılır.

7
"Allah, onların kalblerini mühürlemiştir; kulaklarını da onların gözleri üzerine de perde çekilmıştir. Onlar için büyük bir azab vardır."

Bu âyet, bir önceki âyette geçen hükmün (inzar etsen de etmeden de imân etmezler hükmünün) sebebi, o hükmü gerektiren şeyin beyânı yahut beyân ve tekididir. Kalbten murad, yürekte akıl kuvvetinin bulunduğu savvur edilen mahaldir. Mühürlemek (hateme kökünden tahtim), bir şeyi korumak için ona veya o şeyin bulunduğu mekâna mühür vurmak suretiyle güvenliğini sağlamaktır. Boş evi veya keseyi mühürlemek gibi- Buraya boş ev örneği daha uygun düşer. Gerçekten mühürlemekten maksat, onlar kalblerindekini korumak değil, fakat azgınlıkları, atalarının inançlarını taklitte inatları ve sağlıklı akıl yürütmek yolundan sapmaları sebebiyle kalblerinin inzardan etkilenmez; hak söz nüfuz etmez hâle gelmiş olmasıdır.

A- "Allah, onların kalblerini mühürlemiştir."

"Tam aksine Allah küfürleri sebebi ile onların (kalbleri) üzerine mühür vurmuştur." mealindeki âyetler ile benzerleri de bu gerçeği açıklar.

Mu'tezile, bu âyetin yorumunda te'vile başvurmuş ve bu konuda değişiik görüşler ileri sürülmüştür.

1- O kâfirler, haktan yüz çevirince küfürleri kalblerine iyice yerleşmiş, ta biatları gibi olmuş ve bu sebeble inançsızlıkları tabiî bir vasfa teşbih edilmiştir.

2- O kâfirlerin kalbleri Yüce Allah tarafından idraksiz olarak yaratılan hayvanların kalblerine benzetilmiştir.

3- Mühürleme, aslında şeytanın veya kâfirin fiilidir. Allah'a isnat edilmesi ise, O'nun o kudret ve imkânı yaratması itibariyledir.

4- O kâfirlerin küfürlerinin kökleri öylesine derinlere inmiştir ki son derece sağlam ve muhkem bir hâl almıştır. İmâna gelmeleri için icbar ve zorlamadan başka çare de kalmamıştır. Ancak teklif hikmetinin korunması için bunun yapılması da doğru değildir. İşte bu hal, kalbi mühürleme olarak ifa-de edilmiştir. Çünkü bu, onların imân yolunu tamamıyla kapatmaktadır. İki da onların, azgınlık ve inatta işi çok ileri götürdüklerini ve şer ile fesada tamamen boğulduklarını gösterir.

5- Bu âyet, Fussılet (41) sûresinin;

"Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz örtüler (ekinne) içindedir. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizim ile senin aranda bir perde bulunmaktadır." mealindeki 5. âyeti gibi kâfirleri tahkir amacına dönüktür.

6-Bu âyetin anlattığı hal, âhirette gerçekleşecektir. Ancak olmuş gibi mazi sığası ile anlatılması, vuku'u kesin olayların vaakıî olmuş gibi kabul edilmesindendir. Nitekim:

"Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir hâlde yüzükoyun haşr ederiz." mealindeki âyet de bu görüşü destekler.

7- Burada mühürlemekten maksat, meleklerin onları tanıyıp kendilerine buğz ve nefret ile bakmaları için kalblerinin özel bir işaret ile işaretlenmisidir.

B- ".. .Kulaklarını da..."

O inkâr ve küfürde direnenlerin kalblerinden başka kulakları da mühürlenmiştir. Bu âyetin bir benzeri de Câsiye (45) sûresinin 23. âyetidir:

'Hevasını (nefsi) kendine ilâh edinmiş olanı gördün mü? Allah onu bir ilim üzerine şaşırtmış kulağını ve kalbini mühürlemiş, gözleri üzerine de perde çekmiştir. Artık ona Allah'tan başka kim hidâyet edebilir? Hiç tezekkür etmez, düşünmez misiniz?"

Kalb ve kulak, idrâkte ortak vasıf taşıdıklarından mühürleme hükmü herikisi için de kullanılmıştır. Önce kalbin zikredilmesi, imân etmemek konusunda kalbin asıl olduğunu bildirmek içindir. "Kulak, kalbe giden yoldur; şu hâlde kulağın mühürlenmesi, kalbin de mühürlenmesi demektir" düşüncesi de geçerli değildir. Kalb, kulaktan ayrı ve bağımsız olarak mühürlenmiştir. Nitekim:

"Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi, işittirmiş olsaydı bile yine onlar muhalikak döner giderlerdi" mealindeki âyet-i kerîme de, kulak ve kalbin, imân konusunda ayrı ayrı fonksiyonları olduğunu bildirir.

Âyette geçen ve kulak olarak tercüme edilen "sem' ", işitme kuvvetidir, bazen bu mânâda, bazen de bu kuvveti taşıyan uzuv yani kulak için kullanılmaktadır. Âyette kastedilen de uzuvdur. Çünkü asıl mühürlenen odur. Kulağın gözden önce (ve kalb ten sonra) zikredilmesi, katılık ve etkilenmeme vasfında kalb ile kulağın ortak olmasındandır yahut kulağın gözden önce zikredilmesi, şer'î hükümlerin algılanmasının ve (âyette ifade edilen) korkutmanın kulak ile gerçekleşmesindendir. Bu tibarla önce kulağın zikredilmesi daha doğru ve bu makamda daha münasiptir.

İslâm âlimleri diyorlar ki kulak, gözden üstündür. Çünkü Yüce Allah, ikisini zikrederken önce kulağı zikretmektedir. Bir de işitmek, peygamberliğin şartıdır. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Allah, sağır bir Peygamber gönderme mistir. Bir de kulak, ashabından alınan marifetlerle aklı kemale erdirmenin vasıtasıdır.

"Sem' "in tekil olarak zikredilmesi, başka anlamlara gelen kelimelerle ka rıştırılmasından emin olmak, bir de asl olan mânâyı gözetmek içindir.

C- "Onların gözleri üzerine de bir perde çekilmiştir."

Yukarıda "sem' " işitme kuvveti veya kulak için yapılan açıklamalar "hisar" görme kuvveti veya göz için de geçerlidir.

Göz için öncekinden farklı olarak, isim cümlesinin tercih edilmesi, ifade edilen mânânın devamlılığım sağlamak içindir.' Çünkü göz kuvveti ile idrâk edilen o enfüs (dahilî) ve âfak (haricî) belgeleri (Allah'ın varlığına delâlet eden belgeler) sürekli olduğundan, onları görmeme körlüğü de sürekli olur. İşitme kuvveti ile algılanan belgelerde ise ulaşım (isal)- sürekli olmayıp zaman zaman gerçekleştiğinden, onun mühürlenmesi ile marifetin (bilginin) iki yolundan biri olan kalbin mühürlenmesinde fiil cümlesi tercih edilmiştir.

Ç- "Onlar için büyük bir azab vardır."

Bu cümle, kâfirleri büyük bir azab ile tehdid eder mahiyettedir. Azab, bela ve musibet türünden her acı için kullanılmaktadır; velev ki bu, suçluyu caydırmak için verilen ceza türünden olmasın.

"Azıîm", "kebîr"in üstünde bir mânâ ifade eder. Her ikisi de madde ye olaylar için kullanılır. "Azıîm veya kebîr" denildiğinde ya cüssece ya da şerefçe büyüklük kasdedilir.

Hülâsa, o kâfirlerin gözünde, insanların bildiği perde dışında bir çeşit perde vardır ki oda, apaçık delilleri görememe perdesidir ve onlara öyle yük bir azab vardır ki onun haddi hesabı bilinmez.

Ey Allah'ım! Ey Erhame'r-Râhimîn (merhametliler merhametlisi)! Bunlardan sana sığınırız!

8
Bilindiği gibi Bakara sûresi Medenîdir. Bu sûrenin âyetlerinin be bir kısmı Medine'de inmiştir. Hicretti seniyyeden sonra İslâmiyet, dîne'de Yahudiler ve münafıklarla karşı karşıya gelmiş ve büyük bir müca dele vermek zorunda kalmıştır, İşte bu âyetlerde Yahudilerle münâfıkların ortak vasıfları ortaya konulmaktadır. Elbette bunlar tadadî ve tahdidi değildir. Ama bu sayılanlar nifak alâmetleridir.

"İnsanlardan kimileri" vardır ki: "- Allah'a ve âhiret gününe inandık derler!" oysa onlar gerçekte imân etmiş değillerdir."

Bu âyetle daha önceki âyetlerde sözü gecen kâfirlerden bir kısınının, sadece küfürde direnmekle kalmayıp başka şer Ve fesatları da küfürlerine ekledikleri ve onların yaptıklarının dünyada ve âhiretteki korkunç sonuçları . de ediliyor.

A- İnsanlardan kimileri vardır ki

İnsan kelimesinin aslı "ünas"tır ki görünen ve ünsiyet edilebilen canlı demektir. Nasıl ki cin kelimesi de gizli ve karanlık varlık demektir.

Bir görüşe göre de insan kelimesinin aslı "nevs"tir ki hareket demektir

Bir başka görüşe göre insan kelimesinden "nesiye / unuttu" alınmıştır Buna göre insanlar, unutma vasfından dolayı bu ismi almışlardır. Sahabi Abdullah b. Abbas'tan (radıyallahü anh) naklen anlatıldığına göre:

"İnsana insan denmiştir; çünkü yaratılıp cennete konulduğunda kendi sinden kesin söz alındığı hâlde o, bu sözünü unutmuştur."

Buradaki "insanlardan" maksat, söz konusu kâfirlerdir. Kâfirler insanlar denmesi, onların çokluğuna işaret içindir. Nitekim buradaki (mıne / ..den) edatı ba'ziyedir; "Bazıları, kimileri" mânâsına gelir, Aynı zamanda onların çokluğunu bildirir. Kimi âlimlere göre burada insan kelimesinin kullanılması, şuna dikkat çekmek içindir:

Münafıkların bu on üç âyette anlatılan çirkin sıfatları insanlık ile bağdaştırılamaz. O hâlde bu çirkin sıfatları taşıyan insanlar, insan sayılma hakkını kaybetmişlerdir. Bu insanların halleri anlatılmalı ve onlara hayret edilmelidir.

B-’Allah'a ve âhıret gününe inandık; derler."

Âhiret günü, kıyamette insanların dirilişinden sonra hesap için Allah'ın huzurunda toplandıkları andan itibaren sonsuza kadar devam eden süreçtir yahut cennet ehlinin cennete, Cehennem ehlinin de cehenneme girinceye kadar gecen süredir. Çünkü bunun ötesinin siniri yoktur.

Münafıklar hakkında özellikle Allah'a ve âhiret gününe olan imân zikredilmiştir. Çünkü onlar her iki cihanda da imân ehli olduklarım iddia ediyorlardı. Oysa münafıklar, bu sahte imânın altında bozuk inançlarını gizliyorlardı. Zira onların Allah'a ve âhiret gününe olan imânları gerçek değildi. Nitekim onlar (Yahudiler) "Uzeyr, Allah'ın oğludur!" (Tevbe 9/30) diyerek Allah'a ortak koşuyorlardı. Yine onlar:

"Sayılı bir kaç günden başka bize asla ateş dokunmayacaktır". diyor ve âhiret gününü inkâr ediyorlardı.

Âyet-ı kerîmede, münafıkların söyledikleri sözlerin anlatılması onların habaset derecesini belirtmek içindir. Onlar bu sözleri başkalarını aldatmak ve nifak için söylemeseler bile inançları, eski inançları olduğu sürece bu sözleri söylemekle imân etmiş olmazlar. Mü'minlerle alay etmek için söyledikleri zaman da imân etmiş olmayacakları gibi...

C- "Oysa onlar (gerçekte) imân etmiş değillerdir."

Âyet-i kerîmenin bu cümlesi, münafıkların iddialarını reddetmekte ve onların hakikati hâlde imân etmemiş olduklarını bildirmektedir. Burada ismi cumlesi fiil cümlesine tercih edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi İsım cumlesı mânâya süreklilik kazandırdığından bu cümle münafıkların hiçbir zaman iman ehli olamayacaklarını ifade eder.

Münafıkların imân iddiası reddedilirken, onların iddiasına uygun olarak Oysa onlar, Allah'a ve âhiret gününe imân etmiş değillerdi onlar, imârı etmiş değillerdir" denmesi münafıkların inançlarının imân cinsinden bile olmadığını bildirmek içindir. Kimilerine göre, buradaki mutlak imân Allah'a ve âhiret gününe olan imândır, Maksad açık olduğundan mutlak olarak zikredilmiştir.

Bu âyeti kerîmeden çıkan hüküm şudur:

Bir kimse, imânını açıklamakla beraber gerçek inancı bunun aksi yöndeyse bu kimse mü'min sayılmaz.

Şu hâlde bu âyetti kerîme Kerramiyye mezhebine karşı hüccet gösterilemez. Çünkü adı geçen mezhebe göre imân ikrardan ibarettir. Kalb ile tasdik imândan değildir. Dil ile ikrarın dışında hiçbir şey imândan değildir. Küfür de Allah'ı dil ile tanımama ve inkârdan ibarettir.

Münafıkların Ahvali

9
"Onlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmağa çalışırlar. Oysa onlar yalnız kendilerini aldatırlar da bunun şuurunda olmazlar." Bu âyetti kerîmede münafıkların amaçlarının ne olduğu açıklarımaktadır

A- "Onlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar."

Sanki "O münafıklar, imân etmedikleri hâlde niçin böyle söylüyorlar" diye sorulmuş da

"Onlar, Allah'ı ve mü'minleri aldatmağa çalışıyorlar" cevabı verilmiştir. "Yahdeûn" kelimesinin mübalağa kipi olan "yuhadiû'n" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü o münafıkların aldatma gayreti, hem keyfıyet hem de kemiyetçe çoktur. Onlar sürekli olarak aldatma ile meşguldür. Aldatma bir kimseyi hakkında beslenilen kötü niyetin aksini düşündürtmek suretiyle beklemediği bir yanılgıya düşürmek veya hata yapmasını sağlamaktır.

Her iki mânâ da bu makama münasiptir. Çünkü münafıklar yaptıkları ile mü'minlerin sırlarını öğrenip onları andlaşmaları bozanlara haber vermek suretiyle kendilerini kâfirlere karşı yapılan misillemelerden korumak istiyorlardı. Aldatmanın Allah'a nisbet edilmesi (hâşâ, Allah'ın aldatılması) üç şekilde yorumlanabilir:

1- Bu nisbet temsilidir. Münafıkların işlediği suçların son derece şeni ve çirkin olduğunu belirtir.

2- Bu nisbet aklî ve mecazîdir. Resûlüllaha (sallallahü aleyhi ve sellem) nisbet edilmesi gereken şey, Allah'a nisbet edilmiştir. Bu da, Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah katındaki şeref ve itibarını göstermek içindir. Nitekim:

"Gerçekten (Resûlüm), sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmekteler. Allah'ın eli onlarının ellerinin üzerindedir." ve

"Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." mealindeki âyetler bu gerçeği ortaya koyar. Ayrıca yaptıklarının şenaati belirtilmiş olur.

3- Aldatmanın önce Allah'a, sonra mü'minlere nisbet edilmesi mü'minlerle Allah arasındaki özel bağların kuvvetine işaret etmek içindir. Nitekim:

"Allah ve Resulüne eziyet edenlere..." ve

"Eğer mü'min iseler Allah ve Resulünü razı etmeleri daha doğrudur." mealindeki âyetler de bu gerçeği dile getirir.

B- "Oysa onlar yalnız kendilerini aldatırlar."

Âyette geçen ve hud'a kökünden gelen "muhadea" (müfaale babından karşılıklı olarak birbirini aldatma) hakiki mânâsı ile, o münafıkların fasit iddialarının ve bâtıl inançlarının tercümesi olur. Yani "onlar Allah'ı aldattıklarını sanıyorlar; oysa Allah onları aldatıyor" denmiş gibi... Çünkü o münafıklar, Allah'ı ve mü'minleri aldatmağa kalkışmakla, Allah katında kâfirlerin en habisi ve cehennemin en aşağı tabakasının ehli olduklarını göstermişlerdir. Allah (celle celâlühü) da kendilerine dünya hayatında mehil; fakat aynı zamanda haklarında islamî hükümlerin icrası için Resulüne ve mü'minlere emir vermiştir. İşte onların Allah'ın bu emrini uygulamaları, münafıklara yaptıklarının benzeri ile karşılık vermeleri şeklen, birbirini aldatan iki tarafın yaptıklarına benzer. Ancak zevk-ı selim (sağ duyu), bu görüşü ve izahını iki yönden kabul etmez:

Birincisi, eğer münafıklar, kendi hud'alarına karşı Allah'ın da kendilerine hud'a yaptığına inanmış olsalardı, böyle bir fiile kalkışmaları tasavvur olunamazdı,

İkincisi, bu makamın gereği, münafıkların içyüzlerini ortaya koymak ve yaptıklarının sonuçlarını açıklamaktır. Nitekim "Oysa onlar yalnız kendilerini aldatırlar" cümlesi de, bu gerçeği vurgulamaktadır.

Hülasa, münafıklar düşündüklerini yapıyorlar fakat yaptıkları ile ancak kendi kendilerini aldatmış ve nefislerini felâket uçurumuna atmış oluyorlar.

Nefsin mânâsı:

"Nefs (çoğulu; enfüs), bir şeyin kendisi, zâti ve hakikatidir." Nefs, ruh anlamında da kullanılır. Çünkü canlının nefsi ve varlığı ruha bağlıdır. Nefs, kalb anlamında da kullanılır. Çünkü kalb, ruhun yeri yahut bağlantısı olan yerdir. Yine nefs, kan anlamında da kullanılır. Çünkü canlının varlığı kana bağlıdır. Nefs, su anlamında da kullanılır. Çünkü canlının suya şiddetle ihtiyacı vardır. Burada kasd edilen mânâ birincisidir (bir şeyin zâti ve hakikati). Maksûd olan mânâ, onların aldatmalarının zararının yalnız kendilerine dokunacacağı başkalarının bundan müteessir olmayacağıdır.

C- "... da bunun şuurunda değillerdir."

Gerçekte o münafıklar, yalnız kendi kendilerini aldatmış oluyorlar. Tuğyan ve azgınlık içinde bulunduklarından yaptıklarının vebalinin bir gün kendilerini bulacağı gerçeğini hiç düşünemiyorlar. Onların duyuları körelmis ve şuurları bulanmıştır. Onlarin dışında herkes bunu bilmektedir.

Münafıkların Alâmetleri

10
"Onların kalblerinde hastalık (maraz) vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlara acı (elim) bir azap vardır."

Maraz, bedene arız olan, bedenin kendine uygun itidalini bozan, hareketlerine halel getiren ve ölüme de götürebilen halden ibarettir.

A- "Onların kalblerinde hastalık (maraz) vardır."

Burada bir teşbih aracı olarak kullanılan maraz münafıkların kalblerındeki şüphe, tereddüt, cehalet, bâtıl inanç, Allah ve Peygamber düşmanlığı gibi insanı helake sürükleyen küfür çeşitleridir. Âyette maraz kelimesi "nekire / özellikle neye delâlet ettiği bilinmeyen isim" olarak zikredilmektedir Bu da münafıkların kalblerindekı marazın insanlarca bilinmeyen bir tür hastalık olduğuna delâlet eder. Bu cümle, daha önceki âyette geçen "Onlar imân etmiş değillerdir" (Bakara 2/8) cümlesinin mânâsını, yani imansızlıklarının sürekli olmasını izah eder veyahut anılan cümlenin gerekçesidir. Sanki "onlar hiçbir zaman mü'min olmayacaklar mı?" sorusunun cevabıdır. Onlar kalblerinde imânlarına engel bu hastalık geçmedikçe inanmayacaklardır.

B- "Allah da onların hastalığını artırmıştır."

Yüce Allah, öğüt ve uyarmanın onlara tesir etmeyeceğini bildiği için onların kalblerini mühürlemiştir. Demek oluyor ki münafıklar, kalbleri mühürlenmiş kâfirlerdendir.

Bir görüşe göre de, Cenâb-ı Allah, onların şer'î mükellefiyetlerini artırmakla küfürlerini de artırmıştır. Çünkü vahiy akışı içinde onların mükellefiyetleri arttıkça küfürleri de artmıştır.

Münafıkların hastalığı, islâm'ın izzetini ve gücünü gördükçe kalblerinde duydukları zafiyet, korkaklık ve horluk olarak da yorumlanabilir.

Allah'ın onların kalblerindeki hastalığı artırmasına gelince; bu Peygambere her suretle yardim etmesi, İslâm dinini çeşitli zaferler ve imkânlarla güçlendirmesi ve münafıkların kalbine korku s almasıdır. Bu mânâya göre "kalblerinde bir hastalık var" cümlesi, "Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar" cümlesinin sebep ve gerekçesi olur. Sanki:

"- Niçin aldatmaya çalışıyorlar, güzel sözlerle insanı yanıltıyor, ikiyüzlü davranı (müdahane edi) yorlar20 da kalblerindeki küfrü açığa vurmuyorlar?" şeklindeki bir soruya:

"- Kalplerinde kat kat zafiyet var da ondan!" cevabı veriliyor.

İşte münafıkların dünyadaki halleri böyle tasvir ediliyor.

C- "Onlara (münafıklar) yalan söylemeleri sebebiyle acıklı bir azab vardır."

E-li-me kökünden gelen "elem" acı, ağrı; "elim" ise acı çektiren, elem veren demektir. Eğer burada "elîm" acı duyan anlamına alınırsa, bu azabın değil, fakat azap edilenin sıfatı olur. O takdirde ifadede mübalağa (manayı te'kid) vardır.

Yani münafıklar, gerçekten inanmadıkları hâlde "Allah'a ve âhiret gününe imân ettik!" şeklinde yalan beyanda bulundukları için azaba uğrayacaklardır.

Münafıklar için azabı gerektiren diğer kuvvetli sebepler arasında bunun ön plana çıkarılmasının açıklaması da şudur:

1- Bundan maksat, münafıklara mahsus azabın belirtilmesidir. Çünkü onlar küfürde direnenlere iştirak etmişlerdir. O kâfirler için öngörülen azap onlar için de geçerlidir. Nitekim "insanlardan kimileri vardır ki..." (Bakara 2/8) mealindeki âyet münafıkların, söz konusu kâfirlerden özel bir grup oluşturduklarını bildirir.

2- Bu âyet, münafıkların sadece nifakları sebebiyle değil işledikleri diğer" suçlar sebebiyle, de ceza göreceklerini ifade eder.

3- Münafıkların azabı mûcıb birçok halleri olduğu hâlde yalnız yalanlarının zikredilmesi yalanın son derece çirkin olduğunu belirtmek ve insanları ondan nefret ettirmek içindir.

Abdullah b. Ebû Bekr el-Sıddîk'ten (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna gore Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Yalandan şiddetle sakının. Çünkü yalan, imânı uzaklaştırır."21

Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) üç kere yalan söylediği rivâyet olunuyorsa da, onun söyledikleri yalan olmayıp tariz (üstü kapalı konuşma) idi. Ancak sureta yalana benzedikleri için bu ad verilmiştir.

Bir görüşe göre de münafıklar, Peygamberi ve Kur’ân'ı tekzib ettikleri için acı bir azaba maruz kalacaklardır.

Kizb, yalandan başka tereddüt mânâsına da alınabilir. Çünkü münafık, işlerinde ve düşüncesinde tereddüt içindedir. Bundan dolayıdır ki münâfıka da "müzebzeb" denir. Müzebzeb; küfürle imân arasında gidip gelmeyi ifade eder. (Nisa 4/143)

11
"Onlara, yeryüzünde fesad çıkartmayın!" dendiğinde:

"- Biz ancak ıslah edicileriz! derler."

Bu âyet-i kerîmede münafıkların küfür ve nifakdan kaynaklanan çirkin bazı hareketlen açıklanır.

Fesad, bir şeyin, uygun hâlinden çıkması, çürüyüp bozulmasıdır. Salâh ise bunun karşıtıdır. Fesad, savaş ve fitne çıkarmaktır ki bunlar, insanların huzur ve sükûnlarının bozulması, din ve dünya işlerinin karışması sonucunu doğurur. Münafıkların men edildikleri fesaddan maksat, mü'minlerin sırlarını katillere ifşa etmek, kâfirleri Müslümanlara karşı kışkırtmak gibi kötülüklerdir.

İşte bu tip insanlar yeryüzünde fesad çıkarmaktan men edildiklerinde kendilerinden böyle bir şey sadır olmadığını söylerler; yaptıklarının ifsad değil ıslah olduğunu iddia ederler.

12
"Dikkat edin! Onlar, gerçekten bozguncuların (müfsid) ta kendileridir. Lâkin farkında değillerdir."

Bu âyet-i kerîmede, münafıkların iddiaları, öfke ifadesi taşıyan anlamlı bir üslûbla kesin olarak reddedilir. Nitekim âyetin metninde tekid ifade eden iki harf bulunmaktadır.

Bu ilâhî ifade bize bildirmektedir ki münafıklar müfsid kimselerdir. Ama onlar bunu idrakten âcizdir. Çünkü onların duyuları körelmiştir. Onlar yaptıklarının farkında değillerdir. Şuurları bulanıktır. Bütün bunlardan murad münafıkların işlediği cinayetleri tafsilatı ile açıklamak, habaset ve kötülüklerini saymak ve nihayet davranışlarının fâsid ve bâtıl olduğunu ortaya koymaktır. Allah doğruyu cümleden iyi bilendir.

13
"Onlara:

"- insanların imân ettiği gibi siz de imân edin!" dendiği zaman: "- Biz hiç o sefihlerin (beyinsiz, akılsız, cahil) imân ettiği gibi imân eder miyiz? derler."

Dikkat edin! Onlar gerçekten sefihlerin ta kendileridir, fakat onlar bunu bilmezler."

Mü'minler önce münafıkları münkerden (kötülük) nehy (men) etmişler sonra nasihat ve irşadı ikmal için emri bilmâruf (iyiliği emretmek) kabilin, den "diğer insanlar gibi siz de gerçekten inanın" demişlerdir,

A- "Onlara, insanların imân ettiği gibi siz de imân edin!" dendiği zaman..."

Burada insanlardan maksat, insanlıkta kemal mertebesine ermiş, aklın hükmünü uygulayan insanlardır. Çünkü bir cins isim, müsemması için kullanıldığı gibi, özel kapsamlı bir anlam için de kullanılır. Nitekim "o insan, insan değil" denir. Şâir de diyor ki:

"Bilâdün bihâ künnâ ve nahnü nühibbühâ İze'n-nâsü nâsün ve'z-zemânü zemânün."

"Bizim eller, ne güzel ellerdi; severdik bu elleri; Ama o günler insanlar insan zaman da zamandı. "

Yahut burada insanlardan maksat, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona imân eden Ashab'ıdır. Yahut o münafıkların aşiretlerinden (Yahudi kökenli) Abdullah b. Selâm ve benzerleridir.

Hulâsa, siz de, o insanların imânı gibi nifak şaibesinden uzak, halis ve muhlis imân edin denir! Ama onlar:

B- "Biz hiç o sefihlerin (beyinsiz, akılsız, cahil) imân ettiği gibi imân eder miyiz? derler."

Münafıklar, mârufun (iyiliğin) emrine, münker (çirkin) bir inkâr ile karsılık veriyor, o makbul ve vakur mü'minleri taşıdıkları vasıfların zıddı ile vasıflandiriyorlar. Münafıklar, "sefihler" kelimesiyle yukarıda anılan o kâmil nisanları kast ediyorlar.

Sefihlik, akıl eksikliğinden ileri gelen bir hafiflik ve düşünce zafiyetidir. Bunun mukabili de, halindik ve ağırbaşlılıktır. O kâmil mü'minler, rüşdün, ağırbaşlılığın ve vakarın en yüksek seviyesinde iken, münafıkların onlara sefahat izafe etmeleri, kendilerinin sefahet ve azgınlıkta ısrar etmelerinden ve kendi kötü işlerini güzel bulmalarından dolayıdır. Çünkü dalâleti hidâyet sananlar, mutlaka hidâyete dalâlet diyeceklerdir. Yahut da münâfıklar, mü'minleri tahkir için böyle demişlerdir. Zira mü'minlerin çoğu yoksul idi. Suheyb ve Bilâl-i Habeşî Hazretleri gibi bazıları da köle idi. Yahut eğer insanlardan maksat Abdullah b. Selâm ve benzerleri ise, bu ağır sözleri inat ve serkeşlik maksadı ile ve kendi soydaşlarından imân edenlere aldırmadıklarını belirtmek için söylemiş olabilirler. Kur'ân'ın veciz ifadesinin ve yüce şânının gereği, münafıklar, bu ağır sözleri mü'minlerin huzurunda ve onların nasihatlerine cevap olarak sarfetmiş olmalıdırlar.

Hulâsa, münafıkların o samimî Müslümanlara sefihlik izafe etmeleri ve onların imânlarını eleştirmeleri, aslında kendilerinin küfürlerini açığa vurmuş olmaları şeklinde telâkki edilebilir. Ancak kelâmın sibak ve siyakı (başı ile sonu) onların açık kâfir oldukları mânâsını teyid eder nitelikte değildir, İşte bundan dolayıdır ki bazı müfessirler; münafıkların bu sözleri, mü'minlerin yüzlerine karşı değil, fakat kendi aralarında söylemiş oldukları kanısındadırlar.

İmam Vakıdî diyor ki:

"Münafıklar bu sözleri mü'minlerin huzurunda değil, kendi aralarında söylemişlerdi. Yüce Allah da onların bu sözlerini Peygamberine (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere haber verdi." Ancak tartışan iki taraftan birinin gıyaben söylediklerini yüze karşı söylenmiş gibi açıklamak, icâz (az sözle çok mânâ ifade etmek) makamına uygun olmadığı gibi diğer kelâmlarda da alışılmış bir şey değildir.

Su hâlde kaçınılmaz gerçek şudur:

Münafıkların bu sözleri, her ne kadar onlara nasihat eden mü'minlerin huzurunda söylenmişse de bu, onların küfürlerini açığa vuran kâfirler olmalarını gerektirmez. Çünkü bu, kendilerince küfrün hoşa giden bir çeşidi ve nifakın aslî bir sanatıdır: Onların bu söyledikleri de:

" Dinle dinlemez olası!" sözleri onların karakterini yansıtmaktadır. Münafıkların bu sözleri de kendileri gibi iki yüzlü olup şerre de, hayra da yorumlanabilir. Çünkü:

"- Dinle, dinlemez olası!" sözü,

"- Dinle, bizden razı olmayacağı bir kelâm dinleyesi!" gibi şer anlama gelebileceği gibi,

Dinle, bizden kötü bir söz dinlemeyesi!" gibi hayır anlama da gelebilir.

Münafıklar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay etmek için ona bu sözlerle hitab ediyorlardı. Onlar görünürde bu sözleriyle, güya hayrı kasdediyorlardı oysa içlerindeki şerri gizliyorlar ve onunla tatmin oluyorlardı. Bundan dolayıdır ki Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle hitap etmekten men' olundular. İşte onların bu sözleri şerre yorumlanabileceği gibi itham edildikleri nifakın reddi ile diğer insanların imânına benzer imân mânâsına da yorumlanabilir. Yani bu o takdirde şöyle demek olur:

"- Biz, imân etseler bile imânlarının bir değeri olmayan sersemler ve deliler gibi mi imân edelim!? Biz, onlar gibi imân etmeyiz. Siz bize o imanı mı emrediyorsunuz?"

C- "Dikkat edin! Onlar gerçekten sefihlerin ta kendileridir. Fakat onlar bunu bilmezler."

Münafıklar, kendilerine nasihat eden mü'minleri yukarda belirtilen sözlerle hem alaya almaya çalışıyor hem de güya içlerindeki şerri gizleyip hayrı açığa vurma rolü yapıyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah, kelâm-ı beliğ ile onların iddialarını kesin olarak reddetti ve cehaletlerini ortaya koydu. Nitekim daha önce de,

"Dikkat edin! Onlar, gerçekten bozguncuların ta kendileridir." cümlesinin izahında belirtildiği gibi ibarenin başında iki te'kıt harfi bulunmaktadır ve kendilerinin farkında olmadıkları aşırı bir sefahati, yani akıl zaafını onlara münhasır kılmaktadır.

Bu açıklamalarla "Biz ancak ıslah edicileriz" âyetinin mânası da vuzuha kavuşmuş oluyor. Çünkü cumhûrun görüşü münafıkların, bu sözü mü'minlerin yüzüne karşı söylemiş olmalarının, onların hâl ve tavrına ters düştüğü şeklindedir. Şayet münafıklar kendilerine nasihat eden mü'mınlere karşı kendilerine yasaklanan şeyin ifsat değil de ıslah olduğunu iddia etmiş olsalardı bizzarur düşmanlıklarını açığa vurmuş ve nifak tünelinden müba reze (karşılıklı cenk) meydanına çıkmış olurlardı.

Münafıkların men' edildikleri şeyden maksad, müşriklere müdara etmeleri, onlara hoş görünmeye çalışmalarıdır. Nitekim bazı tefsirlerde böyle zikredilmiştir. Ve münafıkların ıslahtan maksatları da, kendileriyle mü'minlerin arasını bulmaktır ve "Dikkat edin! Onlar, gerçekten bozguncuların ta kendileridir" cümlesinin yorumu da "münafıkların bazı hareket ve davranışları ile mü'minlerin menfaatlerini ifsad ve ihlâl ettikleridir. Onlar ıslah amacı ile hareket ettiklerini sanabilirler, belki bu iddialarında doğru da olabilirler fakat yaptıklarının fesad çıkarmaktan başka bir şeye yaramadığı gerçeğini değiştiremezler. Kaldı ki münafıkların, iddialarında yalancı ve mü'minlerle münasebet kurarken amaçlarının yalnız İslâm dinine zarar vermek ve mü'minlere ihanet etmek olduğunda hiç şüphe yoktur." Şu hâlde burada müşkilatı çözmenin tek yolu, daha önce yaptığımız açıklamadır. Filhakika münafıkların:

"- Biz yalnız ıslahçılariz" sözü, yalan; mü'minlerin onlara izafe ettikleri ifsadı inkâr anlamında da yorumlanabilir. Yani münafıklar, biz ancak ıslahçılarız bizi men' ettiğiniz ifsad, bizden sadır olmaz; demek istiyorlardı. Ama aslın da içlerinde yaşattıkları yalandı. İşte bundan dolayıdır ki

"- Dikkat edin! Onlar, gerçekten bozguncuların (müfsid) ta kendileridir" İlâhî kelâmı vârid olmuştur. Yüce Allah, mukaddes Kitabının satırları arasına yerleştirdiği esrar hazinesini cümleden daha iyi bilir. Yüce Rabbimizden, bizleri günâhlardan korumasını ve bizleri doğru yola hidâyet buyurmasını niyaz ederiz!

Bu âyet-i kerîme, "Fakat onlar bunu bilmezler" cümlesi ile sona erer. Bu da cehaletin çeşitlerinden olan sefahatin zilirine çok uygun düşer. Bir de hak ile betik birbirinden ayırdetmesini bilenler; mü'minlerin hak, münafıkların da bâtıl üzerinde sabit olduklarını bilirler. Bilmek de ancak tefekkür ve delillendırme ile olur. Nifak, nifaktan kaynaklanan fitne ve fesad asgarî akıl ve şuur sahibi olan herkes tarafından tanınır.

14
Onlar, mü'minlerle karşılaştıkları zaman:

"- Biz imân ettik; derler!"

Kendi şeytanları ile baş başa kaldıklarında:

"- Biz sizinle beraberiz; biz onlarla sadece alay edicileriz!" derler.

Bu âyet-i kerîme kalblerindeki nifakın bir tercümesi olarak münafıkların muhatabları mü'minlerle giriştikleri münasebetlerde sergiledikleri birbirine zıt halleri ve sarfettikleri birbirini nakzeden sözleri belirtir. Açıkça görüldüğü gibi bu âyette ehl-i imân söz konusu değildir. Bu itibarla âyette tekrar şaibesi yoktur.

A- Onlar mü'minlerle karşılaştıkları zaman: "- Biz imân ettik; derler!".

Rivâyet olunuyor ki münafıkların başı Abdullah b. Übey ve arlıadaşlar: bir gün kentin (Medine) dışına çıktılar. Yolda sahabeden bir grupla karşılaştılar. Abdullah b. Übey, arlıadaşlarına:

"- Şimdi göreceksiniz; bu beyinsizleri (e's-süfehâ') nasıl kandıracağım?" dedi ve yaklaşıp önce Ebû Bekir es-Sıddîk'in (radıyallahü anh) elini tuttu ve:

"- Ey Sıddîk, ey Temim'in seyyidi, İslâm'ın piri ve Resûlüllahın ikinin ikincisi ("saniye isneyn" Tevbe 9/40) seçkin mağara arkadaşı, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) uğrunda malını ve canını bezleden zât merhaba!" dedi.

Sonra Ömer b. Hattab'ın (radıyallahü anh) elinden tuttu ve:

"- Ey Benî Adiyy'in seyyidi, dininde Faruk ve kavi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) uğrunda malını ve canını bezleden zât merhaba!" dedi.

Sonra Ali'nin (Kerrema'llahü Vecheh) elini tuttu ve:

"- Ey Resûlüllahın amcası oğlu ve onun dâmâdı, Resûlüllah'tarı sonra Benî Hâşım'in seyyidi merhaba!" dedi.

Bir rivâyete göre, Ali de (radıyallahü anh) ona:

"- Ey Abdullah! Allah'tan kork münafıklık yapma; şüphesiz münafıklar, Allahü teâlâ'nın yaratıklarının en kötüsüdür." Sözleriyle cevap verdi.

Bunun üzerine Abdullah b. Übey:

"- Ya Eba'l-Hasen, yavaş ol! Bunu benim için mi söylüyorsun? Vallahi, bizim imânımız da sizin imânınız gibi, bizim tasdikimiz de sizin tasdikin gibidir" dedi.

Taraflar birbirinden ayrıldıktan sonra Abdullah b. Übey, arkadaşlarına şunları söyledi:

"- Yaptığımı nasıl buldunuz? Siz de onları gördüğünüz zaman, benim yaptığım gibi yapın; onları yüzlerine karşı medh ü sena edin!"

Arlıadaşları da ona dediler ki:

"- Sen içimizde yaşadıkça bize zeval yok!"

Sonra Müslümanlar da, Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına döndüler ve olup bitenleri ona haber verdiler. İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

B- "Kendi şeytanları ile başbaşa kaldıklarında:"

Burada şeytandan maksat, temerrüt ve inatta şeytan gibi olan ve küfrünü açıca vuran kâfir arlıadaşlardır. "Kendi şeytanları (ilâ şeyâtînıhim)" ifâdesi ise, küfürde ortak (müşârik, birbirlerine müzahir ve yardımcı) olanları veya münafıkların ekâbirini (kibaru'l-münafıkîn) belirtir. Mü'minler ile karşılaştıklarında bunu söyleyenler ise münafıkların küçükleridir.

Şeytan kelimesi lügatte uzaklaşmak demektir. Şeytan, hayır ve rahmetten uzak olduğu için bu ismi almıştır yahut şeytan, helâk ve bâtıl olmak demektir. Nitekim şeytanın isimlerinden biri de "Bâtıl"dır.

Bir görüşe göre de şeytan, heyecan, hiddet ve yanmak demektir.

C- "Biz sizinle beraberiz; "

Onlar, yani münafıkların küçükleri, büyüklerine:

"- Dinde ve itikatta biz elbette sizinle beraberiz; hiçbir hâlde sizden ayrılmayız" derler.

Münafıklar şeytanlarına, tekidlı isim cümlesi ile hitab ediyorlar. Çünkü amaçları onlara eski dinlerinde sebat ettiklerini göstermektir. Tekid de, bu isteklerinin gerçekliğini ve büyük gayretlerini bildirmek içindir; yoksa şeytanların inkârı için değildir. Ama mü'minlerle olan ilişkileri böyle değildir. Çünkü mü'minlerin yanındaki iddiaları, yalnız imân etmiş olmaktan ibaret idi. "Zira kâmil imân sahibi olduklarını veya o imân üzerinde sebat ettiklerim iddia etmelerinin geçerli olmayacağını kesin olarak biliyorlardı.

Ç- "Biz onlarla sadece alay edicileriz; derler."

Münafıkların mü'minlerin yanında imân sahibi olduklarını söylemeleri onlarla alay etmek içindir; yoksa gerçekten İslâm'a inandıkları için değildir. Bu cümle, onlarla beraber olmak iddiasından doğan gizli bir sorunun cevabıdır, Sanki münafıklar, kendi şeytanlarına:

"- Biz sizinle beraberiz" deyince, onlar da:

"- O hâlde niçin inandığınızı ikrar konusunda mü'minlere muvafakat ediyorsunuz?" diye soruyorlar. Münafıklar da:

"- Biz yalnız onlarla alay ediyoruz; onun için bu sözlerimiz, sizinle olan beraberliğimize halel getirmez; aksine onu teyid eder." diye cevap veriyorlar.

Bu cevapları zımnında, mü'minlere ihanet ettikleri ve bunu kendi dinleri için nusret saydıkları mânâsı vardır yahut anılan âyet cümlesi, önceki için tekiddir. Çünkü bir şey ile alay eden, zaten onun hilafında ısrarlıdır. Yahut bu cümle, bir önceki cümlenin bedeli ve izahıdır. Çünkü İslâm'ı tahkir eden zaten küfrü ta'zîm etmiş olur.

15
"Oysa Allah onlarla istihza (alay) eder ve kendi tuğyanları (azgınlık) içinde onların (şaşkınlık ve gafletlerini) artırır, güçlendirir."

A- "Oysa Allah onlarla istihza (alay) eder."

Allah, onları istihzaları sebebiyle cezalandırmaktadır. Âyette, istihzanın cezası yine istihza olarak isimlendirilmiştir (tesmiye edilmiştir). Nitekim başka âyetlerde de, kötülüğün (seyyienin) karşılığı kötülük (seyyie) olarak : belirtilmiştir. Bunun muhtelif sebebleri olabilir. Şöyle ki:

1- Lâfızda benzerlik (müşakele / şekilde birlik) olması için;

2- Gerçekleşmedeki karşılıklılığı (mukarenet / yakınlık) belirtmek için;

3- İstihzanın vebali kendilerine döndüğü (râci olduğu) için;

4- İstihza edilenler kendileıymiş gibi istihzanın mûcib olduğu hakaret ve; aşağılanma onlar üzerine indiği (nazil olduğu) için;

5- Allah, onlara, kendi kendileriyle istihza eden kimseler muamelesi yaptığı için.

Bununla beraber Allah dünyada iken münafıklara karşı aynen Müslümanlar hakkındaki hükümleri (ahkâmü'kmüslimîn) uygular. Hattâ onlara mühlet verir, nimetlerini artırır; azgınlıklarına devam etmelerine müsaade eder ve bu şekilde onları yavaş yavaş gazab ve azabına yaklaştırır. Ahireret-de onlar kendileri için, cennete doğru bir kapı açıldığını görürler; ona doğru koşmaya başlarlar ama oraya vardıklarında kapı yüzlerine kapanır. Gerçekten Mutaffifîn (83) sûresinin 34. âyetinde:

"İşte bugün imân edenler de kâfirlere gülerler" buyrulmak suretiyle buna işaret edilir.

Bakara (2) sûresinin mezkûr 15. âyeti gızli bir soruya cevap veriyormuşcasına münafıkların âhiretteki durumunun ne olacağını bu suretle ifade eder. Münafıklar, mü'minlerle alay etmede o kadar aşırı gitmişlerdir ki sonunda bu seni hareket ve davranışları apaçık anlaşılmış ve duyanların zoruna gitmiştir. Nihayet "bu işin sonu nereye varacak, bu hâlin sonu ne olacak?" diye sorulmaya başlanmıştır.

Yine bu âyetten açıkça anlaşıldığı gibi Yüce Allah'ın, yaptıklarından dolayı münafıklara misli ile karşılık vermeye ihtiyacı yoktur fakat onlara öyle mukabele eder ki, onların alayı o karşılık yanında hiç kalır. Nitekim münafıklara, dünya ve âhirette son derece ağır ceza, zillet ve hakaret indirilmesi söz konusudur.

Fiilin istikbal (gelecek) siğasıyla vârid olması, (Arapçadaki özelliğinin gereği olarak) cezalarının yenilendiğine ve sürekli olduğuna delâlet eder. Tevbe (9) sûresinin 126. âyeti bu gerçeği açıklar. Şöyle ki:

"Onlar, her yıl bir veya iki kez belalara çarpıldıklarını görmüyorlar mı?"

Gerçekten münafıklar çoğu zaman, şeref ve haysiyetlerinin haleldar olması, sırlarının açığa vurulması, haklarında bir âyet inmesi ve benzeri durumlardan hâli kalmamışlardır. Yine aynı (9) sûrenin 64. âyetinde buna işaret edilir:

"- Münafıklar, kalblerinde olanı yüzlerine vuracak bir sürenin indirilmesinden çekinirler." De ki:

"- Sız istihza (alay) edin bakalım; Allah, sizin o çekindiğiniz şeyleri ortaya çıkarıcıdır."

B- "... Ve onların kendi tuğyanları (azgınlık) içinde (şaşkınlık ve gafletlerini) arınır, güçlendirir."

Bu âyet-i kerimede, münafıkların hâllerinin, kendi kötü seçimlerine bağlı olarak gerçekleştiğine işaret vardır. Çünkü bu sonuçlar, ancak onların yardım istemeleri veya anılan örneklerde olduğu gibi, onu gerektiren vesilelere baş vurmaları hâlinde gerçekleşir.

"Tuğyan", her işte haddi aşmaktır. Burada tuğyandan murad, münafıkların serkeşlikteki aşırılığı ve küfürdeki taşkınlığıdır. Tuğyanın onlara izafe edilmesi, bunun onlara has bir hâl ve bu hallerinin, kendi kötü seçimlerinin sonucu olduğunu belirtmek içindir.

Kâfirlerin azgınlığını artırmak, genişletmek, uzatmak (medde, yemüddü) fiili, "Kardeşleri (şeytanlar), onların azgınlığını artırırlar." (A'raf 7/202) mealindeki âyette, şeytanlara izafe edilmişken, bu fiilin burada Allah'a izafe edilmesi, hak ehlinin inancını isbat eder. Çünkü kulların bütün fiilleri iktisab bakımından kendilerine, yaratma halamından Yüce Allah'a isnad edilir.

Mu'tezile, âyetin nazmını tabiî mecrasında yorumlamak, kendi inançları açısından mümkün olmayınca, şu şekilde te'vil etmiştir:

1) Münafıklar küfürlerinde ısrar edince Allah, onları yardımından mahrum bıraktı ve lûtfunu onlardan uzaklaştırdı. Böylece onların kalbindeki pas ve perde arttı. Bu da, tuğyanda artış olarak adlandırıldı. Bu sebeple tasarruf Yüce Allah'a isnad edildi. Şu hâlde bu isnadda mecaz vardır. Çünkü fiil sebbibine isnad edilmektedir. Bu fiilin gerçek faili ise kâfirlerdir.

2) Burada tuğyan içinde artan şaşkınlıktan maksat, onları imâna zorlamamak, icbar etmemektir. Nitekim, "Ve onları tuğyanları (azgınlık) içinde bırakırız." (En'âm 6/110) mealindeki âyet de bu gerçeği belirtir.

3) Burada hakikati hâlde kasdolunan şeytanın fiilidir. Ancak bu fiil. Allah lâfzına mecaz olarak isnad edilmiştir; çünkü bu imkân ve kudreti veren Yüce Allah'tır.

16
"İşte onlar hidâyete karşılık dalâleti satın almışlardır. Onların ticareti kazanç sağlamamış ve kendileri hidâyeti de (doğru yolu) bulamamışlardır."

A- "İşte onlar hidâyete karşılık dalâleti satın almışlardır".

Âyetin başındaki (Ülâike), kendilerini mü'minlerden ayıran o seni (kötü sıfatları) taşıyan münafıklara aittir. Bu işaret iki türlü yorumlanabilir:

1- O şeni sıfatlar, öylesine mükemmel bir ayırt edici (mümeyyiz / temyiz edici, ayırıcı) olmuştur ki, o sıfatları taşıyanlar nerede olurlarsa olsunlar sanki gözle görülen hâzırlar gibi kabul edilmiş ve onlara bu sebeble "ülâike" denmiştir.

2- Münafıkların, şer ve kötülükleri (sû-i hal) o kadar uzak bir konaktadır (menzil) ki, onların mü'minlere zarar vermeleri mümkün değildir. İşte "ülâike" kelimesi bu anlamı ifade için kullanılmıştır.

Bu cümlede "ülâike / İşte ... "mübtedadır"; hidâyete karşılık dalâleti satın almışlardır" ilâhî kelâmı da onun haberidir.

Münafıkların, hidâyete karşılık dalâleti satın almış olmaları, onların cehaletlerinin ne kadar derin olduğunu gösterir. Nitekim onların dilinden anlatılan söz ve fiillerin çirkinliği öyle güzel hikâye ve tasvir edilmiştir ki akıl sahipleri söyle dursun, en azından temyiz kudretini hâiz olanlar bile o söz ve hareketlerle ilgilenmezler.

Lûgatta dalâlet, kasden (a'ni'l-kasd) doğru yoldan sapmaktır, hidâyet ise doğru yola yönelmektir (teveccüh etmek). Istılahta ise dalâlet, dinde doğru olandan sapmaktır; hidâyet de, dinde doğruyu, istikameti bulmaktır.

Hidâyete karşılık dalâleti satın almak ise dalâlete rağbet ederek hidâyetten yüz çevirmek demektir. Satın almak (iştira), bir metaı bedeli (semen) karşılığında kendi mülkiyetine geçirmektir. Ancak âyetin bu ifadesi, akidden önce münafıkların hidayet üzere olduklarını, satım (bey') akdinden önce dalâlette olmadıklarını akla getirmektedir. Oysa münafıklar, her zaman hidayeten uzak bulunmuşlar ve dalâlette kalmışlardır. Bundan dolayı bedelin ne olduğunu izah etmeye ihtiyaç vardır. İşte bunun için, Allah'tan başarı (tevfik) dileyerek deriz ki:

Satım akdine konu olan şeyden (mebi) murad, küfrün bütün sınıflarına şamil olan dalâlet cinsinden değildir; fakat münafıklara mahsus dalâletin en yüksek derecesidir.

Bir de dalâlet (ed-dalâle) kelimesinin başındaki "lâm" ahd söz, va'd, yemin) içindir. Bu, tuğyan içindeki münafıkların şaşkınlılarının artışına makrundur. Dalâletin bu derecesi ise, ancak onların hidâyetinden umit kesildiği ve kalbleri mühürlendiği zaman hasıl olur. Yine bu âyetteki Hidâyetten maksat hidâyetin kendisi değil fakat sebeblerin desteklemesi ile hasıl olan tam hidâyet imkânıdır. Ve hiç şüphesiz münafıklar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından gösterilen açık delil ve belgeler (âyât-ı bahire), ilina edici, her türlü

şüphe ve itirazı ortadan kaldıran mucizeler (mû'cizât-ı kaahire) ve yer yüzünde fesat çıkarmamak, içtenlikle imân etmek (imâni'l-sahîh sahibi olmak) gibi mü'minlerden duydukları öğütler (nesâihi'l-mü'minîn) sayesinde hidâyete yönelmenin tam imkânlarına sahip bulunuyorlardı. Ancak onlar, bu imkân ve fırsatları arlıalarına attılar ve onun yerine azgınlık çölündeki şaşkınlıktan ibaret olan o korkunç dalâleti aldılar.

Buradaki hidâyeti, herkesin doğuştan sahip olduğu aslî fıtrat olarak.-.., rumlamak isabetli olmaz. Çünkü bu fıtratı zayi etmek, münafıklara malı değildir. Eğer bu kayıptan, münafıklara mahsus olan ve kalblerin mühürlen meşine kadar varan bir kayıp kast edilirse, bu aklî ve naklî dek" (müeyyıdât-ı akliye ve nakliye) ile desteklenen fıtratı zayi etmek kadar büyük değildir. Kaldı ki, bu hidâyet, tabi-î ve fıtrî olarak yorumlandığı takdirde renin başından buraya kadar zikredilen tafsilatın bir anlamı da kalmamış olur. Bundan daha uzak bir yorum da, seçme imkânı ellerinde olduğunu düşünmeksizin dalâleti hidâyete tercih etmiş olmaları yorumudur. Çünkü böyle bir hidâyet, bir kere anılan meziyetleri taşımamakla beraber, gelecek temsillerin ışığına da gölge düşürmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar, münafıkların hidâyete karşı dalâleti yatın almaları, yukarıda anlatılanlara göredir ki, zikredilen cevabî âyetlerin nazmına uygun olan da budur. Ama eğer münafıkların hidâyete karşılık dalâleti satın almaları, onların sayısız cinayetlerinden başka bir cinÂyetin izahı, ise, o zaman hidâyetten maksad, münafıkların sahip bulundukları, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), nübüvvetinin doğruluğunu (sıhhat-i nübüvveti'n-nebî) ve İslâm dininin gerçekliğini anlamak imkânıdır. Çünkü bu Yahudi münafıklar. Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıflarım (na't-ı nebî) Tevrat'ta okuyor ve bu konuda kesin bilgi (yaktîın) sahibi bulunuyorlardı. Hattâ müşriklere karşı onunla şöyle, istiftah ediyorlardı (fetih istiyor, yardım ve zafer diliyor):

"- Ey Allah'ım! Vasıflarını Tevrat'ta bulduğumuz, âhir zamanda gönderilecek (ba'sedilecek) o Peygamberle bize yardım eyle!"

Ve yine müşriklere:

O, Bizim söylediklerimizi tasdik eden bir Peygamberin zuhuru yaklaştı, o çık ıkınca, vaktiyle Ad ve irem kavimleri öldürüldüğü gibi, onunla beraber bız de sizi öldüreceğiz!" diyorlardı. Ama sonunda o bildikleri peygamber gelince, onu inkâr ettiler. Nitekim ileride bunları anlatan âyetler gelecektir.

Yine, bu hidâyet, münafıklar mü'minler ile karşılaştıklarında yaptıkları riyakârlıklar olarak da yorumlanamaz; çünkü onların bu yaptıkları katmerli bir dalâlet idi.

B- "Onların ticareti kazanç sağlamamış..."

Münafıkların bu alış-verişlerinden doğan sonuç büyük bir zarardır. Âyette "ticaretleri zarar etmiş" yerine "kazanç sağlamamış" denmiş olmasının faydası, bu zararın büyük olduğunu ifade etmek ve bu zararın umumî olduğunu, diğer işlerine de sirayet ettiğini bildirmek içindir.

C- "...Ve kendileri hidâyeti de (doğru yolu) bulamamışlardır"

Zira ticaretin gayesi sermayeyi korumanın yanısıra bir de kâr sağlamaktır. Ama bir akidde kâr edilmezse, başka bir akidde telâfi edilebilir. Çünkü sermaye yerinde duruyor. Fakat hem kâr, hem sermaye kaybedilme, bu hiç ticaret sayılmaz. İşte sermayeleri hidâyet olanlar, onu dalâlete değişmek île, hem kârı, hem de sermayeyi kaybetmiş olurlar. Böylece onlar büyük bir hüsrana uğrayarak ticaret yolundan bin konak uzaklaşmışlardır,

17
"Onların hâli (meseli), ateş yakan bir kimsenin hâli gibidir ki ateş etrafını aydınlatınca Allah, onların nurunu giderir ve kendilerini karanlıklar içinde bırakır. Artık onlar hiçbir şeyi göremezler."

A- "Onların hâli ateş yakan bir kimsenin hâli gibidir ki; ateş etrafını aydınlatınca..."

Bu âyet, münafıkların yukardan beri anlatılan hâllerine ilişkin ilâve bir açıklamadır. Onlar hem malî hem de şahsî zarara uğrayacak insanlar olarak tasvir edilmiştir. Bu temsil, nefsi korkutmak ve onun büyük ayıbını ortaya koymak içindir. Zira temsil, vehmi aldın emrine vermek, onu isyan makamından indirmek, için en güzel

vâsıta ve anlayışsız cahile bir şeyler anlatmak, serkeş ve isyankârın gücünü kırmak için en kuvvetli vesiledir. Elbette öyledir. Çünkü temsil, akıl ile idrâk edilen gizli gerçekler üzerindeki perdeyi kaldırmak, onları duyularla idrâk edilen açık tabiat varlıkları hâlinde teşhir etmek, münkeri (elinde makbul olmayanı) maruf (dinde makbul olan) suretinde göstermek, vahşiyi ehli şeklinde takdim etmektir.

Âyette geçen "mesel" lügatte "misil ve benzer" anlamındadır. Sonra mesel kelimesi, ata sözleri anlamında kullanılmıştır. Ata sözleri de, garip ve pek hoş sözlerle ifade edildikleri için ülkeden ülkeye yayılması kolay olmuş ve hazır olan ve olmayan herkesin kabulüne mazhar olmuştur. İşte mesel kelimesi, bu mânâsından dolayı arada benzerlik düşünülmeksizin, acayib ve garip her hâl, sıfat ve hikâye için mecaz olarak kullanılmaktadır. Nitekim Nahl (16) sûresinin 60. âyetinde:

"Ahirete imân etmeyenler için kötü meseller (meselü's-sûi) var. Yüce meseller de (meselü'l-a'lâ) Allah'a aittir. O, A'zizü'l-hakîm'dir" buyrulur. İşte bu âyette "mesel" bu mânâda kullanılmaktadır. Yani en büyük şân ve de ğerce en yüksek sıfatlar Allah'a aittir; demek isteniyor.

Yine Ra'd (13) sûresinin 35 âyetinden "Takva sahiplerine va'dolunan cennetin meseli"nden bahsedilir ki bu "o cennetin acayib hikâyesi" demektir.

"Nâr", lâtif (şeffaf), aydınlatıcı, sıcak ve yakıcı bir maddedir. Nâr kelimesi lügatte, yeryüzünde seyretmek anlamına gelir. Ateşe de "nâr" denmesi, onda hareket ve ıstırap olmasındandır. Ateş, kendisinin veya yakanın çevresini aydınlatınca...

B- "Allah, onların nurunu giderir ve onları karanlıklar (zulümat) içinde biralar. Artık onlar hiçbir şeyi göremezler."

Nûr, parlayan her şeyin ışığıdır. Nûr kelimesinin aslı da (ateş anlamındaki) nârdır. Yani Allah, onlara nûr ve ışık veren ateşlerini söndürür. Âyette "Allah, onların ateşini giderdi" değil fakat "Zeheba'llahü binûrihim - Allah, onların nurunu giderdi" denmiştir. Çünkü ateş yakmalarından maksat, ısınmak ve benzeri değil, fakat nûr veya ışık sağlamaktır. Nitekim " ateş etrafını aydınlatınca" cümlesi de bu maksatlarını açıklamaktadır.

"Zeheba'llahü binûrihim / Allah, onların nurunu giderdi" buyrulmak suretiyle münafıkların dalâlette bırakılması fiili, Yüce Allah'a isnad edilmiştir. Çünkü olup biten her şey, Yüce Allah'ın yaratması ile gerçekleşmektedir.

Bu ateş gizli bir sebeble yahut da rüzgâr veya yağmur gibi semavî bir sebeble sönmüş de olabilir. Bunun Allah'a isnad edilmesi onların ışıksız, yoğun karanlıklar içinde kaldıklarını bildirmek içindir. Çünkü Allah, bir şeyi aldıktan sonra hiçbir kuvvet onu istirdat edemez. Burada kastedilen mânâ, onların ışıklarının tamamen giderilmiş, söndürülmüş olmasıdır. Nitekim "...fî zulümatin lâ yübsiirûn / karanlıklar içinde onlar hiçbir şey göremezler" cümlesi de bunu açıkça bildirmektedir. Çünkü zulmet veya nurun yolduğu, ışığın defaten sönmesi hâlidir. Özellikle burada "zulümat / zulmetler" kelimesinin çoğul ve nekire (harf-ı tarifsiz / elif lâmsız) olarak kullanılması da, karanlıkların kat kat ve pek yoğun olduğunu ifade etmek içindir. Böylesine karanlık bir ortam, ancak nûr ve ışıktan hiçbir eser kalmayınca gerçekleşebilir.

Yahut bu âyetteki nurdan maksat, Yüce Allah'ın razı olmadığı mecazî ateştir ki o da fitne ve fesat ateşidir. Nitekim Mâide (5) sûresinin,

"Ne zaman savaş için bir ateş yakmişlarsa Allah onu söndürmüştür" mealindeki 64. âyetinde nâr mecazî anlamda kullanılmıştır.

Buna göre âyetteki ateşin, çevresini aydınlatmak ile vasiflandırılması, terşih (kendisine teşbih edilen nesnenin, yani müşebbehün bıh'in vasfını teşbih edilene, yani müşebbeh'e mal etmek) kabilindendir.

Yahut da âyetteki ateş, gerçek mânâsında kullanılmış olup bundan maksat, azgın insanların, bazı günahlara ulaşmak için yaktıkları ve onunla abes ve fesat yolunu buldukları ateştir, İşte Yüce Allah da onların bu ateşini söndürmüş ve emellerini boşa çıkarmıştır.

Hulâsa, münafıkların satın aldıkları dalâletin iki karanlığı vardır:

a) Küfür karanlığı,

b) Nifak karanlığı.

Bu iki karanlık da üç karanlığa sebep olmaktadır:

a) Allah'ın gazabının karanlığı,

b) Kıyamet gününün karanlığı.

Nitekim Hadîd (57) sûresinin "O günde mü'min erkeklerle mü'min kadınları nurları önlerinde ve sağlarında olduğu hâlde koşar görürsün" mealindeki 12. âyetinden kıyamet gününde kâfir ve münafıkların nurlarının olmayacağı ve karanlıklar içinde kalacakları anlaşılır.

c) Ebedî azab karanlığı.

Münafıkların, dalâleti satın almak için karşılık olarak verdikleri, hidâyet kendilerinde doğuştan (fıtraten) mevcut olup hak delillerle desteklenmiş olan nurdur.

Dalâlet uğruna feda ettikleri hidâyet, daha önce anlatıldığı gibi o münafıkların Tevrat'tan aldıkları hidâyet, yani Peygamberimizin müjdelenmesidir. İşte bu hidâyete karşılık o dalâleti satın alan münafıkların hâli, büyük bir ateş yakan ve o ateş istifade edilecek hâle gelince, Allah tarafından, söndürülüveren kimsenin hâli gibidir.

18
"Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar (geri) dönemezler."

A- "Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler."

"Summ / sağır" kelimesi, "sameme veya samme / sağırlık" mastarından türemiştir. Sağırlık bilindiği gibi işitmeye engel bir arızadır. Sameme kelimesi lügatte, bir maddenin parçalarının toplanması, parçalar arasındaki boşluğun dolması ve maddenin bu şekilde katılık kazanması anlamına da gelir, işitme duyusunun kaybedilmesine samem (sağırlık) denmiştir. Çünkü bunun sebebi, kulak deliğinin tıkanması veya başka bir nedenle havadaki ses dalgalarının (temevvücat-ı savt) kulak içine ulaşamamasıdır. Körlük de (adem-i basar) görülebilen bir şeyin görülmemesi hâlidir.

Münafıklar, duyuları aslında sağlıklı olduğu hâlde sağır, dilsiz ve kör olarak vasıflandırılmışlardır. Çünkü onlar kendilerine okunan âyetlere ve hikmetli öğütlere kulaklarını tıkamış, bunları kabul ve dilleriyle söylemekten (ıntak-ı lisan) kaçınmış, Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) - eliyle gerçekleştirilen apaçık mucizelerden göz göre göre ibret almamış, âfakta (dışta) ve enfüste (içte) yaratılmış olan tevhıd belgeleri üzerinde hiç düşünmemiş ve bu tutumlarını değiştireceklerine dâir hiçbir ümit kalmamış olduğundan bu duyularını tamamen yitirmiş gibi kabul edilmişlerdir.

Bu âyet-i kerîmede beliğ (kusursuz, üstün.) bir temsil ve ustaca bir teşbih sanatı vardır.

B- "Artık onlar (geri) dönemezler."

Bu akıbet münafıkların yukarda anlatılan hâllerinden doğan bir vakıadır. Yani onlar, anılan vasıflarından dolayı artık terk ve zayi ettikleri hidâyete bir daha geri dönemezler, yahut hidâyete karşılık aldıkları dalâletten artık bir daha geri dönemezler.

Bu âyet, daha önceki temsilin neticesi olup münafıkları daha fazla korkutmayı ve rezil-rüsva etmeyi amaçlamaktadır. Çünkü bu temsil ile anlatılan sonuç, münafıkların korkunç karanlıklar içinde kalmış olmalarıdır.

Şu hâlde bu âyet söz konusu temsil için bir tamamlama mahiyetindedir. Yani o münafıklar korkunç bir karanlık içinde yerlerinde donaka İmişlardır. Ne geri dönebiliyor ne de ileri gidebiliyorlar. Zaten onlar, başladıkları noktaya nasıl geri dönebilirler ki?

Bu âyet-i kerîmenin bu son cümlesinin isim cümlesi olarak gelmesi, münafıkların bu hâllerinin sürekli olduğunu bildirmek içindir (isim cümlesinin özelliği, ifade edilen mânânın sürekli olmasıdır).

19
"Yahut onların hâli gökten boşalan yağmur (a tutulmuş kimselerin hâli) gibidir ki onda (içinde) yoğun karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekler vardır. Yıldırımdan ölüm korkusu ile kulaklarını parmaklarıyla tıkarlar. Allah kâfirleri çepe çevre kuşatmıştır (muhit)."

A- "Yahut onların hâli gökten boşalan yağmura (tutulmuş kimselerin hâli) gibidir ki onda (içinde) yoğun karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekler vardır."

Bu âyet, münafıkların hâline ilişkin ikinci bir temsildir ve bu temsil onların büyük küçük bütün özelliklerini şâmil olup onları korkutmak ve rezil-rüsva etmek için tam bir açıklamadır. Her nevi küfür ve dalâlette at yarıştıran münafıkların içinde bulundukları hâl bu suretle tafsil edilmiştir. İki âyet arasında "ev / yahut" kelimesinin bulunması, her iki temsilin, benzerlik ciheti ve sıhhati bakımından birbirinden bağımsız ve eşit olduklarını bildirmek içindir.

Burada "sema"dan maksat, çadır misali başımızın üstünde yükselen gök kubbedir. Semâ, lügatte çatı ve benzeri şeylere denir. Ünlü Tabiî âlimlerinden Hasen Basrî (el-Hasen b. ebi'l-Hasen-ı Basrî 642-728) diyor ki:

"Sema, Allah'ın kudretiyle (bıkudreti'llâh) akmaktan (seyelân) men edilmiş bir dalgadır (mevc-i melifûf)."

Sema kelimesinin harf-i tarifle (el) (e's -semai) biçiminde vârid olması bu yağmurun yalnız bir ufuktan (ufk-ı vâhid) değil, fakat birçok ufuktan birden sağnak seklinde boşandığını belirtir. Çünkü her ufak kendi başına bir semâdır; nasıl ki göklerin her katı ayrı bir semâ sayılmaktadır. Nitekim bir âyet-ı kerîmede meâlen:

"Allah yedi semâyı iki günde yarattı ve her semâya (göğe) görevini vahyetti." buyrulur.

O hâlde bu sağanak umumî olup bütün ufukları kaplayan bir buluttan inmektedir. Zaten bir görüşe göre burada semâdan maksat buluttur.

Âyetteki kat kat karanlıklardan (zulmet-i mütekâsif veya zulümat) maksat, yağmurun yoğunluğu ve sürekliliği sonucu meydana gelen karanlık, ay karanlığı (zulmeti'l-hilâl), ufukları kaplayan bulutların karanlığı (zulmetü l-ğamam) ve gece karanlığıdır (zulmetü'l-leyl). Bulut ve gece karanlığı gibi bazı karanlıkların, yağmur karanlıkları olmadığı hâlde "fîhi zulümâtün / onun içinde karanlıklar" denmek suretiyle yağmurun bütün karanlıkların kaynağı olarak gösterilmesi, yağmurun şiddet ve korkunçluğundan dolayı diğer karanlıkların bu karanlığa bağlı kılındığını ve bu karanlığın, gece ve bulut karanlıklarını bastirdığını bildirmek içindir. Zulmetler; gök gürültüsü, şimşekler ve yıldırım gibi olayların aslı değil zarfıdır. Bütün bu olaylar kat kat karanlıklar ortamında gerçekleşmektedir. Ama eğer âyetteki mevcut ifade yerine "içinde sağanak yağmur, gök gürültüsü, şimşek bulunan karanlıklar..." şeklinde bir beyan olsaydı, o sağanak yağmurun, diğer karanlıkları bastıran özel bir karanlığı olduğu ifade edilmiş olmazdı.

Ra'd / gök gürültüsü, buluttan işitilen sestir. Yaygın olan görüşe göre bu ses, rüzgârların pek şiddetli bir şekilde bulutları sevk etmesi sırasında bulutların birbiri ile sürtüşmesinden veya hareket hâlindeki bulutların birbirinden kopmasından meydana gelmektedir.

Berk / şimşek, buluttan parlayan ışıktır. Gök gürültüsü ve şimşeğin, sağanak yağmurun içinde gösterilmesi, bunların etkilerinin yağmura ulaşması ve yağmurun karanlıkları içinde gelişmekte olmasındandır.

Zulümat / karanlıklar; ra'd / gök gürültüsü ve berk - şimşek kelimelerinin sonunda tenvin (Arapça telâffuzda nûn olarak okunan hareke) bulunması, o karanlıkların, gök gürültüsünün ve şimşeğin pek büyük ve korkunç olduklarını ifade etmek amacına yöneliktir.

B- "Yıldırımdan ölüm korkusu ile kulaklarını parmaklarıyla tıkarlar."

Saa'ka kökünden gelen saika, şiddetli ses veya yıldırım demektir. Çoğulu "savai'k"tir. Yıldırım, şiddetli bir gök gürültüsü ile gerçekleşmekte ve o sesle beraber gölde yer arasında beliren ateş temas ettiği her şeyi yakmaktadır. Saika kelimesi, işitilen ve görülen her korkunç felâket için kullanılabilir,

Mevt (ölüm), hayatin sona ermesidir.

Bir görüşe göre ölüm, hayatin zıddı olan bir haldir. Nitekim âyet-ı kerîmede meâlen:

"O Allah'tır ki hanginizin ameli daha güzel olacak diye sizi sınamak için ölümü ve hayatı yarattı." buyrulur.

Burada halketmek, takdir etmek anlamını da kapsamaktadır.

Âyette "Sağnağa tutulmuş kimselerin" karşılığı bulunmamakta, fakat bu karşılık için muzaf (tamlamanın birinci parçası) takdir edilmekte, var kabul edilmektedir. İşte anılan cümledeki zamirler de o muzafa racidir. Nitekim A'raf (7) sûresinin 4. âyeti de bu kabildendir:

"Ve Biz karyelerden (kasaba) nicelerini helâk ettik ki onlara azabımız gece yatarken (beyâten) veya gündüz istirahat (kaylûle) ederken gelmişti."

Cea'le / yapmak, yaratmak, yerine koymak, yerleştirmek, sebep olmak, hâsıl etmek, vs... kökünden gelen "yec'alûne" fiilinde devamlılık, süreklilik mânâsı olduğundan münafıkların bu kulak tıkama işini her zaman yaptıkları anlaşılır. Yine âyette "parmak uçları yerine" parmakların zikredilmesi zaman itibariyle olduğu kadar zât itibariyle de kulak tıkama işini mübalağa ile yaptıkları ifade edilmiş olmaktadır. Yani onlar, mutatları olduğu üzere parmak uçlarını değil, fakat parmaklarının tamamını kulaklarına tıkıyorlardı. Parmak uçları yerine parmakların zikredilmesi, onların uğradıkları şaşkınlık ve dehşetteden vücutlarındaki organları mutat veçhile kullanamayacak duruma geldiklerini gösterir. Yine o işlevi gören parmağın tayin edilmemesi, yani "şehâdet parmağı" denmemesi de bunu belirtir.

Bir görüşe göre ise, edebi gözetmek için böyle denmiştir. Bu âyet de, gizli bir soruya cevap mahiyetindedir. Sanki onların korkunç hâlleri açıklandiktan sonra "Peki onlar, bunca sıkıntılı durumda ne yapıyorlar?" diye sorulmuş ve bu yolda cevap verilmiştir.

C- "Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır."

Kuşatılmış olan şey nasıl kuşatandan kurtulamazsa kâfirler de Yüce Allah'ın kudretinden kurtulamazlar. Böylece Yüce Allah'ın kudretinin şümulü ve sonsuz hakimiyeti, O'ndan kurtuluşun imkânsızlığı, bir şeyi kuşatanın kuşatmasına teşbih edilmiş, kapalı bir istiare yapılmıştır. Onların kulaklarını parmakları ile tıkamalarının da kendilerine hiçbir faydası yoktur. Çünkü sakınmak, kaderin önüne geçemez; hileler yüce Allah'ın azabını geri çeviremez.

Yağmura tutulmuş kimselere raci olacak zamir yerine "kâfirin / kâfirler" buyrulması, onların başlarına gelen korkunç felâketlerin kendi küfürleri sebebiyle olduğunu bildirir. Nitekim;

"Onların bu dünya hayatında yapmakta oldukları infakın (harcamalar) durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden kavurucu bir rüzgârın misâlidir." mealindeki âyet-i kerîmede de aynı sebepten dolayı zamir yerine zahir isim kullanılmıştır. Çünkü buğz ve öfkeden ileri gelen ihlâk (helâk etme), daha şiddetli olur.

Bir görüşe göre de söz konusu cümlede müşebbeh (teşbih edilen — benzetilen) münafıklardır ve kâfirlerden maksat, onlardır. Delâleten anlaşıldığına göre münafıklar ne yaparlarsa yapsınlar, onları dünyada ve âhirette Yüce Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir kuvvet yoktur. Bu mânâya göre bu cümlenin daha (temsillerden) önce zikredilmesi gerekirken, temsillerden sonra zikredilmesi münafıkların durumunun pek önemli olduğuna işaret eder.

"O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek (hatfedecek). Onları aydınlatınca hepsi onun ışığında yürürler. Karanlık çöküncede ayakta dikilip kalırlar. Eğer Allah dileseydi onların hem işitme hem de görme duyularını giderirdi. Şüphesiz ki Allah her şeye kaadirdır."

A- "O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek."

Bu cümle gizli bir soruya cevap mahiyetindedir. Sanki,

"- O hâlde onların bu şimşek karşısındaki durumları nedir?" diye sorulmuş da ona cevap verilmiştir.

B- "Onları aydınlatınca hepsi onun ışığında yürürler."

Bu cümle de yine gizli bir soruya cevap mahiyetindedir. Sanki,

"- O korkunç durumda ne yaparlar; kulaklarını tıkadıkları gibi gözlerini mi kaparlar?" diye sorulmuş. Şimşek onları aydınlattıkça o yolda yürür veya ışığın düştüğü yerde birkaç adım atarlar fakat şimşeğin gözlerini kapaması endişesini de taşırlar. Âyette "hızlı hızlı yürürler" veya "koşarlar" değil de "yürürler" denmesi, onların yavaş yavaş yürümenin ötesinde bir harekete muktedir olamadıklarına işarettir.

C- "Karanlık çökünce de ayakta dikilip kalırlar."

Karanlığın, şimşeğin kaybolmasına bağlı tutulması mecazî bir isnattır. Bununla beraber "İza ezlâme..." ibaresine "karanlık çökünce" mânâsı da verilebilmektedir. Nitekim "azleme"nin diğer bir kıraate göre (bina-ı mefûi şeklinde) "üzlime" olarak okunması da bunu destekler mahiyettedir.

Onların ayakta, yine eski hâllerinde ve şaşkınlık içinde dikili kalıvermeleri, maksatlarına ulaşmak veya kendilerini koruyacak bir yere iltica etmek umudu ile beklemeye başlamaları demektir. Âyetin edebî ifadesi, onların şaşkınlığının akılları başlarından gidecek kadar büyük olduğuna delâlet etmektedir.

Ç- "Eğer Allah dileseydi onların işitme ve görme duyularını da elbette giderirdi."

Bu cümlenin başında bulunan "lev / eğer" edatı mazideki bir işin oluşunu, mefruz bir başka işin oluşuna bağlamak (ta'lik) için kullanılır. Başka bir deyişle şart ifade eden "lev" edatı, bir mânâyı, bir başka mânânın husulü şartına bağlar. Bu şart iki mânâ arasındaki, bağlılığın sebebidir. Şart cümlelerinin mefhûmları arasındaki bağlılık ya küllî ya da cüz'î olur. Külliye örnek olarak Nahl (16) sûresinin 9. âyeti verilebilir. Şöyle ki:

"Allah dileseydi sizin hepinizi hidâyete erdirirdi."

Açıkça anlaşıldığı gibi Allah'ın dilemesi, gerçekte hidâyetin sebebidir. Aralarında cüz'î bağlılık bulunan şart cümleleri için de şu örnekler verilebilir:

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Ebû Seleme'nin kızı, yani kendi zevcesi Ümmü Seleme Hind binti Ebi Ümeyye'nın ilk kocasından olan kızı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Velevki o, benim üvey kızım olmasaydı, bana yine helâl olmazdı; çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır."

Bir âyette de meâlen şöyle buyurulmaktadır:

"De ki:

- Eğer siz, Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman yine de infak ile tükenir korkusuyla imsak ederdiniz (sakınır)."

Peygamberimiz (sav) bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

"- Eğer (lev) imân, Süreyya yıldızında olsaydı, Fars'tan bazı adamlar ona ulaşırdı."

Ali (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Eğer (lev) gayb perdesi (el-ğıtâ') açılmış olsaydı, benim yine de yakıînim (kesin imânım) ziyadeleşmezdi."

Ömer (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Suheyb ne güzel kuldur; eğer (lev) Allah'tan korkmasaydı yine de Allah'a isyan etmezdi."

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyetteki "lev" yaygın olan mânâsı ile kullanılmış olup bize münafıkların hâllerinin son derece rezilâne olduğunu bildirir. Onların karşılaştıkları sıkıntı ve belâlar da korkunçtur ve bunlar öyle ağır bir dereceye varmıştır ki eğer Allah dilemiş olsaydı işitme ve görme duyuları tamamen yok olurdu. Çünkü o duyuların giderilmesi için gereken şartlar oluşmuştu.

Bir görüşe göre de "lev" (eğer) edatı, sadece şart cümlelerini birbirine bağlamak içindir. Nitekim şâir der ki:

"Velev şi'tü en ebki demen le bekeytühü aleyhi velakin sâhetu's-sabri evseu."

"Eğer ben onun için kan ağlamak isteseydim ağlardım; Ama sabır sahası daha geniştir. " Bu görüşe göre anılan âyetin mânâsı da şöyledir:

Allah, onların kulaklarını sağır, gözlerini kör etmek isteseydi, bunu yapardı; fakat birtakım hikmetlerin ve maslahatların gereği olarak bunu dilemedi.

D- "Şüphesiz Allah her şeye kaadirdir."

Bu cümle, bir önceki şart cümlesinin sebebi ve yüce Allah'ın onların duyularını gidermeye muktedir olduğunun, delilidir.

"Şey' ", lûgatta herhangi bir şekilde bilinebilen ve anlatilabilen nesneye denir. Bu âyette şey, mevcut olsun olmasın, mümkün ve özel bir kudret konusu nesne mânâsındadır. Çünkü özel kudrete konu olmak, özel icad ve idam imkânına sahip olmaktan ibarettir.

Bir görüşe göre de bu özel kudret, icad (var etme) ve idam (yok etme) imkânını gerektiren bir sıfattır.

Cenâb-ı Allah'ın isimlerinden olan "Kaadir", dilediği takdirde yapan, dilemediği takdirde de yapmayan kudret sahibi demektir. "Kadîr" ise, dilediğini dilediği şekilde yapan yegâne kudret sahibi anlamındadır. Kaadîr'in bu özel mânâsından dolandır ki isimleri mukaddes, Zât-ı Bârî'den başka hiç kimse onunla vasiflandırılamaz.

Yüce Allah'ın mümkün ve mevcut bir şey üzerindeki kudreti şudur:

Dilerse, onu olduğu gibi, mevcut hâli üzere bırakır. Çünkü vücûdun (var olma) illet ve sebebi, aynen bekaanın da illet ve sebebidir. Bu noktanın izahı, "Rabbül alemin" (Fatiha 1/2) tefsirinde geçti. Eğer Allah o mevcut şeyin yok edilmesini dilerse, onu yok eder.

Allah'ın, mümkün fakat mâdûm (mevcut olmayan) üzerindeki kudreti ise onu dilerse icad (var) etmek dilemezse icad etmemektir.

Bir görüşe göre de insanın kudreti yapmak veya terk etmekten ibarettir. Yüce Allah'ın kudreti ise acz kabul etmez.

Kudret kelimesi, kadar (miktar) kökünden gelir. Çünkü kaadir (muktedir) iradesi veya kuvveti gerektirdiği kadar fiili gerçekleştirir. Bu da kulun kudreti dahilinde olan her şeyin, hakikatte Yüce Allah'ın kudreti dahilinde

olduğuna delildir. Çünkü kulun kudreti de bir şeydir ve her şey daha önce ifade edildiği gibi Yüce Allah'ın kudreti dahilindedir.

Anılan âyetlerde zikredilen iki temsil vardır. Birinci temsilde münafıklar, ateş yakanlara benzetilmektedir. Onların fıtrî veya doğuştan var olan hidâyetleri çevresini aydınlatan bir ateşe benzetilmektedir. Ateşin ışığının alınması hidâyetin izâle edilmesidir, hidâyet karşılığında dalâleti satın almaları da onların yoğun karanlıklar içinde kalmalarıdır.

İkinci temsilde de münafıklar yolcuya benzetilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve onun içindeki ilim ve marifetler de yeryüzü hayatının sebebi olan bol yağmurdur. Vahiy inişiyle münafıklarda meydana gelen keder, hüzün ve yürek burukluğu karanlıklardır. Ondaki va'd ve vaîd (azab ile tehdit) gök gürültüsü ve şimşeklerdir. Münafıkların vaîdlere karşı sağırlığı ise göklerin gürültüsü ve şimşeklerden dehşete düşüp de büyük bir korkuyla yıldırımlara karşı kulaklarını tıkayan insanların hâli gibidir; ama onlardan kurtuluş yoktur. Onların bir doğruluk ışığı görmek veya bir nasip elde etmek için fırsat kollamaları da her çakışta etrafı aydınlatan şimşeğin ışığında yürümeleridir. Başlarına bir musibet geldiğinde şaşkınlık geçirmeleriyse karanlık çökünce durmaları...

Burada her iki temsilde, münafıklardan ve onların anlatılan hâllerinden bir şekil çıkarılmış ve her iki temsilde çıkarılan ilk şekiller ikinci şekillere benzetilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîmin icazının ve yüce şânının azameti, gereği temsillerde genel teşbih yapılır. Topluca bir şekli, bir başka şekle benzetilir.

21
"Ey insanlar! Rabbinize kulluk (ibadet) edin. Sizi ve sizden öncekileri O yarattı ki ittika edesiniz."

Dilediğini yapan; gücü, kuvveti tam olan; kudretine acz bulaşmayan demektir. Her varlığın gücü kuvveti sınırlı olduğu halde Allah'ın sınırsızdır. Mutlak kaadir ancak Allah'tır. Kâinatta her şey Allah'ın gücü, kuvvetiyle gerçekleşir. Kudret sıfatı, irade sıfatı gibi mümkün varlıklara taalluk eder. Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre kudret sıfatı Allah'ın zâtı ile ezeli sıfatlarındandır.

Allah'a ibâdete zorlama

A- "Ey insanlar Rabbinize kulluk edin!"

Daha önceki âyetlerde Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in yüksek mertebesini zikrettikten sonra insanları üç fırkaya ayırdı:

a) Kur'ân-ı Kerîrn'e imân edip içindeki şeriat ve hükümleri muhafaza edenler,

b) Açıktan Kur'ân'a muhalefet ederek onu arlıalarına atan kâfirler,

c) Aldatma ve nifak ile iki fırkanın arasında bocalayıp duranlar.

Bundan sonra da bu fırkalardan her birinin vasıflarını, hâl ve akıbetleri ile varacakları yerleri beyan etti. Bütün bunlardan sonra da halika kulak vermeleri için onları sarsmak, kalblerini telâkki cihetine çevirmek, bir de ibâdet külfetini hitab lezzeti ile telâfi etmek için, doğrudan doğruya hıtab üslûbu ile insanlara yöneldi. Bu âyet-i kerîmeyle hepsine ibâdeti emir ve onları kendisine ortak koşmaktan meneti.

'°Ya / ey" aslında uzakta bulunanlara seslenmek için kullanılır. Bazen yakında bulunan birine de uzak kabul edilerek "ya" denir. Bu ta'zîm maksadı ile de olabilir. Duâ eden kimsenin "Ya Allah!" ve "Ya Rabbi!" demesi gibi. Cenâb-ı Allah, kuluna şahdamarmdan daha yakındır.25 Kul da kendini kusurlu bulduğu, kurtuluş mahfillerinden ve Allah'a yakın olanların mertebelerinden uzak gördüğü için "Ya" ile Cenâb-ı Allah'a yakarışta bulunur. Bir de kul, kendi gafletine ve kötü anlayışına dikkat çekmek için "Ya" ile seslenir. Bazen de, kendisinden sonra gelecek şeyin, önemine dikkat çekmek için "Ya" denir.

Bu âyetin başında olduğu gibi "Ya eyyüha" şeklindeki nidada tekıd ve mübalağa bulunduğundan Kur'ân-ı Kerim'de çok kullanılır. Elbette bu nidalar çok önemlidir. Çünkü bu nidalarla kullara çeşitli hükümler ve yükümlülükler getirilir. Bunların ağırlığı ve önemi karşısında tüyler ürperir; huzursuz kalbler mutmain olur. Ama insanların çoğu bu hakikatlerden gaafıldir. İşte bundan dolayıdır ki uyarı ve dikkat çekmede tekid ve mübalağa gerekir.

Kendilerine hitab edilenler o asırda yaşamakta olan mükellef insanların tamamıdır. Nitekim sahabiler (Radiyallahü Anhüm), âyetteki hitabın genel olduğunu, bütün insanları kapsadığını kabul etmişlerdir. Sonra dünyaya gelecek olan nesiller bu doğrudan hitaba dahil değildir. Sonradan dünyaya gelenlerin bu hitabın hükmüne dahil olmaları, Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) tevatüren gelen gerçeğe göredir. Bu itibarla bu hitab ve ona terettüb eden hükümler zorunlu olarak, hem o asırdaki mükellefleri hem de ondan sonra kıyamete kadar dünyaya gelecekleri kapsar.

Tabiî âlimlerinden Alkame ve Masan el-Basrî'nin görüşleri de bu hitabların genel olduğu filirine aykırı değildir. Nitekim anılan zâtlardan rivâyet: olunduğuna göre kendileri söyle demişlerdir:

[Kur'ân-ı Kerîm'de "Ya eyyühânnâs / Ev insanlar!" (Bakara 2/21, 167) şeklindeki hitapların başında bulunduğu âyetler, Mekke'de nazil olmuştur] Ancak o âyetlerin Mekke'de inmiş olmaları, o âyetlerin hükümlerinin Mekke halkına mahsus ve münhasır olmasını gerektirmez. Onların Mekke halkına mahsus olmaları da, o hükümlerin kâfirlere mahsus olmasını gerektirmez. Çünkü o zamanlar Mekke halkının hepsi kâfir değildi. Ve bu emirler gelmeden önce de bazı mükellefler ibâdet etmekte idiler. Çünkü bu hıtab hem yeni başlanan ibâdeti, hem ibâdette sebatı, hem de ibâdeti artırmayı kapsar. Kaldı ki sebepleri tekerrür edince ibâdet de tekerrür eder. Kâfir ve münafıklarda, ibâdetin şartı olan imânın bulunmaması da anılan hitabın genel olmasına halel getirmez. Çünkü ibâdet emri ibâdetin geçerlilik, şartlarını da içinde taşır, ibadet için imânın şart olduğu da dinî bir zorunluluk olarak bilinmektedir. Nitekim abdestsiz bir kimseye namaz kılmayı emretmek abdest almayı da gerektirir.

Bir görüşe göre bu âyetteki ibâdet geniş mânâda kullanılmış olup bütün ibâdet nevilerini kapsar. Buna kalben yapılan zikir nevinden ibâdet de dahildir. Çünkü kalbî ibâdet, Yüce Rabbine karşıs zelil bir varlık olduğunu, kemal-i edeble düşünmekten ibarettir.

Ünlü sahabi Abdullah b. Abbas'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre "Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bütün ibâdet kelimeleri, tevhid anlamındadır."

Bir görüşe göre de "ibadet ediniz "in mânâsı,

"- Tevhid inancına sahip olun ve itaat edin!" demektir.

Hiç şüphesiz, kâfir ve münafıklardan öyleleri vardır ki onlara uyarı ve öğüt fayda vermez. Nitekim daha önce onlar hakkında zikredilen bir âyette,

"Şüphesiz o küfredenleri inzar etsen (uyarsan) de inzar etmesen de birdir. Onlar imân etmezler" (Bakara 2/6) buyrulur.

Ancak imân etmeyecekleri kesin olan bu insanlara vâki olan ilâhı emirler, onların mazeretlerini geçersiz kılmak amacına yöneliktir. Bu insanların imân etmeyecekleri kesin olsa bile onları ellerinde olmayan bir şeyle yükümlü kılmak söz konusu değildir. Çünkü anılan âyet, uyarının bazılarına fayda vermeyeceğini bildirmektedir. Fakat müşahhas olarak hiçbir kâfirin bu imân etmeyecekler grubuna dahil olduğu kesin değildir, imân etmeyecekleri kesin olan kâfirler de bu seçimlerini hür iradeleri ile yaptıklarından dolayı âyet onları bu şekilde tanıtmaktadır. Yoksa haklarında böyle bir âyet bulunduğu için onlar imân etmeyecekler demek değildir. Bu itibarla onların imân etmemesi, asla bir icbar sonucu değildir.

Bu âyet-i kerîmedeki hitabı müşriklere tahsis etmenin pek hoş bir gerekçesi vardır. Nitekim Bakara 2/22. âyetin tefsirinde gelecektir.

"Rabbinize..." buyrulması, emrin pek önemli olduğuna ve ibâdetin gerekçesine işaret etmek içindir.

B- "...Sizi ve sizden öncekileri O yarattı."

Bu cümle, Cenâb-ı Allah'ı ta'zim ve O'na ibâdet etmenin gerekçesini açıklar. Eğer bü âyetteki hitab müşriklere tahsis edilirse ve Rabb kelimesine hem gerçek Rabb hem de müşriklerin rabb olarak isimlendirdikleri ilâhları da kapsayan genel bir anlam yüklenirse âyetin sıfat cümlesi, takyid ve tavzih ifade eder. Yani müşriklerin, rabb dedikleri batıl ilâhlara değil, fakat gerçek Rabbinize tapın, demek olur.

"Halk", bir şeyi, belli ölçüler dahilinde ve pek düzgün olarak meydana getirmektir.

Allah, onların hem kendilerini hem de atalarını yaratmıştır. Allah'ın kendilerini yaratması O'na ibâdet etmelerini gerektirdiği gibi atalarını yaratması da, O'na ibâdeti gerektirir. Âyetin başındaki hitabın genel olması, Yüce Allah'ın yaratmasının da hepsini kapsayan bir genellikte olmasını zorunlu kılar

Bu âyetin işaret ettiği diğer bir hakikat de şudur:

Müşrikler de yaratmanın Cenâb-ı Allah'a mahsus olduğunu kabul ediyorlardı. Nitekim bir âyette meal olarak şöyle buyrulur:

"Eğer müşriklere kendilerini kimin yarattığını sorarsan elbette,

"- Allah" derler. Öyleyse nasıl çevriliyorlar?"

Ancak müşrikler, Cenâb-ı Allah'ın kendilerini gerçek mânâda kulluk etmeleri için yarattığını itiraf etmiyorlardı.

C- "ki ittika edesiniz."

Takvadan muradın beyanı

"Lea'lle / ….tâ ki, umulur ki" kelimesi olmakla olmamak arasında müteredddit, fakat olmak tarafı ağır basan bir ümidi ifade eder. Eğer bu ümid, arzu edilen bir şey ise ona "tercih", arzu edilmeyen bir şey ise ona da "işfak / merak, endişe, tedirginlik" denir. Bu ümidin tahakkuku iki türlü değerlendirilir:

a) Bil-fiil tahakkuk,

b) Bil-kuvve (kuvveden fiile çıkmayan) tahakkuk.

Bil-fiil tahakkuk da ikiye ayrılır:

a) Mütekellimden (konuşan) yana olan tahakkuk.

Meselâ: "Umulur ki Allah, bana merhamet eder" cümlesinde konuşan kimse kendisine Allah tarafından merhamet edileceği ümidini taşır.

Mezkûr kelime, yaygın olarak bu mânâda kullanılır. Açıkça görüldüğü gibi burada ümid besleyen mütekellimdir.

b) Muhatabtan yana olan tahakkuk.

Bu da muhatabın mütekellim ile cereyan eden konuşmasında kelâma olan büyük ilgisinden dolayı mütekellim gibi değerlendirilmesi hâlinde olur. Meselâ "ikiniz ona yumuşak söz söyleyin; umulur ki o bundan ders alır veya korkar!" cümlesinde olduğu gibi.

Ümidin bil-kuvve (kuvveden fiile çıkmayan) tahakkuku ise, bir tür mecazî tahakkuk olarak değerlendirilir. Yani o şey, aslında Bil-fiil hiç kimse tarafından umulmamaktadır, fakat umulmaya layıktır.

Âyetin bu cümlesinden değişik mânâlar çıkar:

1- O Allah ki sizi yarattı. O, sizden takva ister. Allah, sizi de onları da yarattı; sizden istediği takvadır.

2- "… ki takvaya eresiniz" cümlesi makablinin (kendisinden önceki) gaye ve gerekçesidir. Yani takvaya eresiniz diye veya takva gayesiyle sizi yarattı.

Bu yorum, Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunun görüşüne dayanmaktadır ki, buna göre sonuçları kullara dönen bazı maksadlar, Yüce Allah'ın fiillerinin gerekçesi olur ya da gayenin (sonuç ve) semeresi olduğu şeye terettübü, garazın (maksad) garazı olduğu şeye terettübü gibi farz edilmiş olur. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın fiillerinin pek güzel ve yüksek sonuçları olmaktadır, fakat bu sonuçlar, o fiillerin nihaî gayesi ve zorunlu sonuçları değildir. Bu konuda İslâm âlimleri arasında bir tartışma da olmamıştır.

Bu âyet-i kerîmede insanların yaratılmasının takva kaydına bağlanması, yaratılış gayesini tekmil ve teyid içindir. Çünkü kulların, yaratılış gayelerini gözetip ifa etmeleri daha müessir bir vücûbdur (zorunluluk).

Söz konusu âyette "… ki takvaya eresiniz" buyrulmuş, fakat bunun yerine "… ki ibâdet edersiniz" denmemiştir. Oysa öyle denmesi,

"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım." mealindeki âyete de uygun düşerdi. Fakat ibâdetin vücub ve lüzumunu daha kuvvetli olarak ifade etmek için ibâdet yerine takva kullanılmıştır. Çünkü takva ibâdet edenin hedefi ve son gayretidir. Şu hâlde eğer takva onun üzerine lâzım ise ondan aşağısı elzem, edası ehven olur.

Eğer anılan ümidin tahakkukunda muhatab tarafı düşünülürse, o takdirde âyetteki "lealle / umulur" edatı gerçek mânâsında kullanılmış ve sanki şöyle denmiş olur:

"Siz de hidâyet ve felâha eren takva sahipleri zümresine katılmak için intizam (düzen ve tertip) umut ederek Rabbinize ibâdet ediniz!"

Bu mânâya göre takvadan maksat, takvanın üçüncü mertebesidir ki, bütün varlığı ile Cenâb-ı Allah'a yönelmek ve gönlünü Allah'tan başka her şeyden arıtmaktır. Bahtiyar kulların ulaşmak için yarıştığı ibâdetin en son hedefi takvanın bu son mertebesıdır. Sözünü ettiğimiz intizamdan maksat bu takvayı gerçekleştirmek hâli ile takva üzerinde sebat etmek hâli arasındaki asgarî müşterektir. Hem bu mertebede hem de bunun aşağısındakı iki takva mertebesinde olanlar takvanın bu son mertebesinde olmayı ümid ederler. Takvanın diğer iki mertebesi, daha önce "müttakiler" tefsirinde geçtiği gibi, ebedî azabı gerektiren küfür hâlinden uzak durmak ve günâh olan her türlü hâl ve hareketten sakınmaktır.

Yüce Allah, kullarım takvaya istidatlı, âfakta (hariç) ve enfüste (dahil) bütün başlangıç imkânlarına sahip olarak yaratmış olduğuna göre bunların hâli ister istemez, takvayı ümid eder durumda olur. Böyle bir ümid hiçbir zaman gerçekleşmese de bu keyfiyet insanların yaratılışlarında mevcuttur.

22
"O (Allah'tır ki) sizin için yeryüzünü bir yatak, semâyı da bir bina yaptı. Gökten de su indirdi. Onunla sizin için rızık olarak (topraktan) çeşitli semereler çıkarttı. Öyleyse siz de bunu bildiğiniz hâlde Allah'a eş koşmayın."

A- "O (Allah'tır ki) sizin için yeryüzünü bir yatak, semâyı da bir bina yaptı."

Bundan önceki âyet-i kerîme, Yüce Allah'a karşı tevhid inancının kaçınılmaz zorunluğunu, bütün insanların yalnız O'na ibâdet mecburiyetini açık bir şekilde belirtmiş, içerdiği işaretlerle de enfüste (dahilde) ve âfakta (hariçte) yaratılıştan mevcud alâmet ve işaretleri tefekkür etme yollarını göstermişti. Şimdi bu âyet-i kerîmede insanların hayât ve geçimleri ile ilgili olan alâmet ve işaretleri beyan edilmektedir.

Yeryüzünün "firaş / döşek, yatak" olarak vasıflandırılması; toprağın sudan ayrılması, toprağın tabiatının aksine suya batmaması, toprağın sert ile yumuşak arası serilmiş döşek gibi oturmaya ve yatmaya elverişli olması

demektir. Yeryüzünün yerleşmeye elverişli bir düzey ve düzenekte yaratılması onun düz olmasını da zorunlu kılmaz. Dünyanın büyüklüğü onun küre biçiminde olmasına rağmen döşek gibi olmasına imkân vermektedir.

Âyette yeryüzü gökyüzünden önce zikredilmiştir. Çünkü insanların yeryüzüne ihtiyacı ve ondan yararlanması daha fazla ve daha açıktır. Cenâb-ı Allah gökyüzünü üstümüze kurulmuş yüksek bir kubbe yapmıştır. "Sema" (gökyüzü), cins isim olup bir veya birkaç semâ için de kullanılır. "Bina"; çatı, tavan, kubbe, dam gibi sakfı olan ve barınmak için yapılan şeylere denir.

B- "Gökten de su indirdi."

Gökten su indirdi demek yüksekten veya gökten bulutlara ve bulutlardan da yeryüzüne su indirdi demektir. Nitekim Peygamberimizden hu mealde bir hadîs rivâyet olunmuştur.27

C- "Onunla sizin için rızık olarak (topraktan) çeşidi semereler çıkarttı."

Cenâb-ı Allah, suda etkileyen (fail), toprakta da etkilenen (munfail) bir kuvvet yaratmıştır. Böylece ikisinin etkileşiminden çeşitli ürünler meydana gelmektedir. Ürünlerin değişik şekil ve keyfiyetlerini de o ürünlerin nüvesinde mevcut bir maddeden meydana getirmek suretiyle âdetini icra etmektedir. Ama gerçek, müessir, Yüce Allah'ın kudreti ve dilemesidir. Çünkü yüce Allah, hiçbir başlangıç ortamı ve madde olmadan da her şeyi vücuda getirmeye muktedirdir. Nitekim, ana maddeleri, prensipleri ve sebeplen hiç yoktan var etmiştir. Ancak bu ürünlerin değişik aşamalardan geçip olgunlaşmasında öyle eşsiz ve açık hikmetler mevcuttur ki bunlar, basiret ehli için yeni ibretler sergilemektedir. Bakıp görmesini bilenler Allah'ın bu sınırsız kudreti ve gizli hikmeti karşısında daha fazla huzur ve sükûn bulurlar. Bu ürünlerin, süreçsiz ve aşamasız olarak bir anda meydana getirilmesinde ise bunlar yoktur.

Âyetteki "min", "ba'ziye" olarak kabul edildiği takdirde mânâ şöyle olur:

Allah, gökten bazı sular indiriyor; onunla bazı ürünler çıkarıyor ki bunlar, sizin için bazı rızıklar oluyor. Gerçek hayatta da böyledir. Çünkü ürünleri yetiştiren bütün sular, gökten yağmıyor; bütün ürünler, yerden çıkmıyor; bütün rızıklar da toprak ürünlerinden ibaret değildir.

Ç- "Öyleyse siz de bunu bildiğiniz hâlde Allah'a eş koşmayın."

Âyetin bu cümlesiyle sanki şöyle demek isteniyor:

Size, bu yüce sıfatların ve güzel fiillerin (bihazihi'n-nuû'tü'l-celîle ve'l-ef â'lü'l-cemile) yegâne sahibi Rabbinize ibâdet emrolunduğuna göre, siz de O'na ortak koşmayın. "Endad", eş, misil, nazıîr, benzer anlamlarına gelen "e'n-nidd"in çoğuludur. Âyetin bu şekilde vârid olması bir gerçeği yansıtmaktadır. Çünkü müşrikler Allah'a bir değil, birçok ortak koşuyorlardı. Ancak bundan nehyin, yalnız çoğula münhasır olduğu yolunda ters bir mânâ çıkarılmamalıdır.

Âyette Allah yerini tutacak bir zamir yerine özellikle ism-i celâlin zikredilmesi, O'nun sıfatlarını ve ulûhiyet (tanrılık) vasfını tayın ettikten sonra hak ma'bud olduğunu bildirmek içindir. Nitekim Nisa (4) sûresinin 36. âyetinde:

"Allah'a ibâdet edin; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın" buyrulur.

Cümlenin başındaki "fe / öyleyse", ya daha önce sıfatları zikredilen Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdetten nehy etmek veya eş koşmaya son vermek veyahut ibâdeti Allah'tan başkasına tahsis etmemek amacına yöneliktir. Bu ibâdetin aslına terettüb etmesidir.

Sanki burada "Allah'a ibâdet edin, ibâdeti de O'na tahsis edin" denmektedir.

Âyetin bu cümlesini "Sizi yaratan Allah'ın azabından sakının ve O'nu diğer mahluklara benzetmeyin" şeklinde tefsir edenler de olmuştur.

Müşriklerin Allah'tan başka taptıklarına endad (emsal) denilmiştir ama müşrikler, o taptıklarının, Allah'ın benzer sıfatlarına sahip olduklarını, Allah'ın fiillerine karşı muhalefet edebileceklerini iddia etmiyorlardı. Ancak onların Allah'ı bırakıp bâtıl tanrılara tapmaları ve onları ilâh olarak kabul etmeleri; Allah'ın azabını onlardan önlemeye, Allah'ın irade etmediği hayırları onlara vermeye muktedir bir başka ilâha inanan kimsenin hâüne benzemış oldu. İşte eş koşanları Allah, bu suretle uyarmakta ve yaptıklarının çok çirkin olduğunu bildirmektedir.

"Bunu bildiğiniz hâlde, bile bile / ve entüm ta'lemün" kaydı nehyin ifade ettiklerine bağlanır ki o da, nehyedilen hususun çirkin ve sakınılması gereken bir şey olduğudur. Yani vurgulanmak istenen şudur:

Allah'a ortak koşmayın. Çünkü bu, sakınılması gereken pek çirkin bir şeydir. Oysa siz, ehl-i ilim ve marifet (min ehli'l-ı'lm ve'l-ma'rife) derisiniz; ince işleri (dekaikı'l-umûr) bilirsiniz; doğru düşünce (isabeti'r-re'y) sahibisiniz; bu inancın batıl olduğunu da bilirsiniz. Hiçbir şeyin Allah'ın benzen olamayacağını, Allah ile ona ortak koşulanlar arasında ne kadar büyük farklar olduğunu; onların, Allah'ın yaptıklarının benzerlerini asla yapamayacaklarını pekâlâ idrak edersiniz. Nitekim bir âyette de meâlen şöyle buyrulur:

"O Allah'tır ki sizi yarattı, sonra sizi rızıklandiriyor, sonra sizi öldürüyor, sonra diriltecektir. Peki sizin Allah'a ortak koştuklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı?" (Rûm 30/40).

Buna benzer başka âyetler de vardir.

Hulâsa bu âyet-i kerîme, muhataplarını gayrete getirmekte ve nehyedildikleri şeye son vermeleri için onları teşvik etmektedir. Hitabın genel olması, nehyedilenın, müşriklerle mü'minler arasında müşterek bir zemin olmasını gerektirmektedir ki bu, müşriklerin, şirke son vermeleri; mü'minlerin de tevhidde sebat etmeleridir. Nitekim daha önce ibâdet emri konusunda da benzer bir açıklama geçti.

Ama eğer âyetteki "Bunu bildiğiniz halde" kaydı, nehyin ifade ettiklerine değil de nehyin kendisine bağlanırsa bu takdirde âyetteki hitabın kâfirlere tahsis edilmesi gerekir. Çünkü bu tahsis olmadan, nehyi bilmek mümkün olmaz. Zira teklif, zorunlu olarak bileni de kapsıyor, bilmeyip öğrenmek imkânına sahip olanı da. Ama serzeniş ve azarlamada matlub mübalağa yolu ile hâsıl olur. Zira bir şeyin çirkinliğini bilenlerin onu islemeleri çok daha çirkindir. Bu da ancak kâfirler hakkında tasavvur olunabilir. Bu itibarla anılan kaydı nehyin ifade ettiklerine değil de, nehyin kendisine bağlayarak hitabı mü'minleri de kapsayacak şekilde genelleştirenler hiç şüphesiz hakikatten uzak düşmüş olurlar.

Ama sen eğer âyetin emir ve nehyini kâfirlere tahsis etmekle, bunca tekellüfden kurtuluş hâsıl olmuyor mu; sibak ile siyak arasında güzel bir intizam (ibarenin bütünlüğü, evvel, ile sonu arasındaki uyum) gerçekleşmiş olmuyor mu diyorsan bu yerinde bir düşüncedir. Çünkü bundan sonra gelecek meydan okuma âyetindeki hitabı tecrid edip onu kâfirlere tahsis etmek mutlak bir zorunluluktur. Üstelik bunda, mü'minlerin mertebe ve şânı yüceltilmiş ve kâfirlerin seviyesinden yüksekte tutulmuş; mü'minlerin sürenin başında da belirtildiği gibi emir ve nehiyden müstağni olarak devamlı taat ve ibâdet üzere oldukları bildirilmiş olur. Bunun cevabında deriz ki evet bu, gerçekten geçerli bir yorum ve düz bir yoldur. Bu yoldan giden hakikatten ayrılmış olmaz ve bu yola ayak basanlar, kaymaz.

Görüldüğü gibi bu âyetlerden ilk ikisi Kur’ân-ı Kerîm'in değerinin yüceliğini belirtmekte ve bunu bir meydan okuma ile ortaya koymaktadır. Bundan sonraki âyetlerde ise sırasıyla münkirlerle mü'minler karşılaştırılmakta birincilerin uğrayacakları mücazât ile ikincilerin mazhar olacakları mükâfat gösterilmekte, nihayet Allah'ın sınırsız kudretine işaret edilmektedir. Şöyle ki:

23
"Eğer kulumuz (ve Resulümüz Muhammed'e) indirdiğimizden (Kur’ân) şüphe (reyb) içindeyseniz o halde siz de onun misli (eşdeğeri, benzeri) bir sûre getirin! Allah'tan başka bütün şahitlerinizi de çağırın; eğer iddianızda doğru (sâdık) iseniz."

A- "Eğer kulumuz (ve Resulümüz Muhammed'e) indirdiğimizden (Kur’ân) şüphe (reyb) içindeyseniz..."

Bu ve bundan önceki iki âyette, Kur’ân-ı Kerîm'in Allah'tan Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) indirildiği beyan edilmektedir. Nitekim o iki âyette zikredilen ve bu gerçeğe delâlet eden tekvinî (yaratma ile ilgili) kanıtların kaynağı da Yüce Allah'tır. Bu ve bundan sonraki âyetler aynı zamanda, sûrenin başında zikredilen ve ezcümle her türlü şüpheden arınmışlığın da dahil olduğu Kur’ân'ın o apaçık üstün sıfatlarının izahıdır.

Kâfirlerin Kur’ân-ı Kerîm hakkındaki inançları şüphe olarak ifade edilmektedir. Oysa kâfirler Kur’ân'ın beşer kelâmı olduğuna inanırlar ki bu inançları da kesindir. Nitekim "İn küntüm sadıkîn / Eğer iddianızda doğrular (sâdık) iseniz" cümlesi de onların bu inançlarının, kendi iddialarına göre kesin olduğunu gösterir. Kibir ve inatta ısrarlı olan kâfirler, Kur’ân hakkında şüphe içindedirler.

"Reyb / şüphe" kelimesinin neltire (harf-i tarifsiz) olarak zilcredilmesı ve âyetin başında da yine şüphe ifade eden "in / eğer" şart edatının kullanılması bu bâtıl inancın dahi kâfirler arasında zayıf kalmaya mahkûm olduğunu bildirmek amacına dönüktür. Başka bir ifadeyle, kâfirlerin kesin inancı bile zayıf bir şüphe derecesindedir. Çünkü Kur’ân'ın bir mucize olduğunu gösteren deliller son derece mükemmel, açık ve kuvvetlidir.

Âyetin başında "ve inirtebtüm / eğer şüpheleniyorsanız" değil de "ve in küntüm fî raybin "eğer şüphe içindeyseniz" ibaresinin vârid olması, başka bir deyişle fiil yerine isim kullanılması daha önce de işaret edildiği gibi, Kur’ân'ı şüphe şaibesinden bile tenzih etmek içindir. Nitekim Bakara (2) sûresinin 2. âyetinde de "lâ ray be fiîhi" buyrulması bu maksada mebnıdir.

Bir de eğer böyle bir şüphe varsa bu Kur’ân'dan değil fakat kâfirlerin kendilerinden kaynaklanmaktadır. Kâfirlerin bu bâtıl inançta İsrar etmeleri, bu inancın onları kuşatmış olması, o inancın zayıflığı (za'fı) ve azlığı (kılleti) ile çelişmez. Çünkü onların o bâtıl inanca sarılmış olmaları o inancın haddi zatında kuvvet ve çokluğundan (kesreti) değildir.

Kitap'tan maksat, Kur’ân-ı Kerîm'in tamamıdır; yoksa Kitap ile parçaları arasındaki asgarî müşterek mânâ değildir.

Kâfirlerin, Kur’ân hakkındaki şüpheleri, Kur’ân'ın mânâ ve muhtevasına ve hükümlerinin sıhhatine değil, fakat onun Yüce Allah katından indirilmiş bir vahiy (vahy-i münzel) olduğuna ilişkindir.

Mutlak indirmek anlamında olan "inzal" fiili yerine tedricî indirme anlamına gelen "tenzil" (nezzelnâ) fiilinin kullanılması, kâfirlerin şüphelerinin kaynağını hatırlatmak ve dizgini gevşetip sahayı geniş tutarak meydan okumayı bunun üzerine bina etmek içindir. Çünkü o kâfirler, Kur’ân-ı Kerîm'in ceste ceste, ihtiyaca göre yavaş yavaş (müneccemen - yıldız yıldız, sûre süre, âyet âyet) nazil olmasını inkârlarına vesile yapmışlardı. Bundan dolayı Kur’ân-ı Kerîm'in ale't-tedric indirilisi, onun ilâhî vahiy olduğunu itiraf için mebde' yapıldı. Sanki şöyle dendi:

"- Eğer siz, zaman içinde tedricî olarak indirdiğimiz Kur’ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de Kur’ân'ın nevbet (vakit, vakit, aralıklarla birçok defa veya kere) ve necmlerine (sûre ve âyet) benzer (emsal) bir tek nevbet ve necm getirin. Çünkü bu, Kur’ân'ın defaten, bir defada (cümleten vahideten) indirilmesinden ve sizden de defaten onun benzerini meydana getirmenizi istemekten daha kolaydır."

Görüldüğü üzere âyette izlenen yöntem, muhalifleri susturmak ve gerekçelerini ortadan kaldırmak için en mükemmel yoldur.

Âyette, "a'lâ a'bdina ": kulumuz üzerine, kulumuza" buyrulmak suretiyle kulun Zât-ı İlâhiye izafe edilmesi, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) pek yüksek bir şeref bahşetmek ve onun Yüce Allah'ın emirlerine son derece bağlı olduğunu belirtmek içindir.

Bir kıraatte "abdina" kelimesi "ıbadina" (kullarımız) olarak okunmuştur. Bu kıraate göre kullardan maksat, Peygamberimiz ile onun ümmeti veya bütün peygamberlerdir. Onlara selâm olsun. Bu kıraate göre âyet, bize şunu bildirmektedir:

Peygamberimize indirilmiş olan Kur’ân'dan şüphelenmek, aynı zamanda, ondan önceki peygamberlere indirilmiş Kutsal Kitaplardan da şüphelenmek demektir. Çünkü Kur’ân, onları da onaylayıcı (musaddık) ve gözeticidir (müheymin).

B- "O halde siz de onun misli (benzeri, eşdeğeri) bir sûre getirin!"

"O hâlde siz de onun misli bir sûre getirin!" mealindeki bu ilâhî kelâm, o kâfirlerin aczini ortaya koymak ve onlara taş yutturmak kabilin dendir. Tıpkı,

"Haydi sen de (güneşi) batıdan getir." (Bakara 2/258) mealindeki âyet gibi.

Yani eğer sizin iddia ettiğiniz gibi Kur’ân, beşer kelâmı ise, siz de onun bir sûresinin benzerini getirin; çünkü siz de, diğer insan oğullarının muktedir olduğu şeye muktedirsiniz.

Sûre kelimesi değişik vecihlerle yorumlanabilir:

1- Sûre, Kur’ân-ı Kerîmin insan ölçülerine ve diline tercüme edilmiş hâlinin bir bölümüdür.

2- Sûre, "şehirlerin etrafını kuşatan sur" mânâsından alınmıştır. Çünkü şehir suru, şehrin içindekileri kuşattığı gibi Kur’ân sûresi de, ifraz edilmiş bağımsız parçalar hâlindeki âyetleri yahut çeşitli ilimleri kuşatır.

3- Sûre, mertebe anlamındaki "sevre" kökünden alınmıştır. Çünkü sûreler fazilet ve şeref yahut uzunluk ve kısalık bakımından mertebelere ayrıldıkları gibi diğer sûrelerle oluşturdukları intizam bakımından da mertebeler oluştururlar ve okuyucu bu mertebeleri yavaş yavaş çıkar.

4- Sûre, bir şeyin bakiyesi anlamındadır. Ancak bu görüşün itibara şayan olmadığı apaçık ortadadır.

"... Min mislihi..."deki "min"in tefsirine gelince; bu hususta da değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Bu "min / ...den" beyan "min"idır. Bu sûrede onun gibi mertebesi yüce, seviyesi yüksek, ifadesi derin, belagatı eşsiz ve icazın diğer vasıflarını haiz bir sûre getirin anlamı belirtilmiş olur.

2- "Min", tebizî mânâda (ba'zıye olarak) yorumlandığı takdirde gerçekte onun benzeri olduğu mânâsı çıkar ve sanki "onun benzerinin bazılarını getirin" denmiş olur. Bu takdirde acz konusu ortadan kalkar. Oysa maksûd olan mânâ bu aczdır.

3- "Min", ibtida olarak yorumlandığı takdirde "mislihi / onun mislinden" zamiri, zorunlu olarak Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) râci olur. Çünkü Kur’ân'a râci olduğu takdirde yine hakikatte onun benzerinin olduğu mânâsı çıkar. Ama anılan zamir, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) râci olursa, beşer yaradılışında, belagatta ve ümmîlikte Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), benzen bir insandan bir sûre getirin, demek olur. Ancak bu, böyle olmayanların bundan âciz olduğu mânâsına da gelmez. Fakat onların teker teker veya bir araya gelerek topluca buna muktedir olabilecekleri ihtimali ortaya çıkar. O zaman topyekûn bir ümmete meydan okuyup yaya veya atlı herkesin muaraza yarışı için toplanmalarını emretmek nerede kalır? Nitekim âyette şöyle meydan okunmaktadır:

C- "Allah'tan başka bütün şahitlerinizi de çağırın".

Bu cümlenin tefsirinde çeşitli tevcihler yapılabilir. Yardıma çağınlabilecek olanlar çok ve çeşididir.

a) Bir tevcihe göre bu cümle şöyle anlaşılabilir:

1- Allahü teâlâ'dan başka yanınızda hazır olanları;

2- Sıkıntıya düştüğünüz zamanlarda ve önemli işlerinizde meclis ve mahfillerinizde başvurduğunuz reis ve eşrafınızı;

3- Haklarınızı almak için yöneticileriniz katında şahadetleri geçerli emin insanlarınızı;

4- Gerçekten veya sizin iddianıza göre size yardım edecek olanları ve cinleri de yardımınıza çağırın.

Birinci tevcihte Allahü teâlâ her yerde hâzır olduğu hâlde onun istisna edilmesi, Allah'tan başka herkesi kapsamak mânâsını kuvvetlendırmek içindir. Yoksa onlara teklif edilen şeyde Allah'ın kudretinin istibdadını belirtmek için değildir. Çünkü o mânâ, Allahü teâlâ'yi çağır salar, onlara yardım eder vehmini doğurur.

İkinci tevcihte şahitlerden maksat, o toplumun ileri gelenleri, meclislerin ve mahfillerin reisleridir ve Allah kelimesinden önce bir muzaf (Arapçada tamlamanın birinci parçası) mukadderdir. Yani Allah'ın dostları dışında ve onlardan farklı olan kimselerden, size şahitlik edecekleri çağırın. Yani onlar bile size şahitlik etmeyeceklerdir. Bu görüşe göre muzaf takdir edilmesi, mukabele mânâsım gözetmek içindir. Çünkü Allahü teâlâ'nın dostlarının karşıtı, putların dostlarıdır. Tıpkı Allah'ın zılırinin mukabilinin putların zılıri olduğu gibi. Bu yoruma göre sanki şöyle denmektedir:

Biz, âdet olduğu üzere sizin tarafsız şahitler getirmek mecburiyetinizi de kaldırdık. Sizi savunmakla tanınan şahitleri getirmenizi de yeterli gördük ama onlar bile kınanmaktan sakınacakları ve apaçık geçersiz olan bir şahadette bulunmaktan çekinecekleri için sizin lehinize şahitlik etmeyeceklerdir."

Elbette böyledir. Çünkü Kur’ân'ın icazı, öyle açık bir gerçektir ki onun inkârına asla imkân yoktur.

Diğer tevcihlerde Allahü teâlâ'nın istisna edilmesi ise, daha başta onların, Allahü teâlâ'dan kopmuş ve Allah'a karşı düşmanlığın zirvesinde olduklarını açıkça belirtmek içindir.

b) Bir başka düşünceye göre de mânâ şöyledir:

Allah'ın dostlarından başka, güvendiğiniz ileri gelenlerinizi ve edebiyatta isim sahiplerini, sizin getirdiklerinizin Kur’ân'ın benzeri olduğuna dâir şahadette bulunmaya çağırın! Fakat onlar da geçersiz ve imkânsızlığı besbelli olan bir iddianın sıhhatine şahadette bulunmaya razı olmazlar. Ancak bu yorum, meydan okumanın, onların reislerine şamil olmamak sakıncasını taşır.

c) Başka bir kanaate göre de mânâ şöyledir:

Siz, şahitlerinizi çağırın da iddianızı onlara doğrulatın; siz, Allahü teâlâ'yi şahit tutarak "bizim iddiamızın doğru olduğuna Allah şahittir" demeyin; çünkü bu hüccete mağlup olanların âdetidir.

ç) Bir başka anlayışa göre âyetteki şahitlerden maksat, putlardır. Yani siz, Allahü teâlâ'yi bırakıp da ilâh edindiğiniz putlarınızı yardıma çağırın. Buna göre âyette putlara şahitler denmesi, putlardan yardım istemelerinin gerekçesini belirtmek içindir. Bu düşüncenin temelinde putların Allah katında yüksek itibar sahibi oldukları ve şahadette bulunmak suretiyle insanlara faydalı olacakları inancı vardır. Çünkü bu inancı besledikleri putlar, her önemli İşte onların müracaat mercii ve sıkıntı veren her işte onların sığmağıdır. Sanki "Bu putları dar günleriniz için edindiniz; o hâlde başınıza gelen bu büyük felâket için onları çağırın" denmiş olur. Bu, onların ne kadar izansiz olduklarını gösterir. Nitekim onlar, daha hakiri olmayan bir takım putlara tapmayı, bütün kemal sıfatlarına mâlik Zât-ı Bârî'ye ibâdete tercih etmişlerdir.

d) Son bir mânâ da şöyledir:

Ey kâfirler! Allah huzurunda sizin için şahitlik yapacak olanları çağırın da, Kür'an'a karşı muarazada size yardım etsinler. Buna göre onlara şahit denmesi daha önce belirtildiği gibi, onlardan yardım talebinin gerekçesine ısâret etmek içindir. Çünkü kıyametin o korkunç ortamında onlara şahitlik yapacak olanların her önemli İşte yardımları istenmelidir. Her natûku (söyleyeni) dilsiz gibi susturan Kür'an'a karşı muaraza için cansız putlardan yardım talebinde bulunmalarının emredilmesinde, anlatılamayacak kadar büyük bir aşağılama ve hayret anlamı vardır.

Ç- "Eğer iddianızda doğrular (sâdık) iseniz."

Yani eğer siz Kur’ân'ın Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) sözü olduğu iddiasında doğru iseniz, haydi siz de onunki gibi, onunkine benzer bir sûre getirin.

Onların o iddiadaki doğruluğu, onların bir benzerini getirmeye muktedir olmalarını gerektirir. Zira onlar da Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) gibi beşer ve Arap olma vasıflarını taşımaktadır. Üstelik onlar hitabet ve şiirle uzun zamandır meşgul olmakta, nazım ve nesir üzerinde çalışmakta ve tarihî vak'aları ezberlemektedirler. Özellikle dayanışmaları ve yardımlaşmaları hâlinde bu vasıflar daha da kuvvet kazanabilir. Ve hiç şüphesiz bir şeye muktedir olmak onu ortaya koymakla isbat edilebilir.

24
"Fakat eğer bunu Yapamazsanız -ki zaten hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde kâfirler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem ateşinden sakının (ittika edin)."

A- "Fakat eğer bunu yapamazsanız"

Yani eğer siz, onun benzerini getirmek için, çaba harcadıktan, bilinen bütün gayret sınırlarını geçtikten, yetkin sandığınız eteklere sarıldıktan, her çetin ve uysalın sırtına bindikten sonra da bunu yapamazsanız...

B- "Ki zaten hiçbir zaman yapamayacaksınız"

Bu, Kur’ân'ın açık bir mucize sidir. Çünkü Kur’ân, bilgisi Allah'a mahsus olan gaybı, geleceği haber vermiş ve sonuç da söylediği gibi olmuştur. Elbette o kâfirler, biraz olsun Kür'an'a benzeyen bir eser ortaya koymuş olsalardı rivâyetçiler, halef-selef birbirlerinden bunu naklederlerdi. Demek ki yapamamışlardır ve yapamayacaklardır.

C- "O hâlde kâfirler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem ateşinden sakının!"

a- "Cehennem ateşinden sakının!"

Cehennem ateşinden sakının ifadesi, sürdürdüğünüz inadı, bırakın demektir. Çünkü ancak o inadı bırakmakla, cehennem ateşinden sakınmak mümkündür. Yani eğer onun benzerini getirmekten aciz iseniz -ki bu kesindir- o hâlde onun Allahü teâlâ katından indirildiğini inkâr etmeyin. Çünkü bu, cehennem ateşi ile azab görmeyi mûcibtir. Ancak bunlar sarahatle ifade edilmeyip kinaye yolu tercih edilmiş, inat ateşe benzetilmiş ve inat ile alâkak olmak, ateş ile alâkak olmak sayılmıştır. Bundan amaç, inadın korkunç akıbetini fazlası ile anlatmak, bunu hakkıyla teşhir etmek, muhat abları bundan sakınmaya inandırmak, onları inattan nefrete itmek ve Kinaye yolu ile anlatılan hakikati bilmelerini sağlamaktır.

Bu âyette açık ve harika bir icaz vardır. Zira anılan mânâları ifade eden ibarenin ask şöyle olur:

Eğer bunu yapamayacaksanız, onun doğruluğu sizce de sabit olmuş olur. Ve eğer bu sabit ise, sizin inadı sürdürmeniz, ona imân etmemekte ısrar etmeniz, ateş ile cezalandırılmaya sebep olur. Şu hâlde inattan kaçının ve cehennem ateşinden sakının!

b- "Ki onun yakıtı insanlarla taşlardır".

Bu cümle, cehennem ateşinin sıfatı olup onun korkunçluğunu ve şiddetini ifade etmektedir. Allah bizi ondan korusun! Yani cehennem ateşi, öyle şiddetli bir sıcaklık veriyor ki yaş kuru neye dokunsa hemen onu yakiveriyor.

Bu cümlenin başında "elletî / ki o" mevsûl isınının bulunması cehennem ateşinin bu sıfatından, muhatabların daha önce haberdar olduklarını göstermektedir. Zira onlar daha önce bunu Ehl-i Kitab'tan (Yahudi ve Hristiyanlar) yahut Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) duymuşlar veyahut Medenî (Medine'de inmiş) olan şu âyetten:

"Ey imân edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun." (Tahrim 66/6) öğrenmişlerdir. Böylece bu âyette de onların daha önce bunu duyduklarına işaret edilmiş oluyor.

Tahrim (66) sûresinin Medenî olması, bilindiği gibi onun bütün âyetlerinin Medenî olmasını gerektirmez. Bu âyette ateşin sıfatı oları cümlenin mânâsının mulıatablarca daha önce malûm olduğunun gereldiliğini bilmek daha kolaydır. Çünkü burada muhatab, mü'minlerdir ve onu Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) duymuş olmaları acık bir gerçektir.

Âyetteki taşlardan maksat putlardır, insanlardan maksat da kendi nefisleridir. Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyrulmaktadır:

"Şüphesiz sizler ve Allah'ı bırakıp da taptıklarınız cehennem yakıtısınız."

c- "Kâfirler için hazırlanan"

O cehennem ateşi, indirdiğimiz Kur'ân'ı inkâr edenlere azab etmek için hazırlanmıştır. Buradaki kâfirlerden maksat ya kâfirlerin cinsidir ve muhatab kâfirler de öncelikle buna dahildir ya da özellikle muhatab kâfirlerdir.

Kâfirler yerine "onlar" zamiri kullanılmaması (onlar için hazırlanmıştır denmemesi) onları zemmetmek ve küfürlerine hükmetmenin gerekçesini belirtmek içindir.

Bu âyet-i kerîme, cehennem ateşinin yaratılmış ve hâlen mevcut olduğuna da delâlet eder.

25
"(Resûlüm) imân edip iyi iş (sâlih amel) işleyenleri de müjdele! Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Kendilerine o cennetlerden bir semere rızık olarak her verildiğinde:

"- Bu, bundan önce rızıklandırıldığımız şeydir!" derler.

O rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak sunulmuştur. Orada onlar için tertemiz eşler de vardır ve onlar orada devamlı (muhalleden) kalacaklardır."

A- "İmân edenleri müjdele"

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın yüce katından indirilmiş (münezzehin min ı'ndi'llâhi azze ve celle) olduğuna imân edenleri müjdele!...

Bu cümle, önceki cümle üzerine matuftur. Ancak bu atıf, belli bir şeyin bizzat kendisinin atfı kabilinden olmayıp fakat bir kıssanın bir kıssa üzerine atfı kabilindendir. Burada mü'minlerin, Kur'ân karşısındaki durumu ve onların mükâfatının vasfı, kâfirlerin Kur'ân karşısındaki durumu ve onların cezasının keyfiyeti üzerine atfedilmektedir. Zira ilâhî sünnette terğib (teşvik) ile terhib (korkutmak) ve va'd ile vaîd (ceza tehdidi) çift olarak zikredilmektedir. İki cümle arasındaki üslûp değişildiği ise iki grubun halleri arasındaki farkın büyüklüğünü hayal ettirmek ve anlatmak içindir.

Âyette müjdelemenin imân ve sâlih amele bağlanması, imân ve sâlih amelin bizzat kendileri için değildir. Çünkü imân ve sâlih amel, gelecekte mükâfat gerektirmek şöyle dursun, daha önce anlatılan dünya nimetlerine bile karşılık olamazlar. Bu ancak sâri' (şeriat hükümlerini koyan) Allahü teâlâ'nın va'di gereğidir.

Bundan önceki âyette kâfirler, fail olarak (kâfirin şeklinde) zikredilmişken burada mü'minlerin, hudûs (oluş) ifade eden (âmenû / onlar imân ettiler), fiili ile anlatılmaları muhatabları imâna teşvik ve küfürde direnmekten sakındırmak içindir.

"Beşşir / müjdele!" hitabı, Peygamberimize aittir.

Bir görüşe göre ise bu hitab, müjdeleme işini gerçekleştirebilecek herkes içindir. Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîsinde şöyle buyrulur:

"Gecenin karanlığında mescidlere yürüyen mü'minlere kıyamet gününde tam bir nûr müjdele!"

İşte bu hadîste de Peygamberimiz muayyen bir kimseyi değil fakat gece karanlığında mescide gidecek herkesi kıyamet gününde nurla müjdelemektedir. Bu da şuna işaret eder: Konu o kadar önemlidir ki muktedir olan herkes bunu yapmakdır.

B- "...Sâlih ameller işleyenleri"

Sâlih amel, aklen ve naklen (islâm ölçülerine göre) doğru olan iştir. Çoğul olarak zikredilen "a'milû's-sâlihât — iyi işler"den bazılarına Bakara sûresinin baş tarafında işaret edilmişti. Amelin (iş), imâna atfedilmesi ikisinin ayrı ayrı şeyler olduğuna delâlet etmekle beraber bu müjdeye hak kazanmak için her ikisinin bir kimsede bulunması gereğini vurgulamak içindir.

Günkü imân, temeldir ve salih amel de onun üzerine kurulan bina gibidir. Ve üzerinde bina bulunmayan bir temel de, ihtiyacı karşılamaz.

C- "Onlar için... Cennetler vardır"

Cennet, lügatte örtü (e's-sütre) veya dalları birbirine dolanan sık hurma ağaçlarının gölgelediği yer demektir. Nitekim Cahiliye devrinin ünlü şâirlerinden ve aynı zamanda Muallakat-ı Seb'a (Kabe duvarına asılan yedi seçkin şiirin) sahiplerinden Züheyr b. Ebi Selma bir şiirinde şöyle demiştir:

"Keenne ayneyye fiğarbiyyi makteletin, Mine'n-nevadıhı teslia cenneten sehaka. "

"Bir savaş meydanına gün batısında bakan göklerim, Uzaklardaki bir cenneti (bahçeyi) sulayan havutlara döndü. "

Hurma ağaçlarının çok sık olması ve dalların birbirine dolanması hâlinde altını güneşten sakladığından bir örtü gibi kabul edilir ve cennet adını alır. Fakat genel olarak ağaçlık yerlere de cennet denir. Yahya b. Ziyad el-Ferrâ diyor ki:

"Cennet, hurma ağaçlarının; Firdevs üzüm kütüklerinin bulunduğu bahçelere denir."

Mükâfat yurdunda (dâre's-sevab) anlatılması imkânsız köşkler ve saraylar bulunmakla beraber ona cennet adının verilmesi, nimetlerin ana kısınının ve lezzetlerin büyük bölümünün orada olmasındandır.

Cennetler anlamına gelen "cennât" kelimesi, çoğul ve nekire (harf-i tarifsiz) olarak zikredilmiştir. Çünkü Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre yedi cennet vardır:

1) Firdevs Cenneti (Cennetü'l-Firdevs),

2) Adn Cenneti (Cennet-i Adn)

3) Naîm Cenneti (Cennetü'n-Naî'm),

4) Huld Cenneti (Dârü'l-Huld),

5) Me'vâ Cenneti (Cennetü'l-Me'vâ)

6) Dârü's-Selâm,

7) Illiyyûn.

Bu cennetlerin her birinde de amellerin ve amel sahiplerinin değişik hallerine göre değişik mertebeler ve dereceler vardır.

Ç- "...Altlarından ırmaklar akan"

Eğer cennetten maksat gölge yapan ağaçlar ise ırmakların onların altından aktığını düşünmek tabiîdir. Fakat cennetten murad ağaçlı bir yer ise o zaman bir muz af takdir etmek gerekir. Yani ağaçlarının altından ırmaklar akan demek olur. Eğer cennetten hem yer, hem de ağaç kastedilirse, o zaman da "altından" mânâsı ağaçlar itibarı ile nazara alınır ve hepsine birden cennet denilmesi yeterli olur. Tabiînden Mesrûk, diyor ki:

"Cennet ırmakları, arlı ve kanal olmaksızın akar."

Âyetteki ırmaklardan (el-enhâr) maksat, ırmakların cinsidir ya da Muhammed (47) sûresinin 15. âyetinde belirtilen ırmaklardır. Şöyle ki:

"Müttakîlere (sakınan) va'dolunan cennetin misâli şudur:

Orada (rengi, kokusu ve lezzeti) bozulmayan sudan ırmaklar, tadı bozulmayan (tagayyür etmeyen) sütten ırmaklar, içenler için lezzetli bir şarabtan ırmaklar, süzme baldan ırmaklar var."

Nehir, derenin üstünde (fevka'l-cedvel) ve denizin altında (dûne'l-bahr) Nil ve Fırat gibi su mecralarına denir. Fakat burada mecazî olarak nehirden kasdolunan o mecrada akan sulardır. Nitekim "oluk aktı" denildiğinde mecaz-i aidi olarak oluktan akan su anlaşılır.

D- "Kendilerine o cennetlerden bir semere rızık olarak her verildiğinde;

"- Bu, bundan önce rızıklandırıldığımız şeydir!" derler."

Bu cümlede anlatılanlar da cennetlerin ikinci sıfatıdır. Birincisi altlarından ırmaklar akmasıydı ki bu cennetlerin zâtına ilişkin bir sıfat olduğundan daha önce zikredilmiştir.

Bu ikinci sıfat cennet nimetlerinden faydalanan cennet ehline (mütenaa'i-mîn) ilişkın bir sıfat olduğundan daha sonra zikredilmiştir. Yahut bu cümle gizli bir sorunun cevabı mahiyetindedir. Sanki cennetlerin o sıfatları anlatılınca dinleyenlerin zihnine,

"- Acaba âhiret cennetinin meyveleri, dünya cennetlerinin (cennâti'd-dünya) meyveleri gibi mi?" sorusu geliyor da cevab olarak onun memelerinin vasıfları anlatılıyor.

"Bundan önce / min kablü"den maksat, dünyada demektir. Ancak dünya semeresiyle cennet semeresi arasındaki benzerlik çok kuvvetli (müstahkem) olunca "Bu, bundan önce rızıklandırıldığımız şeydir" beyanıyla ikisinin aynı şey olduğuna hükmediliyor. Açıkça anlaşılıyor ki cennet meyveleri, dünya meyveleri gibi yaratılmıştır. Bunun da sebebi görüldüğünde nefsin ona meyletmesini sağlamaktır. Çünkü insan tabiatı, alışık olduğu şeye meyleder; tanımadığı şeyden kaçar. Bu benzerliğin bir diğer sebebi de insanın onu gördüğünde o semerenin meziyetini ve nimet özelliğini kavramasını kolaylaştırmaktır. Çünkü cennet nimetleri hiç bilinmeyen bir cinsten olmuş olsaydı omın başka türlü olamayacağı zannedilirdi.

Bir başka tevcihe göre bu cümlenin mânâsı "bundan önce cennette bize yedirilen rızk İşte budur" demektir. Çünkü cennetin yiyecekleri, şekil ve görünüm olarak birbirlerine benzer. Nitekim Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) gelen şöyle bir rivâyet vardır:

"- Cennet ehlinden birine bir tabak yiyecek getirilir; o da ondan yer; sonra bir tabak daha getirilir; bakar ki içindeki yiyecekler ilk tabaktakiler gibidir. O (görünüşe bakarak):

"- Bu da, onun aynı!" der. Fakat onu getiren melek:

"- Buyur, ye; renkleri birdir ama tatları değişiktir der!"

Bir başka yoruma göre âyetin mânâsı Peygamberimizin bir hadîsinde işaret buyurduğu gibidir. Şöyle ki:

"Nefsimi kudreti elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki cennet ehlinden bir adam ilk defa yemek için elini semereye uzatır ama o semere daha ağzına ulaşmadan Allahü teâlâ onu benzeri ile değiştirir (ona başka bir tat ve lezzet verir)."

Ancak birinci yorumdaki, "küllemâ / her defasında" genel mânâyı korumak için daha münasiptir. Çünkü cennet ehli her defasında bu sözü tekrar ederler. Cennet ehli bu sözleriyle, sevinçlerini gösterirler. Cennet ve dünya meyveleri arasındaki şekil ve renk benzerliğine rağmen lezzet bakımından aralarında büyük farklar bulunduğunu garipsediklerini ifade ederler. Sanki şöyle demiş olurlar:

"- Bu, dünyada iken bize rızk olarak yedirilen şeyin aynıdır. O halde bu lezzeti ve güzel kokusu nasıl oluyor?"

Abdullah b. Abbas'ın

"- Cennette dünya yiyeceklerinden isınından başka bir şey yoktur." rivâyeti de bu mânâya halel getirmez. Çünkü bu, dünya yiyecekleri ile cennet yiyecekleri arasında lezzet, güzellik ve biçim bakımından çok büyük farklılıklar bulunduğunu anlatmak içindir; yoksa aralarında hiçbir benzerlik bulunmadığını beürtmek için değil. Elbette öyledir; çünkü isimler, kesinlikle aynı türden olanları ifade etmek içindir.

Bu âyet-i kerîme şöyle de tefsir edilmiştir:

"Cennet ehlinin aldığı lezzetler, dünyada kendilerine (manevî) rızk olarak verilen marifetler ve taatler mukabilinde olup durumları değişiktir."

Bu yoruma göre cennet ehlinin "bundan önce bize yedirilen rızk İşte budur" sözlerinden, "bu, dünyada rızk olarak bize verilen taatlerin mükâfatıdır" mânâsı çıkarılabilir. Ancak bunun meyvelere tahsis edilmiş olması bu yorumu desteklemez. Çünkü cennet ve içindeki bütün nimetler, mükâfatlar kabilindendir.

E- "O rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak sunulmuştur."

Bu cümle, bir ara cümlesi olup kendisinden öncekiler için açıklama mahiyetindedir.

F- "Orada onlar için tertemiz eşler de vardır..."

Cennet kadınları maddî ve manevî bütün kirlerden arınmışlardır. "Tetahhur" kelimesi maddî ve manevî bütün temizliği kapsar.

"Ezvac", zevcin çoğuludur. Zevç, eş anlamında olup erkek için de, kadın için de kullanılır. Zevç lügatte, kendi cinsinden bir arlıadaşı olana denir.

G- "...Ve onlar orada devamlı (muhalleden) kalacaklardır."

Âyette geçen "hâlid" kelimesinin mastarı "hulûd" sonsuz devam etsin veya etmesin, uzun süre sebat etmek anlamındadır. Bundan dolayıdır ki (kazanın, çömleğin üzerine konulduğu) ocak taşlarına, insanın kendi hâli üzere kaüp, değişmeyen kısınına hâlid denir. Eğer hulûd'un asıl mânâsı, sonsuzluk olsaydı, Kur'ân'ın Nisa (4) sûresinin 57, 122 ve 169. âyetlerinde "hâlid" kelimesinin yanında bir de "ebed" (ebediyyen) kaydı zikredilmezdi ve sonsuz olmayan şeyler için kullanılmazdı. Ancak burada (cennet ehli için) kastedilen mânâ sonsuzluktur. Çünkü bu konudaki âyet ve hadislerden (el-Sünen) çıkarılan kesinlikle budur.

Demliyor ki, insanın bedeni keyfiyet bakımından zıt cüzülerden oluşur. Bu cüzüler bir takım değişikliklere uğrar. Bu değişiklikler, bedeni sonunda çözülüp dağılmaya (inhilâl ve infikâke) götürür. Şu oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) âleminde âlim ve kâmil bir insanın müşahede ettiği vakıa budur. (Bu da insan hayatının sonsuz olmasını imkânsız kılar). Bu görüşün dayanağı, âhiretin mükemmel âlemini bu düzensiz âleme ve oradaki hayatı, burada görülenlere kıyaslamaktır. Kaldı ki, , yaratan Allahü teâlâ ölümden sonra ikinci kez insanı yaratırken, belki bu kez insanı öyle yaratacaktır ki bedenin cüzülerinde değişildik meydana gelmeyecek ve bedenî çözülme asla olmayacaktır. Bu da şöyle gerçekleşebilir:

Bedenin cüzleri keyfiyetçe zıt değil, belki farklı olmakla beraber kuvvetçe birbirini dengeleyici olacaktır. Etkileşim hallerinde biri güç kazanıp öbürünü ortadan kaldırmaz. Birbiri ile devamlı dayanışma içinde olur; birbirinden hiçbir zaman ayrılmaz. Bu orantı ebediyen aralarında muhafaza edilir. Yemek, içmek ve hareketler gibi şeyler de onlarda bir değişiklik yapmaz.

Bilmiş ol ki gözlemler ile sabit olduğuna göre insan hislerine hitap eden lezzetlerin çoğu meslien, yiyecek ve evlilik ile sağlanmaktadır. Bütün bunların amacı da ayakta kalıp hayatı idame etmektir. Çünkü ne kadar büyük olursa olsun, geçici ve yok olmaya mahkûm her nimet bulanık olur; üzüntü izleri taşır, İşte bundan dolayıdır ki, Allah, mü'minlere mükemmel bir keyif ve sevinç vermek için onlara cenneti ve onun devamını müjdelemiştir.

Allah'ım! Bizleri rızanı kazanmaya muvaffak eyle! Rızana erdiren söz ve amellerde sebat etmeyi bizlere nasip eyle!

26
"Şüphesiz Allah, bir sivrisineği hattâ onun daha üstünde olanı misâl vermekten çekinmez (istihya etmez). Bu durumda imân edenler, bunun Rabblerinden gelen bir hakikat olduğunu bilirler. Fakat küfredenler:

"- Allah bu misâl ile neyi murad etti?" derler.

Allah, onunla birçoklarını saptırır (idlâl eder); birçoklarını da hidâyete erdirir. Allah onunla fâsiklardan başkasını saptırmaz."

A- "Şüphesiz Allah bir sivrisineği hattâ onun daha üstünde olanı misâl vermekten çekinmez."

Daha önceki âyetlerde kâfirlere meydan okumak, onlara taş yutturmak, şehir halkından ve göçebelerden (min ehli'l-mederi ve'l-bever) bütün belagat üstatlarını susturmak suretiyle Kuran-ı Kerîm hakkında kâfirlerin kafasında mevcut şüpheleri gideren Allahü teâlâ şimdi bu âyetle orada verilen misallerin hikmetini beyana, hak ve hakikati ortaya koymağa girişiyor.

Ebû Saklı el-Semmanin rivâyetine göre Abdullah b. Abbas şöyle demiştir:

"Münafıklar, Kur'ân'da ateş (e'n-nâr) karanlıklar (e'z-zulümât), gök gürültüsü (e'r-ra'd) ve şimşek (el-berk) ile örnek verilmeyi ta'rı (ayıplama) konusu yaptılar ve dediler ki:

"- Allah, darb-ı mesel vermekten yüce ve münezzehdir (ecel ve a'la)."

Atâ'nın beyanına göre "Bu ta'n, müşrikler tarafından yapılmıştır."

Yine Atâ'ya (radıyallahü anh) göre:

"Ey insanlar bir misal verildi; şimdi onu dinleyin!" (Hacc 22/73) âyetiyle

"Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendisine ev yapan örümceğin, durumu gibidir" (Ankebut 29/41) âyeti nazil olunca, Yahudiler dediler ki:

"- Sineğin ve örümceğin ne değeri var ki Allahü teâlâ onları misal versin?" Yahudiler bunu, Kur'ân'ın Allah katından indirildiğini inkâr için bir vesile yapıyorlardı. Oysa temyiz (yanlış ile doğruyu, iyi ile kötüyü ayırt etme) kudretine sahip herkes, bunun değil inkâra, tereddüde dahi mahal vermeyeceğini anlar. Hattâ Kur'ân'da verilen bu kabil örnekler, Kur'ân'ın beşer takatinin dışında (haricen a'n tavki'l-beşer) bir Kitab olduğunun, bütün kuvvet ve kudretlerin yaratıcısı Allah katından indirildiğinin (nâzilen min ı'ndi hallâku'l-kuva ve'l-kadr) en açık delilleridir.

Elbette öyledir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi temsil, gözlemlenen şeyler ortamında maksadı ortaya koymaktan, akıl ile idrâk edilen şeyleri duyular yoluyla idrak edilen şeylerle ziynetlendirmekten ve garip kavramları munis şeylerle tasvir etmekten ibarettir. Bundan amaç, gizli hakikatlerin ve dikkatten kaçan gerçeklerin idrakinde vehmi ve akla karşı koymayı (muaraza), isyan mertebesinden aşağı indirmektir. Ta ki

vehim, aldın gereği doğrularda ona uysun, aldın razı olduğu faydalarda o da akla ortak olsun. İşte bundan dolayıdır ki bu kabil temsiller, ilâhî Kitaplarda, peygamberlerin sözlerinde, belagat üstatlarının ifadelerinde ve hikmet pirlerinin işaretlerinde pek yaygındır. Ve iki şey arasındaki temsilde büyüğü büyükle, hakîîri de hakîîrle temsil etmek bu sanatın mutlak bir gereğidir. Nitekim İncil'de kalbteki kin ve haset köpekle; sefihlerle uğraşmak da arıları kışkırtmayla temsil edilir. Belagat üstatlarının ifadelerinde de "karıncadan daha toplayıcı (çalışkan), sinekten daha cür'etkâr, keneden daha çok işiten, sivrisinekten daha zayıf v.s." diye sayısız örnekler yer alır.

Haya, ayıplanma veya kınanmayı gerektiren haller karşısında insan nefsinin bozulması (tağayyürü'n-nefs) ve canının sıkılmasıdır (inkıbaz, darlanma). "Haya" hayât, kökünden gelmektedir. Sanki haya eden kimsenin, hayât gücü zedelenmiş ve eksilmiş olur.

Peygamberimizin:

"Şüphesiz Allah, saçı sakalı ağarmış bir müslümana azap vermekten haya eder" ve "Allah, haya sahibidir, Kerim'dir; kul, ellerini O'na doğru kaldırırsa, ellerine hayır koymadan onları boş çevirmekten haya eder" hadîslerinde olduğu gibi haya, Allahü teâlâ'ya İsbat (olumlu olarak izafe) edildiği zaman, temsil yolu ile özel bir terk mânâsı anlaşılır. Nitekim yukardaki hadîslerde belirtildiği gibi Allahü teâlâ'nın, saçı sakalı ağarmış yaşlıya azab etmekten ve kulunu mağfiretinden mahrum kılmaktan vazgeçmesi, bir şeyi yapmaktan utanarak terk eden kimsenin davranışına benzetilmiştir.

Diğer bâzı hallerde de haya, Allahü teâlâ'dan nefye (olumsuz olarak izafe) edilir. Meselâ Ahzab (33) sûresinin, "Allah, halikı açıklamaktan haya etmez (Va'llahü lâyestahyî mîne'l-halik)" mealindeki 53. âyetinde böyledir.

"Allah, halikı açıklamaktan haya etmez" demek haya, Allah'ın halikı açıklamasına engel olmaz; Allah, haya hissiyle halikı açıklamaktan, geri durmaz; halikı açıklamayı haya sebebiyle terk etmez demektir. Burada açıkça görüldüğü gibi istihya etmek özel olarak terk etmek anlamında kullanılmıştır. "Allah, haya ile vasıflan dırılamaz" ifadesinde olduğu gibi haya vasfını doğrudan doğruya Allahü teâlâ'dan çekip almak anlamında değildir. Çünkü selbi (olumsuzluğu, nefyi) bazı belli konulara tahsis etmek, bazı konularda bunun olabileceğini akla getirir. Bu itibarla âyette maksud olan mânâ, misal getirmekten haya eden kimsenin bunu terk etmesine benzer bir durum değildir. Âyet bu mânâsı ile bu kabil darbı mesellerin çok kuvvetli gerekçeleri ve halik sebepleri bulunduğuna işaret eder. Çünkü haya etmek, ancak nefsin kabul edip hoşnut olduğu hareketler için tasavvur edilebilir.

Bir de, "Şüphesiz Allah... misal vermekten çekinmez (istihya etmez)." ifadesi, kâfirlerin sözlerine benzerlik olması için de kullanılmış olabilir. Çünkü kâfirler:

"- Muhammed'in Rabbi, bu değersiz şeylerle misal vermekten utanmıyor mu?" diyorlardı. Nitekim muhatabın beyanına benzer bir ifade kullanılması şu şiirde de görülmektedir: .....

Darb-ı mesel, misali yerinde kullanıp tatbik etmektir, yeniden inşa etmek değildir. Yaygın misallerin yerinde inşasıyla darb-ı mesel oluşur.

Darb-ı mesel;

1- Mührü tam olarak darb etmek mânâsından alınmış olabilir. Mührün darbı, onun kalıbını tatbik etmek olduğuna göre darb-ı meselleri yerinde kullanmak da onları tatbik etmek demektir. Sanki darb-ı meseller bir çeşit kalıptır. Meseller, onların biçimiyle uygulanır. Bunun anlamı mesellerin, kalıplara uygun olarak kullanıldığıdır.

2- Çamuru duvara iyice yapıştırmak için onu duvara vurmak anlamından gelmiş olabilir. Sanki darb-ı mesel kullanan, onu kullanma yerine, ayrılmayacak şekilde bir darbe ile yapıştırıyor. Çünkü darb-ı mesel ile kullanıldığı yer arasında çok kuvvetli bir bağ vardır.

Âyette geçen "mâ / ne" istifham için de olabilir. Bu takdirde kâfirlerin, darb-ı meseli garipsemeleri reddedilmiş olur ve şöyle bir mânâ çıkarılabilir:

Sivrisinek nedir? Onda ne engel var ki, darbı mesel konusu olmasın? Allah, değil sivrisinek ondan daha küçük ve değersiz bir şeyi de misal verebilir. Sivrisineğin kanadı gibi. Nitekim rivâyet olunur ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Eğer dünyanın (âhirete göre), Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar değeri olsaydı, dünyada kâfire bir yudum su içirmezdi" buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmedeki "hattâ daha üstünde olanı / femâ fevkafı a" ifadesi bir tayin ve tahsis değil fakat bir misâldir. Bu itibarla burada sivrisineğin zikredilmesi, diğer varlıkların da darb-ı mesel konusu olmalarına halel getirmez. Fakat bunu öncelikle tespit ve teyit eder. Sivrisineğin üstünde olmak anlamı itibariyle ya temsilden kastedilen mânâda olur; yani sivrisinekten daha küçük ve daha değersiz bir varlık kastedilmiş olur ya da bu üstünlük, cisim ve cüssede tezahür eder. Ancak bu cüsse, neye varırsa varsın demek değildir. Büyüklükte belli bir ölçü söz konusudur. Sinek ve örümcek gibi. O halde Allahü teâlâ, dilediği her şeyle misal verebilir.

Sivrisinekten üstünlük anılan şekilde iki mânâya gelebileceği gibi, şu hadîs de iki mânâda yorumlanabilir:

Rivâyet olunduğuna göre Mina'da bir adanı çadırın ipi üzerine düştü. Olay Hazret-i Âişe'ye anlatılınca dedi ki:

"Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) dinledim; o buyurdu ki:

"- Bir Müslüman'ın ayağına bir diken veya onun fevkinde (üstünde) bir şey batsa, mutlaka ona bir derece yazılır ve bir hatası silinir."

İşte bu da iki mânâya muhtemildir:

a) Azlıkta dikenin ötesinde olan bir şey. Meselâ karınca ısırması gibi. Nitekim Peygamberimiz:

"Mü'minin karşılaştığı her nahoş olay, onun hatalarına kefarettir; hattâ karınca ısırması bile..."

b) Acı verme bakımından onun ötesinde. Nitekim şiddetli sıcakların dahi Müslümanların hatalarına keffaret olduğuna dâir rivâyetler vardır.

B- "Bu durumda imân edenler..."

Anılan darb-ı mesellerin, Allahü teâlâ katından doğru olarak verildiği açıklandıktan sonra burada da o darb-ı mesellerden kaynaklanan hükümlerin izahına başlanmaktadır. Yani Allahü teâlâ, bu misalleri verince, onları duyan mü'minler, misallerin Allah katından doğru olarak verildiğini bilirler. Önce mü'minlerin sonra kâfirlerin hâlinin anlatılmasının, sebebini izaha gerek yoktur. Mü'mınlerden ve kâfirlerden bahsederken her iki cümlenin başında da "amma" kelimesinin gelmesinde (amma böylece Allah'a imân etmiş olanlar) mü'minler için övme, kâfirler için ise yergi mânâsı vardır.

Burada mü'minlerden maksat, bütün mü'minler; kâfirlerden maksat da bütün kâfirler topluluğudur. Âyette verilen misallere imân edenler ile imân etmeyenler değildir. Yani bütün mü'minler bunu bilirler.

C- ".. .Bunun Rabblerinden gelen bir hak olduğunu bilirler"

Yani imân edenler bu misallerin de diğerleri gibi Allah katından gelen bir hak veya gerçek olduğunu bılırler.

Hak, öyle bir sabittir, öyle sabit olan bi şeydir ki, sübûtunu kabul etmekten başka çare yoktur ve aklen inkârı mümkün değildir.

Hak kelimesinin harfi tarifle "el-haliku" şeklinde zikredilmesi mezkûr misallerin gerçekliğinin gözlemlenmiş olduğuna ve birçok hikmet ve maslahat ifade ettiklerine işarettir.

"Rabblerinden / min rabbihim" buyrulmak suretiyle, müminlerin Rabb'a izafe edilmesi mü'minlere şeref kazandırmak, darb-ı mesellerin mü'minler için aynı zamanda bir nevi terbiye olduğunu bildirmek, mü'minleri layık oldukları kemal mertebesine erdirmek için bir irşaddır.

Mü'minlerin, bu misallerin gereği ikrarlarını anlatmak yerine, onların bilgilerini ifadeyle yetinilmesi bu bilgi ile ikrar arasındaki bağın kuvvetini ve izaha gerek olmayacak kadar açık bir gerçek olduğunu bildirmek İçindir. Nitekim aşağıda mealini bulacağınız Al-i İmran sûresinin 7. âyeti de bu neviçleridir:

İlimde derinleşmiş olanlar ise:

- Biz ona imân ettik, hepsi de Rabbimizin katındandır; derler."

Ç- "Fakat küfredenler:

- Allah bu misâl ile neyi murad etti? Derler"

Karinenin zahiri burada da aynı ifadenin kullanılmasını gerektirdiği, başka bir deyişle bundan önce mü'minler için "bılırler" buyrulduğu halde burada "derler" ifadesinin tercih edilmesi, o kâfirlerin küfürde çok aşırı olduklarını ve küfürlerinin taşkınca bir serkeşlik ve kibir derecesine vardığını bildirmek içindir. Çünkü Kur'ân'ın hak olduğunu bilmemek, inkâr ve alay etmek demek değildir.

Bir de bu ifadenin tercihi, onların dalâlet, fisli ve nakz-ı ahd gibi bazı çirkin hallerinin sayılmasına bir ön açıklama olduğu içindir. Kaldı ki, anılan misallerin hak olduğunu bilmemek, kâfirlerin hepsini kapsamamaktadır. Çünkü onların bir kısmı, hak olduğunu biliyorlardı. Bununla beraber kibir ve inat yüzünden yine o söylediklerini söylüyorlardı.

Mü'minler için kullanılan "ya'lemûne / bilirler" teshiline karşı kâfirler için "lâya'lemûne / bilmezler" kullanılmış olsaydı ve bu kelimeye cehalet ve inadı da kapsayan iz'ansızlık ve kabûlsüzlük mânâları da yüklenseydi bu apaçık bir zorlama olurdu.

Kimi müfessırler de diyorlar ki "onlar bilmiyorlar..." denseydi zahiren karşı ifadeye uygun olurdu. Ancak onların bu sözleri bilgisizliklerinin açık bir delili sayılacağından bu kinayek ifade kullanılmıştır ki onlar hakkında hüccet olsun. Hakikate ermek için gereği gibi düşün ve apaçık hak üzere ol!

İrade, nefsi fiile sürükleyen bir çekim ve eğilimdir ya da fiilin başlangıcı olan kuvvettir. Birinci mânâya göre irade fiil ile beraberdir; ikinciye göre ise irade fiilden öncedir. Bu insanlar için böyledir. Fakat Allahü teâlâ'nın iradesi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir, İşte bundan dolayıdır ki, , islâm âlimleri, Allahü teâlâ'nın iradesi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir;

Bazıları der ki Allahü teâlâ'nın, kendi fiilleri için iradesi yanılmazdır ve icbar edici değildir. Başkasının fiilleri için iradesi ise sadece emredici olmaktır. Bu itibarla günâhlar, Allahü teâlâ'nın iradesi ile işleniyor değildir.

Bazıları da der ki Allahü teâlâ'nın iradesi, emrin en mükemmel nizamı ve en faydalı şekli kapsadığını bilir. Çünkü Allahü teâlâ muktedir olanları emirlerini gerçekleştirmeye davet eder,

Hak olan görüşe göre irade, ilâhî kudret dahilinde olan iki şeyden birinin tercihi, iki vecih ten birinin tafdili veya bir mânâya tahsisidir. İrade, ihtiyardan (seçmek) daha genel bir mânâyı ifade eder. Çünkü ihtiyar, tercih mânâsı ile beraber tafdîl (daha üstün görme) mânâsını da kapsar.

Kâfirlerin söz konusu beyanları, verilmiş olan misalleri, değersiz ve önemsiz buldukları anlamını taşır. Onların bu sözlerden maksadları, darb-ı mesellerdeki hikmeti sorgulamak veya içerdikleri faydaları reddetmek değildir. Fakat onların gerçek maksadları, bu darb-ı mesellerin, Allahü teâlâ'nın iradesine bağlı herhangi bir emrin sonucu olamayacak kadar değersiz ve önemsiz olduklarına ve bu kabil değersiz şeylerle verilen misallerin Allah katından gelmesinin imkânsızlığına dikkat çekmektir.

D- "Allah onunla birçoklarını saptırır (idlâl eder); birçoklarını da hidâyete erdirir"

Bu cümleler, kâfirlerin bâtıl sözlerine bir cevap olduğu gibi verilen misalin de hikmetini ve amacını beyan eder. Bu misaller öyle gerçeklerdir ki hidâyete isti'dadı olan kimselere (hidâyete'l-müstai'dîn) hidâyet; azgınlıkta inat ve ısrar edenlere de (idlâk'l-münhemekîn) dalâlet vesilesi olur. Böylece âyetteki bir istifhâm "mâzâ erade / neyi irade etti?" fiiline "yüdıllü — saptırır ve yehdî — doğru yola iletir fiilleri" ile cevap verilmiştir. Bunda güdülen amaç her iki fiilin tahakkukuna kuvvetli bir delâlet olması içindir. Çünkü bu iki fiil yerine istifhamda olduğu gibi sadece "erade-yürîdü-irade" fiili kullanılmış olsaydı, idlâl ve hidâyetin Bi-lfiil gerçekleştiğine delâlet etmezdi. Çünkü irade, Bilfiil vukudan aşağı bir derecedir. Bir de, darb-ı meselden murad, Haşr (59) sûresinin;

"Bu misâlleri tefekkür etsinler diye insanlara veriyoruz" mealindeki 21. ve benzeri âyetlerde açıklandığı gibi o misâl üzerinde düşünmektir (tezekkür, tefekkür etmek).

Doğru yoldan, haktan ayrılma; sapma, hata, yanılgı anlamına gelen "dalâl" kökünden türeyen "idlâl, tadlil" yanıltmak, yanlış yola sürüklemek, yolunu kaybettirmek, saptırmak, sapıklıkta bırakmak demektir. İdlâl, kötü bir tercihe (su-i ihtiyar) terettüb eden arızî bir iştir. Dalâlet ve hidâyet bildiren fiillerin gelecek (istikbal) siğasiyla vârid olmaları bunların yenilenerek sürdüklerini (bi't-teceddüt ve'l-istimrar) bildirir. Bundan önce hidâyete ermiş olanların hâli, dalâlettekilerin hâlinden önce zikredildiği halde burada idlâlin hidâyetten önce zikredilmesi, onların kulaklarına gelen ilk şeyin, kendilerini üzecek ve bedenlerini sarsacak rezaletlerini duymaları içindir. Âyette, darb-ı meselin faydasının yalnız bu zikre tahsis edilmesinin sırrı da budur.

Bazı müfessirler de derler ki âyetin bu cümlesi, kendisinden önceki iki cümle için açıklama mahiyetindedir ve aynı zamanda şu gerçeği tescil eder:

Allahü teâlâ tarafından verilen misâlin hak olduğunu bilmek hidâyetin; onun hikmetini bilmemek ve güzelliğini inkâr etmek de dalâletin ta kendisidir.

"Allah onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da hidâyete erdirir" ifadesi iki tarafın kendileri itibariyle çokluğunu belirtir. Bu itibarla:

"Kullarımdan şükredenler azdır." mealindeki âyet ve benzerlerinde olduğu gibi, bu, dalâlet ehline nisbetle hidâyet ehlinin azlıkta olması ile eleştirilemez. Burada hidâyet ehlinin dalalet ehline göre izafî azlıkları değil bizzat kendi çoklukları nazarı itibara alınmıştır. Bunun da amacı, darb-ı meselin faydasını çoğaltmak ve tamamlamaktır.

Dalâlet ehlinin çokluğu ve hidâyet ehlinin azlığı sayı itibariyle; dalâlet ehlinin azlığı ve hidâyet ehlinin çokluğu da fazilet ve şeref itibariyle yorumlanabilir. Nitekim şâir der ki:

"Şerefli insanlar bu ülkede çoktur.

Eğer onlar sayıca diğerleri onlardan çoksa yine de sayılırlar. "

Âyette idlâlin, yani dalâleti yaratmanın (halku'd-dalâl) Allahü teâlâ'ya isnad edilmesi, her şeyi (cemîı'l-eşya) yaratanın Allahü teâlâ olduğu gerçeğini ifade etmek içindir. Ancak kulların fiilleri (ef â'lü'l-ı'bâd) kesb (kazanma) cihetinden onlara isnad edilir.29

E- "Allah onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz"

Bu cümle de kendisinden önceki cevabî cümlenin devamı ve kâfirlerin iddialarının reddi olup o kâfirlerin çirkin sıfatlarını beyan; kimliklerini tayin ve içinde bulundukları dalâletlere işaret eder.

Fisk lügatte, çıkmak (huruç) anlamındadır. Şer'î bir terim veya ıstılah olarak fisli büyük günâh (kebîre) işlemek veya küçük günahlarda (sağîre) ısrar etmek suretiyle Allah'ın taatinden çıkmaktır (el-hurucü a'n taa'ta'llah).

Fiskın da üç derecesi vardır:

1) Gaflet: Bu, büyük günâhları çirkin görmekle beraber zaman zaman bunları işlemektir.

2) Büyük günâhlarda ısrar etmek.

3) Devamlı olarak büyük günâh işlemekle beraber onların çirkin şeyler olduklarını da kabul etmemek.

Fışkın bu son derecesi, küfrün mertebelerindedir. Fâsik insan bu dereceye gelmediği sürece mü'min ismini kaybetmiş olmaz. Çünkü imânın mihveri olan tasdik vasfını taşımış olur. Nitekim âyet-i kerîmede meâlen:

"Eğer mü'minlerden iki topluluk (taife) birbirlerini öldürürlerse (mukatele eder) aralarını ıslah edin!" (Hucurat 49/9) buyrulur. Demek ki adam öldürmekle mü'min vasfı kaybedilmiş olmuyor. Mu'tezile'ye göre ise imân; tasdik, ikrar ve amelin mecmuudur. Küfür ise, halikı tekzip ve inkârdan ibarettir. Mu'tezile kendi tanımına göre fâsıkı bu iki gruptan birine sokamayınca onu mü'min ile kâfir arasında üçüncü bir grup saymıştır. Çünkü fâsık, bazı hükümlerde iki gruptan her birine de benzemektedir.

Âyetteki fâsıklardan maksat, küfürde aşıp taşmak, Allah'ın kelâmını inkâr ve onunla istihza etmek gibi daha önce anlatılan halleriyle küfrün son sınırını zorlayanlardır. Fisli sıfatı ve o kâfirlerin sayılan çirkinliklerinden sonra idlâlin onlara tahsisi (Allah, fâsıklardan başkasını saptırmaz, sözündeki tahsis), o kâfirleri dalâlete götüren, onları bu idlâle hazırlayan sebeplerin bunlar olduklarını bildirmek içindir. Çünkü onların küfrü, haktan yüz çevirmeleri ve bâtılda ısrar etmeleri, onların yüzünü, mezkûr meselin hikmetini düşünmekten mesel konusu şeyin değersizliğine yöneltmiştir. Nihayet bu gerçek karşısında onların cehaleti köldeşmiş ve dalâletleri artmıştır. Bu yüzden de onu inkâr etmişler ve o sözleri söylemişlerdir.

27
"O fâsıklar ki Allah'ın ahdini mîsaktan (sıkıca bağladık) sonra bozarlar. Allah'ın birleştir (İsal ed)ilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde fesad çıkarırlar. İşte onlar haşirlerdir (dünya ve âhiret hüsrana uğrayan.)"

Fâşıkların sıfatları

A- "O fâsıklar ki Allah'ın ahdini bozarlar (nakzeder)"

Bu âyet-i kerîme fâsıkların me'lûf oldukları fısk sıfatını zem ve takrir eder. Nakz, urgan ve ip gibi duyular ile idrak edilen terkipleri çözmek, feshetmektir. Ahdi iptal mânâsında kullanılması ise istiare suretiyledir. Çünkü ahid veya akid, sözleşme yapan iki tarafın (müteâkıdeyn) sözlerinin bağlanması anlamını taşır.3" Buradaki ahidden şu mânâlar kastedilebilir:

1)- Bi-lfiil alınan ahd (el-mevsık - sözleşme, antlaşma).

Bundan murad kullar üzerine kaaim delillerdir ki. (hüccet) bunlar Allahü teâlâ'nın varlığını (vücûdu), birliğini (vahdaniyeti) ve Resûlü'nün doğruluğunu (sidkı) bildirir.

Nitekim;

"Rabbın onları kendi nefislerine karşı şahit tuttu ve dedi ki (ve eşhedehüm a'lâ enfüsîhim):

"- Ben, sizin Rabbiniz değil miyim (Elestü birabbiküm)?" Onlar da:

"- Evet şâhid olduk, Sen bizim Rabbimizsin; dediler. " (A'raf 7/172) mealindeki âyet de bu mânâda yorumlanmıştır.

2) - Ahdin zahir ve herkesçe bilinen mânâsıdır.

3) - Peygamberlerin, ümmetlerinden aklıkları ahd.

Bu ahd kendilerine mucizelerle müeyyed (musaddak) peygamber gönderilen bir toplumdan o peygamberi doğrulayacaklarına, ona uyacaklarına, önceki kitaplarda (fi'l-kütübi'l-mütekaddime) onun hakkında verilen bilgilen, davasında haklılığını anlatan bölümleri gizlemeyeceklerine ve onun hükmüne muhalefet

etmeyeceklerine dâir olan taahhüdleridir. Nitekim Al-i Imran (3) sûresinin 187 ve benzeri âyetlerde bu husus şöyle belirtilir:

"Bir zamanlar Allah kendilerine Kitap verilenlerden şöyle bir mîsak almıştı.:

- Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, saklamayacaksınız."

Bazı İslâm âlimlerine göre, Allahü teâlâ'nın ahdi (ahdu'Uah) üç nevidir.

Şöyle ki:

1) Cenâb-ı Allah'ın, Hazret-i Âdem'in bütün zürriyetinden, kendi varlığını, birliğini ve yegâne Rabb olduğunu (rubûbiyyetini) kabul ve ikrar edeceklerine dâir aldığı ahid,

2) Allahü teâlâ'nın, Peygamberlerinden (enbiya) hak dini daima ayakta tutacaklarına (ikame edecek) ve elinde tefrikaya düşmeyeceklerine dâir aldığı ahid.

3) Allahü teâlâ'nın, hak dinin mensupları âlimlerden, halkı açıklayacaklarına ve hiçbir zaman gizlemeyeceklerine (ketmetmeyeceklerine) dâir aldığı ahid.

B- "...Mîsaktan sonra"

Mîsak, sağlamlık ve muhkemlık sağlayan şey demektir ya da mîsak, mastar olup sağlamlaştırmak anlamındadır.

Birinci mânâya göre eğer "onun" zamiri ("min ba'di mîsakıhi" ibaresinin sonundaki "hı" zamiri) ahde râci olursa, o takdirde mîsaktan maksad, ahdin kendisi ile sağlamiaştırdıklarını kabul ve iltizamdır.

Eğer anılan zamir, lafza-i celâl'e râci olursa o takdirde mîsaktan maksad:

"Allahü teâlâ'nın kâinattaki yaratılış belgeleri, O'nun gönderdiği, kutsal Kitapların ve Peygamberlerin uyarılarıdır."

Mîsakın ikinci mânâsına göre yani mastar olması hâlinde cümle,

"Onu kabul ve iltizam ile sağlamlaştırdıktan sonra ya da Allahü teâlâ onu indirdiği Kitaplar ve Peygamberlerin uyarıları ile sağlamlaştırdıktan sonra..." demek olur.

C- "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler..."

Bu cümle mânâ itibariyle Allahü teâlâ'nın razı olmadığı her türlü ayrıüğı kapsar. Sıla-i rahmi kesmek (kat'-ı Rahîm), mü'minlerle dostluk ilişkileri kurmamak (a'dem-i mevalâtü'l-mü'minîn), Peygamberler emsâl ve Kitaplar arasında tasdikte tefrik yapmak (ve't-tefrikati beyne'l-enbiya ve'l-kütübü fi't-tasdik), farz olan cemaatleri terk etmek (ve terk-i cemaati'l- mefrûza) ve herhangi bir hayrın terki veya şerrin işlenmesi sonucunu doğuran bir hareket bu kabildendir. Çünkü bu kabil davranışlar, her türlü hâl ve hareketin bizzat gayesi olan Allahü teâlâ ile kul arasındaki bağı keserler.

Ç- "...Ve yeryüzünde fesad çıkarırlar."

Yani imânı engellemek, hak ile istihza etmek ve nizam-ı âlem çarkını döndüren ve düzeni sağlayan insanlık ilişkilerini kesmek suretiyle yeryüzünde fesat çıkarırlar.

D- "İşte onlar hasirlerdir (dünya ve âhirette hüsrana uğrayan)."

Bu işaret (ülâike) o çirkin sıfatlarından (mine's-sıfât-ı kabîha) bazıları tafsil edilen fâsiklaradır. Onların duyular yoluyla idrak edilen şeylere karşı kullanılan işaret (ülâike) ile gösterilmesi, bu sıfatlarla son derece içli dışlı

olduklarını belirtmek içindir, "ülâike" işaret: zamirinin kapsadığı uzaklık mânâsı, fesattaki derecelerinin çok ileri olduğuna delâlet eder.

Onlar, akıllarını çalıştırmayı ve kendilerine ebedî hayatı kazandıracak değerleri yakalamayı ihmal ederek, âyetlere imân etmek, onların hakikatlerini derince düşünmek ve o âyetlerin nurlarından yararlanmak yerine, onları inkâr etmek ve eleştirmek yolunu seçerek, ahde vefa karşılığında ahdi bozmayı, ıslaha karşı fesadı, iyilik bağlarını korumaya karşı o bağları koparmayı ve mükâfata karşıklı cezayı satın alarak hüsrana uğramışlardır.

28
"Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki siz ölüler iken size O hayât verdi; sonra sizi öldürecek, sonra yine sizi diriltecek. Sonra da O'na döndürüleceksiniz."

A- "Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki..."

Burada, doğrudan doğruya kâfirlere hitap etme üslûbuna dönülmüştür. Çünkü onların daha önce belirtilen çirkinlikleri ilâhî gazabı artırmış ve bu da kâfirleri yanlış yollarından çevirmek: için şifahî ve doğrudan doğruya bir azar ve uyarı gerektirmiştir. Buradaki istifham, inkârî istifhamdır. Vakiin inkârıdır. Yoksa,

"O müşriklerin Allah katında ve O'nun Resulünün yanında nasıl bir ahdi olabilir?" (Tevbe 9/7) mealindeki âyet kabilinden vukuun inkâr değildir. Vurgulanmak istenen hareketin akıldan uzak ve garipsenecek bir şey olduğudur. Âyetteki istifham şekli de, matlup olan mânâyı ziyadesi ile ifade etmektedir. Çünkü her mevcudun, vücudu (varlığı), mutlaka herhangi bir halde (a'lâ hali minel-ahval/hallerden bir hâl üzerinde) olmak gerekir. Eğer bütün hallerde vücut yok ise, o zaman delil yolu ile vücud imkânı tükenmiş olur (yanı insanın kendi başına mevcudiyeti, hiçbir halde mümkün değildir).

B- "...Sizler ölüler iken..."

Bu cümleden itibaren âyetin sonuna kadar bütün cümleler, söz konusu inkâr ve garipsemeyi tekid eder. Çünkü bu cümlelerde anlatılan büyük olaylar gerçek anlamda düşünen insanları imâna davet ve küfürden men eder. Çünkü bunlar oluşu itibariyle bir yandan â'mmeye ilişkin nimetlerdir bir yandan da Allah'ın kudretinin kemalinin delilleridir. Nitekim;

"O sizi halden hale geçirerek yarattı." mealindeki âyet de bu gerçeği açıklar.

"Sizler ölüler iken..." yani siz canı olmayan cisimler veya maddenin çeşidi unsurları (elementler) ya da besin maddeleri veya meni (nutfe), yahut da uzuvları belli belirsiz bir et parçası (mudğa) hâlinde iken demektir. Bunlara ölüler (emvat / mevtalar) denmesinin sebebi cansız (meyte) olmalarındandır. Nitekim ölü (meyte) kelimesi,

"Biz, ölü toprağa can vermek için..."ile

"Ölü toprak onlar için bir âyettir (mucize, de ki)"mealindeki âyetlerde de bu anlamda kullanılmıştır.

C- "...Size O, hayât verdi, "

Size ruh üflemek suretiyle (binefhıi'hervahi fiküm) hayât verdi. Allahü teâlâ'nın hayât vermesi, cansız geçen bir zamandan sonra olmuştur. Ancak hayât aşamasına gelinceye kadar birbirini izleyen süreçler vardır. Nitekim biraz önce işaret edildi.

Ç- "...Sonra sizi öldürecek, "

Dünyadaki müddet-i ömrünüz tamamlandığında (eceliniz inkıza ettiğinde) sizin canınızı alacak. Allahü teâlâ'nın can alması O'nun kudretinin açık delillerindendir. Aynı zamanda ölüm bir nimettir. Çünkü en büyük nimet olan ikinci hayata (el-hayati's-sâniye) geçiş vesilesidir. Buradaki sonralik (e't-terahî / gecikme) hayatta kalınan zamana göre değil, fakat hayatın ilk verildiği zamana göredir.

D- "...Sonra yine sizi diriltecek."

Sûr'a üflendiğinde Allah'ın huzuruna çıkmak (nüşûr) veya kabirde sual sorulmak için size yine O hayât verecek. Bu iki mânâdan hangisi olursa olsun, ölüm ile arasında uzun zaman (terahî) mevcuttur. Zira kabir suali için olan hayattan sonra da Kıyamete kadar süren ölüm olacaktır.

E- "Sonra da O'na döndürüleceksiniz"

Kıyamet günü ilâhî huzurda toplandıktan sonra (ba'de'l-haşr) O'na döndürüleceksiniz. O da amellerinize göre size karsilik verecektir; hayra karşı hayır, şerre karşı şer...31 Bir başka tevcihe göre kabirlerinizden kaldırılarak hesaba çekilmek üzere O'na döndürüleceksiniz.

Bu fiillerden kimi mazi (geçmiş) kipi ile kimi de istikbal (gelecek) kipi ile zikredilmiştir; ancak şimdiki zaman için söz konusu olan, o olaylara taalluk eden bilgidir. Yani siz şu anda o olanları ve olacakları bildiğiniz halde nasıl Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Bunları bilmeniz, inkârınıza engel olmalıdır. Âyetin amacı, vukuuna engel halin varlığına rağmen küfrün vâkıî olmasına taaccüb ettirmektir.

Kâfirlerin inkâr ettikleri son ihya (hayat verme) ile Allahü teâlâ'ya dönüşün; onların da kabul ettikleri birinci ihya (hayat verme) ve öldürme ile bir arada ziloredilmesi, karşı karşıya oldukları kesin delilleri fiilen öğrenme ve bilme olarak değerlendirilmiş olmasındandır. Bu değerlendirme, onların gerekçe ve mazeretlerini ortadan kaldırarak halika çekmek içindir.

Hayat, hisseden kuvvet veya o kuvveti gerektiren vasfın hakikatidir. Bu mânâ itibariyle hayvana (canlıya) hayvan denmiştir. Hayat, gelişip büyüyen kuvvet için ise mecazîdir. Çünkü bu da hayatın öncüsüdür. Hayat, insana özgü olan akıl, ilim ve imân için de kullanılmaktadır. Çünkü bunlar, hayatın kemali ve amacıdır. Ölüm ise hayatin zıddı olup hayatin her mertebesinin mukabili için kullanılmaktadır. Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki:

"(Resûlüm) de ki:

- Allah, size hayât veriyor; sonra sizi öldürecek; sonra da vukuu şüphe götürmeyen kıyamet gününde bir araya toplayacak." (Câsiye 45/26)

"Şunu iyi bilin ki, Allah, ölümünden sonra yeryüzüne hayât verir" (Hadid 57/17),

"Hiç (küfürle) ölü iken (hidâyetle) dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse ile (karanlıklar içinde kalıp bir türlü çıkamayanlar) bir olur mu?" (En'âm 6/122).

Hayat, Allahü teâlâ'nın bir vasfıdır 32 ve bu vasıf O'nun "ilim ve kudret" sıfatlarıyla muttasıf olmasını da gerekli kılar. 33 Bu sıfat insanlar için düşünüldü

32 "Hayye-yuhyî" kökünden gelen "hayy", "rriâte / ölmek" fiilinin zıddıdır. Diri ve canlı olmak, yaşamak demektir. Fiilin ta'diye edilmiş şekli olan "ihya etmek" de hayât vermek, diriltmek anlamına gelir. Esma-i Hüsna'dan olan "el-Hayy", önde ve sonda (evvel ve âhir), sürekli olarak canlı, ölümsüz, el-Baakıî Allah'ı ifade eder. Kayyûm, kıyam kökünden kaimin mübalağa kipidir. el-Kayyûm da Allah'ın güzel ısımlerindendir. Anlam itibariyle Kâyyüm, vâcibü'l-vücüd veya varlığı kendi zâtinin gereği olarak her zaman ayakta duran, varlık âlemini de ayakta tutan, hiçbir zaman zeval bulmayan, koruyan, kollayan, yenileyen, kâinatın işlerini tedvir ve idare eden ve bütün canlıları rızıklandıran demektir. el-Hayyü'l-Kayyûm terkibi Allah'ın ezelî ve ebedî, kadîm ve ölümsüz bir varlık olduğunu belirtir.

33 "Alime" kökünden gelen "i'lm", bilmek, tanımak, bir şey hakkında bilgi sahibi olmak, öğrenmek, anlamak, tefrik etmek vs. anlamlara gelir. Esmâ-ı Hüsna'dan olan el-A'lîm de aynı köktendir ve her şeyi hakkıyla bilen demektir. A'lîm ile Â'lim arasında kapsadıkları anlam bakımından pek fark yoktur. Yine Esmâ-i Hüsna'dan olan el-A'llâm da aynı mânâ demetini kapsar. Allah'ın ilmi ne artar ne de eksilir. İnsanlarca bilinen ve bilinmeyen her şey O'nun sonsuz ve sınırsız ilminin içindedir. Allah için bilmek zorunlu, bilmemek imkânsızdır. İlim Allah'ın zâtı ile kaim ezelî sıfatlarından bindir. Bu sıfatı sebebiyle bütün her şey ve her hâl Allah tarafından

bilinir. Bu ilâhî sıfatın subut delili bütün varlık alemindeki hayranlık verici mükemmel nizamdır. Çünkü âlemin amacına uygun bir şekilde ve tam bir düzen içinde icad ve tertibi ancak sınırsız genişlikte bir ilim ile mümkündür. Allah'ın ilmi ezelîdir ve bütün zamanlara şâmildir. O'nun ilminde önde ve sonda hiçbir değişiklik olmaz.

O'nun ilmi dışında kalan hiçbir an ve hiçbir oluş yoktur. Allah, hem canlı ve diri hem de her şeyi hakkıyla bilendir ve her şeye muktedir bir varlıktır. Kudretinin gereği olarak kâinat üzerinde tam bir hâkimiyetle tasarruf eder. O'nun için acizlik asla söz konusu değildir.

günde gerçek daha kolay anlaşılır. Sonuç olarak diyebiliriz ki hayat, Allah'ın zâtı ile kaimdir; ilim ve kudret ise onun gerekli kıldığı sıfatlardır.

29
"O Allah'tır ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semâya istiva etti; onu da yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "O Allah'tır ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı."

Bu âyet bundan önce söz konusu edilen iki haysiyetin, başka bir deyişle ihya ve imatenin (hayat verme ve öldürme) tekidi, mahiyetindedir. Ancak her iki âyetin maksadı bir olduğu halde aradaki farklılığı göstermek için burada ifade tarzı değişmiştir. Çünkü zâtlara taalluk eden ihya (hayat verme) imate (öldürme) ve haşr (kıyamet günü kabirlerden kalkarak bir araya toplanma), imâna teşvik ve küfürden alikoymak için, onların geçimlerini ilgilendiren ilâhî nimetlerden ve benzeri şeylerden daha etkilidir.

"Hüve'llezi" ifadesi, Allah'ın celâldim apaçık ifade etmektedir. Şöyle ki:

Allahü teâlâ, yeryüzündeki bütün varlıkları, insanların dünya işlerinde doğrudan doğruya veya dolayh olarak onlardan yararlanmaları; din işlerinde de Allahü teâlâ'nın birer harika işi ve öbür dünyanın birer benzer lezzeti veya acısı olarak değerlendirmeleri amacıyla yarattı.

"Mâ" edatı ve onu tekid olarak zikredilen "cemian / hepsi" kelimesi yeryüzündeki varlıkların bütün fert ve cüzlerini kapsar. Çünkü yeryüzündeki varlıkların her ferdinin, hattâ kâinatın her cüz'ünün insan hayatına uygun bu nizâm-ı âlemin devamı için bir rolü vardır. Din cihetine gelince; bu kâinatta gözlerin gördüğü ve göremediği ne varsa hepsi, Kaadir (sınırsız kudret sahibi) ve Hakim (hükümlerinde hikmet sahibi) Allahü teâlâ'nın birer delilidir. Nitekim Fatiha sûresinde "Rabbü'l-âlemin" tefsirinde geçti. Kâinattaki varlıkları anılan şekilde delil olarak değerlendiren olmasa bile, bu bir gerçektir.

B- "Sonra semâya istiva etti."

Allahü teâlâ, irade ve meşiyyetiyle diğerlerine yöneldiği gibi göğe de yöneldi, göğü de yaratmayı kasdetti. O'nun göğe yönelip yaratması başka şeyleri de yaratmasına engel olmadı. O anda başka şeyleri yaratmaktan da geri kalmadı.

İstiva, "atılan ok gibi ona yöneldi" mânâsından ahnmıştir. İstivanın, yalnız gök için kullanılmasının iki sebebi vardır:

a) İstiva, dünya âlemi, ile ilgili varlıkların yaratılışında gerçekleşmemiştir. Çünkü rivâyet olunur ki göklerin yaratılması, dünyanın yaratılması ile döşenmesi arasında olmuştur.

Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

Allahü teâlâ, dünyayı Beyti'l-makdıs mevziinde (onun üstüne isabet eden boşlukta) yumru bir taş (hey'eti'l-fihr) biçiminde, üstünde ona yapışık vaziyette duran bir duman (duban) olduğu halde yarattı. Sonra dumanı yükseltti (Sümme es'a'de'd-duhân) ve ondan gökleri yarattı (ve halaka minhü's-semavât). Yumru taşı yerinde tuttu ve ondan yerleri döşedi. İşte;

"O küfredenler gökler ve yer bitişik bir halde iken bizim onları ayırdığımızı görmezler mi?" (Enbiya 21/30) mealindeki âyetin mânâsı da budur.

b) İstivâ'nın yalnız gökler için zikredilmesi, ulvî (yüksek) âlem baştan yaratılırken son derece itina gösterildiğini açıklamak içindir.

Bir görüşe göre ise istiva, hâkim ve mâlik olma anlamındadır. Ancak açık olan birinci görüştür.

"Sümme" kelimesi, ulvî âlemin yaratılmasında bulunan fakat süflî (aşağı, dünya) âlemin yaratılmasında bulunmayan meziyet ve fazileti bildirmek içindir. Zamanda terahî / sonralik, gecikme mânâsı itibariyle değildir. Çünkü göklerin yedi gök olarak yaratılmasının, yeryüzündekilerin yaratılmasından önce olduğu ve yeryüzündekilerin yaratılmasının da, yeryüzünün döşenmesinden sonra olduğu hususunda şüphe yoktur. Nitekim;

"Yeryüzünü de bundan sonra döşedi" (Naziât 79/30) mealindeki âyette de bu gerçek belirtilir. Hasen-ı Basrî'nin rivâyeti de bunu ifade etmektedir.

"Semâ"dan maksat ulvî (yüksek) gök cisimleri olabilir. Çünkü Allahü teâlâ'nın, iradesi ile ona yönelmesi, daha önce mevcut olmasını gerektirmez. Yahut semâdan maksat, yüksek cihetlerdir.

C- "Onu da yedi gök olarak düzenledi."

Allahü teâlâ, gökleri daha başlangıçta .(ibtidâen) eğrilik, büğrülük (ı'vec), yarılma, çatlamadan (fütur) masun olarak düzenledi (tesviye) ve tamamladı (itmam). Bu cümle önceleri öyle değildi de sonra böyle düzenledi anlamına gelmez. Tesviye ve istivanın karşılıklı olarak zikredilmesinde de apaçık bir güzellik vardır.

Âyetteki bu ifadeler, işaret ediyor ki süfli âlemlerdeki çoğalma ve beslenmeden kaynaklanan değişim, ulvî âlemlerde yoktur.

Göklerin bu olağanüstü garip yapısı, daha önce de dikkat çekildiği gibi, Allahü teâlâ'nın kahredici kudretinin kemaline daha kuvvetli bir delil iken yeryüzünün yaratılmasından sonra zikredilmesinin sebebi şudur:

İnsanlar için, yeryüzündeki şeylere bağlı olan faydalar daha çoktur; insanların maslahatlarının yeryüzündeki şeylere bağlılığı daha açıktır. Ama ulvî âlemlerin yaratılışında da sayılamayacak kadar dînî ve dünyevî faydalar vardır, Burada tefsir âlimlerinin söyledikleri bundan ibarettir. Fussılet (41) sûresinde -Allahü teâlâ'nın izniyle- daha tafsilatlı açıklamalar yapılacaktır.

Ç- "O, her şeyi hakkıyla bilendir."

Göklerin ve yerin ve bu ikisi arasmdakilerin üstün hikmet ve uygun maslahat içeren bu eşsiz ve hârika düzende yaratılmasına bu cümle ile ek bir açıklama getirilmektedir. Çünkü Allahü teâlâ'nın ilmi zahiri, batim, açığı, gizliyi, her varlığa en uygun şekilde her şeyi kuşatmayı, her şeyi en mükemmel şekilde yaratmayı gerektirir.

30
"Bir zamanlar Rabbin meleklere demişti ki:

- Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım! Melekler de:

- Orada fesad çıkaracak (bozgunculuk yapacak) ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz Seni hamd ile tesbih ve takdis ediyoruz. Dediler.

Allah, şöyle buyurdu:

- Şüphesiz Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."

Âdem'in yaratılışı ve Meleklerin Âdem'le imtihanı

A- "Bir zamanlar Rabbin meleklere demişti ki."

Bu âyet de öncekiler emsinden başka bir gerçeği beyan ve kâfirlerin, bu gerçekler karşısındaki olumsuz tutumlarını reddeder. Çünkü Âdem'in yaratılışı ve Allahü teâlâ'nın ona verdiği yüksek şeref, onun zümyetini küfür ile isyandan alikoyan ve şükür ile imâna davet eden en büyük nimetlerdendir. Bu âyet aynı zamanda:

"O, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. "mealindeki âyetin muhtevasını ve yeryüzündeki nimetleri kullanmanın, onlardan yararlanmanın keyfiyetini açıklar.

Bu âyette hitabın değiştirilerek Peygamberimize tevcih edilmesi şu gerçeği bildirmek içindir:

Kelâmın özü, daha önce dikkatleri çekilen kâfirlerin müşahede ettikleri aklî deliller ile gösterilebilen hususlar değil fakat Peygamberimize mahsus vahiy yoludur (tarîki'l-vahy). Âyetin başında "Rabbüke / senin Rabbin" buyrulmak suretiyle canlıları kemale erdiren rubûbiyet (rablık) vasfının (zımnen) vurgulanması ve Rabbin Peygamberimize râcî olan zamire izafe edilmesi, onun şerefinin yükseldiğini belirtir.

"İz" zarfı değişik yönlerde (vecih) yorumlanabilir. Şöyle ki:

1- "İz", şayet "- Hatırla o zamanı ki..." şeklinde anlaşılırsa emir zaman içinde geçen olaylara değil de bizzat zamana tevcih edilmiş olur. Bu da zaman içinde vukua gelen olayların hatırlanmasının gereğine işaret eder. Çünkü zamanın hatırlanması lüzumu mantık ve delil yolu ile o zamanda vuku bulan olayların hatırlanması demektir. Bu itibarla vakit ve zaman hatırlanınca onun kapsadığı olaylar da hatırlanır ve gözle görülür gibi olur. Bilindiği gibi zaman mücerret bir kavramdır fakat onun içinde geçen olaylar müşahhastır.

"Hatırla o zamanı ki..." deyimi "o zamanda vuku bulan olayları hatırla!" demektir. Mazruf hazfedilip zarf (iz) onun yerine kaim olmuştur.

Sanki Peygamberimize

"- Sen o kâfirlere bu âyetlerle öğüt ver ve bu nimeti de onlara hatırlat; gafletten uyansınlar, besledikleri inançların bâtıl olduğunu anlasınlar ve bu tutumlarına son versinler." buyrulmaktadır.

2- "İz" zarfının mukadder (gizli) cümlesi "Göklerin ve yerin yaratılmasındaki nimete şükret yahut bunu düşün!"dür.

Bu tür bir anlayış doğru değildir. Çünkü şükrün gerekli olduğu yeri muhataba hatırlatmak ve şükrün vecîbelerine onun dikkatini çekmek kelâmın muktezasıdır. Oysa âyete muhatab olan Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) makamında bu söz konusu olamaz,

3- "Ve iz kale..."deki "kale" sözü mukadderdir. Ancak buna göre maksûd olan diğer âyetlere de sirayet eden kıssanın tamamı değil fakat sadece söz konusu bu âyettir. Bu telâkki tarzı ise yanlıştır.

4- "İz" zarfı, daha önce geçen Bakara (2) sûresinin "(Resûlüm) o imân edip saklı ameller (iyi iş) işleyenleri müjdele ki onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır" 25. âyeti ile ilerde gelecek olan Yûnus sûresinin "O imân edenleri müjdele ki onlar için Rabbleri katında kadem-i sidk vardır" 2. âyetindeki "beşşir..." fiilinin zarfıdır. Bunun da uzak bir görüş olduğu açıktır.

5- "İz" zarfı geçen âyetin mefhûmundan çıkan bir fiilin zarfıdır. Meselâ "Sizi yaratmaya başladı; o zaman ki, ..." gibi. Ancak şüphe yok ki yaratmaya başlayışın o vakit ile takyid edilmesi yararsızdır.

6- "İz" zarfının mukadder fiili "sizi yarattı", yahut "size hayât verdi"dir. Bu telâkki tarzında da pek çok sakıncalar vardır.

7- "İz" zaittir. Başka bir deyişle mânâda belli bir karşılığı yoktur; belagat gereği kullanılmıştır.

Bu görüş Ebû Ubeyd Kasım ve Ma'mer b. el-Müsennâ adlarındaki İslâm âlimlerine nisbet edilmiştir.

Rabbimız bu sözleri tebliğ için meleklere söylemişti.

Melek, şiddet ve kuvvet anlamını ifade eder.

Bir görüşe göre "melek"in aslı "melek"tir ve o da risâlet (elçilik) anlamındaki "elüket" kökündendir, Melek kelimesinin çoğulu "melâike"dir. Melâike kelimesinin sonundaki "t" harfi ise cemaati te'kid eden bir te'nis (dişilendirme) içindir.

Melekler, Allahü teâlâ ile insanlar arasında vâsıtadır (vesâittin beynallahi teâlâ ve beyne n-nâs). Onlar, Allahü teâlâ'nın ya da Peygamberlerin elçileridir,

Akla ağırlık veren bilginler meleklerin hakikat ve mahiyetleri konusunda uyuşmazlığa düşmüş olmakla beraber onların nefisleriyle kaaim yani bağımsız varlıklar oldukları konusunda ittifak etmişlerdir.

Kelâmcılara (mütekellemîn) göre melekler, muhtelif seldiler oluşturma kudretine mâlik lâtif cisimlerdir. Delil olarak şunu ileri sürerler:

"Peygamberler, melekleri değişik şekillerde görmüşlerdir, "

Felsefecilere (hükema) göre ise melekler, mücerret cevherler (kendi varlığı ile kaaim olan; karşıtı arazdır, renkler gibi) olup hakikatte nefs-i nâtıklardan (insan) farklıdır; kuvvet bakımından insanlardan daha mükemmeldir, bilgileri de daha çoktur, İnsanlara göre durumları, ışığa göre güneşin durumu gibidir.

Melekler iki kısma ayrılır:

Birinci kısının hak (şe'ni), Halik'ın marifetinde (ma'rifeti'l-Halik) gark olmak (istiğrak) başka bir şey ile iştigalden arınmaktır (tenezzül).). Nitekim Allahü teâlâ, onları şöyle vasıflandırmaktadır:

"Onlar gece gündüz Rabblerini tesbih ederler; hiç bıkıp usanmazlar / fütur getirmezler."

"Sakın (o kâfirler gibi olmayın)! Çünkü ebrarın (itaatkâr ve sâdıklar) kitabı muhalikak ki İllıyyîndedir." (Mutaffifîn 83/18)

"(Resûlüm) ılliyyûn nedir bilir misin?" "O, yazılı bir kitaptır."

"Ona mukarrebûn (Allah'a yalan melekler) şâhid olur."

İkinci kısım melekler ise kaza ve kader kaleminin yazdığı emirleri semâdan dünyaya uygularlar. Bunlar da, "Emirlerin Müdebbirleri" olan meleklerdir. Bu meleklerin de bir kısmı, semavî (sema sakini), bir kısmı da arzî (dünya, sakini) meleklerdir.

Hıristiyanlardan bir fırkaya göre melekler, faziletli insanların bedenlerinden ayrılan ruhlardır.

Rivâyet olunuyor, Peygamberimiz meleklerin çokluğu konusunda şöyle buyurmuştur:

"Gökler (yüklerinin ağırlığından) inliyor. İnlemeye de halikı var. Çünkü göklerde ayak basacak kadar her yerde mutlaka secde veya rükû hâlinde bir melek vardır."

Yine rivâyet olunuyor ki insanlar, cinlerin onda biri kadardır. İnsanlar ile cinlerin toplamı da kara hayvanlarının onda biri kadardır. Hepsinin toplamı da kuşların onda biri kadardır. Bunların hepsinin toplamı da deniz hayvanlarının onda biri kadardır. Bunların da hepsinin toplamı, dünya semasındaki meleklerin onda bin kadardır. Bütün bunların toplamı da ikinci semânın meleklerinin onda biri kadardır. Ve yedinci semâya kadar bu minval üzere devam etmektedir. Sonra bütün bunların toplamı da Kürsî meleklerinin sayısına göre pek önemsiz bir sayıdır. Sonra bütün bunların toplamı da Arş'ın serdaklarından (çadır, çardak, gölgelik, duvar, bir

evin orta boşluğu, sahanlık, bölüm; çoğulu: sûradik) her birindeki meleklerin onda biri kadardır. Arş'ın serdaklarının (süradık) sayısı da altı yüz bindir. Her serdak'ın eni, boyu ve yükseldiği de bütün gökler, yer ve ikisinin içindekilerle aralarındakilerin büyüklüğü onunla karşılaştırıldığı zaman hissedilir bir büyüklükte dahi olmaz. Ve o serdaklarm her birinde bir karış kadar her yerde mutlaka secde veya rükû ya da kıyam hâlinde bir melek bulunur. Bu melekler, yüksek sesle Rablerini tesbih ve takdis ederler. Fakat bütün bunlar Arş'ın çevresinde dolanan meleklere göre, denizde bir damla gibidir. İsrafil'e bağlı meleklerle Cebrâîl'in (aleyhisselâm) ordusundaki meleklere gelince; onların cinslerini, ömürlerinin müddetim ve ibâdetlerinin keyfiyetini Alîm (her şeyi hakkıyla bilen) ve Habîr (her şeyden hakkıyla haberdar olan) Allah'tan başka kimse bilmez. Nitekim Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki:

"Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez."

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Miraç gecesi göklere çıktığı zaman yüksek bir mekânda meleklerin kalabalik bir halde birbirlerine karşı ters yönde yürüdüklerini görünce, Cebrâîl'e suâl:

"- Bunlar, nereye gidiyor?" diye sordu. Cebrâîl de, ona:

"- Nereye gittiklerini ben bilmiyorum ancak ben yaratıldığım günden beri bu manzarayı böyle görüyorum ve bir kez gördüğüm meleği bir daha görmedim" dedi.

Sonra o meleklerden birine:

"- Ne kadar zaman önce yaratıldın?" diye sordu.

O da:

"- Bilmiyorum, yalnız şunu biliyorum: Allahü teâlâ, her dört yüz bin senede bir yıldız yaratıyor ve ben yaratılak Allahü teâlâ, dört yüz bin yıldız yarattı."

Ey Yüce Rabbimiz! Seni tenzih ederiz. Senin kudretin ne kadar büyük, Senin mülkün ve saltanatın ne kadar geniş!

Hadîsteki meleklerin, hangi melekler olduğunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1- Onlar, yeryüzü melekleridir. Tabiînden Dahhâk b. Muzahım el-Hilalî'nin, Abdullah b. Abbas'tan (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre bu melekler, Allahü teâlâ'nın cinler ile savaşmak için iblis ile beraber gönderdiği meleklerdir. Nitekim cinler, önceleri yeryüzünün sakinleri idi. Sonra yeryüzünde fesat çıkardılar ve kan döktüler. İblis ile o melekler, bu cinlerin pek azı hariç hepsim öldürdüler. Kalanlarını da dünyanın mesliûn yerlerinden çıkarıp denizlerin ortasındaki adalara ve dağların tepelerine sürdüler ve onlar yeryüzüne yerleştiler. Allahü teâlâ da, bu meleklerin ibâdetlerini hafifletti ve iblis'e yeryüzünün ve dünya semâsının hâkimiyeti ile cennet muhafızlığını verdi. Bundan sonra İblis, bazen yeryüzünde, bazen semâda ve bazen de cennette Allahü teâlâ'ya ibâdet ederdi. Derken İblis, kendini beğendi ve kibre kapıldı da olanlar oldu.

2- Ashâb'ın ve Tabiînin çoğunluğuna göre hadîse konu olan melekler, bütün meleklerdir. Çünkü ifade geneldir ve bu genelliği sınırlayan bir kayıt da yoktur.

B- "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım."

"Caa'le — kılmak, yapmak, yaratmak" mastarı, iki meful (tümleç) gerektirir. Kendisinden sonra gelen iki kelime onun tümleçleri olursa mânâ şöyle olur:

"Bütün bu olanlardan sonra Ben yeryüzünde herhangi veya belli bir halîfe yaratacağım." Tümlecin birincisi karine olduğu için hazf ve halîfe kelimesi de ikinci tümleç olarak zikredilmiş ise mânâ "Ben, topraktan bir beşer yaratacağım ve onu yeryüzünde halîfe kılacağım." şeklinde anlaşılır.

Hazfedilmiş tümlecin karinesi, hâl ve durum olabildiği gibi âyette geçen meleklerin cevabı da olabilir.

Allame Zemahşerî Mahmut b. Ömer (öl, 1144), "el-Keşşâf an Hakaikı't-Tenzil" adk eserinde;

"Rabbin, o zaman meleklere şöyle demişti:

- Ben, muhalikak çamurdan bir beşer yaratacağım." mealindeki âyetin tefsirinde diyor ki:

"- Eğer sen; meleklerin henüz beşerin ne olduğunu bilmedikleri ve öyle bir şeyi görmedikleri halde Allahü teâlâ'nın onlara beşerden söz etmesi doğru olur mu?" dersen cevap olarak derim ki:

"- Allahü teâlâ, meleklere gerçekte Ben öyle bir mahluk yaratacağım ki, sıfatları şöyle şöyle olacak demiş fakat olayı hikâye ederken kısaltarak yalnız beşerin adını söylemekle iktifa etmiş olabilir."

Zemahşerî'nin örneğinde olay anlatırken, delâlet edecek bir karine yoktur ve tafsilat yerine yalnız isimle yetinilmiştir fakat bizim örneğimizde açık bir karine vardır.

"Caa'le" fiili yaratmak mânâsına da kullanılmış olabilir. O takdirde yalnız bir tümleç gerekir.35 (Böylece bir şeyin hazfine gerek kalmamış olur). Ancak o takdirde ondan sonra gelen meleklerin kelâmı, bizzat ona terettüp etmez;

fakat bilvasıta ona terettüp eder. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Allahü teâlâ, meleklere:

"- Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım" deyince, melekler:

"- Ey Rabbimiz! O halîfe nasıl olacak?" diye sordular, Allahü teâlâ da:

"- O halifenin zürriyeti olacak; onlar, yeryüzünde fesat çıkaracaklar; birbirlerini çekemeyecekler; birbirlerini öldürecekler!" dedi.

İşte o zaman melekler o sözleri söylediler, Allahü teâlâ, cümleden iyi bilir.

"Halîfe", başkasına halef olan ve onun yerme geçen demektir. Kelimenin sonundaki "ta" harfi mübalağa başka bir deyişle kelime mânâsını kuvvetlendirmek (te'kid) içindir.36 Halîfeden murad, Âdem ve çocukları olabilir. Burada beyan kasr edilmiş (kısaltılmış), fazla, sözden istiğna ve sadece Âdem'in zılıri ile iktifa edilmiştir. Arap dilinde bu yaygındır. Nitekim "Mudar veya Haşim" denildiğinde "Mudar Oğulları, Hasım Oğulları" kastedilmiş olur. Ve "Hilafet, Kureyş'tedir" hadîsi de bu kabilden olup "Hilafet, Kureyş Oğullarına aittir" demektir.

Yahut da halîfe kelimesi, "halef oldu" manasınadır. O takdirde halifelik Âdem'e (aleyhisselâm) ve onun zürriyetinden gelen diğerlerine şamil olur.

Hilâfetten maksat, ya Allahü teâlâ cihetinden olan hilâfettir ki insanlar arasında O'nun hükümlerini icra etmek, emirlerini uygulamak, halkı siyâset etmektir (yönetmek). Ancak bu Allahü teâlâ'nın buna ihtiyacı olduğu için değil fakat kendilerine halîfe tâyin edilen insanların ıstidadca kusurlu olup ilâhî feyzi bizzat doğrudan doğruya almaya liyakatleri bulunmamasindandır. İste bundan dolayı hilâfet Âdem oğullarından has kullara özgüdür. Âdem'den önce yeryüzündeki hilâfet ise, meleklerin hepsine şâmil idi.

C- "Melekler de:

- Orada fesad çıkaracak (bozgunculuk yapacak) ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler."

Burada da "caa'le" fiili hakkında yukarıda yapılan açıklamalar aynen geçerlidir.

"Yeryüzünde fesat çıkaracak birini mi halife kılacaksın?" mânâsındaki bu ifade tarzı ile halife tayini, kuvvetle istib'a'd edilmekte, uzak görülmekte, yadırganmaktadır. Çünkü bir müfsidin, fesad çıkardığı yerde halife tayin edilmesi, başka bir yerde halife tayin edilmesinden daha yadırgatıcıdır. Ancak meleklerin taaccüb ve hayreti aslında yeryüzünde fesat çıkaracak birinin yaratılması değildir. Çünkü ondan sonraki cümlede meleklerin bu

hilâfete daha ehil olduklarını iddia etmeleri bu mânâyı kesin olarak geçersiz kılmaktadır. Melekler, zaten yaratılmışlardır; yaratılmaya daha ehil olduklarını iddia etmelerinin bir anlamı yoktur. Meleklerin yadırgaması, öyle bir kimsenin Allah'ın hükümlerini ve emirlerini icra etmek suretiyle yeryüzünün imarı ve ıslahı için halife tayin edilmesi ya da tabiatları, ibâdet ve taat olan meleklerin yerine, fesat çıkarmak ve kan dökmek, nevinin gereği olan birinin halife kılınmasıdır.

Her ne kadar Âdem fesat çıkarmak ve kan dökmekten münezzeh ise de onun halîfe kılınması zürriyetinin hilâfetini de beraberinde getirmektedir. Âdem'in zürriyeti ise genellikle fesat çıkarmaktan ve kan dökmekten arınmış değildir.

Meleklerin, hayret ve şaşkınlık göstermeleri onlar için gizli (hafi) olan bazı hikmetleri keşfetmeleri, içinde bulundukları şüphelerden sıyrılmaları amacıyla kendilerine gerekli bilgilerin verilmesi ve Âdem'i buna ehil kılan faziletlerin anlatılması içindir. Tıpkı bir öğrencinin, kafasını karıştıran bir şeyi sorması gibi. Yoksa meleklerin bu hali, Allah'ın (celle celâlühü) yapacaklarına karşı itirazları olduğu o tasarrufların icmali olarak hikmet ve maslahat içerdiği hususunda şüpheleri bulunduğu ve meleklerin Âdem'i ve zürriyetini gıybet amacıyla tenkid etmeleri anlamında değildir. Çünkü meleklerin makamı, bu gibi şeylerin onlar hakkında düşünülmesinden uzaktır. Nitekim Allah onlar hakkında meâlen şöyle buyurur:

"Onlar (müşrikler) Rahman, çocuk edindi (melekler Allah'ın kızlarıdır); dediler. O, bundan münezzehtir (Sübhan). Hayır onlar (melekler) lütuf ve ihsana mazhar olmuş (mükrem) kullardır." (Enbiya 21 /26)

"Onlar, O'nun sözünün önüne geçemezler; onlar ancak O'nun emriyle hareket ederler." (Enbiyâ 21/27)

Melekler, insanların yeryüzünde fesat çıkaracaklarını, kan dökeceklerini nereden bilekler? Daha önce anlatıldığı gibi, bunu ya Allah'ın (celle celâlühü) haber vermesiyle ya da her şeyin yazılı olduğu Levh-ı Mahfûz'dan öğrendiler yahut da kendi akılları ile, ismetin (günâhsizlığın) kendilerine mahsus bir hâl olduğu noktasından hareketle bunu bilekler veyahut da (cinlerin daha önce fesat çıkarıp kan döktüklerini gördüklerinden) insanları da cinlere kıyas ederek bu sonuca vardılar.

"Sefeke" lügatte, birbirinin kanını dökmek, birbirini öldürmek demektir. Fakat ıstılahta yalnız haram olan kanı dökmek başka bir deyişle katli haram olan kimseleri haksız yere öldürmek anlamına gelir. Burada öldürmek yerine, "kan dökmek" ifadesi tercih edilmiştir. Çünkü öldürmenin en çirkin ve feci şekli budur.

Ç- "Oysa biz Seni hamd ile tesbih ve takdis ediyoruz."

Bu cümle, daha önce belirtilen taaccübü açıklamakta ve onu daha da pekiştirmektedir. Tıpkı bir kimsenin, efendisinin hizmetinde canla başla çalıştığı hâlde efendisi bu hizmeti bir başkasına verince efendisine:

"- Sen, isyankârları mı istihdam edeceksin? Oysa ben canla başla bu hizmeti görüyorum" demesi gibi. Yani, şöyle demiş oluyorlar:

"- Ey Rabbimiz! Fesatla (bozgunculuk) asla uğraşmayanlar dururken, zürriyetinin işi fesat olan birini mi halîfe yapacaksın?"

Meleklerin maksatları, kendilerinin hilâfete daha ehil olduklarını arz etmek ve insanlardan, hilâfete engel hâller beklendiği hâlde kendilerinin rüchaniyet sebeblerini açıklamaktir yoksa bu sözlerle büyüklenmek ve böbürlenmek değildir. Öyle anlaşılıyor ki melekler, insandaki şehvet kuvvetini (kuvvetı'ş-şeheviye) sezmişlerdi. Bunun ifratı yeryüzünde fesat çıkarmaktır. Yine melekler insandaki öfke kuvvetini (kuvveti'l-ğadabiyye) sezmişlerdi. Bunun da ifratı kan dökmektir. İşte bundan dolayı melekler, o sözleri söylediler ve düşünemediler ki akıl kuvveti (kuvvetü'l-alikye), bu iki kuvveti emri altına aldığı ve onları hayra yönelttiği zaman onlarla beraber öyle yüksek mertebelere erişilir ki şehvet ve öfke kuvvetleri olmadan akıl kendi başına o mertebelere erişemez. Meselâ, cüz'iyatı (ayrıntıları) tafsilatı ile kavramak, sanat ve meslekleri ile, kâinattan bir takım yararlar çıkarmak gibi.

Tesbih, Allah'ı itikatta, söz ve amelde (itikaden, kavlen ve amelen) O'na lâyık olmayan şeylerden tenzih etmek, onlardan uzak tutmaktır.

Takdis de netice itibariyle tesbih demektir. Onu takdis etti, onu temizledi demektir. Çünkü bir şeyi temizleyen, onu kirlerden uzaklaştırmış olur. Yani tesbih:

"- Ey Rabbimiz! Biz, Seni yücelik ve izzet gibi sana lâyık sıfatlarla tavsif ve sana lâyık olmayan sıfatlardan da tenzih ederiz ya da biz, nefislerimizi Senin için günâhlardan temizleriz" demek gibidir.

Öyle anlaşılıyor ki, melekler, en büyüğü ve son derecesi Allah'a (celle celâlühü) ortak, koşma olan insan fesadını kendi tesbıhleriyle; kan dökme cinÂyetini de kendi fiilleri olan nefsi kötülüklerden temizlemek (tathirü'n-nefs) ile karşılaştırmışlardır.

Meleklerin bu sözleri, bir durum tesbitidir (vakiin beyanı) yoksa övünmek (temeddün) ve minnet izhar etmek için değildir. Yani şunu demek istemişlerdir:

"- Biz meleklere bahşetmiş olduğun çeşitli nimetler, ezcümle bu ibâdete bizi muvaffak kıldığın için bizler Sana hamd eder. Seni yüce şânına yaraşmayan her şeyden tenzih ederiz, "

Sonuç olarak tesbih, Allah'ın (celle celâlühü), celâl sıfatlarını izhar etmek, hamd ise in'âm (ihsan) sıfatlarını hatırlatmak içindir.

D- "Allah, şöyle buyurdu; - Şüphesiz Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."

Bundan maksat, Allah'ın (celle celâlühü) her ne olursa olsun, onların bütün bilmediklerini bildiğini beyan değildir. Çünkü meleklerin bundan hiçbir şüpheleri yoktur ki bunun için bir uyarıya ve özellikle tekidli bir uyarıya ihtiyaçları olsun. Bundan maksat Âdem'in hilâfetini gerektiren sebepler olduğunu açıklamaktır. Çünkü melekler için gizli ve hayretlerini mûcib olan husus budur.

Âyette "hilâfetin gereği olan vasıflar Âdem'de (aleyhisselâm) var" anlamında özet bir kelâm yerine Allah'ın (celle celâlühü) ilminin her şeyi kuşattığı ifadesinin yer alması, O'nun şânını yüceltmek, işlerinin muhkem bir ilim, mükemmel bir hikmet temeli üstüne kurulduğunu, meleklerin sözlerinin ise gafletten kaynaklandığını bildirmek içindir.

Bir başka görüşe göre de mânâ şöyledir:

"- Ben Âdem'in hilâfetinde size gizli olan maslahatları bilirim."

Âyet, aynı zamanda Allah'ın (celle celâlühü) bütün işlerinin güzel ve hikmete uygun olduğunu bilmeleri için melekleri irşad amacına da yöneliktir.

Bütün bu açıklamalar meleklerin daha önce bu gerçeği bilmediklerini, hayret ve şaşkınlıklarının bu fiilin hikmete uygun olup olmadığı hususundaki tereddütlerine dayandığını mı göstermektedir?

Hayır bu meleklerin şânına yaraşmaz. Çünkü melekler, bunun mutlaka bir hikmet içerdiğini biliyorlardı. Ancak bu hikmetin ne olduğu hususunda tereddütleri vardı:

Âdem'e (aleyhisselâm) hilafet verilmesi, sadece Allah'ın hükmü gereği mi yoksa Âdem'in faziletinin de bu İşte ilgisi var mı?

İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü), önce mücmel ve müphem olarak, Âdem'de kendilerine gizli bir takım faziletler olduğunu belirtti ki bunu öğrensinler. Sonra o faziletlerin bir kısmım açıkladı ki bunu aşikâr olarak görsünler ve Allah'ın (celle celâlühü) işlerinin harikulade ve hikmetli olduğu açıkça anlaşılsın da şüpheleri zail olsun.

Âdem'e isimlerin ta'limi konusu

"Allah, Âdem'e bütün her şeyin isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere arz ederek buyurdu ki:

- Haydi onların isimlerini Bana söyleyin bakalım? Eğer iddialarınızda sâdıklar iseniz."

A- "Ve Allah, Âdem'e bütün eşyanın isimlerini Öğretti."

Burada, bir önceki âyette geçen icmali cevaptan sonra olanların tafsilatına girilmekte, önceki âyetin içeriği açıklanmakta ve mübhem mânâsı tefsir edilmektedir.

Bu âyetin kıssaya öğretmekle başlaması zahire göre şuna delâlet eder ki melekler ile Allah'ın (celle celâlühü) karşılıklı konuşmaları, Âdem'in yaratılmasından sonra onun hazır olduğu bir ortamda cereyan etmiştir. Meleklerin Âdem'in ahvâline vâkıf olmalarına uygun olan da budur. Yani Âdem'e (aleyhisselâm) ruh üflendikten hemen sonra:

"- Ben, onu halîfe kılacağım!" buyruldu.

Bunun üzerine de daha önce belirtilen şeyler söylendi.

Âdem'in (aleyhisselâm) ismiyle zikredilmesi, halifeden kimin kastedildiğinin tam olarak belirtilmesi içindir. Bir de Âdem özel ismiyle değil de halîfe unvanı ile zikredilseydi bu halifeliğin zeminini hazırlama aşamasına uygun düşmezdi.

Âdem kelimesinin hangi kökten geldiği konusunda şunlar söylenmiştir:

1- Âdem, "üdmet" veya "edemef' kökünden gelir. Örnek (üsve) anlamındadır.

2- Âdem, yeryüzünün edimi (örneği veya esmer derilisi) olmaktan gelir. Nitekim Peygamberimizden rivâyet olunur ki:

"Allah " (celle celâlühü), yeryüzünün ovalarından ve dağlarından bir avuç toprak aldı ve Âdem'i (aleyhisselâm) ondan yarattı. İşte bundan dolayıdır ki, Âdem'in zürriyetinin renkleri değişiktir."

3- Âdem, "edim ve edmet" kökünden gelir ki ülfet mânâsmdadır.

Ancak bütün bu yorumlar zorlamadır. Tıpkı İdris'in "ders" den; Ya'kub'un, "akıb"den (topuk, ökçe) ve iblis'in, "iblas"dan (mecburen susmak) geldiğini söylemek gibi.

"Esmâ"nın tekili olan "isim" de, bir şeyin alâmeti olup onu zihne taşıyan lâfızlar, sıfatlar ve fiillerdir. İsim kelimesi örfen, bir mânâ ifade eden lâfız için kullanılır. Bu lâfız, ister müfred, ister mürekkeb (bileşik)., ister muhber anh (özne), ister haber (yüklem), ister rabıt olsun.

Istılahta (terminoloji) isim, kendi nefsinde, başka bir kelimenin yardımı olmaksızın, zamansız (mazî, hâl ve istikbal bildirmeksizin) bir mânâ ifade eden müfred (teldi) bir kelimedir.

Ta'lim (öğretmek) hakikatte bilginin gecikmeksizin terettüp ettiği (ona bağlı olarak hasıl olduğu) fiilden ibarettir. Bu da mücerret muallimin (öğreticinin) gayreti ile değil fakat aynı zamanda öğrencinin feyiz almaya, yararlanmaya, öğrenmeye kabiliyetli ve istekli olmasına bağlıdır. Nitekim daha önce hidâyetin tefsirinde geçti. İşte âyette, ta'kmin (aileme fiilin)in kullanılıp da onun yerine ilâm (bildirmek) veya inbâ (haber vermek) fiilinin kullanılmamasının sırrı budur. Çünkü ilâm ile inbâ, yalnız haberi işitmeye tevalikuf eder ki, bunda beşer ile melek birdir. İşte bu cihetten, Âdem'in hilafete meleklerden daha lâyık (elyak) olduğu ortaya çıkmış olur. Çünkü meleklerin yaratılışı, cisimlerin cüzlyatının ahvâlini tafsilatıyla ve tecrübe yoluyla tamamen kavramaya elverişk değildir.

Allah'ın Âdem'e isimleri talimi konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Allah'ın Âdem'e (aleyhisselâm) eşyanın isimlerini öğretmesi demek halk (yaratma) sırasında onda istidadının gereği olarak bütün varlıkların isimleri, hâlleri ve her birinin özellikleri hakkında zarurî (başka bir yardımcı unsura ihtiyaç olmaksızın) ve tafsilatlı bir bilgi yaratması ya da Âdem'in efâi aklına "Bu attır, özellikleri şudur; bu katırdır, onun özellikleri de budur" şeklinde bütün varlıklar için belli bazı bilgiler aktarması ve Âdem'in de efiâ birbirine zıt tabiatları, aykırı kuvvetleri ve farklı unsurları içeren fıtrî kabiliyet ve istidadının gereği olarak o bilgileri almasıdır.

Sahabı Abdullah b. Abbas, Tabiînden İkrime b. Abdullah, Katâde b. Diame el-Süddüsî, Mücâhid b. Cebr ve Said b. Cübeyr (radıyallahü anh) diyorlar ki:

"Allah (celle celâlühü), Âdem'e bütün eşyanın isimlerini öğretti; hattâ çanak, çömlek ve süt sağılan kabın isimlerini bile öğretti ve her şeyin faydasını kendi cinsine yönlendirdi."

2- Allah (celle celâlühü), Âdem'e olmuş ve kıyamete kadar olacak her şeyin ismini öğretti.

3- Allah (celle celâlühü), Âdem'i muhtelif cüzlerden ve zıt kuvvetlerden yarattı; onu ma'kûlât (akılla algılanan) ve mahsûsâtı (duyularla algılanan), muhayyel ve mevhum varlıkları idrâke istidatlı kıldı ve Âdem'e eşyanın zâtını, isimlerini, özelliklerini, marifetlerini, ilimlerin usûlünü, mesleklerin, zanaatların kanunlarını, âletlerin tafsilatını ve kullanış keyfiyetlerini ilham etti.

4- Bütün bu bilgiler Âdem'e yaratılıştan sonra verilmiş ve Allah (celle celâlühü) ile melekler arasındaki bahse konu konuşmalar Âdem'in yaratılmasından önce olmuştur.

5- Âyetteki talim'den murad zahir (açık) olan mânâsıdır. Ancak ondan önce gizli cümleler vardır:

"Allah Âdem'i yarattı, sonra onu insan suretinde tesviye etti; ona ruh üfledi ve ona bütün isimleri öğretti..." gibi.

B- "Sonra onları meleklere arzederek buyurdu ki:"

"Onlar — hüm" zamiri isimlerden anlaşılan müsemmalari ifade eder (yani gösterilen, isimler olmayıp isimlerin müsemmalarıdır). Bir hadiste rivâyet olunuyor ki Allah (celle celâlühü), eşyayı meleklere zerreler misak göstermiştir. Öyle zannedilir ki Allah (celle celâlühü) meleklere eşyanın her türünden örnek olabilecek fertleri göstermiştir.

C- "Haydi onların isimlerini Bana söyleyin bakalım?"

Allah (celle celâlühü), melekleri azarlamak (tebkit) ve umut bağladıkları hilâfet işindeki acizlerini ortaya çıkarmak için bunu onlardan istemiştir. Çünkü kendilerinin istidatlarım, mertebelerini ve hukuk ölçülerini bilmeden idare, tedbir ve adalet icrası neredeyse mümkün değildir.

Ç- "Eğer iddianızda sâdıklar iseniz..."

Yani sözlerinizden anlaşıldığı gibi eğer siz, hilâfete Âdem'den daha layık olduğunuz iddianızda doğru (sâdık) iseniz...

Meleklerin sözlerinde kendi iddiaları için sarih bir tasdik yoktur. Fakat tasdik bir kelâmın açık ifadesiyle olduğu gibi, bazen de onu zımnen gerektiren ifadelerle de olur. Yani hilâfete daha ehil olduğunuz iddianızda doğru iseniz, bunların isimlerini bilmeniz gerekir. Çünkü bu hilâfete layık olmanın asgarî mertebesi yeryüzündeki varlıkların isimlerini bilmektir.

Bu âyeti "Siz meleklerin iddiasına göre Ben yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek olan kimseleri halîfe yapacağım" şeklinde açıklayanların görüşü bu makama uygun değildir.

Bu mânâ "Yani siz meleklerin iddiasına göre Ben başka hiçbir meziyeti olmayan, işleri genellikle fesad ve kan dökmek olan birini halife yapıyorum" şeklinde tevil edilse bile, yine bu mânâ uygun olmaz. Çünkü bu mânânın, eşyanın isimlerinin bildirilmesi ile bir ilgisi yoktur.

"Melekler dediler ki:

- Sen Sübhansın (Seni her türlü eksildikten tenzih ederiz), bizim Senin öğrettiklerinden başka ilmimiz yoktur. Şüphesiz Sen her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm), hükümlerinde hikmet sahibi olan (el-Hakîm) Sensin Sen."

A- "Melekler dediler ki:

- Sen Sübhansın, Seni her türlü eksildikten tenzih ederiz."

Bu gizli bir soruya verilmiş cevap gibidir. Sanki "melekler o zaman ne dediler? Kendilerine teklif edilen şeyin üstesinden geldiler mi, gelemediler mı?" diye sorulmuş da böyle cevap verilmiş...

"Sübhan", bir görüşe göre tesbihin adıdır.

Bir görüşe göre de mastardır.

Birinci görüşe göre mânâ şöyledir:

"- Seni mukaddes şâhihâ layık olmayan, hikmetsiz ve maslâhatsız fiil ve hareketlerde bulunmaktan tenzih ederiz."

Melekler bununla, Âdem'in (aleyhisselâm) hilâfetinde yüksek bir hikmet bulunduğuna olan inanç ve itminanlarını dile getirmiş oluyorlardı.

İkinci görüşe göre de mânâ şöyledir:

"- Ey Rabbimiz! Sen zâtinin gereği olarak bundan münezzehsin."

Meleklerin maksadı, kendilerine teklif edilen şeyin (eşyanın isimlerini söyleme) Âdem'e de teklif edileceğini ve hilafetin gereği olan işlerde kendilerinin âciz ve Âdem'in muktedir olduğunu, henüz icmalen bilmedikleri bir zamanda muhalefeti mutazammm sözleri sarfetmiş olduklarını beyandır.

B- "Bizim Senin öğrettiklerinden başka ilmimiz yoktur."

Meleklerin bu sözü, kendilerine teklif edileni yerine getirmekten âciz olduklarını itiraf etmektir. Çünkü bu sözlerin mânâsı şudur:

"- Ey Rabbimiz! Senin kabiliyetimiz ölçüsünde bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. İstidadımız dışında kalan bir şeye kudretimiz olmadığı gibi. Eğer istidadımız olsaydı, onu da bize Sen bahşetmiş olurdun."

Melekler, eşyanın isimlerinin bilgisinin kendilerinde olmadığını mübalağa İle anlatmışlardır. Öyleki bu bilginin kendilerinde olmadığını söylemek veya:

"- Biz, onları bilmiyoruz" demekle yetinmeyip onları meleklerin hiç bilmediği şeylerden saymışlardır.

C- "Şüphesiz Sen her şeyi hakkıyla bilen (el-Alîm), hükümlerinde hikmet sahibi olan (el-Hakîm) Sensin Sen."

Yanı hiçbir şeyin, kendisine gizli kalmadığı A'lîm ancak Sensin. Meleklerin bu sözleri onların, Allah'ın (celle celâlühü);

"Ben elbette sizin bilmediklerinizi bilirim" mealindeki, sözlerini tasdik ettiklerine işarettir.

Hakîm, işlerinde hikmet sahibi olan, işlerini hikmet ve maslahat ölçüleri içinde yürüten demektir. Âyetin bu cümlesi meleklerin bundan önce kendi bilgilerini Allah'ın (celle celâlühü) bildirdikleri ile sınırlamalarının

gerekçesidir. Ancak bundan, Âdem'in meleklerin bilrnediklerini bildiği anlaşılmaz. Sanki melekler şöyle demiş oluyorlar:

"- Bütün bilgilerin yegâne âlimi ancak Sensin; Senin bilgilerinin küçük bir bölümü de Âdem'in bizde hiç olmayan bir takım istidatlarıdır ki bunlar yeryüzündeki çeşitli mahlûka ta ilişkin gizli ilimlerdir."

Kâinattaki bütün islerini hikmet ölçüleri içinde yürüten yegâne Hakim Allah'ın (celle celâlühü) hilâfetinin mihveri de bu bilgilerle mücehhez olmaktır. Yeryüzündekilerin idaresi ile ilgili olan ve hilâfetin temelini oluşturan külli ilimler ve cüz'î irfanların Âdem'e öğretilmesi de bu sınırsız İlâhî hikmetlerin bir parçasıdır.

33
"Allah:

-Ey Âdem onların isimlerini söyle! buyurdu.

Âdem onların isimlerini söyleyince; Allah, meleklere:

-Ben size dememiş miydim göklerin ve arzın gaybını Ben bilirim; açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de Ben bilirim."

A- "Allah:

-Ey Âdem, onların isimlerini söyle."

Dikkat edilirse melekler için "Bana bildirin, haber verin, söyleyin!" denildiği hâlde burada Âdem'e hitaben "meleklere bildir" buyrulmuştur. Maksad, Âdem'in meleklere üstün faziletinin ortaya çıkmasıdır. Bununla beraber bu değişik ifadenin kullanılması, farklılığı ortaya koymak ve Âdem'in eşyaya ilişkin bilgisinin sınama konusu olmayacak kadar açık olduğunu ve onun bu üstünlüğünün diğerleri tarafından bilinmesine halikı bulunduğunu bildirmek içindir.

B- "Âdem onların isimlerini söyleyince "

Bu cümle, aslında makamın gereği olan ve kelâmın üzerine kurulduğu nıahzûf (hazfedilmiş) bir cümleye atıf yapmaktadır. Yani mânâ itibariyle "bu ış gerçekleşince veya Âdem meleklere eşyanın isimlerini bildirince..." demektir. Bu cümlenin hazf edilmiş olması bu işin mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştiğini bildirmek içindir. Nitekim;

"Kitaptan özel bir ilmi olan kimse:

-Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm! dedi." mealindeki cümleden sonra;

"Derken Süleyman, tahtın yanında durduğunu görünce..." mealindeki cümlenin gelmesi de aynı kabilden olup o da kelâmın gelişinden anlaşılan mahzûf bir cümle üzerine matuftur. Orada da "bu iş gerçekleşince" cümlesi gizlidir.

Âyette zamir olarak "onları" değil de "onların isimlerini..." denmesi bu işe olan ilâhî ilginin kemalim açıklamak ve Âdem'in bunları meleklere icmalen değil fakat tafsilen haber verdiğini bildirmek içindir. Şu hâlde Âdem (aleyhisselâm), bunları meleklere tafsilatıyla bildirmiş; eşyanın her cins ve türünün hayat, hâl ve özelliklerini açıklamıştır. Melekler de, Âdem'in tafsilatta tereddüt etmediğini, isimlerle müsemmalar arasındaki münasebetleri iyi bildiğini, söylediklerinin doğru olduğunu görünce, bu ilâhî sırrın hakikatine varmışlardır.

C- "Allah meleklere:

-Ben size dememiş miydim göklerin ve arzın gaybını Ben bilirim."

Âdem onları meleklere bildirince Allah (celle celâlühü) da mücmel cevabı açıklamak ve onu hatırlatmak için bunları söyledi. Ancak bu açıklama;

"- Ey Kavmim, Rabbiniz size güzel, bir va'd (va'd-i hasen) ile söz vermemiş miydi?" mealindeki âyet ve benzerlerinde olduğu gibi mücmelin kendisi için olmayıp onun ifade ettiği hilâfeti gerektiren vasıfların Âdem'de gerçekleştiğinin gerekçesidir.

Meleklerin bilmediklerinin gayb (sır) unvanı ile göklere ve yere izafe edilmesi (göklerin ve yerin gaybı, denilmesi), Allah'ın her şeyi kuşatan ilminin kapsamının kemalini ve sonsuz genişliğini fazlası ile beyan etmek, bir de ortaya çıkan meleklerin aczinin ve Âdem'in ilminin göklerin ve yerin sakinleri ile ilgili olduğunu bildirmek içimdir.

Bu da açık bir delildir ki, daha önce âyette geçen "sizin bilmediklerinız"den maksad, orada da işaret edildiği gibi, Âdem'in hilâfetini gerektiren vasıflardır. Yani Allah; sanki şöyle demektedir:

"- Ben, size dememiş miydim Âdem'in hilâfetini gerektiren vasıflar konusunda sizin bilmediklerinizi bilirim. İşte onlar, sizin şimdi gördüklerinizdir."

Ç- "Açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de Ben bilirim."

Bu cümle, "Ben bılırim" cümlesine değil "Ben size dememiş miydim?" cümlesine atıftır. Çünkü bu cümle, "Ben size dememiş miydim?" ifadesinden sonra o söylenenlere dahil değildir. Âyette "açıkladıklarınız" ifadesinden sonra "gizlediklerizi" denmek sureti ile yapılan üslûp değişikliği, meleklerin bir şeyi sürekli gizlediklerini bildirmek içindir.

Bir görüşe göre, meleklerin açıkladıkları, onların "yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kanlar dökecek birini mi yaratacaksın?" sözleridir; gizledikleri de kendilerinin hilâfete daha layık olduklarını ve Allah'ın (celle celâlühü) kendilerinden daha üstün bir mahluk yaratmayacağı inancıdır.

Rivâyet olunuyor ki Allah (celle celâlühü) Âdem'i yarattığı zaman melekler, onun acayip fıtratına baktılar da:

"- Ne olursa olsun Rabbimiz, katında bizden daha şerefli bir yaratık yaratmaz!" dediler.

Bir rivâyete göre de o gizlenen şey, İblis'in kendi içinde gizlediği kibir ve Âdem'in önünde eğilmemek kararıdır. Bu mânâya göre âyette gizlenen fiilin bütün meleklere isnad edilmesi katil, içlerinden bir kişi olduğu hâlde "filân oğulları filânı öldürdüler" denmesi kabilindendir.

Müfessirler bu âyet-i kerîmenin tefsirinde değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki:

1- Bu âyet, insanın şerefini, ilmin meziyetini, ilmin ibâdetten üstün ve insanın yeryüzündeki hilâfetinin de ilme bağlı olduğunu beyan eder.

2- "Allah (celle celâlühü) hakkında talim (öğretme) fiili kullanılabilir; ancak O'nun hakkında "muallim" kelimesi kullanılamaz. Çünkü insanlar arasındaki mevcut âdete göre muallim unvanı, ta'limi meslek edinen kimselere mahsustur.

3- Lügatler tevkifidir (belli ve muayyen). Çünkü isimler hususî veya umumî olarak lâfızlara delâlet ederler. İsimlerin talimi de, onları müteallime (öğrenen kimseye) aktarmak ve mânâlarını ona açıklamak suretiyle gerçekleşir. Bu da daha önce o lâfızların o mânâlara vaz'edilmiş olmalarını gerektirir. İşte bu vaz' işi de ancak Allah (celle celâlühü) tarafındandır.

4- Hikmet mefhûmu, ilim mefhûmunun ötesinde bir şeydir. Âyette ifade edilen birinci bilmeden ilim, ikincisinden ise hikmet kastedilmektedir.

5- Meleklerin ilimleri ve kemalleri ziyadeleşme kabul eder. Hükema bunu yüksek tabaka melekler için reddetmiş ve:

"Melekler şöyle derler:

- Bizim her birimiz için bilinen bir makam vardır" (Sâffât 37/164) mealindeki âyeti de buna delil göstermişlerdir.

6- Âdem, meleklerden üstündür. Çünkü Âdem o meleklerden daha bilgili idi.

7- Allah (celle celâlühü), eşyayı yaratmadan önce de eşyayı biliyordu.

34
"O zaman meleklere:

- Âdem'e secde edin! demiştik de İblis müstesna hepsi secde etmişlerdi. O, yüz çevirdi, kibirlendi ve kâfirlerden oldu."

A- "O zaman meleklere:

- Âdem'e secde edin! demiştik de İblis müstesna hepsi secde etmişlerdi."

Bu cümle;

"Rabbin meleklere:

- Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım! demişti" (Bakara 2/30) cümlesine atıftır.

Bir görüşe göre de, âyetin başında mukadder (takdir edilen gizli) fiil, "itaat ettiler" fiilidir. Yani bu cümle:

"- Biz, meleklere Âdem'e secde edin emrini verince onlar da itaat ettiler..." anlamındadır. Siyak ve sibaka bakıldığında bu âyetin de bundan öncekiler gibi tahkiye tarzında olması gerekirken bu üslûb değişikliği, burada anlatılanların, başlı başına anılmaya, hatırla tıkmaya değer büyük bir nimet olduğunu bildirmek içindir.

Âyetin mü tekellim valide (konuşan 1. şahıs) siğasiyla başlaması da konunun bağımsızlığını teyid ile beraber Allah'ın (celle celâlühü) celâlet ve mehabetim göstermek içindir. Zamir (Biz, onlara demiştik) yerme zahir isim olarak meleklerin zikredilmesi de aynı sebeptendir.

Secde lügatte, eğilmek, bükülmektir. Şeriatta (ıstılah) ibâdet kastı ile alnı yere koymaktır.

Bir görüşe göre melekler, Âdem'e (aleyhisselâm) onun fazilet ve üstünlüğünü kabul etmek, ta'lim (öğretme) hakkını ödemek, söylediklerinden özür dilemek, selâmlamak ve saygı göstermek için secde ile emrolundular.

Bir görüşe göre de meleklere, aslında Âdem'e değil fakat Allah'a (celle celâlühü) secde etmeleri emredildi. Âdem ise, secdeye sebep olduğu için onun şanını ululamak amacı ile meleklerin secdelerine kıble yapıldı.

Öyle anlaşılıyor ki, Allah (celle celâlühü) Âdem'i misalsiz ve örneksiz yarattığı kâinatın bir küçük modeli, ruhanî âlemle cismanî âlemin pek hoş ve garip bir sentezi olarak ortaya çıkarınca kudretinin büyüklüğünü gören meleklere kendisine secde etmelerini emretti.

"İblis müstesna hepsi secde ettiler" cümlesi âyetin başındaki "demiştik" fiiline atıftır. "Fesecedû / hepsi secde ettiler" cümlesinin başındaki "f' harfi, kendilerine secde emredilen meleklerin tereddütsüz, süratle, hemen emre uyduklarını belirtir. Vehb b. Münebbih'ten rivâyet olunduğuna göre meleklerden ilk önce Cebrâîl , sonra sırasıyla Mikâil, İsrafil, Azrail, daha sonra diğer melekler secde ettiler.

Âyetteki "İblis dışında / illâ İblis" istisnası, muttasıl (dahil olan) bir şeyi istisna etmek kabılindendir. Çünkü İblis, önceleri binlerce melek içinde cınnî (emlerden, cinlere mensub) olarak tekti ve o da meleklerin sıfatlarını

taşıyordu, İşte bundan dolayı âyetteki "Hepsi secde ettiler" cümlesinde, melekler gaalib ve çoğunlukta olduklarından İblis de meleklerden sayıldı; sonra da meleklerden biriymiş gibi onlardan istisna edildi.

Burada değişik ihtimaller üzerinde durulabilir:

1- Meleklerden bir tür vardır ki, onlar (insanlar gibi) çoğalır. İşte bu tür meleklere cin denir. Abdullah b. Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre. İblis bu cinlerdendir.

2- Bu secde emri, sadece cinleri kapsıyordu. Ancak âyette meleklerin zikredilmesi sebebiyle onların zılırine ihtiyaç kalmadı..

3- Âyette İblis'in, meleklerden istisna edilmesi, münkatı' (dahil olmayan) bir şeyi istisna etmek kabilindendir. Bu âyet-i kerîme ile;

"Andolsun ki, sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklere:

- Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis hâriç hepsi hemen secde ettiler. O, secde edenlerden olmadı."

"Hatırla o zamanı ki Biz, meleklere:

- Âdem'e secde edin! demiştik. İblis hâriç hepsi hemen secde ettiler mealindeki âyetlerden çıkan sonucun şu olması gerekir:

Meleklerin secdeleri, kesin, âcil ve şartsız bir emir üzerine gerçekleşmiştir ve bu emir Âdem'in yaratılmasından, insan olarak şekıllendirilmesinden ve ona ruh üflenmesinden sonra verilmiştir.

Meleklerin itaati talikî bir şarta bağlı tutulmamıştır. Emirle secde arasına başka bir olay girmemiştir. Ancak aşağıdaki âyetlerde taliki bir şart varmış gibi gözükmektedir. Şöyle ki:

"Hatırla o zamanı ki Rabbin meleklere şöyle demişti:

- Ben kuru bir çamurdan (salsak), şekil verilebilen bir balçıktan (hame-i mesnun) bir beşer yaratacağım." (Hicr 15/28)

"Onu tesviye ettiğim (bütün uzuvlariyla şekillendirip tamamladığım) ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın." (Hicr 15/29)

"Meleklerin, hemen hepsi secde ettiler." (Hicr 15/30) "Hatırla o zamanı ki Rabbin meleklere şöyle demişti:

- Ben çamurdan (tıîn) bir insan yaratacağım." (Sâd 38/71)

Onu tesviye ettiğim ve ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın." (Sâd 38/72)

"Meleklerin hemen hepsi secde ettiler." (Sâd 38/73)

İşte bu âyetler zahirlerine göre, secdenin, talikî şartlı bir emre terettüp ettiğini gösterirler. Fakat emir ile secde arasına Âdem'in yaratılması, onun insan olarak biçimlendirilmesi ve ona ruh üflenmesi olayları girmemiştir. Vehb b. Münebbih'ten rivâyet olunduğuna göre, ruh üflendikten hemen sonra secde gerçekleşmiştir.

Bu âyetler arasındaki zahirî farklılığa cevap bulmak için birtakım açıklamalar ve yorumlar yapılmışsa da bunların hepsine halik itirazlar vâki olmuştur. Bize göre, Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin, güzel nazmından anlaşılan hakikat şudur;

Meleklerin Âdem'e secdeleri, Allah'ın (celle celâlühü) âcil, kesin ve şartsız emriyle gerçekleşmiştir. Bu emir de, Ademin faziletinin meleklerce anlaşılmasıyla verilmiştir. Âdem'in faziletinin meleklerce anlaşılması ise

Âdem'in hilâfetinin meleklere haber verilmesi üzerine Allah ile melekler arasında cereyan eden karşılıklı bir konuşma sonucudur.

Bu âyetler bize bildiriyor ki, meleklerin secdeleri veya talikî şarta bağlı emir Âdem'in insan suretinde şenlendirilmesinden ve ona ruh üflenmesinden hemen sonra gerçekleşmiştir. Bununla beraber talikî şarta bağlı emrin dile getirildiği âyetlerde, ruhun üflenmesinden hemen sonra meleklerin secdesinin gerektiğini ifade eden bir kelime de yoktur. Zira bu âyetlerde şartın bağlı olduğu cevap veya ceza cümlesinin başındaki "f " harfi, gecikme olmaksızın veya derhal şeklinde bir mânâya gelmez. Nitekim;

"Ey imân edenler! Cuma günü namaz için nida edildiği zaman Allah'ın zılırine koşun." meâlindeki âyette de "fes'av" cümlesinin başında "f' harfi bulunduğu halde ezandan hemen sonra namaza koşmanın vacip olmadığı kesindir.

Yine, "İtminana (savaş tehlikesi geçip huzur ve sükûna) kavuşunca namazı tamı olarak ikame edin." meâlindeki âyette de yukarıda belirtildiği gibi "feakıîmû" cümlesinin başında "f " harfi olduğu hâlde, itminan hâlinden hemen, sonra namaza durmanın vâcib olmadığı kesindir. Vücub, vaktin girmesinden sonra gerçekleşir.

Elbette hakikat böyledir. Zira açıklamakta olduğumuz talikî şarta bağlı emir konusunda Âdem'in üstünlüğü anlaşıldıktan sonra hikmetin gereği olarak melekler onun şânını tefekküre sevk edilmişlerdir. Tâ ki, melekler, Âdemin hâllerini anlasınlar; onunla ilgili gerçekleri kavrasınlar. Çünkü Âdem'in hilâfeti meleklerin bilgileri dışında kalan ulaşılması zor hikmetler ve gizli sırlar üzerine kurulmuştur. Melekler, böylece duruma apaçık vâkıf olmuş ve secde emrine uymanın kesin gereğine inanmışlardır.

Talikî şarta bağlı emri dile getiren âyetlerde âcil ve şartsız secde emrinin anlatıma dahil edilmemesi olayların da bu suretle gerçekleştiğini gerektirmez. Tıpkı yukarıda anılan âyetlerde Âdem'e, âcil ve şartsız secde emri anlatılırken talikî şarta bağlı emrin anlatıma dahil edilmemesinin, daha önce o emrin verilmemiş olmasını gerektirmediği gibi. Çünkü bir kelâmın, makamın ve güzel intizamın gerektirdiği değişik üslûplar ile anlatılması, bir Kitab-ı Azız olan Kur'ân'da az rastlanan bir şey değildir. Daha önce Zemahşerî Mahmud b. Ömer'in "el-Keşşâf' adlı tefsirinden naklen,

"Hatırla o zamanı ki, Rabbin meleklere şöyle demişti:

- Ben çamurdan bir insan yaratacağım" (Sâd 38/71) mealindeki âyetle ilgili anlatılanlar burada bir şüphe sebebi olmamalıdır. Zira ilgili bazı âyetlerde beşerin ne olduğu meleklere tanıtılmadan doğrudan doğruya onun yaratılacağı açıklandığı hâlde diğer bazı âyetlerde talikî şarta bağlı secde emriyle ilgili aşamalar ayrıntılarla anlatılmıştır. O hâlde âcil ve şartsız secde emrine konu olayların özetlenmesinın sebebi nedir?

Olay şöyle gelişmiş olabilir:

Allah (celle celâlühü), âcil ve şartsız secde emrinin bağlı olduğu hususları icmali olarak ilk başta meleklere ulaştırmış, meselâ:

- Ben şundan veya bundan bir beşer yaratacağım ve yeryüzünde onu halîfe kılacağım . Onu şekillendirdiğim, ona ruhumdan üflediğim ve onun hakikati size tebeyyün ettiği zaman, sız de ona secdeye kapanın!" demiş; Âdem'i yaratmış, onu insan suretinde biçimlendirmiş ve ona ruhundan ruh liflemiş; melekler de o zaman, o sözleri dile getirmişlerdir.

Yahut hilâfetin o sayılan şartlarının gerçekleşmesinden sonra Allah meleklere hilâfet haberini vermiş, meselâ Âdem'e ruh üfledikten sonra "onu yeryüzünde halife yapacağım" demiş; o zaman melekler de Âdem hakkında o sözleri sarfetmişlerdir. Allah, da Âdem'e eşyanın isimlerini öğretmek suretiyle onu teyid etmiş, desteklemiştir.

Melekler de onda neler görmüşlerse onları müşahede etmişlerdir. İşte o zaman, emredilen şeyin önemine binaen, secde vaktini belirlemek için o âcil ve şartsız emir vâki olmuştur.

Özetlersek, konu ile ilgili ayrıntıların bazıları bir yerde, bazıları da başka bir yerde zikredilmiştir. Bu konuda şüpheyi tamamen kesip atmak için şu açıklamayı yapmak gerekir:

Yukarıda anılan;

"Hatırla o zamanı ki Rabbin meleklere şöyle demişti:

- Ben çamurdan bir insan yaratacağım" (Sâd 38/71) mealindeki âyetle,

"Onlar orada münakaşa ederken benim mele-i a'lâ hakkında ne bilgim olabilirdi?" meâlindeki âyette geçen "iz yahtasımûn / Onlar orada münakaşa ederken" bedel ve izahtır.

"Mele-i alâ"dan maksat, bu ümmetin âlimlerinin kaahir çoğunluğuna göre, meleklerle Âdem (aleyhisselâm) ve İblis'tir. Onların tartışmalarından maksat da Âdem'in (aleyhisselâm) hilâfeti konusunda aralarında cereyan eden konuşmalardan gaalip çıkma gayreti ve ezcümle Âdem'in eşyanın isimlerini saymasıdır.

Ve bu âyet (Sâd 38/71), belirtildiği gibi, daha önceki bir âyetin (Sâd 38/69) "Onlar orada münakaşa ederken" cümlesine karşılık ve izah olduğuna göre, bunun gereği olarak, bu tartışmaya konu taliki şarta bağlı emir ve emrin şartı olan Âdem'in yaratılması, insan suretinde şekillendirilmesi, ruh üflenmesi, meleklerin ona secdesi, İblisin inadı ve lâ'netlenmesi, meleklerin arasından çıkarılması ve ondan sonra cereyan eden fiiller ve sözler bu âyetin kapsamı içindedir. Bu münakaşa, meleklerin secdesinden sonra olmadığı gibi, İblis İn kibir ve inadı yüzünden onlar arasından kovulmasından sonra da değildir. Çünkü bildiğin gibi. İblis, tartışan taraflardan biridir. Tıpkı bu tartışmanın tamamı, Âdem'in yaratılmasından önce olmadığı gibi. Çünkü Âdem'in yaratılmadan önce eşyanın isimlerini bildirmesi mümkün değildir. Bunda zorunluluk vardır. Şu hâlde mezkûr münakaşanın tamamı, ruhun üflenmesinden sonra ve meleklerin secdesinden önce gerçekleşmiş olmalıdır. Çünkü bu iki yoldan birine hükmetmek, kesin bir zorunluluktur.

Her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah (celle celâlühü), gerçeği en iyi bilendir.

B- "O, yüz çevirdi (Ebâ), kibirlendi (ve'stekbere) ve kâfirlerden oldu."

Bu cümle, istisnayı başka bir deyişle İblis İn secde etmeyişinin keyfiyetini açıklar.

"Ebâ-ye'ba-ibâen" kökünden gelen "ebâ" tereddütsüz, düşünüp taşınarak, irade ve ihtiyar ile imtina etmek, kaçınmak, yüz çevirmek, diretmek, dayatmak demektir.

Tekebbür, kişinin nefsini başkasından büyük görmesidir. İstikbal- tok davranmak, büyüklük taslamaktır. İblis, emre uymaktan imtina etti ve Âdem'i (aleyhisselâm) yüceltmekten yahut onu Rabbinin ibâdetine vesile etmekten kaçındı, büyüklük tasladı.

İbâ fiili, istikbâl (büyüklük taslamak) fiilinden önce zikredilmiştir. Oysa İblisin secdeden imtina etmesinin sebebi büyüklük taslaması olduğuna göre onun daha önce zikredilmesi gerekirdi. Ancak bunun böyle olduğu apaçık ve ortada olduğu için buna işaret etmek gereği yoktur. Sâd (38) sûresinin 74. âyetinde yalnız "ıstikbâr"; Hicr (15) sûresinin 31. âyetinde ise yalnız "ibâ" kelimesinin zılıri ile iktifa edilmiştir.

İblis bu davranışıyla Allah'ın ezelî ve ebedî ilminde kâfirlerden oldu.

Zaten o aslen kâfir cinlerdendi. İste bundan dolayıdır ki, İblis o büyük cürmü işledi.. Nitekim Kelıf (18) sûresinin 50. âyetinde;

"İblis, cinlerden olduğu için Rabbinin emrinden çıktı" buyrulmak suretiyle bu gerçek ifade edilir. Bu cümle kendisinden önceki "emre uymaktan imtina ve büyüklük taslama"nın bir açıklamasıdır.

İblis, Allah'ın (celle celâlühü), Âdem'e secde emrini beğenmediği için kâfirlerden olmuştur. Çünkü İblis, iddiasına göre Âdem'den üstündü ve üstün olanın, üstün olduğu kimseye eğilmesi hoş değildi. Nitekim,

"Allah (İblis'e) sordu:

- Ben sana emrettiğim hâlde seni secdeden men eden nedir? O da dedi ki, :

- Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu da topraktan yarattın."

"(Allah):

- Ey İblis! (Kudret) Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Büyüklük taslamak mı istiyorsun yoksa yücelerden mi oldun? dedi. (Sâd 38/75)

İblis ise (şöyle) cevap verdi:

- Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten; onu çamurdan yarattın!" (Sâd 38/76) mealindeki âyetlerde bu gerçek dile getirilir. Yoksa İblis, yalnız vacibi terk etmek ile kâfir olmadı. Bu cümle kendisinden önceki cümleye ma'tuftur. "el-Fâ" üzerine "vav" işarı, mahza ibâ', istihbar ve küfre delâlettir.

35
"Ve dedik ki;

- Ey Âdem, sen ve eşin (zevcen) cennette oturun (sakin olun) ve ondan dilediğiniz yerden bol bol yiyin ancak şu ağaca yaklaşmayın; aksi hâlde zahirilerden olursunuz."

A- "Ve dedik ki:

- Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun..."

Allah (celle celâlühü) ile melekler ve İblis arasında cereyan eden konuşma ve fiillerin anlatımı bittikten sonra şimdi de Allah (celle celâlühü) ile Âdem arasında cereyan eden olayların hikâyesine girilmektedir.

Burada İblis'in kınanması (tevbihi), onun cevabı, lâ'netlenmesi, mühlet istemesi ve kendisine mühlet verilmesi anlatılmamış; bu konularda başka sûrelerdeki tafsilat ile iktifa edilmiştir. Bu cümle;

"Bir zamanlar meleklere: -Âdem'e secde edin! demiştik..." cümlesine atıftır. Bu iki olayın değişik zamanlarda olması, bu atfa engel değildir. Çünkü Bakara sûresinin 34. âyetinin başındaki "meleklere demiştik" cümlesiyle bunu izleyen 35. âyette geçen "Ey Âdem demiştik" cümlesi 34. âyetteki "Ve İz - hatırla o zamanı ki..."ye atıftır.

Bu cümlenin nida ile başlaması, emredilen hususun ehemmiyetine dikkat çekmek; hitabın Âdem'e tahsis edilmesi de emrin doğrudan doğruya asıl muhatabının o olduğunu bildirmek içindir.

Sakin olmak, ikamet ve istikrar demektir; hareketin zıddı olan sükûnet anlamında değildir.

Âdem'in zevcesi Havva'nın ne zaman yaratıldığı konusunda farklı rivâyetler vardır. Şöyle ki:

Tabiî âlimlerinden İsmail el-Süddî; Abdullah b. Mes’ûd ile Abdullah b. Abbas ve diğer bazı sahabelerden (radıyallahü anh) rivâyet ederek diyor ki:

"Allah (celle celâlühü) İblis'i Cennet'ten kovup Âdem'i Cennette isliân edince, Âdem, Cennet'te tek basına kaldı; yanında ünsiyet edecek hiç kimse yoktu. Derken Allah (celle celâlühü), Âdem'e uyku verdi; sonra sol yanından bir eğe kemiği alındı; onun yerine et konuldu ve Havva, o eğe kemiğinden yaratıldı. Sonra Âdem uyanınca, Havva vakdemizi, yanı başında oturur buldu. Sonra aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Âdem

"- Sen nesin?"

"- Ben bir kadınım."

"- Niçin yaratıldın?"

"- Benimle evlenmen için!"

Sonra melekler Âdem'in bilgisini denemek için Havva'yı göstererek ondan sordular:

"- Bu kimdir?"

"- O bir kadındır (imraet)."

"- Ona niçin kadın (imraet) demişler?"

"- Çünkü o, mertten (erkek) alınmıştır."

"- Bu hatunun adı nedir?"

"- Onun adı Havva'dır."

"- Ona niçin Havva demişler?"

"- Çünkü o, hayy (can ve hayât taşıyan) bir şeyden yaratılmıştır." Abdullah b. Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre:

"Allah" meleklerden bir ordu gönderdi de onlar, Âdem ile Havva'yı bir altın taht üzerine alıp hükümdarların taşındığı gibi onları taşıdılar; her ikisinin elbiseleri de nurdan idi; nihayet onları cennete yerleştirdiler."

Gördüğün gibi bu hadîs onlar cennete girmeden önce cennetin yaratılmış olduğuna delâlet etmektedir. Âyetteki cennetten maksat, mükâfat yurdudur. Çünkü cennetin bilinen mânâsı budur.

Cennetin yeri konusunda değişik görüşler vardır:

1- Bu Cennet, Filistin toprağında yahut (İran'da) Fars ile Kirman bölgeleri arasında bir bahçe idi. Allah (celle celâlühü), onu Âdem'i imtihan için yaratmıştı. Bu görüşe göre Âdem'in İhbâtı da (cennetten inmesi), o bahçeden Hint toprağına nakli şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim "Şehre inin / ihbitû mısren..." (Bakara 2/61) mealindeki âyette de "ihbât" kelimesi bu mânâda (yeryüzünde bir yerden bir yere nakil mânâsında) kullanılmıştır. Yine bu görüşe göre Âdem'in yaratılması, yeryüzünde gerçekleşmiştir ve bu kıssada Âdem'in semâya (gökyüzüne) kaldırılması zikredilmemiştir; eğer onun gökyüzüne kaldırılması hadisesi gerçekleşmiş olsaydı, öncekide zikredilir ve hatırlatılırdı. Çünkü bu en büyük nimetlerdendir. Bir de eğer bu cennet, ebedîlik yurdu olsaydı İblis, oraya giremezdi.

2- Bu cennet, semânın yedinci katında idi. Çünkü "ihbât" (en yüksekten inme) fiili, buna delâlet etmektedir. Ayrıca birinci ihbât, yedinci semâdan dünya semâsına olmuş, ikinci ihbât da dünya semâsından dünyaya olmuştur.

3- Bütün bu anlatılanların hepsi mümkündür. Bu konudaki nakli deliller birbirleri ile uyuşmamaktadır. Bu konuda kesin bir görüşe hükmetmekten kaçınmak gerekir.

B- "Ve ondan dilediğiniz yerden bol bol yiyin."

Bu hitabın, Âdem ile Havva'nın ikisine birden tevcihi, muhatap olma şerefini ve cennet refahını her ikisine teşmil etmek, mazeret sebeblerini tamamen ortadan kaldırmak ve emre itaatte eşit olduklarını bildirmek içindir. Nitekim Havva, Âdem'e cennettin yasak meyvesinden yemekte kötü örnek olmuş, cennete yerleşmede ise Havva, Âdem'e bağlı kalmıştır.

Allah, Âdem ile Havva'ya cennette yiyecekleri yerler ve meyveler için bir sınırlama getirmemiş; bu hususta kendilerine genel bir imkân bahsetmiştir.

C- "Ancak şu ağaca yaklaşmayın; aksi hâlde zâlimlerden olursunuz."

Burada yasağın yaklaşmaya bağlanması, o meyveyi yemenin haram kılındığını, ondan kaçınmanın gerekliliğini daha kuvvetli bir şekilde ifade etmek içindir. Cennet'tc Âdem ile Havva'ya yasaklanan buğday ya da üzüm yahut incir idi.

Bir görüşe göre de bu özel bir ağaç idi. Onun meyvesini yiyenin abdesti bozuluyordu.

Bu görüşlerin hiçbirinde kesinlik yoktur. Uygun olan, hepsini muhtemel görmektir.

Onlar yasaklanan ağacın meyvesinden yemekle günâh işlediklerinden nefislerine zulmetmiş veya haz ve nasiplerini eksiltmiş yahut o ağaca yaklaşmakla Allah'ın (celle celâlühü) koyduğu sınırları aşmış olacaklardı.

36
"Nihayet şeytan onları yanılttı ve onları içinde bulundukları yerden çıkarttı.

Biz de onlara dedik ki:

- Kiminiz kiminize düşman olarak oradan inin. Belli bir süreye kadar yeryüzünde sizin için bir oturma ve yararlanma imkânı olacak!"

A- "Nihayet şeytan onları yanılttı..."

Şeytan, o ağaç sebebiyle onları yanılttı ve ayaklarını kaydırdı. Bunun bir benzeri,

"Ben bunu kendiliğimden yapmadım." mealindeki âyettir (ancak bu âyette o dış güç Rahmânî, burada ise "şeytanî"dir). Şeytan, onları yanılttı, cennetten attırdı veya uzaklaştırdı. Şeytan onları aşağıdaki âyetlerde açıklandığı gibi ebedî hayât ve sonu gelmez bir saltanat va'di ile kandırmıştır. Şöyle ki:

"Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve sonu gelmeyen bir saltanatı göstereyim mi?"

"- Rabbiniz size bu ağacı iki melek veya sürekli kalıcılardan olursunuz diye yasakladı; dedi."

"Ve onlara:

- Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti."

Bu âyet-i kerîmelerden açıkça anlaşılıyor ki Âdem ve Havva cennete ebediyen orada kalmak üzere değil fakat bir iliram ve teşrif olsun diye geçici olarak yerleştirildi. Çünkü Âdem'e cennete yerleştirilmeden önce yeryüzünün hilâfeti verilmişti. Şeytanın,

"- Öyleyse çık oradan (cennet)! Sen artık kovulmuş birisin." meâlindeki ilâhî emre muhatab olduktan sonra Âdem ile Havva'ya nasıl ulaştığı konusunda farklı görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Şeytana cennete girmek yasağı, Âdem ile Havva'ya sınanmak üzere vesvese vermesi için değil, fakat ılıram görmemesi içindi.

2- Şeytan, cennete girmedi fakat kapının yanında durup oradan Âdem ile Havva'ya seslendi.

3- Şeytan, bir hayvan suretinde cennete girdi ve cennet muhafızları (hâzin) ortu tanımadılar.

4- Şeytan, yılanın ağzında onunla beraber cennete girdi.

5- Şeytan bazı adamlarını gönderdi; onlar Âdem ile Havva'yı oradan kaydırdılar.

Gerçek ilim ise Allah katindadır (el-ı'lmü ı'nda'Hah), Onu tesbih ve takdis ederiz. (celle celâlühü)

B- "...Ve onları içinde bulundukları yerden çıkarttı."

Bu cümlede "cennet" kelimesinin sarih olarak geçmemesi ve onun yerine zamir kullanılması, onun büyüklüğünü (fehamet, azamet, celâlet) ve Âdem ile Havva'nın cennetle alâkalarını (mülâbeset) bildirmek içindir. Öyleki şeytan onları yanıltarak ve kandırarak içinde bulundukları o muazzam mekân ve nimetlerden yoksun kalmalarına sebep oldu.

C- "Biz de onlara dedik ki:

-Kiminiz kiminize düşman olarak oradan. Belli bir süreye kadar yeryüzünde sizin için bir oturma ve yararlanma imkânı olacak!"

Bu hitab Âdem ile Havva içindir. Nitekim, " (Allah) buyurdu ki:

-Kiminiz kiminize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin!" meâlindeki âyette de hitab açık olarak ikisinedir.

Hitabın ikisine olduğu hâlde çoğul kipinin kullanılması ve "eemîan — hepiniz" buyrulması, Âdem ile Havva'nın bütün insanlığın ask olmasındandır. .

Bir başka görüşe göre çoğul, Âdem île Havva yılan ve İblis içindir. Çünkü İblis, vesvese vermek için ve hırsızlar gibi gizlice cennete giriyordu, Sonra ikinci kez cennetten çıkarıldı ve gökten indirildi,

"Kiminiz kiminize düşman olarak" ifadesi bir kısınınız diğ gayreti ile ona düşman kesilerek, demektir.

Onlara indirilmiş oldukları bu yeryüzünde ölümlerine kadar oturma ve yeryüzü nimetlerinden yararlanma imkânı verilmiştir. Ancak amaç, muhatabların her ferdinin dünyada barınması ve yaşaması ise, belirtildiği gibi bu süre ölüme kadardır. Eğer bazı fertlerin şahsında insanlığın barınması ve yaşaması ise bunun nihayeti kıyamettir.

37
"Nihayet Âdem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı (telâkki etti). O'na tevbe etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhemetlidir."

Hazret-i Âdem'in tevbesi

A- "Nihayet Âdem Rabbinden bir takım kelimeler aldı."

Âdem, o kelimeleri onlarla amel etmek üzere aldı ve kabul etti. Onun aldığı kelimeler A'raf sûresinin;

"- Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Ve eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize acımazsan muhalikak hüsrana uğrayanlardan oluruz." meâlindeki 23. âyeti veyahut şu aşağıdaki sözlerdir:

" Ey Allah'ım! Seni tesbih ve Sana hamd ederim. İsmin kutlu, şânın yücedir ve Senden başka ilâh yoktur, Ben nefsime zulmettim; Sen beni mağfiret eyle; şüphesiz Senden başka günâhları mağfiret edecek yoktur."

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre Allah (celle celâlühü) ile Âdem (aleyhisselâm) arasında son derece şayan-ı dikkat şöyle bir konuşma geçer:

Ya Rabbim! Sen beni yedinle yaratmadın mı?"

"- Evet, öyle."

"- Ya Rabbim! Sen ruhundan bana ruh üflemedin mi? "

- Evet, öyle."

"- Ya Rabbim! Senin rahmetin, gazabının önüne geçmiş (sebketmiş) değil mi?

"- Evet, öyle."

"- Ya Rabbim! Sen beni cennetine yerleştirmedin (isliân etmedin) mi?" "

- Evet, öyle."

"- Ya Rabbim, ben tevbe edip salâh-ı hâl sahibi olursam beni tekrar cennete iade etmıyecek misin?"

Evet iade edeceğim."

Söz konusu âyetin basındaki "Fetelekkaa..." kelimesinin ilk harfi (F), takib mânâsı ifade ettiğine göre Âdem'in tevbesi, cennetten inme emrinden hemen sonra ve yeryüzüne inişten önce gerçekleşmiş olmalıdır.

Allah (celle celâlühü) rahmetiyle ona dönmüş ve onun tevbesini kabul etmiştir.

"Âdem, Rabbinden bir takım kelimeler telâkki etti" buyrulmasının da bazı hikmetleri vardır. Her şeyden önce Âdem'in Rabb'a izafe edilmesi ona şeref kazandırmak içindir. Saniyen o kelimelerin Âdem'e ilka (ilham) edilmesinin sebebi onun Rabbi tarafından terbiye edilmesidir.

İlka, âyette geçen telâkki kelimesi ile zımnen ifade edilmektedir.

Allah da rahmetiyle onun tevbesini kabul etti. Âyetin başındaki "f' harfi, yukarda söylendiği gibi takib mânâsı ifade ettiğinden Âdem'in tevbesimn kabulü, işlediği günahı itiraf etmesi (el-i'tiraf bi'z-zenb), ondan pişmanlık (nedamet) duyması ve bir daha işlememe azim ve iradesi içeren kelimeleri almasından sonra gerçekleşmiştir.

Âyette sadece Âdem'in (aleyhisselâm) zikri ile yetinilmiştir. Çünkü Havva hükümde ona tâbidir. Bu sebepledir ki, Kitab ve Sünnet'ın bir çoğunda kadınlar zikredilmememiştir.

B- "Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edendir."

"Tâbe-yetûbü "kökünden gelen tevbe lügatte dönmek, rücû etmek demektir. Kul tevbe ederse günahtan dönmüş olur. Allah, tevbe ederse rahmet ve gufranıyla bağışlamış olur. Tevvâb, Esmâ-i Hüsna'dandır. Allah'ın (celle celâlühü) rahmet ve mağfireti ile kullarının tevbelerini çok çok kabul ettiğini bildirir.

Rahîm, rahmeti bol demektir. Allah'ın (celle celâlühü) bu iki vasıf ile vasıflandırılması, tevbekârlar için büyük bir ihsan, afv ve mağfiret va'elidir.

38
"Demiştik ki:

- Hepiniz oradan (cennetten) inin! Eğer Benden size bir hidâyet gelir de lam Benim hidâyetime uyarsa artık onlara korku yoktur; onlar mahzun da olmayacaklardır."

A- "Demiştik ki:

-Hepinız oradan inin!"

Bu cümle, kelâmın müncer olduğu bir soruya cevaptır. Sanki (kcenne),

"- Âdem'in tevbesi kabul edildikten sonra ne oldu?" diye sorulmuş ve cevabı böyle verilmiştir.

Cennet'ten inme emrinin tekrarlanması, inisin kaçınılmaz olduğunu, bu emrin mutlaka tahakkuk edeceğini bildirmek, Âdem'in (aleyhisselâm) tevbesinin affa mucib olacağı umudunu tamamen kesmek ve Âdem'e (aleyhisselâm) bir nevi merhamet göstermek içindir.

Çünkü her iki âyette cennetten iniş emredılmekle beraber iki emir arasında açık bir fark müşahede edilir:

Birinci emirde bir nevi öfke vardır ve iniş yerinin bir imtihan ve düşmanlık yurdu olduğu ve buna ilâveten orada ebedî kalınamayacağı belirtilir.

İkinci emirde ise kurtuluşa ve başarıya götüren bir hidâyet bahşedileceği vaadi vardır.

Onun devamındaki azab va'di ise öncelikli olmayıp mükelleflerin kötü seçimine bağlı kalmaktadır.

Burada şu gerçeğe de dikkat çekilmektedir:

Allah'ın hükmüne muhalefet etmemek halamından gerçek basiret ehli için müeyyide olarak bu iki iniş emrinden biri bile yeterli iken ikisinin birden vârid olması anlam itibariyle çok önemhdir.

Bu iki âyetle ilgili bir başka görüş daha vardır. Şöyle ki:

Birinci âyet, Âdem ile Havva'nın cennetten dünya semâsına, ikinci âyet de yeryüzüne inmelerini tazammun eder.

B- "Eğer Benden size bir hidâyet gelir de kim Benim hidâyetime uyarsa artık onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır".

Bu cümle;

"Eğer tarafımdan size, göndereceğim bir peygamber ve indireceğim bir kitap vâsıtası ile bir hidâyet çağrısı gelir de o hidâyete uvanlar olursa onlara artık korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır." demektir.

O ilâhî çağrının geleceği kesin iken, "eğer Benden size bir hidâyet gelirse. .." şeklinde şüphe ifade eden bir şart cümlesinin kullanılmasının anlamı, Allah'a imân ve tevhid inancının vâcıb olması için insanlara akıl verilmesi, afakî (haricî) ve enfüsî (dahilî) delilleri değerlendirerek doğru düşünme imkânının bahşedılmesidir.

Bir başka görüşe göre, âyette görünürde şüphe ihsas eden bir ifadenin kullanılması büyüklerin âdetini uygulamaktır ki onlar kesin olaylarda bile ihtimal ile konuşur.

"...Artık onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır" cümlesinin anlamı onlar hiç korkmayacak ve üzülmeyecek veya kaynağı ne olursa olsun onların asla korku ve üzüntüleri olmayacak, her zaman, sevinçk ve neşek olacaklar demek değildir. Nasıl öyle olabilir ki Allah'ın celâlini ve heybetini tazim etmek ve Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmek için yapılan çalışma ve gösterilen gayreti yeterli görmemekten dolayı korku ve endişe duymak, havasın ve mukarrabînin özelliklerindendir. Âyetin ifade ettiği gerçek, sürekli korkusuzluk ve üzüntüsüzlük hâlidir yoksa akla gelen geçici korku ve üzüntü vehimleri değildir.

Âyette hidâyet kelimesinin. Allah zamirine izafe edilmesi, hidâyeti tazim ve ona uymanın gerekliliğini daha da pekiştirmek içindir.

Âyetteki ikinci hidâyetten maksat, teşriî hidâyetler, insanlara verilen akıl, yaratılan afakî (dıştaki) ve enfüsî (içteki) deliller gibi pek çok şeydir.

39
"İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; İşte onlar cehennem ashabıdır; onlar orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır."

A- "İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince"

Bu cümle, "kim Benim hidâyet çağrıma uyarsa..." cümlesine atıftır. Sanki "kim de Benim hidâyet çağrıma uymazsa..." denmiştir. Ancak böyle değil de âyetteki ifadenin kullanılması, dalâlet hâlinin korkunçluğunu göstermek ve onun çirkinliğini ivice ortava koymak içindir. Kâfirlerin çoğul olarak ifade edilmesi, onların çokluğunu bildirir. Küfür ve tekzibin her ikisinin birden zikredilmesi, hidâyetin yukarıda zikrediidiği gibi iki kısmı olduğunu belirtir. Ayrıca âyetlerin Allah'ı ifade eden zamire izafe edilmesi onları tekzip etmenin son derece çirkin olduğunu açıklamak amacına matuftur. Yani bu, "kendilerine gönderilen peygamberleri inkâr ve indirilen âyetlerimizi yalanlayanlar..." demektir.

Bir görüşe göre de bu ifade "Allah'ı (celle celâlühü) inkâr eden, O'nun peygamberlere indirdiği âyetleri yahut peygamberleri eliyle gösterdiği mucizeleri yalanlayanlara gelince..." demektir.

Bir görüşe göre de bu "âyetleri kalben inkâr ve dilleriyle tekzib edenler" anlamındadır.

"" lügatte açık alâmet demektir. Istılahta, Kur'ân'ın, bir fasıla ile diğerlerinden ayrılan cümle Veya kelime kümelerine denir. Çünkü bu bir ifade veya ibarenin makabknin (kendisinden önceki), maba'dinden (kendisinden sonraki) ayrılmasının alâmetidir.

Bir görüşe göre de Kur'ân'ın belli kelimelerine âyet denmesi, bir takım kelimeleri topladığı içindir. Buna göre âyet, toplamak manasınadır.

B- "İşte onlar cehennem ashabıdır; onlar orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır."

Onlar küfür ve tekzip sıfatları ile o kadar temayüz etmişlerdir ki duyular yoluyla idrâk edilen varlıklara yapılan işaret ile onlara işaret edilmiştir. Uzaktaki varlıklar için kullanılan "ülâike" işaret sıfatıyla onlara işaret edilmesi, onların makam veya menzilinin haktan çok uzak olduğunu bildirmek içindir.

Cehennem veya ateş ashabı, ateşten hiç ayrılmayanlar demektir.

"Ha-le-de" kökünden gelen "hulûd" veya mef'ul ismiyle "muhalled" lügatte sonsuza kadar, ebediyyen kalmak demektir. Ancak burada devamlılık mânâsının kastedildiği konusunda icmâ vardır.

40
"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim (in'am ettiğim) nimetimi hatırlayın. Ahdimi tutun ki Ben de sizin ahdinizi tutayım. Ve yalnız Benden korkun."

İsrâiloğullarının küfürleriyle ilgili olaylar

A- "Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın."

Burada hitabın yönü değişmiş ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aynı dönemde yaşamış, onunla çağdaş İsrâiloğullarma çevrilmiştir.

Daha önce,

"Bir zamanlar, Rabbin meleklere demişti ki:

- Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım. "O zaman meleklere:

- Âdem'e secde edin! demiştik de İblis müstesna hepsi secde etmişlerdi." âyetlerinde hitab, Resûlüllah'a yöneltilmiş ve bütün insanlara bahsolunan nimetleri hatırlatması emredilmişti. Çünkü evvelce de belirtildiği gibi bu âyetlerin anlamı özetle şu idi:

"- Ey Resûlüm Muhammed! Benim kelâmımı onlara tebliğ et ve onlara hatırlat ki Biz onların atası Âdem'i yeryüzünde halife yaptık. Meleklerin ona secde etmesini emrettik. Eşyanın isimlerini ona öğretmek suretiyle kendisine şeref kazandırdık ve onun tevbesini kabul ettik."

Yukarda ifade edildiği gibi bu âyette hitabın yönü değiştirilmiş ve Peygamberimizin . çağdaşı özel bir topluluğa tevcih edilmiştir. Amaç kendilerine bahşedilmiş olan çeşitli nimetleri onlara hatırlatmaktır.

İsrail, Ya'kub'un (aleyhisselâm) lâkabıdır. Ibranîcedeki karşılığı Safvetullah (Allah'ın temiz, pâk kulu) veya Abdullah'dır (Allah'ın kulu).

İsrail kelimesi; "isral, israyil, israel" şeklinde de okunmaktadır.

Burada özellikle Yahudilere sahip bulundukları nimetlerin hatırlatılmasının sebebi diğer topluluklara nazaran daha çok nimete mazhar olmalarından ve fakat daha çok nankörlük etmelerin dendir.

Onlardan istenen Allah'ın verdiği nimetlerin önemini düşünmek ve şükrünü eda etmektir. Oysa işaret edildiği gibi İsrâiloğulları, o nimetleri tamamen unutmuşlardı ve onlara şükretmek akıllarına bile gelmiyordu.

Nimet kelimesinin, Allah (celle celâlühü) zamirine izafe edilmesi, o nimetlere şeref kazandırmak ve şükürlerinin Allah'a (celle celâlühü) tahsis edilmesinin zorunluluğunu bildirmek içindir.

Nimet onlarla kayıtlandırılmıştır (Size verdiğim, nimetlendirdiğim, in'am ettiğim nimetimi... denilmiştir). Bunun sebebi insanın yara alışındaki nimet sevgisidir. Nitekim insan, mazhar olduğu nimetlere baktığı zaman rıza ve şükre temayül eder.

Buradaki nimetlerden maksat, İsrâiloğullarının atalarına ve kendilerine bahşedilmiş olan çeşitli nimetlerdir ki bu nimetlerin en büyüğü, Peygamberimiz zamanına yetişmeleridir.

B- "Ahdimi tutun ki, Ben de sizin ahdinizi tutayım."

Yani Bana verdiğiniz imân ve ibâdet sözünü yerine getirin ki Ben de size olan ahdimi yerine getireyim; size güzel mükâfatlar vereyim.

Ahd, bir akdin taraflardan her birine yüklediği va'd, söz, taahhüd (eda, edim) demektir. Âyette birinci ahd faile, ikinci ahd mefûle izafe ediliniştir. Çünkü Allah (celle celâlühü) kâinattaki delilleri yaratmak (nasbı'd-delâil), Peygamberler göndermek (irsak'r-rusül) ve kitaplar indirmek (inzâle'l-kütüb) suretiyle bütün insanlardan ve ezcümle Isrâioğullarından îmân ve salih amel sözü almış ve güzel amellerin mükâfatını vermeyi va'detmiştir. Her iki ahde vefanın da geniş izahları vardır.

Biz kullara göre, bu ahdin ilk mertebesi, iki şahadet kelimesini söylemektir. Allah (celle celâlühü) tarafından bunun ilk mertebesi (mükâfatı) bu ikrar ile İslâm'a giren insanların kanlarının ve mallarının korunması (haram lüknmasıdır). Yine biz kullara göre, bunun son mertebesi kulun tevhid deryasında garlı olmasıdır ki o zaman insan değil başkasını kendi nefsini bile düşünemez olur. Allah'a'-Ügöre, bunun sön mertebesi ise, O'nunla ebedî olarak buluşma saadetine etmektir.

Bu âyetin mânâsı ile ilgili olarak İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) gelen şöyle bir rivâyet vardır:

"Muhammed'e uyarak (ittıba ederek) ahdimi/sizden aldığımı ahdi yerine getirin (Evfû biahdî) ki Ben de ahdimi ifa edeyim (Ufî bia'hdiküm); ağırlıklarınızı, boynunuzdaki zincirleri indireyim."

Diğer bir görüşe göre de bu ifade:

"- Siz farzları edâ ve büyük günâhları terk suretiyle sizden aldığım ahdi yerine getirin ki Ben de sizi mağfiret etmek ve size mükâfatlar vermek suretiyle size olan ahdimi gerçekleştireyim yahut siz dosdoğru yolda bulunmak suretiyle sizden aldığım ahdi yerine getirin ki Ben de size ılıram ve ihsanda bulunmak ve sürekli nimetler vermek suretiyle size olan ahdimi ifa edeyim" demektir.39

Bir görüşe göre de âyette zikredilen her iki ahd mefule (yapılacak şeye) izafe edilmiştir. Bu takdirde mânâ şöyledir:

Siz, Bana verdiğiniz imân ve tâata bağlılık ahdinizi yerine getirin ki Ben de size verdiğim güzel mükâfatlar ahdimi yerine getireyim.

Her iki ahdin tafsilatlı izahı Âl-i İmran sûresinin 195. âyetinin tefsirinde gelecektir.

C- "Ve yalnız Benden korkun."

Bunun anlamı "Yaptıklarınız ve yapmadıklarınızdan ve özellikle de ahdi bozmaktan dolayı yalnız Benden korkun" demektir.

Bu cümledeki tahsis, Fatiha sûresinin;

"Biz ancak Sana ibâdet (kulluk) eder ve ancak Sen'den yardım dileriz" meâlindeki 5. âyetinde dile getirilen tahsisten daha kuvvetlidir. Çünkü burada tahsis ifade eden mefûlün takdiminden başka mefûlün tekrarı ve cezaiye "f'si vardır. Bu "f ", kelâmın şart mânâsı taşıdığına delâlet eder. Sanki "Eğer siz bir şeyden korkacaksanız Benden korkun" buyrulmuş olur.

"Re-hi-be, yerhabu, rehben kökünden gelen rehbet", sakınma mânâsı taşıyan korku demektir. Bu âyet, va'd ve vaîdi tazammun ettiği gibi şükrün ve ahde vefanın vücûbuna ve mü'minin, Allah'tan başka hiç kimseden korkmaması gereğine delâlet eder.

41
"Beraberinizde bulunanı (Tevrat) onaylayıcı olarak indirdiğime (Kur’ân) imân edin. Onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın. Ve âyetlerimi az bir bedel (semen-i kalil) karşılığında satmayın ve ancak Benden sakının (ıttika edin)."

A- "Beraberinizde bulunanı (Tevrat) onaylayıcı olarak indirdiğime (Kur’ân) îmân edin."

Burada görüldüğü gibi yalnız Kur’ân'a imân emredilmiştir. Çünkü Yahudiler için ahde vefa en büyük umdedir (el-u'mdetü'l-kusva). Açıkça "Tevrat" yerine "maa'küm / beraberinizdeki, nezdinizdeki, elinizdeki" denmesi, Yahudilerin, Kur’ân'ın Tevrat'ı tasdik ettiğini bildiklerini bildirmek içindir. Çünkü Tevrat'ın Yahudilerin elinde bulunması, ona sık sık başvurduklarına ve onun içindeki bilgilere vâkıf olduklarına alâmettir. Bu da onların, Kur’ân'ın Tevratı, onayladığını bildikleri sonucuna götürür. Kur’ân'ın, Tevrat'ı tasdik etmesi; Kur’ân'ın, Tevrat'ta vasıflandırıldığı gibi inmesi yahut tarihî bilgilerde, va'dlerde; tevhide, insanlar arasında adaleti sağlamaya, günâhlardan ve çirkin işlerden nehvetmeye davette Kur’ân'ın Tevrat'a uygun olmasıdır.

Kur’ân'ın, asırlara göre değişen hükümlerin ayrıntılarında Tevrat'a muhalefeti hakîkatte muhalefet değil muvafakattir, Çünkü bu hükümlerin ayrıntıları, her biri kendi asrına ve zamanına göre haktır. O teşrîin temelini oluşturan esas hükmün ruhunu taşımaktadır. Zaten Tevrat'ta, o neshedilen hükümlerin ebedî olduğuna delâlet eden hiçbir sarahat yoktur ki Kur’ân'ın neshettiği hükümlerde ona muhalefet söz konusu olsun. Tevrat'taki hükümler, onların mutlak olarak meşruiyetine delâlet etmekle beraber bu hükümlerin ebediyyen bâkıî veya geçici oldukları noktasına hiç temas edilmemektedir. Hattâ biz deriz ki Tevrat dahi, o hükümlerin neshedileceğini ifade etmektedir. Çünkü Tevrat'ın, kendi hükümlerini nesheden Kur’ân'ın doğruluğunu belirtmesi, aynı zamanda o hükümlerinin de neshini ifade eder. Şu hâlde neshedilen hükümlerdeki muhalefetin gerekçesi zamanın değişmesidir. Hattâ farz edelim eğer önceki hükümlerin nüzulü sonraki hükümlerin zamanına kadar gecikmiş olsaydı, onlar da sonraki hükümlere uygun olarak nazil olurlardı ve bunun tersi olarak eğer sonraki hükümlerin nüzulü, önceki hükümlerin zamanında gerçekleşmiş olsaydı, kesinlikle önceki hükümlere uygun olarak nazil olurlardı. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Eğer Mûsâ, benim zamanımda yaşamış olsaydı, bana tâbi olmaktan başka çaresi olmazdı."

Bu âyet-i kerîmede, nazil olan Kur’ân'ın, ellerinde bulunan asıl Tevrat'ı tasdik edici olmak vasfı ile kayıtlandırılması, bu ilâhî emre uymanın gerekliliğini daha da pekiştirmek içindir. Çünkü kendi ellerinde bulunan Tevrat'a olan imânları, onu tasdik eden Kür'an'a da imân etmelerini kesin olarak gerektirmektedir.

B- "Onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın."

Yani onu inkârda aceleci olmayın (müsaraat etmeyin); aksine sizin vazifeniz, ona ilk imân edenler olmanızdır. Çünkü siz, elinizdeki ilâhî kitaplardan (kütüb-ü ilâhiyye) edindiğiniz bilgilerle, Kur'ân'ı ve onu getiren Peygamberin şânını, hak ve gerçekliğini kendi oğullarınızı tanır gibi tanıyorsunuz. Zaten sız daha önce o Peygamberle (müşriklere karşı) zafer diliyordunuz (istiftah ediyor) ve onun geleceği zamanı müjdeliyordunuz. - Nitekim ileride bu konu gelecektir- Bu itibarla onu inkâr edenlerin ilki olmanız, sizden beklenen bir şey değildir. Böyle bir yanlış davranışta bulunmayın.

Arap müşrikleri, Yahudilerden önce Kur'ân'ı inkâr ettikleri halde Yahudilerin, Kur'ân'ı inkâr edenlerin ilki olmaktan nehyedilmesı, zahirî mânâsı itibariyle değil fakat tariz içindir. Çünkü burada hedeflenen mânâ, Kitab Ehli'nden inkâr edenlerin ilki siz olmayın yahut kendi ellerinde bulunan ilâhî kitabı inkâr edenlerin ilki siz olmayın, demektir. Çünkü Kur'ân'ı inkâr eden, aynı zamanda Kur'ân'ı tasdik eden Tevrat'ı da inkâr etmiş olur.

Bir başka tevcih de şu olabilir: Siz de, Mekke müşrikleri gibi onu inkâr edenlerin ilki olmayın.

C- "Ve âyetlerimizi az bir bedel karşılığında satmayın."

Yani âyetlerimiz karşılığında kendiniz için dünya hazlarından (huzuzu'd-dünyeviye) bir bedel almayın. Bu yoldan elde edilen dünyalik, ne kadar büyük olursa olsun imânı terk ile elden kaçırılan âhiret hazlarına (huzuzu'l-âhire) göre çok az ve çok değersizdir.

Müfessirler derler ki bu âyetin muhatablarının kavimleri içinde riyasetleri, rüsumları ve gelirleri vardı. Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tâbi oldukları takdirde bu imkânları kaybetmekten korktular. Nihayet bunları ihtiyar ve imâna tercih ettiler. Muavaza akidlerinde40 umde ve maksud olan, satın alınan maldır. Burada o umde, ona vesile semen (bedel) olarak ifade edilmiştir. "Biâyatî" kelimesinin başındaki, "b" harfi Arapçada vesilelerin başında zikredilir. Bu da göstermektedir ki onlar normal durumu tersine çevirmişler; asıl maksadı (dini), vesile, vesileyi de (dünyalik); asıl maksat yapmışlardır.

Ç- "Ve ancak Benden sakının."

İmân ve halika ıttıba ederek, dünyaliktan, geçici şeylerden yüz çevirerek Benden sakının. Bundan önceki âyet, rehbet (korku ve çekinme) ile son bulmuştu. Rehbet, bu âyetin sonundaki takvanın mukaddimelerindendir. Yahut bundan önceki âyetteki hitab, hem âlımı, hem mukallidi kapsadığından, orada rehbet emredilmiştir. Bu, her iki fırkaya da şamildir. Bu ikinci âyetteki hitab ise yalnız âlimlere tahsis edildiği için takva emredilmiştir. Bu da korku ve çekinmenin son aşamasıdır.

42
"Halikı bâtıl ile karıştırmayın ve bile bile halikı gizlemeyin"

A- "Halikı bâtıl ile karıştırmayın."

Bu cümle, makabline atıftır. Yani Allah katından indirilmiş olan halika kendi icatlarınız olan bâtılı karıştırmayın; kendi arzularınız, menfaatleriniz için yazdıklarınızı, te'villerizi araya sokup da hak ile bâtilin karışmasına (iltibas) yol açmayın.

B- "Ve bile bile halikı gizlemeyin."

Bu da nehyin hükmüne dahildir. Hulâsa onlar, imânla ve dalâleti terk ile emrolundular. Halikı duyanları saptırmak için haliki bâtıl ile karıştırmaktan ve halikı duymayanlardan da halikı gizlemekten nehyolundular.

Bu cümle bir başka tevcihle şöyle de anlaşılabilir;

"Halikı batıl ile karıştırmak ve halikı gizlemek cürümlerini birleştirmeyim" Abdullah b. Mesûd Mushafında 41 yalnız "ve tek tümüne / gizliyorsunuz" yazılı olması da (ondan sonra hak kelimesinin bulunmaması) bu anlayışı

destekler. Bunun açık anlamı hakkı gizlerken hakkı batıl ile karıştırmayın, demektir. Bu mânâya göre, hakkı batıl ile karıştırmak (telbis), halkı gizlemek gayretindendir.

Âyette hak kelimesinin tekrar edilmesinin iki sebebi olabilir:

1) İkinci hak kelimesinden murat Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıflarıdır ki onlar o vasıfları gizlediler ve onların yerine başka şeyler yazdılar. Nitekim Bakara 2/79. âyetinin tefsirinde gelecektir.

2) Nehyedilen şeyi daha çok takbih etmek içindir. Çünkü hak kelimesinin sarahatle zılırinde, zamirinden daha fazla takbih mânâsı vardır.

Yanı siz, halkı bâtıl ile karıştırdığınızı ve halkı gizlediğinizi bildiğiniz yahut onun hak olduğunu bildiğiniz yahut sız ılım ehli olduğunuz halde... demektir.

Bu hâl cümlesi, "Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın" (Nisa: 43) mealindeki âyette, olduğu gibi, nehyedilen şeyi o hâl ile kayıtlamak için değil, fakat onların hâlini ziyadesi ile takbîh içindir. Çünkü bilmeyen belki mazur görülebilir.

43
"Namazı kılın, zekâtı verin, rükû' edenlerle beraber siz de rüku edin."

A- "Namazı kılın ve zekâtı verin."

Müslümanlar gibi siz de namaz kılın ve onlar gibi zekât verin. Çünkü başkalarının namazı ve zekâtı sizin için namaz ve zekât değildir. Görüldüğü gibi Allah İsrâiloğullarına önce islâm'ın esaslarını sonra da fürûunu emretmektedir.

B- "Rükû' edenlerle beraber siz de rükû' edin."

Müslüman cemaati ile beraber siz de namaz kılın. Çünkü cemaatle kılınan namaz, yalnız olarak (münferiden) kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir ve cemaat namazında yakarışta (münacatta) şahısların yardımlaşması (birbirine müzahareti) vardır.

Rükû kelimesinin kullanılması, emredilen namazın, Yahudilerin namazı olmadığına işaret etmek içindir.

Bir görüşe göre ise burada rükû, Şârîin (şeriat sahibi Allah ve Resûlu) fermanlarına boyun eğmek veya itaat etmektir.

44
"İnsanlara iyilik (el-birr / hayır iş, sâlih amel) emrederken kendi nefislerinizi unutuyor musunuz? Oysa Kitabı okuyup duruyorsunuz. Aldetmez misiniz?"

A- "İnsanlara iyilik emrederken kendi nefislerinizi unutuyor musunuz?"

Daha önceki hitab, bütün İsrâiloğullarına yöneltilmiş iken burada tecrid ve İsrâiloğullarının yalnız bir sınıfına tevcih edilmiştir.

Soru tesbit, tevbîh (kınama) ve tâcib (yadırgamak) içindir.

Lûgatta "birr", geniş anlamda hayır iş, salih amel demektir ve hayrın her çeşidini kapsamaktadır. Bundan dolayıdır ki "el-birr" üçe ayrılır:

1) Allah'a (celle celâlühü) ibâdette birr,

2) Akrabayı gözetmede birr,

3) Yabancılarla yapılan muamelelerde birr.

Yani sizler başkalarına hayır ve iyilik emredip kendinizi bunun dışında tutmakla nefsinizi unutulmuş gibi mi sayıyorsunuz?

Abdullah İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bu âyet, Medine'deki Yahudi bilginleri hakkında nazil olmuştur. Onlar, gizlice nasihat ettikleri kimselere Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) tâbi olmayı, ona imân etmeyi emrediyorlardı fakat kendileri, mensuplarından, tâbîlerinden gelen hediyelere, peşkeşlere tamah ederek Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) imân etmiyorlardı.

Bir görüşe göre de onlar, başkalarına sadakayı emrediyorlardı fakat kendileri vermiyorlardı.

el-Süddî diyor ki:

"O Yahudi bilginleri, insanlara Allah'a (celle celâlühü) tâati emrediyorlardı. O'na karşı günâh işlemeyi de nehyediyorlardı. Fakat kendileri Allah'ın emirlerina uymuyor ve günâh işliyorlardı."

İbn Cüreyc Abdülmelik el-Mekkî diyor ki:

"Yahudi bilginleri, insanlara namaz ve zekâtı emrediyorlardı fakat kendileri namaz kılmıyor ve zekât vermiyorlardı."

Âyette ifade edilen red ve tevbîhin asıl sebebi, onların hayır yapma konusunda kendi nefislerini unutmalarıdır yoksa insanlara hayır ve iyilik emretmeleri değildir.

B - "Oysa Kitabı okuyup duruyorsunuz. Akletmez misiniz?"

Bu Yahudi bilginleri için bir azarlama ve susturmadır. Bu da tıpkı,

"Halikı bâtıl ile karıştırmayın ve bile bile halikı gizlemeyin" gibidir. Bu cümle şu anlama gelmektedir:

Oysa sizler, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıflarını bildiren; size Peygambere imânı emreden; hayır veya salih amel işleyenleri mükâfat ile tebşir, fesat ve inat yoluna sapanları, sözleriyle hareketleri birbirini tutmayanları azab ile tehdid eden Tevrat'ı okuyup duruyorsunuz da bütün bunlara akıl erdıremiyor musunuz?

Onun içindeki hakikatlere veya yaptıklarınızın çirkinliğine aklınız yatmıyor mu ki, bunlardan vazgeçmiyorsunuz?

Demek oluyor bu ilâhî red, gerektirici sebebleri gerçekleşmek suretiyle onların okuduklarına akıl erdirememelerine yöneliktir. Onlar ya okudukları üzerinde düşünemiyor ya da düşündükleri hâlde anlayamıyorlar demektir. O hâlde ilâhî red, her ikisine birden şâmildir.

"Aid veya akıl" lügatte, menetmek ve tutmak (imsak etmek) demektir. Deveyi hareketten alikoymak için ayaklarını dirseğine bağlayan bağa da aynı mânâdan "ı'kal" denir. Nefsin, zarurî (anlaşılması için bir yardımcı delile ihtiyaç olmayan.) ve nazarî (anlaşılması için bir yardımcı delile ihtiyaç olan) bilgileri idrâk aracı olan ruhanî nura, akıl adı verilmiştir. Çünkü akıl denen bu idrâk gücü insanı çirkin işlerle meşgul olmaktan alikoyar ve insanı güzelliklere bağlar.

Gördüğün gibi bu âyet, başkasına nasihat verip de kendisi kötü işlere devam eden herkesin ayıbını teşhir etmekte; bu hareketin şeriati bilmeyen cahillerin veya akıl yoksunu ahmakların işi olduğunu bildirmektedir.

Yukarda işaret edildiği gibi bu âyette amaçlanan mânâ, insanı nefis tezkiyesine (tezekld-i nefse / arınmaya) teşvik etmek, nefsi kemale erdirmek için gayret sarf etmektir ki, sonuçta nefis haliki bizzat yaşasın da,

başkasının da halikı yaşamasına etkili olabilsin; yoksa âyetten murat fâsık kimsenin, başkasına nasihat etmesini menetmek değildir.

Rivâyet olunur ki; vaktiyle sözleri pek etkili, kalblere nüfuzu kuvvetli bir bilgin vardı. Onun sözlerinin etkisiyle ölenler olurdu. O şehirde de yaşlı bir kadıncağız ve onun salih, yufka yürekli bir oğlu vardı. Anne, oğlunu o vâizm meclisinden sakındırır, menederdi. Fakat bir gün oğlu, gizlice o vâizm meclisine gitti ve dinlediklerinin etkisiyle oracıkta son nefesini verdi. Gözü yaşlı ana bir gün yolda vaiz ile karşılaştı ve dilinden şu mısralar döküldü:

"Sen, insanlara hidâyet etmeye çalışıyorsun belki ama kendin hidâyete erememişsin! Agâh ol ki, şu yaptığın fayda vermez.

Ey bileği taşı! Daha ne zamana kadar sen demiri bileyleyeceksin? Ama kendin kör kalıp bir şey kesemeyeceksin!"

Vaiz, bu sözleri duyunca derin bir iç çekişiyle atından düşüp bayıldı. Onu hemen evine taşıdılar fakat o da, Allah Sübhanehu'nun rahmetine kavuşmuştu.

45
"Sabır ve salât ile istiâ'ne edin (yardim dileyin). Şüphesiz ki bu hâşi'lerden (Allah'tan gereğince sevgi ve saygı ile çekinen) başkası için çok ağırdır."

A- "Sabır ve salât ile istiâne edin."

Görüldüğü gibi bu âyet mâkabkne muttasıl veya kendisinden önceki âyetlerle bir bütünlük içindedir. Yahudî bilginleri riyaseti bırakmak ve dünya malından yüz çevirmek gibi insana ağır gelen işlerle mükellef kılındılar. Yani onlara şöyle deniyordu:

- Başarıya ulaşmak ve feraha çıkmak istiyorsanız Allah'a (celle celâlühü) tevekkül ederek (tevekkelen alallah) ihtiyaçlarınız için yardım dileyin (istiâ'ne edin).

Özellikle de oruçla yardim dileyin. Çünkü oruç, onu bozan hâllere karşı sabretmektir. Oruç pek etkili bir ibâdettir. Çünkü oruçta şehveti kırmak, nefsi arındırmak gibi meziyetler vardır.

Bundan başka namaza tevessül edin, ona sığınmak suretiyle yardım dileyin. Çünkü namaz, ruhî ve bedenî çeşitli ibâdetleri bünyesinde toplar. Bunları şöyle siralayabiliriz:

Temizlik (taharet),

Setr-i avret (gözükmesi haram olan yerleri örtmek),

Her ikisi için mal harcamak,

Kabe'ye yönelmek (teveccühi ile'l-Kâ'be),

Kendini bütünüyle ibâdete adamak (a'kûf olmak),

Bedenin bütün uzuvlariyla huşu izhar etmek,

Kalbdeki niyet hâlis olmak (ihlâs),

Şeytana karşı mücahede etmek,

Halik'a münacaat (yakarmak),

Kur’ân okumak,

Şahadet getirmek,

Nefsi en büyük iki zevkten (yemek ve cinsel ilişki) mennetmek.

İşte bunları gerçekleştiren insanlar, arzuların tahsilinde ve musibetlerle belâlara karşı koymada başarılı olmuşlardır.

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz kendisini müteessir eden bir hâl ile karşılaşınca, hemen namaza sığınırdı.

Şunu da ilâve edekm ki salât namaz anlamına geldiği kadar "duâ" anlamına da gelir.

B- "Şüphesiz ki bu hâşîlerden başkası için çok ağırdır."

Ağır ve meşalikatli olarak vasıflandırılan iş, namaz olarak yorumlandığı takdirde tahsis, onun şânının büyüklüğünden ve aynı zamanda namazın, sabrın da bazı çeşitlerini bünyesinde taşımasından dolayıdır. Nitekim bir âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurulur:

"Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler."

Yahut ondan maksat, emir ve nehyolundukları işlerin tamamıdır.

"Kebîre"den maksat ağırlık ve meşalikattir. Bu, Şûra sûresinin 13. âyetindeki:

" (Resûlüm) senin kendilerini davet ettiğin, şey müşriklere çok ağır gelir.." cümlesinden çıkan anlam gibidir.

Huşu; sükûnet, alçak gönüllülük, kemâl-i edeb ve kayıtsız itaattir, İşte bundan dolayı "huşu, bedenle, huzû ise kalble olur."

Niçin hâşîlere, ibâdette huşu duyanlara bunlar ağır gelmez?

Çünkü onlar, sabır ve namaz karşılığında kendileri için hazırlanmış olan nimetleri bekler ve bundan mutluluk duyarlar. Fakat esas itibariyle onlar Rabblerinin münâcâtına daldıkları ve istiğrak hâlinde bulundukları için ağırlık ve zorlukları hissetmezler. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Benim gözümün nuru namazdadır" buyurdu.

"Onlar (o hâşîler) Rabblerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini umarlar."

Onlar o kimselerdir ki, Allah'a (celle celâlühü) mülâkıî olacaklarına, özel deyimiyle likau'llah'a ve O'nun kendi katında onlar için hazırladığı mükâfatlara kavuşacaklarına inanır ve bunu umarlar.

Allah'ın Rabb unvanı ile zikredilmesi ve Rabb kelimesinin onlara izafe edilmesi, Allah'ın (celle celâlühü), onlara bol bol ihsan ettiğini bildirmek içindir.

Onlar, dünyada yaptıklarının karşılığını görmek üzere kıyamet günü Allah'ın huzurunda toplanacaklarına kesin olarak inanırlar. Bundan dolayıdır ki hesaplarını ilâhî nimetlere rağbet ve azabdan sakınma esası üzerine yaparlar. Dünyada yaptıklarından hesaba çekileceklerine inanmayanlar, mükâfat ummayan ve azabdan korkmayanlar, ibâdetleri kendilerine özel bir meşalikat olarak gördükleri için bunlar kendilerine ağır gelir. Tıpkı münafıklar ve mürailer (riyakârlar) gibi. Bu itibarla Allah'ın (celle celâlühü) "Rabb" unvanı ile zikredilmesi, Allah'ın yegâne Rabb ve yegâne mâlik olduğu gerçeğini bildirmek içindir.

Bu âyetin Abdullah b. Mesûd Mushafında42 "yezunnûn / zannederler" yerine "ya'lemûn / bilirler" suretinde yazılı olması da, âyetin tefsirinde verilen izahatı teyid eder.

Kanaatimizce, zanda ilim (bilme) tarafı ağır bastığı ve bir de beklemek, ummak mânâsını zımnen ifade ettiği için zan, ilim yerine zikredilmiştir.

"Mülâkuu" ve "râciû'n" kelimeleri, tam karşılık olarak "mülâkıî olanlar, kavuşanlar" ve "dönenler" demektir. Bu mânâların fiille değil isimle belirtilmesi, bunların ilâhî takdirde kesinleşmiş birer hüküm olduğunu bildirmek içindir. (Çünkü isim Idpleri kesinlık ifade eder).

47
"Ey Israiloğulları, size olan bunca nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı (tafdiîl ettiğimi) hatırlayın!"

İsrâiloğullarma bahşedilen ilâhî nimetlerin tekrar hatırlatılması, hem te'kıd hem de bundan sonra gelen şiddetli azab tehdidiyle irtibatım sağlamak içindir.

Alemlerden maksat, İsrâiloğullarının ecdadının zamanındaki âlemlerdir. Allah (celle celâlühü), onlara bahşettiği ilim, imân, salih amelle, içlerinden Peygamberler ve âdil hükümdarlar çıkarmak suretiyle onları kendi asırlarmdaki diğer milletlerden üstün İvilmiştır. Bu ilâhî lûtuflara mazhar olanlar, Mûsâ devrinde ve ondan sonraki dönemde yaşayıp da ilâhî nimetleri değiştirmeyen ve onların kıymetini bilen İsrâiloğullarıdır.

48
"Sakının o günden ki hiç kimse, kimse için bir karşılık ödeyemez; kimsenin şefaati kabul edilmez ve kimseden bir bedel (a'dl, fidye, kurtuluş akçesi) alınmaz! Onlara yardım, da edilmez."

A- "Sakının o günden ki hiç kimse kimse için bir karşılık ödeyemez."

Öyle bir günün hesabından veya azabından sakının ki, o gün hiç kimse velev ki en yakını olsun bir başkası için herhangi bir fayda sağlayamaz yahut onun yerine herhangi bir bedel ödeyemez veyahut hiç kimse başkası için herhangi bir karşılık veya mükâfat sağlayamaz.

B- "Kimsenin şefaati kabul edilmez ve kimseden bir bedel (a'dl, fidye, kurtuluş akçesi) alınmaz!"

Asiden veya âsî için itaatkârdan fidye alınmaz.

C- "Onlara yardım da edilmez."

Onlara, Allah'ın (celle celâlühü) azabından kurtaracak bir yardım da yapılamaz. Yardım anlamına gelen nusret, burada daha özel ve dar kapsamlı bir mânâ ifade etmektedir. Çünkü buradaki yardım, azabı önlemeye matuftur. Kanaatimizce kasdedılen mânâ, o günde hiç kimsenin bir başkasının azabını, hiçbir şekilde önleyemeyeceğidir.

Mutezile, büyük günahlardan (kebâır) bir veya bir kaçını işleyenler için şefaatin mümkün olmadığına delil olarak bu âyeti gösterir. Buna cevap olarak deriz ki bu âyet kâfirlere mahsustur. Çünkü şefaat konusundaki diğer âyetler ve bu konuda rivâyet edilen hadîsler bunu göstermektedir. Buradaki hitabın kâfirlere mahsus olması ve onların atalarının, Peygamberlerin kendilerine şefaat edecekleri hususundaki inançlarının reddedilmesi bizi teyid eder niteliktedir.

49
"Hatırlayın o zamanı ki sizi Fir’avun’un adamlarından (âl-i firavun) kurtarmıştık; onlar size kötü bir azab ile işkence ediyor, kızlarınızı sağ bırakırken oğullarınızı boğazlıyorlardı (zebhediyor). İşte bunda sizin için Rabbinizden gelen büyük bir belâ (sınama) vardı."

A- "Hatırlayın o zamanı ki sizi Fir’avun’un adamlarından kurtarmıştık"

Burada "Ey İsrâiloğulları, size olan bunca nimetimi..." âyetinde icmalen geçen nimetlerin tafsilâtı vardır. Başka bir deyişle:

"- Ey İsrâiloğulları! Sizi ve atalarınızı âl-i Fir’avun; dan kurtardığımızı bir hatırlayın" buyrulmaktadır.

Ataları kurtarmak, onların fürûunu, nesillerini de kurtarmaktır.

Nasıl ki Fars melikine "Kisra", Rûm melikine "Kayser", Türk melikine "Hakan" denilmiş ise Amalika melikine de "Fir'avun" unvanı verilmiştir.

Mûsa'nın firavunu, Mus'ab b. Reyan'dır.

Bir görüşe göre de onun oğlu Velid'dir. Bunlar Âd kavminin bakiyeleridir.

Bir görüşe göre ise Mûsa'nın Fir'avun'u, İsfahanlı bir attarmiş. Ağır borçları yüzünden iflas etmiş. Sonunda İsfahan'dan çıkarak önce Şam'a sonra da Mısır'a gitmek zorunda kalmış. Orada bakmış ki, kırsal yerlerde bir yük kavun, bir dirlieme, şehir deyse bir tek kavun bir dirlieme satılmakta. O zaman:

"- Eğer borcumu ödemenin bir yolu varsa İşte budur!" demiş.

Sonra hemen taşraya çıkıp bir yük kavun satın almış ve çarşıya yönelmiş. Yolda karşılaştığı her vergi memuru, kendisinden bir kavun almış. En sonunda şehre girdiğinde elinde yalnız bir kavun kalmış ve onu da bir dirlieme satmış, gitmiş. Bir de bakmış ki şehir halkı kendi başına bırakılmış; onların idaresi ile ilgilenen kimse yok. O sırada da Mısır'da büyük bir veba çıkmış. Bir gün mezarlığa gitmiş. Halktan bazıları cenaze gömüyormuş, hemen, yanlarına gitmiş. Ölü sahiplerine:

"- Ben bu mezarlığın mutemediyim; bana beş dirliem vermezseniz, defin yapmanıza izin vermem!" demiş.

Onlar da ona beş dirliem vermişler. Sonra bir başka cenazeye, bir başka cenazeye gitmiş ve üç ay zarfında büyük bir servet toplamış. O zamana kadar da hiç kimse, ona bir şey dememiş. Sonunda bir gün yine gömülmekte olan bir ölünün sahiplerinden para isteyince kendisine:

"- Seni bu göreve kim getirdi?" diye sormuşlar ve onu alıp Fir'avun'a götürmüşler. Fir'avun:

"- Sen kimsin, seni bu işle kim görevlendirdi?"

O:

"- Hiç kimse görevlendirmedi ancak ben bunu, beni yakalasınlar, senin huzuruna çıkarsınlar, ben de halicinin perişan hâline dikkatini çekeyim, diye yaptım. Ben bu yolla şu kadar servet topladım" demiş ve topladığı malları getirip Fir'avun'a teslim etmiş. Sonra da:

"- Ülkenin idaresini bana bırak; beni emin ve ehil bulacaksın!" teklifinde bulunmuş.

Fir'avun da öyle yapmış. O da ülkeyi çok güzel yönetmiş. Ordunun ve halkın durumuma düzeltmiş ve adaletle ıslahatta başarık olmuş. Nihayet Fir'avun ölünce halk onu Fir'avun'un tahtina oturtmuş!

B- "Onlar size kötü bir azab ile işkence ediyor, kızlarınızı sağ bırakırken oğullarınızı boğazlıyorlardı."

Bu cümle Fir'avun ve adamlarının İsrâiloğullarına tattırdıkları azabı beyan eder. Bunun için araya atıf harfi girmemiştir. Bu işkenceyi yapmalarının sebebi şu idi:

Fir'avun rüyasında, İsrâiloğuilarından doğacak, bir erkek çocuğun hâkimiyet ve saltanatını yıkacağını görmüştü veya kâhinleri ona bu haberi vermişlerdi. Ancak gayret ve çalışmaları, Allah'ın takdirinden hiçbir şeyi engelleyemedi.

Söylendiğine göre İsrâiloğullarından dokuzyüzdoksan bin erkek çocuk öldürüldü.46 Allah, Mûsa'ya Peygamberlik dışında verdiği tasarruf kuvvetini, yaşamış olsalardı o maktullere de verecekti. İşte bundan (Hazret-i Mûsa, bunların desteğinden yoksun kaldığından) dolayıdır ki, Mûsa'ya (aleyhisselâm) verilen mucizeler pek büyük ve açık oldu.47

C- "İşte bunda sizin için Rabbinizden gelen büyük bir belâ (sınama) vardır."

Erkek çocuklarınızı öldürüp kız çocuklarınızı kendileri için sağ bırakmalarında, sizin için büyük bir mihnet ve belâ vardı yahut Allah'ın (celle celâlühü) sizi Fir’avun ve adamlarından kurtarmasında büyük bir sınama vardı.

Kız çocuklarını hayatta bırakmaları da bir mihnet ve belâ idi. Çünkü amaçları onları ağır işlerde çalıştırmaktı.

"Be-le-ye veya be-le-ve / Belâ", lügatte denemek, sınamak demektir. Ancak denemek Allah (celle celâlühü) hakkında imkânsızdır. Allah'ın (celle celâlühü) kullarını deneme veya sınaması söz konusu olabilir. Bu da bazen mihnet, bazen de nimetle olduğundan her ikisine de belâ (imtihan, sınav) denilmiştir.

Bir görüşe göre de "Veli zâkküm / İşte bunda sizin için..." işaretinde hem mihnete hem nimete şâmil bir anlam vardır. Yani bu, şu demektir:

Fir’avun ve yaranı sizin başınıza Allah (celle celâlühü) tarafından musallat edilmiş yahut sizi kurtarmak için Mûsâ Allah tarafından gönderilmiş ve buna muvaffak kilinmıştır.

Bu âyet-i kerîmede kulun karşılaştığı sevinçli hallerle, sıkın tık hallerin imtihan kabilinden olduğuna işaret vardır. Bu itibarla kul, sevinçli hâllere şükretmek, sıkın tık hallere de sabretmelıdır.

50
"Yine hatırlayın o zamanı ki sizin için denizi yarıp ayırmış ve sizi kurtarmıştık; Fir’avun ve adamlarını da (âl-i fıravn) suya garlı etmiştik. Sizler bakıp duruyordunuz."

Fir’avun ve adamları (Âl-i Firavn)

A- "Yine hatırlayın o zamanı ki sizin için denizi yarıp ayırmış..."

Daha önce kurtarılma nimeti hatırlatılmıştı. Şimdi burada kurtarmanın sebebi beyan, keyfiyeti tasvir ve olayın büyüklük ve korkunçluğu hikâye edilmektedir. Bu arada İsrâiloğullarının mazhar oldukları büyük bir nimet daha ortaya çıkmaktadır ki o da denizde boğulmaktan kurtarılmalarıdır. Başka bir ifadeyle sanki şöyle denilmektedir:

"Hatırlayın o zamanı ki Biz o denizi sizin geçişinizi sağlamak üzere yahut sizi kurtarma amacıyla ayırmıştık ve onun sularını birbirinden uzaklaştırmıştık."

Ve denizde İsrâiloğullarının değişik kolları (sıbtı, esbatı) sayısınca oniki geçiş yolu belirmişti.

B "...Ve sizi kurtarmıştık; Fir’avun ve adamlarını da suya garlı etmiştik. Sizler bakıp duruyordunuz.

Sızı sahile çıkararak denizde boğulmaktan kurtarmıştık. Fir’avun ve kavmim de suda boğmuştuk. Ancak âyette firavunun kavmi zikredilmemiştir. Çünkü önce asıl zikredilmesi gereken Fir’avundur.

Bir görüşe göre de "âl-i Fir'avundan murad firavunun şahsıdır. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Hazret-i Hasen şöyle duâ ederdi:

"- Allah'ım! Muhammed'in aline, yani şahsına salât eyle!"

Bir görüşe göre de âyette firavun kavminin zikredilmemesi, firavunun zılıri sebebiyle ona gerek kalmadığı içindir.

Siz bütün bunları görüyor ve izliyordunuz. Siz, onların denizde boğulduğuna ve denizin onların üstüne kapandığına tanık oldunuz. Denizin yarılıp arlıasından kuru ve geçişe, elverişli yollar meydana geldiğim yahut denizin onların cesetlerini sahile attığını apaçık gördünüz.

Rivâyet olunur ki ferman-ı ilâhiye uyan Mûsâ İsrâiloğulları ile yola çıktı. Fir’avun da ordusu ile sabah vakti onların peşine düştü ve deniz kıyısında onlara yetişti. O zaman Allah Mûsa'ya (aleyhisselâm):

"- Asanı denize vur!" diye vahyetti.

Mûsâ (aleyhisselâm) asasını denize vurunca, denizde on iki kuru yol meydana geldi ve İsrâiloğulları o yollardan geçmeye başladılar. Sonra dediler ki:

Biz görmeden bazılarımızın boğulmasından endişe ediyoruz."

Allah da, onların dileklerim kabul buyurdu ve İsrâiloğullarının geçtiği yollar arasında birbirlerini görmelerini ve duymalarını sağlayacak açıklıklar meydana getirdi.. Onlar da birbirlerini görerek ve birbirlerini duyarak denizi geçtiler. Nihayet Fir’avun da kıyıya ulaşınca deniz ayrılmış ve yollar acıkmış gördü ve hemen ordusunun başında o yollardan saldırıya geçti fakat deniz onların üstüne kapamverdi; hem de nasıl bir kapanış!

Bil ki bu olay, Mûsâ için, dağları bile secdeye sevk eden büyük bir mucize, israiloğulları için de şükrü mûcib büyük bir nimettir. Fakat onun Resûlüllah, tarafından eksik fazla olmadan, gerçeğe tam uygun olarak anlatılması da âsi kalbleri mutmain kılan, anlayışsızlara bile boyun eğdiren bir başka büyük mucizedir.

Bu mucizeyi, Peygamberimizin çağdaşı ve eski İsrâiloğullarının torunları olan Yahudilerin iz'an ile karşılamaları gerekmez miydi? Fakat ne yazık ki ne eskiler onu bizzat görmek ve yaşamaktan etkilendiler, ne de onların torunları bunun kendilerine hatirlatilmasindan bir ders çıkardılar. Bu ne âsi bir topluluk (a's ab e) ve ne azgın bir taifedir!

51
"Yine hatırlayın o’zamanı ki Mûsa'ya (Tûr'da) kırk gece vade vermiştik. Sonra siz bunun ardından buzağıyı ilâh edindiniz ve zâlimlerden oldunuz."

A- "Yine hatırlayın o zamanı ki Mûsa'ya (Tûr'da) kırk gece vade vermiştik."

Fir’avun’un helakinden sonra Allah (celle celâlühü), Mûsa'ya Tevrat'ı vermeyi va'detti ve bunun için bir vakit tayin buyurdu ki, bu da Zilka'de ayının tamamı ile Zilhicce ayının ilk on günü idi.48

Bir görüşe göre Mûsâ (aleyhisselâm), henüz Mısır'da iken İsrâiloğullarına, Allah (celle celâlühü) düşmanlarını helâk ettiği takdirde O'nun katından bir kitap getireceğini ve o kitapta yapmaları ve yapmamaları geren şeyleri bulacaklarını va'detmişti. Nihayet firavun helâk olunca Mûsâ Rabbinden o kitabı diledi. Allah da (celle celâlühü) ona otuz gün oruç tutmasını emir buyurdu. Bu otuz gün Zilka'de ayı idi. Sonra Zilhicce ayının ilk on gününü de buna ilâve etti. Âyette bugünler gece olarak ifade edilmiştir. Çünkü aylar geceden itibar edilir.49

B- "Sonra siz bunun ardından buzağıyı ilâh edindiniz (ittihaz ettiniz) ve zâlimlerden oldunuz."

Onların buzağıyı ilâh edinmelerine Sâmirî sebep oldu. Çünkü halktan topladığı ziynet eşyası ile altından buzağı heykelini yapan odur. "Min ba'dihi"den murad, Mûsâ mikaatda (belli yer ve zaman) hazır bulunmak üzere Tûr'a gittikten sonra demektir. "Zâlimlerden olmak" ise Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmak ve bir şeyi hakkı olmayan bir yere koymak anlamındadır.

52
"Sonra bunun ardından sizi afvettik ki, şükredesiniz"

Siz o çirkin hareketten teybe edince, Biz de sizi afvettik.

İsrâiloğullarnın zulmün o derecesinden sonra afva mazhar olmaları, Allah'ın mağfiretinin ne kadar geniş ve büyük olduğunu gösterir. Afv, suçu ortadan kaldırmak, silmek (mahvü'l-cerîme) demektir.

Bundan murad, insanlara afv nimetine şükre sevketmek ve aynı zamanda ibadât ve taatta devamlı olmak fırsatı vermektir.

53
"Ve hatırlayın o zamanı ki, Mûsa'ya Kitabı ve Furkanı vermiştik ki, hidâyete eresiniz."

A- "Ve hatırlayın o zamanı ki Mûsa'ya Kitabı ve Furkanı vermiştik."

Tevrat, hem ilâhî bir kitabtır, hem de hak ve bâtılın arasını tefrik eden bir hüccettir.

Bir görüşe göre ise Furkan; davada hak ile bâtılı, küfür ile imânı ayıran bir mucizedir.

Diğer bir görüşe göre de Furkan; helâl ile haramı ayıran şeriattır yahut Mûsâ ile düşmanının arasını ayıran ilâhî yardım ve zaferdir (nusret). Tıpkı "Yevme'l-Bedr veya Yevme'l-Furkan / Bedir günü, Furkan günü" (el-Enfâl 8/41) âyetinde olduğu gibi.

B- "Belki hidâyete erersiniz."

Hidâyete ermek de doğru yolu bulmak. Tevrat üzerinde tedebbür ve tefekkür ve içerdiği hükümlerle amel etmektir.

54
"Ve hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmine şöyle demişti:

- Ey kavmim! Hiç şüphesiz siz buzağıyı ilâh edinmekle nefsinize zulüm (kendinize yazık) ettiniz. O hâlde Bârî'inize tevbe edin. Nefislerinizi öldürün (katledin). Bârî'iniz katında bu sizin için daha hayırlıdır.

Allah da sizin tevbelerinizi kabul etti. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden (e't-Tevvab) ve çok merhamet edendir (e'r-Rahîm)."

A- "Ve hatırlayın o zamanı kî. Mûsâ kavmine şöyle demişti":

- Ey kavmim (Ya Kavmi)! Hiç şüphesiz siz buzağıyı ilâh edinmekle nefsinize zulüm (kendinize yazık) ettiniz. O hâlde Bârî'inize (Yaradanınıza) tevbe edin. Nefislerinizi öldürün."

Yani sizleri ayıplardan (el-u'yûb), noksanlardan ve uyumsuzluklardan (tefavüt) uzak; muhtelif şekil ve suretlerle birbirinizden farklı ve temyiz edilir hâlde yaratan Bârî'inize tevbeye azmedin.

Allah'ın Bârî unvanı ile zikredilmesi, İsrâiloğullarının, cehalet ve dalâletin nihÂyetine vardıklarını bildirmek içindir. Çünkü onlar hikmetiyle kendilerini her türlü uyumsuzluk, (tefavut) ve uyuşmazlıklardan (tenafür) uzak yaratan Alim ve Hakîm Rabblerini bırakıp hamakatte örnek gösterilen sığıra tapmaya başlamışlardır. Ve İşte bunca nimetin bahşedicisi Rabbin hukukunu tanımayanlar bu ahmakça davranışlarıyla kendilerine verilenlerin geri alınmasına ve nefislerini öldürmeğe müstahak olmuşlardır.

Bazılarına göre nefsi öldürmekten murad hakir, zeki görünmek, alçak gönüllü olmak, şehvetleri kesmek, kötü duyguları yok etmektir.

Bir görüşe göre de, onlar hakikati hâlde birbirini öldürmekle emrolunmuşlardır.

Bir başka görüşe göre buzağıya tapmayanlar buzağıya tapanları öldürmek ile emrolunmuşlardı.

Rivâyet olunur ki, bu vuruşma sırasında bazıları karşısında yakınını görünce, Allah'ın (celle celâlühü) emrini yerine getiremiyordu. Bundan dolayı Allah kapkara bir bulut ve sis gönderdi.; bu yüzden birbirlerini göremez oldular. Böylece onlar, sabahtan akşama kadar birbirlerini öldürdüler. Sonunda Mûsâ ile Harun (aleyhisselâm) bunun son bulması için duâ ettiler. Bunun üzerine bulutlar açıldı ve tevbelerinin kabul olduğuna dâir vahy indi. Bu vuruşmada yetmiş bin kişi öldürülmüş olduğu rivâyeti vardır.

B- "Böyle yapmanız Baritiniz katında daha hayırlıdır."

Tevbe etmeniz ve nefislerinizi öldürmeniz, Yaradanımz katında sizin için daha hayırlıdır. Çünkü bu şirkten arınma ve ebedî hayât ile sonsuz sevinç vesilesidir.

C- Allah da sizin tevbelerınizı kabul etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden (e't-Tevvâb), çok merhamet edendir (e'r-Rahîm)."

Bu cümle, mahzûf (hazfedilmiş, lafzen okunmayan, ancak mânâ olarak var sayılan) bir cümle üzerine atıftır. Yani:

"- Siz, emrolunduğunuz şeyi yaptınız. Yaradanımz da tevbelerinizi kabul etti."

Onlara bu şekilde hitap edilmesi nimeti, atalara değil onların çocuklarına hatırlatmak içindir. Yukardan beri yapılan bu açıklamalardan kesin olarak anlaşılıyor ki bu âyet-i kerîme, daha önce anlatılan tevbe kabulünün tafsilatıdır ve burada kastedilen, o nimetin ınuhatablara hatırlatılmasıdır.

Rabb Teâlâ'nın Tevvab ve Rahîm olduğunu belirten bu son cümle, makablinin sebep ve gerekçesidir. Başka bir deyişle bunun anlamı şudur:

"Günahkârları tevbeye çokça muvaffak kılan, onların tevbelerını çokça kabul eden, onlara çokça ihsanda bulunan ancak Allah'tır.

55
"Yine hatırlayın o zamanı ki şöyle demiştiniz: - Ya Mûsâ biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız.

Bunun üzerine sizi yıldırım (saika) çarptı. Bakakaldınız."

A- "Yine hatırlayın o zamanı ki şöyle demiştiniz:

- Ya Mûsâ biz Allah'ı açıkça (cehren) görmedikçe sana asla inanmayız!"

Burada İsrâiloğullarına, işledikleri o büyük cinayetten, buzağıyı ilâh ittihaz ettikten sonra kendilerine bahşedilmiş olan diğer bir nimet daha hatırlatılmaktadır. Onlardan inanmaları istenen şey acaba neydi? Bu dört şey olabilir:

1- Allah'ın (celle celâlühü), Mûsa'ya Tevrat'ı verdiği,

2- Allah'ın (celle celâlühü), Mûsâ (aleyhisselâm) ile konuştuğu,

3- Allah'ın Peygamber olarak Mûsa'yı seçtiği,

4- Allah'ın onların tevbelerını ancak birbirlerini öldürmeleri şartıyla kabul edebileceği idi.

"- Ya Mûsâ biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız!" diyenler buzağıya tapanlardan tevbe mikaatı için seçilip Mûsâ ile beraber Tûr'a giden yetmiş nakıîb idi.

Rivâyet olunuyor ki, İsrâıloğulları, yaptıklarına pişman olup:

"- Eğer Rabbimiz, bize merhamet ve mağfiret etmezse, biz mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz" dedikleri zaman, Allah, Mûsa'ya kavmi, içinden yetmiş kişi seçip kendisi ile beraber Tûr'a getirmesini ve orada tevbelerını izhar etmelerini emir buyurdu.

Mûsâ, bu yetmiş nakıîb ile Tûr'a çıkınca, onların hepsini buluttan busu tun kapladı (gaşyetti). O zaman Allah (celle celâlühü), Mûsâ (aleyhisselâm) ile konuştu; ona emretti, nehyetti (yapması ve yapmaması gereken şeyleri söyledi). Allah'ın her konuşmasında Mûsa'nın alnında bir nûr parlıyordu. Bu nur, o kadar parlıyordu ki maiyetinde bulunan yetmiş kişiden hiçbiri ona bakamıyordu. Ancak o yetmiş kişi, Allah'ın Mûsâ ile

konuştuğunu, "şunu yap, bunu yapma" diye emirler ve nehiyler verdiğini duyuyorlardı. İşte o zaman onlar Allah'ı (celle celâlühü) görmeyi çok arzu ettiler de o sözü söylediler. Nitekim A'raf sûresinde -İnşaallah teâlâ- gelecektir.

Bir görüşe göre de bunu söyleyenler, Mûsa'nın kavminden on bin kişi idi.

B- "Bunun üzerine sizi yıldırım çarptı. Sız de bakakaldınız."

Siz, o yıldırıma baka baka o sizi çarptı. Çünkü siz aşırı bir inat gösterdiniz ve imkânsız bir şeyi istediniz.

Onlar gerçekten sanmışlardı ki, Allah (celle celâlühü), cisimlere benzer (müşebbehü'l-ecsam) bir şeydir. Karşılıklı cihetler ve mekânlar yolu (ışığın yansıması) ile cisimleri görmek mümkün olduğu gibi Allah'ı da görmek mümkündür. Oysa Allah'ı (celle celâlühü) görmenin imkânsız olduğunda hiç şüphe yoktur.

Şânı yüce Allah hakkında mümkün olan, bütün keyfiyetlerden münezzeh bir rü'yet olayı vardır ki bu da ancak âhirette mü'minler için gerçekleşecektir. Ancak bu, bazı peygamberler için dünyada da gerçekleşmiştir. Söz konusu bu peygamberler cevherlerinin saf ve berraklığında öyle bir mertebeye ermişlerdir ki bedenleri kendileri için sadece bir dış örtü mesabesinde kalmıştır. İşte bazı hâllerde bu örtüyü atarak, ondan tamamen tecerrüt ederek mukaddes âleme yükselmişlerdir.

Yıldırım çarpma olayının ne suretle gerçekleştiği konusunda değişik görüşler vardır:

1- Gökten bir ateş inmiş ve onları yakivermiştir.

2- Olay, korkunç bir ses ile gerçekleşmiştir.

3- İsrâiloğulları kabileleri içinden seçilen o nakibler bir ordunun korkunç seslerini duydular, bayikp yere düşüverdiler ve yerde bir gün bir gece ölü kaldılar.

Vehb b. Münebbih'ten rivâyet olunduğuna göre:

"Onlar, aslında ölmediler fakat o korkunç hâl nedeniyle öyle bir titremeye maruz kaldılar ki neredeyse mafsalları birbirinden ayrılacak, belleri kırılacaktı ve neredeyse helâk olacaklardı, İşte o zaman Mûsâ (aleyhisselâm) ağlayıp Rabbine yalvardı. Allah da (celle celâlühü) onlardan bu musibeti kaldırdı, akıl ve şuurları geri geldi.

Mûsa'nın yere düşmesi ise, öldüğünden değil, fakat Allah korkusundandı. Nitekim âyette "Mûsâ, ayılınca / ifakat bulunca..." denir.

56
"Sonra ölümünüzün ardından Biz sizi yeniden hayata döndürdük ki, şükredesiniz."

A- "Sonra ölümünüzün ardından Biz sizi yeniden hayata döndürdük."

Yani o yıldırımın çarpması ile gerçekleşen ölümünüzün ardından... Burada yeniden hayata döndürme, "ölümün ardından / min ba'di mevti" kaydı ile kayıtlandırılmış. Çünkü yeniden hayata döndürme, bazen bayılmadan, bazen de uykudan sonra olur. Nitekim Kelıf (18) sûresinin 12. âyetinde şöyle buyrulur:

"Sonra onları yeniden hayata döndürdük ki, (ba'settik, dirilttik) iki topluluktan hangisi orada (mağarada) kaldıkları müddeti en iyi hesaplamıştır; bilekm."

İşte meâlen ifade ettiğimiz bu âyette uykudan sonra hayata döndürme olayı anlatılır.

B- "ki şükredesiniz."

Yani yeniden hayata döndürme nimetine yahut inkâr ve isyanınız yüzünden uğradığınız azabdan kurtulma nimetine şükredersiniz.

57
"Sizi (Tih Sahrasında) bulutla gölgelendirdik ve üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik.

- Sizi rızıldandırdığımız helâl ve temiz şeylerden yiyin (dedik).

Onlar, Bize zulmetmediler fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı."

A- "Sizi (Tih Sahrasında) bulutla gölgelendirdik ve üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik."

O bulutu öyle bir hale getirdik ki, gölgesi tam sizin üzerinize düşüyordu. İsrâiloğulları Tih Sahrasi'nda yürürken Allah bulutu onlara müsahhar kıldı, onlara râm etti, onların yarar ve hizmetine verdi. Bulut onlarla beraber gidiyor ve her yerde onları güneşin hararetinden koruyordu. Geceleri de ateş mis ak bir sütun iniyordu; onlar, onun ışığında yürüyorlardı. Bu arada onların elbiseleri de kirlenmiyor ve çürümüyordu. Bunların tümü mucizeydi.

Rivâyete göre kudret helvası, şafaktan güneş doğuncaya kadar kar şeklinde yağıyordu ve her bir kişiye (yaklaşık 3 kg) düşüyordu. Güney rüzgârları da bıldırcınları getiriyordu. 11 erkek kendine yetecek kadar bıldırcın kesiyordu.

B- "Sizi rızıklandırdığimiz bu helâl ve temiz şeylerden (tayyibat) yeyin; (dedik)."

Bu helâl ve temiz şeyler (tayyibât) kudret helvası ile bıldırcın (yelve) kuşu idi.

C- "Onlar Bize zulmetmediler fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı."

Bu cümlenin bir özelliği var. Muhatab ikinci şahıs çoğula karşı konuşma veya hitabet üslûbundan gıyabî üslûba dönülüyor. Muhatabların cinayetleri, işledikleri kötülükler, onlardan yüz çevrilerek, sırları ifşa edilerek başkalarının yanında sayılıyor.

Bu cümle, lafzen mevcut olmayan gizli bir cümleye atıftır. O cümlenin lafzen mevcut olmaması icaz ve tasrihine gerek olmayan hakikat olduğu içindir. Şöyle ki:

"Onlar, o büyük nimetlere nankörlük etmek, kadir bilmemek suretiyle zulmettiler. Fakat onlar hareketleriyle Bize değil yalnız kendilerine zulmediyorlardı. Yani nankörlüklerinin zararı ancak kendilerineydi."

Bu ifade, onlar için bir çeşit tahkir mânâsı taşımaktadır.

Yine "zulmediyorlardı" ifadesi, onların zulüm ve küfür hâllerinin sürekliliğini göstermektedir.

58
"Hatırlayın o zamanı ki şöyle demiştik:

- Bu kasabaya (Kudüs'e) girin; oradaki nimetlerden dilediğinizce bol bol yeyin. Kapıdan secde ederek girin ve "hıtta" deyin. Biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyilik edenlerin sevablarını artıracağız."

A- "Hatırlayın o zamanı ki şöyle demiştik:

- Bu kasabaya girin; oradaki nimetlerden dilediğinizce bol bol yeyin."

Bu, Allah tarafından bahşedilmiş bir başka nimeti ve buna karşı onların atalarının nankörlüğünü hatırlatmaktır. Yani âdeta şöyle buyrulmaktadır:

"- Biz, atalarınızı Tih Çölünden kurtardıktan sonra onlara şöyle dediğimizi hatırlayın!"

"Bu kasaba / fi âzihi‘l- karye" den murad, Beytü'l-Makdis mevkii veya Eriha beldesidir. Bu da delâlet ediyor ki, İsrâiloğullarına emredilen, ikamet etmek veya yerleşmek üzere o kasabaya girmeleridir. Nitekim A'râf sûresinin meâlini aşağıda bulacağınız 161. âyetinde şöyle buyrulur:

B- "O vakit onlara şöyle denmişti:

- Bu kasabada sakin olun (yerleşin) ve onun ürünlerinden eklediğinizce yeyin. Ve hıtta deyin. Kapıdan secde ederek girin. Biz de sizin hatalarınızı bağışlayakm. Biz iyilik edenlerin (sevab ve nimetini) artıracağız."

C- "Kapıdan secde ederek girin ve hıtta tün deyin."

Yani karyenin (şehir, kasaba) kapısına... Bu mânâ onların Mûsâ zamanında Eriha beldesine girdikleri rivâyetine göredir. Nitekim Mâide suresinde gelecektir. Yahut namaz kılarken yöneldikleri Kubbe (Kurban Kayası / Sahretü'z Zebâih) kapısıdır. Çünkü İsrâiloğulları, Mûsâ zamanında Beylü’l - Makdis'e girmediler.

Secde ederek, yani tevazu göstererek, saygı ile eğilerek, yahut Allah'ın onları Tih Çölü'nden kurtardığına şükrederek...

"Hıtta" Arapça "hatt" mastarından türemiş bir kelime olup yükü yıkmak ve mecazî olarak boyunlardaki vebali indirmek için duada bulunmak demektir. Başka bir ifadeyle bu kelime üç anlamda da kullanılmış olabilir. Şöyle ki:

1- Bizim dileğimiz Senin mağfiretindir;

2- Senin şânın mağfirettir;

3- Bizim işimiz, yüklerimizi indirip burada ikamet etmektir.

D- "Biz de sizin hatalarınızı bağışlayakm (mağfiret edelim), Biz iyilik eden herlerin (muhsin) sevabını artıracağız."

Secde ve dualarınız sebebiyle Biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Görüldüğü üzere Allah'ın (celle celâlühü) emirlerini yerine getirmek, günahkârlar için tevbe sayılmakta; iyilik edenler (muhsin) için de mükâfatlarının artırılmasına sebep olmaktadır. Bu son cümlenin cevap değil de va'd şeklinde olması da bize bildiriyor ki, muhsının maksadı hep iyiliktir. O iyilik yaptığı zaman karşılığı kat kat verilir.

59
"Fakat o zulmedenler kendilerine söylenen kelimeyi başkasıyla değiştirdiler. Biz de yaptıkları kötülükler (fisli) sebebiyle üzerlerine semâdan (iğrenç ve korkunç) bir azab (ricz) indirdik."

A- "Fakat o zulmedenler kendilerine söylenen kelimeyi başkasıyla değiştirdiler."

O zâlimler kendilerine emrolunan tevbe ve istiğfardan yüz çevirip onun yerine hiç hayrı olmayan başka bir söz koydular.

Rivâyet olunduğuna göre "hıttatün" kelimesi yerine "hıntat / buğday"; bir başka görüşe göre de, Allah'ın emrini hafife almak maksadı ile, Nabad lûgatince "hıttan semkasa / kırmızı buğday" demişlerdi.

Değiştirmek zaten başka bir şeyle gerçekleştiği halde, sarahaten "başka bir sözle / kavlen ğayra'llezî" denmesi, onların muhalefetini tesbit ve onların her yönden aylardık gösterdiklerini açıkça belirtmek içindir.

B- "Biz de yaptıkları kötülükler (fısk) sebebiyle üzerlerine semâdan (iğrenç ve korkunç) bir azab (ricz) indirdik."

Biz de onların hem o sözü değiştirmeleri hem de sürekli olarak yaptıkları kötülük yüzünden onların üzerine, gökten iğrenç ve korkunç bir azab yağdırdık.

Fısk, itaattan çıkmak, zulümde aşırıya gitmektir.

Ricz, pis ve murdar şey demektir. Azab ve ukubet anlamında da kullanılır.

İsrâiloğullarının maruz kaldıkları bu azab taun hastalığı idi. Rivâyet olunduğuna göre bir saat içinde yirmi dört bin kişi taun hastalığından ölmüş.

60
"Hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmi için su istemişti (istislia etmişti).

Biz de dedik ki, :

- Asanı taşa vur!

Bunun üzerine o taştan on iki göze kaynadı. Her grup insan su içeceği yeri (meşrebeyi) bildi.

- Allah'ın rızkından yiyin, için fakat bozgunculuk yaparak yeryüzünü fesada vermeyin."

A- Hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmi için su istemişti."

Burada İsrâiloğulları sıcak ve kupkuru Tih Sahrası'nda susuz kaldıklarında Allah tarafından kendilerine bahşedilen başka bir nimet daha hatırlatılmaktadır. Onlar bu nimete de nankörlük etmişlerdi.

Olayların tertıbındeki sıranın değiştirilmesi, bunların her birinin, hem hatırlatılması hem de hatırlanması gereken birer müstakil olay olduğu içindir. Eğer bu olayların anlatımında gerçekleşme sırası gözetilmiş olsaydı, hepsinin tek bir olay olarak hatırlanması gerektiği anlamı çıkarılabilirdi.

B- "Biz de dedik ki asanı taşa vur!"

Bu taşın nasıl bir taş olduğu konusunda değişik rivâyetler vardır. Şöyle ki:

1- O taş, Tûr Dağ'ından alınmış bir taş olup küp (mükeab) biçiminde idi.

Mûsâ, onu yanında taşıyordu. Onun her yüzündeki üç gözden su kaynıyordu (nebean ediyordu) ve her gözden çıkan su ayrı kanal (cedvel) ile İsrâiloğullarmdan bir sibta (oymak) akıyordu. Mûsa'nın yanındaki İsrâiloğullarının sayısı altı yüz bin, kapladıkları alan ise on iki mil idi.

2- Bu taş, Allah'ın Âdem ile beraber cennetten indirdiği bir taş idi. Bu taş, babadan oğula ve nihayet Şuayb'a intikal etmiş ve o da o taşı asâ ile beraber Mûsa'ya vermişti.

3- Bu taş, Mûsa'nın (aleyhisselâm), yıkanmak için soyunup üstüne koyduğu elbiselerini kaçıran taş idi.

Söylendiğine göre İsrâiloğulları, Mûsa'nın husyelerinde şişlik olduğu yolunda bir dedikodu uydurmuşlardı. (Bunu kendilerince bir nakısa olarak değerlendiriyorlardı.) Allah (celle celâlühü) da onların nazarında Mûsa'yı (aleyhisselâm) temize çıkarmayı murad etti. İşte bunun için Cebrâîl Mûsa'nın elbiseleri ile beraber uzaklaşması için o taşa işaret etti.

4- Bu taş, herhangi bir taş idi. Hüccet olarak en üstün olan da budur.

5- Mûsâ muayyen bir taşa değnekle vurmakla emrolunmadı fakat İsrâiloğulları:

"- Pekiyi., biz, taşsız bir yere gidersek, hâlimiz ne olur?" deyince, Mûsâ (aleyhisselâm), bir taşı torbasında taşımaya başladı.. Ve bir yere indiğinde asası ile bu taşa vuruyor ve vurunca da ondan su kaynıyordu. Yola koyulacakları zaman da yine o taşa vuruyor ve vurunca da taş kuruyordu. Bunu gören İsrâiloğulları da:

Mûsâ, asasını kaybederse, susuzluktan ölürüz" dediler.

O zaman Allah Mûsa'ya

"- Taşa hiç vurma; onunla konuş; o sana itaat edecektir; belki bundan ibret alırlar!" buyurdu.

6- Bu taş, mermerden olup bir zira (arşın, İslâm döneminde kullanılan zira, 75 cm ile 90 cm arasında değişen bir uzunluk ölçü birimi. İslâm öncesi dönemlerdeki zira'ın uzunluğu hakkında ise kesin bir bilgiye sahip değiliz). Kare büyüklüğünde idi. Mûsa'nın (aleyhisselâm), mucizevî asası da kendi boyu olan on zira idi. (Bu zira'ın bilinen zira'dan çok küçük olduğu tahmin edilmektedir). Mûsa'nın asası, cennetin mersin ağacından idi. İki çatak vardı; bunlar karanlıkta ışık saçıyordu.

C- "Bunun üzerine o taştan, oniki göze kaynadı."

Bu cümle, kekimin gelişinden anlaşılan mukadder bir cümleye atıftır. Mukadder cümle, olayın son derece sür'atie gerçekleştiğini göstermek, için hazfedilmiştir. Sanki bu oniki gözden suyun kaynayıp akması (ınficar etmesi) taşa vurma emrinden (iş) hemen sonra gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle taşa vurulur vurulmaz, on iki gözden su kaynamıştır.

Ç- "Her grup insan (sıbt) su içeceği yeri (meşrebeyi) bildi.

- Allah'ın rızkından yiyin, için fakat bozgunculuk yaparak yeryüzünü fesada vermeyin."

Böylece İsrâiloğullarının her kolu, kendisine has olan su kaynağını bildi. "Allah'ın rızkından..." cümlesinin başında "dedik" sözünün bulunması mukadderdir, o manen vardır. Başka bir ifadeyle onlara dedik ki:

"- Allah'ın rızkından yiyin, için..."

Allah'ın rızkı veya Allah'ın verdiği rızık, kudret helvası, bıldırcın kuşları ve bu su idi.

Bir başka görüşe göre ise bu rızıktan maksat yalnız bu sudur. Çünkü hububat ve meyve, gibi yiyecekler de, su ile bitmektedir. Ancak burada yenilmesi emredilen yiyecekler hazır bulunan nimetlerdir; onların daha sonra isteyecekleri şeyler değil. Bu da, anılan rızıktan yalnız o suyu anlamaya engeldir.

Bütün varlıklar, yaratılış ve mülkiyet olarak Allah'a (celle celâlühü) istinat ettiği hâlde rızkın O'na izafe edilmesi, ya teşrif (şeref kazandırmak) ya da âdete göre geçerli bir sebep olmaksızın da Allah tarafından verildiği içindir.

"Bizim verdiğimiz rızıktan yiyin, için" anlamına gelecek bir beyanın değil de "Allah'ın rızkından veya Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin, için" ifadesinin kullanılması, olaydaki yemek ve içmek emrinin, doğrudan ilâhî hitab yoluyla değil fakat Mûsâ (aleyhisselâm) vasıtasıyla emredilmiş olmasındandır.

"A'yın-peltek sa-vav" veya "a'yin-sa-ya / asiye, ya'sa" kökünden gelen "el-a'siy", şiddetli fesat ve bozgunculuk çıkarmak demektir. O hâlde maksud olan mânâ taşkınlık ve fesatta aşırıya gitmeyin olur.

Bir görüşe göre ise "el-asiy" kelimesi müfsit ile takyid edilmiştir. Çünkü asiy, genellikle fesat anlamında kullanılıyorsa da lügatte mutlak olarak halika tecavüz (taaddi) anlamındadır. Bazen bu tecavüz, fesat için olmayabilir. Meselâ, saldırgan zalime karşılık vermek gibi. Bazen de tercihe şayan bir salâh için de olabilir. Meselâ, Hızır'ın, oğlanı öldürmesi ve gemiyi delmesi gibi.

"Hatırlayın o zamanı ki siz şöyle demiştiniz:

-Ya Mûsâ! Biz bir türlü yemeğe (taam-ı vahide) kadanam ayacağız.

Haydi sen bizim için Rabbine duâ et de O, bizlere toprağın bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın.

O da size şöyle demişti:

- Hayırlı olanı daha aşağı ile değiştirmek mi istiyorsunuz? Haydi bir kasabaya (Mısır) inin. Çünkü bütün bu istedikleriniz orada var.

Ve onların üzerine zillet ve meslienet damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar. Bu hem Allah'ın âyetlerini inkâr hem de peygamberleri haksız yere kadetmelerindendi. İşte bu onların isyan etmelerinden ve aşırı gitmelerindendı."

A- "Hatırlayın o zamanı ki siz şöyle demiştiniz:

- Ya Mûsâ! Biz bir türlü yemeğe katlanamayacağız. Haydi sen bizim için Rabbine duâ et de O, bizlere toprağın bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın."

Bu âyet de İsrâiloğullarının bir başka cinÂyetini, onların seleflerinin nasıl Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine nankörlük ettiklerini, onların ahfadı olarak kendilerinin de o alçaklık (denâet) ve hasisliği (hasaseti) o zamanda da devam ettirdiklerini (ihlâd) hatirlatmaktadır. Ancak ataları ile aralarında inanç ve ahlâk birliği (ittihad) olduğu için tevbih ve azar, onlara tevcih edilmiştir.

Öyle sanılıyor ki, onlar, bu sözleri ile, sahip oldukları nimetin ellerinden alınmasını ve onun yerme, istedikleri nimetin verilmesini kastetmemişlerdı. Çünkü "Biz bir türlü yemeğe kalkmamayız." demeleri, bu mânâyı kastetmiş olmalarına engeldir. Onların bu sözden maksatları, bazen bunun, bazen de diğerinin olması idi.

Rivâyet olunduğuna göre onlar ziraatle uğraşan insanlardı. Onun için asıllarına çektiler de sahip olmak istediklerini bir bir saydılar. Nefisleri, zorlukla elde edilen yiyecekleri çekti.

B- "O da size şöyle demişti:

- Hayırlı olanı daha aşağı (ednâ) ile değiştirmek, mi istiyorsunuz."

Bunu söyleyen Allah'tır (celle celâlühü) veya Mûsa'dır (aleyhisselâm). Bu, İsrâiloğullarının yanlış hareketlerini red anlamında olup mukadder bir sorunun cevabı gibidir. Sanki,

"- O isteklerine karşı ne söylendi?" sorusuna cevap verilmektedir.

"Dal-nun-vav" veya "dal-nun-ya / dena" kökünden gelen "edna" rağbet edilmediği, değeri pek az olduğu halde görüldüğü için değer ve mertebece düşük, ulaşılması kolay şey demektir. Dena kelimesi lügatte yakın olmak, yaklaşmak, yakınına gelmek gibi mekânca yakınlık ifade eder. Fakat daha sonra mecaz yolu ile değeri az şey anlamında kullanılmıştır. Nasıl ki bu't da (uzaklık) şeref ve yükseklik anlamında kullanılır.

Tebdil kelimesi de;

"Kim imânı küfürle tebdil, ederse..." ve

"Onların iki bahçesini, buruk, yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki harap bahçe ile tebdil ettik (değiştirdik)" meallerindeki âyetlerde geçen tebdil mânâsındadır.

C- "Haydi bir kasabaya (mısır) inin (İhbitû misran). Çünkü bütün bu istedikleriniz orada var."

İsteklerinin denâeti veya âdiliği sebebiyle ya da isteklerini gerçekten karşılamak üzere onlara böyle bir emir verilmiştir. Yani Tih Çölünden Mısır'a inin. Burada mısır, büyük kasaba veya şehir demektir.

Bir diğer görüşe göre ise bilinen Mısır'dır.

Ç- "Ve onların üzerine zillet ve meslienet damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar."

Nankörlüklerinin cezası bu iki kötü hâl, onların ayrılmaz vasıfları olmuştur. Yahudiler gaalib bir ekseriyetle (ğâkbe'l-emr) zelîl ve miskindir. Bir kısmı gerçekten miskin ve yoksuldur; bir kısmı da yoksul olmadığı hâlde kendisinden fazla vergi (cizye) istenme korkusu ile yoksul gözükmektedir.

Onlar Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine karşı nankörlükleri sebebiyle gazaba uğradılar. "el-Mağdûbi a'leyhim / kendilerine gazab edilenler"den oldular.

D- Bu, hem Allah'ın âyetlerini inkâr hem de peygamberleri haksız yere (biğayrı'l-hak) katletmelerindendi.

İsrâiloğullarının üzerine zillet ve meslienet damgasının vurulması ve onların büyük bir ilâhî gazaba uğramaları onların Mûsa'nın eliyle gösterilen o açık ve parlak mucizeleri sürekli, inkâr; İsa'ya, Zekeriyya ve Yahya (aleyhisselâm) gibi peygamberleri haksız yere öldürmelerindendi.

Nebiylerin katlinin haklı olması mümkün değil iken, bu öldürmelerin onların nazarında da haksız olduğunu bildirmek içindir. Çünkü bizzat kendileri de bu peygamberlerin katlinin haklı olduğuna inanmıyorlardı. Onları nebiylerin katline sevkeden, dünyalık sevgisinden, heva ve hevesten, aşırı isyankârlık ve saldırganlıktan başka bir şey değildi. Nitekim âyetin bundan sonraki cümlesi de bunu açıklamaktadır.

E- "İşte bu onların isyan etmelerinden ve aşırı gitmelerindendi."

Onları nebiylerin katline sürükleyen sadece isyankârlıkları ve aşırı düşmanlıklarıdır. Çünkü küçük günâhlara devam, insanı sonuçta büyük günâhlara götürür. Tıpkı küçük sevaplara devam edilmesi, büyüklerini de aramaya sebep olduğu gibi.

Bir görüşe göre de âyette "zâlike — İşte bu" işaret isminin tekrarı, özellikle şuna delâlet eder:

İsrâiloğullarının gazaba uğramaları küfürlerinden ve haksız yere nebiyleri öldürmelerinden ve aynı zamanda büyük günâhları irtikâb ve Allah'ın koyduğu sınırları tecavüz etmelerindendir.

Bir başka görüşe göre de anılan işaret, küfür ile katli ifade etmektedir. Çünkü müteaddit şeylere tekil ile işaret etmek caizdir. Özede, zamirlerde ve işaret isimlerinde tesniye (ikil) ve çoğul, diğer yerlerde olduğu gibi gerçek değildir. Nitekim "ellezî/o ki", "ellezîne/ onlar ki" anlamında kullanılmaktadır.

62
"Şüphesiz imân edenler, Yahudiler, Hrîstiyanlar ve Sabiîler; bunlardan her kirn Allah'a ve âhiret gününe imân edip sâlih amel işlerse artık onlar için Rabbleri katında mükâfatlar vardır. Onlar için korku yoktur; onlar mahzun olacak da değillerdir."

A- "Şüphesiz imân edenler, Yahudiler, Hrîstiyanlar ve Sabiîler..."

Burada söz konusu olan sadece dilleriyle imân etmiş olanlardır ki onlar münâfıldardır. Münafıkların da, kâfirler sırasına (sılki'l-küfr) dahil edilmesi buna karinedir. Onların nifak nitelemesiyle değil de bu şekilde belirtilmeleri, sarahatle bildiriyor ki, onların bulunduğu mertebe, her ne kadar imân olarak ifade ediliyorsa da, bu, onlara asla bir fayda sağlamaz ve onları küfür bataklığından kesinlikle kurtarmaz.

"Yahûd" kelimesi ya Arapça olup tevbe mânâsında dır; çünkü İsrâiloğulları buzağıya tapmaktan tevbe ettikleri zaman, bu ismi almışlardır.

Nasarâ'dan murad Hristiyanlardır. Nasarâ, nasran'ın çoğuludur. Nasranî'deki "y" harfi, mübalağa (manayı güçlendirmek) içindir. Onlar, Mesih İsa'ya yardım ettikleri için bu ismi almışlar. (Nasran, nusret kökünden gelir ki, yardım anlamındadır). Yahut onlar, Nasran (Nasıra) denilen kasabada İsâ ile beraber kaldıkları için bu ismi almışlar, yahut o kasabaya nisbet edilmişlerdir.

Sabiî'lerin ne olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki, :

1- Sabiîler, Hristiyanlarla Mecûsîler arası bir konumdaydı. İnançlarında her ikisinden de alınmiş unsurlar vardı.

2- Sabiîlerin dinlerinin aslı, Nuh'un diniydi.

3- Sabiî'ler, meleklere taparlardı.

4- Sabiîler yıldızlara taparlardı.

Sabiî kelimesi, eğer Arapça ise, "sabe" kökünden gelir ki, bir dinden çıkıp başka bir dine girmek anlamındadır; yahut bu kelime, "sabâ" kökünden gelir ki, meyletmek (ayrılmak) anlamındadır. Çünkü onlar, bütün dinlerden ayrılıp kendi dinlerine yahut da haktan batıla dönmüşler demektir.

B- "Bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe imân edip salih amel işlerse artık onlar için Rabbleri katında mükâfatlar vardır."

Bu sayılan fırkalardan her kim, hâlis ve lâyıkı veçhile bir imâna sahip olup o imân üzere ölürse ve hayatında da bu imânın gerektirdiği şekilde sâlih amel işlemiş ise, artık bu gibiler için yaptıklarına karşılık, her şeyin Mâliki, insanları layık oldukları kemâle erdiren Rabbleri katında kendileri için va'dedilen mükâfatlar vardır

"I'nde Rabbihim. / Rabbleri katında" buyrulmak suretiyle onların Rabb'e izafe edilmeleri, kendileri için büyük bir lütuftur ve mükâfatlarının verileceğinin kesin delilidir.

C- "Onlar için korku yoktur; onlar mahzun olacak da değillerdir."

Allah'a ve âhiret gününe imân edip sâlih amel işleyenlere, kâfirlerin azabtan korkacakları gün korku yoktur ve taksirat sahiplerinin ömürlerini heba ettiklerine, sevapları kaçırdıklarına üzülecekleri, hüzünlenecekleri zaman, onlar mahzun olacak da değillerdir. Bundan maksat, onlar için korku ve hüznün hiçbir zaman olmayacağıdır; korku ve üzüntünün olabileceği fakat bunların devamlı olacağı anlamında değildir.

Bir görüşe, göreyse âyetteki "men âmene / imân eden..."den maksat, muhlis olsun, münafık olsun, islâm dini ile mütedeyyin olanlardır. Bu takdirde imân edenleri, mutlak anlamda Allah'a ve âhiret gününe imân edenler veya bu vasfı taşıyanlar olarak tefsir etmek gerekir. Bu imân vasfı ister muhlislerde olduğu gibi ısrarlı ve devamlı, ister münafık ve gayr-i müslimlerde olduğu gibi sonradan ihdas ve inşâ edilmiş olsun sonuç aynıdır. Bu tefsire göre bunun muhlis mü'minleri de kapsayacak şekilde umumî olarak ifade edilmesi diğerlerini imâna daha fazla teşvik etmek içindir. Başka bir deyişle onların gerçek imân vasfını taşımakta gecikmiş olmaları, ecir, mükâfat ve bunun sonucu sürekli güvende olmaya hak kazanmada eski mü'minlere bile örnek teşkil edecek mükemmel bir mü'min olmalarına engel değildir.

Bu âyet, "Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiilerden her kim, dinleri neshedilmeden önce Allah'ı ve âhiret gününü kalbi ile tasdik edip dininin gereklerini yerine getirirse..." şeklinde de tefsir edilmişse de, bu doğru bir tevcih değildir. Çünkü bu makamın gereği İslâm dinine teşviktir. Başka bir dini ve neshedilmeden önce o din üzere yaşamış olanların hâlini beyan etmenin, bu bahisle hiçbir ilgi ve münasebeti yoktur. Hattâ bu bahsin doğru ve gereği gibi anlaşılmasına halel dahi getirir. Çünkü anılan tefsir o dinin de zamanında hak olduğuna bir ölçüde delâlet eder. (Bu durumda, zamanında hak olan bir din, niçin şimdi hak olmasın; düşüncesi akla gelebilir). İlâve olarak, münafıklarla Sâbiîler için anılan tefsir mümkün de değildir; çünkü münafıklar, eğer müşrik sınıfından sayılırlarsa, zaten durum açıktır. Yok eğer Kitab Ehli'nden sayılırlarsa, dinleri neshedilmeden önceki Kitab Ehli, münafık değillerdi. Sâbiîlere gelince, hiçbir zaman tatbiki caiz bir dinleri olmamıştır. Eğer Sâbiîlerin semavî bir dinleri olduğu ve sonradan bu dinden çıktıkları doğru kabul edilirse, bu takdirde, onlardan bu dinden çıkmadan öncekilere Sâbiî denemez.

63
"Yrine hatırlayın o zamanı ki sizden mîsakınızı almıştık ve Tûr'u başınızın üstüne kaldırmıştık da (ref etmiş):

- Size verdiğimizi kuvvetle tutun; içindekileri daima hatırlayın ki takvaya eresiniz, demiştik."

A- "Yine hatırlayın o zamanı ki sizden mîsakınızı almıştık ve Tûr'u başınızın üstüne kaldırmıştık da (ref emiş)."

Burada yine İsrâiloğullarının atalarının başka bir suçu hatırlatılmaktadır. Yani o vakti hatırlayın ki, Tevrat'ın hükümlerini muhafaza edeceğinize dâir sizden kesin bir söz almıştık ve o anda Tûr Dağ'ını" da başınızın üstüne bir gölgelik gibi yükseltmiş bulunuyorduk.

Rivâyet olunur ki, Mûsâ (aleyhisselâm) İsrâiloğullarına Tevrat'ı getirince ve onlar da içindeki zor teklifleri görünce, onlara ağır geldi ve o teklifleri kabul etmediler. Bunun üzerine Cebrâîl'e (aleyhisselâm) emir verildi ve o da Tûr Dağını yerinden söküp gölgelik gibi onların üstüne kaldırdı; nihayet onlar, Tevrat'ın tekliflerini kabul ettiler.

B- "Size verdiğimizi kuvvetle tutun; içindekileri daima hatırlayın ki takvaya eresiniz, demiştik."

Size verdiğimiz Tevrat'ın içerdiği hükümlere büyük bir ciddiyet ve azimle sarılın; onları hiçbir zaman unutmayın; onları daima muhafaza ve onlar üzerinde tefekkür edin. Çünkü tefekkür de kalben bir hatırlamadır. Tevrat'ın hükümleriyle amel edin ki günâhlardan salamısınız veya iki cihanda helâk olmaktan kuradasınız ya da bu vesileyle takvaya erenler zümresine katılmış olasınız veyahut bu zümreye katılmak umuduyla bunları yapınız.

64
"Sonra siz bunun ardından yüz çevirdiniz. Öyle ki eğer Allah'ın fadlı ve rahmeti üzerinizde olmasaydı mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."

A- "Sonra siz bunun ardından yüz çevirdiniz."

Biz, sizden o kesin ahdi aldıktan sonra siz o ahde vefa göstermekten yüz çevirdiniz.

B- "Öyle ki eğer Allah'ın fadlı ve rahmeti üzerinizde olmasaydı mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."

Yani eğer Allah, sizi tevbeye muvaffak etmeseydi yahut sizi, Muhammed'in Halika olan davetine ve hidâyetine muhatab kılmasaydı o fetret döneminde günâh bataklığına saplanır ve dalâlet uçurumlarında şuursuzca yürürdünüz.

Bir görüşe göre de yani Allah, size mühlet vermeseydi, sizin hak ettiğiniz azabı ertelemeseydi, mutlaka siz, helake uğrayanlardan olurdunuz. Mâba'dine (bundan sonra gelen âyete) en uygun olan mânâ da budur.

65
"Andolsun ki siz içinizden cumartesi (sebt günü) yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz bu yüzden kendilerine:

- Aşağılık maymunlar olun; dedik!"

A- "Andolsun ki sız içinizden cumartesi (sebt günü) yasağını çiğneyenleri bilirsiniz."

Rivâyet olunur ki, Dâvud zamanında deniz kıyısındaki Eyle kasabası halkına, cumartesi günlerinde yalnız ibâdet ile meşgul olmaları, o günlerde çalışmamaları ve balik avlamamaları emredildi. Böylece cumartesi günleri gelince bütün büyük balıklar, sahile gelip ağızlarını sudan dışarı çıkarıyorlardı. Cumartesi günleri geçince de baliklar dağılıyorlardı. Sonra bu kasaba halkından bazıları, bu emri çiğnediler. Havuzlar kazdılar ve bu havuzlara açılan kanallar açtılar. Büyük balıklar, cumartesi günleri bu kanallara giriyorlardı ve onlar da kanalların ağzını kapatıp Pazar günleri onları avlıyorlardı.

Allah'a andolsun ki, onlara mühlet verilmedi, cezaları ertelenmedi. Emir hemen yerini buldu.

B- "Biz bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun; dedik!"

Yani maymuna, tardedilmiş, aşağılık hayvanlara dönesiniz; meshedilesiniz! Mücahit diyor ki "Onların suretleri meshedilmedi (maymun süreline sokulmadı); fakat kalbleri meshedildi; bu yüzden maymunlara benzetildiler." Onların durumları Cuma sûresinin:

"Kendilerine Tevrat (hükümlerini uygulama mükellefiyeti) yüklenen fakat bunu yapmayanların hâli ciltlerle kitap taşıyan merkeb (el-hımar) misâli gibidir. Allah'ın âyetlerini tekzib eden bir topluluğun hâli ne kötüdür!" mealindeki 5. âyette tasvir olunan hâl gibidir.

"Aşağılık maymunlar olun!" emrinden maksat, tekvin sür'atını belirtmek ve Allah'ın iradesiyle, onların anında o hâle geldiklerini bildirmektir.

66
"Böylece Biz bu azabı ondan önceki ve sonrakilere bir ibret ve takva sahipleri için bir öğüt kıldık."

Biz, bu ceza hadisesini, "mesh"i, önceki ve sonraki milletler için bir ibret dersi kıldık. Çünkü o insanların hâli, önceki milletlerin kitaplarında zikredilmiş, sonraki milletler arasında da kıssa şeklinde şöhret bulmuştur. Başka bir deyişle bu hadise hem muasırları için, hem onlardan sonrakiler için, hem yakın, hem uzak kasabalar için bir ibret dersi olmuştur. Ve aynı zamanda bu hadise bütün takva sahipleri için etkili bir öğüttür.

67
"Hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmine:

- Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor; dedi.

Onlar da:

- Sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi.

Mûsâ da:

- Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım; demişti."

Görünüşüyle kuyruklu maymunlara mı döndüler? Yoksa dış görünüşleriyle kısan şeklinde oldukları halde iç dünyaları ve huyları itibariyle manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki görüş vardır. Bazıları tam ve gerçek mesh (suret değişikliği) olduğunu söylemişlerdir. Fakat Mücâhid ve onun izinden gidenler bu hükmün temsilî olduğunu ve meshin manevî olması gerektiğini savunmuşlardır."

A- Hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmine:

- Allah bir sığır kesmenizi emrediyor; dedi.

Bu, İsrâiloğullarının seleflerinden sâdır olan bazı ağır suçları hatırlatmak suretiyle onların haleflerine bir uyarıdır.

Bunun sebebi şudur:

İsrâiloğulları içinde zengin ve yaşlı bir adam vardı. Bu adamın amca çocukları, onun mirasına göz dikerek kendisini öldürdüler; cesedini de şehrin kapısına bıraktılar; sonra da diyetini istediler. Bunun üzerine Allah bir sığır kesmelerini ve o sığırın etinin bir parçası ile ona vurmalarını emir buyurdu ve bunu yaptıkları takdirde maktulün yeniden hayata dönüp katilini haber vereceğini bildirdi.

B- Onlar da:

- Sen bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi."

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan şu soru cümlesine cevaptır:

"- Pekiyi, onlar bu emir karşısında ne yaptılar, emri yerine getirdiler mi?"

İşte bu sorunun cevabı:

"- Sen bizimle alay mı ediyorsun yahut sen bizi alay konusu mu yapıyorsun?" olmuştur.

Onlar, Mûsa'nın sözlerini gerçek dışı gördükleri ya da onu hafife aldıkları için bunu söylemişlerdi.

C- "Mûsâ da:

- Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım; demişti."

Çünkü her türlü eksiklikten uzak Allah'ın emrinin tebliği sırasında muhatabla alay etmek veya eğlenmek cehalet ve gaflettir. Mûsâ, onların kendisi hakkında kapıldıkları vehmi, yüksek bir belagat ve etkili bir üslûbla red ve bu teklifin arlıasında hiçbir çirkin vasıf ve niyet bulunmadığını beyan etmiştir.

68
"Onlar:

- Bizim için Rabbine duâ et de onun mahiyetini (nasıl olduğunu.) bize açıklasın; dediler. Mûsâ,

- Allah, buyuruyor ki o ne kart, ne de körpe. İkisi ortası bir sığır. Haydi size emredileni yapın" dedi.

A- Onlar:

"- Bizim için Rabbine duâ et de onun mahiyetini (nasıl olduğunu) bize açıklasın; dediler."

Bu da, bundan önceki gibi kelâmın siyakından anlaşılan bir soru cümlesine cevaptır. Sanki "Onlar bundan sonra ne dediler?" diye sorulmuş da cevabında "Onlar, emri yerine getirmeye yöneldiler ve şunları söylediler" denmiştir. Onlar, bu sığırın hâlini ve sıfatını sordular; çünkü o zamana kadar alışık olmadıkları şeyler işitiyorlardı. Ölü sığırın bir parçası ile bir ölüye vurulacak ve bu ölü dirilecekti.

B- Mûsâ:

"- Allah buyuruyor ki o, ne kart ne de körpe. İkisi ortası bir sığır. Haydi size emredileni yapın; dedi.

Duâ ve niyazdan sonra vahye mazhar olan Mûsâ:

"- Allah buyuruyor ki o ne yaşlı, ne de genç, ikisi ortası bir sığır olacak" dedi.

Mûsa'nın bu sözleri, onları emri yerine getirmeye teşvik ve sığırın ayrıntıları hakkında tekrar tekrar müracaattan menetmek içindir. Bununla beraber onlar yine de ilina olmamışlardır.

69
"Onlar:

- Bizim için Rabbine duâ et de onun rengini bize açıklasın; dediler.

Mûsâ:

- Allah buyuruyor ki o bakanlara nes'e (sürür) veren sapsarı bir sığırdır; dedi."

Bundan önceki cümlelerde olduğu gibi bu da bir gizli soru cümlesine cevaptır. Sanki "Onlar, bu sadre şifa veren beyandan ve mükerrer emirden sonra ne dediler?" diye sorulmuş ve cevap olarak da böyle denilmiştir.

Her seferinde Mûsa'nın açıklamayı Allah'a isnat etmesi, onların dileklerine Allah (celle celâlühü) tarafından cevap verilmesi hususunda kendisinin elinden gelen yardımı yaptığını ifade etmek içindir.

Sürür (neş'e, sevinç), kalbi bir lezzet olup bir menfaatin veya menfaat beklentisinin gerçekleşmesi hâlinde doğar.

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre:

"Sarı ayalikabı giymenin, ruhsal sıkıntıya faydası olur."

70
"Onlar:

- Bizim için Rabbine duâ et de onun mahiyetini (nasıl ve ne, hakikat mi mecaz mı olduğunu) bize açıklasın. Çünkü o, bize müteşabih (şüphe, benzer, üstü kapalı, karışık) geldi. İnşaallah emredilen sığırı bulur ve hidâyete ereriz; dediler."

A- "Onlar:

- Bizim için Rabbine duâ et de onun mahiyetini bize açıklasın. Çünkü o, bize müteşabih geldi."

Bu cümle de, öncekiler gibi istinafı bir cümle olup gizli bir soru cümlesinin cevabıdır. Yani onun nasıl bir sığır olduğu hususunda bize daha fazla bir açiklama yapsın demektir. İsrâiloğulları o sığırın, onu diğer sığırlardan ayıracak daha özel niteliklerinin (mümeyyiz vasıflarının) açıklanmasını istemişler; sayılan vasıflar, birçok sığırın müşterek vasıflarıdır; biz bu vasıflarla bize emredilen sığırı teşhis edemeyiz demişlerdir.

B- "İnşaallah emredilen sığırı bulur ve hidâyete ereriz dediler."

Bu cümle, birkaç veçhile tekıd edilmiş ve mânâya kesinlik kazandırılmıştır. Beyan edilen anlam şudur:

- Muhalikak ki biz, istediğimiz açıklama ile, kesilmesi bize emredilen sığırı mutlaka bulacağız.

Bir hadîste şöyle büyütülmüştür:

"Eğer İsrâiloğulları, İnşaallah / Allah dilerse demeselerdi, o sığırın tam vasıfları sonsuza değin onlara açıklanmayacaktı."

71
"Mûsâ:

- Allah buyuruyor ki o çifte koşulup tarla sürmemiş, ekin sulamamış, salma, kusursuz ve hiç alacası bulunmayan bir sığırdır; dedi.

Onlar da:

- İşte şimdi bize gerçeği söyledin; dediler.

Nihayet sığırı (bulup) kestiler. Az kalsın yapamıyacaklardı."

A- "Mûsâ:

- Allah buyuruyor ki o çifte koşulup tarla sürmemiş, ekin sulamamış, salma, kusursuz ve hiç alacası olmayan bir sığırdır; dedi."

O, çift sürmek ve ekin sulamak için boyunduruk altına alınmamış, ezilip yıpranmamis, salma gezen veya kusursuz (müsellem), hiçbir alacası olmayan bir sığırdır. O, hiçbir işte çalıştırılmamıştır, serbest dolaşmaktadır. Allah (celle celâlühü), onun rengini hâlis ve sade kılmıştır. O sığırın boynuzu ve tırnakları dahil, derisinin renginden farklı hiçbir yanı yoktur.

B- "Onlar da:

- İşte şimdi bize gerçeği söyledin (halikı getirdin); dediler."

"- İşte şimdi o sığırı, diğerlerinden tamamen ayıran gerçek vasıflarım bize söyledin; artık o sığır hakkında bizim hiçbir şüphemiz kalmadı" ama ilk iki açıklama böyle, bu derece belirleyici değildi. Öyle sanılıyor ki onlar, bundan önce de o sığırı görmüşler ve üç açıklamada belirtilen tafsilatlı vasıfların tamamını taşıdığını ve üçüncüsünde sayılan vasıfların da, sadece ona özgü olduğunu anlamışlardı. Yoksa onlar, son vasıfların, yalnız onda bulunduğunu, başkasında bulunmadığını nereden bileceklerdi.

C- "Nihayet sığırı (bulup) kestiler. Az kalsın yapamayacaklardı."

Onlar, o sığırı buldular ve kestiler. Ama ondan önce bunu gerçekleştirmekten uzak bulunuyorlardı. Özetle söylemek gerekirse bu araştırmalar kendilerine ağır gelmişti ve ağır davranıyorlardı. Bu işi aşırı derecede uzatmış ve tekrar tekrar müracaatta bulunmuşlardı. Neredeyse sorularının sonu gelmeyecekti.

Bir görüşe göre, olayın başından emrin infazına kadar aradan kırk yıl geçti.

Bir görüşe göre de, sığırın fiyatının çok yüksek olmasından dolayı az kalsın, bu emri yerine getirmeyeceklerdi.

Rivâyet olunuyor ki, İsrâiloğulları içinde dindar ve sâlih bir ihtiyarın tam bu vasıfları taşıyan bir buzağısı ve bir de oğlu varmış. İhtiyar, bu buzağısını bir ormana götürmüş ve:

"- Allah'ım! Ben bu buzağımı, oğlum büyüyünceye kadar Sana emanet ediyorum" diyerek salmış.

Sonra o ihtiyar vefat etmiş ve buzağı da yetişip sığırların en güzellerinden olmuş. Söz konusu vasıflar, yalnız onda bulunuyormuş. Bu arada ihtiyarın oğlu da büyümüş. Araya araya o sığırı bulmuşlar ve pazarlık sonunda, derisinin dolusu kadar altınla satın almışlar. Oysa o zaman bir sığırın normal değeri üç dinarmış.

Bilmiş ol ki muayyen sığırın kesilmesiyle emrin ifasının gerçekleştiğinde bir görüş ayrılığı yoktur. Öyle ki, eğer onlar, başka bir sığır kesmiş olsalardı, emir yerme getirilmiş olmazdı. Ancak müfessirler şu noktada görüş ayrılığma düşmüşlerdir:

O cinayet olayından sonra kesilmesi emredilen sığır, o muayyen sığır mıydı yoksa kesilmesi emredilen belirsiz bir sığır idi de, onların, emri yerine getirmekte ağır (ihmal, terahi ve tekâsül ile) davranmaları, incelenmekte ve açıklama istemekte aşırı gitmeleri yüzünden mi sonradan muayyene çevrildi? Bazı tefsirciler birinci görüşü savunmuşlardır, Çünkü onların kanaatlerince bu âyetlerdeki cevap cümlelerinde baştan sonuna kadar sığırın yerini tutan bütün zamirler, o muayyen sığırı ifade etmektedir. Şu hâlde sual cümlelerindekı zamirler de öyle olnıakdır. Ve hiç şüphesiz sual, kesilmesi emredilen sığırla ilgilidir. Bu itibarla muayyen olan o sığırdır (mübhemin muayyene çevrilmişi değildir).

Ancak bu görüş, şu şekilde reddedilmektedir:

Onlar, cansız bir sığırın bir parçası ile maktule vurulması ve böylece ölünün dirilmesi olayına şaşmaları, taaccüb etmeleri nedeniyle bu sığırın belli bir sığır olduğunu, onun sığır cinsinin genel vasıfları ve özellikleri dışında daha başka vasıflar taşıdığını sanmışlardı da, bu yüzden bir takım sorular sormuşlardı. Böylece âyetlerdeki zamirler, o belli sığırı ifade eder. Allah (celle celâlühü) da, ilk emirde kastedilen belli bir sığır olmadığı hâlde onların mükelle fiye derini ağırlaştırmak üzere o sığırı muayyene çevirmiştir.

Hak olan görüş sudur:

Bu sığır ilk başta mübhem, belirsiz, gayr-i muayyen idi. Öyle ki, eğer onlar o aşamada herhangi bir sığır kesmiş olsalardı, emrin ifası gerçekleşmiş olacaktı. Çünkü âyetlerin nazm-ı kerîminin zahiri, o sığırın renginin belirtilmesinden önce o sığırı kesme emrinin tekrar edilmesi ve ondan sonra sığırın kusursuz olduğunun ve derisinde hiç alaca bulunmadığının belirtilmesi de buna delâlet eder. Peygamberimiz de buyurmuştur ki:

"- Eğer onlar, en kötü sığırı getirip kesselerdi, onlar için yeterli olurdu."

Bu hadîsin bir benzeri de Abdullah b. Abbas tarafından rivâyet olunmuştur.

İlk emir verildiğinde bu sığır mübhem ve mutlak iken sonra onların mükellefiyetlerini ağırlaştırmak üzere birinci hüküm, ikinci, hükümle neshedildi ve ikinci hüküm de üçüncü hükümle neshedildi. Ancak bu mübhem ve mutlak hükmün tamamen, kalkması ve muayyene intikal etmesi yavaş yavaş, tedricen tayin, takyit ve tahsis suretiyle olmuştur. Nasıl buna hayır, denebilir ki, eğer böyle olmasaydı, onların hikâye edilen müracaatları ağır suçlar kabilinden değil, fakat ibâdet kabilinden sayılırdı. Çünkü emredilen şey üzerinde durmadan emri yerine getirmek, nerdeyse mümkün değildir. Buna göre onların sualleri, emri yerine getirmeye önem vermek kabilinden sayılır.

72
"Hatırlayın o zamanı ki siz bir adam öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üzerine atmıştınız. Oysa Allah, sizin gizlediğinizi ortaya çıkarıcıdır."

Bu hitab, Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) çağdaşı olan Yahudiler içindir. Seleflerinin işledikleri adam öldürme ve suçu birbirinin üstüne atma (atf-ı cürümde bulunma) fiillerinin onların haleflerine isnad edilmesi, daha önceki benzerlerinde olduğu gibi onları uyarmak amacına yöneliktir. Olay şöyle hatırlatılmaktadır:

"- Hanı siz masum bir insanı öldürmüştünüz de, onun hakkında tartışmış ve suçu birbirinizin üstüne atmıştınız."

73
"İşte bunun için dedik ki:

- Haydi onun bir parçası ile ölüye vurun!

Allah ölüleri işte böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir ki, aklınızı kullanasınız."

A- "İşte bunun için dedik ki:

- Haydi onun bir parçası ile ölüye vurun!"

Bu cümle, "suçu birbirinizin üstüne atmıştınız" cümlesine atıftır, iki cümle arasındaki cümle ise, ara söz kabilindendir. "Allah vurun, dedi" yerine "Vurun dedik!" buyurmak suretiyle gıyabîden mü tekellim vahde (tekil birinci şahıs) üslûbuna geçilmesi, olayın korkunçluğunu artırmak içindir.

Vurulması emredilen parça sığırın herhangi bir parçası idi. Fakat bu hususta değişik rivâyetler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1- dili ile yüreği,

2- yalnız dili,

3- sağ uyluğu,

4- kulağı,

5- kuyruk sokumu,

6- kulak kemiği idi.

"Hatırlayın o zamanı ki sız bir adam öldürmüştünüz..." cümlesi, bu kıssanın baş tarafıdır.

Yani "- Siz, bir adam öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Biz de dedik ki bir sığır kesin ve onun bir parçası ile maktule vurun!"

Hitab böyle olduğu hâlde olay anlatılırken tertibin değiştirilmesi, uyarı ve serzenişi tekrarlamak içindir. Çünkü masum bir şahsı öldürmek, Resûlüllah ile istihza etmek, onun emirlerine kafa tutmak ve emirlerini yerine getirmekte yarışmamak, birer büyük suçtur. Bask başına teşhir edilmeye müstahaktır. Eğer bu kıssa, vukuu tertibine göre anlatılmış olsaydı, bunların her birinden dolayı ayrı ve özel bir uyarı ve serzeniş olduğu bilinmezdi.

Bu kıssada sığırı kesme emrinin -tıpkı bir parçası ile vurma emri gibi- Allah (celle celâlühü) tarafından verilmiş olduğu halde, Mûsâ (aleyhisselâm) tarafından verilmiş gibi ifade edilmesi, onların müteaddit defa Mûsa'ya başvurmaları ve her defasında onun söylediklerini yerine getirmemiş olmalarındandır.

B- "Allah, ölüleri işte böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir..."

Bu cümlenin başında "buyurduk" sözü gizli (mukadder) olup kelâmın siyakından anlaşılan bir mukadder cümleye atıftır. Yani onlar, o kesilen sığırın parçası ile vurdular; vurunca da öldürülen adam yeniden hayata döndü. Biz de:

"- İşte Allah, ölüleri böyle diriltir ve size belgelerini böyle gösterir..." buyurduk.

Şu hâlde buradaki hitab, öldürülen şahıs hayata döndüğünde hazır bulunanlar içindir.

Bununla beraber hitab, bu âyet-i kerîme nazil olduğu zaman, hazır bulunanlar için de olabilir. Buna göre "buyurduk" sözünü takdir etmeye (gizli olduğunu düşünmeye) gerek kalmaz. Fakat kıssa, bu cümleden önce bitmiş olur. Bu cümle ise itiraz (mâkabk ve mâba'di / kendisinden önce ve kendisinden sonraki cümlelerden irtibatsız) cümlesi olur. Başka bir deyişle Allah, o şaşılası olayın yaşandığı günde olduğu gibi kıyamet gününde de ölüleri diriltir ve Kendisinin her şeye kaadir olduğuna delâlet eden belgeleri size böyle gösterir.

C- "Umulur ki, aklınızı kullanırsınız."

Bu olay, bir insanı diriltmeye muktedir olan kudretin, bütün insanları diriltmeye de muktedir olduğunu belirtmek için verilmiş bir misaldir.

Bu kıssada, Allah'ın maktulü diriltmeye bilâ kayd ü şart muktedir olduğu halde, bir takım şartlar öngörmesindeki hikmet, herhalde bu şar darın, Allah'a (celle celâlühü) yaklaşma vesilesi olmak üzere kurban kesilmesine, vacibin edasına, yetimin menfaatine, Allah'a (celle celâlühü) tevekküle, evlâda şefkat ve ebeveyne itaatin iyilik ve bereketine dikkat çekmek ve aynı zamanda şu hakikatleri belirtmek içindir:

1- Allah'tan bir istekte bulunacak kimse, her şeyden önce bir kurban kesmek; kurban için de en nitelikli olanı bulmak ve yüksek bir bedel ödemelidir.

Nitekim rivâyet olunur idi Hazret-i Ömer, cins bir deveyi üç yüz dinara satın alıp kurban etmiştir.

2- Bütün bu olaylarda gerçek müessir, yegâne sebep Allah'tır Diğer sebepler gerçek tesirleri (yaratma tesirleri) olmayan, olayların gerçekleşmeyeceğini gösteren işaretlerdir.

3- Bir insan kendisini öldürmeye çalışan en büyük düşmanını tanıyıp onu bertaraf etmek istiyorsa, bunun yolu şudur:

Çocukluk oburluğu dönemi geride kahp yaşlılık zafiyeti de gelip çatmadan, hoşa giden, bakanın içini açan bir görünüş sergilerken; dünyalik kazanmak için boyunduruk altında yıpranmadan, dünya kirlerinden arınmış, lekesiz, beneksiz ve kusursuz kendi nefsinin sığırını, yani şehvet kuvvetini boğazlamah-dır. Öyle ki, bunun tesiri kendi nefsine işlemek, onunla pek güzel bir hayât bulmah, gerçekler üzerindeki perde açılmak ve akıl ile vehim arasındaki atışma ve kavga tamamen bitmelidir.

74
"Sonra bunun ardından kalbleriniz katılaşti. Artık kalbleriniz taş gibi veya ondan da kati (eşed). Çünkü taşların öylesi var ki içinden ırmaklar kaynar; öylesi de var ki yarılır da içinden sular akar; öyleleri de var ki Allah korkusundan (haşyetillâh) yükseklerden yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan asla gaafil değildir."

A- "Sonra bunun ardından kalbleriniz katılaştı."

Maktulün dirilmesinden yahut kalbleri yumuşatan ve Halik'a yönlendiren o mucizeleri görüp işittikten sonra kalbleriniz katılaşti.

Buradaki hitab, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) muasırı Yahudiler içindir. Kasvet, tıpkı taştaki katılık ve sertlik anlamındadır. Bu mânâ, Yahudilerin, dağları eriten, kayaları yumuşatan öğüt ve uyarılardan hiç etkilenmeyen, kör kalbleri için mecaz olarak kullanılmıştır. Onların kalbleri her zaman kasvet içinde olduğu hâlde âyette bu kasvet yeni meydana gelmiş gibi ifade edilmiştir. Çünkü bundan maksat, onların kasvette yem eriştikleri özel bir derecedir yahut kasvetten kopmalarını gerektiren yeni bir durum olduğu hâlde onların bunu sürdürmeleridir.

"Sümme — sonra" kelimesi, kasveti giderecek şey müşahede edildiği hâlde bunun devamının garipsenmesi anlamını da ifade eder. Tıpkı,

"Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlık ve aydınlığı meydana getiren Allah'a mahsustur. Sonra o küfredenler (kalkmışlar) Rabblerine (putları) eşdeğer tutuyorlar." (En'anı 6/1) mealindeki âyette olduğu gibi.

B- "Artık kalbleriniz taş gibi veya ondan da katı."

Bu cümle değişik vecihlerde anlaşılabilir:

"- Artık kalbleriniz, kasvette, katılıkta taş gibi hattâ ondan da şiddetli!"

"- Artık kalbleriniz taş gibi yahut kasvette taştan da kati demir gibi!"

Bundan önceki cümle, fiil cümlesi iken bu cümlenin isim cümlesi olarak gelmesi, onların kalblerinin katılığının sürekli olduğuna delâlet eder. (Çünkü isim cümlesinin devamlılık ifade etme özelliği vardır).

"Ev yahut", muhayyerlik veya kararsızlık içindir. Yani o kalblerin hâlini bilen kimse, onları ya taşa ya da taştan daha katı olan bir şeye benzetir. Yahut o kalblerin hâlini bilen, onları ya taşa benzetir ya da "bunlar, taştan da daha katıdır"der.

C- "Çünkü taşların öylesi var ki içinden ırmaklar kaynar; öylesi de var ki yardır da içinden ular akar; öyleleri de var ki Allah korkusundan yüksekten yuvarlanır."

Bu cümlelerde de onların kalblerinin, kasvet bağladığı, mucizelerden bile etkilenmediği ve hayır kaynağı olmamakta taştan bile daha sert ve kati olduğu beyan edilmektedir. Başka bir ifadeyle taşlar bile bazen etkilenmektedir. Hattâ onlardan öylesi vardır ki, içlerinden nehirler kaynar; öylesi vardır ki, yarılır da içinden pınarlar akar. Öylesi de vardır ki, Allah korkusundan, Allah'ın yarattığı kanun (yer çekimi) sebebiyle yüksekten aşağıya yuvarlanır. Bu, Allah'ın (celle celâlühü) emrine boyun eğmenin mecazî bir ifadesidir. Hulâsa, taşların bile her ferdi Allah'ın (celle celâlühü) emrine boyun eğmekte ve hiç isyan etmeden, Allah'ın (celle celâlühü) kanununa uymaktadır. Ama onların kalbleri böyle değildir. Bu itibarla onların kalbleri, taştan da katı ve isyankârdır.

Ç- "Allah yaptıklarınızdan gaafil değildir."

Bu, onların taşıdıkları kati kalbler ve bunun sonucu işledikleri kötülükler nedeniyle çok ciddî bir uyarıdır.

75
"Şimdi siz bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz (tama' ediyorsunuz)? Oysa onlardan öyle bir fırka vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerler ve onu düşünüp anladıktan (taalikul) sonra bile bile tahrif ederler."

A- "Şimdi sız (ey mü'minler!) bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"

Bu âyette ilâhî hitabın yöneldiği muhatablar değişmiştir. İsrâioğullarının işledikleri suçlar, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlere anlatıldıktan sonra ilâhî hitab, mü'minlere yönelmiştir. Başka bir ifadeyle şöyle denmektedir:

"- Şimdi siz ey mü'minler! Isrâiloğullarının yaptıklarını işittikten, onların hâllerini, hiç de umut vermeyen, davranışlarını tafsilatıyla öğrendikten sonra yine de Yahudilerin size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Sizin çağdaşınız Yahudiler de serkeşlikte, kötü ahlâkta, ataları gibidir; haleller, ancak seleflerinin yaptıklarını yaparlar."

B- "Oysa onlardan öyle bir fırka vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerler ve onu düşünüp anladıktan sonra, bile bile tahrif ederler."

"Fark, fenik" kökünden gelen "fırka", bölünmüşlük, ayrılık demektir ve çoğul mânâsı ifade eden bir isimdir. Kendi lafzından tekili yoktur.'Tıpkı reht (grup, topluluk, cemaat) ve kavm (hısım, akraba, kabile, millet) kelimeleri gibi. Bu cümle, İsrâiloğullarının imân etmeyeceklerini zımnen ifade eden birinci cümleyi teldd eder. Bu da, onların imân umudunu tamamen ortadan kaldırır. Âyetin bu ikinci cümlesi;

"Oysa onlar sizin düşmanınızdır" cümlesinin;

"Şimdi siz Beni bırakıp da onu (İblis'i) ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz?" cümlesinden sonra zikredilmesi kabilindendir.

İbn Abbâs diyor ki:

"Burada bahse konu fırka, Mûsâ ile beraber Tûr'a gitmek üzere seçilen yetmiş ki, siden (nakih) ibaret bir cemaat idi. Bunlar, Allah, Tûr'da Mûsâ ile konuşurken, ona emir ve nehiyler (yasak) bildirirken, Allah'ın (celle celâlühü) kelâmını dinlediler sonra onları tahrif ettiler kelimeleri yerlerinden kaydırdılar. Onlar bu işleri ilâhî hitab makamının ululuğunun haşyet ve mehabet havasının kendilerini kaplamasından; anlayışlarının yetersiz kalmasından değil, fakat akılları ile işittiklerini kavradıktan ve o sözlerin gerek mânâda gerekse tekellümde Rabbül-Izzet Allah'ın kelâmı olduğunda asla şüpheleri kalmadıktan sonra yaptılar."

Mûsâ ile Tûr'a giden bu yetmiş kişiden doğru (sâdık) olanlar, kavimleri nezdine döndüklerinde dinlediklerini olduğu gibi aktardılar. Sâdık olmayanlar da şöyle dediler:

"- Biz, Allah'ı dinledik. O, kelâmının sonunda şöyle buyurdu:

- Eğer siz bunları yapabilirseniz, yapın; isterseniz yapmayabilirsiniz; eğer yapmazsanız bunda bir sakınca yoktur."

Kaffal Abdullah el-Mervezî diyor:

"Onlar, Allah'ın kelâmını dinlediler, O'nun muradını da anladılar fakat sonra Allah'ın kelâmını fasit bir tevil ile tevil ettiler."

Bir görüşe göre de âyette zikredilen fırka, onların seleflerinin reisleri (Rüesâ-ı Benî İsrail) idiler. Bunlar Tevrat'ın muhtevasını iyice kavradıktan sonra onları tahrife yöneldiler.

Bir başka görüşe göre ise bunlar, Peygamberimiz asrında onun Tevrat'taki vasıflarında değişildik yapan ve recim (taşlama) âyetini de değiştiren Yahudîlerdir. Ancak âyette, bu hâdise anlatılırken önce mazi sonra istikbal (gelecek) kipinin kullanılması (oysa onlardan bir fırka vardı ki, , Allah'ın kelâmını dinlerlerdi... Sonra onu bile bile tahrif ederlerdi) denmesi, bu olayda dinlemek ve tahrifin her ikisinin de Peygamberimiz zamanından önce vuku bulduğuna delâlet ettiğinden bu tevcihe geçit (mesağ) yoktur. Ancak bu sakıncayı bertaraf etmek konusunda denilebilir ki; onların bu yaptıkları, Peygamberimizin asrından önce olmayıp fakat bu âyet-i kerîmenin nüzulünden önce idi.

Bu âyetin tefsirinde ileri sürülen görüşlerden birincisi (Mûsâ ile beraber Tûr'a giden nakiblerden bir kısınının bunu yapmış olması), âyette geçen "Allah'ın kelâmını dinlerler" mefhûmuna en uygun olanıdır. Çünkü Tevrat, her ne kadar Allah'ın kelâmı ise de "el-Kıtab" ismiyle söylenişi daha meşhurdur. Bu olayda ise Tevrat'tan "el-Kitab" olarak değil fakat "Allah'ın kelâmı / Kelâmu'llah" olarak bahsedilmektedir.

Bundan başka Tevrat'ın tahrif edilmiş olduğu da açık bir gerçektir ve Yahudiler, Tevrat'ı dinlemekten çok tilâvet etmekle vasıflandırılmışlardır. Özellikle tahrifat yapan Yahudi reislerinin vazifesi, Tevrat'ı dinlemek değil fakat onu tilâvet etmekti. Şu hâlde kast edilen mânâya uygun olan tevcih şu olmalıdır:

"- Siz ey mü'minler! Bu Yahudilerin sizin vâsıtanızla imân etmelerini, sizin davetinize icabet etmelerini mi umuyorsunuz? Oysa kötülük illetinde tıpkı kendileri gibi olan selefleri, Allah'ın kelâmını vasıtasız olarak dinliyor, onun hakkında yakînen bilgi sahibi oluyor, üzerinde düşünüp anlıyor fakat davete icabet etmiyor ve ardından onu tahrif ediyorlardı. Heyhat!..."

Onlar bu tahrifatları bir hata ve yanılgı eseri değil hakikatleri bile bile yapmışlardı.

76
"Onlar imân edenlerle karşılaştıkları (mülâkıî oldukları) zaman:

- Biz de imân ettik; derler!

Birbirleriyle baş başa kaldıkları (halvet oldukları) zaman da:

- Allah'ın size açtığı (fethettiği) bilgileri Rabbınızın katında size karşı hüccet (de ki) olarak ileri sürsünler diye mi onlara anlatıyorsunuz? Hiç düşünmez misiniz? derler."

A- "Onlar imân edenlerle karşılaştıkları (mülâkıî olduk) zaman:

- Biz de imân ettik!" derler."

Bu istinaf cümlesi, Peygamberimizin çağdaşı olan Yahudilerden sadır olan son derece çirkin bir davranışı ortaya koymaktadır. Bu, onların imânından ümit kesmek demektir. Bu davranış onlardan bir kısınının münafık olduğunu gösterir. Bu münafıklar, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Tevrat'taki vasıflarını mü'minlere anlatarak kendilerinin de inandıklarını söylüyorlardı. Fakat birbirleriyle yalnız kaldıklarında mulıatabları onları verdikleri bilgilerden dolayı ayıplıyorlardı.

Mü'minlerden maksat, Peygamberimizin Ashab'ıdır. Ashab ile karşılaştıklarında imân ettiklerini söyleyenler, Yahudilerin tamamı değil ancak bir kısmı idi. Bir kısmı da sükût ediyorlardı. Âyetteki ifade "filân oğulları, filânı öldürdüler" kabilindendir. Oysa katil, o kabileden yalnız bir kişidir. Âyetin bu şekilde tefsir edilmesi, münafık kelimesini takdir edip "onların münafıkları böyle diyorlardı" şeklinde tefsir edilmesinden daha anlamlıdır. Çünkü böylece o münafık Yahudileri, Peygamberimizin Tevrat'taki vasıflarını mü'minlere anlatmalarından dolayı önce sükût edip sonra ayıplayanların nifakı, onların hallerindeki bu değişiklik ve fikirlerindeki çelişki de ifade edilmiş olur.

Münafık Yahudiler, mü'minlerle karşılaş tıklarında kendilerinin de imân ettiklerini söylemekle yetinmeyip imânlarının gerekçesini de açıklıyorlardı. Peygamberimizin . vasıflarını Tevrat'ta bulduklarını ve müjdelenen Peygamberin o olduğunu da söylüyorlardı. Nitekim âyetin:

"Birbirleriyle baş başa kaldıkları (halvet oldukları) zaman da:

- Allah'ın size açtığı (fethettiği) bilgileri Rabbinizın katında size karşı hüccet (deki) olarak ileri sürsünler diye mi onlara anlatıyorsunuz? İliç düşünmez misiniz?" bölümü bunu bildirmektedir.

B- "Birbirleriyle başbaşa kaldıkları (halvet oldukları) zaman da:

- Allah'ın size açtığı (fethettiği) bilgileri Rabbinizın katında size karşı hüccet (deki) olarak ileri sürsünler diye mi onlara anlatıyorsunuz?"

"Münafık Yahudilerin mü'minlerle karşılaşmaları sırasında sükût eden Yahudiler, münâfıklık yapan Yahudî arlıadaşları ile başbaşa kaldıkları zaman..."

Bu ifade, sükût edenlerin de nifak sırasında huzurda bulunduklarını gösterir. Çünkü başbaşa kalmak (hulüvv), ancak bir meşguliyetten sonra olur. Bir de, sükût edenlerin, münafıkları ayıplamaları, yalnız hulüvv (başbaşa kalmak) hâline bağlanmıştır. Buna göre eğer sükût edenler de, münafıkların mü'minlerle olan söyleşileri sırasında hazır olmasalardı, "birbirleriyle başbaşa kaldıkları ve diğerleri de bunu duyduklar zaman" şeklinde bir ifade kullanılması gerekirdi. Bunda, yukarıda anılan mânâya göre, onlar için daha büyük tahkir vardır. Çünkü önce sükût ediyorlar, sonra da onları ayıplıyor, sitem ve serzenişte bulunuyorlar.

Son Peygamberin Tevrat'ta yazılı vasıflarıyla ilgili bilgilerin âyette "fetih" olarak ifade edilmesi, Yahudilerce bunun bir gizli sır telaliki edildiğini, kapısının kapalı olduğunu, kendilerinden başka hiç kimsenin bunu bilmediğini belirtmek içindir.

"Size karşı hüccet olarak ileri sürsünler diye mi" cümlesinden maksat, karşı çıkma anlamını tekid ve uyarıyı pekiştirmedir. Çünkü onlara göre, Peygamberimizin Tevrat'taki vasıflarını Ashab'a anlatmak, elbette kendilerince hoş karşılanmıyordu. Fakat bu bilgilerin Allah'ın huzurunda Yahudilere karşı Müslümanlar tarafından bir hüccet olarak kullanılması amacıyla anlatılması da kimsenin aklına gelmezdi. Ama bu onların düşüncesine göre bilgi vermelerinin tabiî sonucuydu. Onlar şunu söylemeye çalışiyorlardi:

"- Siz, onlara bunları size karşı hüccet getirerek sizi susturmaları için mı anlatıyorsunuz?"

Bunları Ashab'a anlatanlar, her ne kadar bu niyeti taşımıyorlarsa da, bu sual onların akıllarındaki zafiyeti ve düşüncelerindeki karışıklığı gösterir.

"Rabbınızin katında", Rabbinizın hükmünde ve kitabında demektir. Nitekim "O, Allah'ın indinde (yanında) böyledir" dendiğinde, "Allah'ın kitabında ve şeriatinde o böyledir" demektir.

Bir görüşe göre ise, kıyamet gününde Allah katında demektir. Ancak bu görüş reddedilmiştir. Çünkü onların. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Tevrat'taki vasıflarını gizlemeleri buna engel değildir. Zira kendileri de biliyorlar ki, onlar, bu vasıfları anlatsalar da anlatmasalar da, kıyamet günü onlara karşı bu hüccet kullanılacaktır. Buna, kıyamet gününde mü'minlerin, onlara:

"- Siz, dünyada, kitabınıza göre de bizim dinimizin hak olduğunu, Peygamberimizin sâdık olduğunu bize anlatmamış mıydınız?" demek suretiyle kendilerini ilzam ve isliât edecekleri yorumu ile izah getirmek, daha fahiş bir yanlışlık olur.

C- "Hiç düşünmez misiniz?"

Bu cümle kelâmın siyakından anlaşılan gizli bir cümleye atıftır ve onların serzeniş ve ayıplamalarının devamıdır. Sanki şöyle sorulmaktadır:

"- Siz, hiç düşünmez, yaptığınız fahiş hatayı anlamaz mısınız?"

Yahut:

"- Siz yaptığınızın yanlışlığı ortada iken bunu nasıl anlamıyor da uyarılmanıza ihtiyaç hasıl oluyor?"

Bir görüşe göre ise, "Hiç anlamaz mısınız?" hitabı, bundan önceki âyetteki "umuyor musunuz?" cümlesine bağlı olarak, Allah tarafından mü'minlere yöneliktir. Yani sanki şöyle denmektedir:

"- Siz, bunların hâlini ve onların imâna gelecekler diye bir beklenti içinde olmamanız gerektiğini, hiç anlamaz mısınız?"

Ancak bundan sonra gelen "Onlar bilmiyorlar mı ki..." âyeti buna mânidir.

77
"Onlar bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini de açıkladıklarını da hakkıyla bilir."

Çünkü bu âyet, sonuna kadar onların, anılan halleri sebebiyle Allah tarafından cehaletlerine hükmedildiğini bildirmekledir. Bu itibarla bu esnada mü'minlere hitab edildiğini kabul etmek ağaç ile kabuğunu birbirinden ayırmak gibi bir şey olur. Şunu da ilâve edelim ki bu hitabı mü'minlere tahsis etmek, bir zorlamadan öteye geçmez. Kaldı ki "...size inanacaklarını mı umuyorsunuz?" hitabında olduğu gibi, onu Peygamberimize de (sallallahü aleyhi ve sellem) teşmil etmek edebe tam anlamıyla aykırı olur.

Yahudiler, içlerindeki münafıkları, Kitap'tan bazı bilgileri (Son Peygamberin niteliklerini) Ashab'a anlatmaları yüzünden, aleyhlerine hüccet olarak kullanılır korkusu ile ayıplıyorlar da, bilmiyorlar mı ki, Allah, onların kendi aralarında mü'minlerden kalblerinde gizlediklerini de mü'minlere açıkladıklarını da hakkıyla bilir. Saklıyı veya gizliyi bilen Allah açığı elbette ve evleviyetle bilir ve daha önce geçtiği gibi onların kendi adamlarına açıkladıklarım da (onları ayıplamalarını) kesinlikle bilir.

Böyle olunca Allah onların gizlemek istediklerini vahiy yolu ile Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) bildirebılır. Sonuçta o söylediklerinin yine hüccet olarak kullanılması ve onların susturulması gerçekleşir. Tıpkı Tevrat'taki recim (taşlama) âyetiyle bazı şeylerin onlara haram kılınmasında olduğu gibi. Şu hâlde onların serzeniş ve ayıplamalarının hiçbir faydası yoktur.

Yahudilere göre sakıncalı olan, Allah'ın onlara açtığı bilgilerin kendilerine karşı hüccet olarak olarak kullanılmasıdır. Bu ise, onlar açıklasalar da, saklasalar da her iki cihanda gerçekleşmektedir. O bilgilerin hüccet olarak kullanılmasi, onların anlatması ile hasıl olmuyor ki onların gizlemesi ile engellenebilsin.

"Onlar, bilmiyorlar mı ki..." cümlesindeki "onlar" zamiri, bazılarına göre yalnız münafıkları yahut münafıklarla onları ayıplayanları yahut da onların tahrifçi atalarını ifade etmektedir. Yani onlar o hareketleri yapıyorlar da hiç bilmiyorlar mı ki Allah onların bütün gizlediklerini de, açığa vurduklarını da kesinlikle bilmektedir. Ezcümle Allah, onların:

- Küfürlerini gizledikleri halde, imânlarını açıkladıklarım;

- Peygamberimiz ile ilgili bilgileri gizlediklerini, diğer bazı bilgileri açıkladıklarını;

- Allah'ın emirlerini gizlediklerini ve kendileri tarafından uydurulduğu hâlde Allah'a isnad ve iftira ettikleri şeyleri de hakkıyla bilir .

"Onlar bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini de açıkladıklarını da hakkıyla bilir " cümlesinde, onların gizlediklerinin, açığa vurduklarından önce zikredilmesi, onların rezaletlerini ve korktuklarının başlarına geldiğini bildirmek ve Allah'ın (celle celâlühü) bütün bilgileri kuşatmış olan ilminin kapsamını belirtmek içindir. Sanki Allah'ın (celle celâlühü), onların gizledikleri şeylere ilişkin ilmi onları açığa vurmalarından daha öncedir (akdem). Oysa O'nun ılmme göre her ikisi de eşittir.

Bu âyetin bir benzeri de, "(Resûlüm) de ki:

- içinizdekileri gizleseniz de, açıklasanız da Allah onu bilir." (Âl-ı Imrân 3/29) meâlindeki âyettir. Nitekim bu âyette de aynı sebepten dolayı, gizlemek, açığa vurmaktan önce zikredilmiştir. Fakat,

"İçinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah, sizi onunla hesaba çeker" meâlindeki âyette ise bunun aksi vârid olmuştur. Çünkü hesaba çekilmede asıl olan açık işlerdir; gizli işler değildir. Anılan âyette, gizlenenlerin, açığa vurulanlardan önce zikredilmiş olması, gizlilik mertebesinin, aleniyet mertebesinden önce olması itibariyle de olabilir. Çünkü açığa vurulan her şey veya onun başlangıcı şeyler mutlaka daha önce kalbde gizlenmiştir. Bu itibarla Allah'ın (celle celâlühü) ilminin birinci hâle (gizlilik hâline) taalluku, ikinci hâle (aleni hâle) taallukundan önce gelir.63

78
"Onlardan bir kısım ümmîler vardır ki Kitabi bilmezler. Bütün bildikleri boş umut ve kuruntulardır (ümniye-çoğulu: emaniye). Zaten onlara sadece zanda bulunuyorlar."

A- "Onlardan bir kısım ümmîler vardır ki Kitab'ı bilmezler."

Ümmî, okuma-yazmaya mutedir olmayan kimsedir. Onun nisbetinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Ümmî, anneye (ümm' e) nisbet edilmek demektir. Ümmî olan kimse okuma-yazma bilmemekte annesine benzetilmiştir. Çünkü eski çağlarda Araplarda okuma-yazma genellikle kadınların işi olmayıp erkeklerin vasfı idi.

2- Ümmî, annesinin kendisini doğurduğu sade hâl üzere olan, başka bir deyişle okuma yazma bilmeyen, eşya bilgisinden yoksun kişidir.

3- Ünlü Tabiî âlimlerinden İklime b. Abdullah ve Dahhâk b. Muzâhım el-Hilak'den rivâyet olunduğuna göre "Ümmîlerden maksat, Arap Hristiyanlarıdır."

4- Ümmîler, Ehl-i Kitab'tan bir kavim olup onların kutsal kitabı işlemiş oldukları günâhlar sebebiyle ref edilmiş (kaldırılmış), böylece onlar ümmî (kitapsız) kalmışlardır.

5- Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre "Ümmîler, Mecûsîlerdır."

6- Bize göre buradaki ümmîlerin, Yahudilerin cahilleri olduğudur.

Daha önceki âyetlerde açıklandığı gibi burada da ümmîlerin çirkinlikleri belirtilmektedir. Bu âyet, daha önce geçen,

"Oysa onlardan öyle bir fırka vardı ki, Allah'ın kelâmını dinlerler ve onu düşünüp anladıktan sonra bile bile tahrif ederler" cümlesine atıftır. Çünkü ümmîlik, tahrifçilik ve nifak gibi, onların imânından tamamen ümid kesmeyi mûcib değilse de onlardan bir hayır beklenilmeyeceğini de ifade eder. Ancak yine de imâna aykırılık açısından kitabı bilmemek, eski Yahudîlerin yaptığı gibi, Allah'ın kelâmını dinleyip mânâsını anladıktan sonra onu tahrif etmekten ve Peygamberimiz döneminde Yahudilerden iki fırkanın yaptığı gibi nifaktan ve Tevrat'ta yazılı bulunan gerçekleri açıklamaya engel olmaktan daha ağır değildir. Buradaki "Kitab" kelimesinden, kitabet mânâsı anlamak, âyetin nazm-i celilinin sibak ve siyakına (kelâmın gelişine) uygun değildir.

B- "Bütün bildikleri boş umut ve kuruntulardır."

Yani Yahudilerin cahilleri, Tevrat'ı hiç bilmezler. Onlar, ancak hahamların kendilerine verdikleri umutlara göre kuruntu ve hayaller kurarlar. Allah'ın kendilerini bağışlayacağı, ataları olan peygamberlerin de kendilerine şefaat edecekleri hayalleriyle avunurlar ve din adamlarının, Tevrat'a dayanarak söylediklerine inanarak boş umutlar beslerler. Bu cahil Yahudiler, Tevrat'ı bilmezler. Ancak Tevrat adına kendilerine okunanları alırlar, Tevrat'ı tedkik ve tefekkür imkânları olmadığı için onları olduğu gibi kabul ederler

C- "Zaten onlar sadece zanda bulunuyorlar."

O ümmîler, kısır düşünceli insanlardır. Bütün işleri zan ve taklittir. Onlar, ilim mertebesine (rütbetü'l-ılm) erişemezler. Bu itibarla kesin bilgi kuralları (kavâ'ıdü'l-yakîn) üzerine müesses imân onlardan elbette beklenemez.

79
"Vay o kimselerin hâline ki kendi elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında satmak için,

- Bu, Allah katındandır! derler.

Kendi elleriyle yazdıklarından vay onların hâline! Kazandıklarından da vay hâhne onların!"

A- "Vay (Veyl) o kimselerin hâline ki..."

Veyl kelimesinin anlamı konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Haki el-Ezdî'ye göre "veyl", şiddetli şer demektir.

2- Abdülmelik Asmaî'ye (radıyallahü anh) göre "veyl", fecaat (el-tefeccu'); "vayh", ise rahmet (terahhum) dilemek için söylenir.

3- Sîbeveyh'e göre "veyl", helâke uğramış; "vayh" ise, helake uğramak üzere olan kimseyi uyarmak için söylenir

4- "Veyl", bir üzüntü (el-hüzn) ifadesi olarak kullanılır.

5- "Veyl", beddua; vayh ise, rahmet dilemek için kullanılır.

6- İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre "veyl", acıklı azap (azabü'l-elîm) demektir.

7- Süfyan el-Sevrî'ye göre "veyl", cehennem ehlinin yaralarından akan irinlerdir.

8- Ebû Said el-Hudrî nin (radıyallahü anh) Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Veyl, cehennemde bir vadidir; kâfir, kırk yıl yuvarlanır; daha onun dibine varamaz."

9- Said b. el-Müseyyeb de (radıyallahü anh) diyor ki:

"Veyl, cehennemde öyle bir vadidir ki, dünyadaki dağlar, içinden geçirilse, onun sıcaklığının şiddetinden hepsi erir."

10- İbn-ı Büreyde de diyor ki: "Veyl, kan ve irin dağıdır."

11- "Veyl", cehennemde bir kuyudur (sahrîcü fî cehennem)

12- e'z-Zehrâvî'ye göre "veyl", cehennem kapılarından biridir.

B- "...Kendi elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel (semen-i kalil) karşılığında satmak için,

"- Bu, Allah katındandır!" derler."

Kendi elleri ile yazdıkları kitap, tahrif edilmiş (el-muharref) kitaptır ya da o Yahudi hahamlarının yazdıkları batıl açıklamalardır (e't-te'vilât).

"Elleriyle" denilmesi, yazmaktan mecazî bir mânâ kastedilmediğini te'kid içindir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz Medine'ye geçince, Yahudi âlimleri (ahbare'l-yahûd) gelirlerinin kesilmesinden ve riyasetlerinin zevalinden endişe etmeye başladılar. Bundan dolayı da aşağı tabaka Yahudileri, (esâfîl-i yahûd) Peygamberimize imândan alıkoymak için çareler düşünmeye başladılar. Bunun için de Peygamberimizin Tevrat'taki vasıflarını tahrif etmeye yöneldiler. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) sıfatı (sıfatu'n-nebî) Tevrat'ta şöyle tarif ediliyordu:

"Güzel yüzlü (hüsnü'l-vech), güzel saçlı (hüsnü'ş-şa'r), kara gözlü (ekhalü'l-a'yneyn), orta boylu (reb'a'tü'l-kaâme)."

Onlar, bu vasıfları değiştirip yerlerine şunları yazdılar: Uzun boylu, mavi gözlü, düz (kıvırcık olmayan) saçlı. Avamdan (sefele) Yahudiler, bu konuyu kendilerine sordukları zaman, Tevrat'ta bulduklarının aksine kendi elleriyle yazdıklarını onlara okuyorlardı. Onlar da bu vasıfların, Peygamberimizin vasıflarına uymadığını görüyorlar ve bu yüzden de Peygamberimizi yalanlıyorlardı.

"Sümme / sonra" kelimesi, mertebe sonrahğı içindir. Çünkü tahrif edilen ve bâtıl bir şekilde yapılan tevilleri açıkça Allah'a isnad etmek, tahrif ve tevilin kendisinden daha çirkin ve ağır bir suçtur.

"Semen-i kalil / az bir bedelden maksat, o Yahudi ahbarının, bu tahrif ve tevil karşılığında kendi nefisleri için temin ettikleri menfaatler ve riyasetlerdir. Muavaza akitlerinde satın alman mal maksud veya amaçtır; onun karşılığında verilen bedel (semen) ise bir vesiledir. Bu âyette ise bilakis karşılık olarak alınan şeye semen (bedel) denmesi, onların bu İşte, gerekenin aksini yaptıklarını ifade etmek içindir. Nitekim onlar, maksûd olan şeyi vesile ve vesile olan şeyi de maksûd yapmışlardır.

İşte o Yahudi ahbarının veya bilginlerinin bu yoldan ekle ettikleri riyaset ve menfaatlere "az bir bedel" denmiştir. Çünkü bu menfaatler ve riyasetler, haddi zatında büyük olsa da, onlar sebebiyle uğrayacakları ebedî azaba göre azların azıdır.

C- "Kendi elleriyle yazdıklarından vay onların haline! Kazandıklarından da vay haline onların!"

Daha önceki cümle, burada tekid için tekrar edilmiştir. Daha önceki cümlede işaret edilen veyl'in gerekçesi burada sarahaten zikredilmiştir ki, bu da kendi elleri ile takdim ettikleri ağır suçlarıdır. Bu açıklama, "Kazandıklarından da vay haline onların!" cümlesi için de geçerlidir. Buradaki tekrar da yine tekıd ve teşdid içindir. Âyetin bu kısınında "Veyl'in gerekçeleri açıkça gösterılırken "Bu Allah katındandır" mealindeki sözlere temas edilmemiştir. Çünkü onların bu sözü de, kendi elleriyle yazdıklarına geçerlık kazandıran ilk unsurlardan olması itibariyle o da bu gerekçeye dahildir.

80
"Onlar:

- Ateş (e'n-nâr) sayılı günden (eyyam-ı ma'dûde) başka bize asla dokunmayacaktır! (temas etmeyecektir) dediler.

(Resûlüm) sen de de ki:

"- Allah katından bir ahid mi aldınız? Eğer öyleyse Allah ahdinden asla dönmez. Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyler mı söylüyorsunuz?"

A- Onlar:

"- Ateş sayılı günden başka bize asla dokunmayacaktır!"

Bu âyet de, Yahudilerin diğer bazı ağır suçlarını açıklamaktadır. Bu da onların uydurdukları yalanlardan biri olmakla beraber bunu tahrif ettikleri Tevrat'a yazmamışlardır.

Onlar dediler ki;

"- Kıyamet gününde ateş bize, ancak sayılı birkaç gün dokunacak veya Mûsa'nın (aleyhisselâm) gıyabında buzağıya taptığımız günler sayısınca, yani kırk gün dokunacak ve ondan başka asla dokunmayacaktır."

Abdülmelik Asmaî'nin bazı Yahudilerden naklettiğine göre, onların buzağıya taptıkları günlerin sayısı yedidir ve bu sebeple ancak buzağıya taptıkları günler sayısınca azaba uğrayacaklardır.

İbn Abbâs ve Mücâhid'ten rivâyet edildiğine göre de Yahudiler şöyle demişlerdir:

"Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz, her bin sene için yalnız bir gün azap göreceğiz."

Dahhâk'in, İbn Abbâs'tan rivâyetine göre:

"Yahudiler, Tevrat'ta, şunu gördüklerini iddia ediyorlardı: Cehennemin iki yakası arasındaki zalikum, ağacına varıncaya kadar kırk senelik mesafe vardır. Her gün bir senelik mesafe giderek bu yolu ikmal edeceklerdir."

B- "(Resûlüm) sen de onlara de ki (Kul):

- Allah katından bir ahid mı aldınız? Eğer öyleyse Allah, ahdinden asla dönmez."

Resûlüm! Sen de susturmak ve uyarmak için onlara de ki:

- İddianıza dâir Allah katından bir ahıd, bir haber, bir va'd mi aldınız? Çünkü sizin iddia ettiğiniz şey, ancak kuvvetli bir va'de dayak olabilir. İşte bundan dolayıdır ki, burada ahd, kuvvetli va'd ile ifade edilmiştir. Eğer durum, böyle ise, Allah, böyle bir ahidde bulunmuşsa O, ahdinden asla dönmez.

"Ettehaztüm" kelimesinin kökü, "almak, elde etmek, ele geçirmek, beraber götürmek" mânâsına "e-ha-ze"dir. Ettehaztüm; siz ahzettiniz, aldınız demektir. Fakat burada söz konusu olan (Eettehaztüm mı aldınız?) sual şeklidir. Ancak Kuranın bir icazı olarak soru hemzesi salat olmuştur.

"Eğer öyle ise..." cümlesi, itirazı (mâkabk ile irtibatı olmayan) bir cümledir. Bu cümlede İsm-i Celil'in (Allah isınının zamir ile değil) açık olarak zikredilmesi, bu hükmün gerekçesine işaret etmek içindir. Çünkü ahde vefa, ülûhiyetin bir hükmüdür. Ahdin Allah'ın zamirine izafe edilmesi (Allah ahdinden... dönmesi), daha önce de belirtildiği gibi, ona şeref kazandırmak ve önemini ifade etmek içindir. Yahut ahdi kendine izafe etmekle bundan bütün ahitlerin kastedüdiğini bildirmek içindir. Buna göre, malûm ahid de, öncekide bunlara dahildir.

C- "Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?"

Yani Allah (celle celâlühü) hakkında müfteri olarak, vukuunu bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?

Burada onlara yapılan uyarı, vukuunu bilmedikleri şeyleri Allah'a (celle celâlühü) isnad etme şartı üzerine bina edilmiştir. Oysa onlar Allah'a isnad ettikleri şeylerin, vâki olmayan şeyler olduğunu zaten biliyorlardı. Bununla beraber kendilerini uyarmak ve bundan menetmek mânâsını fazlasıyla ifade için bu üslûp kullanılmıştır. Çünkü eğer bir işin ednasi (aşağı) tevbihi (kınama) gerektiriyor ise a'lâsı (daha yukarı) evleviyetle tevbihi müstelzim olur.

Yahudilerin nakledilen o sözleri (Ateş, ancak sayılı günler...), sarahatle Allah'a iftira değil ise de, netice itibariyle onu müstelzimdir. Çünkü kesin hüküm (el-cezm), ancak onun sebebini Allah'a isnad etmekle olur.

81
"Hayır öyle değil. Her kim bir kötülük işler ve kötülüğü onu kuşatırsa (ihata ederse) İşte onlar ateşin yaranıdırlar (ashabü'n-nâr). Onlar hep (muhalleden) orada kalacaklardır."

A- "Hayır öyle değil (Belâ). Her kim bir kötülük işler ve kötülüğü onu kuşatırsa."

Bu Yahudilerin sözlerini ibtal ve hakîkat-i hâli beyan etmek için Allahü teâlâ tarafından verilen bir cevaptır. Bu cevap gerek Yahudilerin gerekse diğer kâfirlerin yalanlarını kapsayan genel bir şeriat kuralı zımnında ifade edilmiştir.

Yahudilere cevap vermek; (Resûlüm, sen de onlara de ki...) emriyle Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) ihale (tefviz) edilmiştir. Çünkü kâfirlere karşı, hüccet getirip onları susturmak, Peygamberimizin vazifelerindendir. Bir de, bunun, Allah tarafından deruhte edilmesi gerekmeyen kolay bir şey olduğunu bildirmek için bu görev Peygamberimize verilmiştir.

Burada kötülükten (seyyi'e-çoğulu: seyyiât) maksat, bu kâfirlerin işledikleri gibi fahiş kötülük veya büyük günâhlardan (el-kebâir) biridir.

Kesb, lügat ta kazanmak, elde etmek menfaat sağlamak demektir. Kesbin, burada günah, kötülük (seyyiât) için kullanılması, "Onları acıklı bir azab ile müjdele kabilindendir. Yani bu kim büyük bir günâh işler ve bu işlediği günâh, her yönden onu kuşatır; kalbini, dilini (lisan) ve bedeninin diğer uzuvlarını (cevârih) kaplarsa (istilâ ve istimal eder), bu günâh, onun özelliklerinden biri hâline gelirse demektir. Nitekim kötülüğün ona izafesi de, bu mânâyı ifade eder. Kötülüğün bu hâli alması, ancak kâfirlerde olur.

İşte bundan dolayıdır ki, İbn-i Ebî Hâtem Abdurrahman el-Razî'nin, Ibn-i Abbas (radıyallahü anh) ve Ebû Hüreyre'den ve İbn-i Cerir Muhammed el-Taberî'nin de, (radıyallahü anh) Ebî Vâil, Mücâhid, Katâde, Ata ve Rebî'den rivâyetlerinde görüldüğü gibi, Selef (Ashab ve Tabiîn), bu âyetteki seyyieyi (kötülük) küfür olarak tefsir etmişlerdir.

Bir başka görüşe göre ise, "seyyie", küfür; "hatîa" ise, büyük günâhtır.

Diğer bir görüşe göre de bunun tersidir.

Son bir görüşe göre ise "seyyie" ile "hatia" arasında şu fark vardır:

"Seyyie", bazen bizzat kastedilen günâh için "hada", ise, genellikle kastedilen yanlış için kullanılır. Çünkü hatîa, hata kökünden gelir. "Hatîa" çoğul olarak da okunur. Bu da, onların küfürlerinin çok çeşitli olduğunu ifade eder.

B- "İşte o kimseler ateşin yaranıdırlar. Onlar hep orada kalacaklardır."

"Ülâike — İşte onlar..." işaret isınının kullanılması, o kâfirlerin, bu vasıfları yüzünden ateş ehli olduklarını bildirmek içindir. Çünkü işaret isimleri, işaret edilen nesne ile o nesnenin vasıflarını gösterir. "Ülâike", aslında uzakta bulunan bir nesneyi işaret için kullandır. Buradaki kullanımı, o kâfirlerin, küfür ve hatalardaki derecelerinin, imân ve istikametten çok uzakta olduğunu ifade etmek içindir.

"Men / her kim", aslında lâfız itibarı ile tekildir. Ondan sonra kendisine râci olarak gelen üç zamir de, tekil olarak geldiği halde, "ülâike" işaret isınının çoğul olarak gelmesi, "men / her kim" kelimesinin çoğul mânâsına dikkat çeker niteliktedir. Çünkü iki hâle de münasip olan budur. Zira kişinin kötülük kesbetmesi ve hatasının kendisini kuşatması, kişinin münferit hâline mahsustur. Ateşe girmekse toplu hâlde olmaktadır. Başka bir deyişle kötülük kesbeden veya işleyen, hataları kendini kuşatan gibi sıfatları taşıyan kimseler, âhirette ateş ehli olup oradan hiç çıkmayacaklardır. Tıpkı onların dünyada, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlamak, Allah'ın (celle celâlühü) kelâmını tahrif etmek ve O'na iftira etmek gibi, ateş gerektiren sebeplerden hiç ayrılmadıkları gibi.

Niçin cevap, onların hâline tahsis edilmemiş, mesela, "öyle değil, onlar ateş ehlidir" denmemiştir? Çünkü burada bir genelleme, genel bir kural koyma ve sonucun korkunçluğunu beyan vardır. Bir de daha önce de belirtildiği gibi bu üslûpta gerekçeyi bildirme kasti da olabilir.

Onlar, ebedî ve sonsuz olarak orada kalacaklardır. O hâlde onların iddia ettiği gibi yedi veya kırk gün sonra oradan kurtulmaları söz konusu değildir.

Bu âyette, büyük günâh (kebîre) işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalacaklarına (hulûduna) dâir bir delil (hüccet) yoktur. Çünkü bildiğiniz gibi bu âyet, kâfirlere mahsustur. Ve âyetteki (hep orada kalacaklar diye tefsir edilen) "hulûd"u, "uzun zaman orada kalmak" anlamında yorumlamaya da gerek yoktur.

82
"Îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlar da cennet yaranıdırlar (ashabü'l-cenne). Onlar hep (muhalleden) orada kalacaklardır."

İlâhî sünnet ve âdet; va'd (mükâfat) ile vaîdin (ceza) yan yana zikredilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Çünkü kulları bazen terğib (teşvik), bazen de terhib (korkutmak) ve bazen tebşir (müjdelemek), bazen de inzâr (uyarmak) şeklinde ırşad etmenin hikmeti budur.

83
"Hatırlayın o zamanı ki Biz İsrâiloğullarından şöyle mîsak (kesin söz) almıştık:

Allah'tan başkasına tapmayacaksınız;

Ana babaya (vâkdeyn), yakın akrabaya (zi'l-kurba), yetimlere (el-yetama), yoksullara (el-mesakin) iyilik edeceksiniz;

İnsanlara güzel söz söyleyeceksiniz;

Namazı kılacak, zekâtı vereceksiniz.

Sonra sız, pek azınız müstesna, sözünüzden döndünüz. Zaten sizler dönek kimselersiniz."

A- Hatırlayın o zamanı Biz israîiloğullarından şöyle mîsak (kesin söz) almıştık. Burada da, Yahudilerin seleflerinin diğer bazı çirkinlikleri sayılmaktadır ki, bunlar, onların haleflerinin de imâna gelmeyeceklerini çağrıştırmaktadır.

"Hatırlayın, düşünün!" emri, iki türlü yorumlanabilir:

1- Bu emir, Peygamberimiz ile mü'minler içindir. Zira onların Yahudilerin hâllerini düşünmeleri, onların imâna gelmeleri ümitlerini ortadan kaldırır.

2- Bu emir, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki Yahudiler içindir. Bu, muasır Yahudilerin seleflerinin kötü hareketlerinden dolayı onlar için bir uyarıdır.

B- "Allah'tan başkasına tapmayacaksınız; "

Bu cümle, nehyetmek anlamında şeklen ihbar (haber verme) kabilindendir. Tıpkı "Velâ yudârre kâtibün velâ şehîd Yazana da şahide de zarar verilmeyecektir" mealindeki âyette ve "filâna gideceksin; ona şöyle şöyle diyeceksin!" misalinde olduğu gibi. Bu ihbar tarzındaki nehy (olumsuz emir), sarih nehyden daha etkikdir. Çünkü bunda, nehyedılen şeye sür'atle son verilmesi, nehyedılen kimse için bir görev olduğu anlamı vardir. Bu itibarla sanki o nehyedılen o işe son vermiş de, nehyeden de bunu haber vermektedir.

Bir görüşe göre ise, âyetin bu cümlesi, mânânın delâlet ettiği bir yeminin cevabıdır. Yani bu, onlara Allah'tan başkasına tapmayacaklarına dâir emir verdik, demektir. Nitekim "Lâ ta'büdûne / tapmayacaksınız" fiili, gaaıb siğasıyla "Lâ ya'büdûne" şeklinde de okunmaktadır. Çünkü o Yahudiler, hâzır değil, gaaibtir.

C- "Ana babaya, yalan akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz; "

Miskin, sükûn mânâsındandır. Sanki yoksulluk, hareket etme ve bir taraftan bir tarafa dönme yeteneğini ortadan kaldırmış da onu olduğu yerde iskân etmiştir.

Ç- "İnsanlara güzel söz söyleyeceksiniz; "

Başka bir ifadeyle insanlarla güzel güzel, iyilikle konuşacaksınız. Bundan maksat, insanlarla konuşurken, iyi ahlâk örneği vermek ve onları irşad etmektir.

D- "Namazı kılacak, zekâtı vereceksiniz."

Bu namaz ve zekât, İsrâiloğullarının şeriatindeki namaz ve zekâttır.

E- "Sonra sız, pek azınız müstesna sözünüzden döndünüz. Zaten sizler dönek kimselersiniz."

Âyetin başındaki hitab Nebî ve mü'minlere yönelik olabileceği gibi seleflere (eslâf) karşı halefler (ahlâf) daha üstün tutmak suretiyle Hazret-i Peygamber döneminde yaşayan İsrâiloğullarına da tevcih edilmiş olabilir.

İstisna edilenler Musevîlik dini (el-Yahûdiyye) neshedilmeden önce (kable'n-nesh) onu yaşayanlar (ikaarne edenler) ve Peygamberimiz döneminde de ona inanarak Ashab-ı Kiram arasına giren Abdullah b. Selâm ve benzerleridir. Fakat genel olarak burada İsrâiloğullarına karşı sert bir değerlendirme vardır. Şöyle ki:

"- Siz, mîsak hukukuna riayet ve itaatten kaçınan (i'raz eden) ve bunu âdet hâline getirmiş olan bir kavimsiniz!"

84
"Hatırlayın o zamanı ki sizin mîsakınızı almıştık:

Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz;

Sizden bir kısınını yurtlarından çikarmiyacaksiniz.

Sonra siz de bunları ikrar ettiniz. Zaten siz de şahitlik edersiniz."

A- "Hatırlayın o zamanı ki sizin mîsakınızı almıştık:"

Buradaki hitab, daha önce belirtilen iki şeyden birini üstün sayma (tağlîb) yolu ile bütün Yahudilere müteveccıhdir. Bu âyet, Yahudilerin, kul hukukuna (hukuku 1-ı'bad) dâir kendilerinden alınan ahdin icablarını (mevacibü'l-mîsak) ihlal ettiklerini açıklamaktadır. Amaç yasaklara (nehyedilenler / menhiyyat) riayeti sağlamaktır. Daha önce de Allah'ın hukukuna (hukuku'llah) ve diğer haklara dâir Yahudilerden alınan mîsaka karşı ne yaptıkları anlatılmıştı. Aslında bunlar birer emirdi. Çünkü açıkça anlaşıldığı gibi Allah'tan (celle celâlühü) başkasına tapmayı yasaklamaktan maksat, ibâdeti, yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis etmek emrinden başka bir şey değildir.

B- "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz; Sizden bir kısınını yurtlarından çikarmiyacaksiniz."

Bu da, öncekiler gibi nehyetme anlamında ihbar cümlesidir. Yine öncekiler gibi, mübalağa (mânâyı kuvvetle ifade) için bu yola gidilmiştir. Maksad,

İsrâiloğullarının birbirlerini öldürmelerine ve yuf darından sürgün etmelerine engel olmak ve bu fiilleri yasaklamaktır. "Nefislerinizin (enfüseküm) kanını dökmeyin ve nefislerinizi yurtlarından çıkarmayın" buyrulmasının sebebi, İsrâiloğulları arasındaki neseb ve din bağının varlığını göstermektir. Yasaklanan şeylerin (menhiyyat) insanın hoş görmediği ve insan tabiatının nefret ettiği bir şekilde tasvir edilmesi ise İsrâiloğullarını mîsak hukukuna daha ziyade riayete sevketmek amacına dönüktür.

Bir kavle göre bu âyetin tefsiri şöyledir:

Sizin de kısas olarak öldürülmenizi gerektirecek bir cinayete yaklaşmayın;

Sizin de kanlarınızın akıtılmasını ve yurtlarınızdan çıkarılmanızı haklı kılacak suçlar işlemeye kalkışmayın;

Sizi ebedî hayattan edecek, ebedî yurdunuz olan cennetten yoksun kılacak cinayetler işlemeyin. Çünkü gerçek kail ve gerçek sürgün budur.

Ancak bu ve benzeri tefsirlere, bu nazm-i celilin siyakı müsait değildir. Bizim söyledıklerimiz, âyetin kesin tefsiridir. Nitekim gelecek âyetlerden buna vakıf olacaksın.

C- "Sonra siz de bunları ikrar ettiniz. Zaten sız de şahitlik edersiniz.

Bu son iki cümle ikrarın tekididir (tevkîdü'l-ikrar). Bu ifade, "filân, nefsine karşı şahid olarak ikrar etti" kabilindendir.

Bir kavle göre de bu cümlenin anlamı:

"Sız ey hazır olanlar! Bugün kendi seleflerinizin bu mis akı ikrar ettiklerine şahitsiniz" demektir.

85
"Sonra siz öyle kimselersiniz ki birbirinizi öldürüyorsunuz:

İçinizden bir takımını yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arlıa çıkıyorsunuz. Onlar size esir olarak gelince de fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Oysa onların yurtlarından çıkarılmaları size haram kılınmıştı. Yoksa siz Kitab'ın bir kısınına imân bir kısınını inkâr mı ediyorsunuz? İşte içinizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında ancak rezil, rüsva olmaktır. Kıyamet gününde ise en şiddetli azaba uğrayacaklardır. Allah, yaptıklarınızdan gaafil değildir."

A- "Sonra siz öyle kimselersiniz ki birbirinizi öldürüyorsunuz, içinizden bir takımım yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arlıa çıkıyorsunuz. Onlar size esir olarak gelince de fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Oysa onların yurtlarından çıkarılmaları size haram kılınmış idi."

"Sonra sız..." hitabı, gaaiblere değil hâzırlara mahsustur. Bu, onların mîsakdan, mîsakı ikrardan ve ona şahadetten sonra işlemiş oldukları suçlardan dolayı yapılan şiddetli bir kınamadır (tevbîh-i şedîd). Bunun anlamı şudur:

"- Siz bütün bunlardan sonra mis akınızı bozdunuz."

Sanki onlar "Biz ne durumdayız (Keyfe nahnu)?" diye sormuşlar ve cevap olarak kendilerine şöyle denmiştir:

"- Sız kendi nefsiniz gibi sayılan insanları öldürüyorsunuz; bir kısınını da yurtlarından çıkarıyorsunuz. Onlara karşı suç işlemekte ve zulmetmekte birbirinize arlıa çıkıp yardımlaşiyorsunuz. Onlar, size esir olarak gelince de fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Oysa onları yurtlarından çıkarmanız size haram kılınmıştı."

İsmail el-Süddî diyor ki:

"Allah, Tevrat'ta İsrâiloğullarından şöyle mîsak aldı:

- Birbirinizi öldürmeyeceksiniz;

- Birbirinizi yurtlarından çıkarmayacaksınız;

- İsrâiloğullarından bir köle veya cariye gördüğünüz zaman onu satın alıp âzâd edeceksiniz."

İslâm geldiği sırada Yahudilerin Kurayza kabilesi Evs kabilesinin yeminli müttefiki (hılf-hahf) ıdı. Yine Yahudi bir kabile olan Nadir de, Hazrec kabilesinin yeminli müttefiki idi (halifi). Nihayet Evs kabilesi ile Hazrec kabilesi arasında buğz ve düşmanlık meydana geldi. Bu iki düşman kabile vuruşurken, her ıkı Yahudi kabilesi de, kendi müttefiki yanında çarpışıyordu. Bu iki kabileden biri, müttefiki ile beraber galip gelince diğer Yahudi kabilesinin evlerini tahrib ederek onları yurtlarından çıkarıyorlar, sürgün ediyorlardı. Sonra her iki Yahudi

kabilesinden esir düşenleri kurtarmak için mal toplayıp fidye (kurtuluş akçesi) veriyorlardı. Bundan dolayı Araplar, onları kınadılar ve onlara dediler, ki:

"- Niçin onlarla savaşıyor, sonra da fidyelerini verip kurtarıyorsunuz?" Onlar da:

"- Dinimizde onların fidyesini vermemiz bize emredilmiştir. Aslında onlarla savaşmamız da bize haram kılınmıştır. Ancak biz, müttefiklerimizin yanında savaşmak mecburiyetini duyuyoruz. Çünkü onları yalnız ve zelil bırakmaktan utanıyoruz." diyorlardı. Allah da, iltisaklarını bozmalarından dolayı onları kınadı.

B- "Yoksa siz, Kitabın bir kısınına imân, bir kısmım inkâr mı ediyorsunuz?"

Yani sız, riayet edeceğinize kesin söz verdiğiniz Tevrat'ın, Yahudi esirleri kurtarmak için fidye vermenizi öngören kısınına imân; Yahudilerle savaşmanızı ve onları yurtlarından çıkarmanızı haram lalan kısınını inkâr mı ediyorsunuz? Oysa Tevrat'ın bir kısınına imân etmenin hükmü, diğer kısımlarına da imân etmenizdir. Çünkü tamamı Allah (celle celâlühü) katındandır ve misaka dahildir.

Şu hâlde âyetin nazm-ı kerîminin ifade ettiğine göre, onlara yapılan kınamanın (tevbîlı) sebebi, Tevrat'ın bir kısınına imân ettikleri hâlde bir kısınını inkâr etmeleridir. Çünkü hitab makamında bir şeyin takdimi, o takdim edilen şeyin asaletini ve en az bir yönü ile önde olmasını gerektirir. Burada önce imânın daha sonra inkâr ve uyarının zılıri gelişigüzel bir sıralama değildir. Bu sıralama vuku' itibariyledir. Hulâsa, onların burada tevbihe muhatab olmalarının sebebi, aslında Tevrat'a imânları olduğu halde, bu imânlarına tamamen ters düşen ve sanki bir kısınına imân ettikleri hâlde bir kısınını inkâr eder bir uygulama biçimi sergilemeleridir.

C- "İşte içinizden böyle yapanların cezası dünya hayatında ancak rezil, rüsvay olmaktır"

İşte Tevrat'ın bir kısınına imân ve bir kısınını inkâr edenlerin yahut esirlerinin fidyesini verip onları esaretten kurtardıkları hâlde birbirini öldüren ve birbirini yurtlarından çıkaranların cezası, dünya hayatında rezil rüsva olmaktır. Nitekim Benî Kurayza kabilesi, öldürülmüş ve Beni Nadir kabilesi de sürülmüştür. Bunlar Şam'ın Ezriât ve Eriha yörelerine gidip yerleşmişlerdir.

Bir görüşe göre ise, âyetteki "hızy / zillet ve aşağılanma", onların cizye ödemeye mahkûm edilmeleridir.

Onların dünya hayatındaki cezalarının yalnız bu kadarının açıklanmakla yedirilmesi, Tevrat'ın bir kısmım inkâr ederken, bir kısınına inanmanın hiçbir müsbet sonucu olmayacağını bildirmek içindir.

Ç- "Kıyamet gününde ise en şiddetli azaba uğrayacaklardır."

Onların dünyadaki günâhları, günâhların en şiddetlisi (ma'siyetleri eşeddü'l-maâ'siî) olduğu için âhiretteki cezaları da cezaların en şiddetlisi (eşeddü'l-azab) olacaktır.

Bir görüşe göre ise, onların âhiretteki azabı, dünyadaki rezillik ve aşağılanmalarına (el-hızyü ve's-sağar) nisbetle çok daha şiddetli bir azabtır.

D- "Allah, yaptıklarınızdan gaafil değildir."

Allah, yaptığınız kötülük ve işlediğiniz günahlardan elbette haberdardır. Bu, vaîdin (azab ile tehdid) te'kidi mahiyetindedir.

86
"İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatını satın alanlardır. Onun içindir ki, onların azabları hafifletilmez, onlara yardım da edilmez."

A- "İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatini satın alanlardır."

Onlar, yani sayılan o kötü vasıflar (evsaf-ı kabîha) ile muttasıf olanlar, âhiret hayatını kazanma imkânına sahip iken dünya hayatını tercih eden, âhiret hayatını dünya hayatına değişen ve yemink müttefiklerinden dinî nüfuz ve dünyevî çıkar sağlamak amacıyla Tevrat'ın bazı hükümlerini inkâr eder duruma düşenlerdir.

B- "Onun içindir ki onların azabları hafifletilmez, onlara yardım da edilmez."

Onların ne dünyada, ne de âhırette azabları hafifletilmeyecek ve bu azabtan kurtulmaları için hiçbir şekilde yardım edilmeyecektir.

87
"Andolsun ki Biz Mûsa'ya Kitab'ı (Tevrat) verdik Onun arlıasından Resuller (Peygamber) gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik ve onu Rûhü'l-Kudüs ile destekledik (teyid ettik).

Size her ne zaman nefislerinizin hoşlanmadığı bir emirle bir Resul geldiyse siz ona karşı büyüklük tasladınız (istikbar ettiniz); artık onlardan kimini, tekzib, kimini katlettiniz."

A- "Andolsun ki Biz Mûsa'ya Kitab'ı verdik."

Bu bölümde, yine İsrâiloğullarının diğer bazı büyük suçları açıklanmaktadır. Âyetin yemin cümlesiyle (bi'l-cümleti'l-kasemiyye) başlaması, muhtevasının çok önemli olduğunu belirtmek içindir. Kitap'tan murad Tevrat'tır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre:

"Tevrat, toptan ve bir defada (cümleten, vahideten) inince, Allah Mûsa'ya (aleyhisselâm) onu taşımasını emretti; ancak. Mûsâ (aleyhisselâm) taşiyamadı. O zaman Allah, Tevrat'ın harfleri sayısınca melekler gönderdi; onlar da taşıyamadılar. Nihayet Allah, Tevrat'ı Mûsâ (aleyhisselâm) için hafifletti de, Mûsâ onu taşıyabildi."

B "Onun arlıasında Resuller gönderdik."

Yani Mûsa'dan sonra onun izinde Resuller gönderdik. Bu da mânâ itibariyle

"Sonra birbiri ardından Resûllerimizi gönderdik." meâlindeki âyet gibidir.

Bu Resuller, Yûşa', Eşmevîl, Şem'ûn, Dâvud, Süleyman, İşa'ya, Ermiyâ, Uzeyr, Hazkıîl, İlyas, Elyesa', Yûnus, Zekeriyya, Yahya ve diğerleridir.

C- "Meryem oğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik ve onu Rûhü'l-Kudüs ile destekledik."

Bu açık mucizeler ölülere hayât vermek, anadan doğma körleri ve alacalıları iyileştirmek ve gaybdan haber vermek gibi harikulade şeylerdi ya da açık mucizelerden maksat İncil'dir.

İsâ kelimesinin Süryanîcesi İşû' olup mübarek anlamındadır. Meryem, kelimesi de, kutsal mekânların hizmetçisi (hâdim) demektir. İbranîcede kutsal mekânların hâdimi erkeklere de Zeyr denirdi.

Rûhü'l-Kudüs, mukaddes ruh demektir ki o, İsâ'nın ruhudur diyenler vardır. Onun ruhunun, mukaddes olarak vasıflandırılması ya yüksek şerefinden ya da İsâ erkek sulbünde ve kadın rahminde kalmadığı için mukaddes diye vasiflandırılmaktadır.

Bir görüşe göre ise Rûhü'l-Kudüs, Cebrâîl'dir.

Bir diğer görüşe göre ise Rûhü'l-Kudüs, İncil'dir. Nitekim Kur'ân hakkında:

"İşte sana da emrimizden bir ruh vahyettik." (e'ş-Şûra 42/52) buyurulmuştur.

Son bir görüşe göre de Rûhü'l-Kudüs, Allah'ın İsm-i Azamidir ki, onun zılıri ile ölüler hayât bulur.

Burada Resûllerden yalnız İsâ tahsisen zılır edilmiş ve kendisine açık mucizeler verildiği ve Rûhü'l-Kudüs'le desteklendiği belirtilmiştir. Bunun da sebebi Mûsa'dan sonra israîloğullarına gönderilen diğer Peygamberlerin Tevrat hükümlerini açıklamak ve uygulamakla görevli olmalarıdır. Ancak İsa'nın gelişi ve onun şerîatiyle Tevrat'ın birçok hükümleri neshedilmiştir. Bir de İsa'nın tahsisen zikredilmesi, onun hak bir peygamber olduğunu bildirmek, ona karşı yapılanların çirkinliğini açıklamak ve onun hakkındaki bâtıl inançları ortadan kaldırmak içindir.

Ç- "Size her ne zaman nefislerinizin hoşlanmadığı bir emirle bir Resul geldiyse siz ona karşı büyüklük tasladınız; artık onlardan kimim tekzib, kimini katlettiniz."

O Resullerden birinin hak olmakla beraber onların nefislerinin hoşlanmadığı bir şeyle gelmesi reddedilmesi için yeterliydi. Demek oluyor ki, onlar indinde bir şeyin red veya kabulünün ölçüsü (medarı), nefislerinin arzu ve nevasına uyup uymaması (muhalefet veya muvafakati) idi.

Onlar ona uymadılar, onun Allah katından getirdiklerine imân etmediler. Büyüklük tasladılar, kibirlendiler ve sonunda o peygamberlerden bir kısınını yalancı saydılar bir kısınını da, yalancı saymak ile yetinmeyip onları öldürdüler. Zekeriyya ve Yahya gibi.

"Ferîkan" kelimesinin her iki cümlede de fiilden önce zikredilmesi, lıasr için değil fakat konunun önemini belirtmek ve insanları onların peygamberlere yaptıklarını can kulağı ile dinlemeye teşvik etmek içindir.

Peygamberlerin katli anlatılırken gelecek kipinin kullanılması, o korkunç manzarayı zihinlerde canlandırmak ya da onların hâlâ aynı niyeti taşıdıklarına işaret etmek için olabilir. Nitekim Yahudiler, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) de suikast düzenlediler fakat amaçlarına ulaşamadılar. Peygamberimizi büyülemeye kalkıştılar ve hattâ zehirlemek maksadı ile pişirilmiş bir koyun etine zehir katıp sundular. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyurmuştu:

"Hayber'de (Yahudilerin zehirleyip bana sundukları etten) yediğim lokmanın acısını zaman zaman duyardım. Şimdi ise o acı, kalb damarlarımı kesiyor."

88
"Onlar:

- "Bizim kalblerimiz perdelidir!" dediler.

Hayır öyle değil; küfürleri yüzünden Allah onları lâ'netledi. Bundan dolayı pek azı imân ederler."

A- "Onlar:

- Bizim kalblerimiz perdelidir!" dediler."

Burada da İsrâiloğullarının çirkin hareketlerinden (kabîha-çoğulu: kabâih) bir başkası anlatılmaktadır. Daha önce onların, kendilerinden yüz çevirmeyi (i'razı) gerektiren rezaletleri (hızy-çoğulu: mehazî) anlatıldığı için, artık onlar hitab mertebesinden uzaklaştırılmış ve onlardan bahsederken hâzıra hitab tan gıy ab ta konuşma üslûbuna dönülmüştür (sizler... değil de onlar... gibi). Bir de, İsrâiloğullarının iddialarının geçersizliğim, davranış ve hareketlerinin çirkinliğini hak ehlinden, herkese anlatmak için bu tarz üslûb kullanılmış olabilir.

"Ğa-le-fe / ğalefe / bir şeyi örtmek" mastarından gelen ğulf, örtü, kılıf, perde demektir. Çoğulu, ğılafür.

Burada anlatılanları söyleyenler, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki Yahudîlerdır.

Yanı onlar şöyle demek istiyorlardı:

"- Bizim kalblerimiz doğuştan perdekdir. Muhammed'in getirdikleri kalblerimize ulaşacak değildir. Kalblerimiz onları anlayacak da değildir. Bu da onların:

"Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz örtüler içindedir."demeleri gibidir.

İbn Abbâs ve Atâ'ya göre ise, âyetin mânâsı şöyledir:

"- Bizim kalblerimiz, ilimlerin kabıdır, zarfıdır. Bizim yanımızdakiler bize yeter; başkasına ihtiyacımız yoktur."

Muhammed b. Sâib el-Kelbî'ye göre ise âyetin mânâsı şöyledir:

"- Bizim kalblerimize bir söz ulaştı mı, mutlaka kalblerimiz onu hıfzeder. Eğer senin sözlerinde bir hayır olsaydı, kalblerimiz mutlaka onu da alırdı."

B- "Hayır öyle değil; küfürleri yüzünden Allah onları lâ'netledi."

Bu ifade onların söylediklerinin red ve takzibi niteliğindedir. "Bizim kalblerimiz perdekdir" sözleriyle ilgili olarak yukarda yapılan üç tefsirden her birine göre mânâ şöyle olmak gerekir:

1- Hayır asla öyle değil. Allah, onları fıtrat (kusursuz sağlam tabiat) üzere ve halikı kabul imkânına sahip bir yetenekle yarattıktan sonra kendi akıl ve iradeleriyle yaptıkları kötü seçimler yüzünden rezil rüsva etmiş, ilâhî lütuftan faydalanamayacak bir duruma düşmeleri sebebiyle yeteneklerini iptal ederek küfürleri ile başbaşa bırakmış ve bu suretle onları rahmetinden uzaklaştırmıştır.

2- Hayır asla öyle değil. İlim Allah'ın en büyük eserlerinden biridir. İlme sahip çıkma hakkını onlara kim verdi? Allah, onları rahmetinden uzaklaştırmıştır.

3- Hayır asla doğru değil. Allah, onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. İşte onlar bundan dolayı, kendilerini ilâhî rahmete götürecek halikı kabulden imtina etmişlerdir.

C- "Bundan dolayı pek azı imân ederler."

Bu hâlleri sebebiyle onlar hakikatin ancak az bir kısınına inanmışlardır. Tevrat'ın bir kısınına imân bir kısınını inkâr etmişlerdir.

Bir görüşe göre ise, onlar, az bir zaman imân sahibi olarak yaşamışlardır ve onların imânı,

"Mü'minlere indirilene gündüzün evvelinde inanın; âhirinde ise inkâr edin."kabilinden bir imândır. Ve bunların her ikisi de hakiki imân değildir.

Bir görüşe göre de, âyetteki azlıktan murad yokluktur. (Yani onlar hiç imân etmezler.)

89
"Onlara, Allah katından yanlarındakini tasdik eden (musaddık) bir Kitap (Kur’ân) geldiğinde, daha önce onlar küfredenlere karşı onunla fetih ve zafer diledikleri (istiftah ettikleri) halde, o tanıdıkları gelince, onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın lâ'neti o kâfirler üzerine olsun!"

A- "Onlara, Allah katından yanlarındakini tasdik eden bir Kitap geldiğinde, daha önce onlar küfredenlere karşı onunla fetih ve zafer diledikleri hâlde..."

İsrâiloğullarının yanlarında veya ellerinde bulunan Tevrat'ı tasdik eden bu İdtap, Kur’ân-ı Kerîm'den başkası değildir. Onun nekire (Kitap şeklinde) olarak zikredilmesi, tazim içindir. Gelen Kitab'ın "Allah katından..." diye vasıflandırılması da, ona şeref kazandırmak amacına matuftur. Tevrat da "yanlarında, beraberlerinde, ellerinde bulunmak lima maa'hüm" ile tavsif edilmiştir. Maiyet (yanında, beraberinde bulunmak), muhtevasına vakıf olmayı da gerektirir. Bu da, sonuçta Kur’ân'ın, Tevrat'ı tasdik ettiği bilgisini sağlar.

Mecî'den (Hazret-i Muhammed'in Peygamber olarak Medine'ye gelişi) önce Yahudiler, müşriklere karşı onunla istiftah ederler:

"- Ey Allah'ım! Vasıflarını (na'tını) Tevrat'ta bulduğumuz, âhir zamanda gönderilecek o Peygamberle bize yardım eyle!" diye duâ ederlerdi. Yine Yahudiler, müşriklere:

"- Bizim söylediklerimizi tasdik edecek bir Peygamberin çıkma zamanı çok yaklaştı (gölgesi düştü). O gelince daha önce Âd ve İrem'in katledildiği gibi, biz de onunla beraber sizi öldüreceğiz." diyorlardı..

İbn Abbâs, Katâde ve Süddî diyorlar ki:

"Bu âyet, Benî Kureyza ve Nadir hakkında nazil olmuştur. Onlar, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderilmeden (Bi'set) önce Medine'deki Evs ve Hazrec kabilelerine karşı Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) gelişini fetih ve zafer vesilesi yapıyorlardı.."

Bir görüşe göre de âyetin mânâsı şöyledir:

Medine'de yerleşik. Yahudiler, müşriklere onu ta'rif ederek kendilerinden bir âhir zaman Peygamberi geleceğini ve bunun zamanının çok yaklaş tığını söylüyorlardı.

B- "...O tanıdıkları gelince onu inkâr ettiler."

"O tanıdıkları gelince ."den murad Kitab veya Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kitab'ın indirildiği zâti (Peygamberi) tanımaları, Kitab'ı da tanımaları anlamındadır. "Felemma câehüm ma a'refû" ibaresi kelime kelime Türkçeye "O tanıdıkları kendilerine gelince" şeklinde çevrilebilir. İbarenin, başındaki "F", bunun üzerine, ...ince, hemen, akabinde, artık, fakat, sonra gibi mânâlara gelir. İşte bu mânâ, Yahudilerin, Peygamberi fetih ve zafer vesilesi yaptıkları günlerle onun Medine'ye gelişi arasında, önceki dileklerini unutturacak kadar uzun bir zaman geçmediğinin işaretidir. Bu cümledeki mânâ daha açık bir ifadeyle şöyle dile getirilebilir:

Onlar, kendi kitapları Tevrat'ı tasdik eden Kur'ân-ı Kerîm gelince, onu tekzıb ettiler (yalanladılar). Oysa onlar, Kur'ân-ı Kerîm gelmeden önce o Kitabin indirileceği Peygamberi niyaz ve dualarında yardım ve zafer vesilesi yapıyorlardı. Hemen bunun arlıasından tanıdıkları o peygamber gelince, inkârı seçtiler.

C- "Artık Allah'ın lâ'neti o kâfirler üzerine olsun!"

Burası normal olarak zamir yeri iken (onların üzerine, denmesi gerekirken), zahir isının zikredilmesi (o kâfirler üzerine, denmesi), onlara lâ'net okunmasının sebebinin, o inatçı küfürleri olduğunu bildirmek içindir. Cümlenin başındaki "F / artık" bu lâ'netin onların küfürlerinin sonucu olduğunu belirtir. Yahut bu kâfirlerden murad belli bir kesimdir. Bu takdirde bu Yahudiler de, lâ'net hükmüne öncelikle dahildir. Çünkü burada kelâm konusu onlardır. Hangi mânâya göre olursa olsun, bu cümle, yukarıda geçen "Öyle değil, küfürleri yüzünden Allah, onları lâ'netlemiştir" cümlesinin mânâsının gerçekleşmesidir.

90
"Ne kötüdür o uğruna kendilerini sattıkları şey ki Allah'ın kullarından dilediğine lûtfunun eseri (fadlından) indirdiğini kıskanarak Allah'ın indirdiği ne varsa hepsini inkâr ettiler. Bu yüzden gaz ab üzerine gazaba uğradılar. Aşağılayıcı azab kâfirler içindir."

A- Ne kötüdür o uğruna kendilerini sattıkları şey ki Allah'ın kullarından dilediğine lûtfunun eseri (fadlından) indirdiğini kıskanarak Allah'ın indirdiği ne varsa hepsini inkâr ettiler."

Burada zemmedilen şey, bir başkasının hakkı olan şeyi (Peygamberliği) istemek, kendilerine verilmediği için buna kuvvetle hased ve kıskançlık duymak ve sırf bu yüzden ellerindeki Tevrat'ı onaylayan Kur'ân'ı-Kerîm'i hem de hakikatlerine vâkıf olduktan sonra inkâr etmektir.

Hasedin, satın alma ile hiçbir bağlantısı yoktur. Hased, Allah'ın kullarından dilediğine kendi lütfundan Kitap ve Peygamberlık indirmesinin sebep olduğu bir haldir. Satin alma ile ilgili olan ancak, onların, Allah'ın indirdiğini inkâr etmeleridir. O ne kötü şeydir ki, onlar benliklerini onun karşılığında satmışlardır. O kötü şey, onların inkârlarıdır. İnkârlarının sebebi de hasedleridir. Hasedlerinin sebebi de Allah'ın, Peygamberlık yükünü taşımaya

ehil gördüğü seçkin kullarından dilediğine vahyini indirmesidir. Sonuç olarak, o Yahudilerin küfürlerinin sebebi, bekledikleri kitap ve peygamberliğin, kendilerinden birine değil fakat Arap halkından Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) verilmesidir.

Bundan önceki âyette "Allah katından onlara bir Kitap gelince" buyrulmak suretiyle Kur'ân'için gelmek fiili kullanılmışken, burada inzâl etmek (indirmek) fiilının tercihi, ona inanmayı gerektiren yüce şânına işaret amacına matuftur.

Yine inzal fiilinden sonra tefil babından tenzil (peyderpey indirmek) fiilinin kullanılması, Kur'ân âyetlerinin inzâk (indirilmesi) tekrarlandıkça hasetlerinin de tekrarlandığını ve âyetlerin inzâk çoğaldıkça hasetlerinin de çoğaldığını bildirmek içindir.

B- "Bu yüzden gaz ab üstüne gazaba uğradılar."

Onlar, küfür üstüne küfür işlediklerinden, gazab üstüne gazaba uğradılar. Bunu hak ettiler. Çünkü onlar hak Peygamberi (Nebiyyi'l-halik) inkâr ettiler, ona karşı her türlü dümanlığa başvurdular.

Bir görüşe göre de onlar İsa'dan (aleyhisselâm) sonra Mulıammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) de inkâr ettiler.

Son bir görüşe göre de onlar, "Uzeyr, Allah'ın oğludur." (Tevbe 9/31) "Allah'ın eli bağlıdır / Hâşa Allah'ın eli sıkıdır, cimridir" (Mâide 5/64) gibi çeşitli sözler söylediler.

C- "Aşağılayıcı azab kâfirler içindir."

Burada normal olarak zamir (kâfirler yerine onlar) kullanılabihrken zahir isim (kâfirler) denmesi onların küfürleri sebebiyle azaba uğradıklarına işaret içindir. Onlar için zeki edici, hor ve haktir kılıcı bir azab vardır. Çünkü onlar hasedleri yüzünden Allah'ın indirdiğini inkâr ediyorlardı. Hasedleri de Allah katından indirilen vahye idi. Oysa onlar diğer insanlardan üstün ve peygamberliğin kendilerine lâyık olduğuna inanıyorlardı

91
"Onlara, Allah'ın indirdiğine imân edin; dendiği zaman onlar:

"- Biz yalnız bize indirilene imân ederiz!" derler ve ondan başkasını inkâr ederler.

Oysa o (Kur'ân) yanlarmdakini (Tevrat'ı) tasdik eden bir haktır. (Resûlüm) onlara de ki:

- Eğer siz gerçekten mü'minler idiyseniz bundan önce Allah'ın Peygamberlerim neden öldürüyordunuz?"

A- Onlara, Allah'ın indirdiğine imân edin; dendiği zaman."

Yani mü'minler, Yahudilere "Bütün ilâhî kitaplara imân edin" dedikleri zaman... Bundan maksat onların, Kür'an'a imân etmelerini emretmektir. Fakat onlara verilen imân emrinin bütün ilâhî kitaplara tamım edilmesi (genelleştirilmesi), onların bu emre uymalarının aslında kendi inançlarına göre de bir zaruret olduğunu ifade etmek amacına yöneliktir. Çünkü Kur'ân, onların inandıkları Tevrat'ın temel prensiplerine iştirak etmektedir. Bir de, anılan tamim, Kur'ân'a imân olmadıktan sonra diğer ilâhî kitaplara imânın, Allah'ın indirdiğine imân sayilmadığına dikkat çekmek içindir.

B-"...Onlar:

- Biz yalnız bize indirilene imân ederiz; derler ve ondan başkasını inkâr ederler."

Başka bir ifadeyle onlar:

"- Biz yalnız bize indirilen Tevrat ile onun hükümlerini açıklamak (takrir etmek) üzere İsrail peygamberlerine (Enbiyâ-i Benî İsrail) indirilenlere inanmayı sürdüreceğiz." dediler ve bu beyanları ile "bunların dışında kalan Kur'ân'ın kendilerine indirilmediği"ni söylemek istediler.

Onların "Biz" zamirinden maksatları ya kendileridir; buna göre onlara indirilmenin mânâsı, Tevrat'taki hükümlerle mükellef olmalarıdır; ya da anılan zamirden maksat, İsrâiloğullarıdır ki en açık anlaşılan mânâ da budur. Çünkü bu mânânın şu meziyeti de vardır:

Onların, Kur'ân'a imân etmemelerinin sebebi daha önce geçtiği gibi, kendilerinden olmayan bir kimseye inmiş olmasını çekememek, bunu içlerine sindirememektir. Böylece bu yüzden inanmadıkları zımnen ifade edilmiş olur.

Bir de, "bimâ ünzile a'leyna // bize indirilene" ıbaresindeki "mâ-ı mevsuk'den de anlaşıldığı gibi onların kastettikleri, elbette özellikle Tevrat ve onun içindeki hükümlerdir. Fakat "kendilerine indirilen" ifadesinde, tariz yolu ile (kapalı olarak), ondan başkasının böyle olmadığı iddiası mevcuttur. Nitekim "...ondan başkasını inkâr ederler" cümlesinden de onların, kendilerini Kur'ân hükümleriyle mükellef görmedikleri açıkça anlaşılır. Buna göre onlar:

"- Biz, yalnız bize indirilen hükümlere, mükellefiyedere inanırız. Başkasına inanmayız. Zira onlar bizimkinden farklıdır" demiş oluyorlar.

İkinci mânâya göre anılan zamirden maksat İsrâiloğulları ise o takdirde yine "...ondan başkasını inkâr ederler" cümlesinden, Kur'ân'ın, isrâiloğullarından hiçbiri için inmediği sonucu çıkar.

C- "Oysa o (Kur'ân) yanlarındakini (Tevrat'ı) tasdik eden bir haktır."

Onların iddia ettikleri imân, hakikatte kendilerine indirilene de imân sayılmaz. Çünkü "Mutlak ve Yegâne Hak Kitap" isminin mahsus olduğu Kur'ân, onların ellerinde bulunan Tevrat'ı onaylamaktadır. Onlar, bir yandan "Biz yalnız bize indirilene imân ederiz" derken, öte yandan da Kur'ân'ı inkâr ettiklerine göre, sözde imân ettikleri Tevrat'ı da inkâr etmiş oluyorlar. Hulâsa, o Yahudiler, Tevrat'a imân ettiklerini iddia ediyorlar; oysa onlar, öyle bir şeyi (Kur'ânı) inkâr edyorlar ki, onların o inkârından, Tevrat'ı da inkâr sonucu çıkıyor.

Ç- "(Resûlüm) onlara de ki:

- Eğer sız gerçekten mü'minler idiyseniz bundan önce Allah'ın Peygamberlerini neden öldürüyordunuz?"

Allah adına onları susturmak, sözleriyle fiilleri arasındaki çelişkiyi, ortaya koymak için Resûlüm onlara de ki:

Siz inanıyordunuz da bundan önce niçin. Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"

Daha önceki benzerlerinde açıklandığı gibi bu hitab, tağlîb (iki şeyden birini diğerine üstün tutmak) yolu ile, hâl-i hâzır Yahudilere yönelik olduğu halde, mazideki Yahudileri hedeflemektedir. Muasır ve eski Yahudiler, akid ve amelde ortak (müşârik.) olmaları sebebiyle seleflerine vâkıî itiraz, haleflerine de şamildir.

Demek istenen şudur:

"-Ey Resûlüm Muhammed! Onlara de ki; eğer iddia ettiğiniz gibi Tevrat'a inanıyor idiyseniz niçin bundan önce Allah'ın Peygamberlerini öldürüyordunuz? Oysa Peygamberlerin katli, Tevrat'ta da şiddetle haram kılınmıştır."

"Eğer siz gerçekten mü'minler idiyseniz..." cümlesi, Yahudileri ilzam etmenin telddi ve onlar için vâki olan tehdidin ağırlaştırılması mahiyetindedir

92
"Andolsun ki Mûsâ size açık âyetlerle (beyyine) gelmişti. Sonra siz bunun arlıasından buzağıyı ilâh edindiniz ve zahirilerden oldunuz."

İsrâiloğulları ile ilgili olaylar

A- "Andolsun la Mûsâ size açık âyet (beyine)lerie gelmişti."

Bu âyet de yukardan beri devam eden azarlama (tebkit) ve kınama (tevbıh) 91. âyette şekillenen,

" (Resûlüm) onlara de ki:

- Eğer siz gerçekten mü'minler idiyseniz bundan önce Allah'ın Peygamberlerini neden öldürdünüz?" emrine dâhildir. Fakat buzağıya tapanları affetmenin de dahil olduğu nimetleri sayan kıssanın tekrarı değildir. Burada demek istenen şudur:

"Lekad" veya "lâmü'l-kasem / yemin lamı" ile "Billahi", Mûsâ, size asâ, beyaz el, yıllarca süren kuraklık, mahsûl kıtlığı veya semerelerde noksanlık, kan, sel ve taşkın, çekirge, haşerat, kurbağalar ve denizin yarılması gibi apaçık mucizeler ile gelmişti. Kimileri Tevrat'ı da bu mucizelerden saymışlarsa da bu açık bir görüş değildir. Çünkü Tevrat, buzağı olayından sonra getirilmiştir.

B- "Sonra siz bunun arlıasından buzağıyı ilâh edindiniz ve zâlimlerden oldunuz."

Mûsa'nın o apaçık mucizeleri getirmesinin ardından sız, buzağıyı ilâh edindiniz.

Bir görüşe göre de Mûsa'nın Tûr'a gitmesinin ardından sız, buzağıyı ilâh edindiniz. Bu görüşe göre Tevrat da, o mucizelere dahildir. Bu takdirde âyetteki "sümme — sonra" zaman itibarı ile olan terahi için değil fakat rütbe veya derecedeki terahî (sonralık) ve yaptıklarının son derece çirkin bir hareket olduğunu ifade için kullanılmış olur. Özetle onlara şöyle deniyordu:

- Siz o buzağıya tapmakla zalimlerden oldunuz. Buzağıyı halikı olmayan bir yere koydunuz. Yahut Allah'ın (celle celâlühü) hukukunu ihlal etmek ile zalimlerden oldunuz. Veya bu cümle makablinden bağlantısız bir itiraz cümlesidir. Yani sız zaten âdetleri zulüm olan bir kavimsiniz.

93
"Hatırlayın o zamanı ki sizin mîsakınızı almıştık ve Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık. Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve onu dinleyin (demiştik). Onlar işittik ve isyan ettik; demişlerdi. Onlarin kalblerine küfürleri sebebiyle buzağı (sevgisi) içirilmişti. (Resûlüm) de ki:

- Eğer sız mü'minler iseniz imânınızın size emrettiği şey ne kötü!"

A- Hatırlayın o zamanı ki sizin mîsakınızı almıştık ve Tûr'u üstünüze kaldırmıştık. Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve onu dinleyin; (demiştik).

Bu âyet de, Allah tarafından onlar için bir tevbîh (uyarı, lan ama) ve onların kendilerine indirilene imân iddialarına karşı bir tekzibtir. Kısaca ifade etmek gerekirse onlara şöyle hitab edilmektedir:

"- Hatırlayın, hani bir zamanlar sizden kesin söz almıştık da Tûr Dağını başınızın üstüne kaldırmıştık ve Tevrat'ta size emredilenlere sımsıkı sarilin ve onun içindekileri canla başla yerine getirin!" demiştik.

B- "Onlar, işittik ve isyan ettik; demişlerdi."

Bu cümle "Pekiyi, onlar, ne demişlerdi?" selatindeki gizli bir soru cümlesinin cevabı mahiyetindedir. İsrâiloğullarının selefleri o büyük ve açık mucizeleri bizzat gördükleri hâlde bu ilâhî hitaba bu kadar çirkin bir cevap vermişler ve bu suretle tevbelerini bütün muhtevasıyle inkâr eder duruma düşmüşlerdir. Bu takdirde Tevrat'a imân ettikleri nasıl düşünülebilir?

C- "Onların kalblerine küfürleri sebebiyle buzağı (sevgisi) içirilmişti."

Burada mübalağa için âyetteki muzaf, yani hubb (sevgi) kelimesi hazfedılmıştır. İsrâiloğullarının buzağıya olan sevgileri, tıpkı boyanın kumaşa işlemesi, içeçeklerin de bedenin derinlıklerine geçmesi gibi onların içlerine sinmiş ve kalblerine işlemiştir.

Bu âyet, "İşte onların yiyip karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir (Bakara 2/174) kabilinden olup o âyette yemek mahalli olarak "karın / batn, çoğulu: bütün" zikredildiği gibi, burada da buzağı sevgisinin işlediği yer olarak "kalb, çoğulu: kulûb" kullanılmıştır. Küfürlerinden maksat, buzağıya tapmalarıdır.

Bir görüşe göre, o buzağıya tapanlar, daha önce Mücessıme veya Hulûliyyeden olanlardı ve onlar, o buzağının heykek kadar gösterişk ve hoşa giden bir cisim görmemişlerdi. Bundan dolayı Sâmirî'nin sözleri onların kalbinde yer etti.

Ç- "(Resûlüm) de ki:

- Eğer siz mü'minler iseniz imânınızın size emrettiği şey ne kötü."

Bu da Peygamber döneminde yaşayan Yahudiler için bir uyarıdır:

"- Eğer iddia ettiğiniz gibi, size indirilen Tevrat'a imânınız varsa, onların "işittik ve isyan ettik" demeleri ve buzağıya tapmaları ne kötü şeylerdir?!"

"İmânınızın size emrettiği şey ne kötü!" cümlesinde emrin imâna isnadında istihza ve gaz ab vardır. İmânın onlara izafe edilmesi (sizin imânınız), bunun gerçek ve geçerli imân olmadığını bildirmek içindir. Nitekim "Eğer siz mü'minler iseniz" sözü de, bunu ifade etmektedir. Zira bu, onların, kendilerine indirilmiş olan Tevrat'a imân iddialarını geçersiz kılmaktadır. Bu şöyle açıklanabilir:

Tanrının insanın bilinç, niyet, irade, duygu ve duyumuna benzer kabiliyet ve özelliklere sahip olduğu inancıdır. Buna göre ilâh insan şeklindedir fakat insandan çok daha güçlü ve kabiliyetlidir. Mücessime ve müşebbihe mezhepleri Allah'a cisim izafe eden ve onu insana benzeten sapık akımlardır. Ancak şunu hemen belirtmeliyiz ki İsrâiloğullarının buzağıya taptıkları tarih yaklaşık M. Ö. 1200 yılları olmakdır. Daha ufukta ne Hristiyanlık ne de İslâmiyet vardır. Mücessime ve Müşebbihe gibi fikir akımları da ortada yoktur. Mûsâ (aleyhisselâm) Tûr Dağında iken kuyumcu Samirî, halktan topladığı ziynet eşyasını eritip altından bir buzağı heykeli yapar. Heykelin şaşılası bir özelliği vardır: Böğürür. Samirî:

— İşte der, bu sizin Tanrınızdır, ona ibadet edin! İsrâıloğulları da tevhidi bırakıp buzağıyı ilâh edinirler (el-Bakara 2/51, 92; el-A'raf 7/148, Tâ-Hâ 20/81-85). Neden bir başka şeyi değil de buzağıyı ilâh edinmişlerdi? Bu sorunun cevabını İsrâiloğullarının Mısır'da geçen dört yüz yıllık geçmişinde aramak gerekir. Bilindiği gibi Mısırkların boğa şeklinde tasavvur ettikleri ve "Apis" adını verdikleri bir güneş tanrısı vardı. İsrâiloğullarının bundan etkilenmiş olduklarını düşünmek herhalde hata değildir.

"- Eğer siz, Tevrat'a inanıyor onun içindekileri uyguluyor s anız, o takdirde imânınız size ne kötü şeyler emrediyor? Oysa Tevrat bu gibi çirkinlıklere cevaz vermediğine göre siz kesinlikle ona imân etmiş olamazsınız."

94
"(Resûlüm) de ki:

- Eğer Allah katındaki âhiret yurdu başkaları için değil de yalnız size has ise haydi ölümü dileyin! Eğer sözlerinizde sâdıklar iseniz.

Eğer Allah katındaki âhiret yurdu, yani cennet veya âhiret yurdunun nimetleri, sizin iddia ettiğiniz gibi, bütün insanlar için yahut Müslümanlar için değil de, sadece size mahsus ise -ki, Yahudî, yahut Hristiyan olmayan cennete asla giremeyecektir; iddiasını ileri sürmüşlerdi- haydi ölümü dileyin. Çünkü ölümden sonra cennete gideceğine kesin olarak inanan kimse, bir an önce bu felâket ve üzüntüler yurdu dünyadan kurtulmaya can atar. Özellikle de âhiret hayatı, kendilerine mahsus olduğu takdirde...

Nitekim Hazret-i Ali (Kerremellahü vecheh) diyor ki:

"- Ben mi ölümün üstüne düştüm, ölüm mü benim üstüme düştü, hiç aldırmam."

Yine Ammar b. Yâsir (radıyallahü anh) de. Sıffin savaşında (Hazret-i Ali'nın (Kerremellahü Vecheh) yanında çarpışırken) şu şiiri söylemiştir:

"Simdi dostlara kavuşacağım, Muhammed ve cemaatine kavuşacağım!"

Huzeyfe b. el-Yeman da, (radıyallahü anh) daha önce de ölümü diliyordu; nihayet vefat etmek üzere iken şu şiiri söylemiştir:

Bir dost, yoksul olarak geliyor; Bugüne pişman olan iflah olmasın!

"Eğer sözlerinizde sâdıklar iseniz..." cümlesinin bir önceki âyette zikredildiği hâlde burada da tekrarlanması, ilzamı (haksızlığı isbat ile susturmayı) güçlendirmek ve anılan cevabın (haydi ölümü dileyin), şart cümlesine (eğer âhiret yurdu... yalnız size hâs ise) olan bağlılığına yalnız hakikat böyle olduğu için değil fakat onların iddiasına göre de böyle olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü onlar bu iddiada bulunmuşlardı.

95
"Elleriyle işledikleri yüzünden hiçbir zaman onu dilemezler. Allah, zâlimleri hakkıyla bilir.

Bu âyet, bir istinaf cümlesi olup anılan emre dahil değildir. Allah bu âyet ile, o Yahudilerin, davet edildikleri, şeye asla yanaşmayacaklarını beyan buyurmaktadır ki, bu da, onların, davalarında yalancı olduklarına delâlet eder.

Onların elleri ile işlediklerinden murad Peygamberi Mîi ve Kur’ân'ı inkâr etmeleri gibi cehennem azabını mûcib günâhlardır.

İnsan işlerini genellikle elleri ile gördüğü ve faydaların çoğunu da elleriyle gerçekleştirdiği için el, bazen insan nefsi, bazen de kudret anlamında kullanılır.

Allah, zâlimleri kendilerinin bildiklerinden daha iyi bilmektedir.

Âyette zamir (onlar) değil, fakat zahir isim (zâlimler kelimesi) kullanılması, onları zemmetmek ve kendilerinin olmayan bir şeyi iddia etmek ve onda başkalarının halikı olmadığını savunmak da dahil bütün işlerinde zâlim olduklarını tescil etmek içindir. Bu cümle de, önceki cümle için bir ilâve ve açıklama mahiyetindedir. Allah (celle celâlühü) onları da, onların azabı gerektiren çeşidi zulüm ve günâhlarını da ve gelecekte onların, bu hallerden sakınıp sakınmayacaklarını da elbette eksiksiz olarak bilmektedir. Nitekim durumları âyette anlatıldığı gibi olmuş; onlardan hiç kimse ölümü temenni etmemiştir. Çünkü böyle bir temenni vâki olmuş olsaydı, mudaka nakledılır ve duyulurdu.

Peygamberimiz bir hadîslerinde buyuruyor ki:

"Eğer Yahudiler, ölümü temenni etmiş olsalardı, her birinin tükrüğü boğazına durur, olduğu yerde ölürdü ve yeryüzünde Yahudî kalmazdı."

96
"(Resûlüm), sen onları hayata karşı insanların en hırslısı (Ahras / en haris) bulacaksın. Şirk koşanlardan da fazla Onlardan her biri bin sene yaşamak ister. Oysa uzun yaşamak onları azabtan kurtaracak/uzaklaştıracak (muzahzih) değildir. Allah, onların bütün yaptıklarını görür."

A- "(Resûlüm), sen onları hayata karşı insanların en hırslısı bulacaksın. Şirk koşanlardan da fazla."

Vecede / bulmak fiili akü olup görmek, bilmek anlamındadır. Şu farkla ki, bulmak, özellikle tecrübe gibi bir çalışmadan sonra elde edilen bilgi için kullanılır. Hayât kelimesinin nekire (harf-i tarifsiz) olarak zikredilmesi, bize Yahudilerin muradının uzun hayât yaşamak olduğunu bildirir. Bununla beraber hayât kelimesi "elif-lâm" ile de okunmuştur. Yahudilerin dünya ihtirasında diğer insanlardan çok daha aşırı olduklarının ifade edilmesi, onlara yapılan uyarıyı ağırlaştırmak içindir. Çünkü Yahudilerin âhiret mükâfatını ve cezasını kabul ettikleri

hâlde bunları inkâr eden müşriklerden daha muhteris olmaları, kendilerinin de, âhirette yerlerinin cehennem olduğunu kesin olarak bildiklerine delâlet eder.

B- "Onlardan her biri bin yıl yaşamak ister."

Yahudilerin aşırı ihtiraslarını açıklayan bu cümle, mahzûf (gizli) bir mübtedâ'nın sıfatı da olabilir. Mübtedâ'nın haberi de bundan önce geçen "şirk koşanlardan"dır. Bu görüşe göre, şirk koşanlardan maksat Yahudîlerdir. Çünkü onlar "Uzeyr, Allah'ın oğludur" demekle şirke düşmüşlerdi. Buna göre mânâ şöyle olur:

Müşrik Yahudilerden bir fırka var ki, her biri, bin yıl yaşamak ister.

C- "Allah, onların bütün yaptıklarını görür."

Basîr, Arap kelâmında bir şeyi tam ve eksiksiz olarak bilen, bütün incelikleri hakkında bilgi sahibi olan zâttır.

"Filân zât, Fıkıh ilmine basîrdir" sözünde de aynı mânâ vardır. Yani Allah (celle celâlühü), onların gizli ve açık bütün yaptıklarını tam olarak bilir . O, onların yaptıklarının karşılığını mutlaka verecektir. Âyet, hitab "t"si ile (bitâi'l-hitab) "Vallahü basurun bima ta'melûn / Allah sizin bütün yaptıklarınızı görür" şeklinde de okunmuştur.

97
"(Resûlüm) de ki:

- Kim Cibril'e düşman ise bilsin ki onu (Kur’ân'ı) senin kalbine Allah'ın izniyle önündekini tasdik edici ve mü'minler için bir hidâyet ve müjde olmak üzere o indirdi.

Bu âyet, Fedek Yahudi bilginlerinden Abdullah b. Surya hakkında nazil olmuştur. Bu adam, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile tartışmaya girdi ve vahyi kimin getirdiğini sordu. Resûlüllah

"- Cebrâîl getiriyor" buyurdu.

O da:

"Cebrâîl , bizim düşmanımızdır; vahyi, getiren başka bir melek olsaydı, sana kesinlikle imân ederdik!" dedi.

Bazı rivâyetlere göre Abdullah b. Surya, sözlerine şöyle devam etti:

"- Bizim Resulümüz, Mikâil'dır. Eğer sana vahiy getiren o olsaydı, kesinlikle imân ederdik. Cebrâîl , defalarca bize düşmanlık yaptı! En büyük düşmanlığı da şöyle oldu:

"- O, bizim peygamberimize vahiy getirdi ki, Buhtenassar, Beytü'l-Makdisi yıkacak. Biz de, onu öldürmek için adam gönderdik. Adamımız, onu Babil'de, henüz zavallı bir çocuk iken buldu fakat Cebrâîl , onu savundu ve dedi ki: "Eğer Rabbiniz, helakinizi ona emretmişse siz, ona bir şey yapamazsınız yok eğer Rabbiniz, helakinizi ona emretmemişse o zaman ne diye onu öldüreceksiniz?"

Bir rivâyete göre de o Yahudi bilgini, sözlerini şöyle sürdürdü:

"- Allah, Cebrâîl’e, peygamberliği biz Yahudilere vermesini emretti o ise götürüp başkasına verdi!"

Yine rivâyet olunduğuna göre Ömer b. Hattabin Medine'nin yukarı kısımlarında bir arazisi vardı ve yolu, Yahudi medreselerinin yanından geçiyordu. Ömer arazisine gidip gelirken, onların yanında oturup konuşmalarını dinlerdi. Bir gün:

"Ya Ömer! Biz sem çok sevdik; gerçekten bize katılacağını umuyoruz." dediler. Ömer (radıyallahü anh):

"Vallahi ben, sizi sevdiğim için gelmiyorum ve benim dinimde bir şüphem olduğu için size sormuyorum; fakat sizin yanınıza gelmemin sebebi Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında daha fazla delil ve hüccet

sahibi olmak ve de sizin kitaplarınızda onun vasıflarını görmek içindir" dedi ve onlara Cebrâîl'i sordu. Onlar da:

"- İşte o var ya, o bizim düşmanımızdır! O, Muhammed'e bizim sırlarımızı veriyor; bütün depremlere, felâketlere o bakıyor! Mikâilise, bolluk, bereket ve selâmete bakıyor." dediler. Sonra konuşma şöyle devam etti:

Ömer:

"- Pekiyi, bu ikisinin Allah "katındaki mertebeleri nedir?" Onlar:

"- Cebrâîl , mertebe olarak Allah'a daha yakındır; o, Allah'ın sağında, Mikâil ise solunda oturur; fakat ikisi, birbirine düşmandır!"

Ömer:

"- Eğer söylediklerniz doğru ise onlar birbirine düşman değil ve siz de merkepten daha ahmaksınız. Zaten ikisinden birine düşman olan, diğerine de düşman sayılır ve ikisinin düşmanı olan, Allah'ın da düşmanı olur."

Ömer Peygamberimizin yanına dönünce Cebrâîl'in bu konuda kendisinden önce vahiy getirmiş olduğunu gördü.

Resûlüllah:

"- Ya Ömer, dedi; senin onlara söylediklerin Rabbinin, bana vahyettiklerine pek uygun düşüyor."

Ömer sonucu şöyle vurgular:

"- Bu olaydan sonra ben kendimi dinimde taştan daha katı görmeye başladım."

Cebrâîl kelimesi, Cebreîl, Cebreil, Cibril, Cibreil, Cibraîl ve Cıbrail şeklinde de okunmuştur.

"A'lâ kalbike / senin kalbine" ifadesi, tenzil (Kur'ân'ı yavaş yavaş, ceste ceste, yıldız yıldız, ihtiyaca göre, müneccemen indirme) için ek bir açıklama sayılır. Çünkü bu ifade vahyin mahalkni (mahalle'l-vahy) bildirir. Zira vahyi ilk telâkki eden kalbtir; vahyi anlamak (fehm) ve hıfzetmek de yine kalbin işidir.

Âyetin başında "Kul / De ki..." emri vârid olmuştur. "A'lâ kalbî / benim kalbime..." değil "a'lâ kalbike / senin kalbine" buyrulmak suretiyle hitab zamiri, tekellüm zamirine tercih edilmiştir. Tıpkı Zümer sûresinin,

"De ki:

- Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım!" mealindeki 53. âyetinde olduğu gibi.

Burada da "a'lâ enfisüküm — kendi nefisleriniz" değil "a'lâ enfüsihim kendi nefisleri" buyrulmuştur.

Kur'ân'ın Peygamberin kalbine vahyedilmesi elbette Allah'ın emri ile, Allah'ın müyesser lokması ile olmuştur. Bu, hicabı (lahût ile nasût âlemleri arasındaki perdeyi) açmayı kolaylaştırmak anlamında mecazî bir ifadedir. Bu ifade, Cebrâîl'in tenzildeki, gayretini Peygamberimizin de azim ve sadakatini ortaya koyar.

"Lima beyne yedeyhi" "öncekiler" veya önceki kitaplardan murad daha önce inmiş olan mukaddes kitaplardır ki, bunların başında Tevrat gelir.

Hulâsa, Ehl-i Kitab'tan kim Cibril'e düşmanlık ederse bilmelidir ki, onun bu adavetine hiçbir sebep yoktur. Aksine onlar Cebrâîl'i sevmektik. Çünkü o, Allah'ın son Peygamberine (sallallahü aleyhi ve sellem) onların da mukaddes Kitaplarını onaylayan Kur'ân'ı indirmiştir. Ama onların Cebrâîl'e düşman olmalarının asıl sebebi de budur. Onlar, bundan hoşlanmadıkları için kendi mukaddes Kitaplarını tahrif ve Kur'ân'ın kendi Kitaplarına

muvafık olduğunu inkâr ettiler. Çünkü Kur’ân'ın, kendi Kitaplarına muvafık olduğunu kabul etmeleri hâlinde ona inanmaları gerekirdi. Bu da durumlarım altüst edecek ve riyasetlerini sona erdirecekti.

Son bir görüşe göre ise, "Kim Cebrâîl’e düşman ise..." şart cümlesinin cevabı gizlidir. Fakat şöyle yorumlanabilir:

Her kim Cebrâîl’e düşman ise o,

1- İnsaf ipini koparmıştır;

2- Onun getirdiği Kitab'ı (Tevrat) da inkâr etmiştir;

3- O öfkesinden çatlayıp ölmelidir;

4- O Allah'a düşmandır ve Allah da ona düşmandır.

98
"Kim Allah'a, meleklerine, Resullerine, Cibril'e, Mikâil'e düşman ise bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır."

Cenâb-ı Allah'a düşmanlıktan maksad, inadına O'nun emirlerine muhalefet etmek ve büyüklük taslayarak itaatten çıkmak ya da Cenâb-ı Allah'ın has ve yakın kullarına düşmanlık etmektir. Buna göre "Kim Allah'a düşman ise..." buyrulmak suretiyle ism-i celâlin başta zikredilmesi, O'nun has ve yakın kullarının şânını tazim ve dostlarına adavetin O'na düşmanlık olduğunu bildirmek içindir. Nitekim Tevbe sûresinin 62, âyetinde:

"Eğer onlar gerçekten mü'min iseler Allah'ı ve Resulünü râzı/hoşnud etmeleri daha doğru olur." buyrulur.

Meleklik ve elçilik vasıfları öncekide Cebrâîl ve Mikâil'e şâmil iken onların diğerlerinden daha şerefli ve ayrı meleklermiş gibi yalnız ikisinin zikredilmesi, onların faziletlerini beyan amacına yöneliktir. Vasıftaki farklılık, cinsteki farklılık gibi kabul edilmiştir. Bundan başka bu iki meleğin ayrıca zikredilmesi Yahudilerin, bu melekler hakkındaki bâtıl inançlarını yok etmek ve o iki melekten birine düşman olmanın diğerine de düşman olmak demek olduğuna dikkat çekmek içindir. Zira Yahudiler, bu iki meleğin birbirine düşman olduklarını iddia ediyorlardı.

Bu iki meleğin ayrıca ve tahsis en zikredilmesinin bir sebebi de onlardan birine düşmanlık etmenin hem küfrü hem de Allah'ın düşmanlığını mûcib olduğudur. Onlardan birine düşmanlıkla hepsine düşmanlık arasında hiçbir fark yoktur. Onlara düşmanlık edene Allah da düşmanlık eder ve onları en şiddetli azab ile cezalandırır. Bu mânânın isim cümlesi ile ifade edilmesi bunun tahakkuk ve sebatına delâlet eder.

Zamir ile ifadesi mümkün iken "kâfirin / kâfirler" kelimesinin aynen kullanılması onlardan birine düşmanlığın küfür olduğunu bir kez daha belirtmek ve bunun Allah'ın buğz ve azabını mûcib olduğunu bildirmek içindir.

Mikâl kelimesi, Mikâil, Mikâîl, Mîkeil ve Mîkeîl olarak da okunmuştur.

99
"Andolsun ki (Resûlüm) Biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.

Andolsun ki. Resûlüm Biz sana, mânâlarına olan delâletleri ve Allah katından oldukları apaçık âyetler indirdik. Zaten o âyetleri ancak inat ve İsrarla küfürde direnen ve küfrün son haddine varan kimseler inkâr eder. Çünkü kâfirlerden bu vasıfta olmayanlar bu kadar açık âyetleri inkâra cür'et edemez.

Hasen-ı Basrî diyor ki, :

"Fisli kelimesi, günâhların herhangi bir çeşidinde hak yoldan ayrılısı veya isyanı ifade etmek üzere kullanıldığı zaman, küfür veya o günâhın en büyüğünü ifade eder.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre daha önce ismi geçen Yahudi bilgini Abdullah b. Surya, Resûlüllah'a dedi ki:

"- Sen bize, bizim anlayacağımız bir şey getirmedin; sana tâbi olacağımız bir âyet sana indirilmemiş! "

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

"Fâsıklar"dan murad, kitaplarını tahrif ederek dinlerinden çıkmış Ehl-i Kitab ya da bütün hak yoldan sapmış ve isyan etmiş olanlardır.

100
"Onlar her ne zaman bir ah idle söz verdilerse onlardan bir fırka onu bozup atmadı mı? Hayır, onların çoğu imân etmezler.

"Onlar her ne zaman bir ahidle söz verdilerse onlardan bir fırka onu bozup atmadı mı?" cümlesi bu makamda anlaşılan gizli bir cümleve atıftır. Onların bozup attıkları ahidlerden biri de Bakara sûresinin,

"Daha önce kâfirlere karşı istiftah ediyorlardı / Ve kânû min kablü yesteftihûne a'le'llezîne keferû" mealindeki 89. âyetinde işaret edilen ahiddır. Yahudiler daha önce müşriklere karşı gelerek Peygamberin ismiyle istiftah ediyor ve onunla şöyle yardım ve zafer diliyorlardı:

Bizim söylediklerimizi tasdik eden bir Peygamberin gelme zamanı pek yaklaşmıştır. İşte o geldiği zaman, daha önce mü'minler, Ad ve İrem kavimlerini öldürdükleri gibi, biz de o Peygamberle beraber sızı öldüreceğiz!"

Bu âyet, kıraet farkından dolayı şöyle de tefsir edilmiştir:

"İndirdiğimiz apaçık âyetleri ancak fâsık olanlarla defalarca ahidlerını bozanlar inkâr eder."

"Hayır, onların çoğu, imân etmezler" cümlesi ah idleri bozanların bir azınlık olabileceği düşüncesinin doğru olmadığını ortaya koyar.

101
"Onlara ne zaman Allah katından yanlarmdakini tasdik edici bir Resul geldiyse kendilerine Kitap verilenlerden bir fırka, Allah'ın Kitabı'nı sanki hiç bilmiyorlarmış gibi arkalarına attılar.

Âyette söz konusu Resûl'den maksat Peygamerimizdir. Kelimenin nekire (harf-i tarifsiz, bir Resul) olarak zikredilmesi, Peygamberimizin şânını tazim içindir. Bu tazım, "Allah katından" ifadesi ile tekid edilerek daha da kuvvetlendirilmiştir. Tevrat'ta öngörülen vasıflara uygun olarak gönderilen Peygamber Hazret-i Muhammed, Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ı tasdik etmiş, Tevrat'ın (tahrife uğramamış hâli ile) doğru ve Mûsa'nın peygamberliğinin de hak olduğunu kendisine indirilen Kur’ân'ıle açıklamıştır.

Kendilerine Kitap (Tevrat) verilenlerden bir fırkadan maksad, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki bazı Yahudi'lerdir ki daha önce onlar müşriklere karşı, onu yardim ve zafer vesilesi yapıyorlardı. Yoksa bazılarının dediği gibi Süleyman devrindeki Yahudîlerdeğildir. Çünkü Peygamberimiz ba's edildikten sonra Süleyman devrindeki o eski Yahudilerin, Allah'ın Kitabını arlıalarına atmış olmaları tasavvur edilemez. Bu Yahudilerin, Allah'ın Kitabını arlıalarına atmaları, bundan önceki 100. âyette geçen,

"Onlar her ne zaman bir ahidle söz verdilerse onlardan bir fırka, onu bozup atmadı mı?" cümlesinin şumûiü içindedir. Fakat burada ayrıca zikredilmiştir. Çünkü Peygamber devrindeki Yahudilerin Kur’ân gerçeğini kabul etmeyip onu arlıalarına atıvermeleri, onların en büyük cinayetleridir.

"Ki onlara Kitap verilmek ", okumak, hıfzetmek ve muhtevasına vakıf olmak suretiyle Tevrat ilmini öğrenmek demektir. Bu iki şekilde anlaşılabilir:

1- Kendilerine kitap verilenler yalnız Yahudi bilginleridir.

2- Kendilerine kitap verilenler yalnız bu Ahbar-ı Benî İsrail değil bütün Yahudîlerdir. Çünkü Tevrat bütün Yahudiler için indirilmiştir.

Süddî diyor ki:

"- Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), islâm'ı Yahudilere tebliğ edince, Yahudiler, Tevrat'ı dayanak göstererek ona karşı çıkmaya çalıştılar. Fakat baktılar ki, Tevrat ile Kur'ân uyuşmaktadır. O zaman Tevrat'ı arkalarına atıp Asaf'ın kitabını ve Harût ile Marufun sihrini aldılar; onlar Kur'ân'ıle uyuşmadı, İşte âyet, bunları ifade etmektedir."

Tevrat'ın "Kitaba'llah / Allah'ın Kitabi" olarak vasıflandırılması, Tevrat'ı şereflendirmek (teşrif), Yahudiler üzerindeki halikım tazim ve cür'et ettikleri küfür sebebiyle onları korkutmak içindir.

Bir görüşe göre de "Allah'ın Kitabf'ndan maksat, Kur'ân'dır. Yahudiler, Kur'ân'ı hüsn-ü kabul ile karşılamaları gerektiği hâlde onu arlıalarına atıverdiler. Kur'ân gelmeden önce onu yardım ve zafer vesilesi yapan Yahudiler, Kur'ân'ı önceden kabul ettikleri ve onu dayanak saydıkları hâlde Kur'ân geldikten sonra onu inkâr ettiler. İşte bu onların Kur'ân'ı arlıalarına atmaları demektir. Çünkü Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) gelmesi, Kitabin da (Kur'ân) geldiğim ifade eder.

"Arlıalarına, sırtları gerisine, omuzları ardına" sözü, onların, Allah'ın Kitabini tamamen terk etmelerinin ve ondan yüz çevirmelerinin ifadesidir. Bu ifade de onların nazarındaki Allah'ın Kitabı, itibar görmediği ve ihtiyaç duyulmadığı için arlıaya atılan şeye benzetilmiştir. Ve onlar Allah'ın Kitabını arkalarına atarken onu sanki hiç bilmiyormuş gibi davranmışlardır. Oysa Ahbar-ı Benî İsrail, veya Yahudilerin bilginleri Hazret-i Muhammed'in nübüvvetinin bütün delillerini kesinlıkle biliyorlardı. Onların Kitap hakkındaki bilgileri, sabit bir hüküm derecesinde idi. Fakat onlar, bilmiyorlarmış gibi davranıyorlardı..

Eğer onların arlıalarına ativerdikleri kitaptan maksad:

1- Kur'ân'ıse, "bilmiyorlarmış gibi" ifadesindeki bilmemek, Kitabu'llah'a râcîdir.

2- Tevrat ise, "hiç bilmiyorlarmış gibi" ifadesindeki bilmemek Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) hak Peygamber olduğu konusundaki kesin bilgi ve bulgulara aittir. Yahudiler bu konuda kesin bilgi ve bulgulara sahip iken sırf küfürleri, kibir ve inatları sebebiyle bunları hiç bilmiyorlarmış gibi davranmışlardır.

Bazı müfessirler de diyorlar ki Yahudî milleti üç fırkaya ayrılır:

1- Tevrat'a inanan ve onun hukukunu yerine getirenler.

Bunlar Ehl-i Kitab'ın mü'minleridir ve "Hayır, onların çoğu imân etmezler" âyetinde işaret edildiği gibi küçük, bir azınlıktır.

2- Fisli ve temerrütleri sebebiyle ahidlerini bozanlar ve ilâhî sınırları aşanlar.

Bunlar "...onlardan bir fırka onu bozup atmadı mı?" ifadesiyle belirtilen Yahudîlerdir.

3- Zahiren Tevrat'a tutunmuş olanlar.

Fakat bunlar da gizli dünyalarında Tevrat'ı arlıalarına atmışlar ve kendilerini bilmezliğe vermişlerdir.

102
"Süleyman'ın mülk ve saltanatı hakkında şeytanların okuduklarına uydular. Oysa Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı velâkın insanlara sihir öğrettikleri için şeytanlar kâfir oldular. Onlar Babil'de iki meleğe, Harût ve Marût'a indirilenleri öğretiyorlardı. Oysa o iki melek,

- Biz ancak imtihan aracıyız. Sakın küfre sapma! demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) o iki melekten karı ile kocanın arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Bununla beraber onlar Allah'ın

izni olmadıkça o yaptıkları sihirle kimseye zarar veremezler. Onlar kendilerine zarar verecek ve yarar sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun kî onu kim satın alırsa âhirette bir nasibi olmayacağım biliyordu. Karşılığında kendilerini sattıkları şeyin ne kötü olduğunu bir bilmiş olsalardı!..."

A- "Süleyman'ın mülk ve saltanatı hakkında şeytanların okuduklarına uydular."

Bu cümle, "Allah'ın Kitabını arlıalarına attılar" cümlesine atıftır. Yani Yahudiler, Allah'ın Kitabını arlıalarına attılar ve şeytanların okudukları büyü kitaplarına tâbi oldular. Bu şeytanlar, küfürde temerrüd eden cinlerdir. Yahudilerin, bu kitaplara tâbi olmalarından maksad, tamamen o büyü kitaplarına yönelip onlara dalmalarıdır. Eğer tamamen yönelmek ve dalmak mânâsı kastedılrnezse Yahudilerin, o büyü kitaplarına tâbi olma hâli, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), gelmeden önce de vardı.

Bir görüşe göre de âyetin bu ilk cümlesi, daha önce (Bakara 2/93'de) geçen "Onların kalblerine küfürleri sebebiyle buzağı (sevgisi) içirilmisti." cümlesine atıftır.

Bazı müfessirler derler ki; şeytanlar, kulak hırsızlığı yaparak mele-i a'ladan bilgi sızdırıyor ve dinlediklerine yalanlar katarak bu karışık bilgileri kâhinlere telkin ediyorlardı. Kâhinler de bunları kendilerine göre düzenleyip insanlara öğretiyorlardı. Süleyman zamanında bu bilgiler çok yaygınlık kazandı. Hattâ "cinler, gaybı bilir" denmeye başlandı. Cinler de:

"Bu, Süleyman'ın ilmidir; Süleyman'ın hükümdarlığı ancak bu ilim sayesinde kendisine müyesser olmuştur, Süleyman, ancak bu ilimle, insanları, cinleri, kuşları ve onun emriyle esip giden rüzgârları kendine müsahhar kılmıştır!" diyorlardı.

Bazıları da diyorlar ki:

"- Süleyman Allah'ın özel olarak kendisine verdiği bilgileri muhtevi sayfaların bir çoğunu oturduğu tahtın altına gömmüştü. Aradan bir müddet geçtikten sonra bazı münafıklar, bunlara ulaştılar. Süleyman öldükten ve o yazıların varlığı ortaya çıktıktan sonra bu münafıklar kendi yaptıkları sihirlerin Süleyman'a âit olduğunu ve ancak bu bilgiler sayesinde onun bu mertebeye çıktığını etrafa yaymaya başladılar."

B- "Oysa Süleyman (sihir yaparak) kâfir olmadı."

Âyetin bu cümlesi Süleyman'ı (aleyhisselâm) büyü yapmaktan tenzih ve onun büyü yaptığını söyleyen müfterileri tekzib eder. Âyette büyü açıkça küfür olarak nitelendirilmiştir, Bundan amaç Süleyman'ı (aleyhisselâm) büyü yapmaktan tenzih ve ona bu yolda iftira edenlerin yalanlarını teşhirdir.

C- "...Velâkin insanlara sihir öğrettikleri için şeytanlar kâfir oldular."

Şeytanlar, büyü yapmak ve o ilmi düzenlemekle kâfir oldular. Şeytanlar, insanları azdırmak ve saptırmak için büyüyü öğrettiler. Âyette "aileme" fiili, muzarî sığası ile "yua'lkmûne — öğretirler" şeklinde vârid olmuştur. Bu şeytanların büyüyü öğretmelerinin devam ettiğine, işin sürekli yenilendiğine delâlet eder. Şöyle de yorumlanabilir:

"Yahudiler, Süleyman'ın hükümdarlığı dönenimde şeytanların okuduklarına bağlandılar da insanlara büyü öğretmeye devam ediyorlar."

Bilmiş ol ki büyünün çeşitleri vardır:

1- Eski çağlarda yaşamış olan Keldanîlerin büyüsü

Keldanîler, yıldızlara tapan bir milletti. Onlar kâinatı yıldızların yönettiğini, hayır ve şerrin, mutluluk ile mutsuzluğun yıldızlardan kaynaklandığını, yıldızların, kendi semavî güçleriyle arzın güçlerini birleştirerek (temzic ederek) harikalar yarattıklarını iddia ediyorlardı.

Allah, İbrâhîm'i onların inançlarının bâtıl olduğunu göstermek üzere gönderdi.

2- Evham ve güçlü nefes sahiplerinin büyüsü

Bunların iddiasına göre insan ruhu, tasfiye (arınma) ile kuvvet ve tesirde öyle bir seviyeye ulaşır ki icad ve idama, ihya ve imateye, bünye ve şekil tağyirine muktedir olur.

3- Yeryüzü ruhlarından yardım istemek (Ervah-ı araziyyeden istiâ'ne) su- retiyle büyü

Bunun anlamı efsunlarla cinlere baş eğdirmek, onları teshıir etmek, başka bu- deyişle emri altına almak, kendi hizmetinde kullanmaktır,

4- Gözbağcılık

Bu göz yanılgısı de insanlara çeşitli hayaller göstermektir.

Birinci nevi büyüye (Keldanîlerin büyüsüne) inanan insanların kâfir oldukları noktasında İslâm ulemâsı ittifak etmişlerdir.

İkinci nevi güçlü nefes sahiplerinin büyüsüne inanan insanların da kâfir oldukları konusunda islâm ulemâsı arasında bir ihtilaf yoktur, insan, ruhî tasfiye ve efsunlarla dualar okuyarak belli bir mertebeye erişeceğine, ilâhî âdet gereği Allah'ın onda bazı harikalar yaratacağına inanır ve bu amacına ulaşırsa Mutezile ulemâsı buna inananların da kâfir oldukları görüşünde ittifak etmişlerdir. Çünkü Mûtezile'ye göre, bu nevi inançla, Nebi ve Resullerin iddialarındakı sadakati birbirinden tefrik etmek imkânsız denecek kadar güçtür. Mutezile dışındaki İslâm âlimleri ise, bunu kabul etmezler. Sanırız ki bu konuda hakîkat şudur:

Ruhî arınma ve dualarla harikalar meydana getirmek iddiasında bulunan kimse, eğer hayırlı biriyse, bütün yaptıklarında ve yapmadıklarında islâm hükümlerine uyuyorsa, yardım diledikleri ruhlar hayırlıysa, okuduğu isimler ve dualar şer-ı şerifin hükümlerine muhakf değilse, elleri ile meydana gelen harikalarda da, kimseye dokunan şer'î bir zarar yoksa, onun yaptıkları, büyü (sihir) kabilinden sayılmaz. Aksine bu idmse şerir, çevresine zararlı biriyse, İslâm ölçülerine uygun bir hayât da yaşamıyorsa, o zaman onun yardım dilediği ruhlar da mutlaka habis ve şerir ruhlardır. Çünkü habaset ve serde ortak değillerse, kendisi ile ruhlar arasında dayanışma ve yardımlaşma mümkün olmaz. Bu zorunlu bir gerçektir. Bu itibarla o şahıs kesin olarak kâfir olmuştur.

Gözbağcılık; hendesî âletler, özel ilaçlar ve taşlar kullanarak veya elçabukluğu ile acaib şeyler yapmak ve göstermek sihir değildir. Bu kabil faaliyetlere sihir demek mecazîdir. Çünkü sihir lügatte, kaynağı bilinmeyen, sebebi gizli olan, yahut mutad yol dışında döndürülen işlere denir. Sihir lügatte döndürmek anlamındadır. Nitekim Ebû Mansur Muhammed b. Alımed el-Ezherî, (Tehzibü'l-Lûgat adlı kitabında) Yahya b. Ziyad el-Ferrâ ile Yunus b. Habib'ten naklen böyle demektedir.

Ç- "Onlar Babil'de iki meleğe Harut ile Marut'a indirilenleri öğretiyorlardı."

Bu, daha önce geçen sihre atıftır. Söz konusu büyü ile o iki meleğe indirilen aynı şeydir. Burada ayrı ve ona atıf olarak zikredilmesi, ibret cihetlerinin farklı olmasındandır. Belki de iki meleğe indirilen şey, büyünün daha kuvvetli bir çeşidi idi..

Bu "iki meleğe indirilen", âyette geçen "şeytanların okudukları şeyler"e de atıf olabilir ve o ikisi arasında geçen cümleler, makablinden bağlantısız cümlelerdir. Bu takdirde yorum şöyle olabilir:

"Yahudiler, Süleyman'ın hükümdarlığı döneminde şeytanların okuduklarına ve Babil'de iki meleğe, Hamt ile Marufa indirilene tâbi oldular."

Adları geçen meleklerin Babil'e indirilmesinin değişik sebebleri olabilir:

1- Onlar sihir öğretmek üzere indirilmişlerdi. Bu, Cenâb-ı Allah'ın insanları bir sınama vesîlesiydi. Nitekim Tâlût kavmi de bir ırmak (suyunu içmemek sureti) ile imtihan edilmişti.

2- Bu iki melek, insanların büyüye aldanmaması için, büyü ile mucizeyi birbirinden ayirdetmek amacı ile büyüyü öğretiyorlardı.

3- O dönemde sihirbazlar pek çoğalmıştı ve onlar sihrin pek garip çeşitlerini icra ederek peygamberlık iddiasında bulunuyorlardı. Allah da insanlara sihrin çeşitlerini öğretmek üzere o iki meleği gönderdi ki insanlar, onlardan öğrendikleriyle, peygamberlık taslayan o yalancılara karşı mücadele etsinler ve bunları başkalarına anlatsınlar.

4- İsrail kaynaklarına dayanılarak Hamt ve Marût hadisesi şöyle de anlatılmıştır: Melekler, Ademoğullarının göklere yükselen günâhlarını görünce onları ayıpladılar ve:

"- Allah'ım! Yeryüzünün halîfeliği için seçtiklerin bunlar mı? Bunlar yeryüzünde Sana isyan ediyorlar" dediler.

Allah da:

"- Onlarda yarattığım duyguları sizin yapınızda da yaratmış olsaydım, kesinlikle siz de bana isyan ederdiniz" buyurdu.

Melekler:

"- Seni tesbih ederiz! Sana isyan etmek bize yaraşır mı?" dediler. Allah, onlara:

"- En seçkinlerinizden iki melek seçin!" buyurdu.

Onlar da, Harut ile Marût'u seçtiler. Bunlar, meleklerin en sâlihlerinden ve en çok ibâdet edenlerinden idiler. İnsanların terkibinde bulunan şehvet ve başka duygular onların bünyesinde de yaratıldıktan sonra onlar, gündüzleri insanlar arasında hükmetmek ve akşamları tekrar göklere çıkmak üzere yeryüzüne indirildiler.

Bu iki melek, yeryüzüne indirilmeden önce Allah'a ortak koşmaktan, haksız yere insan öldürmekten, içki içmekten ve zina işlemekten kesin olarak nehyedildiler. Böylece bu iki melek, yeryüzüne inip görevlerine başladılar. Bunlar, gündüzleri insanlar arasındaki davalara bakıp hüküm veriyorlardı; akşam olunca da Allah'ın (celle celâlühü) İsm-i A'zam'ını okuyup göklere çıkıyorlardı. Nihayet bir gün Lahm kabilesinden Zühre adında güzel bir kadın bir dava münasebetiyle onlara başvurdu. Bir rivâyete göre de bu kadın, Fars ahalisinden olup kendi ülkesinde kraliçe idi. Bu kadın, kocasından davacı idi. Harût ile Marût, bu kadını görünce ona vuruldular ve onunla olmak istediler. Fakat kadın, onların teklifini reddetti. Onlar da ısrar ettiler.

Kadın onlara:

"- Bu teklifinizi, ancak bu davada davalı aleyhine hükmederseniz kabul ederim!" dedi.

Melekler de onun dediğini yaptılar sonra o kadından va'dini yerine getirmesini isteckler.

Kadın:

"- Hayır olmaz; ancak kocamı öldürürseniz olur!" dedi.

Onlar da, kadının kocasını öldürdüler ve sonra kadından arzularının ifasını isteckler.

Kadın bu sefer:

"- Hayır, ancak içki içerseniz ve puta secde ederseniz olur!" dedi. Onlar, her ikisini de yaptılar ve sonra yine istediklerini istediler. Kadın bu sefer de:

"- Hayır, ancak beni de yanınızda göklere çıkarmak için o bildiğinizi bana da öğretirseniz, olur!" dedi. Onlar da kadına İsm-i A'zami öğrettiler. Kadın onu öğrenince, hemen İsm-i A'zami okudu ve göklere yükseldi. Allah da,

o kadını meshedip bir yıldıza çevirdi. Sonra bu iki melek her zamanki gibi uçmaya davrandılar fakat kanatları artık onların emrini dinlemedi ve yerinden kımıldamadı, İşte o zaman o iki melek başlarına gelenleri anladılar.

Bu hadise, İdris zamanında meydana gelmişti. Bu iki melek, kendilerine şefaatte bulunması için Idris'e sığındılar. O da onlar için Cenâb-ı Allah katında şefaatte bulundu. Allah (celle celâlühü), bu iki meleği dünya ve âhiret azabı arasında muhayyer kıldı. Onlar da, dünya azabını seçtiler. Çünkü dünya azabı (sonsuzluğa göre) az bir müddet sonra sona erecekti. İşte bu iki melek Babil'de azab çekmekteydi.

Bir rivâyete göre de bunlar kıyamete kadar demir kamçılarla kamçılanmak üzere saçlarından veya baş aşağı asıldılar.

Bu hikâyeye asla itimat edilemez. Çünkü hikâyenin temeli, Yahudilerin rivâyetleridir. Kaldı ki, bu hikâyede akli ve nakli delillere ters düşen unsurlar da mevcuttur.

Belki de bu hikâye, misal ve rumuz kabilinden olup terğıb (teşvik) ve terhıb (korkutmak) şeklinde zeki ve üstün akıllı kimseleri irşat etmek maksadı ile söylenmiştir.

Bir rivâyete göre bu Harût ve Marût, aslında iki insandır. İyiliklerinden dolayı bunlara melek denmiştir. Bu kelimenin mevcut "melekeyn" (iki melek) yerine "melîkeyn" (iki melik—hükümdar) kıraeti (okunuşu) da bu mânâyı desteklemektedir.

Âyette zikri geçen Babil, Irak Babılı'dır. İbn-i Mes'ûd'a göre, "Küfe toprağındaki Babil'dir."

Bir rivâyete göre ise, bu Babil, Demavend dağıdır. (Elburz sıra dağlarının en yüksek kısımlarında bir sönmüş yanardağ)

Bir rivâyete göre de, Harût ve Marût emlerden iki kabilenin ismidir ve "melîkeyn" kıraetine göre de, o iki kabile kastedilmektedir.

D- "Oysa o iki melek:

"Biz ancak imtihan aracıyız (fitne). Sakın küfre sapma! demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorlardı."

"Biz ancak bir imtihan aracıyız (fitne)." Hasr'ı bize o iki meleğin yaptıklarında kendileri için bir menfaat olmadığı gibi imtihandan başka bir amaç bulunmadığını da açıklar. Bu imtihandan amaç insanların büyüyü öğrenmekten vazgeçmelerini sağlamaktır. O iki melek, sihir öğrenmek için kendilerine başvuranlara nasihat etmeden ve onlara:

"Bizim yaptığımız ancak Allah (celle celâlühü) tarafından bir imtihandır. Bizden öğrendikleriyle amel eden ve onun hak olduğuna inanan kimse kâfir olur. Ama onunla amel etmekten sakınan ve onu benzeri sihirlerden korunmak için kullanan kimse imân üzere kalır. O hâlde sakın sen, sihrin hak ve onunla amel etmenin caiz olduğuna inanıp küfre sapma!" demeden hiç kimseye, kendilerine indirilmiş olan sihri öğretmezlerdi.

Yukarıdaki izahtan da anlaşıldığı gibi "Sakın küfre sapma!"dan gaye, yalnız bu söz değildir fakat muhatabın bu nehyin gereklerini kabul etmesi de nehyin kapsamına dahildir.

Hulâsa, şeytanlar, kâfir olmuşlardır. Çünkü onlar, insanlara büyüyü ve Babil'de o iki meleğe indirilenleri öğretiyorlardı ve insanları azdırmak ve saptırmak için onları sihirle amel etmeye (büyüye ilgi duymaya, onu uygulamaya, ona inanmaya) teşvik ediyorlardı. O iki melek ise, sihirle amel etmeyi ve onun yüzünden kâfir olmayı nehyetmeden hiç kimseye bir şey öğretmiyorlardı.

Bir görüşe göre "mâ ünzile..."deki "mâ" nefiy (olumsuzluk) harfidir, "Vemâ ünzile a'le'l-melekeyni bibabile hârute ve mâruf' cümlesi de "Babil'de Harût ve Marût isımli o iki meleğe (bir şey) indirilmedi" mânâsındadır ve bu cümle, daha önce geçen "Süleyman, kâfir olmadı..." cümlesine atıftır. Böyle olunca bu cümle, Yahudileri tekzib eder niteliktedir.

Daha açık bir ifadeyle o iki meleğe sihrin mubah olduğu vahyedilmedi. Bu görüşe göre, Harût ve Marût, daha önce geçen "şeytanlar'ln bedelidir (izahı) ve onlar cinlerin iki kabilesinin adıdır. Bu iki kabilenin özellikle zikredilmesi, asaletleri ve diğer şeytanların onlara tâbi olmalarındandır.

Ancak âyetlerde şeytanlar, küfür ve sapıklıkla itham edılırken burada onların reislerinin, küfrü nehyetmeleri vakıaya hiç de uygun düşmez. Bu da âyetin anılan şekilde tefsir edilmesine engeldir. Üstelik bu tefsir, kelâmın nizamına da halel getirmekteelir. Çünkü buna göre Harut ile Marut, "şeytanlar"a bedel olduğuna göre, "şeytanlar" kelimesi yok hükmünde sayilir.

E- "Böylece (insanlar) o iki melekten karı ile kocanın arasını açacak şeyler öğreniyorlardı."

Yani ilâhî âdetin gereği olarak, zahirî sebeplerin gerçekleşmesiyle onlar sihir yapınca sebep ve sonuçları yaratması kabilinden Allah da, karı koca arasında iki veya tek taraflı buğz ve nefret yaratır. Olayda gerçek müessir sihir değil Allah'ın iradesidir. Fakat amaç sınamadır.

F- "Bununla beraber onlar Allah'ın izni olmadıkça o yaptıkları sihirle kimseye zarar veremezler."

Çünkü büyü olsun, başka sebepler olsun, sonucu bizzat etkilemekten uzaktır. Sonuç yalnız Allah'ın emri ile hâsıl olur. Nitekim bazen insanlar, sihri kullanınca, Allah, insanları imtihan için sonucu bazen yaratır bazen de yaratmaz.

G- "Onlar kendilerine zarar verecek ve yarar sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı."

Çünkü onlar, bu sihri uygulamak için öğreniyorlardı. "Zarar veriyor" ifadesinden sonra sarahatle "fayda vermiyor" denmesi, sihrin hiçbir fayda sağlamayacağı sadece şer ve zarar doğurabileceğini belirtir. Çünkü onların sihri, öğrenmekten maksatları, meselâ, peygamberlık iddia eden sihirbazların yalanlarından kurtulmak veya insanları bundan kurtarmak değildir ki onda kısmen fayda bulunmuş olsun. Ancak bu görüş tartişilabılır. Çünkü gailelerinden emin olunmayan şeylerden kaçınmak daha hayırlıdır. Meselâ insanı dalâlete düşürmesinden emin olamayacağınız felsefe öğrenmek gibi. Gerçi, bir şâir de şöyle demektedir:

Ben, şerri öğrendim; şer işlemek için değil, fakat ondan korunmak için.

Çünkü şerri bilmeyen insanlar, şerre düşer.

Ğ- "Andolsun ki onu kim satın alırsa, âhirette bir nasibi olmayacağını biliyordu."

Andolsun ki, bundan önce cinayetleri anlatılan o Yahudiler, pek iyi biliyorlardı ki, Allah'ın kitabı Tevrat karşılığmda o şeytanların okuduklarını satın alanların âhirette hiçbir nasibi yoktur.

- "Karşılığında kendilerini sattıkları şeyin ne kötü olduğunu bir bilmiş olsalardı!..."

Allah'a yemin olsun ki, o Yahudilerin karşılığmda kendilerini sattıkları sihir veya küfür ne kötü şeydir! Onlar, Allah'ın kitabı Tevrat'ı arlıalarına atınca, kendi, nefislerim tehlikeye maruz bıraktılar ve öyle bir şey karşılığmda kendilerini sattılar ki o şey ancak onların helakini artırır.

Yahudiler, keşke bildikleriyle amel etselerdi... Ama onlar bildikleıyle amel etmedikleri, ona göre davranmadıkları için, hiçbir şey bilmeyenler olarak kabul edilmişlerdir.

Onlar yaptıklarını bir düşünseler, bunun çirkinliğini bir idrak edebilseler, bunun arlıasından gelecek azabı bir bilselerdi herhalde bu yaptıklarını yapmazlar, büyü ile uğraşmazlar ve büyü ile fesad çıkarmazlardı,

"Ve eğer onlar imân ve ittika etmiş (inanıp sakınmış) olsalardı elbette Allah katından verilecek sevap (mesûbat, mükâfat) daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilselerdi."

A- "Ve eğer onlar imân ve ittika etmiş olsalardı..."

O Yahudiler,

"Onlara ne zaman Allah katından... bir Resul geldiyse..." (Bakara 2/101) âyetinde işaret edilen Resûl'e ya da,

"Andolsun ki (Resûlüm) sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklardan başkası inkâr etmez." (Bakara 2/99) âyetinde zikredilen âyetlere veya

".. .Kendilerine kitap verilenlerden bir fırka, Allah'ın kitabını arlıalarına attılar." (Bakara 2/101) âyetinde kastedilen Tevrat'a imân etselerdi... Çünkü Kur'ân'ı ve Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) inkâr etmek, aynı zamanda Tevrat'ı inkâr etmek sayılır.

B- ".. .Elbette Allah katından verilecek sevap daha hayırlı olurdu."

Yahudiler, o anlatılan günâhlardan sakınsalardı, kendilerini sattıkları şeyden daha hayırlı bir mükâfat ile mükâfatlandırılacaklar di. Âyette "hayırlı olurdu" buyrulmakla beraber bunun neden daha hayırlı olacağının belirtilmemesi, karşılığmda kendilerini sattıkları şeye hayır nisbet edilmemesi içindir. (Çünkü bu, ondan hayırlıdır, denildiğinde, sanki ötekinde de hayır varmış gibi bir mânâ çıkmış olur.)

Bir görüşe göre de "Ve eğer onlar imân ve ittika etmiş olsalardı..." şart cümlesinin cevabı gizlidir ki o da "mutlaka mükâfatları verilecekti" cümlesidir.

Ondan sonra gelen "Allah katından verilecek sevap..." cümlesi ise, müstakil bir istinaf cümlesidir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyetin başındaki "lev / eğer" kelimesi, temenni içindir. Bunun burada kullanılması "onların hâli öyle fecaatlidir ki, onu bilen herkes, onlara acıyarak imân edip sakınmalarını temenni eder" anlamını ifade eder.

C- "Keşke bunu bilselerdi."

Yani Allah'ın vereceği mükâfatın daha hayırlı olduğunu bilselerdi... Burada da onlara cehalet nisbet edilmesi, bildiklerinin gereğini yapmadıkları içindir.

104
"Ey imân edenler! (Yahudîlerce hakaret anlamında kullanılan) "Râinâ" demeyin; "unzurna / bize bak, bizi gözet" deyin ve dinleyin. Kâfirler için elim bir azab vardır."

A- "Ey imân edenler! "Râinâ" demeyin; "unzurna bize bak, bizi gözet" deyin ve dinleyin."

Bu hitab, mü'minlere has olup onları hayra irşad eder.

"Râinâ"nın masdarı olan murâat, ra'y'in mübalağa kipi olup başkasını gözetmek, işlerini yönetmek ve maslahatlarını düzenlemek anlamındadır. Resûlüllah Müslümanlara bir bilgi aktardığı (ilka ettiği) zaman Müslümanlar:

"- Râinâ Ya Resûlallah!" diyorlardı. Bunun anlamı:

"- Ya Resûlallah! Bizi gözet, bizi bekle, bize teenni ile (ağırca) davran ki, senin kelâmını anlayıp hıfzedelim" idi.

Yahudiler de Ibranîce veya Süryani'ce olan "râinâ" kelimesini kendi aralarında hakaret için kullanıyorlardı. Kimilerine göre bunun mânâsı,

"- Dinle; dinlemez olası!" demekti.

Yahudiler, Müslümanların bu kelimeyi kullandıklarını duyunca bunu fırsat bilerek maksatlarına onu vesile yaptılar. Böylece Yahudiler, bu kelimeden hakaret mânâsını kastederek Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) onunla hitab etmeye başladılar.

Bir başka görüşe göre "râinâ" kelimesi, akıl hafifliği ve ahmaklık demek olan "ra'n" kökünden gelir. Buna göre, Yahudiler, Peygambere bu vasıfları nisbet etmiş oluyorlardı.

Rivâyet olunuyor ki, Şahabı Sa'd b. Ubade, bu kelimeyi Yahudilerden duyunca:

"- Ey Allah'ın düşmanları! Allah'ın lâ'neti üzerinize olsun! Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sizden kimin bu kelimeyi Resûlüllah için kullandığını duyarsam, kesinlıkle onun boynunu vuracağım!" dedi.

Yahudiler:

"- Pekiyi, ama siz de bu kelimeyi kullanmıyor musunuz?" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Yahudilerin hileli dillerini kesmek için mü'minlerin bu kelimeyi kullanmaları yasaklandı ve aynı mânâyı ifade etmekle beraber başka bir mânânın karıştırılmasına imkân vermeyen "unzurnâ" kelimesi emredildi.

"Unzurnâ" kelimesi, bazı kıraetlere (farklı okunuşlara) göre "bizi bekle, bize zaman tanı" anlamlarına da gelmektedir,

"Ve'smeû' / Dinleyin!"den maksat şu üç hâl olabilir:

1 - Resûlüllahin size söylediklerini güzelce dinleyin, kulak verin ve dikkatinizi toplayın ki onun tekrar etmesine ve sizin daha önce yaptığınız gibi "bizi belde, bize zaman tanı (müraat)" talebine gerek kalmasın.

2- Yükümlü kılındığınız emir ve yasakları ciddiyet ve itina ile dinleyin ki, tekrar yasaklanan şeylere dönmeyin.

3- Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) anlattıklarını itaat ve kabul niyeti ile dinleyin. Sizin dinlemeniz, Yahudilerin dinlemesi gibi olmasın. Nitekim onlar:

"- Dinledik ve isyan ettik dediler.

B - "Kâfirler için elim bir azab vardır. Resûlüllahin; müslümanların iyi niyetle söyledikleri "râinâ" sözünü kendi küfürlerine vesile yapan, o kelimeyi Peygamberi hafife almak için kullanan Yahudiler için, cür'et ettikleri bu suçtan dolayı elem verici bir azab vardir.

Bu da daha önce geçen azab vaidlerinin bir devamı ve muhatablar için yasaklanan şeye karşı bir sakındırmadır.

105
"Ne Kitab Ehlinden ne de müşriklerden hiç kimse size Rabbiniz den bir hayır indirilmesini istemez. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir."

A- "Ne Kitab Ehlinden ne de müşriklerden hiç kimse size Rabbiniz den bir hayır indirilmesini istemez."

Âyetin başında (onlar anlamına gelen bir) zamir kullanılmayıp "ellezîne kefem / onlar ki kâfir oldular" buyrulmasi, onların bu davranışlarının sebebinin küfürleri olduğunu bildirmek içindir.

Bu cümlenin mâkabk (öncesi) ile ilgisi, bundan önce yasaklanan o "râinâ" kelimesinin, çoğu kez, burada "hayır" diye ifade edilen vahyin inişi sırasında söylenmiş olması ihtimahdir.

Burada belki de Yahudilerin Tevrat'ı tahrif etmelerinin ve daha önce anlatılan diğer çirkin hareketlerinin sebebinin, Müslümanlara inmesini istemedikleri hayrın vahiy olduğuna işaret vardır.

Bir görüşe göre de, Yahudilerden bir fırka vardı ki bunlar mü'minlere zahiren muhabbet gösteriyorlardı ve mü'minler için hayır istediklerini iddia ediyorlardı. İste bu âyet, onları tekzib için inmiştir.

Hayr'dan maksat vahydir. Bu hayra, ilim ve nusret (ilâhî inayet) gibi başkasını da kapsayacak genel bir anlam yüklemek mümkün değildir; çünkü bundan sonra gelen rahmetin tahsisi, bu mânâya engeldir.

".. .min Rabbiküm / Rabbinizden" buyrulması Müslümanlara hayr indirilmesinin sebebinin rubûbiyet vasfı olduğunu bildirmek ve Rabbin "siz / küm" zamirine izafe etkimesi ise, muhatablara şeref kazandırmak içindir.

Yahudilerin, vahyin müsiümanlara indirilmesini islememeleri, Müslümanların, Kür'an'a göre ibâdet etmeleri ve Kur'ân'ın, Müslümanları iki cihan saadetine hazırlamaları yüzünden değildir. Çünkü hadiseye bu açıdan bakılmış olsa, o Yahudiler de, kendilerine hayır (vahiy) indirilmiş olanlar cümlesindendir. Fakat onların bunu istememeleri, vahyin kendi içlerinden birine değil Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmiş olması yüzündendir. Bu da Peygamberin şahsına has bir sebepten değil fakat Yahudilerin dinî tedrisatı, müşriklerin de kendi riyasetlerini kaybetme endişelerindendir. Başka bir deyişle Yahudiler ve müşrikler, kendilerini vahiy için daha liyakatlı görüyorlardı.

Yahudiler, Ehl-i Kitab olduklarından nübüvvet ve vahiy için kendilerim ümmî bir kavimden daha liyakatlı görüyorlardı. Müşrikler de mal ve şöhretlerini ileri sürerek peygamberlik için daha ehil olduklarını iddia ediyorlardı. Çünkü onlar nübüvvetin diğer dünyevî riyasetler gibi zahirî sebeplere bağlı olduğunu zannediyorlardı, İşte bundan dolayı,

"Şu Kur'ân, memleketten (Mekke ile Taıf) bir büyük adama ındırilseydı ya!..." diyorlardı.

B- "Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir."

Bu cümle, rahmetin indirilişını açıklar, onun hikmetine dikkat çeker. Rahmetten maksad, vahydir. Nitekim;

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar âyetinde de aynı mânâ kastedilir.

Vahiy, mü'minlere inmesi itibariyle hayır, Allah'a (celle celâlühü) izafesi itibariyle de rahmet olarak vasıflandırılmıştır.

Ali (kerremallahü vecheh), bunun anlamı şudur, diyor:

Allah, nübüvvetini Muhammed'e tahsis etmiştir."

Daha önce Bakara sûresinin 90. âyetinde geçen;

"...Allah'ın kullarından dilediğine lûtfunun eseri (fadlından) indirdiğini kıskanarak..." ifadesinin siyakına uygun olarak burada tenzil değil de tahsis kökünden bir fiil kullanılması, Peygamberin şerefini yüceltmek, Yahudilerle müşriklerin boş ümitlerini tamamen kesmek içindir. Kısaca Allah, kullarından kimde liyakat görürse, rahmetini bir lütuf eseri o kuluna tahsis eder, başkasına vermez.

Allah'ın, bir kimseye peygamberlik vermesi de, çok büyük bir lûtuftur. Nitekim Isrâ sûresinin 87. âyetinde:

"Şüphesiz O'nun senin üzerindeki lûtfu pek büyüktür." buyurulur.

Allah'ın, diğer insanları vahiyden mahrum bırakması (onlara vahiy indirmemesi), Allah'ın lûtfunun darlığından değildir. Bu ilâhî iradenin hikmetleri gereğidir.

Her iki cümlenin başında Allah adının zikredilmesi, her ikisinin de mânâ ve şân itibariyle yüceliğine işarettir.

"Biz bir âyetten neyi nesheder veya unuttuıursak onun yerine mutlaka daha hayırlısını veya mis tini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kaadirdir."

A- "Biz bir âyetten neyi nesheder veya unuttururs ak..."

Bu âyet, makabli ile bağlantik bir istinaf cümlesi olup indirilen vahyin bir bölümü olan neshin sırrını açıklamaktadır. Daha önce vahyin hakikati belirtilmiş ve vahyi sevmeyenlerin sözleri reddedilmişti. Şimdi vahyin nesh kısınına dil uzatanların sözleri çürütülmektedir.

Bir görüşe göre, müşriklerin veya Yahudilerin,

"- Muhammed'e bakın; ashabına bir şey emrediyor, sonra da onu nehyediyor ve ona ayları bir şey emrediyor." demeleri üzerine bu âyet nazil oldu.

Nesh kelimesi lügatte, izâle etmek, ortadan kaldırmak, bir şeyin yerine başkasını geçirmek anlamına gelmektedir. Nitekim rüzgâr izi neshetti denir. Bu rüzgâr izi kaybettirdi, demektir.

Bir âyetin neshi, onun kıraeti ile ibâdet veya o âyetten çıkarılan hüküm ile amel etmenin yahut her ikisinin sona ermesi demektir.

Ayeti inşâ / unutturmak, ise onu kalblerden çekip almak demektir.

"Nensah" kelimesi, "nünsih" olarak da okunmuştur. Buna göre mânâ:

"Biz, nesh emrini sana yahut Cebrâîl'e verirsek veya sen bir âyeti neshedilmiş olarak bulursan" demek olur.

"Nünsihâ" kelimesi de "nensehâ" olarak okunmuştur. Buna göre mânâ

"Biz bir âyetin hükmünün uygulanmasını tehir edersek" demek olur.

Bu iki kelime baştaki "n" yerine "t" ile, yani hitab tarzında da okunmuştur. Bu takdirde muhatab Resûlüllah olur.

B- "...Onun yerine mutlaka daha hayırlısını veya mislini getiririz."

Biz hikmet ve maslahat gereği olarak bir âyetin lafzını, yahut hükmünü, yahut da her ikisini bedelli veya bedelsiz olarak kaldırırsak, mutlaka onun yerine, mevcut hâle göre kullar için fayda ve sevapta daha hayırlı, ya da fayda ve sevapta onun benzeri olan başkasını getiririz.

Bu hüküm tam bir âyet veya daha fazlasına mahsus olmayıp fakat bir âyetin bir parçası için de geçerlidir. Sadece bir âyetin zikredilmesi, çoğunluk itibariyledir.

Gördüğün gibi âyetin sarahati, neshin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Nasıl caiz olmasın ki, şer'î hükümlerin, çarkının döndüğü Kur'ân âyetleri, hikmet ve maslahatlara uygun olarak nazil olmaktadır. Hikmet ve maslahatlar ise, tıpkı hayât şartları gibi zamana, hallere, şahıs ve toplumlara göre değişmektedir. Nitekim bazen bir hüküm, bazı ahvâl ve şerait içinde hikmete uygun olduğu hâlde başka ahvâl ve şerait içinde onun aksi hikmete uygun düşmektedir. Bu itibarla eğer nesh caiz olmamış olsa, hikmet ve hükümler arasındaki nizam bozulmuş olur.

C- "Bilmez misin ki Allah, her şeye kaadirdir."

Bu hitap, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem)dir Bundan maksat, Allah'ın, neshe, onun yerine daha hayırlısını veya benzerini getirmeye muktedir olduğunu göstermektir. Çünkü bunlar da, Allah'ın kudreti içindedir. Şu hâlde Allah'ın kudretinin her şeyi kuşattığını bilen kimse, buna da muktedir olduğunu kesin olarak, bilir . Bu cümlede de Allah'a râci olacak bir zamir yerine İsm-i Celilin zikredilmesi, ilâhî mehabeti göstermek ve hükmün merciini bildirmek içindir. Çünkü kudretinin her şeyi kuşatması, ulûhiyyet hükümlerindendir.

107
"Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Sizin için de Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."

A- Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır."

Çünkü Ulûhiyyet unvanı, onun melekûtunun (hükümranlığı) hükümlerinin çevresinde döndüğü medardır (eksen). Bu cümle üç ayrı yönde yorumlanabilir:

1- Bu cümle bir önceki açıklamanın tekrarı ve ilâhî kudrete delil göstermektir.

2- Bu cümle tekid için olduğu kadar ilâhî ilmin birbirinden bağımsız ve her birinin maksat üzerinde durmak için ye terk olduğunu göstermek içindir.

3- Bu cümle, Allah'ın kudretinin her şeyi kuşattığına delil göstermek için müstakil bir açıklamadır.

Yani Allah, saltanat-ı kahire (her şeye gaalib ve üstün bir hükümranlık) ve istilâ-yi bahireye (apaçık bir hâkim kudret) sahiptir. Bunlar da göklerde ve yerde, ilâhî iradenin gerektirdiği şekilde icad, idam, emir ve nehy olarak külli tasarrufa tam kudret demektir. Allah'ın (celle celâlühü) emrine karşı duracak ve O'nun hükmünü geciktirecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. O hâlde bu yüce sâna sahip olan Allahü teâlâ'nın kudreti dışına herhangi bir şey nasıl çikabılır?!

B- "Sizin için de Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."

Bu da önceki cümleye atıftır. Yine bilmez misin ki, sizin için Allah'tan başka ne bir veli, ne de bir yardımcı vardır. Bu cümle, işaret ediyor ki, daha önce geçen,

"Bilmez misin ki, Allah her şeye kaadirdir."

"Bilmez misin ki, gerçekten göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır." hitabları Peygamberin ümmetine de şamildir.

Bu iki hitab ta zahiren yalnız Peygamberin muhatab alınması ise ümmetinin o konulara ilişkin bilgisinin kendi bilgisine müstenid olmasından dolayıdır. Bu cümlede de Allah'a râci olacak zamir yerine Allah adının sarahatle zikredilmesi, ilâhî mehabeti daha fazla göstermek ve velayet (velilik) ve nusretin, mutlaka kuvvet ve izzetin (üstünlüğün) yanında olduğunu bildirmek içindir. Bundan maksat, Allah'tan başka veli ve yardımcı olmadığı bilgisini, Allah'ın iradesinin, neshte daha hayırlısını veya benzerini getirmeye tealluk etiğine şahit göstermektir. Çünkü Allah'ın buna mücerret kudreti, mutlaka hasıl olduğunu gerektirmez; fakat bunu gerektiren ancak Allah'ın, buna muktedir olmakla beraber mü'minlere veli ve yardımcı olmasıdır. Şu hâlde bir kimse, veli ve yardımcısının yalnız Allah olduğunu bilirse, kesin olarak inanmalıdır ki, Allah, ancak kendisi için hayırlı olanı yapar. Böylece işini Allah'a havale eder ve ne nesh, ne de başka bir konuda onun kalbine bir şüphe gelmez.

Veli ile nasîr (yardımcı) arasındaki fark şudur:

Veli, bazen yardım edemez. Yardımcı da, bazen yardım ettiği kimsenin velisi değil fakat yabancısı olur.

Hulâsa, Allah'ın her şeye kaadir, göklerin ve yerin hükümranlığının yalnız Allah'a ait olduğunu, Allah'tan başka veli ve nasıîr bulunmadığını bilmenin sonucu olarak, Allah'ın, din ve dünya işlerinde hayırlı olandan başka bir şey yapmayacağına kesin olarak inanmak, bunu hazmetmek, Allah'a güvenmek, tevekkül etmek, kâfirlerin dedikodularına, şüphe aşılama gayretlerine ve ezcümle nesh hakkında söylediklerine kulak vermeden işi tamamen Allah'a havale etmek gerekir.

108
"Yoksa siz de bundan önce Mûsa'ya sorulduğu gibi Peygamberinizi sorgulamak mı istiyorsunuz? Kim imânı küfürle değiştirirse (tebdil eder) dosdoğru bir yolda sapıtmış olur."

A "Yoksa siz de bundan önce Mûsa'ya sorulduğu gibi Peygamberinizi sorgulamak mı istiyorsunuz."

Burada hitab, Peygamber'den tecrid ve mü'minlere tevcih edilmiştir. Bazı mü'minlerde gevşeklik ve kâfirlerin sözlerinden etkilenme emareleri görülmesi üzerine ilâhî kelâm, mü'minleri bundan sakındırmaya yönelmiştir. "Yoksa siz de... Peygamberinizi sorgulamak mı istiyorsunuz?" sorusu mü'minleri Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) münasib olmayan şeyler sormak isteğinden uzak tutmak anlamını taşımaktadır. Çünkü onların imânı buna engeldir. Bu ifade, Peygambere değil bu kabil sorular sormak, sorma isteğinin bile bir akıllı mü'minden sadır olamayacağını gösterir niteliktedir. Bu, şu demektir:

"- Sizler mü'min olarak, size gelen bunca bilgiden sonra, işlerinizde Allah'ın lütfuna güvenmeyerek kendi arzunuza göre bu şânı yüce Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) bu kabil sorular sormak mı istiyorsunuz?!"

Bir rivâyete göre, Müslümanlardan bir topluluk, Peygamber'den müşriklerin "Zate Envat'ı gibi kendileri için böyle bir şey tayin etmesini istediler. "Zate Envat", müşrikler için bir kutsal ağaçtı. Onlar, bu ağaca tapıyorlar ve ona yiyecekler, içecekler asıyorlardı.

".. .Mûsa'ya sorulduğu gibi..." ifadesinden maksad, Mûsa'dan Benî İsrail'in,

"- Bize bir ilâh tayin et. Bize açıktan Allah'ı göster!" veya buna benzer istekleridir.

B- "Kim imânı küfürle değiştirirse dosdoğru bir yolda sapıtmış olur."

Bir kimse, imân karşılığında veya onun yerine kendi nefsi için küfrü seçerse, ez cümle kulların maslahatine uygun olarak inen apaçık, sadece hayır ve hakikatten ibaret nâsıh (neshedıci) âyetlere güvensizlik izhar eder ve düşünmeden başka teklifler ileri sürerse, o kimse, halika ve hidâyete ulaştıran doğru yoldan kesinlikle sapmış, heva ve heves çöllerinde dolaşırken felâket uçurumlarına yuvarlanmış olur.

Burada meselâ, "bunu yapan kimse kâfir olur" anlamına gelecek bir ifade yerme mevcut nazm-ı kerîmin tercih edilmesi, daha cümlenin başında bunun küfür ve irtidat olduğunu sarahatle belirtmek içindir. Bu da söz konusu temayülden Müslümanları mübalağa (ziyadesi) ile menetmek ve caydırıcılıkta ifratı sağlamak maksadına matuftur.

Bir görüşe göre de, âyetin başındaki "Yoksa siz..." hitabı Yahudiler içindir. Onların, kendilerine gökten bir kitap indirilmesini istemeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur.

Bir görüşe göre ise, bu hitab, müşrikler içindir; müşriklerin,

"Sen bizim için yerden kaynayan bir su akıtma di kça biz sana asla inanmayız." gibi istekleri üzerine nazil olmuştur.

Bu iki görüşe göre, Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara izafe edilmesi ".. .Resûleküm / Peygamberiniz e..." buyrulması, onların da İslama davet edilen topluluklardan olmaları itibariyledir.

Ve yine bu iki görüşe göre, onlar imândan uzak oldukları hâlde onlar hakkında:

"Ve men yetebedeli'l-küfre bi'l-imani / Kim imânı küfürle değiştirirse..."nin anlamı:

"Kim imkânı olduğu hâlde gücünü bu yönde harcar ve küfrü imâna tercih ederse..." demektir.

109
"Kitab Ehli'nden çoğu, hak kendilerine tebeyyün ettikten sonra nefislerinde duydukları bir hasedle sizi imândan küfre döndürmek ister. Şimdi siz Allah'ın emri gelinceye kadar af ile, hoşgörüyle davranın. Şüphe yok ki Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Kitab Ehli'nden çoğu, hak kendilerine tebeyyün ettikten sonra nefislerinde duydukları bir hasedle sizi imândan küfre döndürmek isterler."

Rivâyet olunduğuna göre, Uhud savaşından sonra Yahudi ulemâsından Finhas b. Azûrâ ile Zeyd b. Kays ve bir cemaat, Sahabîlerden Huzeyfe b. el-Yeman ile Ammar b. Yasir'e

"- Basınıza gelenleri görmüyor musunuz? Eğer siz, hak üzere olsaydınız, bu hezimete uğramazdınız! Haydi, bizim dinimize dönün; o sizin için daha hayırlı ve daha faziletti dir; bizim yolumuz daha doğrudur!" dediler.

Ammar :

"- Pekiyi, sizin dininize göre ahdi bozmak nedir?" diye sordu. Onlar da:

"- Ağır bir suçtur." dediler.

Ammar şu sözlerle sonucu belirledi:

"- Pekiyi, ben, yaşadığım müddetçe Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Peygamberliğini inkâr etmeyeceğime ahdettim."

O zaman Yahudiler:

"- Yahu, bu adam, dinden çıkmış!" dediler.

Huzeyfe de (radıyallahü anh):

"- Bana gelince; ben de, Rabb olarak Allah'ı; peygamber olarak Muham-med'i; din olarak Islâmı; önder (imam) olarak Kur'ân'ı; Kıble olarak Kabe'yi ve kardeşler olarak da mü'mınleri benimsedim" dedi.

Sonra Huzeyfe ile Ammar (radıyallahü anh), Resûlüllahin yanına gelip Yahudilerle aralarında geçenleri anlattılar.

Resûlüllah da onlara:

"- Sız, hayrı seçtiniz ve felâha erdiniz" buyurdu. İşte bunun üzerine bu âyet nâzıl oldu.

"...Min ba'di imâniküm. / îmânınızdan sonra", yerleşmiş, köklü imânınızdan sonra, demektir. Bu itibarla âyet, mü'minleri imân üzerinde sabit kılmak için kuvvetli ve açık bir telkindir,

Hased, bir insanın hayırlara sahip olmasından dolayı diğer bir insanın duyduğu esef ve üzüntüdür. Özetle bu cümlenin anlamı:

"Yahudiler, Resûlüllahin parlak mucizelerini gözleriyle görmek ve onun nübüvvetinin demlerini Tevrat'ta yazılı bulmak suretiyle hak (gerçek), kendilerine apaçık belli olduktan (tebeyyün ettikten), sizin halika sarıldığınızı, kendilerinin de bâtıla battıklarını kesin olarak bildikten sonra, sırf içlerinden gelen aşırı bir kıskançhk ve hasedle sizi, bu köklti imânı terk ederek küfre döndürmek istediler."

B- "Şimdi siz Allah'ın emri gelinceye kadar af ile hoşgörüyle davranın."

Şimdilik bu yaptıklarından dolayı onları muahaze etmeyin, onlara bir ceza vermeye de kalkışmayın, onları azarlamayın, tahkir etmeyin. Allah'ın onlar hakkındaki emri, Benî Kureyza'nın öldürülmesi, Benî Nadrin yurtlarından sürülmesi ve diğerlerinin de cizyeye bağlanmasıdır. Allah onları bu sûrede zeki etmiştir. Bununla beraber Allah'ın onlar hakkında gelen emri, onlarla savaşma izni de olabilir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, bu âyet "Kılıç Âyeti" olarak bilinen Enfâl sûresinin 12. âyetiyle nesholunmuştur. Yani bunu nesheden âyet gelinceye kadar şimdilik onlara karşılık vermeyin, afvedin, geçin.

C- "Şüphesiz Allah, her şeye kaadirdir."

Yani zamanı gelince Allah, onlardan intikam alacaktır ve zaten zamanı da yaklaşmıştır. Demek ki bu cümle, önceki cümlenin ifade ettiği hükmün sebebidir. (Sız şimdilik karşılık vermeyin; çünkü şüphesiz Allah her şeye kaadirdir; ezcümle onlardan intikam almaya da kadirdir; zamanı gelince de onlardan intikam almak için size izin verecektir).

110
"Namazı kılın, zekâtı verin. Kendiniz için hayırdan ne hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz, Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür."

A- Namazı kılın, zekâti verin..."

Bu cümle, daha önce geçen "Fa'fû" cümlesine atftır. Henüz savaş izni verilmemişti. Müslümanlar sabır, mudâra (sulh ve hüsn-ü muamele), bedenî ve malî ibâdetlerle Allah'a sığınmağa memur edilmişlerdi.

B- "Kendiniz için hayırdan ne hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz."

Namaz, sadaka ve benzeri hayırlardan kendi âhiret maslahatınız için her ne yaparsanız, onun mükâfatını Allah katında bulursunuz.

C- "Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür."

Bu itibarla Allah katında hiçbir amel zayi olmaz. Bu da, mü'minler için büyük bir mükâfat va'didir.’Ta'melûne / yaptıklarınızı" fiili, "ya'melûne / yaptıklarını" olarak da okunmuştur ki, o takdirde meal:

"Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını hakkıyla görür." şeklinde olur. Buna göre de âyet, kâfirler için ceza va'dinin ifadesidir.

111
"Onlar:

"- Yahudî ve Hristiyan olmayan hiç kimse cennete giremez!" dediler. Bu, onların kuruntularıdır (boş ümid ümniye). (Resûlüm) de ki:

"- Haydi getirin delillerinizi!... Eğer sözlerinizde sâdıklar iseniz..."

A- "Onlar:

"- Yahudî ve Hristiyan olmayan hiç kimse cennete giremez!" dediler."

Yahudiler:

"Yahudî olmayan kimse cennete giremeyecektir" dediler;

Hristiyanlar da:

"Hristiyan olmayan kimse cennete giremeyecektir" dediler.

Onların bu sözleri Bakara sûresinin 135. âyetinde belirtildiği gibi,

"Onlar, Yahudî ya da Hristiyan olun ki, hidâyete eresiniz; dediler" kabilındendir.

Onların bu Yahudilerden ve Hristiyanlardan maksadları, bu iki dinin nesh ve tahrifinden önce bu dinleri gerçek veçheleri ile yaşayan eski Yahudiler ve Hristiyanlar olmayıp fakat bu iki dinin nesh ve tahrifinden sonraki hâlini yaşamakta olan kendileridir. Çünkü onlar bu sözleri, mü'minleri dalâlete düşürmek ve küfre döndürmek için söylüyorlardı.

Âyet-i kerîmede Yahudiler "Hûd" kelimesi ile ifade edilmiştir. Hûd, "hâi"in çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm'de "hûd" kelimesi "yahûdiyyen" ve Hristiyanlar demek olan "nasara" kelimesi de "nasraniyyen" şeklinde de geçer.

B- "Bu, onların kuruntularıdır. (Resûlüm) de ki:

"- Haydi getirin delillerinizi!... Eğer sözlerinizde sâdıklar iseniz..."

"Bu, onların kuruntularıdır." cümlesi, mu'terıza cümlesi (ara cümlesi) olup Ehl-i Kitabin, o söylediklerinin tamamen geçersiz olduğunu bildirmektedir. Cümlenin basındaki "tilke / bu", değişik şekillerde yorumlanabilir.

Şöyle:

1- Onların yukarda geçen sözlerine işaret olabilir;

2- Bu kabil sözler anlamında kullanılmış olabilir;

3- Mü'minlere hayır indirılmeycceği ve müm'inlerin küfre dönebilecekleri iddialarına işaret olabilir. Ancak Haydi getirin delillerinizi!...Eğer sözlerinizde sâdıklar iseniz..." cümleleri bu son mânâyı reddeder.

Bu makamda âyetin nazm-i celilinin mânâsı kesinlikle şudur:

"Siz Yahudiler ve Hıristiyanlar, cennete girişin yalnız size mahsus olduğu iddianızda doğru iseniz, haydi, getirin delillerinizi!"

Bundan sonraki âyetin başında "Belâ hayır, öyle değil" kelimesinin kullanılması da bu mânâya kesinlik kazandırır. Çünkü bu suretle Yahudî ve

Hıristiyanlarm nefyettikleri Allah tarafından isbat ve isbat ettikleri de nefyedilmiş olur. Ayrıca bu ifadeyle sabit olan bir gerçek daha vardır; o da cennete girişin Yahudî ve Hıristiyanlar dan başkasına yani Müslümanlara mahsus olduğudur. Nitekim Allahü teâlâ'nın izniyle bundan sonra gelecek âyetlerde bu gerçek açıkça anlaşılacaktır. Böylece ortaya şu hakikat çıkmaktadır:

Allah tarafından "Belâ / Hayır, öyle değil" kelimesiyle vurgulanan asıl vakıa, Yahudî ve Hıristiyanlarm cennete giremeyecek!eridir. Ve bunun zarurî sonucu olarak onlara teklif edilen delil ikamesi cennetin onlara mahsus olduğuna değildir. Fakat onlar cennete gireceklerine dâir delil göstermelidir. Zira ancak bu mânâya göre isbat ile nefiy (red) aynı noktada birleşmiş olur. Ancak âyetin nazm-i celilinde, onların sarih iddialarını cerh etmek yerine bu yolun tercih edilmiş olması, onların göz diktikleri cennetten tamamen mahrum kaldıklarını belirtmek ve onların kendi iddialarını isbat etmekten tamamen âciz olduklarını açıklamak içindir.

112
"Hayır, öyle değil. Kim muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse İşte onun için Rabbi katında ecir vardır. Onlar için korku yoktur; onlar mahzun olacak da değillerdir."

A- "Hayır, onların söyledikleri, gibi değil. Kim Muhsin olarak yüzünü Allah'a teslim ederse İşte onun için Rabbi katında ecir vardır."

Yahudilerin ve Hristiyanlarm bu iddiaları tamamen asılsızdır. Cennete girme nimetine erişecek olanlar ancak İsliamda ihsan ehli veya muhsinler olarak benliğini yalnız Allahü teâlâ'ya hâlis kılan, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan mutlu ve kutlu insanlardır.

İnsanın benliği âyette "veçhe / yüz" kelimesiyle ifade edilmiştir. "... Men esleme vechehu... ; / Kim Allah'a yüzünü teslim ederse..." buyrulmasının sebebi yüzün, insanın bütün uzuvlarının en şereflisi olmasından, duyu organlarının baş bölgesinde toplanmış bulunmasındandır. Ayrıca insanın secde yeri yüzündedir ve İhlasın özelliklerinin en büyüğü olan huzû (tevazu) izleri, de yüz de görülür.

"Vech", kelimesi, teveccüh (yöneliş) ve kasd olarak da yorumlanabilir. O zaman şöyle olur:

"Kim muhsin olarak yalnız Allah'a yönelir ve O'nu isteyerek azmim ve iradesini O'ndan başka hiçbir şeye yöneltmezse..."

İhsanın hakikati, işleri layikı veçhile yapmaktır. Bu, onun vasfı güzelliğidir ki, o da, zâti güzelliğe tâbidir. (Bir işin kendisi güzel değil ise, icrası ne kadar güzel de olsa, o güzel olmaz.) Bu itibarla bâtıl olanı güzel icra etmek, onu bâtıl olmaktan çıkarmaz.

Resûlüllah ihsanı şöyle tefsir buyurmuştur:

"İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibâdet etmendir; zira sen O'nu görmüyorsun ama O seni görüyor."

"Ecir mükâfat", kulun ameline karşılık kendisi için hazırlanan sevab veya ödüldür ki bu, cennet veya cennetin de öncekide dahil olduğu büyük nimetlerdir. Bunun ikisinden hangisi olursa olsun, o âhiret nimetlerinin ecir (ücret) olarak tavsif edilmesi, onun amel ile kuvvetli irtibatını ve amel olma dan ona erişmenin mümkün olmayacağını bildirmek içindir.

"I'nde Rabbihi /- Rabbi katında" olmakla vasıflandırılma, teşrif (bu nimetlere şeref kazandırmak) içindir. "O'nun katında" demek yerine, "Rabbi katında" buyrulmak suretiyle Rabb kelimesinin, muhsin zamirine izafe edilmesi ise, Allah'ın, rubûbiyet vasfının gereği olarak ihsan ehli (muhsinler) hakkında çok lütufkâr olduğunu ifade etmek içindir. Kısaca ihsan ehlinin, onun mâliki, bütün işlerini düzenleyen ve de kemâle erdiren Rabbi katında ecri vardır.

Hulâsa, bu âyette, ecir ve mükâfatın su bu tu, İslâm ve ihsana bağlı kılın mistir. Oysa bunların her ikisi de imân ehline mahsustur. Bu durumda cennete gireceklerini iddia eden Yahudilerle Hristiyanlarm, cennete girmekten ve hele yalnız kendilerinin girecekleri bir cennetten bin konak uzak bulundukları kesinlikle ortaya çıkmaktadır.

B- "Onlar için korku yoktur; onlar mahzun olacak da değillerdir."

Bu gibi insanlar, her iki cihanda da mesut ve bahtiyardır; kötü bir sonuçla karşılaşmak korkuları yoktur. Onlar, muratları olmadı diye üzülmeyecek; bu gibi hallerle karşılaşmayacaklardır. Böyle hallerle karşılaşacaklar, fakat korkmayacaklar ve üzülmeyecekler demek değildir.

113
"Yahudiler dediler ki:

- Hıristiyanlar bir şey üzerinde değildir.

Hristiyanlar da dediler ki:

- Yahudiler bir şey üzerinde değildir.

Oysa onlar Kitabi okuyorlar. Hiçbir bilgisi olmayanlar da onların sözlerine benzer şeyler söylediler. Artık Allah, kıyamet günü onların ihtilâf eder oldukları konuda aralarında hükmedecektir."

A- "Yahudiler dediler ki:

- Hıristiyanlar bir şey üzerinde değildir.

Hıristiyanlar da dediler ki:

- Yahudiler, herhangi bir şey üzerinde değildir."

Daha önce Yahudi ve Hrıstiyanların, kendilerinden başka herkesi dalâletle suçladıkları beyan edilmişti. Şimdi burada da bunların karşılıklı olarak birbirini suçladıkları anlatılmaktadır.

Bu âyetin nüzul sebebi şöyledir:

Cahiliye döneminde Necran bölgesinde (Arap Yarımadasında Hicaz ile Yemen arasında) çok sayıda Hristiyan vardı. İslâmiyet henüz gelişme haklideydi. İşte o günlerde Necranh Hristiyanların temsilcisi bir heyet (vefd), Resûlüllah ile görüşmek üzere Medine'ye geldi. Medine'de yerleşik Yahudilerin bilginleri de (ahbarü'l-yahûd), bu fırsattan yararlanarak Necranlı Hristiyanlarla görüşmek imkânı buldular. Fakat iki taraf arasındaki konuşmalar giderek tartışmaya dönüştü ve sesler yükselmeye başladı. Yahudi âlimleri, Necranklara:

"- Sizin hiçbir temeliniz yoktur; sizinki itibar edilecek bir din değildir; sizin inancınızın hiçbir dinî değeri yoktur; sizinki "lâ şey / hiçbir şey değil'den de değersiz bir şeydir" dediler.

Böylece Hazret-i İsâ ile İncil'i de inkâr ettiler. Necrank Hristiyanlar da, Yahudi âlimlerine aynıyla mukabele ve onlar da Hazret-i Mûsâ ile Tevrat'ı inkâr ettiler.

Elbette Necran Hristiyanları, bunları Tevrat'ın neshedilmiş olduğu için söylemiyorlardı.

B- "Oysa onlar Kitabi okuyorlar."

Yani her iki taraf da ilim ve Kitab Ehli idiler ve onların her birinin Kitabı da, diğerinin hak olduğunu kabul etmekteydi. Çünkü bihndiği gibi İlâhî Kitaplar, birbirlerini tasdik ederler.

C- "Hiçbir bilgisi olmayanlar da onların sözlerine benzer şeyler söylediler."

Yani Kitab Ehli olmayanlar, putperestler ve cahiller de bir dine mensubiyeti olanlar için tıpkı, o Yahudilerin ve Hıristiyanların söylediklerini söylediler; "onların hiçbir temeli yok" dediler.

Bu âyet, Yahudiler ve Hıristiyanlar için büyük bir uyarı ve tahkirdir. Çünkü onlar mukaddes Kitapları bildikleri hâlde kendilerini, Kitap bilmeyen cahiller durumuna düşürdüler.

Ç- "Artık Allah, kıyamet günü onların ihtilâf eder oldukları konuda aralarında hükmedecektir."

Yani Yahudilerin ve Hristiyanlarm ihtilafa düştükleri şeylerde... Çünkü âyetin nazm-i celilinin, siyakı, Yahudi ve Hristiyanlarm hâlini beyan etmek içindir. Onların dışındakilerin sözleri ise, Yahudî ve Hristiyanlarm sözlerinin bâtıl ve boş olduğunu açıklamak amacıyla dile getirilmiştir. Hüküm verilmesini gerektiren tartışma da Yahudilerle Hristiyanlar arasında cereyan etmiştir.

Cenâb-ı Allah'ın, kıyamet günü onlar arasında hükmetmesi, her fırkaya layık olduğu azabı vermek şeklinde olacaktır.

Bir görüşe göre de onları tekzib ile cehenneme atması demektir.

114
"Allah'ın mescidlerinde O'nun isınının zikredilmesine mâni olan ve onların harabına çahşandan daha zâlim kim olabilir? Onlar oraya ancak korkarak girebılırler. Onlar için dünyada aşağılanma (hızy), âhirette de büyük bir azab vardır."

A- Allah'ın mescidlerinde O'nun isınının zikredilmesine mâni olan ve onların harabına çalışandan daha zâlim kim olabilir?"

Bu beyan bunları yapandan daha zalim kimse olmadığı gibi, bunlar kadar da zalim kimse yoktur anlamına gelir. Âyetin terkibinde "bunlar kadar da zalim kimse yoktur" ifadesi açık olarak bulunmasa da, yaygın örfe ve genel kullanıma göre bu mânâ mevcuttur. Nitekim "filandan daha çok kerem (iliram) sahibi kim var?!" veya "filan adamdan daha faziletk kimse yoktur" denddığı zaman, kesin olarak bunun mânâsı, "bu adam, her kerem sahibinden daha fazla kerem sahibidir" ve "her faziletliden daha faziletlidir" demektir.

Bu âyet-i kerîmenin ifade ettiği hüküm bütün mescidler ve mâbedler için geçerlidir. Ancak âyetin nüzul sebebi, muayyen bir taifenin, muayyen bir mescidde yaptiklarıdır. Rivâyete göre Hristiyanlar, Beytü'l-Makdis'e pislik atıyorlardı ve insanların orada ibâdetlerine engel oluyorlardı. Romalılar da, Beytü'l-Makdis'e (Kudüs'e) saldırdılar, şehri tamamen tahrib ettiler, Tevrat'ı yaktılar ve halkın bir kısınını öldürdüler, bir kısınını da esir aldılar.

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Roma İmparatoru Tîtayûs (Titus) büyük bir ordu ile Kudüs üzerine yürüdü. Romaklar, İsrâiloğullarını büyük bir hezimete uğrattılar; kadınlarını ve çocularini esir aklılar; Tevrat'ı yaktılar; Beytü'l-Makdis'i (Mescid-i Aksa) yıktılar; içine hayvan leşleri attılar ve içinde domuzlar kestiler. Beytü'i-Makdis, İslâm dönemine kadar harap kaldı. Nihayet Ömer b. Hattab'ın hilâfeti döneminde Müslümanlar, onu yeniden inşa ettiler."

Aslında engellenen, men edilen insanlar olduğu hâlde âyette "Mimmen menea' mesacida'llah / Allah'ın mescıdlerini men edenler" buyrulmuştur. Çünkü pislik atmak, yakıp yıkmak gibi fiiller insanlarla değil fakat doğrudan mâbedle ilgilidir. İnsanlar eski hâlinde olup onlar için bir değişiklik mevcut değildir.

Bu âyetin, bir önceki âyetle ilgisi, Hristiyanlarm, cennete yalnız kendilerinin gireceklerine dâir olan iddiasını çürütmesidir.

Bir görüşe göre ise, söz konusu menetme (engel, olma), müşriklerin, Hudeybiye Andlaşmasının yapıldığı yılda (H. 6/M. 628) Resûlüllahın Mescid-i Haram'a girmesine engel olmalarıdır. Bu tefsire göre bu âyetin, önceki âyet ile irtibatı, müşriklerin de, kendilerinden başkası için "onların dinlerinin bir sağlam temek yoktur" diyen cahillerden olmaları itibariyledir.

"Ve sea' fî harabiha / Mescidlerin harabiyetine çalışan" ifadesinin bir mânâsı da, mescidleri Allah'ın adının anılmasından yoksun bırakmaktır.

B- "İşte onlar oralara ancak korkarak girebilirler."

Bu cümle değişik vecihlerle yorumlanabılır. Şöyle ki:

1 - Mâbedlerde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onları yıkmaya çalışan o zâlim insanlar var ya, işte aslında onlara yaraşan, o mâbedleri tahribe yönelmek ve ibâdetten yoksun bırakmaya cür'et etmek değil fakat korku ve tevazu içinde o mâbedlere girmektir.

2- O zâlimlere düşen, mü'minlerin mescidlerini istilâ edip onları engellemek değil fakat mü'minlerin, onları yakalamasından korka korka ve titreye litreye oralara girmektir.

3- Allah'ın ilminde ve nihaî hükmünde onlara düşen budur.

Bu son mânâya göre âyet, mü'minlere ilâhî yardım ve kâfirlerin istilâ ettikleri mâbedleri onların elinden kurtarma va'didir. Nitekim Allah'a hamd-ü senalar olsun ki bu va'd-i ilâhî gerçekleşmiştir. Rivâyet olunur ki, bir Hristiyan ancak kimliğini gizliyerek Beytü'l-Makdis'e girebilmektedir.

4- Bu âyet, kâfirlere, İslâm mâbedlerine, mescidlere girmeyi yasaklamaktadır. Müctehidler bu konuda ihtilaf etmişlerdir:

İmam Ebû Hanıfe Numan b. Sabit, bunu mutlak olarak caiz görmektedir.

İmam Malik b. Enes (radıyallahü anh) ise, bunu mutlak olarak yasaklamaktadır.

İmam Şafiî Muhammed b. İdris, bu konuda Mescid-ı Haram (Kabe) ile diğer mescidleri birbirinden ayırmaktadır (Ona göre Mescid-ı Haram'a girmeleri yasak, başka mescidlere girmeleri ise yasak değildir).

C- "Onlar için dünyada aşağılanma, âhirette de büyük bir azab vardır."

Yukarıda anılanlar için dünyada büyük bir rezillik vardır. Bu onların kati veya esir edilmeleri veyahut cizye ödeme zorunda bırakılmaları gibi hallerdir. Âhirette de onlar için cehennem ateşi vardır. Hulâsa, onların zulümleri nisbetinde azabları, büyüktür.

115
"Doğu da batı da Allah'a aittir. Nereye, dönerseniz dönün Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz ki Allah, Vâsi'dır, A'lîm'dir."

A- "Doğu da batı da Allah'a aittir. Nereye dönerseniz dönün Allah'ın yüzü oradadır."

Doğusu ve batısı ile bütün yeryüzü Allah'ındır. Mülkiyet, tasarruf ve ibâdet mekânı olarak hiçbir yerin özelliği yoktur (her yer Allah'ın mülküdür ve her yerde yapılan ibâdet geçerlidir). Bu itibarla:

1- Eğer Mescid-i Aksa veya Mescid-i Haram'da ibâdetten engellenirseniz, nerede olursa olsun yüzünüzü Kıble'ye döndüğünüzde Allah'ın emrettiği yön orasıdır. Çünkü Kıble'ye yönelmek, mescidler içinde bir mescide ve mekânlar içinde bir mekâna mahsus değildir.

2- Nerede Kıble'ye yönetirseniz, Allah'ın zâtı ve ilmî huzuru oradadır; O, her mekânda yapılan ibâdeti hakkıyla bilmekte ve o ibâdetinizin mükâfatını vermektedir.

B- "Şüphesiz ki Allah Vâsi'dir, (rahmeti geniş) A'hnı'dir (her şeyi hakkıyla bilen)."

Allah, kudreti ve rahmetiyle her şeyi kuşatmıştır. O, kulları için geniştik diler ve O, bütün her yerde kullarının yaptıklarını hakkıyla bilir. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında rivâyetler muhteliftir:

1- Abdullah b. Ömer'e göre:

"Bu âyet, yolcuların, binekleri sırtında yönleri ne olursa olsun- kıldıkları namaz hakkında nazil olmuştur."

2- Bu âyet, Kıble'yi doğru olarak tayin edememiş bir cemaat hakkında nazil olmuştur. Bunlar değişik istikametlere doğru namaz kılmışlar ve sabahleyin hepsinin de yanıldığı anlaşdmıştır. Buna göre, Kıble yönünü bulmaya çalışan bir kimsenin sonradan yanıldığı anlaşılırsa, kıldığı namazı iade etmesi gerekmez.

3- Bu âyet, Kıble'nin değiştirilmesine bir hazirlik ve alıştırma ve Cenâb-ı Allah'ı, belli bir yönde bulunmaktan tenzih için inmiştir.

116
"Allah, çocuk edindi; dediler. Hâşâ, O Sübhandır. Hayır öyle değil! Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi O'nun emrine boyun eğmiştir."

A- "Allah çocuk edindi; dediler."

Yahudi, Hristiyan ve cahil putperestlerin, bâtıl sözlerinden bir başkasını anlatan bu âyet,

"Yahudiler ve Hristiyanlar:

"- Biz, Allah'ın oğulları ve sevgihleriyiz; dediler."

"Yahudiler:

- Uzeyr, Allah'ın oğludur; dediler." Hristiyanlar da:

- Mesih, Allah'ın oğludur; dediler."

"Bazıları da hiçbir bilgileri olmadığı hâlde O'na oğullarla kızlar uydurdular." mealindeki âyetler kabilindendir ve müşrik Arapların:

"- Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demeleri üzerine nazil olmuştur.

B- "Hâşâ, O Sübhandır."

Allah, evlâd edinmek gibi bir eksiklikten münezzehdır. Evlâd edinmek insanlara has bir olaydır. Sübhan, tesbih etmek mânâsına mastar olarak kullanılır. Mastarın başındaki fiil hiçbir zaman zikredilmez; her zaman mahzûf, başka bir deyişle gizlidir.

Sübhanallah;

"- Ben Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim" demektir.

Sübhan kelimesi "se-be-ha" kökünden türemiştir; yüzmek, yerde yürümek ve uzaklaşmak mânâlarına gelir. Bir de sübhan, (fiilin mübalağası olan) tefîl (sebbeha-yüsebbihu-tesbıhan) babına nakledilmiştir. Ayrıca sübhan, mastar hâtinden hususî isim hâline dönüştürülmüştür. İşte bütün bu özelliklerınden dolayı sübhan kelimesi pek yüksek bir tenzih ifadesi taşır.

Bir görüşe göre de, sübhan kelimesi, tıpkı gufran kelimesi gibi, tenezzüh (münezzeh olmak) anlamında mastardır. Allah kendi Zâtı ile kendine yaraşır bir şekilde tenezzüh etmiştir. O, her türlü eksiklikten uzak ve beridir. Bu mânâya göre de, berâetin ve tenezzühün Zât-ı Akdes Cenâb-ı Allah'a isnadı cihetiyle mübalağa (kuvvetli ifade) mevcuttur. Fakat aslında tenzih, Allah'ın kendisine yaraşmayan şeylerden münezzeh olduğuna inanmaktır; yoksa bunu Allah'a isnad ve isbat değildir.

C- "Hayır, öyle değil (Bel)! Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Bu, âyet kâfirlerin iddialarını red ve onların söylediklerinin boş ve bâtıl olduğunu beyan eder. Cümlenin başındaki "bel / öyle değil" kelimesi, onların düşüncelerine asla itibar etmemek anlamına gelir. O düşünceye göre sanki Allah -, herhangi bir mahlûk cinsinden olup yerine geçecek bir çocuk edinmesini gerektiren süratli bir fânîlik (hızlı yok oluş) hâline mübtelâdır. Çünkü süratli fânilik mefhûmu olmadan, mücerret mümkün ve fâni okmak, yerine geçecek bir varlığın bulunmasını gerektirmez. Nitekim gök cisimleri, mümkün ve sonunda yok olmaya mahkûm varlıklar olmakla beraber, sürekli ve uzun ömürlü olmaları sebebiyle hayvanlar gibi değildir. Onların bir yavruya bile ihtiyaçları yoktur.

Hulâsa, durum, onların iddia ettiği gibi değildir. Allah (celle celâlühü), bütün varlıkların ve ezcümle Uzeyr, Mesih ve meleklerin de yaratıcısıdır.

Ç- "hepsi O'nun emrine boyun eğmiştir."

Bilgi sahibi olsun veya olmasın, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na boyun eğmektedir. Bu varlıklardan hiçbiri Cenâb-ı Allah'ın tekvin (yaratma), takdir ve iradesine baş kaldıramaz. Ve bu yüce sâna sahip Rabb'imizin, herhangi bir varhk cinsinden olması tasavvur olunamaz. Oysa eğer onların iddia ettiği gibi -hâşâ- çocuk edinmişse, çocuğun, kendi babasının cinsinden olması zorunludur.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi" ifadesinde bilgi (akıl) sahibi olmayan varlıklar için kullanılan "mâ / ne" harfinin kullanılması, göklerde ve yerde bulunan varlıkları hakir göstermek ve onların bir kısınına nisbet edilen vasıftan onların son derece uzak olduklarını bildirmek içindir.

"Boyun eğmiştir" anlamındaki "kanitûn" kelimesinin, akıl sahiplerinin çoğulu tarzında olması (sonunda, vâv ile nûn bulunması) ise, tağlîb (akıl sahiplerinin galibiyeti) kabihndendir.

Sözü geçen kâfirlerin, Cenâb-ı Allah'a çocuk olarak isnad ettikleri insanların ve meleklerin hepsi, O'na itaat ve ibâdet ermekte ve O'nun Tanrılığını kabul etmektedir. Nitekim İsrâ sûresinin 57. âyetinde meâlen şöyle buyurulur:

"İşte onların yalvardıkları bu varlıklar, Rabb'lerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar."

117
"Göklerin ve yerin Bedîi (Yaratıcısı) O'dur. O, birisi dilediği zaman onun için sadece (ol!) der; o da hemen oluverir."

A- "Göklerin ve yerin Bedîi (Yaratıcısı) O'dur."

Gökleri ve yeri örneksiz olarak yoktan yaratan ve inşa eden Allah'tır ve onların yaratılışı son derece güzel ve mükemmeldir.

Bu âyet kâfirlerin o çirkin söylemlerini çürütmek için başka bir delilidir. İzahı da şöyledir:

Baba, kendisinden bir maddenin ayrılmasıyla meydana gelen çocuğun unsurundandır. Allah (celle celâlühü) ise, bütün eşyayı mutlak olarak yoktan var etmiştir. O, madde olmadığı gibi kendisinden bir cüz'ün ayrılması da söz konusu olamaz. Allah bütün bunlardan münezzehtir.

B- "O, bir işi dilediği zaman onun için sadece (ol!) der; o da hemen oluverir."

Bu âyet "O, bir şeyi irade ettiği zaman yaptığı sadece'ol!' demekten ibarettir." mealindeki âyet kabilindendir.

(Dilemek olarak tercüme edilen) kaza kelimesi aslında muhkem kılmak anlamındadır. Burada ise bir şeyin vücuda gelmesine taalluk eden ilâhî irade anlamında kullanılmıştır; çünkü ilâhî irade, zaten bu mânâyı gerektirmektedir.

Bir görüşe göre ise burada kaza; emir, hüküm anlamındadır. Nitekim,

"Rabbin, şunlara hükmetti:

"Yalnız O'na kulluk edin, ana-babaya güzellikle davranın" mealindeki âyette de bu mânâda kullanılmıştır.

Bu âyette söz konusu olan, gerçek emir ve emre uymak değildir. Fakat burada belirtilmek istenen ilâhî kudret dahilinde bulunan her şeyin, O'nun iradesinin tecellisine göre kolaylıkla meydana geldiğini tasvir etmektir. Bu temsil ve tasvir de bir memurun, âmire itaatinin sür'atini anlatmak için klişeleşmiş bir ifadeyle yapılmıştır. Bu ilâhî ifade ibda (yoktan var etmek) için pek güzel bir açıklama olmakla beraber aynı zamanda, kâfirlerin iddiasını çürüten kesin bir hüccet ve delildir. Bilindiği gibi insanın çocuk sahibi olabilmesi için bir takım hazırlık unsurlarına ihtiyaç vardır. Bu hazırlık unsurlarının tertibi ve olgunlaşması da, zaman alır ve bir takım süreçler gerektirir. Oysa Cenâb-ı Allah'ın fiili bundan tamamen münezzehtir.

118
"O hiçbir şey bilmeyenler:

-Allah bizimle konuşsaydı veya bize de bir âyet gelseydi, ya!... derler.

Bundan öncekiler de tıpkı, böyle söylemişlerdi. Onların kalbleri birbirine benziyor. Biz iykaan eden (gerçeği bilmek isteyen) bir topluluk için âyetleri apaçık gösterdik."

A- "O hiçbir şey bilmeyenler:

-Allah bizimle konuşsaydı veya bize de bir âyet gelseydi ya!"

Yüce Rabbimiz burada putperest Arapların çirkin hallerinden birini daha ortaya koymaktadır. Müşrikler, Allah'a çocuk nisbet etmek suretiyle hem islâm'ın tevhid inancına hem de Peygamberine dil uzattılar.

Bunu söyleyenlerin kimler oldukları konusunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbâs'a göre "Bunu söyleyenler Yahudilerdi."

Mücâhid'e göre Hristiyanlardı.

Âyette onların bir şey bilmemek (cehl-i mürekkeb) ile vasıflandırılmasi, onlardan (lâ ya'lemûne / bilmeyenler) olarak bahsedilmesi tevhid ve nübüvvet hakkında gerekli bilgilere sahip olmamalarından ya da bildiklerinin gereklerini yapmadıklarından veyahut onlardan sâdır olan hareketlerin en az bilgiye sahip olanlardan bile sâdır olmadığındandır."

Katâde ve müfessirlerden birçokları da diyorlar ki:

Bunu söyleyenler Arap müşrikleri idi. Nitekim,

"Hayır, onun söyledikleri adğasü ahlam (bir takım tutarsız, saçma sapan rüyalar). Hayır o, onu uyduruyor. Hayır o, bir şâirdir. Öyle ise, bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin!" ile;

"Bizim likamızı (kavuşmamızı) ummayanlar şöyle dediler:

Bizim üzerimize ya melekler indirilmek ya da Rabb'imizi görmeliyiz!" âyetlerindeki sözleri de Arap müşrikleri söylemişlerdi. Onlar hiçbir ölçü tanımayan şu sözleri de sarfetmişlerdi:

"- Allah, vasıtasız olarak meleklerle konuştuğu gibi bizimle de öylece konuşup bize emirler ve nehiyler vermeli! Senin nübüvvetin konusunda bizimle açıkça konuşmak ya da senin iddianın doğru olduğunu gösterecek bizim istediğimiz bir belge ve hüccet gelmek!"

Bu kâfirler, azginlıkta ve kibirde öyle bir noktaya gelmişlerdi ki, peygamberlerin ve meleklerin tavassutu olmadan Allah'a muhatab olmaya kalkışıyorlardı. Yine onlar, inat ve kibirde öyle bir dereceye varmışlardı ki, sağır dağların bile karşısında secdeye kapandığı o apaçık mucizeleri mucize saymıyorlardı. Allah, onları kahreylesin nasıl da haktan çeviriliyorlar?!

B- "Bundan öncekiler de tıpkı böyle söylemişlerdi. Onların kalbleri birbirine benziyor."

O inat ve fesaddan kaynaklanan haksız ve çirkin sözlerinin benzerlerini eski ümmetler de peygamberlerine söylemişlerdi. Nitekim onlar da:

"- Allah'ı bize apaçık göster"

"- Biz, bir çeşit yemeğe dayanamayacağız!"

"- Rabb'in bize gökten donatılmış bir sofra indirebilir mi"

"- Ey Mûsâ! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap demişlerdi. O eski kâfirlerle bu kâfirlerin kalbleri körlük ve inatta birbirine benziyordu. Ancak bâtıl ve haksız sözleri birbirinden farklı idi.

C- "Biz iykaan eden (gerçeği bilmek isteyen) bir topluluk için âyetleri apaçık gösterdik."

"Biz, âyetlerimizi apaçık indirdik" ifadesi âyetlerimiz önceleri açık değildi de sonradan açık kıldık anlamında değildir. Bu da, "sivrisineği küçük, fili ise büyük lalan Rabb'imi tesbih ederim" kabilin dendir.

İykaan edenler, yakıin sahibi olmak ve gerçeği bilmek isteyenler; kesin bilgi peşinde koşanlar, hakikatlere kesin olarak inananlar, evham ve şüpheye itibar etmeyenler demektir.

Açıkça görüldüğü gibi âyet, bu mütekebbir ve inatçı kâfirlerin kendi anlayışlarına göre belge ve mucize taleplerini reddeder.

Mucize, delil ve belge anlamına gelen "âyet" kelimesinin harfi tarifli ve çoğul olarak "el-âyât" şeklinde vârid olması, "ityân" (getirmek) yerine, açiklığa kavuşturmak anlamına "tebyîn" kelimesinin kullanılması, âyetin fesahat ve belâgatini gösterir.

Hulâsa, bu, "onlar, bir tek mucize taleb ettiler; oysa Biz, hak ve yakın (kesin bilgi) tâlibleri için apaçık belgeler ve mucizeler gönderdik" demektir.

"Allah bizimle konuşmak değil miydi?!" sözlerine ise hiç cevap verilmemesi, onun redde ve cevaba değmeyecek kadar abes bir söz olduğundandır.

119
"Şüphesiz ki (Resûlüm) Biz seni Beşîr (rahmetin müjdecisi) ve Nezir (azab ile korkutucu) olarak hakla gönderdik. Sen o ashabı'l-cahîm'den (cehennemlikler) sorumlu değilsin."

A- "Şüphesiz ki (Resûlüm) Biz seni Beşîr ve Nezîr olarak hakla gönderdik."

"Halik" burada Kur'ân anlamındadır. O hâlde "İnnâ erselnâke bi'l-halıkı..." ibaresi "Biz seni Kur'ân'ıle gönderdik." demektir. Nitekim, "Hayır! Onlar hak kendilerine gelince yalanladılar ve; "O hak mıdır; diye senden haber istiyorlar meâllerindeki âyetlerde de "hak", Kur'ân anlamındadır.

Yani Biz seni Kur'ân'ıle birlikte, sana indirilene imân edip onunla amel eden, hayatını ona göre düzenleyip yaşayanlara müjdeleyici, onu inkâr edenlere de uyarıcı olarak gönderdik. Yahut Biz seni, sıdkını tasdik edenleri mükâfatla müjdeleyici, yalanlayanları da azab ile uyarıcı olarak gönderdik. Onlar, istediklerini seçsinler. Biz seni, onları imâna icbar için göndermedik. Bu itibarla onların, küfürde mat ve ısrar etmelerinde senin aleyhine bir sonuç yoktur.

B- "Sen o ashabi'l-cahîm'den (cehennemlikler) sorumlu değilsin."

Sen, (Resûlüm) sana verilenleri insanlara tebliğ etmekle görevini yerine getirmiş bulunuyorsun. Cehennem yaranından sen sorumlu değilsin.

"Velâ tüs'elü / sorumlu değilsin veya sorulacak değilsin" kelâmı nehiy (olumsuz emir) kipi ile "Velâ tüs'el Sorma!" şeklinde de okunabilmektedir. Buna göre anlam "Sen cehennemlikleri Bana sorma!" demek olur.

Bu da kâfirlerin azabının son derece ağır ve korkunç olduğunu ifade eder. Sanki onların azabı o kadar kerih ve ağırdır ki, onu haber veren veya onu dinleyen ayrıntılarını anlatmaya ve dinlemeye tahammül edemez.

Bu âyeti, Resûlüllahın ebeveyninin öbür dünyadaki hâlini Cenâb-ı Allah'a sormaktan onu nehyetmek mânâsında yorumlamaya kalkışmak âyetin siyak ve sibakına uygun değildir.

Kâfirlerin, küfür ve tekzib gibi bir vasıfla değil de, cehennem ashabı (cennet yaranı veya cehennemlikler) olarak nitelendirilmesi, onlar için pek ağır bir tehdıttir ve onların tabiatında küfür bulunduğunu, onların imân etmeleri gibi bir ümidin kesinlikle bulunmadığını bildirir.

120
"(Resûlüm) ne Yahudiler ne de Hristiyanlar sen onların milletine (din) tâbi olmadıkça senden razı (hoşnud) olmazlar. De ki:

" - Şüphesiz Allah'ın hidâyeti, hidâyetin ta kendisidir."

Eğer sana gelen ilimden sonra onların nevalarına (arzu) tâbi olursan artık senin için Allah katından ne bir veli (dost) ne de bir nasiîr (yardımcı) olur."

A- "(Resûlüm) ne Yahudiler ne de Hristiyanlar sen onların milletine (din) tâbi olmadıkça senden razı (hoşnud) olmazlar."

Daha önce Yahudilerin, Hristiyanlarm ve putperestlerin (müşriklerin) ortak vasfı olan o ölüme kadar sürecek küfürlerindekı ısrar açıklandıktan sonra burada da öz ektikle Yahudilerin ve Hristiyanlarm katı taasubları açıklanmaktadır.

"Yahûd / Yahudîler"dan sonra "Nasara — Hristiyanlar"dan önce nefyin (olumsuzluğun) tekidi için "lâ" harfinin zikredilmesi, daha önce de geçen bir gerçeğe işaret eder ki, Yahudilerin taassubunun, Hristiyanlardan daha şiddetli olduğuna işarettir.

Bir de âyet bize bildiriyor ki, Yahudi ve Hristiyanlardan her birinin rızası, diğerinin rızasına ters düşmektedir. Bunun anlamı şudur:

"- Resûlüm! Yahudileri ve Hristiyanları kendi dinleriyle baş basa bıraksan da, sen onların dinine uymadıkça onlar senden asla razı olmayacaklardır."

Burada Kur'ân'tn ıcâzı (az söz ile çok şey anlatma) söz konusudur. Bu âyet, o Yahudilerin ve Hristiyanların imâna gelmelerinden Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) umudunu kesdiğini, mükemmel bir üslûbla ifade eder.

Onlar her ne sûrede olursa olsun Resûlüllah'tan asla razı olmayacaklardır. Çünkü onlar vukuu imkânsız bir şeyin peşindedir. O da Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) -hâşâ- onların dinine uymasıdır. Onlar, bu ruh hâli içinde iken ve aralarında bunları konuşurken, onların İslâm'a uymaları nasıl tasavvur edilebilir?!

Müfessirlerden bazılarının yaptığı gibi, Yahudi ve Hristiyanlarm, Resûlüllahin yüzüne: karşı:

"- Bizim rızamızı kazanmak için ne kadar uğraşırsan uğraş, sen bizim dinimize uymadıkça biz senden asla razı olmayız!" yollu sözler sarfetmiş oldukları şeklinde tefsir etmeye de âyetin nazm-i celili müsait değildir; hattâ bundan sonra gelen cümle, bunun hilâfına delâlet etmektedir.

B-"Deki (Kul):

- Şüphesiz Allah'ın hidâyeti, hidâyetin ta kendisidir."

Bu cümle, Yahudilerle Hristiyanlarm, Peygambere açıkça kendi dinlerine uymayı teklif ve davet ettikleri, anlamını taşıyan bir konuşmanın cevabı olarak söylenmemiştir.

Bu ifade, Allah'ın onların söylediklerini hikâye ederken:

"Yahudi ya da Hrıstiyan olun hidâyete eresiniz" âyetinde ifade edilen -sözde- hidâyet kabilin de tidir. Bunun anlamı şudur:

"- Ey Resûlüm! Sen onların davasını reddederek de ki:

"- Gerçekten Allah'ın hidâyeti İslâm'dır; o gerçek hidâyettir; hidâyet ancak ona denir; hidâyet ancak ona tesmiye edilir; hidâyet ondan ibarettir; onun ötesinde hidâyet yoktur; sizin davet ettiğiniz şey hidâyet değil, fakat nefislerinizin heva ve hevesleridir."

Nitekim bundan sonra gelen cümle de bunu açıkça belirtir:

C- "Eğer sana gelen ilmiden sonra onların nevalarına (arzu) tâbi olursan artık senin için Allah katından ne bir velî (dost) ne de bir nasıîr (yardımcı) olur."

Eğer sana gelen vahiyden ya da doğruluğu aşikâr bu dinden sonra onların nefsanî arzulara dayanan yanlış fikirlerine ve mensup oldukları dine uyacak olursan Aziz Allah tarafından, senin işlerine bakacak ne bir veli, ne de Allah'ın azabını senden engelleyecek bir yardımcı bulabilirsin. Velinin yolduğu yardımcının da yolduğunu

gerektirmediği için yardımcı da ilâve edilmiş ve olumsuzluk mânâsının tekidi için ikisinin arasına "lâ" konulmuştur.

Bu âyet-i kerîme, İslâm heyecanını artırmak ve aşkını alevlendirmek amacına yöneliktir. Yoksa Peygamberin onların dinme uyması tasavvur edilebilir mi?

121
"Kendilerine Kitap verdiklerimiz, o kitab'ı hakkını vererek okurlar. İşte onlar ona inanırlar. Onu kim inkâr ederse İşte onlar haşirlerdir."

A- "Kendilerine kitap verdiklerimiz, o kitabı hakkını vererek, okurlar. İşte onlar ona inanırlar."

Burada kendilerine kitap verilenlerden murad Abdullah b. Selâm ve onun gibi Müslüman olanlardır. Kitabi hakkıyla okumak, onun lâfızlarını tahriften korumak, mânâsı üzerinde düşünmek ve muhtevası ile amel etmektir.

Âyetin bir mânâsı da şöyledir:

Kendilerine Kitap verdiğimiz insanlardan ancak bir kısmı, onu hakkıyla okurlar. "Ülâike / İşte onlar..." uzaktaki bir şeyi işaret içindir. Burada kullanılması, bu mutlu ve kutlu insanların, faziletteki mertebelerinin yükseldiğine işarettir.

Gerçek Ehl-i Kitab olanlar, Kitaplarına imân ederler. Kitaplarını tahrif edenlerse gerçekte imân etmiş olmayanlardır. Çünkü o Kitab'a imân etmek, aynı Kitabin bir kısınını inkâr etmek ile bağdaştırılamaz.

B- "Onu kim inkâr ederse İşte onlar haşirlerdir"

Yani tahrif ile inkâr edenler ve onu tasdik eden Kur'ân'ı inkâr edenler de, hüsrana (dünya ve âhiret zarara, yürek yarasına) uğrayanlardır. Çünkü imân karşılığında küfrü satın almışlardır.

122
"Ey İsrâiloğulları! Size lütfettiğim nimetimi ve sizi bir zamanlar âlemlere tafdil ettiğimi hatırlayın."

Cenâb-ı Allah'ın İsrâiloğullarına bahşettiği en büyük nimetlerden biri hiç şüphesiz Tevrat'tır. Ve Allah'ın verdiği nimeti anmak o nimete şükretmekle olur. Tevrat nimetine şükretmek de, onun bütün muhtevasına imân etmekle olur. Tevrat'ın muhtevasının bir kısmı da bilindiği gibi Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıflarıdır. Bu vasıflara imân etmenin zorunlu sonucu ise Peygamberin kendisine imân etmektir.

İsrâiloğullarının bir zamanlar "âlemlere tafdil edilmesi" bütün milletlere üstün kılınmış olma nimetidir. Bunun daha önce zikredilen nimetlerin kapsamına dahil olduğu hâlde burada ayrıca zikredilmesi, diğerleri içinde pek üstün bir nimet olmasındandır.

123
"Öyle bir günden sakının ki (korkun / ittika edin) o gün kimse, kimse için bir şey ödeyemez; kimseden (azabtan kurtulmak için) adl (fidye) kabul edilmez; ona şefaat de yarar sağlamaz ve onlar hiçbir yardım da görmezler."

Bu âyetin anlamı şudur:

Eğer imân etmezseniz, öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkasının adına herhangi bir şey veya ona verilecek karşılıktan (mükâfat ve cezadan) bir şey ödeyemez; kimseden fidye de kabul edilemez; hiç kimseye şefaat da fayda vermez ve onlara yardım da edilmez.

Burada İsrâiloğullarının zikredilmesi ve onlara yapılan uyarının tekrarlanması, daha fazla öğüt vermek ve kıssadan hissenin bu olduğunu bildirmek içindir. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın İsrâiloğullarına bahşettiği nimetler büyüktür; onların bu nimetlere nankörlüğü ise daha çok ve çirkindir.

Bu ilâhî kelâmın insanlığa verdiği öğüt, insanların, işlerim tecrübeye dayanarak mükemmelen yapmalarıdır.

Bir de, bu âyet bize Muhammed'in Peygamber olarak gönderilmesinin, bu sağlam kural üzerine bina edildiğini ve Efendimiz'in liyakati bütün insanlarca da apaçık anlaşıldıktan sonra ona nübüvvetin verildiğini bildirir. Bunun nasıl aksi iddia edilebilir ki ileride geleceği gibi, İbrâhîm'in duası onunla gerçekleşmiştir.

"Kelimeler"den murad Tâbiînden Mücâhid'e göre, ondan sonra zikredilen Kabe'nin inşası ile ilgili olaylardır. Ancak bunun akabinde zikredilen "fe etemmehünne" ibaresinin başında takıb mânâsı içeren "f harfinin gelmesi ve bunu da bir istinaf cümlesinin izlemesi bu tefsire engeldir.

Tabiînden Tavus'un, İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetine göre ise, bu kelimeler on haslettir ki onlar, İbrâhîm'in şeriatında farz idi. Bizim şeriatımızde ise onlar sünnettir. Bu hasletlerin beşi baştaki âza ile ilgilidir:

Mazmaza (ağzı çalkalamak), istinşak (buruna su çekmek), saçı taramak, bıyıkları kırkmak, misvak kullanmak.

Diğer beş tanesi de bedenle ilgilidir:

Sünnet olmak, kasık ve koltuk altı kıllarını temizlemek, tırnak kesmek, su ile taharetlenmek.

Hadîste zikredildiğine göre, ilk önce bıyıklarını kesen, ilk önce sünnet olan, tırnaklarını kesen İbrâhîm'dir .

İbrâhîm'in Rabb'i tarafından ne suretle sınandığına ilişkin muhtelif görüşler vardır:

1-Tâbiînden Ilırime'nin, İbn Abbâs'tan rivâyetine göre,

"Bu din ile sınanıp da hepsini yerine getiren İbrâhîm'den başka hiç kimse olmamıştır." Allah İbrâhîm'i. İslâm'ın otuz hasletiyle sınadı.

Bunlardan onu, Tevbe sûresinin 112. âyetinde, onu Ahzab sûresinin 35. âyetinde, onu Mü'minûn sûresinin 1-9. âyetlerinde ve Meâric sûresinin 22-35. âyetlerinde şöyle zikredılır:

a- Tevbe sûresinin 112, âyeti:

"Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alakoyanlar, Allah'ın koyduğu hududları koruyanlar var ya; İşte bu gerçek mü'minleri müjdele!"

b- Ahzab sûresinin 35. âyeti:

"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'mine kadınlar, itaat eden erkekler ve itaat eden kadınlar, özü-sözü doğru erkekler ve özü-sözü doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, Allah korkusu ile titreyen erkekler ve Allah korkusu ile titreyen kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, cinsel organlarını koruyan erkekler ve cinsel organlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı çok zikreden kadınlar var ya; İşte Allah, bunlar için mağfiret ve büyük mükâfat hazırlamıştır."

c- Mü'minûn sûresinin 1-9. âyetleri:

"Mü'minler, mutlaka kurtuluşa ermiştir; " "Onlar namazlarını huşu içinde kılarlar."

"Onlar ki faydasız şeylerden yüz çevirirler."

"Onlar ki zekâtı verirler; " "Onlar ki cinsel organlarını korurlar."

"Ancak eşleri ve sahip oldukları cariyeleri müstesna. Çünkü onlar, bu ilişkilerinden dolayı şüphesiz kınanmış değillerdir."

"Artık kim, bunun ötesine geçmek isterse, İşte onlar sınırı aşanlardır; "

"Yine o mü'minler ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler; " "Ve onlar ki, namazlarına (ara vermeden) devam ederler."

ç- Meâric sûresinin 22-35. âyetleri:

"Namaz kılanlar müstesnadır."

"Ki onlar namazlarında devamlıdırlar; "

"Onlar ki mallarında, beik bir hak tanırlar"

"Dilenenler ve yoksunlar için."

"Onlar ki, din (hesap) gününü tasdik ederler."

"Onlar ki Rabblerinin azabından titrerler."

"Gerçekten Rabblerinin azabından emin olunmaz."

" Onlar ki cinsel organlarını korurlar."

"Ancak Hanımlarına ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmaz."

"Bundan öteye geçmek isteyenler ise, İşte onlar sınırı aşanlardır."

"Onlar ki emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler."

"Onlar ki şahitliklerini hakkıyla yaparlar."

"Namazlarını muhafaza ederler."

"İşte bunlar, cennetlerde iliram görürler."

2- Allah, İbrâhîm'i yedi şeyle sınamıştır:

Güneş, ay, yıldızlar, büyük yaşta sünnet olmak, ateş, oğlunu kurban etmek ve hicret. İbrâhîm de bu imtihanların hepsim tam başarı ile verdi.

3- İmtihan konusu o kelimeler şunlardı:

İbrâhîm'in kendi kavmine karşı, onların dinlerinin bâtıl, kendi dininin yegâne hak din olduğuna dâir hüccet (delil, kanıt) göstermek,

Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, konuk ağırlamak ve bunlara sabretmek.

4- İmtihan konusu kelimeler ve emirler şunlardı:

Kabe'yi tavaf ve Safa ile Merve arasında sa'y etmek, şeytan taşlamak, ihrama girmek, Arafat'ta vakfeye durmak gibi hacc menasikim (ibadetleri) yerine getirmek.

5- İmtihan konusu o kelimeler, Şuara sûresinin 78-87. âyetlerinde geçen İbrâhîm'in şu sözleridir:

"Beni yaratan ve beni hidâyete erdiren O'dur".

"Beni yediren, içiren O'dur."

"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur."

"Beni öldürecek, sonra diriltecek olan O'dur."

"Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur."

"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat!"

"Bana, gelecek nesiller içinde, iyilikle anılma nasib eyle!"

"Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl!"

"Babamı da bağışla! Şüphesiz o dalâlette olanlardandı."

"İnsanların diriltilecekleri gün beni utandırma!"

Bazı müfessirlere göre, Cenâb-ı Allah, İbrâhîm'i nübüvvetinden önce sınadı. Zahir (âyetlerden açık anlaşılan) da budur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu imtihan, peygamberlığından sonra vuku bulmuştur. Çünkü İbrâhîm'e söz konusu kelime ve emirlerin verilmesi, onun vahye mazhar olduğunu göstermektedir. Buna cevap olarak da denmiştir ki vahiy mutlak olarak İbrâhîm'in (aleyhisselâm), insanlara peygamber olarak ba'smi gerektirmez.

"İbrâhîm" kelimesi "İbrâhîm"; "Rabb'ühü" kelimesi de "Rabbehü" şeklinde de okunmuştur. Bu kırâete göre mânâ şöyle olur:

"İbrâhîm, Rabbının kabul edip etmeyeceğini sınamak istercesine bir takım kelimelerle O'na yalvarıp yakardı, "

"O da onları tamamlayınca..."

İbrâhîm de, tefrite (taksire) düşmeden itidal ile o emirleri hakkıyla yerine getirdi ve en güzel şekilde eda etti.

Nitekim Necm sûresinin 37. âyetinde:

"Ve o İbrâhîm ki, ahdine tam olarak vefa gösterdi." buyrulur.

Yukarıda anılan ikinci kırâete göre ise, Allah da, onun dilediklerini eksiksiz olarak kendisine verdi. Bu kıraeti destekleyen bir unsur da şudur:

İlk tefsir âlimlerinden Mukatil b. Süleyman el-Belhî, anılan kelimeleri,

"Rabb'im! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz! Duamı kabul eyle!"

"Rabb'ımız! Amellerin hesab olunacağı gün beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla!" âyetleri muvacehesinde İbrâhîm'in Rabbinden diledikleri olarak tefsir etmiştir.

".. .Rabb'i ona,

- Gerçekten ben seni insanlara imam (önder) kılacağım! buyurdu."

Bu cümle, kelâmın siyakından doğan gizli bir soru cümlesinin cevabıdır. Zira sınama, büyük bir göreve hazırlıktır ve sınanan kimsenin faziletinin ortaya çıkması da ona yapılacak ihsanın sebeplerindendir. Bu itibarla

bunlar, anlatıldıktan sonra insanın zihni, "o sınama ve başarıdan sonra acaba ne oldu?" diye bir beklenti ve merak içinde olur. Sanki o soru sorukmuş ve cevabı da:

"- Allah, Ben seni insanlara imam (önder) kılacağım; buyurdu." olmuştur.

"Kelimeleri", imamet (önderlık); Beytüllah'ın temellerini yükseltme; â'bidler, â'kifler, râld'ler, sâcidler için temiz tutma vs. gibi hususlar olarak tefsir edenlere göre ise bu cümle, önceki, cümlenin izahıdır.

İmam, kendisine uyulan kişi demektir. Her Peygamber de, kendi ümmetinin imamıdır. İbrâhîm'in imameti umûmî ve ebedîdir. Çünkü ondan sonra gelen Peygamberler de onun neslinden olup onun dinine uymaya memur edilmişlerdir.

Ç- "İbrâhîm:

- Zürriyetimden de..." dedi.

Bu cümle de gizli bir soru cümlesinin cevabıdır. Sanki "Bunun üzerine İbrâhîm ne dedi?" diye sorulmuş ve

"- Soyumdan bazı insanları da imam kıl; dedi" cevabı verilmiştir.

"Ve min zürriyyetiî.." ibaresindeki "min" teb'iz içindir. Bir kısım, ba'zı demektir. Çünkü insanların bütünü hak üzere olsalar bile, hepsinin imam yapılması imkânsızdır.

D- "Allah da şöyle buyurdu:

- Zâlimler ahdime nail olamazlar."

Bu cümle de, akla gelen bir sorunun cevabıdır. Bu cevap, İbrâhîm'in duasını reddetmek anlamını taşımaz. Fakat İbrâhîm'in (aleyhisselâm) soyundan bir kısım insanların imamlık ahdine erişmekle şereflendirileceklerine dâir o duanın kapalı bir icabeti ve Allah'ın icmali bir va'didir. Nitekim İbrâhîm'in, duası da böyle vâki olmuş; duada imametle görevlendirileceklerin diğerlerinden mümeyyiz vasıfları tayin edilmemiştir. Zira "Zâlimler ahdime nail olamazlar" ifadesi, o temyizden çok uzaktır. Çünkü, hu, onlardan zâlim olmayan herkesin imamet mertebesine erişmesi demek değildir. Yukarıda belirtildiği gibi bu zorunlu olarak mümkün değildir.

Muhtemeldir ki âyette İbrâhîm'in soyundan imam olacakların temel vasıflarını mücmel veya mufassal olarak belirleyen ve diğerlerini dışarıda bırakan bir ifadenin yer almayıp yerine mevcut üslûbun tercih edilmesi, o ümmetlerden imamlara uyanların, ilâhî lütuf tan mahrum olanlar grubuna dahil edilmemesi içindir.

Bir de her fırkayı tafsilatlı olarak anlatmak ancak uzun kelâm etmekle mümkündür. Ayrıca bu yolun tercihinde, kendilerinden peygamber geleceğini uman kâfirlerin hüsrana uğratılması ve umutlarının boşa çıkarılması anlamı da vardır.

"Ne-ye-le / nâle / elde etmek, kazanmak" kökünden, gelen "nail olmak" fiilinin, "caa'le / kılmak" fiiline tercih edilmesi şuna işarettir:

İsmail, İshaak, Ya'kub, Yûsuf, Mûsâ, Harun, Dâvud, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekeriyya, Yahya, İsâ ve Efendimiz Muhammed Mustafa gibi İbrâhîm'in (aleyhisselâm) neslinden gelen peygamberlerin imamlığı, müstakil bir "caa'le / kılma" ile değil fakat İbrâhîm'in imamlığı zımnında hasıl olmuş ve bunlardan her biri, Allah'ın takdir buyurduğu vakitte nübüvvete nail olmuşlardır.

Bu âyet-i kerîme, Peygamberlerin mutlak olarak büyük günâhlardan masum olduklarının ve zâlimin, peygamberliğe ehil olmadığının pek açık bir delilidir.

"Hatırla o zamanı ki Biz Beyt'i insanlar için bir sevab kazanma (veya toplanma, mesabet) ve güven yeri kıldık. Siz de

Makam-ı İbrâhîm'de kendinize bir namaz yeri edinin. Biz İbrâhîm ve İsmail'e şu ahdi verdik:

"- Beyt'imi onu tavaf edecekler, orada kendilerini ibâdete verecekler, rükû ve secde edecekler için temizleyin."

A- "Hatırla o zamanı ki Biz Beyt'i insanlar için bir sevab kazanma ve güven yeri kıldık."

Kabe'nin toplanma yeri olması, ziyaretçileri dağıldıktan sonra insanların yine aynı amaçla orada toplanmalarındandır. Sevab yeri olması da onun haccı ve umresi ile mü'minlerin sevab kazanmalarını sağlamasındandır.

Kabe, aynı zamanda insanlar için bir güven yeri kılınmıştır. Nitekim Kasas sûresinin 57. âyetinde:

"Biz onları güvenk, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi?" buyrulmuştur.

Diğer yandan mü'min, Kabe'nin hacet (haccedip Kabe'yi ziyaret etmek) ile âhiret azabından emin olur. Zira hacc ibâdeti, önceki günâhları yok eder.

Bundan başka Kabe'ye giren kimse, cani bile olsa, oradan çıkıncaya kadar cezalandırılmaktan emin olur. Nitekim İmam Ebû Hanîfe'nin içtihadı böyledir.

Kabe'nin güven verici vasfını her şeye teşmil etmek mümkündür ve insan da öncekide bu güvene dahildir. Nitekim Harem, alanı içinde av hayvanlarının bile güvenliği vardır. Öyle ki, Haremin haricinde avını kovalayan köpek, kovaladığı av Harem'e girerse, onu takip etmekten vazgeçer.

B- "Siz de Makam-ı İbrâhîm'de kendinize bir namaz yeri edinin."

Bu cümle hakkında değişik görüşler vardır:

1- Cümlenin başında gizli (mahzuf) bir "Dedik ki" fiili vardır.

2- Cümlenin başındaki "Dedik ki" fiili gizli değil aşikârdır.

3- Cümle, kelâmın siyakından anlaşıldığı gibi mukadder (gizli) "Tevbe edin." cümlesine atıftır.

4- Bu cümle, bir istinaf cümlesidir.

5- Birinci görüşün dışındaki görüşlere göre, âyetin muhatabı, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ümmetidir.

Ancak âyetin nazm-i kerîminin güzelliğine ve mükemmeliyetine yaraşan birinci tefsirdir.

Makam-ı İbrâhîm'den bir namaz yeri edinme emri istihbâb içindir. Başka bir deyişle Makam-ı İbrâhîm'de namaz yeri edinmek müstahabdır.

Makam-ı İbrâhîm, onun ayak izlerinin bulunduğu kara taş ile üstüne çıkıp insanları hacca çağırdığı taşın bulunduğu mekân ya da Kabe'nin temellerini yükseltirken üstüne çıktığı taş ile onun o zaman bulunduğu mekânıdır. Taşın o zamanki yeri de, bugün bulunduğu yerdir.

Makam-ı İbrâhîm'de musalla edinme konusunda da değişik görüşler ileri sürülmüştür:

1- Mûsalladan murad, ya namaz ya da duâ yeridir.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ömer b. Hattab'ın (radıyallahü anh) elinden tutup:

"- Burası, İbrâhîm'in Makamıdır." buyurdu.

Ömer de:

"- Niçin biz de burada musalla edinmiyoruz?" dedi. Peygamberimiz de

"- Ben, onunla emrolunmadım" cevabını verdi.

Ancak aynı gün henüz güneş batmadan bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

2- Makam-ı İbrâhîm'de musalla edinmekten maksat iki rek'at tavaf namazı kılmaktır.

Zira sahabeden Cabir b. Abdullah'ın rivâyetine göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), tavaftan çıkınca, Makam-ı İbrâhîm'e yöneldi ve Makam in arkasında iki rek'at namaz kıldıktan sonra " Siz de Makam-ı İbrâhîm'de kendinize bir namaz yeri edinin" âyetini okudu.

3- İmam Şafiî'nin onun vücûbuna dâir iki kavk vardır:

a- Makam-ı İbrâhîm, Mescid-i Haram'ın tamamıdır veya bütün Harem, Makam-ı İbrâhîm'dir.

b- Haccm durakları (Mevakıfi'l-Hacc) Arafat, Müzdelife ve şeytan taşlama (remy-i cimar) mahalk, hepsi Makam-ı İbrâhîm'dir. Buralarda musalla edinmek de, bu mekânlarda duâ etmek ve kurban kesmektir.

"İttehaze / almak, edinmek" kökünden gelen "ettehızû / edinin" fiili, bu şekilde emir kipi olarak değil, "ettehazû / edindiler" şeklinde geçmiş zaman kipi ile de okunmuştur. Buna göre bu cümle, "Biz, Beyti insanlar için bir sevab kazanma (veya toplanma) ve güven yeri kıldık." cümlesine atıf olur.

Bu takdirde mânâ:

"İnsanlar, İbrâhîm'in pek ihtimam gösterdiği ve ailesini yanma yerleştirdiği için'Makam-ı İbrâhîm' diye vasıflandırılan Kabe'den kıble edindiler; ona doğru namazlarını kılıyorlar" şeklinde olur.

C- "Biz İbrâhîm ve İsmail'e şu ahdi verdik:

"- Beyt'imı, onu tavaf edecekler, orada kendilerini ibâdete verecekler, rükû ve secde edecekler için temizleyin!"

Beytin Allah'a izafe edilmesi, "Beytimi" buyrulması ona şeref kazandırmak içindir. "Tahhira" buyrulmak suretiyle temizleme emrinin, İbrâhîm ile İsmail'in her ikisine birden yöneltilmesi, Hacc sûresinde ise bu emrin yalnız İbrâhîm'e tahsis edilmesi bir çelişki değildir. Çünkü Hacc süresindeki emir, Beyt'in bina edilmesinden önce vaaku olmuştur. Nitekim,

"Bir zamanlar Biz Beyt'in yerini İbrâhîm'e hazırlamıştık..." meâlindeki âyet de, bunu teyid eder. Ve o zaman İsmail, henüz muhatab alınacak yaşta değildir. Buradaki emrin ise, İsmail'in emir ve nehıyle mükellef duruma gelmesinden ve kendisinin de bizzat katıldığı Kabe'nin inşasının tamamlanmasından sonra vaaki olduğu açıktır.

Temizlikten maksat, putlardan, pisliklerden, cünüblerin ve hayızlı kadınların tavafından ve Kabe'ye yakışmayan diğer şeylerden onu, tathir etmektir.

Âkifler, Kabe çevresinde oturan mücavirler, itikâfa girenler yahut namazda kıyamda (ayakta duranlar) demektir. O hâlde bu cümlenin anlamı:

"Beytimi, tavaf edenler ve namaz kılanlar için temiz tutun" demek olur. Çünkü kıyam, rükû ve secde, namazın bölümleridir.

Diğer yandan bu cümle Kabe'yi ancak ibâdet kasdıyla oraya gelenlere tahsis edin şeklinde de anlaşılabilir. Bu mânâya göre âyet, ibâdet dışında insanların Kabe ile münasebeti mubah bir iş için dahi olsa, onu kirletmek anlamına gelir.

"Hatırla o zamanı ki İbrâhîm:

- Rabb'im bu beldeyi güvenli kıl ve onun ehlinden (halkı) Allah'a ve kıyamet gününe imân edenleri çeşitli semerelerle rızıklandır!" demişti.

Allah da şöyle buyurdu:

"- Kim küfr (inkâr) ederse az da olsa onu da rızıklandırır sonra ateş azabına uğratırım."

O ne kötü bir dönüş yeridir!..."

A- "Hatırla o zamanı ki İbrâhîm:

- Rabbim bu beldeyi güvenk kıl ve onun ehli'nden (halkı) Allah'a ve kıyamet gününe imân edenleri çeşitli semerelerle rızıklandır!" demişti.

İbrâhîm

"- Ey Rabb'im Kabe'nin bulunduğu bu vadiyi güvenk bir şehir, halkını güven içinde yaşayan insanlar kıl!" diye duâ etti.

İbrâhîm, bu duayı Mekke'nin kurulacağı yere ilk geldiğinde yaptı. Nitekim Said b. Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre,

"İbrâhîm, İsmail ile annesi Hacer'i oraya yerleştirip Şam'a döneceği sırada, Hacer, onun peşine düştü ve:

- Bu ıssız çölde bizi kime bırakıyorsun?

- Yoksa bunu sana Allah mı emretti? "- Evet!" dedi; İbrâhîm. Hacer:

"- O hâlde Allah, bizi zayi etmez" diyerek tevekkülle boyun eğdi.

İbrâhîm, yoluna devam etti. Nihayet Gedâ Tepesine gelince orada arlıasına dönüp onları bıraktığı vadiye baktı ve:

"- Ey Rabb'imiz! Ben zürriyetimden kimim (İsmail ile soyunu) ekin bitmez bir vadide, Senin Beyt-i Muharrem'inin (her türlü saldırının yasaklandığı, haram sayıldığı, hürmete şayan, kutsal ev) yanında yerleştirdim. Tâ ki namazlarını dosdoğru kılalar. Artık Sen insanlardan kimilerinin gönüllerini onlardan yana meylettir. Ve onları bazı semerelerle rızıklandır. Umulur ki şükrederler."

"- Ey Rabb'imiz! Şüphesiz ki Sen, bizim gizlediklerimizi de, açığa vurduklarımızı da bılırsin. Zaten ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli değildir."

"- İhtiyar hâlimde bana İsmail'i ve İshaak'ı lütfeden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duayı hakkıyla işitendir."

"- Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle!

"- Ey Rabbimiz! Duamı kabul eyle!"

"- Ey Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, anamı babamı ve imân edenleri bağışla!"

İbrâhîm sûresinin 35. âyetinde de İbrâhîm'in duası şu sûrede nakledilir:

"Hatırla o zamanı ki İbrâhîm şöyle duâ etmişti:

- Rabb'im, bu beldeyi güvenli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."

"Beled / şehir" kelimesinin İbrâhîm sûresinin 35. âyetinde harf-i tarifle (el-beled) şeklinde zikredildiği hâlde Bakara sûresinin 126. âyetinde (Rabb'im bu beldeyi emîn kıl) derken bu kelimenin elif lamsız olarak (beled) şeklinde zikredilmesinin sebebi şudur:

Eğer İbrâhîm, bu duayı iki kez yapmışsa, birincisinde iki şeyi istemiştir:

a) Oranın şehir olmasını,

b) Güvenli olmasını.

Allah da, üstün hikmetinin gereği olarak, bu iki dilekten birini kabul buyurmuş; diğerini ise, mukadder bir vakte kadar ertelemiştir. Sonra İbrâhîm duâ ve yakarışta âdet olduğu üzere dileğini tekrarlamış ve bu duası kabul edilmiştir.

İkinci duasında dilediği ise, oranın bilmen özel güvenliği idi yahut ilk duasında bunu da dilemişti de bu ona bahşedilmişti; fakat ikinci kez bunu dilemesi, güvenliğin devamlı olması içindi.

Eğer bu âyetlerin zahirinden anlaşıldığı gibi, İbrâhîm'in dileği aslında bir olmakla beraber aynı olay iki kez anlatılmışsa, buna göre her iki şeyin aynı zamanda dilenmiş olması mânâsı anlaşılır. Ancak İbrâhîm süresindeki duada yalnız güvenlik dilenmiş ve belde yerme bir kısım insanların gönüllerinin onlara meytettirilmesi talebiyle yerinilmiştir. Nitekim Allah'ın (celle celâlühü) izni ile İbrâhîm sûresinde bunun tafsilatı gelecektir.

İbrâhîm'in duasında geçen "Mekke halkının çeşitli semerelerle rızıklandırılması"; ya çevresinde çeşidi ürünler yetiştiren köyler kurulması ya da uzak ülkelerden bu ürünlerin ithali ile olacaktır ki bunun her ikisi de gerçekleşmiştir. Öyle ki, Mekke'de aynı günde ilkbahar, yaz ve sonbahar ürünleri bir arada satılmaktadır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre:

"Tâif, Filistin toprağında idi. İbrâhîm bu duada bulununca, Allah, Harem halkına rızık olmak üzere Taif'i Fikstinden kaldırıp bugünkü yerme getirdi."

İbn-i Şihab el-Zührî de eliyor ki:

"Allah, İbrâhîm'in duası hürmetine, Şam yöresindeki şehirlerden birini yerinden kaldırıp Taife nakletmiştir."

(Gerek. İbn Abbâs in gerekse İbn-i Şilıab el-Zührî'nin sözleri, Tâif ikliminin, Şam ve Filistin iklimine çok benzediğinin mecazî ifadeleridir. Bu harika iklim ve münbit toprağın, İbrâhîm'in duasının bereketi ile kutsal şehir halkına bahşedilmiş olması bir ilâhî lütuftur.)

İbrâhîm, imânın yüksek şerefini, üstün meziyetini, imân ehline olan özel ilgisini göstermek ve Rabbine karşı da hüsn-ü edebi (güzel edebi) gözetmek için duasını Allah'a ve âhiret gününe imân edenlere tahsis etmiştir, İbrâhîm'in bu duası, kavminin imân etmesi için bir teşvik ve küfürden menetme anlamı da taşır. Nitekim bu kıssanın Kur’ân'da anlatılması da, Kureyş putperestleri ve Ehl-i Kitab için bir teşvik ve uyarıdır.

B- "Allah da şöyle buyurdu (Kale):

- Kim küfr (inkâr) ederse az da olsa onu da rızıklandırır sonra ateş azabına uğratırım."

Bu cümle de benzerlerinde olduğu gibi gizli bir soru cümlesine cevap bir istinaf cümlesidir. Allah bu sûrede:

- Ben, mü'minlerin de münkirlerin de dünyada rızkını veririm. Fakat küfür ve inkâr edenleri bir süre geçindirir, sonra da ateşin azabına uğratırım." buyurmuş oluyor.

Başka bir yönden bu cümle şöyle de tefsir edilebilir:

Sanki Cenâb-ı Allah, İbrâhîm'e :

"- Sen de ki, :

- Rabbim, inkâr edenlerin de rızkını verir. Çünkü onların da rızık konusundaki duaları (çaba ve gayretleri) kabul olunur; buyurdu."

Muhtemeldir ki, bu kelâm, İbrâhîm'in (ve onun dinine mensup olan mü'minlerin), rızkı imamlığa, peygamberliğe ve ebedî saadete kıyas etmemeleri için bir uyarıdır. Zira rızık, dünyevî bir ilâhî rahmet olup iyilere de kötülere de şâmildir. Seçkin ve özel insanlara mahsus olan imamet ise herkese şâmil bir rahmet değildir. İnkâr edenler, dünyada kendilerine verilen imkânları zayi ettiklerinden, âhirette azaba uğrayacaklardır.

Kıraat farklılıklarına göre cümlenin mânâsında da ince farklar zuhur eder. Şöyle ki:

1- "Sümme adtarruhû ilâ a'zabi'n-nâr / Sonra onu ateş azabına icbar ederim." ibaresi "Sümme nadtarruhû" biçiminde okunursa cümlenin meâli, "Sonra onu ateşin azabına icbar ederiz" şeklinde olur.

2- "Feümettiuhu kalilen sümme adtarruhu" ibaresi "Feem'ti'hu kalîlen sümme ıdtarruhû (ıdtarruhû) ilâ a'zabı'n-nâr" şeklinde emir kipiyle okunursa mânâ, "Kim inkâr ederse, onu da az bir süre rızıklandır (geçindir, yararlandır), sonra da onu ateşin azabına icbar (ıztar) et!" olur.

Bu kırâete göre bu sözler de İbrâhîm'in duâsındandır. Ancak daha önceki, duası ile araya fasıla girmesinin sebebi, kâfirlere beddua olmasındandır.

Âyette, kâfirler hakkındaki cümlelerde farklı bir üslûbun kullanılması, onların küfrünün, cehennem azabına uğramak zorunda bırakılmalarının sebebi olduğunu bildirmek içindir. İmân edenlerin rızkı ise, lütuf ve ihsan kabilindendir.

C- "O, ne kötü bir dönüş yeridir."

Onların akıbeti olan cehennem ateşi veya onun azabı ne kötü bir şeydir?!

127
"Hatırla o zamanı ki İbrâhîm ile İsmail, Beyt'in temellerini yükseltiyorlardı (İşte o vakit şöyle duâ ettiler):

- Ey Rabb'ımiz! Bizden bu hizmeti kabul et. Şüphesiz her şeyi hakkıyla işiten (e's-Semr), her şeyi hakkıyla bilen Sensin Sen."

A- "Hatırla o zamanı ki İbrâhîm ile İsmail Beytin temellerını yükseltiyorlardı (İşte o vakit şöyle duâ ettiler)"

Bu cümle, bir önceki âyetin başındaki "Ve iz kale İbrâhimü rabbi'c'a'l hazâ belede âmmen Hatırla o zamanı ki, İbrâhîm:

- Rabbim! Burasını güvenk bir belde kıl..." cümlesine atıftır. Mazi hikâye kipinin kullanılması, parlak bir mucizenin eseri olan Kabe inşasını zihinde canlandırmak içindir.

"Yerfeu" kelimesi değişik yorumlara vesile olmuştur:

1- Yükseltilen temeller değil, fakat aslında bina ve duvarlarıdır. Ancak temel ile bina bir bütünlük arz ettiği için sanki temel yükseltilmiş gibidir.

2- "Kavaid / kaideler", kenarlar veya duvarlar demektir. Çünkü binanın her kenarı, üzerine bina edilen tarafın kaidesidir.

3- Kabe'nin kaidelerinin yükseltilmesi, onun manevî değerinin ve şerefinin yüceltilmesi ve insanların hacca çağırılmasıdır.

4- İbrâhîm'in Söâl Beytullah'ın kaidelerini yükseltmesi, onun toprak altında kalmış temellerini bulup meydana çıkarması ve onlar üzerine bina inşa etmesi demektir.

Rivâyet olunur ki, Allah, Beytullah'ı cennet: yakutlarından bir yakut olarak yeryüzüne indirdi. Biri doğu, diğeri bati yönlerinde olmak üzere zümrütten ıkı kapısı vardı. Ve Allah, Âdem'e:

"- Benim Arş'ımın etrafında tavaf edildiği gibi, senin için de yeryüzüne tavaf edilecek bir Beyt indirdim" buyurdu.

Bunun üzerine Âdem Hinci toprağından (Serendip / Seylan / Sri Lanka) yaya olarak Mekke'ye doğru yola çıktı. Melekler onu karşıladılar ve:

"Haccın kabul olsun ya Âdem! Biz senden önce iki bin sene müddetle bu Beyt'i haccettik" dediler.

Âdem Hind toprağından Mekke'ye yaya olarak kırk defa hacc yaptı. Beyt, Tufan (Nûh Tufanı) günlerine kadar öyle kaldı. Tufanda Allah, onu dördüncü semâya kaldırdı. İşte "Beytü'l Mâmur" budur. Beytullah'ın dünyadaki yeri de, İbrâhîm zamanına değin boş kaldı. Nihayet Allah, İbrâhîm'e Beyt'i bina etmesini emir buyurdu. Cebrâîl de, Beytullah'ın yerini İbrâhîm'e gösterdi.

Beyt'in yerinin İbrâhîm'e gösterilmesi ve binanın inşası konusunda da muhtehf rivâyetler vardır:

1- Allah, Beyt'in yerini İbrâhîm'e göstermesi için (bir nevi nur) gönderdi. İbrâhîm, de, onu izleyip nihayet Mekke'ye, vardı.

2- Allah, Beyt'in büyüklüğünde bir bulut parçası gönderdi. İbrâhîm de onun gölgesinde yürüdü. Nihayet o bulut parçası Mekke'ye vardı ve

Beyt'in yerinde durdu. O zaman İbrâhîm'e:

"- O bulut parçasının gölgesinde Beyt'i bina et; ne fazla yap, ne de eksik!" diye nida edildi.

3- İbrâhîm, Beytullah'ı beş yerden Tûr-i Sına, Tûr-u Zeytâ, Lübnan, Cûdî dağlarından aldığı malzemelerle bina etti ve Beyt'in temellerini Hirâ dağından getirdiği kayalarla attı. Hacerü'l-Esved'ı de Cebrâîl gökten getirdi.

4- Ebû Kubeys Dağı yarıldı; Hacerü'l-Esved oradan çıktı; Tufan günlerinde oraya saklanmıştı. Hacerü'l-Esved, cennet yakutlarından beyaz bir yakut idi. Câhiliye döneminde günahkârlar ona el süre süre karardı.

Muhammed el-Fâsî, "Mesîru'l-Ğıram fi Tarıhi'l-Beledi'l-Haram" isimli eserinde diyor ki:

"Kabe'nin kaç kere bina edildiği konusunda söylenenlerden çıkan sonuç Kabe'nin, on kere bina edildiğidir:

1) Meleklerin binası (Binâü'l-Melâike).

Bunu, Ebû Zekeriyya Muhyiddin el-Nevevî, "Tehzîbü'l-Esmâ Ve'i-Luğat"; Muhammed b. Abdullah el-Ezrakî de, "Tarih-ü Mekke" adli eserlerinde zikrederler. Ancak Ezrakî, bunun, Âdem'in yaratılmasından önce olduğunu ileri sürer.

2) Âdem'in binası (Binâ-ü Âdem).

Bunu Alınıed el-Beyhakî, "Delâilü'n-Nübüvve" isimli eserinde zikretmektedir.

Beyhakî, bu eserinde Abdullah b. Amr b. As'dan rivâyet ederek diyor kî; "Resûlüllah şöyle buyurdu:

"Allah, Cebrâîl'i Âdem'e gönderdi ve Cebrâîl vâsıtası ile Âdem ile Havva'ya ikiniz Benim için bir Beyt yapın!" diye emir buyurdu.

Bunun üzerine Cebrâîl Beyt'in yapılacağı yere indi ve Âdem yeri kazmaya başladı. Havva da, toprak taşıyordu. Nihayet kazılan temelden su çıkınca, "Yeter, ya Âdem!" diye alttan nida geldi. Nihayet Âdem ile havva, binayı tamamlayınca, Allah Âdem'e, Beytullah'ı tavaf etmesi emrini verdi. Âdem tavafı bitirince kendisine:

"- Sen, insanların ilkisin; bu da ilk Beyt'tir (ev)." buyruldu.

Ezrakî anılan eserinde ve Abdurrazzak el-San'anî (radıyallahü anh) de "el-Mûsannef" inde bu rivâyeti dile getirirler.

3) Âdemoğullarının binası (Binâ-i Benî Âdem).

Bu bina, Allah'ın, Âdem'e (cennetten çıkarılmanın üzüntüsüne) tâziyet olarak verdiği çadırın kaldırılmasından sonra yaptımıştır. Çadır, Beyt'in yetine kurulmuştu. İşte Âdem'in çocukları o çadırın yerine çamurdan ve taştan bir ev bina ve onlardan sonra gelen insanlar da hep o Beyti imar ettiler. Beyt, Nûh zamanında Tûfan'ın altında kalıncaya kadar böyle sürüp gitti. Ezrakî, Vehb b. Münebih'e yükselen senediyle böyle söylüyor.

4- İbrâhîm Halilin (aleyhisselâm) binası (Binâü'l-Halil)

Bu bina, Kur'ân'da sarahatle zikredilmektedir ve uzak, yakın herkesçe bilinmektedir.

5 - Amalika'nın binası.

6- Cürhüm'ün binası.

Bu iki binayı da Ezrâkıî, Ali b. Ebî Tâlib'e (radıyallahü anh) yükselen bir senetle zikreder.

7- Kusayy b. Kilâb'ın binası.

Bu binayı da Zübeyr b. Bekâr, "Kitabü'n Neseb" (Kitabu Nesebi Kureyş ve Ahbarihim) isimli eserinde zikretmiştir.

8- Kureyşlilerin binası.

9- Abdullah b. Zübeyr'in binası.

10- Haccac b. Yûsuf'un binası.

el-Hafız Abdurrahman el-Süheyk de diyor ki, :

"Kabe'nin binası, tarih boyunca yalnız beş kere olmuştur. İlki Şît'in (aleyhisselâm) binasıdır."

"Ve iz yarfeu' ibrâhîmü'l-kavai'de mine'l-beyti ve İsmail" buyurulmasi, "İsmâil'in "kaideler"den sonra zikredilinesı Kabe'nin temellerinin yükseltilmesinde asıl olanın İbrâhîm olduğunu gösteril:; İsmail (aleyhisselâm) ise, ona tâbidir.

Bir rivâyete göre, İsmail, babası İbrâhîm'e taşları veriyordu ve o da duvarı örüyordu.

Bir rivâyete göre de, her ikisi Kabe'nin iki tarafından duvarları örüyorlardı.

Hacerü'l-Esved de tarihî süreç içinde müteaddit defa gözden geçirilmiş ve çerçevesi değiştirilmiştir.

B - "(İşte o vakit şöyle duâ ettiler:)

- Ey Rabb'imiz! Bizden bu hizmeti kabul et ."

Yahut İbrâhîm, Kabe'nin temellerini yükseltiyordu; İsmail de böyle duâ ediyordu.

Duanın, "Rabb" kelimesi ile yapılması -ki Rabb, terbiye ettiklerine bol bol iyilik yapan mânâsını ifade eder- ve Rabb kelimesinin, İbrâhîm ile İsmail'in Sîâ zamirlerine izafe edilmesi (Rabbimiz denmesi), Cenâb-ı Allah'ın duayı kabul zincirini hareket ettirmek içindir.

İbrâhîm sûresinde " Ey Rabb'imiz duamızı kabul et!" (14/40) dendiği hâlde burada mefûiün (tümlecin) zikredilmemesi (duamızı... denmemesi), bu yakarısın hem duayı, hem hac menasikını hem de diğer ibâdetleri, hepsini kapsaması içindir.

C- "Şüphesiz her şeyi hakkıyla işiten ve her şeyi hakkıyla bilen Sensin Sen"

Bunun anlamı şudur.

"- Ey Rabbimiz! Şüphesiz kî, Sen her şeyi ve ez cümle duamızı da hakkıyla işitensin; her şeyi ve ezcümle bütün amellerimizdekı niyetlerimizi de hakkıyla bilensin!"

Bu cümle, ilâhî kabulün sebebidir. Ancak bunun sebep ve gerekçe olması, Allah'ın, onların dualarını işitiyor ve niyetlerini bihyor olmasından değil, fakat onların niyetlerinin doğruluğundan ve amellerindeki ihlâstanciır.

Cümlenin başında teltid harfınının "inne / şüphesiz" zikredilmesi, İbrâhîm ve İsmail'in (aleyhisselâm), bu cümleye olan kesin imânlarının kuvvetinin kemâlini ifade etmek içindir. Her şeyi işitmeyi ve her şeyi bilmeyi Allah'a hasretmeleri de, dualarının yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsus ve Allah'tan başkasından umutlarının tamamen kesilmiş olduğunu açıklamak içindir.

İbrâhîm kıssasında bihnenleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Allah'ın İbrâhîm'i sınaması ve buna bağlı diğer olaylar.

2- Beyt'in bulunduğu yerin güvenli bir şehir olması ve buna bağlı diğer olaylar.

3- İbrâhîm'in oğlu İsmail ile Beytullah'ın temellerim yükseltmesi ve buna bağlı olaylar.

4 Beytullah'ın Allah tarafından insanlar için toplanma ve güven yeri kılınması ve onun temiz tutulması emri.

Âyetlerdeki anlatımda olaylar arasında sıra gözetilmemesi, doğrudan doğruya Allah " tarafından gerçekleştirilenleri ayrı; İbrâhîm ile İsmail'den sâdır olan söz ve fiilleri ayrı zikretmek içindir.

(2/126) âyette "Kaale ve men kefere — Allah da şöyle buyurdu:

-Kim inkâr ederse..." başlığı ile başlayan konunun, İbrâhîm ile ilgili haller arasında zikredilmesi ise, makamın gereği ve kendisinden önceki kelâmın tamamen kaçınılmaz icabıdır. Tıpkı (2/124)'de İbrâhîm'in "Zürriyetimden de..." ifadesinin aynı sebepten dolayı Cenâb-ı Allah'ın söyledikleri arasında zikredilmesi gibi.

128
"Ey Rabb'imiz! Bizi gerçekten Sana samimiyetle teslim olmuş iki Müslüman kıl. Zürriyetimizden de sana samimiyetle teslim olmuş Müslüman bir ümmet meydana getir. Ve bize hac menasikını göster. Bizim tevbelerimizi kabul et. Şüphesiz ki Sen tevbeleri çok kabul eden (e't-Tevvab), çok merhametlisin (e'r-Rahîm)."

A- "Ey Rabb'imiz (Rabbena)! Bizi gerçekten Sana samimiyetle testim olmuş iki Müslüman kıl. Zürriyetimizden de sana samimiyetle teslim olmuş Müslüman bir ümmet meydana getir. Ve bize hac menasikini göster."

"Müslimeyn" kelimesi iki ıhlas sahibi ve itaatkâr (testim olmuş) insan demektir. Burada İbrâhîm ile İsmail'in Cenâb-ı Allah'tan istedikleri, sahip bulundukları ihlas ve itaatin ziyadesiyle devamıdır.

"Müslimeyn" kelimesi, çoğul olarak "müslimîn" şeklinde de okunmuştur. Çoğul olduğu takdirde Hâcer de bu duaya dahidir (çünkü Arapça çoğul, asgari üç için kullanılabilir). Tesniye (ikil) de, çoğulun derecelerinden biridir.

İbrâhîm ile İsmail'in "neslimizin bir kısınını da böyle kıl" diye duâ etmeleri şefkate liyakatti olmalarındandır. Bir de onlar ıslah olunca onlara tâbi olanlar da ıslah olur diye düşünmüşlerdir. İbrâhîm ile İsmail'in dualarını kendi nesillerinden ancak bir kısınına tahsis etmeleri de, kendi nesillerinin de zâlimleri olacağını bildiklerindendir. Bir de ilâhî hikmet, onların hepsinin ihlas ve Allah'a yönelme noktasında ittifak etmeleri demek değildir. Çünkü bu, dünya hayatının da dengesini bozar, İşte bundan dolayıdır ki:

"Ahmaklar da olmasaydı, dünya yıkılırdı" denir.

Bir görüşe göre ise, "Müslüman ümmet"ten murad Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetidir.

Menâsik de, hacca ilişkin ibâdetler veya kurbanlardır. Menâsıkin kökü olan nüsük, en ağır ibâdet demektir. Bu kelime daha çok hacc ibâdetleri için kullanılır. Çünkü hacc ibâdetlerinde külfet ve âdetten uzaklık anlamı mevcuttur.

B- "Bizim tevbelerimizi kabul et. Şüphesiz ki Sen tevbeleri çok kabul eden, çok merhametlisin."

Bu tevbe, İbrâhîm ile İsmail'in nesillerinin tevbesidır. Bunun ikisinin ortak dili ile anlatılması, kâfirleri tevbeye ve imâna teşvik içindir yahut bu, onlardan sehven sadır olmuş ve olabilecek hatalardan tevbedir. Herhalde onlar kendi nefislerini sindirmek ve nesilleri için irşad için bunu söylemişlerdir.

"Şüphesiz ki Sen tevbeleri çok kabul eden (e't-Tevvab), çok merhametlisin (e'r-Rahîm)" cümlesi, duanın gerekçesi olup ilâhî icabeti ziyadesiyle sağlayan bir yakarma üslûbudur.

Zâten duâ âdabı hakkında şöyle söylenmiştir:

"Kul, duasının kabul olmasını istiyorsa, kendi hâline münasip olan Allah'ın isimleri ve sıfatları ile O'na yalvarsın."

129
"Ey Rabb'imiz! Sen onlara içlerinden Senin âyetlerini okuyacak, Kitap ve hikmeti öğretecek ve onları arındıracak (tezkiye edecek) bir Resul gönder. Şüphesiz ki Sen her şeye gaalib ve üstün, hükümlerinde hikmet sahibisin."

Onlara peygamberler gönderilmesi, gönderilecek peygamberlerin kendilerinden olmasını gerektirmediği için, dualarına "fîhim / içlerinden" ve "minhüm / kendilerinden" olması dileklerini de özellikle dahil etmişlerdir. Ve İbrâhîm ile İsmail'in nesillerinden de Muhammed'den başka Peygamber gönderilmemiştir. Şu hâlde İbrâhîm ile İsmail'in dualarında gönderilmesini diledikleri Peygamber, Muhammed'den (sallallahü aleyhi ve sellem) başkası değildir.

Rivâyet olunur ki; o zaman İbrâhîm'e :

Senin duan müstecab oldu ve o Peygamber âhir zamanda gelecektir" diye vahye dildi.

Peygamber de buyurmuştur ki:

"Ben, atam İbrâhîm'in duasına; İsa'nın müjdesine ve annemin rüyasına mazhar olmuşumdur."

Peygamberimiz bu hadîsinde, yalnız İbrâhîm'in duasından söz ediyor. Çünkü asıl olan onun duâsidır; İsmail ise ona tâbidir.

Bu duanın gerçekleşen olaylara göre anlamı sudur:

"- Ey Rabb'imiz! Sen onlara kendi içlerinden Muhammed'i peygamber olarak gönder ki, kendisine vahyedilen belge ve delili en onlara okusun, tebliğ etsin ve düşünce kuvvetleri ölçüsünde Kur'ân'ı ve hikmeti, yani onları kemale erdirecek İslâm'ın hükümlerini ve hak irfanı öğretsin."

Allah, elbette her şeye gaalib ve üstündür, kahhardır. O'nun iradesine karşı hiçbir kuvvet duramaz ve Allah hükümlerinde hikmet sahibidir. Hikmet ve maslahat gereği olmayan hiçbir şeyi de irade buyurmaz.

Bu cümle, duanın ve dileklerin kabul edilmesinin gerekçesidir. Çünkü hikmet vasfı, hikmetin gereği olan şeylerin bol bol verilmesini ve ezcümle peygamber de gönderilmesini gerektirir. Buna hiçbir güç engel olamaz. Bu da A'zîz vasfının bir sonucudur.

130
"İbrâhîm'in milletinden (din) sefih (beyinsiz) olandan başka kim yüz çevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada seçkin kıldık (istifa ettik). Şüphesiz o, âhirette de sakillerdendir."

A- "İbrâhîm'in milletinden (din) sefih (beyinsiz) olandan başka kim yüz çevirebilir?"

Bu istifham ret ve inkâr içindir. Akıl sahipleri içinde, yalnız haktan ibaret ve yegâne doğru din olan İbrâhîm'in dininden yüz çeviren kimsenin olmaması gerekir. Başka bir deyişle kendini zeki eden, kendine değer vermeyen ve kendine itibar etmeyen kimseden başka kim, İbrâhîm'i dininden yüz çevirebilir?

Bir görüşe göre de, kendini hüsrana uğratandan başka kim İbrâhîm'in dininden yüz çevirir; demektir.

Bir görüşe göre de kendini helâk edenden başka yahut kendini bilmezden başka.. .Veya kendi nefsi sebebi ile dalâlete düşenden başka...

Çünkü bir insan akıl sahibi hiç kimsenin yüz çevirmediği bir şeyden yüz çevirirse, hem kendini son derece zelil kılmış, hem de kendi kendine ihanet etmiş olur. O böyle yapmakla akıl sahibi bütün insanlara muhalefet etmiş olur.

B - "Andolsun ki Biz onu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o, âhirette de sâhhlerdendir."

Rivâyet olunur ki, Abdullah b. Selâm, kardeşinin oğulları Seleme ile Muhaciri İslâm'a davet ederek onlara dedi ki:

"- Biz Yahudi ulemâsı olarak kesinlikle biliyoruz ki, Allah (celle celâlühü), Tevrat'ta şöyle buyurmuştur:

"Ben, İsmail'in soyundan bir peygamber göndereceğim; onun adı Ahmed'dir. Artık ona kim imân ederse, o hidâyete ermiş ve doğru yolu bulmuş olur; kim de ona imân etmezse, o da lâ'nete uğrar."

Seleme, müslüman oldu; Muhacir ise, İslâm'ı kabulden kaçındı. Âyet-i kerîme bu sebeble nazil oldu.

Bu âyet-i kerîme şu suretle de yorumlanabilir:

Biz, diğer insanlar arasından peygamberlık ve hikmet için onu seçtik ve şüphesiz ki o, istikamet, hayır ve salâh da sebat gösteren ve âhirette de kendisine bu suretle şâhithk edilecek kimselerden olacaktır. Hulâsa, dünyada insanların en seçkini olup âhirette de iyilerden olduğuna dâir kendisine şâhithk edilecek bir kimse, elbette uyulmaya layıktır ve onun, Allah katından memur olarak getirdiği dinden, kendini câhil bırakmakla ve tefekküre sırt çevirmekle zeki edenlerden başka kim yüz çevirir?!

İfadede isim cümlesinin tercih edilmesinin sebebi, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) sahillerden olma vasfının yalnız âhirete münhasır değil her iki cihanda da devam eden bir vasıf olduğunu vurgulamak içindir.

Bu cümlede "inne" ve "lâm" olmak üzere iki tekit kullanılmıştır. Çünkü âhiret işleri muhataplarca gizlidir. Bu itibarla onların tekide ihtiyacı, eserleri görülen dünya işlerinden daha fazladır.

Farklı bir irabe (gramer) göre de mânâ şöyledir:

"Andolsun ki, Biz onu dünyada da, âhirette de seçkin kıldık ve şüphesiz o mutlaka iyilerdendir."

131
"O zaman Rabb'i ona:

- Teslim ol!" buyurduğunda,

- Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti."

"O zaman", "Velekadistafaynahü fı'd-dünya / Andolsun ki Biz onu dünyada seçkin kıldık" cümlesinin zarfıdır. Çünkü Allah'ın dünyada İbrâhîm'i seçkin kılması, ancak ona peygamberlık ve âhiret hayrı ile ilgili vasıfları bahşetmesiyle olmuştur yahut bu âyet, anılan cümlenin sebebi olup başında "hatırla" emri gizlidir. Bu takdirde şöyle demek olur:

"O vakti hatırla ki, seçkin, salih, imamet ve önderliğe layık şahsın kim olduğu; o mertebelere, ancak iz'an ve itaatle ve Ademlerin Rabbine teslim oldum' derken de niyeti hâlis tutmakla erişilebileceği anlaşılsın."

"Teslim ol!" emri konusunda değişik görüşler serdedilmiştir:

1 - "Teslim ol!" gerçek mânâda bir emir olmayıp fakat insanlar için bir temsildir. Daha açık bir ifadeyle: "İbrâhîm Sââl, seyrettiği yıldız, Ay ve Güneş'ten tevhid delillerinin çıkarılabileceğini, bu delillerin, insanları engin bir irfana erıştirebileceğını ve bu irfanın da Cenâb-ı Allah'a tam teslimiyet sağlayacağını kalben düşünüp idrak etti" demektir.

2- "Teslim ol!", Allah'ın (celle celâlühü) emirlerine tam anlayış ve itaat göster; demektir.

3- "Teslim ol!", üzerinde bulunduğun islâm ve ihlas üzere sebat et yahut istikameti bırakma ve bütün işlerini Allah'a (celle celâlühü) havale et; demektir.

Bu görüşlere göre, "Teslim ol!" emri temsil değil gerçek mânâdadır.

Gıyabî üslûba dönüş (Rabbi ona teslim ol, buyurduğunda...), Rabb unvanının kullanılması ve İbrâhîm zamirine izafe edilmesi (onun Rabbi), Allah'ın (celle celâlühü), İbrâhîm hakkında son derece lütufkâr olduğunu ve onun terbiyesine özel bir itina gösterdiğini açıklamak içindir.

İbrâhîm'in verdiği cevapta Rabb kelimesinin "âlemlere" izafe edilmesi (âlemlerin Rabbine teslim oldum), teslimiyetinin kuvvetinin kemalini bildirmek içindir. Zira İbrâhîm, ilâhî emrin gereği olduğu üzere, Cenâb-ı Allah'ın rubûbiyetinin (herseyi idare etmesinin) bir insanın kendi nefsi için değil, fakat bütün âlemler için düşünülmesi gerektiğini kesin olarak anladı ve anlattı.

132
"Bu dini İbrâhîm kendi oğullarına vasiyet etti. Ya'kub da:

"- Ey oğullarım! Allah, sizin için bu dini seçti; siz de ancak Müslümanlar olarak can verin dedi.

İbrâhîm'in tevhid dininde kemale erdiği anlatıldıktan sonra şimdi de onun başkalarını irşad gayreti içine girdiği ifade ediliyor. Bu vasiyet, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) dinine rağbet etmenin lüzumunu gösterir.

Tavsiye, Müslümanların hayrına ve faydasına olan bir fiili veya sözü başkasına salık vermektir. Yani İbrâhîm bu dini, yahut bu sözü (âlemlerin Rabbine teslim oldum) oğullarına da tavsiye etti. Âyetteki "Ya'kub" kelimesi,

"oğullarına" atıf olacak bir ırab (hareke) ile de okunmuştur. Buna göre, "Bunu İbrâhîm kendi oğullarına ve Ya'kub'a da tavsiye etti" demek olur.

İbrâhîm'in dört çocuğu vardı: İsmail, İshak, Meyden ve Medan.

Bununla beraber onun oğullarının sayısını sekize hattâ yirmi dörde çıkaranlar vardır.

Ya'kub'un da on iki oğlu vardı: Rubin, Şem'ûn, Lavi, Yahuzâ, Yeşsehûr, Zebûlûn, Zevana, Teftûna, Kûzâ, Üşir, Bünyamin ve Yûsuf.

Ya'kub, oğullarına vesaya da bulunuyor ve diyor ki:

"- Allah sizin için, dinlerin en hayırlısı İslâm'ı seçti; Allah katında ondan başka hak din yoktur; siz de İslâm'a aykırı bir hâl üzere can vermeyin; ölümünüze kadar islâm'da sebat edin; ebediyen ondan ayrılmayın."

Âyetin bu ifadesi, İslâm üzere olmayan bir ölümde hayır olmadığına delâlet eder. Böyle bir ölüm kimsenin başına gelmemek ve bundan şiddetle kaçınmalıdır.

133
"Yoksa siz, ölüm Ya'kub'a gelip çattığı zaman şâhidler miydiniz? O zaman Ya'kub oğullarına şöyle demişti:

"- Benden sonra neye tapacaksınız?"

Onlar:

"- Senin İlâhına ve ataların İbrâhîm, İsmail ve İshaak'ın İlâhına, bir tek

İlâha tapacağız. Biz O'na teslim olanlarız."

A- "Yoksa siz, ölüm Ya'kub'a gelip çattığı zaman şâhidler miydiniz?"

Rivâyete göre Yahudiler, Peygambere:

"- Sen bilmiyor musun ki, Ya'kub, öldüğü gün Yahudiliği tavsiye etti?" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Buradaki hitab, İbrâhîm'in, dininden yüz çeviren Ehl-i Kitab'adır,

Ya'kub'un önce zikredilmesi, Yahudilerin ona olan ihtimamlarından-dır. Burada Ya'kub'un oğullarına olan vasiyeti, ıcmalen zikredildikten sonra o vasiyetin keyfiyeti, açıklanır.

Yahudiler, burada hem. İbrâhîm dininden yüz çevirmelerinden, hem de Ya'kub'a Yahudî olduğu iftirası attıklarından dolayı kınanır. Âyeti, onların bu iftirasını diğer peygamberleri de kapsayacak şekilde tefsire engel iki sebep vardır. Bunlar:

Birincisi, burada yalnız Ya'kub'un adının zikredilmesi, ikincisi de Bakara (2) sûresinin:

"Yoksa sız, İbrâhîm., İsmail, İshaak, Ya'kub ve onların torunlarının Yahudî ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?" mealindeki 140. âyetidir.

B- O zaman Ya'kub oğullarına şöyle demişti:

"- Benden sonra neye tapacaksınız?"

"Siz böyle bir iftirada bulunan Yahudiler! Ya'kub ihtizar hâlinde (haletti nezi'de) iken ve oğullarına:

"- Benden sonra kime tapacaksınız?" dediğinde orada şah idler olarak hâzır mıydınız? Hâzır değil idiyseniz Ya'kub (aleyhisselâm) hakkındaki iddialarınızın dayanağı nedir?

Sizinki ancak bilinmeyen hakkında bir tahminden ibarettir"

Âyetin bu cümlesi ile, kınama, ret ve isliât bölümü tamamlanmış olur. Bundan sonra, Allah (celle celâlühü) yaşanan gerçekleri beyan eder. Gerçek, onların iddialarının hilafıdır. Ya'kub'un (aleyhisselâm) o sorudan maksadı, oğullarının tevhid ve islâm üzere sebat etmelerini sağlamak ve bu konuda onlardan kesin söz almaktır. Nitekim Ya'kub'un vasiyeti, "Siz ancak Müslümanlar olarak can verin!"cümlesi ile biter.

C- "Onlar:

"- Senin İlâhına ve ataların İbrâhîm, İsmail ve İshaak'ın İlâhına, bir tek İlâha tapacağız. Biz O'na teslim olanlarız." dediler."

Bu cümle, bir istinaf cümlesi olup Ya'kub'un hâlinin hikâyesinden anlaşılan bir soruya cevap niteliğindedir. Yani,

"- Onlar o zaman ne dediler?" gizli sorusuna,

"- Onlar, senin ve ataların... ilâhına ... bir tek ilâha tapacağız... dediler." diye cevap verilmiştir ki, babalarının, o sorudan maksadı da onlardan bu cevabı almaktır. Ya'kub'un oğulları:

"- Senden sonra biz de, varlığında, birliğinde ve yalnız kendisine tapılmasının vücûbunda peygamberlerin ve hak din mensuplarının ittifak ettiği İlâha tapacağız ve biz ancak O'na teslim olmuş bulunuyoruz." derler.

İsmail Ya'kub'un amcası olduğu halde onun babalar arasında gösterilmesi, tağlib (üstün sayılıp ifadenin ona göre düzenlenmesi) yoluyladır. Nitekim Peygamber de şöyle buyurmuştur:

"Kişinin amcası, babası gibidir."

Yine Peygamber, amcası Abbas için:

"- Bu, babalarımın bakiyesîchr" demiştir,

"Onlar birer ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size. Onların işlediklerinden siz sorumlu tutulacak değilsiniz."

İbrâhîm ile Ya'kub ve ikisinin arasında gehp geçen tevhid mensubları geçmiş birer ümmettir.

Ümmet, insan fırkalarının uymak zorunda olduğu örnek cemaattir. Onlar, öldüler; diğerlerinden ayrıldılar. Onlar, arlıadaş, yoldaş bulunmayan bir mekâna intikal ettiler. Onların kazandıkları ve sâlih amelleri ancak kendilerine aittir; başkasına asla geçmez; başkasının kazandıkları da size geçmez.

Hulâsa, geçmişteki Peygamberlerin sâlih amelleri ancak kendilerine mahsustur; Yahudilere asla faydası olmaz; o Yahudiler de, ancak kendi kazandıkları ile baş başadır; soy olarak o peygamberlere mensup olmaları, onlara bir fayda sağlamaz; onlara fayda sağlayacak olan, amelde onlara uymalarıdır.

Nitekim Peygamber en yakın akrabaları Hasım Oğullarına hitaben şöyle buyurmuştur:

"Ey Haşim Oğulları! Diğer insanlar kendi amelleri ile bana gelirken, siz neseblerinizle bana gelmeyin!"

Bu cümlenin ikinci bir tefsire göre meali:

"Zaten onların işledikleri size sorulmaz" şeklinde olur. Ancak iki tefsirden hangisi olursa olsun, sonuç olarak, âyetin muhatabları hüsrandadır ve eski ümmetlerin iyiliklerinden faydalanma konusundaki umutlar boştur.

Amelin mutlak olarak (sâlih ve gayr-i sâhh amel ayrımı yapılmaksızın) zikredilmesi, isbatı istenen hükmü, genel bir kural zımnında kesin ve bağlayıcı delil yolu ile isbat: etmektir.

135
"Onlar:

- Yahudi veya Nasranî (Hristiyan) olun ki, hidâyete eresiniz! dediler. (Resûlüm) sen de onlara de ki:

136
"(Ey mü'minler siz de) deyin ki:

"- Biz Allah'a; bize indirilene; İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Ya'kub'a ve onların esbatma (torunlar) indirilenlere; Mûsâ ve İsâ'ya verilenlere ve Rabblerinden diğer nebilere verilenlere imân ettik. Onlar arasından hiçbirini ayırmayız ve biz O'na teslim olmuş Müslümanlarız."

Bundan önceki âyette, Yahudî ve Hristiyanların söz ve tekliflerini icmâlen reddi için Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) hitab edildiği hâlde şimdi burada mü'minlere dönülmekte ve onlar vâsitasiyle Yahudilerle Hristiyanlar biraz daha tafsılâtk olarak tevhid ve imân yoluna irşad edilmektedir.

Yani onların söyledikleri bâtıla karşılık siz de halikı ortaya koymak ve onları zımnen irşad etmek üzere deyin ki:

"- Biz, Allah'a ve bize indirilen Kur’ân'a... imân ettik."

Kur’ân, diğer ilâhî kitaplardan daha sonra nâzıl olduğu hâlde ona imân, diğerlerinden önce zikredilmiştir. Çünkü Kur’ân biz mü'minlere mahsustur ve diğer ilâhî kitaplara inanmamızın da sebebidir.

İbrâhîm'e indirilen Suhuf, onunla amel ettikleri ve hükümleriyle mükellef bulundukları için, ondan sonra gelen Peygamberlere de inmiş kabul edilir. Nasıl ki Kur’ân, bize nazil olmuş kabul edilmekledir.

Esbat, sıbtin çoğulu olup torun demektir. Ondan maksad, Ya'kub'un torunları veya on iki oğlu ve onların zürriyetleridir. Çünkü onlar İbrâhîm ve İshaakin torunlarıdır.

"Âtâ-yü'tî-îtâen" kökünden gelen meçhul kipiyle "ûtiye" fiih verilmek demektir. Bu âyette cümle içindeki kullanılışı:

"...Vema ûtiye Mûsâ ve Isâ vema ûtiye'n-nebiyyûne min rabbihim... / Mûsâ ve İsâ'ya verilen ve Rabbleri katından diğer Peygamberlere verilen..."

şeklindedir. Burada "verilmek" fiili çok geniş bir anlam içerir. Peygamberlere nazil olan vahiyler, mucize ve diğer âyetler hepsi bu "verilen" kapsamı içindedir.

Âyette açık olarak yalnız Mûsâ ve İsa'nın isimlerinin zikredilmesi kelâmın Yahudi ve Hristiyanları ilgilendirmesi itibariyledir.

Bu âyette önemli bir unsur da "Peygamberlere imân konusunda", onlardan hiçbirini diğerlerinden ayrı tutmamak geridir. Biz Müslümanlar Yahudi ve Hristiyanlar gibi yapmayız. Peygamberlerin'hepsine inanırız. Oysa onlar, bir kısınına imân bir kısınını inkâr ederler.

İmân konusunda peygamberler arasında ayrım yapılmaması onlara Rabbleri tarafından verilenleri tasdik ve tekzib ile yakından ilgihdir. Çünkü onlar arasında ayrım yapılmaması, onlara Rabbleri tarafından verilenler arasında da ayırım yapılmamasını gerektirir.

137

"Eğer onlar da sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse muhalikak ki hidâyeti bulmuş olurlar. Eğer yüz çevirirlerse artık onlar şikak (ayrılık, muhalefet) içindedirler. (Resûlüm), onlara karşı Allah sana yeter. O, her şeyi hakkıyla işiten, her şeyi hakkıyla bilendir."

A-"Eğer onlar da sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse muhalikak ki hidâyeti bulmuş olurlar. Eğer yüz çevirirlerse artık onlar şikak (ayrılık, muhalefet) içindedirler."

"Onlar da sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse..." şart cümlesi; eğer onlar da:

1- Daha önce sizin tafsilâtı ile anlatılanlara imân ettiğiniz gibi imân ederlerse,

2- Onlar da sizin şahadet ettiğiniz gibi bir şahadetle imân ederlerse,

3- Onlar da, iz'an ile, ihlâs ile ve Peygamberler arasında ayrım yapmaksızın imân ederlerse, sizin gibi halika ermiş, halikı bulmuş olurlar ve sizinle onlar arasında imân birliği ve ittifakı hasıl olmuş olur." demektir.

Yok eğer onlar, anılan veçhile imândan yüz çevirirlerse, geçerli imânın unsurlarından birini ihlal ederlerse, onların âdeti ve dini olduğu üzere Peygamberlerin kimine imân kimini de inkâr ederlerse, o zaman sizden kesinlikle ayrılmış olurlar.

Kur'ân'ın bu ifadesi, onların, mü'minlerin imân ettiklerinin bir kısınına imân etmeleri sebebi ile, mü'minlerle aralarında bir ortak zemin bulunabileceği vehmini ortadan kaldırmak içindir. Yani onları bu halleri ile kesinlikle sizden apayrı bileceksiniz.

Bazı müfessirlere göre bu âyet de,

"Eğer kulumuz (ve Resulümüz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem)) indirdiğimizden (Kur'ân) şüphe içindeyseniz o hâlde sız de onun misli (eşdeğeri, benzeri) bir sûre getirin! Allah'tan başka bütün şahitlerinizi de çağırın; eğer iddianızda doğrular iseniz..." mealindeki âyet gibi islâm karşısında onların aczini ortaya koymak ve onları susturmak kahılindendir.

B- "(Resûlüm), onlara karşı Allah, sana yeter."

Âyetin bundan önceki cümlesinden, Yahudi ve Hristiyanlarla imân noktasında uyuşmanın mümkün olmadığı ve bunun da ister istemez, onlarla cidal (mücadele:) ve kıtale (çarpışmaya) sebep olabileceği anlaşılınca, Allah (celle celâlühü), mü'minleri desteklemenin ve onları üstün kılmanın teminatı olarak, o cümleden hemen sonra zafer va'detmek suretiyle Resûlüllahı teselli buyurdu ve mü'minleri ferahlattı. Nitekim Allah Yahudi Benî Nadir kabilesinin pek halik olarak öldürülmeleri ile o şerefli va'dini gerçekleştirdi.

Âyetin bu cümlesinde kâfirlerin kesin muhalefet ve düşmanlıklarına karşı Allah'ın (celle celâlühü) kifayeti bütün mü'minler için olduğu hâlde muhatab olarak Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) seçilmesi kâfirlere karşı mücadelede asıl ve temel varlığın Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) olmasındandır.

Bir de burada mü'minlere değil de yalnız Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) hitab buyurulması bize bildiriyor ki, İslâm düşmanlarına karşı olan mücadelede savaş işlerini yürütmek, imkânlarını hazırlamak, giderlerini sağlamak, bu yolda zorluklara ve sıkıntılara göğüs germek ve cesaret örneği olmak liderlerin vazifesidir.

C- "O, her şeyi hakkıyla işiten, her şeyi hakkıyla bilendir."

Bu cümle de, önceki zafer va'dinin devamı ve tekidi mahiyetindedir. Yani Allah, senin dileklerini hakkıyla işitmekte ve bu hak dini izhar etmek niyetini de pek âlâ bilmektedir; O, senin istediklerini mutlaka verecek ve seni muradına erdirecektir.

Yahut bu kelâm, kâfirler için bir ceza va'didir. Yani Allah, o kâfirlerin hayırsız konuşmalarını ve kalblerinde gizledikleri fenalıkları gayet iyi bilmektedir ve onları mutlaka cezalandıracaktır. Bu mânâya göre de bunun, önceki va'din tekidi olduğu açıktır. Çünkü kâfirlere ceza va'di mü'minlere zafer va'didir.

138
"Allah'ın boyası... Kimin boyası Allah'ın boyasından daha güzeldir? Biz yalnız O'na kulluk ederiz."

A- "Allah'ın boyası..."

Bundan maksat, âyetlerde zikredilenlere lafzı ve mânâsiyle imân etmektir. Yani boya, bezleri, kumaşları kirlerden lekelerden temizleyip onu güzel renklerle süslediği ve beğeni kazandırdığı gibi, vasıflı bir imân da, mü'minleri küfrün kirlerinden temizler; onları güzellikleri ile süsler ve kalblerini nurlandırır.

Bazılarına göre burada bir çağrışım (tedai) hasıl olması için kas den "sıbğa / boya" kelimesi kullanılmıştır. Zira Hristiyanlar, çocuklarını "Ma'mûdiye" dedikleri bir sarı suya (Baba, Oğul ve Ruhu'l-Kudüs adı ile) batırırlar ve bunun çocuklar için bir temizleme olduğunu ve bununla (vaftizle) Hristiyanlık hakkını kazandıklarını iddia ederler.

İmân demek olan boyanın Allah'a izafe edilmesi, onun Yüce Allah'ın ism-i celiliyle irtibatlandırılmasi, ona şeref kazandırmak ve bir de, imânın ilâhî bir lütuf olduğunu, ilâhî inayet olmadan kulun kendi başına bunu tahsil edemeyeceğini bildirmek içindir.

Bazılarına göre de, âyetin başında gizli bir,

"- Bağlı kalın!" emri vardır. Bu,

"- Allah'ın boyasına bağlı kalın!" demektir.

Bu âyet;

"Kuulû âmenna billahi (Ey mü'minler siz de) deyin ki Biz Allah'a imân ettik.." âyeti ile bağlantıkdır. Fakat aralarına "Fein âmenû bimisli mâ âmentüm / Eğer onlar da sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse... Ve in tevellev / yok eğer ondan yüz çevirirlerse..." gibi cümlelerin girmesi, gerçek imânın o olduğunu, hidâyetin de ancak onunla mümkün olabileceğini belirtmek ve Peygamberi teselli etmek içindir.

B- "Kimin boyası Allah'ın boyasından daha güzeldir"

Allah'ın imân boyasından daha güzeli yoktur; O'nun imân boyası ve rengi her boyadan ve renkten daha güzeldir.

Burada güzelliktekı üstünlük, hakiki güzelliği de, kâfirlerin iddiasına göre olan farazi güzelliği de kapsayan genel mânâda bir güzellik olduğundan, bu ifadeden, Allah'ın (celle celâlühü) boyasının dışında başkasının boyasının da kısmen güzel olabileceği anlamı çıkmaz.

Bu cümle, ıtirazî (ara) cümlesi olup Allah'ın (celle celâlühü) boyasmdaki ferahlık ve sevinci açıklar.

C- "Biz yalnız O'na kulluk ederiz."

Biz ancak bu büyük nimeti bize bahşeden Allah'a, bu büyük nimet ile diğer nimetlerin şükrünün edası olarak tapmaktayız.

Bu cümle, "Âmenna —" imân ettik..."cümlesine atıf olup onunla beraber "Kuulû / Deyiniz ki..." emrinin kapsamına dahildir. Ancak atıf olduğu cümle fiil cümlesi iken, bunun isim cümlesi olarak gelmesi, ibâdetin devamlılığını bildirmek içindir.

Âyetin başında (Allah'ın boyasına bağlı kalın) teşvik emrinin gizli olduğunu söyleyenlere göre, bu cümle de, ona atıftır ve burada "deyiniz" emri gizlidir. Yani Allah'ın boyasına bağlı kalın ve deyiniz ki, biz ancak O'na tapmaktayız. Buna göre "Kimin boyası Allah'ın boyasından daha güzeldir?" cümlesi, O'nun boyasına bağlı kalmanın sebep ve gerekçesidir.

139
"(Resûlüm) de ki:

- Siz, Allah hakkında bizimle tartışacak mısınız? O, bizim Rabbimizdir; sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de size aittir. Biz O'na halisane bağlanmış bulunuyoruz."

Bakara sûresinin 136. âyetinde genel olarak bütün Müslümanları muhatab tutan;

"- (Ey mü'minler siz de) deyin ki:

- Biz, Allah'a; bize indirilenlere, İbrâhîm'e, İsmail'e, Ishaak'a, Ya'kub'a ve onların esbatına (torunlar) indirilenlere; Mûsâ ve İsa'ya verilenlere ve Rabblerından diğer nebilere indirilenlere imân ettik." mealindeki, emirden sonra burada hitab Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) tahsis edilmiştir, Çünkü burada emrin konusu, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) has vazifelerdendir.

Soru, Yahudi ve Hristiyanlarm iddialarını red ve onları ikaz içindir. Yani siz;

"- Yahudiler ve Hristiyanlar, Allah'ın dini hakkında bizimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? "

"- Hak dinin, Yahudilik ve Hrîstiyanlık olduğunu mu iddia ediyorsunuz?"

"- hidâyete ermeyi ve cennete girmeyi Yahudi ve Hristiyan olmaya mı bağlıyorsunuz?"

Yahudi ya da Hristiyan olmayan cennete giremeyecektir." ve "Yahudi ya da Hristiyan olun ki, hidâyete ermiş olasınız" mı diyorsunuz?

Oysa sizin bizimle tartışmaya hiç hakkınız yok. Çünkü Allahü teâlâ, bizim işlerimizin de, sizin işlerinizin de sahibidir ve bizim, Rabbimizin emirlerine uygun güzel işlerimiz bize, sizin O'nun hükümlerine aykırı kötü işleriniz de size aittir. Bizim, O'nun rızasından başka hiçbir talebimiz de yoktur..

140
"Yoksa siz:

"- İbrâhîm, İsmail, îshaak, Ya'kub ve onların esbatı (torunları) Yahudi veya Nasara (Hristiyan) idi mi diyorsunuz?"

(Resûlüm) de ki:

"- Siz mi yoksa Allah mı daha iyi bilir?"

Allah'tan gelen bir şahadeti gizleyenden (kelimeden) daha zâlim kim olabilir? Allah, yaptıklarınızdan gaafil değildir."

A- Yoksa siz:

"- İbrâhîm, İsmail, İshaak, Ya'kub ve onların esbatı (torunlar) Yahudi veya Nasara idi mi diyorsunuz?"

Bu cümle;

1- Ya bundan önceki âyette, "Allah'ın dini hakkında bizimle tartışacak mısınız?" cümlesinin muadili olup bu da oradaki emre dahildir.

O takdirde Yahudi ve Hristıyanlara şunları sormak gerekir:

a- Allah bizim de, sizin de Rabbidir; bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de size âit iken siz inançlarınızın hak olduğuna dâir delil, hüccet getirerek bize üstün çıkmak mı istiyorsunuz?

b- Yoksa "İbrâhîm, İsmail, İshaak, Ya'kub ve onların esbatı Yahudi, ya da Hristiyan idiler ve biz de onlara uyuyoruz" demek suretiyle Peygamberlere iftiraya mı kalkışıyorsunuz?

Maksad her ikisini de reddetmek ve bunlardan dolayı onları kınamaktır.

2- Ya da bu cümle anılan cümlenin muadik ve onunla bağlantılı değildir. Buna göre, o Yahudi ve Hristiyanlar, halika karşı bâtıl delillerle üstün çıkmak çabalarından dolayı önceki âyette kınandıktan sonra bu âyette de, Peygamberlere iftiralarından dolayı kınanmaktadır.

Bir başka görüşe göre de bu iki âyetin mânâsı şöyledir:

"- Siz Yahudiler, sizden değil de Araplardan bir Peygamber gönderdiği için Allahü teâlâ hakkında bizimle tartışıyor ve bize karşı hüccet ikame ederek üstün çıkmaya mı çalışıyorsunuz?"

Çünkü rivâyet olunur ki, Yahudiler, Peygambere:

"- Bütün peygamberler, biz İsrâiloğullarından zuhur etmiştir; eğer sen de gerçekten peygamber olsaydın, bizden olurdun!" dediler.

İşte bunun üzerine bu iki âyet nazil oldu.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Sız mi yoksa Allah mı daha iyi bilir?"

Bakara sûresinin 139 ve 1.40 âyetlerinde arlıa arlıaya gelen "de ki" emri yalnız kınamayı tekid ve reddi teşdıd için değil fakat aynı zamanda önceki ifadelerin gerçek bir sonucu olarak ortaya çıkan fakat gizli kalan bir kelâmdan dolayıdır. O kelâm da onların Peygamberlere attıkları iftiralardır.

Anılan iki âyetin başındaki tekrarlar da, tıpkı,

"İbrâhîm dedi ki:

"- Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit keser?"

"İbrâhîm dedi ki:

- Ey elçiler! Başka ne işiniz var?" ve "İblis dedi ki:

- Ben, çamurdan yarattığına secde eder miyim?" "İblis dedi ki:

"- Şu benden mükerrem kıldığına bir bak!"

İşte bu âyetlerde de "dedi ki" kelimesi tekrar edilmekte ve aynı mütekellim şahsa âit sözlerin ortasında "dedi ki" kelimesi ikinci kez yer almaktadır. İşte bu tekrar, iki kelâm arasında, bunlarla alâkalı bir kekimin daha bulunduğunu bildirmek içindir.

Ehl-i Kitabin peygamberler hakkındaki sözlerinin yalan olduğu da şu gerekçelerle sabittir:

1- Onlar kendilerinden alınan ahdi bozmuşlar ve verdikleri sözde durmamışlardır.

2- İbrâhîm'in Yahudî veya Hristiyan olduğu iddiası Al-i Imran sûresinin 65 ve 67. âyetlerinde sarahade ve şiddetle reddedilmiştir. Şöyle ki:

"Ey Ehl-i Kitab! İbrâhîm hakkında neden çekişip duruyorsunuz? Tevrat da, İncil de ancak ondan sonra indirildi. Akletmez misiniz?"

"İbrâhîm, ne Yahudî, ne de Hristiyan idi. Fakat Allah'ı bir tanıyan gerçek bir Müslümandı. O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı."

İbrâhîm'den sonra gelen peygamberler de, tamamen onun dinine uymuşlar ve tevhid yolunda yürümüşlerdir.

3- O hâlde sız Yahudiler ve Hristiyanlar, o söylediklerinizi nasıl söylersiniz? Allah, sizin söylediklerınizden uzak ve yücedir.

C- "Allah'tan gelen bir şahadeti gizleyenden (ketmeden) daha zâlim kim olabilir? Allah, yaptıklarınızdan asla gaafıl değildir."

Allah'tan gelen bu şahadet, İbrâhîm'in hanîf, muvahhid (bir tek Allah'a inanan) ve halika yönelmiş olduğuna, Yahudî veya Hristiyan olmadığına ilişkindir.

Bu şahitliğin Allah (celle celâlühü) katından gelmesi, yerine getirmenin en kuvvetli sebebi ve gizlenmesine en güçlü engeldir.

Oysa Ehl-i Kitab, bu şahitliği gizlemiş ve iftiralarını onun yerine koymuştur. Hak ve gerçek olan bir şahadeti reddedip de onun hilafına şahadette bulunan kimsenin zulümdeki derecesi ifade edilemeyecek kadar büyüktür.

Allah (celle celâlühü) onların yaptıklarından habersiz değildir. Şu hâlde onların, Allah'ın (celle celâlühü), Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkındaki şâhitliğini gizlemeleri peygamberlere iftira etmeleri de öncekide buna dahildir. Yani Allah (celle celâlühü) bütün yaptıklarınızı da, yapmadıklarınızı da sınırsız bilgisiyle kuşatmıştır. Bu itibarla O, bu büyük cinÂyetinizden ötürü sizi en şiddetli azab ile cezalandıracaktır.

"Ta'melûne / sizin yaptıklarınız..." fiili muhatab kipi yerine gaaib kipi ile "Ya'melûne — onların yaptıkları..." şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde "onlar" zamiri, ya şâhitliği gizleyenleri, ya da Ehl-i Kitabi ifade eder.

Bakara sûresinin daha önce geçen 114. âyetinde de baş tarafında bir (De ki) emri olmamakla beraber orada belirtilen fiilleri yapanlar "Ezlem / en zâlim, daha zâlim" olarak vasıflandırılır. Şöyle ki, :

"Allah'ın mâbedlerinde O'nun isınının zikredilmesine mâni olan ve onların harabına çalışandan daha zâlim kim olabilir?"

141
"Onlar gelip geçmiş birer ümmetti. Onların kazandıkları kendilerine sizin kazandıklarınız da size. Onların yaptıklarından siz asla sorumlu tutulacak değilsiniz."

Bu âyet Bakara sûresinin daha önce geçen 134. âyetinin bir tekrarıdır. Bundan murad, Yahudileri, ataları Peygamberlerle iftihar etmek ve onların amellerine güvenmek hatasından mübalağa ile caydırmak içindir.

Bir görüşe göre de, daha önceki âyetteki hitab, Yahudiler için, bu âyetteki hitab ise biz mü'minler için olup amaç bizi onlara uymaktan sakındırmaktır.

Bir diğer görüşe göre ise, ilk âyetteki ümmetten maksat, peygamberlerdir; ikinci âyetteki ümmetten maksat ise, Yahudilerin selefleridir.

142
"İnsanlardan bir takım sefihler diyeceklerdir ki onları yöneldikleri kıblelerinden çeviren nedir?

(Resûlüm) de ki:

- Doğu (el-maşrık) da, batı (el-mağrib) da Allah'ındır, Allah, dilediğim doğru yola iletir (sirat-müstaktime hidâyet eder)."

A- "İnsanlardan bir takım sefihler diyeceklerdir ki onları yöneldikleri kıblelerinden çeviren nedir?"

Sefahet, "hiffet-i akl" yani akıl hafifliği, akıl zayıflığı demektir. Sefihlerin kimler olduğu konusunda ise değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Sefih; hafif akıllı, iyi düşünemeyen, aklını kullanamayan daha geniş kapsamda akla değer vermeyen, körükörüne takht eden insandır.

2- Sefihler, iftiracı, bühtana, yalancı ve bildiğinin aksini söyleyenlerdir.

3- Sefihler zâlimler ve cahillerdir.

4- Sefihlerden murad Yahudîlerdir.

Nitekim İbn Abbâs ile Mücâhid'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, "Onları yöneldikleri kıblelerinden çeviren nedir?" diyenler Yahudîlerdi. Çünkü onlar neshi inkâr ediyorlardı. Bir de onlar Peygamberin atalarının kıblesi olan Kabe'ye değil de Beytü'l-Makdis'e yönelmesine akşmışlardı. Bu onların hoşuna gidiyordu.

5- Sefihlerden maksat müşriklerdir.

Müşrikler bunu, Kabe'ye dönülmesini sevmedikleri için değil fakat Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) tebliğ buyurduğu dini tenkid için söylüyorlardı. Zira onlar:

"- Muhammed, atalarının kıblesinden yüz çevirdi; sonra yine ona döndü. O, ilende mutlaka atalarının dinine geri dönecektir." diyorlardı.

6- Sefihler, Kıble'nin değiştirilmesini tenkid konusu yapan kâfir üç gruptan bazı insanlardı. Buna göre "...mine'n-nâsi / insanlardan..." ifadesi, üç kâfir grubtan, her türlü fesada dalmayı âdet edinmiş şakıî ruhlu olanları belirtmek içindir. Zaten en açık anlaşılan mânâ da budur. Çünkü o kâfirlerden belli bir taife kastedilmiş olsaydı, "insanlardan" denilinesinin fazla bir faydası olmazdı.

Âyette, o kâfirlerin sefihlerinin zikredilmesi, diğerlerinin, Kıble'nin tahvilini kabullendikleri, ona razı oldukları anlamına gelmez. Fakat onların ya hiç yüksek sesle tenkid etmediklerini, ya da tenkidlerinde bu ifadeyi kullanmadıkları anlamına gelir.

Buradaki istifham inkârı vasıfta olup reddetmek anlamındadır. Kıble, bir şeyin başka bir şeye karşı (mukabil) olma veya durma hâlidir. Şeriatta bir terim (ıstılah) olarak kıble, namazda insanın yöneldiği cihettir. Burada kıbleden Beytü'l-Makdis (Mescid-i Aksa) kas tedilmektedir. "...a'n kıbletihi-mülleti" kelâmiyle Kıble kelimesinin, Müslümanları belirten zamire izafe edilmesi ve onun "kânû a'leyha / üzerinde oldukları", her zaman yöneldikleri, saygınlığını gözettikleri ve hak olduğuna inandıkları, şeklinde vasıflandırılması, ret ve inkâr anlamım tekid içindir. Çünkü bir şeye bağlanmak, onun hak ve gerçek olduğuna sürekli inanmak, ondan ayrılmaya engeldir.

Sefihlerden murad eğer Yahudiler idiyse onların Kıble'nin tahvilini reddetmelerinin sebebi, bundan hoşlanmamaları ve bunu yanlış bulmalarıdır.

Sefihlerden murad eğer müşrikler idiyse, bu sözü söylemelerinin sebebi, mücerred islâm'a dil uzatmak ve o kıbleye yönelmenin de, ondan yüz çevirmenin de sebepsiz olduğunu açıklamaktır. Yoksa Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), o kıbleden yüz çevirmesini ve Mekke'ye yönelmesini sevmedikleri için değildir.

"Onları yöneldikleri kıblelerinden çeviren nedir?" buyrulduğu hâlde "Onları başka kıbleye yönelten, döndüren nedir?" denmemiştir ki zaten bunun ikisinden birinin gerçekleşmesi, diğerinin de gerçeldeşmesi demektir. Çünkü eski dini terk etmek, aklen daha uzak bir iştir, Onun sebebini reddetmek ise, sonuç almak için daha etkilidir. Bu ifade kıble değişikliğini reddedenlerin Yahudiler ve müşrikler olduklarını bildirmek için değildir. Zira Yahudilerin reddettikleri sırf Beytü'l-Makdis'in hususiyetlerinden dönülmesidir. Yahudilerce yegâne hak kıble Beym'l-Makdis'tir. Yoksa Yahudilerin, içlerine sindiremedikleri başka bir kıblenin hususiyetine yönelmek değildir.

Müşrikler, de eski kıblenin terk edilmesine, İslâm'ı tenkid etmek ve onun hükümlerine dil uzatmak maksadıyla karşı çıkıyorlardı; yoksa Peygamberin -âi

Kabe'ye yöneldiğine karşı çıkmıyorlardı. Çünkü müşriklerin de yegâne hak kıblesi Kabe idi.

Âyette açıkça görüldüğü üzere "Onları yöneldikleri kıblelerinden çeviren nedir?" ifadesi, ne Yahudileri, ne de müşrikleri belirlemek için sevk edilmiş değildir. Çünkü bunu bildirmekten uzaktır. Nasıl buna hayır, denebilir ki, münafıklar da, şüphesiz Yahudilerden ve müşriklerdendi. (Onlar da anılan sözü söylüyorlardı).

Kıblenin tahvili hadisesi, Peygamberin sıdk ve nübüvvetinin delillerinden olduğu ve nitekim Tevrat'taki tarifine aynen uygun vuku bulduğu hâlde (yani Müslümanlar buna hazırlıklı iken), önceden âyetle haber verilmesi, nefisleri tatmin etmek ve kâfirleri susturacak delilleri önceden hazırlamak içindir. Çünkü nefse hoş gelmeyen bir hâdise ile ansızın karşılaşmak daha zor ve daha ağırdır ve hazırlanmış cevap, çetin hasının fitnesini daha kolay defeder.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Doğu da Batı'da Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola iletir."

Bu cümle, akla gelen gizli bir som cümlesinin cevabı mahiyetinde bir istinaf cümlesidir. Sanki "O zaman ben ne diyeceğim?" sorusu sorulmuş da cevap olarak böyle söylenmiştir. Yani dünyanın iki tarafı da, bütün yönleriyle, mülk olarak da, idare olarak da yalnız Allah'ındır. Bu itibarla dünyanın herhangi bir yönünün haddi zatında kıble olma özelliği yoktur; bir yön ve mekânın kıble olması ancak Yüce Allah'ın özel iradesi ve emriyledir.

"Resûlüm! Onlara de ki, :

- Allah (celle celâlühü) kendisinden başka hiç kimsenin bilmediği gizli hikmetlere bağlı olarak, kimi dilerse onu doğru yola iletir; bu doğru yol da kişiyi dinî saadete ulaştırır. Ve bizi de o doğru yola iletmiştir; nitekim Allah erişilmeyen birçok hikmetler ve gizli maslahatlar taşıyan iradesinin gereği olarak, önce Beytü'l-Makdis'e sonra da Kabe'ye yönelmemizi emir buyurdu."

143
"İşte böylece Biz, sizi insanlara şâhid olasınız; Resul de size şâhid olsun diye orta bir ümmet kıldık. Daha önce yöneldiğin Kabe'yi kıble yapmamız şunun içindir: Resule uyacaklarla (tabî olacaklarla) ökçeleri üzerinde dönecekleri bilelim (ayıralım). Elbette bu Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerden başkasına ağır gelecektir. Allah, imânınızı zâyı edecek değildir. Şüphesiz ki Allah, insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir."

A- "İşte böylece Biz, sizi insanlara şâhid olasınız; Resul de size şâhid olsun diye orta bir ümmet kıldık."

Resûlüllah'a olan iki hitab arasındaki bu hitab mü'minlere ait olup teşrif içindir.

"Kezâlike / İşte böyle", aslında uzaktaki bir nesneye işaret için kullanılır. Buradaki istimali, işaret edilen nimetin derecesinin, faziletteki mertebesinin yüksekliğini bildirmek içindir.

"Vasat", lügatte dairenin merkezi gibi, bütün çevreye aynı uzaklıkta bulunan orta noktaya denir. Sonra mecazî anlamda beşerî güzel hasletler (el-hısâlü'l-nıahrnûdeti'l-beşeriye) için kullanılmıştır. Bu âyette de mecazî olarak,

beşerî güzel hasletler anlamında kullanılmıştır. Çünkü İslâm ümmeti sahip olduğu güzel hasletleriyle iki kötü arasında, yani ifrat ile tefritin ortasında bulunmaktadır. Meselâ: fuhuş ile cinsellikten tamamen uzak durma hâlinin ortası iffet, tehevvür ile korkaklığın ortası şecaat (cesaret), şeytanî zekâ ile akıl eksikliğinin (şaşkınlığın) ortası hikmet, uyumlu ve dengeli vasıfların muhassalası adalet olduğu gibi.

Vasat kelimesi, mübalağa (mânâyı kuvvetlendirme) amacıyla mezkûr vasıflara sahip kimseler için de kullanılmıştır. Yani sanki bu kişiler, o vasıfların tâ kendileri olmuşlardır.

Bu âyette derin bir nükteye daha işaret edilmektedir ki, o da şudur:

İslâm ümmetinin vasat bir ümmet kılınması, Allah'ın, onları, sırat-ı müstakim olarak ifade edilen halika hidâyet buyurmasından ibarettir. Sırat-ı müstakîm, ıkı tarafa sapma eğilimi olmayan orta ve düz yoldur. O eğik çizgiler ortasında bulunan düz çizgidir. Ve bu yolun, eğri yollar arasında dümdüz bir yol olmasının zorunlu gereği de, bu yolu bulmuş ümmetin ilim ve amelde doğru, hayırlı, âdil, güzel meziyetlere sahip bir ümmet olmasıdır.

Allah, insanlık için yollan açık kılmış, peygamberler göndermiş; onlar da halikı tebliğ etmiş; nasihatlerde ve uyanlarda bulunmuştur. Artık öğüt alan yok mudur? İşte İslâm ümmetinin vasat bir ümmet kılınmasının amacı ve ondan hasıl olan gaye, insanlara şahit olmalarıdır. Zira adalet, yukarıda belirtildiği gibi, uyumlu ve dengeli bir keyfiyettir. Meselâ: Hayvani şehvet kuvvetinin faziletti olanı iffettir; yirticı hayvanların öfke kuvvetinin faziletli olanı şecaattir; melekî (meleklerde bulunan) aidi kuvvetin faziletli olanı hikmettir. Nitekim,

"Allah hikmeti kime dilerse ona verir. Kime hikmet verilmiş ise ona pek çok hayır verilmiş demektir." mealindeki âyet-i kerîme de hikmet makamının ne kadar yüksek olduğunu gösterir. Hulâsa, bu vasıfları taşıyan insanlar, dinin hükümlerini ve ümmetlerin hâllerini içeren Kitab-ı Mübîn'in (Kur'ân) hakikatlerine vâkıf ve böylece diğer ümmetler hakkında şahittik yapmanın şartlarına haiz olmuş olur.

Rivâyet olunur ki, kıyamet günü eski ümmetlerden bazıları peygamberlerin tebliğlerini inkâr edecekler. Her şeyi cümlemizden daha iyi bilen Allah, inkarcılar aleyhinde hüccet ikame ve onları fazlasıyla rezıl-rüsvay etmek için onlardan şâhid getirmelerini isteyecek. Şâhid olarak onlardan sonra dünyaya gelen Muhammed ümmeti çağrılıp dinlenecek ve bunlar da onları tekzib ederek şehadette bulunacaklar. O zaman o ümmetler diyecekler ki:

"- Siz, bunu nereden bildiniz?"

- Biz bunu, Allah'ın, sâdık Peygamberinin diliyle Kur'ân'da bize haber vermesiyle öğrendik" cevabını alacaklar.

İşte o zaman Peygamber huzura çağrılacak ve ondan ümmetinin hâli sorulacak. Peygamber de, ümmetini tezkiye edecek ve âdil olduklarına şâhidlik edecek.

İşte âyetteki "Resul de size şâhid olsun..." ifadesinin mânâsı budur. Âyetin bu cümlesinde "a'leyküm / aleyhinizde" ifadesi kullanılmış; çünkü şâhidde, rakîb ve gözetici mânâsı da vardır.

Bir görüşe göre de, âyetin mânâsı şöyledir:

"Dünyada, ancak iyi ve âdil insanların şahitliğinin kabul edildiği konularda insanlar aleyhinde şahit olmanız için..."

B- "Daha önce yöneldiğini (Kabe) kıble yapmamız şunun içindir: Resule uyacaklarla ökçeleri üzerinde dönecekleri bilelim."

Burada ilâhî hitabın sırf Peygambere tahsis edilmesi, bu kelâmın ifade ettiği marifetin, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) tahsis edilmeye lâyık sırlardan olduğuna işaret etmek içindir.

Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) eskiden yöneldiği kıblenin neresi olduğu konusunda değişik düşünceler ilen sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) eskiden yöneldiği kıbleden maksad, Kabe'dir. Zira Peygamber, önceleri Kabe'ye doğru namaz kılıyordu. Hicretten sonra Medine'de, Yahudilerle arasında ülfet hasıl olması için namazda el-Sahre'ye (Kutsal Kaya— Kurban Kayası) dönmesi emredildi.

2- Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) eskiden yöneldiği kıbleden maksad, el-Sahre'dir. Zira İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, Mekke'de Peygamberin kıblesi Beytü'-l Makdis idi. Ancak Peygamber, namaz kılarken Kabe'yi kendisiyle Beytü'l-Makdis arasına alıyordu.

Bu rivâyete göre "kıble yaptık" ifadesindeki "kıble"den Kabe mânâsını çıkarmak mümkün değildir. Ama her iki rivâyete göre de anılan "kıble"den, el-Sahre mânâsını çıkarmak mümkündür.

Birinci rivâyete göre (kıble, Ka'be olduğu takdirde) mânâ şöyle olur: Bundan önce yöneldiğin el-Sahre'yi, Biz ancak Peygambere uyanları, irtidad edeceklerden ayırdetmek için kıble yaptık.

Başka bir deyişle Biz, bunu ancak insanları sınamak için, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) emrolunduğu dinde veya kıblede ona uyanları, İslâm'dan dönenlerden ya da yeni kıbleye yönelmeyenlerden veyahut şimdi Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) uyanları ona uymayanlardan ayırdetmek için yaptık. Çünkü arızî bir şey için gerçekleşmiş olan bir tutum ve tavır, onun ortadan kalkmasıyla o da ortadan kalkar.

Peygamberin Mekke'de iken Kabe'ye doğru namaz kıldığı rivâyetine göre, sem eski kıblene tekrar döndürmemiz, ancak, İslâm'da sebat edenleri, tereddüdünden ve imânının zafiyetinden dolayı İslâm'dan cayacaklardan ayırdetmek içindir.

Bakara sûresinin 143. âyetinde "li-na'leme / bilmemiz için veya bilelim diye" vârid olan "akme / bilmek" fiili konusunda da değişik kanaader vardır:

1- Bilmek'ten maksad, cezaya sebep hâle olan bilgidir. Yani onların bunu Bi-lfiil gerçekleştirdiklerine Bi-lfiil bilgimiz taalluk etsin diye...

2- Bilmekten maksad, Peygamber ile mü'minlerin bilmesidır. Buna göre, bilginin Allah'a izafe edilmesi, O'nun has kullarına olan ihsanının bir ifadesidir.

3- Bilmekten maksad, temyiz etmek, seçmek ve ayıklamaktır. Yani sebat edenleri, sarsılanlardan ayıklamak için tahvıl-i kıble bir sınavdır. Tıpkı,

"Allah'ın, murdarı temizden temyiz etmek (ayırmak) için..."mealindeki âyette belirtildiği gibi. O hâlde âyette bilmek, sebebi olduğu temyiz yerine kullanılmıştır. Bir kırâete göre "Lina'leme biz bilelim" fiilinin mechûl kipi ile "lmu'hme / bilinsin diye" şeklinde okunmuş olması da, bu mânâyı teyid eder.

C- "Elbette bu Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerden başkasına ağır gelecektir."

Elbette bu kıble değişikliği, sırat-ı müstakimi bulmuş veya hidâyete ermiş olanlardan, tam bir imân ile Resûlüllah'a - bağlılıkta sebat edenlerden başkasına elbette çok ağır gelmektedir.

Ç- "Allah sizin imânınızı zayi edecek değildir."

Allah'ın kanununda, imândaki sebatı boşa çıkarmak yoktur. Fakat O, sizin yaptıklarınızı takdir eder ve sizi mükâfatlandırır.

Bir görüşe göre de Allah, sizin nesh edilen kıbleye olan imânınızı ve o kıbleye yönelerek kıldığınız namazları boşa çıkaracak değildir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, namazda Kabe'ye yönelince, Müslümanlar:

"- Ya Resûlallah! Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılındığı sıralarda vefat eden Müslüman kardeşlerimizin durumu ne olacak?" diye sordular ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

D "Şüphesiz ki, Allah, insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir."

Bu cümle, âyette ifade edilen hükmün izahı, isbati ve gerekçesidir. Zira Allah'ın bu iki sıfatı, anılan insanların yaptıkları güzel işleri boşa çıkarmayacağını belirtmektedir.

Allah'ın Rahîm sıfatı, Rauf sıfatından daha kapsamlı olduğu hâlde onun, Rahîm sıfatından önce zikredilmesi, daha önce (Fatiha suresinde) Rahman ve Rahîm için zikredilen sebeplerden dolayıdır.

Bir görüşe göre de, (Rahîm'in kökü olan) rahmet, kemiyet olarak (Raufun kökü olan) re'fetten daha fazladır. Re'fet de, keyfiyet olarak ondan daha kuvvethdir. Çünkü re'fet, elem ve acılardan temiz olan nimetleri yaratıklara ulaştırmaktır; Rahmet ise, mutlak olarak nimetleri ulaştırmaktır. Bu, kangren olmuş bir uzvun kesilmesinde olduğu gibi bazen elem ve acı ile de olabilmektedir.

144
"Muhakkak Biz, senin yüzünü semâya çevirip durduğunu görüyorduk. Artık seni razı (hoşnud) olacağın kıbleye döndüreceğiz. Haydi yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir! Sız de ey mü'minler, nerede olursanız olun, namazda yüzlerinizi o tarafa çevirin hiç şüphesiz kendilerine Kitap verilmiş olanlar da bilirler ki Rabb'lerinden gelen haktir. Ve Allah, onların yaptıklarından gaafil değildir."

A- " Muhakkak Biz, senin yüzünü semâya çevirip durduğunu görüyorduk."

Daha açık bir ifadeyle "Resûlüm, Biz senin vahiy beklentisi içinde gözlerini göğe doğru çevirip durduğunu elbette görüyorduk."

Gerçekte Peygamber, Rabbinin kendisini kıble olarak Kabe'ye döndüreceğini düşünüyor ve bunu bekliyordu. Çünkü Kabe, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kıblesi idi ve Arapların imâna gelmesi için bunun daha etkih olacağını düşünüyordu. Zira Kabe, Arapların mefhari, yani iftihar ettikleri bir ziyaretgâh ve metafı, yani tavaf ettikleri tek mâbed idi. Bir başka cihetten Kabe'nin kıble ittihazı Yahudilere de muhalefet olacaktı. İşte bütün bunlardan dolayı Peygamber kıblenin tahvik için Cebrâîl'in vahiy getirmesine intizar etmekteydi.

B- "Artık seni razı (hoşnud) olacağın kıbleye döndüreceğiz."

"Felenüvelliyenneke..." ibaresinde "f " den sonra gelen "lâm / l", kaseme delâlet eder. Bu "Fe vallahi nüvelliyenneke" yani "Allah'a yemin olsun ki artık sem çevireceğiz; sana onu vereceğiz, seni aşkla, şevkle beklediğin, hoşnud ve razı olacağın o Kıble'ye döndüreceğiz, ona yönelme imkânını sana bahşedeceğiz" demek olur.

C- "Haydi yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir"

Ey Resûlüm! Sana verdiğimiz o şerefli va'di şimdi yerine getiriyoruz. Haydi yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön!

Dönme veya yönelmenin yüze tahsis edilmesi insan yüzünün yönelme ölçüsü (medarı ve mi'yarı) olmasındandır.

Bir görüşe göre de burada "yüz"den maksat vücûdun tamamıdır. Bu, bütün varlığmla ona doğru don; demektir.

Mescıd-i Haram, savaşın haram olduğu bölgedeki mescid, yahut zâlimlerin kimseye dokunamadığı bölgedeki mescid demektir. Âyette, Kabe değil de "Mescid-i Haram" buyrulması, namaz kılarken bizzat Kabe'ye yönelmenin şart olmadığını, fakat o cihete yönelmenin de yeterli olduğunu bildirmek içindir. Çünkü Kabe'nin yakınlarındaki insanlar için değilse de, uzaklardaki insanlar için bizzat Kabe'ye yönelmekte, büyük zorluk vardır.

Berâ b. Azıb'den rivâyet olunduğuna göre:

"Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra on altı, on yedi ay müddetle Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldı; oysa kıblesinin Beytü'lharam'a doğru olmasını arzu ederdi. Sonra Kabe'ye döndürüldü."

Rivâyete göre kıble değişikliği Bedir savaşından iki ay önce Receb ayında, gün ortasında zeval vaktinden sonra, Resûlüllah Benî Seleme Mescidi'nde Ashab ile beraber öğle namazının ilk iki rek'atını kıldıktan sonra vuku bulmuştur. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), o anda gelen vahiy gereğince namazın içinde dönüp yüzünü Kabe'nin oluk kısınına çevirdi. Kendisi ile beraber namazda bulunan erkeklerle kadınlar da yer değiştirdiler. İşte bundan dolayı bu Mescide "Mescidü'l-Kıbleteyn" (İki Kıbleli Mescid) adı verildi.

Ç- "Siz de ey mü'minler, nerede olursanız olun, namazda yüzlerinizi o tarafa çevirin."

Âyette, Cenâb-ı Peygamberi tazim ve arzusunun acilen kendisine verildiğini bildirmek için ilâhî hitab önce Resûlüllah'a tahsis; sonra uzak yakın nerede olursa olsun bütün mü'minlere tamim edilmiştir. Bu hem hükmün te'kid ve teyidi hem de bütün mü'minlerin Peygambere uymalarını temin içindir.

D- "Hiç şüphesiz kendilerine Kitap verilmiş olanlar da bilirler ki Rabblerinden gelen haktır."

Yahudilerle Hristiyanlar, tahvil-i kıblenin Rabblerinden gelen bir gerçek olduğunu, başka seçenek, olmadığını hiç şüphesiz biliyorlardı. Çünkü onlar Allah'ın âdetinin (sünnetullahın) her şeriate bir kıble tahsis etmek şeklinde cereyan ettiğini de bitiyorlardı. Bir de onlar, kendi mukaddes kitaplarında, gelecek son Peygamberin, iki kıbleye namaz kılacağını da okuyorlardı.

E- "Ve Allah, onların yaptıklarından gaafil değildir."

Bu ilâhî hitab bütün insanlaradır ve hak fırka için mükâfat va'dı, bâtıl fırka için ceza va'didir.

145
"Andolsun ki (Resûlüm) sen kendilerine Kitap verilenlere her türlü âyeti (deki, kanıt, mucize) getirsen, de onlar senin kıblene tabî olmazlar. Sen de onların kıblesine tabî olacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de tabî olmazlar. Andolsun ki sana gelen ilimden sonra onların hevalarına (heves ve arzu) uyarsan hiç şüphe yok ki, zâlimlerden olursun.

A- "Andolsun ki, (Resûlüm), sen kendilerine Kitap verilenlere her türlü âyeti (deki, isbat, mucize) getirsen, de onlar senin kıblene tabî olmazlar."

Andolsun ki Resûlüm! Sen o kötü halk, inatçı Ehl-i Kitab'a kıble tahvilinin hak olduğuna dâir bütün kesin hüccetleri getirsen de yine onlar senin kıblene dönmezler. Bu, onların kötü hallerinde ne kadar inatçı olduklarını gösterir. Yani ey Resûlüm! Onlar, hüccet ile giderilecek bir şüphe için senin kıbleni terk etmediler; onların sana muhalefeti, sırf kibir ve inatlarından dolayıdır.

Bundan önce bütün ümmete yönelmiş olan ilâhi hitab bu âyette, yalnız Peygambere tahsis edilmiştir. Çünkü cimin hak ve gerçek olduğuna ilişkin âyet ikamesi Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) aittir.

B- "Sen de onların kıblesine tâbi olacak değilsin."

Bu kelâm Ehl-i Kitab'ın boş umutlarını tamamen kesmek için söylenmiştir. Nitekim Yahudiler, Peygambere :

"Bizim kıblemizde sebat gösterseydin, senin, o beklediğimiz Peygamber olabileceğini umardık" demişlerdi.

Yahudiler bunu, Peygamberi yanıltmak ve kıblesinden dönmesini sağlamak için yapıyorlardı.

Ehl-i Kitab'ın kıblesi tek olmadığı hâlde "sen de onların kıblesine" ifadesinde kıblenin tekil olarak zikredilmesi, onların kıblelerinin bâtıl ve halika muhahf olma vasfında birleştikleri içindir.

C- "Onlar birbirlerinin kıblesine de tabî olmazlar."

Nitekim Yahudiler, ibâdetlerinde el-Sahre'ye (Kutsal Kaya), hırıstiyanlar da gün doğusuna yönetirler.

Ve ey Resûlüm! Onların sana uymaları beklenmediği gibi, birbirlerine uymaları da beklenmemekdir. Çünkü her iki fırka da, kendi dinî geleneklerinde pek bağnazdır.

Ç- "Andolsun ki sana gelen ilimden sonra onların nevalarına (heves ve arzu) uyarsan hiç şüphe yok ki zâlimlerden olursun."

Onların arzularının halika aykırı ve bâtıl, senin yolunun ise yegâne hak yol olduğu konusunda sana gelen o kesin bilgiden sonra farz-ı muhal onların arzularına uyacak olursan, hiç şüphesiz o zaman zulmedenlerden olursun.

Bu cümle Peygamberin islâm heyecanına heyecan katmak ve onun aşk ateşini alevlendirmek amacıyla ifade büyütülmüştür; yoksa Peygamberin onların arzularına uyması ihtimali bulunduğundan değil.

Bu ilâhî kelâm, dinleyenler için bir lütuftur. Çünkü onları heva ve hevese uymaktan sakındırmak anlamını taşır. Zira Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) gibi böyle bir şeye düşmesi asla tasavvur olunmayan bir insan dahi heva ve hevese uymaktan nehyedihrse ve farz-ı muhal bu hataya düşmesi hâlinde zâlimler zümresinden olacağı belırtilırse, böyle olmayan diğer insanların hâh nice olur?

146
"Kendilerine Kitap verdiklerimiz onu oğullarını tanır gibi tanırlar. Şüphesiz içlerinden bir fırka halikı bile bile gizlerler (ketmeder)."

A- "Kendilerine Kitap verdiklerimiz onu oğullarını tanır gibi tanırlar."

Kendilerine kitap verilenlerden maksat: Ehl-i Kitab'ın âlimleridir. Çünkü kitap verilenlerin mutemedleri âlimlerdir.

Ehl-i Kitab âlimlerinin, Peygamberi - tanımalarından maksat onun zahirde (görünen) zâtını ve tertemiz nesebini bilmeleri değil, fakat Peygamberin, onların mukaddes kitabında evsafının ve iki kıbleye doğru namaz kılacağının yazılı olmasıdır. Yani şöyle demek isteniyor:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, Bizim o kitapta hangi Peygamberi anlattığımızı gayet iyi bilirler."

Bu izahla, âyetin nazm-i kerîminin ne kadar mükemmel olduğu anlaşılmış olur.

Bu âyet aynı zamanda, Peygamberin şânının yüceliğini, onun ilamsız malûm olduğu gerçeğini de bildirir.

Bir görüşe göre de, âyetin mânâsı şöyledir:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz, Peygamber hakkındaki bilgiyi, bu bilginin sebebi olan vahyi, Kur'ân'ı ve kıble tahvilini elbette bihrler. Ancak âyetin'kendi oğullarını tanırcasma veya tanır gibi' bölümü, birinci mânâyı teyid eder. Yani onlar, Peygamberi kendi kitaplarında yazılı olduğu gibi o üstün vasıfları ile bılırler ve oğullarının nesebi hakkında nasıl şüpheleri yoksa bunda da şüpheleri yoktur."

Zahirin yalnız oğullara hasr ve tahsis edilmesi kızların bunun dışında bırakılması Yahudî ve Hristiyanlarm kendi oğullarını kızlarından daha çok sevdikleri ve dolayısıyla onları daha fazla tanıdıkları içindir.

Rivâyete göre Ömer b. Hattab Abdullah b. Selâm'dan Resûlüllah'ı sordu ve ondan:

"- Ben onu, oğlumu tanıdığımdan daha iyi tanıyorum" cevabını aldı. Ömer (radıyallahü anh), yine sordu: "- Niçin?" Abdullah b. Selâm:

"Çünkü dedi, onun Peygamber olduğunda hiçbir şüphem yok. Oğluma gelince; annesi bana ihanet etmiş olabilir."

Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh), onun başını öptü.

B- "Şüphesiz içlerinden bir fırka halikı bile bile gizlerler."

Bunlar, kibir ve inatlarından dolayı halikı kabul etmeyenlerdir. Diğerleri ise, imân edenleridir. Çünkü Ehl-i Kitab'tan imân edenler, halikı gizlemeyip onu açıklamışlardı. Cahilleri ise zaten ne kitabı ne de içindekileri biliyorlardı. Dolayısıyla cahilleri, hak din İslâm'ı ve onun Peygamberini ne açıklamak, ne de gizlemek gayretinde değillerdi; onların küfrü ancak taklid yoluyla idi.

147
"(Resûlüm), Rabbinden gelen haktır. Sakın şüphe edenlerden olma"

Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerinde bulunduğu hak yahut onların gizlediği hak Allah'tan geldiği sabit olan hakdır. Hak, ancak Rabb'inden gelendir.

"Rabb" kelimesinin Peygamberin yerini tutan "ke" zamirine izafe edilmesi "Rabbike / senin Rabbin" buyrulması Allah'ın' Peygamberine olan lûtfunun bir ifadesidir.

Bundan sonraki cümlenin daha açık mânâsı:

"Onlar halikı bile bile gizleseler de (Resûlüm) sen sakın Rabbinden gelenin hak ve gerçek olduğunda şüpheye düşenlerden olma!" dır.

Bundan maksad, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) şüpheye düşmekten menetmek değildir. Çünkü böyle bir şüphe Peygamberden (sallallahü aleyhi ve sellem) sâdır olacak değildir ve zaten bu tür şüpheler, kişinin kendi iradesi ve tercihi ile de değildir. Bu, bir durum tesbitidir. Buna iki türlü anlam vermek mümkündür.

1- Bu, iyi gören her insanın hak olduğundan şüpheye düşmeyeceği bir gerçek vakıadır.

2- Bu ilâhî kelâm, Peygamberin - şahsında onun ümmetine, yönelik bir emirdir.

148
"Her toplumun yöneldiği bir yönü vardır. Artık hayır işlerinde yarışın. Her nerede olursanız olun Allah, sizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah, her şeye kaadirdır."

A- "Her toplumun yöneldiği bir yönü vardır."

Yani her ümmetin yöneldiği bir kıble vardır ya da Kabe'nin Müslüman kavimlerden her birinin yöneldiği bir yanı vardır.

B- "Artik hayır işlerinde yarışın."

Bu ifade, "hayır işlerine koşun" ifadesinden daha anlamlıdır. Çünkü bunda, yarış çizgisini en önde geçmeye teşvik vardır. Buradaki hayırdan maksad,

1- Ya iki cihan saadetine vesile olacak hayırların bütünüdür ya da

2- Kabe'nin tam karşısına isabet eden faziletti cihetlerdir.

C- "Her nerede olursanız olun Allah, sizi bir araya getirecektir."

Bu cümle için üç ayrı yorum yapılabılır. Şöyle ki:

1- Nerede olursanız olun, muvafık olun, muhalif olun; bedenleriniz çürüyüp parçalanmış; parçaları ya bir arada ya da dağılmış olsun; Allah (celle celâlühü) hepinizi ceza ve mükâfat için mahşerde bir araya toplayacaktır.

2- İster yerin derinlıklerinde, ister dağların tepelerinde olun; nerede olursanız olun Allah, hepinizin canınızı alacak, ruhunuzu kabzedecektir.

3- Namazlarınız Kabe'nin neresine doğru kılınmiş olursa olsun, Allah hepsini bir yöne doğru kılınmiş gibi kabul buyuracaktır.

Ç- Şüphesiz Allah, her şeye kaadirdir."

Allah (celle celâlühü) öldürmeye de, hayât vermeye de ve hepinizi bir araya toplamaya da kaadirdir.

Bu itibarla bu cümle, geçen hükmün sebep ve gerekçesidir.

149
"(Resûlüm) nereden (yola) çikarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön. İliç şüphe yok Rabb'inden gelen haktır. Ve Allah, yap tıklarınız dan asla gaafil değildir."

A-" (Resûlüm) nereden (yola) çikarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön."

Bu cümle, kıblenin tahviline ilişkin hükmü teyid ve tekid eder. Hazarda ve seferde kıble konusunda hiç fark olmadığını açıkça ortaya koyar.

Mânâsı, "Sefere nereden çikarsan çık, namaz kılarken yüzünü Mescid-ı Haram'a doğru çevir ya da nereden çikarsan çık, sana emredileni yap!" demektir.

B - "Hiç şüphe yok Rabb'inden gelen haktır. Ve Allah, yaptıklarınızdan asla gaafil değildir."

Hiç şüphesiz Rabb'inden sana, hikmete uygun olarak gelen bu emir haktir ve zaten Allah sizin bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Bu itibarla sizin mükâfatınızı en güzel şekilde verecektir. Şu hâlde bu, mü'minler için bir mükâfat va'didir. Bir kırâete göre âyetteki yapmak (amel etmek) fiil şeklinde gaaıb Idpı ile de okunabilmektedir. Bu takdirde mânâ "Allah onların yaptıklarından habersiz (gaafil) değildir." olur. Bu da kâfirler için ceza vaîdidir.

150
"(Resûlüm) nereden (yola) çikarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön. Sizler de ey mü'minler nerede olursanız olun yüzünüzü Mescıd-i Haram yönüne dönün ki insanlar için aleyhinizde bir hüccet (deki) olmasın. Ancak içlerinden zulmedenler başka. Artik onlardan korkmayın, Benden korkun! Tâ ki üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım da hidâyete eresiniz."

A- "(Resûlüm) nereden (yola) çikarsan çık namazda yüzünü Mescid-i Haram yönüne dön!"

"- Ey Resûlüm! Seferlerde veya savaşlarda, yakın veya uzak konaklardan, her nereden yola çikarsan çık, namaz kılarken yüzünü Mescid-i Haram'dan yana çevir!"

B- "Sizler de ey mü'minler, nerede olursanız olun (namazda) yüzünüzü Mescid-ı Haram yönüne dönün ki insanlar için aleyhinizde bir hüccet olmasın. Ancak içlerinde zulmedenler başka."

İster ikamet, ister sefer hâlinde; dünyanın neresinde olursanız olun; namaz kılarken yüzünüzü Mescid-i Haram yönüne dönün!

Buradald ilâhî hitab, hazarda veya seferde, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış bulunan bütün mü'minler içindir. Bu itibarla "nereden çıkarsanız çıkın" denseydi bu hitab, çeşitli islâm ülkelerinde ikamet hâlindeki insanların durumunu kapsamış olmazdı. Çünkü onlar, oralarda seferi değil fakat mukîm bulunuyorlar.

"Yüzünüzü Mescıd-i Haram yönüne dönün!" ifadesinin tekrar edilmiş olması, kıblenin önemini vurgulamak içindir. Bir de kıblenin neshedilmesi şüphe ve fitne konusu yapılmış olabilir. Bu ikinci te'kid o fitne ve dedikoduyu ortadan kaldırmak maksadına matuftur. Kaldı ki, her söylenişte ayrı bir hikmet zikredilmiştir.

"... Ki insanlar için aleyhinizde bir hüccet olmasın..." cümlesi "...yüzünüzü Mescid-i Haram yönüne dönün..." emrine bağlıdır.

Böylece kıblenin tahvili ile;

1- Ehl-i Kitab'ın, "Tevrat'ta yazılı olan Peygamberin kıblesi Mekke olacaktı oysa Muhammed ve Ashab'ı Beytü'l-Makdis'e dönüyorlar";

2- Müşriklerin de "Muhammed, İbrâhîm'in dininden olduğunu söylüyor, fakat onun kıblesine muhalefet ediyor"; şeklindeki hüccetleri ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Başka bir görüşe göre "Ancak içlerinden zulmedenler" ifadesinden maksat Mekke müşrikleridir. Çünkü onlar şöyle diyorlardı:

"- Muhammed'in Kabe'ye dönmesinin sebebi, kavminin dinine meyletmesi veya memleketini sevmesinden başka bir şey değildir."

"- Muhammed fikir değiştirdi de yine atalarının kıblesine döndü; yakında onların dinine de dönecektir!"

Müşriklerin bu çirkin sözleri, elbette bâtıldır. Ona "hüccet" denmesi,

"Allah hakkında tartışmaya girenlerin hüccetleri, Rabb'leri katında boştur" mealindeki âyet kabilindendir. Zira Allah hakkında tartışmaya girenler, saçma iddialarını hüccet olarak ileri sürüyorlardı.

Bir görüşe göre de hüccet, hak olsun, bâtıl olsun, mutlak delil anlamındadır.

Bir görüşe göre de, âyetteki istisna hiç hüccet bulunmaması anlamında mübalağa (manayı daha kuvvetlice ifade etmek) içindir. Çünkü zâlimin hüccetinin olmaması, zorunlu bir gerçektir.

C- "Artık onlardan korkmayın Benden korkun!"

Sakın onlardan korkmayın, çünkü onların ayıplamaları size hiçbir zarar veremez. Siz, Benden korkun ve emirlerime muhalefet etmeyin!

Ç- "Taki üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım da hidâyete eresiniz."

Bu cümle, âyetin nazm-i kerîminden anlaşılan gizli bir fiilin illeti ve sebebidir. Emrin sebebi, mü'minlere olan ilâhî nimeti tamamlamaktır. Çünkü bu emir bizatihi büyük bir nimettir. Emrin muhtevası sırat-ı müstakime hidâyet etmektir. Nitekim,

"Allah kimi dilerse onu sırat-ı müstakime hidâyet eder" buyrulur.

Hadîste beyan edildiğine göre:

"Nimetin tamamlanması, cennete girmektir."

Ali'den (Kerremallahü Vecheh) rivâyet olunduğuna göre:

"Nimetin tamamlanması, İslâm üzere ölmektir."

"Nasıl ki size içinizden bir Resul gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi arındırıyor, size Kitap ve hikmeti öğretiyor ve size bilmediklerinizi öğretiyor.

Bu âyetin açık anlamı şöyle olmakdir:

"Nasıl ki içinizden bir Resul göndererek size in'am ve ihsan etîiysem bu kere de tahvil-i kıble ile üzerinizdeki nimetimi tamamlamış bulunuyorum."

Bir görüşe göre de, âyetin başı, sonu ile bağlantılıdır. Bunun anlamı:

"- Ben, Peygamber göndermek suretiyle nasıl sizi zikretmiş isem sız de Beni öylece zikredin" demektir.

"...Yetlû a'leyküm âyâtina / O, size âyetlerimizi, okuyor; " cümlesi, Resûl'ün sıfatı olup nimetin kemalini belirtir.

"... Ve yüzekkiküm / Sizi tezkiye ediyor; " ibaresi sizi kötülüklerden arındıracak bir hayât tarzını size tavsiye ediyor, anlamına gelir. Tezkiye, uygulama ile nefsi kemale erdirmek, âyetleri okumak ve öğrenmekten husule gelen bir kuvvetle nefsi arındırmak demektir. Bu arındırma aşaması, nefsi kemale erdirme aşamasından sonra başlar.

"Size Kitabi ve hikmeti öğretiyor" cümlesi de Resulün ikinci sıfatı olup bu sıfat, "size âyetlerimizi okuyor" sıfatından sonra zikredilmiştir. Ayetleri öğretmek sıfatı ile Kitap ve hikmeti öğretmek sıfatı arasına tezkiye sıfatının girmesi, Resulden sonra peşpeşe sıralanan üç sıfattan her birinin kendi başına büyük bir nimet olup şükrü gerektirdiğini bildirmek içindir. Eğer bu sıfatlarda da,

"Ey Rabbimiz! Sen onlara içlerinden Senin âyetlerini okuyacak, Kitap ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir Resul gönder!" âyetinde olduğu gibi, sıfatların gerçekleşme sırası gözetilmiş olsaydı, bu sıfatların hepsinin bir tek nimet olduğu zehabı hâsıl olurdu. Nitekim bunun benzen Bakara sûresinin İbrâhîm kıssasında geçti.

Kur’ân-ı Kerîm'den bazen âyetler, bazen Kitap ve bazen de hikmet olarak bahsedilmesinin sırrı da budur. Kur’ân'ın, her vasfı başlı başına bir nimettir.

Hikmetin aynı zamanda hadîs-ı şeriflerin ifade ettikleri hükümlere de şamil olması, bu hakikate bir halel getirmez. Nitekim "... ve size bilmediklerinizi de öğretiyor." cümlesi de, bunun açık bir delihdir. Çünkü onların bilmedikleri şey de, kesin olarak Kitap ve hikmetten ibarettir. Açıkça görüldüğü gibi burada Kitap ve hikmetin öğretilmesinden hemen sonra onların hiç bilmedikleri şeylerin kendilerine öğretildiği belirtilmektedir. Bu da gereken yerde nimetleri tafsilatı ile anlatmaktan başka bir şey değildir.

Onların bilmediklerinden maksat, düşünme ve inceleme gibi yollarla onların ulaşamayacakları bilgiler demektir. Çünkü bu bilgileri öğrenmenin tek yolu vahiydir.

152
"O hâlde Beni zikredin ki Ben de sizi zikredeyim; Bana şükredin, nankörlük etmeyin."

Âyetin başındaki "F" harfi, daha önce geçen ve ziliri gerektiren nimetlere terettüp eder ve onların gerektirdiği bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Bunun anlamı şudur:

Siz Bana ibâdet ederek Beni anın ki, Ben de onun mükâfatını vermekle sizi anayım. Bu, hem zikre teşvik hem de bir tembihtir. Şöyle ki:

"Size bahşettiğim nimetlere şükredin; o nimetleri inkâr etmek ve emirlerime isyan etmekle nankörlük etmeyin!"

153

"Ey imân edenler! Sabır ve salât ile istiâne edin (Allah'tan yardım, dileyin). Çünkü Allah, muhalikak sabredenlerle beraberdir."

A-"Ey imân edenler! Sabır ve salât ile istiâne edin."

Allah, imânı gerektiren şeyleri önce saymış sonra da bunlara inananları "imân edenler" olarak vasıflandırmıştır. Bundan amaç onları gelecek emirlere uymaya teşvik etmek ve gayretlerini artırmaktır.

Yani ey imân edenler! Yapmanız ve yapmamanız gereken, nefsinize zor gelen bütün işlerde, ezcümle kâfirlerin düşmanlığında ve savaşa kadar varan mücadelenizde sabırla Allah'tan yardım dileyin; ibâdetlerin anası, mü'minlerin miracı ve Rabbü'lalemin ile münâcat sayılan namazla Allah'tan yardım dileyin.

B- "Şüphe yok ki Allah, sabredenlerle beraberdir."

Bu cümle, özellikle sabırla Allah'tan - yardım dilemenin illetini beyan etmektedir. Çünkü illet ve sebebinin açıklanması gereken, sabırla yardım dilemektir. Namazla Allah'tan yardım dilemeye gelince; namaz, mü'minlerin pek rağbet gösterdiği bir ibâdettir. Çünkü Peygamber: "Namazda gözlerim nurlanır" buyurmuştur.

Bundan dolayı namazla Allah'tan yardım dilemenin sebebini izaha gerek yoktur. Allah'ın, sabredenlerle beraber olması, dileklerin kabulünü sağlayan ilâhî velayet demektir.

154
"Ve Allah yolunda katledilenlere "ölüler" demeyin! Hayır, onlar diridirler; fakat siz bunu anlayamazsınız."

Bu cümle, bundan önceki âyette "isteî'nû — yardım dileyin" cümlesine atıftır; mü'minlere şu mesajı vermektedir:

"Size emredilen cihad, hayatınızın sonu değildir. Çünkü cihaddaki sabrın sonucu olan şehitlik, hayatın sonu değil fakat ebedî mutlu bir hayatin başlangıcıdır. Bu itibarla siz, şehitler için "emvat / ölüler" demeyin. Hayır! Onlar hayattadır; fakat siz onların hayatim, nasıl yaşadıklarını anlayamazsınız.

Bu da işaret eder ki, şehitlerin bu hayati, bedenî hayât gibi insanların zahirî duyulariyla algılanabilen bir hayât tarzı değildir; fakat o hayât ruhanîdir; akıl ile değil, ancak vahiy ile idrâk edılır.

Hasen el-Basrî'den rivâyet olunduğuna göre:

"Şehitler, Allah katında hayattadırlar; onların rızıkları ruhlarına takdim edilir; böylece onların ruhları keyif ve sevinç duyar. Nasıl ki, Fir’avun adamlarına sabah akşam ateş takdim edilir ve onların ruhları da elem ve acı duyar."

Ben, (H. 939 / M. 1533) yılında rüyamda gördüm. Uhud şehitlerinin mezarlarını ziyaret ediyordum ve bu sırada bu âyet (Bakara 2/154) ile Âl-i Imrân süresindeki âyeti (Âl-i İmrân 3/169) tekrar tekrar okuyor ve kendi içimden "Bu şehitlerin hayatı cismanî (bedenî) değil, ruhanîdir" diye düşünüyordum. Tam bu sırada baktım ki şehitlerden bir genç tam bir beden olarak mezarında oturuyor. Bu genç, olabildiğince güzel ve mükemmel bir vücut yapısına sahip idi. Bedeninin göbekten yukarısı görünüyor; göbekten aşağı kısmı ise mezarda kalıyordu. Ancak kesin olarak biliyordum ki, bedeninin göbekten aşağısı da aynı güzellik ve mükemmeliyettedir; fakat avret yeri (bakılması haram) olduğu için görünmüyor. Sonra onun yüzüne dikkatle baktım. Gördüm ki bana gülümsüyor. Ben onun bu bakışıyla beni uyardığını, şehitlerin hayati hakkındaki düşüncemin yanlış olduğuna işaret ettiğini anladım. Ey yüceler Yücesi Rabbim! Sözlerin üstünü Sende, hikmetlerin büyüğü Sende!...

Bir rivâyete göre ise, bu âyet, Bedir şehitleri hakkında nazil olmuştur ki, onların sayısı on dörttür. Bu şuna delâlet eder:

Ruhlar, kendi nefisleri (öz benlikleri) ile kaaim cevherlerdir (öz varlıklar). Onlar ölümden sonra da idrâk kuvvetine mâliktir.

Ashab-ı Kiram'ın ve Tabiînin görüşü de budur; sünnet de bunu ifade etmektedir.

Bu âyette ölüm sonrası hayatın sadece şehitlere tahsis edilmesi, diğer sâlih insanların ruhları için böyle bir hayatın olmadığı anlamına gelmez. Fakat bu bahsin, hemen anlatılmasının sebebi şehitlerin Allah'a olan özel yakınlıklarıdır.

155
"Andolsun ki Biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallarda, canlarda ve ürünlerde noksanlıkla mutlaka sınayacağız. (Resûlüm) sabredenleri müjdele!"

Âyette görüldüğü gibi "...bişey'in mine'l-havfı ve'l-cûi' biraz korku, biraz açlık..." buyrulmuştur. Çünkü Cenâb-ı Allah'ın onları koruduğu ve koruyacağı korku ve açlık, onların maruz kaldıklarından bin kat fazladır. Hattâ inatçı kâfirler için de bu böyledir.

Burada Müslümanların ileride karşılaşacakları sıkıntılar önceden gözler önüne serilmiştir. Bunun sebebi kendilerini bu sıkıntılara hazırlasınlar ve onların kendilerine haber verildiği gibi vukuunu gördüklerinde imânları daha da kuvvet kazansın ve bir de, bu sıkıntıların gehp geçici ve sonlarının ferah olduğunu bilsinler.

İmam Şafiî'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bu âyetteki korkudan maksat Allah korkusu; açlık. Ramazan orucu; malların azaltılması zekât ve sadakalar; canların azaltılması hastalıklardır; meyvelerin (ürünlerin) azaltılması da küçük çocukların ölümüdür."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre:

"Bir kimsenin küçük çocuğu öldüğü zaman, Allah, meleklere:

- Benim o kulumun canını (canı kadar sevdiği yavrusunun canını) mı aldınız?" buyurur.

Melekler de:

"- Evet ya Rabbi!" derler. Allah :

"- O kulumun kalbinin meyvesini mi aldınız?" buyurur.

Melekler de:

"- Evet ya Rabbi!" derler. Allah :

"- Pekiyi, benim kulum ne dedi?" buyurur. Melekler de:

"- Ya Rabbi! Senin kulun Sana hamdetti ve

"Biz ancak Allah'a aidiz ve elbette O'na döneceğiz; dedi.

Allah da meleklere:

"Siz de cennette kulum için bir saray yapın ve ona da'Hamd Sarayı' adını verin; buyurur."

"Resûlüm, sabredenleri böylece müjdele!"

156
"Ki onların (o sabredenler) başlarına bir musıibet geldiği zaman

-Biz ancak Allah'a aidiz ve elbette O'na döneceğiz; derler."

Hitab, Resûlüllah'a ya da müjdeleme bilgisine sahip herkesedir. Musibet, insana isabet eden her türlü nahoş haldir. Nitekim Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Mü'mine ezâ veren her şey, onun için musîbettir."

Allah'a rücû, dil ile değil fakat kalben rücûdur. Yani niçin yaratıldığını, yaratılış gayesinin ne olduğunu, sonunda Rabbine döneceğini tefekkür etmek, her zaman Allah'ın nimetlerini hatırlamak ve kendisinde kalan nimetlerin, kendisinden alınan nimetlerden kat kat fazla olduğunu görmektir. İnsan bunları düşündüğünde hayatın bütün güçlükleri kendisine kolay gelir ve onları kabullenir.

Sabredenlerin nelerle müjdelendiği ise gizli (mahzûf) olup bundan sonra gelen âyetten anlaşılmaktadır.

157
"İşte Rabb'lerinden salât (bağışlama) ve rahmet onlar üzerinedir ve onlar hidâyete erenlerin ta kendileridir."

Salât, lûgatta duâ anlamındadır. Namaza salât denmesi de aslında duâ olmasındandır. Allah'ın kuluna salâti, onu af ve mağfiret etmesi ve ziyadesiyle ona merhamet etmesidir.

Sakıt'ın çoğul olarak kullanılması onun çokluğuna ve çeşitliliğine dikkat çekmek içindir.

Salât ile rahmetin bir arada zikredilmesi, mübalağa içindir. Nitekim bu iki kelime, Hadîd 57/27'de "Ra’feten ve Rahmeten", Bakara 2/128'de "Tevvabü'-Rahîm, "Nûr 24/20'de "Raûfün Rahîm", Haşr 59/10'da "Raûfün Rahîm" olarak bir arada zikredilir.

Uzakta bir şeye işaret için kullanılan "ülâike / İşte" kelimesi sabredenlerin mertebesinin çok yükseklerde olduğuna delâlet eder.

"...Rabbihim..." buyrulmak suretiyle Rabb'ın sabredenlerin yerini tutan zamire izafe edilmesi, onların fazlasıyla ilâhî inayete mazhar olduklarını bildirmek içindir.

Yani o üstün vasıfları taşıyan kimseler, bütün işlerinin yegâne sahibi olan ve kendilerini, layık oldukları kemale eriştiren Rablerinden bol bol mağfiret ve rahmet göreceklerdir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber şöyle buyurmuştur:

Musîbete maruz kalan kimse, hakkıyla Allah'a rücû ederse, "Biz, ancak Allah'a âitiz ve elbette O'na döneceğiz" sırrına mazhar olursa Allah onun musibetini telâfi, eder; akıbetini güzel kılar ve onun yerine razı olacağı faydalı bir halef ihsan eder.

"Ülâike / İşte'nin burada da tekrar edilmesi, sabredenler hakkındaki ilâhî inÂyetin kemalini belirtmek içindir ya da daha önce belirtilen vasıflarından dolayı haiz oldukları mağfiret ve rahmet itibariyledir.

Birinciye göre onların hidâyetinden maksat mutlak olarak halûka ve doğruya hidâyettir. Bu takdirde bu cümle, önceki cümleyi açıklar niteliktedır. Yani halika ve doğruya hidâyet bulmuş olanlar, İşte onlar musibet ve zorluk anlarında Allah'a rücû ve teslimiyet gösterenlerdir.

İkinciye göre hidâyete erenler İşte o muradlarına nail olanlardır. Dinî ve dünyevî dilekleri gerçekleşmiş olanlar, işte bunlardır! Allah'ın merhamet ettiği ve rahmetine mazhar kıldığı kimseler, işte onlar istediklerine kavuşmuş olanlardır.

158
"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. O hâlde kim Beyti hacc ve umre kasdı ile ziyaret ederse onları tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Kim tatavvuan (fazladan) bir hayır işlerse Allah onun karşılığını veren ve her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. O hâlde kim Beyti, hacc ve umre kasdı ile ziyaret ederse onları tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."

Safa ile Merve Mekke'de Kâ'be yanında bulunan iki tepenin adıdır. Tıpkı el-Samman ile el-Mukattam gibi. Bu iki tepe, Allah'ın emir buyurduğu hacc ibâdetinin alâmetlerindendir.

Hacc lügatte kasdetmek, umre de ziyaret etmek anlamındadır. Seri bir terim olarak hacc ve umre, Kabe'ye gidip hacc ve umre için tarif edilen veçhile ziyaretleri ve ibâdetleri yapmaktır.

Safa ile Merve, tavafı (sa'yi), biz Hanefîlere göre vâcibtir. İmam Şafiî ve İmam Malik'ten gelen rivâyetlere göre Safa ile Merve arasındaki sa'y rüküdür.

"O ikisini tavaf etmekte bir sakınca (günah) yoktur." seklinde muhayyerlik ifade eden bu cümlenin sebebi şudur:

Câhiliye döneminde Safa tepesinde İsaf, Merve tepesinde de Nâile putları vardı. Câhiliye döneminde bu iki tepe arasında sa'yedenler, bu iki puta da el sürerlerdi (mesheder). Nihayet İslâm gelip de putlar kırılınca Müslümanlar Safa ile Merve arasında sa'yetmekten salandılar. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Başka bir görüşe göre ise, Safa ile Merve arasındaki sa'y, nafiledir. İbn-i Mes'ûd'un, "Felâ cünâha aleyhi en lâ yetûfe bihimâ / Hacceden veya umre yapan bir kimsenin Safa ile Merve'yi tavaf (sa'y) etmemesinde bir sakınca yoktur." şeklindeki kıraeti de bunu destekler niteliktedir. Zira diğer kıraetlere göre İbn-i Mes'ûd kıraetindeki "en lâ yetûfe / tavaf etmemesinde" yerine "en yettavvefe / tavaf etmesinde" şeklinde olup olumsuzluk harfi olan "lâ" olmadığı gibi tef'il babından "yettavvefe" fiili de tekellüf yani tavaf etmek için elden geldiğince gayret sarfetnıek mânâsını ifade etmektedir.

B- "Kim tatavvuan (gönüllü olarak) bir hayır ışilerse Allah, onun karşılığını veren ve her şeyi hakkıyla bilendir."

Tatavvu' bir şeyi gönülü olarak yapmak, bir hayır işini içinden gelerek, gönlünden koparak yapmak demektir.

Burada "Şâkir" (şükredici) kelimesinin kullanılması, Allah'ın, kullarına olan ihsanının pek bol olduğunu bildirmek içindir. Ve Allah, Alîm olup her şeyi hakkıyla bildiğine göre kulların amellerinin miktarını ve keyfiyetini de bilir . Bunun için kulların mükâfatlarını eksik vermez.

"Allah, Şâkır'dir, Alîm'dir" cümlesi, aslında gizli olan şart cevabının illet ve sebebidir. Yani her kim gönüllü olarak bir hayır yaparsa, Allah onun mükâfatını verir; çünkü Allah, Şâkir'dir, Alîm'dir.

159
"İndirdiğimiz açık âyetleri ve hidâyeti Biz, Kitap'ta insanlara apaçık bildirdikten sonra gizleyenler var ya; İşte onlara hem Allah lâ'net eder hem de bütün lâ'net ediciler lâ'net ederler."

Bir görüşe göre bu âyet, Tevrat'ta yazıh bulunan Peygamberin vasıfları ile bazı hükümleri halktan gizleyen Yahudî âlimleri hakkında nazil olmuştur.

İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Hasen, Süddî, Rebi' ve Asam'dan rivâyet olunduğuna göre bu âyet, Ehl-i Kitab Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur.

Bir görüşe göre de bu âyet, dinin hükümlerinden bir şeyi gizleyen herkes içindir. Çünkü âyetin ifade ettiği hüküm bunu yapan herkesi kapsamaktadır.

Bu görüşler içinde hakikate en yakın olan birincisidir. Çünkü âyetin ifade ettiği hükmün genel olması, nüzul sebebinin özel olmasına engel değildir.

Ketmetmek, açıklanması gereken bir gerçeği kasden gizlemektir. Bu da o gerçeği sadece gizlemek ya da onu kaldırıp onun yerine başka bir şey koymakla olur. İşte Ehl-i Kitab âlimlerinin yaptıkları da bu sonuncusudur.

"Beyyinât / Açık âyetler, delil ve mucizeler", mukaddes Kitablarda Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) durumunu açıkça bildiren âyetlerdir.

Hidâyetten maksat da, Peygamberin durumunun hakikatini, ona uyup imân etmenin gerekliliğini gösteren âyetlerdir.

"Hidâyet edici" anlamında "hâdiyât" kelimesi değil de mastar olarak "hüdâ" (hidâyet) kelimesinin kullanılması, mübalağa içindir.

Bir görüşe göre de hidâyetten maksat, aklî delillerdir. Ancak "inzal" (indirmek) ve "ketm" (gizlemek) kavramları bu mânâya engeldir.

"en-Nâs / insanlar"dan maksad, yalnız gizleyenler değil, fakat bütün insanlardır.

Mübeyyinatın, apaçık delillerin gösterilmesi de, bütün insanların, şüpheye düşmeden anlayabilecekleri şekilde onları açıklamak demektir. Bu, o delillerin haddizatında açık olmalarından başka bir şeydir. Nitekim Bakara 2/185. âyetinde de açık deliller anlamındaki "beyyinât" kelimesi ile hidâyet bir arada zikredılır.

"Açık deliller" ifadesinden sonra "hidâyet" kelimesinin zikredilmesi, o hakikatleri gizlemenin çirkinliğini te'yid etmek içindir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, açık delillerin ve hidâyetin gizlenmesinden maksat, onların kaldırılması ve başka şeylerin onların yerine konulması de mektir. Nitekim Bakara 2/79. âyetin tefsirinde de zikrettiğimiz gibi, Yahudi âlimleri, Peygamberin Tevrat'taki vasıflarını silmişler ve onların yerine onların aksim yazmışlardı.

"Ülâike / İşte onlar..." kelimesi, o kimseleri, taşıdıkları vasıflar itibariyle işaret etmektedir. Onlar o vasıflarından dolayı lâ'nete uğramışlardır. Uzaktakileri işaret için kullanılan "ülâike'nin âyette yer alması da Yahudi âlimlerinin fesatta çok ileri ve aşırı gittiklerini bildirmek içindir.

Allah'ın onlara lâ'net etmesi, onları kovması ve rahmetinden uzaklaştırması demektir. Bu mânânın gaib kipi "yel'a'nü / la'net eder" olarak ifade ve bütün sıfatları cami olan ism-i celâlin yani Allah adının zamir ile değil zahir ile (aynen) zikredilmesi, mehabeti artırmak, kalblere korku salmak ve lâ'netin, Cenâb-ı Allah'ın celâl sıfatından sadır olduğunu bildirmek içindir.

Celâl sıfatı inzâlin (vahiy indirmenin) ve tebyinin (beyan etmenin) kaynağı olan cemal ve rahmet sıfatına mugayirdir.

"el-Lâı'nûn / lâ'netçiler'den maksat, bütün lâ'net edebilenler melekler, insanlar ve cinler, lâ'net okuyarak onlara beddua eder; demektir.

160
"Ancak tevbe edip kendilerini düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar müstesna; İşte Ben onların tevbesini kabul ederim. Ben, tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edenim."

A- "Ancak tevbe edip kendilerini düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar müstesna; "

Bundan önceki âyette ifade edilen lâ'net, devamlı ve ebedî bir lâ'nettir. Zira ancak buna göre bu istisna bir anlam taşır. Yani burada istisna edilenler o açık delilleri ve hidâyeti gizlemekten tevbe edip Peygamberin vasıflarına ilişkin yaptıkları tahrifatı düzeltenler ve mânâlarını insanlara açıklayanlardır. Tahrifatı tashih kâfi değildir. Zira tahrifatı düzeltmek başka, gerçekleri halka açıklamak başkadır. Onların yapmaları gereken önce yaptıkları tahrifatı, sonra da tashıhaü halka açıklamalarıdır. Çünkü bu şekilde davranmaları, insanları halika irşad ve onları düşürdükleri dalâletten çevirmek için daha etkilidir yahut da Tevrat'ı tahrif eden bu Yahudi âlimlerinin, taşıdıkları kötü vasfı silmek ve başkalarına da örnek olmak için tevbe ettiklerini açıklamaları gerekir.

Mukaddes Kitap'ta anılan şekilde tahrifat yapanların, bozduklarını düzelterek ve hakikati açıkça ortaya koyarak yaptıkları tevbe, küfürden de tevbe etmelerini gerektirdiği ve küfürden tevbe üzerine bina edildiği için ayrıca imân etmeleri sarahatle belirtilmemiştir.

B- "Ben tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edenim."

Bu cümlenin mânâsı şudur:

"Bozduklarını düzeltmek ve de bunu halka da açıklamak şartı ile Ben onların tevbesini kabul ederim; mağfiret ve rahmetimi onların üzerine saçarım. Zaten tevbeleri dâima kabul eden ve rahmeti bol olan ancak Benim."

Bu son cümlesi, önceki cümlelerin zeyli ve tahkiki mahiyetindedir. Bu son cümleye "mütekelhm valide" kipi kullanılarak (Ben) ile başlanması, nazm-ı kerîmde çeşitlilik güzelhğini sağlamakta, bir de Allah'ın (celle celâlühü) ilk fiili ile son fiili (önce yaptıkları için lâ'net, sonra yaptıkları tevbe için de rahmet fiilleri) arasındaki farklılığa işaret etmektedir.

161
"Şüphesiz küfredenler ve kâfir olarak ölenler var ya; İşte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâ'neti onların üstündedir."

Bu bir istinaf cümlesi olup kelâmın ifade ettiği veçhile, önceki âyette istisna edilenlerin dışındakiler için lâ'netin bakı olduğunu açıklamakta ve tevbe etmeyenler için onun devam edeceğini te'kid etmektedir.

Mukaddes Kitapları üzerinde tahrifat yapanların tevbe etmemeleri, bozduklarını düzeltmemeleri ve bunu açıklamamaları hususlarına değinilmeden "Innellezîne keferû / O kimseler ki küfre düştüler (kâfir oldular)..." buyrulmakla yetinilmesi, önceki âyette geçen tafsilattan dolayıdır.

Önceki âyette geçen üç hal, "tevbe, ıslah ve beyan", imânı gerektirir; imân da küfrü nefyeder. İmân ile küfür bir arada bulunmaz.

Mukaddes Kitaplarda Peygamber ile ilgili hakikatleri gizleyen, yaptığından pişman olup tevbe etmeyen ve bu sûrede küfürde direnen ve bu hâl üzere kâfir olarak ölenler var ya; İşte Allah'ın, meleklerin ve lâ'nederine itibar edilen bütün insanların lâ'neti onların üzerinedir.

Bundan önceki âyette yenilenen lâ'netin devamlılığı, bu âyette de, lâ'netin subûtî devamı söz konusudur. (Birinci âyette lâ'net, fiil ile ifade edildi. Fiil cümlesi ifade edilen mânânın yenilenmesini gerektirir. İkinci cümlede ise lâ'net, ısım cümlesi ile ifade edildi. İsim cümlesi de ifade edilen mânânın subûtunu gerektirir.)

Diğer bir görüşe göre ise, ilk âyetteki lâ'net, onların hayatta iken lâ'netlenmeleri, bu âyetteki lâ'net ise, öldükten sonraki lâ'nedenmelerıdır.

162
"Onlar orada ebedî/sürekli kalacaklardır. Artik ne azabları hafifletilir ne de onlara nazar edilir."

Onlar sürekli olarak lâ'nette ya da ateşte kalacaklardır. Ateşin adı geçmediği halde, bunun "fîha / orada" zamiriyle ile ifade edilmesi, onun heybet ve korkunçluğuna işaret içindir.

İkinci cümle, ya bir istinaf cümlesidir, kemiyet ve keyfiyet bakımından azabın çokluğunu belirtır; ya da önceki "Hâlidîne fîha / Onlar orada sürekti kalacaklardır" cümlesinin veya daha önceki "aleyhim la'netü / lâ'neti onlar üzerinedir"deki "onlar" zamirinin hâlidir. Yani söz konusu bu kâfirlerin, o lâ'nete uğradıktan veya ateşe atıldıktan sonraki halleri şudur:

Onların azabları hafifletilmeyecek, kendilerine mühlet verilmeyecek, azabları ertelenmeyecek ve onlara rahmet nazarı ile de bakılmayacaktır.

163

"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir."

Burada bütün insanlara hitab edilmektedir. Şöyle ki:

"- Ey insanlar! Sizin ibâdetlerinize lâyık bir tek ilâh vardır. O, ulûhiyet ve rububiyette tektir. O'ndan başka ilâh yoktur. O'ndan başkasına ilâh demek asla doğru değildir; "

Bu cümle Allah'ın vahdaniyetini açıklamakta ve yanlış vehimleri de bertaraf etmektedir.

"O, Rahmân'dır; Rahîm'dir:" cümlesi de, tevhidi belirtmektedir. Şöyle ki:

Nimetlerin asıllarının, çeşitlerinin, büyüklerinin, küçüklerinin de yegâne sahibi Allahtır. (celle celâlühü) Allah'tan başka her şey bütün var oluş ve gelişim safhalarında O'na muhtaçtır. Allah'ın (celle celâlühü) vahdaniyeti, böylece seksiz, şüphesiz sabit ve ibâdete liyakati de kesin olarak kendisine inhisar etmiş olur.

164
"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde (ihtilâfında), denizlerde insanlara faydalı şeylerle yüklü yüzüp giden, Allah'ın gökten su indirip arzı ölümünden sonra diriltmesinde, deprenen her canlıyi yeryüzünde yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre amade bekleyen bulutları yönlendirmesinde akıl yürütmesini bilen bir topluluk için âyetler vardır."

A- "Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında"

Rivâyete göre müşriklerin Kâbe-i Mükerreme etrafında üç yüz altmış putu vardı. Onlar, "Ve ilâhüküm ilâhün vâhidün / Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır." âyetini duyunca, şaşırdılar ve (Mekke'den Medine'ye haber göndererek) Peygambere:

"- Eğer söylediklerin doğru ise, buna bir delil getir de senin doğru olduğunu anlayalım!" dediler.

Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Elbette göklerin ve yerin, beşer aklının anlamaktan âciz kaldığı bu ibret verici harika nizamın yaratılmasında düşünebilen beyinler için Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden binlerce gösterge vardır.

Sema çoğul olarak "semavât" şeklinde zikredilmiştir. Çünkü meşhur olan, göklerin mahiyetleri birbirinden farklı tabakalardan oluştuğudur; fakat yer öyle değildir.

B- "Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, "

Bu cümle "Gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur" meâlindeki âyette de zikredilen büyük bir hadiseyi açıklamaktadır. Yani gece ile gündüzün ilâhî emre ve insanların yararına uygun olarak hiç şaşmadan birbirini izlemesinde Allah'ın takdir buyurduğu pek mükemmel bir intizam ile uzayıp kısalmalarında gerçekten ibretler vardır.

C- "Denizlerde insanlara faydalı şeylerle yüklü yüzüp giden (cereyan eden) gemilerde, "

Denizlerde insanların faydalanmasına sunulacak mallarla yüklü yüzüp giden gemilerde de görmesini ve düşünmesini bilenler için ibretler vardır.

Ç- "Allah'ın gökten su indirip arzı ölümünden sonra diriltmesinde, "

Yüce Allah'ın gökten indirdiği suyun faydası, geminin faydasından daha genel olduğu (ve ifadelerde genellikle, geniş kapsamlı olan şey, dar kapsamlı olan şeyden önce zikredildiği) hâlde burada suyun, gemiden sonra zikredilmesi, su hakkında verilen tafsilattan dolayıdır.

Bir görüşe göre ise, burada maksad, deniz ve denizin halleri ile delil getirmektir. Özellikle geminin zikri, denize açılmanın ve denizin acayib hâllerini anlamanın aracı gemi olduğu içindir. İşte bundan dolayı gemi, yağmur ve buluttan önce zikredilmiştir. Zira genellikle yağmur ve bulutun menşei de denizlerdir.

Sema'dan maksat, gökyüzü ya da bulut veyahut yüksek cihettir.

Gökten indirilen su ile toprağa hayât verilmesi, yeryüzünde çeşitli bitkilerin, çiçeklerin ve ağaçların yeşerip yetişmesi demektir. Ölü durumundaki toprak da, Yüce Allah'ın yarattığı tabiat şartlarının gereği olarak toprağın kuruması demektir.

D- "Deprenen her canlıyı yeryüzünde yaymasında, "

Burada söz konusu olan bütün canlılar ve onların yeryüzünde yayılmasıdır. Akıl sahibi olmak ölçü değildir.

Aslında burada üç fiil cümlesi vardır. Bu üç fiil cümlesi şunlardır:

"- Ve Allah gökten su indirdi."

"- Sonra o su ile ölümünden sonra yeryüzünü diriltti." "- Ve orada her türden canlıyı yaydı."

Açıkça görüldüğü gibi bunlar birbirine bağlıdır. Gökten su indiren Allah, onunla yeryüzüne hayât vermiş ve yeryüzüne her türden canlıyı yaymıştır.

E- "Rüzgârları ve yer ile gök arasında emre amade beldeyen bulutları yönlendirmesinde, "

Rüzgârların yönlendirilmesi, bulutların hareketlendirilmesi ve yeryüzüne suyun indirilmesi, sıra itibariyle gemileri denizde akıp gitmesinden daha önce geldiği hâlde daha sonra zikredilmesinin bunların her birinin başh başına birer âyet, birer ibret belgesi olduğu içindir. Eğer bunlar, gerçekleşme sırasına göre zikredilmiş olsaydı, birbirine bağlı olarak meydana gelen bu hadiselerin hepsinin bir tek âyet ve delil olduğu akla gelebilirdi.

F- "Akıl yürüten bir topluluk için âyetler vardır."

Bütün bunlar üzerinde tefekkür eden ve bunlara akıl gözü ile bakan insan toplulukları için, Allah'ın kaahir kudretine, açık hikmetine ve geniş rahmetine delâlet eden kemiyet ve keyfiyet bakımından çok önemli deliller vardır.

Bu âyet-ı kerîme, "Sizin ilâhınız bir tek İlâh'tır" meâlindeki âyetin indirilmesi üzerine Peygamberden delil isteyen müşriklerin cehaletine tariz ve akıllarının zafiyetini tescildir. Yoksa bu deliller üzerinde düşünen sağlıklı her akıl sahibi, bunların her birinin Allah'ın varlığını, bildiğini ve O'nun kemal sıfatlarını isbat ettiğini pek âlâ anlar ve başka bir delil aramaz. Çünkü sayılan hadiseler, sayısız alternatifler içinden özellikle seçilmiştir ve bunların her birinin belli sebep ve sonuçları ve tâbi oldukları özel yasalar vardır. Bunların hiçbiri tesadüf değildir.

Şu hâlde bu kâinatın mutlaka Kaadir ve Hakim bir mucidi olmalıdır. O, hikmetinin ve iradesinin gerektirdiği veçhile eşyayı yaratmıştır. O, başka bir kuvvetin karşı koymasından münezzehdir. Zira eğer O'nun yanında başka bir kuvvet olup o da, O'nun muktedir olduğu şeye muktedir olsaydı o takdirde ya bir şey iki müessirin eseri olurdu ya da iki kudret arasında bir çekişme vuku bulurdu ki bu da âlemdeki nizamın bozulması sonucunu doğururdu.

165
"İnsanlardan kimileri Allah'tan başka şeyleri O'na emsal (endad) edinirler. Allah'ı sever gibi onları severler. İmân edenlerin Allah'a olan sevgileri ise daha fazladır. O zulmedenler, azabı gördükleri zaman, bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait bulunduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu bir bilselerdi..."

A- "insanlardan kimileri Allah'tan başka şeyleri O'na emsal (endad) edinirler. Allah'ı sever gibi onları severler."

Allah'ın (celle celâlühü) vahdaniyeti, ulûhiyyet ve diğer kemâl sıfatlarındaki tekliği açık ve parlak delillerle beyân edildikten sonra şimdi bu âyette de, müşriklerin fikirlerinin zafiyeti ortaya konuluyor.

Burada Cenâb-ı Allah'a râci olacak zamir yerine ism-ı celâlin tercih edilmesi, Allah'ın sıfatlarının tâyininden sonra Zâtının da tâyini içindir.

İnsanlardan kimileri yukarıda yüce sıfatları zikredilen O tek İlâh'ın yanısıra bir takım eşler, benzerler, denkler, ortaklar (nid, çoğulu: endad) edinirler ve bütün işlerinde özellikle de emirlerde ve nehiylerde onlara uyarlar.

Bir rivâyete göre ise bu nidler müşriklerin putlarıdır. Müşrikler, putlarını akıl sahibi varlıklarmış gibi de sevmişlerdir. Âyette "yuhibbûne hüm :/ onları severler de..." buyrulması bunun işaretidir. Çünkü "hum / onlar" zamiri akıl sahibi varlıklar için kullanılır. Onlar, putlarını, akıl sahiplerinin vasıflarıyla vasıflandırmışlardır.

"Habb" kökünden gelen muhabbet, kalbin meyletmesidir. Habb, dâne, çekirdek demektir. Mecaz yoluyla kalb habbesi olarak kullanılmış, sonra ondan da hubb (sevgi) türetilmiştir. Çünkü hubb (sevgi), kalbin içindeki kana isabet eder ve oraya yerleşir.

Kulun Allah'a (celle celâlühü) muhabbeti, emirlerinde ve yasaklarında iradesini itaati yönünde kullanması ve rızâsını kazanmaya itinâ göstermesidir. Şu hâlde "Allah'a muhabbet ederler" sözünün mânâsı, Allah'a (celle celâlühü) itaat ederler ve O'nu tazim ederler, demektir.

Bu âyette, müşriklerin Allah'a muhabbet ettikleri gibi, Allah'ın yanışını edindikleri nidlere yani tâbi oldukları dinî reislere veya putlara da muhabbet ettikleri anlatılmaktadır. Çünkü o müşrikler Allah'ın (celle celâlühü) varlığını da ikrar ediyor ve O'na da ibâdet ediyorlardı. Yani onlar itaat ve tazimde onları Allah ile eşit tutuyorlardı.

Bir görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir:

O müşrikler, mü'minlerin Allah'a olan muhabbeti gibi, dinî reislerine veya putlarına muhabbet ediyorlardı.

Bu ikinci mânâya göre iki muhabbet arasındaki benzerliği, kemiyet veya keyfiyet açısından değil, fakat muhabbetin aslı açısından düşünmek gerekir.

Bir görüşe göre de âyetin mânâsı şöyledir:

O müşrikler, Allah'a muhabbet ve tazim ettikleri gibi, dinî reislerine veya putlarına muhabbet ve tazim ederler. Bu mânâya göre, Allah'a muhabbet ve tazim edenin zikredilmemesi, bilinmesinden dolayıdır. Ancak müşriklerin, endada olan muhabbeti, Allah'ın mahbûbiyetine (sevilmesine) teşbih edilmiş olur ki, bu iki şey arasında benzerlik yoktur.

Âyette zamir makamında ismi celilin (Allah) zikredilmesi, (O'na muhabbet eder gibi, yerine Allah'a muhabbet eder gibi, denmesi), ilâhî mehabeti ziyadesiyle göstermek içindir.

B- "İmân edenlerin Allah'a olan sevgileri ise daha fazladır."

Bu, ibtidaî (i'rab olarak makabli ile irtibatsız) bir cümle olup gelecek bir konuya hazırlıktır ki, o da, müşriklerin, dinî reislerine olan sevgilerinin öbür dünyada kendileri için üzüntü kaynağı olacağıdır. Yani mü'minlerin Allah'a olan muhabbeti müşriklerin kendi dinî reislerine muhabbetinden çok kuvvetlidir.

"Müşriklerin, dinî reislerine olan sevgileri, onların Allah'a olan sevgilerinden daha kuvvetlidir" denmemiştir. Çünkü burada amaç, onların, Allah'ın rüyanı sıra endad edindikleri dinî reislerine oları sevgi bağlarının öbür dünyada kopacağını ve bu sevginin nefret ve düşmanlığa (buğza) dönüşeceğini açıklamaktır. Bu da ancak onların, endada olan sevgisi için düşünülebilir. Çünkü bu sevgi, çürük temel ve mevhum (gerçek olmayan, vehim ürünü) unsurlar üzerine kurulmuş olup bunların yıkılmasıyla o da yıkılacaktır. İşte bundan dolayıdır ki o müşriklerin, büyük belâlara ve musiîbetlere maruz kaldıklarında putlarını bırakıp Allah'a (celle celâlühü) sığındıkları rivâyet edilmiştir. Ve o müşrikler, bir süre bir puta tapıyorlardı; sonra başka bir put bulduklarında

öncekini bırakıyorlardı. Öyle ki, bir kıtlık yılında Bâhile kabilesi, hurma, yağ ve keşten (yağsız peynirden) yapılmış olan putlarını yemişlerdi. Bu da, müşriklerin, putlarına olan sevgilerinin dünyada da bozulduğu gerçeğini göz önüne sermektedir. Ancak burada ilâhî kelâmın konusu bu değildir. İleride tafsilatıyla geleceği gibi, asıl konu, âhirette hakikat: ortaya çıktığında ve âhiretin korkunç azabı gözler önüne serildiğinde, müşriklerin, peşlerinden gittikleri dinî liderlerine olan sevgilerinin tamamen yok olacağıdır. Hattâ burada, müşriklerin, putlarına olan sevgisinin bu dünyada da sağlam olmadığı yolunda bir değerlendirme yapmak, asıl konunun ruhuna ve özüne halel getirir. Çünkü burada asıl konu, o müşriklerin işledikleri günâhın ne kadar büyük ve çirkin olduğunu açıklamaktır.

C- O zulmedenler azabı gördükleri zaman, bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait bulunduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu bir bilselerdi ..."

Allah'ın yanı sıra eş, ortak (endad) edinmek ve onları mâbûd yerme koymak suretiyle zulmedenler, kıyamet günü, kendileri için hazırlanmış olan azabı bir görmüş olsalardı...

"Enne'l-kuvvete lillâhi cemîâ' — Bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait bulunduğu" ibaresinden sonra ona atfen "Ve enna'llahe şedîdü'l a'zab / Allah'ın azabı çok şiddetli olduğu" ifâdesinin eklenmesi, o durumun vehâmet ve korkunçluğunu daha ziyâde açıklamak içindir. Çünkü bütün kuvvetin Allah'a ait olması, şiddetli ve korkunç bir azaba uğratılmayi gerektirmez. Cenâb-ı Allah azaba muktedir olduğu kadar aff ve mağfirete de müheyyadır. Kısaca ifâde etmek gerekirse müşrikler, kıyamet günü azaba uğrayacakları zaman, nidlerinden hiçbirinin onları az ab tan kurtaramadığını, bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve hiç kimsenin hiçbir şeye muktedir olamadığını gördüklerinde anlatılamayacak kadar büyük bir esef ve pişmanlık duyacaklardır.

Bir kırâete göre, gaaib kipiyle olan "velev yera / bir görselerdi, keşke görselerdi" fiili, "velev tera -- bir göreydin, keşke göreydin" şeklinde muhatab kipiyle de okunmuştur. Bu takdirde hitab, Resûlüllah'a veya onun şahsında herkesedir. "Velev yera'llezîne..." şart cümlesinin cevabı korkutmak için hazfedilmiş yani gizli tutulmuştur. Bunun anlamı azabın son derece şiddetli olduğunu muhatablarma anlatmaktır.

Bir kırâete göre de "iz yaravne'l-a'zabe / azabı gördükleri zaman" fiili mefûl kipi ile "iz yüravne'l-a'zabe/azab kendilerine gösterildiği zaman" şeklinde de okunmuş ve "Allah'ın azabının çok şiddetli olduğu" anlamına gelen cümle makabline atıf değil, bir istinaf cümlesi ve başında da gizli bir "diyecekler" fiili varmış gibi de yorumlanmıştır.

Burada hemen şunu da belirtelim ki "re-e-ye — re'ya-yera-rü'yeten / görmek" fiili bilmek, tanımak, anlamak mânâlarına da gelmektedir. Yukardaki tercümede "bilmek" tercih edilmiştir.

166
"O zaman kendilerine uyulanlar azabı görerek kendilerine uyanlardan uzaklaşmışlardır ve aralarındaki bağlar da tamamen kopmuştur."

Bu âyet, bir önceki âyetteki "İz yaravne / azabı gördükleri zaman" ifâdesinin bedel ve izahıdır. Daha açık bir deyişle mânâ şöyle şekillenmektedir:

Müşrikler, "o kendilerine uyulup arkalarından gidilenler "in, dünyada iken kendilerini çağırdıkları çeşitli küfür ve sapıklıkların bâtıl, geçersiz olduğunu itiraf ettiklerini ve onlardan hızla uzaklaştıklarını; buna mukabil tâbilerin de onlara lâ'net okuduklarını, azabı karşılarında gördüklerinde aralarındaki tâbi-metbû bağlarının tamamen koptuğunu bir görselerdi!...

İbrâhim (14) sûresinin;

"Şüphesiz daha önce ben, beni Allah'a ortak koşmanızı reddettim." mealindeki 22. âyette zikredildiği gibi şeytan da o gün, kendisine uyanlarla arasındaki bağları tamamen koparacaktır.

167
"O uyanlar (tâbi olan) şöyle derler:

Ah! Keşke dünyaya bir kere daha dönüş olaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!"

İşte böylece Allah, onlara yaptıklarını pişmanlıklar (nedamet, hasret) olarak gösterecektir. Zaten onlar artık ateşten çıkacak değillerdir."

A- "O uyanlar (tâbi olanlar) şöyle derler:..... "

İttiba edenler, tabî olanlar, uyanlar metbûlarının kendilerinden teberrî ettiklerini, uzaklaştıklarını gördüklerinde ve dünya hayâtında onlara uyduklarına pişman olduklarında:

"Ah! Keşke dünyaya bir kez daha dönüş olsaydı da, şimdi burada onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan orada uzaklaşsaydık." dediklerini insanlar bir görselerdi!...

B- "İşte böylece Allah, onlara yaptıklarını pişmanlıklar (nedamet, hasret) olarak gösterecektir."

O müşriklerin dünyada yaptıkları, âhirette pişmanlıklara dönüşecek; onlar dünyada yaptıklarını ancak pişmanlıklar şeklinde göreceklerdir.

C- "Zaten onlar artık ateşten çıkacak değillerdir."

Bu cümle bir istinaf cümlesi olup o müşriklerin ateşe girmesinden sonraki hâlini tasvir eder. Bu mânânın fiil cümlesi ile ifâde edilmesi asıl iken, İsım cümlesi ile İfâde edilmesi, mânânın sürekliliğini bildirmek içindir. (Çünkü daha önce belirtildiği gibi isim cümlesi, mânânın sürekli olduğunu bildirir).

168
"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

A- "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin."

"Ey insanlar! Yeryüzündeki yiyeceklerin helâl ve temiz olanlarından ve ezcümle sizin Allah'a iftira ederek haram saydığınız ekin ve hayvanlardan da (mine'l-harsi ve'l-en'a'm) yeyin." (Bak: En'âm 6/138.)

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

Bu âyet, Sakîf, Benî Amir, Benî Sa'saa, Huzâa ve Benî Müdlic kabilelerinden bazı topluluklar hakkında nazil olmuştur ki bunlar bir kısım ekinleri, "Bafiîyre", "Sâibe", "Vasiîle", "Hâm" dedikleri bazı hayvanları kendileri için haram saymışlardı.

Cahiliye döneminde bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını yarıp sakverirlerdi. Bundan sonra ne sağarlar ne binerler, ne de yük vururlardı. Buna "Bahîyre" derlerdi.

Başına dert gelen meselâ hastalanan biri "şifâ bulursam devem ilâhların olsun!" diyerek adakta bulunur, iyileştiğinde o deveden yararlanmayı kendisine haram kılardı. Buna da "Sâibe" denirdi.

Bir koyun dişi doğurursa kendilerinin; erkek doğurursa ilâhların olurdu. Şayet ikisini birden doğurursa dişiden dolayı erkeği de kurban etmezlerdi. Buna da erkek dişiye kavuştu anlamına "Vasiyle" derlerdi.

Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar onu hiçbir sudan ve otlaktan men etmezlerdi. Buna da sırtı himaye edilmiş anlamına "Hâm" derlerdi.

Cahiliye döneminin hiç kimseye yararı olmayan bu âdetleri el-Mâide (5) sûresinin 103. âyetiyle ortadan kaldırılmıştır. Şöyle ki:

"Allah, bahîyre'den, vasîyle'den ve hâm'dan hiçbirini meşru kılmamıştır. Fakat o küfredenler (bize bunları O, emretmiştir diyerek) Allah'a karşı yalan uydururlar (iftira ederler). Onların çoklarının akılları ermez."

Bir görüşe göre de bu âyet, mü'minlerden bazı topluluklar hakkında nâzıl olmuştur ki onlar, kıymetli yiyecekleri ve giyecekleri kendilerine haram sayarlardı.

Ancak âyetin, "Velâ tettebiû' hutuvati'ş-şeytan / Şeytanın adımlarına ayak uydurmayın veya şeytanın izlerinden gitmeyin" cümlesi, bu son mânâyı reddeder. Yani hevâ ve heveslerinize uymayın. İşte bu ifâde, buradaki hitabın kâfirlere yapıldığını gösterir.

B- "Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

Bu cümle, nehyin (yasağın) illet ve sebebini açıklamaktadır. Yani şeytan, ayartüğı, azdırdığı insanlara dost olduğunu fisildasa da, basiret sahibi olan, kalb gözü açık bulunan insanlar, şeytanın kendileri için apaçık düşman olduğunu gayet iyi bilirler. İşte bundan dolayıdır ki Bakara (2) sûresinin 257. âyetinde:

"Allah, imân edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince; onların dostları tağuttur" buyrulur. Açıkça görüldüğü gibi tâğut nam-ı diğer şeytan, inkâr edenlerin dostu olarak vasıflandırılmıştır.

169
"Şeytan size ancak kötülüğü, hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

Bu istinaf cümlesi, şeytanın düşmanlığının keyfiyetini, çeşitli serlerini, ifsadını ve insanlarla olan ilişkilerini açıklamaktadır.

"Su" ve "mesâet", lügatte, insanı üzen şeylere denir. İstılahta ise, bedenî ve kalbî bütün günâhlar için kullanılır. Çünkü günâhların hepsi (dünya ve âhirette) sahibinin üzülmesine sebep olur.

(Muahaze ve azab gerektiren kalbî günâhlar, imân ve itikada ilişkin yanlışlıklardır) Fahşâ ise, günâh çeşitlerinin en çirkin ve en büyükleridir.

Ve şeytan, insanlara, Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söylemelerini emreder. Daha açık bir ifâdeyle Allah'ın (celle celâlühü) neyi emir buyurduğunu bilmeden şunları haram kılmış diye Allah'a iftirayı emreder.

Bu âyete konu olan müşrikler, Allah'ın (celle celâlühü) emrini bilmedikleri konularda Allah'a (celle celâlühü) iftira ettikleri gibi, Allah'ın emrini bildikleri konularda da onun aksini söylemek suretiyle yine Allah'a iftira etmişlerdir. Böyleyken sadece bilmedikleri konularda Allah'a iftiralarının zikredilmesi, yasağın şiddetini bildirmek içindir. Çünkü birincinin kötülüğü ve çirkinliği, ikinciden aşağı olduğu için, ondaki yasak ve sakındırma, ikisi için de fazlasıyla ve daha kuvvetli olarak geçerlidir.

Gerçek anlamda akıl sahibi olan kimse, bildiği veya bilmediği konularda Allah'a iftira etmekten şiddetle sakınır.

İslâm âlimleri derler ki; bu âyet, doğrudan doğruya zanna uymanın yasak olduğuna delildir. Müctehidin, kendi zannmın sonuçlarına uyması ise, şer'î bir anlayışa dayanmaktadır. Bu itibârla o zannin sonuçları olan hükümlerin vücûbu katidir; onun yolu (delilleri) ancak zannîdir.

170
"Müşriklere,

Allah'ın indirdiğine uyun! dendiği zaman onlar:

Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız!" dediler.

Ya ataları bir şey akdedememiş ve hidâyete ermemiş kimseler idiyseler?"

A- "Müşriklere, "- Allah'ın indirdiğine uyun! dendiği zaman onlar : Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız!" dediler."

Bundan önce müşriklere muhatab kipi ile hitab edilmişti. Şimdi bu âyette gaaib kipine dönülmesi, onların dalâletini tescil ve kötülüklerini kendilerine itiraf ettirmek içindir.

Onlara öğüt ve irşad olarak:

Allah'ın indirdiği Kitab'a uyun!" dendiği zaman onlar:

"- Hayır, biz ona uymayız; fakat atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız!" dediler. Burada iki görüş vardır. Şöyle ki:

Bu âyet müşrikler için indirilmiştir:

Müşriklere, Kur'ân'a ve Allah'ın (celle celâlühü) indirmiş olduğu diğer açık hüccet ve belgelere uymaları emredilince, onlar atalarını taldide yöneldiler ve âyette belirtilen o cevabı verdiler. Oysa hem atalarının hem de kendilerinin uyduğu veya üzerinde bulunduğu şeyler bir takım hurafelerden ibaretti.

Bu âyet Yahudiler için indirilmiştir: Peygamber Yahudileri İslâm'a çağırdı. Onlar:

"- Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız; çünkü onlar, bizden daha hayırlı ve daha bilgiliydi." dediler.

Allah'ın indirdiği, sadece Kur'ân değildir. Tevrat da Allah tarafından indirilmiştir. Bu beyân Tevrat'ı da kapsar ve Tevrat da İslâm'a davet eder.

B- "Ya ataları bir şey akledememiş ve hidâyete ermemiş kimseler idiyseler "

Bu ola, bir istinaf (makablinin devamı olmayan) cümlesi olup kâfirlerin o ahmakça söylemlerini reddetmek ve onların görüşlerinin bâtıl olduğunu açıklamak üzere Allah tarafından doğrudan onlar hedef alınarak ifâde buyurulmuştur.

İnkârı istifham, vâki olan bir şeyin reddi, takbihi ve yadırganması anlamını taşır. Böylece onların atalarının kendileri gibi akıllarını kullanamadıkları, iyi düşünemedikleri ve sonuçta da hidâyete eremedikleri beyân edilmiş oluyor.

171
"O küfredenlerin hâli, (bir çobanın) bağırıp çağırmasından başka bir şey duymayan (hayvanların) durumuna benzer. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; bu yüzden akledemezler."

Bu cümle, ibtidaî bir cümle olup makablini tasvir yoluyla açıklamaktadır. Daha açık bir ifâdeyle verilen mesaj şudur:

"Hayır, biz Allah'ın indirdiğine değil, fakat atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız!" diyen müşriklerin veya Yahudilerin hâli o kadar garibtir ki, misâl olarak dünyada her yerde anlatılmalıdır.

Bir görüşe bu âyette birinci mesel kelimesinden sonra muzaf olarak bir "dâi / davet eden, çağıran" kelimesinin varlığı söz konusudur.

Bir başka görüşe göre ise birinci mesel kelimesinden sonra değil fakat ikinci mesel kelimesinden sonra muzaf olarak "behâim / hayvanlar" kelimesinin varlığı takdir edilmelidir.

Buna göre âyeti şöyle anlamak gerekir:

Peygamber müşrikleri ya da Yahudileri hakka davet etmiş fakat onlar atalarını taklid ve dalâlette ısrar ederek başlarını kaldırıp hiç ona bakmamış, dâveteinin sözlerini hiç anlamamış, hattâ hiç kulak vermemişlerdir. İşte onların bu hâlleri yalnız çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumu gibidir. Çünkü hayvanlar da, çobanın sözlerini hiç anlamaz yalnız bağırıp çağırmasını işitirler.

Bir görüşe göre de, bu âyette maksud olan müşriklerin, putlarına yaptıkları dualarıdır. Buna göre, söz konusu muzafların veya başka bir şeyin takdirine gerek yoktur. Ancak "bima lâ yesmeu' illâ düâen ve nidâa / bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmezler" ifâdesi bu tefsire müsait değildir. Çünkü putlar, sadece bağırıp çağırmayı değil hiçbir şey işitmezler. Temsilin güzelliği, iki taraftaki unsurların birbirlerine benzerliğidir.

Onlar hiçbir gerçeği akledemezler. Çünkü akletmenin yolu, akıl ile anlaşılabilen şeylerin unsurlarını ve onların tertibini düşünmektir. İşte bu da ancak Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini dinlemek, O'nun açık hüccetlerini görmek ve ilimlerinden istifâde edilen zâtlarla ilişki kurmakla hâsıl olur. Ama o müşrikler, sağır, dilsiz ve kör olunca onlar için akletme kapıları ve anlama yolları tamamen kapanmış demektir.

172
"Ey imân edenler! Size verdiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından (tayyibat) yeyin; eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin."

Eğer yalnız Allah'a inanıyor ve kulluk ediyorsanız O'nun size verdiği rızıkların temiz ve leziz olanlarından yeyin ve şükredin. Çünkü ibâdet, ancak O'na şükretmekle tamamlanır.

Peygamberden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"İnsanların ve cinlerin Bana karşı tutumları pek büyük bir olaydır. Ben onları yaratıyorum; başkasına tapıyorlar. Ben onların rızkını veriyorum; başkasına şükrediyorlar."

173
"Allah, size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etini haram kılmıştır. Fakat kim zorda kalırsa (ıztırar hâlinde) başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını aşmamak kaydıyla ondan yemesinde günah yoktur. Şüphesiz Allah Gafurdur, Rahîm'dır.

A- "Allah, size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etini haram kılmıştır "

Allah (celle celâlühü), İslâm ölçülen içinde kesilmemiş hayvan etini yemeyi ve ondan faydalanmayı haram kılmıştır. Balık ve çekirge ise örf veya şer'î istisna ile bu hükmün dışında olup helâldir. Dalak da, kan hükmünün dışındadır ve helâldir.

Domuzun bütün kısımları haram olduğu hâlde yalnız etinin tahsisen zikredilmesi, hayvanların yenen büyük kısmının etleri olup diğer kısımlarının ona tâbi olmasındandır.

"Uhille" kelimesinin kökü olan "ihlâl" aslında rü'yet-i hilâl, yani yeni ayı görmek demektir. Ancak hilâl görüldüğünde yüksek sesle tekbir getirmek âdet olmuş ve buna da ihlâl denmiştir. Sonra bu kelime bir şeyi başkasına duyurmak için yüksek ses çıkarma anlamında kullanılmıştır.

B- "Fakat kim zorda kalırsa (ıztırar hâlinde) başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını aşmamak kaydıyla ondan yemesinde günah yoktur."

Her kim, mecbur ve muztar kalırsa, başkasının payına tecavüz etmemek ve hayâtın idamesi için gerekli olan zaruret miktarını aşmamak kaydıyla bu haram kılınmış etlerden bir miktar yemesinde sakınca yoktur.

Bir görüşe göre valiye (yöneticiye) karşı âsi ve yol kesici olmamak şartıyla. ..

Buna göre âsi olan yolcu için ruhsat yoktur. Şafiî'nin zahir kavli (içtihadı) ile İmam Ahmed b. Hanbel'in içtihadına göre böyledir.

Allah'ın (celle celâlühü) haram kıldığı şeyler, bunlardan ibaret olmadığı hâlde neden âyette hasr ifâde eden "ınnemâ / ancak" kelimesi kullanılmıştır denirse buna cevap olarak deriz ki:

Onların helâl saydıkları şeyler içinde haram olanlar bu zikredilenlerden ibarettir de ondan; yoksa bütün haramlar elbette bunlardan ibaret değildir. Yahut buradaki hasrdan maksad, bunların ancak ihtiyar hâlinde, zaruret olmadığı zaman haram olmasıdır. Yani bunlar, mecburiyet olmadığı müddetçe size haram kılınmıştır.

(.....)

174
"Şüphesiz Allah'ın indirdiği Kitab'tan bir şey gizleyip de onu az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında satanlar var ya; işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey yemiş olmazlar. Kıyamet günü Allah ne onlarla konuşur, ne de onları tezkiye eder. Onlar için acı bir azab vardır."

A- "Şüphesiz Allah'ın indirdiği Kitab'tan bir şey gizleyip de onu az bir bedel karşılığında satanlar var ya; "

Çeşitli hükümleri ve ezcümle yukarıda kısmen zikredildiği gibi helâl ve haramları içeren Kitab'tan bir şeyi gizleyip de onu az bir bedel ile değişenler var ya; işte onların, dünyada elde ettikleri nüfuz ve mal gibi menfaatler ne kadar büyük olursa olsun âhirette kaybettiklerinin yanında hiç kalır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh):

"Bu âyet, Yahudi reisleri, Peygamberimizin life Tevrat'taki vasıflarını gizledikleri zaman nazil oldu." diyor.

B- "İşte onlar karınlarına ateşten başka bir şey yemiş olmazlar."

"Ülâike / işte onlar" daha önce söylendiği gibi uzakta olanları işaret için kullanılır. Bu da onların şer ve fesatta çok ileri gittiklerini gösterir. Yahudî din adamlarının bu iki çirkin vasfı (ilâhî hakikatleri gizlemeleri ve bunun karşılığında menfaat temin etmeleri), onları diğerlerinden o kadar ayırmış ve belirli bir hâle getirmiştir ki, sanki onlar hazırmış ve fiili işledikleri sırada (meşhûden) suçüstü yakalanmışlar gibi onlara işaret edilmiştir.

Onların karınlarına ateş yemeleri veya karınlarını ateşle doldurmaları dünyada yediklerinin, âhirette ateş azabını müstelzim olduğu anlamındadır. Bu itibârla yedikleri sanki ateşin kendisidir ya da dünyada aldıkları rüşvetin cezası olarak âhirette ateşin kendisini yiyeceklerdir.

C- "Kıyamet günü Allah, ne onlarla konuşur ne de onları tezkiye eder. Onlar için acı bir azab vardır, "

Bu cümleler Allah'ın (celle celâlühü) onlara karşı gazabını ve onların'mirilere mahsus yüksek faziletlerden ve Allah'a yakınlıktan mahrum, olduklarını belirtir.

175
"İşte onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında da azabı satın almışlardır. Ateşe ne kadar da dayanıklıdırlar."

A- "İşte onlar hidâyet karşılığında dalâleti, mağfiret karşılığında da azabı satın almışlardır."

Bu işaret de, bundan önceki gibi o Yahudî din adamları içindir. Bundan sonra zikredilen çirkin hâlleri bu hükme dahil değildir. Çünkü onlara isbat edilen bu hükümde bundan sonra zikredilecek hâllerin dahli yoktur. Burada maksat, o Yahudî din adamlarının yaptıklarını, arkalarına attıkları hakikatleri, menfaat olarak aldıklarının gerçek mâhiyetini açıklamak ve onun korkunç sonuçlarını ortaya koymaktır. İşte Allah'ın Kıtab'ı karşılığında az bir bedel alanlar, aslında değer sayılabilecek bir şey de almamışlardır. Onlar dünyadaki sonuçlarına göre, kesinlikle satın alınmayacak olan dalâleti, satın almışlar ve karşılığında da, hiçbir şey için feda edilmeyecek hidâyeti vermişlerdir. Ahiretteki sonuçlarına göre de, satın alınması tasavvur bile edilemeyen azabı satın almışlar ve onun karşılığında da, insanların kazanmak için yarıştığı ilâhî mağfireti feda etmişlerdir.

B- "Ateşe ne kadar dayanıklıdırlar"

Bu cümle onların, cehennem ateşini gerektiren o korkunç iş ve davranışlarından dolayı insanları taaccübe sevk etmek amacına yöneliktir.

176
"Bu böyledir. Şüphesiz Allah, Kitab'ı hakla indirmiştir. Kitab hakkında ihtilâf edenler, kesinlikle haktan uzak bir ayrılığa düşmüşlerdir."

A- "Bu böyledir (Zâlike). Şüphesiz Allah, Kitab'ı hakla indirmiştir."

İşte o ilâhî azabın sebebi, Allah'ın (celle celâlühü) bütün mukaddes kitabları hakla indirmiş olmasıdır. Şu hâlde hakkı yalanlamak veya gizlemek suretiyle reddeden; cehalet ve dalâlet yolunda yürüyen kimse, mutlaka bunun gibi çeşitli azablara duçar olacaktır.

B- "Kitab hakkında ihtilâfa düşenler, kesinlikle haktan uzak bir ayrılığa düşmüşlerdir."

Buradaki Kitab'tan maksat bütün ilâhî kitablardir. Bu kitablar hakkında ihtilâfa düşmek değişik vecihlerle yorumlanabilir. Şöyle ki:

Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) indirdiği kitablar hakkında ihtilâfa düşmüşler bir kısmına imân bir kısmını da inkâr etmişlerdir.

Onlar Tevrat hakkında ihtilâfa düşmüşler, Tevrat'ın bazı âyetlerine imân; bazı âyetlerini, ezcümle Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) ba'si ve vasıfları ile ilgili âyetleri inkâr etmişlerdir. Bu tefsire göre âyetteki ihtilafın mânâsı, hak yoldan tahalluftur (geri kalmak).

Onlar, Tevrat'ın âyetlerinin yorumunda ihtilâfa düşmüşlerdir.

Onlar, Kur’ân hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Kimileri onun sihir, kimileri şiir, kimileri eskilerin masalları (esatîrü'l-evvelîn) olduğunu söylemişlerdir.

177
"Yüzlerinizi doğu ve batı yönlerine çevirmeniz birr (hayır, erginlik) değildir. Fakat asıl birre (hayr) erenler; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitablara, Peygamberlere imân ederler; mallarını sevmelerine rağmen yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilenenlere ve (hürriyete kavuşmak isteyen) kölelere verirler; namazı kılar, zekâtı verir, ahıdleştikleri zaman ahidlerine vefa gösterirler; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında da sabrederler. İşte dinde sadakat gösterenler ancak onlardır ve işte takvaya ermiş olanlar da ancak onlardır. "

A- "Yüzlerinizi doğu ve batı yönlerine çevirmeniz birr değildir."

Bu hitab, Ehl-i Kitab içindir. Zira kıble, Beytü'l - Makdıs'ten Kabe'ye tahvil edilince, Yahudiler ve Hristiyanlar, kıble hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Her fırka iki cihetten birine, kendi kıblesine yönelmenin daha hayırlı olduğunu iddia ediyordu.

Hristiyanlık, zaman itibârı ile Musevîlikten sonra olmasına rağmen âyette, onların kıblesi olan doğunun önce zikredilmesi, ya aradaki sırayı gözetmek içindir; çünkü önce doğuş, sonra batış ve buna bağlı olarak da doğu, batıdan önce gelir; ya da Yahudilerin batıya yönelmeleri, batı olduğu için değil, fakat Beytü'l-Makdis, Medine-i Münevvere'nin batı tarafına düştüğü içindir, işte bundan dolayı onlara:

"- Hayra ermek, sizin dediğiniz gibi o iki taraftan birine yönelmek değildir." buyrulmuştur.

B- "Fakat asıl birre (hayr) erenler Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitablara, Peygamberlere imân ederler ; "

Daha önce bâtıl beyân edildi. Şimdi burada hak ortaya konmakta ve dinlerin hükümlerine göre değişen ve değişmeyen hayr hasletleri (el-hisali'l-birr) acılanmaktadır. Yani asıl ilgi duyulması ve kazanılması için mücadele edilmesi gereken hayır ve iyilik şirk şaibesinden tamamen uzak bir imân ile Allah'a (celle celâlühü) ve gerçeklere uygun âhiret gününe imân etmektir.

Bu âyet, Kitab Ehli Yahudî ve Hıristiyanların, imânlarının iddia edildiği gibi sahih ve geçerli olmadığına tarizdir.

Açıkça görüldüğü gibi burada hayra ermek doğuya veya batıya yönelmeye değil Allah'a ve âhiret gününe olan imâna bağlanmıştır. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"Gerçek hayır ve iyilik, hakiki doğu ve bati olan Mebde' (Başlangıç - Allah) ve meâda (son / âhiret) yönelmektir.

Yine, gerçek hayr; meleklere, meleklerin Allah'ın (celle celâlühü) şerefli kulları olduğuna ve O'nun tarafından Peygamberlere vahiy taşımak ve mukaddes kitablar indirmelde görevlendirildiklerine yine bütün kutsal Kitablara ve özellikle Kur'ân'a imân etmektir.

Bu cümlede Yahudi âlimlerinin, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) Tevrat'taki vasıflarını gizlediklerine ve Allah'ın (celle celâlühü) indirdiği gerçekleri az bir pahaya sattıklarına tariz de vardır.

Yine, gerçek hayr hiçbir peygamberi ayirmaksızın bütün peygamberlere imân etmektir.

"Kitab"ın vahyin hâmilleri olan meleklerle vahye mazhar olan peygamberler arasında zikredilmesinin sebebi, gayet açıktır. Bunun tafsilâtı,

"Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine imân ettiler." (Bakara 2/285) mealindeki âyetin tefsirinde gelecektir.

C- "Mallarını sevmelerine rağmen yakınlarına, yetimlere, miskinlere (yoksul), yolculara, dilenenlere ve (hürriyetlerine kavuşmak isteyen) kölelere verirler."

"Ve âte'l-mâle a'lâ hubbihi" ibaresindeki "hi" zamiri hakkında değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- "Hi" zamiri mala râcidir.

Bunun anlamı birre erenler mallarını pek sevmelerine rağmen bu sayılan yerlere harcarlar; demektir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ya Resûlallah, en faziletli, sadaka hangisidir?" diye sorduklarında:

"- Senin sıhhatin ve dünya malına olan ihtirasın yerinde iken verdiğin sadakadır" buyurmuştur.

İbnı Mesut'un (radıyallahü anh) rivâyeti daha mufassaldır:

"- En faziletli sadaka, senin sıhhatin, dünya malına olan ihtirasın yerinde iken ve sen yaşamayı'umup yoksul düşmekten korktuğun zamanlarda verdiğin sadakadır. Sakın sadaka vermeyi ihmal edip de nihayet ölmek üzere iken, can boğaza gelince, şu malı filâna verin, şunu da filâna verin, demek, durumunda olma!"

"Hi" zamiri mala değil Allah'a (celle celâlühü) râcidir.

Bunun anlamı bırre erenler mallarını şer ve fesad uğruna değil, fakat Allah (celle celâlühü) sevgisi ve rızâsı uğruna, âyette sayılan yerlere harcarlar; demektir.

Bu tefsire göre âyette Tevrat'ı değiştirmek için rüşvet veren ve alanlara bir nevi tariz vardır.

"Hi" zamiri, i'tâ (vermek) fiilinin mastarına râcidir.

Bunun anlamı da birre erenler mallarını sayılan yerlere seve seve harcarlar; demektir.

"el-yetamâ / yetimler" den maksad, durumundan sadakaya muhtaç olduğu anlaşılan yetimlerdir.

"Zevi'l-kurba / yakınlar"dan maksat yakınlık sahibi olan akrabalar, hısımlardır. Akrabalar, yetimlerden daha önce zikredilmiştir; çünkü yakınlara yapılan harcama, hem sadakadır, hem de sıla-ı rahimdir.

"el-Mesakin / miskinler" daima hareketsiz ve sükûnet hâlinde olan insanlar demektir. Çünkü yoksulluk onları hareket edemeyecek hâle getirmiştir. Yahut her zaman diğer insanlara dayanan kimse demektir.

"İbne's-sebîl — yoloğlu, yolcu, yolda kalmış"dan maksat konuklardır.

"e's-Sâilîn — sâiller, dilenenler", ihtiyaç ve zaruretten dilenmek zorunda kalmış kimselerdir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Atın sırtında da gelse, dilenene verin!"1

"e'r-Rikab", "e'r-rakabe — boyun, köle" kelimesinden gelir. Farklı mânâlarla yorumlanmıştır:

1- e'r-Rikab, mükâtebeye bağlanmış, daha açık bir ifâdeyle hürriyete kavuşmak için efendisine belli bir bedel ödemeyi yazı ile taahhüd etmiş kölelere yapılan mâlî yardımdır.

e'r-Rikab, esirleri hürriyetlerine kavuşturmak için yapılan harcamadır.

e'r-Rikab, köleleri satın alıp hürriyetlerine kavuşturmak için yapılan harcamadır.

Her üç mânâda da mülkiyet kaseli yoktur. İhtiyar olunan harcamada amaç tamamen hayırdır.

Ç- "Namazı kılar, zekâtı verir, ahidleştikleri zaman ahidlerine vefa gösterirler."

O birre erenler, farz olan namazları kılar ve farz olan zekâtı verirler. Daha önce geçen mâlî harcamalar nafile niyetiyle verilen sadakalardır. Nafile harcamaların, farz olan harcamalardan önce zikredilmesi, onları teşvik içindir.

Burada ahitten maksat, bîr helâli haram, bir haramı da helâl yapmayan, insanlar arasında cereyan eden meşru ahidlerdir.

"İza â'hedû /: ahidleştikleri zaman" kaydı da, ahidde bulunmanın dinin zaruretlerinden olmadığını bildirmek içindir.

D- "Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında da sabrederler."

Burada makablinden farklı bir ifâde kullanılması, "sabredenler / sâbirler"in durumuna, sabrın fazilet ve meziyetine dikkati çekmek içindir.

"el-Be'sâ" sıkıntı, savaş, güç, kuvvet, şiddet, yoksulluk ve musıîbet demektir.

"e'd-darrâ"dan maksat darlık, zorluk, hastalık hâlleridir.

E- "İşte elinde sadakat gösterenler ancak onlardır ve işte takvaya ermiş olanlar da ancak onlardır."

Daha önce benzerlerinde belirtildiği gibi, burada "Ülâike / işte onlar" uzak işaretinin kullanılması, bu sayılan üstün vasıfları taşıyan kimselerin mertebelerinin yüksekliğine dikkat çekmek içindir. Dinde, hakka bağlılıkta ve hayrı araştırmada sadakat gösterenler, ancak bu üstün vasıflara sahip olan bahtiyar insanlardır. Zira sıkın tık hâller, onları değiştirmemiş ve korkunç olaylar bile onları sarsnıamıştir. Küfür ve diğer fenalıklardan sakınmış olanlar da ancak onlardır. Burada da "Ülâike / işte onlar" işaretinin tekrar edilmesi onların şânını yüceltmek içindir.

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîme, bütün beşerî kemâl hasletlerini ya sarahat ya da işaretle muhtevidir, Çünkü beşerî kemâl vasıflarının çok çeşitlen ve dallan olmakla beraber bunları üç ana bölümde toplamak mümkündür:

Doğru inanç (sıhhati'l-i'tikad),

İnsanlarla güzel ilişki (hüsni'l-mua'şeretı maa'l-ı'bâd),

Nefsi arındırma (Tehzibi'n-nefs),

Birincisine, açıklanan şeylere imân etmek; ikincisine mâlî yardımda bulunmak; üçüncüsüne de, namaz ve ondan sonra gelenlerle işaret edildi.

İşte bundan dolayıdır ki, bu hasletleri haiz olanlar, imânlarında, itikatlarında sadakada; halk ve Hak ile olan muamelelerinde de takva ile vasıflandırıldılar,

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) aşağıdaki şu sözleri bu hakikate işaret eder; "Her kim, bu âyet ile amel ederse, imânını kemâle erdirmiş olur."

178
"Ey imân edenler! Katil hâlinde kısas üzerinize farz kılındı. Hür, hür ile; köle, köle ile; kadın, kadın ile kısas olunur. Fakat her kim, maktulün kardeşi tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, ma'rufa uygun olarak ona güzellikle diyet ödemesi gerekir. Bu, Rabb'inizden bir tahfif ve rahmettir. Kim bundan sonra tecavüz ederse artık onun için acı bir azab vardır."

A- "Ey imân edenler! Katıl hâlinde üzerinize kısas yazıldı. Hür, hür ile; köle köleyle; kadın, kadın ile kısas olunur."

Bu âyet ile, ilâhî emirleri ihlal edenlerin taksiratlarını telâfi etmek üzere bir takım şer'î hükümlerin beyânına başlanıyor.

Kısasın farziyeti veya mecburiyeti hak sahibinin talebine bağlıdır. Bu itibârla bu hüküm, velinin kısası affetme yetkisine halel getirmez. Zira kısasın vücubu, idareciler ve katiller açısındandır.

".. .Fi'l-katlâ" ibaresindeki "fi" zarf olmakla beraber burada sebep mânâsında kullanılmıştır. Nitekim Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem):

"İn'imraeten dehalete'n-nâre fi hirreti rabatatha / Şüphesiz bir kadın, bağladığı bir kedi sebebi ile cehenneme girmiştir." hadîsindeki "fi" harfi de sebep mânâsın dâdır.

Cahiliye döneminde iki Arap kabilesi arasında kan dâvası vardı. Bu iki kabileden biri, diğerine:

"- Bizden bir köleye karşı sizden bir hür; bizden bir kadına karşı sizden bir erkek, bizden bir erkeğe karşı sizden iki veya daha çok erkek öldüreceğiz!" diye yemin ettiler.

İslâmiyetin Zuhurundan sonra bu iki kabile, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip onu hakem seçtiler. İşte o zaman bu âyet nazil oldu. Resûlüllah da (sallallahü aleyhi ve sellem) kısas ve diyetlerde iki tarafın eşit sayılmasını emir buyurdu.

Bu âyet, hür bir adamın bir köleyi öldürmesi hâlinde kısas olmadığını söyleyen Şafiî için delil olamaz. Çünkü mefhum-i muhalife ancak başka bir izah şekli bulunmadığı zaman, itibâr edilir.

İmam Şâfii ile İmam Malikin (radıyallahü anh) bu konuda dayandıkları delil, Ali'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîstir ki, bir adam, kölesini öldürmüş; Resûlüllah da bundan dolayı ona celde (sopa) cezası ile bir sene sürgün vermiş ve kısas uygulamamıştır. Adları geçen bu iki imamın diğer bir delili de şudur:

Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"islâm'ın bir sünneti de, gayr-i müslimi öldüren bir Müslüman ve köleyi öldüren bir hür hakkında kısas uygulamamaktır."

Bu iki imamın dayandıkları bir başka delil de şudur:

"Ebubekir ve Ömer de (radıyallahü anh) kendi, hilafetleri dönemlerinde köleyi öldüren bir hür hakkında kısas hükmünü uvgulamamıslardır. Ashâb-ı Kiram da bu uygulamaya şahit oldukları hâlde itiraz etmemişlerdir."

Bir de bu iki imam, bu katli, beden organlarının kaybına kıyas ederler.

Biz Hanefîlere göre köleyi öldüren hür hakkında kısas uygulanır ve hür öldürülür. Çünkü Allah (celle celâlühü), el-Mâide (5) sûresinin 45. âyetinde şöyle buyurmuştur:

"Tevrat'ta onlar üzerine (şu farzı) yazdık: Cana can (Ve ketebna aleyhim fîhâ enne'n-nefse bi'n-nefsi)..."

Kur'ân'da, bizden önceki ümmetlerin şeriati, zikredilmisse ve eğer onların neshedildiğine dâir bir delâlet yok ise, bizim de şeriatimiz sayılır ve bizim onlarla amel etmemiz vacip olur.

Bir de kısas, din ve yurt ismetindeki (koruma, himaye, savunma) eşitliğe (el-müsavâtü fı'l-ı'smeti vehiye bi'd-dîni ev bi'd-dâr) dayanır; bunda da hür ile köle eşittir. (Aynı düşünceler, aynı gerekçeler ve aynı sonuç için bakınız.)

B- "Fakat her kim, maktulün kardeşi tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa."

Katil kısmen affedilirse... Kısası ıskat konusunda kısmî af da, küllî af gibidir. Zaten âdete göre vaakiî aflar da kısmî olur. Çünkü çoğu kez vaakiî olan, velîlerden bazılarının affıdır. Bu da tam değil kısmî aftır. Yani bir adam öldürme olayında maktulün kardeşi veya velîsi kısastan bir şey affederse; "velî kısas yerine diyet veya erse (yaralama diyetine) razı olursa, .." Buradaki kardeşlik, insanların Âdem'in (aleyhisselâm) çocukları olmaları hasebiyle olan kardeşliktir. Davacının bu vasıfla zikredilmesi, onun şefkat ve merhametini harekete geçirmek içindir.4

C- "... Ma'rufa uygun olarak ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir."

Affeden, güçlük çıkarmamalı, diyette müsamaha göstermeli ve örfe uygun bir diyet talebinde bulunmalıdır. Affedilen de, ödemeyi uzatmamak, ma'rûfa uygun olarak belirlenen miktardan bir kısıntı yapmadan diyeti teslim ve tediye etmelidir.

Ç- "Bu Rabb'inizden bir tahfif ve rahmettir."

Bu âyette zikredilen ilâhî hükümde kolaylaştırma ve insanların menfaati vardır.

Bazı tefsir âlimleri derler ki; Yahudilere yalnız kısas farz kılınmişü; onlar için affetme ve diyet haramdı. Hristiyanlara ise mutlak olarak affetme farz lalındı; kısas ve diyet haramdı. Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmeti, ise, kendilerine kolaylık olsun diye (teysîren) ve değişik durumlara en uygun hükmün uygulanması için üç seçenek arasında (beyne's-selâse) muhayyer kılınmıştır.

D- "Kim bundan sonra tecavüz ederse artık onun için acı bir azab vardır."

Kısas hükmü nazil olduktan sonra her kim, kaatilden başka birini öldürürse, ya da affettikten sonra katik öldürürse, ya da diyeti de affettikten, sonra diyet alırsa, onun için de pek acıklı bir azap vardır. Bu gibilerin dünyadaki azabı, haksız yere öldürdüğü kişiden dolayı kısas olarak öldürülmesidir; âhiretteki azabı da cehennem ateşidir.

179
"Sizin için kısasta hayât vardır ey akıl sahipleri! Ki, ittikaa edesiniz (sakınasınız)."

Bu âyet, kısas hükmünün yararlarını anlatır. Bunun içindir ki kısasta hayât vardır buyrulmuştur. "Kısas" kelimesinin harfti tarifle, "hayât" kelimesinin nekire (elif lam sız) zikredilmesi, kısasta anlatılamayacak kadar çok ve çeşitli yarar olduğuna delâlet eder. Âyetteki, hayât kelimesi değişik şekillerde yorumlanmıştır. Şöyle ki:

Kısas her şeyden önce caydırıcıdır. Kısasa maruz kalacağını bilen insan kolay kolay cinayet işleyemez. Böylece kısas, iki hayâtın kurtulmasını sağlar.

Câhiliye döneminde bir kişinin öldürülmesine karşılık birkaç kişinin öldürüldüğü oluyordu. Böylece kabileler arasında düşmanlık yayılıyordu. Kur’ân hükmü ile kısas uygulaması başlayınca düşmanlıkların önüne geçildi ve birçok insanın hayâtta kalması sağlanmış oldu.

Hayâttan murad âhiret hayâtıdır. Zira kaatil, dünyada kısas yapılınca, âhirette bundan dolayı artık muahaze edilmeyecektir.

"Kısas" kelimesini "kasas" şeklinde okuyanlar da olmuştur. Bu kırâete göre âyetin mânâsı, katkn hükmünde yahut Kur’ân'da hayât vardır demek olur.

"Üli'l-elbâb / akıl sahipleri" tamlaması, evham şaibesinden arınmış akıl sahipleri demektir.

178. âyette "Ey imân edenler!" diye hitab edilmesi bunu izleyen 179. âyette "ülü'il-elbâb"ın muhatab alınması hem mü'min hem de akl-ı selîm sahibi insanları, kısasın hikmetini düşünmeye teşvik içindir.

"ki, sakınasınız"dan maksat kısasta gevşeklik göstermekten, hükmü uygulamayı ihmal etmekten sakınırsınız yahut kısastan sakınırsınız da buna yol açacak cinayet işlemeyi düşünmezsiniz.

180
"Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman eğer bırakacak hayrı (malı) varsa, ana babası (vâkdeyni) ve akrabası için ma'rûfa göre (uygun biçimde) vasiyette bulunmak müttakıîler üzerine bir borç olarak farz kılındı."

Sizden birine ölüm gelip çattığı, ölüm emareleri belirdiği yahut birinizin canı, ilâhî huzura yaklaştığı zaman, eğer mal bırakıyorsa... bir görüşe göre de eğer çok mal bırakıyorsa... vasiyet etmek ona farz kılındı.

Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre onun, yedi yüz dirhemi olan bir âzâtk kölesi, vasiyette bulunmak istedi. Fakat Ali (radıyallahü anh), onu menetti ve dedi ki;

"- Allah (celle celâlühü) eğer hayır bırakıyorsa..." buyurmuştur. Bu senin sahip olduğun mal ise, az bir maldır; onun için sen onu kendi ailene bırak!"

Âişe'den (radıyallahü anha) rivâyet olunduğuna göre, kalabalık bir ailesi olan ve dört yüz dinara sahip bulunan bir adam vasiyette bulunmak istedi; fakat Âişe (radıyallahü anha):

"- Ben, bu vasiyette bir fazilet görmüyorum." dedi.

Yine başka bir adam vasiyette bulunmak istedi.

Âişe

"- Ne kadar malın var?" Adam:

"- Uç bin dirhem."

Âışe (radıyallahü anha)

"- Ailen kaç kişi?" "- Dört." Âişe (radıyallahü anha):

"- Allah eğer hayır bırakıyorsa... buyurmuş; bu ise az bir maldır; onu ailene bırak!" dedi.

Bu vasiyet hükmü, İslâm'ın ilk zamanlarında idi. Sonra miras âyeti nazil olunca, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem);

"İnna'llahe kad ea'ta külle zî hakkın hakkahu elâ lâ vasiyyete livârisin / Allah, her hak sahibinin hakkını verdi. Dikkat edin; bundan böyle, vâris için vasiyet yoktur." sözleri ile neshedildi,

Zira bu hadîs, ihbârü'l-âhâd (bir kişinin rivâyeti ile gelen) hadîslerden ise de, İslâm ümmeti, ona kabul ile yaklaşınca, Hanefî mezhebi âlimlerince, nesih salâhiyeti itibariyle mütevâtir (yalan söylemeleri tasavvur edilemeyen birçok zât tarafından rivâyet edilerek gelen) hadîsler kısmına dahil edilmiştir.

Hakikatte bu hükmü nesneden miras âyetidir. Söz konusu hadîs, onun nesh cihetini, şeklini bildirir niteliktedir. Allah (celle celâlühü), önceleri anaya, babaya ve yakın akrabaya, istihkakları nisbetinde haklarının verilmesini farz kılmış, ancak o aşamada istihkakların mertebelerini ve nisablarının miktarlarını beyân buyurmamış, fakat bunları takdire bırakmıştı. Nitekim bu âyette "...bil ma'rûfı / ma'rûfa göre veya adalete uygun bir biçimde..." şartı vardir. Ama şimdi miras âyetinin nazil olması ile Allah bu hükmü kaldırmıştır. Zira miras âyetinde vârislerin her birinin istihkak tabakası beyân, haklarının miktarları tâyin edilmiş, her hak sahibine, akrabalık hükmü ile kazandığı hakkı, ne fazla, ne eksik, tam olarak verilmiş ve hiçbir takdire yer bırakılmamıştır. Mezkûr hadîsinin özellikleri de bunu gösterir. Zira hadîsteki "elâ lâ vasiyyete livârisin / dikkat edin artık vâris için vasiyet yoktur" cümlesindeki nefyi (olumsuzluğu) ifâde eden "lâ" ve bu cümlenin başındaki tenbih belirten "elâ" takdire yer olmadığını gösterir.

Bazılarına göre miras âyetleri bu vasiyet âyeti ile mütenakız (çelişik) değildir; aksine onları teyid eder niteliktedir. Bu vasiyet âyeti, vasiyet kime iliş İtin olursa olsun, mutlak olarak takdime (önceliğe) delâlet eder. Yukarıda zikredilen hadîs ise ahad (bir kişinin rivâyeti ile gelen) haber niteliğindedir. İslâm ümmetinin bu hadîse kabul ile yaklaşımı, onu mütevâtir (bir çok kimse tarafından rivâyet edilen) hadîsler derecesine çıkartmaz. Bu âyetteki vasiyet,

"Allah size, çocuklarınız hakkında miras taksimini şöyle tavsiye eder (Yûsıîkümu'llahü fi evlâdiküm):" (Nisa 4/11) âyetindekı ilâhî tavsiye (emir) yani miras ya da öleceğini anlayan bir kimsenin, ana babaya ve yakın akrabaya haklarının verilmesi, terekeden mal kaçırılmaması hususunda vasiyette bulunması anlamındadır.

Bazılarına göre, vâris için vasiyet yapılması, bu âyet ile farz kılınmış, fakat hisseleri belirlenmemişti. Sonra vârislerin hisselerini beyân eden miras âyetleri indi.

Nisa (4) sûresinin 11. âyetinde vârid olan "Yûsiî" kelimesi "vav-sad-ya / vesa-evsa-yûsıî-îsâen" kökünden gelir. "İsâ", vasiyet etmek, tavsiye etmek demektir. Tavsiye, Allah tarafından yapıldığında bu emretmek, farz kılmak anlamını kazanır. Sonuç olarak burada sanki şöyle buyurulmuştur:

Allah (celle celâlühü), miras âyeti ile, o vasiyeti bizzat emir buyurmuş, onu artık size bırakmamıştır. Böylece miras, vasiyet yerine geçmiştir. İşte neshin mânâsı budur; yoksa miras âyetinde, vasiyet hükmünü ortadan kaldırmaya delâlet eden bir şey yoktur.5

5 Aslında, mü'minler, mirasçıların izni ile, diğer mirasçıları için vasiyette bulunabildikleri gibi, mallarının üçte biri üzerinde başkaları için de vasiyette bulunabilirler. (Bkz: Hukuk-u İslâmiye ve Istilahatı Fıkhıyye Kamusu, Ömer Nasuhî Bilmen, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Dördüncü Cilt, sayfa, 373-438, İstanbul 1951)

Bu yorum da, birincisi gibi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira vasiyetin mânâsı, miras işini mutlak olarak muris (miras bırakan) veya muslinin (vasiyet eden) takdirine bırakmaktır. Vasiyetçi kendi iradesi ve adalete uygun takdiriyle mirasçıların mirastaki paylarını belirleyecek ve onun tarafından belirlenen payların hak sahiplerine verilmesiyle sorumluluk ortadan kalkacaktır. Oysa hak sahiplerinin istihkak derecelen ve payların kesin miktarları ne fazla, ne eksik, Nisa (4) sûresinin 11. âyetinde tafsilatıyla açıklanmıştır. Bu neshedici bir âyettir ve vasiyet âyetinin hükmünü ortadan kaldırmıştır.

181
"Artık kim o vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, şüphesiz onun günahı değiştirenler üzerinedir. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Senıî'), hakkıyla bilendir (A'lîm) "

Gerek vasıl (müteveffanın velisi veya vasiyeti tenfıze memur ettiği kimse ya da kayyım) gerekse şahitlerden herhangi biri onu değiştirmeğe kalkarsa, şüphesiz onun günahı yalnız değiştiren ve değiştirenlere aittir. Çünkü onlar, vasiyete hıyanet ve şeriat hükmüne muhalefet etmişlerdir.

İfadenin "Yübeddilûnehu / onu değiştirenler" şeklinde çoğul kipiyle vârid olması, çeşit ve fert olarak buna çokça rastlandığını gösterir yahut bu günahın, bunu yapan fertlerin tamamına şamil olduğunu bildirir.

"Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla işiten (Semi') ve her şeyi hakkıyla bilendir (A'lîm)." cümlesi, vasiyeti değiştirenler hakkında pek ağır bir ceza va'didir.

182
"Her kim de mûsıînin (vasiyetçi) bir hatâ işlemesinden veya günaha girmesinden (haksızlık etmesi) endişe eder de onların aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan (Ğafûr), çok merhamet edendir (Rahîm)."

Her kim vasiyet edenin, kasdı olmadan, bilmeyerek, yahut kas den taraf tutmasından endişe eder de, lehine vasiyet yapılan (Mûsaleh) ile arasını şer-i şerife uygun olarak bulur ve istihkakları (pay) şeriat hükmüne uygun hâle getirirse, vasiyette yapağı değişiklikten dolayı ona bir günah yoktur. Çünkü vasiyette yapılan bu değişiklik, batilin hak ile değiştirilmesidir. Bundan önceki âyette belirtilen değişiklik ise böyle değildir.

Bu vasiyeti şeriate uygun hâle getiren kimseler için mükâfat va'didir. Burada "Gafur" adı ile mağfiretin zikredilmesi "günah" lafzına mutabakat ve vasiyette kas den taraf tutmanın, vasiyet yapılanlar arasında adaleti ihmal etmenin, günah cinsinden olduğuna işaret içindir.7

7 Miras Hukukunda İslâm, en büyük yenilik olarak kadınlara pay ayırmıştır. Bazı vasiyetlerde bu payların ortadan kaldırılmasını önlemek için vasiyet yasağı getirilmiştir diye düşünülebilir.

183
"Ey imân edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı ki, sakınasınız."

A- "Ey imân edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."

Bu âyet şer'î hükümlerden önemli birini belirtir. (Daha önceki nidalarla yetinikneyip) imân edenlere tekrar seslenilmesi, bu hükme çok önem verildiğini açıklamak içindir.

"Sad-vav-mim / sâme-yesûmü" kökünden gelen "savm veya siyam" lügatte, kendini, nefsin arzu ettiği şeylerden alıkoymak demektir. Nitekim,

"Ben, Rahmân'a savm adadım. Artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım." (Meryem 19/26) mealindeki âyette de bu mânâda kullanılmıştır.

Bir görüşe göre de savm ve siyam, kendini mutlak olarak bir şeyden alıkoymak, tutmaktır. Nitekim rüzgârın esmekten, atin da koşmaktan durması bir nevi savındır. Câhiliye devrinin ünlü şairlerinden Nâbiğa el-Ca'dî de bir şiirinde şöyle der:

"Savaş meydanlarında, toz duman altındaki atların kimi sâimdir; Kimi de değildir ve kimi gemlerini çiğnemektedir. "

Istılahta savm (oruç), gündüzleri niyetle beraber, orucu bozan ve çoğu nefsin istekleri olan belli hâllerden kendini alıkoymaktır.

Oruç, Âdem'den (aleyhisselâm) beri sizden önceki bütün Peygemberlere ve ümmetlere farz kılınmıştı. Bu ifâde, oruç hükmünü teyid ve teşvik ve muhatabları da teselli etmektedir. Çünkü zor işler umûmi olduğu zaman yapılması insana kolay gelir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine farz kılınan oruç ile eski ümmetlere farz kılınan oruçlar arasındaki benzerlik, ya farziyet ya da vakit ve miktar bakımındandır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Ramazan orucu, Yahudilere ve Hristiyanlara da farz kıhnmıştı.

Yahudiler, bu orucu terk edip yılda bir gün oruç tutmak geleneğini getirdiler. Onların iddiasına göre oruç tuttukları gün, Fir'avun'un denizde boğulduğu gündür. Ancak bunda da yalan söylemişlerdir. Çünkü Fir'avun'un boğulduğu gün, Aşura (Muharrem ayinin onuncu) günüdür.

Hristiyanlara gelince, onlar Ramazan orucunu tutmuşlar. Nihayet bir sene Ramazan ayi, çok şiddetli sıcaklara rastgelmiş. O zaman Hristiyan âlimleri, oruç tutmak için yaz ile kış arasında bir mevsim belirlemeyi düşünmüşler ve sonunda da orucu ilkbahara almışlar ve bu yaptıklarına keffaret olarak da bir aylık oruca on gün daha ilâve etmişler. Oruçları kırk gün olmuş. Sonra Hristiyanların hükümdarı hastalanmış veya toplu ölümler olmuş; bunun üzerine oruç günlerine bir on gün daha ilâve etmişler, böylece Hristiyanlarda oruç elli gün olmuş. 9

9 İkinci Vatikan Konsik, bu oruç şeklini yumuşatmıştır. (1962-65) Protestanlık ise zaten mensuplarının vicdanına bırakmıştı.

B- "ki, sakınasınız."

Yanı günahlardan sakınırsınız. Çünkü oruç, günahlara davetiye çıkaran şehveti kırar. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem),

"Evlenemeyenler de oruç tutsun; çünkü oruç şehveti kırar" buyurmuştur.

Bu cümle,

"Umulur ki, orucun edasını ihlal etmekten sakınırsınız; çünkü oruç pek şerefli bir ibâdettir" ya da "oruç tutmakla takvaya erersiniz" şeklinde de anlaşılabilir.

184
"Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca zorlukla dayananlara düşen, tutamadığı her gün için bir yoksulu doyuracak fidye ödemektir. Kim gönülden gelerek (tatavvuan) bir hayır işlerse, bu onun için hayırlı olur. Bununla beraber oruç tutmanız eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır."

A- "Oruç, sayılı günlerdedir."

Oruç, sayılı günlerle sınırlıdır. Bu sayılı günlerden maksat ya Ramazan ayidır, ya da islâm'ın ilk zamanlarında farz kılınıp da sonra Ramazan orucu ile neshedilen oruçtur ki, o oruç Aşura günü ile her ayın üç gününden ibaret idi.

B- "Sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutar."

Sizden her kim, hasta veya yolculukta bulunur da oruç kendisi için zararlı veya pek zor olursa ve bu sebeble oruç tutamıyor ise diğer günlerde tutamadığı günler sayısınca oruç tutsun.

"Femen kâne ...a'lâ seferin / Kim ...sefer veya yolculukta bulunursa" kaydı, oruç günlerinde günün bir kısmı geçtikten sonra yolculuğa çıkan kimsenin, orucunu bozamayacağına işaret eder.

Hastalik ve yolculuk hâllerinde oruç tutmayıp başka zamanlarda o günlerin sayısınca oruç tutma emri bir ruhsattır.

Bir görüşe göre ise, âyetteki emir, vücûb ifâde eder. Daha açık bir deyişle hastalık ve yolculuk hâllerinde oruç tutmamak ve başka zamanlarda kaza etmek farzdır. Zahirî mezhebi de, bu görüşü benimsemiştir. Ashâb'tan Ebû Hüreyre de (radıyallahü anh) böyle demiştir.

C- "Oruca zorlukla dayananlara düşen, tutamadığı her gün için bir yoksulu doyuracak fidye ödemektir."

İslâm'ın ilk dönemlerinde bu hüküm. "Oruç tutabilenler, oruç tutmadıkları takdirde tutmadıkları her gün için bir yoksulu doyuracak fidye verirler" şeklinde uygulanmıştır. Oruç tutabilenlerin, oruç tutmak yerine fidye vermek muhayyerliği, belli bir zamana münhasır kaldı. Oruç ilk kez farz kılındığında Müslümanlar, oruca henüz alışkın değillerdi. Bunun için oruç onlara çok zor geldi. İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü), Müslümanlara, oruç tutmayıp yerine fidye vermek ruhsatını tanıdı.

"Takat" kökünden gelen "yutıîkuune" fiilinde bir şeyi güçlükle yapma mânâsı vardır. Bu itibârla bu kelime "orucu ancak çok zorlukla tutabilenler" anlamına da gelmektedir. Bu mânâya göre onlar, çok yaşlılar (e'ş-şüyûh), iyileşemeyen hastalardır (el-acâiz). Onların hükmü, oruç tutmayıp fidye vermektir. Bu mânâya göre âyet mensûh (neshedilmiş) değildir. Yani oruç tutmakta çok zorlananların veya çok zorlukla tutabilenlerin, tutmadıkları her gün için bir yoksulu doyuracak fidye vermeleri gerekir.

Yoksulu doyuracak fidye, Irak ulemâsına göre buğdaydan yarım sâ'; diğerlerinden ise bir sâ'dır. (Şer'î dirheme göre sâ', 2, 917 kg, örfî dirheme göre ise 3, 333 kg eder.) Hicaz âlimlerine göre ise fidye, buğdaydan bir müdtür. Müd: 832 gr.) 10

10 Bu ölçüler, en az beşyüz yıl öncesinin, sosyo-ekonomik şartlarına göredir. Eski âlimler ve müftüler kati ve riyazi ölçüler koymayı, belki de öyle istendiği için tercih etmişlerdir. Bunun bir sebebi de Islâmin ilk günlerindeki pratiklik ihtiyacı da olabilir. Kur'ânm "infaka" teşvik edici âyetlerinin ruhuna paralel olarak herkesin "Fidye" ölçüsünün "Kendisini doyurduğu gibi" doyurmak olduğu söylenebilir.

Ç- "Kim gönülden gelerek (tatavvuan) bir hayır işlerse, bu onun için hayırlı olur."

Kim gönüllü olarak fidyeyi artırır, asgarî miktarının üstünde fazla fazla verirse, bu onun için daha hayırlıdır.

D- "Bununla beraber oruç tutmanız eğer bilirseniz sızın için daha hayırlıdır."

Yani siz ey güçlükle oruç tutabilenler, siz oruç tutmamak ruhsatına sahip olan hastalar ve yolcular! Kendinizi zorlayarak oruç tutmanız, muayyen miktarda yahut fazlasıyla fidye vermekten, yahut orucu başka günlere ertelemekten sizin için daha hayırlıdır.

Bu hâllerde oruç tutmamak sizin için mubah olmakla beraber, oruçtaki fazileti bilseniz, oruç tutmayı tercih edersiniz. Oruçtaki hayır ve berekete koşarsınız.

Bir görüşe göre de, yani eğer siz ilim ve tefekkür ehlinden iseniz, oruç tutmanın, ruhsat kullanmaktan daha hayırlı olduğunu anlarsınız.

185
"O Ramazan ay'ı ki Kur'ân onun içinde indirilmiştir. (Kur'ân) insanlar için bir hidâyettir, doğru yolun (hidâyetin) ve fırkanın apaçık delilleridir. O hâlde sizden kim bu aya şâhid olursa oruç tutsun. Kim de hasta ve seferde olursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutsun. Allah, sizin için kolaylık dilet-, zorluk dilemez. İddeti (sayı) ikmal ve doğru yola erdirdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi ister ki, şükredesiniz."

A- "O Ramazan ay'ı ki Kur’ân onun içinde indirilmiştir"

Bu cümleden değişik anlamlar çıkarılabilir. Şöyle ki:

1- Tutulması gerekli o oruç, Ramazan ay'ı orucudur. O Ramazan ay'ı ki Kur’ân onun içinde indirilmiştir.

2- Ramazan ay'ı orucunu tutun. O Ramazan ay'ı ki Kur’ân onun içinde indirilmiştir.

3- Ramazan ay'ın da oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır. O Ramazan ay'ı ki Kur’ân onun içinde indirilmiştir.

4- O sayılı günler, Ramazan ay'ıdır. O Ramazan ay'ı ki, Kur’ân onun içinde indirilmiştir.

Ramazan kelimesi mastar olup yanmak anlamındadır, Bu aya Ramazan isminin verilmesi,

a- Bu ayda oruç tutanlar, açlık ve susuzluktan yandıkları için,

b- Bu ayda tutulan oruç sebebi ile günahlar yandığı için,

c- Ayların isimleri eski lügatlerden nakledildiği zaman Ramazan ay'ı, sıcak günlere rastgeldiği içindir.

5- Kur’ân-ı Kerîm'in Ramazan ay'ı içinde indirilmesi, Kur’ân'ın, Ramazan ay'ı içinde indirilmeye başlanması demektir. Bu da Ramazan ay'mda Kadir gecesinde gerçekleşmiştir.

6- Kur’ân, Ramazan ay'mda toptan dünya semâsına, sonra da ilâhî iradenin gerektirdiği şekilde bölüm bölüm yeryüzüne indirilmiştir.

7- Ramazan ay'ı hakkında Kur’ân âyetleri indirilmiştir.

Bunlar:

"Ey imân edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı." (Bakara 2/183-186) ve diğer âyetlerdir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"İbrâhîm'in Sahifeleri, Ramazan'ın ilk gecesinde;

Tevrat, Ramazan'ın altıncı gecesinde;

İncil, Ramazan'ın on üçüncü gecesinde;

Kur’ân da Ramazan'ın yirmi dördüncü gecesinde nazil olmuştur."

B- "(Kur’ân) insanlar için hidâyettir, doğru yolun ve furkanm apaçık delilleridir."

Kur’ân, i'câzları (mucizevî vasıfları) vs. ile insanlara hidâyettir; içerdiği hikmetler ve hükümler ile de hakka İrşad eden ve hakkı bâtıldan ayıran apaçık belgelerdir.

C- "O hâlde sizden kim bu aya şâhid olursa oruç tutsun. Kim de hasta ve seferde olursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde tutsun."

Bu cümlede zamir yerine "şehr / ay" kelimesinin zahir isini olarak zikredilmesi, bu aya tazim ve ziyadesiyle beyân içindir. Yani,

İçinizden her kim yolcu veya seferde değilse, hazar halindeyse bu ayda oruç tutsun.

İçinizden her kim, Ramazan hilâline erişirse, o ayda oruç tutsun.

Bu mânâya göre, bunun mâbâdi (sonrası), genel bir hükmü ortaya koyar:

Kim, mukıim olmakla beraber, hasta veya yolculuk hâlinde bulunuyorsa, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun. Çünkü sadece mukıim değil hasta ve yolcu da, Ramazan ay'mı idrâk eder. Herhalde bu cümlenin tekrar edilmesi hasta ve yolcuyu bu genel hükmün kapsamı dışına çıkarmak ve bir de daha önce geçen aynı cümle gibi bunun da neshedilmiş olabileceği zannini ortadan kaldırmak içindir.

Ç- "Allah, sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"

Allah size bu ruhsatı tanımakla size kolaylık diler; zorluk dilemez. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) şefkat ve merhameti sonsuzdur.

D- "iddeti (sayı) ikmal ve doğru yola erdirdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi ister ki, şükredesiniz "

Allah'ın (celle celâlühü), Ramazan ayma erişene oruç tutmayı, oruç tutmama ruhsatını kullananlara da, tutmadığı sayıyı gözetmelerini emir buyurması ve beki hâllerde oruç tutmama ruhsatını tanıması bunun içindir.

"Ve litükmilû'l-ı'ddete / o sayıyı tamamlayasınız diye" cümlesi, sayının gözetilmesi emrinin sebebidir.

"Ve litükebbirullahe — Allah'ı tazim edesiniz diye" cümlesi de, ruhsata binaen tutulmayan orucun kaza edilmesi keyfiyetinin bildirilmesi sebebiyledir.

"Ve lea'lleküm teşkürûn / ola ki şükredersiniz" cümlesi de, anılan ruhsatın tanınmasının ve kolaylaştırmasının sebebidir.

Tekbir; Allah'ı (celle celâlühü) hamd ve sena ile tazım etmektir.

Bir görüşe göre de bu tekbir, bayram gününün tekbirleridir.

Bir görüşe göre de, hilâl görüldüğünde getirilen tekbirdir.

186
"(Resûlüm)! Kullarım, sana Benden sorarlarsa gerçekten Ben onlara çok yakınım. Duâ ettiği zaman, duâ edenin duasını kabul ederim. Öyleyse onlar da Benim davetime icabet ve Bana hakkıyla imân etsinler ki doğru yolu bulsunlar."

A- "(Resûlüm)! Kullarım, sana Benden sorarlarsa gerçekten Ben onlara çok yalanım "

Hitabın renklendirilmesi ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmesinde (li telvini'l-hıtabi ve tevcihihi ilâ Resûlillâhi), Resûlüllah için apaçık bir şereflendirme ve onun makamını yükseltme anlamı vardır.

Yani ey Resûlüm! Kullarım sana Beni sorarlarsa, onlara, Benim onlara çok yakın olduğumu söyle. Bu ifâde, Allah'ın kullarının fiillerini ve sözlerini bildiğini, onların hâllerine muttak olduğunu, mekânen yakın bir kimsenin hâline teşbih suretiyle anlatmaktır.

B- "Duâ ettiği zaman, duâ edenin duasına icabet ederim."

Rivâyet olunuyor ki, bir bedevi Arap, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Senin Rabbin bize yakın mıdır? Biz yakına seslenir gibi mı O'na seslenelim? Yoksa uzak mıdır? Biz uzağa seslenir gibi mi O'na seslenenin?" dedi.

Bunun üzerine âyetin bu kısmı nazil oldu. Bu, Cenâb-ı Allah'ın yakınlığını açıklamakta, bu gerçeği ifâde etmektedir ve aynı zamanda duâ edenlere icabet va'didir.

C- "Öyleyse onlar da Benim davetime icabet etsinler ve Bana hakkıyla imân etsinler ki doğru yolu bulsunlar "

Kullarım, kendi işleri için bana duâ ettikleri, dilekte bulundukları zaman, Ben nasıl onlara cevap veriyorsam, Ben de onları imân ve itaate çağırdığım zaman onlar da Benim davetime cevap versinler ve imânlarında sebat göstersinler.

Allah (celle celâlühü), bu âyetten önce Müslümanlara Ramazan ayı orucunu tutmayı, sayıyı gözetmeyi emir ve onları, tekbir ve şükür vazifelerini yerine getirmeye teşvik buyurduktan sonra akabinde bu âyeti getirmekte ve bundan sonra yine oruçla ilgili konulara dönmektedir.

187
"Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız (e'r-refes) size helâl kılındı, Onlar sizin için bir elbisedir; siz de onlar için bir elbisesiniz. Allah, nefislerinize yazık ettiğinizi bildi de tevbelerinizi kabul etti ve sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Size fecrin beyaz ipliği kara iplikten tebeyyün edinceye kadar yiyin, için. Sonra da ertesi geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde itikâfta iken onlara yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın. İşte Allah, âyetlerini insanlara böyle açıklıyor ki sakınsınlar."

A- "Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı "

Rivâyet olunuyor ki, önceleri akşam olup iftar zamanı gelince, Müslümanlar, yatsı namazı kılın caya veya yatıncaya değin onlara yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmak helâl idi. Sonra bir gece Ömer yatsıdan sonra eşiyle cinsel ilişkide bulundu. Sonra da çok pişman oldu ve Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip özür diledi. O sırada birçok Sahabî ayağa kalkıp onlar da yatsıdan sonra bu işi yaptıklarını itiraf ettiler. İşte bunun üzerine (İslâm'da zorluk olmadığını bildirmek üzere) bu âyet nazil oldu.

Oruç gecesinden maksat, ertesi gün oruç tutulacak gecedir-.

B- "Onlar sizin için bir elbisedir; sizde onlar için bir elbisesiniz"

Bu istinaf cümlesi, oruç gecesi cinsel ilişkinin helâl kılınmasının sebebini beyân etmektedir ki, o da, eşleriyle tam iç içe olmaları ve onlara çok ilgi duymaları sebebi ile, onlara dayanmalarının güçlüğüdür.

Kadın ve erkeğin her biri diğerine "libas — elbise, örtü" olarak değerlendirilmiştir. Çünkü onlar geceleri kucaklaşmaları ve birbirlerine sarılmaları cibetiyle birbirinin örtüsü gibidirler. Onların birbirlerini örtmeleri gayri meşru ilişkiden korunmalarına vesile olmasındandır.

C- "Allah, nefislerinize yazık ettiğinizi bildi de tevbelerinizi kabul etti ve sizi bağışladı."

"Hâne-yehunü-havnen-hıyaneten-ihtiyanen" kökünden gelen "tahtanûne", siz hâince davrandınız, ihanet ettiniz demektir. Fakat burada ihanetten daha ağır bir mânâ ifâde eder. İlâhî azaba maruz kılmak suretiyle nefse zulmetmek anlamı taşır.

Yani Allah tuttuğunuz orucun sevabını azaltmak, nefsinizi, azaba maruz kılmak suretiyle kendinize zulmettiğinizi biliyordu. Siz işlediğiniz hatâlardan tevbe edince, Allah da tevbenizi kabul ve sizi affetti; o hatâların izlerini sizden tamamen sildi.

Ç- "Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin "

Yani bunu haram kılan hüküm neshedilince, imdi artık oruç gecesi kadınlarınıza mübaşeret edin. Mübaşeret, tenin tene dokunmasıdır. Cinsel ilişki, mübaşereti gerektirdiğinden dolayı mübaşeret, kinaye yoluyla o mânâ için kullanılmaktadır.

Bu âyet, sünnet yolu ile konulan hükümlerin, Kur’ân âyetleri ile neshedilmesinin câız olduğuna delildir.

"Allah'ın sizin için yazdığını isteyin"den murad, Levh-ı Mahfuz'a yazdığı çocuktur.

Cinsel ilişkide bulunan mü'minin asıl gayesi, çocuk yapmak olmakdır. Çünkü şehvetin yaratılmasında ve evlilik teşrıındekı hikmet, çocuk yapmaktır; şehveti tatmin değildir.

Bir görüşe göre de bu âyet, azli (meniyi kadının rahmine değil, dışarıya akıtmayı) yasaklamaktadır.

Bir görüşe göre de âyet, kadınlarla normal olmayan yoldan ilişkiye girmeyi yasaklamaktadır. Bu anlamda kadınlarla helâl yoldan ilişkide bulunun; demektir.

D- "Size fecrin beyaz ipliği kara iplikten tebeyyüıı edinceye kadar yeyin, için."

Tan yerinde ufukta ilk önce meydana gelen aydınlık ile ona paralel olarak uzayıp giden gece karanlığı beyaz ve siyah iki ipliğe benzetilmiştir.

Bir rivâyete göre, bu âyet ilk nazil olduğunda "mine'l-fecri" kelimesi yoktu. Fecir, bikndiği gibi tan yeri demektir. Ayeti duyanlar, beyaz ve siyah iki ipliği yanyana koyup bunları birbirinden ayırt edinceye kadar yemeye devam ettiler. İşte bu yanlış anlamayı gidermek için "mıne'l-fecri" kelimesi nazil oldu. Bu rivâyet sahih kabul edildiği takdirde, her hâlde bu hâdise, Ramazan ayı girmeden önce vuku bulmuş olmakdir. Ve beyânın, ihtiyaç zamanına değin ertelenmesi caizdir.

Oruç gecelerinde cinsel ilişkinin sabaha değin caiz olması, guslün de sabaha tehir edilmesinin caiz olduğuna ve cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucunun da sahih olduğuna delâlet eder.

E- "Sonra da ertesi, geceye kadar orucu tamamlayın."

Bu cümle de, orucun son vaktini beyân etmektedir.

F- "Mescidlerde itikâfta iken onlara yaklaşmayın."

Bu cümlede yine mübaşeret kelimesi, kinaye olarak cinsel ilişki anlamında kullanılmıştır.

Tâbiî âlimlerinden Katâde'ye göre:

"Önceleri Müslümanlar, itikatta iken mescidden çıkıp eşlerinin yanına gidiyor, onlarla cinsel ilişkide bulunduktan sonra yine itikâf yerine dönüyorlardı. İste böyle yapmaları yasaklandı."

Bu âyet, itikâfin ancak mescidlerde yapıldığına, itikâfın bazı insanlara mahsus olmadığına ve itikâfta cinsel ilişkinin haram olduğuna delildir. Ayrıca bu âyet, cinsel ilişkinin itikâfi bozduğuna da delildir; çünkü ibâdetlerde nehiy (yasaklama), ifsadı da gerektirir.

G- "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın."

Zikredilen bu sınırlar, Allah'ın kulları için koyduğu sınırlardır. Öyleyse bu sınırları aşmak şöyle dursun, onlara yaklaşmayın bile. Allah (celle celâlühü), hak ile bâtıl arasındaki sınırı geçmek yasağının ehemmiyetini belirtmek için o sınıra yaklaşmayı da yasaklamıştır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Her padişahın sultan çayırları vardır. Allah'ın mahfuz sahaları da O'nun yasaklarıdır. Yasak sahalar etrafında dolaşan, onun içine düşebilir."

"Allah'ın sınırları", sadece zikredilen hükümler olmayıp mutlak olarak Allah'ın haram kıldığı ve yasakladığı şeyler anlamına da gelir.

Ğ- "İşte Allah, âyetlerini insanlara böyle açıklıyor ki sakınsınlar."

Bu son derece mükemmel belâgatle yapılan açıklamalarda olduğu gibi, Allah (celle celâlühü), insanlar için teşri buyurduğu hükümleri muhtevi âyetlerini her zaman apaçık bildirir. Umulur ki insanlar, sakınırlar, ıttıka ederler.

188
"Mallarınızı aranızda bâtıl (haksız, boş) sebeblerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bilerek günahla yemek için onları hâkimlere aktarmayın."

A- "Mallarınızı aranızda bâtıl sebeblerle yemeyin."

Bundan önce insanların. Ramazan ayında gündüzleri kendi mallarını yemeleri yasaklanmıştı. Şimdi bu âyetle insanların, birbirlerinin mallarını Allah'ın hükümlerine aykırı olarak yemeleri yasaklanıyor ve şöyle buyruluyor:

"Ey insanlar! Birbirinizin mallarını Allah'ın (celle celâlühü) mubah kılmadığı yollarla yemeyin!"

B- "İnsanların mallarından bir kısmını bilerek günahla yemek için onları hâkimlere aktarmayın."

Haksız olduğunuzu bile bile insanların mallarını kısmen, yalancı şâhitlik ve yalan yemin gibi haksız yollarla bilvasıta yahut doğrudan doğruya hakimlere rüşvet vererek yemeyin.

"Ve en tüm ta'lemûn -- bile bile, bildiğiniz hâlde" demektir. Çünkü günahları bilerek işlemek çok daha çirkindir.

Rivâyet olunuyor la, Abdan el-Hadrami, Ümrüi'l-Kays el-Kındî'den bir parça arazi iddia etti. Ancak şahidi yoktu. Resûlüllah Ümrüi'l-Kays'in yemin etmesine hükmetti. Ümrüi'l-Kays, yemin etmeye hazırlandı. O anda Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedel ile satanlar var ya; işte âhirette onların hiçbir nasibi yoktur." (Al-i İmrân 3/77) mealindeki âyeti okudu. Bunun üzerine Ümrüi'l-Kays 11 yeminden vazgeçip o araziyi Abdan'a teslim etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

11 Hadîsde adı geçen Ümrüi'l-Kays, Cahiliye devrinde şiirleri Kabe duvarına asılan ünlü şair değildir. Çünkü bu büyük Arap şairi Benî Esed kabilesi reisi Hacr el-Kindî'nin oğludur. Babası öldürülünce, onun intikamını almak ve yerine geçmek istedi. Ancak Münzie b. Mâüssema'dan kaçmak zorunda kaldı. İstanbul'a gelip İmparator justınyanus'tan yardım istedi. İmparator da ona ikramda bulundu ve Filistin emirliğini verdi. Fakat Ümrüi'l-Kays, hastalanarak 540 yılında Ankara'da öldü. Görüldüğü gibi şair Ümrüi'l-Kays, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) doğumundan çok önce ölmüştür.

Rivâyet olunduğuna göre iki hasım, dâvaları için Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) başvurdular. Peygamberimiz de onlara dedi ki

"- Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Dâvanızın halk için bana başvuruyorsunuz. Olabilir ki, bazınız, kendi delillerini hasmından daha iyi anlatır; ben de, ondan dinlediğime göre onun lehine hükmederim. Onun için ben, dinlediğim delillere bakarak birinize, aslında kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, ona bir parça ateş verilmesine hükmetmiş olurum."

Bunu duyan o iki hasım ağlamaya başladılar ve her ikisi de: "Benim hakkım, arkadaşımın olsun" dediler. Peygamberimiz de onlara:

"- Haydi gidin de birbirinize kardeşlik verin, sonra birbirinize helâl edin!" buyurdu.

189
"(Resûlüm) sana hilâllerden soruyorlar. De ki: "- Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir." Evlere arkalarından girmek birr (hayır) değildir. Fakat asıl birr, sakınmak (ittika)dır. Pivlere kapılarından gelin. Allah'tan sakın ki, felâha eresiniz."

A- "(Resûlüm), sana hilâllerden soruyorlar. De kı (Kul):

"- Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."

Muaz b. Cebel ile Saiebe b. Ğanem (radıyallahü anh), bunu Peygambere sordular:

"- Ya Resûlallah! Niçin hilâl, önce ip gibi ince doğuyor; sonra kalmlaşıp nihayet dolunay hâline geliyor; sonra yavaş yavaş incelip nihayet ilk doğduğu hâle dönüyor?"

Başkaları da, Ay'ın, şeklinin ve durumunun değişmesindekı hikmeti sormuşlardı, işte bunun üzerine Allah (celle celâlühü), meâlen şöyle cevap vermesini emir buyurdu:

"- Ay'ın durumundaki zahirî hikmet, insanların ibâdetlerinde ve özellikle de hac ibâdetinde zaman ölçüsü olmasıdır. Çünkü ha cem gerek edasında, gerek kazasında vakit gözetilmesi gerekir. Yine aylar, insanların sosyal ve ticarî ilişkilerinde, ittifak ettikleri vakitlerin tesbitinde de ölçü olarak, kullanılır."

Mutlak olarak müddet (el-müddete'l- mutlaka); Ay'ın, kendi yörüngesinde, (feleğinde) dönerken başlangıç noktasından (mebdeden) sonuna (müntehasma) kadar olan hareketi boyunca devam (imtidad) eden süredir.

Zaman da, geçmiş zaman (mâzî), şimdiki zaman (hâl) ve gelecek zaman (istikbal) dilimlerine bölünmüş olan müddettir (müddet-i maksûme).

Vakit de, herhangi bir iş için belirlenmiş zamandır.

B- "Evlere arkalarından girmek birr değildir. Fakat asıl birr sakınmaktır."

Sahabîlerden Ensar, ihrama girdikten sonra ne bir eve, ne de bir çadıra kapısından girmezlerdi. Fakat evlerin veya çadırların arka kısmında açtıkları delik veya aralıktan içeri girerlerdi Ve bunu da hayır ve iyilik sayarlardı. İşte bu cahiliye geleneğininin hayır olmadığı onlara açıklandı ve meâlen buyruldu ki:

"Asıl hayır, haramlardan ve gayri meşru şehvetlerden sakınmaktır."

Âyetin bu bölümünün makabli ile bağlantısı şöyledir:

1- Müslümanlar, hem Ayin şekil ve durumundaki değişikliğin hikmetim hem de ihramlı iken evlerin ve çadırların kapısından girmenin hükmünü sormuşlardı. Onun için her ikisine bir arada cevap verilmiştir.

2 - Bundan önce Ayin, hac zamanının ölçüsü olduğu, sonra da ona bağlı olarak insanların İslâm öncesinden gelen gelenekleri zikredilrrüştir.

3- Onlar, kendilerini ilgilendirmeyen ve Peygamberlikle de ilgisi bulunmayan bir konuyu sordular. Çünkü Peygamber eşyanın hakikatini değil fakat dinin hükümlerini bildirmek için gönderilmiştir.12 Onlar ise, kendilerini ve nübüvveti ilgilendiren konuları bir kenara bırakarak başka şeyler sordular. İşte dikkatleri, dinî hükümleri sormanın gereğine çekmek için, ihramh iken evlere kapılarından değilde arkalarından girmenin hükmü zikredildi.

12 "Eşyanın hakikati" ve "Dinin hükümleri" ayırımı, üzerine bir dünyâ görüşü binâ edilecek incelik ve sağlamlıkta bir tesbittir. Bir mânâda "Din ve dünyâ ayrımı" nı da içerir. Ne var ki İslâm iki dünya arasında denge demektir. Bunun en güzel ifâdesi de Din Hükümlerini tebliğle görevli Yüce Peygamberin "Yarabbı bana eşyanın hakikatini göster." diye duâ etmesidir. Bu göstermektedir kı bir muinin için yerlerini ayırmak şartıyla hem din hükümlerini hem de eşyanın hakikatini öğrenmek gerektir. Ayrıca her ikisi arasında yüksek seviyelerde bir yakınlık olduğunu da işaret etmektedir. Tefekkürü ibâdet sayan bir din için ne güzel ölçü?

C- "Evlere kapılarından gelin. Allah'tan sakının (Vettekuiiahe). Umulur ki felâhe erersiniz."

Bu, "evlere kapıları dururken arkadan girmek hayır ve iyilik değildir; işlere tersten değil önden başlayın ve Allah'ın (celle celâlühü) hükümlerini değiştirmekten, yahut bütün işlerinizde Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının!" demektir.

Burada "Vettekuiiahe / Allah'tan sakının!" emrinin ikinci kez tekrarlanması, takvaya çok önem verildiğini göstermek ve "Lea'lleküm tüflihûn — Umulur ki felâha erersiniz" cümlesinin mukaddimesini yapmak içindir. Netice itibariyle söylenmek istenen şudur:

Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ki hayır ve hidâyete eresiniz.

190
"Size karşı savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın; ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez."

A- "Size karşı savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın"

Bu âyetin mânâ ve medlulü hakkında değişik görüşler vardır. Şöyleki:

1- Bu âyet "Allah'ın dinini aziz kılmak (i'zaz-ı din) ve O'nun kelâmını yüceltmek (i'lâ-i kelimetullah) için, size karşı savaşanlarla siz de savaşın." demektir.

2- Bu âyet, Müslümanlara karsı savaş açmış veya açmamış olsun bütün müşriklere karşı topyekün savaş izni ve emri verilmeden önce nazil olmuştur.

3- Bu âyet, "size düşmanlık besleyen ve sizinle savaşmaları beklenen müşriklere karşı siz de savaşın; yaşlıları, çocukları, kendini ibâdete vermiş rahipleri ve kadınları öldürmeyin" demektir.

4- Bu âyet, "bütün kâfirlere karşı savaşın; çünkü onlar, Müslümanlarla savaşmak istiyorlar" demektir.

Ancak şu rivâyet birinci görüşü teyid eder niteliktedir:

Hicretin 6. yılı (M. 628) Zilka'de ayında Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) umre ziyareti amacıyla Ashabı ile Medine'den çıktı. Fakat müşrikler geçit yerlerini tutarak ve Müslümanlar üzerine taş ve ok yağdırarak ilerlemelerine ve Mekke'ye girmelerine engel oldular. Resûlüllah Mekke'ye bîr günlük mesafede Hudeybîye köyüne çekilmek zorunda kaldı. Müşriklerle yapılan çetin müzakereler sonunda Hudeybiye Mûsalahasi imzalandı. Böylece umre gelecek yıla kaldı.

Müslümanlar, Hicretin 7. yılı, bir önceki yıl yapamadıkları umreyi kaza için Mekke'ye geldiklerinde müşriklerin, andlaşmaya bağlı kalmayıp Harem toprağında ve haram ayda kendileri ile savaşmalarından endîşe ettiler ve bu durumdan hoşlanmadılar. İşte bunun üzerine bu âyet nâzıl oldu. Bu âyetin, hacem hükümlerinin beyân edildiği âyetlerle beraber zikredilmesi de bu görüşü destekler.

B- "Ancak aşırı gitmeyin (Velâ ta'tedû). Çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez "

Sebebsiz veya bir saldırı olmadan ansızın savaş başlatmak; arada andlaşma bulunanlara karşı savaş açmak, işkence etmek, bedenin uzuvlarını ezcümle burun, kulak kesmek; kadın ve çocukları öldürmek gibi davranışlarla aşırı gitmeyin. Çünkü Allah (celle celâlühü) aşırı gidenleri asla sevmez; onlar için hayır ve iyilik dilemez.

191
"Onları nerede bulursanız öldürün. Onların sızı çıkardıkları gibi siz de onları oradan çıkarın. Fitne katilden daha kötüdür. Mescid-i Haram yanında onlar size karşı savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Fakat sizi öldürürlerse siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası budur."

A- "Onlari nerede bulursanız öldürün. Onların sizi çıkardıkları gibi siz de onları oradan çıkarın."

O saldırgan müşrikleri hill (harem dışı alan) veya harem, nerede bulursanız öldürün ve onlar vaktiyle sizi Mekke'den çıkardıkları gibi siz de onları oradan çıkarın. Nitekim Mekke'nin fethinde Müslüman olmayanlar Mekke'den çıkarıldılar.

B- "Fitne katilden daha kötüdür."

İnsanları yurtlarından çıkarmak gibi bazı mihnetler ve cefalar, onları öldürmekten beterdir. Çünkü o tür mihnet ve cefaların acısı devamlıdır yahut o Mekke müşriklerinin, Harem toprağında şirki yaşatmaları ve sizin Mekke'ye girmenize engel olmaları, sizin, o müşrikleri Harem toprağında öldürmenizden daha kötüdür.

C- "Mescid-i Haram yanında onlar size karşı savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Fakat sizi öldürürlerse siz de onları öldürün."

Mescid-i Haram yanında onlar size karsı savaşmadıkça, önce savaşı başlatan siz olmayın ve Mescid-i Haramin hürmetini çiğnemeyin; ama onlar orada sizinle savaşırlarsa, siz de onları orada öldürün ve Mescid-i Haramin yanında savaştığınıza bakmayın. Çünkü o takdirde Mescid-i Haramin hürmetini çiğneyen onlardır. Bu yüzden de onlar, en şiddetli azaba müstahaktır.

Fakat bir kıraate göre müfaale (mukatele) babından olan "Velâ tükatilûhüm... hattâ yukatilüküm / Onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın" fiilleri "velâ taktülûhüm hattâ yaktülûküm / Onlar sizi katletmedikçe siz de onları katletmeyin" şeklinde de okunmuştur.

Bikndiği gibi mufaale (mukatele) kipi karşılıklı olarak birbirini öldürmek, çarpışmak, savaşmak, yani müşareket mânâsı içerir. "Ka-te-le, yaktülü" kipinde ise müşareket yoktur fiil münferiddır. Yani burada birinin diğerini öldürmesi söz konusudur. Bunun anlamı onlar, sizin bir kısmınızı öldürmedıkçe, siz de onları öldürmeyin; demektir.

Ç- "İşte kâfirlerin cezası budur."

Onların, başkalarına yaptıklarının benzeri böylece kendilerine yapılır.

192
"Artık vazgeçerlerse şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan (Ğafûr), çok merhamet eden (Rahim) dir.."

O Mekke müşrikleri, savaşa ve küfürlerine son verirlerse, Allah, yine onların geçmiş günahlarını bağışlar.

193
"Fitne ortadan kalkıncaya ve din, Allah'ın dini oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse artık düşmanlık olmaz. Zâlimler müstesna."

Şirk, ülkeden tamamen temizleninceye ve din yalnız Allah'a ait oluncaya, şeytanın dinde hiç nasibi kalmaymcaya kadar müşriklerle savaşın. Eğer bu savaştan sonra düşmanlıklarına son verirlerse, onlara düşmanlık yapmayın. Çünkü zulüm, ancak zâlime yapılır; zâlimin zulmüne karşılık verilir.

"Felâ u'dvane illâ ale'z-zâlimîn / zâlimlerden başkasına düşmanlık olmaz" buyrulmak suretiyle cezaya düşmanlık (a'davet) denmesi, ifâdede benzeyiş olması içindir.

Nitekim, "Kim sîze saldırırsa saldırısının misliyle siz de ona saldırın." (Bakara 2/194) buyrulmuştur.

Eğer adavet ve küfürlerine son verenlere dokunursanız, o zaman siz, zâlimlerden olursunuz ve durum aksine sizin aleyhinize döner.

194
"Haram ay, haram aya karşılıktır. Hurmetler mütekabildir. Kim size saldırırsa saldırısının misliyle siz de ona saldırın. Allah'tan sakının ve şunu iyi bilin ki Allah, hiç şüphesiz müttekıîlerle beraberdir."

A- "Haranı ay, haranı aya karşılıktır. Hürmetler mütekabildir. Kim size saldırırsa saldırısının misli (ayni)yle siz de ona saldırın."

Hudeybiye andlaşmasimn yapıldığı H.6/M.628 yık müşrikler, Müslümanları Mekke'ye sokmamış ve umre ziyareti bu sebeble yapılamamıştı. Ertesi yıl, Müslümanlar haram aylardan sayılan Zılka'de'de yine umre niyetiyle yola çıktıklarında, bir savaşla karşı karşıya kalmaktan endişe ediyorlardı, işte o zaman bu âyet nazil oldu ve Müslümanlara şöyle buyruldu:

"- Bu haram ay, o haram aya ve bu ayın hürmetinin çiğnenmesi yine o ayın hürmetinin çiğnenmesine karşılıktır."

Hürmetler mütekabildir. Korunması gereken her hürmette kısas vardır. Şu hâlde onlar, bir sene önce bu ayın hürmetini çiğneyerek ve size karşı savaş durumuna geçerek Mekke'ye girmenize engel oldukları gibi, siz de bu sene onların üzerine gidin ve eğer sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün. Kim size saldırırsa saldırısının misliyle siz de ona saldırın.

B- "Allah'tan sakının (Vettekuiiahe). Ve şunu iyi bilin ki Allah, hiç şüphesiz müttekıîlerle beraberdir."

Zafer kazanınca, dinen izin verilmeyen hareketlerden sakının ve bilin la Allah, takva sahipleri ile beraberdir; onları korumaktadır; zafer ve geniş imkânlar bahşederek onların durumlarını ıslah etmektedir.

195
"Allah yolunda in fak edin. Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever."

A- "Allah yolunda infak edin. Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın, "

Bu âyet-i kerîmede farklı tevcihler yapılmıştır. Şöyle ki:

1- Mallarınızı israf ederek, geçiminizi daraltarak kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın.

2- Savaştan ve savaş için harcama yapmaktan kaçınarak kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Çünkü savaştan ve savaş için harcama yapmaktan kaçınmak, düşmanlarınızı kuvvetlendirir ve onların size musallat olmalarına yol açar. Şu rivâyet de bu mânâyı teyid eder:

Rivâyet olunduğuna göre Ebû Eyyûb Ilâlid b. Zeyd el-Ensarî (radıyallahü anh) bu konuda şöyle demiştir:

"Cenab-ı Allah, İslâm'ı aziz (üstün) kılıp mensubları çoğalınca biz de ailelerimizin ve mallarımızın yanma döndük ve mallarımızın ıslahı ile meşgul olmaya başladık. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

3- Allah yolunda (fî sebîlillâh) harcamaktan kaçınarak ve dünya malını pek severek kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. Çünkü bunlar ebedî helake sebep olur. Bundan dolayıdır ki bahilliğe, cimriliğe helâk denmiştir.

"Bi eydîküm / ellerinizle" den maksad kişinin nefsidir. (Bir çok konuda olduğu gibi burada da eller mecaz olarak insanın varlığının tamamı anlamında kullanılmıştır.)

B- "İyilik edin (Ve ahsinû). Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever."

Amellerinizi, işlerinizi ve ahlâkınızı güzelleştirin. Yoksullara iyilik edin. Çünkü Allah da iyilik edenlere, hayır ve iyilik murad eder.

196
"Haecı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban yeterlidir. Kurban, mahalline varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin. Bununla beraber içinizden her kim hasta olur veya başından bir ezası bulunursa ona fidye olarak oruç tutmak veya sadaka vermek veyahut kurban kesmek (vâcib olur).

Emin olduğunuz zaman kim hac zamanına kadar umre ile temettü etmek (sevab kazanmak) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek (vâcib olur). Fakat kurban bulamayan bir kimseye hac günlerinde üç gün, geri döndükten sonra yedi gün oruç tutmak vâcib olur. İşte bu tam on gün eder. Bu hüküm, ehli (ailesi) Mescid-i Haram'da oturmayanlar içindir. Allah'tan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah'ın azabı şiddetlidir."

A- "Hacci ve umreyi Allah için tamamlayın."

Bu âyet, başlanan bir hac veya umrenin tamamlanması gereğini, hacca ve umreye halel getiren hâllerin telâfi şeklini beyân eder. Ancak âyet, hac ve umrenin farz olup olmadığı konusuna dokunmaz. Bu da tıpkı " Sonra geceye kadar orucu tamamlayın" (Bakara 2/187) âyeti kabilindendir. Nitekim bu âyette, orucun farz olup olmadığına temas edilmez. Fakat başlanan bir orucu akşama kadar tamamlanması gereği (vücûbu) vurgulanır.

Orucun farziyeti:

"Ey imân edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı." (Bakara 2/183) âyeti ile sabit olmuştur.

Haccın farziyeti de:

" Yoluna gücü yetenlerin o Beyt'i haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." (Al-i İmrân 3/97) mealindeki âyet ile sabittir.

Çünkü başlatılmış olan herhangi bir fiili tamamlama emri, o fiilin aslını emretmek sayılmaz ve bunu gerektirmez. Bu itibârla bu âyet, umrenin farz olduğuna asla delil olamaz.

Hac ve umreyi tamamlama emri onları tam ve eksiksiz olarak inşa edin; demektir.

" Hacci ve umreyi Allah için tamamlayın." âyeti,

" Hacca ve umreyi Allah için ikame edin" şeklinde kıraat edilse bile aksine bir delil olmadıkça bu tıp emirler vücub (farziyet) ifâde etmezler. Bu, hac ve umrenin asıl hükmüne (farz olup olmadığına) girmeksizin, başlatilmış bir hac ve umrenin itmam veya ikamesinin vücubunu belirtir.

Hulâsa, bu ifâde "başlanmış olan bir hac ve umrenin rükünlerini, şartlarını ve bilinen diğer seri fiillerini Allah (celle celâlühü) rızâsı için tamamlayın; bunlardan hiçbirini ihlâl etmeyin, eksik bırakmayın; " demek olur.

Hac ve umrenin tamamlanmasının ne ifâde ettiği konusunda başka görüşler de vardır:

Hac ve umreyi tamamlamak, ferdin ailesinin yaşadığı evlerin bitişinden itibaren ihrama girmesidir.

Bu görüş Ali b, Ebî Tâlib, İbn Abbâs ve İbn-i Mes'ud (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edilmiştir.

Hac ve umreyi tamamlamak, onların her biri için ayrı bir sefer yapmaktır.

İmam Muhammed b. Hasen el-Şeybanî (öl: 804) şöyle demiştir:

"Kûfe'den başlayan bir hac ve Kûfe'den başlayan bir umre daha faziletlidir."

Hac ve umreyi tamamlamak, onları helâl kazançlarla yapmaktır.

Hac ve umreyi tamamlamak, bu iki ibâdeti ıhlâsla ve dünyevî hiçbir gaye karıştırmadan yapmaktır.

Bu mânâlarda umrenin farz olduğuna delâlet eden hiçbir şey yoktur.

Ne İbn Abbâsin (radıyallahü anh), "Umre, haccın arkadaşıdır" sözleri ne de Ömer b. Hattabin (radıyallahü anh) bir zâtın, kendisine:

"- Baktım ki, hac ile umre üzerime yazılmış; ben de her ikisi için ihrama girdim; " demesi sebebiyle ona:

"- Sen, Peygamberinin sünnetini bulmuşsun"

şeklinde cevap vermesi de umrenin farzıyetini ifâde etmekten çok uzaktır. Kaldı ki bunun aksine rivâyetler de vardır.

Gerçekten Câbir (radıyallahü anh):

"- Ya Resûlallah! Umre de hac gibi farz mıdır?" diye sormuş ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hayır, umre farz değildir; ancak umre de yaparsan senin için daha hayırlı olur / Lâ velâkin en ta'temira hayrun lek." cevabını vermiştir.

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Hac, cihaddır; umre ise gönüllü bir ibâdettir — el-haccü cihadün ve'l-umretü tetavvuun" buyurmuştur.

B- "Eğer engellenirseniz (İhsar ile karşılaşırsanız) kolayınıza gelen bir kurban yeterlidir. Kurban mahalline varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin."

"Hasira-Ehsara-yuhsıru" kökünden türeyen "ihsar" mâni olmak, alıkoymak, araya girmek demektir. Meçhul sığasiyla "ühsıir" engellenmek, alıkonulmak anlamına gelir."

İmam Malik île İmam Şafiî'ye göre, burada ıhsar'dan maksad, düşman tarafından engellenmektir. Çünkü bu âyetin devamında "Feiza emintüm... / emîn veya güven içinde olduğunuz zaman..." buyrulur.

Kaldı ki bu âyet, Hudeybiye andlaşması sırasında, Müslümanlar, müşrikler tarafından Mekke'ye girmekten engellendikleri zaman nazil olmuştu. İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Düşmanın İh sarından (engellemesinden) başka ihsar yoktur."

İmam Ebû Hanîfe Numan b. Sabit'e göre (öl:767) ise, düşmandan veva hastalıktan olsun, her türlü engellenme ıh sardır. Çünkü rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Hac yolculuğu sırasında bir uzvu kırılan yahut aksak, topal duruma düşen kimse, ertesi yıl haccetmekdir."

Hulâsa, ekser ulemânın re'yine göre ihramda bulunan (muhrim) bir kimse hac ve umreden alıkonulursa ve bu durumda ihramdan çıkmak isterse, bulunduğu yerde deve, sığır ve koyundan kolayına gelen bir kurban keser ve öylece ihramdan çıkar.

Biz Hanefîlere göre ise, o kurbanı Harem'e gönderir (Harem, Mekke çevresinde sınırları belli bir alandır. Mekke'ye en yakın sınırı 6 km. uzaklıkta bulunan Tenim; en uzak sınırı da Mekke'ye 16 km. mesafede bulunan Ci'rane'dir). Kurbanı yanında gönderdiği kimseye, (Mina'da kurbanı kesmesi için) bir gün ve vakit belirler. Nihayet o gün ve o vakit gelip de kurbanın kesildiğine kani olunca, ihramdan çıkar. Çünkü âyette, "Kurban, yerine varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin" buyrulmaktadır. Bunun anlamı:

"- Harem'e gönderdiğiniz kurbanın, kesileceği yere vardığını anlayıncaya kadar ihramdan çıkmayın" demektir.

Hanefî mezhebi dışındaki ekser ulemâ ise, "..hattâ yeblüğa'l-hedyü mahilleh / kurban, yerine varıncaya kadar" emrini, Harem bölgesi olsun, olmasın, muhrimin bulunduğu yerde kurbanın kesilmesi anlamında yorumlamışlardır. Onların bu konudaki gerekçeleri de Hudeybiye andlaşmasının yapıldığı yıl Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kurbanını orada kesmiş olmasıdır. Hudeybiye bilindiği gibi Harem sınırları dışındadır.

Onlara cevap olarak biz de deriz ki; Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) ihsar (engellenme) yeri, Mekke'nin aşağı kısmı yönünde Hudeybiye tarafı idi. Orası da Harem sınırları içinde kalır.

İbn-ı Şıhâb el-Zührî'ye göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hudeybiye yık kurbanını Harem sınırları içinde kesmiştir.

Muhammed Vakıdî (öl: 822) de diyor ki:

"Hudeybiye, Harem bölgesi sınırında, Mekke'ye dokuz mil uzaklıktadır."

C- "Bununla beraber içinizden her kim hasta olur veya başından bir ezası bulunursa ona fidye olarak oruç tutmak veya sadaka vermek veyahut kurban kesmek (vâcib olur)."

Sizden biri, saçlarını kestirmesini (halkı) gerektiren bir has tanktan ya da yara ve bit gibi başındaki bir ezadan dolayı tıraş olursa, o zaman fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir.

Âyette fidyenin cinsi bu şeklide beyân edilmiştir. Fidyenin miktarına gelince; rivâyet olunuyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)-, Kâ'b b. Ucre'ye

"- Galiba başındaki haşarat, seni rahatsız ediyor?" buyurdu.

o da:

"- Evet Ya Resûlallah!" deyince:

"- Tıraş ol da üç gün oruç tut veya altı yoksula bir fark hurma tasadduk et veya bir koyun kurban kes!" buyurdu.

Fark, üç sâ'dır. (Sâ' da, daha önce de belirtildiği gibi, şer'î dirheme göre, 2, 917 kg., örfî dirheme göre, 3, 333 kg.)

Ç- "Emîn (güvende) olduğunuz zaman kim hac zamanına kadar umre ile temettü etmek (yararlanmak, sevab kazanmak) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek vâcib olur "

İhsardan emîn olduğunuz, yahut güven ve genişlik içinde bulunduğunuz zaman, her kim hac ayları içinde, hac ile umreyi cem etmek veya haçtan önce umre ibâdeti ile Allah'a yakınlaşmak (takarrüb-i ilâ'llah) dilerse veyahut her kim umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadar ihram yasaklarından yararlanmak, başka bir deyişle ihram yasakları dışında kalmak isterse, bu temettü sebebi ile, ona kolayına gelen bir kurban kesmek vâcib olur.

Bu dem, zorlama kurbanı olup hac için ihrama girildikten sonra kesilir. Şafiî'ye göre, sahibi bu kurbanın etinden yiyemez; biz Hanefîlere göre ise, bu kurban udhiye (kurban bayramında belirli şartları haiz kimselerin kesmeleri vacip olan kurban) gibidir.

D- "Fakat kurban bulamayan kimseye hac günlerinde üç gün, geri döndükten sonra yedi gün oruç tutmak vâcib olur. İşte bu tam on gün eder. "

Hac günlerinden maksad, hac aylarında umre ihramı ile hac ihramı arasındaki zaman demektir. Şafiî'ye göre ise, bu günlerden maksad, hac ihramından sonra bu ihramdan çıkmadan önce bayramdan evvel hac menâsiki (ibâdetleri) ile meşgul olunduğu günlerdir. Bu üç gün orucun en faziletlisi Zilhicce ayının yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günleri tutulanıdır. Kurban günü (bayramının birinci günü) ile teşrik günleri (bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri) oruç tutmak sahih değildir. Kalan yedi gün de, hac ibâdetleri tamamen bittikten sonra tutulur. Şafiî'nin iki görüşünden birine göre ise haccı yerine getiren kimse, kalan yedi günü ailesinin yanma döndükten sonra tutar.

"Tilke aşeretün kâmile / İşte bu tam on gün eder." cümlesi, hesabın fezlekesidir; faydası, gün adedinin ayrı ayrı ve toplam olarak bilinmesini sağlamaktır. Başka bir deyişle burada muhayyerlik yoktur. Aded üç veya yedi gün

değildir. Toplam on gündür. Bunun bu kadar açık olarak belirtilmesinin sebebi o günün hesap bilmeyen insanlarını uyarmak ve muhayyerlik ihtimalini ortadan kaldırmaktır.

E- "Bu hüküm, ehli (ailesi) Mescid-i Haram'da oturmayanlar içindir."

Bu hüküm, temettü haccı yapanlar ve Şâfiîye göre ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayanlar içindir. Bunlar Mekke'ye uzaktan gelmiş olanlardır.

Şâfiîlere göre bu uzaklık, Harem sınırından itibaren kasr mesafesidir (dört rek'atli namazların seferi olarak ikişer rek'at kılınabilmesi için aranan uzaklık).

Biz Hanefîlere göre ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayanlar, meskenleri, inikat sınırları dışında olanlardır.

Bilindiği gibi mıkad Mekke'ye gelenler için ihrama giriş yerleridir. Güneyden gelenlerin mıkad mahalli Mekke'ye 54 km. mesafedeki Yelemlem; doğu ve kuzey doğudan gelenler için mikad mahalli Mekke'ye 96 km. mesafedeki Kam; batı ve kuzey batıdan gelenler için Mekke'ye 187 km. mesafedeki Cuhfe; kuzeyden gelenler için Mekke'ye yaklaşık 450 km. mesafedeki Zülhuleyfe'dir.

Tâbiîn'den Tavus'a göre, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayanlar, Hill (Harem bölgesi ile mikat sınırları arasında kalan yerler) sakinleridir.

İmam Malik'e göre ise, bunlar, Mekke'de oturmayanlardır.

F- "Allah'tan sakının (Vettekuiiahe). Şunu iyi bilin ki Allah'ın azabı şiddetlidir."

Her zaman ve özellikle de hac sırasında Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet edin; onlara aykırı davranışlardan sakının. Allah'tan korkun ve bilin ki, sakınmayanlar için Allah'ın cezası pek şiddetlidir.

Burada zamir yerinde ism-ı celâlin zikredilmesi, ilâhî heybeti ziyadesiyle ifâde etmek ve isyankârların kalbine korku salmak içindir.

197
"Hac bilinen aylardadır, Her kim o aylarda haca kendine farz kılarsa artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Hayırdan ne yaparsanız Allah, onu bilir. Kendiniz için azık hazırlayın. Şüphesiz azıkların en hayırlısı takva azığıdır. Ey akıl sahibleri, Benden sakının."

A- "Hac bilinen aylardadır."

Hac vakti, insanlar arasında öteden beri mâruf olan aylardır. Bunlar Şevval ile Zilka'de'nin tamamı ve biz Hanefîlere göre Zilhicce'nin ilk on günüdür.

Şâfiîlere göre Zilhicce ayının ilk dokuz günü ve bayram gecesidir.

İmam Malik'e göre Zilhicce ayının da tamamıdır.

Müctehid imamlar arasındaki ihtilafın kaynağı şudur:

Hac vaktinden maksad ihram vakti, hac amel ve mistiklerinin ifa vaktidir. Başka bir deyişle hac menâsikinden başka işlerin hoş karşılanmadığı mutlak vakittir.

İmam Malik, Zilhicce ayının ilk on gününden sonra umre yapmayı mekruh görür. (Ona göre Zilhicce ayının tamamı hac vaktine dahildir.)

İmam Ebû Hanîfe de. Şevval ayından önce hac için ihrama girmeyi sahih görürse de, mekruh sayar.

Çoğulun asgarisi üç olduğu hâlde âyette, iki ay ile üçüncü ayın bir kısmına aylar denmesi, ya ayın bir kısmının tamamı yerine ikamesinden ya da burada çoğulun ikiden yukarısı için kullanılmış olmasındandır.

B- "Her kim o aylarda haccı kendine farz kılarsa artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur."

Kim hac aylarında ihrama girmek, telbiye getirmek veya hedy denen hac kurbanı sevketmek suretiyle haccı bilfiil kendisine farz kılarsa, artık hac günlerinde ne cinsel ilişki (refes), ne kötü söz söylemek ve günah işlemek suretiyle şeriat sınırları dışına çıkmak (füsuuk) ne de hizmetçilerine bağırıp çağırmak veya arkadaşlarıyla münakaşa ve kavga etmek (cidal) yoktur.

Hac kelimesi yerine zamir kullanılmaması hacca çok önem verildiğini açıklamak (izhar-ı kemâl-i itinâ) ve hükmün sebebinin bu olduğunu bildirmek (iş'ar-ı bh'lleti'l-hükm) içindir. Çünkü Beyt-i Muazzama'yi ziyaret etmek ve o vesileyle Allah'a (celle celâlühü) yaklaşmak, bu kabil fiillerin terkini gerektirir.

Âyette nefy (olumsuzluk) ifâdesinin tercih edilmesi (hac günlerinde refes, füsûk, cidal yok; denmesi), nehyi (yasağı) ağırlaştirmak ve bunların hacca hiç yakışmadığını bildirmek içindir. Çünkü haddi zâtında çirkin olan bir şey, hac esnasında çok daha çirkin olur. Meselâ, namazda ipek elbise giymek ve Kur’ân'ı oyun havasında okuyarak oynamak gibi. Zira hac, kötü huy ve âdetleri terk ile sadece ibâdete yönelmektir.

Refes ile füsûk kelimeleri "rafesün velâ füsuukun" şeklinde merfu ve cidal kelimesi de "cidale" şeklinde mansub olarak da okunmuştur. Buna göre mânâ "Hacda refes ve füsuuk asla olmasın ve hacda ihtilaf yoktur." şeklinde tecelli eder.

Câhiliye devrinde Kureyş kabilesine mensub hacılar, diğer Arap hacılara muhalefetle Arafat'a çıkmadan Meş'ar-i Haram'da (Müzdelife) vakfe yapıyorlardı. İslâmiyet gelince, Kureyş hacılarına da Arafat'ta vakfe yapmaları emredildi ve bu aykırılık ortadan kaldırıldı.

C- "Hayırdan ne yaparsanız Allah onu bikir."

Allah (celle celâlühü) yapılan hayırların mükâfatını mutlaka verecektir. Hac günlerinde kötülük yasaklandıktan sonra işte bu cümle ile insanlar hayra teşvik edilmektedir.

Ç- "Kendiniz için azık hazırlayın (Ve tezevvedû). Şüphesiz azıkların en hayırlısı takva azığıdır."

Ey mü'minler! Anketiniz için takva azığı hazırlayın; çünkü en hayırlı azık takvadır.

Bir görüşe göre, bu âyet, Yemenli hacılar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

Yemenli hacılar, hacca gelirken azık hazırlamıyor ve:

"- Biz, Allah'a tevekkül ediyoruz!" diyor ve insanlara yük oluyorlareh.

İşte bundan dolayı onlara hac yolculuğu için azık hazırlamaları, dilenmekten ve insanlara yük olmaktan kaçınmaları emredildi.

D- "Ey akıl sahibleri, Benden sakının."

Allah'tan (celle celâlühü) korkmak ve O'nun emir ve nehiylerine ayları hareketlerde bulunmaktan sakınmak, gerçek aklın gereğidir.

Âyetin daha önceki bölümünde Allah insanları takvaya teşvik etmişti. Şimdi burada da takvanın kendisine karşı olmasını emretmektedir.

Gerçek akıl sahibi insan, mâsivâdan, Allah'tan başka her şeyden beri olmalı, hiçbir varlığın ve gücün hükmünde ve etkisinde kalmamalıdır. Hevâ ve heveslerden arınmış gerçek aklın gereği budur.

İşte bu ilâhî hitab, bu sebeble gerçek akıl sahiplerine tahsis buyurulmuştur.

198
"Hac mevsiminde Rabbinizin fadhnı aramanızda bir günah yoktur. Arafat'tan akın ederken Meş'ar-i Haram yanında Allah'ı zikredin. O, size nasıl hidâyet ettiyse siz de O'nu öyle zikredin. Nitekim siz bundan önce dalâlete düşmüş (doğru yoldan sapmış) kimselerdendiniz."

A- "Hac mevsiminde Rabbinizin fadhnı aramanızda bir günah yoktur."

Cahiliye döneminde Araplar geçimlerini Ukâz, Mecenne ve Zülmecaz gibi pazar ve panayır yerlerinde yaptıkları alışverişle sağlıyorlardı ve bunlar hac mevsiminde kuruluyordu. İslâmiyet gelince bu nevi ticarî faaliyetleri bir cahiliye dönemi geleneği sayarak günah endişesiyle ondan kaçındılar. İşte bu âyeti kerîme bu sebeble nazil oldu.

B- "Arafat'tan akın ederken Meş'ar-ı Haram yanında Allah'ı zikredin."

Arafat, kelimesi "a'refe" kökünden gelmektedir. Hacda vakfe yapılan bu alana "Arafat" adı verilmesinin değişik sebebleri olduğu ilen sürülmüştür:

1- Burası, daha önce İbrâhîm (aleyhisselâm) e tarif edilmişti.

İbrâhîm (aleyhisselâm), görür görmez oranın, kendisine tarif edilen yer olduğunu tanıdı. "Arefeh / onu tanıdı" demektir. Arap yazısında önceleri nokta işaretleri yoktu. Kelime sonundaki "h" harfi ile "yuvarlak t" harfinin yazılışı aynı idi. Bundan dolayı bu kelimenin sonundaki "h" harfi "t" olarak "Arefet" şeklinde okundu ve bu sahanın geniş olmasından dolayı çoğullaştırılarak "Arafat" olarak telaffuz edildi.

(Arafat, Mekke'nin yaklaşık 25 km. güney doğusunda, yaya yaklaşık 6 saat mesafede Harem sınırları dışında bir bölgenin adidir. Hanefî mezhebine göre haccın iki rüknünden biri olan "Vakfe", Zilhicce ayının 9. günü burada yapılır. "Cebel-i Rahme" denilen tepe de buradadır.)

2- Cebrâîl Söi, İbrâhîm'i hac ibâdetlerinin yapılacağı yerleri dolaştırırken İbrâhîm orayı görünce "Areftü / tanıdım!" dedi.

3- Âdem ile Havva orada buluştular, birbirlerini tanıdılar (tearriif ettiler). Bu sebeble bu alan Arafat dendi.

4- Hacca gelen insanlar, bu bölgede toplandıkları, tearrüf ettikleri, birbirleriyle tanıştıkları için bu arazi parçasına Arafat adı verildi.

5- Bazı dilcilere göre Arafat, "arifin (düzensiz) çoğuludur.15

6- Bu âyetin bu cümlesi, Arafat, vakfesinin farz olduğuna delildir.

Çünkü ifaza (toplu hâlde akın etmek), ancak Arafat vakfesinden sonra olur. Bakara (2) sûresinin 199. âyetinde de:

"Sümme efîdû / Sonra ifaza edin / toplu olarak akın edin." emri vardır. Zaten Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de;

"Hac, Arefe demektir. Arefeye yetişen hacca yetişmiş olur" buyurmuştur.

7- Âyetin bu cümlesi, bundan sonraki cümlede emir buyurulan zikir için bir mukaddimedir. Ancak bu görüş, izaha muhtaçtır. Çünkü bundan sonra emir buyurulan zikir, farz değildir ve zikir emri de mutlak olmayıp Meş'ar-i Haram'da olmakla kayıtlıdır.

Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikretmek, telbiye, tehlil ve duâ ile olur.

Meş'ar-i Haram, Kuz eh Dağı üzerinde bir tepe olup hac imamı, burada vakfe yapar.

Bir başka görüşe göre ise, Meş'ar-i Haram, Arafat'ın iki boğazı ile Muhassır Vadisi arasında kalan sahadır. Ancak şu rivâyet birinci görüşü teyid eder:

"Câbir'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), sabah namazım Müzdelife'de alaca karanlıkta kıldıktan sonra devesine bincü ve nihayet Meş'ar-i Haram'a geldi; sonra orada duâ etti; tekbir getirdi; tehlilde bulundu ve ortalık aydınlanıncaya kadar vakfesini sürdürdü."

"Meş'ar-i Haram" olarak adlandırılan tepeye "Meş'ar" denmesi, hac ibâdetlerinden birinin ifa edildiği yerin işareti olmasından dolayıdır. "Haram" olarak vasıflandırılması da hürmete şayan olduğu içindir.

"Inde'l-meşa'ri'l-haram / Meş'ar-i Haramin yanında" ifâdesi, Meş'ar-i Haramin çevresindeki ve yakınlarındaki yerler demektir. Çünkü buralarda vakfe yapmak, daha faziletlidir. Yoksa, Muhassir Vadisi dışında bütün Müzdelife bölgesinde Müzdelife vakfesi yapılabilir.

C- "O, size nasıl hidâyet ettiyse siz de onu öyle zikredin."

Allah'ın (celle celâlühü) size öğrettiği gibi O'mı zikredin. Allah'ın (celle celâlühü), haccı ve İslâm'ın diğer hususiyetlerini size güzelce müyesser kıldığı gibi, siz de O'nu güzel bir anışla anın.

Ç- "Nitekim siz bundan önce dalâlete düşmüş (doğru yoldan sapmış) kimselerdendiniz."

Allah (celle celâlühü) size hidâyet buyurmadan önce siz hiç şüphesiz imân ve itaatin yabancısı idiniz.

199
"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de öyle akın edin. İstiğfar edin. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan (Gafur), çok merhamet eden (Rahim) dir."

1- Bu hitab Kureyşlilere yöneliktir. Şöyle ki:

"- Ey Kureyş halkı! Siz de diğer hacılar gibi toplu hâlde Arafat'tan dönün."

Câhiliye devrinde diğer insanlar Arafat'ta vakfe yaptıkları hâlde, Kureyşliler, onlara karşı büyüklük taslamak maksadı ile, Arafat'a çıkmayıp Müzdelife yakınında Harem sınırının hemen ötesinde Arafat vakfesi yapıyorlardı. İşte bundan dolayı Kureyşlilere, diğer insanlarla eşit olmaları emir buyuruidu.

2- Bu hitab sadece Kureyş'e mahsus değil geneldir.

Bu ifaza (toplu hâlde dönüş), Arafat'tan Müzdelife'ye ve Müzdelife'den de Mına'ya akın etmektir ve hitab geneldir.

(Mina, Müzdelife ile Mekke arasında, Harem sınırları içinde bir mevkiin adıdır. Büyük, Orta ve Küçük Cemreler buradadır. Bayram günleri "remy-i cimâr / şeytan taşlama" burada yapılır. Hac ile ilgili kurbanlar da genellikle burada kesikr.)

" Sonra siz de insanların akın ettiği yerden akın edin" âyetkideki "e'n-nâsü" kelimesi bir kıraatte sinin kesriyle "e'n-nâsî / unutan kimse" şeklinde de okunmuştur. Nitekim Tâ-Hâ (20) sûresinin 115. âyetinde:

"Velekad a'hidnâ ilâ âdeme min kablü fenesiye Andolsun ki Biz Âdeme'e daha önce ahid verdik de o unuttu. Biz onda bir azim bulmadık." buyrulur.

Bu kırâete göre "nâsî / unutan kimse", Âdem'dir (aleyhisselâm).

Demek oluyor ki Arafat'tan alan etmek, Âdem'den beri süregelen eski bir dinî gelenektir; bu itibârla sız de onu değiştirmeyin.

Haccın menâsikmi değiştirdiğiniz için Allah'tan istiğfar edin, mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah, mağfiret dileyenin günahlarını bağışlar ve ona ihsanda bulunur.

200
"Hac menâsikini bitirdiğiniz zaman atalarınızı zikrettiğiniz gibi hattâ ondan daha şiddetle Allah'ı zikredin, insanlardan kimileri:

"- Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!" derler. Böylelerinin âhıirette bir nasibi yoktur."

A- "Hac menâsikini bitirdiğiniz zaman atalarınızı zikrettiğiniz gibi hattâ ondan daha şiddetle Allah'ı zikredin."

Hacla ilgili ibâdetlerinizi bitirince kuvvetle Allah'ı (celle celâlühü) zikredin. Tıpkı cahiliye devrinde haçtan sonra atalarınızı andığınız gibi.

O dönemde Araplar, haccın nüsüklerini bitirince, Mina'da şimdiki Mescıd ile dağ arasında durup babalarının zamanındaki iftihar vesilelerini ve güzellikleri anarlardı.

Siz de ey mü'minler! Hac ibâdetlerinizi bitirince, cahiliye devrinde atalarınızı andığınız gibi hattâ ondan daha şiddetle Allah'ı zikredin.

b- "İnsanlardan kimileri:

"- Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver; derler. "

Böylelerinin âhıirette bir nasibi yoktur

Burada Allah'ı zikirden beklenen dünyalıklarla, iki cihan hayrı olanlar açıklanmaktadır, Amaç, hem Allah'ı (celle celâlühü) çokça anmak, hem de ikinci sınıfa dahil olmaktır.

Yani insanlardan kimileri Allah'ı anıyor ve:

"- Ey Rabbimiz! Bize ne vereceksen, özellikle dünyada ver!" diyorlar. Ancak böylelerinin âhirette hiçbir nasibi yoktur. Çünkü onların bütün azmi, gayreti ve endişesi dünya içindir. Onların duaları sırf dünyevî isteklere ilişkindir.,

201
"Onlardan kimileri de derler ki:

"- Ey Rabbimiz! Bize hem dünyada hem de âhıirette iyilik (hasene) ver ve bizi ateş azabından koru."

İnsanlardan kimileri de şöyle duâ ederler:

"- Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik, yani sağlık, kimseye muhtaç olmayacak kadar yeterli rızık ve hayra muvaffakiyet ihsan eyle. Âhirette de iyilik, yani mükâfat ve rahmet lûtfeyle; af fin ve mağfiretinle bizi ateş azabından koru!"

Rivâyete göre Ali şöyle demiştir:

"Dünyada iyilik, sâliha kadındır; âhirette iyilik de hurilerdir. Ateş azabı da kötü kadındır."

Hasen-ı Basrî'ye (radıyallahü anh) göre:

"Dünyada iyilik ilim ve ibâdettir; âhirette iyilik de cennettir."

"Ve kına a'zabe'n-nâr / bizi ateş azabından koru!" duası da,

"- Ey Rabbimiz! Cehennem ateşine götüren şehvetlerden ve günahlardan bizi koru!" demektir.

" "Elifini, !

202
"İşte onlar için kazandıklarından bir nasib vardır Allah hesabı çabuk, görendir."

Uzaktaki eşyayı işaret için kullanılan ve "İşte onlar" diye Türkçeye çevrilen "Ülâike" kelimesi dünya ve âhirette iyilik dileyenlerin fazilet ve derecelerinin, yüksek ve mertebelerinin âlî olduğuna delâlet eder.

Onların dualarına "kesb" (kazandıkları) denmesi duaların da amellerden sayılmasın dandır.

Allah (celle celâlühü), kullarının ve onların amellerinin çokluğuna rağmen göz açıp kapayacak kadar kısa bir zamanda hepsinin hesabını görebilecek bir kudrete mâliktir. Öyleyse Allah'a (celle celâlühü) itaatsizlikten sakının. Kıyamet gününe hazırlıklı olun. O'nun emirlerini ifâya ve hayırlar kazanmaya bakın.

203
"Sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Bunlardan her kim iki günde Mina'dan dönmekte acele ederse ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur. Ama bu takva sahibleri içindir. Allah'tan sakının, Ve şunu iyi bilin ki ancak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

A- "Sayılı günlerde (tekbir alarak) Allah'ı zikredin."

"Eyyam-ı teşrik / teşrik günlerinde" farz namazların hemen arkasından, kurbanlar kesikrken, şeytanlar taşlanırken ve diğer zamanlarda tekbir getirmek suretiyle Allah'ı zikredin.

Teşrik günleri, Zilhiccemin on birinci, on ikinci ve on üçüncü günlerine denir. Oysa bu tekbirler, Zilhicce'nin dokuzuncu ve onuncu günleri de alınır. Fakat tekbirlerin ekseriyeti, teşrik günlerinde olduğu için "teşrik tekbirleri" diye o günlere izafe edilmiştir.

Remy-i cimâr, cemrelere; taş kümelerine ufacık taşlar atmak demektir. Cemreler, Mina'da birbirine bir ok atımı uzaklıkta üç taş kümesidir. Bunlar şöyle sıralanır:

Akabe Cemresi veya Büyük Cemre, (Büyük Şeytan)

Orta Cemre, (Orta Şeytan),

Küçük Cemre, (Küçük Şeytan),

B- "Bunlardan her kim iki günde Mina'dan dönmekte acele ederse ona günah, yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur."

Her kim bayramın birinci gününden sonra memleketine dönmek için acele ederek iki günde (bayramın üçüncü gününde) ibâdetlerini bitirirse, bundan dolayı ona bir günah yoktur. Kim de geri kalıp bayramın dördüncü gününde de zeval vaktinden önce veya sonra, -Şafiî'ye göre ise yalnız zeval dan sonra- Cemrelere taş atarsa, ona da geri kalmasından dolayı bir günah yoktur.

Maksad hacıları, acele (teaccül) ile, gecikme (teahhur) arasında muhayyer kılmaktır. Ancak bu muhayyerlik, ikinci seldin daha faziletli olmasına engel değildir.

Muhayyerlik için "günah yoktur" denmesi, Câhiliye insanlarının iddiasını açıkça reddetmek içindir. Zira Câhiliye döneminde kimileri acele edenleri, kimileri de geri kalanları, gecikenleri günahkâr sayarlardı.

C- "Ama bu takva sahibleri içindir (Limeni'ttekaa)."

Gerek acele eden (müteaccil)lere, gerek teahhur eden (müteahhitlere bir günah yazılmaması, Allah'ın emirlerine aykırı davranmaktan sakınanlar (ıttika edenler) içindir. Çünkü hakikati hâlde haçtan fayda görenler onlardır.

Muhayyerlik, takva ehli içindir ki, bu iki şıktan birini ihtiyar etmekle günaha girmezler.

Ç- "Allah'tan sakının (Vetteku'llahe). Ve şunu iyi bilin ki ancak O'nun huzurunda toplanacak (haşrolunacak) siniz."

Bütün işlerinizde vâcibleri yerine getirmek ve sakıncaları terk etmek suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) emirlerine karsı gelmekten sakının ki, O da, size değer versin ve siz de söz konusu hükümlerden ve ruhsatlardan faydalananlardan olasınız. Şunu iyi biliniz ki siz amellerinizin karşılığını almak üzere diriltikp O'nun huzurunda haşrolunacaksınız.

"Haşr", dağınık şeyleri bir araya toplamaktır.

Valemû / Ve şunu bilin ki" takva emrinin te'kididir ve bu emri yerme getirmeyi tazammun eder. Çünkü haşri, Allah'ın (celle celâlühü) huzurunda görülecek hesabı, ceza ile mükâfatı kesin olarak bilmek, takvaya bağlı kalmanın en büyük sebeplerindendir.

204
"İnsanlardan öylesi vardır ki onun dünya hayâtı hakkındaki sözleri sana hayret verir (senin hoşuna gider). O kalbinde olana da Allah'ı şâhid tutar. Oysa o, düşmanın en azılısıdır."

A- "İnsanlardan öylesi vardır ki onun dünya hayâtı hakkındaki sözleri sana hayret verir "

Burada ilâhî hitab yalnız Peygambere tevcih buyurulmuştur. Bu bir ıbtida cümlesi olup insanların takva konusunda iki gruba ayrıldıklarını ve her birinin sonunu bildirir. Bu cümle iki türlü anlaşılabilir:

Nifakı meslek edinen insanlardan öylesi vardır ki onun dünya hayâtı ve dünya işleri ile ilgili olarak düzgün, insicamlı ve ahmlı ifâdelerle anlattıkları sana hayret verir. Çünkü onun imândan ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), muhabbetden amacı dünyalıktır.

Yine iki yüzlü insanlardan öylesi vardır ki onun dünyaya ilişkin tatlı ve güzel sözleri senin hoşuna gider. Fakat âhirette öyle olmayacaktır. Çünkü o zaman o sözlerin çirkin bir yalan olduğu ortaya çıkacaktır.

B- "O kalbinde olana da Allah'ı şâhid tutar."

O, samimi olduğuna, kalben ve yürekten inandığına Allah'ı (celle celâlühü) şâhid tutar.

"- Allah bilir ki, kalbimde olanlar dilimle söylediklerime tamamen uygundur." der.

C- "Oysa o, düşmanların en azılısıdır."

Görünüşte tatlı dilli o münafık, aslında Müslümanlara şiddetle düşmandır.

Rivâyete göre bu âyet, Ahnes b. Şureyk el-Sekafî hakkında nazil olmuştur. Bu adam yakışıklı ve güzel konuşan biriydi. Sık sık huzura gelerek İslâm'a ve Resûlüllah'a, muhabbetini dile getirirdi.

Bir görüşe göre de âyet, genel olarak münafıklar hakkında nazil olmuştur.

205
"Dönüp gitti mi yeryüzünde fesad çıkarmaya, ekinleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah fesadı sevmez."

Resûlüm, o senin meclisinden kalkıp gitti mi, yahut iş başına geçti mi, yetyüzünde bozgunculuk yapmaya, ekinleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Nitekim adı geçen Ahnes, gece baskını ile Sakı dilerin ekinlerini yakmış ve hayvanlarını telef etmişti. Allah (celle celâlühü), bozguncuları sevmez ve bozgunculuğa razı olmaz.

206
"Ona Allah'tan kork; dendiği zaman gururu onu günaha sürükler. Artık ona cehennem yeter. O, ne kötü bir yataktır."

Ona öğüt ve nasihat yoluyla:

"- Allah'tan kork! Fesad ve nifakı bırak; bunların kötü akıbetinden sakın!" dendiği zaman, kibri ve cahiliyet gururu, inadına kendisini günaha sürükler.

207
"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızâsı uğrunda kendini satar. Allah kullarına karşı çok merhametlidir."

İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızâsı uğruna cihad ederek, meşakkatli ibâdetlere katlanarak ve savaşlarda tehlikelere göğüs gererek kendini feda eder yahut kendi hayâtına da mâl olsa, emr-i bi'l mâruf (iyiliği emretmek) ve nehy-i anı'l münker (kötülüğü nehyetmek) vazifesini yerine getirir.

Bu mutlu İnsanlar, bundan önceki âyetlerde anlatılan bedbaht insanlara karşılık zikredilmiştir, Çünkü o bedbahtlar takva emrini gururlarına yediremezken, bu mübarek insanlar, hayâtları bahasına, takvaya Sarılmışlardır.

Bir rivâyete göre de, bu âyet, Suheyb b. Sınan el-Rûmî hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

Müşrikler, Suheyb'i yakalamışlar ve dininden dönmesi için ona işkence etmişlerdi. Suheyb onlara:

"- Ben çok yaşlı bir insanım. Sizinle beraber olsam size bir faydam olmaz; size karşı olsam size zararım olmaz. Onun için beni kendi hâlime bırakın. Mallarımı alın!" demiş ve onlar da mallarım alıp onu serbest bırakmışlardı.

Bu rivâyete göre mânâ, Allah'ın rızâsını kazanmak için kendini kendi malı ile satın alır, demek olur. Zira durum, kendini satın almak şeklinde cereyan etmiştir.

İşte bundan dolayıdır ki Allah kullarını takva ile mükellef kılmakta ve onlara sevap kazanına imkânları bahşetmektedir.

208
"Ey imân edenler! Hepiniz İslâm'a girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

A- "Ey imân edenler! Hepiniz İslâm'a girin."

Hitabın yöneldiği muhataba göre değişik yorumlar yapılabilir:

Münafıklara hitab:

"- Ey imân etmiş görünenler veya görünüşte imân etmiş olanlar! Hepiniz birden, tamamen açık ve de gizli hâllerinizle Allah'a teslimiyet ve itaat içine, yani İslâm'a girin."

Ehl-i Kitab'a hitab:

"- Ey Ehl-i Kitab! Hepiniz tamamiyle İslâm'a girin ve ona başka bir şey karıştırmayın. Müslüman olduktan sonra eski dininizin bazı hükümlerini, korumaya kalkışmayın. Bütün peygamberlere ve bütün mukaddes kitablara imân edin."

Yahudi veya Hıristiyan iken İslâmiyeti kabul edenlerin imân ile tavsif edilmiş olmaları, ya tağlîb (hitap tarzında imân ehlinin galip kılınması, onların nazara alınması) yoluyladır, ya da Ehl-i Kitabin eski imânları itibariyledir.

Buna göre, onların imânları ancak şu anda teklif edilenleri samimiyetle kabul etmeleri hâlinde sahih olur.

3- Müslümanlara hitab:

Hepiniz bütün anlam ve kapsamı ile İslâm'a girin. Onun hükümlerinden hiçbirine halel getirmeyin.

B- "Şeytanin adımlarını izlemeyin, Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır "

Dağılmak ve dağıtmak suretiyle yahut size verilen buyruklara muhalefetle o şeytanın izinden gitmeyin! Çünkü o, sizin en amansız ve aşikâr düşmanınızdır.

209
"Size apaçık delil (beyyine)ler geldikten sonra yoldan çıkar (Tezellüle uğrar)sanız şunu bilin ki Allah, her şeye üstün ve gaalib (Aziz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

Size, İslâm'ın hakikatine delâlet eden ve emirlerine tam teslimiyetle riâyeti gerektiren bunca kesin delil geldikten sonra yine de teslimiyetten kaçınır ve doğru yoldan saparsanız, bilin ki Allah (celle celâlühü), Azız ve Hakîm'dir.

"O, Azîz'dir. Çünkü emirlerinda her şeye üstün ve gaalıbdır. Hiçbir güç, sizden intikam almasına engel olamaz, O'nu âciz bırakamaz."

"O, Hakîm'dir. Çünkü O, hikmeti gereği emirlerina karşı gelenleri, suçluları muahaze etmeden bırakmaz."

Mûsa ailesi (Âl-i Mûsa) ile Harun ailesinin (Âl-i Harun) bıraktıklarından bakiyye veya kalıntılar, ilk Tevrat'ın yazılı olduğu levhaların kırık parçaları, Mûsa'nın (aleyhisselâm) asası, elbiseleri ve Tevrat'ın bir kısmı idi. Mûsa'nın (aleyhisselâm) vefatından sonra Allah (celle celâlühü), tâbût'u semâya kaldırmıştı.

Mûsa ile Harun'un aileleri, onların çocukları yahut kendileridir. Aile kelimesi, onların şânını tazim için kullanılmıştır.

Yahut da onların aileleri, İsrâiloğullarının Peygamberleridir.

B- "Eğer gerçekten mü’minler iseniz bunda sizin için ibretler vardır." (2/248)

Eğer Mûsa'nın Allah'ın kelâmına muhatab olduğuna ve onunla ilgili âyet ve delillere inanıyorsanız...

"Inne fî zâlike / işte bunda" işareti, yukarıda anlatılan tâbût'un yüce şânı ile ilgili bilgileri gösterir.. Buna göre bu cümle de, o Peygamber'in, kavmine söylediği kelâma dahildir yahut bu işaret, kıssanın naklini gösterir. Buna göre cümle, kıssaya dahil değil fakat Allah tarafından ibtidaen söylenmiş bir kelâmdır. Kıssanın tamamlanmasından önce zikredilmesi ise, kıssaya çok önem verildiğini göstermek içindir. Yani bunda, Tâlût'un hükümdarlığına veya Muhammed'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetine açık bir delâlet vardır. Çünkü Muhammed hiç kimseden duymadığı o târihî hâdiseyi bu tafsilatıyla haber vermiştir.

210
"Onlar beyaz buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah'a döner."

Onlar, ilâhî emirlere uymadıkları ve yasaklardan sakınmadıkları ve bunda da inatla ısrar ettikleri için; bizzat Allah'ın veya Allah'ın emir ve azabı ile meleklerinin beyaz buluttan gölgeler içinde kendilerine gelmesini ve helâk işmın gerçekleşmesini mi bekliyorlar?

Bu bir istifham-ı inkârîdir. (Red edici soru) Bunun anlamı onların bekledikleri gibi ne Allah'ın ne de meleklerinin beyaz buluttan gölgelikler içinde kendilerine gelmıyeceğidir.

Kâfirlerden gaaib kipiyle bahsedilmesi, kötü hareketleri sebebiyle kendilerinden yüz çevrildiğini bildirmek ve işledikleri cinayetleri insaf ehline duyurmak içindir.

Onların helâk emrine intizar ediyor olmaları da azabı mûcib kötülüklere dalmış gözükmeleri sebebiyle o cezaların gelmesini zımnen istemekte ve onları beklemekte olduklarını bildirmek içindir.

Azabın özellikle beyaz bulut (gamam)dan gelmesi, hayır beklenen yerden şer gelmesi gibidir. Beyaz buluttan rahmet beklenirken azab gelmesi korkunç ve umut kırıcıdır. Beklenmedik yerden şer gelmesi, daha da çetindir. O hâlde hayır ve rahmet dururken neden şer ve azab istemekdır?

Âyette Allah'tan (celle celâlühü) sonra bir de melekleri zikredilmiştir. Çünkü Allah'ın emirlerinin insanlara ulaşmasında vâsıtalar, meleklerdir. Hattâ gerçekte Allah'ın (celle celâlühü) azabını getirenler de onlardır.

Azabın veya helâk işinin bitirilmesi, sonuçlandırılması da onların beklediği şeylere dahildir. "Kudıiye'l-emr / iş bitirildi" ibaresinde, geçmiş (mazi) kipi kullanılması onun kesinliğini, helakin günün birinde mutlaka gerçekleşeceğini bekitmek içindir.

Yahut anılan cümle, o kâfirlerin bekledikleri şeylere dahil değildir; bu bir istinaf cümlesi olup önceki cümle mefhumunun gerçekleşmiş olduğunu haber vermektedir. Yani zaten onların helâk edilme işi bitirilmiştir.

"Kudıiye 1-emr" ibaresi "kadâü'l-emr / emrin kazası, infazı" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde mânâ:

"Onlar beyaz buluttan gölgeler içinde Allah'ın, meleklerinin ve emrin infazının gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar" şeklinde olur.

211
"îsrâiloğullarına sor; Biz onlara ne kadar açık âyetler verdik.

Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra tebdil ederse bilsin ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir."

A- "îsrâiloğullarına sor; Biz onlara ne kadar açık âyetler verdik "

Bu hitab, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) veya herhangi birine yöneliktir. Sormaktan maksad, onları susturmak, kınamak ve apaçık delillerin geldiğini anlatmaktır. Bu apaçık deliller, peygamberler eliyle gösterilen mucizeler ve İslâm'ın gerçekliğini ifâde eden belgelerdir.

B- "Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra tebdil ederse bilsin ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir."

Allah'ın (celle celâlühü) nimeti O'nun apaçık ve üstün delilleridir. Çünkü bunlar, nimetlerin en büyüğü olan hidâyet sebepleridir. Onları değiştirmek, ya onları dalâletin ve ilâhî gazabın artmasının sebebi hâline getirmek; ya da âyetleri tahrif etmek ve yanlış yorumlamak demektir.

Allah'ın (celle celâlühü) nimeti olan delillerin gelmesi de, bu delillerin kendisine ulaşması ve onları anlamak imkânına sahip olması demektir. Delillerin değiştirilmesi, o delillerin kendilerine gelmesinden önce tasavvur edilemediği hâlde böyle ifâde edilmesi, onların, bu delillerin tafsilatına vakıf olduktan sonra onları değiştirdiklerini zımnen bildirmek içindir. Nitekim böyleleri hakkında:

"Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelamını işitirler de iyice anladıktan sonra bile bile onu tahrif ederler." (Bakara 2/75) buyurulmuştur.

Bir görüşe göre de âyetin takdiri şöyledir:

"- İsrâiloğullarma sor! Kendilerine nice apaçık deliller verdik de, onlar o delilleri değiştirdiler. Kim Allah'ın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştirirse, o da bilsin ki Allah'ın cezası pek şiddetlidir."

Ancak "onlar o delilleri değiştirdiler" cümlesi, açık olması itibariyle sarahaten zikredilmesine ihtiyaç olamadığından hazfedilmiştir.

Âyetteki "... bilsin ki, Allah'ın cezası çok şiddetlidir" cümlesi, aslında şart cevabının illet ve sebebidir. Yani kim Allah'ın nimetini değiştirirse, Allah onu pek şiddetli ceza ile cezalandırır; demektir.

Bilsin kı, Allah'ın cezası çok şiddetlidir." cümlesinde Allah'ın (celle celâlühü) zamir ile değil de ısm-i celil ile belirtilmesi, ilâhî mehabeti artırmak ve kalplere Allah (celle celâlühü) korkusu salmak içindir.

212
"O kâfirlere dünya hayâtı süslendi (güzel gösterildi/tezyin edildi). Onlar imân edenleri alaya alırlar. Oysa sakınanlar (takva sahipleri) kıyamet gününde onların fevkındedir. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır."

A- "O kâfirlere dünya hayati süslendi."

Kâfirlere dünya hayâtı güzel gösterildi ve onun muhabbet şarabi kalblerine içirildi de nihayet onlar, dünyadan başka her şeyden yüz çevirip doymak bilmeyen bir iştahla ona daldılar; onun yüzünden birbirleriyle çetin kavga ve rekabete girdiler.

Tezyin etmek; güzel ve câzıb göstermek, süslemek, yaratmak ve icad bakımından Allah'a (celle celâlühü) isnad edilmektedir. Nitekim meçhul kipi ile "züyyine / tezyin edildi" vârid olması da, bu hakikati belirtir. Çünkü her şeyin Halikı (Yaratıcısı) ancak Allah'tır (celle celâlühü), Şeytan, hayvani kuvvetler, dünyadaki güzel işler ve cazib şeyler ise, bizzat değil fakat zahiri ve mecazî (bi'l araz) tezyin edicilerdir.

B- "Onlar imân edenleri alaya alırlar."

"Ve yesharune / alaya alırlar" şeklinde istikbal (gelecek, Türkçede geniş zaman) kıpının kullanılması, onların, imân edenlerle alaylarının devam ettiğine delâlet eder. Alay ettikleri Bilâl, Ammar ve Suheyb (radıyallahü anh) gibi fakır mü'minler idi. O müşrikler, bu muhterem Müslümanların dünyalığa itibâr etmeyip âhire te yönelmelerinden dolayı onlarla eğleniyorlardı.

C- "Oysa sakınanlar (takva sahiplen) kıyamet gününde onların fevkındedır."

Takvaya erenler veya Allah'tan (celle celâlühü) ıttıka edenler, butun benlikleri ile imân etmiş olanlardır. Onların takva ile zikredilmesi, bu muhteiem zada un, dunvadan yuz çevirmiş olmalarından, onun zararlarından sakınmalarından-dır. Çunku onlar, dünyayı kendilerim tamamen Cenab-ı Allah'a vermelerine engel görmüşler, kendilerini bundan meşgul edeceğine inanmışlardır.

Takva sahibi o muhterem Sahabîler, kıyamet gününde, dünyada kendileriyle alay edenlerin elbette üstündedir. Çünkü bu zâtlar, yükseklerin yükseğinde; onlarla alay eden müşrikler ise alçakların alçağındadır yahut bu mübarek zâtlar, şeref ve faziletin zirvesinde, onlarla alay eden bedbaht müşrikler ise, zillet ve hakaret çukurundadir veyahut dünyada kendileri ile alay edilen o mübarek zâtlar, âhirette onlardan büyük olduklarını gösterecekler ve dünyada kendileri ile alay ettikleri gibi onlarla alay edeceklerdir.

Bu hakikatin bir isim cümlesi ile anlatılması onun devamlılığını gösterir.

Ç- "Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır."

Allah (celle celâlühü), her iki cihanda da kime dilerse, ona hesapsız rızık verir; dünyada bazen istidrac (tedricî olarak azaba yaklaştırmak), bazen de imtihan ıçıtı rızıkları genişletir.

213

"İnsanlar (evvelce) bir tek ümmet (ümmet-i vahide) idi. Sonra Allah, mübeşşir (müjdeleyici) ve münzir (korkutucu, uyarıcı, inzar edici) olarak Peygamberleri gönderdi. Onlarla beraber ihtilâfa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere hak olarak Kitab da indirdi. Kendilerine Kitab verilenler gelen bunca açık delilden sonra hasedlerinden dolayı (o Kitab hakkında) anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle ihtilâfa düştükleri konuda hidayet etti (hakka ve gerçeğe ulaştırdı). Allah, dilediğini sırat-ı müstekîme ulaştırır (hidâyet eder)."

A- "İnsanlar (evvelce) bir tek ümmet (ümmet-i vâhide) idi."

Önceleri insanlar, hak kelâm ve Din-i İslâm üzerinde ittifak hâlinde idiler. Bu olgu, Âdem ile İdris (aleyhisselâm) ya da Âdem ile Nûh (aleyhisselâm) arasındaki yahût da Nûh (aleyhisselâm) tûfanından hemen sonraki dönemde idi.

B- "Sonra Allah, mübeşşir (müjdeleyici) ve münzir (korkutucu, uyarıcı, inzar edici) olarak Peygamberleri gönderdi."

Bir tek ümmet iken insanlar uyuşmazlığa düştüler ve ayrıldılar. Sonra Allah (celle celâlühü), Peygamberler gönderdi. Abdullah b. Mes'ud'un (radıyallahü anh) kıraetine göre böyledir. (İbn-i Mes'ud kıraâtinde) "fahtelefü"/ sonra ihtilafa düştüler" cümlesi de vardır.) Mânâ itibâriyle bu cümle var iken lâfız olarak hazfedilmesi, daha sonra bu cümlenin zikredilmiş olmasındandır.

Rivâyet olunduğuna göre ahbardan Kâ'b (Ebû İshak Kâ'b b. Mati') diyor ki;

"Benim bildiğim Peygamberlerin (aleyhisselâm) adedi yüz yirmi dört bindir. Peygamberlerden resûl olanlar ise üç yüz on üçtür."

Ku'an'da isimleri zikredilen peygamberlerin sayısı ise yirmi sekizdir.

Bir görüşe göre ise, insanlar, İdris (aleyhisselâm) ya da Nûh'tan (aleyhisselâm) önceki fetret devrinde (Peygambersiz geçen dönemde) küfür ce dalâlet üzerinde ittifak etmiş tek bir ümmet idi. Sonra Allah (celle celâlühü) Peygamberler gönderdi fakat insanlar onlara imânda ihtilâfa düştüler.

Ancak âyetin nazm-i celiline en münasip olan birinci tefsirdir.

C- "Onlarla beraber ihtilâfa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere hak olarak Kitab da indirdi."

İnsanların anlaşmazlığa düştükleri hak konusunda ya da genel olarak şüpheye düştükleri diğer konularda doğruyu göstermek yâhut ba'sedilen peygamberlerin insanlar arasında ona bakarak hüküm vermesi için, onlarla beraber hakka irşad eden, hak kitablar da indirdi.

Ç- "Kendilerine Kitab verilenler gelen bunca açık delilden sonra hasedlerinden dolayı (o Kitab hakkında) anlaşmazlığa düştüler. "

Kendilerine, ihtilafları gidermek ve ayrılıkları ortadan kaldırmak için. Allah (celle celâlühü) tarafından kitab verilenler, bunca apaçık delil geldikten ve akıllarma da yatuktan sonra aralarındaki kıskançlık ve dünyaya olan düşkünlükleri ve bağlılıkları yüzünden hak olarak gönderilen kitab hakkında anlaşmazlığa düştüler ve işi tersine çevirdiler. Çünkü anlaşmazlıkları gidermek için gönderilen kitabi, anlaşmazlığın daha da derinleşmesinin sebebi yaptılar.

"Kendilerine kitab indirilmiş olanlar" değil de "ellezine ûtûhü / kendilerine o (Kitab) verilenler" denmesi, onların, kitabtaki hakka vakıf olduklarına baştan dikkat çekmek içindir. Çünkü "ünzile / indirildi" kelimesi, bu hakikati ifâde etmez.

D- "Bunun üzerine Allah, kendi izniyle ihtilâfa düştükleri konuda hidâyet etti. Allah dilediğini sırat-ı müstakıîme ulaştırır."

Allah (celle celâlühü), o kitaba imân edenlere, insanların anlaşmazlığa düştükleri gerçeği kendi emri ve izniyle yahut lûtfu ile gösterdi; onu görmeyi mü'minlere müyesser kıldı. Zaten Allah kimi dilerse, onu doğru yola ve hakka ulaştırır.

Bu cümle, öncekiler için bir açıklama mahiyetindedir.

214
"Yoksa siz, sizden öncekilerin çektikleri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklara (el-be'sâü) ve sıkıntılar (e'd-darrâü) dokundu ve öyle sarsıldılar (tezelzüle uğradılar) ki Peygamber ve beraberinde bulunan imân edenler:

"- Allah'ın yardımı ne zaman?" diye sormaya başladılar. Haberiniz olsun; Allah'ın yardımı yakındır."

A- "Yoksa siz, sizden öncekilerin çektikleri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?"

Bundan önceki âyetlerde geçmiş ümmetlerin birçok konuda ihtilâfa düştükleri anlatıldıktan sonra burada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona iman edenler, kâfirlere karşı direnmeye, zorluklara katlanmaya, güçlüklere sabır ve tahammül göstermeye teşvik edilmektedir. Yine bu âyette, geçmiş ümmetlere gönderilen Peygamberlerle onlara imân edenlerin hak din uğruna çektikleri büyük sıkıntılar ve üzüntüler anlatılır ve sonunda zaferin kendilerine ait olacağı beyân edilir ve şöyle demek istenir.

"-Ey imân edenler! Yoksa siz, sizden önceki peygamberlerin ve onların yanlarında bulunan mü'minlerin başlarına gelen korkunç hâller ve sıkıntılar, sizin de başınıza gelmeden onların bazı belâlarla imtihan edildikleri gibi siz de imtihan edilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? O sıkıntılar, henüz başınıza gelmedi. Oysa mutlaka gelmesi beklenmelidir."

B- "Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki Peygamber ve beraberinde bulunan imân edenler:

"Allah'ım yardım ne zaman? diye sormaya başladılar."

Bu cümle, bir istinaf olup akla gelen bir soruya cevap vermektedir. Sanki,

"-O eski peygamberler ile onların ümmetlerinin hâli nasıldı?" diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyurulmuştur:

"-Onlara hakkı savunmak ve bâtıla karşı durmak uğruna korku ve yoksulluk gibi sıkıntılar, acılar ve hastalıklar dokunmuş, onlar o korkunç baskılar karşısında öyle sarsılmış ve bunalmışlardı ki, sonunda, insanlar içinde Allah'ın (celle celâlühü) işlerini en iyi bilen ve O'nun yardımına en çok güvenen Peygamber ve o Peygamberin getirdiklerine uyan, onun nûrları ile aydınlanan mü'minler bile, bu zorluk karşısında "Allah'ın yardımı ne zaman?" diye sormaktan kendilerini alamamışlardı.

Onlar, hak için mücadele uğruna maruz kaldıkları acı ve sıkıntı döneminin pek uzun sürdüğünü ifâde ve ilâhî inâyet ve yardımı talep ve temenni için bunu söylemişlerdi. Malûm olduğu üzere onların bu hâli, hak uğruna çekilen acıların ve sıkıntıların son aşaması, maruz kalınan baskıların son sınırıdır. Peygamberler, sabır ve sebatta pek yüksek bir seviyede bulundukları hâlde böylesine feryât ve figan edecek duruma geldiklerine göre, muhtemeldir ki umutsuzluk sınırına dayanmışlar.

C- "Haberiniz olsun Allah'ın yardımı yakındır."

İşte onların beklentilerine ve arzularına cevap olarak kendilerine böyle söylendi.

Yakınlıktan maksad, zaman yakınlığıdır. Burada makabline münasip olan fiil cümlesi iken, isim cümlesinin tercih edilmesi ve cümlenin başında "Elâ / Haberiniz olsun, dikkat edin!" tenbih ve te'kid edatının bulunması, beklenen yardımın tam manâsıyla gerçekleşeceğine delâlet eder.

Eski peygamberlere ve beraberlerinde bulunan mü'minlere ilâhî zafer va'dinin hikâye edilmesi, Resûlüllah ile, ona imân etmiş olan Müslümanlara yeni bir zafer va'di hükmündedir. Ancak gerçekleşmiş olan zaferin kendisinin hikâye edilmemesi, buna ihtiyaç olmadığındandır. Çünkü ilâhî va'din yerde kalması imkânsızdır.

Bu âyet açıkça belirtmektedir ki, yüksek manevî mertebelere erişmek, ancak dünya lezzetlerini terk etmek ve meşakkatlerine katlanmakla mümkün olabilir. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Cennet, nefsin hoşlanmadığı şeylerle, cehennem de, nefsin arzu ettiği şeylerle kuşatılmıştır" buyurmuştur.

215
"(Resûlüm) senden neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki:

Mal olarak verecekleriniz ana, baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız elbette Allah, onu bilir."

A- "(Resûlüm) senden neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Mal olarak verecekleriniz ana, baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir."

"- Ey Resûlüm! Sana mallarından hangilerini, harcayacaklarını soruyorlar. De ki:

"- Mallarınızın hangisinden infak ederseniz edin; harcayacağınız mal, ana, baba, akrabalar, muhtaç yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar için olmakdır.

Bu âyet-i kerîme bize malların bütün çeşitlerinden infakın caiz olduğunu bildirmektedir. Ancak sorunun cevabının, infakın yapılacağı yerlerin açıklanması suretiyle zımnen verilmesi, harcamanın sayılan yerlere yapılmasının önemini bildirmek içindir. Çünkü yapılan harcama, harcamanın yapıldığı yerler itibarîyle değerlendirilir.

"İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre pek çok malı olan Amr b. el-Cemûh adındaki yaşlı bir adam Resûlüllah'ın huzuruna gelerek sordu:

"- Ya Resûlallah! Hangi mallarımızdan in fakta bulunalım ve in fakları nerelere yapakm?"

Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu."16

B- "Hayır olarak ne yaparsanız elbette Allah, onu bilir "

Binaen aleyh Allah (celle celâlühü), bütün hayırlı harcamaların mükâfatını verecektir.

Bundan önceki cümlede infak yapılacak yerler sayılırken dilenen yoksullara ve hürriyetlerine kavuşturmak için kölelere yapılan yardımın zikredilmemesi ya başka âyetlerde zikredildığı için ya da bunların bu cümlede betirtilen genel harcamaya dahil oldukları içindir. Çünkü bu cümlede ifâde edilen genel infak, bütün hayırlı harcamaları kapsamaktadır.

Bir de şunu belirtmekte yarar vardır. Bu âyette, zekâtın fârziyetı ile çelişen bir ifâde yoktur. Tabiînden İsmail el-Süddî'den nakledildiği gibi bu âyetin, zekâtın farz kılındığını bildiren âyetle neshedildiği söylenemez.

216
"Savaş (kıtal), sizin için hoş olmasa da üzerinize farz kılındı (yazıldı). Olur ki bir şey hoşunuza gitmediği hâlde sizin için o, bir hayırdır; sevdiğiniz bir şey de sizin için şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

A- "Savaş, sizin için hoş olmasa da üzerinize farz kitindi."

Bunun açık anlamı şudur: Size saldıran ve İslâm'ın tebliğini engelleyen kâfirlerle savaşmak size farz kılındı.

Bu âyet bir kırâete göre meâlen:

"Allah, size saldıran ve islâm'ın tebliğini engelleyen kâfirlerle savaşmayı size farz kıldı"; bir diğer kırâete göre de:

"Size saldıran ve İslâm'ın tebliğini engelleyen kâfirleri öldürmek size farz kılındı" şeklinde okunmuştur.

Savaş, bir çok korku ve sıkıntıya katlanmayı gerektirdiği için insan, tabiatının hoşlanmadığı bir olaydır. İnsanlar savaşa âdeta icbar edilirler.

Âyette geçen ve "ke-ri-he" kökünden gelen "kürh" kelimesi, nefret etmek, sevmemek, hoşlanmamak, iğrenmek, tiksinmek demektir. Aynı kökten gelen "ikrah" ise zorlamak, icbar etmek anlamında kullanılır. Şu hâlde savaş hoşa gitmeyen fakat mecburen katlanılan bir hâldir.

B- "Olur ki bir şey hoşunuza gitmediği hâlde sizin için bir hayırdır ; "

Bu cümle itirazî (makablinden bağımsız) olup İslâm'ın emir buyurduğu savaşlarda hayır bulunduğunu ifâde eder.

C- "Sevdiğiniz bir şey de sizin için şer olur."

Bunlar da, yasaklanmış olan şehvetler ve lezzetlerdir.

Ç- "Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Allah (celle celâlühü), sizin için hayırlı olanı da, şer olanı da bilir. Siz işlerin iç yüzünü bilemediğinizden sizin için hayırlı olacak şeyden hoşlanmazsınız. Bu itibârla kendi istek ve arzularınıza değil Allah'ın emirlerine uyun.

217
"(Resûlüm) senden haram ayda savaşın (kıtal) hükmünü sorarlar. De ki: Haram aylarda savaş büyük vebaldir. Ancak Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek (küfür), insanları Mescid-i Haram'dan engellemek ve hakanı oradan çıkarmak Allah katında (indallah) ondan daha büyük bir günahtır. Fitne de kıtalden daha büyüktür. Eğer onların gücü yetmiş olsa sizi dininizde döndürüceye kadar sizinle savaşmaktan vazgeçmezler, içinizden kim dininden döner (irtidad eder) ve kâfir olarak ölürse artık onların bütün amelleri dünya ve âhiret boşa gitmiştir. İşte onlar cehennem ashabıdır. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır."

A- "(Resûlüm), senden haram ayda savaşın hükmünü sorarlar "

Rivâyete göre Resûlüllah Bedir savaşından iki ay kadar önce Cumazıl âhir ayında, Abdullah b. Cahş'ı (radıyallahü anh) sekiz kişilik bir müfrezeye kumandan tâyin ederek seriyye ile görevlendirdi. Bu müfreze Mekke ile Tâif arasındaki Nahle Vadisi'ne kadar inerek orada Kureyş'in hareketlerini gözetleyecekti. Müfreze bu gözetleme sırasında bir Kureyş Kervanı ile karşılaştı. Kervanda Amr b. Abdullah el-Hadremî ile üç kişi daha bulunuyordu. Müfrezeden Vâkıd b. Abdullah, müşriklerden Amr b. Abdullah el-Haclremî'yi oklayarak öldürdü ve onun iki arkadaşını da esir aldı. Üçüncüsü kaçtı. Müfreze bütün yükü ile kervanı ve esirleri Medine'ye getirdi. Hâdisenin vuku bulduğu o gün, Cumazilâhirin sonu ve Receb ayının biriydi. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları ise, o günü Cumazilâhir'den sanıyorlardı. İşte bunu istismar eden Kureyşliler:

"- Muhammed, halkın geçim için çalıştığı ve korku, içindekilerin güven duyduğu haram ayları helâl saydı; Receb ayında kan döktü!" diyerek ortalığı velveleye verdiler.

Resûlüllah ise onların düşündüklerinin aksine kervanı durdurdu, ganimeti kabul etmedi ve müfreze mensublarına:

"- Ben haram ayda size savaş emretmedim." diyerek tepki gösterdi; kervanı ve esirleri geri gönderdi.

Müfrezedeki Sahabîler de:

"- Tevbemizin kabulüne dâir bir âyet inmedikçe biz de bulunduğumuz yerden kalkmayacağız!" dediler.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"- Bu âyet nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), ganimetleri yoldan geri çevirdi ve aldı."

Elbette âyet şümulü itibariyle bu hâdise ile sınırk değildir. Burada amaçlanan mutlak olarak savaştır.

B- "De ki: Haram aylarda savaş büyük günahtır."

Kendisinden haram aylarda savaşın hükmü, sorulan Tabiînden Atâ (radıyallahü anh)

"Harem bölgesinde ve haram aylarda kâfirler, Müslümanlara karşı savaş açmadıkça Müslümanların savaş açmasının helâl olmadığını ve bu âyetin hükmünün neshedilmediğini yeminle ifâde etmiştir."

Ancak çoğunluk görüşüne (ekser-i akvâle) göre bu âyetin hükmü, " Haram aylar çılanca o müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." (Tevbe 9/5) meâlindeki âyet ile neshedilmiştir.

C- "Ancak Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek (küfür), insanları Mescid-i Haram'dan engellemek ve halkını oradan çıkarmak daha büyük bir günahtır."

Kulu Allah'a (celle celâlühü) ulaştıran islâm'dan alıkoymak, Allah'ı (celle celâlühü) inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretini engellemek ve halkını, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minleri oradan çıkarmak Allah (celle celâlühü) katında daha büyük günahtır.

Hulâsa, müşriklerin işledikleri günahlar, onların sordukları şeyden yani o İslâm müfrezesinin o günün haram aylardan olmadığı zannı ile işlediği hatâdan, Allah katında çok daha büyüktür.

Ç- "Fitne de kıtalden daha büyüktür."

Müşriklerin, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Müslümanları kendi yurtları olan Mekke'den çıkarmaları ve başından beri insanları İslâm'dan alıkoymaları, kervancıların başı Hadremî'yi öldürmekten çok daha çirkindir.

D- "Eğer onların gücü yetmiş olsa sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan vazgeçmezler "

"Velâ yezâlûne yukaatilûneküm / Sizinle savaşmaktan vazgeçmezler" ifâdesi, onların düşmanlığınm çok güçlü (müstahkem) ve sürekli olduğunu; dinde fitne çıkarmak için de ısrarlı olduklarını belirtir.

"Hattâ yuraddûküm a'n dîniküm / Sizi dininizden döndürünceye kadar" ibaresinde, din kelimesının Müslümanları belirten "küm / siz" zamirine izafesi, Müslümanlar arasında, ayrılığı ve ayrılıkçılığı hoş görmeyen din bağı gibi pek kuvvetli bir ilişki bulunduğuna işaret eder.

Onlar sizi hak dinden bâtıl dinlerine döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam edeceklerdir.

"İnistetâû' / güçleri yetse" ibaresi de, müşriklerin, bâtıl dinlerinde çok bağnaz ve sabit fikirli olduklarına işaret eder. Âyetin bu ifâdesinden, "onların güçleri buna nereden yetecek?!" anlamı da çıkar.

E- "içinizden kim dininden döner (irtidad eder) ve kâfir olarak ölürse artık onların bütün amelleri boşa gitmiştir."

Bu ilâhî kelâm, hak dinden dönmeye, irtidada ilişkin büyük bir uyarıdır. Yani sizden her kim o müşriklerin kandırmaları ve ayartmaları ile hak dinden döner de, bir daha İslâm'a girmeden kâfir olarak ölürse işte onların, daha önce Müslüman iken yapmış oldukları güzel ameller, telâfisi mümkün olmayacak şekilde ve kesin olarak

dünyada da âhirete de boşa gider; daha önce Müslümanlığı döneminde işlediği hayır ve hasenatın dünyevî ve uhrevî hiçbir hükmü kalmaz.

"Feyemüt ve hüve kâfirun / Kâfir olarak ölürse" ifâdesi, ırtidacldan sonra İslâm'a dönmek için büyük bir teşvik anlamı taşır.

"Ülâike / İşte onlar" kelimesinin ifâde ettiği uzaklık da onların şer ve fesattaki derekelerini gösterir.

F- "İşte onlar cehennem ashabıdır. Onlar orada sürekli kalacaklardır."

Yani yukarıda zikredilen o çirkin vasıfları taşıyanlar, cehennemin devamlı sakinleridir ve diğer kâfirler gibi onlar da hep orada kalacaklardır.

218
"İman ve Allah yolunda hicret ve cihad edenler var ya; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, bağışlaması boldur (Ğafûr) çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Bu âyet-i kerîme, yukarıda sözü geçen seriyye ashabı hakkında nazil olmuştur. Zira onlar hakkında "günahtan kurtulsalar, yaptıkları günah sayılmasa bile onlara sevap da yoktur" şeklinde bir zan vardı, işte bu âyet, o zannm yanlış olduğunu beyân buyurdu.

Aynı kimseler kastedildiği hâlde "ellezîne — o kimseler ki.." kelimesının tekrar edilmesi, İslâm yolunda yapılan hicret ve cihadın şânını yüceltmek içindir. Böylece ilâhî rahmeti umma konusunda sanki ikisi ayrı şeylermiş gibi ifâde edilmiştir.

İşte o insanlar, Allah'ın (celle celâlühü) lûtfunu, mükâfatını umabilirler.

Allah'ın (celle celâlühü) onlara kurtuluşu değil de kurtuluş umudunu va'detmesi, o mübarek zâtların, amellerinin ilâhî mükâfatı zorunlu olarak gerektirmediğini, o mükâfatların ilâhî bir lütuf olarak kendilerine ihsan edileceğini bildiklerini ifâde etmek içindir; yoksa onların kurtuluşunda bir şüphe olduğu için değildir.

Allah (celle celâlühü), müfreze hâdisesinde olduğu gibi kullarından yanlışlıkla sâdır olan hatâları bağışlar, ecir ve mükâfatını da bol bol verir.

219
"(Resûlüm), sana şarap (el-hamr) ve kumar (el-meysir)dan sorarlar. De kı: Her ikisinde de hem büyük günah (ism-i kebîr) hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Fakat onların günahları yararlarından daha büyüktür. Yine sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını verin. Allah, âyetlerini böyle açıklıyor. Umulur ki düşünürsünüz."

A- "(Resûlüm), sana şarap (el-hamr) ve kumar (el-meysir)dan sorarlar."

Şarap hakkında dört âyet nazil olmuştur. İlk önce Mekke'de Nahl (16) sûresinin;

"Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem şarap (seker), hem de güzel gıdalar (rızk-ı has en) edinirsiniz." mealindeki 67. âyeti nâzıl oldu. Bundan sonra da Müslümanlar şarap içmeye devam ettiler. Daha sonra Ömer, Muaz ve diğer sahabilerden bir grup (radıyallahü anh)

"-Ya Resûlallah! Şarap içmenin hükmünü bize anlat; şarap insanların aklını gideriyor" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bundan sonra da bazıları şarap içmeyi bıraktılar; bazıları ise içmeye devam ettiler. Sonra bir gün Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh), bazı Sahabileri evine dâvet etti. Onlar da şarap içip sarhoş oldular. İçlerinden biri imam olup onlara namaz kıldırdı. Namazda kıraât sırasında Kâfirûn sûresinin,

"Ben, sizin taptığınıza tapmam" meâlindeki 2. Âyetini "lâ" harfini kaldırarak, "Ben sizi taptığınıza taparım" şeklinde yanlış okudu.

Bunun üzerine Nîsâ (4) sûresinin;

"Ey imân edenler! Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın." meâlindeki 43. âyeti nâzil oldu.

Bundan sonra şarap içen Müslümanlar hayli azaldı. Sonra bir gün Utban b. Malik, Sa'd b. Ebi Vakkas (radıyallahü anh) ve bir grup Sahabîyi dâvet etti. Bunlar da şarap içip sarhoş olduktan sonra şiirler okuyup övünmeye başladılar. Nihâyet Sa'd b. Ebi Vakkas, Ensar'ı hicveden bir şiir okudu. Ensar'dan biri, devenin çene kemiği ile onun kafasına vurup iyice yaraladı. Sa'd b. Ebi Vakkas (radıyallahü anh) da, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) nezdinde şikayette bulundu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Allah'ım, bize şarap hakkında mü'minlerin ondan kaynaklanan hastalıklarına şifâ olacak bir beyân ihsan eyle!" diye duâ buyurdu. İşte o zaman:

"Ey imân edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları, şeytan işi birer pisliktir. Artık bunlardan sakının ki, kurtuluşa eresiniz." (Maide 5/90)

"Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık bunlara son verir misiniz" (Mâide 5/91) âyetleri nâzil oldu. Bu âyetleri dinleyen Ömer (radıyallahü anh) de;

"İntehinâ ya Rabbî / Son verdik ya Rabbi!" dedi.

Rivâyet olunduğuna göre Ali (radıyallahü anh) de şöyle demiştir:

Eğer bir damla şarap bir kuyuya düşse ve onun yerinde bir minare yapılsa, ben o minarede ezan okumam. Eğer bu bir damla şarap bir denize düşse, sonra deniz kurusa ve yerinde otlar bitse, ben onlardan yemem."

Yine rivâyete göre İbn-i Ömer diyor ki:

"- Parmağımı şarabın içine batırmış olsam, onu bedenimden ayırasım gelir."

İşte gerçek imân ve takva budur. Allah, cümlesinden razı olsun!

"Hamr- şarap" aslında örtmek anlamındadır. Sıkılmış ve köpük alıncaya kadar kaynatılmış üzüm suyuna "hamr" denmesinin sebebi insanın aklını ve temyiz kudretini örttüğü içindir. Akıl ve temyizi haczettiği için ona "seker" de elenir.

"Meysir — kumar", yüsr (kolaydık) kökünden gelir. Çalışmadan, yorulmadan elde edilen bir kazanç olduğu için bu isim verilmiştir. Onun "yesâr — servet" kökünden geldiği de söylenir. Kumar, serveti götürdüğü için bu isim verilmiş olabilir. O zamanlar bu kumar kıdah, ezlâm ve aklâm dedikleri âletlerle oynanıyordu. (Bu âletler, temrensiz ve sapsız ok başları gibi ve tombala misali işaretlenmiş, her birine ayrı isim verilmiş çubuklardı.) Bu çubuklar on taneydi ve isimleri şunlardı:

1) Fezz (tek),

2) Tev'em (ikiz),

3) Raldb,

4) Cels,

5) Nâfıs,

6) Müsbil,

7) Muallâ,

8) Menîh,

9) Sefih,

10) Vağd.

Bu âletlerin her birinin belli bir değeri olup üzerine işaretlenmişti ve bu işaretler, kumar oynamak için kesilmiş ve etleri on parçaya ayrılmış devenin o etlerinin karşılığı demek idi. Bazıları da devenin etlerini yirmi sekiz parçaya bölüyorlardı. Bu çubuklardan üç tanesinin değen ve payı yoktu. Bunlar, Menîh, Sefih ve Vağd isimlerini taşıyanlardı. Diğerlerine gelince;

Fezz / bir, Tev'em / iki, Rakîb / üç, Cels / dört, Nâfis / beş, Müsbil / altı, Muallâ / yedi pay idi.

Kumarcılar, kumar takımlarını bir torbanın içine koyup onu oyun hakeminin eline veriyorlardı. Oyun hakemi de onları torbanın içinde karıştırdıktan sonra elini torbanın içine daldırıp kumarcıların isimleri ile onları birer birer çekiyordu. Böylece kendisi için hisseli oklardan biri çıkan, o belli payı alıyordu. Kendisine hissesiz oklar isabet edenler ise, hiç pay almadığı gibi, kesilen devenin değerini, de üstlenmiş oluyordu. Kumarcılar, aldıkları hisseleri kendileri yemeyip fakirlere satıyorlardı. Cahiliye devrinin Arapları, bu kumarı iftihar vesilesi sayıyor ve oynamayanları da "Berem cimri" olarak vasıflandırıyor ve ayıplıyorlardı.

Tavla, satranç ve diğer vâsıtalarla oynanan kumarın hükmü de böyledir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

"Bu iki uğursuz oyundan (tavla ile satrançtan) şiddetle sakının; çünkü bunlar da, acemlerin (Arap olmayanların) kumar oyunlarıdır."

Alı (radıyallahü anh) de,

"Tavla ve satranç ile oynanan kumarların âyette bildirilen kumardan farkı yoktur" demiştir.

İbn-i Sirin'e (ölm.728) göreyse:

"Taraflardan birinin mal kaybetme riski, olan her oyun kumardır."

B- "De ki her ikisinde de hem büyük günah (ism-i kebîr) hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Fakat onların günahları yararlarından daha büyüktür ."

"Ey Resûlüm! Mü'minler sana içki ve kumarın hükmünü ve sonuçlarını soruyorlar. Sen onlara de ki:

- Her ikisinde de büyük günah vardır. Çünkü içki, bütün din ve dünya işlerinin kutbu, idare merkezi olan aklı giderir. Ve her ikisi de mal kaybına sebeb olur. Fakat bunlarda eğlenmek, zevk almak, gençlerle arkadaşlık etmek, korkuyu atıp cesaret kazanmak ve mizacı kuvvetlendirmek gibi bazı faydalar da yok değildir. Ancak her ikisinin de doğurduğu mefsedetler, bazı kimselerce yarar olarak mülahaza edilen sonuçlarından daha büyüktür. Zaten âyette günahlarının önce zikredilmesi, büyüklükle vasıflandırılmışı; faydalarının, günahlarından sonra zikredilmesi ve faydalarının bazı insanlara tahsis edilmesi de, günahlarının daha üstün ve gaalib olduğunu bildirir.

Bir kırâete göre âyetteki "kebîr / büyük", "kesir / çok" olarak, bir kırâete göre de "ekber / daha büyük", "ekser — daha çok" olarak okunmuştur.

C- "Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını."

Bu cümle, "(Resûlüm), sana şarap ve kumardan soruyorlar" cümlesine atıf olup bir kıssanın diğer bir kıssaya atfı kabilindendir. Yani neyi Allah (celle celâlühü) yolunda infak edeceklerini de sana soruyorlar; demektir.

Bir rivâyete göre bunu soran da yine daha önce adı geçen Amr b. el-Cemûh'tur. Bu zât, önce hangi cins malları Allah (celle celâlühü) yolunda infak edeceklerim sormuş. Her cins maldan Allah yolunda infak edilebileceği beyân edildikten sonra ikinci defa hangi vasıftaki maldan, yani âlâsından mı yoksa aşağı evsafta olanından mı infak edeceklerini, ya da Allah (celle celâlühü) için harcayacakları malın miktarını sormuş ve bunun cevabı olarak da "afv'i" başka bir deyişle "kolayı, ihtiyaçtan fazla olanı" buyrulmuştur.

Ebû Hasen Ali Vâkıdi (ölm.1075) diyor ki

"Afv, lügatte ziyâde demektir."

Kat fal. Abdullah el Mervezî (ölm.1025) de diyor ki:

"Afv, insanların ihtiyaçlarının fazlası kolaylıkla harcanabilen mal demektir."

Tâbiînden Katâde, Ata ve Süddî'nin görüşü de budur.

Sahabîler (radıyallahü anh) de kazandıkları mallardan nafakalarına yetecek miktarı ayırıp fazlasını sadaka olarak verirlerdi.

Rivâyet olunuyor ki, bir Şahabı, ganimetlerin taksiminden kendisine isabet eden bir altın miğfer ile Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna gelmiş ve:

"- Bunu sadaka olarak al!" demiş.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, ondan yüz çevirmiş. Ancak o zât israr etmiş. Sonunda Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), öfkelenerek:

"- Ver şunu!" demiş ve onu aldığı gibi şiddetle fırlatıp atmış. Sonra:

"- Birileri, malının tamamını getirip sadaka veriyor ve ondan sonra da oturup insanlardan dileniyor. Sadaka, ihtiyaç fazlası mallardan olur" buyurmuştur.

Ç- "Allah, âyetlerini size böyle açıldiyor."

Allah (celle celâlühü), şer'î hükümleri böyle mükemmel bir şekilde açıklamaktadır. Bu hakikatin tam izahı, daha önce Bakara 2/143. âyetin tefsirinde geçti.

Ayetlerin, açıklanması, onların anlaşılabilir ve mânâsı vazıh olarak indirilmeleridir; yoksa önceleri karışık ve anlaşılmaz iken sonra tavzih edilmesi demek değildir. "Yübeyyinü tebyın eder, açıklar" buyrulmak suretiyle istikbal kipinin kullanılması bunu insan zihninde canlandırmak içindir.

D- "Umulur ki düşünürsünüz."

Allah (celle celâlühü), âyetleri size böyle açıklıyor ki, onlar üzerinde hakkıyla düşünüp amaçlarına vakıf olasınız ve içerdikleri hükümleri uygulayasınız.18

"Dünya ve âhiret işlerini... (Resûlüm), sana yetimlerden de sorarlar. De ki: Onların (durumlarını) ıslah hayırlıdır. Eğer onlarla karışır (ihtilât eder, bir arada yaşar) sanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, müfsid (ifsad eden, bozguncu) ile muslin (ıslah eden)i bilir. Eğer Allah, dileseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz ki Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Dünya ve âhiret işlerini ..."

Allah hem dünya hem de âhiret işleriyle ilgili âyetleri ya da sizin dünyevî ve uhrevî hâllerinizi hakkıyla açıklamaktadır. Bunlar üzerinde ciddiyetle düşünmeksiniz.

Âyetin bu cümlesinin illet ve sebebinin kendisinden önce zikredilmesinin iki sebebi olabilir. Şöyle ki:

Bu, tefekküre çok önem verildiğini zımnen bildirmek içindir.

Âyette geçen soruların cevaplarına ilişkin hükümler üzerinde hakkıyla düşünerek onlardan menfaatınıza uygun olanı seçmek diğerinden de kaçınmak içindir.

Cüz'î (belli) hükümlerin ta'dad edildiği bu makama münasip olan da bu ikinci şıktır. Bu tevcih, şayan-ı tercih olmakla beraber, bu ifâdeyi dünya ve âhiret ile ilgili bütün işlere teşmil etmek de caizdir. Bu tefsire göre anlam:

"Allah size âyetleri hakkıyla ve kemâliyle açıklıyor; umulur ki, dünya ve âhiretle ilgili işlerinizi iyice düşünür, yararınıza olanları alır ve size zararlı olanları bırakırsınız." şeklinde olur.

B- "(Resûlüm), sana yetimlerden de soruyorlar. De ki: Onların (durumlarını) ıslah hayırlıdır."

Rivâyete göre:

" Yetimlerin mallarını haksızlıkla (zulmen) yiyenler, şüphesiz karınlarına ancak ateş yemiş olurlar ve onlar alevli bir ateşe gireceklerdir." (Nisa 4/10) âyeti nazil olunca, insanlar, yetimlerin mallarıyla ilgilenmekten ve onların mallarını uhdelerine almaktan kaçınmaya, bundan dolayı da yetimler, sıkıntı çekmeye başladılar. Keyfiyeti Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) arzettiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bunun anlamı şudur:

"- Resûlüm, de ki; yetimlerin mâli durumlarını düzeltmek için onlarla ilgilenmek, takva için onlardan uzak durmaktan daha hayırlıdır."

C- "Eğer onlarla karışırsanız (ihtilât eder, bir arada yaşar) onlar sizin kardeşlerinizdir."

Eğer onların yararlarına, onlarla ihtilât ve muaşeret ederseniz, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Din kardeşliği de, neseb bağlarından daha kuvvetlidir. Onların ıslahı ve menfaati için onlarla ihtilât etmek de, kardeşliğin hakkı ve vecibesidir.

"İhtilât etmek", yetimlerle evlenmek olarak da yorumlanmıştır.

Ç- "Allah, müfsid (ifsad eden, bozguncu) ile muslih (ıslah eden) i bilir."

Elbette Allah onlarla ihtilât ederken maksadları hiyanet ve onların mallarını ifsad olanlarla, maksadları ıslah olanları tefrik ve her iki sınıfa da ameline göre muamele eder.

Bu itibârla âyet, bu konuda iyi davrananlar için mükâfat ve kötü davrananlar için de azap va'di anlamını taşır.

D- "Eğer Allah, dileseydi sizi zora sokardı . Şüphesiz Allah, A'zîz'dir, Hakîm'dir." /

Allah (celle celâlühü), ekle şeydi, sizi meşakkatlerle mükellef kılardı ve onlarla ihtilât etmenize cevaz vermezdi.

Allah (celle celâlühü), şüphesiz emirlerinda her şeye üstün ve gaalibtır. Hiçbır ış ve ezcümle sizi sıkıntıya sokmak O'na güç değildir ve Allah (celle celâlühü) Hakîm'dir; bütün fiilleri, hikmete uygundur ve insanları kudretleri nisbetinde mükellef kılmak da, Cenab-ı Allah'ın hikmetinin gereğidir.

"Müşrik kadınları (el-müşrikât), imân etmedikçe nikahlamayın. Mü'min bir cariye, velev hoşlanmış olun müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de imân etmedikçe mü'min kadınları nikahlamayın. Mü'min bir köle, velev hoşlanmış olun müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. İşte onlar sizi ateşe çağırıyor; Allah ise izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor ve âyetlerini insanlara açıklıyor. Umulur ki tezekkür ederler."

A- "Müşrik kadınları, imân etmedikçe nikahlamayın "

Bir kıraatte "lâ tenkihû" kelimesi, "lâ tünkihû" şeklinde de okunmuştur. Bu kırâete göre, cümlenin anlamı Allah'a ortak koşan kadınları, imân etmedikçe Müslüman erkeklerle evlendirmeyin; şeklinde olur.

Müşrik veya Allah'a ortak koşan kadınlar ifâdesinden iki ayrı anlam çikarılabilir. Şöyle ki:

1- Müşrik kadınlar kavramına Ehl-i Kitab kadınları da dahildir. Çünkü Tevbe (9) sûresinin;

"Yahudiler, Uzeyr, Allah'ın oğludur; dediler.

Hıristiyanlar da, Mesîh (İsâ), Allah'ın oğludur; dediler.

Bu onların ağızlarıyla konuştuklarıdır. Kendilerinden önceki küfredenlerin sözlerini taklid ediyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da haktan bâtıla çevriliyorlar!" (Tevbe 9/30)

"Yahudiler, bilginlerini, Hıristiyanlar da râhiplerini ve Meryem oğlu İsâ Mesih'i Allah'tan başka Rabbler edinler. Oysa tek bir ilâha kulluk (ibâdet) ile emrolunmuşlardı. O, onların eş koştukları şeylerden münezzehtir." (Tevbe 9/31) meâlindeki âyetleri geneldir. Bu âyetler anılan hükme illet ve dayanak gösterilerek onların da bir çeşit müşrik oldukları sonucuna varılır. Ancak bu yoruma göre bu âyet;

"Bugün size tayyibat (bütün temiz nimetler) helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yiyeceği size helâl olduğu gibi sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla daha önce kendilerine kitab verilenlerden iffetli kadınlar mehirlerini vermeniz, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla size helâldir. Kim imânı inkâr ederse onun ameli boşa gitmiştir. O âhirette de hüsrâna uğrayanlardandır." (Mâide 5/5) meâlindeki âyetle neshedilmiştir.

2- Bu âyetteki Allah'a ortak koşan kadınlardan maksad, Ehl-i Kitab'ın dışında kalan putperest kadınlardır. Buna göre ise âyetin neshi sözkonusu olmayıp hükmü bâkıidir.

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mersed b. Mersed el-Gânevi'yi bazı Müslümanları alıp getirmek için Mekke'ye gönderdi. Mersed, câhiliye döneminde Anak adında bir kadını seviyordu. Bu kadın, Mersed'in Mekke'ye geldiğini haber alınca yanına gitti ve kendisiyle yalnız kalmak istedi. Mersed ise:

"-Yazık ki İslâm bizi birbirimizden ayırdı" dedi. Sonra aralarında şu konuşma geçti;

Anak:

"-Benimle evlenir misim?"

Mersed:

"-Evet. Ama ben Medine'ye döneyim de Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) iznini alayım."

Nihâyet Medine'de Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna çıkan Mersed, bu evlilik için izin istedi. İşte yukarıdaki âyet bu sebeble nâzil oldu.

B- "Mü'min bir cariye, velev hoşlanmış olun müşrik bir kadından daha hayırlıdır."

Âyet bu suretle ilâhî nelıyin sebebini açıklıyor; mü'min kadınlarla evlenmeyi teşvik, ediyor ve Müslümanları bundan sakındırmak için sebebini te'kıd ile ifâde buyuruyor. İmanlı bir cariyenin, kölelik nakısasını taşımasına,

soy ve şerefçe eksik telakki edilmesine rağmen, din ve dünya bakımından, hür ve soyca şerefli putperest bir kadından daha hayırlı olduğunu vurguluyor. Âyetin bu beyânına göre:

"Putperest kadın gönlünüzü celse de ve mü'min carîye, bir çok bakımlardan size cazip gelmese de daha hayırlıdır."

Âyette yalnız, hayra en fazla ayları ve nefse en ağır gelen vasfın zikriyle iktifa edilmiştir. Hayır imân vasfıyla tahakkuk ettiğine göre, diğer vasıfların da bulunması hâlinde cariye ile evlenme evleviyetle hayırlı olacaktır.

Bu cümle, makablinden bağımsız, fakat onun mefhûmunu açıklayan bir itirazî cümle olarak da kabul edilebilir.

C- "Müşrik erkeklere de imân etmedikçe mü'min kadınları nikahlamayın ."

Müşrik, erkeklerden maksad, mutlak olarak bütün kâfirlerdir. Çünkü daha önce Yahudiler ve Hıristiyanlar da zikredilen inançları (Uzeyr, Allah'ın oğludur; Mesîh Allah'ın oğludur; demeleri) sebebiyle Allah'a ortak koşanlar kapsamında mülâhaza edilmektedir. Başka bir ifâdeyle bu, Allah'a ortak koşan erkekler, taşıdıkları küfrü terk etmedikçe, hür olsun köle olsun mü'min kadınları onlara nikahlamayın; anlamındadır.

Ç- "Mü'min bir köle, velev hoşlanmış olun müşrik bir erkekten daha hayırlıdır "

İmân etmiş bir köle, kölelik zilletini taşımakla beraber, köleye mâlikiyet şerefini taşıyan bir müşrikten elbette hayırlıdır. Müşrik erkek, zâtındakı ve sıfatlarındaki cazip vasıflarla gönlünüzü çelse de.

D- "İşte onlar sizi ateşe çağırıyor; Allah ise sizi izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor"

Bu bir istinaf cümlesi olup âyetin iki iket ve sebebini açıklamaktadır. Yani müşrik erkeklerle müşrik kadınlar, beraber ve arkadaş oldukları kimseleri, sonuçta cehenneme götüren küfre ve fıska sürüklerler. Bu itibârla onlarla arkadaş olmaktan ve onlara yaklaşmaktan sakınmak gerekir. Allah (celle celâlühü) ise, mü'min kulları vasıtasıyla, mü'minleri cennete ve mağfirete, yani cennete götüren hak inanca ve sâlih amele çağırır.

Cennet, mağfiretten önce zikredilmiş veya mağfiret üzerine takdim edilmiştir. Oysa tahliye (boşaltma), tehliye (süslemek, bezemek)den önce gelir. Ancak burada daha başta bahsi geçen cehenneme mukabele vardır.

"Büznihi / O'nun izniyle", Allah'ın (celle celâlühü) tevfiki ile, ezcümle mü'minlerin, arkadaşlarını hayra irşad etmeleri ve onlara nasihatlerde bulunmaları ile demektir. Bu itibârla mü'minler, arkadaşlık için daha uygundur.

E- "Ve âyetlerini insanlara açıklıyor. Umulur kı tezekkür ederler."

Allah (celle celâlühü), hârika hükümleri ve pek üstün hikmetleri içeren âyetlerini insanlara açıklıyor ki öğüt alsınlar, onların muhtevalarını anlasınlar ve sonuç olarak, çağırıldıkları cennet ve mağfireti elde etsinler.

Bir görüşe göre "Allah ise, sizi izniyle cennete ve mağfirete davet ediyor" cümlesinde gizli (mahzûf) bir muzaf vardır. Bu, Allah'ın dostları mü'minler, O'nun izniyle cennete ve mağfirete davet ederler demektir. Burada muzafin hazfedilip "Allah davet ediyor" buyrulması Allah'ın dostlarını şereflendirmek içindir.

Bir görüşe göre de Allah (celle celâlühü), zikredilen bu hükümlerle insanları cennet ve mağfirete çağırıyor. Çünkü bu hükümler, onları uygulayanları cennete ve mağfirete ulaştırır.

Bizce en doğru tefsir, başta izah ettiğimizdir.

"Tezekkür etsinler, öğüt ve ibret alsınlar" denmesi, geçmiş hükümler gibi bunun da üzerinde elerin derin düşünmeyi gerektirmeyen bir açıklıkta olduğunu zımnen bildirmek içindir.

"(Resûlüm) senden hayız (âdet, aybaşı) hâlini sorarlar. De ki: O, bir ezâ (rahatsızlık)dır. Bu sebeble hayizh iken kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. İyice temizlendikleri zaman Allah'ın size

emrettiği yönden onlara yaklaşın. Şüphesiz ki Allah, çok tevbe edenleri (e't-tevvabîn) sever ve çok temizlenenleri (el-mutatahhirîn) de sever."

A- "(Resûlüm) senden hayız (âdet, aybaşı) hâlini sorarlar."

Bu da, daha önceki benzeri cümle üzerine atıftır. Öyle sanılıyor ki, bu "yes'elûneke / senden sorarlar" cümlesi ile başlayan üç sualin birbirlerine atıf yoluyla hikâye edilmesi, bunların hepsinin, içki ile beraber aynı zamanda; bunların dışındakilerin atıfsız olarak hikâye edilmesi ise, her birinin ayrı bir zamanda sorulduğu içindir.

Rivâyet olunuyor ki, câhiliye devri insanları da, tıpkı Yahudiler ve Mecusîler gibi âdet haklideki kadınlarla oturup yemek yemezlerdi. Bu hâl, Ebû Dahdah bir grup Sahabî (radıyallahü anh) ile beraber Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) soruncaya dek devam etti. İşte bu bu âyet-i kerîme bu sebeble nazil oldu.

B- "De ki: O, bir ezâ (rahatsızlık)dır (Kul hüve ezâ). Bu sebeble hayızlı iken kadınlardan uzak durun."

Resûlüm, senden âdet hâlini soranlara de ki:

"- Kadınların aybaşı hâli, öyle bir rahatsızlıktır ki, ondan tiksinti duyulur ve yaklaşana nefret ve istikrah verir. Bu sebeple aybaşı hâlindeki kadınlarla cinsel ilişki kurmaktan sakının.

Rivâyet olunur ki, Müslümanlar, âyetteki, "itizâl" kelimesinm zahir mânâsını alarak aybaşı hâlinde olan kadınları evlerinden çıkardılar. Sonra bedevi Araplardan bazıları dediler ki:

"-Ya Resûlallah! Şiddetli bir soğuk var. Elbiselerimiz de az. Elbiseleri hayızlı kadınlara verirsek, ev halkı helâk olur; elbiseleri ev halkına verirsek, hayızlı kadınlar helâk olur."

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"-Size emrolunan, kadınlarınız aybaşı oldukları zaman, onlarla cinsel ilişkiye girmekten uzak durmanızdır. Allah (celle celâlühü), acemlerin (Arap olmayanların) yaptıkları gibi hayızlı kadınlarınızı evlerinizden çıkarmayı emir büyüten adı.."

Bir görüşe göre de, Hıristiyanlar, kadınların aybaşı hâline aldırmadan hayızlı kadınlarla da cinsel ilişkiye giriyorlardı. Yahudiler de, hayızlı kadınlardan uzak durmak hususunda ifrata gidiyorlardı. Müslümanlar ise, ifrat ile tefrit arasında bir orta yol ile emrolundular.

C- "Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."

Bu cümle de, itizâl hükmünü te'kid eder ve bundan maksadın, hayızlı kadınlara mekân olarak değil fakat cinsel ilişki için yaklaşmamak olduğunu bildirir ve aynı zamanda bu sürenin sonunu belirtir.

İmam Ebû Hanife'ye (radıyallahü anh) göre, âdet veya aybaşı hâlinden temizlenme, kanamanın durması veya kanın kesilmesiyle olur. Eğer kanın kesilmesi, aybaşı süresinin çoğu geçtikten sonra gerçekleşirse, kanın kesilmesiyle cinsel ilişki helâl olur. Yok eğer aybaşı süresinin çoğu geçmeden kan kesilirse, kadın yıkanmadan veya üzerinden bir namaz vakti geçmeden cinsel ilişkide bulunmak helâl olmaz.

İmam Şafiî'ye (radıyallahü anh) göre ise, cinsel ilişki, ancak kan kesildikten sonra yıkanmakla helâl olur. Nitekim âyette geçen "yathurne" kelimesinin bir kırâete göre "yatahharne" olarak okunması da bunu açıklamaktadır. Nitekim âyetin bundan sonraki, cümlesinde "tatahhur" fiilinin kullanılması da bunu beki eder. Çünkü tatahhur, yıkanmak demektir.

Ç- "İyice temizlendikleri zaman Allah'ın size emrettiği yönden onlara yaklaşın."

Eşleriniz iyice temizlendikleri zaman da, Allah'ın (celle celâlühü) size helâl kıldığı ön taraftan onlara yaklaşın.

D- "Şüphesiz kı Allah, çok tevbe edenleri sever ve çok temizlenenleri de sever"

Allah (celle celâlühü), bu hususta acelecilikle yasakları ihlâle tevessül etmiş veya diğer günahları işlemiş olan kimselerden çok tevbe edenleri; hayasızlıklardan ve pisliklerden çok temizlenenleri sever.

Tevbenın zikri, yasaklanmış şeylerin irtikâbından dolayı tevbeye şiddetle ihtiyaç olduğunu; "tatahhur / iyice temizlenme" fiilinin tekrarı da temizlenmeye çok önem verildiğini bildirmek içindir.

223
"Kadınlarınız sizin için bir tarla (hars)dır. Öyleyse tarlanıza dilediğiniz gibi varın ve kendiniz için önceden hazırlık yapın. Allah'tan sakının ve şunu iyi bilin ki mutlaka siz O'na kavuşacak (mülâkıî olacak)siniz. (Resûlüm), mü'minleri müjdele!"

A- "Kadınlarınız sizin için bir tarladır."

Kadınlar, bu âyet-i kerîmede görüldüğü gibi ekilen bir yere veya tarlaya benzetilmiştir. Çünkü her ikisi de meydana gelecek ürünün esas unsurudur.

B- "Öyleyse tarlanıza dilediğiniz gibi varın"

Kadınlar ekim mahalli veya tarla olarak tavsif edilince, onlarla cinsel ilişki kurmak da "varmak" kelimesiyle belirtilmiştir. Bu cümle, aynı zamanda, daha önce geçen;

"Allah'ın size emrettiği yönden onlara yaklaşın." (Bakara 2/222) cümlesinin de beyânıdır. Yani ilişki kuracağınız yer nesil yetiştirme mahalli olmak şartıyla hangi cihetten dilerseniz o cihetten varın.

Rivâyete göre, Yahudiler, iddia ediyorlardı ki kadınlarla, normal mahalden olmakla beraber arkadan cinsel ilişkide bulunmak, çocuğun şaşı olarak doğmasına sebep olur. Bu, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) anlatılınca, o yanlış inancı reddetmek üzere bu âyet-i kerîme nazil oldu.

C- "Ve kendiniz için önceden hazırlık yapın."

Kendiniz için âhirete sevab hazırlayın.

Bir görüşe göre de, yani çocuk yapmaya çaksın.

Bir diğer görüşe göre de, yani ilişkiden önce Besmele çekin.

Ç- "Allah'tan sakının (Vettekuiiahe) ve şunu iyi bilin ki mutlaka siz O'na kavuşacaksınız ."

Allah'ın (celle celâlühü) yasaklarından ve ezcümle yukarıda sayılan şeylerden sakının ve biliniz siz muhakkak O'na kavuşacaksınız. O hâlde sız, o zaman faydasını göreceğiniz sevaplar için çaksın ve o gün rezil-rüsvay olmanıza sebep olacak şeylerden kaçınırı.

D- "(Resûlüm), mü'minleri müjdele!"

Resûlüm! Sen, o muhatap oldukları emirleri ve yasakları kabul ile karşılayan, onların gereğini yapan o mü'minleri büyük ihsanlar ve sürekli nimetlerle müjdele.

Burada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) müjdeci kılınması, mü'minler için apaçık ve büyük bir şereftir.

224
"Yeminlerinizden dolayı Allah'ı; iyilik etmenize, kötülükten sakınmanıza, insanların arasını bulmanıza engel yapmayın. Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi kemâliyle bilen (A'lîm)dir."

A- "Yeminlerinizden dolayı Allah'ı; iyilik etmenize, kötülükten sakınmanıza, insanların arasını bulmanıza engel yapmayın."

Bir rivâyete göre bu âyet, Abdullah b. Revaha hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, kendisi eniştesi Bişr b. Numan ile konuşmamaya ve kendi, kızkardeşi ile onun arasını bulmamaya yemin etmişti.

Bir rivâyete göre de, bu âyet, Ebû Bekir es-Sıddîk (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Ebû Bekir (radıyallahü anh), ifk (Hazret-i Âişe validemize iftira atmak) hâdisesine karıştığı için Mıstah'a artık mâlî yardımda bulunmamaya yemin ettiği zaman bu âyet nazil oldu.

Yapmamaya yemin ettiğiniz hayırlı işlere Cenab-ı Allah'ı engel kılmayın.

Âyette, hayırlı işlere "cyman — yeminler" denmesi, aralarındaki alâkadan dolayıdır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Abdullah b. Semüre'ye şöyle buyurmuştur:

"- Sen bir yemin içip de sonra onun aksını daha hayırlı görürsen, o zaman hayırlı olanı yap ve yemininin keffareüni ver!"

Âyetin, "iyilik etmenize, kötülükten sakınmanıza ve insanların arasını bulmanıza" kısmı, yasaklanan yeminlerin konusunu açıklar. Hulâsa, Allah'ı (celle celâlühü) iyiliklerinize, takvanıza ve insanlar arasındaki uyuşmazlıkları ıslaha engel yapmayın; bunları yapmayacağınıza Allah'a (celle celâlühü) yemin, etmeyin, yahut bunları yapmayacağınıza Allah'a (celle celâlühü) yemin etmek suretiyle bu hayırlı işlerin önünü tıkamayın, yahut lüzumsuz yeminlerle Allah'ı (celle celâlühü) yeminlerinize âlet etmeyin. Nitekim:

"Resûlüm.! Alabildiğine yemin eden, aşağılık, devamlı kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, kaba ve hasın, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiç birine, mal ve oğulları vardır diye sakın boyun eğme!" (Kalem veya Nûn 68/10, 11, 12, 13, 14) mealindeki âyetler, haklarında nazil oldukları kimseleri en ağır şekilde zemmetmiş ve bunların arasından da çok yemin eden kimse en başa alınmıştır.

Bu mânâya göre, âyetin bundan sonraki kısmı, nehyin illet ve sebebidir. Yani iyilik etmek, fenalıklardan sakınmak ve insanların arasını bulup düzeltmek, istediğinize inandırmak için Allah'ı (celle celâlühü) gereksiz yeminlerle âlet etmeyin. Çünkü çok yemin edenler, Allah'a (celle celâlühü) karşı cür'etkâr davranan ve O'na tazım etmeyenlerdir. Bundan dolayıdır ki onlar insanlar arasında fazilet ve takva sahibi, güvenilir kabul edilmezler. Onlar insanların arasını düzeltmek için vâsıta olmaktan uzaktırlar.

B- "Allah her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi kemâliyle bilen (A'lîm)dır."

Allah (celle celâlühü) sizin yeminlerızı gayet iyi işitmekte ve yeminlerinizdeki niyetlerinizi de gayet iyi bilmektedir. O hâlde siz, mükelle fiye derinizi muhafaza edin!

225
"Allah, sizi yeminlerinizdeki lağıvdan sorumlu tutmaz.

Fakat kalplerinizin kazandığından sorumlu tutar. Allah, bağışlaması bol (Ğafûr)dur, hilm sahibi (Halîm)dir."

A- "Allah, sizi yeminlerinizdeki lağıvdan sorumlu tutmaz. Fakat kalplerinizin kazandığından sorumlu tutar "

"Lağv", lügatta hükümsüz, geçersiz, saçma, itibâr caiz olmayan söz demektir. Yemin konusundaki lağv ise, azimsiz ve kasıtsız olan yemin demektir. Nitekim, "Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar." (Mâide 5/89) mealindeki âyet-i kerîme de bunu bildirir. Zaten "Fakat kalplerinizin kazandığından sizi sorumlu tutar." cümlesinin mânâsı da budur.

Lağv yemininin ne olduğu konusunda müctehidler arasında görüş ayrılığı vardır:

1- Biz Hanefîlere göre, lağv yemin, kişinin kendince doğru bildiği bir şeye yemin, edip de sonra gerçeğin öyle olmadığı ortaya çıkan yeminidir.

2- imam Şafiî'ye göre ise lağv yemin, Arapların:

"- Lâ Vallah / Vallahi öyle değil" ve

"- Belâ Vallah / Vallahi öyle"

şeklinde kalplerinde yemin kasck olmadan sadece sözlerini kuvvetlendirmek için yaptı İdari yemindir.

Şu hâlde Hanefîlerin lağv yemini tarifine göre, âyetin mânâsı şöyledir: Allah (celle celâlühü), sizin doğru olduğunu zannettiğiniz bir hususta yaptığınız yeminden dolayı sizi muahaze buyurmaz, sizi cezalandırmaz; fakat sizi, kalplerinizde yalan yere yemin kasdiyla ettiğiniz yeminlerden dolayı cezalandırır. İşte bu, ğamûs yeminidir.

Şafiî'nin lağv yemini tarifine göre de âyetin mânâsı şöyledir:

Yemin kasdı olmayan yalan yeminlerinizden dolayı size keffaret lazım gelmez; fakat yalnız dilinizle değil, kalplerinizle de niyet ve kastettiğiniz yalan yeminlerinizden dolayı size keffaret lazım gelir.

C- "Allah, bağışlaması bol (Ğafür)dur, hilm sahibi (Halim)dir."

Allah'ın (celle celâlühü), sizin hakkınızdaki mağfireti sınırsızdır. Nitekim sizin kasıtsız olarak yaptığınız yeminleriniz de, dikkatsizlikten ve fazla aldırmamak tan ileri geldiği hâlde Allah onlardan dolayı sizi muahaze buyurmaz ve Allah, Halim'dir. Nitekim kaşıdı yeminlerinizde de sizi hemen muahaze buyurmaz. Bu cümle, itirazî olup "Lâ yuâhizükümullahü / Allah sizi sorumlu tutmaz, muaheze etmez." cümlesinin mefhûmunu açıklamaktadır. Burada muahazeden maksat, keffarctin icabı değil, fakat ilâhî cezadır. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) mağfiret ve hakin ligine konu olan keffaret olmayıp fakat ilâhî cezadır.

226
"Kadınlarından ilâ (onlara yaklaşmamaya yemin) edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer bu süre içinde kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah da Gafûr'dur, Rahîm'dir."

A- "Kadınlarına îlâ (onlara yaklaşmamaya yemin) edenler için dört ay beklemek vardır "

Kadınlara îlâda bulunmak,

"- Vallahi ben sana dört ay -veya daha fazla- yaklaşmayacağım" diyerek süreyi aylarla kayıtlandırmak suretiyle veya müddet tâyin etmeksizin mutlak olarak,

"- Vallahi ben sana yaklaşmayacağım" demek suretiyle yapılan yeminle olur. Bu iki şekil dışında îlâ olmaz.

İlânın hükmü sudur:

İlâda bulunan, kişi, ilâ müddeti içerisinde eğer mümkün olursa cinsel ilişki ile, cinsel ilişkiden âciz ise sözle karısına dönerse, rücû sahih olur (talâkına bir halel gelmez). Bu durumda eğer cinsel ilişkiye muktedir olup onunla rücû etmiş ise, yeminini bozmuş olmasından dolayı ona kefaret lazım gelir. Eğer cinsel ilişkiden âciz olup sözle rücû etmiş ise, kendisine kefaret lazım gelmez.

Eğer karısına yukarıda anlatılan iki şekilden biri ile rücû etmeden dört ay geçerse, bâin (rücû imkânı olmayan) bir talâk ile boşanmış olur.

B- "Eğer bu süre içinde kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah da Gafûr'dur, Rahîm'dir "

Allah (celle celâlühü) îlâda bulunan kimsenin rücû etmesi ile onu bağışlar. Çünkü îlâda bulunan kişinin rücû etmesi ve yeminin kefaretini vermesi, tevbe yerine geçer. Yahut Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir, yani îlâ ile kadına zarar vermek kastının günahını bağışlar.

227
"Eğer boşanmaya karar verirlerse, biliniz ki Allah, her şeyi kemaliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Eğer taraflar boşanmaya karar verir ve bunda ittifak ederlerse, şüphesiz Allah (celle celâlühü), aralarında cereyan eden işleri, bununla ilgili hileleri ve âdete göre yapılan sözleşmeyi tamamıyla işitmekte ve onların niyetlerini eksiksiz olarak bilmektedir. Bu âyet, îlâda ısrar edip ondan rücû etmeyenler için açık bir ceza va'didir.

228
"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hâli beklerler. Rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten imân ediyorlarsa... Bu müddet içinde eğer kocaları durumu düzeltmek (ıslah etmek) isterlerse, onları geri almaya daha fazla hak sahibi (ehak)dirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki meşru hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Yine de erkekler için kadınlara göre bir derece üstünlük vardır. Allah, A'zîz'dir, Hakîm'dir."

A- "Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hâli beklerler."

Adet gören ve evlilik sırasında kendileriyle cinsel ilişki kurulmuş olan kadınlardan boşanmış olanlar üç aybaşı hâli beklerler. Kendisiyle ilişki kurulmamış olan kadın, boşandığında iddeti olmaz. Yaşının çok küçük veya çok büyük olmasından dolayı âdet görmeyen kadınlar ise, boşandıklarında ıddetlerı (bekleme süreleri) ay hesabı ile olur. Hâmile kadın da boşandığında iddeti, çocuğunu doğurmakla son bulur. Cariyenin (köle kadının) iddeti ise, iki aybaşı hâli veya iki aydır.

Boşanmış kadınların kendi nefislerini beklemeleri, nefislerini kahretmeleri, nefislerini arzulamadığı maşakkate, kocasız beklemeye zorlamaları demektir. Bu ifâdede, kadınları iddet beklemeye fazlasıyla teşvik vardır. Çünkü âyet, kadınları hiç de hoşlanmadıkları bir vasıfla vasıflandırmaktadır. Zira kadınların nefisleri, erkekleri arzular. Böylece bu hâl, kadınların, kocalarının emirlerine itaat etmelerini teşvik eder.

"El-kur" hayız, aybaşı müddeti, iki aybaşı arasındaki müddet demektir. Çoğulu "kuru" dur. Nitekim Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ey kadın! Kur' (hayız) günlerinde namaz kılma."

Yine buyurmuştur ki:

"Cariye kadının talâkı iki ve iddeti de iki hayızdır." Bir âyette de meâlen şöyle buyurulmaktadır:

"Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır." (Talâk 65/4)

Kadınların iddet beklemelerinden maksad, rahimlerinin çocuktan temiz olmasının (istibrâü'r- rahim) anlaşılmasıdır. Bunun da ölçüsü, hayızdan temizlik değil, fakat hayzın kendisidir.

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın" (Talâk 65/1) mealindeki âyetin mânâsı da, onların iddetleri olan üç âdeti gözeterek boşayın, demektir.

B- "Rahimlerde Allah'ın yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe gerçekten imân ediyorlarsa "

Allah'ın (celle celâlühü) onların rahimlerinde yarattığı aybaşı hâlini ve çocuğu, beklemek zorunda oldukları iddet için acele etmek ve eski kocalarının kendilerine rücû etme hakkını iptal etmek için gizlemeleri helâl değildir.

Bu âyet, boşanmış kadınların, hâmile olup olmadıkları ve âdetleri konusunda beyânlarının kabul edildiğine delildir. Zira Allah'a ve âhiret gününe imân eden bir kadın, yalan beyânda bulunmaya cür'et etmez. Allah'a (celle celâlühü) ve her türlü mükâfat ve cezanın verildiği âhiret gününe imân, yalan beyân ile asla bağdaşmaz.

C- "Bu müddet içinde eğer kocaları durumu düzeltmek isterlerse, onları geri almaya daha fazla hak sahibidirler."

Kadınları rec'î (tekrar dönüş imkânı olan) talâk ile boşayan erkekler bu hakka sahiptir. Çünkü âyetteki "kocaları" ifâdesi, kocalık vasfının henüz bitmediğini bildirmektedir. (Rec'î değil bâin olan talâkta ise rücû imkân olmadığından kocalık vasfı bitmekte ve ancak kadının muvafakati ile tekrar nikâhları kiytlabilmektedir.)

Rec'î talâkta kocanın daha fazla hak sahibi olması, kocanın rücû etmek istemesi hâlinde kadın bunu kabul etmezse kocanın sözünün geçerli olacağı anlamına gelir. Fakat bu durum kadın da rücû hakkına sahiptir, demek değildir.

"Eğer kocaları durumu düzeltmek isterlerse" şartından maksad, bu durumda kocanın rücû etmesinin sahih olması için bunun şart olduğu anlamında değildir; fakat bu, kocanın durumu düzeltmek, kadına iyilik etmek, ona zarar vermemek niyetini taşıması için bir teşviktir.

Ç- "Erkeklerin kadınlar üzerindeki meşru hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Yine de erkekler için kadınlara göre bir derece üstünlük vardır. Allah A'zîz'dir, Hakîm'dir."

Kadınların da erkekler üzerinde, mutlaka gözetilmesi ve korunması gereken belli hakları vardır. Ama yine de erkeklerin hakkı fazladır. Çünkü erkeklerin hakları, kadınların bizzat kendilerindedir. Kadınların hakları ise mehır, erkeğin kendisine denk olması, ona zarar verilmemesi gibi hususlardadır. Yahut erkekler, fizikî üstünlüğe sahip oldukları ve nafakadan sorumlu bulundukları için kadınların idarecileri ve koruyucuları olmak üstünlüğüne sahiptirler. Yani evlilik gayeleri kadın ile erkek arasında müşterektir. Erkek ise, ayrıca kadını korumak ve nafakasını temin etmekle yükümlü bulunmaktadır.

Allah (celle celâlühü), hükümlerine muhalefet edenlerden intikam almaya muktedirdir ve O'nun şeriatinde hikmetler ve maslahatlar vardır.

229
"Boşama iki defadır. Ondan sonrası kadını ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır. Onlara verdiklerinizden (boşanma sırasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın (zevceyn) Allah'ın koyduğu sınırları korumaktan korkarlarsa bu başka. Eğer Allah'ın koyduğu sınırları korumaktan korkarsanız, kadının ayrılmak için kocasına fidye vermesinde her ikisi için bir sakınca yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Artık onları aşmayın. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

A- "Boşama iki defadır. Ondan sonrası kadını ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır."

Buradaki boşamadan maksat, rec'î (rücû etmek hakkı baki olan) boşamadır. Çünkü bundan önce en yakın hüküm onundur. Bir de rivâyet olunuyor ki Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem). üçüncü talâk sorulmuş o da:

"Ya da güzellikle bırakmaktır" buyurmuştur.

Yani bundan hemen önce belirtildiği veçhile kocanın tekrar kadına dönme hakkı baki olan talâkın adedi ikidir.

"Boşama iki adetidir" değil de "iki defadır" denmesi, her ne kadar iki talâkla birden boşama hâlinde de kocanın rücû hakkı yine sabit ise de, hakka uygun olan, iki talâkla birden değil, fakat ayrı ayrı boşamaktır. İki talâktan sonra bunun hükmü, ya güzel ilişki ve ince muamele ile kadına rücû edip onu tutmak, ya da güzellikle üçüncü talâkla da onu boşamaktır. Nitekim yukarıda geçen hadiste Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle rivâyet olunmuştur. Yahut da koca, iddet sona erinceye kadar rücû etmez. Bu durumda kadın, kesin olarak (artık kocanın rücû hakkı kalmaksızın) boşanmış olur.

Bir görüşe göre de, burada talâktan maksat, şer'î olan talâktır. Ve iki defadan murad da, ikilemenin kendisi, değil, fakat mutlak tekrarlamadır; tekrar tekrar demektir. Tıpkı, "Sonra gözünü tekrar tekrar çevir bak." (Mülk 67/4) meâlindeki âyette olduğu gibi. Bu görüşe göre, mânâ şöyledir:

Şer'î boşama, iki veya üç talakı birleştirmek (iki veya üç talâkla birden boşamak) değil, fakat biri diğerinden sonra, ara vererek boşamaktır. Çünkü biz Hanefîlere göre iki veya üç talâkla birden boşamak bid'attir. Buna göre "Artık kadını ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle bırakmaktır" cümlesi, yeni bir hüküm ve muhayyerlik ifâde eden bir istinaf cümlesidir. Cümlenin başında bulunan (ve tercümede, ondan sonra, veya artık, diye geçen) "f" harfi de, talim tertibi içindir. Yani siz, talim edilen (öğretilen)) boşama keyfiyetini öğrendikten sonra önünüzde iki seçenek var demektir.

B- "Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz."

Yani kadınları boşama karşılığında, onlara, mehir olarak, verdiklerinizden çok değil az bir şey almanız bile size helâl olmaz. Boşama karşılığında kadınların diğer mallarından da bir şey almak helâl değil iken, âyette kadınlara mehir olarak verilen malların zikredilmesi, ya âdete riâyet içindir ya da evlenme karşılığında kadınlara verilen mallardan bir şey almak helâl olmadığına göre kadınların evlenme sebebiyle edinmedikleri öz mallarından bir şey almanın evleviyetle helâl olmadığına dikkat çekmek içindir.

Âyetteki bu hitab, bazılarına göre hâkimler içindir. Çünkü murafaa halide malları alıp vermeyi emredenler onlardır.

Bir görüşe göre ise, bu hitap kadınları boşayan kocalaradır.

C- "Ancak erkek ve kadın Allah'ın koyduğu sınırları korumaktan korkarlarsa bu başka."

Bir kırâete göre âyetteki "yehâfâ" (erkek ve kadın, kârı koca, zevceyn korkarlarsa) yerine "yazzunû" (onlar zannederlerse) okunmuştur. Bu kıraat de, âyetteki havf'in (korkunun) zann ile tefsir edilmesini te'yid eder. Bu kırâete göre, "onlar zannederlerse" deki zamir, hâkimler içindir

Yani kadın ve erkek, evlilik vecibelerini gözetememekten korkarlarsa, bu durum müstesna.

Ç- "Eğer Allah'ın koyduğu sınırları korumaktan korkarsanız, kadının ayrılmak için kocasına fidye vermesinde her iksi için bir sakınca yoktur."

Yani ey hâkimler! Eğer sız, müşahede ettiğiniz emarelerden ve delillerden, bu eşlerin, Allah'ın (celle celâlühü) koyduğu sınırları gözetememekten korkarsanız, kadının ayrılmak için kocasına fidye vermesinde, kocanın da bunu almasında bir vebal yoktur. 23

23 Bu hüküm kadına boşanabilmek kapısını aralamak demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'ün kızı Cemile, kocası Sabit b. Kay s'i (Yemame savaşında şehit) sevmiyordu. Nihayet bir gün Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip şöyle dedi

"Sabitle beraberliğim bitti; benim başımla onun başım hiçbir şey bir araya getiremez. Vallahi ben, onu ne dininden ne de ahlâkından dolayı ayıplamam. İslâm'dan sonra ben de küfürden nefret ederim. Benim ona olan nefretimin sebebi şudur:

Ben çadırın kenarını kaldırıp bakınca gördüm ki Sabit, bir grup insanla beraber geliyor; onların içinde en kara, en kısa ve en çirkin olan Sâbit'ti. Ben de yanma indim ve onunla evlenirken mehir olarak bana verdiği bahçe karşılığında ondan bul' oldum (bedel verip boşandım)."

D- "İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Artık onları aşmayın (Felâ ta'tedûha). Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

Bütiin bu hükümler, Allah'ın (celle celâlühü) sınırlarıdır; artık onlara aykırı davranarak veya onları reddederek tacavüzde bulunmayın. Kim Allah'ın (celle celâlühü) sınırlarını aşarsa, işte o, nefsini Allah'ın (celle celâlühü) gazabına ve azabına maruz bırakmakla kendine zulmetmiş olur.

Uç yerde zamir yerine ism-i celâlin zikredilmesi, ilâhî mehabeti daha fazla izhar etmek ve kalplere Allah korkusu salmak; nehyden sonra ceza vaîdi ise, tehdidi ağırlaştırmak içindir.

230
"Bütün bunlardan sonra eğer erkek kadını üçüncü defa boşarsa artık o kadın başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. Eğer ondan sonra bu koca da onu boşarsa, taraflar Allah'ın sınırlarını koruyacaklarını ümid ediyorlarsa, o takdirde yeniden evlenmelerinde günah yoktur. İşte bunlar da Allah'ın sınırlarıdır. Allah, bunları bilenler için açıklar."

A- "Bütün bunlardan sonra eğer erkek üçüncü defa boşarsa o kadın başka bir erkeğe nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."

Daha önce gerçekleşen iki talâktan sonra eğer erkek karısını üçüncü defa boşarsa, artık bu talâktan sonra o kadın, başka bir erkekle evlenmeden ilk kocasına helâl olmaz.

Âyette nikâh, kadına isnad edilmiştir. Çünkü nikâh, eşlerden her birine isnad edilebilir.

Kocasından üç talâkla boşanan kadının, eski kocasıyla ikinci bir evlilik yapabilmesi için başka bir erkelde nikâh akdinin yeterli olduğunu, ikinci koca ile cinsî münasebette bulunmasının şart olmadığını savunanlar, bu âyetin zahirini delil gösterirler. Ancak cumhûr-u ulemâya göre, ikinci evlilikte cinsel ilişki şarttır. Çünkü rivâyet olunur ki Rufaa adındaki bir zâtın karısı, huzura gelip Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dedi ki:

"- Rufaa, beni boşadı ve talâkım kesinleştikten sonra Abdullah b. Zübeyr, benimle evlendi ama onunkısı kaftanın kenarındaki saçak gibi."

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Sen yine Rufaa'ya mı dönmek istiyorsun?" diye sordu. O da:

"- Evet!" dedi. Peygamber

"- Hayır! Sen ondan, o da senden cinsel ilişki zevkini tatmadan olmaz!" buyurdu.

Bu hadîsin benzerleriyle âyetin zahirî hükmüne ilâve getirmek mümkündür.

Bir görüşe göre de, âyetteki nikâh, cinsel ilişki anlamındadır. Nikâh akdi ise, "zevç/koca" kelimesi ile ifâde edilmektedir.

Bu âyetin ifâde ettiği teşriin hikmeti, insanları kadın boşamada aceleci davranmaktan caydırmak ve üç talâkla boşanan kadına (eğer taraflar pişman olmuşlarsa) dönmeyi teşvik etmektir.

Biz Hanefîlere göre kesin olarak boşanmış bir kadını, ilk kocasına helâl kılmak şarti (hülle nikâhı) ile bir erkeğe nikâh etmek mekruhtur. Bir rivâyete göre, eğer bu şart sarih olarak zikr edilmezse, mekruh da değildir, islâm âlimlerinin ekseriyetine göre ise hülle nikâhı geçersizdir. Çünkü Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Allah, hülle nikâhı yapan ikinci erkeğe de, birinci erkeğe de lanet eylesin!" 24

24 Bu hadis-i şerif bu kötü âdeti kökünden temizlemiş, atmıştır.

B- "Eğer ondan sonra bu koca da onu boşarsa, taraflar Allah'ın sınırlarını koruyacaklarını ümid ediyorlarsa, o takdirde yeniden evlenmelerinde günah yoktur "

Eğer ikinci koca da o kadını boşar ve ilk erkek ile kadın, her ikisi de, Allah'ın (celle celâlühü), eşlere emir buyurduğu haklara riâyet edeceklerini kuvvetle zannederlerse, o takdirde yeni bir nikâh akdi ile birbirlerine dönmelerinde bir sakınca yoktur.

Zannı, ilim (bilmek) ile tefsir etmenin bir izahı yoktur; çünkü akıbetler (geleceğe ait şeyler) bilinemez.

C- "İşte bunlar da Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilenler için açıklar."

Buraya kadar zikredilen hükümler, Allah'ın (celle celâlühü) belli hükümleridir. Bunlar değiştirilmez ve bunlara muhalefet: edilmez. Allah bu hükümleri anlayanlar için en uygun biçimde açıklıyor. Bu hükümlerin bir kısmı, daha sonra Kitab ve Sünnet ile daha fazla açıklanacaktır.

İslâm'ın daveti ve tebliği umûmî iken burada "Allah bunları bilenler için açıklar" buyrulmasi ancak anlayanların ilâhî beyândan istifade edebileceklerini ya da bazı nasların mânâ ve muhtevasına ancak ilimde derinleşmiş kimselerin vâkıf olabileceğini belirtmek içindir.

231
"Kadınları boşadığınız zaman bekleme süre (iddet)îerini tamamladıklarında, artık onları ya güzelce (örfe uygun olarak) tutun ya da güzelce (örfe uygun olarak) bırakın. Yoksa haksızlık etmek için zararlarına onları nikâh altinda tutmayın. Her kim bunu yaparsa, muhakkak kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlence (alay konusu) edinmeyin. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitabı ve hikmeti de hatırlayın. Allah'tan sakının ve bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Kadınları boşadığınız zaman bekleme süre (iddet)lerini tamamladıklarında, artık onları ya güzelce (örfe uygun olarak) tutun ya da güzelce bırakın "

"Ecel" kelimesi, müddet anlamında kullanıldığı gibi, müddetin sonu anlamında da kullandır. Burada ecel, iddetin sonu demektir. "Bulûğ" kelimesi de, bir şeye vâsıl olmak anlamındadır. Bazen de mânâsı genişletilerek (mecaz olarak) yaklaşmak anlamında da kullanılır. Burada kasdedilen mânâ da budur. Çünkü iddet müddeti sona erdikten sonra kadını tutmak dinen mümkün değildir. Yani rec'î (tekrar rücû imkânı bulunan) talâkla boşanmış kadınlara, ıddetleri sona yaklaştığında, kendilerine zarar vermeden evliliğin devam etmesi istenebilir veya bu kadınlar süreleri sona erinceye kadar iyilikle kendi hâllerine bırakılır.

Görüldüğü üzere âyette ifâde edilen bu hüküm, bir şekilde eski evlilik hükmünü iade etmektedir. Bu da, evliliğin mümkün, mertebe muhafaza edilmesi gereğinin bir ifadesidir.

B- "Yoksa haksızlık etmek için zararlarına onları nikâh altında tutmayın "

Bu cümle, söz konusu kadınları iyilikle tutmak emrinin te'kidi, onun mânâsının izahıdır. Aksine hareket edenler için de açık bir zecirdir. Bunun anlamı o kadınlara zarar vermek için onlara tekrar dönmeyin; demektir. Bazı insanlar, iddet bekleyen kadınları kendi hâllerine bırakıyorlar, tekletin sonu yaklaşınca, onlara müracaat ediyorlardı. Bunu da onlara rağbetleri olduğu için değil, fakat süreyi uzatmak suretiyle haksızlık ederek kendilerini boşamak için fidye vermeye zorlamak için yapıyorlardı.

C- "Her kim bunu yaparsa, muhakkak kendine zulmetmiş olur."

Her kim iddetinin sonuna gelen kadını anılan şekilde haksızlıkla tutarsa, o kadına zulmetmek zımnında kendine de zulmetmiş olur. Çünkü bu günah sebebi ile kendini ilâhî azaba maruz bırakmış olur.

Ç- "Sakın Allah'ın âyetlerini eğlence edinmeyin."

Sadece bunları değil Allah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün âyetlerini eğlence edinmeyin. Onlardan yüz çevirmeyin. Onların ihtiva ettiği hükümleri ve sınırları muhafazada gevşeklik göstermeyin. Uygulamada ciddiyet gösterin ve onları hakkıyla koruyun yoksa âyetleri oyun ve eğlence edinmiş olursunuz.

Allah'ın âyetlerini eğlence edinmemek emrinden, zarar vermek için kadınları nikâh altinda tutmamak emri de kasdedilmiş olabilir. Çünkü o kadınlara rağbet etmeden geri dönmek, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerinin zahiri ile amel etmek olur. Ama hakikati ile amel etmek olmaz. İşte Allah'ın âyetlerini eğlence edinmenin bir mânâsı da budur.

Bir görüşe göre de bazıları kadınları nikahlıyor sonra da boşuyorlardı. Köleleri âzâd ediyor, sonra da:

"- Ben öylece eğlenmek için yapıyordum" diyorlardı.

İşte bunlara cevap olarak âyetin bu kısmı nazil oldu. Bundan dolayıdır ki Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Üç şey vardır kı ciddîlikleri de şakaları da ciddî kabul edilir: Nikâh, talâk (boşamak), âzâd etmek."

D- "Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti de hatırlayın "

Allah (celle celâlühü), sizi dinî ve dünyevî saadeti temin eden hak dine hidâyet etmiştir. Siz de, Allah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) bu nimetini şükürle ve haklarını yerine getirmekle karşılayın.

Allah'ın (celle celâlühü) indirdiği Kitab ve hikmet, Kur'ân'ıle Sünnettir. Yahut her iki vasfı da taşıyan Kur'ân'dır.

Âyetin nazm-i celilinin tertibine göre son kısmın meali şöyle olur:

"O şey ki Allah, size onu indirdi; o indirdiği şey kitab ve hikmettir; size onunla öğüt verir."

Âyette Kur'ân'ın önce mübhem olarak "O şey ki Allah, size onu indirdi" denmesi ve sonra o indirilen şeyin beyân edilmesi Kur'ân'ıçin apaçık bir tazimdir.

Âyette, Allah'ın (celle celâlühü), hatırlanmasını emir buyurduğu nimete Kur'ân, öncelikle dahil olduğu hâlde ayrıca zikre değer bulunması, Kur'ân'ın şerefini göstermek ve insanları daha önce zikredilen hükümleri gözetmeye daha fazla teşvik etmek içindir.

E- "Allah'tan sakının ve bilin ki Allah şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dit: "

Kur'ân'ın hükümlerini muhafaza etmek ve bu hakların gereklerini yerine getirmek hususunda Allah'tan sakının ve bilin ki, Allah (celle celâlühü) her şeyi eksiksiz olarak bilendir. Bu itibârla sizin yaptıklarınızdan ve yapmadıklarınızdan hiçbir şey O'na gizli değildir. Sonunda O, indirdiği Kıtab'a yüz çevirmenizden dolayı sizi şiddetli azaba uğratır.

232
"Kadınları boşadığınız zaman bekleme süre (iddet)leri sona erdiğinde aralarında örfe uygun olarak anlaştıkları takdirde de artık onların eski kocaları ile evlenmelerine engel olmayın. İşte bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe imân edenlere verilen öğüttür. İşte böylesi sizin için daha uygun ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

A- "Kadınları boşadığınız zaman bekleme süre (iddet)leri sona erdiğinde aralarında örfe uygun olarak anlaştıkları takdirde de artık onların eski kocaları ile evlenmelerine engel olmayın "

Bundan önceki âyette, kadınlara zarar vermek isteyen bazı insanların, boşanan kadınların bekledikleri müddetin sonuna geldiklerinde yaptıklarının hükmü anlatılmıştı. Bu âyette de bekleme müddeti sona erdiğinde onların yaptıklarının hükmü anlatılıyor. Âyetteki hitabın kimlere müteveccih olduğu konusunda üç ihtimal vardir:

1- Âyetteki hitab kadınların velileri için olabilir:

Çünkü rivâyet olunuyor ki, bu âyet Ma'kıl b. Yesâr hakkında nazil olmuştur. Ma'kıl b. Yesâr (öl: Muaviye dönemi), kızkardeşi Cemiie'nın yeni bir nikâh ile eski kocasına dönmesine engel olmuştu.

Bir rivâyete göre de bu âyet Câbir b. Abdullah (öl: 698) hakkında nâz; olmuştur. Câbir, amcasının kızının eski kocası ile yeniden nikahlanmasın engel olmuştu.

"Kadınları boşadığınız zaman..." ibaresinde boşama fiili, velilere isnad edilmiştir. Çünkü boşamaya çoğu kez veliler sebep olmaktadır. Bu onların, kadınların eski kocaları ile yeniden evlenmelerine engel olmaya kalkışmalarından da anlaşılmaktadır.

Boşanan kadınların bekleme müddeti sona ermeden önce de eski kocaları ile evlenmeleri caiz iken, âyette, "bekleme müddetleri sona erdiğinde buyrulmuştur. Çünkü velilerin müdahalesi ancak o zaman sözkonusu olabı lir (rec'î talakta ıddet sona ermeden önce evliliğin devamı için kocanın rüc etmesi yeterlidir; kadının muvaafakatı şart değildir).

Bu âyet, kadının velisiz olarak kendi başına evlenemeyeceğine delâlet etmez; yoksa velilerin engel olmalarını nehyetmeye ihtiyaç kalmaz. Çünkü âyetteki nehiy (yasak), kadınların zarara uğramasını önlemeye yöneliktir. Zira kadınlar, kendi kendilerini tezvic etmeye dinen muktedir iseler de ayıplanmak ve velilerinden kopmak korkusuyla bundan kaçınırlar.

2- Âyetteki hitab kocalar için olabilir:

Zira kadınları boşayan bazı erkekler, câhiliye hamiyeti ile kadınlara zulmederek başka kocalara varmalarına engel oluyorlardı.

3- Âyetteki hitab, bütün insanlar için olabilir:

Çünkü bazı insanların işlediği fiili, bütün insanlara isnad etmek, yaygın bir üslûptur. Bunun anlamı boşanma vukuunda, kadınların, karşılıklı rızâ ile eski kocaları ile evlenmelerine engel olunmasını önlemektir. Bu engel ister veliler, ister kocalar ve ister başkaları tarafından çıkarılmış olsun.

Bu mânâya göre, âyet söz konusu evliliğe engel olmanın dindeki önemini ifâde eder, ondan şiddetle sakındırır ve insanlar bu engellemeye karşı sessiz kaldıkları takdirde sonucu itibariyle bütün bir toplumdan sâdır olmuş gibi kabul edildiğini bildirir.

"Onların eski kocaları ile evlenmelerine engel olmayın" buyurulması, kadınların velisiz olarak kendi ifâdeleri ile yaptıkları nikâhın sahih olduğuna delâlet eder.

"Ma'ruf kelimesi, hem şeriate hem de insanlar arasında câri örfe göre güzel ve iyi demektir.

B- "İşte bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe imân edenlere verilen öğüttür "

"Zâkke / işte bu" işareti, buraya kadar açıklanan hükümler içindir. Hitab da, bundan sonraki hitab gibi bütün mükellefler ya da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Tıpkı,

" Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman..." (Talâk 65/1) mealindeki âyette olduğu gibi.

Buna göre, âyette işaret edilen hükümlerin hakikati, herkesin anlayabileceği hükümler olmadığını bildirmek için hitap, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tahsis edilmiştir.

İnsanlar içinde Allah'a (celle celâlühü) ve âhiret gününe imân edenler, Allah'tan korkanlar, Allah'ı yüceltmek ve O'nun emirlerine ve yasaklarına uymak için yarışanlar buna dikkat ederler.

C- "İşte böylesi sizin için daha uygun ve daha temizdir."

Bu öğütlerden ders almak ve gereklerini yerine getirmek sızın için daha verimk, daha faydalı ve daha temizdir.

Ç- "Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Bundaki sonsuz fayda ve temizliği ancak Allah (celle celâlühü) bilir; siz ise onu tamamiyle bilemezsiniz.

Ya da ilâhî hükümlerden, şeraitlerden ve ezcümle burada beyân edilen hükümlerden, sizin işlerinizin faydalı ve hayırlı olması için uygun olanı ancak Allah (celle celâlühü) bilir; siz ise bilemezsiniz.

Bunun için siz kendi düşüncelerinizi bırakın ve bütün işlerde Allah'ın emirlerine ve nehiylerine uyun.

233
"Anneler, emzirmeyi (radact) tamamlamak isteyenler için, çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceklerini örfe uygun olarak sağlamak görevi çocuğun babasına aittir. Hiç kimse, gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef tutulamaz. Hiçbir anne çocuğu yüzünden, hiçbir baba da çocuğu sebebiyle zarara uğratılmamahdır. O nafakanın benzeri vâris üzerine de gerekir. Artık eğer ana ve baba aralarında danışarak ve anlaşarak vaktinden önce çocuğu memeden kesmek isterlerse, ikisine de vebal yoktur. Çocuklarınızı sütanneye emzirtmek isterseniz, örfe uygun verdiğiniz ücretlerini getirip teslim ettiğiniz takdirde yine size hiçbir vebal yoktur. Allah'tan sakının ve bilin ki Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla gören (Basîr)dir."

A- "Anneler, emzirmeyi tamamlamak isteyenler için, çocuklarını tam iki yıl emzirirler "

Burada özellikle anaların ve onlarla müşterek olarak babaların çocuklarına karşı yükümlülüklerine ilişkin hükümlerin beyânına başlanmaktadır. Emzirme emrinin ihbar üslubunda gelmesi (emztimelidirler, yerine emzirirler, denmesi), bu emrin önemini daha kuvvetli bir şekilde ifâde etmek, içindir.

Âyetteki emir, mendûbiyet (dinen tavsiyeye şayan güzellik) ifâde eder. Ancak, çocuğun, annesinden başkasının memesini kabul etmemesi, yahut süt anne bulunmaması, yahut babanın, süt anne ücretini vermekten âciz olması hâllerinde emir mecburiyet ifâde eder.

Âyette, bu hüküm ifâde edilirken "el-vâkdat / valideler" ve "evlâd / çocuklar" kelimelerinin kullunılması, anaların, çocuklarına olan şefkatlerim göstermek içindir.

Bu hüküm, boşanan kadınları ve diğerlerini de kapsayan genel bir hükümdür.

Bir görüşe göre ise, bu hüküm sadece boşanan kadınlar içindir; çünkü burada onlardan söz edilmektedir.

"Havleynı kâmileyni — tam iki yıl" şeknde te'kitk ifâdenin kullanılması, bu iki yılın gerçek bir takdir olduğunu, halk arasındaki müsamahaya binaen takribi (yaklaşık) bir takdir olmadığını bildirmek içindir.

"Limen erade en yütimme'r-radae / emzirmeyi tamamlamak isteyenler için" kaydı, hükmün muhatablarını belli eder. Bunlar, emzirme süresini tamamlamak isteyen babalardır. Bu da sürenin eksik olabileceğine delâlet eder.

B- "Annelerin yiyecek ve giyeceklerini örfe uygun olarak sağlamak görevi çocuğun babasına aittir."

Âyette, mâkablinden değişik bir ifâde tarzına geçilmesi, çocuğu emziren ananın ücretinin, babaya âit olması gerektiğine işaret etmek içindir. Çocukları emziren anaların ücretleri, örfe uygun olarak onlara verilen yiyecek ve giyecekleridir. Kendi çocuklarını emziren kadınların bunun dışında ayrıca ücret almaları konusunda İslâm müctehidleri ihtilâf etmişlerdir.

Biz Hanefîlere göre, çocuğun babası olan kocanın nikâhında veya bu nikâhın iddetinde olan kadının emzirmek için ayrıca ücret alması caiz değildir.

İmam Şafiî'ye göre caizdir.

Örfe uygun yiyecek ve giyecekden murad, hâkimin takdir ettiği ve çocuğun babasının mâk durumunun elverdiği miktar ve vasıfta olanlardır.

C- "Hiç kimse gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef tutulamaz "

Bu cümle, çocuk emziren kadınlara yapılacak harcamanın örfe uygun olmasının sebep ve illeti ya da, örfe uygun olanın açıklamasıdır. Bu, Allah'ın (celle celâlühü) kullarını güçlerinin yetmeyeceği şeylerle mükellef kılmayacağına pek açık bir delildir.

Ç- "Hiçbir anne çocuğu yüzünden, hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmamak dır "

Bu cümle de, makabline bir tafsilat ve açıklamadır. Yani bunların her ikîsi de, gücünün üstünde bir şeyle mükellef kılınmaz ve çocuğu yüzünden zarara uğratılmaz. (Kişi, kendi ihtiyarı ile evlâdı için her şeye katlanabilir; ancak başkası, onun evlâd sevgisini istismar ederek, ona zarar veremez.)

"Veled — çocuk" kelimesinin tamlama şeklinde ana babaya izafe edilmesi, onların şefkatlerini çocukları üzerine çekmek ve çocukları yararına fedakârlıklardan kaçınmamalarını sağlamak içindir. Bununla beraber ebeveyn, çocuk sebebiyle başkasına zarar vermemeli ve kendileri de çocuk yüzünden zarara uğratılmamakdır.

D- "O nafakanın benzeri vâris üzerine de gerekir."

Bu cümle, "Annelerin yiyecek ve giyeceklerini örfe uygun olarak sağlamak görevi çocuğun babasına aittir." cümlesi üzerine atıftır. Bu iki cümle arasındakiler ara cümleleri olup sebep veya açıklamadır.

Vâristen maksad, emzirilen çocuğun mahrem akrabalarıdır.

Bir görüşe göre de sorumlu olan, bütün vârisler değil sadece asabe (erkek) olan vârislerdir.

İmam Şafiî'ye göre bundan murad, çocuğun babasının vârisidir ki, o da çocuğun kendisidir. Yani çocuğun babası ölmüş ise, emziren kadının masrafı, çocuğun malından karşılanır. Bunda bir ihtilaf yoktur. Fakat burada söz konusu olan, çocuğun malı yok ise, bu masrafın, çocuğun vârislerinin malından karşılanmasıdır.

Bir görüşe göre de, vâris, çocuğun ebeveyninden bâkıî olandır. Nitekim Peygamber'in .:

"Ya Rabbi! Bedenime, gözüme afiyet ver ve onu bana vâris eyle!" hadisinde de vâris kelimesi bâkıî anlamında kullanılmıştır.

"Zâlike -- bunun, nafakanın benzeri" baba üzerine vâcib olan yiyecek ve giyeceği ifâde eder.

E- "Artık eğer ana ve baba aralarında danışarak ve anlaşarak vaktinden önce çocuğu memeden kesmek isterlerse, ikisine de vebal yoktur."

Vaktinden önce, iki yıl tamam olmadan önce demektir.

Bu konuda ana babanın her ikisinin de muvafakat ve rızâsı şart koşulmuştur. Çünkü kadın tek başına yetkili kılınmış olsaydı, emzirmekten usandığı ahvâlde vaktinden önce çocuğu memeden kesip ona zarar verebilirdi. Baba da tek başına yetkili kılınmış olsaydı, kadının ücretini vermekte cimrilik ederek bunu yapabilirdi. Bundan dolayı her ikisinin aralarında görüşerek, çocuğun gelişme ve sağlığının buna müsaait olduğunu tesbit ederek ve nihâyet çocuğun memeden kesilebilecek duruma geldiğine ve hattâ memeden kesilmesinin çocuğun yararına olacağına kanaat getirerek buna karar vermeleri şart kılınmıştır. İşte bütün bunlardan sonra ebeveynin, çocuğu memeden kesmelerinde ikisi içinde bir vebâl yoktur. Bu konuda ana ve babanın yanlış bir kararda ittifak etmeleri ise pek az vukû bulur.

F- "Çocuklarınızı sütanneye emzirtmek isterseniz, örfe uygun verdiğiniz ücretlerini getirip teslim ettiğiniz takdirde yine size hiçbir vebâl yoktur."

Burada ebeveynin, çocuğu sütten kesmekte ittifak edememlerinin hükmü beyân edilmektedir.

Babalara hitap edilmesi (âyette erkeklere hâs hitab zamiri kullanılmıştır) onları, emri yerine getirmeye teşvik içindir.

"Yine size hiçbir vebâl yoktur" cümlesinde de erkeklere hâs hitab zamiri kullanılmıştır. Bunlardan anlaşılıyor ki, baba, çocuk için daha yararlı olduğu takdirde, çocuğu bir süt anneye verebilir.

"Verdiğiniz ücretlerini.." ifâdesinde irade (istemek) kaydı gizli (mukadder) olup "vermek istediğiniz ücretlerini.." demektir. Nitekim,

Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (Nahl 16/98) meâlindeki âyet de, "Kur'ân okumak istediğin zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!" demektir.

"Verdiğiniz" kelimesi, bir kırâete göre "verildiğiniz" şeklinde mechûl kipi ile de okunmuştur. Buna göre anlam, Allah (celle celâlühü) tarafından size verilmiş olan ücretlerini getirip teslim ettiğiniz takdirde; olur. Nitekim;

"Allah'ın sizi, mirasçılar kıldığı maldan infak edin" (Hadîd 57/7) âyeti de bu kabildendir.

"İza sellemtüm mâ âteytüm / verdiğiniz ücretlerini getirip teslim ettiğiniz takdirde.." ifâdesi, bu konuda mendûb, en uygun ve tavsiyeye şayan olan şekli anlatır. Başka bir deyişle kadınların ücretlerini önceden teslim, etmek, sıhhat ve cevaz şartı değildir. Ancak sütannelerin ücretleri peşin ve elden telsim edildiği takdirde çocuklarla ilgilenmeleri daha candan olur.

G- "Allah'tan sakının (Vettekullahe) ve bilin ki Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla gören (Basiir)dir."

Bu hükümleri korumak ve uygulamak hususunda Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah (celle celâlühü), yaptığınız her şeyi gerçeklen eksiksiz olarak bilir ve sonunda sizin yaptıklarınızın karşılığını verir.

Bu cümlede özellikle ism-i celilin kullanılması mehabeti artırmak içindir. Bu ilâhî ifâdede isyankâr kullar için apaçık bir tehdit de vardır.

234
"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eş (zevce)leri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bekleme süre (iddet)lerini tamamladıklarında, artık onların kendileri için uygun gördüklerini ma'rûfa göre yapmalarında sizin için bir günah yoktur. Allah, yapmakta olduklarınızdan hakkıyla haberdar (Habîr)dır."

A- "Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eş (zevce)leri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler "

Hitab, öncekilerden farklı olarak, bütün insanlar içindir. Boşanmadan sonra iddetin dört ay on gün olarak takdir edilmesindeki hikmet şudur:

Ana rahmindeki cenin, eğer oğlan ise genellikle üç ayda; kız ise dört ayda hareket eder. İşte bundan dolayı iki sürenin en uzunu alınmış ve ihtiyaten on gün daha ilâve edilmiştir. Çünkü bazen hareketler zayıf olur ve hissedilmeyebilir.

Âyetteki ifâdenin genel olması, ister hür, ister câriye olsun bütün Müslüman kadınların bu hükümde eşit olmalarını gerektirir. Ancak kıyas, cariye kadınların ıddetlerinin, hür kadınlarınkinin yarısı olmasını gerektirmiştir.

"Hâmile kadınların bekleme süre (ecel)leri doğurmalarıyle sona erer." (Talâk 65/4)

Ali ve İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, kocası ölen kadınlar ihtiyaten dört ay on gün ile üç hayız süresinden en uzun olanı kadar beklediklerini söylemişlerdir.

B- "Bekleme sürelerini tamamladıklarında, artık onların kendileri için uygun gördüklerini ma'rufa göre yapmalarında sizin için bir günah yoktur"

Kocaları ölen kadınların iddetleri tamamen sona erdiğinde artık onların şeriat ölçüleri içinde süslenmelerinde, isteyenlerine görünmelerinde ve iddet içinde kadınlara haram olan şeyleri yapmalarında ne hâkimler, ne de Müslümanlar için herhangi bir sakınca yoktur.

Âyetin ifâdesinin işaretine göre eğer bu kadınlar, bu hususlarda şeriat ölçüleri dışına çıkarlarsa, hâkimler, yöneticiler ve diğer Müslümanlar, onları bundan men'etmelidirler; yok eğer bu ölçülerin dışına çıkmiyorlarsa, kimseye bir vebal yoktur.

C- "Allah, yapmakta olduklarınızdan hakkıyla haberdardır."

O hâlde sizler bunu düşünün ve Allah'ın emirlerine muhalafet etmeyin.

235
"İddet beklemekte olan kadınlara kapalı olarak (ta'rizen) evlenme teklif etmenizde veya bunu gönüllerinizden geçirmenizde size hiçbir günah yoktur. Allah, sizin onları mutlaka anacağınızı bilir. Ancak meşru sözler dışında onlarla konuşmayın ve kendileriyle gizlice söz (va'd)leşmeyin. Farz olan süre (iddet) sona erene kadar nikâh akdine azmetmeyin. Bitin kı Allah, şüphesiz gönüllerinizde olanı bilir. O hâlde O'ndan çekinin (hazer edin) ve bilin ki Allah, Ğafûr'dur, Halîm'dir."

A- "İddet beklemekte olan kadınlara kapalı olarak (ta'rizen) evlenme teklif etmenizde veya bunu gönüllerinizden geçirmenizde size hiçbir günah yoktur."

Bu hitab da umûmîdir. İddet bekleyen kadınlara kapalı olarak evlenme teklifi:

"- Sen, gerçekten çok güzelsin!"

"- Sen gerçekten çok sâliha bir hanımsın!"

"- Sen gerçekten çok faydalı bir hanımsın!" gibi iltifatlar veya

"- Ben de evlenmek istiyorum" gibi sözlerle, o kadınla evlenmek istediğini ihsas etmek şeklinde olur. Ancak açıkça evlenme teklifi yapılmaz. Böylece kadın, eğer istiyorsa onu bekler.

B- "Allah, sizin onları mutlaka anacağınızı bilir."

Allah sizin muhakkak bu kadınlara karşı suskun kalmayacağınızı, onlara istekli olduğunuzu ve bunu bir şekilde açıklayacağınızı bilir.

Bu ilâhî ifâde, böylelerinin gösterdikleri sabırsızlık nedeniyle kınandığına işarettir.

C- "Ancak meşru sözler dışında onlarla konuşmayın ve kendileriyle gizlice söz (vaıd)leşmeyin."

Bu cümle, "Allah, sizin onları mutlaka anacağınızı bilir." cümlesinin delâlet ettiği mahzûf (gizli) bir cümlenin devamıdır. Yani bunun anlamı şudur:

"- Sız, iddet beklemekte olan kadınları gönülde tutun fakat onlara evlenme sözü vermeyin. Üstü kapalı teklif ile yetinin."

Âyette nikâh, sır kelimesi ile ifâde edilmiştir. Çünkü nikâhın amacı olan cinsel ilişki, sır (mahrem)şeylerdendir. Ayrıca nikâh yerine sır kelimesinin kullanılması, o fiilin gizli icra edilmesinin ve başkasına anlatılmamasının lüzumunu da zımnen bildirmek içindir.

Burada sır kelimesini cinsel itiş ki anlamında almak, yasaklanmış olan sarih nikâha da ruhsat olduğu vehmini akla getirebilir.

Bir görüşe göre de onlarla müstehcen şeyler için gizlice sözleşmeyin, demektir.

Ancak dinen yasak olmayan, meşru olan sözler müstesnadır. Bu sözler de üstü kapalı evlenme teklifi anlamına gelen sözlerdir.

Ç- "Farz olan süre (iddet) sona erene kadar nikâh akdine azmetmeyin "

Azmetmek, bir işe kesin olarak karar vermek demektir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Geceden oruç tutmaya azmetmeyen kimsenin orucu geçerli değildir." Bir rivâyete göre de:

"Orucu geceden başlatmayan kimsenin orucu geçerli değildir." buyurmuştur.

Nikâh kıymaya azmetmenin nehyedilmesi, nikâh akdine bilfiil başlamayı nehyetmenın kuvvetli bir şekilde ifâde edilmesi demektir. Bunun anlamı şudur:

"Farz olan iddet, bekleme süresi tamamen sona ermeden nikâh kıymaya azmetmeyin."

Bir görüşe göre de bu beyân nikâh akdini gerçekleştirmeye yönelmeyin, ona başlamayın, demektir. Bu tefsire göre nehiy (yasak), nikâh fiilinin kasdma, kararına karşı değil fakat bizzat nikâh akdinin icrasına ilişkindir.

D- "Bilin ki Allah, şüphesiz gönüllerinizde olanı bilir."

Allah (celle celâlühü), şüphesiz gönüllerden ne geçiyorsa hepsini bilir ve ezcümle size yasaklanmış olan nikâh kıyma azmini de bilir.

E- "O hâlde O'ndan çekinin (Fahzerûhu) ve bilin ki Allah, Ğafûr'dur, Halim'dir."

Baştan buna azmetmekten sakının ve buna azmetmişseniz, azminizi tamamen iptal edin. Ve bilin ki, Allah (celle celâlühü), kendisinden korkarak azmini ibtal edenleri mağfiret buyurur ve Allah (celle celâlühü) Halim'dir, hatâlarınızın cezasını vermekte acele etmez. Bundan dolayı siz, ilâhî cezanın ertelenmesini, size yasaklanmış olan azmin ilâhî muahaze gerektirmediğine delil saymayın.

Burada da zamir yerine ism-i cetilin (Allah) zikredilmesi, kalblere heybet ve korku vermek içindir.

236
"Kendilerine dokunmadığınız ve bir mehir belirlemediğiniz kadınları boşarsanız, size hiçbir vebal yoktur. Ancak onları yararlandırın. Eli geniş olan durumuna göre, eli dar olan da durumuna göre örfe uygun olarak yararlandırmalıdır. Bu, iyilik yapanlar üzerine bir hak olarak yazılmıştır."

A- "Kendilerine dokunmadığınız ve bir mehir belirlemediğiniz kadınları boşarsanız size hiçbir vebal yoktur "

Nikâhtan sonra kendileriyle cinsel ilişkide bulunmadığınız ve kendileri için bir mehir belirlemediğiniz kadınları boşarsanız, sizin için bir mehir zorunluluğu yoktur.

En kuvvetli görüş de budur.

Bir görüşe göre de, bu ifâde hiçbir sakınca yok, demektir. Çünkü cinsel ilişkiden önceki talâkta bid'at yoktur.

Bir görüşe göre de, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), talâkı (kadın boşamayı) boyuna nehyediyordu. Bundan dolayı bazı insanlar, bunda vebal olduğunu sandılar, işte bu sebeble bu âyet indi ve bunda hiçbir vebal olmadığı belirtildi.

Hulâsa, en kuvvetli görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir:

Eğer nikâh sırasında bir mehir tâyin edilmemiş ve koca, kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadan kadını boşamişsa, kadın hiçbir sûrede mehir talebinde bulunamaz. Bununla beraber örfen uygun görülen bir mal ile kadını yararlandırmak (mut'a) yerinde olur ve bu gerekir.

Eğer nikâh sırasında bir mehir tâyin edilmiş fakat koca, cinsel ilişkide bulunmadan kadını boşamış ise o takdirde tâyin edilmiş olan mehrın yarısını kadına vermek zorundadır.

3- Eğer nikâh sırasında bir mehir tâyin edilmiş ve koca cinsel ilişkide bulunduktan sonra kadını boşarsa tâyin edilmiş olan mehrin tamamını kadına vermek zorundadır. Eğer mehir tâyin edilmemiş ise, o takdirde mehr-i misil (emsal mehir) lazım gelir.

B- "Ancak onları yararlandırın. Eli geniş olan durumuna göre, eli dar olan da durumuna göre örfe uygun olarak yararlandırmakdır."

Âyetin bu kısmı, kelâmın seyrinden anlaşılan mukadder (gizli) bir cümleye atıftır. Yani siz, nikâhtan sonra kendileri ile cinsel ilişkiye girmediğiniz kadınları boşamaya kesin kararlı iseniz o zaman onları boşayın ve kendilerine ör fen münasip görülen ölçüde mut'a olarak, yararlanacakları bir şeyler de verin. Zengin, durumuna göre; fakir de durumuna göre örfe uygun, şeriatın ve insanlığın güzel ve makûl kabul ettiği bir şey vermekdır.

Mut'anın hikmeti, talâkın (boşamanın) verdiği üzüntüye bir teselli olmasıdır.

Mut'anm itası, kadının mehr-ı mislinin az olmaması şartına bağlıdır; eğer mehr-i misil az ise, o takdirde mehr-ı mislin yarısı ile müt'adan az olanı lazım gelir. Ancak her halükârda beş dirhemden aşağı olmamalıdır.

C- "Bu, iyilik yapanlar üzerine bir hak olarak yazılmıştır."

Bu, ilâhî emirlere uymak suretiyle kendilerine veya mut'a vermek suretiyle boşanan kadınlara iyilik yapanlar üzerine bir hak olarak yazılmıştır. Âyette, bu hakkı yerine getirecek olanlara "muhsin" denmesi, ihsanı teşvik etmek içindir.

237
"Bir mehir belirleyerek nikahladığınız kadınları da onlara dokunmadan boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınlar veya nikâh akdi elinde olan bağışlarsa o başka. Eğer bağışlarsanız bu takvaya daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı (el- fadl) da unutmayın. Şüphe yok ki Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla gören (Basnr)dır."

A- "Bir mehir belirleyerek nikahladığınız kadınları da onlara dokunmadan boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır."

Bir mehir belirleyerek nikahladığınız kadınları cinsel ilişkiye girmeden önce onları boşadığınız takdirde belirlediğiniz mehrin yarısını onlara vermek sizin üzerinize vâcib bir haktır.

Bu da bundan önceki meselede (mehir belirlenmeyen ve cinsel ilişki olmadan gerçekleşen boşanma) herhangi bir vebal olmamasının, tamamen mehre bağlı olduğunu gösterir.

Nikâhlarda asıl olan ve en çok vuku bulan mehrin nikâh sırasında belirlendiği akidler olduğu hâlde âyette bunun, diğerinden sonra zikredilmesi belki de aşağıdaki olayla ilgilidir.

Ensardan biri Hanifeoğullarından bir kadınla evlenmiş; kadın, kendisi için bir mehir belirlenmesini istememiş. Nikâhtan sonra koca, cinsel ilişkiye girmeden kadını boşamış. Taraflar bu sebeble Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna çıkmışlar. Koca, kadına verecek hiçbir malı olmadığını söylemiş. O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem),

"- Hiç olmazsa başındaki takkeyi kadına ver!" buyurmuş.

B- "Ancak kadınlar ve nikâh akdi elinde olan bağışlarsa o başka. Eğer bağışlarsanız bu takvaya daha yakındır ."

Nikâh akdi sırasında mehir tâyin edilen fakat cinsel ilişki olmadan boşanan kadınlara, her halükârda belirlenen mehrin yarısı verilir. Ancak kendileri bu haklarını bağışlayabilirler. O zaman bu hakları sakıt olur ve mehrin tamamı kocaya kalır.

Bunun gibi koca da tamamını ödediği mehirden istirdada hakkı olan yarısını bir ikram olarak kadına bağışlayabilir. Bu takdirde kadın, mehrin tamamını almış olur. Kocanın, hakkını almaktan vazgeçmesi hiç şüphesiz bir nevi afdır.

Mehrin tamamını boşadığı kadına teslim etmemiş olan kocanın vermek zorunda olmadığı diğer yarısını karısına vermesine affetme denmesi ya iki durum arasındaki benzerlik ya da mehrin tamamını karısına teslim ettiği hâli, diğer hâle de tağlib ve teşmil içindir.

Hulâsa, âyetteki birinci istisna, kocanın vermek zorunda olduğu mehrin (belirlenmiş miktarın) yarısından noksan olmamasına ilişkindir.

İkinci istisna da, kadının alacağı mehrin (belirlenmiş miktarın) yarısından fazla olmamasına iksirindir.

Yani bütün hâllerde kadının hakkı ne fazla ne eksik, yalnız o mehrin yarısıdır. Ancak affedip almaktan vazgeçtiği takdirde kendisine bir şey verilmez, hak tamamen düşmüş olur.

Kocanın kendi hakkını affetmesi, almaktan vazgeçmesi hâlinde de anılan hüküm bozulmuş olur. Çünkü o takdirde kadın, mehrin yarısından fazla alır; kocanın hakisini bağışlamasiyla mehrin tamamı kadına kalmış olur.

İmam Şafii'nin kadîm (eski) kavline (içtihadına) göre, nikâh akdi elinde olan kimseden maksad (yukarıda anlatıldığı gibi) kadının kocası olmayıp fakat küçük kızların nikâhlarını kıymaya, yetkili olan velileridir. Bu da doğru bir görüştür. Ancak birinci görüş, âyetin bundan sonraki cümlesine daha uygun düşer. Çünkü bundan sonra "Eğer bağışlarsanız, bu takvaya daha yakındır." buyrulur. Ve küçük kızların haklarını ortadan kaldırmanın da takva ile hiç ilgisi yoktur.

Sahabî Cübeyr b. Mutim'den (radıyallahü anh) (öl: 677) rivâyet olunduğuna göre, kendisi, bir kadınla evlenmiş ve onunla cinsel ilişkide bulunmadan onu boşamış, mehrinin tamamını da kendisine bağışlamış ve:

"- Mehir hakkını affetmek, ondan önce bana yaraşır" demiştir.

C- "Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphe yok ki Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir ."

Aranızda birbirinize iyilik yapmayı da unutmayın. Allah yapmakta olduklarınızı eksiksiz olarak bildiğine göre sizin yapacağınız iyilik ve ihsanı da zayi edecek değildir.

Her iki fiildeki hitab hem erkekler, hem de kadınlar içindir.

238
"Namazları ve özellikle orta namazı muhafaza edin ve kaanıt (gönülden itaat eden, boyun eğen) ler olarak namaza durun."

Namazları vakitlerinde eksiksiz ve tam olarak edâ edin. Zira âyette kullanılan mu faale kipi, mübalağa ifâde eder.

Eşler ve çocuklarla ilgili hükümler beyân edilirken bunlar henüz bitirilmeden namazlara geçilmesinin anlamı şu olsa gerek:

İnsanların ne çocukları ne de nefislenyle olan meşguliyetleri, onları namazları kemâl-i itinâ ile kılmaya ve sürekli korumaya engel olmamalıdır. Nitekim korku zamanlarında bile namazın farz olması, bu hakikati apaçık ifâde eder. İşte bu gerçeği bildirmek içindir ki, eşler ve çocuklarla ilgili ve hepsi de iç içe birbirleri ile bağlantılı şer'î hükümler arasında namazların itinâ ile kılınması emredilmiştir

Orta namaz, namazların ortasında bulunan veya namazların en faziletlisi olan namazdır. Bu namaz, ikindi namazıdır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ahzâb (Hendek Savaşı) günü şöyle buyurmuştu:

"O müşrikler, bizi orta namazdan, ikindi namazından alıkoydular. Allah (celle celâlühü), onların evlerini ateş doldursun!"

Yine Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Orta namaz, Süleyman b. Dâvud'un (aleyhisselâm) alıkonulduğu namazdır."

Orta namaz veya ikindi namazının ilâve fazileti, ikindi vaktinde insanların ticâret ve diğer işlerle yoğun meşguliyetlerinden, gece ve gündüz meleklerinin bu vakitte bir araya gelmelerinden dolayıdır.

Bununla beraber bu konuda başka görüşler de vardır. Şöyle kı:

Orta namaz, öğle namazıdır. Çünkü öğle namazının vakti günün ortasıdır. Ve öğle namazı, o bölge insanları için en zor olan namazdır. Çünkü Peygamber öğle namazını gün ortasında sıcağın en şiddetli olduğu sırada kılıyordu. İşte bundan dolayı da namazların en faziletlisi idi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"İbâdetlerin en faziletlisi, en çetin olanıdır." buyurmuştur.

Orta namaz, sabah namazıdır. Çünkü sabah namazı, iki gece namazı arasında ve ikisinin müşterek sınırı olan bir zamanda kılınır. Bir de, sabah namazı ikindi namazı gibi şahitli namazdır. (Gece melekleri ile gündüz melekleri bu vakitte bir araya gelirler ve bu namazın kılındığına şahit olduktan sonra birbirlerinden ayrılırlar.)

Orta namaz akşam namazıdır. Çünkü akşam namazı, sayı bakımından ortadır. Gece ile gündüz namazları arasında bulunmaktadır. Akşam namazı, gündüzün vitridir, o seferde de kısaltılmaz.

4- Orta namaz yatsı namazıdır. Çünü yatsı namazı, gece ile gündüzün iki tarafında bulunan iki sesli okunan namazın arasında bulunmaktadır. Hazret-i Âişe ile İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), anılan âyeti okurken "ve's-salâti'l- vustâ ve's-salâti'l-asr / orta namaz ve ikindi namazı" şeklinde okurdu. Buna göre, orta namaz, ikindi namazı hariç, diğer dört namazdan biridir. Hadiste ikindi namazı ile beraber zikre edilmesi, ilâve fazileti olduğu içindir.

Namazda kunût, kıyam hâlinde Allah'ı (celle celâlühü) gönülden anmaktır.

Bir başka görüşe göre ibâdetleri mükemmel bir şekilde ve rükünlerine hiçbir halel getirmeden tamamlamaktır.

Nihayet bir görüşe göre de "huşu içinde, edep ve haya üzere namaza durun!" demektir,

Tâbünden Saîd ibn-i Müseyyeb (radıyallahü anh) (ölm.712) eliyor ki:

"Âyetteki kunûttan maksat, sabah namazında okunan kunuttur."

"Eğer korkarsanız, yaya veya binekli olarak namaz kılın.

Fakat güvende (emîn olduğunuz) zaman, siz bilmezken size öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin (namaz kılın)."

A- "Eğer korkarsanız, yaya veya binekli olarak namaz kılın."

Eğer düşmandan veya başka şeylerden korkarsanız, durumun icabına göre namazlarınızı yaya veya binekli olarak kılın ve az da olsa durmak mümkün olduğunda onu da ihmal etmeyin. İmam Şafiî kılıçla vuruşurken bile namazın edasına cevaz vermiştir.

B- "Fakat güvende olduğunuz zaman, siz bilmezken size öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin."

Korku hâlinin kalkmasıyla güvene kavuştuğunuz zaman, namazı emniyet hâlindeki keyfiye tiyle ve Allah'ın (celle celâlühü) size öğrettiğine tamamen uygun olarak hemen kılmaya başlayın.

Burada "akkmu's-salâte / namaz kılın" değilde "fezkürûllahe -- Allah'ı zikredin" buyrulmasının sebebi namazın rükünlerinin büyük bir kısmının zikir oluşudur.

"Kema a'llemeküm mâlem tekûnû ta'lemûn — siz bilmezken size öğrettiği şekilde.." buyurulnıası, Allah'ın (celle celâlühü) nimetini hatırlatmak içindir.

Bu ifâde şu anlama da gelebilir:

"- Dininizin daha önce bilmediğiniz hükümlerini, ibâdetlerini ve ezcümle korku ve güven hâllerinde namazı kılma keyfiyetlerini size öğretmesine karşılık siz de Allah'a şükredin."

240
"İçinizden Ölüp de geride eş (zevce) ler bırakan kimseler eşlerinin evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar yararlanmalarını (geçimlerinin sağlanmasını) vasiyet etsinler. Ama eğer o kadınlar, kendiliklerinden çıkıp giderlerse, kendileri hakkında Örfe uygun olarak yaptıkları şeylerden dolayı size hiçbir vebal yoktur. Zaten Allah, A'zîz'dir, Hakim'dir."

A- "İçinizden ölüp de geride eş (zevce)ler bırakan kimseler, eslerinin evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar yararlanmalarını vasiyet etsinler."

Daha önce belirtilen mucib hikmetten dolayı, araya giren bazı hükümlerin beyânından sonra burada yine, asıl konuya dönülmektedir.

Bir kırâete göre, bu âyette "kütibe aleyküm / üzerinize yazıldı, farz kılındı" ifâdesi de vardır.

Yine bir kıraate göre "vasiyyeten" kelimesi, "vasiyyetün" olarak okunmuştur. Bu takdirde "hüküm" kelimesi mukadderdir (gizlidir). Bunun anlamı sözü geçen kimselere ilişkin hüküm böyledir; demek olur.

Özetle, geride eş veya eşler bırakacak olan kimseler, daha ölüm anı gelmeden, ölümlerinden sonra, terekelerinden bir yıl boyunca eşlerinin nafaka ve barınmalarının sağlanması için vasiyette bulunacaklardır.

Ancak bu âyetin hükmü, İslâm'ın (Medine döneminin) ilk zamanlarına mahsustur. Sonra bu âyetin müddete ilişkin hükmü,

"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler.." (Bakara 2/234) meâlindeki âyet ile nesholunmuştur. Çünkü o âyet bu âyetten tilâvette önce fakat nüzulde sonradır.

Yine, geride kalan zevcenin bir yıllık nafaka mükellefiyeti daha sonra gelecek miras âyetleriyle ortadan kalkmıştır. Çünkü zevceye, ölenin çocuğu ve oğlunun çocuğu olmadığı zaman mirastan dörtte bir ve onlar olduğu zaman da sekizde bir hisse verilmiştir.

Biz Hanefîlere göre mesken hakkı da kalkmıştır. Şâfiiye göre ise, mesken hakkı bâkıîdir.

B- "Ama eğer o kadınlar, kendiliklerinden çıkıp giderlerse, kendileri hakkında örfe uygun olarak yaptıkları şeylerden dolayı size hiçbir vebal yoktur Zaten Allah, A'zîz'dir, ."

Eğer ölen kimsenin eşi veya eşleri, kendi ihtiyarları, kişisel seçim ve tercihleri ile evlerinden çıkıp giderlerse, meşru ölçüler içinde süslenip güzel kokular sürünerek isteyenlerine görünürlerse, siz idareciler için hiçbir vebal yoktur.

Demek oluyor ki sakıncalı olan, bu kadınlar ölen kocalarının evlerinde kalmak istedikleri takdirde onları evden çıkarmaktır. Fakat onlar kocalarının evinde kalıp nafaka almakla nafakadan vazgeçerek çıkıp gitmek arasında muhayyerdirler.

Allah (celle celâlühü), A'zîz, her şeye gaalib ve üstündür; emirlerine karşı gelenleri cezalandırır. Hakim'dir; bütün hükümlerinde kullarının iyiliğini gözetir.

241
"Boşanmış kadınlar için örfe uygun bir geçim imkânı vardır. Bu takva ehli üzerine bir haktir."

A- "Boşanmış kadınlar için örfe uygun bir geçim imkânı vardır."

Boşanmış kadınların ister kendileri ile cinsel ilişki kurulmuş olsun, ister olmasın, şer'î örfe ve âdete uygun olarak mutlaka bir mut'a (mal veya para ile yararladırılma) hakları vardır. Bu hak, vacibi de, müstahabı da kapsar. Büyük Tabu âlimlerinden Saîd b. Cübeyr (öl: 713), Ebû'l Akye Reli' b. Mehran (öl: 709) ve İbn-i Şihâb Muhammed el-Zührî (öl: 742), bunu boşanmış bütün kadınlar için vâcib görürler.

Bir görüşe göre burada "müt'a"dan murad, iddet bekleyen kadının nafakasidır.

Bir görüşe göre de burada boşanmış kadınlardan murad, kendileriyle cinsel ilişki kurulmadan boşanmış olan kadınlardır. Bunun daha öncekinin tekrarı olması te'kid içindir.

B- "Bu takva ehli üzerine bir haktir."

Yani takva ehline yaraşan budur.

242
"İşte Allah, anlayasınız (taakkul edesiniz) diye âyetlerini size açıklıyor "

İşte Allah, kulları için koymuş olduğu hükümleri kapsayan âyetlerini böyle açıklıyor. Ta ki muhtevalarını anlayasınız ve gereğini yerine getiresiniz.

243
"(Resûlüm), ölüm korkusu ile yurdlarından çıkıp giden o binlerce kişiyi görmedin mi? Allah da onlara "Ölün!" dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz ki Allah, insanlar üzerinde fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

A- "(Resûlüm), ölüm korkusu ile yurdlarından çıkıp giden o binlerce kişiyi görmedin mi."

Bu âyetler, Ehl-i Kitab'tan ve tarihçilerden bu garip kıssayı duymuş olanlara bir açıklamadır.

"Elem tere / görmedin mi?" ifâdesi, "görmüş gibi bilgi sahibi olmadın mı?" demektir. Burada söz konusu olan gözle müşahede değil ilmen yakıîn sağlamaktır. Hitab sadece Resûlüllah'a değil nasibi olan herkese müteveccih olabilir. Bu kıssa o kadar meşhur ve yaygındır ki, insanlar bu kıssanın kahramanlarını tanımamış olsalar bile, onların başlarına gelenleri mutlaka öğrenmelidir. Zira âyetin bu ifâdesinden anlaşıldığı gibi kıssa insanları hayret ve taaccübe sevketmek ve ibret almak konusunda güzel bir misaldir. Âyette bu hâdiseyi görmemiş olanın hâli, onu görmüş olanın hâline benzetilmiş, onu görenle görmeyen eşitlenmiştir. Görmeyenlere de görenler gibi hitab edilmiştir.

Âyette binlerce kişi olduğu söylenen o topluluk, bir rivâyete göre on bin, bir rivâyete göre otuz bin, diğer bir rivâyete göre de yetmiş bin kişi idi. Kıssaya ilişkin değişik rivâyetler vardır. Şöyle ki:

Vasıt (Irak'ta Basra ile Küfe arasında eski bir şehir) taraflarında Daverdân kentinde taun — veba salgını çıktı. Halk, ölmemek için şehri terkedip kaçtı. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), onları öldürdü ve sonra tekrar diriltti. Amaç, insanların bundan ibret almalarını ve Allah'ın (celle celâlühü) hükmünden kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığını anlamalarını sağlamaktı.

Bu olay üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra Hazkîl Peygamber (M.Ö. 5), topluca ölenlerin yanından geçti. Geride yalnız dağınık çıplak kemikler kalmıştı. Bu korkunç manzara karşısında Hazkîl (aleyhisselâm), bir hayret ifâdesi olarak ağzını parmaklarıyla kapadı. O zaman Allah (celle celâlühü) ona şöyle vahyetti:

"- Haydi onlara, Allah'ın izniyle kalkın (kuumû bıiznillâh); diye seslen!" Hazkîl (aleyhisselâm) de, öylece seslendi. Ve baktı ki, hepsi ayakta:

Sübhanek'allahümme ve bihamdike la ilahe illâ ent / Allahım! Seni tesbih ve tenzih ederiz. Hamd sana mahsustur. Senden başka ilâh yoktur!" diyorlar.

3- Bunlar Israiloğullarından bir kavim idi. Hükümdarları, onları cihada davet etmiş fakat onlar ölüm korkusuyla kaçmışlardı. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü) da, onların canını almış ve sekiz gün cansız kaldıktan sonra onları tekrar dırıltnıişti.

B- "Allah da onlara "Ölün!" dedi."

Bu beyân, ya Allah'ın (celle celâlühü) o insanların hepsinin ölümü için defaten tecelli eden iradesinin bir ifâdesi ya da bir âmirin itaatli bir memura verdiği emir misali, hepsini bir tek kişi gibi en yakın zamanda ve en sür'atli şekilde öldürmesine bir temsildir. Nitekim âyette meâlen şöyle buyurulur:

"Allah, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece "Ol!" der. O da hemen oluverir." 36/82)

C- "Sonra da onları diriltti."

Bu cümle, makamdan anlaşılan mukadder bir cümle üzerine matuftur. Yani o ilâhî emir üzerine onlar öldüler, sonra Allah (celle celâlühü) onları tekrar diriltti. Bu cümlenin hazfedilmesi, zikrine ihtiyaç bırakmayan delâlet mevcut olduğu içindir. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) muradının, iradesinden geri kalması imkânsızdır. (Allah'ın irade buyurduğu şey, mutlaka gerçekleşir.) Yahut da âyetin bu cümlesi, mukadder bir cümle üzerine değil de, âyetteki "dedi.." cümlesi üzerine matuftur. Çünkü "dedi", öldürmeyi ifâde etmektedir.

Bu âyet, cihad ve şehitlik için Müslümanlara cesaret vermekte, ölüme çare ve ondan kaçmak mümkün olmadığına göre, ölümün Allah (celle celâlühü) yolunda olması gerektiğini telkin etmektedir.

Ç- "Şüphesiz ki Allah, insanlar üzerinde fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir."

Allah'ın bütün insanlara lütfü büyüktür. Bu âyet kapsamındaki insanlara da. Çünkü onları başlarına gelenlerden ibret alsınlar diye tekrar hayâta döndürmüştür. Onların kıssasını duymuş olan insanlara da Allah'ın (celle celâlühü) lütfü çok büyüktür; çünkü onlara da ibret almak ve basiretle bakmak yolunu göstermiştir.

D- "Fakat insanların çoğu şükretmezler "

İnsanların çoğu Allah'ın (celle celâlühü) lütuf ve keremine lâyıkı veçhile şükretmezler.

Şükrü, ibret almak ve basiret sahibi olmak mânâsında anlamak da mümkündür.

"e'n-Nâs / insanlar"ın zamirle değil de zahir isimle zikredilmesi, bu nankörlük hâlinin pek çirkin olduğunu belirtmek içindir.

"Allah yolunda (fî sebîlillâh) savaşın (mukatele edin). Ve şunu bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi kemâliyle işiten (Semi')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Allah yolunda savaşın."

Bu cümle, makablinin tâyin ettiği mukadder bir cümleye matuftur. Yani size anlatılan o kıssadan ibret almak suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) lütuf ve keremine şükredin ve O'nun yolunda savaşın. Çünkü kıssadan da anlaşıldığı gibi kaçmak, ölümden kurtulmanın çaresi değildir ve mukadderata hiçbir şey engel olamaz. O hâlde eğer ecel gelmiş ise, Allah (celle celâlühü) yolunda bir ölüm olur; yok eğer ecel gelmemiş ise, aziz bir nusrat ve sevab kazanılmış olur.

B- "Ve şunu bilin ki Allah, şüphesiz her şeyi kemâliyle işiten (Sem!')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm) dir."

Allah (celle celâlühü), geçmiş ve gelecekte yaşayan insanların bütün sözlerini işitir; içlerinde gizlediklerini de bilir. Hayır veya şer, her işin karşılığını mutlaka verir. Bu itibârla siz, O'nun emirlerine uymakta acele edin ve onlara muhalefetten ve ihmalkâr davranmaktan şiddetle sakının.

245
"Kim Allah'a güzel bir borç (karz-ı hasen) verir de Allah, onun verdiğini kat kat (ed'a'f-ı kesîre ile) artırır? Allah, darlık (kabz) da verir genişlik (bast) de. Ve O'na döndürüleceksiniz."

A- "Kim Allah'a güzel bir borç (karz-ı hasen) verir de Allah, onun verdiğini kat kat: (eda'f- ı kesîre ile) artırır?"

Allah'a (celle celâlühü) ödünç vermek, gelecekteki mükâfata karşılık şimdiden hayırlı işler yapmaya bir misaldir. Ödünç vermekten maksad ya cihad, yani Allah (celle celâlühü) rızâsı için malını ve canını feda etmektir ya da cihadın da öncelikle dahil olduğu bütün sâlih amellerdir.

"Eda'f-ı kesîre / kat kat artırmak, çoğaltmak" dan maksad, miktarını yalnız Allah'ın bildiği, çok sayı; bir görüşe göre ise, bir amele karşı yedi yüz sevab demektir.

B- "Allah, darlık (kabz) da verir, genişlik (bast) de."

Allah hikmetine mebni kiminin rızkını daraltır; kiminin bollaştırır yahut Allah aynı insanın bazen rızkını daraltır; bazen de genişletir. O hâlde siz de, Allah'ın (celle celâlühü) bahşettiği rızık bolluğunda cimrilik yapmayın ki, O da, sizin iyi hâlinizi değiştirmesin.

Darlıktan sonra bolluğun zikredilmesi, darlıktan sonra bolluk geleceğini imâ ve belki de fakirleri teselli etmek içindir.

C- "Ve O'na döndürüleceksiniz."

O'na döndürüldüğünüzde O, daha önce yaptığınız hayrın karşılığını hayır ve şerrin karşılığını da şer olarak verecektir.

246
"(Resûlüm), Mûsa'dan sonra, îsrâiloğullarından bir takım ileri gelenleri görmedin mi (görmüş gibi bilgi sahibi olmadın mı)? Hanı onlar Peygamberlerine şöyle demişlerdi:

"- Bize bir melik (kral, hükümdar) gönder ki Allah yolunda savaşalım."

Peygamberleri de:

"- Ya üzerinize bir savaş (kıtal) yazılır (farz kılınır) da savaşmazsınız?" demişti. Onlar da şöyle dediler:

"- Allah yolunda ne diye savaşmayalım? Biz hem yurdlarımızdan çıkarıldık hem de oğullarımızdan ayrı düşürüldük."

Vaktaki onların üzerine savaş yazıldı onlardan pek azı müstesna diğerleri (savaştan) yüzçevırdiler. Allah, o zâlimleri bilen (A'lîm) dir."

A- "(Resûlüm), Mûsa'dan sonra, îsrâiloğullarından bir takım ileri gelenleri görmedin mi? Hani onlar Peygamberlerine şöyle demişlerdi:"

Daha önceki gibi bu da, kıssayı duyanlara ibret almalarını tektin eder. İkisi arasında başka âyetlerin zikredilmesi, bunun ibreti gerektiren müstakil bir hâdise olduğundandır. Kaldı ki, bu ikisi arasında yer alan âyetlerle de bunların irtibati vardır. Zira aradaki âyetler de Allah yolunda savaşı emreder.

"Kavmin melei", o toplumun sözü geçenleri, ileri gelenleri ve eşrafı demektir. Mele' kelimesi, cemaat ismi olup aynı kökten tekili yoktur. Tıpkı kavun kelimesi gibi. "Mel´" lügatte doldurmak anlamındadır. Kavmin ileri gelenlerine bu isim verilmiştir. Çünkü onlar, mehabet olarak gözleri ve ziynet olarak da meclisleri doldururlar yahut onların evleri arzu edilen nimetlerle doludur.

Mûsa'dan sonra onlara gönderilmiş olan Peygamber, Yûşâ b. Nûn b. Efraîm b. Yusuf (aleyhisselâm) idi. Bir rivâyete göre Yakûb'un oğlu Lavî'nin soyundan Şem'ûn b. Sûbe b. Alkame idi. Bir rivâyete göre de, Eşmoîl b. Bâli b. Alkame idi. Eşmoîl, İsmail adının İbranîcesidir. Mukatil'e göre bu peygamber, Harun'un soyundan idi. Mücâhid'e göre ise, Eşmoîl b. Helkayâ idi.

B- "Bize bir melik (kral, hükümdar) gönder ki Allah yolunda savaşalım."

Bize bir kral, kumandan tâyin et ki, savaş tedbirlerinde onun görüşlerinden faydalanalım.

C- "Peygamberleri de:

"- Ya üzerinize bir savaş yazılır da savaşmazsınız?" demişti ."

Bu cümle, bir istinaf cümlesi olup kelâmın siyakından akla gelen gizli bir sualin cevabıdır. Yani "O zaman peygamber, kendilerine ne söyledi?" sualine "Ya savaş size farz kılınır da..." cevabı verilmiştir. Yani sizden beklediğim gibi... Bundan murad, o kendilerinden beklenen emre muhalefet olacaktır. Âyette,

"-Ya bir kumandan göndersem de siz yine savaşmazsanız?" değil de

"-Ya üzerinize bir savaş (kıtal) yazılır (farz kılınır) da savaşmazsanız?"

buyrulmasi, onların davranışlarının daha mübalağak olarak ifâde edilmesidir. Çünkü onlar, savaş kendilerine farz kıhndığı hâlde savaştan kaçındıklarına göre, farz olmaması hâlinde evleviyetle savaşmayacaklardı.

Bir de, onların savaştan kaçınmalarının sebebi olarak, kendilerine Tâlût'un hükümdar tâyin edilmesi de akla gelebilir.

Ç- "Onlar da şöyle dediler (Kaalû):

"- Allah yolunda ne diye savaşmayalım? Biz hem yurdlarımızdan çıkarıldık hemde oğullarımızdan ayrı düşürüldük."

Bu cümle de bundan önceki cümle gibi istinaf cümlesidir. Onlar da şunu demişlerdi:

"- Biz neden, hangi sebeble savaşmayacakmışız? Yurtlarımızdan çıkarıldık, çoluk çocuğumuzdan mahrum edildik. Şu basımıza gelenler, elbette savaşmamızı gerektiriyor."

" Çocuklarımızdan ayrı düşürüldük" ifâdesinin ayrıca zikredilmesi, savaşma sebeplerini daha da güçlendirmek içindir.

Rivâyetlere göre, Amalika halkı Amalîk b. Ad'ın soyundan gelen Câlût adındaki zorbanın idaresinde Mısır ile Filistin arasında Akdeniz sahilinde yasıyorlardı. Bunlar İsraioğullarına saldırıp yurtlarını işgal ve çocuklarını esir ettiler. Israiloğullarını vergiye bağladılar, Tevrat'ı da ellerinden aldılar.

D- "Vaktaki onların üzerine savaş yazıldı onlardan pek azı müstesna diğerleri (savaştan) yüzçevirdiler."

Ne zaman ki kendilerine savaş farz kılındı ve emri altında savaşmaları için kendilerine bir de kumandan tâyin edildi, önce savaşmak üzere harekete geçtiler fakat düşmanın çokluğunu ve gücünü görünce yüzçevırdiler. Nitekim ilende tafsilatı gelecektir. Burada sonucun mücmel olarak zikredilmesi, onların sözleri ile fiilleri arasındaki çelişkiyi göstermek içindir.

Yüz çevirmeydiler o ırmağın suyundan bir avuç alıp geçenlerdi ki, sayıları Bedir mücahitlerinin sayısı kadar, yani üçyüz on üç idi.

E- "Allah, o zâlimleri bilen (A'lim)dir."

Bu cümle, makabli için bir zeyl (ilâve) mâhiyetin dedir. Aynı zamanda savaştan yüz çeviren, cihadı terkeden ve sözleri ile fiilleri birbirini tutmayanlara karşı işledikleri zulüm sebebiyle ceza vatdini muhtevidir.

247
"Peygamberleri onlara şöyle demişti:

"- Şüphesiz Allah, sizin için Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi."

Onlar:

"- O, bizim üzerimize nasıl mülk (hüküm ve saltanat) sahibi olabilir? Hükümdarlığa biz ondan daha lâyıkız. Ona malca da bir genişlik (vüs'at) verilmemiştir" dediler.

Peygamberleri de dedi ki:

"- Şüphesiz onu sizin üzerinize hükümdar olarak Allah seçmiş ve ona ilim (bilgi) ve cisimce (güç, kuvvet) zıyâdelik ve genişlik vermiştir. Allah, mülkü dilediğine verir. Allah, rahmeti geniş olan (Vâsi')dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Peygamberleri onlara şöyle demişti:

"- Şüphesiz Allah, sizin için Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi."

Bundan önceki âyette, onların hâllerine mücmel olarak işaret edildikten sonra burada, Peygamberleriyle aralarında cereyan eden konuşmanın tafsilatına girilmektedir. Peygamberleri, onlara gelen vahyi bildirdi.

Rivâyete göre Peygamber (aleyhisselâm), bir kumandan tâyin buyurulması için Rabbine yalvardı. Kendilerine kumandan olacak kişinin boyunun ölçüleceği bir asâ gönderildi. Ölçüm yapıldı; Tâlût'tan başkasının boyu asanın uzunluğuna denk gelmedi.

B- "Onlar:

"- O, bizim üzerimize nasıl mülk (hüküm ve saltanat) sahibi olabilir? Hükümdarlığa biz ondan daha lâyikız. Ona malca da bir genişlik (vüs'at) verilmemiştir " dediler."

Bu cümle de geçen cümle gibi istinaf cümlesi olup mukadder (Onlar ne demişlerdi?) sualinin cevabıdır. İleri sürülen itiraz şudur:

"- Onun bize hükümdarlık, kumandanlık etmeye hakkı yoktur; çünkü içimizde bu göreve ondan daha lâyık (ehakk) olanlar vardır. Servet sahibi de değildir."

Onların Tâlût'un hükümdarlığını yadırgamalarının sebebi aslında şu idi: İsrailoğullarında peygamberlik, Yakub'un oğlu Lavı sıbtına; kırallık da, Yahuzâ sıbtına mahsus idi. Dâvud ve Süleyman (aleyhisselâm) da bu sıbttan idiler. Tâlût ise, bu iki sıbttan da değildi; o, Yakub'un (aleyhisselâm) oğlu Bünyamin evlâdından idi.

C- "Peygamberleri de dedi ki (Kale) :

"- Şüphesiz onu sizin üzerinize hükümdar olarak Allah seçmiş (istifa etmiş) ve ona ilim (bilgi) ve cisimce (güç, kuvvet) ziyâdclik ve genişlik vermiştir "

Onlar Tâlût'u, kraliyet hanedanından ve servet sahibi olmadığından yadırgadılar. Peygamberleri de onları şöyle uyardı:

"- Bu işte asıl olan, Allah'ın (celle celâlühü) seçimi (istifası)dir. Allah (celle celâlühü) gerekeni sizden daha iyi bilir. İkincisi, bu vazifenin gereği, geniş bilgidir. Çünkü ancak bilgi sayesinde işlerin iyi idaresi mümkündür. Bir de cesamet (büyüklük) yani güç lâzımdır. Çünkü ancak cesametle korku salınır ve düşmana karşı mukavemete muktedir olunur. Her iki bakımdan da Allah onu çokça nasiblendırmiştir.

Allah (celle celâlühü) ona hem idare hem de diyanet ikilinde üstünlük verdi.

Bir görüşe göre, Tâlût'a peygamberlik verildi ve kendisine vahyedildi.

Tâlût'a verilmiş olan bedenî üstünlük, bir rivâyete göre boyunun uzun olması idi. Diğer insanlardan boyu en uzun olanı onun ancak omzuna yetişebiliyordu.

Bir görüşe göre de Tâlût'un bedenî üstünlüğü çok yakışıklı olmasıydı.

Öyle anlaşılıyor ki Tâlût hem akılca hem de bedenî güç ve kuvvetçe üstün bir şahsiyetti.

Ç- "Allah, mülkü dilediğine verir."

Çünkü mülk ve melekûl: âlemlerinin yegâne mâliki Allah'tır (celle celâlühü); O, dilediği her şeyi yapar; hiçbir güç O'na engel olamaz. Bundan dolayı Allah, mülkü, hüküm ve saltanatı, hükümdarlığı kullarından dilediğine verir.

D- "Allah rahmeti geniş olan, her şeyi hakkıyla bilendir."

Allah (celle celâlühü), rızık ve imkânları genişleten, yoksulu zengin edendir.

Allah, kimin hükümdarlığa lâyık olduğunu, kimin olmadığını elbette bilir.

248
"Peygamberleri onlara şöyle demişti:

"- Onun mülkünün (hükümdarlığının) delili, içinde Rabbinizden bir sekinet ile Mûsa ve Hârun ailelerinden kalma bakıyyelerin bulunduğu tâbutun size gelmesidir. Onu melekler getireceklerdir. Eğer gerçekten mü'minler iseniz bunda, sizin için ibretler vardır."

A- "Peygamberleri onlara şöyle demişti: "- Onun mülkünün (hükümdarlığrnın) delili, içinde Rabbinizden bir sekine ile Mûsa ve Harun ailelerinden kalma bakıyyelerin bulunduğu tâbutun size gelmesidir. Onu melekler getireceklerdir."

"Peygamberleri onlara şöyle demişti:

"- Şüphesiz Allah sizin için Tâlût'u melik olarak gönderdi" (2/247) cümlesi ile,

"- Tâlût'un hükümdarlığının delili... tâbutun size gelmesidir" (2/248) cümlesi arasına başka cümleler girmesi, iki cümlenin birbiriyle bağlantılı olmadığına işarettir. Muhataplar tarafından söylenmiş olan bir kelâmın araya girmesi, makablinin devamı ve mâbâdinin mucibi olmasındandır.

Sanki onlar, Peygamberlerinden, Allah'ın (celle celâlühü) Tâlût'u hükümdar olarak seçtiğini gösteren bir alâmet istemişler de onun üzerine bu kendilerine verilmiştir. Rivâyete göre onlar:

"- Tâlût'un hükümdarlığının alâmeti nedir?" diye sormuşlar. Bunun üzerine Peygamberleri de:

"-Tâlût'un hükümdarlığının alâmeti, o tâbutun size gelmesidir" demiş.

Bu âyette sözü edilen tâbut, Tevrat'ın içinde bulunduğu sandık idi. Allah (celle celâlühü), Mûsa'nın (aleyhisselâm) ölümünden sonra İsrâiloğullarının isyanlarından ve zulümlerinden dolayı onlara buğz ederek tâbût'u semâya kaldırmıştı. Sonra Israiloğulları, peygamberlerinden, Tâlût'un hükümdar olarak tâyin edildiğini gösteren bir alâmet isteyince, peygamberleri onlara dedi ki:

"Tâlût'un hükümdarlığının alâmeti o tâbût'un meleklerin muhafazasında gökten size gelmesidir."

Sonra o tâbut, Peygamberlerinin anlattığı gibi onların gözü önünde inmeye başladı ve nihayet Tâlût'un yanına gelip durdu. Bu, İbn Abbâs'ın (radıyallahü anh) görüşüdür.

Eski târih erbabı ise diyorlar ki:

"Allah (celle celâlühü), Âdem'e bir tâbut (sandık) indirdi. Bu tâbût'un içinde, onun evlâdından gelecek Peygamberlerin temsilleri (temâsil-i enbiya) vardı. Bu tâbut, şimşir ağacından olup yaklaşık üç arşın uzunluğunda ve iki arşın genişliğinde idi. Tâbut, Âdem'den (aleyhisselâm) vefat edinceye kadar onun yanında kaldı. Âdemden sonra miras yoluyla evlâdının evlâdına intikal etti. Nihayet Yakub'a (aleyhisselâm) ulaştı ve ondan sonra İsrâiloğullarının elinde kaldı. Sonra da Mûsa'ya (aleyhisselâm) geldi. Mûsa Tevrat'ı bu tâbutun içine koyuyordu ve savaştığı zaman da tâbutu askerin önde bulunduruyordu. Böylece İsrâiloğulları, bu tâbuttan itmi'nan ve sükûnet buluyorlardı. Mûsa vefat edinceye kadar tâbut onun yanında kaldı. Ondan sonra yine İsrâiloğullarının eline geçti. İsrâiloğulları, bir konuda ihtilafa düştükleri zaman onun hakemliğine baş vuruyorlardı. Tâbut (tabutun içindeki Tevrat'ı okuyan din adamları) da onlarla konuşur ve aralarında adaletle hükmederdi. İsrâiloğulları, savaşa çıktıklarında onu önlerinde bulunduruyor ve düşmanlarına karsı zafer vesilesi sayıyorlardı. Melekler, tâbutu askerin üstünde taşıyorlardı. (Belki de bu ifâde mecazî olup uzun direklerin üstünde taşınan tabutun maiyetinde meleklerin bulunması anlamındadır.) Savaş sırasında tâbuttan bir haykırış işittikleri zaman, bunu kesin zafer işareti sayıyorlardı. Daha sonra İsrâiloğulları Allah (celle celâlühü)ın emirlerine isyan edip bozgunculuk yapmaya başlayınca, Allah (celle celâlühü), Amalika kavmini onların basına musallat etti. Amalikalılar, onları yenip tâbutu da ellerinden aldılar ve onu götürüp idrar ve gaita çıkardıkları yere (fî mevzıi'l- bevli ve'l-ğâitı) (helâ) koydular. Sonra Allah (celle celâlühü), Tâlût'u hükümdar yaptı ve Amalika kavmini öyle bir belâya maruz kıldı ki tâbutun yanında dışkılarını bırakanlar, basura yakalandılar. Amalika şehirlerinden beşinin halkı bu sebeble helâk oldu. Sonunda Amalika kavmi, bu belânın sebebinin, tâbuta hakaretleri olduğunu anladı. Nihayet tâbutu iki öküze yüklediler, (iki öküzün taşıdığı bir arabaya yüklediler veya iki öküzün boyunduruğunun üzerine bağladılar.) Öküzler yola koyuldular. Allah (celle celâlühü), dört meleği bu isle görevlendirdi. Melekler, öküzleri sürüp getirdiler ve nihayet Tâlût'un evine vardılar. İsrâiloğulları, Peygamberlerinden, Tâlût'un hükümdarlığına dâir bir alâmet isteyince, Peygamberleri de onlara dedi ki:

"- Tâlût'un hükümdarlığının alâmeti, tâbutu onun evinde bulmanızdır."

Onlar da tâbutu Tâlût'un evinde bulunca, onun hükümdarlığına kesin olarak inandılar.

Meleklerin, tâbût'u taşımaları keyfiyeti daha önce geçti. Tâbutun iki öküze yüklendiği rivâyetine göre ise, meleklerin tâbutu taşımaları, onu taşıyan öküzleri sürmeleri anlamında olmalıdır.

Meleklerin taşıdığı tâbutun gelmesinde İsrâiloğulları için Rabblerinden bir iç huzuru, sükûnet ve rahatlama vardı yahut tâbût'un içinde bulunan Tevrat'ta onlar için kalblerini dolduran bir itmi'nan ve huzur vardı. Nitekim daha önce geçtiği gibi, Mûsa (aleyhisselâm) savaşırken tâbût'u önde bulunduruyordu. Böylece İsrâiloğulları, onunla huzur, sükûnet ve cesaret buluyorlardı.

Bir görüşe göre de âyette geçen (ve iç huzuru olarak tercüme edilen) sekmet, zebercetten (zümrüt nevinden) veya yakuttan bir suret idi. Kedinin başı ve kuyruğu gibi başı ve kuyruğu ve iki kanadı vardı. Düşmanla karşı karşıya geldiklerinde bu suret bir inilti sesi çıkarıyordu. O zaman tâbut, düşman üzerine yürüyordu ve onlar da onunla beraber yürüyorlardı. Tâbut, durunca onlar da duruyor ve sebat gösteriyorlardı. İşte o zaman ilâhî nusret (yardım) iniyordu.

Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, anılan sekinenin insan gibi yüzü vardı ve tâbût'tan ses çıkaran bir rüzgâr esiyordu.

249
"Vaktaki Tâlût askerleriyle ayrıldı. Onlara dedi ki:

"- Şüphesiz Allah, sizi bir nehirle sınıyor. Artık kim ondan içerse o benden değildir. Ama onu tatmayan bendendir. Eliyle bir avuç içen müstesna."

İçlerinden pek azı dışında hepsi ondan içtiler. O ve onun beraberinde bulunanlar nehri geçtiklerinde şöyle dediler:

"- Bu gün bizim Câlût'a ve onun askerine karşı hiçbir gücümüz yoktur."

Allah'a kavuşacaklarına (mülâkıî olacaklarına) yakıînen inananlar ise şunları söylediler:

"- Nice sayıca az birlikler Allah'ın izniyle sayıca çok birlikleri yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir."

A- "Vaktaki Tâlût askerleriyle ayrıldı. Onlara dedi ki (kaale):

"- Şüphesiz Allah, sizi bir nehirle sınıyor. Artık idm ondan içerse o, benden değildir. Ama onu tatmayan bendendir. Eliyle bir avuç içen müstesna."

Yani Tâlût, askerleriyle Beytülmakdis'ten ayrıldıktan sonra... Rivâyete göre Tâlût, kavmine şöyle demiş.

"- Bir bina inşasına başlayıp da henüz onu tamamlamayanlar, ticâretle iştigal edenler, bir kadınla evlenip de henüz zifaf olmayanlar benimle savaşa gelmesinler. Yalnız morali yerinde, gayretli, çalışkan ve bir işle meşgul olmayan gençler benimle gelsin!"

Onun bu çağrısı üzerine seçkin askerlerden seksen bin kişi toplandı. Senenin en sıcak günleri idi. Askerler, çölleri geçerken, Allah'ın (celle celâlühü) onlar için bir ırmak akıtmasını istediler (Belki de bu, o bölgede bulunan bir ırmağın üzerinden geçmek istemelerinin mecazî bir ifadesidir). Allah'ın emri Peygamberleri (aleyhisselâm) tarafından Tâlût'a bildirilince veya Tâlût'un Peygamber olduğunu söyleyenlere göre, Allah'ın (celle celâlühü) emri vahiy yolu ile kendisine bildirilince dedi ki:

"- Şüphesiz Allah sizi bir nehirle sınıyor. Artık kim suyu yerinden ağzıyla içerse, o benim topluluğumdan, benim taraftarlarımdan, benimle beraber olanlardan değildir; kim ondan tatmazsa, işte o hakikaten bendendir. Yalnız suyu elleriyle avuçlayarak alanlar müstesna."

Bu istisna, birinci cümleye râci iken, ikinci cümleden sonra getirilmesi, ikinci cümlenin önemine binaen hemen zikredildiği içindir.

Yani suyu elleriyle avuçlayarak alıp içmelerine izin verilmiş; suyu ağızlarıyla yerinden içmeleri yasaklanmıştır.

"Ğurfet / bir avuç su" kelimesi mastar olarak "gartet" şeklinde de okunmuştur.

Rivâyete göre, suyu avuçlayarak alanların aldıkları su, içmelerine, diğer ihtiyaçlarına ve hayvanlarına da kifayet etti. Ağızlarını suya dayayıp içenlerin dudakları karardı ve hararetleri kat kat arttı.

B- "İçlerinden pek azı müstesna hepsi ondan içtiler."

Bu cümle, makamın gerektirdiği mukadder bir cümleye matuftur. Yani onlar, bir ırmakla sınandılar ve pek azı müstesna, hepsi ağızlarıyla suyu yerinden yudumlayarak içtiler.

- "O ve onun beraberinde bulunanlar nehri geçtiklerinde şöyle dediler:

"- Bugün bizim Câlût'a ve onun askerine karsı hiçbir gücümüz yoktur "

Tâlût'un beraberinde bulunan mü'minlerden kimileri, diğerlerine:

"- Bu gün bizim, Câlût ve askerlerini yenmek şöyle dursun, onlarla savaşmaya ve onlara karşı mukavemet göstermeye gücümüz yok."

Bazı mü'minler, Câlût'un askerlerinin çokluğunu ve onların savaş gücünü gördüklerinde bunu söylemişlerdi. Rivâyet olunuyor ki, Câlût'un ordusu tam techızatlı yüz bin savaşçıdan oluşuyordu.

Ç- "Allah'a kavuşacaklarına (mülâkiî olacaklarına) yakınen inananlar ise şunları söylediler :

"- Nice sayıca az birlikler Allah'ın izniyle sayıca çok birlikleri yenmiştir. Allah, Sabredenlerle beraberdir."

Bunlar, âhiret günü yeniden diriltilerek Allah'a (celle celâlühü) kavuşacaklarına yakînen imân eden ve Allah (celle celâlühü) yolunda savaşın mükâfatını bekleyen hâlis mü'minlerdi.

Yalnız o yakînî imân ile inananları bu şekilde vasıflandırmak, diğerlerinin de mü'min olmalarıyle çelişmez. Çünkü mü'minlerin, yakîn imân ile hayırlı amellerin mükâfatını beklemek konusunda dereceleri değişiktir.

Yahut Allah'a kavuşacaklarına imân edenlerden murad, yakında şehit düşüp de Allah'a kavuşacaklarına inananlar demektir.

Bir görüşe göre de" Bizim, Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok." diyenler, emre uymayip da hüsrana uğrayanlardır. Belki de bunlar, ırmağın öbür tarafına geçmiş olan mü'minlere bu şekilde seslenip geri kalmalarının mazeretini beyân ediyorlardı. Allah'a (celle celâlühü) kavuşacaklarına imân edenlerden maksad Tâlût'un yanında bulunan bütün mü'minlerdir.

Hulâsa, nice sayıca az topluluklar, sayıları kendilerinden kat kat fazla toplulukları Allah'ın (celle celâlühü) hükmü ve müyesser kılmasiyla yenilgiye uğratmıştır. Çünkü bütün işler, Yüce Allah'ın iradesine göre sonuçlanır. Bu itibârla Yüce Allah'ın yardımına mazhar olanlar, sayıları ve imkânları az da olsa, zelil olmazlar; Yüce Allah'ın yardımından mahrum kalanlar ise, sayıları ve imkân lan fazala da olsa azîz olmazlar, gaalib gelemezler.

Emre uyanların emre uymayanlara verdikleri cevapta önemli bir nükteye işaret edilmiştir. Şöyle ki:

Emre uymayanların "karşı koyacak gücümüz yok" demelerine karşılık "nice az birlikler, çok birliklere karşı koyabilmişlerdir" değil de "nice sayıca az birlikler sayıca çok birlikleri yenmiştir" ifâdesi tercih edilmiştir. Bu, emre uymayanların iddialarını daha kuvvetlice? reddetmek ve gönüllerini teskin etmek içindir.

Bu cevap, o mü'minlerin, Allah'ın (celle celâlühü) yardım ve tevfikine sonsuz güvenlerinden kaynaklanmıştır. Bunun, Allah'a (celle celâlühü) kavuşacaklarına yakînen imân etmekle alâkası olmadığı gibi, şehid düşeceğini kesin olarak bilmekle de alâkası yoktur. Çünkü şehid düşeceğini bilmek, gaalib gelmekten umudu kesmeye de sebep olabilir. Yine bunun, Allah'ın vereceği mükâfatı beklemekle de ilgisi yoktur. Ve şüphesiz bu makamda zikredilen şey, hükmün sebebi ve en azından ona uygun bir vasıf olmalıdır. Bu itibârla belki de burada Allah'a (celle celâlühü) kavuşmaktan maksad, O'nun nusret ve inÂyetine kavuşmaktır. Bu şekilde ifâde edilmesi ise, mübalağa içindir. Nitekim âyetin sonunda da "Allah sabredenlerle beraberdir." cümlesinden kastedilen mânâ da, Allah (celle celâlühü) ın, sabredenlere kesin nusret ve tevfikidir.

Kısaca ifâde etmek gerekirse Peygamberleri veya tâbut veya sekine vasıtasıyla Azîz Allah'ın nusretine kavuşacaklarına inananlar şöyle demişlerdir:

"- Nice az sayıda mü'min, çok sayıdaki kâfiri Yüce Allah'ın izniyle yenmiştir. O hâlde biz de, Câlût ve ordusunu yeneceğiz."

250
"Câlût ve askerlerine karşı çıktıklarında şöyle duâ ettiler:

"- Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Ayaklarımızı tesbit et (sağlamca yere bastır). Kâfirler kavmine karşı bizi mansur ve muzaffer eyle."

A- "Câlût ve askerlerine karşı çıktıklarında söyle duâ ettiler:

"- Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır."

Tâlût ve beraberindeki mü'minler, savaş meydanında Câlût ve askerleriyle savaşmak üzere savaş düzenine geçerek onlarla karşı karşıya gelip onların sayılarını ve imkânlarını görünce ve normal savaş şartları muvacehesinde onlara güçleri yetmeyeceğine kanaat getirince, o maneviyatı düşük birinci fırka da, yüksek imân ehli ikinci fırkanın cesaret vermesiyle ruhen güçlendiler ve hepsi birlikte Allah'a yalvararak O'ndan şöyle yardım dilediler:

"- Ey Rabbimiz! Sen bizim üzerimize sabır yağdır; savaşın güçlüklerine katlanmak, zor şartlarım göğüslemek için Sen bize bol sabır ihsan eyle!"

Bu duada, yaratıkları kemâle erdirme anlamını taşıyan "Rabb" unvanını vesile yapmaları (Ey Rabbimiz! demeleri), çokluk bildiren ifrağ (yağdırma) fiilinin tercih edilmesi ve sabır kelimesinin büyüklük belirten şekliyle nekıre (elif lâmsız) olarak kullanılması, apaçık bir mükemmeliyet ifadesidir.

b- "Ayaklarımızı tesbit et."

Bunun açık anlamı şudur:

"- Savaşın kaygan zeminlerinde ayaklarımızı sabit eyle; çarpışma anlarında bize kuvvet, kararlılık ver; mukavemet gücümüzü sağlamlaştır, kaydırma, sarsma ya Rab!"

C- "Kâfirler kavmine karsı bizi mansur ve muzaffer eyle."

"- Onları kahreylemek ve hezimete uğratmak suretiyle bizi muzaffer eyle ya Rab!"

Burada Câlût ve ordusu yerine kâfirler denmiş olması, ilâhî yardımın illet ve sebebini bildirmek içindir.

Bu mü'minler, dualarında güzel bir tertibe riâyet etmişler önce sabırlı ve kararlı, sonra sabit kadem olmayı; nihayet nusret ve zafere ulaşmayı dilemişlerdir.

251
"Allah'ın izniyle onları hezimete uğrattılar. Dâvud da Câlût'u öldürdü. Allah, ona mülk ve hilmet verdi ve dilediği şeyleri ona öğretti. Eğer Allah, insanlardan bazılarını bazılarıyle def etmemiş olsaydı yeryüzünü fesad götürürdü. Fakat Allah, âlemler üzerinde facil (lütuf ve ihsan) sahibidir."

A- "Allah'ın izniyle onları hezimete uğrattılar."

Duaları Allah (celle celâlühü) katında müstecab oldu ve onlar Allah'ın yardım ve ınâyetiyle kısa bir zaman içinde Câiût'un ordusunu hezimete uğrattılar.

Al-i Imrân (3) sûresinin 147 ve 148. âyetlerinde:

"Onların sözleri ancak

"- Ey Rabbimiz, günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer eyle!" demekten ibaretti." (3/147)

"Allah da onlara dünya nimetini ve âhiret sevabının güzelliğini verdi." (3/148) buyurulduğu hâlde burada duadan sonra,

"Allah'ın izniyle onları hezimete uğrattılar" ifâdesinin tercih edilmesi, onların,

"Nice sayıca az birlikler, Allah'ın izniyle sayıca çok birlikleri yenmiştir" mealindeki sözlerini muhafaza içindir.

B- "Dâvud da Câlût'u öldürdü "

Davud'un babası Işâ da altı oğlu ile beraber Tâlût'un ordusunda bulunuyordu. Dâvud onun yedinci oğlu idi; o zaman Dâvud henüz küçük olup koyun çobanlığı yapıyordu. Bu sırada Allah İsrâiloğullarının Peygamberine vahiyle Câlût'u öldürecek kişinin Dâvud olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Tâlût, Davud'u babasından istedi. Dâvud, Tâlût'un yanına gelirken yolda üç taşın yanından geçerken her biri, Allah'ın (celle celâlühü) emriyle dile gelerek:

"- Beni al; benimle Câlût'u öldüreceksin!" dedi.

Dâvud da, onları alıp torbasına koydu.

Bir rivâyete göre de, savaşta Davud'un babası, düşman karşısındaki saflarda bulunan çocuklarından uzunca bir zaman haber alamayınca, onlardan bir haber getirmek için Davud'u gönderdi. Dâvud onların yanına geldiğinde onlar çarpışma hâlinde bulunuyorlardı ve o sırada Câlût savaş meydanında teke tek döğüşmek için er istiyordu; kimse de karşısına çıkamıyordu. Câlût o kadar uzun boylu idi ki, gölgesi bir mildir, denirdi, işte o sırada Dâvud, kardHanımlarına:

"- Yahu, içinizde şu sünnetsize karşı çıkacak kimse yok mu?"

deyip onun karşısına çıkmak istedi; fakat kardeşleri ona engel oldular. Bunun üzerine Dâvud, kardeşlerinin bulunmadığı bir cepheye geçti. O sırada Tâlût da, onun yanından geçiyordu ve askerleri savaşmaya teşvik ediyordu.

Dâvud, ona;

"- Şu sünnetsizi öldürecek kimseye ne ödül vereceksiniz?" dedi. Tâlût da:

"- Onu kızımla evlendireceğim ve ülkemin yarısını da ona vereceğim" dedi. O zaman Dâvud, Câlût'un karşısına çıktı ve yanında taşıdığı tasları sapanla ona attı. Taşlar, Câlût'un göğsünü deldi geçti ve arkasında bulunan çok sayıda askeri de öldürdü.

Bir rivâyete göre de, o taşlar, savaş meydanında Dâvud, Câlût'un karşısına çıktığı zaman onunla konuşmuşlardı.

Savaştan sonra Tâlût, Davud'a verdiği sözü yerine getirdi.

Bir rivâyete göre de, Tâlût, Davud'u kıskandı ve onu ülkesinden çıkardı; sonra da yaptığına pişman oldu ve onu aramaya çıktı; sonunda da öldürüldü. Davud'a da hükümdarlık ve peygamberlik verildi.

C- "Allah da ona mülk ve hikmet verdi ve dilediği şeyleri ona öğretti."

Allah da Davud'a mukaddes toprakların hem doğusunu, hem batısını kapsayacak şekilde İsrailoğullarının hükümdarlığını verdi ve onu Peygamber yaptı. Dâvud'dan önce hükümdarlık ve peygamberlik bir şahısta hiç

toplanmamıştı; ilk kez bu, Davud'a nasib oldu. Ondan önce hükümdar İlk ve Peygamberlik İsrailoğullarının ayrı sıbtlarmda idi. Yine Dâvud'dan (aleyhisselâm) önce İsrailoğulları bir hükümdarda hiç ittifak etmemişlerdi.

Allah (celle celâlühü), Davud'a (aleyhisselâm) kendi dilediği ilimlerden öğretti. Bazılarının dediği gibi Davud'un (aleyhisselâm) dilediği ilimlerden değil.. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) ona öğrettiklerinin çoğu, neredeyse hiç kimsenin aklına gelmeyen bilgilerdi. Demiri yumuşatıp zırh yapmak, kuşların ve hayvanların seslerinin mânâlarını anlamak ve benzeri sırlar gibi.

Ç- "Eğer Allah, insanlardan bazılarını bazılarıyla def etmemiş olsaydı yeryüzünü fesad götürürdü."

Eğer anlatılan kıssada veya diğer misallerde olduğu gibi, yeryüzünde şer ve fesad çıkarmaya girişen insanlar, Allah'ın buyruğu gereği hak ehlinin elleriyle bertaraf edilmemiş olsaydı, tarım yapılmaz, nesiller yetiştirilmez ve yeryüzü imar ve ıslah edilmezdi.

Bir görüşe göre de, yani eğer Allah (celle celâlühü), Müslümanları kâfirlere karşı muzaffer kılmasaydı, kâfirlerin Müslümanları öldürmeleriyle yeryüzü tamamen fesada uğrardı. Yahut eğer Allah'ın (celle celâlühü) kâfirleri Müslümanlar vâsitasiyle savmamış olsaydı, küfür yeryüzünü tamamen kaplar ve bütün insanlığa ilâhî azab inerdi; sonunda da yeryüzü sakinleri helake uğrardı.

D- "Fakat Allah âlemler üzerinde fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir."

Allah'ın (celle celâlühü) bütün âlemlere lûtfu o kadar büyüktür ki, sınırlarını tasavvur etmek bile mümkün değildir. Yani Allah'ın bir kısım insanları diğerleriyle savması, Kendisine vâcib değildir; bu O'nun lûtfudur ve O'nun lûtfu bundan ibaret de değildir; fakat bu, Allah'ın (celle celâlühü) sayısız lût utlarından yalnız bir tanesidir. Bu cümle ile âdeta şöyle deniyor:

Ancak Allah (celle celâlühü), bir kısım insanları diğerleriyle savmaktadır; bundan dolayı da yeryüzünün düzeni bozulmamakta, bunun sayesinde âlemin nizamı sağlanmakta ve ümmetlerin ahvâli de maslahata uygun olarak sürüp gitmektedir.

252
"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları hakla sana okuyoruz. Ve hiç şüphe yok (Resûlüm) sen gönderilen Peygamberlerdensin."

A- "İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları hakla sana okuyoruz."

"Tilke /İşte bunlar", daha önce zikredilen o ölüm korkusuyla binlerce kişilik kafileler hâlinde yurtlarını terk edenlerle Tâlût'un tafsilatla anlatılan kıssasına işarettir. Uzaktaki şeyleri işaret eden "tilke" kelimesi, işaret ettiği şeylerin sânlarının pek yüksek olduğunu zımnen ifâde etmek için kullanılmıştır.

o târihî olayları anlatan sözler, Allah katından indirilmiş âyetlerdir ki, onları Cibril (aleyhisselâm) vasıtasıyla sana hak olarak okuyoruz; Ehl-i Kitab'tan ve târih erbabından insaf sahibi olanların bunda şüphesi yoktur; çünkü Kitablarında yazılı olana uygundur.

B- "Ve hiç şüphe yok (Resûlüm), sen gönderilen Peygamberlerdensin."

"- Resûlüm! Sen şüphesiz Bizim kelâmımızı onlara tebliğ; emirlerimizle hükümlerimizi icra etmek için katımızdan gönderilmiş Peygamberlerdensin"; çünkü bu muamele, ancak Bizimle Peygamberler arasında cereyan edebilir.

Diğer pek çok delil yanında bu âyet de, Resûlüllah in (sallallahü aleyhi ve sellem) risalet ve nübüvvetine Allah (celle celâlühü) tarafından bir şahadettir.

Âyetteki ağır te'kid "inne ve lâm" onun nübüvvetini inkâr edenlerin muhatab alındığı makamın gereğidir.

253

"İşte o Resullerin kimini kimine üstün kıldık (tafdıil) ettik. Onlardan kimiyle Allah, konuştu. Kimilerini de derece itibariyle yükseltti. Meryem oğlu İsa'ya bey yine (mûcızc)lcr verdik ve onu Ruhü'l-Kudüs ile destekledik (te'yid ettik). Ve eğer Allah dilemiş olsaydı onların arkasından gelenler, kendilerine gelen bunca beyyinelerden sonra birbirleriyle savaşmazlar (mukatele etmezler)dı. Allah, dileseydi onlar savaşmazlardı. Fakat Allah, dilediğini (irade ettiğini) yapar."

A- "İşte o Resullerin kimini kimine üstün kıldık."

Bundan önceki âyette Peygamberin hak Peygamberlerden olduğu beyân edildikten sonra bu âyetde de Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) en üstün ve en büyük Resuller (min efadıili'r-rusulü-ı'zâm) den olduğuna işaret edilmektedir. "Tilke/ işte" Peygamberimizin de dahil olduğu Peygamberler cemaatine işarettir. "Tilke" daha Önce de belirtildiği gibi uzaktaki varlıklar için kullanılır. Buradaki kullanılış sebebi Peygamberlerin cemaat olarak yüksekliğini ve faziletteki mertebelerinin yüceliğini bildirmektir.

Bir görüşe göre de "Tilke" bu sûrede kıssaları zikredilen Peygamberlere işarettir.

Bir görüşe göre de, bu işaret, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), haklarında bilgi sahibi olduğu Peygamberler içindir.

Bu cümlenin anlamı:

"Kemâl mertebeleri itibariyle o Peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık. Hikmetimizin gereği olarak, başka Peygamberlerde bulunmayan bir takım meziyetleri kimi Peygamberlere tahsis ettik."

B- "Onlardan kimiyle Allah konuştu."

Âyetin bu bölümünde icmaiî olarak üstün kılmanın (tafdıîkn) keyfiyeti açıklanmaktadır. O peygamberlerden kimi vardır ki, Allah (celle celâlühü), arada bir elçi bulundurmadan, doğrudan doğruya onunla konuşmuştur. Bu peygamber Mûsa'dır (aleyhisselâm). Nitekim Hîre gecesi (Mûsa ailesiyle birlikte Medyen'den, Şuayb peygamberin yanından ayrılıp Mısır'a dönerken soğuk bir gecede ateş sandığı ilâhî nurun yanına vardığında) ve sonra da Tûr Dağında Allah (celle celâlühü), doğrudan doğruya ve vasıtasız olarak Mûsa (aleyhisselâm) ile konuşmuştur.

Âyetin basında "Feddalna / üstün kıldık, tafdıîl ettik" ifâdesi kullanılmış iken, ondan sonra "minhüm men kellemallahü / Allah onlardan kimiyle konuştu" şeklinde gıyabî ifâde tarzına geçilmesi ve zamir yerine ism-i celilin (Allah) zikredilmesi, mehabeti artırmak ve bir de, doğrudan doğruya Allah'ın kelâmına muhatab olma, derece itibariyle yükseltilme, mutlak tafdîl (üstün kılma), bir takım mucizelere mazhariyet ve Ruhu'l Kudüs ile te'yid arasındaki farka işaret etmek içindir.

C- "Kimilerini de derece itibariyle yükseltti."

Allah (celle celâlühü), bazı peygamberleri de fazıiletçe yüksek derecelere ve uzak mertebelere çıkarmıştır. Bu cümlenin üslubunun makablinden daha değişik olması, şeref derecelerinde Peygamberlerin hallerindeki farklılığa da işaret etmek içindir.

Açıkça anlaşıldığı gibi, bu cümle, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) anlatmaktadır. Nitekim âyetin başında Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) en büyük Peygamberler içinde olduğunun zımnen haber verilmesi de bu gerçeğin bir ifadesidir. "Ba'dahüm. / bazıları" kelimesinin kullanılması ise, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) verilen görevlerin, en büyük Peygamberlerden bazılarına verilen görevlerin toplamı kadar (hattâ daha fazla) olduğu içindir. Zira bütün peygamberler içinde bütün insanlığa şâmil umûmî davet, sayısız hüccetler, sürekli mucizeler, asırlar boyu devam eden âyetler, sayısız ilmî ve ameli faziletler yalnız Peygamberimiz'e tahsis edilmiştir.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) âyette açık bir şekilde değil de mübhem olarak ifâde edilmesi ise, onun şânını yüceltmek ve bir de onun tâyin edilmeye ihtiyaç olmayan tek isim olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Bir görüşe göre de bu peygamber İbrâhîm'dir Nitekim Allah (celle celâlühü), Makilik şerefini ona tahsis buyurmuştur. (İbrâhîm Halil/Allahin hâs dostu İbrâhîm adını almıştır.)

Bir diğer görüşe göre de, bu peygamber Idris'dir (aleyhisselâm). Nitekim Allah (celle celâlühü) onu yüksek bir mekâna çıkarmıştır.

Bir başka görüşe göre de bu peygamberler ülüi-a'zm Resullerdir.

Ç- "Meryemoğlu İsâ'ya beyyineler verdik ve onu Ruhü'l-Kudüs ile destekledik."

Biz, Meryem oğlu İsa'ya da, ölüyü diriltme (ihyâii-mevta), anadan doğma körün gözünü açma (ibrâi'l-ekmeh), cüzamlıyı iyi etme (ibrâi'l-ebras) ve gaybı haber verme (el-ihbâr-i bii-muğayyebât) gibi apaçık deliller ve mucizeler (el-âvâtil-bâhire vel-mu'cizâti'z-zâhire) verdik.

Ona İncil'i vahyettık.

Onu Rûhüi-Kudüs / Mukaddes Ruh ile destekledik.

Mukaddes Ruh, Hazret-i İsa'nın ruhudur. Onun ruhunun mukaddes olarak vasıflandırılmışı, izzet ve şeref içindir. Yahut İsa'nın (aleyhisselâm) ruhu, erkeklerin sulbüne ve hayız gören kadınların rahmine girmediği için mukaddes olarak vasıflandırılmıştır.

Bir görüşe göre de Ruhu'l-Kudüs, Cebrâîl'dir (aleyhisselâm),

Bir diğer görüşe göre de, Ruhui-Kudüs İncil'dir. Yani Biz, Meryem oğlu İsa'yı Cebrâîl (aleyhisselâm) yahut İncil ile destekledik.

Âyette yalnız İsa'nın (aleyhisselâm) bu şekilde zikredilmesi, Yahudî ve Hıristiyanların onun hakkındaki ifrat ve tefritlerini reddetmek içindir.

Bu âyet, Peygamberlerin (aleyhisselâm) Allah (celle celâlühü) katında derece ve itibârlarının farklı olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu itibârla bazı peygamberlerin diğerlerinden üstün olduğunu söylemek caizdir; ancak bu, kesin bir delil ile olmalıdır.

D- "Ve eğer Allah, dilemiş olsaydı onların arkasından gelenler, kendilerine gelen bunca beyyinelerden sonra birbirleriyle savaşmazlardı."

Allah (celle celâlühü) dileseydi, o Peygambederden sonra gelen çeşitli milletler, o Peygamberler tarafından kendilerine bunca açık delil ve büyük mucizeler gösterildikten sonra birbirleriyle savasmazlardı. Bu deliller ve mucizeler, o Peygamberlerin dâvalarının hak olduğunu apaçık bildiriyordu. Bu da, insanların o Peygamberlere uymalarını temin etmeliydi ve onların Peygamberlerin sünnetlerinden yüz çevirip birbirleriyle savaşmalarına engel olmalıydı. Onlar irade gösterseler ve Allah (celle celâlühü) da dileseydi, hak söz üzerinde müttefik olan Peygamberlere uymakta da onları müttefik kılardı.. Yahut Allah (celle celâlühü) dileseydi, bütün İnsanları hidâyete eriştirirdi ve onlar birbirleriyle savasmazlardı; fakat onlar gerekli iradeyi göstermediler; Allah da bunu dilemedi.

E- "Fakat ihtilâfa düştüler. Onlardan kimi imân etti kimi de inkâr etti."

Onların birbirleriyle savaşmalarının sebebi, Allah'tan (celle celâlühü) değil fakat kendilerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar aralarında büyük anlaşmazlıklara düştükleri için Allah da, onların savaşmamalarını dilemedi. Sonuçta onlardan kimi, o Peygamberlerin getirdikleri mucizelere ve açık delillere imân ettiler ve onları uyguladılar; kimileri de küfür ve inkâra saplandılar. İlâhî hikmet de, onların birbirleriyle savaşmamalarını dilemedi. Böylece onlar da, hâllerinin gereği olarak birbirleriyle savaştılar.

F- "Allah, dileseydi onlar savasmazlardı. Fakat Allah, dilediğini (irade ettiğini) yapar."

Cari âdete göre ve tabiî olarak, savaşı gerektiren bu derece şiddetli ve ağır anlaşmazlıklara rağmen yine de Allah (celle celâlühü) dileseydi, onlar birbirleriyle savasmazlardı; hattâ düşmanlık ve saldırı damarları bile atmazdı. Çünkü kâinatta olup biten her şey, Allah'ın (celle celâlühü) irade ve hakimiyeti altındadır.

Şu hâlde, "Allah dileseydi onlar savasmazlardı" cümlesinin tekrarı, sanıldığı gibi te'kid için değildir; fakat onların anlaşmazlığa düşmelerinin, Allah'ın onların savaşmamalarını dilemesini mucib olmadığına, Allah'ın bunu dileyip dilememekte muhtar olduğuna dikkat çekmek içindir. Yani bütün bu anlaşmazlıklardan sonra yine Allah (celle celâlühü), onların birbirleriyle savaşmamalarını dileseydi savasmazlardı.

Nitekim, "Fakat Allah dilediğini yapar" cümlesi de, bu hakikati açıkça bildirii-. Yani Allah vücûdî ve ademî (var olan ve olmayan) şeylerden ne dilerse onu yapar.

Çünkü bir şeyin terki de bir fiildir. Hulâsa, Allah neyi irade buyurursa onu yapar. O'nu herhangi bir işe zorlayan veya bir şeyi yapmasına engel olan bir kuvvet sözkonusu değildir.

Bu âyet-i kerîme, hayır olsun, şer olsun; imân olsun, küfür olsun bütün hâdiselerin Allah'ın yüce iradesine bağlı olduğuna apaçık bir delildir.

254
"Ey imân edenler! Alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı o gün gelmeden önce sizi rızıklandırdığımız şeylerden infak edin. Kâfirler, zâlimlerin ta kendileridir."

A- "Ey imân edenler! Alış-verişin, dostluğun ve şefaatin olmadığı o gün gelmeden önce sizi rızıklandırdığımız şeylerden infak edin."

Allah (celle celâlühü) yolunda harcanması emredilen rızkın Allah tarafından verildiğinin belirtilmesi, bu harcamayı teşvik içindir. Tıpkı;

"Allah'ın sizi üzerinde tasarrufa ehil kıldığı şeylerden Allah yolunda harcayın." (Hadîd 57/7) mealindeki âyet gibi.

Bu âyetteki harcamadan maksat, vâcib olan harcamalardır; çünkü bundan sonra gelen ceza vaîdi de bunu göstermektedir.

Yani sizin dünyadaki taksiratınızı telâfiye muktedir olamavacağıntz o kıyamet günü gelmeden önce, dünyada size verdiğimiz rızıkların bir kısmını Allah (celle celâlühü) yolunda harcayın. Çünkü o kıyamet gününde alım satım yoktur ki, dünyada bu voldan kaybettiğinizi o gün satın alasınız veya azaptan kurtulmak için o malı fidye veresiniz ve o gün bir candan dostluk da yoktur ki, sizin can dostlarınız sizi müsamaha ile karşılasınlar veya bunun için size yardım etsinler ve Rahman Allah'ın izin verip sözüne razı olduğu kimselerden başkası için bir şefaat de yoktur ki, sizin zimmetinizde bulunanları affettirmeleri için şefaatçilere başvurasınız.

Burada maksat, kıyamet gününde Cenab-ı Allah'ın inayeti dışında hiçbir yardımın olmayacağını beyân etmek iken, anılan üç şeyin (alım satım, dostluk, şefaat) olmayacağı belirtilmiş; hakikatte bunlar, "kıyamet günü alım satım veya dostluk veya şefaat var mı?" seklindeki mukadder sorunun cevabı mahiyetindedir.

B- "Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir."

Yani zekât vermeyenler zâlimlerin ta kendileridir. Bunların kâfirler olarak vasıtlandırılmaları bu günahın pek ğalîz (ağır) olduğunu ifâde ve tehclid içindir. Nitekim "Ve men kefere / Kim küfrederse (bu farzı tanımazsa) ..." (Âl-i İmrân 3/97) meâlindeki âyette bu ifâde "kim haccetmezse..." yerinde, bu sebep ve illetle kullanılmıştır.

Bir de bu ifâde, zekât vermemenin kâfirlerin sıfatlarından olduğunu bildirmek içindir. Nitekim Allah (celle celâlühü) meâlen buyuruyor ki:

" Vay o müşriklerin hâline! (Fussılet 41/6) Onlar zekâtı vermezler ve âhıireti inkâr edenler de onlardır." (41/7)

Zekât vermeyenler, kendilerine ihsan edilmiş olan malı yerine harcamadıkları ve kendilerini azaba maruz bıraktıkları için zalimlerin ta kendileri olmuşlardır.

255
"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, ezelî ve ebedî olarak Diri (el-Hayy)dir, yarattıklarını her an gözetip Duran (el-Kayyûm)dır. O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku. Göklerde ve yerele ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan huzurunda kim şefaat edebilir? O, onlar (yaratıklar)in önlerinde olanı da arkalarında olanı da bilir. Onlar O'nun ilminden dilediğinden başkasını kavrayamaz (ihata edemez)lar. O'nun kürsî'si gökleri ve yeri kuşatmış (ihata etmiş)tır. Her ikisini de koruyup gözetmek (hıfzetmek) kendisine ağır gelmez. O, çok yüce (el-A'iiyy)dir, çok büyük (el-A'zıîm) tür."

A- "Allah'tan başka ilâh yoktur."

Yegâne mâbûd Allah'tır (celle celâlühü); ibâdet ancak O'na yaraşır.

B- "O, ezelî ve ebedî olarak Diri'dir, yarattıklarını her an gözetip Duran (el- Hayyü'l-Kayyûm)dır."

Allah (celle celâlühü) ezelî ve ebedî hayât ile diridir. O, her zaman Bâkıîdin O'nun için ölüm ve fena (yok olma) asla yoktur.

Allah (celle celâlühü), yarattığı bütün varlıkları sürekli olarak yöneten ve gözetendir.

Bir görüşe göre de, yani Allah (celle celâlühü) Kendi Zâtiyla kaaimdir; var olması ve varlığının devamı Kendi Zâtiyladır; başkasına muhtaç değildir; başkalarını da ayakta tutan (mûkıîm)dır. Allah'ın (celle celâlühü) dışındaki butun varlıklar varlıklarının devamında O'na muhtaçtır.

C- "O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku."

Allah (celle celâlühü) hakkında, ne uyuklama denen gevşeklik hâli ne de uyku söz konusu olabilir. Uyku bilindiği gibi zahirî hislerin (beş duyunun) kendi kendine belli bir zaman için veya geçici olarak durması, atalete uğramasıdır. Allah (celle celâlühü), bu hâllerden münezzehtir. Çünkü bu hâller Allah'ın (celle celâlühü) şânından değildir; yoksa uyuklama ve uykunun ilâhî kuvvete göre etkisiz oldukları için değil. Çünkü bu, tenzih makamı ile ilgili değildir (kudret makamı ile ilgili olabilir). Bu itibârla âyeti, mübalağa ve terakki nüktesi ile yorumlamak, yani "uyuklamanın önüne geçebilen, bazen daha kuvvetli olan uykunun önüne geçemez" diye bir izah getirmek mümkün değildir. Uyuklamadan sonra uykunun zikredilmesi, bu iki hâlin gerçekleşme sırasına riâyet içindir.

Uyuklama ve uyku hâllerinin gerçekleşmesinin, "ehaze / tutmak" kelimesiyle ifâde edilmesi, gerçek duruma riâyet içindir. Çünkü canlılarda uyuklama ve uyku, bu hâllerin onları tutması veya istilâ etmesiyle gerçekleşmektedir.

Bir görüşe göre de bu ifâde, mükemmeliyeti amaçlamaktadır.

"Lâ te'huzühü sinetün velâ nevm — O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku." cümlesi, Hayy ve Kayyûm anlamlarını da te'kid eder. Çünkü kendisini uyuklama veya uyku hâlleri istilâ eden bir varlığın hayâtı, o hâllerde atalete uğradığından onun o esnada başkalarını koruması, kollaması, yönetmesi mümkün değildir.

Bir görüşe göre de, bu cümle, istinaf cümlesi (mukadder bir sualin cevabı) olup daha önceki beyânları te'kid eder.

Ç- "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."

Bu cümle de, Allah'ın (celle celâlühü) Kayyûm vasfının izahı ve yegâne ilâh olduğunun hüccetidir. "Göklerde ve yerde ne varsa" ifâdesi, göklerin ve yerin bütün kısımlarını, bu kısımların dışında olup da onların içindeki akıl sahibi olan ve olmayan varlıkları da kapsar.

D- "O'nun izni olmadan huzurunda kim şefaat edebilir?"

Bu cümle de, Allah'ın şânının yüceliğini beyân eder. Ne inat ve düşmanlıkla ne de şefaat ve reca yoluyla Allah'ın (celle celâlühü) iradesi, ne değiştirilebilir ne de engellenebilir. Hiç kimse O'nun huzuruna yaklaşmaya muktedir olamaz.

E- "O, onlar (yaratıklar)ın önlerinde olanı da arkalarında olanı da bilir."

Bu cümlenin anlamı konusunda değişik tevcihler yapılabilir. Şöyle ki:

Allah (celle celâlühü), kullarından öncekileri de, sonrakileri de bilir. Çünkü Allah bütün geleceğin geleceği (müstakbilü'l-müstakbel / ebedî) ve geçmişin geçmişi (müstedbirü'l-mâzıî / yüzünü maziye çeviren, ezelî) dır.

Allah (celle celâlühü) dünya işlerini de bilir, âhiret işlerini de.

Allah insanların hissettiklerini de bilir, akıllarıyla düşündüklerini de.

Allah (celle celâlühü) insanların idrâk ettiklerini de bilir, idrâk etmediklerini de.

"Onların / him ve hüm" zamiri, göklerde ve yerde olanlara râcidir. Bunun akıl sahipleri için kullanılan zamir cinsinden olması ise, tağlib veya diğerlerine üstün saymak kabilindendir. Söz konusu zamir, daha önce geçen "Men zellezî yeş'feu' / kim şefaat edebilir?" cümlesinden anlaşıldığı gibi meleklere ve Peygamberlere râci de olabilir.

F- "Onlar O'nun ilminden dilediğinden başkasını kavrayamazlar."

Bu cümle de, bir önceki cümleye matuftur. Her iki cümle de, Allah'ın vahdaniyetine ve tam olan zâti ilmin yalnız Allah'a mahsus olduğuna delil teşkil eder.

G- "O'nun kürsî'si gökleri ve yeri kuşatmıştır."

"Kürsî", hükümdarların oturdukları taht (mak'a'dı'l-kaaı'd) demektir. Aslında ülûhiyet (tanrıhk) makamında ne kürsî, ne oturan (kaaid), ne de oturma (kuû'd) vardır. Bu ancak Azîz (pek kudretli) ve Celîl (pek yüce) Allah'ın şânının azametini, hükümranlığının genişliğini ve ilminin her şeyi kuşattığını belirten temsilden başka bir şey değildir. Bu da;

"Onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler/ tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasında / tasarrufu altıdadır. Gökler de O'nun kudret elinde dürülmüşlerdir" (Zümer 39/67) âyeti kabilindendir.

Kürsînin ne ve nasıl olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Kürsî, mecazî bir kavramdır; Allah'ın ilmi veya Allah'ın hâkimiyeti, hükümdarlığı veya hükümranlığı demektir.

Bu anlayış hükümdarlık kürsüsünden esinlenmiş olabilir. Bilindiği gibi kürsü ne kadar büyük olursa, onun üstüne oturan hükümdarın azameti de o derece büyük olur. Böylece Allah'ın ilintinin şümulü veya hüküm ve saltanatının genişliği, kürsînin her şeyi kuşatan azametiyle ifâde edilmiştir.

2- Kürsî, Arş'ın önünde yedi semâyı kuşatmış bir cisimdir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) meâlen şöyle buyurmuştur:

"Yedi kat göğün ve yedi kat yerin, Kürsi'ye göre büyüklüğü, ancak uçsuz bucaksız çöle atılmış bir yüzük halkası gibidir. Arş'in Kürsî'den büyüklüğü de, çölün o halkadan büyüklüğü kadardır."

3- Belki de Kürsî, (sabit yıldızların bulunduğu, yedi feleği kuşatan) sekizinci felektir.

4- Hasen-ı Basrî'ye göre Kürsî, Arş'tır.

Ğ- "Her ikisini de koruyup gözetmek (hıfzetmek) kendisine ağır gelmez."

Gökleri ve yeri koruyup gözetmek Allah'ın "S- sonsuz kudreti için asla zor ve ağır bir iş değildir. Âyette, göklerde ve yerde bulunanların korunmasından ve gözetilmesinden söz edilmemiştir. Çünkü onların korunup gözetilmesi, onlarda bulunan varlıkların da korunmasını ve gözetilmesini gerektirir.

H- "O, çok yüce, çok büyüktür."

Allah (celle celâlühü), zâti itibariyle her türlü benzerlerden ve ortaklardan münezzehtir. O'nu azameti karşısında bütün mâsivâ (O'ndan başka her şey) pek önemsizdir.

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerîme, Cenab-ı Allah in yüce zâti ve nurlu sıfatları (bizâtil-a'liyye ve sıfâtil-celiyye) ile ilgili ana meseleleri kapsar ve şunları belirtir:

1- Tek (ehad) ve gerçek varlık (mevcûd-ü müteferrid) yalnız Allah'tır.

2- Allah, ilâhiyet (tanrılık), ezelî ve ebedî hayât sıfatlarıyla muttasıftır.

3- O, vâcibü'l - vücûddur; varlığı bir başkasından değil kendi zâtındandır.

4- O'nun vücûdu vâcib yani zorunludur. Bütün mâsivânın mucidi O'dur.

5- O, Kayyûm'dur veya zâtiyle kaim (bizâ tihi'-mukıim)dir. Başkası tarafından ikame edilmekten münezzeh olduğu gibi bütün mükevvenatı ayakta tutan (mukıim liğayrıhi) da O'dur.

6- O, mekân tutmak (tahayyüz) ve bir cisimde görünmek (hulul)den münezzehtir.

7- Değişikliğe ve za'fiyete uğramak (tağayyür ve fütur)dan beri, uzak (müberra)dır.

8- O'nunla hiçbir şey arasında münasebet ve benzerlik yoktur.

9- Eşyanın zâtına ve ruhlara arız olan hâller O'na arız olmaz.

10- Mülk ile melekût (zahir ile bâtın, madde ile ruh, insanlarla melekler) âleminin yegâne mâlikidir.

11- Asılları ve ferleri (dalları, kolları) yoktan var eden O'dur.

12- Yakalaması pek şiddetli olan da O'dur.

13- İzin verdiklerinden başka hiç kimse O'nun katında şefaat edemez.

14- Bütün her şeyin açığını, gizlisini, küllisini, cüzisini bilen yalnız O'dur.

15- O'nun mülkü (hâkimiyeti, hükümranlığı) ve kudreti, her şeyi kuşatmıştır.

16- Hiçbir iş O'na zor gelmez; hiçbir iş, O'nu başka şeylerle de meşgul olmaktan alıkoymaz.

17- Tasavvur ve tahayyül edilebilen her şekilden münezzehtir; anlayışlar O'nun azametini asla kavrayamaz.

İşte bu zengin muhtevasından dolayıdır ki, diğer âyetlerde olmayan faziletler ve üstün özellikler yalnız Ayete'l-Kürsî'de vardır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

1- "Kur’ân-ı Kerîmin en büyük âyeti, Ayete'l-Kürsî'dir. Her kim, onu hakkıyla okursa, Allah (celle celâlühü) ona bir melek gönderir; melek, o saatten itibaren ertesi gün o saate kadar ona sevablar yazar ve günahlarını siler."

2- "Ayete'l-Kürsî hangi evde hakkıyla okunursa, muhakkak şeytanlar o evi terk ederler ve otuz gün müddetle o eve giremezler; büyücü erkek ve kadınlar da kırk gün müddetle o eve giremezler."

3- "Ya Ali! (Ali (radıyallahü anh)) Âyete'l-Kürsî'yi evlâdına, ailene ve komşularına öğret; zira ondan daha büyük âyet inmedi."

4- "Her kim Ayetel-Kürsî'yi bütün farz namazlardan sonra okursa, cennete girmesine, ölüm öncesi dünya hayâtından başka engel kalmaz. Bu âyeti okumaya müdavim olan kimse, muhakkak sıddîkler ve âbıdler zümresine dahil olur. Her kim de, yatağına yattığında Âyete'l-Kürsî'yi okursa, Allah (celle celâlühü) onun nefsine, komşusuna, koşusunun komşusuna ve çevresindeki evlere emniyet ve güven bahşeder."

5- "Beşerin (insanların) efendisi Âdem'dir. Arapların efendisi Muham-med'dır. Bunu iftihar için söylemiyorum, harsların efendisi Selman'dır. Rumların efendisi Suheyb'dır. Habeslerin (Habeşî zencilerin) efendisi Bilâl'dır. Dağların efendisi Tûr'dur. Günlerin efendisi Cuma günüdür. Kur’ân'ın efendisi Bakara süresidir. Bakara sûresinin efendisi de Ayete'l-Kürsî'dır."

Bu hadiste özel efendilikler sayılırken Peygamberdin yalnız Araplara efendiliğinin zikredilmesi, çok sayıda hadislerle bildirilen ve icmâ ile de sabit olan bütün beşeriyetin efendisi olduğu gerçeğine halel getirmez.

256
"Dinde zorlama yoktur. İmân, kesinlikle küfürden ayrılmıştır. Artık kim tâğutu inkâr ve Allah'a imân ederse, muhakkak ki o, hiç kopmayacak sağlam bir kulpa tutunmuş olur. Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, "

A- "Dinde zorlama yoktur."

Bundan önceki âyette, Allah'ın (celle celâlühü) mâbûd ve ilâh olarak yalnız O'na imân etmeyi gerektiren özel sıfatları beyân edilmişti. Onların ardından bu cümlenin gelmesi, bize şu hakikati bildirir:

Aklını kullanan insan, teklif ve ilzâme (kuvvetti delil gösterip susturmaya) ihtiyaç duymadan, tereddütsüz hak dini seçmelidir. Bununla beraber bu konuda başka düşünceler de vardır. Şöyle ki:

"Lâ ikrahe fi'd-dîn" cümlesi "dinde ikrahı nehyeder" daha açık bir deyişle elinde zorlamayı yasaklar. Bu mânâya göre, ulemâdan bazıları söz konusu âyet hükmünün;

"Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı sert davran!" (Tevbe 9/73, Tahrîm 66/9) mealindeki âyet ile nesholunduğunu ileri sürmüşlerdir.26

Bu âyetin hükmü Ehl-i Kitab'a mahsustur. Nitekim onlar, cizye vermek suretiyle kendilerini korumuşlardır.

Rivâyete göre Salim b. Avf oğullarından Hıristiyan bir şahsın iki oğlu vardı. Bunlar, bi'setten (Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetinden) önce Hıristiyan olmuşlardı. Sonra ikisi de Medine'ye geldiler. Müslüman olan babaları, onların da Müslüman olmaları için ısrar etti ve:

"- Müslüman oluncaya kadar sizi bırakmayacağım!" dedi.

Fakat onlar Müslüman olmayı reddettiler. Üçü birlikte Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) baş vurdular. İşte o zaman bu âyet-i kerîme nazil oldu. Peygamber'de (sallallahü aleyhi ve sellem) onları kendi hâllerine bıraktı.

B- "iman, kesinlikle küfürden ayrılmıştır."

Bu cümle, önceki cümlenin ifâde ettiği mefhûmun illetini, sebebini beyan eden bir istinaf (akla gelen gizli suale cevap) cümlesidir.

Allah'ın (celle celâlühü), başka hiçbir şeyde tasavvuru mümkün olmayan sıfatlarının zikriyle; insanları ebedî saadete ulaştıran, hidâyet ve hakikatin ta kendisi olan imân, insanları ebedî bedbahtlığa götüren ve dalâletin ta kendisi olan küfürden kesinlikle ayrılmıştır.

C- "Artık kim tâğutu inkâr ve Allah'a imân ederse muhakkak ki o, hiç kopmayacak sağlam bir kulpa tutunmuş olur."

Açık hüccetler ve parlak delillerle hak, bâtıldan kesin olarak ayrıldıktan, Allah'tan başka hiçbir şeyin ibâdete lâyık olmadığı apaçık anlaşıldıktan sonra kim; şeytanı, putları, bâtıl mâbûdları ve Hakk'a ibâdete engel olanları reddederek ve aynı zamanda imân ve tevhidi mûcib yüce sıfatlarını görerek yalnız Allah'a imân ederse, muhakkak kı o, hiç kopmayacak sağlam bir kulpa tutunmuş olur.

Bu ilâhî kelâm bir temsildir. Kesin ve parlak delillerle sabit ve kopma ihtimali bulunmayan hakka bağlılık mefhûmu aklî bir suret olup sağlam ve kopmaz bir ipe tutunmak gibi hissedilebilen bir surete teşbih edilmiştir.

Bu sağlam kulp (el-urveti'l-vüskaa), istiare (mecaz) yoluyla, imân ve tevhidden ibaret olan hak itikadı da ifâde ediyor olabilir. Buna göre, o kulpa tutunmak da, istiare yoluyla, hakka bağlılığı ifâde eder.

Tâğutu (bâtıl mabudu) reddetmek, Allah'a (celle celâlühü) imândan önce zikredilmiştir. Çünkü Allah'a imân, ona tevakkuf etmektedir. Zira tahliye, tehliyeden (süslemek) önce gelir. (Bir mekânın bakımı, onarımı, süslenmesi için önce tahliye edilmesi gerekir.)

Ç- "Allah, her şeyi kemâliyle işiten, her şeyi hakkıyla bilendir."

Allah (celle celâlühü) bütün sözleri işiten, bütün niyetleri ve itikatları bilendir. Bu cümle, bir itiraz (makablinden bağımsız) cümlesidir. Zımnen ifâde ettiği mükâfat va'di ve ceza vaîdiyle de insanları imâna taşır ve küfrü engeller.

257
"Allah, imân edenlerin velisidir. Onları karanlıktan nura çıkarır. İnkâr (küfr) edenlerin velîleri de tâğuttur. Onları nurdan karanlıklara çıkarır. İşte onlar cehennem yaranıdır. Onlar orada sürekli kalacaklardır."

A- "Allah, imân edenlerin velisidir."

Allah (celle celâlühü), imân edenlerin yardımcısı ya da işlerinin mütevellisıdır. İmân edenlerden murad, Allah'ın (celle celâlühü) ezelî ve ebedî ilminde hâlen veya gelecekte mücmel imânları sabit olan insanlardır.

B- "Onları karanlıktan nura çıkarır."

Bu cümle, Allah'ın mü'minlerc olan velÂyetini açıklar. Söz konusu karanlıklar, küfrün, günahların, şüphelerin karanlıklarıdır. Hattâ buradaki "zulümat" deyimi, istidlali (deki ile sonuç çıkarma) bilgilerin bazı mertebelerinde, kuvvetli ve açık bütün za'fiyet ve gizlilikleri kapsar.

Nûr ise, imânı, yakîn (kesin bilgi) mertebelerini gözle müşahedeyi ve nurun diğer bütün çeşitlerini ihtiva eder.

{Yakîn, üç mertebedir: ilme'l yakîn, ayne'l yakîn, hakke'l yakîn. Her akıl sahibi ölümün ne olduğunu bilir. Fakat bu bilgi ilme'l yakîn düzeyindedir. Son nefeste ölüm meleğini gördüğü zaman, bilgi ayne'l yakîn olur. Nihayet ölümü tattığı zaman, hakke'l yakîn hâline gelir.}

Allah (celle celâlühü) hidâyet ve tevfikiyle, mü'minlerin her birini, içine düştüğü karanlıktan onun aksi olan nura çıkarır. Nûr kelimesi tekil, karanlıklar ise çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü nûr, hakkı ifâde eder ve hak da tektir. Karanlık ise, dalâleti ifâde eder ve dalâletin de çok çeşitleri vardır.

C- "İnkâr (küfr) edenlerin velîleri de tâğuttur. (2/257)"

Allah'ın (celle celâlühü) ezelî ve ebedî ilminde küfürleri sabit olanlara gelince, onların velileri de şeytanlar ve hak yoldan saptıran diğer saptırıcılardır.

Kâfirlerle ilgili bu cümlede üslûbun bu şekilde değiştirilmiş olması, tâğutun, ism-i celil (Allah) karşısına konulmasından sakınılması, tâğuta olan isnadın tekrarı ile maksadın daha kuvvetli ifâdesi ve aynı zamanda iki fırka arasındaki ayrılığt imâ yoluyla belirtmek içindir.

Kâfirlerin velileri olan şeytanlar ve şeytanların yardımcıları olan diğer saptırıcılar, insanı vesvese ve iğva yollarıyla yaradılısındaki fıtrî nurdan yahut Peygamber nurundan küfre, hakka ve hakikate düşmanlığa ve hiyanette ısrara çıkarır. Burada, kâfirlerin nurdan faydalanma imkânları, nurun kendisi olarak belirtilmiştir.

Ç- "Onları nurdan karanlıklara çıkarır"

Bu cümle, tâğutun velÂyetini açıklar. Çıkarma fiilinin sebebiyet cihetiyle tâğuta, yaratma cihetiyle Yüce Allah'ın kudretine isnad edilmesi çelişki oluşturmaz.

Bir rivâyete göre, bu âyet-i kerîme, İslâm'dan ırtidad eden bir kavim hak kında nazil olmuştur.

D- "İşte onlar cehennem yarânıdır. Onlar orada sürekli kalacaklardır."

O çirkin vasıfları taşıyan kâfirler, cürümleri sebebiyle cehennem yaranı olacaklar ve hep orada kalacaklardır.

258
"Allah, kendisine mülk (saltanat, hükümdarlık) verdiği için Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışanı görmedin mi? İbrâhîm:

"- Benim Rabbim hem diriltir, hem öldürür." dediği zaman o:

"- Ben de hem diriltir hem öldürürüm." demişti.

İbrâhîm:

"- Pekiyi Allah, Güneşi doğu (maşrık)dan getiriyor; haydi sen de batı (magrib)dan getir!" deyince o kâfir, şaşırıp kalmış (habtolmuş)idi. Allah, zâlimler kavmine hidâyet etmez."

A- "(Resûlüm) Allah, kendisine mülk (saltanat, hükümdarlık) verdiği için Rabbı hakkında İbrâhîm ile tartışanı görmedin mi?"

Bu âyet, daha önce zikredilen kâfirlerin velilerinin tâğut olduğu gerçeğinin bir misak ve izahıdır. Bu ifâde tıpkı;

"Görmedin mi ki, o şâirler her vadide başıboş dolaşırlar." (Şuarâ 26/225) mealindeki âyet üslûbundadır. Nitekim bundan sonraki âyet de, Allah'ın mü'minlerin velisi olduğu gerçeğinin bir misak ve izahıdır. Önce bu âyetin zikredilmesinin üç ayrı sebebi olabilir:

1 - Bir önceki âyetle bu âyet arasında beraberlik vardır.

Bu âyet, kelâmın başında zikredilmesi uygun olan pek garip bir hâdiseyi anlatır. O da, mülk sahibi kâfirin, Azîz ve Celîl Allah hakkında tartışmaya cür'et etmesi ve tartışma sırasında ahmaklığını ortaya koymasıdır.

Bundan sonraki âyette (soru, cevap şeklinde) öyle tekrar ve tafsilat vardır ki, onların önce zikredilmesi, nazm-i celilin dağılmasına sebep olabilirdi. Kaldı ki bu âyetin içinde, Allah'ın (celle celâlühü), İbrâhîm vasıtasıyla insanlara hidâyeti söz konusudur. İbrâhim vesilesiyle hikâye edilen hakka davet (el-da'vet-i ile'l-hak) ve o kâfirin hüccetini çürütme (idhâd-ı huccetii-kâtir) Allah'ın (celle celâlühü) velÂyetinin eserlerindendir.

Kısaca bu cümlenin anlamı şudur:

Resûlüm! İnsanları dalâlete götürmeye ve onları aydınlıktan karanlıklara çekmeye kalkışan o azgın tâğutu görmedin mi veya görmüş gibi bilgi sahibi olmadın mı? Elbette görmüscesine bilgi sahibisin. Çünkü bu hâdise, kitab tan nasibi olan hiç kimseye gizli değildir.

"Hâcce ibrahitne fî rabbihi / Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışan (hüccet ikame ve irae eden)" buyrulmak suretiyle Rab unvanının zikri ve O'nun İbrâhîm'in yerini tutan zamire izafesi, İbrâhim için bir teşrif (şereflendirme) olup onun bu münakaşada ilâhî inayetle destekleneceğine işarettir.

Allah (celle celâlühü), hükümdarlık verdi diye ya da hükümdarlık verdiği için bu nimet o şahsı şımartmış ve onu bu haksız tartışmaya sevketmistir. Bu, küfrün en çirkin yüzüdür. Çünkü vâcib olan şükür yerine Allah (celle celâlühü) hakkında tartışmaya girmiştir. Nitekim halk dilinde "Ben sana iyilik yaptığım için bana düşmanlık yaptın" denir.

Bu âyet-i kerîme, Allah'ın (celle celâlühü) kâfirlere hükümdarlık hakkı vermediğini iddia edenlere karşı bir hüccettir.

B- "İbrâhîm:

"- Benim Rabbım hem diriltir, hem öldürür." dediği zaman

"- Ben de hem diriltir, hem öldürürüm" demişti."

Rivâyet olunur ki, İbrâhim onların putlarını kırınca hükümdar onu zindana atmış, sonra da çıkarmış ve kendisine sormuş:

"- Senin insanları davet ettiğin Rabbin kimdir?"

İbrâhim (aleyhisselâm) de:

"- Benim Rabbim hem yaşatır, hem öldürür" demiş. Başka bir ifâdeyle hayat ve ölümü yaratanın Allah olduğunu söylemiş. O hükümdar da:

"- Ben de hem yaşatır, hem öldürürüm" cevabını vermiş.

Bu cümle bir istinaf cümlesi olup gizli bir sualin, yani "o hükümdar ne demiş?" sualinin cevabıdır.

Hükümdar iki adam çağırtmış; birini öldürtüp birini de serbest bıraktıktan sonra bu sözleri sarfetmiş.

C- "İbrâhim:

"- Pekiyi Allah, Güneşi doğudan getiriyor; haydi sen de batıdan getir!" deyince o kâfir şaşırıp kalmış "

Bu cümle de, önceki gibi bir istinaf cümlesi olup "Pekiyi, İbrâhim (aleyhisselâm) bu adama ne demişti de susturmuştu?" sualine cevaptır, ibrâhim o hükümdara,

"- Allah (celle celâlühü), iradesinin gereği olarak Güneşi doğudan getiriyor; eğer sen de muktedir isen onu batıdan getir!" demişti.

O lânetli hükümdarın sözleri bâtıl, geçersiz olduğundan ibrâhim (aleyhisselâm) o sözleri çürütmeye kalkışmadı. Çünkü bâtıl sözü çürütmeye kalkışmak, hâsılın tahsik kabılindendir. İbrâhim (aleyhisselâm) öyle bir misal getirdi ki, artık bunu sulandırmak ve kafa karıştırmak imkânı yoktur.

İbrâhim (aleyhisselâm) o kâfiri mağlup etti ve onu susturdu. Burada "ellezî kefer — o kâfir.." denmesi, hükmün illetini bildirmek ve bu tartışmanın küfür olduğunu sarahatle ifâde etmek içindir.

Ç- "Allah zâlimler kavmine hidâyet etmez."

Bu cümle, makablinin mefhûmunu açıklayan bir ilâve mahiyetindedir. Bu demektir ki Allah (celle celâlühü), kendilerini ebedî azaba maruz bırakmakla nefislerine zulmeden güruha hidâyet etmez. Zira onlar hakkı bulmak için istidlal (deki ile gerçeğe varmak)den, kurtuluşa ermekten, kıyamet günü imân ehlinin gireceği cennet yolunun kendilerine gösterilmesini istemekten yüz çevirmişlerdir.

259
"Yahut o kimseyi görmedin mi ki çatıları çökmüş, duvarları çatıları üzerine yıkılmış bir kasabaya uğramıştı da:

"- Allah, ölümünden sonra bunu nasıl diriltecek (ihya edecek)?" demişti. Bunun üzerine Allah onu yüz sene ölü bıraktıktan sonra diriltti. "- Bu durumda ne kadar kaldın?" diye sordu. O: "- Bir gün ya da bir günden az!" dedi.

"- Hayır dedi Allah, tam yüz sene kaldın! Öyle iken yiyeceğine, içeceğine bak; hiç bozulmamışlar! Bir de merkebine bak. Bütün bunları seni insanlara bir âyet (deki, ibret) kılmak için yapıyoruz. Şimdi kemiklere bak. Onları nasıl yerlerine yerleştiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz!?"

Vaktaki hak kendisine tebeyyün etti o zaman şöyle dedi;

"- Artık hakkıyla biliyorum ki Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Yahut o kimseyi görmedin mi ki çatıları çökmüş, duvarları çatıları üzerine yıkılmış bir kasabaya uğramıştı da :

"- Allah, ölümünden sonra bunu nasıl diriltecek ?" demişti."

Bu âyet, bir önceki âyete matuftur ve Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlerin velisi olduğuna bir misal ve izahtır. Atıf harfi olarak vav (ve) değil, ev (yahut) kullanılmış olması, bir önceki âyetle bu âyetin tek bir misal olduğu zannından sakınmak içindir.

"Ev k'ellezî" ibâresindeki "kâf" harfi, kimi âlimlere göre teşbih (gibi) içindir; kimi âlimlere göre bu harf zaittir. Cümlenin anlamı şudur:

"Yahut o kimse gibisini veya o kimseyi görmedin mi ki çatıları çökmüş, duvarları çatıları üzerine yıkılmış bir kasabaya uğramıştı da... Allah (celle celâlühü) nasıl onu hidâyete erdirdi ve onu şüphe karanlığından müşahedeyle hâsıl olan kesin bilgi nuruna çıkardı."

İşte sen bunu gördün ve bildin. O hâlde Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlerin velisi olduğunda hiç şüphe yoktur. Bu âyette söz konusu edilen kimse:

Tabiînden Katâde, Rebî', İletime, Naciye b. Kâ'b, Süleyman b. Yezıd ve Süddî'ye göre, Uzeyr b. Şerhıya'dır

Vehb b. Münebbih ile Ubeydullah b. Umeyr'in taraftar olduğu bir rivâyete göre bu kimse Harun Peygamberin soyundan gelen Ermıya b. Halkıya'dır (öl: M.Ö. 590)

Bir görüşe göre de Hazır (Hızr) olarak bilinen Ermiya'dır

Tabiînden Mücâhid'e göre ise âyetteki şahıs ölümden sonraki hayâtı inkâr eden biriydi. Ancak bu görüş, gerçek olmak ihtimalinden uzaktır.

Âyet-i kerimedeki kasaba veya şehre gelince;

Tabiînden Vehb b. Münebbih, İklime ve Rebî' b. Enes'e göre bu Beytüi-Makdis'dir.

Bir başka görüşe göre Dicle Nehri kenarında bulunan Hirakl (Herackus) manastırı idi.

Kelbî'ye göre ise, Sâber Âbâd manastırı idi.

Süddî'ye göre ise, Selmabâd manastırı idi.

Ancak bu görüşler içinde hakikate en uygun ve en meşhur olanı birincisidir.

Rivâyet olunduğuna göre, İsrâiloğulları, şer ve fesad çıkarmakta aşırıya kaçınca; azgınlık ve zorbalıkta mûtad sınırları aşınca, Allah (celle celâlühü) onlara Bâbil hükümdarı Buhtun'nassari musallat buyurdu. 28 Buhtunnassar, altiyüz bin sancakla onların üzerine yürüdü; nihayet Şam'ı bastı; Beytü'l-Makdis'i tahrip etti ve İsrâiloğullarını üç kısma ayırdı: Üçte birini öldürdü; üçte birini Şam'a iskân etti (Eski coğrafyacılara göre Şam, bütün Suriye'yi, Ürdün'ü ve Filistin'i kapsayan bölgenin adıdır) ve üçte birini de esir olarak alıp götürdü. Esirler yüz bin oğlan idi. Bir kısmi ergenlik çağında; bir kısmı da daha küçük idi. Buhtunassar, bu oğlanları kumandanlarına taksim etti; her birine dört oğlan düştü. İşte Uzeyr (aleyhisselâm) de bunlar arasındaydı. Bir zaman sonra Allah (celle celâlühü), Uzeyr'i kurtardı. O, eşeğinin sırtında Beytülmakdis'e uğradı; gördüğü manzara çok korkunç ve vahşet örneği idi. İşte âyetteki "çatıları çökmüş, duvarları çatıları üzerine yıkılmış" ifâdesi bunu anlatır. Binaların önce çatıları çökmüş, sonra da duvarları çatılar üzerine yıkılmıştı. Uzeyr kasabanın bu hâline üzülerek, şehrin yeniden imarını arzulayarak ümitsizlik içinde:

28 M.Ö. 1800 yıllarında Mezopotamya'da yeni bir devlet kurulur. Bu devletin adı Bâbil'dir. Bâbıl, sanıldığı gibi münhasıran bir şehir adı değildir. Çoğu kez Bâbil veya Bâbilonya adı Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki geniş ve verimli toprakları içeren bir bölgeyi işaret eder. Bâbil, Nabupolassar, II. Nabukodonosor, Evil Merodak, Nergel-Şar-Uşur ve Nabonid'in krallıkları zamanında büyük bir gelişme gösterir. Nabupolassarin oğlu II. Nabukodonosor (M.Ö. 605-562), Asur devletini yıkar ve M.Ö. 596 a Kudüs üzerine yürür. Halkın büyük bir kısmını köle olarak Bâbıl'e götürür ve Kudüs'e Bâbilonyakları yerleştirir. Kendine bağlı kalacağına inandığı birim kral yapar. Fakat bir süre sonra onun da Mısır'la ittifak arayışlarına girdiğini tesbit edince M.Ö. 587 de ikinci defa Kudüs'e girer ve Yahudi kralını tahtından indirip gözlerini oydurur, oğullarım öldürür, Yahudileri ve özellikle okur yazarlarını Bâbilonya'ya sürer. Yahudilerin Bâbil esareti veya sürgün hayâtı yaklaşık yetmiş yıl sürer. II. Nabukodonosor devri Bâbıl'in en parlak çağı olur. Fakat bu kralın ölümünden sonra Bâbil devleti giderek zayıflar ve M.Ö. 519 da Pers Kralı Dârâ tarafından ortadan kaldırılır. Bâbil dilindeki Nabukodonosor . adı Arapça'ya "Buhtunnasır" biçiminde intikal eder.

"Enna yuhyî hâzihi'llâhü ba'de mevtiha / Allah ölümünden sonra bunu nasıl diriltecek?" demişti.

Bu cümlede "hâzihi'llâhü" şeklinde failin me'ful (tümleç)den sonra gelmesi, uzak bir ihtimal olarak görülen, garipsenen şeyi ifâde içindir. Garipsenen şey fail, yani Allah (celle celâlühü) ile değil fakat me'ful, yani harabe hâlindeki şehirle ilgilidir.

Hulâsa, burada murad bu harabe şehrin darmadağın olmuş eski sakinleri veya başkaları tarafından yeniden imar edilmesinin uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektir.

İmar için ihya (diriltme) ve harabiyet için de mevt (ölüm) kelimelerinin kullanılması, durumun korkunçluğunu göstermek; İmar ve ihyanın ne kadar uzak bir ihtimal olduğu görüşünü te'kid içindir.

B- "Bunun üzerine Allah, onu yüz sene ölü bıraktıktan sonra diriltti ."

Âyet bu ifâdeyle ölümden sonraki dirilmenin (ba's-ü ba'del-mevtın) gerçekleşmesi itibariyle uzak görülen bir hâdise olduğunu en güzel ve en kuvvetli şekilde belirtmiş; Allah (celle celâlühü), Uzeyr'e (aleyhisselâm), hem kendi nefsinde hem de merkebinde bu hâdisenin nasıl gerçekleştiğini göstermiş, zihninde uyanabilecek bütün şüpheleri gidermiştir.

Şehrin imar ve ihyasını, şehir halkının diriltilmesi şeklinde yorumlamak doğru değildir. Âyette şehir halkının değil şehrin, perişan halinin anlatılmış olması bu yoruma engeldir. Şehrin diriltilmesinden murad, halkının (diriltilmesi olsaydı, sadece ölümün zikriyle yerinilmez, onların kemik ve toprak hâline gelmiş olduklarından da

bahsedilirdi. Çünkü kemik ve toprak olduktan sonra diriltilmek kabul bakımından çok daha uzak (müsteb'ad) bir garabettir; hayâtın akışına daha terstir. Üstelik Allah'ın (celle celâlühü) iradesi, şehir halkının diriltilmesine değil şehrin imar ve ihyasına ve şehre uğrayan kimsenin şehrin o hâlini görmesine taallûk etmiştir. Nitekim âyetin bundan sonraki kısmı bu doğrultudadır.

Rivâyet olunur ki, Uzeyr o şehre girince, eşeğini bağladı ve dolaşmaya başladı. Çevrede hiç kimseyi göremedi. İşte o zaman:

"- Allah, ölümünden sonra bunu nasıl diriltecek?" dedi.

Ağaçlarda meyveler vardı; incir ve üzüm kopardı; üzüm sıkıp suyunu içti ve uyudu. O zaman Allah (celle celâlühü), henüz genç olan Uzeyrin canını aldı; eşeğini de öldürdü. Kopardığı meyvelerden ve üzüm suyundan artakalanlar da yanında bulunuyordu. Allah (celle celâlühü), onu mahlukatın gözlerinden gizledi. Nihayet ölümü üzerinden yetmiş sene geçtikten sonra Allah (celle celâlühü), Beytü'l-Makdis'i imar etmek için Fars'ın büyük hükümdarlarından Yûşeku'yu oraya gönderdi. 29 Onun yanında bin kethüda (kâhya) ve her kethüdanın emrinde de üç yüz bin işçi vardı. İşte bunlar şehri îmara başladılar. Allah (celle celâlühü), Buhtunnassari beynine giren bir sivrisinekle helâk buyurdu ve İsrâiloğullarından kalanları sürgünden kurtardı ve onları Beytü'l-Makdis'e iade etti. İsrâiloğullarından etrafa dağılanlar da Beytü'l-Makdis'e geri döndüler. Böylece otuz sene müddetle şehrin imarına çalıştılar. Nesilleri de çoğaldı ve eskiden daha iyi bir duruma geldiler.

29 Müellif merhumun "Yûşeku" adı ile andığı hükümdar Fars veya Pers kralı II. Keyhüsrev (öl: M.Ö. 528) olmakdır. Çünkü adı geçen M.Ö. 539 da Bâbil'i istilâ ederek sürgündeki Yahudilerin Kudüs'e dönmelerini sağlamış ve Beytü'l-Makdis'ten gasbedilerek Bâbil'e getirilmiş olan değerli eşyayı da kendilerine iade etmiştir. İsrâiloğullarının Bâbil esareti bu büyük hükümdarın aynı yılda Kudüs'ü zabtetmesiyle sona ermiştir. Bununla beraber konuya ilişkin rakamların abartık olup, çokluk ifâde ettiği kanısındayız.

C- "Bu durumda ne kadar kaldın?" diye sordu.

Allah Uzeyr'i ölümü üzerinden yüz sene geçtikten sonra diriltti. Burada "ihya" yerine "ba's / diriltmek, uykudan uyandırmak, göndermek" fiilinin kullanılması, Allah'ın (celle celâlühü) yüce iradesine göre, bu işin gerçekleşmesinin bir insanı uykudan uyandırmak kadar kolay ve çabuk olduğunu belirtmek içindir. Bir başka sebebi de Allah'ın (celle celâlühü), Uzeyr'i öldüğü günkü hâli ile, ezcümle akıllı, anlayan, düşünen, eserden müessiri istidlal edebilen biri olarak geri göndermiş olduğunu ifâdeye yöneliktir.

Bu, bir istinaf cümlesidir. "Pekiyi, onu dirilttikten sonra ona ne demişti?" şeklindeki bir gizli soruya cevap mahiyetindedir.

Allah (celle celâlühü), Uzeyr'e bu soruyu kudretini kavramaktan âciz olduğunu, kendisini öldürdükten sonra diriltmesinin üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin pek de zor olmadığını göstermek için sormuştu. Ayrıca Uzeyr bu arada Allah'ın (celle celâlühü) kudret eserlerinden birine daha muttak olur ki bu da, çabuk bozulan söz konusu gıdaların hiç tagayyür etmeden uzun zaman olduğu gibi kalmasıdır.

Uzeyr'e soruyu soran ya bizzat Allah'tır (celle celâlühü), ya da Allah tarafından memur edilmiş bir melektir.

Bir görüşe göre de gökten "Ey Uzeyr! Ölümden sonra ne kadar öyle kaldın?" diye bir nida gelmişti.

Ç- "O : Bir gün ya da bir günden az!" dedi ."

Uzeyr (aleyhisselâm), bunu takribi ve tahminî olarak yahut da kaldığı sürenin pek kısa olduğunu ifâde etmek anlamında söylemiş olmakdır.

Bir rivâyete göre, Uzeyr (aleyhisselâm) kuşluk vakti ölmüş ve yüz sene sonra gün batımından az önce diriltilmiş. Soruya cevap verirken, güneşe bakmadan:

"- Bir gün!" demiş.

Dönüp bakınca daha güneşin batmamış olduğunu görmüş; o zaman da fikirini değiştirerek:

"- Belki bir günden de az!" demiş,

Bu görüş, gerçekten uzaktır, Çünkü güneşin battığını zannederek de olsa, kesin olarak tam bir gün olduğunu söylemesinin izahı yoktur; çünkü günün başında noksanlık vardır.

D- "Hayır, dedi Allah; tam yüz sene kaldın! Öyleyken yiyeceğine içeceğine bak; hiç bozulmamışlar!"

Bu cümle de, önceki gibi istinaf cümlesi olup gizli bir sualin cevabı mahiyetindedir, Bu beyân,

"- Hayır, sen o kadar değil, fakat tam yüz sene kaldın! Şimdi de kudretimizin delillerinden bir başka misâk görmek için yiyeceğine, içeceğine bak! Bozulup değişmeleri gerekirken, bu uzun müddet içinde hiç tagayyür etmemişler!" anlamına gelir.

Rivâyet olunur ki, Uzeyr (aleyhisselâm), yeniden hayâta döndüğünde yanındaki incir ve üzümleri ağaçtan kopardığı, üzüm suyunu da sıktığı gibi taptaze buldu.

"Lem yetesenneh / Hiç bozulmamışlar" cümlesi "üzerinden yıllar geçmemiş" şeklinde de tefsir edilmiştir, O takdirde bu ifâde, hakikat değil, teşbih olur ve:

"- Yiyeceğine, içeceğine bak! Sanki üzerinden hiç yıllar geçmemiş; taptaze duruyor." anlamı kazanır.

E- "Bir de merkebine bak !"

"- Bir de bindiğin eşeğine bak; nasıl kemikleri çürüyüp dağılmış, mafsalları birbirinden ayrılıp parçalanmış! Bak ki, ne kadar zaman kaldığını ve sana anlatılanları kavrayasm ve kalben mutmain olasın."

F- "Bütün bunları seni insanlara bir âyet (delil, ibret) kılmak için yapıyoruz ."

"- İşte o anlatılanlardan sonra seni yeniden hayâta döndürdük. İstedik ki uzak sandığın, yıllar sonra hayâta döndürülmenin nasıl gerçekleştiğini bizzat yaşayıp göresin ve bu asırda yaşayan insanlara bir ibret olasın. Sen geçen asrın insanı olduğun hâlde bu asrın insanları seni görsünler ve uzun zamandır kendilerine gizli kalmış Tevrat ilimlerini senden alsınlar."

Nitekim ileride bu konu gelecektir.

Hulâsa, Uzeyr in önce öldürülmesi, uzun süre öyle bırakılması sonra yeniden hayâta döndürülmesi ve bütün bunların hikmeti, o asrın insanları için bir ibret olması ve gizli, kalmış Tevrat hakikatlerini insanlara öğretmesi-dır.

G- "Şimdi kemiklere bak. Onları nasıl yerlerine yerleştiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz !?"

Burada kemiklerden maksad, eşeğin kemikleri olduğu için "venzur / bak" emri yinelenmiştir. Çünkü birinci "ünzur / bak!", uzun süre öylece kaldıkları hâlde hiç bozulmamış olan gıda maddelerine ilişkindir. İkinci "ünzur / bak!" ise hayâtın ve hayât unsurlarının üzerine bina edildiği o kemiklere ilişkindir. Demek isteniyor ki:

"- Sen, yeniden hayâta döndürülmeyi nefsinde yaşadıktan sonra şimdi de onun keyfiyetini başkasında görmek için eşeğinin kemiklerine bak! Onları nasıl bir araya topluyor, bedendeki yerlerine koyuyor ve uygun bir terkib meydana getiriyor veya nasıl kemiklere hayât veriyoruz!"

"Nünşizü" fiili, "nünşiru" şeklinde de okunmuştur. Bunun anlamı "Allah ölüleri neşretti, diriltti" demektir. Buradaki "neşr", hakikî değil mecazîdir. Çünkü bundan sonra gelen "Sümme neksûha lahmâ / sonra onlara nasıl et giydiriyoruz" cümlesi bu mânâyı vermeye engeldir.

Bir kırâete göre de, "nünşizü" fiili yaymak anlamına "nenşüru" şeklinde okunmuştur. O takdirde cümlenin mânâsı "Onları (kemikleri) nasıl yayıyoruz" olur.

Âyette, ruhun bedene üflenmesi keyfiyetine temas edilmemesi, sanırız ki ilâhî hikmet bunu gerektirmediği içindir.

Rivâyet olunur ki;

"- Ey çürümüş kemikler! Allah size emrediyor, bir araya toplanın!" diye bir nida gelmiş; bunun üzerine kuşların, yırtıcı hayvanların ve rüzgârların alıp götürdükleri parçalardan dağda, ovada ne varsa, hepsi bir araya toplanmış, yerli yerine yerleşmiş, birbirlerine eklenmiş, baş yerine oturmuş, sinirler, damarlar yerlerini bulmuş, kemikler üzerine et ve deri giydirilmiş, deriden kıllar çıkmış ve sonunda ona ruh üflenmiş; nihayet hayvan ayağa kalkıp anırmaya başlamış.

Ğ- "Vaktaki hak kendisine tebeyyün etti o zaman şöyle dedi:

"- Artık hakkıyla biliyorum ki Allah her şeye kaadırdir ."

Bu, "bakılması emredilen öldükten sonra diriltilme keyfiyetinin bütün unsurlarıyla delâlet ettiği hakikat kendisince anlaşılınca..." demektir.

Bu cümle, "Bak!" emrinin gerektirdiği mukadder bir cümleye matuftur. (Yani o da bakınca ve bütün bunlar kendisince anlaşılınca...)

Bu mukadder cümlenin hazfedilmesi, onun açık bir hakikat olduğunu, zikrine ihtiyaç bulunmadığını ve bir de,

"Kitabtan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise:

- Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm; dedi.

Süleyman, o kraliçenin tahtını yanıbaşma yerleşmiş görünce..."

" (Neml 27/40) mealindeki âyette olduğu gibi, hâdisenin süratle gerçekleştiğini zımnen bildirmek içindir.

Bu âyetin takdiri şöyledir:

O zaman Allah. (celle celâlühü) o kemikleri yerli yerine koydu ve onlara et giydirdi. Bu sırada Uzeyr (aleyhisselâm) ona bakınca ve diriltme keyfiyeti tam olarak kendisince anlaşılınca,

"- Ben artık iyice biliyorum ki, Allah (celle celâlühü) her şeye ve ezcümle kendi nefsimde ve başkasında gördüklerimi yapmaya hakkıyla muktecürdir; O'nun emrine hiçbir şey baş kaldıramaz." demişti.

"A'lime — bilmek" fiilinin "ea'lemü / biliyorum" şeklindeki muzari (geniş zaman) kipinin tercih edilmesi, Uzeyr'in Allah'ın (celle celâlühü) kudretiyle ilgili bilgisinin sürekliliğine, o bilginin aslının hiç bozulmadığına ancak diriltilme keyfiyetini müşahede sebebiyle o bilginin vasfının değiştiğine delâlet eder. Bu da bize Uzeyr'in

"- Allah bu şehri öldükten sonra nasıl diriltecek!?" sözlerini, normal şartlara göre bunu uzak gördüğü ve hâdisenin büyüklüğünü ifâde için sarfettiğini anlatır.

Bir kırâete göre, "ea'lemü / biliyorum" fiili emir kipi ile "h'lem / bil" şeklinde de okunmuştur.

Rivâyet olunur ki Uzeyr (aleyhisselâm), yeniden hayâta döndükten sonra eşeğine binip mahallesine geldi, fakat insanlar onu tanımadı. O da insanları ve evleri tanımadı. Fakat Uzeyr (aleyhisselâm), çevreyi dolaştı, bazı şeyleri tahmin etti ve nihayet evini buldu. Yaşlı, amâ ve kötürüm bîr kadının kendi evinde oturduğunu gördü. Bu yaşlı kadın Uzeyr'i (aleyhisselâm) biliyordu; ona yetişmişti. Uzeyr ondan sordu:

"- Bu ev, Uzeyr'in evi mi?"

Evet, dedi kadın ve ekledi, Uzeyr'i çok uzun zaman önce kaybettik. Sonra ağlamaya başladı." Uzeyr de kendini tanıttı.

Yaşlı kadın hayretler içinde kaldı ve:

"- Böyle bir şey olamaz!" diye kekeledi.

Uzeyr ise:

Allah, benim canımı aldı, yüz sene beni ölü bıraktıktan sonra yeniden diriltti." dedi.

Yaşlı kadın o zaman şu dilekte bulundu:

"- Uzeyr, duası kabul olunan biriydi; eğer sen gerçekten Uzeyr isen, Allah'a duâ et de, bana gören gözlerimi geri versin, seni göreyim!"

Bunun üzerine Uzeyr Rabbine duâ ve eliyle yaşlı kadının görmeyen gözlerini meshetti; o anda görmeye başladı. Sonra elinden tutup,

"- Allah'ın izniyle ayağa kalk!" dedi.

Yaşlı kadın şifâ bulmuş olarak ayağa kalktı ve kendisini bağlayan zincirlerden kurtulmuş gibi rahatladı. Uzeyr'in (aleyhisselâm) yüzüne baktı ve:

"Sen gerçekten Uzeyr'sin; ben buna şâhitlik ederim" dedi ve hemen komşularına haber vermeye koştu. Onlar da o sırada toplanmış sohbet ediyorlardı. İçlerinde Uzeyr'in yüz yaşını geçkin oğulları da vardı. Yaşlı kadın,

"- işte Uzeyr geldi!" diye seslendi. Onlarsa buna inanmadılar, onu ciddiye almak bile istemediler. O, İsrarla:

"- Bakın; ben onun duâsıyla bu hâle geldim!" deyince fırlayıp ayağa kalktılar; Uzeyr'in (aleyhisselâm) yanina geldiklerinde oğlu:

"- Benim, babamın iki omuzu arasında hilâl şeklinde bir kara ben vardı" dedi. Uzeyr sırtını açtı; baktılar ve gerçekten tarife uygun bir ben bulunduğunu gördüler.

Buhtünnassar, Beytü'l-Makdis'te Tevrat okuyucularından kırk bin kişi katletmişti. Uzeyr (aleyhisselâm), yeniden hayâta dönüp Beytü'l-Makdis'e geldiği zaman, İsrâiloğulları içinde ne bir Tevrat nüshası, ne de Tevrat'ı ezberden okuyabilen biri vardı. O zaman Uzeyr Tevrat'ı, bir harfini bile eksik bırakmaksızın ezberden okuyup yazdırdı. Bu arada, Buhtunassar'ın helakinden sonra Bâbil esaretinden Beytü'l-Makdis'e dönenlerin evlâdından bin,

"- Babam bana anlatmıştı; ona da dedem söylemiş; esir alındıkları gün kendisi Tevrat'ı bağda küpün içinde bir yere saklamış. Eğer siz dedemin bağını bana gösterebilirseniz, ben de size o Tevrat'ı bulup çıkarırım." dedi.

Adamın dedesinin bağını bilenler beraberce kalkıp oraya gittiler; köşe bucak aradılar; sonunda o Tevrat'ı buldular. Buldukları Tevrat metnim Uzeyr'in ezberden kendilerine yazdırdığı Tevrat nüshasiyla karşılaştırdılar; aralarında hiçbir fark bulunmadığım tesbit ettiler. İşte o zaman:

"- Uzeyr, Allah'ın oğludur" dediler.

Elbette Allah (celle celâlühü), bundan münezzehtir.

260
Bir zamanlar İbrâhîm de:

"- Rabbim demişti, bana göster; ölüleri nasıl diriltiyorsun?"

Allah:

"- Yoksa inanmıyor musun?" buyurdu. İbrâhîm:

"- Evet inanıyorum; lâkin kalben mutmain olmak istiyorum." dedi. Allah:

"- O hâlde dört kuş al; onları kendine alıştır; sonra her dağ başına onlardan bir parça koy; sonra onları çağır. Koşarak sana geleceklerdir. Şunu bil kı gerçekten Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir." buyurdu.

A- "Bir zamanlar İbrâhîm de:

"- Rabbim demişti, bana göster; ölüleri nasıl diriltiyorsun ?"

Bu da, Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlerin velisi olduğunun ve onları karanlıklardan nura çıkardığının başka bir delilidir. Ancak burada bundan önceki üslup izlenmemiş, "Yahut o kimseyi görmedin mi ki..." denmemiştir. Çünkü İbrâhîm (aleyhisselâm) adı daha önce, Rabbi hakkında tartışmaya giren hükümdar hâdisesinde geçmişti (Bakara 2/257). Bir de İbrâhîm'in Uzeyr (aleyhisselâm) gibi delilin aslında dahli yoktur. Zira Uzeyr'in (aleyhisselâm) macerası, yani yüz sene sonra tekrar hayâta döndürülmesi, Allah'ın sonsuz kudret: ve hidâyetinin misallerindendir.

Âyetin başındaki "İz / Hani, hatırlayın veya düşünün o zamanı ki, bir zamanlar" mukadder bir fiilin yerini tutar. Nitekim bu fiil, A'raf (7) sûresinin 69 ve 74. âyetlerinde "Ve'zkürû / düşünün, hatırlayın" şeklinde sarahaten zikredilir. Şöyle ki:

" Düşünün ki Allah sizi Nuh kavminden sonra halifeler yaptı..." (7/69)

" Düşünün ki Allah sizi Ad kavminden sonra halifeler yaptı ..." (7/74)

Bu, Allah'ın (celle celâlühü) meydana getirdiği o garip olayları hatırlayın ki, Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlere olan velayet ve hidâyetine vakıf olasınız; demek olur.

Bu ve benzeri yerlerde hatırlatma emri, vakte tevcih edilmiş, "Hatırlayın o zamanı ki.." denmiştir. Oysa asıl hatırlanması istenen o zamanda vuku bulmuş olan olaylardır. Bunun sebebi vaktin hatırlanmasının mânânın daha kuvvede idrâkini mümkün kılmasıdır. Çünkü vaktin hatırlanması, burhânî olarak (hüccet yoluyla), o vakitte vuku bulmuş olan hâdiselerin hatırlanmasını gerektirir. Bir de, vakit, hâdiseleri tafsilatıyla içerir. Bu itibârla düşünülen vakitte hâdiseler bütün tafsilatıyla zihinde canlanır. Öyle ki, olaylar hikâye edilirken zikri geçsin veya geçmesin, açıkça müşahede ediliyormuş gibi zihnî tasavvurda tam olarak yerlerini bulur.

"Rabbi / Ey Rabbim!" merhamet dileme ifadesidir. Duadan önce istimali, mübalağa ile icabet dilemek içindir. Yani,

"- Ey Rabbim! Ben ölüye bakarken onu dirilt, ölüleri nasıl dirilttiğini bu şekilde bana göster!" demektir.

İbrâhîm (aleyhisselâm), yakîn derecesindeki imânını daha kuvvetlendirmek ve kal ben daha ziyâde mutmain olmak için bunu Cenab-ı Allah'tan dilemiştir.

Bir görüşe göre, Nemruci:

"- Ben de hem diriltir, hem öldürürüm!" deyince, İbrâhîm (aleyhisselâm):

"- Allah'ın diriltmesi, ruhun bedene iadesiyle gerçekleşir." cevabını vermiş.

Nemrud:

"- Pekiyi, sen bunu gözünle gördün ?" diye sormuş;

İbrâhîm (aleyhisselâm):

"- Evet gördüm." diyememiş.

Bu sebeble konuşmanın seyrini değiştirmiş ve başka bir açıklamaya geçmiş. Fakat sonra Rabbine yalvarıp bunu kendisine göstermesini dilemiş.

Ancak âyetteki;

"Belâ ve lâkin liyatmainne kalbî / Hayır inanıyorum; lâkin kalben mutmain olmak istiyorum" ifâdesi bunun sebebinin itminan olduğunu açıkça ortaya koyduğundan bu görüşün doğruluğuna engeldir.30

30 Ebussuûd Efendi, çok kere iddiaları zikretmekte ve fakat sonra da bu misâlde olduğu gibi cerh etmektedir.

B- "Allah:

"- Yoksa inanmıyor musun?" buyurdu ?"

Bu cümle de, benzerleri gibi, bir istinaf cümlesi olup mukadder bir sualin cevabıdır. Yani Rabbi ona demişti ki:

"- Ey İbrâhîm! Yoksa sen, Benim, dilediğim gibi diriltmeye kaadir olduğumu bilmiyor musun ve buna inanmıyor musun ki, bunu sana göstermemi istiyorsun?"

Elbette Yüce Allah, İbrâhîm'in (aleyhisselâm), o devrin bütün mü'minlerınden daha sağlam bir imâna ve daha kuvvetli yakıîn bir bilgiye sâhib oluğunu biliyordu. Böyleyken bunu İbrâhîm'e (aleyhisselâm) sorması, onun vereceği cevabın, bütün mü'minlere bir ilâhî lütuf olması içindir.

C- "İbrâhîm:

"- Evet inanıyorum; lâkin kalben mutmain olmak istiyorum." dedi ."

İbrâhîm (aleyhisselâm):

"- Ey Rabbim! Biliyor ve inanıyorum ki, Sen, dilediğin gibi diriltmeye kaadirsin; fakat bunu görmek istememin sebebi, imânıma ve yakînime, gözle müşahede gerçeğini ekleyerek kalben mutmain olmak ve bu suretle basiretimi daha da artırmaktır." dedi.

Ç- "Allah,

"- O hâlde dört kuş al; onları kendine alıştır; sonra her dağ başına onlardan bir parça koy; sonra onları çağır; koşarak sana geleceklerdir ."

"- Eğer bunu sana göstermemi istiyorsan haydi, dört adet kuş al!"

Bir görüşe göre, bu kuşlar tavus, horuz, karga ve güvercin idi.

Bir görüşe göre de güvercin değil, kerkenez idi.

Bu işe kuşların tahsis edilmesi, kuşların insana daha yakın olmaları, hayvan özelliklerini daha fazla taşımaları, onların etlerini parçalamanın daha kolay olması gibi sebeplerden dolayıdır.

"Surhünne — onları kendine akstır" kelimesi, bazı kıraatlere göre değişik şekillerde de okunmuştur. "Fesurrehünne veya fesarrahinne" gibi... Bu takdirde, bu cümle:

"- O kuşları kendine alıştır, onları toparla, yanma al ve incele ki onların özelliklerini tafsilatıyla öğrenesin ve bunlar diriltildikten sonra hiç bir parçanın kendi yerinden başka bir yere konmadığını göresm." anlamı kazanır.

Rivâyet olunuyor ki, İbrâhîm'e (aleyhisselâm), bu kuşları kesmesi, tüylerini yolup küçük parçalar hâline getirmesi, etlerini parça parça etmesi; tüylerini, kanlarını ve etlerini birbirine karıştırması; başlarını yanında tutması sonra da onların parçalarını bir dağın başına bırakması emrolundu.

Bir görüşe göre bu dağların sayısı dört

Diğer bir görüşe göre yedi idi. Böylece İbrâhîm her dağın başına bu karışımın dörtte birini veya (eğer yedi dağ ise) yedide birini bırakmış olmakdır.

"Sümmied'u'hünne — Sonra onları çağır." Onları çağırdığında uçarak veya koşarak sana geleceklerdir.

Burada Allah'ın (celle celâlühü) emirlerinin hikayesiyle yetinilmiş; İbrâhîm'in (aleyhisselâm) o emirleri yerme getirdiğine ve bunun sonuçlarına değinilmemistir. Ancak rivâyet olunduğuna göre, İbrâhîm onlara seslenmiş ve:

"- Haydi, Allah'ın izniyle gelin!" demiş. Bunun üzerine o kuşların parçaları, uçuşmaya başlamış; önce parçalar birleşerek bedenleri meydana getirmiş; sonra her beden kendi başıyla birleşmiş; nihayet her kuş eski hâlini bulmuş. Âyette bunlara yer verilmemesi, zımnen şu gerçeği bildirmek içindir:

Bu sonuçlar Allah'ın (celle celâlühü) emirleri gereğidir; bu emirler karşısında bu sonuçların gerçekleşmemesi imkânsızdır. Bu o kadar açık bir hakikattir ki, zikredilmesine ihtiyaç yoktur.

İbrâhîm el-Halil'in faziletine, duadaki tevazuunun bereketine ve dilek edebinin güzelliğine delil olarak bu kıssa sana yeter. Allah İbrâhîm el-Halil'e (aleyhisselâm) dilediği şeyi ânında ve olabildiğince en kolay yoldan göstermiş ve Uzeyr'i (aleyhisselâm) de, yüz sene ölü bıraktıktan sonra dilediğini ona göstermiştir.

D- "- Şunu bil ki gerçekten Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir" buyurdu ."

"- Şunu bil ki, Allah (celle celâlühü), emrinde gaalibtir, hiçbir güç O'nu âciz bırakamaz. O, Hakîm'dir; bütün işlerinde yüksek hikmet sahibidir. Bu itibârla Allah'ın (celle celâlühü) işlerini âdi (âdete uygun) sebepler üzerine bina etmesi, harikulade yollardan yapmaktan âciz olduğu için değil fakat bu hâliyle hikmet taşıdığı içindir.

261
"Mallarını Allah yolunda (fîsebîlillâh) infak edenlerin durumu her başağında yüz dane (habbe) bulunan yedi başak bitirmiş bir dane gibidir. Allah, dilediğine kat kat artırır. Allah (ın rahmeti) geniş (Vâsi')dir; O, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm) dir."

A- "Mallarını Allah yolunda infak edenlerin durumu her başağında yüz dane bulunan yedi başak bitirmiş bir dane gibidir ."

Mallarını, vâcib veya naille hayır yollarında infak edenlerin durumu, bir tohum tanesine benzer ki o bir gövde çıkarır. Bu gövde yedi sürgün verir; her sürgünde de bir başak ve her başakta da yüz tane olur. Gerçekten verimli topraklarda mısır ve darıda bunun kadar, hattâ daha fazlası idrâk edilebilir.

"Enbetet / bitirmiştir" fiilinin daneye izafe edilmesi mecazîdir. Tıpkı bitirmek fiilinin toprağa ve su arkına izafesi gibi.

Bu temsil, bereketin tasviri ve âdeta gözler önünde canlandırılmasıdır.

B- "Allah, dilediğine kat kat artırır. Allah (ın rahmeti) geniştir; O, her şeyi hakkıyla bilendir."

Allah (celle celâlühü), fazlından kime dilerse ona, başak misalinde olduğu gibi bire yedi yüz, hattâ daha fazlasını verir. Bu fazlalığın miktarı, hayır yolunda harcama yapanın ihlâsı ve yorgunluğu nisbetinde artar. İşte bundan dolayıdır ki, sevapların miktarında amellerin mertebeleri farklıdır.

Allah'ın kat kat ihsanda bulunması, onun lütfunda bir darlık ve sıkıntı doğurmaz. Ve Allah (celle celâlühü) Alim'dir; hayır yolunda harcama yapanın niyetini, harcadığı miktarı ve harcadığını tahsil keyfiyetini hakkıyla bilir.

262
"Onlar ki mallarını Allah yolunda (fîsebîlillâh) infak ederler; sonra bunun arkasından infak ettiklerini başa kakmazlar, ezâ vermezler.

İşte onlara Rabbleri katında ecirler vardır. Onlara korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır."

A- "Onlar ki mallarını Allah yolunda infak ederler; sonra bunun arkasından infak ettiklerini başa kakmazlar, ezâ vermezler ."

Bu ibtidâ cümlesi temsilde fazileti beyân edilen harcamanın keyfiyetini bildirir.

Minnet etmek, iyilik ettiği kimseye yaptığı iyilikleri sayarak üzerinde hakkı olduğunu göstermektir. Ezâ etmekse, iyilik ettiğinden dolayı ona büyüklük taslamaktır. Âyette önce minnet zikredilmiştir. Çünkü bu konuda minnet daha çok vâkıı olmaktadır.

Bir görüşe göre, bu âyet-i kerîme, Osman Zi'n-nüreyn (radıyallahü anh) ile Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Osman Tebûk savaşı için ordu hazırlanırken bin deveyi çulları ve palanlarıyla birlikte ordunun emrine vermişti. Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) da. Peygamber'e dört bin dirhem yardım getirmişti ve minnet ile ezâ, her ikisinin aklından ve hayalinden bile geçmemişti.

B- "İşte onlara Rabbleri katında ecirler vardır ."

İşte onlar için Allah katında, âyette zikredilen temsil zımnında o büyük mükâfatlar vardır. "ı'nde rabbihim / Rableri katında" buyurulması, pek açık bir te'kıd ve şereflendirme demektir.

Bu cümlenin başında sebebiyet ifâde eden "f" harfinin bulunmaması, zımnen şunu bildirir:

Bu mükâfatın minnetsiz ve ezâsız harcamaya terettübü, sarahaten sebebiyet ifâdesine ihtiyaç göstermeyecek kadar açık bir hakikattir.

"Sebebiyet belirtilmemesi, zaten mü'minler, infakta bulunmasalar da ilâhî mükâfata ehildirler; infak hâlinde evleviyetle buna nail olacaklardır" şeklinde bir yorum, in faka teşvik makamında geçerli değildir.

C- "Onlara korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır ."

Onlar için her iki cihanda kötülükle karşılaşma endişesi ve korkusu yoktur ve onlar, büyük veya küçük herhangi bir dünyevî matlûbu elde edememekten dolayı üzüntü de çekmezler. Yani onlar, korku ve üzüntü verecek bir hâdise ile karşılaşmazlar. Bu ifâde:

Onlar korku ve üzüntüyü mucib hâdiselerle karşılaşırlar, fakat bunlardan hiç müteessir olmazlar;

Onlar hiç korku ve üzüntü duymazlar, devamlı neşe ve sevinç içinde bulunurlar; demek değildir.

Allah'ın (celle celâlühü) hâs ve mukarreb kulları O'nun celâl ve heybetini tazim ve kulluk hukukunu yerine getirmek için harcadıkları gayret ve çabayı yeterli görmezler. Onlar başka değil ancak bundan dolayı bir korku ve endişe duyarlar. Bu da onların özellıklerindendir.

263
"Ma'ruf (güzel, tatlı) bir söz ve mağfiret (bağışlama); arkasından ezâ gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, Ganî (hiçbir şeye muhtaç değil)dir, Halım (cezalandırmakta acele etnıeyen)dir."

A- "Ma'ruf (güzel, tatlı) bir söz ve mağfiret (bağışlama); arkasından ezâ gelen bir sadakadan daha hayırlıdır ."

Sadaka isteyen kimseye bir şey vermeden onu, gönüllerin reddetmediği, tersine benimsediği güzel, bir sözle savmak, insana ağır gelen sırnaşık ve ısrarcı davranışlarını bağışlamak, arkasından incitme gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Çünkü ilk ikisinde (güzel söz ve bağışlamada) hiç zarar yoktur; inciterek verilen sadakada ise zarar vardır.

Burada arkasından incitme gelen sadakada da nisbeten hayır olduğu sonucunu çıkarmak hatâdır.

B- "Allah, Ganî'dir, Halım (cezalandırmakta acele etmeyen)dir ."

Allah (celle celâlühü), fakirleri, başa kakan ve gönülleri inciten kimselere muhtaç bırakmaz; onların rızıklarını başka yollardan da verir ve Allah (celle celâlühü) Halîm'dir, başa kakan ve gönül kıranların cezasını vermekte acele etmez.

264
"Ey imân edenler! Sadakalarınızı başa kakarak ve ezâ ederek boşa çıkarmayın. O kimse gibi ki mallarını insanlara riyâ (gösteriş) için infak eder; Allah'a ve âhiret gününe inanmaz. Onun durumu, üzerinde (bir miktar) toprak bulunan bir kayaya benzer; şiddetli bir sağnak isabet etmiş ve onu çırılçıplak bırakmıştır. Öyleleri (riyakârlar) kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirlere hidâyet etmez."

A- "Ey imân edenler! Sadakalarınızı başa kakarak ve ezâ ederek boşa çıkarmayın. O kimse gibi ki mallarını insanlara riyâ (gösteriş) için infak eder; Allah'a ve âhiret gününe inanmaz ."

Önceki gıyabî beyân tarzından sonra burada Allah'ın (celle celâlühü) hitab ile mü'minlere yönelmesi, nehyi yerine getirmenin lüzumunu mübalağa ile ifâde etmek içindir.

Yani ey mü'minler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı, dolayısıyla bir sevap beklemediği, azabtan da çekinmediği hâlde, sırf insanlara gösteriş için malını harcayan kimse, nasıl intakını riyâ ile boşa çıkarıyorsa siz de sadakalarınızı, başa kakarak veya inciterek öyle yapmayın.

B- "Onun durumu üzerinde (bir miktar) toprak bulunan bir kayaya benzer ; şiddetli bir sağnak isabet etmiş ve onu çırılçıplak bırakmıştır ."

O riyakârın infaktaki hâli, üzerinde biraz toprak bulunan ve sağanak yağmurun isâbetiyle çırılçıplak kalan düz bir kayanın durumuna benzer.

C- "Öyleleri kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler . Allah, kâfirlere hidâyet etmez ."

Onlar, riyâ ve gösteriş için yaptıklarından hiçbir şekilde faydalanamazlar ve kesinlikle onun bir sevabını bulamazlar. Tıpkı;

" Hem Biz onların hayır olarak işledikleri her işin önüne geçmiş ve onları saçılmış zerreler hâline getirmişizdir." (Furkan 25/23) mealindeki, âyette ifâde buyurulduğu gibi.

Bu da, bir istinaf cümlesidir. "O gün onların hâli ne olacak?" şeklinde gizli bir sualin cevabıdır.

Allah (celle celâlühü), o kâfirler güruhunu hayra, doğru itikada ve doğru ahlâka erdirmez (onların irade ve gayreti olmadan Allah onlara bunu nasib etmez). Bu cümle, mâkabk için bir zeyl (ek) mâhiyetinde olup şunlara işaret eder:

Riya ve gösteriş için mal harcamak, harcamalardan sonra başa kakmak ve kendisine yardım edilen kimseyi incitmek kâfirlerin özelliklerinden olup mü'minlerin sakınması gerekir.

265
"Mallarım Allah'ın rızâsını aramak ve tesbit-i kalb için infak edenlere gelince; onların durumları bir tepedeki bahçenin hâline benzer ki ona bol yağmur yağmış ve meyvelerim ikiye katlamıştır. Ona bol yağmur yağmasa da çisenti yeter. Allah yaptıklarınızı görür."

A- "Mallarını Allah'ın rızâsını aramak ve tesbit-i kalb için infak edenlere gelince; onların durumları bir tepedeki bahçenin hâline benzer ki ona bol yağmur yağmış ve meyvelerini ikiye katlamıştır ."

Allah'ın (celle celâlühü) rızâsını kazanmak ve kalplerini imân üzerinde sebat ettirmek için mallarını harcayanların durumlarına gelince; bilindiği gibi mal, canın yongasıdır. Bu itibârla malını Allah'ın (celle celâlühü) rızâsı uğruna harcayan kimse, kısmen de olsa kalbini imân üzerinde tesbit etmiş olur. Eğer bir kimse Akalı yolunda hem malını, hem de canını verebiliyorsa o takdirde, kalbini imân üzerinde tamamen kararlaştırmış olur.

1- Allah'ın (celle celâlühü) rızâsını kazanmak, İslâm'ı onaylamak ve ilâhî mükâfata mazhar olmak;

2- Allah'ın rızâsını kazanmak, mü'minler nezdinde imândaki sadakat ve ıhlasını tesbit ve tescil etmek; için mallarını harcayanlar da bu cümlenin kapsamı içindedir.

"Tesbit" kelimesi yerine "tebyîn / beyân etmek" kıraetı de, bu tevcihi destekler.

Hayır yolunda mal harcamanın hikmeti, kişinin nefsini, cimrilikten ve hatâların başı olan mal sevgisinden tezkiye etmek, arındırmaktır.

İşte belirtilen amaçlarla mallarını harcayanların durumu, soğuk vurmaktan emin, havası ılıman ve yüksek bir arazide bulunan bahçe gibidir ki, bol yağmur almış ve bu yağmur sebebiyle, şâir yılların iki katı ürün vermiştir.

"Dı'f' kelimesi sözlükte misil anlamındadır, "dı'feyn" ise iki misli demektir. Fakat bir görüşe göre "dı'f kelimesi iki misli anlamındadır. Buna göre, âyetin mânâsı:

"...Ona bol yağmur yağmış ve meyvelerini dörde katlamıştır" demek olur.

"Cennetin birabvetîn / tepede veya yüksekçe yerdeki bir bahçe..." buyrulması yüksek arâzilerdeki ağaçların manzaralarının daha güzel, meyvelerinin daha vasıflı olmasındandır. Alçak arâzilerdeki ağaçlar ise, nadiren soğuk vurmaktan kurtulur; çünkü bu arazilerde rüzgârlar durgun ve hava yoğundur.

B- "Ona bol yağmur yağmasa da çisenti yeter. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla gören (Basıîr)dir ."

O yüksek arazideki bahçenin ağaçları sağlıklı, toprağı münbit ve havası güzel olduğu için, ona bol yağmur düşmese de bir çisenti yeter yahut ona bol olmasa bile hafif bir yağmur düşer.

Hulâsa, âyette anlatılan amaçla hayır yolunda yapılan harcama, Allah katında bereketli olur; belki mükâfatı kişinin hâllerine göre değişir fakat hiçbir zaman zayi olmaz.

Temsil, iki bahçeye düşen az veya çok yağmur olarak da düşünülebilir. Yani her iki yağmur da o bahçenin ürünlerini kat kat artırdığı gibi in fakları da, az veya çok onunla Allah'ın (celle celâlühü) rızâsı gözetildiğine göre Allah katında çok bereketk sonuçlar doğurur.

Yapılanlardan hiçbir şey Allah'a (celle celâlühü) gizli değildir. Bu da infakta ihlas için büyük bir teşvik ve riyâ ile gösterişten sakındırma anlamı taşır.

266

"Sizden kim arzu eder ki onun bir hurmalığı ve bağı olsun, altından ırmaklar aksın, orada her türlü semere yetişsin de kendisine ihtiyarlık çökmüş, çocukları da zayıf ve güçsüz bulunsun. O hâlde iken o bahçeye yıl dirimli bir kasırga (i'sar) isabet etsin de yakıversin. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki, düşünesiniz."

A- "Sizden kim arzu eder ki onun bir hurmalığı ve bağı olsun, altından ırmaklar aksın, orada her türlü semere yetişsin de kendisine ihtiyarlık çökmüş, çocukları da zayıf ve güçsüz bulunsun. O hâlde iken o bahçeye yıldırımlı bir kasırga isabet etsin de yakıversin ."

Bu, "Ben babamı hiç döver miyim!" kabilinden bir istifham-ı inkârıdır. Daha açık bir deyişle vukûun inkârıdır. "Sen babanı mı dövüyorsun?" kabilinden vaktin (vuku bulunan bir şeyin) inkârı değildir. Bir de inkâr konusu, kasırganın isabeti ve onu takıp eden yangındır.

Yalnız hurma ve üzüm kütüklerinin zikredilmesi, bunların asıl, diğer ağaçların feri' olmasındandır. Nitekim âyetin devamından da bu açıkça anlaşılmaktadır.

"Cennet", dalları birbirlerine dolanmış sık ağaçlar anlamına geldiği gibi, bu ağaçların bulunduğu arazi (bahçe) anlamına da gelir.

"Tecrî min tehtiha'l-enharu / altından ırmaklar akan" ifâdesine uygun olan birinci mânâdır. Çünkü ikinci mânâya göre bir muzafin takdir edilmesi gerekir. Yani "ağaçlarının altından ırmaklar akan bahçe.." demek lazım gelir.

Bir de, cennetin ikinci mânâsına göre, âyetteki yanma fiilinin araziye isnadı da mecazî olmak gerekir. (Çünkü yanan, arazi değil, fakat üzerindeki ağaçlardır.)

"Min külli's-semerâti / her çeşit meyveden" ifâdesinden kastedilen de bol çeşittir yoksa bütün meyveler değildir.

"el-Kiber / ihtiyarlık" tan maksad yaşlılık sebebiyle başkaca geçim vâsıtalarını temin etmekten âciz olma ve böyle bir bahçenin sağlayacağı menfaatlere şiddetle muhtaç bulunma hâlidir.

"Zürriyet-i duâfâ' / zayıf zürriyet veya zayıf çocuklar" dan maksat,

çalışabilecek, geçimlerini sağlayabilecek yasta olmayan küçük çocuklardır.

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerîmede anlatılan, hayır ve güzel işler yanında bunları boşa çıkaran şeyler de yapan, sonra kıyamet gününde sevablarına muhtaç olduğu bir sırada onları etrafa saçılmış toz zerreleri (hebâ-i mensur) gibi bulan kimsenin duyduğu esef ve üzüntü hâlidir.

B- "İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki, düşünesiniz."

Allah (celle celâlühü), duyu organları ile idrâk edilen gerçekler kadar açık olan bu beyân tarzıyla size âyetlerini açıklıyor ki, onlar üzerinde düşütlesiniz; içerdikleri hakikatlerden ibret alasınız ve gereğini yerine getiresiniz.

267
"Ey imân edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için arzdan çıkarttıklarımızın temiz (Tayyib)lerinden infak edin. Size verildiğinde göz yummadan alamayacağınız habisi (fena, kötü, kalitesiz, çirkin) infak etmeye kalkışmayın. Şunu iyi bilin ki Allah, Ganî (hiçbir şeye muhtaç değil) dir, Hamîd (övülmeye değer)dir."

A- "Ey imân edenler! Kazandıklarınızın ve sızın için arzdan çıkarttıklarımızın temizlerinden infak edin ."

İnfakın aslı, mâhiyeti ve keyfiyeti beyân edildikten sonra şimdi burada infak edilecek malın hâli, kalitesi belirtiliyor. İnfak konusu, kazançların helâk ve iyi vasıflısı olacaktır. Hayra harcanacak olanlar bunlardır. Nitekim.,

" Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe birra (hayra) eremezsiniz." (Âl-i İmran 3/92) buyurulur.

"Ve mimma ahracna leküm mine'l-ardı — Ve sizin için arzdan çıkarttıklarımızdan" maksad hububat, meyve ve sebzeler, madenler gibi mallardır.

B- "Size verildiğinde göz yummadan alamayacağınız habisi (fena, kötü, kaktesiz, çirkin) infak etmeye kalkışmayın ."

Mallarınızdan kötü ve kaktesiz olanları hayra tahsis etmeyin; kötü malla sadaka vermeyin. Ibn-i Abbas'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Araplar, hurmanın yaramaz ve kötü kısmını sadaka olarak veriyorlardı. İşte bu âyetle bundan nehvolundular."

"Ğamud, ğamad, ğumud, tuğmidû / göz yummak" ifâdesi, kinaye veya istiare yoluyla müsamaha anlamındadır.

C- "Şunu iyi bilin ki Allah, Ganî'dir, Hamîd'dir ."

Allah'ın (celle celâlühü) sizin infakınıza ihtiyacı yoktur; ondan tamamen müstağnidir; infakı size emir buyurması, sadece sizin menfaatiniz içindir.

Muhatabların Allah'ın (celle celâlühü) Ganî olduğunu bildikleri hâlde onlara bu emrin verilmesi, malların kötüsünü infak edenler için bir kınamadır ve böyle davranışın cahil işi olduğunu bildirmek içindir. Çünkü malların kötüsünü infak etmeyi âdet edinmek, bu malları alanların bunlara muhtaç, hattâ mahkûm olduğuna inanmaktan ileri gelir.

Allah (celle celâlühü) Hamîd'dir, yani kullarına bahşettiği bunca büyük nimetlerden dolayı onların her türlü övgülerine lâyıktır yahut,

Allah Hâmid'dir, iyi maldan olan in fakı kabul buyurmak ve onun mükâfatını vermek suretiyle kullarını över.

268
"Şeytan size fakirlik (el-fakr) va'deder ve size hayasızlığı (el- fahşâ') emreder. Allah ise fadlından bir bağışlama (mağfiret) va'deder. Allah, rahmeti geniş olan (Vâsi')dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Şeytan size fakirlik va'deder ve size hayasızlığı emreder ."

Va'd, muhbir (haber veren) tarafından, bir şeyin akıbetini (sonucunu) haber vermektir. Va'd, hayır için kullanıldığı gibi şer için de kullanılmaktadır. Nitekim,

"Kendilerine karşı apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman o kâfirlerin yüzlerinde inkâr (el-münker) görürsün. Neredeyse âyetlerimizi okuyanlara saldırıverecek gibi olurlar. (Resûlüm) de ki:

"- Şimdi ben size bu yaptığınızdan daha kötüsünü haber vereyim mi? O ateş (eıı-nâr)dir. Allah onu kâfirlere va'dettti. O ne kötü bir dönüş yendir." (Hacc 22/72) buyrulur.

Daha açık bir ifâdeyle şeytan, infak ta size fakirlik va'deder ve size der ki; sizin infakmızın akıbeti, yoksul düşmenızdir.

Şeytan, in fakta bulundukları takdirde kendisinin onları fakir düşüreceğini söylemediği, bu fiili kendisine izafe etmediği hâlde, bunun şeytanın bir va'dı olarak vasıflandırılması bu fakirliğin şeytanın verdiği vesveseyle gerçekleşeceğini zımnen bildirmek içindir. Şeytan, fakirliğin mutlaka vuku bulacağını telkin etmekle, sanki onun kendi iradesiyle gerçekleşeceğini söylemiş gibi olmaktadır. Yahut şeytanın bu telkini, Allah'ın (celle celâlühü) va'dinin karşıtı olduğundan, aradaki benzerlik sebebiyle bu ifâde kullanılmıştır. Zaten şeytan insanları cimriliğe teşvik eder. Araplar da cimri insana fahiş derler. (Onun için âyette bu ifâde kullanılmıştır.)

Bir görüşe göre, âyetteki fahiş (fahşâ, fahiş sıfatının dişi kipidir), günahlar ve kötülükler demektir.

B- "Allah, size fadlından bir bağışlama (mağfiret) va'deder. Allah, rahmeti geniş olan (Vâsi') dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir ."

Allah (celle celâlühü), infak sebebiyle âhirette size fadlından bir mağfiret; dünyada da, infak ettiğiniz mal yerine daha fazlasını va'deder. Bu, şeytanın vesvese yoluyla olan telkinini tekzibtir. Allah'ın (celle celâlühü) kudreti ve lütfü her şeyi kuşatmıştır. Bu itibârla O, size va'dettiği mağfireti ve infak ettiğinizin fazlasını vermeyi mutlaka gerçekleştirecektir. Allah (celle celâlühü) Alîm'dır, ilmi sonsuzdur. Bu itibârla O, sizin in fakınızı bilir ve mükâfatınızı zayi edecek değildir. Yahut O, gerçekleştireceği mağfireti ve lütfü bilir. Bu itibârla o ilâhî va'din yerine gelmemesi imkânsızdır.

Bu cümle, mâkabk için açıklayıcı bir zeyl (ilâve) mahiyetindedir.

269
"Allah, hikmeti dilediğine verir. Ve kime hikmet verilmiş ise gerçekten de ona pek çok hayır verilmiştir. Bunu akıl sahiplerin (ülü'l-elbab)den başkası düşünmez (tezekkür etmez)."

A- "Allah, hikmeti dilediğine verir ."

Tabiînden Mücâhid'e (ölm.723) göre hikmet, Kur'ân, doğru ve faydalı, derin bilgi ve anlayıştır.

İbn-i Ebî Necîh'ten (ölm. 787) rivâyet olunduğuna göre, hikmet, doğru söz ve ameldir (uygulamadır).

Tabiînden İbrâhim e'n-Nahaî'den (ölm.715) rivâyet olunduğuna göre, hikmet, eşyanın mânâlarını anlayıp kavramaktır.

Bir kavle göre hikmet, eşyanın hakikatini bilmek son bir kavle göre de hikmet, güzel ve doğru hareketlere yönelmektir.

Mukatıl b. Süleyman'a (ölm.766) göre, hikmet, Kur'ân'da dört anlamda kullanılmıştır:

1- Öğüt;

2- Sır;

3- Yüksek ilim ve anlayış;

4- Peygamberlik.

Herhâlde bu makama en uygun olan mânâ, ilk iki tefsire göre Kur'ân âyetlerinin içerdiği hükümlerdir.

Hikmetin verilmesi, hikmet ilmine ve ameline muvaffak kılınması demektir. Yani Allah sonsuz lûtfunun ve sınırsız ilminin gereği olarak hikmetini kullarından kime dilerse ona verir. Gerçekten Rabbiniz, Kur'ân âyetleri zımnında siz mü'minlere, dinî ve dünyevî menfaatlerinize kıskın üstün hikmetler beyân etmiştir. Bu itibârla siz bunları kendiniz için ganimet bikn ve onları hayâtınızda uygulamak için acele edin.

B- "Ve kime hikmet verilmiş ise gerçekten de ona pek çok hayır verilmiş demektir ."

Burada zamir makamında ismin açık olarak zikredilmesi "Ve men yü'te'l-hıkmete.." buyrulmasi hikmetin önemini açıklamak ve illetini de zımnen bildirmek içindir.

"Yü'te" fili, "Ve men yü'tihi'llâhü'l-hıkmete" şeklinde fail kipi ile de okunmuştur. Bu takdirde anlam, "Allah (celle celâlühü) kime hikmet verirse, gerçekten ona çok hayır verilmiş demektir" olur. Çünkü dünya ve âhirette en hayırlı şeyler ona verilmiş demektir.

C- "Bunu aleti sahiplerinden başkası düşünmez ."

Yani ancak vehim şaibesinden ve nefsanî hevâ ve heveslerine meyletmekten kurtulmuş olan akıl sahipleri, verilen hikmetten öğüt alırlar ya da o hikmet üzerinde düşünürler.

Bu âyet-i kerîmede, infak hakkında gelen hükümleri korumaya yönelik açık bir teşvik vardır.

270
"Her ne infak ederseniz ve ne adarsanız muhakkak ki Allah, onu bilir. Zâlimlere yardım edecek hiç kimse yoktur."

A- "Her ne infak ederseniz ve ne adarsanız muhakkak, ki Allah, onu bilir ."

Daha önce Allah (celle celâlühü) yolunda yapılan intakın niteliği anlatıldıktan sonra bu âyette, in falan bütün çeşitlerini kapsayan genel bir hüküm sevk edilmektedir. Yani hak veya bâtıl, gizli veya açık, az veya çok, hangi neviden nafaka olursa olsun, gerçekleştirdiğiniz bütün infak ve harcamaları; ayrıca hayır veya şer için şartlı veya şartsız, mâk veya fiilî ve bedenî olsun (namaz, oruç gibi), her ne suretle olursa olsun, adadığınız her adağı Allah (celle celâlühü) muhakkak bilir. Elbette Allah, onların karşılığını verecektir; hayır ise hayır olarak; şer ise şer olarak...

Adamak (nezir), kalben bir işe karar verip onu yapmayı iltizam etmektir. Nezir ve adak, bu işi bilfiil gerçekleştirmektir.

B- "Zâlimlere yardım edecek hiç kimse yoktur ."

1- Şer veya günah amacıyla harcama yapmak veya nezretmek,

2- Sadakaları engellemek,

3- Adakta vefasızlık ederek gereğini yerine getirmemek,

4- Malın kötüsünü seçip hayra harcamak,

5- Riyâ ve gösteriş için harcamak,

6- Infakta minnet ve ezada bulunmak,

7- Bunların dışında zulüm kapsamına girecek şekilde gerektiği gibi, gerektiği şekilde ve gereken yerlere harcama yapmamak;

suretiyle zâlim duruma düşenlerin ne şefaat ne de müdâfaa olarak, kendilerini Allah'ın (celle celâlühü) azabından kurtaracak hiçbir yardımcıları olmayacaktır.

"Ensar / yardımcılar" kerimesinin çoğul olarak gelmesi, "zâlimin / zalimler" kelimesinin karşıtı olduğu içindir. Yani zalimlerin hiçbiri için, bir yardımcı olmayacaktır.

271
"Eğer sadakaları açıktan verirseniz, o ne güzeldir. Ve eğer onu gizler ve o suretle fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da seyyiatmızdan bir kısmını örter. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Eğer sadakaları açıktan verirseniz, o ne güzeldir ."

Bu âyet, bundan önceki âyette mücmel kalan bazı hususlara bir nevi açıklama ve beyândır. İşte bundan dolayıdır ki, iki cümle arasında atıf harfi yoktur.

Yani eğer sadakaları açıktan verirseniz bunlara riyâ, gösteriş ve şöhret karışmadıktan sonra o güzeldir. Bu hüküm, farz olan sadakalar içindir. Nafile sadakalarda ise, gizli vermenin sevabı, daha fazladır. Nitekim bundan sonraki cümlede bu husus dile getirilir.

B- "Ve eğer onu gizler ve o suretle fakirlere verirseniz bu sizin için daha hayırlıdır ."

Açıktan verilen sadakaların da yoksullara verilmesi vâcib iken, özellikle gizli sadakalarda bunun sarahatle zikredilmesi, gizli sadakalarda fakir ile zengini karıştırma ihtimali olduğundandır. Çünkü gizli sadakalarda zengin de, yoksul olduğunu iddia edip gizlice sadaka alabilir. Fakat insanların huzurunda bunu yapamaz.

Nafile sadakaları gizlice fakirlere vermek, açıktan vermekten daha hayirlıdır. Bu hüküm nafile sadakalara; malı ve serveti, olduğu bilinmeyenlere mahsustur.

Vâcib sadakalarda ise, durum bunun aksinedir; çünkü zekât ve benzen vâcib sadakaları vermemek töhmetini önlemek, ancak açıktan verilmesiyle sağlanabilir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Nafile sadakalarda gizli vermenin sevabı, açıktan, vermekten yetmiş kat fazladır. Farz sadakalarda ise, açıktan vermenin sevabı, gizli vermekten yirmi beş kat fazladır."

C- "Allah da seyyiatmızdan bir kısmını örter . Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır "

Allah (celle celâlühü) bu sebeple sizin bazı günahlarınızı siler. Bir kırâete göre "yükeffiru" kelimesi "nükeffiru" olarak da okunmuştur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"Biz de sizin günahlarınızı (veya günahlarınızdan bazılarını, bir kısmını) örteriz."

Esasen Allah (celle celâlühü), gizli veya aşikâr bütün verdiklerinizden haberdardır. Bu da, farz olmayan sadakaları gizli vermeye teşviktir.

272
"(Resûlüm), onları hidâyete erdirmek senin üzerine (borç) değildir. Velâkin Allah, dilediğine hidâyet eder. Hayır olarak ne infak ederseniz bu kendiniz içindir. Ancak Allah'ın vechini (rızâsını) kazanmak için infak ediyorsunuz. Hayır olarak ne infak ederseniz (mükâfatı) size ödenir. Size asla haksızlık yapılmaz."

A- "(Resûlüm), onları hidâyete erdirmek senin üzerine (borç) değildir . Velâkin Allah, dilediğine hidâyet eder ."

"- Resûlüm! Onları emr olundukları güzellikleri işlemeye ve nehyolundukları çirkinliklerden çekinmeye muvaffak kılmak, senin üzerine vâcib bir iş değildir; senin üzerine vâcib olan yalnız, sana vahyolunan âyet ve hikmetli öğütlerle onları hayra irşad ve teşvik ile serden nehyetmektir."

Allah (celle celâlühü), ilâhî öğütlerden ders alan, hakka uyan ve hayrı seçen insanlardan dilediğine hidâyet eder; onu özel bir hidâyetle matlubuna kesin olarak ulaştırır.

Bu âyette, mükellefler için gıyabî ifâde tarzı tercih ve hitabın Resûlüllah'a tevcih edilmesi muhatabları emre uymaya daha kuvvetlice (mübalağa ile) sevketmek içindir. Çünkü burada açıkça onların işlerinin tanziminin Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) değil kendileri üzerine vâcib olduğu bildirilmektedir. Nitekim bundan sonraki cümle de bunu belirtir.

Bir görüşe göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), hem Müslüman fukara çoğaldığı, hem de müşrik fukarayı ihtiyaçları sebebiyle İslâm'ı kabule teşvik için, Müslümanları onlara sadaka vermekten men etti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Burada verilen mesaj şu idi:

"- Resûlüm! Sana karşı olanı hidâyete erdirmek senin üzerine terettüb eden bir vazife değildir ki İslâm'a girmeleri için onlara sadaka verilmesini men ediyorsun! "

Bu tefsire göre ilâhî kelâmda, ifâdede bir değişildik yoktur; "hüdahüm" kelimesindeki "hüm / onları" zamiri müşrik fakirleri ifâde eder. Buna göre yalnız hitapta değişildik vardır.

B- "Hayır olarak ne infak ederseniz bu kendiniz içindir."

Bu cümle iki türlü yoruma elverişkdir. Şöyle ki:

Bu cümlede gıyabî ifâdeden mükelleflere hitaba dönülmüştür. Bu, mükellefleri emre uymaya şiddetle teşvik içindir.

Hitab da değişildik yapılmış Peygamber Efendimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) mükelleflere dönülmüştür.

Burada verilen mesaj şudur:

Hayır yolunda her neyi harcarsanız, bu herhalde sizin yararınızadır; sizden başkası ondan faydalanamaz. Bu itibârla in fakta bulunduğunuz kimselerin başına kakmayın; onları incitmeyin ve hayır yolundaki harcamalarınızı özellikle malın kötüsünden yapmayın.

Hayır yolunda harcadığınız malın dinî faydası sizindir; başkasının, yani ınfakta bulunduğunuz fakirlerin değildir ki sadakalardan, dinleri sebebiyle faydalanamayan müşrik fakirlere sadaka verilmesine engel olmaya çalışiyorsunuz.

C- "Ancak Allah'ın vechini (rızâsını) kazanmak için infak ediyorsunuz ."

Bu cümleden de iki türlü anlam çıkarmak mümkündür. Şöyle ki:

Siz hayır yolunda yaptığınız harcamaları hiçbir şey için değil, fakat gaye ve illet olarak sadece Allah (celle celâlühü) rızâsı için yapıyorsunuz. O hâlde sadakalarınızı niçin başa kakıyor ve Allah'ın (celle celâlühü) şânına lâyık olmayan kötü malları infak ediyorsunuz?

Bu ifâde, nehiy anlamında bir nefiy veya olumsuzluktur. Yani bu, hayır yolunda yaptığınız harcamaları ancak Allah rızâsı için yapmaksınız; demektir.

Ç- "Hayır olarak ne infak ederseniz (mükâfatı) size ödenir ."

1- Hayır yolunda yaptığınız mâk harcamaların mükâfatı daha önce belirtildiği gibi kat kat fazlasıyla (edd'â'fen muddâa'feten) verilecektir. Şu hâlde infakın en güzel ve en mükemmel seldin den vazgeçmenize hiçbir mazeret olamaz.

Bu itibârla bu cümle, bir önceki cümlenin te'kidi ve beyânı mahiyetindedir.

Hayır yolunda yaptığınız mâlî harcamaların meydana getirdiği mâlî eksiklik, dünyada fazlasıyla telâfi edilecektir. Bu, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) duası bereketidir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Ey Allah'ım, malını infak edene halefini (yenisini), imsak edene de (malının) telefini ver!" 31

31 Sahıh-ı Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarılı Tercemesi ve Şerhi, Cilt: 5, Sayfa: 190, Hadîs No: 711 de Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Resûlüllah. (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Allah'ın kullarının kendisinde sabaha erdiği hiçbir gün yoktur ki, o günde iki melek nazil olmasın. Bunlardan biri:

"- Ey Allah'ım, malını infak edene halef (bedel)ini ver!" diye duâ eder.

Diğeri de:

" - Ey Allah'ım, imsak edene (malının) de telefini ver!" diye beddua eder.

Bir rivâyete göre de Ebubekirin (radıyallahü anh) kızı Esma (ölm. 693) haccetmek üzere Mekke'ye gittiğinde annesi kendisinden mâlî yardım istedi fakat müşrikedir diye kızı Esma ona yardım etmedi. İşte bu âyet-i kerîme bu sebeble nazil oldu.

Said b. Cübeyr'den rivâyet olunduğuna göre, Sahabîler, müşrik olan yakınlarına sadaka vermekten kaçmıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Yine, rivâyet olunduğuna göre bazı Müslümanların, Yahudilerden sıhrî hısımları ve süt akrabaları, vardı ve İslâmiyeti kabulden önce onlara nifakta bulunuyorlardı. Fakat İslâmiyeti kabulden sonra eskisi gibi onlara infak etmek istemediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Şu husus da unututmamalıdır ki Müslüman olmayanlara ancak vâcib olmayan sadakalar verilebilir; vâcib sadakaların, zimmî (vatandaş) da olsa kâfirlere verilmesi caiz değildir.

D- "Size asla haksızlık yapılmaz ."

Size va'dedilen kat kat sevabta veya infak sebebiyle mallarınızda meydana gelen noksanlığın telâfisinde asla bir eksiklik olmayacaktır.

273
"Sadakalar, kendilerini Allah yoluna adamış, yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen kimseler içindir. Öyle ki bilmeyenler, iffetlerinden dolayı onları zengin (ganî) zannederler. Sen, onları simalarından tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey istemezler. Hayır olarak ne infak ederseniz hiç şüphesiz Allah onu bilir."

A- "Sadakalar, kendilerini Allah yoluna adamış, yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen kimseler içindir ."

"Lil-fukarâ / o fakirlere ki" ibaresi kelâmın siyakından anlaşılan mahzûf bir fiile taallûk etmektedir. Burada değişik yorumlar yapılmıştır. Şöyle ki:

1- Sadakalar kendilerini Allah (celle celâlühü) yoluna adamış, gaza ve cihad ile meşgul olup ticâret ve kazanç için yeryüzünde dolaşamayan fakirlere aittir.

2- Sadakalar, Suffe Ehli (radıyallahü anh) adı verilen yoksul muhacirler içindir.

Bunların sayısı dört yüz kadardı. Bunlar, Medine'de, Mescid-i Nebî'nın sofasında yatıp kalkıyor ve bütün vakitlerini tahsili ilm ve cihad ile geçiriyorlar di. Bu Sahabîler Resûlüllah İn gönderdiği bütün müfrezelere katılıyorlardı.

B- "Oyle ki bilmeyenler, iffetlerinden dolayı onları zengin zannederler ."

Gerçeği bilmeyenler, bu onurlu, insanların iffetlerine, kimseden bir şey istemeye tenezzül etmediklerine ve genellikle müstağni hâllerine bakarak onları zengin zannederler.

C- "Sen onları simalarından tanırsın."

Bu hitab, Resûlüllah yahut nasibi olan herkes içindir.

Sen, onların yoksul ve ıztırar içinde olduklarını zayıflık ve dağınık hâllerinden anlarsın.

Ç- "Onlar yüzsüzlük ederek insanlardan bir şey istemezler, "

"İlhâf", dilencinin, dilendiği kimseden sadaka alıncaya kadar peşini bırakmaması, sırnaşık ve ısrarcı davranışı demektir.

Oysa iffetli ve yoksul Müslümanlar, kimseden bir şey istemezler; çok zorda kaldıklarında da ısrar etmezler.

Bir kavle göre de onlar, ne ısrar ile ne de ısrar etmeden istemezler.

D- "Hayır olarak ne infak ederseniz hiç şüphesiz Allah, onu bilir ."

Allah (celle celâlühü), bu in faklarınızın en güzel mükâfatını verecektir, işte bu âyet-i kerîmede, özellikle cihad ile meşguliyetlerinden dolayı, geçimlerini temin için çalışmaya zaman bulamayan mücâhidlere mâlî yardımda bulunmaya büyük teşvik vardır.

274
"Mallarını gece ve gündüz gizlice (sırren) ve açıkça (alenen) infak edenler var ya işte onlar için Rabbleri katında ecirler vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar ."

Bu âyet, Ebubekir el-Sıddîk (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Nitekim Ebubekir kırk bin dinar altın sadaka vermişti. Bunun on bin dinarını gece, on bin dinarını gündüz, on bin dinarını gizlice ve on bin dinarını da açıkça tasadduk etmişti.

Bu âyet-i kerîme, Ali (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Ali'nin elinde yalnız dört dirhem varmış ve bunların her birini anlatıldığı veçhile fakirlere vermiş.

Âyet-i kerîmede, gecenin gündüzden ve gizlinin açıktan önce zikredilmesi, herhalde gizli sadakanın açık sadakadan daha üstün olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Son bir kavle göre de, burada medhü sena edilenler cihad için at satın alanlar ve bunları besleyenlerdir veya cihad için at satın almak ve onları beslemek için mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık harcayanlardır.

"Onlar için korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar" cümlesinin tefsiri daha önce geçtiğinden tekrar etmiyeceğiz.

275
"Ribâ (faiz) yiyenler (kıyamet günü kabirlerinden), ancak şeytan çarpmış bir kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların:

"- Ribâ, alım-s atım gibidir!" demelerindendir.

Oysa Allah, ahm-satımı helâl, ribâyı da haram kılmıştır. Bundan böyle her kim, kendisine Rabbinden bir öğüt erişir de ribâya son verirse geçmişi onundur ve onun hükmü Allah'a aittir. Kim de yeniden ribâya dönerse işte onlar ateş ashabıdır. Orada sürekli kalacaklardır."

A- "Ribâ yiyenler (kıyamet günü kabirlerinden), ancak şeytan çarpmış bir kimsenin kalktığı gibi kalkarlar ."

Burada "ye'huzûne -- alırlar" yerine "ye'külûne / yerler" ifâdesi kullanılmıştır. Çünkü ribânın en büyük maksadı yemektir. Bir de ribâ daha çok yiyecek maddelerinde yaygındır, 32 Ayrıca bu ifâdede ribâ alanların fiili daha fazla takbih edilmektedir.

Ribâ, fıkıh kitablarında tafsilatıyla anlatıldığı üzere, miktardaki, fazlalık (ribânın cari olduğu mallar arasındaki mübadelede birinin fazlalığı) veya süredeki fazlalık (ribânın cari olduğu malların mübadelesinde birinin veresiye olması)tır. Ribâ (fâız) yiyenler, kıyamet günü kabirlerinden ancak cinler, şeytanlar tarafından çarpıldığı iddia edilen saralı kimselerin kalkışı ile kalkacaklardır.

Bu âyet, cahiliye döneminin bâtıl inanışlarına uygun bir ifâdeyle vârid olmuştur. O dönemde insanların, cinler ve şeytanlar tarafından çarpılarak akıllarının karıştırıldığına, saralı hâle getirildiğine inandırdı.

Hulâsa, dünyada faiz yiyenler, kıyamet günü mahşer yerine giderken tıpkı saralılar gibi düşe kalka yürüyeceklerdir. Ancak bu hâlleri, bir akıl hastalığına musab olduklarından değil fakat yedikleri faiz sebebiyle Allah'ın karınlarında meydana getirdiği ağırlıktandır. Böylece mahşer ehli, onları bu halleriyle tanıyacaktır.

B- "Bu, onların :

"- Ribâ, ahm-satim (bey') gibidir!" demelerindendir ."

Daha önce de ifâde edildiği gibi "zâlike" uzaktaki şeyi işaret içindir. Burada kullanılması ise işaret edilen şeyin son derece çirkin olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Ribâ yiyenlerin anketteki azabının sebebi, ribâ ile alış-verişi, ikisi de kazanç vesiylesi olduğu mülahazasıyla aynı kefeye koymaları ve bu bâtıl iddıâ itibariyle ribâyı helâl saymalarmdandır. Onlar diyorlardı ki:

"- Bir dirhem değerinde olan bir malt iki dirheme satmak caiz olduğu gibi, bir dirhemi de iki dirheme satmak da caizdir."

Hattâ onlar, helâl olmak hususunda ribâyı asıl saymışlar, alış-verişi ise ona kiyaslamışlardır. Oysa aralarındaki fark pek açıktır. Çünkü bir dirhemin iki dirheme satılması hâlinde bir dirhem kesin olarak zayi olmaktadır. (Yani para olarak bir dirhemin iki dirheme satılması mantıken mümkün değildir.) Mümkün olsa bile ânında olup bitmekte bir dirhem zâyı olmaktadır. Bildirileni değerindeki bir malın iki dirheme satılmasında ise bu satış o bir dirhem, mala olan mübrem ihtiyaç ya da revaç beklentisi zoru ile elde edilmekte ve zaman içinde yayılmakta vâdeye bağlanmaktadır. Hülâsa ayrı şeylerdir.

C- "Oysa Allah, alım-s atımı helâl, ribâyı da haram lalmıştır ."

Allah (celle celâlühü), onların ribâ ile alış-verişi benzer akitler saymalarını bu şekilde redd ve yaptıkları kıyaslamayı da iptal etmektedir. Çünkü onların bu kıyası, açık nassın karşısın dadır ve ona ters düşmektedir. Kaldı ki yukarıda işaret edildiği gibi ribâ ile alış-veriş gerekçelerinde de ortak bir taraf yoktur.

Ç- "Bundan böyle her kim, kendisine Rabbinden bir öğüt erişir de ribâya son verirse geçmişi onundur ve onun hükmü Allah'a aittir ."

" Bundan böyle her kim kendisine Rabbinden bir öğüt erişir de.." buyrulmak suretiyle rubûbiyet unvanının zikredilmesi ve ona yapılan izafet bu gelen öğüdün kendi terbiyeleri için olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Bundan böyle her kim, ribâ yasağı gibi Rabb Teâlâ'dan bir öğüt ve zecir gelir de geç kalmadan bu öğüt ve yasağa uyarsa, artık yasaktan önce aldığı ve yaptığı kendisinindir. O, geri alınmayacaktır ve eğer hâlis niyetle ilâhî öğüdü kabul ederse, Allah (celle celâlühü), bundan dolayı onun mükâfatını verecektir.

Bir görüşe göre de onun hakkında Allah (celle celâlühü) hükmünü verir ve bu konuda sizin itiraz hakkınız olamaz; demektir.

D- "Kim de yeniden ribâya dönerse işte onlar ateş ashabıdır ; orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır ."

Daha önce belirtildiği gibi uzak işareti olan "ülâike / işte onlar"nın burada kullanılması, faiz yiyenlerin, şer ve fesatta çok ileride, hayırdan çok uzaklarda olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Kim kendisine ilâhî öğüt geldikten sonra yine ribâyı helâl sayarak ona dönerse, işte onlar cehennem müdavimleridir ve ebediyen orada kalacaklardır. (Çünkü ribâyı helâl saymakla, Kur’ân'ın açık ifâdesini inkâr etmişlerdir.) Âyetin bu cümlesi mâkabli için bir açıklamadır.

276
"Allah ribâyı mahveder; sadakaları ise attırır. Allah, küfürde ve günahta israr edenleri sevmez ."

Allah (celle celâlühü), ribâ malını ve ribânm karıştığı malın bereketini kaldırır ve hattâ helâk eder; sadakası verilen malları ise bereketlendirir, o malı artırır ve sevabını da kat kat verir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah (celle celâlühü) sadakayı kabul buyurur ve onu bereketlendirip büyütür; tıpkı birinizin kendi tayını besleyip büyüttüğü gibi." 33

Yine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Sadakadan dolayı hiçbir zaman hiçbir mal eksilmemiştir."

Allah (celle celâlühü), haramları helâl, saymakta ısrar eden, o haramları irtikâp etmeyi inatla südüren kâfirlerden asla razı olmaz; çünkü Allah'ın sevgisi ve rızâsı, hakkıyla tevbe edenlere mahsustur.

277
"O kimseler ki imân edip sâlilı amel işler, namazı kılar ve zekâtı verirler; onların ecirleri Rabbleri katındadır. Onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır."

O kimseler ki, Allah'a ve Resulüne, Resulünün Allah katından getirdiklerine imân ederler; sâlilı ameller işler; namaz kılarlar; zekât verirler. İste onların kendilerine va'dedilmiş olan mükâfatları Rabbleri katındadır.

Salih amel kavramı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi de kapsadığı hâlde bu ikisinin ayrıca zikredilmesi, bunların diğer sâlih amellerden üstün olmalarındandır.

"Rabb" isminin zikri ve bu ismin "Rabbihim" şeklinde onlar zamirine izafesi sâlihler için ziyadesiyle lütuf ve teşrif mânâsı içerir.

Bu âyetin sırrına mazhar olan sâlih kullar için gelecekte kötü bir şeyle karşılaşma korkusu yoktur ve onlar sevdikleri bir şeyi elden kaçırdıklarından dolayı mahzun da olmayacaklardır.

278
"Ey imân edenler Allah'tan sakının ve ribâdan artakalanı (bakıyyeyi) bırakın ! Eğer gerçekten mü'minlerseniz ..."

"- Ey imân edenler! Kendinizi Allah'ın azabından koruyun ve alacaklı olduğunuz insanlara şart koştuğunuz faizi tamamen bırakın; eğer gerçekten mü'minlers eniz."

Çünkü gerçek imân, Allah tarafından emredileni yerine getirmeyi gerektirir.

Rivâyet olunduğuna göre Sakîf kabilesinden bazı kimselerin Kureyş kabilesinden bazı kimselerden alacakları vardı. Borcun vâdesi gelince, onu faiziyle istediler. İşte bu âyet-i kerîme bu sebeble nazil oldu.

279
"Eğer bunu yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin. Ve eğer tevbe ederseniz re'sü'l-mal (sermaye) niz size aittir. Ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."

A- "Eğer bunu yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin ."

Kendinizi Allah'ın (celle celâlühü) azabından korumanız ve ribânın artakalanını tamamen borçluya bırakmanız size emredildikten sonra ya ribânın haram olduğunu inkâr ya da haram olduğunu kabul ederek yine de almaktan vazgeçmezseniz, artık şunu bilin ki Allah ve Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından size açılmış bir savaş vardır.

Birincisi (ribânın haram olduğunu kabul etmeyenlere karşı açılan savaş), mürtedlere (İslâm dininden çıkanlara) karşı açılan savaş gibidir.

İkincisi (ribânın haram olduğunu kabul etmekle beraber onu almaktan vazgeçmeyenlere karşı açılan savaş) da, âsilere (İslâm devletine karşı ayaklanmış olanlara) karşı açılan savaş gibidir.

"Fe'zenû / bilin" kelimesi, bir kıra ete göre "fe âzinû / başkalarına da ilân edin" şeklinde de okunmuştur.

Bu kelime, dinlemek anlamında olan ezan kökünden gelmektedir. Çünkü dinlemek de, bilmenin yollarından biridir.

"Fe'zenû" kelimesini "fe eykınû / artık yakînen bilin" şeklinde okuyanlar da olmuştur. Bu, âmme kıraetini (fe'zenû kıraetini) te'yid eder niteliktedir.

"Harb / savaş", kelimesinin nekire (belirsiz) olarak zikredilmesi (bir savaş), tâzîm içindir. Yani Allah ve Resulü tarafından ilân edilmiş öyle muazzam bir savaş ki, bunun ne kadar çetin bir savaş olduğunu kimse bilemez.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet-i kerîme nazil olunca, Sakîf kabilesi mensubları dediler ki;

"- Bizim, Allah ve Resulüne karşı savaşacak gücümüz yoktur."

B- "Ve eğer tevbe ederseniz re'sü'l-mal (sermaye)niz size aittir. Ne haksızlık etmiş ne de haksıztiğa uğramış olursunuz ."

Ribâ yiyenler hakkında ceza tehdidini duyduktan sonra onun haram olduğuna imân ederek ribâ almaktan vazgeçerseniz, artık sermayeniz sizindir. Onu tam olarak geri alabilirsiniz. Böylece ne siz boçludan ana paradan daha fazlasını almakla haksızlık etmiş olursunuz; ne de onların Ödemeyi ertelemesi veya eksik yapmaları sebebiyle haksızlığa uğrarsınız.

Âyette hüküm alacaklının tevbesine bağlanmıştır. Bunun zorunlu sonucu olarak, tevbenin sabit olmaması hâlinde hüküm de sabit olmaz. Alacaklı tevbe etmemekle beraber ribânm haram olduğunu da inkâr ediyorsa mürted, daha açık bir deyişle dinden çıkmış olur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre onların riddet (dinden çıkış) hâli içinde edindikleri mallar (emvâlü'l-meksûb); imam Şafii'ye göre bu mallarla beraber diğer bütün malları Müslümanlar için fey' (savaşmadan kazanılan ganimet) hükmünde olur. Irtidat süresi dışında kazanılmış mallar Hanefî mezhebine göre mirasçılarına aittir. Her hâl ve kârda bu mürtedlerin mallarından hiçbir şey kendilerine verilemez.

İbn Abbâs'a göre haram olduğunu kabul ettikleri hâlde ribâdan vazgeçmeyenler, ribâ almaya devam edenler silâhlı adamları varsa önce onlar, sonra bizzat kendileri öldürülür. Gerçekten adı geçen bu Sahabî'ye göre:

"Ribâ ile â'mil olan (murabaha ile iştigal eden) kimseye önce tevbe etmesi teklif olunur, ederse ne alâ; etmezse boynu vurulur."

Diğer ulemâya göre bunlar tevbeleri sabit oluncaya kadar bahsedilir. Bunlara malları üzerinde hiçbir suretle tasarruf hakkı verilmez. Tevbe etmedikleri sürece hiçbir mal kendilerine teskm edilmez. Malları ölümleri hâlinde vârislerine aittir.

280
"Eğer borçlu darda ve sıkıntı içindeyse eli genişleyineeye kadar ona bir süre verin. Ve eğer alacağınızı tasadduk ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz..."

A- "Eğer borçlu darda ve sıkıntı içindeyse eli genişleymceye kadar ona bir süre verin."

Eğer borçlu sıkıntıya veya ödeme güçlüğüne düşmüş ise, o takdirde hüküm eh genişleyinceye kadar mühlet vermektir.

"Fe nazıratün / artık ona bir süre tanıyın", bir kıra ete göre "fe nâzıruhu" olarak da okunmuştur. Bu takdirde anlamı "alacaklı, eli genişleyinceye kadar onu bekleyecektir." olur.

Bu kelime, "fe nâzırhu" şeklinde de okunmuştur. Buna göre anlam:

"Eli genişleyinceye kadar mühlet vererek ona müsamaha göster." demek olur.

B- "Ve eğer alacağınızı tasadduk ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır ; eğer biürseniz ..."

Eğer dara düşmüş borçluyu ibra ederek alacağınızı sadakaya sayarsanız, bunun sevabı mühlet vermekten daha fazladır yahut bu, sizin alacağınızdan daha hayırlıdır. Çünkü bunun sevabı kat kat ve devamlı olur. Şu hâlde bu ilâhî ifâde, alacaklının alacağının tamamını veya bir kısmını darda bulunan borçluya bağışlama için bir teşviktir. Tıpkı,

"Eğer bağışlarsanız bu takvaya daha yakındır." (Bakara 2/237) mealinde ki âyet gibi.

Bir görüşe göre, tasadduk'tan (sadaka vermekten) maksad, onlara mühlet vermektir. Nitekim. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Bir Müslümanın borcunun vâdesi geldiğinde alacaklı vâdeyi uzatırsa, her gün için ona bir sadaka sevabı yazılır."

Eğer darda bulunan borçlunun borcunu bağışlamanızın sizin için ne kadar hayırlı olduğunu bir bilseniz, bunu mutlaka yaparsınız.

281
"Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra her nefse kazandıkları tamamen ödenecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir."

A- "Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz ."

O günden maksad kıyamet günüdür. Günün nekire (belirsiz) olarak zikredilmesi (öyle bir gün, denilmesi), vehâmet ve büyüklüğünü ihsas ettirmek içindir. Sakınma (ittika)nın kıyamet günü ile alâkalandırılmasi, onun şiddetli ve korkunç hâllerinden tahzir içindir.

"Türceû'ne / döndürüleceksiniz" kelimesi, bir kırâete göre "yurceû'ne döndürülecekler"; bir kırâete göre "türeddûne / döndürüleceksiniz"; diğer bir kırâete göre de "tesîrûne / varacaksınız" şeklinde okunmuştur.

Vurgulanan tenbih şudur:

Kıyamet gününün dehşetli hâllerinden sakının; o gün amellerinizin muhasebesi için Allah'ın (celle celâlühü) huzuruna döndürüleceksiniz.

B- "Sonra her nefse kazandıkları tamamen ödenecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir ."

"Küllü nefsin / her nefs, herkes" genellemesi, kıyamet gününün korkunçluğunu ziyadesiyle ifâde etmek içindir. Yani kıyamet günü herkese, hayır veya şer her ne yaptıysa, bütün yaptıklarının karşılığı tam olarak verilecek ve hiç kimse haksızlığa uğratılmayacaktır.

Bu âyet-i kerîme şu hakikati bildirmektedir:

Kıyamet günü azaba uğrayanlar, azabları ebedî de olsa mazlum değillerdir. Çünkü cezaları kendileri tarafından verilmiştir (bu cezayı gerektiren fiilleri işleyen kendileridir).

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

Cebrâilîn indirdiği en son Kur’ân âyeti bu âyettir. Ve Cebrâîl (aleyhisselâm) bu âyeti indirince Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Bu âyeti Bakara sûresinin 280. âyetinin başına koy!" dedi. Ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyetin nazil olmasından sonra yirmi bir gün, bir rivâyete göre seksen bir gün, bir diğer rivâyet göre yedi gün, bir başka rivâyete göre üç saat yaşamıştır.

{Bakara sûresinin başında belirtildiği gibi, "Elif Lâm Mîm", Kûfe'li kıraet âlimleri dışındaki kıraet âlimlerine göre, tek başına bir âyet değildir. O kıraet âlimlerine göre anılan âyet, 281. âyet değil, fakat hadiste belirtildiği gibi 280. âyet olmaktadır.}

282
"Ey imârı edenler, bir ecel-i müsemmâ (ay ve gün belirterek tesbit ve tâyin edilmiş bir va'de) ile borçlandığınız zaman onu yazın.

Aranızdan bir kâtib-i adi (doğru dürüst bir yazıcı veya noter) yazsın. Kâtib onu Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın; yazsın.

Üzerinde hak olan borçlu imlâ etsin (ikrar ederek yazdırsın) ve Rabbi Allah'tan korksun; ondan (o hak ve borçtan) hiçbir şeyi eksiltmesin.

Eğer üzerinde hak bulunan kimse (veya borçlu) sefih (doğru düşünme ve isabetli karar verme yeteneğinden yoksun, iyiyi, kötüyü lâyikı veçhile ayiramayan, menfaat ve mazarratım iyi takdir edemeyen, malını israf veya telef eden hafif akıllı biri) veya bir zayıf (tasarrufa tam ehliyeti olmayan bir küçük va da bunamış bir ihtiyar) veyahut herhangi bir sebeble bizzat takrir ve imlâdan âciz biri ise velisi (işlerine bakan babası, kardeşi, vasisi, kayyımı, vekili) adaletle söyleyip yazdırsın.

Erkeklerinizden iki kişiyi de şâhid olarak bulundurun. Eğer iki erkek olmazsa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şâhidlerden bir erkekle iki kadın bulundurun. O iki kadından biri yanılırsa diğeri hatırlatsın.

Çağrıldıkları zaman şâhıdler, sahicilikten kaçınmasınlar.

Az olsun, çok olsun borcu eceline (va'desine) kadar yazmaktan üşenmeyin. Bu Allah katında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Meğerki aranızda hemen devredeceğiniz bir ticâret (alış-veriş, ahz-ü ita, testim tesellüm) olsun. O zaman bunu yazmamanızda sizin için bir salanca yoktur.

Bir şey alıp sattığınız (bey' akdi yaptığınız) zamanda da şâhid bulundurun.

Kâtibe de şahide de zarar verilmesin. Eğer (bunlardan birine veya her ikisine) bir zarar verirseniz bu hiç şüphesiz (ucu) size dokunacak bir fısk (yoldan çıkma, Allah'a itaatsizlik ve isyan) olur.

Allah'tan ittika edin (gereği gibi sakının). Allah, size ilim öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir.

A- "Ey imân edenler, bir ecel-i müsemmâ ile borçlandığınız zaman onu yazın."

Ribânın hükmü ve sonuçları beyân edildikten sonra şimdi burada insanlar arasında cereyan eden muameleler sebebiyle vaki olan borçların (muteberdik şekli değil isbat) şekli beyân edilmektedir. Yani siz gerek alan, gerek veren taraf olarak, hasat, harman gibi tam belirli olmayan bir süreyle değil, fakat ayı ve günü belirli bir süreyle birbirinize borçlandığınız, veresiye bir muamele yaptığınız zaman, borcu süresiyle (va'desiyle) hemen yazın. Çünkü bu şekilde yazmak, daha sağlam ve ihtilaf ihtimallerini ortadan kaldırmak için daha etkikdir.

Ulemânın çoğunluğuna göre borç doğuran hukukî muameleyi yazmak müstahaktır.

İbn Abbâs'a göre, bu âyette zikredilen borçlanmadan murad, selem (sonra verilecek meta yahut görülecek iş için peşin olarak para ödeme) akdidir.

İbn Abbâs şunu da ilâve etmiştir:

"Allah (celle celâlühü) ribâyı haram kılınca selefi (selemi) helâl kıldı."

"Tedâyün" karşılıklı borçlanma demektir. Tedayünden sonra "deyn / borç" kelimesinin zikri, tedâyün kelimesinin mücâzât (amele karşılık ivaz, ecir ve ceza vermek) anlamında olmadığını bildirmek ve bunun vadeli ve vadesiz olmak üzere iki kısmı olduğuna ve yazdırmayı gerektiren kısmın vâdeli olan kısmı olduğuna dikkat çekmek içindir.

B- "Aranızdan bir kâtib-i adi (doğru dürüst bir yazıcı veya noter) yazsın ."

Bu ifâde yazmanın keyfiyetini beyân ve icmali emirden sonra bunun kimin tarafından üstlenileceğini tâyin etmektedir,

"Onu yazsın" değîlde sadece "yazsın" buyrulması ya mefûlün belli olmasından dolayıdır, ya da burada maksad fiilin bizzat kendisidir.

"Beyneküm / aranızda" denmesi, bunu yazacak kâtibin, bir borç münasebetinin iki tarafı arasında yansız olması gerektiğini, her ikisinin sözlerini de yazması, yalnız bir tarafın kelâmı ile yetinmemesı gerektiğini bildirmek içindir.

"Aranızda bunu tarafsız ve âdil bir kâtip yazsın" ifâdesi:

Yazma işini üstlenecek kâtibin, iki tarafa eşit mesafede olması, bir tarafa temayül etmemesi, eksik ya da fazla yazmaması demektir.

Bu emir uyarınca belgeyi yazacak kâtib fıkıh ikilini bilen dindar biri olmakdır ki onun yazdığı belge, şer'î makamlar nezdinde kabul ve itibâr görsün.

Yahut bu ifâde kâtip, bu belgeyi adalet ve hakkaniyet üzere yazsın; demektir.

C- "Kâtib, onu Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın; vazsın ."

Bu ifâde, "kâtib, Allah'ın (celle celâlühü), kendisine öğrettiği gibi yazmaktan yahut Allah (celle celâlühü) ona yazı yazmayı öğretmekle kendisini faydalandırdığı gibi, oda insanları bundan faydalandırmaktan kaçınmasın" anlamınadır. Nitekim,

" Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsan et." (Kasas 28/77) buyurulmuştur.

"Velâ ye'be kâtibün en yektübe... / Kâtib yazmaktan kaçmmasin"dan sonra "felyektüb — yazsın", buyrulması yazmayı te'kid içindir.

Önce zikredilen imtinadan nehyin, mutlak; sonra zikredilen imtinadan nehyin, mukayyeti olması da muhtemel bir tefsirdir.

Ç- "Üzerinde hak olan borçlu imlâ etsin ."

Belgeyi üzerinde hak olan borçlu yazdırmakdır; çünkü aleyhinde şâhidlik edilecek odur; o hâlde ikrar eden de o olmalıdır.

D- "Ve Rabbi Allah'tan korksun; ondan (o hak ve borçtan) hiçbir şeyi eksiltmesin."

İsm-i celil (Allah) ile na't-i cemilin (güzel sıfat, yani Rabb) bir arada zikredilmesi, ziyadesiyle sakındırmak içindir.

Bazılarının dediği gibi kâtip değil, fakat yazdıran kimse, Allah'tan (celle celâlühü) korksun; demektir. Çünkü bundan sonraki cümleden de, bu emrin yazdırana yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yani yazdıran borçlu, kâtibe

yazdırırken üzerindeki haktan hiçbir şey eksik yazdırmasın. Zira özellikle eksik yazdırmak, ancak borçludan beklenebilir. Kâtip ise, eksik yazabildiği gibi fazla da yazabilir. Bu itibârla eğer kâtibin nehyi (yapmaması) kasdedilmiş olsa, her ikisinden de (eksik veya fazla yazmaktan) nehyedilmesi gerekirdi. Ve zaten kâtibe adalet emredil irken, bu emir verilmiştir. Yazdıran borçluya teklif ağırlaştırılmış; Allah'tan sakınması emredilmiş, eksik yazdırmaktan da nehy edilmiştir. Çünkü borçlunun, nehyolunduğu şeye meyli vardır. Nitekim insan, fıtrat ve karakterinin gereği olarak, mümkün mertebe zararı kendi nefsinden uzaklaştırmaya ve zimmetindeki yükleri de hafifletmeye çalışır.

E- "Eğer üzerinde hak bulunan kimse (veya borçlu) sefih (doğru düşünme ve isâbetli karar verme yeteneğinden yoksun, iyiyi kötüyü lâyikı veçhile ayiramayan, menfaat ve mazarratını iyi takdir edemeyen, malını israf veya telef eden hafif akıllı biri) veya bir zayıf (tasarrufa tam ehliyeti olmaya bir küçük ya da bunamış bir ihtiyar) veyahut herhangi bir sebeble bizzat takrir ve imlâdan âciz biri ise velisi (işlerine bakan babası, kardeşi, vasisi, vekili) adaletle söyleyip yazdırsın ."

"Üzerinde hak bulunan kimse" ifâdesinin (daha önce geçtiği için, bir zamir ile de belirtilmesi mümkün iken) sarahaten zikredilmesi, konuya ziyadesiyle açıklık getirmek içindir; buradaki emir ve nehyin borçlu ile ilgili olduğuna daha da açıklık getirmek içindir.

Eğer borçlu noksan akıllı, müsrif, hesabını bilmeyen biri veya aklen tekâmül etmemiş bir çocuk ya da bunamış bir ihtiyar ise veya dilsizlik veya cehalet ya da başka bir arıza sebebiyle söyleyip yazdıramiyorsa kayyumu, vekili veya mütercimi gibi işlerine bakan bir kimse, onun yerine adaletle yazdırsın.

Âyette belgeyi yazdıracak veliye, üzerinde hak olan borçluya teklif edilenin aynı teklif edilmemiştir. Çünkü ondan, fazla veya eksik yazdırma beklenebilir. Ona adaletle, ne az, ne de çok, fakat tam olarak yazdırma mükellefiyeti tahmil edilmiştir.

F- "Erkeklerinizden iki kişiyi de şâhid olarak bulundurun ."

Aranızda cereyan eden borçlanmaya şâhidlik etmek üzere hür ve Müslüman erkeklerden iki şahit bulun. Bu iki erkeğin önceden (daha ihtilaf olmadan ve şahitlik bilfiil gündeme gelmeden) şahit olarak vasıflandırılmaları, görevi üstlenen kişinin görevi fiilen ifa ediyor gibi gösterilmesi kabilindendir.

Şahitlerin hür ve Müslüman olmaları şart kılınmıştır. Çünkü buradaki kelâm, Müslümanların muamelelerine ilişkindir. Ve yerinde belirtildiği gibi şer'î hitabların genel ifâdeleri köleleri kapsamamaktadır. Ancak borçlanma kâfirler arasında cereyan ettiği veya üzerinde hak bulunan kimse, yani borçlu kâfir olduğu zaman, biz Hanefîlere göre kâfiri şahit tutmak caizdir.

G- "Eğer iki erkek olmazsa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şâhıdlerden bir erkekle iki kadın bulundurun ."

"Feinlem yekûna racüleyni / Eğer iki erkek olmazsa" ıfâdesındeki nefiy (olumsuzluk), nefyin şümulü değil, fakat şümulün nefyi kabilindendir. (Yani iki erkek şâhidden hiç biri bulunmazsa, demek değil, fakat iki erkek şâhid bir arada bulunmazsa, demektir.)

Eğer iki erkek şâhid, erkeklerin azlığı sebebiyle veya başka bir sebepten dolayı bir arada bulunmazsa, o zaman sizce töhmet altında bulunmayan ve nivenmize mazhar olan sahicilerden bir erkekle iki kadın da yeterli olur.

Bu hüküm (şahadette bir erkek ile iki kadının yeterli olması), biz Hane tilere göre, had ve kısas şahadetleri dışındaki şahadetler içindir.

{Hanefîlere göre had ve kısas şahadetlerinde kadınların şahitliği hiç geçerli değilıdır. Zaten kadınların had ve kısas cezalarının infazını bizzat görmeleri dinen yasaktır. Çünkü kadınlar çok duyarlı olduklarından ruhsal olarak bundan etkilenebilirler; emzikli kadınların sütlerinin kesilmesi ve hamile kadınların da düşük yapmaları ihtimali mevcuttur.

Hanefîlere göre bekâret, doğum ve kadınların diğer mahrem hâlleri gibi konularda tek bir kadının şâhidiği yeterlidir.}

Şâfillere göre de, bir erkek ile iki kadının şahadetlerinin yeterli olması, özeililde mâlî muameleler içindir.

Güvenme vasfı, bütün şahitler için arandığı hâlde özellikle burada bir erkek ile iki kadın için zikredilmesi, kadınlarda bu vasıf daha az olduğu içindir.

{O dönemin hayât tarzına göre kadınlar, genellikle ev işleriyle meşgul olup, uzak pazar ve panayırlarda cereyan eden ticarî muamelelerin mâhiyet ve keyfiyetini bilmiyorlardı. İşte bundan dolayı şahitlik için genellikle pek güven vermiyorlardı.}

Bir görüşe göre de, âyetteki "Mimmen tardavne / güvendiklerinizden veya güveneceğiniz" vasfı, daha önce zikredilen "vesteşhidû şehîdeyni min ricaüküm / erkeklerinizden iki kişiyi şâhid olarak bulundurun" cümlesindeki iki şahidin sıfatıdır; Yani o iki erkek şâhid, güveneceğiniz insanlardan olmalıdır.

Ancak bu görüşe göre, sıfat ile mevsûfu (sıfat sahibi) arasına onlarla ilgili olmayan şeyler girmiş oluyor; dolayısıyle bu görüş reddedilmiş, kabul görmememiştir.

Bir başka görüşe göre de, "güveneceğiniz" ifâdesi, âyette daha önce geçen "min ricaliküm / erkeklerinizden" kelimesinin bedeli ve izahıdır. Ancak anılan sebepten dolayı bu görüş de reddedilmiştir.

Son bir görüşe göre de, "güveneceğiniz" vasfı, daha önce geçen "vesteşhidû / istişhad edin, şâhid olarak hazır bulundurun, şahit tutun" emrine taallûk etmektedir.

Metin Kutusu:

Ancak buna göre de, "güveneceğiniz" ifâdesi, iki kadın şahit şartı ile onun illeti (gerekçesi olan biri yanılırsa, diğeri ona hatırlatır, cümlesi) arasına fasıla olarak girmiş oluyor.

Ğ- "O iki kadından biri yanılırsa diğeri hatırlatsın "

Bu cümle, kadın şahitlerde sayı aranmasının illetini (gerekçesini) beyân etmektedir. Hakikatte illet, hatırlatmadır. Ancak yanılma, hatndatmanin sebebi olduğu için onun yerine geçirilmiştir. Yani kadınlardan biri, şahadet konusu meselede yanılır veya unutursa, diğeri ona hatırlatsın diye iki kadın olması şartı getirilmiştir. 35

35 Unutulmaması gerekli olan husus şudur: Bu şâhitlik, bir olay için görgü şahitliği olmayıp, bir hukukî muameleye ve onu tesbit eden vesikanın doğruluğuna şâhitliktir. Yani hukukî bilgi ve en azından hayât tecrübesi ister.

Mevcut nazm-i celilin diğer ifâde seçeneklerine (versiyonlarına) tercih edilmesi, ibhâmı (belirsizliği) te'kıd; yanılmanın iki kadından birine, hatırlatmanın da diğerine muayyen ve mahsus okluğu vehminden şiddetle sakındırmak içindir.

"En tadille / yanılır, unutur, gerçekten sapar" kelimesi, bir kırâete göre şart içeren bir anlamda "in tadille" biçiminde de okunmuştur, yani eğer iki şâhid kadından biri yanılırsa, o zaman diğeri ona hatırlatır,

H- "Çağrıldıkları zaman şâhidler, şâhidlikten kaçınmasınlar ."

Şâhidler, şahadet için çağırıldıklarında icabet etmekten çekinmesinler.

Henüz şahitliği üstlenmemiş olan kimselerin âyette şâhid olarak, vasıflandırılmaları, daha önce benzerinde ifâde edildiği gibi, vaakıî olmak üzere olan bir şeyi vaakıî olmuş saymak kabilindendir.

I- "Az olsun, çok olsun borcu eceline (va'desine) kadar yazmaktan üşenmeyin ."

Borç büyük veya küçük olsun, az ya da çok olsun, mücmel veya mufassal olsun, borcun borçlunun vâdesi gelinceye kadar zimmetine geçmiş bir hak olarak yazmaktan üşenmeyin; borçlanma hâdiselerinin çokluğundan bıkmayın.

İ- "Bu, Allah katında adalete daha uygun, şâhidlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir ."

Bu hitab mü'minler içindir. Yani borcun, borçlunun ikrarıyla yazılması, Allah'ın hükmünde daha adaletli, şahadetin sabit olması için daha etkili, şahadetin ikame edilmesine daha yardımcı ve borcun cinsinde, miktarında, süresinde ve benzeri, hususlarda şüpheye düşmemeniz için daha uygundur.

J- "Meğerki aranızda hemen devredeceğiniz bir ticâret olsun . O zaman bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur ."

Bu, yazma emrinden ınunkatı' (ayrı) bir istisnadır. (Yani hâzırlar arasındaki bir alım-satim, alış-veriş, teslim-tesellüm yukarıda zikredilen mesele kapsamında düşünülemez. Çünkü bu muamele vâdek bir borçlanma değildir; ancak iki mesele, mübadele konusunda benzerlik arzetmektedir.)

Daha açık bir ifâdeyle sizin birbirinize borçlanmanız veya ticarî muameleniz, her iki bedelin de hazır olması ve aranızda bunları elden ele peşin vermeniz hâlinde onları yazmamanızda bir sakınca yoktur, Çünkü bu muameleler, ihtilaf ve unutma ihtimalinden uzaktır.

K- "Bir şey alıp sattığınız (bey' akdi yaptığınız) zamanda da şâhid bulundurun, "

Yani anılan alim-satımlarda, yahut mutlak olarak bütün alım-satimlarda şahit bulundurun.

Zikredilen bu emirler, âlimlerin cumhûruna göre mecburiyet veya dinî zorunluluk değil mendûbiyet (dinî güzellik) ifâde eder.

Bir görüşe göre de vücûb (dinî zorunluluk) ifâde eder.

Ancak vücûb için olduklarını söyleyenler de, bu emirlerin kapsadıkları hükümlerin muhkem veya mensûh oldukları konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

L- "Kâtibe de şahide de zarar verilmesin ."

"Ve lâ yudârre" fiili, fail (faili belli) kipine de, mefûl (faili meçhul) kipine de muhtemildir.

Birincisine göre bu cümle, kâtip ve şâhidleri, yapılan davete icabet etmemek, yazmada ve sahicilikte tağyir ve tahrifat yapmak suretiyle iş sahiplerine zarar vermekten men eder.

İkincisine göre ise bu cümle, işleri düşenlerin, acele ederek kâtip ve şâhidleri görevlerinden alıkoymak yahut onlar için tâyin edilmiş sınırların dışına çıkmalarını teklif etmek yahut kâtibin ücretini vermemek suretiyle onlara zarar vermelerini yasaklar.

M- "Eğer (bunlardan birine veya her ikisine) bir zarar verirseniz bu hiç şüphesiz (ucu) size dokunacak bir fısk (yoldan çıkma, Allah'a itaatsizlik ve isyan) olur ."

Onları herhangi bir suretle izrar ederseniz şüphesiz Allah'ın (celle celâlühü) emrine isyan ve itaat yolundan çıkmış olursunuz.

N- "Allah'tan ıttıka edin (gereği gibi sakının) (Vettekullah). Allah size ılım öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir ."

Allah'ın emirlerine ve yasaklarına ve ez cümle O'nun zarar verme yasağına da muhalefet etmekten sakının. Allah sizin işlerinizle ilgili hukuk hükümlerini size öğretiyor.

Allah her şeyi hakkıyla bilir. Sizin hâliniz O'ndan gizli değildir ve O, sizin amellerinizin karşılığını mutlaka verecektir.

Bu son üç cümlede lafz-ı celâl'in, Allah adının tekrar edilmesi, Allah korkusunu, gönüllere yerleştirmek, ilâhî mehabeti artırmak ve her cümlenin kendi başına müstakil bir mânâyı ifâde ettiğine dikkat çekmek içindir.

Nitekim birinci cümle, takvayı teşviktir;

İkinci cümle, nimetlerin va'dıdır;

Üçüncü cümle de, Allah (celle celâlühü) şânını tazimdir.

283
"Eğer siz yolculuk (sefer) da olur da kâtib bulamazsanız o zaman alınan rehin yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz, artık kendisine güvenilen kimse de, emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan korksun. Şahadeti de gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi gerçekten günahkârdır. Allah, bütün yaptıklarınızı bilen (A'lîm)dir."

A- "Eğer siz yolculukta olur da kâtib bulamazsanız o zaman alman rehin yeterlidir ."

Eğer misafirsenız veya yolculuğa yönelmişsenız ve borç işlemini yazdıracak bir kâtip de bulamıyorsanız, o zaman güvence olarak, borçludan, alınacak rehin yeterlidir. Alacağın teminatı olarak rehin almak meşrudur.

Mücâhid ve Dahhâk'in sandıkları gibi relinin meşruiyeti sefer şartına bağlı değildir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Medine'de ailesinin ihtiyacı olarak, bir Yahudîden aldığı yirmi, sâ' arpa için zırhını rehin olarak vermiştir."

{Sâ', şer'î dirheme göre 2.17 kg., örfî dirheme göre ise 3.333 kg. dır.}

Âyetteki talikin (hükmün sefer hâline bağlanması) sebebi ikamedir. Daha açık bir ifâdeyle seferde kâtib bulunmaması hâlinde yazılı belge (tevsik) yerine rehin alma (irtihan) ikame edilmiştir.

Seferde şâhid bulunmaması meselesine temas edilmemiştir. Çünkü o da kâtip hükmündedir.

Ulemânın cumhûruna göre, rehin malın tamamının teslimi vâcibtir ve rehin alan kimse, onun mâliki sayılmaz (Bu itibârla rehin aldığı malı sahibinden izinsiz olarak işletemez ve kullanamaz).

B- "Eğer birbirinize güvenirseniz, artık kendisine güvenilen kimse de emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan korksun ."

Eğer alacaklı borçluya hüsn-ü zannından ötürü güvenir de, güveninden dolayı rehin alma ihtiyacını duymazsa, artık güvenilen kimse veya borçlu da, borcunu ödesin.

"Fein emine / eğer emîn olursa, güvenirse" fiili, bir kırâete göre "Fein ümine / eğer emniyet edilir, güvenilirse" şeklinde mechûl kıpı ile de okunmuştur.

Âyette, borçlu, "ellezî'tümine / kendisine güvenilen kimse" şeklinde ifâde edilmiştir. Çünkü onun güvenikr olduğunun ilâm yolu budur. Bir de burada borçluyu borcunu ödemeye sevketmek için teşvik vardır.

Âyette, borca da emanet denilmiştir. Çünkü rehin alınmayarak bunun için borçluya emniyet edilmiş, güvenilmiştir.

Borçlu, hukuku gözetmek, Rabbı olan Allah'tan korkmalıdır.

Bu cümlede ülûhiyet unvanı (Allah) ile rubûbiyet sıfatının (Rabb) yan yana zikredilmesinde apaçık bir te'kid ve sakındırma anlamı vardır.

C- "Şahadeti de gizlemeyin. Kim onu gizlerse bilsin ki onun kalbi gerçekten günahkârdır . Zaten Allah, bütün yaptıklarınızı bilendir ."

"- Ey şahitler! şahitliği gizlemeyin yahut ey borçlular! Muamele sırasında bizzat gördüklerinizi ve kendi aleyhinize olan şahadetinizi gizlemeyin."

Günahkârlık sıfatı kalbe isnat edilmiştir. Çünkü günahı gizlemekte kalbin büyük dahli vardır. Bunun bir benzeri de, zinanın göze ve kulağa isnat edilmesidir. Yahut anılan fiilin kalbe isnadı mübalağa içindir. Çünkü kalb, beden organlarının reisidir ve onun fiilleri, fiilenn en büyüğüdür. Yani kim de şahadeti gizlerse, günah onun nefsine yerleşmiş olur; onun en şerefli yerine sahip olur ve diğer günahlarından daha vahim bir hâl alır, demektir. Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Kebâirin (büyük günahların) en büyüğü Allah'a ortak koşmaktır. Nitekim Allah (celle celâlühü) meâlen:

"Kim Allah'a ortak koşarsa, Allah muhakkak cenneti ona haram kılar." buyurur. (Mâide 5/72)

Bundan sonra en büyük günah yalancı şahitlik ve doğru şehadeti gizlemektir.

Binaenaleyh Allah (celle celâlühü), yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir; hayır ise hayır olarak; şer ise şer olarak.

284
"Göklerdlekiler ve yetdekiler yalnız Allah'ındır. İçinizdekıleri açığa vursanızda, gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir. Artık O, dilediğini affeder; dilediğine de azab eder. Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Göklerdekiler ve yerdekiler yalnız Allah'ındır ."

Göklerin ve yerin hakikatine dahil olan her şey ve onların hakikatinin haricinde kalıp da onlarda mekân tutmuş akıl sahibi ve diğer varlıklardan her ne varsa hepsi yaradılış olarak, mülk olarak ve tasarruf olarak yalnız Allah'ındır (celle celâlühü); başkasının, bu varlıkların en ufak parçasında bile hiçbir suretle ortaklığı yoktur.

B- "İçınızdekileri açığa vursanız da, gizieseniz de Allah, ondan dolayı sizi hesaba çekecektir ."

İçinizdeki kötülükleri ve bunları işleme azmini kavlen veya fiilen veya hem kavlen hem de fiilen insanlara açıklasanız da, gizieseniz de veya hiçbir suretle insanlara açıklamasanız da, Allah (celle celâlühü) kıyamet gününde ondan dolayı sizi hesaba çekecektir. Ancak insanın korunamadığı vesvese ve insanın aklına gelip de içinden gerçekleştirmeye karar vermediği ve azmetmediği kötü şeyler buna dahil değildir. Çünkü teklif (sorumluluk), kişinin gücü ve imkânı nısbetindedir. 36

36 Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Bakara (2) sûresinin meali yukarda yazılı 284. âyeti nazil olduğu vakit Ashaba çok şiddetli geldi. Huzurda diz çöküp oturdular ve:

"— Ya Resûlallah (Eskiden) bize gücümüzün yeteceği ameller, namaz, oruç, cihad ve sadaka (gibi ibadetler) teklif olun (muş)tu. (Şimdi) sana şu âyet indirildi. Biz buna takat getiremeyiz." dediler. Resûlüllah

"— Etürîdûne en tekuuki kema kale ehlüi-kitabeyni min kabliküm / Sizden önceki iki Ehl-i Kitabin dedikleri gibi: Semi'na ve a'sayna / İşittik ve isyan ettik mı demek istiyorsunuz? Bel kuulû / Hayır, siz: Semi'na ve ata'na ğufraneke Rabbena ve ıleykel-maslîr — Dinledik ve itaat ettik, gufranını dileriz; ya Rabb, dönüş ancak Sanadır; deyin!" buyurdular. Ashâb da : "- Dinledik ve itaat ettik; gufranını dileriz; ya Rabb, dönüş ancak Sanadır." dediler. Cemaat bunu okuyunca dikeri ona yatişti. Hemen arkasından Allah şu âyeti indirdi: "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene imân etti, mü'minler de imân ettiler. Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitablarına ve Resullerine imân ettiler. Biz, Allah'ın Resulleri arasından hiçbirini ayırmayız; işittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz Senden bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sanadır; dediler."

Onlar bunu yapınca Allahü teâlâ o âyeti neshederek :

"Allah, kimseye, gücünün üstünde, kaldıramayacağı bir yük yüklemez. v.d." âyetini inzal etti. (Sahih—i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Ahmed Dâvudoğlu, Sönmez Yayınları, İstanbul 1977, Ciltti, Kıtabu 1-İmân, Sayfa: 466-472, Hadîs No: 199, 200)

Bu âyet-i kerîme, kıyamet günündeki hesabı inkâr eden Mutezile ve Ratızîler (İmamiyye Şiîleri) aleyhinde hüccettir.

{Mutezile ve İmamiyye Şiîleri, kıyamet gününde amellerin tartılmasını inkâr ederler. Onlara göre ameller, araz (kendi zâtıyla kaim olmayan, başkasıyla kaim olan) oldukları için tartilabilir nesnelerden değildir. Bir de ameller zaten Allah'a malûmdur. Bu itibârla onların tartılması abestir. Ehl-i Sünnet'e göre ise bu bir hakikattir; ancak keyfiyeti bizce malûm, değildir.}

"İçinizdekileri açığa vursanız da, gizleseniz de.." buyrulmak suretiyle önce açığa vurma (ibda'), sonra gizleme (İhfa) zikredilmiş;

" De ki, İçinizdekileri gizleseniz de, açığa vursanız da, Allah onu bilir." (Al-i İmran 3/29) mealindeki âyette ise bunun aksi vârid olmuştur. Çünkü burada insanların nefsine taallûk eden muhasebedir ve muhasebeye esas oluşturan da açık amellerdir.

Mezkûr âyette belirtilen ise ilâhî ilimdir; onun insanlara taallûku, gizli amellere taallûku gibidir. Buna nasıl hayır denebilir ki, Allah'ın ilmi, bir suretin hâsıl olması yoluyla olmaktan münezzehtir; hangi şekilde olursa olsun, bir şeyin kendi nefsinde mevcudiyeti, Allah'a (celle celâlühü) göre ilimdir (İlâhî ilim herhalükârda varlıklara taallûk halindedir). Bunda açık ve gizli eşya arasında bir durum değişikliği sözkonusu değildir. Ancak insanlar açısından gizleme mertebesi, açığa vurma mertebesinden önce gelir. Çünkü açığa vurulan her şey, ya kendisi veya unsurları daha önce kalbte mutlaka gizlidir. Bu itibârla Allah (celle celâlühü) ilminin ilk hâline (kalbtekı hâline) taallûku, ikinci hâline olan taalukundan önce gelmektedir. Nitekim bu hakikatin izahı,

"Onlar bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da hakkıyla bilir." (Bakara 2/77) mealindeki âyetin tefsirinde geçti.

C- "Artık O, dilediğini affeder; dilediğine de azab eder . Allah, her şeye kaadirdir ."

Allah hikmetinin gereği olarak, dilediğini lütfuyla affeder ve dilediğine de adaletiyle azab eder. Âyette ilâhî mağfiret, az ab tan önce zikredilmiştir. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti, gazabından geniştir.

Allah'ın her şeye kaadir olduğu cümlesi, makabli için açıklayıcı bir zeyl gibidir. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) bütün eşya üzerindeki tam ve kâmil kudreti, O'nun, daha önce geçen muhasebeye ve onun sonuçlan mağfiret ve azaba muktedir olmasını da gerektirir.

285
"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene (Risâlet ve Kur’ân) imân etti. Mü'minler de imân ettiler. Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitablarma ve Resullerine imân ettiler.

Biz Allah'ın Resulleri arasından hiçbirini ayırmayız; işittik ve itaat ettik.

Ey Rabbimiz! Senden bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sanadır; dediler."

A- "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene (Risâlet ve Kur’ân) imân etti . Mü'minler de imân ettiler ." 37

37 Ebî Mes'ûddan (radıyallahü anh) rivâyet edildiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur. "el-Ayetani min âhiri sûreti'l-bakarati men karaahüma fî leyletin kefatehu / Bakara sûresinin sonunda öyle iki âyet vardır ki kim onları bir gecede okursa ona yeter." (Tecrıd—i Sarili Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Bask. İkinci Baskı, Ankara 1972, Cilt: 10, Sayfa: 159-160, Hadîs No: 1572)

Ayni hadîs Sahih—i Müslimde de yer almıştir. (Sahih—i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Ahmed Dâvudoğlu, Sönmez Yayınları, Cilt: 4, Sayfa: 277-378, Hadîs No: 255, 256)

Bu konuda Ebû Zerr el-Gıfarîden (radıyallahü anh) rivâyet edilen bir hadis daha vardır ki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allahü teâlâ Bakara sûresini öyle iki âyetle bitirdi kı, bu âyetleri bana Arşin altındaki bir hazineden verdi! Bunları öğrenin. Kadınlarınıza, oğullarınızı da öğretin. Çünkü bunlar hem namaz, hem Kur'ân, hem de duadır." (Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Cilt: 4, Sayfa: 379)

Abdullah b. Mes'ûd'a (radıyallahü anh) dayanan bir rivâyete göre de "Mirac'ta Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) üç şey verilmiştir:

1- Beş vakit namaz, 2- Bakara sûresinin son âyetleri, 3— Ümmetinden şirk koşmayanların büyük günahlarının affolunması (Sünenü'n—Nesâî Tercemesi, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, Cilt: 1-2, Sayfa: 285)

Bakara (2) sûresinin başında, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilen şânı yüce Kur'ân-ı Kerîmin takva sahipleri için bir hidâyet olduğu belirtildikten sonra takva sahipleri de üstün vasıflar taşıyan ve ezcümle Allah'a (celle celâlühü) ve O'nun daha önce indirdiği Kitablara imân eden, hidâyete ve felâha eren kullar olarak tarif edilmişti. Ancak orada, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmeti için özellikle bir tâyin ve tahsis yapılmamış ve onların bu sıfatları taşıdıkları da sarahatle belirtilmemişti. Çünkü orada bu konuda bifki bir hüküm mevcut değildi. Ve onun Yani Bakara sûresinin ilk 5 âyetinden sonra da, açıkça kâfirlerle münafıkların hâlleri beyân edilmişti. Bundan sonra da çeşitli şeriatler, hükümler, öğütler, hikmetler, eski ümmetlerin haberleri ve ilâhî hikmetin gerektirdiği diğer konular zikredilmişti, işte bütün bunlardan sonra bu sûrenin sonunda bu üstün imân ehli açıklanıyor ve Allah (celle celâlühü) tarafından onların imânının kemâline ve itaatlerinin güzelliğine şahadet ediliyor.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), bu sûrenin başında (îman bölümünde) muhatab olarak, burada ise gıyaben zikredilmiştir. Çünkü asırlar boyu baki olan bir şahadete uygun üslub, kendisi için şahadet edilenin muhatab alınmamasıdır.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), burada, şanlı şerefli bir Kitab ve yeni bir şeriat sahibi olduğunu belirten risâlet (Resul) unvanıyla zikredilmesi, "bima ünzile ileyhi / kendisine indirilene.." ifâdesine bir hazırlık ve ilâve bir izah sayılır. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, kendilerine imân edilen Peygamberlere dahildir.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Rabbi tarafından kendisine indirikne imânından murad, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bütün şeriatlere, hükümlere, kıssalara, öğütlere, diğer Peygamberlerin hâkerine, ilâhî Kitablara ve şâir konulara ilişkin tafsik bir imândır. Kur'ân'ın ihtiva ettiği hükümlerin hakkaniyetine, verdiği haberlerin doğruluğuna ve benzeri hususlara imân etmekse, bu tafsıili imânın şubelerindendir.

Burada icmali ifâde kullanılması "Âmene'r- resulü bimâ ünzile ileyhi / Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene imân etti" denmesi, onun makamını yüceltmek içindir. Fakat bu aynı zamanda Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) imânının, kendisine geien vahyin bütün tafsilât ve muhtevasını içerdiğinin bir başka suretle beyânıdır.

".. İleyhi min rabbihi / Rabbinden kendisine" ifadesiyle rubûbiyet unvanının zikri ve Rabb kelimesinin, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) yerini tutan zamire izafesi (Rabbinden denmesi), Peygamberimiz için büyük bir teşrif ve aynı zamanda Kur'ân'ın, kendisine vahyedilmesinin onun için ilâhî bir terbiye ve kemâle erdirme olduğuna dikkat çekmek içindir.

B- "Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitablarına ve Resullerine imân ettiler ."

Mü'minlerden maksad, bu isimle mâruf olan fırkadır.

"Âmene / imân etti" fiilinin zamiri, mü'minlere râci'dir ve tekil vârıd olmuştur. Çünkü burada, "Hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.)" (Neml 27/87) mealindeki âyette olduğu gibi maksud, toplanma mânâsına itibâr edilmeksizin, mü'minlerin her ferdinin imân etmiş olmasıdır.

Bu cümlede üslubun, makablinden farklı oluşu, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) müşahede ve görgüye dayanan imânı ile mü'minlerin hüccet ve delilden doğan imânı arasındaki açık farkı te'kid ile bildirmek içindir. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) imânı ile mü'minlerin imânı, her yönden birbirinden farklıdır. Hattâ onları ifâde eden teritib biçimleri de birbirinden farklıdır.

Burada isnad tekrarlanmış (Allah'a, meleklerine... îmân, hem mü'minlere, hem de hepsine); mü'minlerin her ferdinin, imânına hükmedilmiştir. Ama takviye ve te'kide muhtaç bir nevi kapalılık vardır.

Daha açık bir deyişle mü'minlerin imânının anlam ve kapsamı şudur:

Allah (celle celâlühü) birdir, O'nun ilâh ve mâbûd olarak eşi, ortağı yoktur.

Melekler, Allah'ın ikramına mazhar olmuş (mükrem) kullarıdır.

Allah Kitablarını insanlara melekler vâsıtası ile indirmiş ve Peygamberlerine onlar aracılığı ile vahyetmiştir.

Ancak meleklere olan imânın mâhiyeti, onların kendi varlıklarının zâti hususiyetlerinden değil, fakat Allah'a olan izafetleri (aidiyetleri) itibariyledir. Nitekim bu husus, âyetin nazmındaki tertipten de anlaşılır.

Allah (celle celâlühü), vaz'ettiği dinin emir ve nehiylerine kullarını, insanları irşad için Kitablar ve Resuller göndermiştir.

Ancak mü'minlerin, Allah'ın (celle celâlühü) Kitablarına ve Resullerine olan bu imânı mutlak değildir. Burada o ilâhî Kitabların her birinin, Allah (celle celâlühü) katından belli bir Peygambere indirildiğine imân söz konusudur. Nitekim,

"Deyin ki:

- Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrâhîm'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve onların esbat (torunlar)ma indirilenlere, Mûsa ve İsâ'ya verilenlere ve Rabblerinden diğer nebilere verilenlere imân ettik. Onlar arasından hiçbirini ayırmayız." (Bakara 2/136) mealindeki âyette de bu husus dile getirilir.38

38 Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edildiğine göre Ehl-i Kitab, Tevrat'ı İbranice okuyup Müslümanlara Arapça açıklıyorlardı. Bu nedenle Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):, "Lâ tüsaddekuu ehle'l-kitabi velâ tükezzibûhüm ve kuulû: Amenna billahi vemâ ünzile ileyna.. / Ehl-i Kitab'ı ne doğrulayın ne de yalanlayın; Allah'a inandık, bize indirilene de, İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Yakuub'a ve torunlarına indirilenlere; Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün Peygamberlere Rabblerinden verilenlere imân ettik. Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Biz Allah'a teslim olmuş Müslümanlarız; deyiniz, " buyurdu. (Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşlen Başk. İkinci Baskı, Ankara 1972, Cilt: 11, Sayfa: 51)

Mü'minlerin imânı, esasta belli bir ilâhî kitaba veya belli bir Peygambere mahsus ve münhasır değil fakat hepsine Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ona indirilmiş olan Kitaba da şâmildir. Nitekim zikredilen âyet-i kerîme (Bakara 2/136) de bu hakikati ifâde eder.

Ancak bu imân, eski ilâhî kitabların hüküm ve şeriatlerının hâlen tamamen veya kısmen geçerli ve bu geçerliliğin o kitablara izafetle, o kitablara müstenid olmasından değildir. Çünkü eski semavî kitabların her birinin kapsadığı hükümler, başka bir semavî kitab gelip onu neshedinceye (geçersiz kalıncaya) kadar hak ve sabittir. Eğer bu kitabların şeriat ve hükümlerinden şimdiye kadar neshedilmemiş bazı kısımlar kalmışsa bunların, kıyamete kadar neshten masun ve mahfuz bulunan Kur'ân'ın hükümlerinden madût olmasındandır.

Daha önce geçen;

"Yüzlerinizi doğu ve batı yönlerine çevirmeniz birr (hayır, erginlik) değildir. Fakat asıl birre (hayr) erenler; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitablara, Peygamberlere imân ederler..." (Bakara 2/177) mealindeki âyette görüldüğü gibi, burada âhiret gününe imân zikredilmemiştir. Çünkü bu imân da, Allah'ın Kitablarına olan imânın şümulü içindedir.

"Kütübihi / O'nun Kitabları" kelimesi, bir kırâete göre "Kitabini / O'nun Kitabı" şeklinde de okunmuştur. Buna göre kitabtan murad ya Kur'ân-ı Kerîm'dır ya da;

"İnsanlar (evvelce) bir tek ümmet (ümmet-i vahide) idi. Sonra Allah, mübeşşir (müjdeleyici) ve Münzir (korkutucu, uyarıcı, inzar edici) olarak Peygamberler gönderdi. Onlarla beraber ihtilâfa düştükleri konularda insanlar arasında hülmıetmek üzere hak olarak Kitab da indirdi." (2/213) mealindeki âyet-i kerîmede betirtildiği gibi kitab cinsinden bir tebliğdir.

Cins ile çoğul arasındaki fark şudur: Cins, daha çok cinsin fertleri için, çoğul ise cinsin çoğulları için kullanılır. Bundan dolayı "kitabın cinsî, kitabın çoğulundan daha kapsamlıdır" denir.

"Ve kütübihi ve rusulihi / Kitablarına ve Peygamberlerine" ifâdesi, daha önce geçen "Bima ünzile ileyhi min rabbihi // Rabbinden kendisine indirilene" ifâdesindeki icmale bir nevi açıklamadır.

Mü'minlerin imânı konusunda âyette zikredilen unsurlarla iktifa edilmesi mü'minlerin her birinde mevcud icmâlî imân için bunun yeterli olduğunu, bildirmek içindir. Fakat bu asgarî imânın hiçbir zaman ziyâdeleşmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü tafsili imân mertebelerinde mü'minlerin, imân seviyeleri ve dereceleri arasında zorunlu olarak büyük farklar vardır. Zira hikâyedeki (mü'minlerin imânının anlatımındaki) icmal, hikâye edilen o imânın da icmali olmasını gerektirmez. Nitekim bu âyette, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) imâm hikâye edilirken, "Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene imân etti." buyrulmak suretiyle icmal yapılır. Oysa Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) îmânı, Rabbinden kendisine indirilen şeylerin büyüklerinin de, küçüklerinin de tafsilatına taallûk ettiği açık bir gerçektir.

Bu âyette imânın unsurları olarak zikredilenler, ancak Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr (her şeyden haberdar) Allah'ın vaakıf olduğu gaaib şeylerdendir. Bunlara imân, bu sûrenin başında zikredilen gaybe imânı tasdik için birer kıstas olmuştur. Bu âyette söz konusu olan Allah'ın (celle celâlühü) kitablarına imân, sûrenin başında vârıcl olan,

"Onlar (takva sahibi olanlar), sana indirilene ve senden önce indirilenlere de inanırlar." (2/4) mealindeki âyette zikredilen imâna işaret eder.

Bu izah şekli, Kur'ân'ın yüce şânına lâyık olan ve ona yaraşan yorumdur.

Bunun dışında, "ve'l-mü'minûne / mü'minler de" kelimesini, âyetin başındaki "c'r- Resulü / Resul" kelimesine atfetmek de caiz sayılmıştır. Buna göre âyeti okurken "ve'l-mü'minûn / mü'minler de" kelimesi sonunda vakıf yapılır (kelimenin sonundaki hareke okunmayarak biraz durulur). O takdirde mânâ şöyle olur: "Peygamber ve mü'minler, Rabbinden kendisine indirilene imân ettiler. Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitablarına, Peygamberlerine imân ettiler."

Ancak bu tefsire göre, imân konusunun (Rabbinden kendisine indirilen), matuftan (mü'minler kelimesinden) önce zikredilmiş olması, imânın şânına olan ilgiden ve bu imânda, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) imânının asıl olduğunu zımnen bildirmek istenmiş olmasındandır.

Ancak bu ikinci tefsir şeklinde, birıncisindeki kemâl ve Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) şânını yüceltmek, imânını tâzîm etmek anlamı olmadığı gibi, âyetin nazm-i kerîminin mükemmeliyeti de ihlâl edilmiş olur. Çünkü eğer âyette zikredilen her iki imân gerek bizatihi imân olarak, gerekse tafsilata taallûku itibarıyla, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şânına lâyık bir imân olarak alınırsa, bu imânın, Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) başkasına isnadı imkânsız olur ve böylece imânın tekrar zikredilmesinin bir anlamı kalmaz.

Yok eğer bu iki imân, ümmetin bütün fertlerinin şânına lâyık (herkesin seviyesinde) bir imân anlamında alınırsa, o zaman da, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) yüce kadri tenzil edilmiş olur.

Bu ıkı imân, zât olarak da tafsilata taallûk eden imân olarak da, nisbet edildikleri her şahsın seviyesine uygun bir imân olarak alınırsa; başka bir deyişle bu iki imân, Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) nisbetle, bütün tafsıilî ve ayanı (açık) bir imân; ümmetin fertlerine nisbetle, onların hâline uygun icmali veya tafsıilî bir imân olarak alınırsa, bu apaçık bir zorlama yorum olur ki, Kur'ân sahasını benzerlerinden temizlemek gerekir.

C- "Biz Allah'ın Resulleri arasından hiçbirini ayırmayız ."

Gerçek imân sahibi mü'minler şunu derler:

"- Biz bir kısmına imân, bir kısmını da inkâr etmek suretiyle peygamberler arasında ayırım yapmayız; fakat her birinin risaletinin doğruluğuna inanırız."

Mü'minlerin, imânlarını bu suretle takyid ve tahsis etmeleri, hakkı ortaya koymak ve iki Ehl-i Kitab'ın (Yahudiler ile Hıristiyanların) hatâlarını açıklamak içindir. Nitekim her iki Ehl-i Kitab da, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) inkâr noktasında birleşmişlerdir. Ayrıca Yahudiler, İsa'yı (aleyhisselâm) da inkâr etmişlerdir. Kaldı ki, mü'minlerin bundan asıl maksadları, onların inkâr ettikleri Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) risâletine olan imânlarını açıklamaktır; yoksa Ehl-i Kitab'ın inandıkları hususlarda onlara muvafakatlerini belirtmek değildir.

İşte gördüğün gibi, âyetin anılan kısmını söyleyenler,

Peygamberler arasında ayırım yapmayız" diyenler özellikle mü'minlerdir. Çünkü bu sözlerin Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) isnad edilmesi, yani onun:

"-Allah'ın peygamberleri arasında ayırım yapmayız" diyerek bununla, imânını açıklamak ve dâvasında kendini onaylamak istemesi mümkün değildir.

Mü'minlerin, ilâhî kitablar arasında da bir ayırım yapmadıklarından söz edilmemiştir. Çünkü zikredilen husus, bunu zaten içermektedir. Bu gerekirlik iki taraflı, olduğuna göre bunun aksi zuhur etmemiştir. Çünkü ayırımda asıl olan Peygamberlerdir. Ayırımı yapanların kitabları inkâr etmeleri, Peygamberleri inkâr etmelerindendir.

Âyetteki külliyet (hepsi) mânâsına nefirden (ayırım yapmayizdan) sonra itibâr edilmek, bunun aksi olmamalıdır. Çünkü burada maksad, nefyin şâmil olması (hepsini kapsaması)dır, yoksa şümulü (kapsamın hepsini) nefyetmek değildir.

"- Biz, Allah'ın Resulleri arasından hiçbirini ayırmayız." ifâdesinde, hangisi olursa olsun Peygamberlerden biri ile diğerleri arasında ayırım yapmamak gereğine sarahatle delâlet vardır. Ama "ahad / hiçbiri" kelimesi olmaksızın yalnız,

"- Allah'ın Peygamberleri arasında ayırım yapmayız."

mealinde bir ifâde vârid olsaydı, söz konusu mânâya bu kadar sarih delâlet olmazdı.

Bu âyete benzedik arz eden;

"Biz Allah'a; bize indirilene; İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Yakuub'a ve onların esbat (torunlar)ına indirilenlere; Mûsa ve İsa'ya verilenlere ve Rabblerinden diğer nebilere verilenlere imân ettik. Onlar arasından hiçbirini ayırmayız ve biz O'na teslim olmuş Müslümanlarız." (Bakara 2/136)

mealindeki âyette, Peygamberler, "minhüm / onlardan" zamiri ile ifâde edilmiş iken, burada "ve kütübihi ve rusulihi"den sonra zamir kullanılmayıp "min rusulihi / O'nun Resullerinden" ifâdesinin tercih edilmesi,

1- ya meleklerin de bu hükme dahil olduğu vehmini bertaraf etmek (çünkü daha önce âyette meleklerin de zikri geçtiği için, zamir kullanılması hâlinde zamirin melekleri de kapsadığı vehmi doğabilirdi),

2- ya aralarında ayırım yapmamanın sebebini zımnen bildirmek (çünkü Resuller kelimesi kullanıldığından, hepsi de Resul olduğu için aralarında ayırım yapmayız, anlamı ifâde edilmiş olur),

3- ya da ayırım konusuna imada bulunmak içindir. Çünkü esas olan, Peygamberler arasında peygamberlik (risâlet) bakımından hiçbir ayırma yapmamaktır fakat bu Peygamberlerin şahsiyet ve nübüvvette bazı özel farklılıklarla temayüz etmedikleri anlamına gelmez.

Ç- "İşittik ve itaat ettik ."

Bu cümle, daha önce geçen "âmene / imân etti" cümlesi üzerine atıftır. ("İman etti" ifadesinde tekil kipi kullanıldığı hâlde) burada çoğul kipinin kullanılması, (lâfız değil,) mânâ ciheti gözetildiği içindir. (Yani imân etti fiilinin de, dediler fiilinin de faili küll — hepsi'dir; birinci fiilde lâfız, ikincisinde ise mânâ ciheti gözetilmiştir. Çünkü küll / hepsi, mânâ itibariyle çoğuldur.)

önce mü'minlerin imânı, daha sonra bu cümlede de onların ilâhî emirlere uygun hareketleri anlatılmıştır. Mü'minler, ilâhî buyruklara uyduklarını ifâde etmek üzere şöyle demişlerdir:

"- Biz, gelen hak vahyi anladık, onun doğruluğuna yakînen imân ve bu vahyin içerdiği emirlere ve yasaklara itaat ettik."

Bir görüşe göre de bu cümle,

"- Biz, senin dâvetine icabet ve emrine itaat ettik." demektir.

D- "Ey Rabbimiz! Senden bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sanadır; dediler."

Daha açık bir deyişle:

"- Ey Rabbimiz! Sonsuz mağfiretinle bizleri bağışla yahut daha önceki, geçmiş günahlarımızı (mütekaddim zünûbumuzu) ve beşer olarak tamamen arınamayacağımız taksiratımızı mağfiret eyle." diye duâ ettiler.

"Semi'na ve ata'na / işittik ve itaat ettik" ifâdesi, mağfiret talebinden önce zikredilmiştir. Çünkü, vesileyi meskilden (istenen, taleb edilenden) önce zikretmek, icabet ve kabul için daha uygundur.

"Rabbena / Ey Rabbimiz" hitabiyle rubûbiyet unvanının zikredilmesi ve bunun mü'minlerin yerini tutan zamire izafe edilmesi, yalvarıp yakarmayı mübalağa ile ifâde etmek içindir.

Önünde sonunda ölümle ve ondan sonra yeniden dirilme ile nihaî dönüş yalnız Allah'adır. Bu cümle, makabli için bir zeyl olup kulların ilâhî mağfirete olan ihtiyaçlarını açıklar. Çünkü Allah'a dönüş, hesap ve ceza (karşılık bulmak) için olacaktır.

286
"Allah, kimseye gücünün üstünde, kaldıramayacağı bir yük yüklemez. Kişinin kazandığı sevab da, işlediği günah da kendisine aittir.

Ey Rabbimiz! Eğer unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma.

Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yaptığın gibi bize de ağır bir yük yükleme.

Ey Rabbimiz! Güç yetircmeyeceğimiz bir şeyi bize yükleme!

Bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et ve bizi muzaffer kıl."

A- "Allah, kimseye gücünün üstünde, kaldıramayacağı bir yük yüklemez ."

Bu cümle, kulların talebi ve niyazı olmadan daha başlangıçta Allah'ın lütuf ve rahmetinin güzel eserlerini izhar eder. Nitekim ileride bu hakikat açıklanacaktır. Rivâyet olunuyor ki,

"İçinizdekileri açığa vursanız da, gizieseniz de, Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir." (Bakara 2/284)

mealindeki âyet nazil olunca, bunun hükmü, Ashâb-ı Kiram'a çok zor geldi. Resûlüllah'a huzurunda diz çökerek dediler ki:

"- Ya Resûlallah! Biz namaz, oruç, hacc ve cihad gibi gücümüzün yettiği amellerle mükellef kılındık. Şimdi de sana bu âyet nazil oldu; buna ise bizim gücümüz yetmez."

O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara:

"- Siz de, sizden önceki iki Ehl-i Kitab (Yahudiler ve Hıristiyanlar) gibi "işittik ve isyan ettik" demek mi istiyorsunuz? Hayır, siz şöyle deyin:

"- İşittik ve itaat ettik, ey Rabbimiz gufranını dileriz! Dönüş yalnız Sanadır; buyurdu." (Bakara 2/285)

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) huzurunda bulunan cemaat de bunu okumaya başladılar. İşte o zaman "Amene'r-resûlü" âyeti nazil oldu. Bundan bîr süre sonra da;

"Allah, kimseye gücünün üstünde, kaldıramayacağı bir yük yüklemez" âyeti indirildi.39

Bakara (2) sûresinin 284. âyetindeki "içinizdekileri gizieseniz de" den maksadın, insanların sakınmaya güçlerinin yetmediği o gayri ihtiyarî akla gelen şeyler değil fakat özellikle gerçekleştirmeye azmettikleri kötülükler olduğu beyân buyruldu. Böylece onların ağır gördükleri yükler hafifletildi.

Teklif; kişiye yükümlülük, mükellefiyet yüklemek, içinde külfet ve meşakkat bulunan bir işi ilzam etmek, yapmaya zorlamaktır.

el- Vüs'u', lügatta bolluk, gına, servet, güç, kuvvet, takat, kudret; vüs'a't ise genişlik, bolluk, kudret, kuvvet, takat demektir. İnsanın vüs'u'nda veya vüs'a'tinde olan da insana sıkıntı ve darlık vermeyen, genişlik içinde yapılabilen işlerdir.

Hulâsa, Allah'ın sünneti, değişmez kanunu odur ki, bu ümmete kendi katından bir lütuf ve rahmet olarak, güçlerini ve imkânlarını sonuna kadar kullanmadan, genişlik içinde, kolaylıkla yapabildikleri işlerle onları mükellef kılmıştır. Nitekim meâlen,

" Allah sizin için kolaylık diler; zorluk dilemez." (Bakara 2/185) buyurulmuştur.

Bu ilâhî kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), kullarını muhal işlerle mükellef kılmadığına delâlet eder; fakat bunun imkânsız olduğuna da delâlet etmez.

B- "Kişinin kazandığı sevab da, işlediği günah da kendisine aittir ."

Bu ifâde, mükellefiyetlerin vecibelerini korumaya ve onları ihlâl etmekten sakınmaya teşviktir. Çünkü her şahsın mükellefiyetleri, hafifletme ve kolaylaştırma nimetini taşımakla beraber, ilâve bir fayda daha sağlamaktadır ve bu fayda başkasına değil, bizzat kendisine dönmektedir. O mükellefiyetlerin ihlâli de, bir zarar doğurur ve bu zarar da, başkasını değil, yalnız ihlâl edenleri kuşatır. Zira bir fiilin faydasının failine mahsus olması, o fiilin tahsiline en büyük teşviktir. Onun zararının da yalnız kendisine âit olması, o fiili işlemeye en büyük engeldir.

Herkesin yapmakla mükellef olduğu hayrın sevabı yalnız kendinedir; müstakil veya müşterek olarak başkasına değildir ve yine herkesin terk etmekle mükellef olduğu hâlde iktisap ettiği şerrin azabı da, müstakil veya müşterek olarak başkasına değil fakat yalnız kendinedir.

Şer için iktisab kelimesi kullanılmıştır. Çünkü iktisabta, işi benimsemek anlamı vardır ki bu da nefsin şerre fazla ilgi göstermesinden ve tahsili için fazla çaba harcamasından ileri gelmektedir.

C- "Ey Rabbimiz! Eğer unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma)."

Daha önce teklifin sırrı beyân edildikten sonra burada da mü'minlerin diğer duaları ifâde ediliyor. Şöyle ki:

"- Ey Rabbimiz! Yükümlülüklerimizi yerme getirmekte unutma (nisyan) veya yanılma (hata) sonucu doğan taksir ve ihmalden ya da sırf unuttuğumuzdan ve yanıldığımızdan dolayı bizi muaheze eyleme!"

Çünkü unutma ve yanılmadan dolayı sorumlu tutulmaya aklen bir engel yoktur. Zira günahlar zehirler gibidir. Bu itibârla unutarak veya yanılarak da olsa, günahlara bulaşmak bile azab sebebi olabilir. Ve Allah'ın kullarını bundan dolayı sorumlu tutmayacağını va'd buyurması da, bunun vukuunun imkânsızlığını gerektirmez. Çünkü bu, Allah'ın lütuf ve rahmetinin eseridir. Nitekim Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Rüfia' a'n ümmeti el- hatâü ve'n-nisyan / Ümmetimden hatâ ve nisyandan doğan sorumluluk kaldırılmıştır" şeklindeki sözleri de bu hakikati açıklar.

Rivâyet olunuyor kı, eski İsrâiloğulları döneminde Yahudiler, unutarak bir günah işledikleri zaman, onlara acilen bir azab geliyordu.

Şu hâlde mü'minlerin, unutma ve yanılma sonucu olarak işledikleri günahlardan sorumlu tutulmayacaklarını bildikleri hâlde bu duada bulunmaları, bu lütfün devamı için bir niyaz ve bu nimete büyük önem vermek anlamındadır. Nitekim:

"Ey Rabbimiz! Bize peygamberlerin vasıtasıyla va'dettiklerını de ikram eyle ve kıyamet günü bizi rüsvay etme." (Al-i İmran 3/194) âyetinde ki duâ da bu anlamdadır.

Ç- "Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yaptığın gibi bize de ağır bir yük yükleme ."

Bu cümle de, kendisinden önceki duâ cümlesi üzerine atıftır. İki cümle arasına nidanın girmesi (Ey Rabbimiz! denmesi) yakarışı (tazarruu) daha fazla tebarüz ettirmek içindir.

"Isr", lügatte, kişiyi yerinde hapseden (hareket ettirmeyen) ağır yük anlamındadır. Burada kastedilen mânâ ise, zor mükeliefiyetlerdir. Bununla beraber bu cümledeki kelimeler değişik mânâlara gelecek şekillerde de okunmuştur. Şöyle ki:

1- Isr, tevbesi olmayan günahtır. Buna göre anlam;

"- Bizi bu günahı işlemekten koru ya Rabbi!" olur.

Isr kelimesi "yükler" anlamında çoğul olarak "asar" dır. Buna göre anlam;

"- Bizi bu günahları işlemekten koru ya Rabbi!" olur.

"Velâ tahmil / yükleme!", kelimesi mânâda mübalağa için teşdid ile "velâ tühammil" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde mânâ;

"- Ey Rabbimiz! Bizden önce İsrâiloğullarına yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme!" olur.

Eski İsrâiloğullarının mükellef bulundukları ağır yükler şöyle sıralanabilir:

Tevbede nefsi (aşırı mahrumiyetlerle) zelil ve kahretmek,

Necasetin eşyaya bulaştığı yeri kesip atmak,

Bir gün bir gecede cilt namaz kılmak,

- Malların dörtte birini zekât olarak vermek ve benzeri diğer ağır mükellefiyetler.

Isrâiloğulları, toplum olarak büyük bir hatâ işledikleri zaman daha önce kendilerine helâl olan bazı yiyecekler onlara haram kılınıyordu. Nitekim Allah (celle celâlühü) meâlen şöyle buyurur:

"Yaptıkları zulümler ve bir çoklarını Allah yolundan alıkoymalarından dolayı daha önce kendilerine helâl kılınmış olan tertemiz şeyleri (tayyibatı) Yahudilere haram kıldık." (Nisa 4/160)

Oysa Allah bu ümmeti kendi lütuf ve rahmetiyle bunların benzeri ağır yüklerden korumuş ve onlar hakkında meâlen şöyle buyurmuştur:

"Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir." (A'raf 7/157)

Peygamber'de (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Büı'stü bi'l-hanîfiyyeti'l sehleti's-semhah / Ben hanîflik, kolaylık ve müsamaha dini ile gönderildim."

Yine Cenab-ı Allah, bu ümmeti, eski ümmetlerin duçar oldukları mesh'ten (şekli değiştirilmek), hasften (yerin altına geçirilmek) ve benzen hâllerden korumuştur. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Rüfia' a'n ümmeti el-hasfü ve'l-meshu ve'l-ğarak / Benim ümmetimden hasf, mesh ve gark (topyekûn suda boğulma) kaldırılmistir."

D- "Ey Rabbimiz! Güç yeüremiyeceğimiz bir şeyi bize yükleme !"

Bu cümle de, önceki duâ cümlesi üzerine atıftır. Bu duada da, tefrit ve taksirat yüzünden gelecek ilâhî azablardan muafiyet niyaz edilir. Niyaz şudur:

"- Ey Rabbimiz! Bizi ağır yükümlülüklere muhatab kılma ve o yükümlülükleri muhafazadan doğacak tefritlerimiz ve taksiratımız yüzünden de bize azab eyleme!"

Ancak bu noktada değişik tefsirler vardır:

1- İlâhî azabların indirilmesinin, tahmil (yükleme) olarak ifâde edilmesi, bu azablara sebebiyet veren mükellefiyetler itibariyledir.

2- Bu duâ cümlesi de bir öncekinin tekrarıdır. Ancak önceki duada yer alan "ısr / ağır yük" burada mübalağalı olarak "lâ taakate / güç yetmeyen" ifadesiyle tasvir edilmiştir.

3- Bu Allah'tan İl hakikaten beşerî gücün yetersiz kaldığı şeylerle mükellef olmaktan muafiyet dilemektir. Bu da bunun aklen caiz olduğuna delildir. Çünkü eğer caiz olmasa, ondan kurtulmak niyaz edilmezdi.

E- "Bizi Affet, bizi bağışla, bize acı ."

Daha açık bir deyişle:

"- Bizim günahlarımızın eserlerini sil! Bizim ayıplarımızı, kusurlarımızı ört! Şahitlerin huzurunda bizi rezil, rüsvay etme! Bize lütuf ve merhamet eyle!"

Bu duada aff ve mağfiret talebi, rahmet talebinden önce zikredikcüştir, Çünkü tahliye, tehliyeden (süslemeden) önce gelir. (Bir mekân önce tahliye edilir, sonra güzelleştirilir.)

F- "Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et ve bizi muzaffer kıl."

"-Sen bizim Efendimizsin, biz de Senin kullarınız,

Sen bizim yardımcımızsın,

Sen bizim bütün işlerimizin mütevellisisın; artık kâfirler güruhuna karşı bize yardım eyle!"

Çünkü Mevlâya, düşmanlarına karşı savaşan kuluna yardım etmek yaraşır.

Burada kâfirlerden murad, genel olarak bütün kâfirlerdir. Âyetin bu son cümlesi suna işaret eder:

"Bu sûre-i celîle içinde emrolunduğu veçhile, i'lây-ı kelimetullah (Allah'ın kelâmını yüceltmek, hâkim kılmak) mü'minlerin nihâî talebleridir."

Rivâyete göre:

"Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), bu dualarla duâ edince, her duanın sonunda Allah bitarafından kendisine "Faa'ltü / Yaptım!" buyuruldu."

Başka bir rivâyete göre de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"Allah bu iki âyeti cennet hazinesinden indirmiştir. Mahlûkat yaratılmazclan iki bin sene önce Allah, onları kendi eliyle yazmıştır. Her kim o iki âyeti yatsıdan sonra okursa, o geceyi ihya etmiş olmak için yeter."

Rivâyete göre yine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"Her kim Bakara sûresinin o iki âyetini okursa kendisine yeter."

Bu hadîs-i şerif, bu sûreye "Bakara/Inek sûresi" demeyi mekruh görenler aleyhine hüccettir. Bunu savunanlar diyorlar ki:

Bu sûreye, "ineğin anlatıldığı sûre" demek gerekir. Nitekim Peygamber buyuruyor ki:

"- ineğin anlatıldığı sûre, Kur'ân'ın büyük çadırıdır. Bundan dolayı onu öğrenip okumak berekettir; onu terk etmek ise teessüftür ve betâle'nin gücü ona hiçbir zaman yetmeyecektir."

Sordular:

"- Ya Resûlallah betâle nedir? "

Cevap verdiler:

"- Betâle, sihirbazlardır."

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Medine'de Nazil Olmuştur. İki Yüz Ayettir.

Bismi'ilâhi'r- Rahmâni'r- Rahîm

1
"Elif, Lâm, Mim."

2
"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, ezelî ve ebedî olarak diri (el-Hayy) dir, yarattıklarını her an gözetip duran (el-Kayyûm) dır."

A- "Allah'tan başka ilâh yoktur ."

Mâbûdiyete müstahak ve lâyık yegâne ilâh Allah'tır (celle celâlühü); O'ndan başka hak ve gerçek ilâh (ma'bûd-i bı'l-hak) yoktur.

B- "O, ezelî ve ebedî olarak diri (el-Hayy)dir, her an yarattıklarını gözetip Duran (el-Kayyûm)dır ."

Bu cümle, mâbûdiyete istihkak ve liyakatin yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğunun delili gibidir. Daha önce (Ayete'l- Kürsî') de geçtiği gibi Hay)7, ezelden ebede bakî olan ve kendisi için ölüm ve fena (yokluk) ihtimali bulunmayan varlık; Kayyûm ise bütün kâinatı sürekli yöneten ve koruyan, görüp gözeten demektir. Ve bu iki sıfatın Allah'a (celle celâlühü) hâas oluşunun zorunlu sonucu olarak, mâbûdiyete istihkak da O'na mahsus olur. Zira bu iki sıfat olmadan mâbûdiyete istihkak mümkün değildir.

Rivâyete göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın Ism-ı Azami (Allah'ın bütün isimlerinin mânâlarını cami olan ismi) Kur'ân'ın üç sûresindedir:

1- Bakara (2) sûresinin 255. âyeti:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, ezelî ve ebedî olarak diridir (el-Hayy), yarattıklarını her an gözetip Durandır (el-Kayyûm) ."

2- Al-i İmrân (3) sûresinin 1 - 2. âyetleri:

"Elif, Lâm, Mîm. Allah'tan başka ilâh yoktur. O, Hayy'dır, Kayyûm'dur ."

3- Tâ-Hâ (20) sûresinin 11 1. âyeti:

"Bütün yüzler, O Hayy ve Kayyûm için eğilmiştir ."

Bu konuda başka rivâyetler de vardır. Şöyle ki:

1- İsrâıloğulları, Mûsa'ya (aleyhisselâm) Ism-i Azami sordukları vakit, Mûsa (aleyhisselâm): "- İsm-i Azam, el-Hayyu'l- Kayyûm'dur" demiş.

2- İsâ (aleyhisselâm), ölülere hayât vermek istediği zaman: "- Yâ Hayyu, yâ Kayyûm!" diye duâ edermiş.

3- Asâf b. Berahya da (Süleyman Peygambere) Belkısin tahtını getirmek istediği zaman:

"- Yâ Hayyu, yâ Kayyûm!" diye duâ etmiş.

{Asâf b. Berahya, Süleyman'ın ilmi, tedbiri ve akıllılığı ile ünlü veziri, mutemedi ve sırdaşı idi.}

Bir kırâete göre, "el-Hayyü'l- Kayyûm", "el-Hayyu'l Kayyâm" şeklinde de okunmuştur.

Bu âyet-i kerîme, İsa'nın ilâh olduğunu iddia edenlerin iddiasını red ve ibtal eder. Rivâyet olunur ki:

(H. 8-9 yıllarında) Necran Hıristiyanları Medine'ye altmış kişilik bir hey'et (vefd) gönderdiler. Aralarında onların eşrafından ondört kişi vardı. Hey'et başkanı Benî Bekir b. Vâil kabilesinden baş kadılık, baş rahiblik ve baş müderrislik gibi en önemli üç görevi uhdesinde toplamış bulunan Ebû Harise Ibn-i Alkame; yardımcısı da Abdülmesîh adlı bir rahib idi. Kervan el-Eyhem'in riyasetinde idi. Rûm hükümdarları, Ebû Harise îbn-i Alkame'yi ilim ve içtihatlarından dolayı takdir ve taltif etmişler, mal ve mülk vermişler, çeşitli ikramlarda bulunmuşlar ve ona kiliseler yaptırmışlardı.

Ebû Hârise'nin yanında kardeşi Kürz b. Alkame de vardı. Bir ara yolda giderken Ebû Hârise'nin katırının ayağı sürçtü. O zaman Kürz, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) kastederek:

"- O uzaklardaki ölsün!" dedi. Sonra konuşma şöyle sürdü: Ebû Harise:

"- O değil, anan ölsün!". Kürz:

"- Niye böyle söylüyorsun?" Ebû Harise:

Vallahi o, bizim beklediğimiz peygamberdir!" Kürz:

"- Sen bunu bildiğin hâlde seni ondan engelleyen nedir?" Ebû Harise:

"- Çünkü bu hükümdarlar bize çok mal verdiler ve bize çeşidi ikramlarda bulundular. Biz ona imân edersek, bize verdiklerinin hepsini geri alırlar!"

Bu sözler Kürz'ü derinden sarstı ve Müslüman oluncaya kadar bunu gizledi. Müslüman olduktan sonra ise bunu herkese anlattı.

Nihayet Medine'ye ulaşan heyet ikindi namazından sonra Resûlüllah in (sallallahü aleyhi ve sellem) Mescidi'ne vardı. Çok değerli Yemen kumaşlarından abalar, cübbeler, hırkalar giymişlerdi. Sahabîlerden bazıları hayretlerini,

"- Bu güne kadar böyle bir heyet görmedik" sözleriyle izhar ediyorlardı.

O sırada onların namaz vakti geldi. Mescid'de namaz kılmak için ayağa kalktılar. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Sahabîlerme:

"- Onlara engel olmayın, serbest bırakın!"buyurdu.

Onlar da doğuya yönelerek namazlarını kıldılar. Sonra yukarıda anılan üç kişi Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile konuşmaya başladılar ve lafı İsa'nın (aleyhisselâm) ulûhiyyetıne getirerek:

"- İsâ, Allah'ın kendisidir. Çünkü o, ölülere hayât verirdi. Anadan doğma âmâların gözlerini açardı. Gaybden haberler verirdi. Çamurdan bir kuş heyeti yapar, ona üfler ve kuş uçardı."

Devamla:

"- İsâ, Allah'ın oğludur; çünkü onun bilinen bir babası yoktur."

"- İsâ, üç ilâhın üçüncüsüdür. Çünkü Allahü teâlâ: "yaptık, söyledik" şeklinde çoğul olarak konuşmaktadır. Oysa eğer Allah bir olsaydı, "yaptim, söyledim" şeklinde tekil konuşurdu" dediler.

Sözleri bitince Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara Müslüman olmalarını teklif etti.

"- Biz senden önce Müslüman olduk" dediler.

Bundan sonra görüşme iki taraf arasında soru-cevap seklinde sürüp gitti: Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Siz yalan söylüyorsunuz; Allah'a (celle celâlühü) oğul isnad etmeniz, sizin İslâmınıza mânidir."

Onlar:

"- Pek iyi, eğer İsâ, Allah'ın oğlu değilse, onun babası kimdir? " Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Siz, bilmiyor musunuz kı, her çocuk, mutlaka babasına benzer?" Onlar:

"- Evet, öyle." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Siz bilmiyor musunuz ki Rabbimiz, Hayy'dir, hiçbir zaman ölmez; İsâ ise, fânidir?" Onlar:

"- Evet, öyle." Peygamber

"- Siz bilmiyor musunuz ki bizim Rabbimiz her şeyin Kayyûmüdur; her şeyi korur ve rızkını verir?"

Onlar:

"- Evet, öyle." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Pekiyi, İsâ, bunların her hangi birine mâlik midir?" Onlar:

"- Hayır, değildi." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Siz bilmiyor musunuz ki yerde, gökte ne varsa, hiçbir şey Allah'a (celle celâlühü) gizli değildir?"

Onlar: "- Evet, öyle." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Pekiyi İsâ, o bildikleri dışında bir şey biliyor muydu?" Onlar:

Hayır, bilmiyordu." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Siz bilmiyor musunuz ki Rabbimiz, İsa'yı ana rahminde iken dilediği gibi sûretlendirmiştir ve bizim Rabbimiz yemez, içmez ve abdest bozmaz?"

Onlar:

"- Evet, öyledir." Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

Siz bilmiyor musunuz ki İsa'nın annesi, diğer kadınlar gibi kendisine hamile kalmış, diğer kadınlar gibi onu doğurmuş; İsa diğer çocuklar gibi beslenmiş, büyümüş, yemiş, içmiş ve abdest bozmuş?"

Onlar da:

"- Evet, öyle."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- O hâlde bu, sizin iddia ettiğiniz (ulûhiyyet) nasıl mümkün olabilir?!"

O zaman delilsiz, gerekçesiz inatçı bir inkâr içinde susup kaldılar.

İşte bu hâdise üzerine Allah (celle celâlühü), Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda gösterdiği delil ve hüccetleri; onların şüphelerine verdiği cevapları açıklamak ve onların şüphe ile baktıkları hakkı ortaya koymak üzere başından seksen küsur âyetine kadar bu sûreyi indirdi.

3
"(Resûlüm) Allah, sana Kitab'ı, önceki kitabları tasdik edici olarak hakla indirdi. Tevrat ve İncil'i de O indirmiştir."

A- "(Resûlüm) Allah, sana Kitab'ı, önceki kitabları tasdik edici olarak hakla indirdi ."

Burada açıkça anlaşıldığı gibi Kitab'tan murad Kur'ân'dır. Fakat Kur'ân değilde cins isim olan "Kitab" denmesi, bu cinsin kemâl sıfatlarını haiz olmak bakımından Kur'ânin, cinsin diğer fertlerinin en üstünde olduğunu belirtmek içindir. Sanki mutlak kitab ismi ancak buna yaraşır, diğerlerine yaraşmaz. Nitekim Tevrat ve İncil isimlerinin sarahatle zikredilmesinden de anlaşılan budur.

"Nezele / indirdi" fiilinin mübalağa ifâde eden tef'il babından "nezzele, yünezzilü, tenzilen" kipinin kullanılması, tazim içindir.

"Nezzele" fiili "nezele", "el-kitabe" kelimesi de "el-kitabü" şeklinde de okunmuştur.

Allah (celle celâlühü), Kur'ân'ı,

Peygamber'inin (sallallahü aleyhi ve sellem), dâvasında haklı,

Hükümlerinin âdil,

Bütün haberlerinde, va'd ve vaîdlerinde doğru,

Allah (celle celâlühü) katından vahyedilmiş, olduğu gerçeğini ortaya koyan apaçık delillerle,

Kendisinden önceki semavî kitabları tasdik edici olarak indirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'i, önceki kitabları tasdik edici (musaddık) olarak vasıflandırmanın faydası, Ehl-i Kitab olan Yahudilerle Hiristiyanları, Allah katından indirilmiş olan Kur'ân'a inanmaya teşvik ve bunun vücûbuna dikkatlerini çekmek içindir. Zira tasdik edilene (Tevrat ve İncil'e) imân, tasdik edene de imânı gerektirir.

Bu da gösterir ki, eski kutsal kitabların nüshaları o insanların çillerinde vardı ve onların muhtevası insanlar tarafından iyice bikiliyordu.

Kur'ân-ı Kerîm'in, eski kutsal kitabları tasdik etmesi,

- imâna ve tevhide davette,

- Allah'ı (celle celâlühü) O'nun yüce şânına yakışmayan sıfatlardan tenzihte,

- Adalet ve ihsana ilişkin emirlerde,

- Eski Peygamberlerin ve ümmetlerin haberlerinde,

- Eski kutsal kitabların yazılı olduğu bilinen vasıflarla inmesinde ve

Onların ümmetlerin ve asırların değişmesi ile değişmeyen hükümlerinde açıkça görülür. Bu konularda Kur'ânin onları tasdik ettiğinde hiç şüphe yoktur.

Ümmetlerin ve asırların değişmesiyle değişen hükümlerde onları tasdik etmesi ise, eski kutsal kitabların her birinin hükümlerinin, onlarla mükellef kılınan ümmetlerin, durum ve hususiyetlerine göre teşriî hikmetlerin gereklerine uygun bulunmalarındandır.

B- "Tevrat ve İncil'i de o, indirmişti ."

Bu cümle, "lima beyne yedeyhi / kendisinden önceki, önündeki" ifâdesinden neyin kastedildiğini tâyin, Kur'ân'ın yüksek yerini beyân ve bundan sonra anlatılacaklara da bir giriş teşkil eder. Çünkü onları tasdik eden Kur'ân'ın sân ve şerefi bu şekilde daha yücelir, kalblerdeki kabulü ve mehabeti daha artar ve bu eski iki kutsal kitabı dolaylı olarak inkâr edenlerin, çirkinlikleri daha belirginleşir ve ilende açıklanacağı gibi şiddetli azabı gerektiren hâlleri kuvvetle ortaya çıkar.

Allah (celle celâlühü), Tevrat ile İncil'i Mûsa ve İsa'ya (aleyhisselâm) defaten indirmiştir. Mûsa ile İsâ Peygamberler'in isimleri zikredilmemiştir. Çünkü burada söz konusu olan iki kutsal kitabtır; kitabların indirildikleri kişiler değildir.

Tevrat ve İncil iki acemî (Arabî olmayan) isimdir. Birincisi İbranîce, ikincisi de Süryanîcedir. Tevrat kelimesinin "verâ" kökünden, İncil kelimesinin de "neci" kökünden olduğunu söylemeye kalkışmak bir zorlamadır.

4
"Daha önce insanlar için hidâyet olmak üzere Furkan'ı da O indirdi. Gerçekten Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azab (azab-ı şedîd) vardır. Allah her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, intikam sahibi (züntikam) dir."

A- "Daha önce insanlar için hidâyet olmak üzere ..."

Allah (celle celâlühü), Tevrat ile İncil'i, Kur'ân'ı indirmeden önce indirmiştir. Bu, açık bir hakikat olduğu hâlde âyette sarahatle bildirilmesi, daha fazla beyân içindir. Onların indirilmesinin sebebi de, insanların hidâyetidir. Eğer Tevrat ile İncil'in hidâyetinden, murad, bütün muhtevâlarıyla hidâyet oldukları ise, buradaki insanlardan da murad, bu kitabların indirilmesinden neshedildıkleri zamana kadar yaşamış olan eski ümmetlerdir. Yok eğer onların hidâyetinden, mutlak olarak her zaman hidâyet oldukları kastedilirse-ki bu makama en münasip olan da budur- o takdirde insanlardan da murad, genel olarak bütün insanlardır. Çünkü Tevrat ile İncil'in hidâyeti, neshedilen hükümler dışında, Kur'ân'ın da tasdik ettiği hidâyettir. Nitekim Kur'ân'ın indirileceğinin ve Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderileceğinin müjdeîenmesi de bunlardandır. Bu takdirde onların hidâyeti bütün insanları kapsar.

B- "Furkan'ı da O indirdi ."

Furkan kelimesi, gufran (mağfiret) kelimesi gibi mastardır, mânâyı mübalağalı ifâde etmek için burada fail için kullanılmıştır. Fakat bu konuda değişik tevcihler yapılmıştır. Şöyle ki:

Furkan'dan murad bütün ilâhî kitablar olabilir.

Bu anlayışa göre "Furkan", âyette zikredilen ve edilmeyen bütün ilâhî kitabları kapsayacak şekilde hepsinin ortak vasfı olarak tetmîm (tamamlama) ve tamim (genelleştirme) için zikredilmiştir. Nitekim;

"Sonra toprağı gereğince yardik." (Abese 80/26)

"Orada daneler, " (80/27),

"Üzümler, sebzeler, " (80 /28)

"Zeytinlikler ve hurmalıklar, " (80/29)

"İri ve sık ağaçlı bahçeler, " (80/30)

"Meyveler ve çayırlar bitirdik." (80/31) mealindeki âyetlerde de benzer üslup kullanılmıştır. (Önce meyvelerden ünlüleri adları ile belirtilmiş, sonra da zikredilen ve edilmeyen hepsini kapsayacak şekilde meyve vasfı dile getirilmiştir.)

Furkan'dan murad, daha önce zikredilen kitablar olabilir.

Buna göre de, bu kitablar, daha önce belirtilmemiş özel vasıfları ile tekrar atıf yoluyla zikredilmiş ve vasıftaki değişiklik zâti değişiklik gibi sayılarak onunla beraber inzal fiili de aynen tekrar edilmiştir. Nitekim;

"Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber imân edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, onları ağır bir azaptan kurtardık." (Hûd 11/58) mealindeki âyette de aynı üslup kullanılmıştır.

"Furkan"dan murad Zebur olabilir.

Zira Zebur, hak ile bâtılı birbirinden ayıran, hayra ve doğru yola çağıran, şerre ve fesada mânı olan öğütleri içerir. Buna göre, zaman itibârıvla İncil,

Zebur'dan sonra iken âyette ondan önce zikredilmesi, hükümleri ve usulleri içermek bakımından Tevrat ile münasebeti daha kuvvetli ve beraber anılmaları da yaygın olduğundandır.

Furkan' dan murad Kur’ân olabilir.

Buna göre Kur’ân, "Kitab" ismiyle anıldıktan sonra şânını yüceltmek için medhü sena edici bu sıfatla dile getirilmiştir. Bu mânâya göre, Kur’ân için biri tenzil, diğeri de inzal olmak üzere iki kere indirilişinden sözedilmesinin izahı şudur:

Daha önce de belirtildiği gibi, Allah (celle celâlühü) Kur’ân'ı önce defaten dünya semâsına, daha sonra da onu tedricen yere indirmiştir. Yahut inzâldan kasdın, tedricî veya gayri tedricî olması düsünülmeksizin mutlak olarak indirme mânâsıdır.

Furkan'dan murad zikredilen kıtablarla beraber indirilen, hak ile batılı birbirinden ayıran mucizeler olabilir.

C- "Gerçekten Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azab (a'zab-ı şedîd) vardır ."

Allah'ın âyetlerinden murad, Allah katından indirilmiş kitablar ya da bu ki tablada beraber mucizelerdir.

Âyetler kelimesinin ism-i celile (Allah) izafe edilmesi, (âyati'llâh / Allah'ın âyetleri), buyrulması,

Onların küfürlerini tâyin,

İşlerinin korkunçluğunu ifâde,

Şiddetli azaba müs tahrik olduklarını te'kid içindir.

Onların şiddetli bir azaba uğramaları için de bütün âyetleri inkâr etmeleri şart değildir. Fakat bir kısmını inkâr etmeleri de yeterlidir.

Burada söz konusu edilen kâfirler kimlerdir?

Ya iki Ehl-i Kitab fırkası Yahudiler ve Hıristiyanlardır.

Ehl-i Kitab'a karşı hüccet ikamesi makamında bu bahse uygun olan da bu mânâdır.

Ya da bundan murad bütün kâfirlerdir ve Ehl-i Kitab da, öncekide buna dahildir.

O kimseler ki,

Allah'ın birliğine, O'nun, şânına yakışmayan şeylerden tenzihine mütedair âyetleri kısmen veya tamamen inkâr ettiler,

Kendisinden önceki ilâhî kitabları onaylayan Kur'ân-ı Kerîmi doğrudan doğruya ve Kur'âni tasdik eden diğer ilâhî kitabları da dolaylı yoldan yalan saydılar,

Mesela, Kur'ânin ineceğini, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) geleceğini müjdeleyen âyetlerini tekzib ettiler, işte bu küfürleri, sebebiyle onlar için kemiyet ve keyfiyeti tahmin edilemeyen çetin bir azap vardır.

Bu ilâhî kelâm büyük bir vaîd (azab ile tehdid)dir. İnsanları kabul ve iz'ana sevketmek ve küfür ile isyandan caydırmak için zikredilmiştir.

Ç- "Allah her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, intikam sahibi (züntikam') dir ."

Allah Azîz'dir, yegâne gaalibtir; ne dilerse onu yapar ve nasıl dilerse öyle hükmeder.

"İntikam" kelimesi, "nakame, nakıme, niıkmet" kökünden olup öç, kin, hınç, garez, ceza; felâket, âfet, gaz ab anlamına gelir. İntikam almak, cezalandırmak hıncını çıkarmak, öcünü almak demektir.

Bu cümle, öncesi için bir zeyl olup zikredilen vaîd için bir açıklama ve te'kiddir.

5
"Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz ."

Daha önce Allah'ın (celle celâlühü) kudret: ve izzetinin kemâli açıklanmıştı. Şimdi bu istinaf cümlesiyle Allah'ın (celle celâlühü) bilgisinin genişliği, onun ilminin kâinatta gizli veya açık her şeyi, ezcümle kulların küfür ve fışkını da kuşattığı belirtilmiş oluyor. Bundan amaç, makablindeki vaîdi (azab tehdidini) kuvvetlendirmek ve İsâ (aleyhisselâm) gibi bazı gayblere vâkıf olmanın, ilâhî sıfatlar mertebesine ulaşmak demek olmadığını belirtmek içindir.

Bu âyet-i kerîmede de tıpkı,

" Ne yerde, ne gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." (İbrâhîm 14/38) mealindeki âyet-ı kerîmede olduğu gibi, Allah'ın (celle celâlühü) ilminin, "Hiçbir şey O'na gizli kalmaz" seklinde ifâde edilmesi, şu gerçekleri bildirmek içindir:

Allah'ın (celle celâlühü) ilmi, sınırsız ve son derece gizlidir fakat onun dışında, onun için sır ve ona gizli kalan, onun ihata ve ihtiva etmediği hiçbir şey yoktur. O ihata ve ihtiva itibariyle gizlilik şaibesinden tamamen uzaktır.

Mahlûk olan insanın ilmi ise son derece sınırlıdır; bilmediği pek çok suvardır. İhata itibariyle gizlilik şaibesinden kurtulması mümkün değildir.

Hulâsa, ne yerde, ne gökte, hiçbir şey Allah'a (celle celâlühü) gizli değildir.

Kâinatın yer ve gökle ifâde edilmesi, yer ve göğün, kâinatın iki tarafı (aşağı ve yukarı tarafı) olmasındandır.

Yerin gökten önce zikredilmesi, yerde yaşayanların ahvâline itinâ göstermenin bir ifadesidir.

Yer (Arz) ile gök (sema) kelimeleri arasına nefıy (olumsuzluk) harfi (velâ) konulması "fi'l-ardıi velâ fi'se-semâ" buyrulmasi bize göre yakınlık ve uzaklık itibarıyla aşağıdan yukarıya terakki belirtmek içindir. Bu yakınlık ve uzaklık, bizim yer ve gök hakkındaki bilgilerimizin de farklı olması sonucunu doğurur.

6
"Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. A'zîz'dir, Hakîm'dir."

A- "Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur ."

Bu istinaf cümlesi, Allah'ın Kayyûm sıfatı ile yaptıklarını, O'nun üstün hikmete dayanan iradesinin gereği olarak yaratıkların vücutlarında asama aşama gerçekleşen gelişimi ve Allah'ın (celle celâlühü) ilminin kemâlini açıklar.

Ayrıca Allah'ın (celle celâlühü) ilminin, henüz vücut aşamasına gelmemiş eşyaya da taallûk ettiğine açıklık getirir. Zira canlıların muhtelif suretlerle yaratılmasından mertebelerce önce olan ilâhî irade, buna terettüp eden tasvir ve buna da terettüp eden muhtelif suretler aşamalarında Allah'ın (celle celâlühü) ilminin eşyaya taallûku zarurîdir.

Yani ana rahminde sizi, nutfe (sperma), alaka (döllenmiş yumurta), uzuvları belirsiz et parçası (mudğa) aşamalarından geçiren; size dilediği gibi biçim veren; uzuvlarınızı belirleyen; erkeklik, dişilik, güzellik, çirkinlik ve daha niceleriyle vasıflandıran O'dur.

Bu âyet-i kerîmenin vurgulamak, istediği gerçekler şunlardır:

- İsâ Allah'ın iradesine uygun olarak yaratılışı itibariyle söz konusu aşamalardan geçen bir insanoğludur.

- Onun tanrılığını iddia edenlerin bu iddiası tamamen bâtıldır.

"Yusavviruküm / sizi şekillendirir" fiili, bir kırâete göre "tesavvereküm" olarak da okunmuştur. Buna göre, anlam:

"Kendisini tanımak ve O'na ibâdet etmek için sizi sûretlendiren O'dur." olur.

B- "O'ndan başka ilâh yoktur. Aziz'dir, Hakîm'dir ."

Hiçbir insan, ulûhiyete (tanrılığa) mahsus o muazzam vasıflardan hiç birini taşımıyor ki, İsa'nın ülûhiyeti düsünülebilsin.

Allah'ın (celle celâlühü) kudret ve hikmeti sonsuzdur. İşte bundan dolayıdır kı O, sizi garib ve güzel biçimde yaratmıştır.

7
"(Resûlüm) sana bu Kitab'ı indiren O'dur. Onun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir. Onlar Kitabin anası (Ümmü'l-Kitab)dır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalblerında eğrilik bulunanlar fitne aramak ve te'vil etmek için Kitab'tan müteşabih âyetlere uyarlar. Oysa onların te'vilini ancak Allah, bir de ilimde derinleşmiş (rüsuh kazanmış) olanlar bilir. Onlar: "- Biz ona imân ettik; hepsi Rabbhıiîzin katındandır." deder. Bunları akıl sahiplerinden başkası düşünmez."

A- "(Resûlüm) sana bu Kitabi indiren O'dur ."

Bundan önce rubûbiyetin (tanrılığm) ve onun vasıflarının Allah'a mahsus olduğu defalarca anlatıldıktan ve Allah'tan başka her şeyin Allah'ın iradesine bağlı ve hükümdarlığının kahrına mahkûm olduğu beyân edildikten sonra şimdi burada, Necran Hıristiyanlarının şüphelerini anlamsız kılan bir bahse başlanıyor.

Rivâyet olunur ki, Necran heyeti, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ya Muhammed! Sen, İsa'nın Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu idclıâ etmiyor musun?" dediler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

"- Evet, öyledir." buyurdu.

Onlar da:

"- işte bu bize yeter!" dediler.

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), onların fitnelerini ortaya koydu ve Allah'ın Kitabı Kur'ânin, aslî kaidelerle, onlara dayanan fer'î (ayrıntılarla ilgili) hükümler üzerine tesis edildiğini, bunların hepsinin haklı ve Necranlıların dalâlet içinde ve inançlarının bâtıl olduğunu âyetler okuyarak beyân etti.

Burada "İnzâl"den murad, tedriç ve adem-i tedriç kaydından mücerret mutlak indirmek (el-kaderü-müşterek)dır.

B- "Onun âyetlerinden bir kısmı muhkemdir. Onlar Kitabin anası dır . Diğerleri de müteşâbihtir "

Bu Kitabi, âyetlerinin bir kısmı muhkem, bir kısmı müteşâbih olmak üzere indiren Allah'tır.

1- Muhkem âyetler, mânâ ve murada delâletleri kesin; ibareleri sağlam, ihtimal ve iştibâhtan masun ve mahfuz olan âyetlerdir. İşte bunlar Kitabin ask, anasıdır; diğer âyetler için de başvurulan ilkelerdir.

Kitab'tan murad, Kur'ânin tamamıdır. Muhkem âyetler sayıca çok olduğu hâlde "ümm / ana" kelimesinin tekil olarak zikredilmesinin sebebi,

- ya muhkem âyetlerin her birinin ayrı ayrı asıl;

- ya da hepsinin bir âyet hükmünde asıl olmasındandır. Nitekim,

" Onu ve oğlunu âlemler için bir âyet (ibret) kıldık." (Enbiyâ 21/91) âyetinde de aynı şekilde vârid olmuştur.

Bir görüşe göre de, burada tekil, çoğul yerine kullanılmıştır.

2- Müteşâbih âyetler, benzer mânâlara gelen; hangi mânâda alınmasının daha uygun olacağı konusunda zahirde kesin bir ayırım yapılamayan fakat ancak iyi bir inceleme ve derin bir tefekkür sonunda açıklığa kavuşturulan ve asıl muradı anlaşılan âyetlerdir.

Bu itibârla teşâbüh (benzerlik, kapalılık, mübhemlik, belirsizlik) aslında o mânâların vasfıdır; âyetlerin bununla vasi (lan dırılm ası, delâlet edenin (dâll'in), delâlet edilenin (medlulün) vasfıyla vasıflandırılması kabilindendır.

Bir görüşe göre de müteşâbih olmanın temel vasfı, aklın benzer ve muhtemel mânâlar arasında tefrik ve temyiz yapmakta âciz kalmasıdır. Buna göre aklın çözemediği her şeye müteşâbih denmiştir; velev çözümsüzlük teşâbüh sebebiyle olmasın. Nitekim müskil de, aslında benzerlerinin ve emsalinin arasına karışıp tâyin edilemeyen şeydir. Sonradan muğlak, mübhem ve anlaşılmaz her şey için kullanılmıştır; velev anlaşılmazlığı başka cihetten olsun.

Kur'ân âyetlerinin bir kısmının müteşâbih kılınmasının sebebleri de:

Bunları anlayan âlimlerin faziletçe üstünlüklerini açıklamak;

Bu âyetler üzerinde tefekkürü sağlamak ve kastedilen gerçek mânâda onlardan sağlıklı hükümler çıkarabilmek (istinbat) için gerekli ilimlerin tahsilini teşvik etmek;

Bu vesileyle sağlam beyinleri, hâlis maksadlarm ve uygun mânâların istihsali yolunda yormak suretiyle yüksek derecelere erdirmek;

Müteşâbih âyetlerle muhkem âyetleri bağdaştırmaya muvaffak olanları yakîn ve itminanın en uzak mertebesine ulaştırmak olabilir.

" Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kıtab'dır ki, âyetleri muhkem kılınmıştır." (Hûd 11/1)

âyetinde geçen muhkem ise değişik mânâlarda yorumlanabilir:

Âyetleri, her türlü halelden (nakısadan), ya da nesihten korunmuş; 40

40 Ebussuûd Efendi, neshi kabul ettiği hâlde, bu yorumuyla ufkunun genişliğini göstermiştir.

Âyetleri hak olduklarına delâlet eden kesin hüccetlerle te'yid edilmiş,

Âyetleri hikmetli kılınmış.

Çünkü o Kitabin âyetleri büyük ve küçük bir çok hikmetleri ihtiva etmektedir.

Yine: " Allah kelâmın en güzelini, müteşâbih ve tekrar tekrar okunan bir kitab olarak indirdi." (Zümer 39/23) âyetinde geçen müteşâbih ise, Kur'ân'ın bölümleri mânânın sıhhatinde, nazmın mükemmeliyetinde ve mefhûmun hakkaniyetinde birbirine benzer demektir.

C- "Kalblerinde eğrilik bulunanlar fitne aramak ve te'vil etmek için Kitabtan müteşâbih âyetlere uyarlar ."

Rağıb el-Isfehânî (öl: 1108) "Zeyğ / eğrilik" hakkında diyor ki:

"Zeyğ, onların doğru yoldan ayrılması ve şer ile fesatta ısrar etmeleri, demektir."

Kalblerinde haktan ayrı, bâtıl hevâ ve heveslere bir meyil duyanlar, insanları şüpheye düşürmek, kafalarını karıştırmak, muhkem âyetleri müteşâbih âyetlerle nakzetmeye çalışmak ve arzuladıkları gibi tevil etmek için, muhkem âyetlerden yüz çevirip müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Kitabin (Kur'ân'ın) müteşâbih âyetlerinin zahirine takılırlar yahut bu Kitabin Allah (celle celâlühü) katından olduğuna imân ettikten sonra hakkı araştırmadan tevile kalkışırlar. Oysa onlar, âyetleri tevil edebilecek ilmî mertebeden çok uzaktır. Nitekim âyetin devamında meâlen şöyle buyurulur:

Ç- "Oysa onların te'vilini ancak Allah, bir de ilimde derinleşmiş (rüsuh kazanmış) olanlar bilir ."

Kalblerinde eğrilik olanlar, te'vil için Müteşâbih âyetlerin, peşine takılırlar. Oysa onların tevili, Allah'a (celle celâlühü) ve Allah'ın buna muvaffak kıldığı ilimde rüsuha ermiş, sebat ile derinleşmiş olan ve ayakları kaygan satıhlarda sarsılmayan kullarına mahsustur.

Âyette belirtildiği gibi, kalblerinde eğrilik bulunanların müteşâbih âyetlerin peşine düşmelerinin illet ve sebebi, te'vilin kendisi değil fakat onların te'vil isteğidir. Te'vilin haktan ve sıhhatten yoksun olarak vasıflandırılması ise onların tevile ehliyet ve liyakatleri olmadığını bildirmek içindir.

"Vema ya'lemu tevile hu illa'llâh / onun te'vilini ancak Allah bilir." cümlesinde "illallah / ancak Allah" kelimesi üzerinde vakfeden (cümlenin orada tamamlandığını söyleyen) tefsir âlimleri müteşâbih âyetleri,

- dünyanın ömrü, kıyamet günü, sayıların özellikleri, meselâ Zebanilerin adedi gibi yalnız Allah'ın (celle celâlühü) bildiği konular yahut,

- zahir mânânın kastedilmediğine kesin delil olmakla beraber asıl mânânın ne olduğuna da delâlet bulunmayan âyetler olarak tefsir etmişlerdir.

D- "Onlar:

"- Biz ona imân ettik; hepsi Rabbimizin katındandır" derler. ."

İlimde derinleşmiş olanlar:

"- Biz, müteşâbih âyetlere imân ettik..." derler.

Burada onların muhkem âyetlere imânları zikredilmemiştir. Çünkü o, zaten açıktır. Yahut biz, Kitab'a imân ettik, demektir.

Bu cümle, birinci tefsire göre bir istinaf cümlesi olup ilimde rasıh (derinleşmiş) olanların hâlini açıklar.

Birinci tefsirdeki kelime dizisi şöyledir:

"Oysa onların te'vilini ancak Allah, bir de ilimde derinleşmiş olanlar bilir. Onlar:

"- Biz ona imân ettik; hepsi Rabbimizin katındandır" derler."

İkinci tefsire göre ise kelime dizisi şöyle olur:

"Oysa onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ise:

"- Biz ona imân ettik; hepsi Rabbimizin katındandır; derler."

Bu takdirde (gramer olarak) "vel- rasihûn / ilimde derinleşmiş olanlar" kelimesi mübteda "iî'l-ı'lmi / ilimde" kelimesi de onun haberi (yüklemi) olur.

"Hepsi Rabbimiz katınd andır" cümlesi de, onların söylediklerine dahil olup makabli için açıklama ve te'kiddir. Yani onlar şöyle demiş oluyorlar:

"- Kitabin müteşâbihat ve muhkematından her biri Allah (celle celâlühü) katından indirilmiştir; aralarında hiçbir fark yoktur. Müteşâbih âyetlere ve Allah (celle celâlühü) onlardan ne murad ettiyse hepsinin haklı ve gerçek olduğuna imân ettik."41

E- "Bunları akıl sahiblerinden başkası düşünmez ."

Bâtıl hevâ ve heveslere meyletmeyen hâs akıl sahiplerinden başkası Allah'ın (celle celâlühü) kelâmı üzerinde düşünmez, onlardan öğüt ve ibret almaz.

Bu cümle, mâkabk için bir zeyl olup ilimde râsih olanları keskin zekâ ve güzel nazar ile medhetmek üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından zikredilmiştir. Yine bu cümle, ilimde râsih olanların, müteşâbih âyetlerin teviline ehil olmak için nasıl hazırlandıklarına da işaret eder ki, o da, aklın önündeki hissiyat perdelerini sıyırıp atmaktır.

Bu âyet-i kerîmenin mâkabk ile bağlantısı, Hıristiyanların, Isâ hakkın dald;

" Şüphesiz Meryem oğlu Isâ Mesîh, Allah'ın Resulü ve Meryem'e ilkaa ettiği kelimesidir." (Nisa 4/171) âyetini delil göstermek teşebbüsüne icmali bir cevap olmasıdır. Mufassal cevap ise:

" Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir; Allah onu topraktan yarattı.; sonra ona "Ol!" dedi, o da oluverdi." (Âl-i İmrân 3/59) mealindeki âyet ile gelecektir.

8
"Ey Rabbimiz! Bize hidâyet ettikten sonra kalblerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bağışla. Elbette Sen çok bağışlayan (el-Vehhab)sın."

A- "Ey Rabbimiz! Bize hidâyet ettikten sonra kalblerimizi eğriltme ."

Bu âyet de ilimde râsih olanların söylediklerine dahildir. Yani, onlar şöyle demiş oluyorlar:

"- Ey Rabbimiz! Bizleri, hakka ve doğru tevile ya da hem müteşâbih, hem de muhkem âyetlere inanmaya hidâyet buyurduktan sonra kalblerimizi eğrilterek müteşâbih âyetleri razı olmayacağın şekillerde te'vile yöneltme!"

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Âdem oğlunun kalbi, Rahman Allah'ın kudret parmaklarından iki parmağı arasındadır; dilerse onu hak üzerine ikame eder; dilerse de onu haktan kaydırır." 42

42 Sahih-i Müslim'de "Allahü teâlâ'nın Kalbleri Nasıl Dilerse Öyle Çevireceği Bâbi'nda Abdullah b. Amr b. As'dan (radıyallahü anh) tahric edilen bir hadiste Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediği rivâyet olunur:

"Ademoğullarının kalblerinin hepsi bir tek kalb gibi (kekalbin vahid) Rahmanin parmaklarından iki parmağı arasındadır. (Beyne ısbea'yni min esabıı'r-Rahmân). Onu dilediği gibi evirip çevirir, tasarruf eder (Yüsarreflıü haysü yeşâ'). Bundan sonra Resûlullak (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle duâ etti:

- Ey Allah'ım! Ey kalbleri dilediği gibi evirip çeviren! Kalblerimizi sana ibâdet ve taa't yönüne çevir (Allahümme! Ya musarrefel-kulûb! Sarref, kulûbena a'lâ taa'tik)."

(Sahih-ı Müslim Tercemesi ve Şerhi: Ahmed Dâvudoğlu, Cilt: 10, Sayfa: 633 -634, Hadîs No: 2654/17)

Bir görüşe göre de,

"- Ey Rabbimiz! Bizim kalblerimizin haktan kaymasına sebep olacak belâlara bizi uğratma!" demektir-.

B- "Bize katından bir rahmet: bağışla .

Elbette Sen çok bağışlayansın "

Daha mufassal bir deyişle:

"- Ey Rabbimiz! Katından bize, Sana yaklaştıracak ve Senin huzurunda bizi kurtuluşa erdirecek geniş bir rahmet bağışla ya da hakda sebat etmek için bize muvaffakiyet ihsan eyle!"

Bu son cümle, geçen talebin, yahut matlûbun ihsan edilmesinin sebep ve illetini bildirir. Bu da hidâyetin de, dalâletin de O'ndan geldiğini ve kullarına bahşettiği nimetlerin tamamen O'nun lütfü ve ihsanı eseri, olduğunu ifâde eder.

9
"Ey Rabbimiz! Vukuu şüphe götürmeyen o günde insanları bir araya toplayacak olan Sensin. Muhakkak ki Allah, va'dinden caymaz."

A- "Ey Rabbimiz! Vukuu şüphe götürmeyen o günde insanları bir araya toplayacak olan Sensin ."

"Yevm" kelimesinden önceki muzaf, hazfedilmiştir. Yani o kıyamet gününün hesap ve cezası (amellerin karşılığı) demektir. Muzafın hazfedilmesi, o günün ve onda vuku bulacak olayların korkunçluğunu ifâde etmek içindir. Allah (celle celâlühü) o günü, hesap ve ceza için bütün insanları muhakkak bir araya toplayacak veya haşredecektir.

Kimde derinleşmiş veya rüsuh kazanmış olanların bu duadan maksadları, ilâhî rahmete muhtaç olduklarını arzetmek ve ilâhî rahmete mazhar olmanın, kendileri için en yüce gaye olduğunu bildirmektir. Daha önce geçen duanın bu duâ ile te'kid edilmesi de, âhiret ahvâline yakınînen inandıklarını, bu ahvâlin vuku bulacağından kesin olarak emin olduklarını açıklamak içindir.

B- "Muhakkak ki Allah, va'dinden caymaz ."

Bu cümle, haşirde ve hesabta şüphe olmadığının illet ve sebebini açıklar. Burada ismi celilin (Allah adının), (zamir ile ifâdesi mümkün iken) zahir isim olarak zikredilmesi ve önceki cümle hitab tarzında iken burada gaybubet tarzına dönülmesi, o korkunç ve dehşet dolu günün (kıyamet gününün) gerektirdiği ilâhî iclâl ve tazimin kemâlini göstermek içindir.

Bu sûrenin 194. âyetinde:

" Muhakkak ki Sen va'dinden caymazsım" (Âl-i İmrân 3/194) şeklinde hitap üslûbunun kullanılması ise, nimet talebi makamı olduğu içindir. Nitekim bunun izahı orada gelecektir. Bir de burada ism-i celâlin zahir olarak zikredilmesi, bu cümlede ifâde edilen hükmün illet ve sebebini bildirmek içindir. Zira Allah kelimesinin ifâde ettiği ülûhiyet (tanrılık), va'dinden caymaya ters düşer. Âyetin bu cümlesi, râsih âlimlerin sözlerini açıklamak üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından söylenmiş bir cümle olarak da yorumlanabilir.

10
"Şu bir gerçektir ki kâfirler için ne malları ne de oğulları hiçbir fayda sağlamaz . işte onlar ateşin yakıtıdırlar ."

Daha önceki âyetlerde hak din veya tevhid dini beyân, bunu ifâde eden ilâhî kitabların vasıfları zikredildikten, Kur’ân-ı Azîm'in yüce şânı ve râsih âlimlerin Kur’ân'a olan imânlarının keyfiyeti açıklandıktan sonra şimdi burada da Kur’âni inkâr edenlerin hâli anlatılmaya başlanıyor.

Kâfirlerden maksadın kimler olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

Onların bütün sınıflarını kapsayan kâfir cinsidir.

Medine'ye gelen Necran heyetidir.

Benî Kurayza ve Benî Nadîr Yahudileri veya Arap müşrikleridir.

Âyette, "emvalühüm velâ evlâdühüm" buyrulmak suretiyle önce mallar, sonra evlâd zikredilmiştir. Çünkü sıkıntıların giderilmesinde evlâdın katkısı daha büyüktür (cana gelecek zararların çoğu mal ile değil, fakat evlâdın savunması ile bertaraf edilebilir) yahut belâların defi için önce mal feda editir.

Yani kâfirlerin, celbi menfaat ve def-i mazarrat için harcadıkları malları ve önemli işlerde yardımlarına baş vurdukları, maddî ve manevî dayandıkları çocukları, Allah katında uğrayacakları üzüntüleri, sıkıntıları gidermek, Allah'ın (celle celâlühü) azabını engellemek, ortadan kaldırmak konusunda hiçbir işe yaramayacak, hiçbir fayda sağlamayacaktır.

Bir görüşe göre de, mal ve evlad, Allah'ın (celle celâlühü) rahmet ve taatinden (itaatinden) iğnâ etmez (hiçbir şeyin yerini tutmaz), demektir. Nitekim:

" Şüphesiz ki zan, haktan (ilimden) iğnâ etmez (hiçbir şeyin yerini tutmaz)." (Yûnus 10/36) mealindeki âyette de ığnâ fiili bu mânâda kullanılmıştır. Ve âyette ifâde edilen hakikat:

"Şan şeref ve dünyalık, Senin rahmetinden bir şeyin yerini tutmaz" mealindeki hadîs ve:

" Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınız, ne de evlâdınızdır." (Sebe' 34/37) mealindeki âyette de ifâde edilmiştir.

Ancak kâfirlerin malları ve çocuklarının, Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti ve taati yerine geçmesi, hiç kimse tarafından düşünülmez ki, bunun reddi cihetine gidilsin.

Bir de, âyetin ilk tefsiri, kâfirlerin hâlinin korkunçluğunu göstermesi bakımından kendisinden sonraki "İşte onlar ateşin yakıtıdırlar." cümlesi ile bundan sonraki âyette gelecek "Allah da onları günahları ile yakalayiverdi." cümlesine daha uygun düşmektedir.

İşte o küfür sıfatını taşıyanlar, cehennem ateşinin yakılıp kızdırıldığı cehennem yakıtından ve odunundan başka bir şey değildir.

Kâfirlerin cehennem yakıtı olduğu ifâdesinden,

Eğer cehennemin yakılıp kızdırıldığı zamandaki hâl kasdediliyorsa bu takdirde isim cümlesinin tercihi, bunun tahakkuk ve takarrürüne delalet eder. (Çünkü isim cümlesinin ifâde ettiği mânâda tahakkuk ve takarrür vardır).

Eğer kasdedilen bu değilse, o takdirde bu ilâhî ifâde, kâfirlerin gerçek, hâlinin bu olduğunu, zahirî hâllerinin yok hükmünde sayıldığını bildirir.

Bu itibârla onlar dünyada iken bile aynen cehennem ateşinin yakıtıdırlar. Bu ifâde kâfirlerle cehennem ateşi arasındaki sıkı ilişkiyi apaçık gösterir.

"Vekuud / yakıt", bir kırâete göre "vükuud" olarak da okunmuştur. Buna göre, kâfirler, cehennemi yakma, tutuşturma, alevlendirme ehli oluyorlar demektir.

11
"Onların hâli firavunun yakın çevresi (âl-i fir'avn) ve onlardan öncekilerin hâli gibidir. Onlar âyetlerimizi yalanlamışlardı. Allah da onları günahları ile yakalayiverdi. Allah, azabı şiddetli olandır "

Onların küfür ve azabtaki hâli, firavunun yakın çevresi ve onlardan önceki kâfir ümmetlerin hâli gibidir.

"Onlar âyetlerimizi yalanlamışlardı" cümlesi, bir istinaf cümlesi olup gizli (mukadder) bir sualin cevabıdır. Yani,

"- Fir’avun’un yakın çevresi ile onlardan önceki kâfir ümmetlerin hâli nasıl idi?" gizli sorusuna cevap olarak:

"- Onlar âyetlerimizi yalanlamışlardı" denmiştir.

"Allah da, onları günahları ile yakalayiverdi." cümlesi de, onlara yapılan hâl ve muamelenin izahıdır. Yani Allah (celle celâlühü) da, onları yakalayıp cezalandırdı ve onlar, Allah'ın (celle celâlühü) azabından kaçıp kurtulacak bir yer bulamadılar. İşte bu kâfirlerin hâli ve akıbeti de, onların hâli ve akıbeti gibidir.

Bir görüşe göre, âyete verilen gramer ve terkipten şu meal de çıkarılabilir:

"Onların hâli firavunun yakın çevresinin hâli gibidir. Onlardan öncekiler de, âyetlerimizi yalanlamışlardı."

Ancak bu tefsir, âyetin nazm-i kerîmindeki güzellik ve safiyeti ortadan kaldırır.

Onların günahları,

- Ya âyetleri tekzib etmeleridir ki, o takdirde bu günahları, o ilâhî azaba sebep olmuştur;

-Ya da bu günahlar, onların şâir günahlarıdır.

Buna göre, bu ifâdede, onların başka günahları da olduğuna delâlet vardır. Yani Allah (celle celâlühü), onları, günahlarına tevbe etmeden günahları ile yakaladı, demek olur. Tıpkı:

" ve Allah, onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor." (Tevbe 9/55) mealindeki âyette ifâde edildiği gibi.

Son cümle, mâkabk için bir zeyl ve tekmile (bütünleme) olup ilâhî muahazeyi açıklar.

12
"(Resûlüm) o kâfirlere de ki:

«Yakında yenilecek ve cehenneme sürüleceksiniz! Orası ne kötü bir yataktır»."

Bu kâfirlerden maksadın timler olduğu konusunda değşik görüşler ileri sürülmüştür

1- Bu kafirlerden maksad Yahudîlerdir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Medine Yahudileri, Bedir savaşında Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) müşriklere karşı kazandığı zaferi görünce:

"- Vallahi, bu zat, gerçekten Mûsa'nın bize müjdelediği o Tevrat'ta vasıfları yazılı ümmi peygamberdir" dediler ve Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) iman etmeye niyetlendiler. Bunun üzerine diğer bazı Yahudiler:

"- Durun bakalım, acele etmeyin; başka bir savaşını daha görelim de ondan sonra karar verelim!" dediler.

Sonra Uhud savaşında olanlar olunca, Yahudiler şüpheye düştüler. Bu arada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aralarıda belli bir süre için yapılmış olan muahedeyi de süresinden önce bozdular. Bu arada Benî Nadır'dan Ka'b b. Eşref altmış süvari ile Mekke'ye gitti ve nihayet Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı savaşmaya karar verdiler.

İste o zaman bu âyet-i kerime nâzıl oldu.

Said b. Cübeyr ve İkrime'nin (ölm.724) İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) başka bir rivâyetine göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Bedir savaşında Kureyş'e karşı zafer kazanıp Medine'ye dönünce Yahudileri Kaynuka Pazarı'nda topladı ve Kureyş'in başına gelenlerin onların başına da gelmemesı için onları uyardı. Yahudiler de dediler ki:

"- Senin beceriksiz, deneyimsiz, savaş kültürü olmayan bir kavimle karşılaşıp bir fırsat yakalaman, seni aldatmasın. Sen bizimle savaşırsan, bizim ne adamlar olduğumuzu anlarsın!" dediler.

İste o zaman bu âyet-i kerîme nazil oldu. Yani ;

"- Ey Resûlüm! O Yahudilere de ki; dünyada yakın bir zamanda mutlaka mağlup olacaksınız."

Nitekim Allah Yahudilerden Benî Kureyza'nın katli, Benî Nadır'ın sürgün edilmesi ve diğer Yahudilerin de cizyeye bağlanması suretiyle va'dini gerçekleştirdi. Bu olay, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetinin hak ve gerçek olduğunu gösteren en açık delillerden biridir.

Bu kâfirlerden maksad Mekke müşrikleridir.

Mukatil'den gelen bir rivâyete göre, bu âyet, Bedir savaşından önce nazil olmuştur ve bu âyette zikri geçen kâfirler, Mekke müşrikleridir. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamber Bedir günü Mekke müşriklerine şöyle demişti:

" -Şüphesiz Allah, size gaalib gelecek ve sizi cehenneme sürecektir. Ne kötü bir yataktır orası!"

Ancak bu rivâyete göre, bu âyetle bundan sonraki âyet arasında inkıta lazım gelir. Çünkü bundan sonraki âyet, Bedir savaşından sonra nazil olmuştur.

"Setuğlebûne / mağlup olacaksınız" ve "tuhserûne ilâ cehennem / cehenneme sürüleceksiniz" fiilleri bir kırâete göre gayb kipi ile "seyuğlebûne / mağlup olacaklar ve yuhşerûne /cehennenıe sürülecekler" şeklinde de okunmuştur. Bu kırâete göre, Allah kendi beyânı ile haber verdiği vaîdi (ceza tehdidini) onlara, anlatmayı Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) emir buyurmuştur. Yani,

"- Ey Resûlüm! Bu sözleri, onlara ilet!" buyurmuştur.

En son cümle, ya onlara söylenecek sözlere dahildir, ya da istinaf olup cehennemin korkunçluğunu ve cehennem ehlinin perişan hâlini ifâde eder.

Bu kâfirlerden maksad bütün kâfirlerdir.

Bu görüşün sıhhatli ve muteber olduğunda hiç şüphe yoktur.

13
"Gerçekten karşı karşıya gelen iki toplulukta (fieteyn) sizin için âyet (ibret)ler vardır. Onlardan biri Allah yolunda (fî sebîlillâh) savaşıyordu; diğerleri de kâfirdi ve göz görüşü (re'ye'l-a'yn) onları ('mirileri) kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah, dilediğini yardımı (nasrı) ile te'yid eder. Şüphesiz bunda basıîret sâhibler (ülü'l-ebsar) için ibret vardır."

A- "Gerçekten karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için âyetler vardır ."

Bu âyet de, söylenmesi emredilen sözlere dahil olup makablinin mânâ ve muhtevasını açıklar ve aynı zamanda bunun bir hakikat olduğunu isbat eder. Bu âyet Yahudilere yöneliktir ve şunu demek ister:

"- Ey sayılarına ve imkânlarına mağrur olan Yahudiler! Vallahi, Bedir savaşında iki fırkanın, iki topluluğun duruşunda, karşı karşıya gelişinde mutlaka sizin için ibretler vardır. "Setuğlebûne / yakında yenileceksiniz" sözünün hak ve gerçek olduğunu siz de göreceksiniz. Bedir savaşında da yenilenler, sayılarının çokluğu ve güçlerinin üstünlüğü ile gururlanıyorlardı. Ama onların nelerle karşılaştıklarını gördünüz. İşte onların başlarına gelenler, sizin de başınıza gelecektir."

B- "Onlardan biri Allah yolunda savaşıyordu ; diğeri de kâfirdi ve göz görüşü onları kendilerinin iki misli görüyorlardı ."

Karşılaşan iki fırkadan,

Biri mü'mindi. Ancak burada imân yerine imânın hükümlerinden makama uygun olan Allah yolunda savaş (cihad fîsebîlillâh) zikredilmişdir. Bu, onları medhetmek, onların verdiği savaşı önemsemek ve âyetin (deki ve ibretin) ne suretle gerçekleştiğini, güç olarak azın nasıl çok görüldüğünü bildirmek içindir.

"Diğeri de kâfirdi / ve uhra kâfiratün". Burada kâfir fırka için vasıf zikredilmemiştir. Bunun sebebi onların savaşını hiç nazar-ı itibâra almamak, onların duydukları korku ve heybetten dolayı saldırıya geçemediklerini zımnen bildirmek içindir.

"Yerevnehüm misleyhim re'ye'l-ayn / göz görüşü onları kendilerinin iki misli görüyorlardı" cümlesindeki görme Fiili "yeravne / görüyorlar" biçiminde çoğul olarak kullanılmıştır. Görüş, kâfir fırkanın tek tek bütün fertlerine şâmildir. Onlardan her biri mü'minleri, kendilerinin iki katı, iki bin savaşçı olarak görüyorlardı. Çünkü müşrik ordusu bine yakındı. Onların tam sayısı dokuz yüz elli savaşçı idi ve baş kumandanları da Utbe b. Rabia b. Abdişems idi. Ebû Süfyan ve Ebû Cehil de ona yardımcı bulunuyordu. Müşrik ordusunda yüz at, yedi yüz deve ve her çeşitten sayısız silah vardı.

Muhammed b. Ebü'l Firarin Sa'd b. Evs'ten rivâyetine göre:

Bedir savaşında müşrikler, Müslümanlardan birini esir almışlar ve kendisine:

"- Sayınız ne kadardı?" diye sormuşlar. O da: . "- Üç yüz on iki ile üç yüz yirmi arasında idik." demiş. Müşrikler de:

"- Hayır, olamaz; biz sizi iki katımız kadar görüyorduk!" Veya:

"- Biz sizi iki katınız kadar, altı yüz yirmi, altı yüz otuz arasında görüyorduk" demişler.

Nitekim Bedir savaşında Müslümanların sayısı üç yüz on üç idi. Bunların yetmiş yedisi Muhacirlerden ve iki yüz otuz altısı da Ensar'dan idi.

Bu savaşta Resûlüllah ile Muhacirlerin sancaktarı Ali b. Ebı Tâlib (radıyallahü anh) (ölm.661); Ensarın sancaktarı da Sa'd b. Ubadc el-Hazrecî (ölm.637) idi.

İslâm ordusunda doksan deve ile iki at bulunuyordu. Bu atlardan biri Mikdael b. Amrin (radıyallahü anh), diğeri de Mersed b. Ebi Mersed'in (radıyallahü anh) idi.

Müslüman savaşçıların yalnız altı zırhı ve sekiz kılıcı vardı.

Bedir savaşında Müslümanlardan şehid düşenlerin tamamı on dört kişidir. Bunların altısı Muhacirlerden, sekizi de Ensar'dandır. Allahü teâlâ, cümlesinden razı olsun!

İşte Müslümanların sayısı bu kadar az iken, Allah (celle celâlühü), onları müşriklerin gözünde çok güçlü gösterdi ki, müslümanlardan korksunlar ve onlarla savaşmaya cesaret edemesinler. Bu, Yüce Allah'ın Müslümanlara bir inayeti, yardımı, nasrı, desteği idi. Allah o gün Müslümanları meleklerle de destekledi. Bu ilâhî yardım, iki tarafın karşılaşması sırasında gerçekleşti. Bundan önce de kâfirler daha işin başında kaçmasınlar ve Müslümanlara karşı cür'et kazansınlar diye Allah (celle celâlühü) onların gözünde Müslümanları az göstermişti.

Bir başka kavle göre de, Müslümanlar, kâfir fırkayı kendilerinin iki misli görüyorlardı; oysa onlar, Müslümanların üç katı idi. Bundan murad Müslümanların sebat etmesi ve;

" Şimdi sizden sabırlı yüz kişi olursa, iki yüzü yenerler." (Enfâl 8/66) âyetinde zikredildiği gibi ilâhî nusret va'dı ile kalben müsterih ve mutmain oknaları ve gönül rahatlığına kavuşmaları idi.

Ancak âyetin birinci tefsiri (müşriklerin, Müslümanları kendi sayılarının iki katı kadar görmeleri) daha anlamlıdır. Çünkü Müslümanlar, müşrikleri hep kendilerinin iki kati kadar görmemişler; daha ziyâde kendileri kadar hattâ daha da az görmüşlerdir. Nitekim rivâyete göre,

İbn-i Mes'ud diyor ki:

"- Biz ilkin müşriklere baktığımızda gördük ki, bizden kat kat fazlalar; sonra baktığımızda gördük ki, onlar bir kişi bile bizden fazla değiller."

Sonra Allah müşrikleri Müslümanların gözünde sayıca daha da az göstermiş; hattâ Müslümanlar onları kendilerinden de az görmüşlerdir.

Yine İbn-i Mes'ud (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bedir günü müşrikler bizim gözümüze o kadar az görünmeye başladılar ki yanımda bulunan bir adama:

"- Sen de onları yetmiş kişi kadar mı görüyorsun?" dedim. O da bana:

"- Ben onları yüz kişi kadar görüyorum." dedi. Sonra biz onlardan bir esir aldık ve ona: "- Sizin sayınız ne kadar?" diye sorduk. O da bize: "- Bin kişi." dedi.

Eğer bu âyetten murad, Enfâl (8) sûresinde olduğu gibi, mü'minlerin müşrikleri gerçekte olduğundan daha az görmelerini temin ile bunu bir âyet ve ibret olarak belırtmekse, bu mü'minlerin müşrikleri kendilerinin iki katı olarak görmelerinden daha çok zikre değerdir. Kaldı ki, kâfirlere azın çok, zayıfın güçlü gösterilmesi ve bu şekilde onların kalblerine korku salınması, bu suretle kâfirlere Allah'ın (celle celâlühü) kudret ve hikmet eserlerinin gösterilmesi, hem ibret vesilesi, hem de kâfirlere karşı kullanılacak hüccet olarak daha etkili ve aynı zamanda Kur'ân'a muhatab olanların bunları kabul etmeleri için daha uygundur. Çünkü muhatab kitlenin, bu mucizevî hâli müşahede eden kâfirlerle ihtilali çoktur, işte cumhûrun kıraetine göre Kur'ânin mükemmeliyetinin gereği bu izahtır.

Bir görüşe göre, bu iki âyetteki hitab,

Setuğlebûne / Yakında yenileceksiniz!" hitabı ile,

"- Kad kâne leküm âyetün ... / Gerçekten bunda sizin için âyetler vardır." hitabı, (Yahudiler için değil fakat) Mekke müşrikleri içindir. Ancak bu görüş aşağıdaki sebeble doğru telâkki edilemez:

"Setuğlebûne ve tuhşerûne ilâ cehennem / yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz!" vaîck, bu görüş sahiplerinin sarahatle belirttikleri gibi,

Eğer sadece Bedir hezimetinden ibaret ise,

"- Sız Mekke müşrikleri Bedır'de mağlup olacaksınız!" dedikten sonra, "- Sizin için Bedir'de bir ibret vardır" demek uygun değildir.

Eğer bu hezimet, başka bir hezimet ise, yine uygun değildir.

Çünkü bu takdirde müşrikler, o korkunç ibreti Bedir'de görerek yaşayanlar, âyette hem mübhem (iki fırka), hem de vasıflandırılmış (kâfir bir fırka) olarak iki defa zikredilmiş olur. (Oysa Bedir gazası, onu yaşayanlar için değil, fakat başkaları için bir ibret dersi olarak öngörülür) Ayrıca müşahedenin (kendilerinin iki misli olarak görürler, ifâdesindeki müşahede) muhatablara isnadı, hüccetin ilzamında ve hasmı susturmada daha etkili iken, o kâfir fırkaya isnael etmenin de bir sebebi yoktur. İşte bu açıklamalardan, ikinci hitabın,

"- Sizin için âyet vardır." hitabının mü'minler için olduğunu söylemenin sırrı anlaşılmış olur.

Bir kırâete göre bu âyetteki "yerevnehüm / onları görürler" fiili, "terevnehüm / siz onları görürsünüz" seklinde hitap kipi olarak okunmuştur. Bu kıraetin zahiri, ikinci hitabın (sizin için büyük bir ibret vardır) müşriklere tevcih edilmesini gerektiriyorsa da, kesin değildir; çünkü bu kırâete göre ikinci mahzur (anılan Bedir ibretinin müşahedesinin muhatablara isnat edilmemesi mahzuru) kalkıyorsa da, birinci mahzur (Bedir ibretini müşahede edenlerin, "sizin için büyük bir ibret vardır" hitabının muhatapları olması) aynen mevcuttur.

Bunun için muhtemeldir ki, âyetteki hitap Yahudiler içindir. Bedir'deki ibreti görmek ise müşrikler içindir; fakat müşriklerin görmesi, Yahudilerin görmesi mesabesinde sayılmıştır. Çünkü aralarında küfür birliği vardı ve özellikle Kâ'b b. Eşref vasıtasıyla meydana getirilmiş olan söz birliği, mîsak ve muahede vardı.

İşte bundan dolayı beyânda mübalağa ve Yahudilerin de aynı akıbete uğrayacakları hakikatini zımnen açıklamak için anılan müşahede, Yahudilere isnad edilmiştir.

Eğer " onları (mü'minleri kendilerinin iki misli görüyorlardı" ifâdesındeki görme, göz görmesi olarak kabul edilirse, "re'ye'l-ayn / göz görüşü, bakışı", onun tekidi olur; yok eğer anılan görme, kalb görmesi (basiret) olarak kabul edlirse, "re'ye'l-ayn" teşbihi mastar kabul edilir. Yani göz görmesi gibi apaçık bir müşâhde, demek olur.

C- "Allah, dilediğini yardımı (nasr'ı) ile te'yid eder (destekler)."

Allah (celle celâlühü), Bedir savaşında kendi yolunda savaşan fırkayı doğrudan doğruya kendi yardımıyla desteklediği gibi, kimi dilerse âdi (âdete uygun) sebepleri vâsıta kılmadan da onu yardımıyla destekler.

Ç- "Şüphesiz bunda basıîret sahibleri (ülü'l-ebsar) için ibret vardır ."

Sayıca az ve imkânları dar bir fırkanın, sayıca çok ve tam techizatlı bir fırkaya galip gelmesi sonucunu doğuran o az kuvveti çok görme olayında elbette ki akıl ve basiret sahibleri için veya onları görenler için büyük bir ibret vardır.

"Zâlike / işte bunlar" işareü uzak için olduğu hâlde burada kullanılması, kendilerine işaret edilen Bedir mücâhidlerinin faziletteki derecelerinin pek yüksek olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Bu cümle;

- ya söylenmesi emredilen sözlere dahil olup bir zeyl olarak makablini, açıklar,

- ya da Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) kelâmını tasdik etmek üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından ifâde buyrulmustur.

14
"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşlere, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı duyulan ihtiraslı sevgi insanlara hoş gösterilmiş (tezyin edilmiş, süslenmiş)tir. Bütün bunlar dünya hayâtının geçici yararlarıdır. Oysa varılacak güzel yer (hüsnü'i- meâb), Allah karındadır."

A- "Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşlere, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı duyulan ihtiraslı sevgi insanlara hoş gösterilmiştir ."

Bundan önce, elde bulundurdukları dünyalıklarla güç gösterisi yapan kâfirlere bunların bir fayda sağlamayacağı beyân edilmişti. Şimdi de dünyevî bazların her çeşidinin kalıcı bir değeri olmadığı bu istinaf cümlesiyle belirtiliyor. Maksad, insanları dünya nimetlerine zahitçe yaklaşmaya ve Allah (celle celâlühü) katındaki ebedî nimetlere rağbete yöneltmektir.

"e'n- Nas" dan murad, bütün insanlardır. Âyette zikredilen dünya nimetlerim insanlara câzib gösteren, aslında Allah'tır (celle celâlühü) Çünkü hakikatte bütün fiillerin ve arzuların yegâne yaratıcısı Allah'tır (celle celâlühü) Bundaki hikmet ise, kulları sınamak, imtihan etmektir. Nitekim Allah Kehf (17) sûresinin 7. âyetinde şöyle buyurur:

" Biz, yeryüzünde olan şeyleri insanlardan hangileri daha güzel hareket (amel) edecek; sınayalım diye bir zinet kıldık." (Kehf 17/7)

Zira dünyanın nimetleri şer-i şerife uygun olarak kullanıldığmda iki cihan saadetine ve insanlığın devamına vesile olur.

"Züyyine / tezyin edildi, süslendi; çekici, câzib gösterildi" fiili, "zeyyene / tezyin etti, süsledi; çekici, câzib gösterdi" şeklinde fail kıpı ile de okunmuştur.

Bir görüşe göre dünya nimetlerini câzib gösteren şeytandır. Çünkü âyet-i kerîmenin siyakı, dünya nimetlerine karşı duyulan sevginin zemmi yönündedir.

(Ünlü Mu'tezile âlimi) Ebû Haşim Abdüsselam el-Cübaî (ölm.933), bu konuda mubah ile haram arasında ayırım yapmış; mubah şeylerde fiili Allah'a (celle celâlühü), haram şeylerde şeytana isnad etmiştir.

Kadınlar, oğullardan önce zikredilmiştir; çünkü onların cazibesi daha etkilidir. Nitekim kadınların gayri meşru sevgisi, şeytan tuzağı sayılır. Âyette kızlar zikredilmemiştir; çünkü kız çocuklarına karşı eluyulan sevgi (cahiliyye toplumunda) umûmi değildir. (Hattâ kız çocuklarını öldürenler bile vardır.)

"el- Kanatîr", "kıntar"ın çoğuludur. Kantar, çok mal demektir. Ancak kantarın mânâ ve muhtevası hakkında değişik görüşler vardır. Buna göre kintar:

Yüz bin dinardır;

Bir öküz gönü dolusu dinardır;

Yetmiş bin dinardır;

Seksen bin dinardır;

Yüz rıtıl altındır (Bir rıtıl yaklaşık 460 gr.);

Bin iki yüz miskal altındır (Bir miskal yaklaşık 45 desigram);

Yüz rıtıl, yüz miskal, yüz dirhemdir;

Bir kan bedelidir (diyettir).

"Mukantara / kıntar, kıntar" kelimesine de değişik mânâlar verilmiştir:

Bazılarına göre tekid için kullanılmıştır;

Bazılarına göre de sağlama alınmış, korunmuş; gömülmüş; istif edilmiş; sikke hâline getirilmiş demektir.

B- "Bütün bunlar dünya hayâtının geçici yararlarıdır ."

Bu zikredilenler, dünya hayâtında, sayılı günlerde kendilerinden faydalanılan, sonra da süratle yok olup giden geçici nimetlerdir.

C- "Oysa varılacak güzel yer Allah katındadır ."

İnsanın toplayıp biriktirdiği dünyalık ne kadar çok olursa olsun, ona mutlu bir gelecek hazırlayamaz.

Bu cümlede lafz-ı celâl (Allah) öznedir (mübteda) ve ondan sonraki zarf cümlesi de, onun yüklemi (haberi) dir. Bu da, mânâya ziyadesiyle tekid, tazim, Allah (celle celâlühü) katındaki ebedî nimetlere ziyadesiyle teşvik ve dünyanın fâni lezzetlerine, nimetlerine karşı zahitçe bir yaklaşım içinde olmayı tavsiye anlamını ifâde eder.

15
"(Resûlüm) de ki:

"- Size bundan daha hayırlısını haber vereyim mi? takva sâhibleri için Rabbleri katında sürekli kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler, tertemiz eşler ve Allah'tan bir rızâ vardır. Allah kullarını hakkıyla gören (Basıîr) dir."

A- "(Resûlüm) de kı (Kul):

"- Size bundan daha hayırlısını haber vereyim mi? takva sahibleri için Rabbleri katında sürekli kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler, tertemiz eşler ve Allah'tan bir rızâ vardır."

Yüce Rabbimiz, bundan önce dünyanın sahte güzelliklerini beyân ve katındaki güzel sonları icmalen zikrettikten sonra burada daha çok kulluğa teşvik için icmalen anlatılanları Resûlüllah'a, insanlara açıklamayı emrediyor.

Hitab;

"- Ey insanlar! O anlatılan dünya lezzetlerinden ve zilletlerinden daha hayırlısını size haber vereyim mi?" seklinde bütün insanlığı kucaklıyor.

"Hayr"ın önce mübhem olarak zikredilmesi, onun şânını tazîm ve ona teşvik içindir.

"Lillezînettekav / takva sahipleri için..." cümlesi, istinaf (akla gelen suale cevap) olup o mübhemi açıklar.

Takvadan murad, kulun kendini tamamen Allah'a adaması ve mâsivâ'dan (Allah'tan başka her şeyden) yüz çevirmesidir. Nitekim gelecek sıfatlar da bunu bildirir.

Cennetlerin ve ondan sonra zikredilen çeşitli nimetlerin husulünün takvaya bağlanması, takvanın tahsili ve takva üzerinde sebata teşvik içindir.

"I'nde Rabbihim / Rableri indinde" (katında) ifâdesi, cennet ehlinin mertebesinin yüksekliğini ve bu tabakanın üstünlüğünü belirtir. Burada "Rabb" unvanının zikredilmesi ve takva sahiplerinin yerini tutan zamire izafe edilmesi, "Rabbihim / Rabblerinin", onlar hakkında lütufkâr olduğunu zımnen açıklamak içindir.

"Tecrî min tahtihe'l-enhâr / Altlarından ırmaklar akan cennetler"

ifâdesinde, cennetlerden zahir manâsıyla;

eğer sırf ağaçlar kasdediliyorsa, altlarından ırmakların akmasının anlamı açıktır;

eğer arazı ve ağaçların bütünü kasdedihyorsa, o zaman altlarından ırmakların akması, arazinin cüz'ü olan ağaçlar itibariyledir. Nitekim daha önce defalarca izahı geçti.

Cennet ehlinin eslerinin tertemiz (ezvâc-i mutahhara) olmasından murad, onların hoşa gitmeyen bedenî ve tabiî hâllerden tertemiz olmaları demektir.

"Ridvânün mina'llâh / Allah'tan bir rızâ" ifâdesinde, rızânın pek mükemmel ve muazzam olduğu anlamı vardır. Allah'ın takva sahibleri için öyle bir rızâsı vardır ki, o rızânın değerini hiç kimse takdir edemez.

B- "Allah, kullarını hakkıyla görendir ."

Allah (celle celâlühü), kullarını ve onların bütün amellerini hakkıyla bilir ve görür. Böylece O, kıyamet günü, amellere uygun mükâfat ve cezayı verecektir yahut Allah (celle celâlühü), takva sahiplerinin hâllerini kemâliyle görmektedir. Bunun içindif ki, onlara, zikredilen nimetleri hazırlamaktadır. Bu cümle bize, ancak takva sahiblerinin, "ı'badu'llah veya ı'bada'llah — Allah'ın kulları" ismini taşımaya lâyık olduğunu bildirir.

16
"O takva sahibleri şöyle derler:

"- Ey Rabbimiz ! Biz şüphesiz imân ettik, bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateş azabından koru ."

Bu âyet;

ya "o takva sahibleri, o üstün faziletli kullar kimlerdir?" şeklindeki gizli bir sualin cevabıdır;

ya da daha önce zikri geçen takva sahiblerinin medh ü senası, vasfı ve izahıdır.

"Înnena âmenna / Biz şüphesiz imân ettik" cümlesinin teki elli (innenâ / biz şüphesiz) olması, o takva sahiblerinin büyük rağbetinden ve sonsuz isteklerinden ileri gelmektedir.

"Artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateş azabından koru!" duasının mücerred imândan sonra zikredilmesi, ilâhî mağfirete ve cehennem ateşinden korunmaya hak kazanmak için, bu kadarının yeterli olduğuna delâlet eder.

17

"Onlar, sabredenler, doğruluktan şaşmayanlar, itaat edenler, infak edenler ve seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir "

O takva sahipleri,

- taatlerin zorluklarına,

- hastalık ve savaşta meşakkat ve sıkıntılara sabredenler;

- sözlerinde, niyetlerinde, azimlerinde (ve bütün hâllerinde) dürüst davrananlar;

- ibâdet ve taatte devamlı olanlar;

- mallarını Allah yolunda harcayanlar;

- seher vakitlerinde mağfiret dileyen kimselerdir. Tabiînden bazı ulemânın görüşleri şöyledir:

Mücâhid, Katâde ve Kelbî' ye göre:

"Seherlerde mağfiret dileyenler, seher vakitlerinde namaz kılanlardır."

Zeyd b. Eslem'e göre:

"Bunlar, sabah namazını cemaatle kılanlardır."

Hasen-ı Basrî'ye göre:

"Bunlar, gece namazlarını seher vaktine kadar uzattıktan sonra mağfiret dileyenlerdir."

Nâfi'nin anlatımına göre:

"İbnti Ömer (radıyallahü anh) her geceyi ihya ederdi; sonra bana: "- Ya Nâfi! Seher vaktine eriştik mi?" diye sorardı. Ben de ona: "- Havır!" derdim.

Bunun üzerine yine namaza devam ederek. Nihayet ben:

"- Evet!" deyince, oturup sabah oluncaya kadar istiğfarda bulunur ve duâ ederdi."

Hasen-ı Basrî' de kendi yaptıklarını şöyle anlatır:

"Biz gecenin başından seher vaktine kadar namaz lalar, nihayet seher vakti girince duâ eder ve mağfiret dilerdik."

Âyette, seher vakitleri mağfiret dilemeye tahsis edilmiştir, çünkü seher vakitlerindeki duâ, icabete daha yakındır. Zira o vakitlerde özellikle de ondan önce teheccüd namazını kılmış olanlar için, ibâdet hissi, gönül safiyeti ve ruh huzuru daha yüksek olur.

Sayılan sıfatlar arasında "vâv" (ve) harfinin zikredilmesi, bu sıfatların her birinin bağımsız olduğunu, takva sahiplerinde bu sıfatların kemâl derecesine vardığını bildirmek içindir.

18
"Allah, hak ve adaletle şahadet eder ki gerçekten kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler de (bunu ikrar), ilim sahibleri de (buna imân etmişlerdir). O'ndan başka ilâh yoktur. O, A'zîz'dir, Hakîm'dir."

A- "Allah, hak ve adaletle şahadet eder ki gerçekten kendisinden başka ilâh yoktur . Melekler de (bunu ikrar), ilim sahibleri de (buna imân etmişlerdir) ."

Allah (celle celâlühü), kâinatta enfüsî (öznel) ve afakî (nesnel) deliller yaratarak vahdaniyetini (birliğini) apaçık ortaya koymuş ve bunu ifâde eden teşriî âyetler indirmiştir. Bu mânânın şahadet olarak tavsifi, mecazî olup mevcut delillerin matlûbun isbatındaki kuvvetlerini ve inkârın ne kadar anlamsız olduğunu ifâde içindir.

"Şehidellahü / Allah şahadet eder" cümlesi,

bir kırâete göre "şühedâe li'llâh";

diğer bir kırâete göre de "şühedâü li'llâh"; şeklinde okunmuştur.

Bu iki kırâete göre "şühedâü" kelimesi, ya şehidin ya da şahidin çoğulu olarak bundan önceki âyetlerde anlatılan takva sahiblerinin sıfatı olur. Yani o takva sahibleri Allah için şehid veya şâhid olurlar; demektir.

Burada şahadete, ikrar ve imânı da kapsayan genel ve mecazî bir anlam yüklenmek suretiyle melekler ve ilim sahipleri, ism-i celâle (Allah'a) atfedilmiştir. Yani melekler de bunu ikrar ve ilim sahibleri de buna imân ettiler, tekvini (kâinattaki) ve teşriî delillerle buna hüccet getirdiler; demektir.

İlim sahiblerinin kimler olduğu hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. İlim sahiblerinden murad:

Peygamberler'dir (sallallahü aleyhi ve sellem);

Muhacirler (Peygamberimiz ile beraber Mekke'den Medine'ye hicret etmiş olan Müslümanlar) ve Ensar (Mekkeli göçmen Müslümanlara her türlü yardımı yapan Medineh Müslümanlar)dır;

Ehl-i Kitab'tan imân etmiş olan Abdullah b. Selâm ve benzerleridir;

Allah'ın (celle celâlühü) vahdaniyetini (birliğini) kesin delillerle anlamış olan bütün muinin âlimlerdir; diyenler olmuştur.

Âyetin başında Allah'ın (celle celâlühü) zâtının kemâli anlatıldıktan sonra "adaletle kaaim / âdil", yani bütün işlerinde adaleti ayakta tutan, ifadesiyle de, Allah'ın (celle celâlühü) fiillerindeki kemâl açıklanır. Allah'ın bu sıfatının, melekler ve ilim sahiblerinden sonra zikredilmesi meleklerin ve ilim sahiplerinin mertebelerinin yüksekliğini ve Allah'a yakınlıklarını zımnen belirtmek, bir de tevhidin yüce şânına binaen onun şâhidlerini bir an önce bildirmek içindir.

B- "O'ndan başka ilâh yoktur; O, A'zîz'dir, Hakîm'dir ."

Bu tevhıcl ifâdesinin tekrarı,

anlamı tekid etmek (kuvvetlendirmek, güçlendirmek);

tevhid delillerini öğretmeye ziyadesiyle itinâ göstermek;

delilleri ortaya koyduktan sonra varılan hükmü anlatmak;

Azîz ve Hakim sıfatlarıyla bağlantı kurmak ve bunların Allah'ın sıfatları olduğunu bildirmek içindir.

Azîz sıfatının, Hakîm sıfatından önce zikredilmesi de Allah'ın (celle celâlühü) kudretine (Azîz sıfatının mânâsına) olan ilmin, O'nun hikmetine olan ilimden önce geldiğini zımnen bildirmek içindir.

Rivâyete göre bu âyetin fazileti hakkında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü, bu âyetin müdavimi ve sırrına mazhar olan kişi, Allah'ın huzuruna getirilir. Allah der ki:

"- Bu kulumun benim yanımda bir ahdi (Benim ona bir taahhüdüm) var ve Ben herkesten daha çok ahdime vefa ederim. Haydi, bu kulumu cennete götürün!"

Bu âyet-i kerîme, "İlm-i Usûlü'd-Dîn / Dinin Temel Esasları" nın faziletine ve bu ilmi bilenlerin şerefine delildir.

Rivâyete göre:

Tâbiîn'den Saki b. Cübeyr'den şöyle deniyor:

"Kabe'nin etrafında üç yüz altmış put vardı. Bu âyet-i kerîme nazil olduğu gün (tevhidin zafer işareti olarak) bütün putlar yüzüstü yere düştü." 43

43 Bu zât tâbünden olduğuna göre görgü şahidi değildir. Rivâyet etmekte veya mecaz yoluyla Mekke'nin fethinde bizzat Resülullah'ın eliyle putların devrilmesi olayına işaret etmektedir.

Bu âyet, (daha önce bahsi geçen) Necran Hıristiyanları hakkında nazil olmuştur.

Muhammed b. Saib el- Kelbî de diyor ki:

"İki Yahudî âlimi, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile görüşmek üzere yola çıktılar. Medine'yi gördükleri zaman biri diğerine dedi ki:

"- Bu şehir, âhir zamanda zuhur edecek Peygamberin (kitablarımızda tarif edilen) şehrine ne kadar benziyor!"

Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna girdiklerinde, onu bütün sıfatları ile tanıdılar ve:

"- Sen Muhammed'sin değil mi?" dediler. O,

"- Evet!" buyurdu.

Onlar:

"- Senin bir adın da Ahmed'dir değil mi?" dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Muhammed de benim, Ahmed de benim!" buyurdu. Onlar:

"- Biz sana bir şey soracağız. Eğer onu bize haber verirsen, sana imân ve dâvanı tasdik ederiz!" dediler.

Peygamber

"- Sorun!" buyurdu.

Onlar da:

"- Allah'ın Kitabindakı en büyük şahadeti bize haber ver!" dediler. İşte o zaman Allah (celle celâlühü) bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Cevaplarını alan o iki Yahudî âlimı de Müslüman oldular.

19
"Şüphesiz Allah katında yegâne hak din İslâm'dır. Kitab verilmiş olanların kendilerine gelen bunca ilimden sonra ihtilâfa düşmeleri aralarındaki kıskançlık ve taşkınlıktan dolayıdır.

Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse şunu iyi bilsin ki Allah, hesabı çabuk gören (Serîu'l-hisab)dir."

A- "Şüphesiz Allah katında yegâne hak din İslâm'dır ."

Bu istinaf cümlesi, önceki cümlenin tekididir. Yani tevhid inancından ve şer'-i şerif zırhına bürünen İslâm'dan başka Allah'ın hoşnud olduğu bir din yoktur.

Tabiîn'den Katâde'ye göre:

"İslâm, "Lâ ilahe illallah / Allah'tan başka ilâh yoktur" diye şahadet ve Allah'tan (celle celâlühü) gelen vahiyleri ikrar etmektir."

B- "Kitab verilmiş olanların kendilerine gelen bunca ilimden sonra ihtilâfa düşmeleri aralarındaki kıskançlık ve taşkınlıktan dolayıdır ."

Bu âyet-i kerîme, Peygamber'in getirmiş olduğu İslâm'ı red ve onun nübüvvetini inkâr eden Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında nazil olmuştur. Onların, "ûtü'l-kitabe / kitab verilmiş olanlar" şeklinde vasıllandırılmaları, onların hâllerini daha çok takbih içindir. Çünkü ellerinde ihtilafı giderecek ve bu yarayı kökünden kurutacak bir düstura sâhib olanların buna rağmen uyuşmazlığa düşmeleri son derece çirkindir. Yani o Yahudiler ve Hıristiyanlar, İslâm'ın yegâne hak din olduğunu bütün delilleriyle öğrenme imkânına sahip oldukları hâlde, buna arkalarını dönerek, kendileri için kapalı bir nokta ve bir şüphe kaldığı için değil, sırf aralarındaki kıskançlık ve rekabet yüzünden anlaşmazlığa düştüler.

Âyetin bu ifâdesi, onların, dalâletin son haddinde olduklarını gösterir. Çünkü bu imkâna sahip olanların ihtilafa düşmeleri akıl işi değildir. Âyetin, onların sırf kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüklerini ifâde etmesi ise, kendileri için takbih üstüne takbihtir.

C- "Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse şunu iyi bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir ."

Her kim Allah (celle celâlühü) katında İslâm'ın yegâne hak din olduğu gerçeğini, açıkça ifâde eden âyetleri inkâr eder ve gereklerini yerine getirmez yahut öncelikle bunlardan veya diğer âyetlerinden herhangi birini inkâr ederse Allah (celle celâlühü) da onu müstahak olduğu azaba uğratır. Çünkü Allah (celle celâlühü), hesabı çabuk gören yahut süratle sonuçlandırandır.

İsm-i celâl (Allah kelimesi) yerine zamir kullanılmayıp zahir ismin zikredilmesi, ilâhî mehabeti artırmak ve Allah korkusunu kalblere yerleştirmek içindir.

Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini mutlak inkârdan sonra ilâhî azabın zikredilmesi, o kâfirlerin hususî hâllerine, yani kendilerine Kitab verildikten ve Kitabin muhtevasına muttak olduktan sonra sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden kâfir olduklarına temas edilmemesi zımnen onların azabının son derece şiddetli olacağına delâlet eder.

20
"(Resûlüm) eğer onlar seninle tartışmaya kalkışırlarsa de ki:

"- Ben Allah'a teslim oldum; bana tabî olanlar da.."

(Resûlüm) o kendilerine Kitab verilenlere ve ümmîlere de ki.: "- Siz de teslim oldunuz mu?"

Eğer onlar teslim olurlarsa gerçekten hidâyete ermiş olurlar. Ve eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak tebliğdir. Allah kullarını hakkıyla gören (Basiir) dır."

A- "(Resûlüm), eğer onlar seninle tartışmaya kalkışırlarsa de ki:

"- Ben Allah'a teskm oldum ; bana tabî olanlar da., ."

"Eslemtü vechiye îillâhi / Ben yüzümü Allah'a teslim ettim." den murad, insanın nefsi, kalbi ve bütün varlığı ile Allah'a yönelmesi, teslim olmasıdır. Bunlar yüz olarak ifâde edilmiştir. Çünkü yüz,

- insan vücûdunun en şerefli cüz'ü;

- beşerî kuvvetlerin ve duyuların mazharı;

- ibâdetlerin büyük bir kısmını ifâ eden bölümüdür.

Bundan başka, bir şeye yönelme, yüz ile gerçekleşir.

Burada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanı ile verilmek istenen mesaj şudur:

"- Ey Resûlüm! Eğer Allah (celle celâlühü) katında yegâne hak dinin İslâm olduğu konusunda delil veya hüccet gösterdikten sonra seninle yine tartışmaya girerlerse, o zaman onlara de ki:

"- Ben bana uyan mü'minler (tabî olanlar, ıttiba' edenler / müttebeû'n veya müttebeû'n) ile birlikte nefsimi, kalbimi ve bütün varlığımı Allah'a (celle celâlühü) teskm ettim. Ben O'na hiçbir şeyi ortak koşmam. En güçlü ve en parlak delillerle âyetlerin ve Peygamberlerin davet ettiği en güzel ve mutedil din budur."

B- "(Resûlüm), o kendilerine Kîtab verilenlere ve ümmîlere de ki :

"- Siz de teskm oldunuz mu?"

"- Ey Resûlüm! Kendilerine Kitab verilmiş olan Yahudilerle Hristiyanlara ve kitabları olmayan Arap müşriklerine de ki:

Mü'minler gibi siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi? Çünkü, bu kabulü gerektiren apaçık pek çok delil size de ulaştı. O hâlde siz de İslâm'ı benimsediniz mı ve muktezasinca amel ettiniz mi ? Yoksa bundan sonra da küfre devam edecek mısınız ?"

Bu ilâhî ifâde, bir kimsenin, muhatabına meseleyi iyice açıkladıktan sonra, "Anladın mı?" demesi kabilindendır. Tıpkı içki ve kumar hakkındaki, âyetlerde bütün caydırıcı unsurlar tafsilatıyla açıklandıktan sonra:

"Artık bunlara son verir misiniz?"

(Mâide 5/91) âyetinde buyurulduğu gibi.

Bu âyet-i kerîme, onların taksiratını, inadlarmı; insaf, akıl ve idrâk yoksulu olduklarını açıkça bildirir.

C- "Eğer onlar teskm olurlarsa gerçekten hidâyete ermiş olurlar ."

Eğer onlar da sizin gibi İslâm'ı kabul ederlerse, dalâletten kurtulup saadete ermiş olurlar. Burada sarahaten "Eğer sizin islâm'ı kabul ettiğiniz gibi..." denmemiş olmakla beraber, bu âyet,

" Eğer onlar da sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse..." (Bakara 2/137) kabilindendir. Bu ifâde, İslâm adının başka bir şey için kullanılmasını tamamen önlemek içindir.

Ç- "Ve eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak tebliğdir ."

Eğer onlar, sana uymaktan ve İslâm'ı kabul etmekten yüz çevirirlerse, sana bir zarar veremezler. Çünkü senin üstüne düşen sadece tebliğdir ve zaten bunu da en güzel şekilde yapıyorsun.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu âyeti Ehl-i Kitab'a okuyunca, onlar:

"- Biz İslâm'ı kabul ettik." dediler.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Yahudilere:

"- Pekiyi siz, İsa'nın Allah'ın kelimesi, kulu ve Resulü olduğuna şahadet eder misiniz?" diye sordu. Onlar:

"- Maazallah!" dediler.

Bu defa Hıristiyanlara sordu:

"- Siz de, İsa'nın Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna şahadet eder misiniz?"

Onlar:

"- Maazallah! İsâ, kul değildir." cevabını verdiler.

İşte Allah'ın (celle celâlühü) "Ve eğer yüz çevirirlerse..." mealindeki kelâmı bunu anlatır.

D- "Allah kullarını hakkıyla görendir ."

Allah (celle celâlühü), kullarının bütün hâllerini hakkıyla bilir. Bu cümle, bir öncesi için bir zeyl olup va'd ve vaîd (ceza va'di) ifâde eder.

21
"Allah'ın âyetlerini inkâr ve haksız yere Peygamberleri katledenler, insanlardan adaletle emredenleri de öldürenler var ya; işte onları acı bir azab ile müjdele !"

Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerden maksad, O'nun herhangi bir âyetini inkâr edenlerdir. İslâm'ın yegâne hak din olduğunu anlatan âyetler de öncelikle buna dahildir.

Peygamberleri haksız yere öldürenler de, Ehl-i Kitab'tır. Onların ataları eski Peygamberleri (aleyhisselâm) ve onlara imân eden mü'minleri öldürdüler. Onları izleyen sonraki nesiller de, atalarının yaptıklarından razı oldular. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) devrinde yaşayan Yahudiler de, ona suikast düzenlemek için etrafında dolaştılar fakat Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) hayât sahası, Allah (celle celâlühü) tarafından korunduğu için buna muvaffak olamadılar. İşte bundan dolayı âyette geniş zaman kipi kullanılmıştır. (Yani onlar hâlâ o kötü niyetlerini koruyorlardı.)

"Yaktülûne / öldürürler" fiili bir kırâete göre "yukattilûne" şeklinde de okunmuştur. Buna göre, mânâ "çok katlettiler" olur.

"Biğayr-ı hakkın / haksız yere" denmesi, bu katillerin kendilerine göre dahi haksız olduğunu vurgulamak içindir.

"Ve yaktülûne'llezîne ye'mürûne bi'l-kıstıi mine'n-nâsi / insanlardan adaleti emredenleri de öldürenler" buyrulmak suretiyle öldürmek fiilinin tekrar edilmesi, ya iki öldürmenin birbirinden farklı olduğunu, ya da ayrı ayrı zamanlarda vukuu bulduğunu bildirmek içindir.

Ebû Ubeyde Âmir b. el-Cerrah (radıyallahü anh) (öl: 639) şunları rivâyet ediyor:

"- Ya Resûlallah! Kıyamet gününde insanlardan hangileri, en şiddetli azaba uğrayacak ?" diye sordum.

"- Bir peygamberi yahut emr-ı bi'l mâruf ve nehy-ı ani'l münker (Allah'ın emirlerini emir, yasaklarından nehyetme) hizmetini görenleri öldürenler ." buyurdu, sonra bu âyet-i kerîmeyi okudu ve şöyle devam etti:

"- Ya Ebâ Ubeyde! İsrâiloğulları, bir gün öğleden önce bir saat içinde kırk üç peygamber öldürdüler. Bunun üzerine İsrâiloğullarından yüz on iki âbid (kendini tamamen ibâdete vermiş olan), o peygamberlerin katillerine emr-ı bi'l mâruf ve nehy-i ani'l münker kabilinden öğütler verdiler; isrâiloğulları, aynı gün öğleden sonra onları da öldürdüler."

22

"İşte onların dünya ve âhiret bütün amelleri boşa gitmiştir . Ve onların hiçbir yardımcıları yoktur ."

En çirkin şifadan taşıyanlar ve en kötü sona uğrayanlar, o kimselerdir ki, dünyada yaptıkları hayır ve hasenat boşa gitmiştir. Ancak onlara dünyada lâiıet ve hüsran, âhirette de acı bir azab kalmıştır. İki cihanda da onları Allah'ın (celle celâlühü) azabından koruyacak hiçbir yardımcıları da yoktur.

" Ve onların hiçbir yardımcıları yoktur" buyrulmak suretiyle çoğul kipinin kukanılması, bunun karşısında yer alan mü'minlerin yardımcıları olduğundandır. " Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur" (Bakara 2/270) âyeti de bu kabildendir.

23
"(Resûlüm), kendilerine Kitabtan bir nasib verilenleri görmez misin ? Aralarında hüküm vermek için Allah'ın Kitabina çağrılıyorlar da sonra onlardan bir kısmı inatla yüz çeviriyorlar ."

Bu âyetin muhatabı, öncelikle Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), sonra da Ehl-i Kitabin hâlini ve kötü işlerini gören herkestir. Dikkatleri Ehl-i Kitabin çirkin hâllerine çeken bu âyet aynı zamanda onların İslâm'ın yegâne hak din olduğuna dâir kendilerine bilgi geldikten sonra uyuşmazlığa düştüklerinin bir açıklamasıdır.

Burada "Kitab"tan maksad Tevrat'tır. Bu "Kitab" kelimesinden bütün ilâhî kitabları çıkarmak, mesafeyi uzatmak olur. Çünkü o takdirde matlûb mânâyı bulmak için, Tevrat'ın da o kitablara dahil olduğunu kabul etmek gerekir. Zira bu âyette takbih edilen ve taaccübe karşılanan, onların çağırıldıkları Kitabin, hakem kabul edilmesinden yüz çevirmeleridir. Onlar da yalnız Tevrat'a çağırılmışlardı.

"Ellezîne ütü mine'l-kitâbi / Kitabtan kendilerine verilmiş nasıîb" den maksad, Tevrat'ta beyân edilmiş olan ilimler, hükümler, ezcümle onların Tevrat'tan öğrendikleri Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) sıfatları ve İslâm dininin hak olmasıdır. Bunlara "nasıîb" denmesi, bu bilgilerin özellikle Yahudilere hâs olduğunu, onları gözetip gereğini yerine getirmek zorunda bulunduklarını bildirmek içindir.

"Nasıîb" kelimesinin nekire (harf-i tarifsiz, belirsiz) olarak zikredilmesi (bir nasip, denmesi), o nasibi tazim içindir. Bunun aksi, yani tahkir mânâsı ise, bu makama uygun değildir. Çünkü bu makam, onların hâllerinin son derece takbih edildiği bir makamdır. (Bu itibârla onlara büyük bir nasıp verildiği hâlde bundan faydalanmadıkları mânâsı daha uygun düşmektedir.)

Zamir ile ifâdesi mümkün iken ism-i celâlin (Allah adının) zikri ve Kitabın ona izafesi "Kitabi'llâh / Allah'ın Kitabı", denmesi, onların icabetinin zaruretini beyân, bu Kitaba başvurmalarının vücûbunu tekid ve ism-i celâle izafetle o Kitabi teşrif içindir.

Bu âyet-i kerîmenin nüzul sebebi hakkında üç ayrı görüş vardır:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün Yahudilerin havrasına gidip onları İslâm'a çağırdı. Orada bulunan Naîm b. Amr ile Haris b. Zeyd isimli Yahudiler sordular:

"- Sen hangi dindensin?"

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ben, İbrâhim milletindenim (dinindenim)." O ikisi:

"- İbrâhim Yahudî idi" dediler. O zaman Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Benimle sizin aranızda Tevrat hakem olsun. Haydi Tevrat'a başvuralım!" dedi fakat onlar bundan imtina ettiler.

Bu âyet Yahudilerin recim (taşlama cezası) hakkında anlaşmazlığa düşmeleri üzerine nazil olmuştur.

"Kitabi'llâh / Allah'ın Kitabından murad Kur'ân'dır. Zira Yahudiler, Kur'ânin Allah'ın Kitabı olduğunu biliyorlardı ve bunda şüpheleri dahi yoktu.

"Li yahküme / hükmetmek için" fiili, bir kırâete göre "li yuhkeme/ hükmedilmek için" şeklinde mechûl kipi ile de okunmuştur. O takdirde bu ihtilaf, Yahudiler arasında meydana gelmiş demektir. Nitekim Abdullah b. Selâm gibi bazı Yahudi âlimleri Müslüman olmuşlar ve diğerleri de onlara düşman kesilmişlerdir.

"Sümme yetevellâ ferîkun minhüm — sonra onlardan bir kısmı inada yüz çeviriyorlar" ifâdesi;

ya o Yahudilerin, Tevrat'a başvurmanın zaruretini bildikleri hâlde bundan yüz çevirmelerinin davranış biçimi olarak garabetini sergilemek;

ya da Yahudi kavminin bâülda inat ve İsrarla durduğunu belirtmek içindir.

Bu takdirde bu cümle makablinden bağımsız (itirazı) olur.

24
"İşte bu, onların şüphesiz:

"- Ateş bize ancak sayılı günler dokunacaktır; demelerindendir.

Uydura geldikleri şeyler dinleri hakkında kendilerini aldatmıştır."

A- "İşte bu, onların şüphesiz:

"- Ateş bize ancak sayılı günler dokunacaktır; demelerindendir ."

Onların haktan yüz çevirmelerinin sebebi:

"İşlediğimiz günahlar ve hatâlar yüzünden sayılı günlerden, yani vaktiyle buzağıya taptığımız günlerden başka, ateş bize dokunmayacaktır." demiş olmalarıdır. İşte bu yanlış inanç, onların zihnine tamamen yerleşmiş ve böylece onlar, âhiretin çetin hâllerini kendileri için kolaylaştırmışlardır.

B- "Uydura geldikleri şeyler dinleri hakkında kendilerini aldatmıştır ."

Yahudilerin bu ve buna benzer sözleri meselâ:

"- Bizim peygamber olan atalarımız bize şefaat edeceklerdir." veya,

"- Allah (celle celâlühü), Yakub evlâdından, yeminini bozanlar dışında kimseye azab etmeyeceğini va'detmiştir" demeleri, dinleri hakkında kendilerini aldatmıştır. İşte o Yahudiler bundan dolayı o çirkin fiilleri işlemişlerdir.

25
"Vukuu şüphe götürmeyen o günde onları topladığımız ve herkese kazandığının tamamen kendisine ödendiği ve kimseye haksızlık yapılmadığı zaman hâlleri ne olacak ?"

Bu âyet-i kerîme, Yahudilerin uğrayacakları azabın şiddetini, onları kuşatacak kıyametin korkunç hâllerini imâ ederek iddialarını red ve iptal eder ve o mukadder soruyu yöneltir:

"- Vukuunda asla şüphe bulunmayan o kıyamet gününde kendilerini topladığımızda, iddialarının aksine, herkesin dünyada yaptıklarının karşılığı, fazla azab veya eksik sevab gibi bir haksızlığa uğratılmadan, eksiksiz olarak ödendiği, hiç kimseye müsamaha gösterilmediği zaman hâlleri ne olacak?"

Rivâyete göre, kıyamet günü bütün küfür bayrakları içinde ilk önce Yahudilerin bayrağı dikilecek; sonra Allah (celle celâlühü), bütün şâhidlerin huzurunda onları rezil-rüsvay edecek; sonra da cehennem ateşine atılmalarını emir buyuracak.

Kıyamet günü herkese ödenecek olan, dünyada yaptıklarının karşılığıdır. Âyette,

"Ve vüffiyet küllü nefsin ma kesebet / Herkesin kazandığının tamamen kendisine ödendiği" buyrulması, bu iki şey arasında tam bir ilişki ve mülâzemet (birbirini gerektirme) bulunduğunu ve bundan dolayı da bu iki şeyin bir şey gibi sayıldığını bildirmek içindir.

Bu âyet-i kerîmeden şu hükümler çıkarılabilir:

1- Hiçbir ibâdet boşa gitmez;

2- Mü'minler ebedî olarak cehennemde kalmaz;

3- Mü'minlerin imânlarının ve amellerinin karşılığı cehenneme girmeden önce verilmeyeceği gibi, onlar cehennemde iken de verilmez;

4- Günahkâr mü'minler cehennemden kurtulduktan sonra imânlarının ve amellerinin karşılığı kendilerine tamamen verilir.

26
"(Resûlüm) de ki:

"- Ey mülkün sahibi Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden çeker alırsın. Dilediğini azîz ve eklediğini zelîl edersin. Hayır Senin elindedir. Şüphesiz Sen her şeye kaadirsin."

A- "(Resûlüm) de ki:

"- Ey mülkün sahibi Allah'ım !"

Ey Resûlüm Muhammed! De ki:

"- Mudak mânâda (ale'l-ıtlak) bütün mülkün gerçek sahibi olan., mülkünde ortağı ve manii olmaksızın dilediği gibi tasarruf, icad, imha, ihya, imate ve ta'zib eden ve mükâfatlandıran Allah'ım!"

B- "Mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden çeker alırsın ."

Âyetin bu bölümü, mülkiyetin gerektirdiği mutlak tasarrufun bazı çeşitlerini beyân etmekte, hakikati hâlde mülk sahibinin Allah (celle celâlühü), diğerlerinin mecaz olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim âyette, gerçek mânâda mâlikiyetin sübûtunu ifâde eden "temlik" fiili değil, vermek anlamına "itâ" fiili kullanılmıştır. Bu itibârla âyetteki birinci mülk (mülkün gerçek sahibi), hakikî ve umûmidir ve memlûkiyeti de gerçektir; diğer ikinci mülk ise mecazîdir, özeldir ve bu mülklerin, sahiplerine nısbeti de mecazîdir.

Bir kavle göre de birinci mülk, umûmidir; diğer iki mülk ise, onun parçalarıdır.

Son bir kavle göre de, mülkten murad peygamberliktir ve mülkün alınması da, peygamberliğin bir kavimden diğer kavimlere intikal ettirilmesidir.

C- "Dilediğini azîz ve dilediğini zelil edersin ."

"- Sen ey Yüce Rabbim! Kimi dilersen, hiçbir engel ve müdafâa ile karşılaşmadan onu hem dünyada, hem âhirette veya her ikisinde azîz edersin; kimi de dilersen yine hem dünyada, hem âhirette veya her ikisinde zelîl edersin."

Ç- "Hayır Senin elindedir ."

Hayır, Senden başkasının kudretiyle değil ancak Senin kudretinle hâsıl olur. Sen iradenin tecellisine uygun olarak dilediğin gibi hayrı tutar ve dilediğin gibi dağıtırsın.

Burada yalnız hayrın zikredilmesinin bazı sebebleri vardır. Şöyle ki:

İlâhî hükme konu olan yalnız hayırdır. Şer o sebeble zikredilmemiştir.

Şerrin hükmü ârizidir, zira cüz'î bir şerrin içinde mutlaka külli bir hayır vardır.

Şerrin hâsıl olmasında kısmen sahibinin de dahli vardır. Çünkü şer, sahibinin amellerinin karşılığıdır. Hayır ise, sadece ilâhî lütuftur.

Âyette şerrin zikredilmemesi, insanların edebi gözetip şerri Allah'a isnad etmemeleri içindir.

Burada sözkonusu olan sadece hayırdır. Nitekim rivâyet olunuyor ki,

"Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Ahzâb (Hendek) savasında Medinelilerden her on kişiye kırk arsın hendek kazma işi verdi ve onlar da kazmaya başladılar. Derken hendekte kocaman bir kaya çıktı; külünkler, kazmalar, balyozlarla onu parçalamak mümkün olmadı. Sonra Selman el- Farisî (radıyallahü anh) vâsitasıyle haber gönderildi ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) geldi; Selmanin elinden külüngü alıp kayaya bir darbe vurunca, kaya parçalandı ve çıkan kıvılcım, karanlık bir evdeki lamba gibi hendeğin iki tarafını aydınlattı. O anda Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tekbir getirdi -Müslümanlar da onunla beraber tekbir getirdiler- Sonra:

"- Bana bu ışıktan Hîre sarayları göründü" dedi.

İkinci defa vurdu;

"- Bana Rum toprağındaki kızıl saraylar göründü" dedi. Üçüncü defa vurduğunda da;

"- Bana San'a sarayları göründü. Cebrâîl de ümmetimin bu yerlerin hepsini fethedeceğini bana haber verdi. Haydi, size müjdeler olsun!" buyurdu.

Bunu duyan münafıklar da Müslümanlara:

"- Siz buna taaccüb etmiyor musunuz? Peygamber, size umut veriyor: sizi boş va'ellerle oyalıyor; Yesrib (Medine)den Hîre saraylarını, Kisra şehirlerini gördüğünü ve o yerlerin sizin tarafınızdan fethedileceğini haber veriyor. Oysa sız açıkta meydan savaşı veremediğiniz için korkunuzdan hendek kazıyorsunuz."

İşte o zaman bu âyet-i kerîme nazil oldu.

D- "Şüphesiz Sen her şeye kaadirsin ."

Bu cümle, bundan önce zikredilenlerin sebebini, illetini beyân ve onların gerçek olduklarını ifâde eder.

27
"Geceyi gündüze ika edersin (sokarsın) ; gündüzü de geceye ilca edersin . Diriden ölü çıkarırsın ; ölüden de diri çıkarırsın . Dilediğini hesapsız rızıklandırırsın ."

Geceyi gündüze; gündüzü de geceye ta'kib ettirirsin. Uzatmak ve kısaltmak suretiyle geceyi gündüze, gündüzü de geceye katarsın. Diriden ölü, ölüden de diri; mü'minden kâfir, kâfirden de mü'min çıkarırsın. Kime dilersen ona meşakketsiz rızik verirsin.

Ebû Abbas Ahmed el- Makarrî'ye göre hesab kelimesi Kur’ân'da üç mânâda kullandır:

1- Yorgunluk, meşakkat mânâsında:

Âl-i İmran (3) sûresinin 27. âyeti:

"Dilediğini hesabsız (yormadan, meşakketsiz) rızıklandırırsın."

2- Aded mânâsında:

Zümer (39) sûresinin 10. âyeti:

" Yalnız sabredenlere mükâfatları hesabsız (saymadan) ödenecektir."

3- Taleb mânâsında:

Sâd (38) sûresinin 39. âyeti:

" İşte bu Bizim insanımızdır. İster ver, ister elinde tut; hesapsızdır (dedik)."

Bu âyet-i kerîmenin delâlet ettiği bir gerçek vardır. Şöyle ki:

Akıllara hayranlık veren tasarruflara muktedir bir güç için, acemi (Arap olmayanları) zelîl ederek, mülkü (hükümdarlığı) onlardan alıp Araplara vermesi ve bu suretle onları azîz kılması kolayların da kolayıdır.

Ali (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

1- Fâtihatül- Kitab (1) sûresi,

2- Âyetül Kürsî (Bakara 2/255),

3- Âl-i İmrân (3) sûresinin iki âyeti, yani :

" Allah hak ve adaletle (kaimen bi'l-kıst) şahadet eder ki gerçekten kendisinden başka ilâh yoktur." Cümlesinden;

" Şüphe yok ki Allah katında yegâne hak din İslâm'dır." (Âl-i İmrân 3 /18, 19) cümlesine kadar ve

" Ey mülkün sahibi Allah'ım!" cümlesinden;

" Dilediğini hesabsız rızıklandırırsın." (Âl-i İmrân 3/26, 27) cümlesine kadar, muallakattır ; Allah (celle celâlühü) ile bunlar arasında perde yoktur."

Bu âyetler nazil olurken:

"- Ya Rabbi! Sen bizi yeryüzüne, Sana isyan edenlere indiriyorsun?" demişler.

Cenab-ı Allah da buna cevaben şöyle buyurmuş:

"- Ben yemin ettim; her namazdan sonra sizi okuyan (ve sırrınıza mazhar olan) kimsenin günahları ne olursa olsun Ben onun mekânını mutlaka cennet yaparım; onu (cennetin âlâ yeri) Hazîretüi- Kuds'e yerleştiririm; ona günde yetmiş kere kudret gözlerimle nazar ederim; onun yetmiş ihtiyacını karşılarım. Bunların en küçüğü onun mağfiretidir. Ve onu her düşmandan ve kıskançtan korurum; onlara karşı ona yardım ederim."

Bazı kitablarda da yazılı olduğu üzere Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur:

"- Ben Allah, hükümdarlar hükümdarıyım (Ena'llahü mekkü'l-mülûk). Hükümdarların kalbleri (kulübül-mülûki), alınları (ve nevasıihim) Benim kudret elimdedir (biyedî). Benim kullarım bana itaat ederlerse, o hükümdarları kullarıma rahmet kılarım; yok eğer kullarım bana isyan ederlerse, o hükümdarları onların basına azab yaparım. O hâlde siz hükümdarlara hakaret (sebb-i mülûk) ile meşgul olmayın; siz bana tevbe edin (tûbû ileyye); Ben de onları size karşı merhametli kılayım."

Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Kema tekûnû yüvelle aieyküm / Siz nasıl olursanız, başınızda öyle yöneticiler olur." hadisinin mânâsı da budur.

28
"Mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin.

Kim bunu yaparsa Allah ile bağı kesilmiş olur. Ancak onlardan korunmak için yapmış olmanız müstesna. Allah, kendisinden sakınmanız için sizi uyarır. Gidiş Allah'adır."

A- "Mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmesin ."

Müslümanlar, bu suretle;

akrabalık,

câhiliye devrinden gelen bir dostluğun devamı,

- yeni başlayan bir samimiyet ve muaşeret sebebiyle yalnız kâfirleri veya mü'minlerle beraber kâfirleri de dost edinmekten yasaklanmışlardır.

Nitekim Mumtehine (60) sûresinin 1. âyetinde:

"Ey imân edenler! Benim düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin."

Ve Mâide (5) sûresinin 51. âyetinde:

" Ey imân edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin" buyurulur.

Hulâsa, mü'minlerin sevgisi de, buğzu da ancak Allah için olmakdır ya da bu âyetle yasaklanan, mü'minlerin savaşta ve din işlerinde kâfirlerden yardım istemeleridir.

Bu âyet-ı kerîme işaret eder ki, mü'minlerin dostluğu, kâfirlerin dostluğuna ihtiyaç bırakmaz.

B- "Kim bunu yaparsa Allah ile bağı kesilmiş olur ."

Kim, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinirse, artık onun Allah (celle celâlühü) ile olan dostluğuna dostluk denmez. Çünkü iki düşmanı dost edinmek pek mümkün değildir.

"Kim kâfirleri dost edinirse" yerine "Kim bunu yaparsa" denmesi, ya ihtisar (kısaltma) içindir, ya da kâfirleri dost edinmenin sözünün bile çirkin olduğu, zannını vermek içindir.

C- "Ancak onlardan korunmak, için yapmış olmanız müstesna ."

Böylece her hâl ü kârda, ne zahirde, ne bâtında (gizliden) kâfirleri dost edinmekten, nehyolunan Müslümanlar ancak bir hâlde; onlardan gelecek ciddî bir tehlike endişesi olduğu zaman, kalblerinde yine o adaveti saklamakla beraber mâni zail oluncaya, ortadan kalkıncaya kadar onlara zahiren dostluk gösterebilirler. Nitekim Isâ (aleyhisselâm) der ki:

"Kün ve satan vemşi câniben / Vasat (ılımlı) ol ve kenardan yürü!"

Ç- "Allah, kendisinden sakınmanız için sizi uyarır ."

Allah (celle celâlühü), zâtına karşı gelmekten sizi sakındırıyor. Zira mütekaddimme, önceki İslâm ulemâsına göre, diğer varlıklarla benzerlik olmaksızın Allah'ın (celle celâlühü) zâtı hakkında nefs kelimesinin kullanılması tartışmasız caizdir. Müteahhırînden, sonraki İslâm ulemâsından bazı tahkik ehline göreyse, diğer varlıklarla benzerlik olmasa bile nefs kelimesinin Allah'ın (celle celâlühü) zâtı hakkında kullanılması caiz değildir. Onlara göre âyetteki nefsten murad, Allah'ın zâtı olmayıp O'nun azabıdır.

Bu âyette, kâfirler için apaçık büyük bir tehdit vardır.

Âyette, nefs kelimesinin zikredilmesi, sakındırılan şeyin, doğruda doğruya Allah'tan sâdır olan pek korkunç özel bir azab olduğunu belirtir.

D- "Gidiş Allah'adır ."

Bu cümle, makablinin mefhûmu için bir zeyl olup kıyamet ve hâdiselerinin kesin olarak vukuunu açıklar.

29
"(Resûlüm) de ki:

"- Sadrınızda olanı gizleseniz de açıklasanız da Allah, onu bilir.

O, gökte olanları da yerde olanları da hepsini bilir. Ve Allah, her şeye kaadirdir."

A- "(Resûlüm) de kı (Kul):

"- Sadrınızda olanı gizleseniz de açıklasanız da Allah, onu bilir."

İçinizde sır olarak sakladıklarınızı (İhfa ettiklerinizi) ve ezcümle kâfirlere karşı duyduğunuz dostluğu gizleseniz de, açığa vursanız (ibda' etseniz) da, Allah onu bilir. Bu itibârla huzuruna vardığınızda sizi ondan ötürü sorumlu tutacaktır.

Önce gizlemenin, sonra açığa vurmanın zikredilmesinin sırrı, daha önce Bakara 2/77 ile 284. âyetlerin tefsirinde geçti.

B- "O, gökte olanları da yerde olanları da, hepsini bilir ."

Bu ifâde, hâstan (özel olandan) sonra ânımı (geneli) tekıd ve açıklama olarak zikretmek kabilindendir.

C- "Ve Allah, her şeye kaadirdir ."

Şu hâlde eğer siz nehyolunduğunuz davranışlara son vermezseniz, Allah (celle celâlühü), sizi en ağır azab ile cezalandırmaya da kaadirdir.

Bu cümlede de ism-i celâlin (Allah'ın) zamir yerinde açık olarak zikredilmesi ilâhî heybeti artırmak ve durumun korkunç olduğunu ifâde etmek içindir. Bu cümle de makabli için bir zeyl olup,

" Bununla beraber Allah, kendisinden sakınmanız için sizi uyarır (Al-i İmran 3/28) cümlesine de bir izahtır. Yani o zât-ı akdes Allahü teâlâ, zâti ilim sıfatına sahip olmakla, diğer bütün zâtlardan ayrılır. Aynı zamanda zâti kudret sıfatına da sâhibtir. O'nun kudreti, her şeyi kapsar ve hiçbir şey O'nun hâkimiyeti dışına çıkamaz.

30

"O gün her nefis, iyilik ve kötülük olarak ne işlemiş ise onu hazırlanmış olarak bulur. Kötülük olarak işledikleriyle kendi arasında uzak bir zaman olmasını arzu eder. Allah, kendisinden sakınmanız için sızı uyarır. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir (Rauf)."

A- "O gün her nefis, iyilik ve kötülük olarak ne işlemiş ise onu hazırlanmış olarak bulur . Kötülük olarak işledikleriyle kendi arasında uzak bir zaman olmasını arzu eder ."

Allah'ın (celle celâlühü) emriyle herkes yaptıklarını yanında hazır bulacaktır. Burada herkesten maksad mükelleflerdir.

"Muhdaran / hazırlanmış olarak" ifâdesi, "hazır" mefhumundan daha çok durumun korkunçluğunu belirtir. "Muhdaran" kelimesinin, yalnız hayır için açıkça zikredilmesi, kötülük için geçmemesi, zımnen şunu bildirir:

"Asıl hazırlanması murad olan hayırdır. Şerrin hazırlanması ise, ancak teşrii hikmetin gereğidir."

Kıyamet günü herkes amel defterlerindeki hayır ve şerri, yahut onların karşılıklarını hazırlanmış görünce, o günün korkunçluğundan dolayı onunla kendisi arasında pek uzun bir zaman dilimi olmasını dileyecektir. Bu dileğin, ameli iyi veya kötü, bütün herkese isnad edilmesi, o günün korkunçluğunun apaçık göstergesidir.

Allah'ım! O günün dehşetinden Sana sığınırız!

B- "Allah, kendisinden sakınmanız için sizi uyarır . Allah, kullarına karsı çok şefkatlidir (Rauf) ."

"Ve yühazzirukü'llâhü nefseh / Allah kendisinden sakınmanız için sizi uyarır", daha önce 28. âyette geçen cümlenin tekrarıdır.

Allah'ın (celle celâlühü), kullarını kendisine karşı gelmekten sakındırması,

1- Kullarına karşı geniş şefkat ve merhametindendir.

2- Şefkat ve Merhametinin azabının gerçekleşmesine engel teşkil etmemesindendir.

3- Şefkat ve merhametinin azabı ile beraber gerçekleşmesindendir.

Nitekim, İnfitar (82) sûresinin 6. âyetinde:

"Ey insan! İhsanı bol Rabbine karsı seni aldatan nedir?" buyrulur. İsm-i celilin (Allah adının) tekrarı, ilâhî heybeti daha ziyâde tebarüz ettirmek içindir.

31
"(Resûlüm) de ki:

"- Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabî olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın (mağfiret etsin). Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dır."

A- "(Resûlüm) de kı (Kul):

"- Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabî olun kı Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın ."

Muhabbet, nefsin bir şeyde gördüğü kemâlden dolayı ona meyletmesi ve nefsi o kemâle yaklaştıran eylemlere sevketmesidir.

Kul;

Mutlak kemâlin ancak Allah'a ait olduğunu,

Kemâl olarak nefsinde ve başkasında gördüklerinin de Allah'tan geldiğini;

Allah'ın iradesiyle orada kaldığını,

Sonunda yine Allah'a döneceğini idrâk ederse onun mahabbeti de ancak Allah için ve Allah yolunda olur.

İşte kulun itaat iradesinin ve kendisini Allah'a yaklaştıracak hayırlara rağbetinin esası budur. Bundan dolayıdır ki, muhabbet, itaat iradesi olarak tefsir edilmiş ve kulun, ibâdetlerinde Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) uyması, bütün işlerinde onu taklıd etmesi şeklinde anlaşılmıştır. Kısaca Peygamber lisanından yapılan tenbih şudur:

"- Bana uyun ki, Allah sizden razı olsun ve sizden sâdır olan taksiratı bağışlasın; kalblerinizdeki perdeleri açsın; sizi kendisine yaklaştırsın ve sizi kutsal civarında yerleştirsin."

B- "Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dır ."

Emirlerina uyarak Kendisine muhabbet edenler ve O'nun Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) hayâtına uygun yaşayarak Kendisine yaklaşma gayreti gösterenler için Allah (celle celâlühü), Ğafûr'dur, Rahîm'dir. Bu itibârla bu cümle, makablini açıklayan bir zeyl ve aynı zamanda rahmet va'didir. Bu cümlede ism-i celilin (Allah'ın) zamir yerinde açıktan zikredilmesi, ülûhiyet (Allah) vasfının mağfiret ve rahmeti gerektirdiğini zımnen bildirmek içindir.

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzulü hakkında değişik rivâyetler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Bu âyet-ı kerîme;

1- " Yahudiler ve Hıristiyanlar, biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dedikleri (Mâide 5/18) zaman nazil olmuştur;

Necran heyeti Biz, Isâ Mesih'e Allah'a (celle celâlühü) olan muhabbetimizden dolayı tapıyoruz." dedikleri zaman nazil olmuştur;

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) devrinde yaşayan ve Allah'a (celle celâlühü) muhabbetleri olduğunu iddia eden bazı kavimler hakkında nazil olmuştur.

Bunun üzerine o kavimlere iddialarını doğrulayan davranışta bulunmaları emrolundu.

Dahhâkin İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre:

"Bir gün Peygamber Kureyşlilcri seyrediyordu. Onlar, Mescid-i Ha -ram'da, devekuşu yumurtalarını astıkları ve kulaklarına da salkım küpe taktıkları putlarına secde ediyorlardı. O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara seslenerek dedi ki:

"- Ey Kureyş topluluğu! Siz ibrâhim ve İsmail'in dinine gerçekten muhalefet ettiniz."

Kureyşliler de:

"Biz ancak, Allah'a (celle celâlühü) olan muhabbetimizden dolayı, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye bu putlara tapıyoruz!" cevabını verdiler.

İşte bunun üzerine Allah da Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem)

"- Onlara söyle; eğer Allah'ı (celle celâlühü) sevdiğiniz için ve sizi O'na yaklaştırsınlar diye putlara tapıyorsanız, asıl siz benim şeriatıma ve sünnetime uyun ki, Allah da sizi sevsin. Zira ben O'nun size gönderdiği Resulü ve hüccetiyim." buyurdu.

32
"(Resûlüm) de ki:

"- Allah'a ve Resulüne itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki Allah, kâfirleri sevmez."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"-Allah'a ve Resulüne itaat edin ."

Siz bütün emir ve nehiylerde Allah'a ve Resulüne itaat edin. Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tâbi olmak, uymak da bu itaat emrine öncelikle girer.

Âyette zamir yerine zahir ismin (Allah) tercih edilmesi ve gaybden muhatab ifâdesine geçilmesi, itaat cihetini tâyin ve onun illetini bildirmek içindir. Zira emrolunan itaat, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), şahsı itibariyle değil, Allah'ın Elçisi olması itibariyledir. Ve hiç şüphe yok ki, (âyette zikredilen) risâlet unvanı, itaatin muciblerinden ve sebeplerindendir.

B- "Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ki Allah, kâfirleri sevmez ."

Bu cümle, ya söylenmesi emrolunan sözlere dahildir, ya da önceki kelâmın sonucunu ifâde etmek üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından söylenmiştir.

Bu âyette daha önce geçtiği gibi " Eğer onlar teslim olurlarsa.." (Âl-i İmran 3/20) denmeyip yalnız " Eğer yüz çevirirlerse.." buyrulması, bunun muhtemel olmadığını açıklamak içindir.

Burada ilâhî muhabbetin nefyi, "Fe inna'Uâhe lâ yuhıibbü'l-kâfirîn /

şüphesiz Allah kâfirleri sevmez" buyrulması, Allah'ın (celle celâlühü) onlara olan buğzundan kinayedir. Yani Allah onlardan razı olmaz ve onları hayırla vasıflandırmaz; demektir.

Burada kâfirlerin zamir ile değil, zahir isim olarak zikredilmesi, hükmü bütün kâfirlere tamim, etmek ve hükmün illetini de bildirmek içindir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) onlara buğz etmesi, onların küfürleri sebebiyledir. Ve bu ifâde ile, söz konusu itaatten yüz çevirmenin küfür ve ilâhî muhabbetin de mü'minlere hâs olduğu bildirilmektedir.

33
"Şüphesiz ki Allah, Âdem'i, Nuh'u, Âl-i İbrâhîm (İbrâhim soyu) ile Âl-i İmran'ı (İmrân soyunu) seçip âlemlere üstün kıldı ."

Daha önce, Allah katında yegâne hak dinin, İslâm ve tevhid olduğu, Ehl-i Kitab'ın yalnız ihtiras ve kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüğü, Allah'ın rahmet ve mağfiretinin ancak Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ittiba ve itaatle mümkün bulunduğu anlatıldıktan sonra şimdi Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) risâletinin gerçekliğine temas ve kendisinin de kadîm bir peygamber soyundan geldiği beyân ediliyor. Bu âyetlerde:

Önce bütün Peygamberlerin değerlerinin yüceliği vurgulanıyor;

Sonra, İsâ ile annesi (aleyhisselâm) hakkında Ehl-i Kitab'ın ifrat ve tefritleri ortaya konuyor ve bu konudaki gerçek açıklanmak üzere İsa ile annesinin başlangıçtaki hayâtları ve İsâ'nın insanları tevhid ve İslâm'a daveti zikrediliyor;

Bunun ardından Ehl-i Kitab'ın İbrâhim hakkındaki hüccetleri; onların, İbrâhim dinine mensup oldukları hakkındaki iddialarının doğru olmadığı beyân ve o dinin muhtevası, Yahudilerin ve Hıristiyanların yanlış inançlarından tenzih ediliyor;

Daha sonra da bütün Peygamberlerin (aleyhisselâm), insanları yalnız Allah'a ıbâdct ve itaate çağırdıkları, ne kendilerine, ne meleklere ne de Allah'tan başka şeylere tapmaya davet etmedikleri; onların ümmetlerinin de ellerinde bulunan kutsal kitabları tasdik eden Peygamberlerin getirdiklerine imân etmekle emrolunclukları açıklanıyor.

Hak Teâlâ bütün bunları, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve onun önündeki Tevrat ve incil'i tasdik eden Kur'ân'a imân ve ona itaat etmenin zorunlu olduğu hakikatini ortaya koymak için yapıyor. Nitekim tafsilatı gelecektir.

En başta Âdem (aleyhisselâm) zikrediliyor. Çünkü Âdem bütün insanların babası ve Peygamberlerin de ilkidir.

Nuh'un (aleyhisselâm) zikrinin sebebi de aynıdır. Çünkü Nuh (aleyhisselâm) da ikinci Âdem sayılır.

İbrâhîm soyunun zikredilmesi ise, onların Allah (celle celâlühü) tarafından seçilip üstün kılındıklarım kabul eden Ehl-i Kitab'ı Peygamber'e (aleyhisselâm) imâna teşvik ve onları, Peygamber'in (aleyhisselâm) de Allah (celle celâlühü) tarafından seçilip üstün kılındığı inancına yönlendirmek içindir. Çünkü Peygamber'in (aleyhisselâm) de o zümreden olması, buna yardımcı bir unsurdur. Ayrıca Peygamber'in, Allah (celle celâlühü) tarafından seçilip üstün kılınan bu hayırlı zümre içinde ve nübüvvet zincirinde önemli bir yeri olduğuna da dikkat çekilir.

Âl-i İmran'ın, Âl-i İbrâhîm'e dahil olduğu hâlde ayrıca zikredilmesi, İsa'nın (aleyhisselâm) durumuna duyulan ilgidendir. Çünkü İsâ (aleyhisselâm) hakkındaki ihtilaf çok derindir. İstifa (seçme, üstün kılma, tercih etme) vasfının yakın babaya nisbeti, bu vasfın âl'de (soyda) gerçekleştiğine açık bir delâlettir. "Âl" in Nûh ve Âdem'e (aleyhisselâm) değil de İbrâhîm'e (aleyhisselâm) izafe edilmesinin sebebi de budur. (Zira Âdem ve Nûh ailesinden hidâyete ermemiş olanlar da vardır.)

"istifa", lügatta tasfiye etmek, süzmek, saflaştırmak, bir şeyin saf olan kısmını almak gibi mânâlara gelir. Ama burada söz konusu olan seçmek, üstün kılmaktır.

Allah (celle celâlühü), Peygamberlere bahşettiği kudsî nefisleri, ona yaraşan ruhanî melekeleri ve cismanî kemâl mertebelerini "ıstıfâ" ile temsil buyurmuştur. Anılan bu üstün hasletler, "mustafânın / seçilen ve üstün kılınanın" nefsinde peygamberlik sonucunu doğuruyor. Meryem (radıyallahü anha) de ise, onunla çok ilgili olan ve kendisinden doğan insanda bu sonuç hâsıl oluyor.

Allah'ın (celle celâlühü) Âdem'i (aleyhisselâm) istifa etmesi,

- Onu kudret eliyle en güzel biçimde yaratması;

- Eşyanın isimlerini ona öğretmesi;

- Meleklere ona secde ettirmesi ve onu cennete yerleştirmesidir.

Allah'ın (celle celâlühü) Nuh'u istifa etmesi ise,

- Onu, serıatleri nesneden ilk peygamber kılması (ondan önce mahremlerin birbirleriyle evlenmesi haram değildi);

- Onun ömrünü uzatması;

- Yalnız onun zürriyetini dünyada bırakması;

- Kâfirler ile mü'minler hakkındaki duasını kabul buyurması;

- Su yüzünde taşıma imkânını ona bahsetmesidir.

"Âl-i İbrâhîm" den maksad, İsmail, İshaak (aleyhisselâm) ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dahil olmak üzere o soydan gelen bütün peygamberlerdir.

Allah'ın İbrâhîm'i ıstıfâ ettiği, onun âlini istifa etmesinden de anlaşılır. Bunun sarahatle belirtilmemesi, ona gerek olmadığı içindir. Çünkü İbrâhîm Allah'ın Halili olmak sıfatı ile meşhurdur. O, nebi ve resullerin imamıdır. Ve Âl-i İbrâhîm'in muştafâ kılınması da onun,

"- Ey Rabbimiz! Sen onlara, içlerinden Senin âyetlerini okuyacak, Kitab ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak (tezkiye edecek) bir Resul gönder." (Bakara 2/129) mealindeki duasının bereketiyle gerçekleşmiştir. İşte bundan dolayıdır kı, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Ben, babam İbrâhîm'in duâsıyım" buyurmuştur.

Âl-i İmran'dan maksad kimlerdir? Bu hususta iki ayrı görüş vardır:

"Âl-i İmran"dan maksad, İsâ ile annesi Meryem'dir (aleyhisselâm). Meryem'in şeceresi şöyledir:

Meryem binti İmrân bin Mâsân bin Ebi Bûr bin Rabbi Bâbil bin Salyan bin Yûşyan bin Emun bin Menşa bin Hazkıya bin Ahz bin Yûsem bin Azyahû bin Yehûşafat bin Esâ bin Rahba'm, bin Süleyman bin Dâvud bin Bişa bin Avfîz bin Bûaz bin Selemûn bin Nahsûn bin Amyenûzeb bin Rem bin Hasrûn bin Bars bin Yehûzâ bin Yakuub.

"Âl-i İmran" dan maksad, Mûsa ile Harun'dur. Mûsa ile Harun'un şeceresi de şöyledir:

Mûsa ile Harun bin İmrân bin Yasher bin Kahes bin Lavey bin Yakuub (aleyhisselâm).

Adları geçen iki İmrân (Mûsa ile Harun'un babaları İmrân ile Meryem'in babası İmrân) arasında bin sekiz yüz (1800) sene zaman vardır.

Âl-i İmran'dan maksad eğer Mûsa ile Harun (aleyhisselâm) ise, İsa'nın mustafâ kılınması da Âl-i İbrâhîm'e dahil olmasındandır. Ancak ilk tefsir, daha zahirdir. Çünkü ondan sonra Meryem'in kıssası gelmektedir. Ve Mûsa ile Harun'un Âl-i İbrâhîm'e dahil edilmek suretiyle ıstıfâ edilmiş olmaları daha açık bir tevcihdir.

"el-Â'lemîn / âlemler" den maksad, her Peygamberin kendi zamanındaki insanlardır. Yani Allah (celle celâlühü) o Peygamberleri kendi devrindeki insanlardan seçip üstün kılmıştır.

34
"Onların hepsi birbirinin zürriyetindendir . Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, kemâliyle bilendir ."

Allah'ın seçip üstün kıldığı Âl-i İbrâhim (aleyhisselâm) Âl-i İmran, nesebte müteselsilen birbirinin devamıdır.

Bir görüşe göre ise, dinde birbirinin devamıdır.

Birinci mânâya göre anılan peygamberler arasındaki yakınlık ve ilgi, akrabalıktan; ikinci mânâya göre ise delil ve anlayıştandır.

Allah (celle celâlühü), kullarının bütün sözlerini hakkıyla işitir ve onların açık ve gizli bütün yaptıklarını bilir. Bu itibârla peygamberlik hizmeti için de kullarından, kavli ve fiilî bakımdan istikameti en mükemmel olanı seçer. Nitekim, En'am (6) sûresinin 124. âyetinde:

"Allah, risâletini (peygamberlik görevini) nereye vereceğini en iyi bilendir." buyrulur.

35
"Hani İmran'ın karısı şöyle demişti:

"- Rabbim! Ben karnımdakini her türlü kayıt ve dünya meşgalelerinden uzak (muharrer, azad edilmiş, hür) olarak (Senin hizmetine) adadım (nezrettim). Bu adağımı benden kabul et. Şüphesiz Sen her şeyi hakkıyla işiten (e's-Semî'), kemâliyle bilen (el-A'lîm)sin."

A- "Hani İmran'ın karısı şöyle demişti ."

"Hani, bir zamanlar, hatırla o zamanı ki.." anlamlarına gelen "İz" zarfı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

"İz", mukadder (gizli) bir fiilin tümlecidir. Bu cümle istinaf olarak, Âl-i İmran'ın nasıl seçilip üstün kılındığını açıklar. Yani bu,

"- Resûlüm, o vakti onlara hatırlat ki, İmran'ın karısı şöyle demişti..." anlamındadır.

Bu ve benzerlerinde, maksûd olan, o vakitlerde vukuu bulmuş hâdiseleri hatırlatmaktır. Hatırlatma fiilinin vakitlere tevcih edilmesinin sebebi daha önce açıklanmış olduğundan tekrar etmiyeceğiz.

"İz", makablinin zarfıdır. Yani Allah İmran'ın karısının hikâye edilen sözlerini gayet iyi işiten ve onun niyetini gayet iyi bilendir.

"İz", bir zaman zarfı, daha önce zikredilen istifanın zarfıdır. Yani Allah İmran'ın karısı, bunları söylediği zaman, Âl-i İmran'i seçip üstün kıldı; demektir.

İmrân'ın karısının adı Hanne binti Fakuzâ'dır. Hanne, İsa'nın (aleyhisselâm) anne annesidir.

Mûsa ile Harun'un (aleyhisselâm) babası olan İmrân bin Yasherin de Meryem adında bir kızı vardı. Bu Meryem, Mûsa ile Harun'un (aleyhisselâm) ablasıdır. İşte bu benzerlikten dolayı bazıları bu âyetteki imrân in karısından murad, Mûsa ile Harun'un babası olan İmran'ın karısı sanmışlardır. Oysa murad olan o değildir. Çünkü Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) kefaleti (himayesi) meselesi, bunun, İmrân bin Masan in karısı olduğunu kesin olarak kanıtlamaktadır. Zira Zekerıyya İmrân bin Mâsan in muasırı idi ve anılan Hanne'nin kızkardeşi ve aynı zamanda Yahya'nın (aleyhisselâm) da annesi olan İşâ adındaki hanımla evlenmişti. (Yani Hazret-i Yahya'nın babası olan Hazret-i Zekeriyya, âyette zikredilen İmrân in bacanağı idi.)

Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem), Yahya ve İsâ (aleyhisselâm) hakkında, "İkisi, teyze çocuklarıdır" hadisinin izahı ise şöyledir:

Halk arasında çoğu kez, kızkardeşin kızına da kız kardeş denir. İşte bu itibârla Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), ikisini teyze çocukları saymıştır.

Bir görüşe göre de, Zekeriyya'nın karısı İşâ, anılan Hanne'nin ana bir kızkardeşi idi ve Meryem'in de baba bir kızkardeşı idi. Buna göre, anılan imrân, önce Hanne'nin annesi ile evlenmiş ve Hanne'den İşâ doğmuş, sonra da Hanne ile evlenmişti. Buna göre şeriatinde bir insanın, kendi üvey kızı ile evlenmesi meşru idi. İşte Hanne ile olan evliliğinden de Meryem doğmuştur. Böylece İşâ, Meryem'in baba bir kızkardeşi olur ve anne tarafından ise onun teyzesi olur. Çünkü İşâ, anne bir Hanne'nin kızkardeşdir.

Rivâyet olunuyor ki, Hanne, yaşlanmış kısır bir kadın idi. Bir gün bir ağacın gölgesine otururken bir kuşun, yavrusuna bir şeyler yedirdiğini gördü. O anda içinde bir çocuk hasreti duydu ve şöyle duâ etti:

"- Allah'ım! Senin için benim bir adağım var. Bana bir çocuk verirsen, onu Beyt'ül Makdis'e bağışlayacağım; onun hademelerinden olacak."

Ve o zaman bu adak, yalnız oğlan çocuklar için meşru idi. Sonra Hanne hamile iken İmran vefat ett.

B- "Rabb'im ben karnımdakini her türlü kayıt ve dünya meşgalelerinden uzak olarak (Senin hizmetine) adadım."

Bu duâda "Rabbî / Rabbim" denmek sûretiyle rubûbiyet vasfı kullanılmıştır. Bu vasıf merbûbe (Rabbi olduğu varlıklara) bol ihsan mânâsı ifade eder. İşte bu kelimenin kullanılması ve adakta bulunan Hanne'nin zamirine izafe edilmesi (Rabbim, denmesi), icâbet zincirini harekete geçirmek içindir.

Bundan dolayıdır duâ âdabı konusunda şu tavsiye edilmiştir:

"Duâ eden, duâsının kabulünü istiyorsa; icâbete münasib düşen Allah'ın (celle celâlühü) isim ve sıfatları ile duâ etsin."

"Ma", Hanne'nin karnındaki cenini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Oysa bu harf, insanlar dışında, akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılır. Böyle iken bu harfin insan cenini için kullanılması, o aşamada henüz mübhem ve akıl sâhibi derecesine erişmemiş olmasından dolayıdır.

Onun söylemek istediği şudur:

"- Ey Rabbim! Ben gerçekten karnımdaki çocuğu, yalnız Beyt'ül Makdis'in hizmetini görmek yahût sırf ibâdetle meşgul olmak üzere Sana adadım."

Burada kastedilen mânâ, Allah'a yakınlaşma için Hanne'nin, adağını tahrir (âzad) kaydına bağlamasıdır.

C- "Bu adağımı benden kabul et."

Aslında bu niyaz, çocuk istemektir. Çünkü makbul (kabul konusu şey), tahakkuk etmeden kabul tasavvur olunamaz. Hattâ bu niyaz, oğlan çocuk istemektir. Çünkü o zamana kadar kız çocuk bu hizmete kabul edilmiyordu.

Ç- "Şüphesiz Sen her şeyi hakkıyla işiten, kemâliyle bilensin."

"- Bütün seslenişleri, benim yakarışımı ve duamı hakkıyla işiten ve bütün her şeyi, benim kalbimde olanları hakkıyla bilen ancak Sensin."

Bu cümle, kabul niyazının illet ve sebebidir. Ancak bu, Allah'ın (celle celâlühü), Hanne'nin duasını işitmesi ve kalbindekini bilmesi hasebiyle kısmen kabulü doğruladığı için değil, fakat Allah'ın (celle celâlühü) onun niyetindeki ihlâs ve samimiyeti bildiği, bu kabulü lütuf ve ihsan gerektirdiği içindir.

Bu cümlenin tekid ile ifâdesi, "inne / şüphesiz" denmesi, kesin inancın kuvvetini belirtmek içindir.

Burada işitme ve bilme sıfatlarının Allah'a (celle celâlühü) tahsisi, duanın yalnız Allah'a hâs kılındığını ve başkasından umudun tamamen kesildiğini beyâna yöneliktir. Bu ise, yalvarış ve yakarıştaki mübalağayı belirtir.

36
"Vaktaki onu doğurdu,

"- Rabbim, kız doğurdum!" (Allah onun ne doğurduğunu elbette biliyordu.) Erkek kız gibi değildir. Ve ben ona Meryem (ibâdet eden) adını verdim. Gerçekten ben onu ve onun zürriyetini o kovulmuş (recmedılmis, taşlanmış, lanetlenmiş, ilâhî rahmetten uzaklaştırılmış) şeytanın şerrinden Sana ısmarlarım." dedi.

A- "Vaktaki onu doğurdu :

"- Rabbim, kız doğurdum!"

(Allah, onun ne doğurduğunu elbette biliyordu — Vallahü ca'lcmü bima vedaa't) dedi."

Hanne'nin bu sözleri, umduğuna kavuşamamaktan doğan üzüntünün bir ifadesidir. Çünkü kendisi, oğlan doğurmayı umuyordu. Bundan dolayı onu, bütün işlerden azade olarak Beytü'l-Makdis'in hizmeti için adamıştı.

Hanne'nin bunu tekid ile "innî / şüphesiz ben" diyerek dile getirmesi, hamlinin oğlan olacağına olan yanlış inancını reddetmek içindir.

Elbette Allah, onun erkek mi, kız mı doğurduğunu herkesten daha iyi biliyordu. Fakat böylece Hanne'nin doğurduğu çocuğun şanı yüceltilmiş ve annenin de çocuğun değerini gereği gibi bilmediği ifâde edilmiş oluyor. Başka bir deyişle Allah (celle celâlühü), Hanne'nin doğurduğu çocuğun kıymetini, o çocukla beraber gelişecek hâdiseleri ve onun dünyaya getireceği çocuğun da bütün âlemler için "âyeten lilâ'lemîn" (Enbiya 21/91) bir ibret olacağını herkesten iyi biliyordu. Fakat Hanne elbette olacaklardan habersizdi.

Bu cümle bir müteriza (birbiriyle alâkalı cümleler arasına girmiş bir ara) cümlesidir. Gaaıb kipi ile vârid olan "vedaa't / doğurdu" fiili çeşitli kıraatlere göre farklı şekillerde okunmuştur:

Tekellüm veya hitab kipi ile "veda'ti / doğurdun" seklinde.

Buna göre Allah (celle celâlühü) Hanne'ye şöyle hitab etmiş olur:

"- Ey Hanne! Sen, sana bağışlanan bu çocuğun büyük değerini, Allah'ın (celle celâlühü) bu çocuğa ihsan buyurduğu yüce şânı, yüksek kadri bilmiyorsun!"

Konuşan birinci şahıs (mütekellim) kipi ile "veda'tü / doğurdum"

şeklinde.

Bu takdirde "Vallahü ea'lemü bima vedaa't / Allah onun ne doğurduğunu elbette biliyordu" cümlesi "Vallahü ea'lemü bima veda'tü / Allah benim ne doğurduğumu elbette biliyordu" olur.

Bu kırâete göre, bu ifâde, Hanne'nin, Allah'tan (celle celâlühü) özür dilemesi anlamına gelir. Zira o, adağı olan Beytü'l-Makdis hizmetine uygun olmayan bir çocuk doğurmuştur. Yahut da bu sözleri kendi nefsini teselli etmek için söylemiştir. Yani herhalde bunda bir sır ve hikmet vardır. Belki de bu kız çocuğu, oğlan çocuğundan daha hayırlıdır.

B- "Erkek kız gibi değildir ."

Bu cümle de, itiraz (ara) cümlesi olup birinci itiraz cümlesini beyân etmekte, doğan çocuğu yüceltmekte, onun mertebesinin pek yüksek olduğunu belirtmektedir. Daha açık bir deyişle söylenen şudur:

"- Sana bağışlanan bu kız, Beytü'l-Makdis hademelerinden biri olması için istediğin ve kemâlini hayal ettiğin erkek çocuk gibi değildir."

Ama Hanne bu kızdaki büyük fazileti kavravacak bilgi ve idrâk düzeyinde değildir. Bu, tevcih ilk iki kırâete (vedaa't, veda'ti kıraetlerine) göredir.

Allah'tan özür dilemek anlamındaki son kıraetin (veda'tü) ilk tefsirine göre "faziletçe erkek çocuk bu kız gibi değil, fakat bu kızdan aşağıdır" demek olur.

Hanne'nin, Allah benim ne doğurduğumu herkesten iyi biliyor, sözleri ile kendi kendini teselli etmiş olması anlamındaki son kıraetin son tefsirine göre, bu cümle, geçen itizar (mazeret dileme) cümlesine bir tekiddir. Çünkü bu cümle, cismanî fazilette, meziyette, mâbedlerin hizmetine uygunlukta erkek çocuğun kız gibi olmadığını beyân eder. Nitekim kızlar bu hususlarda erkeklerden farklıdır.

C- "Ve ben ona Meryem adını verdim ."

Bu cümle, daha önce geçen ".. innî vada'tüha ünsa / ben onu kız doğurdum" cümlesine atıftır. Hanne'nin, kızının adını Allah'a (celle celâlühü) arzetmesi, onu Allah'a yaklaşma vesilesi yapması ve ona ismet dilemesi anlamındadır. Zira onların lügatinde Meryem kelimesi, âbide (ibâdetle meşgul kadın) mânâsında idi.

Kurtubî Muhammed b. Ahmed el-Endülüsî (öl: 1273) diyor ki:

"Meryem, Rabbin hadimi demektir."

Hanne'nin kızının adını Cenab-ı Allah'a arzetmesi, doğurduğu kız da olsa, yine niyetinden rucû etmediğini, Beytü'l-Makdis'in hizmetine uygun olmasa da, en azından Beytü'l-Makdis'te ibâdet edenlerden olması arzusunu açıklamak içindir.

Ç- "Gerçekten ben onu ve onun zürriyetını o kovulmuş şeytanın şerrinden Sana ısmarlarım ." dedi.

Bu cümlede "â'ze / sığınmak, koruma istemek, himaye dilemek"

fiilinin geniş zaman (muzarî) tek ellim kipi "üıîzü" nün kullanılması, bu mânânın sürekli olduğuna delâlet eder.

Racîm, tardolunmuş, kovulmuş, demektir. Racîmin mastarı olan recm, lügatte taşlamak anlamına gelir.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Her çocuk doğarken mutlaka şeytan ona dokunur; çocuk da şeytanın dokunmasından yüksek sesle ağlar. Yalnız Meryem ve onun oğlu İsa bundan müstesnadır."

Yani şeytan, her doğan çocuğu azdırmak ister ve çocuğun, kendisinden etkilenmesi umudunu besler; ancak Meryem ve onun oğlu müstesna. Zira Allah (celle celâlühü) bu duanın bereketiyle onları korumuştur.

37
"Rabbi de onun bu adağını güzel bir kabul (kabul-i hasen) ile kabul etti ve onu güzel bir bitki (nebat-i hasen) gibi yetiştirdi.

Onu, Zekeriyya'nın kefaletine (himayesine) verdi. Zekerıyya, mihrab (mabed) da her ne zaman onun yanına girse orada bir rızık bulur ve sorardı:

Meryem! Bu sana nereden geliyor?"

Meryem de:

"- O, Allah katındandır! Çünkü Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır" derdi.

A- "Rabbi de onun bu adağını güzel bir kabul (kabul-i hasen) ile kabul etti ve onu güzel bir bitki (nabat-ı hasen) gibi yetiştirdi ."

Rabbi, Meryem'i lâyık olduğu kemâle eriştirecek güzel bir kabul ile karşıladı ve ondan razı oldu. Bu ifâde, Meryem için apaçık bir şereflendirmedir.

Hulâsa, Allah Meryem'e özel bir hüsnü kabul gösterdi. Oysa o zamana kadar bu hizmet için kız çocuk kabul edilmemişti ya da doğumdan hemen sonra, henüz çocuk gelişmeden ve hizmete elverişli hâle gelmeden annesinin onu Beytü'l-Makdis'e teslimi kabule şayan görüldü.

Rivâyetlere göre:

1- Hanne, Meryem'i doğurduktan sonra onu bezlere sarıp Beytü'l-Makdis'e götürdü ve Harun'un (aleyhisselâm) soyundan gelen danişmendlerin (hocaların) yanma bıraktı. Beytü'l-Makdis'in danismendleri, Kabe'nin hâcıbleri (kapıcıları) gibi idiler. Hanne, o danişmendlere:

"- Bu adak kızı alın!" dedi.

Danişmendler, onu almak için birbirleriyle âdeta yarıştılar. Zira Meryem, onların imamlarının ve reislerinin kızı idi. İmrân in mensub olduğu

Mâsanoğulları sülâlesi, İsrâiloğullarına reisler ve hükümdarlar veren bir soydu.

O danişmendler, Meryem'in ve oğlu İsa'nın (aleyhisselâm) vasıflarını ilâhi kitab larda görmüşlerdi.. O zaman Zekeriyya dedi kı:

"- Bu, hepinizden fazla benim hakkımdır; çünkü benim karım onun teyze sidir."

Fakat diğer danişmendler, kabul etmediler ve bunun için kur'a çekilmesini istediler. Bunlar yirmi yedi kişi idi. Sonunda bir nehrin kıyısına gittiler ve kur'a olarak kalemlerini suya attılar; Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) kalemi suyun yüzünde kaldı; diğerlerinin kalemleri, ise suya battı. O zaman Zekeriyya (aleyhisselâm), Meryem'in bakımını üstlendi, onu himayesine aldı.

"Fetekabbeleha Rabbuha / Rabbi de onu kabul etti.." ibâresindeki "takabbül", istikbal anlamındadır. Yani Meryem doğunca Allah onu, daha başta hüsnü kabul ile karşıladı; demektir.

Allahü teâlâ'nın, Meryem'i güzel bir bitki gibi yetiştirmesi, mecazî bir ifâde olup onu, bütün hâllerinde sâliha bir kadın olarak terbiye etmesi demektir.

B- "Onu, Zekeriyya'nın kefaletine (himayesine) verdi ."

Allah (celle celâlühü) Zekeriyya'yı (aleyhisselâm) da onun bütün ihtiyaçlarını karşılamak, işlerini görmek, kendisini korumak için kefili ve hâmisi kıldı. Ancak bu kefalet ve himaye, vahiy yoluyla değil, fakat zikredilen tafsilat ile oldu. Nitekim Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) Meryem'in kefaletine rağbet etmesi, kur'a sırasında kaleminin su yüzünde kalması, diğerlerinin kalemlerinin suya batması ve aralarında cereyan eden olayların hepsi, Allahü teâlâ'nın kudretinin eserleridir.

Zekeriyya kelimesi Zekeriyya (aleyhisselâm) şeklinde de okunur.

"Fetekabbeleha rabbuha bikabulin hasenin ve enbeteha nebaten hasenen" cümlesindeki fiiller "tekabbelha rabbeha ve enbetha ve keffelha" şeklinde emir kipi ile de okunmuştur. Bu takdirde bu cümle bir duâ üslubunda söylenmiş olur. Şöyle ki:

"- Ya Rabbi! Onu hüsnü kabul ile kabul buyur, onu güzel bir terbiye ile terbiye eyle (yetiştir), Zekeriyya'yi da onun hâmisi kıl!"

"Zekeriyya'yı da onun hâmisi kıl!" cümlesi, terbiye amacına yöneliktir.

Mihrabın delâlet ettiği mânâ bakımından değişik rivâyetler vardır:

1- Zekeriyya (aleyhisselâm), mescidde (mâbedde) Meryem için bir mihrab, yani merdivenle çıkılan yüksek bir oda yaptı.

2- Mihrab, meclislerin en şerefli yeri ve ön tarafı demektir . Bu mânâya göre Meryem., Beytü'l-Makdis'in en şerefli yerine yerleştirildi.

3- Onların mescid veya mabedlerine mihrab deniyordu

Söylendiğine göre Zekeriyya yalnız başına Meryem'in yanına giriyor ve onun yanından çıkınca üzerine yedi kapı kilitliyordu.

C- "Zekeriyya mihrab da her ne zaman onun yanına girse orada bir rızık bulur ve sorardı ."

Zekeriyya her ne zaman Meryem'in yanma girdi ise, onun yanında, mûtad olmayan bir çeşit yiyecek buluyordu. Zira o yiyecekler cennetten ona iniyordu. Ve Zekeriyya (aleyhisselâm), yazın onun yanında kış meyvelerini ve kışın da yaz meyvelerini buluyordu. Ve Meryem, hiç süt emmedi.

Ç- "- Meryem! Bu sana nereden geliyor ?" derdi.

Bu cümle;

"- Zekeriyya (aleyhisselâm), bu ibret verici durumu görünce, ne dedi?" şeklindeki gizli bir sualin cevabıdır. Yani, bunun daha açık anlamı şudur:

"- Ey Meryem! Kapılar senin üstüne kilitli iken, bu dünya yiyeceklerine benzemeyen yiyecekler sana nereden geliyor?"

Bu âyet-i kerîme, evliyânın kerametlerinin olabileceğine delildir. Evliyânın kerametlerini inkâr edenler ise, bunu, İsa'nın peygamberliği için irhâs (Peygamberlerden, nübüvvet öncesi sâdır olan harikulade olay) ve tesis olarak yorumlarlar. Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) bunu anlamakta güçlük çekmesi, bu fevkalâde olayı onun mucizesi olarak yorumlamaya mânidir.

Zekeriyya Meryem'e o küçük yaşına rağmen bu şekilde hitab etmiştir. Çünkü o gördüklerinden onun, Allah (celle celâlühü) tarafından ilim ve kudretle desteklendiğini anlamıştır.

D- "Meryem de:

"- O Allah katındandır ! Çünkü Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır." derdi ."

Bu cümle de istinaf cümlesidir. Yani,

"- Merveffi, suali anlamaya ve cevabını vermeye muktedir olmayan küçük bir kız iken ne yaptı?" gizli sualine böyle cevap verilmiştir. Yani Meryem, anlamı itibariyle şöyle demek istemiştir:

"- Bu rızık Allah katındandır. Onun için buna taaccüb etmeyin ve garipsemeyin. Çünkü şüphesiz Allah kimi dilerse onu hesapsızca, çokça, ya da hakkı olmadığı hâlde ilâhî lütuf olarak rızıklandırır."

"İnna'Uâhe yarzuku men yeşâü biğayri hıisâb / Çünkü Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır." cümlesi,

- ya Meryem'in kelâmının devamıdır,

- ya da doğrudan doğruya Allah tarafından söylenmiş bir istinaf cümlesidir.

Rivâyete göre kızı Fâtımatü'z-Zehrâ (radıyallahü anha), bir gün Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) iki ekmek ile bir parça et gönderdi. Peygamber onları kendisine geri götürdü ve ona:

"- Kızcağızım, şu gördüğüm büyük kabı getir bakayım!" dedi ve kabın üstünü açınca baktı ki, içi ekmek ve et dolu.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Pekiyi, bu sana nereden geldi?" diye sordu. Fâtıma (radıyallahü anha) da:

"- Allah katından geldi. Şüphesiz Allah kimi dilerse onu hesapsız rızıklandırır." dedi.

Bunu üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Allah, hamd olsun ki seni, İsrâiloğullarının ulu kadını Meryem'e benzer kılmıştır."

Sonra Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ali'yi, Hasen ile Hüseyin'i ve diğer Ehl-i Beytini topladı ve hepsi ondan yediler, doydular; fakat yemek, hâlâ olduğu gibi duruyordu. Fâtıma (radıyallahü anha) kalan yemeği de komşularına dağittı.

38
"Orada Zekeriyya Rabbine duâ etti:

"- Rabbim! Bana katından (ledünnünden) temiz bir zürriyet ver! Şüphesiz Sen duaları hakkıyla işiten (Semîu'd-Duâ) sin."

A- "Orada Zekeriyya Rabbine duâ etti : "

Bu araya Meryem kıssası ile ilgi ve münasebeti çok kuvvetli olan müstakil bir kıssa daha giriyor: Zekeriyya kıssası. Gerçekten bu kıssanın burada zikrinde, Meryem hikâyesinin anlatılmasındakı amaca uygunluk vardır. Bu aynı zamanda İmran hanedanının seçilip üstün kılınmasına munzam bir açıklık getirir. Çünkü bazı akrabaların faziletleri, diğer akrabaların faziletlerine de delildir.

Zekeriyya'yi duaya yönelten ortam ve sebebler şöyle özetlenebilir:

Zekeriyya'ya (aleyhisselâm) Meryem'in yanında oturduğu mekânda, ya da Meryem'in Allah (celle celâlühü) katındaki yüksek şerefini ve mertebesini gördüğü zaman, karısı İsa'dan, Hanne'nin çocuğu gibi Allah (celle celâlühü) katında necib ve şerefk bir çocuğu olmasını diledi. Vakıa, onun karısı yaşlanmış ve kısır idi ama Hanne de bu durumda idi. Ve buna rağmen çocuğu olmuştu.

Zekeriyya (aleyhisselâm), Meryem'in yanında mevsimi olmayan meyveler görünce, yaşlanmış ve kısır bir kadının, bir şeyh-i fâniden (çok kocamış bir erkekten) çocuk doğurabileceğini düşündü. Bundan dolayı da hiç zaman geçirmeden hemen o anda duaya yöneldi. Onu orada duaya yönelten sebeblerden biri de hiç şüphesiz çok yaşlanmış, vücudca zayıflamış olması ve kendisinden sonra mü'minlerin başına geçecek bir yakınının bulunmaması idi. Nitekim Meryem sûresinde tafsilatı gelecektir.

B- "Rabbim! Bana katından temiz bir zürriyet ver ! Şüphesiz Sen duaları hakkıyla işitensin dedi."

Bu cümleler, Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) yaptığı duâvı açıklar. O şöyle demek istiyordu:

"- Rabbim! Hanne'ye bağışladığın gibi, mûtad bir vâsıta olmaksızın, sırf kudretinle bana da temiz bir nesil bağışla! Çünkü şüphesiz sen, duayı hakkıyla işitensin, kabul edensin."

Bu cümle, makablinin illeti ve sebebi olup icabet silsilesini (zincirini) harekete geçirmek için duânm sonuna eklenmiştir.

39
"O (Zekeriyya), mihrabda namaza durmuştu ki melekler nida ettiler:

"- Allah seni, Allah'tan (gelen) bir kelimeyi doğrulayıcı, kavmi içinde efendi (seyyid), nefsine son derece hâkim (hasûr) ve sakillerden bir Nebi olarak Yahya ile müjdeler!"

A- "O (Zekeriyya), mihrabda namaza durmuştu ki melekler nida ettiler ."

"Melâike / melekler"den murad kimdir?

1- Zekeriyya'ya seslenen Cibril'dir (aleyhisselâm). Nitekim bir kırâete göre

"Fenadethü'l-melâiketü / melekler ona nida ettiler" cümlesi "Fenâdahu

Cibril / Cibril ona nida etti" şeklinde okunmuştur ki bu okunuş şekli söz konusu fikri teyid eder. Melekler şeklinde çoğul olarak zikredilmesi, bir atı ve bir elbisesi olan kimse hakkında, "filan adam atlara biniyor; elbiseler giyiyor" denmesi kabilindendir.

2- Ebü İshak İbrâhim el- Zeccac, bu âyetin tefsirinde,

"Bu nida Zekeriyya'ya melek cinsinden (bir varlıktan) geldi." der.

3- Cebrâîl meleklerin reisi olduğu için, tazim olarak cemaatin ismiyle ifâde edilmiştir.

4- Bir reisin cemaati olur, bu itibârla nida özellikle Cebrâîl'den (aleyhisselâm) sâdır olduğu hâlde hepsine isnad edilmiştir.

Burada da mihrab, mâbed veya Meryem'in odasıdır.

B- "- Allah seni, Allah'tan (gelen) bir kelimeyi doğrulayıcı, kavmi içinde efendi (seyyid), nefsine sonderece hâkim (hasûr) ve Sahillerden bir Nebî olarak Yahya ile müjdeler !"

Bu kelâm, sonuna kadar Allah'ın (celle celâlühü) ifâdesi ve O'na aittir. Tıpkı;

" De ki, ey kendi nefisleri aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!" (Zümer 39/53)

âyeti gibi. Bunun böyle olduğu Zekeriyya'nın cevap verirken meleğin aracılığına değil de, bizzat Allah'a (celle celâlühü) müracaatından da anlaşılıyor.

Burada tebşirin (müjdelemenin), azamet ifâdesine (Biz) isnad edilmemesi (Allah müjdeler, yerine Biz müjdeleriz, denmemesi) -oysa aynı olay Meryem sûresinde anlatılırken "Biz müjdeleriz" ifâdesi kullanılmış- ululuların âdetine uygun bir tarzdır. Nitekim hükümdarlar emir ve ferman ederken:

"- Mü'minlerin emiri şöyle ferman buyurur" derler.

Bir de, Meryem (19) sûresinde hikâye edilen nidanın, müjdelemenin ve ona bağlı olarak cereyan eden muhaverenin hepsi, ilk akla geldiği gibi bizzat Allah'tan değil, fakat melek vasıtasıyla hikâye yoluyla olmuştur. İşte böylece her iki sûre-i kerîmede de mânânın aynı olduğu anlaşılmış- olur.

Yahya ismi, Arapça kökenli olabilir de olmayabilir de. Bu konuda değişik görüşler vardır:

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Yahya'ya bu ad verilmiştir. Çünkü Allah annesinin kısırlığını onunla ihya etmiştir."

Tabiînden Katâde'ye (radıyallahü anh) göre:

"Yahya'ya (aleyhisselâm) bu ad verilmiştir. Çünkü Allah (celle celâlühü), onun kalbini imân ile ihya etmiştir."

Kurtubî'ye (radıyallahü anh) göre:

"Yahya'nın (aleyhisselâm) adı Kitab'da Hayya idi."

Yahya'yı müjdelemekten maksat, onun doğumunu müjdelemektir. Çünkü müjdeleme, eşyanın kendisine taallûk etmez.

Allah'tan olan kelime, İsa'dır Ona "Bikelimetin mina'llâh /Allah'tan bir kelime" denmiştir. Çünkü Allah'tan gelen bir kelime ile var olmuştur.

Rivâyete göre, ilk önce İsa'ya (aleyhisselâm) imân eden ve onun Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğunu tasdik eden Yahya'dır.

Tâbiî'nden İsmail Süddî'ye göre:

"Yahya'nın annesi, İsa'nın annesiyle karşılaşmış ve ona sormuş: "- Ya Meryem! Benim hâmile olduğumu biliyor musun?" Meryem:

"- Ben de hamileyim!" A'ahya'nın annesi:

"- Ben gerçekten senin karnındakini gördüm!" demiş.

İşte "Mûsaddikan bikelimetin mina'llâhi.. / Allah'tan gelen bir kelimeyi tasdik edici..." âyetinin mânâsı budur.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Yahya, İsa'dan (aleyhisselâm) altı ay büyüktü."

Bir başka görüşe göre de, Yahya, İsa'dan (aleyhisselâm) üç yaş büyüktü.

Yahya İsa'nın göklere ref inden az bir müddet önce öldürüldü. Her halükârda Yahya'nın doğumu ile doğum müjdesi arasında uzun bir zaman olmalıdır. Çünkü Meryem, doğum yaptığında on veya on üç yaşında bulunuyordu.

Bir görüşe göre de âyetteki "Allah'ın kelimesi" Allah'ın Kitabı demektir.

Yahya'nın (aleyhisselâm) seyyid veya ulu olması, kavminin riyaset ve şerefte en üstünü olması demektir. Zaten Yahya (aleyhisselâm) diğer insanlardan da üstün idi. Zira o hiçbir hatâya yaklaşmadı ve günaha teşebbüs etmedi.

Yahya sâlihlerden bir Peygamberdi. Çünkü o, Peygamber soyundan geliyordu. Yahut o, sâlih olmakla ünlü Peygamberlerden idi. Nitekim İbrâhîm (aleyhisselâm) hakkında da:

" Hiç şüphesiz o, âhirette de salihlerdendir." (Bakara 2/130) buyurulur.

Buradaki salâh, Peygamberlik için gerekli olan salâhın çok üstünde bir salâh mertebesidir. Nitekim Süleyman Peygamber'in (aleyhisselâm):

" Ve rahmetinle, beni sâlih kulların arasına idhal eyle!" (Neml 27/19) şeklindeki duası da bu kabildendir.

40
"Zekeriyya:

"- Rabbim! Benim nasıî oğlum olabilir? İhtiyarlık gelip çatmış ve karım da âkıir (kısır)." dedi.

Allah:

"- Bu böyledir. Allah, dilediğini yapar." buyurdu.

A- "Zekeriyya:

"- Rabbim! Benim nasıl oğlum olabilir? İhtiyarlık gelip çatmış ve karım da âkıir ."

Bu cümle bir istinaf olup;

"- Zekeriyya (aleyhisselâm) o zaman ne dedi?" sualine cevaptır.

Burada Zekeriyya (aleyhisselâm), kendisine doğrudan doğruya seslenen meleğe değil eski duası tarzında Rabbine hitab etmektedir. Zira alçak gönüllülük, yakarış, bütün varlığı ile Allah'a (celle celâlühü) yönelme bu duâ üslûbunda daha ziyade vardır.

Zekeriyya'nın (aleyhisselâm):

"- Benim nasıl oğlum olabilir?" tarzındaki sözlerinden müjdeleme sırasında çocuğun oğlan olacağının kendisine haber verildiği anlaşılıyor. Nitekim Meryem (19) sûresinin 7. âyetinde bu tebşir şöyle açığa kavuşturulur:

"Ey Zekeriyya! Gerçekten Biz seni Yahya adında bir oğulla müjdeleriz."

İhtiyarlığın çökmesinden maksat, ihtiyarlığın onu çökertmesidir. Bu, aynı zamanda, ihtiyarlığın, ölümün habercisi olması hasebiyle insanın peşini bırakmayan bir gerçeğin ifadesidir.

Zekeriyya'nın yaşı hakkında farklı fikirler ileri sürülmüştür. O sırada:

- doksan dokuz yaşında,

- doksan iki yaşında,

- yüz yirmi yaşında,

- altmış yaşında,

- altmış beş yaşında,

- yetmiş yaşında,

- yetmiş beş yaşında,

- seksen beş yasında idi diyenler vardır. Karısının da doksan sekiz yaşında olduğu söylenir.

Zekeriyya'nın (aleyhisselâm), o harikulade hâlleri gördükten sonra Allah'ın kendisine bir çocuk vermesi için yakardığı; zaten Allah'ın (celle celâlühü) buna muktedir olduğuna çok kuvvetle ve kesinlikle imân ettiği hâlde,

" Rabbim benim nasıl oğlum olabilir?" (Al-i İmran 3/40) demesi,

Allah'ın kudretinin büyüklüğünü kuvvetle bekitmek, buna hayret ve taaccüb ettirmek ve Allah'ın (celle celâlühü) bu nimetini çok önemsediğini vurgulamak içindir. Yoksa bu vakıanın gerçekleşmesini uzak bir ihtimal olarak gördüğü anlamında değildir. Fakat buna muhalif görüşler de vardır. Şöyle ki:

Zekeriyya'nın bu sözleri, vakıanın gerçeklesmesini uzak bir ihtimal olarak gördüğü anlamındadır. Çünkü duâ sı ile müjde arasında altmış sene geçmişti ve o duasını da unutmuştu. Ancak bu görüş, hakikat olmaktan uzaktır.

Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) bu sözleri, bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sormak anlamındadır.

B- "Allah:

"- Bu böyledir . Allah dilediğini yapar ; buyurdu."

Allah (celle celâlühü), acayip ve harikulade işlerden dilediğini yapar. O, dilerse, bir şeyh-i fâni ve yaşlı bir kısır kadından bir çocuk da yaratır.

"Zekeriyya:

"- Rabbim, bana bir âyet (alâmet) ver!" dedi.

Allah:

"- Senin âyetin üç gün insanlarla konuşmamandır işaret (remz) müstesna. Rabbini çok zikret; sabah, akşam tesbih et." buyurdu.

A- "Zekeriyya:

"- Rabbim, bana bir âyet ver!" dedi ."

Zekeriyya Rabbine yalvardı ve dedi ki:

"- Rabbim! Dileğimin gerçekleştiğine, hâmilelik sürecinin başladığına dâir bana bir alâmet, bir işaret ver!"

Çünkü hâmilelik, onun vâkıf olamayacağı gizli bir şeydi. Bunun için Allah'ın (celle celâlühü) kendisini buna muttali kılmasını diledi. Böylece bu büyük nimetin hâsıl olduğu anda şükrünü eda etmek, hamileliğin mûtad olarak belli olacağı zamana kadar bunu geciktirmemek istedi.

Zekeriyya'nın bu dileği, herhalde çocuk müjdesinden uzun bir zaman sonra vaaki olmuştur. Çünkü daha önce zikredildiği gibi Yahya ile İsâ (aleyhisselâm) arasında altı aylık veya üç yıllık bir zaman fasılası vardır. Alâmetin ortaya çıkması da alâmetin tâyininin akabinde olmuştur. Nitekim Meryem (19) sûresinin 11. âyetinde:

"Feharace a'lâ kavmihi mine'l-mihrabı fe evhâ ileyhını en sebbihu bükraten ve a'şiyya / Nihayet Zekeriyya mâbedden kavminin karşısına çıkınca, onlara sabah akşam tesbihte bulunun; diye işaret etti" denir.

Ancak -Allah bizi hatâ etmekten korusun- eğer Zekeriyya ile Meryem arasında geçen konuşma (Bu rızıklar sana nerden geliyor?..), Meryem büyük iken cereyan etmiş ise, o takdirde Zekeriyya'ya çocuk müjdesi verildiği zaman ile onun, bir alâmet dilediği zaman arasında uzun bir müddet olması gerekmez. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Meryem'in (aleyhisselâm), küçük (bebek) iken konuşanlardan sayılması, Zekeriyya ile aralarında geçen konuşmada hikâye edilen sözlerinden dolayıdır.

B- "Allah (celle celâlühü):

"- Senin âyetin (kale âyetüke), üç gün insanlarla konuşmamandır . İşaret müstesna (İllâ remza). Rabbini çok zikret ; sabah akşam tesbih et " buyurdu.

"- Ey Zekeriyya! Senin için alâmet, üç gün peşpeşe (mütevaliyen) insanlarla konuşamamandır. Meryem (19) sûresinin 10. âyetinde de:

"Allah, senin alâmetin sapasağlam olduğun hâlde üç gece (selâse leyalin) insanlarla konuşmamandır" denir.

(Böylece peşpeşe üç gün üç gece mânâsı çıkmış olur.) Zekeriyya (aleyhisselâm), insanlarla konuşmaya muktedir değil idi; fakat zikir ve tesbihe muktedir idi. Onun insanlarla konuşarrıamasının buna alâmet kılınması, bu nimetin hakkını edâ etmek üzere bütün zamanını Allah'ın (celle celâlühü) zikrine ve şükrüne tahsis etmesi içindi. Başka bir deyişle matlûbun hâsıl olması ve nimete kavuşmanın alâmeti, bu nimetin şükründen başka dili her türlü konuşmadan men etmekti. Yalnız el veya baş ile yapılan işaretler müstesna. Yani Zekeriyya'ya (aleyhisselâm) verilen emir şu idi:

"- Dilini hapsettiğin, konuşmadığın günlerde lütuf ve nimetin hâsıl olmasına şükür olarak Rabbini çokça zikret veya zikre çok zaman ayır ve aynı zamanda Allah'ı (celle celâlühü) sabah akşam tesbih et!"

Tesbihten murad nedir?

Bir görüşe göre tesbihten murad, namazdır. Çünkü görüldüğü üzere bu tesbih vakte bağlanmıştır. Tıpkı,

" Akşama erdiğinizde de, sabaha erdiğinizde de Allah'ı tesbih edin." (Rûm 30/17)

" Göklerde ve yerde hamd O'na aittir. Gündüzün sonunda ve öğleye erdiğinizde de.." (Rûm 30/18) âyetlerinde olduğu gibi.

Bir diğer görüşe göre de tesbihten maksad, lisanen zikirdir; nitekim zikirden murad da kalben zikirdir.

42
"Hani melekler şöyle demişlerdi:

"- Ey Meryem! Şüphesiz ki Allah, seni seçti (istifa etti), seni tertemiz kıldı ve seni kadınlar âleminin üstüne yüceltti."

A- "Hani melekler şöyle demişlerdi : "

Burada, İmran ailesinin seçilip üstün kılınması ile ilgili son bilgiler aktarılıyor. Daha önce İmran'in akrabalarından Zekeriyya ve Yahya'nın (aleyhisselâm) faziletlerine kısaca işaret edilmişti. Çünkü konu, her ikisinden de söz etmeyi gerektiriyordu.

Meleklerden murad, Cebrâîl'dir Daha önce bununla ilgili bazı açıklamalar yapılmıştı. Burada, İmran ailesinin seçilip üstün kılındığına delil olarak, meleklerin sözleri hatirlaühyor. Bu hatırlatmanın daha önce geçtiği hâlde tekrar edilmesi, ıstıfâ ile ilgili olarak anlatılanlara ziyadesiyle önem verildiğini belirtmek ve bir de söz konusu olayın daha önce zikredilenlerden müstakil ve ayrı olduğuna dikkatleri çekmek içindir. Gerçekten daha önce anlatılanlar, Meryem'in küçüklüklük hâllerine, bakım ve yetiştirilmesine ilişkindi. Burada zikredilenler ise, onun erginlik çağındaki hâllerine, şer'î mükellefiyetlerine ve ruhî terbiyesine dâirdir.

Bir görüşe göre, melekler, Meryem'in küçüklüğünde onunla bayağı konuştular. Bu hâl, Meryem'in kerametidir veya İsa'nın (aleyhisselâm) irhâsı (nübüvvet öncesi onun Peygamber olacağını gösteren harikulade hâllerinden)dır. Çünkü Allah'ın hiçbir kadına peygamberlik vermediği, icmâ ile sabittir.

Bir görüşe göre de, bu âyette meleklerin onunla konuşmasından maksad, onun kalbine ilham vermeleridir.

B- "Ey Meryem! Şüphesiz ki Allah, seni seçti (istifa etti), seni tertemiz kıldı ve seni kadınlar âleminin üstüne yüceltti ."

Daha tafsilâtlı bir anlatımla melekler, Meryem'e şöyle diyorlar:

"- Ey Meryem! Allah önce seni annenin bir adağı olarak hüsnü kabul ile karşıladı. Senden önce hiçbir kadını Beytü'l-Makdis hizmetine kabul etmemişti. Seni Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) himayesinde besleyip büyüttü; cennet nimetleriyle rızıklandırdı, sana yüksek kerametler nasib etti ve seni bütün dünya kadınlarının üstüne yüceltti. Nitekim sana İsa'yı babasız olarak bağışladı. Oysa bu ayrıcalık hiçbir kadına verilmedi. Ve Allah seni ve oğlunu bütün âlemler için bir ibret ve mucize kıldı."

Şu hâlde meleklerin, Meryem'e bu söylediklerinin, onu İsâ (aleyhisselâm) ile müjdelemelerinden önce zikredilmesi, daha önce belirtildiği gibi her ikisinin birbirinden ayrı, bağımsız ve hatırlatılmaya değer büyük hâdiseler olduğuna dikkat çekmek içindir. Eğer bu iki hâdise arasında zahirî tertip gözetilmiş olsaydı, hepsinin tek bir hâdise olduğu akla gelebilirdi.

Bir görüşe göre ise, bu âyette zikredilen her iki istifadan (seçip üstün kılmadan) murad aynı mânâyı tazammun eder ve bunun tekrarlanması, tekid ve kimlerden seçilip üstün kılındığını beyân içindir.

Bu yoruma göre, nazm-i celilin tertibinde müskilât da olmaz. Çünkü o takdirde ıstıfâ,

birinci ıstıfâ için zikredilen mânâya (onun, annesinden hüsnü kabul ile kabul edilmesine) hamledilmiş;

meleklerin bu sözleri, İsâ (aleyhisselâm) ile tebşirden önce sarfedilmiş;

Meryem'in İbâdet ve taatte çokça gayret sarfeden, Allah'a (celle celâlühü) yönelmiş,

bütün varlığıyla kendini Allah'a vermiş,

beşerî hasletlerden sıyrılmış bir şahsiyet olduğu belirtilmiş olur.

43
"- Ey Meryem! Rabbin için kıyamda dur, secde et ve rükû edenlerle beraber sen de rükû et "

Meryem'e yapılan nidanın tekrarı, bu nidadan sonra gelecek emirler olduğunu bildirmek; nimetlerin hatırlatılması ise, bunun zikrine bir hazırlık ve gereğini yapmaya teşvik içindir. Başka bir ifâdeyle vurgulanmak istenen şudur:

"- Ey Meryem! Rabbin teâlâ için namaz kılanlarla beraber sen de kıyama dur ya da kıyamı uzat; secdeye kapan ve rükû et!"

Burada Rab unvanının zikredilmesi, emre boyun eğmenin vücubunun illet ve sebebini zımnen bildirmek içindir.

Bu âyet, Meryem'e cemaatle namaz kılmayı emretmektedir. Bu emrin, namazın rükünlerinin zikri seklinde vârid olması, namaza riâyetin vücubunu mübalağa ile ifâde ve bu rükünlerin her birinin faziletini ve asilliğini bildirmek içindir.

Secdenin, rükûdan önce zikredilmesi;

ya onların şeriatinde rükünlerin tertibi böyledir;

ya da secde namaz rükünlerinin efdali (en faziletlisi), huşu ve huzu mertebelerinin en sonu olduğu içindir.

Ancak bu, uygulamadaki tertibin de böyle olmasını gerektirmez; aksine, uygulamadaki tertibe uygun olan, aşağıdan yukarıya çıkılmasıdır.

Rükûun sonra zikredilmesinin bir sebebi de namazlarında rükû olmayanların namaz kılmış sayımladıklarını bildirmek için olabilir.

Âyette, birinci rükünde (kıyamda) "Ya meryemü'knüti lirabbiki / Ev Meryem! Rab bin için kaanit ol" kaydı zikredilmiş, fakat diğer iki rükünde (secde ile rükûda) bu kayıt zikredilmemiştir. Tercümede cümlenin başında zikredilen "li rabbiki / Rabbin için" kaydı, diğer rükünler bakımından da aynı mânâyı ifâde ediyorsa da, âyetin Arapça aslında kıyamdan sonra gelen bu kayıt, secde ve rükûa aynı mânâyı vermemektedir. Zira cümlenin kelime kelime tercemesi,

"Ey Meryem! Kaanit ol (kıyam et) Rabbin için; secde et, rükû edenlerle beraber sen de rükû et" şeklindedir.

Ancak bundan maksad, namaz emrinin bu kayıt ile kayıtlandırılmasıdır.

Bir görüşe göre de, bu âyette (kıyam olarak tercüme edilen) kunûttan murad, taat ve ibâdetlerin devamlılığıdır. Tıpkı Zümer (39) sûresinin 9.

"Emmen hüve kaanitün ânâeileyk sâciden ve kaaimen yahzeru'l-âhıirate ve yercû rahmete rabbih / (Küfür ve inkâr eden mi hayırlıdır) Yoksa âhıirct azabından korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak o gece saatlerinde kalkıp sâcid ve kaaim olan mı?" âyetinde olduğu gibi. Ve bu âyetteki secdeden murad da, namazdır. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, secde, namaz rükünlerinin efdakdir. Ve âyetteki rükûdan murad da, huşu ve sükûnettir.

Rivâyet olunuyor ki, Meryem bu emri alınca, namazlardaki kıyamı o kadar uzattı ki, sonunda iki ayağı şişti ve yara oldu.

44
"İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. (Resûlüm), onlar "Meryem'e kim kefil olacak?" diye kalemlerini attıklarında sen yanlarında değildin. Tartıştıklarında (muhasama ettiklerinde) da sen yanlarında değildin."

A- "işte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir ."

Uzak için kullanılan ve daha önceki harikulade olayları gösteren "Zâlike — işte bunlar" işareti, bu hâdiselere mazhar olanların şânının ve faziletteki mertebelerinin yüceliğine delâlet eder.

Âyette vahiy için muzari' (geniş zaman) kipinin kullanılması, vahyin henüz kesilmediğini bildirir.

B- "(Resûlüm) onlar "Meryem'e kim kefil olacak?" diye kalemlerini attıklarında sen yanlarında değildin . Tartıştıklarında da yanlarında değildin ."

Bu da, inkarcılara gazab ederek Kur'ân-ı Kerîmin vahiy olduğunu izah ve tahkiktir. Tıpkı,

"Ve ma künte bicanıbil-ğarbiyyi iz kadaynâ ilâ mûsal-emra ve ma künte mine'ş-şâhidîn / (Resûlüm) Mûsa'ya emrimizi vahyettiğimiz zaman sen batı tarafında değildin; "

" Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin..." (Kasas 28/44, 45) âyetleri gibi. Zira bu gibi olayları öğrenmenin yolu:

- ya bizzat görmektir,

- ya da görenlerden işitmektir.

İkincisinin olmadığı kendilerince sabit idi. Böylece zorunlu olarak geriye bizzat görme ihtimali kalıyordu. Bu da maddeten imkânsız olup kendilerine gazab ve şiddetli öfke gösterilerek nefyedilmiştir.

Kalemlerden murad, temren sız şans oklarıdır.

Bir kavle göre de onlar, bereket vesilesi olması umuduyla, Tevrat'ı yazdıkları kalemlerle kur'a çekmişlerdi.

"Ve ma künte ledeyhim / sen onların yanında değildin" ibaresinin tekrarı, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetine delâlet eden iki ayrı şahadettir. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem),

- ne onların kalemlerim attıkları sırada,

- ne de Meryem'in kefaleti için çekiştikleri sırada yanlarında bulunuyordu. Bunlar vahiy yoluyla kendisine bildirilen gayb haberlerindendı.

Özellikle onların çekişmelerinden, kuradan önceki nizaları kasdedildiği takdirde bu daha da bariz olarak ortaya çıkar. Çünkü zikirde (anlatımda) tertibin bozulması, bu yorumu teyid eder.

45
"Hani melekler şöyle demişlerdi:

"- Ey Meryem! Şüphesiz Allah, seni kendinden bir kelime ile müjdeler. Onun ismi Meryem oğlu Isâ Mesîh'dir; dünya ve âhirette vecîh'dir (itibarlı) ve mukarrabîndendir."

A- "Hani melekler şöyle demişlerdi : "

İsa'nın (aleyhisselâm) kıssasına böyle başlanıyor. Bu âyet;

"Ve iz kaleti'l-melâiketü ya meryemü innallâhe'stafaki ve tahharaki - Hani, melekler şöyle demişlerdi:

- Ey Meryem! Şüphesiz ki Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı..." (Âl-ı imrân 3/42) âyetinin bedek ve izahıdır. Bu iki âyet arasındaki bölümler, ara cümleleri kabilindendir. Bu âyet, geçen kısımlara hem izah hem de benzerleri gibi, Peygamberimiz'in nübüvvetine şahadet eden delillerdendir.

Bir görüşe göre de, bu âyet, bundan önce zikredilen,

" Tartıştıklarında da sen yanlarında değildin." (Al-i İmran 3/44) cümlesinin bedeli ve izahıdır. Bu âyetler kısaca şunu söylemektedir:

"- Resûlüm, bir bölümünde o çekişmelerin diğer bir bölümünde de bu hitabın gerçekleştiği o uzun zamanda sen dünyada yoktun."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Meryem'in durumunu böylece bütün tafsilatıyla kavramıştır.

Burada da yine söyleyen, Cebrâîl'dir Melekler şeklinde çoğul olarak zikredilmesi ise, daha önce açıklanan sebeplerden dolayıdır.

B- "Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni kendinden bir kelime ile müjdeler. Onun ismi Meryem oğlu İsâ Mesîh'dir; dünya ve âhirette vecîh (itibârlı) ve mukarrabindendir ."

Yani o kelimenin adı Mesih'tir; o aynı zamanda İsa'dır ve o Isâ, Meryem'in oğludur.

Bir görüşe göre de, burada isimden murad, müsemmânın, başkalarından temeyyüz etmesi, ayrılmasıdır. Buna göre burada isim, bu üç kelimenin (Mesîh, İsâ ve Meryem oğlu kelimelerinin) toplamıdır. Çünkü İsa'yı başkalarından tamamıyla temyiz eden, bu üç kelimenin toplamıdır.

Mesîh, İsa'ya siddîk gibi şeref" için verilmiş bir lakabdır. Bu kelimenin İbranîce aslı, mübarek anlamında Meşîha'dır. İsâ kelimesi de, îşû kelimesinın Arapçalaştırılmış şeklidir.

"Mesîh kelimesinin mesh (dokunmak) ve İsâ kelimesinin de ays (kızıl karışımı beyazlık) kökünden geldiklerini isbat etmeye kalkışmak ve delil olarak da,

İsâ (aleyhisselâm), bereket veya günahlardan temizlenmek için meshedilmişti;

Cebrâîl (aleyhisselâm) onu mesh etmişti;

İsâ toprağı meshetmis, belli bir yerde oturmamış hep gezmişti;

İsâ hastaları meshederek iyileştirmişti; bunun için ona Mesîh adı verildi;

Teni, kızıl karışımı beyaz olduğu için de ona Isâ dendi; "

iddialarında bulunmak su yüzüne yazı yazmak gibidir.

İsa'nın (aleyhisselâm) kendisine hitab edildiği hâlde ona "Meryem oğlu" denmesi, onun babasız olarak doğacağına ve bu yüzden ancak annesine nısbet edileceğine dikkatleri çekmek içindir. Zaten bundan dolayı Meryem, bütün dünya kadınlarından üstün kılınmıştır.

İsa'nın vasfı olarak zikredilen "vecîh", kuvvetli ve şerefli demektir. Onun dünyadaki vecihliği, Peygamberliği ve insanların öncüsü olmasıdır. Ahiretteki vecihliği ise, şefaattir ve cennetteki yüksek derecesidir.

İsa'nın (aleyhisselâm) mukarrabînden (Allah'ın kendisine yakın kıldıklarından) olması, semâya ref ine ve meleklerle olan ülfet ve arkadaşlığına işarettir.

46
"Ve o, beşikte (bir bebek) ve bir yetişkin (kâhil) iken insanlarla konuşacak ve sâlihlerden olacaktır ."

O, beşikte küçük bir bebek iken ve orta yaşlı bir erişkin (kâhil) olarak insanlarla peygamberlerin kelâmı ile konuşacaktır.

Bir görüşe göre de İsâ gençliğinde semâya kaldırıldı ve tekrar yeryüzüne indiğinde orta yaşlı olacaktır.

İsa'nın çeşitli ve değişik hâllerinin zikredilmesi, onun ülûhiyet (tanrılık) vasfından çok uzak olduğuna işaret içindir.

47
"Meryem (o zaman) şöyle dedi:

"- Rabbim! Benim nasıl oğlum olabilir? Bana bir beşer dokunmamış iken..."

Buyurdu ki:

"- Böyledir; Allah, dilediğini yaratır. O, bir işin olmasına hükmettiği zaman sadece (ol!) der; o da hemen oluverir."

A- "Meryem (o zaman) şöyle dedi (Kalet):

"- Rabbim (Rabbi)! Benim nasıl oğlum olabilir ? Bana bir beşer dokunmamış iken ..."

Bu da, mukadder bir sualin cevabı mâhiyetinde bir istinaf cümlesidir. Yani,

"- Melekler, Meryem'e o sözleri söyleyince, kendisi ne dedi?" şeklindeki bir gizli suale cevap olarak Meryem de, Rabbine yalvararak dedi ki:

"- Rabbim! Benim çocuğum nasıl ve ne suretle olabilir?"

Meryem, bunu, câri âdete göre hayret ve şaşkınhğını belirtmek ve Allah'ın kudretinin büyüklüğünü dile getirmek için söylemiş olabilir.

Bir kavle göre de, istifham ve istifsar (açıklama istemek) için söylemiş olabilir. Başka bir deyişle bu çocuk, evlenme ile mi, yoksa evlenmeden mı olacak?

B- "Buyurdu kı (Kale):

"- Böyledir; Allah, dilediğini yaratır ."

Daha önce Zekeriyya kıssasında da bu cümle geçti; bir farkla ki orada "yefa'lü ma yeşâ' / dilediğini (onu) yapar" (3/40); burada "yahluku ma yeşâ' / dilediğini (onu) yaratır, halkeder" (3/47) buyrulmustur.

Çünkü bakire bir kızın, bir erkek eli değmeden çocuk doğurması, yaşlı ve kısır bir kadının bir pir-i fânîden çocuk doğurmasından çok daha garibtir. İşte bundan dolayı, örneksiz olarak icad etmek anlamında olan halk (yaratma), bu makama, mutlak fiilden (yapmaktan) daha uygundur. Ondan sonra da halkın (yaratmanın) keyfiyeti şöyle beyân edilir:

C- "O, bir işin olmasına hükmettiği zaman sadece (Ol!) der; o da hemen oluverir ."

"İza kadâ emran / O, bir işin olmasına hükmettiği zaman" bir işi irade ettiği zaman demektir. Nitekim diğer bir âyette:

" O bir şeyin olmasını irade ettiği zaman sadece "Ol!" der; o da hemen oluverir." (Yâ-Sîn 36/82) buyrulur.

"Kadâ veya Kazâ" lügatte muhkem ve sağlam kılmaktır. Bu âyette ise, bir şeyin var olmasına taallûk eden kesin ilâhî irade anlamında kullanılmıştır. Çünkü bu kesin ilâhî irade mutlak surette, taallûk ettiği şeyin var olmasını gerektirir.

Bir görüşe göre ise, burada kazâ, İsrâ (17) sûresinin 23. âyetinde kullanıldığı gibi emir anlamındadır. Şöyle kı:

" Rabbin, kendisinden başka hiç kimseye kulluk etmemenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kazâ buyurdu." (İsrâ 17/23)

Gördüğün gibi bu âyet-i kerîme, bir temsil ve bir tasvirdir. Yine bu âyet-ı kerîme şu hakikatin de izahıdır:

Allah (celle celâlühü), eşyayı tedricî olarak, mûtad sebepler ve maddeler ile yaratmaya muktedir olduğu gibi, sebepler ve maddelere ihtiyaç olmaksızın defaten onları yaratmaya da muktedirdir.

48
"Ona Kitab'ı ve hikmeti, İncil ve Tevrat'ı öğretecektir ."

Allah ona yazmayı, yahut ilâhî kitabları, ilimleri, ahlâkı güzelleştirmeyi, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir.

"el- Kitab" kelimesinden, Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olan bütün kitablar kastedildiği takdirde ayrıca Tevrat ve İncil'in zikredilmiş olması, bu ikisinin, kendilerinden önceki diğer ilâhî kitablardan daha üstün ve yüksek olduğundandır.

49
"Ve (Allah) onu Resul olarak İsrâioğullarına gönderecek; (o da onlara şöyle diyecektir:)

"- Şüphesiz ben size Rabbinizden bir âyet getirdim Gerçekten ben size çamurdan bir kuş heyeti yapacağım; sonra ona üfleyeceğim; o da Allah'ın izniyle bir kuş olacak. Anadan doğma körü ve alaca hastasını iyileştireceğim. Allah'ın izniyle ölüyü dirilteceğim. Evlerinizde neler yediğinizi ve neler biriktirdiğinizi sizlere haber vereceğim. Şüphesiz bütün bunlarda sizin için âyet (ibret) vardır. Eğer gerçekten inanıyorsanız."

A- "Ve (Allah) onu Resul olarak İsrâıloğullarına gönderecek ; "

İsâ bütün İsrâiloğullarına gönderilmiş bir peygamber olacaktır. Ama onun nübüvveti konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür:

1 - Yahudilerden bazıları onun belli kavimlere Peygamber gönderildiğini iddia etmişlerdir.

Bazılarına göre İsa'ya (aleyhisselâm), çocukluğunda Peygamberlik verilmiştir.

Bazılarına göre de, bulûğ çağından sonra ona Peygamberlik verilmiştir.

İsrailoğullarının ilk peygamberi Yusuf (aleyhisselâm), sonuncusu da İsa'dır (aleyhisselâm).

Diğer bir görüşe göre ise, İsrailoğullarının ilk peygamberi Mûsa (aleyhisselâm), sonuncusu da İsâ (aleyhisselâm) dır.

B- "(o da onlara şöyle diyecektir:)

"- Şüphesiz ben size Rabbinizden bir âyet getirdim ."

Bir kıraate göre "âyet" kelimesi, "âyât" şeklinde çoğul olarak okunmuştur.

Burada âyet, bir tek mucize değil fakat büyük bir mucize demektir. Tenvin, teklik için değil tazım içindir.

"Rabb", unvanının kullanılması ve muhatapların zamirine izafe edilmesi, gelecek emirlere uymanın vücûbunu tekid içindir.

C- "Gerçekten ben size çamurdan bir kuş heyeti yapacağım; sonra ona üfleyeceğim; o da Allah'ın izniyle kuş olacak ."

İsâ (aleyhisselâm), bir bebek iken kavmine karşı şunları söylüyor:

"- Ben, bana inanmanızı sağlamak ve yalanlamanızı bertaraf etmek için, çamurdan bir kuş süreli veya heykeli yapacağım: sonra ona üfüreceğim; işte o zaman, o suret, Allah'ın izniyle hayât bulup diğer kuşlar gibi uçacak."

İsa'nın "biizni'llâhi / Allah'ın izniyle" demesi, o çamurdan şekle hayât verilmesinin, kendisinden değil fakat Allah'tan (celle celâlühü) olduğuna işaret eder.

Bir görüşe göre, İsâ (aleyhisselâm), yalnız çamurdan yaptığı yarasa suretine hayât vermiştir.

Rivâyet olunuyor kı, İsâ (aleyhisselâm) peygamberlik iddiasında bulunup mucizeler gösterince, Yahudiler, ondan bir yarasa yaratmasını istediler. Bunun üzerine bir miktar çamur alıp ondan yarasa sureti yaptı ve ona üfürdü; bir de baktılar ki, havada uçuyor.

Veheb b. Münebbih diyor ki:

"- Bu yarasa, insanların görebildiği mesafeye kadar uçtu; gözden kaybolunca da, ölü olarak yere düştü. Sonuç, Allah'ın (celle celâlühü) halk (yaratmas)ından tefrik edilmesi için böyle tecelli etti."

Bir kavle göre İsa'dan (aleyhisselâm) özellikle yarasa yaratmasını istemelerinin sebebi de sudur:

Yarasa, bütün uçanlar içinde en mükemmel yaratılışa sâhibtir ve Allah'ın (celle celâlühü) üstün kudretine delâleti hepsinden daha açıktır. Çünkü yarasanın memecikleri ve dişleri vardır; diğer hayvanlar gibi hayız (âdet) görür, temizlenir; insanlar gibi güler; tüyleri, telekleri olmadığı hâlde uçar; gündüz ışığında da, gece karanlığında da görmez; yalnız iki saatte görür: Güneş battıktan sonra bir saat ve şafak söktükten sonra bir saat.

Diğer bir görüşe göre ise, Isâ (aleyhisselâm), çeşidi kuşların suretlerine hayât verdi.

Ç- "Anadan doğma körü ve alaca hastasını iyileştireceğim . Allah'ın izniyle ölüyü dirilteceğim . Evlerinizde neler yediğinizi ve neler biriktirdiğinizi sizlere haber vereceğim ."

"Ekmeh", anadan doğma kör veya göz yuvası ya da kaşı olmayan kişi demektir.

O zamanlar cüzam, insanların en çok korku ve nefret duydukları bir hastalık idi. Özellikle bu iki hastalığın zikredilmesi önemlidir. Çünkü İsâ (aleyhisselâm) zamanında çok iyi tabibler vardı. Fakat bu iki hastalığın tedavisinde âciz kalmışlardı. İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü), onlara bu mucizeleri gösterdi.

Rivâyete göre İsa'ya binlerce hasta başvuruyordu. Gelemeyenlere ise, İsâ (aleyhisselâm) kendisi gidiyordu. Ve İsâ hastaları yalnız duâ ile tedavi ediyordu.

"Büzni'llâhi /Allah'ın izniyle" ifâdesinin tekrar edilmesi, İsa'nın (aleyhisselâm) tanrılığı vehmini red içindir.

Kelbî diyor ki:

İsâ (aleyhisselâm), ölüleri "Ya Hayyu, ya Kayyûm!" duâsıyle diriltiyordu. İsâ Âzer adındaki dostunu da diriltti ve sonra onun çocuğu oldu.

Bir gün Isâ (aleyhisselâm), yaşlı bir kadının ölmüş ve bir kerevete konmuş oğlunun cenazesinin yanından geçerken onun için Allah'a (celle celâlühü) duâ etti. Ölü, hemen dirildi ve kerevetten inip ailesinin yanma gitti. Ondan sonra uzun bir süre yaşadı ve çocuğu da oldu.

Yine İsâ (aleyhisselâm), vergi memurunun ölmüş kızını diriltti ve o kız ondan sonra çocuk doğurdu.

O zaman, ona inanmayanlar:

"- İyi de, sen hep, yeni ölmüşleri diriltiyorsun; belki de onlar ölmemişlerdi de, kalp sektesi geçirmişlerdi. Haydi, sen Nuh'un (aleyhisselâm) oğlu Sâm'ı dirilt, bakalım!" dediler.

Bunun üzerine İsâ (aleyhisselâm):

"- Haydi, onun kabrini bana gösterin!" dedi. Onlar da, kabri gösterdiler. İsâ (aleyhisselâm), onun kabri başında duâ etti. O anda Sâm, saçları bembeyaz olarak mezarından kalktı. Isâ (aleyhisselâm) ona:

"- Senin saçların nasıl böyle bembeyaz oldu; oysa sizin zamanınızda öyle değildi?" dedi.

O da:

"- Ya Ruha'llah (İsâ)! Sen beni çağırınca, "Ücib ruha'llah / Ruha'llah'a icabet et!" diye bir ses duydum. Ben de zannettim ki, kıyamet koptu. İşte onun korkusundan saçlarım böyle bembeyaz oldu" dedi.

İsâ ona can verme hâlini (hâlet-i nez'i) sordu.

O da:

"- Ya Ruha'llah! Onun acısı hâlâ hançeremden gitmedi" dedi. Oysa ölümü üzerinden dört bin sene geçmişti. Ve Sâm, oradaki insanlara:

"- İsa'yı tasdik edin ; o, gerçekten Allah'ın Peygamberidir " dedi.

Bunun üzerine bazıları imân etti; bazıları ise, yine onu tekzip edip:

"- Bu bir büyüdür; bize başka bir mucize göster!" dediler.

O zaman İsâ (aleyhisselâm):

"- Ey filan! Sen şunu yedin; ey filan! Senin evinde de şu yiyecekler saklanmaktadır " dedi.

İste âyetteki "Ve ünebbiüküm bima te'külûne vema teddehıirüne /

Evlerinizde neler yediğinizi ve neler biriktirdiğinizi sizlere haber vereceğim!" ifâdesinin mânâsı budur. Yani sizin ahvâlinden şüphe (şekk) etmediğiniz sırları (mugayyebati) size haber vereceğim.

D- "Şüphesiz bütün bunlarda sizin için âyet vardır . Eğer gerçekten inanıyorsanız ."

Eğer ibret ve delilden yararlanabilecek yahut kendilerinden imân beklenen kimselerdenseniz, bu gösterilen mucizelerde, benim peygamberliğimin doğruluğunu apaçık gösteren ve buna imân etmenizi gerektiren apaçık kanıt ve belgeler vardır.

50
"Önümdeki Tevrat'ı tasdik edici (doğrulayıcı, musaddık) olarak ve size haram olan bazı şeyleri de helâl kılmak için gönderildim. Size Rabbinizden bir de delil getirdim. Artık, Allah'tan korkun da bana itaat edin."

A- "Önümdeki Tevrat'ı tasdik edici (doğrulayıcı, musaddık) olarak ve size haranı olan bazı şeyleri de helâl kılmak için gönderildim ."

Ve Isâ (aleyhisselâm) kavmine karsı o konuşmasına şöyle devam ediyor:

"- Mûsa'nın şeriatinde size haranı kılınmış olan içyağını, karın ve bağırsak yağlarını, balığı, deve etini ve cumartesi günü çalışmayı size helâl kılmak için gönderildim."

Bir görüşe göre, balıklar ve kuşlardan da (horoz ayağındaki fazla parmak gibi) baldırında parmağı olmayanlar helâl kılındı. Cumartesi günü çalışmanın helâl kılınmasında ise ihtilâf edilmiştir.

Bu âyet-i kerîme İsâ şeriatinin, Tevrat'ın bazı hükümlerini neshetmiş olduğuna delâlet eder. Ancak bu, İsa'nın (aleyhisselâm), Tevrat'ın onaylayıcısı olmasına halel getirmez. Çünkü nesh, hükümlerin zamanlara göre izahı ve tahsisidir.

B- "Size Rabbinizden bir de delil getirdim . Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin ."

"- Size Rabbinizden, Peygamberliğimin doğruluğuna şahadet eden bir delil de getirdim. Artık getirdiğim delili red etmek ve karşı çıkmak hususunda Allah'tan korkun ve Allah'ın bana olan emri gereğince benim size verdiğim emir ve yasaklara uyun!"

Bir kırâete göre buradaki âyet (delil) kelimesi "âyât" şeklinde çoğul olarak da okunmuştur.

51
"Şüphe yok ki Allah, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir . O hâlde O'na kulluk edin . İşte doğru yol budur ."

Bu âyet bundan öncekinin bir tekrarıdır. Burada dile getirilen, bütün Peygamberlerin üzerinde ittifak ettiği açık gerçektir. Bu da, İsa'nın (aleyhisselâm) o hak Peygamberlerden biri olduğuna kesin delildir.

Yahut bu iki âyetin mânâsı sudur:

"- Allah'ın benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olduğuna dâir size delil getirdim."

Buna göre, bundan önceki âyetteki "Fettekullahe ve atıîû'ni / Artık Allah'tan korkun da bana itaat edin!" cümlesi, bir itiraz cümlesi (ara cümlesi) olur. Zahire göre bu cümle, bundan önceki âyette geçen cümlenin aynen tekrarıdır. Başka bir ifâdeyle İsâ muhatablarına şöyle seslenmiş oluyor:

"- Ben size, çamurdan hır kuş yaratmak, anadan doğma körü ve cüzamlıyı iyileştirmek, ölüleri diriltmek, gizli olan şeyleri haber vermek; ayrıca babasız olarak doğmak ve beşikte iken konuşmak gibi, birbiri peşinden bir çok mucizeler getirdim."

Buna göre birinci cümle (Ve ci'tüküm biâyetin min rabbiküm / Bir de size Rabbinizden delil getirdim) hücceti hazırlamak, ikincisi de hücceti hükme yaklaştırmak içindir, işte bundan dolayıdır ki, ikincisine terettüp etmek üzere "Fettekullahe / Artık Allah'tan korkun" buyrulmustur. Yani bu cümleyi şöyle anlamalıdır:

"- Ben size bu aşikâr mucizeleri ve açık kanıtları getirdiğime göre artık Allah'tan korkun, bana karşı çıkmayın ve sizi davet ettiğim şeylerde bana itaat edin!"

"înnallâhe rabbî ve rabbüküm / Şüphe yok ki Allah, benim Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir." cümlesi, nazarî kuvvetin kemâlinin, hak ıtıkad ile gerçekleşeceğine işarettir. Bu itikadın gayesi de tevhiddır.

"Fa'büdûhü / O hâlde O'na kulluk edin" cümlesi de, ameli kuvvetin kemâline işarettir. Çünkü bu kemâl, emirleri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmaktan ibaret olan taate bağlıdır.

Nihayet bu hakikatin izahı olarak, iki unsur (hak itikat ve amel) birleştirilir ve sırat-ı müstakim olarak vasıflandırılır. Ve "Hâza sıîratün müstakimi / İşte sırat-ı müstakim / doğru yol budur" denir.

Bunun bir benzen de Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisidir:

"- De ki, Allah'a imân ettim; sonra da istikametten ayrılma!"

52
"Nihayet İsâ, onlardaki küfrü hissedince:

"- Allah yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler:

"- Allah yolunda yardımcılar biziz. Allah'a imân ettik. Şâhid ol, biz gerçekten Müslümanlarız." dediler.

A- "Nihayet İsâ, onlardaki küfrü hissedince :

"- Allah yolunda yardımcılarım kim ? dedi."

Bu âyet-i kerîme ile, İsa'nın (aleyhisselâm) ahvâli ve akıbeti anlatılmaya başlanıyor. Daha önce meleklerden naklen onun ahvâlinin bir yönüne işaret edilmişti. Burada meleklerin söylediklerinin hepsinin gerçekleştiği, onların kuvveden fiile çıktığı belirtiliyor. Bu ifâde tarzı da, tıpkı

"Kale'llezî ı'ndehu i'lmün mine'l-kitâbi ene âtike bihi en yertedde ileyke tarfük / Kitabtan (ilâhî) bir ilme sahip olan kimse ise; gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm; dedi." ifâdesinden sonra,

" Süleyman, o tahtı yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce, bu Rabbimın fadlındandır; dedi." (Neml 27/40) kabilindendir.

Yani bu, "meleklerin o söylediklerinden sonra Meryem, İsa'yı (aleyhisselâm) doğurdu ve ondan sonra da şöyle oldu ve İsa'da şunları söyledi." demek olur.

İsa'nın (aleyhisselâm), meleklerin, kendisi hakkında Meryem'e söylediklerini zikretmemesi, meleklerin söyledikleriyle yetinmesinden, bir de o ilâhî va'dlere muhalefet olmadığını zımnen belirtmiş olmasındandır.

İsa'nın (aleyhisselâm) diğer ahvâlinin, daha öncekiler gibi meleklerin nakil üslubuyla aniatılmarnast, ya bunlara ayrı bir önem atfedildiği için ya da bunların zikri, o makama münasip olmadığı içindir. Çünkü bu kısımda İsa'nın (aleyhisselâm) çeşitti sıkıntılara katlanması, tuzaklara ve düzenlere karşı mücadelesi vardır.

"Felemmâ ehasse ı'îsâ minhümü'l-küfra / Nihayet İsâ, onlardaki küfrü hissedince.." den maksat, müşahede verine geçen kuvvetli idrâktir.

Küfürden maksad da, küfürdeki ısrarları, kibir ve inatları ile beraber İsa'yı (aleyhisselâm) öldürmeye azmetmeleridir. Nitekim "ehasse" kelimesi., bu mânâya işaret eder. Çünkü bu kelime, bu gibi yerlerde, taallûk ettiği şeyin sakıncalı ve mekruh (arzu edilmeyen) olması hâlinde kullanılır. Tıpkı,

"Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki, oralardan kaçıyorlar." (Enbiya 21/12) âyetinde olduğu gibi.

İsa'nın (aleyhisselâm):

"Men ensarî ilâ'llâh — Allah yolunda yardımcılarım kim?" çağrısı, bütün Israîloğullarına yönelik olmayıp fakat yalnız hâs dostları içindir. Nitekim,

"Kale ı'îsebnü meryeme iilhavariyyînc men ensarî ilâ'llâh / Meryem oğlu İsâ, Havarilere:

"- Kimdir Allah'a giden yolda benim yardımcılarım?" dedi. (Saf 61/14) âyet-ı kerîmesi de buna delildir. Bu âyetteki:

" İsrâiloğullarından bir kısmı imân, bir kısmı da inkâr etmişti." (Saf 61/14) ifâdesi ise, hitabın hepsine tevcih edildiği hususunda sarih değildir. Zira bu sonucun hâsıl olması için davetin onlara ulaşmış olması yeterlidir.

Yani İsâ Israîloğullarında o küfür ve inkârı görünce, Allah'a teveccüh ve iltica ederek:

"- Kimdir benim yardımcılarım?"

Yahut;

"- Allah'ın safına geçerek O, bana yardım ettiği gibi, kimler bana yardım edecek?"

Yahut;

"- Kimdir Allah yolunda yardımcılarım?" Yahut:

"- Kimdir Allah için yardımcılarım?" Yahut;

"- Kimdir Allah ile beraber yardımcılarım?" dedi.

B- "Havariler :

"- Allah yolunda yardımcılar biziz. Allah'a imân ettik. Şâhid ol, biz gerçekten müslümanlarız (bienna müslimûn)." dediler.

Bu cümle bir istinaf olup akla gelen,

"- Pekiyi, Havariler ne demiş?" sorusuna bir cevap niteliğindedir. Havari kelimesine değişik anlamlar verilmiştir. Şöyle ki:

Havari, kişinin hâs dostları demektir. Bu kelime, hâlis beyaz anlamındaki "ha-vav- ra / hâre, haver" kökündendir. Niyetlerinin hâlis ve sırlarının (kalblerinin) temiz olmasından dolayı, İsa'nın (aleyhisselâm) arkadaşlarına "havari" denmiştir.

İsa'nın (aleyhisselâm) arkadaşlarında görülen ibâdet eserlerinden ve nurlarından dolayı onlara havari adı verilmiştir.

Havarî vasfını almış olanlar, önceleri beyaz elbiseler giyen bir hükümdarlar ailesi idi. Bundan dolayı onlar Havarî olarak isimlendirilmişti. Bu kavle göre, o hükümdar, insanlara bir ziyafet vermiş. Yemekte hazır bulunan İsâ (aleyhisselâm) önündeki tabaktan sürekli yediği hâlde yemek hiç eksilmemiş. Bunu görenler, durumu hükümdara anlatmışlar. Hükümdar, İsa'yı (aleyhisselâm) çağırtmış ve:

"- Sen kimsin?" diye sormuş.

O da:

"- Ben Meryem oğlu İsa'yım" cevabını vermiş.

Hükümdar o anda hükümdarlığı bırakmış ve akrabalarıyla birlikte İsa'ya (aleyhisselâm) tâbi olmuş. İşte havariler o hükümdar ile akrabalarıdır.

Havariler, önceleri, beyaz elbiseler giyen balıkçılardı. Şem'ûn, Yakuub ve Yuhanna da bu balıkçılar arasında idi. İsâ (aleyhisselâm), onların yanından geçerken, kendilerine:

"- Siz şimdi, balık avlıyorsunuz; ama bana imân ederseniz, o zaman ebedî bir hayât için insanları avkyacaksınız." dedi.

"- Sen kimsin?" diye sordular.

"- Ben, Allah'ın kulu ve Resulü Meryem oğlu İsa'yım" cevabını verdi.

Bunun üzerine ondan mucize göstermesini, istediler. O gece de Şem'ûn, ağını atmış, fakat hiç balık tutamamıştı. İsâ (aleyhisselâm), tekrar ağını suya atmasını emretti. O da attı. Bu sefer ağına o kadar çok balık geldi ki âdeta birbirlerini eziyorlardı. Başka bir tekne daha çağırdılar ve her ikisini de balıkla doldurdular ve sonuçta İsa'ya (aleyhisselâm) imân ettiler.

Havariler, İsa'ya (aleyhisselâm) inanan ve ona tâbi olan on iki kişiydiler. Bunlar acıktıkları zaman:

"- Ya Ruha'llah! Biz acıktık!" diyorlardı,

O zaman İsâ (aleyhisselâm), elini yere vuruyor, o anda yerden her biri için iki ekmek çıkıyordu. Susadıkları zaman da:

"- Susadık!" diyorlardı.

O zaman İsâ (aleyhisselâm) elini yere vuruyor, o anda yerden su kaynıyor, onlar da kana kana içiyorlardı. Bir gün Havariler, sordular:

"- Kim bizden daha faziletlidir?"

İsâ (aleyhisselâm) da:

"- Bizzat çalışıp eli emeğinden yiyen kimse, sizden daha faziletlidir" dedi. Bundan sonra onlar da, ücretle elbiseleri, bezleri yıkamaya başladılar. İşte bu sebebie onlara Havariyyûn (Havariler) dendi.

6- Annesi, İsa'yı (aleyhisselâm) bir boyacının yanına vermişti. Bir gün bu boyacı, bazı özel işleriyle meşgul olmak üzere iş yerinden ayrılmak istedi ve İsâ'ya (aleyhisselâm):

"- Burada çeşitli bezler vardır. Her birini belli bir işaretle işaretledim. Sen de o bezleri işaretlediğim renklerle boyayacaksın" dedi ve gitti. Isâ (aleyhisselâm) da, bezlerin hepsini bir bir boya küpüne koydu ve:

"- Ey bezler! Allah'ın izniyle, istediğim gibi boyanın!" diye seslendi.

Sonra boyacı, iş yerine dönünce, kendisine ne yaptığını sordu. O da, yaptıklarını anlattı. Boyacı:

Eyvah! Bezleri berbat ettin!" sözleriyle hayıflandı.

İsâ ona:

"- Kalk da, bak!" dedi.

Ustası bezleri çıkarmaya başladı. Çıkardığı bezlerden, biri kırmızıya, biri yeşile, biri de sarıya boyanmıştı. Nihayet hepsini çıkardı. Bir de baktı kı, hepsi istediği gibi mükemmel olmuş. Bunu görenler, hayret içinde kaldılar ve hepsi İsa'ya (aleyhisselâm) imân ettiler. İşte Havariler bunlardı.

7- Abdullah Kaffal el- Mervezî diyor ki:

"Bu on iki Havariden bazıları hükümdar, bazıları balıkçı, bazıları kas sar (çırpıcı) ve bazıları da bez, kumaş boyacısı olabilirler. Hepsine birden Havari adı verilmesi, İsa'nın (aleyhisselâm) yardımcıları, destekçileri ve ona ihlâsla itaat ve muhabbet eden kişiler olmalarındandır."

"Amenna billahi / Allah'a imân ettik" cümlesi, makablinin illet ve sebebi gibidir. Çünkü Allah'a (celle celâlühü) imân etmek, O'nun dinine yardım etmeyi, O'nun dostlarını savunmayı ve düşmanlarına karşı savaşmayı gerektirir.

"Bi enna müslimûn / Biz gerçekten Müslümanlarız" ifâdesinden murad, imânda ihlas sahibi olan ve İsa'ya (aleyhisselâm), istediği yardım elini uzatan mü'minler demektir.

Havarilerin, her Peygamberin ümmeti için şâhid olarak dinlendiği o kıyamet gününde, İsâ'dan (aleyhisselâm) kendileri lehinde şâhidlik yapmasını istemeleri, onların asıl gayelerinin uhrevî saadet olduğunu gösterir.

53
"- Ey Rabbimiz ! İndirdiğine imân ettik ve Resule uyduk . Artık bizi sâhidlerle beraber yaz ." dediler."

Havariler, kendi durumlarını daha fazla belirtmek için, hâllerini önce Allah'ın Resulü İsa'ya sonra da bizzat Allah'a (celle celâlühü) arz ve niyazda bulunuyorlar ve şöyle diyorlar:

"- Ey Rabbimiz! Biz, indirdiğin vahye imân ettik ve din işlerinde tamamen Peygamber'e uyduk. Artık bizi,

- vahdaniyetine şahadette bulunanlardan yaz, Yahut;

- ümmetlerinin lehinde şahadette bulunan Peygamberlerle beraber yaz, Yahut;

- Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmeti ile beraber yaz!

Çünkü Peygamberimiz'in ümmeti, bütün insanlar hakkında şahadette bulunacaktır.

54
"Onlar hile yaptılar. Allah da onların hilesini boşa çıkardı. Allah, hileleri boşa çıkaranların en hayırlısıdır."

A- "Onlar hile yaptılar (Ve mekerû). Allah da onların hilesini boşa çıkardı ."

İsa'yı (aleyhisselâm), küfür ve inkârla karşılayan Yahudiler, ona tuzak kurdular; onu öldürmek için suikast hazırladılar; Allah (celle celâlühü) da onların mekrını, suikast planını boşa çıkardı. Nitekim Allahü teâlâ, İsa'yı (aleyhisselâm) gayb âlemine kaldırdı ve suikastçıyı ona benzer hâle getirdi. Onlar da İsâ diye onu öldürdüler.

"Mekr", lügatte, başkasına zarar vermek için tuzak kurtmak, hile yapmak anlamına gelir. Allah'a isnadı, ancak mecaz yoluyla mümkün olabilir.

İsa'nın (aleyhisselâm) akıibeti hakkında değişik kaviller vardır:

1- İbn-i Ab bas'dan (radıyallahü anh) gelen bir rivâyete göre:

"İsrailoğullarının hükümdarı, İsa'yı (aleyhisselâm) öldürmeye teşebbüs edince, Cebrâîl (aleyhisselâm), İsa'ya penceresi olan bir eve girmesini emretti ve sonra da onu pencereden alıp semâya kaldırdı.

Hükümdar, alçak bir adama:

"- içeri gir, İsa'yı öldür!" dedi.

O, içeri girince, Cenab-t Allah, onu İsa'ya (aleyhisselâm) benzer bir hâle dönüştürdü. Sonra o adam dışarı çıkıp evde kimse olmadığını söyledi. Onlar da onu İsâ zannederek öldürdüler ve cesedini götürüp astılar."

İsâ (aleyhisselâm), bir gece Havalileri topladı, onlara öğüt ve tavsiyelerde bulundu; en sonunda dedi ki:

"- Bu gece horoz ötmeden biriniz beni inkâr edecek ve birkaç dirheme satacaktır!"

Havariler, İsa'nın (aleyhisselâm) yanından çıkıp dağıldılar. O sırada Yahudiler de onu arıyorlardı. İşte Havarilerden bir münafık Yahudilerle pazarlığa girdi:

"- Ben, Mesih'i size gösterirsem, bana ne vereceksiniz?"

"- Sana otuz dirhem veririz" dediler.

O da, otuz dirhemi aldı ve İsa'nın (aleyhisselâm) yerini gösterdi. Allahü teâlâ da, o münafık Havarî'yi İsa'ya (aleyhisselâm) benzetti. Yahudiler İsâ diye onu yakaladılar. O, ne kadar:

"- Ben, İsa'nın yerini size gösteren adamım!.." dediyse de, onun sözüne aldırmadılar ve götürüp onu astılar. Fakat sonra şüpheye düştüler:

"- Yahu, bu adamın yüzü, İsa'nın yüzüne; vücûdu ise, bizim adamınkine benziyor. Şimdi eğer bu adam İsâ ise, bizim adamımız nerede? Yok eğer bu, bizim adamımız ise, o zaman Isâ nerede?" diye tartıştılar.

Sonra da aralarında büyük kavgalar çıktı.

O şahıs asılınca, Meryem, yanında, İsa'nın (aleyhisselâm) duâsıyla cinnetten şifâ bulmuş bir kadın olduğu hâlde oraya geleli ve ikisi de asılan o adam için ağlamaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah, İsa'yı (aleyhisselâm) oraya indirdi; İsâ (aleyhisselâm) onların yanına gelip kendilerinden sordu:

"- Niçin ağlıyorsunuz?"

Onlar da:

"- Senin için ağlıyoruz."

İsâ (aleyhisselâm):

"- Yüce Allah beni onların arasından ref etti ve bana hayırdan başka bir şey olmadı. Bu asılma, onlara yapılan bir benzetmedir" dedi.

Muhammed b. İshak diyor ki:

"Yahudiler, İsâ'nın (aleyhisselâm) gayb âlemine kaldırılmasından sonra Havarilere işkenceler yaptılar. Havarîler, Yahudilerden çok çektiler. Nihayet Yahudilerin yaptıkları, Roma İmparatoru'na ulaştı. O zamanlar Yahudî Hükümdarı da, Roma imparatoruna bağlı bulunuyordu. Roma İmparatoru'na dediler ki:

"- Sana bağlı İsrâiloğullarından bir adam, kendisinin Allah İn elçisi olduğunu ilân etmiş; ölüleri dirilttiğini, anadan doğma körü ve alaca hastasını iyileştirdiğini onlara göstermiş ve daha neler neler yapmış."

İmparator:

"- Ben bunları bilseydim, Yahudilerin ona yaptıklarına müsaade etmezdim!" dedi.

Sonra adamlarını Havarilere göndererek onları Yahudilerin elinden kurtardı ve huzuruna getirtti ve onlara İsâ'yı (aleyhisselâm) sordu.

Havariler de, ona İsâ'yı (aleyhisselâm) anlattılar.

İmparator onları dinlerinde serbest bıraktı. Asılan şahsı asıldığı yerden indirterek ortadan kaldırdı, haç biçimindeki darağacını muhafaza altına aldı ve ona hürmet gösterdi. Sonra da, israil oğullarına karşı savaş açtı ve onlardan çok sayıda insan öldürdü. İşte o târihten itibaren Hıristiyanlık, Roma'ya yerleşti. Sonra İmparator Titus geldi ve İsa'nın (aleyhisselâm) gayb âlemine kaldırılmasından yaklaşık kırk yıl sonra Beytül-Makdisl işgal etti; onun halkını esir aldı ve Beytül-Makdis'de taş üstünde taş bırakmadı. İşte bu sırada Yahudilerden Benî Kurayza ve Benî Nadir kabileleri Hicaz toprağına göç etti."

Tarihçiler diyorlar ki:

Meryem, on üç yaşında iken İsa'ya (aleyhisselâm) hâmile kaldı ve onu, Ureşekm (Terusalem/ Kudüs) toprağında Beytül-Lahim'de, İskender'in Bâbili istilâsından altmış beş yıl sonra doğurdu.

İsâ (aleyhisselâm), otuz yasına girerken Allah (celle celâlühü) ona vahyetti ve otuz üç yaşında iken, beytül-Makdis'de, Ramazan ayında ve bir Kadir gecesinde onu Kendi katına kaldırdı. Annesi Meryem, ondan sonra altı sene yaşadı.

B- "Allah, hileleri boşa çıkaranların en hayırlısıdır ."

Allah (celle celâlühü), tuzak kuranların, şer planları yapanların hepsinden daha üstün ve güçlüdür. Hiç umulmadık hâllerde zarar vermeye muktedirdir.

Zamir yerinde (zamir ile ifâde edilmek mümkün iken) lafz-ı celâlin (Allah) zikredilmesi, ilâhî heybeti daha güçlü olarak ifâde etmek içindir.

Âyetin bu cümlesi, mâkabk için bir zeyl mahiyetindedir.

55
"Hani Allah, şöyle demişti:

"- Ey İsâ! Şüphesiz ki Ben seni öldüreceğim ve seni kendime yükselteceğim ve o kâfirlerden temizleyeceğim. Sana uyanları (tabî olanları) kıyamet gününe kadar o kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz Banadır. İhtilâfa düştüğünüz konularda aranızda hükmedeceğim."

A- "Hani Allah, şöyle demişti (İz kale'llâhü):

"- Ey İsâ! Şüphesiz ki Ben seni öldüreceğim ."

"- Ey İsâ! Şüphe yok ki, Ben, seni onların katlinden koruyarak, senin için tâyin edilen ecele kadar yaşatacağım ya da seni yeryüzünden alacağım yahut sen uykuda iken seni katıma kaldıracağım!"

Zira rivâyet olunuyor ki, İsâ (aleyhisselâm) uyku hâlinde iken kaldırılmıştır.

İsa'nın semâya refı veya vefatı konusunda muhtelif fikirler vardır:

Şimdilik seni katıma kaldıracağım; gökten yeryüzüne indikten sonra ecekn geldiğinde senin canını alacağım ya da melekût âlemine (gayb âlemine, ruhlar âlemine) yükselmene engel olan şehvetlerini, kötü duygularını öldüreceğim,

Allahü teâlâ, İsa'yı yedi saat ölü olarak bıraktıktan sonra onu semâya kaldırdı. Hıristiyanların görüşü de budur.

Muhammed b. Ahmed el- Endülüsî el- Kurtubî diyor ki:

"Sahih olan görüşe göre, Allah (celle celâlühü), İsa'yı (aleyhisselâm) vefat ve uyku olmaksızın kaldırmıştır. Nitekim Hasen-ı Basrî, İbn-i Zeyd, Muhammed el-l'aberî'nin tercih ettiği görüş de budur. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) gelen sahih rivâyet de böyledir."

Kıssanın aslı şudur:

Yahudiler, İsa'yı öldürmeye azmedince, sayıları on iki kişi olan Havariler bir odada toplandılar. İsâ da, odanın penceresinden onların yanına girdi. Bunu gören İblis, ya da İblis tabiatında bir adam gidip Yahudilere haber verdi. Yahudilerden pek çok atlı, gelip odanın kapısını tuttular.

O anda Mesîh (aleyhisselâm), Havarilere:

"- Hanginiz çıkacak, öldürülecek ve cennette benimle beraber olacak?" dedi. Havalilerden biri:

"- Ben çıkacağım, ey Allah'ın Peygamberi!" dedi.

İsâ (aleyhisselâm) da, kendi yün hırkasını ve yün külahını ona verdi ve asasını da ona uzattı. Bu Havari, Allah (celle celâlühü) tarafından İsa'ya (aleyhisselâm) benzetildi ve dışarı çıkınca Yahudiler tarafından öldürüldü; cesedi de asıldı.

İsa'ya (aleyhisselâm) gelince, Allah (celle celâlühü) ona cemâl ve nûr elbiselerini giydirdi. Nûr, onun yemek ve içmek isteğini kesti. Allah'ın ona:

"- Müteveffîke / seni vefat ettireceğim" demesinin anlamı budur. Çünkü bunun bir anlamı da:

"- Seni kemâle erdireceğim!" dir.

Bundan sonra İsâ (aleyhisselâm), meleklerle beraber uçmaya başladı. Bu hâdiseyi gören İsa'nın ashabı, sonraları onun hakkında üç fırkaya ayrıldılar.

Bir fırka:

"- Allah bizim aramızda idi; sonra semâya yükseldi" dediler. Bunlar, "Yâkûbiyye" fırkasıdır.

Diğer bir fırka da:

"- Allah'ın oğlu aramızda idi; Allah dilediği kadar onu aramızda bıraktı; sonra da kendi katına kaldırdı."dediler. Bunlar da "Nestûrıyyc" fırkasıdır.

Bir diğer fırka da:

"- Allah'ın kulu ve Resulü aramızda idi; Allah dilediği kadar onu aramızda bıraktı; sonra da onu katına aldı" dediler. İşte bunlar da Müslümanlardır.

Sonraları o iki fırka, Müslüman fırkaya karşı gaalıp geldiler ve Müslümanları öldürdüler. Ondan sonra Allah (celle celâlühü), Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderinceye kadar İslâm gizli kaldı.

B- "Ve seni Kendime yükselteceğim ve o kâfirlerden temizleyeceğim . Sana uyanları kıyamet gününe kadar o kâfirlerden üstün kılacağım ."

Yüce Rabbimiz, İsa'ya (aleyhisselâm),

"- Seni hürmetli kıldığım bir âleme, melekler âlemine kaldıracağım." buyurmuştur.

Katâde, Rebî', Şâbî, Mukatıl ve Kelbî diyorlar ki,

"İsa'ya uyanlardan, (ellezîne't-tebeû'ke —" sana ittiba edenler) maksad, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetinden İsa'yı (aleyhisselâm) tasdik eden ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dinine tabî olanlardır; yoksa onu tekzip eden ve onun hakkında yalan uyduran Hıristiyanlar değildir."

"Ellezîne keferû / O kâfirler" de, İsa'ya tuzak kuranlar ve onların yolundan gidenler, Yahudilerdir. Nitekim Müslümanlar, izzet, kuvvet ve hüccetle onlardan üstündür. Fakat "Üstün kılınanlar"ın kimler olduğu konusunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Şöyleki:

Üstün kılınanlar, Havarilerdir. Bu görüşe göre, Havarilerin üstünlüğü, Müslümanların üstünlüğü anlamına hamledilmek dır; çünkü Havarîler de, İslâm ve tevhidde Müslümanlarla birlik içindedir.

Üstün kılınanlar, Hıristiyanlığı kabul eden Romalılardır.

Üstün kılınanlar, o zamanki Hıristiyanlardır. Günümüz Hırıstiyanlarının İsa'ya (aleyhisselâm) muhabbeti ve uymaları ise, kendi iddialarıdır; hakikatte onlar,

İsa'ya (aleyhisselâm) uymaktan çok uzaktır.

"İlâ yevmi'l-kıyameh / kıyamete kadar" buyrulması, "kıyamette onlar bu zilletten kurtulacaklar" demek değildir; fakat "Müslümanlar, kıyamete kadar onlara gaalib olacaklar; kıyamet günü ise, Allah (celle celâlühü) onlar hakkında ne dilerse onu yapar" demektir.

C- "Sonra dönüşünüz banadır ."

Yani kıyamet günü yeniden hayâta döndürülüp Bana geleceksiniz. Buradaki hasr (ancak Bana) ifâdesi, vaat ve vaîdi (ceza vaadini) tekid içindir.

Âyetteki muhatablar, İsâ ile ona uyanlar ve onu inkâr edenlerdir. Hepsinin muhatab alınması, müjde ve uyarı için daha etkili olması içindir.

Ç- "İhtilâfa düştüğünüz konularda aranızda hükmedeceğim ."

Kıyamet günü Bana döndükten sonra, dünyada din işlerinde anlaşmazlığa düştüğünüz konularda aranızda Ben hükmedeceğim.

56
"O kâfirlere gelince; dünyada da, âhirette de onlara şiddetli bir azab ile azab edeceğim. Onların hiçbir yardımcıları da olmayacaktır."

A- "O kâfirlere gelince ; dünyada da, âhirette de onlara şiddetli bir azab ile azab edeceğim ."

Bu âyet de, kıyamet günü iki fırka arasında verilecek hükmü belirtmekte ve onun keyfiyetini açıklamaktadır. Önce kâfirlerin hâli açıklanıyor. Çünkü kelâm, onları korkutarak küfür ve inattan kendilerini vazgeçirmek içindir.

"Fi'd-dünya ve'l-âhıirati / dünyada ve âhirette" ifâdesinin mânâsı, "dünya azabı da, âhiret azabı da kıyamet günü gerçekleştirilecek ve iki azab da kıyamet günü ihdas edilecek" demek değildir; fakat "dünya ve âhiret azaplarının toplamı o gün tamamlanacak" demektir.

Bir görüşe göre ise, (bu âyetin tefsir ettiği) bundan önceki âyette geçen "merciu'küm / merciiniz "dönüşünüz", dünyevî dönüşü de, uhrevî dönüşü de kapsar.

B- "Onların hiçbir yardımcıları da olmayacaktır ."

Onları, her iki cihanda da Allah'ın (celle celâlühü) azabından kurtaracak yardımcıları olmayacaktır. "Yardımcılar" kelimesinin çoğul olarak, "nâsıirîn" şeklinde çoğul varid olması "lehüm / onların" zamirine karşılık olduğu içindir. Yani her birinin hiçbir yardımcısı olmayacaktır.

57
"İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; Allah onlara mükâfatlarını tam olarak verecektir. Allah, zâlimleri sevmez."

A- "İmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince ; Allah, onlara mükâfatlarını tam olarak verecektir ."

Benim getirdiklerime imân edenler ve mü'minlerin âdeti olduğu üzere sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara da Allahü teâlâ mükâfatlarını eksiksiz olarak verecektir.

Bundan önceki âyette kâfirlerin azabı hakkında mütekellim (birinci şahıs) kipi kullanıldığı hâlde (cezalandıracağım, denmiş iken), burada gaaib kıpı kullanılması (mükâfatlarını tam olarak verecektir, buyrulması), azab va mükâfatın kaynaklarının ayrı ayrı olduklarını zımnen bildirmek içindir. Zira birinin

kaynağı Allah'ın celâl sıfatı, diğerinin ise cemal sıfatıdır. "Yüveffîhim / tam olarak verecektir", fiili, bir kırâete göre "nüveffîhim / Biz tam olarak vereceğiz" şeklinde azamet ifâde eden "Biz" kipi ile de okunmuştur.

B- "Allah, zâlimleri sevmez ."

Allahü teâlâ, hiçbir zâlimi sevmez. Bu kinaye ifâdesi, bütün lügatlerde hakikat gibi kullanıldığı için ilâhî kelâmda da kullanılmıştır.

Kâfirlerin zâlim olarak vasıflandırılmaları, onların kendi küfürleri ile, haddi astıklarını ve küfrü, şükür ve imân yerine koyduklarını zımnen bildirmek içindir. (Nitekim daha önce de belirtildiği gibi zulüm, bir şeyi, hakkı olmayan bir yere koymaktır.) Bu cümle, makablinin zeyli ve izahı mahiyetindedir.

58
"(Resûlüm), işte bu sana okuduklarımız âyetlerden ve Zikr-i Hakîm'dendir ."

"Zâlike / işte bu"ndan maksat, İsâ (aleyhisselâm) ile ilgili anlatılanlardır. Bunun âyetteki karşılığı olan "zâlike" kelimesi (daha önce de geçtiği gibi), uzak ve görülen şeyleri işaret için iken, burada kullanılması, işaret edilenin şânının yüceliğini, şerefteki mertebesinin yüksekliğini ve tebliğ ettiği hakikatin gözle görülecek gibi açık olduğunu zımnen göstermek içindir.

"Hakîm" kelimesi, "hikmet dolu, sayısız hikmeti olan" şeklinde tefsir edildiği gibi, "muhkem, çok sağlam veya halel gelmekten güvende olan" şeklinde de tefsir edilebilir. Bundan murad, ya Kur’ân'dır ya da Levh-ı Mahfûz'dur.

59
"Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah, onu topraktan yarattı sonra ona (Ol!) dedi o da oluverdi."

A- "Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir ."

İsa'nın (aleyhisselâm) garabet örneği olan ve bundan dolayı misal olarak gösterilen hâli, Allah'ın takdir ve hükmünde Âdem'in (aleyhisselâm), o tartışma ve şüphe götürmez durumu gibidir.

B- "Allah, onu topraktan yarattı sonra ona (Ol!) dedi o da oluverdi ."

Burada İsa'nın doğumu ile Âdem'in yoktan yaradılışı arasındaki benzerlik ortaya konmakta, mübhem ve mücmel kalan taraf vuzuha kavuşturulmaktadır. Âdem'in babasız ve annesiz olarak yaratıldığını kabul eden kimsenin, İsa'nın (aleyhisselâm) babasız yaratıldığını inkâr etmesi akılla bağdaştırılamaz.

Allah Âdem'in (aleyhisselâm) kalıbını topraktan yaratmış, sonra onu beser olarak inşa etmiştir. Nitekim;

" Sonra onu başka bir yaratışla inşa ettik (insan hâline getirdik)" (Mü'minûn 23/14) buyrulur.

Yahûtta bu ifâde Allah (celle celâlühü), Âdem'i (aleyhisselâm) topraktan yaratmayı takdir, sonra da halkettı, demektir.

Rivâyete göre, Medine'ye gelen Necran heyeti, Resûlüllah'a

"- Sen, niçin bizim efendimize (Hazret-i İsa'ya) hakaret ediyorsun?" dediler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): "- Ben, ona ne diyorum ki? " Onlar:

"- O, şüphesiz bir kuldur; diyorsun." Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Evet, o, Allah'ın kulu ve Resulüdür; onu bakire ve kendini tamamen Allah yoluna vermiş olan Meryem'e ulaştırmıştır." dedi.

Bunun üzerine kızdılar ve:

Sen hiç babasız insan gördün ? Şimdi sen, İsa'nın (aleyhisselâm) insanlardan babası olmadığını kabul ettiğine göre, onun babası Allah olmalıdır." dediler.

O zaman Peygamberimiz de:

"- Âdem'in (aleyhisselâm) ne babası, ne de annesi vardı; ama bundan, onun Allah'ın (celle celâlühü) oğlu olduğu sonucu çıkmaz. İşte İsa'nın (aleyhisselâm) durumu da böyledir." buyurdu.

60
"Hak, Rabbindendir . Sakın şüphe edenlerden olma ."

"- Resûlüm! İsâ ve annesi hakkında sana anlattıklarımız haktır ve Rabbindendir."

Burada Rab unvanının kullanılması ve muhatap zamirine izafe edilmesi (Rabbindenelir, denmesi),

hem Peygamberimiz'i (sallallahü aleyhi ve sellem) teşrif;

hem de hakkı ve gerçeği dile getiren bu âyetlerin indirilmesinin. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bakımından bir ilâhî terbiye ve lütuf olduğunu zımnen bildirmek içindir.

"Felâ tekün mine'l-mümterîn / Sakın şüphecilerden olma!" hitabı,

1- Ya Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Buna göre (Peygamberimizde şüphe olmadığı hâlde) bu hitap, ilâhî duygularını tahrik etmek, sebatını kuvvetlendirmek ve bir de şu önemli noktayı bildirmek içindir:

Bu gerçekler hakkında şüpheye düşmenin sakıncası o kadar büyüktür kı kendisinden böyle bir şüphe sâdır olması mümkün olmayan zâtın dahi, bu şüpheden nehyedilmesi lazımdır. Şu hâkle gerçekten şüphe edenlerin durumu acaba nasıl olur?

2- Ya da bu hitab, muhatab olmak ehliyetini taşıyan herkes içindir.

61
"(Resûlüm), sana gelen bunca ilimden sonra kim seninle tartışmaya kalkışırsa artık onlara de ki :

Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizleri ve sizleri çağıralım; sonra da duâ edelim de Allah'ın lâ'netinin yalancılar üzerine olmasını ekleyelim ."

Daha mufassal bir ifâdeyle:

"Resûlüm! Herkesin sana inanmasını gerektiren bu kesin belgeler ve kanıtlar geldikten, o Necranlı hristiyanları da bunları senden dinledikten sonra, İsâ ile annesi (aleyhisselâm) hakkında Allah (celle celâlühü) tarafından anlatılanları yalanlayarak yine de seninle tartışmaya kalkışırlarsa de ki:

"- Gelin! Oğullarımızı ve oğullarınızı; kadınlarımızı ve kadınlarınızı; bizleri ve sizleri çağıralım, yani her birimiz ve her biriniz kendi nefsi ile beraber, ailesinden kendisi için en aziz, kalben en yakın olanları çağırsın; sonra da duâ edelim, Allah'ın (celle celâlühü) lâ'netinin yalancılar üzerine olmasını dileyelim." 48

48 Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından Necran'da yerleşmiş bulunan Hıristiyan halkı tevhid dinine davet için Necran keşişlerine Hicrî 8. ve 9. yılları arasında mektup yazılmıştı. İşte bu mektub üzerine Necran Hıristiyan]arı Medine'ye 60 kişilik bir heyet gönderdiler. Heyet başkanı Ebû Harise b. Alkame adk bir papazdı. Abdü'l-Mesîh adlı diğer bir rahib de onun yardımcısıydı. İpekli elbise (bürd-i yemanî)ler içinde ve gösterişk tavıriada Mescid-i Nebî'ye giren Necrankîar doğuya yönelerek ibâdet ettiler. Fakat ancak ertesi günü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile konuşabildiler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onlara yeni

dinin temel ilkelerini anlattı ve sonunda kendilerini İslâm'a çağırdı. Görüşme, tartışmaya dönüştü, Necranlılar, soruyorlardı:

Âyette yalnız oğullar zikredilmiştir. Çünkü onlar için oğullar, kızlardan daha azizdir. Kadınların onlar için değerli ve onların kadınlara bağlık İdari ise, ancak başka cihettendir.

Mübahale için yapılan çağrıda oğullar ve kadınlar, nefislere takdim edilmiştir. Oysa mübahale (lâ'net dileme)de helâk edici maddelerdendir, onda da helâk olma ihtimali vardır. Tabiî ahvâlde kişi, ailesi için kendini tehlikeye atar ve onları korumak için savaşır; böyle iken bu bedduada onların öne sürülmesi, Peygamberimiz'in, kendi haklılığına olan sonsuz güvenini ve kendi ailesine hiçbir kötülük isabet etmeyeceğine olan kesin inancını zımnen bildirmek içindir. İşte beddua için meydan okumada, Peygamberimiz'in muhatablara takdim edilmesinin sırrı da budur.

Rivâyet olunuyor ki, Necran heyeti mülâaneye davet edilince:

"- Biz, gidip aramızda bir görüşelim, ondan sonra kararımızı bildiririz." dediler.

Yalnız kaldıklarında, reislerine sordular: "Ya Abde'l-Mesîh ne dersin (ma terâ)?" Reisleri:

"- Ey Hıristiyan cemaati ! Vallahi, siz de şüphesiz biliyorsunuz ki Muhammed, Allah tarafından gönderilmiş gerçek bir Peygamber dir ve o, hakikaten Peygamberi (sahibi)niz (İsâ) hakkında da gerçek bilgiler verdi. Vallahi, târih boyunca hangi kavım, bir Peygamberle mübahaleye girmişse, o kavmin büyükleri yaşamamış ve küçükleri de büyümemiştir. Vallahi, siz de bunu yaparsanız, muhakkak helâk olursunuz. Eğer siz illâ dininizi, eski hâlinizi korumak istiyorsanız, bu adamla vedalaşm da (fevadiu'r-racüle), kendi ülkenize dönün !" dedi.

" - İsa'nın (aleyhisselâm) babası Allah değilse kimdir?"

Âl-i İmran (3) sûresinin pek çok âyeti bu münasebetle indi. Necranklar gerçeği görmek istemiyorlardı. Akıl ve mantiğa hitab ederek onları hak yola çekmek mümkün olmadığı anlaşılıyordu. Tek yol vardı. Bu da Âl-i İmran (3) sûresinin 61. âyetinde ifâdesini bulan mübahale veya mülâane idi. Bu, haksız olanın boynuna lâ'net halkasının geçmesi dileğinde bulunmak demekti. Resûlüllah bu âyette şekillenen ilâhî irade uyarınca onları mübahaleye çağırdı. Önce teklifi müsaid karşılayan Necranklar, sonra bundan korku ve pişmanlık duydular.

Bunun üzerine Necran heyeti, Resûlüllah'a yöneldiler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da Hüseyin'i kucağına almış, Hasen'nın da elinden tutmuş onlara doğru geliyordu; Fatıma (radıyallahü anha) ve Ali (radıyallahü anh) de onu takib ediyorlardı.

Peygamberimiz, ailesine:

"- Ben duâ ettiğim zaman, siz de âmîn! deyin!" buyurdu. Necran heyeti, durumu görünce, rahibleri dedi ki:

"- Ey Hıristiyan cemaati! Yemin olsun; ben öyle yüzler görüyorum ki, eğer onlar, Allah'tan bir dağı yerinden kaldırmasını dileseler, Allah muhakkak kaldırır. Onun için siz sakın, mübahaleye girmeyin; yoksa helâk olursunuz ve hattâ kıyamete kadar yeryüzünde bir tek Hıristiyan kalmaz."

O zaman Necran heyeti:

"- Ya Ebe'i- Kasım! Biz şuna karar verdik ki seninle mübahaleye girmeyeceğiz. Sen kendi dininde kal; biz de kendi dinimizde kalalım!" dediler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

"- Siz eğer mübahaleye girmekten kaçınıyorsanız, o zaman gelin, Müslüman olun; Müslümanlar için lehte ve aleyhte sabit olan bütün hak ve mükellefiyetler sizin için de aynen sabit olur." buyurdu.

Fakat yine de onlar Müslüman olmayı kabul etmediler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- O zaman ben de sizinle savaşırım" buyurdu. Onlar:

"- Biz, Araplarla savaşanlayız; fakat seninle bir sulh andlasması yapalım; sen, bize karşı savaşma, bizi tehdid etme ve bizi dinimizden döndürme; biz de her yıl sana, bini Safer ayında, bini de Receb ayında olmak üzere iki bin takım elbise teslim edelim. Ayrıca otuz adet de demir zırh verelim." dediler.

Bu şartlarla bir sulh andlasması yapan. Resûlüllah, daha sonra şöyle buyurdu:

"- Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, helâk, Necranklar üzerine sarkmıştı. Eğer onlar bu mübahaleye katılmış olsalardı, maymun ve domuz şekline dönüştürüleceklerdi (mesholunacaklar); bu vadi, onlar üzerine ateş püskürecekti; Allah Necran halkının kökünü kaziyacakti; ağaçların tepesindeki kuşlar bile kurtulamayacaktı; bir sene geçmeden bütün Hıristiyanlar helâk olacaktı."

62
"İşte onun hakkındaki gerçek kıssa budur . Allah'tan başka bir ilâh yoktur . Şüphesiz ki Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir ."

Hiç şüphe yok ki, İsâ ile annesi hakkında ancak bu âyetlerde anlatılanlar doğru haberlerdir; bunun dışındakiler Hıristiyanların uydurduğu yalanlardır.

"Vema min ilâhin illa'llâh / Allahtan başka bir ilâh yoktur." cümlesindeki, istiğrak (hiçbir) mânâsı ifâde eden "min" harfi kullanılması, teslis inancına karşı reddin tekidi içindir.

Her şeye muktedir olan ve hikmeti her şeyi kaplayan ancak Allah'tır; kudret ve hikmette hiçbir ortağı yoktur ki, ülûhiyette ortağı olsun,

63
"Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah, müfsidleri biîir ."

Eğer onlar, bunca açık ve parlak delil ve belgeleri gördükten sonra yine de sana anlattığımız tevhidden ve hakkı kabulden yüz çevirirlerse, şüphe yok ki, Allah onları bilir.

Onların "müfsıcl :/ bozguncu" olarak vasıflandırılmaları sunu gösterir kı:

"Delil ve belgeler açık seçik ortaya konduktan sonra yine de tevhidden ve kaçınılmaz haktan yüz çevirmek, âlemi ifsattan başka bir şey değildir."

Bu âyet, onlar için apaçık ağır bir ceza va'elidir.

64
"(Resûlüm) de ki:

"- Ey Ehl-i Kitab! Sizinle bizim aramızda ortak bir kelimeye gelin:

Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim;

O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım;

Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabbler edinmeyelim. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyiniz kı:

"- Şâhid olun, biz gerçekten Müslümanlarız."

A- "(Resûlüm) de kı (Kul):

"- Ey Ehl-i Kitab ! Sizinle bizim aramızda ortak bir kelimeye gelin :

Allah'tan başkasına kulluk etmeyekm ;

O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ;

Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabbler edinmesin ."

Ehl-i Kitab'ı ilgilendiren bu emir, bazılarına göre Necran heyetine bazılarına göre de, Medine Yahudilerine hitab ve onları bütün Peygamberler ve semavî kitablar arasında müşterek olan bir söze çağırır. Şöyle ki:

İbâdetimizi yalnız Allah'a tahsis edelim; ibâdette O'na başkasını ortak kılmayalım ve başkasını ibâdete ehil görmeyelim; 49

49 İslâm'ın kendi dışındaki dinlerle diyaloga girmesi için Kur'ânın öngördüğü ilk şart budur.

"Uzeyir, Allah'ın oğludur; Mesih, Allah'ın oğludur" demek, tahrım ve tahlilde (haram ve helâl kılmakda) Yahudî ulemâsının sözlerine uymak suretiyle kimimiz kimimizi Allah'ın yanı sıra ilâhlar edinmeyelim! Çünkü onlar da, bizim gibi beşerdir.

Rivâyete göre;

" Onlar (Yahudiler) bilim adamlarını (hibr veya habr), (Hıristiyanlar) rahiblerini (ruhban) Allah'tan başka Rabbler edindiler." (Tevbe 9/31) âyet-i kerîmesi nâzıl olunca;

Adiyy b. Hâtem, Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Ya Resûlallah! Biz o rabiblere tapmıyorduk ki..." dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz sordu:

"- Pekiyi, bir şeyin helâl veya haram olduğunu onlar sizin için tesbit etmiyorlar mıydı ve siz de onların bu sözlerini tutmuyor muydunuz?"

Adiyy:

"Evet, öyle!.." dedi.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"İşte o, budur" buyurdu.

B- "Eğer onlar yine yüz çevirirlerse deyiniz ki

"- Şâhid olun biz gerçekten Müslümanlarız ."

Resûlüm, eğer onlar yine de, senin kendilerini davet ettiğin tevhıdden ve şirki terkten yüz çevirirlerse, o zaman sen ve mü'minler onlara deyin ki;

"Hüccetlerimiz sizi ilzam etmiştir; şimdi artık,

- ya sizin değil, bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuzu kabul edin;

- ya da ilâhi Kitabların ifâde ettikleri ve bütün Peygamberlerin üzerinde mutabık kaldıkları gerçekleri inkâr ettiğinizi kabul edin!"

Tenbih:

Bu kıssada, irşadda gözetilen mükemmeliyet ve hüccet beyanındaki güzellik son derece şayan-ı dikkattir:

Resûlüllah

Önce İsa'nın ahvâlini ve onun hayatındaki değişik aşamaları anlatarak onun bir ilâh olmadığını;

Allah'ın kulu ve Resulü olarak nasıl insanları tevhide ve İslâm'a davet ettiğini ortaya koyuyor;

Sonra Necran heyetince hakikat anlaşıldığı hâlde inkârı sürdürmeleri sebebiyle onları mübahale veya mülâaneye davet ettiğini;

Onlar yine haktan yüz çevirip bazı şartlarla sulh andlaşmasina boyun eğince, bu sefer de onları, bütün Peygamberlerle kutsal Kitabların üzerinde ittifak ettikleri ortak bir söze çağırdığını belirtiyor;

Bunların hiçbir fayda sağlamadığı ortaya çıktığında da Allah'ın emri gereğince, onlara:

"- Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız!" beyânı ile tartışmaya son veriyor."

65
"Ey Ehl-i Kitab! Niçin İbrâhîm hakkında tartışıyorsunuz ? Ovsa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir Hiç akletmez misiniz ?"

Yahudiler ve Hıristiyanlar, ibrâhim (aleyhisselâm) dini ve şeriati hakkında tartıştılar; her iki fırka da, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kendilerinden olduğunu ıddıâ ettiler ve murafaa için Resûlukah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) başvurdular, işte bunum üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Yani ;

"- Ey Ehl-i Kitab olan Yahudiler ve Hıristiyanlar! Ne diye İbrâhîm (aleyhisselâm) dini ve şeraiti hakkında tartışıyorsunuz ve onun sizden olduğunu iddia ediyorsunuz? Oysa Tevrat, Mûsa'ya (aleyhisselâm) ve İncil de İsa'ya (aleyhisselâm) ancak ondan sonra indirilmiştir. Nitekim İbrâhim (aleyhisselâm) ile Mûsa (aleyhisselâm) ve Mûsa (aleyhisselâm) ile İsâ (aleyhisselâm) arasında biner senelik bir zaman fasılası vardır. Niçin bu söylediklerinizin bâtıl olduğunu aldetmîyorsunuz? Yahut siz bunu söylerken, hiç düşünmüyor musunuz?"

66
"İşte siz böylesiniz; haydi hakkında biraz bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışıyorsunuz; fakat hiç bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir; siz bilmezsiniz."

A- "İşte siz böylesiniz ; haydi hakkında biraz bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışıyorsunuz ; fakat hiç bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz ?"

"- Siz ne anlayışsız ve gaafil insanlarsınız; haydi Tevrat'ta ve İncil'den edindiğiniz biraz bilgi ile bir konuda tartışıyorsunuz fakat hiç bilgi sahibi olmadığmz konuda nasıl fikir yürütüyorsunuz? Çünkü ne Tevrat'ta, ne de İncil'de İbrâhîm'in dini zikredilmemiştir.

Bir görüşe göre "hâ" harfi, taaccüp istifhamı içindir. Yani ha siz o kimseler misiniz ki...

B- "Allah, bilir ; siz bilmezsiniz ."

Yani Allah sizin tar üş tığınız konuyu bilir, yahut Allah her şeyi bilir ve sizin tartıştığınız konu da öncelikle buna dahildir.

67
"İbrâhim, Yahudî de Hıristiyan da değildi- Fakat o, muvahhid (tek Tanrıya inanan) bir Müslüman idi. O, hiçbir zaman müşriklerden de olmadı."

A- "İbrâhim, Yahudî de Hıristiyan da değildi . Fakat o, muvahhid (tek Tanrıya inanan) bir Müslüman idi ."

"Müslim" kelimesi, Allah'a (celle celâlühü) karşı teskmiyet içinde olan ve O'nun emirlerine boyun eğen kimse demektir yoksa İbrâhîm'in (aleyhisselâm) İslâm dini üzere olduğu anlamında değildir. Zira böyle olsa, Yahudiler ve Hıristiyan lafa terettüb eden ilzam, bizim için de söz konusu olur. (Nitekim yukarıda belirtildi ki, İbrâhîm'in dininin inanç ve prensipleri ilâhî Kitablarda beyân edilmiş; fakat isim olarak, semavî dinlerin hiçbirinin ismi ile zikredikmemiş-tir.)

B- "O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı ."

Bu ifâde, onların "Uzeyir, Allah'ın oğludur. Mesîh, Allah'ın oğludur" demeleri sebebiyle onların müşrik olduklarına bir tarizdir. Bir de, müşriklerin, İbrâhim (aleyhisselâm) dininden oldukları şeklindeki iddialarım reddeder.

68
"Şüphesiz İbrâhîm'e en yakın (evlâ) insanlar, ona uyanlar ; bu Peygamber ; bir de ona imân edenlerdir . Allah da mü'minlerin velîsidır ."

İbrâhîm'e (aleyhisselâm) imân edenler, hem o zaman inananlar hem de Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ve onun ümmetidir. Çünkü İslâm, şer'î hükümlerin çoğunda temel prensip olarak, İbrâhîm'e (aleyhisselâm) muvafık düşer.

Allah (celle celâlühü), mü'minlerin yardımcısıdır ve onları imânlarına karşılık güzelce ödüllenekrecektir. Burada özellikle mü'minlerin zikredilmesi, nihaî hâkimiyet ve zaferin Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ait olduğunu, nass delaletiyle tesbit etmek içindir.

69
"Ehl-i Kitab'tan bir zümre (taife) sizi saptırmak (idlâl) arzu ederler . Fakat onlar ancak kendilerini saptırırlar da farkına varmazlar ."

Bu âyet, Yahudilerin, Huz ey fe b. Yeman, Ammar b. Yasir ve Muaz b. Cebel'i kendi dinlerini kabule davet ettikleri zaman inmiştir.

"Vema yudıillûne illâ enfüsehüm / Fakat onlar ancak kendilerini saptırırlar" cümlesi, adları geçenlerin, İslâm dinindeki derinlik (kcmâl-i rüsûh)lerini ve sebatlarını bildirmek için zikredilmiştir. Yani Yahudilerin bu saptırma çabası, kendilerini aşmaz ve onun vebali, kendilerine döner. Onların bu sebeble azabı artar. Fakat onlar, bunun farkında ve şuurunda değillerdir.

70
"Ey Ehl-i Kitab ! Niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz ; gerçeği gördüğünüz hâlde ."

"- Siz, ey Kitab Ehli! Tevrat ve İncil'de yer alan ve Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetine delâlet eden Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Oysa siz, bunların Allah'ın âyetleri olduğunu görüyor ve biliyorsunuz."

Yahut;

"- Siz, ey Kitab Ehli! Kur’ân'ı neden inkâr ediyorsunuz? Oysa onun vasıflarını her iki kitab ta da görüyorsunuz veya mucizelerle onun hak olduğunu biliyorsunuz."

71
"Ey Ehl-i Kitab! Niçin hakkı bâtıl ile telbis ve hakkı ketmediyorsunuz; kendiniz bildiğiniz hâlde ?"

"- Siz, ey Kitab Ehli! Neden Allah'ın (celle celâlühü) Kıtabı'nda tahrifat yaparak batili hak suretinde gösteriyorsunuz? Niçin hakka bâtılı karıştırıyorsunuz?"

Yahut;

"- Hak ile bâtılı birbirinden ayırmak için neden gereken gayreti göstermiyor, kusurlu hareket ediyorsunuz? Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıflarını ve Peygamberliğini neden gizliyorsunuz? Oysa kendiniz bunun hak olduğunu biliyorsunuz."

72
"Ehl-i Kitab'tan bir zümre dedi ki :

"- Mü'minlere indirilene günün başında imân ve âhıirinde inkâr edin! ! Belki onlar da dönerler ."

Bunu söyleyen zümre (taife), onların reisleri ve çevrelerini ifsad edenlerdi.. Yani bu güruh kendi çevrelerine dediler ki;

"- Müslümanlara indirilmiş olan. Kur'ân'a gündüzün başında, sabahleyin, imân ettiğinizi; gündüzün sonunda, akşamleyin de inkâr ettiğinizi açıklayın. Böylece ilk başta düşünmeden imân ettiğinizi ve sonra düşününce, ilk görüşünüzün yanlış olduğunu anlayıp bundan dolayı ondan döndüğünüzü onlara gösterin. Belki böylece onlar da, sizin döndüğünüz gibi, Kur'ân'a imândan dönerler."

"Taife" den murad;

1- Bir kavle göre Yahudilerden Kâ'b b. Eşref ve Malik b. el-Sayf'dır. Bunlar, Kıble tahvil edilince (değiştirilince), kendi adamlarına dediler ki;

"- Müslümanlara indirilen Kâ'bc'ye doğru namaz kılma emrine imân ettiğinizi günün başında açıklayın ve Kâ'bc'ye doğru namaz kılın, sonra akşamleyin de Kudüs'teki el-Sahra'ya doğru namaz kılın! Belki Müslümanlar: "Bunlar, bizden daha iyi biliyor ve onlar, döndüler" derler de, kendileri de dönerler."

2- Diğer bir kavle göre ise, Hayber Yahudi ulemâsından on iki kişidir. Bunlar, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashabı'ın onun hakkında şüpheye düşürmek amacıyla, günün başında islâm'a girmek ve günün sonunda da:

"- Biz Kitabımıza baktık ve âlimlerimize danıştık; fakat Muhammed'de, Tevrat'ta gördüğümüz vasıfları bulamadık!" demek için kendi aralarında ittifak etmişlerdi.

73
"Kendi dininize tabî olandan başkasına inanmayın."

(Resûlüm), onlara de ki: "- Hidâyet (doğru yol), Allah'ın yoludur." (Yahudiler kendi aralarında şöyle dediler:)

"- Size verilenin misli (bir benzeri)nin başkasına da verildiğine yahut Rabbinizin katında sizin aleyhinize deliller getireceklerine inanmayın."

(Resûlüm) de ki:

"- Şüphesiz ki fadl (lütuf ve ihsan) / Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah rahmeti geniş olandır (Vâsi'), her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Kendi dininize tâbi olandan başkasına inanmayın ."

"- Siz Yahudi dindaşlarınız dışında, Kur'ân'ın ve Muhammed'in hak olduğu yolunda kimseye bir açıklama yapmayın!"

Yahut;

"- Siz, günün başındaki imânınızı, yalnız daha önce sizin dininizden olup da sonra islâmiyeti seçenlere açıklayın. Çünkü onların İslâm'dan dönmeleri ihtimali daha kuvvetlidir ve onların dönmeleri bizim için daha önemlidir."

B- "(Resûlüm) onlara de ki (Kul):

"- Hidâyet (doğru yol), Allah'ın yoludur ."

Allah kimi dilerse, ona imân ve hidâyet nasib eder; imânda da sebat verir.

C- "(Yahudiler kendi aralarında şöyle dediler:)

"- Size verilenin misli (bir benzeri)nin başkasına da verildiğine yahut Rabbinizin katında sizin aleyhinize deliller getireceklerine inanmayın ."

(Resûlüm.) de ki (Kul):

"- Şüphesiz ki fadl (lütuf ve ihsan), Allah'ın elindedir . Onu dilediğine verir . Allah, rahmeti geniş olandır (Vâsi'), her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir ."

Resûlüm! O Yahudilere de ki:

"- Bütün bunları tasarlamanız ve söylemeniz, Peygamberliğin Benî İsrail kavminden başkasına verilmesini çekemediğiniz; gerçeği bildiğiniz hâlde gizlemeniz de mü'minlerin onu, Rabbiniz katında size karşı delil olarak kullanmalarından korktuğunuz içindir."

Yahut;

"- Peygamberliğin, sizden başkasına da verilebileceği gerçeğini, yalnız kendi taraftarlarınıza açıklayın; bunu Müslümanlara ifşa etmeyin ki, onların sebatı daha da kuvvetlenmesin ve müşriklere de anlatmayın ki, onlar, İslâm'a meyletmesin."

"En yü'tâ / verildiğini" cümlesi, "ân yü'tâ" şeklinde takrîî (kınama) istifham olarak da okunmuştur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"- Siz Yahudiler, bütün bunları, peygamberlik sizden başkasına verildi diye mi yapıyorsunuz?"

Mezkûr cümledeki "en" harfi, bir diğer kırâete göre, olumsuzluk mânâsı ifâde eden "in" olarak da okunmuştur. Bu takdirde bu âyet de, anılan taifenin sözlerinden olur. Yani o taife şöyle demiş olur:

"- Sizin dininize uymuş olanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın. Siz Isrâiloğullarına verilen peygamberliğin benzerinin başka bir millete verildiğine, yahut o Müslümanların Rabbiniz katında size karşı delil getireceklerine de inanmayın!"

"Hidâyet, Allah'ın yoludur" cümlesi bir itiraz (ara) cümlesi olup o Yahudilerin hilelerinin, kendileri için bir fayda sağlamadığını belirtir.

"Şüphesiz ki fadl, Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, Vâsi'dir, A'lîm'dir" cümleleri de pek açık bir hüccet olarak onların iddialarını red ve iptal eder.

74
"Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder . Allah, büyük fadl sahibidir ."

Bu iki cümle, makabli için zeyl olup onların mânâlarını ikmal ve itmam eder.

75

"Ehl-i Kitab'tan öylesi vardır ki yüklerle (altın) emanet etsen onu sana eksiksiz geri verir; öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet etsen onu sana geri vermez; meğer ki tepesine dikilip durasın!.. Bu şüphesiz onların:

"- Ummîlere karşı bizi sorumlu tutacak bir yol yoktur!" demelerindendir. Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar."

A- "Ehl-i Kitab'tan öylesi vardır ki yüklerle (altin) emanet etsen onu sana eksiksiz geri verir."

Daha önce Yahudilerin dindeki hiyanetleri beyân edilmişti. Şimdi burada da onların maldaki hiyanetleri belirtiliyor. Kitab Ehli'nden öyleleri vardır ki, kendisine külliyetli miktarda mal veya para emanet etsen, onu eksiksiz olarak sana iade eder. Abdullah b. Selam gibi. Nitekim bir Kureyşli, ona bin iki yüz ukiyye altın emanet etmiş ve o da onu eksiksiz olarak kendisine iade etmişti. { 1 ukiyye/12 dirhem. 1 dirhem / 31 dgr.}

B- "Öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet etsen sana onu geri vermez ; meğer ki tepesine dikilip durasın !.."

Nitekim lünhas b. Âzûrâ adındaki Yahudiye Kureyş'ten biri, bir dinar emanet vermiş ve o da bunu inkâr etmişti.

Bir kavle göre de, burada kendilerine külliyetli mal emanet edilenler, Hıristiyanlardır. Çünkü o zamanın Hıristiyanları, genellikle emin idiler. Az bir malda bile hiyanet edenler Yahudilerdi. Çünkü Yahudilerde genellikle gözlenen hiyanettir.

Bu âyet, alacağını dâva yoluyla takib ve isbat sadedinde şahit dinletmek isteyen alacaklının durumunun mübalağalı biçimde ifadesidir.

C- "Bu şüphesiz onların :

"- Ummîlere karşı bizi sorumlu tutacak bir yol yoktur!" demelerindendir ."

Yahudilerin hukuk tanımayan bu tavırları, bu yanlış inançlarından kaynaklanmaktadır.

Uzaktaki eşyayı işaret eden "zâlike" kelimesinin kullanılması da, onların şer ve fesatta çok ileri gittiklerini zımnen belirtmek içindir.

Ç- "Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar ."

Onlar bunu iddia etmekle, bile bile Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan söylüyor ve iftira ediyorlar. Şüphesiz ki onlar kâzib ve müfteridirler. Onlar, kendilerinden haklarını isteyenlere zulmetmişler, bunu da helâl görmüşler ve:

"- Tevrat'ta onların hukuku hakkında bir yasak konmamıştır" demişlerdir.

Bir kavle göre de, Yahudiler, Kureyş'ten bazı kimseleri ücretle çalıştırdılar. Sonra o Kureyslıler Müslüman oldular. Yahudilerden haklarını isteyince, onlar:

"- Dininizi bıraktığınızdan sizin hakkınız düştü" dediler ve kendi Kitablarında böyle yazdığını söylediler.

Resûlüllah'dan rivâyet olunduğuna göte, bu âyet nazil olduğunda kendileri şöyle buyurmuştur:

"- Allah'ın düşmanları yalan söylediler ; câhiliyyede ne varsa hepsi ayaklarımın altındadır (ma min şey'in fi'l-cahiliyyeti illâ vehüve tahte kademi); ancak emanet müstesna ; bu itibârla iyinin de, kötünün de emaneti kendisine iade edilmelidir."

76
"Hayır, öyle değil (Belâ)! Kim ahdine vefa eder ve sakınırsa Allah, şüphesiz sakınanları sever ."

Bu âyet, Yahudilerin reddettiklerini isbat eder. Daha açık bir deyişle onlar, kendi dinlerinden olmasa da, başkasının haklarından sorumludurlar. Bu istinaf cümlesi, "hayır!" kelimesiyle zımnen bildirilen mânâyı açıklar. Âyet, her işin temelinin takva olduğunu vurgular. Bu takva, ahde vefayı, vâcibleri ifâyı, yasaklardan sakınmayı ve diğer hususları kapsar.

77
"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında satanlar var ya ; işte âhiirette onlar için bir nasib yoktur. Allah, onlarla konuşmayacak ; kıyamet günü onlara nazar etmeyecek ve onları arındırmayacaktır. Ve onlar için acı bir azab vardır."

Resûlüllah'a imân ve emanetlere vefa için Allah'a verdikleri sözü (ahdi) ve:

"- Vallahi, biz mutlak ve muhakkak ona imân ve yardım edeceğiz!" şeklindeki yemini az bir dünyalık karşılığında satanlar var ya;

işte onlar için âhiret nimetlerinden hiçbir nasib yoktur. Kıyamet gününde de Allah, kendileriyle konuşmayacak, onları sevindirecek bir söz söylemeyecek, o hesap gününde meleklerden sadece soru, ayıplama ve azarlama işiteceklerdir.

yahut onlar, kıyamet gününde Allah'ın (celle celâlühü) kelimeler ve âyetlerinden faydalanmayacaklardır.

Zahirde bu ifâde, Allah'ın şiddetli öfkesinden ve gazabından -ondan Allah'a sığınırız- kinayedir. Çünkü bu cümleden sonraki "velâ yanzuru ileyhim — onlara nazar etmeyecek veya onların yüzüne bakmayacak"

ifâdesinden de bu anlaşılır. Zira bu cümlede, onlara buğz ve onları tahkir anlamı içeren bir mecaz vardır. Çünkü değer verilen bir kimsenin yüzüne bakılır. Ancak bu ifâde, bakma olmasa da, itibâr ve ihsan mânâsı ifâde etmek üzere de kullanılmış olabilir. Bununla beraber ihsan bir yana yüzüne hiç bakılmayacak kimseler için de kullanılmış olabilir.

Fakat şurası da bir gerçek ki bu cümle, pek korkunç bir vaîd (ceza vaadi) anlamı taşır.

Allah, onları hayırla anmayacak veya onları günahların kirlerinden armdırmayacaktır. İşledikleri günahların cezası olarak onlar için dayanılmaz bir azab vardır.

Bir görüşe göre, bu âyet-ı kerîme, Ebû Rafı, Lübâbe b. Ebi'l- Hakîk ve Huy ey b. Ahtab adlarındaki Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bu Yahudiler, aldıkları rüşvete karşılık Tevrat'ı tahrif etmiş ve Resûlüllah'ın vasıflarını değiştirmişlerdir.

Bir görüşe göre de, bu âyet, Eş'as b. Kays hakkında nazil olmuştur. Eş'as ile bir adam arasında bir kuyu ihtilâfı çıkmış. Bunlar, uyuşmazlığın hâili için Resûlüllah'a başvurmuşlar. Peygamber, Eş'as' a:

"- Ya sen iki şahit getireceksin, ya da bu adam yemin edecek" buyurdu. Eş'as:

"- O zaman bu adam hiç aldırmadan yemin eder" dedi. Peygamber'-

"Bir kimse, bir malı elde etmek için yalan yere yemin ederse, o tacirdir; kıyamet günü Allah'ın huzuruna çıktığında Allah, ona öfkeli (ğadban) olacaktır."

{İslâm hukukunda genel bir kural olarak, davacıya iki şahit, dâvâlıya yemin düşer. Dâvâcı, iki şahit dinletmek zorundadır; şahit getiremezse, dâvâlıya yemin teveccüh eder.}

Bir görüşe göre de, bu âyet, pazarda bir malı değerinden yüksek bir fiyata satmak için yalan yere yemin ederek sermayesini yüksek gösteren buta cır hakkında nazil olmuştur.

78

"Ehl-i Kitab'tan öyle bir firka vardır ki siz onu Kitab'tan sanasınız diye Kitab'ı dillerini eğip bükerek okurlar. Oysa o, Kitab'tan değildir.

Ve "- O, Allah, katından!" derler. Oysa o, Allah katından değildir. Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar."

A- "Ehl-i Kitab'tan öyle bir fırka vardır ki siz onu Kitab'tan sanasınız diye Kitab'ı dillerini eğip bükerek okurlar . Oysa o, Kitab'tan değildir ."

Yahudilerden Kâ'b b. Eşref, Malik b. Sayf ve benzerleri okuduklarını Tevrat'tan sanasınız diye dillerini eğip bükerek okurlar. Tahrif ettiklerini gerçekten Tevrat âyetleri gibi göstermeye çalışırlar. Halbuki okudukları, gerçekte Tevrat'tan olmadığı gibi, kendi inançlarına göre de Tevrat'tan değilidır.

B- "Ve:

"- O, Allah katından!" derler . Oysa o, Allah katından değildir ."

O Yahudiler, dillerini eğip bükerek okudukları muharref âyetler için, kapalı ve tariz yoluyla değil, açık olarak:

"- Bu, Allah katından indirilmiştir" derler.

Oysa okudukları, kendi inançlarına göre de Allah katından değildir.

Bu âyet-i kerîme, görüldüğü gibi onları ağır bir şekilde ayıplamakta, yaptıklarını kınamakta ve onların cür'etlerini yüzlerine vurmaktadır.

İsm-i celilin (Allah) ve Kitab kelimesinin zamir makamında açık olarak zikredilmeleri, cüret ettikleri sözlerin korkunçluğunu zımnen ifâde etmek içindir.

C- "Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar ."

Onlar da Allahü teâlâ adına yalan söylediklerini ve O'na iftira ettiklerim elbette biliyorlardı. Bu ifâde, onların Allah (celle celâlühü) adına yalan söylediklerini ve bunu taammüden yaptıklarının telddidir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre:

"- Bu âyete konu olan bir grup Yahudî Kâ'b b. Eşrefe gelmişler, Tevrat'ı bozarak bir kitab yazmışlar ve bu kitabta Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sıfatlarını değiştirmişler. Sonra Benî Kurayza da, onların yazdıklarını almışlar ve ellerinde bulunan Tevrat'a karıştırmışlar."

79
"Allah bir insana Kitab, hikmet ve nübüvvet versin de sonra o, insanlara dönüp:

"- Allah'ı bırakıp da bana kul olun!" desin yakışmaz. Velâkin o:

"- Ta'Um ve tedris ettiğiniz (öğrettiğiniz ve okuduğunuz) Kitab'a uygun rabbanî (kendini Rabba adamış kimse)ler olun!" der.

A- "Allah, bir insana Kitab, hikmet ve nübüvvet versin de sonra o, insanlara dönüp :

"- Allah'ı bırakıp da bana kul olun !" desin yakışmaz."

Bu âyet-i kerîme, Kitab Ehli'nin, Peygamberlere yaptıkları bir iftirayı dile getirmektedir. Nitekim Necran Hıristiyanları demişlerdi ki:

"- İsâ bize onu ilâh edinmemizi emretmiştir." Hâşâ, İsâ (aleyhisselâm), bunu asla emretmemiştir.

Görüldüğü gibi daha önce onların Allah'a (celle celâlühü) yaptıkları iftira ve o iftiranın iptak zikredilmişti; şimdi bu âyetle, onların İsa'ya yaptıkları iftira reddediliyor.

"Beşer" kelimesi de, bu hükmün illet ve sebebini zımnen açıklıyor. Çünkü İsa'nın beşer olması, o kâfirlerin kendisine isnat ettikleri emre münâfidir. Yani hiçbir beşer, Allahü teâlâ kendisine, hakkı açıklayan, tevhidi, emreden ve şirki yasaklayan Kitab, hikmet (ilâhî sünneti anlayıp kavrama ilmi) ve nübüvvet verdikten, onu bu şereflerle şereflendirdikten sonra insanlara dönüp:

Allah'ı (celle celâlühü) bırakıp da veya Allah ile beraber bana kulluk edin!" demesi kendisine yaraşmaz.

Rivâyete göre, Ebû Râfi' el-Kurazî ile Seyyid el-Necranî adlarındaki kişiler, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) sormuşlar:

Sen sana tapmamızı ve seni ilâh edinmemizi ister misin?" Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdet edilmesinden ve Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdet etmeyi emretmekten Allah'a sığınırız. Allah (celle celâlühü) bunun için beni göndermedi ve bunu bana emir buyurmadı."

İşte bunun üzerine bu âyet-ı kerîme nazil olmuş.

Bir görüşe göre de, Müslümanlardan bir zât:

"- Ya Resûlallah! Biz, birbirimize selâm verdiğimiz gibi sana selâm veriyoruz; biz niçin sana secde etmiyoruz?" demiş.

Peygamber de:

Allahü teâlâ'dan başka hiç îdmseye secde caiz değildir. Fakat Peygamberinize saygık olun ve onun ailesinin hakkını tanıyın!" buyurmuş.

B- "Velâkin o (Yelâkin kûnû):

"- Talim ve tedris ettiğiniz Kitab'a uygun Rabbanî (kendini Rabba adamış kimse)ler olun!" der ."

Rabbanî, ilim ve amelde kâmil, Allah'ın taatine ve dindarlığın gereklerine sımsıkı bağlı olan kimsedir.

Âyette, devamlı Kitab öğretmenin ve devamlı Kitab okumanın ayrı ayrı zikredilmeleri, fazilet ve Rabbanîyet tahsiknde bunların ayrı ayrı önemleri haiz olduklarını zımnen bildirmek içindir. Önce Kitabı öğretmenin zikri, onun şerefinin, okumaktan fazla olduğundandır.

80
"Ve o, size:

"- Melekleri ve Peygamberleri Rabblar edinin!" diye emretmez ."

Hiçbir insanın, Allah (celle celâlühü) onu Peygamber yaptıktan sonra insanlara dönüp, kendine ibâdet etmelerini ve meleklerle Peygamberleri ilâhlar edinmelerini emretmesi, yaraşmaz ve yakışmaz..

Bu cümle, istisnadan önceki cümleye atıf iken, ikisinin arasına istisna cümlesinin girmesi, kendisine peygamberlik verilen beşer, âyette, şânına yaraşmayan ve kendisinden sâdır olması mümkün olmayan vasıflardan tenzih edildikten sonra, onun şânına yaraşanı ve kendisine lâyık olanı açıklamak suretiyle hakkı ortaya koymakta acele etmek içindir.

Buradaki:

" siz Müslüman olduktan sonra" ifâdesi, hitabın Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) secde etmek üzere ondan izin isteyen Müslümanlar için olduğunu gösterir.

81
"Hani, Allah, Peygamberlerden şöyle bir mîsak almıştı :

"- Andolsun ki Ben, size Kitab ve hikmet verdikten sonra beraberinizde ki (Kitab'ı) tasdik edici bir Resul geldiğinde ona muhakkak îmân ve yardım edeceksiniz .

"- İkrar ettiniz mi ve Benim bu ağır ahdimi üzerinize aldınız mı ? dedi."

Onlar da:

"- İkrar ettik." dediler (Kalû ekrarna). (Allah):

"- O hâlde şâhid olun; Ben de sizinle beraber şâhid olanlardanım ." dedi.

Bu hitab Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Yani,

"- Ey Resûlüm Muhammed! Allah'ın onlardan misak aldığını insanlara anlat."

Bu âyetin tefsirinde muhtelif tevcihler yapılmıştır. Şöyle ki:

1 - Bu âyet, zahirine göredir (mukadder kelimeler yoktur). Peygamberlerin hükmü bu ise, ümmetler öncelikle ve daha haklı olarak bu hükme dahildir.

Bu mîsak, hem peygamberlerden hem de onların ümmetlerinden alınmıştır. Ancak âyette Peygamberlerin zikriyle iktifa edilmiştir. .

Allah (celle celâlühü), Peygamberlerin, kendi ümmetlerinden aldıkları misakı Peygamberlerden almıştır.

Bu âyetteki Peygamberlerden murad, Peygamberlerin evlâdı, yani Isrâiloğullarıdır ya da İsrâıloğullarına, istihza ve tahkir için Peygamberler denmiştir.

Zira onlar:

"- Peygamberlik, Muhammed'den önce bizim hakkımızdır; çünkü bizler Kitab Ehliyiz ve eski Peygamberler de bizden idiler." diyorlardı.

"Kâlû ekrarna / Onlar da, ikrar ettik; dediler" cümlesi, bir istinaf cümlesi olup gizli bir sualin cevabıdır. Yani Allah (celle celâlühü):

" Siz bunları kabul ettiniz ve buna ilişkin ahdimi aldınız mı?" buyurduğunda,

"- Onlar ne dediler?"

şeklindeki gizli bir soruya,

"- İkrar ettik! demişler."

cevabı verilmiştir.

Soru:

"-İkrar ettiniz mi ve Benim bu ağır ab dimi üzerinize aldınız mı?" şeklinde iken, cevapta yalnız:

"Onlar da:

"- Kabul ettik" dediler." beyânı ile iktifa edilmiştir. Allah (celle celâlühü) da:

"- O hâlde kabul ettiğinize dâir birbirinize şâhid olun; Ben de onu kabul ettiğinize ve birbirinize şahitlik ettiğinize şahadet ederim" dedi.

"Ve ene maaküm mine'ş-şâhidîn / Ben de sizinle beraber şâhid olanlardanım" buyrulmustur; çünkü doğrudan doğruya ve gerçek mânâda şahadet edenler onlardır.

Allah'ın

"- Ben de sizinle beraber şâhid olanlardanım" ifâdesinde pek açık bir tekid ve uyarı vardır.

Bir görüşe göre "Feşhedû / O hâlde şâhid olun!" hitabı melekler içindir.

82
"Bundan sonra kim yüz çevirir (tevelli eder)se işte onlar fâsıkların ta kendileridir ."

Artık o mîsaktan ve o mîsakın ikrar (kabul) ve şahadet ile pekıştirilmesinden sonra kim bundan yüz çevirirse, işte onlar Allah'a itaatten çıkmış inatçı kâfirlerin ta kendileridir.

basık, her taifenin haddi aşanlarıdır.

Uzağı gösteren "zâlike" kelimesinin kullanılması, işaret ettiği mi sakı tazim içindir. Yine uzağı işaret eden "ülâike" kelimesinin kullanılması, o çirkin vasıf sahiplerinin serde ve fesatta çok ileri gittiklerini zımnen belirtmek içindir.

83
"Onlar, Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar ? Göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur . Ve O'na döndürüleceklerdir ."

Ehl-i Kitab olanlar söz konusu şeylerden yüz çevirip Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar?

"Yebğûne / arıyorlar" fiili, "tebğûne / arıyorsunuz" şeklinde hitap kipi ile de okunmuştur. Bu kırâete göre,

Onlara söyle!" cümlesi takdir edilmektedir (gizli olduğu var sayılmaktadır).

Göklerde ve yerde olan herkes ve her şey Allah'a (celle celâlühü) boyun eğmiştir. Bunlardan,

bir kısmı istıyerek; düşünüp taşınarak ve hüccetlere uyarak;

bir kısmı da, zorla; kılıç, dağın başları üzerine kaldırılması, Kızılde-nız'de boğulma ve ölümle karşı karsıya gelmek gibi korku veren sebeplerle kerhen Allah'a (celle celâlühü) boyun eğmiştir.

Melekler ve mü'minler kendi ıhtiyarlarıyla Allah'a (celle celâlühü) itaat yolunu seçmişlerdir. Kâfirler de Allah'ın (celle celâlühü) emirlerine musahhar kılınmışlardır. Çünkü kâfirler de, kendileri hakkında verilmiş ilâhî hükümlerin dışına çıkamazlar.

Göklerde ve yerde olanlar, sonunda Allah'a döndürüleceklerdir.

"Yurceû'ne / döndürülecekler" fiili, bir kırâete göre "türceûne / döndürüleceksiniz" şeklinde hitab kipi ile de okunmuştur.

Bu cümle, ya makabline matuftur, ya da istinafı olup tehdit ve vaîd (ceza va'di) içindir.

"(Resûlüm) de ki:

"- Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Ya'kuub'a ve torunlarına (esbata) indirilenlere; Mûsa'ya, İsa'ya ve diğer nebilere Rabblerinden verilmiş olanlara inandık. Onların aralarından hiçbirini tefrik etmeyiz. Biz, O'na teslim olanlarız."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a, Ya'kuub'a ve torunlarına (esbata) indirilenlere ; Mûsa'ya, İsa'ya ve diğer nebilere Rabblerinden verilmiş olanlara inandık ."

Bu âyet, Resûlüllah'ın bizzat kendisinin ve beraberindeki mü'minlerin bütün bu sayılanlara imân ettiklerini haber vermektedir.

"Vemâ ünzile a'leyna / bize indirilen"den maksat, Kur'ân-ı Kerîm'dır. Zira Kur'ân, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) tebliğiyle mü'minlere de indirilmiş sayılır yahut cemaatin bir ferdine nisbet edilen bir şey, bazen cemaatin tamamına nisbet edilir veyahut bu emir (De ki: Biz, Allah'a ..... îmân ettik), yalnız Peygamber'in İğz kendi nefsi içindir. Zaten mâba'dine (bundan sonra gelen kısma) en uygun olan mânâ da budur. Buna göre çoğul kipinin kullanılması (bize indirilene, denmesi), Cenab-ı Allah'ın, Peygamberimiz kendi nefsinden bahsederken hükümdarların edasıyla bahsetmesini emretmek suretiyle onun yüce şânını ve yüksek mertebesini izhar etmek içindir.

Âyetteki "de ki:" emrinin genel olması da caizdir. Tekil kipi ile olması ise, Peygamber'i (sallallahü aleyhi ve sellem) teşrif içindir. Bir de bunda Peygamberimiz'in asıl olduğunu bildirme amacı vardır. Tıpkı:

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda..." (Talâk 65/1) meâlindeki âyette olduğu gibi.

İbrâhîm'e, İsmail'e, İshaak'a Ya'kuub'a ve torunlarına Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olan Suhufa da imân ettik.

Resûlüllah'a indirilmiş olan, diğer Peygamberlere (aleyhisselâm) indirilmiş olanlardan önce zikredilmişti. Oysa nüzul itibarıyla, diğer Peygamberlere indirilmiş olanlar daha öncedir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) için malum ve ölçü olan, kendisine indirilendir.

Esbat, sıbt'ın çoğuludur; sibt da torun demektir. Buradaki torunlardan murad, Yakub (aleyhisselâm) ile on iki oğlunun torunları ve zürriyederidir. Zira bunların hepsi, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) torunlarıdır.

Mûsa'ya verilen Tevrat'a, İsa'ya veriden İncil'e, ikisinin eliyle gösterilen mucizelere ve adları zikredilen ve edilmeyen bütün Peygamberlere vahyedilen Kitablara ve mucizelere imân ettik. Burada sadece Mûsa ile İsâ zikredilmiştir. Çünkü kelâm, Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkındadır.

B- "Onların aralarından hiçbirini tefrik etmeyiz ."

Biz, Yahudilerin ve Hıristiyanların yaptıkları gibi Peygamberlerin bir kısmına imân bir kısmını inkâr etmeyiz; fakat hepsinin nübüvvetinin doğru ve kendilerine indirilmiş olan vahiylerin veya kitabların o zamanlar için hak olduğuna imân ederiz.

Onlara indirilen ilâhî kitablar arasında da ayırım yapmadıkları zikredilmemiştir. Çünkü zikredilen kısım, bunu da içermektedir. Nitekim tafsilatı Bakara: 285. âyetinin tefsirinde geçti.

C- "Biz O'na teslim olanlarız ."

Biz ancak Allah'a boyun eğeriz yahut biz nefsimizi ancak Allah'a (celle celâlühü) hâlis kıldık; nefsimizde O'na hiç kimseyi ortak yapmıyoruz.

Burada Ehl-i Kitab'ın imânına tariz vardır; zira onların imânı bu ihlâstan çok uzaktır.

85
"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (şunu iyi bilsin ki), o ondan asla kabul edilmez . O, âhıirette de hüsrana uğrayanlardandır ."

Kim, müşriklerin yaptığı gibi açıktan açığa veya İki Kitab Ehli'nin yaptığı gibi tevhid iddiasında bulunmakla beraber şirke saparak tevhidden başka ve Allahü teâlâ'nın hükmüne itaat dışında, intisab için bir din ararsa, o merduddur ve asla kabul edilmez. Öyle bir arayış içinde olanlar âhirette de hüsrana uğrayacaklardır. Hulâsa, islâm dininden yüz çevirip başka bir din arayan kimse, insanın, üzerinde yaratıldığı selim fıtratı kaybeder ve hem dünyada hem de âhıirette hüsrana uğrar.

İslâm'dan başka din arayan kimsenin hüsranı, İslâm'dan başka bir din edinen ve onda karar kılan kimsenin hâlinin, daha kötü ve daha çirkin olacağına delâlet eder.

Bazı âlimlere göre, bu âyet-ı kerîme, imânın İslâm'ın kendisi olduğuna delildir. Çünkü imân, islâm'dan başka bir şey olsa, bu âyet gereğince zaten kabul edilmez. Buna cevap şudur:

Bu âyet, İslâm'a mugayir olan her dini reddeder fakat İslâm kelimesinin ifâde ettiği mânâ dışında olan her şeyi reddetmez.

86
"İnandıktan, Peygamberin hak (gerçek) olduğuna şahadet ettikten ve kendilerine beyyine (açık delil)ler geldikten sonra küfre sapan lara Allah, nasıl hidâyet eder. Allah, zâlimler kavmine hidâyet etmez."

A- "İnandıktan, Peygamberin hak (gerçek) olduğuna şahadet ettikten ve kendilerine beyyine (açık delil)ler geldikten sora küfre sapanlara Allah nasıl hidâyet eder ?"

Bu âyet-i kerîme değişik şekillerde yorumlanmıştır. Şöyle ki:

1- Bu âyete konu olanlar, imân ettikten sonra İslâm'dan dönüp "Mekke'ye iltihak eden on kişi idi.

2- Benî Kurayza ve Benî Nadir Yahudileriyle diğerler Hazret-i Muhammed'e Peygamberlik gelmeden önce (Tevrat'taki vasıflarına göre) ona imân etmiş iken, sonra onu inkâr edenlerdi.

Bu âyet onlara işaret ve Allahü teâlâ'nın bu tür insanları hidâyete erdirmesi ihtimalinin çok uzak olduğunu beyân eder. Zira hak, kendisine apaçık belli olduktan sonra ondan saparak dalâlette ısrar eden kimse, doğru yolu bulmaktan çok uzaktır.

3- Bu âyet, bu bir insanların hidâyete ermesini red ve inkâr eder. Bu mânâya göre, mürteddin tevbesinin hiç kabul edilmemesi gerekir.

Bu âyet-i kerîme, lisan ile ikrar etmenin, imânın hakikatine dahil olmadığına delildir.

B- "Allah zâlimler kavmine hidâyet etmez ."

Allah (celle celâlühü), hakikati bulmak için lâyıkı veçhile düşünüp araştırmamak ve küfrü imânın yerine koymak suretiyle kendi nefsine zulmedenleri hidâyete erdirmez. Şu hâlde hak, kendisine ulaştıktan ve hakkı tanıdıktan sonra haktan yüz çevirenin hâli nice olur?!

87
"İşte onların cezaları (yaptıklarının karşılığı), Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin onlar üzerine olmasıdır ."

"Ülâike / İşte onların" işareti, anılan insanları, zikredilen o çirkin sıfatlar ile göstermektedir. Burada da uzak işaretinin kullanılmasının sebebi, daha önce anlatıldığı gibidir.

Bu âyet ifâdesine göre, bu tür insanlara lanet okumak caizdir. Bunlardan başkasına lanet okumak ise caiz değildir. Herhalde bu insanlar ile diğer kâfirler arasındaki fark şudur:

Bu tür insanlar, yaratılış itibariyle, hidâyete ermeleri yasaklanmış kalblere sahip bulunuyorlar. Diğer kâfirler ise böyle değildir.

Bu âyetteki insanlardan maksat, mü'minlerdir veya bütün insanlardır. Zira kâfir de, hakkı inkâr edip ondan dönene lanet okumaktadır. Ancak kâfir, hakkın ne olduğunu tâyin edememektedir.

88
"Onlar orada (lâ'netin içinde) sürekli (muhalleden) kalacaklardır . Onlardan hiçbir azab hafifletilmeyecek ; onlara nazar da edilmeyecektir ."

Onlar, sonsuza kadar lanette yahut azabta veya ateşte kalacaklardır. Zira azap ve ateş, âyette zikredilmemişsede, kelâm, onlara delâlet etmektedir.

89
"Bundan sonra tevbe ve kendini ıslâh eden müstesna. Şüphesiz ki Allah, Ğafûr'dur, Raltim'dir ."

İrtidattan sonra tevbe edip daha önce yaptıkları fesadı düzeltenler, yahut salâha (iyi hâle) girenler müstesna; Allah şüphesiz Ğafûr'dur, Raltim'dir; onların tevbesını kabul ve onlara lûtf-ü ihsan eder.

Bir görüşe göre, bu âyet-i kerîme, Haris b. Süveyci hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

Bu zât, ırtidat etmiş, sonra pişman olmuş ve kendi akrabalarına haber gönderip tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sormalarını rica etmiş; kardeşi Cüllâs da, bu âyeti yazıp kendisine göndermiş; bunun üzerine Medine'ye dönüp tevbe etmiştir.

90
"İman ettikten sonra küfre sapmış, sonra küfrünü daha da artırmış olanların tevbeleri asla kabul edilmez. Ve işte onlar sapıtmış (yoldan çıkmış, dalâlete düşmüş) olanların ta kendileridir."

A- "imân ettikten sonra küfre sapmış, sonra küfrünü daha da artırmış olanların tevbeleri asla kabul edilmez ."

İnatçı ve ısrarcı Yahudiler, Mûsa ile Tevrat'a olan imânlarından sonra İsâ ile İncil'i inkâr ettiler. Sonra küfürlerinde, inat ve İsrarlarında daha da ileri giderek Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kur’ân'ı da aynı suretle inkâra devam ettiler.

İnatçı ve ısrarcı Yahudiler, Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) Peygamberlik gelmeden önce (Tevrat'taki tarifine göre) ona imân ettiler. Sonra ona Peygamberlik gelince, küfürlerinde ısrar etmek, onu kötülemek, başkalarını imândan alıkoymak ve mısakı bozmak suretiyle küfürlerinde daha da ileri gittiler.

3- Bunlar, imândan sonra irtidat edip Mekke'ye iltihak eden ve sonra da Peygamberimiz için:

"- Onun zamanın felâketlerine uğramasını bekleriz veya ona geri dönüp imânımızı açıklamak suretiyle ona karşı münafıklık yaparız!" demek suretiyle küfürlerinde daha da ileri gidenlerdir.

Yani bu insanlar, ancak helâk olmak tehlikesi ile karşı karşıya gelince tevbe ederler.

Özetle, âyette bu insanların;

- durumlarının pek vahim olduğu,

- onların hâllerinin, Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden ümidi kesmiş kimsenin hâline benzediği,

- onların tevbe etmeyecekleri,

- tevbe etseler bile tevbelerinin kabul edilmeyeceği,

- onların tevbelerinin ancak nifak şeklinde olabileceği, çünkü onlar irtidat etmekle beraber küfürde çok ileri gittikleri bu suretle ifâde edilmiştir.

B- "Ve işte onlar sapıtmış olanların ta kendileridir ."

Onlar dalâlette sabit olan insanlardır.

91
"Şüphesiz küfredenler ve kâfir olarak ölenler dünya dolusu' altın fidye de verseler onlardan asla kabul edilmez. Onlar için can yakıcı bir azab vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur."

A- "Şüphesiz küfredenler ve kâfir olarak ölenler dünya dolusu altın fidye de verseler onlardan asla kabul edilmez ."

Âyet, kâfir olarak ölmenin, bu ümitsiz akıbetin sebebi olduğunu bildirmektedir. Bu cümlenin anlamı şudur:

1- Kâfir olarak ölen kimse, dünya hayâtında dünya dolusu altın sadaka vermiş olsa dahi kabul edilmeyecektir.

2- Kâfir olarak ölen kimse, âhirette azaptan kurtulmak için dünya dolusu altın fidye verse dahi, asla kabul edilmeyecektir.

B- "Onlar için can yakıcı bir azab vardır . Onların hiçbir yardımcıları da yoktur ."

Bu kimseler, o çirkin sıfatları taşımaları sebebiyle dayanılmaz bir azaba uğrayacak ve bu azabtan korunmak, kurtulmak veya azaplarını hafifletmek için hiçbir yardımcı da bulamayacaklardır.

92
"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla birra (hayra) nail olamazsınız. Hangi şeyden ne infak ederseniz şüphesiz ki Allah, onu bilir."

A- "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla birra ."

Bu hitab, mü'minler içindir. Bundan önce, kâfirlere faydası olmayan ve kendilerinden kabul edilmeyen şeyler beyân edildikten sonra bu istinafı kelâm ile de, mü'minlere faydası olan ve kendilerinden kabul edilen şeyder beyân edilmektedir.

Sizler, en değerli, en çok sevdiğiniz, en çok beğendiğiniz mallarınızdan bir kısmını, Allah (celle celâlühü) yolunda harcamadıkça, iyi insanların uğrunda yarıştıklar hakikî hayra eremezsiniz; hayrın yüksek derecesine ulaşamazsınız ve gerçek iyiler zümresine dahil olamazsınız;

Allah'ın (celle celâlühü) büyük mükâfatına, rahmetine ve cennetine erişemezsiniz. Nitekim başka bir âyette de meâlen:

"Ey imân edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için arzdan çıkarttıklarımızın temiz (tayyib)lerinden infak edin." (Bakara 2/267) buyurulur

Bu âyetteki nifakın (hayır için fedakârlığın), genel anlamda mâlî, bedenî ve ruhî olduğu da düşünülmüştür. Buna göre, buradaki in fak mutlak bezi (sarfetme) demektir.

Bu âyet-i kerîme, yüksek hayra (birre) erişmenin pek kolay olmadığını gösterir.

Selef (ilk) Müslümanlar, bir şeyi çok sevdikleri zaman onu Allah için kullanırlardı.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet-i kerîme nazil olunca Eba Talha Zevci b. Sehl el- Ensarî (Hazret-i 672), Resûlüllah'ın huzuruna gelerek:

"- Ya Resûlallah! Benim mallarımdan en çok sevdiğim Beyrhâ hurmalığıdır.

- Ya Resûlallah! Onu, Allah'ın sana gösterdiği yere verebilirsin." dedi. Resûlüllah ayağa kalktı ve:

"- Peh peh, ne iyi, ne güzel! İşte o çok değerli bir maldır; ben, onu kendi yakınlarına vermeni tavsiye ederim" buyurdu.

Ebû Talha da, onu kendi yakınları arasında taksim etti.

Yine, bu âyet nazil olunca, Zeyd b. Harise (radıyallahü anh), çok sevdiği bir atı getirdi ve:

"- Bu ati Allah yoluna bağışlıyorum!" dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, (onun oğlu olan) Usame b. Zeyd'i ((radıyallahü anh) ö. 674) o atin sırtına bindirdi. O zaman sanki Zeyd, beklediğini bulamadı ve:

"- Ben onu sadaka vermek istemiştınti'dedı.

Resûlüllah'-

"- Evet, şüphesiz Allahü teâlâ, bu sadakanı kabul buyurmuştur" buyurdu.

İslâm âlimleri diyorlar ki, bu hadis, kişinin en sevdiği malını muhtaç olan en yakın akrabasına vermesi, sadakaların en faziletlisi olduğuna delâlet eder.

Medain fethedilince, Ömer ((radıyallahü anh), Ebû Mûsa el- Eş'arî Abdullah'a ((radıyallahü anh) bir mektup yazıp Celûlâ şehrinin esirlerinden kendisi için bir cariye satın almasını istedi. Nihayet cariye gelince, Ömer onu çok beğendi ve:

"- Allahü teâlâ buyuruyor ki: Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla hayra nail olamazsınız." dedi ve hemen o cariyeyi âzâd etti.

(Medain, Bağdad'ın güneyinde ondan 30 km. uzaklıkta Dicle nehrinin iki yakasında bir çok üniteden oluşan bir kent idi. Hazret-i Ömer hilafetinde Sa'd b. Ebi Vakkas tarafından alındı.)

Yine rivâyet olunuyor ki, Ömer b. Abdülaziz'in hanımının çok güzel bir cariyesi vardı; Ömer b. Abdülaziz'in bu cariyeye meyli, vardı ve bu cariyeyi defalarca hanımından istemiş, fakat hanımı onu kendisine vermemisti. Sonra Ömer b. Abdülaziz halife olunca, hanımı o cariyeyi süsleyip kendisine gönderdi ve:

"- Ey mü'minlerin Emiri! Ben bu cariyeyi sana bağışlıyorum; sana hizmet etsin." dedi. Ömer b. Abdülaziz:

"- Sen bu cariyeyi nereden almıştın?" diye sordu. Hanımı da:

"- Ben onu babam (Emevi hükümdarı) Abdülmelik'in evinden getirdim" dedi.

Ömer b. Abdülaziz, Abdülmelik'in bu cariyeye nasıl mâlik olduğunu araştırdı. Sonra kendisine dediler ki:

"- Filan valinin çok borcu varmış; nihayet ölünce, bu cariye, borcu yerine onun terekesinden alınmış."

Ömer b. Abdülaziz, o valiyi araştırdı; onun vârislerini topladı ve onlara mal vererek hepsinin rızâsını aldı. Sonra da Ömer b. Abdülaziz, bu çok sevdiği cariyenin yanına varıp:

"- Sen Allahü teâlâ'nın rızâsı için hürsün!"dedi.

O zaman hanımı, kendisine:

"- Ey mü'minlerin emiri onu niçin azad ettin? Oysa sen bu cariyenin durumundaki bütün şüpheleri de izâle ettin?" dedi.

Ömer b. Abdülaziz:

"- Ben bunu yapmazsam, . .venehe'n-nefse a'ni'l-hevâ / nefsini arzularından uzaklaştıran.." (Nâzıât 79/40) âyetinin sırrına mazhar olanlar zümresine dahil olamam." cevabını verdi.

B- "Hangi şeyden infak ederseniz şüphesiz ki Allah, onu bilir ."

Bu son cümle, mahzûf (hazfedilmiş) şart cevabının sebep ve illeti olup onun yerine geçmiştir. Yani hayır yolunda harcadığınız mallar, sevdiğiniz iyi mallar olsun, sevmediğiniz kötü mallar olsun, şüphe yok ki, Allahü teâlâ, iyisine ve kötüsüne göre size karşılığını verecektir. Çünkü Allahü teâlâ, harcadığınız şeylerin cinsini de, sıfatlarını da tamamıyla bilir.

Bu âyet-i kerîme, açık bir şekilde, hayır olarak iyi malların in fakını teşvik etmekte ve infak için özellikle kötü malları seçmekten sakındırmaktadır.

93
"Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail (Ya'kuub)in, kendisine haram kıldıkları dışında bütün yiyecekler, İsrâiloğullarına helâl idi.

(Resûlüm) de ki:

"- Haydi Tevrat'ı getirin de okuyun ! Eğer sâdık (özü, sözü doğru)lar iseniz ..."

A- "Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail (Ya'kuub)in kendisine haram kıldıkları dışında bütün yiyecekler, İsrâiloğullarına helâl idi ."

İsrâiloğullarının zulümlerine ve azgınlıklarına karşılık bir ceza ve bir sınırlama olmak üzere Tevrat ile bazı şeyler haram kılınmadan önce Yakub'un (aleyhisselâm) nefsine haram kıldığı deve eti ve sütü dışında bütün yiyecekler helâl idi.

Bir kavle göre, Yakub (aleyhisselâm) siyatik ağrıların (vecau'n-nesa') dan muztarıbdi. Bundan dolayı, şifâ bulduğu takdirde en sevdiği şeyi yememeyi nezretmişti. Ve onun en sevdiği şey de, deve eti ve sütü idi.

Bir diğer görüşe göre de, tabiblerin tavsiyeleri ile tedavi için bunları kendisine haram kılmıştı.

Peygamberler için içtihadın caiz olduğunu söyleyenler, bu âyeti delil gösterirler. Ancak bu görüşü kabul etmeyenler, bunun doğrudan doğruya Allah tarafından haram kılınması gibi, O'ndan alınan izinle gerçekleştiğini söylerler.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)

"Yahudilerin zulmü sebebiyle, kendilerine daha önce helâl kılınmış olan temiz şeyleri onlara haram kıldık." (Nisa 4/160)

"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık." (En' âm 6/146) âyetlerinde belirtildiği üzere onları teşhir edince, Yahudiler:

"- Biz, bunların ilk haram kılındığı insanlar değiliz. Bunlar, Nûh ve İbrâhim Peygamberlerle (aleyhisselâm) ondan sonra gelenlere haram, idi; nihayet bizim devrimize gelindiğinde bize de haram kılındı." dediler.

İşte bu âyet-î kerîme, Yahudilerin bu iddialarım ve konuya ilişkin tenkitlerini reddeder.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Haydi Tevrat'ı getirin de okuyun ! Eğer sâdık (özü, sözü doğru)lar iseniz ..."

Bu âyet-i kerîme ile Allah :

Yahudileri taliktir, iskât ve yalanlarını teşhir için,

zulüm ve azgınlık (bağy)ları sebebiyle onlara bazı şeylerin haram kılındığını,

her günah işlediklerinde, ceza olarak bazı temiz yiyeceklerden bu suretle mahrum kaldıklarını açıklar ve,

- Resulüne konuşan kitab Tevrat'tan hüccet göstermeyi ve onlara Tevrat'ı çıkarıp okumalarını söylemeyi emreder. Şöyle ki:

"- Ey Resûlüm Muhammed! O Yahudilere de ki; eğer bu yasakların eski haramlar olduğu iddiasında sâdık ve samimîyseniz, haydi Tevrat'ı getirin de okuyun; kendinize güveniyorsanız bunu yapmak zorundasınız."

Rivâyete göre, bu meydan okuma karşısında Tevrat'ı çıkarmaya cesaret edemediler ve böylece küçük düştüler (e's-sağıîrûn), mahcub oldular.

Bu âyet-i kerîme, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in davasındaki sadakatine ve Yahudilerin inkâr ettikleri neshin caiz olduğuna apaçık bir delildir.

94
"Kim bundan sonra Allah'a karşı yalan uydurursa (iftira ederse), işte onlar zâlimlerin ta kendileridir ."

Yahudilere, Tevrat'ı getirip okumaları için meydan okunduktan, ona terettüb eden ilzam ve iskâttan işin hakikati tamamen ortaya çıktıktan ve tartışmayı sürdürme imkânı kalmadıktan sonra kim bu haramların, isrâiloğullarına Tevrat indirilmeden önce konduğu iddiasını sürdürmeye, Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uydurmaya devam ederse, işte onlar iftiracılardır; zulümde ve düşmanlıkta en aşırı gidenlerdir.

95
"(Resûlüm) de ki:

"- Allah doğru söyler. Öyleyse hanîf (muvahhid) olan İbrâhîm dini (milleti)ne uyun (ittiba edin)! O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah doğru söyler ."

Bunun anlamı şudur:

1- Allah her konuda olduğu gibi tahrim konusunda da doğru söylemiştir;

2- Allahü teâlâ'nın Âl-i İmran (3) sûresinin 67. âyetindeki su beyânı gerçeğin ta kendisidir:

"İbrâhîm, ne Yahudi ne de Hıristiyandı. Fakat o bir hanîf (Allah'ın birliğine inanan, muvahhid, Müslüman) idi."

Bu âyet de, Yahudilerin açık yalanına bir tarizdir.

B- "Öyleyse hanîf olan İbrâhîm dinine uyun ."

Bu cümle:

"- Ey Yahudiler! Aslında İbrâhîm (aleyhisselâm) dini olan İslâm'a uyun; çünkü sız iddia ettiğiniz gibi ona uymuş değilsiniz;

- Bâtıldan yüz çevirip bir tek Allah'a yönelmiş olan İbrâhîm (aleyhisselâm) dinine uyun ki, sizi tahrife, bazı dünyevî amaçları gerçekleştirmek için yalanlar uydurmaya sevkeden; bazı helâl (temiz ve tayyib) şeylerin size haram kılınmasına sebep olan o anlayışdan kurudasınız" şeklinde anlaşılmalıdır.

C- "O, hiçbir zaman müşrik (Allah'a eş koşan)lerden olmadı ."

İbrâhîm (aleyhisselâm), gerek dinin temel ilkelerin (asıl-usul)de, gerekse fer'lerinde (füruunda) Allah'a (celle celâlühü) ortak koşanlardan değildi.

Bu cümle, Yahudilerin Allah'a (celle celâlühü) ortak koştuklarına açık bir tariz ve İbrâhîm (aleyhisselâm) ile onlar arasında dinî bir bağ olmadığına da sarih bir beyândır. Bundan amaç, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in usûlde İbrâhîm (aleyhisselâm) dininde olduğunu vurgulamaktır. Çünkü Ibrâhim (aleyhisselâm) de, yalnız tevhide ve Allah'tan başka bütün mâbûdlardan uzak durmaya çağırıyordu.

96
"Şüphesiz, insanlar için kurulan (vaz'olunan) ilk beyt (ev, mâbed), Mekke'de bütün âlemlere hidâyet kaynağı olan o mübarek Kabe'dir ."

Bundan önce, Yahudilerin, bütün yiyeceklerin İbrâhîm'e helâl olduğunu inkâr ettikleri gerçeği üzerinde durulmuştu. Şimdi burada da Yahudilerin, İbrâhîm (aleyhisselâm) dininin diğer bazı ayırıcı vasıflarını inkâr ettikleri dile getiriliyor.

Rivâyete göre Yahudiler, dediler ki:

"- Beytülmakdis, Kabe'den daha büyüktür; çünkü eski Peygamberlerin hicret yurdudur; bir de Beytülmakdis, mukaddes topraklarda bulunmaktadır."

Müslümanlar da dediler ki: "- Hayır, Kabe daha büyüktür."

Nihayet söylenenler, Resûlüllah'a ulaştı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. İbâdet için kurulup mâbed yapılan ilk beyt, Kabe'dir. Bu nun kurucusu (bânii) ve koyucusu (vâzıı) da Allah'dır (celle celâlühü).

"Bekke", Mekke isminin başka bir okunuş şektidir. Zira Araplar "b" harfi ile "m" harfinin okunuşunu birbirine yaklaştırırlar.

"Bekke" kelimesine çeşitli anlamlar verilmiştir. Şöyle ki:

"Bekke", izdiham (yoğun kalabalık) demektir. Zira ziyaret için oraya gelen insanlar, izdiham oluşturur. Katâde diyor ki:

"Şehre gelen çok sayıda insan izdiham sebebiyle itişip kakıştığı ya da zorbalar dövülüp kakıldığı için buraya "Bekke" ismi verilmiştir. Nitekim Allah (celle celâlühü) kötülük için Mekke'ye yönelen her zorbanın boynunu kırmıştır."

Bekke, Mekke'nin ortasındaki vadinin adıdır.

Bekke, Kabe'nin yerinin adıdır.

Bekke, Mescid-i Haram'ın; Mekke ise, bütün şehrin adıdır.

İzdihamın şehrin her yerinde değil yalnız tavaf sırasında olduğu da, bu görüşü teyıd eder.

Bekke, şehrin; Mekke ise, Mescid-i Haram'ın ve tavaf yeri (metaf)nin adıdır. Zira âyette "Bekke'deki beyt" ifâdesi vardır.

Rivâyete göre, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)'e insanlar için kurulan ilk ev, mâbed, soruldu.

"- İlk kurulan ev, Mescid-i Haram'dır; sonra Beytilmakdis'dir." dedi. İkisinin kuruluşu arasındaki zaman fasılası soruldu. " Kırk sene..." dedi.

Allah'ın Beytinin ilkte kim tarafından inşa edildiği konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Kabe'yi ilk önce bina eden İbrâhîm (aleyhisselâm) dir.

2- Kabe'yi ilk önce bina eden Âdem (aleyhisselâm) dir.

Bu konuya ilişkin görüşlerin tamamı Bakara (2) sûresinde zikredilmişti.

3- Zaman itibariyle değil, şeref itibariyle ilk kurulan Mekke'deki

Kabe'dir.

Kabe'nin âlemler veya bütün insanlar için mübarek (bereket kaynağı) olması, hac veya umre kasdıyla onu ziyaret ve sırf ibâdet amacıyla tavaf eden, orada itikâfa giren kimselerin kazandıkları sevab ve mazhar oldukları mağfiret gibi hayır ve yararlardır.

Yine Kabe, aynı zamanda bütün insanlar için bir hidâyet kaynağıdır. Çünkü onların kıblesidir, mabedidir. Bir de onda, Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretine ve sınırsız hikmetine delâlet eden çok garib deliller vardır.

"Orada apaçık deliller ve Makam-ı İbrâhîm vardır. Kim oraya girerse güvende olur. Yoluna gücü yetenlerin Kabe'yi haccetmesi, Allah için insanlar üzerinde bir haktır. Kim inkâr ederse, artık Allah, şüphesiz bütün âlemlerden müstağni (ganîy)dir."

A- "Orada apaçık deliller ve Makam-ı ibrâhim vardır ."

Bu konuda şu misaller zikredilebilir:

Asırlardır kuşlar Beytullah'ın üstünden uçmazlar.

Harem toprağında yırtıcı hayvanlar avları ile bir arada yaşar ve onlara dokunmazlar.

Allahü teâlâ, Ashâb-ı Fil örneğinde görüldüğü gibi, kötü maksadla oraya yönelen bütün zâlim ve zorbaları kahreder.

"Makam-ı ibrâhim", Kabe'nin inşası sırasında İbrâhîm'in (aleyhisselâm) duvarlar yükselince yetişmek veya basını yıkamak için üzerine çıktığı kayada meydana gelen ayak izleridir. Rivâyete göre, İbrâhim (aleyhisselâm), ziyaret için Şam'dan Mekke'ye geldiğinde İsmail'in (aleyhisselâm) karısı ona:

"- İn de başını yıkayayım" demiş.

Fakat o inmemiş. Bunun üzerine bu taşı getirmiş ve onun sağ tarafına koymuş. İbrâhîm (aleyhisselâm) de, sağ ayağını bu taşın üzerine koymuş ve İsmail'in (aleyhisselâm) karısı, basının sağ tarafını yıkamış. Sonra da bu taşı onun sol tarafına koymuş ve başının diğer tarafını da öyle yıkamış. İşte bu taşta İbrâhim in ayak izleri kalmış.

Bu âyet-i kerîme iki anlama gelir:

Makam-ı İbrâhim, o apaçık delillerden biridir.

O apaçık deliller, Makam-ı İbrâhîm'den ibarettir.

Çünkü Makam-ı İbrâhim hem Allahü teâlâ'nın kudretine hem de

"Gerçekten İbrâhîm, Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi." (Nahl 16/120) âyetinde belirtildiği gibi İbrâhîm'in (aleyhisselâm) nübüvvetine delâlet eder.

Makam-ı İbrâhîm'in, bir çok delil olması da bir çok delil kapsaması itibariyledir. Çünkü,

- onun bastığı sert kayaya ayak izlerinin çıkması,

- ayaklarının topuklarına kadar bu kayaya gömülmesi,

- yalnız bu kaya parçasının yumuşatılmış olması,

- geçmiş Peygamberlerin mucizeleri içinde yalnız bunun baakıî kalması,

- pek çok düşmana rağmen binlerce seneden beri bu izlerin korunması başlı başına birer delil ve mucizedir.

B- "Kim oraya girerse güvende olur ."

Bu emniyet ve güven, İbrâhîm'in (aleyhisselâm):

"- Rabbim, bu beldeyi emîn kıl!" (İbrâhim 14/35) duasının bereketidir.

1- Bu Haremle sınırlı, belli bir arazi parçasına mahsus ve münhasır bir emniyettir. Bu güven o derecededir ki, bir şahıs, bütün cürümleri işlemiş olsa bile, Harem toprağına sığındıktan sonra takib edilmez.

Rivâyete göre Ömer (radıyallahü anh) der ki:

"- Harem toprağında babam Hattab'ın katilini görsem, ona dokunmam."

İmam Ebû Hanîfe Numan b. Sabit de diyor ki:

"- Kısas, irtidat veya zina gibi bir sebeble Harem haricinde ölüme mahkûm edilmiş bir kimse, Harem bölgesine sığınırsa, ona dokunulmaz. Şu var ki onu oradan çıkartmak için barınma imkânı verilmez, yedirilmez, içirilmez ve kendisiyle alıs-veriş edilmez."

2- "Kim oraya girerse güvende olur" ifâdesindeki emniyet, sadece toprağa ilişkin yerel bir emniyet değil fakat ayni zamanda cehennem ateşinden de masuniyettir. Gerçekten Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivâyet olunduğuna göre :

"İki Harem (Mekke ile Medine)den birinde ölen bir kimse, kıyamet gününde ba'sedildiğinde güvende olur."

Yine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet olunduğuna göre:

"Kıyamet günü Mekke'deki Hacûn Mezarlığı ile Medine'deki Bakıî' Mezarlığı kenarlarından tutulup içindekiler cennete dökülür."

Abdullah Ibni Mes'ud (radıyallahü anh)dan rivâyet olunduğuna göre:

"Resûlüllah henüz mezarlık değil iken, Hacûn tepesinde durdu, sonra buyurdu ki:

"- Allahü teâlâ, kıyamet günü, bu mekândan ve bu Harem toprağının tamamından yetmiş bin insanı mezarlarından kaldırıp mahşere gönderecek. Bunların yüzleri Ay'ın on dördü gibi parlayacak. Bunlar hesap görmeden cennete girecek ve her biri de yetmiş bin kişiye şefaat edecek; onların yüzleri de Ay'ın ondördü gibi parlayacak."

Yine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivâyet olunduğuna göre:

"- İbâdet için Mekke sıcağına bir saat sabreden kimseden cehennem, iki yüz senelik mesafe uzaklaşır / Men sabera a'lâ harta Mekkete sâa'ten min nehâri tebâa'det a'nhü cehennemü mesirate mietî â' ."

C- "Yoluna gücü yetenlerin Kabe'yi haccetmesi, Allah için insanlar üzerinde bir haktır."

Sözlükte yol anlamına gelen "sebil" burada haccetmek için gerekli olan mal ve zenginlik ve diğer imkânlar demektir. Nitekim Enes b. Malik'in (radıyallahü anh) Resûlüllah'tan rivâyet ettiğine göre:

"Sebil, yiyecek ve binektir."

Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anh) de şöyle rivâyet ediyor:

"Bir adam sordu:

"- Ya Resûlallah! Sebil nedir (Ma e's-sebîlü)?" Resûlüllah

"- Yiyecek ve binektir ." buyurdu.

İşte Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) haccetme iktidarını yiyecek ve binekle tefsir ettiğine ilişkin beyânı böyledir.

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) ve Abdullah İbni Ömer'den (radıyallahü anh) de böyle rivâyet olunmuştur. Ekser İslâm ulemâsının görüşü de bu istikamettedir. Ancak imam Şafiî, âyetin zahirini mes neci alarak, bedel suretiyle haccedecek kimsenin ücretini vermeye muktedir sakat kimseler hakında da hacem farz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

Zahire göre, Peygamber in haccın farz olması için beden sağlığına temas etmemesi, bunun ayrıca belirtilmesi gereksiz açık bir gerçek olduğu içindir. Bunun nasıl aksi düşünülebilir ki ? Muktedir insanı Kabe'ye ulaştıracak sebildir yani imkândır. Bu ise, beden sağlığı olmadan tasavvur olunamaz.

Rivâyete göre Abdullah b. Zübeyr (radıyallahü anh), yürüyerek hacca gidebilenlere de haccı farz görmüştür.

İmam Malik mezhebine göre, kişi kendi bedenî kuvvetine güveniyorsa, haccetmesi lazım getir. Yine İmam Malik'e göre hac, kişinin gücüne nisbetle farz olur. Nitekim bazen sefere muktedir olmayan kimse, yiyecek ve binek bulabilir; bazen de bineği ve yiyeceği olmayan kimse, sefere muktedir olur.

Tabiînden Dahhâk'a göre, hac yolunda ücretle çalışıp ihtiyaçlarını karşılayabilmen kimse de, hacca muktedir sayılır.

Ç- "Kim inkâr ederse, artık Allah şüphesiz bütün âlemlerden müstağnidir ."

Haccın vücûbunu kuvvetle vurgulamak ve onu terkin ne kadar ağır vebali olduğunu bildirmek için "kim haccetmezse" yerine "ve men kefeni / kim inkâr ederse" buyrulmuştur.

İşte bundan dolayıdır ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hacc ile mükellef olduğu hâlde haccetmeden ölen kimse, ister Yahudi, ister Hıristiyan olarak ölsün / Men mate velem yehucce felyemüt in şâe yahûdiyyen ev nasraniyya!" demiştir.

Ali (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hutbesinde şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Allah size haccı farz kılmıştır. Haccı edâ etmeyen kimse, artık ister Yahudi, ister Hıristiyan, ister Mecûsî olarak ölsün / Yâ eyyühe'n-nâsü inne-llâhe frada'l-hacce a'lâ men-istetaa' ileyhi sebîlâ. Ve men lem yef a'l felyemüt a'lâ eyyi hâlin şâe yahûdiyyen ev nasraniyyen ev mecûsiyyen !"

Allah (celle celâlühü),

- bütün âlemlerin;

- ezcümle kâfirlerin,

- haccın farz olduğunu inkâr ile haccetmeyenlerin ibâdetlerinden müstağnidir.

Bu âyet-i kerîme, haccın çeşitli yönlerden son derece önemli ve onu terk edenlerin de pek ağır bir vebal altında olduğunu en iyi biçimde ifâde eder. Böylece hac farizasının;

- insanlar üzerinde Allahü teâlâ'nın vâcib bir hakkı olduğu,

- geçmişte eda edildiği,

- gelecekte de eda edileceği,

- insanlar için bu farizadan kurtuluş olmadığı belirtilmiş olur.

Bir de, haccın farziyyetini sarahatle ortaya koyan bu kelâmda tamim (genelleme) den (bütün insanlar) sonra tahsis (yoluna gücü yetenler), ibhâmdan sonra beyân, icmaldan sonra tahsis yapılmıştır. Bu ifâde tarzında daha fazla tahkik ve izah vardır.

Ayrıca, âyette haccın terki, bütün çirkinliklerin sonu olan ve bunun ötesinde başka bir çirkinlik bulunmayan küfürle tavsif edilmiştir. Bunun müeyyidesi de, Allahü teâlâ'nın, bütün âlemlerin ibâdetlerinden müstağni olduğu şeklinde belirtilmiştir.

Bu, haccı terk edenin itibârdan düşürüldüğü, zikrinin bile müstehcen sayıldığı, Allahü teâlâ'nın gazab ve öfkesinin, haccı terk eden herkesi kapsadığı anlamını ifâde eder. Bu da, ilâhî gazabın son derece büyük olduğuna delâlettir.

Abdullah İbn Abbâs Hasen-ı Basrî ve Atâ'ya (radıyallahü anh) göre :

"Bu âyetteki "Ve men kefere / Kim inkâr ederse" ifâdesi, "kim haccın farz olduğunu inkâr veya farz olmadığını iddıâ ederse..." şeklinde anlaşılmakdır.

Tabiînden Saîd b. el-Müseyyeb diyor ki:

"Bu âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, Mekke'ye haccetmenin farz olmadığını söylüyorlardı."

Yine Said b. el-Müseyyeb (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre:

"Bu âyet-i kerime nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün dinlerin mensublarını topladı ve hepsine hitaben:

"- Allah şüphesiz haccı üzerinize farz kılmıştır; onun için haccedin / İnne-llâhe ketebe a'leykümü'l-hacce fchuccû !" buyurdu.

O zaman sadece bir elinin mensubları, yani Müslümanlar buna îmân ettiler. Diğer beş dinin mensubları :

"- Biz hacca îmân etmeyiz (Lâ nü'minü bihi); Kabe'ye doğru namaz kılmayız (velâ nusallî ileyhi) ve onu haccetmeyiz (velâ nuhuccuhu). "dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Ilaccedemeyeceğiniz zaman gelmeden önce haccedin ; zira Kabe, iki kere yıkılmıştır ; üçüncüsünde ise semâya kaldırılacaktır ."

Yine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Karadan Kabe'ye yaklaşmak imkânsız hâle gelmeden bacanızı yapın!" buyurmuştur.

Yine Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) tarafından rivâyet olunduğuna göre. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

" Çölde, her hayvanın onu yediği zaman öleceği bir ağaç bitmeden önce haccmızı yapın."

Ömer (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

"- Eğer bir sene insanlardan hiç kimse haccetmezse, hepsinden ilâhî rahmet kesilir."

98
"(Resûlüm) de ki (Kul):

Ey Ehl-i Kitab! Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Allah, yaptıklarınızı görüp duruyor ?"

Ehl-i Kitab'dan murad, Yahudilerle Hiristiyanlardır. Onlara, ilâhî kitablara ve o kitabların onayladıkları Kur’ân'a inanmayı mûcıb bu unvan ile hitab edilmesi, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr edişlerini daha ziyâde kınamak içindir.

"Lime tekfürûne biâyatillâhi / Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?" suali de bir tevbıhtir. Allah'ın âyetlerini inkâr için hiçbir sebep olmadığını ve bundan kaçınma gereğini belirtir.

Allah'ın âyetlerinden maksad, geniş mânâda hac ve diğer konulara ilişkin âyetleri muhtevi Kur’ân'ıle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in vasıflarını anlatan Tevrat ve İncil âyetleridir.

" Vallahü şehîdün a'lâ ma ta'melûn / Allah yaptıklarınızı görüp duruyor" ifâdesi, söz konusu tevbih ve reddi daha da ağılastırmak içindir.

Bu cümlede Allah kelimesinin zamir yerinde açık olarak zikredilmesi de, mehabeti artırmak ve durumun korkunçluğunu ifâde etmek içindir.

Burada şöyle demek isteniyor:

"- Siz hangi sebeble Allahü teâlâ'nın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Oysa Allah sizin bütün yaptıklarınızı görüyor ve o yaptıklarınıza nasıl bir karşılık vereceğini de biliyor. İşte bu gerçek, sizin bütün yollarınızı kapatır ve sarılmak istediğiniz bütün sebepleri de ortadan kaldırır."

99
"(Resûlüm) de ki :

"- Ey Ehl-i Kitab! Niçin îmân edenleri Allah yolundan (an sebîkllâh) çevirmeye çalışıyorsunuz? Gerçeği gördüğünüz hâlde niçin (İslâm'da) eğrilik arıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan asla gaafil değildir."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ey Ehl-ı Kitab! Niçin îmân edenleri Allah yolundan çevirmeye çalışiyorsunuz ? Gerçeği gördüğünüz hâlde niçin (İslâm'da) eğrilik arıyorsunuz ?"

Bundan önce. Allah (celle celâlühü), Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) ; Ehl-i Kitab'ın dalâletinden dolayı onları kınamayı emir buyurmuştu. Burada onların insanları dalâlete düşürme (idlâl) gayretlerinden dolayı onları kınamayı emir buyurmaktadır.

"Kul / De ki" emrinin tekrarı, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)i onları tevbih ve takbihe ziyadesiyle sevk etmek içindir.

Bundan önceki âyette "lime tekfürûne / niçin inkâr ediyorsunuz?" dendiği hâlde burada "lime tasudelûne / niçin çeviriyorsunuz veya alıkoyuyorsunuz ?" buyrulması, onların inkâr ve alıkoymalarının (tasaddilerinin) her birinin, başlı başına tevbih ve takbihi gerektirdiğini zımnen bildirmek içindir.

"Yâ Ehle'l- Kitabı / Ey Ehl-i Kîtab" unvanıyla hitabın tekrarı ise, bunun ayrı bir vakıa olduğunu tekid ve onları takbih etmeyi ağırlaştırmak içindir. Çünkü bu unvan, kendi ellerindeki. Kitabı tasdik eden Kur'ân'a îmânı gerektirdiği gibi başka insanları da buna îmâna teşviki gerektirir. Şu hâlde onların insanları buna îmân etmekten alıkoymaya çalışmaları, çirkinlik derecelerinin son haddidir. Bir de, onların, insanları buna îmân etmekten alıkoyma çabaları, bazen Peygamberimiz in nübüvvetini bildiren âyetleri tahrif ve inkâr yoluyla olmaktaydı.

" Sebîlillâh / Allah'ın yolu", insanları ebedî saadete ulaştıran Allah'ın (celle celâlühü) hak dinî, tevhid inancı, tek kelimeyle islâm demektir.

Ehl-i Kitab olanlar, mü'minlere karşı müdhış bir propaganda yürütüyorlardı. Onları Allah yolundan alıkoymak için her çareye başvuruyorlardı. İslâm'a girmek istiyenleri olanca gayretleri ile engellemeye çalışıyorlardı ve Peygamberimizin vasıflarının kendi Kitablarında yazılı olmadığını ve kendileri nezdinde (ı'ndehum) onun geleceğini müjdeleyen (tekaddemetü'l-bişare) bir şey olmadığını söylüyorlardı.

Bir görüşe göre, Yahudiler, (câhiliye dönemindeki adavete son verip İslâm kardeşliğinden doğan barış içinde yaşayan) Evs ve Hazrec kabilelerini eski düşmanlık günlerine geri döndürmek için tahrik ve teşvik etmişlerdi.

Ehl-i Kitab'a karşı söylenen şu idi:

"Siz, İslâm gerçeğini bizzat gördüğünüz, bunun içinde hiçbir eğrilik bulunmadığını, bundan alıkoymanın insanları Allah yolundan ve haktan saptırmak olduğunu bildiğiniz hâlde;

- neden insanların zihinlerini karıştırarak,

- neshi inkâr ederek,

- kitabınızda yazılı Resûlüllah'a ait vasıfları değiştirerek, İslâm'da haktan sapma olduğu vehmini yayıyorsunuz?"

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor kı:

"- Ey Ehl-i Kitab sız de sahicisiniz kı, Tevrat'ta, Allah'ın yegâne dini İslâm'dır. Başka din kabul edilmemiştir. Siz, kendi aranızda âdil şâhidlersinız; sizin sözlerinize güveniyorlar ve sizi dâvalarda ve büyük işlerde şâhid gösteriyorlar."

B- "Allah, yaptıklarınızdan asla gaafil değildir ."

Öncesi için bir zeyl mâhiyetinde olan bu cümle, onlar için pek ağır bir tehdit anlamı taşır.

Bazı müfessırlere göre:

" Onlar, mü'minleri haktan alıkoymak ve saptırmak için gizlice gayret sarfediyorlardı. Bunun içindir ki âyetin sonunda, Allah'ın (celle celâlühü) bilgisinin onların bütün islerini kuşattığı açıklanarak hilelerinin kökü kesilmiştir. Onlar Allah'ın âyetlerini açıkça inkâr ettikleri için, geçen âyetin sonunda da, Allah'ın (celle celâlühü) bu yaptıklarına şâhid olduğu belirtilmiştir."

100
"Ey îmân edenler! Siz eğer kendilerine Kitab verilenlerden bir fırkaya uyarsanız, îmânınızdan sonra sizi kâfirler hâline getirirler ."

Bundan önce Ehl-i Kitab, yaptıkları iğva ve ıdlâlden vazgeçmeleri için kınandılar, tevbihe uğradılar. Bu âyette ise, Kitab Ehline uymaktan ve onların fitnesinin etkisi altında kalmaktan sakındırmak için, hitab mü'minlere tevcih edilmiştir.

"İn tütîû' / eğer tabî olursanız, uyarsanız" kaydı, onlara uymaktan ziyadesiyle sakınmanın ve o insanlarla arkadaşlık etmekten kaçınmanın lüzumunu daha iyi ifâde etmek içindir. Nitekim bundan önceki âyette tevbihin (kınamanın) umûmî olması da, caydırıcılığı kuvvetlendirmek içindi.

Yahut bu kayıt, nüzul sebebini muhafaza etmek içindir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Medine'de bir gün Evs ve Hazrec kabilelerinden bir cemaat, oturmuş sohbet ediyorlardı. O sırada, Müslümanları çok kıskanan ve küfrüyle şöhret bulan Şâs b. Kays adındaki Yahudi de, oradan geçiyordu . Evslilerle Hazreclileri böyle bir samimiyet, söz ve fikir birliği içinde sohbet ettiklerini görünce, bu durum onu ziyadesiyle öfkelendirdi. Bunun üzerine, yanında bulunan bir Yahudi gence, onların yanına gidip oturmasını ve kendilerine, Buâs savaşında olanları hatırlatmasını emretti. Buâs; Evs ve Hazrec için pek kötü bir gündü. O savaşta iki kabile birbirinden çok insan öldür müştü ve zafere uzanan Evs kabilesi olmuştu.

İşte Şâs, yanındaki Yahudi genç vâsıtası ile, onlara bu kötü hatıraları hatırlatmış oluyordu. Bahis açılınca Evsliler ve Hazrecliler, karşılıklı övünmeye, üstünlük taslamaya başladılar. Sonunda öfke ve gazabla birbirlerinin üstüne atıldılar ve "silah, silah!.." diye bağrıştılar. Böylece olay büyüdü ve her iki kabileden pek çok insan toplandı. İşte o sırada Resûlüllah Ashabı ile birlikte olay yerine geldi ve onlara:

"Hey ! Allahü teâlâ,

- size İslâm'ı lütfettikten,

- İslâm sayesinde câhılıye âdetlerini terkettıkten,

- İslâm inancı ile gönüllerinizi birleştirdikten sonra,

- ben henüz sizin aranızda iken,

- siz câhıliyeye geri mı dönüyorsunuz?" diye seslendi.

İşte o zaman Evs ve Hazrecliler, bunun bir şeytan dürtüsü ve düşmanlarının oyunu olduğunu anladılar da, hemen silâhlarını atıp istiğfar ettiler, birbirlerinin boyunlarına sarıldılar ve Resûlüllah ile beraber geri döndüler.

İmam Vahidî Ebû Hasen (radıyallahü anh) diyor ki:

" Evs ile Hazrec, savaşmak üzere saf bağladılar. İşte o sırada Âl-i İmrân (3) sûresinin "umulur ki hidâyete erersiniz" cümlesine kadar 100-103. âyetleri nazil oldu. Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip iki saf arasında durdu ve bu âyetleri yüksek sesle okumaya başladı. Onlar Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sesini duyunca, susup dinlediler. Nihayet Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sözlerini bitirince, onlar silâhlarını atıp biribirleriyle kucaklaşmaya ve ağlamaya başladılar."

Âyetteki "ba'de îmaniküm / îmânınızdan sonra" ifâdesi de, "derin îmânınızdan sonra" demektir ki bu, mü'minler için apaçık bir sebat telkinidir.

101
"Siz nasıl inkâra saparsınız ki Allah'ın âyetleri size okunup duruyor, O'nun Resulü de içinizde bulunuyor? Kim Allah'ın Kitabı'na sımsıkı sarılırsa, artık şüphesiz o, sırat-ı müstakîme (doğru yola) hidâyet edilmiştir."

A- "Sız nasıl inkâra saparsınız kı / Ve keyfe tekfurun e)..."

Bu aynen,

"Müşriklerin Allah katında ve O'nun Resulünün yanında nasıl bir ahdi olabilir?" (Tevbe 9/7) âyeti gibi bir istifham-ı inkârîdir. Vukûun inkârı (redd) içindir;

yoksa; .

"Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz ki siz ölüler iken size o hayât verdi.." (Bakara 2/28) âyetinde olduğu gibi vakiin inkârı değildir.

İnkâr ve garipsemeyi küfrün keyfiyetine tevcih etmekte (nasıl inkâr ediyorsunuz ki?) mevcud olan mübalağa, inkârı, doğrudan doğruya küfrün kendisine yöneltmek, yani "siz inkâr mı ediyorsunuz?" şeklindeki istifhamda mevcut değildir. Çünkü vücûde gelen her şeyin bir vücût bulma hâli ve sekli vardır. Buna göre, bir şeyin vücûde gelmesinin bütün hâlleri ve şekilleri nefyedilince, onun vücûdu, burhanı ve istidlali (delil göstererek) yoldan nefyedılmiş olur.

B- "Allah'ın âyetleri size okunup duruyor ..."

Bu cümle, îmân üzere sebat etmeyi gerektiren ve küfrü meneden anlamlar içermesi itibariyle inkâr ve garipseme mânâsını daha da pekiştirir.

C- "O'nun Resulü de içinizde bulunuyor?"

Bu cümle de, önceki cümleye atıf olup onun hükmüne dahildir. Zira Allahü teâlâ'nın âyetlerinin onlara okunması ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) onların arasında bulunması kendilerine Kitabı, hikmeti öğretmesi, hakkı tahkik ve şüpheyi gidermek suretiyle onları arındırması, küfrü meneden en kuvvetli unsurlardır.

Tilâvetin Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) isnad edilmemesi (Resûlüllah, Allah'ın âyetlerini size okuyup dururken, denmemesi), bunların birbirinden ayrı konular olduğunu bildirmek içindir.

C- "Kim Allah'ın Kitab'ına sımsıkı sarılırsa artık şüphesiz o, sırat-ı müstakîme (doğru yola) hidâyet edilmiştir ."

Kim, Allah'ın (celle celâlühü), Resulünün lisanıyla açıkladığı hak dinine:, yani daha önce "Sebîlillâh / Allah'ın yolu" diye ifâde edilen İslâm'a ve tevhide sarılırsa, artık şüphesiz o, matlûba eriştiren sırat-ı müstakime, dosdoğru yola hidâyet edilmiş demektir.

Bu yolun, müstakim, dosdoğru olarak vasıflandırılması, onu eğri göstermek çabası içinde olanlara açık bir red mânâsı içerir.

Aslında sırat-ı müstakim, Allah'ın (celle celâlühü) hak dinidir ve ona hidâyet edilmiş olmak da, O'nun Kitabına sarılmanın ta kendisidir. Ancak bu iki husus, hakikatte değil, fakat itibarî olarak ayrıdır. İkinci unvan, (sırat-ı müstakime hidâyet), varılacak hedef olup teşvik için şart cümlesinin cevabı olarak kullanılmıştır. Tıpkı:

"Artık kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa, iste o, gerçekten kurtuluşa ermiştir." (Âl-i İmrân 3/185) âyetinde olduğu gibi.

102
"Ey îmân edenler! Allah'tan, hakkıyla sakının ve ancak Müslümanlar olarak can verin."

A- "Ey îmân edenler ! Allah'tan, hakkıyla sakının ..."

Hitabın îmân unvanıyla tekrar edilmesi, mü'minler için teşrif üstüne teşriftir.

"İttika", aşırı derecede sakınma anlamındadır. Yani gerektiği gibi takva sahibi olun. Bu da, emirleri yerine getirmek ve yasaklardan sakınmak için bütün imkânları kullanmaktır. Nitekim diğer bir âyette de:

" Gücünüz yettiğince Allah'tan sakının " (Teğâbüun 64/16) buyu rulm ustur.

Rivâyet olunduğuna göre Abdullah b. Mes'ud (radıyallahü anh) diyor ki:

"Hakkıyla takva, her hususta O'na itaat etmek (Hüve en yutâe), hiç isyan etmemek (velâ yu'sâ); O'nu her zaman anmak (ve yüzkera), hiçbir zaman unutmamak (velâ yunsa); her hâlü kârda şükretmek (ve yüşkera), hiçbir nimete nankörlük etmemektir (velâ yükfera)."

Merfûan (kesintisiz bir rivâyet senediyle) rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Hakkıyla takva, hiçbir lâimin (ayıplayıcı'nın) ayıplamasının, kişiyi Allah yolundan alıkoymaması ve kişinin kendi nefsinin, oğlunun ve babasının aleyhine olsa bile adaletten ayrılmamasıdır ."

Bir görüşe göre de hakkıyla takva, taat ve ibâdetlerin, dünyevî ve uhrevî iltifat ve beklentilerden arındırılmasıdır.

B- "Ve ancak Müslümanlar olarak can verin ."

Yani ancak kendinizi ihlâs ile Allahü teâlâ'ya vermiş olarak ve asla başkasına ortaklık hakkı tanımadan can verin. Tıpkı:

" Kendini yalnız Allah'a teskm etmiş olan kimseden din olarak daha güzel kim vardır?" (Nisa 4/125) âyetinde buyurulduğu gibi.

Âyetteki hitab, mü'minler için olduğuna göre, murad olan mânâ, ölünceye kadar İslâm'da sebatın zaruretidir. Bu nehyin ölüme tevcih edilmesi, yani "velâ temûtünne / hiçbir hâlde ölmeyin, illâ ve entüm Müslimûn / ancak Müslümanlar olarak can verin" anlamında bir ifâde kullanılması, nehiy mânâsını daha da güçlendirmek içindir. Bir de, bu ifâde tarzında ölüm ötesine de bir uyarı vardır.

103
"Allah'ın ipine hep birlikte (müctemian) sımsıkı sarılın; ayrılığa düşmeyin; Allah'ın size olan nimetlerim de hatırlayın. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalblerinizi birleştirdi. O'nun nimeti sayesinde kardeşler oldunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken sizi oradan O, kurtardı.. İşte Allah âyetlerini size böylece açıklıyor ki hidâyete eresiniz."

A- "Allah'ın ipine hep birlikte (müctemian) sımsıkı sarılın (i'tisam edin) ..."

İslâm dinine yahut Allah'ın Kitabına sımsıkı sarıktı. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), buyuruyor ki:

"Kur’ân, Allah'ın sağlam ipidir ; fazla kullanmakla kenarları kopmaz ve eskimez. Kur’ân'ıle söyleyen, doğruyu söylemiş olur ; onunla amel eden, doğru hareket etmiş olur ; ona sımsıkı sarkan, sırat-ı müstakime hidâyet edilmiş olur ."

B- "Ayrılığa düşmeyin ."

Ehi-i Kitab gibi aranızda anlaşmazlığa düşüp parça parça olmayın, haktan ayrılıp dağılmayın ya da câhiliye döneminde olduğu gibi ayrılığa düşüp birbirinizle savaşmayın yahut tefrikayı mucib olacak, aranızdaki ülfet ve sevgiyi kaldıracak şeyleri konuşmayın.

C- "Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalblerinizi birleştirdi (te'kf etti) . O'nun nimeti sayesinde kardeşler oldunuz ."

Câhiliye döneminde aranızda nefret, düşmanlık ve sürekli savaşlar vardı. Allah (celle celâlühü), sizi İslâm'a muvaffak kılmakla gönüllerinizi birleştirdi. Nihayet O'nun nimeti sayesinde Allah yolunda birbirini seven, birbirine şefkat ve merhamet gösteren, hakta ittifak etmiş kardeşler oldunuz.

Bir görüşe göre, bu âyet, Medîneli Evs ve Hazrec kabileleri hakkındadır. Bu iki kabilenin ataları olan Evs ile Hazrec, ana baba bir kardeş idiler. Sonra onların evlâdı olan bu iki kabile arasında nefret ve düşmanlık meydana geldi ve yüz yirmi sene boyunca birbirleriyle savaştılar.

Ç- "Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken sizi oradan O kurtardı ."

Siz küfrünüzden dolayı cehennem ateşine girmek üzere iken, Allah (celle celâlühü), İslâm'a hidâyet buyurmakla sizi oradan kurtardı. Zira eğer ölüm küfür hâlinde sizi yakalamış olsaydı, mutlaka cehennem ateşine girecektiniz.

D- "İşte Allah, âyetlerini size böylece açıklıyor ki hidâyete efesiniz ."

Allah (celle celâlühü) hidâyette sebat etmenizi ve hidâyet yolunda daha da ilerlemenizi istediği için delillerini size böyle açıklıyor.

104
"Sizden hayra çağıran, ma'rûfu (iyiliği) emir, münkeri (kötülüğü) men eden bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta. Kendileridir."

A- "Sizden hayra çağıran, ma'rûfu (İyiliği) emir, münkeri (kötülüğü) men eden bir topluluk olsun."

Allah bundan önce mü'minlere, söz konusu emir ve nehiylerle kendi nefislerini kemâle erdirmelerini ve her türlü kirden arındırmalarını emretmişti. Şimdi burada başkalarını da İrşad etmelerini ve kemâle erdirmelerini emrediyor. Murad, bütün İnsanların, ilâhî hükümleri saygı ile karşılamalarını sağlamaktır. Böylece bazı İnsanlar, kendi dinî vecibelerini yerine getirerek ilâhî hak ve sınırları muhafaza etmekle beraber, bunları diğer insanlara da hatırlatmalı ve bunları ihlâl etmelerini önlemelidirler.

Âyette, hayra çağırma fiili, mü'minlerin bir kısmına isnad edildiği hâlde, hitabın bütün mü'minlere tevcih edilmesi, bu görevi bütün mü'minlere farz-ı kıfaye kılmak içindir. Yani bu hayra çağırma görevi, bütün mü'minlere farzdır. Fakat bu öyle bir farzdır ki, bir kısım mü'minlerin bu görevi yapmasıyla farz, hepsinden sakıt olur. Ancak hepsi bunu İhlâl ettikleri zaman, hepsi günah İşlemiş olur. Hulâsa, bu görevi yerine getirmek, fert fert her mü'min için kesin farz değildir. Nitekim,

Mü'minlerin hepsi toptan sefere çıkmamalıdır. Onların her fırkasından bir topluluk dinî ilimleri öğrenmek ve kavimleri savaştan döndüklerinde onları ikaz (inzar) etmek için geride kalmalıdır." (Tevbe 9/122) âyeti de bu gerçeği belirtir.

İnsanları irşad;

- bunun keyfiyetini,

- nasıl olacağını,

- Allahü teâlâ'nın hükümlerini,

- sevap kazanma mertebelerini gerçekten iyi bilen kimselerin yapabileceği önemli ve ciddi bir iştir.

Bunları bilmeyen insanlar, mâruf (iyilik) ile münkeri (kötülüğü) birbirine karıştırıp münkeri emredebilir; mârufu da nehyedebılir ve yumuşak söylenmesi gereken yerde sert, sert söylenmesi gereken yerde de yumuşak söyleyebilir. Ancak bu hükümleri bilenlerdir ki günahta ısrar eden ve hattâ daha ileri giden kimselere karşı red ve inkâr ile karşı çıkabilir.

"Minküm / sizden, içinizden" kelimesindeki "min / den" edatı, kısım, bölük, parça ifâde eden "ba'zıye" değil, "beyâniye"dir. Başka bir deyişle beyân içindir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur:

"Siz hayra çağıran bir ümmet olun!"

Nitekim Fetih (48) sûresinin 29. âyetinde:

"O îmân edip sâlih ameller işleyenlere Allah, mağfiret ve büyük bir mükâfat va'detmiştir.

Al-i İmran (3) sûresinin 110. âyetinde de:

" Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. Ma'rûf ile emr, münkerden nehy ve Allah'a îmân edersiniz" buyrulur.

Fakat bu tefsire göre de, hayra çağırmanın herkes için farz-ı ayn olması sonucu çıkmaz. Nitekim cihad da farz-ı kifayedir; oysa o da umumi hitab ile sabittir.

Tıpkı bazı âyetlerde meleklerin zikrinden sonra Cebrâîl ile Mikâıl in adlarının anılması gibi.

Her üç fiilde (hayra çağırma, iyiliği emretme, kötülüğü menetme) de mefûlün (tümlecin) hazfedilmesi,

- ya açıkça bilindiği içindir; yani bunlar hayra çağırırlar, iyiliği emr ve kötülükten men ederler;

- ya da fiilin kendisini gerçekleştirmek içindir; yani hayra çağırma, iyiliği emr ve kötülüğü nehyetme hareketlerini bilfiil yaptırmaktır.

B- "İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Bu işleri yapan kimseler, üstün vasıflar taşımaları, bu vasıflarıyla diğer insanlardan temayüz etmeleri sebebiyle, felâh ve kurtuluşa hak kazanmışlardır.

Rivâyete göre, Resûlüllah

"- İnsanların en hayırlısı kimdir?" sualine şu cevabı vermiştir:

"- İnsanların en hayırlısı, mârufu emr, münkerden nehyedenler, Allah'tan sakınanlar (takva sahibi olanlar) ve sıla-ı rahmi (hısım ve akraba ziyaretini) verine getirenlerdir."

Yine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan rivâyet olunduğuna göre:

"- Ma'rûf ile emr ve münkerden nehyedenler, yeryüzünde Allah'ın, Resulünün ve Kitabının halifesidir."

Yine rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim ki, siz muhakkak mâruf ile emr ve münkerden nehyetmelisiniz. Aksi takdirde Allah pek yakında katından size bir azab gönderir. Sonra Allah'a yalvarırsınız da duanız kesinlikle kabul olunmaz."

Yine Ali'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Cihadın en faziletlisi ma'rûf ile emr ve münkerden nehyetmektir. Bir kimse, fâsıklari (pervasızca günah işleyenleri) sevmez ve Allah için onlara buğzederse, Allah da, o kimseye buğzedenlere buğzeder."

Emr-i bi'l-ma'rûf, emrin konusuna göredir. Vacibi emretmek vâcib ve mendûbü emretmek de mendûb olur. Münker'in nehyi ise, hepsinde vâcib-tir. Çünkü şeriatin inkâr ve reddettiği her şey haramdır. Ve günahkâr (ası) kimseye de, kendisinin işlediği münkeri menetmesi vâcibtir. Çünkü günahkâr kimseye, hem kendisinin bu günahı terk etmesi vâcibtir, hem de başkasını ondan menetmesi vâcibtir. Binâenaleyh bu iki vâcibten birini terk etmesiyle diğer vâcib ondan salat olmaz. Ve:

" İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?" (Bakara 2/44) âyetindeki kınama da, başkasına iyiliği emretmelerinden dolayı değil, kendi nefislerini unuttuklarındandır.

Selef ulemâsı diyorlar ki:

"- Siz kendiniz yapmasanız bile hayrı başkasına emr (tavsiye)edin."

105
"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ayrılıp anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azab vardır."

A- "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ayrılıp anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın."

Kendilerine, hakkı apaçık ortaya koyan ve üzerinde ittifak gereken âyetler geldikten sonra bu kötü (denî) dünyanın geçici nimetlerini elde etmek için;

- bâtıl yorumlar yaparak,

- Peygamber in vasıflarını dile getiren âyetleri ketm ve tahrif ederek anlaşmazlığa düşen ve birçok fırkalara ayrılan Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi olmayın.

Âyetteki hitab ve nehiy, irşadla bizzat meşgul olan ilim sahiblerine doğrudan doğruya; onlara uyanlara da bilvasıta teveccüh eder.

Hayra çağırmak, dinî veya dünyevî iyiliği olan şeye davet etmekten ibarettir. Bu itibârla âyette, hayra çağırma cümlesinden sonra, aslında hayra çağırma kapsamına dahil olan mârufu emretme ile münkerden menetmenin zikri, hâssın âmme (özelin genele) atfı kabilindendir. Bu ise, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l -münkerin, diğer hayırlardan daha faziletli ve derece itibariyle daha yüksek olduğunu gösterir.

Ayrılıp anlaşmazlığa düşenleri, dinde anlaşmazlığa düşmüş olan bütün eski, ümmetleri kapsayacak şekilde genel bir mânâda yorumlamak da caizdir. Nitekim diğer bir âyette de:

"Kendilerine kitab verilenler, gelen bunca açık delilden sonra hasedlerinden dolayı (o Kitab) hakkında anlaşmazlığa düştüler." (Bakara 2/213) buyrulur.

Bir görüşe göre de, dinde anlaşmazlığa düşenlerden maksad, bu ümmetin bid'atçileridir.

Bir diğer görüşe göre ise, bunlardan murad, Harûriyye (ilk Haricîler) fırkasıdır.

Dinde anlaşmazlığa düşenlerden murad ne olursa olsun, âyette, nehyedilen ihtilaf, dinin usûlündeki (esaslarınadaki) ihtilaftır; furûdaki ihtilaf değildir. Ancak feri konulardaki ihtilaf da açık nassa ve icmâa aykırı olmamalıdır.

Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"İhtilâfa ümmeti rahmetün / Ümmetimin ihtilafı rahmettir." Yine Peygamber buyuruyorlar:

"Ictihad edip de isabet edene iki ecir (sevab); yanılana da bir ecir vardır / Men ictehede fesabe felehu ecrani ve men eh tae felehu ecrun vahıidün."

B- "İşte onlar için büyük bir azab vardır."

O zikredilen sıfatları taşımaları yüzünden onlar için pek büyük bir azap vardır. Bu ilâhî kelâm, dinde tefrikaya düşenler için apaçık, kesin ve ağır bir vaîd; onlara benzeyenlere de şiddetli bir tehdit içerir.

106
"O gün bir takım yüzler ağarır, bir takım yüzler de kararır, işte o yüzleri kararanlara şöyle denir:

"- imânınızdan sonra küfre mi düştünüz? Haydi küfrünüzden dolayı tadın azabı!"

A- "O gün bir takım yüzler ağarır, bir takım yüzler de kararır."

Tabiînden Ata eliyor ki:

"O gün Muhacir ve Ensar'ın yüzleri ağarır ve Benî Kureyza ve Benî Nadıîr Yahudilerinin yüzleri kararır."

Bu âyet, mü'minleri, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra tefrikaya düşenlerin akıbetine uğramamaları için uyarır ve dine sımsıkı sarılmaya (temessüke) teşvik eder.

Yüzlerin ağarması ve kararması, sevinç güzelliği (behceti's-sürûr) ile, korku ve üzüntünün (kâbeti'l-havf) yüzde beliren tezahürlerine kinayedir.

Bir kavle göre, o gün hak ehline (ehlü'l-hakka) mutluluk işareti olarak beyaz yüz ve nurlu bir çehre (beyazü'l-vechi ve's-sahiîfe), parlayan bir ten (ışrakıi'l-beşere), önde ve sağda yürüyen bir nûr ihsan edilir; bâtıl ehline (ehlü'l-bâtü) de bunların zıtları verilir.

B- "İşte o yüzleri kararanlara şöyle denir:

"- İmânınızdan sonra küfre mi düştünüz ?

Bu iki fırkanın (hak ile bâtıl fırkalarının) hâllerine daha önce icmâlen işaret edildikten sonra şimdi tafsilâta geçilmektedir. Bu istifham, kınama ve onların hâllerine taaccüb içindir.

Zahir olan mânâya göre bu yüzleri kararanların kimler olduğu konusunda çeşitli tevcihler yapılmıştır. Bunlar:

1- Ya Ehl-i Kitab olan Yahudilerle Hırıstiyanlardır. Onların îmândan sonra kâfir olanları da bi'setten önce kendi Kitablannda vasıflarını okudukları Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) îmân ettikten sonra kâfir olanlarıdır;

2- Ya bütün kâfirlerdir. Nitekim onlar, misak günü (yevme'l-mîsak) Allah (celle celâlühü), ruhlardan misak aldığı zaman tevhidi ikrar etmiş iken bilahara bundan sapanlardır;

3- Ya da açık deliller ve parlak belgeler karşısında sağlıklı bir düşünce ile îmân imkânına sâhib oldukları hâlde küfrü seçenlerdir.

4- Veya zararlı bid'atlerin ve bâtıl itkadların sahibleridir.

C- "Haydi küfrünüzden dolayı tadın azabı."

Bu onların zikredilen küfürlerinin kaçınılmaz sonucudur.

107
"Yüzleri ağaranlara gelince; işte onlar Allah'ın rahmeti içindedir. Orada sürekli olarak, (muhalleden) kalacaklardır."

A- "Yüzleri ağaranlara gelince ; işte onlar Allah'ın rahmeti içindedir."

Onlar, cennette ve ebedî nimetler içindedirler. Cennet ve nimetlerinin, Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti olarak ifâde edilmesi, şu gerçeğe dikkat çekmek içindir:

Mü'minin bütün ömrü Allah'a, ibâdet ve taât içinde geçse bile, yine de ancak O'nun rahmetiyle cennete girebilir.

B- "Orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır."

Bu cümle bir istinaf cümlesi olup, kelâmın siyakından anlaşılan bir suale cavaptır. Sanki, "Pekiyi, onlar orada nasıl olacaklar ?" suali sorulmuş da cevabında da:

"- Onlar orada sonsuz kalacaklar ; ne oradan ayrılacaklar, ne de ölecekler " denmiştir.

108
"(Resûlüm) işte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez."

A- "(Resûlüm) işte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz."

Resûlüm, işte ebrâr (özü, sözü doğru, fazıiletli insanlar) ın çeşitli nimetlerle ödüllendirileceğini ve küffar (küfür ve inkâr edenler)ın de hak ettikleri azaba uğrayacaklarını anlatan bu âyetler Allah (celle celâlühü) âyetleridir. Onları sana hak ve adaletle okuyoruz. Bu âyetlerin ifâde ettikleri hükümlerde, iyilik edenlerin sevablarının eksik verileceği; kötülük edenlerin de hak ettiklerinden fazla bir azab ile cezalandırılacağı, suçsuz insanların da azaba uğrayabileceği yolunda hiçbir haksızlık şaibesi yoktur. Fakat âyetlerde zikredilen va'd ve vaîdler gereğince, herkesin amellerinin karşılığı kendisine tam olarak verilecektir.

Kur'ân âyetlerinin Peygamber'e tilâveti, Cebrâîl'in lisaniyle olduğu hâlde "netlûha a'leyke bi'l-hakk / onları sana hakk olarak okumaktayız" buyurulması, âyetlerin tilâvetine son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Bir kırâete göre, "netlûha / okuyoruz" fiil "yetlûha / okuyor" şeklinde de tilâvet edilmiştir.

B- "Allah, âlemlere zulmetmek istemez."

Bu cümle makablinin zeyli olup mazmunu en beliğ biçimde açıklar. Zulüm kelimesinin nekire olarak (harf-i tarifsiz) zikri, nefyin (olumsuzluğun) Allah'ın irâdesine tevcihi, hükmün âlemlere ta'liki ve Allah ism-i celilinin (zamir ile değil) zahir olarak ifâdesi, bu hükmün (zulmetmemenin) illet ve sebebini zımnen bildirir ve Allah'ın (celle celâlühü) zulümden münezzeh olduğunu en mükemmel şekilde belirtir. Allahü teâlâ, değil âlemlere zulmetmek, âlemlerden hiçbir ferde, hiçbir vakit zulüm irâde etmez.

Bu cümlenin ifâde tarzında, kâfirlerin zâlim olduklarına, kendi nefislerini ebedî azaba mâruz bırakmakla ona zulmettiklerine imâ vardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; ancak insanlar kendi kendilerine zulmederler. "(Yûnus 10/44)

109
"Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür."

Şu göklerde ve bu yerde bulunan sınırsız yaratıklar,

- mülken (mülk olarak),

- halkan (yaratma, icad ve ibda' olarak),

- ihyâen (can ve hayât verme, diriltme olarak),

- imâteten (can alma, yok etme, öldürme, ortadan kaldırma olarak),

- isbaten ve ta'zîben (mükâfatlandırma ve azaba uğratma olarak),

yalnız Allahü teâlâ'ya aittir; hiçbir varlığın ortaklığı söz konusu değildir.

Bütün insanların işleri yalnız Allah'ın hükmüne ve icrasına tâbidir. Hiç kimsenin ne müstakil, ne de müşterek bir hükmü ve icrası sözkonusu olamaz.

Allahü teâlâ, kime ne vaatte bulunmuşsa, mükâfat ve ceza olarak onu verecektir. Bu itibârla bu cümle, daha önce zikredilen iki fırkanın mükâfat ve azabı konusunda bir açıklamadır.

Bir görüşe göre de bu cümle, makabline atıf olup onun mânâ ve muhtevasına bir açıklamadır. Zira âlemlerin Allahü teâlâ'nın kulu ve mahlûku olması, rızıklarının O'nun tarafından verilmesini ve onlar hakkında hayır irâde buyurmasını gerektirir.

110
"Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; ma'rûf ile emreder, münkerden nehyedersiniz ve Allah'a inanırsınız. F'ğer Ehl-ı Kitab da îmân etmiş olsaydı elbette kendileri için daha hayırlı olurdu, içlerinden îmân edenler de var; fakat çokları fâsık (yoldan çıkmış olanlardır.")

A- "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz ; "

Bu İlâhî kelâm, mü'minlere, hak üzerinde ittifak ve hayra davet hâlinde sebat etmeyi emir buyurmaktadır. Bu cümle değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Şöyle ki:

1- Bu cümle, "Siz Allahü teâlâ'nın ezelî ilminde veya Levh-ı Mahfüz'da, veyahut eski ümmetler içinde en hay ırk ümmetsiniz" demektir.

2- Bu cümle, "Siz insanlar için en hayırlı ümmetsiniz" demektir.

Binâenaleyh bu âyet, hayırlılığm, insanlara faydalı olmak demek olduğunda sarihtir. Gerçi bu mânâ, "insanlar için çıkarılmış" ifâdesinden de anlaşılmaktadır. Çünkü bunda "insanların faydası ve maslahatı için çıkarılmış" olma mânâsı mündemiçtir.

3- Ashâbtan Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) ise bu cümleyi şöyle tefsir ediyor:

"Siz insanlar için en hayırlısınız; çünkü insanları zincirler içinde (köle ve esir olarak) getirip sonra İslâm'a sokuyorsunuz." (Böylece hem dünyada, hem de âhirette onları selâmete erdirmiş oluyorsunuz).

4- Tabiînden Katâde de diyor ki:

"Bu âyette anlatılan en hayırlı ümmet, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetidir; zira ondan önce hiçbir Peygambere savaş emredilmedi. İşte bu ümmet, kâfirlerle savaşıyor ve sonuçta onları İslâm'a sokuyor. Bundan dolayı da bu ümmet, insanlar için en hayırlı ümmettir."

B- "Ma'rûf ile emreder, münkerden nehyedersiniz."

Âyetin bu bölümü, bu ümmetin niçin en hayırlı ümmet kılındığını beyân eder. Hitab, her ne kadar vahye şâhid olan mü'minlere mahsus ise de hükmü genel olup bütün mü'minleri kapsar.

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bu âyet, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetini kasdeder."

Ebû İshak İbrâhîm el-Zeccac eliyor ki:

"Hitabın aslı, Resûlüllah'ın Ashabı içindir; ancak hükmü bütün ümmeti şâmildir."

Ebû Isâ Muhammed b. İsâ el-Tirmizî'nin, Behz b. Hakîm'den, o da babasından ve o da dedesinden rivâyetine göre, "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" mealindeki âyet konusunda Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e şöyle buyurmuştur:

"Siz yetmiş ümmeti tamamlamış bulunuyorsunuz; Allahü teâlâ katında bunların en hayırlısı ve en alicenabı sizsiniz."

Ve açık bir gerçektir ki, her ümmetten kastedilen, onların hem ilk, hem de son kısımlarıdır. Yoksa her ümmetin yalnız ilk kısımları değildir. Binâenaleyh bu ümmetin son kısımlarının da bu hükme dahil olması gerekir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Yahudi Mâlik b. el-Sayf ile Vehb b. Yahuzâ, bir gün, aralarında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in ashabından Abdullah İbn-i Mes'ûd, Ubeyy b. Kâ'b, Muaz b. Cebel ve Huzeyfe b. el-Yeman'ın âzadlı kölesi Salim'in de bulunduğu bir cemaatin yanından geçerken bu iki Yahudi, o Sahabilere:

"- Biz sizden daha üstünüz ve bizim dinimiz de, sizin bizi davet ettiğiniz dinden, daha hayırlıdır" demişlerdi.

(Bu da gösteriyor ki, insanlar ümmet kelimesini, bir dininin ilk ve son mensuplarım kapsayan genel bir mânâda kullanmaktadırlar.)

Said b. Cübeyr'in Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir:

"Siz en hayırlı ümmetsiniz" âyetinde kasdedilenler, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Medine'ye hicret edenlerdir."

Tabiînden Dahhâk'a göre:

"Bunlar Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashabından hadis rivâyetçileri ve İslâm dâvetçileridir; Allah (celle celâlühü), Müslümanların bunlara uymasını emir buyurmuştur."

C- "Ve Allah'a inanırsınız."

"- Sizler Allah'a, Resulüne, Kitabına, âhıirete, haşr ve neşre, ceza gününe, hesaba ve inanılması gerekli (vâcib) her şeye îmân edersiniz."

İmânın tafsilâtı âyette sarahatle zikredilmemiştir. Çünkü bu îmânın, mü'minlerin îmânı olduğu gayet açıktır. Bir de bu îmân, Allah'a (celle celâlühü) gerçek mânâda bir îmândır. Ehl-i Kitab'ın îmânı gibi eksik bir îmân değildir. Fakat burada yalnız Allah'a îmân zikredilmiştir. Nitekim Nisa (4) sûresinin 150 ve 151. âyetlerinde şöyle buyrulur:

"O kimseler ki, Allah'ı ve Peygamberlerini inkâr ederler. Allah ile peygamberleri arasını ayırmak isterler ve:

"Bazılarına inanırız, ama bazılarına da inanmayız" derler ve böylece îmân ile küfür arasında bir yol tutmak isterler." (4/150)

"İşte bunlar gerçekten kâfirlerin ta kendileridir. " (4/151)

Allah'a îmân, vücud ve rütbe olarak, emr-i bı'l-ma'rûf ve nehy-ı a'nı'l-münker (iyiliği emr ve kötülükten men) den önce geldiği hâlde bu âyette onlardan sonra zikredilmiş olması bu ümmetin insanlar için en hayırlı ümmet olduğuna delâlet eder. Bir de, bu îmânın Ehl-i Kitab'ın îmânı ile yan yana zikredilmesi amaçlandığı içindir.

Ç- "Eğer Ehl-i Kitab da îmân etmiş olsaydı elbette kendileri için daha hayırlı olurdu."

Ehl-i Kitab da sizin îmân ettiğiniz gibi îmân etselerdi, bu elbette kendileri için, riyasetten ve avam halkın kendilerine bağlı kalmalarından daha hayırlı olurdu ve onların riyasetleri ve dünya nimetlerinden alacakları haz daha artardı ve îmânlarına karşılık kendilerine va'dedilen iki mükâfatı, kazanmış olurlardı.

Bir kavle göre de, eğer onlar îmân etmiş olsalardı bu, içinde bulundukları küfürden daha hayırlı olurdu. Şu hâlde hayırlılık mânâsı, onların iddiasına göredir. (Yoksa küfürde hiçbir hayır yoktur ki, îmân ondan daha hayırlı olsun.)

Âyet, onlar için bir nevi istihza anlamını da taşımaktadır.

"Velev âmene / eğer îmân etselerdi" dendiği hâlde îmân etmeleri gereken şeylere hiç temas edilmemesi, îmân denilen şeyin zaten açık olduğunu ve zihnin, ondan başka bir şeyi düşünmediğini zımnen bildirmek içindir. F, ğer burada veya daha önce, îmân edilmesi gerekenlerin tafsilâtına girilseydi, belki Kitab Ehlinin de kısmen îmân sahibi oldukları, fakat mü'mınlerın îmânının onlardan daha hayırlı olduğu anlaşılabilirdi. Öyle bir şey ise heyhat!...

D- "içlerinden îmân edenler de var; fakat çokları fâsık (yoldan çıkmış) lardır."

Bu cümle, Kitab Ehlinin, îmân etmedikleri için kendilerinde hayır olmadığı sonucundan çıkan gizli bir sualin cevabı gibidir. Sanki,

"- O Elıl-i Kitab'tan îmân edenler var mı, yoksa hepsi küfürde mi? "şeklinde bir soru vârıd olmuş da, cevabında böyle denmiştir. Ehl-i Kitab'tan elbette Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi inanan ve her iki cihan saadetine erişenler de var; fakat onların çoğu küfürde temerrüd ederek hakkın sınırları dışına çıkmışlardır.

111
"Onlar size eza etmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek (mukatele edecek) olsalar size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez."

A- "Onlar size ezâ etmekten başka bir zarar veremezler."

Ehl-i Kitab, sizi tenkid ve tehdit etmek gibi etkisiz birtakım davranışlarda bulunmak dışında size bir zarar veremezler.

B- "Sizinle savaşa girecek (mukatele edecek) olsalar size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez."

Eğer onlar sizinle savaşa kalkışırlarsa sizi öldüremezler; esir de alamazlar; kendileri hezimete uğrarlar. Sonra hiç kimseden yardım da göremezler; onları öldürmenize ve esir almanıza hiçbir kuvvet engel olamaz.

Bu âyet-i kerîme, Ehl-i Kitab'tan îmân edenlere sebat tavsiye eder. Zira onlar içlerindeki inananlara, alaya almak, ayıplamak, dalâletle suçlamak ve korkutmak suretiyle ezâ ediyorlardı. Yine, bu âyet, onların, sözlü sataşmalar dışında mü'minlere önemli bir zarar veremeyeceklerini de müjdeler. Ayrıca mü'minlere galibiyet ve intikam almayı va'deder. Onların akıbetinin hüsran ve zillet olacağını bildirir. Nitekim Benî Kurayza, Benî Nadîr, Benî Kaynuka ve Hayber Yahudileri için bütün bunlar gerçekleşmiştir.

112
"Onlar nerede olurlarsa olsunlar üzerlerine zillet vuruldu. Meğer ki Allah'ın ipine ve insanların ipine sarılmış olsunlar. Onlar Allah'ın gazabına uğradılar ve onlar üzerine meskenet vuruldu. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr ve Peygamberlerini haksız yere katletmelerindendir. Bu onların isyan etmelerinden ve aşırı gitaıelerindendir."

A- "Onlar nerede olurlarsa olsunlar üzerlerine zillet vuruldu."

O Yahudiler nerede olurlarsa olsunlar,

- nefislerinin, mallarının, ailelerinin heder olması ve

- bâtıla temessük (sarılma) zilleti ile karşılaşacaklardır.

B- "Meğer ki Allah'ın ipine ve insanların ipine sarılmış olsunlar."

Meğer ki o Yahudiler, Allah (celle celâlühü) ın veya onlara gelen Allah'ın Kitabının veyahut İslâm'ın ahdine ve zimmetine sığınıp Müslümanların yoluna uymuş (onların hakimiyet ve idaresini kabul etmiş) olsunlar.

C- "Onlar Allah'ın gazabına uğradılar ve onlar üzerine meskenet vuruldu "

Gazab (ğadab) kelimesinin nekire olarak zikredilmesi, bu gazabın pek büyük ve korkunç olduğunu ifâde etmek içindir. Gerçekten o günün Yahudileri, zelil ve miskin olarak genellikle Müslümanların ve Hıristiyanların elinde ve hakimiyetinde yaşıyorlardı.

Ç- "Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr ve Peygamberlerini haksız yere katletmelerındendir."

Yahudilerin zillet ve miskinliğe mahkûm edilmelerinin ve Allah'ın (celle celâlühü) o büyük ve korkunç gazabına uğramalarının sebebi, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetini açıklayan Tevrat âyetlerini sürekli inkâr ve tahrif; Kur'ân âyetlerini de aynı şekilde inkâr etmeleri ve Peygamberleri kendi inançlarına göre bile (bir gerekçesi olmadan) haksız yere öldürmeleri sebebiyledir.

Peygamberleri öldürenler, eski Yahudiler oldukları hâlde öldürme fiili, Medine'de ve civarında oturan o günün Yahudîlerine de isnad edilmiştir. Çünkü bu Yahudiler de, eski Yahudilerin yaptıklarına rızâ gösteriyorlardı. Nitekim Tevrat âyetlerini tahrif etmek de, Yahudi âlimlerinin fiili olduğu hâlde bu fiil, onların sözlerini dinleyip hâl ve hareketlerini taklit eden herkese isnad edilmiştir.

D- "Bu, onların isyan etmelerinden ve aşırı gitmelerindendır."

Yahudilerin o inkâr ve cinayetleri de, onların sürekli isyankâr olmalarından ve Allah'ın (celle celâlühü) sınırlarını tecavüz etmelerinden ileri geliyordu. Çünkü küçük günahlarda ısrar etmek, büyük günahlara götürür ve büyük günahlara devam etmek de küfre götürür.

Bir görüşe göre de mânâ şöyledir:

O Yahudilerin dünyada zillet ve meskenete mahkûm olmaları ve âhirette de İlâhî gazaba uğramaları, onların küfürleri ve Peygamberleri öldürmeleri sebebiyle olduğu gibi, ayrıca onların isyanları ve tecavüzleri sebebiyledir. Çünkü. Yahudiler muâhaze halamından İslâm'ın fer'î meselelerine de muhatabtır.

113
"Hepsi bir değildir. Ehl-i Kitab'tan öyle dürüst bir ümmet (topluluk) vardır ki gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar."

A- "Hepsi bir değildir."

Bu cümle, mü'minlerin iyiliklerini saymak için bir hazırlık ve daha önce geçen "İçlerinden îmân edenler de var." (Al-i İmrân 3/110) âyeti için de bir hatırlatma mahiyetindedir.

Ehl-i Kitab'ın hepsi o çirkin vasıfları taşımak hususunda bir ve eşit değildir (Çünkü Ehl-i Kitab'ın bir kısmı Müslüman olmaları sebebiyle o çirkin vasıfları taşımıyor.) Daha açık bir deyişle Ehl-i Kitab'ın hepsi, zikredilen çirkin vasıfları taşımak ve onlara terettüp eden cezalara mâruz kalmak hususunda bir ve eşit değildir.

B- "Ehl-i Kitab'tan öyle dürüst bir ümmet (topluluk) vardır ki gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar."

Bu cümle, Ehl-i Kitab'ın hepsinin nasıl bir ve eşit olmadıklarını beyân etmekte ve ondald ibhamı kaldırmaktadır. Tıpkı daha önce geçen "Te'mürû-ne bi'l-ma'rûfi — ma'rûf (iyilik) ile emredersiniz" cümlesinin "Siz insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." (Al-i Imrân:110) cümlesini beyân ettiği gibi.

El-Kitab kelimesinin zamir ile ifâdesi mümkün iken zahir olarak zikri, iki fırka arasındaki müşterek noktayı (ikisine de Ehl-i Kitab dendiğini) belirtmek ve Ehl-i Kitab'tan bu mü'min topluluğun, onların rezillerinden değil bilakis Kitab'tan kendilerine büyük bir nasip verilmiş bahtiyar insanlardan olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Ehl-i Kitab'tan olan bu bahtiyar topluluk, Abdullah b. Selâm, Salebe b. Said, Useyd b. Ubeyd gibi Isiâmiyetle şereflenenlerdir.

Bir görüşe göre, bunlar Necran halkından kırk kişi, Habeş halkından otuz iki kişi ve Rumlardan üç kişi idiler. Bu zâtlar, önce Isâ (aleyhisselâm) dininde iken sonra Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i tasdik ettiler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Medine'ye hicret etmeden önce, aralarında Es'ad b. Zürare, Bürâ b. Mârûr, Muhammed b. Mesleme, Ebû Kays Sarmet b. Enes'in de bulundukları Medîneli bir cemaat de vardı ki., bunlar tevhıd inancına sahip bulunuyorlardı. Cünüb olduklarında guslediyorlar ve Hanîf dininin hükümlerinden bildiklerini uyguluyorlardı. Nihayet Allahü teâlâ, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) i gönderince onu tasdik ve kendisine yardım ettiler.

"Ayatillah / Allah'ın âyetlerî"nden maksad, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleridir ve secde etmek de, namaz kılmaktır. Çünkü secdede Kur'ân tilâveti yoktur. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Ben rükûda ve secdede Kur'ân âyetlerini okumaktan nehyolundum / Elâ innî nühîtü en ekraa rakian ve saciden."

Namazın rükünleri içinde secdenin zikredilmesi, tevazünün kemâlim daha çok ifâde ettiği içindir.

Namazda Kur'ân âyetlerinin tilâvet edildiği kesin olarak bilindiği hâlde, "yetlûne âyatillâhi — onlar Allah'ın âyetlerini okurlar" buyrulmasi, iki Ehl-i Kitab arasındaki farkı daha ziyâde belirtmek ve bu bahtiyar fırka ile ondan önce küfürle vasıflandırılan bedbaht fırkanın bir olmadıklarını açıklamak içindir. Zaten bu sıfatın, îmân sıfatından önce zikredilmesinin sırrı da budur.

Bu namazdan maksad, teheccüd (gece) namazıdır. Çünkü bu namaz onların medhi için daha çok belirleyicidir ve bu namazda onlar için tilâvet mümkündür; zira farz namazlarda tilâvet, imamın vazifesidir. (Cemaatle kılınan namazlarda yalnız imam okur.) Onların tek başlarına cemaatsiz olarak kıldıkları namazlara itibâr edilmesine ise, medh makamı engeldir (İlâhî medhe mazhar olan kimse, zaten namazını cemaatle kılar). Bu namazın, daha çok farz namazlar anlamına gelen "salât -- namaz" kelimesi ile vasıflandırılmamasına ve belli bir vakit zikredilmeden "ânâelleyli / gece saatleri" şeklinde mübhem bir ifâde kullanılmasına en münasib olan mânâ da budur.

Bir görüşe göre de, bu namaz yatsı namazıdır. Çünkü Ehl-i Kitab, bu namazı kılmazlar. (Bu itibârla yatsı namazı mü'min olan Ehl-i Kitab'ı diğerlerinden ayıran bir namazdır.) Nitekim rivâyet olunuyor ki, bir gece Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yatsı namazını geciktirdi; sonra evinden çıkınca baktı ki, insanlar namazı bekliyorlar. O zaman:

"Bilin ki, sizden başka hiçbir din ehli bu saatte Allah'a, ibâdet etmez / Emmâ innehu leyse min ehli'l-edyani ehadün yezkürullâhü hazihî's-saa'te ğayruküm" buyurdu ve bu âyeti okudu.

Bir görüşe göre de "vehüm yescüdûn / ve onlar secde ederler" mealindeki cümle, bir istinaf (makablinden bağımsız) cümlesidir. Yani namazda bir ayakta dururlar, bir secde ederler; Allah'a (celle celâlühü) her türlü tevazuu göstererek O'ndan lütuf ve rahmet niyaz ederler. Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Ve Onlar gecelerini Rablerine secde ve kıyam ile geçirirler." (Furkan 25/64)

Bir görüşe göre de, bu âyetteki secdeden murad, tevazu gösterip boyun eğmektir. Nitekim bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a secde ederler." (Ra'd 13 / 15) (Secde âyetidir)

"Onlar, Allah'a ve âhıiret gününe inanırlar; ma'rûf ile emr ve münkerden nehyederler. Hayır işlerinde de yarışırlar. İşte onlar Sâlihlerdendir."

A- "Onlar, Allah'a ve âhıiret gününe inanırlar ; "

Bu âyet, Ehl-i Kitab'tan olan o topluluğun diğer bir vasfını fakat aynı zamanda Yahudilerden farklı yanlarını ortaya koyar. Başka bir deyişle burada onların İslâm'ın beyân ettiği gibi Allah'a ve âhire t: gününe îmân ettikleri açıklanır.

İmânın kayıtsız ve mutlak olarak zikredilmesi, takyide gerek olmadığını zımnen bildirmek içindir. Çünkü mutlak olarak zikredilen bu îmândan İslâmî îmânın kasdedildiği açıktır.

Bir de, Yahudiler:

- "Uzeyr, Allah'ın oğludur" dedikleri,

- bazı İlâhî Kitabları ve Peygamberleri inkâr ettikleri,

- kıyamet gününü de başka türlü nitelendirdikleri için,

Allah'a ve âhiret gününe inandıklarını iddia etmelerinin hiçbir kıymet taşımadığına bir tarizdir. Eğer îmân zikredilen bu kayıtla kayıtlandırılmış olsaydı, belki onların îmânlarına da îmân denebilirdi. Heyhat ki gerçek böyle değildir.

B- "Ma'rûf ile emr ve münkerden nehyederler."

Bu iki vasıf, Ehl-i Kitab'ın o mutlu topluluğunun Yahudilerden farklı yanlarını beyân için zikredilmiştir. Bir de, o bedbaht Yahudilerin sevap kazanmak adına riyakârlık yaptıklarına, hattâ işi tersine çevirip insanları saptırmaya ve Allah yolundan alıkoymaya çalıştıklarına bir tarizdir. Zira onların yaptıkları münkeri emretmek ve mârufu menetmektir.

C- "Hayır işlerinde de yarışırlar."

Bu da, o bahtiyar topluluğun bir diğer sıfatıdır. Onlar gerek kendilerim gerekse başkalarını ilgilendiren bütün işlerde güzel davranış örneği verir ve her hususta hayrın bütün çeşitlerine son derece rağbet gösterirler. Bu cümle ayni zamanda Yahudilerin, hayırda çok ağır, serde ise çabuk davrandıklarına bir tarizdir.

Ç- "İşte onlar sarihlerdendir."

İşte onlar, o seçkin vasıfları sebebiyle, Allahü teâlâ katında hâlleri ıslah edilmiş ve O'nun rızâsına ve medhine hak kazanmış mutlu insanlardır.

115
"Onların hayır olarak yaptıkları hiçbir şey inkâr edilmez. Allah ittika edenleri (sakınanları, takva sahibi olanları) bilir."

A- "Onların hayır olarak yaptıkları hiçbir şey inkâr edilmez."

Onların yaptıkları hiçbir hayır, elbette karşılıksız kalmaz. Başka âyetlerde hayrın karşılığının tam verilmesi, şükür olarak ifâde edilmiştir. Burada hayrın karşılığının tam verilmemesi de inkâr veya nankörlük olarak vasıflandırılmıştır. Bunun sebebi böyle bir hâlin, Allahü teâlâ'dan sâdır olmasının imkânsızlığını vurgulamak içindir.

B- "Allah, ittika edenleri (sakınanları, takva sahibi olanları) bilir."

Bu cümle, makablini açıklayan bir zeyl mahiyetindedir. Zira Allahü teâlâ'nın onların hâlini çok iyi bilmesi, elbetteki onların sevabını tam vermesini gerektirir.

Burada takva sahiplerinden murad,

- Ya o anılan bahtiyar topluluktur. Onların zamir ile değil de zahir olarak "müttektîn / sakınanlar, ittika edenler" şeklinde belirtilmesi, kendilerini medhetmek, ilâhî ilmin taallûk ettiği unvanı tâyin etmek ve onların mükâfat sebebini bildirmek içindir. Bu da daha önce zikredilen hasletleri ihtiva eden takvadır.

- Ya da bu takva sahiplerinden maksat, bütün takva sahiplerini kapsayan muttakıîler cinsidir ve anılan topluluk da öncelikle buna dahildir.

116
"O küfredenlere gelince ; onların ne malları, ne evlâdları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamaz. İşte onlar cehennem ashabıdır. Orada sürekli olarak kalacaklardır."

Onlar îman edilmesi gereken şeyleri inkâr ettiler. Bu âyetin tefsirinde değişik görüşler ileri sürülmüştür:

1- Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre, "Bunlar Benî Kurayza ve Benî Nadıîr Yahudileridir. Onların küfürdeki inadı mal içindi."

2- Bunlar bütün Kureyş müşrikleridir. Nitekim Ebû Cehil Amr b. Hişam, malı ile çok iftihar ederdi.

3- Bunlar Ebû Süfyan Sahr b. Harb ve adamları idi. Nitekim Ebû Süfyan, Bedir ve Uhud savaşlarında kâfirlere çok mal harcamıştı.

4- Bunlar, bütün kâfirlerdir. Zira onlar malları ve evlatları ile iftihar ediyorlardı. Nitekim onlar:

"Biz malca ve evlatça daha çoğuz; biz azaba uğratılacak da değiliz." (Sebe' 34/35) diyorlardı. İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü) onların iddialarını reddetmek üzere:

Onların ne malları ne evlatları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamaz" buyurdu. Yani onların malları da, evlatları da, Allah'ın (celle celâlühü) azabından hiçbir şeyi engelleyemeyecek, en ufak bir fayda sağlamayacaktır.

117
"Onların bu dünya hayatındaki infaklarının durumu, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup mahveden dondurucu bir rüzgâr misalidir. Allah, onlara zulmetmiyor; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar."

A- "Onların bu dünya hayatındaki infaklarının durumu, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerini vurup mahveden dondurucu bir rüzgâr misalidir."

Bu ayet de, kâfirlerin, "celb-i menafi' ve def-i mazarrat" için güvendikleri ve boş umut bağladıkları malların kendilerine nasıl hiç fayda sağlamadığını beyan eder.

Kafirlerin ibâdet, iftihar ya da şöhret; münafıkların da riyâ ve korku için yaptıkları harcamaların durumu, dondurucu bir rüzgarın vurduğu ekine benzer. Onlar küfür ve isyanları sebebiyle kendilerine zulmetmiş ve bundan dolayı da Allah'ın (celle celâlühü) gazabına uğramışlardır. İşte o dondurucu rüzgâr, ceza olarak onların ekinlerini vurmuş ve hepsini yok etmiştir. Bu kâfirler, kendilerine zulmetmekle vasıflandırılmışladır. Çünkü ilâhî gazabı mûcib hâllerinden dolayı helake uğramaları, onlar için daha ağır ve alçakladır.

Bu teşbihten maksad, onların yaptıkları harcamaların, kendilerine hiçbir yarar sağlamadığını, tamamen yok olup gittiğini belirtmektir.

Bu teşbih, daha önce Bakara (2) sûresinin 17. âyetinin tefsirinde geçen mürekkeb teşbih (kelimeler arasındaki teşbih değil, toplu teşbih) kabılindendır.

B- "Allah, onlara zulmetmiyor; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar."

Allah (celle celâlühü), onların harcadıkları malları zayi kılmakla onlara zulmetmedi; onlar mallarını yerinde harcamadıkları için kaybederek kendi kendilerine zulmettiler. Bazılarına göre bu cümlenin mânâsı şöyle de olabilir:

Allah ekini yok etmekle sahiplerine zulmetmedi; fakat onlar, bu cezayı hak eden fiilleri işlemekle kendi kendilerine zulmettiler.

Ancak bu mânânın bundan hemen önce sarahaten ifâde edilmiş olması buna engeldir.

118
"Ey îmân edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar, size kötülük etmekten geri durmazlar. Sıkıntıya düşmenizi arzu ederler. Gerçekten de düşmanlıkları ağızlarından taşıyor. Göğüslerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Biz size âyetleri açıklıyoruz; eğer aklederseniz..."

A- "Ey îmân edenler ! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin."

Kişinin bitanesi (astarı), kişinin güvenip sırlarını anlattığı kimsedir. Böylece kişinin sırdaşı elbisenin astarına benzetilmektedir. Tıpkı sırdaş kişinin, şiara (iç elbiseye) de benzetildiği gibi. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Ensar, şiardır (iç kaftandır, sırdaştır); diğer insanlar ise disardır (dış kaftandır)."

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre:

"Mü'minlerden bazıları, aralarındaki akrabalık, dostluk ve anlaşmalar sebebiyle Yahudilere Müslümanların sırlarını ulaştırıyorlardı. İşte bunun üzerine Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmeyi indirdi."

Tabiînden Mücâhid'e göre de:

"Bu âyet-i kerîme, münafıklara haber ulaştıran bazı mü'mini er hakkında nazil olmuştur. İşte bu âyetle o yaptıklarından menedildiler."

Bundan sonraki âyetteki:

"Onlar size rastladıkları zaman, "inandık" derler. Kendi kendilerine kaldık (halvet olduk)ları zaman size olan öfke (gayz)lerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar" ifâdesi de bu yorumu teyid eder.

Zira bu, münafıkların sıfatıdır. Ancak hâdisenin aslında sırların verildiği ister Yahudiler olsun, ister münafıklar olsun, hüküm genel olup bütün kâfirler için geçerlidir.

B-"Onlar size kötülük etmekten geri durmazlar. Sıkıntıya düşmenizi arzu ederler."

Birinci istinaf cümlesi, onların hâlini açıklamakta ve onlardan uzak durmayı emretmekte; ikinci istinaf cümlesi de, nelıyi teyid ve nehyedilen şeyden şiddetle sakınmanın gereldiliğini ifâde etmektedir. Yani onlar, sizin hep sıkıntıya ve şiddetli bir zarara uğramanızı isterler.

C- "Gerçekten düşmanlıkları ağızlarından taşar."

Bu da başka bir istinaf cümlesi olup nehyedilen şeyden daha da şiddetle sakınmanın gerekliliğini belirtir. Onların islâm'a ve Müslümanlara olan öfkeleri, sözlerinden açıkça belli olur. Onlar bunu açığa vurmamak için ne kadar gayret etseler de, Müslümanlara olan öfke ve düşmanlıklarım ağızlarından kaçırmamayı başaramazlar.

Ç- "Göğüslerinde sakladıkları ise daha büyüktür."

Çünkü dilleriyle açığa vurdukları düşmanlık, düşünerek ve kendi ihtiyarlarıyla değildir. (Bundan dolayı düşmanlıklarını tam yansıtmamaktadır.)

D- "Biz size âyetleri açıklıyoruz ; eğer aklederseniz..."

Biz, size dinde ihlâslı olmanın, mü'minleri dost edinip kâfirleri düşman bilmenin lüzumunu anlatan âyetlerimizi açıklamış bulunuyoruz. Eğer siz, ald-i selim sahibiyseniz, aklınızı kullanabiliyorsanız, iyi düşünüp muhakeme edebiliyorsanız gerçeği anlarsınız.

119
"Sizler öyle kimselersiniz ki onları seversiniz. Oysa onlar sizi sevmezler. Siz Kitab'ın hepsine inanırsınız. Onlar size rastladık (mülâkıî olduk)lan zaman "inandık" derler. Oysa kendi kendilerine kaldık (halvet olduk) lan zaman size olan öfkelerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar."

(Resûlüm) de ki:

"- Kininizle ölün!"

Şüphesiz ki Allah göğüslerde olanı hakkıyla bilir."

A- Sizler öyle kimselersiniz ki onları seversiniz. Oysa onlar sizi sevmezler. Siz Kitab'ın hepsine inanırsınız."

Âyetin başında "hâ" edatının zikri, muhtevanın son derece önemli olduğuna dikkat çekmek içindir. Müslümanlar şu şekilde uyarılmaktadır:

"Onları dost edinmekle hatâ ediyorsunuz; onları seviyorsunuz ama onlar sizi sevmiyorlar; oysa siz onların Kitabına da inanıyorsunuz ama onlar, sizin Kitabınıza inanmıyorlar. Buna rağmen siz yine de onları sevmeye devam edecek misiniz?"

Kısaca o kâfirlerin dini bâtıl ve sizin dininiz hak iken, onlar kendi dinlerinde sizden daha katı ve müsâmahasızdır.

B- "Onlar size rastladık (mülâkıî olduk)ları zaman "inandık" derler. Oysa kendi kendilerine kaldık (halvet olduk)lan zaman size olan öfidelerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar."

Onlar, sizinle karşılaştıklarında münafıkça davranıp "âmenna / inandık" derler; kendi kendilerine veya baş başa kaldıklarında ise, size olan kin, gayz ve öfkelerinden dolayı, esef ve üzüntülerinin bir tezahürü olarak parmaklarının uçlarını ısırırlar; zira öfkelerini yatıştırmak için başkaca bir yol bulamamışlardır.

C- "Resûlüm) de kı (Kul):

"- Kininizle ölün !"

Bu ifâde, İslâm'ın yayılmasından ve Müslümanların sayıca artmasından ve güçlenmesinden dolayı, onların öfkelerinin artarak devamı sonunda helâk olmaları yahut şiddetlenen öfkelerinin onları helâk etmesi için beddua makamındadır.

Ç- "Şüphesiz ki Allah, göğüslerde olanı hakkıyla bilir."

Allah (celle celâlühü) sizin kalplerinizin içindeki kın, gayz, öfke ve düşmanlığı eksiksiz olarak bilir.

Burada iki ihtimâl vardır:

1- Bu cümle ya "De ki!" emrinin içindedir; o takdirde anlam şöyle olur:

"- Resûlüm, onlara de ki; Allahü teâlâ, sizin öfkeden parmaklarınızın uçlarını ısırdığınızı hattâ ondan daha da gizli olanı bilir."

2- Bu cümle, "De ki!" emrinin dışındadır; o takdirde de anlam şöyle olur:

"- Resûlüm, seni onların sırlarına muttali kıldığıma taaccüb etme! Çünkü Ben, kalblerin içindekileri tamamıyle bilirim."

3- Bir kavle göre ise, bu cümle "De ki!" emrinin kapsamı dışında olmakla beraber Resûlüllah'a gönlünü hoş tutmasnı ve gelecekten umutlu olmasını emreder. Ayni zamanda bunda İslâm'ın güçleneceğine ve onların İslâm'ın gücü karşısında hor ve hakîr kılınacağına ve bundan duyacakları öfkeyle helâk olacaklarına dâir ilâhî bir müjde vardır. Sanki:

"- Ey Resûlüm! Sen kendi nefsine bunları anlat" buyrulmuştur.

120
"Size bir iyilik (hasene) dokunursa onlar üzülürler. Eğer size bir kötülük dokunursa sevinirler. Ve eğer sabreder ve sakınırsanız onların hileleri size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz, Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır."

A- "Size bir iyilik dokunursa onlar üzülürler. Eğer bir kötülük dokunursa sevinirler."

Onların düşmanlıkları öyle bir noktaya varmıştır ki, Müslümanların mazhar oldukları hayıf ve yararları kıskanırlar. Müslümanların uğradıkları zarar ve sıkıntılara da sevinirler.

İyilik için "mess/dokunma", kötülük için ise "isabet" kelimesinin kullanılmış olması,

- ya en ufak bir iyiliğin bile Müslümanlara dokunmasının kendilerini üzdüğünü, onların ancak Müslümanların tam anlamıyla zarara uğramaları hâlinde sevınebildiklerini bildirmek içindir;

- ya da mess kelimesi, mecaz olarak isabet mânâsında kullanılmıştır.

B- "Ve eğer sabreder ve sakınırsanız onların hileleri size hiçbir zarar veremez."

Eğer siz, onların düşmanlıklarına, yahut ağır mükellefiyetlere sabrederseniz ve Allahü teâlâ'nın yasaklayıp haram kıldığı şeylerden sakınırsanız, Allah'ın lûtfuyla ve O'nun sabredenlerle takva sahiblerine va'dettiği himaye sayesinde, onların sizin için düşünüp planladıkları hileler size hiçbir zarar vermez.

Bir de, dinine ciddiyetle sarılan ve kendini takva ile sabra alıştıran kimse, hasmına karşı cesur olur.

C- "Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır."

Allah (celle celâlühü) bilgisiyle, onların size düşmanlık için düşündükleri hileleri kuşatmıştır. Binâenaleyh yaptıklarından dolayı onları cezalandıracaktır.

Bir kırâete göre, "ya'melûne / yaptıkları" fiili hitab kipi ile "ta'melûne / yaptıklarınızı" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"Allah'ın bilgisi, sizin sabrınızı ve takvanızı kuşatmıştır. Binâenaleyh Allah, sizin hak ettiğiniz mükâfatları verecektir."

121
"Hani sen sabah erkenden mü'minleri savaş için mevzilerine yerleştirmek üzere aile (ehli)nden ayrılmıştın. Allah hakkıyla her şeyi işitendir ve her şeyi bilendir."

Burada, dikkatler sabır ve takvadan uzak kalmanın zararlı sonuçlarına çekilmektedir. Şunu da unutmamak gerekir ki sabır ve takva, va'd-i ilâhî gereği düşmanların yaptıkları hilelerin zararlarından kurtulmayı da sağlar.

Bu âyette hitab özellikle ve yalnız Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e tahsis edilmiştir. Çünkü bu kelâm ona mahsustur. Ve demek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm! Sabah erkenden ailenden ayrıldığın o zamanı onlara anlat ki, sabırsızlıktan ileri gelen o nahoş hâllerden ibret alsınlar da, bilsinler ki, sabır ve takvadan ayrılmadıkları takdirde kâfirlerin hileleri kendilerine asla zarar vermez."

Burada, asıl maksad o vakt içinde vuku bulan hâdiseler olduğu hâlde, anlat emrinin hâdiselere değil de, vakte tevcih edilmiş olması, bu hâdiseyi tafsilâtı ile hatırlamanın mecburiyetini mübalağa ile ifâde etmek içindir. Nitekim bu konu ile ilgili izah, Bakara 2/30. âyetin tefsirinde geçti.

Âyet, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in Uhud savaşı için ailesinden, Âişe'nin (radıyallahü anha) Validemizin evinden çıkmasıyla ilgilidir. Burada maksûd olan, bazılarının zannettiği gibi, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in niyet ederek ve bu azim ile evinden çıkması değil, fakat mü'minleri mevzilerine yerleştirmeye kadar uzanan zamanı ve buna bağlı olarak meydana gelen gelişmeleri hatırlatmaktır. Çünkü hâdiseleri hatırlatan o zamandır.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Uhud savaşına cuma namazından sonra çıktığı hâlde, âyette "Ve iz ğadevte min ehlike / Hani sen sabah erkenden ailenden ayrıldın" buyurulmuştur. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in mü'minleri mevzilerine yerleştirmesi, (ertesi gün), sabah erkenden olmuştur ve asıl konu da budur. Zira vaktin hatırla tılmasından maksat, mü'minlerin, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in emrine muhalefetlerinin, yerleştirildikleri muayyen mevzileri terk etmelerinin ve sabırsızlık göstermelerinin hatırlatılmasıdır.

İşte böylece bu âyet-i kerîmeyi, cuma namazının zeval vaktinden (güneşin tam tepeye geldiği vakitten) önce kılmanın caiz olduğuna delil gösterme görüşünün yanlışlığı net olarak ortaya çıkmış olur.

Rivâyete göre müşrik ordusu Uhud'a çarşamba günü inmişti. Bunun üzerine Resûlüllah Ashabı ile istişare buyurdu ve (sonraları münafıkların başı olarak şöhret bulan) Abdullah b. Übeyy b. Selûfü de istişare için çağırdı. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan önce onu hiç çağırmamıştı. İstişarede Abdullah ve Ensar'ın çoğu şöyle dediler:

"- Ya Resûlallah! Medîne içinde kal, Medine'den çıkıp onların bulundukları yere gitme. Çünkü vallahi, bu güne kadar ne zaman Medine'den çıkıp bir düşman karşısına gitmişsek, hep mağlup olduk ve ne zaman bir düşman Medine'ye girip bizimle savaşmışsa, mutlaka biz onları yendik. Bir de sen aramızda iken Medine'de nasıl mağlup oluruz! Onun için sen o düşmanları orada kendi hâllerine bırak; eğer onlar hep orada kalırlarsa, zaten en kötü hapishanede kalmış gibi olurlar; yok eğer Medine'ye girerlerse, erkekler, cepheden onlarla savaşırlar; kadınlar ve çocuklar da onlara taş atarlar; eğer memleketlerine dönerlerse, amaçlarına ulaşmadan dönmüş olurlar."

Bazı Sahabiler de şöyle dediler:

"- Ya Resûlallah! Bizi o köpeklerin karşısına çıkar; bizim onlardan korktuğumuzu sanmasınlar."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Ben rüyamda arkamda boğazlanmış bir sığır gördüm ve bunu hayra yordum. Yine rüyamda kılıcımın ağız kısmında bir gedik gördüm ve bunu da hezimet olarak yordum. Yine rüyamda ellerimi bir muhkem zırhın içine soktuğumu gördüm ve bunu da Medîne olarak yordum. Eğer uygun görürseniz, Medine'nin içinde kalın da, onları orada bırakın."

O zaman da, Bedir savaşında bulunmayan ve Uhud savaşında Allahü teâlâ'nın kendilerine sehâdeti nasıb ettiği bazı Müslümanlar:

"- Ya Resûlallah! Bizi düşmanlarımızın karşısına çıkar!" diye ısrar ettiler.

Numan b. Mâlik el- Ensarî (radıyallahü anh) de şöyle dedi:

"- Ya Resûlallah! Beni cennetten mahrum bırakma! Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben mutlaka cennete gireceğim" dedi ve sonra şöyle devam etti:

Ben şu iki sözümle cennete gireceğim:

"- Eşhedü en lâ ilahe illallah ve ben savaştan kaçmayacağım!" dedi..

Böylece çok ısrar ettiler. Nihayet Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) evine girdi, zırhını giyip silâhlarını kuşandı. Ashâb, onu böyle görünce, ısrarlarından pişman oldular ve kendi aralarında:

"-- Biz yanlış yaptık; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vahye mazhar iken, biz ona yol gösteriyoruz!" dediler. Sonra da:

"- Ya Resûlallah! Sen nasil uygun görüyorsan, öyle yap!" sözleriyle takdiri ona bıraktılar. O zaman Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Bir peygamber, silâhlarını kuşandıktan sonra savaşmadan onları çıkarması kendisine yaraşmaz" buyurdu.

Böylece cuma günü cuma namazından sonra Medine'den yola çıktı ve Hicretin üçüncü yılında, Şevval ayının ortasında, cumartesi günü sabahleyin Uhud vadisine vardı. Sonra Ashabını savaş için saf düzenine soktu ve onları ok sapı gibi dümdüz hizaya getirdi; safta birinin göğsünün daha ileri çıktığını görünce:

"- Geri!"

diye sesleniyordu. Peygamberimiz, vadinin kenarına inmişti. Ve kendisi ile askeri sırtlarını Uhud dağına verdiler. Abdullah b. Cübeyr'i de okçulara kumandan tâyin etti ve okçulara:

"- Siz oklarınızla bizi savunun; arkadan bize saldırmalarını önleyin; salan, mevzilerinizi terk etmeyin; siz yerlerinizde kaldığınız müddetçe biz gaalibiz!" diyerek onlara talimat verdi.

Allah (celle celâlühü) sizin sözlerinizi de gayet iyi işitmekte ve kalplerınizdekileri de eksiksiz olarak bilir.

Bu ifâde, zımnen, onlardan sâdır olmaması gereken bazı söz ve fiillerin sâdır olduğunu bildirir.

"Hani sizden iki fırka korkup kaçmak istemişlerdi. Oysa Allah, onların yardımcısı idi. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler (güvensinler, dayansınlar)."

A- "Hani sizden iki fırka korkup kaçmak istemişlerdi. Oysa Allah onların yardımcısı idi.."

Bu cümle,

- ya "Ve iz ğadevte min ehlike / Almıştın" cümlesinin izahıdır,

- ya da "Vallâhü semîu'n a'lîm / dir" cümlesinin zarfı ve devamıdır.

Allah (celle celâlühü) o vakit de bütün sözleri işitiyor ve kalblerde olanları biliyordu. Elbette bu bir kayıt değildir. Çünkü Allah'ın işitmesini ve bilmesini o vakit ile kayıtlandırmak mümkün değildir.

Uhud savaşında korkuya kapılıp zafiyet gösteren iki bölük, Ensar'dan Hazrec kabilesinin Benî Seleme kolu ile yine Ensar'dan Evs kabilesinin Benî Harise kolu idi. Bunlar Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ordusunun iki cenahı idiler ve sayıları bin veya dokuz yüz elli kişi idi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sabır ve sebat gösterdikleri takdirde kendilerine zafer va'detmişti. İslâm ordusu nihayet küfür ordusuna yaklaştı. Kâfirlerin ordusu üç bin kişiden oluşuyordu. İşte bu sırada Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, İslâm ordusunun üçte biri ile beraber geri döndü. Dönerken de şöyle diyordu:

"- Ey halkımız! Biz ne diye kendimizin ve evlâdımızın katlini kendi ellerimizle hazırlayalım? "

Bunun üzerine Amr b. Hazm el-Ensarî, onları geri döndürmek için arkalarından gidip şöyle seslendi:

"- Allah aşkına bunu kendi Peygamberinize ve kendi nefsinize yapmayın!" Abdullah b. Übeyy ise:

"- Biz savaşmasını bilseydik, sizin arkanızdan gelirdik" diye cevap verdi.

İşte tam bu sırada anılan iki kol da, Abdullah b. Ubeyy'in peşinden gitmek istedi. Fakat Allahü teâlâ onları korudu ve sonunda Resûlüllah ile beraber yola devam ettiler.

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- O iki kol, geri dönmeye niyetlendiler, fakat Allah (celle celâlühü), doğru yolda sebat etme azmini onlara bahş etti."

Bu konuda bu iki kolun yaptıkları, bir niyet ve arzunun ötesinde bir şey değildir. Kaldı ki bunlar, bazı şiddetli olaylar karşısında bir çok insanın içinden geçen şeylerdir.

B- "Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler."

Mü'minler bütün işlerinde yalnız Allah'a tevekkül etmelidir; zira her işte Allah, onlar için yeterlidir. İsm-i celilin zahir olarak zikredilmesi, bereket ve umut vesilesi olması içindir. Çünkü ulûhiyet, Allahü teâlâ'ya tevekkülü gerektirir.

" Yemin olsun ki Allah, Bedir'de siz boynu bükük iken size yardım etti. Allah'tan sakının ki şükredenlerden olasınız."

A- "Yemin olsun ki Allah, Bedir'de sız boynu bükük iken size yardım etti."

Daha önce sabırsızlığın zararlı sonuçları zikredilmişti. Şimdi bu istinaf cümlesiyle, sabır ve emre muhalefetten sakınmanın sonucu zafer hatırlatılmaktadır.

Bir görüşe göre de bu cümle, Allahü teâlâ'ya tevekkülün lüzumunu ifâde etmek üzere zikredilmiştir.

Bedir, Mekke ile Medîne arasında (Medine'ye 80 mil uzaklıkta) bir suyun (kuyunun) adıdır. Bu su, Bedir b. Kilde adında bir adamın idi. Bu münasebetle bu kuyuya onun adı verilmiştir.

Bir başka görüşe göre ise bu kuyu, suyunun dolunay misak berraldığı ve dolunay gibi daire biçiminde olması sebebiyle bu ismi almıştır.

Bir diğer görüşe göre de Bedir, bu yerin veya vadinin adıdır.

Bedir savaşı Hicret'in ikinci yılında Ramazan ayının yirmi yedisinde vuku bulmuştur.

Bu savaşta müslümanlar, düşmanlarına nisbetle, kemiyet olarak da, keyfiyet olarak da son derece güçsüz idi. Nitekim sayıları üç yüz on iki ile üç yüz yirmi arasında idi. Bunlar, kuyudan su çekme işinde kullanılan develerin sırtında yola çıktılar; her deveye beş on kişi nöbetle biniyorlardı. Orduda yalnız bir at vardı. Diğer bir rivâyete göre ise iki at vardı. Bin Mıkdad (radıyallahü anh) a, diğeri de Mersed (radıyallahü anh) e âit idi. Develerin sayısı da doksan idi ve yalnız altı zırh ve sekiz kılıç vardı.

Düşman ordusu ise, bin kişi kadardı; yüz at, çok sayıda silah ve mühimmat vardı.

B- "Allah'tan sakının ki şükredenler olasınız."

Daha önce sakınma (takva), sabır ile beraber zikredildiği hâlde burada yalnız olarak zilvredilmiştir. Bunun sebebi takvanın esas, sabrın ise onun ayrılmaz bir parçası olduğunu zımnen bildirmek içindir. İşte bundan dolayı sabır, takvadan (sakınmadan) önce zikredilmiştir.

Takva emrinin, zafer ihbarından önce zikredilmesinin iki anlamı olabilir:

1- Bu ya zaferin, Ashabın takvaları sebebiyle gerçekleştiğini anlatmak içindir. Yani o gün salündığınız gibi, her zaman Allah'tan sakının ki, takvanız sayesinde size zafer nimeti bahşedilsin; siz de daha önce şükrettiğiniz gibi, şülcredesiniz.

2- Ya da daha önce Allah, zafer nimetini size bahşettiği gibi, yine size zafer bahşeder, siz de ona şükredersiniz.

Şu hâlde âyette şükür, onun sebebi olan nimetin ihsanı yerinde zikredilmiştir.

124
"Hani sen (Resûlüm), mü'minlere şöyle diyordun :

"- Rabb'ınızın üç bin indirilmiş melek ile imdad etmesi size yetmez mi ?"

Daha önceki hitaplar, bütün mü'minlere müteveccih iken burada hitabın Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a tahsis edilmesi, teşrif ve bu zaferin Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in müjdesiyle gerçekleştiğini zımnen bildirmek içindir.

Bu müjdeden önce takva emrinin zikri de, onun son derece önemli olduğunu belirtir.

Mü'mınlerden bazıları o büyük düşman ordusuyla savaşamayacaklarını düşündükleri zaman bu İlâhî müjde erişti.

Tabiînden Şa'bî Amir diyor ki:

"- Kürz b. Câbir el-Hanefî'nin, müşriklere yardım etmek istediği haberi mü'minlere ulaşınca, bazı mü'minlerin morali bozuldu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu."

"Rabbüküm" buyrulmak suretiyle "küm" zamirinin "Rabb"a izafesi, mü'minlerin Rableri tarafından çok önemsendiğini vurgulamak ve aynı zamanda yardımın illet ve sebebini zımnen bildirmek içindir.

Elulâsa, Allah'ın (celle celâlühü) bu miktar yardımı, elbette size yetecektir.

"Elen yekfiyeküm — size yetmez mi?" sorusunda "len /...olmayacak, yapmayacak" edatının kullanılması, o gün bazı mü'ninlerin, güçsüzlükleri, azlıkları; düşmanın ise kuvveti, çokluğu sebebiyle zaferden ümitlerini sanki kesmiş olduklarını bildirir.

125
"Evet, sabreder ve sakınırsanız (ittika ederseniz, takva sahibi olursanız); onlar üzerinize fevren (hemen veya ansızın) gelmiş olsalar bile Rabb'ınız size beş bin nişanlı melek ile yardım eder."

Bundan önceki "Elen yekfiyeküm en yümiddeküm rabbüküm biselâseti âlâfin mine'l-melâiketi münzelîn / Rabb'ınızın üç bin indirilmiş melek ile imdad etmesi size yetmez mi?" müjdesinden sonra bu âyette de Allah (celle celâlühü) mü'minlerin kalbini kuvvetlendirmek ve onları sabır ve takvaya teşvik etmek için onlara daha fazla yardım sözü veriyor. Yani eğer siz düşmanla karşılaşmada ve mukavemette sabır gösterirseniz ve Allah'a karşı isyan ve Peygamberine muhalefetten sakınırsanız; müşrikler hemen şu saatte üzerinize gelseler bile Rabb'ınız, size kendilerinin veya atlarının belli nişan ve alâmetleri olan beş bin melek ile yardım eder.

Rivâyete göre imdada gelen, melekler alaca atlara binmişlerdi ve beyaz sarıkları vardı; yalnız Cebrâîl (aleyhisselâm), Zübeyr b. Avvam (radıyallahü anh) gibi sarı sarıklı idi. Tabiînden Urve b. Zübeyr diyor ki:

"- Melekler, alaca atlara binmişlerdi. Başlarında da beyaz sarıklar vardı; sarıklarının uçlarını omuzları arasına salmışlardı."

Hişam b. Urve de:

"Meleklerin sarıkları sarı idi" diyor. Yine Tabiînden Katâde ve Dahhâk diyorlar ki:

"- Melekler, adarının alınlarına va kulaklarına boyalı yün koymak suretiyle işaret kullanmışlardı.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) o gün Ashabına şöyle buyurmuştu:

"Nişanlar (işaretler) takın; çünkü melekler de nişanlar takmışlardır."

Bir kırâete göre, "müsevvimîn" fiili, mefûl (meçhul) kipi ile "müsevve-mîn" biçiminde de okunmaktadır. Buna göre, melekler Allah (celle celâlühü) tarafından nişanlanmış, işaretlenmiş olur.

Bir görüşe göre, anılan fiil, nişanlı anlamında olmayıp (mefûl kipi ile okunmakta ve) gönderilmiş anlamına gelmektedir. (Yani bu melekler Allah tarafından gönderilmişlerdir. Bu görüşe göre, zikredilen rivâyetlerin hiçbiri sahih değildir.)

İlâhî yardımın gerçekleşmesi sabır ile takvaya bağlı olduğuna göre bu iki şartın tahakkuku hâlinde düşman hemen de gelse, geç de gelse, İlâhî yardim yetişecektir. Böyle olduğu hâlde "ve ye'tûküm min fevrihim — onlar hemen veya ansızın üzerinize de gelmiş olsalar bile" ifâdesinin, sabır ve takva ile beraber zikredilmiş olması,

- ya hâdisenin aslının tesbiti içindir,

- ya da yardımın her hâl ve kârda gerçekleşeceğini en güzel ve mükemmel biçimde beyân etmek içindir.

Çünkü âyette en uzak ihtimâl öngörülmüştür ki diğer hâllerde bu yardımın daha kolay tahakkuk edeceği anlaşılsın. Zira düşmanın ansızın saldırısı veya hemen gelmesi hâlinde yardımın ulaşamayacağı zannedilir, işte yardımın ulaşmasının o hâl üzerine bina edilmesi, diğer hâllerde de evleviyetle yardımın geleceğine kalbleri ve zihinleri inandırmak içindir.

126
"Allah, bunu size başka bir şey için değil ancak müjde ve kaibleriniz onunla mutmain olsun diye yaptı. Nusret ancak her şeye üstün ve gaalıb (el-A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (el-Hakîm) Allah katındandır."

A- "Allah, bunu size başka bir şey için değil ancak müjde ve kaibleriniz onunla mutmain olsun diye yaptı."

Bu âyet, yeni bir kelâmıdır; doğrudan doğruya Allahü teâlâ taralından ifâde buyurulmuştur ve zahirî sebeblerin kendi başlarına netice için müessir olmadığını, hakikatte zaferin Allahü teâlâ'nın irâdesine bağlı olduğunu belirtir. Bundan amaç mü'minlerin, zaferin zahirî imkânları ve emareleri olmadığı hâllerde bile ilâhî yardıma güvenmelerini sağlamaktır.

Âyetin başındaki "cea'le / yaptı, kıldı" fiili, kelâmın seyrinden anlaşılan mukadder (gizli) bir fiile atıftır. Zira ilâhî yardımın,

- mutlak olarak vukuunu haber vermek,

- vaktini hatırlatmak,

- defalarca vukuunu va'detmek,

- geçmişteki vaktini tâyin etmek,

yardımın zamanında ve kesin olarak vukuunu gerektirir. Ancak tekrar şaibesinden ve va'd-i ilâhîde hulf etmek (sözünü yerine getirmemek) vehmini düşünmekten sakındırmak için yardımın fiilen gerçekleştirldiği sarahaten belirtilmemiştir. Sadece "Allah, bunu size başka bir şey için değil ancak müjde ve kalpleriniz mutmain olsun diye yapti" demekle iktifa edilmiştir.

Hitabın Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) değil de doğrudan mü'minlere tevcih edilmesi,

1- mü'minleri hem teşrif hem de kalblerını teskin etmek;

2- mazhar bulunduğu ruhanî destek itibariyle Resûlüllah'ın bunlardan müstağni olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Allahü teâlâ, melekleri açık olarak göndermek suretiyle size sağladığı yardımı, size müjde ve kalpleriniz mutmain olsun, yatışsın diye yaptı. Nasıl ki Isrâıloğullarının kalbleri Sekine (kutsal emanetlerin içinde bulunduğu sandık) ile sükûnet buluyordu. Bu itibârla her ikisi de, ilâhî yardımın nihaî gayeleridir. İlâhî yardımın bu iki gaye ile sınırlandırılması, zımnen o gün meleklerin, bilfiil savaşa katılmadığını, fakat yardımın, mü'minleri sayıca daha fazla göstermek ve bilfiil savaşanların cesaretini artırmak şeklinde tezahür ettiğini belirtir. Nitekim bazı Selef âlimlerinin görüşü böyledir.

B- "Nusret, ancak her şeye üstün ve gaahb ve hükümlerinde hikmet sahibi Allah katındandır."

1 - Bu zaferin de öncekide dahil olduğu bütün zaferler, hakikati hâlde yalnız Allah (celle celâlühü) katındandır. Zahirî sebeplerin ve asker sayısının gerçekte zaferde dahli yoktur. Bunlar ancak Allah'ın sünnetinin cereyan etmesi için zahirî unsurlardır.

2- Yahut Bedir'de kazanılan zafer, hakikatte yalnız Allah katındandır; melekler katından değildir. Çünkü melekler hakikî mânâda zaferde müessir olmaktan uzaktır. Onların katkısı, yalnız müjde (el-beşaret) ve kalplerin takviyesin (takviyeti'l-kulûb)den ibarettir.

"el-A'zîz", dilediği hüküm ve kararı veren, dilediği tasarrufta bulunan ve hiçbir zaman yenilmez, mağlûb edilemez demektir. Allahü teâlâ'nın bu sıfatla vasıflandırılmasi, zaferin niçin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğunu bildirmek içindir.

"el-Hakîm" de her şeyi hikmet ve maslahate uygun olarak yapan demektir. Allahü teâlâ'nın bu sıfatı ile vasiflandırılmasi da, zaferi, niçin melekleri indirmek suretiyle gerçekleştirdiğini bildirmek içindir. Çünkü zaferin bu şekilde elde edilmesi de, üstün hikmetin gereğidir.

"(Allah bunu), o kâfirlerden bir kısmını kessin veya perişan etsin de onlar hâib (kaybetmiş, başarısızhğa uğramış, umutları boşa çıkmış) olarak dönüp gitsinler diye yaptı."

Bu âyet daha önce geçen " Andolsun ki Allah, Bedir'de siz boynu bükük iken size yardım etti." (Âl-i İmrân 3/123) âyeti ile bağlantılı olup onun devamı mahiyetindedir. Bu iki âyet arasındaki âyetler ise, o yardım gerçeğinin tesbiti ve gerçekleşme keyfiyetinin beyânıdır. Bundan önceki âyette yegâne sebep ve illet olarak zikredilen müjde ve kalplerin yatışması ise, zikredildiği gibi meleklerle yapılan yardımın sebep ve illetidir. Binâenaleyh bu, asıl yardımın, kâfirlerden bir güruhun kökünü kesmek için olduğu mânâsına engel değildir.

Daha açık bir deyişle,

- Allahü teâlâ'nın Bedir günü size yardım etmesi;

- katından melekler indirmesi.

kâfirlerden bir taifeyi öldürmek ve esir almak suretiyle onları helâk etmek, eksiltmek içindi. Nitekim Kureyş'in reislerinden ve yiğitlerinden yetmiş kişi kati ve yetmiş kişi de esir edilmek suretiyle mev'ûd zafer gerçekleşti.

"(Resûlüm), bu işten sana düşen hiçbir şey yoktur. Allah, ya onların tevbelerini kabul yada onlara azab eder. Çünkü onlar zâlimlerdir."

A- "(Resûlüm), bu işten sana düşen hiçbir şey yoktur."

Bu bir itiraz cümlesi (ara cümle) olup o kâfirlerin gelecekteki durumunu bildiren matuf (atfedilen) cümle ile hâli hazırdaki durumlarını bildiren matufun aleyh (kendisine atfedilen) cümle arasında zikredilmiştir.

Daha önce, yardım eden meleklerin bunda etkileri olmadığı beyân edilmişti; şimdi bu âyetle, kendilerine yardım edilenlerin de bunda etkileri olmadığı açıklanıyor.

Bu âyette, hitab yalnız Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmiştir. Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) elinde bir şey olmadığı ifâde edilmekle, başkalarının elinde bir şey olmadığı öncelikle anlaşılmış olur.

O kâfirlerden bir güruhun kökünün kesilmesi veya perişan edilmesi konusunda, Resûlüllah ile savaşa katılan mü'minlerin dahli olduğu düşünülebildiği için anılan itiraz (ara) cümlesi orada değil, burada zikredilmiştir.

B- "Allah, ya onların t evb elerini kabul ya da onlara azab eder."

Onların işlerinin mutlak mâliki Allah'tır Allah,

- onları helâk veya perişan etmek,

- Müslüman oldukları takdirde tevbelerini kabul etmek,

- küfürlerinde ısrar ettikleri takdirde de onlara azab etmek için onlara karşı size yardım etti.

Bunun anlamı şudur:

"- Resûlüm! Onların işlerinden senin payına düşen (seni sorumlu kılan) bir şey yoktur. Sen yalnız, onları uyarmaya (inzara) ve onlarla savaşa (cihada) memursun."

Onların azab edilmelerinden maksad, en inatçı kâfirlere mahsus uhrevî azabtır. Bu uhrevî azab, ilk iki fırka (helâk ve perişan edilenler) hakkındadır.

Âyette, tevbe ve tazib (azab etme), vücud ve tahakkuk olarak terettüb ettikleri İlâhî yardımın nihaî illet ve sebebi sadedinde zikredilmiştir. Çünkü:

1- onların mağfiret dileklerinin kabulü, ilâhî yardım ile gerçekleşen galibiyet sebebiyle İslâm'ın hak din olduğuna ilişkin bilgiden doğan tevbenin;

2- şiddetle azab edilmeleri de hak tebeyyün ettikten sonra küfürde ısrar etmelerinin sonucudur.

Bir görüşe göre, Utbe b. Ebi Vakkas, Uhud savaşında Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) başını yarmış ve ön dişlerini kırmıştı. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yüzündeki kanları silmeye, Ebû Huzeyfe'nin âzadlı kölesi Salim de, yıkamaya çalışıyordu. İşte o sırada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Kendilerini Rabb'larına davet eden Peygamberlerinin yüzünü kana boyayan bir kavim nasıl felâh bulur / Keyfe yüflihu kavmün hadabû veçhe nebiyyühüm bi'd-demi vehüve yed'û'hüm ilâ rabbihim ?!"

İste bunun üzerine:

"Bu işten sana düşen hiçbir şey yoktur / Leyse leke mıne'l-emrı şey ün" âyeti indi. Sanki bu âyet, bir nevi muatebe (itab/ azarlama, serzeniş)dir.

Bir görüşe göre de, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara beddua etmek istedi, ancak Allahü teâlâ, onu bundan menetti. Zira Allah (celle celâlühü), onlardan, bazılarının bir süre sonra îmân edeceklerini biliyordu.

Yahya b. Ziyad el-Ferrâ ile Muhammed İbnü'l-Enbârî'den nakledildiğine göre, "ev yetûbe" cümlesindeki "ev" harfi, "illâ en" karşılığı-dır. Bunun da anlamı şudur:

"- Onların işinden senin payına düşen bir şey yok; ancak Allah onların tevbesını kabul ederse, sen buna sevinirsin; eğer onlara azab ederse, senin de yüreğin soğumuş olur."

Hangi tefsire göre olursa olsun, daha önce Bedir savaşı ile ilgili bazı olaylar anlatıldıktan sonra bu âyette de, Uhud savaşı ile ilgili bazı bilgiler veriliyor. Çünkü Bedir savaşı ile Uhud savaşı arasında açık bir münasebet vardır. Zira her ikisi de, bütün işlerde gerçek tesirin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğuna, başkasının hakiki mânâda tesiri olmadığına birer misâldir.

Bir görüşe göre ise, bu âyetlerde anlatılan kıssanın tamamı Uhud savaşı ile ilgilidir. Ve:

"Hani sen (Resûlüm) mü'minlere şöyle diyordun." (Al-i İmrân 3/124) cümlesi de, daha önce geçen:

"Sabah erkenden ailenden ayrılmıştın " (Al-ı imrân 3/121) cümlesinin ikinci izahıdır (bedelidir).

Bu görüşe göre, âyette Resûlüllah'dan tahkiye suretiyle zikredilenler de, Uhud savaşında vuku bulmuştur. Va'dedilen İlâhî yardım da, sabır ve takva şartına bağlı idi; onlar sabır ve takva göstermeyince, va'dedilen zafer gerçekleşmedi. Ancak âyetlerin nazm-ı kerîmi, bir kaç cihetten bu yoruma müsait değildir:

1- Âyette sabır ve takva şartlarına bağlanmış meleklerin yardımı, üçbin melek için değil, beşbin melek içindir. Oysa Uhud savaşında bir tek melek yardımı olmamıştır.

2- Eğer bütün anlatılanlar, Uhud savaşı hakkında olmuş olsaydı, mü'minlerin sabır ve takva göstermemekle işledikleri hatâ ve bundan dolayı mahrum kaldıkları büyük nimet teşhir edilirdi. Bunların açık olduğundan bahisle teşhir edilmediğini iddia etmek ise, kabul edilemez. Çünkü sibak ve siyak (ibarenin gelişi ve başı ile sonu arasında bulunan kelimelerden hâsıl olan mânâ), buna değil aksine delâlet etmektedir.

3- " Ve Allah, bunu yaptı..." (Âl-i İmrân 3/ 126) ibâresindeki zamiri (hü / bunu), va'dedilen yardıma irca etmek mümkün değildir. Çünkü o İlâhî yardım gerçekleşmemiştir. O hâlde Allah (celle celâlühü) gerçekleşmemiş bir yardımın nihaî illetini nasıl beyân buyurur (Bunu, şunun için vap tık, diyebilir) ?!

Bu zamir, yardım va'dine de irca edilemez, yani "Allahü teâlâ, o va'di, size müjde olsun ve kaibleriniz yatışsın diye yapmıştı fakat siz, şart koşulan sabır ve takvayı gösteremediğiniz için va'd de gerçekleştirilmedi" mânâsı verilemez. Çünkü aynı âyetin sonundaki "Nusret, ancak Azız ve Haldm Allah katındandır / Ve me'n-nasru illâ mm ı'ndıllâhi'l-a'zîzi'l-hakîm" ifâdesi, va'dedilen ilâhî yardımın gerçekleştiğini sarahaten bildirir. Ancak meleklerle olan yardımın etkisi, mücerred müjde ve kalbleın yatişmasıdır ki bunlar da hâsıl olmuştur. Hakikî yardım ise, ancak Allahü teâlâ katındandır.

Bu itibârla kaçınılmaz hak şudur:

"Hani sen (Resûlüm) mü'minlere şöyle diyordun." (Al-i İmrân 3/124), ifâdesi, bir önceki âyette geçen,

"Andolsun ki Allah Bedir'de size yardım etti." (Al-i İmran 3/123) ifâdesinin devamıdır.

"İz / hani, o zaman" zarfı "nasareküm / size yardım etti"ün zarfıdır ve 127. âyetin sonuna kadar anlatılanlar, kesinlikle Bedir savaşı ile ilgilidir. Ondan sonrası ise, zikredilen iki yoruma da müsaittir.

C- "Çünkü onlar zâlimlerdir."

Âyetin tefsiri ne olursa olsun, bu cümle, kendisinden önceki "ev yuazzibehüm / ya onlara azab eder" cümlesinin sebebini ve azabın kendi zulümlerinin cezası olduğunu beyân eder.

129
"Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Diledi ğini mağfiret, dilediğine azab eder. Allah, Gafûr'dur, Rahîym'dir."

A- "Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Bütün kâinatın mülk ve tasarrufu Allahü teâlâ'ya aittir. Bu âyet, öncesi için açıklama ve tamamlama mahiyetindedir.

Göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklar, gerek yaratış gerekse, mülk olarak yalnız Allah'ındır. Hiç kimsenin onlarda hüküm ve tesiri asla yoktur. Her şey Allah'ındır.

B- "Dilediğini mağfiret, dilediğine azab eder "

Allahü teâlâ, hikmet ve maslahate binaen kimi dilerse, onu bağışlar ve yine hikmet ve maslahate binaen kime dilerse, kötü amelinden dolayı ona azab eder.

Mağfiretin (bağışlamanın) azaptan önce zikredilmesi, Allahü teâlâ'nın rahmetinin gazabından önce geldiğini bildirmek içindir. Bir de, bu ifâde, İlâhî rahmetin Allah'ın Zâtının gereği olduğunu, gazabın ise, âsilerin kötülüklerinin gereği olduğunu bildirir.

Bu ilâhî kelâm, azab etmenin zorunlu olmadığını da açıklar. Mağfireti tevbe ile, azabı da tevbesizlik ile takyid etmek, İlâhî irâdenin serbestliğine münaft gibi sayıldığından bu takyid yapılmamıştır.

C- "Allah, Gafûr'dur, Rahîym'dir."

Bu cümle, "Allah dilediğini mağfiret eder." cümlesine açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir. Bu zeylin, yalnız mağfirete yapılıp azaba yapılmaması, mağfiret ve rahmetin önemsendiğini gösterir.

130
"Ey îmân edenler! Kat kat faiz (ribâ) yemeyin. Allah'tan sakının ki felâha eresiniz."

A- "Ey îmân edenler! Kat kat faiz yemeyin."

Bu makablinden ayrı müstakil kelâm, her hususta ve özellikle cihadda esası teşkil eden takva, taât ve onlardan sonra terğib (teşvik) ve terkibi (uyarı) içerir. Bu kıssa esnasında bu bölümün zikredilmesi, bunun içerdiği hususlara muhatabları irşadda acele etmek ve mü'minlerin içinde bulundukları cihadda bu hususları muhafaza etmenin son derece gerekli olduğunu bildirmek içindir. Zira bu bölümde zikredilen hususlar, mutlak olarak ıkı cihan saadetinin temin edilmesine vesile oldukları gibi, bunlar cihacl hususunda da umdedir. Çünkü zafer ve galibiyet çarkı bunlar üzerinde döner. Buna nasıl hayır! denebilir ki, eğer o mü'minler, sabır, takva ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a itaati koruyabilselerdi, Uhud savaşında mâruz kaldıkları durumla karşılaşmazlardı.

Bu bölümün içerdiği hususlar arasında ribâ (faiz) nehyinin de zikredilmesi, şunun için olsa gerektir:

Bu bölümde bollukta ve darlıkta infak teşvik edilmektedir ve in fakın umdesi de, cihacl yolunda yapılan infaktır, işte bu da, mal kazanmayı zımnen teşvik etmektir. Böylece insanların bütün iktisap yollarına ve ezcümle ribâya (faize) de sür'atle başvurmaları vehmedilebilir. İşte bundan dolayı rıbâdan nehyolundular.

Ribâ (faiz) yemekten maksad, ribâ almaktır. Almak yerine yemek ifâdesi kullanılmıştır. Çünkü ribâ almaktan maksat yemektir. Bir de, ribâ daha çok, yiyecek maddelerinde yaygındır. Üstelik yemek ifâdesinde daha fazla takbih vardır.

"Ad'â'fen mudaafe — kat kat, katmerli" ifâdesi, nehyin bu şarta bağlı olduğunu ifâde etmek için değil (Yani faizin dinen yasak olması için illa ki kat kat ve katmerli olması şart olduğu için değil), onların mevcut uygulamalarını aynen zikretmek ve bundan dolayı onları kınamak içindir. Nitekim câhiliye döneminde ribâ alanlar alacağın vadesi geldiğinde, borçluya:

"- Sen borçlu olduğun malın miktarını artır; ben de vadeyi uzatayım" diyorlardı ve borçlu da öyle yapıyordu. Ve her vade geldiğinde bu işlem tekrarlanıyordu. Böylece az bir mal olarak başlayan borç, sonunda borçlunun bütün mal varlığını kaplıyordu.

B- "Allah'tan sakının ki felâha eresiniz."

Felâha, kurtuluşa ermek umuduyla, yasaklanan işlerden ve ezcümle ribâdan sakının.

131
"Sakının o ateşten, ki kâfirler için hazırlanmıştır."

Kâfirlere uymaktan ve onların yaptıklarını yapmaktan ve o ateşten sakının. İmam Ebû Hanıfe Numan b. Sabit (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bu âyet, Kur'ân'ın en korkutucu âyetidir. Çünkü mü'minler, yasaklardan kaçınmak suretiyle sakınmadıkları takdirde Allahü teâlâ'nın onlara, kâfirler için hazırlanmış ateşi va'dettiğini haber veriyor."

132
"Allah'a ve Resulüne itaat edin ki merhamet olunasınız.

Allah'a ve O'nun emirlerini ve yasaklarını tebliğ edene itaat edin ki, O'nun rahmetine mazhar olasınız.

Vaîdin (azab ile tehdidin) akabinde rahmet va'dinin zikredilmesi, muhalefetten korkutmak ve itaate teşvik içindir.

Her iki hâlde (felâha ve rahmete ermek için) de "lealle" kelimesinin kullanılması, felâha ve rahmete ermenin pek kolay oladığını bildirmek içindir. Muhammed b. İs hak diyorki:

"- Bu âyet, Uhud savaşında Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrine muhalefet eden Sahabilere bir uyarı ve azardır."

133

"Rabb'ınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennetine koşun! O, müttekıîler (sakınanlar, takva sahibi olanlar) için hazırlanmıştır."

A- "Rabb'ınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennetine koşun."

Bunlara vesile olan:

- İslâm'a,

- ibâdetlere,

- tevbe istiğfara

- ihlâsa,

- cihada,

- bütün vecibelerin edasına ve bütün yasakların terkine koşun.

Mağfiret, cennetten önce zikredilmiştir. Çünkü tahliye (boşaltma), tehliyeden (süslemeden) önce yapılır.

"Min Rabbiküm" buyrulmak suretiyle Rab unvanının, "küm / siz" zamirine ızâfe edilerek kullanılması, onlara ziyadesiyle lütûfkâr olduğunu göstermek içindir.

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre:

"Cennetin genişliği, birbirleriyle birleştirilmiş yedi gök ve yedi yer kadardır -: Keseb'a' semâvatin ve seb'a' ardıîne lev vusıile ba'duha biba'd."

Bu âyet,

"Cennetin halen mevcut ve bu âlemin dışında bulunduğuna delildir / Inne'l-cennete mahlûka tün elâne ve inneha hâricetün a'n hâze'l-â'lem."

Ve bu cennet mütteki'ler için hazırlanmıştır.

134
"Ki onlar genişlikte ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yutarlar ve insanların suçlarını bağışlarlar. Allah, iyilik eden (Muhsin) leri sever."

A- "Ki onlar genişlikte ve darlıkta infak ederler."

Onlar rahatta (sâkin ve huzurlu) ve şiddette (üzgün ve sıkıntılı iken), bollukta (kolaylıkta / el-yüsr) ve darlıkta (güçlükte / el-u'sr) bütün hâllerinde hayır için mallarını harcarlar. Çünkü insan bu hâllerden hâli olmaz. Hulâsa, hiçbir hâlde az veya çok infaktan geri kalmazlar.

B- "Öfkelerini yutarlar."

Takva sahibi olanlar öfkelendikleri zaman yapmaya muktedir oldukları şeyi yapmazlar. Çünkü öfkelerini yenerler.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurmuştur:

"Her kim, öfkesini infaza muktedir iken yutup yenerse, Cenabı Allah onun kalbini emn (güven) ve îmân doldurur / Men kâzame ğayzan ve hüve kaadirun a'lâ in fazihi meleallâhü kalbehu emnen ve îmânen."

C- "Ve insanların suçlarını bağışlarlar."

Muâhazeye müstahak olanları cezâlandırmazlar. Rivâyet olunuyor ki, kıyamet gününde bir münâdî,

"- Ecir ve mükâfatları Allah Teâla'ya âit olanlar nerede?" diye seslenir. Bunun üzerine yalnız, insanları affedenler ayağa kalkar.

Yine rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"İşte bunlar (öfkesini yenenler ve insanları affedenler), benim ümmetim içinde azdır (İnne hâülâi ti ümmeti kalîlün); Allah'ın muhafaza buyurduğu insanlar müstesna (İllâ men a'samellâhü). Geçmiş ümmetlerde ise bunlar çoktu."

Bu iki vasıfta Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, Uhud savaşında emrine muhalefet eden okçuları muâhaze buyurmadığına ve onları son derece hoş tuttuğuna işaret vardır. Bundan başka Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) müşriklerin Hamza'nın cesedinin (kulak ve burun gibi) bazı kısımlarını kesmek vahşetini gösterdiklerini görünce, benzerini müşriklere yapmaya niyetlenmesi üzerine bundan vazgeçmesini teşvik anlamı da vardır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Yemin olsun ki, ben de onun yerine yetmiş müşrikin cesedine aynı muameleyi yapacağım "buyurmuştu.

Ç- "Allah iyilik edenleri sever."

Muhsınlerden maksad,

- ya ihsan edenlerin hepisidir,

- ya da takva sahipleridir.

Buna göre, onlara "muhsinîn ihsan edenler" denmesi, zikredilen vasıfların ihsan babından olduğunu bildirmek içindir. Zira ihsan, işlen lâyikı veçhile yapmaktır. Bu vasfı güzellik, zatî güzelliği de sağlar.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ihsanı şöyle tefsir eder:

"İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibâdet etmendir. Sen O'nu göremiyorsan ama O, seni görüyor."

Âyetin bu cümlesi, makabli için açıklayıcı bir zeyl gibidir.

135
"Ve onlar hayâsızlık yaptıkları ve kendilerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar ve işledikleri günahları için istiğfar ederler.

Allah'tan başka günahları kim mağfiret edebilir? Bir de onlar bile bile işledikleri günahlarda israr etmezler."

A- "Ve onlar hayâsızlık yaptıkları ve kendilerine zuknettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar ve isledikleri günahları için istiğfar ederler."

Bu cümle, (makabline atf olmaksızın, "o kimseler ki, " anlamında) bir ihtida cümlesi olabildiği gibi, mealde bilırtildiği veçhile, daha önce geçen takva sahiplerinin sıfatları üzerine atf da olabilir.

1- Bu cümle takva sahiblerinin sıfatlarına atıf olarak kabul edildiği takdirde bundan önceki " Allah ihsan edenleri sever" cümlesi, bir ara cümle olur ve iki sınıf arasındaki farka işaret eder. Zira birinci sınıfın takvadaki dereceleri, bunların derecesinden ve hazzından daha yüksektir.

2- Bu cümle "müttekıîn -: takva sahipleri" kelimesine atif olarak kabul edildiği takdirde bu iki sınıf arasındaki fark, daha bariz ve daha acık olur.

"Fahişe / fahiş fiil" den maksat, zina gibi son derece çirkin fiillerdir. Kendilerine zulmetmek de, herhangi bir günah işlemektir.

Fahiş fiil ve nefse zulmetmek konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Fahiş fiil, büyük günah; nefsine zulmetmek de küçük günahtır.

2- Fahiş fiil, başkasının hukukuna tecavüz şeklinde işlenen günahlardır; kendi nefsine zulmetmek ise, böyle olmayan günahlardır.

Rivâyet olunduğuna göre mü'minler:

"- Ya Resûlallah! İsrâiloğulları, bizden daha fazla Allahü teâlâ'nın ikramına mazhar olmuşlardı. Çünkü onlardan biri, bir günah işlediği zaman ertesi gün kapısının eşiğine o günahın keffaretini yazılmış bulurdu" dediler.

{İsrail Oğullarında günahların kefaretlerinin kapıların eşiklerine yazılması, birbirlerine karşı hassasiyet gösterip uyarı görevini yapan komşular tarafından olabildiği gibi, özel vaizleri tarafından da olmuş olabilir.}

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bir rivâyete göre de:

"Bir gün hurma tüccarı Nebhân'a güzel bir kadın gelmiş. Ondan hurma istemiş. Nebhân kadına:

"- Bu hurmalar pek iyi değil, evde çok daha iyileri var; onlardan sana vereyim!" diyerek kadını evine götürmüş ve kucaklayıp öpmüş. Kadın:

"- Allah'tan kork!"demiş.

Nebhân da, kadını bırakmış ve yaptığına pişman olmuş ve Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip olanları anlatmış. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuş."

Bir rivâyete göre de, bu hikâyenin bir benzeri, aralarında âhiret kardeşliği bulunan Ensardan bir zât ile Sakıf kabilesinden bir adamın karısı arasında cereyan etmiş ve Ensar'dan olan şahıs, yaptığına çok pişman olmuş, başına toprak saçmış, ne yapacağını şaşırmış, dağlara çıkıp bağırmış, tevbe ve istiğfar etmiş, sonra Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) gelmiş. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuş.

Nüzul sebebi hangisi olursa olsun, zina işleyenlerin fiili, öncekide buna dahildir.

Allah'ı tezekkür etmek;

- O'nun hakkını,

- haşyet ve hayayı mûcib olan celâlini,

- vaîdini,

- hükmünü ve azabını hatırlamaktır, istiğfar da, tevbe ve pişmanlıkla olur.

B- "Allah'tan başka günahları kim affedebilir."

Günahları Allah'tan (celle celâlühü) başka hiç kimse affedemez, Bundan maksad Yüce Rabbimizin, geniş rahmet ve mağfiret sahibi olduğunu bildirmek, insanları tevbe istiğfara teşvik etmek ve istiğfarın kabul edileceği va'di üzerinde önemle durmaktır.

C- "Bir de onlar bile bile işledikleri günahlarda İsrar etmezler."

Onlar fahiş günah işlemekte, nefislerine zulmetmekte, kötülük yapmakta ısrar etmezler.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur

"istiğfar eden kimse günahta İsrar etmiş sayılmaz; velevki bir günde yetmiş kere dönsün. Ve istiğfar ile, büyük günah vasfı kalmaz ve ısrar edilen bir günah da küçük olarak kalmaz."

Âyette "bile bile "kaydı zikredilmiş, çünkü öğrenmekte taksirat göstermeyen bir kimsenin bilmeden günahta ısrar etmesi, mazur görülebilir.

136
"İşte onların yaptıklarının karşılığı (cezası), Rabb'larından bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennettir. Orada onlar sürekli olarak kalacaklardır. İyi işler yapanların mükâfatı ne güzeldir."

A- "İşte onların yaptıklarının karşılığı (cezası), Rabb'larından bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennettir."

O sıfatları taşıyan insanların mükâfatları, Rablerinden büyük bir mağfirettir. "Rabb" unvanının "him onlar" zamkine izafe edilmesi, teşrif ve hükmün illet ve sebebini bildirmek içindir. (Yani Allah Teâla, onların Rabbi, besleyeni, koruyanı ve tekâmüle erdireni olduğu için bu mükâfatı kendilerine bahşetmektedir.)

B- "İyi işler yapanların mükâfatı ne güzeldir."

İyi işler yapanlara ecir ve mükâfat olarak verilen mağfiret ve cennetler ne güzeldir! Âyette mağfiret ve cennetler ecir olarak ifâde edilmiştir. Ecir, amel (iş) karşılığında hak edilen mükâfattır. Bu mükâfatlar ise amel ile hak edildiği için değil, fakat İlâhî lütuf olarak bahşedilir. Böyle iken yine de ecir olarak ifâde edilmesi ibâdet ve taâte ziyadesiyle teşvik ve günahlardan caydırma içindir.

Bu cümle, hatâdan sonra tevbe edenlere mahsus bir zeyl mahiyetindedir. Nasıl ki, bundan önceki zeyl de, daha öncekilere mahsus idi. Zaten iki zeykn mefhûmu da iki sınıf arasındaki açık farla ortaya koyar.

Allah'ın (celle celâlühü) muhabbetine ermiş olan ihsan ehli ile çalışıp ücretlerini ve amellerinin karşılığını elde edenler arasındaki mesafe çok büyüktür.

137
"Sizden önce bir çok sünnetler (sünen) gelip geçti. Yeryüzünde gezip dolaşın, yalancı (mükezzib)ların akıibetinin nasıl olduğuna bir balan."

A- "Sizden önce bir çok sünnetler (sünen) gelip geçti."

Bundan önce istikamet ve salâhın unsurları açıklandıktan ve necat ile felahın mukaddimeleri sıralandıktan sonra burada kıssanın geri kalanının tafsiline dönülmektedir.

Sünnetlerden murad olaylar, vakıalardır.

Bir görüşe göre de ümmetlerdir. Yani sizden yahut sizin zamanınızdan önce hakkı tekzib eden ümmetler hakkında Allah'ın icra ettiği birçok olaylar geçti. Nitekim Kur’ân'ın diğer bir yerinde de meâlen şöyle buyurulur:

"Hepsi de lanetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve muhakkak öldürülürler." (Ahzab 33/61)

"Allah'ın öncekiler hakkındaki kanunu (sünneti) budur." (33/62)

B- "Yeryüzünde gezip dolaşın, yalancıların akıibetinin nasıl olduğuna bir bakın."

Bir görüşe göre, bu cümle şart mânâsmdadır;’Yani eğer bunda şüpheniz varsa, haydin gezin, dolaşın; demektir.

138
"Bu, insanlar için bir beyân ve müttekıîler için bir hidâyet ve nasihattir."

A- "Bu, insanlar için bir beyândır."

"Hâza — bu" sıfatı, "sizden önce bir çok sünnetler (sünen) gelip geçti" (Al-i İmrân 3/137) âyetinde belirtilen hakikate işaret eder. İnsanlardan maksad, hakki tekzıb edenlerdir. O anlatılanlar, onların içinde bulunduğu tekzıb hâlinin kötü sonucudur. Zira âyetteki, gezip bakma emri, her ne kadar mü'minlere âid ise de, onun gereğini yapmak, belli bir dinî topluluğa mahsus ve münhasır değildir. Bu itibârla mezkûr âyet, insanları kendilerinden önceki mükezziblerin (yalancı ve yalanlayicüarm) akıbetlerine bakmaya ve târihî kalıntılarından ibret almaya sevkeder.

B- "Ve müttekıîler için bir hidâyet ve nasihattir."

Kur’ân sizin için aynı zamanda doğru yolu gösteren bir rehber ve öğüttür, (mev'ızadir).

1- "Sizin için" yerme, "klmüttekıîn / takva sahibleri, müttekıîler için" buyruknası, hükmün illetim, sebebini bildirmek anacına müstenittir. Zira bunun o mü'minler için hidâyet ve öğüt olmasının sebebi, onların takvasından başka bir şey değildir. Başka bir deyişle mü'minler o hidâyet ve nasihat sebebiyle takva sahibi olmuşlardır.

2- "Müttekıîler" den maksad takva sahibleri, takvaya gönül vermiş olanlar, takvaya yönelenler ise bu takdirde hidâyet ile nasihatin zahir mânâları dikkate alınmış olur. Anlatılan hakikat, o insanların kötü akıbetlerinin izahıdır. O kötü son, insanlardan takva yolunu tutanlar için de hidâyettir ve içinde bulundukları tekzib ve inkâr tavrından da bir caydırmadır.

3- "Müttekıîler" kelimesinden hem fiilen takva sahibleri hem takvaya aday olanları kapsayan bir genel mânâ da çıkarılabilir, hidâyet ve öğüt de, onların başlangıç ve ileri safhalarını kapsayan genel bir mânâda anlaşılabilir.

4- Kelâmın, tekzib ehli için beyân olması, takva ehline hidâyet ve öğüt olmasına takdim edilmiştir. Amaç, tekzib ehline beyân olmak değil, fakat takva ehline hidâyet ve öğüt olmaktır. Çünkü seleflerinin helâk kalıntılarını görmeyi mümkün kılan haleflerin görünen hâlleridir. Hidâyetin ziyâdesi veya hidâyetin aslı da, bundan sonra gelir.

5- Hidâyet ve nasihat, söz konusu beyâna terettüb ettiği hâlde onların takva sahiplerine hasredilmesi, burada asıl maksadın hidâyet ve öğüt olmasındandır.

6- İnsanlardan, murad yalnız tekzib ehli insanlar değil de bütün insanlar ise bu takdirde hidâyet ile öğüdün, bu insanlardan takva sahiblerine mahsus olması da mümkündür.

7- Bir kavle göre, âyetin başındaki "hâza / bu", takva sahiblerinin, tevbekârların ve günahda ısrar edenlerin hâllerine işaret eder ve bir önceki "Sizden önce birçok sünnetler gelip geçti" (Al-i İmrân 3/137) âyeti de itiraz (ara) cümlesi olur. Bu takdirde îmân ile şereflenen ve güzel ameller işleyenler için va'dolunan mükâfat veya nimetlere teşvik anlamı da düşünülebilir. Ancak bildiğin gibi itiraz cümlesi, o arada zikredilen şeyler için açıklayıcı olmakdır.

8- Son bir kavle göre "hâza / bu", Kur’ân'a işaret eder. Ancak bunun uzak bir ihtimâl olduğu açıktır.

139
"Gevşemeyin ve üzülmeyin. Üstün (gaalib) olan sizsiniz; eğer gerçekten mü'minlerseniz."

A- "Gevşemeyin ve üzülmeyin."

Bu ilâhî kelâm, mü'minleri cesaretlendir (teşci' et)mekte, kalblerini kuvvetlendir (takviye et)mekte ve Uhud savaşında mâruz kaldıkları zayiat (katl ve karh) dan dolayı onları tesliye etmektedir.

Uhud savaşında Muhacirlerden Hamza b. Abdülmuttalib, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın sancaktarı Mus'ab b. Umeyr (radıyallahü anh) ve halasının oğlu Abdullah b. Cahş, Osman b. Maz'ûn ve Utbe'nin azatlı kölesi Sa'd (radıyallahü anh) olmak üzere beş; Ensar'dan da yetmiş Sahabi şehid edilmişti.

Burada yapılan uyarı sudur:

"- Aldığınız yaralardan dolayı cihadda zafiyet ve gevşeklik göstermeyin ve sizden şehit edilenler için, kendinizi sarsacak kadar üzüntüye kapılmayın."

B- "Üstün (gaalib) olan sizsiniz."

Bu cümle üç türlü tefsir edilebilir:

1- Son galibiyet sizindir. Çünkü seleflerinin hâllerini gördüğünüz gibi onların sonu yok olmaktır. Şu hâlde bu, daha önce zımnen ifâde edilen zafer ve galibiyet va'dinin sarih biçimde ortaya konmasıdır.

2- Sânları yüce olanlar sizsiniz. Çünkü siz hak üzeresiniz; sizin savaşınız Allah (celle celâlühü) içindir ve sizin ölüleriniz cennettedir. Onlar ise bâül üzeredir; savaşları şeytan içindir ve ölüleri de cehennemdedir.

3- Sîzin hâliniz, onlarınkinden daha üstündür. Nitekim siz, Bedir'de, onlara Uhud'da uğradığınız zayiattan daha fazlasını verdirmiştiniz.

C- "Eğer gerçekten mü'mınlerseniz."

1- Eğer siz gerçekten mü'minlerseniz, cihadda gevşeklik ve zafiyet göstermeyin ve gücünüzü za'fa uğratacak bir üzüntüye kapılmayın. Çünkü kalbin kuvvetli olması, îmânla, Allahü teâlâ'nın yardımına güvenmekle ve Allah'ın düşmanlarına aldırmamakla mümkündür.

2- Eğer siz gerçekten mü'minlerseniz, gaalib gelecek olan sizsiniz, çünkü îmân, mutlak surette gaalibiyet gerektirir.

3- Eğer siz Allahü teâlâ'nın va'dine îmân ediyorsanız, galib sizsiniz.

Hangi mânâya göre olursa olsun, bundan maksad, îmâna tâlik edilen vakıanın gerçekleşmesidir.

140
"Eğer size (Uhud'da) bir yara değdiyse, (Bedir'de de) bir misli o kavme bir yara değmişti. İşte o günler! Biz, onları insanlar arasında dolaştırırız (tedavül ettiririz). Şunun için ki Allah, îmân edenleri bilsin ve sizden şâhidler edinsin. Allah, zâlimleri sevmez."

A- "Eğer size (Uhud'da) bir yara değdiyse, (Bedir'de de) o kavme onun misli bir yara değmişti."

1-

Bir görüşe göre bu iki yaradan biri Uhud, diğeri de Bedir savaşındadır.

O takdirde anlam şöyle olur:

Eğer o müşrikler, Uhud savaşında size zayiat verdirmişlerse, siz de Bedir savaşında onları büyük bir zayiata uğrattınız.

Ama onlar, yine de sizinle savaşmaktan geri durmadılar. Binâenaleyh zafiyet ve gevşeklik göstermemek daha çok size yaraşır. Çünkü onların Allah'tan ummadıkları uhrevî nimetleri siz umuyorsunuz.

2-

Bir görüşe göre ise, her iki yara da, Uhud savaşında gerçekleşmiştir. Nitekim Müslümanlar, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrine muhalefetten önce müşrikleri önemli bir zayiat uğratmış ve müşrik ordusunun sancaktarının da aralarında bulunduğu yirmi küsur kişiyi öldürmüşler, pek çoğunu da yaralamışlardı. Ozelikle süvarilerin büyük kısmını oklamışlardı.

B- "İşte o günler ! Biz onları insanlar arasında dolaştırırız."

"Tilke / Bu", yalnız Bedir ve Uhud günlerine değil geçmiş ve gelecek ümmetler arasında cereyan etmiş ve edecek hâdiselerin günlerine de işaret eder. Bedir ile Uhud günleri de öncekide bu günlere dahildir. Burada günlerden maksad, zafer ve galibiyettir. Demek istenen şudur:

"Biz, zafer ve galibiyeti insanlar arasında evirir çevirir; bazen bunlara, bazen de şunlara veririz. Bu ilâhî sünnet, hem eski hem de gelecek ümmetlerde câridir." Bu âyette mü'minler için bir nevi teselli de vardır.

C- "Şunun için ki Allah, îmân edenleri bilsin ve sizden şâhidler edinsin."

1- Bu ya temsil kabilındendir; Allah (celle celâlühü), ihlaskları, îmânda sebat edenleri bilmek için bunu yapmıştır.

2- Ya da burada sebebin adını müsebbebe vermek kabilinden, bilmek, mecaz olarak, temyiz ve tefrik yerine kullanılmıştır. Yani Allah Teâla, îmânda sebat edenleri diğerlerinden temyiz etmek için bunu yapmıştır. Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

" Allah, mü'minleri bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda habisi (pisi, murdarı), temiz (tayyib)den ayıracaktır." (Al-i imrân 3/179)

3- "Lıya'lemallâhü / Allah bilsin diye veya Allah'ın bilmesi için" ifâdesindekı ılım (bilmek), hakiki mânâdadır. Bu da bilfiil mevcut olan ilâhî ilim demektir. Çünkü ilâhî cezanın sebebi de bu ilimdir; yoksa bilkuvve mevcut olan ilâhî ilim değildir.

4- İmândan maksad, îmândaki derinlik ve ihlâs olduğu hâlde îmânın mutlak olarak zikredilmesi, îmân adının, başka îmânlar için kullanılmadığını bildirmek içindir.

5- "Vekya'lemallâhüllezîne âmenû / Ve Allah, îmân edenleri bilsin veya Allah'ın îmân edenleri bilmesi için" cümlesi, lafzen mezkûr olmayan başka bir sebep cümlesine atıftır. O cümle,

a- Ya mahsus ve muayyen olup mezkûr cümle onun ilk unsurlarından olduğu, ona delâlet ettiği için hazfedilmiş; sanki şöyle denmiştir:

"- Biz o günleri insanlar arasında döndürüp dururuz ki, sizin durumunuz ortaya çıksın ve Allah, îmân edenleri bilsin."

Zira onların amellerinin zuhuru ve kuvveden fiile çıkması, onları başkalarından temyiz ve tefrik etmenin ilkelerinden ve ilk unsurlarındandır ve ilâhî ezelî ilmin onlara taallûku da bu cihettendir. Allah'ın bilmesi, temsil kabilinden olduğu takdirde de bunun izahı yine böyledir. Artık bu hakikati gereğince düşün!

b- Ya da anılan cümlenin atfedildiği mahzûf sebep cümlesi, muayyen değil, fakat umumi ve mübhem bir cümledir. Böyle olması, şu hakikatlere dikkat çekmek içindir:

Bunun illet ve sebepleri sayılanlara münhasır değildir. Ve insanların başına gelen musibetler, onları üzmektedir. O insanlar, Allahü teâlâ'nın, o hâdiselerde kendileri için, kimsenin aldına gelmeyen pek çok gizli lütûflar yarattığını idrâk etmemektedir. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- Biz o günleri aranızda döndürüp dururuz ki, şu şu maslahatlar vücude gelsin ve Allah, îmân edenleri bilsin."

Bunda apaçık kuvvetli bir teselli ve ziyadesiyle yol gösterme anlamı vardır.

c- Veya "Ve Allah, îmân edenleri..." cümlesinin matufu olduğu nıahzûf mübhem cümle, diğer misâllerin sebeplerini anlatan bir cümle de olabilir. Böylece her misâlin, bir mûcib sebebi olduğuna icmâlen işaret edilmiş olur. Sanki şöyle denir:

"- Biz o günleri bütün insanlar arasında döndürüp dururuz ki, onun çeşidi misâllerini gerektiren şu şu hikmetler gerçekleşsin ve Allah, îmân edenleri bilsin."

Ç- "...Ve sizden şâhidler edinsin."

- Şühedâ, ya şehidin çoğuludur. O takdirde mânâ, "sizden bazı insanlara şehid ikram etmek için..." olur. Bunlar Uhud sehıdleridır.

- Şühedâ, ya da şahidin çoğuludur. Bu takdirde de mânâ "hak üzerinde sebat, sıkıntılara sabır ve metanetle tahammül eden veya başkaca sadakat kanıtları veren mü'minlerden âdil şâhidler edinmek ve kıyamet günü ümmetler hakkında şahadet etmelerini sağlamak için..." olur.

İki mânâdan hangisi olursa olsun, seçmek ve yaklaştirmak anlamlarını kapsayan ittihaz kelimesinin kullanılmasında onlar için apaçık bir teşrif ve tazim vardır.

D- "Allah, zâlimleri sevmez."

Bu itiraz (arızî) cümlesi, makablinin mefhûmunu hulâsa olarak açıklar. Burada ifâde edilen sevmemek, buğzetmekten kinayedir. Bunun zâlimler hakkında olması, Allahü teâlâ'nın, zâlimlerin mukabillerini sevdiğine işarettir.

Zalimlerden murad,

- ya îmânda sebat etmeyenlerdir ki o takdirde bu açıklama, Allahü teâlâ'nın onlara buğzu, şahitlik için seçilmiş ihlas sahibi olanları onlar arasından ayırmak, o kapsamdan çıkarmak içindir.

- Ya da zafer günlerinin kendilerinden yana döndürüldüğü kâfirlerdir ki o takdirde bu cümlenin bir açıklama olması, o kısmî zaferin kendileri için bir ilâhî nusret olmadığı cilıetiyledir. Çünkü ilâhî nusret ve kesin zafer, Allahü teâlâ'nın dostlarına mahsustur. O kâfirlerin kısmî zaferi ise, o zikredilen mü'minlere âit faydalar içindir.

141
"Bir de Allah'ın îmân edenleri günahlarından temizlemesi ve kâfirleri helâk etmesi içindir."

Allah (celle celâlühü) ın o galibiyet günlerini insanlar arasında evirip çevirmesinin mü'minlere yönelik üçüncü hır sebebi de, îmân edenleri günahlarından arındırıp tertemiz kılmaktır.

İsm-i celâlin (Allah adının) açıkça zikredilmesi, mü'minleri günahlardan arındırmaya çok önem verildiğini göstermek içindir.

Söz konusu üç sebep, gaalibiyet günlerini insanlar arasında nöbetle döndürmenin mü'minlere yönelik sebeplendir. Önce bu sebepler zikredilmiştir. Çünkü bunlar beyâna muhtaçtır.

Bu son sebebin. "Allah zâlimleri sevmez" cümlesinden sonra zikredilmesi,

1- Günahkârların zâlimlere dahil olduklarının vehmedilmemesini veya

2- "Kâfirleri de helâk etmesi içindir" cümlesine yakın olmasını sağlamak içindir,

Zira günahlardan tertemiz kılmak (temhiîs), eserleri silmek ve kirleri, pasları gidermek anlamlarını da taşır. Nitekim "mahk" kelimesi de helâk etmek, bozmak ve götürmek anlamlarını içerir.

Kâfirleri helâk etmek, gaalibiyet günlerini insanlar arsında münavebeyle tedavül ettirmenin kâfirlere yönelik sebebidir. Bu kâfirlerden murad, Uhud savaşında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı savaşan ve sonra da küfürde ısrar edenlerdir. Nitekim Allah (celle celâlühü), onları tamamen yok etmiştir.

142
"Yoksa siz, Allah'ın sizden mücahede ve sabredenleri bilmeden (belli etmeden, ortaya çıkarmadan) cennete girivereceğinizi mi sandınız ?"

Bir başlangıç kelâmı olan bu âyet, gaalibiyet günlerinin insanlar arasında münavebe ile döndürülmesinin nihaî gayesini, ihlâslı mü'minlerin tefrik ve temyiz edilmesinin, tertemiz kılınmalarının; onlardan şehitler veya şahitler edinilmesinin neticesini açıklamakta ve bu faziletlere ermenin zorluğunu dile getirmektedir.

Âyetteki hitab, Uhud savaşında kısmî hezimete uğrayan Müslümanlaradır.

Âyetin başındaki "em /yoksa" harfinin kullanılması, daha önce zikredilen teselliden, Müslümanların karşılaştıkları sıkıntıların sebebinin beyânına geçildiğini belirtmek ve o sıkıntıların, en ileri isteklere erişmenin ilk unsurları olduklarını bildirmek içindir.

Âyetteki istifham, red ve inkâr içindir. Yani Allah (celle celâlühü), sizden cihad ve sabredenleri bilmeden, sizlerde hem cihad, hem de sabır tahakkuk etmeden cennete gireceğinizi, cennetin nimetlerine erişeceğinizi hiç sanmayın. Çünkü mükâfatın amele bağlı olduğunu bilen kimsenin, amelsiz olarak mükâfat beklemesi, akıl sahiplerince pek uzak bir ihtimâldir.

Allah'ın ilminin olmaması (Allah (celle celâlühü) bilmeden), malûmun (ilmin taallûk ettiği şeyin) da olmamasından kinayedir. Zira aralarında öyle bir lüzum, bağlılık var ki, ikincinin tahakkuku ile birincinin tahakkuku lâzım gelir. Çünkü zorunlu olarak, Allahü teâlâ'nın bilgisi olmadan bir şeyin tahakkuk etmesi imkânsızdır.

Kinaye üslubunun sarih ifâdeye tercih edilmesi, kastedilen mânâyı daha kuvvetli olarak ifâde etmek içindir. Çünkü bu kinaye, onların cihadının olmadığını delil ile isbat etmekdir. Bir de bu kinaye üslûbu şunu belirtir:

Ceza ve mükâfatların amellere terettübünün ölçüsü, Allahü teâlâ'nın bilgisidir. Sanki şöyle buyrulur:

"- Sizden cihad edenler olmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?"

"Lemnıâ /...olduğunda, ...olduğu zaman, henüz" harfi, gelecekte onların cihad etmelerinin beklendiği anlamını verir.

143
"Andolsun ki siz onunla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz. Fakat onu görünce bakakaldınız."

Daha açık bir deyişle:

"- Sız bundan önce savaşı veya şehid olarak ölmeyi temenni ediyordunuz."

Savaş, ölümün aşamalarından olduğu için, "el -mevt / ölüm" olarak ifâde edilmiştir.

Bu hitab, Bedir savaşında bulunmayanlara müteveccihtir. O Sahabiler, Bedir şehidlerinin faziletlerine ermek için Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber savaşıp şehid olmayı temenni ediyorlardı. İşte bunun içindir ki Uhud savaşında, genç Sahabiler Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı, şehirden çıkıp müşriklerle göğüs göğse çarpışmak için ısrar ettiler. Sonra o ısrar edenlerden bazıları aksi davranışlar sergilediler.

İnsanlar savaşı görmeden, onun korkunçluğunu ve çetinliğini bilmeden onu temenni ediyorlardı. İşte şimdi savaş sırasında o temenni ettikleri ölüm sebeplerini gözleriyle görüyorlardı. Sanki şöyle buyruluyordu:

"- Şimdi siz kardeşlerinizden ve akrabalarınızdan kimilerinin gözlerinizin önünde öldürüldüğünü ve kendinizin de ölüme yakın olduğunu görüyorsunuz. O hâlde niçin çarpışmakta İsrar ettiniz?"

Bu âyet, savaşı temenni edip ona sebep olduktan sonra korkup hezimete uğrayanları kınamaktadır. Ancak bu kınama, onların şehid olmayı temenni etmelerinden ve şehid olmaları da, zımnen kâfirlerin galibiyeti demek olmasından dolayı değildir. Zira şehidlik temenni eden kimsenin arzusu, başka bir şey aklına gelmeksizin, sırf şehidlerin faziletine ermektir. Binâenaleyh bu cihetten kınanmaya müstahak olmaz.

144
"Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçti. O, ölür veya öldürülürse siz gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim geri dönerse (bilsin ki) Allah'a hiçbk zarar veremez. Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir."

A- "Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçti."

Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den önce birçok Peygamberin gelip geçmesi, onun da geçmeye yakın olduğunu bildirir. Çünkü onun emsali Peygamberlerin nübüvvet makamını tahliye etmeleri, onun da bu makamı zorunlu olarak tahliye edeceğinin kesin delilerindendir. Sanki şöyle buyrulmaktadır:

"- Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den önce onun emsali diğer peygamberler gelip geçti. Binâenaleyh o da, onlar gibi gelip geçecektir."

1- Onlar arkalarını dönüp kaçınca, gelip geçmek veya o Peygamberden sonra onun dinine bağlı kakmak konusunda sanki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) diğer Peygamberlerden fark yani ölmemek imiş gibi bir inanç sahibi olduklarını sergilemiş oldular

İşte bundan dolayı, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), in de ancak diğerleri gibi bir Peygamber olduğu, onun da onlar gibi gelip geçeceği ve o Peygamberlerden sonra onların dinine bağlı kalmak (temessük) gerektiği gibi, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), den sonra da onun dinine bağlı kalmanın bir zorunluluk olduğu belirtilmek suretiyle o inançları reddedildi.

2-

Bir görüşe göre ise, onlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in bu savaşta terk-ı hayât etmesini gözlerinde çok fazla büyüttükleri (istizanı ettikleri) sanki onun vefat (adem-i beka)ını imkânsız gördükleri için onun hakkında şu iki vasfa (vasfeyne) inanmışlardır:

Risalet ve helakten uzak olmak. İşte bundan dolayı Resûlüllah İn (sallallahü aleyhi ve sellem) ölümsüz veya helakten uzak olmadığı ve ancak bir Peygamber olduğu belirtilmek suretiyle bu inanç reddedildi.

B- "O, ölür veya öldürülürse siz, gerisin geriye mi döneceksiniz."

Bu ilâhî kelâm, Müslümanların, daha önceki Peygamberlerin gelip geçtiklerini ve kendilerinden sonra da ümmetlerinin onların dinlerine bağlı kaldıklarını bildikleri hâlde, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) vefatından sonra İslâm'dan dönmek veya irtidat etmek gibi bir düşünceye kapılmalarını şiddetle reddetmektedir.

Bir başka görüşe göre ise, bu cümle, eski peygamberlerin fanî oluşları, hakikatte Müslümanların kendi dinlerinde sebat etmelerinin sebebi iken, onu, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in vefatından sonra dinden dönme sebebi yapmak gibi bir vehme kapılmalarını önlemek içindir.

Müslümanlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e ölüm erişeceğini kesin olarak bildikleri hâlde bu cümlede şart ve tereddüt ifâde eden "in / eğer" kullanılması muhatabların onun ölümünü gözlerinde çok fazla büyüttüklerinden bu konuda tereddüt ediyormuş gibi sayılmalarındandır.

Bu açıklama Kur’ân'da "in. — eğer" şart edatının kullanıldığı diğer âyetler için de geçerlidir. Çünkü Allahü teâlâ'nın kelâmında zikredilen, "in" şartı, hiçbir yerde tereddüt anlamını taşıyan zahirî mânâsında değildir; -zira zorunlu olarak, Allahü teâlâ, bir şeyin vaakıî olup olmayacağını kesin olarak bilir- fakat ifâde edilen tereddüt, dinleyen veya okuyanın hâline veya makama münasib başka bir mânâya yöneliktir.

Uhud savaşında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem): in öldürülmüş olması ihtimâlinden büyük fitne ve mihnet koptuğu hâlde âyette, önce kati değil de ölüm (el-mevt)ün zikredilmiş olması ölümün insana daha yakın olmasındandır. Bu itibârla ölüm takdirinde Müslümanları geri dönmekten menetmek ve onları sebata yönlendirmek daha önemlidir. Bir de, diğer Peygamberler ile Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) arasındaki ortak vasıf öldürülmek değil fakat ölmek suretiyle bu dünyadan ayrılmaktır.

Rivâyet olunuyor ki, Uhud savasında iki taraf karşılaşınca Ebû Dücane bir grup Müslümanla, müşriklere karşı saldırıya geçti ve kahramanca savaştı. Ali b. Ebi Talib (radıyallahü anh) de, müşriklere karşı büyük bir savaş verdi ve kılıcı eğilinceye kadar çarpışmayı sürdürdü. Sa'd b. Ebi Vakkas da, müşriklere karşı aynı şekilde çarpıştı. Müslümanlar, müşriklerden bir çoğunu öldürdüler ve onları hezimete uğrattılar. Müslüman okçular, müşriklerin hezimetini görünce, mevzilerini terk edip ganimet toplamaya giriştiler ve kumandanları Abdullah b. Cübeyr'in (radıyallahü anh) emir ve uyarılarına aldırmadılar. Sonunda Abdullah b. Cübeyr'in yanında yalnız seldz kişi kaldı. Okçuları kollayan Halid b. Velid, onların ganimetle meşgul olduklarını görünce, emrindeki iki yüz elli kişilik müşrik süvari gücüyle iki dağ arasındaki geçitten saldırıya geçti. Okçulardan mevzilerinde kalanları öldürdükten sonra Müslümanların arkasına sarktı; Müslümanları dağıtıp hezimete uğrattı. Nihayet Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) çepeçevre savunan Ashâb'a saldırdı. Bunlardan omzu şehid düştü. Bunların hepsi de önce Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in önünde diz çöküp:

"- Yüzüm, yüzüne siper olsun (Vechî kvechike vekaaün); nefsim, nefsine feda olsun (nefsî knefsike fedâün); Allah'ın selâmı üzerine olsun (ve a'leyke selâmullâhü); sen terk edilmedin (gayra müvedda'), ya Resûlallah!" dedikten sonra çarpışarak şehid oldular. Bu sırada Abdullah b. Kamie el-Karisî adındaki müşrik, Resûlüllah'a bir taş atıp ön dışını kırdı ve mübarek yüzünü yaralayarak kana buladı. Bunun üzerine Müslümanların sancaktarı Mus'ab b. Umeyr (radıyallahü anh) önüne atlayıp Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) siper oldu. Abdullah b. Kamie, Mus'ab'ı öldürdü ve maksadını gerçekleştirdiğini sanarak:

"- Muhammed’i öldürdüm!" diye bağırdı.

O anda bir İblis de:

"Hey haberiniz olsun, Muhammed öldürüldü!" diye yüksek sesle haykırmaya başladı.

Bu sesi duyan Müslümanlar kaçıp dağıldı.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:

"- Ey Allah'ın kulları, bana gelin, bana gelin !" diye sesleniyordu,

Kâ'b b. Mâlik diyor ki:

"- O sırada Müslümanlardan Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) ilk tanıyan ben oldum ve olanca gücümle seslendim:

-Ey Müslümanlar topluluğu, işte Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)!"

"Bunun üzerine otuz kadar Sahabi Resûlüllah'ın yanında toplandılar ve onu çevreleyen müşrikleri dağıttılar. Diğer Müslümanlar ise dağıldılar."

Müslümanlardan bazıları:

"Keşke Abdullah İbni Übeyy, bizim için Ebû Süfyan'dan eman alsa!" münafıklardan bazıları da:

"- Eğer Muhammed, peygamber olsaydı, öldürülmezdi ! Artık kardeşlerinizin yanına ve eski dininize dönün !" dediler.

O zaman Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. Nadr (radıyallahü anh) dedi ki:

2 Bu olaylar cahiliye devri insanının ne kadar seviye ve seciye yoksulu olduğunu, fakat İslamın kucakladıklarının nasıl yüce kahramanlar hâline geldiğini göstermektedir.

Ey kavim! Eğer Muhammed öldürülmüşse, şüphesiz Muhammed'in Rabbi ebedi olarak diridir, asla ölmez. Zaten siz, Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra yaşayıp da ne yapacaksınız ? Haydi, siz de, Resûlüllah'ın savaştığı yolda savaşın ve onun gibi, şerefli olarak ölün !" 2

Enes b. Nadr (radıyallahü anh) sonra şöyle devam etti:

Allah'ım! Bunların söylediklerinden dolayı ben Senden özür diliyorum ve bunların söyledikleriyle ilgim olmadığını Sana arz ediyorum!"

Sonra kılıcını kuşanıp çarpışmaya girdi ve sonunda şehid oldu. Allahü teâlâ, Peygamber e:

"Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Mâide 5/67) buyurduğu hâlde, Sahabiler Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in öldürülmüş olabileceğine inanmışlardı. Çünkü âyetlerin nüzulünün peyderpey devam ettiği o dönemde her Müslüman, her âyeti bilmiyordu ve bilenler de, her zaman ve her yerde bütün bu âyetleri hatırlayamiyordu. Özellikle böylesine tehlikeli ve korkulu hâllerde bütün âyetleri hatırlamak daha da zordu.

Nitekim Ömer (radıyallahü anh) de, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde bu âyetten gafletle insanlar arasında ayağa kalkarak:

Bazı münafıklar, Resûlüllah'ın vefat ettiğini ıddiâ ediyorlar. Gerçek şu ki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ölmemiştir. Mûsa b. İmrân (aleyhisselâm), kavminden kırk gece uzakta kaldıktan sonra döndüğü gibi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, Rabb'ına gitti; o vallahi geri dönecektir ve o zaman ben, şimdi onun öldüğünü söyleyenlerin ellerini ve ayaklarını mutlaka keseceğim!" demiş ve bunu durmadan tekrarlamıştı.

Nihayet Ebûbekır (radıyallahü anh) ayağa kalkarak Allah'a hamd ü sena ettikten sonra şu sözlerle halkı uyarmıştı:

Ey insanlar (Eyyühannâsü) kim Muhamrned'e tapıyorsa bilsin kı (men kâne ya'büdü Muhammeden), Muhammed gerçekten ölmüştür (femne Muhammeden kad mate). Kim Allah'a tapıyorsa bilsin ki Allah Hayy'dir; hiçbir zaman ölmez !"

Ve sonra da bu âyet-i kerîmeyi okumuştu:

"Vema Muhammedün illâ rasûl; kad halet min kabkhi'r-rusul — Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçti."

Bu olayı rivâyet eden râvi diyor ki:

Vallahi, o gün Ebûbekir bu âyeti okuyuncaya kadar sanki insanlar, bu âyetin Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) nazil olduğunu bilmiyorlardı."

Ömer de diyor ki:

"- Vallahi ben ancak Ebûbekir (radıyallahü anh) i dinleyince gerçeği anladım. İşte o anda ayaklarım kesilmiş gibi olduğum yerde donakaldım. Öyle ki, ayaklarım beni taşiyamıyordu. Ve ben artık Resûlüllah'ın vefat ettiğini kesin olarak anlamıştım."

C- "Kim geri dönerse (bilsin ki) Allah'a hiçbir zarar veremez."

Kim, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yöneldiği cihaddan geri dönerse, bu geri dönüşle Allah'a (celle celâlühü) hiçbir zarar veremez; o ancak nefsini Allahü teâlâ'nın buğz ve azabına mâruz bırakmakla kendi kendine zarar vermiş olur.

Bir görüşe göre de, bu ifâde "kim, İslâm'dan dönerse" anlamındadır. Ancak o gün münafıkların söyledikleri sözler dışında, irticaî bir hareket olmamış, Müslümanlardan hiç kimse İslâm'dan dönmemiştir.

Ç- "Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir."

Allah (celle celâlühü), en büyük nimet ve en aziz hayır olan İslâm dininde sebat edenleri mükâfatlandıracaktır. Sebat edenlerin "sakiller / şükredenler", olarak tavsifi İslâm'da sabır ve sebatın, bu büyük nimete şükretmek ve hakkını takdir etmek demek olduğundandır. Burada o savaştan dönenlerin, Allahü teâlâ'nın bu büyük nimetine nankörlük ettiklerine işaret vardır.

Abdullah İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Âyetteki şâkirlerden murad, Allahü teâlâ'ya itaat eden Muhacklerle Ensardır."

Ali'ye (radıyallahü anh) göre:

"Şâkirlerden murad, Ebûbekir (radıyallahü anh) ile Ashabıdır." Yine Ali'ye (radıyallahü anh) göre:

"Ebûbekir, şâkirlerden ve Allahü teâlâ'nın dostlarındandır."

145
"Allah'ın izni olmadan hiç kimse için ölmek yoktur. Bu, belli bir vakte bağlı olarak yazılmıştır. Kim dünyalık isterse, kendisine ondan veririz; kim de âhıket mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Şükredenlerin de mükâfatını vereceğiz."

A- "Allah'ın izni olmadan hiç kimse için ölmek yoktur."

Bu âyet-i kerîme, Uhud savaşma katılan Müslümanlardan bazılarının, öldürülmekten çekinmeleri ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in öldürüldüğüne dâir yayılan haberden sarsılmaları sebebiyle işledikleri hatâya dikkatleri çeker. Nitekim âyet, her nefsin ölümünün Allahü teâlâ'nın irâdesine bağlı olduğunu, İlâhî irâde o kişinin ölümüne taallûk etmedikçe, savaş meydanlarına dalmak ve korkunç geçitlere atılmakla ölümün gerçekleşmeyeceğini belirtir. Ve bununla şuna işaret edilir:

"Onlar ölümden çekindikleri zaman, İlâhî irâde onların ölümüne taallûk etmemişti. İşte bundan dolayı onlar öldürülmemişlerdi; yoksa bilfiil çarpışmaya katılmaktan uzak durdukları için değil."

Hulâsa, her hangi bir nefis için ölüm, Allahü teâlâ'nın kâdesi taallûk etmedikçe hiçbir sebeble gerçekleşmez. Şu hâlde âyetteki izin kelimesi, mecaz olarak Allah'ın irâdesi, dilemesi yerinde kullanılmıştır. Çünkü İlâhî irâde, O'nun izninin gereğidir yahut Allah (celle celâlühü) ölüm meleğine, o nefsin canını alması için izin vermedikçe hiçbir kimse için ölmek yoktur.

Bu âyetteki hakikat, temsilî bir kelâm seklinde ifâde edilmiştir. Şöyle ki:

1- Ölüm nefisler için, Allahü teâlâ'nın izni oknadan gerçekleşmesi mümkün olmayan ihtiyarî bir fiil olarak, tasvir edilmiştir;

2- Ölümün ilk aşamasına, yani savaşa yönelmek, ölümün kendisine yönelmek gibi kabul edilmiştir.

Bu ifâde tarzı, meramı daha iyi ifâde için tercih edilmiştir. Zira bir nefsin ölümü, onun kendisine veya ilk aşamalarına yönelmek veya gerçekleşmesi için çalışmak hâllerinde bile imkânsız ise, bunların yapılmaması hâlinde evleviyetle gerçekleşmeyeceği açık bir hakikattir

Bu âyet-i kerîme, gerektiğinde İslâm uğruna savaşmayı açıkça teşvik eder.

B- "Bu, belli bir vakte bağlı olarak yazılmıştır."

Allahü teâlâ, ölümü belli bir vakte bağlamış ve o şekilde yazmıştır. Bu süre, ne takdim, ne de te'hir edilmez; velevki bir saat olsun.

C- "Kim dünyalık isterse, kendisine ondan veririz ; kim de âhüret mükâfatı isterse, ona da ondan veririz."

Bundan önce ölüm ve hayâtın sadece Allahü teâlâ'nın kâdesine, dilemesine bağlı olduğu, hiç kimsenin bunda dahli olmadığı belirtilmişti. Şimdi de şu gerçeğe işaret ediliyor.

İşlerin semeresini akmak, insanların kâdesine bağlıdır. Bundan maksad, insanların, kendi irâdelerini değersiz gayelere değil yüce gayelere tevcih etmeleridir.

Kim yaptığı işler için dünyalık isterse, kendisine istedığknîz dünyevî karşılığı veririz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Her kim bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse, ona vermeyi dilediğimiz kadar dünyada hemen veririz." (İsrâ 17/18)

Bu ifâde, Uhud savaşında ganimetlerle meşgul olan okçulara da bir tarizdir. Nitekim tafsilâtı daha önce geçti.

Ve kim de amelleriyle âhiret mükâfatını isterse, onu da va'dimiz gereğince dilediğimiz kadar, cömertçe kat kat mükâfatlandırırız.

Ç- "Şükredenlerin de mükâfatını vereceğiz."

Biz, islâm nimetine şükredip o yolda azim ve sebat ile yürüyenleri, Allah'ın kendilerine bahşetmiş olduğu kuvvet ve kudreti yaratılış gayesine uygun biçimde Allah yolunda sarfedenleri ve bu yolda hıçbk engel tanımayanları elbette mükâfatlandıracağız.

Şâkirlerden murad, ya Uhud savaşının şehid ve gazi olan mücâhidleri, ya da bütün şükr edenlerdir ve bunlar da öncekide onlara dahildir.

146
"Peygamberlerden niceleri var ki, onlarla beraber bir çok Allah dostu (ribbiyyûn) savaştılar (katele). Fakat Allah yolunda baslarına gelenlerden dolayı hiç gevşemediler ve bitkinlik göstermediler; boyun da eğmediler. Allah, sabredenleri sever."

Bu âyet-i kerîme, Uhud savaşında anılan hatâları işleyenlerin taksiratını ve eski peygamberlerle beraber Allah yolunda savaşan Rabbani mücâhidleri havirla anar ve onların yolundan gitmeyenlerin kötü hareketlerini de teşhir eder.

"Rıbbî" de tıpkı "Rabbani" gibi "Rabb'e mensub" demektir.

Bir görüşe göre de, belli bir cemaate, "rabbef'e mensubiyeti ifâde eder.

Burada demek istenen şudur:

Nice Peygamberler vardır ilây-ı kelimetullah (Allah adını yüceltmek) ve O'nun dinini aziz kılmak için birçok takva sahibi âlimlerle, âbidlerle (kendilerini ibâdete vermiş olanlar), veya cemaatlerle birlikte, düşmanlara karşı

savaşmışlar ve Allah (celle celâlühü) yolunda uğradıkları büyük acılardan dolayı ne azim ve himmetlerinde bir gevşeklik ne de cihadda ve dinde bir zaaf göstermemişler, düşmana da boyun eğmemişlerdir. Zira bunların Allah (celle celâlühü) yolunda olması, onların kalbine kuvvet vermiş ve zafiyet göstermelerini önlemiştir.

"Katele / savaştı" kelimesi, "kutiie / öldürüldü" şeklinde de okunmuştur. Ancak hangi kırâete göre olursa olsun, onların Peygamberleri ile olan beraberlikleri savaşma beraberliğidir; öldürülme beraberliği değildir. (Yani peygamberleri de kendileriyle beraber savaşta öldürülmemiştir.)

Tabiînden Saıd b. Cübeyr diyor la:

"Biz, savaşta öldürülmüş bir Peygamber işitmedik de diyorlar ki:

"Hiçbir Peygamber savaşta katledilmemiştir."

Bu âyet, Uhud savaşında kâfirlerin saldırıları karşısında ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in öldürülmesiyle ilgili olarak çıkan yalan haberi üzerine bazılarının;

- gevşediklerine,

- azimlerinin kırıldığına,

- savaşta zaaf gösterdiklerine,

- münafık Abdullah b. Ubeyy b. Sekil vasıtasıyla Ebû Süfyan'dan emân almak istediklerine,

- ve bu suretle müşriklere boyun eğdiklerine tarizdir.

Allah (celle celâlühü), kendi yolunda sıkıntılara ve acılara katlanıp göğüs gerenleri sever ve sonunda onlara nusret bahşeder ve onların itibârım yükseltir.

Burada sabredenlerden murad,

- ya Uhud savaşında sabır ve sebat gösterenlerdir ve zamir kullanılmayıp zahir olarak zikredilerek hükmün (ilâhî sevginin) sebep ve illeti zımnen bildirilmiştir,

- ya da bütün sabredenlerdir ve Uhud savaşında sabredenler de öncelikle bunlara dahildir.

147
"Onların sözleri :

"- Ey Rabb'ımız! Bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve ayaklarımızı sabit kıl (illâ)! Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et !" demekten başka bir şey değildir."

O gerçek mü'minler, düşman karşısında, savaşın zorluklarına ve çeşitli güçlüklerine mâruz kaldıklarında sözleri başka değil ancak şunlardan ibaretti:

"- Ey Rabbımiz! Bizim küçük ve haddi tecavüzle işlediğimiz büyük günahlarımızı bağışla ve katından bize takviye ve destek bahşederek savaş meydanlarında ayaklarımızı sabit kıl! "

Yahut bizi hak dinde sabit kıl!"

Bu Rabbanî mü'minler, Allahü teâlâ'ya karşı tefritten uzak insanlardır. Öyle olduğu hâlde küçük ve büyük günahları kendi nefislerine izafe etmeleri, nefsaniyet duygularını daha da bastırmak, himmetlerini küçümsemek ve uğradıkları kısmî hezimeti kendi gayretlerinin yetersizliğine bağlamak içindir.

O mü'minlerin bu dualarında mağfiret isteklerini, durumlarına göre daha önemli olan,

- ayaklarını zemine sağlam bir şekilde basma,

- kâfirlere karşı muzaffer kılınma;

dileklerine takdim etmeleri, dualarını kabul ortamına daha da yaklaştırmak içindir. Zira alçak gönüllülük ve kemâl-i edeble temiz bir insandan sâdır olan duâ, kabule daha yakındır.

O Rabbanî mü'minler, hep bu duaya devanı ettiler; savaş meydanlarında ve savunma mevzilerinde şikâyet, zaaf ve sarsılma şaibesini yansıtacak bir söz sarfetmediler.

Bu âyet-i kerîme, Uhud savaşında savaş sahasını terk edenlere apaçık bir tarizdir.

148
"Allah da onlara hem dünya nimetini hem de âhıiret mükâfatının güzelliğini verdi. Allah ihsan ehlini (iyilik yapanları) sever."

A- "Allah da onlara hem dünya nimetini hem de âhıiret mükâfatının güzelliğini verdi."

Allahü teâlâ da, onların bu duası sebebiyle kendilerine dünyada zafer, ganimet, şeref ve güzel anılma (zikr-i cemîl) bahşetti; âhkette de cennet ve onun ebedî nimetlerini ihsan buyurdu.

Âyette, yalnız cennet ve cennet nimetlerinin güz enikle vasıflandırılmışı, onların faziletini, üstünlüğünü ve Allahü teâlâ katında asıl muteber olan mükâfatın ahiret mükâfatları olduğunu bildirmek içindir.

B- "Allah, ihsan ehlini (iyilik yapanları) sever."

Bu cümle, mâkabknin mefhûmunu açıklar mâhiyettedir. Zira Allahü teâlâ'nın kulunu sevmesi, ondan razı olmak ve hakkında hayır irâde buyurmak anlamındadır. Bu itibârla Allahü teâlâ'nın sevgisi, her saadetin başıdır.

Bu ihsan ehlinden murad,

- ya sözü geçen gerçek mücâhid mü'minlerdir;

- ya da bütün ihsan ehlidir ve mücâhidler de öncekide onlara dahildir.

149
"Ey îmân edenler !

Eğer kâfirlere itaat ederseniz sizi gerisin geriye çevirirler de hüsrana uğrayanlara dönersiniz."

Bundan önce mü'minler, Peygamberlerin yardımcılarına uymaya teşvik olunmuş ve bunun her iki cihan saadetine vesile olduğu beyân edilmişti Şimdi burada da mü'minlerin, kâfirlere uymaları menedilmekte ve bunun, dünya ve âhıret hüsranına vesile olduğu belirtilmektedir.

Hitabın nida ve tenbih ile başlaması, muhtevanın pek önemli olduğunu göstermek içindir.

Muhatabların îmân ile vasiflandırılmaları, onların düşmanlarından farklı olduğunu göstermek suretiyle hâllerini kendilerine hatırlatmak ve onda sebatlarını sağlamak içindir. Nitekim "İn tütıîû'llezîne keferû / Eğer kâfirlere ıtâat ederseniz.." ifâdesinde münafıkların küfür ile vasıflandırılmasi, yine aynı gayeye matuf olup onlardan nefret ettirmek ve onlara uymaktan sakındırmak içindir.

Ali (radıyallahü anh) a göre:

"Bu âyet, Uhud savaşındaki kısmî hezimet sırasında münafıkların mü'minlere:

-Kardeşlerinizin yanma dönün ve onların dinine girin!" demeleri üzerine nazil olmuştur. Burada vurgulanan şudur:

"- Ey îmân edenler! Eğer siz o münafıkların sözlerine uyarsanız, onlar size kendi dinlerini benimsetirler ve bundan dolayı hem dünyada hem de âhirette hüsrana uğrarsınız; iki cihanda da saadete eremezsiniz ve âhirette ebedî azaba duçar olursunuz. Böylece durumunuz tersine döner, kazanmışken kaybedersiniz."

Bir görüşe göre de, bu kâfirlerden maksad, bir takım Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Nitekim bunlar, Müslümanlara karşı müstağni davranıyorlar, dinleri hakkında onları şüpheye düşürmeye çalışiyorlar ve şöyle diyorlardı:

"- Eğer Muhammed hak peygamber olsaydı, savaşta yenilmezdi ve onunla Ashabının bu başlarına gelenler gelmezdi. Ve hiç şüphesiz o er (Muhammed)in hâli de diğer insanlardan herhangi birinin hâli gibidir ; bir gün aleyhine ve bir gün lehine oluyor."

150
"Hayır; Allah, sizin mevlânızdır. O, yardımcıların en hayırlısıdır."

Bu, yanlış bir tavırdan yüz çevirmek demektir.

"- Onlar Müslümanların yardımcıları değildir ki, onlara uya siniz. Hayır! Sizin yardımcınız ancak Allah'tır. Öyleyse siz, yalnız Allah'a itaat edin ve onların yardımlarına müstağni davranın, yalnız Allah'tan yardım dileyin. Zaten Allah, yardımcıların en hayırlısıdır. Binâenaleyh siz, itaatinizi ve yardım dileklerinizi yalnız Allah'a tahsis edin."

151
"Allah'ın kendileri hakkında hiçbir hüccet (delil) indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaları sebebiyle kâfirlerin kalblerine korku salacağız. Onların gidecekleri yer de cehennemdir. Şu zakimlerin varacağı ateş ne kötüdür."

A- "Allah'ın kendileri hakkında hiçbir hüccet indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaları sebebiyle kâfirlerin kalblerine korku (e'r-ru'b) salacağız."

"Salacağım" değil de büyüklerin edasıyla "senülkî /; salacağız" ifâdesinin kullanılması, mehabeti takviye içindir.

Bu korku, Uhud savaşı günü müşriklerin kalbine ilka edilen korkudur. Nihayet müşrikler, o gün üstün kuvvet ve galibiyet sahibi iken sebepsiz olarak savaşı bırakıp geriye, Mekke'ye dönmüşlerdi.

1- Rivâyete göre, müşrikler, Uhud savaşından Mekke'ye dönerken yolda birbirlerine dediler ki:

Yahu, biz hiçbir şeyi yapmadık ; onlardan çok adam öldürdük, sonra onları bıraktık, biz onlara üstündük. Haydin, geri dönün onların kökünü kazıyın."

İşte o anda Allahü teâlâ, onların kalbine korku saldı da, bu yüzden onlar geri dönmeye cesaret edemediler.

Söz konusu rivâyete göre, bu âyetin, savaş esnasında veya henüz savaşın enkazı ortada dururken nazil olmuş olması gerekir.

2-

Bir görüşe göreyse, bu korku, Hendek savaşında onların kalblerine atılan korkudur.

Onlar Allahü teâlâ'nın, ortak olduklarına dâir hiçbir sultan (hüccet) indirmediği şeyleri O'na ortak koşmuşlardı. Hüccete sultan denilmesi, İlâhî vahyin açık ve parlak delil ya da kuvvetli olmasından, yahut da kesin nüfuzundan dolayıdır.

Müşriklerin Allah'a ortak koştukları şeylerin kendisine ortak olduklarına dâir bir hüccet indirmesi mümkün değil iken böyle söylenmesi, edebî bir üslup olup "böyle bir hüccet indirilmemiştir ve zaten böyle bir hüccet de olamaz" anlamındadır.

Bu âyet-i kerîme bize şu gerçeği de bildirir:

Din konusunda uyulması gerken semavî hüccettir; insanların görüşleri ve geçersiz arzuları değildir.

B- "Onların gidecekleri yer (me'va) de cehennemdir. Şu zâlimlerin varacağı ateş ne kötüdür."

Bundan önce müşriklerin dünyadaki hâlleri tasvir edilmiş, dünyada onların kalblerine korku ilka edildiği söylenmişti. Burada da onların âhiretteki hâlleri beyân ediliyor. Âhirette onların varacakları yer, me'va cehennem ateşidir; ondan başka iltica edecekleri bir yer yoktur.

"Şu zâlimlerin varacağı ateş ne de kötüdür!" cümlesinde zamir makamında zahir isimin (zâlimler) kullanılması, azab ifâdesini daha gakz kılmak, hükmün sebeb ve illetini bekitmek ve onların Allah'a ortak koşmakla zâlim durumuna düştüklerini, yani bir şeyi hakkı olmayan bir yere koyduklarını zımnen Bildirmek içindir.

152
"Andolsun ki Allah, size olan va'dini yerine getirdi; siz Allah'ın izniyle onları öldürüyordunuz. Nihayet yıldınız; Peygamberin emri hakkında çekiştiniz (nizâ); hattâ isyan bile ettiniz; Allah, çok sevdiğinizi (zaferi) size gösterdikten sonra. Sizden kiminiz dünyayı istiyordu kiminiz de âhkreti istiyordu. Sonra Allah, sizi denemek için onlardan geri çevirdi. Andolsun ki Allah, sizi affetti. Allah, mü'minlere karşı fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir."

A- "Andolsun ki Allah size olan va'dini yerine getirdi ; siz Allah'ın izniyle onları öldürüyordunuz. Nihayet yıldınız ; Peygamberin emri hakkında çekiştiniz ; hattâ isyan bile ettiniz (ve a'saytüm); Allah, çok sevdiğinizi (zaferi) size gösterdikten sonra."

Uhud savaşından Medine'ye dönüşte bazı insanların:

"- Bu nereden başımıza geldi ; oysa Allah bize zafer va'detmişti ?" demeleri üzerine bu âyet-i kerîme nâzii oldu.

Bu, Allahü teâlâ'nın Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in lisanıyla Müslümanlara verdiği bir zafer va'di idi. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Uhud savaşı başlamadan önce okçulara şu emri vermişti:

"- Siz bu mekânı asla terk etmeyin ; siz bu mekânda kaldığınız müddetçe biz hep gaalib olacağız."

Ve gerçekten de öyle oldu. Müşrikler saldırıya geçince, okçular onlara ok yağdırdılar, diğer mücâhidler de kıkç çekip saldırdılar; müşrikler kısa sürede hezimete uğradılar ve kaçmaya başladılar. Müslümanlar da kaçanları kovaladılar ve yakaladıklarını öldürdüler.

"Biıznihi / O'nun izniyle", yani Allah'ın müyesser ve muvafak kılmasiyla, demektir. Müslümanların müşrikleri kırıp geçirmeleri Allahü teâlâ'nın zafer va'di gereğidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu gerçekleştirilen zafer, Allahü teâlâ'nın:

" Evet, sabreder ve sakınırsanız..." (Al-i İmrân 3/125) âyetiyle va'dettiği zaferdir.

Oysa bu va'din Bedir savaşında gerçekleştiği daha önce anlatılmıştı. Bunun aksini iddia etmek mümkün değildir, bu âyetle va'dedilen, Allah'ın (celle celâlühü) melekleri indirmek suretiyle yardım buyurmasıdır.

İlâhî va'din gerçekleşmesinin Müslümanların Allah'ın izniyle müşrikleri öldürdükleri vakte bağlanması da açıkça şunu gösterk:

Buradaki va'din konusu manevî yardım ve tevfiktir; meleklerle yapılan yardım değildir

Son bir görüşe göre de, bu âyette geçen va'd-i ilâhî (bundan önceki) "Senülkıî fi kulûbillezîne keferû'r-ru'be kâfirlerin kalblerine korku salacağız" âyetiyle dile getirilen va'ddir. Ancak biliyorsun ki, onların kalblerine korku salınması,

- ya sebebsiz olarak savaşı bırakıp geri çekildikleri;

- ya da Mekke'ye avdet ederken yolda savaş için geri dönmeyi düşündükleri zaman olmuştu. Bu iki rivâyetten hangisi olursa olsun, anılan görüşe gö-re âyetin bu kısmı ile bundan sonra gelen kısmı arasında insicam kalmaz.

Yani Allahü teâlâ, sizin sevdiğiniz, istediğiniz zaferi, ganimeti ve düşmanın hezimetini size gösterdikten sonra yıldınız, zaaf gösterdiniz, ganimete meylettiniz; Peygamber'in emrini nizâ, çekişme konusu yaptınız. Nitekim müşriklerin hezimete uğrayıp kaçmaya başladıklarını, Müslümanların da onları kovaladıklarını ve yetiştiklerini vurup öldürdüklerini gören okçulardan bazıları:

"- Bundan sonra bizim duracak yerimiz burası mı olmalı ?" dediler. Okçuların kumandanı Abdullah b. Cübeyr ise:

"- Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) emrine muhalefet edemeyiz. " diye onları tatmaya çalıştı. Fakat sonuçta on kişiden az bir erat mevzüni korudu; diğerleri ganimet peşine koştu, işte "Ve a'saytüm / isyan bile ettiniz" cümlesinin mânâsı budur.

Okçuların bu hâlini gören müşriklerin süvari gücü, iki dağ arasındaki geçitten saldırıya geçti ve okçuların kumandanı ile yanındakileri öldürdü. Nitekim daha önce Al-i İmrân 3/ 144. âyetin tefsirinde hâdisenin tafsilâtı anlatılmıştı.

"Izâ — ne zaman ki." şartının cevabı mahzûftur (gizlidir). Yani nihayet siz korkup zafiyet gösterince, Peygamber'in verdiği emir hakkında çeldşince ve isyan bile edince, Allah (celle celâlühü) yardımını sizden çekti.

Bir görüşe göre, anılan şartın gizli cevabı, "o zaman iki kısma ayrıldınız" cümlesidir. Nitekim âyetin bundan sonraki bölümü de bunu bildirmektedir.

B- "Sizden kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz de âhkreti istiyordu."

Dünyayı isteyenler, mevzilerini terk edip ganimet toplamaya gidenlerdir. Ahireti isteyenler de yerlerinde direnip sonunda şehid olanlardır.

Bir görüşe göre de, anılan "izâ" harfi şart mânâsına değildir. Bu takdirde gizli bir cevab da sözkonusu değildir.

C- "Sonra Allah, sizi denemek için onlardan geri çevirdi."

Allah Teâla, musibetlerle imtihan etmek gibi bir muameleye tâbi tutarak sizi o müşrikleri mağlup etmekten alıkoydu ki, sizin o sıkıntılı zamanlarda da îmândaki sebatınız ortaya çıksın. Bu da, Müslümanlar için apaçık bir lûtuftur.

Ç- "Andolsun ki Allah, sizi affetti."

Allah bir lütuf olarak ve bir de, sizin Peygamber'in emrine muhalefet ettiğinize pişman olduğunuzu bildiği için yine de sizi bağışladı.

D- "Allah, mü'minlere karşı fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir."

Bu cümle, mâkabkni açıklar mâhiyette bir zeyl gibidir ve bir de şu hakikati bildirmektedir:

Bu İlâhî af, Allah'ın bir lütfü ve ihsanı olarak gerçekleşmiştir; yoksa Allah bunu yapmak zorunda değildi. Mü'minlere lûtf ve ihsanda bulunmak Allahü teâlâ'nın yüce şânındandır. Olaylar görünürde mü'minlerin lehinde de olsa, aleyhinde de olsa, her halü kârda Allahü teâlâ, mü'minlere lütûfkârdır. Zira mü'minleri denemek de bir İlâhî rahmettir.

Bu mü'mirilerden maksad;

- ya muhatab mü'minlerdir (Uhud mucahidleridir) ve bu takdirde zamir makammda zahir ismin kullanılması, teşrif ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir;

- ya da bu mü'minlerden murad bütün mü'minlerdir ve muhatab mü'minler de öncekide onlara dahildir.

153
"Hani Peygamber sizi arkanızdan çağırdığı hâlde, siz durmadan uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Böylece Allah, size keder üstüne keder verdi ki kaybettiğinize de, başınıza gelene de üzülm ey esiniz. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

A- "Hani Peygamber sizi arkanızdan çağıdığı hâlde, siz durmadan uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz."

"Tus'ıdûne / uzaklaşyordunuz" farklı bir kırâete göre, "tas'adûne" olarak da okunmuştur.

Yani hani Peygamber yanında kalan Sahabelerinin arasından sizi çağırdığı hâlde, siz durmadan uzaklaşıyor, dağlara tırmanıyordunuz ve geri dönüp hiç kimseye bakmıyordunuz; birbirinizi de beklemiyordunuz.

Rivâyete göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ey Allah'ın kulları bana gelin, bana gelin! Ben Resûlüllah'ım. Geri dönüp savaşana cennet var (Men yekürrü felehü'l-cenneh)!" diye sesleniyordu.

Âyette Peygamberimiz'in Resûlüllah unvanı ile zikredilmesi, onun çağrısının rısalet yoluyla Allah tarafından olduğunu bildirmek içindir. Bu da hezimeti kabul edip kaçanlara ağır bir kınamadır.

B- "Böylece Allah size keder üstüne keder verdi ki kaybettiğinize de, başınıza gelene de üzülmeyesiniz."

1- Allah (celle celâlühü) yaptıklarınızdan dolayı sizi cezalandırdı; öldürülmek, yaralanmak, müşriklerin zafer elde etmesi, çevreye Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) öldürüldüğüne ilişkin bir yalan haber yayılması ve ganimetin elden gitmesi size keder üstüne keder verdi.

2- Yahut Sizin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın emrine isyan etmekle onu üzmenize karşılık Allah (celle celâlühü) da size bu üzüntüleri tattırdı ki, sıkıntılara karşı sabretmekte idmanlı olasınız da, giden bir menfaate ve gelecek bir zarara üzülmeyesiniz.

3-

Bir görüşe göre ise âyette olumsuzluk mânâsını veren "lâ" harfi zaittir. Yani Allah (celle celâlühü), size keder üstüne keder verdi la, elinizden giden zafere, ganimete ve size isabet eden yaralara ve hezimete üzülesiniz; Allah bunları sîze ceza olarak verdi.

4- Bir başka görüşe göre de mânâ şöyledir:

Resûlüllah ganimet toplamak hususunda sizi üzdü; sonra sizin başınıza gelenlerden dolayı üzüldü; nitekim siz de onun başına gelenlerden dolayı üzüldünüz. O, sizi teselli etmek ve hoş tutmak için emrine isyan etmenizden dolayı sizi muâhaze buyurmadı ki, sizin elimizden giden zafere ve size isabet eden yaralara ve diğer acılara üzülmeyesiniz.

C- "Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Allahü teâlâ, yaptıklarınızdan da, yapanların niyetlerinden de hakkıyla haberdardır.

154
"Sonra o kederin ardından Allah, üzerinize sizden bir taifeyi (topluluğu) kaplayan güven verici bir uyku indirdi. Kendi canlarının kaygusuna düşmüş bir taife de, Allah hakkında haksız yere câhiliye zanlarına benzer zanlara kapılıyorlardı. Şöyle diyorlardı:

"- Bu işten bize bir şey var mı?"

(Resûlüm) de ki:

"- Bütün iş (emr), şüphesiz Allah'ındır."

Onlar sana açıklamadıklarını kendi içlerinde saklıyorlardı. Şöyle diyorlardı:

"- Bu işten bize bir şey (fayda) olsaydı burada öldürülmezdik." (Resûlüm) onlara de ki:

"- Evlerinizde bile olsaydınız, üzerlerine ölüm yazılmış olanlar, öldürülecekleri yerlere mutlaka çıkıp giderlerdi. Bu, göğüslerinizde bulunan (ihlâs ve nifak)lan sınamak (meydana çıkarmak) ve kaiblerinizdekileri temizlemek içindir. Allah, göğüslerinizde olanları hakkıyla bilen (A'lim)dir."

A- "Sonra o kederin ardından Allah, üzerinize sizden bir taifeyi (topluluğu) kaplayan güven verici bir uyku incik di."

Bu hitab hakiki mü'minler içindir. Âyette "sonra -- sümme" kelimesi, istenen mânâyı ifâde ettiği hâlde "mm ba'di / ardından" kelimesinin de zikredilmesi, fazla beyân ve nimetin büyüklüğünü hatırlatmak içindir. Nitekim,

" Sonra Rabb'ın şüphesiz cehaletle kötü bir fiil işleyen, sonra bunun ardından da tevbe edip kendini düzeltenlerin lehindedir. Muhakkak ki Rabb'ın bu tevbeden sonra Gafûr'dur, Rahîym'dir." (Nahl 16/119) meâlindeki âyet de bu kabildendir.

Kederin çeşitleri içinden yalnız korkunun, giderildiği belirtilmiştir. Çünkü mü'minler için o anda en mühim olan budur. Zira müşrikler, dönüp giderken Müslümanlara yine geleceklerini söylemişlerdi. Bundan dolayı Müslümanlar onların geri dönmeyeceklerinden henüz emin değillerdi. Zaten Müslümanlar henüz kalkanlarının altında tam teçhizat savaşa hazır durumda bekliyorlardı. İşte tam bu sırada Allahü teâlâ, onlara güven indirdi ve bir uyuklama hâli (nüâ's) onları tuttu.

Abdullah b. Abbas (radıyallahü anh) diyor ki:

"O gün o korku hakliden sonra Allah (celle celâlühü), onları kaplayan bir uyuklama (nüa's) ile güven verdi. Zaten ancak kendini güvende hisseden kimse uyuklar ; korkan kimse uyuyamaz."

Zübeyr b. Avvam (radıyallahü anh) da diyor ki:

"Uhud savaşında korkunun en şiddetli anında ben Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in yanında idim. O sırada Allah, bize bir uyku indirdi Vallahi, ben Mu'tıb b. Kaşîr'in sözlerini duyuyordum. Uyuklama hâli beni de kaplamıştı; onun sözlerim rüyadaymış gibi duyuyordum. Şöyle diyordu:

- Bu işten bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik."

Ebû Talha Zeyd b. Sehl el-Ensarî (radıyallahü anh) de diyor ki:

"Uhud savaşında bir ara başımı kaldırıp baktım ki, herkes kalkanının altında uyukluyor ve o hâlde başı öne eğiliyor. O gün beni de uyuklama tutmuştu. Oyle ki, kılıcım elimden düşüyordu, alıyordum. Sonra kamçım elimden düşüyordu, alıyordum."

"...Yağşa tâifeten minküm /...sizden bir taifeyi kaplıyordu" ifâdesinden de açıkça anlaşıldığı gibi bu uyuklama hâli ancak bazı mü'minler için gerçekleşti."

Abdullah b. Abbas (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Onlar (uyuklama hâlinin kapladığı kimseler) Muhacklerle Ensar'dan büyük kısmı idi."

Bu durum, âyetteki inzâlin umumi olmasına halel getirmez.

B- "Kendi canlarının kaygusuna düşmüş bir taife (topluluk) de, Allah hakkında haksız yere câhiliye zanlarına benzer zanlara kapılıyorlardı. Şöyle diyorlardı

"- Bu işten bize bir şey var mı ?"

Kendi canlarını kurtarmaktan başka bir düşüncesi olmayan, yahut nefisleri, kendilerini keder ve üzüntüye garketmiş bir kısım insanlar da, Allahü teâlâ hakkında, düşünülmesi gereken doğru ve hak düşüncelerin dışına çıkarak câhiliyenin din anlayışına benzer şeyler düşünüyorlar ve "Bu işten bize bir şey var mı?" diyorlardı.

O yanlış düşüncede olanlar sözde doğruyu öğrenmek için Resûlüllah'a:

"- Allah'ın emrinden, nusret ve zafer va'dinden bize bir nasıp veya bir tedbir var mı? "diyorlardı.

C- "(Resûlüm) de la (Kul):

"- Her iş (emr) Şüphesiz Allah'ındır."

Nihaî gaalibiyet Allahü teâlâ'nın ve O'nun dostlarınadır. Zira neticede her zaman gaalib olanlar, yalnız Allah'ın cemaatidir ya da tedbirin hepsi Allah'ındır. Zira Allahü teâlâ, işleri ilk takdirlerine uygun olarak tedbir buyurmuştur; ona hiçbir kuvvet engel olamaz.

Ç- "Onlar sana açıklamadıklarını kendi içlerinde saklıyorlardı."

Onlar sana açıklamadıkları bir takım şeyleri içlerinde gizliyorlar, yahut aralarında gizlice konuşuyorlardı. Onlar zahiren doğruyu öğrenmek ve nusret istemek için bunları sana söylüyorlar, içlerindeki, inkâr ve tekzibi gizliyorlardı.

D- "Şöyle diyorlardı:

"- Bu işten bize bir şey (fayda)olsaydı, burada öldürülmezdik."

Bu cümle, makablinden doğan gizli bir sualin cevabıdır. Sanki,

"- Onlar neyi gizliyorlar?" diye sorulmuş da onlar cevap olarak kendi içlerinde veya birbirlerine gizlice şöyle demişlerdir:

"Eğer Muhammed' in bize va'dettiği gibi,

- işin hepsi Allah'a ait; gaalibiyet de Allah'ın ve dostlarının olsaydı,

- eğer bu işin tedbir ve yönetiminde bizim de payımız bulunsaydı,

burada yenilmezdik; bu savaşta bizden öldürülenler öldürülmezdi ve biz de Abdullah b. Ubeyy gibi evimizden ayrılmazdık."

E- "(Resûlüm) onlara de ki (Kul):

"- Evlerinizde bile olsaydınız, üzerlerine ölüm (kati) yazılmış olanlar, öldürülecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi."

Eğer siz dediğiniz gibi Uhud savaşma katılmayıp Medine'de, evlerinizde kalsaydınız, Levh-ı Mahfuz'da haklarında katil yazılmış olanlar, Allahü teâlâ'nın takdir ettiği yerlere herhangi bir sebeple mutlaka çıkıp gidecekler, orada öldürüleceklerdi ve Medine'de kalma azimleri kendileri için hiçbir yarar sağlamayacaktı. Çünkü Allahü teâlâ'nın belirlediği kaderin hükmü asla red ve iade edilemez.

Bu âyet, onların bâtıl sözlerini pek kuvvetli bir şekilde reddeder. Nitekim Nisa (4) sûresinin 78. âyetinde şöyle buyrulur:

"Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır. Velev ki iyi tahkim edilmiş kalelerde olun."

Görüldüğü gibi burada sadece öldürüleceklerin zikriyle yetinilmeyip katlin vuku bulacağı mekân bile tâyin edilmiştir. İlâhî takdirde ölümün zamanının belli olduğunda şüphe yoktur. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulur:

"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an te'hir, ne de bir an takdim edilir." (A'raf 7/34)

Rivâyet olunuyor ki, Ölüm Meleği Azrail (aleyhisselâm), bir gün Süleyman Peygamberin (aleyhisselâm) meclisinde bulundu ve meclistekilerden birine ürküntü verecek şekilde baktı. Azrail kalkıp gittikten sonra o adam:

"Bu kimdi?" diye sordu. Süleyman (aleyhisselâm):

"O, ölüm meleği Azrail idi" dedi. Adam korku ile:

"- Ey Süleyman, beni rüzgârla başka bir âleme gönder! Çünkü o, bana korkunç bir nazarla baktı" dedi.

Bunun üzerine Süleyman rüzgâra emir verdi. Rüzgâr onu dünyanın pek uzak bir ülkesine attı. Aradan çok geçmeden ölüm meleği, Süleyman (aleyhisselâm) a yine geldi ve dedi ki:

"- Ben o adamın ruhunu şu saatte filan yerde almaya memur edildim. Ancak onu senin meclisinde görünce, kendi kendime:

"- Bu adam o yere ne zaman ulaşır ki?!"

diye hayret etmiştim. Sen de onu rüzgârla o yere göndermişsin; nihayet ben de onu orada buldum. Böylece Allahü teâlâ'nın emri, zamanında ve yerinde eksiksiz gerçekleştirilmiş oldu."

"Kati" kelimesi, bir kırarete göre "kıtal / savaş" şeklinde de okunmuştur..

F- "Bu, göğüslerinizde bulunan (ihlâs ve nifak)ları sınamak (meydana çıkarmak) ve kalblerinizdekileri temizlemek içindir."

Allah (celle celâlühü) bunu, kalplerinizdeki ıhlas ile nifakı denemek, ortaya çıkarmak, içinizdeki sırları dışarı vurmak ve kalplerinizi vesveselerden kurtarmak için yaptı.

Bu cümle, mukadder bir fiilin, yine mukadder bir sebep ve illeti üzerine atıftır. Sanki şöyle denmiştir-:

"- Allahü teâlâ, o yaptıklarını pek çok maslahat sebebiyle yaptı ve bir de içinizdekileri denemek için..."

G- "Allah, göğüslerinizde olanları hakkıyla bilen (A'lîm)dır."

Allahü teâlâ, insanların kalblerinde neredeyse hiç çıkmayan, her zaman bulunan sırları ve gizli niyetleri gayet iyi bilir.

Bu cümle,

- ya arızî bir cümledir; Allahü teâlâ'nın, aslında denemeye ihtiyacı olmadığını, denemeğe benzer muameleyi de, mü'minleri alıştırmak ve münafıkların hâlini ortaya çıkarmak;

- ya da bir hâl cümlesidir; Allahü teâlâ'nın, o yaptıklarını insanları denemek ve kalblerin içini temizlemek amacıyla yaptığını; ifâde içindir.

Bilindiği gibi Allah'ın (celle celâlühü), bütün bunları, deneme ve sınamaya ihtiyacı yoktur. O'nun ilmi, bütün gizli şeyleri kuşatmıştır. Bu ifâdede hem mükâfat va'dı, hem de azab vaîdi vardır.

155
"(Uhud'da) iki ordu karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip giden (tevelli eden)ler var ya; kazandıkları (kesbettikleri) bazı işlerden dolayı şeytan onların ayaklarını kaydırmak istedi. Andolsun ki Allah, onları yine affetti. Allah, bağışlayıcı (Gafur)dır, cezalandırmakta acele etmeyen (Halim) dır."

A- "(Uhud'da) iki ordu karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip gidenler var ya; kazandıkları bazı işlerden dolayı şeytan onların ayaklarım kaydırmak istedi."

Uhud savaşında islâm ve müşrik orduları karşılaştıkları gün, daha önce hikâye edildığii gibi, İslâm ordusunun hezimete uğramasının sebebleri:

- Eshabtan bazılarının Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in emrine muhalefetle mevzilerini terk etmeleri;

- ganimete veya hayâta karşı hirsk olmaları idi.

Şeytan onların ayaklarını bu yüzden kaydırmak istedi. İşte bundan dolayı İlâhî destek ve cesaretten mahrum kaldılar.

Bir görüşe göre şeytan onların ayaklarını kaydırmak istedi. Çünkü onlar eski günahları sebebiyle savaştan yüz çevirdiler. Günahlar da, sevaplar gibidir. Bir günah diğer günahları getirir.

Bir görüşe göre de, şeytan eski günahları sebebiyle onların ayaklarını kaydırmak istedi ve onlar, ihlaslı tevbeden ve kendilerine yaptıkları zulmü terk etmeden önce savaşmak istemediler.

B- "Andolsun ki Allah, onları yine de affetti"

Allah Teâla, ihlâslı tevbelerinden ve özür dilemelerinden sonra hiç şüphesiz onları bağışladı.

C- "Allah, bağışlayıcı " (Gafur) dır, cezalandırmakta acele etmeyen (Halimdir)."

Allahü teâlâ, bağışlayıcı, çok mağfiret edicidir; Halîm'dir, günahkâra tevbe imkânını vermek için onları cezalandırmakta acele etmez. İsm-i celâlin zahir olarak gelmesi, mehabeti artırmak ve illeti (sebebi) tekid içindir.

156
"Ey îmân edenler! Seferde ölen veya gazalarda şehid düşen kardeşleri için,

"- Eğer yanımızda olsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi!" diyen o kâfirler (inkarcılar) gibi olmayın.

Allah, bunu onların kalblerinde bir hasret yapacaktır. Allah, hem diriltir; hem öldürür. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla gören (Basiîr)dir."

A- "Ey îmân edenler ! Seferde ölen veya gazalarda şehid düşen kardeşleri için,

"- Eğer yanımızda olsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi!" diyen o kâfirler (inkarcılar) gibi olmayın.

Allah, bunu onların kalblerinde bir hasret yapacaktır."

"- Bu işten bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik" diyen o münafıklar gibi olmayın. Cümlenin başında o münafıkların küfrünün zikredilmesi, onların hâllerinin mü'minlerin hâllerinden tamamen farklı olduğunu sarahaten belirtmek, düşmanı taklid etmekten, onlara benzemekten nefret ettirmek içindir.

"Ihvanihım / onların kardeşleri'nden maksad, onların neseb veya mezheb (fikir) sebebiyle ittifak hâlinde oldukları kimselerdir. Onlar, yeryüzünde sefere çıkan, ticâret için gittikleri uzak yerlerde ölen veya savaşlarda öldürülen kardeşleri için:

"- Eğer yanımızda olsalardı, ölmezler, öldürülmezlerdi" diyorlardı. Bu sözler, Müslümanların nehyolundukları benzerlik şeklini belirtir.

Mü'minleri bundan nehyetmekten maksad, mücerret bu sözleri söylemekle onlara benzememek değil, fakat o sözlerin mânâlarına inanmakta ve gereğince hükmetmekte onlara benzememektir. Nitekim bu sözleri söyleyenlere vakıî olan red ve inkâr da bu cihettendir. Nitekim görüldüğü üzere,

"Allah bu sözü onların kalblerinde bir hasret (yara) yapacaktır." cümlesi de bunu teyid eder. Çünkü onların yüreklerinde açılan yara kesinlikle budur ve cümledeki işaret de bunu gösterir. Nitekim İbrâhîm el-Zeccac'tan naklolunduğuna göre, bu cümledeki "zâkke -- işte bu ", onların, savaşta bulunmasalardt öldürülmezlerdi, şeklindeki zanlarına işaret eder.

Bu cümlenin, daha önce geçen "Ve kaalû / onlar dediler" fiiline taallûku da bu sözlerin telaffuzları itibariyle değil fakat ifâde ettikleri hüküm ve itikat itibariyledir.

"Liyeca'lellâhü" ibâresindeki "H / için " edatı âkıibet manasınadır. Yani onlar, bu sözleri o anlamda söylediler ve mânâlarına da inandılar. Sonuçta o sözler onların yüreklerinde hasret ve yara oldu. Bundan maksad onların sözlerinin kendilerine hiçbir fayda sağlamadığını açıklamaktır.

Bir görüşe göre ise, bu cümlenin ifâde ettiği illet ve sebep, rıehiy içindir. Yani sız de onlar gibi bu sözleri söylemeyin ve onların mânâlarına inanmayın ki, Allahü teâlâ, onu özellikle onların kalblerine hasret lalsın ve sizin kalplerinizi ondan korusun. Bu görüşe göre de, "zâkke" işareti, yine onların sözlerinin delâlet ettiği itikada işarettir. Bununla beraber, nehyin delâlet ettiği hususa da işaret olabilir. Yani siz onlar gibi olmayın ki, sizin onlar gibi olmamanız, onların kalplerinde hasret ve yara olsun. Zira sizin sözde ve itikatta onlara zıt olmanız, onları üzer ve öfkelendirir.

B-"Allah, hem diriltir; hem öldürür."

Bundan önce onların bâtıl inançlarının başlarına açtığı gaile beyân edildikten sonra burada da onların bâtıl inançları redd edilmektedir.

Hayâtta da, mematta da yegâne müessir Allahü teâlâ'dır; ikamet ile seferin bunda hiç dahli yoktur. Nitekim Allahü teâlâ, bazı kimseleri, ölüm saçan yerlerde yaşatır, bazı kimseleri de evlerinde otururken ölüme mâruz bırakır.

C- "Allah, yaptıklarınızı hakkıyla gören."

Bu mü'minlere, onlara benzememek için bir sınırlamadır. Bu "bima ta'melûne / yaptıklarınızı" fiili, bir kırâete göre gaaib kipi ile "bima ya'melûne onların yaptıklarını" şeklinde okunmaktadır. Yani Allah onların yaptıklarını

hakkıyla görür. Buna göre, kâfirler için bu bir azab va'didir. Bu, kâfirlerin hem söyledikleri sözleri, hem o sözlerin kaynağı olan inançlarını, hem de onların sonuçları olan hareketlerini kapsar. İşte bundan dolayıdır ki, "Semi' / işiten" değil, "Basiîr / Gören" buyrulmuştur.

Burada da zamir makamında ism-i celîlın zahir olarak zikredilmesi, mehabeti artırmak, kalplere Allah korkusunu sokmak, tehditte mübalağa ve azab va'dini ağırlaştırmak içindir.

157
"Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'tan bir mağfiret ve rahmet, elbette onların topladıklarından daha hayırlıdır."

Bundan önce, ölümün sefer ve savaşın sonuçları olduğu iddiası çürütüldükten sonra burada şimdi şu gerçek vurgulanıyor:

Onların kaçındıkları savaşta veya seferde öldürülmek veya ölmek, aslında kaçınılması gereken bir şey değil, aksine yarişılması gereken üstün değer ve fazilettir. Sefer ve savaş, ölümü çeken ve eceli öne alan unsurlar değildir. Bununla beraber eğer Allahü teâlâ'nın emriyle ölüm vakıî olursa, onun karşılığında Allahü teâlâ tarafından bahşedilecek az bir mağfiret ve rahmet, o kâfirlerin ömürleri boyunca dünya menfaatlerinden ve güzelliklerinden topladıkları şeylerden elbette hayırlıdır.

Abdullah b. Abbas (radıyallahü anh) a göre:

"Allah'ın az bir mağfiret ve rahmeti, dünya kadar som altından hayırlıdır."

Bir kırâete göre, "mimma yec'meû'ne / onların topladıklarından" fiili "mimma tec'meûne / sizin topladıklarınızdan" şeklinde hitap kipi ile de okunmuştur. Yani sizm o savaşta veya seferde ölmeyip de toplayacağınız bütün şeylerden hayırlıdır.

Âyette sadece ilâhî mağfiret ve rahmetin hayırlı olduğunun zikri ile yetinilmesi, fakat bunların gerçekleşip gerçekleşmediğinin meskût bırakılması, buna ihtiyaç olmadığı içindir. Zira Allahü teâlâ'nın umut verdikten sonra mahrum bırakması mümkün değildir.

Bundan önceki âyette, ölmenin daha fazla, öldürülmenin ise daha az vakıî olmasına binaen "ölmezler, öldürülmezlerdi" dendiği hâlde burada, bu sıranın tersine "öldürülür veya ölürseniz..." buyrulması, Allah yolunda öldürülmenin değerini belirtmek, ilâhî mağfiret ve rahmetin celbinde yerinin ziyadesiyle yüksek olduğunu bildirmek ve bu suretle Müslümanları cihada teşvik içindir.

Âyetin bu kısmı da apaçık delâlet ediyor ki, daha önce belirtildiği gibi, mü'minlere asıl yasaklanan şey, o zikredilen sözlerin mânâlarına inanmak, onların gereğini yapmak ve insanları saptırmak hususunda o münafıklara benzememektir; yoksa o sözleri mücerret söylemek değildir.

158
"Ökseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."

İlâhî irâdenin gereği olarak sizin helakiniz nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin, mutlak surette yalnız, ma'bûd-i bı'l-hak / hak ve gerçek ma'bud, a'zıîmü'ş-şân / şânı büyük, vâsıu'r-rahmeh / rahmeti geniş ve cezîlı'l-ihsan / ihsanı bol Allah'ın huzuruna toplanacaksınız; başkasının huzuruna değil. O zaman Yüce Rab biniz, ecir ve mükâfatlarınızı tastamam ve hattâ fazlasıyla verecektir.

159
"(Resûlüm sen) Allah'tan bir rahmetle onlara karşı yumuşak davrandım Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın, onlar çevrenden dağılıp giderlerdi. Artık onları affet; onlar için mağfiret dile ve her işte onlara danış. Bir kere de azmettin mı artık Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah, tevekkül edenleri sever."

A- "(Resûlüm sen) Allah'tan bir rahmetle onlara karşı yumuşak davrandım."

Bu âyette hitab Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a tevcih edilmiştir. Ve şu mesaj verilmek istenmiştir:

"- Ey Resûlüm! Onlar sana karşı işledikleri hatâlar nazara alındığında kınanmaya ve haşin bir muameleye müstahak iken sen, yine de Allah'tan büyük bir rahmet ile, mekârim-i ahlak (Ahlâkî yüceliklerin) sahibi olarak onlara karşı yumuşak ve nazik davrandın; onları hoş tuttun. Onlar, emrine muhalefet ve seni düşmana terk etmiş iken, yine de onlar için üzüldün."

B- "Eğer sen kaba, kati yürekli olsaydın, onlar çevrenden dağılıp giderlerdi."

"- Resûlüm, eğer sen böyle değil de muaşerette kavlen ve fiilen kaba, sert, müsamahasız (câfi) kalbi gakz, yani katı yürekli olsaydın..."

Râğıb el-İsfehânî'ye göre:

"Fazz, kötü huylu (kerîhü'l-hulk) demektir."

Ebû Hasen Ali el-Vâhıdî'ye göre:

"Fazz, kaba, kötü huylu (seyyiü'l-hulk) demektir."

Kelbî'ye göre de:

"Sen sözde, fazz (kaba) ve fiilde gakz (katı) kalbh olsaydın..." anlamına gelir. Sonuç itibariyle söylenen şudur:

"- Ey Resûlüm, sen öyle olsaydın, herhalde yanından dağılır giderlerdi; seninle sükûnet bulmazlar ve felâket uçurumlarına yuvarlanırlardı."

C- "Artık onları affet ; onlar için mağfiret dile ve her işte onlara danış."

Allahü teâlâ'nın onları affettiği gibi, sen de kendi hukukunla ilgili olarak onları affet; onlara karşı şefkatini ve iyiliğini tamamlamak ve Allah'ın hukukuna ilişkin konularda bağışlanmaları için duâ et. Onlara görüşlerini ortaya koyma fırsatını vermek, gönüllerini almak ve müşavere sünnetini tesis etmek için de, savaş işlerinde veya âdete göre müşaverenin câri olduğu benzeri işlerde onlara danış.

Bir kırâete göre, bu âyette "ba'zı" kelimesi de vardır. Bu "bazı işlerde de onlara danış." demektir.

Ç- "Bir kere de azmettin mi artık Allah'a tevekkül et."

Bir iş hakkında ashabın ile müşavere ettikten ve kalben mutmaî'n olarak bir karara vardıktan sonra artık sana göre daha doğru ve daha faydalı olanı gerçekleştirmek üzere harekete geç ve Allah'a tevekkül et. Zira bütün işlerde gerçekte en doğru ve en faydalınm ne olduğu bilgisi Allah'a mahsus-tur; sen ancak kendince faydalı olanı seçeceksin.

"Feiza a'zemte / azmettiğin zaman" fiili bir kırâete göre "feiza a'zemtü leke / Ben senin için bir işe azmettiğim zaman" şeklinde mütekelkm kipi ile de okunmuştur. Bu takdirde anlam şöyle olmak gerekir:

"- Ben, senin için bir işe karar verip seni ona irşad ettiğim zaman, artık sen Allah'a tevekkül et ve ondan sonra hiç kimseye danışma !"

Burada "Fetevekkel a'leyye / Bana tevekkül et" değil de "Fetevekkel a'lellâh / Allah'a tevekkül et" denmesi, mehabeti artırmak ve tevekkülün veya tevekkül emrinin illetini belirtmek içindir. Zira bütün kemâl sıfatlarını cami olan ulûhiyyet unvanı (Allah), O'na tevekkülü veya tevekkül emrini gerektirir.

D- "Çünkü Allah, tevekkül edenleri sever."

Bunun içindir ki Allah (celle celâlühü), kendisine tevekkül edenleri, hayırlı ve faydalı olana irşad ve bu yolda onlara yardım eder.

160
"Eğer Allah, size yardım ederse sizi yenecek (size gaalib gelecek) yoktur. Eğer sizden yardımını eskgerse O'ndan başka size kim yardım edebilir? Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler."

A- "Eğer Allah, size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Eğer size yardım etmezse, O'ndan başka size kim yardım edebilir."

Bu istinafi cümlede hitab, teşrif için mü'minlere tevcih edilmiştir. Bundan maksad,

- Allahü teâlâ'ya tevekkülün lüzumunu belirtmek,

- Allah'a ilticaya teşvik etmek,

- ilâhî yardımdan mahrum kalmayı mûcıb hâllerden sakındırmaktır.

Eğer Allahü teâlâ, Bedir savaşında yaptığı gibi size yardım ederse, artık size gaalip gelecek kimse yoktur. Eğer Uhud savaşında yaptığı gibi sizi yardımsız bırakıverırse, Allahü teâlâ'dan başka size kim yardım edebilir?

"Felâ ğâlibe leküm / artık sizi yenecek, size gaalib gelecek kimse yoktur" ifâdesi, gaalib cinsinin bütün fertleriyle hem zât, hem de sıfat olarak nefyini (olmadığını) tazammun eder. Eğer bunun yerine "artık size kimse gaalib gelemez" şekline bir ifâde kullanılsaydı bu, yalnız sıfatın nefyine delâlet ederdi.

Ayrıca, kesin olarak bundan, eşitligin nefyı ve muhatablara gaalibiyet ısbati anlaşılır. Bu mânâ inkârı istifham şeküncle vakıî bu tür ifâdelerin hepsinde mevcuttur. Nitekim Ankebut (29) sûresinin 69. âyeti bu kabildendir:

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelmiş iken onu yalanlayandan daha zâlim kimdir."

Hûd (11) sûresinin 18 ve 22. âyetleri bu mânâda daha kesin birer nasstır. Şöyle ki:

"Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir?"

"Şüphesiz onlar âhkette en çok ziyana uğrayanlardır."

Onların en çok ziyana uğrayanlar olması, zâlimlerin en zâlimi olmalarını gerektirir.

B- "Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler."

Daha önce belirtildiği gibi, Allahü teâlâ'nın nusreti olduğu zaman o muhatablar gaalip ve O'nun yardımı olmadığı zaman da mağlup olduklarına göre, îmân edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Çünkü bu hakikati bilmek, behemehal yalnız Allahü teâlâ'ya tevekkülü gerektirir.

Burada îmân edenlerden maksad,

- ya bütün îmân edenlerdir ve muhatablar da öncelikle buna dahildir;

- ya da iltifat olarak, özellikle muhatablardır.

Hangisi olursa olsun, muhatablar için ya müşterek olarak, ya da müstakil olarak îmân unvanı sebebiyle teşrif vardır. Bir de, bu cümle, tevekkülün niçin yalnız Allahü teâlâ'ya yapılması gerektiğini belirtir. Çünkü îmân vasfı bunu icab ettirir.

161

"Bir Peygambere ganimette emanete ihanet yaraşmaz. Kim böyle bir şey yaparsa kıyamet günü ihanet ettiği emanetin günahını yüklenerek gelir. Sonra herkese kazandığı tam olarak ödenk. Kimseye haksızlık yapılmaz."

Bir Peygambere ganimet malı gizlice aşırması yaraşmaz. Kim onu gizlice aşırırsa kıyamet günü aşırdığı mal ile gelir. Sonra herkese kazandığı tam olarak ödenir. Kimseye haksızlık edilmez."

A- "Bir Peygambere ganimette emanete ihanet yaraşmaz."

Ganimete hıyanet etmek, Peygamberlerden hiçbirine yaraşmaz. Çünkü nübüvvet vasfı, buna açık bir engeldir. Bundan, iki maksad olabilir:

1- Ya, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) mevhum bir zandan tenzih etmektir; çünkü Uhud savaşında okçular mevzilerini terk edip ganimet toplamaya giderlerken şöyle demişlerdi:

"- Biz, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Bedir savaşında yaptığı gibi ganimetleri hiç taksim etmeden "Men ehaze şey'en fehüve lehu — Kim bir şey almış ise o, ona aittir."demesinden endişe ederiz. "

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) olaydan sonra onlara:

"- Ben, emrim, size ulaşmadan mevzilerinizi terk etmeyeceksiniz; diye sizden söz almamışmıydım (ahdetmemişmiydim) / Elem ea'hed ileyküm en lâ tetrukû'l-merkeze hattâ ye'tiyeküm emri ?" sözleriyle verdiği emri hatırlatmıştı.

Onlar ise:

"- Biz, diğer kardeşlerimizi orada bıraktık / terakna bakıyyete ihvanına vukuufen" diye cevap verdiler.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hayır; siz, bizim ganimedere hiyanet edeceğimizi ve onları aranızda taksim etmeyeceğimizi sandınız / Bel, zan en tüm ene neğulle velâ naksimü beyneküm!" sözleriyle onların asıl endişelerini ortaya koydu.

2- Ya da Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) ziyadesiyle bundan nehyetmektir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, bir defasında Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bazı müfrezeleri bazı yerlere göndermişti. Müfrezeler gittikten sonra Peygamber bazı ganimetler elde etti ve onları orada hazır bulunanlar arasında taksim etti ve müfrezelere bir şey bırakmadı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Yani bir Peygamber, askerin bir kısmına ganimet verip de diğerlerine vermemek hakkına sahip değildir. Fakat ganimetleri hepsine eşit olarak dağıtmalıdır

Bazı gazilere ganimet vermemenin hiyanet olarak vasıflandırılmışı, bu haksızlığı ağırlaştırmak içindir.

3- Ya da Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ı münafıkların dedikodusundan tenzih etmektir. Zira rivâyet olunuyor ki, Bedir savaşında alman ganimetler arasında bulunan bir parça kırmızı kadife kaybolmuştu. O zaman bazı münafıklar:

"- Belki de onu Resûlüllah almıştır!" demişlerdi.

Ancak bu görüş, isabet ihtimâlinden uzaktır.

Hulâsa, Peygamber'in ganimete hiyanet eden biri olması veya hiyanete nisbet edilmesi doğru değildir.3

B- "Kim böyle bir şey yaparsa kıyamet günü ihanet ettiği emânetin günahı ile gelir."

Kim ganimete hiyanet ederse, kıyamet günü, gizlice aşırdığı malı boynunda taşıyarak gelir. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber şöyle buyurmuştur:

Haberiniz olsun, kıyamet günü sizden, ganimet maldan gizlice aldığı böğür en bir deve veya bir sığır veya meleyen bir koyunla geleni tanımam. Sonra onlar bana:

3 Bütün bu anlatılanlar cahiliye devri insanlarının Müslüman olduktan sonra kolayca kemâle erişemediklerim ve "Fahr-i Kâinat"ın yine de onlara tahammül ve terbiyeye âlîcenablıkla devam ettiğini gösterir.

"- Ya Muhammed!" diye seslenirler. Ben de onlara:

"- Ben size Allah'tan bir yarar sağlamaya mâlik değilim ; çünkü ben size bunu tebliğ etmiştim" derim."

Yahut kim ganimete hiyanet ederse, kıyamet günü, onun günahı ve vabalı ile gelir.

C- "Sonra herkese kazandığı tam olarak ödenir. Kimseye haksızlık edilmez "

Herkese, hayır olsun şer olsun, az olsun, çok olsun, kazandığı tam olarak ödenir.

"Herkese amelinin karşılığı tastamam verilir" değil de bunun yerine "herkese kazandığı tam olarak verilir" denmesi, adaleti belirtmek içindir. Zira ikisinin arasında bulunan kemiyet ve keyfiyet, ikisini bir şey gibi yapmıştır.

Burada maksad, ganimete hiyanet eden kimsenin kıyamet günü, hiyanet ettiği şeyle gelmesini beyân iken, herkese kazandığının tastamam verileceğinin belirtilmesi, o günün ve ganimete ihanet edenin hâlinin son derece korkunç olacağını açıklamak içindir. Zira cürüm, ne kadar küçük ve önemsiz olursa olsun, herkese kazandığı eksiksiz ve tastamam verildiğine göre, ganimete hiyanet edenin cürmü bu kadar büyük iken, onun cezasından hiçbir şey eksiltilmeyeceği açıktır.

O gün hiçbir insan, ne fazla azab, ne de noksan sevap ile haksızlığa uğratılmayacaktır.4

162
"Allah'ın rızâsına uyan (tabî olan) kimse, Allah'ın hışmına uğrayan ve yeri cehennem olan kimse gibi midir ? Cehennem ne kötü bir varış yeridir."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile onun hayâtını yaşayanlar, ibâdet ve taâtlerle Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışan insanlarla; ganimete hiyanet eden ve o anlayış ve yönelişi paylaşan, günahları sebebiyle Allahü teâlâ'nın gazabına uğrayan ve yeri cehennem olan kimseler bir olur mu?

Bundan maksad, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den ganimete hıyanet etmeyi nefyetmenin tekididir. Burada önce Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ganimete hiyanet eden kimse arasındaki zıddiyetin tesbiti yapılmıştır. Her biri, diğerinin vasfının zıddı ile vasıflandırılmıştır. Netice olarak da, Allahü teâlâ'nın rızâsı, O'nun gazabı ile ve o rızâyı gözetmek de, O'nun hışmına uğramakla mukabele edilmiştir. Hulâsa, a'lay-i illiyyîne (yüceler yücesine) yükselenlerle esfel-i safiline (aşağıların aşağısına) menlerin bir olamayacakları vurgulanmıştır.

163
"Onlar (insanlar) Allah katında derece derecedir. Allah onların yaptıklarını hakkıyla gören (Basıir)dir."

Yukarda vasıfları anlatılan insanlar Allahü teâlâ'nın ilminde ve hükmünde farklı tabakalar oluştururlar. Şu anlamda ki:

1 - İnsanlar hâllerinin farklı olmasından dolayı derece derecedir.

2- İnsanların zâti farklılıkları derece olarak vasıflandırılmıştır.

3- İnsanlar Allahü teâlâ katında farklı derecelere sâhıbtir.

Allahü teâlâ, onların amellerini ve derecelerini pek iyi görmektedir. Binâenaleyh onların karşılığını verecektir.

164
"Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük bir lûtufta bulundu.

Onlara kendi içlerinden bir Resul gönderdi. O, onlara O'nun âyetlerim okuyor ve onları tezkiye ediyor (günahlarından arındırıyor) ve onlara Kitab ve hikmeti öğretiyor. Oysa onlar bundan önce açık bir dalâlet (sapıklık) içinde idiler."

A- "Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük bir lûtufta bulundu. Onlara kendi içlerinden bir Resul gönderdi. O, onlara O'nun âyetlerini okuyor ve onları tezkiye ediyor (günahlarından arındırıyor) (ve yüzekkîhim) ve onlara Kitab ve hikmeti öğretiyor."

Vallahi, Allah, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in kavminden îmân edenlere pek büyük bir nimet bahsetmiştir. Çünkü onlara, sözlerini kolaylıkla anlasınlar; sadakat ve güvenilirlikte onun hâline vâkıf olsunlar; onunla iftihar etsinler diye kendi içlerinden, neseblerinden veya cinslerinden Arab bir Peygamber göndermiştir. Zaten bu, kendileri için büyük bir şereftir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Şüphesiz ki Kur'ân, senin için ve kavmin için bir zikir (şeref, öğüt) dır." (Zuhruf 43/44)

Bir kırâete göre, âyetteki "min enfüsihim / kendilerinden" kelimesi, "min enfesinim / en nefis veya enfeslerinden" seklinde de okunmaktadır.

Buna göre, mânâ:

"Onların en şereflilerinden (eşrafından) bir peygamber göndermiştir." olur. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Arab kabilelerinin ve boylarının en şereflilerinden idi.

Bir kırâete göre, âyetteki "mennellah" kelimesi "lemin meniilâh" şeklinde de okunmuştur. Buna göre, mânâ "Allah'ın o mü'minlere nimetlerindendir" olur.

Bu ilâhî nimet, siyah ya da kızıl derik bütün insanları kapsadığı hâlde, âyette yalnız o mü'minlerin zikredilmiş olması, daha önce de belirtildiği gibi, o mü'minlerin daha fazla faydalanmış olmalarındandır.

Yine, onlar câhiliye ehli olup kulakları hiç vahiy duymamış iken, bu Peygamber onlara Kur'ân âyetlerini okuyor, onları kötü huylardan, kötü inanç, ıtikad ve günahlardan temizliyor; Kur'ân ile Sünneti öğretiyordu.

Kur'ân'ıle Sünneti öğretmek, Peygamberin başka bir sıfatı olup Kur'ân âyetlerini okumaya bağlıdır. Bu iki sıfat arasında tezkiye sıfatının zikredilmesi, -ki tezkiye, amelî kuvvet cihetinden nefsi kemâle erdirmek, nazarî kuvvet cihetinden de nefsi tezhib etmek (güzelleştirmek)dir- Peygamberliğe terettüp eden sonuçların her birinin kendi başına müstakil birer büyük nimet olup ayrı ayrı şükrü gerektirdiklerini zımnen bildirmek içindir. Zira eğer,

"- Ey Rabb'imiz! Sen onlara içlerinden Senin âyetlerini okuyacak, Kitab ve hikmeti öğretecek ve onları arındıracak (tezkiye edecek) bir Resul gönder." (Bakara 2/129) meâlindeki âyette olduğu gibi gerçekleşmeye göre bir sıra, tertib gözetilmiş olsaydı, ilk önce, bunların bir tek nimet oldukları akla gelirdi. Zaten burada Kur'ân yerine bir kere "âyetler" ve bir kere de "Kitab ve hikmet" denmesinin sırrı da budur. Bu da, Kur'ân İn, her unvanı itibariyle ayrı bir nimet olduğuna işarettir. Hikmet, mefhûmu da hadis-i şeriflerdeki hükümleri kapsar.

B- "Oysa onlar bundan önce açık bir dalâlet (sapıldık) içindeydiler."

Oysa o mü'minler, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), in gönderilmesin (bi'set)den, onlara Kur'ân âyetlerini okumasından ve öğretmesinden önce açık bir sapıldık içindeydiler.

165

"(Bedir'de) onlara iki katını dokundurduğunuz bir musibet (Uhud'da) size dokununca mı (bu nereden) diyorsunuz ?

Daha önce, mü'minlerden sâdır olan bazı fâsid zanlar ve bâtıl sözler, ibtal ve reddedildikten sonra burada da o kabil zan ve sözlerin bir kısmı daha ibtal ve reddedilmektedir.

Burada Müslümanların uğradıkları musibetten maksad, Uhud savaşında yetmiş şehit vermeleridir. Müşriklerin uğradıkları iki katı musiîbetterı de maksad, Bedir savaşında yetmiş ölü ve yetmiş esir vermeleridir.

Yani daha önce müşriklere isabet eden zayiatın yarısı size isabet edince mi sabırsızlık gösterip feryâd ettiniz ve: "Bu nereden çıktı?" dediniz?

Daha önceki âyetlerde İlâhî nusret va'dinin zikredilmesi, burada ise, özellikle o vakitte kendilerinden sâdır olan sözlerden dolayı onlara serzeniş, red ve azar tevcih edilmesi, durumun onların şikâyetlerini değil, bunun aksim gerektirdiğindendir. Zira düşmanlarının uğradığı musibet, kendi musibetlerinin iki kati olması, sorunu hafifletir ve teselli kaynağı olur.

Yahut siz yaptıklarınızı yaptıktan sonra onun sonuçları size isabet edince mi "Bu nereden çıktı?" dediniz? Yani bu musibetin sebebini bizzat kendileri hazırladıkları hâlde onu garipsemelerinin doğru olmadığı vurgulanmaktadır.

C- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- O kendi nefsiniz dendir !"

Şüphesiz Allah, her şeye kadirdir "

Bundan önce onların o suallerinin haksız olduğu, inkâr ve azar ile tesbıt edildikten sonra burada da Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) onların o haksız suallerine cevap vermesi, o musıîbetin, kendi kusurlarından, ganimete olan hırslarından ve bunun sonucu mevzilerini terk etmelerinden başlarına geldiğim beyân ederek onları susturması emrolunmuştur.

Onların kendilerinden kaynaklanan kusur ne idi? Bu konuda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1-

Bir görüşe göre onların kusurları, Medine'den çıkıp dışarıda savaşmayı kabul ve tercih etmeleridir. Ancak,

" Andolsun ki Allah, size olan va'dini yerine getirdi." (Al-i İmrân 3/152) âyetinde de belirtildiği üzere nusret va'dinin bundan sonra olması, bu tefsire engeldir.

Bir de savaşı Medîne dışında kabul konusunda Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in onların isteklerini yerine getirmesi onların suçlarını hafifletmiştir. Kaldı ki, Medine'den çıkıp dışarıda savaşmayı tercih eden ve bunun için ısrarda bulunan kimselere, zaten o gün Allahü teâlâ, şehidlik ikram etmişti. Onun için onların "enna hâza / bu nereden" sözünü söylemiş olmaları mümkün değildir.

2- Bir başka görüşe göre ise, kendilerinden kaynaklanan kusur Bedir savaşında onlara izin verilmeden onların fidye alıp esirleri serbest bırakmalarıdır.

Bu görüşlerin en zahiri ve kuvvetlisi birici görüştür. Başka bir deyişle mü'minlerden bir zümrenin emre muhalefet etmesidir.

Mü'minlere müteveccih iki İlâhî hitab (bu âyetin başındaki hitab ile bundan sonraki âyetin başındaki hitab) arasında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yönelen hitab (sen de ki...), yalnız birinci görüşü teyid eder. Çünkü faili fiilinden dolayı kınamak, eğer o fiili nehyeden kimse tarafından yapılırsa, tesiri daha fazla olur. (Ve Uhud savaşında Peygamberimiz, onlara mevzilerini bırakmayı nehyetmişti.)

Mü'minlere emre itaatleri hâlinde nusret etmek, emre muhalefet hâlinde de onları nusretten mahrum bırakmak, Allahü teâlâ'nın kudreti dahilindedir, işte siz, O'nun itaatinden çıkınca, başınıza o felâketler geldi.

Âyetin bu cümlesi, makablinin mefhûmunu açıklar mâhiyette bir zeyl gibi olup geçen emre (Resûlüm, de ki...) dahildir.

166
"(Uhud'da) iki ordunun karşılaştığı gün size dokunan musıîbct de Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minlerı bilmek (ayırd etmek) içindir."

A- "(Uhud'da) iki ordunun karşılaştığı gün size dokunan musıîbet de Allah'ın izniyledir."

Uhud'da sizin ordunuzla müşriklerin ordusu karşılaştığı gün başınıza gelenler, Allahü teâlâ'nın hükmü ve izniyle olmuştur.

B- "Bu da mü'minleri bilmek (ayırd etmek) içindir."

Bu cümle, "Allah'ın izni ile olmuştur" cümlesi üzerine atıf olup müsebbebın sebebe atfı kabihndendir. Burada bilmek, temyiz etmek ve insanlar arasında açıklamaktır.

167
"Bir de münafıkları bilmek (ayırd etmek) içindir. Onlara:

"- Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunma yapm!"dendığı zaman onlar:

"- Eğer savaşmayı bilseydik elbette size tabî olurduk" dediler.

O gün onlar îmândan çok küfre yakın idiler. Kalblerinde olmayanı ağızları ile söylüyorlardı. Allah, onların içlerinde gizlediklerini en iyi bilendir."

A- "Bir de münafıkları bilmek (ayırd etmek) içindir."

Burada "A'lime / bilmek" fiilinin iade edilmesi, başka bir deyişle ikinci kez tekrar edilmesi mü'minleri teşrif, onları münafıkların kapsamına dahil olmaktan tenzih ve ilm-i ilâhînin iki fırkaya taallûk cihetinden farklı olduğunu bildirmek içindir. Çünkü İlâhî bilginin, mü'minlere taallûku, geçen taallûk şekli iledir. Münafıklara taallûku ise yeni bir veçhe iledir. Yani o gün size isabet eden musibet, îmânda sebat edenleri ve nifak gösterenleri birbirlerinden ayırmak için idi.

B- "Onlara :

"- Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunma yapın." dendiği zaman onlar :

"- Eğer savaşmayı bilseydik elbette size tabî olurduk." dediler.."

1- Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh)a göre:

"Bu münafıklar Abdullah b. Übeyy ve arkadaşlarıdır. Onlar Uhud günü Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) ayrılıp geri dönerken Abdullah b. Amr b. Hıram (radıyallahü anh) onlara:

"- Size Allah'ı hatırlatıyorum; Peygamberinizi ve kavminizi yardımsız bırakmayın!" diye seslendi ve onları savaşa davet etti. İşte âyetteki "Teâ'lev kaatilû fi sebîlillâhi evidfeû' / Gelin Allah yolunda savaşın veya savunma yapın." ifâdesi, bunu anlatır."

2- İsmail el-Süddî'ye göre:

"Evidfeû' —" veya savunma yapın" ifâdesi,

"- Eğer bizimle beraber çarpışmayacaksanız, hiç olmazsa yanımızda durarak mevcudumuzu çok göstermek suretiyle onların bize saldırmalarını önleyin!" demektir.

3-

Bir görüşe göre de:

Eğer Allahü teâlâ yolunda çarpışmayacaksanız, hiç olmazsa yurdunuzu, ailenizi ve evlerinizi savunun!" demektir.

4- Onların söyledikleri kelâmın seyrinden akla gelen bir suale cevab mahiyetindedir. Sanki:

"- Pek iyi onlar o iki seçenek arasında muhayyer bırakılınca ne yaptılar?" sorusuna böyle cevap vermişler ve şöyle demişlerdir:

"- Eğer biz savaşmayı bilseydik ve savaş gücümüz olsaydı, size tabî olurduk, sızın peşinizden gelirdik!"

Ancak onlar bu sözleri hile ve alay maksadı ile söylemişlerdi.

Savaşa muktedir olmamak, savaşı bilmemek olarak ifâde edilmiştir. Çünkü ihtiyarî fiillere olan kudret, onu bilmeyi de gerektirir.

5- Bu sözler şu anlamda da söylenmiş olabilir:

"- Eğer biz bunu gerçek bir savaş olarak bilseydik, sizin peşinizden gelirdik; fakat sizin bu yapmak istediğiniz asla bir savaş değil, ancak nefsi tehlikeye atmaktır."

Onların "Biz savaşmayı bilseydik, elbette size tabî olurduk "demeleri ve asıl maksud olan savaşmaktan söz etmemeleri de, onların savaştan geri durduklarına delildir.

C- "O gün onlar îmândan çok küfre yakın idiler."

Onlar, bu sözleri söyledikleri gün îmândan daha çok küfre yakın idiler. Zira bundan önce onlar îmânlarını izhar ediyorlardı ve onların küfürlerim bildiren bir emare, kendilerinde görülmemişti. Fakat onlar Müslüman askerlerinden ayrılıp o sözleri sarfedınce, haklarında beslenen zandan, îmândan uzaklaştılar ve küfre yaklaşmış oldular.

Bir görüşe göre, o gün onlar îmân ehlinden daha çok küfür ehline yardıma daha yalan idiler. Çünkü onların Müslümanlardan ayrılarak mevcudu azaltmaları, müşrikleri takviye oldu.

Ç- "Kalblerinde olmayanı ağızları ile söylüyorlardı."

Bu istinafı cümle, makablini açıklar mâhiyettedir. Âyette ağızların ve kalblerm zikredilmesi, onların nifakını tasvir etmek ve onların zahirlerinin (dışlarının) bâtınlarına (içlerine) uymadığını açıklamak içindir.

Onlar kalblerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı.

O sözden maksad,

- ya bazen dillerinde, bazen de kalplerinde oluşan kelâmın kendisidir. Buna göre ısbat ve nefyedılen sözlerin yerleri değişik ise de, kendileri aynıdır.

- ya da yalnız ağızlarıyla söyledikleri sözlerdir. Bu takdirde nefyedılen, sözlerin menşei ağızdır, söylenen söz de ondan ayrı değildir. Bu takdirde sözün menşei olan ağzın söz olarak ifâde edilmesi, aralarındaki sıkı bağlılıktan dolayıdır. Bunun anlamı şudur:

"Onlar öyle bâtıl sözler sarfetmışlerdır ki o sözlerin kalblerinde yeri yoktur. Nitekim onlar bu sözleriyle, kalblerinde asla mevcut olmayan iki şeyi izhar ettiler:

1- Savaşmayı bilmediklerini,

2- Savaşmayı bilmiş olsalardı o takdirde Müslümanların peşlerinden gideceklerini.

Oysa onlar her iki hâlde de apaçık yalan söylüyorlardı. Çünkü onlar, savaşmayı biliyorlardı ve Müslümanların peşlerinden gitmeye de niyetlen yoktu.

Hayır, onlar Müslümanlara yardım etmemekte kararlı ve irtidada azimli idiler.

D- "Allah, onların içlerinde gizlediklerini en iyi bilendir."

Bundan önce, onların kalblerinde söyledikleri sözlere uygun bir şey olmadığı belirtilmişti. Şimdi burada, onların kalblerının, şer ve fesatla meşgul olduğu ifâde; küfür ve nifakları ziyadesiyle tesbit ediliyor.

"Vallâhü ea'lemü / Allah en iyi bilendir" buyrulmak suretiyle bilme fiilinde tafdîl kıpı kullanılmıştır. Çünkü o münafıkların, mü'minleri zemmetmeleri, görüşlerini yanlış saymaları, başlarına musibetler gelmesine sevinmeleri gibi nifak hükümlerinden gizledikleri şeyleri mü'minler de icmâk olarak biliyorlardı. Bunların tafsilât ve keyfiyetlerinin bilgisi ise ilm-i ilâhîde mevcuttur.

168
"(Resûlüm, evlerinde) oturup kardeşleri için:

"- Bize uy salardı öldürülmezlerdi!" diyenlere de ki:

"- Eğer sözünüzde sâdık (doğru) iseniz haydi kendinize gelen ölümü def edin!"

A- "(Resûlüm, evlerinde) oturup kardeşleri için :

"- Bize uy salardı öldürülmezlerdi !" diyenlere de ki (Kul):"

Bunu söyleyenler, münafıkların bası Abdullah b. Ubeyy ile adamları idi. Onlar Uhud'da savaşa katılmadan yoldan geri dönmüşler ve savaş sırasında evlerinde oturmuşlardı. Uhud savaşında şehit düşen Müslümanlar veya bu şehitlerden akrabaları olanlar hakkında:

"- Bizim yaptığımız tavsiyeleri dinlemiş ve bize uymuş olsalardı, onlar da bizim gibi sağ kalırlardı"demişlerdi.

Bu da bize bildiriyor ki, münafıklar geri dönerken, onların da geri dönmelerini ve kendileri haktan saptıkları gibi onları da saptırmak istemişlerdi.

Bir görüşe göre,

1- Evlerinde oturmaktan maksad, daha başlangıçta Medine'de savaş konusu istişare edilirken, Abdullah b. Ubeyyin bu savaş hakkındaki düşüncesidir.

2- Onlara itaatten maksad da, onun düşüncesini kabul edilip uygulamaktır.

Ancak "ve kaa'dû / oturuyorlar, oturmuşlar" cümlesinin hâl cümlesi olması, bu tefsire engeldir. Çünkü bu cümle, isyan ve muhalefet konusunu tâyin etmektedir. Kaldı ki, Abdullah b. Ubeyy de, bu mânâda evinde oturmamıştır. (Zira daha önce belirtildiği gibi Ibni Ubeyy ve arkadaşları evlerinden çıkmışlar ve sonra yoldan

geri dönmüşlerdir.) Bu itibârla onların tavsiyelerinin, istişare sırasında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e açıkladıkları görüşe hamledilnıesi mümkün değildir.

B- "Eğer sözünüzde sâdık (doğru) iseniz haydi kendinize gelen ölümü def edin."

"- Ey Resûlüm! Sen onlara de ki:

- Eğer ilâhî takdirde öldürülmesi yazılı kimselerden ölümü engellemeye muktedir iseniz, hakkınızda özel bir sebebe veya belli bir vakte bağlı olarak yazılmış ölümü, sebebini ortadan kaldırmak suretiyle kendi nefsinizden savın. Çünkü ölüm sebeplerine karşı koyup koyamamak noktasında sızın ölümünüz ile onların ölümü arasında fark yoktur. Üstelik sizin nefsiniz, sızın için kardeşlerinizin nefsinden daha azizdir ve sizin kendi işiniz sizin için onların işinden daha önemlidir.

Hulâsa, sizin öldürülmem eniz, bunun Allah tarafından yazılmamış olması sebebine bağlıdır; yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi, hakkınızda ölüm yazılmış olduğu hâlde evlerinizde oturmakla ölümü önlediğiniz için değil. Zira böyle olması imkânsızdır. Hattâ bazen savaşa katılmak kurtuluş sebebi, evde oturmak ise ölüm sebebi olmaktadır.

Rivâyet olunuyor ki, münafıklar bunu söyledikleri gün kendilerinden eceliyle yetmiş kişi öldü.

Bir görüşe göre de, eğer sizi dinleyip de evlerinde kalsalardı, savaşta öldürüldükleri gibi bu defa evlerinde öldürüleceklerdi, demektir.

Bu görüşe göre, "Fedraû a'n enfüsikümü'l-mevt / Haydi kendinize gelen ölümü def edin!" cümlesi, onlarla istihza mahiyetindedir. Yani eğer sız gerçekten ölüm sebeplerini önleyen insanlar iseniz, o zaman iddianıza göre bu özel sebebi kaldırdığınız gibi, ölümün bütün sebeplerini ortadan kaldırın ki hiç ölmeyesiniz.

169
"Allah yolunda katledilmiş olanları ölüler sanma. Hayır, o likidindirler ve Rabbları katında rızıklanırlar."

A- "Allah yolunda katledilmiş olanları ölüler sanma !"

Bundan önce, ölümden sakınmak maksadıyla savaştan kaçmanın hiçbir fayda sağlamayacağı beyân edilmişti. Şimdi bu istinafı cümlede, Allah yolunda ölmenin aslında sakınılacak bir şey olmadığı aksine insanların bu yolda yarışmaları gerektiği beyân, ediliyor.

Allah yolunda öldürülenlerden murad, Uhud şehitleridir ki, bunlar yetmiş kişi idi. Hatnza b. Abdülmuttalib, Mus'ab b, Umeyr, Osman b. Şıhab ve Abdullah b. Cahş olmak üzere dördü Muhacirlerden, diğerleri de Ensardan idi. Allah cümlesinden razı olsun!

Bu âyetteki hitab hem Resûlüllah için hem de hitaba ehil herkes içindir.

"Velâ tahsebenne / sanma" fiili bir kırâete göre hitab yerine gaaib kipi ile de okunmaktadır. Bu takdirde mânâ şöyle olur:

1- Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) yahut diğer insanlar onları ölü sanmasın!

2- Öldürülenler, kendilerini ölü sanmasın!

Bundan maksad, dinleyicilerin dikkatini, şehidlik faziletine çekmektir. Şehidlik, yüksek bir şeref ve ebedî nimetleri olan ebedî bir hayâtın başlangıcıdır. Bunun içindir ki memnuniyetle karşılanmakdır.

B- "Hayır, onlar diridirler ve Rabbları katında rızıklandınlırlar."

Bilakis onları diriler olarak bil! Burada "I'nde rabbihim — Rableri katında" ifâdesinden, Rabb'a yakınlık kastedilmektedir. Terbiye ve kemâle erdirme anlamını ifâde eden Rabb unvanının onların zamirine izafe

edilerek zikredilmesi, onlara ziyadesiyle bir ikramdır. Yani onlar diridirler; cennette nimetlerle rızıklamrlar. Bu da, onların diri olduklarını tekid ve hayâtlarının bi hakikat olduğunu tesbit etmetir.

İmam Vahıdî'ye göre şehidlerin hayâtı hakkında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den nakledilen en sahih (esahh) rivâyet şöyledir:

"Şehidlerin ruhları yeşil kuşlar misâk suretler içindedir; onlar rızıklamrlar, yerler ve nimetlenkler."

Yine rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Sizin kardeşleriniz Uhud'da şehid olunca, Allahü teâlâ, onların ruhlarını yeşil kuşlar misak suretlerin içlerine koydu ; onlar cennet ırmaklarında dolaşırlar."

Başka bir rivâyete göre de, "Onlar cennet ırmaklarından su içerler; cennet meyvelerinden yerler; cennette istedikleri yere uçarlar ve Arş'ın gölgesinde asık bulunan altından kandillere inip orada barınırlar."

170
"Onlar Allah'ın fadlından verdiği nimetlerle sevinçlidirler ve haleflerinden henüz kendilerine katılmamış olanları şöyle müjdelerler :

"- Onlar için korku yoktur ve onlar mahzun olacak değillerdir."

Şehidler, Allah'ın kendilerine fadlından (lütuf ve keremin den) bahsettığı şehâdet şerefi, ebedî hayât kurtuluşu, Allah'a yakınlık ve ebedî nimetlerden acilen faydalanmakdan dolayı sevinçk ve mutludurlar.

Yine onlar, arkalarında bıraktıkları, henüz Allah yolunda öldürülmemiş ve kendilerine katılmamış şehid adayı kardeşlerinin de öldükleri zaman aynı mutlu ebedî hayâta kavuşacaklarını, onları korkutacak, o tatlı hayâtı bulandıracak bir şeyle karşılaşmayacaklarını, herhangi bir şeyin ellerinden gittiğine de üzülmeyeceklarini anlamış olmak sevincini de yaşarlar.

Onlar geride bıraktıkları şehit adayı kardeşlerinin Allah yolunda öldürülmekten korkuları olmadığı gerçeğini bilfiil görmekten de sevinç duyarlar. Çünkü şehidlik korkulacak ve çekinilecek bir şey değildir; bilakis o, rağbet görmesi gereken mutlu bir ebedî hayâtın kapısıdır.

Burada maksud olan mânâ, onlar için korku ve üzüntünün hiç mevcud okrıayacağıdır.

171
"Onlar, Allah'ın fadlını (lütuf ve keremini), nimetini ve Allah'ın mü'minlere ecrini (mükâfatını) zayi etmeyeceğini müjdelerler."

Bir önceki âytte geçen istibşar (sevinç duymak) fiilinin burada da tekrar edilmesi, bunun mücerret korku ve üzüntünün olmaması sevinci olmadığını fakat bunun yanı sıra bir de değer ve miktarı ölçülemeyecek kadar büyük nimetlerin, yani amellerin sevabının da sevinci olduğunu beyân etmek içindir.

Birinci âyetteki sevincin, şehid kardeşlerinin, buradaki sevincin ise kendi hâlleri, ile ilgili olması da caizdir.

Mü'minlerden murad,

- ya şehidledir; bu takdirde şehidlerin mü'minler olarak ifâde edilmesi, îmân rütbesinin yükseldiğini ve eriştikleri saadetin ana sebebi olduğunu bildirmek içindir;

- ya da şehitlerin de dahil oldukları bütün mü'minlerdir. Buna göre, mü'minlerin îmân karşılığı mükâfatlarının eksiksiz olarak verileceği zikredilmiş ve din kardeşleri olmaları hasebiyle bu durum şehidler için de sevinç vesilesi sayılmıştır.

"Ve ennallâhe lâ yudüû' ecra'l-mü'minîn / ve Allah'ın mü'minlere olan mükâfatını asla zayi etmeyeceği" ibaresinin başındaki "enne" edatı "inne" olarak da okunmuştur. Buna göre anlam "Allah, mü'minlerin ecrini (mükâfatını) asla zayi etmez" seklinde olur. Bu takdirde istinafı ve arızî bir cümle olarak, îmân etmemiş insanların, amellerinin mükâfatı olmayacağı zımnen belirtilmiş bulunur.

Bu âyetler, pek açık olarak cihad için, şehidlik için, taât ve ibâdetleri, artırmak için büyük bir teşvik ve mü'minler için felâh müjdesidir.

172
"Onlar ki kendilerine isabet eden yaradan sonra Allah ve Resulünün dâvetine icabet ettiler. Onlardan iyilik eden ve sakınanlara büyük ecir (mükâfat) vardır."

Bu âyetin başındaki cümle, daha önce bahsi geçen mü'minlerin tamamını medheden bir sıfattır; mü'minlerin yalnız bir kısmına hâs bir sıfat değildir. Ancak ibtidaî bir cümle de olabilir. Buna göre cümle şöyle olur:

"O kimseler ki, kendilerine savaşta yara isabet ettikten sonra Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uydular; işte o iyilik ehli ve takva sahipleri için pek büyük bir mükâfat vardır."

İyilik ve takva vasıflarını cemetmekten maksad, takyit (mükâfatı bu kayda bağlamak) değil, fakat o mü'minleri medhetmek ve bu mükâfatın illet ve sebebini bildirmektir. Çünkü Allahü teâlâ'nın ve Resulünün çağrısına uyanların tamamı iyilik ehli ve takva sahipleridir.

173
"Onlar ki insanlar kendilerine,

"- Halk size karşı toplanıyor ; onlardan korkun (fahşevhüm)!" dediklerinde bu, onların îmânını ziyâdeleştirdi de şöyle dediler :

"- Allah, bize yeter (Hasbünallâhü); O, ne güzel bir vekildir."

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Süfyan b. Sahr b. Harb b. Ümeyye, Uhud'dan askerleriyle Mekke'ye dönerken Revha denilen yere geldiklerinde kısmî bir zafer kazanmış iken savaştan çekildiklerine pişman oldular ve tekrar savaş için geri dönmek istediler. Bu haber Resûlüllah'a ulaşınca, Resûlüllah kendisinin ve Ashabının kuvvetlerinin yerinde olduğunu göstermek ve onları yıldırmak istedi. Ashabı Ebû Süfyan'ı takib için teşvik etti:

Dün savaşta bizimle beraber olanlardan başka hiç kimse bu gün bizimle beraber çıkmasın !" diye kesin emir verdi.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir cemaatle yola çıktı ve Hamraülesed denilen yere kadar gitti. Burası Medine'den sekiz mil uzakta idi. Peygamber ile giden Ashâbtan yarak olanlar bu ecirden mahrum kalmamak için kendilerini çok zorlamışlardı. Müşrikler, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, kendilerini takib ettiği haberim alınca, Allahü teâlâ tarafından onların kalplerine korku ilka edileli. Müslümanlarla tekrar çarpışmayı göze alamadılar ve hemen Mekke'ye yöneldiler. İste bunun üzerine bu âyeti kerîme nâzıl oldu. 5

5 Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanı o şartlar içinde takıp etmesi askerî otoritelerce hayranlıkla karşılanmış olup ayrıca yüksek bir pedagojik değer ifâde etmektedir.

Müşriklerin kendilerine karşı asker topladığını söyleyenler,

1- ya yolda Müslümanlarla karşılaşan Abdü Kays kabilesinden bir kervanın mensublari;

2- ya da Nuaym b. Mes'ud el-Eşceî idi.

Bu ikinci görüşe göre Nuaym'a insanlar denmesi, onun insan emsinden olması ve sözünün insan kelâmı olması hasebiyledir. Nitekim tek bir atı ve tek bir elbisesi olan bir adam için de" filan adam, atlara biniyor ve elbiseler giyiyor" denir.

3- Yahut Nuaym'a Medîne'li bazı insanlar da katılıp onun sözlerini yaymışlardı.

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Süfyan Uhud savaşından Mekke'ye dönerken: Ya Muhammed, istersen, gelecek sene Bedir panayırı mevsiminde orada buluşalım!" diye seslenmiş ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de: "- İnşallahü teâlâ!" diye karşılık vermişti.

Nihayet ertesi sene Bedir panayırı mevsiminde Ebû Süfyan, Mekke'den askerleriyle yola çıkmış ve Merru'z-Zahran denilen yere kadar gelmişti. Fakat Allah onların kalblerine bir korku salmış ve neticede müşrikler topluluğu oradan geri dönmenin çarelerini aramaya başlamışlardı. O sırada oradan geçip Medine'ye gitmekte olan Abdü Kays kabilesine ait bir kervana rasdadılar. Ona bir deve yükü kuru üzüm vermeyi va'dederek Müslümanların Bedr'e gelmesini önlemelerini istediler.

Bir görüşe göre de, Ebû Süfyan yolda umreden dönmekte olan Nuaym b. Mesüd'la karşılaştı ve kendisine on deve vermeyi taahhüd ederek ve Süheyl b. Amr'ı da buna kefil göstererek Müslümanları bu seferden engellemesini istedi. Nuaym da, Medine'ye geldi ve Müslümanların bu sefere çıkmak için teçhizat hazırlığı içinde olduklarını görünce onlara şöyle dedi:

Onlar, yurdunuzda üzerinize geldiklerinde sizden kaçanlardan başkası ellerinden kurtulamamışti. Şimdi onlar sizin için çok sayıda asker toplamış iken yurdunuzdan çıkıp oraya mı gideceksiniz? Haydi dağılın!"

O zaman Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Nefsimi kudreti elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki ben mutlaka çıkacağım; velev benimle beraber bir kişi bile çıkmasın !" diyerek kesin kararını bildirdi. İşte o zaman Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yetmiş atlı ile beraber yola çıktı. Bu mücâhidlerin hepsi:

"- Hasbunallah ve ni'melvekîl / Allah bize yeter; O, ne güzel vekildir!" demişlerdi. Rivâyete göre bunlar, İbrâhîm (aleyhisselâm) in, ateşe atılırken söylediği sözlerdi.

Propaganda için söylenen bu sözler, yahut propagandacı Nuaym, Müslümanların îmânını arttırmış oldu. Müslümanlar ona iltifat etmediler, aksine Allahü teâlâ'ya olan yakınî inançları sabit kaldı, onların itminanı daha da arttı, onlar İslâm hamiyetini gösterdiler ve niyetlerindeki ıhlâsı hiç bozmadılar.

Bu âyet-i kerîme, îmânın ziyâde ve noksan olarak farklı olabileceğine delildir, îmânın, ülfet, fazla tefekkür ve hüccetlerin yardımı ile ziyâdeleştiğinde hiç şüphe yoktur. Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anh) in şu sözleri de bunu destekler niteliktedir:

"Biz:

"-Ya Resûlallah! imân artar ve eksilir mi ? diye sorduk.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Evet, artar ve nihayet sahibini cennete götürür. Eksikr ve nihayet sahibini cehenneme götürür " buyurdu.

"Böyle olduğu için kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksı-zm Allah'ın fadlı (lütuf ve inayeti) ve nimetiyle geri döndüler. Allah'ın rızâsına tabî oldular. Allah, büyük fadl sahibidir."

A- "Böyle olduğu için kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksızm Allah'ın fadk ve nimetiyle geri döndüler."

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan bir cümleye atıftır. Yani Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Ashâb-ı Kiram Bedr'e gittler, o va'di yerine getirdiler ve Allahü teâlâ'nın lütfü ile sağ salim ve ticârette de büyük bir kazanç elde ederek geri döndüler.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashabı ile Bedir'e vardı; orada sekiz gün kaldı ve yanlarındaki ticâret mallarını da satarak kazançla döndü.

B- "Allah'ın rızâsına tabî oldular."

Onlar, kavk ve fiilî bütün hareketlerinde de iki cihan saadetinin yegâne şartı olan Allahü teâlâ'nın rızâsına uymuşlardı.

C- "Allah, büyük fadl sahibidir."

Allah (celle celâlühü) kendi lütfündan onlara, îmânda sebat ve cihada koşmakta muvaffakiyet, dinde salâbet, düşmana karşı cür'et, üzüntü verici şeylerden himayenin yanı sıra büyük menfaatler elde etmiş olma nimetlerini de bahşetti.

Bu itibârla bu âyet, bu sefere katılmamış olan Sahabiler için hayıflandırma anlamı taşır ve fikirlerinde yanıldıklarını gösterir. Nitekim onlar, sefere katılanların elde ettikleri maddî ve manevî nimetlerden kendi nefislerini mahrum ettiler.

Rivâyete göre, bu sefere katılanlar:

"- Bu sefer gaza sayılır mı?" demişlerdi. Allahü teâlâ da, onlara gaza sevabı verdi ve kendilerinden hoşnud oldu.

175
"İşte size şeytan ! O, ancak dostlarını korkutur. Artık onlardan korkmayın ; yalnız Benden korkun. Gerçekten mü'minlerseniz..."

1- Şeytan, Müslümanları bu seferden alıkoymaya çalışan kişi (Nuaym b. Mes'ud veya Abdü Kays kervanı) ya da bu vazifeyi ona vermiş olan Ebû Süfyan'dır.

Hitab, mü'minler içindir. Şöyle ki:

"- Ey mü'minler! Sizi bu seferden alıkoymak için söylenen sözler, sizi kendi dostları olan Ebû Süfyan ve adamlarından korkutmaya çalışan şeytanın sözleridir."

Nitekim Abdullah b. Abbas ile Abdullah İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) un kıraetine göre "yuhavvifü / korkutuyor" fiili "yuhavvifüküm / sizi korkutuyor" şeklinde okunur. Âyetin bu cümleden sonra gelen "felâ tehâfuhüm — fakat onlardan korkmayın" cümlesi de, bu tefsiri destekler.

2- Başka bir kavle göreyse şeytan o sözleriyle ancak, Resûlüllah ile beraber sefere çıkmak istemeyen dostlarını korkutmaktadır.

"Felâ tehâfuhüm / artık onlardan korkmayın" hitabı, her iki fırka, yani hem Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber sefere çıkan fırka hem de sefere çıkmayıp evinde kalan fırka içindir. Yani,

"- Siz onlardan korkup da savaştan çekinerek evinizde oturmayın; Benden korkun ve onun için de Resûlüm ile beraber cihad edin, onun size emrettiklerine koşun. Zira korkutanın şeytan olması, korkmamayı gerektirir."

Çünkü îmân, Allah korkusunu, başka korkulara tercihi mûcibtir ve şeytan ile onun dostlarının şerrinden güvende olmayı sağlar.

176
"(Resûlüm) küfürde yarışanlar seni mahzun etmesin. Şüphesiz onlar hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler. Allah, onlara âhırette bir nasıb vermemeyi diliyor. Onlar için büyük bir azab vardır."

A- "(Resûlüm), küfürde yarışanlar seni mahzun etmesin."

Hitabın değiştirilerek Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a tevcihi, ilâhî teslıyeyi tahsis suretiyle onu şereflendirmek ve din işlerinin tedvir ve tedbirinin, Peygamber'e ait olduğunu bildirmek İçindir. Başka bir deyişle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e şöyle hitab edilmektedir:

"- Ey Resûlüm Muhammed! Münafıkların veya mürtedlerin, ihtirasla rağbet ettikleri küfre düşmeleri seni kaygılandırmasın."

Âyetin nazm-ı çekimdeki edebî incelik ("fi" harfinin kullanılması), onların küfürde karar kıldıklarını, işin başında da, sonunda da küfre büyük ilgi gösterdiklerini zımnen belirtir. Nitekim,

"İşte onlar, iyiliklikte yarışanlardır." (Mü'minûn 23/ 61) âyetinde de "fi" harfinin kullanılması, bu âyette sözü edilen insanların hayırlara büyük ilgi gösterdiklerini, hayır için koşuştuklarını, hayır için yarıştıklarını hayır çeşitleri ile haşır neşir olduklarını bildirir. Ancak,

"Rabbinizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennetine koşun." (Al-i İmrân 3/133) âyetinde "fi" harfi yerine (nihayet anlamında) "ilâ" harfinin kullanılması, mağfiret ve cennetin, o koşuşmanın nihayeti ve gayesi olmasındandır.

Bu âyette küfre koşuştukları anlatılan kimseler, söz konusu sefere katılmayan münafıklarla Yahudilerden bir topluluktur. Nitekim,

"Ey Resûlüm! Kalbleriyle inanmadıkları hâlde ağızlarıyla'îman ettik' diyen (münafıklar) ile Yahudilerden küfür içinde koşuşanlar seni mahzun etmesin." (Mâide 5/41) âyetinde de bu iki fırka sarahatle belirtilir.

Bir görüşe göre ise, bunlar, İslâm'dan dönen bir kavimdir.

Bundan murad hangisi olursa olsun, onların "küfrün içinde koşuşanlar "olarak vasıflandırılmasi, bu hâllerinin, Resûlüllah! (sallallahü aleyhi ve sellem) kaygılandırabileceğıne işarettir. Yani,

"- Ey Resûlüm! Onlar, küfre koşmak, küfrün hükümlerini uygulamak ve küfür ehline yardım için acele etmekle seni hüzünlendırmiş, üzmüş, kaygılandırmış olmasınlar."

Bu âyetteki asıl mânâ, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) onlardan müteessir olmaması iken, nehyin onlardan yana tevcihi (onlar seni kaygılandırmasınlar; denmesi) onun müteessir olmamasını ziyadesiyle vurgulamak içindir. Zira tesiri nelıyetmek, teessürü de defaten ortadan kaldırmak demektir.

Bir de, bazen nehiy, lâzıma tevcih edilirken, kastedilen melzûmun. (lâzımın bağlı olduğu aslın) nehyi olur. Meselâ, "seni burada hiç görmeyeceğim!" gibi.

B- "Şüphesiz onlar hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler."

Bu ifâde, onların Allah'a hiçbir zaman ve hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri hakikatini ortaya koymak suretiyle nehyin illetini beyân ve teselliyi ikmal eder. Yani onlar bu yaptıkları ile, Allah (celle celâlühü) dostlarına zarar veremeyeceklerdir. Âyette "Allah'ın dostlarına..." yerine "Allah'a..." denmesi, onları şereflendirmek ve Allah'ın dostlarına zarar vermenin Allahü teâlâ'ya zarar vermek gibi olduğunu bildirmek içindir. Bunda ziyadesiyle teselli mânâsı vardır.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar bu yaptıkları ile, Allahü teâlâ'nın mülkünden ve kudretinden hiçbir şeyi eksiltemeyecekler; demektir. Nitekim Ebû Zerr Cündüb b. Cünade el-Gıfarî' (radıyallahü anh), Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

"Allahü teâlâ buyuruyor ki sizin evveliniz ve âhiriniz, cinleriniz ve insanlarınız, en yüksek takva (etkaa)ya sâhib bir kimsenin kalbine sâhib olsalar; bu Benim mülkümde hiçbir şeyi artırmaz. Ve sizin evveliniz ve âhiriniz, cinleriniz ve insanlarınız, en günahkâr (efcer) bir kimsenin kalbine sâhib olsalar; bu, Benim mülkümden hiçbir şeyi eksiltmez."

Ancak birinci mânâ, teselli ve illet (sebep) beyânı makamına daha uygundur.

C- "Allah, onlara âhıirette bir nasib vermemeyi diliyor."

Bu istinafı cümle, onların küfre dalmaya mübtela olmalarının İlâhî sırrını açıklıyor. Burada "Yürîdüllâhü / Allah irâde eder, diler" buyrulmak suretiyle irâdenin zikri,

- onların âhiret nasibi (hazzı)nden mahrum kalmalarını ve

- ilâhî azaba uğramalarını gerektiren gayet açık sebepler olduğunu bildirir. Zira Erhame'r-Rahimîn olan Allahü teâlâ'nın irâdesinin ona taallûku bunu gösterir.

Hulâsa, Allahü teâlâ, âhirette onları hiçbir şekilde mükâfatlandırmak istemediği için küfürleri sebebiyle helâk oluncaya kadar azgınlıkları içinde bocalar hâlde bırakır.

Ç- "Onlar için büyük bir azab vardır."

Onlar için, bu genel mahrumiyetin yanında bir de tasavvur edilemeyecek kadar büyük bir azab vardır.

Tefsir âlimleri derler ki; bir şeye koşmak, koşanın nazarında koşulan şeyin şânının pek büyük olduğuna ve kadrinin yüceliğine delalet eder. Burada da aralarında münasebet olsun diye onun mûcib olduğu azab büyük olarak vasıflandırılmış ve onların koştukları şeyin haddi, zâtında pek değersiz olduğuna dikkat çekilmiştir.

177
"Şüphesiz îman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için büyük bir azab vardır."

"O kimseler ki, îmândan yüz çevirip ona bedel küfre rağbetle onu satın aldılar." Bununla ilgili izahat, Bakara 2/16. ve 175. âyetlerinin tefsirinde geçti.

"...Allah'a hiçbir zarar veremezler" cümlesinin izahı da yukarıda arz edildiği gibidir. Yalnız şunu ilâve edelim ki burada zararın kendilerine münhasır kaldığına da açık bir tariz vardır. Sanki "onlar sadece kendilerine zarar verirler" buyrulmuştur.

1- Eğer burada îmâna karşılık küfrü satın alanlardan murad, küfre koşan münafıklarla Yahudiler veya küfrü îmâna tercih edenlerse -ki bu,

- ya mürtedlerde olduğu gibi bilfiil hâsıl olan îmâna bedel küfrü almakla olur,

- ya da Yahudi'lerde ve Yahudi münafıklarda olduğu gibi Tevrat'ta delillerim görmekle gerçek îmâna yakın bilkuvve hâsıl olan îmâna bedel küfrü almakla olur- bu tekrar, mevzuun başlığını değiştirerek hükmün illetini beyân etmek suretiyle hükmü açıklamak ve tekid etmek içindir. Zira burada zikredilen satın alma, bu fiillerinin zararının sadece kendi nefislerine ait olduğunu, başkasına geçmediğini sarahatle belirtmektedir. Bu ifâde (îmana karşılık küfrü satın alma), küllî hüsranın ve ebedî mahrumiyetin sembolü olup onların akıllarının zayıflığına ve fikir yoksunu olduklarına delâlet eder. Şu hâlde Allahü teâlâ'nın dostlarına zarar vermek gibi kuvvetli hazım, ağır fikir ve sağlam tedbk gerektiren bir işi nasıl başarabilirler! Oysa Allah'ın dostlarının savunması, (Yahudî Semuel b. Adya'nın kalesi) el-Eblekül-Ferd kalesinden ve havadaki kartaldan daha muhkemdir.

2- Eğer burada îmâna karşılık küfrü satın alanlardan murad, yalnız yukarda sözü geçen fırkalar değil de genel anlamda hem onlar, hem de diğer kâfirler ise; îmana karşı küfrü satın almak da kâfirlerin, vahy-i nâtıkı (konuşan vahyi) gördükten, âfak ile enfüste (hariçte ve dahilde) mevcud delilleri takdir ve tefekkür ettikten sonra kendilerinde hâsıl olan istıdad, îmânın kendisi gibi kabul edilir ve bunun yerine küfrü benimsedikleri şeklinde yorumlanırsa; bu cümle, mâkabknin mefhûmunu açıklamış olur. Bu da, külk kaidelerin, içerdiği cüz'î hükümleri açıklaması kabilindendir.

3- Bazı tefsir çilere göre, önceki âyette bahsi geçen küfre koşanlardan maksad bütün kâfirler;

Bu âyetteki îmâna karşılık küfrü satın alanlardan maksad da, münafıklarla Yahudîlerdir.

Ancak bu görüş, zikredilen nükteleri taşımadığı gibi, Kur'ân'ın yüce şânına lâyık da değildir. Çünkü belirtilen anlamda küfre koşmanın, nehyinden de anlaşıldığı gibi, Resûlüllah'a üzüntü ve kaygı sebebi olması, ancak küfre koştukları bilinen kâfirler hakkında tasavvur edilebilir. Hâlleri biknmeyen uzak yerlerdeki kâfirler için bu hiçbir anlam ifâde etmez.

Tefsir âlimleri derler ki; câri olan âdete göre, bir malı satın alan kimse, o alış-verişten kârlı çıktığı zaman akidden memnun olur ve o malı elde ettiğine sevinir. Zararlı olduğu zaman ise, bu alış-verişten elem duyar. İşte bunun gözetilmesi için, onların azabı elem verici olarak vasıflandırılmıştır.

178
"Kâfirler hiç sanmasınlar ki onlara süre (mehil) vermemiz (imlâ etmemiz) kendileri için daha hayırlıdır. Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için hor ve hakıir kılıcı bir azab vardır."

A- "Kâfirler hiç sanmasınlar ki onlara süre (mehil) vermemiz (imlâ etmemiz) kendileri için daha hayırlıdır."

Kâfirler, hiç sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz, yahut kendilerine bahşettiğimiz imkânlara mühlet vermemiz, onlar için daha hayırlıdır.

Netice itibariyle onlara, Allahü teâlâ'nın mühlet vermesini kendileri için hayırlı sanıp sevinmeleri nehyedilmekte; onun kendileri için sadece şer ve zarar olduğu bundan da hasret ve üzüntü duymaları gerektiği belirtilmektedır. Nitekim bu cümlenin matufu olan:

"(Resûlüm), küfürde yarışanlar seni mahzun etmesin." (Âl-i İmrân 3/176) kelâmının neticesi de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, kâfirlerin hâllerinin zahirine bakarak onlardan kendisine bir zarar gelebileceğini düşünerek üzülmesini önlemek ve onların kendisine zarar vermekten tamamen âciz olduklarını beyânla onu teselli etmektir.

Bu âyetteki kâfirlerden maksad,

- ya kâfirlerin cinsidir; böylece bu genel hükme, daha önce sözü geçen münafıklarla Yahudiler öncelikle dahil olur;

- ya da yukarda isimleri geçen belli kâfirlerdir.

"Velâ yahsebennellezîne kefem / kâfirler (küfredenler) hiç sanmasınlar ki..." cümlesinde görüldüğü gibi kâfirler hakkında zamir değil de zahir isminin kullanılması, sıla cümlesi (o kimseler ki, küfrü benimsediler) (mealde, kâfirler olarak geçti) ile onları uzun zaman kendi hâllerine bırakmak demek olan mühlet vermek arasında daimî bir beraberlik olduğuna delâlet eder. Ve mühlet vermekle devamlı beraberliği olan da küfürdür; yoksa küfre koşmak ve küfrü satın almak değildir. Çünkü bu iki hal, devamlı küfür esnasında yemden meydana gelen ve sonra nihayete eren geçici hâdiselerdir.

Âyetteki hitab,

- Ya Resûlallah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) mahsustur; onu teselli etme makamında en münasib olan da budur;

- ya da kâfirlere mühlet vermenin onlar için hayırlı olduğunu sanabilecek herkes içindir.

Buna göre, kâfirlerin akıbetlerinin kötü olduğu haberinin herkese yayılması kasdedilmiş olur.

B- "Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir."

Bu cümle, kâfirlere mühlet vermenin hikmetini açıklar. "Lâm" harfi, irâde içindir. (Yani Allah onlar için böyle irâde buyuruyor, demektir.)

Mûtezile'ye göre ise, bu "lâm", akıbet içindir. (Yani akıbetleri böyle olsun diye... Zira Mutezileye göre kul, kendi fiillerinin yaratıcısı olduğundan, İlâhî irâde sözkonusu değildir.)

"Innemâ" kelimesi, "ennemâ" olarak da okunmuştur. Buna göre mânâ şöyle olur:

"Kâfirler, onlara mühlet vermemizin, şu anda yaptıkları gibi günahları arttırmaları için olduğunu sanmasınlar; hayır, onlara mühlet vermemiz, eski taksiratlarını, tevbe edip îmâna gelmekle telâfi etmeleri içindir."

C- "Onlar için hor ve hakıir kılıcı bir azab vardır."

Kâfirlere mühlet verme kapsamında onları dünya lezzetlerinden ve zinetlerinden faydalandırma bulunduğu ve bu da onların güçlenmelerine ve ceberutî tavırlar sergilemelerine zemin hazırladığı için, onların azabı alçakta olarak vasıflandırılmıstır ki, cezaları hâllerine uygun bir ceza olsun.

179
"Allah, mü'minleri içinde bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir. Nihayet pisi temizden ayıracaktır. Allah, sizi gayba muttali kılacak da değildir. Velâkin Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçer. Artık Allah'a ve Resulüne îmân edin. Eğer îmân ve ittika ederseniz o takdirde sizin için büyük bir ecir (mükâfat) vardır."

A- "Allah, mü'minleri bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir."

Daha önce münafıkların âhiret azabı beyân edildikten sonra bu istinafı kelâm da, mü'minlere iyilik; münafıklara da, dünyada rezil rüsvay olmak cezasını va'detmektedir.

Burada mü'minlerden murad, ihlâslı mü'minlerdir.

1- "A'lâ mâ entüm aleyhi / üzerinde olduğunuz, bulunduğunuz" hitabı ise, bir görüşe göre ihlâslı olsun, münafık olsun, zahiren İslâm'ı tasdik eden cumhûr içindir. Onların içinde bulunduğu durumdan maksad da, ihlâslı mü'minlerle münafıkların karışık hâlde olmaları ve Islâmî hükümlerin icrasında eşit olmalarıdır. Zira iki fırka arasındaki ortaklık ancak bu durumdur.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, bu hitab, kâfirler ve münafıklar içindir. İbn Abbâs, Dahhâk, Mukatil b. Süleyman, Kelbî ve diğer müfessırlerin çoğunun üzerinde birleştikleri bu görüşe göre, kâfirler kelimesi de münafıklar anlamında kullanılmış olmalıdır. Yoksa kâfirler ile mü'minler arasında hiçbir şekilde iştirak yoktur ki, onların birbirinden ayrılması sözkonusu olsun.

Onların içinde bulunduğu durumdan maksad, yukarıda belirtilen ortaklıktır. (Yani mü'minler ile münafıkların içice karışık hâlde bulunmaları ve Isiamî hükümler nazarında eşit olmalarıdır). Zira bu ortaklık, her iki fırkaya birden nisbet edilebildiği gibi, ayrı ayrı her birine de nisbet edilebilmektedir. Yoksa iştirak, kimilerinin dediği gibi küfür ve nifak değildir. Çünkü mü'minler küfür ve nifakta onlarla ortak değildir ki, o durumda bırakılmasınlar.

3- Bir başka görüşe göre de, bu hitab, yalnız mü'minler içindir.

Meanî (Belagat ilminin bir kolu) âlimlerinin çoğunun düşüncesine göre, nazımda hitabtan önce mü'minlerin zikri, hükmün illetini bildirmek içindir. (Yani onların o durumda bırakılmamalarının sebebi mü'min olmalarıdır.)

Onların içinde bulunduğu durumdan maksad, daha önce defalarca geçtiği gibidir. Ancak birinci görüş, hakikate en yakın olanıdır. Tahkik ehli tefsir âlimleri de, bunu benimsemişlerdir. Çünkü bu görüş, onların içinde bulunduğu durumdan, iki fırka arasındaki iştirak kastedildiği noktasında sarihtir.

Diğer iki görüş ise bundan uzaktır. Bunun aksi nasıl iddia edilebilir ki,

- münafıkların içinde bulunduğu durumdan anlaşılan, küfür ile nifak;

- mü'minlerin içinde bulunduğu durumdan anlaşılan da, îmân ile ıhlâstır. Aralarındaki müşterek vasıf bunlar değildir. Eğer müşterek vasıf anlaşılsa bile, ikisine nisbetle değil, fakat yalnız birine nisbetledir. Oysa ayrılmaya muhtaç olan müşterekiyet, ikisine birden nisbetle anlaşılan mûşterekıyettir.

B- "Nihayet pis (murdar, habıs)i, temizden ayıracaktır."

Bu cümle, zikredilen nefyin (bırakacak değildir, nefyinin) gayesini açıklar. Yani Allahü teâlâ, onları o ihtilat hâlinde bırakmayacak; fakat işleri takdir ve esbabı tertip buyuracak; sonunda da münafıkı mü'minden ayıracaktır.

Âyette, münafika murdar (habis), mü'mine de temiz (tayyib) denmesi, her birine lâyık olan vasfı tescil etmek ve onları birbirinden ayırmak hükmünün illetini bildirmek içindir.

Âyette, bundan önce mü'minlerin münafıklarla ihtilat hâlinde bırakılmayacakları ifâdesinden ilk akla gelen ayırma fiilinin onlara taallûku ve onların münafıklardan ayrılması olduğu hâlde, burada ayırma fiili, münafık demek olan murdarla ilgilidir. Çünkü iki fırka arasındaki ayırma, sadece münafıklar üzerinde tasarruf etmek, onları bir hâlden diğer farklı bir hale çevirmek suretiyle olacaktır. Mü'minler ise, ihlâsları artsa bile îmân ask üzerinde sabit kalacaklardır. Yoksa bu ayırma, münafıkları içinde bulundukları gizlenme hâlinde sabit bırakarak mü'minler üzerinde tasarruf ile onları bir hâlden diğer farklı bir hâle çevirmek suretiyle olacak değildir.

Bir de, bu şekildeki ayırmada, münafıklar için daha fazla vaîd (ceza va'dı) tekidi vardır. Nitekim:

" Allah, ifsat eden (müfsid) ile ıslah eden (muskh)i bilir." (Bakara 2/220) meâlindeki âyette de bu hakikate işaret edilir.

"Ma kânellâhü kyezera'l-mü'minîne / Allah, mü'minleri bırakacak değildir.." ibâresindeki "bırakmamak" fiili, münafıklara nisbet edilmemiştir. Çünkü bu fiilin nisbeti, önemsemeyi gerektirir. Akl-i sekme göre, bir şeyi bulunduğu hâlde bırakmamak ifâdesinden ilk akla gelen, onu, kendisine yakışmayan bir hâlde bırakmamaktır.

C- "Allah, sizi gayba muttak kılacak değildir."

Bu kelâm da, va'dedilen ayırmanın beyânına bir hazırlıktır. Burada İlâhî hitab, teşrif için ılılâsk mü'minlere tahsis edilmiştir.

Ç- "Velâkin Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçer."

Bu kelâm da, ayırmanın vukuu keyfiyetine icmâk bir işarettir.

Âyetin her iki cümlesinde de ism-i celilin (Allah) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti artirmak içindir.

Allahü teâlâ, ihlâslı mü'minleri münafıklarla karışık hâlde bırakacak değildir. O, münafıkları mü'minlerin arasından çıkarmak için bunun unsurlarını belirleyecektir. Ama Allahü teâlâ, bunu sizi, onların kalbindeki küfür ve nifaka muttali kılmak suretiyle değil fakat,

- Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyetmek;

- o da onların küfrünü, nifakını ve daha önceki âyetlerde geçen söz ve fiillerini haber vermek;

- böylece onları şahitler huzurunda rezil rüsvay etmek;

- sizi de, bu ortakların alçaklığından ve kötü komşuluğundan kurtarmak suretiyle yapacaktır.

"Ictibâ-yectebî / seçmek" fiilinin kullanılması, "Velâkinnellâhe yectebî min rusukhi men yeşâ' / Allah, Peygamberlerinden dilediğini seçer." buyrulması, bu gibi gaybî sırlara ıttıla ancak Allahü teâlâ'nın, pek yüce makamlar için lâyık gördüğü ve cumhûrun irşadı için yine onun içinden seçtiği kimselere mümkün olabilir.

"Min rusukhi men yeşâ' / Peygamberlerinden dilediğini" buyrulması da ictibânın (seçmenin) diğer Peygamberlere teşmil ve tamimi ise, Peygamber'in bu konudaki durumunun pek sağlam olduğunu, bunun aslının, peygamberler arasında câri olan sünnetullaha, ilâhî âdet ve geleneğe dayandığını göstermek içindir.

D- "Artık Allah'a ve Resulüne îmân edin."

1- Burada nazm-i kerîmin siyakı, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e îmân olduğu hâlde, emir diğer peygamberleri kapsar biçimde geneldir. Bunun iki sebebi vardır:

a- Burhanî (delilli) yoldan îmân gereklidir.

b- Ve bu îmân, bütün enbiyaya şâmil olmakdır.

Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisinden önceki bütün Peygamberleri onaylamış, onlar da Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetinin sıhhatine şahadet etmişlerdir.

Burada emredilen, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in getirdiği her şeye îmân etmektir. Binâenaleyh münafıkların hâllerine ilişkin olarak onun haber verdikleri öncekide buna dahildir. Nazm-i kerîmin mükemmeliyetine uygun olan izah da budur.

2- Bununla beraber bazı tefsir âlimlerine göre âyetin mânâsı şöyle de olabilir:

Allahü teâlâ, sizi münafıklarla karışık hâlde bırakmayacak; cihat gibi, Allah yolunda canları ve malları feda etmek gibi ancak ihlâsk mü'minlerin yerine getirebileceği ağır mükellefiyetlerle sizi sınayacak ve bunları sizin îmânınıza ölçü ve kalplerinizdeki sırlara şâhid kılacaktır. Sizler de bu suretle birbirinizin kalbinde neler saklı olduğunu istidlal yoluyla öğreneceksiniz. Yoksa, sizi kalblerdeki sırlara doğrudan doğruya vâkıf kılacak değildir. Çünkü bu türlü gayb bilgileri ancak Allahü teâlâ'ya mahsustur.

Ancak burada kasdedilen, o sırları vahiy yoluyla ortaya çıkarmaktır; yoksa sırları mükellefiyetler yüklemek suretiyle ortaya çıkarmak değildir.

3- Bundan hakikate daha yakın şu izah da vardır:

Daha önce kâfirlere Allahü teâlâ'nın şeriatı beyân edilmişti. Bu âyet-i kerîme ile de Allahü teâlâ'nın kâfirlere mühlet vermesinin hikmeti zikredilmiştir. Yani Allah (celle celâlühü), bu güne kadar bir ilâhî sırrın gereği olarak, ihlâsk mü'minleri münafıklarla bir arada karışık hâlde bıraktığı gibi onları ebediyen bu hâlde bırakmayacak, fakat münafıkları onlardan ayıracaktır. İşte bundan dolayıdır ki, Uhud günü Allah (celle celâlühü) onları ihlâsk mü'minlerden ayırdı. Nitekim Allahü teâlâ o gün kâfirlerin kuvvetine engel olmadı; sonunda kâfirlere kısmî bir galibiyet gösterdi; böylece kalbinde hastalık bulunan münafıklar, içlerindeki pislikleri açığa vurdular ve şâhidlerin huzurunda rezil rüsvay oldular.

Bir görüşe göre ise, kâfirler:

"- Eğer Muhammed dâvasında doğru ise, bizim içimizdeki gerçek mü'minlerle kâfirleri bildirsin !" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

E- "Eğer îmân ve ittika ederseniz o takdirde sizin için büyük bir ecir (mükâfat) vardır."

Eğer bu zikredilenlere hakkıyla îmân ederseniz ve Allahü teâlâ'nın haklarına saygısızlıktan ya da nifaktan sakınırsanız, o takdirde bu îmân ve takvaya karşılık sizin için mâhiyetini kavrayamayacağımız kadar büyük bir mükâfat vardır.

180
"Allah'ın fadlından verdiklerinde cimrilik edenler sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır. Hayır o, onlar için serdir. Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

A- "Allah'ın fadlından verdiklerinde cimrilik edenler sanmasınlar kı o, kendileri için hayırlıdır."

Burada cimriliğin hâli, akıbetinin vahameti ve cimrilerin, buhulün kendileri için hayırlı olduğunu sanmalarında yanıldıkları beyân edilmektedir. Nitekim bundan önce (âyet: 178) kâfirlere verilen mühletin de onların hayrına olmadığı beyân edilmişti.

Onların cimrilik ettikleri malların, Allahü teâlâ'nın lütuf ve kereminden kendilerine verildiğinin belirtilmesi, davranışlarının kötülüğünü ziyadesiyle ifâde etmek içindir. Çünkü bu malların Allah'ın (celle celâlühü) onlara lütuf ve keremi olması, Allah yolunda infakını gerektirk. Nitekim diğer bîr âyette de meâlen şöyle buyrulur:

"Allah'a ve Resulüne îmân edin; sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı mallardan da infak edin." (Haclîd 57/7)

Bir kırâete göre, "velâ yahsebenne / sanmasınlar" fiili "Velâ tahsebenne / sanma" şeklinde hitab kipi ile de okunmuştur. O zaman anlam, şöyle olur:

"- Ey Resûlüm, Allah'ın fadlından verdiklerinde cimrilik yapanlar sanma ki yaptıkları bu cimrilik onların hayrınadır !

B- "Hayır o, onlar için serdir."

O cimriliğin hayır olmadığından şer olduğu anlaşıldığı hâlde, sarahatle bunun şer olduğunun belirtilmesi, mübalağa içindir.

C- "Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına geçirilecektir."

Bu kelâm da, cimriliğin şer olmasının keyfiyetini beyân eder. Yani onların dünyada cimrilik yaptıkları zekâtın vebali, kıyamet günü bir yılan olarak boyunlarına geçirilecek ve bu yılan, tepelerinden ayaklarına kadar her taraflarını sokacak, tepelerini delecek ve:

"- Ben, cimrilik yaptığın malınım" diyecek.

D- "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır."

Gök ve yer sâkinlerinin sâhib oldukları her şeyin tek ve gerçek vârisi Allahü teâlâ'dır; hiç kimsenin ne müstakil, ne de iştirak hâlinde bu mirasta hakkı yoktur. O hâlde onlara ne oluyor ki,

1- Allahü teâlâ'nın mülkünde cimrilik yapıyorlar ve o malları Allah yolunda infak etmiyorlar ?

2- Onların cimrilik yapıp Allah yolunda harcamadıkları mallara, kendileri helâk olduklarında Allahü teâlâ vâris ve binnetice malları da kendileri için devamlı bir hasret ve nedamet kaynağı olacaktır.

E- "Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Allahü teâlâ, sizin nifaktan kaçınıp cimrilik yaptığınızdan tamamen haberdardır. Binâenaleyh bundan dolayı sizi cezalandıracaktır.

Burada zamir makamında isrn-i celilin (Allah) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti artırmak içindir. Gıyabî ifâdeden bitabı ifâdeye geçilmesi "yaptıklarından" değil de "bima ta'melûne / yaptıklarınızdan" denmesi, ceza vaîdindeki mübalağayı ifâde ve Rahman'ın gazabının şiddetini zımnen bildirmek içindir.

181
"Andolsun ki Allah, onların sözlerini işitti. Demişlerdi ki: "- Şühesiz Allah fakıîrdir; biz ise zenginiz!"

Onların söylediklerini ve Peygamberleri haksız yere katlettiklerini yazacağız ve diyeceğiz ki:

"- Haydi tadın ateş azabını!"

A- "Andolsun ki Allah, onların sözlerini işitti. Demişlerdi ki (Kaalû):

"- Allah, fakıîrdir ; biz ise zenginiz."

" Kim Allah'a güzel bir borç verecek?.." (Bakara 2/245) âyet-i kerîmesinin nazil olduğunu duyan Yahudiler bu sözleri sarfetmişlerdi.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Benî Kaynuka Yahudîlerinc Ebûbekir (radıyallahü anh) ile bir mektup gönderdi. Bu mektupta onları İslâm'a, namaz kılmaya, zekât vermeye ve karz-ı hasen (faizsiz, menfaatsiz) borç vermeye davet etti. Bu daveti duyan Yahudi âlimi Fenhas:

"Gerçekten Allah fakirmiş ki, bizden borç istiyor / İnnallâhe fakıîrun hattâ seelena'l-karda " dedi.

Bunun üzerine Ebûbekir (radıyallahü anh) onun suratına bir tokat indirdi ve:

"- Bizimle sizin, aranızda bir muahede olmasaydı, muhakkak senin boynunu vururdum / Levlellezî beynena ve beyneküm mine'l-ahdi ledarabtü u'nukıke! " dedi.

Fenhas da, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a gelip Ebûbekir'i (radıyallahü anh) şikâyet ve söylediklerim inkâr etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bu rivâyete göre, söyleyen bir kişi (Fenhas) olduğu hâlde âyette çoğul kipinin kullanılması, orada hazır bulunan diğer Yahudilerin de onun sözüne rızâ gösterdikleri içindir.

Elbette o Yah udinin söylediği söz, Allahü teâlâ'ya gizli kalmadı ve ona yeterli bir azap hazırladı. O sözün Allahü teâlâ tarafından işitildiğinin belirtilmesi, bize şunu anlatır:

Bu söz o kadar şeni ve çirkindir ki, bu tür çirkin sözlerin sahiplen onun hiç kimse tarafından duyulmasını istemezler. Âyette yeminle yapılan tekid, tehdidde teşdid ve ceza vaîdinde mübalâğa içindir.

B- "Onların söylediklerini ve Peygamberleri haksız yere katlettiklerim yazacağız."

Onların söylediklerini, o büyük şenaati;

- hafaza meleklerinin sahifeler (sahâif) ine yazacağız;

- ya da onların söylediklerini ilmimizde muhafaza edeceğiz, tesbit edeceğiz;

- onu asla unutmayacağız ve ihmal etmeyeceğiz. Tıpkı yazılan bir şeyin sabit kalması gibi.

"Senektübü / yazacağız" fiilinin başındaki gelecek mânâsını veren "sin veya s harfi "ayni zamanda tekid ifâde eder. Yani o söyledikleri sözün yazımı ve isbatı Bizim nazarımızdan asla kaçmayacaktır. Çünkü:

- bu son derece ağır ve korkunç bir sözdür;

- bu söz, hem Allahü teâlâ'yı inkârdır, hem de Kur’ân-ı Azîm ve Resûl-i Kerîm ile istihzadır.

İşte bundan dolayıdır ki, buna atıf olarak "ve Peygamberleri haksız yere katlettikleri" buyrulmuştur. Bu ifâde iki günahın, büyüklükte kardeş olduklarını, bunun ilk cürümleri olmadığını, evvehyatları bulunduğunu ve Peygamberleri öldürmeye cür'et edenlerin bu gibi büyük cürümleri işlemelerinin yadırganamıyacağını belirtir. Onların Peygamberleri öldürmelerinden maksad, Peygamberleri öldüren atalarının bu fiillerine rızâ göstermeleridir. Peygamberleri haksız yere öldürmeleri, bu cinayetlerin hakikatte haksız olduğu gibi, kendi inançlarına göre de haksız olduğunu bildirir.

C- "Ve diyeceğiz ki :

"- Haydi tadın ateş azabını !"

Biz, onların söylediklerini dünyada yazdıktan sonra âhirette de onlara:

"Sız dünyada Müslümanlara üzüntü ve keder (gussa- gusas) tattırdığınız gibi, şimdi siz de şu yakıcı azabı tadın / Zuukuu'l-a'zabe'l-muhıika kema ezaktümü'l-Müslimîne'l-ğusas!" diyeceğiz.

Bu İlâhî ifâde, onların feci akıbetini apaçık anlatır.

182
"İşte bu ellerinizle takdim, ettiklerinizdir. Allah, kullar için asla zulmedici değildir."

O büyük ve korkunç azab, Peygamberleri haksız yere öldürmeniz, o büyük sözü söylemeniz ve diğer günahlarınız sebebiyledir.

Nefis yerine ellerin zikredilmesinin sebebi insanın, fiillerinin çoğunu elleriyle yapmasındandır.

Son cümle arızî (itîrazî) olup mâkabknin mefhûmunu açıklamaktadır. Yani zaten Allahü teâlâ, kullar günah işlemeden onlara azap edecek değilıdır.

Ehl-i Sünnet itikadına göre, Allahü teâlâ' (bütün yaratıkların mutlak mutasarrıfı olmasından dolayı) günahsız bile olsa da kullarına azab edebilir. Bu, büyük zulüm olmak şöyle dursun zulüm de sayılmaz. Bunun aksinin ifâde edilmesi Allahü teâlâ'nın zulümden son derece münezzeh olduğunu beyân etmek içindir. Nitekim sevapların mükâfatlarının verilmemesi de, sevapların zayi edilmesi olarak ifâde edilmektedir. Oysa sevaplar, zorunlu olarak mükâfat gerektirmez. Mükâfat verilmemesi de, amellerin zayi edilmiş olması anlamına gelmez.

Mübalağa kipi ile "zallam" (çokça zulmedici) kelimesinin kullanılması, günahsız olarak azap etmenin ağır bir zulüm olduğunu bildirmek suretiyle Allahü teâlâ'yı tenzih anlamını tekid içindir.

Bir görüşe göre de, zallam mübalağa kipinin kullanılması, kullar kelimesinin çoğul mânâsına riâyet içindir. Nitekim "filan adam kölesi için zalimdir" ve "filan adam köleleri için zallam"dır; denir. Yani bu mübalağa, keyfiyet, için değil, kemiyet içindir.

183
"Onlar şöyle demişlerdi:

"- Allah, bize ahid verdi; bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe biz hiçbir Resule îmân etmeyeceğiz."

(Resûlüm) de ki:

"- Benden önce de size beyyineler (açık mucizeler) ve o dediğiniz şeyle Peygamberler gelmişti. Sözlerinizde sâdıklar iseniz neden onları katlettiniz?"

A- "Onlar şöyle demişlerdi (Ellezîne kaalû):

"- Allah, bize ahid verdi ; bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe biz hiçbir Resule îmân etmeyeceğiz."

Bunu söyleyenler, Kâ'b b. Eşref, Mâlik b. Sayfî, Huyey b. Ahtab, Fenhas b. Âzûrâ ve Vehb b. Yalıuzâ adlarındaki Yahudi âlimleri idi. Bunlar, Benî İsrail Peygamberlerinde görüldüğü gibi, Tevrat'da da kendilerine böyle emredildiğini söylediler. Nitekim İsrail kavmi içinde bir kurban sunuluyordu ve Peygamberleri de ayağa kalkıp duâ ediyordu. İşte o anda gökten bir ateş inip o kurbanı yiyordu, yani onu yakıp kül hâline getiriyordu.

İşte bu, o Yahudi âlimlerinin iftira ve bâtıl iddiâlarındandır. Zira o devirde ateşin kurbanı yakması, bir mucize olduğu için imânı gerektiriyordu. Bu itibârla o hâdise ile diğer mucizeler arasında bir fark yoktur. O hâlde niçin îman etmediler.?

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Benden önce de size beyyineler (açık mucizeler) ve o dediğiniz şeyle Peygamberler gelmişti. Sözlerinizde sâdıklar iseniz neden onları katlettiniz ?"

Ey Resûlüm! Sen de onları hüccetle susturmak ve yalanlarını ortaya koymak üzere onlara de ki:

"- Benden önce de size nice Peygamberler, apaçık beyyineler ve dediğiniz gibi ateşin yediği kurban mucizesi getirmişlerdi. O hâlde sizin istediğiniz mucizeyi getiren Peygambere îmân edeceğiniz sözünde doğru iseniz, Zekeriyya, Yahya ve diğer peygamberler (aleyhisselâm), sizin istediğiniz mucizenin yanı sıra birçok mucizeler getirdiler. Öyleyse niçin onlara îmân etmediniz; hattâ onları katle cür'et ettiniz?"

184
"(Resûlüm) eğer onlar seni tekzib ederlerse (üzülme) ! Senden önce de Peygamberler tekzib edildi. Onlar beyyineler, kutsal sayfalar (zebur- zübür) ve aydınlatıcı (münîr) bir Kitab getirmişlerdi."

Bu âyet-i kerîmede açıkça görüldüğü gibi Resûlüllah, teselli edilmektedir.

"Eğer onlar seni tekzib ederlerse (üzülme)!" cümlesi, mukadder şart cevabının illetidir. Bunun anlamı şudur:

"- Resûlüm, eğer seni yalanlıyorlarsa, üzülme; çünkü senden önce o açık mucizeleri getiren peygamberleri de yalanlanmışlardı."

"Zebur" kelimesi, aslında güzelleştirilmiş şey demektir. Buradaki anlamı, içinde bir çok hüküm bulunan kitabtır.

Diğer bir görüşe göre ise zebur, menetmek fakat burada öğütler ve zecirler (zorlamalar) anlamındadır.

"el-Kitabi'l-münîr / Aydınlatıcı Kitab", bir görüşe göre, Tevrat, İncil ve Zebur'dur.

el-Kitabın, Kur'ân örfünde, tazammun ettiği mânâ, şeriat ve bir takım hükümleri içeren sahıfelerdir. İşte bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde "el-kitab" ve "el-hikmet" eş anlamlı olarak kullanılır.

185
"Her nefis ölümü tadacaktır. Ve hiç şüphesiz kıyamet günü size ecirleriniz tamamiyle ödenecektir. Kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete sokulursa o, kesinlikle kurtulmuştur. Dünya hayâtı geçici bir aldanmadan başka bir şey değildir."

A- "Her nefis ölümü tadacaktır."

Bu kelâm, hakkı tasdik edenler için mükâfat va'dı, tekzib edenler için de azab vaididir.

B- "Ve hiç şüphesiz kıyamet günü size ecirleriniz tamamiyle ödenecektir "

Mezarlarınızdan kalkacağınız gün amellerinizin karşılığı elbette tastamam size ödenecektir. "Veffa- yüveffi" kökünden gelen "tüveffûne / size tam olarak ödenir" fiilinin de işaret ettiği gibi, ecirlerin bir kısmı kıyametten önce kendilerine ulaşacaktır. Nitekim Peygamber bir hadisinde buyuruyor ki:

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da ateş çukurlarından bir çukurdur."

C- "Kim ateşten uzaldaştırılır ve cennete sokulursa o, kesinlikle kurtulmuştur."

O gün kim ateşten uzaldaştırılırsa kurtulmuş (fevz ü necat bulmuş) muradına ermiş olur.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, ateşten uzaklaştırılıp cennete idhal edilmek istiyorsa, ölüm kendisine gelinceye kadar, Allah'a ve âhiret gününe olan îmânı devam etmek ve kendisine karşı yapılmasını arzu ettiği şeyleri insanlara karşı yapmayı sürdürmelidir / Men ehabbe en yüzahziha a'ni'n-nâri ve yüdhale'l-cennete feltüdrikhü meniyyetühu vehüve yü'min billahi ve'l-yevmi'l-âhıiri ve ye'tı ıla'n-nâsi bima yehubbü en yü'tâ ileyhi."

Ç- "Dünya hayâtı geçici bir aldanmadan başka bir şey değildir."

Dünya hayâtı, bir alım-satımda müşterinin aldatıldığı metaa benzetilmiştir. Bu, dünya hayâtını âhiret hayâtına tercih edenler içindir. Oysa dünya hayâtı, âhıret hayâtını kazanmaya çalışanlar için, matluba ulaşmaya yarayan iyi bir vâsıtadır.

186
"Andolsun ki hem mallarınızda hem de canlarınızda muhakkak imtihana çekileceksiniz. Andolsun ki sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden ve müşriklerden bir çok ezâ verici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, şüphesiz işlerin en değerlisidir."

A- "Andolsun ki hem mallarınızda hem de canlarınızda muhakkak imtihana çekileceksiniz."

Bundan önce, kâfirlerden vaki olan üzücü hâdiselerden dolayı Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli edilmişti. Şimdi burada da, Resûlüllah ile mü'minler, ileride kâfirlerden görecekleri üzücü muameleler için önceden teselli ediliyorlar ki ileride olabilecek sıkıntılara kendilerini akştırsınlar, onları karşılamaya hazırlıklı olsunlar ve vuku bulduklarında onları sabır ve sebat ile karşılasınlar. Çünkü korkunç hâdiselerin aniden saldırması, vasıflı erlerin bile ayaklarını kaydırır. Üzücü hâdiselere hazırlıklı olmak ise, onların tesirini azaltır.

"Ibtilâ", imtihan, sınam, deneme anlamındadır. Bu mânâ, elbette ancak işlerin akıbetlerini bilmeyenler için düşünülebilir. Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr (her şeyden haberdar olan) Allahü teâlâ hakkında ise mecazî anlamda kullanılmaktadır.

"- Allah'a yemin olsun ki siz, imtihana çekilen bir kimse gibi muameleye tâbi tutulacaksınız ki bu suretle hakta ve güzel amellerde sebatınız ortaya çıksın."

Bu tekidin faydası:

- ya hâdiselerin tesirini azaltmak,

- ya da o hâdiselere hazırlıklı olmaya ziyadesiyle teşvik etmektir.

Maldaki imtihan, onun yok olmasına sebep olan çeşitli âfetlerdir. Malın her hangi bir hayır yolunda infakının, harcanmasının, imtihan konusunda düşünülmesi uygun değildir. Çünkü o, malı telef etmek değil, fakat kat kat artırmaktır.

Canlardaki imtihan da, öldürülmek, esir alınmak ve başa gelen çeşitli meşakkatler, korkulu haller ve sıkıntılardır.

Âyette önce mal zikredilmiştir. Çünkü malın yok olması, daha çok vakiî olmaktadır.

B- "Andolsun ki Sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden ve müşriklerden bir çok eza verici sözler işiteceksiniz."

"Min kabkküm / Sizden önce", size Kur'ân verilmeden önce demektir, Kendilerine Kitab verilenler de Yahudilerle Hıristiyanlardır. Bu şekilde ifâde edilmeleri, onların ayrılığının ana sebebini zımnen bildirmek ve onlardan işittikleri ağır sözlerin bir kısmının, kendi bâtıl iddialarına göre kitablarına müstenid olduğunu bekitmek içindir. Nitekim:

"Allah bize ahid verdi; bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe biz hiçbir Resule îmân etmeyeceğiz." (Al-ı Imrân 3/183)

Mealdeki âyet de buna delildir.

Âyette sarahaten "min kabliküm / sizden önce" buyrulması, onların düşmanlık ve hakka muhalefet sebebini zımnen bildirmek ve ana sebebi takviye etmek içindir. Çünkü onların kıtablarının daha önce nazil olması, kendilerince ona bağlı kalmalarını gerktirmektedir.

Siz Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve müşriklerden:

-bu hak dini ve şer-i şerif hükümlerini tenkid ve kötüleme;

-inanmak isteyenlere engel olma;

-inanmış olanları yanılgıya düşme ile suçlama gibi bir çok gerçek dışı söylem ve eylemler;

Kâ'b b. Eşref ve benzerlerinden de,

-mü'minleri yerme (hicvetme),

-müşrikleri Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a karşı kışkırtma gibi hayırsız, zararlı ve ağır sözler mutlaka görecek ve işiteceksiniz.

C- "Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, şüphesiz işlerin en değerlısidir."

Eğer o sıkıntılar ve belâlar geldiklerinde:

- onları güzelce karşılarsanız,

- onlara sabırla katlanırsanız,

- mâsiva (Allah'dan başka her şey) dan yüz çevirip kendinizi tamamiyle Allah'a verirseniz,

- öyle ki sizin için sevdiklerinize ulaşmakla sevmediklerinizle karşılaşmak arasında fark olmazsa;

işte sabır ve takva ile eriştiğiniz bu yüksek mertebe, herkesin azmetmesi gereken en değerli iştir. Çünkü meziyet ve şerefin kemâli bundadır.

Bu sabır ve takva, Allahü teâlâ'nın azmettirdiği, emir buyurduğu, önem verdiği bir iştir.

Hulâsa, yukarıda zikredilenler, Allahü teâlâ'nın azimlerinden olup onlara sabır göstermeniz ve muhalif hareketlerden sakınmanız gerekir.

"Fe inne zâkke min a'zmii-umûr / işte bu, şüphesiz işlerin azmedilenidir" cümlesi, aslında şart cevabının illeti olup cevabın yerine geçmiştir.

Bunun anlamı şudur:

-Sabır ve takva gösterirseniz sizin için bu daha hayırlıdır; -Bu söylenenleri yapın;

-Bu söylenenleri yaparsanız güzel yapmış ve isabet etmiş olursunuz. Çünkü bu, şüphesiz işlerin en değerlisidir.

"Fe inne zâkke / işte bu" işareti., muhatapların sabır ve takvasını gösteriyor da olabilir. Bu takdirde cümle, şartın cevabi olur.

Sabır ve takva emrinin şart şeklinde ifâde edilmesi (eğer sabrederseniz...), Allahü teâlâ'nın kullarına olan büyük lütfunun apaçık ifadesidir.

187
"Hani Allah, kendilerine Kitab verilenlerden mîsak (kesin söz) almıştı:

"- Onu muhakkak insanlara açıklayacaksınız ve ondan hiçbir şeyi saklamayacaksınız."

Onlar ise onu arkalarına attılar ve az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında dünyalıklar iştira ettiler. Satın aldıkları şey ne kötü!"

A- "Hanı Allah, kendilerine Kitab verilenlerden misak almıştı :

"- Onu muhakkak insanlara açıklayacaksınız ve ondan hiçbir şeyi saklamayacaksınız."

Bu istinafı kelâm, kendilerine kitab verilenlerin mü'minlere yaptıkları bazı eziyetleri beyân etmek üzere zikredilmiştir. Bu da onların, kendi kitablarında yazılı hakikatleri gizlemeleri, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetini gösteren delil ve belgeleri ketmetmeleridir.

Bu âyetin başında yalnız peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e mahsus olan emir fiili mukadderdir. Bundan önceki hitab, hem Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e, hem de mü'minlere şâmil iken, burada hitab, umumdan tecrid ile yalnız Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e tevcih edilmiştir. Çünkü bu emrin konusu, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e mahsus vazifelerdendir.

Âyetin başında mukadder olan hatırlatma emrinin, bizzat ınaksûd olan hâdiselere değil de, vakte tevcih edilmesi "Ve iz.. / hani, hatırla o zamanı ki.." buyrulması, anlatma gereğini kuvvetle ifâde etmek içindir. Nitekim Bakara 2/30. âyetin tefsirinde izahı geçti. Bu, şu demektir:

"- Ey Resûlüm! Hatırla o zamanı ki, Allahü teâlâ, kendilerine Kitab verilen Yahudi ve Hıristiyanlardan kesin söz almıştı. O kitabın içindeki bütün hükümleri, gelecekle ilgili, haberleri ve ezcümle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ilgili haberleri -ki bu anlatımdan asıl maksat da odur- mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz!"

Yahudi ve Hıristiyanların, kendilerine Kitab verilenler olarak tavsif edilmeleri hâllerini daha fazla takbih içindir.

Açıklama emrinden sonra gizlememe nehyinin olması;

- ya emredilen şeyin gerekliliğini kuvvetlendirmek içindir;

- ya da emredilen açıklamadan maksad, Peygamberimiz'in nübüvvetini bildiren âyetlerin anlatılmasıdır.

- Nehyedilen gizlemeden maksat da, bâtıl teviller ve haksız şüpheler ortaya atmaktır.

B- "Onlar ise onu arkalarına attılar..."

Onlar, çeşitli tekidlerle kendilerinden alınmış olan kesin sözü arkalarına ativerdiler; onu hiç gözetmediler ve ona asla iltifat etmediler. Bilindiği gibi bir seyi arkaya atmak, onu hiç önemsememek ve ondan tamamaıyla yüz çevirmek anlamında temsilî bir ifâdedir. Nasıl ki, bir şeyi göz önüne almak da, ona son derece ligi göstermek demektir.

Bu ilâhî kelâm, bize şu hakikati açıkça bildirir:

1- Din alimlerinin hakkı açıklamaları ve kendilerine lütfedilmiş ilmi herkese anlatmaları kesin vazifeleridir.

2- Bu bilgileri dinen geçersiz her hangi bir gaye veya bu geçici dünyanın her hangi bir menfaati için gizlemeleri haramdır.

3- Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, ilmi ehlinden gizlerse, ateşten bir gemle gemlenir / Men keteme ilmen a'n ehlihı ülcemü bilecami min-nâr."

Rivâyete göre Tabiînden Tavus, Vehb b. Münebbih'e şöyle demiştir:

"- Ben öyle görüyorum kı, Allahü teâlâ, bu kitablar yüzünden sana azab edecektir. Vallahi, sen peygamber bile olsaydın, şimdi yaptığın gibi ilmi gizlersen, bana göre Allah şüphesiz sana azab eder."

Yine rivâyete göre Tabiînden Muhammed b. Kâ'b el-Kurazr de şöyle demiştir:

"- Ulemâdan hiçbirine, bildiğim söylemeyip sükût etmesi helâl değildir. Yine bir cahilin bilmediklerini sormayıp sükût etmesi de kendisine helâl değildir."

Rivâyete göre Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"- İlim ehli bildiklerini öğretmezlerse, Allah cehil ehlini değil, ilim ehlını sorumlu tutar."

C- "...Ve az bir bedel (semen-i kalil) karşılığında dünyalıklar iştira ettiler."

Onlar, açıklamakla emr ve gizlemekten nehyolundukları o kitab ile pek değersiz dünyalıklar, dünyevî imkânlar ve arzular satın aldılar.

Asıl maksad, onların, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetinin delillerini ihtiva eden kitabın bir kısmını gizlemeleri olduğu hâlde, kitabın bütünüyle dünyalık satın aldıkları ifâde edikiliştir. Çünkü bu, kitabın tamamını gizlemekten farklı değildir. Zira o kitab ancak bununla tamam olmaktadır. Nitekim namazın bazı rükünlerini terk etmek, namazın tamamını terketmek olur yahut o kitabın bir kısmını gizlemek, tamamını gizlemek gibidir. İkisi de aynı derecede şenidir ve ilâhî azabı mûcibtir. Nitekim bir âyette meâien şöyle buyurulur:

"Ey Resûlüm! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun risaletini yerine getirmemiş olursun." (Mâide 5/67)

Bu âyette iştira etmek, satın almak, istiare yoluyla, hakikatleri gizlemeyi dünya metaına değişmek yerinde kullanılmıştır. Yani emrolundukları şeyi terk ettiler ve ona bedel olarak, dünya meramdan ve geçici zevklerinden pek önemsiz şeyler aldılar.

Bu muamelenin,

- muavaza akdi (alım-satım gibi karşılıklı ivaz öngürülen bir akid) olarak özellikle de iştira (satın alma) ile tasvir edilmesi (ki satın almada, alınan şeye rağbet, satılan şeyden de yüz çevirme anlamı vardır);

- akdin esaslı bir unsuru olan satın alınan şeye de semen denmesi (ki aslında semen, mebiin bedelidir);

- Kitabın yerini tutan "bihi" zamirine "b" harfinin dahil olması;

bu İlâhî kelâmın edebî mükemmeliyetini ve onların hâllerinin de son derece şenî ve çirkin olduğunu gösterir.

Zira onlar, değersiz olan şeyi, değeri son derece yüksek olan şeye tercih etmişler ve işi de tersine çevirip asıl maksadı vesile, vesileyi de maksad yapmışlardır. Bu eşsiz edebî ifâde ve mükemmeliyet, Kur'ân'ın yüce şânının ve yüksek edebiyatının bariz bir göstergesidir.

Ç- "Satın aldıkları şey ne kötü !"

Onların satın aldıkları bedel, ne de kötü bir şeydir!

188
"O getirdikleriyle sevinen ve yapmadıkları ile övülmeyi sevenleri (kurtulacaktır) sanma! Onların azabtan kurtulacaklarını da sanma! Onlar için can yakıcı bir azab vardır."

A- "O getirdikleriyle sevinen ve yapmadıkları ile övülmeyi sevenleri (kurtulacaktır) sanma."

Bu hitab Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yahut hitaba ehil olan herkes içindir.

Ubeyy b. Kâ'b kıraetıne göre, âyetteki "etev" kelimesf'fealû / ettiler" şeklinde okunmuştur. Bu da, kelimenin (geldiler değil) "ettiler" anlamında olduğuna delâlet eder.

Bir kıra ete göre de, anılan kelime "âtev / verdiler, bir diğer kırâete göre de "ütû / verildiler" olarak okunmuştur. Bu takdirde anlam:

"Sanma ki, kendilerine Tevrat'tan verilen bilgilere sevinenler..." olur.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bunlar bir takım Yahudîlerdi ki, Tevrat'ı tahrif etmişler, buna sevinmişler ve üstelik diyanet ve faziletle vasfedilmek istemişlerdi / Hümü'l-yahûdü harafû't-tevrate ve ferihû bizâkke ve ühıibbû en yüvessafû bi'd-dıyâneti ve'l-fadl)"

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah Tevrat'ta bulunan bir şeyi Yahudilere sormuş, onlar ise hakkı gizlemişler, onun yerine gerçek olmayan bir bilgi vermişler, bir de sûret-i haktan görünüp övülmelerini istemişler, yaptıklarına da sevinmişlerdi.

Bir kavle göre de, Yahudiler:

- Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetini açıkça bildiren Tevrat âyetlerini gizlediklerine sevinmişler ve

- İbrâhîm (aleyhisselâm) dinine bağlı olmakla övülmelerini istemişlerdi.

Bu anlatılanlar, ya sözü geçen Yahudîlerdir, ya da onların ileri gelenleridir. Bundan önce Yahudilerin yaptıkları çirkin hareketler açıklandıktan sonra bu cümlede de, onların mûcib olduğu uhrevî azab dile getirilmekte ve buna ilâve olarak yine onların bazı kötülüklerine işaret edilmektedir.

- Onlar, o çirkin davranışlarında ısrar etmişler;

- yaptıklarına sevinmişler;

- kendilerinde bulunmayan güzel vasıflarla övülmek istemişlerdir.

Bu cümlenin ifâde tarzı, onların bu çirkin sıfatlarla şöhret bulduklarını zımnen bildirir niteliktedir.

Bir görüşe göre de bu âyette anlatılanlar, savaşa katılmayan ve sonra,

"- Biz maslahatı, bu savaşa katılmamakta bulduk." diye özür dileyip bununla övülmek isteyen bir kavim idi.

Son bir görüşe göre ise bunlar, bütün münafıklardır. Âyetin bütününe "ve yuhiibbûne en yuhmedû bima lem yef a'lû / ve yapmadıkları ile övülmeyi sevenler..." cümlesine en uygun düşen mânâ da budur.

Çünkü münafıklar:

- kalben küfre bağlı oldukları hâlde görünüşte mü'min olduklarına sevinmek;

- gerçek îmândan uzak oldukları hâlde Müslümanlar nezdında îmânla vasıflandırılmalarını istemek;

- mü'minlerin en büyük düşmanları oldukları hâlde onlara muhabbet göstermekle meşhur idiler.

Şu hâlde âyette kastedilenler, Yahudilerden daha önce zikredilenlerden belli bir cemaat ıdı. Münafıkların çoğu da zaten Yahudilerden idi.

Bununla beraber en iyi tefsir bu âyete,

- bir iyilik yapıp da buna, gurura kapılırcasına sevinen;

- kendilerinde bulunmayan faziletlerle övülmeyi isteyen ve

- öncekide yukarda bahsi geçen insanları da kapsayan genel bir anlam vermektir.

B- "Onların azabtan kurtulacaklarını da sanma !"

Âyetteki ikinci "felâ tahsebenne — sanma" fiili, birincinin tekididir. Bu ıkı fiil de, bir kırâete göre, çoğul kipi ile okunmuştur. Buna göre hitap mü'minleri kapsar.

Yine, anılan iki fiil, bir kırâete göre gaybet kipi ile de okunmuştur. Buna göre,

"- Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sanmasın; "

"- ya da sanması akla gelen herkes sanmasın!" demek olur.

Âyette, va'dedilen cezadan önce o cezadan kurtulmayı sanmanın nehyedilmesi, o münafıkların zayıf görüşlerinin bâtıl olduğuna dikkat çekmek ve boş umutlarını kesmek içindir. Nitekim onlar, yaptıkları iki yüzlülükle:

- hem dünyevî muahezeden kurtulduklarını,

- hem de âhiret azabından da kurtulacaklarını iddia ediyorlardı. Sevinmeleri de bundan dolayı idi.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in söz konusu zandan nehyedilmesi, onların zanlarına tarizdir; yoksa Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ka böyle sanmasının muhtemel olduğu için değildir.

C- "Onlar için can yakıcı bir azab vardır."

Bundan, önce onların mutlak olarak azabtan kurtulamayacaklarına işaret edildikten sonra bu cümle ile de, onlar için, müddeti ve şiddeti nihayetsiz özel bir azab olduğu belirtilmektedir.

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır."

Göklerle yerin ve bu ikisinde bulunan bütün varlıkların kaahir sultanı yalnız Allahü teâlâ'dır. O, icad ile idam, ihya ile ımâte, ta'zib ile mükâfatlandırma itibariyle varlık alanında dilediği gibi tasarruf eder. Bu tasarrufta başkasının hiçbir şekilde müdâhale şaibesi yoktur.

B- "Allah, her şeye kaadirdir."

Bu ifâde, gökler ile yer olarak ifâde edilen cismanî âlem hükümranlığının Allah Teâla'ya mahsus olduğunu açıklar. Hiçbir şey dışarıda kalmamak üzere Allah'ın her şeye kaadir olması, baştan başa bütün mâsivanın (Allah'tan başka her şeyin) Allahü teâlâ'nın kudreti dahilinde olması demektir. Ve bunun zorunlu neticesi olarak:

- göklerle yerin hükümranlığı bütünüyle Allah'a (celle celâlühü) mahsustur;

- hiçbir varlık O'nun kudret ve hükümranlığına ortak değildir.

Âyetin bu cümlesi, daha önceki âyette bahsi geçen insanlar için elem verici bir azab olduğu ve o azabtan kurtulamayacakları gerçeğim de açıklar. (.)

Bu cümlede zamir makamında ism-i celikn (Allah) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti artırmak ve hükmün ana illetini bildirmek içindir. Zira kudretin bütün eşyaya şâmil olması, ulûhiyet hükümlerindendir.

190
"Şüphesiz göklerin ve yerin yaradılış (halk)ında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde (ihtilâfında) akıl sâhibleri (ülü'l-elbâb) için âyetler vardır."

Bu istinafı cümle, daha önce ifâde edilen, kahir kuvvet ve tam kudretin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğu gerçeğini daha da açıklamak üzere zikredilmektedir. Cümlenin "inne / şüphesiz" tekid harfi ile başlaması, mazmunun teshiline pek fazla önem verildiği içindir.

Göklerin, zât ve sıfat olarak bu şekilde, akılların en basit taraflarını bile anlamaktan hayrete düştüğü bir acayiblikde,

- yerin de zât ve sıfat olarak bu hârikalıkta yaratılmasnda;

- gece ile gündüzün birbiri ardınca dünyada oluşmasında;

- göklerin hareketler (harekâti's-semâvat)inde ve yerin duruşunda (konumunda),

- Güneşin doğuşunda ve batışında,

- senenin çeşitli zamanlarında bize yakınlığma ve uzaklığına bağlı olarak, gece ile gündüzün, uzayıp kısalmasında;

- mekânlara göre gece ile gündüzün değişmesinde bizim için elbette alınacak ibretler vardır.

Kuzey kutbuna yalan bölgelerde yaz günleri, bu kutubtan uzak olan bölgelerin yaz günlerinden daha uzun ve yaz geceleri de kutuptan uzak bölgelerin yaz gecelerinden daha kısa olur.

Ya da gece ile gündüzün değişmesi, kendi varlıkları itibâriyledir. Çünkü yerin yuvarlak olması, bazı yerlerde gece ve onun karşısında kalan yerlerde de gündüz, bazı yerlerde sabah, bazı yerlerde de öğle veya ikindi veya başka bir vakit olmasını gerektirir.

Önce gecenin zikredilmesi,

- ya gece asıl olduğu içindir; çünkü (kamerî) ay başları, geceden tesbıt edilir;

- ya da gece ile gündüzün birbirinin yerine geçmesinde gece, gündüze tekaddünı eder. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

"Biz geceden gündüzü sıyırıp çekeriz." (Yasın 36/37) Yani geceyi gündüzden ayırırız; böylece gündüz gecenin yerine geçmiş olur.

İste bütün bunların yaradılışında akliselim sahibleri için birçok büyük kevnî âyetler vardır. Bu âyetlerin kemiyet ve keyfiyeti her türlü beyânın üstündedir. Bunlar, Allahü teâlâ'nın işlerinin ne kadar hârika ve acayib olduğunu gösterir. Daha önce de geçtiği, gibi, bütün bir kâinatta hükümranlık ve tam kudret Allah (celle celâlühü) a mahsustur.

Bakara (2) sûresinin 164. âyetinde söz konusu olan:

- gemilerin denizde yüzdürülmesi,

- yağmurların yağdırılması ve

- rüzgârlarla bulutların yönlendirilmesi bu âyette zikredilmemiştir. Çünkü burada maksad, hükümranlık ve kudrette Allahü teâlâ'nın istibdadıdını vurgulamaktır. Bundan dolayı burada buna delâlet eden en büyük kanı darla yetinilmiştir.

Bakara 2/164. âyette, ulûhıyetin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğu zımnında geniş rahmet ile muttasif olduğu beyânı da vardır. Bunun için orada lütuf ve rahmet delilleri de, tevhid delilleri meyaninda zikredilmiştir. Zira orada belirtilen hususlar, Allahü teâlâ'nın ulûhiyet ve birliğinin delilleri olduğu gibi, O'nun rahmetinin de delilleridir.

Ülü'l-elbâb (akl-i selim sahibleri)dan murad:

- his ve vehim şaibelerinden arınmış,

- nefsanî alâkalardan sıyrılmış,

- zulmet engellerinden kurtulmuş olan;

- hakikatlerin mâhiyetlerini ve sıfatların hükümlerini,

- kâinatın ahvâlini ve gayb (ruhlar) âleminin sırlarını,

- kâinatın yaratıcısı ve hükümdarı Allah'ın son derece garib ve mükemmel işlerini derin derin düşünen;

- dahilde ve hariçte yaratılmış olan hârika İlâhî nizâmı anlamak için kafa yoran;

- ibret almak ve delil bulmak gözüyle bu âleme bakan;

- her varlıkta Hak sırrının hakikatini araştıran;

- devamlı Allahü teâlâ'yi tefekkür ve zikreden;

- Allah (celle celâlühü) tan başkasına hiç iltifat etmeyen;

- Allah (celle celâlühü) tan başkasına, ancak O'nun cemâlini müşahade etmenin aynası ve kemâl sıfatlarını mülâhaza etmenin vâsıtası olması cihetiyle bakan kullardır.

Çünkü:

1- İcad, yaratma ve örneksiz olarak yoktan var etme sahnesinde görülen bütün varlıklar, tevhid âlemine giden dümdüz birer yoldur;

2- Mecid (Şanlı) Yaradanı gösteren birer kuvvetli delildir;

3- Her varlık O'nun kudret delillerinin nâtıkıdır.

- Yok mu bu kâinattaki haykırışları duyup dinleyecek?

- Yok mu evrenin ilim ve hikmet haberlerini insanlığa duyuracak?

- Yok mu insanlara akılları nisbetinde hakikatleri anlatıp sorularına uygun cevaplar vererek hakka davet edecek?

Bu kâinat kitabı,

- bir yandan en vazıh ibarelerle sizinle konuşur, muhavere eder;

- bir yandan da en lâtif (ince, hoş) işaretlerle hakikatleri açıklar.

Böylece muhaverede muhatablarm ıbhamları (kapalı olarak ifâde ettikleri müşkülleri) ve tasrihleri de gözetikr. Nitekim şöyle buyrulur:

"Allah'ı hamd (övgü) ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; ne var ki sız, onların tesbihini anlamazsınız." (Israâ 17/44)

İmdi kâinatın bu akıl almaz ahvâlini ve esrarını tefekkür eyle! Şüphesiz bunlarda basiret sahipleri için gerçekten ibretler vardır.

Rivâyete göre Âişe (radıyallahü anha) diyor ki:

"- Bir gece Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana:

"-- Ya Âişe! Bu gece Rabbıme ibâdet için bana izin verir misin?" dedi. Ben de:

Ya Resûlallah! Hiç şüphesiz ben sana yakın olmayı severim (leühkbbü kurbeke); senin arzularını da severim, (ve ühdbbü hevâke); ben sana izin verdim kad ezmtü lek)" dedim.

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) evde bulunan hır su kırbasına yanaştı ve tazla su dökmeden az bir su ile abdest aldı. Sonra namaza durup Kur'ân okudu ve ağlamaya başladı. Öyle ki, akan gözyaşları iki taraftan dudaklarına kadar indi. Sonra oturup Allahü teâlâ'ya hamd ü sena etti ve yine ağlamaya başladı. Sonra ellerini kaldırdı ve o kadar ağladı ki, baktim, akan gözyaşları önündeki yeri ıslatmış. Sonra Bilâl, sabah namazını bildirmek üzere gelip de, Resûlüllah in ağladığını görünce, ona:

Ya Resûlallah! Sen de mi ağlıyorsun? Oysa Allahü teâlâ, senin geçmiş ve gelecek günahlarını da bağışladı." dedi.

Bunun üzerine Resûlüllah

"- Ya Bilâl! Ben, Rabbime çokça şükreden bir kul olmayayım mı ?" buyurdu. 6

6 Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecıid-i Sarih Tercemesi Ve Şerhi, Diyanet İşlen Başkanlığı Yayınları, Ankara 1968, İkinci Baskı, Cilt: 4, Sayfa: 51 de Muğîre b. Şu'be (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edilen buna benzer

şu hadis vardır: "Nebî (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kılmak için iki ayağı, yahut iki baldırı şişene kadar ayakta dururdu. Kendisine Âişe (radıyallahü anha) tarafından:

Yâ Resûlallah! Allah, senin işlenmiş ve işlenmesi farzedilmiş günahlarını mağfiret etmiştir. İbadette niçin bu kadar meşakkat ihtiyar ediyorsunuz?" denildiğinde: "- Ben şükreder bir kul olmayayım mı ?" diye cevap vermiştir.

Sonra sözlerine şöyle devam etti:

Ben nasıl ağlamayayım ki, bu gece Allahü teâlâ bana şu âyeti indirdi:

"Şüphesiz, göklerin ve bu yerin yaradılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akıl sahibleri için âyetler vardır." (Al-i İmran 3/190)

Sonra şunu söyledi:

"- Bu âyeti okuyup da üzerinde tefekkür etmeyene yazıklar olsun !"

Bir Rivâyete göre de, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Bu âyeti iki çenesi arasında çiğneyip de mânâsını düşünmeyen (teemmül etmeyen)lere yazıklar olsun!"

Ali (radıyallahü anh)den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir:

"Peygamberimiz geceleri ibâdet için kalkınca, misvak kullanırdı; sonra göklere bakıp:

"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında..." (Al-i İmran 3/190) meâlindeki âyeti okurdu."

191
"Onlar ayaktayken (kıyamen), otururken (kuuden) ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünür (tefekkür eder)ler. Ve şöyle derler:

"- Ey Rabb'ımız! Sen bunu boşuna yaratmadın, Sen Sübhansın (Seni tenzih ederiz), artık bizi ateş azabından koru!"

A- "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler."

O ald-i selim sâhibleri,

- söz konusu hâllerde Allah'ı zikrederler;

- ya da bu hâllerde Allah'ı zikredenler, "Ey Rabbimız! Sen bunu boşuna yaratmadın..." diye yakarışlarda bulunurlar.

Hangi tefsir olursa olsun, burada anlatılan o mutlu insanların vasıfları şunlardır:

1- Onlar bir an bile Allah'tan gaafil olmazlar;

2- Kalbleri Allahü teâlâ'nın zikriyle mutmaindir;

3- Kafaları da sürekli Allah'ı murakabe ile meşguldür. Çünkü onlar kesin olarak inanırlar ki:

Allahü teâlâ'dan başka her şey (mâsivâ) O'nun feyzinden vücut bulur ve yine ona döner.

Bundan dolayı bu âyetin sırrına mazhar olan bahtiyar kullar,

- kendi nefislerinde (enfüste) gördükleri bütün hâllerde mutlaka Allahü teâlâ'nın emrini görürler. "Ayakta iken, otururken ve yanları üzerinde yatarken..." ifâdesi buna işaret eder.

- âfakta (kendi nefisleri dışındaki varlıklarda) gördükleri hâllerde de yine Allah (celle celâlühü) ın emrini görürler.

Âyetin bundan sonraki kısmı da buna işaret eder.

Bu itibârla burada anlatılanlardan maksad, Allahü teâlâ'nın mutlak zikridir. Bu zikir, ister Allah (celle celâlühü) ın zâtının, ister sıfatlarının ve ister Sililerinin zikri olsun. Bu zikre dil ister iştirak etsin, ister etmesin.

Abdullah İbni Ömer, Urve b. Zübeyr ve bir cemaatten (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, onlar bir bayram günü evlerinden çıkıp namazgaha gitmişler ve orada Allahü teâlâ'yi zikre başlamışlar. O sırada bazı kimseler:

"- Allahü teâlâ, "Onlar, ayakta iken, otururken... Allah'ı zikrederler.." buyurmadı mı? demişler. Bunun üzerine ayağa kalkıp ayakta Allahü Teâla'yi zikre başlamışlar."

Ancak bu rivâyetten murad, âyeti bu şekilde tefsir ve anlamını böyle tesbıt etmek değil, fakat âyetin mânâsının bir yanını uygulamak ve ona muvafakatle teberrük etmektir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) İmran b. Hasın (radıyallahü anh) hitaben:

"- Ayakta namaz kıl (Saile kaimen); eğer bunu yapamazsan (fe kileni testetk') oturarak namaz kıl (fekaaiden); eğer onu da yapamazsan (fe inlem testetk'), yan üzeri îmaen (işaretle) namaz kıl (fea'lâ cenbi îmâen)!" buyurduğuna dayanarak bu âyetteki zikri, belirtilen hâllerde mümkün mertebe namaz kılmak şeklinde anlamaya, nazm-i celilin sibak ve siyakı müsait değildir.

Zikir için bu üç hâlin zikredilmesinden murad, daha önce de belktıldiği gibi zikri bütün vakitlere tamim etmektir. Bu üç hâlin özellikle zikredilmesi, zikri bu hallere tahsis için değil, fakat insanlar, genellikle bu malum hâllerde bulundukları içindir.

B- "Göklerin ve yerin yaradılışı üzerinde düşünür ve şöyle derler :"

Bu cümle, yukarıda geçen "yezkürûnellâhe / Allah'ı zikrederler" cümlesine atıf olup onunla beraber, örnek mü'minlerin tarif edildiği cümlelere dahildir. Bundan önce örnek mü'minlerin, Allahü teâlâ'nın zâtına ilişkin mutlak tefekkürleri beyân edilmişti.

Burada da onların Allahü teâlâ'nın fiillerine ilişkin tefekkürleri beyân ve aynı zamanda bu düşüncelerle varılan neticeye, yani Peygamberlerin lisanları (elsınetü'r- rusül) ile ve mukaddes kitablarm âyetleri (âyatü'l-kitab) ile ifâde edilen âhiret ahvâline işaret edilir.

Enbiya lisanından anlatılanlarla mukaddes kitablarm âyetleri insanları,

- Allahü teâlâ'nın marifetine (ma'rifetih-i tea'lâ) ve,

- O'na itaatin gerekliliğine (Vücüb-i taa'tihi) hidâyet eden teşriî deliller olduğu gibi,

- mahlûkat da, insanları buna irşad eder.

Hulâsa, vahyî deliller insanların dikkatini, kevnî (tabiat ile ilgili) delillere çeker ve onlardan kanıtlar göstermeye davet eder.

Bu âyet-i kerîme ile Kur'ân'ın bir çok yerinde zikredilen bu konudald âyetler insanları, kâinatı anlamaya, ondan deliller çıkarmaya çağırır.

Kevnî (tabiatle ilgil) deliller, vahyî delilleri teyid ve onların içeriğinin sıhhatine (sılıhat-i mazmûniha) ve mefhûmlarının hak (hakkıyet-i meknûniha) olduğuna delâlet eder. Zira hârikalarla dolu bu âlemi ve onda olup bitenleri derince düşünen kimse, Allahü teâlâ'nın,

- zâtı Vücûb (el-vücûbi'z-zatiyye / Allah'ın varlığının zarurî olması),

- zatî birlik (el - vahdeti'z - zatıyye)

- kaahir hükümranlık (el-mülki'l-kaahir),

- tam kudret (el-kudreti't-tâmme)

- kapsamlı ilim (el-ilmü'ş-şâmü),

- üstün hikmet (el-hıikmeti'l- bâliğa) ve

- diğer kemâl sıfatları (gayri zâlike min sıfâti'l-kemâl) ile muttasıf olduğu konusunda peygamberlerin ve mukaddes kitablarm bütün anlattıklarına kesinlikle inanır ve bu mahlûkları örneksiz ve kanunsuz (tarifesiz) olarak yoktan var etmeye muktedir olan bir kudretin,

- kıyamet günü onları yeniden eski hâllerine iade etmeye daha kolay muktedir olduğuna hükmeder.

Bütün bunları düşünen bir kimse sonuçta şu hükme varır:

Mahlûkaat ancak üstün bir İlâhî hikmete binaen yaratılmıştır. O hikmet de şudur: Mükelleflerin, amellerine bağlı olarak kazandıkları istihkaklara yani insanların, tefekkür etmeleri için yaratılmış olan hüccetlere, delillere, emarelere ve işaretlere bakışları nisbetinde oluşan ikmlerine, inançlarına ve bunların sonucu diğer amellerine göre hak ettikleri ceza ve mükâfatı görmeleridir.

Zira amel, yalnız bedenî değil, kalbî olanı da kapsar. Çünkü kalbin de, kakbın (bedenin) da kendilerine mahsus amelleri vardır. Hattâ kalbî amel, amellerin en üstünü (eşrefi)dir.

Kalbin bedenden daha üstün olması hükmüne bağlı olarak, onun ameli de bedenin amelinden daha üstündür. Bunun aksi nasıl olabilir kı, Allahü teâlâ'nın marifeti olmadan hiçbir amel olmaz. Zira birinci derecede kullara vâcib olan:

- Allah Teâla'yı bilmek (ma'rifet-i tealâ)tir.

- Yine, mahlûkların yaratılmasından asıl gaye, Allahü teâlâ'nın marifetidir. Nitekim Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmuştur:

"Ben cinleri ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât 51/ 56)

Yani Beni bilsinler diye yarattım.

Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in şu hadisi de bu gerçeği açıklar: "Allahü teâlâ buyuruyor ki:

- Ben gizli bir hazineydim; sonra bilinmek istedim. Beni bilsinler diye mahlûkaatı yarattım

- Yakuulüllâhü tealâ:

- Küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en ü'rafe fehalaktü'l-halka Uüiafe."

Ve Allahü teâlâ'yı bilmenin yolu da O'nun yukarıda anılan mahlûklarına ibretle bakıp tefekkür etmektir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Beni Peygamber Yunus b. Metta'dan üstün tutmayın. Zira onun her gün Allah katına kaldırılan ameli, bütün yeryüzü sâkinlerinin amelleri kadar idi / Lâ tüfaddalûnî a'lâ yûnisebni meta feinnehu kâne yurfeu' lehu külle yevmin meselün a'mek ehh'l-ard."

İslâm âlimleri derler ki:

Yunus Söi un bu ameli, Allahü teâlâ'nın işlerini tefekkür etmesi idi. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Lâ ı'badetc meselü't-tefekkür /Tefekkür gibi ibâdet yoktur" buyurmuştur.

Ve malumun olduğu üzere, bu tefekkür, hak şerîatin getirdiklerinin de hak olarak tesbitini gerektirir. Yoksa Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hanginizin amelinin daha güzel olduğu konusunda sizi imtihan etmek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde (aşamada) yaratan Allah'tan başkası değildir." (Hûd 11/7) mealindeki âyet-i kerîmeyi,

"Eyyüküm ahsenü a'lden ve evrau' a'n maharimillâhi tealâ.. / Hanginizin aklen daha üstün ve Allahü teâlâ'nın haram kıldıklarından daha çok sakındığı hususunda sizi imtihan etmek için..." hadisıyle tefsir buyurmazdı. Zira Allahü teâlâ'nın haram kıldıklarından sakınmak, helâl ve haramı bilmeye tavakkuf eder. Helâl ve haramın bilinmesi de, Kitab ve Sünnetin bilinmesine bağlıdır. İşte o zaman kevnî (kâinattald) âyetler ile vahyî ve aklî âyetler birbirleriyle örtüşür. Zaten ileride vâkıf olacağın gibi, mütefekkirlerin, serıate îmân etmeyi gerektiren unsurları da kendi tefekkürlerinin neticelerine dahil etmelerinin sırrı budur.

Gökler ve yer kelimeleri yerinde zamirin kullanılması kifayet ettiği hâlde, bu iki kelimenin zahir olarak zikredilmesi, göklerin ve yerin hâlinin beyânına son derece ilgi gösterildiğini belirtmek ve o mü'minlerin tefekkürlerinin tahkik ve tafsil veçhile olduğunu bildirmek içindir.

Bundan önceki âyette zikredildiği hâlde, burada gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinin de bu tefekküre dahil olduğuna temas edilmemesi,

- ya bunun zaten şâmil olduğunu zımnen bildirmek içindir; çünkü daha önce de işaret edildiği gibi, gece ile gündüzün oluşması, göklerin ve yerin ahvâline bağlı olarak meydana gelen hâdiselerdendir;

-ya da o mü'minlerin, matlubun isbatı noktasında başka delillere ihtiyaç duyulmadan, mücerred bazı delilleri tefekkür etmekle, neticeye hükmetmek hususunda pek acele ettiklerini zımnen bildirmek içindir.

"Halk" kelimesi (ki, mealde yaradılış olarak geçti), masdar hâliyle de tefsir edilebilir. Bu takdirde ortaya şu anlamlar çıkar:

1- Mü'minler, göklerin ve yerin yoktan var edilmesi, inşası ve her ikisinde çeşitli ve hârika varlıklar ve olaylar yaratılması üzerinde düşünürler.

2- Halk, mahlûka izafe edilir ve buna göre anlam şöyle olur:

O mü'minler, her ikisinde, göklerde ve yerde yaratılmış olan mahlûklar hakkında tefekkür ederler (yetefekkerûne fîma hukka fîhima).

Bu anlayış hem göklerin ve yerin parçaları olarak onlarda bulunanları hem de onların parçaları olmayıp da müstakil olanları kapsar.

3- Halkın mahlûka izafesi "halkı's-semâvât / göklerin ve yerin yaratılışı" beyânı izafedir. Bu tevcihe göre anlam "o mü'minler ki, gökler ve yer hakkında tefekkür ederler" olur.

C- "- Ey Rabbimız! Sen bunu boşuna yaratmadın."

. "- Ey Rabbimız! Sen bu gökleri ve yeri boşuna yaratmadın. "

Bu cümledeki "hâza" işareti Isrâ (17) sûresinin:

" Bu Kur'ân (insanları) en doğru yola iletir" 9. âyetinde olduğu gibi ta'zim için kullanılmıştır.

Söz konusu işaret ismi,

- ya mahlûk olarak göklere ve yere;

- ya da halka taallûk eder. Bunun anlamı şöyle olmak gerekir:

"Ey Rabbimiz! Sen bu hârika ve muazzam mahlûkaatı,

1- tefekkürden yüz çeviren gaafıllerin ileri sürdükleri gibi, boşuna, abes, hikmet ve amaçtan uzak yaratmadın;

2- fakat yüksek hikmet ve amaçlarla dolu, Peygamberlerin ve ilâhî kitablarm söylemlerine uygun, mebde' ve nıeâdin ahvâlinin marifetine işaret olarak yarattın."

Âyet-i kerîmenin bu cümlesinin başında söylemek fiili mukadderdir. Bu istinafi cümle, tefekkürün neticesi ve kevnî âyetlerin anlamları ile ilgili makablinden doğan ibhamı giderir. Çünkü insan,

- âlemde yaratılmış olan kevnî âyetlerin akliselim sahiplerine tahsis edikdiğini,

- o aldiselim sahiplerinin o âyetler karşısında Allah'ı zikir ve tefekkürle vasıflandırıldıklarmı duyunca,

bunun sonuçları ve hükümleri olarak o mü'minlerden neler sâdır olduğunu merak eder. Sanki "o mü'minler, kevnî âyetleri düşünmüşler de, sonunda neler olmuş ve hangi sonuçlar doğmuş? "diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

"- Onlar kâinatın sırrına vâkıf; İlâhî kitablarm hak ve Peygamberlerin sâdık olduklarını bildiren o sözleri söylemişlerdir."

Hiç şüphe yok ki, mü'minlerin bu medilı ve yakarış sözleri, zikredilen istidlalin unsurlarından değil, fakat ona terettüb eden neticelerdendir.

Ç- "Sen Sübhansın (Seni tenzih ederiz); artık bizi ateş azabından koru !"

"- Ey Yüce Rabbimız! Seni, Sana lâyık olmayan ve yaratılmasında hikmet bulunmayan bir şeyi yaratmış olmaktan tenzih ederiz."

Bu arızî cümle, makabline tekid olduğu gibi, mâba'dine (sonrasına) de hazırlık mahiyetindedir. Zira bu âlemin,

- yaradılış sırrını anlamak,

- ondaki üstün hikmetleri biknek,

- bunun gereği olarak sâlih ameller işlemek,

- Allahü teâlâ'yi abesle iştigalden tenzih etmek,

- bunları ihlâl edenlerin uğradıkları akıbetten Allah'a sığınmak iki cihetten gereklidir:

- azabın gerçek olduğuna vâkıf olmak,

- duanın kabulüne hazırlık yapmak. Yani şöyle iltica etmek gerekiyor: "- Ey Yüce Rabbimiz!

- Biz Senin sırrını anladık.

- Emrine itaat ettik (ve eta'nâ emrake).

- Seni, Sana lâyık olmayan şeylerden tenzih ederiz (lâ yenbağî).

- Sen de, bizi Seni tanımayanların cezası olan cehennem azabından koru !"

192
"- Ey Rabb'ımız! Şüphesiz Sen kimi ateşe sokarsan, onu rezil, rüsvay etmiş olursun. Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur."

A- "Ey Rabb'ımız (Rabbena)! Şüphesiz Sen kimi ateşe sokarsan onu rezil, rüsvay etmiş olursun."

Bu cümle, Allahü teâlâ'nın azabından korunma isteğinin şiddetini ve onun sebebini beyân eder.

Cümlenin başındaki nida (ey Rabbimiz), yalvarış ve yakarış (tazarru)ın kuvvetini ifâde içindir.

Cümlenin tekidli olması (inne / şüpesiz), onun mazmununa olan yaktînlerının kemâlini izhar ve korkularının şiddetini ilân içindir.

Ateş (nâr) kelimesinın yerinde zamir kullanılmayıp zahir olarak zikredilmesi, onun korkunçluğunu ifâde içindir.

Azab yerme ıdhal fiilinin kullanılması, azabın keyfiyetim tâyin ve ne kadar kerih ve şeni olduğunu beyân içindir.

Âyetin ifâdesi (rezil rüsvay) de ruhanî azabın fecaatini zımnen bildirir.

B- "Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur."

Bu cümle,

- zâlimlerin kendilerini azabtan kurtaracak bir yardımcıları olmayacağını;

- onların az ablarının ebedî olacağını ortaya koyan bir zeyl mahiyetindedir.

Mü'minlerin bunu söylemekten gayeleri, istid'alarını (dilekçelerini) teldd etmektir.

"Zalimin / zâlimler" kelimesinin, zamir makamında zâhır olarak zikredilmesi, onları zemmetmek ve ateşe girmelerinin sebebini zımnen bildirmek içindir.

"Ensar / yardımcılar" kelimesinin çoğul olarak zikredilmesi de zâlimlerin çoğul olmasına göredir. Yani zahirilerden hiçbir zâlimin, ensardan hiçbir nasiîri çıkmayacaktır.

Yardımcılardan maksad, savunarak ve zor kullanarak onlara yardım edecek kimseler demektir. Binâenaleyh bu âyette, şefaat oknayacağina delâlet yoktur. Kaldı kı, burada zalimlerden murad, kâfirlerdir.

193
Ey Rabb'ımız! Şüphesiz biz, "Rabb'inize îmân edin!" diye bizi îmâna çağıran bir münâdîyi işittik de hemen îmân ettik.

"- Ey Rabb'ımız! Sen artık bizim günahlarımızı bağışla (mağfiret et) ve kötülüklerimizi ört ve bizim canlarımızı ebrâr ile beraber al!"

A- "Ey Rabb'ımız (Rabbena)! Şüphesiz biz (Innena), "Rabbinıza îmân edin!" diye bizi îmâna çağıran bir münâdîyi işittik de hemen îmân ettik."

Bundan önce o mü'minlerin, aklî delilleri tefekkürler ve buna binaen yaptıkları duaları hikâye edilmişti. Şimdi burada da, onların semi (kulağa hitap eden) delilleri düşünmeleri ve buna binaen yaptıkları duaları hikâye ediliyor.

Dua âyetinin başında nida bulunması (ey Rabbimiz denmesi), tazarruun kemâlini ifâde içindir.

Cümlenin tekidli olması (innena / şüphesiz ki, denmesi), bu sözlerin, kendilerinden büyük bir rağbet ve şiddetli bir arzu ile sâdır olduğunu bildirmek içindir.

"Münâdi'den murad, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dır. Münâdî kelimesi "dâi / dâvetçi" kelimesine tercih edilmiştir. Çünkü münâdî kelimesi, davet işine son derece önem verdiğine; risaleti yakına da, uzağa da tebliğ ettiğine delâlet eder. Zira münâdî, yüksek sesle çağırmak demektir.

"Yünaclî lilîmani / îmâna çağırıyordu" cümlesi, âlimlerin cumhûruna göre münâdînin sıfatıdır. Üslub pek hoş ve güzeldir. Ayrıca nazm-i kerîmin özel bir meziyeti daha vardır. Çağıran, münâdî olarak isimlendirildikten başka bir de îmâna çağırmakla vasıflandırılmıştır. Bu, "bir konuşan işittim; hikmet konuşuyordu" kabilindendir. Âyette bu üslup tercih edilmiştir. Çünkü ibhâmdan sonra tefsir ve itlaktan (mutlak ifâdeden) sonra takyit tarzındaki ifâde, insan ruhunu daha çok etkiler ve daha fazla kabul görür.

Bir diğer görüşe göre, âyetteki münâdî, Kur'ân-ı Azîm'dir. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"- Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz "Rabbinize, Mâlikinize, işlerinizin mütevellisine, sizi kemâle eriştiren Yaradanınıza îmân edin!" diye îmâna çağıran Resûlüllah'ı, Kur'ân-ı Azîm'i işittik de emrine uyduk ve dâvetine icabet ettik."

İmânın mutlak olarak zikredilmesinden sonra takyidi, Allahü teâlâ'nın şânını tazim içindir.

B- "- Ey Rabbimız (Rabbena)! Sen artık bizim günahlarımızı bağışla ve kötülüklerimizi ört ve bizim canlarımızı ebrâr ile beraber al."

"Rabbena / Ey Rabb'ımız!" nidasının tekrarı, O'na duâ ile beraber, O'nun ulûhiyet ve rubûbiyyetini itiraftır.

"Fağfırlena / artık bizi mağfiret et" kelimesinin başinndaki "f " harfi, mağfiret veya mağfiret duasının, Allahü teâlâ'ya îmân ve ulûhiyetini ikrarın sonucu olduğunu belirtir.

"Zünûb" tan (günahlardan) murad büyük günahlar (kebâir)dir. Nitekim îmân, daha önce işlenmiş bütün günahları kesip atar.

"seyyiât" ise, küçük günahlardır. Zira büyük günahlardan sakınan mü'minlerin küçük günahları affedilir.

"Ebrâr", her cihetçe iyi olanlardır. Niyaz edilen, iyilerin arkadaşlığıdır; iyilerle sohbet hâlinde, iyilerle komşu ve iyiler zümresine dahil olmaktır.

Bu dualardan zımnen anlaşıldığına göre, "Ebrâr" ölümle gerçekleşen Allahü teâlâ ile buluşmayı arzu ediyorlardı. "Ve men ehabbe likaaellâhü, ehabbellâhü likaaehu / Kim, Allah ile buluşmak isterse, Allah da onunla buluşmak ister."

194
"- Ey Rabb'ımız! Bize Resullerine va'dettiklerini ver ve bizi kıyamet günü rezil rüsvay etme! Şüphesiz ki Sen, va'din (verdiğin söz)den dönmez (hulfetmez)sin."

A- "- Ey Rabbimiz (Rabbena)! Bize Resullerine va'dettiklerini ver."

Burada da, gerçek mü'minlerin, bundan önceki dualarına ilâve başka hır duaları daha hikâye ediliyor. Bu duâ, öncekinden sonra zikredilmiştir. Çünkü bezemek ve süslemek (tehliye), tahliyeden sonra gerçekleşir. Yani önce günahların affı, daha sonra güzel nimetlerle bezenme sözkonusudur.

Nidanın tekrar edilmesi, daha önce mükerreren anlatılan sebeplere mebnidir.

Va'tiedilenler de mükâfatlardır. Verilmesi istenen mükâfatlardan anlaşılması gereken şunlardır:

- Peygamberleri tasdik ve ona îmân etmemize karşılık bize va'dedilen mükâfatlar,

- Peygamberlerin kendi lisan la rıyla bize va'dettikleri mükâfatlar,

- Allah'ın Peygamberlerine indirdiği vahiy ile bize va'dettiği mükâfatlar,

- Allah'ın Peygamberleri aracılığıyla bize va'dettiği mükâfatlar,

Münâdî yalnız Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dır. Fakat Peygamberler "a'lâ rusukke" şeklinde çoğul olarak vârid olmuştur. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in, özellikle tevhide ve İlâhî dinlerin ittifak ettiği konulara ilişkin daveti, bütün Peygamberlerin daveti anlamındadır. Bu itibârla Peygamberimiz'i tasdik etmek, bütün eski Peygamberlerimi de tasdik olur. Bunun aksi nasıl olabilir ki, Allahü teâlâ, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e îmân etmeleri hususunda onlardan kesin söz almıştır. Nitekim bir âyette meâlen şöyle buyurulur:

"Hani Allah, bütün Peygamberlerden şöyle bir mîsak almıştı:

"- Andolsun ki Ben, size Kitab ve hikmet verdikten sonra beraberinızdeki (Kitab ı) tasdik edici bir Resul geldiğinde ona muhakkak îmân ve yardım edeceksiniz."

"- ikrar ettiniz mi ve Benim bu ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?"

Onlar da:

"- ikrar ettik." dediler. Allah:

"- O hâlde şâhid olun; Ben de sizinle beraber sahici olanlardanım" dedi." (Âl-ı İmran 3/81)

B- "...Ve bizi kıyamet günü rezil, rüsvay etme."

Mü'minler, Allahü teâlâ'nın:

" Allah'ın Peygamberini ve onunla beraber olan mü'minleri rüsvay etmeyeceği (utandırmayacağı) o gün..." (Tahrim 66/8) âyetindeki va'dini hatırlatmak istercesine tazarru etmişler ve kıyamet günü, Peygamberlerin beraberindeki mü'minler zümresine dahil olmak umuduyla, onlarla beraber olduklarını açıklamışlardır.

C- "Şüphesiz Sen, va'din (verdiğin söz)den dönmez (hulfetmez)sin."

Bu, mü'minlerin, dualarında yaptıkları tesbitlerin illetidir.

Bu dualar ile bunların zımnında ifâde edilen tevazu ve yalvarış, onların, verilen va'din yerine getirilmemesinden değil, fakat hâllerinin değişmesi ve akıbetlerinin kötü olması sebebiyle o kutlu zümreye dahil olmamaktan korktukları içindir. Binâenaleyh bu sözlerin veya bu duâ ve niyazın amacı, mevcut iyi hâllerinde sebat ya da kullukta ve huşudaki kemâldir.

"Mîâd", va'd demektir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh)a göre miâd, ölümden sonra diriltilmektir. Cafer el-Sadık (radıyallahü anh)'a göre:

"Bir kimse, bir durum karşısında korku ve endişeye düştüğünde beş kere bu âyet-i kerîmeyi okursa, Allahü teâlâ, onu o korktuğundan kurtarır ve dilediğini ona verir.

195
"Rabb'ları da onların dualarına icabet etti (ve şöyle buyurdu):

"- Şüphesiz Ben, sizden erkek olsun, kadın olsun hiçbir âmilin amelim zayi etmeyeceğim. Sizler bırbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurdlarından çıkarılanlar, Benim yolumda ezâ edilenler, savaşanlar ve öldürülenler var ya; iste Ben onların seyyiâtlarını elbette örteceğim ve Allah katında bir mükâfat (sevab) olmak üzere onları muhakkak altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. En güzel mükâfat (husnü's-sevab) Allah katındadır."

A- "Rabbları da onların dualarına icabet etti."

Bu cümle, zikredilen duaların başındaki mukadder (lafzen değil, mânâ olarak mevcut olan) fiile (dediler) atıf olup bu dualara terettüp eden bir sonuçtur. (Mukadder cümleye atıf misalleri Kur'ân'da çoktur.) Nitekim,

"Sonra o kendilerine zulmedenlere denildi ki" (Yûnus 10/52) cümlesi, mukadder olan "Onlara denildi ki:

- Şimdi mi ona îmân ettiniz?" cümlesine atıftır. Yine,

" Ve Biz onların kalplerini, mühürleriz..." (A'raf 7/100) cümlesi ile,

" Onlara doğru yolu göstermedi mi?" (Secde:26) cümlesi mukadder bir cümle üzerine atıftır. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- Onlar hidâyetten gaafil olurlar ve Biz de onların kalplerini mühürleriz."

Ve birbirlerine atıf olan iki fiilin kıp olarak değişikliği de buna engel teşkil etmez. Çünkü birinci fiilin müstakbel olması (şöyle derler), duâ makamına münasip olan süreklilik mânâsını bildirmek içindir. Buradald fiihn mazı kipi ile olması (icabet etti) ise, kabulün gerçekleştiğini bildirmek içindir. Nitekim ileride anlatılacağı gibi,

" Siz Rabbinizden yardım dihyordunuz ve O da duanızı kabul buyurdu." (Enfâl 8/ 9) misalinde de birbirine atıf olan fiillerin kipleri değişiktir.

Yahut bu âyet, kelâmın siyakından akla gelen gizli bir cümleye atıftır. Yani onlar, bu dualarla duâ ettiler ve bunun üzerine Rableri de dualarını kabul buyurdu.

Yahut bu âyetin basındaki cümle, daha öne geçen "göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler" (Al-i İmran 3/191.) cümlesine atıftır. Ancak bu atıf, anılan düşünme ve tefekkürün, zikredilen dualarla birlikte mülâhaza edilmesi takdirinde sahih olur. Çünkü duaların kabul edilmesi mücerret tefekkürün sonucu değildir; fakat onların dualarının sonucudur.

O mü'minlerin dualarının kabul edilmesi, netice olarak onların amellerine terettüp eden güzel vasıflarından olduğu için bu da, medihleri esnasında sayılan iyiliklerine (hasenata) dahil edilmiştir.

Bu âyette, kemâle erdirmek mânâsını ifâde eden rubûbiyet unvanının onların zamirine izafe edilerek zikredilmesi (Rableri), mü'minler için apaçık teşrif olup İlâhî lûtfa mazhar oldukları anlamını verir.

B- "Şüphesiz Ben, sizden erkek olsun, kadın olsun hiçbir âmilin amelini zayi etmeyeceğim."

Übeyy (radıyallahü anh) in kıraetine göre, "Enni / şüphesiz Ben" kelimesi "bi enni" seklinde okunur. Bu "bi " harfi sebebiyet içindir. Bunun anlamı şudur:

"Rabb'ları da dualarını kabul buyurdu. Çünkü şüphesiz Rabb'ları, her zaman geçerli âdeti (sünnetullâh) gereği olarak, insanlardan bir iş yapanın işini boşa çıkarmaz, amelini zayi etmez."

Bu âyette mütekellim kipine (Ben zayi etmeyeceğim) ve "onlar" yerine "siz" zamirine dönüknesi, duaların kabulünün son derece önemsendiğini ve duâ edenlerin, hitap şerefi ile teşrif edildiklerini ortaya koymak içindir.

Bu ifadeden murad, dualarının kabulünün sebebini beyân suretiyle kabul mânâsını tekid etmek ve bu kabulün ana sebebinin, duadan önce yaptıkları amelleri olduğunu, yoksa mücerret duaları olmadığını zımnen bildirmektir.

Bu ilâhî va'din, akliselim sahibleri derecesine erişmeyen diğer amel sahiblerine de teşmil edilmesi, duaların kabulünün tekidi içindir.

Allahü teâlâ'nın amellerin mükâfatını vermemesi, hakikatte amelleri boşa çıkarması, zayi etmesi değildir. Çünkü kulların amelleri, Allah katında mükâfatları zorunlu olarak mûcib değildir ki, mükâfatların verilmemesi hâlinde, ameller zayi edilmiş olsun. Gerçek bu iken âyette;

- mükâfat verilmemesinin, amellerin zayi edilmesi şeklinde ifâdesi,

- bu hâlin, Allahü teâlâ'dan sâdır olması imkânsız çirkin bir şey suretinde tasviri,

- kulların amellerinin karşılığını vermek sanki Allahü teâlâ'ya vâcibmış gibi gösterilmesi,

Allahü teâlâ'nın bundan münezzeh olduğunu beyân etmek içindir.

"Enni" kelimesi bir kırâete göre "kini" olarak okunmuştur. Buna göre daha önce "dedi "kelimesi mukadderdir. Bu takdirde anlam:

"Rableri de dualarını kabul buyurdu; dedi ki..." şeklinde olur.

C- "Sizler birbirinizdensiniz."

Bu arızî cümle, İlâhî mükâfat vaadinde kadınların da, erkeklerin seviyesinde mülâhaza edilmesinin sebebini açıklar. İnsanların birbirinden veya birbirinin cüz'ü olması,

- ya bir asıldan türemeleri cihetiyle,

- ya aralarındaki bağların pek kuvvetli olması cihetiyle,

- ya da dinde ittifak, ortaklık ve birlik sağlayan davranışlar cihetiyledir.

Rivâyete göre Ümmü Seleme Vakdemiz (radıyallahü anha), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

"- Ben, Allahü teâlâ'nın âyetlerini dinliyorum; erkeklerin hicretinden bahsediyor, kadınlardan ise bahsetmiyor / İnnî esmeu'-llâhe tea'lâ yezküru'r-ricâle fî'î-hicrati velâ yezküru'n-nisâe."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Ç- "Hicret edenler, yurdlarından çıkarılanlar, Benim yolumda ezâ edilenler, savaşanlar ve öldürülenler var ya ; işte Ben onların seyyiâtını elbette örteceğim ve Allah katında bir mükâfat (sevab) olmak üzere onları muhakkak altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım."

Bu bölüm, daha önce icmâlî olarak zikredilen amel için bir nevi açıklama ve onun bazı kısımlarını medih ve tazimdir.

Burada geçen hicret,

- ya şirki,

- ya da din uğruna vatan ve akrabaları terk etmektir. Yurtlarından çıkarılmak da,

- ya şirki terk etmek,

- ya da hicretin kendisi demektir.

İkinci mânâya göre ise, hicretin keyfiyetini, bunun cebir ve ikrah de olduğunu bildirir.

Allah yolunda ezâ, mü'minlerin Allah'a olan îmânları sebebiyle ezâ görmeleri demektir. Bu ezâ, müşrikler tarafından uğradıkları bütün ezaları kapsar.

"Savaştılar ve öldürüldüler" ifadesi, kâfirlerle savaştılar ve savaşlarda şehit oldular, demektir.

Bir kırâete göre, "öldürüldüler ve savaştılar" mealinde, iki fiilin yerleri değiştirilerek de okunmaktadır. Zira buradaki "vav" (ve) harfi, tertip ifâde etmez. (Dolayısıyla anlamda bir değişildik yoktur.)

Yahut burada kastedilen mânâ, bazılarının öldürülmesi, bazılarının da savaşmasıdır; yoksa her ferdin, zikredilen bütün vasıfları taşıması demek değildir. Çünkü eğer her ferdin, bütün bu vasıfları taşıması kastedılse, o zaman bu vasıfların yalnız bir kısmını taşıyanların (mesela, savaşıp da şehit düşmemiş olanların) amelinin zayi edilmiş olması lâzım gelir.

"İste Ben onların elbette seyyiâtlarını (kötülüklerini) örteceğim" cümlesi de, genel va'd (hiç kimsenin amelini boşa çıkarmam)den sonra özellikle duâ edenlerin dilediklerim sarahaten verme va'didir.

"Onları, muhakkak altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım" ifâdesi duâ edenlerin, daha önce zikredilen "Ey Rabbimiz! Peygamberlerin lisanıyla va'dettiklerini de bize ver!" şeklindeki dualarına işarettir.

Onların kötülüklerinin örtülmesi ve cennete konulmaları elbette mükâfatlandırılmalarıdır. Sevab veya mükâfatın Allah katından olması, bu mükâfatın şerefim belirtir. Allahü teâlâ katin dan olan bu mükâfatın pek yüksek bir şerefi vardır.

D- "En güzel mükâfat Allah katındadır."

Bu arızî cümle, bir zeyl mâhiyetinde olup makablini açıklar. Sevabın veya mükâfatın en güzelinin, Allahü teâlâ katından olması,

- O'na mahsus olması,

- Allahü teâlâ'nın kudret ve lûtfuyla olması,

- başkasının hiçbir şekilde onun en küçük kısmına bile muktedir olmaması,

- başkasının ona hiçbir dahli olmaması demektir.

Hicret edenlerin, yurdlarından çıkarılanların, Allah yolunda ezaya uğrayanların, savaşanların ve savaşta ölenlerin kötülüklerinin örtüleceği ve cennete konulacakları va'dinden önce amellerin boşa çıkarılmayacağının, zayi edılmiyeceğinin belirtilmesi, İlâhî muamele tarzının ne kadar lütûfkârca olduğunu apaçık bildirir. Bu da, o ihsan sahibi Allahü teâlâ'nın şânının ne kadar yüce olduğunu gösterir.

"(Resûlüm), kâfirlerin belde belde dolaşmaları seni aldatmasın."

Bundan önce, mü'minlere verilen mükâfatların güzelliği beyân edilmişti. Şimdi burada kâfirlere verilen dünyevî imkânların, ebedî hayâta bir katkı sağlamadığı, çirkin ve değersiz, sonunun da kötü olduğu açıklanıyor.

Bu hitab, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Bundan amaç, tıpkı, " O hâlde hakkı yalanlayanlara boyun eğme!" (Kalem 68/8) âyetinde olduğu gibi, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem), bulunduğu hâl üzerindeki sebat aşkını daha da alevlendirmektir.

Yahut bundan murad, mü'minleri bundan nehyetmektir. Nitekim çoğu kez hitab kavmin sözcülerine ve reislerine tevcih edikrken asıl maksad, onların çevrelerinde bulunan kabil-i hitab herkesdir. Buna göre âyetin ifâde ettiği nehiy, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in şahsında bütün mü'minler içindir.

Yani ey Resûlüm! Kâfirlerin içinde bulunduğu refaha, yüksek hayât seviyesine balana; onların kazançlarında, ticâretlerinde ve ziraatlerindeki zahirî bolluk seni aldatmasın, şaşırtmasın!

Rivâyete göre, bazı mü'minler, müşriklerin müreffeh ve rahat hayâtını görüp:

"- Allahü teâlâ'nın düşmanları görüyomz ki nimetler içinde yaşıyorlar. Biz ise açlıktan, yokluktan kırıldık -"- İnne ea'dâe-llâhi teâ'lâ fîma nera mi-ne'l-hayri vekad helekna mine'l-cûi' ve'l-cehd." dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

197
"Bu pek az bir yararlanma (meta-ı kalîl)dır. Sonra onların varacakları yer (me'va)leri cehennemdir. Orası ne kötü bir yataktır."

A- "Bu pek az bir yararlanma dır (Metâün kalîlün)."

Onların dünya hayâtında yaşadıkları refah, Allahü teâlâ'nın âhiret mükâfatı yanında pek az bir yararlanmadır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Dünya nimetleri, âhiret nimetleri yanında ancak, birinizin, parmağını denize batırması gibi bir şeydir; bir baksın, parmağını geri çektiğinde onda ne kalır?" Binâenaleyh dünyevî imkânlar, sahiplerine önemli bir fayda sağlamadığı gibi, bunlara sâhib olmayanlara da önemli bir zarar vermiş sayılmaz.

B- "Sonra onların varacakları yerleri cehennemdir."

Onların sonunda varıp da bir daha ayrılmayacakları yerleri, azabı anlatılmayacak boyutta olan cehennemdir.

C- "Orası ne kötü bir yataktır."

Onların kendi nefislerinin işlediği cürümler ve elleriyle gerçekleştirdikleri hatâlar sebebiyle kendi kendilerine hazırladıkları cehennem ne de kötü bir döşektir!

198
"Fakat Rabb'larından sakınan (ittika eden, takva sahibi olan) lara gelince; altlarından ırmaklar akan cennetler onlar içindir. Onlar orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklar, Allah katından ağırlanacaklardır. Ebrâr için Allah katındaki nimetler daha hayırlıdır."

A- "Fakat Rabb'larından sakınanlara gelince ; altlarından ırmaklar akan cennetler onlar içindir. Onlar orada sürekli olarak kalacaklar, Allah katında ağırlanacaklardır."

Önceki beyândan sonra bu da, mü'minlerin son derece güzel olan hâlini, akıbetini beyân ve izah etmekte, ayrıca mü'minlerin sevincini artırıp doruğa çıkarmak ve kâfirleri de olabildiğince bedbaht etmek için, mü'minlerin cennette ebedi kalacaklarını bildirmektedir.

Takvadan bahsedilmesi, daha önce zikredilen hasletlerin takva konusunda olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Takvadan maksad, şirkten ve günahlardan sakınmaktır.

B- "Ebrâr için Allah katındaki nimetler daha hayırlıdır."

Mü'minler için Allahü teâlâ katından bahşedilen ebedî nimetler, kötü insanların dünvada yararlandıkları geçici nimetlerden çok daha hayırlıdır.

Cennet ehli bahtiyar insanların "ebrâr / iyiler" diye ifâde edilmesi, yukarıda sayılan davranış biçimlerinin takva kabilinden ve aynı zamanda iyilik ve havır (birr) olduğunu zımnen bildirmek içindir.

199
"Ehl-i Kitab'dan öyleleri var ki Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilmiş olanlara Allah'tan huşu duyarak îmân ederler. Allah'ın âyetlerini az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında satmazlar, işte onlar için Rabb'ları katında mükâfatlar vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."

A- "Ehl-i Kitab'dan öyleleri var ki Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olanlara Allah'tan huşu duyarak îmân ederler."

Bu istinafı kelâm, Ehl-i Kitab'ın hepsinin, ahdi bozmak, kitabı tahrif etmek gibi daha önce anlatılan şer ve fesat ehli olmadıklarını, fakat bunlardan bir kısmının büyük menkıbelerin sahibleri olduğunu beyân eder.

Bir görüşe göre, bu âyetin işaret ettiği zâtlar, Abdullah b. Selâm ile arkadaşlarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise bunlar, Necran Hıristiyanlarından kırk, Habeşistan Hırıstiyanlarından otuz iki ve Rum Hıristiyanlarından sekiz kışıdır. Bunlar, önceleri Hıristiyan iken sonra Müslüman olmuşlardır.

Bir başka görüşe göre de, Ehl-i Kitab'dan murad, Habeşistan hükümdarı Ashame el-Necâşî'dir. Nitekim rivâyete göre, Necâşî ölünce onun ölüm haberim Cebrâîl Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e bildirdi. Bunun üzerine peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Haydi çıkın da, sizin ülkenizin dışında ölen bir kardeşinizin cenaze namazını kılın!" diye Ashaba seslendi. Sonra Bakî'a (Medîne mezarlığına) çıkıp oradan Habeşistan'a baktı ve Necâşî'nin tabutunu bizzat görüp cenaze namazını kıldı ve onun için Allah (celle celâlühü) tan mağfiret diledi.

Onu gören münafıklar:

"- Şu adama balan; hiç görmediği ve dininde olmayan o koca şişman Hıristiyan'ın cenaze namazını kılıyor" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Kendilerine indirilen kitablar, iki mukaddes kitab Tevrat ile incil'dir.

Aslında Ehl-i Kitab olanların Kur’ân'a îmân etmeleri, kendi kitablarma olan îmânlarından sonra gerçekleştiği hâlde, âyette, onların Kur’ân'a olan îmânları önce, kitablarma olan îmânları ise sonra zikredilmiştir. Çünkü Kur’ân'a olan îmânları, kitablarma olan îmânlarının ölçüsü ve koruyucusu-dur. Zira iki eski mukaddes kitaba olan îmânları, ancak Kur’ân'a olan îmânlarına bağlı olarak geçerlidir. Çünkü o kitablarm neshedilmiş hükümleri geçerli değildir ve neshedilmemiş olan hükümleri de, ancak Kur’ân'ıle sabit olduğu cihetle muteberdir.

Bir de, âyetin bundan sonraki bölümü, onların kendi eski kitablarma olan îmânları ile ilgili olduğu için, îmân sırası gözetilmemiştir.

Ehl-i Kitabin eski iki mukaddes kitaba îmânlarından maksad, tahrifattan önceki asıllarına olan îmândır.

B- "Allah'ın âyetlerini az bir bedel (semen-i kaiîl) karşılığında satmazlar."

Bu cümle, o Ehl-i Kitab insanların, tahrifçilere muhalefet ettiklerini sarahatle ifâde eder. Bu hususun da, onların güzel hasletleri arasına dahil edilmesi, yalnız onların, Allah'ın âyetlerini az bir bedele satmadıkları için değil, fakat bunun, aynı zamanda o iki mukaddes kitabta bulunan peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetinin kanıtlarını da zımnen açıkladığı içindir.

C- "İşte onlar için Rabb'ları katında mükâfatlar vardır."

Şeref ve faziletin pek yüksek bir mertebesine erişmiş olan bu kişiler, o sayılan güzel sıfatları taşımalarından dolayı, Rabb'ları katında kendilerine mahsus, kendilerine va'dedilen özel mükâfatları vardır. Nitekim:

"İşte onlara, sabretmiş olmalarından dolayı, mükâfatları iki defa verilecektir." (Kasas 28/54) mealindeki âyet ile

" Ey îman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve Peygamberine îmân edin ki O, rahmetinden size iki kat mükâfat versin." (Hadîd 57/28) âyetlerinde bu hakikat anlatılır.

"i'nde rabbihim / Rableri katında" buyrulması, onlar için bir teşriftir.

Ç- "Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."

Allahü teâlâ'nın ilmi bütün eşyayı şâmil olduğu için O, hiç düşünmeye ihtiyaç olmaksızın, her amel sahibinin istihkakı olan mükâfatı bilir. Bundan maksat, va'dedilen mükâfatın süratle onlara ulaşmasıdır.

200
"Ey îman edenler! Sabredin, sebat edin; cihada hazırlıklı olun ve Allah'tan sakının ki felâh (kurtuluş)a eresiniz."

A- "Ey îman edenler! Sabredin., sebat edin (ve sâbırû)."

Bu sûre-i kerîme içinde çeşidi hüküm ve hikmetler beyân edildikten sonra sâreye, bunları muahafaza için gerekli tedbirlerle son verilmiştir. İlâhî tavsiye şudur:

"Ey îmân edenler!

- Taâ't ve ibâdetlerdeki meşakkatlere ve diğer sıkıntı ve güçlüklere sabredin;

- savaş meydanlarında Allahü teâlâ'nın düşmanlarına sabırla galip gelin;

- nefsin hava ve heveslerine muhalefette sabrederek de en büyük düşmanınızı yenin.

Sebat, daha zor ve meşakkath olduğu için, mutlak sabır emrinden sonra özellikle sebat zikredilmiştir.

B- "Cihada hazırlıklı olun."

Geçitlerde, derbendlerde, hududlarda savaşa hazırlıklı olarak atlarınızı bağlayıp bekleyin ve savaş için tetikte olun. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın; onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmamızı ve onlardan başka sizin bilmeyip de, Allah'ın bildiği düşmanları korkutursunuz." (Enfâl 8/60)

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Allah yolunda bir gün bir gece düşman hücumlarının beklendiği yerlerde beklerse, bir Ramazan ayını tamamen oruç ve hacet zamanları dışında bütün vakitlerini namazla geçirmiş gibi sayılır."

C- "Ve Allah'tan sakının ki felâha eresiniz."

Allahü teâlâ'nın emirlerine muhalefet etmekten sakının ki, bütün arzularına kavuşan ve bütün üzücü hâllerden kurtuluş bulan mutlu ve kutlu insanlar zümresine dahil olasınız.

Burada, Allah'ın emirleri mutlak mânâda olduğuna göre, bu sûre içinde geçenler de öncelikle buna dahildir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), şöyle buyurmuştur:

"Men kara surete âl-i ı'mrâne ü'tıiye bikülli âyetin minha emânen a'lâ cısr-i cehennem / Bir kimse Al-i İmrân sûresini okursa (okuyup gereğince amel ederse), okuduğu her âyete karşılık kendisine, cehennem köprüsünden geçme beratı verilir."

Yine rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, imrân âlinin (ailesinin) anlatıldığı sûreyi Cuma günü (ilk Müslümanların okuduğu gibi) okursa, güneş batmcaya kadar Allah ona salât (rahmet) eder ve melekler de ona salât ederler (onun için Allah'tan mağfiret dilerler)."

Allah, doğru olanı cümlemizden daha iyi bilir.

NİSA SÛRESİ

Medine'de nazil olmuştur, yüzyetmişaltı âyettir.

1
"Ey insanlar! Sakının O rabb'ınızdan ki sizi bir tek nefsten yarattı ve ondan da zevcesini yaratarak ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üretti.

İsmini zikrederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve rahimler (akrabalık bağlarını kesmek)den sakının. Şüphesiz Allah, sizi gözetleyıci (Rakıîb)dir."

A- "Ey insanlar! Sakının O Rabb'ınızdan ki sizi bir tek nefsten yarattı."

Bu umumi hitabın hükmü,

- âyet nazil olduğu zamanda mükellef bütün insanları,

- o zaman mevcud fakat henüz mükellef olmayan küçüklerle,

- kıyamet gününe kadar dünyaya gelecek insanlardan bütün mükellef olacakları kapsar.

Ancak âyet nazil olduğu zaman mükellef olmayan insanlarla sonradan dünyaya gelecek olan insanları kapsaması, hakikat yoluyla değildir. Çünkü şifahî hitap -Hanbelîler dışında- mükellefiyet derecesinde olmayanları kapsamaz.

Burada onları kapsaması,

- ya birinci fırkayı, son iki fırkaya tağkp etmek (galip kılmak) yoluyladır,

- ya da haricî bir delil ile, birinci fırkanın hükmünü diğer iki fırkaya da teşmil etmek yoluyladır. Zira sabit olan icmaa göre, bu ümmetin son ferdi de, ilk ferdinin bütün mükellefiyetleriyle mükelleftir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in şu hadisi de bu hakikati anlatır:

"Helâl, benim dilimden ifâde edildiği gibi kıyamete kadar helâldir. Haram da benin dilimden ifâde edildiği gibi kıyamete kadar haramdır / el-Halâlü ma cefa a'lâ lisanî ilâ yevmt'l-kiyameti ve'l-haramü ma cera a'lâ lisanı ilâ yevmi'l-kiyameh."

Helâllerle haramların neler olduğu, yerlerinde tafsilâtları ile anlatılmıştır.

Bu âyetin nüzulünden önce geçmiş ümmetler ise, bu hitabın kapsamına dahil değildir. Çünkü emirler ve yasaklar, uygulamaları tasavvur edilebilenlere mahsustur.

Eski ümmetlerin, emir ve yasaklar dışında, teklifte tekid ve icabta (vâcib kılınmasında) takviye katkısı olan yerlerde hitablara dahil olmaları ise ileride anlatılacaktır.

"e'n-Nâs / insanlar" kelimesi, hakikatte hem erkekleri, hem kadınları kapsar.

"İttekû / sakının" kelimesi, (fiil kipi olarak yalnız erkekler için kullanılırken) burada erkeklerin kadınlara tağlibi yoluyla kullanılmıştır. Zira erkek fiil kipi ile verilen emirler-Hanbeliler dışında- hakikatte kadınları kapsamaz.

Burada emredilen takva,

- ya mutlak takvadır ki, günah sayılan her türlü fiilden ve terkten sakınmaktır;

- ya da insan hakları ile ilgili takvadır. Bu sonuncusunun anlamı şudur:

"Allahü teâlâ'nın emirlerine ve yasaklarına, yahut burada zikredilen mükellefiyetlere muhalefet etmekten sakının."

Bu iki mânâdan hangisi olursa olsun, âyette, mâlikiyet ve terbiye mânâlarını ifâde eden rubûbiyet (Rabb) unvanının zikedilmesi ve muhatab zamirine izafe edilmesi (Rabb'ınızdan), terğib (teşvik) ve terhib (korkutmak) yoluyla, emri ve emre uymanın lüzumunu tekid içindir.

Rabb'dan sonra ona sıfat olarak "ellezî halakaküm min nefsin vahidetin - sızı bir tek nefsten yarattı" cümlesinin zikredilmesi de, bu tekid anlamını vurgular. Allahü teâlâ'nın onları bu hârika biçimde yaratması, kudretinin her şeye ve ezcümle günahlarından dolayı onları cezalandırmaya da şâmil olduğunu bildirmek içindir.

Allahü teâlâ'nın bu sıfatı, insanlar için mükemmel bîr nimete iktidarı tazammun eder. Çünkü O'nun bu kudreti,

- O'nun azabını mûcib günahlardan sakındıran,

- O'nun nimetine nankörlük etmekten caydıran unsurlardan biridir.

Allahü teâlâ'nın insanları, bir şecerenin (ağacın) tek kökünden, yani Âdem den türeyen dallar gibi kılması da, insanlar arasındaki kardeşlik hukukunu ihlâldan sakınmayı gerektiren önemli unsurlardandır.

"Yâ eyyühe'n-nâs / Ey insanlar" hitabı, yukarıda belirtildiği gibi, eski ümmetlere şâmil olmayıp mükellefiyetleri ifaya memur insanlara mahsustur.

Böyle olduğu hâlde, "Rabbeküm / Rabbiniz" ile "halakaküm / sizi yarattı" hitablarmı eski ümmetlere de teşmil etmek âyetin nazm-i kerîmine uygun düşmeyen bir dağınıklık olur. Buna gerek de yoktur. Çünkü Allahü teâlâ'nın, mükellefiyetleri ifaya memur insanları Âdem (aleyhisselâm) den yaratması, o memur insanlarla Âdem (aleyhisselâm) arasındaki ata ve analar vasıtasıyla olduğuna göre bu, arada kalanların da ondan yaratıldığını zımnen ifâde etmektir. Keza Allahü teâlâ'nın, o mükellefiyetlere memur insanların Rabbi olduğunu söylemek, onların bütün asıllarının da Rabbi olduğunu zımnen belirtmektir. Nitekim âyetin bundan sonraki bölümü bu hakikati sarahatle ifâde eder.

B- "Ve ondan da zevcesini yarattı."

Bu cümle,

- Ya kelâmın siyakından anlaşılan mukadder (lafzen mevcutd olmayan) bir cümleye atıftır; çünkü fer'lerin bir asıldan üretilmesi, kaçınılmaz olarak o aslın inşasını gerektirir; sanki şöyle buyrulmuştur:

"- O, sizi bir tek nefsten yarattı; önce onu, sonra ondan eşini yarat."

Bu cümle, insanlığın aslının tek olduğunu, onların yaratılış keyfiyetini ve mücmel kalanları açıklar.

Ya da bu cümle, nefs (can) kelimesinin sıfatı veyahut "sizi yarattı" cümlesine atıf olup aynı açıklamalara işaret eder.

Bu âyette de:

" Ey insanlar! Rabbinize kulluk (ibâdet) edin ki sizi ve sizden öncekileri O yarattı." (Bakara 2/21) âyetinde olduğu gibi, atıf yoluyla yalnız bir yaratma fiili ile iktifa mümkün iken, "halaka / yarattı" fiilinin tekrarı, iki yaratma arasında fark olduğunu göstermek içindir. Çünkü:

- birinci yaratma, asıldan feri üretmek;

- ikinci yaratma (Âdem'den eşinin yaratılması) ise, maddeden inşa yoluyladır. Zira Allahü teâlâ, Havva'yı Âdem (aleyhisselâm) in eğe kemiğinden yarattı.

Rivâyet olunuyor ki, Allahü teâlâ, Âdem'i (aleyhisselâm) yaratıp onu cennete yerleştirdikten sonra kendisine uyku verdi. Âdem (aleyhisselâm) yarı uyku hâlinde iken Allah (celle celâlühü), Havva'yı onun sol eğe kemiklerinden birinden yarattı. Âdem uyanınca Havva'yı yanında buldu.

Havva'nın yaratılması, diğer insanların yaratılmasından sonra zikredilmiştir. Çünkü burada asd amacı gerçekleştirmek, yani insanları, takva emrine uymaya sevketmek noktasında, insanların yaratılışını hatırlatmak, Havva'nın yaratılışını hatırlatmaktan daha etkilidir.

"Ve halaka minha zevceha — ondan da zevcesini (eşini) yarattı." cümlesinde zevciyet unvanının zikredilmesi, bundan sonra gelecek tenasül (üreme) bahsine hazırlık içindir.

C- "Ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üretti."

Allahü teâlâ, o tek nefis Âdem (aleyhisselâm) den ve ondan yarattığı zevcesinden tenasül ve doğum yoluyla birçok erkekler ve kadınlar üretip yaydı.

Ç- "İsmini zikrederek birbirınızden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve rahimler (akrabalık bağlarını kesmek)den sakının."

Burada da önceki takva emri tekrar edilmekte ve bu emre uymayı gerektiren diğer bazı hususlar hatırlatılmaktadır. Zira insanların Allahü teâlâ'nın adını kullanarak birbirlerinden dilekte bulunmaları, meselâ, insanların atıfet ve merhamet istemek maksadıyla,

"- Allah adına, Allah aşkına bunu ver; şunu yap!.." demeleri de, Akait teâlâ'nın emirlerine ve yasaklarına muhalefet etmekten sakınmalarını gerektirir.

"Ittikaa / sakınma" nın, ism-i celîle. (Allah'a) talik edilmesi (bağlanması), ilâhî mehabeti artırmak ve kalblere Allah korkusunu yerleştirmek suretiyle insanları takva emrine uymaya tekid ve mübalağa ile sevketmek içindir.

Bir de, insanlar, birbirlerinden dileklerde bulunurken, Allahü teâlâ'nın diğer isim ve sıfatları değil, yalnız "Allah" ismini kullanırlar.

"el-Erlıam / rahimler, akrabalıklar" kelimesi atfına (neye matuf olduğuna) göre farklı mânâlara gelir. Bu mânâlardan biri şudur:

"- O Allah'tan sakının ki, birbirinizden dilekte bulunurken O'nun adını ve akrabalığı kullanıyorsunuz."

"el-Erham" kelimesinin, bir kırâete göre "bil-erham" seklinde okunması da, bu mânâyı destekler. Nitekim insanlar birbirlerinden dilekte bulunurken:

Allah adına ve akrabalık adına... istiyorum!" derler.

Diğer bir mânâ da şudur:

"Allah'a aykırılıklardan sakının; akrabalık bağlarını koparmaktan da sakının." Zira akrabalık bağlarını koparmak da, sakınılması gerken önemli bir davranıştır. Tabiînden Mücâhid, Katâde, Süddî ve Dahhâk ile ilk Tefsir âlimlerinden Ferrâ ve Zeccâcin bu âyetin tefsiri ile ilgili görüşleri de budur.

Vahıdî'ye göre âyetteki "erham" kelimesi, mâkablinden bir kelimeye matuf olmayıp iğrâ (muhatabın dikkatini bir matlûba çekmek) kabilinden mukadder bir fiilin nesnesi de olabilir. Bu, akrabalıklara bağlı kalın, sıla-ı rahimde bulunun; demek olur.

Ayrıca erham kelimesi, bir isim cümlesinin başı (mübtedâ) ve haberi (yüklemi) de gizli olmak üzere bir isim cümlesi olarak da mütalâa edilebilir. Bunun anlamı da:

"Akraba hakları da, sakınılması geren veya dileklerde kullanılan şeylerdendir." olur. Nitekim Allahü teâlâ:

"Rabbin, sadece Kendine kulluk etmenizi, ana-babanıza da ihsanda bulunmanızı kesin bir şekilde emretti." (Isrâ 17/23) âyeti ile benzerlerinde akrabaları Kendi ism-i celîknin yanında zikrederek, sıla-ı rahmin katında pek değerli olduğunu göstermiştir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

Rahim (akrabalık), Arş'a asık (mertebece yüksek bir hak) olarak şöyle der:

"- Beni vasledeni (birleştireni), Allah vasleylesin! Beni kat'edeni (akrabalık bağlarını keseni), Allah da kat'etsin / e'r-Rahimü muallekatün bi'l-a'rşi tekuulü:

"- Men vasalenî vesalahü-llâhü. Ve men kataa'nî kataa'hü-llâhü!"7

D- "Şüphesiz Allah, sizi gözeten (Rakıîb)dir."

Allahü teâlâ, sizi gözetmekte, denetlemekte, murakabe etmektedir, sizden sâdır olan sözlere, fiillere ve kalplerinizde gizli niyetlere de tamamen vâkıf-tır. Bunlara göre ceza ve mikâfatlarınızı irâde buyurur.

Bu cümle, takva emrinin ve bu emre uymanın zorunlu illet ve sebebini izah eder. Bu cümlede ism-i celîlın (Allah) zamir makamında zahir olarak zikredilmesi, tekid içindir.

2
"Yetimlere mallarını verin; temiz (tayyib)i, murdar (habîs) ile değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Şüphesiz bu, büyük bir vebaldir."

A- "Yetimlere mallarını verin."

Bundan önce takva emri mükerreren zikredildikten sonra burada da, takvaya konu olan emirler ve nehiylerin zikrine geçilmektedir. Burada yetimlerle ilgili hükümlerin öne alınması, onlara son derece ilgi gösterildiğini ortaya koymak ve bir de, yetimlerle ilgili hükümlerin, bundan önce zikredılen akrabalıkla ilgili olduğu içindir. Çünkü hitab, yetimlerin yeklerine ve vasilerine müteveccihtir.

Yetim, babası ölmüş kimse demektir. Bu tarif, babası ölmüş büyüklere de yetim denilebileceğini gösteriyorsa da, yetim sıfatı, örfe binaen küçüklere tahsis edilmiştir. Peygamberimiz in:

"Bulûğ çağından sonra yetimlik yoktur."şeklindeki hadisi ise, yetim lafzının mânâsını tâyin için değil, fakat şer'î hükmünü anlatmak içindir. Yani bulûğ çağından sonra yetimlik hükmü uygulanmaz.

Yetimlerin mallarını kendilerine vermekten maksad, muhatabların ihtiraslarını kesmek, onların kapan ellerini geri çevirmek, yetimlerin malları, sâlimen kendi ellerine geçinceye kadar kötü bir teşebbüse uğramalarını önlemektir: Nitekim temizi, pisle değiştirmenin ve yetim malım yemenin nehyedilmesinden de anlaşılması gereken budur. Yoksa burada kastedilen, yetimlerin mallarını bifiil kendilerine vermek değildir. Çünkü geri verme mükellefiyeti, 6. âyette ifâde edildiği üzere, yetimlerin bulûğ çağına ermeleri ve rüşdlerinin sabit görülmesi şartına bağlıdır.

Bu mânâ mecazî olup şunu bildirmek içindir:

Yetimlerin mallarını yöneten veli ve vasilerin bütün amaçları, zamanı geldiğinde bu malları kendilerine zararsız olarak ulaştırmak olmak dır; yoksa mücerret mallara ilişmemek değildir.

İmdi, yetimlerden murad,

- ya küçüklerdir; nitekim akla ilk gelen de budur. Buna göre bu emir, yetimlerin mütevelksi olan velilere ve vasilere yöneliktir. Bu hükmün, âyetin nüzulü sırasında bulûğa ermiş olanlara da şamil olması, sarahaten değil, fakat delâletendir;

- ya da âyetin nüzulü sırasında yetim olanları da, bulûğa ermiş olanları da kapsayacak şekilde mecazî bir mânâ ile, kısmen yetim sayılanlardır. Buna göre emir, mutlak olarak her iki fırkanın velilerine de şamil olup onlara, yetimlerin mallarını korumak ve onları zayi etmekten sakınmak yükümlülüğünü getirmektedir.

Bulûğ çağma eren yetimlerin mallarını bilfiil onlara vermek ise, bundan sonra gelecek emrin konusudur.

Bir görüşe göre ise, burada yetimlerden maksad, küçüklerdir; mallarını vermekten maksad da, gelecekte reşîd olduklarında mallarını kendilerine iade etmektir.

Bir görüşe göre de, yetim ismi, yetimlik devresine yalan olmaları hasebiyle, yeni bulûğa ermiş olanları da kapsayacak şekilde geniş mânâda kullanılmıştir. Bunun amacı da velileri, yetimler bulûğa erer ermez, daha yetimlik vasfı kalkmadan mallarını kendilerine vermeye teşvik etmektir. Buna göre vermek, bil fiil vermek anlamındadır.

Ancak bundan sonra gelecek "Yetimleri nikâh çağına ulaşıncaya kadar deneyin." (Nisa 4/6) ifâdesi, bu iki tefsire (yetim kelimesini büyükleri de kapsayacak şekilde yapılan iki tefsire) mânidir. Çünkü burada emredilen verme, bu iki görüşten anlaşıldığı gibi, yalnız vaktinin tâyini veya şartının beyânı değil, fakat doğrudan doğruya verme mükellefiyetidir.

1- Yetim, vasfını,

- mecazî mânâda, tağkb (hakikî mânâya bakıp onu galip kılmak) yoluyla hem büyüklere hem de, küçüklere;

2- verme mükellefiyetini de,

- hemen şimdiye veya geleceğe;

3- hitabı da,

- her iki fırka yetimlerin velî veya vasilerine teşmil etmek,

"veliler, bulûğa eren yetimlere mallarını, hemen; henüz bulûğa ermemiş olan yetimlere de, reşîd olduklarında vermeye memurdur" şeklinde yorumlamak açık bir zorlama olur.

Bu itibârla en münasip mânâ, yukarıda anlatıldığı gibi, yetimlerin mallarını vermekten amaç onların mallarını zarara uğratmamaktır. Nitekim burada "itâ / verme" fiili kullanılmışken, 6. âyette gelecekteki bilfiil verme için "def " fiilinin kullanılması da buna işarettir. Yetimler kelimesinden ister küçükler kastedilsin, ister yukarıda belirtildiği gibi, bu büyüklere de teşmil edilsin, bu gerçek değişmez.

Rivâyet olunuyor ki, Gatafan kabilesinden bir adamın yanında, kardeşinin oğluna âit büyük miktarda mal varmış. Çocuk bulûğa erince malını istemiş, fakat amcası vermemiş. O sırada bu âyet nazil olmuş. Adam bu âyeti duyunca:

"- Allah'a ve Resulüne itaat ettik. O büyük günahtan Allah'a sığınırız / Eta'na-llâhe ve eta'ne'r-resûle neû'zü billahi mine'l-hühi'l-kebîr" demiş.

Bu rivâyet de bu mânâya mâni değildir; çünkü sebebin hususi oluşuna değil, fakat lafzın umumiyetine bakılır.

B- "Temiz (tayyib)i, murdar (habis) ile değiştirmeyin."

Bundan önce, yetimin malını mutlak olarak almak zımnen nehyedilmişti. Şimdi burada özel bir şekilde nehyediliyor.

1- "Habis / pis, murdar" ve "tayyib / temiz" den murad, eğer haram ve helâl ise, burada nehyedilen, mutlak olarak, kendi malını yetimin malı ile değiştirmektir. Nitekim ilk Tefsir âlimlerinden Ferrâ ile Zeccâc böyle demişlerdir.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, yani siz, helâl olan kendi mallarınızı bırakıp da yetimlerin mallarından haram yemeyin, demektir. Buna göre, nehyedilen, hakikaten veya hükmen yelimin malı olan bir şeyi kendi malı yerine yemektir.

3- Bir başka görüşe göre de nehyedilen, muhafaza etmesi gerektiği hâlde yetimin malına göz dikmektir.

Bu mânâlardan hangisi olursa olsun, bu malların temiz ve habis olarak tavsifi, yetim malını almaktan nefret ettirmek, kendi malını yemeyi teşvik etmektir.

Eğer habis ve temiz mallardan murad, kötü ve iyi mallar ise, o takdirde âyette yasaldanan, onların yaptıkları gibi, yetimin iyi malını alıp kendi kötü malını onun yerine koymaktır. Tabiînden Said b. el Müseyyeb, İbrâhîm e'n-Nehaî, Zührî ve Süddî, bu âyeti böyle tefsir etmişlerdir. Özellikle bu muamelenin zikredilmesi ise, bunun bir nevi âdet hâline gelmesidir; yoksa diğerleri mubah olduğu için değildir.

"Temizi habis ile değiştirmeyin, tebdil etmeyin" şeklindeki ifâde, bize şu hakikati bildirir:

Yetimlerin velileri,

- bütün mübadelelerde kendi menfaatlerini değil, yetimlerin menfaatlerini gözetmeli,

- yetimlerin gerek mal, gerekse bedel olarak taraf oldukları akitlerde, onlardan menfaat sağlamak değil, onlara menfaat sağlamayı amaç edinmelidir.

C- "Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin."

Burada da, muhatablarm yap agel dikleri başka bir cürüm nehyedilmekte-dir. Yani yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak kendi malınızmış gibi yemeyin. Çünkü sizin mallarınız size helâl, onların malları size haramdır. Ancak yetimin velisi, fakir olduğu takdirde emsal bir ücret alması, bundan müstesnadır.

Ç- "Şüphesiz bu büyük bir vebaldir."

Yetimlerin mallarını yemek, küçük değil fakat büyük günahlardandır.

3
"Eğer yetimler hakkında adalet icrasından korkarsanız, hoşlandığınız kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Eğer bu durumda aralarında adaleti gözetememekten korkarsanız bir (kadın) ile veya sağ ellerinizin mâlik olduğu (câriye) ile yetinin. Bu adaletten sapmamak için en doğru yoldur."

A- "Eğer yetimler hakkında adalet icrasından korkarsanız, hoşlandığınız kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın."

Korkmaktan murad, o bilinen şeyin sakıncak ve sakınılacak bir şey olduğunu bildirmektir. Nitekim,

"Her kim de mûsiî (vasiyetçi)nin bir hatâ işlemesinden veya günaha girmesi (haksızlık etmesinden endişe eder (korkar) de onların aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur." (Bakara 2/182) meâlindeki âyet de bu anlamdadır. Bunun "havf — korku" ile ifâde edilmesi bundandır. Yoksa burada korkmak hakikî mânâsında kullanılmış değildir. Çünkü burada cevabın bağlandığı şart, haksızlıktan korkmak değil, fakat o şahsın korkulan haksızlığa düşeceğini bilmektir.

Bundan önce, yetimlerin özellikle malları ile ilgili bir nehiy zikredilmişti. Şimdi burada, muhatablarm yapageldikleri başka bir cürüm nehyedilmektedır. Bu nehiy, asaleten yetimlerin kendi nefısleriyle; dolayk olarak da malları ile ilgilidir. Bunun, birincisinden sonra zikredilmesi, birinciye göre daha az vaakıî olmasından ve onun bir kısmı gibi sayılmasından dolayıdır. Şöyle ki:

1- Hasen-ı Basrî'ye göre bazı kimseler, velileri oldukları yetimlerden kendilerine helâl olanlarla evleniyorlardı. Ancak bu evliliği, yetimleri beğendikleri için değil, fakat mallarına konmak için yapıyorlardı. Ve bu evlilikte yetimlerle olan ilişki ve muaşeretlerini çok kötü düzeyde sürdürüyorlar ve mallarına vâris olmak için ölmelerini bekliyorlardı.

2- Urve b. Zübeyr'den ve onun da Âişe ((radıyallahü anha) den rivâyetle Zührî'ye göre ise veli, velayeti altında bulunan yetim kızın malına ve güzelliğine rağbet ederek, diğer eşlerinin mehrinden daha az bir melikle onunla evlenmek isterdi İşte bu âyet, emsal mehirden daha az bir melikle o yedmelerle evlenmeyi men ve bu durumda başka kadınlarla evlenmelerini emretmiştir.

3- Ulemâdan bir çokları da bu âyeti, bir velinin çok sayıda yetim kızla evlenmesi şeklinde yorumlamışlar ve demişlerdir ki:

"Önceleri bir veli, velayeti altında bulunan güzel ve servet sahibi yetim kızın başkasıyla evlenmesine tahammül edemediği için kendisi evleniyordu ve böylece bazen on yetim kız ile evlenen oluyordu..."

Ancak bu âyette veliye, yetim kızdan başkasıyle evlenmesinin emredilmesi, o müfessirlerin bu tefsirine mânidir. Çünkü öyle olmuş olsa, mahzur, onların sayısını azaltmakla giderilmiş olurdu.

4- "Mâ tabe leküm mine'n-nisâi / hoşunuza giden kadınlardan" cümlesinde kullanılan "mâ" harfi, aslında akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanı-lır. Akıl sahibleri için ise "men" harfi kullanılır. Burada "mâ" nın "men" harfine tercih edilmesi, onun vasfı (hoşluk) itibariyledir ve evlenilecek kadının hoşa gitme vasfı olduğunu bildirmek içindir. Yoksa kadınların akılsız varlıklar gibi düşünüldüğü için değildir. Çünkü bu, kadınlara teşvik makamıyla da uyuşmaz.

İbn-ü Ebi Able ise, "mâ" harfini "men" olarak okumuştur. (Bu kırâete göre bir izaha gerek kalmaz.)

Yetimlerle evlenildiği takdirde adâletsizlikten korkulması hâlinde bu evliliğin nehyedilmesi asıl amaç olduğu hâlde, bunun yerine, başka kadınlarla evlenme emri ifâdesinini tercihi, onları bundan lütûfkâr bir tavırla vazgeçirmek içindir. Çünkü insan nefsi tabu olarak, yasaklandığı şeylere ihtirask olur. Nitekim kadınların "hoşa gitmek" vasfıyla vasıflandırılmaları da, erkekleri daha fazla onlara meylettirmek ve teşvik içindir. Bunların hepsi de, bu sakıncak durumda velileri yetimlerle evlenmekten vazgeçirmeye dönüktür, işte âyetin nüzul sebebi, tahakkuk etmiş evlilik iken, zımnî nehyi, beklenen evliliğe tecih etmenin sırrı da budur. Çünkü bu yaklaşımda, şer vaakıî olmadan onu sür'atle önlemek vardır -zira vaakıî olan bir şey, bazen kaldırılamiyor- ve bir de, tahakkuk etmiş böyle bir evliliğin sakıncası mübalağa ile ilâde edilmiş olur. Zira beklenen evliliğin sakıncası, ondan beklenen haksızlıktan dolayı olduğuna göre, haksizlikla beraber tahakkuk etmiş evliliğin sakıncası daha ağırdır.

5-

Bir diğer görüşe göre ise, âyetteki "tayyib"ten murad, hoşa gitmek değil, fakat şer'an helâl olmaktır. Yani "size helâl olan kadınlardan" demektir. Çünkü erkeklerin hoşuna giden kadınlar mefhûmu genel olup nikâhları haram olan evli kadınları da kapsar. Ve bu ifâdede onları istisna eden bir unsur da yoktur. Ancak bu görüşe göre, bir mahzurdan kaçarken ondan daha beterine düşülmüş oluyor. Çünkü nikâhları onlara helâl olan kadınlar mefhûmu mücmeldir ve sabit bir hakikattir ki, bir nass, icmal ile tahsis arasında müterеddit (her ikisini de

muhtemil) olduğu zaman, tahsise hamledilir ve hususiyet kazanmış umumi bir hüküm, tahsis yerleri dışında da hüccet sayılır Mücmel ise tafsilât ile beyân edilmeden önce asla hüccet olamaz. Eğer "Hurrimet a'leyküm / Size haram, kılındı..." (Nisa 4/23) mealindeki âyetin, bu âyetten önce nazil olduğu iddia ve anılan icmale tafsil kabul edilirse, o zaman da umûma tahsis edilmiş sayılır.

"ikişer, üçer ve dörder..." buyrularak evlenme izni dairesinin tevsii, "hoşunuza giden kadınlardan..." sözleriyle de onlar hakkında hoş vasfının istimali, kadınlara teşvik ve meyli artırmak içindir.

Yani siz hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer ve dörder sayısı ile sınırlı olarak istediğiniz gibi nikâh edebilirsiniz. Herkes bu sayılardan istediği sayıyı seçebilir. Yoksa, "şu on bin dirhemi alın; iki iki, üç üç ve dört dört olarak bölüşün" ifâdesinde olduğu gibi, bu sayıların bazıları, bazı insanlar için ve diğer bazıları da diğer bazı insanlar için geçerlidir, demek değildir. Eğer âyette "ikişer, üçer, dörder.." yerine "iki, üç ve dört" buyrulmus olsaydı, tevzi mânâsı değil, fakat bu sayıların toplamının caiz olduğu anlamı çıkardı. Eğer sayılar arasındaki "v" (ve) yerine "ev" (veya) harfi zikredilmiş olsaydı, bu sayılardan her birinin caiz olduğu mânâsı ifâde edilmiş olmazdı.

6- Bu âyet-i kerîmenin tefsirine ilişkin bir görüş de şöyledir:

Yetimler hakkında nazil olan âyet, onların mallarını yemenin büyük bir günah olduğunu bildirince, yetimlerin velileri, onlar hakkında gerekli adaleti gerçekleştirememek yüzünden büyük günah işlemiş olmaktan korkarak onların velÂyetinden çekinmeye başladılar. Oysa aynı insanlar, kadınların hukukunda adâletsizlikten çekınmiyodardı. Nitekim bir erkeğin on karısı bile oluyordu. İşte bunun için kendilerine denildi ki; eğer yetimlerin hukukunda adâletsizlikten korkup da, velayetlerinden çekmiyorsanız, evli bulunduğunuz kadınlar arasında da adâletsizlikten korkun da, nikâhklarmızın sayısını azaltın. Çünkü bü günahtan çekinip de veya ondan tevbe edip de onun benzeri bir günahtan çekinmeyen bir kimse, aslında o günahtan çekinmiş ve tevbe etmiş sayılmaz.

7- Bir başka görüşe göre de, o insanlar, zinadan çekinmiyorlardı, fakat yetimlerin velÂyetinden çekmiyorlardı. İşte bundan dolayı onlara denildi ki; eğer yetimler hakkında haksızlık yapmaktan korkuyorsanız, zinadan da korkun, size helâl olan kadınlarla evlenin ve haramların etrafında dolaşmayın.

Ancak Kur'ân'ın nazm-i kerîminin fasahat mükemmeliyetinin, bu son iki görüşe müsait olmadığı açıktır. Çünkü bu iki görüş, bundan bir önceki (2.) âyetin, bu âyetten epeyce evvel nazil olduğu ve insanlar arasında şüyu bulduğu faraziyesine binaendir. Oysa o (2.) âyetin ifâde ettiği hükmün tamamı, bundan sonra gelecek 5. ve 6. âyetlere tevafuk ettiği gayet açıktır.

B- "Eğer bu durumda aralarında adaleti gözetememekten korkarsanız bir (kadın) ile veya sağ ellerinizin mâlik olduğu (câriye) ile yetinin."

Yetimler hakkında ve yukarda zikri geçen sayılar üstündeki eşler arasında adaleti gerçekleştirememekten korktuğunuz gibi asgarî sayıdaki çok eşlilikte de eşler arasında adaleti sağlayamamaktan korkarsanız o takdirde bir eşlilikten ayrılmayın. Bir eşle yetinin ya da çok sayıdaki eşlerinizden birini seçin ve diğerlerini bırakın.

Cariyeler hakkında bir sayı sınırı yoktur; sayıları olabildiğince fazla olabilir. Çünkü cariyelerle yaşamak, nikâh ile değil, fakat mülkiyet yoluyladır.

"Sizden, kimin hür ve mü'min kadınları nikâhlamaya gücü yetmiyorsa, mâlik olduğunuz mü'min cariyelerinizden alsın." (Nisa 4/25) mealindeki âyette evlenmeleri emredilenler, cariyelerin mâlikleri olan kimseler değildir.

Âyette, suhulet ve kolaylıkta bir hür kadının, sınırsız cariyelere denk sayılması, cariyelere bağlılığın az, masraflarının hafif olmasından ve cariyeler arasında eşit yatak nöbeti zorunluluğu bulunmamasındandır.

"Mâ meleket eymanüküm / sağ ellerinizin mâlik olduğu (câriye)" cümlesindeki "mâ" harfi, bir kırâete göre "men" okunur. (Yukarıda belirtildığı gibi mâ harfi, akıl sahibi olmayan varlıklar hakkında kullanılır) Meşhur

kırâete göre burada "mâ" harfinin kullanılması, cariyelerin mertebesinin, hürlerden düşük okluğunu bildirmek içindir.

C- "Bu adaletten sapmamak için en doğru yoldur."

Yukarıda belirtildiği gibi, bir eşle yetinmek veya cariyelerle yaşamak, diğerlerine nisbetle, adaletten sapmamak için en uygun yoldur. Çünkü tek eşlilikte, adâletsizlik konusu yoktur. Cariyeler arasında ise, zaten böyle bir tehlike söz konusu değildir. Fakat çok eşlilik böyle değildir; çünkü onda adâletsizlik konusu vardır ve bu beklenen bir haldir.

İşte bu izahlardan da anlaşılıyor ki, bu konuda asıl emredilen, adâletsizliğe düşmemektir; yoksa bazılarının sandığı gibi adaleti gerçekleştirmek değildir. (Yani burada asıl emredilen tek eşliliktir; yoksa çok eşlilik yapıp da adaleti gerçekleştirmek değildir.)

Bu cümleyi şöyle de tefsir etmişlerdir:

"Aile nüfusunuzun fazla çoğalmaması için en uygun olanı budur."

Bu mânâya göre, bir çok câriye ile yaşamak caiz iken, bu takdirde aile nüfusunun çoğalmaması, cariyelerin izni olmaksızın, da azl (hamileliği önleyeci tedbirlere baş vurmak) caiz olduğu içindir. Hür kadınlarda ise, onların izni olmadan caiz olmaz.

Âyetin bu cümlesi, makablinin illeti ve sebebi gibidir.

4
"Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğu ile verin. Eğer onlar rızâları ile size bir şey bağışlarlarsa onu afiyetle yeyin."

A- "Kadınlara mehirlerini bir farîza (niihle) olarak verin."

Ibni Abbas, Katâde, İbnı Cüreyc ve İbni Zeyd diyorlar ki:

"- Kadınlara mehirlerini Allahü teâlâ'nın bir farzı (farîdaten mıne-llâhi tea'lâ) olarak verin. Çünkü bu mehir, Allahü teâlâ'nın nihlette, yani dinde, şeriatte ve diyanette farz kıldıklarındandır."

Zeccac'a göre bunun anlamı şudur:

"- Kadınların meliklerini diyanet ve şeriatın gereği olarak verin." Kelbî'ye göre bunun anlamı:

"- Kadınların mehirlerini, Allah'ın onlara bir hibesi, ihsanı ve lûtfu olarak verin" dir.

Bir görüşe göre de:

"- Kadınların mehirlerini gönül hoşluğuyla bir hibe olarak verin."

Bu görüşe göre, melik kocalara farz olduğu hâlde böyle ifâde edilmesi, tam bir rızâ ve güzellikle verilmesini sağlamak içindir.

Âyetteki hitab, kocalaradır.

Bir görüşe göre ise hitab, velileredir. Çünkü veliler, evlendirdikleri kızların mehirlerini alıyorlardı. Ve onlar, bir kız çocuğu doğduğu zaman babasına:

"- Malına getireceği bereket sana afiyet olsun!" diyorlardı.

Yani alacağın mehri ile servetine servet katmış olursun, demek istiyorlardı.

B- "Eğer onlar rızâları ile size bir şey bağışlarlarsa onu afiyetle yeyin."

Eğer evlendiğiniz kadınlar, huysuzluğunuz, geçimsizliğiniz ve kötü hareketleriniz gibi onları zorlayan bir unsur olmaksızın, kendiliklerinden ve gönül hoşluğu ile, meliklerinden size bir şey bağışlarlarsa, artık onu afiyetle yeyin ve istediğiniz gibi onda tasarruf edin.

"A'n şey'in / bir şey..." ifâdesi, bağışlayacakları miktarı az tutmaları için bir telkindir.

"hib / gönül hoşluğu" yerine, hibe ve semahat (cömertlik) lâfızlarının kullanılmamsı, burada işin umdesinin, kadının bunu gönül hoşluğu ile vermesi ve doğrudan doğruya o maldan vazgeçmesi olduğunu bildirmek içindir.

Âyette özellikle yemek zikredilmiştir. Çünkü mâk tasarrufların en önemh bölümü yemektir.

Bir görüşe göre, âyetin, "ağız tadıyla, afiyetle" anlamına gelen "henien, merien" kısmı, mâkablinden ayrı bir duâ cümlesidir. Buna göre,

"- Artık onu yeyin. Hoş, afiyet olsun!" demektir.

Bu kelimeler bunun helâl, mubah ve takipsiz olduğunu mübalağa ile bekitmek içindir.

Rivâyete göre bazı insanlar, kadınlara mehir olarak verdikleri mallardan bir şeyi kabul etmeyi günah sayıyorlardı. İşte bu âyet-i kerîme bu yanlışı kaldırmak üzere nazil olmuştur.

5
"Allah'ın sizi yönetici kıldığı mallarınızı sefih (beyinsiz, aklı kıt, savurgan kimse)lere vermeyin. Onları o mallardan yedirin, giydirin ve onlara güzel (ma'rûf) söz söyleyin."

A- "Allah'ın sizi yönetici kıldığı mallarınızı sefihlere vermeyin (Ve). Onları o mallardan yedilin, giydirin."

Daha önce nikâh gibi yetimlerin nefisleriyle ilgili bazı hükümler beyân edilmişti. Bu arada istitrat seldin de yetimler dışında nefis veya mal konusunda başka insanlarla ilgili bir takım haklar da belirtilmişti. Şimdi burada tekrar, yetimlerin malları konusuna dönülüyor ve yetimlerin mallarını kendilerine iade şartı ve vakti gibi hususlar tafsil ediliyor.

Hitab, yetimlerin velilerinedir. Veliler, mallarını saçıp savuracak yetimlere, zayi etmemeleri için, mallarını vermekten nehyolunuyor. Daha açık bir deyişle sanki şöyle buyruluyor:

"- Ey veliler, tebzir ehli, savurgan, aklı ermez yetimlere, hayâtlarının güvencesi olan mallarını teslim ederek onu zayi etmelerine göz yummayın. Zira malları zayi olursa kendileri de zayi olur. O mallarla onları besleyin, giydirin; mallarını muattal bırakmayıp ticârette isleterek ondan kazanç sağlamak suretiyle yiyecek ve giyecekleri için onu sürekli bir kaynak hâline getirin ki, onların nafakaları ana maldan değil, fakat kârdan karşılansın."

Bir diğer görüşe göre ise, Âyetteki hitab, kim olursa olsun, herkes içindir. Bundan murad, insanları, reşid olmayan Hanımlarına, çocuklarına, vekillerine ve başka insanlara mallarının yetkisini vermekten nehyetmektir. Ancak bu tefsirin, Kur'ân'ın nazm-i kerîminin fasahat mükemmeliyetini ihlâl ettiği açıktır.

B- "Ve onlara güzel (ma'rûf) söz söyleyin."

Onlara gönüllerini hoş tutacak yumuşak sözler söyleyin.

Saıd b. Cübeyr, Mücâhid ve İbni Cüreyc şöyle demişlerdir:

"- Onları güzellikle savın; meselâ:

"- Siz buna elverişk duruma geldiğiniz, rüşdünüze erdiğiniz zaman, mallarınızı size teskm edeceğiz; deyin."

6
"Yetimleri nikâh çağına ulaşıncaya kadar deneyin. Eğer onların rüşde erdiğine yakıînen kanaat getirirseniz mallarını kendilerine iade edin. Siz de o malları büyüyecekler diye israf ederek tez elden yemeyin. Kim zengin ise afîf davransın. Kim de fakıîr ise ma'rûfa göre yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman şâhid bulundurun. Hesab sorucu olarak Allah, yeter."

A- "Yetimleri nikâh çağma ulaşıncaya kadar deneyin."

Önce yetimlerin mallarının kendilerine verilmesi mutlak olarak emredilmişti. Fakat buna istisna getirılmilş, bunlar aklı ermez, ne yaptığını bilmez, müsrif kimseler olduğu takdirde malların kendilerine iadesi nehyedılmişti. Şimdi bu âyette de, yetimlerin mallarının kendilerine teskm edilmesi için belli bir vakit belirleniyor ve teskm şartı açıklanıyor. Şöyle ki:

Sefih (beyinsiz, aklı kıt, savurgan) olduğu açıkça bilinmeyen yetimleri, evlenme veya bulûğ çağına ermeden önce dinî salâhiyet, malına sâhib olma ve malını güzel kullanma hâlleri itibariyle deneyin. Bunu yaparken de her birini meşgul olacakları işlerde tecrübe edin. Eğer ticâret yapacaklarsa, alış-veriş için ellerine bu mallardan bir miktar verin. Eğer arazileri, işçileri, hizmetçileri çalıştıracaklarsa, onlara işçi, hizmetçi ücretlerini ve diğer masrafları karşılayacak bir meblâğ verin ki, bunlara ilişkin yetenek ve becerileri anlaşılsın.

B- "Eğer onların rüşde erdiğine yakıînen kanaat getirirseniz mallarını kendilerine iade edin."

Eğer o yetimlerin çalışacakları işlerde, liyakatlerini müşahede ederseniz, bulûğ çağını geciktirmeksizin, hemen mallarını kendilerine verin.

Daha önce 2. âyette, yetimlerin mallarının verilmesi ifâde edilirken "itâ" fiili kullanıldığı hâlde burada "def " fiili tercih edilmiştir. Çünkü daha önce belirtildiği gibi, mânâları arasında fark vardır.

(Yetimlerin mallarını itâ etmek, ona göz dikmemek, suiistimal etmemektir; def etmek ise, mallarını bilfiil ellerine vermektir. Burada murad olan mânâ da budur.)

liulâsa, yetimleri bulûğ çağına ve mallarını bilfiil teskm almaya hak kazanacakları zamana kadar deneyin. Buna hak kazanmaları, rüşde ermeleri şartına bağlıdır.

Bu âyet-i kerîmenin zahirine göre, bulûğ çağına erdiği hâlde tebzir (malını saçıp savurmak) veya âcizlik sebebiyle rüşdü sabit olmayan yetimlere malları ebediyen verilmez.

Ebû Yûsuf ile imam Muhammed'in görüşü bu yöndedir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise, yirmi beş yaşına kadar beklenir. Çünkü buluğa erme yaşı, on sekizdir. Bu yaş üzerinden yedi sene daha geçmesi beklenir ki, -yedi yaş- insanın hâllerinin değişmesinde muteber bir müddettir.

Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Yedi yaşında çocuklarınıza namaz kılmayı emredin."

- o zaman yetimlerin rüşdleri sabit olsun veya olmasın, malları kendilerine verilir.

C- "Siz de o malları büyüyecekler diye israf ederek tez elden yemeyin."

Velileri bulunduğunuz yetimler, büyeyecekler de, sizden mallarını teskm alacaklar diye onları israfla yemeyin; mallarını harcamakta ifrata kaçmayın ve:

"- Bu yetimler büyüyüp de mallarını elimizden almadan biz şimdi dilediğimiz gibi harcayalım!" diye düşünmeyin.

Bu cümle, yetimler ehliyet kazandıklarında mallarını kendilerine verme emri için bir tekid ve izah olduğu gibi, bir sonraki cümle için de bir hazırlıktır.

Ç- "Kim zengin ise afif davransın. Kim de fakıîr ise ma'rufa göre yesin."

Yetimlerin velilerinden ve vasilerinden zengin olanlar, onlara şefkat olarak ve mallarını eksiltmemek için, yetimlerin mallarından hizmetine karşılık bir şey yemekten nezahet göstersin ve Allahü teâlâ'nın kendilerine verdiği zenginlik ve rızılda kanaat etsin. Velilerden ve vasilerden yoksul olanlar, zarurî ihtiyaç, çalışma ve hizmet karşılığı emsal ücret ölşüsünde o mallardan yesin.

Bu âyet-i kerîmenin ifâdesinden anlaşılıyor ki, vasinin, vesÂyetine karşılık yetimin malında bir hakkı vardır.

Rivâyete göre, Ashâbtan biri Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e sordu:

"- Benim himayemde bir yetim var. Ben onun malından yiyebilir miyim?"

Şöyle cevap verdiler:

"- Örfe uygun miktarda onun malından yiyebilirsin; fakat mal biriktirmek ve kendi malını onun malı ile korumak için onun malından bir şey alamazsın."

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre, bir yetimin velisi, kendisinden sormuş:

"- Velisi bulunduğum yetimin devesinin sütünden, içebilir miyim? " O da şu cevabı vermiş:

"- Eğer kaybolduğunda onu arayıp buluyorsan, onun havuzunu çamurla sıvıyorsan, onun uyuzuna katran sürüyorsan ve su içme gününde onu suvarıyorsan, o zaman yavrusuna zarar vermemek ve süt sağmada aşırıya gitmemek şartıyla onun sütünden içebilirsin."

Tabiînden Muhammed b. Kâ'b diyor ki:

"- Yetimin velisi, onun malından yerken, sütten yeni kesilmiş hayvan yavrusu gibi az yemek ve neye ihtiyacı olduğu hususunda kendini bir işçi gibi düşünmekdir. "

Yine Tabiînden Şa'bî diyor ki:

"- Yetimin velisi onun malından, yardımı ölçüsünde yemekdir." Yine Şa'bî'ye göre:

"Yetimin malı, ölü hayvan eti gibi düşünülmek ve ancak zaruret hâlinde ve ölçüsünde alınmalıdır."

Yine Tabiînden Mücâhid'de göre:

"Yetimin velisi, ihtiyaç hâlinde onun malından borç olarak alır ve imkân bulduğu zaman da onu geri öder."

Yine Tabiînden Said b. Cübeyr diyor ki:

"- Yetimin velisi, dilerse, onun devesinin sütünün fazlasını içer, devenin sırtına biner, bedenini örtecek elbise giyer, yiyeceğini alır; fakat bunları geçmez; sonra imkânı olduğu zaman bunları geri öder; ama ödeme imkânı bulamazsa, bunlar kendisine helâldir."

Rivâyete göre Ömer b. Hattab (radıyallahü anh) da diyor ki:

"- Ben kendimi, Allahü teâlâ'nın (Beytülmalın) malını harcamak hususunda yetimin velisi gibi düşünüyorum; ihtiyacım olmazsa, iffetli davranıp hiç almam; ihtiyacını olduğu zaman da örfe uygun ölçüde yerim; sonra imkânım olduğu zaman geri öderim."

D- "Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman şâhid bulundurun."

Söz konusu bu şartları gözettikten sonra o yetimlerin mallarını kemdilerine verdiğiniz zaman, onların mallarını bilfiil teskm aldıklarına, zimmetinizin ondan beri olduğuna dâir şâhidler bulundurun. Çünkü bu, töhmetten uzak kalmak, husumeti önlemek, güveni sağlamak ve zimmetin beraeti için en doğru yoldur.

Şu var ki, Hanefî müctehidlerine göre, şâhid bulundurmak vâcib değildir. Çünkü vasî, yetimin malını kendisine teskm ettiğine dâir yemin ederse, iddiası tasdik edilir. İmam Mâlik ile İmam Şâfi'ye göre ise tasdik edilmez.

E- "Hesab sorucu olarak Allah yeter."

Bu haklarla ilgili hesap soran olarak Allah yeterlidir. O hâlde size verdiği emirlere muhalefet etmeyin ve size çizdiği sınırları geçmeyin.

7
"Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda erkeklere bir nasib (hisse, pay) vardır. Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda kadınlara da bir nasib vardır. Azından da çoğundan da. Nasib olarak bunlar farz kılınmıştır."

A- "Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda erkeklere bir nasib vardır. Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda kadınlara da bir nasib vardır."

Bundan önce, miras yoluyla yetimlere intikal eden malların hükümleri beyân edilmişti. Şimdi burada da miras hükümlerinin beyânına başlanıyor.

Akrabalardan maksad, vâris olup mirastan pay alan akrabalardır.

"Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda erkeklere ve kadınlara bir nasib vardır." meâlinde bir ifâde kullanılarak kadınların, erkeklerin hükmüne dahil edilmemesi ve kadınlara ilişkin hükmün müstakil olarak zikredilmesi.

- kadınların verasetine önem verildiğini (itinâ edildiğini),

- verasetlerinin doğrudan doğruya ve asıl bir hak (irse istihkaklarının asaleten) olduğunu bildirmek;

- daha başından, erkek ve kadınların mirastaki paylarının farklı olduğuna işaret etmek;

- ve câhiliye dönemi hükmünün ortadan kaldırıldığını tam ve kâmil mânâda bekitmek içindir. Çünkü câhiliye devri insanları, kadınlara ve çocuklara mirastan pay vermiyorlardı ve:

"- Yalnız savaşanlar, aileyi, toplumu ve mülkiyetleri savunanlar mirastan hisse alır!" diyorlardı.

Rivâyete göre, Evs b. Sabit el-Ensarî vefat ettiğinde geride eşi Ümmü Kecce ile üç kızını bırakmıştı. O zaman onun amca çocukları Süveyd, Arfeta veya Katâde ve Arfece, câhiliye âdetine göre, mirasın tamamını onların ekliden aldılar. Bunun üzerine Ümmü Kecce, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şikâyette bulundu.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona:

"- Sen şimdi evine dön bekle; Allahü teâlâ, ne ihdas buyurur bakalım ?" dedi

İşte o zaman bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de, o mirası alan iki kardeşe:

"- Allahü teâlâ, mirastan kadınlara da hak veriyor ; ama henüz beyân buyurmadı. Onun beyânı ile ilgili vahiy bize gelinceye kadar Evsin terekesini taksim etmeyin !" diye haber gönderdi.

Bundan sonra da " Allah çocuklarınız için şunu emrediyor..." (Nisa 4/11, 12) âyetleri nazil oldu."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu iki âyetin ifâde ettiği hüküm gereğince, mirasin sekizde birini eşi Ümmü Kecce'ye, üçte ikisini kızlarına ve geri kalanını da onun ıkı amca çocuğuna verdi.8

Bu hadis-i şerif, bir hükmün beyânının, hitabtan sonra gelmesinin caiz olduğuna delildir.

B- "Azından da çoğundan da."

Âyetin bu bölümü, adar ve savaş aletleri gibi bazı miras mallarının erkek vârislere tahsisi konusunda akla gelebilecek bir vehmi ortadan kaldırmakta ve mirasın azında da, çoğunda da hem erkeklerin hem de kadınların hakkı olduğunu tesbit etmektedir.

C- "Nasib (hisse, pay) olarak bunlar farz kılınmıştır."

Bu ifâde ile bundan sonra gelecek "Bunlar Allah tartından konmuş farzlardır (hisselerdir) "(Nisa 4/11) ifâdesi açıldıkla şuna delâlet eder:

Bir vâris, kendi hissesini taleb etmese de, hakkı sakıt olmaz.

8
"Mirasın taksimi sırasında (mirastan pay almayan) akrabalar, yetimler ve yoksullar hazır bulunurlarsa ondan onları da yararlandırın. Ve onlara güzel sözler (kavl-i ma'rûf) söyleyin."

A- "Mirasın taksimi sırasında (mirastan pay almayan) akrabalar, yetimler, yoksullar hazır bulunuyorlarsa ondan onları da yararlandırın."

Bir terıkenin taksimi sırasında vârislerin dışında hazır bulunan akrabalara, yabancı yetimlere ve yoksullara, gönüllerim hoş etmek için, özellikle bulûğa ermiş vârislerin, sadaka olarak kendi hisselerinden bir miktar vermeleri mendûbtur.

Bir diğer görüşe göre ise bu emir vücûb ifâde eder.

Bir görüşe göre, bu hükmün neshedilip edilmediğinde ihtilaflıdır.

B- "Ve onlara güzel sözler (kavl-i ma'rûf) söyleyin."

Bundan maksat, onlara duâ etmek (mesela, Allah size yardım etsin! demek), onlara verdiklerinin aslında az olduğunu (mümkün olsa fazla vereceklerini) söylemek, onlardan özür dilemek, başlarına bakmamaktır.

9
"Arkalarında zayıf çocuklar bırakmış olsalardı, onlar için endişe duyacak olanlar (yetimler hakkında da) ayni endişeyi duysunlar. Öyleyse Allah'tan sakınsınlar, doğru ve sağlam söz söylesinler."

A- "Arkalarında zayıf çocuklar bırakmış olsalardı, onlar için endişe duyacak olanlar (yetimler hakkında da) aynı endişeyi duysunlar."

Bu âyetin anlamı konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Bu âyet, yetimlerin vasilerine;

- yetimler hakkında Allah Teâla'dan korkmayı,

- vefatlarından sonra kendi küçük ve çaresiz çocuklarına yapılmasını arzu ettikleri muameleyi yetimlere de yapmayı emrediyor.

2- Bu âyet, ölüme yaklaşan hastanın vasiyeti sırasında yanında hazır bulunan ziyaretçilere;

- Rabb'larından korkmayı,

- hastanın çocukları için endişe etmeyi,

- kendi evlatlarına gösterdikleri şefkati onlara da göstermeyi emrediyor.

3- Bu âyet, vârislere;

- terikenin taksimi sırasında hazır bulunan çaresiz akrabalara, yetimlere ve yoksullara şefkat göstermeyi;

- evlatları böyle çaresiz kalsalardı, onların bu terikeden mahrum kalmalarını isterler miydi diye düşünsünmelerini emrediyor.

4- Bu âyet vasiyetçilere;

- vârisleri gözetmeyi,

- vasiyetlerinde aşırı gitmemeyi emreder. Bu ifâde tarzı ile,

- onları yetimlere karşı merhamete,

- kendi evlatları için istediklerini başkalarının evlatları için de istemeye davet eder.

B- "Öyleyse Allah'tan sakınsınlar ; doğru ve sağlam söz söylesinler."

Bu emirden şu sonuçlar çıkar:

1- Allahü teâlâ, başlangıç ve nihayete riâyet için, onlara önce korkmayı emretmişti şimdi burada da takvayı emrediyor. Çünkü ikincisi (takva) olmadan birincisinin (korkunun) faydası olmaz.

2- Allahü teâlâ, onların nasıl kendi evlatlarına şefkat ve hüsn-i edeble hitab ediyorlarsa yetimlere de ayni suretle söz söylemelerini;

3- Allahü teâlâ (yukardaki görüşlere göre)onlara,

- vasiyetçiyi, vasiyette aşırı gitmekten,

- vârisleri perişan etmekten engellemeyi,

- hastaya tevbe ve şehâdet kelimesini hatırlatmayı;

4- Terekeden pay alan vârislerin taksimde hazır bulunan yoksul ve kimsesizlere bir şeyler vermelerini, onlardan özür dilemelerini ve onların gönüllerini almalarım;

5- Vasiyette bulunan hastaya, vasiyette malının üçtebirini aşmaması için onu uyarmalarını emrediyor.

10
"Haksızlık ederek yetimlerin mallarını yiyenler var ya; hiç şüphesiz onlar karınlarını ateşle dolduruyorlar. Onlar alevli bir ateşe yaşlanacaklardır."

A- "Haksızlık ederek yetimlerim mallarını yiyenler var ya; hiç şüphesiz onlar karınlarını ateşle dolduruyorlar."

Bu âyet, daha önce açıklanan emirlerin ve nehiylerin neticelerini beyân etmektedir. Yani yetimlerin mallarını zulüm ve haksızlıkla yiyenler, netice itibariyle onları cehennem ateşine götüren şeyleri yemiş olurlar.

Ebû Berze Nacile b. Ubeyd el-Eslemî'den rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü Allahü teâlâ, ağızlarından ateş alevi çıkan bir kavmi me-z arların dan kaldıracaktır."

Sordular:

"- Onlar kınıdır, ya Resûlallah?" Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle cevap verdi:

"- Görmüyor musunuz, Allahü teâlâ buyuruyor ki, Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler, hakikatte onlar karınlarına ateş tıkıştırmaktadırlar.

B- "Onlar alevli bir ateşe yaşlanacaklardır."

Onlar, ifâde edilemeyecek kadar korkunç alevli bir ateşe gireceklerdir.

Rivâyet olunuyor ki, yetimin malını yiyen kimse, kıyamet günü mezarından kaldırılırken, ağzından, burnundan, kulaklarından ve gözlerinden dumanlar çıkacaktır. Bu hâlinden insanlar, onun dünyada yetimin malını yiyen kimse olduğunu anlayacaklardır.

Yine Rivâyete göre, bu âyet-i kerîme nazil olunca insanlara çok ağır geldi. Bundan dolayı da insanlar, yetimlerle ilişki kurmaktan tamamen çekildiler. Bu da, yetimler için sıkıntı meydana getirdi. İşte bu sebeble,

"Eğer onlarla ilişki kurarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir..." (Bakara 2/220) meâlindeki âyet nazil oldu.

11
"Allah, çocuklarınızın veraseti hakkında size şunu emrediyor; Erkeğe iki kadın payı vardır.

Eğer onlar ikiden ziyâde kadın ise terekenin üçte ikisi onlarındır. Eğer kız çocuk tek ise terekenin yarısı onundur.

Ölenin (murisin) ana babası ile birlikte çocuğu da varsa ana babadan her birine terekenin altıda biri verilir.

Ölenin çocuğu yok da mirasçı olarak sadece ana babası kalmış ise terekenin üçte biri anasınmdır.

Ölenin kardeşleri varsa terekenin altıda biri nasınındır.

Bu paylar vasiyetin tenfızinden veya borcun edasından sonra verilir.

Siz babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin fayda itibariyle size daha yakın (akreb) olduğunu bilmezsiniz.

Bunlar Allah tarafından farz kılınmiş (pay) kardır.

Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi olan (Haldm)dır."

A- "Allah çocuklarınızın veraseti hakkında size şunu emrediyor :

Erkeğe iki kadın payı vardır."

Bu âyetle, daha önce "Ana-babanın ve akrabaların bıraktıkları mallarda erkeklere bir nasib vardır. Ana-babanm ve akrabanın bıraktıkları mallarda kadınlara da bir nasib vardır..." (Nisa 4/7) mealindeki âyette mücmel olarak geçen miras hükümlerinin tafsilâtına girilmektedir.

Vârisler üç kısma ayrılır:

1- Birinci kısım vârisler, babalar ve çocuklardır.

2- İkinci kısım vârisler eşler (karı-koca) dır.

Bu iki kısmın hisseleri hiçbir hâlde diğer vârisler sebebiyle sakil: olmaz.

3- Üçüncü kısım da kelâle yani ana-babası ve çocukları olmayanın vârislerdir.

Âyette evlatlardan başlanmıştır. Çünkü onlar, ölünün (meyyitin) en yakınları ve ondan sonra en çok hayâtta kalan mirasçılarıdır.

Önce erkeğe ilişkin, hükmün zikredilmesi, onun kadına nazaran meziyetini izhar içindir. Bu meziyetine binaen sorumluluğu da fazla olduğundan, onun mirastaki payı kadının iki misli kılınmıştır.

Daha önce (7. âyette) rical (erkekler) ve nisa (kadınlar) kelimeleri, kullanıldığı hâlde burada erkek için zeker (er) ve kadın için ünsâ (dişi) kelimelerinin istimak mirasta erkeklerle, kadınların büyükleri ile küçüklerinin haklarının eşit olduğunu göstermek; câhiliye devri insanlarının iddia ettikleri gibi bulûğ ve büyüklüğün mirasta hiçbir dahli olmadığını sarahatle bildirmek içindir. Nitekim câhiliye devri insanları, kadınlara mirastan bir hak vermedikleri gibi, bulûğa ermemiş oğlan çocuklarına da bir hak vermiyorlardı.

B- "Eğer onlar ikiden ziyâde kadın ise terekenin üçte ikisi onlarındır."

Eğer evlatlar, kızlardan ibaret olup erkek evlat hiç yoksa ve kız evlatların sayısı da ikiden fazla ise, o zaman terekenin üçte ikisi onlarındır.

C- "Eğer kız çocuk tek ise terekenin yarısı onundur."

Eğer ölenin ya da murisin yalnız bir kızı olup onun yanında erkek ve kız kardeşi de yoksa, o takdirde terekenin yarısını alır.

Murisin yalnız iki kız çocuğu olduğu takdirde hisselerinin ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre, onun hükmü de, bir kız çocuğunun hükmüdür (Yani terıkenin yarısıdır). Çünkü Allahü teâlâ, üçte iki hisseyi, ikiden fazla olan kız çocuklarına vermiştir.

Ulemânın cumhûruna göre ise, iki kız çocuğun hükmü de, ikiden fazla olanların hükmüdür. Çünkü Allahü teâlâ, bir erkek evlâd ile beraber bir kız evlâd okluğu zaman, erkeğe iki kadının payı verildiğini beyân buyurunca- ki bu durumda erkeğin hissesi üçte iki olur- bu, iki kız evlâdın hissesinin üçte iki olmasını gerektirk. Sonra bundan, insanın aldına, sayıların artması ile hisselerin de artacağı vehmi geldiği için "Eğer onlar ikiden ziyâde kadın ise, terekenin üçte ikisi onlarındır" ifadesiyle bu vehim reddedilmiş olmaktadır'. Bu görüşü şu da teyit eder ki, bir kız çocuğu, mirasta kendisinden daha kuvvetli olan erkek kardeşi ile beraber olduğu zaman üçte bir aldığına göre, kendisi gibi bir kızla beraber olduğu zaman bunu evleviyetle alması gerekir. Bir de, ölenin kız çocukları, kız kardeşlerinden daha çok merhamete muhtaçtır ve Allahü teâlâ, iki kızkardeşe terikenin üçte ikisini vermiştir. Nitekim,

"Eğer ölenin iki kız kardeşi varsa terekenin üçte ikisi onlarındır." (Nisa: 176) buyrulur.

Ç- "Ölenin (murisin) ana-babası ile birlikte çocuğu da varsa ana babadan her birine terekenin altıda biri verilir."

Eğer ölenin, bir veya birden fazla erkek ve kız çocuğu varsa, ana babasından her birinin terekedeki payı altıda birdir.

Eğer bu çocuklar içinde erkek olmayıp hepsi kız ise,

- baba, altıda bir hissesini;

- diğer mirasçılar da hisselerini aldıktan sonra mirasın kalan kısmı asabe olması nedeniyle babaya verilir.

D- "Ölenin çocuğu yok da mirasçı olarak sadece ana- babası kalmış ise o terekenin üçte biri anasınmdır."

Eğer ölenin,

- çocuğu ve oğlunun çocuğu yok,

- vâris olarak yalnız ana ve babası varsa,

o takdirde ananın terekedeki payı üçte birdir;

- geri kalan, babaya aittir.

Âyette, bunun (geri kalanın babaya düştüğü) zikredilmemiş olması, zikrine gerek olmadığından dolayıdır. Çünkü vârislerin ana-babadan ibaret oldukları varsayılıp ananın hissesi tâyin edilince, mirasın geri kalan kısmının babaya düştüğü anlaşılır. Bunun aksi (babanın durumu belirtilip ananın durumu belirtilmese) ile de, maksat hâsıl olurken, ananın durumunun açıklanması ve babanın durumunun da hâlin delâletine bırakılmıştır. Çünkü ananın hissesi daha kısa, babanın hissesi ise daha fazla ve tamamlayıcıdır. Yahut babanın istihkakı, farz (belli hisse) yoluyla değil, fakat asabelik (hisselerden artan mirasın tamamını almak) yoluyladır.

Eğer ana-babanm yanı sıra karı-kocadan biri yoksa, böyledir (ana, mirasın tamamının üçte birini alır.). Fakat eğer karı- kocadan biri varsa, o zaman İbn Abbâs in dediği gibi ana, mirasın tamamının üçte birini değil, fakat karı-kocadan birinin hissesini almasından sonra geriye kalanın üçte birini alır. Çünkü bu meselede ananın, mirasın tamamının üçte birini alması ananın hissesinin babadan fazla olmasını gerektirir. Oysa babanın veraseti daha kuvvetlidir. Nitekim ana-baba ile beraber karı-kocadan biri oknadığı zaman, baba, anarım iki katını alır. Baba, hem belli bir hisse sahibidir, hem de asabedır (, yani hisse sahiplerinden artanı da asabelik vasfıyla alır). Bu durumda ananın, mirasın tamamının üçte birini alması şeriatın ruhuna aylarıdır.

E- "Ölenin kardeşleri varsa terekenin altıda biri anasınmdır."

Eğer ölenin birden fazla kardeşi varsa, bunlar:

- ister ana-baba bir,

- ister anadan veya babadan,

- ister erkek, ister kız kardeşler olsun,

- ister bu kardeşler mirastan hisse almış olsun,

- ister babanın olması (asabe) sebebiyle mahcûb (hakları sakıt olmuş) olsun,

bütün bu hâllerde anaya mirasın altıda biri düşer.

Ananın (anılan meselede üçte bir olan hissesinden burada), kardeşler sebebiyle mahcub (mahrum) olduğu diğer altıda bir hissesi ise, baba varsa babaya; baba yoksa kardeşlere düşer.

Ulemânın cumhûruna göre böyledir. İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre ise, bu meselede baba olsun olmasın, söz konusu altıda bir hisse, kardeşlere düşer. Yalnız, İbn Abbâs'a göre, bu meselede mahcubiyet (altıda bir nisbetindekı mahrumiyet), üçten aşağı kardeşler ile ve yalnız kızkardeşler ile tahakkuk etmez.

F- "Bu paylar vasiyetin tenfizinden veya borcun edasından sonra verilir."

"Min ba'di vasiyyetin yûsıı — Ölenin veya miras bırakanın vasiyet edeceği vasiyetten sonra.." buyrularak "vasiyet etmek" fiilinin kullanılması, vasiyeti teşvik içindir.

Borç mutlak olup ister şehâdetle, ister ikrar ile sabit olsun her ikisini de kapsar. "Ve" harfi yerine, "ev /veya" harfinin kullanılması, vücubta ikisinin eşit olduğunu ve her ikisinin de ya birlikte, ya da ayrı ayrı, taksimden önce yerine getirilmesi gerektiğini ifâde içindir.

Hüküm olarak vasiyet, borçtan sonra geldiği hâlde (çünkü önce borçlar ödenir, sonra vasiyetler açılır) âyette önce zikredilmesi, onun infazına son derece önem verildiğini göstermek içindir. Çünkü vasiyetlerin ifâsında taksirat gösterilmesi akla gelebilir. Bir de, genellikle vasiyet olur; ama borç nadiren olur.

G- "Siz babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin fayda itibariyle size daha yakın (akreb) olduğunuzu bilmezsiniz."

Bu hitap vârisler içindir. Yani sizler, vefat eden usûlünüzden ve fürûunuzdan hangisinin sizin için daha faydalı olduğunu bilemezsiniz:

- malının bir kısmını vasiyet edip de vasiyetin infazı ile, sizi âhket sevabına nail eden mi,

- yoksa hiç vasiyet etmeyip de size bol dünyalık bırakan mı ?

Onların bunu bilmemesinden maksad, tıpkı Peygamberimiz in:

"- Benim ümmetim yağmur gibidir; başı mı daha hayırlıdır, sonu mu daha hayırlıdır, biknmez / Meselü ümmeti meselü'l-matari lâ yüdrâ evveluhu hayrun em âhkruhu." hadisındeki ifâde gibi, bunun kendilerince şüpheli olduğu, birini diğerine tercih etmeksizin, ikisinden her birinin de daha faydalı olmasının ihtimâl dahilinde olduğu demek değildir. Çünkü böyle bir mânâ, yukarıda anlatılan vasiyetin yerine getirilmesini tekid ve teşvik anlamını ifâde etmekten uzaktır. Fakat burada maksad, hakikati bilmediklerinden dolayı ikincisinin daha faydalı olduğuna olan inançlarına yapılan tariz zımnında birincinin (yani vasiyet edenin) daha faydalı olduğunu tesbit etmektir. Nitekim burada, hangisinin daha faydalı olduğu ifâdesi yerine, hangisinin faydaca size daha yakın olduğu şeklindeki ifâde ile de buna işaret edilmektedir. Bu ifâde onların, yanlış iddialarının asıl sebebini hatırlatmakta, hatâlarının menşeini belirlemekte ve anılan teşviki de ziyadesiyle ifâde etmektedir. Zira gelecekte verilecek mükâfatı peşin şeklinde tasvir etmektedir. Çünkü insanlar tabiatleri itibariyle hazır menfaati severler.

Yani siz, vefat eden babalarınız veya oğullarınızdan mallarının bir kısmı ile vasiyette bulunanlarla vasiyette bulunmayanlardan hangisinin sizin için daha faydalı olduğunu bilmiyorsunuz; bunun için zahir hale ve yakın menfaate bakarak vasiyette bulunmayanların sizin için daha faydalı olduklarına hükmediyorsunuz. Oysa gerçek bunun aksidir. Çünkü âhiret mükâfatı- sahibine ulaşması kesin, faydası devamlı ve aradaki dünya hayâtı da kısa olduğundan- daha yakın ve daha hazır bir fayda sayılır. Dünyalık ise, çabuk yok olduğundan, daha uzak bir fayda sayılır.

Bir görüşe göre de, âyetteki hitab, geride vârisler bırakanlar içindir. Yani siz usûlunuzdan ve fürûunuzdan sîze vâris olanlardan halen ve gelecekte sizin için daha faydalı olanı bilemezsiniz. Onun için siz Allahü teâlâ'nın onlar hakkında size tavsiye buyurduklarını bulmaya çalışın.

Rivâyet olunuyor ki, cennette babalardan ve çocuklardan birinin derecesi daha yüksek olursa, Allahü teâlâ'dan, onun derecesine yükseltilmesini niyaz eder ve öbürünün şefaatiyle oraya yükseltilir.

Ğ- "Bunlar Allah tarafından farz kılınmış (pay) lardır. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi olan (Hakim)dir "

Yukarıda belirtilen miras hisseleri, Allahü teâlâ tarafından tâyin buyurulmuş kesin haklardır. Allah şüphesiz bütün işleri ve mertebelerini eksiksiz olarak bilir ve bütün bu hükümler bir çok hikmetleri ihtiva eder.

"Eğer zevcelerinizin çocukları yoksa terekelerinin yarısı sizindir.

Eğer zevcelerinizin çocukları varsa terekelerinin dörtte biri sizindir.

Bu paylar vasiyetin ten tizinden ve borcun edasından sonra verilir.

Eğer çocuğunuz yoksa terekelerinizin dörtte biri zevcelerinizindir.

Eğer çocuğunuz varsa terekelerinizin sekizde biri zevcelerinizindir.

Bu paylar da yaptığınız vasiyetin tenfizinden ve borcunuzun edasından sonra verilir.

Eğer bir erkek veya kadın kelâle (ana babası ve çocuğu olmadığı hâlde ölmüş) ise ve kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa onlardan her birinin terekedeki payı altıda birdir.

Eğer erkek ve kız kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler terekenin üçte bir payına ortak olurlar.

Bu da vasiyetin tenfizinden ve borcun edasından sonradır. Zarar verilmemelidir.

Bunlar Allah tarafından bir vasiyettir.

Allah her şeyi hakkiyle bilen (A'lim) dır, cezalandırmakta acele etmeyen (Hakîm) dir."

A- "Eğer zevcelerinizin çocukları yoksa terekelerinin yarısı sizindir."

Burada ikinci kısım vârislere ilişkin hükümlerin beyânına başlanıyor. Âyette önce erkeklerin miras hükmünün zikredilmesinin sebebi, açıklanmasına ihtiyaç olmayacak kadar açıktır.

Eğer zevcelerinizin,

- kendi batınlarından bir veya birden fazla,

- sizden veya başka kocadan öz oğul veya kızları,

- veya oğullarının çocukları,

- veya oğullarının oğullarının çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.

Geri kalan yarısı ise, farz (hisse) sahipleri vârislerin, asabe vârislerin (kendisi ile ölü arasında kadın bulunmayan erkek vârislerin) veya diğer vârislerin olur.

Eğer başka vârisi yoksa, mirasın geri kalan yarısını beytül-mal (hazine) alır.

B- "Eğer zevcelerinizin çocukları varsa terekelerinin dörtte biri sizindir."

Eğer vefat eden zevcelerinizin, az önce belirtilen tafsilâtla çoçuldan yoksa, miras olarak bıraktıkları malın dörtte biri sizindir; geri kalanı ise, di-p-er vârislerindir.

C- "Bu paylar vasiyetin tenfizinden ve borcun edasından sonra verilir."

Her iki meselede de, ölenin varsa borçları ödendikten ve vasiyeti yerme getirildikten sonra anılan hisseler sahiplerine verilir. Bunun faydası, daha önce belirtildiği gibi, insanları vasiyete ve vârisleri de vasiyetlerin yerine getirilmesine teşvik etmek içindir.

Ç- "Eğer çocuğunuz yoksa terekelerinizin dörtte biri zevcelerinizindir."

Eğer sız öldüğünüzde ve az önce belirtilen tafsilâtla çocuğunuz yoksa, bıraktığınız mirasin dörtte biri, zevcelerinizindir. Geri kalanı,

- belli hisseleri olan vârisler,

- asabe vârisler ve bunlar da yoksa,

- zevi'l- erham vârisler (uzak akrabalar) ve bunlar da yoksa,

- beytü'l-mal (hazine) alır.

D- "Eğer çocuğunuz varsa terekelerinizin sekizde bırı zevcelerinizindir."

Eğer yukarıda belirtilen tafsilâtla, çocuğunuz varsa, o takdirde bıraktığınız mirasın sekizde biri zevcelerinize aittir. Kalanı yine yukarıda belirtilen vârislerin, hiç vâris yoksa Beytü'l-malın olur.

E- "Bu paylar da yaptığınız vasiyetin tenfızinden ve borcunuzun edasından sonra verilir."

Bu cümle ile ilgili söylenecek söz, daha önce iki benzeri için söylenenlerin aynıdır.

Tıpkı neseb akrabalığımn hakkı olarak erkeğe, sorumluluğunun fazla olmasından dolayı, kadının iki misli miras düştüğü gibi, evlilik hakkı olarak da erkeğe, aynı sebepten dolayı kadının iki misli miras düşmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki, İlâhî hitabın teşrifi erkeğe tahsis edilmiştir (Bu âyette erkeğe hitap edilmiştir).

Erkeğe, kadının iki misli miras düşmesi, akrabalık cihetleri ve ölüye yakınlıkları eşit olan her erkek ve kadın için geçerli genel bir kaidedir. Bu kaideden ancak ana bir erkek ile kız çocuklar ve köleyi âzad eden erkek ile köleyi âzad eden kadın müstesnadır.

Zevceler, bir de olsa, birden fazla da olsa, zikredilen meselelerde (çocuk olmasa) dörtte bir ve (çocuk olduğu takdirde de) sekizde bir alırlar.

F- "Eğer bir erkek veya kadın kelâle (ana babası ve çocuğu olmadığı hâlde ölmüş) ise ve kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa onlardan her birinin terekedeki payı altıda birdir."

Burada üçüncü kısım vârislere ilişkin hükümlerin beyânına başlanıyor. Bu kısımdaki vârislerin hisseleri, bazı hâllerde sakıt olabilir. Bu kısmın, diğer ilk iki kısımdan sonra zikredilmesinin sebebi açıktır.

1- "Kelâle", kelimesi filasl masdardır. Hastalılitan dolayı kuvvetten düşmek demektir. Mecazî mânâda baba ve çocuk cihetinden mirasçısı olmayan kimse için kullanılır. Bu akrabalık babaların ve çocukların akrabalığma nisbeten zayıftır.

2- Kelâle aynı zamanda, halef olarak çocuk ve baba bırakmayan kimse anlamında da kullandır.

3- Kelâle, baba ve çocuğu oknayan murisin, diğer vârisleri mânâsında da kullanılır.

Kelâle kelimesi masdar olmakla beraber yukarda belirtilen mânâlarda kelâle sahibi mânâsında kullanılmaktadır. Nitekim karabet kelimesi de, karabet sahibi anlamında kullanılır.

Ancak kelâle kelimesinin (masdar değil) sıfat olması da muhtemeldir.

Erkek ve kız kardeşten maksad, yalnız ana bir olanlardır. Zaten bir kırâete göre âyette, "mine'l ümm / ana bir" ilâvesi vardır. Zira ana-baba bir veya baba bir kardeşlerin veraset hükümleri, bu sûre-i kerîmenin sonunda zikredilmektedir.

"Velehu ehun ev uhtün.. / bir erkek veya kız kardeşi varsa" ifâdesi, meselenin tasvki için zikredilmiştir.

Kelâle kelimesinin zikri de, burada belirtilen hükmün şartının mevcud olduğunu bildirmek içindir.

Anılan kelâle meselesinde bu vârislerin yanı sıra başka vârislerin de bulunması, ana bir kardeşlerin hissesini değiştirmez. Bu hükmün (ana bir kardeşler arasında erkek ve kadın farkı gözetilmeksizin her birine mirasın altıda bir hissesinin verilmesi hükmünün), ana vaya ninenin olması hâlinde de -kelâle akrabalığı olmadığı hâlde- câri oknası ise, icmâ ile sabit olmuştur.

Hulâsa, kelâle meselesinde, ana bir erkek kardeşe de, kızkardeşe de mirasın altıda biri verilir; erkeğe kadından fazla verilmez; çünkü bu durumda ölen ile vâris arasındaki bağ, sadece kadınlık sıfatı sebebiyledir.

G- "Eğer erkek ve kız kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler terekenin üçte bir payına ortak olurlar "

Eğer ana bir kardeşler bir erkek kardeş ile bir kız kardeş ten fazla iseler, o zaman hepsi birden mirasın üçte bir hissesini alırlar ve erkek, kadın farkı olmaksızın bunu aralarında eşit olarak bölüşürler. Mirasın geri kalan kısmını ise, diğer farz (hisse) sahipleri ile asabe vârisleri alır.

G- "Bu da vasiyetin tenfızinden ve borcun edasından sonradır. Zarar verilmemekdir."

Bu cümle ilgili daha önce geçen açıklamalar, bunun için de aynen geçerlidir. Şu farkla ki, burada borç da, vasiyetin sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Çünkü ulemânın cumhûrunun ittifakına göre borçla ilgili tavsiyede de vârislere zarar vermemek hususu gözetilmelidir.

Vasiyette vârislere zarar vermek, mirasın üçte birinden fazlasını vasiyet etmek veya vasiyeti, sevap kasdıyîa değil, sırf vârislere zarar vermek için yapmak suretinde olur.

Borçta vârislere zarar vermek de, ölümle sonuçlanan hastalık sırasında asılsız bir borcu ikrar etmek suretiyle olur.

Vârislere zarar vermemek kaydı, özellikle buraya tahsis edilmiştir. Çünkü vârisler, ölmek üzere olan kimsenin kendi haklarında taksirat gösterebileceğini düşünebilirler.

H- "Bunlar Allah, tarafından bir vasiyettir."

Bundan önce:

" Bunlar Allah tarafından farz kılınmış (pay) lardır." (Nisa 4/11) buyrulmak suretiyle farz kelimesinin;

burada da:

"Vasıiyyeten minallâh / Bunlar, Allah tarafından bir vasiyettir" buyrulmak suretiyle vasiyet kelimesinin kullanılmasının sırrı,

1- bu iki kelimenin mânâlarının,

- usûl ve fürûa ilişkin hükümlerle diğer vârislere müteallik hükümlerin, birbirlerinden farklı olduklarına işaret etmektir. Gerçi her ikisine de riâyet etmek vâcibtir.

2- Buradaki, vasiyet, bu cümleden önce geçen zarar verme fiili ile bağlantıhdır. Nitekim bir kırâete göre, "mudarr" kelimesi, "vasıiyyet" kelimesine izafe edilerek "Gayra mudârrın vasüyyeten minallâh — Allah'ın vasiyetine zarar vermeksizin..." şeklinde okunmaktadır. Allahü teâlâ'nın ahdi ve vasiyeti de, bazı âlimlerin sandığı gibi, yalnız çocuklar hakkında değildir. Çünkü onların bu makam ile bir ilgisi yoktur. Fakat Allah'ın ahdi ve vasiyeti, burada zikredilen vârisler hakkındadır. Zira tafsilâtla açıklanan hükümlerin hepsi,

" Allah, çocuklarınızın veraseti hakkında size şunu vasiyyet ediyor (emrediyor) " (Nisa 4/11) ifâdesinin kapsamına dahildir ve onun tefsiri ve beyânı mahiyetindedir.

Vasiyyete zarar vermek de:

- malının üçte birinden fazlası üzerinde vasiyet suretiyle tasarrufta bulunmak,

- bunu ibâdet ve sevap olsun diye değil, sırf vârislere zarar vermek kasdıyîa yapmak,

- ölümle sonuçlanan hastalık sırasında asılsız borç ikrar etmek, suretiyle vârislerin hukukunu ihlâl etmek ve azaltmaktır.

Zarar, hakikatte vârislere vâki olduğu hâlde vasiyyete izafe edilmesi, bunu Allahü teâlâ'nın emrine karşı gelmekle eş değer saymak suretiyle caydırıcılığı kuvvetlendirmek içindir.

I- "Allah her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm) dir, cezalandırmakta acele etmeyen (Hakîm) dir."

Allahü teâlâ, zararı vereni de vermeyeni de en iyi şekilde bilir. Ve Allah (celle celâlühü), cezayı vermek için de acele etmez. Binâenaleyh Allah'ın (celle celâlühü) mühlet vermesini yanlış yorumlamamak gerekir.

Bu cümlede de, zamir ile ifâde etmek mümkün iken ism-i celilin zahir olarak ifâde edilmesi, kalblere korku vermek ve heybeti artırmak içindir.9

13
"İşte bütün bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse Allah, onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Onlar orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır. İşte bu en büyük kurtuluştur."

A- "işte bütün bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır."

Yetimler ve verasetler hakkında zikredilen bu hükümlerle diğer hükümler, aşılması caiz olmayan şer'î sınırlardır.

B- "Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse Allah, onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar."

Kim ki, bütün emirlerde, nehiylerde ve ezcümle burada açıklanan hükümlerde Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allahü teâlâ onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar, o cennetlerde sürekli kalacaklardır.

Burada da ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, daha önce belirtilen sebeplerden dolayıdır.

C- "İşte bu en büyük kurtuluştur."

O cennetlere girip orada ebedî olarak kalmak, ötesinde daha büyüğü olmayan en büyük zafer ve hayırdır.

Burada uzak işareti olan "zâlike" kelimesinin kullanılması, bu manevî derecenin pek yüksek olduğunu bildirmek içindir.

Zaferin, büyük hayır olarak vasıflandırılması,

- ya taallûk ettiği şey itibariyledir,

- ya da onun zâtı itibariyledir. Çünkü büyük bir şeyi elde etmek, de büyük hâdisedir.

14

"Kim Allah'a ve Resulüne isyan ve O'nun sınırlarını tecavüz ederse Allah da onu cehennem ateşine sokar. O, orada sürekli olarak (muhalleden) kalacakdır. Onun için orada alçaltıcı bir azab vardır."

A- "Kim Allah'a ve Resulüne isyan ve O'nun sınırlarını tecavüz ederse Allah da onu cehennem ateşine sokar. O, orada sürekli olarak kalacakdır (Hâlidîne fîha)."

Kim bazı emir ve nehiyler de bile olsa, Allahü teâlâ'ya ve Resulüne karşı gelir, isyan eder, bütün şer'î hükümlerde ve öncelikle de bu hükümlerde tâyin edilmiş sınırları aşarsa, Allah onu, içinde temelli kalacağı ve son derece korkunç bir ateşe sokacaktır.

Tabkriden Mücâhid bu âyeti şöyle anlıyor:

"Kim, bu anlatılan veraset hükümlerinde Allah'a ve Peygamberine karşı isyan ederse.

Yine Tabînden İkrime de İbn Abbâs'tan rivâyetle bu âyetten anladığını şöyle ifâde ediyor:

"Yani kim, Allahü teâlâ'nın taksimatına razı olmayıp O'nun buyurduğu hükümlere aykırı davranırsa..."

Kelbî de ayni doğrultuda şöyle diyor:

"Kim, Allahü teâlâ'nın miras taksimatını inkâr ederse ve helâl sayarak O'nun tâyin buyurduğu sınırları aşarsa..."

B- "Onun için orada alçaltıcı bir azab vardır."

Onun için sabit olan cismanî ateş azabının yanı sıra bir de, mâhiyeti bizce mübhem olan ruhanî bir azap da vardır.. Nitekim bu azabın sıfatı (alçaltıcı oluşu) da, bunun ruhanî olduğunu bildirir.

15
"Kadınlarınızdan zina (fuhuş irtikâb) edenlere karşı sizden dört şâhid getirin. Eğer onlar sahicilik ederlerse onları ölünceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun (hapsedin)."

A- "Kadınlarınızdan zina (fuhuş irtikâb) edenlere karşı sizden dört şâhid getirin."

Veraset ahkâmından sonra burada kadınlara ilişkin bir takım hükümler konuluyor.

Burada "nisâiküm / kadınlarınız" kelimesinden murad, Mücadele (58) sûresinin 3. ve Nisa (4) sûresinin 23. âyetlerinde olduğu gibi zevceler kasdedilmektedir. Tabiînden Süddî'nin kanaati de budur.

Dört şâhidden murad, dört erkek mü'min ve hür kimsedir.

B- "Eğer onlar şâhidlik ederlerse onları ölüceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun."

Bu dört şâhid o kadınların aleyhinde zina ettiklerine dâir şâhitlik ederlerse, artık bu kadınlar ecelleriyle ölünceye veya Allah (celle celâlühü) onlar için özel bir hüküm gönderinceye kadar o kadınları evlerde hapsedin.

Âyette, özel hükmün yol olarak ifâde edilmesi, (ünlü Mutezile âlimi) Ebû Müskin Muhammed b. Ali el-Isbahanî'nin dediğinin aksine, bunun hapis cezasından daha hafif olduğuna delâlet etmez.

16
"Sizlerden zina (fuhuş irtikâb) edenlerin her ikisine de (tevbih ile) ezâ edin. Eğer tevbe ve ıslâh-ı hâl ederlerse onlardan vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kavul eden (Tevvab)dir, çok merhamet eden (Rahîm) dir."

A- "Sizlerden zina (fuhuş irtikâb) edenlerin her ikisine de (tevbih ve takti ile) ezâ edin."

İki kişiden maksad, zina eden erkek ile kadındır. Erkek kipinin kullanılması tağkb (birini gaalib kılmak) yoluyladır.

Tabiînden Süddî diyor ki:

"- Bunlardan maksat, bakir erkek ile bakire kızdır. Nitekim onların cezasının müebbed hapisten hafif olması da bunu te'yid eder."

Süddî'nin izahına göre, böylece bu âyetin, bir öncekinin tekrarı olması sorunu da aşılmış olur. Yalnız evli ve iffetli (muhsan) iken zina eden erkeğin hükmü mübhem kalmış olur. Çünkü bundan önceki âyette zikredilen ceza, evli ve iffetli (muhsane) iken zina eden kadınlara mahsustur. Zina eden muhsanm (iffetli evli erkeğin), bu iki hükümden birine ilhak edilmesinin zahir olmaması, hükmün ana sebebinin ortak olmasında mübhemlik olduğuna delâlet etmektedir.

Zina fiili işleyen bu iki kişi, teşhir edilmek, halkın huzurunda kınanarak ve azarlanarak (tevbih ve takri' ile) rezil-rüsvay edilmek suretiyle cezalandırılırlar.

Bir görüşe göre, bunlara ayakkabılarla tekmeler de atılır.

Zahire göre, bu ceza hükmünün uygulanması da, ancak zina fiilinin sükutundan sonra olur. Bu hususun burada zikredılmemesi, bundan hemen önce zikredilmesi ile iktifa edildiği içindir.

B- "Eğer tevbe ve ıslâh-ı hâl ederlerse onlardan vazgeçin."

Eğer onlar karşılaştıkları azarlar, eziyetler gibi müeyyideler sebebiyle, yaptıklarından pişman olup tevbe eder ve kendilerini düzeltirlerse, artık siz de, onlara uyguladığınız muameleyi kesin. Çünkü tevbe ve ıslah, zemm ve cezayı kaldırır.

Bir görüşe göre buradaki hitab, onların fiillerine vâkıf olan şahitler için de olabilir. Buna göre, buradaki eziyet de, şâhidlerin onları zemmetmeleri, ayıplamaları ve onları yetkililere şikayet etmek tehdidinde bulunmalarıdır.

Onlardan el çekmeleri de, onları yetkiklere şikâyet etmekten vazgeçmeleridir.

Bir görüşe göre, Islamın (Medîne döneminin) ilk yıllarında bu iki sınıfın cezaları böyle idi; sonra nazil olan had cezası ile bu hüküm nesholundu. Nitekim rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Alın benden (Huzû a'nnî), alın benden (huzû annî); Allah, o kadınlara bir yol tâyin etti :

- Dul kadın recmolunur ; bâkire kamçılanır.

(Bu şer'î tarife uygun yüz kamçı darbesi ile dövülmek demektir.)

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyet nüzul itibarıyla birincisinden öncedir ve başkasının nikâhı altında olmayan zâniye kadınların cezası;

- önce eziyete uğramak,

- sonra hapsedilmek,

- sonra celd (kamçı ile dövülmek),

- sonra recm (taşlanarak öldürülmek)dır.

Bir görüşe göre, hapis emri nesholunmamış olabilir.

Burada haddin zikredilmemesi, Kitab ve Sünnet ile malum olduğu içindir. Buna göre, had cezasının uygulanmasından sonra kadınların evlerde tutulmaları tavsiye olunmaktadır. Bu da, o kadınların, evlerinden çıkıp kendilerini erkeklere arzetmeleıyle başlarına gelenlerden korunmaları içindir.

Ancak âyetin nazm-i kerîmi bu görüşe müsait değildir.

Ebû Müslim, (Câmiu't Tevil li Muhkemi't Tenzil adlı tefsirinde) Tâbiinden Mücâhid'e nisbet ederek diyor ki:

Birinci (15.) âyet hükmü, sevici iki kadın içindir, ikinci (16.)âyet hükmü de livata fiilin işleyen iki erkek içindir. Nûr sûresindeki hüküm ise, zina eden kadınlar ve erkekler içindir. Zira birinci hükümde (15. âyet) zikredilen, yalnız kadınların sıygalarıdır (kipleridir), ikinci hükümde (16. âyet) zikredilen de, erkeklerin sıygalarıdır. Ve bunu, tağkb (bir tarafı galip kılıp ona riâyet etmek) ile izah etmek zarureti de yoktur. Bir de, birincisinde (kadınların sıygasının kullanıldığı 15. âyette) tağkb için olduğunu söylemek de mümkün değildir. (Çünkü tağkb erkekler için olur.) "

Ancak dört şahit getirme emri, bu görüşe mânidir. Çünkü şeriatte zina sucu dışında hiçbir suç için dört şahit getirme şartı bilinmiyor.

C- "Çünkü Allah, tevbeleı çok kabul eden, çok merhamet edendir."

Allahü teâlâ, günah işlemiş olan kullarının tevbelerini ziyadesiyle kabul eder. O'nun rahmeti geniştir. Bu cümle, tevbe ve ıslahtan sonra anılan kişilerden el çekmenin illet ve sebebidir.

17
"Ancak Allah'ın kabulünü va'dettiği tevbe cehaletle bir kötülük işleyip de hemen (karîben) tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah, bunların tevbelerini kabul eder. Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Ancak Allah'ın kabulünü va'dettiği tevbe cehaletle bir kötülük işleyip de hemen (karîben) tevbe edenlerin tevbesidir."

Bu cümle, Allahü teâlâ'nın tevbeyi kabul etmesinin mutlak olmadığını, fakat burada belirtilen şart ile mukayyet olduğunu açıklıyor. Nitekim Allahü teâlâ'nın Tevvâb (tevbeleri çok kabul eden) ve Rahîym olarak vasıflandırılması, mutlak olarak anlaşılabilir.

Allah kelimesinden önce "alâ" harf-i cerri bulunmaktadır. Buna göre tam meâli, "kabulü Allah üzerine olan tevbe.." dir. Burada kullanılan "alâ" harfi, Allahü teâlâ'nın âdeti ve va'di gereğince tahakkukun kesin olduğuna delâlet içindir. Yani sanki bu tevbenin kabulü Allahü teâlâ'ya vâcib olan şeylerdendir. Bu "alâ" harfinin "min / den" eki anlamında olduğunu söyleyenlerin muradı da budur.

Bir başka görüşe göre de bu "alâ", "indinde, katında, nezdinde" anlamındadır.

Rivâyete göre Hasen-ı Basrî' şöyle anlamıştır: "Allahü teâlâ'nın kabul buyuracağı tevbe..." Bir başka görüşe göre de bunun anlamı:

"Allahü teâlâ'nın kentli lûtfuyla kabulünü üzerine vâcib kıldığı tevbe..."dir.

"Kötülük / sû´" ten murad, günahtır; ister küçük olsun, ister büyük olsun.

Kötülüğü cehaletle işlemek, o andaki cehalet ve idrâksızlık yüzünden yahut cehalet sebebiyle işlemek demektir. Çünkü günah işlemek, cehaletin sebep olduğu bir hâdisedir. Ancak bu cehaletten maksad, bunun kötülük olduğunu bilmemek demek değildir; fakat câhilin yaptığı gibi, o anda akıbeti düşünmemektir.

Tabiînden Katâde diyor ki:

"- Resûlüllah in (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashâbının icmâı ile sabittir ki, kulun, Rabbina isyanı sayılan her hareket, cehalettir; ister kasden, ister hatâ ile olsun."

Tabiînden Mücâhid de diyor ki:

"- Allahü teâlâ'ya isyan eden, bu cehaletinden çekilinceye kadar câhildir İbrâhîm el-Zeccac da tefsirinde diyor ki:

"Buradaki "bicehaletin / cehaletle" ifâdesinin mânâsı, âhiretin ebedî lezzetini bırakıp da dünyanın fâni lezzetini tercih etmekle, demektir."

Katiben tevbe etmekten maksad, ölüm gelip çatmadan önce tevbe etmektir. Nitekim bundan sonraki âyette buyurulan "İçlerinden birine ölüm gelip çatınca / İza hadara ehadehümüi-mevtü" ifâdesi de, sarahatle bildiriyor ki, tevbenin adem-i kabul zamanı, ölüm vaktidir. Binâenaleyh ölüm vaktinden önceki bütün zamanlar, kabul zamanı kapsamındadır.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Ölümün açık delili ona gelmeden önce tevbesi kabul olur." Tabiînden Dahhâk'a göre:

"Ölümden önce yapılan her tevbe yakın tevbe kapsamına dahildir."

Tabiînden İbrâhîm el-Nehaî'ye göre:

"Nefes yeri tutulmadan önce tevbe kabul olunur."

Ebû Eyyub Halid b. Zeyd el-Ensarî (radıyallahü anh)'nin rivâyetine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allahü teâlâ, can boğaza gelmeden önce kulun tevbesini kabul eder / Inne-llâhe teâ'lâ yakbelü tevbetel-a'bdi ma lem yuğarğır."

Tabiînden Ata diyor ki:

"- Ölümden, deve sağıldıktan sonra tekrar memesine süt ininceye kadar geçen zaman kadar önce tevbe kabul olunur."

Tabiînden Hasen-ı Basrî'den rivâyet edildiğine göre:

"İblis, yeryüzüne indiriknce dedi ki:

"- Ya Rabbi! Senin izzetine yemin ederim ki, Âdem oğlunun ruhu bedeninde kaldığı müddetçe ben unun peşini bırakmayacağım."

O zaman Allahü teâlâ da buyurdu ki:

"- Ben de izzetime yemin ederim ki, kulumun canı boğazına gelmeden tevbe kapısını üzerine kapatmayacağım."

Âyette, günahın işlendiği vakitle ölümün geliş anı arasında kalan zamana yakın zaman denmiştir. Binâenaleyh bu sürenin hangi bölümünde tevbe ederse, tevbesi kabul olunur.

B- "İşte Allah, bunların tevbelerini kabul eder."

Allahü teâlâ, bu vasıfları itibariyle onların tevbesini kabul eder. Uzaktakileri işaret eden "ülâike" nin kullanılmış olması onların zikirlerinden sonra araya fasıla girdiğindendir. Bu işaretteki hitab, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ya da hitaba ehil herkes içindir.

Bu da, tevbelerinin kabulü için bir va'ddir.

C- "Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm) dır."

Allahü teâlâ'nın ilmi ve hikmeti sonsuzdur. Bundan dolayı Allah hükümlerini ve fiillerini hikmet esası üzerine bina etmiştir.

Bu arızî (itirazı) cümle, makablinin mefhûmunu açıklar mâhiyettedir.

Burada zamir makamında ism-i celikn zahir olarak zikredilmesi, hükmün, illetini bildirmek içindir. Çünkü (Allah kelimesinin mastarı olan) ulûhiyet, Allahü teâlâ'nın kemâl sıfatlarını ifâdede asıldır.

18
"Yoksa (o kabulü va'dedilen tevbe) kötülük işlemekteyken ölüm gelip çatınca "şimdi ben tevbe ettim" diyenler için değildir. Kâfir olarak ölenler için de değildir. İşte bunlar için Biz, elem verici (can yakıcı) bir azab hazırladık."

A- "Yoksa (o kabulü va'dedilen tevbe) kötülük işlemekteyken ölüm gelip çatınca "şimdi ben tevbe ettim" diyenler için değildir."

Bundan önceki âyette bahsi geçen makbul tevbenin ne olduğu, burada sarahatle açıklanmakta ve ilâve olarak da, bunlardan başkasının tevbesmin yok hükmünde olduğu bildirilmektedir.

"Seyyiât / kötülükler" kelimesinin çoğul sıygası ile olması, kötülüklerin zaman içinde tekerrür etmesi itibariyledir; yoksa bundan bütün kötülük çeşitlerinin kastedildiği için değildir.

Başka bir deyişle ölecekleri zamana kadar kötülük işlemeye devam edip de nihayet ölüm gelip çatınca "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim" diyenlerin bu sözleri tevbe sayılmaz. Bunlar gerçek anlamda tevbe olarak kabul edilmez.

B- "Kâfir olarak ölenler için de değildir."

Tevbenin kabulü ne onlar, ne de bunlar içindir.

Kâfirlerin kâfir olarak tevbeleri söz konusu olmadığı hâlde onun da zikredilmesi, tevbe edeceklerini söyledikleri hâlde tevbelerini tehir edenlerin bu sözlerinin hiçbir değer taşımadığını kuvvetlice belirtmek ve bunun yok hükmünde olduğunu bildirmek içindir. "Velâ" nefiy /olumsuzluk harfinin tekrar edilmesi, zımnen bildiriyor ki, bir fayda sağlamama itibariyle, tevbeyi tehir edenlerin hâli kâfir olarak ölenlerin hâlinden de daha açıktır.

Burada ölüm anına kadar tevbe etmeyenlerle kâfirlerden maksad,

- ya özellikle kâfirlerdir,

- ya da yalnız fâsiklardır.

Buna göre kâfir olarak isimlendirilmeleri, durumlarının vehâmetini ifâde etmek içindir. Nitekim,

" Kim inkâr (küfür) ederse, artık Allah şüphesiz bütün âlemlerden müstağnidir." (Al-i İmrân 3/97) meâlindeki âyetin ifâdesi de bu kabildendir.

Bunlardan maksad, hem kâfirler, hem de fâsiklar olabilir. Bima göre ıkı erubun kâfir olarak vasıflandırılmaları tağkb (ikisinden birini galip sayarak ifâdede onu nazara almak) yoluyladır.

Birincisinden (ölüm anına kadar tevbe etmeyenler) fâsıkların,

İkincisinden (kâfir olarak ölenler) ise kâfirlerin kastedilmiş olması da caizdir. Buna göre iki fırkanın aynı kefeye konulması da ayrı bir mübalağadır; vehâmetin ifadesidir.

C- "İşte bunlar için Biz elem, verici (can yakıcı) bir azab hazırladık."

Uzak işareti "ülâike"nin kullanılması, onların hâhnın çirkinliğinin son asamaya vardığını ve kötülükteki mertebelerinin pek uzak olduğunu bildirmek içindir. Azabın bu şekilde vasıflandırıiması, zât olarak da, sıfat olarak da pek korkunç olduğunu bildirmek içindir.

19
"Ey îmân edenler! Kadınlara zorla (ikrah yoluyla) vâris olmanız size helâl değildir. Verdiğiniz (mehr)in bir kısmını ele geçirmek için onları sıkıştırmanız da helâl değildir. Meğer ki onlar apaçık bir hayâsızlık (fahşa) yapmış olsunlar. Onlarla ma'rufa göre (güzelce) geçinin (muaşeret edm). Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin (tahammül edin); olabilir ki sız bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah, onda bir çok hayır yaratmış olur."

A- "Ey îmân edenler ! Kadınlara zorla (ikrah yoluyla) vâris olmanız size helâl değildir."

Câhiliye devrinde bir kimsenin bir yakını öldüğü zaman kendi elbisesini ölenin karısının veya onun çadırının üstüne atar ve:

"- Ben onun malına vâris olduğum gibi, onun karısına da vârisim!" der ve böylece herkesten önce o kadın üzerinde bir hak iktisab eder; bundan sonra,

- dilerse mehir vermeden, onunla evlenir;

- dilerse onu başkasıyla evlendirip mehrini alır;

- dilerse kadını, ölen kocasından aldığı mirastan kendisine fidye vermesi için sıkıştırır, baskı yapardı.

Ancak eğer kocası ölen kadın, üsütüne elbise atılmadan önce ailesinin yanına gidebilirse, o zaman kendisiyle ilgili kararları verme hakkına sâhib olabilirdi.

İşte Müslümanlar böyle bir haksızlıktan nehyolunclular. Ve inen âyetle meâlen kendilerine buyruldu ki:

"- Ölenlerin malına vâris olduğunuz gibi, karılarım da istemedikleri hâlde miras olarak zorla almanız size helâl değildir."

Bir görüşe göre de, onlar bu kadınların miraslarına konmak için ölünceye kadar onları tutuyorlardı ve öldüklerinde de miraslarını alıyorlardı. İşte bu haksızlığa son vermek üzere inen âyetle buyruldu ki:

"- Rızâları dışında onları tutmanız size helâl değildir."

B- "Verdiğiniz (melır)in bir kısmını ele geçirmek için onları sıkıştırmanız da helâl değildir. Meğer ki onlar apaçık bir hayâsızlık (fahşa) yapmış olsunlar."

Câhiliye devrinde bazıları, bir kadınla evleniyorlar ve o kadına ihtiyaç duymadıkları hâlde bir yandan huysuzluk ve geçimsizlik çıkartıyor, öte yandan onu nikâhında hapsedip tutuyor, malından fidye vermesi, hul' yapması (belli bir mal karşılığında boşanması) için onu sıkıştuiyorlardı.

İşte bu âyetle bu haksızlık ortadan kaldırıldı. Hitab, kocalar içindir. Demek istenen şudur:

"- Onları mehir olarak verdiğiniz malın bir kısmını size iade etmek zorunda bırakmak için böyle bir yola başvurmayın."

Onların mallarını bu şekilde almanın, "ktezhebû" buyrulmak suretiyle götürmek olarak ifâde edilmesi de, onun çirkinliğini ziyadesiyle beyân etmek içindir.

Kadının "fahişetin mübeyyineh / apaçık fahiş" fiili,

- kocasından nefret edip kaçması,

- huysuzluk göstermesi,

- çirkin sözlerle kocasına ve ailesine eziyet etmesi demektir.

Bu âyetin Ubeyy b. Kâ'b kıraetıne göre, "illâ en yufhışne aleyküm / meğer ki size karşı fahiş davransınlar..." şeklinde okunması da, bu mânâyı teyid eder.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki fahişe kelimesi, zina demektir.

Hulâsa; hiçbir hâl ve kârda, hiçbir vakitte, hiçbir sebeble, kadınlara mettir olarak verdiğiniz malların bir kısmını almak için, onları nikâhınızda hapsetmeniz, onlara baskı uygulamanız size helâl değildir. Meğer ki onlar fahiş bir fiil işlemiş olsunlar. Çünkü o takdirde sebep kendilerinden kaynaklanmış olur ve siz, hul' (mal karşılığı boşama) talep etmekte mazur sayılırsınız.

C- "Onlarla ma'rufa göre (güzelce) geçinin."

Bu hitab, karıları ile iyi geçinmeydiler içindir. Mâruf kelimesi, şeriatin ve insanlığm reddetmediği davranışlardır. Burada kasdedilen, yatmada, nafakada adalet ve konuşmada güzel sözler söylemek gibi uygun davranış biçimleridir.

Ç- "Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin (tahammül edin); olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah, onda bir çok hayır yaratmış olur."

Eğer yukarıda zikredilenler gibi, nefreti mûcib kasıtlı davranışları olmadığı hâlde tabiat icabı, onlarla yaşamaktan hoşlanmazsanız, sırf hoşlanmadığınız için onlardan ayrılmayın. Çünkü sevmemekle beraber onlarla yaşayabilir, sabırlı davranabilirsiniz. Sizin sevmediklerinizde, sevdiklerinizde olmayan pek çok hayır olabilir. Nefis bazen dini için daha faydalı, akıbetçe daha güzel ve hayra daha yakın olan şeylerden hoşlanmaz ve bunun aksı olan şeyleri sever. Binâenaleyh sız hevâ ve heveslerinize değil, hayırlı ve faydalı olana bakmaksınız.

Bu cümlede "hoşlanmama, kerih görme" fiili, iki kere zikredilmiştir. Oysa illet ve sebep belirtmek için birincisine gerek yoktur. Çünkü illet ve sebep, ikincisine münhasırdır. Fakat birinci fiilin zikri, bize Allahü teâlâ'dan gelecek büyük hayırların nahoş bir şeye katlanmaya mahsus olmadığını bildirir. Fakat o, hikmetin gereği bir İlâhî sünnettir ve bizim bu konumuz da, onun maddelerinden biridir.

Bu âyet yukarıda belirtilen meşru sebepler olmadıkça, erkekleri kadınlardan ayrılmamaya şiddetle teşvik eder.

Kocaları tarafından sebepsiz yere sevilmeyen kadınlar için yaratılması muhtemel birçok hayırdan maksat, sâlih çocuklardır.

Bir görüşe göre de, ülfet ve muhabbettir.

"Hayır" kelimesinin tenvm ile "hayran" şeklinde zikri de, bu hayrın zât olarak büyüklüğünü belirtir. Bu hayrın ayrıca çoklukla vasıflarıdırılması, sıfatının da büyüklüğünü bildirir.

"Bir zevcenin yerine başka bir zevce almak isterseniz, öncekine yığınla (kantar, kantar) mal veya para vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın. Siz bühtanda bulunarak ve açık bir günah işleyerek mi onu alacaksınız?"

A- "Bir zevcenin yerine başka bir zevce almak isterseniz, öncekine yığınla (kantar, kantar) mal veya para vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın."

Eğer siz bir zevcenizi arzu etmediğiniz için onu boşayip da onun yerine arzu ettiğiniz başka bir kadınla evlenmek isterseniz ve o boşamak istediğiniz zevcenize çok miktarda mal vermişseniz, artık ondan hiçbir şey almamalısınız.

B- "Siz bühtanda bulunarak ve açık bir günah işleyerek mi onu alacaksınız ?"

Bu cümle, geçen nehyi açıklamakta ve nehyedilen şeyden nefret ettirmektedir. Bu istifham da, inkâr ve tevbih içindir. Yani sız bühtan ederek mı ve günah işleyerek mi, yahut bühtan ve günah için mi onu alacaksınız?

Câhiliye devrinde biri, bir başka kadınla evlenmek istediği zaman, nikâhındaki kadına çirkin bir iftira (bühtan)da bulunurdu. Maksad, daha önce ona verdiği maldan ona fidye versin de o da, onu yeni evliliğine harcasın, işte bu davranış bu âyetle nehyolundu.

Bühtan, hakkında yalan uydurulan kimseyi dehşete düşüren korkunç bir yalandır. Bazen bâtıl fiil anlamında da kullanılır. İşte bundan dolayıdır ki, burada bühtan, zulüm olarak tefsir edilmiştir.

21
"Nasıl alırsınız ki birbirinizle kaynaşmıştınız. Onlar da sizden sağlam bir mis ak (söz, teminat) almışlardı."

A- "Nasıl alırsınız ki..."

Bundan önceki inkâr ve tenfirden (nefret ettirmekten) sonra bu da, anılan kadınların mallarını almamak için inkâr üstüne inkâr ve tenfir üstüne tenfirdir. İlâveten burada inkâr, o malı almanın keyfiyetine tevcih edilmiştir ki bu, onun tahakkukuna asla imkân olmadığını belirtmek içindir. Şu hâlde eğer gerçekleşmesi hiçbir suretle mümkün değilse, var olmaktan nasibi kesinlikle yok demektir.

B- "...Birbirinizle kaynaşmıştınız."

Bu cümlede, geçen inkâr ve red mânâsını tekid eder ve bunun gerçekleşmesinin uzak bir şey olduğunu açıklar. Siz o malları nasıl alacaksınız ki aranızda halvet olmuş, mehir kesinleşmiş ve onlar size hizmet etmişlerdi?

C- "Onlar da sizden sağlam bir mis ak (söz, teminat) almışlardı."

Bu cümle de, önceki hükme dahildir. Onlar, birlikte yaşamak ve geçinmek için sizden kesin, sağlam söz almışlardı.

Burada sağlam söz,

- ya Allahü teâlâ'nın:

"Boşama iki defadır. Ondan sonrası kadını ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır." (Bakara 2/ 229) meâlindeki âyette erkeklerden aldığı sağlam sözdür;

- ya da da Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in şu hadisinde işaret buyurulan sağlam sözdür:

"Siz zevcelerinizi Allah'ın emaneti olarak aldınız ve onların ferclerini Allah'ın kelimesiyle helâl edindiniz Ehaztümû hünne biemaneti-llâhi ve istıhleltürn fürûcehünne bıkelimeti-llâhı tea'lâ, "

22

"Babalarınızın nikahlamış oldukları kadınlarla evlenmeyin. Geçmişte olanlar başka.. Çünkü o, gerçekten bir hayâsızlık ve iğrenç bir şeydi. O ne fena bir yoldu!"

A- "Babalarınızın nikahlamış oldukları kadınlarla evlenmeyin."

Burada, nikâhı haram olan ve olmayan kadınların beyânına mübaşeret ediliyor.

Bu nikâhın, bundan sonra gelecek âyette zikredilen muharremâtın (haram olanlar) arasında değil de, burada ayrı olarak zikredilmesi, zecrim (yasağını) ağırlaştırmak içindir. Zira Câhiliye devri Arabları, bu nikâhta ısrarlı idiler.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) ve müfessirlerin cumhûru diyorlar ki:

"Câhiliye devri insanları, ölen babalarının zevceleri ile evleniyorlardı; bu âyetle bundan nehyolundular / Kâne ehlü'l-cahiliyyeti yetezevvecûne biezvacı âbâihim fenühû a'n zâkk."

Âyetteki "âbâüküm — babalarınız" ifâdesi, mecazî olarak büyük bababları veya dedeleri de kapsar.

Böylece babaların evlendikleri kadınların nikâhlarının haram olması (hürmeti), hem nass, hem de icmâ ile sabittir.

Eğer babaların nikâhı sahih ise, bu hürmetin (haramlığın) isbatı için yalnız nikâh yeterlidir. Eğer nikâh fâsid ise, bu hürmetin isbatı için:

- ya cinsî ilişki,

- ya da şehvetle öpmek ve dokunmak gibi cinsî ilişki hükmünde sayılan bir fiil lâzımdır.

Esasen fâsid nikâhta hakikatte hürmeti isbat eden bu fiillerdir. Şöyle ki: Biz Hanefîlere göre, şehvede öpmek ve dokunmak gibi fiiller,

- mülkiyet yoluyla cariyelerde

- haram olarak hür kadınlarda gerçekleşmiş ise,

bu kadınların evlâda hürmeti (haramlığı) sabit olur.

Şâfûlere göre ise, haram olarak (mülkiyetsiz ve nikâhsız olarak) gerçeklesen o fiillerle sabit olmaz.

Akıl sahibi olmayanlar için kullanılan "mâ" (o kadınlar ki..) harfinin "men" yerinde tercih edilmesi kadınların zâtı itibarıyla değil vasıfları (nikâhları) itibariyledir.

B- "Geçmişte olanlar başka. Çünkü o, gerçekten bir hayâsızlık ve iğrenç bir şeydi. "

Bu istisna, tahrimı daha da ağırlaştırmak içindir. Çükü bu ifâdede hüküm, imkânsız olan bir şeye tâlik edilmiştir. Bunun mânâsı şudur:

"Babalarınızın zevceleri ile evlenmeyin, ancak o zevcelerden ölenler müstesna."

Bu ifâde tarzından maksat, ibaha (mubah kılma)yolunu külliyen kapamaktır.

Bunun bir benzeri de A'raf (7) sûresinin 40. âyetidir. Şöyle ki:

"Ayetlerimizi tekzib edenler ve onlara karşı büyüklük taslayanlar (tekebbür edenler) var ya; gök kapıları onlar için açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler."

Bir görüşe göre de âyetin mânâsı şöyledir:

"Babalarınızın nikahladıkları kadınları nikahlamayın; çünkü o, şüphesiz ukubet (azab)i mûcibtir; Ancak cahiliye döneminde geçenler müstesna; çünkü o, şüphesiz bağışlanmıştır."

Bir görüşe göre de, bu istisna "munkatı' istisna" dır (zaten dahil olmayan bir şeyi istisna etmektir). Yani bu tür eski evliliklerden dolayı muâhaze yoktur, demektir; yoksa bu eski evlilıkler müsellemdir, demek değildir.

Ancak âyetin "Çünkü o, gerçekten bir hayâsızlık ve iğrenç bir şeydi." cümlesi, bu iki görüşe mânidir. Zira bu cümle, bu yasağın illetidir.

Yasaklanan o evliliğin,

- son derece çirkin ve iğrenç (ğayete'l-kubh)olduğunu,

- Allahü teâlâ'nın hükmünde ve ilminde her zaman şiddetli gazab (cşedde'l- buğz)ı mûcib bu sıfatı taşıdığım,

- bu evlilik için hiçbir ümmete ruhsat verilmediğini beyân eder.

Bu ihbarla, geçmiş bu tür evlilikten dolayı muâhaze olmadığı şeklinde hafifletici bir ifâdenin, bu yasak emri ile illeti arasına girmesi hiç de uygun düşmez.

C- "O, ne fena bir yoldu !"

Eski ümmetler de, asırlar boyunca her ülkede durmadan bu evliliğin iğrençliğini anlatmışlardır.

Bu çirkinliğin şer'an, aklen ve örfen üç mertebesi vardır. Ve Allahü teâlâ, bu evliliği bu üç mertebe çirkinlikle vasıflandırmıştır.

Nitekim,

"Fahişe /haya sizlik" kelimesi, çirkinliğin aidi mertebesini,

"Makten / iğrenç" kelimesi çirkinliğin şer'î mertebesini,

"Ve sâe sebîlâ / O, ne de kötü yoldu" ifâdesi de, çirkinliğin örf ve âdet mertebesini temsil eder.

Bir şeyde bu üç unsur bir araya gelince, artık o, çirkinliğin son mertebesine varmış olur.

23
"Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek ve kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle birleştiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız haram kılındı.

Eğer üvey kızlarınızın anneleriyle birleşmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.

Sulbünüzden olan oğullarınızın karıları ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi cem'etmeniz size haram lalındı. Ancak geçmişte olanlar başka... Şüphesiz Allah, Gafurdur, Rahîynı'dır."

A- "Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek ve kız kardeşlerinizin kızları."

Tabiî ki burada maksad,

- onların zâtlarının talırim edildiğini beyân değil,

- fakat nikâhlarının ve nikâhın amacı olan faydalanma (temettü)nin hürmetini,

- nikâh mülkiyetine girmeleri nin imkânsızlığını,

- nikâh konusu olamayacaklarını belirtmektir.

Âyette zikredilen mahremlerden köle edinilmeleri caiz olanların, kölelik mülkiyeti sebebi ile kadınlıklarından faydalanmanın hürmeti (haramlığı) âyetin sibak ve siyakı ile değil (l), fakat delâleti ile sabittir.

İstitraden şunu belirtelim ki köle edinilmeleri caiz olanlar mahremiyetleri akrabalık sebebine dayanmayanlardır. Mahremiyeti akrabalık sebebi ile olanlar, köle edinilemezler; mahrem akrabaları tarafından satın alınan köleler, satın alındıkları anda hürriyetlerini kazanırlar.

Hem nikâhta, hem de kölelik mülkiyetinde sebep birdir. Bu onların kadınlığının mülkiyete konu olmamasıdır.

Ancak onların kadınlığınm mülkiyete konu olmaması, nikâh akdinin hürmetini ve bu akdin hükmünün onlar hakkında uygulanmamasını gerektirmekle beraber kölelik mülkiyetinin gerçekleşmesini ve onun sebebi, olan akdin veya akid yerine geçen muamelenin hürmetini re'sen gerektirmez. Çünkü aslında kölelik mülkiyetinin konusu, nikâh mülkiyetinde olduğu gibi kadınların kadınlığından istifâde değildir. Onun içindir ki bu konunun adem-i mecudiyeti sebebiyle mülkiyet gerçekleşmemiş olmaz. Oysa nikâh mülkiyetinde konu kadınların kadınlığıdır. Bu unsur mevcud değilse nikâh mülkiyeti kesinlikle gerçekleşmez. Kölelik mülkiyetinde ise mülkiyet konusu (kadın veya erkek) her kölede bulunan rakabe (boyun tasarrufu.)dir. Binâenaleyh bu unsurun mevcudiyeti sebebiyle, kaçınılmaz olarak o mülkiyet de gerçekleşir.

Âyette zikredilen akrabalarda olduğu gibi, nikâhın hürmetinin sebebi, sadece nesebi akrabalık olan kimselerde, o kimselerin köle olup da bu akarabaları tarafından satın ahnmaları hâlinde, hürriyetlerine kavuşacaklarından kölelik mülkiyeti kalkmış, sona ermiş olur. Ama nikâh hürmeti, nesebi akrabalık sebebine dayanmayan diğer mahremlerde kölelik mülkiyeti, bütün şer'î hükümleri ile beraber baki kalır. Fakat cinsel ilişkinin helâl olması, bu hükümlere dahil olmadığı için gerçeklesmemesinde bir zarar yoktur. Nitekim bu mahremlerin Mecûsî cariyeler olması hâlinde hüküm böyledir. (Yani onlarla cinsel ilişki kurulamaz.)

Nikâhları haram kılınmış olan anneler kavramı, ne kadar uzak olursa olsun, bütün nineleri kapsar.

Kızlar, ne kadar uzak olursa olsun, o erkeğin bütün kızlarını ve torunlarını içine alır.

Kızkardeşlere gelince; bu hürmet öz, baba bir, ana bir bütün kızkardeşleri kapsar.

Amme/hala, kendi babası ile senin babanın babası aynı kişi olan kadındır.

Halet/teyze de, kendi annesi ile senin annenin annesi aynı kişi olan kadındır. Bu da, yalan ve uzak hala ve teyzelere şamildir.

Erkek ve kız kardeş kızları kavramı da, yakın olanları da, uzak olanları da kapsar.

B- "Sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz."

Allahü teâlâ, süt emmeyi de neseb mertebesine (menzilete'n-neseb) çıkarmış, ona da neseb hükmünü vermiştir. Öyle ki, süt emziren kadın, süt anne; süt emzirilen kız da süt kız kardeş olarak isimlendirilmişlerdir. (Mahremiyet olarak onların hükmünü almışlardır.) Yine süt annenin kocası, baba ve süt annenin ana-babası da, dede ve nine, süt annenin kız kardeşi de, teyze olarak isimlendirilmişlerdir. (Mahremiyet olarak onların hükmünü almışlardır.) İster süt emmeden önce doğmuş olsun, ister sonra doğmuş olsun, süt annenin kocasının başka zevcelerinden olan çocukları da baba bir kardeş ve baba bir kız kardeş olarak vasıflandırılırlar. (Mahremiyet olarak onların hükmünü alırlar.) Yine süt ananın annesi, nine hükmünü ve onun kız kardeşi de teyze hükmünü alırlar. Süt annenin bu kocasından olan bütün çocukları da, bu süt çocuğunun ana-baba bir kardeşlerininin ve kız kardeşlerinin hükümlerini alırlar. Süt annenin başka kocasından olan çocukları da, bu süt çocuğunun ana bir kardeşleri ve kızkardeşleri olurlar. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Neseben nikâhları haram olanlar, redaat (süt emme) sebebiyle de nikâhları haram olanlardır / Yahrumu minc'r-redâi' ma yahrumu mine n-neseb."

Neseben nikâhları haram olan herkesin, sütten de haram olması, genel bir hüküm olup her halü kârda genelliği geçerlidir.

Bir kimsenin;

- baba bir kardeşinin annesi,

- oğlunun ana bir kız kardeşi,

- oğlunun annesinin annesi,

- baba bir amcasının annesi,

- baba bir dayısının annesi,

hürmetleri (haram olmaları) nesep cihetinden olmadığı için genel kaideyi bozmuş olmaz. Zira bunlar, süt cihetinden oldukları zaman haram olmazlar fakat onların hürmeti, musahere (evlilik akrabalığı) cihetin dendir.

Nitekim malum olduğu üzere:

- birincisi (baba bir kardeşinin annesi), kendi babasının zevcesidir;

- ikincisi (oğlunun ana bir kız kardeşi) de, zevcesinin kızıdır;

- üçüncüsü (oğlunun annesinin annesi) de, zevcesinin annesidir;

- dördüncüsü (baba bir amcasının annesi) de, sahih dedesinin zevcesidir;

- beşincisi (baba bir dayısının annesi) de, fâsid dedesinin zevcesidir, (Fâsid dede, iki kadın arasında bulunan bir erkektir)

B- "Karılarınızın anneleri."

Radaet (süt emme) cihetinden nikâhları haram olanlar belirtildikten sonra burada musahere (evklik akarabalığı) cihetinden nikâhları haram olanların açıklanmasına giriliyor. Buradaki eşlerden (kadınlardan) murad, mutlak olarak nikahlanmış olanlardır. İster kendileriyle cinsel ilişkiye girilmiş olsun, ister olmasın. Ulemânın cumhûrunun görüşü böyledir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir kadınla evlenmiş ve onunla cinsel ilişkıde bulunmadan boşamış bir zât hakkında şöyle buyurmuştur:

"O kadının kızı ile evlenmesinde bir sakınca yoktur; ama onun annesiyle evlenmesi helâl olmaz."

Ömer (radıyallahü anh) ile İmran b. Hasîn (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre:

"Zevcenin annesi, nikâh akdiyle haranı olur."

Tabiînden Mesrûk'tan rivâyet olunduğuna göre:

"Zevcenin annesi nikâhtan azade kılınmiştır; siz de onu azade kılın." Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre:

"Allahü teâlâ'ın mübhem (mutlak olarak) zikrettiğim siz de öyle kabul edin."

Ancak rivâyete göre Abdullah b. Abbas (radıyallahü anh), Ali, Zeyd b. Sabit (radıyallahü anh), Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh), Abdullah b. Zübeyir (radıyallahü anh), âyetin bu cümlesini "ellâti dehaltüm bi hine / o eşleriniz ki, onlarla cinsel ihşkide bulundunuz..." ilâvesiyle okumuşlardır.

Câbir b. Abdullah (radıyallahü anh) tan bu konuda iki rivâyet gelmiştir.

Said b. el Müseyyeb'in Zeyd b. Sabit'ten rivâyetine göre:

- Bir kimse cinsel ılişkide bulunmamakla beraber zevcesi, kendi nikâhında iken vefat eder o da onun mirasını aldıktan sonra ölen karısının annesi ile evlenmeye kalkarsa bu haramdır.

- Ancak, zevcesi ile cinsel ilişkide bulunmadan onu boşarsa, dilerse, annesi ile evlenebilir.

Bu görüş, zevcelerin annesinin nikâhı konusunda ölümü, cinsel ilişki yerme ikame etmektedir. Nitekim mehir ve ıddet konularında da ölüm, onun yerine kaim olmaktadır.

Nikâhlı zevcelerin annelerinin hükmü,

- her hangi bir veçhile kendileri ile cinsel ilişkide bulunulan,

- şehvetle dokunulan,

- hürmeti mûcib benzer bir fiile (edep yerine bakmak gibi) mâruz kalan kadınların anneleri için de geçerlidir.

Âyetteki annelerin hükmü yukarıda zikredildiği veçhile süt analara ve ninelere de şamildir.

C- "Kendileriyle birleştiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızları rebîbeler)nız haram kılındı."

Bir kimsenin karısının başka kocasıdan olan kızına "rebîbe", oğluna da "rebîb "denir. Değişmez bir kaide olmasa Via, üvey baba, kendi öz evlâdı gibi onu besleyip büyüttüğü için bu isim verilmiştir. Genellikle bu kızlar, annelerinin terbiyesinde ve üvey babalarının himayesinde bulunurlar. Bu üvey kızların, üvey babaları tarafından onların himaye ve terbiyesinde beslenip büyütülmeleri, onların şefkatine muhtaç ve kendi öz çocukları gibi olmaları böyle bir muamele görmelerini gerektirir. Yoksa bu vasıf, hürmetin (haram olmanın), onların, anneleri ile yapılan evlilik sırasında küçük olup bilfiil üvey babalarının kucaklarında büyümeleri kaydına bağlı olduğunu ifâde etmek için değildir. Fakat Ali (radıyallahü anh) den gelen böyle bir rivâyet vardır ve (imam) Davud el-Zahirî de bu görüşü benimsemiştir. Ancak ulemânın cumhûrunun görüşü, evvelce zikredilendir.

"Min-nisâikümü-llâti dehaltüm bıhınne / kendileriyle birleştiğmız eşlerinizden" ifâdesi, kesinlikle şart bildiren bir kayıtür. Bunun aksini iddıâ eden görüş ise, daha önce zikredilen Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in hadisine (bir kimse, bir kadınla evlenip de onunla cinsel ilişkiye girmeden onu boşarsa, onun başka kocasından olan kızı ile evlenmesinde bir sakınca yoktur) ve âlimlerin cumhûrunun itti falana ters düşer.

Ç- "Eğer üvey kızlarınızın anneleriyle birleşmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur."

Eğer onlarla daha önce hiçbir veçhile (nikâhla veya nikâhsız) cinsel ilişkide (vaya şehvetle dokunmak, edep yerine bakmak gibi onun hükmünde olan bir muamelede) bulunmamışsanız, üvey kızlarınız olacak kızlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.

Âyetin bu ifâdesi, daha önceki cümleden zımnen anlaşılan bir hükmü açıkça anlatmaktadır.

D- "Sulbünüzden olan oğullarınızın karıları ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi cem'etmeniz size haram kılındı."

Zevceye "halile-çoğulu: halâil "denmesi, kendi kocasına helâl olduğu, yahut kocasının mahalline (mekânına) hulul ettiği (düştüğü) içindir.

Bir görüşe göre de, karı-koca birbirlerinin eteklerini hillettikleri (çözdükleri) içindir.

Sulbî oğulların zina ettikleri, yahut şehvetle dokunmak ve benzeri gibi hürmet bakımından cinsel ilişki hükmünü taşıyan bir muamelede bulundukları kadınlar da, bu hususta onların nikâhk karıları hükmündedir.

"Ebnâikümü-llezîne min aslâbiküm / sulblerinizden olan oğullarınız" kaydı, evlat edinilmiş olanları bu hükmün kapsamı dışına çıkarmak içindir. Oğulların oğulları ve süt oğullar ise, dereceleri ne kadar uzak olursa olsun, sulbî oğullar hükmündedirler.

İki kız kardeşi bir arada nikahlamak da haramdır. İki kız kardeşin bir kişinin nikâhı altında toplamak yasaklanmıştır. Ancak kölelik mülkiyeti altında toplamak mümkünse de bunda dahi, iki kızkardeşle de cinsel ilişkide bulunmak, delâlet yoluyla hürmet (haramlık) kapsamındadır. Çünkü ikisinin (nikâh ile köle mülkiyetinin) de sebebi aynıdır. Bir de Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse, erlik suyunu iki kızkardeşin rahminde toplamasın — Men kâne yü'mınü billahi ve'l-yevmi'l-âhnri felâ yecmea'nne mâehu fi rahmi uhteyn." (İki kız kardeşi de yanında tutup bu fiili ikisiyle yapmasın.)

İki kızkardeşi kölelik mülkiyetiyle bir araya getirmek, nikâh anlamında değildir. Çünkü nikâhtan amaç mutlaka cinsel ilişkidir; kölelik mülkiyetinde ise böyle değildir ve mutlaka cinsel ilişki gerektirmez. İşte bundan dolayıdır ki, Mecûsî bir cariyeyi satın almak caizdir; fakat onunla evlenmek caiz değildir. Hattâ eğer bir kimse, iki kızkardeş cariyeden biri kendisine haram olmadan ikisiyle birden cinsel ilişkide bulunması helâl değildir.

Keza eğer bir kimse, cinsel ilişkide bulunduğu cariyesinin kızkardeşi ile evlense, ikisinden biri bir veçhile kendisine haram olmadan diğeri kendisine helâl olmaz. Çünkü nikâh edilen de, kendisiyle cinsel ilişki kurulmuş hükmündedir. Bu itibârla cinsel ilişkide ikisini birleştirmiş sayılır.

Hürmetin,

- iki kızkardeşi bir araya getirme fiiline dayandırılması,

- âyetin mevcut ifâdesi yerine, "zevcelerinizin kızkardeşleri size haram kılındı" denmemesi ve bu suretle yasağın kızkardeşlerden ikincisinin nikâhına isnad edilmemesi,

- bundan önce zikredilen muharrematta olduğu gibi, bu hürmetin de ebedî olduğunu ifâde etmekten sakınmak içindir.

İki kızkardeşi birden almak hükmü, bir kadın ile onun halası gibi (birinin erkek diğerinin de kadın farz edilmesi takdirinde nikâhları caiz olmayan) yakını bir kadını birden almaya da şamildir. Çünkü iki kızardeşi birden almanın haram olmasının sebebi, Allah Teâla'nın emir buyurduğu sıla-ı rahmi kesme sonucunu doğurmasıdır. Ve bu sakınca, anılan evliliklerde de mevcuttur; hattâ ziyadesiyle mevcuttur. Zira hala ve teyze, anne mertebesinde sayılır. Bu itibârla Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem). in:

"Bir kadın, ne halasının üstüne, ne teyzesi üstüne, ne erkek kardeşinin kızı üstüne, ne de kız kardeşinin kızı üstüne nikâh edilemez. Büyük küçük üstüne, küçük de büyük üstüne nikâh edilemez."hadisi, bu âyeti tefsir eden bir beyân kabilindendir; yoksa farklı bir hüküm beyânı değildir.

Bir görüşe göre ise bu hadis meşhur olduğundan, âyette olmayan ilâve bir hüküm ifâde edebilir.

E- "Ancak geçmişte olanlar başka... Şüphesiz Allah, Gafûr'dur, Rahîym'dir."

Daha önce câhiliye devrinde olanlar geçmiştir; ondan dolayı muâhaze olunmayacaksınız. Bu cümlenin, tekit ve kuvvet katmak için olduğunu söylemeye imkân yoktur. Çünkü ondan sonraki cümle, bu istisnanın illetidir.

Tabiînden Ata ve Süddî diyorlar ki:

"Yani geçmişte Yakub (aleyhisselâm) un yaptığı evlilik müstesna. Zira rivâyet olunuyor ki o, Yahuza'nın annesi Leyâ ile onun kızkardeşi ve Yûsuf'un annesi Rahil'i nikâhında bir araya getirmişti. "

Ancak ifâde edilen illet buna müsait değildir. Çünkü Yakub (aleyhisselâm) un yaptığı evlilik kendi şeriatinde helâl idi.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Câhiliye insanları, Allah Teâla'ın evlilikte haram kıldıklarını haram sayıyorlardı; yalnız babanın zevcesi (üvey anaları) ile iki kızkardeşi birden almayı haram saymıyorlardı."

Hişam b. Abdullah'ın (ölm.817) rivâyetine göre Muhammed b. Hasen (ölm.804) şöyle demiştir:

"Câhiliye devri insanları, bütün bu muharramâtı (nikâhları haram olan kadınları) biliyorlardı; yalnız iki tanesi müstesna:

- Babanın zevcesini (veya üvey anayı) nikahlamak,

- İki kızkardeşi birden almak.

Nitekim gördüğün gibi âyette, her ikisinin nehyinden sonra "ancak geçen, mütesna" buyrulmaktadır. Bu da işaret ediyor ki, her ıkisindeki istisnanın mâhiyeti aynıdır."

Ancak iki istisnadan sonra gelen illetlerin değişik oknası,

- birincisi: "çünkü o, iğrenç bir şeydi."

- ikincisi de "Şüphesiz Allah Gafûr'dur, Rahim'dir" bu görüşe mânidir.'

24
"Evli kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı. Ancak Mâlik olduğunuz cariyeler müstesna. Bunlar Allah'ın size yazdıklarıdır. Bunlardan ma'dası (ile) iffetli olarak, zinadan kaçınarak mallarınızdan mehir vermek suretiyle evlenmek istemeniz de size helâl kılındı. O hâlde kendilerinden, faydalandığınız (istimta' ettiğiniz) kadınlara mehirlerini bir fariza olarak verin. Mehrin kesinleşmesinden sonra birbirinizi razı etmenizde bir günah yoktur. Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Evli kadın (muhsane)larla evlenmeniz de size haram kılındı."

"Muhsane", evli kadın demektir. Muhsane denmesi, kocası ya da velisi tarafından harama düşmekten korunduğu içindir.

Evli kadına (fail sıygası ile) "muhsıne" de denir; çünkü evli kadın,

- fercini (namusunu) kocası dışındaki erkeklerden korur,

- ya da kocasını harama düşmekten korur.

Bazı müfessirlere göre (muhsane kelimesinin mastarı olan) "ihsan", Kur’ân'da şu dört mânâda kullanılır:

1- burada olduğu gibi "evlilik";

2- bu âyetteki "muhsinîn" kelimesinde olduğu gibi "iffet";

3- 25. âyette geçen "muhsanât" kelimesinde olduğu gibi "hür";

4- 25. âyette geçen "fe izâ uhsınne" cümlesinde olduğu gibi "İslâm".

Nitekim "uhsınne" fiili, bir görüşe göre, "Müslüman olduklar zaman..." şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyetteki "muhsanât" kelimesi, evli kadınlar demek iken, ondan sonra "mine'n- nisa / kadınlardan" kelimesinin zikredilmesi, tekid için olup "muhsanât" kelimesinin, erkeklere de şâmil olma vehmini kaldırmak içindir.

Nitekim "muhsanât" kelimesinin, enfüs'ün (nefislerin) sıfatı olduğu da vehmedilmişim. (Bu vehme göre erkeklere de şâmil olur.)

B- "Ancak mâlik olduğunuz cariyeler müstesna."

Bu istisna, nev'in cinsten ayrılması kabilindendir. Âyette mülkiyet, yeminlere (sağ ellere) isnat edilmiştir ki, kelime kelime tercemesi "sağ ellerinizin mâlik olduğu", demektir. Çünkü mülkiyet, genellikle sağ el ile yapılan bir akidle gerçekleşir. Bu mâlikiyet, köleler ve özellikle kadın köleler için kullanılır. Zaten burada da kastedilen kadın kölelerdir.

Cariyeler hakkında mülkiyet ifâdesinin kullanılması, hür kadınlar hakkında kullanılan nikâh mülkiyetine tekabül ettiği içindir.

Burada akıl sahibi olmayan varlıklara ilişkin "mâ" harfinin kullanılması, cariyelerde bulunan kölelik kusuruna işarettir. (Zira onlar bu sıfatlarından dolayı, hür insanların bütün mükellefiyetleri ile mükellef değillerdir.)

- Cariyelerden murad, ya bütün cariyelerdir.

Bu takdirde istisna, bütün fertlerini değil, fakat bir kısmını tahrim hükmünün dışına çıkarmak içindir. Bunun anlamı şudur:

"Mutlak olarak bütün evli kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı, ancak mâlik olduğunuz evli cariyeler müstesna; çünkü onlar, mutlak olarak muharramattan (nikâhları haram olan kadınlardan) değildir. Fakat onlardan nikâhı haram olmayan bir kısım da vardır ki, onlar, kocasız olarak veya

Diğer bir görüşe göre mutlak, olarak (kocaları yanlarında olsa da) esir alınan cariyelerdir; "

- Cariyelerden murad ya da özellikle savaşta esir alınanlardır. Bunun da anlamı:

"Evli kadınlar size haram kılındı, ancak savaşta esir alınan evli kadınlar müstesna; çünkü onların nikâhları kısmen, yani mâlikleri olmayanlar için meşrudur."

Savaşta esir alınan cariyelerin, mâlikleri için kölelik mülkiyeti ile helâl olmaları ise nassın delâletinden çıkar. Çünkü nikâh mülkiyeti ile kölelik mülkiyetinin hükümlerinin illeti aynıdır. Fakat bu helâl olma hükmü âyetin ibaresinden anlaşılmaz. Çünkü bikndiği üzere âyetin nazmı, âyette sayılan nıkâhlanmaları haram olan kadınlara ilişkindir. Burada nikâh mülkiyeti hükmü ile faydalanması haram olan kadınlar beyân edilir. Kölelik mülkiyeti hükmü ile bu kadınlardan faydalanmanın hürmetinin (haram olmasının) sübtitu ise, nassın delâletiyledır. Bunda istisna asla câri değildir. (Yani âyette sayılan muharramâttan, kölelik mülkiyeti ile helâl olan hiçbir kadın yoktur.)

Savaşta esir alınan kadınların, eski kocalarından, bir görüşe göre mübayenet (ayrılık), bir görüşe göre de esaret ile kesin olarak boşanmış sayıldıkları hâlde, bunların âyette evli kadınlardan sayılmaları, insanların o zamanki inançlarına binaendir. Çünkü insanlar, esir alınan kadınların, eski kocalarından boş sayıldıklarını henüz bilmiyorlardı. Nitekim rivâyete göre Ebû Said Sa'd b. Mâlik el-Hudrî (radıyallahü anh) diyor ki:

"Evtas savaşında evli kadınlardan çok esir aldık. Ancak onlarla cinsel ilişkide bulunmak istemedik. Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e sorduk:

"- Ya Resûlallah! Neseblerını ve kocalarını bildiğimiz kadınlarla nasıl cinsel ilişkide bulunacağız?"

İste bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Biz de o esir kadınları kendimize helâl saydık."

Ebû Said ci-Hudrî'den gelen bir başka rivâyete göre:

"O zaman Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) emri ile bir münâdı, yüksek sesle şunu ilân etti: "Dikkat edin! Hâmile kadınlar doğum yapıncaya, hâmile olmayanlar da âdetten temizleninceye kadar onlarla cinsel ilişkide bulunmayın!"

Böylece Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) istibrâdan (hamile olmadıkları anlaşıldıktan) sonra onlarla ilişki kurmayı bize mubah kıldı."

Bu hükmün bu âyetin nüzulüne bağlanması, âyetin bu hüküm için nâzıl olduğuna delâlet etmez. Çünkü hükmün bu âyetin nüzulüne bağlanması, âyetin her hangi bir veçhile o hükmü ifâde etmesine bağlıdır; lâfız ve ibare olarak onu ifâde etmesi şart değildir.

Ebû Said el-Hudrî (radıyallahü anh) den gelen bir diğer rivâyete göre de bu âyet-i kerîmenin nüzul sebebi şudur:

"Birtakım evli kadınlar, kocalarından ayrı olarak Resûlüllah'ın yanına hicret ediyorlardı. Bazı Müslümanlar da bu kadınlarla evleniyorlardı. Sonra da bu kadınların eski kocaları çıkıp geliyorlardı. Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Müslümanların, o muhacir kadınlarla evlenmesini yasakladı."

Bu rivâyete göre, âyetteki muhsanât, kocalarının da İslâmı ve hicreti tahakkuk eden veya beklenen muhacir kadınlar demektir. İşte bundan dolayıdır ki, o kadınlar Müslüman olup hicret ettikten sonra da ihsan (evli kadın) vasfını zayi etmemişlerdir (onlara yine muhsanat denmiştir).

Bu yasak, tahakkuk etmiş fahrim (kocası da Müslüman olup hicret edenler) içindir ve İslâm ile hicreti beklenenlerin hâlinin bilinmesi halindedir. Yoksa bunların dışındakilerin haram olmakla bir alakası yoktur ve onlara bu isim. (muhsanat / evli) de verilemez. Bunun aksi nasıl olabilir ki, esir alınan kadın ile kocası aynı dinde oldukları hâlde esir alınmakla, aralarındaki alaka kesildiğine göre, Müslüman olup hicret eden kadın ile kocası arasındaki alakanın kesilmesi öncelikle gerçekleşir. Nitekim,

"Eğer sız de onların îmân etmiş kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Bu kadınlar onlara helâl değildir; onlar da bu kadınlara helâl değildir." (Mümtehıne 60/10) mealindeki âyet de, bu gerçeği ifâde eder.

C- "Bunlar Allah'ın size yazdıklarıdır."

Allahü teâlâ, âyette zikredilen kimselerin nikâhının haramlığını size farz olarak yazdı. Siz de Allah'ın (celle celâlühü) farz olarak yazdığı bu hükümlere bağlı kalın.

Bir kırâete göre:

"Kitabellâh" tamlaması, "kütübullah" olarak da okunmuştur. Bunun anlamı, "bunlar, Allah'ın size farzlarıdır" olur.

Diğer bir kırâete göre de:

"Kitabe" kelimesi, mazi fiil olarak "ketebe" şeklinde okunmuştur. Bunun da anlamı, "Allah (celle celâlühü) bunları farz olarak yazdı" olur.

Ç- "Bunlardan başkası ile iffetli olarak, zinadan kaçınarak mallarınızdan mehir vermek suretiyle evlenmek istemeniz de size helâl kılındı."

Âyetin "ve uhıllle leküm - size helâl kılındı" ile başlayan bu cümlesi, daha önceki 23. âyetin "hurrimet a'leyküm / size haram kılındı" ile başlayan cümlesine atıftır. Bu iki cümle arasında "Kitabe-llâhi a'leyküm / Bunlar Allah'ın size yazdıklarıdır" cümlesinin zikredilmesi, zikredilen haramları muhafazaya ziyadesiyle sevketmek içindir.

Bir kırâete göre bu cümledeki "helâl kılındı" anlamındaki "uhılle" fiili, fail sıygasiyla "ehalle / helâl kıldı" olarak da okunmuştur. Bu takdirde anlam:

"Daha önce zikredilen kadınlardan başkasının nikâhı yalnız olarak veya başkasıyla beraber size helâl kılındı, yahut Allah bunu size helâl kıldı." olur.

Bir görüşe göre, burada ifâde edilen helâl kılma hükmü, mutlak olarak bütün haller için değildir ki, bir kadın ile onun halasını veya teyzesini birden almak da bu mutlak ifâdenin kapsamına girsin.

Buradaki başka kadınları helâl kılma hükmü, mutlak değil kısmîdir; ancak bazı hallere, münferid nikâhlamalara mahsustur; bunun da helâl olmasında şüphe yoktur. Bir kadın ile halasını veya teyzesini cem'etmenin (birden almanın) haram olması, buna halel getirmez. Nitekim bilindiği üzere:

1- iddette bekleyen bir kadının nikâhının,

2- üç talakla boşanmış olan bir kadının nikâhının,

3- dört karısı olan bir adamın beşinci bir kadın ile nikâhının,

4- hür kadınla evli bir kimsenin câriye bir kadın ile nikâhının,

5- mulâane yapılan (kocası tarafından zina ile dört kere suçlanan ve beşincisinde lanet okunarak suçlanması tekrar edilen) bir kadının nikâhının hürmeti (haramlığı),

- birincisinde iddetten sonra,

- ikincisinde başka biriyle evlilik yapıp ondan da boşandıktan sonra,

- üçüncüsünde dört karısından birini bosadıktan ve iddeti bittikten sonra,

- dördüncüsünde hür karısını bosadıktan sonra,

- beşincisinde karısını zina ile suçlayan kocanın, kendiliendim tekzib etmesinden sonra nikâhlarının helâl olması, eski hükümlere halel getirmez.

"En tebteğû biemvaliküm / mallarınızla istemeniz" ifâdesi mallarınızı alacağınız kadınların meliklerine sarfetmeniz demektir.

"Muhsinîn" kelimesi, kale, hisar, muhkem, sağlam, koruma, himaye anlamına "hısn "kökünden gelir; iffetli olmak, nefsi ayıplama ve cezayı gerektiren hallerle düşmekten korumak demektir.

"Müsâfihıin" kelimesi, sifah kökün dendir ki, zina ve fuhuş demektir. Bunun mastarı sefh'tir ki, meniyi dökmektir. Zira zinadan maksat budur. Yani edep yerinizi haramdan koruyarak ve meninizi zinakâr kadınlara dökmeyerek, demektir.

D- "O hâlde kendilerinden faydalandığınız (istimta' ettiğiniz) kadınlara mehirlerini bir fariza olarak verin."

Burada faydalanmaya konu olan, ya kadınların kendileridir, ya da onlarla ilgili fiillerdir.

Bu cümle, şart cümlesi olarak da, sıla-mevsûl cümlesi olarak da tefsir edilebilir. Şöyle ki:

1- kadınların hangi ferdinden veya nikâh ve halvet gibi hangi ikimden faydalanıyorsanız,

2- kadınlardan faydalandığınız ferdin veya söz konusu fiillerinin karşılığı olarak takdir edilmiş yahut onlar için size farz kılınmış olan ücretlerini, yani mehirlerini verin.

Mehir, ücret olarak ifâde edilmiş, çünkü melik, kadınların bedenlerinin, kadınlıklarmın ücretidir (bu yoldan elde ettikleri bir nevi güvencelerdir).

E- "Mehrin kesinleşmesinden sonra bırbirinizi razı etmenizde bir günah yoktur."

Mehrin takdirinden sonra kadının, mehrinin bir kısmını kocasına bağışlaması veya tamamından onu ibra etmesi hâlinde hiçbir sorumluluk kalmaz. Nitekim daha önce geçen bir âyette de meâlen:

"Kadınların mehirlerinni gönül hoşluğu ile verin; eğer onlar o mehrin bir kısmını gönül rızâsı ile size bağışlarlarsa, artık onu afiyetle yeyin." (Nisa 4/4) ve diğer bir âyette de:

"Ancak kadınların meliklerinden vazgeçmesi hâli müstesna." (Bakara 2/ 237) buyurulur.

Karşılıklı anlaşmaya, takdir edilen mehri arttırmayı da dahil etmek, erkeklerden sorumluluğun kalkması ile uyuşmaz. Çünkü erkeklerin, kararlaştırılmış mehri artirarak vermelerinde kendileri için bir sorumluluk düşünülemez. Ancak âyette kocalara yapılmış olan hitabın, tağiib (erkeklerin kadınlara galip kılınmaları) yoluyla yapıldığı söylenirse, o zaman bir sakınca kalmaz. Çünkü zevcelerin, kararlaştırılmış mehrin fazlasını almaları hâlinde sorumlulukları düşünülebilir.

Bir görüşe göre de, buradaki karşılıklı rızâ ve anlaşma, nafaka ve benzeri hususlarla ilgilidir.

Bir başka görüşe göre de, bu karşılıklı anlaşma, beraber yaşamak veya ayrılmak ile ilgilidir.

Ancak bu son iki görüşü "min ba'di'l-ferîdah / mehrin kesinleşmesinden sonra" ifâdesi ile bağdaştırmak mümkün değildir. Çünkü bu son iki görüşteki hususların, mehrin kararlaştırılması ile bir bağlantısı yoktur. Ancak eğer bu ayrılmadan, muhalaa (kadının bir bedel karşılığında boşanma hakkını elde etmesi) ise, bu görüşlerin önünde bir engel kalmaz.

Bir görüşe göre de, bu âyetteki "feme-stemta'tüm bihi minhünne fe âtü hünne ücûrahünne / kadınlardan istimtâ ettiğinizde, faydalandığınızda veya kendilerinden faydalandığınız kadınlara ücretlerini hemen verin" cümlesi, müt'a nikâhı hakkında nazil olmuştur ki, bu nikâh, bir gün veya daha fazla, ama belli bir zaman için yapılan nikâhtır. Buna müt'a nikâhı denmiştir. Bu nikâhtan amaç, kadından faydalanmak ve kadının da kendisine verilen ücretten faydalanmasıdır.

Müt'a nikâhı, Mekke-i Mükerreme fethedildiğinde üç gün helâl kılınmıştı. Sonra da bu hüküm nesholundu. Zira rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) müt'a nikâhını helaâl saydıktan sonra ertesi gün:

"Ey insanlar! Ben size müt'a nikâhı ile bu kadınlardan faydalanmanızı emretmiştim; şimdi haberiniz olsun ki, Allah onu kıyamet gününe kadar kesinlikle haram kıldı." diye ilân buyurdu.

Bir görüşe göre ise, müt'â nikâhı, iki kere helâl kılınmış; iki kere de haram kılınmıştır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre, kendisi ölümüne yakın, müt'a nikâhının caiz olduğuna dâir olan görüşünden dönmüş ve:

"Allah'ım! Müt'a nikâhı ile sarf (dirhem ve dinarın mübadelesi) hakkındaki görüşümden tevbe ediyorum!" demiştir.

{İbn Abbâs'ın ilk görüşüne göre, dirhemin dirhem ile ve dinarın da dinar ile mübadelesi, peşin olduğu takdirde birbirinden fazla da olsa, ribâ (faiz) olmaz.}

F- "Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm) dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim) dır."

Allah Teâla, kullarının içinde bulundukları hâl ve şartları hakkıyle bilir ve onlara meşru kıldığı hükümleri hikmetler üzerine bina eder.

25
"Sizden, hür ve mü'min kadınları nikâh lam aya gücü yetmeyen kimse ellerinizin altındaki köle kızlar (cariyeler) dan birini nikâhlasın. Allah, sizin îmânınızı daha iyi bilir. Siz birbirinizdensiniz. O hâlde onları ailelerinin izniyle nikahlayın. Mehirlerini güzelce (ma'rûfa uygun) verin. Oyle ki onlar da iffetli olsunlar, zina etmesinler ve dost tutmasınlar. Evlendikten sonra fuhuş yaparlarsa onlara hür kadınlara uygulanan cezanın yarısı uygulanır. Bu, içinizden günah işlemekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayıcı (Gafur) dır, çok merhamet eden (Rahîym) dir."

A- "Sizden, hür ve mü'min kadınları nikâhlamaya gücü yetmeyen kimse ellerinizin altındaki köle kızlar (cariyeler) dan birini nikâhlasın."

Muhammed el-Firûzabâdî el-Şirazî (61.1414), "el-Kamusü'l-Muhît" adlı eserinde, "Tavl / imkân" kelimesini, fazlalık, kudret, zenginlik ve genişlik olarak mânâlandırmiştır.

"Muhsanât", (ki muhsane'nin çoğuludur) hür kadınlar demektir. Çünkü memlûke (köle) kadınlar ile mukabele edilmiştir. Hür kadınlara muhsanât denir. Çünkü onların hürriyeti kendilerini, köleliğin zilletinden, müptezel hâlinden ve kusur ile noksanlık gibi diğer sıfatlarından korumuştur.

Bu âyetd kerîmenin zahiri, Ehl-i Kitab olan cariyenin nikâhının asla câız olmadığını ifâde eder. Nitekim Hicaz Fıkıh âlimlerinin görüşü budur, imam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) ise, bu konudaki nassların umumî olduklarına bakarak Yahudi ve Hıristiyan cariyeleri nikâh etmenin caiz olduğunu söyler. Şu hâlde bu Âyetteki ifâde, efdal (en faziletti) olanı bildirmektedir. Zaten efdal olmasında kimsenin ihtilafı yoktur.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"Allahü teâlâ'nın bu ümmete bahşettiği geniş imkânlardan bin de, cariyenin, Yahudi ve Hıristiyan kadınların nikâhıdır. Velev ki, bunlarla evlenen zengin olsun." (İbn Abbâsin bu sözüne göre de, âyetteki mâlî olarak imkân bulamama kaydı, efdaliyet içindir.)

B- "Allah, sizin îmânınızı daha iyi bilir."

Bu arızî (mu'terıza) cümle, onları cariyelerin nikâhına akştırmak ve kölelere karşı büyüklük taslamaktan vazgeçirmek, üstünlüğün ve iftihar vesilesinin hasep, nesep olmadığını, yalnız îmân olduğunu belirtmek içindir. Nitekim Allah Teâla bir âyette meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Ey insanlar! Şüphesiz ki Biz, sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanişasınız diye, sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en değerimiz, takvaca en üstün olanınızdır." (Hucurât 49/13)

Allahü teâlâ, sizin îmân mertebenizi sizden daha iyi bilir. İnsanların hâlleri de îmânlarına göre nizam bulur; dünya ve âhirette maslahat çarla bunun üzerinde döner, bunların hürriyet ve kölelik ile bir alakası yoktur. Çünkü nice cariyeler vardır ki, onların îmânları, hür kadınların îmânlarından üstündür.

C- "Siz birbiriniz den siniz."

Eğer aradaki müşterek bağdan maksûd olan din ise, insanlar arasında uyumu sağlayan en önemli unsur dindir.

Eğer aradaki müşterek bağdan maksûd olan nesep ve soy ise, bu cümle de diğer bir itirazî cümle olup başka bir cihetten, bu uyumu belirtir.

Bu cümledeki hitab:

- Ya bundan hemen önceki muhataplar içindin nitekim bundan sonra gelecek hitap da onlar içindir. Buna göre, bundan önce gıyabî ifâdeler kullanıldığı hâlde burada doğrudan doğruya hitab zamirleri kullanılması, teşvik ve ünsiyetlerini sağlamak içindir.

- Ya da buradaki hitab, çok daha önceki hitablar gibi diğer Müslümanlara aktır. Maksad onları teşviktir.

Ç- "O hâlde onları ailelerinin izniyle nikahlayın. Meliklerini güzelce (ma'rûfa uygun) verin. Öyle ki onlar da iffetii olsunlar, zina etmesinler ve dost tutmasınlar."

"Ellerinizin altındaki, köle kızlar (cariyeler)dan..." ifâdesinin tefsirinde anlatıldığı gibi, bundan nikâh emri anlaşıldığı hâlde burada ayrıca nikâh emrinin zikredilmesi, câriye nikâhına ziyadesiyle teşvik içindir. Yani siz bu ilâhî emrin açıldığına vâkıf olduktan sonra artık kendinizi onlardan üstün görmeyin ve velilerinin izniyle onları nikahlayın.

Burada,

- cariyelerin velilerinin izninin alınması şart koşulduğu hâlde,

- nikâh akdinin doğrudan doğruya onlar tarafından yapılması şartına yer verilmemesi,

- zımnen bâliğa cariyelerin bizzat nikâh akdini gerçeldeştirmelerinin câız olduğunu bilektir.

Nikahlanan cariyelerin mehirlerini örfe uygun şekilde kendilerine vermekten maksad,

- ödemeyi ertelemeden,

- onlara zarar vermeden,

- onları, mehirlerini ısrarla istemek zorunda bırakmadan şeriat ve âdet örfüne uygun olarak mehirlerini kendilerine vermektir.

Ve zorunlu olarak, kendilerine yapılan ödeme de, velilerinin izniyle olmalıdır. Binâenaleyh meliklerinin kendilerine verilmesinin zikri, bu mehirlerin kendilerine âit olduğu için değil, fakat mehri onların eline vermenin de caiz olduğunu beyân etmek içindir.

Bir görüşe göre ise, bu cümlede muzaf (Arapçada tamlamanın birinci parçası) malızûftur. Yani mehirlerini onların velilerine verin, demektir.

"Ahdan" kelimesi, "hıdn'in çoğuludur. Hıdn, gizli dost demektir. Burada kastedilen mânâ, her birinin birkaç dostu değil, fakat her birinin bir dostu demektir. İstenen iffetli olmak, ne açıktan, ne de gizlice zina etmemektir. Câhiliye döneminde zina bu iki yolla yapılıyordu.

D- "Evlendikten sonra fuhuş yaparlarsa onlara hür kadınlara uygulanan cezanın yarısı uygulanır."

"Uhsınne" kelimesi, bir kırâete göre fail kalıbı ile "ahsarme" olarak okunmuştur. Bunun anlamı şudur:

Cariyeler, evlenmekle hem kendilerini hem de kocalarının namuslarını koruduktan sonra zina edecek olurlarsa hür bakirelere uygulanan had cezasının yarısı, yani elk kamçı uygulanır. Nitekim evlenmeden önceki cezaları da bu idi.

Şu hâlde burada maksad, hür kadınların zina cezasının evlenmekle değiştiği hâlde cariyelerin cezasının değişmediğini beyân etmektir.

E- "Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günah işlemekten korkanlar içindir."

Cariyelerle evlenme izni de mutlak değil, fakat şehvetinin galebesi yüzünden günaha girme korkusu olanlar içindir.

"A'net / günaha girme" kelimesi, aslında kemiğin kaynamasından sonra kırılması anlamına gelir. Mecaz olarak, insanın iyi hâlinden sonra karşılaştığı meşakkat ve zarar anlamında kullandır.

Bir görüşe göre, burada "anet" kelimesinden murad had cezasıdır. Çünkü bu günaha meyk olan kimsenin bu günaha düşüp de bu yüzden had cezasına mâruz kalmasından endişe edilir. Ancak mü'minin hâkrie uygun olan birinci mânâdır. Çünkü ikinci mânâ, muinine göre mahzurlu olan zina değil, fakat had cezası olduğu vehmini verir.

F- "Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır."

Sabrederek nefsinizi, arzu ettiği günahlardan menedip iffetli olarak yaşamanız, cariyelerle evlenmenizden daha hayırlıdır. Çünkü cariyelerle evlenmek, doğacak çocukların köle olması sonucunu doğurur.

Ömer (radıyallahü anh) diyor ki:

"Hür bir erkek, bir câriye ile evlenirse, kendi yarısını (bir parçası sayılan çocuğunu) köle yapmış olur."

Tabiînden Said b. Cübeyr (radıyallahü anh) diyor kı:

"Câriye nikâhı da (sakmcak sonuçları itibariyle) zinaya yakındır."

Câriye ile evlilikten doğan çocukların köle olmasından başka diğer önemli sakıncaları şöyle sıralanabilir:

1- Cariyelerin velilerinin onların üzerindeki hakları, kocalarının haklarından daha kuvvetlidir. Böyle olunca cariyeler, hür kadınlar gibi bütün vakitlerini kocalarına ayıramazlar.

2- Cariyelerin velileri, onları dilediği gibi seferde de, hazarda da istihdam edebilir; onları yerk ve yabancıya, uzak yerlerde yaşayan insanlara da satabilir. Böylece aile düzem tamamen bozulur.

3- Cariyelere, hor ve mübtezel gözüyle bakılır; çalıştırıldıkları işlerin gereği olarak, her yere girer, çıkarlar. Ve bütün bu horluk ve zillet, onları nikahlayana da sirayet eder. Oysa mü'minlere yaraşan zillet değil, izzettir.

4- Cariyelerin melikleri kendi velilerine aittir. Bundan dolayı onlar, ne kendileri mehirlerınden faydalanabilir, ne de onu kocalarına hibe edebilirler. Böylece evlenmeleri, ev düzenine de bir katkı sağlamaz.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Hür kadınlar, evi ihya eder, cariyeler ise evi harap eder / el-Haraıru salâhu'l-beyti ve'l-imâü helâküi-beyti."

G- "Allah, çok bağışlayıcı (Gafur) dır, çok merhamet eden (Rahîym)dir."

Allahü teâlâ, son derece mağfiret edicidir; Binâenaleyh cariyeleri nikâh etmeyen mü'minlerin hâline münâfi bazı taksiratını affeder. Ve Allah'ın issize olan rahmeti sonsuz olduğundan dolayıdır kı, cariyeleri nikâh etmeniz için size ruhsat vermiştir,

"Allah size tebyin etmek (belirtmek, açıklamak), sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek ister. Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dır, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

A- "Allah, size tebyin (belirtmek, açıklamak), sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenızi kabul etmek ister."

Bu istinafı kelâm, zilcredilen bu hükümlerin, hidâyete mazhar olan Peygamberlerin ve sâlihlerın yollarına uygun olduklarını izah ve beyân içindir.

Allahü teâlâ,

- kulluk vazifeleri olarak emretiği helâl ve haramları size açıklamak,

- daha önce gelip geçmiş Peygamberlere ve sâlih insanlara uymanız için onların gittikleri yolları size göstermek,

- şer'i hükümlere riâyette gösterdiğiniz takdirde taksirli fiillerden tevbe istiğfar etmeniz hâlinde sizi affetmek ister. Zira pek az mükellef, tevbe ile telâfi edilmesi gereken taksirattan uzak kalabilir yahut Allahü teâlâ, size böylece günahlardan alıkoyacak sebepleri gösterir ve sizi tevbeye veya günahlarınıza keffaret olacak şeylere teşvik buyurur.

B- "Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Haldm)dir."

Allahü teâlâ, bütün eşyayı ve ezcümle size teşri' buyurduğu hükümleri gayet iyi bilmekte ve bütün işlerinde hikmet ve maslahatı gözetmektedir.

27
"Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir meyille sapmanızı isterler."

Bu ibtidaî cümle,

- Allahü teâlâ'nın sizin için irâde buyurduğu her şeyin faydalı,

- fâsık ve günahkârların istediklerinin ise zararlı olduğunu beyân eder.

Yoksa bu cümle, bir önceki âyette geçen "ve yetûbe a'leyküm / ve tevbenızi kabul etmek ister" cümlesinin tekrarı kabilinden değildir. İşte bundan dolayıdır ki, burada üslub değişmiş fiil cümlesinden isim cümlesine geçilmiştir. Bu da, bu konudaki İlâhî irâdenin devamını belirtmek içindir (çünkü isim cümlesi devamlılık ifâde etmektedir).

Ama "Şehvetlerine (hevâ ve heveslerine) uyanlar ise, sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler" meâlindeki cümlede ise, bu üslub değişikliği olmamıştır. Bu da, o fâsık ve günahkâr kişilerin, mü'minler hakkındaki olumsuz dileklerinin, İlâhî irâde gibi devamlı olmadığını ifâde etmek ve bir de, iki cümle arasındaki tam zıtlığa işaret etmek içindir. (Öyle ki cümle şekilleri bile ayrıdır; biri isim, diğeri ise fiil cümlesidir) Nitekim Bakara 2/ 257. âyetinin tefsirinde de izah edilmişti.

Burada şehvetlerine uyanlardan maksad, fâsık ve günahkârlardır. Onların hevâ ve heveslerine uymaları, kötü duyguların emirlerine boyun eğmeleri demektir. Şeriatin mubah kıldığı lezzetlerden faydalanıp diğerlerine iltifat etmeyenler ise şehvetlerine değil, fakat dinin emirlerine uymuş olurlar.

Bir görüşe göre, şehvetlerine uyanlar, Yahudilerle Hıristiyanlardır.

Bir başka görüşe göre ise, şehvetlerine uyanlar, Mecusîlerdir. Şöyle ki:

Onlar, baba bir kız kardeşler, kardeş kızları ve kız kardeş kızları ile evlenmeyi helâl görüyorlardı. Allahü teâlâ, bunları haram kılınca, Mecusîler, Müslümanlara dediler ki:

"- Size göre, halanız ve teyzeniz size haram olduğu hâlde siz onların kızlarını helâl sayıyorsunuz; o hâlde kardeş ve kızkardeş kızlarıyla evlenin!"

İşte bunun üzerine bu âyet-ı kerîme nazil oldu.

"- Şehvetlerine uyanlar, şehvetlere itaatte sizin de kendilerine uymanızı ve haram olan kadınları helâl saymanızı ve kendileri gibi zinâkâr olmanızı istemek sâretiyle sîzin de haktan ayrılıp büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler."

28
"Allah, sizi hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."

Allah sizin üstümüzdeki meşakkatlı mükellefiyetleri, zikredilen ruhsatlarla hafifletmek ister. Ve zaten insan, nefsanî isteklerine tamamiyle muhalefet etmekten âciz, nefsanî arzularına ve duygularına hakkıyla karşı koymaya iktidarsız olarak yaratılmıştır. Nitekim insan, nefsanî arzularına uymaktan kendini alamamakta ve bütün kuvvetlerini taât ve ibâdetlerin meşakkatlerine katlanmak için kullanamamaktadır.

Hasen-ı Basrî'ye göre:

"Âyetteki zafiyetten murad, yaratılıştan gelen zafiyettir."

Ancak bu makam, bu mânâya müsait değildir. Çünkü bu cümle, makabli için bir zeyl olup cariyelerin nikâhına ruhsat verilmek suretiyle sağlanmış olan tahfifi açıklar. Bunun bünye zafiyetiyle hiçbir ilgisi yoktur; bunun ilgisi yalnız meşakkatlı ibâdetlerdeki tahfiftir.

Bir diğer görüşe göre ise, buradaki zafiyet, erkeklerin özellikle kadınlara karşı olan zafiyetidir. Nitekim erkekler, kadınsız hayâta sabredemezler.

Tabiînden Said b. el Müseyyeb'e göre:

"Şeytan, Âdem oğullarından umudunu her yönden kesince, mutlaka kadınlar tarafından onlara yaklaşmaya çalışır. Şu anda ben seksen yaşındayım ve bir gözümü de kaybetmiş bulunuyorum ve gece görmeyen tek gözle yaşıyorum. Bu hâlimle de en çok nefsim için korktuğum kadınların fitnesidir."

İbn Abbâs (radıyallahü anh) bu Âyetteki yaratma fiilini, fail kalıbı ile "halaka'l insane daîfa / Allah insanı zayıf yarattı" şeklinde okumuştur.

Yine İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre:

"Nisa sûresinin sekiz âyetinde bu ümmete verümiş olan hayırlar, güneşin doğuşuna ve batışına şâhid olan bütün dünya nimetlerinden daha hayırlıdır.

Şöyle ki:

1- "Allah, size tebyin etmek (belirtmek, açıklamak), sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek ister. Allah her şeyi hakkıyle bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibidir." (Nisa 4/26)

2- "Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir meyille sapmanızı isterler." (Nisa 4/ 27)

3- "Allah, sizi hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır." (Nisa 4/28)

4- "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük kusurlarınızı örter ve sizi pek şerefli bir yere yerleştiririz." (Nisa 4/ 31)

5- "Allah şüphesiz kimseye zerre kadar zulüm (haksızlık) etmez. İyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır." (Nisa 4/40)

6- "Allah, kendisine şirk (eş, ortak) koşulmasını affetmez. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar." (Nısâ 4/ 48)

7- "Kim bir kötülük işler veya kendine zulmeder, sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı mağfiret ve merhamet sahibi bulur." (Nisa 4/ 110)

8- "Eğer siz şükreder ve îmân ederseniz, Allah size niçin azab etsin?" (Nısâ 4/ 147)

29
"Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl sebeblerle (haksızlıkla, boş bahanelerle) yemeyin. Meğer ki aranızda karşılıklı rızâ ile yapılan bir alım-satım ola. Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah, size karşı çok merhametli (Rahîym)dir."

A- "Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl sebeblerle yemeyin. Meğer ki aranızda karşılıklı rızâ ile yapılan bir alım-satım ola."

Daha önca kadınlarla ilgili bir takım haramlar beyân edildikten sonra burada da insanların malları ve nefisleri ile ilgili bir takım haramlar açıklanıyor.

Hitabın başında bulunan nida (sesleniş) ve tenbıh, (dikkat çekme) konuya fazlasıyla ilgi gösterildiğini belirtmek içindir.

Burada bâtıldan murad, gasb, hırsızlık, hiyanet, kumar ve ribâ (faiz) gibi şeriate aykırı olan, şeraitin mubah saymadığı yollardır. Demek istenen şudur:

"Ey îmân edenler! Birbirinizin mallarını şer'î olmayan yollarla yemeyin; ancak tarafların rızâsı ile gerçekleşen ticâret müstesna, yahut ticâret malları müstesna."

"İticâreten" kelimesi, bir kırâete göre "ticârettin" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde mânâ:,

"Sız, karşılıklı rızâya dayanan ticârete yönekn. Yahut tarafların rızasıyla gerçekleşen ticâret, yasaklanmamıştır." olur.

Alıs-veriş şekillerinden özellikle ticâret zikredilmiştir. Çünkü mülkiyet, en çok ticâret yoluyla intikal eder ve onurlu insanlar için en uygun olan kazanma şekli de ticârettir.

Karşılıklı rızâdan maksad, biz Hanefîlere göre, akdin iki tarafının, satış hâlinde icab ve kabul şeklinde tezahür eden karşılıklı rızâ veya irâde beyânlarıdır.

Şafiî'ye göre, akid meclisinden ayrılma sırasındaki karşılıklı rızâlardır.

B- "Kendinizi öldürmeyin."

1- Bunun anlamı "kendi cinsinizden olan mü'minleri öldürmeyin"dır. Zira bütün mü'minler bir nefis gibidir.

2- Tabiînden Hasen-ı Basrî'ye göre, bu ifâde:

"Kardeşlerinizi öldürmeyin" demektir. Bunun, "enfüseküm / kendinizi, nefislerinizi" şeklinde ifâdesi, katil fiilini, hiçbir akıl sahibinin yapmayacağı bir davranış biçimi olarak, insanları adam öldürmekten fazlasıyla menetmek ya da âhiret azabını mûcib kötülükler işlemek suretiyle kendi nefislerinizi azaba mâruz bırakarak onları mahvetmeyin; demektir. Zira gerçek katil budur. Nitekim haram yeme nehyinden sonra bu memnûiyetin zikredilmesi buna işaret eder.

3-

Bir görüşe göre de bundan anlaşılması gereken mânâ şudur:

- bazı cahillerin yaptıkları gibi nefislerinizi kahretmeyin,

- zilletle öldürmeyin,

- yahut öldürülmesine sebep olan cinayetler işlemeyin.

4- Bir başka görüşe göre de:

"Nefsinizi tehlikeye atmayın. "Amr b. As'tan gelen rivâyet de bunu teyid eder. Nitekim riveyet olunuyor ki Amr b. As, buradaki nefsi öldürmeyi, soğuk korkusundan teyemmüm ile tevil etmiş ve Peygamberimiz de, yaptığını reddetmemiştir.

Bu âyet-i kerîmede nefsi korumakla malı korumak bir arada zikredilmiştir. Çünkü malı korumak da, nefsi korumanın öz kardeşi gibidir. Zira mal, nefsi ayakta tutmanın, kemâlata erdirmenin ve faziletler kazanmasının sebebidir.

Âyette, önce mala dokunma yasağının zikredilmesi, onun çok vaki olmasından dolayıdır.

C- "Şüphesiz ki Allah, size karşı çok merhametli (Rahîym)dir."

Bu cümle, geçen nehiylerin illet ve sebebidir. Bu sizin için Allahü teâlâ'nın sonsuz rahmet ve şefkatidir, işte bundan dolayıdır ki, sizi, bunlardan nehyetmiştir.

Bir görüşe göre de bunun anlamı şudur:

"Ey Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in ümmeti! Allahü teâlâ, sizin hakkınızda son derece merhametkârdır. Nitekim eski İsrâiloğullarının tevbe etmiş sayılmaları ve hatâlarından arınmaları için nefislerini öldürmeleri emredilmişti, fakat bu ağır mükellefiyetleri size yüklememiştir.

30
"Kim bunu düşmanlık ve haksızlık ile gerçekleştirirse Biz de onu ateşe sokacağız. Bu Allah'a göre pek kolaydır."

A- "Kim bunu düşmanlık ve haksızlık ile gerçekleştirirse Biz de onu ateşe sokacağız."

Uzak için "zâkke" kelimesinin kullanılması, o insanların fesatta mertebelerinin pek uzak, pek ileri olduğunu bildirmek içindir.

Kim düşmanlıkla ve hukuku tecavüz ederek,

- adam öldürür,

- haram mal yerse,

Allah da onu, korkunç ve azabı pek şiddetli bir ateşe sokacaktır.

B- "Bu Allah'a göre pek kolaydır."

Zira bu azabın sebebi mevcuttur ve İlâhî irâdenin önünde duracak hiçbir güç yoktur. Burada, zamir kullanılmayıp ism-i celilin (Allah) zikredilmesi, mehabeti artırmak ve bu zeyl cümlenin istiklâlini tekid içindir.

31

"Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük kusurlarınızı örteriz ve sizi pek şerefli bir yere yerleştiririz."

A- "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük kusurlarınızı örteriz."

Eğer siz, burada zikredilen ve edilmeyen, şeriatin sizi nehyettiği büyük günahlardan sakınırsanız, yapmış olduğunuz sevaplar veya tevbe ile, sizin küçük günahlarınızı bağışlar ve onları sizin defterinizden sileriz.

Müfessırler derler ki:

"Büyük günahlardan kaçtnıldığı takdirde, bir namazdan diğer namaza, bir cumadan diğer bir cumaya ve bir Ramazan'dan diğer Ramazan'a kadar işlenen küçük günahlara bu namazlar keffaret olur."

Büyük günahların ne oldukları hususunda islâm âlimleri görüş ayrılığına dümüşlerdir. Gerçeğe en yakın olan görüşe göre:

"Büyük günah, şer'an had cezası gereken veya hakkında sarahatle bir vaîd belirtilmiş olan günahlardır."

Bir diğer görüşe göre:

"Büyük günah, haram olduğu kesin bir delil ile bilinen günahtır."

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Büyük günahlar yedidir:

1- Allahü teâlâ'ya ortak koşmak,

2- Allahü teâlâ'nın haram kıldığı cana kıymak,

3- İffetk kadınları zina ile suçlamak,

4- Yetimin malını yemek

5- Ribâ (fâız) yemek (ve'r-rıbâ)

6- Düşmana karşı yürüyen ordudan kaçmak

7- Ana-babaya isyan etmek."

Rivâyete göre Ali (radıyallahü anh) ana-babaya isyan yerine "hicretten sonra geri dönmek" demiştir.

Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anh), sihir ve Beytülharam'ın (Kabe'nin) yasaklarını hellâl saymayı da bunlara ilâve etmiştir.

Rivâyete göre Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) kendisine "Büyük günahlar yedidir" diyen bir zâtı şöyle cevaplandırmıştır:

"- Büyük günahların yedi yüz olması -Bir rivâyet göre de yetmiş olmasi- yedi olmasından daha çok hakikate yakındır. Çünkü ısrar edilen hiçbir günah küçük değildir ve işlendikten sonra istiğfar edilen (ihdasla bağışlanması dilenen) hiçbir günah da büyük değildir."

Bir başka görüşe göre de, büyük günahlardan şirkin (Allah'a ortak koşmanın) çeşitleri kastedilmektedir. Nitekim Allahü teâlâ meâîen buyuruyor kı:

"Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başka günahları dilediği kimseler için bağışlar." (Nisa 4/48)

Bir diğer görüşe göre de, günahların küçük ve büyük olması, yalnız üstündeki ve altındaki günahlara ve faillerine izafetledir. Elattâ zamanlara ve mekânlara göre değişmektedir (Yani günahların büyüklüğü ve küçüldüğü, izafî, nisbîdir). Buna göre, günahların en büyüğü şirktir (Allah'a ortak koşmaktır); en küçüğü de, nefsin günahları tasarlamasıdır. Bunun ikisinin arasında birçok günahlar vardır; bunların büyükleri de vardır; küçükleri de., imdi, bir kimse, biri küçük, diğeri büyük iki günah karsısında kalsa, nefsi ikisini de şiddetle istese fakat o, nefsini büyüğünden men etse de küçüğünü işlese büyük günahtan kaçınmakla kazandığı sevap, işlediği küçük günaha keffaret olur.

B- "Ve sizi pek şerefli bir yere yerleştiririz."

"Medhal" kelimesi, ism-i mekân da olabilir, mastar da olabilir. Yani sızı hoşnud eden güzel bir mekâna, cennete yerleştiririz. Yahut sizi pek şerefli olarak cennete dahil ederiz.

32
"Allah'ın birinize diğerini tercihan (tafdıîlen) verdiği şeyi dilemeyin. Erkeklere kendi kazandıklarından bir nasib vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir nasib vardır. Allah'ın fadlın (inayet ve lûtfun) dan isteyin. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm) dir."

A- "Allah'ın birinize diğerini tercihan (tafdıîlen) verdiği şeyi dilemeyin."

Özlemi çekilen şeylerin mübhem olarak ifâde edilmesi, onları, kendilerine zor gelecek şeyleri yüzlerine karşı söylenmekten korumak içindir.

1- Abdullah Kaffal el-Mervezî diyor ki:

"- Allahü teâlâ, önce başkalarının mallarını haksız yere yemekten ve haksız olarak cana kıymaktan, akabinde de buna yol açacak şekilde başkalarının mallarına göz dikmekten ve onu özlemekten nehyetti."

2-

Bir görüşe göre de, Allah (celle celâlühü), önce başkalarının mallarına bedenle, bil-fiil sonra da hased yoluyla, kalben tecavüzden nehyetti. Bu nehiylerin amacı, onları zahiren ve bâtınen arındırmaktır.

Yani Allahü teâlâ'nın, sizin dışınızda cereyan eden bir yarışın sonucu olarak bazılarınıza bahşettiği sân, şeref ve mal gibi dünya nimetlerini temenni etmeyin. Çünkü bu nimetler, İlâhî bir taksim olup kulların hâllerine uygun birer tedbirdir. Bu ilâhî tedbir de kulların büyük, küçük bütün işlerim kuşatmış olan İlâhî ilminin sonucudur. Binâenaleyh dünyevî nimetler bakımından geride bulunan her insan bu İlâhî taksime razı olmak, kendisinden üstün olanların nasiblerini özlem emeli ve o insanları kıskanmamalıdır. Çünkü bu hal, erişilmez üstün hikmet üzerine tesis edilmiş bulunan kader hükmüne karşı çıkmak olur. Yoksa bazılarının dediği gibi, o nimetlerin kendisinde olmaması, kendisi için daha hayırlı olduğu için değil ve bunun aksinin, kendi, zararına olduğu için de değildir. Çünkü daha sonra gelecek "Allah'ın fadlından isteyin" emri, bu mânâya müsait değildir. Zira bu emirle yasaklanmış olan mutlaka kendi nasibinden fazlasını temenni etmek değil fakat başkasının nasibini dilemektir.

B- "Erkeklere kendi kazandıklarından bir nasib vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir nastib vardır."

Diğer bir görüşe göre, Allahü teâlâ, mirasta erkeğe, kadının iki katını hisse verince, kadınlar dediler ki:

"- Bizim, erkek hissesinin iki katını almaya daha çok ihtiyacımız var. Çünkü biz güçsüzüz; erkekler ise bizden daha güçlü ve geçimlerim kazanmaya daha muktedirdir."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Bu görüş, Âyetteki nehyin, "Erkeklere kendi kazandıklarından bir nasib vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir nasib vardır."cümlesiyle ifâde edilen sebeble izah edilmesine daha uygun düşer. Çünkü bu cümle, söz konusu temenninin erkekler ve kadınlar arasında cereyan ettiğini sarahatle bildirir.

C- "Allah'ın fadl (inayet ve lûtfu)ndan isteyin. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir."

Bu cümle, daha önce geçen nehiy cümlesine yani "Allah'ın birinize diğerini tercihan (tafdıîlen) verdiği şeyi dilemeyin" cümlesine atıftır. Bu iki cümle arasına illet cümlesinin girmesi, sonucu açıklamak içindir.

Bir de, illet cümlesi, bu emre uymaya teşvik eder. Yani bu:

"- Siz, başkaları tarafından kazanılmış ve onlara mahsus nasibleri dilemeyin. Arzuladıklarınızı Allahü teâlâ'nın tükenmez nimet hazinesinden isteyin. Zira Allahü teâlâ, istediklerinizi (sebeplere lâyikı veçhile sarıldığınız takdirde) verîr; yahut siz, Allah'tan lûtfunu isteyin" demektir.

Bir hadiste de şöyle buyurulur:

"- Sız bir kardeşinizin makm temenni etmeyin; fakat "Allah'ım! Onunki gibi bir mal ile beni de rızıldandır" deyin."

Abdullah ibni Mesüd (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Allah'tan lûtfunu isteyin. Çünkü O, Kendisinden istenilmesini sever. Ve en üstün ibâdet de, ferahlık beklemektir / Seelû-llâhü min fadlıhi feinnehu yuhıbbü en yüs'ele ve efdalü'l-ı'badeti intizarü'l-ferac."

Bir görüşe göre, "Erkeklere kendi kazandıklarından bir nasib vardır." cümlesindeki nasib, âhiret mükâfatıdır ve ıktisabtan da murad budur. Buna göre âyetin nüzul sebebi de şudur:

Rivâyete göre, Ümmü Seleme Validemiz (radıyallahü anha) şöyle demiştir:

"- Keşke Allah (celle celâlühü), erkeklere cihadı farz kıldığı gibi biz kadınlara da farz kılsaydı da onlarınki gibi bizim de mükâfatımız olsaydı / Leyte-llâhü ketebe a'leyne'l-cihâde kema ketebehu a'le'r-ricâk feyekûne lena mine'l-ecri meselü ma lehüm."

Yani erkek ve kadın cinsinin her biri için onların amellerine terettüb eden özel mükâfatlar vardır. Erkeklerin kendilerine yaraşan savaş ve benzen gibi amellerin karşılığı özel mükâfatlar öngörülmüş kir. Binâenaleyh kadınlar, erkeklere mahsus mükâfatları temenni etmesinler; kendi hâllerine uygun olan mükâfatları Allahü teâlâ'nın rahmet hazinesinden istesinler.

Ancak erkeklerin mirastaki üstünlüklerini anlatan âyetin siyakı bu son tefsire müsait değildir.

Ç- "Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir."

İşte bundan dolayıdır ki, Allah (celle celâlühü), erişilmez hikmetlerinin gereği olarak., insanları değişik sınıflara ayırmış ve kendilerine bahşedilmiş olan istidatlarına göre kimilerinin derecesini diğerlerinden yüksek kılmıştır.

33
"Ana-babanın ve akrabanın geriye bıraktıkları malların hepsi için vârisler belirledik. Kendileriyle yemin akdettiğiniz kimselere de nasiblerini verin. Şüphesiz Allah, her şeye şâhid (Şehîd)dir."

A- "Ana-babanın ve akrabanın bıraktıkları malların hepsi için vârisler belirledik."

Bu cümle, mâkabk için bir açıklamadır. Yani her miras için değişik derecelerde vârisler kıldık. Bunlar, kendileri ile muris arasındaki yakınlık derecesine bağlı olarak istihkaklarına göre mirastan hisse alırlar.

Yahut ana-babanın ve akrabaların bıraktıkları mirastan, vâris kıldığımız her kavim için, başka kavimlerden farklı belli hisseler vardır.

Bir görüşe göre de bu ifâde "Her ferdin, bıraktığı mirasa, ana-baba ve akrabalardan ibaret vârisler kıldık." demektir. Bu görüşe göre, "ana-baba ve akrabalar", Âyetteki "mevak / vârisler" kelimesini tefsir eder.

Ancak bu tefsire göre, cümlenin bütünlüğüne halel geldiği gibi, ölünün çocukları, vârisler kapsamı dışında kalmış olur. Çünkü ana-babalar onları kapsamadığı gibi, akrabalar da onları kapsamaz.

B- "Kendileriyle yemin akdettiğiniz kimselere de nasiblerini verin."

Bu vârislere "mevlâ'l-rnüvalât — müvalât mevlası / yemink veya akdî mirasçı" denkdı ve bu şekilde vâris olanlar, mirastan altıda bir hisse alırlardı. Sonra bu hüküm, "- Allah'ın kitabına göre, rahim sahibleri (akrabalar) birbirlerine vâris olmaya daha evlâ (yakındır." (Enfâl 8/75) mealindeki, âyetle nesholunmuştur (fenüsiha bıkavkhi tealâ: el-Enfal, el-âyete 75).

İmam Ebû Hanîfe'ye göre bir gayri müslim,

- bir Müslümamn eliyle hak dini kabul etse,

- o şahsa vâris ve işlediği cinayetlerin mâlî cezasından sorumlu olmak üzere aralarında yemin akdi yapsalar, bu aldd sahihtir. O Müslüman, o mühtedînin evvelce işlediği cinayetlerin mâlî cezasından sorumlu ve hiç vârisi olmadığı takdirde ona vâris olur.

C- "Şüphesiz Allah, her şeye şâhiddir."

Allahü teâlâ, kâinatta olup biten her şeye ve ezcümle bu vârislerin haklarını verip vermediğinize de şâhiddir. Şu hâlde bu ifâde, hem mükâfat va'di, hem de ceza vaîdidir.

34
"Erkekler, kadınlar üzerinde kavvam (idareci ve hâkim)dır.

Çünkü Allah, insanlardan kimini kimine üstün kılmıştır. Bir de erkekler mallarından harcarlar. Sâliha (iyi) olan kadınlar itaatkâr (kaanit)dırlar; Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının yokluğunda (gaybubetinde) da korurlar. Fenalıklarından korktuğunuz kadınlara gelince; önce onlara öğüt verin; sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve gerekirse dövün. Eğer size itaat ederlerse artık aleyhlerine yol aramayın. Şüphesiz ki Allah yüce (a'liyy) dir, büyük (kebîr)tür."

A- "Erkekler, kadınlar üzerinde kavvam (idareci ve hâkim)dır."

Daha önce erkeklerin istihkaklarının farklı olduğu icmâlen belirtilmıştı. Simdi bu istinafı kelâmda da erkeklerin mirasta istihkaklarının fazla olmasının sebebi tafsil ediliyor.

Âyette isim cümlesi ve mübalağa sıygası ile "kavvamûn / hâkimler" kelimesinin kullanılması, erkeklerin bu vasfının köklü ve kalıcı olduğunu bildirmek içindir. Hükümdarların reayaya hâkimiyeti gibi emirde ve yasakta kadınlara hâkim olmak erkeklerin satımdandır. Bu hükmün iki gerekçesi vardır:

Bunlardan biri vehbîdir (İlâhî bağıştır), diğeri de kesbîdir (insan gayretinin sonucudur).

B- "Çünkü Allah, insanlardan kimini kimine üstün kılmış tu-."

Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler; çünkü Allahü teâlâ, erkekleri kadınlardan üstün kılmıştır.

Âyette, erkeklerin kadınlara üstün kılındıkları sarahatle ifâde edilmemiş olmakla beraber kasdedilen mânâ gayet açıktır ve sarahatle ifâde edilmesine gerek yoktur. Erkeklerin kadınlardan üstün kılındıkları kemâl sıfatların sarahatle belirtilmemesi de aynı sebepten dolayıdır. Bu sıfatlar,

- akılca üstün,

- tedbir ve kararda isabetli,

- bedence daha güçlü olmaktır.

İşte erkeklerin bu üstün sıfatlarından dolayıdır ki,

- Peygamberlik,

- imamet (liderlik),

- velayet (idare)

- camilerde imamlık ve müezzinlik yapmak gibi dinin şiarlarını yerme getirmek,

- bütün dâvalarda şahitlik etmek (kadınlar, had ile kısas dâvalarında şâhıd olamazlar),

- cihad,

- cuma namazı farizası onlara tahsis edilmiştir.

C- "Bir de erkekler mallarından harcarlar. "

Bütün bunlardan başka erkekler, kadınlara mehir ve nafaka olarak kendi mallarından harcamalar yaparlar; aileyi iaşe ve ibate ederler.

Rivâyete göre Ensar Sahabîlerin nakib (temsilci) lerinden Sa'd b. Rebi'in (radıyallahü anh) karısı Habibe bint Zeyd b. Ebi Züheyr, kocasının yüzüne karşı nefretini izhar edip onu kızdırınca, Sa'd, ona tokat attı. Habibe'nîn babası da, onu alıp Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) götürdü ve şikâyette bulundu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- O da, kocasına kısas yapsın!" buyurdu.

İşte bu sırada bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu:

"- Biz bir hüküm istedik; Allah ise, başka bir hüküm kâde buyurdu; Allah'ın irâde buyurduğu daha hayırlıdır / Eradnâ emran ve erade-llâhû emran vellezî eradehu-llâhü hayrun."

Ç- "Sâliha (iyi) olan kadınlar itaatkâr (kaanit)dırlar ; Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının yolduğunda (gaybubetinde) da korurlar. "

Kadınlardan sâliha olanlar, Allahü teâlâ'nın emirlerine gönülden boyun eğerler; kocalarının hukukunu gözetirler ve Allah'ın korunmasını emir, mükâfat ve mücazât ile korunmasını teşvik buyurduğu namuslarını ve kocalarının mallarım onların gıyabında da korurlar.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığın zaman içini sevinçle dolduran, emir verdiğin zaman sana itaat eden ve senin gıyabında malını ve namusunu koruyan kadındır / Hayru'n-nisâi-mraetün in nazarte ileyha serrat-ke ve in emerteha etaa'tke ve iza ğıbet a'nha hafizatke fî mâkha ve nefseha."

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu sözlerinden sonra da bu âyet-i kerîmeyi okumuştur.

Bir diğer görüşe göre, Allah'ın (celle celâlühü) korumasını emir buyurduğu şey, onların sırlarıdır.

Bu hadiste, malın kadına izafe edilmesi, tasarruf konusunda kocanın malinin karının malı hükmünde olduğunu bildirmek içindir. Nitekim,

" Allah'ın sizi yönetici kıldığı mallarınızı sefih (beyinsiz, aklı kıt, savurgan kimse)lere vermeyin." (Nisa 4/5) meâlindeki âyetin tefsirinde de benzer bir açıklama geçti.

Âyetin diğer bir mânâsı da şöyledir:

Allah'ın (celle celâlühü) kadınlar için erkekler üzerine hak olarak tanıdığı mehir, nafaka ve kadınları koruyup savunmak gibi yükümlülüklere karşı, sâliha kadınlar da, gönülden itaat ve kocalarının gıyabında namuslarım ve mallarını korumakla yükümlüdürler.

Bir kırâete göre "hafız-allahü" ibaresi "hafızallahe" şeklinde, "Allah" kelimesi merfu' değil mansûb olarak okunmuştur. Buna göre anlam:

"Allahü teâlâ'nın hakkını va taâtını koruyan, O'nun emrine uyan, bu gereği duyan, erkeklere karşı iffetli ve şefkatii sâliha kadınlar..." şeklinde olur.

D- "Fenalıklarından korktuğunuz kadınlara gelince ; önce onlara öğüt verin (fe-ıi'zûhünne); sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve gerekirse dövün."

Bu hitab, erkeklerin kadınlara hâkimiyeti ve onları yönetmenin yollarını gösterir. Yani kadınların,

- size isyan ettiklerini veya edeceklerini,

- baş kaldırıp sizi dinlemediklerini veya dinlemeyeceklerini gördüğünüz veya buna kalben kanaat getirdiğiniz zaman,

- teşvikler ve uyarılarla onlara öğüt verin;

- fakat bu öğüt ve uyarılar fayda vermezse onları yataklarında yalnız bırakın;

- onları örtünüzün altına almayın;

- onların vücûdlarına dokunmayın,

- cinsel ilişkiyi ima edecek bir harekette bulunmayın.

Bütün bunlar da bir fayda sağlamazsa incitmeyecek ve iz bırakmayacak şekilde onları hafifçe dövün.

E- "Eğer size itaat ederlerse artık aleyhlerine yol aramayın."

Eğer başvurulan bu tedbirler sonuç verip de size itaat ederlerse, artık onları azarlamayın, onlara eziyet etmeyin ve hiçbir şey oknamış gibi davranın. Çünkü günahtan tevbe eden kimse, günah işlememiş gibidir.

F- "Şüphesiz ki Allah, yüce (a'kyy)dir, büyük (kebîr)dir."

Şu hâlde:

1- Allahü teâlâ'dan sakının. Çünkü O, sizin kendi hâkimiyetiniz altında bulunanlara muktedir olmanızdan daha çok sizin üzerinizde muktedirdir.

2- Yahut şânı yüce Allah (celle celâlühü), tevbe ettiğiniz zaman tevbenızi kabul ile hatâlarınızı bağışladığına göre, zevceleriniz itaat ettiklerinde onları affetmek, öncelikle size düşen bir haktır.

3- Yahut Allah (celle celâlühü), bir kimseye zulmetmekten ve hakkını eksik vermekten yüce ve münezzehtir.

Âyette, isyan eden ve bu tutumlarını sürdüren kadınlara karşı nasıl bir yol izleneceğine değinilmemesi, bunun beldenen bir sonuç olmadığını ve özellikle bunca tedbirlerden sonra onların şânına yaraşan şeyin itaat olduğunu zımnen bildirmek içindir.

35
"Eğer karı-koca arasında (beyninde) bir ayrılıktan korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bu hakemler ıslah etmek isterlerse Allah, onları uyuşmaya muvaffak kılar. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, her şeyden haberdar olan (Habîr)dır."

A- "Eğer karı-koca arasında bir ayrılıktan korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."

Burada muhatab değiştirilmiş ve hitab, hâkimlere tevcih edilmiştir. Hüküm, daha önce âyette sarahaten anlatılmayan ve meskût bırakılan bir durumla ilgilidir. Bu hâkim önüne götürülmesi gereken sürekli itâatsizlik hâlidir.

1- İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre "Karı koca arasında bir ayrılıktan korkarsanız.." cümlesindeki korkmak, bilmek anlamındadır. Ve karı-koca arasının açıldığını kesin olarak bilmek, anlaşmazlığı gidermek için iki hakem seçip göndermeye münâfi değildir. Çünkü hakemler, karı- koca arasındaki uyuşmazlığın bilfiil mevcud olduğunu anlamak için değil, fakat onu gidermek umuduyla seçikr.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, korkmak, zannetmek anlamındadır. Yani eğer karı-koca arasında, kocanın kendi başına gidermeye muktedir olamadığı şiddeti bir geçimsizlik olduğunu zannediyorsanız, o zaman aralarını bulmak için erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem seçin. Çünkü aileleri, onların durumlarının iç yüzünü daha iyi bilirler ve uyuşmalarını daha çok arzu ederler. Ancak bu, şart değil fakat tercihe şayan bir yoldur. Binâenaleyh ailelerinden değil de, yabancılardan birer hakem tâyin edilse de caizdir.

Bu hakemlerin, uygun gördükleri takdirde karı kocayı hem birleştirmeye, hem de ayırmaya yetkili olup olmadıkları konusunda ihtilaf edilmiştir.

Bir görüşe göre her ikisine de yetikilidirler. Ali (radıyallahü anh) den rivâyet olunan da budur. Tabiînden Şâ'bî de bu kanaattedir.

Hasen-ı Basrî'ye göre ise, bu hakemler, onları ayırmaya değil birleştirmeye yetkilidir.

İmam Mâlik'e göre, hakemler uygun gördükleri takdirde aralarında muhalaaya (bir bedel karşılığı boşanmaya) hükmedebilirler.

B- "Bu hakemler ıslah etmek isterlerse Allah, onları uyuşmaya muvaffak kılar."

Eğer bu iki hakemin amacı karı-kocanm aralarını bulmak ise, niyetleri doğru ve samimî ise kalben ve Allah rızâsı için öğüt vermeyi düşünüyorlarsa, Allah (celle celâlühü) karı koca arasına uyuşma, ülfet verir ve onların gönüllerine muhabbet ve şefkat ilka eder.

Âyette, hakemlerin, karı-kocanm arasını bulmak istememeleri hâline temas edilmemesi, hakemlerden beklenenin bu olmadığını, onların şânına yaraşanın ıslah irâdesi olduğunu zımnen bildirmek içindir. Bu da, hakemleri, karı-kocanm arasını bulmaya ziyadesiyle teşvik etmek ve onları kolaycılığa kaçmaktan sakındırmak anlamını taşır. Tâ ki, işin bozulması, onların isteksizliğine nisbet edilmesin. Çünkü âyette, muvaffakiyetin irâdeye bağlı olduğunu ifâde eden şart cümlesi, başarısızlığın da irâdesizliğe bağlı olduğunu bildirir.

Bir diğer görüşe göre ise, âyetteki her iki zamir de hakemlere râcidir. Yani hakemlerin amacı ıslah ise, Allah da hakemler arasına uyuşma verir; böylece sözbirliği yaparlar; ihtilafa düşmezler ve maksadları hâsıl olur.

Bir başka görüşe göre, her iki zamir de, karı-kocaya râcidir. Yani karı-koca aralarındaki uyuşmazlığı gidermek isterlerse, Allahü teâlâ da, aralarına ülfet ve uyum verir. Bu da, kişinin ihlâsk bir niyetle bir amaç için gayret sarfettiği takdirde, Allahü teâlâ'nın onu muvaffak kılacağına dikkati çekmek içindir.

C- "Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, her şeyden haberdar olan (Habîr)dır."

Allah her işin zahirini de, batınını da hakkıyle bilir ve her şeyden haberdardır. Binâenaleyh Allah karı koca arasındaki uyuşmazlığı nasıl kaldıracağını ve onlara nasıl uyumlu ve ahenkli bir hayât bahşedeceğim bilir.

36
"Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalmışa, ellerinizle mâlik olduklarınıza iyilik edin. Şüphesiz ki Allah, kendini beğenen ve öğünen kimseleri sevmez."

A- "Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi eş koşmayın. Ana- babaya akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yalan arkadaşa, yolda kalmışa, ellerinizle mâlik olduklarınıza iyilik edin "

Evvelce karı-koca hukukuna ilişkin hükümler beyân edilmişti. Şimdi burada da ebeveyn, akrabalar ve diğerlerinin hukukuna ilişkin hükümler ortaya konuyor, işe Allah'ın (celle celâlühü) hukuku ile başlanıyor ve bunun hemen arkasından önemine dikkat çekmek için ebeveyn hukuku zikrediliyor. Bundan dolayıdır ki başka yerlerde de ebeveyn hukuku Allah'ın hukuku ile beraber zikredilir.

Bu cümlenin daha açık anlamı şudur:

"Ey kullarım! Allah'a ibâdet edin. O'na hiçbir şeyi ne açıktan (şirk-i celi), ne de gizlice (şirk-i hafi) ortak koşmayın. Ana-babaya; kardeş, amca, dayı gibi akrabaya; öksüzlere, yabancı yoksullara, mesafe olarak yakın komşuya, yahut akrabanız veya din kardeşiniz olan komşuya, akraba olmayan komşuya iyilik edin."

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem); şöyle buyurmuştur:

"Komşular üç nevidir (el-Ciranü selâsetün):

1- Bir Komşunun üç hakkı vardır :

Komşuluk hakkı (hakkü'l-civari), akrabalık hakkı, İslâm hakkı.

2- Bir komşunun iki hakkı vardır:

Komşuluk hakkı (hakku'l civarı), İslâm hakkı (hakku'l-islâmi).

3- Bir komşunun da bir hakkı vardır : Yalnız komşuluk hakkı.

Bu bir hakkı olan komşu, Ehl-i Kitab'tan olan komşudur."

Ve yalan arkadaşa da iyilik edin. Yakın arkadaş, öğrenim, ticâret, sanat ve yolculuk gibi bir iş ve meslekte beraber bulunulan veya bir mescıdde, bir mecliste veya başka bir meşru ortamda kısa bir süre için de olsa yan yana oturup sohbet edilendir.

Bir diğer görüşe göre ise, yalan arkadaş, kişinin karışıdır.

Ülkesinden uzakta bulunan ve yardıma muhtaç duruma düşmüş olan yolcuya veya misafire ve ellerinizin altında bulunan köle ve cariyelere de iyilik edin.

B- "Şüphesiz ki Allah, kendini beğenen ve öğünen kimseyi sevmez."

Allahü teâlâ, akrabalarına, komşularına ve arkadaşlarına karşı büyüklük taslayan ve onlara karşı böbürlenen kimseyi sevmez.

Âyetin bu cümlesi, geçen emrin sebep ve illetidir.

37
"Ki onlar cimrilik eder, insanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın fadlından kendilerine verdiklerini de saklarlar. Biz kâfirler için hor ve hakıîr kılıcı bir azab hazırladık."

A- "Ki onlar cimrilik eder, insanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın fadlından kendilerine verdiklerini de gizlerler "

Akrabalarına, komşularına ve arkadaşlarına üstünlük taslayan, onlara karşı böbürlenen o kimseler aslında cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. İşte onlar her türlü kınanmaya müstahaktırlar.

Yine onlar, Allah (celle celâlühü) ın, kendilerine verdiği mal ve zenginlik gibi nimetleri gizlerler.

Yahut onlar, Allah'ın Tevrat'ta kendilerine açıkladığı Peygamber in sıfatlarını gizlerler.

Bu ikinci tefsir, insanlara da cimriliği emretmeleri vasfına daha uygun düşer. Çünkü Yahudi âlimleri Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in sıfatlarını gizledikleri gibi, kendilerini izleyenlere de bunu gizlemelerini emrediyorlardı.

B- "Biz o nankör (kâtir)ler için hor ve hakıîr kılıcı bir azab hazırladık."

Burada zamir makamında zahir isim (nankörler) kullanılması bize zımnen şunları bildirir:

Bu vasıflara sâhib kimse, Allahü teâlâ'nın nimetlerine nankörlük etmiştir.

- O'nun nimetlerine nankörlük edenler de, cimri davranmak ve nimetleri gizlemek suretiyle nimete ihanet etmiştir.

- işte onlar için alçaltıcı bir azab vardır.

Bu âyet-i kerîme, bir grup Yahudî hakkında nazil olmuştur. Onlar, Ensar Sahabiler için nasihat (!) yoluyla:

"- Mallarınızı hayır için harcamayın; yoksa biz, sizin fakir düşmenizden endişe ederiz" diyorlardı.

Diğer bir görüşe göre de bu âyet, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) in Tevrat'taki sıfatlarını gizleyen Yahudî âlimleri hakkında nazil olmuştur.

Âyetin bu cümlesi, mâkabli için bir zeyl olup onu açıklar.

38
"Onlar insanlara gösteriş için mallarını harcarlar; Allah'a ve âhıiret gününe inanmazlar. Şeytanın kendisine arkadaş olduğu kimse, ne kötü bir arkadaşa sahihtir!"

A- "Onlar insanlara gösteriş için mallarını harcarlar ; Allah'a ve âhıiret gününe inanmazlar."

O akrabalarına, komşularına ve arkadaşlarına karşı üstünlük, büyüklük taslayıp böbürlenenler mallarını, Allahü teâlâ rızâsı için değil de, gösteriş için,

"- Ne kadar cömert, nekdar da eli açık!" desinler diye harcarlar.

Burada riya ve gösteriş için mallarını harcayanlar, cimrilik edip başkalarına da cimriliği emredenlerin mâruz kaldıkları zemme ve tehdide ortak kılınmışlardır. Çünkü cimrilik ve gereksiz yere harcama demek olan israf, ifrat ve tefrit oknaları hasebiyle çirkinlikte ve kınama ile zemmi mûcib olmada denk sayılırlar.

Bu âyet, mâkabkne atıf değil de ibtidaî de olabilir. Bu takdirde cümlenin haber (yüklem) kısmı mahzûftur. Çünkü sarahaten zikrine gerek olmayacak kadar zahirdir. Yani o kimseler mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar; oysa Allah'a ve âhiret gününe îmân etmezler. Bu harcamadan amaçları Allahü teâlâ'nın rızâsına ve mükâfatına erişmek değildir. Onlar şeytanın arkadaşlarıdır.

Bunlar, mallarını Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık yolunda harcayan Mekke müşrikleridir.

Diğer bir görüşe göre de, bunlar münafıklardır.

B- "Şeytanın kendisine arkadaş olduğu kimse, ne kötü bir arkadaşa sâhibtir !"

Burada şeytandan murad, iblis ve avenesidir. Nitekim iblis ile avenesi, onları o çirkin fiillere sevketmişler ve o fiilleri kendilerine câzib göstermişleridir. Nitekim başka bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Çünkü böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır." (İsrâ 17/27)

Bu cümle, şeytanın kendilerine cehennemde arkadaşlık edeceği şeklinde onlar için bir ceza va'di olarak da tefsir edilebilir.

39
"Eğer onlar Allah'a ve âhıiret gününe îmân ve Allah'ın kendilerini fısıldandırdığı şeylerden infak etselerdi ne olurdu Allah onları hakkıyla bilir."

O insanlar Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe îmân ve Allah (celle celâlühü) ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan O'nun rızâsı için infak etselerdi, onların aleyhlerine mi olurdu?

Sarahaten "Allahü teâlâ rızâsı için" denmemesi, daha önce geçen tafsilât buna delâlet ettiği içindir. Bir de Allah'a ve âhiret gününe îmân zikri ile iktifa edildiği içindir. Çünkü Allah'a ve âhiret gününe îmân, yapılan harcamanın Allahü teâlâ rızâsı ve O'nun mükâfatını taleb içindir.

Bu ifâde, onların menfaat verini bilmediklerinden ve gerçeğe îmân etmediklerinden dolayı onlar için bir kınama olduğu gibi bu sualin cevabım bulmaları için de kendilerini tefekküre teşviktir. Umulur ki, bu tefekkür neticesinde gerçek kazancın nerede olduğunu kavrarlar.

Bir de bu ifâde şu gerçeğe dikkat çeker:

Bir kimse, zararsız bir şeye davet edildiğinde, ihtiyaten icabet etmesi gerekirken, sayısız faydaları olan bir şeye davet edildiğinde, nasıl icabet etmez?!

Önce Allah'a ve âhiret gününe îmânın zikredilmesi, bunun ehemmiyetinden ve onsuz harcamanın bir değer taşımadığındandır. Onların Allah'a ve âhiret gününe îmân etmemeleri, mallarını insanlara gösteriş için harcamalarından daha çirkin olduğu hâlde, önce bunun (gösteriş için mallarını harcamaları) zikredilmesi, onların bu durumları ile daha önce zikredilen cimrilikleri ve insanlara cimriliği emretmeleri arasında bir münasebet bulunduğundandır.

Allahü teâlâ, onların o çirkin hâllerini gayet iyi bilir. Bu da, onlar için ceza va'didir.

40
"Şüphesiz ki Allah, zerre miskali zulmetmez. Zerre miktarı bîr iyiliği kat kat (mudaafeten) artırır ve katından büyük bir ecir verir."

A- "Şühesiz ki Allah, zerre miskali zulmetmez."

Zulüm veya haksızlık, bir hakkı eksik vermek veya hakkı sahibine değil de, başkasına vermek anlamındadır. Yani Allahü teâlâ, hiçbir kimsenin mükâfatını zerre miktarı eksik vermez ve kimsenin cezasını da zerre miktarı artırmaz.

Zerre, küçük karınca veya bir delikten kapalı bir mekâna giren havada görülen toz taneciği demektir. Mübalağa makamına en münasib olan, bu ikinci mânâdır. Çünkü zerrenin ağırlığı, küçük karıncadan da azdır.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) elini toprağa batırdıktan sonra çıkarıp ona üflemiş ve: " İşte bunların her biri bir zerredir" demiştir.

B- "Zerre miktarı bir iyiliği kat kat artırır ve katından büyük bir ecir verir."

Bir insan zerre miktarı bir iyilik yaparsa, Yüce Allah, onun sevab ve mükâfatını kat kat artırır.

Osman e'n-Nehdî (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh) demiş ki:

"- Duyduğuma göre sen, Resûlüllah'ın şöyle dediğini işitmişsin:

"- Allahü teâlâ, mü'min kuluna bir basene için bir milyon hasene (mükâfat) verir."

Ebû Hüreyre de şöyle karşıhk vermiş:

"- Hayır, ben, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle derken işittim:

"- O, iki milyon hasene (mükâfat) verir."

Ebû Hüreyre, bundan sonra da bu âyeti okumuştur. Bundan murad, tahdit değil çokluktur.

Allahü teâlâ, bu sevap sahibine, amel karşılığı olarak va'dettiğme ilâve olarak lütuf ve inÂyetinden pek büyük mükâfat da verir.

Bu mükâfatın, ecir (amel karşılığı) olarak ifâde edilmesi, bunun da ecre bağlı ilâve olarak verilmesinden dolayıdır.

41
"Bizim her ümmete bir şâhid getirdiğimiz ve seni de (Resûlüm) onlara karşı şâhid getirdiğimiz zaman (o kâfirlerin hâk) ne olacak ?"

Kıyamet günü,

- her ümmetten, onların fâsid itikadlarına ve çirkin işlerine dâir şâhidlik etmek için bir şâhid, yani kendi Peygamberlerini getirdiğimiz zaman, nitekim "içlerinde bulunduğum müddetçe onlara şâhid oldum." (Mâide 5/117) meâlindeki âyet de bu gerçeği ifâde eder-,

- ve Resûlüm, senin şeriatin o ümmetlerin tabî oldukları şeriatlerin genel hükümlerini içerdiğinden ve sen de onların itikadlarını bildiğinden,

- seni de o şâhidlerin doğruluğuna şahadet etmek üzere şâhid olarak getirdiğimiz kıyamet gününde o Yahudilerin, Hıristiyanların ve diğer kâfirlerin hâli nice olacak, yahut o kâfirler ne yapacaklar?

Diğer bir görüşe göre ise, diğer peygamberler, kendi ümmetleri hakkında şâhidlik edecekleri gibi, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, kendisini tekzib edenlerin küfür ve isyanına şâhidlik edecektir.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) mü'minler hakkında şâhidlik edecektir. Nitekim,

"işte böylece Biz, sizi insanlara şâhid olasınız; Resul de size şâhid olsun diye orta bir ümmet kıldık" (Bakara 2/143) meâlindeki âyet de bu hakikati bildirir.

42
"O gün kâfir olup Peygambere isyan edenler yerle bir olmayı dilerler ve Allah'tan hiçbir sözü gızleyemezler."

A- "O gün kâfir olup Peygambere isyan edenler yerle bir olmayı dilerler."

Kâfirlerin çetin ve berbat hâllerine bundan önce işaret edilmişti. Şimdi bu istinafı kelâm ile onların hâlleri açıklanıyor.

Eğer o kâfirlerden, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tekzib edenler, yalanlayanlar kasdediliyorsa, bu ifâde tarzı onların zemmi, çetin ve korkunç hâllerinin illet ve sebebini bildirmek içindir.

Burada Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in Resul unvanı ile zikredilmesi, kendisini teşrif ve onu tekzib edenlerin hâllerini takbih içindir. Çünkü Resulün hakkı, inkâr ve isyan edilmesi, değil, aksine kendisine îmân ve ıtâat edilmesidir.

Eğer âyetteki kâfirlerden murad cins olarak bütün kâfirler ise Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i tekzib eden kâfirler de öncekide buna dahildirler. Bu takdirde Resulden de murad, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in de öncelikle dahil olduğu bütün Resuller kasdedilmiş olur.

Hangi tefsire göre olursa olsun, bu âyet, kâfirlerin akıbetinin son derece vahim ve korkunç olduğunu ifâde eder.

Kâfirlerin isyanlarından maksad, küfürleri dışındaki isyanları, günahlarıdır. Bu itibârla âyet muâhaze noktasında kâfirlerin de şeriatlerin fer'î hükümlerine muhatab bulunduklarına delâlet eder.

Diğer bir görüşe göre ise küfürle Peygamberlere isyanı birleştirmiş olan kâfirler,

- ya Peygamberlere isyan ederek kâfir olanlar,

- ya da kâfir olup Peygamberlere isyan edenler, demektir.

Yerle bir olmayı dilemeleri, ölüler gibi toprağın altına gömülüp de üzerlerine toprağın tesviye edilmesini temenni etmeleri demektir.

Diğer bir görüşe gör ise, o kâfirler kıyamet günü,

- mezarlarından hiç kaldırılmamış,

- ya hiç yaratilmamış,

- ya da toprak ile eşdeğer olmayı temenni edecekler.

Son bir görüşe göre ise, kıyamet günü hayvanlar, birbirleri ile olan hesapları görüldükten sonra toprak olacaklar. İşte o zaman bu kâfirler de onlar gibi toprak olmayı temenni edecekler.

Bu cümlenin başında bulunan "lev" harfi, masdariyye (fiili mastar hâline sokan) değil de, şart için olduğu takdirde şart cümlesinin cevabı mahzûf kabul edilir. Yani eğer o kâfirler, yerle bir olsalar buna sevinecekler; demektir.

B- "Ve Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler."

Yerle bir olmayı istiyenler Allah (celle celâlühü) tan hiçbir söz gizleyemeyeceklerdir. Çünkü vücûd organları kendi aleyhlerinde şâhidlik edeceklerdir.

Bir görüşe göre ise o kâfirler:

"Rabbimiz vallahi biz ortak koşanlar olmadık." (En'âm 6/23) sözleri ile yalan söylemek yerine, toprağın altına gömülmeyi temenni edecekler. Zira rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü o kâfirler söz konusu âyette belirtildiği gibi yalan söyleyince, Allah Teâla, onların ağzını mühürleyecek ve işte o zaman onların organları kendileri aleyhinde şâhidlik edecektir. Bu durum karşısında onlar o kadar sıkıntıya düşecekler ki, yerin dibine geçirilmeyi temenni edeceklerdir.

43
"Ey îmân edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünübken de -yolculuk hâli müstesna- boy abdesti ahneaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hastalanır yahut bir yolculukta bulunursanız yahut sizden biri ayakyolundan gelmişse yahut kadınlara dokunmuş ve bu durumlarda su bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, çok affedici ve çok bağışlayıcıdır."

A- "Ey îmân edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."

Daha önce insanlar, Allahü teâlâ'ya ortak koşmaktan nehyedilmişti. Burada da farkında olmadan kendilerini şirke götürecek hareket ve davranışlardan nehyediliyorlar.

Rivâyete göre İslâm'da henüz şarabın yasaklanmadığı günlerde, Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh) yemek ve şarap hazırlayarak Sahabîlerden bazılarını davet etti. Davetliler yemek yediler ve sarhoş oluncaya kadar da şarap içtiler. Sonra namaz vakti gelince, içlerinden biri öne geçip namaz kıldırmaya başladı ve namazda Kâfirim sûresini okurken,

"Ben sızın taptığınıza tapmam " (Kâfırûn 109/2) meâlindekı âyeti "Ben sizin taptığınıza taparım / Ea'büdü ma ta'büdûn" şeklinde okudu, işte bu sırada bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Bu âyetin başında hem nida harfinin (yâ), hem de tenbih harfinin (eyyühâ) zikredilmesi, onları, nelıyin gereğini yapmaya ziyadesiyle sevketmek içindir.

Bu nehiyden maksad, sarhoş olarak namaz kılmamak iken, sarhoş olarak namaza yaklaşmanın nehyedilmesi, yasağın şiddetini ifâde etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murad, sarhoş olarak camilere yaklaşmanın yasağıdır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Çocuklarınızı ve delilerinizi camilerinizden uzak tutun / Cennebû mesacideküm sıbyaneküm ve mecanînekürn!"

Ancak âyetteki "ne dediğinizi bilinceye kadar / hattâ ta'lemû ma tekuulûne" ifâdesi, bu yoruma engeldir.

Yani sız sarhoş iken namaza başlamadan önce ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza başlamayın. Çünkü bu ancak namaz öncesi bir tecrübe ile insanın Kukam doğru okuyup okuyamıyacağı anlaşılır. Zaten "ne söylediğinizi bilinceye kadar.." ifâdesini, "namazda ne söylediğinizi bilinceye kadar.." anlamında kabul etmek gerekir.

Bilmenin (ne dediğinizi bilinceye kadar...) bilfiil bilmek değil de, bılkuvve bilmek anlamında olduğunu söylemek ise, faydasız bir uzatma olur. Çünkü bu cihet, ancak namaz öncesi bir tecrübe ile anlaşılır.

Bir de, bu takdirde âyette "ne okuduğunuzu bilinceye kadar." yerme "ne söylediğinizi bitinceye kadar.." ifâdesinin tercihine de bir sebep kalmaz.

Diğer bir görüşe göre, burada sarhoşluktan maksad, uyuklama sarhoşluğu ve uyku galebe sidir.

Bu mânâlardan hangisi olursa olsun, nehyin mercii, namazda sarhoşluk hâline ruhsat verilmesi değil, fakat sarhoşluk hâlidır; namazın farziyetı ise kendi hâli üzere bakıdır. Nitekim,

"Şüphesiz ki namaz, mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisa 4/103) âyeti bu hakikati bildirir.

Bu itibârla âyet, "ey mü'minler! Namaz vakitlerinde sarhoş olmayın" anlamındadır.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet nazil olduktan sonra Müslümanlar, namaz vakitlerinde şarap içmiyorlardı. Nihayet yatsı namazını da kıldıktan sonra içmeye başlıyorlardı. Böylece sabahleyin, sarhoşluk hâli gitmiş ve ne dediklerini bilir hâlde kalkıyorlardı.

B- "Cünübken de -yolculuk hâli müstesna- boy abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Sarhoş ya da cünüb olarak namaza yaklaşmayın, ancak yolcu olmanız hâli müstesna. Yolculuk hâlinde bu yasağın hükmü sona erer; fakat bu yasak külliyen değil kısmen sona erer. Şu var ki, âyette, sona eren kısmına da, baki kalan kısmına da ne tam olarak, ne de kısmen delâlet olmadığı gibi, aksinin sübutuna da delâlet yoktur. Çünkü bu istisna onlara delâlet etmez. Yalnız bu istisna, mâbâdinin hükmünün makablinden farklı olduğunu icmâk olarak gösterir. Bu da, hitab makamlarında yeterli olabilirse de, şer'i hükümlerin ısbatı noktasında yeterli değildir. Çünkü şer'î hükümlerin isbat noktasında yegâne unsur delildir. Zaten istisnaî hüküm, bundan sonraki âyette beyân edilir.

Buradaki namazı, namaz yerleri şeklinde tefsir eden islâm alkilleri, âyetteki "âbir-i sebil'i de, camilerden geçenler, şeklinde tefsir etmişler ve cünüb bir kimsenin camiden geçmesine cevaz vermişlerdir.

Nitekim imam Şâfi (radıyallahü anh) de, böyle der.

Biz Hanefîlere göre ise, cünübün, camiden geçmesi caiz değil, ancak su camide ise veya yol caminin içinden geçiyorsa caizdir..

Bir görüşe göre de Ensar Sahabîlerden bazı kimselerin evlerinin kapıları Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in Medîne Mescidinin içine açılıyordu ve onlar, cünüb olduklan zaman da ancak Mescidin içinden geçebiliyorlardı. İşte bu zaruretten dolayı kendilerine ruhsat verildi.

Âyetin nazmında "gusledınceye kadar, boy abdesti alıncaya kadar / hattâ tağtesilû "ifâdesinin, istisnadan sonra gelmesi, herhalde daha baştan, sarhoşluk hâlinde olduğu gibi nehyin hükmünün, mutlak olmadığını bildirmek içindir.

Bu âyet-i kerîme işaret ediyor ki, namaz yerleri, insanın dikkatini dağıtan, kalbini meşgul eden şeylerden ve maddi pisliklerden temiz tutulması gerekir ve bu temizlik noktasında daha iyisine imkân varken, asgari derecesiyle yetinilmemesi gerekir.

C- "Eğer hastalanır yahut bir yolculukta bulunursanız yahut sizden bırı ayakyolundan gelmişse yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün."

Âyetin bu bölümünde, geçen istisnada mücmel kalan ve müstesna hükmünde bulunan özürler dile getiriliyor. Burada beyân edilen bütün haller yolculuk gibi ruhsat hükmündedir. Bundan önce yalnız yolculuğun istisnasiyla yetinilmesi ruhsat hükmüne sebep teşkil eden zaruretin genellikle sefer hâlinde tahakkuk ettiğini zımnen bildirmek içindir. Hulâsa, anılan istına ile ifâde edilmek istenen, zaruret hâlinde bulunanların cünüblerin hükmünden müstesna olmasıdır. Zaten oradald âbir-i sebilin (yolcunun), özür sahiblerinden kinaye olduğunu söylemek de, aynı anlama gelk.

Burada hastalıktan maksad, mutlak olarak su kullanmaya engel olan haldır. Bu hal, ister suya ulaşamamak, ister suyu kullanamamak şeklinde olsun.

Yolculuk da, ister uzun, ister kısa olsun. Yolculuğun daha önce istisna yoluyla zikredildiği hâlde burada sarahaten zikredilmesi, şer'î hükmü ve hükmün keyfiyetini üzerine bina etmek içindir. Çünkü geçen istisna, bu hükmün keyfiyetine delâlet etmesi şöyle dursun, hükmün subutuna delâlet etmekten bile uzaktır.

Âyetteki sıralamada hastalığın yolculuk hâline takdim edilmesi, özür noktasında hastalığın asıl ve su kullanmakla hastalığın şiddetlenmesi gibi bir takım ona özgü haller olduğunu bildirmek içindir.

"Gaıt", çukur ve sakin mekân demektir. Gaıttan gelmek, abdest bozmaktan kinayedir. Çünkü âdete göre, abdest bozmak isteyen kimse, o uygunsuz hâlde kendisinin görülemeyeceği öyle kuytu bir mekâna gider.

Âyette, bu fiilin (ayakyolundan gelmenin), muhatapların hepsine değil de, içlerinden birine isnad edilmesi, ayıp ve müstehcen sayılan bir şeyi onlara nisbet etmekten kaçınmak içindir. Bundan sonra gelen "kadınlara dokunmak" şeklindeki kinâyeli ifâdenin sarih cinsel ilişki ifâdesine tercih edilmesinin sebebi de budur.

Burada, ayakyolundan gelmek ve kadınlara dokunmak, taharetin sakıt olmasının ve teyemmüm etmenin iki sebebi olarak zikredilmiştir. Oysa bu iki hal, binefsihi değil, fakat bundan sonra gelen su bulamamak kaydı itibârı ile bu hükme sebep teşkil eder. Hattâ gerçek sebep, su bulamamak kaydıdır. Fakat bu hükme hazırlık olmak üzere küçük ve büyük taharet sebebinin gerçekleşmesinden sonra bu ruhsatın sebebi olduğuna dikkat çekmek için bu şekilde zikredilmişlerdir. Sanki şöyle denilmiş gibidir:

"Yahut siz hasta ve yolcu değil de her hangi bir sebepten dolayı su istimalini gerektiren hâl gerçekleşmekle beraber su bulamadınızsa..."

Su bulamama kaydı, hastalık ve yolculuk hâlleri için de geçerli olduğu hâlde özellikle kadınlara dokunmak hâlinden sonra zikredilmesi, bunun (cinsel ilişkide bulunup da su bulamamak) pek az vaki olmasından ve hastalık ile yolculuk hâlleri için bu kaydın zikrine gerek olmadığından dolayıdır. Çünkü zikredilen hastalık ve yolculuk hâlleri için cünüblük şartı kesin olarak muteberdir. Bu itibârla cünüblük hükmünden, küçük abdestsizliğin hükmü de nassm delaletiyle anlaşılır. Zira âyet nazmı takdıren şöyledir:

Cünüb iken namaza yaklaşmayın; ancak yolcu olduğunuz hâl müstesna; eğer yolcu, yahut hasta iseniz...

Bir diğer görüşe göre de anılan kaydın anılan haller için sarâhetle zikrine gerek olmamasının sebebi şudur:

Yolculuk hâlinde zaten genellikle su bulunmamaktadır. Ve hasta hakkında suyun bulunmaması yerine geçen su kullanmak aczi de, sarahaten zikrine ihtiyaç bırakmamaktadır.

Bir görüşe göre de, su bulamama kaydı, zikredilen bütün hallere râcidir ve ayakyolundan gelmek ile kadınlara dokunmak şeklinde kinâyek ifâde ile taharetin vücubu, bütün haller için muteberdir.

Ancak âyet-i kerîmenin nazmı, bu son görüşe müsait değildir.

İbrâhîm el-Zeccac (ölm.923) diyor ki:

"Saîd, toprak olsun, olmasın, yer yüzüdür. Teyammüm etmek isteyen kimse, ellerini, üstünde toprak bulunmayan bir kayaya vurup da yüzüne ve kollarına sürse, istenen temizlik gerçeldeşmiş olur."

İmanı Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) mezhebi de budur.

İmam Şâfi (radıyallahü anh) ye göre ise ellerine biraz toprak yapışması lâzımdır.

Teyemmümde kollar dirseklere kadar meshedikr. Zira rivâyet olunuyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) teyemmüm ederken dirseklerine kadar mesh buyurmuştur.

Bir de, teyemmüm, abdestin bedeli olduğuna göre, kollardaki mesılı miktarı da, onunla takdir edilir. (Su ile abdest alırken kollar dirseklere kadar yıkandığına göre, teyemmümde de Mesih, dirseklere kadar olur.)

Ç- "Şüphesiz ki Allah, çok affedici ve çok bağışlayıcıdır."

Bu cümle, ruhsat ve kolaylığın sebebim belirtir ve onları açıklar. Zira adeti, hatâ işleyenleri daima affetmek ve günahkârları her zaman bağışlamak olanın, zorlaştırıcı değil, fakat kolaylaştırıcı olması gerekli.

Bir görüşe göre de, âyetin bu ifâdesi, hatâ işleyenleri her zaman affetmek ve günahkârları daima bağışlamaktan İtinâyedır. Zira refah sağlamak ve müsamaha, aff ve mağfiretin arkasından gerçekleşen şeylerdir.

44
"(Resûlüm) kendilerine Kitab'tan bir nasib verilenleri görüyor musun? Dalâleti satın alı (iştira edi)yorlar ve sizin doğru yoldan sapmanızı ıstı (irâde edı)yorlar."

A- "Kendilerine Kitab'tan bir nasib verilenleri görüyor musun ?"

Bu ilâhî kelâm, mü'minlerin, o kâfirlerin kötü hâllerini taaccüble karşılamalarını ve mü'minleri, o kâfirlerin yolundan gitmekten sakındırmayi amaçlar. Hitab, bunu ibret nazarıyla görebilen bütün mü'minler içindir. Bundan sonraki hitabın bunlarla beraber diğer mü'minlere de tevcih edilmiş olması, o kâfirlerin çirkin hâllerinin son derece şöhret bulduğunu ve bütün görenleri hayrete düşürecek kadar zahir olduğunu bidirmek içindir.

Buradald görmeden maksad gözle müşahede etmektir. Onlara bakmalı, hâllerim müşahede etmelidir. Çünkü onların hâlleri görülmeye ve taaccüb etmeye değerdir.

Kendilerine Kitab'tan nasib verilmiş olanlardan maksad, Yahudi âlimleridir.

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre bu âyet-i kerîme, iki Yahudî âlimi hakkında nazil olmuştur. Bu iki Yahudî âlimi, münafıkların başı Abdullah b. Übeyy ile cemaatine yol gösteriyor ve onları İslâm'dan uzaklaştırıyorlardı.

Yine İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre bu âyet, Rufaa b. Zeyd ve Mâlik b. Dahsem adlarındaki Yahudî âlimleri hakkında nazil olmuştur ki, Resûlüllah konuşurken onlar, dillerini eğip bükerek Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay ediyorlardı.

Kitab'tan maksad, Tevrat'tır. Bunu, Tevrat'ın da öncekide dahil olduğu kitab cinsine hamletmek, mesafeyi uzatmaktan baka bir şey değildir.

Kitab'tan o Yahudî akimlerine verilmiş olan nasibten maksad:

- Tevrat'ta kendileri için konulmuş hükümlerle,

- Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in vasıflarına ve İslâm'ın hak olduğuna ilişkin bilgilerdir.

O bilgileri, gözetmek ve korumak hak ve görevinin "nasib" kelimesiyle ifâde edilmesi, onların görüşlerinin son derece zayıf olduğunu bildirmek içindir. Nitekim onlar, Tevrat'tan edindikleri ilim nasibini tamamen kaybetmişlerdir.

B- "Dalâleti satın alı (iştira edi)yorlar."

Bu, bir istinaf cümlesi olup kelâmın başından mücmel ve mübheıu olarak anlaşılan takbih ve tâcib (taaccüp ettirmek) konusunu açıklamakta ve akla gelen bir gizli suali cevaplamaktadır.

"- Onlar ne yapıyorlar ki, kendilerine taaccüble bakılsın?" sorusuna cevap olarak:

"- Onlar sapıklığı satın alıyor ve kendilerine gösterilmiş olan hidâyet yolunu bırakıyorlar!" şeklinde cevap verilmiş oluyor. Onların bıraktıkları şey, sarih olarak zikredilmemiştir. Çünkü özellikle zımnî ifâdeden sonra bu husus gayet açık olarak anlaşılmaktadır.

Onların sapıldığa rağbet etmeleri ve hidâyetten yüz çevirmeleri, sapıklığı satın almaları olarak ifâde edilmesi, tamamen yüz çevirilmesi gereken sapıklığa son derece rağbet ettiklerini ve yarışmacıların yarıştıkları hidâyetten de yüz çevirdiklerini bildirmek içindir. Bu da, onların akıl ve görüş yoksunu olduklarını açıkça tescil etmektedir. Zira onların hâli, asgarî temyiz sâhıbı olan hiçbir kimsenin yanaşmayacağı bir hâl ile tasvir edilmektedir.

Buradaki sapıklıktan (dalâletten) maksat, daha önce kendileri için hâsıl olan dalâletin cinsi değildir ki, sonra hâsıl oknayı gerektiren satın alma ifâdesine halel gelmiş olsun. Fakat burada kasdedilen, tam dalâlettir ki o da:

- Yahudilerin, Tevrat'ı okuyarak Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in yüce şânını anladıktan,

- O'nun tebliğ ettiği dinin hak,

- Tevrat'ta müjdelenen Arap Peygamberinin de bizzat o olduğunu kesinlikle bildikten sonra inat etmeleri ve küfürlerini sürdürmeleridir.

Ve hiç şüphesiz küfrün bu mertebesi, Islamdan önce o Yahudiler için hâsıl olmamıştı. Bu hususun izahı, Bakara sûresinin ilk âyetlerinin tefsirinde geçti.

C- "Ve sizin doğru yoldan sapmanızı istiyorlar."

Bu cümle de, "dalâleti satın alıyorlar / yeşterûne'd-dalâlete" cümlesine atıftır ve bu cümle de, Yahudilerin takbih ve taaccüp konusu olan hâllerini beyân eder.

Âyetin metninde satın almak ile istemek fillerinin mu zarı' (geniş zaman) kipi ile kullanılması, yenilenen sürekliliğe delâlet eder. Zira o Yahudilerin, mezkûr satın almalarının hükmünün yenilenmesi ve gereğini yapmanın tekerrürü, bizzat onun yenilenmesi ve tekerrürü gibi sayılır.

Yahudî âlimleri, kendilerinin doğru yoldan sapmaları ile yetinmediler ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in Tevrat'taki vasıflarını gizlemelde, mü'minlerin de, hakka varan doğru yoldan sapmalarını istediler.

45
"Allah sizin düşman (a'da)nızı daha iyi bilir. Dost (veliy) olarak Allah yeter. Yardımcı (nasîr) olarak da Allah yeter."

A- "Allah, sizin düşman (a'da)nızı daha iyi bilir."

Allahü teâlâ, sizin düşmalarınızı sizden daha iyi bilir ve onların size olan düşmanlıklarını ve sizin için neyi arzuladıklarını size haber veriyor ki onlarla içli-dışlı olmaktan sakıtlasınız.

Yahut Allah (celle celâlühü), onların hâlini ve akıbetini daha iyi bilir. Bu mu'teriza cümle, onların mezkûr irâde ve arzularını açklar.

B- "Dost (veky) olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter."

Bütün işleriniz için dost olarak Allah Teâia yeter ve her yerde yardımcı olarak da Allah (celle celâlühü) yeter. O hâlde Allahü teâlâ'ya güvenin, O'nun dostluğu ve yardımıyla yetinin ve başkasının dostluğuna ve yardımına yönelmeyin.

Yahut Yahudilere ve onların size karşı işledikleri fenalıklara aldırmayın; Zira Allahü teâlâ, şer planlarını boşa çıkaracaktır. O hâlde bu âyet, aynı zamanda mükâfat ve ceza va'di anlamını da ifâde eder.

Her iki cümlede de kifayet fiilinin kullanılması ve özellikle ikinci cümlede zamir makamında ısm-i celilin (Allah adının) zikredilmesi,

- her iki cümlenin bağımsızlığını takviye,

- dostluk ve yardımda Allah (celle celâlühü) ın kifÂyetini tekid,

- her iki hükmün illetini zımnen bildirmek içindir.

Çünkü ulûhıyet (tanrılık) mefhûmu, kaçınılmaz olarak dostlukta ve yardımda kifayeti gerektirir.

46
"Yahudilerden kimileri (Kitab'ta) kelimelerin yerler (mevazi)ini değiştirirler. Dillerini eğip bükerek ve dine ta'nederek:

"- (Ey Resûlüm Muhammed!) İşittik ve isyan ettik. Dinle, dinlemez olası ve râinâ (bızı gözet)!" derler.

Eğer onlar:

"- İşittik ve ıtâat ettik; dinle ve bize de bak (nazar et)!" demiş olsalardı şüphesiz bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru (akvem) olurdu.

Velâkin Allah, küfürleri sebebiyle onlara lanet etti. Artık onlar, pek azı müstesna, îmân etmezler."

A- "Yahudilerden kimileri (Kitab'ta) kelimelerin yerler (mevazi)ini değiştirirler. Dillerini eğip bükerek ve dine ta'nederek:

"- (Ey Resûlüm Muhammed!) İşittik ve isyan ettik. Dinle, dinlemez olası ve raina (bizi gözet)!" derler."

Bir görüşe göre bu cümle, bundan önceki âyette geçen Müslümanların düşmanlarını belirler. Ancak bunda sakınca vardır. Çünkü umumiyet ve itlak makamında, Allah (celle celâlühü) ilmini (Allah en iyi bilir), Müslümanların düşmanlarından bir taifeye tahsis etmenin geçerli bir sebebi olamaz. Fakat münasib olan, burada maksudun, Allah (celle celâlühü) ın ilminde bu taifenin öncekide dahil olduğunu bilmektir.

Diğer bir görüşe göre de, bu cümle, önceki âyetin sonundald "nasîr" kelimesiyle bağlantıkdır. Bunun anlamı:

"Allah (celle celâlühü) Yahudilere karşı size nusret verecektir" olur. Nitekim,

"Eğer ben, O'na isyan edersem, o takdirde Allah'a karşı bana kim yardım eder?" (Hûd 11/63)

meâlindeki âyet de bu hakikati belirtir. (Yani Allah'ın yardımı, kimsenin yardımına ihtiyaç bırakmaz ve O'nun yardımı olmadan hiçbir yardım fayda vermez.)

Ancak bu görüşe göre de, Allahü teâlâ'nın yardım ve nusratı daraltılmış olur. (Yani Yahudilere karşı olmakla sınırlanmış olur.)

Bir diğer görüşe göre de, burada mübtedâ (özne) mahzûf olup "kelimeleri yerlerinden değiştirkler" cümlesi de onun sıfatıdır.

Fakat bu görüşe göre de, bundan önce zikredilen fırkanın, tahrifat yapmadıkları sonucu çıkar. Oysa onların sapıklığı satın almış olmalarının gerçek göstergesi, Tevrat'ta yaptıkları tahrifattır.

Şu hâlde Kur'ân'ın yüce şânma yaraşan mükemmeliyetin gereği, olarak, bu cümle, mefhûm itibarıyla her iki Ehl-i Kıtab'a da şâmil olan birinci "ellezîne" ye (kendilerine Kitab'tan nasip verilmiş olanlar) bir açıklamadır.

Arada zikredilen diğer cümleler ise, takbih ve taaccüp konusunun beyânına ziyadesiyle önem verildiği için, mü'minleri onlardan nefret ettirmek ve onlarla içli-dışlı olmaktan sakındırmak, mü'minleri Allah a güvenmeye sevketmek ve O'nun dostluğu ve nusreti ile yetindirmek amacına yöneliktır.

Ve "kelimelerin yerlerini değiştirkler" cümlesi ile ona atfedilenler ise, onların iştiralarını ve çeşitti sapıklıklarını açıklar. Âyetlerin ifâde tarzında, ibhâmdan sonra tefsir ve icmalden sonra tafsil yolunun gidilmiş olması, durumun gereği olan fazla izah içindir.

Onların değiştirdikleri kelimelerden maksad,

- ya özellikle Tevrat'ın kelimeleridir,

- ya da hem Tevrat'ın kelimeleri, hem de Resûlüllah ile konuşmaları sırasında söyledikleridir. Fakat bu tahrif edilen kelimelerden yalnız, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile konuşmaları sırasında onların söyledikleri sözleri anlamak doğru değildir. Nitekim ileride gelecek izahtan bunun sırrına vâkıf olacaksın.

Eğer bu değiştirdikleri kelimelerden maksad, ulemânın cumhûruna göre Tevrat'ın kelimeleri ise yaptıkları tahrifat, kelimeleri Allah (celle celâlühü) ın koyduğu yerlerden kaldırmaktır. Meselâ:

- Peygamberimiz in vasıflarına ilişkin olarak Tevrat'ta yazılı "O peygamber, buğday tenk ve orta boyludur" sıfatlarını kaldırıp yerine "O peygamber, sarı tenli ve uzun boyludur" kelimelerini koymak;

- Tevrat'taki recim (taşlayarak öldürme) cezası yerine had cezasını ikame etmek;

- Tevrat'ın kelimelerim, geçersiz tevillerle, Allahü teâlâ'nın indirdiğine aykırı, kendi bâtıl arzularına uygun mânâlara çekmek gibi.

Eğer onların değiştirdikleri kelimelerden ikinci mânâ (hem Tevrat'ın kelimeleri, hem de Peygamberimizle konuşmaları sırasında söyledikleri kelimeler) maksûd ise, o zaman mutlak olarak kelimelerin yerlerinden anlaşılması gereken onlara uygun mânâlardır. Bu mânâlar:

- ister Tevrat'ın kelimelerindeki gibi sarahaten Allahü teâlâ'nın tâyini ile,

- ister diğer yerlerdeki gibi akıl veya dinin tâyini ile olsun;

- "semi'na ve a'sayna / işittik ve isyan ettik" mealindeki ifâde belli bir zaman ve mekân ile kayıtlandırılmadan ve herhangi bir maddeye tahsis edilmeden mutlak olarak kabul edilmelidir. Hattâ onların gerçek sözlerini de ve sözlerinin tercümesi sayılan inatlarını ve tekebbürlerini de kapsayacak genel bir mânâya hamledilmelidir ki, Tevrat'ın tahrifi sırasında dikerinin söyledikleri de buna dahil olsun. Zira bu büyük cinayeti dili ile ifâde etmeyen, buna cesaret edemez. Yoksa bunu sadece Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in meclisinde söyledikleri çirkin sözlere hamletmek, Tevrat'ı tahrif konusunu dışarıda bırakmak suretiyle şart cümlesi ve ondan sonraki cümlelerin ifâde ettikleri hükümlerin o çirkin sözlere hasr ve tahsisisini gerektirmiş olur. Oysa Tevrat'ı tahrif etmeleri, işledikleri cinayetlerin en büyüğüdür. İşte daha önce ilende açığa kavuşturulacağı belirtilen sır budur. Bunu böyle düşün!

Yahudiler, Peygamberimiz in huzurunda olsun, başka yerlerde olsun, kendi bozuk arzularına muhalif her husus karşısında, inatla aykırılıklarını açıklamak üzere kavlen veya fiilen "işittik ve isyan ettik" diyorlardı.

Yahudilerin, özellikle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e hitab ederken söyledikleri,

"- Dinle, dinlemez olası!"

şeklindeki sözleri, şerre de hayra da yorulabilir. Şöyle ki:

1- "Sağırlık veya ölüm gibi bir sebeple işitemez olası dinle!" veya

"- Hoşnud edecek sözler işitemez olası dinle!" anlamında bedduaya;

2- "Bizden kötü sözler işitemez olası dinle!" anlamında da hayra muhtemil olur.

Yahudiler, bu sözlerle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e hitab ediyorlardı.

Onlar istihza amacı ile ve kendi içlerinde beddua mânâsında bunu söylerken, zahiren Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e hayır duada bulunuyorlarmiş gibi gözükmeye çalışiyorlardı ve bundan haz duyuyorlardı.

Yine o Yahudiler, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e hitapları sırasında:

"- Râinâ" da diyorlardı.

Bununla da istihza ediyor ve içlerindeki bedduayı gizliyorlardı. Oysa bunu zahiren iyi niyetle söylemiş gibi görünmeye çalışiyorlardı. Zira bu kelime de, hem hayra, hem de şerre yorulabilir. Bu kelimeyi:

1- Sizinle konuşmak için bizi gözetin, bize müsaade edin!"anlamında ya da ruûnet, yani ahmaklık anlamında kullanmış olabilecekleri gibi,

2- onun benzeri olup Süryanice veya İbranice sövüşmek için kullandıkları "râinâ "kelimesi yerinde de kullanmış olabilirler..

O Yahudiler, bu ketime ile peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e hitab ederken kendi içlerinde hakaret ve ihanet niyetini saklıyorlardı ve zahiren de saygı ve ihtiram için kullandıklarını göstermeye çalışiyorlardı.

O Yahudiler, birinci sözlerinde (işittik ve karşı geldik) isyanlarını sarahatle bildirdikleri hâlde son iki sözlerinde ise (dinle, dinlemez olası ve râinâ) nifak yolunu tutmuşlardır. Çünkü Sahabiler derler ki:

"- kâfirlerin hepsi, peygamberimiz in yüzüne karşı küfür ve isyanlarını ifâde ediyorlardı; fakat yüzüne karşı hakaret ve bedduada bulunmuyorlardı."

Bir diğer görüşe göre de, o Yahudiler, birinci sözü (işittik ve isyan ettik) kendi aralarında söylüyorlardı.

Bir başka görüşe göre ise, o Yahudiler anılan birincı sözü dilleriyle söylememiş olabilirler; fakat onların Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e îmân etmemeleri, o sözü söylemek gibidir.

Yahudilerin anılan sözleri söylerken dillerini eğip bükmeleri, sözlerini normal ifâde üslubuyla değil, fakat hakaret anlamına gelecek tarzda söylemeleri demektir. Nitekim "dinle, dinletilmez olası ve râinâ" sözlerinde bunu yapmışlardır. Yahut da zâhiren duâ ve ihtiram için kullandıklarını göstermeye çalıştıkları kelimeleri, içlerinde gizledikleri sövgü ve hakaret mânâsını çağrıştırmaları için dillerini eğip bükerek talaffuz ediyorlardı.

Yahudilerin dine ta'netmeleri de, anılan hareketleri ile, yegâne hak din olan islâm'ı alaya almaları demektir. Yani bunları din ile alay etmek için yapıyorlardı.

B- "Eğer onlar:

"- işittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak (nazar et)!" demiş olsalardı şüphesiz bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru (akvem) olurdu."

Eğer o kâfirler, Allahü teâlâ'nın emirlerinden ve yasaklarından bir şeyi işittikleri zaman, "semi'na ve a'sayna / işittik ve isyan ettik" yerine kavlen ve fiilen "semi'na ve eta'na / işittik ve itaat ettik " deselerdi ve Peygambere hitab ederken de, "vesma' gayra müsmam ve râinâ / dinle, dinlemez olası, bizi gözet " yerine "vesma', venzurna — dinle ve bize nazar eyle!" deselerdi, sözleri altında şer ve fesad gizlemeselerdi, şüphesiz ki, bunu söylemeleri, o söylediklerinden kendileri için daha hayırlı, daha âdil ve daha doğru olurdu.

Âyette, tafekil kipinin kullanılmasi, " daha hayırlı ve daha doğru olurdu" buyrulması,

- ya gerçek mânâsında kullanılmıştır, ancak bu hayır kendi inançlarına göredir;

- ya da istihza makamında kullanılmıştır;

- ya da buradaki tafdıill kipi gerçek anlamda değil ism-ı fail anlamında olup "hayırlıdır, doğrudur" demektir.

Âyette, "lekâne hayran lehüm / kendileri için daha hayırlıdır" ifâdesi, "akvem / daha doğru" ifâdesinden önce zikredilmiştir. Çünkü onların bütün gayretleri sadece kendi menfaatleri için idi.

"Semi'na / işittik" fiilinin iki kere tekrarı öncekinin muteber olmadığına değil, fakat hiç mevcut olmadığına dikkat çekmek içindir. Çünkü onlar gerçeği işitmiyorlardı, işitmeleri ret işitmesi idi. "işittik" demelerinden maksadları da emre isyanlarının, onu işitmelerinden ve ona vâkıf olmalarından sonra gerçekleştiğini bildirmek içindir.

C- "Velâkin Allah, küfürleri sebebiyle onlara lanet etti. Artık onlar pek azı müstesna îmân etmezler."

Fakat onlar bunu söylemediler ve küfürlerini sürdürdüler, işte bu küfürlerinden dolayı Allahü teâlâ da, onları hidâyetinden uzak ve mahrum bıraktı. Artık bundan sonra pek azı müstesna îmân etmezler.

Bir görüşe göre de:

- onlar ancak muteber olmayan az bir îmân ile îmân ederler. Bu da, bazı Kitablara ve peygamberlere îmân etmeleridir.

- Ya da onlar, pek az bir zaman îmân ederler. Bu da, onların can verme sırasın (vakti'l-ihtizar)da îmân etmeleridir. Onlar, îmânlarının kendilerine fayda vermeyeceği bir zaman îmân ederler. Nitekim bir âyette meâlen şöyle buyurulur:

"Kitab Ehlinden, ölmeden önce, İsa'ya îmân etmeyecek yoktur." (Nisa 4/159)

Bu her iki îmân da, kesinlikle muteber îmân değildir.

Bazı müfessirlere göre, buradaki azlıktan, yokluk mânâsı kasdedilmıştır. Nitekim,

"İlk tattıkları ölüm dışında orada artık ölüm tatmazlar." (Duhan 44/56) meâlindeki âyetteki istisna da bu kabildendir. Yani eğer o yok sayılan îmân, îmân kabul edilmiş olsa, o takdirde onlar, az bir îmân sahibi oluyorlar demektir. Bu da aslında muhal olan bir şarttır.

Ancak bundan sonraki âyette gelecek Kur'ân'a îmân emri, bu anlamdaki tefsirlere engeldir. Zira anılan görüşlere göre, gelecek âyette, muhal olan bir şeyle mükellef kılınmış oluyorlar ki bu da onların, sürekli olmayan bir îmânla îmân etmiş olmalarıdır. (Söz konusu görüşlere göre, onların îmânlarının sürekli olmadığını ifâde eden bu âyet de, îmânla mükellef oldukları Kur'ân'ın bir parçasıdır.)

Son görüşe göre (hiç îmân etmeyecekleri anlamındaki görüşe göre) bu hakikat, gayet açıktır. İlk iki görüşe göre (bazı Kitablar ile peygamberlere veya can veririken îmân etmeleri anlamındaki görüşlere göre) ise izahı şöyledir:

Onlara, bütün Kitablara ve Peygamberlere peşinen inanmayı teklif etmek, aynı zamanda bazı Kitablara ve Peygamberlere inanmayı ve îmânı ölüm anına bırakmama (ve bia'demı îmânihim ilâ vakti'l-ihtizari) vecibesini yüklemektir. (İmân etmekle mükellef bulundukları Kur'ân'ın bir parçası olan âyet bunu ifâde eder.)

Burada geçeri izah olarak, söz konusu azlığin, îmân edenlerin azlığına hamledilmesi de, Allahü teâlâ'nın lanet edip rahmetinden mahrum bıraktığı bazı kimselerin îmân etmeleri demek olur. Bu takdirde mânâ şöyle şekillenir:

"Artık Allah'ın lanet ettiği kimselerin pek azından başkası îmân etmez."

Bu tefsire göre, "kakl / az" kelimesinin mevcut hâli "kalîlen" değil de, "kaklün" okunması tercihe şayandır. Ancak bu, bütün kıraet âlimleri ittifakla "karnen" okuduklarına göre, onlara tercihe şayan olmayan bir kıraeti nisbet etmek olur.

Binâenaleyh burada muteber olan görüş, bu istisnanın, "lea'nehüm — onlara lanet etti" fiilinin mefûl (tümleç) zamiri ile bağlantılı olmasıdır. Yani :

"Allah (celle celâlühü), onlara lanet etti fakat pek azı müstesna. Allah (celle celâlühü) pek az kişiden ibaret bir fırkaya lanet etmedi ve dolayısıyla onlara îmân kapısı (bâbü'l-îman) kapanmadı (seddedilmedı) / Lea'nehümu - liâhü illâ ferîkan kaklen feinnehu tealâ lem yel'a'nhüm felem yensedde aleyhim bâbül-îmani."

Niteltim ileride bekti tileceği gibi, Yahudî âlimlerinden Abdullah b. Selâm ile Kâ'bül Ahbar gibi zâtlar îmân etmişlerdir.

47
"Ey kendilerine Kitab verilenler! Yanınızda bulunan Kitab (Tevrat)ı tasdik edici (musaddık) olarak indirdiğimiz bu Kitab (Kur'ân)a îmân edin. Bir takım yüzleri silip arkalarına çevirmeden yahut cumartesi ashabını lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce.. Allah'ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir."

A- "Ey kendilerine Kitab verilenler !"

Burada hitab değiştirilmiş, gaaibe hitab dan doğrudan muhataba hitab üslubuna geçilmiştir. Hitab:

1- Ya özellikle daha önce hâlleri ve sözleri anlatılanlar Yahudilere müteveccihtir ki onlara bundan önce, "kendilerine Kitab (Tevrat) tan bir nasib verilenler — ellezîne ûtû nasiîben mine'l-kitâbi" dendiği hâlde burada "kendilerine Kitab verilenler / ellezîne ûtül-kitabe " buyrulması her makama hakkını vermek içindir. Çünkü daha önce geçen âyette maksad, onların sapıldığı satın aldıklarım ve Kitab'tan kendilerine verilmiş olan nasibi, tahrifat yapmak suretiyle ortadan kaldırdıldarmı beyân etmekti. Ve onların ortadan kaldırdıkları da Kitab'ın tamamı değil ancak bir kısmı idi. İşte bundan dolayı kendilerine Kitab'tan bir nasip verilmekle vasıflandırıldılar. Buradaki hıtabtan maksad ise ondan sonra gelecek emre uymanın lüzumunu tekid ve ona muhalefetden sakındırmaktır.

Çünkü Kur'ân tarafından tasdik edilen Tevrat'a îmân etmek, onu tasdik eden Kur'ân'a îmânı da kesin olarak gerektirir. Kur'ân'ı inkâr etmek, Tevrat'ı da inkâr etmeyi kesin olarak gerektirdiği gibi.

Ve şüphe yok ki Yahudilere göre sakıncalı olan, Tevrat'ı kısmen inkâr değil, fakat bizzat kendisini inkâr etmelerinin gerektiğidir. Bu da ancak Kur'ân'ı Tevrat'ın tamamını tasdik edici kılmakla tahakkuk eder. Şu var ki, hakikatte Kur'ân, Tevrat'ın tamamını değil, fakat ancak bir kısmını tasdik eder. Ama bir kısmını tasdik eden, zaruri olarak, o kısmı kapsaması itibârı ile tamamını tasdik ediyor demektir.

2- Ya da hitab daha önce hâlleri ve sözleri anlatılan Yahudilerin yanı sıra diğer bütün Ehl-i Kitab'a müteveccihtir. En zahir olan görüş de budur. Hangi görüşe göre olursa olsun, âyetlere ilişkin açıklamalar, her iki fırkanın da üzerinde bulunduğu dalâleti kaldırdığı düşünüldüğü için, bunun hemen akabinde hidâyet yolundan yürüme emredilmekte ve emre muhalefet hâlinde de şiddetli tehditler öngörülmektedir.

B- "Yanınızda bulunan Kitab (Tevrat)ı tasdik edici (musaddık) olarak indirdiğimiz bu Kitab (Kur'ân)a îmân edin."

Burada "nezzelna / indirdiğimiz" ifâdesi, Kur'ân'ı teşrif ve Allahü teâlâ katından indirildiğini sarahatle tesbit içindir.

Onların yanında bulunan Kitab'tan maksad Tevrat'tır. Böyle ifâde edilmesi, onların bu hakikate son derece vâkıf olduklarını bildirmek içindir. Çünkü Tevrat'ın onların yanında bulunması, onu sürekli okumalarını, her zaman başvurmalarını gerektirir. Bu da, onların Tevrat'ın muhtevasına vâkıf olduklarını ve dolayısıyla Kur'ân'ın Tevrat'ı tasdik ettiğini bildiklerini gösterir.

Kur’ân'ın, Tevrat'ı tasdik etmesinin anlamı,

1- Tevrat'ta anlatılan vasıflara uygun olarak nazil olması;

2- Kıssalarda, mîsaklarda, tevhide ve insanlar arasında âdil hükmetmeye davette;

3- Günahları ve hayâsızlıkları nehyetmekte Kur’ân'ın Tevrat'a muvafık düşmesi demektir.

Kur’ân'ın Tevrat'a birtakım mü tefeni hükümlerde, ümmetlerin ve asırların değişmesi sebebi ile muhalafet etmesi ise, hakikatte muhalefet değil, fakat muvafakatin ta kendisidir. Zira bu hükümlerin hepsi, kendi asrına göre haktir ve teşri' carlanın üzerinde döndüğü hikmeti taşımaktadır. Hattâ eğer önce nazil olan Kitab, sonra nazil olanın zamanında nazil olsaydı, aynen onun gibi nazil olurdu. Ve eğer sonra nazil olan Kitab da, öncekinin zamanında nazil olsaydı, kesinlikle ona muvafık olurdu. İşte bundan dolayıdır ki, peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Eğer Mûsa hayâtta olsaydı, bana uymaktan başka çaresi olmazdı."

C- "Bir takım yüzleri silip arkalarına çevirmeden yahut cumartesi ashabını lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce."

Bu sözler, geçen îmân emri ile bağlantılı olup emre uymada ve ona muhalefete son vermede acele etmeyi ifâde etmekle beraber ağır bir tehdidi olabildiğince mükemmel ve kuvvetli bir şekilde ifâde eder. Nitekim va'dedilen cezanın vald olması emre muhalefete bağlanmamış ve muhalefet gerçekleştiğinde o cezanın vaki olacağı da sarahatle belirtilmemiştir. Bu da, muhatablar için o cezanın, bildirilmesine gerek olmayan bir gerçek olduğuna, vukuunun yakın olduğuna dikkat çekmek içindir.

Suratların "matmûs edilmesi", suratlardaki eserlerin ve işaretlerin silinmesi demektir. Yani Biz, suratların hatlarını silmeden ve eserlerini gidermeden önce Kur’ân'a îmân edin, demektir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) bunun anlamı:

"- Biz, suratları devenin ayağının altı gibi veya hayvanın tırnağı gibi dümdüz yapmadan önce Kur’ân'a îmân edin, demektir" diyor.

Tabiînden Katâde ve Dahhâk de:

"- Biz, suratlardaki gözleri silme kör etmeden önce Kur’ân'a îmân edin, demektir" diyorlar.

Nitekim bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Biz de onların gözlerini sikne kör ediverdik." (Kamer 54/37)

Diğer bir görüşe göre de bu cümle:

"Biz onların suratlarını, maymunların suratları gibi kıllı hale getirmeden önce Kur’ân'a îmân edin, demektir."

Suratların arkalarına veya enselerine çevirilmesi, suratlar dümdüz edildikten sonra enselerin yerine ve enselerin de suratların yerine döndürülmesi demektir.

Bir başka görüşe göre ise, âyetteki "vüçûh" kelimesi, suratlar anlamında değil fakat ilen gelenler demektir. Buna göre vücûhun matmus edilmesi de, değiştirilmesi anlamında olur. Yani :

"Biz, onların ileri gelenlerinin hâllerini değiştirmeden, onların ıkbakmı zillet ve ıdbara çevirmeden, yahut Biz, onları geldikleri yer olan Şam Ezriatı'na çevirmeden önce., demektir."

Bu görüşe göre, o ileri gelenlerden murat, Benî Nadir Yahudilerinin ulularıdır. Ancak vaîdi (ceza va'dinî) ağırlaştırmak ve İlâhî tehdidi hepsine teşmil etmek makamının, bu tefsire müsait olmadığı açıktır.

Va'dedilen cezanın dünyada mı yoksa âhirette mi olduğu noktasında görüş ayrılığı vardır:

-

Bir görüşe göre, bu cezanın dünyada gerçekleşeceği va'dedilmiştir. Nitekim şu rivâyet de bu görüşü teyid eder:

"Abdullah b. Selâm Şam'dan dönüp bu âyeti duyunca, daha ailesinin yanına varmadan Rasûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna çıkıp Müslüman olmuş ve:

"- Ya Resûlallah! Ben daha size ulaşmadan suratımın arkama çevirilmesinden endişe ediyordum!" demişti.

Bir diğer rivâyete göre de, Abdullah b. Selâm, eli suratında olduğu hâlde Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in yanına gelip Müslüman olmuş ve o söylediklerini söylemiş.

Yine şu rivâyet de, anılan görüşü teyid eder:

Ömer bu âyeti Kâ'bü'l Ahbar'a okuyunca Kâ'b, bu âyette va'dedilen cezanın kendisine isabet edeceği korkusuyla hemen (mehafete en yuskbehu vaiî'düha):

"- Ya Rabbi, îmân ettim (âmentü); ya Rabbi Müslüman oldum (eslemtü)!" demiştir.

Bu cezanın dünyada olacağını söyleyenler de, kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdir. Bazlarına göre bu ceza, sonra gerçekleşecek ve Yalıudîlerde bir tams (suratların) değiştirilmesi ve meslı (şekillerin değiştirilmesi) hâdisesi mutlaka olacaktır. Bu, Ebû Abbas Muhammed el-Müberred'ın görüşüdür. Ancak bu görüşe şu itirazlar yapılabilir:

1- Bu azabın inmesinin sebepleri olan günahları işleyenler, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) devrinde yaşayan Yahudîlerdir. Zira onlar:

2- Beldenen Peygamberin vasıflarını Resûlüllah'da gördükleri hâlde onu yalanlamışlar;

3- O vasıfları Tevrat'ta gördükleri hâlde onları tahrif ederek küfürle dalâletlerinde ısrar etmişlerdir.

4- Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in ceza va'dini ifâde eden şifahî hitabı da o Yahudilere müteveccih olmuştur.

5- Va'dedilen azabın, bunlardan çevirilip onlardan yüzlerce sene sonra yaşayacak ve öncekilerin insanlığı yanıltmak için hazırladıkları kanunlarla dalâlete düşürülecek olan sonraki. Yahudilere verilmesi, Azîz ve Haktin Allahü teâlâ'nın hikmetinden pek uzaktır."

Bir görüşe göre ise, bu azabım vukuu, Yahudilerin îmân etmemesi şartına bağlı idi. Fakat o Yahudilerden anılan iki zât (Abdullah b. Selâm ile Kâ'bü'l Ahbar) ile benzerleri îmân ettikleri için azab gerçekleşmedi.

Ancak bu görüşe de şu itiraz yapılabilir:

- O eski Yahudîlerde hak ziyedesiyle vuzuha kavuştuktan,

- onların âdil emsalinin (Abdullah b. Selâm v.s. gibi) şahadetleri de, hüccet onların aleyhine sabit olduktan sonra,

- yine de onlar, şiddetle inkâr ve isyanda inat ve İsrar ettikleri hâlde, içlerinden bazılarının Müslüman oluşu, onların dışında kalanlara azab inmesine sebep olmadığına göre, diğerlerinden azabın kalkmasına da sebep olmaz.

Bazı tefsir âlimlerinde göre ise, Yahudilere va'dedilen iki şeyden biri idi. Nitekim:

"Yahut Cumartesi ashabını lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce / ev nel'a'nehüm kema lea'nna eshabe's-sebti " meâlindeki cümle de bunu açıkça belirtir. Buna göre eğer birincisi vâkiî olmamışsa, ikincisinin vukuunda tartışma olmaz. Bunun aksi nasıl olabilir ki, Yahudiler, zaten her zaman her dille lânetlenmektedir.

Lanetlenmenin meslı (suretin çirkin bir surete çevirilmesi) olarak tefsir, elbetteki kesin değildir. Ancak malûmun olduğu üzere cumartesi ashabının lanetine benzetilen lanetten ilk akla gelen şey meshtir ve bu lanetlenmenin, suratın silinip dümdüz edilmesi ve arkaya çevirilmesi ifâdesine atfedilmesmde -mâtûf ile matufun aleyh'in farklı olmaları zaruretinden dolayı- meslı mânâsının kasdedilmediğine ilişkin en ufak bir delâlet yoktur. (Çünkü burada birinden suratların silinip dümdüz edilmesi, diğerinden de, şeklilerin başka çirkin şekillere çevirilmesi kastedildiğine göre zaten matuf ile matufun aleyh arasında farklılık vardır.)

Bir de, bu lanetleme cümlesi ile va'dedilen şey, ceza va'dine terettüb eden ve Yahudilerce kendisinden hazer edilen yeni bir hâdise olmak gerekir. Tâ ki, emre muhalefetten caydırıcı olsun. Onların bu vasıfta bir lanete mâruz kaldıkları ise bilinmektedir; onların mâruz kaldıkları yalnız, dillerde dolaşan ve insanların sürekli talaffuz ettikleri lânettir ki o, bu va'din hükmü olmaktan ve inatçı kâfirleri caydırmaktan uzaktır.

Bir başka görüşe göre ise, onlara, âhirette haşr sırasında gerçekleşecek bu haller va'dedilmektedir ve o zaman bu iki hâlden biri veya müstahakları arasında taksim edilmek suretiyle her ikisi mutlaka vakti olacaktır. Abdullah b. Selâm ile Kâ'bü'l Ahbar'dan rivâyet olunan hâdiseler ise, onların şânına lâyık olan ihtiyata binaendir.

Gerçek şudur ki, söz konusu, azabın, dünyada veya âhirette gerçekleşeceğine ilişkin âyette sarih bir delâlet yoktur. Ancak makama göre ilk akla gelen, dünyada olmasıdır. Çünkü o, caydırıcılıkta daha etltikdir ve anılan iki Yahudî âliminden rivâyet edilen de bu doğrultudadır. Fakat bunun vukuu açık olarak bilinmediği için, âhirette olacağı düşünülmektedir. Allahü teâlâ, cümleden iyi bilir. Fakat bu iki mânâdan hangisi olursa olsun, bütün ceza çeşitleri içinden bunun Yahudilere tahsis edilmesinin sırrı, herhalde işlemiş oldukları tahrif ve değiştirme cinayetlerine benzer bir azaba çarptırılmalarıdır. Her sırrı bilen ve her sırdan haberdar olan yegâne Allah'dır.

Ç- "Allah'ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir."

Her ne olursa olsun Allah'ın emri mutlaka gerçekleşecektir. Binâenaleyh va'dedilen azab da öncekide bu hükme dahildir. Bu cümle, geçen kısımları açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

Burada zamir makamında ism-i celilin (Allah) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak, hükmün illetini beyân ve müstakil bir cümle olduğunu takviye etmek içindir.

48
"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Ondan aşağısını dilediği kimseler için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa pek büyük bir günahla iftira etmiş olur."

A- "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz."

Bu istinafı kelâm, bundan önce geçen ceza va'dlerini açıklar ve îmân olmadan bağışlanmanın imkânsız olduğunu beyânla îmân emrine uymanın mecburiyetini tekid eder. Zira o Yahudiler Tevrat'ta tahrifat yaptıkları hâlde yine de bağışlanmayı umuyorlardı. Nitekim:

"Nihayet onların ardından gelen bir takım kimseler Kitab'a vâris oldular; âyetleri tahrif karşılığında şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız; derler." (A'raf 7/169) meâlindeki âyet de bu hakikati ortaya koyar.

Bu âyetteki şirkten maksad, Yahudilerin küfrünün de öncekide dahil olduğu mutlak küfürdür. Zira İslâm şeriati, bütün Ehl-i Kitabin şirk ehli olduklarını sarahatle belirtmiş ve kâfirlerin bütün sınıflarının ebediyen cehennemde kalacaklarına hülcmetmiştir. Mukatil'in, tefsirinde bekittiği gibi bu âyetin Yahudiler hakkında

nazil olması- ki, âyetin sibak ve siyakına da en uygun olan budur- onun Yahudilerin küfrüne mahsus olmasını gerektirmez; fakat onların küfrünün de kesinlikle dahil olması bu nüzul için yeterlidir. Hattâ bunu doğru göstermek için bir sebep de yoktur. Çünkü bu hükmü, Yahudilerin küfrüne tahsis etmek, şiddet derecesi, Yahudilerin küfründen aşağı olan küfürlerin bağışlanabileceğim düşündürtür.

Yüce Allah, küfür vasfını taşıyıp da, bunu tevbe ve îmân ile kaldırmayan kimseyi asla bağışlamaz. Çünkü teşriî hikmet, küfür kapısını kapatmayı gerektirir. İmân olmadan bağışlanmanın olabilmesi ise, küfür kapısının açık bırakılmasına sebep olur. Bir de, küfür ve günahların karanlıkları, ancak îmân nuru ile giderilir. Binâenaleyh îmânı olmayan kimsenin küfür ve günahlarından bir şey bağışlanmaz.

B- "Ondan aşağısını dilediği kimseler için bağışlar."

Allahü teâlâ, çirkinlikte küfürden aşağı olan günahları, küçük veya büyük olsun, kendi katından bir lütuf ve ihsan eseri olarak tevbesiz bağışlayabilir. Ancak bu herkes için değil, fakat O'nun dilediği kimseler içindir. Zira Allah'ın bağışlamayı dilemediği küfür sıfatlı günahlar, teşriî hikmete mebni İlâhî mağfiret kâdesinin kapsamı dışındadır. Tevbesiz olarak günahların bağışlanmasının îmân ehline mahsus olması da, îmâna teşviki ve küfürden caydırmayı tamamlayan unsurlardandır.

Allah'ın (celle celâlühü) dilemesiyle, hem küfür, hem de günah fiilleri arasında bağlantı kurarak,

- küfrün bağışlanması için tevbe şartını koşan;

- günah için tevbeyi zorunlu görmeyen âlimler doğru ve isâbetli bir tefsirde bulunamamışlardır.

Bunun aksi nasıl iddia edilebilir ki, bu âyet-i kerîmede:

- küfür cürmünün büyüklüğü ve bağışlanmasının mümkün olmadığı,

- diğer günahların ise bağışlanmasının mümkün olduğu;

beyân edilmek suretiyle aradaki fark açıkça gösterilmiştir. Ama eğer bağişlanabılmesi, tevbe takdirinde olursa, küfür ile diğer günahlar arasında bu konuda fark kalmaz. Çünkü küfrün de tevbe ile bağışlandığı konusunda icmâ vardır.

C- "Kim Allah'a ortak koşarsa pek büyük bir günahla iftira etmiş olur."

Bu cümlede zamir makamında ısm-i celilin zahir olarak zilvredılmesı, küfrü ziyadesiyle takbih etmek, bu sıfatı taşıyanları şiddetle ayıplamak ve mehabeti arttırmak içindir. Yani bu cürmü işleyen kimse, kendi icadı olan büyük bir iftirada bulunarak hayal edilemeyecek kadar ağır ve karşısında bütün günahların önemsiz kaldığı bir günah işlemiş olur. Bundan dolayı da bu günahı için asla bağışlanmaz.

49
"Kendilerini temize çıkaranları (tezkiye edenleri) görüyor musun? Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır. Onlara kıl kadar zulm (haksızlık) edilmez."

A- "Kendilerini temize çıkaranları görüyor musun ?"

Bu kimselerden murad,

"- Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız" diyen Yahudîlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlardan murad Yahudilerden küçük çocuklarını Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) getirip,

"- Bu çocuklar için de günah var mı?" diye soranlardır.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hayır yoktur" buyurduğunda, bunlar:

"- İşte biz de bu çocuklar gibiyiz. Bizim gündüz işlediğimiz günahlar gece; gece işlediğimiz günahlar da gündüz bağışlanır." demişlerdir.

İşte bu kimselere bak ve onların içine düştükleri küfür ve büyük günahlara rağmen,

- Allahü teâlâ katında temiz oldukları iddiasında bulunmalarına taaccüb et!

- Ya da kâfirin küfründen ve günahlarından bir şeyin bağışlanması imkânsız iken, onların, günahlarının bağışlandığını iddia etmelerine taaccüb et!

Bu da gösteriyor ki, kişi kendi nefsinden ve amelinden dolayı gurura kapılmaktan şiddetle sakmmakdır.

B- "Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır."

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan mukadder bir cümleye matuftur. Yani hakikatte onlar, kendilerini temize çıkaramazlar; onlar yalan söylüyorlar ve inançları bâtıldır. Fakat Allah (celle celâlühü), mü'min kullarından hoşnut olduğu ve tezkiyeye ehil gördüğü kimselerden kimi dilerse, onu arındırır. Çünkü insanların içlerinde gizli olan güzellikleri ve çirkinlikleri eksiksiz olarak bilen ve onlardan tamamıyla haberdar olan ancak O'dur. Yahudiler ise, Allahü teâlâ'nın kendilerini tavsif ettiği çirkin sıfatlar taşıyorlar.

Tezkiye lügatte, çirkin sayılan fiil veya sözleri ortadan kaldırmak ve kötülüklerden arındırmaktır.

C- "Onlara kıl kadar zulmedilmez."

Bu cümle, makamdan anlaşılan ve sarahaten zikrine gerek olmayan nıahzûf bir cümleye atıftır. Yani o çirkin fiillerinden (kendilerini tezkiye etmelerinden) dolayı cezâlandırılırlar ve o cezada kendilerine en ufak bir haksızlık yapılmaz.

"Fetil" hurma çekirdeğinin yanlarındaki ipliklerdir. Azlık ve önemsizlik ifâdesi için bir misâl olmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümle takdiren şöyledir:

Kendilerini temize çıkaranların sevaplarının karşılığı verilir ve onlardan hiçbir şey eksiltilmez.

Ancak ceza va'di makamı, bu ikinci görüşe müsait değildir.

50
"Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu onlara yeter."

A- "Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar !"

Bundan maksad, onların bu hâlinin şenî ve son derece çirkin olduğunu ortaya koymak ve içinde bulundukları hâlin, iki sebeble yadırgandığını vurgulamaktır. Şöyleki:

- Birincisi, aksi bir vasıf taşıdıkları hâlde o vasfı taşıdıklarını iddia,

- İkincisi de Allahü teâlâ'ya iftira etmeleridir.

Onların Allah (celle celâlühü) katında temiz olduklarını iddia etmeleri, Allah'Hin onları kabul buyurduğunu ve kendilerinden hoşnud olduğunu iddıâ etmeleri demektir ki, Allah (celle celâlühü) onların bu iddiasından münezzehtir.

Allah'a iftira etmeleri ise cürüm olarak birincisinden daha şenî ve ondan daha çirkindir. Çünkü Allahü teâlâ'ya tamamen imkânsız olan bir şeyi isnad etmiş oluyorlar. Bu da, O'nun,

- küfrü kabul etmesi,

- kulları için küfre rızâ göstermesi,

- kâfirin küfrünü ve diğer günahlarını bağışlamasıdır.

İşte bundan dolayı teşnii şiddetlendirmek, tâcibı (taaccüp ettirmeyi) tekid etmek üzere nazar, bunun keyfiyetine tevcih edilmiştir. (Bak; Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar?) iftira ancak yalanla olduğu hâlde âyette, iftira ile beraber bir de kizbin (yalanın) de sarahaten zikredilmesi, onların hâlini mübalağa ile takbih içindir.

B- "Apaçık bir günah olarak bu onlara yeter."

Kendilerini tezkiye etmeleri,

- Diğer büyük günahları olmadan yalnız bu iftiraları başlı başına, apaçık büyük bir günah olarak onlara yeter.

- Ya da en ağır cezaya müstahak olmaları için bu suçları yeter.

51
"Kendilerine Kitab'tan bir nasib verilenleri görmüyor musun ? Onlar cibt ve tağuta (put ve şeytana) inanıyorlar. Ve küfredenler için :

"- Bunlar îmân edenlerden daha doğru (ehda) bir yoldadır !" diyorlar."

Bu kelâm, onların başka bir hâline taaccübtür. Onların, "Kendilerine Kıtab'tan bir nasib verilenler — Ellezîne ütü nasiîben ırune'l-kitâbi" olarak vasıflandırılmaları, daha önce de belirtildiği gibi bu vasfın, kendilerinden sâdır olan çirkinliklerle bağdaştırılamadığı içindir.

"Onlar cibt ve tağuta inanıyorlar." istinaf cümlesi, taaccüp konusunu açıklar ve kelâmın siyakından anlaşılan bir suale cevap teşkil eder. Yani bu, "Onlar ne yapıyorlar ki bakılsın?" sualine bir cevaptır.

"Cibt", Allah'tan (celle celâlühü) başka tapılan putlar ve ilâhlardır.

Bir görüşe göre bu kelimenin aslı cibsdir. Cibs, kendisinde hayır bulunmayan şey demektir.

Diğer bir görüşe göre ise cibt, Habeş lügatin (Belâğate'l-Habeşiyye)de sihirbaz demektir.

"Tağut" da şeytan anlamındadır.

Diğer bir görüşe göre ise tağut lügatte, insanı azdıran her şey demektir.

Rivâyete göre, Yahudî Huyey b. Ahtab ile Kâ'b b. Eşref, Yahudilerden yetmiş kişilik bir heyetle, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aralarındaki muahedeyi bozmak ve ona karsı savaşmak amacıyla Kureyşi bir andlaşmaya ikna için Mekke'ye gittiler, iki taraf arasında görüşme başlayınca, Kureyşliler dediler ki:

"- Siz Ehl-i Kıtab'sınız ve bizden daha çok Muhammed'e yakınsınız. Onun için biz, sızın hile (mekri)nizden güvende değiliz ; bizim size güvenmemiz için gelin, bizim ilâhlarımıza secde edin !"

Bunun üzerine Yahudiler de, onların istediklerini yaptılar. İşte Yahudilerin cibte ve tağuta îmân etmeleri budur. Onlar putlara secde ve İblis'e itaat ettiler.

Bu sırada Ebû Süfyan, Kâ'b b. Eşref e:

"- Sen Kitab okuyan bilgili bir adamsın; biz ise ümmiyız; bilgimiz yok. Sana göre hangimiz daha doğru yoldayız; biz mi yoksa Muhammed mı ?" dedi.

Kâ'b b. Eşref:

"- Muhammed ne diyor ?" diye sordu. Ebû Süfyan:

"- Bir tek Allah'a ibâdeti emr ve şirki nehyediyor. " dedi.

Kâ'b b. Eşref sordu:

"- Sizin dininiz nedir ? " Ebû Süfyan:

"- Beyt'e velayet eder, bakar ve koruruz ";

"- Hacıların su ihtiyacını karşılarız (hacıları İska ederiz / nüskıi'l-hâcce)";

"- Misafirleri ağırlarız; " "- Esirleri serbest bırakırız" dedi ve diğer yaptıklarını anlattı. O zaman Kâ'b b. Eşref:

"- Siz daha doğru bir yoldasınız !" dedi.

İşte âyetin,

"Ve küfredenler için:

"- Bunlar, îmân edenlerden daha doğru bir yoldadır; diyorlar / Ve yekuulûne kdlezîne kefem hâülâi ehdâ mine-llezîne âmenû sebîlâ" bölümü, bunu ifâde eder.

Âyette, Müslümanların îmân vasfı ile zikredilmesi., bu kelâmı söyleyen Yahudilerin ifâdesi değil, fakat Allah'ın (celle celâlühü) ifâdesi olup onları güzel vasıf ile tarif etmek ve en çirkin sıfatları taşıyan müşrikleri Müslümanlara tercih eden Yahudilerin büyük hatâsını açıklamak içindir.

52
"İşte onlar, Allah'ın lâ'netlediği kimselerdir. Allah, kime lâ'net ederse onun için asla bir yardımcı bulamazsın."

A- "işte onlar, Allah'ın lâ'netlediği kimselerdir."

O Yahudilere, zikren yakın oldukları hâlde uzak için kullanılan (ülâike/ işte onlar) edatı ile işaret edilmesi, onların dalâletteki mertebelerinin pek uzakta olduğunu zımnen bildirmek içindir. Yani Allahü teâlâ, onları rahmetinden uzaldaştırıp tardetmiştır. Bu istinaf cümlesi, onların hâlini ve akıbetini beyân etmektedir.

B- "Allah, kime lâ'net ederse onun için asla bir yardımcı bulamazsın

."

Allahü teâlâ'nın, rahmetinden uzaklaştırdığı kimseye artık hiçbir zaman, gerek dünya azabını, gerekse âhiret azabını, şefaatle veya başka bir şekilde önleyecek bir yardımcı bulamazsın.

Bu âyet, o Yahudilerin, Kureyş'ten talep ettiklerini ebediyen bulamayacaklarını açıkça belirtir.

53
"Yoksa onların mülkten bir nasibleri mi var? Öyle olsaydı insanlara bir hurma çekirdeğinin oyuğu (nakîr) kadar bile bir şey vermezlerdi."

A- "Yoksa onların mülkten bir nasibleri mi var ?"

Burada da Yahudilerin başka çirkin hareketi anlatılıyor. Kendi kendilerini tezkiye etmelerinden ve diğer kötü davranışlarından dolayı zemmedildikten sonra başka bir konuya geçiliyor. Bu defa onlar hükümranlıkta bir nasip iddia etmeleri, aşırı cimrilik ve aç gözlülükleri sebebiyle zemmediliyor.

Bu istifham, inkâr için olup onların, hükümranlığın sonunda kendilerine döneceği iddialarını red ve ibtal eder.

B- "Öyle olsaydı insanlara bir hurma çekirdeğinin oyuğu kadar bile bir şey vermezlerdi."

Bu kelâm, onların bu hükümranlığa lâyık olmadıklarını, aksine ancak bundan mahrum kalmaya müstahak olduklarını beyân eder. Zira onların cimrilik ve açgözlülükleri o kadar aşırıdır ki, hükümranlıktan kendilerine bir nasib verilmiş olsa, ondan insanlara en ufak bir şeyi vermezler. Oysa kendilerine hükümranlık verilen kusanlar, başkalarına faydalı olmak zorundadırlar.

"Nakıîr", hurma çekirdeğinin ortasındaki ince oyuğun adıdır. Azlık ve önemsizlik misâli olarak kullanılır.

Bu İlâhî kelâm, onların karakterini bütün açıklığıyla ortaya koyar. Onlar, hükümdar oldukları zaman hâlleri böyle ise, zeki ve fakır oldukları zaman hâlleri nasıl olur tahinin edersin?

Buradaki istifham, vukuun inkârı için değil, vaktin inkârı için de olabilir. Yani yoksa onlar, hükümdarlar gibi büyük miktarda malların, bağ ve bahçelerin ve muhteşem sarayların sahipleri oldukları hâlde, insanlara bir çekirdek oyuğunu dolduracak kadar bir şey bile vermezler mi? Tıpkı babasına bakmayan zengin bir adama:

"- Bu kadar servetin olduğun hâlde de mi babana bir şey vermiyorsun?" dendiği gibi. Buna göre Âyetteki "izen / O hâlde" kelimesi, inkâr ve kınamayı kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Zira dünyadan nasib verilmesi, yardım sebebi olması gerekirken, onlar bunu, yardımı uzaklaştırma sebebi, yapmışlardır.

54
"Yoksa onlar, Allah'ın fadlın (lutfun)dan insanlara verdiklerine hased mi ediyorlar? Oysa Biz İbrâhîm hanedanına Kitab ve hikmet vermiştik ve onlara pek büyük bir mülk de vermiştik."

A- "Yoksa onlar, Allah'ın fadlın (lütfün)dan insanlara verdiklerine hased mi ediyorlar."

Bundan önce Yahudiler zikredilen o kötü vasıflarından dolayı kınanmışlardı. Şimdi burada da hasedleri sebebiyle kınanıyorlar.

Hased, sıfatların en kötüsü ve en çirkinidir. Özellikle Yahudilerin lâyık olmaktan uzak oldukları nimetleri kıskanmaları daha da kötüdür.

"Nâs/ insanlar" dan murad, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlerdir. Ancak bundan yalnız "kemâlât-ı beşeriyeye sâhib olmaları hasebiyle Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minler insandır; başkası değildir" anlamını çıkarmak elbette doğru değildir. Böyle bir yorum bundan sonra gelecek Al-i İbrâhîm kelâmı ile de bağdaştırılamaz. Bu kelâmın zikredilmesi, İlâhî lütfa liyakatta her iki fırkanın da ortaklığını belirten ilgiyi hatırlatmak içindir.

Âyetteki istifham, vakti inkâr ve takbih içindir. Zira Yahudiler, Tevrat'ta gönderileceği va'dedilen son Peygamberin, kendi içlerinden çıkacağını umuyorlardı. Sonra Allah (celle celâlühü) bu şerefi başkalarına tahsis buyurunca, Yahudiler onlara hased etmeye başladılar.

Bu soru daha açık bir ifâdeyle şöyle de sorulabilir:

"- Yoksa o Yahudiler, Allah'ın (celle celâlühü) insanlardan, bir zaman bir topluma bir zaman da diğer bir topluma (yevmen fe yevmen) lütfün dan Peygamberdi:, Kitab, fazla izzet ve nusret verdiği için mı onlara hased ediyorlar?"

B- "Oysa Biz, İbrâhîm hanedanına Kitab ve hikmet vermiştik ve onlara pek büyük bir mülk de vermiştik."

Bu ifâdeler, inkâr ve takbihin sebebini açıklamakta, kendilerince müsellem olan bir hakikat ile onları ilzam etmekte ve onların hased ve yadırgama maddesini tamamen kesip atmaktadır. Çünkü onların hased ve yadırgamaları, kıskandıkları kimselerin, kendilerine verilen fazilete lâyık olmadığını vehmetmelerinden kaynaklanıyordu, ilâhî lütfa mazhar olanların, büyükten büyüğe veraset yoluyla buna lâyık oldukları beyân edilmek sûredyle, vehimlerinin tamamen yersiz olduğu isbat edilmiş oluyor.

"Âteyna / vermiştik" fiilinde, daha önce kullanılan gaaib sıygası terk edilerek büyük hakanların ifâde tarzının (Biz zamirinin) kullanılması, bu hususa son derece ilgi gösterildiğini bildirmek içindir. Bu cümle ile anlatılmak istenen gerçek şudur:

"Onların hasedleri, son derece çirkin ve bâtıldır. Çünkü bundan önce Biz, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in selefleri veya amca çocukları olan İbrâhîm hanedanına da Kitab ve Peygamberlik vermiştik ve bunların yanı sıra onlara son derece büyük bir hükümranlık da bahsetmiştik. O hâlde onlar, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetini nasıl yadırgıyor ve kıskanıyorlar?"

Vermek fiilinin mükerrer olarak kullanılması lütuf ve ihsan makamının gereğidir. Bir de, nübüvvet ile hükümdarlığın farklı şeyler olduğunu zımnen bildirmek içindir.

1- Eğer vermek fiilinden, bizzat vermek maksûd ise Al-i İbrâhîm'den gelen Peygamberler söz konusu olur ve ikinci verme fiilinin "onlara" zamirinden de onlardan bazıları kasdedilmiş bulunur. Çünkü hükümranlık hepsine verilmemiştir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Âl-i İbrâhîm'e verilen mülkten murad, Yûsuf (aleyhisselâm), Davud ve Süleyman (aleyhisselâm) ın hükümdarlıklarıdır."

2- Eğer vermek fiilinden maksûd, gerek bizzat gerek bilvasıta vermeyi kapsayan genel bir mânâ ise- ki bu makama ve mâkabkne en uygun olan da budur; çünkü mâkablinde, insanlara lütûfta bulunulduğu belirtilmektedir- o takdirde Al-i İbrâhîm'den murad, hepsidir. Çünkü nübüvvet ve hükümranlık verilmek suretiyle bazılarının şereflendirilmesi, hepsinin şereflendirilmesi demektir. Çünkü hepsi hükümranlık eserleriyle ilgilenmiş ve nübüvvet nurundan faydalanmıştır.

55
"Yine de onlardan bir kısmı ona îmân etti; bir kısmı da ondan yüz çevirdi, imân etmeyenlere alevk ateş olarak cehennem yeter."

A- "Yine de onlardan bir kısmı îmân etti ; bir kısmı da ondan yüz çevirdi."

Bundan önceki âyet-i kerîmenin nazmından ilk akla gelen ve ulemânın cumhûrunun da benimsediği izah budur. Ancak buna göre, ondan sonra gelen bu âyet, zahire göre, onların seleflerinden kimilerinin hâl ve durumlarını anlatmış ve bundan önceki âyetin asil gayesi olan ilzamda dahli olmamış olur.

Yani o hasedçilerin atalarından bir kısmı, İbrâhîm'e Söâl verilen Peygamberliğe îmân etti; bir kısmı da ondan yüz çevirdi.

1- "Bihi ile anlıü" zamirlerini Âl-i İbrâhîm'e râci kılmak, bu âyetin mâkablinden çok sonra nazil olmuş olmasını gerektirk. Zira mezkûr kelâmın değil, onların îmânının ve ondan yüz çevirmelerinin geçmiş kipi ile anlatılması, ancak îmân ve yüz çevirmenin vukuundan sonra tasavvur olunabilir. İmân ve yüz çevirme de anılan kelâmı duyduktan sonra gerçekleşebilir. Mezkûr kelâmı duymak da, ancak nüzulden sonra mümkün olabilir.

2- Bu iki zamiri Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a râci İvilmak da, aynı sonuçları doğurur. Çünkü zahire göre âyette geçen ilzamdan sonra onların hâli beyân edilmektedir.

Bundan önceki âyetteki istifhamın, onların hasedinin tesbiti ve bundan dolayı kınanmaları, "Oysa Biz, Al-i İbrâhîm'e Kitab ve hikmet vermiştik..." cümlesinin de buna sebep ve gerekçe olması şeklinde bir tefsir de uzak

bir ihtimâl değildir. Çünkü "Oysa Biz, Al-i İbrâhîm'e..." cümlesi, hased yoluyla olduğu belirtilmese de bu onların, Al-i İbrâhîm'e verilenlerden yüz çevirdiklerine delâlet eder. Buna göre sanki şöyle buyrulmuş olur:

"Yoksa onlar, Allah'ın kendi lütfundan bazı insanlara verdiği şeylerden dolayı onlara hased edip onun için mi onlara îmân etmiyorlar? Zaten bu, onların her zamanki âdetleridir. Oysa Biz, Al-i İbrâhîm'e verdiklerimizi verdik; sonra onlardan, yani onların cinsinden kimileri ona verdiklerimize îmân ettiler; bir kısmı da ondan yüz çevirdiler. "

Allahü teâlâ, cümle ilim sahiplerinden daha iyi bilir.

Bu âyet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için büyük bir tesekidir.

B- "imân etmeyenlere alevk ateş olarak cehennem yeter."

Azaba mâruz kalacaklar için alevk ateş olarak cehennem yeter.

Bu cümle, mâkabkne bir zeyl gibidir.

56
"Âyetlerimizi inkâr edenleri şüphesiz ki ateşe atacağız. Derileri yandıkça azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz. Şüphesiz Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm) dir.

A- "Ayetlerimizi inkâr edenleri şüphesiz ki ateşe atacağız."

1- Eğer bu kâfirlerden murad Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) inkâr edenler ise inkâr ettikleri âyetlerden de kasdedılen:

- ya Kur’ân'ın tamamı veya bir kısmıdır;

- ya da Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in diğer mîcizelerini de kapsayan daha geniş bir alandır.

2- Eğer bu kâfirlerden murad, öncelikle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) i inkâr edenleri de kapsayan bütün kâfirler emsi ise, inkâr ettikleri âyetlerden kasdedılen:

- hem zikredilenler;

- hem de bütün peygamberlere verilmiş olan diğer mucizeleri de kapsayan çok daha geniş bir alandır.

B- "Derileri yandıkça azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz."

Ateşte yanan derileri azab acısını duymaz hale geldikçe o yanmış deriler yerine onlara, madde olarak aynı olmakla beraber şekil ve görünüm itibariyle ondan farklı deriler vereceğiz. Yani yanmış maddeler, o derilerden giderilecek ki, derilerin azaba, duyarlılığı yine geri gelsin ve yanma acısı hiç kesilmeden (lâ yenkatıî) devam etsin.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü) yanan o deriler yerine yeni deriler yaratacak.

Hangi tefsire göre olursa olsun, azabı âsi nefis (ruh) duyacak; yalnız günahı işleyen organ duymayacaktır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Onların derileri, kâğıt gibi bembeyaz derilerle değiştirilir / Yübeddıkine cülûden beydâe keemsâk'l-karatıîs."

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet Ömer (radıyallahü anh) huzurunda okundu. Ömer, âyeti okuyana:

"- Tekrar oku!" dedi. O da tekrar okudu. O mecliste bulunan Muaz b. Cebel

"- Bu âyetin tefsiri bendedir ; Allahü teâlâ, onların ateşte yanan derilerini bir saatte yüz kere değiştirir " dedi.

Bunun üzerine Ömer de:

"- Ben de Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle buyurduğunu bizzat işittim / Ha keza semi'tü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) " diye onu teyid etti.

Hasen-ı Basrî diyor ki:

"- Cehennem ateşi her gün onları yetmiş bin kere yakar (yer) ve her yanışta onlara :

- Eski hâlinize dönün, denir ve onlar da eski hâllerine önerler."

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyetine göre:

"Cehennemde yanan kâfirlerin vücudları o kadar büyütülür ki, iki omuzları arasındaki uzunluk, sür'atli bir süvarinin seyri ile üç günlük bir mesafe olur."

Yine Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Cehennemde kâfirin dişi -veya azı dişi- Uhud dağı kadar olur ve onun derisinin kalınlığı da üç günlük mesafe kadar olur."

Azabı duymanın azabı tatma biçiminde ifâde edilmesi, azabın azlığını beyân için değil,

- fakat ateş azabına uğrayanların devamlı yanmakla duyarlılıklarında bir eksilme olmayacağını, her defasında azabı duymalarının, yeni bir şeyi tatmak gibi tam olacağını,

- ya da azabın, bedene acı vermekle beraber yanı sıra bir tat da vereceğini bildirmek;

- veyahut azabın şiddetine dikkati çekmek içindir.

Çünkü tatma duyusu, duyuların en kuvvetlisidir yahut da bu azab acısının ruhun bütün deriniklerine işleyeceğine dikkat çekmek içindir.

Allahü teâlâ, cehennemde yananların derilerini değiştirmeden de azab acısını duyma hassasiyetlerini, olduğu gibi bâld kılmaya veya bedenlerini ateşe karşı korumaya muktedir olduğu hâlde onların derilerini değiştirmesindeki hikmet: insanın, cehennemde yanarken zamanla duyarlılığını kaybedeceğini ve bedenin yanıp kül olmaktan korunduğu gibi, elem ve azab duymaktan da bu suretle kurtulabileceğini vehmetmesi olabilk.

C- "Şüphesiz Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dır."

Allah Teâla, Azız'dir; irâde buyurduğu hiçbir şey, kendisi için imkânsız değildir ve hiç kimse O'na engel olamaz. Ve Allah (celle celâlühü) Hakîm'dır; cezalandırdığı kimseleri hikmete uygun olarak cezalandırır.

Bu cümle, kâfirlerin cehenneme sokulmalarının ve derilerinin tebdilinin illeti mahiyetindedir. Burada gaaıb üslubuna geçilerek ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, durumun korkunçluğunu ifâde etmek, mehabeti arttırmak ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. Zira ulûhiyet unvanı, Allah'ın (celle celâlühü) bütün kemâl sıfatlarının temelidir.

"İmân edip sâlih ameller işleyenleri de altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada onlar sürekli olarak kalacaklardır. Orada onlar için tertemiz eşler vardır. Onları koyu gölgeler altında oturtacağız."

A- "imân edip sâlih ameller işleyenleri de altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız . Orada onlar sürekli olarak kalacaklardır "

Kâfirlerin kötü hâllerinin beyânından hemen sonra mü'minlerin güzel hâllerinin anlatılması, kâfirlerin üzüntüsünü ve mü'minlerin sevincini tamamlamak içindir. Bunun anlamı şu olmak gerekir:

"Bizim âyetlerimize îmân edip de gereklerini yerine getirenleri içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız."

Bir kırâete göre "senüdhtik hüm / onları idhal edeceğiz, koyacağız, " fiili "seyüdhıili hüm / onları idhal edecek, koyacak" sekimde gaaib lapı ile de okunmuştur.

B- "Orada onlar için tertemiz eşler vardır."

Onların cennetteki eşleri, bedenî ve tabiî nahoş hâl ve şeylerden tertemiz olacaktır.

C- "Onları koyu gölgeler altında oturtacağız."

Onları, güneş altında, sıkıntı veren sıcakta değil ferahlık veren tatlı gölgelerde oturtacağız.

Ey merhametlilerin en merhametlisi Allah'ım! Bizi de lütfün ve kereminle bu nimetlerle rızıklandır!

Bu cümlede de "gölgelere koyacağız" anlamındaki fiil, "gölgelere koya-cak"şeklinde gaaib kipi ile de okunmuştur.

58
"Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah, size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla gören (Basıîr)dir."

A- "Allah, size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."

Âyetin başında tahkik ifâde eden "İnne" kelimesinin bulunması, ismti celilin (Allah adının) zahir olarak zikredilmesi ve emrin, ihbar suretinde ifâdesi (emreder), büyüklüğ (fehamet)e, emre uyma zaruretine ve konuya büyük ilgi gösterildiğine delâlet eder.

Bu, genel bir hitab olup ifâde ettiği hüküm, bütün mükellefleri şâmildir. Emanetler kelimesi de fiilî, kavli ve itikadı bütün emanetleri; hem Allah'a hem de kullara ilişkin bütün hakları ihtiva eder.

Bu âyet, aslında Kâ'be-i Muazzama'nin hadimi Osman b. Talha b. Abdüddar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

Resûlulah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mekke'nin fethi günü (Hicretin 8. yık Ramazanı) şehre girince, Osman b. Talha, Kâ'be'nin kapısını kilitleyip damına çıktı; anahtarı vermek istemedi ve:

"- Eğer Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğunu bilsem, anahtarı vermemezlik etmezdim" dedi.

Bunun üzerine Ali b. Ebi Tâlib, onun elini büküp anahtarı aldı ve kapıyı açtı. Ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Kâ'be'ye girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra dışarı çıkınca Abbas (radıyallahü anh) Resülüllah'tan

- Kâ'be'nin anahtarını kendisine teslimini;

- Hacılara su dağıtma (şikayet) ile,

- Kâ'be hizmetlerin (sidanet)i de uhdesine vermesini istedi.

İşte o sırada bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun, üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ali'ye, anahtarı Osman b. Talha'ya geri vermesini ve ondan özür dilemesini istedi.

Osman b. Talha da Ali'ye:

"- Önce icbar ettin, eziyet ettin; sonra geldin, özür ditiyorsun!" dedi. Ali de, ona:

"- inan ki, Allahü teâlâ, senin hakkında Kur'ân'dan bir âyet indirdi" dedi ve inen âyeti ona okudu.

Bunun üzerine Osman b. Talha da:

"- Eşhedü en lâ ilahe illa'llah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah" diyerek Müslüman oldu.

O zaman Cebrâîl (aleyhisselâm) inip Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a, Kâ'be hizmetinin ebediyen Osman b. Talha'nın evlâdında kalacağını bildirdi.

Bir kırâete göre âyetteki "emanât / emanetler", "emanet" şeklinde tekil olarak da okunmuştur. Bu kırâete göre de, emanetten maksat malûm bir emanet değil fakat emanet cinsinden her şeydir.

Diğer bir görüşe göre ise, emanetlerin ehline tevdii emri, yetkililerin, âmirlerin, yetki ve görevleri icabı olarak uhdelerinde bulunan hakları gerçek sahiblerine vermeleridir. Nitekim "ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder" cümlesindeki emir de, yetkililerin yetkilen dahilinde bulunan hakları gerçek sahiblerine ulaştırmaları emridir. Ancak burada emrolunan, özellikle murafaa vaktine mahsus olduğu için burada o kayıt zikredilmiştir. Fakat bundan önce emrolunan böyle değil; onda emrolunan, her hangi bir vakte bağlı olmadığı için mutlak ve kayıtsız olarak zikredilmiştir.

B- "Gerçekten Allah, size ne güzel öğütler veriyor."

Allah (celle celâlühü) size verdiği, emanetleri gerçek sahiblerine vermeniz ile dâvalarda adaletle hükmetmeniz öğütleri gerçekten ne güzel öğütlerdir!

Bu cümle istinafı olup İlâhî emre uymaya pek güzel bir davettir. Burada ism-i celilin (Allah) zahir olarak zikredilmesi, gönüllerdekı İlâhî mehabeti, arttırmak içindir,

C- "Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla gören (Basıîr)dir."

Şüphe yok ki, Allahü teâlâ, sizin bütün sözlerinizi işiten ve bütün fiillerinizi bilendir. Bu itibârla bu cümle aynı zamanda ceza ve mükâfat va'didir. Burada ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, az önce geçen mehabeti arttırmak içindir. Zira bu isim, hem ceza va'dini, hem de mükâfat va'dini tekid eder.

59
"Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin; Resule de itaat edin. İçinizden emir sahibi olanlara da, eğer bir şeyde niza eder (çekişir)seniz, Allah'a ve âhıiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Resulüne götürün. Bu daha hayırlı ve sonuç olarak daha güzeldir."

A- "Ey îmân edenler ! Allah'a itaat edin ; Resule de itaat edin. İçinizden emir sahibi olanlara da.."

Allahü teâlâ, bundan önce âmirlere, yetkinlere, genel ve özel olarak, hakları gerçek sahiblerine vermelerini emir buyurduktan sonra burada da diğer insanlara onlara itaati emretmektedir. Ancak mutlak olarak değil, fakat Allah ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaati çerçevesindedir.

Burada Müslümanlardan olan ülü'l-cmirden maksad, Hulefa-ı Raşidîn (Dört Büyük Halife) ile onların yolundan giden hakka bağlı hükümdarlar ve âdil âmirlerdir. Zâlim hükümdarlar ise, Allah ve Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra kendilerine itaat edilmek hakkından çok uzaktırlar.

Diğer bir görüşe göre ise, Müslümanlardan olan ülü'lemir, şeriat hükümlerini bilen akimlerdir. Nitekim bir âyette meâlen şöyle buyurulur:

"Oysa onu Resû'le veya kendilerinden olan ülü'l-emre götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bikirlerdi." (Nisa 4/83)

B- "Eğer bir şeyde nizâ eder (çekişir)seniz, Allah'a ve âhıiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Resulüne götürün."

Bu cümle, ülü'lemirden şeriat âlimlerinin kasdedilmesine mânidir. Çünkü mükalkdin (taklit ehlinin), müetehidin verdiği hükme karşı çıkma hakkı yoktur. (Oysa ülü'lemirden şeriat uzmanı âlimler kastedildiği görüşüne göre, onların verdiği hükümlerde de anlaşmazlığa düşüldüğünde, onu Allah'a ve Resûl'e götürün, demek olur.) Ancak eğer bu hitab, iltifat yoluyla (önceki hitaptan farklı olarak) ülü'lemre müteveccih olursa, bir sakınca kalmaz. Fakat bu, uzak bir yorumdur.

Eğer herhangi bir dünyevî işte, sizler ile ülü'lemir arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, artık onun çözümü için Allah'ın Kitabı Kur'ân'a ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sünnetine başvurun.

Şer'î delillerden biri olan kıyası inkâr eden İslâm âlimleri, bu âyeti delil gösteriyorlar. Oysa hakikatte bu âyet, kıyasın hüccet olduğuna delildir. Bunun aksi nasıl olabilir ki, ihtilaflı bir hükmü, nassa (kesin kükme) götürmek, ancak nassı misal göstermek ve onun üzerine bina etmekle olur ki, zaten kıyas da budur.

Allah Teâla'ya ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a itaatten sonra bunun emredilmesı de bu gerçeği teyid eder. Çünkü bu emirler şuna delâler eder:

Hükümler üçe ayrılır:

1- Kitab ile sâbıt hükümler,

2- Sünnet ile sabit hükümler,

3- Bunların ikisi üzerine bina edilmek suretiyle sabit hükümler.

"Allah'a ve âhiret gününe îmân ediyorsanız" şartı, anlaşmazlığı çözmek için verilen emirle bağlantılıdır. Zira muhalafetten salcindırmaya muhtaç olan odur. Yani eğer Allah'a ve âhiret gününe îmân ediyorsanız, artık o anlaşmazlığı Allah'ın Kitabına ve Resûlüllah'ın Sünnetine götürün. Çünkü onlara îmân, bunu gerektirir. Allahü teâlâ'ya îmânın bunu gerektirmesi zaten açıktır. Kıyamet gününe îmân da bunu gerektirir. Çünkü bu emre muhalefetten dolayı kıyamette azab vardır.

C- "Bu daha hayırlı ve sonuç olarak daha güzeldir."

Bu emredilen Kitab ve Sünnete başvurma, sizin için hayırlı, maslahatlı ve haddi zâtında netice bakımından da daha güzeldir. Kendileri için hayırlı olma, netice itibariyle güzel olmadan daha önce zikredilmiştir. Çünkü onlar, daha çok menfaatin peşin olanına bakarlar.

"Kendilerinin sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia (zu'm)edenleri görmez misin? Tağûtun önünde muhakeme olunmak istiyorlar. Oysa onu inkâr ile emrolunmuşlardı. Şeytan da onları (haktan) çok uzak bir dalâlete düşürmek istiyor."

A- "Kendilerini sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia (zu'm)edenleri görmez misin."

Burada hitab üslubu değiştirihyor ve kesin emre muhalefetle Allah'a ve Resulüne itaat etmeyenlerin hâllerini yadırgatmak (taaccüb ettirmek) için hitab, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih ediliyor. Onların, Kur'ân'a ve ondan önce indirilmiş olan Tevrat'a îmân etmek iddiasıyla vasiflandırılmaları, taaccübü tekid etmek

ve kınama ile takbihi ağırlaştırmak içindir. Çünkü onların iddiası ile kendilerinden sâdır olan fiiller arasında tam bir çelişki vardır.

B- "Tağûtun önünde muhakeme olunmak istiyorlar. Oysa onu inkâr ile emrolunmuşlardı."

Bu istinaf cümlesi, "onlar ne yapıyorlar ki?" sualine cevabtır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

Bir münafık, bir Yahudîden dâvâcı oldu. Yahudî, onu Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hükmüne davet etti. Münafık da, onu Yahudî Kâ'b b. Eşrefin hükmüne çağırdı. Sonra Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hakemliğine başvurmaya karar verdiler. Fakat münafık, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) verdiği hükme razı olmadı ve Ömer'in (radıyallahü anh) hakemliğine başvurmayı teklif etti. Nihayet Ömer'e (radıyallahü anh) geldiler ve Yahudî, olanları anlattı. Ömer, münafık şahsa:

"- Öyle mi? "diye sordu.

O da:

"- Evet!" dedi.

Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh):

"- Siz ıltiniz ben yanınıza çıkıncaya kadar yerinizden ayrılmayın !" dedi ve evine gidip kılıcını aldıktan sonra onların yanına geldi ve o münafığın boynunu vurdu.

Sonra da:

"- Allah ile Resulünün hükmüne razı olmayana ben böyle hükmederim." dedi.

İşte o sırada bu âyet-i kerîme nazil oldu ve Cebrâîl (aleyhisselâm) Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e:

"- Ömer, hak ile bâtıl arasını ayırdı." dedi.

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ömer'e (radıyallahü anh):

"Sen Faruk'sun (Ente'l-farûk / Hak ile bâtılın arasını ayırdın)!" buyurdu. Tağut, Yahudî Kâ'b b. Eşref'tir. Onun Tağut olarak isimlendirilmesi,

1- Tuğyanda (azgınlıkta) ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı düşmanca davranışlarda çok aşırı gittiğinden,

2- Şeytana benzetilmesinden ve onun ismiyle isimlendirilmesinden,

3- Başkalarının hakemliğini Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in hakemliğine tercih etmek şeytanın hakemliğine razı olmak sayilmasındandır.

Tabiînden Dahhâk diyor ki:

"- Tağut'tan maksad, Yahudilerin kâhinleri ve sihirbazlarıdır."

Yine Tabiînden Şâ'bî diyor ki:

"- O münafık şahıs, hasmını, Cüheyne kabilesinden bir kâhinin hakemliğine çağırmıştı."

Yine Tabiînden Süddî' diyor la:

"- Anlaşmazlık öldürülen bir şahıs ile ilgili olarak Benî Kurayza ile Benî Nadîr Yahudileri arasında vuku bulmuş ve iki fırkadan Müslüman olanlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in hakemliğini teklif etmişlerdi. Münafıklar ise, ancak, Eşlem kabilesinden kâhin Ebû Bürde'nin hakemliğini kabul edebileceklerini söylemişlerdi ve sonunda bunun hakemliğine başvurmuşlardı."

Hâdisede hakeme başvurulduğu hâlde taaccüb ve takbih makamında bunun zikredilmeyip yalnız hakeme başvurma isteğinin belirtilmesiyle yetinilmesı (Tağûtun önünde muhakeme olunmak istiyorlar), şu noktaya dikkat çekmek içindir:

Bunu istemek bile taaccüb gerektiren ve hiç almaması gereken bir davranıştır. Onu değil istemek bilfiil yapmak acaba ne sonuç doğurur?

Bu izah, münafıkların, Tevrat'a îmân etmek iddialarına daha münasip düşmektedir. Zira bu izah, onların Yahudî münafıklarından olmalarını gerektirdiği gibi, onların istedikleri hakem hükmünün de, Tevrat'a îmân iddialarına ters düştüğü sonucunu ortaya koyar. Fakat onların, Yahudî Kâ'b b. Eşrefin hakemhğini istemeleri, anılan sonucu bu açıklıkta ortaya koymaz. (Çünkü Yahudî hâkimi Kâ'b b. E, şrefin de Tevrat'a göre hükmetmesi akla gelebilir.)

Bir de, "Oysa onu inkâr ile emrolunmuşlardı" ifâdesinden ilk akla gelen, onların her iki kitab ta (Kur'ân'ıle Tevra'ta) da inkâr ile memur olmalarıdır. Bu ise, ancak şeytan ve onun meşhur dostları olan kâhinler ve sihirbazlardır; diğerleri değil.

C- "Şeytan da onları (haktan) çok uzak bir dalâlete düşürmek istiyor."

Bu cümle, daha önce geçen "Tağutun önünde muhakeme olunmak istiyorlar" cümlesine atıftır ve bu da taaccüb hükmüne dahildir. Zira onların, kendilerini saptırmak isteyene uymaları ve hidâyetlerini isteyenden yüz çevirmeleri, en büyük acaibliktir.

61
"Onlara:"- Allah'ın indirdiğine ve Resulüne gelin!"dendiğinde, o münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün."

Bundan önce onların, Tağut'un hakemhğini istemeleri ile, Allahü teâlâ'nın Kitabından ve Allah'ın Resulünün hakemliğinden zımnen yüz çevirdikleri anlatılmıştı. Şimdi burada da onların bu tutumları sarahatle dile getiriliyor.

"O münafıklar..." denmek suretiyle, zamir makamında bu kelimenin zahir olarak zikredilmesi, onların nifakını tescil etmek, bu vasıfla onları zemmetmek ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. (Yani bu davranışlarının sebebi, onların münafık olmalarıdır.)

Buradaki görmek,

- ya baş gözü ile görmektir; yüz çevirmek de, münafıkların hâlidir;

- ya da bu, kalb gözü ile görmektir.

Ancak birinci yaklaşım, münafıkların hâllerinin ortaya çıkması itibariyle daha uygundur.

62
"Nasıl, elleriyle yaptıkları kötülükler yüzünden kendilerine bir musiîbet erişince hemen sana gelerek :

"- Biz, yalnız iyilik etmek ve ara bulmak istedik!" diye Allah'a yemin ettiler ?"

Burada, onların cinayetlerinin gailesi ve vahim akıbeti açıklanıyor. Yani onların elleriyle işledikleri cinayetler ve ezcümle senin hükmünden yüz çevirip tağut'un hakemhğini istemeleri sebebiyle nifaklarının ortaya çıkması sebebiyle nifaklarının ortaya çıkmasından dolayı özür dilemek için hemen koşup geldiklerinde ve:

"- Biz, senden başkasını hakem seçmekle dâvayı güzellikle halletmeyi ve hasımların arasını bulmayı amaçladık yoksa sana ve senin hükmüne muhalefet etmek istemedik. Onun için yaptıklarınızdan dolayı bizi muâhaze etme!" diyerek Allahü teâlâ'ya yemin ettiklerinde hâlleri ne olacak?

Bu, onlar için bir ceza va'di olup yaptıklarına pişman olacaklarını, ancak pişmanlık ve özür dilemenin kendilerine bir faydası olmayacağını bildirir.

Bir görüşe göre, (daha önce belirtildiği şekilde Ömer'in (radıyallahü anh) öldürdüğü) münafığın velileri gelip Allahü teâlâ'nın heder ettiği kanının bedelini istemişler ve:

"- Bizim maktul arkadaşımız, hakemlik için Ömer (radıyallahü anh)e başvurmakla, ona iyilik yapmış, hasmı ile arasını bulmasını istemişti."demişlerdi.

63
"İşte onların kalblerinde olanları Allah biliyor. Artık sen onlara aldırma; kendilerine öğüt ver ve onlara te'sirli söz (kavl-i beliğ) söyle."

A- "İşte onların kalblerinde olanları Allah biliyor."

Burada uzak için "ülâlike / işte onlar" kelimesinin kullanılması, o kâfirlerin küfür ve nifakın pek uzak bir mertebesinde olduklarına işaret etmek içindir. Allah (celle celâlühü), o münafıkların kalblerinde taşıdıkları sana söyledikleri yalanlara tam bir tezat olan çeşitli şer ve fesatları gayet iyi bilmektedir.

B- "Artık sen onlara aldırma (Feea'rıid anhüm); kendilerine öğüt ver (veı'zhüm) ve onlara te'sirli söz (kavl-i beliğ) söyle."

Bu cümle, hazfedilmiş bir şartın cevabıdır. İki şekilde yorumlanabilir:

Resûlüm,

1- Onlar böyle olduğuna göre, artık sen de özürlerini kabul etme.

2- Onlar böyle de olsalar sen onları cezalandırma; çünkü cezasız bırakılmalarında maslahat var. Ve onların kalblerindekıleri bildiğini de açığa vurma, onların sırlarını ifşa etme ki, onlar hep endişe ve korku içinde kalsınlar.

3- Onları nifak ve hileden caydırmak için kendilerine, habis nefisleri ve Allahü teâlâ'nın gayet iyi bildiği kalbleri hakkında, teskli, maksad ve amaca uygun sözler söyle. Yanlarında kimsenin bulunmadığı bir yerde onlara nasihat et; çünkü bu nasihat daha etkili olur.

Hulâsa, onların nefislerini, kalblerini etkileyen öyle sözler söyle ki, ondan tasalansınlar ve korkuya kapdsınlar. Bu da,

- onları ölümle tehdid etmek;

- kalplerindekı şer ve nifakın Allahü teâlâ'ca bilindiğini, bunun cezasının pek ağır olduğunu,

- içlerinde gizledikleri küfre rağmen zahiren îmân ve itaat göstermelerinden dolayı cezalarının ertelendiğini,

- nifak tünelinden çıkıp düşmanlıklarını açıkça icra ettikleri takdirde şiddetli bir azaba mâruz kalacaklarını hatırlatmakla olur.

Şüphe yok kı, Allahü teâlâ'nın cezası pek çetindir.

64
"Biz her Peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat olunması için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelerek Allah'tan bağışlanma dile (istiğfar et) selerdi. Resul de onlar için istiğfar etmiş olsaydı elbette Allah'ı tevbeleri çok kabul eden (Tevvab), çok merhametti (Rahîym) bulurlardı."

A- "Biz her Peygamberi ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat olunması için gönderdik."

Bu ibtidaî (bağımsız) kelâm, onların boş özürlerle cinayetlerini örtmelde meşgul oknaları ve tevbe ederek telâfi cihetine gitmemeleri noktasındaki hatâlarını beyân için bir ön hazırlıktır.

"Biz, Peygamberlerden her birini, başka bir şey için değil, ancak Allahü teâlâ'nın izniyle onlara itaat edilmesi için gönderdik." Çünkü peygamberler, Allahü teâlâ'nın emirlerini tebliğ ederler. Bundan dolayı Peygamberlere itaat, haddi zâtında Allahü teâlâ'ya itaattir ve onlara isyan da Allah'a isyandır. Nitekim bir âyette meâlen söyle buyurulur:

"Küm Resûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa 4/80)

Yahut bu cümle:

"Biz, her Peygamberi, ancak Allahü teâlâ'nın müyesser ve muvaffak kılmasıyla kendisine itaat edilmesi için gönderdik." demektir.

B- "Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelerek Allah'tan bağışlanma dile (istiğfar et)selerdi, Resul de onlar için istiğfar etmiş olsaydı elbette Allah'ı tevbeleri çok kabul eden (Tevvab), çok merhametli (Rahîym) bulurlardı."

Eğer onlar, sana itaat etmemekle ve senden başkasının hakemliğini istemekle, kendilerini, nifak azabına ilâveten diğer bir azaba da mâruz kıldıklarında;

- boş özürlerle, yalan yeminlerle cinayetlerini örtbas etme gayreti içine girmeden;

- eski cinayetlerine yenilerini katmadan;

- eski ve yeni bütün cinayetlerinden arınmak için hiç gecikmeden;

- sana gelse, seni vesile yaparak ihlas ile tevbe edip yalvarsa idiler;

- sen de Resûlüm bir şefaatçi olarak onlar için mağfiret dileseydin,

şüphesiz ki, Allahü teâlâ'yı ziyadesiyle tevbeleı çok kabul edici ve çok merhametk bulurlardı.

"Sen de onlar için mağfiret isteseydin" yerine, "Resul de onlar için istiğfar etmiş olsaydı — vestağfera lehümü'r-rasûle" sekimde gıyabî ifâdeye dönülmesi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın şânını ve istiğfarını tâzîm ve onun şefaatinin mutlaka kabule şayan olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bu ilâhî kelâm, okuyan ve dinleyenleri,

- ziyadesiyle tevbe ve istiğfara teşvik;

- münafıkları yaptıklarına fazlasıyla pişman ettirmek anlamını ifâde eder.

Çünkü bunda tevbelerinin kabul olunacağı ve onlara İlâhî rahmetin ineceği, onların da bunun eserlerini görecekleri müjdesi vardır. Bu ilâhî nimet ve rahmetin büyük bir rağbetle karşılanması gerekliken kaçırılması elbette büyük bir üzüntüyü mûcibtir.

"Öyle değil (Felâ)! Rabb'ına andolsun ki (Ve rabbike) aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapmadıkça, verdiğin hükümden dolayı da içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan onu tamamen kabullenmedikçe îmân etmiş olmazlar."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Yüce Allah'ın emriyle hükmettiği hâlde tahkim sıygasının kullanılması şu hakikati bildirmek içindir:

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in mutlak hâkim olduğu nazara alınmasa bile, onu kendi aralarında hakem kabul ederek hükmüne rızâ göstermeleri lâzımdır. Daha açık bir deyişle bunun anlamı şudur:

"Ey Resûlüm! Rabbine yemin olsun ki:

- Taraflar, aralarındaki ihtilafları halletmek, için senin hükmüne baş vurmadıkça,

- Senin yapacağın muhakeme ve murafaaya muvafakat etmedikçe,

- Senin verdiğin hükümden gönüllerinde hiçbir sıkıntı, yahut hiçbir şüphe duymadan hem zahiren, hem de bâtmen ona tam bir itaat ve teskmiyet göstermedikçe îmân etmiş olmazlar."

Bir görüşe göre, bu âyet-i kerîme, söz konusu o Yahudî ile münafık hakkında nazil olmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet Zübeyr (radıyallahü anh) ile zahiren Müslüman geçinen Medîneli bir şahıs hakkında inmiştir. Şöyle ki:

Bu ikisi Harre mevkiindeki hurma bahçelerini sulamayla ilgili olarak aralarında çıkan uyuşmazlığm halk için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) başvurmuşlar. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ya Zübeyr! Sen bahçelerini sula, sonra suyu komşuna bırak !" buyurmuş.

Medîneli, kızmış ve :

"- Senin halanın oğlu olduğu için mi ?" demiş.

O zaman Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yüz ifâdesi değişmiş ve bu sefer :

"- Ya Zübeyr! Sen bahçelerini sula, sonra sular duvarlara dayanıncaya kadar suyu tut ve hakkını tam olarak kullandıktan sonra suyu komşuna bırak !" buyurmuş.

Peygamber Zübeyr (radıyallahü anh)e verdiği ilk emirde, hasmının hakkı olmadığı hâlde ona lûtufkâr davranmasını istemişti. Fakat o Medîneli, Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) iltimas yapmakla itham edince, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Zübeyir'in (radıyallahü anh) hakkını sarih bir hükümle tam olarak vermiştir.

Onlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in huzurundan çıktıktan sonra yolda Mikdad b. Esved (radıyallahü anh)in yanından geçerken o:

"- Resûlüllah kimin lehine hükmetti?" diye sormuş ve zahiren Müslüman geçmen Medîneli de, ağzının bir tarafını bükerek:

"- Halasının oğluna hükmetti! "demiş.

Mikdad'ın (radıyallahü anh) yanında bulunan bir Yahudî de, onun ne demek istediğini anlamış ve şöyle demişti:

"- Allah, bunları kahreylesin ! Bunlar, Muhammed'in Resûlüllah olduğuna şahadet ediyorlar, sonra da aralarında hükmederken verdiği bir hükümden dolayı onu itham ediyorlar. Allah'a yemin olsun ki, Mûsa'nın hayâtında biz bir kere böyle bir günah işledik; Allah, ondan dolayı bizi tevbeye davet etti ve:

"- Nefislerinizi öldürün !"dedi. Biz de o emri yerine getirdik (Fefea'lna) ve bizden öldürülenlerin sayısı (kâfirlerle yaptığımız savaşlarda) yetmiş bin kişiye ulaşti ve nihayet Rabbimiz bizden razı oldu."

Bunun üzerine Sabit b. Kays b. Şemmas ((radıyallahü anh) öl.633):

"- Vallahi, şüphe yok ki, Allah benim doğru konuştuğumu bilir; eğer. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), nefsimi öldürmemi bana emretse, kesinlikle nefsimi öldürürüm !" dedi.

Bir rivâyete göre, bunu söyleyenler Sabit b. Kays, İbni Mesüd ve Ammar b. Yask (radıyallahü anh) idiler.

O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurdu:

"- Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, benim ümmetimden öyle erler var ki, onların kalblerindeki îmân, sarsılmaz dağlardan daha sağlamdır."

İşte bu âyet-i kerîme, bu zâtların şânı hakkında nazil olmuştur.

66
"Eğer Biz, gerçekten onlara:

"- Kendinizi öldürün!" veya "Yurdlarınızdan çıkın!"

diye emretmiş olsaydık, onlardan pek azı müstesna onu yapmazlardı. Eğer onlar kendilerine verilen öğüdü tutmuş olsalardı haklarında daha hayırlı sebatları da daha sağlam olurdu."

A- "Eğer Biz, gerçekten onlara:

Kendinizi öldürün!" veya "Yurdlarınızdan çıkın!" diye emretmiş olsaydık, onlardan pek azı müstesna onu yapmazlardı !"

Eğer Biz, İsrâiloğulları buzağıya tapmaktan tevbe ettikleri zaman kendilerim öldürmelerini veya yurtlarından çıkmalarını kendilerine farz kıldığımız gibi onlara da bunu farz kılmış olsaydık, onlardan ıhlask mü'minler olan pek azı dışında diğerleri bunu yapmazlardı..

Rivâyete göre Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"- Vallahi, eğer Rabbimiz, bunu bize emir buyursaydı, biz kesinlikle bunu yapardık ; ancak Allah'a hamdolsun ki, bunu bize emir buyurmadı."

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "kendinizi öldürün" ifâdesi, "cihad ederek kendinizi öldürülmeye mâruz bırakın" demektir.

Ancak bu teftik, hakikatten uzaktır.

B- "Eğer onlar kendilerine verilen öğüdü tutmuş olsalardı haklarında daha hayırlı, sebatları daha da sağlam olurdu."

Eğer onlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a tâbi olmak, ona itaat etmek, onun görüşüne ve hükmüne zahiren ve batınen (gönülden) boyun eğmek hususunda verilen öğüdü yerine getirmiş olsalardı, bu hem dünyaları hem âhiretlerî için daha hayırlı olurdu.

67

"O zaman Biz de kendilerine katımızdan büyük bir mükâfat (ecr-i a'zıîm) verirdik."

Bu kelâm, mukadder (gizli) bir sualin,

"- Pekiyi, onları yapmakla îmânları daha sabit hale geldikten sonra ne olacaktı?"

sualine cevaptır. Yani onlar, tereddütten, şüpheden uzak sağlam bir îmân üzere sebat ettikleri takdirde Biz de onlara katımızdan elbette pek büyük bir mükâfat verirdik.

68
"Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik."

Biz de onları dosdoğru bir yola iletirdik ve onlar bu yoldan yürüyerek kudsiyet ve nezaket âlemine varırlar ve gayb âleminin kapıları onlara açılırdı.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Allahü teâlâ, bildikleriyle amel eden kimseyi, bilmediği ikililere de vâris kılar."

69
"Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerini in'am ettiği (nimetlendirdiği) nebilerle, sıddıîklerle, şehidlerle ve sâlihlerle beraber olur. İşte onlar arkadaş (refik) olarak ne güzeldir."

A- "Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerini in'am ettiği (nimetlendirdiği) nebilerle, sıddıîklerle, şehidlerle ve sâlihlerle beraber olur."

Bu kelâm istinafı olup Allah (celle celâlühü) ile Resulüne itaati ziyadesiyle teşvik eder. Çünkü en yüksek kadir ve kıymete sahip kimselere komşuluk demek olan bu netice, insanların gayretleriyle varabildikleri en son merhale ve azimleriyle çıkabildikleri en yüksek mertebedir.

Bu âyet, geçen şart cümlesindeki ibhâmı tefsir ve icmâk tafsil eder. Buradaki itaatten maksat, bütün emirlere ve yasaklara tamamen boyun eğmek ve onlara eksiksiz olarak uymaktır.

Burada "ülâike — işte onlar" kelimesinin kullanılması, onların derecelerinin yükseldiğini ve şerefin uzak bir mertebesinde olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Âyette, bunlara verilen nimetlerin zikredilmemesi, o nimetlerin izah ve beyânının ifâdelere sığmayacağına işaret içindir.

Burada, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) a itaat etmenin hükmünü açıklanırken, diğer Peygamberlerden de bahsedilmesi, nüzul sebebinde onların da zikri geçtiği içindir. Bir de, diğer peygamberlerin zikri şuna işaret eder:

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e itaat, diğer peygamberlere de itaati içerir. Çünkü Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), asırların değişmesiyle değişmeyen şeriati, onların şeriatlerine de şâmildir.

Rivâyete göre Ashâbdan bazıları:

"- Ya Resûlallah! Biz cennete girsek de, sizin Peygamberlik dereceniz bizden çok çok yüksek olacaktır; onun için biz sizi cennette her hâlde hiç göremeyeceğiz

(İşte bu âyet, onların peygamberlerle beraber olacaklarını bildirerek endişelerini gidermiştir.)

Tâbünden Şâbî diyor ki:

Kusardan bir zât ağlayarak Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın yanına gelmiş. Resûlüllah:

"- Ey filan! Niçin ağlıyorsun?" diye sormuş; o da:

"- Ya Resûlallah! Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, ben seni, kendi malımdam, ailemden, çocuklarımdan ve kendi nefsimden bile daha çok severim. Ben ailemin içinde iken seni hatırladığım zaman beni adeta cinnet gibi bir hâl kaplıyor ve gelip seni görmeden bu hâl benden gitmiyor. Düşündüm ki, öldükten sonra sen, Peygamberlerin en yüksek derecesine çıkacaksın; ben, cennete girsem bile, senin mertebenden çok aşağı bir mertebede olacağım..."

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ona cevap vermemiş. İşte bunun üzerine bu âyet-ı kerime nazil olmuş.

Yine rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın âzatlı kölesi Sevban, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i çok sever ve ayrılığına dayanamazdı. Bir gün yüzünün rengi atmış, bitap durumda ve üzüntüsü yüzünden okunur hâlde Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in yanına geldi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da onun bu hâlinin sebebini sordu. O da şöyle cevapladı:

Ya Resûlallah! Benim bir hastalığım yok; yalnız ben seni göremeyince, çok özlerim ve görünceye kadar büyük bir yalnızlık ve hasret duyarım. Sonra ben âhireti düşündüm; korkarım, orada seni hiç göremeyeceğim. Çünkü biliyorum ki, sen diğer Peygamberlerle beraber yüksek makamlarda olacaksın. Ben ise, cennete girsem bile, senin mertebenden çok aşağı bir mertebede olacağım; cennete girmediğim takdirde ise, zaten seni hiç göremeyeceğim."

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve akabinde Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, bir kul, beni kendi nefsinden, ebeveyninden, ailesinden, çocuğundan ve diğer bütün insanlardan daha çok sevmedikçe hakkıyla îmân etmiş olamaz."

Buna benzer şeyler, diğer Sahabîler (radıyallahü anh) den de rivâyet olunmuştur.

Rivâyete göre, Enes b. Mâlik:

Ya Resûlallah! Bir kimse, görmediği birilerini severse?" diye sormuş.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

"Kişi, sevdiği ile beraberdir (el-Mer'ü mea' men ehabbe)." Buyurmuş ve kendisini görmeden sevenleri de müjdelemiştir.

Sıdchîkler, tasdiklerinde kıdemk, söz ve fiillerinde ihlâslı, Ebû Bekir el-Sıddîk (radıyallahü anh) gibi faziletk ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e yakınlığı ile bilinen örnek insanlardır.

Şehidler, Allah adını ve O'nun kelâmını yüceltmek uğruna canlarını feda edenlerdir.

Sâlihler, ömürlerini Allah'a ibâdet ve taâtte geçiren ve mallarını da O'nun rızâsını kazanmak uğruna harcayanlardır.

Peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişiler ile beraber olmak, onların derecesine yükselmek veya mutlak mânâda cennete girmek vasfını onlarla paylaşmak demek değildir; fakat cennette aralarındaki mesafe ne kadar uzak olursa olsun, birbirlerini görmek ve ziyaret etmek imkânına sahip olmaları demektir.

B- "İşte onlar arkadaş (refik) olarak ne güzeldir."

"Refîk", arkadaş demektir; "rıfk" kökünden gelir. Refik, yumuşak., söz ve fiil olarak muaşereti hoş kimse anlamındadır.

Bu cümle, mâkabk için açıklayıcı bir zeyl olup teşviki vurgular.

Bir görüşe göre, bunda taaccüp mânâsı da vardır.

70
"Bu, Allah'tan bir lütuf (fadl)tur. Bilen (A'lîm) olarak Allah, yeter."

A- "Bu Allah'tan bir lütuf (fadl)tur."

"Zâkke — işte o" aslında uzak işareti olduğu hâlde burada kullanılması, bu rütbenin yükseldiğini ve şerefteki mertebesinin yüceliğini zımnen bildirmek içindir.

İtaatli kullara bahşedilen:

- mükemmel hidâyet,

- pek büyük mükâfat,

- Allah'ı (celle celâlühü) en büyük nimetlerine mazhar kimselerle arkadaşlık etme ayrıcalığı, sadece Allahü teâlâ'dandır. Bütün bunlar O'nun lütfudur; yoksa kulların amellerinin zorunlu sonuçları değildir.

B- "Bilen (A'lîm) olarak Allah, yeter."

Allah (celle celâlühü), kendisine itaat edenlerin mükâfatlarını, İlâhî lütfün miktarlarını ve ehil olanların istihkakım gayet iyi bilir.

71
"Ey îmân edenler! Tedbirlerinizi alın, müfrezeler hâlinde hareket edin yahut topyekûn seferber olun."

A- "Ey îmân edenler ! Tedbirlerinizi alın ; "

Düşmana karşı tayakkuz hâlinde bulunun, savunma tedbirlerinizi alın ve size karşı âni bir hareket mıkânmı onlara vermeyin.

Bir görüşe göre ise düşmana karşı gerekli silâhları ve imkânları hazırlayın.

B- "Müfrezeler hâlinde hareket edin."

"Sübât", "sübet" in çoğuludur; sübet, sayıca ondan daha çok erkekler topluluğuna denir. Yani müfrezeler, dağınık birlikler hâlinde savaşa çıkın.

C- "Yahut topyekûn seferber olun."

Durumun icabına göre ya küçük birlikler hâlinde, yahut topyekûn en büyük birlik hâlinde hep birlikte savaşa çıkın. Savaştan geri kalmayın; yoksa kendi nefsinizi tehlikeye atmış olursunuz.

72
"Şüphesiz sizden öyleleri var ki pek ağırdan alı(batıl davranı)yorlar. Sonra sizden birine bir musıîbet erişirse:

"- Allah, bana lûtf (in'am)etti, (iyi ki) onlarla beraber değildim" der."

A- "Şüphesiz sizden öyleleri var ki pek ağırdan alı (batıî davranı) yorlar."

Bu hitab, mü'min veya münafık olsun, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın bütün askerleri içindir. Cihad konusunda ağırdan alanlar, cihaddan geri duran münafıklardır.

Yahut sizlerden öyle kimseler vardır ki, andolsun insanları savaştan alıkoyarlar. Nitekim münafıkların başı Abdullah İbni Übey, Uhud savaşı günü bazı insanları savaştan geri çevirmişti. Ancak birinci görüş, mâba'dıne (âyetin devamına) daha uygundur.

B- "Sonra sizden birine bir musıîbet erişirse :

"- Allah bana lûtf (in'arn) etti, (iyi ki) onlarla beraber değildim " der."

Sonra vuku bulan savaşta size, ölüm ve hezimet gibi bir musibet dokunursa o zaman, savaştan geri duruşuna sevinerek ve kendi kararını överek:

"- Gerçekten ben, evimde oturarak savaşa katılmamakla Allah bana lütfetmiş; çünkü savaşa katilsaydım, onların başına gelenler, benim de başıma gelecekti" der.

73
"Eğer size Allah'tan bir lütuf (fadl) erişirse o zaman da sizinle kendisi arasında hiç sevgi ve dostluk (meveddet) yokmuş gibi şöyle diyecektir :

"- Ne olurdu ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım."

Lütfü Allahü teâlâ'ya nisbet etmek, musibeti etmemek, Kur'ân-ı Kerîm'in genel üslub tarzıdır. Nitekim bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur." (Şuara 26/80)

Allahü teâlâ tarafından fetih ve ganimet gibi bir lütuf size eriştiği zaman evinde oturup savaştan geri kaldığına pişman olarak, dünyalığa olan aşırı ihtirasından dolayı, ganimet mallarından kaçırdıklarına hayıflanarak:

"- Keşke onlarla beraber olsaydım da, ben de büyük bir başarı kazansaydım!" der.

1- "Sizinle kendisi arasında hiç sevgi ve dostluk yokmuş gibi / Keen lem tekün beyneküm ve beynehu meveddetün" îtirazî (ara)cümlesinin fiil ile mefulün arasına girmesi, daha kelâmın başında, onun mü'minlerle beraber olmak istemesinin, aradaki sevgi ve dostluk gereği değil, dünya malına olan ihtirasından kaynaklandığını belirtmek içindir. Bu, gazab ve istihza yoluyla söylenmiştir.

2-

Bir görüşe göre ise, bu ara cümlesi, teşbihi bir cümledir. Yani "o, tıpkı sizinle arasında dostluk bulunmayan bir adam gibi diyecek ki..." anlamındadır.

3-

Bir diğer görüşe göre de, meal şöyledir: Münafıkları ve imâm zayıf mü'minleri savaştan alıkoyan o kimse onlara diyecektir:

"- Sanki Muhammed'le aranızda bir sevgi ve dostluk yokmuş gibi başarıya ortak olmamanız için sizi yanında savaşa götürmedi. Keşke ben onlarla beraber olsaydım da..."

Bunu söylemekten amacı Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile onlar arasında düşmanlık meydana getirmek ve düşmanlığı arttırmaktır.

74
"O hâlde dünya hayâtını (el-hayâte'd-dünya), âhıiret karşılığında satanlar Allah yolunda savaşsınlar. Her kim Allah yolunda savaşır (mukatele eder) da öldürülür veya gaalib getirse Biz de ona yakın bir gelecekte (sevfe) pek büyük bir mükâfat (ecr-i a'zıîm) verceğiz."

A- "O hâlde dünya hayâtını âhıiret karşılığında satanlar Allah yolunda savaşsınlar."

Savaş (mukatele)tan geri duran münafıklara mukabil ihlash ve âhiret mükâfatları uğruna canlarını feda eden mü'minler Allah (celle celâlühü) yolunda savaşsınlar.

Yahut dünya hayâtını satın alan, dünyayı âhirete tercih edenler, Allah yolunda savaşsınlar. Yani insanları savaştan alıkoymaya çalışanlar, bu hareketlerini ve nifaklarını terk etsinler ve Allah yolunda savaşmaya başlasınlar.

B- "Her kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gaalib gelirse Biz de ona yakın bir gelecekte pek büyük bir mükâfat vereceğiz."

Burada savaştan sonra bu iki hususun (öldürülmek veya gaalib gelmek) zikredilmesi şuna işaret eder:

Mücâhıd, kendini bu iki sonuçtan birine şartlandırmak ve üçüncü bir ihtimâli hiç aklına getirmemektik.

Bu iki sonuçtan öldürülmenin önce zikredilmesi, mükâfat bakımından bunun birinci derecede olduğunu bildirmek içindir.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allahü teâlâ, kendi yolunda cihad edenler için şunu tekeffül etmiştir:

Sadece Allah yolunda ve O'nun kelâmını tasdik için cihad eden kimseyi, ya şehid olarak cennete koyar, ya da kazandığı sevab ve ganimetle birlikte onu meskenine döndürür."

75
"Size ne oluyor da (Ve ma leküm):

"- Ey Rabb'ımız! Bizi, halkı zâlim olan bu şehirden çıkar; bize katından bir sâhib gönder; bize katından bir yardımcı gönder!" diyen zavallı erkekleri, kadınları ve çocukları kurtarma uğrunda savaşmıyorsunuz ?"

Bu hitab bir iltifattır. Savaşmakla memur herkese müteveccihtir. Ayni zamanda savaşmaya ziyadesiyle teşvik ve vücubunu tekidi istihdaf eder. Istafham inkâr ve nefiy içindir. Bunun anlamı şudur:

"- Siz niçin Allah yolunda güçsüz erkekleri, kadınları ve çocukları esaretten kurtarmak ve onları düşmandan korumak uğrunda savaşmıyorsunuz? Savaşmayı terk etmenizde hiçbir mazeretiniz yoktur."

"Vel-müstada'fîne mine'r-ricâk ve'n-nisâi ve'l-vildani.. / Zavalk erkekleri, kadınları ve çocukları.." kelimelcrı, "fî sebîk-llâhi / Allah yolunda" ifâdesini tahsis anlamında almak da caizdir. Zira "Allah yolu" ifâdesi, bütün hayır çeşitlerini kapsar. Güçsüz mü'minleri kâfirlerin elinden kurtarmak ise, bu hayırların en özeli ve en büyüğüdür.

Bu zayıf ve güçsüz (müstad'a'f) erkekler ve kadınlar, müşriklerce engellendiklerinden veya acizlerinden dolayı Medine'ye hicret edemeyen ve Mek-ke'de zeki ve hakir yaşamak zorunda kalan Müslümanlardır.

Burada erkekler ve kadınlarla beraber çocukların da zikredilmesi,

- şefkati tamamlamak,

- merhameti celbetmek,

- müşriklerin, çocukların annelerini ve babalarını İslâm'dan döndürmek için cebir ve şiddet kullanarak zulmettiklerine dikkat çekmek,

- çocukların dualarının kabule şayan ve kurtuluş zamanının yakın olduğunu bildirmek içindir.

Bir diğer görüşe göre, burada çocuklardan maksat, köleler ile cariyelerdir.

Buradald zulüm, zulümlerin en büyüğü olan şirk ile Mekke müşriklerinin Müslümanlara eziyetidir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki onların:

"- Vec'a'l lena min ledünke nasıîrâ / Bize katından bir yardımcı gönder!" şeklindeki duaları,

"- Bizi yönetecek, işlerimizi görecek, dinimizi ve şeriatimizi koruyacak ve düşmanlarımıza karşı bize yardım edecek mü'minlerden bir vak ihsan eyle!" demektir.

Ve hiç şüphesiz Allah (celle celâlühü) onların bu duasını kabul buyurdu. Nitekim bundan sonra Mekke, fethedildi ve bazılarına Medine'ye gitme müjdesi verildi. Böylece onlara en büyük yardım yapılmış oldu. Sonra Peygamber Attâb b. Üseyd'i vak tâyin buyurdu. O da, onlara yardım etti ve nihayet onlar, Mekke'nin en aziz insanları durumuna geldiler."

Bir başka görüşe göre ise, bundan maksad, kendi katından bize velayet ve nusret ihsan eyle! Yani :

"- Ya Rabbi! Sen bize veli ve yardımcı ol! "demektir.

76
"İmân edenler, Allah yolunda savaşırlar; kâfirler ise tâğût (şeytan) yolunda savaşırlar. O hâlde sız de şeytanın dostlarına karşı savaşın! Şüphe yok ki şeytanın hilesi hep boşa çıkmıştır."

A- "İmân edenler, Allah yolunda savaşırlar ; kâfirler ise tâğût yolunda savaşırlar."

Bu kelâm-ilâhî, mü'minlerin Allahü teâlâ'nın yardımı ve nusreti sayesinde son derece kuvvetli, düşmanların ise son derece zayıf olduklarını beyânla, mü'minleri savaşa teşvik ve teşci' eder.

Mü'minler, sadece, kendilerini Allah (celle celâlühü) a ulaştıran ve Allah'ın hak dini ve O'nun kelimesini (hükmünü) yükseltip hakim kılmak uğrunda savaşırlar. Bunun içindir ki Allah da onların velisi ve yardımcısıdır. Kâfirler ise kendilerim şeytana ulaştıran tağut uğrunda savaşırlar. Onun için de şeytandan başka onların yardımcısı yoktur.

B- "O hâlde siz de şeytanın dostlarına karşı savaşın ! Şüphe yok ki şeytanın hilesi hep boşa çıkmıştır."

Bu ifâde İslâm düşmanlarının şeytan yolunda savaştıklarına delâlet eder.

Mü'minlerin savaşı ise Allah Yolundadır. Bu sebebledir ki onlar Allahü teâlâ'nın dostlarıdır.

Bütün bunlar, cihada mü'minlerin rağbetini artırmak ve azimlerini kuvvetlendirmek içindir. Zira Allahü teâlâ'nın velayeti, izzet ve kuvvetin sembolüdür; nasıl ki, şeytanın velayeti de, zillet ve zafiyetin misâkdir.

Sanki şöyle buyrulmuştur:

"O hâlde ey Allah'ın dostları! Şeytanın dostlarına karşı savaşın!"

"Şüphe yok ki, şeytanın hilesi (keydi) hep boşa çıkmıştır." Şeytanın düzeni Allahü teâlâ'nın kudretine kıyasla bir hiç bile değildir. Burada Allahü teâlâ'nın kuvvetinin beyân edilmemesi, bunun gayet zahir olduğunu zımnen bildirmek içindir.

77
"Kendilerine:

"- Ellerinizi savaştan çekin, dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin!" denen kimseleri görmüyor musun? Onlara savaş farz kılınınca, hemen içlerinden bir kısmı Allah'tan korkar gibi vaya daha fazla insanlardan korkmaya başladılar ve:

"- Ey Rabb'ımız! Savaşı bize niçin farz kıldın? Bizi yalan bir zamana erteleseydin, olmaz mıydı ?" dediler.

Ey Resûlüm! Sen onlara de ki:

"- Dünya menfaati kısa suretidir; Allah'tan korkanlar için âhıiret daha hayırlıdır. Ve size iptik kadar haksizlik edilmeyecektir."

A- "Kendilerine:

"- Ellerinizi savaştan çekin, dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin!" denen kimseleri görmüyor musun ? Onlara savaş farz kılınınca, hemen içlerinden bir kısmı Allah'tan korkar gibi veya daha fazla insanlardan korkmaya başladılar.."

Bu kelâm, önce savaşa ihtiras derecesinde istekli iken bir süre sonra savaştan kaçınanları yadırgatma amacına yöneliktir. Nitekim âyetteki "Küffû eydıyeküm/ ellerinizi çekin!" ifâdesi de, onların önceleri neredeyse bilfiil savaşa girmek üzere olduklarını bildirir. Zira el çekmek (keff-i yed etmek) ifâdesi, onların düşmana el uzatma durumunda olduklarını belirtir.

Kekti diyor ki:

"- Aralarında Abdurrahman b. Avf el-Zührî, Mıkdad b. Esved el-Kindi, Kudame b. Maz'ûn el-Cümahi ve Sa'd b. Ebi Vakkas el-Zührî'nin de içinde bulundukları Ashâbdan bir cemaat, Hicret'ten önce Mekke'de müşriklerden gördükleri eziyetlerden dolayı Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yalvarıyor ve:

"- Onlarla savaşmak için bize izin ver !" diyorlardı.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onlara:

"- Ellerinizi savaştan çekin namazınızı da kılın, zekâtınızı da verin. Onlarla savaşmak henüz bana emrolunmadı " diyordu.

Bunları kendilerine söyleyen Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) olduğu hâlde, "Ellezîne kiîle lehüm / Kendilerine... denen" şeklinde mechûl sıygasının kullanılması, bunun, Allahü teâlâ'nın emriyle olduğunu zımnen bildirmek; bir de, taaccübü mûcib olacak şekilde, onların o sırada savaşmaya son derece istekli ve savaştan nehyedilmeye ihtiyaç duyulacak kadar heyecanlı ve hareketli olduklarını belirtmek içindir.

Müslümanlar, Mekke'de ikamet ettikleri müddetçe bu hâl üzere devam ettiler. Nihayet Hicretin 2. yık Ramazan ayında (M. Mart 624) Bedir'de savaş emredilince, bazı Müslümanlar bundan hoşlanmadı ve bu onlara ağır geldi. Fakat bu tavırları, dinde şüpheleri olduğu veya dinden soğumak anlamında değil, yalnız insan yaratılışının gereği olarak, canlarını tehlikeye atmaktan nefret ettikleri ve ölümden korktukları içindi.

Savaş korkusu, Müslümanların yalnız bir kısmında olduğu hâlde yadırgamanın hepsine tevcihi, bu davranışın onlardan hiçbirine yakışmadığını vurgulamak içindir.

"Ev / veya" kelimesi:

- ya tenvi' (nevilendırme, gruplandirma) anlamındadır; başka bir deyişle bazılarının savaştan korkusu, Allah (celle celâlühü) korkusu gibidir, bazılarının korkusu ise ondan da fazladır;

- ya da dinleyene göre ibhâm mânâsı içindir; bu ibhâm,

"Biz onu (Yunus'u Ninova'ya) yüz bin veya daha da çok kişiye Peygamber olarak gönderdik." (Sâffât 37/147) meâlindeki âyetin ibhâmına yakındır. Yani Yunus'un. (aleyhisselâm) kavmini görenler, onların yüz bin kişi veya daha fazla olduğunu söylerler.

B- "Ve ey Rabb'ımız savaşı bize niçin farz kıldın ? Bizi yalan bir zamana kadar er teles eydin olmaz mıydı ?" dediler.

Kendilerine savaş farz kılınan Müslümanlardan bir lasını, insanlardan korkularından Allahü teâlâ'nın hükmüne itiraz ve onun vûcûbünu inkâr için değil, fakat bu hükmün hafifletilmesi temennisiyle bunu söylediler. Onlar, ölüm korkusuyla söyledikleri bu sözleriyle, savaştan uzak kalmanın süresinin uzatılmasını, başka bir zamana kadar kendilerine mühlet verilmesini istiyorlardı.

Onlar, bunu sarahaten söylemeyip kendi hâlleriye ifâde etmiş de olabilirler.

C- "Ey Resûlüm! Sen onlara de ki (Kul):

"- Dünya menfaati kısa sürektik ; Allah'tan korkanlar için âhkret daha hayırlıdır ve size iplik kadar haksizlik (zulüm) edilmeyecektir."

Yani ey Resûlüm! Onları savaşmakla elde edecekleri ebedi nimetlere teşvik için kendilerine de ki:

"- Dünya nimetlerinden yararlanmak için ölümünüz tehir edilse bile, dünya nimetleri, çok kısa sürektik ve geçicidir. Allah Utan korkanlar için, âhiret mükâfatları ve ezcümle Allah yolunda savaşmakla elde edilen mükâfatlar ise, o kısa sürek dünya menfaatlerinden daha hayırlıdır. Çünkü âhiret nimetleri daha çoktur, kesintisiz ve üzüntüsüzdür.

"Limeni-ttekaa / Allah'tan korkanlar için" ifâdesi, Allah (celle celâlühü)a isyandan ve mükellefiyet icablarını ihlâl etmekten sakınmaya teşvik içindir.

"Velâ tuzlemûne fetîlâ / Ve size iplik kadar haksizlik edilmeyecektir." cümlesi kelâmın seyrinden anlaşılan mukadder bir cümleye atıftır. Yani âhırette mükâfatlarınız verilecek ve amellerinizin ve ezcümle savaş mesâilerinizin mükâfatlarından en ufak bir şey eksiltilmeyecektir. O hâlde savaştan kaçınmayın.

"Fetil", hurma çekirdeğinin yangındaki ince bir ipliktir; azlık ve önemsizlik için misâl olmuştur.

78
"Her nerede olursanız olun; ister yüksek ve sağlam burçlar içinde olun ölüm sizi gelip bulur. Onlara bir iyilik dokunsa:

"- Bu Allah katındandır." derler. Başlarına bir kötülük, gelince de:

"- Bu senin yüzündendir." derler.

Sen onlara de ki:

"- Hepsi de Allah'tandır."

Bu güruha ne oluyor ki söz anlamaya yanaşmıyorlar."

A- "Her nerede olursanız olun ; ister yüksek ve sağlam burçlar içinde olun ölüm sizi gelip bulur."

Bu ibtidaî (makablinden bağımsız) kelâm, (başkasının sözlerini nakletmek değil.,) doğrudan doğruya Allahü teâlâ katından gelmekte ve muhatablara tevcih edilmektedir. Bundan önce Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vâsıtasıyle dünyanın önemsizliği ve âhiret hayâtının yücekgi belirtilmişti. Şimdi bu ifâde ile muhatablar ilzam ediliyor.

Yani hazarda ve seferde her nerede olursanız olun, ölüm sizi mutlaka bulur. Oysa sız, ölüm sebebidir, ölüm sahasıdır; diye savaşı sevmiyor ve kurtuluş yoludur, diye de savaşa gitmeyip evlerinizde oturmak istiyorsunuz.

"İdrâk / erişmek, varmak, ulaşmak" kelimesinin de işaret ettiği gibi onlar ölümden kaçıyor, ölüm de onları kovalıyor.

Hulâsa, ister savaş meydanlarında, ister büyük olaylar ortasında olun size yazılan ömürden hiçbir şey eksiltilmeyecek ve her nerede olursanız olun; ister yüksek kalelerin burçlarında, ister içi su dolu hendeklerle çevrik saraylarda olun ölüm sizi mutlaka bir gün yakalayacaktır.

Tabiînden Süddî ve Katâde diyorlar ki:

"Buradaki burçlardan murad, göklerin burçlarıdır."

B- "Onlara bir iyilik dokunsa :

"- Bu Allah katındandır" derler. Başlarına bir kötülük gelince de :

"- Bu senin yüzündendir." derler."

Sen onlara de ki (Kul):

"- Hepsi de Allah'tandır."

Bu ibtidaî kelâmın, Müslümanlardan hikâye edilenlerin akabinde zikredilmiş olması, aralarındaki münasebetten dolayıdır; zira her ikisinde de, her iki grubun sevmedikleri şeylerin, o şeylerin gerçekleşmesinde dahli olmayan başka nesnelere isnadı ve ondan dolayı da o nesneleri sevmemeleri ifâde edilmektedir.

"Onlara — hüm" zamiri, Yahudiler ve münafıklar içindir. Rivâyet olunuyor ki, önceleri onların rızıkları geniş idi. Nihayet Peygamber Medine'ye gelince, onları îmâna davet buyurdu. Onlar da, İslâm'ı inkâr edince, bazı mâk sıkıntılara mâruz kaldılar. İşte o zaman dediler ki:

"- Bu adam ile Ashabı, buraya geldikten sonra semere ve ekinlerimizde hep azalma görüyoruz."işte, "Ve in tuskbhüm seyyietün yekuulû hâzihi min ı'ndik / başlarına bir kötülük gelince de:

"- Bu senin yüzündendir, derler" kelâmı, bunu ifâde eder. Yani onlara nimet ve bolluk gelince, onu Allahü teâlâ'ya; ama başlarına kıtlık ve yolduk gelince de onu sana izafe ediyorlar. Nitekim,

"Başlarına bir fenalık gelince de, Mûsâ ve onun beraberindekileri uğursuz sayarlardı." (A'raf 7/131) mealindeki âyette de onların seleflerinin hâli anlatılır. İşte Yahudilerin bu yanlış nisbetleri üzerine hepsinin icmâli olarak Allahü teâlâ'ya isnadı gerektiği açıklanmak suretiyle onların bâtıl iddialarının reddi ve susturulmaları emredildi. Daha açık bir deyişle Allahü teâlâ Resulüne onlara şöyle söylemesini emretti:

"- Ey Resûlüm! Sen onlara de ki; nimet de, musibet de, yaratılış ve ıcad olarak Allah (celle celâlühü) katındandır. Sizin iddianızın aksine, onların gerçekleşmesinde benim hiçbir dahlim yoktur. Fakat iyilik (hasene) bizzat Allah

teâlâ'nın lûtfudur. Kötülük (seyyie) ise, buna mâruz kalanlara verilen ceza olarak, kendi günahları sebebiyledir."

Nitekim beyânı gelecektir.

"Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır." (A'raf 7/131) mealindeki âyet de onların seleflerinin iddialarına verilen reci cevabıdır. Yani onların başlarına gelen hayır ve şerrin sebebi, başkasının elinde değil bizzat Allahü teâlâ katındadır.

C- "Bu güruha ne oluyor ki söz anlamaya yanaşmıyorlar."

Bu kelâm, başkasının sözlerinin hikâye edilmesi değildir. Onları cehaletle ayıplayan, hâllerini kınayan ve onların aşırı hamakatine yadırgatan bizzat Allahü teâlâ'dır.

Bu cümle, gizli bir sualin cevabı da olabilir. Sanki:

"- Onlara ne oluyor ve ne yapıyorlar ki, onlara taaccüb edilsin ?" diye bir sual sorulmuştur.

Daha açık ve teferruatlı bir deyişle şöyle demek isteniyor:

- Onlar, söz anlamıyor veya anlamak da istemiyorlar.

- Çünkü eğer, onlar söz anlamış olsalardı Kuranın bu ve bu mânâdaki diğer nassları doğrultusunda her şeyin Allahü teâlâ katından geldiğini;

- Nimetin lütuf ve ihsan yoluyla, musibetin de kulların günahlarından dolayı ceza olarak verildiğini bilir ve,

- Mûsa'nın (aleyhisselâm) Kitab'mda, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) Suhufunda dile getirildiği gibi

"Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez." (Necm 5.3 /38) âyetinin anlamını kavrar ve kendi cinayetlerini başkasına isnad etmezlerdi.

79
"Sana bir iyilik (hasene) gelirse o, Allah'tandır; sana bir kötülük (seyyie) gelirse o da kendilidendir. Seni bütün insanlara Peygamber olarak gönderdik. Zaten şâhid olarak Allah yeter."

A- "Sana bir iyilik (hasene) gelirse o, Allah'tandır."

Bu âyet, bundan önce emredilen mücmel cevabı açıklar niteliktedır. Mücmel cevabın, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) lisaniyle icra edilmesinden sonra muhatab değiştirilmiş ve insanların her birine, her bir ferde hitab edilmiştir. Hitabın ve beyânın bizzat her gaybı bilen (Allamü'l-guyûb) Allah (celle celâlühü) tarafından yapılması da konuya ne kadar önem verildiğini ve bunda ne ince bir hükmet olduğunu gösterir.

"Sizin başınıza gelen her hangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir." (Şûra 42/30) meâlindeki âyette hitab, insanların hepsine birden tevcih edildiği hâlde burada her ferde ayrı ayrı tevcih edilmesi, bu hakikati ziyadesiyle tesbit içindir. Çünkü bu ifâde ile, bazılarının günahları sebebiyle başkalarının cezalandırılması ihtimâk tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Sana isabet eden herhangi bir nimet, bizzat Allahü teâlâ tarafından lütuf ve ihsandır; O'nu buna zorunlu kılan hiçbir şey yoktur. Kişinin yaptığı bütün taât ve ibâdetleri, başka nimetleri gerektirmek şöyle dursun, yaşamakta olduğu hayât; taât ile ibâdetlerin ifası için ihtiyaç duyduğu güç ve takat nimetini bile karşılayamaz. İşte bundan dolaydır ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Allah'ın rahmeti, olmadan hiç kimse amelleriyle cennete giremez." buyurdu.

Soruldu:

"- Sen de mi ya Rasûlallah ?" Cevap verdiler:

"- Evet, ben de giremem (Velâ ene)!.."

B- "Sana bir kötülük (seyyie) gelirse o da kendindendir."

Senin başına gelen herhangi bir kötülük, icad cihetinden. Allahü teâlâ'ya nisbet edihp ceza olarak O'nun katından nâzii oluyorsa da, o, sizin işlediğiniz günahlar sebebiyledir ve günahlarınız, onu gerektirmiştir. Nitekim bîr âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Allah çoğunu da affeder." (Şûra 42/30)

Rivâyete göre Âişe (radıyallahü anha) şöyle demiştir:

"- Herhangi bir müslümana isabet eden bir acı veya sıkıntı, hattâ ayağına bir diken batması ve hattâ terliğinin tasmasının kopması bile, mutlaka bir günahından dolayıdır. Allah'ın affettiği günahlar ise daha fazladır."

Bir diğer görüşe göre ise, bu hitab da, önceki ve sonraki hitablar gibi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) müteveccihtir. Fakat bu, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) hâlini değil, tasvir yoluyla kâfirlerin hâlini beyân etmek içindir. Herhalde bu üslub, kâfirlere olan İlâhî öfke ve gazabı ziyadesiyle göstermek ve onların, cehalet ve hamakatinden dolayı bu tür hitaba lâyık olmadıklarını zımnen bildirmek içindir.

C- "Seni bütün insanlara Peygamber olarak gönderdik."

Bundan önce kâfirlerin cehaletlerinden dolayı Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yüksek, şahsiyeti hakkındaki yanlış ve haksız iddiaları beyân edilmişti. Şimdi burada onun, Allahü teâlâ katındaki yüce ve şerefli mevkii belirtiliyor.

"el-Nâs — insanlar" kelimesindeki elif lâm (el), istiğrak içindir. Bunun anlamı şöyledir:

"- Biz seni Resûlüm, yalnız bir kısmına değil, fakat bütün insanlara Peygamber olarak gönderdik."

Nitekim diğer bir âyette meâlen şöyle buyrulur:

"- Biz seni Resûlüm, bütün insanlara ancak müjdeleyici (Beşîr) ve uyarıcı (Nezîr) olarak gönderdik." (Sebe' 34/28)

Ç- "Zaten şâhid olarak Allah yeter."

Resûlüm senin risalet ve nübüvvetinin hak olduğuna Allah'ın (celle celâlühü) şahadeti kâfidir. O'nun sana verdiği mucizeler ve ezcümle bu konuşan nass (nass-ı nâtık) ve sâdık vahiy olan Kur’ân-ı Kerîm bunu isbat için yeterlidir.

80
"Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse artık seni onların basma bekçi (hafîız) göndermedik."

Bundan evvel Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in risalet ve nübüvvetinin haklılığı ve sübûtü beyân edilmişti. Şimdi de onun Peygamberliğinin hükümleri ortaya konuvor.

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaat, Allah'a (celle celâlühü) itaat sayılmıştır. Çünkü hakikatte emreden de nehyeden de Allahü teâlâ'dır. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) sadece O'nun emrini ve nehyini tebliğ etmektedir. Bu itibârla itaatin ve itâatsizliğin mercii, Allah'tır

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Küm beni severse, şüphesiz Allah'ı sevmiş olur ve bana itaat eden, hakikatte Allah'a itaat etmiş olur / Men ehabbenî fekad ehabbe-llâhü ve men etâa'nî fekad etâa'llahü."

Bunu duyan münafıklar dediler ki:

"Bu adamın ne dediğini duymuyor musunuz ? Hiç şüphesiz şirke yaklaştı ; oysa Allah'tan başkasına tapılmasını nehyediyordu. Onun istediği ancak, Hıristiyanların, İsa'yı Rabb edindikleri gibi onu da Rabb edinmemizdir." İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu (Fenezelet).

Bu âyette:

- Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) hitab edilmemesi,

- "Kim Resule itaat ederse.." buyrulması,

- Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatin Allahü teâlâ'ya itaatle bir tutulması,

onun zâtından değil de Allah'ın (celle celâlühü) Resulü olmasındandır.

İsm-i celâlin (Allah) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve itaatin vücûbunu vurgulamak içindir.

"Resul" kelimesi genel olarak cins anlamında da kabul edilemez. Çünkü "Kim de yüz çevirirse, artık seni onların basma bekçi göndermedik Ve men tevellâ femâ erselnâke aleyhim hafkzâ" cümlesindeki hitab münhasıran Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) müteveccihtir.

Anılan şart cümlesinin cevabı mahzûftur; mezkûr cümle ise onun illetidir. Yani demek istenen şudur:

"- Küm sana itaatten yüz çevirirse, bilsin ki Biz, seni ancak tebliğ edici bir Resul olarak gönderdik. Seni onların başına, yaptıkları iş ve davranışları zabt ve tesbit eden, onları yargılayan ve amellerine göre cezalandıran bir gözcü olarak göndermedik. "

81
"Onlar "Bizden itaat!" derler. Fakat senin yanından ayrılınca içlerinden bir kısmı, gizlice senin dediklerinden başkasını kurarlar. Allah da onların kurduklarını yazıyor. Artık sen onlardan yüz çevir. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter."

A- "Onlar "Bizden itaat!" derler. Fakat senin yanından ayrılınca içlerinden bir kısmı, gizlice senin dediklerinden başkasını kurarlar."

bize Hıristiyanların İsa'ya muhabbet ettikleri gibi kendini sevmemizi söylüyorl" şeklinde laflar söylemişti. Bunun üzerine Al-i İmran (3) sûresinin "(Resûlüm) de ki: Allah ve Resulüne ıtâat edin; eğer yüz çevirirlerse şüphesiz kı Allah, kâfirleri sevmez" meâlindeki 32. âyeti indi. Böylece Allah bu münafıkça düşüncenin yerinde olmadığını açıklamış oldu.

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatin vücûbu anlatıldıktan sonra şimdi burada ona karşı olanların gizlice neler tasarladıkları ortaya konuyor.

"Resûlüm! Sen onlara bir şey emrettiğin zaman,

"- Bizim işimiz itaattir; bizden itaatten başka bir davranış sâdır olmaz!" derler. Fakat senin yanından ayrılınca, gizlice sana söylediklerinden başkasını kurarlar. Çünkü onlar, red ve isyanda inatçıdır. Senin yüzüne karşı söylediklerini riya ve nifak amacı ile söylüyorlar."

Bu davranışın onların bir kısmına ısnad edilmesi, diğerlerinin itaat üzere kaldıkları için değil, fakat buna kalkışanların, onların reisleri, diğerlerinin de bu reislere bağlı oldukları içindir.

B- "Allah da onların kurduklarını yazıyor."

Bu cümle iki vecihle tefsir edilebilir. Şöyle ki:

1- Ya Allahü teâlâ, onların tasarladıklarını, sana vahyedecekleri içinde yazıyor ve böylece seni onların sırlarına muttak kılıyor. Bu itibârla onlar, tasarladıkları şeylerin senin için gizli kalacağını ve o yoldan sana zarar verebileceklerini sanmasınlar.

2- Ya da Allahü teâlâ, onların tasarladıkları fenalıkları amel defterlerine elbette yazıyor ve onlardan dolayı kendilerini elbette hesaba çekecek ve yaptıklarının cezasını verecektir.

C- "Artık sen onlardan yüz çevir. Allah'a tevekkül et."

Sen onlara ve yaptıklarına aldırma. Onlardan intikam almaya da kalkışma. Ve yaptığın ve yapmadığın bütün işlerde ve özellikle de onlar hakkında Allah'a (celle celâlühü) tevekkül et.

Zamir makamında ism-i celâlin zahir olarak zikredilmesi, hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. (Yani ulûhiyet vasfından dolayı O'na tevekkül edılmekdir.)

Ç- "Vekil olarak Allah yeter."

O hâlde onların kuvvetine karşı sana Allah yeter ve O, senin intikamını onlardan alır.

Ism-i celâlin burada zahir olarak zikredilmesi, yine geçen illetten dolayıdır. Bir de, cümlenin ıstildâline ve başka bir şeye ihtiyacı olmadığına dikkat çekmek içindir.

82
"Onlar, Kur'ân'ı gereği gibi düşünmezler mi? Eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda elbette bir çok aykırılıklar bulurlardı."

A- "Onlar, Kur'ân'ı gereği gibi düşünmezler mi ?"

Bu İlâhî kelâm, onların, Kur'ân'ı iyice tefekkür etmemelerini, Kur'ân'daki îmânı gerektiren âyetleri hakkıyla düşünmekten yüz çevirmelerini red ve takbih eder.

Onlar, anlatılan nifaklanyla, Kur'ân'dan yüz mü çeviriyorlar? Bu sâdık vahiy ve konuşan nassın Allahü teâlâ katından olduğunu anlamak için, bir çok mucizeleri de müşahede ettikleri hâlde, neden muhtevası üzerinde ciddiyetle düşünmüyorlar?

B- "Eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda elbette bir çok aykırılıklar bulurlardı."

Eğer onların iddia ettikleri gibi Kur'ân, Allah (celle celâlühü) tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onun verdiği bazı haberler, gerçeğe uymazdı. Çünkü geçmiş olsun, gelecek olsun, gayp işlerini Allah (celle celâlühü) tan başkası bilemez. Şu halde Kur'ân'ın verdiği bütün haberler, gerçeğe uygun olduğuna göre, onun, Allahü teâlâ katından olduğu kesinlik kazanmış olur.

Zeccac diyor ki:

"- Eğer Kur'ân, Allahü teâlâ katından olmasaydı, münafıkların tasarladıkları, gizlice kurdukları şeylerle ilgili, gayp haberlerinde aykırılıklar zuhur ederdi. Bunlardan bir kısmı gerçek, bir kısmı da gerçek dışı olurdu. Çünkü gaybi Allahü teâlâ'dan başkası bilemez."

Ebûbekir el-Assam da diyor ki:

"- O münafıklar, gizlice birçok şer planları kuruyorlardı. Allahü teâlâ da, Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara muttali kılıyor ve tafsilatıyla bildiriyordu. İşte o münafıklara dendi ki:

- Eğer bu, Allahü teâlâ'nın haber vermesiyle hâsıl olmasaydı, hepsi doğru çıkmazdı, yanlışları da olurdu. Hiç yanlış çıkmadığına göre, bunun Allahü teâlâ'dan geldiği aşikârdır."

İlâhî kelâmın mükemmeliyetine uygun olan tefsir budur. Ulemânın cumhûruna göreyse, "ihtilaf / uyuşmazlık, aykırılık" kelimesi,

- mânâda tenakuz,

- lâfızda da belagat değişikliği demektir. Belâğatçilerin bir çokları bunu Kur’ân'ın:

- bir kısım âyetlerinin mânâ itibariyle sahih, bir kısmımın da fâsid ve uyumsuz,

- bir kısmının son derece mûciz, bir kısmının da icazdan yoksun,

- ve muarazanın mümkün olması şeklinde anlamışlardır. Ancak sibak ve siyak bu anlayışa müsait değildir.

83
"Onlara güven veya korkuya dâir bir haber gelince, onu yayarlar. Oysa eğer onu Resûl'e veya kendilerinden yetki sahibi olanlara götürselerdi, onlardan işlerin iç yüzünü anlamak isteyenler, onun ne olduğunu öğrenirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, muhakkak şeytana uyardınız."

A- "Onlara güven veya korkuya dâir bir haber gelince, onu yayarlar..

Oysa eğer onu Resûl'e veya kendilerinden yetki sahibi olanlara götürselerdi onlardan işlerin iç yüzünü anlamak isteyenler, onun ne olduğunu öğrenirlerdi."

Bu âyet, bazı konularda muradın anlaşılmanıasina binaen vehmedebilecek ihtilaf şaibesini ortadan kaldırır ve çelişki, tutarsizlik, aykırılık gibi hâllerin, âyetlerin mânâlarının sonuçlara uymamasından değil, fakat o haberleri yayanların, ilâhî kelâmın mânâsını kaynaklandığını ortaya koyar. Şöyle ki:

1- Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisine vahye dilen zafer vaadi veya kâfirlerden gelebilecek tehlikeler gibi bazı hâlleri,

- hâdiseler hakkında bilgi ve deneyimi olmayan bazı zayıf Müslümanlara haber verince onlar, bunların gerçek mânâlarına nüfuz edemeden ve sonuçlarını kavrayamadan,

- kendi anlayışlarına göre, o İlâhî müjde ve uyarıları kâfirlerin de duyabileceği şekilde etrafa yayıyorlardı.

2- O haberlerin gerçek mânâlarını anlasalar da, bazen o mânâlar, birtakım şartlara bağlı oluyor ve bu haberlerin yayılmasıyla o şartlar ortadan kalkıyor ve böylece beklenen sonuçlar gerçekleşmiyordu.

3- Ayetlerin haber verdiği sonuçlar gerçekleşmeyince, o âyetler ihtilaf / uyuşmazlık, çelişki, aykırılık gibi vehimlerin menşei oluyordu.

4 -İşte bundan dolayı o zayıf Müslümanların bu durumu teşhir edilerek kendilerine buyruldu ki:

"Eğer onlar, duyduklar vahyi, gerçek mânâsını ve onun öngördüğü tedbirleri anlamak için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) arzedip ondan açıklama isteseler veya basiret sabibi büyük Sahabîlere (radıyallahü anh) sorsalardı, gerçeği bütün kapsamıyla öğrenirlerdi."

"Onu sana..." değil de "onu Resûl'e götürselerdi / velev reddûhu ile'r-resûk" buyrulması, risâletin müracaat ve hâl mercii olmasındandır.

Zamir (onlar) yerine "işlerin iç yüzünü anlamak isteyenler..." ifâdesinin kullanılması onların anlamadıklarını Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve büyük Sahabîlere götürmeleri, işin gerçek sebeb ve sonuçlarını sorup öğrenmeleri gereğine işaret etmek içindir.

Hulâsa, eğer o zayıf Müslümanlar, anlamadıkları konuları Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve büyük Sahabîlere götürselerdi, gerçeği öğrenirler ve yaptıklarını yapmazlardı. Netice olarak da, ihtilaf şüphesi ve vehmi zuhur etmezdi.

Bir diğer görüşe göre ise, bunun anlamı şudur:

Bazı olaylar vardı ki onların mânâlarını ancak Sahabeler arasında zekâ, bilgi ve tecrübeleriyle savaş hile ve tuzaklarını bilenler kavrayabilirdi.

Bir başka görüşe göre ise, bazı Müslümanlar, Resûlukahin (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderdiği müfrezelerin güveni, selâmeti, korku ve başarısızlıkları ile ilgili bir haber aldıkları zaman, onu çevreye yayıyor ve bu da zararlı oluyordu. Eğer onlar, o haberi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve büyük Sahabîlere götürselerdi, onlar zekâ ve savaş konusundaki bilgi ve tecrübeleriyle alınması gereken tedbirleri isabetle takdir ederlerdi.

Bir başka görüşe göre ise, söz konusu bu zayıf Müslümanlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile büyük Sahabîlerden edindikleri güvenilir ve sağlam haberleri çevreye yayınca bilgi, düşmana ulaşıyor ve işin seyri değişiyordu. Eğer onlar bunu Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve büyük Sahabîlere bıraksalardı ve hiç duymamış gibi davransalardı, işlerin iç yüzünü bilen Resûlüllah ile seçkin Ashabı, nasıl bir tedbir uygulayacaklarını, neleri yapacak ve neleri yapmayacaklarını doğruca takdir ederlerdi.

Son bir görüşe göre de, o Müslümanlar, düşman üzerine gönderilen seriyye (müfreze)lere dair, münafıkların ağzından doğruluğu şüpheli ve ekseriyetle tahmine dayanan bazı haberler duyuyorlar ve bunu yayıyorlardı ve bu da mü'minlere zarar veriyordu. Eğer onlar:

"- Biz, bunu Resûlüllah ve yakınındaki Sahabîlerden duyuncaya ve bu haberin yayılmasında sakınca olup olmadığını onlardan öğreninceye kadar şimdilik susmakyiz!" demiş olsalardı daha doğru hareket etmiş olurlardı.

İşte burada, münafıkların suçları ve şer planları anlatddaktan sonra bazı zayıf Müslümanların hatâh davranışları ortaya konuyor.

B- "Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, muhakkak şeytana uyardınız."

Bu hitap, iltifat yoluyla söz konusu zayıf Müslümanlar içindir. Yani Allahü teâlâ'nın, sizi hak yola, şüpheli konularda Resûlüllah'a ve büyük Sahabîlere müracaat yoluna irşad buyurması rahmetinden olmasaydı, Kitab'ın esrarına vâkıf olan ve hükümleri hakkında köklü bilgilere sahip bulunan büyük Sahabîler müstesna, muhakkak ki şeytana veya münafıklara uyardınız ve doğru yola erişmezdiniz.

Diğer bir görüşe göre de, eğer Allahü teâlâ'nın, Resul (aleyhisselâm) göndermek ve Kitab indirmek lütuf ve rahmeti olmasaydı, muhakkak şeytana uyardınız. Ancak Kuss b. Sâide el-İyadî, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ve Varaka b. Nevfel gibi Allahü teâlâ'nın kendilerine lütfettiği üstün bir akıl ile (câhiliye devrinde) hak ve doğru yolu bukmuş ve bu aklı sayesinde şeytana uymaktan kendini koruyabilmiş pek az kimse vardır. İşte bunlar müstesna şahsiyetlerdir.

Başka bir görüşe göre de, burada Allah'ın lütuf ve rahmetinden maksad, düşmanlara karşı nusret ve zaferdir. Yani eğer sürekli ve birbiri ardından nusret ve zaferler hâsıl olmasaydı, mutlaka şeytana uyardınız. Ancak,

- hakikatleri gören,

- kuvvetli niyet, geçerli azim sahibi olan,

- bu dinin hak olduğunu bilen ve bilgisi hakke'l-yakîn derecesine yükselmiş bulunan,

- bunun içindir ki fetih ve zafer gibi dinin gerçekliğinin eserlerini müşahede etmek ihtiyacını duymayan,

pek az sayıdaki faziletk mü'min müstesna.

Son bir görüşe göre ise bunun anlamı şudur:

"Eğer Allahü teâlâ'nın lütuf ve rahmeti olmasaydı, mutlaka şeytana uyardınız; ancak pek azınız hak din yolunu seçerdi."

"Artık Allah yolunda savaş! Sen başka değil ancak kendinden sorumlu (mükellef) sun. Mü'minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin saldırılarını def eder. Allah, kuvvet ve kudretçe daha şiddetli, korku verecek ve ibret olacak şekilde cezalandırmak (tenkil)ta da daha şiddetli-dir."

A- "Artık Allah yolunda savaş."

Burada hitab, öncekinden farklı olarak Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmiştir. Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan bir şartın cevabıdır. Demek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm! Münafıkların itaatsizliği ve şer planları; diğerlerinin de islâm'ın hükümlerini yerme getirmekteki takskatları böyle olunca, artık sen onların yaptıklarına üzülme ve tek başına da kalsan savaş!"

B- "Sen başka değil ancak kendinden sorumlusun."

Bu cümle, mâkabk için bir izahtır. Zira Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem), mükellefiyetinin veya sorumluluğunun, kendi nefsine hasr ve tahsis edilmesi, kendi başına bizzat savaşması anlamına gelir.

Bu da bazı Müslümanların savaştan geri kalmaları, Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) zarar vermez ve o bundan dolayı sorumlu tutulmaz, muâhaze olunmaz; demektir.

C- "Mü'minleri de savaşa teşvik et."

Bu cümle, savaşı emreden cümleye atıf olup onun hükmüne dahildir. (Yani onun makabli bunun da sebebidir.) Zira anılan iki taifenin (münafıklar ile zayıf Müslümanların) hâlinin daha önce anlatıldığı gibi olması, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in tek başına da kalsa savaşmasına ve hâlis mü'minleri de savaşa teşvik etmesine sebebtir. Daha açık bir ifâdeyle bunun anlamı şudur:

"- Ey Resûlüm! Mü'minleri de savaşa iyihlde teşvik et; zor kullanma ve sert davranma!"

Ç- "Umulur ki Allah, kâfirlerin saldırılarını def eder."

Bu cümle, Allahü teâlâ'nın, kâfirlerin güçlerini kıracağını ve muhtemel zararlarını önleyeceğini gösteren kesin bir söz, bir va'd-i ilâhîdir. Zira Allahü teâlâ hakkında kullanılan "lealle / umulur ki", "asâ / belki" ifâdeleri, kesin olarak tahakkuku (mukarrerü'l-vukuu') bildirir. Ve zaten öyle olmuştur. Nitekim rivâyet olunur ki:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Uhud savaşı sona erince, gelecek sene Zilka'de'ayında Küçük Bedir panayırı mevsiminde orada karşılaşmak üzere Ebû Süfyan ile sözleşti. Nihayet zamanı gelince, Peygamber insanları bu sefere çıkmaya çağırdı. Fakat bazıları, bu çağrıya icabet etmek istemediler. İşte bu âyet-i kerîme bu sebeble nazil oldu. Sonra Resûlüllah yetmiş süvari mücâhidle yola çıktı ve zamanında, kararlaştırılan yerde bulundu. Ve Allah kâfirlerin kalbine öyle bir korku saldı ki Merru'z-Zahran denilen yerden geri döndüler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) askerleriyle birlikte zamanında Küçük Bedir'e vardı ve orada seldz gece kaldı. Müslümanlar yanlarında getirdikleri ticâret mallarını o panayırda satarak önemh kazanç sağladılar. Bu hâdisenin tafsilâtı, Al-i İmrân sûresinde geçti.

D- "Allah, kuvvet ve kudretçe daha şiddetli, korku verecek ve ibret olacak şekilde cezalandırmakta (tenkil) da daha şiddethekr."

Allahü teâlâ'nın gücü, Kureyş'in gücünden daha çetindir ve O'nun cezası da daha şiddethekr.

Bu cümle, mâkabk için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir. Bu cümlede, zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak, hükmün illetini bildirmek (yani gücünün ve cezasının daha şiddetli olması, ulûhiyet vasfından anlaşılmaktadır) ve bir de cümlenin istiklalini takviye etmek içindir.

Bu cümlede "eşedd / daha şiddetli" kelimesinin tekrar edilmesi, mânâyı tekid içindir.

85
"Kim güzel bir işte aracılık (şefaat) ederse, ona ondan bir nasib vardır. Kim de kötü bir işte aracılık ederse ona da ondan bir nasib vardır. Allah, her şeye karşılığını verir."

A- "Kim güzel bir işte aracılık (şefaat) ederse, ona ondan bir nasib vardır."

Yani onun sevabından kendisine de bir nasib vardır. Bu İlâhî kelâm, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem), mü'minleri savaşa teşvik etmesi sebebiyle savaşın sevabından kendisine de büyük bir nasib olduğunu belirtir.

Şefaat, birinin dünyevî veya uhrevî herhangi bir menfaate ulaşması veya bir zarardan kurtulması için sözlü olarak aracılık yapmaktır.

"Şefaat-i hasene / güzel şefaat", meşru bir işte, dünyevî herhangi bir menfaat karşılığı olmaksızın, sırf Allah'ın rızâsını umarak, bir Müslümanm hakkının gözetilmesi için aracılık yapmaktır.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) mü'minleri cihada teşvik etmesiyle mü'minler için hâsıl olan dünyevî ve uhrevî yarardan daha büyük nasıl bir yarar olabilir ? Ve savaştan geri kalanların bu yüzden mâruz kaldıkları zarardan daha büyük nasıl bir zarar olabilir?

Bir Müslümana duâ etmek de, şefaat kapsamına dahildir. Zira o da, Allah (celle celâlühü) katında şefaat etmektir. İlerde geleceği gibi selâm verip almak âyetinin ifâde ettiği hükmün sebep ve gerekçesi de budur.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, gıyabında bir Müslüman kardeşine duâ ederse, duası kabul olur ve vazifek melek :

"- Onun bir misli de sana, der !"

İşte şefaatten va'dedilen nasibin izahı budur.

B- "Kim de kötü bir işte aracılık ederse ona da ondan bir nasib vardır.."

Kim de, önceki şefaatin aksine kötü bir işte aracılık yaparsa, sahibinin günahından bir şey eksilmeksizin, ona da eşit bir pay vardır.

C- "Allah, her şeye karşılığını verir."

Allah (celle celâlühü), her şeye muktedir veya şahittir. O, her şeyi koruyandır.

"Mukıit" kelimesi, "kuut — gıda" kökündendir. Bilindiği gibi bedene kuvvet veren ve onu koruyan gıdadır. Her iki mânâya göre de bu cümle, mâkabk için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

Selâm verme ve almanın ehemmiyeti

86
"Bir selâm ile selâmlandığınız zaman ondan daha güzeli ile selâm verin veya aynı ile mukabele edin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını yapan (Hasîb)dır."

A- "Bir selâm ile selâmlandığınız zaman ondan daha güzeli ile selâm verin veya aynı ile mukabele edin."

Bundan önce güzel şefaat teşvik ve onun karşıtı kötü şefaat men edilmişti. Şimdi burada, şefaatin yaygın bir nev'ı olan selamlaşma teşvik ediliyor. Çünkü İslâm selâmı, Allahü teâlâ katında Müslüman kardeşi için şefaat demektir.

Râğıb el-Isfehânî diyor ki:

"Tahıyyet, aslında, hayât ve hayâtın uzun olması için yapılan bir duadır. Sonra her çeşit duâ için kullandır olmuştur. Arablar, birbirlerine mülâki olduklarında veya karşılaştıklarında:

"- Hayyake'llah — Allah sana uzun ömür versin!" diyorlardı. Sonra İslâm şerıati onu selâm olarak kullandı.

Tahıyyet de, İslâm selâmıdır. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulur:

"Onların orada (cennette)ki tahiyyeleri selâmdır." (İbrâhîm 14/23)

Diğer bir âyette de şöyle denir:

"Evlere girdiğiniz zaman, Allah katından güzel bir hayât dileği olarak kendinize (birbirinize) selâm verin." (Nûr 24/61)

İslâm âlimleri diyorlar ki:

"- Selâmın, tahıyetten üstün bir meziyeti vardır. Çünkü selâm, dinî ve dünyevî âfetlerden selamet bulma duâsidır. Bu, ayni zamanda uzun bir ömrü de gerektirir. Uzun ömür duası ise, bu kadar kapsamlı değildir.

"Bir de Selâm, Allahü teâlâ'nın ismlerindendir. Bundan dolayı onunla başlamanın fazilet ve meziyeti pek çoktur."

Size bir selâm verildiği zaman, siz de ondan daha güzeli karşılık vereceksiniz. Mesela, eğer selâm veren, yalnız:

"- Esselâmü aleyküm "-- Selâm üzerinize olsun!" demekle yetinmişse, sız:

"- Ve aleykümüs selam ve rahmetullah / Selâm ve Allah'ın rahmeti sizin de üzerinize olsun!" diyerek selâm alın. Eğer selâm veren:

"- Esselâmü aleyküm ve rahmetullah :-: Selâm ve Allah'ın rahmeti üzerinize olsun!" diyerek selâm vermişse, siz:

"- Ve aleykümüs selam ve rahmetullah ve berekâtuh / Selâm ve Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin de üzerinize olsun!" diyerek selâmını alın.

Selâm almanın bu şekli, onun nihayetidir (daha ilâvelisi yoktur). Çünkü bu dileklerin tamamını kapsar. Özellikle bunlar:

- zararlardan selâmet,

- faydalara vusul,

- faydaların devamı ve giderek artması temennileridir.

Rivâyete göre bir gün, birkaç zât Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına geldiler. Bunlardan birincisi:

"- Esselâmü aleyk!" diyerek Resûlüllahi (sallallahü aleyhi ve sellem). selamladı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Ve aleykesselam ve rahmetullah / Selâm ve Allah'ın rahmeti senin de üzerine olsun!"diyerek selâmını aldı.

Diğeri:

"- Esselâmü aleyk ve rahmetullah — Selâm ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun!" dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Ve aleykesselam ve rahmetullah ve berekâtuh / Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketi senin de üzerine olsun!" diyerek mukabele etti.

Üçüncüsü de:

"- Esselâmü aleyk ve rahmetullah ve berekâtuh" Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketi senin üzerine olsun!" dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ve aleyk / senin de üzerine olsun!.." diyerek selâmını aldı. Bunun üzerine o üçüncü zât:

"- Benim selâmımı noksan aldınız; selâm almakla ilgili Allahü teâlâ'nın buyurduğu nerede?.." dedi ve bu âyeti okudu.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de ona:

"- Sen, benim söyleyeceğim bir fazlalık bırakmadın ki! Onun için ben de, verdiğin selamın aynını sana iade ettim" buyurdu.

Selâma cevap vermek vâcibtir. Muhayyerlik, verilen selâma ziyadesiyle veya aynen cevap vermektedir.

Tabiînden İbrâhkn e'n-Nehaî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"- Selâm vermek sünnettir, selâm almak ise farzdır — Inne's-selâme sünnettin ve'r-redde farîdzatün."

Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh) da şöyle demiştir:

"Selâm almak vâcibtir / e'r-Reddü vâcibün. Bir adam, Müslüman bir cemaatin yanından geçerken onlara selam verse ve onlar da selamını almasalar, muhakkak surette Allah (celle celâlühü), onlardan Ruhu'l-Kudüs'ü (Cebrâîl'i, rahmet meleğini) keser ve alınmamış selâmını melekler alır."

Hutbe iradı, cehri Kur'ân tilâveti, hadis rivâyeti, ilim tedrisi, ezan ve ikamet esnasında verilen selâm alınmaz.

Tavla ve satranç oynayan, şarkı ve türkü söyleyen, abdest bozan, güvercin uçuran, hamamda ve şâir yerlerde çıplak bulunan kimselere bu hâllerde iken selâm verilmez.

Bazı İslâm âlimleri diyorlar ki:

"- Kişi, kendi karısına selâm verir; fakat yabancı (kendisine nikâhı düşen) kadınlara selâm vermez."

Selamlaşmada sünnet olan:

- yürüyenin oturana,

- süvarinin yayaya,

- at binenin eşeğe binene

- küçüğün büyüğe,

- sayıca az olanların çok olanlara selâm vermesidir.

İki kişi karşılaştığında ikisi de, önce selâm vermek için acele etmelidir.

İmam Ebû Elanife (radıyallahü anh) de şöyle demiştir: "Selâm, çok yüksek sesle alınmamalıdır." Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "- Kitab Ehli, size selâm verdikleri zaman, siz de: "- O, sizin üzerinize olsun!' deyin."

Yani bu, sizin söylediğiniz, sizin üzerinize olsun, demektir. Zira Kitab Ehlinden bazı kimseler, selâm yerine:

"- Essâm aleyküm / ölüm üzerinize olsun!" diyorlardı.

Yine rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Yahudî ile karşılaştığında sen önce selâm verme; o, sana selâm verirse, sen de:

"- O, senin üzerine olsun! de." Tabiînden Hasen-ı Basrî' de şöyle der:

"- Selâm veren kâfire yalnız ve aleyke's-selâm/ senin de üzerine selâm olsun! deyip başka kelime ilâve etmemek caizdir."

Bir görüşe göre de, selâm alınırken, daha güzeli ile selâm almak, selâm veren Müslüman içindir; verilen selâmın aynıyla karşılık vermek, ise, selâm verenin kâfir olması halindedir.

B- "Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını yapan (Hasîb)dır."

Binâenaleyh Allahü teâlâ, bütün amellerinizin ve ezcümle emrolunduğunuz selâmın hesabını görüp karşılığını verecektir. Bunun için emrolundüğünüz gibi selamlaşmayı muhafaza edin.

87
"Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. O, vukuu şüphe götürmeyen kıyamet gününde sizi mutlaka bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü (esdak) kim olabilir?"

A- "Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. O, vukuu şüphe götürmeyen kıyamet gününde sizi mutlaka bir araya toplayacaktir."

Vallahi, Allahü teâlâ, sizi mezarlarınızdan kaldırıp kıyamet gününün hesabı için muhakkak toplayacaktır.

Yahut "ilâ yevmi..."deki "ilâ" harfi "fi" anlamında olup zarfiyet ifâde eder. Bu takdirde anlam:

"Sizi kıyamet gününde muhakkak toplayacaktır" olur.

Kıyametin vukuunda da hiç şüphe yoktur.

Yahut Allahü teâlâ'nın o gün sizleri toplayacağında hiç şüphe yoktur.

B- "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir."

Bu istifham inkâr içindir. Hiç kimsenin, gerek va'dinde gerekse diğer ihbarlarında Allahü teâlâ'dan daha doğru sözlü olamayacağını belirtir. Bunun aksi düşünülemez. Çünkü yalan, Allahü teâlâ hakkında imkânsızdır; başkası hakkında ise imkânsız değildir.

88
"(Ey Müslümanlar!) Size ne oluyor da o münafıklar hakkında iki fırkaya (fieteyn) ayrılıyorsunuz? Allah, onları kazandıklarından dolayı baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını (idlâl ettiğini) siz hidâyete erdirmek (doğru yola iletmek) mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırmış ise sen onun için hiçbir yol bulamazsın."

A- "(Ey Müslümanlar!)Size ne oluyor da münafıklar hakkında iki fırkaya ayrılıyorsunuz ?"

Bu istifham da inkâr ve red içindir. Bu hitab, bütün mü'minleredir; fakat muhtevâsındaki kınama, mü'minlerden bazılarına yöneliktir.

"- Ey Müslümanlar! Size ne oldu ki, münafıkların durumu, îmânı hakkında ihtilafa düşüp iki fırkaya ayrıldınız?"

Bu istifham.

- münafıklar hakkında ihtilafa düşmeyi mazur gösterecek bir sebeb bulunmadığını,

- münafıkların kâfir ve onların küfrünü ifâde etmenin kesinlikle zorunlu,

- küfrünü açığa vuranlar hakkındaki hükümlerin münafıklar için de geçerli olduğunu açıklar.

Bu âyette onların kâfir olarak değil de, münafık olarak zilaredilmesı ise, eski vasıfları itibariyledir.

Bu konuda değişik görüşler vardır:

1- Bu âyette söz konusu edilenler, münafıklardan bir topluluk idi. Bunlar, Medine hastalığını bahane ederek sahraya çıkmak için Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) izin istediler ve sahraya çıktıktan sonra da merhale merhale uzaklaşıp nihayet müşriklere iltihak ettiler. Bu hâdiseden sonra Müslümanlar, o münafıklar hakkında ihtilafa düştüler.

2- Bunlar, Mekke'den Medine'ye hicret eden bir cemaat idi. Sonra hatâlarını anlayıp geri döndüler ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem),

Biz, senin dinindeyiz; Medine'den ayrılmamızın sebebi yalnız, Medine'nin hastalığı ve memleket hasretimiz idi!" diye mektup yazdılar.

3- Bunlar, Müslüman oldukları hâlde hicret etmeyen bazı kimselerdi.

4- Bunlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber Uhud savasına çıkan sonra geri dönen bir gruptu. Ancak bundan sonraki âyette gelecek "Onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dost edinmeyin." ifâdesi, bu görüşün sıhhatine engeldir.

5- Bunlar, deve sürüsüne saldırıp Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) çobanını öldüren Urenlilerdir. Ancak bundan sonraki âyetlerde, onlarla yapılan barış ve savaş muamelesinin keyfiyetiyle ilgili zikredilecek hususlar, bu görüşü reddeder. Zira bu Urenliler, yakalanıp öldürülmüş ve onlar hakkında hiçbir ihtilaf da nakledilmemiştir.

B - "Allah, kazandıklarından dolayı onları baş aşağı etmiştir."

Bundan önce mü'minlerin münafıklar hakkında ihtilafa düşmelerim gerektirecek herhangi bir sebep olmadığı beyân edilmişti. Simdi burada bundan önceki inkâr tekid edilmekte ve inkâr konusu şeyin vukuu garipsenmektedir. Yani Müslümanlara soruluyor:

"- Onların küfründe ihtilafa düşmenizi gerektiren şey nedir?

- Oysa onların küfründe ittifakınızı gerektiren şartlar gerçekleşmiştir. Şöyle ki:

- Onlar irtıdad ve müşriklere iltihak etmiş, Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) aleyhine dönmüşlerdir.

- Allahü teâlâ da onları eskisi gibi küfre döndürmüştür.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah o münafıkları baş aşağı cehenneme göndermiştir, demektir.

C- "Allah'ın saptırdığını (idlâl ettiğini) siz hidâyete erdirmek mi istiyorsunuz ? Allah kimi saptırmış ise sen onun için hiçbir yol bulamazsın."

Burada hitab, münafıkların mü'mm olduklarını söyleyenleredir. Onlar bu iddialarından dolayı kınanıyor ve imkânsız bir şey için çalışmakla suçlanıyorlar. Daha açık bir deyişle onlar, Allahü teâlâ'nın saptırdığını hidâyette göstermeye gayret etmekle itham ediliyorlar. Çünkü o münafıklar, îmân ve hidâyetten uzak oldukları hâlde onların îmânına hükmetmek ve onların hidâyetini iddia etmek, onları hidâyette göstermeye çalışmak demektir.

"Allah'ın saptırdığına sız mi hidâyet ediyorsunuz?" değil de "Allah'ın saptırdığına siz mi hidâyet etmek istiyorsunuz?" buyrulmak suretiyle inkârın irâdeye tevcih edilmesi, inkârda mübalağa içindir. Zira bu ifâde ile, bunun kendisinin mümkün olması şöyle dursun, isteği (kâdesi)nin bile mümkün olmadığı açığa kavuşturulmuş oluyor.

Burada hidâyeti ve idlâk, onlara hükmetmek mânâsında anlamaya imkân yoktur. Çünkü,

"- Ey Resûlüm! Allah'ın saptırdığı kimse için artık sen hiçbir yol bulamazsın." ifâdesi buna engeldir. Allahü teâlâ, bir kimsede dalâlet yaratmışsa, onu doğru yola getirmek asla mümkün değildir.

"Allah kimi sapıtmış ise sen onun için hiçbir yol bulamazsın." cümlesindeki imkân sizlik;

"Allah lamı saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek yoktur." (Ra'd 13/33, Zümer 39/23, 36, Mü'min 40/33) meâlindeki âyetlerde de ekle getirilir.

Buradaki hitabın muhatabların her ferdine tevcih edilmesi, bunu bukna imkânsızlığının, tek tek bütün insanlar için geçerli olduğunu zımnen bıldirmek içindir.

89
"Onlar, inkâr ettikleri gibi, sizin de inkâr etmenizi istediler ki kendilerine eşit olasınız. O hâkle onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yine de yüz çevirirlerse, artık onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün ve onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinmeyin."

A- "Onlar, inkâr ettikleri gibi sîzin de inkâr etmenizi istediler ki kendilerine eşit olasınız."

Bundan önce onların küfür ve dalâletleri beyân edilmişti. Bu istinafı kelâm da, onların azgınlığını, küfürdeki ısrarlarını ve başkalarını da saptırma gayreti içinde olduklarını açıklar.

B- "O hâlde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dost edinmeyin."

Onlar, sizin de küfre düşmenizi istediklerine göre, siz de, onlar îmân edip herhangi bir dünyevî gaye için değil, sadece Allah rızâsı için ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber olmak için hicret etmek suretiyle îmânlarını hakikat mertebesine çikarıncaya kadar onları dost edinmeyin.

C- "Eğer yine de yüz çevirirlerse, artik onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün ve onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinmeyin."

Eğer yine de onlar, samimî ve istikamet üzere yapılan bir hicretle teyid edilen îmândan yüz çevirirlerse, gücünüz yettiği zaman onları yakalayın ve hıll bölgelerinde olsun, Harem bölgesinde (Mekke'nin, sınırları 6 ile 16 km. arasında bulunan yakın çevresinde) olsun, onları bulduğunuz yerde öldürün.

Çünkü ister esir almakta, ister öldürmekte olsun, onlar hakkında uygulanacak hükümler diğer müşrikler hakkındaki hükümlerin aynidir. Onlardan da uzak durun ve hiçbir zaman onlardan dostluk ve yardım kabul etmeyin.

90

"Ancak sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir topluma sığınanlarla sizinle veya kendi toplumlarıyla çarpışmaktan bunalıp size sığınanlar müstesna. Eğer Allah, dileseydi, onları başınıza belâ ederdi de sizinle muhakkak savaşırlardı. Artık eğer onlar, sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve size boyun eğmeyi teklif ederlerse, bu durumda Allah size onların aleyhinde hır yol tutma hakkını vermemiştir."

A- "Ancak sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir topluma sığınanlarla sizinle veya kendi toplumlarıyla çarpışmaktan bunalıp size sığınanlar müstesna."

Bu istisna, bundan önce geçen:

"- Fehuzûhüm vaktülûhüm haysü vecedtümûhüm / Onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün!" emriyle bağlantılıdır. Müslümanlarla (sizinle) kendileri arasında antlaşma olup da Müslümanlarla savaş mayanlar müstesnadır. Bunların kimler olduğu hususunda değişik görüşler vardır:

1- Bunlar Eslemlilerdir.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mekke'den çıkarken Hilâl b. Uveymir el-Eslemî ile,

- hem kendisine, hem de düşmanlarına yardım etmemek,

- ancak Hilâl'e sığman kimseler de aynı hakka sâhib olmak esası üzerine bir antlaşma yapmıştı.

2- Kendileriyle antlaşma yapılanlar Benî Bekir b. Zeyd-i Menat kabilesi idi.

3- Bunlar Huzaa'lılar idi

Hulâsa, yakalanmaları ve öldürülmeleri emredilenlerden iki grup istisna edilmiştir:

- Biri, Müslümanlara karşı savaşan bir topluluğu terk ile Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile antlaşması olanlara iltihak edenler;

- Diğeri de, kendi toplumlarıyla da, Müslümanlarla da savaşmak istemeyip Müslümanlara sığınanlardır. Bunlar da Müdlec Oğulları idi.

B- "Eğer Allah dileseydi, onları başınıza belâ ederdi de sizinle muhakkak savaşırlardı."

Bu cümle, birinci grup gibi, ne Müslümanlarla, ne de Müslümanlarla antlaşması olanlarla bağlantısı bulunmayan ikinci grubun da, Müslümanlarla anlaşmak birinci grubun hükmüne dahil edilerek yakalanmak ve öldürülmek hükümlerinden istisna edilmesinin illeti gibidir. Allah dileseydi, onların yüreğini kuvvetlendirir, korkusunu giderirdi ve bunun neticesinde onlar, ellerini sizden çekmeyip sizinle muhakkak savaşırlardı.

C- "Artık eğer onlar, sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar ve size boyun eğmeyi teklif ederlerse, bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yol tutma hakkı vermemiştir."

Eğer onlar, sizden uzak durup size ilişmezlerse ve imkânları olduğu hâlde Allahü teâlâ'nın dilemesiyle sizinle savaşmazlarsa ve üstelik size teslimiyet ve itaati teldif ederlerse, bu durumda Allah (celle celâlühü), size, onları esir almak veya öldürmek gibi aleyhde bir yol tutma hakkı vermemiştir. Çünkü sizinle antlaşmaları olmasa da, ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istememeleri ve üstelik size teskmiyet ve itaati teklif etmeleri, dokunulmazlık hakkına sahip olmaları için yeterlidir.

91
"Diğer bir takım insanları da hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak ister bulacaksınız. Onlar ne zaman fitneye döndürülseler (çağrılsalar) ona baş aşağı atılırlar. Eğer onlar, sizden uzak durmaz, barış da teklif etmez ve ellerini çekmezlerse, o zaman siz de onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onlar hakkında size apaçık bir hüccet verdik.

A- "Diğer bir takım insanları da hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak ister bulacaksınız."

Bunlar, Esed ve Gatafan kabilelerinden bir grup olup Medine'ye geldiklerinde Müslümanlardan emin olmak için Müslüman olmuşlar ve Müslümanlarla antlaşma yapmışlardı. Kendi kavimleri yanına döndüklerinde ise, kendi kavimlerinden emin olmak için, Müslümanlarla olan antlaşmalarını bozmuşlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar Abduddar Oğulları olup durumları anlatıldığı gibi idi.

B- "Onlar ne zaman fitneye döndürülseler (çağrılsalar) ona baş aşağı atılırlar."

Onlar ne zaman küfre ve Müslümanlara karşı savaşmaya çağırılsalar, ona en kötü ve çirkin şekilde atılırlar. Onlar savaşta Müslümanlara karşı savaşanların en kötüsü idiler.

C- "Eğer onlar, sizden uzak durmaz, barış da teldif etmez ve ellerini çekmezlerse, o zaman siz de onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün."

Sözü edilen kâfirler,

- sizden uzak durmaz,

- barış ve antlaşma teklif etmez,

- aksine sizinle olan antlaşmalarını bozar,

- sizinle savaşmaktan ellerini çekmezler ise,

o zaman onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün.

Ç- "İşte onlar hakkında size apaçık bir hüccet verdik."

O çirkin sıfatları taşıyanları öldürmek ve esir almak için size apaçık bir hüccet verdik. Zira onların size karşı düşmanlığı, küfrü, zulmü ve verdikleri zarar gayet açıktır.

Yahut onlar hakkında sızın için apaçık yetki verdik; nitekim onları yakalamanız ve öldürmeniz için size izin verdik.

92
"Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz., Meğer ki hatâ ile ola. Kim bir mü'mini hatâen öldürürse, mü'min bir köle azad etmesi (hürriyetine kavuşturması) ve maktulün ailesine teskm edilecek bir diyet (diyetti müselleme) ödemesi gerekir. Meğer ki mirasçılar bağışlayalar.

Eğer maktul mü'min olup, size düşman bir toplumdan ise o zaman öldürenin, bir mü'min köle azad etmesi gerekir.

Eğer maktul sizinle anlaşmalı bir toplumdan ise, ailesine teskm edilecek bir diyet (diyet-i müselleme) ödemek ve bir mü'min köle azad etmek gerekir.

Ancak azad edilecek köle bulamayan, Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için birbiri ardınca iki ay oruç tutmakdır. Allah, her şeyi hakkıyle bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Bir mü'minin, bir mü'mini öldürmesi olamaz. Meğer ki hatâ ile ola (illâ hatââ).

Kim bir mü'mini hatâen öldürürse, mü'min bir köle azad etmesi (hürriyetine kavuşturması) ve maktulün ailesine teskm edilecek bir diyet (diyet-i müselleme) ödemesi gerekir."

Bir mü'mini haksız yere öldürmek, hiçbk zaman, hiçbir sebeple doğru olamaz ve mü'minin hâline yakışmaz. Çünkü îmân, bunu kesinlikle men eder. Meğer ki, bu yanlışlıkla ola.

"İllâ" kelimesi, istisna için değil, fakat "ve lâ" mânâsında da olabilir. Bu takdirde anlam şöyle olur:

Bir mü'minin bir mü'mini,

- (ne kasden veya) taammüden,

- ne de yanlışlıkla öldürme hakkı olamaz.

Diğer bir görüşe göre ise, cümlenin başındaki nefiy (ma kâne), nehıy mânâsındadir. Bunun anlamı da şudur:

"Bir mü'min, diğer bir mü'mini öldürmemekdir; fakat hatâen veya yanlışlıkla böyle bir fiil vuku bulursa onun fâiline verilecek ceza da şundan ibarettir."

Hata ile öldürme, fiilde veya maktulün şahsına karşı bir öldürme kasdı bulunmayan hâllerde söz konusu olur. Kâfirlerin safında bulunan ve Müslüman olduğu biknmeyen bir Müslümanı vurup öldürmek gibi.

Rivâyete göre Ebûcehil'in ana bir kardeşi Ayyaş b. Ebi Rabîa, Müslüman olmuş ve ailesinin korkusundan Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in hicretinden önce Medine'ye göçmüştü. Ayyaş'ın annesi de, oğlu yanına dönünceye kadar yiyip içmemeye ve hiçbir evin çatısı altına girmemeye yemin etmişti. Bunun üzerine Ebücehil ile Haris b. Zeyd b. Ebi Enise Ayyaşı geri getirmek üzere Medine'ye gittiler ve orada onu bir kalede buldular. Ebücehil onu aldatmak için çok uğraştı ve sonunda dedi ki:

"- Muhammed, seni sıla-ı rahme teşvik etmiyor mu? Haydi, dön; annene ıtâat et; ama yine sen kendi dininde (İslâm üzere) kal!"

Nihayet Ayyaş kaleden indi ve onlarla beraber Mekke'ye doğru yola çıktı. Sonra Mekke'ye yöneldiler; Medine'den uzaklaşınca, onlar Ayyaş (radıyallahü anh) ın ellerini arkasından bağladılar ve herbırı ona yüz kamçı vurdular.

O zaman Ayyaş, Elâris'e, Ebû Cehil göstererek:

"- Bu, benim kardeşim (Elazâ alnı), ya sen kim oluyorsun ya Haris ? Allah için boynumun borcu olsun; seni yalnız bulduğumda mutlaka öldüreceğim !" dedi.

Ebücehil ile Haris, Ayyaş'ı annesinin yanma getirdiler. Annesi de, Ayyaş İslâm'dan dönmedikçe ellerini çözmeyeceğine yemin etti.

Ayyaş (radıyallahü anh) da, (kalben değil, fakat) diliyle İslâm'dan döndü ve bir süre sonra yine Medine'ye hicret etti.

Fakat daha Sonra Hâris de Müslüman oldu ve hicret etti. Bir gün Kuba köyünün arkalarında, bir yerde Ayyaş, Harisle karşılaştı ve Müslüman olduğundan habersiz onu vurup öldürdü. Fakat bilahara Haris'in Müslüman olduğunu öğrendi.

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip:

"- Ya Resûlallah! Ben Müslüman olduğundan habersiz onu (Hâris'i) öldürdüm !" dedi. İşte o zaman bu âyet-i kerîme nazil oldu (Fenezelet).

Mü'min köleden maksad, yaşı küçük de olsa İslâm olduğuna hükmedüen köle demektir.

Maktulün diyet verilecek ehli veya ailesi de vârisleridir. Vârisler, diğer tereke malları gibi bunu da aralarında bölüşürler.

Nitekim Dahhâk b. Süfyan el-Kilabî diyor ki:

"- Resûlüllah bana gönderdiği mektupta, Esyem el-Dıbabî'nin karısını, kocasının diyetine vâris kılmamı emretmişti."

B- "Meğer ki mirasçılar bağışlayalar."

Diyeti bağışlamanın sadaka olarak vasiflandırılmasi (tasadduk kelimesinin kullanılması), bunu teşvik ve faziletine dikkat çekmek içindir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Dinen güzel olan her şey sadakadır (Küllü ma'rûfın sadakatlin)."

C- "Eğer maktul mü'min olup, size düşman bir toplumdan ise o zaman öldürenin, bir mü'min köle azad etmesi gerekir."

Eğer maktul,

- muharib kâfirlerden meydana gelen bir topluma mensub,

- fakat Müslüman olduktan sonra kendi kavmi içinde yaşayan veya kavminden ayrıldıktan sonra bir sebeble geçici olarak onların aralarında bulunan bir mü'min ise,

- fiili işleyen onun Müslüman olduğunu bilmiyor idiyse;

- kaatikn kefaret olarak bir mü'min köle âzad etmesi gerekir; fakat diyet ödemesi gerekmez. Çünkü ailesi muharib kâfirler olduğu için aralarında veraset cereyan etmez.

Ç- "Eğer maktul sizinle antlaşmak bir toplumdan ise, ailesine teslim edilecek bir diyet (diyct-i müselleme) ödemek ve bir mü'min köle azad etmek gerekir."

Eğer öldürülen mü'min, sizinle aranızda geçici veya daimî bir antlaşma bulunan kâfir bir kavimden ise, Müslüman bir ailesi de varsa, onlara diyet ödemek gerekir.

Daha önce, diyet ödemek, köle âzad etmekten sonra zikredildiği hâlde burada diyet ödemenin önce zikredilmesi, aradaki antlaşmanın bozulması ihtimâline karşı diyetin acele ödenmesinin lüzumunu zımnen bildirmek içindir.

Diyet ödemenin yanı sıra diğer Müslümanların katimde olduğu gibi bunda da bir mü'min köle âzad etmek gerekir.

Bir mü'min köle âzad etmek müeyyidesi,

"Kim bir mü'mini hatâen öldürürse..." hükmüne dahil iken burada ayrıca zikredilmesi, maktulün antlaşmak kâfirler topluluğuna mensubiyetinin diyet ödenmesine engel olmadığını beyân etmek içindir. Daha önce belir tib diği gibi maktulün muharib kâfirler topluluğuna mensub olması diyet ödenmesine mânidir.

D- "Ancak azad edilecek bir köle bulamayan, Allah tarafından tevbe sinin kabul edilmesi için birbiri ardınca iki ay oruç tutmakdır."

Kim, âzat edecek köle sahibi değilse veya onu satın alacak parası da yoksa, Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için birbiri ardınca, ıkı ay peşpeşe ve hiç ara vermeden oruç tutması gerekti.

E- "Allah her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

Allahü teâlâ, her şeyi ve ezcümle onların hâllerini de en iyi bilendir. Teşri' buyurduğu bütün hüküm ve mükellefiyetleri sayısız hikmetler üzerine bina etmiştir.

93
"Kim de bir mü'mini tasarlayarak (taammüden) öldürürse, artık onun cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır."

A- "Kim de bir mü'mini tasarlayarak (taammüden) öldürürse, artık onun cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir."

Allahü teâlâ, bundan önce yanlışlıkla işlenen katlin hükmünü ve onun üç kısmını açıklamıştı. Şimdi burada taammüden işlenen katle temas ediliyor. Ancak bu katim dünyevî hükmü, Bakara (2) sûresinde açıklandığından burada uhrevî hükmüne işaretle iktifa ediliyor.

Rivâyete göre Mıkyes b. Dubabe el-Kinanî kardeşi Hişam ile beraber Müslüman oldu. Sonra kardeşi Hişam'ı, Neccar Oğulları yurdunda öldürülmüş olarak buldu ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip keyfiyeti arz etti.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Neccar Oğullarından ve aynı zamanda Bedir savaşı Ashabından olan Zübeyir b. Iyad el-Fihrî'yi onunla beraber Neccar Oğullarına gönderdi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Zübeyir b. Iyad vasıtasıyla onlara,

- kaatili bitiyorlarsa, kısas için onu Mıkyes'e teskm etmelerini,

- bilmiyorlarsa, diyet ödemelerini emir Duyuruyordu. Emri alan Neccar Oğulları:

"- Allahü teâlâ'nın ve Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) emrini işittik ve itaat ettik! Biz onun kaatilini bilmiyoruz; fakat diyetini öderiz" dediler ve diyet olarak yüz deve verdiler.

Sonra Mıkyes ile Zübeyir (radıyallahü anh), Medine'ye dönmek üzere yola çıktılar. Nihayet yolda gelirken şeytan, Mıkyes'e:

"- Kardeşinin diyetini kabul edip de bu yüzden kendine sövdürecek mısın? Yanındaki adamı öldür; kana kan olsun ve diyet de fazladan sana kalsın!" diye vesvese vermiş.

Mıkyes, Zübeyir el-Fihrî'yi bir an gafletinden yararlanarak ve kafasına büyük bir taşla vurarak öldürdü. Sonra bir deveye binip diğer develeri de sürerek mürted bir kâfir olarak Mekke yolunu tuttu ve şu şiiri söyledi:

Ben kardeşim için bir Fıltir'kyı öldürdüm.

Cinayeti işleyen Neccar Oğullarının seçkin mallarından hem onun diyetini hem de intikamımı aldım;

Artık huzur içinde başımı yastığa koyacağım ve ben putlara geri dönenlerin ilki oldum."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Mıkyes b. Subabe el-Kinanî, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Mekke'yi fethettiği gün çıkardığı aftan istisna buyurduğu kimselerdendir. Mıkyes, kendisine dokunulmamasi için Kabe örtülerine asılmış hâlde bulundu ve öldürüldü.

B- "Allah ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır."

Bu cümle, önceki şart cümlesinin açık bir şekilde delâlet ettiği mukadder bir cümleye atıftır. Sanki önceki şart cümlesinden istisna yoluyla bir açıklama ve tekid olarak şöyle denmiştir:

"- Allahü teâlâ, onun hakkında bu cezaya hükmetmiş, ona gazab etmiş, ondan intikam almış ve onu böyle bir cezaya çarptırmakla rahmetinden tamamen uzaldaştirmıştır."

Diğer bir görüşe göre ise, anılan cümle, mukadder bir cümleye matuf değil fakat mukadder bir harfle masdar hükmüne sokularak cehennem kelimesi üzerine atıftır.

Burdaki geçmiş fiil de, gelecek (müstakbel) mânâsına hamledilmekdir.

Nitekim,

"Sur'a üfürüldü " (Kehf 18/ 99, Yâsîn 36/51, Zümer 39/68, Kaf 50/20) meâlindeki âyetlerdeki "nüfiha / nefhedildi, üfürüldü" fiili mazi sıygası ile vârid olmakla beraber, "üfürülecek" anlamındadır. Kur'ân'da bunun daha bir çok benzeri vardır. Yani bir mü'mini taammüden öldüren kimsenin cezası,

- içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi,

- Allahü teâlâ'nın ona gazab ve lanet etmesi;

- cehennemde ona, kemiyet ve keyfiyeti ifâde edilemeyecek derecede büyük bir azab hazırlamasıdır.

Bu, âyet-i kerîme, pek şiddetli tehdit, kuvvetti ceza va'di (va'di'l-ekîd) ve çeşitli müeyyideler ihtiva eder. Bu büyük tehdit, rivâyet edilen pek ağır hadis tehditleriyle de desteklenir.

Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Allah katında, dünyanın yıkılması, bir mü'minin öldürülmesinden ehvendir / Vellezî nefsî biyedihi le-zevalü'd-dünya ı'nde-llâhü ehvenü min katil mü'min."

Yine peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"Dünyanın doğusunda bir adam öldürülse ve dünyanın batısında bulunan bir adam da, bu cinayete rızâ gösterse, onun kanının akıtılmasına ortak olmuş sayılır."

Diğer bir hadiste de peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Bir mü'minin öldürülmesine, bir kelimenin bir parçasıyla olsun, yardım eden bir kimse, kıyamet günü, iki gözü arasında "Allahü teâlâ'nın rahmetinden ümidi kesilmiştir (âyesün mm rahmeti-llâhi tea'lâ)" yazısı yazılı olarak mahşer yerine gelecektir."

Haricîler ile Mutezile fırkaları, bir mü'mini taammüden öldüren kimsenin, ebediyen cehennemde kalacağına delil olarak, bu ağır nasları gösterirler. Fakat aslında bu âyet-i kerîme, onlara delil olamaz.

Ancak Tabiî ulemâsından İkrime ve benzerlerinin ileri sürdükleri gibi eğer bu âyet, mü'minin katkni helâl sayarak onu öldürenler hakkında ise, o zaman ebedî cehennem azabına delil sayılabilir. Onların mesnedleri de, bu âyetin mürted Mıkyes b. Dubabe el-Kinanî hakkında nazil olmasıdır.

Ama bize göre bu âyet, onlara delil olamaz. Çünkü âyetin hükmü geneldir ve önemli olan da budur; nüzul sebebinin özel olması keyfiyeti değiştirmez.

Bir de, âyetteki lıulûd'dan (ebedîlikten) murad, devâmlılık değil, fakat uzun zaman orada kalmaktır. Zira âsi mü'minlerin azabının ebedî olmayacağını açıkça ifâde eden naslar da vardır.

İbn Abbâs'dan (radıyallahü anh) gelen,

"Mü'mini, taammüden öldürenin tevbesi kabul olunmaz / Innehu lâ tevbete kkaatıh'l-mü'mini a'mden."

seklindeki rivâyet ile Süfyan el-Sevrî'den (radıyallahü anh) gelen,

"Mü'mini taammüden öldürenin tevbesi, ilim ehline sorulduğu zaman, onun tevbesi kabul olunmaz (Lâ tevbete lehu), diye cevap veriyorlardı" şeklinde gelen rivâyet, bu konuda Allahü teâlâ'nın teşdıd ve tağkız (şiddetlendırme ve ağırlaştırma) sünnetine (yoluna) uyma gayretine hamledilmiştir. Nitekim Enes'ten (radıyallahü anh) gelen rivâyetle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in,

"Allah (celle celâlühü), mü'minin katiline makbul tevbe yaratmaktan imtina etti / Eba-llâlıü en yec'a'le kkaatik'l-mü'mini tevbeteh" hadisi de böyledir. Bunun aksi ıddiâ edilemez. Nitekim, rivâyete göre biri İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan sormuş:

"- Mü'minin katilinde tevbe olur mu?"

O da:

"- Hayır!.." diye cevap vermiştir. Diğer bir şahıs ona:

"- Mü'minin kaatili için makbul tevbe olur mu?" diye sormuş ve o da:

"- Evet olur!" diye cevap vermiş.

Bunun üzerine kendisine:

"- Ona öyle dedin; buna da böyle dedin?.." diye sorulunca o da,

İbn Abbâs (radıyallahü anh)

"- ilk soran, henüz kimseyi öldürmemişti; onun için ben de, bu cinayete yaklaşmasın diye ona öyle dedim. İkinci soran ise, bu cinayeti işlemiş; ben de, onun ümitsizliğe düşmemesi için öyle söyledim" cevabını vermiştir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan katil fiilini işleyenin tevbesiz olarak da mağfiret edilebileceği rivâyet olunmuştur. Nitekim İbn Abbâs (radıyallahü anh):

"Kim de bir mü'mini taammüden öldürürse, artık onun cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir" meâlindeki âyetin tefsirinde şöyle demiştir:

"- Onun cezası budur (Hiye cezâuhu). Artık Allahü teâlâ dilerse (Fe in şâe) ona azab eder (a'zabelıu); dilerse de (ve in şâe), onu bağışlar (ğaffera lehu)."

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kesintisiz ve tam bir senetle rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allahü teâlâ, mü'mini taammüden öldüreni cezâlandıracaksa, cezası budur — Hüve cezâuhu in cazâlıu."

Tâbünden Avn b. Abdullah, Bekir b. Abdullah el-Müzenî ve Ebû Sâlih el-Seman bu görüşe katılarak diyorlar ki:

"- Bazen insan, bir işten menettiği kimseye: "Bunu yaparsan, cezan dayak ve öldürülmek olacak" der. Sonra bunu yaptığı takdirde bu cezayı vermese de, bu, onun için yalan sayılmaz."

Vahidî de diyor ki:

"Bu konuda gerçek şudur ki: Allah Teâla'nın, mükâfat va'dini yerine getirmemesi imkânsızdır; ceza va'dini yerine getirmemesi ise caizdir."

Enes (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allahü teâlâ, bir kimsenin ameli için bir mükâfat va'detmişse, o va'di, mutlaka gerçekleştirir; ama bir kimsenin ameline bir ceza va'detmişse, o zaman muhayyerdir / Men vaa'de-llâhü tea'lâ a'lâ a'mehhi sevâben fehüve müncizuhu lehu; ve men ev'a'dehu a'lâ a'mehhi k'kaaben fehüve bi'l-hkyar."

Bu meselede gerçek şudur:

Biz, âyette zikredileni esas alarak söz konusu hükmü (taammüden katkn cezasının mutlaka ebedî cehennem azabı olacağı hükmünü) ondan çıkaramayız. Çünkü âyette, Allahü teâlâ, onun cezasının bu olduğunu haber vermekle beraber mutlaka bu cezayı çektireceğini bildirmiyor.

Bunun aksi iddia edilemez. Nitekim Allahü teâlâ, Şûra (42) sûresinin 40. âyetinde:

"Bir kötülüğün cezası, onun dengi (misli) bir kötülüktür / Ve cezâu seyyie tin seyyietün mislüha" buyurur. Eğer bu âyet, Allahü teâlâ'nın, her kötülük sahibini mutlaka ona denk bir kötülükle cezalandıracağını haber vermek olsaydı,

"Allah, işlediğiniz hatâların birçoğunu affeder." (Mâide 5/15, Şûra 42/30) âyetleriyle çelişmiş olurdu.

94
"Ey îmân edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, her şeyi iyice anlayın. Size selâm verene, dünya hayâtının geçici yararlarına göz dikerek:

"- Sen mü'min değilsin!" demeyin.

Çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Siz de önceleri öyleydiniz; Allah, size lütfetti. O hâlde her şeyi anlayın. Şüphe yok ki, Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Ey îmân edenler ! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, herseyi iyice anlayın."

Bundan önce katkn iki nev'i ve bir mü'minden ancak hatâen bir katil fiili sâdır olabileceği açıklanmıştı. Şimdi burada mü'minler yanlışlıkla katle sebebiyet verecek dikkatsizliklerden sakındırılıyor. Demek istenen şudur:

'Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, yapacağınız ve yapmayacağınız bütün işler üzerinde düşünün ve tedbirli olun. Acele davranıp kusur işlemeyin."

B- "Size selâm verene, dünya hayâtının geçici yararlarına göz dikerek: "- Sen mü'min değilsin!" demeyin."

Bu kelâm, emrin terkinden doğabilecek sakıncalara dikkati çeker.

"Selâm" kelimesi, bir kırâete göre "silm" olarak da okunmuştur. Yani,

"- islâm selâmı ile sizi selamlayanlara, yahut size teslimiyet gösterip boyun eğenlere (ınkıyad edenlere):

"- Sen mü'min değilsin (leşte mü'minen); bunu, bizden korunmak için söylüyorsun!" demeyin.

Onu sözlerine göre kabul edin ve sözlerinin icablarını yerine getirin.

"Mü'min" kelimesi de bir kırâete göre "mü'men" olarak okunmuştur. Yani :

"- Sana emân verilmemiş!" demeyin.

Bu kıraet, selâm yerine "silm" kıraetine daha uygundur.

İlk kırâete göre, daha sonra âyetin nüzul sebebinin izahında geleceği gibi, İslâm selâmı ile beraber şahadet kelimeleri de olduğu hâlde âyette yalnız selâmın zikriyle yeünilmesı, bu nehyi ve yasağı mübalağa ile ifâde etmek ve birde, onların hatâlarının pek açık olduğuna dikkat çekmek içindir. Zira sahibine dokunulmaması için yalnız İslâm selâmının bile yeterli olduğu belirtiliyor. Şu hâlde İslâm selâmı ile beraber şahadet kelimeleri de telâffuz edilirse durum nasıl olmakdır?

"Tebteğûne a'rada'l-hayâti'd-dünya / dünya hayâtının geçici yararlarına göz dikerek..." ifâdesi, insanı teenniyi bir kenara iterek aceleyle harekete sevkeden unsuru açıklar. Ancak burada nehiy (yasak), yalnız kayda değil fakat her ikisine birden yöneliktir. Yani :

"- Sız dünya hayâtının çarçabuk bitip tükenen menfaatlerini isteyerek, gözeterek size islâm selâmı ve barış (silm) ile yaklaşanlara mü'min olmadıklarını söylemeyin!"

C- "Çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır."

Bu kelâm, nehyin illet ve sebebini beyân ile zımnî mükâfat va'didir. Yani :

"- Siz, öylelerinin malını istemeyin. Çünkü Allah (celle celâlühü) katında sizin için sayısız ganimetler vardır. O, size onlardan bahşedecek ve sizin bu hatâyı işlemenize gerek kalmayacktır."

Ç- "Sız de önceleri öyle idiniz ; Allah, size lütfetti."

Bu da, o nehyin bir illetidir. Bunun, nehyin hemen arkasında zikredilmemesi ve ertelenmesi, takdimi (daha önce söylenmesi) hâlinde içerdiği kısmî tafsilâtın âyetin parçaları arasında kesintiye yol açabileceği ıhtimâk olmakdır.

Bir de, burada zikredilmesiyle, "Allah katında sayısız ganimetler olduğu "illetiyle onun illeti arasına başka bir şeyin girmemesi sağlanmıştır. Nitelim:

"O gün bir takım yüzler ağarır, bir takım yüzler de kararır. İşte o yüzleri kararanlara şöyle denir:

"- imânınızdan sonra küfre mi düştünüz? Haydi küfrünüzden dolayı tadın azabı!" (Al-i imran 3/106) mealindeki âyet-i kerîmede de aynı tertib izlenmiştir.

Yani:

"- Siz de, ilk Müslüman olduğunuz zaman, bu size selâm verenler gibiydiniz. Siz de, o zaman insanlara İslâm selâmı ve benzeri şeylerden başka bîr şeyi izhar etmiyordunuz. Ama Allahü teâlâ, size lütfetti; o kadarını sizden kabul buyurdu ve onunla, sizin kanlarınızı ve mallarınızı masun (dokunulmaz) kıldı; sizin sırlarınızın araştırılmasını emir buyurmadı."

Daha önce geçen "fe tebeyyenû — her şeyi iyice anlayıp dinleyin, açıklığa kavuşturun" fili başındaki "fe" harfi, "fasîha"dır. Yani:

"- Durum böyle olunca, siz de keyfiyeti anlamaya çaksın, onun hâlini kendi hâlinizle mukayese edin ve ilk zamanlarınızda size karşı yapılanları sız de ona karşı yapın. İç ve dış hâlin (bâtın ile zahirin) birbirine uyup uymadığının muhasebesini yapmadan zâhır hâli olduğu gibi kabul edin."

Kur’ân'ın mükemmeliyetine ve yüce şânının azametine yaraşan mânâ da budur.

Bazı müfessirlere göre ise, âyetin mânâsı şöyledir:

"- Sız ilk islâm'a girerken ağzınızdan işitilen yalnız şahadet kelimesi olmuştu. Böylece kalblerinizin dillerinize uygun olup olmadığına bakılmaksızın bu kelime, sizin canlarınıza ve mallarınıza dokunulmazlık hakkı sağlamıştı. Sonra Allah (celle celâlühü), size istikameti, inanla şöhret bulmayı, o yolda ilerlemeyi ve nihayet islâm'da rehber olmayı ihsan buyurdu. Onun için siz de, yeni islâm'a gelenlere karşı, size gösterilen iyi niyeti

göstermeksiniz; onların canına ve malına dokunmadan onların görünüşteld İslâm'ına bakmaksınız ve onlara, siz mü'min değilsiniz; dememelisiniz."

Ancak bu tefsir görüşü, gerçekten uzaktır. Çünkü bikndiği gibi burada murad:

Yeni Müslümanlarla kıdemli Müslümanlar arasındaki ortak bir hükmü vurgulamaktır. Bu da kanların ve malların korunmasını sağlayan şahadet kelimesinin telâffuzudur. Ve gayet açıktır ki, bu netice bu tefsire göre değil ancak yukarıdaki tefsir ile hâsıl olmaktadır. Zira ancak bu tefsir ile illetteki müşareket mucibince, yeni Müslümanların da kanlarının ve mallarının masuniyetinin (dokunmazlığının) gerekliliği, kıdemli Müslümanlarca anlaşılmış olur.

Bu ilâhî kelâmı,

"- Önceleri siz de, İslâm'daki hâlınızin kusurlu olması itibariyle onlar gibi idiniz; sonra Allahü teâlâ, size lütfetti ve O'nun lûtfu sayesinde bu yüksek mertebeye erdiniz. Bundan dolayı siz, şimdiki hâlinize göre onun hâlini kus urlu görmeyin fakat onu eski hâlinize göre değerlendirin!" mânâsına hamletmeye de, şu gerçek mânidir:

O şahsın öldürülmesi, İslâm'ının kusurlu olmasından değil fakat onun kalbi ile lisanı arasında mutabakat olmadığı vehminden kaynaklanmakta idi. Zira bu âyet-i kerîme, Fedek ahâlisinden Mirdas b. Nehîk hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki

Mirdas (radıyallahü anh), Müslüman olmuştu, ancak kavmi içinde kendisinden başka Müslüman yoktu. Sonra Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem), oraya Galib b. Fudale el-Leysî kumandasında bir müfreze (seriye) gönderdi. Müfreze oraya varınca, hepsi kaçtılar. Yalnız Mirdas, İslâm'ına güvendiği için orada kaldı ve atlıları görünce koyunlarını dağın sarp bir yerine sürdü, kendisi de dağa tırmandı. Nihayet atlılar arkadan yetişip tekbir getirince kendisi de tekbir getirdi ve:

"- Lâ ilahe illallah, Muhammedün Rasûlullah. Esselâmü aleyküm!" dedi.

Fakat yine de Üsâme b. Zeyd ((radıyallahü anh), onu öldürdü ve koyunlarını sürüp Medine'ye getirdi.

Ashâb, olayı kendilerine anlatınca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), buna çok üzüldü ve:

"- Siz, onu yanında bulunan (malları) almak için öldürdünüz !" buyurdu.

Usame ise:

"- O, kalbiyle değil, diliyle onu söyledi !"

Ve bir rivâyete göre de:

"- O, silahtan korktuğu için o sözleri söyledi !" dedi.

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Niçin kalbini yarıp bakmadın ?" buyurdu ve sonra da bu âyeti okudu.

Usame:

"- Ya Resûlallah! Benim için Allah'tan mağfiret düe (istağfir k)!"dedi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Onun söylediği lâilâhe illallah, ne olacak ?" bu)mrdu.

Üsame (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Resûlüllah, bu sözü o kadar çok tekrar etti ki, ben, (bu vebalden kurtulmak için) daha önce değil de yeni Müslüman olmuş olmayı temenni ettim. Sonra Resûlüllah, benim için mağfiret diledi ve:

Bir köle âzad et (k'tıık rakabeh)!" buyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, başka biri hakkında nazil oldu.

O şahıs:

Ya Resûlallah! Biz, Allahü teâlâ'nın hezimete uğrattığı bir düşman kavmi kovalıyorduk. Nihayet ben, bir adama yetiştim. Adam, kılıcı görünce:

Ben Müslümanım; dedi ama ben yine onu öldürdüm !" demiş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sormuş:

"- Sen, bir müslümanı mı öldürdün ?" O:

"- O, ölümden kurtulmak için öyle dedi !" cevabını vermiş.

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Kalbini yarıp bakmadın mı ?" buyurmuş.

D- "Şüphe yok ki Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

Şüphesız ki, Allahü teâlâ, sizin açık ve gizli bütün yaptıklarınızdan ve onların hepsinin keyfiyetinden hakkıyla haberdardır. Bunun için O, hayrın hayır olarak ve şerrin de şer olarak karşılığını verecektir. Bundan dolayı siz, katli hafife almayın; onda çok ihtiyatlı davranın.

Bu cümle, makablinin illeti mahiyetindedir.

95
"Mü'minlerden (özürsüz) oturanlarla mallan ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir ve ayni (müsavî) olamaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri derece itibariyle oturanlardan üstün kıldı (tafdıl etti). Allah, hepsine de cenneti va'detmiştir. Bununla beraber Allah, mücâhıdleri oturanlar üzerine büyük bir mükâfat (ecr-i a'zıîm) ile üstün kılmıştır."

A- "Mü'minlerden (özürsüz) oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir ve ayni (müsavî) olamaz."

Bundan önce cihada enir ve mü'minler cihada teşvik edilmişti. Şimdi burada da mü'minlerin cihaddaki mesâilerine göre mertebelerinin de değişik olduğu beyân ediliyor ki savaştan geri kalanlar, kendi durumlarından utanç duysunlar, derecelerinin düşmesinden sakınsınlar ve rütbece yükselmek için cihada rağbet etsinler.

"Oturanlar kaaıi'dûn" dan maksad, cihada çıkmayan ve evlerinde oturmalarına izin verilenlerdir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre "Bu âyette anlatılanlar, Bedir savaşına katılanlarla katılmayanlardır."

Zahire ve nüzul târihine uygun olan da bu görüştür.

Bunların, Tebük seferine çıkanlar olduğuna dâir gelen rivâyet ise, nüzul târihine uygun değildir (Tebük seferi Hicretin dokuzuncu yık vuku bulmuştur). Kaldı ki o sefere katılmayanlar için böyle bir ruhsat verilmemiştir.

Âyetin başında "mü'minlerden — mine'l-mü'minîne " buyrulması,

- onların sefere katılmayıp evlerinde oturmalarının,

- îmânlarına halel getirmediğini,

- aşağıda zikredilecek güzelliklere hakları bulunduğunu baştan bildirmek içindir.

"Zarar sahibi olmak / ülichdzarari", hastalık, âmâlik, topallık ve kötürümlük gibi sakatlıklar demektir. Silah ve gerekti eşyanın olmaması da geçerli bir mazerettir.

Rivâyete göre Zeyd b. Sabit (radıyallahü anh) diyor ki:

Bir gün, Resûlüllah'ın yanında bulunuyordum. Bir ara vahiy hâli onu kapladı (fe ğaşıyethü's-sekînetü) ve o sırada onun bacağı benim bacağımın üstüne düştü. Benim bacaklarıma öyle bir ağırlık çöktü ki, kırılmasından korktum. Sonra vahiy hâli geçince hemen bana:

"- Yaz (Üktüb)!" dedi. Ben de o anda bana söylediği bu âyetin " Mü'minlerden evlerinde oturanlarla cihad edenler bir ve aynı olamazlar" mealindeki kısmını yazdım. Bunun üzerine orada bulunan ve aynı zamanda âmâ olan Abdullah ibni Ümmi Mektûm:

"- Ya Resûlallah! Mü'minlerden gücü yetmeyenler ne yapacak ?" diye sordu. Tam o sırada ikinci kez vahiy hâli onu kapladı. Sonra vahiy hâli geçince bana yine:

"- Yaz (Üktüb)!" buyurdu ve bu sefer "ğayrü üli'd-dzarari / mazeretsiz, özürsüz olarak veya mazereti, özrü olmadan" ifâdesinin de içinde bulunduğu âyetin tamamını yazdım."

Âyette, savaşa katılanların,

- yukarda İbn Abbâs (radıyallahü anh)ın ifâdesinde geçtiği gibi, sefere çıkanlar olarak değil, fakat mücâhıdler olarak vasıflandırılması,

- cihadın, mal ve can ile Allah yolunda yapılan bir mücadele olarak kayitlandırılmasi,

- onları bu vasıflarla medhetmek ve mertebece terfie hak kazandıklarının illet ve sebebini bildirmek içindir.

"Oturma / el-kuu'd" nın karşısında "yol — el-sebü" un zikredilmiş olması da başka bir güzelliktir.

Önce evlerinde oturanların zikredilmiş olması eşitsizliğin, onların karşıtlarından değil fakat kendilerinden kaynaklandığını bildirmek içindir. Çünkü ziyâde veya noksandık şeklinde farklı olan iki şey arasındaki eşitsizlikte akla ilk gelen sebeb kusurlunun kusuru veya eksikliğidir. Nitekim,

"Hiç kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu?" (Ra'd 13/16) meâlindeki âyette de kusurlu, önce zikredilmiştir. Ancak:

"Hiç Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer 39/9) meâlindeki âyette üstün olanın önce zikredilmiş olması ise, ilmin, cahil için köklü bir kazanım olmasından dolayıdır.

B- "Allah, malları ve canları ile cihad edenleri derece itibariyle oturanlardan üstün kıldı."

Bu istinaf cümlesi,

- o iki fırkanın eşit olmadıklarını,

- aralarında bir fark bulunduğunu ve bu farkın keyfiyet ve kemiyetini icnıâlen beyân eder.

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan gizli (mukadder) bir sualin, "Bu nasıl olmuştur?" un cevabıdır.

C- "Allah, hepsine de cenneti va'detmiştır. Bununla beraber Allah, mücâhidleri oturanlar üzerine büyük bir mükâfat (ecr-i a'zıîm) ile üstün kılmıştır."

Bu ifâde, iki fırkadan birinin diğerine üstün kılınmasından doğabilecek bir ihtimâli, ikinci fırkanın cennetten mahrum kalabileceği vehmini ortadan kaldırır. Daha açık bir deyişle Allah (celle celâlühü), cihat edenlerle evlerinde oturanlardan yalnız birine değil, fakat her ikisine de o güzel mükâfaü, cenneti va'detmiştir. Ancak cihad edenleri amellerinin karşılığı olarak, evlerinde oturanlara pek büyük bir mükâfat ile üstün kılmıştır.

96
"Kendi katından dereceler, mağfiret ve rahmet vermiştir. Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhamet edici (Rahîym)dir."

Buradaki "derecât — dereceler" kelimesi, bundan önce zikredilen pek büyük mükâfatı ve üstün kılmanın kemiyetini açıklar.

"Mınhü - Kendi katından" ifâdesi de, bu derecelerin azametine ve şânının yüceliğine delâlet eder.

İbni Muhayriz (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bu dereceler yetmiş basamaktır ve her iki derece arasındaki mesafe en yürük atın süratiyle yetmiş senedir."

Tabiînden Süddî'ye göre:

"Bu dereceler, yedi yüz basamaktır."

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allahü teâlâ, kendi yolunda cihad edenler için cennette yüz derece hazırlamıştır. Eler iki derece arasındald uzaklık, yer ile gök arası kadardır."

"Derecât / dereceler" kelimesi, fiilin mânâsını pekiştiren mas dar olarak da (onları oldukça üstün kılmıştır, anlamında) kabul edilebilir.

"Mağfiret / bağışlama" kelimesi de bu mükâfatın bedeli veya karşılığı olarak yer alan bir açıklamadır. Ancak bu, bir kısmın, bütünün (küllün) bedeli olması kabilindendir. Çünkü bu mükâfatın diğer bir kısmı da, mağfiret babından değildir. (Bu itibârla mükâfat, mağfiretten ibaret değildir.)

Yani onların işledikleri öyle günahlar mağfiret olunur ki, bu günahlar, savaşa katılmayanların kazandıkları sevapların kefaret olabildiği günahlar değildir. Zira mücâhidlerin hususiyetlerinden olan mağfiretin böyle olması gerekir.

"Rahmet" kelimesi de, tıpkı anılan "derecât /dereceler" gibi, mükâfata bedel bir açıklamadır.

Mağfiret ve rahmet kelimelerinin, kendi köklerinden mukadder (gizli) birer fiilin mef'ûlü (tümleci) oknaları da caizdir. Bunun anlamı şudur:

"O, onları mağfireüyle mağfiret ve onlara ralımeüyle rahmet buyurmuştur."

Bundan önceki âyette, "tafdîl / üstün kılma" fiilinin,

- birbirine atıf yoluyla tekrar -ki atıf yoluyla tekrar, mutlaka farklı olmalarını gerektirir- edilmesi,

- kelâmın ve nazmın güzelliğinin gereği olarak, "üstün, kılınan / mufaddal" ile "kendilerinden üstün kılınan / mufaddal aleyh" değişmediği hâlde;

- birinci tafdîlde sadece "derece",

- ikinci tafdîlde ise "derecât / dereceler" kelimesinin kullanılmasının sırrı şudur:

- Ya bu iki tafdîl fiili, derece ile derecât kelimeleri arasındaki vasfı farklılık, zatî farklılık gibi kabul edilmiştk ve mânâya daha fazla vuzuh vermek için önce ibhâm, sonra tefsir uygulanmıştır. Nitekim:

"Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber îmân edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; onları ağır bir azabtan kurtardık." (Hûd 11/ 58) meâlindeki âyette de, ibhâmdan sonra tefsir uygulaması vardır.

Sanki şöyle denmiştir:

Allah, mücâhıdleri, evlerinde oturanlardan, takdiri ve mâhiyetinin kavranması imkânsız bir derece ile üstün kılmıştır.

Ve iki fırka arasındaki büyük fark, evlerinde oturanların tamamen mahrumiyetlerini vehmettirince,

"Hepsine de cennet va'detmiştir — Ve küllen vaa'de-llâhüi-hüsna" cümlesi ilâve edilmiştir. Sonra da derece kelimesinin nekire olmasından kaynaklanan ibhamın tefsiri cihetine gidilmiştir. Ve mübarek ne de güzel açıklık getirmiştir.

- Ya da anılan iki tafdîl fiili, derece ve derecât kelimeleri, farklı anlamlara gelmektedir. Bu takdirde:

1- Birinci tafdîlden (üstün kılmaktan) murad, Allahü teâlâ'nın dünyada mücâhıdlere bahşettiği ganimet, zafer ve güzel bir şöhret olur ki bunlar gerçekten bir derece sayılmaya lâyıktır.

2- İkinci tafdîlden murad da Allahü teâlâ'nın âhirette mücâhidlere bahşedeceği sayısız yüksek derecelerdir.

Nitekim birincinin takdimi, ikincinin tehiri ve ikisinin arasında cennet va'dmin zikredilmesi de, bunu zımnen bildirir niteliktedir. Özetle:

Allahü teâlâ, mücâhidleri, evlerinde oturanlardan dünyada bir derece, âhirette ise sayısız derecelerle üstün kılmıştır. Ve ikisinin arasında da cennet va'dedilmıştir. Böylece her iki fırkanın da hâlleri açıklığa kavuşturulmuş ve üstün kılınmayan fırkaya acele bir teselli getirilmiştir.

"Allah, cümle ilim sahiplerinden çok daha iyi bilir."

İşte bu, mücâhidlerle mazeretleri olmadan evlerinde oturup cihada çıkmayanlar arasındaki farktır.

Bu sıfatın mefhûm-i muhalifinden hareketle nefyden (olumsuzluktan) gelen istisnanın isbat olduğunu söyleyenlere göre ise özür sâhıbı olanlar mücâhidlere eşittir.

Bu kanıda olmayanlara göre, nass ibaresinin buna delâleti yoktur. Ancak rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) mücâhidlere şöyle buyurmuştur:

"Siz arkanızda Medine'de öyle topluluklar bıraktınız ki, nereye vardıysanız, hangi vadiyi geçtiyseniz, onlar muhakkak sizinle beraber idiler."

Onlar, iyi niyetli, güvenlik ve gönülden cihadı arzuladıkları hâlde sefere manı mazeretleri olan kimselerdi.

Söz konusu bu hadis diğer bir ibare ile şöyledir:

"Medine'de öyle topluluklar var ki, yolda siz nereye vardıysanız ve hangi vadiyi geçtiyseniz, onlar da muhakkak orada sizinle beraber idiler."

Ashâb sordular:

"- Ya Resûlallah! Onlar Medine'de oldukları hâlde mi ?"

Resûlüllah da:

"Evet onlar Medine'dedir ; fakat özürleri, onları bahsetmiştir."buyurdu.

Müfessirler derler ki:

Bu eşitliğin, mazeretten başka bir şartı daha vardır; o da Tevbe (9) sûresinin 91. âyetinde zikredikr:

"Allah ve Resulü için insanlara öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara (cihaddan geri kalmaları sebebiyle) günah yoktur." (Tevbe 9/ 91)

Diğer bir görüşe göre ise, âyette geçen birinci oturanlar, mazeret sahibleri, ikinci oturanlar da başkalarıdır.

Ancak bu tefsir âyetin nazmında açık bir dağınıklığa yol açar.

Hiç şüphesiz mazeretleri olanlar, diğerlerinden bir derece üstündür. Ama dünyevî dereceye göre onların mücâhidlerin derecesinden aşağı olduklarında da hiç şüphe yoktur. (Zira onlara ganimetten pay verilmez.)

Allah'ın bağışlaması bol (Gafur) ve çok merhametli (Rahîym) olduğu cümlesi açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

97
"Melekler kendilerine zulmedenlerin canlarını aldıklarında onlara şöyle derler:

"- Siz neredeydiniz?"

Onlar da şöyle cevap verirler:

"- Biz yeryüzünde zayıf, çaresiz kimselerdik."

Melekler:

"- Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oradan (bir başka yere) göçseydiniz ya!" derler.

İşte böylelerinin barınak (me'va)ları cehennemdir. Orası ne kötü bir dönüş yeridir."

A- "Melekler kendilerine zulmedenlerin canlarını aldıklarında onlara şöyle derler :

"- Siz neredeydiniz (Fîme küntüm)?"

Allah (celle celâlühü) yolunda cihada çıkmayanların hâh beyân edildikten sonra şimdi burada da Allah (celle celâlühü) yolunda hicret etmeyenlerin hâli anlatılıyor.

Bu insanların kendi nefislerine zulmetmeleri, Allah (celle celâlühü) yolunda hicreti göze alamayarak dinî vecibelerini yerine getirmelerine engeller çıkaran kâfirlerin komşuluğunu tercih etmeleridir.

Bu âyet, hicretin farz olduğu dönemde Mekke'den hicret etmeyen bazı Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. İşte melekler, bunlardan hicret etmeden ölenlerin canlarını alırken, Müslüman olduklarını açığa vurmakta ve namaz gibi bazı farzları yerine getirmekteki kusurlarını açıklamak ve bundan dolayı onları kınamak üzere kendilerine:

"- Siz dünyada din işlerinizi ne yapıyordunuz ?" diye soracaklarını belirtiyor.

B- "Onlar da şöyle cevap verirler (Kaalü):

"- Biz yeryüzünde zayıf, çaresiz kimselerdik."

Bu istinaf cümlesi, meleklerin sualinin hikâye edilmesinden çıkan bir gizli sorunun cevabıdır. Sanki:" Onlar, bu sualin cevabı olarak ne dediler?" diye sorulmuş ve cevabında da böyle denmiştir. Yani onlar, kusurlarını sarih olarak ikrar etmekten kaçındılar ve kendi asılsız iddialarına göre buna mecbur olduklarını ileri sürerek dediler ki:

"- Biz Mekke topraklarında Mekkekler arasında dinimizin icablarını yerine getirmekten âciz idik."

C- "Melekler:

"- Allah'ın arzı geniş değil miydi? Oradan (bir başka yere) göçseydiniz ?" derler."

Melekler, onların gerekçelerini çürütmek ve kendilerin iskât etmek üzere derler ki:

"- Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi! Siz de, Medine'ye ve Habeşistan'a hicret edenler gibi dininizin icablarını yerine getirebilecek başka bir bölgeye hicret etseydiniz!"

Onların gerekçe beyânını, hicret etmek aczinin ifâdesine hamletmek ve meleklerin cevabını da onları tekzib olarak saymak, mümkün değildir. Çünkü hicret aczinin sebebi, hicret edecek yer bulamamaktan ibaret değildir. Fakat bazen hicret edememek, fakirlik veya kâfirlerin engel olması gibi sebeplerden dolayı da olabilir. Binâenaleyh bu görüşe göre, meleklerin, yeryüzünün geniş olduğunu söylemeleri, onları tekzip ve red olamaz. Fakat ıskatın tam olması için, onların hicrete muktedir olduklarını da ilâve etmeleri gerekirdi.

Bir diğer görüşe göre ise, söz konusu topluluk (Müslüman olduklarını açığa vurmadan Mekke'de kalanlar), müşriklerle birlikte Bedir savaşına çıkmışlardı. Bunlar arasında Kays b. Fâkih b. Muğîre, Kays b. Velid b. Muğîre gibileri vardı. Ve bunlar Bedir savaşında öldürüldüler. İşte melekler, bunların canlarını alırken, onların yüzlerine ve arkalarına vurarak o sözleri söylemişlerdi.

Bu görüşe göre, melekler, onların, kâfirlere yardımlarından ve kâfir ordusuna katılmalarından dolayı onları azarlamak ve kınamak üzere o sözleri söylediler. Onlar da kâfirlerin kahrı altında olduklarını ve kerhen onlarla birlikte Bedir savaşına çıktıklarını ileri sürdüler. Melekler de hicret etmek ve kâfirlerin kahrından kurtulmak imkânına sâhib olduklarını söyleyerek savunmalarını çürüttüler.

Ç- "İşte böylelerinin barınak (me'va)ları cehennemdir. Orası ne kötü bir dönüş yeridir (Vesâet masura)."

İşte bu kötü hâlleri anlatılanların, dünyadaki barınakları küfür yurdu olduğu gibi, kesin farizayı terk ettikleri için âhiretteki barınakları da cehennemdir.

Bu âyet-i kerîme, bir kimsenin, hangi sebepten olursa olsun, dinin gereklerini yerine getiremediği, yerden hicret etmesinin vâcib olduğunu gösterir.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Bir müslüman, dini uğruna, bir karış bile olsa, bir yerden bir yere firar ederse cennet ona vâcib ve o atası İbrâhîm ile Peygamberi Muhammed e arkadaş olur / Men ferra bidînihi min ar di ilâ ar eki ve in kâne şibran mı-ne'l-ardii istevcebet lehü'l-cennetü ve kâne rafîka ebîhı ibrahîme ve nebiyyehu muhammedin a'leyhime's-salâtü ve's-selâm."

"Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan âciz ve zayıflar, çaresiz kalan ve hiçbir yol bulamayanlar müstesna."

"Vıldan — çocuklar" dan eğer köleler, bulûğa yaklaşmış oğlanlar kasdediliyorsa, onların zikredilmiş olmasının sebebi açıktır. Ama eğer onlardan çocuklar kasdediliyorsa, o zaman onların zikredilmiş oknası, hicretin önemini

belirtmek içindir. Yani hicret o kadar önemlidir ki, mükellef olmayan çocuklar bile, güçleri yetmiş olsaydı, onlara bile vâcib olurdu. Bulûğa erer ermez, onlar için de hicretin vücûbu kesin ve kaçınılmazdır ve sanki bulûğdan önce de mümkün olduğu anda onları da hicret ettirmek gerekir.

"Lâ yestettiûne hkleten / bir çare bulamayanlar" ifadesiyle "velâ yelıtedûne sebîlâ — bir yol bulamayanlar" ifâdesi, "müstad'afin / âcizler" kelimesinin sıfatlarıdır veya tefsiridir. Çünkü âcizliğin veçheleri çok olduğundan izaha muhtaçtır.

Hicret çaresine muktedir olmak, onun esbabını ve imkânlarını bulmak demektir. Hicret yolunu bilmek veya bulmak hicret edilecek yerin yolunu ya bizzat veya kılavuz yardımıyla bulmek demektir.

99
"Umulur ki Allah, onları affeder. Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır."

Burada ümid veren bir ifâde ile bir aff kelimesinin kullanılması, hicretin son derece önemli bir vâcib olduğunu, kendisine hicret vâcib olmayan kimselerin bile onu terk etmeleri hâlinde aflarının kesin olmadığını fakat ümitle yalvarıp yakararak bağışlanmalarını isteyecekleri bir günah sayılması gerektiğim belirtir.

Elbette Allah çok affedici ve çok bağışlayıcıdır. Bu cümle, makabk için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

100
"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde barınacak bir çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah ve Resulüne hicret niyetiyle evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükâfatını vermek Allah'a aktır. Allah, Gafûr'dur, Rahîym'dir."

A- "Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde barınacak bir çok yer ve geniştik bulur."

Bu âyet-ı kerîme, hicret için büyük bir teşvik vardır. Allahü teâlâ yolunda hicret edenler, dünyada gidecek bir çok bereketti yerler bulacaklardır.

"Murağanı / barınacak ve geçinecek yer" kelimesinin kullanılması, teşviki te'kid içindir. Muhacir, gittiği yerde öyle hayır ve nimetler bulur la, bunlar kendilerinden ayrıldığı kavmin burunlarının sörtülmesine sebep olur.

Murağam kelimesinin kökü olan rağm, burnun toprağa sürtülmesi demektir.

Diğer bir görüşe göre de, hicret edecek kimse, yeyüzünde bir yol bulur; kavminin burunlarını toprağa sürterek (onlara rağmen) kendilerim terk eder demektir.

B- "Kim Allah ve Resulüne hicret niyetiyle evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir."

Burada "ve men yuhacir — kim hicret eder" ifâdesi yerine "ve men yahruc min beytihi — kim evinden çıkar" ifâdesinin tercih edilmiş olmasının anlamı şudur:

Bir kimse hicret niyetiyle evinden çıktıktan sonra evinin önünde bile ölse yine o bu mükâfata mazhar olur.

Allahü teâlâ ve Resulü yolunda hicret ederek o yolda ölenlerin mükâfatının Allah'a âidiyyeti zorunluymuş gibi onun Allahü teâlâ katında sabit olması demektir.

Rivâyete göre, Resûlüllah hicret hakkındaki bu âyetleri Mekke Müslümanlarma göndermce, çok yaşlı bir ihtiyar olan Cündüb b. Damre, çocuklarına dedi ki:

"- Beni deveme bindirin! Çünkü ben âcizlerden değilim ve yolu da biliyorum. Vallahi, ben bu gece Mekke'de yatmayacağım!"

Bunun üzerine onu bir tahtıravan üzerinde deveye bindirip Medine'ye doğru yola çıkardılar. Nihayet Mekke yakınında bulunan Ten'îm denilen yere varınca ölümü yaklaştı. O zaman sağ elini sol elinin üzerine koydu ve:

"- Allahım, bu senin için ve bu da Resulün için ; Resulün, ne üzerine Sana bey'at ettiyse, ben de onun üzerine Sana bey'at ediyorum !" dedi ve övgüye lâyık bir şekilde öldü.

Sonra bu haber Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashabına ulaşınca dediler ki:

Eğer o, Medine'ye ulaşıp da burada ölseydi, mükâfatı daha mükemmel olumdu."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

İslâm âlimleri diyorlar ki; ilim öğrenmek, yahut haccetmek, yahut cihad etmek gibi dinî bir gaye için yapılan her hicret, Allah (celle celâlühü) ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) uğrunda hicret sayılır.

C- "Allah bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Ralıîym)dir."

Allahü teâlâ'nın mağfireti sonsuzdur; Binâenaleyh O, işlenen günahları ve ezcümle bu gibilerin hicret gecikmelerini de bağışlar. Yine, Allah (celle celâlühü)'ın rahmeti de sınırsızdır; onun için bu gibilere rahmet edip onların mükâfatını tamamlar.

101
"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur; eğer kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz. Şüphe yok ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."

A- "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur."

Burada,

- sefer,

- düşmanla karşılaşma,

- hastalık (el-maraz),

- yağmur (el-matar) gibi zaruret hâllerinde kılınan namazın keyfiyeti anlatılır. Bu âyet, aynı zamanda hicret azmini kuvvetlendirir ve seferde edâ edilecek ibâdetleri tahfif eder.

Burada sefer mutlak olarak zikredilmiştir. Nasıl bir sefer olursa olsun hüküm aynıdır. Betahsis Allah ve Resulü uğruna sefer veya hicret kaydı yoktur.

Namazlarda kısaltma ruhsatını veren seferin asgari mesafesi, İmam Ebû Hanîfe'ye göre, vasat deve ve yaya yürüyüşü ile üç gün ve üç gecelik mesafedir.

İmam Şâfî'ye göre ise iki günlük mesafedir.

Âyet-i kerîmenin zahirine göre, seferde namazları kısaltma hükmü zorunlu değil fakat seçimliktir ve en faziletli olan, namazları kısaltmadan tam olarak, kılmaktır.

İmam Şâfî'nın delili bu âyetin hem zahiri hem de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, seferde namazları tam kıldığı rivâyetidir.

Aîşe den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, seferde namazları bazen tam olarak kılınış ve bazen de kisaltmıştir.

Osman (radıyallahü anh) dan rivâyet olunduğuna göre, kendisi de, seferde bazen namazları tam kılar ve bazen kisaltirdı.

Biz Hanefîlere göre seferde namazları kısaltmak kesin olarak vâcibtir.

Yalnız bu vacibi,

- akimlerimizden bazıları, "azimet" başka bir deyişle "asıl hüküm",

- bazıları ise, "iskat ruhsatı" yani rahatlık ve ferahlık sağlayan bir ruhsat değil, fakat namazların tam edasının caiz olmadığı bir ruhsat kabul etmişlerdir.

Zira hafif (ehaf) edâ ile ağır (eşkal) edâ arasında muhayyerhk tanımanın bir anlamı olmaz. (Yani bu durumda nekesin hafifi tercih edeceği açıktır.)

Bu, Ashâbtan Ömer (radıyallahü anh), Ali (radıyallahü anh), Abdullah İbn Abbâs (radıyallahü anh), Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anh) ve Câbir'in (radıyallahü anh) görüşleridir.

Tabiînden Hasen el-Basrî, Ömer b. Abdüaziz ve Katâde de bu görüşü benimsemişlerdir.

İmam Maliktin içtihadı da böyledir.

Rivâyete göre Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"Sefer namazı, Peygamberiniz (sallallahü aleyhi ve sellem) in lisanıyla, kısaltılmış değil, fakat tam olarak iki rekattır / Salâtü's-seferu rek'a'tani tamamün ğayru kasrtin alâ lisani nebiyyüküm aleyhi's-selâm."

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir:

"- Biz, peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber Medineden Mekke'ye gitmek üzere yola çıktık. Medine'ye dönünceye kadar Peygamber namazları hep ikişer rekat olarak kıldı."

İmran b. Hasın (radıyallahü anh) de şöyle rivâyet ediyor:

"Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in seferde iki rek'atten fazla namaz kıldığını hiç görmedim."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'de de iki rek'at kıldıktan sonra yerlilere:

"- Sız namazınızı tamamlayın (Etimmû); bizler seferiyiz, buyurdu."

Abdullah İbni Mesüd (radıyallahü anh), mü'minlerin emiri Osman (radıyallahü anh) ın, Mina'da namazı dört rek'at olarak kıldığını duyunca:

"Gerçekten bizler Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz!" sözleriyle hayretini beyân ettikten sonra dedi ki:

"- Ben, Mina'da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile iki rek'at kıldım. Ebûbekir (radıyallahü anh) ile iki rek'at İvildim. Ömer (radıyallahü anh) ile iki rek'at kıldım. Keşke benim dört rek'atten nasibim, kabul olunan iki rek'at olsaydı!"

Osman (radıyallahü anh) ise, Mekke'den evlenmiş olmakla özür beyân etmiştir.

İbni Şihab el-Zührî'den riveyet olunduğuna göre şöyle demiştir:

"Osman (radıyallahü anh) Mekke'de ikamet etmeye azmettiği için Mina'da namazını dört rek'at olarak kılmıştır"

Rivâyete göre Âişe (radıyallahü anha) şöyle demiştir:

"Namaz ilk farz kılındığında bütün vakitler için ikişer rek'at olarak farz kılındı. Sefer için böyle kararlaştı; hazarda ziyâdeleşti / Evvelü ma fürızati's-salâtü fürizat rek'a'teyni rek'a'teyni; feükırrat fi's-seferi; ve zîdet fî'l-hazar."

Âişe (radıyallahü anha) nin, namazları tam olarak kıldığına dâir gelen rivâyet için de onun:

"- Ben, mü'minlerin annesiyim; onun için nereye gitsem, orası benim evim sayılır." diyerek özür beyân ettiği söylenmiştir.

Seferde namazların kısaltılması vâcib okluğu hâlde âyette,

"Namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur / feleyse a'leyküm cünahun en taksurû mine's-salâti" buyrulmuştur. Çünkü onlar, namazları tam olarak kılmaya aksaklarından kısaltmanın kendileri için bir nakısa olabileceğini düşüneceklerdi. İşte bundan dolayı onların gönlünün hoş ve mutmain olması için, bunda kendilerine vebal olmadığı sarahatle bildirildi. Nitekim Safa ile Merve sa'yi hakkında da:

"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın şeâ'kın dendir. O hâlde kim Beyt'i hacc veya umre kasdı ile ziyaret ederse onları tavaf etmesinde bir salanca yoktur." (Bakara 2/158) buyurulmuştur.

Oysa Safa ile Merve arasındaki tavaf (sa'y), biz Hanefîlere göre vâcib, Şafiî'ye göre ise rükündür.

B- "Eğer kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz."

Bu şart cümlesinin cevabı açık olarak zikredilmeyip hazfedilmiştir. Çünkü mâkabli ona delâlet eder. Bunun anlamı şudur:

Eğer kafirlerin size saldırmalarından veya başka türlü bir kötülük yapmalarından korkar veya endişe ederseniz namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur.

Bu şart (kâfirlerin kötülüklerinden endişe etmek), cemaatle kılınan korku namazı için muteberdi", Mutlak olarak namazın kısaltılması hakkında ise bu şart ittifakla muteber değildir. Çünkü bundan önce tafsilatıyla açıklandığı gibi, Sünnet, bu şart olmaksızın da onun meşruiyeti şeklinde tezahür etmiştir.

Ahmet Tahavî, "Şerh'ul- Âsâr" adlı eserinde Ya'lâ b. Ümeyye'ye ((radıyallahü anh) ölm.656) dayanarak şu sözleri nakletmektedir:

"- Ben, Ömer b. el-Hattab (radıyallahü anh) a dedim ki; Allahü teâlâ,

"- Namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur ; eğer kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz. " buyuruyor.

Şimdi ise insanlar, kâfirlerin kötülüğünden emniyetteler. Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh) bana,

"- Senin taaccüb ettiğin şeye ben de taaccüb ettim ve nihayet Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a sordum ; o da şöyle buyurdu (fekaale):

"- Bu, Allah'ın size bahşettiği bir sadakadır; siz de O'nun sadakasını kabul edin !" dedi.30

Bu hadis de, seferde namazı tam olarak kılmanın caiz olmadığına delildir. Konuyla ilgili kitaplarda izah edildiği gibi, temliki kabil oknayan hususlardaki (Yani namazın lasaltılması gibi maddî olmayan) tasadduk, mahza iskat (kaldırmak) olup reddedilmesi mümkün, değildir.

Bu hadisin, âyete muhalif olduğu velımedilmemekdir. Çünkü biz Hanefîlere göre, bir şart ile yapılan takyid; (burada sefenlik) yalnız, şartın vücudu hâlinde hükmün sübûtuna delâlet eder. Şart mevcut değilse, hükmün de mevcut olmayacağı belirtilmemiş, o husus meskût bırakılmıştır.

Eğer şart mevcut değilse,

- hükmün sübûtü için bir delil varsa, hüküm yine sâbıt olur;

- eğer delil yoksa, kendi hâli üzere gayrı sabit olarak kalır. Bu durumda hükmün sabit olmaması,

- yokluğunun delili tahakkuk ettiği için değil,

- fakat delil tahakkuk etmediği içindir.

Ve yukarıda (kâfirlerin kötülüğünden endişe edilmediği seferlerde de namazın kısaltılmasına dair) dinlediğin vazıh deliller, bunu (delilin tahakkuk etmediğini) söylemekten seni nehyeder.

Mefhûm-u muhalif ile hükmedenlere göre de izahı şöyledir:

Meflıûm-u muhakf, ancak şart -başka bir faydası yoksa- bulunmadığı zaman hükmün olmayacağına delâlet eder. Buradaki şart, genel olarak zikredilmiştir. (Yani bu faydası da vardır.) Nitekim,

"Dünya hayâtının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın." (Nûr 24/33)meâlindeki âyet de bu kabildendir.

Hattâ deriz ki; bu âyet-ı kerime,

- kısaltmanın miktarı ile keyfiyeti,

- hangi namazlar için olduğu,

- seferin süresi ve mesafenin miktarı hakkında mücmeldir.

Bu itibârla emniyet haklideki kısaltmanın, dört rek'atlı namazları yarıya indirme ve belli bir sefer müddetine tahsisi konularında Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den gelen bütün hadisler, âyetin icmâlini beyân eder.

Bir görüşe göre ise, âyetin,

"Eğer kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz."

bölümü, mâkablinden tamamen ayrı olup mâba'dindeki (kendisinden sonraki) korku namazı ile bağlantılıdır. Hattâ rivâyete göre Ebû Eyyûb Elalid b. Zeyd el-Ensarî (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur" mealindeki âyet indikten bir yıl sonra Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), vaakıi sual üzerine:

"Eğer kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir vebal yoktur" meâlindeki bölüm nazil oldu."

Bir kırâete göre, ’in hıftüm / eğer korkar, endişe ederseniz" kısmı anılan âyette yoktur.

Buna göre anlam, "Kâfirlerin size kötülük etmelerini istemediğimiz için, namazın kısaltılması size meşru kılındı." olur. Zira devamlı namazla meşgul olmak, kâfirlerin kötülük yapmaya muktedir olacaklarını akla getırebilir.

C- "Şüphe yok ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."

Bu ifâde, kâfirlerin kötülük yapmalarından endişe edilmesinin sebebi ve illetidir. Onların mü'minlere olan sonsuz düşmanlığı, mü’minlere kötülük yapmalarını gerektirir.

"Ey Resûlüm! Sen aralarında bulunup da onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silâhlarını da üzerlerine alsınlar, nihayet secde ettikleri zaman arkanıza geçsinler. Namaz kılmamış olan diğer kısım gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar. O kâfirler isterler ki sız silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaafil olasınız da, birden bire üzerinize baskın yapsınlar. Eğer size yağmurdan bir eziyet dokunur veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda sizin için bir engel yoktur. Yine de tedbirlerinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azab hazırlamıştır."

A- "Ey Resûlüm! Sen aralarında bulunup da onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silâhlarını da üzerlerine aksınlar, nihayet secde ettikleri zaman arkanıza geçsinler. Namaz kılmamış olan diğer kısım da gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar."

Bu âyet, tam zaruret bulunduğu zaman, namazın kısaltılmasının meşruiyetine ilişkin olarak makablinde bulunan icmâk tafsil ve o namazın keyfiyetini tasvir eder. Seferi namazda Sünnetin beyânı ile iktifa edildiği hâlde korku namazı için bu açıklamalara yer verilmesi, buna fazlasıyla ihtiyaç olduğu içkidir. Çünkü korku namazında, namazın ask şeklinde çok değişiklikler vardır.

Âyetin konusu, kısaltıklmış olarak kılınan korku namazıdır; diğer korku namazının hükmü de, bunun hükmünden anlaşılır.

Bu âyetin hitabı tecrid yoluyla yalnız Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) mahsustur. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ın vefatından sonra korku namazı olmadığını söyleyenler, bu âyetin zahirini delil gösterirler. Ancak açık bir gerçektir ki Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den sonra gelen imamlar (Müslümanlar tarafından seçilen halifeler) de Peygamberimizin vekilleridir ve onun vazifelerini ifâ ederler. Bu itibârla Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e yapılan hitapların hükmü onları da kapsar. Nitekim:

"Onların mallarından sadaka al ." (Tevbe 4/ 103) âyetindeki hitab da böyledir.

Rivâyet olunuyor ki, Said b. As, Taberistan'da korku namazım kıldırmak isteyince, Sahabîlere seslenerek:

"- İçinizden Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber korku namazını kılan var mı?" diye sormuş; bunun üzerine Huzeyfe b. Yeman (radıyallahü anh) ayağa kalkıp korku namazının keyfiyetini ona anlatmış ve Said b. As da, onun tarif ettiği gibi korku namazını kıldırmış.

Bu hâdise, Sahabenin huzurunda cereyan etmiş, hiç kimse buna karşı çıkmamış olduğundan icmâ niteliğindedir.

Sünen kitablarında rivâyet olunduğuna göre islâm ordusu, Abdurrahman b. Semüre ((radıyallahü anh) kumandasında Kabil'de savaşırken Abdurrahman (radıyallahü anh) onlara korku namazı kıldırmıştır.

Bu âyetin tertib ve tafsik şöyledir:

"Ey Resûlüm! Sen, düşman karşısında, mücâhidler arasında bulunduğun ve onlara namaz kıldırmak istediğin zaman,

- mücâhidleri iki gruba ayır;

- onlardan birinci grup, seninle beraber namaza dursun;

- ikinci grup da sizi korumak için düşman karşısında nöbet beklesin;

- seninle beraber namaza duracak olanlar silâhlarını yere koymasınlar, üzerlerinde bulundursunlar;

- nihayet secde edip birinci rek'atı tamamladıkları zaman da arkanıza çekilip nöbet için düşman karşısına geçsinler.

- Henüz namaz kılmamış olan ve düşman karşısında bekleyen ikinci grup seninle beraber, kalan ikinci rek'ati kılsın."

Âyet-i kerîmede, her iki grubun kalan ikinci rek'atlerinin keyfiyeti beyân edilmemiştir; fakat o rek'atlerin keyfiyeti Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) uygulaması, başka bir deyişle, Sünnetle açıldığa kavuşturulmuştur. Nitekim İbni Ömer (radıyallahü anh) ve İbni Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) korku namazını kıldırırken, âyette belirtildiği gibi:

- birinci ve ikinci gruba birer rek'at kıldırmış,

- sonra birinci grup gelmiş ve ikinci grup düşman karşısına geçmiş;

- birinci grup, ikinci rek'atlerini kıraetsiz olarak kılıp selam vermişler;

- bunlar düşman karşısına geçtikten sonra onların yerine gelen ikinci grup ilk rek'atlerini kıraetle kılmışlardır.

Böylece her iki grup da iki rek'at namazı bu sûrede tamamlamışlardır.

Âyette, ikinci grup için, hem silâhlarını hem de birinci gruptan fazla olarak gerekli tedbirleri almaları emredilmiştir. Çünkü o sırada kâfirler, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber namaza duran birinci grubun meşguliyetim öğrenebilecekleri düşünülmüştür.

Her iki grup da namazda silâhlarını almakla mükellef kılınmışlardır. Çünkü namazla meşgul olmak, silâhları ve her türlü tedbiri bırakmanın gereğini akla getirebilir.

B- "O kâfirler isterler ki siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaafil olasınız da birden bire üzerinize baskın yapsınlar. Eğer size yağmurdan bir eziyet dokunur veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda sizin için bir engel yoktur."

Bu İlâhî kelâm, korku namazlarında silah taşıma zaruretinin, düşman saldırısının beklendiği anlar olmasından kaynaklandığını belirtir.

Bu hitab her iki fırkayı da kapsar. Bu bir önemli uyarıdır. Şöyle ki:

"- Düşmanlarınız, size karşı âni bir saldırıya geçmek için sizin gaflet ve hazırlıksız zamanınızı kollarlar."

"Eşya / emtia "dan maksad, mutlak eşya değil savaşta gerekli olan eşyadır.

Silâhları ve tedbirleri alma emri, vücûb içindir. Nitekim,

"Eğer size yağmurdan bir eziyet dokunur veya hasta olursanız / İn kâne biküm ezen min matarin ev kümüm merdâ... " ifâdesinden de bu anlaşılır. Zira yağmur veya hastalık sebebiyle silâhları taşımaları kendilerine ağır geldiği zaman, onları bırakmak için kendilerine ruhsat verilmiştir.

C- "Yine de tedbirlerinizi alın."

Söz konusu hâllerde silâhlarınızı bıraktığınız takdirde de düşmanın anı saldırısına mâruz kalmamak için tedbirlerinizi alın.

Kelbî'nin Ebû Salih'ten rivâyetine göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Ashabı ile Benî Muharib ile Benî Enmar kabilelerine karşı sefere çıkmış. Nihayet düşman yurduna varmışlar fakat onlardan kimseyi görememişler. O zaman mücâhıd-ler, silâhlarını çıkarmışlar; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, silahını çıkardıktan sonra haceti için oradan uzaklaşmış ve vadinin karşı tarafına geçmiş; bu sırada hava da serpiştiriyormuş. Sonra vadi taşmış ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Ashabı arasında bir engel

oluşturmuş. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) oturup beklemeye başlamış. Bu sırada Gavres b. Haris el-Muharibî, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) i görmüş ve hemen karar vermiş:

"- Ben de seni öldürmezsem, Allah benim canımı alsın!" Kılıçlı olarak dağdan inmiş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), hiç farkında olmamış ve ancak, kınından çeltikmiş kılıcıyla tepesine dikildikten sonra onu görmüş.

Gavres sormuş:

"- Ya Muhammed! Simidi serti benden kim koruyacak ?"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Allah a'zze ve celle.." dedikten sonra şöyle duâ etmiş:

"- Allahım! Gavres b. Haris'e dilediğin şekilde müstahakkını ver!"

Gavres, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) vurmak için kılıcını kaldırmış, fakat o anda yüzükoyun yere kapaklanmış, kılıcı da elinden fırlayıp düşmüş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kalkıp kılıcı eline almış ve sonra:

"- Ya Gavres! Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak ?" demiş; o hemen cevap vermiş:

"- Hiç kimse!.."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle devam etmiş:

"- Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahadet edersen kurtulursun ve kılıcını da sana veririm !"

Gavres:

"- Hayır, onu söylemem (Lâ); fakat sana karşı savaşmamaya ve senin düşmanına yardım etmemeye söz veririm."

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kılıcını kendisine vermiş. O zaman Gavres:

"- Vallahi, sen gerçekten benden hayırlısın !" demiş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hayırlı olmak, senden önce benim hakkım !" sözleriyle ona mukabele etmiş.

Sonra Gavres, arkadaşlarının yanma dönmüş ve olanları kendilerine anlatmış. Bunun üzerine onların bir kısmı îmân etmiş.

Kekti diyor ki; vadinin sek indikten sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da Ashabının yanına dönüp olanları onlara anlatmış.

Ç- "Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azab hazırlamıştır."

Bu cümle, tedbirleri alma emrinin illetidir. Yani Allahü teâlâ, onları rezil ve size nusret etmek suretiyle onlara alçaltıcı bir azab hazırlamıştır. O hâlde siz, işlerinize önem verin, sebeblere sarılın; ihmalkâr davranmayın ki, Allahü teâlâ'nın azabı sizin ellerinizle onlara ulaşsın.

Bir diğer görüşe göre ise, düşmana karşı savunma tedbirlerini alma emri, onların galibiyetinin ve üstünlüklerinin beklendiğini vehmettirdiği için, Allahü teâlâ, Müslümanların kalblerini kuvvedendirmek ve cesaretlerini artırmak için, onlara nusret edeceğini ve düşmanlarını alçaltacağını beyân buyurmak suretiyle o vehmi gidermiştir.

103
"Namazı bitirince, ayakta dururken, otururken ve yanlarınız üzerine yatarken Allah'ı anın! Güvene kavuşunca da namazı gereğince kılın. Şüphesiz namaz, mü'minlere vakitleri belli bir farzdır."

A- "Namazı bitirince, ayakta dururken, otururken ve yanlarınız üzerine yatarken Allah'ı anın !"

Korku namazını edâ edince, artık ayakta, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken, her halü kârda ve hattâ savaş sırasında, kılıçlarla vururşurken Allahü teâlâ'yı anmaya, O'nu tefekkür etmeye, O'na yakarışta bulunmaya ve O'ndan yardım dilemeye devanı edin. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede de meâlen şöyle buyurulur:

"Ey îmân edenler ! (Düşman) bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çokça anın ; umulur ki, felâha erersiniz." (Enfâl 8/45)

B- "Güvene kavuşunca da namazı gereğince kılın."

Savaş sona erdikten sonra gönlünüz korkudan sükûnet bulup sizde güven veya itmi'nan duygusu hâsıl olunca, artık vakti gelen namazı gereği gibi ta'dil-i erkân ile ve şartlarına uygun olarak kılın.

Bir görüşe göre de üç hâldeki (ayakta, otururken, yatarken) zikirden (Allah'ı anmaktan) maksad, o hallerdeki namazdır. Namaz kılmak istediğiniz zaman:

- savaşta kılıçla vuruşurken ayakta;

- ok atarken dizleriniz üzerinde;

- yaralarınız sebebiyle yanlarınız üzerinde yatarken namaz kılın.

Sonra kısmen huzura kavuştuğunuz zaman da, o sıkıntık hâllerde kılmış olduğunuz namazları kaza edin. İmam Şafiî'nin (radıyallahü anh) görüşü budur, Ancak bu tefsirin hakikatten uzak olduğu açıktır.

C- "Şüphesiz namaz, mü'minlere vakitleri belli bir farzdır."

Namaz, muvakkat (vakte bağlı) bir farzdır. Tâbiî'nden Mücâhide göre:

"Allahü teâlâ, namazı mü'minler için vakitlendirmiştir. Bundan dolayı korku hâlinde bile beyân edilen şekilde namazı kılmak lâzımdır."

Bir görüşe göre de namaz, hazarda bazıları dört rek'at olarak, seferde ise iki rek'at olarak takdir edilmiş bir farzdır. Binâenaleyh namaz, her vakitte rek'at sayısı takdir edildiği miktarda kılınmalıdır.

104
"Düşman topluluğu ile karşılaşmakta gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çeldyorsanız, sizin çektiğiniz gibi onlar da acı çekiyorlar. Oysa siz, Allah'tan onların ummayacakları şeyleri ummaktasınız. Allah, A'lîm'dir, Hakîm'dir."

A- "Düşman topluluğu ile karşılaşmakta gevşeklik göstermeyin."

Düşmanla savaşmakta, kısa mızraklarla onları vurmakta gevşeklik etmeyin.

B- "Eğer siz acı çeldyorsanız, sizin çektiğiniz gibi onlar da acı çekiyorlar. Allah, A'lîm'dir, Hakîm'dir."

Bu cümle, anılan nehyin illetini beyân etmekte ve mü'minlere cesaret vermektedir. Yani acı sadece, size mahsus değildir, fakat sizinle onlar arasında müşterektir. Onlar, bu acılara sabrediyorlar; şu hâlde siz niye sabretmiyorsunuz? Oysa bu sabır, onlardan fazla size yaraşır. Zira siz, Allah'tan dininizi diğer dinlerden üstün kılmak için, onların hiç akıllarında geçirmediği âhiret mükâfatlarını umuyor ve bekliyorsunuz.

Bu âyet, küçük Bedir seferi hakkında nazil olmuştur.

Allahü teâlâ'nın ilmi sınırsızdır; bundan dolayı O, sizin yaptıklarınızı da, sırlarınızı da gayet iyi bilir. Ve Allah (celle celâlühü), bütün emir ve yasaklarını sayısız hikmetler üzerine bina etmiştir. Binâenaleyh siz, emir ve yasaklara uymaya gayret gösterin; zira hepsinde mutlu sonlar vardır.

105
"Şüphesiz ki Biz, sana insanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hükmedesin diye Kitab'ı hakla indirdik. Sakın hâinlerden yana olma !"

Rivâyet edildiğine göre, Ensar'dan ve Benî Zafer kabilesinden Tu'me b. Ubeyrık denen şahıs, Katâde b. Numan adındaki komşusundan un çuvalı içinde gizleyerek bir zırh çalmış. Tu'me, çuvalı taşırken çuvalın yırtık yerinden un dökülüp yerlerde iz bırakmış. Tu'me, çuvalı Yahudî Zeyd b. Seminin evine götürüp orada saklamış. Katâde, önce zırhını Tu'me'nin evinde aramış, fakat orada bulamamış; Tu'me de zırhı almadığına ve o konuda hiç bilgisi olmadığına yemin etmiş.

Katâde de onu bırakmış ve dökülen unun yerlerdeki izlerini takip ederek nihayet Yahudînm evine kadar gelmiş ve zırhı bulup almış. Yahudi, Tu'me'nin bunu kendisine verdiğini söylemiş ve Yahudilerden bazı şahıslar da buna şâhidlik etmişler. Benî Zafer:

"Haydi bizimle beraber Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)a gelin!" diyerek onları Resûlüllah'ın hakemliğine davet etmiş ve kendi adamlarının suçsuz olduğuna ve Yahudînin bu hırsızlığı yaptığına şâhidlik ettikten sonra Resûlüllah'tan, kendi adamları lehinde hükmetmesini istemiş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, dâvanın zahirî durumuna bakarak buna niyetlenmiş. Ancak tam o sırada bu âyet-i kerîme nazil olmuş.

Rivâyet olunuyor ki, adı geçen Tu'me, Medine'den Mekke'ye kaçmış, orada irtidad etmiş ve Mekke'de hırsızlık yapmak için bir duvarı delmiş ve duvar, üstüne göçüp onu öldürmüş.

Bir görüşe göre de Tu'me, Mekke'de Benî Sekm'den Haccac b. Alat adında bir şahsa konuk olmuş, sonra hırsızlık yapmak için onun evinin duvarını delmiş ve o sırada üzerine büyük bir taş düşmüş, böylece açtığı delikte sıkışıp kalmış, sonra ev sahibi onu yakalamış ve öldürmek istemiş, fakat kendisine:

"- Bırak onu; ne de olsa bu adanı sana sığınmış" demişler.

O da onu öldürmekten vazgeçmiş ve onu Mekke'den kovmuşlar. Sonra Tu'me, Şam tarafına gitmekte olan Kuzaa kabilesinden bir tüccara iltihak etmiş. Kervan bir yerde konaklamış. Bu sırada Tu'me, onların bazı eşyasını çalıp kaçmış, onlar da peşine düşüp onu yakalamışlar ve taşlayarak öldürmüşler.

Bir görüşe göre ise, Tu'me, (anılan hâdisede de ölmemiş), Cidde'ye giden bir gemiye binmiş ve gemide içinde çok miktarda dinar bulunan bir torba çalmış ve yakalanıp denize atılmış.

Burada söylenmek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm Muhammed! Şüphesiz Biz, Allah in sana valıyettiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye bu Kur’ân'ı hak olarak indirdik. Sen Tu'me ile kendisini destekleyen kavmi gibi hainlerden yana olma. Onları müdafaa etme, onları beraet ettirmek için Yahudilerle çekişme."

Bu nehıy, âyetin siyakından anlaşılan gizli bir emre atıftır. Yani sen onunla hükmet ve hainler için taraf olma, demektir.

106
"Allah'tan mağfiret diîe. Çünkü Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

"- Resûlüm, sen onların şahadetine göre vermeye niyetlendiğin hükümden dolayı da Allahü teâlâ'dan mağfiret dile! Zira şüphesiz Allah (celle celâlühü), kendisinden mağfiret dileyenler hakkında ziyadesiyle bağışlayıcı ve merhametlidir."

107
"Kendilerine ihanet edenlerden yana mücadele etme. Şüphesiz Allah, ihanette İsrar eden hiçbir günahkârı sevmez."

A- "Kendilerine hiyanet edenlerden yana mücadele etme."

Günah işlemek suretiyle kendi nefislerine hiyanet edenlerden taraf mücadele etme! Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Allah sizin nefislerinize yazık (ihanet) ettiğinizi bildi ."(Bakara 2/187)

İlâhî kelâmda, âsilerin isyanı, nefse zulüm olarak vasıflandırıldığı gibi ihanet olarak da vasıflandırılır. Çünkü isyanın zararı insanın kendi nefsine döner.

Bu hainlerden maksad,

- ya sözü geçen Tu'me ve benzerleridir,

- ya da o ve ona yardım eden, suçsuzluğuna şâhitlik eden kavmidir.

Çünkü onlar da, günah ve ihanette onun ortaklarıdır.

B- "Şüphesiz Allah, ihanette İsrar eden hiçbk günahkârı sevmez."

Allah (celle celâlühü) hıyanette ifrat ve ısrar eden hiçbir günahkârı sevmez.

108
"İnsanlardan saklıyorlar da, Allah'tan saklamıyorlar.

Zaten onlar O'nun razı olmadığı sözleri geceleyin kurarlarken O, onlarla beraberdi. Allah, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatmıştır."

A- "insanlardan saklıyorlar da, Allah'tan saklamıyorlar.

Zaten onlar, O'nun razı olmadığı sözleri geceleyin kurarlarken O, onlarla beraberdi."

Onlar, isanlardan utandıkları ve onların verecekleri zarardan korktukları için yaptıklarını onlardan saklıyorlar da, Allahü teâlâ'dan utanmıyorlar. Oysa asıl O'ndan utanmaları ve O'nun azabından korkmaları gerekir. Zaten onlar, suçsuz insanları suçlamak, yalan yere yemin etmek ve yalan şâhitlikte bulunmak gibi Allahü teâlâ'nın razı olmadığı sözleri geceleyin gizlice düşünüp kurarken Allahü teâlâ onlarla beraberdi. Onları ve hâllerini gayet iyi bihyordu. Şu hâlde onların, yaptıklarını Allahü teâlâ'dan saklamaları mümkün değildir. Onlar için tek çıkar yol, O'nun çirkin ve muâhaze sebebi saydığı fiilleri terk etmektir.

B- "Allah, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatmıştır."

Allahü teâlâ, onların açık veya gizli yaptıkları her şeyi her zaman kuşatmıştır; onların yaptıklarından hiçbir şey O'nun nazarından kaçmaz.

109
"Haydi siz dünya hayâtında onlardan yana mücadele ettiniz

. Ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak veya onların vekâletini kim üzerine alacak ?"

Burada hitabın, değiştirilip doğrudan doğruya onlara tevcih edilmesi, onların cinayetlerinin, kınama ve azarlama gerektirdiğim bildirmek içindir. Yani tutalım ki siz dünyada Tu'me ve benzerlerinden yana mücadele verdiniz; ya kıyamet günü onlar, ilâhî azaba duçar olurken onları kim savunacak veya onların vekâletini kim üzerine alıp onları Allahü teâlâ'nın azabından, intikamından koruyacak?

110
"Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok mağfiret ve rahmet edici bulur (.)"

- Kim bir kötülük işler,

- yalan söyler,

- yalan yere yemin eder,

- veya başka bir suretle nefsine zulmeder de,

- sonra sâdık kalacağı bir tevbe ile Allahü teâlâ'nın mağfiretine sığınırsa, O'nu çok bağışlayıcı ve rahmet edici bulacaktır.

Bir görüşe göre, sû', şirkin dışındaki bütün günahlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, sû', küçük, nefsine zulmetmek de büyük günahlardır.

Bu âyet-i kerîme, günah işleyen bir kimsenin tevbe edip mağfiret dilemesi için ziyadesiyle teşvik edicidir. Daha önce geçtiği gibi tevbe edenin, mağfiret ve rahmet eserlerini müşahede etmesi de ilâve bir nimettir.

111
"Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dır, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

Kim bir günah kazanırsa, bu günahın zararı ve vebâk, ancak kendisine aittir; başkasına değil. Bu itibârla insanlar, kendi nefislerini dünyada ve âhirette azaba mâruz kılmaktan sakınsınlar.

Allahü teâlâ, her zaman her şeyi gayet iyi bilir ve bütün kader ve kazasında hikmeti gözetir. İşte bundan dolayı hiç kimse başkasının günahını yüklenmez.

112
"Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."

Yukarda sözü geçen Tu'me'nin Zeyd'e yaptığı gibi kim,

- küçük, yahut kasıtsız,

- büyük, yahut kasıtlı herhangi bir günah işler de,

- sonra onu suçsuz birinin üzerine atarsa,

iftira veya bühtan etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

Bühtan, iğrenç ve korkunç olmasından dolayı duyanları hayrete düşüren bir iftiradır.

Diğer bir görüşe göre bühtan, büyüklüğünden dolayı hayreti mûcib olan iftiradır.

Bir kimsenin işlediği suçu, masum birinin üzerine atmasının, ne kadar korkunç olduğu aşikârdır. Şu hâlde bu günahın büyüklüğü, başkasının üzerine atılan suçun, atana âit olmasından dolayıdır. Zira kasıtk veya kasıtsız, büyük veya küçük bir suçu, masum bir insanın üzerine atmak, bizatihi bühtan ve günahtır. Bu asılsız isnat, yalandır, bütün dinlerde haramdır ve bizatihi gerçek bir günahtır.

Bu suçun isnad edene âit olmasıyla suç daha da ağırlaşır ve çirkinliği artar. Çünkü bu isnad, kendi suçunu masum birine yüklemek ve cezasını ona çektirmek kaselim taşır. Nitekim âyette "tihtemele / / yüklenme" fiilinin kullanılması da bunu ifâde eder. Bir de yüklenme fiili, bunun vebalinin ağır ve durumun çetin olduğunu bildirir.

113
"Ey Resûlüm! Allah'ın lûtfu ve rahmeti üzerinde olmasaydı muhakkak onlardan bir topluluk, seni saptırmaya çalışıyordu. Oysa onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar; sana da hiçbir zarar veremezler.

Allah, sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bikmediğini öğretmiştir. Zaten Allah'ın sana olan lütfü pek büyüktür."

A- "Ey Resûlüm! Allah'ın lûtfu ve rahmeti üzerinde olmasaydı muhakkak onlardan bir güruh, seni saptırmaya çalışıyordu."

Allahü teâlâ, onların gerçek durumlarını vahiy ile sana bildirmeseydi, hak için seni uyarmasaydı, yahut sana Peygamberlik ve ismet bahşetmeseydi, muhakkak Zafer Oğulları kabilesinden sözü geçen Tu'me'yi savunanlar, işin hakikatim bildikleri hâlde seni, hak ile hükmetmekten saptırmağa muvaffak olmuşlardı.

Bu tâıfe veya topluluktan maksad, Zafer Oğulları kabilesinin tamamı da olabilir. Buna göre, i insanlardan bir topluluk demek olur.

Diğer bir görüşe göre, adı geçen taife, Sakîf kabilesinden gelen bir heyet idi. Bunlar, Resûlüllah'a

"- Biz sana beyat etmek için geldik; ancak şu şartla ki, bizim putlarımızı kırmayacaksın ve bizden zekât, öşür akmayacaksın!" demişlerdi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, onların teklifini reddetmişti.

Onların nefyedilmesi gayretlerinin hiç etkisi olmayacağını bildirmek içindir.

Başka, bir görüşe göre ise, burada şartın cevabı " le hemmet tâifetün / muhakkak, bir topluluk çalışırdı" cümlesi değildir; fakat şartın cevabı mahzûftur. Daha açık bir deyişle bu:

"Allah'ın lütfü ve rahmeti üzerinde olmasaydı, muhakkak seni saptirırlardı, " demektir.

"Le hemmet tâifetün" bir istinaf cümlesidir. Yani andolsun kı, bir taife, seni saptırmağa çalıştı, demektir.

B- "Oysa onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ; sana da hiçbir zarar veremezler."

Onların kurdukları düzenlerin vebali, kendilerine münhasırdır. Onlar sana hiçbir zarar veremezler, çünkü Allah Teâla seni korumaktadır.

Ey Resûlüm! Senin aldına gelen hüküm, o konuda şahittik edenlerin sözlerine itimat ederek görünen hale göre hükmetmek idi. Hakikatin, böyle olmadığı senin aklından bile geçmemişti.

C- "Allah, sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğini öğretti. Zaten Allah'ın sana olan lütfü pek büyüktür."

Allahü teâlâ sana, Kur’ân'ı indirmiş ve vahiy yoluyla sana bilmediklerini öğretmiştir. Bütün insanlığa kucaklayan Peygamberlikten ve tam riyasetten daha büyük bir lütuf da yoktur.

114
"Onların kendi aralarındaki gizli konuşmaların bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi ya da bir iyilik (ma'rûf) yapmayı veya insanların arasını ıslah etmeyi emredenlerinki müstesna. Kim bunları Allah'ın rızası (merdati-llâh)nı kazanmak için yaparsa Biz de ona yakında büyük bir mükâfat (ecr-i a'zıim) veririz."

A- "Onların kendi aralarındaki gizli konuşmaların bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi ya da bir iyilik yapmayı veya insanların arasını ıslah etmeyi emredenlerinki müstesna."

O insanların kendi aralarında gizlice konuşmalarında, yahut kendi aralarında gizlice konuşan o insanlarda hiçbir hayır yoktur; yalnız bir sadaka, yahut bir mâruf, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenler müstesna, onların bu konulara ilişkin gizli konuşmalarında hayır vardır.

"Mâruf, dinin güzel saydığı ve aldın da reddetmediği her şeydir. Bu itibarla güzelin bütün sınıflarını ve hayır işlerinin bütün çeşitlerini kapsar.

Bu âyetteki mâruf,

- karz-ı hasen (karşılıksız ödünç verme),

- mazlumun yardımına koşma,

- nafile sadaka verme olarak tefsir edilmiştir.

Bu görüşe göre, âyetteki sadakadan, vâcib (farz) olan sadakalar kastedilmiştir.

İnsanlar arasını düzeltmek, insanlar arasında küslük ve düşmanlık meydana geldiği zaman, şeriat sınırları dışına çıkmadan aralarını bulmaktır.

Ebû Eyyûb el-Ensarî (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), sormuş:

"- Sana, kızıl develerden daha değerli bir sadaka anlatayım mı?" O da:

"- Buyur, ya Resûlallah!" demiş. O da:

"- insanların arası bozulduğu zaman aralarını bulman ve insanlar, birbirlerinden uzaklaştıkları zaman onları birbirlerine yaklaştırman " buyurmuş.

İslâm âlimleri diyorlar ki; her halde bu âyet-i kerimede, bu üç hayrın özellikle zikredilmesin delil sır şu olmalıdır:

insanlara yönelik yapılan hayirlı işler,

- ya onlara bir menfaat sağlamak,

- ya da gelecek bir zararı önlemek içindir.

Menfaat de,

- ya malî yardım gibi maddidir; âyetteki "yalnız bir sadaka emredenler müstesna" ifâdesi buna işaret eder;

- ya da manevî ve ruhîdir.

İşte Âyetteki mârufu emretmek (emrd bilmârûf) de buna işaret eder.

Gelecek zararı önlemek de, "yahut da insanların arasını düzeltmek" ifadesiyle belirtilmiştir.

B- "Kim bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa Biz de ona yakında büyük bir mükâfat veririz."

Bu zikredilenler pek yakında geçtiği halde onlar için uzak işareti olan "zâlike / işte onlar"ıtin kullanılması, onların mertebece yüksek olmasındandır.

Burada asıl maksad, fiili teşvik etmektir. Onları emretmenin hayırlı olduğunu belirtmek, bu fiillerin de hayırlı olduklarına delâlet eder. Çünkü bir emrin güzel veya çirkin oknasi, emredilen şeyin güzel veya çirkin olmasına bağlıdır. Şu halde bunları emretmenin hayırlı olduğu sabit olunca, o fiillerin de hayırlı olduğu sabit olmuş olur. Bu ifâde aynı zamanda onları emretmeyi de teşvik eder.

"Zâlike / işte onlar" kelimesi de o hususları emretmeyi işaret eder. Yanı,

"Kim onları Allah'ın rızasını elde etmek için emrederse..." anlamına gelir.

Bu görüşe göre de, ilâhî mükâfat vaadinin bunun tahsiline bağlanması hususunda da yine yukarıda verilen izahat geçerlidir. Çünkü onları emretmenin büyük mükâfatı gerektirmesi, onların yapılmasına vesile ve sebep olduğu içindir.

Söz konusu hayırlı işler, Allah'ın rızasını kazanmak niyeti ile takyid edilmiştir. Çünkü ameller, niyetlere bağlıdır ve bu niyeti beslemeden bir hayır yapan kimse, mahrumiyetten başka bir şey elde edemez.

115
"Kim kendisine hidâyet tebeyyün ettikten (doğru yol belli olduktan) sonra Resule karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan gayri bir yola uyarsa Biz de onu o yöne döndürürüz ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir."

Burada Resul unvanının kullanılması, ona muhalefet edip karşı gelmeye cüret etmenin vehametini ortaya koymak ve bir de, ondan sonraki hükmün illetini belirtmek içindir. Bunun anlamı şudur:

Kim, hakkın sübutuna delâlet eden mucizelere şâhid olmak suretiyle kendisi için doğru yol belli olduktan sonra yine de Peygamber Mîc karşı çıkar ve mü'minlerin itikad ve amel olarak uydukları dosdoğru din yolundan başka bir yola uyarsa, Biz de onu, döndüğü dalâlete yönlendiririz. Onu seçtiği île başbaşa bırakıp ilâhî inayetten mahrum ederiz ve onu Cehenneme koyarız. Cehennem, ne kötü bir varış yeridir.

Bu âyet-i kerime, icmâm hüccet ve icmâa muhalefetin haram olduğuna delalet etmektedir. (Zira âyet, mü'minler camiasına muhalefet etmemeyi, onların yoluna uymayı emretmektedir.)

116
"Şüphesiz Allah, kendisine ortak (şerik) koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki o haktan uzak bir dalâlete düşmüştür."

A- "Şüphesiz Allah, kendisine ortak (şerik) koşulmasını bağışlamaz.."

Bu metnin tefsiri, daha önce Nisa (4) sûresinin 48. âyetinin tefsirinde geçti. Bu tekrar, tekid ve teşdid içindir. Yahut adı geçen Tu'me kıssası için tekrar edilmiştir. Nitekim onun kâfir olarak öldüğü beyan edilmişti.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre:

"Bir gün yaşlı bir Arap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) e gelip dedi ki:

"- Ben günahlara batmış bir ihtiyarım. Yalnız ben Allah'ı tanıdığım günden beri O'na ortak koşmadım ve yalnız O'na îmân ettim; O'ndan başka dost edinmedim; Allahü teâlâ'ya karşı cür'et göstererek günahlara düşmedim; bir göz kıpması kadar bile kaçarak Allah'ı âciz bırakıp O'ndan kurtulacağımı vehmetmedim ve ben gerçekten tevbekârım, mağfiret dilemekteyim. İmdi sen Allahü teâlâ katında hakini nasıl görüyorsun?"

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."

B- "Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki o haktan uzak bir dalâlete düşmüştür."

Allah (celle celâlühü) a ortak koşmak, dalâletin en büyüğü, haktan ve istikametten en uzağıdır. Bu aynı zamanda iftira ve pek büyük bir günahtır.

117
"Onlar O'nu bırakıp yalnız dişilere taparlar. Böylece ancak inatçı şeytana tapmış olurlar."

A- "Onlar O'nu bırakıp yalnız dişilere taparlar."

Onlar, Lât, Uzzâ, Menât ve benzeri putlara tapıyorlar.

Hasen el-Basrî diyor ki:

"Câhiliye devrinde Arap kabilelerinden her birinin mutlaka bir putu vardı; ona tapıyorlardı ve o putu "filan oğullarının dişisi" diye isimlendiriyorlardı.

Bir görüşe göre, câhiliye Arapları, putları için: "- Bunlar Allah'ın kızlarıdır!" diyorlardı.

Diğer bir görüşe göre de, o putlarına çeşitli ziynetler takıyorlar ve onları kadın şeklinde süslüyorlardı.

Başka bir görüşe göre de, âyetteki dişilerden maksat meleklerdir. Çünkü onlar melekler için "Allah'ın kızları" diyorlardı.

Bir başka görüşe göre de, o putların dişi olarak vasıflandırılması, adlarının dişi adları olduğu içindir. Veya bu putların maddeleri cansız varlıklardı ve cansız varlıklar da dişiler gibi infial sıfatlarından dolayı dişi sayılırlar.

Âyette, o putların dişi olarak vasıflandirılmaları, onlara tapanların hamakat ve cehaletlerinin büyüklüğüne dikkat çekmek içindir.

B- "Böylece ancak inatçı şeytana tapmış olurlar."

Onlar, putlara tapmakla aslında ancak inatçı şeytana tapmış oluyorlar. Çünkü o putlara tapmalarını emreden ve onları putlarla aldatan şeytandır. Bu itibarla şeytana itaat etmeleri, ona tapmaları sayılır.

118
"Allah, o şeytana lâ'net etti. Ve şeytan şöyle demişti:

"- Yemin ederim ki, kullarından belirli bir nasib alacağım ; "

Bu cümle, önceki cümleye atıftır. Yanı o hayırsız şeytan, hem Allahü teâlâ'nın lanetine uğramış, hem de o sözü söylemiştir.

Âyette, putlara tapmanın dalâletin son noktası olduğu şöyle isbat edilmiştir:

Onların taptıkları putlar ihtiyarî (iradî) bir fiile sahip olmayıp fakat kendileri başkasının fiiline muhtaçtır. Bu ise, ülûhiyete (tanrılığa) son derece münâfı bir vasıftır.

Bundan sonra da bu gerçeğe şöyle delil gösterilmiştir:

Onların putlara tapmaları şeytana tapmaktır. Bu da üç yönden dalâletin en çirkin şeklidir:

Birincisi, şeytan, tamamen dalâlete batmıştır. Onun için hayır ve hidâyet asla sözkonusu değildir. Bu itibarla şeytana itaat etmek, haktan pek uzak bir sapıklıktır.

İkincisi, şeytan dalâletinden dolayı Allah'ın lanetine uğramıştır. Bunun için ona itaat etmek, lanet ve dalâletten başka bir şey getirmez.

Üçüncüsü, şeytan, onları saptırmak ve helâk etmek yolunda son derece gayret göstermektedir. Bu itibarla o vasıfları taşıyan şeytana tapmak şöyle dursun, onu dost edinmek bile dalâletin son aşamasıdır.

"Mafrûz" kelimesi, maktu (kesin) demektir. Yani benim için belirlenmiş bir nasibi alacağım; anlamındadır.

119
"Onları elbette dalâlete düşüreceğim; onları boş kuruntu (ümniye)lara kaptıracağım ve onlara emredeceğim de, hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar) ve yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştire (tağyir ede)cekler."

Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse, gerçekten apaçık bir ziyana uğramıştır."

A- "Onları elbette dalâlete düşüreceğim ; onları boş kuruntu (ümniye)lara kaptıracağım."

Boş kuruntular, uzun yaşamayı istemek, ölümden sonra bir âhiret âltiret hayatı olduğunu inkâr etmek ve benzen düşüncelerdir.

B- "Ve onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar."

Onlar, tereddütsüz ve gecikmeksizin benim emrime uyarak hayvanların kulaklarını yaracaklar ve onlara bahire ve sâibe isimleri verecekler.

C- "Ve yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecek (tağyir edecek)ler."

Onlar işkence yaparak, kulak, burun gibi organları keserek Allahü teâlâ'nın yarattığı suret ve sıfatı değiştirecekler.

Buna, hamın (on nesli dölleyen erkek devenin) gözünü oymak, köleleri iğdiş etmek, dövme yaptırmak, dişleri (iptidaî yöntemlerle ve sağlıksız olarak) inceltmek ve benzerleri dahildir.

Bu genel ifâde karşısında bir insanı iğdiş etmek mutlak olarak yasaktır. Ancak fukahanın seçkinleri, ihtiyaç halinde hayvanların iğdiş edilmelerine ruhsat vermişlerdir.

Âyette, lânetli şeytandan hikâye edilen cümleler, onun lisanının söz veya hâl olarak ifâde ettikleridir

Ç- "Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse, gerçekten apaçık bir ziyana uğramıştır."

Kim, şeytanın istediklerini Allahü teâlâ'nın emirlerine tercih ederse ve Allah'ı (celle celâlühü) bırakıp şeytana itaat ederse, apaçık bir zarara uğraması kesindir. Çünkü o, sermayesini tamamıyla kaybetmiş ve cennetteki yerim cehennem, ile değiştirmiştir.

120

"Şeytan onlara va'deder ve onları boş umutlarla oyalar. Şeytanın onlara va'dettikleri aldatmacadan başka bir şey değildir.

Şeytan, onlara gerçekleştiremeyeceği asılsız vaatlerde bulunur ve onlara boş umutlar verir. Bu aldatmacadan başka bir şey değildir.

Aldatmaca va'd, aslında zararlı olan bir şeyin faydalı gösterilmesidir. Şeytanın bu va'di, ya vesvese vermekle, ya da dostlarının lisaniyle olur.

121
"İşte onların yeri cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamazlar."

"Zâlike / işte onlar", şeytanın dostlarını işaret eder. Bunlar için uzak işaretinin kullanılması, onların hüsran mertebesinin çok derin olduğunu zımnen bildirmek içindir.

122
"İman eden ve sâlih amel (iş) işleyenleri de altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız; onlar orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır. Allah'ın va'di haktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"

A- "İman eden ve sâlih amel (iş)işleyenleri de altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız ; onlar orada sürekli kalacaklardır. Allah'ın va'di haktır."

Kâfirlere yönelik vaîdin hemen yanında mü'minlere mükâfat va'din de bulunulması, mü'minlerin sevincini ve kâfirlerin de üzüntüsünü arttırmak içindir.

B- "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ?"

Bu cümle, son derece beliğ bir üslupla mâkabkni tekid eder. Burada şeytanın kendi dostlarına verdiği yalan va'dlerin karşısında, Allahü teâlâ'nın kendi dostlarına verdiği doğru va'dler zikredilmiştir.

123
"(Allah'ın mükâfatları) sizin kuruntularınıza veya Ehl-i Kitab'ın kuruntularına göre değildir. Küm bir kötülük işlerse onun karşılığım görür. O, kendisi için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz."

A- "(Allah'ın mükâfatları)sizin kuruntularınıza veya Ehl-i Kitabin kuruntularına göre değildir."

Ey Müslümanlar! Allahü teâlâ'nın va'dettiği mükâfatlar ne sizin kuruntularınızla ne de Ehl-i Kitabin kuruntularıyla hasıl olur. Onlar ancak îmân ve sâlih ameller ile hasıl olur.

Ehl-i Kitab'ın bilinen kuruntularının yanında Müslümanların kuruntularının da zikredilmesi, herhalde Müslümanların dahi kuruntularının hiç yarar sağlamayacağını bildirmek içindir. Nitekim,

"Yoksa (o kabulü va'dedilen tevbe) kötülük işlemekteyken ölüm gelip çatınca "Şimdi ben tevbe ettim!" diyenler için değildir. Kâfir olarak ölenler için de değildir." (Nisa 4/18) meâlindeki âyet de bu kabildendir. Daha önce izahı geçti.

Hasen el-Basrî diyor ki:

"İman, temenni ile olmaz ; fakat geçerli olan îmân kalbe iyice yerleşen ve amel ile tasdik edilen îmândır."

Rivâyet olunuyor ki, mağfiret kuruntuları bir kavmi oyaladı ve nihayet güzel ameller işlemeden dünyadan ayrıldılar. Onlar dünyada:

"- Biz, Allah hakkında hüsnü zanda bulunuyoruz" diyorlardı.

Ama onlar yalan söylediler; çünkü eğer Allahü teâlâ bakında hüsnü zanda bulunsalardı, muhakkak güzel işler yaparlardı.

Diğer bir görüşe göre de Müslümanlarla Ehl-i Kitab, birbirlerine karşı tefahurda bulundular.

Ehl-i Kitab:

"- Bizim peygamberimiz, sizin peygamberinizden öncedir ve Kitabımız da, sizin Kitabınızdan öncedir. Bundan dolayı biz, Allahü teâlâ'ya sizden daha yakınız "dediler.

Müslümanlar da:

"- Hayır, biz sizden daha üstünüz ; bizim peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur ve bizim Kitabımız da, önceki Kitabların hükümlerini kaldırmıştır " dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu (Fenezelet).

Bir görüşe göre ise, bu âyetteki hitab, müşrikler içindir. Bundan önceki (116-121) âyetlerin müşrikler hakkında olması da, bu görüşü destekler niteliktedir. Yani gerçekler, müşriklerin kuruntularına göre değildir. Onların kuruntuları:

"- Cennet ve cehennem yoktur ; "

"- Durum, bunların iddia ettikleri gibi de olsa, bizim hatimiz daha hayırlı va daha güzel olacaktır ; "

"- Muhakkak surette bana mal ve evlad verilecektir ; " sözleri ile ifâde ettikleridir.

Yine gerçekler, Ehl-ı Kitab'ın kuruntuları gibi de değildir. Onların sözleri de::

"- Yahudi veya Hıristiyan olmayan hiç kimse cennete giremez." (Bakara 2/111)

"Ateş sayılı günden başka bize asla dokunmayacaktır." (Bakara 2/80)

A- "Kim bir kötülük işlerse onun karşılığını görür."

Bu cümle, mâkabkni açıklar. Dünyada bir kötülük işleyen kimse, dünyada veya ahirette onun cezasını mutlaka görür (A'cılen ev ecelen). Rivâyete göre bu âyet-i kerime nazil olunca Ebû Bekir (radıyallahü anh) sormaktan kendini alamadı:

"- Ya Resûlallah! Buna göre kim Allah (celle celâlühü) in azabından kurtulabilir ?"

Resülallâh (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Pekiyi, sen dünyada üzülmüyor musun veya hastalanmıyor musun (ev temradu) veya başına bir musibet gelmiyor mu? "buyurdu.

Ebû Bekir de: "Elbette bunlar oluyor (Beli)!" dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da: "İşte bu ceza onlardır (Hüve zâke)!" buyurdu.

B- "O, kendisi için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz."

Allahü teâlâ'nın dostluğu ve yardımı dışında, ilâhî azabı önlemek için ona sahip çıkıp kendisine yardım edecek bir dost ve yardımcı da bulamaz.

"Erkek ve kadın, kim bir mü'min olarak sâlih amel işlerse işte onlar cennete gireceklerdir. Ve onlara kıl kadar haksizlik edilmeyecektir."

Burada sâlih amellerden maksad, onların tamamı olmayıp fakat bir kısmıdır. Çünkü her fert, bütün sâlih amelleri gerçekleştiremez ve zaten bununla mükellef de değildir.

Sâlih amellerin sevabı mûcib olması için îmân ile beraber olması şarttır. İman olmadan saklı amel işlenmesi mümkün değildir.

Bura da "zâkke" (işte onlar) kelimesinin kullanılması, daha önce çok kere izah edildiği gibi, işaret edilenlerin, derecelerinin ve şeref mertebelerinin çok yüksek olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Kimseye kıl kadar haksizlik yapılmayacak, itaatkârların mükâfatları tenkıis; âsilerin cezaları da tezyid edilmeyecektir. Nasıl aksi iddia edilebilir ki, cezayı veren Erhamu'rrahımîn'dir (merhametiilerin en büyük merhametiisidır).

125
"Din bakımından, iyilik yaparak özünü Allah'a teslim eden ve İbrâhîm'in hanîf dinine uyandan daha güzel kim olabilir? Allah, İbrâhîm'i dost (Halîl) edinmişti."

A- "Din bakımından, iyilik yaparak özünü Allah'a teslim eden ve İbrâhîm'in hanîf dininine uyandan daha güzel kim olabilir."

Bu cümlenin tefsirinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

Kim kendini Allahü teâlâ'ya hâlis kılıp O'ndan başka Rab tanımazsa...

Kim yüzüyle yalnız ona secde ederse...

Kim bütün amellerini Maşla yalnız Allah (celle celâlühü) için yaparsa...

Kim bütün işlerini Allahü teâlâ'ya havale ederse...

Din bakımından bunları yapan kimseden, daha güzel veya ona eşit biri olamaz. Her ne kadar ibarede, ona eşit olmanın reddi sarahaten yoksa da, genel örf ve yaygın istimal (kullanım) bu şekildedir. Nitekim,

"Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir!" (Ankebût 29/68) mealindeki âyet ile benzerlerinde de bu mânâ kastedilir.

Kimin dini, (muhsin olarak)kendini ihlâsla (samimiyetle) Allahü teâlâ'ya veren, bâtıla değil Hakka yönelen;

İbrâhîm'in, İslâm'a muvafık, sağlıklı ve kabulünde ittifak bulunan dininden daha güzel olabilir?

Âyet-i kerime, bu mertebenin, beşerî gücün ulaşabileceği son nokta olduğuna dikkat çekmektedir.

"Muhsin" kelimesi, hasenatı (iyilikleri) yapan ve kötülükleri terk eden veya salih amelleri layıkı veçhile ifâ eden demektir.

Amellerin bu vasfı güzelliği, onun zatî güzelliğini de gerektirir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ihsanı şöyle açıklamıştır:

"İhsan, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibâdet etmendir (En ta'büdu-llâhe keenneke terahü); sen O'nu göremüyorsun ama, O, seni görüyor (Fe in lem tekün terahü feinnehu yerake)."1

B- "Allah İbrâhîm'i dost edinmişti."

Allahü teâlâ, İbrâhîm'i (aleyhisselâm) seçip üstün kılmış ve dostun dosta yaptığı ikramlara benzer ikramlarla onu taltif etmiştir.

İbrâhîm adının zamir makamında zahir olarak zikredilmesi, onun şânını tazim ve bir de bu kirazı (bağlantısız) cümlenin istiklâlini tekid içindir.

1-Halil kelimesinin mastarı olan hullet, hilal (karışmak) anlamındandır. Çünkü dostluk, nefse ve ruha karışan bir sevgidir.

2-Halil, halel anlamındandır. Zira iki dost, birbirinin halelini (eksiğini) tamamlar.

3-Halil, hail veya kumdaki yol demektir. Çünkü iki dost, aynı yolda, uyum içinde olurlar.

4-Halil, hallet yani haslet anlamındandır. Zira iki dostun hasletleri birbirine benzer.

Bu arızî (bağlantısız) cümlenin büyük faydaları vardır. Şöyle ki:

İbrâhîm (aleyhisselâm) in dinine uymaya teşvik eder. Zira Allahü teâlâ katında Halil olarak isimlendirilmeye hak kazanacak kadar O'na yakın olan bir kimsenin yoluna uymak, en büyük himmet ve gayretin hedefi ve gözlerin dikildiği en yüksek şeref olmaya lâyıktır.

Rivâyet olunuyor ki, İbrâhîm (aleyhisselâm), insanların maruz kaldığı bir erzak sıkıntısı (kriz) döneminde Mısır'da bulunan bir dostuna haber gönderip ondan erzak istedi. Onun dostu da şöyle bir cevap gönderdi:

"- Eğer İbrâhîm, kendisi için erzak isteseydi, veriridim; fakat o, misafirleri için istiyor; insanların çektiği sıkıntıyı biz de çekiyoruz."

Böylece İbrâhîm in adamları boş döndüler. Nihayet yumuşak kumlarla kaplı bir dereden geçerken, insanlara karşı mahcubiyet olmasın diye çuvallarını kum doldurdular ve onları İbrâhîm'in evine getirip indirdikten sonra dağıldılar. Onlardan biri de, İbrâhîm in huzuruna çıkıp olanları kendisine arz etti.

İbrâhîm özellikle de erzak almak umuduyla kapısında toplanan insanlar için çok üzüldü. O sırada bir uyku bastırdı. Kendisi uyurken bundan habersiz olan eşi Sâre, gidip çuvallara baktı; çuvalların en yüksek kalite beyaz buğdaylarla dolu olduğunu gördü, sonra onlardan bolca ekmek yaptı. Bir rivâyete göre, yaptığı ekmekleri de insanlara dağıttı. İbrâhîm uyanınca, sıcak ekmek kokusunu aldı ve sordu:

"- Bu ekmekleri nereden buldunuz?"

Sâre:

"- Nereden olacak? Senin Mısırlı dostundan bulduk" dedi.

İşte o zaman İbrâhîm:

"- Hayır, bu, dostum Allah (celle celâlühü) katındandır!" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ da, ona Halil adını verdi.

"Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Ve Allah, her şeyi kuşatmıştır."

A- "Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Bu ibtidaî cümle, Allahü teâlâ'ya itaat etmenin, bütün göklerin ve yerin sakinlerine vacib olduğunu bildirir. Bu cümle,

göklerde ve yerde bulunan her şeyin yaratılış ve mülkiyet olarak Allah'a (celle celâlühü) ait olduğunu hiçbir varlığın O'nun hükümranlığı dışına çıkamayacağını beyan eder. Binaenaleyh herkese, yaptıklarına göre hayır veya şer olarak karşılığını verecektir.

Bir görüşe göre de, bu cümle şunu belirtir:

Allah (celle celâlühü) ın, İbrâhîm'i (aleyhisselâm) Halil (dost) edinmesi, Allahü teâlâ'nın bu dostluğa ihtiyacı olduğundan değildir. Oysa insanlar arasında dostlukların temelinde birbirlerine duydukları ihtiyaç vardır. Çünkü insanlar işlerinde birbirlerine muhtaçtır.

Allah (celle celâlühü) ın, İbrâhîm'i dost edinmesi ise, sırf ona ikramda bulunmak ve ona şeref kazandırmak içindir.

Diğer bir görüşe göre de, bu cümle şunu ifâde eder:

Allah (celle celâlühü) ın, İbrâhîm'i (aleyhisselâm) dost edinmesi, sadece Allahü teâlâ'nın iradesiyle olmuştur. Yani göklerde ve yerde bulunanlar, hepsi Allah (celle celâlühü) ındır; onlardan dilediği şeyleri dilediği kimseler için seçer.

B- "Allah her şeyi kuşatmıştır."

Bu cümle de, zikredilen veçhelere göre makablini açıklayıcı zeyl mahiyetindedir. Zira Allahü teâlâ'nın ilim ve kudret olarak bütün eşyayı ve ezcümle göklerde ve yerde bulunan mükellefleri ve onların amellerini kuşatmış, ihata etmiş olması, zikredilen hususları en mükemmel şekilde açıklar.

127
"Kadınlar hakkında senden fetva istiyor (istifta' ediyor)lar.

(Resûlüm) de ki:

Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor:

Yazılmış olan (miras hakkın)ı kendilerine vermeyip de nikahlamak istediğiniz yetim kadınlara, zavallı çocuklara ve yetimlere hakkaniyetle davranmanız hakkında Kitab'ta size okunan âyetler var. Hayır olarak her ne yaparsanız Allah, şüphesiz onu hakkıyla bilir."

A- "Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. (Resûlüm) de ki:

Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor.

Yazılmış olan (miras hakkın)ı kendilerine vermeyip de nikahlamak istediğiniz yetim kadınlara, zavallı çocuklara ve yetimlere hakkaniyetle davranmanız hakisin da Kitab'ta size okunan âyetler var."

"- Resûlüm; senden kadınlar hakkındaki hükümleri soruyorlar."

Onların sordukları özellikle kadınların mirastaki payları değildi. Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) kadınlarla ilgili bir çok şey sormuşlardı. Sorulan konulardan bir çoğuna ilişkin hükümlerin beyanı, Kur'ân'ın ilgili âyetlerine havale edilmiştir.

Bazı hükümler de burada açıklanıyor.

"Ve mâ yütlâ a'ieyküm fi'l- Kitabi / Kitabta size okunan" bir arızî (ara) cümle de olabilir. Buna göre Kitab'tan maksad, Levh-ı Mahfûz'dur ve amaç okunan âyetlerin yüceliğini ortaya koymak, Kitab'ın tesis ettiği hukuka göre adaleti ve hakkaniyeti sağlamaktır.

Bu tefsire göre, "mâ yütlâ/ okunanlar" kavramı hem daha önce geçen âyetlerde okunanları, hem de bundan sonraki âyetlerde okunacakları kapsar.

"Ve mâ yütlâ aleyküm fi'l Kitabi / Kitab'ta size okunan" cümlesi, yemin cümlesi de olabilir. Buna göre, üzerine yemin edilenin şanını tazım için zikredilmiş olur. Yani

"De ki:

- Ve Kitab'ta size okunanlara yemin ederim." anlamına gelir En zahir (açık) olan ilk tefsire göre:

"Fi yetâme'n-nisâ — yetim kadınlar hakkında", ifadesi, "ve ma yütlâ a'ieyküm'-- size okunan" ile bağlantılıdır.

Bu takdirde anlam:

"Yetim kadınlar hakkında size okunan..." şeklinde olur.

Ondan sonraki iki tefsir görüşüne göre ise bu ifade, "fi hin ne / kadınlar hakkında" lafzına yöneliktir.

Bu takdirde de anlam:

"O kadınlar da şunlardır." şeklinde olur.

O yetim kadınlar için yazılı haklar da miras hakları ile ilgilidir.

Cahiliye devrinde insanlar, yetim kadınların şahıslarına değil fakat onların mallarına rağbet ederek, onları yemek için, ya da onların meliklerini tam olarak vermemek için onlarla evleniyorlardı.

Aışe'den (radıyallahü anha) rivâyet olunduğuna göre, bu âyette zikredilen yetim kadınlardan murad, velisinin (nikâhı düşen uzak akrabasının) yanında bulunan yetim kızlar veya kadınlardır. Velileri onların malına ve güzelliğine rağbet ederek diğer eşlerinin mehrından aşağı bir mahirle onlarla evleniyorlardı. İşte bu yetim kızların mehirleri adaletle ödenmeden onlarla evlenmek yasaklandı.

Yahutta "en tenkihûhünne — o yetim kadınları nikahlamak" fiilinin başında "fi" harfi, değil de, "an" harfi gizlidir (mukadderdir).

Bu takdirde anlam;

"Nikahlamak istemediğiniz yetim kadınlar..." olur.

Aışe'den rivâyet olunduğuna göre, bunlar o yetim kızlardı ki, velileri miraslarına göz dikerek ne kendileri onlarla evleniyor, ne de onları başkalarıyla evlendiriyorlardı.

Âişe'den (radıyallahü anha) gelen diğer bir rivâyete göre de, bunlar velilerinin yanında bulunan yetim kadınlardı. Velileri, onların hem varisi ve hem de hurma ağaçları dahil bütün mallarına ortak idiler. Bu veliler, kendileri o yetim kızlarla evlenmedikleri gibi, onları başkalarıyla da evlendirmiyorlar, onların kocalarını mallarına ortak yapmak istemiyorlar, evlenmelerine engel oluyorlardı.

Birinci görüş (yetim kadınları mallarını yemek için nikahlamak istemek) ile son görüşe (nikahlamak istememek) göre, onlar için yazılmış olan haktan murad, miras paylarıdır ve onlar hakkında okunan âyetlerden de murad:

"Yetimlere mallarını verin." (Nisa 4/2) ve

"Sız de o malları büyüyecekler diye israf ederek tez elden yemeyin." (Nisa 4/6) mealindeki âyetler ve onların mallarına dokunmamakla ilgili diğer nasslardır.

İkinci tefsir (o yetim kadınları meliklerini tam olarak vermeden nikahlamak istiyorsunuz) görüşüne göre ise, kendileri için yazılmış olan haktan murad, melikleridir ve onlar hakkında okunan âyetlerden murad da,

"Eğer yetimler hakkında adalet icrasından korkarsanız..." (Nisa 4/3) mealindeki âyettir.

Yaşı küçük çaresiz çocuklar hakkında okunan âyet de,

"Allah çocuklarınızın veraseti hakkında size şunu emrediyor: Erkeğe iki kadın payı vardır." (Nisa 4/11) mealindeki âyettir.

Bilindiği gibi cahiliye Arapları, kadınlara mirastan hak vermedikleri gibi yaşı küçük çocuklara da miras vermiyolardı, Miras ancak iş gören erkeklere has idi.

Rivâyete göre Uyeyne b. Hısn el-Fezarî, Resûllullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna gelip dedi ki:

Haber aldık ki (Ahberena) sen (bıenneke), ölenin kızına mirasın yarısını veriyormuş sun (ta'tıî'l-ibııete'n-nısfe) ve ölenin kızkardeşine de mirasın yansını veriyormuşsun (ve'l-uhte'n-nisfe), Biz ise ancak, savaşanları ve ganimet alanları vâris yapıyorduk."

Peygamber

"- Ben öyle emrolundum / Kezâlike ümırtü." buyurdu.

Yetim çocuklara karşı âdil davranmak hakkında okunan âyet de,

"Yetimlere mallarını verin; temiz (tayyib)ı, murdar (habîs) ile değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin." (Nısâ 4/2) mealindeki âyet ile benzerleridir.

Bu hıtab, ya idareciler içindir, ya da veliler ve vasiler içindir.

B- "Hayır olarak her ne yaparsanız Allah, şüphesiz onu hakkıyla bük."

1-Zikredilenlerle ilgili hayır olarak her ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu hakkıyla bük ve onun karşıhğını verir.

2-Mutlak mânâda hayır olarak ne yaparsanız Allah, onun da karşılığım verir. Bu tefsire göre de, zikredilenlerle ilgili hayırlar, öncelikle buna dahildir.

128
"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında barış (sulh) yapmalarında bir sakınca yoktur. Ve barış daha hayırlıdır. Nefisler ise bencilliğe hazırdır. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız Allah, şüphesiz yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında barış yapmalarında bir sakınca yoktur."

Burada, daha önce beyan edilmeyen hükümlerin bazıları açıklanıyor. Bir kadın, herhangi bir sebeple kocasının, kendisini sevmediğinden, hatta nefret ettiğinden, kendisi ile konuşmaktan kaçındığından veya az konuştuğundan veya ondan yüz çevirdiğinden,

- kısaca ilgi göstermediğinden, endişe etmekte ise: kadının, kocasını,

- mehirinin tamamından veya bir kısmından vazgeçmek,

- veya yanında yatma hakkından muaf tutmak,

- veya onun sevgisini kazandıracak bir şeyi ona vermek gibi bir davranışla aralarında bir anlaşma zemini bulmalarında kendileri için bir vebal yoktur.

Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in eşlerinden Şevde binti Zemaa (radıyallahü anha), Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisini boşamasını istemediği için kendi yatma gününü Âişe'ye (radıyallahü anha) bağışlamıştı. 2

Eşlerin anılan şekillerde anlaşmalarında vebal sözkonusu olmadığı halde bu ifadenin kullanılması, bu anlaşma için verilen şeyin, veren için de, alan için de haram olan rüşvet kabilinden olmadığını beyan etmek içindir.

B- "Ve barış daha hayırlıdır."

Eşlerin anlaşmaları, ayrılmaların dan veya geçimsizlik içinde yaşamalarından veya husumet içinde olmalarından daha hayırlıdır.

Yahut eşlerin anlaşmaları bir hayırdır. Bu arızî cümle, makabli için açıklama mahiyetindedir.

C- "Nefisler ise bencilliğe hazırdır."

Bu cümle de önceki gibi makabli için bir açıklamadır. Yani nefsin yaratılışında bencillik vardır. Bu vasıf, ebedî olarak ondan ayrılmaz. Bu da bir çok uyuşmazlığın sebeblerinden biridir.

Geçimsizlik belirtileri baş gösterince sulh ve anlaşma tesis etmek için eşler birbirini teşvik etmelidir. Hep kendini düşünmemelidir. Çünkü bu, mevcut durumun ve geçimsizliğin devamını mûcibtir. Fakat her biri arkadaşının halini düşünmelidir.

Ç-"Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız Allah, şüphesiz yaptıklarınızdan haberdardı."

Eğer zevcelerinizden yüz çevirmek için sebeb meveud olmakla beraber yine de beraberliğinizin hukukunu gözetip buna sabrederseniz, güzel geçinirseniz ve onları, haklarından vazgeçmeye zorlamazsanız, şüphesiz Allahü teâlâ, sizin bu ihsan ve takvanızı muhakkak bilir. Binaenaleyh O, elbette size sabır gücü bahşedecek ve bu yaptıklarınızın karşılığını verecektir.

Âyette doğrudan doğruya zevç (koca)lere hıtab edilmesi,

- eşlerin haklarının gözetilmesi belirtilirken ihsan,

- geçimsizlik ve yüz çevirmekten sakınılması tavsiye edilirken takva kelimelerinin kullanılması,

- Allahü teâlâ'nın mükâfat va'dinin de ona bağlanması, eşlerin güzel geçim için çaba harcamalarının ilâhî lütfü mûcib olduğunu bildirmek içindir.

2 Kureyş'in Benî Amir kolundan Şevde bint-i Zemaa (radıyallahü anha), kendisi gibi Müslüman olan Sekran b. Amr (radıyallahü anh) ile evliydi. Sekranin Hicret'ten üç yıl kadar önce vefati ile dul kalan Şevde (radıyallahü anha), Hazret-i Hatice (radıyallahü anha) nin vefatından sonra Bi'set'in 10. yılı Ramazan ayında Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile evlendi. Uzun boylu, iri gövdeli ve oldukça yaşlı bir hatun olan Şevde (radıyallahü anha), çok iyi huylu, şefkatli, yumuşak ve merhametli, cömert ve ayni zamanda uyumlu ve geçim ehliydi. Hicret'ten sonra Âişe (radıyallahü anha) nin aynı eve gelin gelmesi onu fazla rahatsız etmedi. Zaten Sevde'nin Âişe (radıyallahü anha) ile rekabet etmesi mümkün değildi. Esasen o da bu konuda kıskançlık göstermedi. Ona Peygamber eşi olmak şerefi yetiyordu. O mahşer gününe kadar bu şerefi kaybetmek istemiyordu. Onun bütün amacı Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) memnun etmekten ibaretti. Bu duygunun etkisiyle olacak kendi yatak nöbetim de Âişe (radıyallahü anha) ye bağışladı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı kendisiyle aynı yatağı paylaşmaya zorlamadı.

Rivâyete göre bu âyet-i kerime, Amre binti Muhammed b. Mesleme ile kocası Sa'd b. Rebi' haklarıda nazil olmuştur, öyle ki:

Sa'd, Amre'nin gençliğinde onunla evlendi. Sonra Amre yaşlanınca, Sa'd, ikinci bir genç kızla evlendi ve onu Amre'ye tercih edip ona karşı huysuzluk göstermeye başladı. Bunun üzerine Amre, onu Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şikâyet etti.

Bir diğer görüşe göre, bu âyet, Ebû Sâib hakkında nazil olmuştur.

Şöyle ki:

Ebû Sâib'in yaşlı bir karısı ve ondan doğmuş çocukları vardı. Ebû Sâıb, karısını boş ayıp başkasıyla evlenmek istedi. O zaman karısı şunu teklif etti:

"- Beni boşama; beni çocuklarımın başında bırak; iki ayda bir benimle yat ya da hiç yatma!"

Ebû Sâib:

Eğer bu olabilirse, ben de bunu isterim" dedi. Ebû Sâib, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)a gelip danıştı. İşte bu âyet nazil oldu.

129
"Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz. O halde birine tamamen meyledip de diğerini muallak (boşluk)ta bırakmayın. Eğer arayı ıslah eder ve haksızlıktan sakınırsanız şüphesiz Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

A- "Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz."

Kadınlar arasında tam olarak adaleti sağlamak için ne kadar uğraşsanız başaramazsınız. Herhangi bir konuda onlardan birine daha fazla meyil göstermeden, bütün ilişkilerinizde hepsine aynı mesafede olmanız imkânsızdır.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) zevceleri arasında âdil bir taksimat yaptıktan sonra:

"- Allah'ım, bu benim mâlik olduğum taksimdir (Allâhümme hazâ kısmeti fîmâ emlıkü). Allah'ım, Senin mâlik olup da benim mâlik olamadığım eşitsizliklerden beni muahaze eyleme (Felâ tuahıznî fîma temlikti velâ emlikü)!" derdi.

Bir rivâyete göre de Resûlüllah

"- Allah'ımı, Sen, elimden gelmeyeni benden daha iyi bilirsin (Ve ente ea'lemü bima lâ emlikü)!" derdi.

Bu sözleriyle Âişe'ye (radıyallahü anha) olan sevgisini kasdederdi.

B- "O halde birine tamamen meyledip de diğerini muallak (boşluk) ta bırakmayın."

Rağbet etmediğiniz eşe haksızlık edip de onu kocasız veya boşanmış gibi bırakmayın ve elinizden geldiğince adaleti sağlamaya çalışırı. Çünkü elinizden gelmeyenle değil elinizden gelenle mükellefsiniz.

Bir kıraate göre "muallaka" kelimesi "mescûne / hapsedilmiş" şeklinde de okunmuştur.

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur:

"Bir kimsenin iki karısı olup da ihtiyari olarak birine fazla meylederse, kıyamet günü mahşer yerme, bir tarafa meyilli olarak gelecektir."

C- "Eğer arayı ıslah eder ve haksızlıktan sakınırsanız şüphesiz Allah, bağışlaması bol (Gafur) dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

Eğer bozduğunuz işleri düzeltir ve gelecekte o haksız meyilden sakınırsanız, şüphesiz Allah Gafur'dur. Sizin haksız meylinizi bağışlar ve rahmetliyle size ihsanda bulunur.

130
"Eğer ayrıhrlarsa Allah, onlardan herbirini geniş kudretiyle zenginleştirir. Allah, lûtfu ile geniş (Vâsi')tir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

Eğer bütün gayretlere rağmen karı koca arasının düzeltilmesi için bir yol bulunamazsa ve sonunda ayrıhrlarsa, Allahü teâlâ, her birini diğerinden müstağni ve kendi zenginliğinden ve kudretinden kendilerini yeterli kılar.

Bu ilâhî kelâm, eşlerin, birbirlerini sıkıntıya düşürmek için ayrılmalarını men'eder.

Allahü teâlâ, her şeye muktedirdir. Bütün işleri ve hükümleri bir hikmete müsteniddir.

131
"Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Andolsun ki sizden önce kendilerine Kitab verilenlere ve size Allah'tan sakınmanızı tavsiye (emr)ettik. Eğer inkâr ederseniz şunu bilin ki, göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah, hiçbir şeye muhtaç değil (Ganî)dır, bütün övgüler O'na aid (Hamîd)dir."

A- "Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklar, canlıların rızıkları dahil her şey yalnız Allah (celle celâlühü) ındır.

Bu istinaf cümlesi, dikkatleri Allahü teâlâ'nın bereketinin sonsuzluğuna ve kudretinin azametine çeker.

B- "Andolsun ki sizden önce kendilerine Kitab verilenlere ve size Allah'tan sakınmanızı tavsiye ettik."

Sizden önce Yahudilere, Hıristiyanlara ve onlardan önceki, ümmetlere kendi Kitablarında; size de Allah'tan (celle celâlühü) sakınmanızı, korkmanızı emrettik.

C- "Eğer inkâr ederseniz şunu bilin ki göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Bu cümlenin, bu ümmete hitab eden bir istinaf cümlesi olabileceği gibi, kavim mekuulü (söylenen söz) de olması câizdır. Buna göre:

Ya önceki kavlin mekuulüdür. Zira tavsiye, söylemek anlamındadır. Yani sizden önce kendilerine Kitab verilenlere ve size:

"Allah'tan sakının ve eğer inkâr ederseniz şunu bilin ki, göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır." dedik.

Ya da kavi fiili bu cümlenin başında mukadderdir. Yani Biz, onlara ve size takvayı emrettik ve onlara ve size dedik ki:

"Eğer inkâr ederseniz..."

Bu tefsirlerden hangisi tercih edilirse edilsin emrolunan şey "göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsinin Allah'a aid" olduğunu bilmektir.

Yani eğer inkâr ederseniz, biliniz ki, göklerde ve yerde bulunan bütün yaratıklar yalnız Allah'ındır. Var olmak ve nimetlenmek için O'na muhtaçtır. Bütün yaratılmışlar, bir göz kırpacak kadar kısa zaman için bile O'nun lütfundan müstağni kalamaz. Bu itibarla Allahü teâlâ'ya itaat etmek, O'nun azabından sakınmak ve O'nun mükâfatını ummak, kullar üzerine kesin bir haktır.

Ç- "Allah, hiçbir şeye muhtaç değil (Ganî)dır, bütün övgüler O'na ait (Hamîcl)dir."

Allahü teâlâ, mahluklardan ve onların ibâdetlerinden müstağnidir ve mahluklar, O'na hamdetseler de etmeseler de, O, kendi zatında mahmûddur (bütün övgülerin yegâne gerçek merciidir). Binaenaleyh onların şükür ve takvalarının Allah'a (celle celâlühü) hiçbir faydası olmadığı gibi, onların küfür ve isyanlarının da O'na hiçbir zararı olmaz. Onlara takvayı tavsiye buyurması ise, ihtiyacı olduğu için değil, fakat onlara olan rahmetindendir.

132
"Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah, yeter."

A- "Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Bu ibtidaî kelâm, bundan önce hikâye edilen kavle dahil değil fakat muhatabları gelecek şart cümlesine hazırlamak içindir. Yani göklerde ve yerde olan bütün mahluklar, yaratılış olarak da, mülk olarak da yalnız Allah'ındır (celle celâlühü). Allahü teâlâ, icad, idam, ihya ve imate olarak mahlukaatı üzerinde dilediği gibi tasarruf eder.

B- "Vekil olarak Allah, yeter."

Bütün mahlukların işlerinin tedbiri için her işte vekil olarak Allah, (celle celâlühü) yeter. Binaenaleyh O'ndan başkasına değil, yalnız O'na tevekkül etmelidir.

133
"Ey insanlar! Allah, dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah, elbette kaadirdir."

A- "Ey insanlar! Allah, dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir."

Ev insanlar! Allahü teâlâ dilerse, hepinizi bir anda yokeder ve sizin yerinize başka bir kavım, yahut insanların yerine başka tür canlılar getirir. Sizin isyanlarınıza rağmen hayatta bırakılmanız,

Allahü teâlâ'nın sizin taat ve ibâdetlerinizden tamamen müstağni olmasından,

ve O'nun iradesinin sizi yoketmeye yönelmemesinden dolayıdır. Yoksa aczinden değildir ve O, aczden tamamen münezzehtir.

B- "Allah, buna elbette kadirdir."

Allahü teâlâ, bir anda hepinizi yoketmeye ve sizin yerinize başkalarını icad etmeye tam mânâsiyle muktedirdir.

Bir görüşe de bu hıtab, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık eden Araplar içindir. Yanı:

Ey Resûlüllah'a düşmanlık besleyen Araplar! Allah dilerse, sizm hepinizi öldürür ve sizin yerinize Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dost başka insanları getirir. Buna göre bu âyet,

"Eğer ondan yüz çevirirseniz, yerinize başka bir toplum getirir; sonra onlar sizin gibi de olmazlar." (Muhammed 47/38) âyeti mânâsındadır.

Rivâyete göre bu ayet-i kerime nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), elini Selman'ın sırtına vurdu ve Farsları kasdederek:

"- İşte onlar bunun kavmidir" buyurdu.

134
"Kim dünya nimeti isterse bilsin ki dünya ve âhıiret nimeti Allah katındadır. Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla gören (Basıîr)dır."

A- "Kim dünya nimeti isterse bilsin ki dünya ve âhıiret nimeti Allah katındadır."

Ganimet elde etmek için cihad edenler, bilsinler ki, dünya mükâfatı da âhıiret mükâfatı da yalnız Allah (celle celâlühü) katındadır. O halde onlara ne oluyor ki, o iki mükâfatın değersiz olanını istiyorlar! Onlar da:

"- Ey Rabbımiz! Dünyada da bize iyilik ver, âhirette de bize iyilik ver!" diyenler gibi her ikisini de istemelidirler.

Yahut ikisinden en değerli olanı istesinler. Çünkü hâlis en Allahü teâlâ rızası için cihad edenler, asla ganimetsiz kalmazlar ve onların âhıiret mükâfatı yanında bu ganimetlerin hiçbir değeri yoktur.

Yanı hem dünya mükâfatı, hem de âhıiret mükâfatı Allahü teâlâ (celle celâlühü) katındadır; kime dilerse ona verir. Nitekim diğer bir âyette de meâien şöyle buyurulur:

"Kim ahıret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız." (Şûra 42/20)

B- "Allah, her şeyi hakkıyla işiten (Semî')dir, her şeyi hakkiyle gören (Basıîr)dir."

Allahü teâlâ, bütün işıtilenleri ve bütün görülenleri kemaliyle bilir. Binaenaleyh onların arzularıyla ilgili olan sözleri ve hareketleri de öncelikle buna dahildir.

135
"Ey îmân edenler! Adaleti dimdik ayakta tutan (kavvam), velev kendiniz yahut ana-babanız ve akrabanız aleyhinde olsun Allah için şâhidlik edenler olun. Çünkü zengin olsun, fakir olsun Allah, her ikisine de (himaye için sizden) daha yakındır, O halde arzuları (heva)nıza uyup adaletten şaşmayın. Eğer dilinizi eğer bükerseniz veya (şâhidlikten) kaçınırsanız, Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Ey îmân edenler! Adaleti dimdik ayakta tutan (kavvam) velev kendiniz yahut ana-babanız ve akrabanız aleyhinde olsun Allah için şâhidlik edenler olun. Çünkü zengin olsun, fakıîr olsun Allah, her ikisine de (himaye için sizden) daha yakındır."

Adaleti bütün işlerde ikame etmek, dimdik ayakta tutmak için hakkıyla uğraşan ve Allah (celle celâlühü) rızası için şâhidlik eden kimseler olun. İsterse o şâhidlik:

kendi aleyhinizde bir hakkın ikrarı ya da ana-babanız ve akrabanız aleyhinde olsun.

- veya aleyhinde şâhidlik edeceğiniz kimseden size bir zarar gelsin. Aleyhinde şâhidlik edilen kimse,

ister âdete göre rızası istenen ve gazabından sakınılan bir zengin,

ister herkesin acıdığı bir fakir olsun.

Ne zenginin rızasını kazanmak arzusuyla, ne de fakire acımak duygusuyla yalan şahidlikte bulunmayın. Çünkü Allahü teâlâ, zenginlere de, fakirlere de sizden daha yakındır. Eğer onların aleyhinde şâhidlik etmek, onların gerçekten iyiliğine olsaydı, Allah (celle celâlühü) bu şahıdliği emir buyurmazdı.

B- "O halde arzuları (heva)nıza uyup adaletten şaşmayın."

Arzularınıza, heva ve heveslerinize uymayın. Zira arzulara uyulduğu takdirde zulüm ihtimali doğar. Zulümden de korkmak ve sakınmak gerekir.

Bir diğer tefsire göre:

insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek istememek suretiyle arzularınıza uymayın;

ya da insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek isteyip de arzularınıza uymayın;

veya haktan ayrılmak istemek suretiyle arzularınıza uymayın.

C- "Eğer dilinizi eğer bükerseniz veya (sahidlikten) kaçınırsanız şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

Eğer ki, dilinizi hak olan şahadetten, yahut adaletten eğer bükerseniz, onu lâyikı veçhile ifâ etmezseniz, yahut şahidlikten cayar veya sakınırsanız, bilin ki, Allahü teâlâ, bütün bu yaptıklarınızdan haberdardır. Binaenaleyh bunun cezasını mutlaka verir.

136
"Ey îmân edenler! Allah'a, Resulüne, Resulüne indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a îmân edin. Kim Allah'ı, meleklerini, Kitablarını, Resullerini ve âhıiret gününü inkâr ederse muhakkak ki haktan uzak bir dalâlete düşmüş olur."

A- "Ey îmân edenler ! Allah'a, Resulüne, Resulüne indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a îmân edin."

Bu hıtab bütün Müslümanlaradır. Yani bunlara îmânda sebat ve devam edin ve îmânda itminanı (gönül kanışı) ve yakıîni (kesinlik derecesini) artarın veya tahkiki îmân ile îmân edin. Zira bazı Müslümanların îmânı icmalidir.

İkinci Kitabtan maksad, bütün semavî Kitabları kapsayan Kitab cinsidir. Nitekim Bakara 2/285. ile Nisa 4/136. ve Tahrim 66/12. âyetlerinde "Kitab" kelimesi "Kütüb / Kitablar" şeklinde çoğul olarak zikredilir.

Eski semavî Kitablara îmân etmek, o Kıtablarm her birinin Allahü teâlâ katından muayyen bir Resule, ümmetini, onlar için şeriat olarak seçtiği emirlere ve yasaklara irşad etmek için nazil olduğuna inanmaktır. Ancak bu Kıtablarm her birine olan îmân,

onlardan her birine ayrı ayrı bir hususiyet atfetmek anlamında değildir,

o Kitabların içerdikleri hükümlerin hepsinin hâlâ geçerli oldukları anlamında da değildir ;

hâlâ geçerli olan hükümlerinin de, o eski Kitabların parçaları olmaları itibariyle de değildir.

Fakat o Kitabların hepsine olan îmân,

Allah'ın (celle celâlühü) son Resulüne indirilen Kitaba îmânda münderic bulunması,

o eski semavî Kitabların hükümlerinin nesholuncaya kadar yürürlükte kalması,

nesholunmayan hükümlerinin de, nesh ve tebdilden masun bu Kitab-ı Celıl'in (Kur’ân'ın) hükümlerinden olması itibariyledir.

Nitekim Bakara (2) sûresinin 285. âyetinin tefsirinde geçti.

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyetin hitabı, Tevrat ehli mü'mmleri içindir. Çünkü rivâyete göre, Abdullah b. Selâm ile kızkardeşinin oğlu Selâm e, kardeşinin oğlu Seleme, Esed b. Kâ'b, Üsyed b. Kâ'b, Sa'lebe b. Kays ve Yamîn b. Yamîn adlarındaki şahıslar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) e gelip dediler ki:

"- Biz sana, senin Kitabına, Mûsa'ya, Tevrat'a ve Uzeyr'e îmân ediyoruz (İnna nü'minü bike ve bikitabike ve bimûsâ ve't-tevrati ve u'zeyri) ; ama bunun dışındaki Kitabları ve Peygamberleri inkâr ediyoruz (ve nekfüru bima sevâhü mine'l-kütübi ve'r-rusuli)."

Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Hayır (Bel), Allah'a, Resulü Muhammed'e, Kitabı Kur’ân'a ve ondan önceki bütün semavî Kitablara îmân edin (Aminû billahi ve rasûlihi muhammedin ve kitabihi'l-kur'âni ve bikülli kitabin kâne kablihi)!"

Onlar da:

"- Hayır, biz böyle îmân etmeyiz!" dediler.

İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

Bunun üzerine onlar da hepsine îmân ettiler.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Onlara, bu îmânlarından önce de Tevrat'a îmân ettikleri Tevrat'ı da kapsar şekilde Kitablara îmân etmelerini emir buyurması, yukarıda belirtildiği gibi Kur'ân'a olan îmân zımnında Tevrat'a îmândır; yoksa eski îmânları değildir. Bir de, bu emredilen îmânda onları, tasdik noktasında Tevrat ile diğer Kitabları eşit tutmaya sevk anlamı vardır. Çünkü semavî Kitablar Allahü teâlâ katından nazil olma vasfında müşterektir.

Başka bir görüşe göre, bu âyetin hitabı iki Kitab (Tevrat ile incil) ehli içindir. Yanı semavî Kitabların yalnız birine değil, hepsine îmân edin. Bu emir, her taifeye, Kitabların cinsine îmân zımnında kendi Kitablarına da îmân emridir.

Bir diğer görüşe göre anılan hitap, münafıklar içindir. Yani yalnız dillerinizle değil, kalblerinizle îmân edin, demektir.

B- "Kim Allahı, meleklerini, kıtablarını ve âhiret gününü inkâr ederse muhakkak ki, haktan uzak bir dalâlete düşmüş olur."

Bunların birini inkâr eden bir kimse, artık bir daha yolunu bulamayacak kadar hedeften sapmıştır.

1-İmanı emreden cümlede melekler ve âhiret günü olmadığı halde küfrü anlatan bu cümleye melekler ve ahıret günü de ilâve edilmiştir. Çünkü bunlardan birinin inkârı halinde îmân asla tahakkuk etmez.

2-Burada yine îmân cümlesinden far İdi olarak Kitablar ve Resuller çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü Kitablar dan veya Resullerden birini inkâr etmek, hepsini inkâr etmek gibi küfürdür.

3-İman cümlesinde önce Resulün zikredilmesi, ondan sonra Kitabın ona indirildiğini ifade etmek içindir.

4-Bu cümlede, melekler ve Kitablar Resullere takdim edilmiştir. Çünkü melekler, Kitabların indirilmesinde Allahü teâlâ ile Resuller arasında vâsıta olmuşlardır.

137
"Şüphesiz ki onlar önce îmân sonra inkâr ettiler. Sonra yine îmân ve sonra yine inkâr ettiler. Sonra da inkârlarını artırdılar. Allah, onları asla bağışlamayacak ve doğru yola iletmeyecektir.

Tâbiî ulemasından Katâde'ye göre bunlar Yahudîlerdir. Çünkü onlar:

önce Mûsa'ya (aleyhisselâm) îmân ettiler;

sonra buzağıya tapmakla kâfir oldular;

sonra Mûsâ (aleyhisselâm), Tûr'dan yanlarına dönünce, yine îmân ettiler;

sonra Isa (aleyhisselâm) ile İncil'i inkâr etmekle yine kâfir oldular;

sonra da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) î inkâr etmekle küfürlerini arttırdılar."

Bir görüşe göre de bunlar, ırtidatları tekerrür ve küfürde ısrar eden ve daha da ileri giden bir kavimdi.

İşte Allahü teâlâ, onları ne bağışlayacak, ne de onlara hidâyet edecektir. Çünkü onların küfürden tevbe edip îmânda sebat göstermeleri imkânsızdır. Zira onların kalblerine küfür basılmış ve irtidad içlerine sindirilmiştir.

Onlara göre îmân, en değersiz şeydir. Yoksa bu ilâhî kelâm, "onlar ihlaslı olarak da îmân etseler, îmânları kabul olunmaz ve bağışlanmazlar" anlamında değildir.

138
"Münafıklara kendileri için can yakıcı (elîm) bir az ab olduğunu müjdele."

Bu âyet zahirde îmân edip de kalben defalarca inkâr eden ve küfür ile nifaklarını arttıranlarla ilgilidir. Burada uyarma yerine tebşir kelimesinin kullanılması istihza içindir.

139
"Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler onların yanında izzet (kuvvet ve galebe) mi arıyorlar? Şüphesiz ki bütün izzet Allah indir."

A- "Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler onların yanında izzet (kuvvet ve galebe) mi arıyorlar."

Mü'minleri bırakıp da kendilerine kâfirleri dost ve yardımcı edinenler münafıklardı. Münafıklar:

"- Nasıl olsa Muhammed'in işi başarıya ulaşmaz; onun için siz, Yahudileri dost edinmeye çaksın!" diyorlardı.

İşte bu âyet, onların görüşlerini reci ve ibtal ile onların umut ve arzularının hüsranını açığa vurur. Ve aynızamanda şu soruyu sorar:

"- Onlar, kâfirlerin dostluğuyla kuvvet ve üstünlük mü arıyorlar?"

B- "Şüphesiz ki bütün izzet Allah'ındır."

Bu cümle, inkârı istifhamın ifade ettiği görüşün bâtıl ve ve o görüşte olanların sonlarının hüsran olduğunun sebebini vuzuha kavuşturur. Çünkü bütün kuvvet, kudret ve galibiyet Allahü teâlâ'ya münhasırdır ve

"Oysa bütün kuvvet, ancak Allah'ın, Resulünün ve mü'minlerindir." (Münafıkun 63/8) âyetinde ifade edildiği gibi Allahü teâlâ'dan ve O'nun dostlarından başkasıyla üstünlük sağlamak bâtıl ve imkânsızdır.

Bir diğer görüşe göre ise bu cümle, mahzûf bir şart cümlesinin cevabıdır. Yani eğer onların yanında kuvvet arıyorlarsa, bilsinler ki, bütün kuvvet Allah'ındır.

140
"Allah, size Kitab (Kur'ân)da şunu da indirdi:

Allah'ın âyetlerinin inkâr ve onlarla istihza edildiğini duyduğunuz zaman onlar başka bir söze dalın caya kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yok ki. Allah, münafıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."

A- "Allah, size Kitab (kur'an)da şunu da indirdi:

Allah'ın âyetlerinin inkâr ve onlarla istihza edildiğini duyduğunuz zaman onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın."

Bu hitab, doğrudan doğruya münafıklara olup onların sayılan cinayetlerinin gerektirdiği kınamanın daha da ağırını ifade ettiği gibi, onların hallerinin son derece çirkin ve isyanlarının had safhada olduğunu bildirir.

Bundan önce bir ara (mutariz a) cümlesiyle,

bütün kuvvet ve kudretin Allah'a aid olduğu,

kâfirleri dost edinmek için bir sebeb bulunmadığı,

belirtilmişti. Şimdi onlarla beraber oturmanın da sakıncasına işaret ediliyor ve bu sakıncanın devamı süresince onlarla beraber oturmaya yasak getiriliyor. Fakat yine de bazılarının kâfirleri dost edinmeye devam ettikleri görülüyor. Oysa Allahü teâlâ daha önce Mekke'de indirdiği bir âyetle "Allah'ın inayetlerinin inkâr ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onlar, başka bir söze dahncaya kadar yanlarında oturmayın." buyurmuştu.

Mekke döneminde yasağı getiren En'am (6) sûresinin 68. âyetidir. Şöyle ki:

"Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşanları gördüğünde, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir."

İşte bu âyet, onlarla dostluk kurmak ve onlardan kuvvet almak şöyle dursun, o çirkin halde oldukları zaman, onlarla beraber oturmayı bile men eder.

Ayetler kelimesinin ısm-i celile izafe edilmesi, "Allah'ın âyetleri / âyati-llâh" denmesi, âyetleri şereflendirmek (teşrif), onların yüce kadrini ve onları inkâr etmenin korkunçluğunu belirtmek içindir.

1-Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e nazil olan âyetlerde özellikle ona hitab ediliyorsa bu, aynı zamanda onun ümmetine hitab ediliyor demektir.

2-Onlardan yüz çevirmeyi gerektiren şey, onların âyetler hakkında inkâr ve istihza yolu laflara daldıklarının bilinmesidir. Bundan dolayıdır ki bu hal,

bir âyette görme (rüyet) (6/68),

diğer bir âyette işitme (istima) (4/140) şeklinde ifade edilmiştir.

Onlardan yüz çevirmekten maksad, onların meclisinden kalkmak suretiyle onların söylediklerine karşı olduğunu göstermektir yoksa yalnız kalben onlara muhalefet etmek veya yüzünü döndürmek değildir.

B- "Yoksa siz de onlar gibi olursunuz."

Bu cümle istinafı olup indirilen (Allah size Kitabda şunu indirdi:) şeye dahil değildir; nehyin illetini belirtir. Yani o lafların konuşulduğu sırada onlarla beraber oturmayın; eğer bunu yaparsanız küfürde ve azaba istihkakda onlar gibi olursunuz.

C- "Şüphe yok ki Allah, münafıklarla kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."

Bu cümle, o kâfirlerle beraber oturanların, onlar gibi sayılmalarını mûcib azab ortaklığını ve onların küfürde o kâfirler gibi sayılmalarının illetini belirtir.

Münafıklardan murad,

ya muhatablardır; buna göre zamir makamında münafıklar kelimesinin zahir olarak kullanılması, onların nifakını tescil etmek ve bu hükmün sebebinin, nifak olduğunu belirtmek içindir;

ya da münafıkların cinsidir ve muhatablar da öncelikle onlara dahildir.

Münafıkların, kâfirlerden önce zikredilmesi, muhataplara olan ceza va'dını ağırlaştırmak içindir.

141
"Onlar sizi gözlüyorlar. Eğer Allah'tan size bir fetih (zafer ve ganimet) nasib olursa:

"- Biz sizinle beraber değil miydik?" derler.

Kâfirlerin fetihten bir nasibi olursa onlara:

"- Biz sizden üstün iken sizi kollamadık mı ve mü'minlerden korumadık mı?" derler.

Kıyamet günü Allah, aranızda hükmedecektir. Allah, mü'minlerın aleyhine kâfirlere bir yol vermeyecektir."

A- "Onlar sizi gözlüyorlar. Eğer Allah'tan, size bir fetih (zafer ve ganimet) nasib olursa:

"- Biz sizinle beraber değil miydik ?" derler."

Eğer kâfirlerin (fetihten) bir nasibi olursa onlara:

"- Biz, sizden üstün iken sizi kollamadık mı ve mü'minlerden korumadık mı ?" derler.

Burada hıtab mü'mınlere tevcih edilmiştir. Bu cümle,

- ya kâfirleri dost edinenleri,

- ya da yalnız münafıkları anlatır. Çünkü Müslümanları gözleyip duranlar, kâfirler değil, münafıklardır. O münafıklar, sizin durumunuzu, kazanacağınız zaferi veya uğrayacağınız hezimeti beklerler. Eğer Allahü teâlâ'dan size bir zafer lütfedılirse,

"- Biz sizinle beraber değil miydik? Biz size yardım etmedik mi? Bize de ganimetten pay verin!"derler.

Kâfirlerin savaşta zaferden bir nasibi olursa, bu defa kâfirlere:

Biz size karsı üstün durumda iken, sizi öldürmek ve esir almak imkânına sahip olduğumuz halde sizi kendi halinize bırakmadık mı ve üstelik mü'minleri engellemedik mı? Onların moralini bozmadık mı? Onlara za'fiyet vermedik mi? Onlara yardım etmekte ağırdan almadık mı? Yoksa siz, onlara yağma olurdunuz. Şimdi siz elde ettiğiniz ganimetlerden bizim payımızı verin!" derler.

Müslümanların zaferinin fetih, kâfirlerin zaferinin de nasib olarak ifade edilmesi, Müslümanların şânını yüceltmek ve kâfirlerin nasibini küçültmek içindir.

B- "Kıyamet günü Allah, aranızda hükmedecektir "

Allahü teâlâ, âhiret gününde her birinizin haline uygun olan mükâfat veya cezaya hükmedecektir. Dünyada ise Allah (celle celâlühü), şahadet kelimesini ikrar edene,

İslâm'ın hükümlerinin uygulanmasını,

ve münafık da olsa ona karşı kılıç kullanılmamasını emir buyurmuştur.

C- "Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere bir yol vermeyecektir"

Allah (celle celâlühü), dünyada ibtila (imtihan) ve ıstıdrac (bol bol nimete mazhar kılmak, günaha devam etmesini sağlamak, durumunu ağırlaştırmak suretiyle tedricî olarak azaba yaklaştırmak) için, mü'minlerin aleyhine kâfirlere yol verdiği gibi, kıyamet günü asla onlara bu imkânı vermeyecektir;

ya da "sebil/yoı", hüccet demektir. Buna göre Allahü teâlâ, dünyada mü'minlerin aleyhine kâfirlere hüccet imkânı vermeyecektir, demektir.

"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Allah, onların hud'a'larını kendilerine çevirir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek (mütekâsilen) kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve onlar Allah'ı pek az anar (hatırlar)lar."

A- "Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Allah, onların hud'a'larını kendilerine çevirir."

Bu âyet, o münafıkların yaptıkları çirkinliklerin başka bir yüzünü beyan eder. Onlar, tıpkı başkalarını aldatmağa çalışan insanların yaptıkları gibi görünürde îmânlarını açıklar fakat kalblerinde inkârı gizlerler. Allahü teâlâ da, onlara, aldatmada üstün olanın yaptığına benzer bir muamele yapar. Allah dünyada onların kanlarını ve mallarını dokunulmaz kılmış, fakat âhirette onlar için cehennemin en aşağı katını hazırlamıştır. Bu konu ile ilgili izahlar, Bakara (2) sûresinin başında geçti.

Bir görüşe göre ise, kıyamet günü Suat'tan geçerken münafıklara da, mü'minlere verildiği gibi bir nûr verilir. Onlar da mü'minler gibi Sırati geçmeye çalışırlar. Sonra münafıkların nuru söner; mü'minlerin nuru kalır. O zaman onlar, mü'minlere seslenerek:

"- Bizi de gözetin; biz de sizin nurunuzdan yararlanakm!" derler.

B- "Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek (mütekâsilen) kalkarlar."

Münafıklar namaza kalktıklar zaman tekâsül gösterirler, zoraki kalkiyorlarmiş gibi ağır davranırlar ve kendilerini mü'min sansınlar diye gösteriş yaparlar.

"Yürâûne'n-nâse — insanlara gösteriş yaparlar" cümlesi,

ya istinafı olup kelâmdan doğan bir sualin, başka bir deyişle "Onların üşenerek kalktıkları namazdan maksadları nedir?" şeklindeki bir sualin cevabıdır;

ya da önceki cümle ile bağlantılı olup onların halini anlatmaktadır.

C- "Ve onlar Allah'ı pek az anarlar."

Bu cümle, "insanlara gösteriş yaparlar" cümlesine atıftır. Bu konuda değişik tevcihler yapılmıştır. Şöyle ki:

Münafıklar,

1-Allah'ı (celle celâlühü) pek az, ancak dilleriyle anarlar. Dil ile anmak, kalben anmaya göre pek az sayılır.

2-Pek az Allah'ı hatırlarlar.

3-Pek az namaz kılarlar. Çünkü onlar ancak insanlara gösteriş için bunu yaparlar.

4-Namazda ancak tekbir alırken ve selâm verirken Allah'ı anarlar.

143
"İkisi (iman ile küfür) arasında müterеddit (müzebzeb)dirler.

Ne onlara ne bunlara katikrlar. Allah'ın şaşırttığı (idlâl ettiği) kimse için sen yol bulamazsın."

A- "İkisi (iman ile küfür) arasında müterеddit (müzebzeb)dirler."

Onlar, küfür ile îmân arasında müzebzeb, müterеddit ve şaşkındırlar; onları şeytan şaşırtmıştır.

Müzebzeb kelimesinin gerçek mânâsı, her iki tarafından da savunulan kişi demektir.

"Müzebzebîn" kelimesi, "müzebzibîn" olarak da okunmuştur. Yani onlar kendi kalblerini veya görüşlerini veya dinlerini tereddütte ve arada bırakmışlar veya arada kalmışlar (mütezebzıbîn)dır.

Abdullah İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) Mushafında bu kelime "mütezebzibîn" şeklinde yazılmıştır.

Diğer bir kırâete göre ise, bu kelime "müdebdebîn" olarak geçer. Bunun anlamı "bir bu yola, bir o yola giren" dir.

"Ne onlara ne bunlara katılırlar" cümlesi de, onlar ne Müslümanlara ne de kâfirlere mensubtur; ne öncekilerin yolundan, ne de sonrakilerin yolundan gidiyorlar; demektir.

B- "Allah'ın şaşırttığı (idlâl ettiği) kimse için sen yol bulamazsın."

Allahü teâlâ'nın şaşırttığı kimsenin hidâyet ve tevfike istidadı olmadığından onu hak ve doğru yola hidâyet etmek şöyle dursun, ona öyle bir yol bulman da mümkün değildir.

Bu hitab, muhatab olabilen herkes içindir.

144
"Ey îmân edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a aleyhinizde apaçık bir hüccet (sultan) vermek mi istiyorsunuz?"

A- "Ey îmân edenler ! Mü'mınleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin ."

Münafıkların hali açıklanırken mü'mınleri bırakıp kâfirleri dost edinmek yasaklanmıştı. Şimdi burada kâfirlerden dost edinmek sarahatle nehyediliyor. Amaç yasaklama ve sakmdırmayi kuvvetlendirmektir.

B- "Allah'a aleyhinizde apaçık bir hüccet (sultan) vermek mi istiyorsunuz."

Sız bunu yapmakla, münafık olduğunuza dâir Allah'a (celle celâlühü) apaçık bir hüccet mi vermek istiyorsunuz? Zira kâfirleri dost edinmek, nifakın en açık delillerındendir. Yahut sizi cezasına çarptıracak bir sultan mı istiyorsunuz?

"Allah'a aleyhinizde apaçık bir hüccet vermek mi istiyorsunuz?" buyrulmak suretiyle inkâr,

-irâdenin taalluk ettiği fiile değil,

-fakat irâdeye tevcih edilmiştir (.. .bir hüccet vermek mi istiyorsunuz?).

Bundan amaç inkârı daha kuvvetle belirtmek ve durumun korkunçluğunu bildirmek içindir, ifadenin vurgulamak istediği şudur:

"Kâfirleri dost edinmek şöyle dursun, bunu istemek bile akıllı işi değildir."

"Yoksa sız de bundan önce Mûsa'ya sorulduğu gibi, Peygamberinizi sorgulamak mı istiyorsunuz? "(Bakara 2/108) mealindeki âyet de bu kabildendir.

145
"Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı katında (csfelin-e) dırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın."

A- "Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı batındadırlar."

"Derkil- esfei", cehennemin tabanındaki kattır. Münafıklar, kâfirlerin en habisi oldukları için en şiddetli azaba uğrayacaklardır. Çünkü onlar, küfürlerine İslâm ve Müslümanlarla, alay ve aldatma gayretlerini de ilâve etmişlerdir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in: "Uç şey var ki, onların bulunduğu kimse, oruç da, tutsa, namaz da kilsa ve Müslüman olduğunu iddia da etse, o kimse münafıktır (Selâsün men künne fihi fehüve münafikun ve in sâme ve salla ve zea'me ennehü müslımun):

Konuştuğu zaman yalan söyler (men iza haddese kezebün);

Söz verir fakat yerine getirmez (ve iza vea'de ahlefe);

Emanet bırakıldığı zaman ona hiyanet eder (ve ize'tümine hâne)."

hadisi ile benzerleri ise, caydırıcılığı kuvvetlendirmek amacıyla teşdid, tehdit ve ağırlaştırma kabilin dendir.3

3 Ebî Hüreyre (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edilen bu hadis Sünen-i Tırmızî'de yer almaktadır. Bunun bir eşi daha vardır. Şöyle ki: Kendisinde dört haslet bulunan kışı münafıktır (Erbaun men künne fîhi kâne münâfıkan). Kendisinde bunlardan bir haslet bulunursa, o hasleti terk edinceye kadar onda nifaktan bir haslet olacaktır: Konuştuğu zaman yalan söyleyen (Men iza haddese kezebe), söz verdiği zaman sözünde durmayan (ve iza vea'de ahlefe), dava ettiği zaman itidal ölçülerini aşan (ve iza hasame fecera), anlaştığı zaman anlaşmayı bozan kişi (ve iza âıede ğadera) (Bak: Sünen-i Tirmizî Tercemesi, Yûnus Emre Yayınları, Cilt: 4, Sayfa: 386, Hadis No: 2766, 2767, 2768).

B- "Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın."

Onları bu cehennem azabından kurtaracak bir yardımcı bulman mümkün değildir. Bu hitab da, geçmiş hitab gibidir.

146
"Ancak tevbe ve ıslah-ı nefs edenler, Allah'a sımsıkı sarılıp dînlerini Allah için hâlis kılanlar müstesna. İşte onlar, mü'minlerle beraberdirler. Allah da mü'mınlere pek büyük mükâfat verecektir."

Bu istisna münafıklardandır. Onlar ancak,

nifaktan tevbe edip hallerini düzeltenler,

Allah'a, O'nun dinine sımsıkı sarılanlar,

dinlerini Allah için hâlis kılanlar,

O'na itaatten ve rızasını elde etmekten başka bir şey aramayanlar müstesna.

İşte Bu vasıfları taşıyanlar, cennetin yüksek derecelerinde, îmân ettikleri günden beri kendilerinden nifak asla sadır olmayan hâlis mü'minlerle beraberdir.

"Allah da mü'mınlere pek büyük mükâfat verecektir" cümlesi, onların yüksek derecelerini beyan eder. İşte onlar bu büyük mükâfatı, hâlis mü'minlerle paylaşırlar.

147
"Eğer siz îmân ve şükrederseniz Allah size neden az ab etsin? Allah, her zaman şükredenleri mükâfatladıran (Şakır) ve her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Eğer siz îmân ve şükrederseniz Allah, size neden az ab etsin ?"

Bu istinaf cümlesi açıkça şunları belirtir:

1- Onların azaba uğramalarının sebebi başka değil ancak kendi küfürleridir.

2- Önceki nifaklarından tevbe etmeleri halinde mükâfatlandırılacaklardır.

O takdirde Allah size neden azab etsin?

Hükümdarlarda olduğu gibi hâşa,

öfkesini mi çıkaracak,

intikam mı alacak,

bir menfaat mi sağlayacak,

bir zararı mı önlemiş olacak?

Allahü teâlâ, bu gibi hallerden müstağnidir, münezzehtir. Bu ilâhî azab, sizin küfrünüzün mûcıb olduğu bir sonuçtan başka bir şey değildir. Bu itibarla küfrünüz, îmân ve şükürle zail olunca, azab da kesinlikle kalkar.

Âyette îmândan önce şükür zikredilmiştir. Çünkü şükür, îmâna ulaştıran bir yoldur. Zira insan, önce, kendisine bahşedilmiş enfüsî (dahilî) ve afakî (haricî) nimetleri idrâk eder ve mübhem olarak şükrü edâ eder; sonra o nimetleri bahşedenin marifetine erişir ve ona îmân eder.

B- "Allah, her zaman şükredenleri mükâfatlandıran (Şâkir) ve her şeyi hakkıyla bilen (Aiîm)dır."

Allahü teâlâ tarafından olan şükür, kullarının az miktarda itaat ve ibâdetlerine rıza göstermek ve karşılığında kat kat mükâfat vermektir. İşte bu mânâda Allahü teâlâ, kullarına şükredendir.4 Yine O, her şeyi ve ezcümle sizin şükrünüzü ve îmânınızı da eksiksiz olarak bilendir. Binaenaleyh sizin mükâfatlarınızı vermemesi imkânsızdır.

148
"Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ; ancak zulme uğrayan müstesna. Allah her şeyi hakkıyla işiten (Semi')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir."

A- "Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayan müstesna."

Allahü teâlâ'nın bir şeyi sevmemesi ona buğzetmesinden kinayedir. Allah (celle celâlühü) kimsenin herhangi bir kötü söz söylemesinden hoşlanmaz. Ancak zulme uğrayan kimsenin, zâlime beddua etmesine veya kendisine yapılan zulümden yakınmasına ve o zâlimin kötülüklerini anlatmasına bir engel yoktur.

Bir diğer görüşe göre de, kendisine hakaret edene hakaretle karşılık vermek bu istisnanın şumûlü içindedir.

Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyrulur:

"Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onların aleyhine bir yol yoktur." (Şûra 42/41)

Başka bir görüşe göre ise, bir şahıs, bir kavme misafir olmuş; onlar ona yemek yedirmemişler. Bundan dolayı misafir de, onlardan şikâyette bulunmuş; fakat onlardan şikâyet ettiği için ayıplanmış. İşte bunun üzerine bu âyet-i ketime nazil olmuş.

Bir kıraate göre "zuiime / zulmedilmiş, zulme uğramış" fiili, "zaleme / zulmetti" şeklinde fail kipi ile de okunmuştur. Buna göre anlam:

"Fakat zâlim Allahü teâlâ'nın sevmediğini işler, kötü sözü açıkça söyler" şeklinde olur.

B- "Allah her şeyi hakkıyla işiten (Semî)dir, her şeyi hakkıyla bilen (Aiîm)dır."

Allahü teâlâ her zaman her şeyi işitendir; buna zâlim ve mazlumun sözleri de dahildir. Yine O, zâlim ve mazlumun hallerinin de dahil olduğu her şeyi bilir. Bu itibarla bu cümle, istisnanın ifade ettiği hususu açıklar.

149
"Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz veya bir kötülüğü bağışlarsanız şüphesiz Allah da çok bağışlayıcıdır, her şeye gücü yetendir."

Kavlî veya fiili hayırlardan her ne olursa olsun, siz bir hayrı açıklarsanız veya gizlerseniz veyahut size karşı işlenmiş bir suçtan dolayı muahaze hakkınız var iken affederseniz, biliniz ki şüphesiz Allahü teâlâ da her zaman fazlasıyla affedicidir.

Bir suçu affetmek, bir hayrı açıklamaya ve gizlemeye dahil iken ayrıca zikredilmesinin sebebi, asıl amacın o olmasıdır. Hayrı açıklamak ve gizlemek, onun sebepleri olduğu için zikredilmişlerdir. Nitekim "şüphesiz Allah da her zaman fazlasıyla affedicidir" cümlesi de, bunu bildirir. Bu cümlenin, şartın cevabı olarak zikri, asıl umdenin, kudreti olduğu halde affetmek olduğuna delâlet eder. Hulâsa Allahü teâlâ, muahaze kudreti olduğu halde ziyadesiyle affedicidir.

Hasen el-Basrî, bu cümlenin tefsirinde diyor ki:

"Allahü teâlâ intikam almaya muktedir olduğu halde canileri affeder. Binaenaleyh siz de, Allahü teâlâ'nın sünnetine uymalısınız."

Kelbî de, bu cümlenin tefsirinde şöyle der:

"Allahü teâlâ, sizin günahlarınızı affetmeye, sizin, size zulmedenin günahlarını affetmeye muktedir olmanızdan çok daha muktedirdir."

Bir görüşe göre de Allah (celle celâlühü), affedeni ziyadesiyle affedicidir ve sevabı ona ulaştırmaya kaadirdir.

150
"Onlar ki Allah ve Resulünü inkâr ederler; Allah ile Resulleri arasını ayırmak isterler de "Kimine îmân, kimini inkâr ederiz." derler. Böylece bu ikisi (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isterler."

Allah ile Peygamberlerini inkâr edenler, bunu sarahatle ifade etmeseler de dinî maçları bu sonuca varır. Nitekim,

"Allah ile Resulleri arasını ayırmak isterler / ve yürîdûne en yüferrikuu beync-llâhi ve rusulihi" cümlesinden de bu mânâ anlaşılır. Daha açık bir deyişle onlar Allahü teâlâ'ya îmân, fakat Peygamberlerini inkâr ederler. Bu da yine sarih ifadeleri ile, değil, fakat istilzam yoluyladır. Nitekim,

"Kimine îmân, kimini inkâr ederiz, derler / ve yekuulûne nü'minü biba'dıin ve nekfüru biba'dıin" cümlesi de, bunu anlatır. Gerçekten Yahudiler:

"- Biz, Mûsa'ya, Tevrat'a ve Uzeyr'e îmân ederiz; onlardan ötesini de inkâr ederiz" dediler.

Bu da, Allahü teâlâ'yı ve peygamberlerini inkâr etmekten ve îmânda Allahü teâlâ ile Peygamberlerini birbirinden ayırmaktan başka bir şey değildir. Zira Allah (celle celâlühü), bütün Peygamberlere inanmayı emretmiştir. Ve hiçbir peygamber yoktur ki, kendi kavmine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in dininin hak olduğunu haber vermiş olmasın. Bu itibarla bu Peygamberlerden birini inkâr eden kimse, hiç farkında olmadan bütün Peygamberleri ve hatta Allahü teâlâ'yı inkâr etmiş olur.

İşte onlar, bu sözleri ile, îmân ile küfür arasında başka bir yol tutup onda yürümek istiyorlar. Oysa ikisinin arasında kesinlikle bir orta yol yoktur. Zira hak, taaddüt (kesret) kabul etmez ve hakkın ötesi ancak dalâlettir (İzi'l-hakkıı lâ yetea'ddedü ve maza ba'de'l-hakku illâ'd-dalâl).

151
"İşte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz, kâfirler için aşağılayıcı bir az ab hazırladık."

O çırkm sıfatları taşıyanlar, tam ve kâmil mânâda kâfir olmuşlardır; onların îmân olarak iddia ettikleri ve öyle isimlendirdikleri inanç, geçerli değildir.

"Plak" kelimesi,

ya cümlenin anlamını tekid eder; yani onların tam kâfir oldukları bir gerçektir;

ya da "kâfirler" kelimesinin mastarı olan küfrün sıfatıdır; yani onlar gerçekten küfre düşmüşlerdir; bu seksiz, şüphesiz sabittir; demektir.

Zamir makamında "kâfirler" kelimesinin zahir olarak kullanılması, onları zemmetmek ve onların vasfını hatırlatmak içindir. Yahut bu zemm ve hatırlatma bütün kâfirler içindir ve onlar da öncelikle buna dahildir.

152
"Allah'a ve Resulüne îmân eden ve onlardan birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince; Allah böylelerinin mükâfatını yalanda verecektir. Allah, bağışlaması bol (Ğafur)dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

"Ey îmân edenler! Allah'a, Resulüne, Resulüne indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a îmân edin. Kim Allah'ı, meleklerini, Kitablarını, Resullerini ve âhıiret gününü inkâr ederse muhakkak ki haktan uzak bir dalâlete düşmüş olur." (4/136) mealindeki âyetin tefsirinde anlatıldığı gibi:

Allah'a ve Peygamberlerine îmân edip onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlar,

kâfirlerin yaptıkları gibi kimilerine îmân, kimilerini inkâr etmeyenler var ya; işte Allahü teâlâ, onların mükâfatlarını mutlaka verecektir. Allah (celle celâlühü) onların taksiratları için çok bağışlayıcıdır ve mükâfatlarını arttırmak için de onlara son derece merhametlidir.

153
"Ehl-i Kitab senden semâdan bir kitab indirmeni istiyor. Onlar Mûsa'dan daha büyüğünü istemişlerdi. Demişlerdi ki:

"- Allah'ı bize apaçık göster!"

Zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra kendilerine gelen bunca açık deliler (beyyinat)in ardından buzağıyı ilâh edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Mûsa'ya apaçık bir kudret (sultan) verdik."

A- "Ehl-i Kitab, senden semâdan bir Kitab indirmeni istiyor."

Bu âyetin nüzûlsebebi aşağıdaki şu olaydır:

Yahudî âlimleri, Resûlüllah'a -ifc:

"- Eğer sen gerçekten Peygambersen, Mûsa'nın (aleyhisselâm) getirdiği gibi, sen de gökten toptan bir kitap getir!" demişlerdi.

Diğer bazı görüşlere göre de:

Eğer sen gerçekten peygambersen, Tevrat gibi, sen de bize, levhalar üzerine semavî yazı ile yazılmış bir kitap getir!" yahut

"- Gökten inerken göreceğimiz bir kitap getir!" yahut

"- Bizim hazır bulunduğumuz bir mecliste Resûlüllah olduğuna dâir bir kitap getir!" demişlerdi.

Yahudi âlimlerinin bu istekten amaçları sadece tehakküm (tekebbür) ve teannüt (hata yakalamak, sıkıştırmak) idi.

Plasen el-Basrî diyor ki:

"- Eğer o Yahudî âlimleri, hakkın ortaya çıkması için sualler sormuş olsalardı, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) istedikleri delilleri kendilerine verecekti ve zaten onlara getirdiği deliller de yeterli idi."

B- "Onlar Mûsa'dan daha büyüğünü istemişlerdi. Demişlerdi ki :

"- Allah'ı bize apaçık göster!"

Bu cümle, mukadder bir şartın cevabıdır. Yani:

"- Ey Resûlüm! Eğer onların senden istediklerini büyük bir şey olarak görüyorsan bil ki onlar, Mûsa'dan daha büyüğünü istemişlerdi."

Bir görüşe göre de, bu cümle, cevabın illetidir. Yani:

"- Ey Resûlüm! Onlar senden bunu istiyorlarsa da, onların istemelerine aldırma, zira onlar, Mûsa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi."

Bu istek, her ne kadar o Yahudî âlimlerinin seleflerinden sâdır olmuşsa da, bunlar yaptıkları ve yapmadıkları işlerde seleflerine uydukları için onların istekleri, bunlara izafe edilmiştir. Yani :

"- Ey Resûlüm! Onların senden istedikleri, cehaletlerinin ilk eseri değildir. Onlar Mûsâ (aleyhisselâm) ya da Allah'ı bize apaçık göster, Allah'ı gözlerimizle apaçık görelim, demişlerdi."

C- "Zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı."

Gökten bir ateş inip onları helâk etti. Bu da onların zulmü, taannütları ve kendileri için imkânsız olan bir şeyi istemeleri sebebiyle olmuştu.

Ancak bu, Allahü teâlâ'yı mutlak olarak görmenin imkânsız olduğu anlamına gelmez.

Ç- "Sonra kendilerine gelen bunca açık delillerin ardından buzağıyı ilâh edindiler."

Bu deliller, Mûsâ (aleyhisselâm) nın asâ, beyaz el (yedıi- beyza) ve denizi yarması (falkı'l-bahr) ve diğerleri gibi firavuna gösterdiği mûcizelerdir. Tevrat ise bu mucizelere dahil değildir; çünkü henüz o inmemişti.

D- "Biz, bunu da affettik."

Onlar, tamamen yok edilmeyi hak ettikleri halde Biz onu yapmadık ve kendilerini affettik.

Bir görüşe göre bu ilâhî kelâm, onları tevbeye davet anlamındadır. Başka bir deyişle:

"- O suçları işleyenler, tevbe ettiler; Biz de onları affettik. O halde siz de tevbe edin ki, sizi de affedelim" demektir.

E- "Ve Mûsa'ya apaçık bir kudret (sultan) verdik."

Nitekim Mûsâ onların isyanlarının tevbesi olarak kendi nefislerini öldürmelerini emretmişti.

154
"Kendilerinden alınan mîsaka bağlı kalmaları için Tûr'u üzerlerine kaldırdık. Ve onlara dedik ki: "- Kapıdan secde ederek girin!" Ve yine onlara dedik ki:

"- Cumartesi yasağını aşmayın (tecavüz etmeyin)!" Kendilerinden ağır bir mîsak da aldık."

A- "Kendilerinden alınan mîsaka bağlı kalmaları için Tûr'u üzerlerine kaldırdık."

Kendilerinden alınan misâkı bozmamaları için Tûr dağını başları üzerine kaldırdık. Nitekim rivâyete göre onlar verdikleri mîsakı bozmaya yeltendiler; bunun üzerine Allahü teâlâ, Tûr dağını onların üstüne yükseltti. O

zaman onlar mîsakı bozmaktan vazgeçtiler. Bundan sonra gelecek olan "Kendilerinden ağır bir mis âk da aldık" cümlesine en uygun mânâ da budur.

B- "Ve onlara dedik k:

"- Kapıdan secde ederek girin !"

Onlar, Tûr dağının gölgesinde bulundukları bir sırada Biz, Mûsa'nın (aleyhisselâm) diliyle onlara böyle söyledik.

Tabiî âlimlerinden Katâde diyor ki:

"- Biz kendi, aramızda bunu konuşurken, bu kapının, Beytülmakdisin kapılarından biri olduğunu söylerdik."

Ancak bu konudaki kanaatler muhteliftir. Şöyle ki:

1 - Bu kapıdan maksad Kudüs'tür.

2-Bu kapı Eriha şehri kapısıdır.

3-el-Bâb / Kapı, bir kasabanın adıdır.

4-Bu kapı, namazda yöneldikleri Kubbe'nin kapısıdır.

Ancak Mûsâ (aleyhisselâm) kavminin, onun hayatında Beytülmakdis'e girmediği tarihî bir gerçektir.

C- "Ve yine onlara dedik ki :

"- Cumartesi yasağını aşmayın "

Cumartesi günü büyük balıkları avlama yasağını çiğnemeyin, dedik.

Ç- "Kendilerinden ağır bir mîsak da aldık."

Mükellefiyetlerini yerine getirmeleri için onlardan kesin ve ağır bir söz de aldık. Bu söz, Allahü teâlâ'nın, Tevrat'ta kendilerinden aldığı ahiddir.

Bir görüşe göre onlar, dinden döndükleri takdirde Allahü teâlâ'nın dilediği gibi kendilerini azaba uğratması konusunda mîsak vermişlerdi.

155
"Başlarına gelenler, mîsaklarmı bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, Peygamberleri haksız yere (biğayr-ı hakkın) katletmelerinden ve "bizim kalblerimiz kılıflıdır" demelerındendır.

Hayır, Allah, küfürleri sebebiyle onların kalblerını mühürlemiştir. Pek azı müstesna îmân etmezler."

A- "Başlarına gelenler, mîsaklarmı bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, Peygamberleri haksız yere katletmelerinden ve "bizim kalblerimiz kılıflıdır" demelerındendır."

Misaklarını bozmaları sebebiyle, Biz de, onları lânetiedik, meshettık, onlara ve onların haleflerine ulaşan az ablarımızla gerekeni yaptık.

Rivâyete göre, onlar, Dâvûd (aleyhisselâm) zamanında cumartesi yasağını ihlâl ettiler. Bu yüzden lanetlendiler ve meshedilip muymunlara döndürüldüler.

Kur’ân'da veya kendi Kitablarmda yazılı Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr ettiler, Zekeriyya ile Yahya (aleyhisselâm) gibi Peygamberleri haksız yere öldürdüler ve:

"- Kalplerimiz kılıflıdır", yani cibilliyetimizde bulunan bir perde ile örtülüdür; Muhammed in getirdikleri kalblerimize ulaşmaz!" dediler ve çeşitli azaba uğradılar.

İbn Abbâs ile Atâ'ya göre, âyetin metnindeki "ğulf kelimesi "ağlef' in değil fakat mahfaza anlamındaki "ğılaf in çoğuludur. Yani :

"- Bizim kalplerimiz ilimlerin mahfazasıdır; onun için bizim ilmimiz bize yeter, başkasına ihtiyacımız yoktur." demektir.

Kelbî'ye göre ise:

"- Bizim kalplerimiz o kadar kuvvetlidir ki, onlara ne ulaşırsa, hemen hıfzedilir; eğer senin sözlerinde hayır olsaydı, kalplerimiz onları da hıfzederdı." demektir.

B- "Hayır, Allah küfürleri sebebiyle onların kalblerını mühürlemiştir."

Birbirine matuf olan iki cümle arasında bir istitrat (ara)cümlesi olan bu kelâm onların fâsid iddialarını bir an önce reddetmek içindir. Bunun anlamı şudur:

Hakkın onların kalblerine ulaşmaması, kalbleri doğuştan kılıflı olduğu için değildir. Fakat küfürleri sebebiyle Allah (celle celâlühü) onların kalblerini mühürlemiştir.

C- "Pek azı müstesna îmân etmezler."

Abdullah b. Selâm ve benzerleri gibi pek azından başkası îmân etmez. Yahut hakikatlerden ancak pek azma îmân ederler ve bu îmân da geçerli değildir.

156
"Küfürleri ve Meryem'e karşı büyük bir bühtan olan sözleri sebebiyle."

Burada küfrün tekrar zikredilmesi, onların küfrünün tekerrür ettiğini bildirmek içindir. Nitekim onlar, Mûsa'yı (aleyhisselâm), sonra Isâ (aleyhisselâm)'yı ve nihayet Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)ı inkâr ettiler.

Meryem hakkındaki bühtanları da, ifadelere sığmayacak kadar pek büyüktür. Nitekim onlar, Meryem'e bin konak uzak olan bir fiili nisbet etmişlerdir. 5

5 Muhterem müellif bu şeni iftirayı edeben ancak böyle anlatmaktadır.

157
"Biz, Allah'ın Resulü Meryem oğlu İsa'yı katlettik." demeleri sebebiyle. Oysa onu katletmediler, onu asmadılar da. Fakat o, onlara benzer gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler ondan yana şüphe içindedirler. Onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur; sadece zanna uyuyorlar. Onu yakıinen katletmediler."

A- "Biz, Allah'ın Resulü Meryem oğlu İsa'yı katlettik" demeleri sebebiyle."

Onların bu sözlerinin de, teşhir edilen cinayetleri meyanmda zikredilmesi,

sadece yalan olduğundan dolayı değil, fakat onların bu sözlerinin aynı zamanda,

-İsâ Peygamber'i (aleyhisselâm) hâşa öldürmekten sevinç duyduklarını,

-onunla alay ettiklerini zımnen ifade etmesi sebebiyledir.

Çünkü onların, İsâ'dan (aleyhisselâm) Resul unvanı ile bahsetmeleri, alay yoluyladır.

"Dediler la (Ve kaalû):

Ey kendisine Kur’ân'ındirilen Muhammed, sen gerçekten bir mecnunsun!.." (Hicr 15/6) âyeti de bu kabildendir.

Ancak onların, İsâ (aleyhisselâm) hakkında alay için kullandıkları bu vasıf, Allahü teâlâ tarafından övgü olarak kullanılmıştır. Bu da,

İsâ (aleyhisselâm) yi medhetmek,

onun mertebesinin yüceliğini belirtmek,

onun katline kalkışmanın pek büyük bir cinayet ve bununla övünmenin büyük bir hayasızlık olduğunu bildirmek içindir.

B- "Oysa onu katletmediler, onu asmadılar da. Fakat o, onlara benzer gösterildi."

Bu konuda birbirinden farklı rivâyetler ve görüşler vardır. Şöyle ki:

1- Yahudilerden birtakım insanlar, İsâ (aleyhisselâm) ile annesine kötü sözler söylediler. İsâ da onlara beddua etti. Allahü teâlâ da, o insanları maymunlar ve domuzlar şekline soktu (mesnetti). Sonra Yahudiler, İsa'yı öldürmeye karar verdiler. Allahü teâlâ, İsa'ya kendisini göğe kaldıracağını (ref) vahyetti. İsâ (aleyhisselâm) da, Ashabına (Havarilere) sordu:

"- Hanginiz bana benzetilip öldürülmeye, asılmaya ve cennete girmeye razı olur? "İçlerinden biri:

"- Evet, ben razıyım!" dedi.

Allahü teâlâ da, o havariyi İsa'ya benzetti ve o havari, İsâ (aleyhisselâm) diye öldürüldü ve asıldı.

2-Bir adam, İsa'ya (aleyhisselâm) karşı münafıklık yapıyordu. Yahudiler, İsâ'yı öldürmek için onu aramaya başlayınca, o adam:

"- Ben size onun yerini gösteririm" dedi. Nihayet o adam, İsa'nın bulunduğu odaya girince, İsâ (aleyhisselâm) semâya kaldırıldı (ferufea') ve o adam, İsa'ya (aleyhisselâm) benzetildi. Onu arayanlar içeri girip İsâ (aleyhisselâm) diye onu öldürdüler.

3-Tatyanus adındaki Yahudî, İsa'nın (aleyhisselâm) bulunduğu bir eve girdi; fakat İsa'yı bulamadı. Allahü teâlâ da, o anda onu İsa'ya benzetti. Dışarı çıkınca İsâ (aleyhisselâm) olduğu sanıldı ve yakalanıp öldürüldü.

Peygamberlik asrında bu gibi harikulade hadiselerin vukuu garib telâkki edilmemelidir.

4-Yahudiler, İsa'yı (aleyhisselâm) öldürmeye kalkışıp da Allahü teâlâ, onu semâya kaldırınca, Yahudî reisleri, avam halk arasında fitne (karışıldık) çıkmasından korktular ve bunu önlemek için bir adamı yakalayıp öldürdüler ve astılar ve insanların kafasını karıştırıp bunun Mesih olduğunu söylediler. İnsanlar da, İsa'nın (aleyhisselâm) ancak adını duymuşlardı. Çünkü İsâ ancak pek az sayıda insanla görüşüyordu.

İsâ (aleyhisselâm) hakkındaki benzetme;

ya onunla öldürülen şahıs arasında,

ya da öldürme işinde olmuştur.

Bu da, aslında hiç kimsenin öldürülmediği, fakat İsa'nın (aleyhisselâm) öldürülmesi ile ilgili yalan bir haber uydurulduğu ve bu haberin insanlar arasıda yayıldığı görüşüne göredir.

B- "Onun hakkında ihtilâfa düşenler ondan yana şüphe içindedirler. Onların o konuda hiçbir bilgileri yoktur sadece zanna uyuyorlar."

Yukarıda anlatılan hadise vaakıî olunca, insanlar İsâ (aleyhisselâm) hakkında ihtilafa düştüler:

Bazı Yahudiler,

"- Isâ, bir yalancı idi (innehu kâne kâziben); biz de onu kesinlikle öldürdük (fekatelnahü hatemen)" dediler.

Diğerleri ise tereddüde düştüler.

Bir kısmı:

Eğer o öldürülen İsâ ise (in kâne ıi'sâ) pekiyi, bizim arkadaşımız nerede (feeyne sahıibüna) ?"

Bir kısmı da:

"- Yüz, İsa'nın yüzü (el-vechü, vechü lisâ), beden ise arkadaşımızın bedeni (ve'l-bedenü, bedenü sâhibina)." dediler.

"Şüphesiz Allah beni semâya kaldıracaktır (İnne-llâhe yerfeu'nî ile's-se-mâi)" haberini duyan Havariler de:

"- Isâ gerçekten semâya kaldırıldı (inne rufla' iie's-semâî)." dediler.

Bazı insanlar da:

"- İsa'nın insan boyutu (nasûtu) asıldı (sulibe'n-nasûtü), ruh boyutu (lâ-hutu) ise semâya yükseltildi (ve suıi'de'ldah'u tü)."

Bu konu daha önce geçti.

"Şekk" kelimesi, karışık bilgi için kullanıldığı gibi, mutlak tereddüt anlamında ve ilmin (kesin bilginin) karşıtı olarak da kullanılır. İşte bundan dolayıdır kı şek, "Onların o konuda hiçbir bilgileri yoktur; sadece zanna uyuyorlar" ifadesi ile de tekıd edilmiştir.

Şek, cehalet; ilim ise, kesin bilgi olsun veya olmasın, kalbin mutmain olduğu inanç (itikat) olarak da tefsir edilebilir.

C- "Onu yakıînen katletmediler"

Onlar:

"- Biz, Allah'ın Resulü Meryem oğlu İsa'yı katlettik" sözleriyle İsa'yı öldürdüklerini iddia etmişlerse de, kesinlikle onu öldürmüş değillerdir.

Bir görüşe göre ise, İsa'yı kesinlikle bilemediler, demektir. Buna göre bu ifade, onlarla alay etmek anlamını taşır. Zira ilk görüş, onların Isâ (aleyhisselâm) hakkında kısmen bilgi sahibi olduklarını bildirirken, bu görüşe göre onların İsâ (aleyhisselâm) hakkında hiç bilgi sahibi olmadıkları beliretilmiş olur.

"Hayır, Allah, onu kendisine yükseltti. Allah her şeye gaalib ve üstün (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

Bu kelâm, onların, İsa'yı öldürme iddialarını reci ve onun Allahü teâlâ katına kaldırıldığını isbat eder. Allahü teâlâ, her zaman yegâne gaalibdir. İrade ettiği hiçbir işte hiçbir zaman mağlup olmaz ve Allahü teâlâ, bütün

işlerini hikmetler üzerine bina eder. Ve Allah'ın (celle celâlühü) İsâ hakkındaki tedbirleri öncelikle bu işlere dahildir.

159
"Ehl -i Kitab'dan ölmeden önce ona îmân etmeyecek hiç kimse yoktur. Kıyamet günü o, onlara sahicilik edecektir."

A- "Ehl-i Kitab'dan ölmeden önce ona îmân etmeyecek hiç kimse yoktur."

Kitab ehlinden olan her fert, andolsun ki, dünyada can vermeden önce, İsâ nin Allah'ın (celle celâlühü) kulu ve Resulü olduğuna îmân edecektir. Ancak o zaman, îmân zamanı değildir; çünkü can verme zamanı, mükellefiyetlerin tamamen kalktığı bir andır.

Rivâyete göre Ibni Abbas (radıyallahü anh) da bu âyeti böyle tefsir etmiştir. Bunun üzerine İklime, sordu:

"- Pekiyi, bir adam gelip aniden bir Ehl-i Kitabin boynunu vursa, ne olacak?"

İbn Abbâs:

"- O, bunu söylemek için dudaklarını kıpırdatmadan ruhu bedeninden ayrılmaz."

İklime:

"- Pekiyi, bir ehl-ı kitab, bir evin çatısından düşse, yansa ya da yırtıcı hayvanlar tarafından parçalama, ne olur?"

Ibni Abbas:

"- Düşen, havada iken o sözleri söyler ve diğerleri de, İsa'ya (aleyhisselâm) îmân etmeden ruhları bedenlerinden ayrılmaz." dedi.

Şehr b. Havşeb de bu konuda şunları söylüyor:

"- Haccac, bir âyet var kı ne zaman okusam, kalbimde bir tereddüt uyanıyor" dedi ve şöyle devam etti:

Bana Yahudî ve Hıristiyan esirler getiriliyor; ben de onların boyunlarını vurduruyorum; ama onlardan îmân sözü duymuyorum."

Ben de ona dedim ki:

Yahudî ölürken, melekler onun yüzüne ve arkasına vurarak:

"- Ey Allah'ın düşmanı! İsâ sana Peygamber olarak geldi ama sen onu yalanladın!" derler.

Yahudî de:

"- Ben onun Allah'ın kulu ve Peygamberi olduğuna îmân ettim!"der. Yine melekler, ölmek üzere olan Hırıstiyana:

"- İsâ sana Peygamber olarak geldi ama sen onun Allah veya Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettin!" derler.

Hıristiyan da:

"- Ben onun Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna îmân ettim!" der.

Ama o anda onların îmânları kendilerine bir fayda vermez. Ben bunları söyleyince Haccac, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve bana bakıp:

"- Bunları kimden işittin?" dedi.

Ben de:

"Muhammed b. Ali b. el-Hanefiyye bana anlattı" dedim. Haccac, kılıcıyla toprağı eşelemeye başladı ve sonra: "- Ben aradığımı temiz bir kaynaktan aldım" dedi.

Ehl-i Kitabın halim bu şekilde haber vermek, onlar için ceza va'dıdır ve faydasız bir îmâna mecbur olmadan önce kendilerini îmân için aceleye teşvik eder.

Bir diğer görüşe göre ise, her iki zamir de (bihi ile mevtihı kelimelerindeki "hı" zamiri) İsa'nın (aleyhisselâm) yerini tutar. Yani İsâ (aleyhisselâm), gökten indiği zaman

Ehl-i Kitabin hepsi, İsa'nın ölümünden önce ona mutlaka îmân edeceklerdir.

Rivâyete göre:

İsâ (aleyhisselâm), âhir zamanda gökten inecek;

o zaman Kitab Ehlinden ona îmân etmeyecek hiç kimse kalmayacak;

insanlar tek millet, yani islâm milleti olacak;

Allahü teâlâ, onun zamanında Deccali helâk edecek;

dünyada tam bir güvenlik ortamı gerçekleşecek.

Öyle ki, büyük kara yılanlar develerle, kaplanlar sığırla, kurtlar koyunlarla bir arada geçinecekler ve çocuklar yılanlarla oynayacaklar.

İsâ yeryüzünde kırk yıl yaşadıktan sonra vefat edecek, Müslümanlar onun namazını kılıp cenazesini defnedecekler.

Bir diğer görüşe göre ise, anılan cümledeki birinci zamir (yanı bihi, zamiri), Allahü teâlâ'ya veya Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) e râcıdır. (Yanı Ehl-i Kitab tan her fert, ölümünden önce Allah'a veya Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) e mutlaka îmân edecektir)6

B- "Kıyamet günü o, onlara şâhidlik edecektir."

Kıyamet gününde İsâ (aleyhisselâm) Ehl-i Kitab aleyhinde:

Yahudilere karşı kendisini tekzip ettiklerine;

Hıristiyanlara karşı da ona -hâşa summe hâşa- Allah'ın oğlu dediklerine şahadet edecektir.

"Yaptıkları zulümler ve bir çoklarını Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle önceleri kendilerine helâl olan bir takım güzel ve temiz şeyleri Yahudilere haram kıldık."

Yahudilerin zulüm vasfı ile zikredilmesi, zulümlerinin son derece büyük olduğunu belirtmek içindir. Zira bu zulmün, buzağıya tapmaktan tevbeden sonra vaakıî olduğu hatırlatılmaktadır. Hem de öyle korkunç bir tevbe ki, kabulü için nefislerini öldürmeleri şart koşulmuştu.

O zulümleri sebebiyledir ki, önceleri kendilerine ve kendilerinden öncekilere helâl kılınmış olan bir takım güzel ve temiz şeyler veya o günahlardan her birini işlediklerinde, daha önce onlara helâl olan güzel ve temiz şeyler, bir çeşit ceza olarak kendilerine haram kılındı, fakat onlar yine de Allahü teâlâ'ya iftira edip diyorlardı ki:

"- Bu nimetlerin haranı kılındığı ilk insanlar biz değiliz. Bizden önce Nuh'a, İbrâhîm'e ve onlardan sonra gelenlere de haram kılınmıştı ve nihayet bu yasak bize kadar da ulaştı."

Allahü teâlâ, onların bu iddialarını birçok kez yalanladı ve şu mealdeki âyetle susturdu:

"Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail (Yakub)in, kendine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi.

(Resûlüm) de ki:

- Haydi Tevrat'ı getirip de okuyun! Eğer sâdık (özü, sözü doğru) lardan iseniz..." (Al-i İmrân 3/93)

Eğer bu yasağın kadîm (pek eski) bir yasak olduğunu iddia ediyorsanız.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Tevrat'ı getirmelerini isteyince, içlerinden hiçbiri Tevrat'ı çıkarmaya cesaret edemedi. Zira o tahrimlerın kendi zulümleri sebebiyle olduğu Tevrat'ta yazılı idi. İşte o zaman onlar şaşırakaldılar ve küçük düşerek geri döndüler.

161
"Ve riba almaları sebebiyle. Oysa ondan nehyedilmişlerdi.

Bir de insanların mallarını bâtıl sebeblerle yiyorlardı. Onlardan kâfir olanlar için can yakıcı bir azab (azab-ı elim) hazırladık."

A- "Ve riba almaları sebebiyle . Oysa ondan nehyedilmişlerdi. Bir de insanların mallarını bâtıl sebeblerle yiyorlardı."

Faiz (riba), bize haram kılındığı gibi onlara da haram kılınmıştı. Nehıy, nehyedilen şeyin haram olduğuna delâlet eder.

İnsanların mallarını haksız yollarla yemek, rüşvetle veya diğer meşru olmayan yollarla yemek demektir.

B- "Onlardan kâfir olanlar için can yakıcı bir azab hazırladık."

Onlardan tevbe edip îmân edenlere değil, fakat küfürde ısrar edenlere pek acıklı bir azab hazırlamışızdır. Onlar, dünyada, bazı nimetlerin kendilerine haram kılınması cezasını tattıkları gibi, âhirette de bu azabı tadacaklardır.

162
"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş (râsih) olanlar ve mü'miriler sana indirilene ve senden önce indirilenlere îmân ederler. Namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve âhıiret gününe îmân ederler. İşte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."

A- "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler sana indirilene ve senden önce indirilenlere îmân ederler. Namazı lalar zekâtı veri, Allah'a ve âhıiret gününe îmân ederler."

Bu cümle, "Onlardan kâfir olanlar için can yakıcı bir azab hazırladık --Ve ea'tedna lilkâfirîne minhüm azaben elîmâ." cümlesine istidrâk (ondan hasıl olan vehmi izâle etmek)olup bazılarının dünyada da, âhıirette de onlardan farklı olduklarını açıklar. Yani onlardan, cahiller gibi zanna uyanlar değil, fakat ilimde derinleşmiş, sağlam bilgilere sahip ve basiretli olanlar. Bunlardan maksad Abdullah b. Selam ve arkadaşlarıdır.

İlmî derinlik, îmânı da icab ettiği ve atıfta iki matuf arasında farklılık olması gerektiği halde, burada onların ilmî derinlikle vasıflandırıldıktan sonra ayrıca atıf yoluyla îmân ile de vasıflandırılmış olması, vasfı farklılığın, zatî farklılık gibi değerlendirilmiş olmasındandır.

Bir görüşe göre, âyetteki "ve namaz kılanlar", "sana indirilen (kur'an)e" üzerine atıftır. Buna göre, namaz kılanlardan murad. Peygamberler (aleyhisselâm) Onlar, ilâhî Kıtablara ve Peygamberlere îmân ederler.

Ya da namaz kılanlardan murad meleklerdir. Mekkî (b. İbrâhîm el-Belhı) diyor ki:

"- Yani sıfatları namaz kılmak olan meleklere îmân ederler. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulur:

"Onlar gece gündüz Allah'ı tesbih ederler; hiç usanmazlar."(Enbiyâ 21/20)

Bir başka görüşe göre ise, "ve namaz kılanlar", "Heykeldeki "ke" zamirine atıftır. Buna göre:

"- Sana indirilene ve namaz kılanlara, yani, Peygamberlere indirilenlere îmân ederler." demek olur.

Diğer bir görüşe göre de "ve namaz kılanlar", "minhüm"deki zamire atıftır. Buna göre de:

"Onlardan ve namaz kılanlardan ilimde derinleşmiş olanlar..." demektir.

Bir kırâete göre "vel- mukîmine's - salâte / namaz kılanlar", "ve'î-mukıîmûne's salâte" şeddinde okunmuştur.

Bu kırâete göre "mulviîmûn" kelimesi, "mü'minûn" kelimesi üzerine atıftır ve bu atıf da, daha önce belirtildiği gibi, vasfı farklılığın, zati farklılık gibi kabul edilmesi kabilındendir.

Keza, bundan sonra gelen "ve zekât verenler / ve'i-mü'tûne'z-zekâte" ile "Allah'a ve ahiret gününe îmân ederler / ve'l-mü'minûne billahi ve'l-yevmıi-âhıır" kelimelerinin atfı da yine böyledir. Zira bu kelimelerin hepsinden murad, Ehl-ı Kitabin mü'minleridır.

1- Onların önce:

ilimde derinleşmiş (rüsûh kazanmış) olmakla tavsifi,

bu vasfın, kesinlikle îmânı gerektirdiği,

bunun dışın dalaletin küfürde ınad etmelerinin, ilimde derinlesmemiş olmalarından ileri geldiğini;

2- Onların sonra:

Peygamberlere indirilmiş bütün Kıtablara inanmış, o Kıtablardakı şeriat ve ahkâmı uygulamış olmakla vasıflandırılmalari;

o şeriat ve hükümler içinden diğer bedenî ve malî ibâdetleri de zımnen temsil eden ıkame-i salât ve itâ -i zekâtın zikriyle iktifa edilmesi;

onların mebde' ve meadı kucaklayan fıtrî bir îmâna sâhib olduklarını belirtmek;

bunun dışında kalanların, hakikatte ne mebde', ne de meâde îmân etmediğini tariz yollu bildirmek içindir.

Zira Ehl-i Kitab,

"Uzeyır, Allah'ın oğludur." (Tevbe 9/30) demekle, Allahü teâlâ'ya ortak koşuyor ve:

"Ateş, sayılı günden başka bize asla dokunmayacaktır." (Bakara 2/80) demekle de, âhiret gününü inkâr ediyorlardı.

B- "işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."

Burada da "ülâıke / işte onlar" nın kullanılması, onların fazilet derecesinin pek yüksek ve mertebelerinin pek uzak olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Onlar, yukarıda sayılan güzel sıfatları taşıdıkları için, kendilerine pek büyük bir mükâfat vereceğiz.

Bu ifade, yukarıda geçen istidrâk'ten (hâsıl olan vehmi izâle eden ve ancak ile ifade edilen bir nevi istisnadan) önceki ifadeye en uygun olanıdır. Zira öncekilere, çok acı bir azab, sonrakilere de büyük bir mükâfat va'dedılmiştır

163
"Biz, Nuh'a ve ondan sonraki Peygamberlere vahyettiğimiz gibi (Resûlüm) sana da variyettik. Biz İbrâhîm'e, İsmâî'ie, İsbaak'a, Ya'kuub'a ve onun torunlarına (el-esbat), İsa'ya, Eyyûb'a Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davud'a da Zebur'u verdik."

A- "Biz, Nuh'a ve ondan sonraki Peygamberlere vahyettiğimiz gibi (Resûlüm) sana da vahyettik."

Bu cümle ile, Ehl-i Kitabın, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)den, kendilerine gökten bir kitap indirmesini istemelerine cevap verilmekte ve onlara karşı hüccet olarak şu hakikat gösterilmektedir:

Peygamberimiz Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in hali, diğer peygamberlerin halinden farklı değildir. İrsalin hakikatinde ve vahyin aslında onun durumu, kimsenin, nübüvvetinden şüphe etmediği ünlü Peygamberlerin hali gibidir.

Burada ilk önce Nûh (aleyhisselâm) zikredilmiştir. Çünkü o, insanların babası ve Allahü teâlâ'nın, şeriat ve hükümleri diliyle tebliğ ettiği daveti reddetmelerinden dolayı ümmetini cezalandırdığı ve duâsıyle yeryüzü sakinlerini helâk ettiği ilk Peygamberdir.

B- "Biz İbrâhîme, İsmâil'e, İshaak'a, Ya'kuub'a ve onun torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik."

"Esbat", Yakub (aleyhisselâm)un çocuklarıdır. Burada adları geçen Peygamberler daha önce söz konusu edilen "Nebiyyîn / Peygamberler" e dahil oldukları halde ayrıca özel olarak burada zikredilmeleri, onları şereflendirmek ve faziletlerini göstermek içindir. Nitekim:

"Kim, Allah'a, meleklerine. Resullerine, Cebrâîl'e ve Mikâil'e düşman ise bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır." (Bakara:2/98) âyeti de bu kabildendir.

Bir de, bu Peygamberlerin özellikle belirtilmesi, Yahudilerin ataları olan peygamberleri sarahatle hatırlatmak içindir.

Vahiy fiilinin tekrar edilmesi de,

vahiy olayının önemini vurgulamak,

adları geçen Peygamberlerin özel ve müstakil bir grup ve vahyin özel bir nevine mazhar olduklarına dikkat çekmek içindir.

Kurtubî diyor ki:

"Zebur'da yüz elli sûre vardır; bu sûrelerde hiçbir hüküm yoktur; bunlar tamamen hikmetlerden, öğütlerden ve Allahü teâlâ'yı hamdü sena ve tazîm etmekten ibarettir."

"Zebur" kelimesi, "Zübûr" olarak da okunmaktadır. Zebur, "zibr" in çoğulu olup "mezbûr/yazılmiş" mânâsmdadır.

"Davud'a da Zebur'u verdik." cümlesi, daha önce geçen "vahyettik / evhaynâ " cümlesine atıf olup onun hükmündedir. Çünkü Zebur'un verilmesi, valıyetmek kabilindendir. Anlamı itibariyle, adları geçen Resullere vahyettiğimiz gibi, Davud'a da Zebur'u verdik, demektir.

Davud (aleyhisselâm) hakkında "vahyettik / evhaynâ" ifadesine "verdik / âteyna" ifadesinin tercihi, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) açısından:

hem vahyetmekteki,

hem de Kitab verilmesindeki mümaseleti isbat içindir.

164
"Nice Resuller var ki bundan önce sana onları anlattık. Nice Resuller de var ki onları sana anlatmadık. Allah, Mûsâ ile kelime / kelime konuştu."

A- "Nice Resuller var ki bundan önce sana onları anlattık ."

Bu kelâm ile de, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in, hem vahiyde hem de kitap verilmede, nübüvvetleri herkesçe müsellem diğer Peygamberleden farkı olmadığı isbat edilir. Çünkü resuller kelimesi, onun Allahü teâlâ tarafından gönderildiğini açıkça ortaya koyar.

"Daha önce — min kabli" den maksacl, bu sûreden veya bu günden önce demektir. Burada verilen haber şudur:

Ey Resûlüm Muhammed!

- Biz, Nuh'a, İbrâhîm'e ve ondan sonraki Peygamberlere valıyettiğimiz gibi, sana da vahyettik;

Davud'a (aleyhisselâm) Zebur'u verdiğimiz gibi, sana da Kur’ân'ı verdik;

Daha önce kıssalarını anlattığımız ve anlatmadığımız Resulleri gönderdiğimiz gibi, seni de gerçek bir Resul olarak gönderdik.

Vahye mazhar olmak ve Resul olarak gönderilmek açısından seninle onlar arasında hiçbir fark yoktur.

O halde o kâfirlere ne oluyor ki, o Resullerden hiçbirine verilmemiş bir şeyi senden istiyorlar?

B- "Allah, Mûsâ ile kelime kelime konuştu."

Ferrâ diyor ki:

"Araplar, hangi yoldan olursa, olsun, insana ulaşan ifadeye kelâm derler. Ancak fiil, masdar ile tekid edilince, ondan gerçek kelâm kasdedilır." (Burada da âyetin metninde kelleme/konuştu fiilinden sonra onun mastarı olan tekhm zikredilmektedir.)

Bu kelâm, kıssanın kıssaya atfı kabilinden, "Biz sana da vahyettik." (4/163) kelâmına atıftır.

Bu, bir hâl cümlesidir. Allahü teâlâ'nın, Mûsâ (aleyhisselâm) ile vasıtasız olarak konuşması, vahiy mertebelerinin sonu, en yüksek derecesidir. Bu neviden vahiy yalnız Mûsa'ya (aleyhisselâm) tahsis edilmiştir. Fakat Mûsa'nın bu özelliği, diğer Peygamberlerin nübüvvetine engel değildir.

Şu halde Tevrat'ın, Mûsa'ya toptan inmesi, Kur’ânin bölüm bölüm indirildiği Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetinin sıhhatine elbette halel getirecek değildir. Kaldı kı, Tevrat'ın, Mûsa'ya (aleyhisselâm) toptan inmesi de, o şartlarda hikmetin öyle icab ettırmesındendir.

Ezcümle, Isrîloğullarının inat ve serkeşliği o kadar şiddetli idi ki, eğer Tevrat'ın nüzulü böyle olmasaydı, ona asla îmân etmezlerdi. Böyle nazil olduğu halde de yine de onların inanmaları kolay olmadı.

Ve Allahü teâlâ, Peygamberimiz Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) i bütün Peygamberlerden üstün kılmış, her bir peygambere verdiği üstünlüğün bir benzerini ona da vermiştir.

165
"Mübeşşir (müjdeleyici) ve Münzir (uyarıcı, korkutucu) olarak Resuller gönderdik kı o Resuller geldikten sonra insanların Allah'a karşı bir hüccetleri olmasın. Allah, her şeye gaalib ve üstün (A'zîz)dır, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

İtaat ehline cennetle müjdeleyici ve âsilere de cehennemle korkutucu olarak Peygamberleri gönderdik ki, onların gönderilmesinden ve şer'î hükümlerin ümmetlere onların diliyle tebliğinden sonra insanların Allahü teâlâ'ya karşı:

"- Ya Rabbi! Bize bir Peygamber göndereydin de, Senin şeriatını, ahkâmından bilmediklerimizi bize açıklayıp öğretseydı. Çünkü beşerî kuvvetimiz, Senin hikmet ve maslahatını anlamaktan âcizdir!" diyecek mazeretleri kalmasın.

Nitekim bir âyette de meâlen şöyle buyurulur:

"Eğer Biz, bundan önce onları bir azab ile helâk etseydik, muhakkak şöyle diyeceklerdi (Velev ennâ ehlekna hüm bia'zâbin rnin kablihi lekaalû):

- Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de biz zelil ve rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık!" (Tâ - Hâ 20/134)

Onların mazereti, hüccet olarak ifade edilmiştir. Oysa bir kulun her hangi bir fiilinden dolayı Allahü teâlâ'ya karşı bir hücceti olması imkânsızdır. Hatta Allahü teâlâ, dilediği her şeyi dilediği gibi yapmak hakkına sâhibtir. Böyle iken hüccet kelimesinin kullanılması, şu noktaya dikkat çekmek, içindir:

Allahü teâlâ'nın, kullarına olan lütuf ve kereminin gereği olarak, O'nun katında mazeretin kabulü, geri çevrilmeyen kesin hüccet mertebesindedir. Ondan dolayıdır ki bir âyette şöyle buyurulur:

"Biz bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz." (Isrâ 17/15)

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadisinde buyuruyor ki:

"Allahü teâlâ'dan daha gayretli kimse yoktur (Mâ ehadün eğyaru mine-llâhi teâlâ). Bundan dolayıdır ki (Velizâlike), kötülüklerin açığını da, gizlisini de haram kılmıştır (harrame'l-fevahişe mazahara min ha vema batan).

Allahü teâlâ'dan daha çok övülmeyi seven kimse de yoktur (Vemâ ehadün ehabbü ileyhi'l-medhu mine-llâhi teâlâ). Bunun içindir kı (Velizâ-like) Allah (celle celâlühü) kendi kendini medhetmiştir (Medeha nefsehu).

Allahü teâlâ'dan daha çok mazeretlerin gerekçelerini ortadan kaldırmayı seven kimse de yoktur (Vemâ ehadün ehabbü ileyhi'l-i'zâru mine-llâhi teâlâ). Bundan dolayıdır ki (Vehzâlike), Resuller göndermiş ve Kitablar indirmiştir (ersele'r-rusule ve enzele'l-kütüb)."

Allahü teâlâ'ın herhangi bir işinde iradesine karşı durulamaz. O yegâne gaalibtir ve bunun gereği olarak da, o müteannit (inada eksiklik arayan) Yahudilerin, isteklerini yerine getirmez.

Allahü teâlâ'nın bütün işlerinde ve ezcümle Peygamberler göndermesinde ve Kitablar indirmesinde nice hikmetler vardır. Nitekim,

Peygamberlerin ve İlâhî Kitabların çokluğu,

ilâhî Kitabların nüzul keyfiyetinin değişikliği,

şeriat ve hükümlerin bir çok bakımlardan farklılığı,

ümmetlerin mükellefiyetlerini şekillendiren değişik hallerden ileri gelir. Bundan dolayıdır kı Allahü teâlâ,

tekvinî iradesinin gereği olarak, ümmetleri değişik yönlerde ve farklı vasıflarda yaratmış;

teşriî hikmetinin gereği olarak, onları, değişik durumlarına ve farklı istidatlarına uygun mükellefiyetlerle yükümlü kılmış,

Peygamberlerin gönderilmesinde, Kitabların indirilmesinde, dünya ve âhiretle ilgili diğer işlerde hep onların maslahatım gözetmiştir.

Binaenaleyh onların Allahü teâlâ tarafından bir kitabın toptan gönderilmesini istemeleri, anlamsızdır. Çünkü o takdirde mükellefiyetler,

mükelleflerin halleriyle uyumsuz,

onların, mükelleflerce kabulü ve üstesinden gelinmesi ağır olur.

İlâhî Kitabın, sebeplere peralel olarak bölüm bölüm inmesi ise, hem kabulü ve hem de uygulanması itibariyle daha kolaydır.

166
"Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmi ile indirdiğine şahadet eder. Melekler de şahadet ederler. Şâhid olarak Allah, yeter."

A- "Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmi ile indirdiğine şahadet eder."

Bu cümle, makablinden anlaşılan bir vehmi giderir. Onlar, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e sordukları o sorularla teannüt gösterince ve onlara karşı:

"Biz sana vahyettik." (âyet: 163) hücceti getirilince, sanki, dendi ki:

"- Ama onlar buna şahadet etmezler fakat Allahü teâlâ, sana indirdiği o mucizenin ve senin nübüvvetini bildiren o Kitabin hak olduğuna şahadet eder.

Bir diğer görüşe göre de, "Biz sana vahyettik." (4/163) âyeti nazil olunca, onlar dediler ki:

"- Biz senin için buna şahadet etmeyiz / Ma neşhedü leke bizâlike."

İşte bunun üzerine "Fakat Allah sana indirdiğini kendi ilmiyle indirdiğine şahadet eder." âyeti nazil oldu.

Allahü teâlâ, Kur'âni, kendisinden başka hiç kimsenin bikmediği, kendine has ilmi ile indirmiştir. Bunun dekdi, bu kutsal Kitabın bütün belagat erbabının, benzerini meydana getirmekten âciz olduğu son derece garip, güzel ve mükemmel bir üslubta telif edilmiş okrıasıdır.

Yahut Allahü teâlâ, Kur'âni, Resulünün kudsî nurları iktibas etmeye ehil ve müstaıd olduğunu bilerek indirmiştir.

Yahut Allahü teâlâ, Kur'âni, insanların hayatları ve ahiretleri için muhtaç oldukları ilâhî ilimleri muhtevi olarak indirmiştir.

Bu cümle makabli için tefsir mahiyetindedir.

B- "Melekler de şahadet ederler. Şâhid olarak Allah yeter "

Melekler de, onun doğru ve hak olduğuna şâhidlik ederler.

Ey Resûlüm! Senin peygamberliğinin doğruluğuna şâhid olarak Allahü teâlâ kâfidir. Nitekim Allah (celle celâlühü), Peygamberliğinin hak olduğunu ısbatlayan öyle parlak mucizeler ve açık hüccetler ortaya koymuştur ki başka şahide gerek yoktur.

167
"Şüphesiz ki inkâr ve (insanları) Allah yolundan men edenler haktan çok uzak bir dalâlete düşmüşlerdir."

Kur'ânı Allah (celle celâlühü) ın indirdiğini ve ona şahadet ettiğini,

- ya da îmân edilmesi gereken her şeyi inkâr edenler,

- İslâm'ın yolundan gitmek isteyenleri, "Biz, Kitabımız Tevrat'ta Muhammed'in sıfatını görmedik, bilmiyoruz" demek suretiyle insanları hak yoldan alıkoyanlar, bu inkârları ve hak yoldan alıkoymaları sebebiyle pek uzak bir sapıklığa düşmüşlerdir. Çünkü onlar hem dalâlete düşmüşler (haktan sapmışlar), hem de insanları dalâlete düşürmüşler (haktan saptırmışlar)dir. Bir de, dalâlete düşüren kimsenin dalâleti daha derin ve hidâyete yaklaştırilmasi çok daha güç olur.

168
"Şüphesiz ki inkâr ve zulmedenleri Allah, bağışlamaz ve başka bir yola iletmez."

Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in Peygamberliğini inkâr etmek,

onun üstün sıfatlarını gizleyip başka şeyleri onların yerlerine koymak,

insanları, hayatlarının ve mematlarının hayrına olan yoldan alıkoymak sûretile Allah'a ve Resulüne zulmedenleri Allah (celle celâlühü) elbette bağışlamaz. Çünkü ilâhî mağfiret kâfire ulaşmaz.

169
"Ancak onları cehennem yoluna iletir. Onlar orada, sürekli (muhalleden) kalırlar. Bu da Allah, için pek kolaydır."

Çünkü onların, cennet yolu olan hakka ve sâlih amellere hidâyet istidadı yoktur, Allah'ın (celle celâlühü) onları cehennem yoluna hidâyetinden murad,

ya onların, kendilerini cehenneme götürecek amellerin iktisabı için kudret ve tercihlerini kullandıklarında Allahü teâlâ'nın da o kötü amelleri yaratması,

ya da kıyamet gününde onların melekler vasıtasıyla cehenneme sevkedilmeleridir.

"Haiidîn/sürekli kalırlar" kelimesinden sonra ebedî kelimesinin istimali., (halid'in masdarı olan) hulûd'un, uzun zaman kalmak mânâsına hamledilme ihtimalini ortadan kaldırmak içindir.

Onları ebediyen cehennemde bırakmak Allah için pek kolaydır; çünkü Allahü teâlâ'nın murad ettiği her hangi bir şeyin O'nun için zorluğu mümkün değildir.

170
"Ey insanlar! Resul, Rabb'ınızdan size hakkı getirmiştir. Artık kendi hayrınıza ona îmân edin. Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dır, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dır."

A- "Ey insanlar! Resul, Rabb'ınızdan size hakkı getirmiştir."

Bundan önce,

-Yahudilerin bâtıl iddia ve istekleri,

vahiy gerçeği,

Peygamber ın durumu ve onun nübüvvetinin diğer Resullerden farklı olmadığı,

- buna Allah ve meleklerinin şahadet ettikleri açıklanmıştı. Şimdi burada,

bütün mükellef insanlara Allah'a ve Resulüne inanmaları emir,

ve bu emri reddedenlere de ceza va'dedilmektedir.

Bu cümle, o şahadetin tekrarı, şahadetin hak ve gerçek olduğunun izahı ve bundan sonraki îmân emrine bir hazırlıkdır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'ın Resul unvanıyla zikri, ona itaatin vücûbunu tekıd içindir.

Haktan murad, Kur'ân-ı Kerim'dir.

Allahü teâlâ'nın "Rabb" unvanıyla ve muhatab zamirine izafetle zikri (Rabbinizden, denmesi), kulların terbiyesi ve kemale erdirilmesi maksadına matuftur. Nitekim bundan sonra gelen emre uymaları teşvik edilir.

B- "Artık kendi hayrınıza ona îmân edin."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)a, onun getirdiği hakka îmân edin; içinde bulunduğunuz küfürden hayırlı olan bu işe yönelin!

C- "Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

İster göklerin ve yerin hakikatlerine dahil olup onların mahiyetlerinin daha iyi ve daha mükemmel anlaşılmasına vâsıta olan varlıklar olsun,

ister akıl sahibleri ve diğer canlılar gibi onların dışında kalan varlıklar olsun,

göklerde ve yerde bulunan her şey, yalnız Allah Sındır.

Binaenaleyh muhatablar da öncekide bunlara dahildir.

Bütün kâinat, yaratılış, mülk ve mutlak tasarruf itibariyle yalnız Allahü teâlâ'ya aittir. Hiçbır şey, O'nun hâkimiyet va kaahir kudreti dışında değildir.

Bu yüce kudret, hiç şüphesiz küfrünüzden dolayı size az ab etmeve de kaadırdır. Böyle bir kudretin, ne size, ne de başkalarına ihtiyacı yoktur. Sizin küfrünüz O'na bir zarar veremeyeceği gibi îmânınız da O'na bir yarar sağlayacak değildir.

Bu yüce kudrete sâhib Rabbinizin, elbette kendisine ibâdet eden ve emirlerine boyun eğen kulları da vardır.

Ç- "Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Haldm)dır."

Allahü teâlâ'nın ilmi sınırsızdır. Bu itibarla O, herkesin hâlini ve elbette o kâfirlerin küfrünü de bilir. Yine O, Hakîm'dir; bütün işlerinde ve ezcümle azabında da hikmetler vardır.

"Ey Ehl-i Kitab! Dininizde gulüv (aşırılık, taşkınlık) yapmayın. Allah hakkında yalnız hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsâ Mesîh sadece Allah'ın Resulü, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Artık Allah'a ve Resullerine îmân edin ve "Allah üçtür" demeyin. Kendi hayrınıza bundan vazgeçin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehdir. Göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."

A- "Ey Ehl-ı Kitab ! Dininizde gulüv (aşırılık, taşkınlık) yapmayın."

Burada, hitab yalnız Hıristiyanlara tahsis edilmiştir. Maksad, onları içinde bulundukları küfür ve dalâletten men'etmektir. Demek istenen şudur:

"- Ey Hıristiyanlar! İsa'nın şânını yüceltmek için ifrata kaçmayın ve onun tanrılığını iddia etmeyin.

Yahudilerin İsa'nın (aleyhisselâm) değerini düşürmek için onu, nesebi belli olmayan biri gibi gösterme cinayetleri, daha önce teşhir edilmişti.

B- "Allah hakkında yalnız hakkı söyleyin ."

Allah'ı kendisi hakkında imkânsız olan hulul (başkasının varlığında görünmek), ittihat (başkasının varlığıyla birleşmek) ve eş, çocuk edinmek gibi vasıflarla vasıflandırmayın. O'nu bütün bunlardan tenzih edin!

C- "Meryem oğlu İsâ Mesîh, sadece Allah'ın Resulü ; Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruhtur."

Mesîh kelimesinin tefsiri, Al-i İmrân (3) sûresinde geçti, Bu kelime bir kırâete göre, mübalağa sıygasiyle "Missîh" olarak da okunmuştur.

1-Burada "Meryem oğlu İsâ" kimliğinin açıkça söylenmesi, onu Allahü teâlâ'nın oğlu şeklinde tavsifin bâtıl olduğunu belirtmek içindir.

Bu istinaf cümlesi, o bâtıl sözün niçin men'edildiğini açıklar. Bu da, onun zıddı olan Hakk emridir. Yani İsa'nın (aleyhisselâm) mertebesi, risalede sınırlıdır; bunu geçmez.

2-İsâ (aleyhisselâm), baba ve nutfe (meni) olmadan, Allahü teâlâ'nın Meryem'e ulaştırdığı "Kün/Ol!" kelimesi ve emri ile var edilmiştir (mükevvene bikeîimetihi ve emrihi-llezî hüve kün min gayri vâsıtati ebın velâ nutfetin). Allahü teâlâ, onu Meryem'in rahmine Cebrâîl'in üfürmesiyle koymuştur (Evsaleha ileyha ve cea'leha fîha bineflıii cibrîle).

Allahü teâlâ, onu, Meryem'e müjde olarak bildirmiş, haber vermiştir. Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyrulur:

"Hani melekler şöyle demişlerdi:

"- Ey Meryem! Şüphesiz Allah, seni kendinden bir kelime ile müjdeler. Onun ismi Meryem oğlu İsâ Mesîh'dir." (3/45)

Âyet-i kerîmede geçen "rûh"un nasıl anlaşıkması gerektiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Ruh, Cebrâîl'in (aleyhisselâm), Meryem'in gömleğine üfürmesidir. Bunun sonucu olarak Meryem, Allahü teâlâ'nın izniyle hâmile kalmıştır.

"Minhü / O'ndan" kelimesindeki "min" harfi,

başlangıç ve son (ibtidâ ve gaye) mânâsı vermek içindir (yanı o ruhun başlangıcı Allahü teâlâ'dır; son ulaştığı yer de Meryem'dir);

Hıristiyanların iddia ettiği gibi ba'ziye değildir (rûh Allahü teâlâ'dan bir parça değildir).

Anlatıldığına göre, Halife Harun el-Reşîd'in Hıristiyan olan tabibi, bir gün Ali b. Hüseyin el Vakıdî el- Mervezî ile tartışmaya girip:

"- Sizin Kitabınız Kur'ân'da, İsa'nın (aleyhisselâm) Allahü teâlâ'nın bir parçası olduğuna delâlet eden ifadeler var." dedi ve bu âyet-i kerimeyi okudu.

Bunun üzerine Vakıdî de:

"O, göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsini kendi katından size müsahhar kıldı." (Câsiye 45/13) âyetini okudu ve:

"- Sizin anlayışınıza göre, bu eşyanın hepsinin Allahü teâlâ'nın bir parçası olmak gerekir. Oysa Allah (celle celâlühü) bundan münezzehdır." dedi.

Onu dinleyen Hıristiyan hekim, cevabtan âciz kaldı ve Müslüman oldu. Harun el-Reşîd, buna çok sevindi ve Vakıdî'ye değerli armağanlar verdi.

Hulâsa bu rûh, Allahü teâlâ cihetinden Meryem'e ulaştırılmıştır. Onu Cebrâîl (aleyhisselâm) de üfürmüş olsa, bu üfürme Allahü teâlâ'nın emriyledir. Bu sebeble onun Allahü teâlâ'dan olduğu ifade edilmiştir.

2-İsâ idi, ölülere hayât verdiği için (li-ihy âhi'l-emvat) "Rûh" ismiyle isimlendirilmiştir

3-İsâ (aleyhisselâm), kalblere hayât verdiği için (k-ıhyâhi'l-kulûb) kendisine "Rûh" adı verilmiştir. Nitekim,

"İşte böylece sana da emrimizden bir Rûh (Kur'ân) vahyettik." (Şûra 42/52) âyetinde ifade edildiği gibi Kur'ân'a da, aynı sebepten dolayı "Rûh" denmiştir.

4- Buradaki ruhtan maksad, Meryem'e müjde olarak yapılan vahiydir.

5- Câri âdete göre, insanlar bir şeyi son derece temiz olarak vasıflandırmak istedikleri zaman, "Bu gerçekten ruhtur / İnnehu ruhun" derlerdi. Bu noktadan hareketle, İsâ (aleyhisselâm) da, nutfeden değil, fakat üfürmeden vücud bulduğu için rûh olarak vasıflandırılmıştır.

Âyette, İsa'nın (aleyhisselâm) Allah'ın Resulü sıfatının, vücude gelmesinden ve Allahü teâlâ'nın kelimesi ve ruhu olmasından önce zikredilmesi, ışın basında, tevile yer vermeyen kesin bir ifade ile hakkı tesbit ve tayın etmek ve bâtıl, tevil kapısını önceden kapatmak içindir.

Ç- "Artık Allah'a ve Resullerine îmân edin ve "Allah üçtür" demeyin. Kendi hayrınıza bundan vazgeçin!"

Ulûhiyeti yalnız Allahü teâlâ'ya tahsis edin ve bütün Peygamberlerini de o sıfatlarıyla tanıyın. Onların bir kısmını ilâh mertebesine çıkartmayın ve:

"- ilâh üçtür: Allah, Mesîh ve Meryem" demeyin.

Nitekim,

"Allah:

Ey Meryem oğlu İsâ! İnsanlara "Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin!" diye sen mi söyledin?" (Mâide 5/116) meâlindeki âyet de bunu bildirir.

Eğer Hıristiyanların:

"- Allah bir cevherdir; üç uknum (asıl)u vardır: Baba, Oğul, Ruhui-Ku -düs" dedikleri;

birincisinden zatı veya vücûdu,

ikincisinden ilmi,

üçüncüsünden hayatı kasdettikleri doğru ise, söz konusu âyetin beyanı bu iddiaya karşıdır.

D- "Allah, ancak bir tek ilâhtır. O çocuğu olmaktan münezz elidir."

Allahü teâlâ zâtı itibarıyla herhangi bir veçhile taaddütten (kesretten, adetten) münezzehdir.

"Sübhanehu " kelimesı, gizli bir fiiün mefûlüdür (tümlecidir). Yani,

"- Ben O'nu çocuk sahibi olmaktan tenzih edelim", ya da:

Siz O'nu çocuk sahibi olmaktan tenzih edin! "demektir.

Çünkü çocuk sahibi olmak, ancak benzeri bulunan ve fâni olan varlıklar için tasavvur edilebilir. Allahü teâlâ ise, bu gibi şeylerden münezzehdir.

E- "Göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."

Bu istinaf cümlesi, Allahü teâlâ'nın niçin bundan münezzeh olduğunu açıklar. Yani göklerde ve yerde bulunan her şey, yaratılış, mülk ve tasarruf itibariyle yalnız O'nundur; İsa'nın da dahil olduğu bütün eşya, O'nun hâkimiyeti dışına çıkamaz. O halde İsa'nın Allahü teâlâ'nın oğlu olduğu nasıl düşünülebilir?

Herkes işlerini O'na havale eder. O, bütün âlemlerden müstağnidir. Şu halde işlerini yürütmek için yerlerine geçecek birilerine muhtaç olan âcizlerin şânı olan çocuk edinmek, O'nun hakkında nasıl tasavvur edilebilir?

"Mesîh ve Mukarrabîn (Allah'a çok yakın) melekler, Allah'a kulluktan asla kaçınmazlar (istinkâf etmezler). Kim O'na kulluktan kaçınır ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, onların hepsini huzurunda toplayacaktır."

A- "Mesîh ve Mukarrabîn melekler, Allah'a kulluktan asla kaçınmazlar."

Mesîh İsâ Allahü teâlâ'nın kuludur ve kulluğunun gereği olarak, taât ve ibâdete devamdan âr duymaz. Çünkü bu, en yüksek şereftir.

Kaldı ki İsâ (aleyhisselâm), Allahü teâlâ'ya kul olmakla iftihar eder. Nitekim onun hallerinden ve sözlerinden bu husus açıkça anlaşılır. Bilindiği üzere İsâ'nın (aleyhisselâm) insanlara ilk sözü:

"- Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab verdi ve beni Peygamber yaptı." (Meryem 19/30) olmuştur.

Ancak burada kâfirlerin söylediklerine cevap verildiği için bu kadarla yetinilmiştir.

Rivâyet olunuyor ki, Medine'ye gelen Necran Hıristiyan heyeti, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e:

"- Sen niçin bizim adamımızı küçültüyorsun (Lime ta'yebü sâhibena)?" dediler.7

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) sordu:

"- Sizin adamınız kim (Ve men sâhibiküm)?" Onlar:

"- İsa'dır" dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yine sordu: "- Ben ne diyorum ? " Onlar:

"- Sen onun için Allah'ın kulu diyorsun (Tekuulü lehu a'bdullah)" dediler.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem). cevab verdi:

"- Allah'ın kulu olması onun için bir âr değil ki (İnnehu leyse biâ'ri en yekûne a'bde-llâh)!.."

Onlar:

"- Hayır, bu, onun için bir nakısadır" dediler. İşte bu olay üzerine bu âyet nazil oldu.

Ar veya utanç sebebi sayılan şeyin, Allahü teâlâ'ya ibâdet değil de, O'nun kulu olmak şeklinde zikredilmesinin sırrı da budur. Buna ilâve olarak, bu ifadenin bir faydası daha vardır ki, o da, İsa'nın bu hususta hiç âr duymadığının belirtilmiş olmasıdır. İsa'nın Allah'a (celle celâlühü) kul olmaktan âr duymaması, O'na ibâdetten de âr duymaması demektir.

Allahü teâlâ'ya yakın melekler de, Allah'a (celle celâlühü) kul olmaktan ar duymazlar.

Meleklerin, Peygamberlerden üstün olduğunu söyleyenler, bu âyeti hüccet göstererek derler ki:

"- Burada meleklerin zikrinden maksad, Hıristiyanların, İsâ Mesih'i kulluk makamından yukarı çıkarmak iddialarını reddetmektir. Melekler Allah'a kulluktan âr duymadıklarına göre İsa'nın (aleyhisselâm) da Allah'a kulluk ve ibâdetten evleviyetle âr duymaması gerekir."

Buna şöyle cevap verilebilir:

Hıristiyanların küfürlerinin ana sebebi,

İsa'nın (aleyhisselâm) babasız olarak doğması,

bazı gayb olaylarını bilmesi,

göğe yükseltilmiş olması gibi özellikleri sebebiyle kulluktan öte bir mertebeye çıkarmaktır.

Burada dereceleri çok yüksek (mukarreb) meleklerin Allah'a Ülkul olmaktan âr duymadıkları ifade edilirken, İsa'nın (aleyhisselâm) da Allah'a (celle celâlühü) kul olmaktan âr duymadığına atıf yapıkmıştır. Çünkü bikndiği gibi melekler de, babasız ve anasız yaratılmışlardır; onlar da insanların bilmediği birçok gayb haberlerini bilirler; göklerin yüksek katlarında bulunurlar.

Bu hususlarda onların derece itibariyle insanlardan daha yüksek olduğunda bir tartışma yoktur. Tartışma ibâdetlerden hasıl olan sevab bakımından insanlardan üstün olup olmadıkları noktasındadır.

Bu âyeti, meleklerin Peygamberlerden üstün olduğuna delil sayanlara diğer bir cevap da şudur:

Bu âyet, yalnız Hıristiyanlar için değil fakat aynı zamanda meleklere tapanların inançlarını da reddetmek amacına matuftur. Bu takdirde, âyetin onların söyledikleri ile bir ilgisi kalmaz.

Eğer bu âyetin, Hıristiyanların iddialarını redde mahsus olduğu habul edikrse herhalde burada meleklerin İsa'ya (aleyhisselâm) atfından maksad:

1-Teksir ve tafsil itibariyle olan mübalâğadır; yoksa tekbir ve tafdîl (üstün kılma)itibariyle olan mübalağa değildir.

2-Eğer tafdîl kasdedıldiği kabul edilirse, bu ifade olsa olsa, Mukarrabîn meleklerin yani Arş in etrafında bulunan "Kerubiyyûn veya Kerrubiyyûn" meleklerin veya mertebece daha yüksek meleklerin, Mesîh Peygamberlerden daha üstün olduklarına delâlet eder. Bundan da, mutlak olarak bir cinsin (meleklerin) diğer

cinse (Peygamberlere) üstünlüğü lazım gelmez. Tartışma konusu olan ise, mutlak olarak bir cinsin diğer cinse üstünlüğüdür.

B- "Kim ona kulluktan kaçınır ve büyüklük taslarsa bilsin kı O, onların hepsini huzurunda toplayacaktır."

Burada ibâdetten maksad, Allahü teâlâ'ya itaattir. Bu itibarla bütün kâfirleri kapsar. Çünkü onların Allahü teâlâ'ya gerçek itaati yoktur. Onların itaatsizlik vasıflarını inkâr etmelerine de imkân yoktur.

Eğer,

"- Niçin âyette, onların Allahü teâlâ'ya itaatsizliği, istinkâf (çekinmek, kaçınmak, ar duymak) şeklinde ifade edilmiş; oysa onların bu inançları, istinkâf yoluyla değil, fakat bunun Allahü teâlâ tarafından olduğunu inkâr yoluyla idi." denirse cevap olarak deriz ki:

"- Onlar, Resûlüllah'a itaatten istinkâf ediyorlardı. Bu ise, Allahü teâlâ'ya itaatten istinkâf etmekten başka bir şey değildir. Çünkü;

"- Kim Resûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa 4/80) âyetinde açıkça belirtildiği gibi Peygamber yalnız Allah'ın emirlerini dile getirmiştir.

Istıkbâr (kibir, büyüklük taslamak), istihkakı (liyakati) olmadığı halde nefsinde büyüklük görme' isteğidir. Bu, kendi nefsini büyük sayıp öyle inanmak demektir. Bunun isteğe delâlet eden bir kelime ile ifade edilmesi, netice olarak bir istekten ibaret kaldığını, matlûbun hasıl olamayacağını bildirmek içmdir. Nitekim,

"Onlar, Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve o yolu eğriltmek isterler." (A'raf 7/45, Hûd 11/19) meâlindeki âyette de buna benzer çabalar, taleble ifade edilmiştir. Çünkü âyetin konusu olan zâlimler, Allahü teâlâ'nın bu yolunun, eğriliğine inanıyorlar ve öyle hükmediyorlardı. Ancak bunun taleb olarak ifade edilmesi, az önce söylendiği gibi, orada talebin ötesinde bir şey olmadığını bildirmek içindir.

Istıkbâr kelimesi, istinkâftan daha hafif bir vasıf belirtir. Zira istinkâf, istinkâf edilen şeyden âr ve nakısa bulaşmak vehmini de kapsar.

Âyetin başında ne Mesîh, ne de Mukarrabîn meleklerin, Allahü teâlâ'ya kul olmaktan isünkâf etmedikleri zikredildiği halde tafsilat bölümünde (Kim O'na kulluktan kaçınır ve büyüklük taslarsa...) o iki fırkadan birinin zikredil memesi, tafsilatın iki fırka hakkında olduğunun bilinmesi ve bir fırkanın haşrinin (Allah'ın huzurunda toplanmasının), diğerinin de haşrini gerektirdiği içindir. Zira hasrın, bütün insanlar için olduğu, zorunlu olarak kabul edilen bir gerçektir. Nitekim "Allah'a îmân edip de..." (Nisa 4/175) âyetinde ki tafsilattan önceki hitab umumi olup iki fırkayı da kapsar. Fakat tafsilatta iki fırka da zikredilmemiştir. Bunun sebebi iki fırkadan birinin mükâfatlandırılmasının, diğerinin cezalandırılmasını gerektirdiği içindir. Zira cezanın (amellerin karşılığının verilmesinin) hepsine şümulü zarurîdir.

Bir diğer görüşe göre ise "onlar" zamiri, isünkâf edenlere râcidir ve burada mukadder (gizli) bir cümle vardır. Yani Allah (celle celâlühü), mükâfat ve cezalarını vermek üzere bütün kulları huzuruna toplayacağı gün istinkâf edenleri de toplayacaktır.

Ancak bu görüşe itiraz olarak denebilir ki münasib olan, hepsinin haşrinin icmalen birden zikredilmesidir.

173
"îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; Allah, onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve onlara lûtfundan daha fazlasını verecektir. Kulluk etmekten kaçınanlar ve büyüklük taslayanlara gelince; onlara da can yakıcı bir azab ile azab edecektir. Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı da bulamazlar."

A- "İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; Allah, onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve onlara lûtfundan daha fazlasını verecektir."

Bu kelâm, daha önceki icmali ifadede maksûd olan fırkanın halini beyan eder.

Bu fırkanın, makabline ve mâba'dine (sonrasına) münasib olan adem-i istinkâf vasfıyla zikredilmeyip îmân ve sâlih amel vasfıyla zikredilmesi, akabinde zikredilen sevabı gerektiren unsurların bunlar olduğuna dikkat çekmek içindir.

Allahü teâlâ, îmân ve salih amel sahiplerinin mükâfatlarını kat kat arttıracak ve onlara, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insan aklının hayal edemediği büyük mükâfatlar bahşedecektir.

B- "Kulluk etmekten kaçınanlar ve büyüklük taslayanlara gelince ; onlara da can yakıcı bir azab ile azab edecektir. Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı da bulamazlar."

Allahü teâlâ'ya kulluktan ar duyup büyüklük taslayanlara gelince; onlara da, bu davranışları sebebiyle, anlatılamayacak kadar acıklı bir azab ile azab edecektir. Onlar, kendilerini azabtan kurtaracak Allahü teâlâ'dan başka ne bir dost ve ne de yardımcı bulamayacaklardır.

174
"Ey insanlar! Şüphesiz Rabb'ınızdan size bir burhan (kesin delil) geldi ve size apaçık bir nûr indirdik, "

A- "Ey insanlar! Şüphesiz Rabb'ınızdan size bir burhan (kesin delil) geldi."

Kâfirlerin içinde bulunduğu:

her çeşit küfür ve dalâlet ortaya konduktan;

onlar sağır dağların bile, karşısında secdeye kapandığı kesin delillerle ilzam edildikten;

boş şüpheleri apaçık delillerle giderildikten sonra burada hitab bütün mükellef insanlara tevcih edilmiş; ve artık onlar için hüccet tamamlanmış;

- ileri sürülebilecek hiçbir mazeret kalmamıştır. Demek istenen şudur:

"- Ey insanlar! Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in nübüvvetinin doğruluğunu gösteren, içindeki, hükümler ve âyet-i kerimelerle hakkın hak, bâtılın bâtıl olduğunu isbat eden o kesin delil, yani Kuran size ulaştı ve inkâra mahal bırakmayacak şekilde kalbinize yerleşti." "Burhan"dan ne anlamak gerektiği konusunda değişik düşünceler vardır:

1 - Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

Burhan, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Ona bu adın verilmesi, sıdkına şahadet eden mucizelerindendir.

2-Burhan, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in gösterdiği mucizelerdir.

3-Burhan, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in getirdiği hak dindir.

Allah'ın (celle celâlühü), muhatabların zamirine izafe edilen Rabb unvanıyla zikredilmesi, onlara ilâhî lütfü izhar etmek ve Kur'ânin (veya Peygamberimizin) gönderilmesinden amaç, insanların terbiyesi ve kemale erdirilmesi olduğunu bildirmek içincür.

B- "Ve size apaçık bir nur indirdik."

Bu apaçık nurdan da maksad, Kur'ân-ı Kerim'dir. Bundan önce Kur'ân'a niçin burhan dendiği açıklandı. Burada Kur'ânin, parlayan ve başkalarını da aydınlatan bir nûr olarak vasıflandırılması şu gerçeği bildirmek içindir:

Kur'ân-ı Kerim, mir olarak vasıflandırılmıştır. Çünkü: apaçıktır; hak ve Allah katından olduğu kendi icâziyla isbattan müstağnidir; başka bir şeye muhtaç değildir; insanları küfür karanlığından îmân aydınlığına çıkarmıştır.

Âyetin bu iki cümlesi de Kur’âni anlattığına göre, aralarında bir mugayeret (farklılık) yoktur. Oysa atıf cümleleri arasında mugayeret olmak gerekir. Ancak iki cümle arasındaki vasfı mugayeret, zatî mugayeret olarak mülâhaza edildiği için bu üslup kullanılmıştır.

"Rabbınizden size bir burhan geldi / kad câeküm burhânün min rabbiküm." cümlesinde Kur’ân'a gelmek fiili izafe edilmiştir

Bu, Kur’ânin son derece kuvvetli bir burhan olduğunu belirtmek içindir. Sanki Kur’ân, kendiliğinden gelip kendi hükümlerini isbat ve kâfirlerin şüphelerini ibtal etmiştir.

"Ve size apaçık bir nûr indirdik / ve enzelnâ ileyküm nûran mübînâ." cümlesinde ise, Kur’ân için ınzâl fiili kullanılmıştır. Bu da onun nûr vasfına en münasib olan fiildir. Böylece Kur’ânin her vasfına uygun fiil kullanılmıştır.

Kur’ân hakkında iltifat yoluyla "indirdik / ve enzelnâ" buyrulması Kur’ân'a şeref kazandırmak içindir.

Bu izahlar, "burhan" kelimesinin, Kur’ân-ı Kerîm olarak anlaşılması takdirine göredir.

Ama eğer yukarda zikredildiği gibi, "burhan", kelimesinden murad Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) veya onun eliyle gösterilen mucizeler veya hak din demek ise o zaman iş kolaydır.

"Size indirdik / ve enzelnâ ileyküm" buyrulması sebebine gelince; Kur’ân her ne kadar bizzat Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e indirilmiş ise de, hedef onun vasıtasıyla bütün insanlardır. Nitekim,

"Şüphesiz ki Biz sana insanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hükmedesin diye Kitabi hakla indirdik." (Nisa: 105) âyeti ile benzerleri bu kabildendir. Burada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in bizzat kendisine değil, bilvasıta olan haline itibar edilmiştir. Bunun da amacı,

Allah'ın (celle celâlühü), kullarına olan sonsuz lütfunu izhar etmek;

onların mazeret beyanlarını ortadan kaldırmak;

Kur’ânin onlara ulaştığını şahadetle tesbit etmek içindir.

175
"Allah'a îmân edip O'na sımsıkı sarılanları Allah, kendinden bir rahmet ve fadl (lûtf)a sokacak ve onları kendisine giden sıirat-ı müstaktîme (dosdoğru yola) hidâyet edecektir."

A- "Allah'a îmân edip O'na sımsıkı sarılanları Allah, kendinden bir rahmet ve fadl (lûtf)a sokacak."

Kendilerine gelen burhan gereğince Allahü teâlâ'ya îmân edip onunla nefislerim şeytandan koruyanlar var ya; işte Allah onları, kendinden bir rahmet ve lûtfa idhal edecektir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Buradaki rahmet, cennettir ve lütuf da, cennet ehline verilen gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve akılların hayal edemediği nimetlerdir."

B- "..Ve onları kendisine giden sıirat-ı müstakîme hidâyet edecektir ."

Allah (celle celâlühü) onları kendisine ya da va'dedilen mükâfatlara veya ibâdet ve kulluğuna giden sıirat-ı müstakime, yani İslâm'a, dünyada taâte, ahirette de cennete iletecektir.

Gerçekleşmedeki sıraya göre hidâyet, cennete girmekten önce geldiği halde âyette, bu sıranın aksine cennet va'dinin hidâyetten önce zikredilmesi, aslî maksadı müjdelemekte acele edilmesindendir.

Bir diğer görüşe göre "sıratan" kelimesi, mahzûf bir fiilin mef ûlü (tümleci) dür. Bu mahzûf fiil, hidâyet fiilinden anlaşılmaktadır. Yani onlara sırat-ı müstakimi öğretecektir.

176
A- "(Resûlüm) senden fetva istiyorlar. De ki:

- Allah, size kelâle (babası ve çocuğu olmayan kimse)nin mirası hakkındaki hükmünü şöyle açıklar."

Fetva istedikleri konunun açık olarak zikredilmemesi, ondan sonraki anlatımın yeterli sayıldığı içindir.

Kelâle kelimesinin tefsiri, bu sûrenin başında geçti.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e bu fetvayı soran, Câbir b. Abdullah'dır (radıyallahü anh)

Rivâyet olunuyor ki, Vedâ Hacet yılında Mekke yolunda Câbir (radıyallahü anh), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip:

"- Benim bir kızkardeşim var; bu durumda kızkardeşim ölürse, onun mirasından ben ne alacağım?" diye sordu.

Diğer bir rivâyete göre ise, Câbir b. Abdullah (radıyallahü anh), hasta iken Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onu ziyarete gitti. O sırada kendisi, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ben kelâle (babası ve çocukları olmayan) bir kimseyim; buna göre ben malımı ne yapacağım?" diye sordu.

Rivâyete göre Câbir b. Abdullah (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Ben hasta iken, şuurum yerinde olmadığı bir sırada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) beni ziyarete geldi ve abdest alıp abdest suyundan benim üstüme serpince şuurum yerine geldi. O zaman ben:

"- Ya Resûlallah! Benim mirasım kime kalacak? Bana kelâle (babam ve çocuklarım olmayan) yakınlarım mı vâris olacak ?" diye sordum. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

B- "Çocuğu olmayan ve kız kardeşi bulunan bir erkek ölürse terekenin yarısı onundur."

1-Bir erkek, çocuksuz ve babasız olarak ölürse ve onun sadece bir kız kardeşi varsa, mirasın yarısı onundur.

2-Kalan yarısı da, eğer asabe (muayyen bir payı olmayan) varisler varsa onlara aittir; yoksa o da, red yoluyla (başkaca varisler olmadığından) kızkardeşe kalır.

Kelâle, hem çocuksuz, hem de babasız ölen bir kimsenin durumudur, Babanın yolduğunun açıkça zikredilmemiş olması, meselenin gayet açık olmasından ve varislerle ilgili tafsilatın buna delâlet etmesinden dolayıdır.

3-Kız kardeşten murad, yalnız ana bu- kız kardeş değildir. Çünkü onun hissesi altıda birdir. Bununla ilgili açıklama, bu sûrenin başında geçti.

C- "Çocuğu Olmayan kız kardeş ölürse, erkek kardeş ona vâris olur."

Kızkardeş ölür de, erkek kardeş kalırsa ve ölen kızkardeşin erkek veya kız çocuğu bulunmuyorsa, erkek kardeş vâris olur. Daha açık bir ifadeyle mirasın tamamını alır. Çünkü hiç çocuğu olmaması, mirasın tamamını almasının şartıdır; yoksa kısmen vâris olması değildir. Kısmen vâris olması, miras bırakanın kızının olması haklide söz konusu olur.

Bu âyette, erkek kardeşlerin, çocuklardan başkasıyla mirastan sakıt olup olmadıklarına delalet eden bir şey yoktur. Ancak Sünnet (hadis), onların baba ile sakıt oldukları yönündedir.

Ç- "Eğer ölenin iki kız kardeşi varsa, terekenin üçte ikisi onlarındır."

Eğer kızkardeşler iki veya daha fazla iseler, mirasın üçte ikisi onlarındır.

D- "Eğer kardeşler erkek ve kadın iseler, erkeğin payı iki kadın payı kadardır. Şaşırmayasınız diye Allah, size açıklama yapıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (Alîm)dır."

Bu durumda tereke, asabe yoluyla (kimseye belli ve değişmeyen bir pay verilmeden) kadına bir, erkeğe iki pay olmak üzere kardeşler arasında taksim edilir.

Bu âyet-i kerîme, Kur an'da ahkâm konusunda en son nazil olan âyettir.

Rivâyete göre Ebubekir el-Sıddîk (radıyallahü anh), hutbesinde dedi ki:

"Haberiniz olsun ki, Allahü teâlâ'nın Nisa (4) sûresinde ferâız (miras hukuku) ile ilgili indirdiği âyetler şöyledir:

Bu âyetlerden:

birincisi, çocuklar ve babalar hakkındadır;

ikincisi, karı koca ve ana bir kardeşler hakkındadır,

sûrenin sonundaki âyet ise, ana-baba bir veya baba bir kardeşler ve kızkardeşler hakkındadır.

Enfâl (8) sûresinin sonundaki âyet ise, ülü'l erham (kardeş ve anıca kızları gibi, mirastan belli bir nisbette hissesi olan varisler ile asabe, yani bir hissesi olmayıp hisselerden artanı alan varisler dışındaki akrabalar) hakkındadır.

Allahü teâlâ, her şeyi ve ezcümle sizin hayatınız ve mematınızla ilgili bütün hallerinizi eksiksiz olarak bilir. Binaenaleyh O, sizin hâl ve menfaatlerinize olan hükümleri ortaya koyar.

Rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demiştir:

"Kim, Nisa sûresini okursa, miraslardan pay alan bütün mü'min erkeklere ve mü'mine kadınlara sadaka vermiş gibi sevab alır; yine, bir köle satın alıp âzad etmiş gibi sevap alır; şirkten uzak kalır ve Allahü teâlâ'nın, mağfiretlerini dilediği zümreye dahil olur (Men karae sûrete'n-nisâi fekeennema tesaddaka a'lâ külli mü'minin ve mü'minetin verişe mîrasen ü'tıî minel-ecri kemen iştera muharraran ev beriî mine'ş-şirld ve kâne fi meşîeti-llâhi tealâ mine-llezîne yütecavezü a'nhüm.)

Allahü teâlâ, cümle ilim sahiplerinden daha iyi bilir.

MÂİDE SÛRESİ

(Sûre tül - Mâide) Medine'de inmiştir ve Yüzyırmı Ayettir.

Rahman Ve Rahîym Allah'ın Adı ile.

1
"Ey îmân edenler! Akidleri ifa edin (edimleri yerine getirin).

İhramda iken avlanma (e's-sayd)yi helâl saymaksızm, size okunacak olanlar dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. Şüphesiz Allah, dilediğine hükmeder.

A- "Ey îmân edenler ! Akıdleri ifa edin."

Akde vefa etmek, akdin gereğini yerine getirmektir; ifâ da aynı anlamdadır.

Akid, tevsik edilmiş ahiddir. Burada akidlerden murad:

1-Allahü teâlâ'nın, kulları için zorunlu kıldığı dinî mükellefiyetler;

2-insanların kendi aralarında akdettikleri sözleşmeler;

3-Yerine getirilmesi dinen vacib veya güzel olan diğer akidler.

Görüldüğü gibi âyetteki emir farzı, vacibi, mendûbu kapsayan genel bir mânâdır.

B- "ihramda iken avlanmayı helâl saymaksızın, size okunacaklar dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı."

"Behîme", dört ayaklı bütün hayvanlar için kullanılır.

"En'âm" da, aynı mânâya geldiği halde "behime" kelimesinin ona izafe edilmesi, mânâyı kuvvetlendirmek içindir.

Bu hayvanlar, En'âm (6) sûresinde sayılan dört çifttir. Bunlara ceylan, geyik, karaca ve yabanî sığır gibi hayvanlar da ilâve edilir.

Diğer bir görüşe göre buradaki behime'den (dört ayaklı hayvandan) murad, sözü geçen yabanî dört ayaklı hayvanlardır. Çünkü en'âm (dört ayaklı evcil hayvan) etlerinin helâl olduğu daha önce beyan edildi.

Bu görüşe göre behime kelimesinin, en'âm kelimesine izafe edilmesi, geviş getirmek ve kesici dişleri olmamak hususunda aralarında benzerlik bulunmasından dolayıdır. Bu izafenin faydası da, iki muz af (behime ile en'âm) arasındaki müşterek hükmün illetini bıldirmektir. Sanki şöyle denmektedir:

Daha önce helâl olduğu size bildirilen en'âm (evcil hayvanlar)a benzeyen ve onlardaki hükmün temel sebebini (illetini) taşıyan behîmeler (yabanî hayvanlar) de sizin için helâl kılınmıştır.

Hacc veya umre için ihrama girmiş bulunan kimseye karada avlanmak ve kara avının etini yemek helâl değildir.

Bunun ihramlı için mânâsı, amel ve itikad olarak haram olduğunu tesbıt etmektir. Haramın bu ülubla tesbiti, Kitab ve Sünnette yaygındır.

"Behîmetüi-en'a'm / en'â'mm behîmesi" dan murad, geyik, ceylan, karaca ve benzen dört ayaklı yabanî hayvanlar ise, helâl hükmünün, ihramlı iken karada avlanmanın haram kılınmasıyla takyidinin faydası açıktır. Bu dört: ayaklı yabanî hayvanların helâl oluşu mutlak değildir (ihramlı için haramdır) . Sanki şöyle buyrulmustur:

"Bu hayvanları avlamak, ihramlı iken bundan sakındığınız takdirde sizin için helâldir."

Birinci takdire göre (söz konusu dört çift; veya toplam sekiz adet: evcil hayvan kasdedilmesine göre) ise bu takyidin faydası,

nimeti tamamlamak,

insanların, o hayvanların helâl kılınmasına muhtaç olduklarını hatırlatmak,

onlara minnet yüklemektir.

Çünkü ihramlı iken avlanmanın haram olması, o durumda insanların başka hayvanların etlerinin helâl kılınmasına muhtaç olduklarını akla getirir. Sanki şöyle buyrulmuş olur:

"En'âm (koyun, keçi, deve, sığır), bazı zamanlar, avlanmadan sakındığınız takdirde mutlak olarak size helâl kılındı."

C- "Şüphesiz Allah, dilediğine hükmeder "

Allahü teâlâ, dilediği hükmü koyar. Helâl ve haram da, öncelikle bunlara dahildir.

2
"Ey îmân edenler! Allah'ın şeâ'iri (alâmet veya nişaneleri)ne, haram ay (e'ş-şehre'l-haram)a, hedye (kurbanlıklara), kılâde (gerdanlık)lerine, Rabb'larının fadl (lütuf) ve rızasını arayarak Beyte'l- Haram'a yönelmiş olanlara sakın saygısızlık etmeyin.

İhramdan çıktığınız zaman artık avlanabilirsiniz.

Mescidi'l-Haram'a girmenizi engelledikleri için bir topluluğa duyduğunuz kızgınlık salan sizi onlara karşı saldırıya sevketmesin. Birr (iyilik) ve takva (Allah'a karşı sorumluluk) üzerinde yardımlasın; ısm (günah) ve udvan (düşmanlık) üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan ittika edin (sakının). Çünkü Allah, şedîdül-ıi'kab (cezası şiddetli olan)dır."

A- "Ey îmân edenler! Allah'ın şeâıri (alâmet veya nişanelerine, haram ay (e'ş-şehre'l-haram)a, hedye (kurbanlıklara), kılâde (gerdanlık)lerine, Rabb'larının fadl (lütuf) ve rızasını arayarak Beytel-Haram'a yönelmiş olanlara sakın saygısızlık etmeyin."

Allahü teâlâ, haccın şiarlarını beyana devam ediyor. Şiarların Allah'a (celle celâlühü) izafe edilmesi, onlara şeref kazandırmak ve ihlallerinin korkunç bir hâl olduğunu bildirmek içindir.

"Şeair" kelimesi, "şeîre" nin çoğulu olup,

mikat ve cemrelere taş atma (şeytan taşlama) yerleri,

tavaf ve sa'y mekânları gibi,

hacc menasikinin ifâ edildiği mevkulerin adıdır. İhram, tavaf, sa'y, tıraş olma ve ihramdan çıkma, kurban kesme gibi haccın özel fiilleri, söz konusu yerlere ve mekânlara bağlı olarak tesbit edilmiştir.

Allah'ın şeâirinin ne olduğu konusunda da değişik düşünceler vardır:

1-Allah'ın şeâ'irinden murad, hacc şeâ'iridir.

Haccın şeâirinin ihlali, yasaklara önem vermemek, hacı adayları ile şiarlar arasına engel koymak ve hac aylarında insanları haçtan alıkoymaktır.

2-Allah'ın (celle celâlühü) şeâirinden murad, Allahü teâlâ'nın dinidir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

"Kim, Allah'ın şeâ'irını büyük tanırsa." (Hacc 22/32)

Yanı Allahü teâlâ'nın dinine saygı gösterirse...

3-Allah'ın şeâiri, Allahü teâlâ'nın yasak (haram) kıldığı şeylerdir.

4-Allah'ın şeâiri, kulları için tayin buyurduğu farzlardır. Onlara saygısızlık gösterilmesi de, bu yasakları ve farzları ihlâl etmektir.

Ancak bu görüşler içinde bu makama en münasip düşen, birinci görüştür.

Haram aya saygı konusunda da muhtelif görüşler vardır:

1-Haram aya saygısızlık etmemek, o ayda savaşmamak demektir.

2-Haram aya saygısızlık etmek, cahiliye döneminde olduğu gibi "Nesî "yapmak, Muharrem ayının hürmetini (yasağını) Safer ayına nakletmektir.

Mü'minlerin haline uygun olan, birinci görüştür.

Burada haram aydan murad, hac ayıdır.

3-Haram aylar, dört aydır. Buna göre âyette ay kelimesinin tekil olarak zikredilmesi, cins mânâsı tazammun eder.8

Hediy, Kabe'ye sunulmak üzere sevkedilen kurbanlık develer vaya sığırlar veya koyunlardır. Buna ilişkin yasak, bu kurbanlık hayvanları gasbetmek veya yerine ulaşmalarına engel olmaktır.

"Kalâid", "kılâde" nin çoğuludur; kılâde, Kabe için kurbanlık oldukları bilinsin ve onlara dokunulmasın diye hayvanların boyunlarına takılan nal veya ağaç kabuğu gibi işaretlerdir.

Kalâide saygısızlık etmemekten maksad, Kabe'ye hediye edilmek üzere işaretin takıldığı büyük baş kurbanlıklara dokunma yasağıdır.

Bu kurbanlıklar önceki "hediy" kapsamına girdiği halde ayrıca zikredilmesi, bunların diğer kurbanlıklara faikiyyetini gösterir. Nitekim bazı âyetlerde meleklerin hemen ardından Cebrâîl ve Mikâil'in adları zikredilir. Sanki şöyle bir uyarı yapılır:

"Özellikle kalâid taşıyan kurbanlıklara tecavüz ve saygısızlık etmeyin!"

Yahut işaretlenmiş kurbanlıklara dokunma yasağını kuvvetlendirmek için kalâıd'in kendisine dokunulması yasaklanmıştır. Başka bir ifadeyle "değil kurbanlık havanlara; işaretlerine bile dokunmayın." demek istenmiştir. Nitekim.

".. .Ziynetlerini açıp göstermesinler." (Nur 24/31) âyetinde de, ziynet yerlerini açma yasağındaki mübalağa için bu ifade

Bir başka uyarı da şudur:

"Rabblarının rızasını kazanmak amacı ile Beyt-i Haram'a yönelmiş hacı adaylarını bu ibâdetten alıkoymayın, onlarla savaşmayın ve onlara eziyet vermeyin."

Rabb kelimesinin, hacı adaylarının yerini tutan zamire izafe edilmesi, onlara şeref kazandırmak ve onların isteklerinin hâsıl olduğunu bildirmek içindir.

"Yebteğûne / arar oldukları halde" fiili, "tebteğûne — siz arıyor olduğunuz halde" şeklinde hitab kıpı ile de okunmuştur.

Bu kıra ete göre bundan murad, onların halinin, nehyedildikleı şeye münafi (karşı, aykırı) olduğunu beyan etmektir; yoksa nehyi (yasağı) bu kayda bağlamak değildir. Buna göre Rabb kelimesinin, Beyt-i Haram'a yönelenler zamirine izafe edilmiş olması,

ilâhî teşrifin (şeref bahşetmenin), onlara münhasır bulunduğuna,

onların isteklerine nail olduklarına,

diğer muhatabların bundan mahrum kaldıklarına işaret etmek içindir. Buna göre,

nehyin illeti, tekidi,

nehyediien şeyin aşırı derecede inkâr ve reddi de ifade edilmiş olur.

İşte bundan dolayıdır ki, bazı tefsir âlimlerine göre, "Beytel-Haram'a yönelenler" den murad, özellikle Müslümanlardır. Bu âyetin muhkem olduğunu söyleyenler de, bu görüşü mesned göstermişlerdir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Mâide sûresi, Kur'ân'ın en son nazil olan sûrelerindendır. Bunun için onun helâl olarak bildirdiklerini helâl ve haram olarak bildirdiklerini de haram olarak kabul edin / Sûretü'l-mâideti min âhıiri'l-kur'âni nüzûlen feehıil-lû halâleha ve harramû harameha" buyurmuştur.

Hasen el-Basrî de, Mâide sûresinde neshedilmiş (mensûh) âyet bulunmadığını söyler.

Ebû Meysere de der ki:

"Mâide suresinde on sekiz farz vardır; bunların içinde mensûh yoktur." Bazı tefsir âlimleri de diyorlar ki:

"Beytci- Haram'a yönelenler"den murad, özellikle müşriklerdir. Çünkü ancak müşrikler, mü'minlerin kendilerine dokunmaktan nehyedilmelerine muhtaçtır; mü'minler için böyle bir ihtiyaç söz konusu değildir. Kaldı ki, mü'minlere tecavüz ve saygısızlık yasağı da nassm açık delaletiyle sabit olmuştur (Onlar için buradaki mübhem ifadeye ihtiyaç yoktur). Bu âyet-i kerimenin Hatm b. Dabîa el-Bekrî hakkında indiği rivâyeti de bu görüşü teyid eder. Şöyle ki:

Hatm b. Dabîa, Medine'ye gelmiş ve atlılarını Medine'nin dışında bırakıp tek başına huzura çıkmış ve arkadaşlarının da Müslüman olacaklarını va'det-miş. Peygamberimiz in huzurundan çıktıktan sonra Medine'nin hayvanlarını sürüp götürmüş. Ertesi sene, Bekir b. Vâil kabilesinin cahiliye hacıları beraberinde olduğu halde, çok miktarda ticaret malı ile birlikte Yemame'den cahiliye haccı için yola çıkmış ve bu hacı adayları, kurbanlıklarını da işaretlemişler. Bunu haber alan Müslümanlar, bu adama karşı harekete geçmek için Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) den izin istemişler. Resûlüllah onlara izin vermemiş. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.

Bu rivâyete göre, âyetteki fadl (lütuf) talebi, ticaret yoluyla rızık talebi ve ilâhî rıza talebi de, kendi iddilarına göre olan ilâhî rıza olarak tefsir edilmiştir. Çünkü o müşrikler de, kendi dinlerinde doğru yolda olduklarını ve yaptıkları hacem da, kendilerini Allahü teâlâ'ya yaklaştırdığını iddia ediyorlardı. Bunun için Allahü teâlâ da, onları, kendi zanları ile vasıflandırmıştır. Onların bu fâsıd zanları, her ne kadar Allahü teâlâ'nın rızasını mucıb olmaktan uzak ise de bu zanları, özellikle Allahü teâlâ'nın haklarını gözetmek ve O'nun şiarlarını tazim etmek

zımnında, onların bazı dünyevî amaçlarının gerçekleşmesine ve dünyevî bir takım kötülüklerden kurtulmalarına vesile olmak ihtimalinden uzak değildir.

Tabiî âlimlerinden Katâde diyor ki:

"Onların istedikleri ilâhî lütuf ve rıza, ciünyada onlara güzel bir hayât bahsedilmesi ve dünyada iken ceza verilmemesidir."

Başka bir görüşe göre de, "Beyte'l-Haram'a yönelenler" deyimi hem Müslümanları, hem de müşrikleri kapsar. Nitekim rivâyete göre Ibni Abbas (radıyallahü anh), şöyle diyor:

"Önceleri Müslümanlarla müşrikler bîriikte hacc ediyorlardı. İşte o zamanlar nazil olan bu âyetle, Allahü teâlâ, Müslümanlara, hiç kimsenin Beyt'i haccetmesine engel olmamayı emir buyurdu. Bundan sonra,

"Ey îmân edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra mescidd Haram'a yaklaşmasınlar. " (Tevbe 9/28) ile

"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe îmân eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder." (Tevbe 9/18) âyetleri nazil oldu.

Tabiînden Mücâhid ile Şa'bî diyorlar ki:

"Bu âyet,

"Haram aylar çılanca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." (Tevbe 9/5) mealindeki âyet ile nesholunmuştur."

Bu âyetteki "Beyte'l- Haram'a yönelenler" ifadesinin, müşrikleri kapsadığı kesindir, bunda şüphe yoktur. Ancak bu kapsama;

ya müstakildir;

ya müşterektir.

"Mescid-i Haram'a girmenizi engelledikleri için bir topluluğa duyduğunuz kızgınlık sakın sizi onlara karşı saldırıya sevketmesin" cümlesinden de, müşrikleri kapsadığı anlaşılır. Şu halde bu âyetin mânâsı ya tamamen, ya da kısmen mensûhtur.

Son bir kavle göre "Beyte'l Haram'a yönelenler" deyimi fadl (lütuf) ve rıdvan (rıza) itibariyle hem Müslümanları hem de müşrikleri kapsayacak şekilde tefsir edilmelidir.

Bazı âlimler diyorlar ki; fadl, yani rızık istemek, hem mü'minler, hem de müşrikler içindir.

Rıdvan (ilâhî rıza) istemek ise, özellikle mü'minler içindir. Ancak fadlın mutlak mânâda, âhiret fadlına da şâmil olmak üzere tefsir edilmesi de câizdir. Buıia göre fadl talebi de mü'minlere mahsus olur.

B- "İhramdan çıktığınız zaman artık avlanabilirsiniz."

Bundan önceki âyette "siz ihramda iken / ühıillet leküm " ifadesiyle işaret edilen husus, burada sarahat kazanıyor. Yani avlanma yasağı, sebebi olan ihram halinin sona ermesiyle son buluyor. Bu emir, yasaktan sonra ibaha (mubah kılma) emridir. Yani "ihramdan çıktığınız zaman, avlanmanızda bir sakınca yoktur" anlamını içeriyor.

C- "Mescid -i Harama girmenizi engelledikleri için bir topluluğa duyduğunuz kızgınlık sakın sizi onlara karşı saldırıya sevketmesin."

Bu nehiy, Beyt-i Haram'a yönelenlerden muayyen bir Müslüman toplum içindir ve daha önce zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) şiarlarını ihlâl nehyine dahil olduğu halde özel olarak zikredilmesi, o muayyen Müslüman toplumun kendilerine mahsus bazı durumlardan dolayı bu konudaki yasakları ihlâl hakları olduğu vehmini ortadan kaldırma amacına yöneliktir.

Âyetin bu bölümü, "Beyte'l-Haram'a yönelenler" ifadesinin, müşrikleri de kapsadığı noktasında açık bir delildir.

Yapılan uyarı şudur:

Müşriklerin Hudeybiye yık (Hicretin 6. yılı Zılka'de, Milâdî 628 Mart) Mescid-i Haram ziyaretinden engelledikleri için onlara karşı duyduğunuz öfke, sizi onlara karşı düşmanlık yapmaya ve onlardan intikam almaya sevketmesin.

Bu ilâhî kelâm, muhatabları, duydukları şiddetli öfkenin düşmanlık getirmesinden nehyeder görünse de, hakikatte onları düşmanlıktan kuvvetle men eder. Zira bir şeyin sebeplerini ve onu hazırlayan unsurları nehyetmek, delil ile hükme varmak yoluyla, bizzat onu nehyetmek ve sebeb - sonuç ilişkişini ortadan kaldırmak sayılır. Bazen de nehiy, müsebbefae tevcih edilir, fakat sebebin nehyi kasdedilir. Nıtekim "seni burada hiç görmeyeyim!" diyen kimse de, muhatabının, kendi huzuruna çıkmasını men etmeyi amaçlar.

Âyetin metnindeki "en saddûküm / sizi engellemeleri" ifadesindeki "en" harfi, bir kırâete göre şart mânâsını bildiren "in" olarak okunur. Buna göre, müşrikler hakkında tevbih ve tenbih olmak üzere, aslında tahakkuk etmiş olan engelleme, farzedilen bir şey gibi ifade edilmiş demektir. Yani yaptıkları engelleme, o kadar çirkin bir hadisedir ki, aslında hiç vakıı olmamalı, ancak vukuu farz edilmelidir.

Bu nehyin (sizi onlara karşı saldırıya sevketmesin), "İhramdam çıktığınız zaman artık avlanabilirsiniz" cümlesinin makabli ile bağlantılı olduğu açık iken bu cümleden sonra zikredilmiş olması, herhalde şu gerçeği bildirmek içindir:

"Beyte'l- Haram'a yönelenler"e tecavüz ve saygısızlık yasağı, avlanma yasağı gibi ihramdan çıkmakla sona ermez, fakat Allahü teâlâ'nın koyduğu hacc şiârlarıyla alakaları tamamen sona erinceye kadar devam eder. Bundan anlaşılıyor ki "Beyte'l- Haram'a yönelenler"e dokunma yasağı da öncelikle bakıı kalır.

Ç- "Birr (iyilik) ve takva (Allah'a karşı sorumluluk) üzerinde yardımlasın; "

Düşmanlık, genellikle dayanışına ve yardımlaşma yoluyla gerçekleştiği için, önce insanlar düşmanlıktan nehyedildi. Şimdi burada da,

iyilik ve takva konularında yardımlaşmaları,

ilâhî buyruklara bağlı kalmaları,

nefsanî arzulardan uzak durmaları emrediliyor.

Böylece affetme ve düşmanların eski hatalarını görmezlikten gelme de öncelikle buna dahil bulunuyor.

D- "İsm (günah) ve udvan (düşmanlık) üzerinde yardımlaşmayın."

Bu ilâhî kelâm da, insanları, zulüm ve günah kabilinden olan her şeyden nehyetmektedir. Şu halde düşmanlıkta ve intikam almakta yardımlaşmak nehyi de, istidlal yoluyla buna dahildir.

Tahliye (boşaltma), tebriyeden (süslemeden) önce olması gerkeirken, burada nehyin (günah ve düşmanlık üzerinde ise yardımlaşmayın), emirden (iyilik ve takva konuları üzerinde de yardımlasın) sonra zikredilmesi, bizzat maksûd olanın, biran önce zikredilmesinin gerekli görülmüş olmasından dolayıdır. Zira günah ve düşmanlıkta yardımlaşmamak emrinden amaçlanan, iyilik ve takva konularında yardımlaşmayı gerçekleştirmektir.

E- "Allah'tan ittıka edin (sakının). Çünkü Allah şedîdü'l-ıi'kaab (cezası şiddetli olan)dır."

Bütün işlerde, ezcümle zikredilen emir ve nehiylerde Allahü teâlâ'ya muhalefetten sakının. Böylece o konularda da takvanın vücubu istidlal yoluyla sabit olmuş olur. Takva emrinin illeti, "Çünkü Allah, azabı şiddetli olandır." cümlesi ile açıklanır. Yani Allahü teâlâ'ya karşı aykırılıklardan sakınmayanlar için O'nun azabı çok çeündir. Bu itibarla eğer siz, Allahü teâlâ'ya karsı aykırılıktan sakınmazsanız, O, mutlaka size azab edecektir. Burada da zamir makamında ism-i celilın (Allah'ın) zahir olarak zikredilmesi, daha önce defalarca geçtiği gibi, Allah korkusunu kalblerc sokmak ve mehabeti arttırmak ve cümlenin istiklâhni takviye içindir.

3
"Ölmüş hayvan eti (meyte), kan (dem), domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulmuş, yüksekten yuvarlanıp düşmüş, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış, canavar yemiş, olup da canı daha üzerinde iken kesemediğiniz ölmüş, dikili taşlar üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal okları ile kısmet aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi fısk (doğru yoldan çıkma)dır.

Bugün kâfirler sızın dininizden ye'se düşmüş (ümıdlerini kesmiş) lerdir. Artık onlardan korkmayın Benden korkun.

Bugün sızın için dininizi kemâle erdirelim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.

Kim açlıktan muztar durumda kalırsa bir günaha meyletmeden bunlardan yiyebilir. Şüphesiz Allah, Ğafûr (bağışlaması bol)dur, Rahîym (çok merhametli)dir."

A- "Ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulmuş, yüksekten yuvarlanıp düşmüş, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış, canavar yenmiş, canı daha üzerinde iken kesemeeliğiniz, dikili taşlar üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal okları ile kısmet aramanız size haram kılındı."

Burada, birinci âyette geçen "size okunacak olanlar ma yütlâ a'ieyküm" cümlesiyle işaret edilen haramlar (muharramât) açıklanıyor. Şöyle ki:

1-el-Meytetü (ölmüş hayvan eti), Boğazlanmaksızın canı çıkan hayvandır.

2-Ve'd-Demü (kan),

Bundan murad akıtılmış kan (dem-i mefsuh)dır. Nitekım başka bir âyette de "...leş veya akan kan."(En'âm 6/145) buyurulur.

Cahiliye insanları kanı bağırsakların içine boşaltıp kebap yapıyorlardı ve: "- Aldırılan kan haram değildir" diyorlardı.

3-Ve lahmü'l-hınzîri (domuz eti),

En'arn sûresinin 145. âyetinde domuz eti necis (pis) olarak vasıflandırılır.

4-Vemâ ühille liğayri-İlâhi bihi (Allah'tan başkası adına boğazlanan),

Câhiliye insanlarının "Lât ve Uzzâ ismiyle!.." dedikleri gibi kesim sırasında üzerlerine Allahü teâlâ'dan başkasının adının anıldığı hayvanların eti de haramdır, yenmez.

Ve'l-münhanikatü (boğulmuş),

Herhangi bir suretle boğulup ölmüş,

6-Vel-mevkuuzetü (vurulmuş, bir darbeye maruz kalmış), Haşeb (ağaç) cinsinden bir şeyle vurulup öldürülmüş,

7-Vel-müteraddiyetü (tereddi etmiş, yüksekten yuvarlanıp düşmüş), Yüksekten aşağıya veya bir kuyuya düşüp ölmüş,

8-Ve'n-natıîhatü (başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış), Toslanmiş, susulmuş, boynuzlanmış ve bu sûrede öldürülmüş,

9-Vemâ ekele's-sebüu' (canavar yemiş),

Canavar tarafından yenmiş, yırtıcı hayvanlar tarafından yakalanıp parçalanmış hayvanların etleri yenmez. Bu da av köpeklerinin yakaladıkları avın bir kısmını yedikleri takdirde geri kalanın helâl olmadığına delâlet eder.

"İllâ ma zekkeytüm" ibaresi "canları daha üzerinde iken yetişip kestikleriniz müstesna" demektir. Bu istisna zikredilenlerin hepsi içindir.

Bir görüşe göre ise, yalnız canavarların yediklerine münhasırdır. Yani ancak canları çılana dan önce yetişip İslâmî kesim gerçekleştirdikten sonra tıpkı kesilmiş diğer hayvanlar gibi hareket edenler müstesna olup onların da eti helâldir.

İslâmî kesim, boğaz ve yemek borusunu keskin bir aletle kesmektir.

10- "Vema zübiha a'len-nusubi (dikili taşlar üzerinde boğazlanmış hayvanlar).

Cahiliye devrinde Kabe'nin etrafında dikili adak taşları vardı, insanları bu taşlar üzerinde kurban keser ve bunu ibâdet sayarlardı. Bu sûrede boğazlanmış hayvanların etleri de haramdır.

Bir görüşe göre bu taşlardan maksad putlardır.

11 - Ve in testaksimû bi'l-ezlâm (fal okları ile kısmet aramanız) size haram kilidi.

Fal okları ile kısmet aramak şöyle idi:

Cahiliye insanları, yapmak istedikleri bir işe başlamadan önce, birinde "Rabbim bana emretti", diğerinde "Rabbim beni men'etti" ve üçüncüsünde de "ğufl" (belirsiz) yazılı olan üç oktan birini çekerlerdi. Eğer emir yazılı ok çıkarsa, o işe başlarlar, men yazılı ok çıkarsa, o işten uzak dururlardı. Eğer ğufl çıkarsa, çekmeye devam ederlerdi.. "İstiksam /kısmet aramak", bir nevi kendi kısmetine yazılmış olanı öğrenmek isteği idi.

Diğer bir görüşe göre ise fal okları ile kısmet aramak, kesilmiş deve etlerinin belli kısımlara ayrılması ve fal oklarını çekmek suretiyle sahiplerinin belirlenmesidir.

B- "Bunların hepsi fısk (doğru yoldan çıkma)dır."

Burada uzak işaretinin (zâliküm/o iş) kullanılması, serdeki derecesinin pek uzak olduğuna işaret etmek içindir.

Fısk, temerrüt, haddi aşmak, bilinmeyen bir âleme girmektir. Burada dalâlet demektir. Eğer onlar fal oklarını çekerken "Rabbim" sözünden murad Allahü teâlâ ise, bu sözleri Allah'a iftiradır. Yok eğer murad putlar ise, bu defa da sözleri şirk ve cehalettir.

Bir görüşe göre de, âyetin metnindeki "zâliküm" işareti, sayılan haramları işlemektir. Yani bütün bu haramları işlemek fıskdır. Zira onların haram kılınması, fiillerinin de haram kılınması demektir.

C- "Bugün kâfirler sîzin dininizden ye'se düşmüşler (ümidlerini kesmiş)lerdir. Artık onlardan korkmayın, Benden korkun."

Bu günden murad, hâzır ile ona bitişik geçmiş ve gelecek zaman dilimleridir.

Diğer bir görüşe göre ise, bugünden murad, bu âyetin nazil olduğu gündür.

Bu âyet-i kerime, Veda Haccı'nda Arefe günü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Arafat'ta cuma günü ikindiden sonra Atba adlı devesinin sırtında vakfe yaparken nazil oldu.9 O anda deveye öyle bir ağırlık çöktü ki, hayvan çökmek zorunda kaldı.

Bugün artık kâfirler, haramları helâl saymak gibi yollarla sizin dininizi yıkmaktan ve sizi dininizden döndürmekten ümidlerini kesmişlerdir. Yahut dinde size galaib gelmekten ümidlerini kesmişlerdir. Zira onlar, Allah

teâlâ'nın, va'dini gerçekleştirip İslâm dinini bütün dinlerden üstün kıldığını müşahede etmişlerdir.

Bu görüş, "Artık onlardan korkmayın da, Benden korkun" cümlesine de daha uygun düşmektedir. Yani onların size gaalib gelmelerinden korkmayın da, yalnız Benden korkun.

D- "Bugün sizin için dininizi kemâle erdirelim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."

Bugün Ben,

size nusret ihsan ederek,

dininizi bütün dinlerden üstün kılarak,

akaid (inanç) kaidelerini, şeriat usullerini ve içtihad kurallarını tam mânâsı ile açıklayarak dininizi kemale erdirelim;

Mekke'nin fethiyle, oraya güven içinde ve gaalibler olarak girmenizle,

cahiliye kulesini ve âdetlerini yıkmakla,

müşriklerin haccını ve çıplak olarak Kabe tavafını yasaklamakla,

dinî hükümleri ikmal etmekle, hidâyet ve tevfik ile üzerinizdeki nimetimi tamamladım.

Diğer bir görüşe göre ise,

"Üzerinizdeki nimetimi tamamladım / ve etmemtü a'ieyküm nıı'meti" cümlesi de, Bakara (2) sûresinin 150. âyetiyle yaptığım va'di yerine getirdim; demektir.

"Ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim — ve radıîtü lekümü'l-islâme dînâ" cümlesi de bir hakikatin ifadesidir. Çünkü Allah katında yegâne hak din İslâm'dır.

Ömer (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, bir Yahudî ona:

"- Ey Emırı'l-mü'minîn! Sizin Kitabınızda okuduğunuz bir âyet var. Eğer o âyet, biz Yahudilere inmiş olsaydı, biz o günü bayram yapardık." demiş.

Ömer (radıyallahü anh) de sormuş:

"- Hangi âyet?"

Yahudi:

"- Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım" âyeti, demiş.

Ömer (radıyallahü anh) de şöyle cevap vermiş:

"- Biz o günü de biliyoruz ve o âyetin Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e nazil olduğu mekânı da biliyoruz. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) cuma günü Arafat'ta ayakta iken bu âyet indi."

Ömer (radıyallahü anh) bu sözleri ile, o günün bizim için bayram olduğuna işaret etmiştir.

Rivâyete göre, bu âyet-i kerime nazil olunca Ömer (radıyallahü anh) ağlamaya başlamış. Peygamber:

"- Ya Ömer! Seni ağlatan nedir?" diye sormuş.

Ömer (radıyallahü anh):

"- Beni ağlatan sudur: Şimdiye kadar dinimiz hep gelişiyordu. Şimdi eğer kemale ermişse, bir şey kemale erdikten sonra mutlaka azalmaya başlar" demiş.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Doğru söyledin" buyurmuş.

Bu itibarla bu âyet-i kerime. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ölüm haberi sayılır. Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan sonra yalnız seksen bir gün yaşamıştır.

E- "Kim açlıktan muztar durumda kalırsa bir günaha meyletmeden bunlardan yiyebilir . Şüphesiz Allah, Gafur (bağışlaması bol)dur, Rahîym (çok merhametli,) dır."

Bu cümle, yukarıda zikredilen muharramât (haram kılınmış olanlar) ile bağlantılıdır. Arada geçen cümleler ise ara (itiraz) cümleleri olup:

o haram kılınmış şeylerden sakınmanın gerekliliğini,

o haramları işlemenin fısk olduğunu,

haram kılınmış olmalarının, kâmil dinin, tam nimetin ve rıza gösterilen İslamın cümlesinden bulunduğunu bildirir. Yani kim, açlıktan veya bir hastalıktan ölmekten korktuğu için çaresizlikten bu haramlardan birine el uzatmak zorunda kalırsa, lezzet için yemeksizin yahut "... başkasının hakkını tecavüz etmeden ve haddi aşmadan..." (Bakara 2/173) bu haram etlerden belli bir mikdar, ölmeyecek kadar yiyebilir. Bu kimseler için artık Allahü teâlâ, çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir; bundan dolayı onları muâheze etmez.

4
"(Resûlüm) seriden kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki:

"- Size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı."

Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin; üzerine Allah'ın adını zikredin. Allah'tan ittika edin (sakının). Şüphesiz ki Allah hesabı çabuk gören (serîu'l-hıisâb)dir."

A- "(Resûlüm), senden kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar."

Nelerin haram kılındığı (muharremat) yukarda açıklanmıştı. Şimdi burada bir kısmı icmali olarak belirtiliyor ve muhallelât (helâl kılınmış olanlar) ın tafsilatına başlanıyor. Öyle sanılır ki, helâllerin zıtları (haramlar) beyan edilince onlar helâlleri sordular. Onların sordukları, kendilerine helâl kıhnmış yiyeceklerdir.

B- "De ki:

"- Size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı."

Size,

"Onlara tayyibatı (iyi ve temiz şeyleri) helâl, habâis (murdar ve pis şeyler)i de haram kılar ." (A'raf 7/157) âyetinde belirtildiği gibi, tab-i selimin (sağlam insan tabiatinin) pis saymadığı ve nefret etmediği iyi ve temiz bütün yiyecekler helâl kılınmıştır.

C- "Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ; "

"Cevarih / yaralayıcılar", yırtıcı hayvanlar ve kuşlardır. Bunlara cevarih denmesi, genellikle avı yaralamalarından dolayıdır.

"Mükelleb", eğitilmiş yırtıcı hayvandır. Mükelieb, "kelb-köpek" kökünden türetilmiştir. Zira genellikle köpekler, av için eğitilir. Yahut kelb kelimesi, bütün yırtıcı hayvanlar için de kullanılır. Nitekim Utbe b. Ebi Leh el), Şam seferine çıkarken, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Allah, ona kelblerinden bir kelb musallat eylesin (Allahümme sellât aleyhi kelben min kilâbike)!" buyurmuş ve bu yolculukta bir arslan onu parçalamıştı.

Av hayvanlarını eğitmek hususunda Allahü teâlâ'nın öğrettiklerinden maksad talim, terbiye yolları ve yöntemleridir. Çünkü bu bilgi, Allahü teâlâ'dan ilhamdır, yahut Allahü teâlâ'nın bir lûtfu olan aklın kazanımları ve öğretileridir ki, sahibinin salmasıyla avın peşine düşmesi, men'etmesiyle durması, çağırmasıyla geri dönüp gelmesi, avı sahibi için yakalaması ve avın etinden yememesidir.

Ç- "Üzerine Allah'ın adını zikredin. Allah'tan ittika edin. Şüphesiz ki Allah, hesabi çabuk gören (serîu'l-htisâb)dir."

"Min" harfi ba'ziyedir. Yani o hayvanların sizin için yakaladıklarının bazı kısımlarını yeyin, demektir. Çünkü avlanan hayvanların deri, kemik ve tüyler gibi kısımları yenmez. Avcı hayvanların sizin için yakaladıkları, hiç yemedikleri avlardır. Yedikleri avlar ise, sizin için değil, fakat kendileri için tuttukları avlardır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Adiyy b. Hatem'e:

"- Eğer avcı hayvan, avından yerse, artık sen onu yeme (Ve in ekele minhü felâ te'kel); çünkü o, avı kendi için tutmuş olur (innemâ emseke a'lâ nefsıh)" buyurmuştur.

Fıkıh âlimlerinin ekserisinin görüşü budur.

Bazı fıkıhçılara göre, avcı kuşlar için avından yememek şartı yoktur. Çünkü onların bu derece eğitilmesi pek zordur.

Diğer bazı fıkıhçılara göre de bütün avcı hayvanlar için, avdan yememek şartı yoktur.

Rivâyete göre Selman el-Farisî Sa'd b. Ebi Vakkas (radıyallahü anh) ve Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) diyorlar ki:

"- Avcı köpek avın üçte ikisini yese, üçte biri kalsa ve sen Allah'ın adını üstüne anmışsan onu ye!"

"Üzerine Allah'ın adını zikredin / Vezkürû-sme-llâhi aleyhi" ifadesindekı "onun / hi " zamiri,

ya avcı hayvan için olabilir bu takdirde avcı hayvanı avın peşine salarken Allah'ın adını anın, demek olur;

ya da, tutulan av içindir, bu takdirde onu boğazlamaya yetiştiğinizde onun üstüne Allah'ın adını anın anlamına gelir.

D- "Allah'tan ittika edin . Şüphesiz ki Allah, hesabi çabuk görendir."

Haramlar konusunda Allahü teâlâ'ya karşı aykırı hareketlerden sakının.

Allahü teâlâ, hesabı çabuk görür veya hesabı çabuk bitirir. Hesap görmeye başlayınca en yakın zamanda bitirir. Her iki takdirde de, büyük, küçük bütün günahlar için sizi sorumlu tutar.

Bu cümlede zamir makamında ism-i celilin (Allah'ın) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve hükmün illetini belirtmek içindir.

5
"Bugün size tayyibat (iyi ve temiz şeyler) helâl kılındı. Kendilerine Kitab verilmiş olanların yiyecek (taa'm)leri size helâldir; sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.

Mü'minlerden hür ve iffetli kadın (muhsana)larla, sizden önce kendilerine Kitab verilmiş olanlardan hür ve iffetli kadın (muhsana)lar, zina etmeyerek, gizlice dost tutmuş da olmayarak, namuslu bir şekilde mehillerini kendilerine verdiğiniz takdirde size helâl kılınmıştır.

Kim îmânı inkâr ederse artık onun ameli gerçekten boşa gitmiştir. O, ahıirette de hüsrana uğrayanlardandır."

A- "Bugün size tayyibat (iyi ve temiz şeyler) helâl kılındı."

Tefsir ulemasına göre üç yerde geçen "bugün / el-yevme " kelimesinden kastedilen bir vakittir. Tekrar edilmesi, tekid içindir. Bir de, bu vakitte vaki olan olaylar değişik olduğundan, tekrarı güzeldir.

B- "Kendilerine Kitab verilmiş olanların yiyecekleri size helâldir."

Yahudilerin ve Hıristiyanların yiyecekleri size helaldir.

Ali (radıyallahü anh), Benî Tağkb kabilesi Hıristiyanlatını bundan istisna etmiş ve onların Hıristiyanlık inancı üzerinde olmadıklarını ve Hıristiyanlıktan şarap içmek dışında bir şey almadıklarını söylemiştir. İmam Şafiî de, bu görüşü benimsemiştir.

Yahudi ve Hıristiyanların yiyeceklerinden maksad, onların kestikleri hayvanların eti ile diğer yiyecekleridir.

Rivâyete göre Ibni Abbas (radıyallahü anh) tan Hıristiyan Arapların kestikleri hayvan etinin hükmü sorulmuş ve o da, onu yemekde beis (dinî sakınca) olmadığını söylemiştir. Tabiîlerin genel görüşü de budur.

İmam Ebû Hanîfe ile ashabı da bu görüşü benimsemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre Sâbıîlerin hükmü de Ehl-i Kitab hükmü gibidir.

Ebû Hanîfe'nin iki talebesi İmam Muhammed ile İmam Ebû Yusuf Yakub ise diyorlar ki:

"Sâbiîler, iki sınıfa ayrılır:

Bir sınıfı, Zebur okuyorlar ve meleklere tapıyorlar.

Bir sınıfı da, hiçbir semavî kitab okumuyorlar ve yıldızlara tapıyorlar. İşte bunlar Ehl-ı Kitab'tan değildir."

Mecûsîler (Zerdüştiler) ise, cizye alınması konusunda Ehl-i Kitab gibi muamele görmüşlerse de kestikleri hayvanın yenilmesi ve kızlarının nikâh edilmesi konularında Ehl-i Kitab gibi kabul edilmemişlerdir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Mecûsîlere Ehl-i Kitab muamelesi yapın; ancak kadınlarını nikahlamayın."

C- "Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir."

Yiyeceklerinizi onlara yedirmenizde ve satmanızda bir sakınca yoktur. Eğer haram olsaydı, bu da caiz olmazdı.

Ç- "Mü'minlerden hür ve iffetli kadın (muhsana)larla, sizden önce kendilerine Kitab verilmiş olanlardan hür ve iffetli kadın (muhsana)lar zina etmeyerek, gizlice dost tutmuş da olmayarak, namuslu bir şekilde mehillerini kendilerine verdiğiniz takdirde size helâl kılınmıştır."

Burada hür ve iffetli kadınların tahsis en zikredilmesi evlâ olanı teşvik etmek anlamındadır; yoksa diğerleriyle evlenmenin caiz olmadığı anlamında değildir. Çünkü Müslüman cariyelerle evlenmek ittifakla sahihtir.

İffetli olmayan kadınlarla evlenmek de caizdir.

Ehl-i Kitab olan cariyeler ise, İmam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) ye göre Müslüman kadınlar gibidir. İmam Şafiî (radıyallahü anh) ye göre ise öyle değildir.

Bizden önce kendilerine Kitab verilmiş olan iffetli kadınlar, harbiye (yabancı ülke vatandaşı) olsalar da, nikâhları helaldir.

Ibni Abbas (radıyallahü anh) ise, harbiye kadınların nikâhlarının helâl olmadığını söylemiştir.

Âyette, bu nikâhların helâl olmasının, melihlerini kendilerine ödeme şartına bağianması, bunun vucûbunu tekid ve evlâ olanı teşvik etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, incitirlerini vermekten maksad, mehillerini bîr hak olarak kabul etmektir.

D- "Kim îmânı inkâr ederse artık onun ameli gerçekten boşa gitmiştir. O, âhıirette de hüsrana uğrayanlardandır. "

Her kim, burada beyan edilen helâl ve haramların dahil olduğu İslâm ahkâmını inkâr, onları kabulden imtina ederse, artık onun daha önce yapmış olduğu salih amelleri gerçekten boşa gitmiştir ve o, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.

6
"Ey îmân edenler ! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesnedin. Topuklara kadar ayaklarınızı da yıkayın. Eğer cünüb iseniz, temizlenin (tetahhur edin). Hasta yahut yolculukta iseniz, yahut biriniz ayakyolun (ğâdıt)dan gelmişse yahut kadınlara dokunmuşsaniz, su da bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin; yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi onunla mesnedin. Ahali, size zorluk çıkarmak istemez, fakat sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki, şükredesiniz."

A- "Ey îmân edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedin. Topuklara kadar ayaklarınızı da yıkayın."

Bundan önce Islâmin dünyevî hükümleri açıkılanmıştı; şimdi burada da dinî hükümlerin beyanına başlanıyor.

"Namaza kalktığınız zaman — İzâ kum tüm ilâ's-salâü" ifadesi,

"Kur’ân okumak istediğin zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (Nahl 16/98) âyeti kabılındendir. Burada icaz için, sebep fiil, müsebbep fiil ile ifade edilmiştir. Bir de, bu ifade dikkatleri şu iki noktaya çeker:

1-Namaz kılmak için acele etmek ve bu iradeyi terk etmemek,

2-Namaz kılmaya niyet etmek.

Buna göre, namazın şartlarından biri olan kasıt (niyet), diğer bir şartı olan abdest yerinde ifade edilmiştir.

Bu âyet-i kerimenin zahirine göre namaz kılmaya kalkan herkese abdest almak vacibtir. Çünkü bu emir, kesin olarak vücûb içindir. Ancak icmâ, bunun hilafmadır; abdestli olana abdest almak vâcib değildir. Nitekim

rivâyet olunduğuna göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Mekke fethi günü beş vakit namazı bir abdestle kılmıştır. Bunun üzerine Ömer

"- Ya Resûlallah! Daha önce hiç yapmadığın bir işi yaptın (Sana'te şey'en lem tekün tasnauh)!" demiş.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

"- Ya Ömer! Bunu kasten yaptım (A'mden faa'ltuhu)" buyurmuş. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) böylece, bunun caiz olduğunu bildirmiştir.

Âyetteki emri, abdestli olanlar için mendûb anlamına anlamak da geçerli değildir. Şu halde tek geçerli olan, bu hitabın, abdestsizlere mahsus olmasıdır. Buradaki durum, ona delâlet eder. Nitekim abdestın yerine geçen teyemmüm için abdestsiz olmak şarttır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Hulefa-i Rasidîn'in, her namaz için abdest aldıklarına dâir gelen rivâyette ise, onların bunu vâcib olduğu için yaptıklarına delâlet eden bir şey yoktur. Kaldı ki Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet olunan:

"Abdest üzerine abdest alan kimseye Allahü teâlâ on sevap yazar / Men tevaddaa' a'lâ tuhrin ketebe-llâhü lelıu a'sera hasenat" hadisi, onların bunu mendûb olduğu için yaptıklarını sarahatle bildirir.

Bazı âlimlerin: "Önceleri abdest hükmü böyle idi; sonra bu hüküm nesholundu" seklindeki görüşünü ise, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in:

"Mâide nüzul olarak Kur'ânin sonundandır; onun için bu sûrenin helâl olarak bildirdiklerini helâl ve haram olarak bildirdiklerini haram bitin / el-Mâidetü min âhıiri'l-kur'âni nüzûlen feehıllû halâleha ve harramü harameha." hadisi, reddeder.

Abdest alırken yüz yıkamada farz olan, suyu üzerinden geçirmektir; ovmaya (oğuşturmaya) gerek yoktur.

İmam Malik'e göre gereklidir.

Ulemanın cumhûruna göre, dirsekler de, yıkama hükmüne dahildir. Şu halde âyetin metnindeki "ilâ / oraya kadar" harfi, "mea / onunla beraber"

anlamındadır.

Bir görüşe göre ise, âyet mutlak olarak gayet (dirseğe kadar) ifade eder. Dirseğin hükme dahil olup olmadığına ise âyette bir delâlet yoktur. Ve dirseklerin bu hükme dahil olması âyetle sabit olmayınca ve "eydiy /- eller", dirsekleri de kapsadığına göre, ihtiyaten, dirseklerin de bu hükme dahil oldukları kabul edilmiştir.

Basın meshında vâcib olan miktar itibariyle İslâm âlimleri arasında görüş ayrılığı vardır:

İmam Şafiî, yakıîn (kesin) olan mânâyı alarak başın asgarî miktarının meshini vâcib görür.

İm am Ebû Hanîfe ise, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ın beyanını esas alır. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) nasıyesini (başının ön kısmını) meshetmiş ve bunu, başın dörtte biri olarak takdir etmiştir.

İmam Mâlik ise, ihtiyaten başın tamamının meshini vacib görür.

"Ve ercüle'küm / ve ayaklarınızı" kelimesi, "vücûhe'küm / yüzlerinizi" kelimesine atıftır. (Binaenaleyh yüzleriniz kelimesinden önceki yıkama emri, ayaklar için de geçerlidir.)

Yaygın olan Sünnet, Sahabîlerin uygulaması, ictihad imamlarının ekseriyetinin görüşü bu nasb (üstün hareke ile, ercüle şeklinde okunması) kıraetini ve gerektirdiği yıkama hükmünü teyid eder.

"İle'l -kâ'beyn / topuklara kadar" tahdidi de bunu teyid eder. Çünkü meshetme için tahdit kullanılmaz. (Yani kelimenin ercüli şeklinde cerr ile okunması hâlinde kendisinden önceki başlarınız kelimesi üzerine atıf olur ve onun hükmü olan meshetme, ayaklar için de geçerli olur. Ancak topuklara kadar ifadesi, bu görüşe uygun düşmez; çünkü meshetme hakkında tahdit kullanılmaz.)

Bu kelime, civar (komşu) cerri (yani mânâ değişmeksizin, sadece selden mâkabknin harekesini alması) kabilinden "ercük'küm" olarak da okunmuştur. Bunun (civar cerri) benzeri Kur'ân'da çoktur. Cerr (ercük'küm) kıraetini benimseyenlere göre bunun faydası şudur:

Abdestte ayaklar yıkanırken su kullanımında iktisâd edilmeli ve meshe yakın bir şekilde yıkanmalıdır.

Ayaklar da, yıkama hükmüne tâbi olduğu halde âyette, yıkanan yüz ve ellerden sonra zikredilmeyip meshedilen baştan sonra zikredilmesı, abdestte azalar arasındaki sıranın (tertibin) faziletine işaret içindir.

B- "Eğer cünüb iseniz temizlenin (boy abdesti alın) ."

Büyük taharet (boy abdesti) emrinin, büyük abdestsızlik (cünüblük) şartına bağlanması, küçük taharet (abdest) emrinin de, küçük abdestsizlık şartına bağlı olduğuna işarettir.

C- "Hasta yahut yolculukta iseniz, yahut biriniz ayakyolun (ğâkt)dan gelmişse, yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da bulamamış sanız temiz bir toprakla teyemmüm edin ; yüzünüzü ve dirseklere kadar ellerinizi onunla mesnedin."

Hastalıktan murad, su kullanılması halinde ağırlaşan veya ölüme sebep olmasından korkulan hastalıktır.

Bu âyet-i kerimenin mufassal tefsiri Nisa suresinde geçti; oraya müracaat edilsin. Burada tekrar edilmesi, herhalde taharetin bütün çeşitlerinin bir arada zikredilmesi içindir.

Ç- "Allah, size zorluk çıkarmak istemez, fakat sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Umulur ki şükredersiniz."

Allahü teâlâ, namaz için tahareti veya teyemmümü emretmekle,

size sıkıntı olacak bir şeyi yaptırmak istemez, fakat bununla sizi maddeten, ya da manen günahlardan tertemiz kılmak ister; çünkü abdest, günahlara kefarettir;

veya su ile mümkün olmadığı zaman toprakla temizlemek ister.

Hulâsa, Allahü teâlâ taharet konusunda size hiçbir zorluk çıkarmak istemez. Su ile temizlenmek mümkün olmadığı zaman,

sizi toprakla temizlemek,

günahlarınıza keffaret olan bu temizliği teşri' buyurmakla, dinde size olan nimetini tamamlamak,

ya da azimetleri ile bahşettiği nimetlerini ruhsatları ile tamamlamak ister.

Umulur ki, O'nun nimetlerine şükredersiniz.

Bu âyet-i kertmenin latifelerinden biri de şudur:

Âyet, hepsi çift olan yedi tahareti içerir. Şöyle ki:

İki taharet:

Biri asıl (su ile olan).

Diğeri bedeldir (toprak ile olan).

Asıl olan da ikidir:

Bütün bedeni kaplayan (boy abdesti),

Bütün bedeni kaplamayan (namaz abdesti).

Bütün bedeni kaplamayan taharet de fiil itibariyle ikidir:

Biri yıkamak,

Diğeri meshetmek.

Mahal itibariyle taharet de ikidir:

Biri mahdut (sınırlı),

Diğeri gayr-ı mahdut (sınırsız).

Bedenin tamamını kaplayan ve kaplamayan taharetlerin vâsıtası da ikidir:

Biri mayi (su),

Diğeri kati (toprak).

İki tahareti gerektiren haller de ikidir:

Biri küçük abdestsizlik,

Diğeri büyük abdestsizlik (cünüblük).

Asıl (su) ile tahareti bırakıp bedele yönelmeyi mubah kılan hâl de ikidir: Biri hastalık, Diğeri yolculuk.

İki taharet için va'dedilen mükâfat da ikidir: Biri günahları temizlemek, Diğeri nimeti tamamlamak.

7
"Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve "işittik ve itaat ettik" dediğinizde Allah'ın sizden aldığı mis akını (kesin ahdini) hatırlayın ve Allah (a karşı sorumluluk)tan sakının. Şüphesiz Allah, göğüslerin içindekileri hakkıyla bilir."

A- "Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve "işittik ve itaat ettik" dediğinizde Allah'ın sizden aldığı mîsakını (kesin ahdini) hatırlayın."

Allahü teâlâ'nın,

- nimet sahibini hatırlatmak, nimetin şükrüne teşvik etmek için size ihsan buyurduğu İslâm dini nimetini,

- ve "işittik ve itaat ettik" dediğinizde Allah'ın (celle celâlühü) sizden aldığı mîsakını, kesin ahdini hatırlayın.

"İşittik ve itaat ettik / semıı'na ve eta'nâ" kaydının zîrkedilmesinın faydası, bu ahdi kabul ettiklerini, onu muhafaza edeceklerine dâir verdikleri sözü hatırlatarak bu ahde riayet etmelerinin zorunluğunu tekid içindir.

Bu mis âk, Müslümanlar, iyi ve kötü hallerinde, sevinçli ve kederli zamanlarında bağlı kalmak üzere Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) bîat ettikleri zaman, Allahü teâlâ'nın onlardan aldığı kesin sözdür.

Diğer bir görüşe göre ise bu misâk, Akabe gecesinde ve Bîât-ı Rıdvan'da vakıî olan misâktir.10

mâide sûresi 5/7

mâide sûresi 5/8

Söz konusu bîat, Peygamber Efeden sâdır olduğu halde Allahü teâlâ'ya izafe edilmiştir. Çünkü bunun mercii Cenab-ı Allah'tır. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyurulur:

"Şüphesiz sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmişlerdir." (Fetih 48/10)

Tabiînden Mücâhid diyor ki:

"Bu misâk, Allahü teâlâ, kullarını Âdem'in sulbünden çıkardığı zaman onlardan aldığı mis âktır."

B- "Ve Allah'tan sakının "

Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini unutmak ve misâkını bozmak hususlarında ya da bütün yaptıklarınızda ve yapmadıklarınızda Allah'tan (celle celâlühü) sakının.

C- "Şüphesiz Allah, göğüslerin içindekileri bilir."

Cenab-ı Allah, kalbi erde gizlenen bütün sırları bilir. Binaenaleyh onların da karşılığını verecektir. Şu halde açık amelleri nasıl karşılıksız bırakır ?

Bu cümle, makabli için bir zeyl olup takva emrinin illetini beyan eder. Burada zamir makamında ısm-i celilin (Allah'ın) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak, hükmün illetini belirtmek ve cümlenin istiklâlini takviye etmek içindir.

8
"Ey îmân edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şâhidlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kızgınlığınız, sizi adaletsizliğe sevketmesin. Âdil olun; bu takvaya daha yakındır. Allah (a karşı sorumluluk) tan sakının. Şüphe yok ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

A- "Ey îmân edenler ! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şâhidlik eden kimseler olun."

Allah'ın emirlerini hakkıyla ifa eden, onlara tamamıylc uyan, onları tazım eden, haklarını gözeten ve adaletle şâhidlik eden kimseler olun.

B- "Bir topluluğa olan kızgınlığınız, sizi adaletsizliğe sevketmesin."

Bir topluluğa duyduğunuz şiddetti öfke:

- sizi onlar hakkında yalan şahadete,

- savaşta öldürdüklerinizin kulak, burun gibi uzuvlarını kesmeye,

- onlara sövmeye,

- kadın ve çocukları öldürmeye,

- ahdi bozmaya

- ve aşırı düşmanlıkla diğer helâl olmayan şeyleri yapmaya sevketmesin.

C- "Âdil olun (İı'dilû); bu takvaya daha yakındır ."

Adaletti olmak, emrolunduğunuz takvaya daha yakındır. Allahü teâlâ, bundan önce mü'minleri zulümden men'etmiş ve onun nefsin arzusu olduğunu belirtmişti. Bu cümlede de sarahaten adaleti emir ve bunun takvanın gereği olduğunu beyan buyurmaktadır. İmdi, kâfirler hakkında adalet böyle olmak gerekiyorsa, Müslümanlar hakkında nasıl olmalıdır; düşünülsün.

Ç- "Allah (a karşı sorumluluk)tan sakının."

Cenab-ı Allah'ın, adaletin, takvaya daha yalan olduğunu beyandan sonra takvayı emretmesi, onun her işin direği olduğuna dikkat çekmek içindir.

D- "Şüphe yok ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır ."

Cenab-ı Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır ve onların karşılığını size verecektir. Bu hükmün tekrar edilmesi,

ya sebebin değişik olmasındandır; nitekim rivâyete göre birincisi, müşrikler; bu ise, Yahudiler hakkında nazil olmuştur;

ya da adalete fazla ihtimam gösterilmesi ve öfkeyi, bastırmada mübalağa edilmesi içindir.

Âyetin bu cümlesi, makablinin illetini belirtir.

Ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, daha önce defalarca belirtilen sebepten dolayıdır.

9
"İman edenlere ve sâlih amel işleyenlere Allah şunu va'detmiştir :

Onlar için bağışlama (mağfiret) ve büyük mükâfat vardır ."

Bundan önceki cümle mefhum itibariyle va'd ile vaîdi akla getirdiğinden, onun arkasından, Allah'a itaat edenlere mükâfat ve itaati ihlal edenlere de ceza va'di zikredilmiş oldu.

10
"İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince ; işte onlar cehennem ashabıdı ."

İman edip adalet ve takva doğrultusunda saklı amel işleyenlere Allahü teâlâ mağfiret ve ecr-i azıîm va'detmiştir.

İnkâr edip Allah'ın âyetlerini yalanlayanlara gelince; onlar cehennemi yaranı olup ebediyen oradan çıkamayacaklardır.

Kur’ân-ı Kerim'in yüce kaidelerinden biri de:

va'd ile vaîdin,

terğib (teşvik) ile terhîbin (uyarmamn, korkutmanın),

bir arada çift olarak zikredilmeleridir.

Bu, müjdelemek ve uyarmak suretiyle davet hakkının ifası içindir.

11

"Ey îmân edenler! Allah'ın size olan nimetini arım. Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Ve Allah (a karşı sorumluluk)tan sakının ve mü'minler sadece Allah'a tevekkül etsinler."

A- "Ey îmân edenle ! Allah'ın size olan nimetini anın."

Bundan önce hayra, İslâm'a bağlanmak nimetine erme hatırlatılmıştı, şimdi burada da serden kurtarılmak nimeti hatırlatılmaktadır.

B- "Hani bîr topluluk, size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti."

Düşmanınız olan bir topluluk, öldürmek, yok etmek için size el uzatmaya yeltenmişti de, Allahü teâlâ, inÂyetine en çok muhtaç olduğunuz bu sırada onların ellerini sizden çekmişti. Onlar el uzatmaya yeltenmişler, fakat gerçekleştirememişlerdi.

Bu ilâhî nimetin büyüklüğüne delâlet eder. Çünkü korku ve rahatsızlık duymak zararı bile onlara bulaşmamıştı. Ama el uzatma olduktan sonra engelleme bile çoğu kez korku ve rahatsızlık duyulur.

Rivâyet olunduğuna göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), yedinci savaşı olan Zatü'rrika ve Zienmar seferinde Us fan denilen yerde Ashabı ile beraber öğle namazını kılarken müşrikler, uzaktan onları seyrettiler ve namazda onlara çullanmadıklarına pişman oldular. Sonra kendi aralarında, ikindi namazını kastederek:

"- Bu namazdan sonra onların, babalarından ve oğullarından daha çok sevdikleri bir namazları daha var" dediler ve Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Ashabı, İkindi namazına kalktıklarında saldırmaya karar verdiler ; ancak Cenab-ı Allah, korku namazı âyetini indirerek onların bu hilelerini bertaraf etti.

. {Daha önce korku namazı ile ilgili âyetin tefsirinde açıklandığı gibi, korku namazında düşmana karşı tedbir elden bırakılmaz; cemaat iki kısma ayrılır; bir kısmı düşman karşısında bekler.}

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyette işaret edilen hadise şudur:

Rivâyete göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yanında Ebubekir (radıyallahü anh) Ömer (radıyallahü anh) ve Ali olduğu halde Benî Kureyza Yurduna giderek, Ashab'tan Amr b. Ümeyye el-Damrî'nin, müşrik sanıp yanlışlıkla öldürdüğü iki Müslümanın diyeti için onlardan ödünç para istedi. Yahudiler:

"- Olur ya Ebe'l-Kasım! Buyur, otur; önce bir yemek yiyin; sonra da istediğini verelim!" dediler. Fakat suikast düşünmeye başladılar. Nihayet Amr b. Cihaş adındaki Yahudi, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in üstüne yuvarlamak için büyük bir değirmen taşma yöneldi. Fakat o anda Allahü teâlâ'nın kudretiyle eli tutuldu ve Cebrâîl (aleyhisselâm) inip bunu haber verdi. Peygamber de hemen o mekândan dışarı çıktı.

Başka bir görüşe göre ise, bu âyet, şu hadiseye işaret eder:

Rivâyete göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), bir seferde bir yerde konaklamış, Ashab da, gölgelik bir yer bulmak için çalılıklar arasına dağılmışlardı. Bu arada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir ağaç altına uzandı. Kılıcını da o ağacın dallarından birine asmıştı. Ama bir bedevi gizlice onu gözetlemekteydi. O, dalar dalmaz sessizce gelip kılıcı aldı ve başına dikilip sordu:

"- Ya Muhammed! Şimdi seni benden kim koruyacak? "

"- Allah!" dedi Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)

Ve adam vurmak için kılıcı kaldırmıştı ki o anda şiddetli bir yumruk yemiş gibi birdenbire yere düştü ; elindeki kılıç da fırlayıp uçtu.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) düsen kılıcı hemen aldı ve:

"- Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" diye sordu.

Gavres:

"- Hiç kimse!.." diyebildi.

Bilahare bu adanı Müslüman oldu.11

C- "Ve Allah (a karşı sorumluluk)tan sakının."

Bu cümle, "Allah'ın size olan nimetini anın / Uzkürû nii'mete-ilâhi a'leyküm" cümlesine atıftır. Yani Cenab-ı Allah'ın nimetinin hukukuna riâyet ederek O'ndan sakının ve nimetinin şükrünü ihlâl etmeyin. Yaptığınız ve yapmadığınız bütün işlerde Allah (celle celâlühü) tan sakının.

Ç- "Ve mü'minler sadece Allah'a tevekkül etsinler."

Mü'ninler, ne ferden ne de toplum olarak Cenab-ı Allah'tan başkasına tevekkül etmesinler. Sadece O'na tevekkül etsinler. Çünkü Allah (celle celâlühü), hayra ulaştırmak ve şerri defetmek için onlara yeterlidir.

Bu cümle, makabli için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

"Yetevekkel / tevekkül etsin " şekline gaaib emir kipinin tercih ve mü'mınlere isnad edilmesi, tevekkülü muhatablara istidlal yoluyla vâcib kılmak içindir. Bir de, bu gaaib emir bize,

mü'minlerin daha önce hitab halinde vasıflandırıldıkları îmânın,

emrolundukları tevekkül ve takvanın sebebi olduğunu bildirir;

ayni zamanda tevekkül ve takvayı ihlalden men eder.

Zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, hükmün illetini beyan etmek ve zeyl cümlesinin istiklalini takviye etmek içindir.

12
"Andolsun ki Allah, İsrâioğullarından mîsak (kesin söz) almıştı. İçlerinden on iki nakib seçmiştik. Ve Allah şöyle buyurmuştu:

"- Ben muhakkak sizinle beraberim. Eğer Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, Peygamberlerime îmân eder, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel bir borç verirseniz günahlarınızı mutlaka örter ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse dümdüz bir yolda sapmış olur."

A- "Andolsun ki Allah, Isrâiloğullarından mîsak (kesin söz) almıştı ."

Bu istinafî kelâm, Isrâiloğullarının hıyanetleri, verdikleri sözden caymak, kesin ahdi bozmak gibi hataları ile bu yüzden uğradıkları sıkıntıları ihtiva eder. Bunun zikrinden amaç, mü'minlerin;

Allahü teâlâ'nın nimetlerini her zaman hatırlamalarını,

kendilerinden aldığı ahde riayet etmelerini sağlamak,

ve onları ahdi bozmaktan sakmdırmaktır.

Eğer bundan önceki âyet, zikredilen rivâyette anlatıldığı gibi, Benî Kureyza'nın Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e yapmayı düşündükleri suikasta işaret ediyorsa, bu kelâm, ahde vefasızlık ve hiyanetin Yahudilerin eski bir âdeti olup seleflerinden kendilerine miras kaldığını belirtmek suretiyle konuya açıklama getirmek amacına yöneliktir.

Burada da zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak, misâkı ağırlaştırmak, nakz-ı mîsakın korkunçluğuna işaret etmek ve istinaf cümlesinin gereği olan makablinden bağımsızlık durumunu gözetmek içindir.

B- "İçlerinden on iki nakıîb seçmiştik"

Burada "bea'sna / seçtik" buyrulmak suretiyle fiil kipinde "Biz" haline geçilmesi;

ya ifadede azamet ve ululuk belirtmek,

ya da nakîblerin seçilmesi, Mûsâ (aleyhisselâm) vasıtasıyla gerçekleştiği içindir.

"Nakıîb" kelimesi, "nekabe-" araştırmak, incelemek, teftiş etmek" ten müştaktır ve müfettiş, reis, müdür demektir. Nitekim Kaf (50) sûresinin 36. âyetinde:

"Fenakkabû fi'l-bılâdi / memleketleri araştırmışlar" cümlesinde teftiş anlamında kullanılır.

Rivâyet olunduğuna göre Allahü teâlâ Fir'avun'un helakinin ardından İsrâiloğullarına Şam topraklarında bulunan Eriha'ya gitmelerini emretti. O zamanlar orada Ken'anlı Cebabire (Amalika'nın zorba kavimleri) oturuyorlardı. Allahü teâlâ, Mûsâ (aleyhisselâm) vâsıtasiyle İsrâiloğullarına:

"- Ben o toprakları yurt ve vatan olarak size yazdım (İnnî ketebtüha leküm daran ve kararan); siz artık oraya çıkın (fahrucû ileyha) ve o topraklarda bulunanlara karşı savasın (ve câhidû men fîha); şüphesiz Ben size yardım edeceğim (ve innî nâsıiruküm)" buyurdu.

Ve Allah (celle celâlühü), Mûsa'ya emirlerine bağlı kalmalarını sağlamak için Israâiloğullarının her sıbtından, onlara kefil olacak emin bir nakib seçmesini emretti. Mûsâ (aleyhisselâm) da, onlardan nakîbler seçti. Israâiloğullarından mîsak aldı ve nakîbleri de kefil gösterdi. Sonra onları alıp yola çıktı. Nihayet Mûsâ İsrâiloğulları ile birlikte Ken'an bölgesine yaklaşınca, düşman hakkında istıhbarî bilgi toplamak için nakîbleri düşman toprağına gönderdi. Onlar da düşman topraklarında çok iriyarı, güçlü kuvvetli insanlar gördüler ve korkuya kapılarak geri döndüler. Gördüklerini de kendi kavimlerine anlattılar. Oysa Mûsâ (aleyhisselâm), bunu yasaklamıştı. Böylece mîsakı bozmuş oldular. Yalnız Yahûzâ Sıbtının nakîbi Kâleb b. Yukna ile Efrayım b. Yusuf el-Sıddîk Söâ Sıbtımn nakîbi Yûşa b. Nûn, iltisaklarını bozmadılar.

C- "Ve Allah şöyle buyurmuştu:"- Ben muhakkak sizinle beraberim ."

Allahü teâlâ, o zaman yalnız İsrâiloğullarına hitab etti. Çünkü teşvik ve uyarıya muhtaç olan onlardı. Nitekim âyetteki iltifat da bunu gösterir.

İsm-i celılin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve bu kelâmın zımnen ifade ettiği va'di tekid etmek içindir.

Cenab-ı Allah onlara dedi ki:

"- Ben şüphesiz, yalnız nusretimle değil, fakat ilmim ve kudretimle de sizinle beraberim. Sizin sözlerinizi işitirim; yaptıklarınızı görürüm ve kalblerinizdeki sırları da bilirim; onun için hepsinin karşılığını size vereceğim."

Diğer bir görüşe göre, Allahü teâlâ'nın Israâiloğullarından aldığı mis âk, îmân ve tevhid mis âkı dır ve nakîblerden de maksat, İsrâiloğullarının hallerini gözeten, emirler, yasaklar ve adaleti sağlamak suretiyle onları yöneten İsrail hükümdarlarıdır. Âyetin bundan sonraki bölümüne en münasip düşen mânâ da budur.

Ç- "Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı, verir, Peygamberlerime îmân eder, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel bir borç verirseniz günahlarınızı mutlaka örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım."

Burada peygamberlerden maksad, bütün peygamberlerdir. Namaz kılmak ve zekât vermek, îmâna terettüp eden fer'î ameller oldukları halde âyette îmân, onlardan sonra zikredilmiştir. Çünkü onlar, bazı Peygamberleri tekzib ettikleri halde namaz ve zekâtın vücûbunu kabul ediyorlardı.

Bir de, Peygamberlere îmân ile onları desteklemenin bir arada ifadesi için îmân onlardan sonra zikredilmiştir.

"Ta'zîr" kelimesinin asıl mânâsı, savunmaktır.

Bir görüşe göre de, tazim ve hayır ile anmaktır.

Allahü teâlâ için güzel borç (karz-ı hasen) vermek, hiçbir dünyevî menfaat gözetmeksizin hayır yolunda harcamalarda bulunmaktır.

D- "Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse dümdüz bir yolda sapmış olur."

Kesin olarak îmânı gerektiren o büyük va'de bağlanmış tekıdli şarttan sonra sizden kim, Peygamberlerimi veya şart cümlesi içinde sayılanlardan birini inkâr ederse, o apaçık ve dümdüz bir yolda sapmış, asla özür kabul etnıeyen fahiş bir hataya düşmüş olur. Ondan önce inkâr edenler ise böyle değildir; çünkü onların şüphesi olabilir ve özürleri vehmedilebilir.

Küfürden maksad, îmândan sonra küfrü ihdas etmek (Müslüman iken kâfir olmak) değil, fakat kâfir olanın küfrü sürdürmesi anlamını da kapsayan genel bir mânâdır. Yani ondan sonra sizden kim, küfür vasfını taşırsa...

Şu var ki, âyetin, ycni bir küfre delâlet eden ifadesinden, onların küfürde ileri gitmeleri halinin kasdedıldiği anlaşılmaktadır. Zira bir vasfı tamamen ortadan kaldırmayı gerektiren bir durum hasıl olduktan sonra o vasfı taşımak, her ne kadar eskiyi sürdürmek ise de, isim olarak yeni bir fiil ve taze bir iştir.

13
"Onlar mîsaklarını nakzettiler; Biz de onları lanetledik ve kalblerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini tahrif ederler. Kendilerine verilen öğütlerden nasib almayı unuttular. İçlerinden pek azı müstesna sen onların hep hıyanetine muttali olursun. Bununla beraber sen yine de onları affet, vazgeç. Şüphesiz Allah, Muhsin (iyilik eden)leri sever."

A- "Onlar misaklarını nakzettiler ; Biz de onları lanetledik ve kalblerini katılaştırdık."

Ahidlerini bozmaları yüzündendir ki, onları rahmetimizden kovduk, uzaklaştırdık.

Yahut onları meshederek suretlerini maymunlara ve domuzlara çevirdik. Yahut onları, kendilerini cizyeye bağlamak suretiyle zelîl ettik.'2

Onların kalblerini, âyetlerin ve uyarıların tesir etmediği kaskatı bir hale getirdik.

Başka bir görüşe göre de Biz, onların hak ettikleri cezaları hemen göndermedik; kendilerine mühlet verdik; nihayet onların kalbleri katılaştı.

Yahut onları ilâhî lütuflardan mahrum kıldık; nihayet kalbleri bu hale geldi.

B- "Onlar kelimelerin yerlerini tahrif ederler."

Bu istinaf cümlesi, onların kalblerinin ne kadar kaulaştığını gösterir. Zira Allahü teâlâ'nın kelâmını değiştirecek ve O'na iftira etmek cüretini gösterecek kadar büyük bir kalb katdığı mertebesi yoktur.

"Yuharrifûne / tahrif ederler" şeklinde muzarî (geniş zaman) kipi kullanılmış olması tahrifin devam ettiğine, yenilendiğine, sürekli hale geldiğine delâlet eder.

C- "Kendilerine verilen öğütlerden nasib almayı unuttular."

Kendilerine verilen öğütleri ve öğretilen Tevrat hükümlerini ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e uymaları gereğini unuttular.

Diğer bir görüşe göre de, Tevrat'ı tahrif ettikleri için Tevrat'tan bazı kısımlar hafızalarindandan silindi.

İbni Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bazen kişi, günahları (ma'siyeti) sebebiyle ilminin bir kısmını unutur." demiş ve bu âyeti okumuştur.

Ç- "İçlerinden pek azı müstesna sen onların hep hıyanetine muttali olursun."

Vefasızlık ve hiyanet, onların ve seleflerinin, terk edemedikleri ve gizleyemedikleri devamlı bir davranış biçimidir. Bunun içindir ki, sen her zaman bunu onlarda müşahede edersin.

İstisnadan murad, Abdullah b. Selâm ve benzerleri gibi onlardan îmân edenlerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, istisna, kişilere değil, fakat fiillere müteallikti r. Bunun anlamı şudur:

Onların pek az fiilleri müstesna, hep hainliklerini görürsün.

D- "Bununla beraber sen yine de onları affet, vazgeç."

Eğer onlar tevbe ve îmân ederlerse veya sizinle muahede yapıp cizye vermeyi kabul ederlerse, yine de sen onları, affet ve aldırış etme.

Diğer bir görüşe göre ise, burada tevbe ve îmân şartı olmayıp emir mutlaktır ve bu hüküm, kılıç âyeti ile (Tevbe 9/5) nesholunmuştur (mutlakun nüsiha bıâyeti's-seyfi).

E- "Şüphesiz Allah, muhsin (iyilik eden)leri sever."

Bu, affetme ve vazgeçme emrinin illetini beyan, emre uymayı teşvik eder ve dikkatleri mutlak affın ihsan (iyilik)babinden olduğuna çeker.

14
"Biz Hıristiyanız" diyenlerden de mîsaklarını almıştık. Onlar da kendilerine verilen öğütten nasib almayı unuttular. Biz de kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Allah, yaptıklarını yalanda kendilerine haber verecektir."

A- "Biz Hıristiyanız" diyenlerden de mîsaklarını almıştık."

Yahudilerden sonra burada da Hıristiyanların çirkin hareket ve hıyanetleri beyan ediliyor.

"Mîsakahüm" kelimesindeki "hum / onlar" zamiri, İsrâiloğullarına da râci olabilir. Şöyle ki:

"Allah'a ve Peygamberlere inanmak ve bu îmâna bağlı olarak hayır isler yapmak hususunda İsrâiloğullarından aldığımız misâkın bir benzerini de Hıristiyanlardan aldık."

Dikkat edilirse "Hıristiyanlardan da mîsaklarını aldık" denmiyor; Hıristiyan olma vasfı kendi beyanları ile kendilerine nisbet ediliyor. Bu onların,

"Biz, Allah'ın ensarı (yardımcıları)yız" şeklindeki sözlerinin,

doğruluktan çok uzak ve uydurma olduğunu,

Allahü teâlâ'ya yardımla ilgisi bulunmadığını,

onların sözleri ile fiilleri arasında açık bir tezat bulunduğunu ortaya koymak içindir. Çünkü onların, Allahü teâlâ'ya yardım iddiası Allah'a (celle celâlühü) itaatte sebatı ve mîsaka riayeti gerektirir.

B- "Onlar da kendilerine verilen öğütten nasib almayı unuttular."

Hıristiyan olduklarını söyleyenler de, kendilerinden mîsak alındıktan hemen sonra, hiç zaman geçirmeden,

Allahü teâlâ'ya îmânı;

- diğer konularda kendilerine verilen öğütlerin önemli bir bölümünü unuttular.

Diğer bir görüşe göre, onların unuttukları, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) e îmâna ilişkin İncil'de yazılmış olanlardı.

İşte onlar, bunu arkalarına attılar ve nefsanî arzularına uydular; sonra da, şeytanın yardımcıları olarak Nestûrîler, Yakubîler ve Melkânîler gibi çeşitli fırkalara ayrıldılar.

C- "Biz de kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık."

Onlar çeşitli fırkalara bölünmelerine sebep olan nefsanî arzularının ve bâtıl fikirlerinin gereği olarak, kıyamete kadar birbirlerine düşmanlık ve kin besleyeceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, "beynehüm" kelimesindeki "hüm/ onlar" zamiri, Yahudilerle Fııristiyanlar içindir. Yani Biz kıyamete kadar Yahudilerle Hıristiyanlar arasına düşmanlık ve kin saldık.

Ç- "Allah, yaptıklarım yakında kendilerine haber verecektir."

Bu kelâm, ceza ve azabın şiddetli bir va'didir. Tıpkı bir kimsenin, ceza va'dettiği biri için "yaptığını yakında sana haber vereceğim" demesi gibi. Yani Allah (celle celâlühü), onların,

- misâkı bozmak,

- kendilerine verilen öğütlerin önemli bir bölümünü unutmak gibi sürekli yaptıklarının cezasını verecektir.

Burada da ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, ceza va'dını ağırlaştırmak, mehabeti arttırmak ve kalblere korku salmak içindir.

Cezalandırmak yerine yaptıklarını haber vermek ifadesinin tercihi, onların, işlediklerinin hakikatini ve azabı mûcib olduğunu bilmediklerine dikkat çekmek içindir,

15
"Ey Ehl-i Kitab! Resulümüz size geldi. Kıtab'tan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklıyor; bir çoklarından da geçiyor. Gerçekten size Allah'tan bir nûr ve apaçık bir Kitab geldi."

A- "Ey Ehl-i Kitab! Resulümüz size geldi. Kitab'tan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklıyor."

Yahudilerin ve Hıristiyanların hiyanet ve çirkin hareketleri açıklandıktan sonra şimdi burada, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Kur'ân'a îmâna davet ediliyorlar. Zira burada kitab, cins ifade eder. Bu itibarla hem Tevrat, hem de İncil'e şâmildir.

Burada Yahudiler ile Hıristiyanların, Ehl-i Kitab unvanı ile zikredilmeleri, bu kelâmın Kitab ile alakalı olmasından dolayıdır. Bir de, onları şiddetle zemmetmek içindir. Çünkü Ehl-i kitab olmak,

Kitabin içindeki hükümleri anlayıp benimsemeyi,

onlara riayeti,

gereğince amel etmeyi gerektirir.

Oysa onlar onun içindekileri bile bile ketm ve tahrif ettiler.

"Rasûlüna / Resulümüz" kelimesinde yapılan izafe, teşrif ve ona uymanın zorunlu olduğunu bildirmek içindir. (Çünkü Allah'ın Resulü olması, bunu gerektirir.)

B- "Bir çoklarından da geçiyor."

Resulümüz, sizi fazla rezil ve rüsvay olmaktan korumak için, dinî bir zorunluluk olmadıkça, sizin gizlediğiniz şeylerin çoğunu da açıklamıyor.

Affetme kelimesinin kullanılması da zımnen bunu ifade eder.

Bu kelâm, terğıib (rağbet etme) ve terhib (korkutma) olarak, onların bu hakikatleri gizlememeleri için teşvik anlamını taşır.

Diğer bir görüşe göre bu beyan "sizin bir çok suçlarınızı affediyor ve onlardan dolayı sizi muahaze etmiyor" anlamına gelir.

C- "Gerçekten size Allah'tan bir nûr ve apaçık bir Kitab geldi."

Nûr ve apaçık Kitab'tan murad Kur'ân-ı Kerim'dır. Zira Kur'ân, şirk ve şüphe karanlıklarını aydınlatmış, insanlardan gizli olan hakkı ve apaçık icazı ortaya koymuştur.

İkisi, farklı şeylermiş gibi "apaçık Kitab'ln, mira atfedilmiş olması, unvan farklılığının zatî farklılık gibi mülâhaza edilmiş olmasındandır.

Diğer bir görüşe göre, nurdan murad Resûlüllah'tır apaçık Kitab'tan murad da Kur'ân'dır.

16
"Allah, rızasına uyan (tabî olan)ları o Kitab'la selâmet yoluna hidâyet eder. Onları izniyle karanlıklar (zulümat)dan nura çıkarır ve onları tarık-u müstakıîme hidâyet eder."

A- "Allah, rızasına uyan (tabî olan)ları o Kitab'la selâmet yoluna hidâyet eder."

Burada ısm-i celilin zahir olarak zikredilmesi, hidâyete son derece ehemmiyet verildiğini zımnen belirtmek içindir.

Cenab-ı Allah, kendisine îmân etmekle rızasını gözetenleri ceza ve azabtan selamet bulma ya da şeriat yollarına sevkeder.

B- "Onları izniyle karanlıklar."

Yüce Rabbimiz, hidâyete erdirdiği kimseleri, kendi tevfıkı ve iradesiyle, çeşitli küfür ve dalâletin karanlıklarından îman nuruna çıkarır.

C- "Ve onları tariku müstakıîme hidâyet eder."

Sırat-ı müstakîm (dosdoğru yol), Allahü teâlâ'ya en yakın olan ve mutlaka O'na ulaşan yoldur. Bu hidâyegmezkûr selâmet yollarına olan hidâyetin kendisidir. İkisi farklı şeylermiş gibi bunun ona atfedilmiş olması, vasfı olan farklılığın zatî farklılık gibi mülahaza edilmiş olmasından dolayıdır.

Hûd (11) sûresinin 58. âyetindeki atıf da bu kabildendir.

17
"Andolsun ki "Allah, Meryem oğlu İsâ Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. (Resûlüm) de ki:

"- Allah, Meryem oğlu İsâ Mesih'i ve annesini ve bütün arzı helâk etmek dilese lam O'na karşı bir şeye mâlik olabilir?"

Göklerin ve yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkü Allah indir. Allah, dilediğini halkeder. Allah, her şeye kaadırdır."

A- "Andolsun ki "Allah, Meryem oğlu İsâ Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır."

Bunu söyleyen, Yakûbî Hıristiyanlardır. Onlara göre, Allahü teâlâ, bazen belli bir insanın bedenine veya ruhuna hulul eder (geçer).

Diğer bir görüşe göre ise, hiçbir Hıristiyan bunu sarahatle söylememiştir. Fakat Hıristiyanlar, Allahü teâlâ'nın mevcud olduğuna îmân ettikleri halde onun Allah'ın (celle celâlühü) özel sıfatlarını taşıdığına inanmakla, İsa'nın (aleyhisselâm), Allah'tan (celle celâlühü) başka bir şey olmadığını zımnen söylemiş oluyorlar.

Bir diğer görüşe göre ise, Hıristiyanlar,

İsa'da (aleyhisselâm) Lâhûtî bir mahiyet olduğunu iddia etmekle,

öte yandan da "bir tek İlâhtan başka ilâh yoktur" demekle, zımnen Allah'ın, Mesîh'in kendisi olduğunu söylemiş oluyorlar.

İşte onların bu cehaletini ortaya koymak ve yanlış inançlarını ifşa etmek için sözleri kendilerine nisbet edilmiştir.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah, Meryem oğlu İsâ Mesih'i ve annesini ve bütün arzı helâk etmek dilese kim O'na karşı bir şeye mâlik olabilir."

"- Ey Resûlüm! Onları susturmak, fâsid sözlerinin ne kadar bâtıl olduğunu açıklamak için kendilerine inkâr ve kınama sorusu kabilinden de ki:

Eğer durum sizin iddia ettiğiniz gibi ise, Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek dilese, kim O'nun kudret ve iradesine engel olabilir?"

Oysa ilâh olduğu iddia edilen varlık, başka bir kudret, helakini irade ettiği zaman, onu def etmekten âciz kalıyorsa onun ilâh olması mümkün değildir.

İsa'nın (aleyhisselâm) aczi apaçık ortada iken, Hıristiyanların, onun hakkında uydurdukları ile hiç ilgisi olmadığı anlaşılır.

Buradaki helakten maksad, öfke ve gazab yoluyla değil, fakat mutlak olarak öldürmek ve yok etmektir.

Zamir makamında Meryem oğlu İsâ Mesîh isminin zahir olarak zikredilmesi, fazla izahat vermek ve İsa'nın Mesîh (hastalara şifa veren, mübarek) olması cihetiyle de Allahü teâlâ'nın kaahir kudreti ve hâkimiyeti altında olduğunu sarahatle belirtmek içindir.

Mâlikiyet, yalnız Mesih'ten nefyedilmelde, onun ülûhiyetini iddia edenlerin ilzam ve iskâtı mümkü iken, bu mâlıkıyetin inkârı istifham yoluyla herkesten neiyedılmesı,

hakkı tam olarak tesbit,

bunun zımnında matlûbu istidlali yoldan isbat içindir.

Çünkü ülûhiyeti imkânsız kılan mâlikiyetsizlik, yeryüzündeki bütün varlıklar için söz konusu olunca Mesîh için de daha kuvvetle anlaşılmış olur. Böylece Mesîh İn ülû niyetinin imkânsızlığı daha da belirginleşmiş olur.

Helâk, yalnız Mesîh için söylenmiş "Allah, Meryem oğlu Mesih'i helâk etmek dilese kim O'na karşı bir şeye mâlik olabilir?" denmiş olması halinde de matlûbun husulü mümkün iken, helakin hepsine tamim edilmesi,

bütün varlıkların Allahü teâlâ'nın kaahir kudreti ve hâkimiyeti altında olduğunu,

hiç kimsenin değil başkasına, kendisine gelecek bir şeyi bile defe muktedir olmadığını açıkça belirtmek,

bu konudaki tam aczi izhar etmek ve şu gerçeği bildirmek içindir:

Mesîh, aczde ve adem-i ülûhiyetde bütün mahlûkat için bir örnek olduğu gibi, helake uğramakla da bir örnektir.

Mesih'in annesi Meryem'in, yeryüzündekilere dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, Mesih'in aczini ziyadesiyle pekiştirmek içindir.

Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- De ki, Allahü teâlâ, Mesîh'i, annesini ve yeryüzündekileri helâk etmek dilese, O'na kim karşı çıkabilir ve O'na kim engel olabilir? Nitekim Mesîh'in annesini helâk etti; kimse ona engel olabildi mi? İşte diğer varlıkların hak de böyledir."

C- "Göklerin ve yerin ve bu ikisi arasindakilerin mülkü Allah'ındır."

Bundan maksad, yalnız yeryüzü ile Ayın bulunuduğu felek (gök tabakası) arasında kalan varlıklar değil fakat bu iki cismanî âlemin iki cihetinde (yukarıda ve aşağıda) bulunan her şeydir. Binaenaleyh göklerdeki meleklerle toprağın ve suyun derinliklerinde bulunan mahlûkat da buna dahildir.

Bundan önce yeryüzündekilerin, Allahü teâlâ'nın kaahir kudreti ve hâkimiyeti altında olduğuna işaret edilmişti. Şimdi burada da bütün kâinattakilerin Allahü teâlâ'nın kaahir kudreti ve hükümranlığı altında olduğu sarahatle belirtiliyor. Yani bütün mevcudatın mâhkiyeti,

icad (yoktan var etme),

idam (yok etme),

ihya (can ve hayât verme),

imate (öldürme),

itibariyle mutlak tasarruf yalnız Allah'ındır Ne müstakiller), ne de müştereken başkasına ait değildir. Böylece ülûhiyet,

hem Allah L'ealâ'dan başkasından nefy;

hem de yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis ve isbat edilmiş oluyor.

Ç- "Allah, dilediğini halkeder."

Bu istinaf cümlesi, Hıristiyanların,

İsâ Mesîh'in (aleyhisselâm) babasız doğması,

kus yaratması (çamurdan yaptığı bir kuş suretine ruh üfürmesi),

ölülere hayât vermesi,

anadan doğma körü ve alacakyı iyileştirmesi sebebiyle onun hakkında düştükleri şüpheyi tamamen giderecek şekilde mâlıkıyetin ve ülûhiyetin hükümlerini açıklar. Allahü teâlâ, yaratmanın ve icadın çeşitlerinden hangisini dilerse, onu gerçekleştirir:

Bazen göklerin ve yerin yaratılmasında olduğu gibi bir asıl olmaksızın yaratır.

Bazen göklerle yer arasındakilerde olduğu gibi bir asıldan yaratır.

Bazen Âdem (aleyhisselâm) ile birçok hayvanlarda olduğu gibi kendi cinsinden olan veya olmayan bir asıldan yaratır.

Bazen Havva'nın (aleyhisselâm) yaratılmasında olduğu gibi yalnız erkekten yaratır,

Bazen İsâ (aleyhisselâm) da olduğu gibi yalnız bir kadından yaratır.

Bazen diğer insanların yaratılmasında olduğu gibi bir erkekle kadından yaratır.

Bazen diğer mahlûkatın yaratılmasında olduğu gibi bir şey vâsıta olmaksızın yaratır.

Bazen mucize olarak İsa'nın (aleyhisselâm) eliyle kuşun yaratılması, ölülere hayât verilmesi, anadan doğma körün ve alacalının iyileştirilmesi ve benzerlerinde olduğu gibi başka bir mahlûk vâsitasiyle yaratır.

Binaenaleyh bütün bunların, vâsıta olan mahlûka değil, fakat yalnız Allahü teâlâ'ya nisbet edilmesi lâzımdır.

D- "Allah, her şeye kaadirdı."

Bu cümle, bir zeyl olup makablinin mefhumunu açıklar.

İsm-i celilin zahir olarak zikredilmesi, hükmün illetini zımnen belirtmek (yani Allah olması, her şeye muktedir olmasını gerektirir) ve cümlenin istiklâlini takviye etmek içindir.

18
"Yahudiler ve Hıristiyanlar:

"- Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler.

(Resûlüm) de ki:

"- O halde niçin günahlarınızdan dolayı Allah, size azab ediyor?"

Hayır; siz ancak Ö'nun yarattıklarından birer beşersiniz. O, dilediğini bağışlar (mağfiret eder), dilediğine de azab eder. Göklerin ve yerin ve bu ıkısı arasındakılerin mülkü Allah'ındır. Dönüş O'nadır."

A- "Yahudiler ve Hıristiyanlar :

"- Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz " dediler."

Burada, her iki fırkanın ortak iddiası dile getirilmekte ve bu iddianın da onların diğer söz ve davranışları gibi tamamen bâtıl ve hilâf-ı hakikat olduğu sarahatle ortaya konmaktadır.

Yahudiler:

"- Biz, Allah'ın oğlu Uzeyr'in taraftarlarıyız" dediler. Hıristiyanlar da:

"- Biz, Allah'ın oğlu Mesih'in taraftarlarıyız" dediler.

Nitekim Ebû Hubeyb Abdullah b. Zübeyr taraftarları için Hubeybîler denmiştir. Ve nitekim hükümdarların akrabaları da, iftihar ederken "biz hükümdarlarız" derler.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Yahudilerden bir cemaati İslâm dinine davet etti (Inne'n-nebiyyi a'leyhi's-salâtü ve's-selâmü deâ' cemaa'te mine'l-yahûdi ilâ dini'l-islâmi) ve onları Allahü teâlâ'nın azabı ile korkuttu (ve havvefehüm biii'kabi-llâhi tea'lâ).

Şöyle dediler (Fekaalû):

"- Sen bizi onunla nasıl korkutursun (Keyfe tehavvefüna bihi)? Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz (ve nahnu ebnâü-llâhü ve ehıbbâüh)" dediler.

Diğer bir görüşe göre ise, Hıristiyanlar, İncil'de, Mesih'in, kendilerine:

"Şüphesiz, ben babama ve sizin babanıza gidiyorum (İnnî zâhibün ebî ve ebîküm)" dediği seldin de bir ifade okurlar. 14

Başka bir görüşe göre ise, onların, bu sözlerinden demek istedikleri şudur:

"Şefkat ve merhamette Allahü teâlâ, bizim babamız gibidir; O'na yakınhk mertebesinde de biz, O'nun oğulları gibiyiz."

Hulâsa, onlar, Allahü teâlâ katında diğer insanlardan üstün ve meziyetti olduklarını iddia ediyorlardı. Allah (celle celâlühü) da onların bu iddiasını reddetti.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- O halde niçin günahlarınızdan dolayı Allah, size azab ediyor ?"

Ey Resûlüm! Onları ilzam ve iskât için kendilerine de ki:

"- Eğer sizin iddia ettiğiniz doğru ise, o halde niçin Allahü teâlâ, dünyada öldürülmek, esir alınmak ve meshedilmek gibi aşağılayıcı hallerle size azab ediyor?

Ve siz de, Allahü teâlâ'nın âhirette, dünyada buzağıya taptığınız günler sayısınca size ateş ile azab edeceğini kabul ediyorsunuz?

Eğer gerçek, sizin iddia ettiğiniz gibi olsaydı, sizden o günah sadır olmazdı ve o azaba da maruz kalmazdınız."

C- "Hayır; sız ancak O'nun yarattıklarından birer beşersiniz."

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan mukadder bir cümleye atıftır Yani hayır, siz öyle değilsiniz, fakat Allahü teâlâ'nın yarattığı insan cinsindensiniz; insan olarak da sizin diğer insanlardan bir üstünlüğünüz yoktur.

Ç- "O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder."

Yüce Rabbimiz, o yarattığı insanlardan kendisine ve Peygamberlerine îmân edenleri bağışlar; sizin gibi kendisini ve Peygamberlerini inkâr edenlere de azab eder.

geldiğinde dünyayı günah hususunda ilzam edecektir. Çünkü bana iman etmezler. Ve salâh hususunda ilzam edecektir. Zira Pederime gidiyorum ve beni artık göremezsiniz. Ve hüküm hususunda ilzam edecektir. Çünkü bu dünyanın reisi mahkûm olmuştur...." (Bak: Ahd-ı Cedîd/İncil-i Şerif, Lisan-ı aslî yûnanîden bi't-terceme, masarifi İngiliz-Amerikan Bibi şirketleri tarafından tesviye olunarak; Derseadette Ağop Matyusyan matbaasında tabolunmuştur, sene: 1911, Sayfa: 321-322)

D- "Göklerin ve yerin ve bu ilcisi arasındaldlerin mülkü Allah'ındır."

Göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan bütün varlıkların Allahü teâlâ ile igileri,

- memlûkiyet (mülkiyet konusu olma),

- ubudiyet (kulluk, ibâdet),

- O'nun kaahir hükümranlığına râm olmaktan öteye gitmez.

Allah (celle celâlühü)

- icad (yoktan var etme),

- idam (yok etme),

- ihya (can ve hayât verme),

- imate (öldürme, can alma),

- mükâfatlandırma ve,

- ta'zib (azab etme),

itibariyle onlar üzerinde dilediği gibi tasarruf eder (Yetesarrafu fîhim keyfe yeşâ'). Gerçek bu iken onlar, nasıl bu bâtıl iddialarda bulunabilirler? Ve âhirette de dönüş ancak O'nadır; ne müstakillen ne de müştereken başkasına ait değildir. Binaenaleyh Yüce Rabbimiz, her ihsan (iyilik) ve her seyyie (kötülük) ehlim amelinin gerektirdiği şekilde mükâfatlandıracak veya cezalandıracaktır; hiçbir kuvvet buna engel olamayacaktır.

19
"Ey Ehl-i Kitab! Size Resulümüz geldi; size açıklamalar yapıyor. Resullerin fetreti döneminde.

"- Bize ne bir beşîr (müjdeleyici) ne de bir nezîr (uyarıcı) gelmedi." demeyesiniz. İşte size bîr beşîr ve nezîr geldi. Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Ey Ehl-i Kitab ! Size Resulümüz geldi. Size açıklamalar yapıyor. Resullerin fetreti döneminde.

"- Bize ne bir beşîr (müjdeleyici) ne de bir nezîr (uyarıcı) gelmedi." demeyesiniz."

Bu, Ehl-i Kitab'a iltifat yoluyla hitabın tekrarıdır ve hakka davette kendileri için lütuftur. Yani:

"- Ey Ehl-i Kitab! Size Resulümüz geldi; o, size dinin va'd ve vaîdleri (ceza veya azab tehdidi) ile hükümlerini ve umdelerini açıklıyor. Daha önceki âyetlerde açıklananlar ve bundan sonra zikri gelecek eski ümmetlerin haberleri de, Resulümüzün size bildirdiği gerçeklerdendir O, size ihtiyaç duyduğunuz bütün bilgileri veriyor. Resulümüz, Peygamberlerin gönderilmesine ara verildiği ve vahyin kesildiği bir fetret döneminde ba'sedilmiştır. Artık,

"- Bize bir müjdeleyici (mübeşsir) ve bir uyarıcı (nezîr) gelmedi!" diye özür beyan edemezsiniz.

B- "İşte size bir beşîr ve nezîr geldi."

Bu cümle, illeti olduğu mahzûf (kaldırılmış, gizlenmiş) bir cümle ile bağlan illidir. Yani artık özür beyanına kalkışmayın; çünkü işte size müjdeleyici ve uyarıcı geldi.

C- "Allah, her şeye kaadirdir."

Binaenaleyh Allahü teâlâ, Mûsâ (aleyhisselâm) ile İsâ (aleyhisselâm) arasında olduğu gibi Peygamberleri birbiri ardı sıra sık sık göndermeye de muktedirdir. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) ile İsâ arasındaki bin yedi yüz senelik zaman içinde biri peygamber gönderilmiştir. 15

15 İsrailoğullarının Mûsa'nın (aleyhisselâm) liderliğinde Mısır'dan çıkışı (Huruc) Fir'avun II. Ramses'in oğlu Mineptah'ın (M.Ö. 1234-1204) saltanatı zamanına rastlamaktadır. Bu tarihi nazara bu iki arasındaki zaman fasılası 1700 yıl değil yaklaşık 1200 yıl olmak gerekir.

Yine Allahü teâlâ, İsâ ile Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında olduğu gibi Peygamberleri bir fetret döneminden sonra da göndermeye muktedirdir. Nitekim ikisinin arasında altı yüz veya beş yüz altmış dokuz veya beş yüz kırk altı sene olduğu halde Kelbî'nin rivâyetine göre yalnız dört peygamber vardır. Bunların üçü İsrâîloğullarından ve Halid b. Sinan el Absî de Araplardandır.

Diğer bir görüşe göre ise, İsâ (aleyhisselâm)dan sonra Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) başka Peygamber gelmemiştir. Burada minnet izhar etmek makamına en münasip olan da bu görüştür. Yani vahyin kesilmesinden sonra uzun bir zaman geçtiği için insanların Peygambere son derece ihtiyaç duydukları bir sırada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) gelmiştir. Bundan insanların sevinç duymaları gerekir. O, kendileri için Allahü teâlâ'nın en büyük nimeti ve O'nun rahmetine açdan bir kapıdır. Artık onların kıyamet gününde kendilerini gafletten uy an duracak bir Peygamber gelmediği mazereti ileri sürülemeyecektir.

20
"Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti:

"- Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden nice nebiler çıkardı ve sizi kral (melik)lar yaptı. Alemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi."

A- "Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti :

"- Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın."

Bu istinaf cümlesi, İsrâiloğullarından mîsak alındıktan sonra ne yaptıklarını ve iltisaklarını nasıl bozduklarını açıklar. Bu cümlenin makabli ile olan bağlantısı, burada zikredilenler ve Peygamberimiz'in açıkladığı gerçeklerdir. Burada Peygamberler arasında bir fetret dönemi de yoktur.

Bu âyetin başında Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) hitab eden bir fiil-i mukadderdir. Bu hitabın Ehl-i Kitab'a yapılmaması, Ehl-i Kitabin işledikleri bazı cinayetlerin Peygamberimiz -âs: tarafından onlara anlatılması içindir. Yani:

"- Ey Resûlüm! Onlara o vakti hatırlat ki, hanı Mûsâ (aleyhisselâm), kavmine nasihat ederken onları kendine izafe etmek suretiyle onlara şefkatini izhar etmiş ve şöyle demişti:

"- Ey kavmim! Allahü teâlâ'nın size olan nimetini tezekkür edin."

Emrin, maksud olan olaylara değil de, olayların içinde vuku bulduğu vakte tevcih edilmesi, mübalağa içindir. Çünkü vaktin ha fırlatılmasından istidlal edilen, onda meydana gelen olayların anlatılmasıdır.

Bir de vakit, içinde vukua gelen olaylara tafsilatıyla şâmildir. Bu itibarla vakit düşünüldüğü zaman, onda vukua gelmiş olaylar tafsilatıyla düşünülmüş ve sanki müşahede edilmiş olur.

B- "O, içinizden nice nebîler çıkardı ve sizi kral (melik)lar yaptı."

O vakti anın ki, Allahü teâlâ, sizin içinizden, sizin akrabalarınızdan çok sayıda sayan-ı hürmet Peygamberler çıkardı. Nitekim İsrâiloğullarından olduğu kadar hiçbir ümmetten Peygamber çıkmamıştır.

Benî İsrâl'den çok sayıda Peygamber ve çok sayıda hükümdar çıkmıştır.

"Sizden" kelimesinin karşılığı olan "fi-küm" veya "min-küm" kelimesinin zikredilmemiş olması, mânânın açık olmasından dolayıdır. Veya minnet yüklemek makamında hepsi hükümdar kabul edilmiştir. Zira hükümdarların akarabaları da iftihar ederken "biz hükümdarlar..." derler. Ancak bundan önce Peygamberler için aynı üslup kullanılmamış, orada "içinizden" kelimesinin karşılığı olan "fi-küm" açıkça zikredilmiştir. Çünkü nübüvvet makamı, o kadar şerefli ve erişilmesi zor bir makamdır ki, Allahü teâlâ'nın seçip üstün kılmadığı kimselere, mecazî anlamda da olsa, nübüvvet nisbet edilmesi uygun düşmez.

"Melik / hükümdar, kral" konusunda ise birbirinden farklı tarifler vardır. Söyle ki:

1-İsrâiloğulları, Mısır'da Kibritlerin elinde köle idiler. Sonra Allahü teâlâ, onları kurtardı. İşte onların bu kurtuluşu hâkimiyet olarak vasıflandırılmıştır.

2-Melik, içinde akar suyu da bulunan geniş meskeni olan kimsedir.

3-Melik, evi ve hizmetçileri olan kimsedir.

4-Melik, yorucu ve meşakkatli işler yapmaya ihtiyacı olmayacak kadar zengin olan kimsedir.

C- "Alemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi."

Allah;

denizin yarılması,

firavun ve askerlerinin suya garkedilmesi,

bulutun gölge etmesi,

- yiyecek olarak gökten bıldırcın ile kudret helvası indirilmesi gibi mucizeleri başka ümmetler için değil yalnız sizin için gerçekleştirmiştir.

21
"Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazdığı Arz-ı Mukaddes'e girin ve arkanızı dönmeyin; yoksa hasır (hüsrana, maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî kayba uğramış kimse)lere dönersiniz."

A- "Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazdığı Arz-ı Mukaddes'e girin."

Teşrif izafesi ile olan nidanın tekrar edilmesi, bu işe ehemmiyet verildiğini göstermek ve onları emre uymaya ziyadesiyle teşvik etmek içindir. Bu arz, Bey tül-Mukaddes toprağıdır. O, Peygamberlerin karargâhı ve mü'minlerin meskeni olduğu için Arz-ı Mukaddes (Kutsal Toprak) adı ile tesmiye edilmiştir (sümmiyet bizâlike kenneha kânet kararel-enbiyâe ve meskene!-mü'minîn) .

Bununla beraber bu konuda başka görüşler de vardır. Şöyle ki:

1-Arz-ı Mukaddes, Tûr Dağı ile çevresidir.

2-Arz-ı Mukaddes, Dımaşk (Şam), Filistin ve Ürdün'nün bir kısmıdır.

3-Arz-ı Mukaddes, eski Şam bölgesidir. Yanı,

"- Ey kavmim! Allahü teâlâ, Levh-i Mahfuz'da, siz İsrâiloğullarına îmân ve itaat etmeniz şartıyla Arz-ı Mukaddesi yurt olarak yazmıştır."

Nitekim İsrâiloğulları Allah'ın emrine isyan ettikten sonra, "Arz-ı Mukaddes, onlara kırk yıl yasaklanmıştır." (Mâıde 5/26)

B- "Ve arkanızı dönmeyin; yoksa hâsir (hüsrana, maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî kayba uğramış kimse) lere dönersiniz."

Bu ifade, Arz-ı Mukaddesin İsrâiloğullarına yazılmasının, îmân ve ilâhî emirlere itaat şartına bağlı olduğunu zımnen bildirir niteliktedir. Çünkü mahrumiyet ve hüsranın, geri dönme fiiline bağlanması, yazıksın kesin olarak îmân ve itaate dayanan cihad şartına bağlı olduğuna delâlet eder. Böylece burada iki anlam söz konusu olur:

1- "Ey kavmim! Cebabire (zorba bir kavim)den korkarak onlara arkanızı dönmeyin."

Rivâyete göre İsrâiloğulları, cebabire'nin ahvahnı nakîblerden dinleyince ağlamaya başladılar ve:

"- Keşke biz Mısır'da ölseydik! Gelin, kendimize, bizi Mısır'a götürecek bir baş bulakm!" dediler.

2- "Ey kavmim! İlâhî emirlere karşı gelmek ve Allahü teâlâ'ya tevekkül etmemek (güvenmemek) le dininizden dönmeyin."

İsrail oğullarının bu hüsranı, hem din, hem de dünya hüsranıdır. Özellikle kendilerine yazılmış olan toprakları kaybetmeleridir.

22
"Onlar da dediler ki :

"- Ey Mûsâ (Ya mûsâ)! Oradakiler cebbar (zorba) bir kavim ; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyiz . Eğer onlar oradan çıkarsa biz de gireriz."

Bu istinaf cümlesi, kelâmın siyakından doğan:

"- Pekiyi, onlar, Mûsa'nın emir ve yasaklarına ne karşılık verdiler?" sualine cevaptır.

Onlar emir ve yasaklara uymamış ve şöyle demişlerdir:

"- Ey Mûsâ! O topraklarda zorba ve mütegalibe bir kavim var. Onlarla bizim savaşmamız mümkün değil. Onlar, bizim müdahalemiz olmadan oradan çıkmadıkça biz oraya kesinlikle giremeyiz. Çünkü onları oradan çıkarmaya gücümüz yetmez. Ama eğer onlar bizim dışımızda her hangi, bir sebeble oradan çıkarlarsa, o zaman biz de gireriz."

İsrâiloğulları, Mûsa'ya (aleyhisselâm) verdikleri cevabta açıkça görüldüğü gibi oraya girmelerini o zorba kavmin oradan çıkması şartına bağlamışlardır.

23
"Korkanlardan olup Allah'ın kendilerini nimetlendirdiği (in'a'm ettiği) iki kişi dediler ki:

"- Onlara karşı kapıdan girin; oraya girdiğinizde muhakkak gaalib geleceksiniz. Allah'a tevekkül edin; eğer gerçekten mü'minlerseniz.."

A- "Korkanlardan olup Allah'ın kendilerini nimetlendirdiği iki kişi dediler ki:"

Bu cümle de, geçen âyetin başındaki cümle gibi bir istinaf cümlesidir.

"- Onlar bu sözde ittifak ettiler mi, yoksa bazdan muhalefet etti mi? "şeklindeki gizli bir sualin cevabıdır. Yani,

"Düşmandan değil yalnız Allahü teâlâ'dan korkan, O'nun emirlerine ve yasaklarına muhalefet etmekten sakınan iki işi dediler ki..."

Nitekim Ibni Mes'ud kıraetinde, bu cümlede "yettekuune-hu / Allah'tan sakınan" ifadesi de vardır.

Bu ilâhî kelâm, İsrâiloğullari nakîblerinden bu iki kişiden başka diğerlerinin, Allahü teâlâ'dan değil, düşmandan korktuklarına tarizdir.

Bu iki kişi, Isrâiloğulları nakîblerinden Yûşa b. Nün ile Kâleb b. Yûkna ıdı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki kişi, Cebabire'den Müslüman olup Mûsa'ya (aleyhisselâm) iltihak eden iki zat idi. Buna göre, "İsrailoğullarının korktuğu Cebabire'den iki kişi dediler ki..." demek olur.

"Yehafûn / korkan", fiilinin, "yuhafûn / korkulan" şeklinde mefûl sıygası ile okunması da bu görüşü teyid eder.

Allahü teâlâ'nın bu iki nakîbe verdiği nimetten murad, onlara lütfettiği sebat, çetin hallerde azimkârlık, Allahü teâlâ'nın işlerine vukufiyet ve O'nun va'dine güvendir. Yahut bu nimet îmândır.

B- "Onlara karşı kapıdan girin ; oraya girdiğinizde muhakkak gaalib geleceksiniz."

O Allah'tan korkan fakat düşmandan korkmayan iki kişi şöyle dediler:

"- Şehrin kapısından girin; onların üzerine yüniyün, onları dar yerlerde sıkıştırın ve açık araziye çıkmalarına engel olun. Onlara savaşma imkânı vermeyin. Eğer onlar şehirde bulundukları sırada siz kapıdan girerseniz, savaşmaya gerek kalmadan muhakkak gaalib geleceksiniz. Çünkü biz onları gördük; onlar iri kıyım, cüsseli iseler de kalpleri zayıf. Onlardan korkmayın, saldırın."

O iki nakîbin, İsrâiloğullarının galibiyetlerine kesin olarak hükmetmeleri iki sebebe müstenid olabilir:

1-Onların bu hükmü,

"Allah'ın sizin için yazdığı Arz-ı Mukaddes'e girin." (Mâide 5/21) âyetinden aldıkları bilgiye dayanıyordu.

2-Onların bu hükmü,

Allahü teâlâ'nın sünnetine

Peygamberlerine her zaman nusretine,

Mûsa'nın (aleyhisselâm) düşmanlarını kahretmesine dayanıyordu.

Ancak birinci görüş, galibiyetin girmek şartına bağlanmasına daha uygun düşmektedir.

C- "Allah'a tevekkül edin ; eğer gerçekten mü'minlerseniz."

Eğer siz Allahü teâlâ'ya îmân ve va'dini tasdik ediyorsanız, gerekli sebeplere baş vurduktan sonra artık yalnız Allahü teâlâ'ya tevekkül edin. Baş vurduğunuz sebeplere güvenmeyin. Çünkü hakikatte sebebler, sonuca tesir edemez; gerçek tesir, Azîz ve Kaadir Allah katındandır. Bu da, yalnız Allah'a (celle celâlühü) tevekkül etmeyi gerektirir.

"Onlar şöyle dediler:

"- Ey Mûsâ (Ya mûsâ) ! Onlar orada oldukça biz oraya ebediyen girmeyiz . Haydi sen git ; Rabbinla beraber savaşın. Biz burada oturacağız."

Bu da, âyetlerin başlarında geçen cümleler gibi istinaf cümlesidir. Yanı Isrâiloğulları, o iki nakîbe, onların sözlerine aldırmayarak ve ilk sözlerindeki ısrarlarını ve Mûsa'ya (aleyhisselâm) olan muhaefetlerını açıkça göstererek dediler ki:

"- Ey Mûsâ! O cebabire orada bulunduğu sürece değil üzerlerine yürümek o kapıdan kesinlikle girmeyeceğiz. Durum böyle olunca, sen ve Rabbin gidin, savaşın."

Isrâiloğullarınm bu sözü söylerken kasd ve niyetlerinin ne olduğu konusunda değişik düşünceler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1-Isrâiloğulları bu sözü,

Allahü teâlâ ve O'nun Resulünü hafife almak,

Onlarla istihza etmek,

- Onlara hiç aldırmamak kasdı ile söylemişler, gerçekten Cenab-ı Allah ile Mûsa'nın (aleyhisselâm) birlikte gidip savaşmalarını istemişlerdir.

Onların cehaletleri ve kalblerinin katılığı da bu görüşü teyid eder.

2-Onlar bu sözleriyle, Allah (celle celâlühü) ile Mûsa'nın (aleyhisselâm) iradelerini dilemişler, başka bir deyişle:

"- Ey Mûsâ! Sen ve Rabbin, onlarla savaşmayı kasdedin!" demek istemişlerdir.

3-Onlar bu sözleriyle:

"- Ey Mûsâ! Sen git ve Rabbin de sana yardım etsin!" demek istemişlerdir.

Ancak bundan sonra gelen "ikiniz savaşın / fekatilâ" ifadesi, bu son görüşe aykırıdır.

Isrâiloğullarının bu sözlerinde Harun (aleyhisselâm) ile o iki nakîbi zikretmemeleri, herhalde onların gideceklerine kesin olarak hükmetmedikleri veya onların savaşma aldırmadıkları içindir.

Onların "biz burada oturacağız / inna hâhüna kaaıi'dûn " demeleri, birinci mânâyı teyid eder.

4 - Onlar bu sözleriyle, önde gitmeyeceklerini kastetmişlerdi; geride kalmayacaklarını değil.

25
"Mûsâ dedi ki:

"- Rabb'ım ben kendimden ve kardeşimden başkasına mâlik değilim. Artık bizimle bu fâsıklar kavminin arasını ayır."

Mûsâ (aleyhisselâm), Isrâiloğullarındald inadı görünce, ilâhî rahmet ve inÂyetin inmesini sağlayan yufka bir yürekle mükedder ve müteessir şöyle dua etti:

"- Ey Rabb im! Ben Ancak kendi nefsime hâkimim; kardeşim de ancak kendi nefsine hâkim. Artık bizim, bu itaatten çıkmış, Sana isyanda ısrarcı bu toplumun arasını ayır. Bizim için müstahak olduğumuz şeye; onlar için de müstahak oldukları şeye hükmet.

Yahut bizi birbirimizden uzaklaştır ve bizi, onlarla bir arada olmaktan kurtar."

26
"Allah da şöyle buyurdu (Kale):

"- Artık orası kırk yıl onlara haram lalındı. Onlar arzda (çölde) şaşkın şaşkın dolaşacaklar . Sen o fâsıklar kavmi için tasalanma."

"Arz-ı Mukaddes", böylece İsrâiloğullarına kırk yıl müddetle yasaklanmış oldu. Artık onlar oraya giremeyecekler ve o topraklara mâlik olamayacaklardır. Çünkü o toprakların onlara yazılması, îmân ve cîhad şartına bağlı idi. Onlara arkalarına dönünce, bundan mahrum bırakıldılar ve hüsrana uğradılar.

Bu toprakların kırk yıl müddede haram kılınmış olmasından murad, bu müddet içinde onlardan hiç kimsenin bu topraklara girememesidir; fakat bu müddet geçtikten sonra onların hepsinin oraya girecekleri anlamında değildir. Çünkü bu müddet geçtikten sonra onların hepsi değil, fakat bazısı hayatta kalmıştır. Nitekim rivâyete göre Mûsâ (aleyhisselâm), kırk yıl sonra İsrâiloğullarından hayatta kalanlarla birlikte Eriha'ya doğru yola çoktı. Bu seferde Yûşa b. Nûn da, öncü birliklerin kumandanı idi. Nihayet Mûsâ (aleyhisselâm) Eriha'yi fethetti ve Allahü teâlâ'nın dilediği kadar orada yaşadıktan sonra vefat etti.

Diğer bir görüşe göre ise,

"- Ey Mûsâ! Biz oraya ebediyen girmeyiz / Ya Mûsâ len nedhulehâ ebedâ" diyenlerden hiç kimse o topraklara girmedi; Mûsâ (aleyhisselâm) ile beraber oraya girenler, onlardan yetişen yeni nesillerdi.

Rivâyete göre onlar, altiyüz bin kişi idiler. Dolaştıkları çölün uzunluğu da doksan fersah idi.

Rivâyete göre, onlar her gün sabahtan akşama kadar bütün gayretleri ile yürüyorlardı. Sonunda bakıyorlardı ki, yine hareket ettikleri yere dönmüşler. Bu sırada bulutlar, Güneş'in sıcaklığından etkilenmemeleri için onlara gölge yapıyordu. Geceleri de nurdan bir sütun çevreyi aydınlatıyordu. Yiyecek olarak da gökten kudret helvası ile bıldırcın kuşları iniyordu. Onların saçları uzamıyordu. Doğan çocukların cildinin üzerinde tırnak misâli bir örtü bulunuyordu ve onun bedeni ile beraber gehşiyordu. Onların bu nimetlere mazhar olmaları eğitilmek içindi.

İsrâiloğulları bu sıkıntılara maruz iken Mûsâ ile Harun (aleyhisselâm) da onlarla beraberdi. Ancak bu sıkıntılar, onları etkilemiyordu; onlar selâmette idi. Tıpkı İbrâhîm (aleyhisselâm) ile azab meleklerinin ateşten etkilenmedikleri gibi.

Rivâyet olunuyor ki, çölde önce Harûn (aleyhisselâm) bir sene sonra da Mûsâ vefat etti ve Yûşa (aleyhisselâm), Mûsa'nın (aleyhisselâm) vefatından üç ay sonra Eriha'ya girdi.

Ancak Âyet-i kerimenin nazmı buna müsait değildir. Çünkü Allahü teâlâ'nın, İsrâiloğullarına çölde azab ettikten sonra bedduaya uğrayanların bazısını veya onların nesillerini kurtarıp Mûsâ ile Harun'u ceza mahallinde vefat ettirmesi hakikatten uzaktır.

Bir görüşe göre de, Mûsâ ile Harım çölde İsrâiloğulları ile beraber değillerdi.

Zaten Mûsa'nın (aleyhisselâm) duasında geçen "fark" (artık bizimle bu fâsıklar kavminin arasını ayır) kelimesinin uzaklaştırma ile tefsir edilmesine en münasıb olan görüş budur.

Mûsâ ile Harun'un (aleyhisselâm), çölde İsrâiloğulları ile beraber olduklarını söyleyenlere göre ise, fark kelimesi her fırka için müstahak olduğu şeye hükmetmek şeklinde tefsir edilmelidir.

Rivâyete göre, Mûsâ yaptığı bedduaya pişman oldu. İste bunun üzerine kendisine:

"- Sen pişmanlık duyma, üzülme! Onlar fâsık (yoldan çıkmış) olmaları sebebiyle buna müstahak oldular" buyruldu.

"(Resûlüm), onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberleri de bir gerçek olarak oku. Hani onlar birer kurban sunmuşlardı da birininkı kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti.

(Kurbanı kabul edilmeyen):

"- Seni mutlaka öldüreceğim!" dedi.

Kardeşi de:

"- Allah, sadece müttakıî (takva sahibi) olanlardan kabul eder." dedi.

A- "Onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberleri de bir gerçek olarak oku. Hani onlar birer kurban sunmuşlardı da birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti."

Bu cümle, bu sûrenin 19. âyetinin başındaki mukadder cümleye atıftir. Bu cümlenin onunla irtibatı, isrâiloğullarına yükümlülükleri yazıldıktan ve Peygamberler, apaçık delillerle kendilerine geldikten sonra, işledikleri cinayetlerin zikrine hazırlık olması cihetindendir.

Âdem'in (aleyhisselâm) iki oğlu, Kaabil ile Hâbil'dir.

Hasen el-Basrî ile Dahhâk'a göre ise, bunlar Âdem'in oğulları değil, Isrâiloğullarından iki kişiydi. Çünkü kıssanın sonunda buna dâir bir karine vardır. Ancak bu, gerçeklere uygun bir tevcih değildir.

Allahü teâlâ, Âdem'e (aleyhisselâm), Kaabil ile Hâbil'in her bilini diğerinin ikizi ile evlendirmesini vahyettı. Kaabil'ın ikizi olan Iklima, daha güzeldi. Bundan dolayı Kaabil, ikizini kardeşi Hâbil'den kıskandı ve ona kin bağladı ve bunun Allahü teâlâ katından bir emir değil de Âdem'in (aleyhisselâm) isteği olduğunu sandı. Âdem (aleyhisselâm) de, iki oğluna:

"- Allah'a birer kurban sunun; kimin kurbanı kabul edlirse Iklima ile o evlensin!" dedi.

Onlar da öyle yaptılar. Bir ateş inip Hâbil'in kurbanını yedi; Kaabil'ın kurbanına dokunmadı.

Kaabil'in kıskançlığı ve öfkesi daha da arttı ve o cinayeti işledi.

Bu hikâye, eski kutsal Kitablarda da zikredilen ibretti bir gerçektir.

Kurban, Allahü teâlâ'ya yaklaşma (takarrüb) vesilesi olarak edâ edilen bir ibâdet (nüsük) veya sadakadır.

Rivâyet olunduğuna göre, Hâbil, hayvancılık yapardı ve semiz bir deve kurban etmişti. Gökten inen ateş onu yedi. Kaabil ise, ziraat yapardı ve yanındaki en kötü buğdayı kurban etmişti. Ateş ona hiç dokunmadı.

B- "(Kurbanı kabul edilmeyen):

"- Seni mutlaka öldüreceğim!" dedi (Kale leaktülennek). Kardeşi de:

"- Allah, sadece müttakıî (takva sahibi) olanlardan kabul eder." dedi."

Bu cümle, istinaf olup kelâmın siyakından anlaşılan şu mukadder,

"- Pekiyi, kurbanı kabul edilmeyen ne yaptı?" sualine cevabtır.

O, kardeşinin, Allahü teâlâ katında kendisinden üstün olduğunu anlayınca, öfke ve kıskançlığı daha da artarak ona:

"- Seni mutlaka öldüreceğim (leaktülennek)!" dedi.

Kurbanı kabul edilen kardeş de, kendisine olan hasedin sebebini bildiğinden:

"- Allah sadece müttakıî (takva sâhibi)olanlardan kabul eder (İnnema yetekabbelüdlâhü mine'l-müttakıîn)", müttakıî olmayandan kabul etmez. Kabul ve adem-i kabul bizdeki takva ve takvasızlıktan dolayıdır. Senin başına gelen, kendi nefsindendır; benden değildir. O halde beni ne diye öldüreceksin? "cevabını verdi.

Ancak Hâbil, Kaabil'ı daha fazla kızdırmamak, onu takvaya yöneltmek ve kötü niyetinden vazgeçirtmek için, bunları sarahaten değil, fakat tariz yoluyla söyledi.

28
"Andolsun ki sen, beni öldürmek için bana elini uzatırsan ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Ben gerçekten âlemlerin Rabb'ı Allah'tan korkarım."

Bu cümle de, makablinin anlamını tekid eder. Bu şart cümlesinin başındaki yemin (Lâm-ı kasem), el uzatmanın sorumluluğun ve zararın el uzatana ait olduğunu önceden bildirir. İfade edilmek istenen şudur:

"- Vallahi, tehdid ettiğin gibi beni katle teşebbüs edersen, ben sana misliyle karşılık verecek değilim. Çünkü ben gerçekten Allah'tan korkarım."

Hâbil'in,

"- Ben gerçekten Allah'tan korkarım / İnnî ehafü-llâhe" sözü, Kaabil'i, en anlamlı ve kuvvetti şekilde Allahü teâlâ'nın korkusuna irşaddır. Bu kelâmın takdiri şöyledir:

"- Senin bana olan düşmanlığını önlemek (kendimi savunmak) için de olsa, sana el uzatırsam, Allahü teâlâ'nın bana azab etmesinden korkarım. O halde senin hâlin ne olacak?"

Allahü teâlâ'nın âlemlerin Rabb'ı olarak vasıflandırılmas ı, korkma ve sakınmayı tekid içindir.

Rivâyete göre, Hâbil, Kaabıl'den daha kuvvetli (akva) idi. Böyle iken, Allahü teâlâ korkusundan dolayı onu öldürmekten çekinip teslimiyet gösterdi. Çünkü o zaman nefsi müdafaa için öldürmek mubah değildi.

Diğer bir görüşe göre, Hâbil, en erdemli tavrı tercih etmiştir. Nitekim

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın maktul kulu ol da, kaatil kulu olma / Kün a'bde-llâhü'l-mak-tûlü velâ tekün a'bde-llâhü'l-kaatil!"

Ancak Hâbil'in, Allahü teâlâ korkusunu gerekçe göstermesi, bu görüşün sıhhatine engeldir. Meğerki fazla nezahat için evlâ olanın terki günah sayılsın.

29
"Çünkü ben dilerim ki, sen benim günahımı da kendi günahınla birlikte yüklenesin de cehennem ashabından olasın. İşte zâlimlerin cezası budur."

Bu da, Hâbil'in karşılık vermekten kaçınması (muarazadan imtinaı)nın ikinci bir sebebidir. Ancak birincisi, fiilden önceki itici sebeb (bâis-i mütekadckm)dir. Bu ise, fiilden sonra gelen bir gaye (garaz-ı müteahhtir)dir. Bu illetin, atıf yoluyla birincisine bağlanmaması, her birinin ayrı ayrı illet olmak için yeterli olduklarına dikkat çekmek içindir.

Yanı,

"- Ben teskmiyet göstermekle ve sana karşılık vermemekle şunu ditiyorum:

Seni öldürmek için sana el uzattığımda hasıl olacak günahı, beni öldürmek için bana el uzatmandan hasıl olacak günahınla birlikte yüklenesin de cehennem ashabından olasın! "

Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"İki kişi birbirine sövünce, söylediklerinin vebalini yüklenirler. Ayrica mazlum olan, aşırı gitmedikçe (misliyle mukabeleden fazlasını söylemedikçe), sövmeyi başlatan, kendi günahının yanı sıra mazlumun sövmesinin günahının mislini de yüklenmiş olur."

Çünkü onun sövmesine sebep olur ve bu konularda sebep de fail gibidir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "benim günahım / biismî" dan maksad, beni öldürmenin günahı demektir ve "senin günahın / biismike " da, kurbanının kabul edilmesine engel olan günahın demektir.

Her halde Hâbil'in "benim günahım / biismî " demesinden bizzat muradı, kendisinin bulaşmadığı günah demektir. Kardeşinin günahından ise onun bulaştığı günah kasdedılmektedır.

Başka bir görüşe göre ise, burada günahtan maksad, onun cezasıdır.

Ve günahtan asla dönmeyeceği bilinen isyankârın cezalandırılmasını dilemek de caizdir.

Ancak "cehennem ashabından olasın / fetekûne min ashabi'n-nâr " ifadesi bu mânâya engeldir. Çünkü onun, cehennemliklerden olması, ancak iki günahın kendisine ait olması haline müterettibtir; yoksa iki günahın cezalarına çarptırılması haline değil.

Bu cezayı, ateş cezasından başka bir ceza anlamına hamletme düşüncesini de "İşte zalimlerin cezası budur" ifadesi reddeder. Çünkü bu ifade, onun cehennemliklerden olmasının, cezanın tamamı ve kemali olduğunu (ötesinde başka ceza olmadığını) sarahatle bildirir.

Âyetin son cümlesi, makablinin anlamını açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

Hâbil, Kaabil'i şerden vezgeçirmek için öğüt ve uyarının her türlüsüne baş vurdu; teşvik etti, sakındırdı; ama azgınlık ve fesadın önüne geçemedi.

30
"Nihayet nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi; o da onu öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu."

A- "Nihayet nefsi ona kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi; o da onu öldürdü."

"Kolay gösterme / tatvi' " fiili, Hâbil'in hikâye edilen sözlerinin sonucu olarak ifade edilmiştir. Oysa bu ondan önce tahakkuk etmişti. Nitekim Hâbil, kardeşine:"Seni mutlaka öldüreceğim -- Le aktülennek " (5/27) demişti.

Ancak bir fiili ortadan kaldırabilecek kuvvetli unsurlar mevdana geldikten sonra fiilin bakî kalması, zahire göre her ne kadar fiilin devamı (istimrarı) demek ise de hakikatte yeni bir iş ve eylem (sunı'-i cedîd)dir. "Ona öğüt verdim, ama öğüt kabul etmedi" ifadesi de bu kabildendir.

Yahut "tatvi' / kolay gösterme", Hâbil'in sözlerinden önce hasıl olmamıştı. Çünkü Kaabil'in, Hâbil'in katline muktedir olma noktasında tereddüdü vardı. Zira Hâbil, kendisinden güçlü idi. Söz konusu nefsanî dürtünün hasıl olması, ancak Hâbil'in teslimiyet gösterdiğine ve karşılık vermeyeceğine vakıf olmasından sonra hasıl olmuştur.

Hâbil'in kardeşliğinin sarahatle belirtilmiş olması, nefsinin güzel gösterdiği işi son derece takbih içindir.

Kaabil, Hâbil'i nasıl öldüreceğini bilmiyordu. Acaba bunu nasıl yaptı?

Bu konuda ıkı rivâyet vardır:

1-İblis, ona cisim olarak göründü ve bir kuşu yakalayıp kafasını bir taşın üstüne koydu; sonra başka bir taşla kafasını ezdi. Kaabil ne yapacağını bu suretle ondan öğrendi ve kendisine teslim olup karşı koymayan Hâbil'in kafasını ıkı taş arasında ezdi.

2-Hâbil uykuda iken Kaabil onu öldürdü.

Hâbil öldürüldüğü zaman yirmi yaşında bulunuyordu. Hâbil'in öldürüldüğü yer ihtilaflıdır:

Bazılarına göre Hıra Akabesının yanında, bazılarına göre Basra'dakı Ulu Cami (Mescidi'l-A'zam)nin yerinde, bazılarına göre ise Bûd Dağın (Cebel-i Bûd)da idi.

Kaabil, Hâbil'i öldürünce ne yapacağını bilemedi; cesedi ortada bıraktı. Sonra yırtıcı hayvanlardan endişe etti ve cesedi torba gibi bir şeyin içine koyup kırk gün veya başka bir rivâyete göre bir sene sırtında taşıdı. Sonunda ceset bozuldu ve kuşlarla yırtıcı hayvanlar, cesedi ne zaman bırakacak da onlar da onu yiyecekler diye onu takibe başladılar.

B- "Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu ."

Kaabil, böylece kardeşi Hâbil'i öldürmekten dolayı hem dinini, hem de dünyasını kaybedenlerden oldu.

31
"Derken Allah, bir karga gönderdi. Karga, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeledi.

"- Yazıklar olsun, dedi; bana! Kardeşimin ölüsünü gömmek için şu karga kadar da olamadım."

Sonunda o, ettiğine pişmanlık (nedamet) duyanlardan oldu."

A- "Derken Allah, bir karga gönderdi. Karga, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeledi."

Rivâyete göre Allahü teâlâ, o sırada iki karga gönderdi. Kargalar döğüşmeye başladılar; nihayet kargalardan biri diğerini öldürdü; sonra gagası ve ayakları ile ona bir çukur kazdı da, ölüsünü çukurun içine attı.

B- "Yazıklar olsun, dedi; bana! Kardeşimin ölüsünü gömmek için şu karga kadar da olamadım."

Bu cümle, istinaf olup kelâmın siyakından anlaşılan:

"- Kaabil, karganın yaptıklarını görünce kendisi ne dedi?" seklindeki gizli bir suale cevabtır.

Kaabil, bu sözleriyle, karganın bile bulduğu çareyi bulamadığına taaccübünü belirtir.

C- "Sonunda o, ettiğine pişmanlık (nedamet) duyanlardan oldu."

Kaabil, Hâbil'in cesedini ne yapacağı konusunda şaşkınlık yaşadıktan ve onun cesedini uzun zaman sırtında taşıdıktan sonra yaptığına pişmanlık duydu.

Rivâyet olunuyor ki Kaabil, Hâbil'i öldürünce, beyaz olan teni karardı. Âdem (aleyhisselâm) Kaabil'e kardeşinin nerede olduğunu sorunca:

"- Ben onun bekçisi değilim!" cevabını verdi.

Âdem (aleyhisselâm):

"- Hayır, sen onu öldürdün; onun için tenin kararmış" dedi.

Âdem (aleyhisselâm) Hâbil'in ölümünden sonra yüz sene hiç gülmedi.

Rivâyete göre, Kaabil, Hâbil'i öldürünce, Yemen toprağından Aden'e kaçtı. Sonra İblis, onun yanına geldi ve:

"- Ateşin, dedi; Hâbil'in kurbanını yemesinin tek sebebi, Hâbil'in ona hizmet edip tapmasıdır. Binaenaleyh eğer sen de ona taparsan, senin de maksudun hasıl olur."

Bunun üzerine Kaabil, bir ateşgâh bina etti ve ateşe tapmaya başladı. Ateşe ilk tapan insan odur.

32
"İşte onun içindir ki İsrâiloğullarına şunu yazdık;

Her kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışmayan bir kimseyi öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.

Her kim de bir canı kurtarırsa, sanki bütün insanları kurtarmış gibi olur. Andolsun ki. Peygamberlerimiz onlara apaçık delillerle geldiler. Bundan sonra da onların bir çoğu yine yeryüzünde taşkınlık ederler."

A- "İşte onun içindir ki İsrâiloğullarına şunu yazdık."

Burada, İsrâiloğullarının işlediği diğer bazı cinayetleri ve günahları anlatmaktaki asıl maksadın ne olduğu konusuna geçiliyor.

Katlin büyük bir cinayet ve son derece vahim bir fiil olduğu vurgulanıyor. Katlin bu vasfı geçen kıssanın içinde de zikredilmişti. Nitekim geçen kıssa içinde Hâbil'in;

katil fiilini işlemekten hayatını feda edecek kadar sakındığını,

Allah'ın (celle celâlühü) azabından korkarak teskmiyet gösterdiğini,

kaatikn, maktulün de günahını yüklendiğini,

Kaabıl'in bu fiili işlemekle dünya ve âhıiret hüsrana uğrayanlardan olduğunu,

derin bir pişmanlık duyduğunu,

esasen katil fiilinin, azgınlık, serkeşlik ve kalp katılığının bir sonucu olarak ortaya çıktığını görmüş olduk.

B- "Her kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde fesad çıkarmayan bir kimseyi öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur."

Kim, kısas gerektiren bir katle veya kanın heder kılınmasını gerektiren bir fesada karşılık olmaksızın bir kimseyi öldürürse, sanki (keenne)bütün insanları öldürmüş gibi olur. Bu teşbihin temel gerekçesi şudur;

Kanların dokunulmazlığı (hurmeti'd-dimâ') ilkesini çiğnemekle, Allahü teâlâ'ya isyan etmek birdir. Her ikisi de Allahü teâlâ'nın gazabını ve büyük azabını mûcibdir.

C- "Her kim de bir canı kurtarırsa, sanki bütün insanları kurtarmış gibi olur."

Her kim, katil cinÂyetini veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak (fesad) fiilini işlememiş bir kimseyi, katkne engel olmak veya onu her hangi bir ölüm tehlikesinden kurtarmak suretiyle hayatınının devamını mümkün kılarsa, sanki (keenne) bütün insanları kurtarmış gibi olur.

Buradaki teşbih yolu ve münasebeti açıktır. Bu ve bundan önceki teşbihten maksad, biri için korkuyu diğeri için de rağbeti azami derecede mûcib olan en uygun tasvirleri yapmak suretiyle katlin ne kadar korkunç bir cinayet; hayât kurtarmanın da ne kadar büyük bir insanlık hizmeti olduğunu belirtmektir.

Ç- "Andolsun ki Peygamberlerimiz onlara apaçık delillerle geldiler."

Bu cümle, daha önce geçen "İsrâiloğullarına şunu yazdık / Ketebnâ a'lâ benî isrâile " cümlesine atıf değil fakat müstakil bir cümledir. Bu kelâmın şâmil olduğu mânânın tahakkukuna son derece önem verildiği için hem yeminle, hem de tahkik harfi ile tekid edilmiştir.

Mevcut ifade yerine "Andolsun ki, Peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik" meahnde bir ifade kullanılmamış olması, Peygamberlerin tebliğ ve haberlerinin onlara ulaştığını sarahatle bildirmek içindir. Çünkü bu, onlann azgınlık ve inatta son derece ileri gittiklerine daha iyi delâlet eder. Yani mânâ şu yoldadır:

"Allah'a yemin olsun ki, Peygamberlerimiz, Isrâiloğullarına;

yazdığımız katil (öldürme) yasağına uymanın vücûbunu tekid,

bu yasağın korunmasının zorunluluğunu teyid etmek üzere,

apaçık delillerle geldiler.

D- "Bundan sonra da onların bir çoğu yine yeryüzünde taşkınlık ederler."

Biz, o yasağı kendilerine yazdıktan, sık sık Peygamberler gönderip emri tekid ettikten ve ahdi tekrar tekrar yeniledikten sonra onların bir çoğu bunlara aldırmadılar ve katilde haddi aştılar.

İsraf etmek, bir işte aldırmazlıkla itidal haddini aşmaktır. İsrâiloğullarının katilde israfı, cana kıymak ve can kurtarmamaktır. Bunun en çirkini de, cana kıymak olduğu için takbih makamında onun zikriyle yetinilmiştir.

Zamir makamında işaret ismi "zâlike/ işte ondan" nin kullanılması, bunun son derece belli, müşahede edilebilir cinsten sayıldığım zımnen bildirmek içindir.

İşaret isminin (zâkke), uzaklık mânâsını içermesi de, işaret edilen davranışın derecesinin yüksek ve mertebesinin uzak olduğunu bildirir.

33
"Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri ya da asılmaları ya da el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da bulundukları yerden sürülme (nefyedılme)!eridir. İşte bu, onların dünyadaki rezilliğidir. Onlar için âh lirette de büyük bir azab vardır."

A- "Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası ancak, öldürülmeleri ya da asılmaları ya da el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da bulundukları yerden sürülme (nefyedılme)lerıdır."

Bundan önce, haksız yere katlın büyük bir cinayet olduğu beyan edilmişti. Şimdi bu istinaf kelâmı ile katlin belli bir kısmının ve bununla ilgili olarak soygun ve benzeri gibi yeryüzünde fesad çıkarma filinin hükmü beyan edilmekte ve dünya ve ahiretteki cezası tayin edilmektedir.

Ayrıca bundan önce mücmelen işaret edilen ve katli mubah kılan fesadın izahı da bu kelâma dercedilmiştir.

"Allah'a ve Resulüne karşı savaşanlar / Yuhârıbûnedlâhe ve resûlehu"

dan murad, bir kavle göre Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı mücadele edenler demektir.

Burada önce Allahü teâlâ'nın zikredilmiş olması, Resûlüllah İn (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah (celle celâlühü) katındaki mertebesinin ne kadar yüksek olduğuna dikkat çekmek içindir.

Allah'ın (celle celâlühü) şeriatinin taraftarları ve yolunun sâlikleri olan Müslümanlara karşı savaşmak da, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karsı savaşmaktan mâduttur.

Bu nedenle âyette belirtilen hüküm, asırlar sonra da olsa, Müslümanlara karşı savaşanları delâlet ve kıyas yoluyla değil, fakat ibare yoluyla kapsar.

Çünkü bir konuda nass bulunması, şifahî hitab olmadığı için;

-onun hükmünü, nüzul zamanındaki mükelleflere mahsus kılmaz,

-onu başkasına teşmil etmek için de ayrı bir delile ihtiyaç bırakmaz.

Bir başka görüşe göre ise, asıl maksad, Müslümanlara karşı savaşanların hükmünü belirtmektir. Ancak bu, Müslümanları ta'zim için, Allahü teâlâ ile Resulüne karşı savaşmak olarak ifade edilmiştir. Yani Allah'ın ve Resulünün dostlarına karşı savaşanlar.. .demektir.

"Harb" kelimesinin asıl mânâsı soygundur; burada murad yol kesmektir.

Bazılarına göre, şehirde de olsa, hırsızlık yoluyle başkasının malını almaktır.

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında değişik rivâyetler vardır:

1- Bu âyet, Hilâl b. Uveymir el-Eslemî'nin kabilesi hakkında nazil olmuştur.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) adı geçen kabile reisi ile yaptığı andlaşmaya göre bu kabile:

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yardım etmeyecek;

fakat onun aleyhine başkalarına da yardımda bulunmayacak;

o kabile nezdinde Müslümanlar güvende olacak;

Resûlüllah'a gitmek üzere Hilâl'e uğrayanlar da güvende olacak; onlara saldırılmayacaktı.

Sonra Beni Kenâne'den bir topluluk, Hilâlin bulunmadığı bir gün Müslüman olmak üzere, o kabile topraklarından geçerken yollarını kestiler, katlettiler ve mallarını aldılar.

2- Bu âyet, Ureynekler hakkında nazil olmuştur.

3- Bu âyet, Kitab Ehlinden olup Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aralarında bir andlaşma bulunan ve sonra bu andlaşmayı bozup Müslümanların yollarını kesen ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran bir topluluk hakkında nazil olmuştur.

Allah (celle celâlühü) ile Resulüne karşı savaşan ve bozgunculuk yapanlar için uygulanacak müeyyideler derece itibariyle mütefavittir. Şöyle ki:

- Öldürmek fakat malını almamak;

- Hem öldürmek hem malını almak;

- Malını almak fakat kendisini öldürmemek,

- Sadece korkutmak.

İşte âyette bu cezalar açıklanmaktadır.

1- Eğer failler yalnız katil suçunu işlemişlerse, hadd olarak ölüm cezası uygulanır. Ancak ceza asılarak infaz edilmez. Bu ceza (kısas değil) hadd kabilinden olduğundan velilerin affetmesiyle de ortadan kalkmaz. Çünkü hadd cezaları, şeriat hakkıdır. Bu meselede katlin, bir âletti ceriha (kesici ve delici bir âlet) ile işlenmesiyle başka bir şekilde işlenmesi arasında da hüküm farkı yoktur.

2-Eğer failler mazlumu hem öldürmüş, hem de malını gasbetmişlerse ölüm cezası asılarak infaz edilir. Yani canlı olarak asılır ve ölünceye kadar mızrakla karınları yarılır. Zahir rivâyete göre devlet reisi (imam) muhayyerdir; dilerse, bununla yetinir; dilerse onların el ve ayaklarını çaprazlama keser ve onları asarak öldürür.

3-Eğer failler, bir Müslümamn veya zimmînin (gayri Müslim vatandaşın) yalnız malını gasbetmişlerse, sağ elleri ile sol ayakları kesilir. Bu cezanın verilebilmesi için gasbedilen mal, âsilere bölündüğü takdirde her birine on dirhem veya onun değerinde bir meblağ düşmesi lazımdır.

Bu müeyyidede ellerin kesilmesi, malı haksız olarak almalarının; ayakların kesilmesi de, yol güvenliğini bozup yolu korkulu hale getirmelerinin cezasıdır.

Eğer bu haydutlar, korku salmak ve fesad çıkarmak için harekete geçmekten başka bir şey yapmamışlarsa, bulundukları yerden sürülürler.

Biz Hanefîlere göre sürülmekten maksad, hapsedilmektir. Çünkü hapis cezası, onların insanlara dokunabilecek şerrini önlemek için yervüzünden sürülmeleri demektir. Bu cezanın yanı sıra onlar, yol güvenliğini ihlal ettikleri ve etrafa korku salmaya başladıkları için de tazîr cezasına da çarptırılırlar.

{İslâm ceza hukukunda cezalar iki kategoride toplanır:

a)Hadd cezaları.

Bu cezalar mahduttur (bellidir); duruma ve maşlahate göre değişmez.

b)Tazîr cezaları.

Bu cezalar duruma ve maslahate göre değişir; cezanın tayininde kadîlere (kadılara) takdir hakkı verilmiştır. Tazir cezasının asgarisi suçluyu teşhirdir; en ağırı da idamdır.}

İmam Şafiî'ye göre ise, memleket memleket sürülür; kendisi yakalanmak korkusuyla kaçarken hep aranır.

Bir görüşe göre ise, yalnız kendi memleketinden sürülür. Nitekim İslâm'ın ilk uygulamaları döneminde bu cezaya mahkûm olanlar, Tihâme'nın sonunda bulunan Dehlek şehri ile Habeşistan'da bulunan Nası' şehrine sürülüyorlardı.

B- "İste bu, onların dünyadaki rezilliğidir. Onlar için âhtirette de büyük bir azab vardır."

Yukarıda anlatılan hükümler ve cezalar, onların dünyadaki zillet ve rüsvaylığıdır, âhirette de onların işledikleri cinayetlerin karşılığı olarak kendileri için büyük bir azab vardır.

"Ancak siz onlara muktedir olmadan önce tevbe edenler müstesna. Şunu iyi bilin ki, Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhamet edici (Rahîym)dir."

Bu istisna, Allahü teâlâ'nın hukukundan sayılanlara mahsusutur. Nitekim bu, "Şunu iyi bilin kı, Allah Gafur'dur, Rahîm'dir" cümlesinden de anlaşılır.

Kısas ve benzeri haklar velîlere aittir; isterlerse, affederler; isterlerse hükmü infaz ettirirler.

Tevbe ile sakıt olanın vücûbu onu yerine getirmektir, onun cevazı yoktur. (Fail tevbe etse bile yetgi sahibleri, yine de o ilâhî hakkın ifası cihetine gidebilirler.)

Rivâyete göre, önceleri yol kesen Haris b. Bedir gelip tevbe etmiş ve Ali de onun tevbesini kabul etmiş ve cezasını da kaldırmıştı.

35
"Ey îmân edenler! Allah'tan sakının. Ona yaklaşmak için ve siyle arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."

A- "Ey îmân edenler! Allah'tan sakının."

Bundan önce katkn ve yeryüzünde fesad çıkarmanın ne kadar büyük suçlar olduğu zikredilmiş, onların hükümleri açıklanmış ve bu arada, işledikleri cinayetlerden tevbe edenler için de Allahü teâlâ'nın mağfiretine işaret buyrulmuştu.

Şimdi bu âyetle de mü'minlerden,

günah işlemekten ezcümle katil ve bozgunculuktan sakınmaları,

ilâhî emirlere boyun eğmeleri,

nefislere hayât vermeleri,

bozgunculuğu önlemeleri,

tevbe ve istiğfara koşmaları isteniyor.

B- "O'na yaklaşmak için vesiyle arayın."

Nefsiniz için sevab ve Allah'a (celle celâlühü) yaklaşma için vesiyle arayın.

Vesiyle, Allahü teâlâ'ya yaklaşmak için tevessül edilen itaatlerle günahların terkidir. Her halde vesiyle aramaktan, maksad, emredilen takvadır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, her şeyin başı, her hayra erişmenin ve her zarardan kurtulmanın vesiylesi takvadır. Buna göre bu cümle, makabli için beyan ve tekid mahiyetindedir.

Yahut bundan maksad mutlak vesiledir; takva da öncelikle buna dahildir.

Bir diğer görüşe göre âyetin bundan önceki cümlesi,

günahların terkini,

ikinci cümlesi de, itaatleri emretmektedir.

Ve nefsin arzu ettiği günahların terkinde ve nefsin sevmediği itaatlerin yerine getirilmesinde külfet ve meşakkat olduğu için bu iki emirden sonra cihad (gayret etmek) emri gelmektedir.

C- "Ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa, eresiniz."

Allahü teâlâ yolunda O'nun gizli ve açık düşmanları ile cihad edin ki, O'nun rızasını kazanmak ve mükâfatlarına nail olmakla kurtuluşa eresiniz.

36
"Yeryüzünde ne varsa hepsi ve onun bir katı o inkâr edenlerin olsa ve kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye olarak verseler yine de onlardan kabul edilmez. Onlar için can yakıcı bir azab vardır."

Bu ibtidaî kelâm, kıyamet gününde kâfirlerin mükâfata nailiyet şöyle dursun nelere tevessül ederlerse etsinler azab tan kurtulmalarının imkânsız olduğunu belirtmek suretiyle, zaman geçirmeden, emirlere uymanın gerekliliğini tekid ve mü'minleri, Allah'a yaklaşmak için vesiyleler ihdasına koşmaya teşvik eder.

Bu ifade "kâfirlerin her biri için dünyadaki, her şey ve onun bir katı daha olsa" demektir; yoksa "kâfirlerin toplamı için bunlar olsa" demek değildir.

Yeryüzündekinden maksad, dünyanın bütün malları, erzakları ve bütün menfaatleri demektir.

Bu ilâhî kelâmdan murad, inkâr ve küfredenler için azabın kaçınılmaz ve her hangi bir yolla bu azab tan kurtulmanın imkânsız olduğunu temsilî bir ifade belirtmektır.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde kâfire denecek ki (Yukaalü kl-kâfiri):

- Dünya dolusu altın senin olsa, azabtan kurtulmak için fidye olarak verir miydin (Ereeyte lev kâne leke mil'ü'l-ardıl zeheben ekünte teftedî bih)?"

O da diyecek ki (Feyekuulü):

"- Evet (nea'm)."

Bunun üzerine kendisine şöyle denecek:

"- Ama senden çok daha kolay bir şey, yani şahadet kelimesi istenmişti (Kad süilet eysera min zâlike vehüve kelimetü'ş-şehadeh)."

Son cümle, onların fidyelerinin kabul edilmeyeceği gerçeğini ziyadesiyle sarih açıklar ve kıyametin ne kadar korkunç ve çetin olduğunu ortaya koyar.

37
"Onlar ateşten çıkmak isterler, fakat oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azab vardır."

Bu istinaf cümlesi, makablinden doğan bir suale cevap olarak onların azab çektikleri sıradaki hallerini beyan eder.

Yani "O zaman onların hak nasıl olacak" veya "onlar azap çekerken ne yapacaklar?" sualine:

"Onlar, ateşten çıkmak isterler / yürîdûne en yahrücû mine'n-nâri" cevabı verilir.

Ve bu arada onların uğrayacakları azabın ateş azabı olduğu belirtilir.

Rivâyete göre, cehennem ehli, oradan çıkmak isterler ve bunun için bir çıkış ararlar fakat çıkmaları imkânsızdır.

Diğer bir görüşe göre, ateş alevleri onları cehennemden çikacaklarmış gibi yükseklere savurur.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, (hareketleriyle değil, fakat) kalbleriyle oradan çıkmak isterler. Oysa onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.

38
"Hırsızlık eden erkek (sâriık) ve (sârika)ın yaptıklarına ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dır."

Bundan önce büyük hırsızlığın (yol kesmenin) hükümleri beyan edilmişti. Şimdi burada da küçük hırsızlığın hükmü açıklanmaktadır.

Kitab ile Sünnette bilinen yöntem, erkekler hakkında varid olan hükümlere kadınların da delâlet yoluyla (bi tarikı'd-delâie) dahil edilmeleri iken, bu konunun beyanına fazla itina gösterildiği ve ziyadesiyle caydırıcı olması için, kadınlar tarafından gerçekleştirilen hırsızlık da burada sarahatle zikredilmiştir.

Hırsızlık (sirkat), başkasının malını gizlice almaktır (Ahzü malel-ğayri hufyeten). Sirkat (hırsızlık),

- ancak muhafaza altına alınmış bir malın çalınması,

çalınan malın, en az on dirhem değerinde olması.

yerinde tafsilatiyle açıklanan diğer bazı şartlarla el kesmeyi gerektirir.

Hırsızlığın cezası olarak kesilecek ellerden maksad, sağ ellerdir. Nitekim İbnı Mes'ûd kıraetinde, "ve'ssârikatü fa-ktaû eymâne-hüm / hırsızların sağ ellerini kesin" şeklinde okunur.

"Yed / el", bedende bilinen uzvun tamamının adıdır. İşte bundan dolayıdır ki., Haricîler, el kesilirken koltuk altından kesilmesi gerektiğini söylerler.

Ulemanın cumhûruna göre ise, el bilekten kesılır. Çünkü Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hırsız getirilmiş ve Peygamberimiz, onun sağ elinin kesilmesini emretmiştir.

Allahü teâlâ bütün işlerinde gaaliptir; O'nunla niza edecek bir muhalif ve engel olacak bir zıt olmaksızın, neyi dilerse onu gerçekleştirir. Ve O, şeriatlarında hikmet ve maslahatin gereği olmayan bir şeye hükmetmez. İşte bundan dolayıdır ki, çeşitli hikmetleri ve maslahatleri ihtiva eden bu hükümleri teşri' buyurmuştur.

39
"Kim ettiği zulümden sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse, şüphesiz Allah, onun da tevbesini kabul eder. Allah gerçekten bağışlaması bol (Ğafûr)dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

Kim, işlediği hırsızlıktan sonra Allahü teâlâ'ya yönelıp pişman olur, onun izlerinden arınıp bir daha yapmamaya kesin olarak azm ve kasdederse, Allah (celle celâlühü) da onun tevbesini kabul eder ve âhırette ona azab etmez.

Biz Hanefîlere göre, el kesme cezası tevbe ile saakıt olmaz; çünkü bunda malı çalmanın hakkı vardır. İmam Şafiî'nin bir kavime göre ise, tevbe etmekle, el kesme cezası da kalkar.

Cenab-ı Allah son derece mağfiret ve rahmet edicidir. İşte bundan dolayıdır ki, hırsızın tevbesini de kabul buyurur. Bu cümle makablinin illeti mahiyetindedir. Ism-ı celilin zahir olarak zikredilmesi, hükmün illetini bildirmek (yani Allah olmasının gereği budur) ve cümlenin istiklâlini teyid içindir.

40
"Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'a aittir . O, dilediğine azab eder, dilediğini de bağışlar. Allah her şeye kaadirdir."

Bu cümle de, mâkabk gibi mezkûr hükmün illeti mahiyetindedir. Çünkü ülûhiyet unvanı, göklerin ve yerin hükümranlığının yalnız Allahü teâlâ'ya aidiyetinin yegâne sebebidir.

Bu âyetteki hitab, öncekinden farklı olarak Resûlüllah âledir.

Bir görüşe göre ise bu hitab, muhatab olabilen herkes içindir.

Buradaki inkârı istifham da, ilmi tesbit içindir. (Yani cihetteki bitiyorsun, demektir). Maksad, Allah'ın (celle celâlühü) ta'zîbe ve mağfirete muktedir olduğuna en beliğ ve en mükemmel şekilde şâhid ikame etmektir.

Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan bütün varlıklar üzerinde

- icad (yoktan var etme),

- idam (yok etme),

- ihya (can ve hayât verme),

- imate (can alma) ve benzerleri gibi bütün değişiklikler için,

- küllî tasarrufa muktedir tek irade, kahir saltanat ve hâkimiyet sahibinin Allahü teâlâ olduğunu bilmez misin?

O, dilediğine azab eder, dilediğini de bağışlar; O'nun yetkilerini paylaşan bir ortağı ve tasarruflarına engel olan bir zıddı yoktur.

Azab vermenin mağfiretten önce zikredilmesi, ikisinin sebepleri arasındaki sırayı gözetmek içindir. (Azabın sebebi suç işlemektir; bağışlamanın sebebi de suçluya merhamet etmektir.)

Bu son cümle göklerin ve yerin hakimiyetinin Cenab-ı Allah'a ait olduğuna bir açıklama mahiyetindedir.

Allahü teâlâ, hem azab etmeye hem de bağışlamaya muktedirdir.

Ism-i çektin (Allah), zamir makamında zahir olarak zikredilmesi, daha önce bir çok kez açıklanan sebepten dolayıdır.

Bu cümla mâkabkni açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

41
"Ey Resul, ağızlarıyle "inandık" diyen fakat kalbleriyle iman etmemiş olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar yalan dinler ve sana gelmeyen başka bir kavmi dinlerler. Kelimelerin yerlerini sonradan değiştirirler de,

"- Eğer sîze bu, verilirse alın; bu verilmezse sakının!" derler.

Allah, birini fitneye düşürmek (şaşırtmak) dilemişse sen onun için Allah'a karşı hiçbk şeye mâlik olamazsın. İşte onlar Allah'ın, kalblerini arındırmak istemediği kimselerdir. Dünyada rezillik ve âhırette de büyük azab onlar içindir."

A- "Ey Resul, ağzlarıyle "inandık" diyen fakat kalbleriyle iman etmemiş olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin."

Burada Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e Resul unvanı ile hitab edilmesi, teşrif ve tesliye sebebini bildirmek içindir.

Bir şeyde müsaraa etmek, süratle ve istekle üstüne atlamaktır.

"Rabb'ınızın mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennetine koşun (musaraa edin)." (Âl-i İmran 3/133) âyetinde müsaraa fiili "ilâ" harfi ile kullanıldığı halde burada (zarfiyet ifade eden) "fi" harfi ile kullanılmış olması, onların:

küfürde kararlı olduklarına ve ondan hiç ayrılmadıklarına ve sürekli olarak müşriklere dostluk göstermek ve İslâm'a olan kinlerini açığa vurmak gibi küfrün bazı hallerinden diğer bazı hallerine süratle geçtiklerine işaret etmek içindir.

Mü'minûn sûresinin,

"işte onlar hayırda yarışırlar (musaraa ederler)." (23/61) âyetinde de müsaraa fiili, aynı mânâda "fi" ile kullanılır. Bu ayrıt o söz konusu olan mü'minler, devamlı hayır için çalışırlar ve hem kendi oralarında hem de havrın çeşitleri arasında ruueuraîi ederler, koşar ve yarışırlar.

Bu âyetteki emir,

görünüşte, kâfirleri küfür içinde koşturmaktan men etmek suretiyle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)i üzmekten sakındırmak ise de, hakikatte Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i, bundan dolayı üzülmekten nehyetmektir. Çünkü, bir şeyin sebeplerini ve ona götüren unsurları men'etmek, burhanı yoldan (delil yoluyle) onu men'etmek ve kökünü kazımaktır.

Bazen nehiy, müsebbebe tevcih edilir; ama sebebin nehyi kasdedilir. Meselâ, "Seni burada kesinlikle görmeyeceğim!" diyen kimse, muhatabını huzuruna çıkmaktan yasaklamış olur. İfade edilen mânâ şudur:

"- Ey Resûlüm, kalbleri gerçekten iman etmediği halde ağızlariyle "inandık " diyen münafıklarla Yahudilerin küfrün çeşidi tezahürleri arasında koşturmaları seni üzmesin."

B- "Onlar yalan dinler ve sana gelmeyen başka bir kavmi dinlerler."

Burada "onlar" zamiri, mezkûr iki fırkayı veya küfürde koşanları belirtir.

Onlar, öyle insanlardır ki:

durmadan yalan dinler, yalan konuşurlar;

sözde din bilginlerinin Allah adına uydurdukları iftiraları ve O'nun Kitabında yaptıkları tahrifatı benimserler;

duydukları üzerinde ilâve veya eksiltmeler yaparak veyahut değiştirerek yalan haber üretirler ve bunları hakikatmış gibi anlatır ve dinlerler. Mü'minlerin öldürüldüğü, müferezelermin kırıldığı gibi...

Bu mânâlardan hangisi olursa olsun, bu cümle istinafi olup mezkûr nehyin illetini beyan eder. Onların, anlatılan vecihlerle yalana çok kulak vermeleri ve işlerini, asılsız boş ve yalan haberler üzerine bina etmeleri, onlara aldırmamayı ve işlerini de önemsememeyı gerektirir. Onların yaydıkları haberlerin yalan ve asılsız olduğu kesinlikle anlaşılacak, yalan üzerine bina et tikleri işlerin kendilerine hiçbir faydası olmayacak ve aksine perişanlık ve azab sebebi olacaktır.

"Sana gelmeyen (lem ye'tûke)ler"den murad Peygamber'in meclisine, onun sohbetine gelmeyen, tekebbür ve nefretle ondan uzak duran bedbahtlardır.

Bir görüşe göre, bunlardan maksad Hayber Yahudîleridır.

"Başka bir kavmi dinleyen (semmâû'ne likavmin âharin)ler"den maksad da Benî Kureyza Yahudîleridır.

C- "Kelimelerin yerlerini sonradan değiştirirler de, "- Eğer bu verilirse alın; bu verilmezse sakının!" derler."

Bu cümle söz konusu kavmin başka bir sıfatıdır.

Onlar önce başka bir kavmi dinlemekle vasiflandırıldılar.

Bu, o kavmin, re'y ve tedbirde istiklâl sahibi olduğuna dikkat çekmek içindir.

- Sonra o kavim, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) meclisine gelmemekle vasıflandırıldı. Bu da, o kavmin dalâlette son derece aşırı olduğunu bildirmek içindir.

Daha sonra o kavim devamlı tahrifat yapmakla vasıflandırıldı.

Bu da, o kavmin azgınlıkta, kibirde ve Allahü teâlâ'ya iftirada cüret ve ifratını belirtmek içindir.

Allahü teâlâ kelimeleri yerlerine koyduktan sonra onlar o kelimelerin;

ya lâfızlarını kaldırırlar,

ya yerlerini değiştirirler,

ya da murad edilmeyen, yersiz bir mânâya hamlederler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümle, bir istinaf cümlesi olup onların kötü işlerini teshir eder.

Yani o başka kavim, kendilerine kulak veren tâbilcrine kendi bâtıl sözlerine işaret ederek:

"- Eğer Resûlüllah tarafından size bu, verilirse, hemen alın ve uygulayın; çünkü haktır; ama eğer bu size verilmeyip başka bir şey size verilirse, sakın onu kabul etmeyin."

Rivâyet olunuyor ki, Hayber eşrafından bir erkek, yine hayber eşrafından bir kadınla zina etti ve ikisi de evli olduklarından, Tevrat'ta hadleri recim (taşlanarak öldürülmek) idi. Ancak bu zina edenler, eşraftan oldukları için Hayber halkı recim cezasını onlara uygulamak istemediler ve nihayet Hayberkler, Benî Kureyza Yahudîlerine bir heyet göndererek bu meseleyi Resûllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) sormalarını istediler ve şunu da söylediler:

"- Eğer Muhammed, size ceîd (kamçılamak) ve yüze kara çalmayı emrederse, kabul edin; ama eğer size recim emrederse, kabul etmeyin."

Hayberliler, zina eden erkekle kadını da heyetle beraber gönderdiler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara recmi emretti. Onlar da bunu kabul etmediler. Bunun üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Seninle onlar arasında İbn-i Surya'yi hakem yap!" dedi.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onlara sordu:

"- Siz Fedek'te oturan İbn-i Surya adında beyaz tenli tek gözlü bir genç tanıyor musunuz?"

Onlar:

"- Evet tanıyoruz; o, yeryüzündeki Yahudiler içinde, Allahü teâlâ'nın Tevrat'ta Mûsâ b. İmran'a indirdiklerini en iyi bilendir" dediler.

Peygamberimiz

"- Haydi ona haber gönderin, gelsin!" buyurdu. Onlar da, ona haber saldılar. Nihayet o da geldi. Peygamber

"- İbn-i Surya sen misin? " "- Evet, benim."

"- Yahudilerin en büyük bilgini de sen misin? " . "- Öyle diyorlar."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), hazır bulunan Yahudilere de sordu: "-- Siz bunun hakemliğine razı mısınız? " "- Evet, razıyız." Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Kendisinden başka ilâh olmayan, denizi yarıp sizi kurtaran, firavun ve adamlarını denizde boğduran, bulutları size gölgelik yapan, size kudret helvası ile bıldırcın kuşları indiren, Tûr dağını tepenize diken ve helâk ile haramını içeren Tevrat'ı size indiren Allah aşkına, siz kutsal Kitabınızda, zina eden evliler için recm cezasını görüyor musunuz?"

İbn-i Surya:

"- Evet! Bana hatırlattığın Allah'a yemin olsun ki, eğer yalan söylediğim veya gerçeği değiştirdiğim takdirde Tevrat'ın beni yakmasından korkmasav-dım, sana itiraf etmezdim! Fakat sizin Kitabınızda nasıldır ya Muhammed? "

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Dört âdil insan, milin sürme kabına girdiği gibi, erkek ile kadın arasında cereyan eden ilişkiyi gördüklerine şâhidlik ederlerse recm cezası lazım gelir" buyurdu.

Ibn-i Surya:

"-Tevrat'ı Mûsa'ya indiren Allah'a andolsun ki Tevrat'ta da böyle emir buyurmuştur" dedi.

Bunu duyan Yahudilerin sefilleri, onun üstüne atıldılar. Ibn-i Surya:

"- Yalan söylediğim takdirde bize ilâhî azab inmesinden korktum" dedi.

Sonra Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) beldenen son Peygamberin alâmetlerinden bildiği bazılarını sordu ve sonunda:

"- Eşhedü en lâ ilahe illallah ve enneke Resûlüllah.. ./ Allah'tan başka ilâh olmadığına ve senin de, eski Peygamberlerin müjdelediği Allah'ın Resulü o Ümmî Arabî Peygamber olduğuna şahadet ederim! "diyerek Müslüman oldu.

Ve Resûlüllah cezanın infazını emir buyurması ile zina eden o çift, Mescidin kapısının baktığı sahada recmediidi.

Ç- "Allah, birini fitneye düşürmek (şaşırtmak) dikmişse sen onun için Allah'a karşı hiçbir şeye mâlik olamazsın."

Allahü teâlâ'nın fitneye düşürmek istediği kimse, her kim olursa olsun, bu hükme dahildir. Böylece zikredilen kimseler de, öncelikle buna dahildir. Onların sarahatle zikredilmemesi, bunun gayet açık ve zikri gereksiz olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Allahü teâlâ, bir kimsenin dalâletini ve rezil-rüsvay olmasını dilemiş ise artık sen bunu engellemek için Allah (celle celâlühü) a karşı hiçbir şey yapamazsın.

D- "İşte onlar Allah'ın, kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir."

"Ülâike — işte onlar", işareti söz konusu münafıklar ve Yahudiler içindir. Ha işaret isminin kullanılması, onların fesattaki mertebelerinin çok derin olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Allahü teâlâ, o münafıkların ve Yahudilerin kalblerini küfür necasetinden ve dalâlet pisliğinden temizlemek istemez. Çünkü onlar, tamamen küfür ve dalâlete batmışlardır. Onda ısrar ve inatçıdırlar ve ihtiyarlarını hidayetten yana değil başka şeylerden yana kullanma azmi içine girmişlerdir. Bu, onların, küfre koşmakla vasıflandırmaları ve dalâletlerinin çeşitlerinin açıklanmasından da anlaşılmaktadır.

E- "Dünyada rezillik ve âhıirette de büyük azab onlar içindir."

Münafıkların rezil-rüsvay olması,

sırlarının ifşası,

nifaklarının Müslümanlar arasında ortaya çıkmasiyle gerçekleşir.

Yahu dilerin rezil-rüsvay olması ise,

-Tevrat nassını gizleyip yalan söylediklerinin anlaşılması,

cizye mahkûmu olarak zillet içinde yaşamaları ile gerçekleşir.

Onlar, bu dünyevî rezilliğin yanı sıra âhıirette de bindik bir azaba, yani ebedî cehennem azabına duçar olacaklardır.

Bu iki cümle de istinafı olup azabı mücıb fiil ve hallerin tafsilatından doğan, sanki, "- Buna göre onların cezası ne olur?" sualinin cevabıdır.

42
"Onlar yalan dinler ve haram yerler. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet ister; onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ama aralarında hükmedersen, adaletle hükmet. Şüphesiz Allah, adaleti ayakta tutanları sever."

A- "Onlar yalan dinler ve haram yerler."

Onların durmadan yalan dinledikleri bundan önceki âyette geçtiği halde burada tekrar edilmesi makablini tekid ve mâba'dine hazırlık içindir.

Onların hep haram yemeleri de başka bir vasıfları olup zemm yoluyle belirtilmiştir yahut bundan önce zikredilen yalan, rüşvet verenlerin rüşvet yiyenlere yaptırdıklarını açıklama amacına matuftur.

Suht, aslında, helâl olmayan her şeydir.

Diğer bir görüşe göre ise suht, mutlak haramdır ve kökünü kazımaktan gelir. Harama suht denmesi, bereketsiz olmasındandır.

Burada suhttan murad,

ya Tevrat âyetleri üzerinde tahrifat yapanların bu tahrifatları ve diğer bâtıl işleri karşılığında aldıkları rüşvetlerdir- ki meşhur olan da budur-,

ya da fakir Yahudilerin Yahudi olarak kalmaları karşılığı zenginlerden aldıkları mallardır,

veya bunların da öncekide dahil olduğu mutlak haram mallardır. Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Haram malın oluşturduğu her et (lahm-vücut), daha çok cehennem ateşine yaraşır (Küllü lahmin enbetehu's-suhtufe'n-nâru evlâ bihi)."

B- "Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet; ister onlardan yüz çevir."

"- Ey Rasûlüm Muhammed! Durum böyle olduğuna göre, eğer aralarındaki ihtilafların halli için senin hakemliğine müracaat ederlerse, artık onların söyleyeceklerine aldırmadan ve onlardan çekinmeden ya aralarında hükmet, ya da yüz çevir."

Gördüğün gibi bu ilâhî emir, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i bu iki şık arasında muhayyer bırakır.

Bir kavle göre bu muhayyerlik, özel bir meseleye, daha önce zikredilen evlilerin zinasına ilişkindir.

Diğer bir kavle göre ise, bu muhayyerlik bir Yahudînin katlinden dolayı Benî Kureyza ile Benî Nadîr Yahudileri arasındaki davaya ilişkindir. Şöyle ki:

Bu ıkı Yahudi kabilesi, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) hakem seçip ona geldiler.

Benî Kureyza temsilcileri davayı anlatırken dediler ki:

"- Benî Nadîr, bizim kardeşlerimizdir; babamız birdir; dinimiz birdir. Onlar bizden bir adam öldürdükleri zaman kısasa razı olmazlar ve bize diyet olarak yetmiş vesak kuru hurma verirler.17

17 Bir vesak 60 sa', bir sa' da yaklaşık 3.340 kg. dır.

Ama biz onlardan bir adam öldürdüğümüz zaman onlar:

hem faili öldürüyorlar;

hem bizden bize verdiklerinin iki katı yüz kırk vesak kuru hurma alıyorlar;

maktul kadın ise ona karşılık bizden erkek,

maktul erkek ise ona karşılık bizden iki erkek,

maktul köle ise ona karşılık bizden hür bir adam öldürüyorlar. Artık sen bizim aramızda hükmet."

Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) her iki taraf için de eşit diyete hükmetti.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberimizde verilen bu muhayyer emir, belli bir meseleye mahsus olmayıp bütün hükümler içindir.

Bu görüşü savunanlar da, kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Bazılarına göre, bu muhayyerlik sabit (gayr-ı mensûh) bir hükümdür.

Bu görüş, Tabiînden Atâ, İbrâhîm el-Nahaî, Şa'bî, Katâde, Ebubekir el-Asam, Ebû Müslim'den rivâyet edilmiştir.

Bazılarına göre ise bu hüküm mensûhtur (kaldırılmıştır).

Bu da, Sahabî İbn Abbâs ve Tâbiînden Hasen el-Basri, Mücâhid ve İkrime'nin görüşüdür.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Mâide suresinden yalnız iki âyet nesholunmuştur:

Birincisi, "Ey iman edenler! Allah'ın şeâiri (alâmet ve nişanelerine ..... saygısızlık etmeyin. " (Mâide 5/2) âyetidir. Bu âyet,

"Haram aylar çıktığı zaman müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." (Tevbe 9/5) âyetiyle nesholunmuştur.

İkincisi de, "Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir." (Mâide 5/42) âyetidir.

Bu da, "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet." (Mâide 5/49) âyetiyle nesholunmuştur."

Hanefî mezhebinin önde gelen âlimleri de, İbn Abbâs'tan rivâyet olunan bu görüşü benimsemişlerdir.

C- "Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ama aralarında hükmedersen, adaletle hükmet. Şüphesiz Allah adaleti ayakta tutanları sever."

Bundan önce Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) iki seçenek arasında muhayyer bırakılmıştı. Şimdi burada da o iki seçenek beyan edilmektedir.

Önce yüz çevirme seçeneğinin zikredilmesi, zararlı olabileceği düşünülen bir hâlin zararlı olmadığını beyanda acele edildiği içindir.

Bunun zararlı olabileceği akla gelebıliyordu; çünkü onlar en kolay ve ehven hüküm için Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in hakemliğine başvuruyorlardı,

Bu durum karşısında Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in, onlardan yüz çevirip aralarında hüküm vermekten imtina etmesi, onların zoruna gitmesi ve bu yüzden Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e olan düşmanlıklarının ve zarar verme çabalarının daha hızlanabileceği akla gele bitirdi. İşte bundan dolayıdır ki. Allahü teâlâ, "Felen yadzurrûke şey'â / Onlar sana hiçbir zarar veremezler" sözü ile Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e teminat verdi. Yani,

"- Davalarına bakmadığın takdirde onlar sana asla zarar veremezler. Allahü teâlâ, seni insanlardan koruyacaktır. Ama eğer onlar arasında hükmedeceksen, recme hükmettiğin gibi yine emrolunduğun adaletle hükmet. Çünkü şüphesiz Allah (celle celâlühü) âdil olanları sever ve bunun zorunlu bir sonucu olarak da Allahü teâlâ, âdil olanları her kötülükten ve tehlikeden korur."

43
"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken seni nasıl hakem yapıyorlar? Sonra da bundan yüz çeviriyorlar? İşte onlar iman etmiş değillerdir."

A- "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken seni nasıl hakem yapıyorlar ? Sonra da bundan yüz çeviriyorlar ?"

Bu kelâm, onların, gerçekte iman etmediklerini, kendilerine inen Kitaba da inanmadıklarını ve buna rağmen tahkim için Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e basvurmalarmdaki tutarsızlığa taaccübü ifade eder. Bu kelâm, dikkatleri şu gerçeğe çeker:

Onların bu tahkimden amaçları, hakkı öğrenmek ve ser'i hükmü uygulamak değil fakat Allahü teâlâ'nın hükmü olmasa da, daha ehven bir hüküm bulmakdı.

"Ve ıi'ndehümü't-tevrâtü / Tevrat yanlarında iken" cümlesi, tahkimde bulunan o Yahudilerin halini belirler.

Diğer bir görüşe göre ise bu cümle istinafı olup onların yanında, tahkime gerek bırakmayan hükmün mevcud olduğunu beyan içindir.

"Sunime yetevellevne min ba'di zâlik / sonra bundan yüz çeviriyorlar" cümlesi de yadırgama ve taaccübü pekiştirmek ve bunu belirtmek içindir.

Hulâsa, demek istenen şudur:

"- Resûlüm, onlar hakemliğine razı olduktan sonra senin verdiğin ve kendi Kitablarına da uygun hükümden yüz çeviriyorlar."

B- "İşte onlar iman etmiş değillerdir."

Bu cümle, makablinin sonucunu açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

Burada ism-i işaretin (ülâike) kullanılması, onların tavsif edildikleri çirkinliklerle canlandırılmaları içindir. Bundan amaç, hükmün illetine işaret etmenin yanı sıra şu noktayı da belirtmektir:

Onlar o çirkin vasıfları ile başkalarından o kadar ayrılmışlardır ki müşahede edilen şeyler sınıfına dahil olmuşlardır.

Bu işaretteki uzaklık mânâsı da, onların azgınlık ve kibirdeki derecelerinin pek uzak olduğunu zımnen bildirmek içindir.

İşte o zikredilen çirkin vasıflarla vasıflandırılanlar, hakikatte kendi Kitablarına iman etmiş değillerdir. Çünkü önce ondan yüz çevirmişler; ikinci kez de, ona uygun olan hükümden yüz çevirmişlerdir.

Diğer bir görüşe göre de, yani onların imanı kâmil değildir. Bu ifade, onlar hakkında ağır gazab ve istihza içindir.

44
"İçinde hidayet ve nûr bulunan Tevrat'ı Biz indirdik. (Allah'a) teslim olmuş o Peygamber (nebî)ler, Yahudilere onunla hükmederlerdi; Allah'ın Kitabini korumakla görevli rabbani (zâhıd)lerle bilginler de onunla hükmederlerdi. Zaten onlar Tevrat'ın sahicileri idiler. O halde insanlardan korkmayın da Benden korkun! Âyetlerimizi az bir bedel karşılığında da satmayın. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."

A- "İçinde hidayet ve nûr bulunan Tevrat'ı Biz indirdik Biz ."

Bu istinafı kelâm,

-Tevrat'ın yüce şanını,

hükümlerine riayet etmenin zorunluluğunu,

hükümlerinin peygamberler ve onlara uyanlar arasında saygı gördüğünü, hükmedenlerle hüküm için başvuranlar tarafından kabul edildiğim, muhalefet ve tebdilden mahfuz kaldığını açıklar.

Bu beyandan amaç, tahrifçilerin hakikatte Tevrat'a inanmadıklarını, küfür ve zulüm içinde bocaladıklarını ortaya koymaktır.

Tevrat'ın hidayet ve nûr içermesine gelince: O,

-içindeki şeriat ve hükümler, insanları kaçınılmaz hakka irşad etmesi hasebiyle hidayettir;

-mübhem olan hükümleri açıklığa kavuşturması ve cehaletin zulmet perdelerini açması hasebiyle de nurdur.

B- "(Allah'a) teslim olmuş o Peygamber (nebi)ler, Yahudilere onunla hükmederlerdi."

İsrâiloğullarına gönderilen Peygamberler onunla hükmederlerdi.

Bir görüşe göre ise Mûsâ ile ondan sonra gelen Peygamberler onunla hükmederlerdi.

Bu istinaf cümlesi, Tevrat'ın mertebece yükseldiğini gösterir.

Peygamberler, Tevrat'ın hükümleri ile hükmediyorlar ve insanlara o hükümleri uyguluyorlardı.

Bizden öncekilerin şeriatlerının, nesholunmadığı müddetçe bizim için de geçerli olduğunu savunanlar, bu âyeti mesned gösterirler.

Nebi veya Peygamberlerin İslâm sıfatı ile vasıflandırılmaları, tahsis ve tavzih için değil, fakat medih içindir. Ancak nübüvvet vasfı, İslâm vasfından kesin olarak daha büyüktür. Bu itibarla onların nübüvvetten sonra İslâmiyetle vasıflandırılmaları, yüksekten aşağıya bir yönelmedir. Fakat bu vasıflandırmadan maksad, bu sıfatın

şanını yüceltmektir. Zira büyük zatların medhi makamında bir vasfı ibraz etmek, şüphesiz o vasfın yüce kadrini bildirmektir. Nitekim Peygamberlerin salâh ile ve meleklerin iman ile vasıflandırılmaları da bu kabildendir. İşte bundan dolayıdır- ki, "Evsafü'l-eşrafü eşrafü'l-evsafü / Eşrafın evsafı, evsafın eşrafıdır" elenmiştir.

Burada "islâm üzere olmak" ifadesi,

- Müslümanların şânını yüceltmek ve

-Yahudilerin İslâmdan ve Peygamberlere uymaktan uzak olduklarına tariz yoluyla belirtmek içindir.

"Li-llezîne hâdû / Yahudî olanlara" ifadesindeki lâm harfi,

ya lehte veya aleyhte hükmün Yahudilere mahsus olduğunu beyan etmek ;

ya hükmün, sorumluluğu kaldırdığından mahkûmun aleyh (aleyhine hüküm verilen) içîn de fiaydak olduğunu;

ya da her iki taraf hakkında da faydalıymıs gibi tarafların ona rıza gösterdiklerini ve boyun eğdiklerini zımnen bildirmek içindir.

Bir görüşe göre, burada "ve aleyhim / aleyhlerine" lafzı mukadderdir. Yani o Peygamberler Yahudilerin lehine ve aleyhine Tevratla hükmederlerdi.

Bir görüşe göre ise anılan "li'llezine..", "İnnâ enzelnâ / indirdik" fiiline taalluk eder. Yani Biz, Tevrat'ı Yahudilere indirdik; anlamını ifade eder.

Başka bir görüşe göre ise, bu kelime, hidayet ve nura taalluk eder. Yani Tevrat, Yahudilere hidayet ve nurdur; anlamını içerir.

C- "Allah'ın Kitab'ını korumakla görevli rabbanî (zâhid)lerle bilginler (ahbar) de onunla hükmederlerdi."

Harun'un (aleyhisselâm) evlâdından, Peygamberlerin dinine bağlı kalıp Yahudilerin dininden uzak duran zâhıdler ile âlimler...

Rivâyete göre Ibni Abbas (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"- Rabbaniler, insanları ilimle yönetenler ve büyüklerden önce küçükleri terbiye edenlerdir. Ahbar da, hibr'in çoğulu olup fıkıh âlimleri demektir. "

Bu kelime, güzelleştirmek anlamında "tahbîr" den alınmıştır. Zira alkiller, anlatarak ve açıklayarak ilmi güzelliştirirler.

Rabbaniler ve ahbar, daha önce geçen peygamberlere atıftır. Yani Peygamberler gibi rabbaniler (zâhidler) ile ahbar (âlimler) da, Tevrat'ın hükümleri ile hükmediyorlardı. İnsanları Tevrat'ın hükümlerine sevketmekte asıl öncüler peygamberlerdir. Zâhidler ve âlimler ise, bu misyonda onların halifeleri ve nâibleridir. Nitekim bu, "Bime-stuhfizû min kitabi-llâhi / Allah'ın Kitab'ını korumakla görevli" ifadesinden de anlaşılır. Yani Peygamberler, rabbanilerle ahbardan, Tevrat'ı mutlak olarak her türlü tahrif ve tebdilden korumalarını istemişlerdi. İşte onların bu isteği, hiçbir yerini bozmadan Tevrat hükümlerini tam olarak uygulamak için rabbanilerle bilginlere halifelik yetkisi vermeleri demekti.

Bu ifadede Tevrat'ın "Kitabi-llâh / Allah'ın Kitabi" unvanı ile zikredilmesi, değişikliğe uğramaktan korunmasının zorunlu olduğuna işaret içindir.

Ç- "Zaten onlar Tevrat'ın şâhidleri idiler."

O rabbaniler ve bilgin (hibr)ler, Tevrat'ın murakıpları idiler; onu, herhangi bir tahrif ve tebdilden titizlikle koruyorlardı.

D- "O halde insanlardan korkmayın da benden korkun ."

Bu hitab iltifat yoluyla Yahudî reisleri ve âlimleri içindir. Bu nehyin (yasağın), Müslüman yöneticilere ve âlimlere şamil olması ise, ibare yoluyle değil fakat delâlet yoluyladır.

Cümlenin başındaki "f" harfi, tertib manasınadır.

İnsanlardan korkmayın nelıyi de Peygamberlerin ve onların yolundan giden rabbanilerle bilginlerin, amel ve hıfz olarak Tevrat'ın şanı ile çok yalandan ilgileri olduğuna işarettir.

Onlar, Tevrat'ı tahrif ve tebdil şöyle dursun, onu gözetmek ve korumakta her türlü ihlâlden sakınacaklardır.

Onlar hem Allah'tan korkacak hem de dünyevî menfaatlere rağbet etmeyeceklerdir.

Tebdil ve tahrife cüret ve dünyevî menfaatlere rağbet etmek; bunların her ikisi de sarahatle nehyedilmiştir.

Hulâsaten mânâ şudur:

Tevrat'ın şanı böylesine yüce olduğuna göre, hiç kimseden korkmayın ve onun hükümlerini koruyup kollamada sizden önceki Peygamberlerin ve ona gönül verenlerin yolundan gidin ve bu görevi ihlâl konusunda ancak Benden korkun.

E- "Ayetlerimizi az bir bedel karşılığında da satmayın."

Alacağınız mal ve para, mevki-makam ve diğer dünyevî menfaatler karşılığında âyetlerimizi Tevrat'tan çıkarıp atmayın veya uygulamayı bir kenara bırakmayın. Bu karşılıklar ve menfaatler, ne kadar büyük olursa olsun, kaybettiklerinize göre çok az ve değersizdir.

Muavaza (mebî ve semen-i mebî gibi mütekabil ivazlı) akitlerinde asıl maksad satın alınan metadır. Bu âyette ise, semen (bedel), meta yerinde kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi "âyatî" kelimesinin başında bir "b" harfi vardır. Oysa "b" harfi vesilelerin başında zikredilir.

Bunlar onların işi tersine çevirdiklerini bildirmek içindir. Nitekim onlar, en büyük gayeyi vesile ve en küçük vesileyi de gaye yapmışlardır.

E- "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."

Kim, Allahü teâlâ'nın indirdiği hükümleri tahkir ve inkâr ederek onlarla hükmetmezse...

Zira onların, Allahü teâlâ'nın âyetlerinde yaptıkları tahrifat apaçık bu mânâyı (tahkir ve inkârı) mûcibtir.

"işte onlar / ülâike" denmesi, "men / kim" harfinin mânâsmdaki çoğul itibariyledir.

Bu cümle, makablinin anlamını en mükemmel şekilde açıklayan bir zeyl mahiyetinde olup o mefhumu ihlâlden de şiddetle sakındırır. Nitekim burada küfür, mücerred Allahü teâlâ'nın hükmünü terk şartına bağlanmıştır. Şu halde;

ilâhî hükümden başkasıyle hükmetmek,

tahrif ve tebdil edilmiş hükmü onun yerine koymak,

Allah'ın âyetini az bir bedel karşılığında satmak ve onun Allah (celle celâlühü) katından olduğunu iddia etmek nasıl ağır bir küfür olur; bunu düşünmek gerekir.

45
"Tevrat'ta onlar hakkında şöyle yazdık:

Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Ve yaralar için kısas. Artık kim onu bağışlarsa, kendisi için keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

A- "Tevrat'ta onlar hakkında şöyle yazdık:

Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Ve yaralar için kısas."

"Ve ketebna a'leyhim / onlar hakkında yazdık" cümlesi, bundan önceki âyette zikredilen "Innâ enzelna't-tevrâte / Tevrat'ı Biz indirdik" cümlesine atıftır. Yani Tevrat'ta Yahudiler için şöyle yazdık, demektir.

Bir kırâete göre de "Ve ketebna a'leyhim -- onlar hakkında yazdık" cümlesi yerine "Ve enzele-llâhü a'lâ benî isrâîle / Allah, Isrâiloğullarına indirdi." cümlesi okunur.

Haksız olarak (biğayr-i hakkın) öldürülen cana karşı can, kör edilen göze karşı göz, kesilen buruna karşı burun, kesilen kulağa karşı kulak ve kırılan dişe karşı diş müeyyidesi uygulanır. Yaralarda da muadelet olduğu takdirde kısas söz konusudur.

Rivâyet olunduğuna göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Isrâiloğulları, öldürülen kadın için katil erkeği öldürmüyorlardı. Bu âyet bu sebeble nazil olmuştu."

B- "Artık kim onu bağışlarsa, kendisi için keffaret olur."

Hak sahiblerinden kim kısası affederse Allahü teâlâ onu günahları için keffaret sayar. I'asadduk kelimesinin kullanılması, ziyadesiyle teşvik içindir.

Diğer bir görüşe göre ise bu, cani için kefarettir; hak sahibi hakkından vazgeçtiği zaman ceza saakıt olur.

Bir kıraeete göre "fehüve keffaretün leh" cümlesi "fehüve keffaretühu leh" şeklinde okunmuştur. Bunun anlamı şudur:

Kısası bağışlayanın, bağışlamakla kazandığı kefaret hakkı kendisine aittir; ondan hiçbir şey eksiltikmez.

Bu kırâete göre bu ifade, yapılan işi tazım etmektir. Nitekim:

" Onun ecri Allah'a aittir." (Şûra 42/40) âyeti de bu kabildendir.

C- "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

Öldürülen kadın için erkek hakkında kısas uvguiamavan Yahudiler de dahil olmak üzere, her kim, Allahü teâlâ'nın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, işte onlar, Allahü teâlâ'nın hududunu aşan eşyanın yerim değiştiren zâtimlerdir.

Bu cümle, zikredilen hükümlerle ameî etmenin zorunlu olduğunu açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

46
"O Peygamberlerin ardından, onların izleri üzerine kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona içinde hidayet ve nûr bulunan, önündeki Tevrat'ı tasdik eden, Allah'tan sakınanlar için bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik."

Bundan önce Tevrat'ın hükümleri beyan edilmişti. Şimdi burada da İncil'in hükümleri açıklanıyor.

"O Peygamberlerin ardından, onların izleri üzerine... Meryem oğlu İsa'yı gönderdik..", cümlesi daha önceki " Biz Tevrat'ı indirdik" (5/44) cümlesine atıftır.

Yani zikredilen o Peygamberlerin ardından,

kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik;

ona, tıpkı Tevrat gibi içinde hidayet ve nûr bulunan, önündekini tasdik eden, takva sahipleri için hidayet ve öğüt olan İncil'i verdik.

Burada görüldüğü üzere İncil,

önce içinde hidayet olmak,

sonra da tamamen hidayetten ibaret bulunmakla vasıflandırılmıştır.

İncil'in hidayet ve öğüt olması takva sahiblerine tahsis edilmiştir. Çünkü onun hidÂyetinden, nûrundan ve öğütlerinden yararlananlar, yalnız takva sahipleridir.

47
"İncil ehli de Allah'ın, onda indirdiği ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kasıkların ta kendileridir."

A- "İncil ehli de Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsinler."

Bu emir doğrudan doğruya Hıristiyanlar içindir. Hıristiyanların

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) risalet ve nübüvvetine dair deliller,

onun şeriatının geçerli kıldığı hükümler de dahil olmak üzere İncil'in bütün muhtevası ile hüküm ve amel etmeleri gerekir.

İncil'in nesholunmuş hükümleriyle amel ve hükmetmek, Allahü teâlâ'nın indirdikleri ile hükmetmek değil aksine onları ibtal ve tatil etmektir. Çünkü İncil'in bizzat kendisi, o hükümlerin neshine ve onlarla amel etmenin sona erdiğine şahidciir. Çünkü İncil, onu nesheden şerîatin sıhhatine şahadet eder. Nitekim:

" (Resûlüm) de ki:

-Ey Kitab Ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni ikame etmedikçe (hakkıyle uygulamadıkça) hak üzerinde değilsiniz." (Mâide 5/68) âyeti bu gerçeği ifade eder.

Bir görüşe göre ise, bu kelâm, Hıristiyanlara verilmiş olan emrin hikâyesi olup bir fiihn takdiri ve bundan önceki âyette geçen "Ve âteynâhü'l-incîle / ona İncil'i verdik" cümlesine atıftır. Yani,

"Meryem oğlu İsa'ya İncil'i verdik ve dedik ki; İncil ehli, Allahü teâlâ'nın onda indirdiği hükümlerle hükmetsinler."

"Yel- yahküm / hükmetsinler" fiili, bir kırâete göre muzari'fgenis zaman) kipi ve ta'lîitillet ifede eden) lâmı ile "lı-yahküme" şekünde de okunmuştur. Yani,

"O'na (Meryem oğlu İsâ'ya) İncili verdik ve İncil ehline, Allah'ın onun içinde indirdiği hükümlerle hükmetmelerini emrettik (Ve âteynâhü'l-incîle ve emerna bienne yahküme ehlü'l-incîli illi..)."

Bu kırâete göre, hidayet ve öğüt kelimeleri üzerine de bir atıf olduğu düşünülebilir. Yanı,

hem hidayet ve öğüt için,

hem de İncil ehlinin, Allah'ın (celle celâlühü) indirdiği hükümlerle hükmetmeleri için İncil'i Meryem oğlu İsâ'ya verdik.

B- "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir."

Kim, Allahü teâlâ'nın indirdiği hükümleri tahkir ve inkâr ile onlarla hükmetmekten kaçınırsa, işte onlar, imandan çıkanların ta kendileridir.

Bu cümle, geçen cümlenin içeriğini açıklayan ve emre uymanın zorunlu olduğunu vurgulayan bir zeyl mahiyetindedir.

Bu kelâm, şuna delâlet eder:

İncil, az veya çok, bazı hükümleri içermekteydi;

İsa'nın müstakil bir şeriati vardı ve o hükümlerle amel etmeye memurdu;

yalnız Tevrat hükümlerini uygulamaya memur değildi.

"Yel- yahküm ehlü'l-incîli bımâ enzele-llâhü lıiı / İncil ehli de, Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsinler" cümlesini, yalnız Tevrat hükümleri ile amel etme zorunluğu şeklinde anlamak zahire muhalif olur.

48
"Sana da (Resûlüm), önündeki kitabları tasdik edici ve onları müheymin (koruyup kollayan) olmak üzere hakla Kitab (Kur’ân)ı indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp da onların heva ve heveslerine uyma. Sizden her biri için bir şeriat ve bir yol (minhac) belirledik. Allah dileseydi elbette sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. O halde hayırlarda yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ihtilâf ettiğiniz şeyleri (gerçeği) size haber verecektir."

A- "Sana da (Resûlüm), önündeki kitabları tasdik edici ve onları mühevmin (koruyup kollayan) olmak üzere hakla Kitab (Kur’ân)ı indirdik."

Bu indirilen Kitabtan maksad Kur’ân-ı Kerim'dir. Kur’ân-ı Kerim,

bütün semavî Kitabların kemal vasıflarını haiz bulunduğu,

- semavî Kitab cinsinin diğer fertlerinden üstün, yegâne kâmil Kitabtır. Mutlak olarak kitab dendiğinde Kur’ân-ı Kerîm kasdedılmiş olur.

Bu cümle, "Biz... Tevrat'ı indirdik" cümlesi ile onun üzerine atfedilenlere atıftır.

"Bi'l-hakkıı / Hak olarak" vasfı, Kitabı tekid eder. Yani,

"- Resûlüm, sana indirdiğimiz Kitab, hak ve doğrudur." anlamını vurgular.

Fakat bir görüşe göre,

Kitabı indiren Allahü teâlâ'nın;

Diğer bir görüşe göre de,

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in halini ifade eder.

Kur’ân-ı Kerim'in daha önceki Kitabları tasdik etmesi,

ya kendisinden önceki Kitablarda vasıflandırıldığı gibi nazil olması,

ya da kıssalar da,

va'dlerde, insanları hakka ve adalete davette, günahlardan ve hayasızlıklardan men ve nehiylerde kendisinden önceki Kitablara muvafık bulunması demektir.

Zamanın değişmesiyle değişebilen bazı cüzi hükümlerde Kur'ân-ı Kerim'de görülen eski semavî Kitablara muhalefet ise, hakikatte muhalefet olmayıp muvafakattir. Çünkü her iki kısım hüküm de, kendi asrına göre haktır ve şeriatın medarı olan hikmettir. Zaten eski semavî Kitablarda da, mensûh hükümlerin ebedî olduğuna bir delâlet yoktur ki onları nesheden sonraki Kitab, onlara muhalefet etmiş olsun. Eski semavî Kitablardaki delâlet, bekası veya zevali noktasına değinmeden mutlak olarak meşruiyetine dâirdir. Hatta diyebiliriz ki, o hükümlerin zevalini de ifade eder. Çünkü eski Kitabların, kendilerini neshedecek Kitabın sıhhatini belirtmeleri aynı zamanda kendilerinin neshini ve zevalini de belirtir.

"Lima beyne yedeyhi / önündeki, daha önceki" Kitabtan maksad, bütün eski semavî Kitablardır. Bu beyan cins itibariyle hepsine şâmildir. Kur'ân-ı Kerim, bütün eski semavî Kitabların murakıbı olup onları tebdil ve tağyirden korur. Çünkü Kur'ân, o eski Kitabların,

sıhhat ve sebatına şahadet;

şerî usûl ve devamlı olan fer'î hükümlerini tebyin;

mensûh hükümlerini tayin ve tesbit;

o hükümlerin, o Kitablardan kaynaklanan meşruiyetinin sona erdiğini ve onlarla amel zamanının geçtiğini izhar eder.

Ve hiç şüphe yok ki, eski semavî Kitabların baki ve meşruiyeti ebedî olan hükümlerini, meşruiyeti geçmiş hükümlerinden temyiz etmek, Kur'ân'ın, o Kitabları koruyucu hükümlerindendir.

Koruyan anlamındaki "müheymin" kelimesı, bir kırâete göre "müheymen" olarak da okunmuştur. Bunun anlamı Kur'ân'ın tağyir ve tebdilden korunmakta olduğudur. Nitekim,

" Onun ne önünden ne ardından bâtıl gelemez." (Fussilet 41/42) âyeti de bu hakikati bilektik. Bu mânâya göre Kur'ân'ı muhafaza eden,

- ya Allahü teâlâ tarafından bir kuvvettir; nitekim, bir âyette şöyle denir:

" Kur'ân'ı Biz indirdik ve muhakkak ki onu Biz koruyacağız." (Hicr 15/9)

va da Kur'ân'ı asırlar boyu şehirlerde hafızlar koruyacaktır.

B- "Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet."

Bu cümle, makabline terettüb eder. Çünkü Kur'ân-ı Azîm'in hak olması,

önceki ümmetlere indirilmiş Kitabları tasdiki ve onları koruması ile sabittir. Kur'ân-ı Kerim, bu evsafta olduğuna göre, Resûlüm:

Ehl-i Kitab, senin hükmüne baş vurdukları takdirde sana indirilmiş olan Kur'ân'ıle hükmet. Çünkü Kur'ân'ılâhî Kitablarda mevcud bütün şerî hükümleri kapsar niteliktedir.

Burada da zamir makamında ısm-i celilin (Allah'ın) zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir.

C- "Sana gelen hakkı bırakıp da onların heva ve heveslerine uyma."

Sana gelen o vaz geçilmez hakkı bırkaıp da onların bâtıl arzularına uyma.

Ç- "Sizden her bîri için bir şeriat ve bir yol (minhac) belirledik."

Bu istinafı kelam, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in muasırları iki grup Ehl-i Kitabi (Yahudileri ve Hıristiyanları), kendisine indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerim'e müsteniden verdiği hükme boyun eğmeye sevketmek içindir. Çünkü bu kelâm., Ehl-i Kitabin amel etmekle mükellef olduğu Kitabın,

kendi eski Kitabları değil fakat Kur'ân-ı Kerîm olduğunu,

o Kitablarla amel etmekle mükellef olanların, Kitabların neshinden önceki eski ümmetler olduğunu belirtir.

İltifat yoluyla ve doğrudan doğruya olan bu hitap, bütün insanlar içindir. Yalnız halen hâzır insanlara değil, fakat tağlıb yoluyla eski insanlara da şamildir. Bunun anlamı şudur:

Ey hâzır ve eski ümmetler! Sizden her ümmet için bir şeriat ve bir yol tayın ettik. Hiçbir ümmet, kendisi için tayin edilmiş şeriati geçemez. İmdi,

Mûsâ (aleyhisselâm) dan itibaren İsa'ya (aleyhisselâm) kadar her ümmetin şeriati, Tevrat'tır.

Isâ dan itibaren Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e kadar olan her ümmetin şeriati de İncil'dir.

Siz ey hâzır ümmet! Sizin şeriatın iz ancak Kur'ân'dır; ondan başka şeriatiniz yoktur. Binaenaleyh siz Kur'ân'a iman edin ve onun hükümleri ile amel edin.

Şir'at veya şeriat, suya giden yol demektir. Din bu yola benzetilmiştir. Çünkü su, fâni hayatin; din de ebedî hayatın sebebidir. Minhac da din yoludur.

Bazı âlimlere göre, bu âyet, bizim, bizden önceki ümmetlerin şeriatları ile amel etmediğimize delildir. Ancak gerçek şudur:

Biz, bizden önceki ümmetlerin şeriatlarından baaki kalan hükümlerle amel etmekteyiz; fakat bu hükümlerin, eski ümmetlerin şer'î hükümleri olduğundan değil değil, bizim şeraitimizin hükümleri olmalarındandır.

D- "Allah, dileseydi elbette sizi bir tek ümmet yapardı."

Eğer Allahü teâlâ dileseydi, sizinle sizden önceki bütün ümmetler arasında dinî hükümlerde hiçbir ihtilaf, nesih ve tahvil olmaksızın, bütün zamanlarda hepinizi bir tek din üzerinde müttefik kılardı.

Bir görüşe göre de, eğer Allahü teâlâ, hepinizin İslâm üzerinde birleşmenizi dileseydi sizi buna icbar ederdi.

E- "Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. O halde hayırlarda yarışın."

Fakat Allahü teâlâ, sizi bir tek ümmet yapmayı dilemedi. Ancak ümmetler için cari olan ilâhî sünneti, zamana göre size verdiği çeşitli şeriatlarla sizleri denemeyi diledi. Şeriatlar arası bu farklılıkların,

üstün hikmet ve insanlar için dünyevî ve uhrevî çeşitti yararlar üzerine bina edilen ilâhî irade gereği olduğuna iman edip etmeyeceğinizi,

yahut haktan saparak ve nefsanî arzularınıza uyarak yararlıyı zararlı ile değiştirip değiştirmeyeceğinizi ve hidayet karşılığında dalâleti satın alıp almayacağınızı ortaya çıkarmak istedi.

Bu izahtan anlaşılıyor ki, Allahü teâlâ'nın bir tek ümmet (ümmet-ı vahide) dilememiş olmasının sebebi sırf insanları denemek amacından ibaret değildir. Esas amaç, işaret edildiği gibi, şeriatlerdeki farklılıkların,

ümmetlerin dünyevî ve uhrevî maslahatlarını içermesidir. Nitekim "Fe-stebıku'l-hayrât / O halde hayırlarda yarışın " ifadesinden de bu hakikat anlaşılır.

Hulâsa, gerçek anlatıldığı gibi olduğuna göre artık siz,

her iki cihanda da sizin için hayırlı olan Kur'ân'da yazılı hak itikada ve sâlih amellere koşun;

bunların tahsili için bütün fırsatları değerlendirin ve bu faziletlerde yarışın.

Bu, hakka iz'an (anlayış) göstermek ve bâtıldan sakınmak için pek kuvvetli bir teşviktir.

F- "Hepinizin dönüşü Allah'adır."

Bu istinafı kelam da, hayra koşmanın illetini beyan eder. Çünkü zımnen mükâfat ve mücazat va'dini kapsar.

G- "O, ihtilâf ettiğiniz şeyleri (gerçeği) size haber verecektir."

O gün, Allahü teâlâ, kiminize mükâfat ve kiminize de ceza vermekle, dünyada ayrılığa düştüğünüz konularda şüphe şaibesi kalmayacak şekilde hak ile bâtılı birbirinden kesin olarak ayıracaktır.

Kıyametteki mükâ fa dan dırma ve cezalandırma, görüş ayrılığını gidermek itibariyle haber verme demektir.

49
"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah'ın sana indirdiğinin bazılarından seni saptırma gayretlerine de dikkat et. Eğer onlar yüz çevirirlerse bil ki bir kısım günahlarından ötürü Allah onları mûsıîbete uğratmak istiyor. Şüphesiz onların çoğu fâsıklardır."

A- "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma."

Bu cümle,

- Ya 48. âyetteki " Sana da (Resûlüm) Kitabî indirdik" cümlesine atıftır.

Yani sana Kitabi (Kur'âni) indirdik ve onun muhtevası ile hükmetmeyi emrettik. Burada "bimâ enzeledlâhü / Allah'ın indirdiği" deyiminin kullanılması, ilâhî emre uymanın zorunluğunu tekid içindir.

- Ya da, yine 48. âyetteki "bi'l-hakkıi / hak ile" kelimesine atıftır.

Yani Kitabi (Kur'ân'ı) hak ile ve Allahü teâlâ'nın onun içinde indirdikleriyle hükmedilmek üzere indirdik.

Kur'ân'ıle hükmetmek emri daha önce sarahatle geçtiği halde şimdi burada, hikâye edilerek tekrarlanması, o geçen emir için tekid ve gelecek emir için de hazırlıkdir.

B- "Allah'ın sana indirdiğinin bazılarından seni saptırma gayretlerine de dikkat et."

Onların, bâtılı hak suretinde göstererek pek az da olsa, Allahü teâlâ'nın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmak gayretlerine de dikkat et.

Burada ısm-i celilin zahir olarak zikredilmesi, durumun vehametını göstererek tekid içindir.

"Bimâ enzele-llâhü / Allah'ın indirdiği" ifadesinin tekrar edilmesi, durumun vehametini göstererek sakındırma emrini tekid içindir.

Rivâyet olunduğuna göre Yahudi âlimleri (ahbare'l-yahûd) dediler ki:

"- Bizi Muhammed'e götürün; belki de onu dininden saptırırız."

Ve nihayet bunlar huzura varınca:

"- Ya Ebe'l-Kasim, bilirsin ki biz, Yahudilerin âlimleriyiz. Biz, sana uyduğumuz takdirde bütün Yahudiler de bize bakarak sana uyarlar. Şimdi, bizimle kavmimiz arasında husumet var. Biz senin hükmüne başvuracağız. Sen bizim lehimize hükmedersen, biz sana iman ve seni tasdik ederiz."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, onların bu teklifini redetti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

C- "Eğer onlar yüz çevirirlerse bil ki bir kısım günahlarından ötürü Allah, onları mûsıîbete uğratmak istiyor."

Eğer onlar, Allahü teâlâ'nın indirdiği hükümlerden yüz çevirirlerse ve başkasını isterlerse, bilmelisin ki:

Allah (celle celâlühü) yüz çevirmeleri sebebiyle onları kesinlikle bir mûsıîbete uğratmak istiyor.

"biba'dzıı zünûbihim. / bir kısım günahlarından ötürü" ifadesi, onların birçok günahları olduğunu ve bu günahlarının da, o cümleden sadece biri olduğunu bildirir. Allah'ın (celle celâlühü) hükmünden yüz çevirme günahının, "bir kısım günahlar" şeklinde mübhem ifadesi, bü günahın büyüklüğünü zımnen belirtmek içindir.

Ç- "Şüphesiz onların çoğu fâsiklardir."

O insanların çoğu gerçekten küfürde inatçı ve ısrarlı olup malûm sınırların haricine çikmişlardır. Bu cümle, makablini açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

50
"Yoksa onlar, cahiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar? Hakkıyla iman eden bir topluluğa göre Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?"

A- "Yoksa onlar, Cahiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar."

Bu kelâm, onların hâlini reci ve onlar için yadırgama ve kınamadır. Bu cümle, makamın gerektirdiği mukadder (gizdi) bir cümleye atıftır.

Bunun anlamı şudur:

Resûlüm, onlar senin hükmünden yüz çevirip de cahiliye hükmünü mü arıyorlar?

Mefûlün, fiilden önce zikredilmesi, red ve taaccüp mânâsını tekid içindir. Çünkü Peygamber hükmünden yüz çevirip başka bir hüküm aramak, inkâr ve taaccübe şayandır; cahiliye hükmünü aramak ise, daha çirkindir ve daha çok taaccübü ve reddi mucibtır.

Cahiliyeden maksad,

Ya cahiliye din anlayışıdır ki, haktan sapmayı mucib olan nefsanî havaya uymak ve hükümlerde münafıklık etmektir.

Buna göre bu kelâm, Yahudiler için bir ayıplamadır. Çünkü onlar, Kitab ve ılım ehli oldukları halde cahiliye hükmünü arıyorlardı. Oysa cahiliye hükmü, nefsanî idi, hiçbir semavî Kitabta ve ilâhî vahiyde yeri yoktu.

- Ya da cahiliye eh tidir ve cahiliye hükmü de, öldürülenler için uyguladıkları imtiyazlı kısastır.(Bu imtiyazlı kısasın tafsilatı 42. âyetin tefsirinde geçti.) Nitekim rivâyet olunuyor ki Benî Nadir, kendileri ile Benî Kureyza arasındaki katil davasının halk için Resûlüllah'a -Ş geldikleri zaman, cahiliye ehlinin imtiyazlı kısasını taleb etmişlerdi.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:

"Öldürülenler eşittir / el-katle sevâün " (kabilelerin imtiyazı yoktur; her kabile için aynı kısas hükümleri uygulanır) diyerek onların isteklerini reddetti.

Benî Nadir:

"- Biz buna razı olmayız / Nahnu lâ nerdâ bizâlikc" dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

B- "Hakkıyla iman eden bir topluluğa göre Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır."

Bu istifham inkârî olup her hangi bir kimsenin hükmünün Allahü teâlâ'nın hükmüne eşit veya ondan daha güzel olamayacağını belirtir. Sarahaten eşitliğin nefyi ve reddi yoksa da, Nisa (4) sûresinin 125. âyetin tefsirinde açıklandığı gibi, bu zımnen ifade edilmektedir.

Hükümlerin en güzeli ve en adaletlisi Allah'ın hükmüdür. Bunu en iyi anlayanlar da hakkıyla inanan ve derin düşünen insanlardır.

51
"Ey iman edenler! Yahudileri (el-yahûd) ve Hıristiyanları (e'n-nasara) dostlar edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost (velî) edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zâlimler kavmine hidayet etmez."

A- "Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiy anları dostlar edinmeyin."

İleride geleceği gibi, bu âyetin nüzul sebebi her ne kadar bazı mü'minler ise de, hitabın hükmü genel olup ihlaslı olsun veya değil bütün mü'mınleri kapsar. Bu insanların iman unvanı ile vasiflandırılmaları, daha baştan onları, hemen arkasından gelen yasaktan uzak durmaya sevketmek içindir. Zira Müslümanların, Yahudî ve Hıristiyanların zıddı bir sıfat (iman) taşıdıklarının hatırlatılması, onları dost edinmekten sakındırmanın en kuvvetli sebeblerindendir.

Yani ey mü'minler! Sizden hiçbir kimse,

onlardan hiç kimseyi dost edinmesin;

ahbablık ilişkisi kurmasın ve muaşerette bulunmasın.

Bu emir, onları gerçekten dost edinmeyin, anlamında değildir. Çünkü bu, haddi zatında imkânsız olup nehye konu bile olamaz.

Onların birbirinin dostu olmaları da, her iki fırkadan bazılarının diğer bazıları ile dost olmaları demektir; yoksa her iki fırkanın birbirinin dostu olması demek değildir.

Bu gerçeğin mücmel olarak bırakılması, murad olan mânânın gayet açık olmasındandır. Çünkü Yahudî ile Hıristiy anları arasında doğrudan doğuya dostluk bulunmadığı gayet açıktır.

"Onlar birbirlerinin dostudurlar" cümlesi, istinafı olup nehyin illetini beyan ve bu yasaktan sakınmanın zorun kuğunu tekid eder.

Bu ibare şöyle de anlaşılabilir:

Yahudiler ve Hıristiyanlar, birbirlerinin dostudur. Çünkü yapacakları veya yapmayacakları bütün işlerde ittifak ediyorlar ve bunun zorunlu sonucu olarak her iki fırka, size zıt davranmak ve zarar vermek için bildikte hareket ediyorlar. Her iki fırka da, size kötülük ediyor ve sizin için gaileler çıkarıyorlar.

O halde sizinle onlar arasında dostluk nasıl tasavvur edilebilir?

B- "Sizden kim onları dost (velî) edinirse, muhakkak o da onlardandır."

Bu hüküm de, bundan önceki hükmün neticesidir. Çünkü onların dostluklarının kendilerine münhasır olması, onları dost edinenin de onlardan olmasını gerektirir. Çünkü dostluğun temel sebebi din birliğidir. Kim Yahudî ve Hıristiy anları dost edinirse o da onlardan olmuş olur.

Bu ilâhî kelam, mü'minleri, hem gerçekten, hem de sûreten onları dost edinmekten şiddetle men eder.

C- "Şüphesiz Allah, zâlimler kavmine hidayet etmez."

Bu cümle de, onları dost edinenlerin, onlardan sayılmalarının illetini belirtir. Allahü teâlâ, zâlimleri hidayete erdirmez; fakat onları kendi halleri ile başbaşa bırakır; sonuçta onlar da küfür ve dalâlete düşerler.

Bu cümlede zamir makamında zalimler kelimesinin zahir olarak zikredilmesi, Yahudî ve Hristiyanları dost edinmenin zulüm olduğuna dikkat çekmek, içindir. Çünkü bu, kendi nefsini ebedî azaba maruz bırakmak ve bir şeyi, hakkı olmavan bir başka yere koymak demektir.

52
"Kalblerinde hastalık bulunanların, "Başımıza bir felâket gelmesinden korkuyoruz!" diyerek onların içinde koşuştuklarını görürsün. Fakat umulur ki Allah, bir fetih yahut katından hayırlı bir iş (emir) getirir de onlar içlerinde sakladıkları şeyden nadim olurlar."

A- "Kalblerinde hastalık bulunanların, "Başımıza bir felâket gelmesinden korkuyoruz!" diyerek onların içlerinde koşuştuklarını görürsün."

Bu kelâm, bazılarının onları nasıl dost edindiklerini, bunun sebeb ve sonuçlarını açıklar.

"Tera — görürsün" anlamındaki fiilin başında bulunan "f " harfi, onların bu hallerinin, hidayetsizlik (doğru yolu bulamamişlık) sonucu olduğunu bildirmek içinekr.

Hitab,

ya öncekinden farklı olarak Resûlüllah içindir,

ya da muhatab olabilen herkes içindir.

Bu ifade, takbihi tazammun eder. Yani Allahü teâlâ, onları hidayete erdirmez; onları kendi halleri ile başbaşa bırakır; sonunda sen onları hüsrana uğramış görürsün.

Bu görme, gözle müşahede etmektir.

Bir görüşe göre ise kalble görmekdir. Ancak birinci tefsir, onların nifakının ortaya çıkması itibariyle daha uygundur.

"Fî'him / onların içinde" buyrulması, o insanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların dostluğuna ziyadesiyle rağbet ettiklerini ve bunun için koşuştuklarınti beyan etmek içindir. Burada "fî / içinde" edatının "ilâ / ona" edatına tercih edilmesi, onların,

Yahudî ve Hıristiyanların dostluklarında karar kıldıklarını,

- dostlukların bazı mertebelerinden diğer bazı mertebelerine koşmakta olduklarını bildirmek içkidir. Nitekim,

" İşte onlar, hayırlarda yarışırlar ve hayır yapmakta öne geçerler." (Mü'minûn 23/61) âyetinde de aynı sebepten dolayı "fî" harfi kullanılmıştır.

Yoksa onlar onun dışında olup ona doğru koşuyor değillerdir

" Rabb'ınızın mağfiretine ve genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun." (Âl-i Imrân 3/133) âyetinde de aynı sebebten dolayı "ilâ" harfi kullanılmıştır.

Bir kırâete göre âyetteki görme fiili, hitab kipi ile değil, fakat gaybet kipi ile "feyera" şeklinde de okunmuştur. Buna göre "görür" fiilinin zamiri (O), Allahü teâlâ'yı ifade eder.

Bir görüşe göre ise, zamir, görmesi mümkün olan herkes içindir.

Bir diğer görüşe göre ise, görme fiilinin faili gizli zamir değil fakat kalblerinde hastalık bulunan herkestir. Bu takdirde bu nevi görmek de, kalb yoluyla görmektir. Yani kalblerinde hastalık bulunan topluluk, kendi içlerinde cereyan eden bu koşuşmayı görürler.

Bunlar (münafıkların başı) Abdullah b. Übeyy ve benzerleriyle Yahudiler ve Necran Hıristiyanlarıdır. Bunlar, Müslümanlar nezdinde:

"- Biz zamanın felaketlerine maruz kalmaktan emin değiliz" diye özür beyan ediyorlardı.

İşte âyetteki "Nahşâ en tusıîbena daireli / başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz" kelâmının mânâsı budur. Yani durumun aksine dönüp üstünlüğün kâfirlere geçmesinden korkuyoruz, demek istiyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise bu:

"Kıtlık ve yokluk gibi zamanın bir sıkıntısına maruz kalıp da onların bize erzak ve borç vermemelerinden korkuyoruz" demektir.

Rivâyete göre Ubade b. Samit, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dedi ki:

"-- Benim Yahudilerden çok sayıda dostlarım vardı; ama ben artık onların dostluğuna son veriyorum (teberri ediyorum) ve yalnız Allah ile Resulünü dost ediniyorum"

Abdullah b. Übeyy ise:

"- Ben felaketlerden korkarım; onların dostluğunu bırakmam" dedi.

Ubade b. Samitin, bıraktığı Abdullah b. Übeyy'in ise bırakmadığı dostları Benî Kaynuka Yahu dileri idi.

Abdullah b. Übeyy, Müslümanlara, kıtlık ve yokluk zamanlarında onlara muhtaç olabileceğini anlatmak istiyordu; ama aslında üstünlüğün ilerde kâfirlere geçebileceğini düşünüyordu.

B- "Fakat umulur ki Allah, bir fetih yahut katından hayırlı bir iş getirir de onlar içlerinde sakladıkları şeyden nâdım olurlar."

Bu kelam, onların,

geçersiz gerekçelerini reddetmek,

boş umutlarını kesmek,

mü'mınlere zafer müjdelemek anlamlarını taşır.

Çünkü "a'sâ", Allahü teâlâ hakkında kullanıldığında kesin bir va'di tazammun eder. Kerem sahibi bir insan bile, birine ümid verdiğinde, mutlaka sözünü yerine getirir. Şu halde kerem sahiblerinin en büyüğü olan Allahü teâlâ hakkında bunun aksi nasıl düşünülebilir?

Kelbî ile Süddî'ye göre fetihden maksad, Mekke'nin fethidir.

Dahhâk'a göre ise Hayber ve Fedek gibi Yahudî kasabalarıdır.

Katâde ile Mukatil'e göre ise, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, düşmanlarına karşı kesin zaferi için Allahü teâlâ'nın hükmünü izhar ve İslâm'ı aziz kılmasıdır.

Allah katından hayırlı bir sonuçtan maksad, Yahudilerin öldürülmesi ve sürülmesi suretiyle bu çıbanın tamamen deşilmesidir.

Yani bu olaylardan sonra bir takım gerekçelere sarılan münafıkların, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında kalblerinde sakladıkları küfür ve şüpheden dolayı pişman olmaları umulur.

Burada münafıkların, kâfirleri dost edinmelerinden pişman olmaları değil fakat kalblerinde sakladıkları küfür ve şüpheden pişman olmaları söz konusudur. Çünkü onları, kâfirlerin dostluğuna teşvik ve tahrik eden, kalblerindeki küfür ve şüphedir. Bu itibarla dostluğun aslına ve sebebine olan pişmanlıkları, bu dostluğa da nedametlerine delâlet eder.

53
"O zaman iman edenler de derler ki:

Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allah'a kasem edenler? Onların bütün amelleri boşa gitmiştir ve onlar hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğramışlardır."

A- "O zaman iman edenler de derler ki :

Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allah'a kasem edenler ?"

Bu ibtidaî (evveliyatı ile bağlantılı olmayan)kelâm, zikredilen taifenin kötü akıbetim ortaya koyar.

Âyetin başındaki "vav / ve " harfi, bir kırâete göre mevcud değildir.

Buna göre bu cümle, geçmişden doğan.

"- O zaman mü'minler ne diyecekler?" sorusuna cevabtır.

"Yekuulü / derler" fiili, bir kırâete göre merfu' değil "Ve yekuule" şeklinde mansûb okunmuştur. Bu takdirde cümle, bundan önceki âyette geçen pişman olmak veya fetih getirmek cümlesine atıf olur.

Birincisine atıf olması daha doğrudur. Çünkü bu sözü mü'minler, yalnız fetih gerçekleştiğinde değil, fakat münafıkların pişmanlığa uğradıkları zaman söylemişlerdir.

Yani mü'minler,

münafıkların hüsrana uğradıklarını,

bekledikleri gibi durumun hiç de aksine dönmediğini,

beklentilerinin ve özür olarak ileri sürdükleri halin aksinin gerçekleştiğini gördükleri zaman;

-Yahudilere,

kendilerine son derece muhabbet gösteren,

sevinçli ve kederli günlerinde onlardan ayrılmayacaklarını söyleyen münafıkları göstererek muhatablarını onların haline taaccüp ettirmek ve onlara tarizde bulunmak üzere,

"- Bunlar mıdır nusret ve yardımda sizinle beraber olduklarına olanca yeminleri ile Allah'a kasem edenler?" diyeceklerdir.

Nitekim münafıkların halini hikâye eden:

" Eğer size karşı savaş açılırsa, muhakkak size yardım edeceğiz" (Haşr 59/11)

âyeti de bunu ifade eder.

Bu kelâmdam maksad, onların yaptıklarını reddetmek, yadırgamak ve fiillerinde hatalı olduklarını ortaya koymaktır.

Yahut bazı mü'minler, diğer bazı mü'minlere hitab ederek ve münafıkları göstererek:

"- Kâfirlere, kendileri ile beraber olacaklarına yemin edenler bunlar mı?"

diyeceklerdir.

Şu halde her iki takdirde de "innelıum lemea'küm / sizinle beraber" hitabı Yahudiler içindir.

Yalnız birinci mânâya göre hitab, mü'minler; ikinci mânâya göre, yemin edenler tarafındandır.

B- "Onların bütün amelleri boşa gitmiştir ve onlar hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğramışlardır."

Bu istinafı cümle,

onların dostluk iddialarının,

sevinçli ve kederli günlerinde kendileri ile beraber olacaklarına dair ettikleri yeminlerin geçersizliğini, beyan etmek üzere doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından ifade buyurulmuştur.

Onların, Yahudilerin dostluğu uğruna yaptıkları ve harcadıkları büyük çaba boşa gitmiş ve onlar hüsrana uğramışlardır. Çünkü münafıkların hiçbir zaman faydalanacakları bir üstünlük dönemi olmamış ve onlar boşu boşuna meşakkatlere katlanmak zorunda kalmışlardır.

Bu kelâm, münafıklar için istihza ve muhatablar için de kulak çekmek anlamındadır.

Bir diğer görüşe göre ise, bazı mü'minler,

münafıkların hallerini taaccüble karşılamak,

Allahü teâlâ'nın, kendilerini ihlasa muvaffak kılma nimetini de belirtmek üzere diğer mü'minlere:

"- Sızın dostlarınız olduklarına, kâfirlere karşı sizi destekleyeceklerine en ağır yeminlerle yemin edenler bunlar mıdır? "diyeceklerdir.

Ancak bu kelâmın, mü'minler tarafından söylenmesinin uygun olması için, münafıkların, yalanlarının ortaya çıkmış ve bu yüzden şabidler huzurunda rezil rüsvay olmuş ve mü'minlerin gözüne girmek için zoraki yaptıkları bütün işlerin boşa gitmiş olması gerekir.

54
"Ey iman edenler! Sizden kim dininden döner (irtidad eder)se şunu bilsin:

Allah pek yakında öyle bir kavim, getirir ki O, onları sever; onlar da O'nu severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü fakat kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda cihad ederler. Hiçbir kınayıcının

(lâimin) kınamasıdan (levminden) korkmazlar. İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir inayeti (fadzlı)dir. Allah, lûtfu ve ilmi son derece geniş olan (vâsi')dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Ey iman edenler ! Sizden kim dininden dönerse şunu bilsin:

Allah pek yalanda öyle bir kavim getirir ki O, onları sever; onlar da O'nu severler."

Bundan önce Allahü teâlâ, Yahudileri ve Hıristiy anları dost edinmeyi nehyetmiş, onları anlatıldığı şekilde dost edinmenin, dinden irtidat sebebi olduğunu ve onları dost edinen münafıkların akıbetini açıklamıştı. Şimdi burada mutlak olarak mürtecilerin halini beyan ediyor.

Rivâyete göre, on bir fırka İslâm'dan döndü. Bunlardan üçü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatta iken irtidad ettiler.

1- Bunlardan biri Benû Müdlic'tir. Reisleri Zül-Hımar Esved el-Ansî idi.

Bu adam bir kâhindi, Yemen'de peygamberlik davasına kalkıştı. Kendi bölgesinde bazı beldeleri istilâ ettikten sonra Resûlulkıh'ın memurlarını oradan çıkardı.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu yalancı peygamberin çaresine bakmaları için Yemen valisi Muaz b. Cebel ile Yemen ulularına mektublar yazdı. Nihayet Allahü teâlâ, onu, Firûz el-Deylemi eliyle helâk etti.

Firûz el-Deylemi, bir gece baskını ile onu öldürdü. Aynı gece Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onun öldürüldüğünü haber verdi. Bu haberi duyan Müslümanlar sevindi. Fakat ertesi gün de Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vefat etti. Esved el-Ansî'nin resmi ölüm haberi ise, ancak Rebiulevvel ayının sonunda Medine'ye ulaştı.

2- Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatında irtidat eden diğer bir fırka da Müseylemetü'l-Kezzab'ın kavmi Benû Hanife'dır.

Bu adam da peygamberlik iddiasında bulundu ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle bir mektup yazdı:

"Resûlüllah Müseylıme'den Resûlüllah Muhammed'e!..

İmdi, yeryüzünün yarısı benim, yarısı da senindir! "

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle cevap verdi:

"Resûlüllah Muhamedd'den yalancı Müseylime'ye !..

İmdi, şüphesiz ki Allah, yeryüzüne kullarından dilediğini vâris kılar. Akıbet, Allah'tan gereğince korkup sakınanların (takva veya sorumluluk sahibi olanların)dır."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in vefatından sonra Ebû Bekir (radıyallahü anh) Müseyleme üzerine bir ordu sevketti ve Müseyleme, Hamza'nın (radıyallahü anh) katili Vahşî'nin eliyle öldürüldü.

Bu konuda Vahşî şöyle dermiş:

"- Kateltü fi cahiliyyetî hayra'n-nâse ve fi İslâmî şerra'n-nâse — Ben, cahılıyetimde (Müslüman olmadan önce) insanların en hayırlısını ve Müslümanlığım döneminde de insanların en şerlisini öldürdüm."

3-Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatında irtidat eden fırkalardan biri, Tulayha b. Huvaylid'in kavmi Benû Esed'dir.

Bu adam da peygamberlik iddiasında bulundu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in vefatından sonra Ebû Bekir (radıyallahü anh), ona karşı Hâlid b. Velîd ((radıyallahü anh) öl. 642) kumandasında bir ordu gönderdi ve Tulayha, Şam'a kaçtı; sonra İslâmiyetı kabul etti ve islâmî hayatı da güzel oldu.

Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) hilafeti döneminde de yedi fırka irtidat etti. Bunlar şu kabilelerdir:

4-Uyeyne b. Hısn'in kavmi Fezâre,

5-Kurre b. Seleme el- Kuşeyrî'nin kavmi Gatafan,

6-Fücâe b. Abdi Yâleyl'in kavmi Benû Süleym,

7-Mâlik b. Nüveyre'nin kavmi Benû Yerbû,

8-Yalancı peygamber Secah binti Münzirîn etkili olduğu Temim'den diğer bazı kabileler. Bu Secah denen kadın Müseylemetü'l-Kezzab ile evlenmiştir.

Diğer kabileler de şunlardır:

9- Eş'as b. Kays'ın kavmi Kinde,

10- Bahreyn'deki el-Hatam b. Zeyd'in kavmi Bekir b. Vâil.

Allahü teâlâ, Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) eliyle bunların müstahakkını verdi; isyanlar bastırıldı.

11- Ömer'in (radıyallahü anh) hilafeti zamanında da Cebele b. Eyhem'in kavmi Gassan kabilesi irtidad etti. 19

Cebele b. Eyhem, birine attığı tokatın kısasına razı olmadığı için Bizans'a sığındı.20

Burada verilmek istenen haber şudur:

Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allahü teâlâ onları helâk ettikten sonra onların yerine öyle bir kavim getirir kı O, onları sever; onların dünyası ve ahireti için hayırlı olanı irade buyurur. Onlar da, O'nu severler; O'na itaat eder ve isyandan sakınırlar."

Bu bahtiyar kavmin kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür: 1 - Bu kavim Yemen halkıdır.

Çünkü rivâyete göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Ebû Mûsâ el- Eş'arî'yi göstererek "Kavmün hâza / İşte onlar, bunun kavmidir" buyurmuştur.

2-Onlar Medîne'li Sahabiler yani Ensar'dır.

3-Onlar Farslardır.

Çünkü rivâyete göre, Peygambere bunların kim oldukları sorulmuş ve o da mübarek elini Selman (radıyallahü anh) ın omzuna koyarak:

"- Onlar bu zat ve adamlarıdır" buyurmuş ve sonra da şöyle devam etmiştir:

"- Eğer iman, Ülker yıldızına asık olsaydı, Fars'ın oğullanmadan bazıları ona ulaşırlardı."

4- Onlar Kadisiye savaşında savaşan Neha' kabilesinden iki bin, Kinde kabilesinden beş bin ve diğer insanlardan da üç bin mücahiddir. 21

B- "Onlar mü'minlere karsı alçak gönüllü, fakat kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar."

Allahü teâlâ'nın, mürtecilerin helakinden sonra onların yerine getireceği kavım, mü'minlere karşı gayet yumuşak, merhametli ve mütevazı; kâfirlere karşı ise şedid, zorlu ve gaalibdir. Nitekim diğer bir âyette de meâlen şöyle buyrulur:

"Kâfirlere karşı şiddetti, kendi aralarında merhametlidirler." (Fetih 48/29)

C- "Allah yolunda cihad ederler."

Yukarıda söz konusu edilen kavmin diğer bir sıfatı da cihada karşı istekli olmaktır. Bu cümle, makabline terettüb ve mâba'di ile beraber onların izzetinin keyfiyetini beyan eder.

Ç- "Hiçbir kınayıcının (lâimin) kınamasın adan (levminden) korkmazlar."

Onlar, Allahü teâlâ yolunda cihadı ve dindeki kararlılığı birleştirmişlerdir. Bu kelâm, münafıklara bir tarizdir. Çünkü onlar, Müslüman askerler içinde sefere çıktıkları zaman Yahudi dostlarından korkarak onların kınamasına sebep olacak işler yapmıyorlardı.

D- "İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir inayeti (fadzlı)dir."

Burada uzak işareti olan "zâkke / işte o" kerimesinin kullanılması, işaret edilen vasıfların faziletçe çok yüksek olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Onların bu üstün vasıfları Allahü teâlâ'nın lütuf ve ihsanı eseridir. Allah, hikmet ve maslahatı gereği onu dilediğine verir; dilediği kimseyi onun kesbine ve tahsiline muvaffak kılar.

E- "Allah, lûtfu ve ilmi son derece geniş olan (Vâsi')dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Allahü teâlâ'nın lütuf ve ihsanları çoktur; O, bütün eşyayı ve ezcümle ihsana ve tevfike kimin ehil olduğunu gayet iyi bilir.

Bu itirazî (ara) cümle, makablini açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

Ism-i celilin zamir makamında zahir olarak zikredilmesi, illeti (yani Allah olmanın gereğini) bildirmek ve itirazı cümlenin istiklâlini tekid etmek içindir.

55
"Sizin dostunuz ancak Allah ve Resulüdür ; bir de rükû ederek namazı dosdoğru kılan (ikame eden) ve zekâtı veren mü'minlerdir."

Daha önce Allahü teâlâ,

mü'minleri kâfirleri dost edinmekten nehyetti;

kâfirlerin birbirlerinin dostu olduğunu,

mü'minlere dost olmalarının tasavvur bile edilemiyeceğini,

onları dost edinen kimsenin de onlardan sayılacağını açıklamıştı.

Şimdi burada mü'minlerin dostlarının kimler olduğunu beyan ediyor. Sanki şöyle buyuruyor:

"Ey mü'minler!

Kâfirleri dost edinmeyin; çünkü onlar sizin değil, fakat birbirlerinin dostudurlar.

Sizin dostlarınız Allah, Allah'ın Resulü ve mü'minlerdir. Bu itibarla siz, yalnız bunları dost edinin; başkalarını değil."

Veli (dost) müteaddid olduğu halde veli kelimesinin tekil olarak zikredilmesi, dostluğun yalnız ve asaleten Allahü teâlâ'ya mahsus, Peygamber ve mü'minlere karşı dostluğun, ancak Allahü teâlâ'ya ıtisbetle dolayk olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Rivâyete göre, bu âyet Ali (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

"Ali, namazda rükûda iken biri ondan yardım istemiş; o da ona yüzüğünü atmış."

Öyle sanılıyor ki, bu yüzük Ali'nin serçe parmağında bulunan bol bir yüzüktü. Çıkarılması için, namazın bozulmasına sebep olacak çok harekete (amel-i kesire) gerek yoktu.22

Bu rivâyete göre "râkî' "kelimesinin "râkiû'n" şeklinde çoğul olarak kullanılması, insanlarıi Ali' nın (radıyallahü anh) fiiline teşvik içindir.

Bu rivâyete göre âyet, nafile sadakaya da zekât dendiğine delâlet eder.

56
"Kim Allah'ı O'nun Resulünü ve mü'minleri dost (velî) edinirse bilsin ki onlar Allah'ın takımı (hızbi)dır . Gaalıb gelecek olanlar da onlardır.

Allah, Resulü ve iman edenlerin, zamir (onlar) makamında zahir olarak zikredilmeleri, yukarıda geçen, dostluğun asaleten Allahü teâlâ'ya mahsus olduğunu beyan etmek içindir. "gaalib gelecek olanlar da onlardır" cümlesi de bunu bildirir.

Bu ifadede "hızb", hassaten Allahü teâlâ'ya izafe ve zamir makamında zahir olarak zikredilmiştir. Allahü teâlâ'nın dostları, tazım ve istidlal yoluyle galibiyetlerini işbat için, Allahü teâlâ'nın hizbi olarak tavsif edilmişlerdir.

57
"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden dininizi alaya ve eğlenceye alanları ve kâfirleri dostlar edinmeyin.

Ve Allah'tan sakının (takva ve sorumluluk sahibi olun). Eğer inanıyorsanız.."

A- "Ey iman edenler !

Sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden dininizi alaya ve eğlenceye alanları ve kâfirleri dostlar edinmeyin."

Rivâyete göre Rufaa b. Zeyd ve Süveyde b. Haris, Müslüman olduklarım açıkladıktan sonra münafıklık yoluna saptılar ve bazı mü'minler de bunları dost edinmişlerdi. İşte onlar nifaka saptıktan sonra mü'minler, onların dostluğundan nehyolundular. Ancak bu nehyin onları ve başkalarını kapsayan bir sonuca ulaştırılması,

hükmü tamim etmek,

hükmün illetine dikkat çekmek,

bu vasfı taşıyan kimselerin, dostluğa değil düşmanlığa layık olduklarını bildirmek içindir.

"Mine-llezîne ûtü'l-ldtâbe / kendilerine Kitab verilenlerden" ifadesinin kullanılması, onların şenaat ve dalaletlerini beyan etmek içindir. Çünkü onlara Kitab verilmiş olması, onların Kitabını tasdik eden bir Kitab üzerine kurulmuş din ile alay etmelerini yasaklama anlamını taşır.

Kâfirlerden maksad, müşriklerdir. Burada kâfirlerden müşriklerin anlaşılmasının sebebi, onların küfürlerinin kat kat olmasındandır.

"Ve'l-küffâra / ve kâfirleri" kelimesi, "ellezîne-ttehazû dîneküm / dininizi alaya ve eğlenceye alanlar" ifadesine atıftır. Bu da, müşriklerin, din ile istihza edenlere dahil olmadıklarını bildirir. Nitekim,

"Kul yâ ehle'l-kitâbi hel ten kümüne ınınnâ illâ en âmenna billahi vemâ ünzile ıleynâ vemâ ünzile min kablü -- Resûlüm de ki:

Ey Ehl-i Kitâb! Bizim Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz?" (Mâide 5/59) âyetındekı hitabın Ehl-i Kitab'a tahsisi de bunu teyid eder.

"Ve'l- küffare" kelimesi, bir kırâete göre "ve'l-küffari" şeklinde okunmuştur. Buna göre bu kelime, "sizden önce kendilerine Kitab verilenlerden" ifadesine atıf olur,

Übeyy b. Kâ'b'in "ve mine'l küffari / ve kâfirlerden "kıraçtı ile Abdullah b. Mes'ud'un Al-i İmran 186. âyetini "ve mmellezine eşrekû / ve müşriklerden" şeklindeki kıraeti de bunu destekler.

Bu kırâete göre, müşrikler de, istihza edenlere dahil olurlar.

B- "Ve Allah'tan sakının . Eğer inanıyorsanız .."

Eğer gerçekten mü'minlerseniz,

onların dostluğunu,

onların dostluğunun da öncelikle dahil olduğu bütün günahları terk edin. Çünkü iman bunu gerektirir.

58
"Siz (insanları) namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence edindiler. Bu, onların akıllarını çalıştırmayan bir topluluk olmalarındandır."

A- "Siz (insanları) namaza çağırdığınız zaman onu (ezanı) alay ve eğlence edindiler."

Onlar siz insanları namaza çağırdığınız zaman, namazı veya ezam alaya ve eğlenceye alırlar.

Bu kelâm, onların şakavetini ortaya koyar.

Rivâyete göre, Medine'de bir Hıristiyan vardı. Müezzin:

"- Eşhedü enne Muhammede'r -Resûlüllah" diye nida ettiği zaman,

o:

"- Allah, yalancıyı yaksın!" derdi.

Sonra bir gece ailesi yatarken hizmetçisi, bir ateşle içeri girdi ve ondan saçılan bir kıvılcımdan çıkan yangın, onu da, bütün ailesini de yaktı.

B- "Bu, onların akıllarını çalıştırmayan bir topluluk olmalarındandır."

Onların o istihzaları, akıllarını doğru yolda çalıştırmamalarındandır. Çünkü onların idraksizliği, haktaki güzellikleri anlamama sonucunu doğurmaktadır. Eğer onların en azından biraz akılları erseydi bu büyük günaha cür'et edemezlerdi.

59

"(Resûlüm) de ki:

Ey Ehl-i Kitâb! Bizim Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Sız çoğunlukla fâsık (yoldan çıkmış)larsınız."

A- "(Resûlüm) de ki !

Ey Ehl-i Kitâb ! Bizim Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz."

Mü'minler, istihza edenleri dost edinmekten nehyedildikten sonra simdi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) hitab edilerek,

"- Onlara dinin, istihza konusu olamayacağını ve işledikleri günahın sebebini bıldır!" deniyor.

Onların Ehl-i Kitab olarak vasıfiandırılmaları, kendi Kitablarını inkâr etmiş olmakla ilzam edilmelerine bir hazırlıktır.

Yani Resûlüm, onlara de ki:

"- Ey Ehl-i Kitâb! Sız, yalnız bizim Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a ve ondan önce size indirilmiş olan Tevrat ile İncil'e ve diğer ilâhî Kitablara inandığımız; çoğunuz eski ilâhî Kitabların iman dairesi dışına çıkmış olduğunuz ve bunda inat ettiğiniz için mi bizi ayıplıyor, inkâr ediyor ve bizden hoşlanmıyorsunuz."

Çünkü Kur'ân'ı inkâr etmek, kaçınılmaz olarak, Kur'âni tasdik eden Kitabın da inkârıdır.

Burada ayıplama, inkâr etme ve hoşlanmama anlamındaki "nekame" fiilinin birinci mefûlü olan din kelimesi hazfedilmiştir. Ancak mâkabk ve mâba'di, açık olarak ona delâlet eder. Çünkü dinin alaya ve eğlenceye alınması, onun ayıplanması inkârdan başka bir şey değildir. Ve açıklanan şeylere iman da onların inkâr ettikleri dinin aynıdır. Bununla beraber onların kibrini ve işi tersine çevirdiklerim tescil etmek için bu, ayıplama ve inkârın illeti yerinde zikredilmiştir. Bu, haddi zatında kabulü ve rızayı gerektirdiği halde onlar, bunu ayıplama ve inkârı mucip bir hale getirmişlerdir.

Hulâsa, sizin, bizim dinimizi ayıplamanız, inkâr etmeniz ve ondan hoşlanmamanız,

- başka her hangi bir sebepten değil,

- ancak bizim Allah'a, bize indirilene, daha önce indirilmiş olan Kitablarınıza iman etmemizden,

- bir de, sizin çoğunuzun mütemerrid olmanızdan ve zikri geçenlerin hiçbirine gerçekten iman etmemenizden dolayıdır.

Hatta eğer siz, bizim Kitabımızın hak ve doğru olduğunu bildiren kendi Kitabınıza iman etseydiniz, bizim Kitabımıza da iman ederdiniz.

Fısk (yoldan çıkmışlık), onların ekserine isnat edilmiştir. Çünkü diğerlerini de temerrüde sevkeden onlardır. Ancak bu konuda değişik görüşler dile getirilmiştir. Şöyle ki:

1-İstisna edilen, iki matufun toplamı değil, fakat ikisinin gereği olan muhalefettir. Buna göre anlam şöyle olur:

"Sizin ayıpladığınız, reddettığınz, ancak size olan muhalefetimizdir. Böyle olunca biz, imanın dahilindeyiz; siz ise imanın haricindesiniz."

2-"Ekser / çokları" kelimesinin önünde bir muzaf, yani "itikat" kelimesi mahzûftur.

3 - "Ve en ne eksera-küm —" ve çoğunuz gerçekten" ifadesi, "mâ" harfi üzerine atıftır. O takdirde mânâ şöyle olur:

"Sizin bizi ayıplamanız, reddetmeniz, ancak, bizim yalnızca Allah'a, bize indirilene ve sizin fâsık kimseler olduklarınıza iman etmemizden dolayıdır."

4-Bu ifade, mahzûf bir illete (sebebe) atıftır. Bu halde de mânâ şöyle olur:

"Sizin bizi ayıplamanız ve inkârınız insafınızın az ve çoğunuzun gerçekten fâsık olmasından dolayıdır."

5-"Ve enne eksera-küm" deki "vâv" harfi, "mea — beraber" anlamındadır. O takdirde de mânâ şöyle olur:

"Sizin bizi inkâr etmeniz ve ayıplamanız, bizim imanımızdan dolayıdır; bununla beraber çoğunuz gerçekten fâsık kimselersiniz."

6-"Ve enne eksera-küm" ifadesi, mübtedadır; haberi ise mahzûftur. O takdirde mânâ şöyle olur:

"Zaten sizin fâsıklığınız, malûm ve sabittir."

7-"Ve enne ekseraküm... ", ifadesindeki "ve enne" bir kıraate göre "ve itme..." olarak okunmuştur. Buna göre cümle istinafı olur ve mânâ itibariyle onların çoğunun fâsık ve serkeş olduklarını belirtmiş bulunur.

60
"(Resûlüm) de ki:

Allah katında ceza (mesübet) olarak bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah'ın lâ'netlediği ve gazab ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimselerdir, iste onlardır veri daha kötü ve doğru yoldan daha çok sapmış olanlar."

A- "(Resûlüm) de ki !

Allah katında ceza (mesûbet) olarak bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi ?"

Bundan önce Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) onların ilzam ve iskât edilmeleri emrolunmuştu. Şimdi burada da asd inkâr edilmesi ve ayıplanması gereken şeyin,

onların bağlı bulundukları dinin muharref olduğunu beyan etmek suretiyle onları susturmak,

bu beyan zımnında onların cinayetlerini ve bu sebeble uğrayacakları sıkıntı ve az abları tariz yoluyla yüzlerine vurmak emrolunuyor.

"Şer" kelimesi, ayıplanan şeyin, gerçekten veya itikat olarak kötü olduğu için kullanılır. Mücerred ayıplama, elbette onun şer olduğunu ifade etmez.

Diğer bir görüşe göre ise, "şer" kelimesi, muhatahların ifadelerinde geçtiği için kullanılmıştır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Yahudilerden bir cemaat huzura gelerek Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) elinim sordular.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Ben, Allah'a ve bize indirilene iman ederim" dedi ve Bakara (2) sûresinin 136. âyetini "Biz O'na teslim olanlarız" cümlesine kadar okudu.

Yahudiler, İsa'nın (aleyhisselâm) adını duyunca:

"- Senin dininden daha şer olanı bilmiyoruz / Lâ na'lemu şerran min dînüküm !" dediler.23

Din, şer şaibesinden münezzeh olduğu halde, şerrin dine nisbet edilmesi, onların dinlerinin şerrin de şerri olduğunu isbat etmek içindir.

B- "Allah'ın lâ'netlediği ve gazab ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimselerdir."

Bu kelâmın, makabli ile uyumu için,

- ya başında "din",

- ya da bundan önceki soru cümlesinin metninde "mm" harfi ile "zâlik" (ondan) işareti arasında bir "ehil" kelimesi bulunması takdir edilir.

Her iki takdirde de bu cümle İstinafı olup önceki, soru cümlesinden doğan bir suale cevaptır. Sanki,

"- Ondan daha kötü olan nedir?" diye sorulmuş ve:

"- Allah'ın lanetlediği... kimselerin dinidir." cevabı verilmiştir.

Yahut,

"- O din ehlinden daha kötü olanlar kimlerdir?" diye sorulmuş ve

"-Allah'ın lanetlediği... kimselerdir" cevabı verilmiştir.

Bu kelâmda da zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak, kalplere ilâhî korkuyu sokmak ve lanet de onun sonuçlarının korkunçluğunu zımnen ifade etmek içindir.

Allahü teâlâ'nın lanetlediği kimseler, muhatablardır. Çünkü Allahü teâlâ,

onları rahmetinden uzaklaştırmış;

âyet ve belgelerin apaçık anlaşılmasından sonra küfre ve günahlara dalmaları sebebiyle Allah (celle celâlühü) onlara gazab etmiş;

cumartesi yasaklarına riayet etmeyenleri maymunlar ve parlak bir mucize olarak İsa'ya (aleyhisselâm) gökten sofra indirilmesinden sonra küfürlerini halâ sürdürenleri domuzlar şekline dönüştürmüş (meshetmiş) tür.

Diğer bir rivâyete göre ise, her iki "mesh" de, cumartesi yasaklarına riayet etmeyenler (ashâb-ı sebt) için gerçekleştirilmiş, onların gençleri maymun ve yaşlıları da domuzlar şekline dönüştürülmüştür.

Onların dinlerinin şer olduğunu isbat sadedinde zikredilen vasıflar, tâğuta tapmak vasfından önce dile getirilmiştir. Oysa o vasıfları gerektiren asıl vasıf budur. Çünkü tâğuta ibâdet, onların dinlerinin bâtıl olduğunun aynasıdır. Böyle iken o vasıfların bu vasıftan önce zikredilmiş olması,

ya daha işin başında onların gerçekten şer olan, bu vasıfları inkâr etmelerinin imkânsızlığındandır;

ya da önce ve sonra zikredilen vasıfların hepsinin şerre delâlette müstakil olmalarındandır.

Eğer böyle değil de, gerçekleşmedeki tertib gözetilmiş olsaydı şerrin sebebinin bunların hepsinin toplamı olduğu anlaşılabilirdi

Tâğuttan maksad buzağıdır.

Bir kavle göreyse tâğuttan murad, kâhinler ve Allahü teâlâ'ya isyan yolunda itaat ettikleri herkestir.

Bu itibarla hüküm, Hıristiyanların dinini de kapsar.

Bu izahla, tağuta tapmanın, diğer vasıflardan sonra zikredilmesinin gerekçesi vuzuha kavuşmuş olur. Eğer bu vasıf, onlardan önce zikredilmiş olsaydı, her iki fırkanın (Yahudiler ile Hıristiyanların) da, o vasıflarda müşterek oldukları düşünülebilirdi.

C- "işte onlar, yeri daha kötü ve doğru yoldan daha çok sapmış olanlardır."

Yukarıda belirtildiği gibi takdir edilen iki türlü muza fa (din veya ehil) göre anlam şöyle olur:

1-Onların ayıpladığı ve hoşlanmadığı şeyden daha şer olan kendi dinleridir.

2-Onların ayıpladığı ve hoşlanmadığı din ehlinden daha şer olan, kendi nefisleridir.

Ve her iki mânâya göre de şer (kötülük), konunun tetimmesi olup burada şer olarak vasıflandırılan Kur'ân'ın tasdik ettiği Tevrat'a dayanan gerçek din değil onların din adını verdikleri kendi halleri ve ona din diye sarılan kimselerdir.

Bu cümle,

ya istinafı olup onlar hakkında tam olarak şer ve dalâlete şahadet için doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından söylenmiştir;

ya da geçen emre (Ey Resûlüm! De ki...) dahil olup ilzamı tekid ve ıskatı kıvvetlendirmek içindir.

"Ülâike / işte onlar" işareti çirkin sıfatları zikredilen kimselere yöneliktir. Daha önce belirtildiği gibi bu kelimenin içerdiği uzaklık mânâsı, onların serde derekelerinin çok ileri olduğunu zımnen bildirir. Yani o çirkin ve ayıp sıfatları taşıyanların yeri daha kötüdür. Onların yerinin daha kötü olması, onların şerrine delâlet eder.

Bir görüşe göre de bu, onların varacağı yerin daha kötü olduğuna ve sırat-ı müstakimden iyice saptıklarına, din olarak benimsedikleri hallerin mahza şer ve haktan çok uzak olduğuna delâlet eder. Onlar doğru yoldan sapmış olduklarına göre din sandıkları da açık bir dalâlettir ve o yolun ötesinde bir gayeden söz etmek de mümkün değildir.

Her iki tafsil kipi (daha kötü ile daha çok sapmış) de, serde ve dalâlette onlara iştirak edenlere göre nisbî değil fakat mutlak ziyadeyi ifade eder.

61
"Size geldikleri zaman, "inandık" derler. Oysa onlar küfürle girmiş ve küfürle çıkmışlardır. Allah onların gizlediklerini daha iyi bilir."

Bu âyet, Yahudilerden bazıları hakkında nazil olmuştur. Bu insanlar, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna girip nifak olarak, iman ettiklerini soyuyorlardı. Şu halde:

1.- Bu hitab, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yöneliktir. Çoğul zamirinin kullanılması tazim içindir.

2.- Bu hitab, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile yanındaki Müslümanlar içindir. Bunun anlamı şudur:

"Onlar sizin yanınıza geldiklerinde Müslüman olduklarını söylüyorlar, iman izhar ediyorlar. Oysa onlar, sizin yanınıza küfürleri ile girmişler ve girdikleri gibi yine küfürleri ile çıkmışlardır; senden dinledikleri onları hiç etkilememiştir."

"Dehale / girmek" ve "harace / çıkmak" fiilleri başında zikredilen "kad" harfi, "tevakkuf / beklenti" mânâsını ifade eder.

Yani onların nifak emareleri görünüyordu ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlâ'nın onların nifakım ortaya çıkarmasını bekliyordu. İste bundan dolayıdır kı, "Allah onların gizlediklerini daha iyi bilir" buyrukmuştur. Daha açık bir deyişle Allahü teâlâ, onların gizledikleri küfrü daha iyi bilir.

Bu kelâm, onlar için şiddetli bir ceza va'didir.

62
"Onların bir çoğunu günah ve düşmanlıkta, haram yemekte yarışır görürsün. Yaptıkları ne kadar kötüdür."

A- "Onların bir çoğunu günah ve düşmanlıkta, haranı yemekte varı sır görürsün."

Bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için veya bu hitaba muhatap olabilen herkes içindir. Bu gözle müşahededir.

Bir görüşe göre ise kalb yoluyla görmedir.

Ancak birincisi, onların haline ve nifaklarının ortaya çıkmasına daha uygundur.

Yanı o Yahudilerin ve münafıkların çoğunun,

mutlak olarak yalanda,

haranı yemekte,

"Uzeyır, Allah'ın oğludur" gibi şirki tazammun eden sözler sarfetmekte,

başkalarına zulümde,

günahlarda haddi aşmada yarıştıklarını görürsün.

Haram yemek, zikredilen günahlara dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, onu daha fazla takbih içindir.

Burada "rnüsaraa / koşuşma, yarışma" fiili,

"Rabb'ınızın mağfiretine ve genişliği gökler ve yer kadar olan cennetine koşun. " (Al-i İmrân 3/133) âyetinde olduğu gibi "ilâ " harfi ile değil de,

" kalblerinde hastalık bulunanların, "Başımıza bir felâket gelmesinden korkuyoruz!" diyerek onların içinde koşuştuklarını görürsün." (Mâide 5/52) âyetinde olduğu gibi "fi" harfi ile kullanılması, daha önce bu âyetin tefsirinde açıklanan sebepten dolayıdır.

B- "Yaptıkları ne kadar kötüdür!"

Bu cümlede geçmiş kipi (kânû) ile gelecek kipinin (ya'melûn) birlikte kullanılması, onların bu yaptıklarının sürekli olduğunu bildirmek içindir.

63
"Rabbanileri (hahamları) ve bilgin (hibr)leri onları günahkâr sözlerden ve haram yemekten men (nehy)etselerdi olmaz mıydı? Onların yaptıkları ne kötüdür."

A- "Rabbanileri (hahamları) ve bilgin (hibr)leri onları günahkâr sözlerden ve haram yemekten men (nehy)etselerdi olmaz mıydı."

Hasen el- Basri diyor ki:

"Rabbaniler, İncil; ahbar da Tevrat âlimleridir."

Diğer bir görüşe göre ise, her iki sınıf da Yahudîlerdendir.

Bu âyet, peşlerinden giden avam halkın çirkin vasıflarını bildikleri halde onları nehyetmeyen din önderleri için görevlerini yapmaya teşvik ve görevlerini yapmadıkları için de kınamadır.

B- "Onların yaptıkları (san'at edindikleri şey) ne kötüdür."

Bu ifade, yukarıda avamları için kullanılan ifadeden çok daha anlamlıdır. Çünkü amel (iş), sahibi alıştırma yapmadan ve onda tam meharetı hasıl olmadan sanat derecesine ulaşmaz, işte bundan dolayıdır ki, onların havassı (hasları), bununla zemmedilmişlerdir.

Bir de, güzel tavsiyeyi terk etmek, günah islemekten daha çirkindir. Çünkü nefis, günah işlemeye meyleder ve işlediği günahtan zevk duyar. Ama başkasının günah işlemesini reddetmek, böyle değildir, işte bundan dolayı o, daha çok zemme layıktır.

Bu ilâhî kelam, âlimlerin, münkerleri (günahları) nehyetmek hususundaki gevşekliklerini de açığa vurur.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bu âyet, Kur'ân'ın en ağır ayetidir."

Tabiî'nden Dahhâk da diyor kı:

"Bana göre Kur'ân'da bundan daha korkutucu bir âyet yoktur."

64
"Yahudiler dediler ki: "- Allah'ın eli bağlıdır!"

Kendi elleri bağlıdır. Onlar söyledikleri o söz sebebiyle lâ'netlendiler. Hayır, O'nun iki eli de açıktır. O, dilediği gibi in fak eder.

Andolsun kı Rabb'ından sana indirilen (Kur'ân), onlardan bir çoğunun tuğyan (taşkınlık) ve küfrünü artırır. Ve Biz, onların aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin ilka ettik. Onlar her ne zaman savaş (lıarb) ateşini tutuşturmak isteseler Allah, onu söndürür. Onlar yeryüzünde hep fesada çalışırlar. Allah, müfsidleri sevmez."

A- "Yahudiler dediler ki :

"- Allah'ın eli bağlıdır !"

İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk diyorlar ki:

"Allahü teâlâ, Yahudilere bol rızık ihsan etmişti. Öyle ki onlar, bölge halkının en zengini; toprakları da bölgenin en verimlisi idi. Sonra onlar Allahü teâlâ'ya isyan, Resûlüllahı inkâr ve tekzib ettiler. Allahü teâlâ da, o bolluğu onlardan aldı. O zaman Yahudî Finhas b. Azûra:

"- Yedüllâhü mağlûleh / Allah'ın eli bağlıdır." dedi.

Diğer Yahudiler de, bunu reddetmediler, rıza gösterdiler. Böylece bu büyük söz, hepsine isnad edildi.

Yahudilerin bu sözden maksadları, Allahü teâlâ'nın imsak ederek rızkı kısmasıdır. Eli bağlı veya eli açık olmak, mahza cimrilik ve cömertliğin mecazî ifadelendir. Bundan maksad gerçekten Allahü teâlâln eli bağlı veya eli açık olduğunu isbat değildir. Bitindiği gibi el ve bağın hiç tasavvur edilmediği yerlerde de bu ifade kullanılmaktadır.

Bir görüşe göre de, Yahudilerin, bu sözden maksadları,

"Lekad semia'-llâhü kavle-llezîne kaalû inne-llâhe fakıîrun ve nahnu ağmyâ' - Andolsun ki Allah onların sözlerim işitti. Demişlerdi ki:

"- Şüphesiz Allah, fakiîrdir; biz ise zenginiz." (Al-i İmrân 3/181) âyetinde söz konusu olan şeydi.

B- "Kendi elleri bağlıdır. Onlar söyledikleri o söz sebebiyle lâ'netlendiler."

Bu kelâm, onlar için cimrilik, miskinlik, fakirlik ve sıkıntı ya da gerçekten ellerinin bağlanması için bir bedduadır. Yani onların dünyada esir düşüp bağlanmaları, âhirette de bağlı bulundukları zincirlerle ateşe sürüklenmeleridir. Buna göre mutabakat, (bedduanın, onların sözlerine uyumu) hem lâfız hem de asıl mânâ bakımından olur. Nitekim "beni sebbetti (bana sövdü); Allah da onun sonunu sebbetsin (kessin) "sözü bu kabildendir.

C- "Hayır, O'nun iki eh de açıktır."

"- Hayır, gerçek sizin dediğiniz gibi değildir; Allahü teâlâ'nın cömertliği sınırsızdır."

Elin iki adediyle zikredilmesi konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

Şöyle ki:

1-El, iki olarak zikredilmiştir; çünkü cömert insanların en yüksek derecesi iki elleriyle vermektir.

2-Elin iki olarak zikredilmesi, Allahü teâlâ'nın dünya ve ahiret nimetlerine dikkati çekmek içindir.

3-Elin iki olarak zikredilmesi, Allahü teâlâ'nın ikram için vermesi ile istidracdıemen cezalandırmayıp mühlet vermek) için vermesine dikkat çekmek içindir.

Ç- "O, dilediği gibi infak eder."

Bu cümle istinafı olup Allahü teâlâ'nın sonsuz cömertliğim tekid etmekle beraber cehalet ve dalâletlerinden dolayı, söylemeye cür'et ettikleri o sözün sebebi mali sıkıntıya da dikkatleri çeker. Onların mali sıkınıtıya düşmeleri, Allahü teâlâ'nın feyzinde bir kusur olduğundan değil fakat şundandır:

Allahü teâlâ'nın in fakı, O'nun yüksek kadesine bağlıdır. Yüksek iradesi de, dünya ve ahiret işlerinin yörüngesi olan bir takım hikmetlere mebnidir. Ve onların içinde bulundukları günahlar sebebiyle ilâhî hikmet, rızıklarımn daraltılmasını gerektirmiştir. Nitekim Mâide (5) sûresinin 66. âyetinde:

"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilmiş olan Kur'ân'ı ikame etseler (dürüstçe uygulasalar)di, hem üstlerinden hemde ayakları altından yerlerdi." buyrulur.

D- "Andolsun ki Rabb'ından sana indirilen (Kur'ân), çoğunun tuğyan (taşkınlık) ve küfrünü artırır."

Onların bir çoğundan maksad, âlimleri ve reisleridir.

Bu hüküm onların bir çoğuna tahsis edilmiş, çünkü onların bazısı böyle değildir.

Burada "Rabb" unvanının Peygamberdin yerini tutan zamire izafesi Peygamberimizi teşrif içindir.

Yanı andolsun ki, sana Rabbından, hakikat belgelerini içeren Kur'ân'ın indirilmesi, onların eski azgınlık ve küfürlerini arttıracaktır. Bu arttırma,

ya şiddetlenme ve aşırılık,

ya da kemiyet ve çokluk bakımındandır.

Çünkü her ne zaman bir âyet nazil olsa onların azgınlığı va küfrü artıyordu. Tıpkı sıhhatli insanlara yarayan yiyeceklerin, hastaların hastalığını arttırdığı gibi.

E- "Ve Biz, onların aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve lan ilka ettik."

Yahudiler arasına düşmanlık va kin bıraktık. Artık onların kalbleri arasında muvafakat ve sözleri arasında mutabakat olmayacaktır.

F- "Onlar her ne zaman savaş (harb) ateşini tutuşturmak isteseler Allah, onu söndürür."

Onların şer gayretlerinden Müslümanlara bir zarar dokunmayacağı gerçeği bu kelâm ile tam bir açıklığa kavuşuyor. Onlar her ne zaman Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı savaşmak ve bunun için hazırlanmak istedilerse, Allahü teâlâ onların şerrini geri çevirdi ve kendilerini kahreyledi.

Şunu hikmetidir ki. Yahudiler yeryüzünde fesad çıkarmadan durmamışlardır. Fakat Allahü teâlâ da her defasında bu fesadları sebebiyle onlara başka bir kavmi musallat etmiştir.

G- "Onlar yeyyüzünde hep fesada çalışırlar."

Yani Yahudiler, İslâm ve Müslümanlar için hep tuzak kurarlar ve Müslümanlar arasında şer ve fitne çıkarmaya çalışırlar.

Ğ- "Allah, müfsidleri sevmez."

İşte bundan dolayıdır ki, Allahü teâlâ, onların fesat ateşini hep söndürmüştür.

Zamir makamında müfsit kelimesinin zâltir olarak zikredilmesi, hükmün illetini belirtmek ve onların ifsatta kök saldıklarını beyan etmek içindir.

65
"Eğer Ehl-i Kitab inanmış ve Allah'tan sakınmış olsaydı Biz de elbette kötülükler (seyyiat)ini örter ve onları naıî'm cennetlerine sokardık."

Kitabtan murad kitabın cinsi olup Tevrat'ı da İncil'i de kapsar.

Ehl-i Kitab da Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Onların bu unvanla zikri, onların takbihini tekid içindir. Çünkü onların Kitab Ehli olmaları, kaçınılmaz olarak, ona iman etmelerini ve hükümlerini doğru dürüst uygulamalarını gerektirir. Oysa Kitab Ehli iken Kitabı inkâr etmeleri ve hükümlerini uygulamaktan kaçınmaları en büyük çirkinliktir.

İman fiilinin mefûlünün (ıman edilen şeyin) mahzûf olması, daha önce geçen,

"Ey Ehl-i Kitab ! Bizim Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Siz çoğunlukla fâsık (yoldan çıkımş)larsiniz." (Mâide 5/59) mealindeki âyetle bundan sonra gelecek,

"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabb darından kendilerine indirilmiş olan (Kur'ân)ı ikame etseler (dürüstçe uygula salar) di hem üstlerinden hem de ayakları altından yerlerdi." (Mâide 5/66) mealindeki âyetten açıkça anlaşıldığı içindir.

Eğer onlar,

inanmadıkları hakikatlere inanmış olsalardı,

günahlardan ve ezcümle kendi Kitablarına muhalefetten şakımalardı.

Biz de, işledikleri günahlar ne kadar büyük ve çok olursa olsun, kesinlikle kendilerini, muahaze etmezdik ve onları bu geçmişleriyle nimetleri bol cennetlere koyardık.

Bu âyet,

onların günahlarının büyük ve çok olduğuna,

günahlar büyük ve sınırsız da olsa İslâm'ın, önceki bütün günahları ortadan kaldırdığına delâlet eder.

Bu farazi imana, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) olan iman da dahildir.

66
"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabb'larmdan kendilerine indirilmiş olan (Kur'ân)ı ikame etseler (dürüstçe uygulasalar)di hem üstlerinden hem de ayakları altından yerlerdi. Bununla beraber onlar içinde muktesiid (itidal sahibi, orta yolu tutan) bir topluluk da vardır. Fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür!"

A- "Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rabb'larından kendilerine indirilmiş olan (Kur'ân)ı ikame etseler (dürüstçe uygulasalar)di..."

Eğer onlar Tevrat ile İncil'in hükümlerine ve ezcümle Peygamberimiz in nübüvvetini ve geleceğini müjdeleyen ve kanıtlayan âyetlere riayet etselerdi. ..

Çünkü Tevrat ile İncilin ikamesi ancak böyle olur. Yoksa onların içerdiği bütün hükümlere riayet etmekle değil. Çünkü Kur'ânlun inmesiyle o hükümlerin bazıları nesholunmuştur. Bu itibarla Tevrat ile İncil'in bütün hükümlerine riayet etmek, onları ikame etmek demek değildir.

Eğer onlar, bir de Rablerinden kendilerine indirilmiş olan ve önceki Kitablarını da tasdik eden şanlı Kur'âni ikame etselerdi...

Kur'ânin bu şekilde ifade edilmesi, onu ikamenin zorunlu olduğunu bildirmek içindir. Zira Kur'ân, Rabb'larmdan kendilerine indirilmiş en son Kitabtır.

Kur'ân'için böyle bir ifade kullanılması, onların, Kur'ânin İsrâiloğullarına indirılmediği yolundaki iddialarının bâtıl olduğunu sarahaten belirtmek içindir.

"Rabb", kelimesinin, onlar zamirine izafe edilmesi, ikameye davet konusunda Rablerinin kendileri hakkında ziyadesiyle lütufkâr olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Rablerinden kendilerine indirilmiş olan Kitabtan maksat, Kur'ân değil fakat Şa'ya (Eşa'ya), Habkûk ve Danıyal (aleyhisselâm) Kıtablarıdır. Zira bu Kitablar, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in gönderileceğini müjdeleyen âyetlerle doludur.

B- "..Hem üstlerinden hem de ayakları altından yerlerdi."

Eğer öyle olsaydı Allahü teâlâ,

Azıklarını genişletir, göğün ve yerin bereketini ihsan ederdi;

yahut ağaçların meyvelerini ve ekinlerin ürünlerini çoğaltırdı;

yahut meyveleri olgunlaşmış cennetler ihsan ederdi de hem dalından hem altına dökülenlerden yerlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, "hem üstlerinden hem de ayaklarının altından yemek" deyimi, rızık genişliğini veya bolluğu ifade etmek için kullanılmıştır. Bundan amaç yukarı ve aşağı cihetlerinin tayini değildir. Bu beyan, her cihetten Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini yerler, demektir.

Bu ilâhî kelâm,

1-onlara iki cihan saadeti va'deder;

2-onları imana, takvaya ve ilâhî hükümleri ikameye teşvik eder;

3-aksine davranışın, iki cihan saadetinden mahrumiyete sebep olacağını açıklar;

4-bunları ihlali açıkça yasaklar;

5-onların uğradıkları darlık ve sıkıntının, Allahü teâlâ'dan değil fakat, kendi hal ve hareketlerinden kaynaklandığını ortaya koyar.

C- "Bununla beraber onlar içinde muktesıid (itidal sahibi, orta yolu tutan) bir topluluk da vardır."

Bu cümle istinafı olup bundan önceki iki cümlenin anlamından doğan "onların hepsi de inanmamakta ısrarlı mıdır? "sualine cevabtır. Böylece onlaradan orta yolu tutan bir zümre bulunduğu belirtilmiş olur. Onlardan orta yolu tutan mutedil bir topluluk da vardır ki, onlar, imanla müşerref olan Abdullah b. Selam ile benzerleri gibi Yahudiler ve kırk sekiz Hıristiyandır.

Diğer bir görüşe göre ise, onlardan bir zümre, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı düşmanlıkta mutedildir.

Ç- "Fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür."

Çoğu hakkında bu söz söylenir. Bu kelâm taaccüb ifade eder.

Onların yaptıkları inat, kibir, hakkı tahrif, haktan yüz çevirme ve düşmanlıkta ifrat ne kadar kötüdür!

Bunlar da, Kâb b. Eşref ile benzeri gibi katı ve mutaassıp Yahudiler ile Rumlardır.

67
"Ey Resul, Rabb'ından sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun risâleüni tebliğ etmemiş olursun. Allah, seni insanlardan, koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğuna hidayet etmez."

A- "Ey Resul, Rabb'ından sana indirileni tebliğ et."

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e Resul unvanıyle nida edilmesi,

hem teşrif,

hem de, kendisine vahyedileni tebliğin bu unvanın gereği olduğunu bildirmek içindir.

Demek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm Muhammed! İşlerinin inakla olan, seni, lâyık olduğun kemale erdiren Rabb'ından sana indirilmiş olan bütün hükümleri ve her ne olursa olsun, o hükümlerle ilgili olan her şeyi insanlara tebliğ et. Bu görevinde hiçbir kimsenin hatırını gözetme ve sana bir fenalık gelmesinden de asla korkma!"

"Min Rabbik / Rabb'ından" ifadesi, Allahü teâlâ'nın, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) koruyacağına, murakabe edeceğine zımnî bir va'ddir.

B- "Eğer bunu yapmazsan O'nun risâleüni tebliğ etmemiş olursun."

Eğer tebliğe memur olduğun her şeyi tebliğ etmezsen, O'nun risâlet veya elçiliğini yapmamış olursun" ifadesinden anlaşılan dinî hükümlerle ilgisi olmayan gizli sırların insanlara ifşa edilmesi değildir.

Daha ayrın tık ifade etmek gerekirse mânâ şudur:

Eğer sana indirilmiş olan hükümleri ve onlarla ilgili her şeyi insanlara duyurmazsan, O'nun elçiliğinden hiçbir şeyi duyurmamış ve şereflendiril eliğin rısalet unvanından sıyrılmış olursun. Çünkü sana indirilmiş olanların bir kısmı, diğerlerinden öncelikli değildir. Bu itibarla risaletin bir kısmını ifa etmezsen, onu tamamıyle ihmal etmiş gibi olursun. Nasıl ki, onların bir kısmına iman etmeyen, tamamına iman etmemiş sayılır. Çünkü onların her biri, diğerinin götürdüğü sonuca götürür. İşte bundan dolayı da hepsi bir şey hükmündedir. Ve hiç şüphesiz bir şey, eğer tamamıyle tebliğ edilmemişse, o tebliğ edilmemiş ve bir şeyin tamamına iman edilmemişse, ona iman edilmemiştir.

Bir de, tebliğ edilecek şeylerin bir kısmını gizlemek, tebliğ edilen kısmı da zayi etmek sayılır. Tıpkı namazın bazı rükünlerini terk etmek gibi. Zira bir kısmının tebliğ edilmemesi, umumî davete halel getirir.

Diğer bir görüşe göre bu ifade,

" sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur." (Mâide 5/32) âyeti kabilindendir. Yani hepsini gizlemek ile tamamını gizlemek, şeni olmak ve azabı gerektirmek noktasında birdir.

Bir kırâete göre "fema belâğte risaletehu / O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun" ibaresi "fe-mâ belağte risâlatî / Benim risaletımı tebliğ etmemiş olursun" şeklinde okunmuştur.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) bu âyeti şöyle okumuştur:

"İn ketemte âyeten lem tübelkğ risâlatî / bir âyeti gizlersen, risale tımı tebliğ etmemiş olursun."

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurmuştur:

"Allah, beni risaletiyle gönderdi. Ben ise, kendimi buna muktedir görmedim. Bunun üzerine Allah bana vahiy buyurdu ki, eğer Benim risale timi tebliğ etmezsen, sana azap edeceğim. Ve Allah, beni koruyacağını tekeffül buyurdu, işte bu bana kuvvet verdi"

C- "Allah, seni insanlardan koruyacaktır."

İste bu cümle de bu hakikati belirtmekl beraber, Peygamberi her türlü tehlikeden korumayı va'd ve muhaliflerinin düşmanlıklarına ve şer planlarına aldırmadan tebliğ emrini gerçekleştirmek için çaba harcamaya sevkeder.

Enes b. Mâlik'ten ((radıyallahü anh) öl. 713) rivâyet olunduğuna göre:

"Bu âyet nazil oluncaya kadar Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in muhafızları vardı. Nihayet bu âyet inince, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) mübarek başını içinde bulunduğu deri çadırdan dışarı çıkarıp:

"- Haydi gidin ey insanlar! Artık Allah beni insanlardan koruyacaktır" buyurdu."

Ç- "Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğuna hidayet etmez."

Bu, Allahü teâlâ'nın Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) i korumasının sebebini açıklar. Bunun anlamı şudur:

"- Onlar ne kadar isteseler de sana zarar veremezler."

"(Resûlüm) de ki:

Ey Ehl-i Kitab! Tevrat'ı, İnciri ve Rabb'ınızdan size indirileni ikame etmedikçe (dosdoğru uygulamadıkça) hiçbir şey üzerinde değilsiniz."

(Resûlüm), Rabb'ından sana indirilen onlardan çoğunun küfür ve tuğyanını artırır. O halde kâfirler topluluğu için üzülme!"

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ey Ehl-i Kitab! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizdan size indirileni ikame etmedikçe (dosdoğru uygulamadıkça) hiçbir şey üzerinde değilsiniz."

Ey Resûlüm! Her iki fırkaya (Yahudilere ve Hıristiyanlara) da de ki:

Ey Kitab Ehli! Siz, Tevrat ile İncil'deki hükümlere, ezcümle onlarda yazılı Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) risâletinin delillerine ve nübüvvetinin kanıtlarına riayet etmedikçe, kayda değer bir şey ve itibar edilen bir din üzerinde değilsiniz. Çünkü bunun dışındaki bir inanç ve uygulama bâtıl ve fasiddir.

"Lestünı a'lâ şeyin — hiçbir şey üzerinde değilsiniz", ifadesi onlar için son derece tahkir edicidir.

Tevrat ve İncil'in hükümlerini ikame etmek, ancak bu şekilde mümkündür. Onların mensûlı hükümlerine riayet, onları ikame etmek değildir. Aksine onları muattal kılmak ve şahadetlerini reddetmek gerekir. Çünkü her ikisi de, kendi hükümlerinin neshına ve onlarla amel vaktinin sona erdiğine şahadet eder.

Tevrat ile incil'in, onları nesheden Kur’ânin sıhhatine şahadetleri de kendi hükümlerinin neshına,

geçerliliklerinin sona ermesine,

geçerliliklerini sürdürecek hükümlerinin, her iki Kıtabta da gönderileceği müjdelenen ve vasıfları zikredilen Peygamberdin tesbit edeceği hükümler olduğuna şahadet demektir.

Bu itibarla Tevrat ile İncil'i ikame etmek, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ın delillerini beyan ve onun semtinin tesbit ettiği hükümlerle amel etmektir. Nitekim

"vemâ ünzile ileyküm min rabbiküm / Rabbınızden size indirileni (Kur’ân'ı) ikame etmedikçe" ifadesi bu hakikati bildirir. Bu açıkça, "Kur’ân'a iman edip hükümlerini ikame etmedikçe..." demektir. Çünkü Kur’ân'ıkame edilmedikçe ilâhî hükümler ikame edilmiş olmaz.

Maksûd olan bizzat Kur’ân'ın ikamesi olduğu halde diğer iki mukaddes Kitabın daha önce zikredilmesi, şahadet hakkına riayet ve kâfirleri ayrılıktan men etmek içindir.

"Vemâ ünzile ileyküm min rabbiküm / Rabb'ınızdan size indirileni" ifadesinin kullanılması, daha önce zikredildiği gibi,

onların sandıkları gibi Kur’ân'ın Arab'lara mahsus olmadığını,

kendilerinin de ona inanmaya ve hükümlerini uygulamaya memur olduklarını sarahaten belirtmek içindir.

"Rabb" kelimesinin onlar zamirine izafe edilmesi, davetteki ilâhî lûtfa işaret etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, onlara indirilenden maksad, daha önce de geçtiği gibi, Benî İsrail Peygamberlerine verilen Kitablardır.

Bir diğer görüşe göre ise, bundan murad, bütün ilâhî Kitablardır. Çünkü bütün ilâhî Kitablar, mucizenin tasdik ettiği Peygambere inanmayı emir ve ona itaatin zorunlu olduğunu bildirir.

"İbn Abbâs (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine:

Yahudilerden bir cemaat, huzura gelip dediler ki:

"- Sen de Tevrat'ın Allahü teâlâ katından indirilmiş hak bir Kitab olduğunu okumuyor musun?"

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

"- Evet okuyorum" buyurdu.

Yahudiler de:

"- işte biz ona iman ediyoruz; gayrisine iman etmiyoruz." dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."

B- "(Resûlüm), Rabb'ından sana indirilen onlardan çoğunun küfür ve tuğyanını artırır."

Bu istinaf cümlesı, onların serkeşliklerinin şiddetini, kibk ve inattaki aşırılıklarını ve tebliğin onlara hiçbir fayda vermediğini açıklar

Âyetin basında lâm-ı kasem bulunması, içeriğini tekid ve mânâsını tesbıt içindir.

"Kesîran minhüm / onlardan çoğu'ıdarı murad, âlimleri ve reisleridir.

Bundan önce Kur'ân'ın inzali, "mâ ünzile ileyke min rabbike / Rabbınızden size indirileni" buyruknak suretiyle onlara nisbet edildiği, halde burada "mâ ünzile ileyke min rabbike / rabb'ından sana indirileni" buyrularak inzalin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) nisbet edilmesi onların bu nisbetten sıyrıldıklarını bildirmek içindir.

C- "O halde kâfirler topluluğu için üzükne."

Onlara yaptığın tebligat sebebiyle küfür ve azgınlıkta ifrat göstermelerine sen hiç esef etme ve hüzün duyma. Çünkü onun gailesi ve kötü sonuçları yalnız kendilerine münhasırdır; başkalarına zararı olmaz. Zaten mü'minler, senin için onlara ihtiyaç bırakmazlar.

Burada zamir makamında kâfirler kelimesinin zahir olarak zikredilmesi, onların küfre tamamen battıklarını tescil etmek içindir.

69
"Muhakkak ki iman edenlerle Yahudîler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhıiret gününe inananan ve sâlih ameller işleyenlere asla korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır."

1- Bu istinafi kelam, zikredilenlerden başkalarını iman ile sâlih amele teşvik eder.

Yani, yalnız dilleri ile inanan münafıklardan, kalpleri tasdik etsin veya etmesin dilleri ile inandıklarını söyleyenlerden,

Yahudilerden,

Sabiîlerden,

ve Hırıstiyanlardan,

Allah'a (mebde') ve âhiret gününe (meâda) halisane, layikı veçhile, ihdasî ve inşaî yeni bir inançla iman edip bu imanın gerektirdiği şekilde sâlih amel işleyenlere o gün azab korkusu yoktur.

Onlar, taksirat sahiplerinin, ömürlerini zayi ettiklerine ve sevabı kaçırdıklarına üzülecekleri gün de üzülecek değillerdir.

"Velâ hüm yahzenûn -- onlar mahzun da olmayacaklardır." ibaresinden korku ve hüznün devamlı olmayacağı değil, fakat hiçbir zaman olmayacağı anlamı çıkarılmıştır. Çünkü burada nefiy (olumsuzluk) harfi (lâ) her ne kadar geniş zaman fiiline dahil olmuşsa da, makamın gereği olarak devamlılk ifade eder.

2- Eğer "ınne-llezîne âmenû / iman edenler"den muhlis veya münafık, zahiren İslâm dinini benimsemiş olanlar kasdediliyorsa, o takdirde:

Allah (celle celâlühü) ile ahiret gününe iman edenlerden de halisane inananlar kasdedilmiş olur.

Bu iman,

ister İhlaslı mü'minlerde olduğu gibi sebat ve devamlılık şeklinde tezahür etsin,

ister münafık ve diğer topluluklarda olduğu gibi yeni bir iman ihdası ve inşası yoluyla olsun.

Buna göre imanı, ihlaslı mü'minleri de kapsayacak şekilde genelleştirmenin faydası, diğerlerini imana ziyadesiyle teşvik içindir. Çünkü bu genelleştirme şu gerçeği ortaya koyar:

Diğer insanların, hakikî iman vasfına sahip olmakta gecikmeleri, onların, eski büyük Müslümanlara bile örnek olmalarına halel getirmez.

3 - "İnne-llezîne âmenû / iman edenler" den,

dini neshedilmeden önce kendi dinine bağlı olan,

mebde' ve meadı kalbiyle tasdik eden,

- kendi dininin şeriatinin gereklerine göre amel eden kimselerin kasdedıldığı görüşü ise, asla ihtimal dahilinde değildir. Nitekim Bakara (2) sûresinde bunun tafsilatı geçti.

"Nasara" kelimesi, "nasranî—Hıristiyan" anlamındaki "nasran'in çoğuludur. Bunun tafsailatı da Bakara (2) sûresinde geçti.

"Sabiûn" da "sabi" in çoğulu olup bir: şeyden diğerine intikal etmek, geçmek anlamına gelir. Zira bu insanlar, dinlerinde nefsanî arzularına uymuşlardır.

70
"Andolsun ki Biz İsrâiloğullarının mîsak (sağlam söz)lannı aldık ve kendilerine Peygamberler gönderdik. Ne zaman bir Peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse bir kısmını tekzıb ettiler, bir kısmını da katlediyorlardı."

A- "Andolsun ki Biz israâiloğullarının mîsak (sağlam söz)larını aldık ve kendilerine Peygamberler gönderdik."

Bu îbtidaî (terkip olarak makablinden bağımsız) kelâm, onların imandan pek uzak olduğunu gösteren cinayetlerden diğer bazılarını beyan eder.

Allahü teâlâ'ya yemin olsun ki Biz, Israâiloğullarından, tevhid ve Tevrat'ta yazılı şeriatlar ve hükümler konusunda misak aldık ve kendilerine,

- mîsak hukukuna riayet etmeleri,

- dinde yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri (evamir ve nevahiyi) öğretmeleri,

- sürekti öğütlerde ve uyarılarda bulunmaları için Peygamberler gönderdik.

B- " Ne zaman bir Peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse bir kısmını tekzib ettiler; bir kısmını da katiediyorlardı."

Bu istinafı şart cümlesi, onlardan mîsak alınması ve kendilerine Peygamberler gönderilmesi ihbarından doğan bir suale cevap mahiyetindedir. Burada şartın cevabı da mahzûftur. Yanı,

"- Onlar, kendilerine gönderilen peygamberlere ne yaptılar?" suali şöyle cevaplandırılmıştır:

"Ne zaman o Peygamberlerden biri onlara, nefislerinin istemediği, hoşlanmadığı hak hükümlerden ve şeriatlerden bir şey getirdi ise, isyan ve düşmanlık ettiler."

Âyetin,

"Ferîkan kezzebû ve ferîkan yaktülûn / o gelen Peygamberlerden bir kısmını yalanladılar, tekzib ettiler; bir kısmını da öldürü (katlediyor)lardı" bölümü, istinafı bir cevap olup onların gösterdikleri muhalefet eserlerinin keyfiyetini beyan eder. Yani,

"- O peygamberlere nasıl davrandılar?" sualine verilmiş bir cevabtır. Onlar bir kısım Peygamberleri başkaca zarar vermeden sadece yalanladılar; diğer bir kısmını da yalanlamakla kalmayıp öldürdüler. 1

Katletmek fiilinin geçmiş zaman kipi yerine geniş zaman (müzari) kipi ile vârid olması,

-olayın korkunçluğunu canlandırmak,

-fiilin onların devam edegelen bir âdetleri olduğuna dikkat çekmek,

-ayrıca âyetlerin sonlarındaki uyumu (bir önceki âyetin sonu yahz enûn idi; bu da yaktülûn'dur) gözetmek içindir.

71
"Bir fitne (belâ) olmayacak sandılar da kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah, tevbelerini kabul etti. Sonra onlardan çoğu yine kör ve sağır oldular. (Allah) onların yaptıklarını hakkıyla görür."

A- "Bir fitne (belâ) olmayacak sandılar da kör ve sağır kesildiler."

İsrâiloğulları, işledikleri kötülükler yüzünden Allahü teâlâ tarafından kendilerine bir belâ ve azab gönderilmeyecek sandılar ve Allahü teâlâ'nın azabından emin oklular da, azgınlık ve fesatlarına devam ettiler.

Peygamberler, onlara hidayet ettikleri, dosdoğru yolu gösterdikleri halde körleştiler; hakkı dinlemek ve duymak istemediler, sağır kesildiler. İşte bundan dolayı Peygamberlere karşı o cinayetleri işlediler.

Bu âyet, Israâiloğullarının,

Tevrat'ın hükümlerine muhalefetle yasakları çiğnemeleri ve Şa'ya'yı (aleyhisselâm) öldürmeleri veya Ermiya'yı (aleyhisselâm) hapsetmeleri gibi olaylara işaret eder. Fakat bazılarının dedikleri gibi, Israâiloğullarının buzağıya tapmaları olayı ile ilgisi yoktur. Çünkü buzağıya tapma olayı Mûsâ (aleyhisselâm) devrinde vuku bulmuştur. Bu zikredilen olaylar Mûsâ (aleyhisselâm) dan çok sonra gelen Peygamberlere ilişkindir.

B- "Sonra Allah, tevbelerını kabul etti."

İsrâiloğulları, Babil'de uzun zaman Buhtenassar adındaki hükümdarın kahrı altında esarette hor ve zelil olarak yaşadıktan sonra tevbe ve rücû ettiler. O zaman Allah (celle celâlühü), Fars (İran) hükümdarını, Beytülmakdis'i yeniden imar etmek üzere oraya gönderdi. Bu hükümdar, Buhtenassar in helakinden sonra, onun esir alıp Babil'e götürdüğü İsrâiloğullarından geri kalanları vatanlarına iade etti. Başka yerlere dağılanlar da geri

döndüler. Bundan sonra İsrâiloğulları, otuz sene müddetle Beytülmakdis'i imar ettiler, Nüfusça çoğaldılar ve refaha erdiler.2

C- "Sonra onlardan çoğu yine kör ve sağır oldular."

Bu kelâm da, İsrâiloğullarının iki fesadından ikincisine işarettir ki o da, Zekeriyya ile Yahya'yı (aleyhisselâm) öldürmeleri ve İsa'yı (aleyhisselâm) öldürmeye kalkışmalarıdır ; yoksa bazılarının dediği gibi, İsrâiloğullarının, (Mûsâ zamanında) Allahü teâlâ'yi apaçık görmek istemeleri değildir. Nitekim bunun sırrını daha önce öğrendin. (Bunun Hazret-i Mûsa'dan asırlar sonra gerçekleştiği yukarıda belirtilmişti.)

"A'mû ve sammû / kör ve sağır kesildiler" fiilleri, "umû ve summû" şeklinde mechûl kipi ile de okunmuştur. Bu takdirde anlam:

"Onlara körlük ve sağırlık verildi" olur.

Ç - "(Allah) onların yaptıklarını hakkıyla görür."

Allah, onların geçmişte yaptıklarını hakkıyla görmekteydi.

Geçmiş halin, mazinin hikâyesi için geniş zaman kipinin kullanılması, onların çirkin hareketlerinin suretini canlandırmak ve bir de fasılaların (âyet sonlarının) uyumunu gözetmek içindir.

Bu cümle, makabli için bir zeyl mahiyetinde olup İsrâiloğullarının kendilerine belâ gelmeyeceği zannının bâtıl olduğuna ve hiç ummadıkları bir anda ilâhî azabın kendilerine ulaşacağına işaret eder.

Bu işaret, icmali olup İsrâ (17) sûresinde gelecek tafsilata dayanılarak burada bu kadarla iktifa edilmiştir.

İsrâiloğulları, kendilerine hiç azab dokunmayacağını sandılar da, en şiddetli azabı gerektiren o büyük cinayetleri işlediler. Oysa Allahü teâlâ, o cinayetlerini bütün ayrıntılariyle bitiyordu.

Şu halde onların o bâtıl zanları nereden ileri geliyor?

Zaten birinci defada ilâhî cezaya uğradılar. Nitekim Allahü teâlâ,

1-onların başına Buhtenassari,

2-

Diğer bir görüşe göre ise, Calût el- Cezerî'yi,

3-bir diğer rivâyete göre ise, Nınova ahalisinden Senharibi musallat etti.

Ancak en kuvvetti olan birinci görüştür. Bu hükümdar, Beytülmakdis'i istilâ etti ve ahalisinden Tevrat okuyan kırk bin kişiyi katletti ve geri kalanları da kendi ülkesine götürdü ve onlar orada son derece hor ve zeki olarak yaşadılar. Nihayet doğru bir tevbe sonunda Allahü teâlâ, onları eski hallerine iade etti.

Sonra onlar yine fesada döndüler. O zaman da Allahü teâlâ, onların üzerine Farsları gönderdi.

Rivâyet olunuyor ki, Kudüs'ü istilâ eden kumandan, İsrâiloğullarının mezbah (sunak)ma girdi ve orada kaynayan bir kan gördü. Onlara bunun ne olduğunu sordu. Onlar da kendilerinden kabul edilmemiş bir kurban kanı olduğunu söylediler. Kumandan:

"- Siz bana doğruyu söylemediniz! "dedi ve onlardan bınlercesmi öldürdü. Sonra uyardı:

"- Eğer bana doğruyu söylemezseniz, sizden bir tek kişiyi bile sağ bırakmayacağım!"

O zaman:

"- Bu kan, Yahya'nın (aleyhisselâm) kanıdır" cevabını verdiler. Kumandan:

"- İşte Allah sizden böyle intikam alır" dedi ve Yahya'nın (aleyhisselâm) kanma hitab etti:

"- Ey Yahya! Benim Rabbim ve senin Rabbin, senin katkn sebebiyle kavminin başına gelenleri bilir. Ben bunların hepsini öldürmeden önce artık Allahü teâlâ'nın izni ile sakinleş!".

O zaman Yahya'nın (aleyhisselâm) kanının kaynaması durdu.

72
"Andolsun ki:

"- Allah, Meryem oğlu İsa'nın ta kendisidir" diyenler kâfir olmuşlardır. Ve Mesîh şöyle demişti:

"- Ey İsrâiloğulları! Benim ve sizin Rabb'mız Allah'a kulluk (ibadet) edin. Şüphesiz kim Allah'a ortak koşarsa Allah, ona cenneti haram eder. Onun varacağı yer ateştir."

A- "Andolsun ki:

"- Allah, Meryem oğlu İsa'nın ta kendisidir" diyenler kâfir olmuşlardır."

Bundan önce Yahudilerin kötülükleri anlatılmıştı. Şimdi, burada Hıristiyanların çirkin fiil ve harekederî sergileniyor ve fasid sözleri çürütülüyor.

Bu Hıris tiyanlar'dan murad,

1-"Meryem, bir tanrı doğurdu" diyenlerdir.

2-bir kavle göre bunlar, Melekânî, Marunî ve Yakubî mezheblerine mensub olanlardır.

3- diğer bir kavle göre ise yalnız Yakubî olanlardır.

Bu sözün mânâsı şudur:

"Allahü teâlâ, İsa'nın (aleyhisselâm) zâtına hulul etmiş ve onun zâtiyle birleşmiştir." Oysa Allahü teâlâ, bundan, tamamen münezzehtir.

B- "Ve Mesîh şöyle demişti (Ve kale'l-mesîhu):

"- Ey İsrâiloğulları! Benim ve sizin Rabb'mız Allah'a kulluk (ibadet) edin. Şüphesiz kim Allah'a ortak koşarsa Allah, ona cenneti haram eder. Onun varacağı yer ateştir . Ve zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur."

Burada Hırıstiyanların,

Mesîh'i yalanlamaları,

Mesîh, onları ilâhî azab ile korkutmasına rağmen küfürlerinden vazgeçmemeleri, üzerinde durularak bu halleri takbih edilir.

Zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, durumun korkunçluğunu zımnen belirtmek ve mehabeti arttırmak içindir.

Hıristiyanlar o sözü söylediler. Oysa Mesîh (aleyhisselâm) onlara şöyle demişti:

"- Ey İsrail Oğulları! Benim Rabb'ım, sizin de Rabb'miz Allah'a ibâdet ediniz. Ben de sizin gibi Rabb'ım tarafından büyütüldüm, beslendım ve korundum. O halde benim de Halikım ve sizin de Halikınız Allahü teâlâ'ya ibâdet edin. Şüphesiz biliniz ki, her kim, ibâdetlerinde veya Allah. teâlâ'ya mahsus olan ilâhî sıfatların birinde O'na bir şeyi ortak koşarsa, Allahü teâlâ cennetini ona haram kılar. Kişinin, kendisine yasaklanmış olana ulaşması mümkün olmadığı gibi, bu kimsenin de cennete girmesi ebediyen mümkün olmaz. Çünkü cennet, tevhid ehlinin yurdudur. Ve O'na ortak koşanın yeri ateştir. Müşrikler için hazırlanan yer ateştir ateşten başkası değildir. Ve ne galibiyet ne de şefaat yoluyle, zalimleri ateşten kurtaracak hiçbir yadıma yoktur."

"Ensar --- yardımcılar" kelimesinin çoğul olarak kullanılması, çoğul olarak zikredilen "zalimin / zalimler" kelimesi ile uyum sağlamak amacına yöneliktir.

Bu zâlimler kelimesiyle,

ya bekti zâlimler,

ya da zâlimler cinsi kasdedılmiştir ve Hıristiyanlar da öncekide buna dahildir.

Birinci mânâya göre, Hıristiyanlara râci bir zamir yerine bu kelimenin kullanılması, onların, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşarak zulmettiğini ve hak yoldan ayrıldıklarını tescil içindir.

Bu cümle, mâkabkni açıklayan bir zeyl mahiyetindedir. Bu cümle,

ya İsa'nın (aleyhisselâm) sözünün devamıdır,

ya da İsa'nın (aleyhisselâm) sözünü tekid ve içeriğini izah için doğrudan doğruya Allahü teâlâ'dan vârid olmuştur.

Allahü teâlâ'nın kelâmı olduğu görüşüne göre, Allahü teâlâ, onların Isâ (aleyhisselâm) hakkında söyledikleriyle zulmettiklerini ve hak yoldan ayrıldıklarını ifade etmiştir.

Onlar her ne kadar kendi inançlarına göre, bu sözleri söylemekle İsa'yı (aleyhisselâm) tazim etmiş ve kadrini yüceltmişlerse de, İsâ (aleyhisselâm), bu sözlerinde onlara yardım etmemiş, onları desteklememiş ve o sözleri red ve inkâr etmiştir.

Bir görüşe göre ise, bu cümle, İsa'nın (aleyhisselâm) sözlerine dahildir (ve önceki cümlenin izahı mahiyetindedir). Başka bir deyişle İsâ (aleyhisselâm) şöyle demek istemiştir:

"- Sizin bu söylediklerinizde hiç kimse size yardım etmez ve sizi desteklemez; çünkü bu makûl olmaktan çok uzak ve imkânsızdır. "

Ancak İsa'nın (aleyhisselâm) bu sözlerini onlara yardım etmemek ve onları desteklememek şeklinde ifade ve izah etmek, faydasız olmakla beraber, kuvvetliyi zayif ve korkunç ve önemli bir durumu ehven göstermek olur. Hatta zahire göre, İsa'ya (aleyhisselâm) hiç yaraşmayan onlara yardım etmek ve destek vermek gibi bir ihtimali de akla getirir. Ancak eğer bu kelâm, onlarla istihza etmek anlamına hamledilirse, belki bu sakınca bertaraf edilmiş olur.

73
"Andolsun ki:

"- Allah, üçün üçüncüsüdür !" diyenler de kâfir olmuşlardır. Bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer bu söyleyegeldiklerinden vazgeçmezlerse içlerinden kâfir olanlara acı bir azab (azab-ı elim) isabet edecektir."

A- "Andolsun ki:

"Allah, üçün üçüncüsüdür !" diyenler de kâfir olmuşlardır. Bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur."

Bu âyet de, Hıristiyanlar içinde bir başka taifenin küfrünü ortaya koyar.

"Sâlisü selâsetin / Üçün üçüncüsü", "râbiu' erbaatin / dördün dördüncüsü" ve benzeri sözlerin mânâsı, mutlak olarak bu adedlerden biri olmaktır; yoksa özellikle üçüncü ve dördüncü olmak değildir.

Hıristiyanlar şöyle diyorlardı:

"Tanrılık, Allahü teâlâ ile İsâ ve Meryem arasında müşterektir; bunların her bir bir ilahtır." Nitekim:

"Allah: "- Ey Meryem oğlu İsâ! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki ilâh edinin" diye sen mi dedin?" buyurduğu zaman..." (Mâide 5/116)

âyet-i kerimesi de, bu izahı teyid eder.

Şu halde "üçün üçüncüsü" demek, üç tanrıdan bir demektir. "Bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur" ifadesinin zahirinden ilk akla gelen de budur. Yani varlık âleminde,

vahdaniyet sıfatına sahib,

ortaklık kabul etmekten münezzeh,

bütün varlıkların başlangıcı,

ibâdete müstahak,

varlığı zorunlu O'ndan başka bir varlık mevcud değildir.

Bir görüşe göre de Hıristiyanlar şöyle diyorlardı:

"- Allah, bir cevherdir (kendi zâtı ile var olan bir varlıktır); üç uknumdur (asıldır):

1-Baba,

2-Oğul,

3-Ruhu'l-Kudüs."

Onlar, birinci uknûmden zat, vücud (varlık), ikinci uknûmden ilim, üçüncü uknumdan da hayat anlıyorlardı.

Şu halde " Bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur" kelâmının mânâsı, "Zâtı tek, hiçbir veçhile aded kabul etmez ilâh'dan başka ilâh yok" demektir.

B- "Eğer bu söyleyegeldiklerinden vazgeçmezlerse içlerinden kâfir olanlara acı bir azab (azab-ı etim) isabet edecektir."

Allah'a yemin olsun ki eğer onlar, söyledikleri o küfre son verip de, tevhid inancını kabul etmezlerse, onlardan, eski küfürlerinde ısrar edenlere muhakkak dayanılmaz bir azap dokunacaktır.

Bunların "Onlar" zamiri yerine "ellezîne keferû minhüm / içlerinden kâfir olanlar veya inkâr edenler" şeklinde zahir olarak ifade edilmesi, küfürlerine dair şahadeti tekrar etmek içindir.

Onların küfrünün, hudûsü (yeni oluşumu) bildiren fiil ile ifade edilmesi, Peygamberlerin tebliğlerinden sonra küfrü südürmenin, eski küfürlerinden farklı yeni bir küfür ve eski azgınlıklarına ilâve yeni bir azgınlık olduğuna dikkat çekmek içindir.

"Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecekler mi ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Rahîym)dır."

A- "Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecekler mi ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi?"

Bu istifham, vaakti olanı reddetmek ve yadırgamaktır yoksa vukuunu reddetmek için değildir. Bu kelâm, o kâfirlerin küfürdeki ısrarlarından taaccüp ettirmeyi hedefler.

Bu cümle, makamın gerektirdiği mukadder bir cümleye atıftır. Yani hâlâ o bâtıl inançlarına ve anlamsız sözlerine son vermeyecekler mı ve hâlâ tevhıd ile ve O'na nisbec ettikleri ittihad (birleşme) ve hululden tenzih ile Allahü teâlâ'ya tevbe etmeyecekler mi ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi?

Şu halde redd ve taaccübün konusu, küfürlerine son vermemek ve tevbe etmemektir.

Yahut onlar, bu mükerrer şahadatleri ve açıklanan ağır azab vaidlerini duydukları halde hâlâ tevbe etmeyecekler mi?

Buna göre ise, söz konusu inkâr ve ta'cibin asıl konusu, tevbeyi gerektiren o korkunç beyanları duydukları halde yine de tevbe etmemeleridir.

B- "Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

Bu kelâm, onların küfürdeki ısrarlarını ve mağfiret dilemeye yanaşmadıklarını ve hallerine taaccübü tekid eder.

Allahü teâlâ'nın mağfireti sonsuzdur. Eğer onlar mağfiret dilerlerse onları da bağışlar ve lütfundan onlara da ihsan eder.

75
"Meryem oğlu İsâ Mesîh, sadece bir Resuldür. Ondan önce de Resûllar gelip geçmiştir. Ve onun annesi dosdoğru (siddüka) bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. (Resûlüm) bak, nasıl âyetleri açıklıyoruz. Sonra bak nasıl haktan saptırılıyorlar."

A- "Meryem oğlu İsâ Mesîh, sadece bir Resuldür."

Bu istinaf cümlesi, kaçınılmaz bir hakikati tesbit ve İsâ ile anasının (aleyhisselâm) gerçek hallerini belirler. Bunun için, önce, İsâ ile annnesini (aleyhisselâm) en mükemmel insanlar zümresine dahil eden kemal sıfatlarından en şereflisine; sonra da, kendileri ile bütün beşer hatta hayvan fertleri arasında müşterek bir başka vasfa işaret edilir.

Amaç, Hıristiyanlari, İsâ ile annesi hakkında uydurdukları şeylerden tedricî olarak aşağı indirmek ve onları tevbe istiğfara irşad etmekdir.

Yani İsa'nın (aleyhisselâm) en yüksek sıfatı risalede sınırlıdır; onu asla geçecek değildir.

B- "Ondan önce de Resuller gelip geçmiştir."

Bu cümle, İsa'nın (aleyhisselâm) bir Resul olup tanrılığa münaft sıfatını bildirir. Çünkü İsâ dan önce de bir takım Resullerin gelip geçmesi, onun da gelip geçici olduğunu gösterir. Bu da onun tanrılığının imkânsız olduğunu ortaya koyar.

İsâ (aleyhisselâm), kendisinden öncekiler gibi bir Resul olup nasıl Allahü teâlâ, onlardan her bazı mucizeler vermişse ona da bazı mucizeler tahsis etmiştir.

Nitekim,

1- Eğer onun eliyle ölülere hayat vermişse, Mûsa'nın (aleyhisselâm) eliyle de asaya hayat vermiş ve onu yerde hızla sürünen bir yılan yapmıştır. Bu İsa'nın' mucizesinden de garibtir.

2- Ve eğer İsâ babasız olarak yaratılmışsa, Âdem (aleyhisselâm) de, babasız ve anasız yaratılmıştır. Bu ise, ondan daha gariptir.

İşte bütün bu mucizeler Cenab-ı Allah'tandır; Mûsâ ve İsâ ise, O'nun garip işlerinin mazharlarıdır.

C- "Ve onun annesi dosdoğru (sıddıika) bir kadındır."

İsa'nın (aleyhisselâm) annesi de da doğruluktan ayrılmayan ve bu vasfı ziyadesiyle taşıyan diğer kadınlar gibidir. Bu itibarla İsâ ile annesinin (aleyhisselâm) mertebeleri de, iki beşerîn meretebesinden başka bir şey eleğidir. Bunlardan biri Peygamber (Peygamberimiz), diğeri de Sahabî'(Ebubekir el-Sıddîk)dir.

O halde siz, onların her ikisini; diğer Peygamberlerin ve hav as sı nin (has arkadaşlarının) vasıflandırılmadığı bir vasıfla vasıflandırma hakkını nereden buluyorsunuz?

Ç- "Her ikisi de yemek yerlerdi."

Bu istinaf cümlesi de, yukarıda işaret edilen bir gerçeği açıklar. Bu da İsâ ile annesinin (aleyhisselâm), insanların ve hayvanların her ferdinin ihtiyaç duydukları gıdaya muhtaç olduklarıdır.

D- "(Resûlüm) bak, nasıl âyetleri açıklıyoruz. Sonra bak nasıl haktan sap tadıyorlar."

Bu kelâm, hiçbir şaibe kalmayacak şekilde hakikat dile getirilmesine rağmen yine de şuurlanmayıp İsâ ile annesinin tanrı oldukları iddiasını sürdürenlerin hallerinin ne kadar yanlış olduğunu vurgular.

Yani ey Resûlüm! Bak nasıl İsâ ile annesi (aleyhisselâm) hakkında onların uydurdukları şeylerin bâtıl olduğunu gösteren açık deliller ortaya koyuyoruz ! Bunları neredeyse sağır dağlar bile duyacak.. Sonra bak, onlar, bu deliller üzerinde düşündükleri halde nasıl saptırılıyorlar!

"Unzur / bak" emrinin tekrarı, ziyadesiyle taaccüp ettirmek içindir.

"Sümme / sonra" kelimesinin tekrarı, iki acayib şey arasındaki farklılığı göstermek içindir. Yani,

1- Bizim delilleri açıklamamız, tahkik ve izah mükemmeliyetinin zirvesidir.

2- Fakat iş böyleyken hiçbir haklı gerekçe olmadan onların gerçekten yüz çevirmeleri de son derece acayibdır.

76
"(Resûlüm) de ki:

"- Allah'ı bırakıp da size ne bir zarar ne bir yarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Allah, hakkıyla işiten (e's - Semî'), hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "(Resûlüm) de ki (kul):

"- Allah'ı bırakıp da size ne bir zarar ne bir yarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyosunuz."

Burada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e onları ilzam ve iskât etmesi emrediliyor.

Bir zarar ve fayda vermeye mâlik olamayandan maksat, İsâ (aleyhisselâm) dır. İsa'yı (aleyhisselâm) ifade için akıllı canlılar için kullanılan "men" harfi değil de, eşya için kullanılan "mâ" harfinin tercih edilmesi onun tanrılık vasfından tamamen uzak oluğunu daha baştan tesbit etmek içindir. Bu harfin kullanilmasiyle, İsa'nın (aleyhisselâm), hiçbir şeye muktedir olmayan eşya sınıfına dahil olduğu beyan edilmiş oluyor.

İsâ Allahü teâlâ'nın bahşettiği kudretle bir zarar ve fayda vermeye muktedir ise de, kendi zatından hiçbir şeye muktedir değildir. Ve İsâ (aleyhisselâm), Allahü teâlâ'nın bela ve musibetlerle verdiği zararı ve sağlıkla verdiği faydayı da asla veremez.

Zarar, faydadan önce zikredilmiştir, çünkü zarardan sakınmak, fayda aramaktan daha önemlidir.3 Bir de, tesir derecelerinin asgarisi, şerrin def'idir. Hayrın celbi ise, ondan sonra gelir.

B- "Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir."

Bu cümle,

yukarıda zikredilen redd ve kınama için tekid ilzam ve iskât için açıklama mahiyetindedir.

Yani siz, Allahü teâlâ'ya, size zarar ve fayda vermeye muktedir olmayan bir varlığı mı ortak koşuyosunuz?

Oysa bütün mesmûatı (isitilenleri), malûmatı ve ezcümle sizin bâtıl sözlerinizi, yanlış inançlarınızı ve kötü amellerinizi ihata etmek;

sizin dünyevî ve uhrevî zararlarınızın ve faydalarınızın da dahil olduğu her şeye yegâne üstün kudretle muktedir olmak Allahü teâlâ'ya mahsustur.

77
" (Resûlüm) de ki:

"- Ey Ehl-i Kitab! Dininizde haksız yere gulüv yapmayın (aşırı gitmeyin). Daha önce sapmış, bir çoklarını da saptırmış ve doğru yoldan uzaklaşmış bir topluluğun nevasına (arzu ve isteklerine) da uymayın."

A- "(Resûlüm) de kı:

"- Ey Ehl-i Kitab ! Dininizde haksız yere gulüv yapmayın."

Bundan önce Kitab Ehli Yahudilerin ve Hıristiyanların meslekleri (inançları) ibtal edilmişti. Şimdi burada hitap, iltifat yoluyle (doğrudan doğruya) Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) lisaniyle bu iki fırkaya tevcih edilmektedir.

Bundan maksad, onları bâtıl inançlardan kurtarmak ve sağ duyu sahibi herkesin gittiği dosdoğru bir yola irşad etmektir.

Burada haddi tecavüz etmeme nehyi,

- Hıristiyanları İsa'yı (aleyhisselâm) Peygamberlikten kendi uydurdukları ilâh mertebesine yükseltmekten;

- Yahudileri de, İsa'yı (aleyhisselâm) Peygamberlik mertebesinden, yine kendi uydurdukları o pek çirkin mertebeye indirmekten men emek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu nehiy de, Nisa (4) süresindeki gibi yalnız Hıristiyanlara mahsustur.

Hıristiyanların, Ehl-i Kitab unvanı ile zikredilmesi, İncil'in de onları haddi tecavüzden nehyettiğini hatırlatmak içindir.

"Ğayra'l-hakkıi / haksız yere" demek,

hak olmayan, bâtıl olan bir aşırılığa gitmeyin,

yahut hakkı tecavüz etmeyin,

yahut bâtıl olan dininizde aşırı gitmeyin,

yahut aşırı gitmeyin, ancak hakka bağlı kalın ; demektir.

B- "Daha önce sapmış, bir çoklarını da saptırmış ve doğru yoldan uzaklaşmış bir topluluğun hevasına (arzu ve isteklerine) da uymayın."

Bu topluluk,

2-Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmeden önce,

Yahudilerle Hıristiyanların,

yahut yalnız Hıristiyanların,

kendi şeriatlarında dalâlete düşmüş ve kendileri gibi birçoklarını da dalalete düşürmüş,

3-Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderildikten, hakkın ve İslâmın dosdoğru yolu gösterildikten sonra,

onu kıskanarak kendisini yalanlamak ve ona zulmetmek suretiyle yolun doğrusundan uzaklaşmış bulunan selefleri ve öncüleridir.

Diğer bir görüşe göre onların,

birinci dalâletleri, aklın icabından ;

ikinci dalâletleri, şeriatın getirdiklerinden sapmalarına işarettir.

78
"Isrâiloğullarından kâfir olanlar Dâvûd ve Meryem oğlu İsa'nın lisanı ile lâ'netlenmişlerdir. Bu, onların isyanlarından ve haddi aşmalarındandı."

A- "Isrâiloğullarından kâfir olanlar Dâvûd ve Meryem oğlu İsa'nın lisanı ile lâ'netlenmişlerdir."

Allahü teâlâ, Isrâiloğullarından kâfir olanları Zebur'da ve İncil'de Dâvûd ve İsa'nın (aleyhisselâm) diliyle lanetlemiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, Eyle halkı, cumartesi günü azgınlık ettikleri zaman, Dâvûd (aleyhisselâm) onlara bedduada bulunarak:

"- Allah'ım! Onlara lanet eyle ve onları ibret, yap!" dedi.

Allahü teâlâ da, onları meshederek maymun suretine soktu (112-114. âyetlerinde zikredilecek).

"Mâide (sofra) indiğini gören ve ondan yiyenler de, küfre gidince, İsâ (aleyhisselâm) şöyle bedduada bulundu:

"- Allah'ım! Bu sofradan yedikten sonra küfre gidenleri, âlemde hiçbir kimseye vermediğin azabı ver ve cumartesi ashabına lanet ettiğin gibi onlara da lanet eyle!"

Bu bedduaya uğrayanlar, domuz suretine dönüştüler. Bunların sayısı beş bin civarında idi. İçlerinde kadın ve çocuk yoktu.

B- "Bu, onların isyanlarından ve haddi aşmalarındandı."

Bu istinaf cümlesi, kelamdan çıkan bir suale cevap mahiyetindedır. Sanki,

"- Bu lanetlenme hangi sebepten olmuş?"

diye sorulmuş ve bu sorunun cevabı olarak:

"- Bu korkunç ve şeni lanetlenme, onların sürekti isyanları ve aşırı gitmeleri sebebiyle olmuştur" cevabı verilmiştir.

79
"Onlar işledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçilmezlerdi.

Andolsun ki yapmaya devam ettikleri şeyler ne kötüydü!"

A- "Onlar işledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmezlerdi."

Bu istinaf cümlesi de, onların kötülüklerinin sürekli olduğunu belirtir.

1-Tenâhi (birbirlerini vazgeçirmelerin)den maksad, her birinin diğerini, yaptığı kötülükten nehyetmesi değil fakat nehyin bir çok kimseden sadır olmasıdır.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, burada tenâhi, son vermek anlamındadır. Buna göre bu cümle, mâkablindeki isyan ve aşırı gitmeyi tefsir eder ve onların sürekti olduğunu gösterir.

Birinci mânâya göre, onların kötülükten nehyetmeyişlerinin devamlı olduğu ve aralarında bunu yapacak hiç kimsenin bulunmadığı anlaşılır.

B- "Andolsun kı yapmaya devam ettikleri şeyler ne kötüydü."

Bu kelâm, yemin tekidi ile, onların yaptıklarını kınar ve yadırgar. Onları, bu halleri lanete uğratmıştır. Onların hem bu halleri hem de küfürleri lanet sebebi olmuştur. Nitekim bundan önceki,

" İsrâıloğullarından kâfir olanlar lânetlenmişlerdir." (Mâide 5/78) âyeti küfürlerinin de lanet sebebi olduğunu gösterir.

80
"(Resûlüm) onlardan çoğunu kâfirlerle dostluk eder görürsün. Nefislerinin onlar için önceden hazırladıkları ne kötüdür! Allah, onlara gazab etmiştir. Ve onlar sürekli olarak (muhalleden) azab içinde kalacaklardır."

A- "(Resûlüm), onların çoğunu kâfirlerle dostluk eder görürsün."

"- Ey Resûlüm ! Kitab Ehlinden, Kâ'b b. Eşref ve benzerleri gibi pek çoğunu Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere olan öfkeleri yüzünden müşriklerle dostluk eder görürsün."

İbn Abbâs (radıyallahü anh), Mücahıd ve Has en'e göre ise, bunun anlamı:

"Kitab Ehli münafıklardan çoğunun Yahudilerle, dostluk kurduklarını görürsün" demektir.

Diğer bir kavle göre onlar müşriklerle dostluk kurup onların safında yer alıyorlardı.

B- "Nefislerinin onlar için önceden hazırladıkları ne kötüdür ! Allah onlara gazab etmiştir. Ve onlar sürekli olarak (muhaileden) azab içinde kalacaklardır."

Onların, kıyamet gününde ona ulaşmak üzere önceden hazırlayıp gönderdikleri şey, muhakkak ne kötü bir şeydir! O kötü olan şey de, Allahü teâlâ'nın onlara gazap buyurması ve cehennem azabında ebedî olarak kalmalarıdır.

Yahut "En sahıita-llâhü a'leyhim / Allah onlara gazap etmiştir" cümlesi, mukadder bir sualin cevabı mahiyetindedir. Sanki,

"- O kötü olan nedir ve nasıl bir şeydir?" diye sorulmuş da, cevabı öyle verilmiştir.

81
"Eğer onlar Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı onları dost edinmezlerdi. Fakat onlardan çoğu fâsık (yoldan çıkmış) kırdır."

A- "Eğer onlar Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı onları dost edinmezlerdi."

Eğer o müşrikleri dost edinen Kitab Ehli münafıklar, sahih bir iman ile Allahü teâlâ'ya, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e ve ona indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerıiu'e iman etmiş olsalardı, o müşrikleri ve Yahudileri dost edinmezlerdi. Çünkü zikredilenlere gerçek mânâda iman etmek, müşrikleri ve Yahudileri dost edinmeye kesinlikle mânidir.

B- "Fakat onların çoğu fâsık."

Onların çoğu, dinden; Allah'a, Peygamberlerine ve Kitablarına imandan çıkmışlardn yahut onlar nifakta temerrüt ve tefrit halinde bulunuyorlar.

82
"(Resûlüm), imarı edenlere karşı düşmanlık (adavet)ta insanların en şiddetlisi olarak Yahudilerle müşrikleri bulursun.

İman edenlere karsı sevgi (meveddet) de en yakın (akrab) olarak da "-Biz Hıristiyanlarız (nasarayız), diyenler"i bulursun. Bu, hiç şüphesiz onlar içinde keşişler (kıssîsîn), rahibler (ruhban) bulunmasından ve bunların gerçekten büyüklük taslamaz olmalarındandır."

A- "(Resûlüm), iman edenlere karşı düşmanlık (adavet)ta insanların en şiddetlisi olarak Yahudilerle müşrikleri bulursun."

Bu istinaf cümlesi, daha öncekiler gibi Yahudilerin çırkinliklerini, küfürdeki derinliklerini ve müşriklerle aralarındaki yakınlığı açıklar. Cümlenin "Lâm-ı kasem" le başlaması veya yeminle tekid edilmesi, içeriğinin beyanına itina gösterildiği içindir.

Hitab, Ya Resûlallah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir, ya da buna muhatab olabilen herkes içindir.

İkinci görüşe göre, hitabın umumi olması, onların hallerinin hiçbir insan için gizli olmadığını bildirmeyi hedefler.

Allahü teâlâ'nın, o Yahudileri ve müşrikleri bu şekilde vasıflandırması, serkeşlikleri, küfürdeki katılıkları, nefsanî arzulara dalmaktaki hırsları, taklide yakın ve tahkikten uzak olmaları, Peygamberlere karşı isyan ve temerrütteki maharetleri,

- Peygamberlere karşı tekzib ve mukavemete cür'et göstermeleri sebebiyledir.

Yahudilerin, en önce zikredilmesi düşmanlıkta onların müşriklerden de önde olduklarını bildirmeyi amaçlar. Nitekim,

"(Resûlüm) sen onları hayata karşı insanların en hırslısı (ahras / en haris) bulacaksın. Müşriklerden de fazla... Onlardan her biri bin sene yaşamak ister" (Bakara 2/96) mealindeki âyette de onların önce zikredilmesi, yaşama ihtirasında müşriklerden de önde olduklarını gösterir.

B- "İman edenlere karşı sevgi (meveddet)de en yakın (akrab) olarak da:

"- Biz Hıristiyanlarız (nasarayız); diyenleri bulursun."

Hıristiyanların bu şekilde tavsifi, İslâm'ın hak din olduğu inancını izhar etmemekle beraber onların,

"- Biz Allah'ın yardımcılarıyız ve hak ehlinin dostlarıyız."

demeleri sebebiyle sevgi bakımından Müslümanlara en yakın olduklarını bildirmek içindir.

"Eşedd'in karşıtı olarak "edz'a'f en zayıf " veya "akrab'in karşıtı olarak "eb'a'd — en uzak" denmemesi, iki fırka arasında son derece farklılık bulunduğunu zımnen bildirmek içindir. Çünkü böylelikle bu iki fırkadan,

- birinin iki ziddin en son; diğerinin de, diğer ziddin en yakın mertebesinde bulunduğu beyan edilmiş olur.

C- "Bu, hiç şüphesiz onlar içinde keşişler (kıssîsîn), rahıbler (ruhban) bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamaz olmalarındandır."

Kıssîsler, Hıristiyanların âlimleri, âbidleri ve reisleridir. "Kıssîs", kelimesinin türetildiği "tekassüs", gece vakitlerinde yoklamak ve araştırmak anlamındadır. Onlara bu ismin verilmesi, Rağıb el- İsfahanı'ye göre, ilim alanında ziyadesiyle araştırmacı oldukları içindir.

Diğer bir görüşe göre, "kass", kelimesi, bir şeyi yoklayıp araştırmaktır. Hıristiyanların âlimlerine kıssîs denmesi, ilmî araştırma yaptıkları içindir.

Bir diğer görüşe göre ise, kıssîs kelimesi Arapça olmayıp yabancıdır.

Ebû Ali Muhammed el- Kurtûbî diyor ki:

"Kıss ve Kıssîs, Rumca âtim demektir."

Başka bir görüşe göre ise, Hıristiyanlar, İncil'i tamamen kaybettiler. Bunların içinden yalnız Kıssîs adında biri kaldı; o dinini hiç değiştirmedi. İşte bundan sonra onun hidÂyetine ve din anlayışına uyanlara kıssîs adı verildi.

"Raltib" kelimesinin türetildiği "terehhüb" de, manastırda ibâdet etmek demektir.

Yine Rağıb el- İsfahânî'ye göre "Ruhbaniyet, fazla korkudan aşırı derecede ibâdet etmektir."

Ruhban kelimesinin tenvın ile vârid olması çokluk ifade etmek içindir. Kıssîs kelimesi için de çokluk anlamı vardır. Çünkü Hıristiyanların, mü'minleri sevdiklerine delâlet eden bu mânâdır. Çünkü birçok fertlerin bir hasletle vasıflandırılması, o emsin bütün fertlerinin o vasfı taşıdıklarını zannına yol açmış olur. Yoksa, Yahudilerden de hidayete erişen insanlar vardır ve Abdullah b. Selâm ve benzerleri bunlardandır. Nitekim,

"Hepsi bir değildir. Ehl-i Kitab'tan öyle dürüst bir ümmet (topluluk) vardır ki gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar." (Al-i İmrân 3/113) mealindeki âyet de bu hakikati ifade eder.

Ancak bu Yahudiler, Hıristiyanlar kadar çok olmadığı için onların hükmü, bütün Yahudiler için geçerli değildir.

Yine o Elıristiyanlar, hakkı anladıkları zaman, Yahudiler gibi tekebbür etmeyip tevazu gösteriyorlardı ve hakkı kabul etmemek için büyüklük taslamıyorlardı. Bu haslet, o Hıristiyanların bütün fertlerine şamildir, işte bu tevazu hasletinin, Hıristiyanların sevgi bakımından mü'minlere daha yakın olmalarına sebep olduğu gayet açıktır.

Bu ilâhî kelâm şuna delâlet eder:

Kâfirlerde bile olsa, tevazu, ilim ile amele yönelme ve nefsanî arzulardan yüz çevirme övgüye şayandır.

83
"Onların, Resule indirilmiş olan (Kur'ân)ı işittikleri zaman da hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup tasdığını (feyezan ettiğini) görürsün. Derler ki:

"- Rabbimiz, iman ettik; artık bizi sahicilerle beraber yaz."

A- "Onların, Resule indirilmiş olan (Kur'ân)ı işittikleri zaman da hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup tasdığını (feyezan ettiğini) görürsün."

Bu cümle, "Ve ennehüm lâ yestekbirûn / ve onların gerçekten büyüklük taslamaz olmalarındandır" cümlesine atıftır.

O Hıristiyanların, Müslümanlara yakınlığınm sebebi, onların tevazuundan ve Kur'âni işittikleri zaman gözlerinden yaşlar boşanmasındandır.

Bu kelâm, o Hıristiyanların, kalblerinin rakıîk ve Allah korkusu ile dolu olduğunu, hakkı kabulden kaçınmadıklarını beyan eder.

B- "Derler kı:

"- Rabbimiz, iman ettik; artık bizi şahitlerle beraber yaz."

Bu istinaf cümlesi, Kur'âni işittikleri zaman içinde bulundukları halın hikâye edilmesinden doğan bir suale cevap mahiyetindedir. Sanki,

Onlar o durumda ne diyorlardı?" diye sorulmuş da, cevab olarak onların şöyle dedikleri ifade edilmiştir:

"Ey Rabbimız; biz, bu Kur'ân'a, yahut bu Kur'ân'ın indirildiği Peygamber'e, yahut her ikisine de iman ettik.

Artık bizi, Kur'ân'ın ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Peygamberliğinin hak olduğuna şahadet edenlerle beraber yaz; yahut kıyamet gününde diğer ümmetler hakkında şâhidlik edecek olan Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) in ümmeti ile beraber yaz."

O Hıristiyanlar, Peygamberimiz(sallallahü aleyhi ve sellem)in ümmetinin vasıflarını İncil'de böyle okudukları için bu duayı yapmışlardı.

84
"Bize ne oluyor ki Rabb'ımızın bizi sâlih bir toplulukla cennete sokmasını ummakta iken Allah'a, hakk olarak bize gelene iman etmeyelim ?"

O Hıristiyanlar, bu istinafı kelâmı, inanmamalarının sebebini tamamen inkâr ve reddederek, imanlarını tesbit ve takrir için söylemişlerdir.

Yâ-Sîn (36) sûresinin,

"Bana ne oluyor ki beni yaradana ibâdet etmiyeyim? Hepiniz O'na döndürüleceksiniz" mealindeki 22. âyeti ile benzerlerinde olduğu gibi bu âyette de inkâr ve nefiy (olumsuzluk), sebep ve müsebbebin her ikisine birden tevcih edilmiştir.

"Böyle iken onlar acaba neden iman etmezler?" (İnşıkak 84/20)

âyetiyle benzerlerinde ise müsebbebin tahakkuku ile inkâr ve nefiy, yalnız sebebe tevcih edilir.

Çünkü istifham hemzesi ("e "olarak okunan istifham harfi),

bazen vaakıi inkâr için,

bazen de vukûu inkâr ve red için kullanıldığı gibi,

İstıflıâm "mâ"si da, bazen yalnız vaakıin sebebini inkâr ve redek için kullanılır. Nitekim,

" Böyle iken onlar acaba neden iman etmezler?" (inşıkak 84/20)

" Size ne oluyor ki, Allah'a büyüklüğü yakıştırmıyorsunuz?" (Nûh 71/13) âyetleri bu kabildendir.

İşte bu iki âyette hal cümlesinin ifade ettiği mânâ, gerçekleşmiştir. Zira îman etmemek ve Allahü teâlâ'ya büyüklük yakıştırmamak, tahakkuk etmiş şeyler olup soruyu tevcih edenler, onun sebebini inkâr ve reddetmektedirler.

Bazen de inkâr ve red, vukûun ve nefyin sebebine ilişkin olur ve bunlar müsebbebe de sirayet eder. Nitekim yukarda aslı ve meali münderic birinci âyet (Yâsîn 36/22) bu kabildendir.

Böylece hal cümlesinin mânâsı, kesinlikle farazî olur. Nitekim bu âyette (Yâsîn 36/22) ibâdetin yokluğu, kesinlikle farazidir.

85
"Böyle söylemelerinden dolayı Allah da onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükafatlandırmıştır. Orada sürekti olarak kalacaklardır. İyilik yapan (muhsin)lamı mükâfatı işte budur."

A- "Böyle söylemelerinden dolayı Allah da onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükafatlandırmıştır."

Bu inançlarından dolayı Allahü teâlâ da, onlara bu mükâfatı verdi. Nitekim "bu, filanın sözüdür" dendiği zaman, yani onun inancıdır, demek olur.

B- "İyilik yapanların mükâfatı işte budur."

Fikri ile ameli güzel olanların, yahut bütün işlerinde iyilik ve güzelliği itiyad edinenlerin mükâfatı işte budur.

Bu dört âyetin, Necaşî (zamanın Habeşistan hükümdarı) ve yakın adamları hakkında indiği rivâyet olunmuştur. Şöyle ki:

Resûlüllah ona bir mektup gönderir. Necaşî, mektubu okuduktan sonra Cafer b. Ebi Talib ve onunla beraber Habeşistan'a hicret edenleri çağırır. Keşişlerle rahibleri de huzuruna getirtir. Sonra Cafer'in kendilerine Kur'ân okumasını emreder. Cafer (radıyallahü anh) de, Meryem (19) sûresinden bir miktar okur. Onu dinleyen Hıristiyanların âlimleri ve reisleri ağlar ve Kur'ân'a inanırlar.27

27 Kureyş müşriklerinin vicdan ve ibadet hürriyeti tanımayan katı ve acımasız tutumları, uyguladıklan terör ve baskı politikası İslâm'ı benimsemiş olanları yeni bir sığınak aramaya itti. Osman b. Affan (radıyallahü anh) ve eşi Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in kızı Rukıyye'nin (radıyallahü anha) dahil olduğu on beş kişilik ilk kafile Bi'setin 5. yılı Receb ayında gizlice Mekke'den çıkarak kıyıda kendilermi beklemekte olan bir gemiye bindiler ve Habeşistan'a gittiler. Bu ilk göçten yaklaşık bir yıl kadar sonra 82 erkek ve 21 kadından oluşan ikinci bir kafile ayni yolu izledi. Bu ikinci kafileye Ca'fer b. Ebû Tâlib (radıyallahü anh) başkaılık ediyordu.

Müslümanların göçünü durdurmak ve gidenleri de geri getirmek için tedbir düşünen müşrikler, Habeş İmparatoru (Necaşî) Eshame ile diplomatik münasebetler kurmaya giriştiler. Amr b. As ile Abdullah b. Ebî Rebîa'yı bir çok hediyelerle ve elçi sıfatıyla Necaşî'ye gönderdiler. Elçiler önce imparatorun üst düzey general

ve danışmanlarını birer birer ziyaret ederek onlara pek değerli armağanlar sundular ve hükümdar katında kendilerını desteklemeleri için bunlardan sözler aldılar.

Kabul sırasında, Kureyş elçileri hediyeleri arz ve takdım etdikten sonra imparatora:

"- Bizden bazı beyinsizler, dinimizden çıktılar; fakat sizin dininize de girmediler. Mahiyetini anlamadığımız yeni bir dine inandılar. Sonra da ülkenize sığındılar. Onları bize geri vermenizi istiyoruz!" dediler.

Sağduyulu ve düşünceli Necaşî Eshame bu teklife :

"- Hayır, onlarla konuşuncaya ve işin aslını öğreninceye kadar benim ülkeme sığınanları size teslim edemem. İddianız doğruysa onları veririm; değilse himayem altına alırım." dedi.

Huzura çağrılan Müslümanlar, hükümdardı saygı ile selâmlamakla beraber önünde eğilmediler. Necaşî tarafından yöneltilen soruları Müslümanları temsilen Ca'fer b. Ebû Tâlib (radıyallahü anh) şöyle cevaplandırdı:

- Biz ne Yahudî ne de Hıristiyanız. Kavmirnizin dininden de değiliz. Biz, bir tek Allah'a kulluk eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayız; biz Müslümanız, Bu dını bize aslını ve neslini bildığimiz, kendisini yakından tanıdığımız, dığer Peygamberler gibi Allah tarafından gönderilen bir Peygamber getirdi. Biz evvelce putlara tapar ve her tüdü köfülüğü yapardık. Kuvvetli olanımız zayıfı ezerdi. O Peygamber bize bir tek Allah'a kulluk etmeyi, iyiliği, doğruluğu, vefayı, emaneti korumayı, akrabayı ziyareti, komşuya iyi davranmayı, kan dökmemeyi, helâl ve haramı, haramdan kaçmmayı öğretti. Putlara tapmaktan, yalan şâhidlik yapmaktan, yetim malı yemekten, iffetli kadına iftiradan, bütün kötülüklerden bizi men etti. Bız de onu tasdik ettik, ona inandık, onun getirdiğine uyduk. Allah'ın kelâmmı anlamaya çalıştık. Bu davramşımızla kavmimızin düşmanlığınl kazandık. Onlar Peygamberi yalanladilar, onu öldürmek ve bızi yeniden putataparlığa döndürmek istediler. Bize işkence ve zulüm yaptilar. Biz de kaçarak ülkenıze sığındık.

Allah'ın Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem), bize cennet ehlinin selâmını öğretmişti. Sizi de bu suretle selâmladık.

Meryem oğlu İsa'ya gelince; Peygamberimizin bize öğrettiklerine göre: "O, Allah'ın kulu ve Resulüdür. O'nun ruhudur. Afif ve temiz bakire Meryem'e ilka ettiği kelimesidir."

Ca'fer b. Ebû Tâlib (radıyallahü anh), bu konuşmadan sonra, Necaşî'nin isteği üzerine Meryem (19) sûresinin baş tarafından birkaç sahife okudu. Allah'ın yüce kelâmı, iyi düşünen, iyi muhakeme eden bu dürüst ve âdil hükümdarı o derece etkiledi ki sakalından süzülen gözyaşları onun kalbinde saklı gerçek inancın en beliğ şâhidleriydi. Müslümanlara sığınma hakkı tanıyan ve onları himayesi altına alan Necaşî Eshame, Kureyş elçilerine istedikleri mültecileri değil kendisine sundukları hediyeleri iade etti. Kureyş elçileri elleri boş Mekke'ye dönerken Müslümanlar güvenikr bir hükümdarın yönetiminde inançlarının gereğini serbestçe yapabilecekleri yeni bir ülke bulmanın sevincini yaşıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu dört âyet, Necaşî kavminden Resûlüllahı ziyaret eden otuz veya yetmiş kişilik bir heyet hakkında inmiştir. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu heyete Meryem (19) sûresini okuyunca onlar ağladılar ve iman ettiler.

86
"Âyetlerimizi inkâr ve tekzib edenlere gelince; işte onlar cehennem ashabıdır."

Allahü teâlâ'nın âyetlerini tekzib etmek, küfürden başka bir şey değildir. Burada Allah'ın âyetlerini tekzibin, küfürden sonra zikredilmesi,

- tekzibçilerin halini beyan etmek,

- terğib (teşvik) ve terhib (korkutma) de tasdikçilerin karşısında tekzibçileri de zikretmek içindir.

87

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram, etmeyin ve aşırı gitmeyin. Allah, aşırı gidenleri sevmez."

A- "Ey iman edenler! Allah in size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram etmeyin."

Bundan önce Hıristiyanların ruhbaniyeti, mü'minleri nefsanî şehvetlerini kırmaya teşvik mânâları içerdiği için, onun hemen arkasından ifratın yasak olduğu belirtiliyor. Şöyle ki:

- Güzel ve temiz nimetleri kendinize haram kılarcasına nefsinizi onlardan mahrum etmeyin.

- Yahut zâhidce bir hayat yaşamak amacı ile, güzel ve temiz dünya nimetlerinin terkine ilişkin kuvvetli azminizi belirtmek için;

Biz onları nefsimize haram kıldık!" demeyin.

Rivâyete göre bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kıyameti anlatırken azab ile korkutma (inzar) konusunda bir çok şey söyledi. Onu dinleyen Ashab-ı kiram, bundan çok etkilendiler ve sonra Osman b. Maz'ûn'un öl.626) evinde toplanarak:

devamlı oruç tutmaya,

geceleri, ibâdetle ihyaya,

yumuşak yataklarda yatmamaya,

et ve yağlı yemek yememeye,

kadınlara yaklaşmamaya,

güzel kokular sürünmemeye,

dünyayı terk etmeye,

kıldan mamul aba giymeye,

yeryüzünde sürekli dolaşmaya,

ve nihayet tenasül uzuvlarını kesmeye ittifakla karar verdiler. Bilgi Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a ulaştığında o, şöyle buyurdu:

"- Ben bununla emrolunmadım (İnnî lem üıniru bizâkke). Şüphesiz; sizin üzerinizde nefsinizin de hakkı vardır (İnne kenfüsiküm a'ieyküm hakka). Onun için oruç tutun ama iftar da edin (Fesûmû ve efterû); geceleri ibâdet edin ama ayni zamanda uyuyun (ve kuumû ve nâmû). Çünkü ben, geceleri ibâdet ederim, ama ayni zamanda uyurum (Feinnî ekuumü ve enamü); nafile oruç tutarım ama iftar da ederim (ve esûmu ve eftıru); et de yerim yağk da (ve ekelü'l-lahmü ve'd-desemü) ve kadınlarla evlenirim (ve etezevvecü'n-nisâe). Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir (Femen rağıibe a'n sünneti feleyse minnî)."

İşte o zaman bu âyet-ı kerime nazil oldu.

B- "..Ve aşırı gitmeyin. Allah aşırı gidenleri sevmez."

Bundan şu anlamlar çıkarılabilir:

1-Size helâl kılınanların sınırını aşıp haram kılınanlara geçmeyin.

2-Güzel ve temiz şeylerden faydalanırken israf etmeyin.

3-Allahü teâlâ, güzel ve temiz şeyleri haram kılmayı, aşırı gidiş ve zulüm saymış ve mutlak olarak yasaklamıştır. O halde güzel ve temiz şeyleri kendinize haram kılarak aşırı gitmeyin.

88
"Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve iman ettiğiniz Allah'tan sakının."

A- "Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin."

Bu âyet-i kerime, haramın da rızık olduğuna delildir; çünkü harama da rızık denmemiş olsa, burada helâl kelimesinin zikredilmesinde ilâve bir fayda olmazdı.

B- "..Ve iman ettiğiniz Allah'tan sakının."

"Entüm bihi mü'minûn / kendisine iman ettiğiniz" ifadesi, Allahü teâlâ'nın emrini tekıddir. Çünkü Allahü teâlâ'ya iman, takvada ve yasaklara son vermede ziyadeyi gerektirir.

89
"Allah, kasıdsız olarak ettiğiniz yemin (lağıv)lerden sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti ailenize yedirdiğinizin orta derecesi (evsat)tiden on yoksulu doyurmak, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azad etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde yeminlerinizin keffareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. Şükredesiniz diye Allah, âyetlerini size işte böyle açıklıyor."

A- "Allah, kasıdsız olarak ettiğiniz yemin (lağıv)lerden sizi sorumlu tutmaz."

"Lağv ", hiçbir hükmün taalluk etmediği geçersiz yemindir.

Biz Hanefîlere göre lağv, bir kimsenin, bir şeye dair, aslında yanlış olan zannına göre yemin etmesidir. Bu, Tabiînden Mücâhid'in görüşüdür.

Rivâyete göre bazı Sahabîler, ibâdet olur kanaatiyle, helâl bazı şeyleri kendilerine haram kılmış ve yemin etmişlerdi. Sonra bu âyet-i kerime nâzıl olunca:

"- Şimdi yeminlerimiz ne olacak?" dediler. İşte bunun üzerine kefaretle ilgili âyet indi.

İmam Şafiî'ye (radıyallahü anh) göre ise, lağv, kastı olmaksızın (bilâ kasd velâ fikr) kişinin ağzından çıkıveren yeminlerdir. İnsanların:

"- Vallahi öyle!",

"- Vallahi öyle değil!" demeleri gibi. Bu da, Âişe'nin (radıyallahü anha) görüşüdür.

B- "Fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden sizi sorumlu tutar."

Allah, tevsik (belgeleme) kastı ve niyetiyle ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi sorumlu tutar.

C- "Bunun da keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta derecesi (evsat) nden on yoksulu doyurmak."

Geçerli olan yemini bozmanın keffareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin çeşit ve mikdar olarak ortalamasından on yoksulu doyurmaktır.

Bu keffaret, on yoksulun her birine yarım sa' buğday vermektir.

{Sa', şer'î dirheme göre 2.917 kg. örfî dirheme göre ise, 3.333 kg.)

Yemini bozmadan önce keffaretini verip de sonra yemini bozmanın caiz olduğunu savunanlar, bu âyetin zahirini delil gösterirler.

Biz Hanefîlere göre ise caiz değildir. Çünkü Peygamber şöyle buyurur:

"Bir kimse, bir şeye yemin ettikten sonra onun gayrının hayırlı olduğunu görürse, hayırlı olanı yapsın, sonra da yemininin keffaretini versin (Men halefe a'lâ yeminin ve fereâ ğayraha hayran minha felye'tı-llczî hüve hayrun sümme fel-yükeffer a'n yemînihi)."6

Ç - "..Yahut onları giydirmek."

Bunun mikdarı, örtülmesi gerekli yerleri örtmeye yetecek kadardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu elbise, bütün bedeni kaplayan bir uzun gömlek veya rida (baştan bele kadar örten bir bez veya kumaş) ile izar dır (belden ayağa kadar örten bez veya kumaş).

D- ".. Yahut da bir köle azad etmektir."

Köle bir insanı azad etmektir; mü'min olsun vaya olmasın.

İmam Şafiî'ye göre, kati keffaretinc kıyasla azad edilecek kölenin mü'min okması şarttır.

"Ev /: yahut" kelimesi, yeminden dolayı vacib olanın veya bu seçeneklerden birinin tayin hakkının mükellefe âit olduğunu açıklar.

E- "Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır."

Yukarıda zikredilen üç kefaret şeklinden birini gerçekleştirecek malî imkânı bulamayan kimsenin kefareti ise, üç gün oruç tutmaktır.

Bu üç gün orucun aralıksız olması, biz Hanefîlere göre şarttır. Çünkü bir kırâete göre âyette "mütetâbiat — mütevâli / aralıksız, peşpeşe" ilâvesi vardır.

İmam Şafiî (radıyallahü anh) ise, şâz (ayrı, kural dışı, genel kabul görmeyen, alışılmışın dışında, istisnaî, tuhaf, garib) kıraetleri delil (hüccet) olarak kabul etmez.

F- "Yemin ettiğinizde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun."

Yemin edip de yeminlerinizi bozduğunuz takdirde bozulan yeminin kefareti bu seçeneklerden biridir. Ve yemin etmekte cimrilik edin; çokça yemin etmeyin. "Yemin ettiğiniz zaman" ifadesi de, bunu hissettirir.

Diğer bir görüşe göre, bu kelâm,

elinizden geldiğince ve bir hayrı kaçırmayacak şekilde yemininize sâdık (bağlı) kalın;

yahut yemininizi bozduğunuz takdirde keffaretini verin demektir.

Son bir kavle göre, yemini muhafaza edin; ciddiye almayarak unutmayın; demektir.

G- "Şükredesiniz diye Allah, âyetlerini size işte böyle açiklıyor."

Allahü teâlâ, size öğretme ve çıkış yolunu kolaylaştırma nimetine şükredesiniz diye şeriatinin hükümlerini size böyle açiklıyor.

"Kezâkke "kelimesiyle ilgili izahat, Bakara (2) sûresinin 143. âyetinin tefsirinde geçti. Oraya bakıla.

90
"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal okları şeytan işi birer pisliktir. Artık onlardan kaçının ki kurtuluş (felâh)a eresiniz."

A- "Ey iman edenler! İçki (el-hamru), kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan ışı birer pısliktir."

Dikili taşlar, tapılmak üzere dikilen putlardır. Fal okları ile ilgili izahat da, bu sûrenin (Mâide 5/3) başında geçti.

Bunların şeytan işi olması, şeytanın bu işleri insanları aldatıp güzel gösterdiği içindir.

B- "Artık onlardan kaçının ki kurtuluş (felâh) a eresiniz."

Kurtuluşu umarak onlardan kaçının. Bu cümleyle ilgili izahat, Bakara 2/21. âyetin tefsirinde geçti.

İçkinin ve kumarın haranı kılmışı bu âyette birkaç yönden tekid edilmiştir. Şöyle ki:

1-Âyetin başında hasr ifade eden "innemâ / hemen ancak" kelimesi kullanılmış ür

2-İçişti ve kumar; putlar ve fal oldan ile beraber zikredilmiştir.

3-Bütün bunlar şeytan işi pislik olarak isimlendirilmistir.

Bu da, bunların sadece şer olduğunu göstermek için yeterlidir.

4-Allahü teâlâ, içki ile kumardan sakınmayı emir buyurmuş ve bunu da kurtuluş umudu kılmıştır.

Bu itibarla içki içmek ve kumar oynamak, ancak bereketsizlik ve hüsran getirir.

91
"Şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mı ?"

A- "Şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sızı Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister."

Allahü teâlâ, içki ve kumar yasağını, yukarıda izah edilen vecihlerle tekid ettikten sonra burada da, onların haranı kılınmasını gerektiren dinî ve dünyevî mefsedetleri açıklıyor.

1-Dünyevî mefsedet, onlar vasıtası ile insanlar arasına düşmanlık ve kin sokulmasıdır.

2-Dinî mefsedet de onların Allahü teâlâ'yı anmaktan ve namazdan alıkoyma sebebi olmalarıdır.

Bu âyette, özellikle içki ile kumarın birlikte zikri, onların içerdiği kötülüklere dikkat çekmek içindir.

Dikili taşların ve fal oklarının onlarla beraber zikredilmesi ise, bunların da, haram ve şer olmak bakımından birincilerden farklı olmadığım bildirmek içindir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Şâribü'l-hamru ke- â'bidü'l-vesen / İçki içen, puta tapan gibidir."

Namazın, Allahü teâlâ'yı zikre dahil olduğu halda ayrıca belirtilmesi,

namazı ta'zim,

ve namazdan alıkoymanin, imandan alıkoymak gibi olduğunu bildirmek içindir. Çünü namaz, imanın (dinin) direğidir (e's-salâtü ıı'madü'd-dîn).

B- "Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?"

Bundan önceki çeşitli caydırıcı beyanların bu soru cümlesiyle sonuca vardırılması,

kötülükleri men etmek,

onlardan sakındırmak,

onların özündeki mefsedet ve serleri açıklamak,

ve artık bütün özürlerin ortadan kalktığını bildirmek içindir.

92
"Allah'a da, Resule de itaat edin. Kaçının (hazer edin). Eğer yüzçevirirseniz bilin ki. Resulümüze düşen açık bir tebliğdir."

A- "Allah'a da. Resule de itaat edin. (Allah'a ve Resulüne muhalefetten, kötülüklerden) kaçının."

Bu cümle yukarıda geçen.

" Artık onlardan kaçının kı, kurtuluşa eresiniz" (Mâide 5/90)

cümlesine atıftır. Yani Allah (celle celâlühü) ve Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün emir ve yasaklarında onlara itaat edin ve onlara muhalefetten sakının. Şu halde Allah ile Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) içki ve kumardaki emir ve yasakları da, öncelikle buna dahildir.

B- "Eğer yüzçevirirseniz bilin ki Resulümüze düşen açık bir tebliğdir."

Eğer siz:

içki ve kumardan sakınmaktan,

Allah ile Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatten, döner ve yüz çevirirseniz şunu iyi bilin kı Resulümüz (sallallahü aleyhi ve sellem) e düşen, sadece açık bir tebliğdir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

tebliği ziyadesiyle yerine getirmiş,

risalet görevini mükemmelen yapmış,

hüccet sizin aleyhinize sabit olmuş,

özürler tükenmiş,

mazeret gerekçeleri ortadan kalkmış ve sizin için bundan sonra azaba uğramaktan başka bir seçenek kalmamıştır.

Bu ilâhî kelâmda apaçık bir tehdit; ve ağır bir azab va'di vardır.

Bazıları,

"- bunun mânâsı, şunu bilin ki siz, Resûlüllah'tan yüz çevirmekle ona bir zarar veremezsiniz. Çünkü o, ancak âyetleri apaçık tebliğ ile mükellef kılınmış ve bunu da yapmistır. Siz mükellef kılındığınız şeylerden yüz çevirmekle, ancak kendi nefsinize zarar veriyorsunuz; demektir"

demışlerse de bu makam bu türlü bir yoruma müsait değildir. Çünkü onların, yüzçevirmekle Peygamberimize zarar verdikleri iddiası dile getirilmiyor ki, onların bu iddiasına reci olarak ancak kendi kendilerine zarar verdikleri söylensin.

93
"İman edip sâlih amel işleyenlere; sakındıkları (takva veya sorumluluk sahibi oldukları, ittika ettikleri) imanlarında sebat ve sâlih amel işlemeye devam ettikleri, sonra yine sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine sakındıkları ve ihsanda bulundukları takdirde daha önce yedikleri şeylerden dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik eden (muhsin)leri sever."

A- "İman edip sâlih amel işleyenlere; sakındıkları (takva veya sorumluluk sahibi oldukları, ittika ettikleri) imanlarında sebat ve sâlih amel işlemeye devam ettikleri, sonra yine sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine sakındıkları ve ihsanda bulundukları takdirde daha önce yedikleri şeylerden dolayı bir günah yoktur."

"Ta'm", yemek, tadına bakmak, hoşlanmak anlamlarına gelmekle beraber içmeyi de kapsar. Bu kelimenin içmek anlamında kullanımı da yaygındır. Nitekim,

"Vaktâ ki Tâlût askerleriyle ayrıldı (Felemma fesale Tâlûtü bi'l-cünûdi). Onlara dedi ki (Kale):

"- Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla sınıyor. Artık kim ondan içerse benden değildir. Ama onu tatmayan bendendir. Eliyle bir avuç içen müstesna. " (Bakara 2/249) âyet-i kerimesinde de "ta'm" kelimesi içmek anlamında kullandmıstır.

Rivâyete göre (H.5. yılda vuku bulan) Ahzâb (Hendek) savaşından sonra içkiyi yasaklayan âyet inince, Ashabdan bazıları dediler ki:

"Filan, Bedir savaşında; filan da Uhud savaşında şehid oldu; o zamanlar onlar içki içiyorlardı. Yine de biz, onların cennettik olduklarına şahadet ederiz."

Diğer bir rivâyete göre, içki ile kumarı haram kılan âyet nazil olunca, Sahabelerden kimileri dediler ki:

"-Ya Resûlallah! İçki içtikleri ve kumar kazancından yedikleri zamanlarda ölen din kardeşlerimizin hak ne olacak?"

Bir diğer rivâyete göre Ebubekir (radıyallahü anh) dedi ki:

"-Ya Resûlallah! İçki içerken ve kumar oynarken ölen Müslümanların hak ne olacak? "

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu. İman edip sâlih amel işleyen Müslümanlar,

yemelerinde, içmelerinde, haramdan sakınırlar;

imanlarında ve sâlih amel işlemekte sebat ederler;

önce helâl veya mubah iken sonra haram kılınmış olan şeylerden sakınırlar ve onların haram olduklarına inanırlar;

imanlarında sebat ederler ise, bunların daha önce yedikleri ve içtikleri şeylerden dolayı kendilerine bir günah yoktur.

Hulâsa, her seferinde şart koşulan, o anda tattıklarının mubah olmasıdır; yoksa daha önce tattıklarının mubah olması değil. Çünkü o anda bir kısım hükümler neshedilmiş olabilir. Onlar kalbi ve bedenî güzel amelleri

kapsayan iyi ve güzel işler yapmaya devam ettikleri takdirde, haram kılınmadan önce tatmış oldukları şeylerden dolayı bir günah söz konusu değildir.

Âyette, bu hallerin zikredilmesi, hükmü onlara tahsis etmek için değil fakat taaddüd ve tekerrürü beyan içindir. Yani Müslümanlar,

haramlardan sakındıkları,

imanda ve salih amel işlemekte sebat,

Allahü teâlâ'ya itaat, emir ve yasaklarına riayet ettikleri,

her defasında mubahlardan bir şey kendilerine haram kılınınca ondan sakındıkları ve sonra hep bu şekilde yaşadıkları takdirde,

tattıkları yiyecek ve içeceklerden dolayı kendilerine hiçbir günah yoktur. Çünkü tattıkları zaman onlarda bir haram yoktur.

Haramlardan sakınmak dışında sayılan güzel sıfatların, günahta bir dahlı olamayacağı aşikârdır. Onların şart zımnında zikredilmesi, halleri sorulan eski Müslümanların,

bu vasıflara sahip olduklarına şahadet,

- onları bu vasıflarla medh-u sena etmek içindir.

Görüldüğü gibi bu sıfatlar her seferinde sakınmadan sonra zikredilmiştir.

Nazm-i kerimin ibare cihetinden siyakı, her ne kadar şart kelimesinden sonra zikredilen sıfatları taşıyan o eski Müslümanların hallerini beyanı istihdaf etmekteyse de, ayni zamanda onlar hakkında nassın delaletiyle istidlali bir hüküm vazi için, onlara ilişkin soruya bir cevab mahiyetindedir.

Bu da, o eski Müslümanların, bu sıfatlarla meşhur olmalarındandır. Bu itibarla sanki şöyle buyrulur:

"O eski Müslümanlar için hiçbir günah yoktur; çünkü onlar, Allahü teâlâ'ya itaat ediyorlardı. Üstelik onların, övgüye şayan sıfatları vardı. Kendilerine bir şey emredilince, onu saygıyla karşılıyorlardı. Onların, hayatlarında içki ve kumarla tanışmış olmaları, o zamanlar bunların henüz haram kılınmadığındandır. Eğer o zamanlar içki ve kumar haram kılınmış olsaydı, daha baştan onlardan sakınırlar di."

Başka bîr kavle göre, takva (sorumluluk duygusu, sakınma)daki tekrar, üç vakit ve üç hale ilişkindir. Şöyle ki:

1-İnsanın, kendisi ile nefsi;

2-İnsanın, kendisi ile diğer insanlar;

3-İnsanın, kendisi ile Allahü teâlâ arasındaki hal.

İşte bundan dolayıdır ki, âyette üçüncü defasında iman yerine ihsan zikredilmiştir.

Bu, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in ihsan hakkında söylediklerine işarettir.7 Yahut söz konusu tekrar, üç mertebeye işarettir:

1-Mebde'(başlangıç),

2-Vasat (orta),

3-Müntehâ (son).

Yahut bu tekrar, salandan şeyler itibariyledir:

1-Takva yolunda, ilâhî azabtan korunmak için haram olan şeyleri terk.

2-Haramlara düşmekten korunmak için şüpheli şeyleri terk.

3-Nefsi denaetten (alçaklıktan) korumak ve nefsi tabiat pisliğinden arındırmak için bazı mubahları terk.

Bir başka görüşe göre ise, bu tekrar, sırf tekid içindir. Tıpkı, -

"Kellâ sevfe ta'lemûn / Hayır yakında bileceksiniz."

" Hayır, Hayır. Yalanda bileceksiniz." (Tekâsür 102/3, 4) âyetlerinde olduğu gibi.

Bir diğer görüşe göre:

Birinciden murad, küfürden;

İkinciden murad, büyük günahlardan;

Üçüncüden murad, küçük günahlardan sakınmaktır.

Hiç şüphesiz bu tefsirlerin hepsi bu makama uygundur. Artık hakikate ermek için gereği gibi düşün.

B- "Allah iyilik eden (muhsin)leri sever."

Bu cümle, makablinin içeriğini en mükemmel şekilde açıklayan bir zeyl mahiyetindedir.

94
"Ey iman edenler! Allah, ellerinizin ve mızraklarınızın erdiği avlardan bir şeyle sizi mutlaka sulayacaktır. Bunu görmeden (gıyaben) kendisinden korkan (havf eden)farı bilmek (ayırdetmek) için yapacaktır. Artık bundan sonra kim haddi aşarsa işte onun için acı bir azab vardır."

A- "Ey iman edenler! Allah, ellerinizin ve mızraklarınızın erdiği avlardan bir şeyle sizi mutlaka deneyecektir."

Allah'a andolsun ki O, sizin davranışlarınızı ortaya çıkarmak için, ellerinizin ve mızraklarınızın erdiği,

- eti yenen,

- fasık (zararlı) hayvanlar 31 dışında eti yenmeyen hayvanlardan bir takım avlarla sizi deneyecektir.

31 Fasık (zararlı) hayvanlar, akreb (bir rivâyete göre yılan), karga veya alaca karga, fare, çaylak (dölengeç kuşu), kuduz köpek olarak belirtilmiştir. Bunların ihramlı veya ihramsız, haremde veya harem dışında (hill) öldürülmesinde bir sakınca yoktur (Bak: Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yayınları, Cilt. 6, Kitabü'l- Hacc, Sayfa: 342-354, Hadis No:66- 79)

Bu âyet-i kerime, Hudeybiyye seferi sırasında (M. 628) nazil olmuştur. Allahü teâlâ, ihramlı iken Müslümanları bir nevi sınamıştır.

Yabanî hayvanlar, geceleri onların yükleri arasına o kadar sokuluyorlardı ki onları kolayca mızraklayabilir hatta elleriyle yakalayabilirlerdi. Rivâyete göre Ebü'l Yeser b. Amr adındaki Şahabı önüne çıkan bir yaban eşeğini bir hamlede mızrakladı ve öldürdü. Arkadaşları:

"- Sen ihramlı iken hayvan öldürdün!.." dediler.

O da, keyfiyeti Resûlüllah'a arzetti. İşte bunun üzerine Allahü teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.

"Leyeblüvenneküm" ifadesindeki "lâm-ı kasem", av hayvanlarının, bu kadar yaklaşmalarının, onlardan kaçmamalarının sınama için olduğu gerçeğini vurgulamak ve te'ldd içindir; sınama yapılacak şeyin önceden vukuunu tesbit için değildir.

"Şey" kelimesinin nekire (belirsiz, harfti tarifsiz) olarak zikredilmesi, avları küçümsemek içindir. Bu sınama, vaktiyle Eyle halkının deniz avı ile sınanmaları kabilindendir. Gaye, bu gibi küçük sınamalarda sebat göstermeyenin, şiddetli mihnetlerde nasıl sebat gösterebileceği üzerinde düşündürmektir.

B- "Bunu görmeden (gıyaben) kendisinden korkan (havf eden)lan bilmek (ayirdetmek)için yapacaktır."

"Li-ya'leme / bilmek için" konusunda değişik yorumlar getirilmiştir:

1- Bunu Allah, Kendisini görmediği halde,

imanının kuvveti sebebiyle; Allahü teâlâ'nın azabından korkup av hayvanlarına dokunmayanları,

- imanının za'fiyeti sebebiyle Allahü teâlâ'nın azabından korkmayıp da avlanmaya kalkanları ayirdetmek için yapacaktır.

Bu anlamda kullanılan "Li-ya'leme-llâhü / Allah'ın bilmesi için" ifadesi, mükâfat veya ceza olsun, her şeyin karşılık bulmasının temel sebebini bildirmek içindir. Zira bu ifade, onları daha çok korkuya sevkeder.

2-Bu ifade, Allahü teâlâ'nın ilmi, kendisinden korkanlara bilfiil taalluk etsin, demektir. Allahü teâlâ'nın ilmi, her ne kadar kişinin korkmasından önce ona taalluk ediyorsa da, mükâfatın asıl sebebi olan ilâhî ilmin, bilfiil korkmaya taalluku, ancak korkunun gerçekleşmesinden sonra olur.

3-Bu cümlede, bir muzaf mahzûftur. Yani Allah (celle celâlühü) bunu dostlarını bilmek için yapacaktır.

4-Bir kırâete göre, âyetin metnindeki "ya'leme" fiili "i'lâm" kakbı ile de okunmuştur. Yani Allahü teâlâ, bunu kullarına bildirmek için yapacaktır.

Zamir makamında isrn-i celilin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve Allah korkusunu kalblere sokmak içindir.

C- "Artık bundan sonra kim haddi aşarsa işte onun için acı bir azab vardır."

Bu cümle, sınamanın hikmeti beyan edildikten sonra kim haddi aşarsa demektir; yoksa bazılarının dediği gibi haram, kılınmasından veya nehyedilmesinden sonra, demek değildir. Çünkü nehyedilme ile haram kılınma, bu şart cümlesinin terettüb edeceği yeni bir husus değildir. Yani diğer bazı kimselerin tercih ettiği gibi, sınamadan sonra, demek de değildir. Çünkü sınama bizatihi, azabı ağırlaştırma sebebi olamaz. Hatta aksine azabı hafifletebilen bir özür olması da vehmedilebilir. Azabın ağırlaştırlmasını mücib olan, onun sınama olduğunu beyan etnıektır. Çünkü ondan sonra sınırı asmak, açıkça büyüklük taslamak, Allahü teâlâ'nın tedbirine aldırmamak, O'nun itaatinden ve haşyetinden tamamiyle çıkmak olur.

Hulâsa mânâ şudur:

"Biz, avların çokluğunu, onların insanlara yaklaşmalarını ve kaçmamalarını, bir sınama vesilesi kıldık. Bunun itaatkâr ile âsiyi birbirinden ayirdetme aracı olduğunu da beyan ettik. İşte bundan sonra kim sınırı aşarsa, onun için acı bir azab vardır. Çünkü bu hal, sırf büyüklük taslamaktır. "

Bir de şunu anlamak gerekti: Nefsine hâkim olamayan ve bu gibi hafif sınamalarda Allahü teâlâ'nın hükmünü koruma azmini gösteremeyen kimse, büyük hadiselerin kaygan zeminlerinde onu hiç yapamaz.

Âyetteki "a'zabün elim — acı bir azab" dan maksad, her iki dünya azabıdır.

"Ey iman edenler! İhramlı iken av öldürmeyin. Sizden kim onu taammüden öldürürse, cezası öldürdüğü hayvanın davardaki dengidir ki buna sizden iki âdil kişi, kâbe'ye varacak bir kurban olmak üzere hükmeder. Yahut cezası bir kefarettir ki yosullari doyurmaktan ibarettir veyahut onun dengi oruç tutmaktır. Tâ ki yasağın cezasını (vebâlini) tatmış olsun. Geçmişte olanları Allah affetmiştir. Kim yine yaparsa, Allah da ondan intikamını alır. Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir ve intikam sahibidir."

A- "Ey iman edenler! İhramlı iken av öldürmeyin."

İhramlı iken avlanmanın azabı beyan edildikten sonra şimdi burada da, bu tecavüzü telâfi eden hükümler ortaya konuyor.

Özellikle daha önce geçen Mâide (5) sûresinin 1. âyeti malûm iken, burada öldürmeme nehyinin sarahatle zikredilmesi, hürmeti pekiştirmek ve ondan sonra gelen hükmü ona bağlamak içindir.

B- "Sizden kim onu taammüden öldürürse, cezası öldürdüğü hayvanın, davardaki dengidir ki buna sizden iki âdil kişi, Kâbeye varacak bir kurban olmak üzere hükmeder."

Bu âyetin iki yerinde "zebh / boğazlama" değil de "kati / öldürme" ifadesinin kullanılması, hayvanın, ölü veya leş hükmünde olduğunu bildirmek içindir.

"Taammüden", ihramlı olduğunu hatırlayarak ve öldürdüğü hayvanın öldürülmesinin haram olduğunu bilerek, demektir.

İhram yasaklarında taammüd ile hata bir iken, burada ayrıca taammüden kaydı zikredilmiştir. Çünkü Ebüi Yeser kıssasında geçtiği gibi bu âyet, taammüden avlanan kimse hakkında nazil olmuştur. Bir de, asıl olan, taammüden yapanın fiilidir. Hata ise, hükmü ağırlaştırmak için ona ilhak edilmiştir.

İbni Şihab el-Zührî' diyor ki:

"Taammüden avlanma hakkında âyet nazil olmuş; hata ile avlanma hakkında da sünnet vârid olmuştur."

Said b. Cübeyr (radıyallahü anh) de âyette, taammüdün şart koşulduğunu nazara alarak:

"- Hata ile avlanmada ben bir ceza görmüyorum" demiştir.

Davud el-Zahirî'nın, Tabiî âlimlerinden Mücâhid ile Has en'den rivâyet ettiği bir kavle göre de taammüdden murad, ihramda olduğunu unutarak taammüden öldürmektir. Ama eğer ihramlı olduğunu hatırlayarak av hayvanını öldürürse, onun hükmü yoktur; bunun hükmü Allahü teâlâ'ya kalır; çünkü bu cinayet, kefareti olmayacak kadar büyüktür.

İmanı Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) ile İmanı Ebû Yusuf a (radıyallahü anh) göre öldürülen av hayvanına misil olarak kesilecek ceza kurbanının denkliği, değer itibariyledir. Öldürülen ava, avlandığı veya ona en yakın yerde değer biçilir. Eğer onun değeri, hedy kurbanının 32 değerini buluyorsa, cinayet işleyen kimse muhayyer olur:

1-Dilerse o takdir edilen değerle o avın dengini satın alır ve onu Harem'e (Beytullah'a) hedy olarak gönderir.

2-Dilerse, takdir edilen o değerle yiyecek alır ve aldığı buğday ise, her yoksula yarım sa' (yarım sa' / 1750 kg.) verir. Buğdaydan başka bir yiyecek maddesi almış ise, her yoksula bir sa' verir.

3-Dilerse, her yoksula verilecek yiyecek yerine bir gün oruç tutar.

Eğer sonunda bir yoksula verilen miktardan az bir şey artarsa, onu da tasadduk eder veya onun yerine bir tam gün oruç tutar. Çünkü şeriatte bir günden az bir oruç mevcut değildir.

Bu görüşe göre, âyetteki "mine'n-nea'mi / davardan" ifadesi, muhayyerlik şekillerinden birine göre, onun değeri ile satın alınacak hedy kurbanını beyan eder. Çünkü bunu yapan kimse için:

"Öldürdüğünün davardan misliyle cezalandırıldı" denir,

İmam Malik (radıyallahü anh) ile İmam Şafii (radıyallahü anh) ve onların görüşlerini benimseyenlere göre ise, denklik, yaratılış ve şeldl itibariyledir. Çünkü Allahü teâlâ, öldürülen hayvanın denkliğini, davardan olmak kaydı ile vacib kılmıştır. Onlara göre, denkliğe değer olarak itibar edenler, nassa muhalefet etmiş olurlar.

Sahabe'den rivâyet olunduğuna göre onlar, avlanan:

devekuşu için deve veya sığır,

geyik için koyun veya keçi,

yabaneşeği için sığır,

tavşan için de oğlak veya kuzu kurban edilmesini vacıb görüyorlardı.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Sırtlan da avdır ve ihramlı bir kimsenin onu öldürmesinden dolayı bir koyun veya keçi kesmesi lâzım gelir."

Biz Hanefîlerin delili şudur:

Nass (âyet), öldürülen hayvanın mislini vacib kılmıştır. Kitab'ta, Sünnette, ümmetin icmaında ve makul olarak düşünüldüğünde misilden kastedilen,

- ya hem suret, hem mânâda misildir,

- ya da yalnız mânâda misildir.

Yalnız surette misıle, şeriatte hiç itibar edilmez.

Ve eğer birinci mânâda icmâ yok ise, ikinci mânâ belirlenmiş olur. Çünkü kul haklarında olduğu gibi bu mânâ, şeriatte mevcuttur. Nitekim malûmun olduğu üzere, bir türün fertleri arasındaki mümaselet (denklik), gayet kuvvetli ve zahir iken, şeriat o mümaselete itibar etmez ve bir hayvan itlaf edildiğinde, kendi türünden, genel vasıflarda onun misli olan başka bir fert ile tazmin edilmez; fakat kendi kıymeti ile tazmin edilir. Oysa emsalinde nass ile ifade edilen yalnız misildir. Nitekim bir âyet-i kerimede meâlen şöyle buyurulur:

"Kim size saldırırsa, siz de onun misli ile saldırın. "(Bakara 2/194)

Şu halde itlaf edilen hayvanın tazmininde, bilinmesi ve gözetilmesi kolay o kuvvetli mümaselete itibar edilmediğine göre, avlanan hayvanlarda, ölçüsü çetin ve gözetilmesi zor olmanın ötesinde çeşitli türlerin fertleri arasındaki zayıf ve gizli mümaselete itibar edilmemesi daha uygun ve yerinde olur.

Bir de, benzeri olmayan hayvan için, icmâ ile kıymete itibar edilir. Böylece kıymetten başka itibar edilecek bir şey kakmaz.

Yukarıda Sahabe'den rivâyet olunan (devekuşu için deve veya sığır, geyik için kovun...) hadisde itibar edilen unsur, öldürülen hayvanın benzerinin aynına değil fakat değer ve kıynıetinedir.

Ihramlı iken işlenen cinÂyetin ve öldürülen hayvanın misli olan cezanın asıl gereği, onun kıymetinden başka bir şey değildir. Ancak bu, cinayeti işleyenin doğrudan doğruya kıymete yönelip onu yerlerine sarf etmesi anlamında değil, fakat kıstas olarak alınması ve üç seçeneğin (kurban, kefaret, oruç), onun yerine ikame edilmesi anlamındadır.

Şu halde âyetteki "mislii ma katele / öldürdüğünün misli" unsuru cezanın devamlı ve hiçbir zaman ondan ayrılmaz vasfıdır.

"Mme'n-neamı / davardan" vasfı ise, birinci vasfa bina edilen ikinci seçenek itibarıyledir.

Birincisi, hem buna, hem de yoksullara viyecek verme ile oruç tutma seçeneklerine kıstas olarak alınır.

"Yahkûnıü bihi zcva a'cllin min küm — buna sizden iki âdil kişi hükmeder" ifadesi de, misilden muradın, kıymet olduğunu gösterir. Müslümanlardan iki âdil hakem, buna hükmedecektir. Bu, âdil hakemlerin içtihad ve görüşüne muhtaç olan şey, yalnız değerlendirmedir. İki âdil hakemin hükmüne ihtiyaç duyulması şunun içindir:

Avlanan hayvan ile davar arasında, diğer vasıflarda farklar olmakla beraber, mürnaseletin temeli olarak kabul edilen bazı vasıflardaki benzerlikler, ancak içtihad imamlarının önderlerinden (esatıîn-ı eimmeti'l-ietihad) ve hidayetle irşad ehlının ileri gelenlerinden (sanadîd -i ehli'l-hıdayeti ve'l-irşad) kudsî kuvvetle desteklenenler tarafından idrâk edilebilir.

Nitekim malûm olduğu üzere İmam Şafii İhramlının, güvercin öldürmesinden dolayı bir koyun kurban etmesi lazım geldiğini söyler. Bu içtihadını, bu iki hayvan arasında tesbit ettiğ bir mümaselet üzerine bina eder. Bu mümaselet, her ikisinin de suyu soruyarak içmeleri ve seslerini hançereden dolaştırarak çıkarmalarıdır. Oysa diğer yönlerden aralarındaki fark, keler ile balina arasındaki fark gibidir.

Şu halde bu inceliklerin teshin, nasıl sıradan iki âdil insanın görüşüne havale edilebilir? Kaldı kı, bu anlamdaki hüküm, müşahhas fertlere değil, fakat nevilere (türlere) taalluk etmektedir. Öyleyse avların her türü mukabilinde davardan bir tür belirlenince, hüküm tamamlanmış olur ve vaki olan meselelerin özellikleri (hususiyetleri) için hiçbir hükme ihtiyaç kalmaz.

"Zevâ adlın / iki âdil" ifadesi, bir kırâete göre "zû adlın — adalet sahibi" şeklinde de okunmuştur.

Bu kırâete dayanan bir görüşe göre, bundan murad, âdil idarecidir.

C- "Yahut cezası bir kefarettir ki yoksulları doyurmaktan ibarettir veyahut onun dengi oruç tutmaktır."

Hulasa, ihramlı iken taammüden av öldüren kimseye uygulanacak misli ceza;

ya öldürülen avın davardan benzerini kurban etmek,

ya yoksulları doyurmak,

ya da o yoksul sayısı kadar gün oruç tutmaktır.

Bu itibarla mümaselet, cezanın ayrılmaz bir vasfı olup hac kurbanı, yoksula verilen yemek ve oruç onunla takdir edilmektedir.

Hac kurbanı ile yemeğin onunla takdiri, vasıtasızdır.

Orucun takdiri ise, yoksullara verilen yiyecek vasıtasıyledir.(Yani o yiyecekle kaç yoksul doyuruluyorsa, o kadar gün oruç tutulur.)

Sonuç olarak, cinayeti işleyen kimse, bunlardan birini, diğer ikisine tercih eder.

Muhayyerlik, İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yusufa (radıyallahü anh) göre, cinayeti işleyen içindir.

İmam Muhammed'e (radıyallahü anh) göre ise bu muhayyerlik, iki hakem içindir.

Ç- "Tâ ki yasağın cezasını (vebalini) tatmış olsun."

Böylece kişi ihram yasağını çiğnemenin cezasını tatmış olsun.

Vebal, bir işin sonunda cezanın ağırlığmdan doğan kötülük ve zarardır. Nitekim,

" Biz de onu veballi olarak yakaladık." (Müzemmil 73/16)

âyetinde de aynı anlamda kullanılmıştır.

Yine midenin sindiremediği yemek için de "vebîl yemek — el-taa'mü'l-vebîl " denir.

D- "Geçmişte olanları Allah, affetmiştir."

İhramlı olarak av hayvanı öldürmenin sorumluluğunu Resûlüllah'a sormadan önce onların işledikleri günahları yahut cahiliyye döneminde geçenleri Allahü teâlâ bağışlamıştır. Çünkü onlar, o zaman kendilerinden önce ümmetin şeriatini uyguluyorlardı ve o şeriatta da ihramlı olarak avlanmak haram kılınmıştı.

E- "Kam yine yaparsa Allah da ondan intikamını alır."

Kim, nehyedildıkten sonra ihramlı iken av hayvanı öldürürse, Allahü teâlâ da ona âhirette azab eder.

Keffarete gelince, Tabiî âlimlerinden Ata, İbrâhîm el-Nahaî, Said b. Cübeyr ve Hasen el-Basrî'ye (radıyallahü anh) göre, tekrar av havvani öldüren kimseye keffaret lazım gelir.

İbn Abbâs ile Şureyh (radıyallahü anh) ise, âyetin zahirine bakarak keffaret lazım gelmediğine hükmetmişlerdir.

F- "Allah, her şeye üstün ve gaalıb (A'zîz)dir ve intikam sahibidir."

Allahü teâlâ, yegâne gaalibtir ve intikamı pek şiddetlidir. Bınaealeyh Allah (celle celâlühü), günah ve tecavüzde ısrar edenlerden intikam alır.

96
"Hem size, hem de yolculara bir fayda olmak üzere deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise, ihramda bulunduğunuz müddetçe size haram kılındı. Huzurunda hasredıleceğiniz Allah'tan sakının."

A- "Hem size, hem de yolculara bir fayda olmak üzere deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı."

Bu hitab, ihramlılar içindir. Deniz, ırmak ve göl gibi sularda avlanan ve ancak suda yaşayan hayvanlar, karada yaşayan ve eti yenen hayvanlar türünden olsun, ya da eti yenmeyen hayvanlar türünden olsun, size helâl kılındı.

"Ve taa'muhu / onu yemek" ifadesi, tamimden sonra tahsis kabılından-dir. Yani sularda avlanan bütün hayvanları avlamak, onlardan faydalanmak ve eti yenenleri yemek size helâl kılındı.

1-Biz Hanefîlere göre deniz hayvanlarından eti yenenler, balıklardır.

2-İbni Ebi Leyla Muhammed'e göre ise denizde avlanan bütün hayvanların eti yenir. Ona göre âyetin anlamı, size deniz hayvanlarını avlamak ve yemek helâl kılındı, demektir.

3-Bir kavle göre deniz avı, denizde avlanan hayvanlar demektir.

"Ve taa'muhu -- onu yemek" ise, denizin sahile attığı veya çekilen su yatağında kalan hayvanlar anlamını taşır.

"Metaa'n leküm / sizin için bir fayda olması" ikamet halinde olanların bu avları taze;

"Ve li's-seyyareh / yolcular için bir fayda olması" da, bu avları kurutup yolculuk sırasında yemeleri demektir.

B- "Kara avı ise ihramda bulunduğunuz müddetçe size haram kılındı."

Kara hayvanı, su kuşları gibi zaman zaman suda yaşasalar bile karada yavrulayan bütün hayvanlardır.

1-Bu kelâmın zahiri, ihramda olmayan kimsenin avladığı hayvanın ihramhya haram olmasını gerektirir. İbni Ömer (radıyallahü anh) ve İbn Abbâs'ın görüşü budur.

2-Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) ile Tabiînden Ata, Mücâhid ve Said b. Cübeyr'e (radıyallahü anh) göre ihramda olmayan bir kimse, özellikle ihramlı için avlasa bile, ihramlı, avı işaret etmediği ve yol göstermediği takdirde, ihramda olmayanın avladığını yemesi helâldir.

3-Keza, ıharamlının, ihrama girmeden önce boğazladığı avı ihramlı iken yemesi de helâldir. İmam Ebû Hanîfe'nın mezhebi budur. Çünkü âyetteki hitab, ihramlılar içindir.

Hulâsa: Karada avladığınız size haram kılınmıştır. Bundan dolayı başkasının avladığı, bu hükmün dışına çıkmış olur.

4-İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e (radıyallahü anh) göre ise, başkasının ihramlı için avladığı da ona helâl değildir.

C- "Iluzurunda haşredıleceğiniz Allah'tan sakının."

Bütün davranışlarınızda yalnız huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.

97
"Allah; Kabe'yi, Beyte'l-Haram'ı, haram ayı, kurbanı ve kurban gerdanlıklarını insanlar için ayakta durma (kıyam, maişet, geçim) sebebi kılmıştır, işte bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu bilmeniz içindir."

A- "Allah; Kabe'yi, Beyte'l-Haram'ı, haram ayı, kurbanı ve kurban gerdanlıklarını insanlar için ayakta durma (kıyam, maişet, geçim) sebebi kılmıştır."

Kâbe'ye bu adın verilmesi konusunda değişik görüşler vardır:

1-Mücâhid'e göre "mükâa'b (küp), murabba' (dörtgen)olmasından; "

2-Diğer binalardan ayrı, müstakil olmasından;

3-Yerden yüksek olmasından dolayı bu adı almıştır. "Beyte'l - Haram", adı izah için değil, medih (övgü) içindir.

4-"Cea'le / kılmak", inşa ve yaratma anlamındadır.

5- Kabe'nin "kıyâmen li'n-nâsi / insanlar için ayakta durma sebebi olması" insanların dinî ve dünyevî bakımdan ayakta durmalarını sağlaması demektir. Çünkü Kabe, insanların hem dinî hem de dünyevî hayatlarını canlandırır.

Korkanlar, ona sığınır, ona sığınan güvende olur.

Güçsüzler orada güven bulur.

Tüccarlar orada kazanır.

Hacc ve umre ziyareti kasdedenler ona yönelir.

6-"e'ş - Şehre'l haram — haram ay veya hürmetli ay", haccın ifa edildiği Zilhicce ayıdır.

7-Başka bir kavle göre ise, bütün hürmetli aylar (Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Receb)dır.

8-"Kalâid / gerdanlıklar"dan murad, kılâdelenmiş kurbanlık develerdir. Bunun özellikle zikredilmesi, sevabının daha fazla olması ve haccın güzelliğinin bu suretle daha açık müşahede edilmesidir.

B- "İşte bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu bilmeniz içindir, "

"Zâkke / işte bu",

özellikle, Kabe'yi;

ya da bunun yanı sıra, ihramın hürmeti ile diğer hürmetleri koruma emrini işaret eder.

Zira vukuundan önce dinî ve dünyevî mazarratın defini ve dünya ile ahiret menfaatlerinin celbini mûcib bu hükümlerin teşrii (vaz'ı);

Şâri'in (kanun vâzıının veya koyucunun) bir takım hikmetlere binaen icrâât yaptığını,

hiçbir şeyin O'nun ihata ve bilgisi dışında olmadığını gösteren en açık delillerdendır.

" Ve Allah'ın her bir şeyi hakkiyle bildiği. .." ifadesi, tahsısden sonra tekid için tamim kabilındendir.

98
" Bilin ki Allah, şiddetle cezalandırıcı (şedîdü'l-ıi'kaab)dır ve şüphesiz Allah bağışlaması bol (Gafûr)dur, çok merhametli (Rahim) dir."

A- "Bitin ki Allah, şiddetle cezalandırıcıdır."

Bu, Allahü teâlâ'nın yasaklarını çiğneyen veya bunda ısrar eden kimseler için ceza va'didir.

B- "Ve şüphesiz Allah, bağışlaması boldur, çok merhametlidir."

Bu da, Allah'ın (celle celâlühü) yasaklarını sürekli gözeten veya onlardan bazılarını çiğnemiş olsa bile arkasından hemen tevbe eden kimseler için bir mükâfat va'didir. Ceza va'dinin önce zikredilmesinin sebebi gayet açıktır.

99
"Resule düşen ancak tebliğdir. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da gizledik (ketmettik) lerinizi de bilir."

A- "Resule düsen ancak tebliğdir."

Bu kelâm, Allahü teâlâ'nın emirlerim yerine getirmenin zorunluğunu daha da pekiştirir. Yani Resûllullah (sallallahü aleyhi ve sellem), vazifesi olan tebliği ziyadesiyle yapmış; hüccet, sizin aleyhinize sabit, ve size itaat vâcib olmuştur.

Artık bundan sonra hiçbir özrünüz kalmamıştır.

B-"Allah, sizin açığa vurduklarınızı da gizledik (ketmettik) lerinizi de bilir."

Allahü teâlâ, hurma çekirdeğindeki beyaz çukuru doldurmayan günahtan da, hatta daha azından da sizi muahaze edebilir

100
"(Resûlüm) de ki:

"- Pis ile temiz bir değildir; pisin çokluğu (kesreti) velevki seni hayrete düşütsün. O halde ey akıl sahibleri, Allah'tan sakının ki kurtuluş (felâh)a eresiniz!"

A- "(Resûlüm) de kı:

"- Pis ile temiz bir değildir."

1-Burada, Allah (celle celâlühü) katında,

kötü şahısların,

kötü amellerin,

kötü malların,

iyileriyle bir olmadığı hakkında genel bir hüküm konuyor.

Her ne kadar bu âyetin nüzul sebebi, Mâide (5) sûresinin 2. âyetinin tefsirinde bahsi geçen Şurayh b. Dubey'a el-Bekrî ise de, maksad, insanları amellerin ve malların iyisine teşvik etmek ve bunların kötüsünden sakmdırmaktır.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) içkiyle ilgili soru soran bir zat hakkında nazil olmuştur.

Bu zat, huzura gelerek sordu:

"- Ya Resûlallah! Ben içki ticareti yapıyordum ve bundan büyük servet kazandım. Şimdi ben, bu serveti. Allahü teâlâ yolunda harcarsam, bana faydası olur mu?"

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle cevap verdi:

"- Bu servetini hac veya cihad veya sadaka için harcasan, bir sivrisinek kanadı kadar değeri yoktur. Allah, ancak temizi kabul eder."

Tâbü âlimlerinden Ata ve Has en (radıyallahü anh) diyorlar ki:

"Habis ile tayyib, haram ile helâldir."

Âyette habisin önce zikredilmesi, daha başta, diğeri ile eşit olmadığı bildirilen kusurun, karşıtında değil, kendisinde olduğunu bildirmek içindir.

Ziyade ve noksan farklı iki şeyin bir veya eşit olmaması, zaidin ziyadesi itibariyle olabilirse de ilk akla gelen, kusurlunun kusuru itibarı ile olmasıdır. Nitekim,

" De ki:

"- Kör ile gören bir olur mu? " (En'âm 6/50) âyetiyle benzerleri de bu kabildendir.

" De ki:

"- Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu ?" (Zümer 39/9) âyetinde ise bunun aksine, iki şeyden fâzılın (üstün olanın) önce zikri, fazdın vasfınm (bilmenin), mafzûliin melekesı (kazanımı) olmasındandır.

B- "Pisin çokluğu (kesreti) velevki seni hayrete düşünsün."

Pis ve kötü olan şeyin çokluğu seni sevindirse de, bunlar hiçbir zaman bir olmaz.

Bu hitab, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in uyarmaya memur kılındığı herkes içindir.

Bir görüşe göre de pisin çokluğu hoşuna gitse de gitmese de bu böyledir, demektir.

C- "O halde ey akıl sahibleri, Allah'tan sakının ki kurtuluş (felâh)a eresiniz!"

Gerçek böyle olunca, ey akl-i selim sahibleri,

pis (murdar) çok da olsa, onu istemekten Allah'a sığının; ondan sakının;

temiz, az da olsa onu tercih edin.

Çünkü itibara medar olan şey, çokluk ile azlık değil fakat temizlik ile pisliktir. Bu itibarla övgüye şayan olan az, zemme müstahak olan çoktan daha hayırlıdır. Hatta pis (habis, murdar), miktarı arttıkça daha pis olur.

101
"Ey iman edenler! Açıklandığında size üzüntü verecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân'ındirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah, onları affetmiştir. Allah, bağışlaması bol (Gafûr)dur, cezalandırmakta aceleci değil (Hatim)dir."

A- "Ey iman edenler ! Açıklandığında size üzüntü verecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân'ındirilirken onları sorarsanız size açıklanır."

"Elline yünezzelü'l-kur'anü / Kur'ân'ındirilirken veya Kur'ân'ındirildiği sırada, hîn -i tenzilde" ifadesinden açıkça anlaşıldığı gibi bunun anlamı sizi üzüntüye sevkedecek şeyleri vahiy yoluyla açıklanması için Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den sormayın; demektir.

Bunlardan murad,

yerine getirilmesi zor, üzüntü verici, ağır mükellefiyetler,

ortaya çıktığı takdirde insanı rezil-rüsvay edecek gizli sırlar gibi hayrı olmayan şeylerdir.

Zira vaald olanları sormak, nasıl onların açıklanmasını gerektiriyorsa, mükellefiyetleri sormak da, o mükellefiyetlerin ağırlaştırılarak vacib kılınmasını gerektirir.

Çünkü onlar,

edebe aykırı hareketle sual sormaya cür'et göstermiş,

Allahü teâlâ'nın emirlerinin hikmetlerini araştırmış, keyfiyet ve kemiyetine karışmış,

- kendilerine yaraşan teslimiyeti göstermemiş ve edeb sınırını aşmışlardır. Bu sebeblerle ağır mükellefiyetlere müstahak olmuşlardır.

O halde,

siz mecbur kaldığınızda yerine getiremiyeceğiniz yükümlülükleri,

bilinmesini arzu etmediğiniz bazı sırların açıklanmasını mûcib şeyleri Resûlüllah'a îğî sormayın.

Bunun bir misali şudur:

Ali (radıyallahü anh) den şöyle rivâyet olunur:

Bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bize hitab ediyordu, önce Allahü teâlâ'ya hamd ü senada bulunduktan sonra dedi ki:

"- Şüphesiz, Allahü teâlâ, haccı size farz kıldı / Inne-llâhe tea'lâ ketebe a'leykümü'l-hacce."

Bu sırada Benî Esed'den Ukâşe b. Mıhsan, bazılarına göre ise Süraka b. Mâlik adında bir zat ayağa kalkarak:

"- Ya Resûlallah! Her sene mi / Efî külli â'min ya rasûlellâh?" diye sordu.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ondan yüz çevirdi. Bu zat üç kere bu soruyu tekrarladı. O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Sana yazık! Ben "evet!" desem, seni ne kurtarır? Vallahi, ben "evet!" desem, muhakkak hacc her sene farz olurdu (Ve-llâhü lev kültü nea'm le-vecebet) ve farz olsa (velev vecebet), bunu yapamazdınız (me-stata'tüm) ve terk etseniz (velev teraktüm), küfre giderdiniz (le-kefertüm). O halde ben, sizi rahat bıraktığım müddetçe (fe-trükûnî), siz de beni rahat bırakın (ma teraktüm). Zira sizden önceki kavimlerin helâk olması, fazla sualleri ve Peygamberleriyle ihtilâf etmelerin yüzünden olmuştur (Feinnema heleke men kâne kableküm bikesratı suâkhim ve ihtilâfınım a'lâ enbiyâihım). O halde ben, size bir şeyi emrettiğim zaman, ondan yapabildikietinizı alın (Feizâ emertüküm bıemri fe-huzû minhüm me-steta'tüm); sizi bir şeyden nehyettiğım zaman da, ondan sakının (ve iza ncheytüküm a'n şeyin fe-c tenibûhü)."10

Bunun diğer bir misali de şudur:

Enes b. Malik (radıyallahü anh) ile Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) tarafından ayrı ayrı rivâyet olunduğuna göre:

İnsanlar, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) bazı konulara ilişkin sorular sordular. Onlar, sorularında ısrar edince, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), öfkelendi ve hitab etmek üzere ayağa kalktı; Allahü teâlâ'ya hamd ü senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu:

"- Haydin, bana sorun; Vallahi, ben bu makamımda kaldığım müddetçe bana her ne sorarsanız, muhakkak size açıklayacağım."

O zaman Ashab, kendileri için tehlikeli bir durum olduğundan korktular. Enes (radıyallahü anh) diyor ki:

"- O zaman ben sağa, sola (yemînen ve şimalen) bakmaya başladım; gördüm ki, herkes, başını elbise (sevb)si ile örtmüş, ağlıyor. O sırada Kureyş'in Benî Sehını kabilesinden, başkalanyle tartıştığında babasından gayrisine nisbet edilen (zina mahsûlü olduğu iddia edilen) Abdullah b. Huzafe:

"- Ya Resûlallah (Ya Nebiyye-llâh)! Benim babam kim (Men ebî)?" diye sordu.

Peygamberdi:

"- Senin baban (Ebûke) Huzafe b. Kays el-Zührî'dir!" buyurdu. Başka biri ayağa kalktı:

"- Benim ölen babam simdi nerede (Eyne ebî)?" diye sordu. Peygamberdi

"O, cehennemdedir (Fi'n-nâr)!" buyurdu. Sonra Ömer (radıyallahü anh) ayağa kalktı ve dedi ki: "Bizler,

Rabb olarak Allahü teâlâ'ya (Radıyena bi-llâhi tealâ rabben),

din olarak islâm'a (ve bi'l-islâmi dînen),

Resul ve Nebî olarak Muhammed de (ve bi muhammedm rasûlen nebiyyen) razı olmuşuzdur.

Biz, fitnelerden Allahü teâlâ'ya sığınırız (Neûzü bi-llâhi tea'lâ mine'l-fıten).

Biz, cahiliye ve şirk döneminden yakında ayrıldık (İnna hadîsti ahdin bicahiliyyeti ve'ş-şirk).

Ya Resûlallah! Bizleri bağışla (Fa'fu annâ ya rasûlallâh)!"

O zaman Peygamberdin öfkesi yatıştı (Fesekene ğadzabuhu a'leyhi's-salâtü ve's-selâm)."

B- "Allah, onları affetmiştir."

Bu istinafı kelâm, bu kabil suallerden nehyin, sırf onları üzülmekten korumak için değil fakat bunların haddi zatında ilâhî muahaze'yi mûcib günah olduğunu ve Allahü teâlâ'nın onların bu günahlarını affettiğini açıklar ve ayni zamanda onları, bu tür sualler sormaktan sakınmaya teşvik eder.

Allahü teâlâ, onların sorgulamalarını affetmiş ve ceza olarak her sene hacci farz kılmamıştır ve diğer suallerin gerektirdiği ahiret azabını da kaldırmıştır. Bundan böyle onları bu tıp suallere dönmekten men etmiştir.

Âyetin bu cümlesini, sual konusu şeylere ikinci sıfat yaparak,

"Allah'ın affettiği ve sizi mükellef kılmadığı şeyleri sormayın." şeklinde tefsir etmek, asla mümkün değildir.

Çünkü bu tefsir,

önce haccın her sene için farz kılındığını,

sonra af yoluyle neshedıldiğını,

bunun da muhatablarca bilindiğini gerektirir.

Oysa burada söz konusu her iki unsur da kesin olarak mevcud değildir. Ustlelik âyet-i kerime sarih olarak, açıklanması üzüntüyü mûcib şeylere ilişkindir. Bu şeyler,

ister, hacc meselesi gibi, affedilmediği takdirde, sorulması sebebiyle cezalandırma veya yükümlülüğü ağırlaştırma kabilinden olsun,

ister, "ölen babam şimdi nerede?" meselesinde olduğu gibi, sualden önce vaaki ve haber verilmesi üzüntüyü mucib olaylar olsun.

1- "Eğer, suallere konu olan şeyler mutlaka üzüntüyü mucib olmazlar; sevinci mucib olmaları da muhtemeldir " dersen;

buna cevaben derim ki, bundan sonra gelecek âyette göreceğin gibi, bu cümle, nehyedilen şeyin tesbiti içindir. Üstelik, nehyı tekid ve ağırlaştırma mânâsını da içerir. Çünkü son verilmesi ve sakınılması gereken cihet budur; yoksa sevinci mucib olan cihet: veya iki seçenek arasındaki tereddüt değildir.

2- "Eğer, âyetteki ikinci şart cümlesi (Kur'ân'ındirildirilirken onları sorarsanız, size açıklanır) üzülmeyi mucib şeyleri sormanın, mutlaka onların açıklanması gereğini açıkça belirttiği halde hac meselesinde niçin sualin cevabı açıklanmadı ve her sene hac farz kılınmadı" dersen;

buna cevap olarak derim ki, o sual, nehyin vukuundan önce vaaki olmuştur. Anılan şart cümlesinde zikredilen ise, nehyin vukuundan sonra vaaki olan sualdir. Çünkü mükellefiyetin ağırlaştırfmasını gerektiren sual odur. Bunda ise gerçekleşmeme durumu yoktur.

3 - "Eğer, senin söylediklerin, ancak sualin, vukuu ile adem-i vukuu arasında müterediddid şeylerde mümkün olabilir. Ama eğer sualden önce vaaki olan şeylere ilişkin ise, o hiçbir zaman mümkün olmaz. Çünkü

açıklanmaya konu olan şey, haddi zatında vaaki olan şeydir ve onu tersine çevirmek mümkün değildir. Sual, ister nehiyden önce, ister sonra olsun. Ve Abdullah b. Huzafe sualinde olduğu gibi bazen vaaki olan, sevinci mucib bir şeydir. Bu takdirde açıklama konusu ondan başka bir şey olamaz. O zaman da kesin olarak gerçekleşmeme ciheti taayyün etmiş olur" dersen;

buna cevaben derim ki, taayyün şöyle dursun, sual konusu şeyin gerçekleşmeme ihtimali bile yoktur. Çünkü hakikatte nehyedilen, ancak, "Ölen babam şimdi nerede?" sualinde olduğu gibi, haddi zatında sualden önce vaki olan ve üzüntüyü mucib bulunan şeylere ilişkindir yoksa mükelleflerce vukuu muhemel olan şeylere ilişkin sualler değildir ki, vaaki olmaması halinde sual konusu şeyin gerçekleşmemesi lazım gelsin.

Bu ilâhî kelâmın Hulâsası şudur:

Nazm-i kerimin ibare olarak delâleti, kesinlikle açıklanması üzüntüyü mucib şeylere ilişkin sualin nehyedılmesidır. Bu da,

ya ağır mükellefiyetler yüklenmesi halinde olduğu gibi sual konusu şeylerin vukuu, imkân dahilinde olur ve sorulduğunda bu, ceza ve ağırlaştırma olarak, inşa yoluyla açıklanır;

ya da haddi zatında sualden önce vaaki olmuş olur ve sorulduğunda bu, ihbar yoluyla açıklanır.

Şu halde sual konusu şeyin gerçekleşmemesi, her iki halde de mümkün değildir. Onun vehmedılmesinin kaynağı, nehyedilen ile diğerinin birbirinden ayird edilmemesidir. Bunun sebebi de şudur:

Mükelleflerin sual konusu o şeylerden, mevcut olan ile vücûde gelmesi mümkün olan ve diğerleri arasında, vücud ile adem (olmama) ihtimali bakımından bir ayırım yapamamalarıdır.

Bu ibhâmın faydası, arzu edilmeyen bir şeyin açıklanmasından sakınarak mutlak olarak o şeylere ilişkin suallere son vermektir.

C- "Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, cezalandırmakta aceleci değil (Hatim)dir."

Bu cümle, makabli ile bağlantısı bulunmayan bir zeyl mahiyetinde olup Allahü teâlâ'nın affını açıklar. Yani günahların bağışlanmasın da Allahü teâlâ'nın affı sınırsızdır. İşte bundan dolayıdır ki, sizi bağışlamış ve sizden sadır olan taksirat yüzünden muahaze buyurmamıstır.

102
" Sizden önce de bir kavim onları sormuş; sonra onu yapmıyarak kâfir olmuşlardı.

Yani sizden önce de bir kavim, bu suallerin aynısı değil, fakat onlar gibi sakıncalı ve vebali mûcib sualler sormuşlardı.

Âyette, "bu sualler gibi" denmemesi, ziyadesiyle sakındırmak içindir.

Onlar bu sualler sebebiyle veya bunların sonuçları yüzünden kâfir olmuşlardı. Nitekim Isrâiloğulları, bazı şeyler hakkında Peygamberlerınden fetva istemişler; sonra bunlar kendilerine emredilince, bunları terk ettiler; sonunda bu yüzden helâk oldular.

103
"Allah, bahîreden, sâibe'den, vasıîle'den ve hâm'dan hiçbirini meşru kırmamıştır. Fakat o kâfirler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Onların çoğunun aklı ermez."

A- Allah, bahîreden, sâibe'den, vasıîle'den ve hâm'dan hiçbirini meşru kılmamıştır."

Bu ilâhî kelâm, cahiliye devri insanlarının icad ettikleri bıd'atleri ret ve ibtal eder.

Cahiliye devri insanları, beş kere doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan dişi devenin kulağını yararlar; sırtına binmezler, sütünden faydalanmazlar; onu hiçbir su ve otlaktan men etmezlerdi. İşte buna "bahiîre" denirdi.

Başına det gelen veya hastalanan biri:

"- hastalığımdan şifa bulursam; "

veya yolculuğa çıkan biri:

"- seferimden sağ sâlim dönersem benim şu dişi devem sâibe olsun !" diyerek adakta bulunur ve şart tahakkuk ettiğinde yani iyileştiğinde veya seferden sağ sâlim döndüğünde o deveden yararlanmayı kendine haram sayardı. Bu neviden adak hayvana da "sâibe" denirdi.

Bir görüşe göre de bir adam, bir köleyi âzad ettiği zaman "bu, saibedir" derse artık kendisi ile bu köle arasında ikisinden birinin işlediği cinayetlerden dolayı diyet (kan bedeli) sorumluluğu ve miras hakkı kalmazdı.

Bir koyun, dişi doğurursa kendilerinin erkek doğurursa, ilâhların olurdu. Şayet ikisini birden, yani ikiz doğurursa dişiden dolayı erkeği de kurban etmezler "erkek dişiye kavuştu "anlamına buna "vasiîle" derlerdi.

Bir erkek devenin sulbünden on batın (döl) doğarsa onun sırtını haram sayarlar, artık o devenin sırtına binmez, yük vurmaz ve onu hiçbir su ve otlaktan men etmezlerdi. Buna da "sırtı himaye edilmiş" anlamına "hâm" derlerdi.

B- "Fakat o kâfirler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar."

O kâfirler, bunları yapıyor ve:

"Allah, bunları bize emretti!" diyolardı.

Kâfirlerin lideri de Amr b. Luhayy idi. Bu bâtıl işleri ilk yapan da oydu.

Onlar, o işlerin bâtıl iftiralar olduğunu da düşünemiyor, reilerine körü körüne itaat edi ve onu yaklid ediyorlardı.

104
"Onlara:

"- Allah'ın indirmiş olduğu Kur’ân'a ve Resule gelin!" dendiğinde onlar:

"- Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter!" derler.

Ya ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamamış idiyseler?"

A- "Onlara:

"- Allah'ın indir'miş olduğu Kur’ân'a ve Resule gelin !" dendiğinde onlar:

"- Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler."

Onların "ekseriyetleri / çoğunluğu " diye ifade edilen avam tabakasına hidayet ve irşad için:

"- Allahü teâlâ'nın indirdiği, helâl ve haramı açıklayan Kitab'a (Kur’ân'a) ve onun indirildiği Resûl'e gelin ki, gerçeğe vakıf olasınız ve haramı helâlden ayird edesiniz" denildiği zaman, onlar:

"- Babalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter!" derler.

Bu kelâm, kâfirlerin,

kendilerini hakka hidayet edene karşı gösterdikleri inat ve isyanı;

kendilerini dalâlete çağırana karşı ise gösterdikleri itaati ortaya koyar.

B- "Ya ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamamış idiyseler ?"

Babaları cahil ve sapmış olsalar da mı, onları üzerinde buldukları din kendilerine yeter?

Yahut babaları dinden hiçbir şey anlamıyor ve bu konuda hiçbir şeye akıl er dır emiyor iseler de mi?

Yahut her hal ü kârda, babaları üzerinde buldukları şey kendilerine yeter mi?

Bu ifadenin kullanılması inkâr ve tacîb mânâsını ziyadesiyle belirtmek içindir. Zira bu ifade ile, şu hakikat beyan edilmiş olur:

O kâfirlerin söyledikleri, babalarının cahil ve sapmış olmaları, uzak bir ihtimal bile olsa, yine de inkâr ve tacîbi mucibdir. Şu halde babalarının böyle olması, evleviyetle bu sonucu doğurur.

105
"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olduğunuz müddetçe dalâlete düşenler size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı haber verecektir."

A- "Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olduğunuz müddetçe, dalâlete düşenler size zarar veremez."

Siz kendi nefsinizin ıslahına bakın.

Bir kırâete göre, "enfüseküm — nefisleriniz" kelimesi, "enfüsüküm" şeklinde de okunmuştur. Bunun anlamı şudur:

Size vacib olan, nefsinizi ıslâh etmektir.

Bu âyet-i kerimeden, muktedir olanlar için, emr-i bi'lmarûf (iyiliği emretmek) ile nehy-i ani'l münker (kötülüğü nehyetmeye)in teridne ruhsat verildiği mânâsı asla çıkarılmamakdır.11 Çünkü kudret ölçüsünde mimken inkâr ve reddetmek, hidayete ermek cümlesindendir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"- Sizden her kim, bir kötülük işlendiğini görürse ve gücü yetiyorsa onu eliyle değiştirsin eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle değiştirsin; eğer buna da gücü yetmiyorsa kalbiyle değiştirsin."12

Rivâyet edildiğine göre Ebubekir el-Sıddîk (radıyallahü anh) de bir gün minberde Müslümanlara hitap ederken şöyle dedi:

"- Ey insanlar! Sız bu âyeti okuyorsunuz; fakat onu başka yere koyuyorsunuz; onun gerçek mânâsını anlamıyorsunuz. Ben, bizzat Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) şunları dinledim:

"- İnsanlar, bir kötü fiil görüp de karşı koymadıkları zaman, Allahü teâlâ, onların hepsini cezalandırır. Bu itibarla siz, marufu (dinin gereklerini) emredin ve münkeri (dinin reddettiği şeyleri) nehyedin ve Allahü teâlâ'nın:

"Ey iman edenler! Siz kendinize balan..." sözüne yanlış olarak aklanıp da her biriniz: "Ben kendi nefsime bakmakla mükellefim" demesin. Vallahi, siz, ya marûfü emredeceksiniz ve münkeri nehyedeceksiniz, ya da Allahü teâlâ, en kötülerinizi başınıza idareci yapacak ve onlar, azabın en kötüsünü size reva görecekler; sonra sizin en hayırlı olanlarınız dua edecekler, ama onların duası da kabul edilmeyecektir."

Yine rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir toplumda münker fiiller işlenir veya çirkin bir şey âdet haline getirilir de, onlar buna karşı durmazsa ve onu reddetmezlerse, Allahü teâlâ'nın, onların hepsini cezalandırması bir hak olur; sonra onların duası da kabul olunmaz."13

Bu âyetin nüzul sebebi şudur: Mü'minler, kâfirler için hayıflanıyorlardı; onların dalâletten kurtulup iman etmelerini temenni ediyorlardı. Kâfirler ise, marûfü emretmek ve münkeri nehyetmek ile küfürlerin bırakacak gibi değillerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, nüzul sebebi şudur:

Bir kimse Müslüman olduğu zaman, kâfirler, onu ayıplıyorlar ve ona:

"- Sen atalarına sersemlik ve dalâlet isnad ettin" diyorlardı. İşte onları teselli için bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yani onların atalarının dalâleti, kendilerine zarar vermez ve onlara leke olmaz.

B- "Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı haber verecektir."

Kıyamet günü hepinizin dönüşü Allah'adır Öyle ki, hidayete ermiş olanlardan da, olmayanlardan da hiçbir fert, bu dönüşten geri kalamaz. O zaman Allahü teâlâ, dünyadaki hidayet ve dalâlete ilişkin amellerinizi size haber verecektir.

Şu halde bu âyet, her iki fırka için de hem mükâfat va'didir, hem de ceza va'didir. Yine âyet, hiç kimsenin başkasının amelinden dolayı tutulamayacağını beyan eder.

106
"Ey iman edenler! İçinizden birine ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet sırasında aranızdan iki âdil kişi şâhidlik etsin. Yahut yolculukta başınıza ölüm musıibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi şâhid olsun, eğer şüpheye düşerseniz, o iki şahidi namzdan sonra alıkorsunuz. Onlar da Allah' şöyle yemin ederler:

"- Bu vasiyet karşılığında hiçbir şey satın almayacağız; velevki akraba olsun Allah için yaptığımız şâhidliği gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz."

A- "Ey iman edenler! İçinizden birine ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet sırasında aranızdan iki âdil kişi şâhidlik etsin."

Başta nida ve tenbih harflerinin zikredilmiş olması, âyetin muhtevasına dikkat çekmek içindir.

Bu âyet, vasiyetin, her Müslüman için, hafife alınmamasi ve gözardı edilmemesi gereken önemli bir iş olduğunu belirtir.

Akrabalardan iki âdil kişinin şahitlik etmesinin sebebi akrabaların, ölünün halini daha iyi bilmelerindendir. Onlar onun için iyilik tavsiye ederler ve onun için daha faydalı olanı araştırırlar.

Bir görüşe göre "minküm — sizden" demek, Müslümanlardan demektir.

B- "Yahut yolculukta başınıza ölüm musıibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi şâhid olsun."

1-Sizden olmayan demek, yabancılardan demektir.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, zimmet ehlin (gayr-i müslimler)den demektir. İs lamın (Medine döneminin) ilk zamanlarında zimmîlerın, gayr-ı müslırnlerın şahitliği de geçerli idi. Çünkü özellikle yolculuk sırasında Müslüman şahidler bulunması zor idi. Sonra bu hüküm nesholunmuştur.

Tabiî âlimlerinden rivâyet olunduğuna göre bu hüküm,

" Sizden âdil iki (er) kişiyi şâhid yapın." (Talak 65/2) mealindeki âyet ile nesh olunmuştur.

Eğer siz yolculukta iken ölüm musıibetinin yaklaştığını anlar ve yanınızda akrabalarınızdan veya Müslümanlardan şahadet edecek iki kişi yoksa,

o takdirde sizden olmayan iki kişi şâhidlik etsin,

yahut siz başka iki şahit bulundurun.

C- "Eğer şüpheye düşerseniz, o iki şahidi namazdan sonra alıkorsunuz. Onlar da Allah'a şöyle yemin ederler:

"- Bu vasiyet karşılığında hiçbir şey satın almayacağız ; velevki akraba olsun, Allah için yaptığımız şâhidliği gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde biz, elbette günahkârlardan oluruz."

Bu istinafı cümle, şahitlerde adaletin şart koşulmasından doğan bir suale cevab mahiyetindedir. Sanki,

"- Pekiyi, şahitlerin dürüstlüğünden şüphe (reyb) edersek ne yapacağız?" diye sorukmuş da şöyle cevab verilmiş:

"-Tahbisûnehuma min ba'di's-salâti — O iki şahidi namazdan sonra alıkoyar siniz."

"Min ba'di's-salâti — namazdan sonra" akrabalardan veya Müslümanlardan, şâhidler bulundurulmasının daha uygun olduğuna delâlet eder. Başkalarından iki şâhid tutulması ise, zaruret hâlinde olur.

Şâhidlerden şüphe edilmesi hâlinde onlara yemin ettirilmesi, yolculuk sırasındaki başka iki şahide münhasır olmayıp kesinlikle ilk iki şahide de şamildir.

Bu namazdan murad, ikindi namazıdır. Âyette namazın vakti belirtilmemiştir; çünkü yemin ettirme vaktinin İkindi namazından sonra olduğu bilinmektedir.

İnsanların toplanma zamanı ikindi namazı sonrasıdır ; gece ile gündüz meleklerinin karşılaşması da bu zamanda gerçekleşir.

Bir de, bütün dinlerin mensubları, bu vakti tazim ederler ve bu vakitte yalan yeminden kaçınırlar. Rivâyete göre Peygamber de, bu vakitte yemin ettirmiştir. Nitekim ileride gelecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu yemin her hangi bir namazdan sonra yaptırılır. Çünkü namaz, doğru söylemeyi gerektirir ve yalan ile bühtanı nehyeder. Nitekim bir âyette meâlen şöyle buyurulur:

" Muhakkak ki, namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar, " (Ankebût 29/45)

"İıti-rtebtüm / eğer şüphe ederseniz" ifadesi, alıkoyup yemin ettirmenin, şüphe etme (irtiyab) haline mahsus olduğuna dikkat çeker. Bunun anlamı şudur:

Eğer varisler, şâhidlerin hiyanetinden veya terekeden bir şey almalarından şüphe ederlerse, onları alıkoyun ve Allah (celle celâlühü) üzerine yemin ettirin. Onlar da şöyle yemin etsinler:

Kendimiz için Allah'tan (celle celâlühü) bir bedel almayacağız;

O'nun hürmetine dünyalık almayacağız;

O'nun hürmetini yalan yeminle çiğnemeyeceğiz;

Dünya malı için yalan yere Allah (celle celâlühü) üzerine yemin etmeyeceğiz.

"Velev kâne za- kurba / velevki akraba olsun veya akraba da olsa" ifadesi, şâhidlerin, yalan yeminden beri ve münezzeh olduklarını tekid ve mübalağa içindir.

Sahiciler, hem kendileri için hem de akrabaları gözetmek için dahi olsa Allahü teâlâ'nın isminin kudsiyetine bedel bir dünya malı almayacaklarına böylece yemin ederler

"Velev kâne za-kurba / velevki akraba olsun" ifadesi, kendi nefsimiz için mal alma amacına, akrabaları gözetmek için de mal alma amacı ilâve edilse demektir.

Allah için şâhidliği gizlememek, Allahü teâlâ'nın, ikamesini eritir buyurduğu şâhidliği izhar etmektir.

Tâbü âlimlerinden Ṣa'bî', "şehadete-llah" ifadesindeki "şehadet" kelimesi üzerinde vakfettikten (durduktan) sonra "Allah" şeklinde "A"yi uzatarak okumuştur. Buna göre, yemin harfi hazfedilmiş ve istifham harfi onun yerine geçmiştir. Bu takdirde mânâ:

"Biz, şâhidliği gizlediğimiz takdirde Vallahi günahkârlardan oluruz." şekline girer.

107
"Eğer bu iki şahidin bir günah işledikleri anlaşılırsa, o zaman ölüye daha yakın iki kişi onların yerini alır ve Allah'a şöyle yemin ederler:

"- Andolsun ki bizim sahiciliğimiz, onların şâhidliğinden daha gerçek (ehak)dir ve biz, kimsenin hakkına tecavüz etmedik. Aksi halde biz, elbette zâlimlerden oluruz."

A- "Eğer bu iki şahidin bir günah işledikleri anlaşılırsa, o zaman ölüye daha yakın iki kişi onların yerini alır ve Allah'a şöyle yemin ederler:"

Eğer iki şahide yemin ettirildikten sonra günakâr oldukları,

tahrif ve ketm (gizleme) gibi günahı mucib bir fiil işledikleri anlaşılırsa,

meselâ, ileride nüzul sebebinde anlatılacağı gibi, şâhidlerin elinde terekeden bir şey görülür ve onlar da o şey üzerinde hak iddia ederlerse,

o zaman o ilk iki şahidin verini haklarına tecavüz ettikleri ölüye daha yafan, şahitliğe ve yemine daha lâyık iki kişi alır.

Bu iki şahidin, ilk iki şahidin yerine kaaim olmalarından maksad, ilk iki şahidin üstlenip de edâ etmedikleri şahadeti edâ değil, fakat onların ellerindeki malla ilgili,

iddialarının yalanlarını ortaya koymak,

gerçeği olduğu gibi izhar etmek,

bu iki şahidi ikindi namazından sonra alıkoymak,

ve yemin ettirmektir.

"Leşehadetüna ehakku min şehadetihirna / Bizim sahiciliğimiz, onların şâhidliğinden daha ehak (gerçek)dır."

İfadesindeki şahadetten murad, yemindir. Nitekim,

" Onların her birinin şahadeti, kendisinin kesinlikle doğru söyleyen (sâdık)lerden olduğuna Allah'a yeminden ibaret dört defa şahadet etmektir." (Nûr 24/6)

âyetinde de şâhidlik, yemin anlamındadır.14 Başka bir deyişle son iki şâhid sanki şöyle diyeceklerdir:

"Andolsun ki, o ilk iki şahidin, ellerindeki mal üzerinde hak sahibi olduklarına dair iddalarının yalan olduğuna ilişkin yeminimiz, doğru ve gerçek bir yemin olmakla beraber onların, gerçek dışı yeminlerinden elbette daha kabule şayandır. Çünkü o ilk şahidin, günah işledikleri ortaya çıkmıştır. Bizim yeminimiz ise, şek ve şübheden münezzehdir."

Şu halde onların yemininde hiç gerçek payı olmadığı halde âyette, tafstii kipi kullanılarak "ehak / daha kabule şayan" denmesi,

onların ellerinde görülen malın sahibi olduklarına dair iddialarında çok küçük de olsa bir doğruluk payı veya ihtimali bulunmasının mümkün olmasındandır.

B- "Ve biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik."

Bu cümlenin diğer mânâsı şöyledir: Biz o iki şahidin haklarını ibtal ederek kendilerine zulmetmedik.

C- " Aksi halde biz, elbette zâlimlerden oluruz."

Bu, makablini açıklayan bir istinaf cümlesidir.

Yanı eğer biz,

yeminimizde haksızlık edersek,

Allahü teâlâ'nın isminin hürmetini çiğnersek,

kendimizi Allahü teâlâ'nın gazabına ve azabına maruz kılmış oluruz;

yahut hakkı yerine getirmemiş oluruz.

Bu âyet-i kerimenin Hulâsaten mânâsı şudur:

1-Ölüme yaklaşan kimse, yapacağı vasiyet için, akrabalarından veya dindaşlarından iki âdil şâhid bulundurmalıdır.

2-Eğer yolculuk sebebiyle bu vasıfta şâhid bulamazsa, başkalarından iki şâhid temin etmelidir.

3-Eğer şâhidlerin dürüstlüğü hakkında şüphe hasıl olursa, en ağır vakit seçilerek, terekeden ve şahadetten bir şeyi gizlemediklerine dair onlara yemin ettirilmelidir.

4-Eğer bundan sonra onların yalanı ortaya çıkarsa mesela, ellerinde terekeden bir şey görülüp de, onu ölüden aldıklarını iddia ederlerse, o takdirde varisler yemin eder ve onların şahadeti geçerli olur.

Âyette iki şâhidden bahsedilmesi, işaret edilen olayda böyle olmasından dolayıdır. Rivâyete göre Temim b. Evs el-Darî ile Adiyy b. Beddâ ticaret için Şam'a gitmek üzere yola çıktılar. Bu ikisi o zaman Hıristiyan idiler. Yanlarında da Amr b. As'ın kölesi Bedii b. Ebi Meryem bulunuyordu. Bedii, muhacir Müslümanlardan idi. Bunlar nihayet Şam'a varınca Bedii hastalandı ve yanında bulunan bütün mallarını bir kağıda yazdı ve onu eşyasının arasına attı. Fakat bunu iki arkadaşına haber vermedi ve mallarını ailesine teslim etmelerini vasiyet etti. Sonra Bedii öldü. İki arkadaşı, eşyasını karıştırırken altınla süslenmiş üç yüz miskal ağırlığında bir gümüş kap buldular ve onu mallarının içinden çıkarıp diğerlerini ailesine teslim ettiler. Ailesi yazıyı buldular ve gümüş kabı kendilerinden istediler. İki yol arkadaşı ise:

"- Biz öyle bir kap bilmiyoruz; bize ettiği vasiyet, bu mallarını size teslim etmemizdır ve onu da yaptık; bizim böyle bir kaptan hiç haberimiz yok." dediler.

Bedii'in ailesi, onları Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) davet ettiler. İşte o zaman:

"Ey iman edenler!.." (Mâide 5/106) âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), İkindi namazından sonra minberinin yanında, onlara, Bedil'in, kendilerine teslim ettiği mallardan hiçbir şeyi saklamadıklarına ve hiyanet etmediklerine dak, Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ettirdi. Onlar da bu şekilde yemin edince Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onları serbest bıraktı. Sonra o gümüş kap Mekke'de bulundu ve elinde bulunan kişi, onu Temim ile Adiyy'den satın aldığını söyledi.

Diğer bir rivâyete göre ise, aradan uzun bir süre geçtikten sonra Temim ile Adiyy, o gümüş kabı meydana çıkardılar. Nıhayct bunun haberi Benî Sahm'e ulaştı ve onlar da kabı istediler. Fakat Temim ile Adiyy, onu hayatta iken Bedil'den satın aldıklarını söylediler. Benî Selim de onlara:

"- Pek iyi, biz başta size, "Bizim adamımız, mallarından bir şey satmış mıydı?" diye sorduk. Siz de bize:

"Playır!" demiştiniz.

Temim de Adiyy de:

"- Bizim bu satışa dair şahidimiz olmadığı için biz bunu ikrar etmek istemedik." dediler.

Bunun üzerine Benî Selim, davayı Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) götürdüler. İşte o zaman,

" Eğer bu iki şahidin bir günah işledikleri anlaşılırsa..." (Mâide 5/7)

âyeti nazil oldu. Nihayet Amr b. As (ölm.664) ile Muttalib b. Ebi Vedaa İkindi namazından sonra onların yalan söyleyip hiyanet ettiklerine Allah üzerine yemin ettiler. Bunun üzerine Resûlüllah o kabı Amr b. As ile Muttalib'e ve bir rivâyete göre ise, ölünün varislerine verdi.

"Bu hüküm, şahadeti gereğince yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra, yeminlerin varislere çevrilmesinden korkmalarına daha uygundur. Allah'tan sakının ve dinleyin. Allah, fâsık (yoldan çıkmış)lar topluluğuna hidayet etmez."

A- "Bu hüküm, şahadeti gereğince yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra yeminlerin varislere çevrilmesinden korkmalarına daha uygundur."

Bu istinafı kelâm, zikredilen hükmün, faydaları mucib, hikmet ve maslahat gereği olduğunu beyan eder. Yani tafsilatı geçen hüküm, şahadeti, uhrevî azabtan korkarak tahrif ve hıyanet yapmadan üstlendikleri veçhile yerine getirmelerine daha uygundur.

Gördüğün gibi, zikredilen o ağırlaştırılmış yeminin şer'î hikmeti işte budur.

Yeminin varislere çevrilmesinin şer'î hikmetini beyan eden cümle, makamdan anlaşılan mukadder (var sayılan) bir cümle üzerine atıftır.

Yani tafsilatı geçen hüküm,

şâhidlerin, yalan yere yemin sebebiyle âhiret azabından korkarak şahadeti gereğince yerine getirmelerine daha uygundur;

yahut şâhidlerin huzurunda yeminlerinin ibtal edilerek varislerin yeminlerine göre uygulama yapılması ve bu suretle rezil- rüsvay olmaktan korkarak hiyanetten sakınmalarına daha uygundur.

Artık bu iki korkudan hangisi gerçekleşmiş olursa olsun. Burada amaç, şahadeti gereğince yerine getirmektir.

Diğer bir görüşe göre, bu cümle, şahadeti gereğince yerine getirmek cümlesi üzerine atıftır. Yani tafsilatı geçen hüküm,

şahadeti gereğince yerine getirmeye,

yahut yeminin varislere çevrilmesiyle rezil- rüsvay olmaktan korkarak, şahadetleri mucebince yemin etmemelerine,

ve nihayet yeminden kaçınmakla yalanlarının ortaya çıkmasına daha uygundur.

Bu âyeti:

"Tafsilatı geçen hüküm, iki şeyden birine daha uygun dur. Bunların ikisinden hangisi olsa, maslahat onda olur:

Biri, şahadeti doğru olarak yerine getirmek,

Diğeri de, yalan şahadetten kaçınmaktır" şeklinde tefsir etmek bu makama uygun değildir.

Çünkü bu görüşün, hadise ile hiç bağlantısı yoktur. Bu meselede zorunlu olarak şâhid, cevaba mecburdur. Binaenaleyh yalan şahadetten kaçınmak, kesin olarak doğru şahadeti gerektirir.

Bu görüşe göre, "ikisinden hangisi gerçekleşse, maslahat ondadır" diyebileceğimiz iki şey yoktur ki, ikisinin arasına "ev — yahut" kelimesi girebilsin. Bu, ancak hiyanetle itham edilmeyen şâhidler hakkında olabilir.

B- "Allah'tan sakının ve dinleyin. Allah, fâsık (yoldan çıkmış)lar topluluğuna hidayet etmez."

Allahü teâlâ'nın hükümlerine ve ezcümle bu hükme muhalefet etmekten sakının ve her ne olursa olsun, size verilen emirleri itaat ve kabul ile dinleyin.

Eğer siz sakınmazsanız ve dinlemezseniz, itaatten çıkmış bir topluluk olursunuz ve Allahü teâlâ, itaatten çıkmış topluluğu cennet yoluna, yahut kendileri için faydalı olan yola eriştirmez.

"- Ben onlara ancak Senin bana emrettiklerini söyledim:

"- Benim ve sizin Rabb iniz olan Allah'a kulluk (ibadet) edin."

Ben içlerinde bulunduğum sürece onlara şâhid oldum. Vaktaki Sen beni vefat ettirdin (ondan sonra) onlara Sen murakıb (denetleyici) oldun. Sen her şeyi hakkıyla gören (müşahede eden)sin."

109
"Allah, bütün Resulleri bir araya topladığı (cem ettiği) gün onlara sorar:

"- Size ne cevap verildi?"

Onlar da şöyle derler:

"- Bizim, hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz bütün gayb (gizlilik)leri bilen (A'llâmü'l-Ğuyûb) Sensin, Sen."

A- "Allah, bütün Resulleri bir araya topladığı gün onlara sorar:"

Bu cümle değişik cihetlerden ele alınmıştır. Şöyle ki:

1-"O gün" anlamına gelen "yevm" kelimesi daha önce geçen "ve-tteku-llâhe / Allah'tan sakının, takva sahibi olun" fiilinin mef'ûlü (tümleci)nün bedeli (izahı)dir.

Allahü teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı ve kıyamet gününün yegâne hakimi olması, söz konusu fiil ile bu kelime arasında bulunması gereken münasebet ve bağ için yeterlidir. Ustelik, Allahü teâlâ'ya karşı takva emrinde akla ilk gelen, "sakınılması gereken hangi iş ve hangi fiildir?" sorusudur.

2-Sakınma fiilinin mefûlü olan Allah kelimesinin önünde bir muzaf, yani azab kelimesi mahzûftur. Yani bu, "Allah'ın azabından sakının", demektir. Bu takdirde "o gün " kelimesinin sakınma fiiline zarf olmasında da bir sakınca söz konusu değildir.

3-Burada bir fiil mukadderdir ve bu fiil, geçen "sakının" fiili üzerine atıftır. "Yani o günden çekinin ki... Yahut o günü hatırlayın ki..." anlamını taşır.

O korkunç günü hatırlatmak, insanları takvaya ve ilâhî emirleri icabet ve itaatle karşılamaya icbar eder.

4-Söz konusu "o gün — yevm", geçen "Ve-llâhü lâ yehdî'l-kavmc'z-zâ-limîıı /-" Allah zâlimler kavmini hidayete eriştirmez" fiilinin zarfıdır. Yani o gün Allahü teâlâ, mü'minleri cennet yoluna hidayet ettiği halde onlara etmez.

5-Söz konusu "o gün / yevm", bir muzaf takdir edilerek, daha önce geçen "ve-smeû' / dinleyin" fiilinin mefulü (tümleci) de olabilir. Yani o güne ilişkin haberi dinleyin, demektir.

6-"O gün / yevm" ondan sonra mahzüf olan bir fittin zarfıdır. Bu fiilin mahzûf olması,

A- yapılması gereken açıklamalara ibarenin dar geldiğine delâlet eder;

B- o gün vaki olacak genel âfet ve musibetin korkunçluğunun sınırsız oluğunu bildirir. Sanki şöyle denir:

"O gün, Allah, bütün peygamberleri bir araya toplayacak, öyle korkunç haller ve âfetler olacak ki, sözler, onları anlatmaya yeterli değildir."

Zamir makamında ism-i çektin zahir olarak zikredilmesi, mehabeti arttırmak ve korkunçluğu ağırlaştırmak içindir.

Yalnız Resul (Peygamber)lerin toplanmasından söz edilmesi toplanmanın ümmetler için değil de yalnız Peygamberlere mahsus olduğu anlamında değildir. Bunun aksi nasıl zaten düşünülemez. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle denir:

"O gün, bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün herkesin hazır olduğu bir gündür." (Hûd 11/103)

Allahü teâlâ Isrâ (17) sûresinin 71. âyetinde de şöyle buyurur:

"O gün bütün insanları imamları (önderleri) ile birlikte çağıracağız..."

Âyette yalnız Peygamberlerin toplanmasının zikredilmesi,

onların şeref ve asaletini belirtmek,

ümmetlerin onlara tâbi olması nedeniyle ayrıca o hususta bir sarahata gerek olmadığını bildirmek,

ümmetlerin derecelerinin Peygamberlerden aşağı olduğunu, onların Peygamberlerle birlikte zikre layık olmadığını göstermek içindir.

Elbette böyledir. Çünkü Peygamberler, ihtiramla toplanırlar. Ümmetlerinden bazıları ise, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde yüzüstü toplanma mahalline sürüklenirler.

B- "Size ne cevap verildi?"

Allahü teâlâ, Peygamberlerin, görevlendirildikleri tebliği gereğince yaptıklarına işaret buyurmak için onlara böyle diyecektir. Nitekim sualin, ümmetlerin cevabına tahsis edilmesi de, bunu açıkça gösterir. Yoksa Allahü teâlâ'nın, Peygamberlere hitabı,

"Plel belâğtüm risalâtî / Benim risale timi tebliğ ettiniz mi?" şeklinde olurdu. Yani ümmetleriniz tarafından hangi cevap size verildi? Kabul mü, red mi?

Ümmetler kendileri de hazır bulundukları halde sualin Peygamberlere tevcih edilmesi, diri diri toprağa gömüien kıza, onu gömenin huzurunda sual sorulması kabilindendir.

Cevabın ümmetlere isnat edilmeyip "onlar ne cevap verdiler?" gibi bir ifadenin kullanılmaması, onları tahkir, onlara karşı ağır bir öfke ve gazab anlamı taşır.

C- "Onlar da şöyle derler:

"- Bizim hiçbir bilgimiz yok."

Bu istinaf cümlesi, kelâmın siyakından doğan bir sualin cevabıdır. Sanki,

"O zaman peygamberler ne diyecekler? "suali böyle cevaplandirilmistır.

Burada (kaalû / dediler) şeklinde dili geçmiş (mazi)kipinin kullanılması, bunların kesin olarak gerçekieseceğine delâlet eder. Nitekim, A'raf (7) sûresinin

" Cennet ehli, cehennem ehline şöyle nida ettiler (seslendiler)..." 44. ve yine ayni sûrenin,

" A'raf ehli nida ettiler (seslendiler)..." 48. âyeti ve benzerleri de bu kabildendir.

Peygamberlerin "Lâ ti'İm e lena / bizim hiçbir bilgimiz yok" demeleri, keyfiyeti,

- Allahü teâlâ'nın ilmine havale,

- ve O'nun ilminin her şeyi, Peygamberlerin, ümmetlerinden çektikleri sıkıntıları, üzüntü ve kederleri tamamen ihata ettiğini arzetmek içindir.

Ç- "Şüphesiz bütün gizlilik (gayb)leri hakkıyla bilen (A'llâmü'l -Guyûb) Sensin, Sen"

Bu cümle, önceki cümlenin illetidir. Bu,

onların bize verdikleri cevabları,

açığa vurdukları şeyleri,

bizim bilmediğimiz ve onların kalblerinde gizledikleri şeyleri haakkıyle bilen ancak Sensin; demektir.

Peygamberlerin bu sözleri, karşılaştıkları haller ve çektikleri sıkıntılardan bir yakınmadır.

Diğer bir görüşe göre ise bu,

"- Ümmetimizin bizden sonra ne yaptıklarını bilmiyoruz ve hüküm için asıl geçerli olan da, kişinin son halidir."demektir.

Ancak bu görüş reddedlmıştir. Çünkü Peygamberler, ümmetlerinin durumunu sımalarından tanırlar. Onların halleri, Peygamberleri için gizli kalmaz.

İbn Abbâs, Mücaltid ve Süddî (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, Peygamberler, önce çekinirler ve cevabta zühul ederler; ama bir süre düşündükten sonra ümmetleri hakkında şahadette bulunurlar.

Ancak söz konusu illet cümlesi bu görüşe uygun düşmez.

Bir görüşe göre ise, bundan murad, onların rezaletlerini tesbıt etmektir.

110
"Hani Allah, şöyle demişti:

"- Ey Meryem oğlu İsâ! Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla. Hani seni Ruhül-Kuds ile destekle (teyid et) mis tim; beşikte ve yetişkin (kühûlette) iken insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı (yazı yazmayı), hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun ve ona üflüyordun da iznimle o hemen bir kuş oluyordu. Doğuştan kör (ekmeh)ü ve alacak (ebras)yı iydeştiriyordun. Hani ölüleri iznimle hayata çıkarıyordun. Hani İsrâiloğulkırını senden uzak tutmuştum. Kendilerine beyyine (âyet, mucize)ler getirdiğin zaman onlardan kâfir olanlar:

"- Bu, apaçık sihirden başka bir şey değil" demişlerdi."

A- "Hani Allah, şöyle demişti:

"- Ey Meryem oğlu İsâ! Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla ."

Bundan önce Allahü teâlâ ile Peygamberler arsında cereyan edenler icmalen beyan edilmişti. Şimdi burada, İsâ (aleyhisselâm) ile Allahü teâlâ arasındaki ilişkiler anlatılıyor. Tâ ki bu, diğer Peygamberlerin hallerine tafsilâtlı bir misâl olsun.

Tafsilatlı beyan için, bütün Peygamberlerin içinden İsa'nın (aleyhisselâm) seçilmesi,

onun halinin, son derece hayret verici ve ilgi çekici,

Peygamberleri yalanlayanların durumlarının da gerçekten kötü olduğuna delâlet eder.

Bundan başka, İsa'nın hali, bu sûrede cinayetleri teşhir edilen Ehl-ı Kitab her iki fırkayı da ilgilendirir. Onun halinin açıklığa kavuşturulması,

onlar için daha ağır, daha sarsıcı;

onları azgınlık ve inatlarından döndürmek için daha etkili olur.

Onların pişmanlığını daha çok celbeder.

Burada da zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, daha önce geçtiği gibi mehabeti arttırmak içindir.

İsa'ya sayılan nimetlerin haürlatılmasından murad, İsa'yı onların şükrü ile mükellef kılmak değildir. Zaten teklif zamanı çoktan geçmiştir. Kaldı kı İsâ (aleyhisselâm), daha işin başında uhdesindeki şükrü pek mükemmel olarak ifa etmişti. Fakat bundan murad, İsa'ya (aleyhisselâm), sahiciler huzurunda, bunları önemsediğini ve bunlardan haz duyduğunu söyletmek ve bu nimetleri Allahü teâlâ'nın beyan buyurduğu veçhile sayılırmaktır.

Bunların Kur’ân'da zikredilmesindeki amaç,

olayların Kur’ânin bildirdiği şekliyle cereyan ettiğini anlatmak,

İsâ (aleyhisselâm) hakında ifrat ve tefrite düşen kâfirler için uyarıcı ve caydırıcı olmak ve her iki fırkanın iddialarım çürütmektir.

B- "Hani seni Ruhü'l-Kuds ile destekle (teyid et:)miştim."

Yani,

seni hücceti tesbit için Cebrâîl ile desteklemiştim;

yahut seni dinin veya ölülerin veya nefislerin kendisiyle hayat bulduğu kelâm ile desteklemiştim.

O kelâma mukaddes denmesi, günahlardan temizlenme sebebi olmasıdır.

Rivâyete göre, ruhların hakikatleri çeşitlidir:

bazı ruhlar temiz ve nuranî,

bazı ruhlar habis ve zulmanîdir;

bazı ruhlar aydınlık,

bazı ruhlar bulanıktır;

bazı ruhlar hürdür;

bazı ruhlar hakirdir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in ruhu, temiz, aydınlık, nuranî ve ulvî idi.

Âyette ruhtan hangi mânâ murad edilirse edilsin, bu ruh, İsâ ile annesine büyük bir ilâhî nimettir.

C- "Beşikte ve yetişkin (kühûlette) iken insanlarla konuşuyordun."

Bu istinaf cümlesi, İsa'nın (aleyhisselâm) nasıl desteklendiğini bildirir.

İsa'nın yetişkin iken konuşması bir mucize olmadığı halde bahse konu edilmesi, onun her iki haldeki konuşmasının,

ayni tertib ve düzen üzere (a'lâ nesak -li vahid),

mükemmel bir akıl (kemak'l-akl),

sağlam bir re'y ve tedbir,

ve garib bir üslub ile sadır olduğunu beyan etmek içindir.

İsa'nın gökten ineceğini iddia edenler, bu âyeti delil gösterirler. Çünkü İsâ (aleyhisselâm), erginlik (külıûlet) yaşma gelmeden önce göğe yükseltilmiştir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"İsâ (aleyhisselâm) otuz yaşında iken Allahü teâlâ ona Peygamberlik vermiş; Peygamber olarak otuz ay dünyada kalmış; sonra göğe ref edilmiştir."

Ç- "Hani sana kitabı (yazı yazmayı), hikmeti, Tevrat'ı ve İncü'i öğretmiştim."

Bu cümle, daha önce geçen "Hani seni Rûhü'l-kuds ile desteklemiştim" cümlesine atıftır.

Burada kitab ve hikmetten murat, kitab ve hikmet cinsidir. Buna göre, Tevrat ile İncil de, kitab ve hikmet kapsamı içinde olduğuna göre ayrıca zikredilmeleri, onların şerefini göstermek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada kitabtan murad, okuyup yazmaktır. Hikmetten murad da, muhkem ve doğru kelâmdır.

D- "Hani iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyordun ve ona üflüyordun da iznimle o hemen bir kuş oluyordu."

Burada "halk / yaratma", sebeblere başvurma anlamındadır. Yaratmak hakikatte Allahü teâlâ'ya aittir. Fakat sebeplere baş vurulması halinde bunun İsa'nın (aleyhisselâm) eliyle ortaya çıkması da elbette mümkündür. Nitekim "Fetenfühu fîha fetekûnu tayran bi-iznî / ona üflüyordun da iznimle o hemen bir kuş oluyordu" ifadesi de bunu bildirir.

Âyette kuşun tekevvünü ifadesinde de "Bi-iznî / Benim iznimle"nin tekrar edilmesi, gerek tasvirin, gerekse üflemenin ayrı ayrı birer büyük ve harika iş olup ancak Alalı teâlâ'nın izniyle gerçekleşebileceklerine dikkat çekmek içindir.

E- "Doğuştan kör (ekmeh)ü ve alacalı (ebras)yı iznimle iyileştiriyordun."

Bu cümle, "Benim iznimle çamurdan kuş suretini yaratıyordun" cümlesine atıftır.

F- "Hanı ölüleri iznimle hayata çıkarıyordun."

Bu cümle de, "Ve iz tahlûku / hani yapıyordun (yaratıyordun)" cümlesine atıftır.

Bu cümlenin başında "iz /hani" kelimesi tekrar edilmiştir. Çünkü ölüleri,

- özellikle çürüdükten sonra mezarlarından çıkarıp hayata döndürmek, hatırlatilmaya lâyık pek açık bir mucize ve büyük bir nimettir.

Bir görüşe göre, İsâ (aleyhisselâm), Nûh Peygamber (aleyhisselâm) in oğlu Sami, iki adamı, bir kadını ve bir cariyeyi mezarlarından kaldırıp hayata döndürdü.

Bu âyetin dört yerinde "Bi-iznî / Benim iznimle" ifadesinin tekrar edilmesi, hakkın tesbitine önem verildiği içindir. Çünkü o harikalar, İsâ (aleyhisselâm) tarafından yaratılmış değildir. Fakat Allahü teâlâ, o mucizeleri ona tahsis ettiği bir nimet olarak onun eliyle göstermiştir.

Âl-i İmrân sûresinde iki kere zikredilmesi, oranın haber verme makamı olmasındandır.

Burası ise nimetlerin tadadı makamıdır.

G- "Hani İsrâiloğullarını senden uzak tutmuştum."

Bu cümle, "Ve iz tuhricu'l-mevtâ bi-iznî / Hani ölüleri iznimle hayata çıkarıyordun" cümlesine atıftır. Yani sana suikast düzenlemek isteyen Yahudileri sana dokunmaktan engellemiştim.

Ğ- "Kendilerine beyyine (âyet, mûcize)ler getirdiğin zaman"

Yedikleri ve evlerinde sakladıkları yiyecekleri haber vermek ve benzeri apaçık mucizeleri kendilerine getirdiğin zaman,

H- "Onlardan kâfir olanlar:

"- Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değil." demişlerdi."

İşte onların bu sözleri, onların, İsa'ya (aleyhisselâm) suikast düzenlemek girişiminde bulunduklarına delalet eder. Bu da, onların engellenmesini gerektirir. Yani,

"- Sen onlara apaçık mucizeleri getirdiğin zaman onlar böyle söyleyince, Ben de onları senden uzaklaştırdım."

111
"Hani havarilere şunu vahyetmiştim:

"- Bana ve Resulüme iman edin."

Şöyle demişlerdi:

İman ettik; şâhid ol, biz gerçekten Müslümanlarız."

A- "Hani havarilere şunu vahyetmiştim:"

Bu cümle de, daha önce hatırlanması emredilen nimetlerle ilgili cümlelere atıftır. Bu cümle ile ifade edilen,

Ruhüi-Kuds ile desteklemek,

kitab ve hikmeti öğretmek ve diğer harikalar gibi,

fakat onlardan farklı ve son derece güzel vahiy nimetidir. Bu cihetten hatırlanması emredilmiştir.

Allahü teâlâ'nın havarilere vahyetmesi, İncil'de İsa'nın (aleyhisselâm) lisanıyle onlara emretmesi demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu vahiy, Allahü teâlâ'nın onlara ilham etmesi demektir. Nitekim,

"Mûsa'nın annesine şöyle vahyettik: - onu emzir." (Kasas 28/7) âyetinde de bu anlamdadır.

B- "Bana ve Resulüme iman edin."

Bu cümle, vahyedileni tefsir eder. İsa'nın (aleyhisselâm) Resul unvaniyle zikredilmesi, ona iman edilmesinin keyfiyetine dikkat çekmek içindir. Yani İlâh ve Rab olarak yalnız Bana ve Resulümün de risâletine iman edin. Onu makamından aşağı da indirmeyin, yukarı da çıkartmayın.

C- "Şöyle demişlerdi:

"- İman ettik; şâhid ol, biz gerçekten Müslümanlarız."

Bu cümle, kelâmın siyakından doğan bir suale cevap mahiyetindedir. Sanki,

"- Kendilerine öyle vahyedilince, onlar ne dediler?" denmiş de onlar da:

"- Biz inandık, iman ettik; Sen şâhid ol ; biz gerçekten samimiyiz." demişlerdir.

İsâ (aleyhisselâm) ya lütfedilen diğer nimetler gibi bu da büyük bir nimettir. Bütün bunlar, İsa'nın (aleyhisselâm) validesi için de nimettir.

Rivâyete göre, İsâ (aleyhisselâm), bu büyük nimetler kendisine hatırlatılınca,

kıldan elbiseler giymeye,

ağaç kabuklarından yemeye,

hiç yiyecek saklamamaya başladı. O:

"- Her günün rızkı var" derdi.

Onun harab olacak evi, ölecek çocuğu yoktu. O, nerede akşam olursa orada yatardı.

112
"Hani havariler demişlerdi ki:

"- Ey Meryem oğlu îsa, Rabb'ın bize gökten bir sofra (mâide) indirebilir mi?"

O da şöyle dedi:

"- Allah'tan sakının (ittika edin, takva sahibi olun, sorumluluk bilinci taşıyın). Eğer gerçekten mü'minlerseniz.."

A- "Hani havariler demişlerdi ki:

"- Ey Meryem oğlu İsâ, Rabbin bize gökten bir sofra (mâide) indirebilir mi."

Bu istinafı kelam, İsâ ile kavmi arasında cereyan eden bazı olayları beyan eder. Bu kelâm, makabline bağlı değildir. Nitekim zamir makamında "havariler" kelimesinin zahir olarak zikredilmesi de, bunu teyid eder.

1-"İz / hani, hatırla o zamanı ki" kelimesi, geçmiş hitabı renklendirmek (değiştirmek) içindir ve iltifat yoluyle Peygamberde hitab eden gizli bir fiilin zarfıdır. Sanki burada havarilerin, İsa'ya (aleyhisselâm) lütfedilen nimetlerle sözleri hikâye edildikten sonra Peygamberimizde hitaben:

"- Havarîlerin o sözleri söyledikleri vakti insanlara hatırlat!" buyrulmuştur.

2-

Diğer bir görüşe göre ise "iz" kelimesi, daha önce geçen "Kaalû / şöyle demişlerdi (5/11)" fiilinin zarfıdır.

Bu, havarilerin iman ve İhlas iddialarının, tahkik ve yakın den ileri gelmediğine dikkat çekmek içindir.

3-İsâ (aleyhisselâm) dan, gökten bir sofranın indirilmesini isteyen havarilerin, o zaman henüz muinin olup olmadıkları konusunda müfessirler arasında ihtilâf vardır. Şöyle ki:

Bazılarına göre, onlar o zaman, henüz kâfir idiler ve sözlerinden de anlaşıldığı gibi Allahü teâlâ'nın kudreti ve İsa'nın (aleyhisselâm) doğruluğu hakkında şüphe içinde bulunuyorlardı ve iddia ettikleri iman ve ıhlas konusunda yalan söylüyorlardı.

-Bazılarına göre, havariler, o zaman da mü'min idiler. Sualleri, şüpheyi gidermek için değil, fakat kalben mutmain olmak ve imanlarım daha da sabitleştirmek içindi.

4-"Hel yestetıîu' / İndirebilir mi?", bir şeyin kendisini değil de, lâzımını ifade etmek kabilinden bir sual olup kudretle ilgili değil, fiil ile ilgilidir.(Yanı indirebilir mi, değil indirir mi? demektir)

Burada "istitaat / yapabilme",

Bazılarına göre kudretin gereği olarak değil, fakat hikmet ve iradenin gereği olarak yapabilmek, demektir.

Bazılarına göre ise, itaat anlamında olup "Rabbin, sana icabet eder mi?" demektir.

Bir kırâete göre, "yestatıîu' Rabbuke" ifadesi, "testatıîu' Rabbeke" şektinde de okunmuştur. "Sen, bir engelle karşılaşmadan Rabb'ına sorabilir misin?" demektir. Bu, Ali, Âişe (radıyallahü anha), İbn Abbâs (radıyallahü anh), Said b. Cübeyr (radıyallahü anh) ve diğer bazılarının (radıyallahü anh) kıraetidir.

Âyette geçen (ve sûreye de isim olan) mâide, üzerinde yemek bulunan sofradır.

B- "O da şöyle dedi:

"- Allah'tan sakıtım (ittika edin, takva sahibi olun, sorumluluk bilinci taşıyın). Eğer gerçekten mü'minlerseniz."

Bu cümle istinafı olup makablinden doğan,

"- Onlar bunu söyleyince İsâ (aleyhisselâm), onlara ne dedi?" sorusunun cevabıdır. Şöyle ki:

"- Eğer siz, Allahü teâlâ'nın kudretinin sonsuzluğuna ve benim rısaleürnin doğruluğuna iman ediyorsanız yahut eğer siz, iman ve İslâm iddianızda sâdıklarsanız, bu gibi soruları sormaktan korkar, sakınırsınız. Çünkü iman ve sadakat, takvayı ve bu gibi taleblerden kaçınmayı gerektirir."

Diğer bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ, onlara takvayı emretti ki istenen şeyin husulüne vesile olsun. Nitekim,

" Kim Allah'tan sakınırsa Allah, ona bir kurtuluş yolu sağlar." (Talak 65/2)

ile

" Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve O'na yaklaşmak için vesile arayın." (Mâide 5/35) âyetlerinde de bu hakikat anlatılır.

113
"Havariler:

"- İstiyoruz ki ondan yiyelim de kalblerimiz mutmain olsun ve senin sıdkını (doğru söylediğini) vakiin en bilelim ve şâhidlik edenlerden olalım" demişlerdi."

Bu cümle de, geçen cümle gibi istinafîdir. Havariler, bu sözleri ile, kendilerini bunu istemek zorunda bırakan özrü açıklamış oluyorlar. Ve sanki bazı farklarla şöyle demek istiyorlar:

1-"Biz bunu, Allahü teâlâ'nın bu sofrayı indirmeye muktedir veya senin risaletinin doğru olup olmadığı yolundald şüphemizi gidermek için istemiyoruz ki bizim imanımıza ve takvamıza halel getirsin. Biz, bereket vesilesi olarak bu sofradan yemek istiyoruz."

2-"Biz, ihtiyacımızı gidermek ve maddeten faydalanmak için yemek istiyoruz."

3- "Biz daha önce Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretine iman etmiş bulunuyoruz fakat, kalplerimizin mutmain olmasını istiyoruz. Çünkü müşahede bilgisiyle, istidlali bilginin birleşmesi, itmi'nan ve yakiin sağlar."

Böylece senin Peygamberlik davasındaki doğruluğunu kesinlikle bilmiş oluruz. Allahü teâlâ da bizim duamızı kabul eder. Biz sofrayı gözleriyle gören ve ondan yiyen şahitler oluruz. Bizim şahadetimizle, o sofrada hazır bulunmayan fakat inanan İsrâiloğullarının da itminan ve vaktini artar. Kâfir olanlar da bu sebeble iman eder. Biz haberi duyanlardan değil de, gözleri ile görenlerden olalım, istiyoruz."

114
"Meryem oğlu İsâ da şöyle dua etti:

"- Allah'ım, ey Rabb'ımız! Gökten bize bir sofra (mâide) indir ki o, önce ve sonra gelenlerimiz için bir bayram ve Senden bir âyet (delil, belge, mucize) olsun. Bizi rızıldandır; Sen rızıklandıranların en hayırlısısın."

A- "Meryem oğlu İsâ da şöyle dua etti:

"- Allah'ım (Allahümme), ey Rabb'ımız (rabbena)! Gökten bize bir sofra (mâide) indir ki..."

İsâ (aleyhisselâm), havarilerin, bu isteklerinde iyi niyetli olduklarını ve bu isteklerinden vazgeçmediklerini görünce, hemen öyle bir sofranın indirilmesini niyaz etti ve onları hüccetle tam anlamı ile ilzam etmek istedi.

Rivâyete göre, İsâ (aleyhisselâm), niyazdan önce yıkandı; kıl abasını giydi; iki rek'at namaz kıldı; sonra başını önüne eğdi; gözünü kapadı; sonra da:

"- Allah'ım! Rabbimiz!.." diye niyaz etmeye başladı.

İsâ görüldüğü gibi niyazının başında Allahü teâlâ'ya iki kere nida eder:

Birincisinde bütün kemalâtı kapsayan ülûhiyet vasfiyle.

İkincisinde de terbiye ifade eden rubûbiyet vas fiyle.

Bu iki nidadan amaç, tevazu içinde olmak ve yakarışta mübalağa etmektir.

B- "... O bizim evvelimiz ve âh lirimiz (önce ve sonra gelenlerimiz) için bir bayram ve Senden bir âyet (delil, belge, mucize) olsun."

Mâidenın indiği gün, insanların yücelteceği bir bayram olacaktır. Bu vasıf, mâideye isnad edilmiştir. Çünkü o günün şerefi, mâıdeden kaynaklanmaktadır.

Bu âyetie ilgili değişik rivâyetler vardır:

1-Bu sofra, pazar günü inmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, Hıristiyanlar, o günü bayram yapmışlardır.

2-Âyetteki evvelimiz, reisler; âhirimiz de, onlara tâbi olanlar demektir.

3-Bizim evvelimiz de, âhirimiz de ondan yesin; demektir.

4-Bir kırâete göre "evvelimi ve âhıirina" kelimeleri "ülânâ ve uhrânâ" seldin de de okunmuştur kı bunlar ümmet ve taife mânâsındadır.

5-Bu sofranın âyet olması, Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretine ve İsa'nın (aleyhisselâm) peygamberhğinin doğruluğuna delâlet eder.

C- "Bizi rızıldandır; Sen rızıklandıranlatan en hayırlısısın."

Bizi o sofra ile yahut ona şükretmekle rızıldandır.

İkinci cümle, makabli için illet yerine geçen bir zeyl mahiyetindedir.

Allahü teâlâ, rızık verenlerin en hayırlısidır; bütün rızıkları yaratan ve karşılıksız veren O'dur

İsâ (aleyhisselâm) nin duaya,

- sual edenlerin aklına bile gelmeyen bir yalvarış ve yakarışla,

- icabet ve kabule sebep olan nidayı tekrar ederek başlaması.

- talebte bulunanların imanlarına,

- taleplerinin de, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) sözleri (Bakara 2/260) gibi itmi'nan-ı kalb için olduğuna delâlet eder.

115
"Allah da şöyle buyurdu:

"- Şüphesiz Ben onu size indireceğim. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse âlemlerde hiç kimseye etmediğim kadar ona azab edece-ğım."

A- "Allah da şöyle buyurdu:

"- Şüphesiz Ben onu size indireceğim."

Bu cümle de bir istinaf cümlesidir.

İsâ (aleyhisselâm), sofranın indirilmesini niyaz ederken inzal fiilini kullandığı halde Allahü teâlâ icabetini belirtirken ziyade ifade eden tenzil fiilini kullanmıştır. Bu ilâhî lütuf ve ihsanın kemâlini göstermek içindir. En'âm (6) sûresinin 63 ve 64. âyetlerinde de bu üslûb kullanılır. (Orada da kurtarmak anlamında incâ fiilinden sonra aynı mânânın çokluğunu belirten tencıye fiili kullanılmıştır.)

İlâhî icabet ifade eden mezkûr cümlenin başında tahkik (İnnî / Şüphesiz Ben) kelimesinin bulunması ve ondan sonra isim kipi "münezzilü'lıün kullanılması,

ilâhî va'dın kesinliğini,

onun mutlaka gerçekleşeceğini,

hiçbk şeyin ona engel olamayacağını ve bunun devam edeceğini bildirir. Yani Ben size o sofrayı çok kere indireceğim, demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyette kullanılan inzal ve tenzil aynı mânâdadır.

B- "Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse âlemlerde hiç kimseye etmediğim kadar ona azab edeceğim."

O sofranın indirilmesinden sonra sizden kim inkâr ederse, ona bütün zamanlarda dünya insanlarından, hiç kimseye etmediğim bir azab ile azab edeceğim.

Bir görüşe göre, onlar bu ağır va'dı duyunca, bazılarının küfre düşmesinden korktular; sonra bundan affedilmelerini talep edip "Biz, o sofrayı istemiyoruz" dediler. Böylece sofra inmedi. Mücâhid ile Hasen, bu görüştedir.

Ancak sahih olan bu ümmetin cumhûrunun ve meşhurlarının görüşüne göre, o sofra inmiştir.

Rivâyete göre, İsâ duayı yaptı ve Allahü teâlâ da duayı kabul etti. Bir de baktılar ki., kızıl bir sofra, biri üstünde, diğeri de altında olmak üzere iki bulut arasında iniyor; nihayet onların bakışları arasında sofra önlerine indi. Bu sırada İsâ (aleyhisselâm) ağlamaya başladı ve:

"- Allah'ım! Beni şükredenlerden eyle! Allah'ım! Bu sofrayı âlemlere rahmet eyle; onu azab ve işkence eyleme!" dedi.

Sonra kalkti; abdest aldı; namaz kıldı ve ağlamaya başladı. Sonra: " Rızık verenlerin en hayırlısı Allah'ın ismiyle!.." diyerek sofranın üstündeki örtüyü kaldırdı. Bir de ne görsünler, kızartılmış bir balık; pulları yok; kılçıkları yok; yağı akıyor. Bas tarafının yanında tuz ve kuyruk tarafının yanında da sirke var. Çevresinde de pırasadan başka her çeşit bakliyat var. Sofrada ayrıca beş tane pide var. Bir pidenin üstünde zeytin var; birinin üstünde bal var; birinin üstünde yağ var; birinin üstünde peynir var; beşincısinin üstünde de pastırma var.

O zaman. Havarilerin başı Şem'ûn dedi ki:

"- Ey Ruhallah (İsâ)! Bunlar dünya yemekleri mi, ahiret yemekleri mi?" İsâ (aleyhisselâm):

"- Bu yemekler, ikisinden de değildir; fakat Allahü teâlâ'nın, yüce kudretiyle yarattığı bir şeydir. İşte istediklerinizi yeyin ve şükredin; Allah size inayet edecek ve size olan lütfunu arttıracaktır."

Havarîler:

"- Ya Ruhallah! Bu mucizenin içinden başka bir mucize de göstersen..." dediler.

İsâ (aleyhisselâm):

"- Ey balık! Allah'ın izniyle hayata dön!" dedi. Hemen balık, kıpırdamaya başladı. Sonra İsâ ona:

Eski haline dön!" dedi ve balık da, kızartılmış haline döndü. Sonra sofra (mâide) göğe doğru uçmaya başladı.

Bu mucizeyi görenlerden bazıları sonra yine isyan ettiler; sonunda onlar maymunlar ve domuzlar şekline döndürüldüler.

Bir görüşe göre, bu sofra kırk gün müddetle zaman zaman (veya gün aşırı) inmeye devam etti. İndiği zaman fakirler, zenginler, küçükler, büyükler başına toplanıp yiyorlardı ve nihayet öğleden sonra onların bakışları altında göğe uçuyordu. Ve o sofradan hangi fakir yemişse, ömrü boyunca zengin yaşadı ve ondan yiyen her hasta, şifa buldu ve bir daha hiç hastalanmadı.

Sonra Allahü teâlâ, İsa'ya (aleyhisselâm) şöyle vahyetti:

Benim mâidemi (soframı) fakirlere ve hastalara tahsis et; zenginler ve sağlıklılar ondan faydalanmasın!"

Fakat bazıları bu emre karşı geldiler. Sonunda kimileri, domuzlar şeklinde mesholdular. Bunlar yollarda ve çöplüklerde dolaşıyor ve bahçelerdeki pislikleri yiyorlardı. İnsanlar bunların hâlini görünce, dehşete kapılıp İsa'ya sığındılar ve mesholanların haline ağladılar. O domuzlar da, İsa'yı (aleyhisselâm) görünce ağlayıp etrafında dönmeye başlıyorlardı. İsâ onları tek tek isimleri ile çağırıyordu onlar da ağlıyor ve konuşamadıkları için başları ile işaret ediyorlardı. Bunlar üç gün yaşadıktan sonra helâk oldular.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet olunduğuna göre, İsâ (aleyhisselâm), onlara:

Önce üç gün oruç tutun; sonra dilediğinizi Allah'tan isteyin; size verecektir." Onlar da üç gün oruç tuttular. Nihayet orucu tamamladıklarında:

"- Biz bir şahıs için çalışmış olsaydık, işi bitirdiğimizde o şahıs, mutlaka bize yemek yedirirdi." dediler ve Allahü teâlâ'dan mâide istediler. Bunun üzerine melekler, bir sofra ile beraber onlara doğru yöneldiler. Melekler, o sofranın üstünde yedi pide ve yedi büyük balık taşıyorlardı. Nihayet sofrayı getirip önlerine koydular. Böylece ilk yemeye başlayanlar da, sonra gelenler de, doya doya yediler.

Kâ'bü'l Ahbar diyor ki:

"- Bu mucizevî sofra, baş aşağı olarak gökten indi. Melekler, yer ile gök arasında onu taşıyorlardı. Sofrada etten başka her türlü yemek vardı."

Katâde diyor ki:

Sofrada cennet meyvelerinden bir meyve de bulunuyordu."

Atıyye el- Avfi, diyor kı:

Gökten bir balık indi; bu balık etinde her yemeğin tadı vardı." Kelbi ile Mukatil de diyorlar ki:

"- Gökten bir balık ile yedi pide indi ve insanlar, Allah'ın dilediği kadar yediler. Sayıları binden fazlaydı."

Bu sofradan yiyen insanlar, nihayet köylerine, kasabalarına dönüp bu haberi yayınca, bunu gözleriyle görmeyenler, gülmeye başladılar ve:

"- Yazıklar olsun size! Adam sizin gözlerinizi büyülemiş" dediler.

Bu olaydan sonra Allahü teâlâ,

hakkında hayır dilediği kimseleri basiret üzerinde sabit kıldı;

fitneye düşmesini dilediği kimseler ise, eski küfürlerine döndüler;

sonra da domuz sekline dönüştürüldüler;

ve üç gün sonra helâk oldular.

Domuz şekline dönüştürülen bu insanlar, ondan sonra cinsel ilişkide bulunmadılar; yemediler ve içmediler.

116
"Hani Allah, şöyle demişti:

"- Ey Meryem oğlu İsâ! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin dedin?"

İsâ da dedi kı:

"- Sen Sübhansin (Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim; benim için hakk (gerçek) olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer ben onu söylemişsem muhakkak ki Sen onu bilirsin. Sen benim nefsimde olanları bilirsin, fakat ben Senin Zâtında olanları bilemem. Şüphesiz ki bütün gayb (gizlilik)leri bilen (A'llâmü'l-Guyûb) Sensin, Sen."

A- "Hani Allah, şöyle demişti:

"- Ey Meryem oğlu İsâ ! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin dedin ?"

Bu cümle, "Hani havariler demişlerdi ki, ." (5/112) âyetine atıftır. Bunun anlamı şudur:

"- Ey Resûlüm Muhammed! Allahü teâlâ'nın, kıyamet günü kâfirleri kınamak ve ilzam etmek için onlara bunu söyleyeceğini;

İsa'nın (aleyhisselâm) da şâhidler huzurunda hem kendi kulluğunu hem de onlara Akah'a kulluk etmelerini söylediğini ikrar edeceği vakti hatırlat."

Burada da geçmiş zaman fiil kipinin kullanılması, " demişti" buyrulması, daha önce de belirtildiği gibi, bunun kesin olarak gerçekleşeceğine delâlet eder.

Burada murad,

"Bu söz kesin olarak söylenmiştir; istifham ise, söyleyenin tayini içindir." hükmü değildir. Oysa,

"Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" (Enbiyâ 21/62) gibi benzeri âyetlerde istifham, failin tayini içindir.

Fakat burada kesin olan, onların, İsâ ile anasını ilâh edindikleridir.

İstifham ise bunun,

-İsa'nın (aleyhisselâm) emriyle mi,

-yoksa kendi nefislerinden mi olduğunu tayin içindir. Nitekim,

" Şu kullarımı sız mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?" (Furkan 25/17) âyeti de bu kabildendir.

"Min dûni-llâhi / Allah'tan başka" ifadesinden murad, İsâ ile annesini Allahü teâlâ'ya ortak kılmak suretiyle ilâh edinmektir. Nitekim,

" İnsanlardan kimileri Allah'tan başka şeyleri O'na emsal (endad) edinirler" (Bakara 2/165)

" Onlar Allah'tan başka, kendilerine ne bir zarar, ne bir fayda veremeyen şeylere tapıyorlar ve:

"- Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerımızidır" diyorlar.

(Resûlüm) de ki:

"- Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından münezzehtir (Yûnus 10/18) âyetlerindeki istifham bu kabildendir. Kınama, azarlama, ilzam ancak Isâ ile annesini Allah'a eş koşmak suretiyle ilâh edinme halinde gerçekleşebilir.

Bazı müfessirler Hıristiyanların, İsâ ile annesini Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmak suretiyle değil, fakat müstakil olarak ilâh edindiklerini vehmetmışlerdir. Bu görüşü savunanlar, sonra şöyle özür beyan ettiler: Hıristiyanların inancına göre, İsâ ile Meryem eliyle gösterilen mucizeleri Allahü teâlâ yaratmadı, ikisi yarattılar. Bu itibarla Hıristiyanların, bazı konularda o ikisini müstakil tanrılar edindikleri ve o hususlarda Allah'ı tanrı olarak bilmedikleri doğrudur.

Bu vehme kapılanlar, haktan merhalelerce uzak düşmüşlerdir. Bazıları da demişlerdir ki:

"- Allah'a (celle celâlühü) ibâdetin yanında, başkasına da ibâdet olduğu zaman, o ibâdet yok hükmündedir. Bınaealeyh hem Allah'a (celle celâlühü), hem de İsâ ile annesine ibâdet eden kimse, Allahü teâlâ'ya değil yalnız onlara ibâdet etmiş sayılır."

Bu görüşü savunanlar da, bundan öncekiler gibi gerçekten gaflete düşmüş ve ilgisiz mânâ ile meşgul olmuşlardır. Çünkü Hıristiyanlar, inançlarının bir çeşit tevili ile değil, fakat sarahatle inanıp ikrar ettikleri şey sebebiyle kınanmışlardır.

Burada ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, İsa'ya (aleyhisselâm) isnad edilen sözler meyanında olduğu içindir.

B- "İsâ da dedi ki (Kaale): "- Sen Sübhansm (Sübhaneke)"

Bu istinaf cümlesi, kelâmın başından doğan

"-- O zaman İsâ (aleyhisselâm) ne diyecek?" şeklindeki bir suale cevab mahiyetindedir. Sanki o suale böyle cevab verilmiştir.

Burada da, geçmiş fiil kipinin kullanılması (dedi), daha önce belirtilen sebepten dolayıdır.

"Sübhaneke" kelimesi, tesbihin adıdır. Bunun mastarı olduğu fiil, kendisiyle beraber hiç zikredilmez. Bu kelimenin, tenzih mânâsını bir çok cihetten mübalağalı (kuvvetli) olarak ifade ettiği gayet açıktır. Şöyle ki:

1- Bu kelime, yeryüzünde gitmek ve uzaklaşmak anlamında "sebh" kökünden gelir.

2-Tef'il (tesbih) babındandır.

3-Mastardan, tesbihin özel adı haline dönüşmüştür

4-Mastar ile fiilin yerine geçmiştir. Yani şu anlamı kazanmıştır:

"- Ben Senin hakkında böyle demekden, - yahut Senin hakkında böyle söylenmesinden, Seni layıkı veçhile tenzih ederim.

Burada "ülûhiyette ortağın olmasından" ifadesini takdir etmeye ise, nazm-i kerimin siyak ve sibakı müsait değildir.

C- "Benim için hakk (gerçek) olmayanı söylemek bana yakışmaz."

Bu istinaf cümlesi, Allah'ı (celle celâlühü) tenzihi ve neden tenzih edildiğini açıklar.

Ç- "Eğer ben onu söylemişsem muhakkak ki Sen onu bilirsin."

Bu istinaf cümlesi de, mezkûr sözlerin İsâ (aleyhisselâm) dan sadır olmadığını istidlali yoldan beyan eder. Çünkü bunların İsâ (aleyhisselâm) dan sadır olması, Allahü teâlâ'nın bunu kesin olarak bilmesini gerektirir. Allahü teâlâ'nın bilgisi olmadığına göre, bu kesin olarak İsâ (aleyhisselâm) dan sadır olmamıştır. Zira lâzımın olmaması, melzûmun olmamasını zorunlu kılar.

D- "Sen, benim nefsimde olanları bilirsin, "

Bu cümle, makabli için sebep yerine geçen bir istinaftır. Bunun anlamı şudur:

"- Sen, benim içimde gizlediklerimi bildiğine göre açığa vurduklarımı elbette bilirsin."

E- "Fakat ben Senin zâtında olanları bilemem."

İsa'nın (aleyhisselâm) bu sözü, gerçeği açıklar ve noksanı gösterir. Yani,

"- Ben, Senin gizlediğin bilgileri bilemem."

Burada Allahü teâlâ hakkında "nefs" kelimesinin kullanılması, İsâ (aleyhisselâm) hakkında kullanılan nefs ile benzerlik hasıl olması içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ hakkında kullanılan "nefs"ten murad, Allah'ın (celle celâlühü) zâtıdır.

Bilgilerin nefse nisbeti, nefse ilişkin bilginin de dahil olduğu bütün sıfatların mercii olmasındandır.

F- "Şüphesiz bütün gayb (gizlilik)leri bilen (A'llâmü'l-guyûb) Sensin, Sen."

Bu cümle, hem ifade, hem de mefhûm olarak, geçen iki cümlenin illet ve sebebidir.

117
"Ben onlara ancak Senin bana emrettiklerini söyledim:

"- Benim ve sizin Rabbinız olan Allah'a kulluk (ibadet) edin."

Ben içlerinde bulunduğum sürece onlara şâhid oldum. Vaktaki Sen, beni vefat ettirdin (ondan sonra) onlara Sen murakıb (denetleyici) oldun. Sen her şeyi hakkıyla gören (müşahede eden)sin."

A- "Ben onlara ancak Senin bana emrettiklerini söyledim."

Bu istinaf cümlesi, İsa'nın (aleyhisselâm) neler söylediğini belirtir. Bu ifade, o sözlerin onun tarafından söylenmediğini en beliğ bir şekilde açıklar. Onun söyledikleri meâlen şudur:

"Ya Rabbi! Sen bana ne emretmişsen, ben de onlara onu emrettim." Âyette emir yerine söylemek fiilinin kullanılması, edebe uymak ve sualdeki ifadeyi gözetmek içindir.

B- "Benim ve sizin Rabb'mız olan Allah'a kulluk edin."

Bu cümle, Allahü teâlâ'nın, İsa'ya (aleyhisselâm) neyi emrettiğim açıklar.

C- "Ben içlerinde bulunduğum sürece onlara şâhid oldum."

Ben onların arasında kaldığım ve yaşadığım müddetçe onların hallerini gözetiyor, onları Senin emirlerine uymaya sevk ve emirlerine ayları davranmaktan men ediyordum.

Yahut onların hallerini, imanlarını ve küfürlerini görüyordum.

Ç- "Vaktaki Sen beni vefat ettirdin (ondan sonra) Sen murakıb (denetleyici) oldun."

Sen beni semaya yükselterek vefat ettirince... Bu gerçek Âl-i İmran (3) sûresinin 55. âyetinde de vurgulanır. Şöyle ki:

"... Ey İsa! Şüphesiz Ben seni öldüreceğim ve seni Kendime yükselteceğim ve o kâfirlerden temizleyeceğim."

"Teveffi", bir şeyi tam olarak almaktır. Ölüm ise, vefatın bir kısmıdır. Nitekim Zümer (39) sûresinin 42. âyetinde:

"Allah, ölen nefisleri, ölüm zamanında, ölmeyen nefisleri de uykularında iken vefat ettirir."

Sen beni vefat ettirince, onların amellerini gözeten, murakabe eden Sen oldun. Sonuçta Sen, Sana muhalefetten korunmasını istediğin kimseleri, Peygamberler göndererek ve âyetler indirerek irşad ve tembih yoluyla muhalefetten men ettin; ilâhî inayetten mahrum bıraktıklarını da sapkınlardan kıldın. Onlar da o sözleri söylediler.

D- "Sen her şeyi hakkıyla gören (müşahede eden)sin."

Bu cümle, itirazî (makablinden bağımsız) olup makablini açıklayan bir zeyl mahiyetindedir. Bu ifade bize bildiriyor ki, İsâ (aleyhisselâm) onların arasında iken de, onların hepsini murakabe eden Allahü teâlâ idi.

118
"Eğer Sen onlara azab edersen, şüphesiz onlar Senin kullarındır. Ve eğer mağfiret eder (bağışlar)isen gerçekten Sen her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)sin, hükümlerinde hikmet sahibi (flakîm)sin ."

"Onlar Senden başkasına tapmakla azaba müstahak olmuşlardır. Eğer onlara azab edersen, onlar şüphesiz Senin kullarındır.

Eğer onları bağışlarsan, her şeye muktedir olan; irade ve fiillerinde hikmetler bulunan yegâne Hakim Sensin.

Her mücrim için mağfiret güzeldir. İmdi,

eğer onlara azab edersen, o adalettir;

eğer bağışlarsan, o da lümftur.

Şirkin bağışlanmaması, ilâhî vaîdin gereğidir. Binaenaleyh haddi zatında müşriklerin mağfiretinde de Allahü teâlâ için imkânsızlık mevcut değildir ki, iki fîrka (mü'minler ile kâfirler) arasındaki terdide (mağfiret veya azaba) mani olsun.

119
"Allah şöyle buyurdu:

"- Bu sâdık (özü, sözü doğru olan)ların, sıdk (doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür. Altlarından ırmaklar akan cennetler onlar içindir; onlar orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır. Allah, onlardan razıdır; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte bu büyük kurtuluştur."

A- "Allah, şöyle buyurdu:

"- Bu, sâdık (özü, sözü doğru olan)ların, sıdk (doğruluk)larının fayda sağlayacağı gündür."

Bu istinafı kelâm ile, Allahü teâlâ'nın, insanları huzurunda toplayacağı kıyamet gününe ilişkin anlatımlar sona ermekte ve sonuca işaret edilmektedir.

Cenab-ı Allah, bu kelâmı ile, doğruların halini beyan zımnında İsa'nın (aleyhisselâm) da doğruluğuna işaret ediyor.

Burada geçmiş fiil kipinin kullanılması, daha önce benzerleri için belirtilen sebeptendir.

Bazı halleri icmali ve bazı halleri de tafsili olarak anlatılan işte bu kıyamet günü, din işlerinde sâdık olanlara, dünyadaki sadakatlerinin fayda vereceği gündür.

İsa'nın (aleyhisselâm) doğruluğuna dair şahadetle eski Peygamberleri tasdik edip iman ve amel olarak onlara uyanların doğruluğuna şahadet, ancak din işlerindeki sadakatle bir anlam kazanır. Ve ancak bu mânâ ile, hikâyeden maksûd olan, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) inanmaya teşvik gerçekleşir. Yoksa buradaki sâdıklardan murad bütün doğru söyleyenler değildir. Nitekim dünyada cinÂyetini itiraf eden caninin, o gün bu doğruluğunun kendisine fayda vermeyeceği bir gerçektir.

Yukarıda belirtildiği gibi söz konusu sadakat, dünyada din işlerinde gösterilen sadakattir. Kıyamet günü fayda sağlayacak olan budur.

"Yevmü / gün", kelimesinin bu tür okunuşu, âlimlerin cumhûrunun ittifak ettiği ve nazm-i kerimin siyak ve sibakına da en uygun olan kıraettir.

Bu kelime, başka bir kıraatte "yevme" şeklinde de okunmuştur.

Buna göre bu kekine,

ya âyetin başındaki "kale / dedi" fiilinin zarfıdır; bu takdirde "hâza / işte bu", Allahü teâlâ'nın İsa'ya (aleyhisselâm) hitaben söylediği,

" Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin dedin?" (5/116) sözlerine işarettir;

ya da "hazâ / işte bu" mübteda (özne) olup haberi (yüklemi) de, "yevmü" kelimesidir. Bu takdirde anılan işaret, İsa'nın (aleyhisselâm) cevabı içindir.

B- "Altlarından ırmaklar akan cennetler onlar içindir. Onlar orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır."

Bu istinaf cümlesi, zikredilen faydayı açıklar. Sanki,

"- Onlara, ne yararı var?" diye sorulmuş da, cevabı böyle verilmiştir. Yanı onlara daimî nimetler ve ebedî mükâfatlar içindedir.

C- "Allah, onlardan razıdır; onlar da O'ndan razı olmuşlardır."

Bu kelâm da ayrı bir istinaf olup Allah'ın kendilerine bahşedeceği başka bir nimeti belirtir. Allah (celle celâlühü) katında bu nimetin üstünde başka bir nimet yoktur. Bu da, en büyük gaye olan Allahü teâlâ'nın rızasıdır. Zıra insanların, himmetlerini uğruna harcayacakları bundan daha kıymetli bir şey yoktur.

Ç- "İşte bu büyük kurtuluştur."

"Zâkke",

ya Allahü teâlâ'nın rızasına,

ya da o nimetlerin hepsine nailiyeti işaret eder. Bildiğin gibi Allah'ın (celle celâlühü) rızasının ötesinde hiçbir matlûb yoktur.

120
"Göklerin ve yerin ve onlarda bulunan her şeyin mülkü Allah'a aittir. Ve O, her şeye kaadirdir."

Bu kelâm,

hakkı tesbit eder,

Hıristiyanların yalanma ve Mesîh ile annesi hakkındaki iddialarının gerçek dışı olduğuna dikkat çeker.

Göklerin, yerin ve onlardaki akıllı ve akılsız bütün varlıkların mülkü yalnız Allahü teâlâ'nındır.

O,

icad, idam, ihya, imate eder;

emreder, nehyeder;

dilediği gibi o varlıklar üzerinde tasarruf eder;

hiçbir şey bu tasarruf ve hükümranlığa ortak olamaz.

Burada "mâ / o ki" harfinin, akıl sahipleri için kullanılan "men / o akıl sahibi canlılar ki, " harfine tercih edilmesi:

EN'ÂM SÛRESİ

1.- "mâ" harfinin, genel olarak bütün varlıklar için kullanıldığını kabul etmemiz halinde,

hem Rab tarafından gözetilip korunmak vasfının tahakkuku bakımından akıl sahibi olanla olmayanın;

hem de rububiyetin (tanrı olmanın) imkânsizhğı bakımından da her iki fırkanın eşit olduğuna işaret etmek içindir;

2.- "mâ" harfinin akıl sahibi olmayan varlıklara mahsus olduğunu kabul etmemiz halinde de söz konusu varlıkların son derece âciz olduklarına ve daha aşağı olan varlıkların kendilerine gaalib gelebileceklerine ve bu itibarla hiçbir zaman onların tanrılık iddiasında bulunamayacaklarına, bu bakımdan-da her iki fırkanın eşit olduklarına dikkat çekmek içindir.

Allah her şeye kadirdir. Başka bir deyişle Allahü teâlâ'nın kudreti sınırsızdır.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

Bir kimse, Mâide suresini okursa, ona on sevap verilir; on günahı silink; on derece yükseltilir; dünyadaki Yahudiler ve Hıristiyanlar sayısınca hayat nefesleri artar."

1
"Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki gökleri ve yeri yarattı; karanlıkları ve aydınlığı var etti. Böyleyken o kâfirler Rabblarına başkalarını denk (muadil) tutuyorlar."

A- "Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki gökleri ve yeri yarattı; karanlıkları ve aydınlığı var etti."

Âyetin,

başında hakikat bildiren elif-lâm bulunan hamd (el-hamd) ile başlaması;

onun bütün kemal sıfatlarının ekseni (mihveri) ve bütün celâl ve cemal vasıflarının mercii olan Allah'a (celle celâlühü) bağlaması, zâtiyle hanide lâyık tek varlığın Azız ve Celîl Allah olduğunu bildirmek içindir.

Daha önce (Fatiha suresinin tefsirinde) izah edildiği gibi, Allahü teâlâ'nın zâtı, hamdin hakikatinin Kendine mahsus olmasını gerektirir. Çünkü hamdin bütün fertlerinin Allah'a (celle celâlühü) münhasır olduğu istidlal yoluyla sabittir.

Bundan sonra ikinci vasıflandırmada Allahü teâlâ'nın bazı muazzam eserleri ve fiilleri açıklanıyor. Bunlar hamdın gereklerinden olup Allahü teâlâ'nın hamd hakikatinin yegâne lâyıkı olduğuna dikkatleri çekmek içindir.

Burada özellikle göklerin ve yerin yaratılmasından bahsedilmesi, göklerin ve yerin, bütün ulvî ve süflî eserleri, tekmil açık ve gizli nimetleri muhtevi olmasındandır.

Bu nimetlerin en büyüğü, var olma nimetidir. Var olma nimeti, her insana hamdi vacib kılmak için başk başına yeterli bir nimettir. Şu halde varoluş nimetinin devamı olarak, insanların dünyevî ve uhrevî işlerinin bağlı bulunduğu enfüsî (dahilî) ve afakî (haricî) nimetler nasıl Hamdi mûcib olmaz?

Allahü teâlâ, basiret sahiblerinin, gönül gözünü açmak, onlara ibret alınacak misaller vermek için, gökleri ve yeri, bunların içlerindeki sayısız güzellikleri, akılları hayrette bırakan gariblik ve tuhaflıkları barındıran bu harika nizamı yaratmıştır.

Göklerin "e's-semâvat" şeklinde çoğul olarak vürudu, tabakalarının müteaddit!, eserlerinin ve hareketlerinin değişik olmasındandır.

Yine göklerin, yerden önce zikri, şerefinden, mekânının yüksekliğinden ve yerden önce yaratılmış olmasındandır.

"Vecea'le'z-zulümâti ve'n-nûr -: karanlıkları ve aydınlığı var etti" cümlesi "ellezî haleka" cümlesine atıftır. Çünkü karanlıklar va aydınlık yaratılmadan önce onların menşei ve mahalli yaratılmıştır.

Bu cümle de, önceki cümle ile beraber hamdin sebebini (illetini) bildiren hükme dahildir. Bu itibarla göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların, muazzam eserler ve pek büyük nimetler olmaları sebebi ile, hamdın, onların Halikına tahsisini gerektirir. Karanlıkların ve aydınlığın var edilmesi de böyledir. Çünkü bunlar da, hamdin, Yaradana tahsisini gerektiren önemli ve büyük nimetlerdir.

"Karanlıklar", "e'z-zulümât" şeklinde çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü karanlığın, insanlara göre çok belli sebepleri ve yerleri vardır ve insanlar karanlığı açıkça görürler.

Karanlık, aydınlıktan önce zikredilmiştir. Çünkü eşyanın yolduğu, varlığından öncedir. Bir de, böyle olması ile, iki çift arasındaki mukabelede özelliğe riayet edilmiş olur.(Birinci çift gökler ile yerdir ve orada da çoğul olan gökler, önce zikredilmiştir.)

B- "Böyleyken o kâfirler, Rabb'larına başkalarını denk (muadil) tutuyorlar."

Bu cümle, bundan önce, hamdin ve ibâdetin Allahü teâlâ'ya tahsisini gerektiren muazzam yaratılışı ve nimetleri anlatan cümleye atıftır. Nitekim bunların geniş izahı Fatiha (1) sûresinin tefsirinde geçti.

Bu kelâm,

- kâfirlerin hâlini reddetmek,

onların muhalefetlerini ve bâtıl olduğu bedihî bulunan bir takım söz ve fiillere cür'etlerini yadırgatmak içindir.

Allahü teâlâ,

hem zâtı,

hem de daha önce tafsılatıyle anlatılan vasıf ve fiilleri itibariyle hamdin ve ibâdetlerin yegâne lâyığıdır. İşte o evsaf ve ef'âl, hamd ve ibâdetlerin yalnız O'na tahsisini gerektirir.

Oysa kâfirler,

ibâdet, şükrün en yüksek mertebesi,

şükrün başı da hamd iken,

ibâdette başkalarını Allahü teâlâ'ya denk (muadil) tutuyorlar. Düşünemiyorlar ki O'ndan başka her şey, O'nun tarafından yaradılmıştır, mahlûktur; hamdi gerektiren hiçbir yanı yoktur.

"Sümme / sonra" kelimesi, sirki bâtıl (geçersiz) ve anlamsız kılan bunca delile rağmen o yolu tutanları yadırgatmak için kullanılmıştır; yoksa nazil olan bu âyetlerin beyanından sonra demek değildir.

Bu kelâmda zamir makamında "Rabb" kelimesinin zahir olarak zikredilmesi, onların halini daha fazla teşni' ve takbih içindir.

2
"Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel takdir eden O'dur.

O'nun katında belli bir süre (ecel-i müsemma) vardır. Sonra siz yine de şüphe ediyorsunuz."

A- "Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel takdir eden O'dur."

a- "Sizi çamurdan yaratan..."

Bundan önce kâfirlerin, tevhidi mûcib olayları açıkça görüp durdukları halde Allahü teâlâ'ya ortak koşmalarının yanlışlığına dikkat çekilmişti. Şimdi, bu istinafı cümle ile âhiret hayatına imam gerektiren deliller karsısında da onu inkâr etmenin ne kadar bâtıl ve anlamsız olduğu açıklanıyor.

Ahiret hayatının gerçek olduğuna delâlet eden bunca vaakıa içinden insanların yaratılışı zikre değer görülmüştür. Oysa, göklerin ve yerin yaratılışı, bu delillerin en açık olanlarındandır. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

" Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini de yaratmaya kaadir olamaz mı? " (Yâ-sîn 36/81)

Tartışma konusu, onların âhiret hayatı olduğu için insanın yaratılışı zikredilmıstir. Çünkü ilkte insanın yaratılışı, âhiret hayatı için ikinci kez yaratılabileceğinin en açık delildir. Hüccet (delil)lerin en beliğini görmemek elbette çok çirkin ve hatta daha çok takbih ve tevbîhe sebebtir.

"O Allah (celle celâlühü) ki, sizi çamurdan yarattı." Evet, bütün insanların ilk maddesi, Âdem'in (aleyhisselâm) menşei çamurdur.

Ahiret hayatının varlığına inanmak ve şüpheleri yok etmek için Ademin (aleyhisselâm) çamurdan yaratıldığını bilmek yeterlidir. Çünkü diğer insanları Âdem'e (aleyhisselâm) kıyas etmek yolu açıktır.

Ayrıca bu ifadede bir hakkı tesbit ve gizli bir hikmete dikkat çekme vardır. O da, beşerin her ferdinin, Âdem'in (aleyhisselâm) çamurdan yaratılmasından bir payı olduğudur. Çünkü Âdem'in fıtratı,

- kendi nefsine münhasır değil,

- fakat insan cinsinin diğer fertlerinin fıtratını da icmali olarak içeren bir numunedir. O fevkalade numune fıtratının eserlerini kendisinden sonra gelen bütün fertlere intikalim gerektirmiştir. Bu itibarla Âdem'in çamurdan yaratılması, onun neslinden gelen her ferdin de çamurdan yaratılmış olması demektir.

Ve Âdem'in fıtratının, zürriyetinin bütün fertlerine sâri neviden olması, bunun sadece kendi nefsine muhasır kalmasından elbette çok daha önemlidir. İşte bu Hallak (her şeyi yaratan) ve Alîm (her şeyi bilen) Allahü teâlâ'nın kudretinin azametine, ilim ile hikmetinin kemaline delâlet eder.

Bir de, muhatablarm ilk hallerinin son hallerine ölçü (mi'yar) olması daha uygun (evlâ) olur.

Bunlardan dolayı âyetteki o ifade kullanılmıştır. Aferin, Kur’ân'ın şânına, bunca mükemmeliyetine!..

" Andolsun ki, sizi yarattık; sonra size şekil verdik (sizi sûretlendirdik).. ."(A'raf 7/11)

" Daha önce sen hiçbir şey değilken de seni yaratmıştım." (Meryem 19/9) âyetlerinin sırrı da işte budur. Nitekim tefsirleri ilerde gelecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümlenin metninde muzaf mahzûftur. Yani,

"O Allah ki, sizin babanızı çamurdan yarattı." demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, mânâ şöyledir:

"Allahü teâlâ, onları, topraktan yetişen gıdalardan hasıl olan nutfe (meni) den yarattı."

Bu mânâlardan hangisi olursa olsun, bu ilâhî kelâm, Allahü teâlâ'nın âhirette insanlara yeniden hayat vermeye kemaliyle muktedir olduğuna delâlet eder.

Çünkü,

hayat kokusunu hiç duymamış bir varlığa hayat vermeye muktedir olan,

bir müddet hayatla beraber olmuş, canıyla kanıyla yaşamış bir varlığa yeniden hayat vermeye evleviyetle muktedirdir.

b- "Sonra da bir ecel takdir eden O'dur."

Sizin her birinize yaşam süresi olarak belli bir zaman, belli bir vade kararlaştırmıştır. Sürenin bitiminde o kimse mutlaka ölecek, yok olacaktır.

"Sümme / sonra", kelimesi, Allahü teâlâ'nın üstün hikmetinin gereği olarak, yaratılış zamanı ile ecel tayini zamanının farklı olduğunu bildirir.

B- "O'nun katında belli bir süre (ecel-i müsemma) vardır."

1- Âhirette hepinizin yeni bir hayata kavuşturulması için O'nun katında belli bir süre vardır.

Allahü teâlâ'nın ilminde tesbit ve tayin edilmiş öyle bir ecel (süre, vade) vardır ki,

o asla değişmez;

onun ne zaman geleceğini ne icmali, ne de tafsili olarak hiç kimse bilmez.

Ölüm eceli, icmali ve takribî olarak bilinebilir. Zira ölümün emareleri ölümden önce ortaya çıkar.

Yahut insanların normal ömürleri bilinmektedir.

Buna ecel denmesi, insanların mezarlarında kaldıkları müddetin sonu olması itibariyledir; yoksa kıyametin başlangıcı olması itibarıyla değildir.

Nitekim ölüm zamanına ecel denmesi, hayat müddetinin sonu olması itibariyledir; ölüm ötesi müddetin başlangıcı olması itibariyle değildir. Çünkü ecel lügatte, müddetin başına değil, müddetin sonuna denir.

2-

Diğer bir görüşe göre ise,

birinci ecel, hayat ile ölüm;

İkinci ecel, berzah denilen ölüm ile ikinci diriliş arasıdır.

Ecel, müddetin sonu için kullanıldığı kadar, müddetin tamamı için de kullanılır. En uygun olan mânâ da budur.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"Allahü teâlâ, her kimse için iki ecele hükmetmiştir;

biri, doğumdan ölüme kadar,

diğeri de, ölümden ikinci diriliş (ba's-ü ba'del-mevt)e kadar. Eğer bu kimse,

iyilik eden, takva sahibi ve sıla-ı rahmi gözeten biriyse, ikinci diriliş ecelinden alınarak ömür eceli uzatılır;

yok eğer kötülük eden ve sıla-ı rahmi gözetmeyen biriyse, ömür eceli kısaltılıp ikinci diriliş eceli uzatılır. İşte:

" Kendisine ömür verilenin ömrünün uzatılması da, ömründen eksıltılmesi de muhakkak bir kitabda yazılıdır." (Fâtır 35/11) âyeti bu hakikati bildirir.

Bu görüşe göre, ecelin değişmemesi, iki ecelin toplamının sonunun değişmemesi demektir.

Ancak birinci görüş, daha meşhur ve Allahü teâlâ'nın ilmine mahsus ikinci eceli tazime ve büyük felakete (kıyamete) mukarin (yakın) olması itibariyle onu korkunç göstermeye daha elverişlidir.

İkinci ecelin kısmen insanlarca bilinmesi ve büyük belâlar vaakıi olmadan geçmesi, tazını ve korkunç göstermek mânâsına kesinlikle halci getirmektedir.

İbn Abbâsin (radıyallahü anh) sözlerindeki ecelin artması va eksilmesi ise, birinci ecelin tehir edilmesi veya takdimi (öne alınması) demektir.

C- "Sonra siz yine de şüphe ediyorsunuz."

Bu cümle, müşrik kâfirlerin, âhiret hayatının varlığına delâlet eden bunca delilleri gördükten sonra yine de şüpheye düşmelerini, red ve ibtal anlamını ifade eder. Yani şöyle demek ister:

"- Siz, bu konudaki şüpheleri tamamen ortadan kaldıran delilleri nefsinizde müşahede ettikten sonra yine onun vukuundan ve gerçekleş meşinden şübhe mi ediyorsunuz?

Hayatı, ona bağlı olarak bilgiyi, kudreti ve diğer beşerî kemelâtı bunların hiçbirine istidadı oknayan bir maddeye bol bol vermeye muktedir olan bir Zât, bunlara istidadı olan ve bir müddet bunlarla beraber yaşamış bulunan bir maddeye vermeye muktedir olamaz mı?"

Bu izahtan açıkça anlaşıldığı gibi:

- birinci ecelin uyku,

- ikinci ecelin ölüm; yahut

- birinci ecelin geçmiş,

- ikinci ecelin geri kalan insanlar için; yahut

- birinci ecelin, her insanın ömründen geçen kısım,

- ikinci ecelin ise geri kalan ömrü olduğu yolundaki yorumların hakikatle hiçbir münasebeti yoktur.

Müşrikler kesin olarak âhirete inanmıyorlardı ve bu inkârlarını ısrarla sürdürüyorlardı. Nitekim,

" Öldüğümüz, toprak ve ve bir yığın kemik okluğumuz zaman mı, biz mi diriltileceğiz?" (Sâffât 37/16) âyeti ve benzerleri bu durumu bildirir.

Gerçek böyleyken, müşriklerin şüphe ile vasıflandırılmaları onların inançlarının, inkârda ne mertebe ileri olduğunu göstermek içindir.

3
"Göklerde de, yerde de O, Allah'tır. Gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir; ne kazandığınızı da bilir."

A- "Göklerde de, yerde de O, Allah'tır. Gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir. "

Bundan önce insanların yaratılış keyfiyeti ve ecellerinin tayini açıklanmış ve bu vesileyle âhiretin vukuuna işaret edilmişti. Şimdi makabline matuf olan bu cümle ile de, Allahü teâlâ'nın;

ulühiyyetının bütün kâinatı kapsadığı,

ilminin, kulların ahvalini ve işlerinin tafsilatını ihata ettiği beyan edilmektedir kı, bu da, mutlaka mükâfat ve mücazatı gerektirir.

1- "Ei's-semevâtı ve fı'l- ardz / göklerde ve yerde" kelimeleri, ısm-i celilin (Allah'ın) bildirdiği vasfı mânâya taalluk eder.4"

Bu,

ya kelimenin asıl iştikakı ve hak mabuda özel isim olması itibariyledir: Bunun anlamı "göklerde ve yerde yegâne hak mabûd Allah'tır" olur;

ya da Zâtın kendisinin şöhret bulduğu kemal sıfatları ile şöhret bulan bir isim olması itibariyledir:

Bunun da anlamı "yegâne külli mâlik, yegâne kâmil mutasarrıf ve müdebbir Allah'tır "olur. Nitekim,

" Gökteki ilâh da, yerdeki İlâh da O'dur." (Zuhruf 43/84)

âyet-i kerimesi bu kabildendir.

Ancak bundan maksad, ism-i çektin lügat mânâsına, yahut mâlik ve mutasarrıf gibi bir mânâya hamledilmesi değil, fakat anılan mânâlardan birinin bunun zımnında mülâhaza edilmesidir. Nasıl ki, "bana karşı arslan kesilir" deyiminden arslanın kendisiyle şöhret bulduğu cür'et mânâsı kasdedılmış olur.

Şu açıklamalarla anlaşılıyor ki, bu âyetin tefsiri sadedinde söylenen,

"- Göklerde ve yerde Allah olarak bilmen yegâne O'dur" yahut,

"- Göklerde ve yerde kemal sıfatları, ülûhiyyet ve benzerleri ile maruf ve meşhur olan yegâne O'dur."

seklindeki yorumlar, hakikatten uzaktır. Çünkü isim ile beraber itibar edilen, kendisiyle şöhret bulduğu vasıftır. Zira az önce belirtildiği gibi makamın gerektirdiği budur.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, "fi's-semevâtı ve fi'l - ardz" kelimeleri, hasr terkibinin ifade ettiği "tevehhüd / tek olmak" ve "teferrüd / bir olmak" mânâsına taalluk eder. Sanki,

"Göklerde ve yerde ilâh olarak bulunan "mütevehhid / tek" varlık O'dur" denmiştir.

3-

Bir diğer görüşe göre ise, "fı's-semavât...", herkesçe kesin olarak bilinen bir mânâya taalluk eder ki, o da, bu ism-i celikn yalnız O'nun için kullanılmasıdır. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"Göklerde ve yerde kendisine Allah denilen yegâne varlık O'dur; bu isimle O'nun hiçbir ortağı yoktur."

Bu görüşe göre de, yukarıda belirtildiği veçhile zorunlu sonuç olarak, tevehhüd veya kavi (deyiş)manasma itibar edilmektedir. Yoksa ism-i celile, ülûhiyyet ile mütevehhid (tek) mânâsı yükleme yoluyla değil.

4-

Başka bir görüşe göre ise, anılan kelâmın mânâsı şöyledir:

"Yegâne Allah O'dur. O, göklerde ve yerdedir."

Bu görüşe göre, Allahü teâlâ'nın göklerde ve yerde olması, göklerde ve yerde olanları ziyadesiyle bilmesi demektir. Bu da, Allahü teâlâ'nın, huzûrî olduğu için suret ve maddeden münezzeh ilminin, O'nun göklerde ve yerele olması gibi düşünülmesi ve temsil yoluyla böyle tasvir edilmesi demektir. Bu temsil ve tasvir, Allahü teâlâ'nın ilminin göklerdeki ve yerdeki halinin, O'nun göklerde ve yerdeki durumuna teşbih edilmesindendir.

Bu görüşe göre, "Ya'lemu sırraküm ve cehraküm / Gizlediğinizi de, açıkladığınızı da bilir" cümlesi, onun anlamını beyan ve izah ve ondan murad olan mânâyı tesbit demektir. Yani Allah sizin gizlediğiniz ve açıkladığınız bütün söz ve davranışlarınızı,

yahut gizlediğiniz ve açıkladığınız neyiniz varsa, hepsini bilir.

Bu görüşe göre, Allahü teâlâ'nın ilmi, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kuşattığı halde, geçen cümlenin beyanı olan bu kelâmda Allah'ın (celle celâlühü) ilminin, yalnız insanların gizli veya açık söz ve işlerine bağlanması, muhatablarm halinin beyanında nazm-ı kerimin siyakına uymak içindir.

Keza bu cümle, ikinci veçhe göre de böyledir (geçen cümlenin beyan ve izahıdır). Çünkü ısm-i celilin, yukarıda belirtildiği veçhile, külli mâlik ve kâmil mutasarrıf olarak mülâhaza edilmesi, O'nun ilminin ihata edici olmasını kesin olarak gerektirir. O halde bu cümle kesinlikle ona beyan ve izah olur.

Yukarıda zikredilen diğer üç tefsir vechıne göre ise, bu cümlenin geçen cümleye beyan olması mümkün değildir. Bazılarına göre bunun mümkün olmayışının sebebi şudur:

Allahü teâlâ'nın ilminde gizli ve açığın bir olması, göklerde ve yerde itibar edilen mabûdiyete ve mabûd ismine mahsus olmak mânâlarına delâlet etmez. Çünkü bazen kâmil ilme sahip olmayana da tapılır ve ona da mabûd ismi verilir.

Fakat bu izah, kesin olarak bâtıldır; çünkü yukarıda zikredilen mabûddan maksad, hak mabûddur ve mahsus olmaktan maksad da, ism-i celile (Allah'a) mahsus olmaktır. Ve şüphesiz bunların, kâmil ilim sahibi olmayanlar hakkında tasavvur edilmediği de bediihidir.

Anılan diğer üç veçhe göre, bu cümlenin, geçen cümleye beyan ve izah olmasının mümkün olmayışının sebebi şudur:

Zikredilen kâmil ilim, ne hak mabûdiyet mânâsında, ne de ism-i celile mahsus olmak mânâsında kabul edilmiyor ki, bu kâmil ilim (gizliyi ve açığı bilme ilmi) ona beyan olsun.

Bu izahat ile anlaşılıyor ki, üçüncü tefsir vechine göre de, bu cümle, geçen cümleye beyan olamaz.

Üçüncü veçhe göre ülûhiyyet tevehhüdü (tek ilah olmak), kâmil ilim mefhûmu olarak itibar edilmiyor ki bu ona beyan olsun. Ülûhiyet tevehhüdünün itibar edildiği varlık, mütevehhid (kendisinden başka ilâh olmayan, tek) denilen Zattır. Bu da, beyan olması için yeterli değildir.

Âyette, muhatablann gizlilerinin ve açıklarının, göklerde ve yerde gizledikleri ve açıkladıkları şektinde ifade edilmesi (zira gizlilerinin ve açıklarının, gökler ile yerden sonra zikredilmesi bunu ifade etmektedir), daireyi genişletmek ve gökler ile yerin neresinde olursa olsun hiçbir şeyin Allahü teâlâ'nın bilgisinden gizli kalmayacağını belirtmek içndir. Yoksa gizlilerin ve açıkların bazen göklerde olduğu için değildir. Bu hitabı gök ehline de teşmil etmek ise, apaçık bir zorlama olur.

B- "Ne kazandığınızı da bilir."

Allahü teâlâ, bir menfaati celbetmek veya bir zararı önlemek için kalbi veya bedenî, gizli veya açık, yaptığınız her şeyi bilir.

Bu cümlenin mânâsı da, bundan önce geçen gizli ve açığın, ikinci vecih tefsirine göre onlara dahil olduğu halde burada ayrıca zikredilmesi, buna son derece itina gösterildiğini bildirmek içindir. Çünkü mükâfat ve mücazât buna bağladır. Zaten burada "bilir" fiilinin tekrar edilmesinin sırrı da budur.

4
"Onlara Rabb'larının âyetlerinden bir âyet gelmiyordu ki ondan yüzçevir (ıı'raz et)mesinler."

Onların,

1. âyette Allahü teâlâ'ya ortak koştukları ve tevhid delillerinden yüz çevirdikleri,

2. âyette de âhiret hayatı hakin da bir takım şüphelere düştükleri ve onun delillerinden yüz çevirdikleri beyan edilmişti.

Şimdi bu istinafı kelâm ile onların Allahü teâlâ'nın âyetlerini inkâr ve onlardan tamamen ifraz ettikleri anlatılıyor.

Burada, hitab tan gıyabî ifadeye geçilmesi (siz değil, onlara denmesi),

onların çirkinliklerinin zikri,

zemm ve takbih edilmeleri gerektiği içindir.

"Ayetler / âyât", kelimesinin Rabb'a ve "Rabb" ın da, onlar zamirine izafe edilmesi, ayetlerin şanını yüceltmek amacına matuftur. O halde onların bu âyetler hakkında işlemeye cüret ettikleri suç pek büyüktür.

Bu âyetlerden murad:

1- Ya tenzilidir;

buna göre, âyetlerin onlara gelmesi, âyetlerin nazil olması demektir. Yanı onlara,

Allahü teâlâ'nın harika islerini anlatan,

ulûniyetinin bütün kâinatta cari,

ilminin her şeyi muhit olduğunu bildiren,

bu yüzden iman ile telâkki edilmesi gereken bir âyet geldi mi, onlar muhakkak tekzib ve istihza ile ondan yüz çeviriyorlardı.

2- Ya da kevitidir;

buna göre âyetlerin gelmesi, zuhur etmesi demektir. Bunlar, mucizelere, başka acayib varlıklara ve olaylara şamildir. Yani,

Allahü teâlâ'nın vahdaniyetinin delillerinden ve kâinatla ilgili büyük işlerinden biri zuhur etti mi, onlar muhakkak ondan yüz çeviriyorlar; o vakıaya, onu meydana getiren Allahü teâlâ'ya imanı gerektiren bir nazarla bakmak istemiyorlardı.

Bu beyan aynı zamanda şunlara delâlet eder:

1-Bu yüz çevirme, Kamer (54) sûresinin 2. âyetinde belirtilen anlamda geçici bir ıı'raz değildi.

2-Kur’ân âyetlerinin gelişi (nüzulü)sürekti olduğu için onların ifrazı da sürekli idi.

3-Ayrıca onlar yüz çevirmekte de çok acele ediyorlar ve âyetler geldiği anda hemen bunu yapıyorlardı.

5
"Hak onlara geldiğinde onu tekzib ettiler. İstihza (alay) ettikleri şeyin haberleri yakında onlara gelecektir."

"kemmâ — o anda" kelimesi de, onların ayetleri tekzib (yalanlama)de acele ettiklerini bildirir. Buradaki hak, onların, her âyetinden ve böylece tamamından yüz çevirdikleri Kur’ân'dır. Kur’ân'ın Hak olarak ifadesi, onların tekzibinin son derece çirkin bir iş olduğunu gösterir. Çünkü hakkın tekzibi, hiç kimseden beklenmeyen bir şeydir.

Âyetin başındaki "f" harfi, mâba'di (kendisindensonraki)nin maakabline terettüb ettiğini beyan eder. Ancak hakikatte mâba'dinin, maakablinden farklı olduğu, ondan sonra vaki olduğu veya onun sebebiyle hasıl olduğu anlamında değil, fakat hakikatte birincinin, ikincinin aynı olduğu anlamındadır. Aradaki tertib ise, itibarî bir farklılık hasebivledir.

"Kad / kesinlikle" kelimesi, mânâyı pekiştirmek içindir. Tıpkı diğer bir âyette:

"Ve kaledlezîne keferû in hazâ illâ ifkün dfterahü ve eâ nehu aleyhi kavmim âharûn — O kâfirler,

"- Bu Kur’ân, olsa olsa, Muhammed'in uydurduğu bir yalan (iftira)dır; başka bir topluluk da bunda kendisine yardım etmiştir."

"Böylece onlar kesinlikle haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır" (Furkan 25/4) buyrulması gibi.

Bu âyette de, onların yaptığı haksızlık ve iftira, ayette hikâye edilen sözlerinin aynıdır. Fakat mefhûm olarak ondan farklı ve ondan daha çirkin olduğu için, "f " harfi ile ifade edilmiştir.

Bu, lâzımın, melzûme terettübü kabılindendir. Amaç, işi daha korkunç göstermektir. İşte o âyette olduğu gibi, bu âyette de hakkı tekzib, haktan yüzçevirmekden çirkin olduğu için, bâtıl olduğu apaçık bir şey onun lâzımı derecesine çıkarılmış ve "f " harfi ile ona bağlanmıştır. Sonra o, düşünmeden (âyet gelir gelmez tekzib) kaydı ile takyid edilmiştir.

Bu, hem onun kötülüğünü tekid, hem de onların tekzib ettiği şeyin, mutlaka başlarına gelecek büyük sonuçları olacağını belirtmeye hazırlık içindir.

Onlar, kendilerine gelen, âyetlerin:

- hem hak hazır hem de gelecekle ilgili mânâlarını düşünmeden,

- ayni zamanda onların tasdikini gerektiren delilleri bilmeden, tekzib etmişlerdir. Tıpkı Yûnus (10) sûresinin 39. âyetinde belirtildiği gibi:

"Bel kezzebû bima lem yuhlîtû bi-tilmilti velemma ye'tîhim te'viluh / Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları ve henüz tefsiri (te'vili) kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar."

Hakkın tekzib edildiği beyanını izleyen,

" İstihza (alay) ettikleri şeyin haberleri yakında onlara gelecektir" (6/5) cümlesi de onların bu yaptıklarını sergiler.

Onların alay ettikleri şey, haktan başka bir şey değildir. Mübhem olarak ifade edilmesi, bunun korkunç bir şey olduğunu ve hükmün sebebinin de bu olduğunu belirtmek içindir.

Onlara gelecek haberler, dünyada uğrayacakları azab veya cezalardır. Bunların "enbâ' — nebe', haberler " olarak ifadesi, cezaların son derece ağır olduğunu bildirmek içindir. Çünkü "nebe' " kelimesi, yalnız büyük hadiselerin haberi anlamında kullanılır.

Bu cezaları, âhiret cezalarına, veya İslâm'ın yayılıp güçlenmesi ve hâkim olması mânâsına hamletmeye, gelecek âyetler elverişli değildir.

"Sevfe / yakında, yakın bir gelecekte" kelimesi, cümlenin içeriğim tekid ve tavzih içindir. Yani onların, akıbetlerini hiç düşünmeden yalanladıkları şeylerin doğru olduğunu gösteren deliller, mutlaka onların başlarına gelecektir.

Burada "tekzib " değil de "istihza ettikleri" denmesi, işaret edildiği gibi, tekzibin istihza ile müterafik olduğunu bildirmek içindir.

Bu izahlar, söz konusu âyetlerin, Kur'ân'ın âyetleri olduğu anlayışına göredir ki, en zâhır olan da budur. Ama eğer âyetlerden kâinat olayları kasdediliyorsa, o takdirde 5. âyetin başındaki cümle, mahzûf bir şart cümlesinin cevabıdır. Yüzçevirme ise, hakikî mânâdadır. Yani eğer onlar o âyetlerden yüzçeviriyorlarsa, şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü onlar, bundan daha büyüğünü, daha ağırını işlemişler; âyetlerin en büyüğü hakkı tekzib etmişlerdir.

"Ayetler" kelimesini her iki mânâya birden hamletmek ise, asla caiz değildir.

Bazılarının iddia ettiği gibi, "onlar, bütün âyetlerden yüz çevirince, Kur'ân'ı da tekzib ettiler" şeklindeki tefsir ise, Kur'ân'ın, emsalinden tenzih edilmesi gereken bir tefsirdir.

6
"Onlar görmezler mi kendilerinden önceki nesil (karn)lerden nicesini helâk ettik. Yeryüzünde size vermediğimiz yerleri onlara vermiştik; üzerlerine gökten bol bol yağmur göndermiştik ve altlarından akan ırmaklar var etmiştik. Sonra günahları yüzünden onları helâk ediverdik de, kendilerinden sonra başka nesiller meydana getirdik."

A- "Onlar görmezler mi kendilerinden önceki nesil (karn)lerden nicesini helâk ettik."

Bu istinafı kelâm, bundan önce ceza va'di olarak geçen haberlerden neyin kasdedildiğini ve onun geleceğini şâhid ikamesi yoluyla (bi tarikı'l -istişhad) açıklar. Buradaki istifham-ı inkârı, rü'yet (gözle müşahede) suretiyle değil, irfanı olarak, kalben görme anlamındadır.

"Karn", bir asrın insanları demektir. Bu insanlar, uzun bir zaman dilimi içinde yaşadıkları için böyle ifade edilmistir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyururlar:

" Karnlerin en hayırlısı benim kantinidir; sonra onu velyeden (arkasından gelen)ler.., "15

Diğer bir görüşe göre ise, karn, uzun bir zaman dilimi demektir. Buna göre bir muzaf mahzûftûr. Yani bir ehl-i karn (asır ehli) demektir.

Onlar, eski kavimlerden kalma tarihî eserleri görmediler mi ve onların baslarına gelenleri duymadılar mı?

B- "Yeryüzünde size vermediğimiz yerleri onlara vermiştik; "

Bu istinafı kelâm, helâk etmenin keyfiyetini ve onun evveliyatını açıklamakla beraber "bu nasıl olmuştu?" sualine cevab teşkil eder.

C- "Üzerlerine gökten bol bol yağmur göndermiştik ve altlarından akan ırmaklar var etmiştik. Sonra günahları yüzünden onları helâk ediverdik de kendilerinden sonra başka nesiller meydana getirdik."

Burada, sema yağmur, yahut yağmur bulutları, yahut yağmur bulutlarının gölgeleri demektir. Çünkü bunlar da yağmurun başlangıcıdır.

"Ve cea'lne'l-enhara tecrî min tahtihim / Altlarından akan ırmaklar var etmiştik" cümlesi, bu ırmakların, kendilerinin emrine musalıhar kılındığına ve sürekli olarak aktıklarına delâlet eder.

Yanı Biz, Mekke halkına vermediğimiz,

gelişmiş bedenleri,

uzun ömürleri,

büyük servetleri,

menfaatleri celb ve zararları def için zahiren gerekli bütün dünyevî imkânları onlara vermiştik. Ama sonunda onlar yine yapacaklarını yaptılar. Bunun üzerine Biz de, o nesilleri kendi günahları yüzünden helâk ettik. Böylece onların bunca dünyevî hazırlıkları ve imkânları kendilerine fayda vermedi. İşte onların başına gelen azab, bunların başına da gelecektir.

Gördüğün gibi bu cümle, burada misal ve ibret için söylenenlerin sonudur. "Ve ense'na min ba'di İtim karnen âharîn / kendilerinden sonra başka nesiller meydana getirdik" cümlesi ise, Allahü teâlâ'nın,

sonsuz kudretini,

hakimiyetinin genişliğini,

söz konusu ümmetlerin helâk olmasının, O'nun hükümranlığından hiçbir şey eksiltmediğini,

fakat her bir ümmeti helâk ettikten sonra yerine başkasını getirdiğim beyan içindir.

7
"(Resûlüm), eğer sana kâğıt üzerine yazılı bir kitab indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunmuş olsalardı o kâfirler yine muhakkak:

"- Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değil!" diyeceklerdi."

Bundan önce onların,

Allahü teâlâ'nın ayetlerinden yüzçevirdikleri,

hakkı yalanladıkları,

bu yüzden azaba müstahak oldukları beyan edilmişti.

Şimdi makablinden değişik bir hitabla gelen bu istinafı cümle ile onların,

büyüklük taslamaları,

sarfettikleri sözlerdeki azgınlığın şiddeti belirtiliyor.

Bundan önce âyetlerin ve hakkın gelmesi, onlara nisbet edildiği halde burada kitabın indirilmesinin Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e nisbet edilmesi onların nazil olan ayetlere vaakıî itirazlarının, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in risâlet ve nübüvvetini de zımnen kapsadığını bildirmek içindir.

Kelbî ile Mukatıl diyorlar kı:

"Bu âyet-i kerime, Nadr b. Hâris, Abdullah b. Ebi Ümeyye ve Nevfel b. Huveylid hakkında nazil olmuştur. Onlar, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demişlerdi:

"- Len nü'mme leke hatta te'tiyena bikitabi min ti'ndidlâhi ve maa'hu erbaatün minc'l-melâiketi yeşhedûne ınnehu min ti ndi-llâhi tea'lâ ve inneke rasûluh / Sen, bize Allah katından bir Kitab ve onun Allahü teâlâ katından gönderildiğine şahadet edecek dört melek getirmedikçe biz sana ve senin O'nun Resulü olduğuna iman etmeyiz."

"Lems — dokunma", normal şartlarda ancak elle olduğu halde burada betahsis ellerin sarahaten zikredilmesi, tayin etmek ve mecaz ihtimalini ortadan kaldırmak içindir. Nitekim;

" Gerçekten biz cinler, göğü lemsettık." (Cin. 72/8) âyetinde de "yoklamak" anlamındadır.

O kâfirler,

gözleriyle müşahededen başka bir de elleriyle dokunup onu yoklasalar,

onun Allah katından geldiği hakkında hiçbir şüpheleri de kalmasa,

gözlerinde bir görme kusuru olduğunu da söyleyemeseler, yine de inat olarak o Kitabı göstererek:

"- Bu, apaçık sihirden başka bir şey değil!" diyeceklerdir.

Zaten hüccetlerle susturulan inatçı mütekebbirlerin âdeti her zaman budur.

8
"Dediler ki:

"- Ona bizim de göreceğimiz bir melek indirilseydi ya!"

Eğer Biz öyle bir melek indirseydik, mutlaka iş bitirilmiş olurdu; Sonra kendilerine mühlet de verilmezdi."

A- "Dediler ki:

"- Ona bizim de göreceğimiz bir melek indirilseydi ya !"

Bundan önce, onların Peygamberdin risâlet ve nübüvvetine zımnî itirazlarına işaret edilmişti. Şimdi burada da sarih itirazlarına yer veriliyor.

Bir görüşe göre bu cümle, geçen şartın cevabına matûftur. Ancak böyle değildir. Çünkü eğer onların istediği Kitab indirilmiş olsaydı., bu çirkin sözün onlardan sâdır olacağı, takdir edilmezdi.

Fakat onların bu sözleri, bâtıl ve çareleri kalmadığında, söyleyecekleri tükendiğinde ileri sürdükleri bir takım uydurma laflardır.

Yani onlar dediler ki:

"- Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) e bizim de göreceğimiz ve bize onun Peygamber olduğunu söyleyecek bir melek indirilseydi ya!"

Nitekim yukarıda Kelbî ve Mukatil'in sözleri nakledildi. Bunun bir benzeri de şu sözleridir:

" Ona bir melek indirilse de beraberinde bir nezîr (uyarıcı) olsa ya!" (Furkan 25/7)

B- "Eğer biz, böyle bir melek indirseydik mutlaka iş bitirilmiş olurdu ; "

Onların isteklerinin temeknde iki şey vardı:

1-Meleğin aslında olduğu gibi indirilmesi,

2-Meleğin, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber uyarıcı kılınması.

Onların bu isteklerine, bunun gerçekleşmesinin asla mümkün olmadığı cevabı verildi. Çünkü bu taleb, beraber gerçekleşmesi mümkün olmayan iki zıt unsuru muhtevidir. Şöyle ki:

1- Meleğin, asıl suretinde indirilmesi, zorunlu olarak, onun uyarıcı olmamasını gerektirir.

2- Meleğin uyarıcı yapılması da, asıl suretinde indırılmemesini gerektirir.

İşte Âyetin bu cümlesi ile birincisine işaret edilmektedir. Yani;

"- Eğer taleb ettikleri gibi Biz, bir meleği asıl şeklînde indirseydik, korkunç görünüşlerinden dolayı insanlar beşerî kuvvetleriyle onlara bakmaya muktedir olamazlardı. Bilindiği gibi Peygamberler (aleyhisselâm) bile, melekleri insan suretinde görüyorlar ve o şekilde onlarla münasebet kuruyorlardı. İbrâhîm ve Lût'un (aleyhisselâm) misafirleri ve Davud'un (aleyhisselâm) hasmı gibi.

Peygamberler, kudsî kuvvetlerle desteklendikleri halde durumları böyle olursa, avam halkın durumunu nasıl olurdu bir düşün! İşte bundan dolayı eğer onlar meleği hakikî suretinde görselerdi, helâk işi tamamıyle bitirilmiş olurdu ve onun uyarıcı kılınması mümkün olmazdı.

Bu sonuç ise, onların isteklerine ters olmanın yanı sıra, dünya ve ahiret nizamının bağlı olduğu bu âlemin kanunlarına da aykırıdır. Peygamberler gönderilmesi ve bir takım şer'î hükümler vazi bir ilâhî sünnet gereğidir. Nitekim Allahü teâlâ şöyle buyurur:

"Biz, bir Peygamber göndermedikçe kimseye azab edecek değiliz." (İsrâ 17/15)

C- "Sonra kendilerine mühlet de verilmezdi."

Meleğin indirilmesinden sonra onların arzu ettikleri uyarılma şöyle dursun, bir göz kırpması (lcmh-ıı basar) kadar bile kendilerine mühlet verilmezdi

Bu cümlede "sümme / sonra" kelimesinin kullanılması, işin bitirilmesi ile mühlet verilmemesinin ayrı ayrı şeyler olduğuna dikkat çekmek içindir. (Yani sümme, tehir mânâsı için değildir.)

Onlara mühlet verilmez; çünkü ani azab, azabın kendisinden daha çetin ve daha ağırdır.

Diğer bir görüşe göre ise istekleri yerine getirilseydi; onlar meleğin asıl suretinde Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indiğini görmüş olsalardı - ki bundan daha açık delil yoktur- sonra yine iman etmeselerdi, helakten asla kurtulamazlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar meleği asıl suretinde gördükleri takdirde teklif kuralı olan ihtiyar (muhayyerlik) kalkmış olurdu. Bundan dolayı da onların helâk edilmesi icap ederdi.

9
"Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık, onu muhakkak bir adam suretinde yapardık ve onları yine düştükleri şüpheye düşürürdük."

A- "Eğer onu (Peygamberi) bir melek kils aydık onu muhakkak bir adam (recül) suretinde yapardık."

Bu âyet de, onların teklifinin ikinci şıkkına işaret eder.

Bu zamir, makamın da yardımıyla kelâmın Hulâsasından anlaşıldığı gibi nezîre (Peygambere) râcidir.

Eğer bu zamir, meleğe râci olsaydı, "ceaie / kılmak" fiilinin mef ûlleri tersine sıralansaydı ve "eğer meleği nezir kılsaydik, muhakkak onu bir adam suretinde yapardık" şeklinde bir ifade kullanılmış olsaydı yine maksad anlaşılmış olurdu.

Ancak ınevcud ifadenin tercih edilmiş olması, şu hakikati tesbit etmek içindir:

Birinci "ceaie / kılmak" fiilinin farz ve takdir konusunda söylenmesinin ve ikinci ceaie fiilini gerektirmesinin esası, nezîrin melek olmasıdır; yoksa meleğin nezir olması değildir. Çünkü ceaie fiilinin birinci mefulü (tümleci) mübtedea (özne), ikincisi de haber (yüklem) hükmündedir.

Yanı eğer onların söyledikleri gibi nezîri melek veya melekten bir nezir yapmış olsaydık, Biz yine o meleği bir adam (recül), bir er kişi suretinde gönderirdik. Çünkü daha önce belirtildiği gibi insanlar, meleğe asıl şekliyle bakmaya güç yetiremezler.

Genel olarak kadın veya erkek bir beşer (insan) değil de fakat bir erkeğin tercihi, bu kılmanın hakikati değiştirmek için değil fakat temsil için olduğunu gösterir.

B- "..Ve onları yine düştükleri şüpheye düşürürdük."

Bir konuda insanları lebs etmek, onları o konuda şüpheye düşürmek ve o konuyu kendileri için müşkül hale getirmektir. Lebs kelimesinin aslı, elbise ile örtmektir.

Yani Biz o meleği bir adam olarak temsil etmekle, kendi nefislerini düşürecekleri şüpheye onları düşürürdük. O zaman da onlar:

"- Sen ancak bir insansın; melek değilsin!" diyeceklerdi.

Eğer onun melek olduğuna, Kur’ân'ın âyetleriyle veya başka mucizelerle delil getirilseydi, muhakkak onlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i yalanladıkları gibi delili de yalanlayacaklardı.

Eğer melek onlara ask suretiyle gösterilseydi, meleğin gerçek suretine bakamayacaklardı.

Bu kelâm, nezîr (Peygamber)in melek kılınmasının imkânsızlığını tekid eder ve özetle mânâsı şöyledir:

Eğer Biz bunu yapsaydık, Bizim şânımıza layık olmayan bir şeyi yapmış, onları şüpheye düşürmüş olurduk.

10
"(Resûlüm), andolsun ki senden önce de Peygamberlerle şüphesiz istihza (alay) edilmişti. Fakat onlardan istihza edenleri, istihza ettikleri şey kuşatıverdi."

Bu kelâm, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) kavminden gördüğü ezadan dolayı teselli eder.

Cümlenin başında yer alan "Ve-lekad", yemin ve tahkik harfi olup bu konuya ne büyük bir önem verildiğim gösterir.

Peygamberlerle alay edenler, alayları sebebiyle helâk oldular. Alay ettikleri şey veya onun vebali (azab) onları kuşatıverdi.

11
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Yeryüzünde dolaşın, sonra tekzib eden (yalanlayan / mükez-zib) lerin sonlarının nasıl olduğuna bir bakın."

Bundan önce eski ümmetlerin yaptıkları ve bu yüzden onların başlarına gelenler beyan edilmişti. Burada da kavmini uyarması ve çirkin hallerini kendilerine hatırlatması için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem)

hitab ediliyor. Bundan amaç, onları içinde bulundukları hallerden sakındırmak, teselliyi ikmal etmek, bir de bunlar zımnında şu ince hakikati bildirmektir:

"Eski ümmetlerin başlarına gelenlerin onların başlarına da gelebileceği." Nitekim Allahü teâlâ, Bedir günü bu va'dini gerçekleştirmiştir.

O ümmetlerin hallerini öğrenmek için yeryüzünde gezin, dolaşın sonra da Peygamberleri yalanlayanların sonlarının nasıl olduğuna bir bakın ve bu vaakla üzerinde düşünün.

"Sümme/sonra" kelimesi,

Ya helâk olanların eserlerini düşünmek, ancak gezi sonrası yurda avdetle mümkün olduğu için,

Ya da vücûb mertebelerinin aralarındaki farklılığı göstermek için kullanılmıştır.

1-Gezip dolaşmanın gerekliliği (vücûbu), ancak düşünmeye vesile olduğu içindir. Nitekim Al-ı İmrân (3) sûresinin 137. âyetinde "sümme / sonra" kelimesi yerine "f " harfi ile atf yapılması da bunu teyid eder. Zahir olan görüş budur.

2-"Sîrû fi'l-ardzk / yeryüzünde seyredin, gezin, dolaşın" emri ticaret ve benzeri amaçlar için gezinin mubah olduğunu belirtmek,

"Ünzurû keyfe kâne / nasıl olduğuna nazar edin, bakın, düşünün" emri de, eski milletlerin tarihî eserlerini incelemenin vâcib olduğunu bildirmek ve nihayet vacib ile mubahı birbirinden ayırmak içindir.

Ancak bu görüş, bu makama münasib değildir.

12
"De ki:

"- Göklerde ve yerde olanlar kimindir?"

De ki:

"- Allah'ındır."

Allah, nefsi (zâtı) üzerine rahmeti yazmıştır. Geleceğinde hiç şüphe bulunmayan kıyamet günü O, sizi mutlaka bir araya toplayacaktır. Ama kendilerini hüsrana uğratanlar var ya onlar, artık iman etmezler."

A- "De kı:

"- Göklerde ve yerde olanlar kimindir ?"

Resûlüm! Onları hakka sığınma zorunda bırakmak ve susturmak için kendilerine de ki:

"- Göklerde ve yerde olanlar, akıl sahibi veya değil; kimindir? Yani bütün kâinat, halk, mülkiyet ve tasarruf yetkisi kime aittir?"

B- "De kı:

"- Allah'ındır."

Bu kelâm, bir tesbittir ve bu sualin bundan başka cevabı yoktur. Hiç kimsenin bundan başka bir cevap vermesi mümkün değildir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Ve lein seelte hüm men halâka's-semâvati ve'l-ardza leyekuulünne-llâh / Eğer onlara:

"- Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorarsan, mutlaka:

"- Allah " derler." (Lokman 31/25)

C- "Allah, nefsi (zâtı) üzerine rahmeti yazmıştır."

Bu müstakil cümle söz konusu emre dahil olup Allahü teâlâ'nın, sonsuz kudret ve hükümranlığının, sınırsız rahmetinin bütün yaratılmışları, kâinatı, her şeyi kapsadığını; çok merhamet edici olduğunu; kullarına hak ettikleri cezayı hemen vermediğini; nedamet ve tevbelerini kabul ettiğini; gazabın O'nun zâtından değil fakat kullarından kaynaklandığım ifade eder.

Bunun aksi iddia edilemez. Çünkü Allahü teâlâ, insanları selim bir fıtrat üzere yaratmış; enfüsî (dahilî) ve afakî (haricî) deliller göstermiş; Peygamberleri göndermiş; rızasını mûcib davetlerle dolu Kitablar indirmiş; gazabını gerektiren hallerden sakındırmış; insanları marifet ve tevhide hidayet etmiştir. İşte bütün bunlar O'nun rahmetinin tecellileridir. Ancak onlar, Allahü teâlâ'nın verdiği fıtratı değiştirdiler, delillerden yüz çevirdiler, Kitabları tekzib,

Peygamberlerle alay ettiler. Açıkça görüldüğü gibi Allah (celle celâlühü), onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmettiler.

Eğer Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti, merhameti olmasaydı, onları da eski ümmetler gibi bir anda yok ederdi.

Allah'ın nefsi üzerine rahmeti yazması, hiç kimsenin tavassutu olmaksızın, merhameti sırf kendi fazl ve ihsanı ile mukaddes zâtına vâcib kılmasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu rahmet şudur:

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur

"- Lemma kadza-llahü tea'le'l-halka ketebe fî kitâbihi fehüve ti'ndehu fevka'l-a'rş / Allahü teâlâ, halkı yaratmaya karar verdiği zaman katında, Arş'ın üstünde bulunan Kitabına (Levh'e) şunu yazdı:

"İrme rahmeti ğalebet ğadzabî / Rahmetim, gazabıma gaahbdir, "16

Ömer (radıyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, Kâb b. Acre (radıyallahü anh), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) sordu:

"- Mâ evvelü şey'in ibtidâi-llâhi tea'lâ min halkıhi — Allahü teâlâ'nın ilk yarattığı şey nedir? "

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ketebe-llâhü kitaben lem yektübhü bıkalemı velâ midadi kitabete'z-zebercedü ve'ldü'lüü ve'l-yakuut / Allahü teâlâ, bir yazı yazdı; onu kalem ve mürekkeble değil zeberced, inci ve yakut ile yazdı. Şöyle ki:

"- İnnî enedlâhü lâ ilâ be ene sebekat rahmeti, ğadzabî / Şüphesiz Allah Benim. Benden başka ilâh yoktur. Rahmetim, gazabımın önüne geç (seb-ket)miştir."

İlâhî rahmetin öne geçmesi ve gaalib olması; rahmetin daha önce ve daha çok mahlûka ulaşmasındandır. Üstelik rahmet, her türlü hayrın kaynağı olan zâtın ıcablarındandır.

Allahü teâlâ'nın zâtı burada "nefs" kelimesi ile ifade edilmiştir.

Bu âyet müşakele (iki şeyin şeklen benzeşmesi) hali müstesna nefs kelimesinin Allahü teâlâ hakkında kullanılmayacağını iddia edenler aleyhine bir hüccettir. Zira gördüğün gibi burada kesinlikle müşakele yoktur.

Ç- "Geleceğinde hiç şüphe bulunmayan kıyamet gününde O, sizi mutlaka bir araya toplayacaktır."

Bu istinafı cümle, onlar için Allah'a ortak koşmalarından ve kâinatı tefekkürden gaafıl olmalarından dolayı vaîd (ceza tehdidi) demektir. Yani,

"- Allah'a andolsun ki O, dünyada rahmetinin gereği olarak size süre (mehil, mühlet) vererek (imlıal ederek) acilen azabını göndermiyorsa da,

sizi kıyamet günü diriltecek, mezarlarınızdan çıkartacak,

huzurunda toplayacak,

şirkinizden ve diğer günahlarınızdan dolayı sizi cezalandıracaktır."

Kesinlik kıyametin geleceği ile ilgili olabileceği gibi, kıyamet günündeki toplanma ile de ilgili olabilir. Yani sizi toplayacağında hiç şüphe yoktur; demektir.

D- "Ama kendilerini hüsrana uğratanlar var ya onlar artık iman etmezler."

Varlıklarının sermayesi olan asıl yaradılıştan, ald-i selimden, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) görmekten, vahyi dinlemekten ve diğer rahmet eserlerini müşahede etmekten hasıl olan yakıîne istidad ve kabiliyetini kaybedenler var ya, onlar artık iman etmezler.

Bu kelâm, şart ile cevabı gibidir. Yani onların iman etmemeleri, hüsranları sebebiyledir. Zira hislere, vehme uymak, taklide dalmak ve tefekkürü iğfal etmek (gaafîl kılmak), onların küfürde ısrar ve imandan imtina etmelerine sebep olmuştur.

Bu cümle, daha önce geçen "Kul / De kı:" emrine dahil olmayıp onların hâlini takbih için doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından ifade buyurulmuş bir zeyl mahiyetindedir.

13
"Gece ve gündüz içinde sakin olan her şey O'nundur. O, her şeyi kemaliyle işiten (e's-Semî'), her şeyi hakkıyla bilen (el - A'lîm)dir."

Burada gece ile gündüz zaman olduğu halde mekân, gibi kabul edilmiş, eşya da zamana nisbet edilmiştir.

İşitme konusu her şeyi kemaliyle işiten ve ilim konusu her şeyi hakkıyla bilen ancak Allahü teâlâ'dır.

Bu itibarla hiçbir söz ve hiçbir fiil O'ndan gizli değildir.

14
"(Resûlüm) de ki:

"- Gökleri ve yeri yoktan yaratan (Fâtır), (halkı) yediren (it'a'm eden, rızıldandıran) fakat kendisi yedirilmeyen (rızıklandırılmayan) o Allah'tan başka bir velî (do s t) mi edineceğim?"

De ki:

"- Şüphesiz ki ben Müslümanların ilki olmakla emredildim. Bana sakın müşriklerden olma; dendi."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Gökleri ve yeri yoktan yaratan (Fâtır), (halkı) yediren (it'a'm eden, rızıldandıran), fakat kendisi yedirilmeyen (rızıklandırılmayan) o Allah'tan başka bir velî (mabûd) mi edineceğim ?"

Ey Resûlüm, onlara de ki:

"- Gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'tan başka bir mâbûd mu edineceğim?"

Soru harfinin fiile dahil olmayışı burada reddedilen şeyin, Akah'tan başkasını mâbûd edinmek olduğunu gösterir. Nitekim,

"De ki:

"- O, her şeyin Rabbi iken, ben Allah'tan başka Rabb mı isterim?" (En'am 6/164)

"De ki:

"- Bana Allah'tan başkasına ibâdet (kulluk)etmemi mi emrediyorsunuz, ey cahiller ?" (Zümer 39/64) âyetleri da bu kabildendir.

Mahlûkatı rızıldandıran (yerzuku) fakat kendisi rızıklandırılmayan (velâ yurzaku) ancak Allahü teâlâ'dır.

Burada yemeğin zikredilmesi, ona şiddetle ihtiyaç duyulduğu yahut rızıklandırılana en çok ulaşan şey o olduğu içindir.

Yani, gökleri ve yeri yoktan var eden Allahü teâlâ'ya, hayvaniyetin (canlılığın) aşağı mertebesinde olan bir şeyi ortak mı koşacağım?

Bir kırâete göre, bu cümledeki her iki fiil, fail kipi ile okunmuştur. Şöyle ki:

Dilediğine yediren, dilediğine de yedirmeyen Allahü teâlâ'dır. Bakara (2) sûresinin, aşağıdaki 245. âyetinde olduğu gibi:

"Allah darlık da verir genişlik de. Ve O'na döndürüleceksiniz."

B- "De kı:

"- Şüphesiz ki ben Müslüman (teslim olan)ların ilki olmakla emredildim."

Resûlüm, de ki:

"- Bana, bütün benliğiyle kendini Allah'a (celle celâlühü) veren Müslümanların ilki olmam emredildi. Çünkü bir Peygamber, ümmetinin önderidir. Nitekim başka bir âyette:

" Bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim." (En'âm 6/163)

ve diğer bir âyette de:

"Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim ; Sana tevbe ettim ve ben mü'minlerin ilkiyim" (A'raf 7/143) buyrulur.

C- "Bana, sakın müşriklerden olma, dendi."

Bana:

"- Din işlerinde sakın müşriklerden olma!" dendi. Hulâsa, bana İslâm emrolundu ve şirkten yasaklandım..

15
"De ki:

"- Kadar ben Rabb'ıme isyan edersem, o büyük günün azabından korkarım."

Ben, hangi, konuda olursa olsun, Allah'ın emrine ve nehyine muhalefet etmem. Çünkü, kıyamet gününün azabından korkarım.

Bu kelâm böylece,

- Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in, bütün günahlardan uzak,

- kâfirlerin de kıyamet gününün azabını hak etmiş âsîler olduğunu belirtmiş bulunur.

16
"O gün kimden azab uzaklaştırılma, şüphesiz Allah ona rahmet etmiştir. İşte apaçık kurtuluş budur."

O büyük günde kendisinden azab uzaklaştırılan kimse var ya, artık Allahü teâlâ onu gerçekten kurtarmış ve ona büyük bir nimet bahsetmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, onu cennete dahil etmiştir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete sokulursa o kesinlikle kurtulmuştur." (Al-i Imrân 3/185)

Bu cümle, istinafi olup azabın korkunçluğunu tekid eder. Azabın uzaklaştırılması, yahut ilâhî merhamet, apaçık saadettir.

17
"Eğer Allah, sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka giderecek (keşfedecek, açacak) kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa şüphesiz O, her şeye kaadirdir."

Eğer Allah (celle celâlühü), seni hastalık, yoksulluk gibi bir sıkıntıya uğratırsa onu, O'ndan başka giderecek kimse yoktur.

Eğer Allah, seni sağlık, servet gibi bir hayırla nimetlendirirse, bil ki, O, her şeye kaadir olduğu gibi buna da muktedirdir. Binaenaleyh dilerse,

o hayrı tutup muhafaza eder;

o hayrı önlemeye veya kaldırmaya hiç kimsenin gücü yetmez. Nitekim Yûnus (10) sûresinin 107. Âyetinde:

"Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka giderecek (açacak)yoktur. Ve eğer sana bir hayır diler (irade eder) se o zaman O'nun fazlını geri çevirecek (red ve iade edecek) de yoktur, "buyruiur.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) şunlar rivâyet edilmiştir:

Kisra (İran hükümdarı) Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e bir katır hediye etmişti. O da laldan bir yular kullanarak bu katırın sırtına bindi. Beni de terkisine aldı; bir mil kadar gitti. Sonra bana dönüp:

"- Ey oğul!" dedi.

"- Buyur ya Resûlâliah!" dedim.

O, şöyle devam etti:

"- Allah'ın dinini koru ki, O da, seni korusun.

Bolluk, zamanında Allah'ı tanı (unutma) ki, O da sıkın tık zamanında seni tanısın.

Bir şeyi dilediğin zaman, Allah'tan dile.

Yardım istediğin zaman Allah'tan iste.

Bil ki, olacak her şeyi kalem yazmıştır. Allah'ın senin için hükmetmediği bir menfaati sana sağlamak için bütün yaratılmışlar çalışsalar, ona güç yetiremezler.

Allah'ın senin aleyhine yazmadığı bir zararı sana dokundurmak için bütün yaratılmışlar çalışsalar ona da güç yetiremezler.

Eğer (zarara) yakınî bir iman ile beraber sabredebilirsen, bunu yap; yapamazsan, o zaman yalnız sabret. Çünkü sevmediğin şeylere sabretmekte çok hayır vardır. Bil ki, sabırla zafer kazanılır; üzüntüden sonra ferahlık ve zorluktan sonra kolaylık vardır."

18
"O kulları üzerinde hâkimiyet sahibi (Kaahir)dir. O, hükümlerinde hikmet sahibidir, her şeyden hakkıyla haberdardır."

Burada Allahü teâlâ'nın kahrı ve üstünlüğü, galibiyet ve kudretle tasvk edilmektedir.

Allahü teâlâ, bütün fiillerini ve emirlerini hikmetle icra buyurur ve O, kullarının bütün hallerinden ve gizli işlerinden haberdardır.

19
"(Resûlüm) de ki:

"- Şahadet olarak hangi şey en büyüktür ?"

De ki:

Allah, benimle sizin aranızda şâhiddir. Ve bu Kur’ân bana sizi ve ulaştığı kimseyi inzar etmem (uyarmam) için vahyolundu. Siz gerçekten Allah yanında başka ilâhlar bulunduğuna şahadet eder misiniz ?"

De kı:

"- Ben şahadet etmem." De ki:

"- O, ancak bir tek İlâhtır. Ve kıç şüphesiz ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden beriyim."

A- "(Resûlüm) de ki:

"- Şahadet olarak hangi şey en büyüktür ?"

Rivâyet olunuyor ki, Kureyşliler, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki:

"Ya Muhammed! Biz seni Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk; onlar, kendi Kitablarında senin zikrine ve sıfatına rastlamadıklarını söylediler. Haydi, sen bize, Allah'ın Resulü olduğuna şâhidlik edecekleri göster."

İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

B- "De kı:

"- Allah, benimle sizin aranızda şâhiddir."

Bu kelâm görüldüğü gibi Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e, onlara bizzat cevab vermeyi emreder. Bu emir.

ya buna ancak Allahü teâlâ'nın şâhidlik edebileceğini ve başkasının şahadete muktedir olamayacağını,

ya da onların tereddüdünün, Allahü teâlâ'nın her şeyden daha ulu olduğunda değil de şâhidlik konusunda olduğunu bildirmek içindir.

C- "Ve bu Kur’ân bana sizi ve ulaştığı kimseyi inzar etmem için vahyolundu."

Benim risâlet ve nübüvvetimin doğru olduğuna şâhid olan bu Kur’ân, bana Allah (celle celâlühü) tarafından içindeki vaîdlerle;

siz Mekke halkını,

onun eriştiği siyah (esved) ve kırmızı (ahmer) derili bütün insanları,

cinleri; yahut şu anda siz mevcudları,

bundan sonra kıyamete dek vücûde gelecek olanları uyarmam için vahyolundu.

Âyette inzar sadece zikirle iktifa edilmiştir. Çünkü buradaki kelâm, kâfirler içindir.

Bu ayet-i kerime, Kur’ân ahkâmının,

hem Kur’ân'ın nüzulü sırasında mevcud olan,

hem de daha sonra kıyamete kadar vücûde gelecek insanları kapsadığına delildir.

Hanbelî ulemasına göre bu kapsama, hepsi için ibare yoluyla (bitarikti'l-ı'bare)dır.

Biz Hanefî âlimlerine göre ise, Kur’ânin nüzulü sırasında mevcud ve mükellef olmayanlar için icmâ yoluyla (bi'l-icma')dır. Nitekim Nisa (4) suresinin başında geçti.

Ç- "Siz gerçekten Allah'ın yanında başka ilâhlar bulunduğuna şahadet eder misiniz ?"

Bu kelâm, onlar için redd ve yadırgama olmakla beraber aynı zamanda hakkın beyanıdır.

D- "De ki:

"- Ben şahadet etmem."

"- Siz buna şahitlik etseniz de, ben etmem; çünkü bu, gerçekten bâtıldır."

E- "De kı:

"- O, ancak bir tek İlâhtır. Ve hiç şüphesiz ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden beriyim."

Emrin tekrarı tekid içindir. Yani,

"- Ben, şahadet ederim ki, Allahü teâlâ'dan başka İlâh yoktur ve ben, sizin ortak koştuğunuz putlardan, şirkten uzağım."

20
"Kendilerine Kitab verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanırcasına tanırlar. Kendilerini hüsrana uğratanlar var ya; artık onlar iman etmezler."

A- "Kendilerine Kitab verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanırcasına tanırlar."

Bu cümle daha önce geçen:

"- Biz, seni Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk..." şeklindeki sözlere cevabtır.

"Ellezîne âteyna hümü'l-kitabe - Kendilerine Kitab verdiklerinıız"den murad, Yahudilerle Hıristiyanlardır.

"Kitab" tan murat, Tevrat ve İncil'i de kapsayan kitab cinsidir.

Yahudilerle Hıristiyanların, "Kendilerine Kitab verdiklerimiz" olarak vasıflandırması, "ya'rifûnehu / onu tanırlar" fiilinin asıl kaynağını bildirmek içindir. Yani onlar,

- Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi kutsal Kitaplarında yazılı hilyesi (dış görünüm tasviri)nden ve vasıflarından tanırlar;

- aynen öz oğullarını kendilerine has nitelikleriyle tanıdıkları gibi. Öyle ki, bunda asla şüphelen yoktur.

Rivâyete göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Medine'ye gelince, Ömer (radıyallahü anh), Yahudî asıllı Abdullah b. Selâm (radıyallahü anh) dan sordu:

Allahü teâlâ, bu âyeti Resulüne indirdi; bu nasıl bir tanımadır?" Abdullah b. Selâm

"- Ya Ömer! Ben onu aranızda görünce, öz oğlumu tanır gibi tanıdım. Hatta yemin ederim ki, ben, Muhammed'i öz oğlumdan bile daha iyi tanıyorum. Çünkü kadınların ne yaptıklarını bilemem. Ama Muhammed'in, Allahü teâlâ'nın hak Peygamberi olduğuna kesinlikle şahadet ederim."

B- Kendilerini hüsrana uğratanlar varya; artık onlar iman etmezler."

Ehl-i Kitab Yahudilerle Hıristiyanlardan ve müşriklerden bir çokları Allahü teâlâ'nın, yarattığı ilâhî fıtratı zayi ettiler ve imanı gerektiren delillerden tamamen yüz çevirdiler. Artık onlar iman etmezler, onların kalbleri mühürlenmiştir.

21
"Allah'a karşı yalan uyduran (iftira) veya O'nun âyetlerim tekzib edenden daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz ki zâlimler felâh (kurtuluş) a eremezler."

A- "Allah'a karşı yalan uyduran (iftira) veya O'nun âyetlerini tekzib edenden daha zâlim kim olabilir?"

Tevrat ile İncil'de geleceği va'dedılen Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) i gerçek olmayan vasıflarla vasıflandırmak suretiyle Allahü teâlâ'ya iftira eden Ehl-i Kitabdan;

el-melâiketü benatu-llah / melekler, Allah'ın kızlarıdır;

hâülâi şüfeâ'üna ıi'nda-llâh - işte onlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir; (Yûnus 10/18) gibi sözlerle Allah'a karşı yalan uyduran müşriklerden daha zâlim kim olabilir ?

Bu kelâm, hiç kimsenin, bu iftiraları yapanlardan daha zâlim olamayacağını belirtir. Nitekim,

" Allah'a karsı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?" (Hûd 11/18)

" Şüphesiz onlar, ahıirette en çok zarara uğrayan (ahser)lardır." (Hûd 11/22) âyetlerinde de kasdedilen mânâ budur.

Onların Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalan saymaları,

Kur'âni,

öz oğullarını tanircasına tanıdıkları Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem),

mucizeleri inkâr ve Tevrat'ı tahrif etmeleri demektir.

Bütün bunlar, Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalan saymaktır.

"Ev — veya" kelimesi iftira ve yalanlamadan her birinin kendi basına, zulmün son haddine ulaştığım bildirmek amacı ile kullanılmıştır.

Onlar bu suretle Allahü teâlâ'nın reddettiğini isbat ve işbat ettiğini de reddetmişlerdir. Allah, canlarını alsın; nasıl da haktan çevriliyorlar!

B- "Şüphesiz ki zâlimler felâh (kurtuluş)a eremezler."

Zâlimler, hiçbir fenalıktan kurtulamazlar ve hiçbir arzularına da nail olamazlar.

22
"O gün onların hepsini bir araya toplayacağız (hasredeceğiz). Sonra ortak koşanlara diyeceğiz ki:

"- Hani nerede bir şey zannet (zu'met)tiğiniz ortaklarınız?"

A- "O gün onların hepsini bir araya toplayacağız."

"Yevme / o gün" kelimesi, gelecek gizli bir fiilin zarfıdır. O fiilin hazfedılmesi, onun izah ve beyanı için ibarenin yetersiz olduğunu zımnen bildirmek ve dinleyicilerin, o gün vuku bulacak pek büyük âfet ve belâları dinlemeye bile dayanamayacaklarına işaret etmek içindir.

Sanki şöyle denmiştir:

"- O gün, onların hepsini bir araya toplayacağız, sonra da onlara söyleyeceklerimizi söyleyeceğiz; öyle korkunç haller meydana gelecek ki, onlar dil ile ifade edilemez."

Diğer bir görüşe göre ise, anılan "yevme — o gün" kelimesi, kendisinden önce takdir edilen gizli bir fiilin mefulüdür. Yani onları korkutup sakındırmak için, kendilerini bir araya toplayacağımız günü hatırlat, demektir.

Bir diğer görüşe göre ise,

"- insanlar korunsunlar veya sakınsınlar o günden ki, o gün onların hepsini bir araya toplayacağız." demektir.

B- "Sonra o ortak koşanlara diyeceğiz ki :

"- Hani nerede bir şey zannet (zu'met)tiğiniz ortaklarınız?"

Sonra azarlamak ve kınamak için ortak koşanlara diyeceğiz ki:

"- Nerede o sizin haksız yere, Yüce Allah'ın ortakları olduğunu iddia ettiğiniz ilâhlarınız?"

"Şürekâ' / şerikler, ortaklar" kelimesi, müşriklere aittir. Onların ortaklığı, yalnız kuru bir isimlendirmeden ve yalandan ibarettir, "tez'u'mûne zu'mettiğınız, boş yere iddia ettiğiniz, sandığınız, zannettiğiniz" kelimesi de bunun açık bir delilidir.

Bu sual onların ortak koştukları ilâhların gözden kaybolacaklarını bildirir. Oysa, bir araya toplama veya haşr, onları da kapsar.

"(Allah, meleklere şöyle emreder):

"- Zâlimleri, onların zevce (yoldaş, arkadaş, eş)lerini ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri bir araya toplayın." (Sâffât 37/22) âyeti ve benzerleri de bu gerçeği vurgular.

Ancak yukartlaki sual, haşr sırasında müşriklerin, taptıkları putlarla aralarında cereya edecek redlesmeden ve ilişkilerin kesilmesinden sonra vârid olacaktır. Nitekim,

"Ve yevme nahşuru hüm cemîâ'n sümme nekuulü lı-llezîne eşrakû mekâneküm en tüm ve şürakâü küm fezeyyelna beynehum / O gün onların hepsini bir araya toplarız. Sonra ortak koşanlara,

"- Sizler ve putlarınız yerlerinize!" diyerek onları birbirlerinden ayırırız." (Yûnus 10/28) âyeti ile benzerleri bunu bıldirir.

Yahut o gün onların taptıkları putlar mahşer yerinden uzaklaştırılmış olduğundan orada hazır bulunmayacaklardır.

Yahut ortak ve şefaatçi sıfatı ile orada hazır bulunamamaları, gerçekte namevcud olmaları gibi değerlendirilmiştir.

Çünkü onlar hakkında sorulacak sual, onların varlıkları cihetinden değil, fakat ortak olmaları itibariyledir,

Ve bâtıl tanrılar, ilâhlar, putlar v.s. varlıkları itibarıyla hazır olsalar bile ortak olmaları itibariyle hiç şüphesiz gaaibdirler.

Bazı âlimlere göre, kınama vaktinde onlarla putları arasına bir engel konur ki, onlar ümid ettikleri vakitte putları bulamasınlar ve böylece perişanlık ve hüsranlarını görsünler.

Ancak bu görüş, onların mahşer yerinde bile hâlâ gerçek durumu bilmediklerini ve putlarından henüz umut kesmediklerini gösterir Oysa onlar gerçeği daha önce görmüşler ve onlardan umutlarını tamamen kesmişlerdir. Çünkü, ölüm anından itibaren ölümle âhiret arasındaki azab sebebiyle, gerçek durum onlara malûm olmuştur. Haşr günü vaakıî olan, gerçeğin apaçık ortaya çıkışı ve kesin bilgi husulüdür.

23
"Sonunda şöyle demekten başka bir fitne (bahane)leri kalmaz:

"- Rabb'ımız vallahi biz müşrikler değildik!"

Onların fitnesi,

ya onların küfrüdür ve bundan, küfrün akıbeti kastedilir; yani onlar, ömürleri boyunca bağlı kaldıkları ve iftihar ettikleri küfürlerini, "Rabb'ımız vallahi, biz Sana ortak koşmadık!" diyerek inkâr eder ve ondan uzaklaşırlar;

ya da onların fitnesi, cevapları demektir; fitne olarak ifade edilmesi, yalan olmasından dolayıdır.

Allahü teâlâ'yi "Rabbina / Rabb'ımız" olarak vasıflandırmaları onların şirkten uzaklaşmalarını mübalâğa ile belirtmek içindir.

"Rabbina " kelimesi, bir kırâete göre, "Rabbena" şeklinde de okunmuştur. Buna göre, nida halinde "Ey Rabbimiz" demek olur. Bu takdirde Rabb'a sesleniş, mazeretin kabulü için yalvarış ve yakarış demektir. Ancak onların bu sözlerinin hiçbir faydası yoktur. Bunu söylemeleri, şaşkınlık ve dehşettendir.

24
"Bak, nasıl kendilerine karşı yalan söylüyorlar ! O uydurdukları (putlar, ilâhlar) da onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur."

Bu âyet de, bundan önceki kelâmın, "biz müşrikler değildik" mânâsına hamledilmesinin bâtıl olduğuna hükmetmeder. Onlar bunu demekle kendilerine karşı yalan söylemişlerdir.

Onlar, kendilerinden sâdır olanı inkâr ettiler; nefislerine karşı yalan söylediler fakat netice itibariyle şirk ile ilgilerini kestiler.

Bir görüşe göre bu, onların talin diye uydurdukları şeylerin, kendilerinden nasıl kaybolup gittiğini anlatır.

25
"(Resûlüm) içlerinde seni dinleyenler de var. Ama biz onu (Kur’ân'ı) anlamalarına engel olmak için onların kalbleri üzerine ekin ne (kılıflar, perdeler, örtüler), kulaklarına da vakr (ağırlık) koyduk. Onlar bütün âyetleri görseler de onlara iman etmezler. Hatta sana geldikçe seninle tartışırlar.

Ve o kâfirler şöyle derler:

"- Bu eskilerin masalların (esatîrü'l-evvetin)dan başka bir şey değil!"

A- "(Resûlüm) içlerinde seni dinleyenler de var."

Rivâyete göre, bir gün müşriklerden Ebû Süfyan, Velîd, Nadr, Utbe, Şeybe, Ebû Cehil ve arkadaşları Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur’ân okurken dinlediler. İçlerinden tarih bilgisi olan Nadr'a,

"- Ya Ebâ Katile Muhammed, ne diyor (Ma yakuulü Muhammed)?" diye sordular.

O da:

"- Kâ'be'yi Beyt'ı kılan Allah'a yemin ederim, onun ne dediğini ben de bilmiyorum; yalnız dilini oynatıyor ve benim size, geçmiş zamanlara âit anlattığım eskilerin masallarına benzer şeyler söylüyor." dedi.

Bunun üzerine Ebû Süfyan:

"- Kadar, ben onu hakk olarak görüyorum (İnnî le-erâhü hakkan)" dedi.

Ebû Cehil ise:

"- Asla/Kellâ !" cevabını verdi.

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.17

B- "Ama Biz onu (Kur’ân'ı) anlamalarına engel olmak için onların kalbleri üzerine ektime (kılıflar, perdeler, örtüler), kulaklarına da vakr (ağırlık) koyduk."

1- Bu cümle,

ya istinafı olup kalblerin mühürlendiğini,

- ya da gizlice Kur’ân dinleyenlerin hallerini beyan eder. Yani, bunun anlamı şudur:

"- Resûlüm, onlar senin okuduğun Kur’ân'ı dinlerken, onu anlamalarını istemediğimiz için, kalbleri üstüne, insanların bilmediği nice perdeler çekdik."

Bu ayni zamanda Allahü teâlâ'ya ortak koşanların,

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in şânı hakkındaki cehaletlerini,

kalblerının katılığını,

kulaklarının da gerçeğe kapalı olduğunu açıklayan bir temsildir. Bu hakikatin izahı Bakara (2) sûresinin başında geçti.

2-

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, onların:

"- Senin bizi davet ettiğin (Kur’ân'a) karşı kalblerimiz ekinne (kılıflar, örtüler, perdeler) içindedir; kulaklarımızda da ağırlık vardır." (Fussılet 41/5)

şeklindeki sözlerini hikâye eder.

Müşriklerin,

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kur’ân hakkındaki cehalet ve küfürleri,

Kur’ân'ı sihir, şiir ve esatıirü'l-evvelîn (eskilerin masalları) olarak vasıflandırmaları,

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında gerçek dışı bir takım iddialar ileri sürmeleri,

onların tasdik ve imanlarına engeldir. Yoksa bunun ötesinde onlarla Kur’ân arasında onu anlamalarına engel başka bir durum söz konusu değildir. Bu itibarla kelâm-ı kerîmi bu mânâya hamletmek de mümkün değildir.

B- "Onlar bütün âyetleri görseler de onlara iman etmezler."

Onlar, Kur’ân'ın bütün âyetlerini dinlemek suretiyle görürcesine bilgi sahibi olsalar da yine iman etmezler. Çünkü yukarıda anlatılan halleri sebebiyle âyetleri gerçek veçhesiyle idrâk edemezler.

C- "Hatta sana geldikçe seninle tartışırlar. Ve o kâfirler şöyle derler:

"- Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değil."

Onların yalanlamaları ve büyüklük taslamaları öyle bir dereceye varmıştır ki, sadece dinledikleri âyetlere inanmamakla kalmazlar; sana geldikleri zaman da,

"- Bu Kur’ân, eskilerin masallarından başka bir şey değil!" diyerek seninle tartışırlar.

İşte bâtılın, ne önünden, ne de arkasından yaklaşamadığı en güzel ve en doğru kelâmı, masal ve hurafe saymak, küfrün en son mertebesidir.

26
"Onlar hem on (Kur’ân) dan alıkoyarlar, hem de ondan uzaklaşırlar. Onlar ancak kendilerini helâk ederler. Ama farkında değillerdir."

A- "Onlar hem on (Kur’ân) darı alıkoyarlar, hem de ondan uzaklaşırlar."

Onlar,

Kur’ân'ı sadece yalanlamak ve onu eskilerin masalları saymakla kalmazlar fakat ayni zamanda insanları onu dinlemekten de men'ederler ki onun hakk olduğunu idrak ile iman etmesinler;

men için çıkardıkları engelleri pekiştirmek ve sonsuz nefretlerim ortaya koymak için de kendileri ondan uzaklaşırlar.

Çünkü başkasını alıkoyan kimsenin de, alıkonulan şeyden kaçması, alıkoymanın tamamlayıcısıdır. Her halde kendilerinin kaçınmasını ifade eden cümlenin, alıkoyma cümlesinden sonra zikredilmesinin sırrı da budur.

Başka bir görüşe göre ise, metindeki "anhü /ondan" zamiri, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) râcidir.

Yani onlar, insanları Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den alıkoyarlar ve kendileri de ondan uzaklaşırlar.

Bir diğer görüşe göre ise, metindeki "hüm / onlar" zamiri. Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) amcası Ebû Tâlib'e râcidir. Zamirin çoğul olması, onun çevresine şümulü itibariyledir. Çünkü Ebû Tâlıb, Kureyş'lileri, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e zarar vermek veya dokunmaktan men'ediyordu. Fakat kendisi de uzak duruyor ve iman etmiyordu.

Rivâyete göre Kureyş'tiler, Ebû Tâlib'in yanında toplanıp Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) fenalık yapmak istediler. O zaman Ebû Tâlib şu şiiri söyledi:

"Vallahi len yastilû ileyke bi ceminim Hatta üvessede ti't - türabi definâ

Fa'sda' bi emrike mâ aleyke ğadadetün Ve'bşür bı zâke ve karre minhü uyûnâ

Ve deavtenî ve zeamte cnneke nâsıhî Ve le kad sadakte ve künte semme emînâ

Levle i-melâmetü ev hızarı sübbeten Le vecedtenî semhan bi zâke nıübînâ

Vallahi, ben gömülerek toprak, bana yastık yapılmadan; Onlar, topluluklarıyla sana ilişemezler.

Tercemesi

Sen davanı açıkça ortaya koy; senin bir eksikliğin olmayacaktır. Sen kendini ferah tut; gözünü de aydın...

Sen beni, davet ve bana nasihatçi olduğunu iddia ettin;

Andolsun ki, sen gerçekten doğru söyledin ve davanda emin oldun.

Sen bana bir din gösterdin ki, bütün insanların dinlerinden daha hayırlıdır.

Eğer kınanmaktan veya sebbedil (sövül)mekten çekinmeseydim, bu dinimi cömertçe açığa vuracaktım.

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.

B- "Onlar ancak kendilerini helâk ederler. Ama farkında değillerdir."

Onlar,

başkalarını Kur’ân'dan veya Peygamberimden alıkoymak,

kendileri de ondan uzaklaşmakla,

kendilerini dünya ve ahiret azabının en ağırına uğratarak helâk ederler.

Fakat Kur’ân'a, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere hiçbir zarar veremezler. Onlar bu zararın da farkında değillerdir.

Onların, kendilerini ilâhî azaba maruz bırakmaları "ilhak / helâk etmek" şeklinde ifade edilmiştir. İhlâk kelimesinin kullanılması, onların başına gelecek şeyin mutlak zarar değil, fakat helâk olduğunu bildirmek içindir.

Bir de, onların maksadları, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'mini erin başlarına gaileler de açmaktı.

27
"Onlar ateş üzerinde durduruldukları zaman şöyle dediklerini bir görsen:

"- Ah, ne olurdu dünyaya döndürülseydik (red ve iade edil şeydik), Rabbimızın âyetlerini yalanlamasaydık ve mü'minlerden olsaydık !"

Bu hitab,

Ya Resûlallah (sallallahü aleyhi ve sellem) adır,

ya da görebilme yeteneği olan herkesedir.

İkinci şıkka göre maksad, görebilen herkese, onların hallerinin ne kadar kötü ve korkunç olduğunu anlatmaktır.

Bu şart cümlesinin cevabı, belli ve tafsilatı ibareye sığmadığı için hazfolunmuştur. Yani, bunun anlamı şudur:

"Eğer onların,

ateşle karşı karşıya geldikleri,

yahut altlarındaki ateşe yakından baktıkları,

yahut ateşe girip de o azab tattıkları,

ve artık kurtuluş ümidi kalmadığını anladıkları zaman:

"- Ah, ne olurdu, dünyaya geri gönderilseydik, Rabbimizin âyetlerini yalan saymasaydık ve onlara inansaydık, gereklerini yerine getirsevdik de bu korkunç duruma düşmeseydik ve kurtuluşa eren mü'minler arasında olsaydık" dediklerini bir görevdin!.."

28
"Hayır, daha önce gizledikleri karşılarına çıktı. Dünyaya geri döndürülmüş olsalardı yine nehyedildikleri şeye döneceklerdi. Çünkü onlar yalancıdırlar."

A- "Hayır, daha önce gizledikleri karşılarına çıktı."

Onların bu sözleri, iman isteğinden, o mü'min vasfına şevk duymaktan değil fakat manzaranın korkuıçluğundan idi.

Onların gizledikleri şeyden maksad, karşısında durduruldukları ateştir. Çünkü daha önce korkunçluğu anlatılan odur.

Onların cehennem ateşini gizlemelerinden maksad, dünyada onu yalanlamalarıdır. Çünkü bir şeyi yalanlamak, onu behemehal gizlemektir.

" İşte bu, mücrimlerin tekzib ettikleri cehennemdir." (Rahman 55/43)

" işte tekzib edip durduğunuz ateş budur. " (Tûr 52/14)

" Rabbîmızın âyetlerini tekzib etmeseydik." (En'am 6/27)

âyetlerinde tekzib fiili kullanıldığı halde burada gizleme fiilinin tercih edilmesi bunun karşıtı olan "ortaya çıkma, görünme" fiilinin dikkate alınmasındandır.

Onların gizlediklerinin ne olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

Onların gizledikleri,

1 - Allah'a karşı küfür ve isyanlarıdır;

2-insanlardan sakladıkları çirkin davranış ve ayıplarıdır;

3-Onların, kıyametin bazı duraklarında, " Rabbimiz vallahi biz müşrikler değildik." (En'âm 6/23)

sözleriyle inkâr ettikleri putları, ilâhlarıdır;

4-Kâfirlerin reislerinin, kendi adamlarına söylemedikleri yeniden dirilme ve Allahü teâlâ'nın huzurunda toplanma (ba's ve nüşûr) gerçekleridir;

5-Ehl-i Kitab bilginlerinin halkdan kaçırdıkları Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in peygamberlik hakikati (sihhat-i nübüvvet-i nebi) ve onun şerefli vasıfları (nuû't-ı şerife)dır;

6-Münafıkların, mü'minlerden sır olarak sakladıkları küfürleridir.

Bu görüşlerin hiçbiri geçerli değildir. Çünkü bildiğin gibi nazm-ı şerifin siyakı, cehennem ateşinin korkunçluğunu ve cehennem ehlinin perişanlığını anlatma istikametindedir.

Nitekim onların,

- cehennem ateşi karşısında durdurulacaklarına,

o sırada büyük bir korku, hayret ve dehşet içine düşeceklerine,

ve bundan dolayı dünyaya yeniden dönmeyi isteyeceklerine işaret edilmiştir.

Böyle iken en büyük âfet ve caydırıra unsur olan cehennem ateşini sebebiyetten iskat ve sebebiyeti, korkunçluk ve caydırıcılıkta ondan daha aşağı ve üstelik orada zikri geçmeyen mezkûr şeylere isnad etmek, Kur’ân dışı bir izahtır.

Bazılarına göre de, bundan maksad, onların gizlediklerinin cezası demektir.

Ancak bu izah da, evlerin kapıları açık olduğu halde arkadan duvarları delerek içeri girmek gibi bîr şey olur. Bunu hakkıyla tefekkür et!

B- "Dünyaya geri döndürülmüş olsalardı yine nehyedildikleri şeye döneceklerdi."

Onlar istedikleri gibi mahşerde durdukları yerden dünyaya döndürülselerdi ve gördükleri o korkunç manzaralar gözlerinin önünden kaybolup gitseydi, yine onlar kendilerine yasak edilen çirkinliklere dönecekler, gördüklerini unutacaklar, yine Allah'ın âyetlerini yalanlayacaklardı. Çünkü onlar görünmeyeni değil hep görüneni düşünürler.

C- "Çünkü onlar yalancıdırlar."

Onlar öyle bir kavimdir ki, bütün işleri, güçleri yalandır.

29
"Ve onlar dediler ki:

"- Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yok. Ba'sedilecek (öldükten sonra diriltilecek) de değiliz."

Bu cümle, daha önce geçen "yine nehyedildikleri şeye döneceklerdi." cümlesine atıf olup o şartın cevabına dahildir. "Çünkü onlar yalancıdırlar." cümlesi, bu iki cümle arasına girmiştir. Bu bir itiraz (ara) cümlesidir. Şart cümlesinin ifade ettiği gibi onların yalanlarını açıklamak içindir.

Yani onlar dünyaya geri döndürülmüş olsalardı, yine kendilerine yasak edilmiş olan şeylere mutlaka dönecekler ve diyeceklerdi ki:

Hayat, bu dünya hayatından ibarettir ve biz, bu hayattan ayrıldıktan sonra bir daha diriltilecek de değiliz."

Sanki onlar yeniden diriliş ve mahşerde toplanış gerçeklerini hiç görmemişe dönerler.

30
"Onları Rabb'ları huzurunda durduruldukları zaman bir görsen!

O (Allah), şöyle der:

"- Bu gerçek (hakk) değil miymiş?"

Onlar da şöyle derler:

"- Rabbimıza andolsun ki evet, gerçekmiş!"

O (Allah) da şöyle der:

"- O halde inkârınız sebebiyle tadın azabı!"

A- "Onları, Rabb'ları huzurunda durduruldukları zaman bir görsen !"

Bu duruş, mecazî olup kınama ve sorgulama için alıkonulma anlamındadır. Tıpkı kölenin, cezalandırılmak için efendisinin huzurunda durdurulması gibi.

B- "O (Allah) şöyle der:

"- Bu, gerçek (hakk) değil miymiş."

Bu bir istinaf cümlesidir. Sanki "O zaman Rabb'ları onlara ne dedi?" suali sorulmuş da cevabında Allahü teâlâ da, âhiret hayatını yalanlamalarından dolayı onları azarlamak için, müşahede ettikleri yeniden dirilişi ve onun devamı olan halleri göstererek böyle buyurmuştur.

C- "Onlar da şöyle derler:

"- Rabbimıza andolsun ki evet, gerçekmiş !"

Bu cümle de, geçen cümle gibi bir istinaf cümlesidir. Onların, itiraflarını yeminle tekid etmeleri, onun hak ve gerçekliğine olan inançlarını açıklamak ve faydası olur ümidiyle bunun, kendilerinden istek ve şevkle sâdır olduğunu bildirmek içindir.

Ç- "O (Allah) da şöyle der: "- O halde inkârınız sebebiyle tadın azabı !"

Bu cümle de, geçen cümleler gibi istinafîdir.

Burada "f — o halde, öyleyse", edatı cezalandırmanın, onların dünyada inkâr ettikleri şeylerin hak olduğunu itiraflarına ilişkindir. Ancak onları azaba uğratan elbette bu itirafları değildir. Fakat azabın sebebi, şimdi hak olduğunu kabul ettikleri şeyleri dünyada iken inkâr etmiş olmalarıdır. "Bima küntüm tekfurun / inkârınız veya inkâr etmiş olmanız sebebiyle" ifadesi de bu gerçeği ifade eder.

Yani,

"- Siz bunu, dünyada inkâr etmiş olduğunuzdan dolayı bu azabı tadın!" Yahut

"-- Siz dünyada, inanmanız gereken şeyleri inkâr ettiğinizden dolayı bu azabı tadın!"

Böylece bunu inkâr etmeleri de öncelikle o genel inkâra dahil olur.

Her halde bu kınama ve azarlama, onlar cehennem ateşi karşısında durdurulup o sözleri söyledikten sonra gerçekleşecektir. Çünkü zahire göre, bu aşamadan sonra az ab tan başka bir şey yoktur.

31
"Allah'ın huzuruna çıkmayı (likau-llâhı) yalanlayanlar gerçekten hüsrana uğradılar. Kıyamet günü ansızın (bağteten) gelince onlar şöyle diyeceklerdir:

"- Orada (dünyada)ki aşırılıklarımızdan dolayı yazıklar olsun bize!"

Ve onlar günahlarını sırtlarına yüklenmişlerdir. Dikkat edin yüklendikleri şey ne kötüdür."

A- "Allah'ın huzuruna çıkmayı (likau-llâhı) yalanlayanlar gerçekten hüsrana uğradılar. Kıyamet günü ansızın (bağteten) gelince onlar şöyle diyeceklerdir:

"- Orada (dünyada)ki aşırılıklarımızdan dolayı yazıklar olsun bize !"

Hüsrana uğrayanlar yukarıda halleri anlatılanlardır.

Hasret, şiddetli pişmanlıktır. Bu pişmanlık ölüm sırasında vaakıi ise de, ölüm, kıyametin ilk aşamalarından olduğu için, bu pişmanlık, kıyametle bağlantılı olarak zikredilmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Men mâte fekad kaamet kıyametehu / Bir kimse öldü mü, artık onun kıyameti kopmuştur."

Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"... Yazıklar olsun bana! Allah'a karşı yaptığım aşırılıklar (tefrit - taksirat)dan dolayı.." (Zümer 39/56)

"Fîha / orada" zamiri, dünyaya, dünya hayatına râcidir. Bunun zikri geçmemişse de, malûm olduğu içindir.

Tefrit, bir şeyi yapmaya kudreti var iken taksir (ihmal ve terahi) ile yapmamak demektir.

Bazılarına göre ise tefrit, zayi etmektir.

Bazılarına göre de tefrit, öne geçmeyi başkasına bırakmaktır.

B- "Ve onlar günahlarını sırtlarına yüklenmişlerdir."

Bu ifadeden anlaşılıyor ki onların azabı, sadece pişmanlıktan ibaret değildir. Bununla beraber sırtlarında taşıdıkları ağır bir yük vardır. O pişmanlık öyle şiddetlidir ki, çektikleri azab sebebiyle de unutulmaz ve kaybolmaz. Çünkü ruhî azab, bedenî azabtan daha ağırdır. Her ikisinden de Allahü teâlâ'nın rahmetine sığınırız.

"Vizir", aslında ağır yük demektir. Günah anlamında kullanılması, sahibine ağır gelmesindendir.

"Zahr" da sırt demektir. Çoğulu "zuhur" gelir. Bu kelimenin kullanılması,

" Başınıza gelen her mustibet kendi ellerinizin kazandığı yüzündendir." (Şûra 42/30)

âyetinde ellerin zikredilmesi gibidir.

Bir şeyi kazanma genelde eller vasıtasıyle olur; ağır yükler de çoğunlukla sırtta taşınır.

Onlar işledikleri kötülüklerin günahlarını sırtlarında taşırken, işlemedikleri hayırlı işlere de çok pişman olacaklardır.

C- "Dikkat edin, yüklendikleri şey ne kötüdür."

Bu cümle, makablini açıklayan ve tamamlayan bir zeyl mahiyetindedir.

32
"Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.

Âhıiret yurdu (dârü'l-âhıiret) ittika eden (sorumluluk duygusu ile Allah'tan sakınan) ler için daha hayırlıdır.

A- "Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir."

Dünya hayatına münhasır işler, ya da o işlerin yapıldığı yer olan dünya, geçici ve kısa ömürlü menfaatlerle, oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.

B- "Âhıiret yurdu, ittika eden (sorumluluk duygusu ile Allah'tan sakınan) ler için daha hayırlıdır."

Başka bir hayatın mahalli olan ahiret yurdu, küfür ve günahlardan sakınanlar için daha hayırlıdır; çünkü onun menfaatleri, zararlardan arınmış hâlis menfaatlerdir ve lezzetleri, acıların karışmadığı devamlı lezzetlerdir.

C- "Akletmez misiniz?"

Hâlâ bu hakikati anlayıp da içinde bulunduğunuz küfür ve isyana son vermeyecek misiniz?

Bu cümle aslında mukadder bir cümleye atıftır. Yani siz hakıikatten gaafil kalıp akletmez misiniz veya düşünmez misiniz?

33
"Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz.

Gerçekte (Resûlüm), onlar seni tekzib etmiyor, fakat o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."

A- "Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz."

Bu istinafı kelâm, Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) duyduğu üzüntü sebebiyle teselli eder. Bu üzüntünün sebebi daha önce anlatıldığı gibi kâfirlerin inatçı tekzibleridır.

Bu tesellide,

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in Allahü teâlâ katındaki yüksek değeri,

ona yapılanların, aslında Allahü teâlâ'ya karşı işlendiği,

Allah'ın (celle celâlühü) bunu yapanlardan mutlaka intikam alacağı beyanı vardır. Onların söyledikleri,

" Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değil" (En'âm 6/25) ve benzeri sözlerdir.

B- "Gerçekte (Resûlüm), onlar seni tekzib etmiyor, fakat o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."

Bu tesellide belirtildiği gibi Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in, Allahü teâlâ katında öyle yüce bir kadri, mevkii ve yakınlığı vardır ki onun ötesi yoktur. Nitekim, Nısâ (4) sûresinin 80. âyetinde,

"Kim Resûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."buyrulur.

Allah (celle celâlühü), açıkça görüldüğü gibi Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) tekzibini, kendi âyetlerinin tekzibi saymakla yetinmedi. Fakat

"Şüphesiz sana bîat (bey'a't) edenler, ancak Allah'a bîat etmiş olurlar." (Fetih 48/10) âyetinde olduğu gibi Allah (celle celâlühü),

onların Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e ilişkin tekzibini nefy,

ve o tekzibi kendi âyetlerine isbat etti. Bu durum,

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in Allahü teâlâ'ya olan yakınlığını,

- onun hallerinin Allahü teâlâ'nın şânında tamamen kaybolduğunu belirtir.

Sanki şöyle buyrulur:

"- Resûlüm, sen onlara aldırma; onları Bize havale et; onlar, gerçekte seni değil fakat Bizim âyetlerimizi tekzib ediyorlar."

Ancak burada "hüm / onlar" zamiri yerine "e'z-zalimîn / zâlimler" kelimesinin zikredilmesi, onların zulümde ne kadar aşırı (müfrit) olduklarını gösterir. Onların bu inkârı da, bir çeşit zulümdür.

Burada zamir (Biz) makamında ism-i celilin (Allah) zahir olarak zikri, mehabeti arttırmak içindir.

Bu kelâmda tekzib makamında "cuhûd / bile bile inkâr etme" fiilinin kullanılması şunları belirtmek içindir:

1-Allahü teâlâ'nın âyetleri o kadar açıktır ki, her fert, onun doğruluğunu müşahede eder.

2-İnkarcılar, onların doğruluğunu bile bile inkâr ederler. Nitekim, Neml (27) sûresinin 14. âyetinde bu hakikat şöyle ifade edilir:

"Doğruluklarını yakıînen bildikleri halde kendilerine zulmederek ve kibirlenerek onları inkâr ettiler."

Zaten "Kalbte olanın nefyi, onun i s batıdır" veya "Kalbte olanın isbatı, onun nefyidir" sözünden kastedilen de budur.

Bir diğer görüşe göre ise, cuhûd, tekzib mânâsını da zımnen taşıdığı için kullanılmıştır.

Başka bir görüşe göre ise, bu kelâmın mânâsı şudur:

Şüphesiz onlar, seni kalbleriyle değil fakat dilleriyle yalanlıyorlar.

Bu görüşü şu rivâyet de destekler:

Rivâyete göre, Ahnes b. Şurayk, Ebû Cehl'e dedi ki:

"- Ya Ebe'l Hakem! Muhammed'in durumunu bana söyle; o, davasında doğru mu, yoksa yalancı mı (e-sâdikun hüve em kâzib)? Şimdi biz biz eyiz; yanımızda başkası yok (Feınnehu leyse ti'ndena ehadün ğayruna)."

O da dedi ki:

"- Vallahi, Muhammed, elbette doğrudur (Vallâhi irme muhammeden le-sâdikun); o hiç yalan söylemedi (vema kez ebe kattün). Fakat Benû Kusay, liva (sancaktarlık), şikayet (hacılara su dağıtma), hıcabet (Kâ'be'nin kapıcılığı) ve nübüvvet şereflerini topyekûn eline geçirdiği zaman, diğer Kureyşlilere ne kalır?"

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.

İbn Abbâs dan rivâyet olunduğuna göre önceleri Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) "el-Emîn" deniyordu. Çünkü insanlar, onun hiçbir konuda yalan söylemediğini biliyorlardı; fakat buna rağmen nübüvvetini inkâr ediyorlardı.

Bir başka görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir:

"- Resûlüm, onlar seni yalanlamıyorlar; sen, onlar tarafından sadakatle vasıflandırılan dosdoğru bir insansın. Fakat onlar bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."

Nitekim rivâyete göre, Ebû Cehil, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) diyordu ki:

"- Biz seni yalancılıkla suçlamıyoruz (Ma nükezzibüke); sen bizim indimizde elbette doğru bir insansın (ve inneke ıı'ndena le-sâdikun); fakat biz, bize getirdiğin şeyi (nübüvveti) yalanlıyoruz (velâkin nükezzibü ma ci'tcna bih)."

İşte o zaman bu âyet nazil oldu (Fenezelet).

Her halde bu habis (Ebû Cehil) tarafından Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) in doğru kabul edilmesi, onun verdiği haberin kendi itikadına mutabık olduğundan idi.

Ancak bu görüşler içinde Kur'ân âyetlerinin mükemmeliyetine en uygun olanı birinci görüştür.

34
"Andolsun ki (Resûlüm), senden önceki Peygamberler de tekzib edilmişti. Fakat onlar tekzib ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler. Nihayet onlara nusrat (yardım)ımız ulaştı. Allah'ın kelimelerini değiştirecek (tebdil edecek- mübeddil) yoktur. Andolsun ki sana Peygamberler (mürselîn) in haberlerinden bir kısmı geldi."

A- "Andolsun ki (Resûlüm), senden önceki Peygamberler de tekzib edilmişti."

Bu cümle şu anlamları kapsar niteliktedir. Şöyle ki:

1.- Bu, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) için bir başka tesellidir. Çünkü sıkıntının genel oluşu ona maruz kalanların acısını kısmen de olsa hafifletir.

2.- Daha önceki Peygamberlerin (aleyhisselâm), ümmetlerinden gördükleri eziyetlere sabretmeleri Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) için bir irşaddır.

3.- Bu, Daha önceki Peygamberlere lütfedilmiş olan yardımın bir benzerinin Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e de ihsan edileceğine dair zımnî bir va'ddir.

Bu kelâmın başında yeminin bulunması, teselliyi güçlendirmek içindir.

B- "Fakat onlar tekzib ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler."

"- Onlar, tekzib ve eziyetlere karşı sabır gösterdiler. O halde sen de onlarla teselli bul ve kavminden sana erişen sıkıntılara sabret."

Eski peygamberlere eziyetten maksad,

ya onları tekzibin kendisidir,

ya da tekzibin yanı sıra yapılan çeşitti eza ve cefalardır.

İkinci tevcihe göre tekzibin yanında diğer eza ve cefaya yer verilmemiş olması, tekzibin hepsini kapsayan genel bir kavram olmasındandır.

Her iki mânâ itibariyle, bu ifade, teselliyi daha da kuvvetlendirir.

C- "Nihayet onlara nusrat (yardım)ımız ulaştı"

Bu "hattâ / nihayet" sabırla ilgilidir. Yani sabrın sonunda, demektir. Bu ifadeden anlaşıldığı gibi Allah'ın (celle celâlühü) yardımı, kesin bir sonuçtur. Onu hiçbir şey engelleyemez ve o yardım, mutlaka muhatablarını bulur.

"Yardımımız" seklinde azamet (1. şahıs çoğul) zamirinin kullanılması, bu yardıma önem verildiğini göstermek içindir.

Ç- "Allah'ın kelimelerini değiştirecek (tebdil edecek - mübeddil) yoktur."

Bu itirazî cümle, makablinde geçen ilâhî yardımın onlara erışdığmı açıklar.

"Kelımatı-llâh / Allah'ın kelimeleri" nden maksad, Saffat (37) sûresinin,

" Andolsun ki, Resul kullarımız (mürselîn) hakkında şu sözümüz sebketmiştir" (37/171)

" Onlar muhakkak yardım göreceklerin ta kendileridir." (37/172)

" Ve Bizim askerlerimiz gaalib geleceklerin ta kendileridir." (37/173)

âyetleriyle, Mücadele (58) sûresinin,

"Allah, şöyle yazdı:

"- Ben ve Resullerim mutlaka gaalib geleceğiz." (58/21)

âyetinde belirtilen yardım va'dlerıdır ki bunlar Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) da yardım edileceğine delâlet eder. O kelimelerden maksad, mezkûr âyetlerle benzerleri değildir. Çünkü mezkûr âyetlerle benzerlerinin değişmeyeceğini haber vermek, özellikle Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yapılan va'dlerin değişmeyeceği demek olur. Eski peygamberlere (aleyhisselâm) yapılan va'dlere ise şâmil olmaz.

Bu kelimelerden, söz konusu âyetlerin de dahil olduğu Allah'ın bütün ayetleri kasdedilmiş olmak gerekir. Böylece hem eski Peygamberlere hem de Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yapılan va'dler buna dahil olur.

Allah ısm-i celâlinin zahir olarak zikredilmesi, hükmün illet ve sebebini zımnen bildirmek içindir. Çünkü,

Allahü teâlâ'ya karşı hiç kimse hiçbir konuda gaalıbiyet sağlayamaz;

Allahü teâlâ hiçbir sözünden caymaz. Bunlar O'nun ulûhiyyetinin gereğidir.

D - "Andolsun ki sana Peygamberler (mürselîn)in haberlerinden bir kısmı geldi."

Bu yemin cümlesi,

- ya eski peygamberlere lütfedilmiş ilâhî yardımın tesbiti ve onun zımnında Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e verilen yardım sözünün tekidi,

- ya da eski ümmetlerle ilgili zikredilenlerin izahıdır.

"Nebei'l-mürselîn / Peygamberlerin haberleri"nden maksad, onların çektikleri sıkıntılardan sonra Allahü teâlâ'nın kendilerine yardım etmesi yahut onlarla ümmetleri arasında cereyan eden hadiselerdir. Nitekim,

"Yoksa siz, sizden öncekilerin çektikleri başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mı sandınız? Onlara öye yoksulluklar ve sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar kı Peygamber ve beraberinde bulunan iman edenler:

"- Allah'ın yardımı ne zaman?" diye sormaya başladılar.

Haberiniz olsun Allah'ın yardımı yakındır." (Bakara 2/214)

mealindeki âyet de bu hakikati bildirir.

35
"Eğer onların yüzçevir (i'raz et)meleri sana ağır geliyorsa haydi, yapabilirsen (istitaatin) varsa yerin içine (inebileceğin) bir delik (nefak, tünel) ya da göklere (çıkabileceğin) bir merdiven (süllem) bul da onlara bir âyet (mucize) getir. Eğer Allah, dileseydi onların hepsini hidayet üzerinde toplardı. O halde sakın cahillerden olma."

A- "Eğer onların yüzçevir (i'raz et)meleri sana ağır geliyorsa haydi, yapabilirsen (istitaatin varsa) yerin içine (inebileceğin) bir delik (nefak, tünel) ya da göklere (çıkabileceğin) bir merdiven (süllem) bul da onlara bir âyet (mucize) getir."

Bu istinafı kelâm, teselliden anlaşılan sabrın gerekliliğini te'kid eder. Çünkü sabırdan başka çare olmadığını bildirir.

Şunu demek ister:

"- Resûlüm, eğer senin getirdiğin Kur'ân-ı Kerim'e inanmaktan yüzçevirmeleri sana ağır ve zor geliyorsa..."

Nitekim daha önce hikâye edildiği gibi, onlar, Kur'ân'a "esatıîrü'l-evvelîn / eskilerin masalları" diyorlardı; ondan uzak duruyorlardı ve insanları da ondan uzak durmaya zorkıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, Haris b. Amir b. Nevfel b. Abdimenaf, Kureyş'lilerin huzurunda Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem)

"- Eski Peygamberlerin yaptığı gibi sen de bize Allah tarafından bir mucize getir; ben de seni tasdik edeyim!" dedi.

Ancak Allahü teâlâ, onların istediği mucizeyi vermedi. Bunun üzerine onlar da, Resûlüllah'tan yüz çevirdiler. Bu da ona ağır geldi. Çünkü Resûlüllah kavminin imana gelmesini şiddetle arzu ediyordu. Bunun için ne zaman Kureyşliler, bir mucize isteseler, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onların imana gelmesini umarak Allahü teâlâ'nın o mucizeyi indirmesini istiyordu. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Şöyle demek isteniyordu:

"- Resûlüm, senin onlara getirdiğin mucizelerden yüzçevirmeleri, onları mucizeden saymamaları sana ağır geliyorsa ve onların ısrarla istediği mucizeyi behemahal onlara göstermek istiyorsan, yapabildiğin takdirde, yeryüzünün derinliklerine inmek için bir tünel veya göklere yükselmek için bir merdiven bul da, onların istediği mucizeyi getir!"

Bir diğer görüşe göre ise, yerin derinliğine inen tünel (nefak) veya göğe yükselen merdiven (süllem), mucizenin ta kendisidir.

Buna göre ondan sonra ki cümle onun için açıklamadır ve o takdirde "Âyetin" kelimesinin tenvini de tazım içindir. (Yani eğer yerin derinliğine bir tünel veya göğe doğru bir merdiven bulup da bunları büyük bir mucize olarak onlara takdim etmek isterseni haydi yap!)

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kavminin imana gelmesini o derece şiddetle arzu ediyordu ki, eğer mümkün olsa bunun için yerin altından veya göklerin yüceliklerinden bir mucize dahi getirebilirdi. Belki imana gelirler diye bunu bile yapardı. Ama bu onun elinde değildi.

B- "Eğer Allah, dileseydi onların hepsini mutlaka hidayet üzerinde toplardı."

Eğer Allahü teâlâ, sizin üzerinde bulunduğunuz iman üzerinde onları da toplamak isteseydi, bunu mutlaka yapardı. Onları da imana muvaffak kılardı. Böylece onlar da sizinle beraber inanmış olurlardı. Ancak onlar, delilleri müşahede etmekle beraber imkânları olduğu halde irade ve ihtiyarlarını hidayetten yana kullanmadılar. Allah (celle celâlühü) da onları imana muvaffak kılmadı. Yoksa Allah (celle celâlühü) onların hidayetlerini engellemedi.

Diğer bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ dileseydi, onların hepsini imana zorlayacak bir mucize gösterip hepsini hidayet üzerinde toplardı. Ancak bunu yapmadı; çünkü o zaman hikmetin dışına çıkılmış olurdu.

C- "O halde sakın cahillerden olma."

Bu kelâm, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem), onların İslâm'ı kabulü için bu kadar hırslı olmaktan ve imana gelmelerini umarak istedikleri mucizeleri göstermeye bu derece temayülden nehyetmektedir.

Yani vurgulanan şudur:

"Allahü teâlâ'nın, söz konusu iki vecihten biriyle onların hidayet ve imanını istemediği ortaya çıktıktan sonra artık onların İslâm'ına aşırı hırs göstermek veya o söyledikleri mucizelerin inmesini beklemek suretiyle ilâhî iradenin ve işlerin ne yolda tezahür ettiğini bilmeyen cahillerden olma."

Yukarıda da belirtildiği gibi, Allah'ın iradesi, onların ihtiyarî imanına taalluk ememiştir. Çünkü, onlar imana yönelmemişlerdir.

İlâhî iradenin onların mecburî imanına taalluk etmemesi ise, hikmetin dışına çıkılmasındandır. Çünkü imanın teşriî hikmeti, ihtiyar üzerine kurulmuştur.

Âyetin tefsiri hakkındaki ikinci görüşe göre (eğer Allah, onları imana icbar edecek bir mucize dileseydi), cahillerden murad, o mucizeyi isteyenler de olabilir. Bu takdirde Peygamberimizâfein onların bu mucize isteğine yardımcı olmaktan nehyedilmesi söz konusu olur.

36
"Daveti ancak işitenler kabul eder. Ölülere gelince; Allah, onları yeniden diriltir (ba'seder); sonra O'na döndürülürler."

A- "Daveti ancak işitenler kabul eder."

Bu kelâm, daha önce geçen,

"(Resûlüm) onların içinde seni dinleyenler de var. Ama Biz onu (Kur’ân'ı) anlamalarına engel olmak için onların kalbleri üzerine ekine (kılıflar, perdeler, örtüler), kulaklarına da vakr (ağırlık) koyduk." (En'am 6/25)

mealindeki âyet için bir izahtır ve onlar bu halleriyle ölüler gibidir. İmana gelmeleri asla tasavvur edilemez. Yani,

"Resûlüm, senin imana olan davetini bunların da dahil oldukları ölüler değil fakat ancak, kendilerine okunanları işitenler, anlayanlar, üzerinde düşünebilenler kabul eder."

Nitekim diğer bir ayette de mealen şöyle buyurulur:

" Elbette sen ölülere duyuramazsın." (Rûm 30/52)

B- "Ölülere gelince ; Allah, onları yeniden diriltir ; sonra da O'na döndürülürler."

Bu cümle ölüleri diriltip mezarlarından kaldırma kudretinin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğu gibi onları imana muvaffak kılmanın da Allahü teâlâ'ya has bir kudret olduğunu belirtir.

Fakat bu konuda başka görüşler de ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

1-Onların hali mezarlarından kaldırılan ölülere benzetilmek suretiyle, küfürlerinin devamlı olduğu ifade edilmiştir.

2-Kâfirlerin cehaleti ölümlerine benzetilmek suretiyle halleri mecazî olarak anlatılmıştır.

Yani Allah (celle celâlühü) o kâfirleri, diriltip mezarlarından kaldıracak, sonra mükâfat ve ceza için Kendine döndürecektir. İşte o zaman onlar ilâhî davete uyacaklardır. Ondan önce, uymaları mümkün değildir.

37
"Onlar dediler ki:

"- Ona Rabb'ından bir âyet indirilseydi ya!"

(Resûlüm) de ki:

Elbette Allah, âyet (mucize) indirmeye kaadirdir. Fakat çokları bilmezler."

A- "Onlar dediler kı:

"- Ona Rabb'ından bir âyet indirilseydi ya !"

Bunu söyleyenler, Kureyş reisleri (rüesâü Kureyş)dir.

Bir diğer görüşe göre ise, bunu söyleyenler, Haris b. Âmir b. Nevfel ve adamlarıdır. Onların dalâlet ve azgınlığı öyle bir dereceye varmıştı ki, sağır dağların bile karşısında secdeye kapandığı o açık delilleri gözleriyle gördükleri halde ikna olmamışlar, onların mucize kabilinden olmadığını ileri sürmüşlerdi. Oysa kendilerini imana zorlayan o harikalar vuku bulsayck onun hemen arkasından topyekûn helâk olup gideceklerdi. Nitekim şöyle demişlerdi:

"... Ey Allah'ım, eğer bu Kitab, Senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır veya bize daha elim bir azab ver !" (Enfâl 8/32)

Bu kelâmda, Allahü teâlâ'nın "Rabb" unvanıyla ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in yerini tutan zamire izafe edilerek zikredilmesi (Rabb'ından denmesi), hükmün illet ve sebebini bildirmekle beraber, onlar tarafından ima veya tariz yoluyla yapılan bir alay içindir.

B- "Resûlüm de ki:

"- Elbette Allah, âyet (mucize) indirmeye kaadirdir. Fakat çokları bilmezler."

Onların kasdettikleri, her hangi bir âyet değil fakat söz konusu harikalar-dır. Burada âyet olarak ifadesi, iddialarına göre bu anlamda kullanıldığı içindir.

Allahü teâlâ'nın âyet (mucize) indirmeye muktedir olduğu halde onu indirmemesi, bilinmesi gereken üstün bir hikmet içindir. Ancak onlar bundan gaafıldir. Nitekim "Velâkinne ekserahüm lâ yalemûn — Fakat çokları bilmezler" cümlesi de, onların bu gafletini ifade eder. Yani,

onlar ilim ehli değildir;

ya da onlar hiçbir şey bilmezler.

Allahü teâlâ, o kabilden, yahut herhangi bir âyet indirmeye elbette muktedirdir. Fakat onların çoğu bilmezler. Allahü teâlâ'nın buna muktedir iken, onu ındirinemesinin sebebi şudur:

Allahü teâlâ'nın böyle icbar edici bir mucizeyi indirmesi,

1-ihtiyar temek üzerine bina edilmiş olan mükellefiyet esasını ortadan kaldırır;

2-onların helakine, köklerinin kazınmasına yol açar.

İşte onlar cehaletleri yüzünden böyle bir mucize istiyorlar ve onun indirilmemesini tekzib vesilesi yapıyorlardı.

"Bilmeme" keyfiyetinin onlardan çoğuna tahsisi bazılarının hakikati bildikleri halde Idbir ve inatları yüzünden bilmezden gelmelerindendir.

38
"Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı (dâbbe) ve iki kanadı ile uçan hiçbir kuş (tâir) yoktur ki sizin gibi (emsâlüküm) bir ümmet (topluluk) olmasın. Biz, Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rabbları huzurunda toplanırlar."

A- "Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı (dâbbe) ve iki kanadı ile uçan hiçbir kuş (tâir) yoktur ki sizin gibi bir ümmet (topluluk) olmasın."

Bu istinafi kelâm,

Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretini,

ilminin şümulünü ve tedbirinin genişliğini,

her âyeti indirmeye muktedir olduğunu, ancak hikmeti gereği indirmediğini beyan eder.

Yeryüzünün herhangi parçasında barınan hayvanlar ve havada iki kanatla kuşlar ancak sizin gibi canlı topluluklardır. Sizin gibi onlar da muhafaza altındadır. Bütün işleri tayin edilmiştir. Bütün bunlar, ilâhî takdir ve tedbirler manzumesine dahildir.

B- "Biz Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."

1-Biz, Kur’ân'da önemi olan ve ezcümle bütün mahlûkatın işlerini layıkı veçhile tedvir ettiğimize dair hiçbir şeyi eksik bırakmadık;

yahut

2-Biz, Kur’ân'da hiçbir şeyde tefrit yapmadık; fakat gerekli olanı zikrettik.

Hangi mânâya göre olursa olsun, bu makablini izah eden itirazı (terkib olarak bağımsız) bir kelâmdır.

Diğer bir görüşe göre ise, buradaki Kitab, Lavh-ı Mahfûz'dur.

Bu takdirde anlam:

"Bütün toplulukların halleri tafsilâtı ile Levh-ı Mahfûz'da belirtilmiş, icmal edilmemiştir." şeklinde olur.

C- "Sonra onlar Rabb'ları huzurunda toplanır (hasredilir)lar."

Canlı tolulukların dünyadaki halleri bundan önce anlatılmıştı. Şimdi burada âhiretteki halleri anlatılıyor.

Söz konusu canlı topluluklar da, kıyamet günü sizin gibi Rabb'ları huzurunda toplana (haşroluna)caklardır. Allahü teâlâ, sonunda:

onları da cezalandıracak;

birbirlerinden haklarını alacak;

hatta ilâhî adalet o derece tecelli edecek ki, boynuzsuz hayvanın, boynuzlu hayvanda hakkı kalmayacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada haşr, onların ölümü demektir.

Ancak durumu korkunç gösterme makamı (makam-ı tehvîl), bu mânâya engeldir.

39
"Âyetlerimizi tekzib edenler, karanlıklar içindeki sağırlar ve dilsizlerdir. Allah, dilediğini idlâl eder (saptırır, dalâlete düşürür), dilediğini de dosdoğru yol (sırat-ı müstakıîm) üzerinde bulundurur."

A- "Âyetlerimizi tekzib edenler, karanlıklar içindeki sağırlar ve dilsizlerdir."

Bu cümle, bundan önceki âyette geçen "Ma ferratna fi'l-kitâbi inin şeyin / Biz Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" cümlesiyle bağlantılıdır.

Âyetleri tekzib edenler,

" (Resûlüm) içlerinde seni dinleyenler de var." (En'am 6/25) âyetinde zikredilen kimselerdir.

Ayrıntılı bir ifadeyle anlam şöyle olmak gerekir:

"Biz, Kur’ân'da bütün ömemlı şeyleri zikrettik. Böylece bütün bahane ve mazeretleri ortadan kaldırdık. Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar sağırdırlar. Çünkü tefekkür ve anlayış kulağıyla bunları dinlemiyor ve duymak istemiyorlar. Onlara eskilerin masalları gözü ile bakıyorlar. Bunları mucize saymıyor ve başka mucizeler istiyorlar. Ayni zamanda onlar dilsizdirler. Çünkü hakkı konuşamazlar.

Bu sebelerle (Resûlüm) senin davetine icabet etmiyorlar."

"Fız-zutümat — karanlıklar içinde" ifadesi (yukarıda belirtildiği gibi) "karanlıklar içinde kaybolmuş" mânâsına geldiği gibi, dilsizlerin sıfatı olarak "karanlıklar içinde kalmış dilsizler" anlamına da gelebilir.

Bundan maksad, onların cehaletinin son derece köklü ve hallerinin kötü olduğunu belirtmektir. Çünkü sağır ve dilsizler görebiliyorlarsa, işaretle anlayabilir ve düşüncelerini, işaretle anlatabilirler.

Ama eğer sağır ve dilsiz olmanın yanı sıra bir de âmâ ise veya karanlıklar içinde ise, o takdirde anlama ve anlatma kapısı tamamiyle ona kapanmış olur.

B- "Allah, dilediğini idlâl eder (saptırır, dalâlete düşürür). Dilediğini de dosdoğru yol (stirat-ı müstakıîm) üzerinde bulundurur."

Bu cümleler onların, kalblerinin mühürlenmiş ve imana gelmeleri asla mümkün olmayan kimseler olduğunu beyanla hakikati tesbit ve geçen âyetleri açıklar.

Allahü teâlâ, dilediği kimsede dalâlet yaratır. Ancak bu,

o kimsenin hiç dahli olmdan cebir yoluyla değil,

fakat o kimsenin ihtiyarî iradesini dalaleti kazanma yönünde harcaması hâlinde gerçekleşir. "Allah, dilediğini idlâl eder." ifadesinin izahı böyledir.

Allahü teâlâ, doğru yolda gideni ondan saptırmaz ve o yolda sabit olan ayakları oradan kaydırmaz.

40
"Bir düşünün (Kul ereeyteküm)! Allah'ın azabı size gelse veya kıyamet vakti gelip çatsa Allah'tan başkasına mı yalvarır (dua eder)siniz ? Eğer sâdıklar (özü, sözü doğru) lar iseniz."

Bu kelâm, inkârı mümkün olmayacak şekilde onları hüccetle ilzam ve iskât (susturmak) için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) verilmiş bir emirdir.

Bu âyetin başka bir ifadeyle anlamı şudur:

"- Bana söyleyin, haber verin; Allahü teâlâ'nın eski ümmetlere olduğu gibi size de azabı geliverse, ya da kaçınılmaz olarak kıyamet kopsa, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?"

"İn küntüm sâdikıin / Eğer sâdıklar iseniz..." ifadesi, iskâtı (muhatabı susuturmayı) tekid eder ve onların yalanlarını ortaya çıkarır.

Burada onların doğru sözlü olmaları, Allahü teâlâ'dan başkasına yalvarıp yalvarmayacaklarını söylemelerini gerektiren bir şart cümlesidir.

41
"Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız. Artık O, dilerse Kendisine yakındığınız azabı kaldırır (açar, keşfeder). Ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz."

A- "Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız."

Bu cümle, makamdan açıkça anlaşıldığı gibi şu mukadder cümleye atıftır:

"- Allahü teâlâ'dan başkasına değil yalnız O'na yalvarırsınız."

B- "Artık O, dilerse kendisine yakındığınız azabı kaldırır."

Allahü teâlâ, onu kaldırmak isterse, duanızdan sonra onu kaldırır.

Bu cümle şunu açıklar:

Onların dualarının kabulü, genel bir kuraktı sonucu değil, fakat gizli hikmetleri olan Allah'ın (celle celâlühü) iradesine bağlıdır. Allahü teâlâ bu gizli hikmetler ilmini Kendisine tahsis etmiştir. Onun için, dünyevî ve uhrevî azabların kaldırılmasına ilişkin dualardan kimilerini kabul eder, kimilerini de etmez.

C- "Ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz."

Bu cümle daha önce geçen "Bel iyyahü ted'û'ne / Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız" cümlesine atıftır.

Yani söz konusu felaketler karşısında siz elbette Allah'a (celle celâlühü) yalvarırsınız ve O'na ortak koştuğunuz putları tamamen unutur, terk edersiniz.

Atıf yoluyla birbiriyle bağlı bu iki cümle arasına "azabın kaldırılması'lun girmesi, buna son derece önem verildiğini ortaya koymak ve onun özellikle duaya terettüp ettiğini bildirmek içindir.

42

"Andolsun ki senden önce de ümmetlere Peygamberler gönderdik. Yakarsınlar (tazarru etsinler) diye onları darlık ve sıkıntılara uğrattık."

Bu istinafî kelâmdan açıkça anlaşıldığı gibi o kâfirlerden bazıları, azab gelmesine rağmen Allah'a (celle celâlühü) yalvarmiyorlar, azgınlık ve sapıklıkta ısrarlı davranıyorlardı.

Âyetin başında "Velekad / Andolsun ki.." yemin ifadesinin yer alması, anlamına ziyadesiyle ehemmiyet verildiğini ortaya koymak içindir. Şöyle kı:

"Andolsun ki, (Resûlüm), senden önceki zamanlarda da birçok ümmetlere peygamberler gönderdik. Onlar da o Peygamberleri yalanladılar. Biz de onları sıkıntı, yoksulluk, zarar ve afetlere uğrattık ki, bu musibetlerin kaldırılması için yalvarıp yakarsınlar ve küfürlerinden ve günahlarından tevbe etsinler."

43
"Azabımız kendilerine geldiği zaman hiç olmazsa yalvarıp yakarsa (tazarru etse)lardı ya!.. Fakat onların kalbler katılaşmıştı ve şeytan onlara yaptıklarını süsle (tezyin et)mişti."

A- "Azabımız kendilerine geldiği zaman hiç olmazsa yalvarıp yakarsa (tazarru etse)lardı ya!"

Azabımız kendilerine eriştiği halde yine de tazarru etmediler. Oysa bu azabı kaldırmamız için yalvarıp yakarmaları gerekmez miydi?

B- "Fakat onların kalbleri katılaşmıştı."

Bu cümle, mâkablindeki ibhâmı giderir. Yani, onların kalbleri kati olduğu ve daha da katılaştığı için boyun eğmediler ve yalvarmadılar.

C- "Ve şeytan onlara yaptıklarını süsle (tezyin et) mişti."

Şeytan da onların işledikleri küfür ve günahları kendilerine cazib gösterdi. Böylece uğradıkları büyük darlık ve sıkıntının ancak intibaha gelmeleri için olduğunu düşünemediler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu izah onların Allah'a tazarru etmemeleri için,

- kalblerinin katılaşması,

- yaptıklarının şeytan tarafından kendilerine güzel gösterilmesinden başka bir mazeretleri olmadığını bildirmek içindir.

44
"Vaktaki uyarı ve öğüt (zikir)leri unuttular, Biz de bütün her şeyin kapılarını onlara açtık. Nihayet kendilerine verilen şeylerden dolayı ferahlandıklarında ansızın (bağteten) onları yakalayverdik. İşte o zaman bütün ümidlerini kaybettiler."

A- "Vaktaki uyarı ve öğüt (zikir)leri unuttular, Biz de bütün her şeyin kapılarını onlara açtık."

Bu kelnı, nazm-ı kerimin siyakından anlaşılan mukadder bir cümleye atıftır. Yani onlar küfürlerinde ısrar ettiler ve kendisiyle uyarıldıkları büyük darlıkları ve sıkıntıları unuttular. Ne zaman ki onlar bunu unuttular Biz de, istıdrac (nimetlere mazhar olmakla şınıarıp isyana devam edenleri yavaş yavaş azaba yaklaştırmak) yoluyla çeşitli nimetlerin kapılarını onlara açtık.

Nitekim rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Mükira bi'l-kavmi ve rabbü'l-ka'bet / Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki, bu kavme mühlet verilmiştir."

"Uyarı ve öğütlerin unutulmasıyla bolluk kapılarının açılması zımnen bize şunu bildirir:

Bunlardan kısmî bir nasib almak bile faydadan hâli değildir.

B- "Nihayet kendilerine verilen şeylerden dolayı ferahlandıklarında ansızın (bağteten) onları yakalayıverdik."

Onlar, yaptıklarına devam ettiler. Nihayet kendilerine verilen fırsatın sürekli olduğunu sandılar ve iyice sunardılar. İşte o zaman aniden azabımız onları yakalayıverdi. Ve bu, elbette çok ağır ve korkunç oldu.

C- "işte o zaman bütün ümidlerını kaybettiler."

O zaman onlar, yaptıklarına son derce pişman oldular ve her hayırdan ümıdlerini kestiler.

Bu cümlenin isim cümlesi olarak vârid olması, bu korkunç halin sürekli olduğuna delâlet eder. (Çünkü isim cümlesi, süreklilik mânâsını verir.)

45
"Böylece zâlimler topluluğunun arkası kesildi. Hamd (övgü) âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur."

A- "Böylece zâlimler topluluğunun arkası kesildi."

O zâlimler güruhundan bir fert kalmadı. Arkaları tamamıyla kesildi.

Burada zamir makamında zahir ismin kullanılması (onların değil de zâlimler topluluğu denmesi) hükmün illetini bildirmek içindi. Çünkü onların helâk edilmesi, zulümleri sebebiyledir. Bu da,

küfrü, şükür,

isyanı da, itaat yerine koymaktır.

B- "Hamd (övgü) âlemlerin Rabb'ı Allah'a mahsustur."

Kâfirleri ve âsileri helâk etmek,

yeryüzü sakinlerini onların bozuk inanç ve kötülüklerinden kurtarmak hamdi gerektiren büyük bir nimettir.

Bunda, Hakk kelimesinin yüceltilmesi de vardır.

46
"(Resûlüm) de ki:

"- Söyler misiniz, eğer Allah, sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alsaydı ve kalblerinizi de mühürleseydi Allah'tan başka hangi ilâh onları size geri verebilirdi? Bak nasıl âyet (delil)leri çeşit çeşit açıklı (tasrif edi)yoruz. Sonra onlar yine de yüz çeviriyorlar."

A- "(Resûlüm) de kı:

"- Söyler misiniz (eraeytüm), eğer Allah, sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alsaydı ve kalblerinizi de mühürleseydi Allah'tan başka hangi ilâh onları size geri verebilirdi."

Bundan önce ilâhî kanunun sürekli ve eski ümmetlerde de cari olduğu beyan edilmek suretiyle ilk ilzam ikmâl edildi. Şimdi burada onların ikinci defa hüccetle ilzam ve iskâtı için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) emir veriliyor. Ve şöyle buyruluyor:

"- Ey Resûlüm, de ki:

Allahü teâlâ sizi tamamıyla sağırlar ve körler yapsa ve kalblerinizi de mühürleyip sizde hiç akli ve anlayış bırakmasa, böylece sizi mecnûnlar haline getirse, onları size Allahü teâlâ'dan başka hangi tanrı geri verebilir?"

Kalblerin mühürlenmesi, işitme ve görme duyularının alınmasına bir tefsir de olabilir. Zira işitmek ve görmek, kalbe giden iki yoldur. İdrâk konusu şeyler o iki yoldan kalbe ulaşır. Bu itibarla o iki duyunun alınması, kalb yolunun tamamen kapanması demektir. Zaten onların, kalbin mühürlenmesinden önce zikredilmesinin sırrı da budur.

Burada işitmenin, görmeden önce zikredilmesi ise, Kur'ân ayetlerinin telâkki vasıtası olduğundan dolayıdır.

"Sem' / işitme" kelimesinin tekil kipi de zikredilmesi, mastar olduğu içindir.

B- "Bak nasıl âyet (delil)leri çeşit çeşit açıklıyoruz."

Bu cümle, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem), onların bunca deliller karşısında etkilenmemelerine taaccüb ettirmek içindir.

Demek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm! Bak delilleri çeşitli vesıylelerle nasıl tekrar ediyor ve açıklıyoruz:

Bazen aklî mukaddimeleri sıralıyor,

Bazen teşvik ediyor,

Bazen sakındırıyor,

Bazen uyarıyor,

Bazen de hatırlatıyor ve öğüt veriyoruz.

C- "Sonra onlar yine de yüzçeviriyorlar."

Bu cümle de, bir önceki cümleye atıf olup onun hükmüne dahildir.

Burada "sümme — sonra" kelimesinin kullanılması, harika bir tarzda açıklanan deliller karşısında onların hakka yönelmeleri gerekirken İslâm'dan uzaklaşmalarının, gerçekten yüz çevirmelerinin çok yadırgandığını ifade etmek içindir.

47
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah'ın azabı size ansızın (bağteten) ve açıkça (cehren) gelirse zâlimler topluluğundan başkası mı helake uğrar ?"

Bu âyet, kâfirler için başka bir susturma sorusudur ve onları, azabın kendilerine mahsus olduğunu itirafa zorlamaktadır. Bu da şöyle ifade edilir:

Resûlüm, onlara de ki:

"- Söyler misiniz, sizden önce bazı ümmetlere geldiği gibi, Allahü teâlâ'nın müstahak olduğunuz âcil (dünyevî) azabı, alâmetleri görülmeden ansızın ve gizlice veya emareleri görüldükten sonra açıkça gelirse, azabı hak etmeyen sizden başkası mı helake uğrar?"

Bu istifham, takrir içindir. Yani, helakin kendilerine mahsus olduğunu açıklamak üzere onlara de la...

Bir görüşe göre:

ansızın gelen azab, geceleyin gelen azabtır;

açık gelen azab da, gündüz gelen azadır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Kul eraeytüm in etâküm a'zabuhu beyâten ev nehâran ma za yesta'cilü minhü'l-mücrimûn / (Resûlüm) de ki:

"- Söyler misiniz, Allah'ın azabı size gece veya gündüz gelirse (ne yaparsınız)? Mücrim, (günah işleyen)lerin onu acele olarak istemelerinin sebebi nedir? " (Yûnus 10/50)

Genellikle gece gelen azab ansızın, gündüz gelen azap da açıkça gelir.

Ansızın gelen azabın önce zikredilmesi, daha korkunç ve feci olmasındandır.

Zamir makamında "kavmü'z-zâlimûn / zâlimler topluluğu" ifadesinin kullanılması,

- onların zulmünü tescil etmek,

- ve helâk sebebi olarak iman yerine küfrü koymak olduğunu bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, buradaki zâlimlerden murad, zâlimlerin emsidir ve onlar da öncelikle bu hükme dahildir.

İbrâhîm el- Zeccâc, tefsirinde diyor ki:

"Bu ifade, sizden ve sizin gibi olanlardan başkası mı helâk olur! demektir."

Ancak âyette, azabın gelmesinin onlara tahsis edilmiş olmasi, "in etâküm a'zabu-llâhi / Allah'ın azabı size gelirse" buyrulması bu tefsire engeldir.

Başka görüşe göre ise, bu istifham, nefiy (olumsuzluk) anlamındadır. Buna göre istifhamın taalluk ettiği şey mahzûftur. Sanki,

"Bana söyler misiniz; Allahü teâlâ'nın azabı sîze ansızın veya açıkça gelirse, kimler helâk olur?" sorusunun hemen ardından bunun cevabını beyan etmek üzere,

"Ille'l-kavmü'z-zâlimûn / zâlimler topluluğundan başkası değil." buyru-lur. Yani size mahsus o azab ile, sizden başkası helâk olmaz.

Bazı müfessirler, âyetteki hasr mânâsını ifade etmek, başka bir deyişle zâlim olmayanları helakin kapsamı dışında bırakmak için helaki, buğzederek azaba uğratmakla takyid etmişlerdir. Çünkü zâlim olmayanların helaki, buğz ve azab yoluyla değil fakat sevap kazandırmak ve derece yükseltmek yoluyla olur.

Bu görüşü savunanlar, faydalıyı ihmal ile mâlâyâni ile meşgul olmuşlar ve nazm-ı kerimin sonsuz mükemmeliyetine halel getirmişlerdir.

48
"Biz Peygamberleri ancak mübeşşir (müjdeleyici) ve münzir (uyarıcı) olarak göndeririz. Kim iman ve nefsini ıslah ederse onun için korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."

A- "Biz Peygamberleri ancak mübeşşir (müjdeleyici) ve münzir (uyarıcı) olarak göndeririz."

Bu istinafî kelâm,

mutlak olarak, risâlet makamının vazifelerini,

resullerin uhdesinde olan görevleri tesbit eder;

kâfirlerin söz konusu tekliflerinin, risalede ilgili olmadığını ortaya koyar.

İrsal etmek / göndermek fiilinin "nursilü / göndeririz" şeklinde muzarî — geniş zaman kipi ile vârid olması, bunun geçmişten Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e kadar devam edegelen ilâhî bir âdet olduğunu göstermesi bakımından son derece dikkate şayandır.

Başka bir ifadeyle bunun anlamı şudur: Biz, peygamberleri,

itaate karşılık mükâfat ile müjdelemek;

isyana karşı azab ile uyarmak;

mükâfat ve cezada kendilerinin dahli olmamak;

dünyevî veya uhrevî sevindirici ve üzücü haberleri insanlara iletmek üzere göndeririz.

Buradaki "vema ....illâ ... / başka değil ... ancak..." kelimeleriyle belirtilen kasr mânâsı, mükâfat ve cezaya ilişkindir. Aksi takdirde şeriat ve hükümleri beyan etmek, risâlet vazifelerinden olmamak lâzım getir.

B- "Kim iman ve nefsini ıslah ederse onun için korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."

İman ve nefsini ıslah edenler için,

uyarıldıkları dünyevî ve uhrevî azabtan korku yoktur;

- onlar, müjdelendikleri dünyevî ve uhrevî mükâfatlardan yoksun kalmaktan dolayı da üzülmeyeceklerdir.

"Plavf / korku" ıun, "hüzün -- üzüntü" den önce zikredilmesi, makamın hakkını gözetmek içindir.(Zira burada ilâhî azab anlatılmaktadır.)

Bu mutlu insanlar, korku ve üzüntüyü mucib bir sonuçla karşılaşmayacaklar, demektir. Bundan murad, korku ve üzüntünün hiçbir zaman olmayacağını beyan etmektir.

49
"Âyetlerimizi tekzib edenlere gelince; yaptıkları kötülükler (fısk) sebebiyle onlara azab dokunacaktır."

Bu cümle, "Femen âmene ve eslâha ... / Kim iman ve nefsini ıslah ederse..." cümlesine atıf olup onun hükmüne dahildir.

Bundan anlaşılıyor ki, Peygamberlerin müjdeleme ve uyarma için ümmetlere tebliğ ettikleri şeyler, Allahü teâlâ'nın âyetleridir. İşte bunlara iman eden kimse, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerine iman etmiş olur, onları yalanlayan da, O'nun ayetlerini yalanlamış olur.

Burada imanı açıkça teşvik ve tekzibten sakındırma vardır.

Hulâsa, Biz, Peygamberleri ancak, tarafımızdan sevindirici ve üzücü olayları ümmetlerine haber vermek için göndeririz. Kâfirlerin istedikleri mucizeleri göstermeleri için göndermeyiz. Hal böyle olunca, Peygamberlerin, müjdelemek veya uyarmak için tebliğ ettikleri âyetlere,

iman de, hal ve hareketlerini ıslah eden, yahut salah yoluna girenlere korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir;

fısk veya yoldan çıkmış olmaları sebebiyle tasdik ve itaatten kaçman ve inkârda ısrar edenler de elîm bir azaba uğrayacaklardır.

"(Resûlüm) de ki:

"-Ben, size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır; " demiyorum. Gaybı da bilmem. Size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyarım."

(Resûlüm) de ki:

"- Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"

A- "(Resûlüm) de kı:

"- Ben, size Allah'ın hazineleri benin yanımdadır; " demiyorum."

Bu istinafı kelâm,

Peygamberlerin gönredilmesinde ve semavî Kitabların indirilmesinde tesis edilmiş olan ilâhî nizamı açıklar.

Amaç, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) durumu itibariyle onların tekliflerinin temel gerekçesinden ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktır. Şöyle buyrulmaktadır:

"- Resûlüm; senden bazen belirli mucizeler göstermem, bazen de başka şeyler isteyen o kâfirlere de ki:

Ben, Allah'ın kudret hazinelerinin emrime verildiğini, onlar üzerine dilediğim gibi tasarruf ettiğimi söylemiyorum kı, o mucizelerin veya azabın indirilmesini, benden ıstiyebilesiniz."

Bu kelâmı, tanrılık davasından uzak kalmak şeklinde yorumlamanın hiçbir şekilde doğru değnekti.

B- "Gaybı da bilmem."

"- Ben, Allahü teâlâ'nın gaybe ilişkin işlerini de bilmem. Onun içindir ki sizin, kıyametin ne zaman kopacağına, azabın ne zaman ineceğine veya başka şeylere dâir sorularınızı da cevaplayamam."

C- "Size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. "

"- Ben, gerçekten bir melek olduğumu da söylemiyorum. Onun içindir ki göklere yühselmek ve benzeri harikuladelikler benim gücümün üstündedir. Nihayet ben bir beşerim. Meleklerin sıfatlarını da taşıyor değilim. Bu bakımdan bani tenkid etmeniz de doğru değildir. "

Nitekim müşrikler şöyle demişlerdi:

" Bu ne biçim peygamber; yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!.." (Furkan 25/7)

"- Ben, bu üç şeyden hiçbirini iddia etmiyorum ki bir takım harikulade işler yapmamı benden istiyebilesiniz ve yapamadığım takdirde bunu nübüvvetimin doğru olmadığına delil sayabilesiniz. Çünkü Peygamberlik, bu demek değildir. Peygamberlik, ancak Allah'tan gelen vahyi telakki etmek ve onun gereğini yapmaktan ibarettir."

Nitekim,

"İn ettebiu' illâ ma yûhâ ileyye — Ben ancak bana vahyolunana uyarım." cümlesi de bunu ifade eder.

Demek oluyor ki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için ittibâ edilmesi gereken sadece kendisine gelen vahiydir. O, daha ayrıntılı bir ifadeyle sanki şöyle demektedir:

"Ben, bana vahyolunana uymaktan başka bir şey yapmıyorum.. Benim ne vahiyde, ne de vahyolunanda bir dahlim yoktur."

Ç- "(Resûlüm) de ki:

"- Hiç görmeyenle gören bir olur mu?"

Bu kelâm, dalâlete düşenle hidayete ereni belirten mutlak bir temsildir. Bu soru, inkâr ve red anlamındadır. Maksad, zikredilen hakikatleri bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığını belirtmek ve dalâletten nefretle hidayete teşvik etmektir.

"Kul / de ki" emrinin tekrarı, hüccetle susturmak ve ilzamı pekiştirmek içindir.

D- "Hiç düşünmez misiniz?"

Bu kelâm da, bir azarlama ve kınama olup "Kul'- de ki" emrine dahildir. Bu cümle, makamdan anlaşılan mukadder bir cümleye:

"Bu hak kelâmı dinlemez misiniz, dinliyor ve işitiyorsanız üzerinde düşünmez misiniz?" cümlesine atıftır.

51
"(Resûlüm), Rabb'ları huzurunda toplan (haşrolun)acak olmaktan korkan (havf eden)ları Kur'ân'la uyar (inzar et). Kendileri için O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır. Umulur ki sakınırlar."

A- "(Resûlüm), Rabb'ları huzurunda toplan (başrolün)acak olmaktan korkan."

Bundan önce Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şunlar anlatıldı:

Kâfirlerden öyle bir topluluk vardır ki onlar,

apaçık delillerden hiç öğüt almamış;

gördükleri mucizelerden hiç etkilenmemiş;

şuurlarını kaybetmiş ve ölüler haline gelmişlerdir.

O kâfirler, tekrar tekrar hüccetle iskât ve ilzam edilmelerine rağmen ibret ve öğüt almamış, uyarılar küfür ve inkârda ısrar etmelerinden başka bir fayda vermemiştir.

Şimdi burada Peygamber e, emredilen kısmen de olsa etkilendikleri umulan kimseleri inzar etmek (uyarmak)tir.

Bu kimseler, kendileri için Allahü teâlâ'dan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi bulunmayan o kıyamet gününde haşrin (Allah'ın huzuruna toplanmanın) gerçekleşeceğine inananlardır. Daha açık bir ifadeyle in zarı istenenler,

1 - Ehl-i Kitab ve öldükten sonra dirilmeyi kabul eden bazı müşrikler gibi haşre inanmakla beraber ataları olan Peygamberlerin veya putların şefaatlerinde tereddüdü bulunanlar,

2- Öldükten sonra dirilme hakkında bir söz dinlediklerinde kendi hallerinden dolayı, onların gerçek olmasından korkan veya haşirde ve şefaatte şüphesi olanlardır.

Haşri doğrudan doğruya inkâr edenlerle haşre inanmakla beraber ataları olan Peygamberlerin veya putların şefaatine kesin olarak inananlar ise, uyarılmaları emredilenlere dahil değildir.

Diğer bir görüşe göre ise uyarılmaları emredilenler, amellerde taksiratları olan mü'minlerdir. Ancak nazm-i kerimin sibakı ve siyakı buna müsait değildir. Hatta bunun sıhhatini imkânsız kılan şeyler de vardır. Nitekim ileride buna vâkıf olacaksın.

Kendisiyle uyarılma emredilen şey,

ya uhrevî azabtır,

ya da her ne suretle olursa olsun kendisiyle beraber ceza va'di vârid olan mutlak azabtır.

Mutlak mâlikiyet ve küllî tasarruf anlamını ifade eden "Rabb" unvanının zikri, mehabeti arttırmak ve korkuyu gerçekleştirmek içindir.

B- "Kendileri için O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır."

Bu ifade korkuyu mûcib haşrin Allah'ın dostluğundan mahrum kalmış insanlar için söz konusu olduğunu belirtir. Bu ifadeye göre hasır, başlı başına korkunç değildir. Onu korkunç kılan Allah'ın dostluğundan yoksun kalmış olmaktır. Haşirden korkması gerekenler, onun gerçekleşeceğini inkar edenlerle, ona inanmakla beraber o günde Allah'tan başkasının yardımına güvenenlerdir.

Bu ifade onların korkusunun bağlı okluğu şeyin teshilidir. Allah'tan başkasına umutlarını bağlamış olanlar onun yok olup gittiğini göreceklerdir. İşte bu yok oluş, Allahü teâlâ'dan başkasının dostluğudur. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Allah'ın davetçisine uymayan kimse, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da yoktur." (Ahkaf 46/32)

Hulâsa belirtilmek istenen sudur:

" - Ey Resûlüm, kendi iddialarına göre umut bağladıkları şeylerden yardım görememek suretiyle hasrolunmaktan korkanları Kur'ân'ıle uyar!"

Bütün bunlardan "korkanlar" dan maksadın, taksiratlı mü'minler olmadığı açıkça anlaşılmış olur. Çünkü onların Allahü teâlâ'dan başka dostu (velisi) yoktur ki, o velinin yardımı olmayacak bir haşirden korksunlar. Mü'minler, ancak Allahü teâlâ'nın yardımı olmayacak bir haşirden korkarlar.

"Umulur ki sakınırlar, ittika ederler" cümlesi âyetin başında zikredilen emrin illetini bildirir. Şöyle ki:

"- Resûlüm, onları Kur'ân'ıle uyar ki, küfür ve günahlardan sakınsınlar; takva sahibi olsunlar. "

"(Resûlüm), sabah, akşam O'nun vechini (rızasını) dileyerek Rabblarına dua edenleri huzurundan kovma (tardetme)! Onların hesabından hiçbk şey senin üzerine ait değildir. Senin hesabından da hiçbir şey onlar üzerine ait değildir. Onları huzurundan kovduğun takdirde zâlimlerden olursun."

A- "(Resûlüm), sabah, akşam O'nun vechini (rızasını) dileyerek Rabb'larına dua edenleri huzurundan kovma!"

Rivâyete göre müşriklerin bazı reisleri, Ammar b. Yâsir (radıyallahü anh), Suheyb el-Rumî (radıyallahü anh), Habab b. el-Eret (radıyallahü anh), Selman el-Farısî (radıyallahü anh) ve benzeri fakir Müslümanları kasdederek, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki: .

"- Eğer sen, şu köleleri, onların aç ruhlarını yanından kovarsan, biz gelir, seninle oturup konuşuruz (Celesenâ ileyke ve hâdisenake) ."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Mâ ene bitârıdi'l-mü'minîn / Ben, mü'minleri kovmam" buyurdu.

Bunun üzerine onlar:

"- Hiç olmazsa, biz geldiğimiz zaman onları meclisinden kaldır (Fealvimhim a'nna iza ci'na); biz gidince istersen, onları yine meclisine oturt (Fe iza kumna feakii'd hüm maa'ke in şi'te)! " dediler.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de, onların imana gelmelerini çok arzu ettiği için, "- Nea'm / Pek iyi!" demek zorunda kaldı.

Rivâyete göre, kâfirlerden Utbe b. Rebîa, Şeyhe b. Rebîa, Mut'um b. Adiyy, Haris b. Nevfel, Kursa b. Ubeyd, Amr b. Nevfel ve Benî A'bd-i Menafin eşrafı, Ebâ Talib'in yanına geldiler ve dediler ki:

"- Ya Ebâ Tâlib! Kardeşin oğlu Muhammed, bizim kölelerimizi ve yeminlilerimiz olan azatlı kölelerimizi yanından kovarsa, bizim kalbimizde daha çok saygınlık kazanır (ea'zama fi sudûrena) ve ona uymamız için daha uygun bir ortam oluşur."

Ebû Tâlib, olanları yeğenine anlattı. O zaman yanlarında bulunan Ömer b. Hattab (radıyallahü anh) şöyle bir tavsiyede bulundu:

"- Ya Resûlallah! Onların sizinle görüştükten sonra ne yapacaklarını görmek için, bu tekliflerini kabul etsen!.." 18

Selman ile Habab (radıyallahü anh) diyorlar ki:

"- Bu âyet bizim hakkımızda nazil oldu. Şöyle ki: Akra' b. Habis el-Temimî, Uyeyne b. Hısn el- Fezârî, Abbas b. Mirdas ve benzerleri gibi bazı müellefetülkulûb (kalpleri İslama ısındırılmak, alılıstırılmak istenen) zatlar, Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına geldiklerinde onun, bazı zayıf mü'minlerle (zuafa-i mü'minîn) oturduğunu müşahede ettiler ve onları hakir gördükleri için başka bir gün,

"- Ya Muhammed, Mescidin ön tarafında olursan, bu adamları ve onların aç ruhlarını bizimle beraber oturtmasan da, biz seninle oturup konuşsak ve senden bir şeyler alsak olmaz mı?" dediler.

İşte bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Ben, mü'minleri kovmam." buyurdu.

Onlar:

"- Biz istiyoruz ki, senin meclisinde bizim özel bir yerimiz olsun . Araplar bizim faziletimizi bilsinler. Çünkü Arapların temsilci heyetleri (vüfûde'l-a'rab) sana geliyorlar. Biz, onların, bizi bu kölelerle beraber oturur görmelerinden utanıyoruz. Onun için biz senin yanına geldiğimizde sen onları bizim meclisimizden kaldır. Biz kalkıp gittikten sonra istersen, yine onlarla otur."

Peygamber

"- Nea'm / Pek iyi" buyurdu. Onlar:

"- O halde bu konuda bize bir yazı yaz (fektüb lena kitaben)!" dediler.

Resûlüllah bu yazıyı yazmak için Ali'nin (radıyallahü anh) bir kâğıt alıp gelmesini istedi. O sırada biz de bir köşede oturuyorduk. İşte o anda Cibril bu âyeti indirdi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), o kâğıdı attı ve bizi yanına çağırdı. Biz de gittik yanına oturduk; ona o kadar yaklaştık ki, dizlerimiz onun dizlerine değiyordu ve o, kalkmak istediği zaman aramızdan kalkıp gidiyordu. İşte o sıralarda:

" Sabah, akşam Rabblarına, O'nun rızasını dileyerek yalvaranlarla birlikte sen de sabret..." (Kehf 18/28)

âyeti nazil oldu. Bundan sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), artık bizden önce meclisten kalkmayı bıraktı ve biz kalkıncaya kadar bizimle beraber oturmaya başladı ve şunu söyledi:

Allah'a hamdolsun ki ümmetimden bir cemaatle beraber oturmaya sabretmemi emretmeden önce benim canımı almadı. Artık hayatim da sizinle; ölümüm de sizinle beraberdir."19

Sabah (ğadveh, ğadv, ğudüv), akşam (a'şiyy) vakitlerinin zikredilmesinden maksat devamlılıktır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki vakitten maksat, sabah namazı ile ikindi namazıdır.

Allahü teâlâ'nın rızasını (vechini) dileyerek yalvarmaktan maksat, ihdasla O'na ibadet etmektir. Bu kaydın zikredilmesi, nehyin (kovma) illetini te'kid içindir. Zira ihlas, kovmanın zıddı olan ikramın en kuvvetli sebeplerinden biridir.

B- "Onların hesabından hiçbir şey senin üzerine ait değildir."

Bu itirazî cümlenin, nehiy ile cevabının arasına girmesi,

nehyi açıklamak,

zayıf Müslümanları haktir görenlerin sözlerinin, onların kovulmasını caiz görmek vehmini ortadan kaldırmak içindir.

Nitekim Nûh (aleyhisselâm) un kavminin hak de böyle olmuştu. Onlar da:

" ilk bakışta sana ayak takımı dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz." (Hûd 11/27) demişlerdi.

Burada demek istenen şudur:

"- Ey Resûlüm! Onların imanının ve görülmeyen (batınî) amellerinin hesabından sana hiçbir şey düşmez. Onun için sen onların durumlarıyla meşgul olma. Nübüvvet makamının şanı gereği senin vazifen ancak işlerin zahirine itibar etmek ve hükümleri o sûrede icra etmektir. İşlerin içyüzlerinin hesabı kalplerdekini hakkıyla bilen Allahü teâlâ'ya aittir. Nitekim diğer bir ayette de şöyle buyurulur:

" Onların hesabı ancak Rabb'ime aittir." (Şuarâ 26/113)

C- "Senin hesabından da hiçbir şey onlar üzerine ait değildir."

Âyetteki nehyin cevabı, bundan önceki cümle ile tamamlandığı halde bu kelâmın da zikredilmesi, onların hesabının Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e ait olmadığını kuvvetlice anlatmak içindir.

Tıpkı "Onlar ecelleri gelince ne bir saat geri kalırlar ne de bir saat ileri giderler." (A'raf 7/34) âyetinde olduğu gibi.

Bir diğer görüşe göre ise,

"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez. Yükü ağır gelen kimse, onu taşımak için başkasını çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez." (Fâtir 35/18)

âyetinde olduğu gibi, tek bir mânâyı ifade etmek için iki cümle kullanılmıştır. Ancak bu görüş, Kur’ân'ın yüce şanına yaraşmaz.

Ç- "Onları huzurundan kovduğun takdirde zâlimlerden olursun."

Bu cümle, nehyinfkovma) cevabıdır. Bazılarına göre, bu cümlenin de, mezkûr hükme sebep olmak üzere makabline atfı caizdir. Buna göre meal şöyle olur:

"Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki, onları kovasın da, zâlimlerden olasın."

Ancak bu görüş doğru değildir.

53
"Böylece Biz,

"- Aramızdan Allah'ın lûtfuna mazhar olanlar bunlar mı?" demeleri için bazılarını bazıları ile sınadık. Şükredenleri en iyi bilen Allah değil mi ?"

A- "Böylece Biz, onların:

"- Aramızdan Allah'ın lûtfuna mazhar olanlar bunlar mı?" demeleri için bazılarını bazıları ile sınadık."

Bu istinafı kelâm, geçen nehyin (O'na yalvaranları kovma, nehyinin) neden kaynaklandığını açıklar.

Âyetin basındaki işaret (Ve kezâlike / işte böylece), Allahü teâlâ'nın, fakir mü'minleri, imana muvaffak kılmakla kendilerine ihsanda bulunduğunu gösterir. Burada uzağı gösteren işaret sıfatının kullanılması, işaret edilenin derecesinin ve kemaldeki mertebesinin yükseldiğini bildirmek içindir.

Daha tafsilâtlı olarak anlam şudur:

Biz başka bir şeyle değil, ancak o son derece mükemmel ve harika imtihan ile, insanlardan kimilerini kimileriyle imtihan ettik. O fakir, kimsesiz ve güçsüz insanları din işlerinde; zengin ve güçlü insanların önüne geçirdik ki, bu sonuncular aralarındaki fahiş farka bakarak ve üstünlüğün gerçek ölçütünü görmezlikten gelerek onları gösterip tahkir için,

"- Ehâülâi menne-llâhü a'leyhim min beynina / Aramızdan Allah'ın kendilerine ihsanda bulunduğu, saadete muvaffak kıldığı kimseler bunlar mı? Oysa ileri gelenler bizleriz; onlar ise köleler ve yoksullar!" desinler.

Onların bunları söylemekten maksatları, o yoksul mü'minlere Allah (celle celâlühü) tarafından yapılan ihsanı re'sen inkâr etmektir. Nitekim, onların:

" Eğer bu iş (İslâm) bir hayır olsaydı, onlar bizden önce ona koşmazlardı." (Ahkaf 46/11) âyetindekı sözleri de bu kabildendir.

Başka bir ifadeyle onların maksadları ilâhî ihsanı inkâr olup ihsana mazhar olanları aşağılamak, tahkik etmek değildir.

B- "Şükredenleri en iyi bilen Allah değil mi ?"

Bu kelam, onların o sözünü redd ve iptal ediyor ve şuna işaret ediyor: "İlâhî ihsana liyakat, nimetin değerini bilmek ve nimeti ihsan edenin hakkını takdir etmekle mümkündür."

İstifham, Allah'ın (celle celâlühü) ilminin kemalini açıklamak içindir. Yanı şöyle buyruluyor:

"- Allah (celle celâlühü) nimetlerine şükredenleri en iyi şekilde bilmiyor mu ki, O'nun mü'minlere ihsanını yadırgıyorsunuz?"

Bu âyette o zayıf mir mirilerin,

Allah'ın (celle celâlühü) Kur'ân'ı indirmek,

kendilerini imana muvaffak kılmak gibi nimetlerinin hakkını takdir,

ayni zamanda O'nun bu nimetlerine şükrettiklerine işaret;

- bu sözleri söyleyen kâfirlerin de bütün bu nimetlerden uzak olduklarına tariz vardır.

54
"(Resûlüm), âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara de ki:

"- Selâm size; Rabb'iniz nefsi üzerine rahmeti yazmıştır. Sizden kim bilmıyerek (bicehaledn) bir kötülük işler, sonra ardından tevbe ve kendini ıslah ederse muhakkak kı O, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhametli (Rahim)dir."

A- "(Resûlüm), âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara de ki:

"- Selâm size ; Rabb'iniz nefsi üzerine rahmet yazmıştır."

Burada söz konusu olan mü'minler, Peygamberdin, kendilerini kovmaktan nehyolunduğu mü'minlerdir. Bu mü'minlerin,

Allah'a ihlasla ibadete devam ve Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerine iman etmekle vasıflandırılmaları,

İlim ile ameli birleştirmekten doğan faziletleri ihraz ettiklerine dikkat çekmek içindir.

O mü'minlerin bu vasfı, birinci vasıftan (ihlasla ibadete devam) önce geldiği halde ondan sonra zikredilmiş olması, rahmet ve mağfiret va'dinin ana sebebi, Allah'ın (celle celâlühü) ayetlerine iman etmiş olmalarıdır. Tıpkı geçen kelâmda kovma nehyinin ölçütü, ibadete müdavemet olduğu gibi.

"Fekul selâmün aleyküm / De ki: Selamün aleyküm" ibaresi inananların her türlü kötülükten selamette olduklarını müjdeleme emridir.

Diğer bir görüşe göre Allah'ın (celle celâlühü) selamını onlara tebliğ etme emridir.

Başka bir görüşe göre, onlarla olan her ilişkide selâmla başlama emridir.

Allah'ın nefsine merhameti yazması, doğrudan doğruya, arada vasıta olmadan, bizzat ihsan etmeyi, mukaddes Zatına vâcib kılması demektir. Bu,

mü'minlerin her türlü kötülükten selamette,

tevbelerının Allah katında makbul,

Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinin son derece geniş olduğunu;

onların, elbette arzularına erişeceklerini kendilerine müjdelemek içindir.

Rab unvanının, mü'minler zamirine izafe edilmesi, onların ilâhî lûtfa mazhar olduklarını belirtmek ve hükmün illetini de zımnen bildirmek içindir.

Bir görüşe görede bir kavim, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e gelip:

"Biz çok büyük günahlara düştük (İnna esabna zünûben ıi'zâmen)!"

dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), onlara hiç cevap vermedi. Onlar da dönüp gittiler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

B- "Sizden kim bilmeyerek (bicehaledn) bir kötülük işler, sonra ardından tevbe ve kendini ıslah ederse muhakkak ki O, bağışlaması bol (Ğafûr) dur, çok merhametli (Rahîym)dir."

Bu kelâm, va'dedilen ilâhî rahmeti açıklar.

Bilmeyerek kötülük işlemek, işlenen kötülüğün getireceği zararların hakikatini bilmemek demektir. Bu kaydın zikredilmesi,

- bize bir mü'minin, zararlı sonuç doğuracak bir işe girişmeyeceğini;

- veya bilmeden bir kötülük işler de o kötülüğün ardından tevbe ile ifsadım telâfi ve ebediyen bir daha o kötülüğe dönmeyeceğine azmederse, artık onun hakkında Allah'ın gerçekten çok mağfiret ve rahmet edici olduğunu belirtmek içindir.

55
"Suçluların yolu (sebîlü'l-mücrimîn) belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz ."

Bu kelam ile ilgili izahat, yukarda geçti. Yani,

"- Ey Resûlüm! İtaat ehlinin sıfatları ile suç işlemede ısrarlı mücrimlerin sıfatlarını tafsilâtı ile açıklıyoruz ki, sen de onların yolunu açıklıkla bilesin de, onlara karşı layık oldukları muameleyi yapasın."

56
"(Resûlüm) de ki:

Ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmaktan nehyedildim.

(Resûlüm yine) de ki:

"- Ben sizin hevânıza (arzu ve heveslerinize) uymam (tâbi olmam). O zaman gerçekten sapmış (dalâlete düşmüş)olurum ve hidayete erenlerden olmam."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmaktan nehyedildim."

Bundan önce Peygamber e, şirkte ısrarlı olmayan, uyarma ve müjdelenmeden etkilenebileceklere karşı izleyeceği metot gösterilmişti. Şimdi burada da şirkte ısrarcı olanlara nasıl hitab edeceği öğretiliyor. Şöyle ki:

"- Resûlüm! Şirkte ısrarlı olanların, senin onlara meyletmenden umutlarını kesmeleri ve inandıkları dinin, sırf kendi hava ve heveslerinden ibaret olduğunu beyan etmek için kendilerine de ki:

Ben tevhid konusunda bana indirilen delil ve âyetlerle Allah'tan (celle celâlühü) başka taptığınız şeylere, tapmaktan kesinlikle men'olundum."

B- "(Resûlüm yine) de ki (Kul):

"- Ben sizin hevânıza (arzu ve heveslerinize) uymam."

Bu emrin burada da tekrar edilmesi, emir konusuna çok önem verildiğinden ya da söylenen iki şeyin farklı olmasındandır.

Çünkü birinci emir, Allah (celle celâlühü) tarafından, ikinci emir ise, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından vârid olan nehyin, onların taptıklarına hiçbir zaman tapmamanın hikâye edilişidir.

Bu ifâde,

- onların cehaletlerini yüzlerine vurmak,

- din olarak bâtıl hevâ ve heveslerine uyduklarını, bunda din denecek hiçbir şey olmadığını sarahaten belirtmek içindir.

C- "O zaman gerçekten sapmış (dalâlete düşmüş) olurum..."

Bu istinafı kelâm,

- Peygamber'in (aleyhisselâm), men olunduğu şeyden sakındığını te'kid eder,

- onların büyük bir dalâlet ve azgınlıkta içinde olduklarını belirtir.

Daha açık bir deyişle bunun anlamı şudur:

"- Ben, sizin hava ve heveslerinize uyarsam işte o zaman gerçekten dalâlete düşmüş olurum."

Ç- "...Ve hidayete erenlerden olmam."

Burada isim cümlesine dönülmesi, devamlılık mânâsını ifâde etmek içindir. Bu olumsuzluğun sürekli olması demektir. Bunun anlamı da şudur:

"- Ben, o arzu ve heveslerine uyanlarla beraber olursam hiçbir zaman hidayetten bir nasibim olmaz."

57
"(Resûlüm) de ki:

Şüphesiz ki ben Rabb'imden gelen bir beyyine üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız (tekzib ettiniz). Sizin acele gelmesini istediğiniz (istical gösterdiğiniz) şey (azab) benim yanımda değildir. Hüküm, ancak Allah'ındır. O, doğruyu anlatır; doğru ile eğrinin arasını ayıran (fâsil)ların en hayırlısı O'dur."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul): "- Şüphesiz ki ben Rabb'imden gelen bir beyyine üzerindeyim ."

Bundan önce kâfirlerin, üzerinde bulundukları bâtıl tesbit ve Resûlüllah'ın ona asla uymadığı beyan edilmişti. Şimdi burada

Resûlüllah'ın hakk üzerinde olduğu ve ancak hakka uyduğu belirtiliyor.

Beyyine, hak ile bâtılı birbirinden ayıran apaçık hüccet demektir. Bundan da maksat, Kur’ân'ıle vahiydir.

Diğer bir görüşe göre ise, beyyine, aklî hüccetler, ya da aklî hüccetleri de kapsayan hüccetlerdir. Ancak makam, bu görüşe müsait değildir.

Bu kelamda "Rabb" unvanının Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yerini tutan zamire izafe edilmesi, apaçık teşrif ve mertebenin yüksekliğini ifâde eder.

B- "Siz ise onu yalanladınız."

Bu kelâm, tekzibin çirkinliğini bildirmek ve onu yadırgamak içindir. Bunun anlamı şudur:

"- Ben, Rabbimden gelen apaçık ve büyük bir delil üzerindeyim. O delile dayanıyorum. Siz ise, onu, içindeki haberleri ve azaba dair va'd-i ilâhiyi yalanladınız."

C- "Sizin acele gelmesini istediğiniz (istical gösterdiğiniz) şey (azab) benim yanımda değildir."

Bu istinaf cümlesi, onların kendi tekziplerine menşe' yaptıkları hatalarını ortaya koyar, bu da, Kur’ân'da va'dedilen ve onların acele gelmesini istedikleri azabın gerçekleşmemesidir. Nitekim onlar, istihza yoluyla veya kendi bâtıl iddialarına göre şöyle diyorlardı:

" Eğer doğru sözlüler (sâdıklar) iseniz bu va'dedilen azab ne zaman?" (Sebe' 34/29)

Ç- "Hüküm ancak Allah'ındır."

"- Kur'ân'da va'dedilen, sizin acele gelmesini istediğiniz, hemen gerçekleşmemesini veya gecikmesini tekzibine vesile yaptığınız azab, benim hükmüm ve kudretim dahilinde değildir ki, ben onu getirip de doğruluğunu size göstereyim.

- Yahut o azab işi bana havale edilmiş değildir;

- onun acilen gelmesi veya tehir edilmesi hükmü ancak Allahü teâlâ'nındır; başkasının herhangi bir şekilde bunda dahli yoktur.

D- "O, doğruyu anlatır."

Bu kelam, Allah'ın (celle celâlühü) bu hükümdeki, yahut bunun da öncelikle dahil olduğu bütün hükümlerdeki şanını beyan eder. Yani Allah (celle celâlühü) ancak hakkla hükmeder. Binaenaleyh bu kelâm, azabın tehir edilmesinin de hak olduğunu isbat eder.

Bir kıraate göre "yakussu / anlatır" fiili yerine "yakdzî / kaza eder" şeklinde de okunmuştur. Bunun anlamı şudur:

O, hakkı kaza eder (icra eder), yahut hakkı yaratır ve hakkı tedbir eder.

Kaza kelimesinin asıl mânâsı, bir şeyi tamamlayıp bitirmektir.

Hüküm kelimesinin asıl mânâsı ise, men'etmektir.

Yani Allah (celle celâlühü) bâtılın hakka muarazasını yahut hasmın hak sahibinin hakkına tecavüzünü men'eder.

E- "Doğru ile Eğrinin arasını ayıran (fâsıl)ların en hayırlısı O'dur."

Bu itirazı (terkib olarak makablinden bağımsız) kelâm, mâkablı için bir zeyl mahiyetinde olup onun mefhûmunu açıklar ve şuna işaret eder:

Burada hakkın anlatımı, özel mahiyette olup hak ile bâtılı birbirinden ayırmak içindir. Kur'ân'ın mükemmeliyetinin gereği ancak bu izahtır.

Bir görüşe göre, bu âyetin mânâsı şöyledir:

"Şüphesiz ben, Kendisinden başka mabûd bulunmayan Rabb'imi tanımakta apaçık bir hüccete ve doğru kanıta dayanıyorum. Siz ise, O'nu yalanladınız, başka şeyleri Allah'a (celle celâlühü) ortak koştunuz."

Ancak nazm-i kerimin evveli ve devamı, onları, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlamakla vasıflandırdığına göre tevhid konusunda onların Allahü teâlâ'yı yalanlamalarının bu makamla bir alakası yoktur.

58
"(Resûlüm) de ki: "- Eğer acele gelmesini istediğiniz şey (azab), benim yanımda olsaydı benimle sizin aranızdaki iş (el-emr) elbette bitirilmiş olurdu. Allah, zâlimleri en iyi bilendir."

A - "(Resûlüm) de ki (Kul): "- Eğer acele gelmesini istediğiniz şey (azab), benim yanımda olsaydı benimle sizin aranızdaki iş (el-emr) elbette bitirilmiş olurdu "

"- Hakkında va'd-i ilâhî vârid olan azab, benim imkânım ve kudretim dahilinde olsaydı, bu iş Allah (celle celâlühü) tarafından bana havale edilmiş olsaydı, sizin "meta haze'l-va'd / bu va'd ne zaman?" ve benzeri sözlerinizle acele gelmesini arzu ettiğiniz azab tepenize iniverirdi."

"Kadza" fiilinin meful (mechûl) kipi ile "kudziye" şeklinde zikredilmesi,

- fiilin fâilinin Allah (celle celâlühü),

- ve durumun pek korkunç olduğunu,

- ancak ifâdede husn-ü edep gözetildiğini bildirir.

Bu itibarla bu cümleyi,

"İlâhî azab, elimde olsaydı, Rabbim için size gazab ederek ve biran önce sizden kurtulmak için, muhakkak sizi helâk ederdim" şeklinde tefsir etmek, bu makama uygun değildir.

B- "Allah, zâlimleri en iyi bilendir."

Bu itirazı (mâkablinden bağımsız) cümle,

- İlâhî azab işinin Peygamber'e havale edilmediğini,

- bu yüzden işin bitirilmediğini,

- ve bunun illetini açıklar.

Yani anlam şudur:

"Allah (celle celâlühü) o zâlimlerin halini, onların az ablarının ağırlaştırılması için, istidrâc (yavaş yavaş azaba yaklaştırılmak) yoluyla mühlet verilmeye müstahak olup olmadıklarını en iyi bilendir. Onun içindir ki azab işi bana havale edilmedi ve sonuç olarak, azab acele gönderilerek iş bitirilmedi."

Allahü teâlâ, cümlemizden en iyi bilendir.

59
"Gaybın anahtarları (mefatihu'l-gayb) O'nun katındadır. Onları O'ndan başkası bilemez. O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. Bir yaprak düşmez ki O, onu bilmesin. O, yerin karanlıkları içindeki bir taneciği (habbe) de bilir. Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kıtab'ta bulunmasın."

A- "Gaybın anahtarları O'nun katındadır."

Bundan önce bütün işlerde kudretin Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğu beyan edilmişti. Şimdi burada da bütün gayb bilgisinin O'na mahsus olduğu ifâde ediliyor.

"Mefatih" kelimesi,

- ya mahzen anlamındaki meftah'ın çoğuludur. Buna göre, istiare (mecaz) olarak gayb mekânı demektir; sanki o mekânlar, gayb şeylerin saklandığı ve kapısına kilit vurulan mahzenlerdir;

- ya da anahtar anlamındaki "miftah" kelimesinin çoğuludur. Buna göre yine mecaz olarak, gayb şeylere ulaşmak vasıtası demektir. Yani gavbların hazineleri yalnız Allah (celle celâlühü) katmdadır, yahut ancak Allah'ın (celle celâlühü) inâyetiyle gayb şeylere ulaşılabilir.

B- "Onları O'ndan başkası bilemez."

Bu kelam, makablinin mefhûmunu te'kid eder ve buradaki ihtisasın (Allah'a mahsus olmanın) kudret itibariyle değil fakat ilim itibarıyla olduğunu bildirir.

Hulâsa, belitilmek istenen mânâ şudur:

"Sizin acele gelmesini istediğiniz azab,

- benim kudretim dahilinde değildir ki onu âcilen gerçekleştirmek sûre- tiyle sizi ilzâm edeyim;

- benim için malûm değildir ki, onun ne zaman geleceğini size haber vereyim;

- fakat o, hem kudret, hem ilim olarak da Allah'a (celle celâlühü) mahsustur. Artık O, hikmetler üzerine kurulmuş olan iradesi gerektirdiği zaman onu indirecektir.

C- "O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir."

Bundan önce gayba ait her şeyin Allah'ın (celle celâlühü) bilgisi dahilinde oldukları bildirilmişti. Şimdi burada da görülen bütün varlıkların O'nun bilgisi dahilinde olduğu belirtiliyor. Yani Cenab-ı Allah, karada ve denizde bulunan bütün varlıkları değişik cinsleri, türleri ve sayısız fertleri, en ince ayrıntılarına kadar bilir.

Ç- "Bir yaprak düşmez ki O, onu bilmesin."

Yukarda bütün eşyânın, zâtları itibarıyla Yüce Allah'ın (celle celâlühü) bilgisi dahilinde olduğu beyan edildikten sonra şimdi burada değişik halleri itibariyle O'nun bilgisi dahilinde olduğu belirtiliyor. Diğer bütün haller yerine yaprağın düşme halinin zikriyle iktifa edilmesi bundan dolayıdır.

D- "O, yerin karanlıkları içindeki bir taneciği."

Bu kelam Allah'ın (celle celâlühü) ilminin her şeye kemaliyle nüfuz ettiğini bildirir.

E- "Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitab'ta bulunmasın."

Bu apaçık kitab, Yüce Allah'ın (celle celâlühü) ilmi yahut Levh-ı Mahfuz'dur.

"Apaçık bir Kitab'tadır veya apaçık bir Kitab içindedir" ifâdesi, bu istisnaların izahı (bedeli) de olabilir. (Yani bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.)

Ancak bu makama en münasip olan, (mealde verildiği gibi) bu kelâmın miibteda ve haber şeklinde müstakil olmasıdır. Çünkü buna göre, yaş ve kuru, yüksekten düşmeyen varlıklara da şâmil olur.

60
"Geceleyin sizi öldüren (ölü gibi uyutan), gündüzün de ne yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın (inkıiza etsin) diye gün içinde sizi dirilten O'dur. Nihayet dönüşünüz O'nadır. Sonra da yaptıklarınızı size haber verecektir."

A- "Geceleyin sizi öldüren (ölü gibi uyutan), gündüzün de ne yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş ecel (ecel-i müsemma) tamamlansın (inkıiza etsin) diye gün içinde sizi dirilten."

Duyuların ve temyiz kudretinin zâil olması bakımından ölüm ile uyku hali arasında ortaklık bulunduğu için ölüm, mecâzen uyku için kullanılmıştır.

Vefatın asıl mânâsı, bir şeyi olduğu gibi tamamiyle almaktır.

Burada gece ile gündüzden maksat, her ikisinin tek tek bütün fertlerinde mevcud olan cinstir. Sadece gecenin bir kısmında değil, tamamında meydana gelen uyutma ile uyandırma, belirlenen ecelin sona ermesiyle gerçekleşir.

"Gündüzün ne yaptığınızı bilen" ifâdesindeki Allah'ın (celle celâlühü) ilminden murad, insanların bir işi yapmasından önceki ilmidir; (çünkü insanlar bir işi yaptıktan sonra onun ilmi, Allah'a (celle celâlühü) mahsus olmaktan çıkar). Nitekim bunun, "

gün içinde sizi dirilten" ifâdesinden önce zikredilmesi de bunu hissettirir. Daha açık bir deyişle Allah (celle celâlühü), sizin gündüzün ne yapacağınızı önceden bilir.

Gece çalışmak gündüz uyumak mümkün iken uyutmanın geceye ve çalışmanın da gündüze tahsis edilmesi, cari âdete göredir.

"Liyukdza ecelün müsemmen / belirlenmiş ecel tamamlansın diye, .." cümlesi, " geceleyin sizi öldüren (ölü gibi uyutan) cümlesine atıf olduğu halde ikisinin arasına, " gündüzün ne yaptığınızı bilen" cümlesinin girmesi, onların uyandırılmalarında büyük bir ihsan olduğunu beyan etmek içindir. Bu cümle ile şu noktaya dikkat çekilir:

Onların işledikleri günahlar, ölü olarak bırakılmalarını, hattâ hemen helâk edilmelerini gerektirdiği halde Allah yine de onlara hayât bahşeder ve kendilerine mühlet verir. Nitekim terahî (sümme/ sonra) kelimesinin kullanılması da bunu bildirir. Sanki şöyle buyrulmuş olur:

"Allah geceleri sizi öldürür (ölü gibi uyutur), gündüzleri de ne yapacağınızı bildiği halde sizi yeniden hayâta döndürür ki, her fert için belirlenmiş ecel tamamlansın. Öyle ki, hiçbir kimse, kendisi için belirlenmiş süreyi bir göz kıpması (tarfete a'ynin) kadar bile geçemez."

B- "Nihayet dönüşünüz O'nadır."

Eceleniz geldiğinde dönüşünüz ancak O'nadır; asla başkasına değildir.

C- "Sonra da yaptıklarınızı size haber verecektir."

Allah (celle celâlühü), o gece ve gündüzlerde yapmış olduğunuz amellerin karşılığını vermek suretiyle onları size bildirecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetteki hitab, kâfirlere mahsustur. Yani siz kâfirler, geceleyin ölüler gibi uyuyor, gündüz de günah işliyorsunuz. Ve şüphesiz Allah (celle celâlühü), yaptıklarınıza muttalidir. Allah (celle celâlühü), gece uyumak ve gündüz günah işlemek suretiyle ömürlerinizi tükettiğinizde günahlarınızın hesabını sormak üzere sizi yeniden dirilterek mezarlarınızdan kaldıracaktır. Ölülerin yeniden hayâta döndürülmesi ve amellerinin karşılığını görmeleri için O'nun belirlediği süre bu sûretle tamamlanmış olacaktır.

61
"O, kullan üzerinde hâkimiyet sahibi (Kaahir)dir ve sizin üzerinize koruyucular (hafaza melekleri) gönderir. Sonunda sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alırlar ve onlar işlerinde hiç kusur etmezler."

A- "O, kulları üzerinde hâkimiyet sahibi (Kahir)dir ve sizin üzerinize koruyucular (hafaza melekleri) gönderir."

Kullarının işlerinde yegâne mutasarrıf Allah'dır O, kulları hakkında:

- icad (yoktan var etme),

- idam (yok etme),

- ihya (can ve hayât verme),

- imate (öldürme),

- ta'zîb (azab etme),

- isabet (müikâfatlandırma),

- ve diğer hususlarda ne dilerse onu yapar.

Ve O, size "Hafaza "ve "Kirame'l-kâtibîn" (şerefli kâtipler) denilen melekler gönderir.

Ancak bu görüşte apaçık tekellüf (zorlama) ve ihlâl vardır. Çünkü bu görüşe göre, ölümden sonra yeniden hayâta döndürülmenin illeti, belirlenen ecelin tamamlanması olur.

Bu melekler, insanların her ne olursa olsun, bütün amellerini zabt altına alırlar. Bunda güzel bir hikmet ve büyük bir nimet vardır. Çünkü mükelleflerin amellerinin zabt altına alınacağını ve şahitler huzurunda açıklanacağını bilmeleri günah işlememek için güçlü bir caydırıcıdır. Ve kul, efendisinin lütfuna güvenir ve onun affına mazhar olacağına inanırsa, kendi hallerine vaakıf hizmetçiden çekindiği kadar bile efendisinden çekinmez olur.

B- "Sonunda sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alırlar ve onlar işlerinde hiç kusur (tefrit) etmezler."

Allah (aleyhisselâm) size hafaza melekleri gönderir. Onlar, hayâtınız boyunca sizin amellerinizi zabtederler. Nihayet birinizin ömrü tükendiği, ölüm sebepleri ve alâmetleri belirdiği zaman, görevli meleklerimiz, başka bir deyişle ölüm meleği ve yardımcıları onun canını alırlar ve o zaman hafaza meleklerinin ışı sona erer ve elçiler gevşek davranmak, (ihmal ve terahi) veya erteleme (tehir) gibi bir sûretle vazifelerinde asla kusur etmezler.

Bir kırâete göre burada tefrit değil ifrat söz konusudur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

Elçilerimiz, kendilerine tayin edilmiş süreyi ne uzatırlar, ne de kısaltırlar.

62
"Sonra onlar hakk mevlâları Allah'a döndürülürler. Haberiniz olsun! Hüküm O'nundur. O, hesab görenlerin en sür'atlisidir."

A- "Sonra onlar hakk mevlâları Allah'a döndürülürler."

Bu cümle, "teveffethü rusulüna / elçilerimiz onu vefat ettirirler veya onun canını alırlar" cümlesine atıftır. Onlar yeniden diriltildikten sonra bütün işlerinde hesaba çekilmek üzere, Allah'ın hükmü için O'nun huzuruna döndürülürler.

B- "Haberiniz olsun (Elâ)! Hüküm O'nundur (Lehü'l-hukmü). O, hesab görenlerin en sür'atlisidir."

Kıyamet günü hem sûreten, hem de manen hüküm ancak Allah'ındır (celle celâlühü) O'ndan başka hiç kimsenin hiçbir veçhile hükmü yoktur ve O, hesap görenlerin en süratlisidir. Bütün yaratılmışların hesabını en kısa zamanda ve en hızlı görendir. Bir hesap ve bir hal, O'nu diğer hesap ve halden engellemez, meşgul etmez.

Bir hadiste şöyle buyurulur:

"Allah (celle celâlühü), bütün hesapları bir koyun sağacak zamanda görür."

63
"(Resûlüm) de ki:

"- Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır? Ki gizli gizli (hafiyyen) yalvarır yakarırsınız (tazarru edersiniz). Eğer bizi bundan kurtarırsan biz elbette şükreden (şâkir)lerden olacağız!" dersiniz."

A- "Resûlüm) de ki (Kul): Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?"

"- Ey Resûlüm! Onlara de ki:

- Karanın ve denizin, aklı işlemez hale getiren korkunç felâketlerinden sizi kim kurtarır?"

B- "Ki gizli gizli (hafiyyen) yalvarır yakarırsınız (tazarru edersiniz). Eğer bizi bundan kurtarırsan biz elbette şükreden (şâkir)lerden olacağız!" dersiniz."

Onlar gizli gizli yalvarıp yakar ar ak:

"- Eğer bizi bu belâların ve tehlikelerin karanlıklarından kurtarırsan, biz bu nimet için, yahut bu nimetin de dahil olduğu bütün nimetler için Sana sürekli şükredenlerden olacağız." derler.

64
"(Resûlüm) de ki: Sizi ondan ve her türlü sıkıntıdan ancak Allah kurtarır. Sonra da siz O'na ortak koşarsınız."

Cevap vermek onların vazifesi iken, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) emredilmesi, onların bundan başka verecekleri bir cevap olmadığını bildirmek ve "Sonra da siz O'na ortak koşarsınız" kelâmını bunun üzerine bina etmek içindir.

Sizi bütün belâlardan, üzüntü, sıkıntılardan ancak Allah kurtarır. Siz bu büyük nimetleri gördükten sonra bile yine de O'na ortak koşuyorsunuz.

65
"(Resûlüm) de ki: O, size üstünüzden ve ayaklarınızın altından az ab göndermeye ve sizi fırkalara bölüp birbirinize düşürerek kiminizin hıncını kiminize tattırmaya kaadirdir. Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul): "- O, size üstünüzden ve ayaklarınızın altından azab göndermeye ve sizi fırkalara bölüp birbirinize düşürerek kiminizin hıncını kiminize tattırmaya kaadirdir. "

İnsanları her türlü sıkıntıdan kurtaracak yegâne varlığın Allah olduğu beyan edildikten sonra şimdi, bu istinafı kelâm, ile onları tehlikelere atmaya kaadir tek varlığın da yine Allah olduğu açıklanıyor.

Bu kelâmda, onların şirk koşmalarından dolayı zımnî bir azab va'di de vardır. Bu azab va'di İsra (17) sûresinin 68 ve 69. âyetlermdeki azab va'di kabilindendir.

Yani ey Resûlüm! De ki:

Allah (celle celâlühü), Lût kavmi ile Ashâb-ı Fil'e (Kâ'be'yi yıkmaya gelen Ebrehc'nin fiili ordusuna) ve benzerlerine yaptığı gibi size de hem üstünüzden; hem de firavun ile Karun ve adamlarına yaptığı gibi ayaklarınızın altından bir azab göndermeye muktedirdir."

Diğer bir görüşe göre ise,

- üstünüzden; büyüklerinizden ve reislerinizden;

- ayaklarınızın altından da, sefillerinizden ve kölelerinizden, demektir.

"Ev/ veya" kelimesi, ikisinden hâli olmamak içindir; ikisinin bir araya gelmemesi için değildir. Nitekim Nûh kavmine yapıldığı gibi her iki cihetten birden azap gönderilmiştir.

Allah (celle celâlühü), sizi, çeşitli arzu ve istekleri olan, her biri bir önderin peşinden giden hıziblere bölerek aranızda, savaşlar meydana getirmeye de kaadirdir.

Burada azab tattırılanlar kâfirler, azabları tattırılanlar da mü'minlerdir. Bu itibarla bu kelamda, hem mükâfat hem de ceza va'di vardır.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu âyetteki "a'z ab en min fevkıiküm / size üstünüzden..." anlamındaki ifâdeyi okuyunca, "Senin Zatına sığınırım / Eû'zü bi-vechike!" dedi ve "ev min tahti erculiküm / veya ayaklarınızın altından bir azab..." ifâdesini okuyunca da yine "Senin Zatına sığınırım / Eû'zü bı-vechike!" dedi ve "veya fırkalara bölüp kiminizin hıncım kiminize tattırmaya kadirdir / ev yelbiseküm şiyea'n ve yüzîka ba'dzaküm be'se ba'dz "ifâdesini okuyunca da, "Bu daha ehvendir / Hâza ehvenü" veya "Bu daha kolaydır / Hâza eyseru; " buyurdu.

Yine rivâyete göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur:

"- Ben Rabbimden diledim ki ümmetime, onların üstünden veya ayaklarının altından bir azab göndermesin / Seeltü rabbı eıı lâ yeb'a'se a'lâ ümmeti a'z âb en min fevkıihim ev min tahti ercülihim."

"Allah (celle celâlühü) da, benim bu dileğimi kabul etti / Feea'tanî zâlike."

"Bir de, Ondan diledim ki, ümmetim birbirine düşmesin / Ve seeltehu en lâ yec'a'le be'sehum beynehum."

Fakat bu dileğimi kabul etmedi / Femena'nî zâlike."

B- "Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz."

Onlar, hakikati anlasınlar, apaçık gerçeğe vâkıf olsunlar ve içinde bulundukları kibir ve inattan dönsünler diye âyetlerimizi nasıl tüıiü türlü açıklıyoruz.

66
"(Resûlüm) kavmin O'nu tekzib etti. Oysa o (Kur’ân), haktır.

De ki:

Ben sizin üzerinize vekil değilim."

A- (Resûlüm) kavmin onu tekzib etti."

Resûlüm! Senin kavminden inat edenler, va'dedilen azabı, yahut o azabın geleceğini haber veren şanlı Kur’ân'ı yalanladılar.

Onların "kavmüke / senin kavmin" olarak zikredilmesi, her halde onların son derece kötü halli olduklarını bildirmek içindir. Zira onların Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) kavminden olmakla beraber bu hakikati yalanlamaları, onların son derece azgın ve mütekebbir olduklarını gösterir.

B- "Oysa o (Kur’ân), haktır (Ve hüve'l-hakk)."

Va'dedilen o azab, muhakkak gerçekleşecektir.

Ya da onların yalanladığı Kur’ân, haber verdiği her şeyin doğru olduğu bir kitaptır.

Bu kelâm, onların cinÂyetinin pek büyük ve çirkinliklerinin pek aşırı olduğuna delâlet eder.

C- "De ki (Kul): Ben sizin üzerinize vekil değilim."

Resûlüm, onların sonlarının neye varacağına ve uhdende bulunan risalet vazifesini hakkıyla yerine getirdiğine dikkatlerini çekmek üzere de ki:

- Ben, sizi tekzibten men ve tasdike icbar etmek için işlerinizin vekâletini üstlenmiş bir muhafız da değilim. Ben ancak bir uyarıcıyım ve uhdemdeki bu vazifeyi de ifâ ettim; göreceklerinizi size haber verdim.

67
"Her haberin kararlaştırıldığı bir zaman var. Siz de yakında öğreneceksiniz."

A- "Her haberin kararlaştırıldığı bir zaman var."

Her haberin ve ezcümle sizin azab haberinizin, gerçekleşeceği bir zaman vardır.

B- "Siz de yakında öğreneceksiniz."

Sız de, dünyada veya âhirette, ya da her ikisinde size verilen haberin ne olduğunu öğreneceksiniz.

"Sevfe" kelimesi, genellikle fiilin başında gelecek için kullanıldığı halde burada tekid içindir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

" Onun verdiği haberin doğruluğunu bir zaman sonra çok iyi öğreneceksiniz." (Sâd 38/88)

68
"Ayetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün zaman başka bir konuya dalıncaya kadar onlardan yüzçevir. Eğer şeytan bunu sana unuttursa hatırlayınca artık o zâlimler topluluğu ile oturma."

A- "Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün zaman başka bir konuya dalın caya kadar onlardan yüzçevir."

Resûlüm! Kureyş'in âdeti olduğu üzere, âyetlerimiz hakkında tekzib, istihza ve tenkide dalanları gördüğünde, onların arasından kalk, meclislerini terk et ve onlar, başka bir konuya geçinceye kadar onlardan uzak dur.

B- "Eğer şeytan bunu sana unuttursa hatırlayınca artık o zâlimler topluluğu ile oturma."

Şeytan, seni meşğul eder, sen de unutup onlarla oturur veya oturmaya devam edersen, yasağı hatırladıktan sonra artık o zalimler güruhuyla oturma.

Bu kelâmda zamir makamında zâhir ismin (zalimler güruhu) zikredilmesi, onların zâlim olduklarını, tekzib ve istihzayı, tasdik ve tazim yerine koyduklarını ve bunu çok ileri götürdüklerini teşhir etmek içindir.

69
"Allah'tan sakınan (ittika eden, takva sahibi olan)lara onların hesabından bir şey (sorumluluk) yoktur. Fakat bir hatırlatma (zikir) olmalı. Umulur ki sakınırlar."

A- "Allah'tan sakınan (ittika eden, takva sahibi olan) lara onların hesabından bir şey (sorumluluk) yoktur."

Ibni Abbas tarafından rivâyet olunduğuna göre, Müslümanlar, âyetleri tekzib ve istihza konusu yapan o kâfirlerle oturmaktan nehyedilincc şöyle dediler:

"- Eğer Kur’ân'la istihza ettikleri her defasında onlarla oturmayacağız; dersek, Mescid-i Haram'da oturamayız ve Beytullahi tavaf edemeyiz."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Allah'ın (celle celâlühü) âyetleri hakkında yakışıksız sözler söyleyenlerin amellerinin ve hallerinin çirkinliklerinden, onların işledikleri cürümlerin hesabından takva sahiblerine hiçbir sorumluluk teveccüh etmeyeceği bildirildi.

B- "Fakat bir hatırlatma (zikir) olmalı (Velâkin zikrâ)."

Bu kelâm, geçen olumsuz cümledeki iblıamı gidermek içindir. Yani mü'minler, onların içinde bulundukları çirkinlikleri mümkün olan öğüt ve uyarılarla kendilerine hatırlatmalı ve onlara nefret ve inkârlarını göstermek suretiyle kötülüklerine engel olmaya çalışmalıdır.

C- "Umulur ki sakınırlar."

Umulur ki, onlar, âyetler hakkında o sözlere dalmaktan utanarak veya nefret ederek sakınırlar.

Diğer bir görüşe göre, "onlar" zamiri takva sahiblerine râcidir. Yani takva sahibi mü'minler, takvalarında sabit kalsınlar, yahut takvaları artsın diye diğer mü'minler tarafından uyarılmalıdırlar.

70
"Dinlerini oyun ve eğlence edinmiş ve dünya hayâtı kendilerini aldatmış kimseleri bırak ve onunla (Kur'ân) şunu hatırlat:

Bir kimse (nefis) kendi kazandığı (işlediği suçlar) yüzünden rehin alınırsa onun Allah'tan başka ne bir velîsi ne de bir şefii kalır. O, her türlü fidyeyi (kurtuluş akçasını) verse de kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden rehin alınmış olanlardır. Onlar için inkâr ettikleri şeyden dolayı kaynar bir içecek ve acı bir azab vardır."

A- "Dinlerini oyun ve eğlence edinmiş ve dünya hayâtı kendilerini aldatmış kimseleri bırak."

Onlar, yerine getirmekle emrolundukları dinlerini bir oyun ve eğlence edindiler; islâm dinini maskaraya aldılar ve alay konusu yaptılar.

Resûlüm., böylelcrinden yüz çevir, onları kendi hallerine bırak, onların fiillerine ve sözlerine hiç aldırma.

Bir diğer görüşe göre bu âyet,

" Onları bırak; yesinler, yararlansınlar ve boş umutlarla oyalansınlar; yakında öğrenecekler." (Hicr 15/3) âyeti gibi onlar için bir tehdittir.

Onlar dünya hayâlıyla mutmain oldular ve hattâ ondan başka bir hayât olmadığını iddiâ ettiler.

B- ".. .Ve onunla (Kur'ân) şunu hatırlat (Ve zekkir bihi):

Bir kimse (nefis) kendi kazandığı (işlediği suçlar) yüzünden rehin alınırsa onun Allah'tan başka ne bir velisi ne de bir şefii kalır.

O her türlü fidyeyi (kurtuluş akçasını) verse de kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden rehin alınmış olanlardır."

Onlar taşıdıkları sıfatlar sebebiyle helâke uğratılmışlardır.

Burada uzak için kullanılan "ülâike / işte onlar" kelimesini istimali, onların kötü haldeki derecelerinin pek uzak olduğunu bildirmek içindir.

Hulâsa, dinlerini oyun ve eğlence edinip dünya hayâtının aldattığı kimseler, kazandıkları sebebiyle helâke maruz kalanlardır.

C- "Onlar için inkâr ettikleri şeyden dolayı kaynar bir içecek ve acı bir azab vardır."

Bu bir istinaf cümlesi olup mezkûr kelâmdan doğan bir sualin cevabı mahiyetindedir ve onların, yaptıklarından dolayı nasıl rehin alınacaklarını ve bunun akıbetini beyan eder. Sanki "yaptıklarına karşılık rehin olarak alıkonulduklarında halleri ne olacak? "diye sorulmuş da, bunun cevabı olarak da küfürlerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek olduğu ifâde edilmiştir. Bu su onların karınlarında kaynamaya devam edecek ve bağırsaklarını parçalayacaktır.

"Kazandıklarından dolayı" ifâdesinden de anlaşıldığı gibi diğer günahlarından dolayı da azab göreceklerdir. Dikkat edilirse her iki azab da (kaynar içecek ile elem verici azab) küfürlerinin sonucudur. Bundan maksad hem küfür, hem de ona bağlı olarak işlenen diğer günahlar ve kötülüklerdir.

71
"(Resûlüm) de ki:

"- Biz Allah'ı bırakıp da ne bir yararı ne de bir zararı dokunmayan şeylere mi tapalım? Allah, bizi hidayete erdirdikten sonra topuklarımız üzerinde geriye mi dönelim? O kimse gibi ki şeytanlar onu yoldan çıkarmış ve yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşır hale getirmişlerdir. Oysa onun "bize gel!" diye hidayete çağıran arkadaşları vardır."

(Resûlüm) de ki:

"- Allah'ın hidayeti tek doğru yoldur. Ve biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Biz Allah'ı bırakıp da ne bir yaran ne de bir zararı dokunmayan şeylere mi tapalım?"

Bir görüşe göre, bu âyet, Ebubekir (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Oğlu Abdurrahman, onu putlara tapmaya davet ettiği zaman bunu söylemiştir.

Âyetteki emrin Resûlüllah'a tevcih edilmesi, Resûlüllah ile onun arasındaki birlik ve beraberliği vurgulamak sûretiyle Ebubekir el-Sıddîk'in şanını yüceltmek içindir.

Bütün ülûhiyet sıfatlarını, özellikle fayda ve zarar verme kudretini haiz Allah'ı (celle celâlühü) bırakıp da bize fayda ve zarar vermeye muktedir olmayan şeylere mi tapacağız? Oysa mâbûdiyctin asgari mertebesi, bunlara muktedir olmaktır.

B- "Allah, bizi hidayete erdirdikten sonra topuklarımız üzerinde geriye mi dönelim. O kimse gibi ki şeytanlar onu yoldan çıkarmış ve yeryüzünde şaşkın şaşkın (hayran) dolaşır hale getirmişlerdir. Oysa onun "bize gel" diye hidayete çağıran arkadaşları vardır."

Allah bizi şirkten kurtarıp İslama hidayet ettikten sonra şeytanların yoldan çıkardığı ve yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşır hale getirdikleri, oysa arkadaşlarının "Bizim yolumuza gel!" diye kendisini sırat-ı müstakime çağırdıkları kimse gibi topuklarımız üzerinde küfre mi dönelim?

Bu istifham, inkârîdir. Böyle bir hareketin olmaması gereğini ifâde eder. Geriye, şirke mi dönelim; demektir. Şirke dönmenin, topuklar üzerinde geriye dönmeye benzetilmesi bu hareketi çirkinlikte sembol olmuş bir şeyle tasvir suretiyle kınamak içindir. Ayrıca bunda, şirkin, arkaya atılmış, terkedilmiş bir hal olduğuna da işaret vardır.

"Ba'de iz hedana-llâhü / Allah bizi hidayete erdirdikten sonra" ifâdesi, inkârı tekid içindir. Sanki şöyle denilmiştir:

Yegâne "Hâdî", hidayete erdiren Allah (celle celâlühü) bizi hidayete erdirdikten sonra şeytanların idlâli, dalâlete düşürmesiyle şirke mi döndürüleceğiz?

"Ü'tina / bize gel!" ifâdesi de işaret ediyor ki, onları çağıranlar, hidayete ermiş ve sırat-ı müstakimde sâbit kadem olmuş kimselerdir. Ancak çağrılanlar ne çağıranları ne de çağrıldıkları sırat-ı müstakimi bilmektedirler. Onlar yalnızca bir ses duyuyorlar fakat o sesin ne dediğini anlayamıyorlar.

C- "(Resûlüm) de ki (Kul):

Allah'ın hidayeti tek doğru yoldur."

Resûlüm, de ki:

"- Allah'ın bizi hidayet ettiği İslâm, yegâne doğru yoldur; ondan başkası sırf dalalet ve sadece azgınlıktır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır?" (Yûnus 10/32)

"Kul / de ki" emrinin tekrar edilmesi, emredilen şeye önem verildiğini götermek ve şirkten caydırmak içindir. Bu emir ise, İslâm'a teşvik içindir.

Ç - "Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."

Bu kelâm, burada zikredilen üç emirden neyin kastedildiğini tayin eder. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

" İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar, kendisinde ne alış-veriş, ne de dostluk bulunan bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah için gizlice ve açıkça in fak etsinler." (İbrâhim 14/31)

Sanki şöyle dememiz emrolunuyor:

1 - Bize Müslüman olun, âlemlerin Rabbine teslim olun denildi;

2 - ya da biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk.

72
"Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan sakanın (ittika edin)" diye de emrolunduk. Huzurunda topla (haşrolu)nacağınız O'dur."

Bize, âlemlerin Rabbine teslim olun, namazı kılın ve Allah'tan (celle celâlühü) sakının, denildi. O halde biz de Allah'a (celle celâlühü) teslim olalım, hakkıyla namazı kılalım ve Allah'tan (celle celâlühü) sakınalım.

Yahut da biz, Allah'a (celle celâlühü) teslim olmak, namazı dosdoğru kılmak ve O'ndan sakınmakla emrolunduk.

"Rabbi'l-â'lemîn / âlemlerin Rabbi" vasfının kullanılması, emrin illetini beyan ve emre uymanın lüzumunu tekid içindir.

"Huzurunda toplanacağınız O'dur" cümlesi de istinafı bir cümle olup mezkûr üç emre uymanın gerekliliğini belirtir.

73
"Gökleri ve yeri hak olarak yaratan O'dur. Bir şeye "Ol!" dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü haktır. Sûr'a üflendiği gün de mülk O'nundur. O, gaybı ve şahadeti bilir. O, hükümlerinde hikmet sahibi (el- Hakim)dir, her şeyden hakkıyla haberdar (el- Habîr)dır."

A-"Gökleri ve yeri hak olarak yaratan O'dur."

Göklerin ve yerin yaratılması, onlarla beraber onların içindeki varlıkların da yaratılması demektir. Bunun sarahatle belirtilmemesi, göklerin ve yerin, bütün yukarı ve aşağı varlıklara şamil olduğundandır.

B- "Bir şeye "Ol!" dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü haktır (Kavlühü'l-hakk)."

Bu istinaf cümlesi, bize beyan ediyor ki, Allah'ın (celle celâlühü) gökleri ve yeri yaratması, bir maddeye ve bir müddete bağlı değildir. Bu yaratma, başka hiçbir şeye bağlı olmaksızın sırf tekvini emirle tamamlanmış olur.

Ve zamanın belli bir bölümünde yaratılmışların fert fert her birine taalluk eden emir, bir gerçektir ve bir takım hikmetler içerir.

Nelere, hangi şeylere "ol!" denilmiştir? Bu apaçık olduğu için zikredilmemiştir.

Burada "kün/ol!" kelimesinden maksat,

- ya gerçektir,

- ya da temsilidir.

Meşhur olan görüş budur. Yani Allah'ın (celle celâlühü) emrinin, eşyâdan yaratmak istediği şeye taalluk ettiği an haktır; hak olduğuna kanıt vardır ve o hak olarak bilinmektedir.

Allah (celle celâlühü) her hengi bir şeye "kün/ol!" dediği zaman o hemen oluverir. Böylece O'nun hak sözü gerçekleşmiş olur.

Yahut Allah (celle celâlühü) hak hükmü için "kün/ol!" deyince, o da hemen oluverir.

Zamandan maksat,

- ya Allah'ın (celle celâlühü) eşyâyı yoktan var edip yarattığı zamandır;

- ya da kıyamet koptuğu zamandır.

Buna göre tekvinden (yaratmaktan) murat, bedenlere yeniden hayât verilmesi veya haşrdir. Bunu hakkıyla tefekkür eyle!

C- "Sûr'a üflendiği gün de mülk O'nundur."

Hükümranlık, her zaman Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğu halde burada özellikle Sûr'a üfürüldüğü güne tahsis edilmiş olması, o gün mülkiyete ilişkin bütün dünyevî veya mecazî ilgilerin kesilmesinden, mülk ve tasarrufun ta mamen Allah'a (celle celâlühü) mahsus ve münhasır olmasındandır. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

"Bu gün mülk kimindir?"

"Kahhar ve Bir (vahıid) Allah'ındır." (Mü'min 40/16)

Ç - "O, hükümlerinde hikmet sahibidir, her şeyden hakkıyla haberdardır."

Gizli ve açık bütün her şeyi hakkıyla, eksiksiz olarak bilen O'dur ve O, yaptığı her şeyde hikmet sahibidir; gizli ve açık bütün işlerden tamamen haberdardır.

74
"Hani İbrâhîm, babası Âzer'e bir zaman şöyle demişti:

"- Sen putları (esnamı) ilâhlar mı ediniyorsun (ittihaz ediyorsun)? Kadar ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık (dalâlet) içinde görüyorum."

Burada Resûlüllâh'a hitab eden bir fiil-i mukadder olup bu cümle,

"(Resûlüm) de ki:

- Biz Allah'ı bırakıp da ne bir yararı, ne de bir zararı dokunmayan şeylere mi tapalım?..." (En'âm 6/71) âyetine atıftır. Bazılarının sandığı gibi,

"Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan sakının; diye de emrolunduk." (En'âm 6/72) mealindeki cümleye atıf değildir.

Burada emrin vakte yöneltilmesinin sebebi, daha önce geçtiği gibi, olayları hatırlamanın gerekliliğini ifâde içindir.

Azer, Küfe çevresinde bir kasabada yaşıyordu.

Diğer bir görüşe göre, İbrâhim'in babasının adı Süryanîce bir kelime olan Tareh'tir; Azer ise, onun meşhur olan lâkabıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, Azer, onun taptığı putun adıdır; kendisi de o puta taptığı için ona bu lâkab verilmiştir.

Tâbiînden Dahhâk'e göre: "Azer, çok yaşlı insan demektir."

İbrâhim el-Zeccac'e göre de: "Azer, hatâ işleyen demektir."

Yahya b. Ziyad el- Ferrâ ile Süleyman el-Teymî'ye göre de: "Âzer, eğri demektir."

Bu görüşlere göre, Azer, onun sıfatıdır.

"Âzer"in, "ezr / kuvvet" veya "vizr / yük, günah" kökünden türetildiği görüşünde olanlara göre de onun sıfatıdır.

Başka bir görüşe göre muzaf mahzûf olup "Abid-i Âzer - Azer'e tapan" demektir.

Bir kırâete göre, bu kelime "Âzerü" olarak okunmaktadır. Bu kıraet de, onun özel isim olduğuna delildir. Zira nida harfi, ancak özel isimlerin başında lıazfedılebilir.

"Putları ilâhlar mı ediniyorsun?" ifâdesindeki "âlihe / ilâhlar" kelimesinde maksûd olan, kelimenin çoğul mânâsına itibar edilmeksizin, o cinsi tanrı edinmenin inkâr ve reddidir. Çoğul kipinin kullanılması, çok kere o yolda istimalinden dolayıdır.

Bu kelime bir kıraate göre "e-ezren" şeklinde de okunmaktadır.

Buna göre, Ezr bir putun adıdır. Bu takdirde anlam,

"- Sen. Ezr'e mi tapıyorsun?" demek olur.

Bundan sonra gelen "putları ilâhlar mı ediniyorsun?" ifâdesi, bunu tesbit ve izah içindir. Bu da onun inkâr ve reddine dahildir.

Hulâsa, İbrâhim (aleyhisselâm), babası Azer'in ve ona uyan kavminin putlara tapmalarını inkâr ve reddediyor. Çünkü onu ve onun putlara tapan kavmini, haktan sapmış ve şüphe götürmez bir dalâlet içinde görüyor.

75
"Böylece Biz, İbrâhîm'e iykan (kesinlikle iman ve itaat) edenlerden olması için göklerin ve yerin melekûtunu gösteri- yorduk."

Burada görme, basarı görme (gözle müşahehede) olup mecaz olarak marifet ve basiret nazarı için kullanılmıştır. Yani Biz, İbrâhim'e bu marifet ve basireti verdik.

Uzak için "kezâlike" işaret isminin kullanılması, işaret edilen hususun derecesinin yüksekliğini, faziletteki mertebesini bildirmek içindir.

Göklerin ve yerin melekûtunı göstermek, Allah'ın (celle celâlühü) onların Rabbi ve Mâliki olduğunu, onların içerdikleri varlıklarla beraber Allah'ın (celle celâlühü) terbiye ve idaresi, mülkiyet ve tasarrufu altında olduğunu anlatmak ve öğretmektir.

Melekût, muazzam mülk ve kaahir saltanat (hükümranlık) demektir.

Melekütun ifâde ettiği anlam bakımından değişik görüşler ilen sürülmüştür. Şöyle ki:

1- Göklerin ve yerin melekûtu, Allah'ın (celle celâlühü) kâinat üzerindeki hükümranlığını belirten bir kavramdır. Rağıb el-Isfahanî'nin görüşü de budur.

2- Göklerin ve yerin melekûtu, onların harikulâde zenginlik ve güzellikleridir.

Rivâyete göre Arş'tan Arz'a göklerin yerin bütün katlarının esrârı İbrâhîm'e gösterilmiştir.

3- Göklerin ve yerin melekûtu, onların âyetleri (delilleri)dir.

4- Göklerin melekûtu, Güneş, Ay ve yıldızlardır. Yerin melekûtu ise, dağlar, ağaçlar ve denizlerdir.

Bu görüşler, bu göstermenin basarı (gözle müşahede sûretiyle) olmasını gerektirmez. Çünkü varlıkların gösterilmesinden murat, İbrâhim'e sadece onların maddî varlıklarını görmek imkânını vermek değil, fakat ayni zamanda onu, onların hakikatlerine muttali kılmak ve onların, Allah'ın yüce şanına delâlet ettiklerini anlatmaktır.

Şüphesiz bunlar, his olarak idrâk edilecek şeyler değildir. Nitekim metninde (kezâlike) işaret isminin kullanılması işaret edilen şeyin uzak olduğunu bildirir.

"Ve li-yekûne mine'l-mûkıinîn / iykan (kesinlikle iman ve itaat) edenlerden olması için" cümlesi mâkablini açıklayan itirazî bir kelâmdır ve kendisinden sonra gelen mahzûf bir fiile ilişkindir.

Yani, Biz İbrâhîm'in Allah'ın marifetine imanda;

- vakiin dereccsine erişmesi,

- ayne'l yakın (müşahedenin sağladığı kesin bilgi) mertebesine yükselmesi, için bu hârika müşahedeyi gerçekleştirdik.

Halkı irşad ve müşrikleri ilzam da buna terettüb eden faydalardandır.

Diğer bir görüşe göre "iykan (kesinlikle iman ve itaat) edenlerden olması için "ifadesi geçmiş bir fiile ilişkindir ve bu cümle, kelâmın akışından anlaşılan mahzûf bir illete atıftır. Şöyle ki:

"İbrâhîm bunları müşriklere delil olarak göstersin ve yakiin (hakke'l-yakıîn) iman sahiplerinden olsun."

Buna göre, göklerin ve yerin melekûtünden murat, onların hârika nizamları ve âyetleridir. Zira delil göstermek, rubûbiyetin değil, fakat göklerin ve yerin âyetlerini göstermenin gayelerindendir.

76
"Vaktaki onun üstüne gece çöktü; o zaman yıldızı gördü.

"- İşte Rabbim bu!" dedi.

O batıp kaybolunca (ufûl edince):

"- Ben batıp kaybolanları sevmem." dedi."

A- "Vaktaki onun üstüne gece çöktü; o zaman yıldızı gördü (rea kevkeba)."

Bu cümle, hak olduğu açık ilk görüşe göre 74. âyetin "Hani İbrâhırn... demişti" cümlesine atıftır. Bu iki cümle arasındakiler, itirazı cümlelerdir. Çünkü Allah (celle celâlühü) İbrâhîm'e bu suretle şunları öğretmiş oluyordu:

- Göklerin, yerin ve onların barındırdığı bütün varlıkların Rabbi ve Mâliki Allah'tır;

- Kâinattaki bütün varlıklar, var olmak ve varlıklarını sürdürmek için O'na muhtaçtır;

- Kâinattaki her şey O'nun kayıtsız hükümranlığının zebunudur;

- Allah'tan (celle celâlühü) başka hiçbir şey hak ve gerçek nıabûd değildir;

- Putlara veya gök cisimlerine tapmak, onlara tanrılık izafe etmek cehalet ve sapıklıktır.

Olay acaba günün hangi saatinde gerçekleşmiştir?

Bilindiği gibi yıldızlan görmek için ancak Güneşin batması ve havanın kararması gerekir. O halde bu hâdise, Güneşin batmasına yakın olmuştur,

Bir görüşe göre söz konusu yıldız, Zühre (Venüs),

Diğer bir görüşe göre ise Müşteri (Jüpiter) yıldızı idi.

B- "İşte Rabbim bu!" dedi (Kale lıâza rabbî)."

Bu bir istinaf cümlesi olup geçen cümleden anlaşılan gizli bir sualin cevabı mahiyetindedir. Bu gizli sual,

"İbrâhîm yıldızı görünce ne yaptı?" dır.

İbrâhîm (aleyhisselâm), bu sualin cevabı olarak kalben inanmadığı halde fakat putlara ve yıldızlara tapan babasının ve kavminin inancını paylaşiyormuş gibi görünerek böyle bir söz sarfetmiştir. Çünkü bir görüşün fesadına delil getiren kimse, önce onu hasmının görüşüne göre anlatır; sonra onu çürütmek için üzerine gider. Bundan dolayıdır ki eğer İbrâhim, putlar hakkında yaptığı gibi bunda da doğrudan doğruya hakkı dile getirmiş olsaydı, onlar kibir ve inatlarına devam ederler ve azgınlık içinde direnirlerdi.

Bir görüşe göre de, İbrâhim (aleyhisselâm) bu sözü, araştırmak ve delil bulmak için söylemiştir. Ancak bu tarz bir yorum, nazm-i celilin fasahat ve belâgatine ve İbrâhim Halil'in makamının azamatine halel getirir.

C- "O, batıp kaybolunca (ufûl edince) (Felemmâ efele):

"- Ben batıp kaybolanları sevmem" dedi."

O yıldızın battığını görünce de şöyle dedi:

"- Ben, bir mekândan diğerine veya halden hale geçen, engellenebil en, gizlenen, batan ve kaybolan varlıkları sevmem. Çünkü onlar tanrı olmaktan kesinlikle uzaktır."

77
"Vaktaki Ay'ı doğar gördü.

"- İşte Rabbim bu!" dedi. O da batıp kaybolunca:

"- Eğer Rabbim bana hidayet etmeseydi ben muhakkak sapıklar topluluğundan olurdum" dedi."

A- "Vaktaki Ay'ı doğar gördü.

"- İşte Rabbim bu!" dedi."

İbrâhîm yıldız battıktan sonra Ay'ı yeni doğarken görünce, yukarda açıklanan anlamda "İşte Rabbim bu!" demişti.

B- "O da batıp kaybolunca (Felemma efele):

"- Eğer Rabbim bana hidayet etmeseydi ben muhakkak sapıklar topluluğundan olurdum." dedi."

Yıldız gibi Ay da batıp kaybolunca:

"- Rabbim eğer bana hidayet: etmeseydi, doğru yolu göstermeseydi ben de muhakkak dalâlete düşenlerden olurdum. Çünkü benim gördüğüm, şeylerden hiçbiri Rabba yakışmaz."

İbrâhîm'in bu sözleri, ziyadesiyle insafı gerektirir. Çünkü İbrâhîm muhtemelen o vakit batısında yüksek bir dağ bulunan bir yerde idi. Gündüz öğle vakti veya ondan biraz sonra yıldız ve Ay, o dağın arkasında kayboluyorlardı. Yıldız, dağa yakın bulunuyordu ve doğu ufku da açıktı. Yoksa o yıldızın kaybolmasından hemen sonra Ayin doğması ve sonra Güneş doğmadan onun da kaybolması tasavvur edilemez.3

3 İbrâhîm'in bütün bu olayları bir gün içinde yaşamış olması elbette zorunlu değildir. Bunların değişik günlerde ve birbiri peşinden yaşanmış olması daha akla yakındır. Çünkü bu sonunda tevhid inancına varan bir dizi müşahede, düşünce ve muhakemedir.

78
"Vaktaki Güneş'i doğar gördü.

"İşte Rabbim bu, hepsinden daha büyük (ekber)!" dedi. Fakat o da batıp kaybolunca:

"- Ey kavmim, ben sizin ortak koş taklarınızdan uzağım (beriyim)." dedi."

A- "Vaktaki Güneşi doğar gördü.

İşte Rabbim bu, bu hepsinden daha büyük" dedi.."

Güneş'i doğarken görünce de "İşte Rabbim bu!" demesi, daha önce açıklanan anlamdadır.

Şems (Güneş) kelimesi dişi olarak kullanıldığı halde erkek işaret ismi "hazâ" ile gösterilmiş olması, onun bir "Rabb" değil sadece bir cisim olduğundandır.

"Hâza ekber / bu hepsinden daha büyük" ifâdesi, İbrâhim'in göstermiş olduğu insafı tekid içindir.

Ayrıca burada müşriklerin dininin başka bir fesadına gizlice işaret vardır. Çünkü büyüğün küçüğe nazaran Rab olmaya daha layık olduğu belirtilmektedir.

B- "Fakat o da batıp kaybolunca (Felemma efelet):

"- Ey kavmim, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım." dedi."

O yıldız ve Ay gibi Güneş de kaybolunca, insanların hepsine hitaben hakkı şöyle dile getirdi:

"- Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz, sonradan yaratılmış (muhdes), halden hale dönen (mütegavyir) ve icad edenin emrine musahhar cisimlerden beriyim."

Bu hükmün yıldız, Ay ve Güneş'in doğuşlarının değil de, batışlarının sonucu olarak ifâdesi, hücceti bu hikmetli siyak ile sevketmenin gereğidir. Zira her ikisi (doğuş ile batış) de, her ne kadar Rab olarak zikredilmeye

kesinlikle layık değilse de, birincisi (doğuş), tanrılık liyakatinin kısmen vehmedilmesine daha elverişlidir. İkincisi (batış) ise mezkûr liyakate tamamen münafîdir.

79
"Ben yüzümü hanîf (ihlâslı, kararlı ve muvahhid) olarak gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'a çevirdim. Ben O'na ortak koşanlardan değilim."

İbrâhîm (aleyhisselâm), babası ile kavminin inançlarından uzaklaştıktan sonra bu kâinatı yoktan var eden Allah'a yönelerek dedi ki:

Gerçekten ben, bütün bâtıl inançlara arkamı dönerek yüzümü gökleri ve yeri ve taptığınız cisimleri yoktan var eden Allah'a (celle celâlühü) çevirdim ve ben, hiçbir söz ve hareketimde müşriklerden değilim."

80
"Kavmi onunla tartışmaya başladı. O, şöyle dedi:

"- Beni hidayete erdirdiği halde siz, Allah hakkında benimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum; ancak Rab- bimin dilemesi müstesna. Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Hiç tezekkür etmez (düşünmez, öğüt kabul etmez) misiniz?"

A- "Kavmi onunla tartışmaya başladı."

Kavmi, tevhid inancı konusunda ona gaalib çıkmak için mücadeleye başladı ve İbrâhîm onlara şöyle seslendi:

B- "Beni hidayete erdirdiği halde siz Allah hakkında benimle tartışmaya mı girişiyorsunuz?"

Bu istinafı kelam, sanki "Pek iyi, İbrâhım'in kavmi, kendisiyle tartışmaya girince o ne demişti?" sualine cevabtır. Onlar, İbrâhîm ile tartışabilecek düzeyde olmadıkları halde o cür'eti gösterince, İbrâhim :

"- Allah, beni hidayete erdirmişken, siz O'nun hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz?" demiştir.

Bunun anlamı şudur:

İbrâhîm'in Allah (celle celâlühü) tarafından hidayete erdirilmiş ve O'nun katından desteklenmiş olması, kavminin onunla tartışmasının imkânsızlığını zorunlu kılar.

C- "O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum; ancak Rabbimin dilemesi müstesna."

Bu, tartışma esnasında onların İbrâhîm'i putlarından kendisine bir kötülük gelmekle korkutmalarına cevabtır. Nitekim. Hûd'un kavmi de ona şöyle demişlerdi:

" Biz "tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış" demekten başka bir şey söylemeyiz." (Hûd 11/54)

Her halde onlar, İbrâhîm'i putları kırdığı zaman böyle korkutmuşlardı.

Yani İbrâhim (aleyhisselâm) şöyle demiş oluyor:

"- Sizin Allah'a (celle celâlühü) ortak koştuğunuz şeylerden korkmam; ancak Allah'ın bana bir kötülük isabet etmesini dilemesi hali müstesna. O da, ancak Allah (celle celâlühü) tarafındandır; sizin tanrılarınızın onda bir etkisi olmaz.

Rab unvanının İbrâhim (aleyhisselâm) zamirine izafe edilerek kullanılması, onun, Allah'ın hükmüne boyun eğdiğinin, O'nun emrine tam teslimiyet gösterdiğinin ve O'nun hükümranlığının ve rubûbiyetinin altında olduğunun izahıdır.

Ç- "Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

Bu cümle, geçen istisnanın bir illeti ve izahı gibidir. Yani Cenab-ı Allah'ın ilmi her şeyi kuşattığı için, her hangi bir sebeple bana isabet edecek kötülüğü bilmesi de gayet tabiîdir.

D- "Hiç tezekkür etmez (düşünmez, öğüt kabul etme) misiniz?"

Sizin tanrılarınız cansız varlıklardır; ne bir fayda sağlamaya, ne de bir zarar dokundurmaya muktedir değillerdir. O hal de onların bana zarar veremeyeceklerini bilmiyor musunuz? Siz hiç düşünmez misiniz?

81
"Siz, hakkında hiçbir sultan (delil, kanıt, güç) indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? İki fırka (ayrı taraf)dan hangisi güven verici olmaya daha lâyık? Biliyorsanız haydi söyleyin?"

Bundan önce İbrâhim (aleyhisselâm) kâfirlerin iddiâlarının aksine, gerçekte ve haddi zâtında putlardan korkusu olmadığını beyan etmişti. Şimdi bu istinafı kelamla da, hiçbir korku duymadığını onları ilzam yoluyla anlatıyor.

Bu istifham, korkunun vukuunu inkâr ve onu tamamıyla nefyetmek içindir. Tıpkı,

" Müşriklerin Allah ve Resûlü katında nasıl geçerli bir ahdi olabilir?" (Tevbe 9/7) âyeti gibi.

Açıkça anlaşıldığı gibi inkâr, aslında vaki olan bir şeyi kabullenmemek ve reddetmek için değildir. Tıpkı,

" Siz Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz...?" (Bakara 2/27) âyetindeki inkâr gibi. (Bu, vaki olanı inkâr içindir.)

Bu kelamda, inkârın, korkunun keyfiyetine tevcihi, kendisine tevcihinden daha kuvvetli bir anlam taşır. Çünkü varlık âlemine gelen her şeyin vücûdü, kesinlikle belli bir hal ve keyfiyet üzere olmak zorundadır. Binaenaleyh bir şeyin bütün hal ve keyfiyetlerinden hiçbiri mevcut olmayınca, onun vücûdu da bütün cihetlerden delil yoluyla gayri mevcud olur.

"...Mâ eşraktüm velâ tehâfûne... / Siz ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da..." şeklindeki ifâde, İbrâhim'in (aleyhisselâm) korkuyu inkâr etmesinin izahı ve onların da bunu kabul ettiklerinin ikrarıdır. Onlar, korku mahallinde korkmadıklarına göre, İbrâhim'in (aleyhisselâm) güven mahallinde korkmaması gayet tabiîdir. İbrâhim şöyle demek istiyor:

Siz, kâinatta en korkunç şey olan, yerde ve gökte bir benzeri bulunmayan Allah'a (celle celâlühü) yaratıklarını ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben, korkulacak bir şey olmadığı halde niçin korkayım?"

"Ma lem yünezzil bihi a'leyküm sultana / hakkında hiçbir sultan (delil, kanıt, güç) indirmediği" yolundaki kelâm, istihza ve gazap yoluyla söylenmiştir.

Bu ayni zamanda şunu ifâde eder:

Din işlerinde ancak Allahü teâlâ katından indirilmiş hüccetlere itibar edilir.

Bazılarına göre, âyetteki "velâ tehâfûne / ve siz korkmuyorsunuz" cümlesi "Ve keyfe ehâfü / ben nasıl korkarım" cümlesine atıf olup onunla birlikte inkâr ve taaccüb hükmüne dahildir.

Ancak bu görüşün hiçbir haklı izahı yoktur. Çünkü bu, kesinlikle mânânın fesadına yol açar. Şöyle ki:

İnkâr, külli nefiy (olumsuzluk) anlamındadır. Buna göre, İbrâhim'den korkuyu nefyetmek, onlardan da korkunun nefyini nefyetmek sonucu ortaya çıkar ki, bunun fâsid olduğu aşikârdır. Birincisinde inkârı, vukûun nefyine, ikincisinde ise vaakıi olanı yadırgamaya hamletmek ise, asla câız değildir. Kaldı ki, bundan sonra gelen "Fe eyyü'l-ferikayni ehakku bi'l-emn / İki fırkadan hangisi güven verici olmaya daha layıktır?" mealindeki cümle de, bunun geçersiz olduğunu kesin olarak belirtir. Çünkü bu kelâm, İbrâhim'in korku mahallinde korkuyu inkâr etmesine terettiib eder. O kâfirleri de İbrâhim'in içinde bulunduğu güvene layık

olduğunu; onların ise, içinde bulundukları güvene layık olmadıklarını kabul etmek zorunda bırakır. Âyette, kâfirlerin de kısmen güvene liyakatleri olduğunu bildiren tafdzıîl kipinin kullanılması ("Hangisi güvene daha layıktır?" denmesi), kelamı insaf üslubunda sevketmek suretiyle onları kibir ve azgınlıktan vazgeçirmek içindir.

İki fırka (taraf)dan murad, güven mahallinde güvende olan grup ile korku mahallinde güvende olan gruptur.

Nazm-i kerimdeki ifâdenin, "O halde hangimiz güvene daha layıktır? Ben mı, yoksa siz mi? "anlamındaki ifâdeye tercih edilmesi, hükmün illetine dikkat çekmek suretiyle onları hak cevaba zorlamanın tekidi içindir; yoksa mücerret nefis tezkiyesinden sakınmak için değildir.

E - "Biliyorsanız haydi söyleyin."

Eğer buna daha layık olanı biliyorsanız, eğer bir şey biliyorsanız, eğer bilgi sahibi iseniz, haydi söyleyin.

82
"O kimseler ki iman ettiler ve imanlarına zulüm karıştırmadılar; işte güven (enin) onlarındır ve hidayete erenler (doğru yolu bulanlar) de onlardır."

Bu istinafı kelâm, başkasının sözlerinin hikâyesi değildir. Kaçınılmaz hak cevabın doğrudan doğruya Allah tarafından ifâde buyurulmasıdır.

Gerçek mü'minler imanlarına zulmü karıştırmayanlardır. Müşrikler ise Allah'a (celle celâlühü) inanmakla beraber putlara da taptıklarını, bunun imanlarım tamamladığını, çünkü putların kendilerini Allah'a (celle celâlühü) yaklaştırdığını ve O'nun katında kendilerine şefaatçi olacağını iddiâ ediyorlardı. Ve şöyle diyorlardı:

" Biz onlara ibadet etmiyoruz ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye bunu yapıyoruz." (Zümer 39/3)

İşte imanlarına zulüm karıştırmalarının mânâsı budur.

Mü'minler, bu sıfatla vasıflandırıldıktan, başkalarından bu sıfatla ayrıldıktan sonra "ülâike/işte onlar" kelimesiyle onlara işaret ediliyor. Bu kelimedeki uzaklık mânâsı, onların derecelerinin yüksekliğini ve şerefteki mertebelerinin yüceliğini bildirmek içindir. Yani şirk şaibesinden tamamen uzak, halis iman vasfını taşıyanlar var ya, güven ancak onlarındır ve hakka hidayet edilmiş olanlar da ancak onlardır; başkaları ise, apaçık bir dalalettedir.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet-i kerime nâzil olunca, Sahabîler zorda olduklarını düşünmeye başladılar ve:

"- Hangimiz nefsine zulmetmemiştir (Eyvüna lem yazlim)?" dediler.

O zaman Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"- Bu zulüm sizin sandığınız gibi değil; Lokman'ın:

" Yavrucuğum, Allah'a ortak koşma; çünkü şirk, büyük bir zulümdür." (Lokman 31/13) âyetiyle oğluna anlattığı zulümdür. Allah'a iman, Hakîm olan Yaradan in varlığını tasdik edip sonra da bu tasdike şirk karıştırmak değildir."

Çünkü imana şirk karıştırıldıktan sonra hakikî iman artık kalmaz.

Bir görüşe göre de, burada zulümden murad, sahibini fâsık yapan günahlardır.

Ancak zahir olan, birinci görüştür; çünkü bu kelâm, anılan iki grubun halini anlatan cevap mahiyetindedir.

83
"îşte İbrâhîm'e, kavmine karşı verdiğimiz hüccetlerimiz bunlardır. Biz, dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "İşte İbrâhîm'e, kavmine karşı verdiğimiz hüccetlerimiz bunlardır."

"Tilke / işte bunlar", En'âm (6) sûresinin 76, 77, 78. âyetlerinde zikredilen ve İbrâhim'e verilen hüccetleri ifâde eder.

Diğer bir görüşe göre ise söz konusu "tilke",

"Beni hidayete erdirdiği halde siz, Allah hakkında benimle tartışmaya mı girişiyorsunuz?" (En'âm 6/80) meâlindeki âyeti işaret eder.

B- "Biz, dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz."

İlâhî iradenin ön gördüğü hikmet ve maslahatin gereği olarak, kimleri dilersek onların derecelerini yükseltiriz.

Bu kelamda istikbal fiil kipinin (yükseltiriz) kullanılması bu terfiin sadece ibrâhim'e mahsus değil bütün seçkin hayırlılar arasında cari İlâhî bir sünnet olduğuna delâlet eder.

Bu cümle, terkib olarak mâkablinden bağımsız bir izah mahiyetindedir.

C- "Şüphesiz ki Rabbin hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir, her şeyi hakkıyla bilen (Mîm)dır."

Rabb'in Allah (celle celâlühü), insanların derecelerini yükseltirken veya indirirken bir hikmet gözetir. O, derecesini yükselttiği kimsenin değişik mertebelere istidadını da bilir. Bu cümle, mâkablinin illeti mahiyetindedir.

"Rabb" kelimesinin, azamet zamiri yerine İbrâhim zamirine izafe edilmesi (senin Rabbain, denmesi), Allah'ın (celle celâlühü) İbrâhim'e ziyâdesiyle lütuf ve inâyet buyurduğunu gösterir.

84
"Ve Biz ona (îbrâhim'e) İshaak ve Ya'kuub'u verdik. Hepsine de hidayet ettik (doğru yola ilettik). Bundan önce Nuh'a ve onun zürriyetinden Davud'a, Süleyman'a, Evyûb'a, Yûsufa Mûsâ ve Harun'a da hidayet etmiştik. Biz, iyilik eden (muhsin)leri böyle mükâfatlandırırız."

A- "Ve Biz ona (İbrâhîm'e) İshaak ve Ya'kuub'u verdik. Hepsine de hidayet ettik (doğru yola ilettik)."

Bu cümle, daha önce geçen,

" İşte İbrâhîm'e, kavmin karşı verdiğimiz hüccetlerimiz bunlardır (En'âm 6/83) cümlesine atıftır. Yani Biz, onların her ikisini de hidayet ettik. Her ne kadar onların neye hidayet edildikleri belirtilmemiş ise de bu bellidir. İbrâhim'in hidayet edildiği yol haktır ve oğullarının da onun yoluna uydukları açıktır.

B- "Bundan önce Nûh'a ve onun ziirriyetinden Davud'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsufa, Mûsâ ve Harun'a da hidayet etmiştik."

İbrâhîm'den önce Nûh'u (aleyhisselâm) da hidayete erdirmiştik. Allah (celle celâlühü), Nûh'a (aleyhisselâm) olan hidÂyetini İbrâhim için nimet sayıyor. Çünkü babanın şerefi evlâda da geçer.

"Ve min zürriyetihi / onun ziirriyetinden" ifâdesindekı "hi / onun" zamiri İbrâhim'e (aleyhisselâm) râcidir. Çünkü burada,

- hem nazm-ı kerimin siyakı,

- hem de İbrâhim'e hüccet verilmesi,

- derecesinin yükseltilmesi,

- kendisine Peygamber evlât bahsedilmesi,

- kıyamet gününe kadar bu şerefin kendi neslinde bırakılması gibi özellikler buna delâlet eder.

Bütün bunlar da, İbrâhim dinine mensub olduklarını iddia eden müşrikleri ve Yahudileri ilzam etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan zamir, Nuh'a (aleyhisselâm) râcidir. Zira zamirin en yakına râci olması genel bir kuraldır ve burada da en yakın Nûh dur. Bir de. Yunus ile Lût İbrâhim (aleyhisselâm) neslinden değildir. Binaenaleyh eğer bu zamir, İbrâhim'e râci olsaydı, bu hüküm, isimleri bu âyet ve bundan sonraki âyette sayılanlara mahsus olurdu ve üçüncü âyette zikredilenler, Nuh'a atfolunurdu.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

Bu Peygamberlerin hepsi, İbrâhim'e izafe edilir. Gerçi bu

Peygamberlerin içinden, ne anne, ne de baba tarafından nesebi İbrâhim'e ulaşmayanlar vardır. Meselâ Lût (aleyhisselâm), ibrâhim'in (aleyhisselâm) in kardeşinin oğludur. Ancak Araplar, amcayı da baba sayarlar. Nitekim Allah Yakub'un çocuklarını anlatırken onların:

" Senin İlâhına ve ataların ibrâhim, İsmâil ve İshaak'ın İlahına, bir tek İlâha tapacağız. Biz O'na teslim olanlarız." (Bakara 2/133) dediklerini hikâye eder.

Oysa İsmail Yakuub'un (aleyhisselâm) amcasıdır.

Burada zikri geçen Evyub Emûs'un oğludur ve o da, İshakin oğlu isin torunlarındandır.

C- "Biz iyilik eden (muhsin)leri böyle mükâfatlandırırız."

Biz, İbrâhim'i mükâfatlandırdığımız gibi bütün ihsan ehlini de mükâfatlandırırız.

İhsan ehline olan mükâfatın, ibrâhim'in mükâfatı gibi olmasından murat,

- ihsana karşı ihsan ile mukabele edilmesi,

- amellerin mükâfatı verilirken kısıntı yapılmaması demektir. Yoksa her yönüyle benzerlik değildir. Zira çok sayıda Peygamber evlâd bahsedilmesi, İbrâhim'e (aleyhisselâm) mahsustur.

Bu kelâmda da uzak işaretinin (kezâlike) kullanılması, İbrâhim in yüksek derecesini bildirmek içindir.

Bu kelâmda zamir makamında zâhir ismin zikredilmesi, onları ihsan ile medh ü sena etmek içindir. Çünkü ihsan, güzel amelleri layıkı veçhile ifâ etmekten ibarettir ki, bu, o amellerin zâti güzelliğine vasfı güzellik katmaktır.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ihsanı şöyle tefsir buyurmuştur:

"Men en ta'büde-llâhe keenneke terahü fe in lem tekün terahii feinnehü yerake / Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet etmendir. Eğer sen O'nu gö- remiyorsan O, şüphesiz seni görüyor."

Âyetin bu cümlesi itirazı olup mâkabli için izah mahiyetindedir.

85
"Zekeriyya'ya, Yahya'ya, İsa'ya ve İlyas'a da hidayet ettik. Hepsi de sâlihlerdendir."

A- "Zekeriyya'ya, Yahya'ya, Iî'sa'ya ve ilyas'a da hidayet ettik."

Zekeriyya (aleyhisselâm) Azer'in; Yahya Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) oğludur.

İsa (aleyhisselâm) da, Meryem'in (radıyallahü anha) oğludur.

Bu âyet, zürriyetin (neslin), kızların çocuklarını da kapsadığına delildir.

Bir görüşe göre İlyas, Nûh'un dedesi olan İdris'tir (aleyhisselâm).

Bir görüşe göre ise, İlyas (aleyhisselâm) Mûsa'nın kardeşi olan Hârûn'un (aleyhisselâm) torunlarındandır.

B- "Hepsi de Sâlihlerdendir."

Bu zâtların tamamı, salâhta kemale ermiş kimselerdiler. Salâh, yapılması gerekeni yapmak ve yapılmaması gerekenden de sakınmaktır.

Bu cümle itirazı olup onları salâh ile medh ü sena eder.

86
"İsmail'e, Elyesa'ya, Yûnus'a ve Lût'a da hidayet ettik. Onların hepsini de âlemlere tafdıil ettik."

A- "Ismâil'e, Elyesa'a, Yûnus'a ve Lût'a da hidayet ettik."

Elyesa' Ahtûb'un ve o da Acûz'un oğludur.

Bir görüşe göre Elyesa' Yûşâ b. Nûn'dur.

Yunus Metta'ın oğludur.

Lût ibrâhim in kardeşinin oğlu olan Hârûn'un oğludur.

B- "Onların hepsini de âlemlere tafdıil ettik."

Bu zâtların hepsine Peygamberlik vererek onları çağdaşlarından üstün kıldık.

87
"Ve onların atalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bir çoklarına da hidayet ettik. Onları seçtik ve siirat-ı müstaklîme ilettik."

Âyetin bu son cümlesi (sirat-ı müstakime hidayet ettik), tekidin tekrarıdır ve ilâhî hidÂyetin beyanına bir ön hazırlıktır.

88
"İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Allah, kullarından dilediğini ona iletir. Onlar da eğer ortak koşmuş olsalardı yaptıkları iyi işler boşa gitmiş olurdu."

A- "İşte bu, Allah'ın hidayetidir. Allah, kullarından dilediğini ona iletir."

Bu işaret "Zâlike -- İşte bu", nazm-i kerimden anlaşılan mezkûr fiillerin mastarlarını gösterir. İşaretteki uzaklık mânâsı ise, daha önce defalarca geçen sebepten dolayıdır.

Burada hidayet kelimesinin Allah'a izafesi, teşrif içindir.

Allah'ın hidÂyetini dilediği kimseler, hidayete ve irşada istidadı olanlardır. Bu da işaret ediyor ki, hidayet, Allah'ın (celle celâlühü) bir lütfudur.

B- "Onlar da eğer ortak koşmuş olsalardı yaptıkları işler boşa gitmiş olurdu."

Bu zâtlar da, eğer şirk koşsalardı, bunca faziletlerine ve yüksek derecelerine rağmen, yapmış oldukları sâlih ameller elbette boşa giderdi.

89
"İşte bunlardır kendilerine Kitab, hüküm ve nübüvvet verdiklerimiz. Şimdi eğer onlar, bunları inkâr ederlerse Biz, bunları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil ederiz."

A- "İşte bunlardır kendilerine Kitab, hüküm ve nübüvvet verdiklerimiz."

Buradaki "Ülâike", zikredilen on sekiz peygamber ile onlara atfedilenleri, ezcümle onların hidayetlerini ve taşıdıkları üstün sıfatları gösterir. Bu işaret ismindeki uzaklık mânâsı da onların yüksek derecesini, fazilet ile şerefteki mertebelerini bildirmek içindir.

Burada Kitab'tan murat, bütün semavî Kitab cinsidir.

Kitabın verilmesinden murat,

- semavî Kitablardaki hakikatlerin tam olarak onlara anlatılması,

- büyük ve küçük faydaların hepsini ihata etme imkânının onlara bahşe- dilmesidir.

Bu da, ya doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) katından indirilmesiyle ya da önceki Peygamberlerden kalan miras yoluyla olur. Zira zikredilen Peygamberlerin her birine belli bir Kitab indirilmemiştir.

Hüküm, hak ve doğruluğun gerektirdiği şekilde meseleleri çözmektir.

B- "Şimdi eğer onlar bunları inkâr ederlerse Biz, bunları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil ederiz."

Eğer Kureyş kâfirleri, bu üç şeyi, yahut diğerlerini de içeren Peygamberliği inkâr ederlerse - onlar, Resûlüllah'ı ve ona indirilen Kur’ân'ı inkâr etmekle, onu tasdik eden diğer bütün unsurları da inkâr etmiş oluryorlardı- bilsinler ki, bunları inkâr etmeyen bir kavmi kendilerine vekil ederiz.

Bu kavmin kimler olduğu konusunda şu görüşler ileri sürülmüştür:

1- İbn Abbâs ile Mücâhid'e göre bunlar Ensar veya Medinelı Sahabîlerdir.

2- Ensar ve Muhacirin bütün Sahabîlerdir.

3- Âdem oğullarının bütün mü'minleridir.

4- Farslardır. Çünkü bu kavim, Peygamberlere ve onlara indirilmiş olan Kitablara iman etmiş ve o Kitablardaki asıl ve fer'î hükümlerle amel etmişlerdir. Mensûh olan hükümler ise, buna dahil değildir; çünkü onlar, neshedilmekle, o semavî Kitabların hükümleri olmaktan çıkmışlardır. Nitekim Mâide (5) sûresinin tefsirinde bu konunun izahı geçti.

5- Peygamberlerdir. Bu görüşe göre, vekil kılmak, genel bir mânâyı ta- zammun eder. Her Peygamber kendi kitabına inanır ve ondaki, hükümleri icra eder ve ayni zamanda Kur'ân in da dahil olduğu diğer Kitabların hak olduğuna iman eder.

6- Meleklerdir. Buna göre, onları vekil kılmak, o semavî Kitabları indirmeyi, onları korumayı ve en büyük hak olduklarına inanmayı emir buyurmaktır.

Bu kelâmda şartın cevabı mahzûftur. Yani eğer onlar, bu hakikatleri inkâr ederlerse, bunun hiç önemi yoktur. Çünkü Biz, o hakikatlere iman

etmeye, öyle muazzam bir kavmi muvaffak kılmışız dır ki, onlar, o hakikatleri asla inkâr etmezler ve her zaman onlara imana ve amele devam ederler. Böylece o muazzam kavmin imanı, onların imanına ihtiyaç bırakmaz.

İşte bu izahattan da anlaşılıyor ki, isabetli olan görüş, söz konusu kavimden murad (Peygamberler ve melekler değil) o topluluklardan biridir. Çünkü onların, Kur'ân'a iman ve onunla amel etmeleri, kâfirlerin iman ve amellerinden istiğnayı mûcib olmaktadır.

Peygamberlerle meleklere gelince; onların Kur'ân'a iman etmeleri yukarıda işaret edildiği gibi, ümmet fertlerinin imanı kabilinden değildir.

90
"İşte bunlardır Allah'ın hidayet ettiği kimseler. O halde sen de (Resûlüm) onların hidÂyetine uy (iktida et)."

De ki:

Ben ona (Kur'ân'a) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece âlemler için bir öğüttür."

A- "İşte bunlardır Allah'ın hidayet ettiği kimseler."

Burada "ülâike / işte onlar" işaret isminin kullanılması, onların mertebelerinin yüksekliğini bildirmek içindir. Yani o Peygamberler, Allah'ın (celle celâlühü) hakka ve sırat-ı müstakime hidayet ettiği kimselerdir. Bu kelâmda ism-i celı- lin (Allah) zâhir olarak zikredilmesi, hidÂyetin illetini zımnen bildirmek içindir.

B- "O halde sen de (Resûlüm), onların hidÂyetine uy."

Resûlüm! Sen de başkasına değil o Peygamberlerin hidÂyetine uy.

O peygamberlerin hidÂyetinden murat,

- imana,

- tevhide,

- dinin usûlüne ilişkin anlayışlardır, Neshedilmiş şeriatlar değildir; çünkü o hükümler, neshedildikten sonra hidayet olarak baakıi kalmaz.

"Iktedih / iktida eyle" kelimesinin sonundaki "h" harfi, vakıf için olup aslında yazıda olmamak gerekir. Ancak vakıf işareti kabul edilerek ve ana nüshaya uyularak bu harfin yazıda da tesbit ve ibkası hasen (güzel) telâkki edilmiştir.

C- "De ki (Kul):

"- Ben ona (Kur'ân'a) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece âlemler için bir öğüttür "

Ey Resûlüm! Sen onlara de ki:

"- Ben, Kuran'a yahut onun tebliğine karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum; tıpkı önceki Peygamberlerin de tebliğlerine karşılık hiçbir ücret istemedikleri gibi.

Bu Kur'ân, her hangi bir kavme mahsus olmayıp Allah (celle celâlühü) tarafından bütün âlemlere bir öğüt ve uyarı olarak indirilmiştir.

91
"Onlar Allah'ın kadrini (yüceliğini, kudretini) gereği gibi takdir edemediler. Ve şöyle dediler:

"- Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir."

(Resûlüm) de ki:

"- Mûsâ'nın insanlar için nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu parça parça kâğıtlara (karatis) yazıyor, istediğinizi açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Size, sizin de atalarınızın da bilmediği şeyler öğretildi.

(Resûlüm) de ki: Allah indirdi."

Sonra onları bırak; saçmalıkları içinde oyalansınlar."

A- "Onlar Allah'ın kadrini (yüceliğini, kudretini, rahmet ve merhametini) gereği gibi takdir edemediler. Ve şöyle dediler (Kaalû):

"- Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir."

Bundan önce Kur'ân-ı Azîm'in şânı ve onun Allah (celle celâlühü) tarafından bütün insan topluluklarına indirilmiş büyük bir nimet olduğu beyan edildi. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyurulur:

" Resûlüm, Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiya 20/107)

İşte o beyanın ardından burada da, bazı kâfirlerin, ilâhî bir nimet olan Kur'ân'ı ve diğer bütün semavî Kitabları küfre varan bir ifâdeyle inkâr ettikleri anlatılıyor.

Yahudiler, Allah'ın (celle celâlühü), kulları hakkında ne kadar lütufkâr ve merhametli olduğunu takdir edemediler ve O'nun haklarına layıkı veçhile saygı duymadılar; aksine o hakları fazlasıyla ihlâl ettiler. Çünkü onlar, Peygamberler gönderildiğini ve Kitablar indirildiğini inkâr ile bu iki büyük nimete nankörlükle karşılık verdiler ve:

"- Mâ enzele-llâhü a'lâ beşerin min şey'in / Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir" dediler.

İşte bu yüzden bu âyet nazil oldu.

" Allah, kâfirleri sevmez." (Al-i İmrân 3/32) ifâdesi de, Allah'ın (celle celâlühü) kâfirlere buğzetmesinden kinayedir.

Bununla beraber Allah'ın kadrini bilmek gayretinde olanlar da kendi marifet ve ibadetlerini kusurlu görerek tazarru ve niyaz halinde şöyle derler:

"- Sübhaneke ma a'refnake hakka ma'rifetike vema a'bednake hakka ıi'badetike / Ya Rabbî, Seni tenzih ederiz; Seni hakkıyla bilemedik ve Sana hakkıyla ibadet edemedik."

Ancak burada eksiklik insanın kendisine aittir. Allah'ın kadrini eksiltmek gibi bir eğilim söz konusu değildir.

Başka bir görüşe göre kâfirler, bu sözleri sarfetmek cür'etini gösterirken, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerine olan gazabını idrâk edemediler. Bu görüşe göre, nefiy (olumsuzluk), kinaye değil gerçek anlamdadır.

Bu sözü sarfedenler Yahudîlerdir. Onlar bunu, Kur'ânin Resûlüllah'a indirildiğini inkârda mübalağa için söylemişlerdi. İşte bunun üzerine inkârına asla imkân bulunmayan bir hakikatle ilzam edilmişlerdir. Nitekim şöyle buyrulmuştur:

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Mûsa'nın insanlar için nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitabi kim indirdi?"

Resûlüm! Onları hüccetle mağlup etmek ve onları susturmak (taş yutturmak / ilkami'l-hacer) üzere de ki...

Rivâyete göre Resûlüllah -ifc, Yahudi âlimlerinden ve reislerinden Malik b. Sayfa:

"-Tevrat'ı Mûsâ'ya indiren Allah aşkına bana söyler misin? Tevrat'ta, "Allah, şişman âlimi sevmez!" ifâdesini görüyor musun (Enşüdüke-llâhü- llezî enzele't-tevrâte a'lâ mûsâ hel tecidii fiha allâhü yubğadu'l-hıibera's-semın)? İşte o şişman âlim sensin; sen, Yahudilerin sana verdikleri mallardan böyle şişmanladın (Fe ente'l-hıiberu's-semine kad min maliki-llezî tut'a'mü- ke'l-yahûd)."

Bunu duyan hazır cemaat gülmeye başladı. Mâlik ise öfkelendi. Sonra Ömer'e döndü ve:

"- Mâ enzele-llâhü a'la beşerin min şeyin / Allah beşere bir şey indirmemiştir." dedi.

Bunun üzerine Yahudiler, onu azledip yerine Kâ'b b. Eşrefi getirdiler.

Diğer bir rivâyete göre ise, "Allah beşere bir şey indirmemiştir" diyenler, müşriklerdir. Buna göre, onlar, Tevrat'ın indirilmesiyle ilzam edilmişler, çünkü Tevrat'ın öteden beri onlar arasında şöhreti yaygındı. İşte bundan dolayı onlar şöyle diyorlardı:

" Eğer bize de Kitab indirilsevdi, biz onlardan daha çok hidayet üzere olurduk." (En'âm 6/157)

Tevrat'ın, kendilerine ve genel olarak insanlara ulaştırılmış olduğunun belirtilmesi (Mûsâ'nın, insanlara getirdiği Kitab ifâdesi) onları ziyadesiyle tahkir ve ilzam etmek içindir.

Tevrat'ın nûr ve hidayet olarak vasiflatıdırılması da ayni amaca yöneliktir. Çünkü Tevratın, aydınlık ve aydınlatıcı olması ilzamı daha da kuvvetlendirir.

Maksad, kâfirleri yalnız Tevrat'ın Allah (celle celâlühü) katından indirildiğini kabule ilzam değil fakat aynı zamanda Kur'ân'ın da Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olduğunu kabul için onları ilzam etmektir. Çünkü Tevrat'ın, Allah (celle celâlühü) katından indirildiğini kabul etmek, Kur'ân'ın da Allah katından indirildiğinin kabulünü gerektirir. Bilindiği gibi Tevrat'ta Kur'ân hakkında kuvvetli deliller vardır. Kur'ân da, onların Tevrat'ta yaptıkları tahrifatı ve değişikliği teşhir eder. Nitekim şöyle buyrulur:

C- "Siz onu parça parça kâğıtlara (karatis) yazıyor, istediğinizi açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz."

Siz onu parça parça kâğıtlara, dağınık yapraklara yazıp istediğinizi açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz.

Bu ifâdede, onlara kötü fiillerinden dolayı ciddî bir uyarı vardır. Sanki onlar, onu kitab olmaktan çıkarmışlar ve boş kâğıtlar haline getirmişlerdir.

Onların gizledikleri "kesîr / çok"tan maksat, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) sıfatları ile bir takım hükümlerdir.

Ç - "Size, sizin de, atalarınızın da bilmediği şeyler öğretildi."

"Mâ / şeyler", Yahudilerin Tevrat'tan aldıkları ilimler ve hükümler demektir. Bu kelâm, onlara yapılan uyarı ve takbihi daha da ağırlaştırır. Çünkü onlar, istediklerini almak ve çoğunu gizlemek sûretiyle Tevrat'ın bütünlüğünü bozmuş, onu parçalara bölmüşlerdir. Bu, büyük bir şenaattir. Tevrat'ın, onların ilim ve irfanlarının kaynağı olması onların bu yaptıklarını daha da vahimleştirir.

Bazı müfessirlerin dedikleri gibi, "mâ / şeyler";

1- " Kadar bu Kur'ân, Israiloğullarına, hakkında ihtilaf ettikleri şeylerin pek çoğunu anlatır." (Neml 27/76) âyetiyle bağlantılı olarak, Yahudilerin, Tevrat'ta mevcud olup da anlamakta güçlük çektikleri bazı noktalar ve bu konularda Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) aldıkları bilgiler değildir. Onların, o bilgileri Kur'ân-ı Kerim'den almaları da kendilerini, Tevrat'ta yaptıkları tahrifattan caydırmamıştır.

2- " Ey Ehl-i Kitab! Resulümüz size geldi. Kitab'tan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklıyor; bir çoklarından da geçiyor." (Mâide 5/15) âyetiyle bağlantılı olarak, onların, Tevrat hükümlerinden gizledikleri de değildir. Zira onların gizlediklerinin ortaya çıkması, her ne kadar rezil rüsvay olmak korkusuyla caydırıcı olmuşsa da bu gizleyenlerin kesin olarak bildiği bir husustur. (Oysa âyette onların bilmediği bir hususdan bahsediliyor.)

Bir görüşe göre ise, âyetteki hitab, Kureyş'ten iman edenler içindir. Nitekim bir âyette:

" (Bu Kur'ân) ataları uyarilmamış, kendileri de gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için (indirilmiştir)." (Yâ-Sîn 36/6)buyrulur.

D- "(Resûlüm) de ki:

"- Allah indirdi (Kulı-llâhü)."

Resûlüllah'a onların yerine cevap vermesinin emredilmesi, kaçınılmaz cevabın belli olduğunu ve onların tamamen susturulup konuşmaya kudret- leri kalmadığını bildirmek içindir.

E - "Sonra onları bırak; saçmalıkları içinde oyalansınlar."

Onları, daldıkları boş laflar, uydurma ve saçma söz ve davranışlar içinde bırak, oyalansın veya oynaya dursunlar; sen onları hüccetle ilzam edip susturduktan sonra senin için bir sorumluluk yoktur.

92
"İndirdiğimiz bu Kitab mübarektir, önündekini tasdik edicidir. Ümmü'l-kura (şehirlerin anası Mekke) halkını ve çevresindekileri uyarman (inzar) içindir. Ahıirete iman edenler, buna da iman ederler ve onlar namazlarını dosdoğru kılmaya devam ederler."

A- "İndirdiğimiz bu Kitab, mübarektir, önünde (iki el arasında)kini tasdik edicidir."

Bu beyan, Kur'ân'ı müjdeleyen Tevrat'tan sonra Kur'ân'ın da Allah katından nüzûlünü tesbit ve onların kötü sözlerini tekzib eder.

Mübarek, faydaları ve menfaatleri çok olan demektir.

Kur'ân'ın önündeki veya iki el arasındaki Kitab'ı tasdik etmesi,

1- Tevrat'ın nüzûlünü ve onun Kur'ân'ıle ilgili içerdiği vasıfları,

2- ya da kendisinden önceki bütün Kitabları onaylaması demektir.

Çünkü Kur'ân,

- tevhidi isbat,

- şirki nefy ve nehy,

- neshedilmeyen asıl hükümlerde bütün semavî Kitabları tasdik eder.

B- "Ümmü'l-kura (şehirlerin anası Mekke) halkını ve çevresindekileri uvarman (inzar) içindir."

Biz, Resûlüm bu Kur'ân'ı,

- insanlara bereket kaynağı olması,

- Mekke halkı ile doğudan batıya dünyanın her yerinde, şehir ve kasabalarda taştan ve topraktan yapılmış evlerde oturan (ehle'l-meder) ve çölde çadırlarda göçebe olarak yaşayan (bedevî veya ehle'l-veber) insanları, uyarman için indirdik.

Mekke'nin, bütün şehirlerin en şereflisi ve bütün Müslümanların yegâne Kıblesi anlamına gelen "Ümmü'l Kurâ" adı ile tavsif edilmesi, Mekke sakinlerini uyarmanın asıl olup yeryüzünün diğer bütün sakinlerini uyarmanın da bu asla bağlı olduğunu bildirmek içindir.

C- "Ahıirete iman edenler, buna da iman ederler ve onlar namazlarını dosdoğru kılmaya devam ederler."

Âhirete iman edenler, bu Kitab'a (Kur'ân) da iman ederler; çünkü onlar, akıbetlerinden korkarlar ve bu korku, onlar iman edinceye kadar her zaman kendilerini tefekküre, düşünceye sevkeder.

Burada, mü'minlerin yerine getirmesi gereken ibadetlerden özellikle namazları muhafazanın zikre değer görülmesi, onun bütün ibadetler içinde yerinin pek yüksek ve imandan sonra ibdetlerin en şereflisi olduğunu bildirmek içindir.

93
"Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde "bana da vahyolundu" diyenden ve "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diyenden daha zâlim kim vardır?

(Resûlüm)bu zâlimleri, ölüm zorlukları içinde can çekişirken ve melekler de ellerini uzatmış:

"- canlarınızı verin; bu gün, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azabla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!..."

A- "Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde "bana da vahyolundu" diyenden ve "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diyenden daha zâlim kim vardır?"

Peygamberlik dâvâsına kalkışan Müseylimete'l- Kezzâb (Yalancı Miiseylime) ile Esvedi'l-Ansî ve kendilerine göre helâl ve haram icad eden Amr b. Luhayy ve adamları gibi Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uyduran veya iftira edenlerden daha zâlim kim olabilir?

Böylece bunların her zâlimden daha zâlim oldukları belirtilmiş oluyor. Çünkü yaygın kullanıma (istimâle) göre,

"Zeyd'den daha faziletli kim var?" veya

"Zeyd'den daha şerefli kimse yoktur!" denildiği zaman, "Zeyd, her fazilet sahibinden daha faziletli ve her şerefliden daha şereflidir" mânâsı çıkar.

Kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde:

"- Bana da Allah tarafından vahyolundu!" diyen Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh da bu zâlimlerdendir.

Bu adam, Peygamber'e vahiy kâtipliği yapıyordu. Nihayet,

" Andolsun ki, Biz, insanı çamurun özünden yarattık." (Mü'minûn 23/12)

" Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere (rahime) yerleştirdik." (23/13)

" Sonra nutfeyi alakaya (rahim cidarına tutunup asılan döllenmiş yumurtaya) çevirdik. Alakayı da bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti iskelete dönüştürdük; bu iskeleti de etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik." (23/14) âyetlerinin nüzulü sırasında bunları yazarken son cümleyi müteakıib yaratılışın tafsilatına taaccüp ederek (bu gibi hayret verici hârikalar karşısında Arapların söyledikleri):

" Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir!" (Mü'minûn 23/14) cümlesini söyledi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de, ona:

"- Onu öylece yaz!" buyurdu.

Abdullah, bundan şüpheye düştü ve kendi kendine:

"- Eğer Muhammed doğru ise, ona vahyolunduğu gibi bana da vahyolundu; eğer yalancı ise, ben de onun söyledikleri gibi söylerim" dedi.

Bunun gibi,

" Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" (6/93) veya,

" Eğer istersek biz de onun benzerini elbette söyleyebiliriz." (Enfâl 8/31) diyenler de o zâlimlerdendir.

B- "(Resûlüm), bu zâlimleri ölüm zorlukları içinde can çekişirken ve melekler de ellerini uzatmış:

"- canlarınızı verin; bu gün, Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azabla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!..."

Resûlüm, onlar, ölüm zorlukları içinde can çekişirlerken ve can almakla görevli melekler de, tıpkı borçlunun peşini bırakmayan, ona mühlet vermeyen, kendisine nefes aldırmayan, onu sıkıştırıp duran ısrarlı alacaklı misali, ellerini uzatmış:

Canlarınızı bedenlerinizden çıkarıp verin!",

yahut

Kendinizi azabtan kurtarın; bu can alma günü!", yahut

"- Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslayıp iman etmemenizden dolayı alçaltıcı çetin bir azabla cezalandırılacaksınız" derken bu zâlimlerin halini bir görsen!...

94
"(Onlara şöyle denecek):

"- Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi tek başınıza Bize geldiniz. Size verdiklerimizi de ardınızda bıraktınız, içinizde ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz.

Andolsun ki aranızdaki bağlar kopmuş ve tanrı sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir."

A- "Onlara şöyle denecek):

"-- Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi tek başınıza Bize geldiniz. Size verdiklerimizi de ardınızda bıraktınız."

Siz, dünyada tercih sebebi saydığınız mallarınızdan evladınızdan ve diğer sevdiklerinizden ayrı olarak, yahut yardımcılarınızdan, meded umduklarınızdan ve size şefaat edeceklerini iddia ettiğiniz putlardan ayrı olarak tek başınıza ve tıpkı sizi yarattığımız gün gibi çıplak, yalın ayak, sünnetsiz ve bir renkte Bize geleceksiniz ve dünyada size lütfettiğimiz ve sizi âhiretten meşğul eden şeyleri arkanızda bırakacaksınız; onlardan en ufak bir şeyi yanınızda taşıyamayacaksınız.

B- "içinizde ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz. Andolsun ki, aranızdaki bağlar kopmuş ve tanrı sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir."

Sizin dünyada, ulûhiyyet ve ibadette Allah'ın (celle celâlühü) ortakları sandığınız putları ve diğer şeyleri de yanınızda görmüyoruz.

Andolsun ki aranızdaki bağlar kopmuş, sizin şefaatçileriniz sandığınız şeyler ya da bâtıl inançlarınız sizden kaybolup gitmiştir.

95
"Şüphesiz taneyi (el-habbe) ve çekirdeği (e'n-neva) yaran (fâliık) Allah'tır. O, ölüden diriyi çıkarır; diriden de ölüyü çıkaran (muhric) O'dur. Allah, işte budur. Öyleyse haktan nasıl yüzçeviriyorsunuz?"

A- "Şüphesiz taneyi ve çekirdeği yaran, Allah'tır."

Bundan önce tevhid delilleri açıklanmıştı. Şimdi burada da, Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz ilim, hikmet ve kudretine delalet eden bazı fiilleri dile getiriliyor.

Dâneden bitkiyi ve çekirdekten ağacı meydana getiren Allah (celle celâlühü) ne yücedir!

Dâneyi ve çekirdeği yaratan da Allah'tır. (celle celâlühü)

Vakıdî'ye göre bu cümlenin anlamı şudur:

"Dânenin ve çekirdeğin fâlıkı (yaranı, çatlatanı), fâtırı (yoktan var edeni) Allah'tır."

B- "O, ölüden diriyi çıkarır; "

Başka bir ifâdeyle nutfe (meni) den ve dâneden meydana gelen varlıklara hayât veren Allah'tır. (celle celâlühü) Bu istinafı cümle, mâkablini açıklar.

C- "Diriden de ölüyü çıkaran (muhric) O'dur."

Nutfeyi ve dâneyi hayvandan ve bitkiden meydana getiren de Allah'tır

Ç- "Allah, işte budur. Öyleyse (haktan) nasıl yüz çeviriyorsunuz?"

İşte o her şeye Kaadir ve şanı yüce Allah, budur. İbadete layık olan yalnız O'dur. O halde O'ndan başkasına nasıl ibadet edebilirsiniz?!

96
"Karanlıkları yarıp sabahı ortaya çıkaran O'dur. Geceyi dinlenme zamanı Güneşi ve Ayı (vakti tayin için) hesab aracı yapan da O'dur. İşte bu, her şeye üstün ve gaalib (el-A'zîz), her şeyi hakkıyla bilen (el-Alîm) Allah'ın takdiridir."

A- "Karanlıkları yarıp sabahı ortaya çıkaran O'dur."

Allah (celle celâlühü) fecirin ilk aydınlığını gündüz ışığından çıkaran ya da gecenin devamı olan karanlığı yarandır.

B- "Geceyi dinlenme zamanı, Güneşi ve Ayı (vakti tayin için) hesab aracı yapan da O'dur."

Allah (celle celâlühü), insanlar için geceyi, gündüz yorgunluğunu atmak için dinlenme ya da sükûnet zamanı kılmıştır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyrulur:

" O, içinde sükûnet bulmanız için geceyi, çalışıp kazanmanız için de gündüzü aydınlık yaratandır." (Yûnus 10/67)

Güneş ile Ayı da vakitlere bağlı olan ibadetler ve muameleler için hesap ölçüsü kılmış ya da onların doğuş ve batışlarını, geçirdikleri safhaları belli bir hesaba bağlamıştır.

C- "İşte bu, her şeye üstün ve gaalib (el-A'zîz), her şeyi hakkıyla bilen (el- A'lîm) Allah'ın takdiridir."

Burada, uzak işaret ismi (zâlike / işte o)nin kullanılması, işaret edilen hususun derecesinin yüksekliğini ve fazilet mertebesinin yüceliğini bildirmek içindir. Güneş ile Ayin hârika seyirleri, Kendisi için hiçbir şey zor olmayan Kahir ve Galib Allah'ın (celle celâlühü) takdiridir. Allah (celle celâlühü), her şeyi hakkıyla ezcümle, Güneş ile Ayın seyrinde, yaratılmışların dünyevî ve uhrevî hayâtları ile ilgili menfaat ve maslahatları en iyi bilendir.

97
"Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulaşınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Bilen bir topluluk için âyetlerimizi geniş bir şekilde açıklıyor (tafsıil ediyor)uz."

A- "Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulaşınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur."

Bundan önce Allah'ın Güneş ve Ayla ilgili nimetleri belirtilmişti. Şimdi burada da O'nun yıldızlarla ilgili nimetleri hatırlatılıyor. Ve şöyle buyruluyor:

Yolculuk ettiğinizde çöllerde ve denizlerde gece karanlıklarında yollarınızı bulaşınız diye Allah (celle celâlühü) yıldızları yarattı.

"Zulümat / karanlıklar" kelimesinin, karaya ve denize izafe edilmesi, aralarındaki ilgi sebebiyledir. Çünkü yıldızlarla yolu bulma ihtiyacı, ancak o zaman belirmektedir ya da karanın ve denizin karanlıklarından maksat, bilinmeyen yollardır; bu yollar, mecazî olarak karanlıklar diye ifâde edilmiştir.

B- "Bilen bir topluluk için âyetlerimizi geniş bir şekilde açıklıyoruz."

Bu âyetlerin manaları üzerinde düşünen ve mûcibince amel eden ya da kâinat yaratılışını tefekkürle gerçekleri kavrayan bir toplum için,

- hem Allahü teâlâ'nın nimetlerini hatırlatan Kur’ân âyetlerini,

- hem de O'nun şânına delâlet eden kâinat âyetlerini tafsilâtı ile açıkladık.

Bu âyetlerin tafsilatlı açıklaması, bütün insanlara müteveccih iken bunun, bilen bir topluma tahsis edilmesi, onların bu âyetlerden daha fazla yarar sağlamalarındandır.

98
"Sizi bir tek nefis (nefs-i vâhıd)ten yaratan O'dur. Sonra sizin için bir karar yeri (müstakar), bir de emanet yeri (müstevda') vardır. Anlayan bir topluluk için âyetlerimizi geniş bir şekilde açıklıyor (tafsil ediyor)uz."

A- "Sizi bir tek nefis (nefs-i vâhıd)ten yaratan O'dur. Sonra sizin için bir karar yeri, bir de emanet yeri vardır."

Burada da, Allahü teâlâ'nın muazzam kudretine, ince sanatına ve hikmetine delâlet eden bir başka nimeti hatırlatılıyor.

Bunca çokluğunuza rağmen sizi bir tek nefisten, Âdem'den meydana getiren O'dur. Sonra sizin için,

-babaların sulbünde,

- ya da yeryüzünde bir karar yeri;

- anaların rahminde,

- ya da toprağın altında bir emanet yeri vardır.

Babaların sulbleri veya yeryüzü için istikrar yeri ifâdesi kullanılmıştır; çünkü bu iki yer, insanın tabiî karargâhıdır.

Anaların rahimleri veya toprakaltı için de emanet yeri ifâdesi kullanılmıştır; çünkü bu iki mahal insanın tabiî karargâhı değildir.

Bazı müfessirlerce, emanet yeri olarak, babaların sulbü kabul edilmişse de bu tefsir, açık değildir.

B- "Anlayan bir topluluk için âyetlerimizi geniş bir şekilde açıklıyor (tafsil ediyor)uz."

Beşerin yaratılışını tafsilatlı olarak beyan eden bu âyetlerle benzerlerini, zekâlarını kullanarak, derin düşünerek, muğlak incelikleri değerlendirmesini bilen bir toplum için âyetleri ayrıntılarıyla açıkladık. Âdem oğlunun yaratılışının çeşitli aşamalarındaki incelikleri, en üstün akıllıları bile hayrette bırakan ilâhî bir sanattır.

Burada daha önce yıldızlar için kullanılan "bilmek" fiilinin değil de "anlamak" fiilinin tercih edilmesindeki hikmet budur. (Zira fıkh, ince ve derin bilgiler için kullanılır.)

99
"Gökten su indiren O'dur. Biz onunla her türlü bitkiyi çıkardık. O yeşillikten de birbiri üzerine binmiş (müterakib) taneler çıkardık. Hurma ağacının (e'n-nahl) tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzümlerden (e'nab) bağlar, zeytin ve nar (e'r-rumman) çıkardık. Bunların birbirine benzeyeni, benzemeyeni var. Meyve (semere) verdikleri zaman meyvelerin olgunlaşmasına bir bakın! Bütün bunlarda iman eden bir topluluk için ibret (âyet)ler vardır."

A- Gökten su indiren, O'dur."

Bu âyet de, Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretini ve geniş rahmetini bildiren başka bir nimetini hatırlatır. Buluttan veya gök semtinden su indiren de ancak Allah'tır.

B- "Biz onunla her türlü bitkiyi çıkardık."

Burada "biz" kipinin kullanılması, su indirilen şeye çok önem verildiğini göstermek içindir.

Su bir tek maddedir. Oysa kemiyet ve keyfiyet, özellik ve sonuçları bakımından bitkiler, ağaçlar son derece çeşitlidir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, tek ve çok köklü hurma ağaçları vardır. Hepsi bir su ile sulanıyor. Fakat onları şekil ve lezzetçe birbirinden farklı kılmışızdır."

C- "Ondan (o bitkiden) da bir yeşillik (filiz) çıkardık. O yeşillikten de birbiri üzerine binmiş (müterakib) taneler çıkardık."

Burada, yukarda icmalen sözü edilen yaratmanın tafsilatına geçiliyor ve önce bitkiler anlatılıyor.

Ç- "Hurma ağacının tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm (kütüklerinden bağlar), zeytin ve nar çıkardık. Bunların birbirine benzeyeni, benzemeyeni var."

Burada ağaçlardan bazıları misâl olarak zikrediliyor.

Hurma ağacının tomurcuğundan meyveler, birbirine yakın salkımlar meydana geliyor.

Salkımların yakın olması, tanelerin çok ve sık, ayni zamanda ürünün bereketli olması demektir.

Yalnız üzümler için "bağlar" kelimesinin kullanılması, bu meyve cinsinden faydalanmanın ancak fertlerinin bir araya gelmesiyle mümkün olmasındandır.

Zeytin ve narın zikri, bu iki tür meyvenin pek değerli sayılmasindandır.

Şekil, miktar, renk, tat ve diğer vasıflar itibariyle bu meyvelerden kimileri, birbirine benzer, kimileri de hiç benzemez.

Bu da, onları meydana getiren Allahü teâlâ'nın sonsuz kudretine ve hikmetine delâlet eder.

D- "Meyve (semere) verdikleri zaman meyvelerin olgunlaşmasına bir bakın!"

Meyveler yeni belirdiği zaman ne kadar zayıf ve faydasız, fakat olgunlaştıkları zaman ne kadar güçlü ve faydalı olduğuna bir bakın ve düşünün.

E- "Şüphesiz bütün bunlarda iman eden bir topluluk için ibret (âyet)ler vardır."

Bütün bu ibret ve basıîretle bakılması emredilen şeylerde alınacak dersler vardır. Burada da, "zâlike" işaret isminin kullanılması, işaret edilen hususun derecesinin yüksekliğini belirtmek içindir.

İşte bunlarda, iman eden bir toplum için, Allahü teâlâ'nın varlığına ve birliğine, kudretinin sonsuzluğuna delâlet eden pek çok kanıt vardır.

Çünkü bunca farklı cins ve türlerin bir asıldan meydana gelmesi ve hârika bir tarzda bir halden diğer bir hale geçmesi, en üstün akıl sahiplerini bile hayrette bırakır.

Bütün bu tabiî olaylar ancak, her şeyi bilen, mümkün seçeneklerden hikmetinin gerektirdiğini tercih eden bir Yaradanın ihdasıyla olabilir. O'nu bundan alıkoyacak ne bir zıt ne de engelleyecek bir ortak vardır, işte bundan sonra, O'na ortak koşanlar uyarılır.

100
"Allah'a bir de cinleri ortak koştular. Oysa onları yaratan O'dur. Bilgileri olmadığı halde O'na oğullar (benîn) ve kızlar (benat) uydurdular. O, Sübhan (her türlü eksiklikten münezzeh)dır, onların tavsif ettiklerinden yücedir."

A- "Allah'a bir de cinleri ortak koştular."

Kâfirler, bir de tuttular Allah'a (celle celâlühü) kendi bâtıl itikatlarına göre melekleri ortak koştular. " melekler, Allah'ın kızlarıdır" dediler. Meleklere cin tesmiye edilmesi, meleklerin, ülûhiyet makamına nisbetle istihkar amacıyla kendi hallerini gizlemelerindendir.

Kâfirler, şeytanları da Allah'a ortak koştular. Nitekim onlar, Allahü teâlâ'ya itaat eder gibi şeytanlara itaat ettiler. Şeytanların teşviki ve iğfali ile putlara taptılar. Hatta,

" Allah, hayrı ve her faydalıyı yarattı; şeytan da, şerri ve her zararlıyı yarattı" dediler. Nitekim. Mecûsî'lerin inancı budur.

B- "Oysa onları yaratan O'dur."

Hakikati halde kâfirler, kendilerini yalnız Allah'ın yarattığını, melekleri ve şeytanları yaratanın da O olduğunu biliyorlardı. Böyleyken Allah'ın yarattıklarını nasıl O'na ortak koşuyorlar?

" onları yarattı" fiili bir kırâete göre "halkahüm" şeklinde okunmuştur. Buna göre mana şöyle olur:

" Kâfirler, cinleri, şeytanları ve kendi yaptıkları putları Allah'a ortak koştular."

C- "Bilgileri olmadığı halde O'na oğullar (benîn) ve kızlar (benat) uydurdular."

Nitekim Yahudiler:

"Uzeyr, Allah'ın oğludur" dediler.

Hıristiyanlar da:

"Mesîh, Allah'ın oğludur" dediler.

Araplardan bir taife de: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" dediler.

Bu topluluklar ağızlarından çıkanı iyice düşünmeden, yanlış veya doğru olduğunu bilmeden, ya da şeni ve bâtıl olduğunu idrâk etmeden bunları söylediler.

Ç- "O, Sübhan (her türlü eksiklikten münezzeh)dır, onların tavsif ettiklerinden yücedir."

Bu istinaf cümlesi, Allahü teâlâ'yı, onların, kendisine nisbet ettiklerinden tenzih içindir.

"Sübhaneh", tesbihin adıdır; tesbih de, kötülükten hem itikat hem de söz olarak, uzaklaştırmak demektir. Hulâsa, kötülükten uzak olduğuna inanmak ve ona hükmetmektir. Bunun anlamı böyle ifâde edilebilir:

" Ben Allah'ı itikaden ve amelen, O'na yakışmayan şeylerden, şânına layık bir tenzih ile tenzih ederim. O, onların vasıflandırmalarından çok uzaktır."

101
"Gökleri ve yeri yoktan yaratan (Bedi'), O'dur. O'nun nasıl çocuğu (veled) olabilir? O'nun hiçbir zaman bir eşi (sahibe)olmadı ki... Ve her şeyi O, yarattı. O, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dır.

A- "Gökleri ve yeri yoktan yaratan (Bedi'), O'dur."

Allahü teâlâ, uyalacak bir örnek, bir kural ve bir tarif olmadan göklerin ve yerin yoktan var edicisi, Mübdii'dır. Bedî' kelimesi, mübdi' (yoktan varedici) anlamında kullanıldığı gibi, mübde' (yoktan var edilen) anlamında da kullanılır. Lügatçiler bunu sarahatle belirtmişlerdir.

Diğer bir manaya göre Allahü teâlâ, gökleri ve yeri hârika bir mükemmeliyet ve güzellikte yaratan ya da göklerde ve yerde bulunan varlıkları tam bir mükemmellik ve güzellikte yoktan var edendir.

Ancak isabetli tefsir birincisidir.

Hulâsa, Allahü teâlâ, kâinatın hem yükseklerdeki hem de aşağılardaki kısımlarını maddesiz, etkilenmeden münezzeh olarak, mutlak manada var edendir. Oysa baba, çocuğun unsurudur. Baba ile çocuk arasında etkileşim vardır.

B- "O'nun nasıl çocuğu olabilir? O'nun hiçbir zaman eşi olmadı ki..."

Bu müstakil cümle O'nun, kâfirlerin kendisine nisbet ettikleri şeylerden münezzeh olduğunu açıklamak suretiyle makabline bir izah mahiyetindedir.

"O'nun hiçbir zaman eşi olmadı ki..." ifâdesi mezkûr imkânsızlığı tekid içindir.

Allahü teâlâ'nın eşinin olmaması, O'nun çocuğunun olmamasını gerektirir. Çünkü baba olmadan çocuk olması, mümkün ise de, valide olmadan veledin meydana gelmesi zorunlu bir imkânsızlıktır.

Allahü teâlâ'nın eşinin olmadığı hususunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Bunun zorunlu sonucu olarak da, çocuğu yoktur.

C- "Ve her şeyi O, yarattı. O, her şeyi hakkıyla bilen (Alîm)dir."

Bu cümle de, zikredilen imkânsızlığı tesbit ve izah eder. Yaratma ve icad kapsamındaki bütün varlıkları ve ezcümle Allahü teâlâ'nın çocuğu olarak vasıflandırdıkları varlığı da O yaratmıştır. O halde mahlûk, nasıl Halik'ın çocuğu olabilir? Yaratılmış olsun veya olmasın, ezelden ebede, her şeyi hakkıyla bilen de O'dur. Binaenaleyh olmuş ve olacaklardan hiçbir zât, hiçbir sıfat ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

Bu istinaf cümlesi, o kâfirlerin bir bilgiye dayanmadan söylemek cür'etini gösterdikleri o şeni sözlerinin bâtıl olduğunu kesinlikle ispat eden önceden belirtilen delillerin izahıdır.

102
"İşte Rabbiniz Allah, budur. O'ndan başka ilâh yoktur. O, her şeyin Yaratanı (Halikı)dır. Öyleyse O'na kulluk (ibadet) edin. O, her şeye vekildir."

A- "İşte Rabbiniz Allah, budur. O'ndan başka ilâh yoktur. O, her şeyin Yaratanı (Halikı)dır."

Bu işaret, mezkûr yüce sıfatlarla mevsuf Allahü teâlâ'yadır. Uzak işaretinin (zâliküm) kullanılması, O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini bildirmek içindir. Hitab, malûm müşrikler içindir.

İbadete yegâne layık olan, o yüce sıfatların sahibi, Allah'dır; bütün işlerinizin Maliki O'dur; O'nun hiçbir ortağı yoktur; olmuş ve olacak her şeyin Yaratıcısıdır.

B- "Öyleyse O'na kulluk edin."

Ancak bütün o sıfatların sahibi Allah ibadete layıktır.

C- "O, her şeye vekildir."

Allahü teâlâ, açıklanan yüce sıfatlarının yanı sıra bütün yaratılmışların işlerinin mütevellisidir ve siz de buna dahilsiniz. O halde (esbabe tevessülden sonra) işlerinizi Allahü teâlâ'ya havale edin; dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarınızın karşılanması için O'nu vesile kılın.

103
"Gözler O'nu idrâk edemez (kavrayamaz); O, gözleri idrâk eder. O, lütûfkâr (Lâtîf)dır, her şeyden hakkıyla haberdar (Habîr)dır."

A- "Gözler O'nu idrâk edemez; O, gözleri idrâk eder."

Bir şeyi idrâk etmek, ona ulaşmak, onu ihata etmek, kuşatmak, kavramak demektir. Yani gözler, Allahü teâlâ'ya ulaşamaz ve O'nu ihata edemez.

Tabiînden Said b. el-Müseyyeb de böyle demiştir. Yine Tabiînden Ata'ya göre de" Mahluk (yaratılmış)ların gözleri Allahü teâlâ'yı ihata etmekten âcizdir."

Bu itibarla bu âyet, rü'yetu-llâhı inkâr edenler (Mutezile) için asla delil olamaz.

İbn Abbâs ile Mukatil'e göre:

"Dünyada gözler Allah'ı göremez; fakat O, âhirette görülür."

Allahü teâlâ ise kendini göremeyen gözleri görür, O'nun ilmi her şeyi, bütün gözleri ihata eder, çünkü hiçbir gizli O'na gizli değildir.

B- "O, lütufkâr (Lâtîf)dır, her şeyden haberdar (Habîr)dır."

Allahü teâlâ, sadece gözlerin gördüğü şeyleri değil görmediği şeyleri de idrâk eder. Bu cümle, geçen iki hükmün illeti de olabilir. Buna göre, gözler O'nu idrâk edemez; çünkü Latif olan ancak O'dur; O, gözleri idrâk eder; çünkü her türlü şeyden haberdardır.

Bu görüşe göre Latif, kesifin mukabili olup duyularla idrâk edilemeyen demektir.

104
"Şüphesiz size Rabbinizden besâir (basıîret, delil, hüccet, ibretler) geldi. Artık kim onları görürse kendi yararına, kim körlük ederse kendi zararınadır. Ben sizin üzerinize bekçi değilim."

A- "Şüphesiz size Rabbinizden besâir (basıîret, delil, hüccet, ibretler) geldi. Artık kim onları görürse kendi yararına, kim körlük ederse kendi zararınadır."

Bu istinafı cümle, Peygamber'in diliyle vârid olmuştur.

Basîret, kalbin kendisiyle idrâk ettiği nurdur.

Basar, gözün görme nurudur.

Basiretler, bu âyetlerde zikredilen deliller veya bunun da öncelikle dahil olduğu bütün delillerdir.

Rab unvanının muhatablar zamirine izafe edilmesi, Allahü teâlâ'nın muhatablara son derece lütufkâr olduğunu göstermek içindir.

Bu cümle ile demek istenen şudur:

Malikiniz Allah'tan sizi, layık olduğunuz kemale erdiren Rabbinizden, hakkı ve doğruyu açıklayan öyle vahiyler gelmiştir ki, onlar, kalblerin basiretidir. Artık kim bu basiretlerle hakkı görüp ona iman ederse, kendi lehinedir; kim de o basiretlerle hak apaçık ortaya çıktıktan sonra onu görmemekte inat eder ve dalâlette kalırsa, kendi aleyhinedir.

Dalâletin körlük olarak ifâde edilmesi, onu takbih ve ten fır (nefret ettirmek) içindir.

B- "Ben sizin üzerinize bekçi değilim."

Ben, ancak sizin için uyarıcıyım. Sizin amellerinizi tesbit edecek ve karşılığını verecek ise Allahü teâlâ'dır.

105
"Biz böylece âyetleri geniş biçimde açıklı (tasrif edi) yoruz ki onlar sana:

"- Sen birinden ders alıyorsun!" desinler.

Bir de onları bilen bir topluluğa tebyin etmiş olalım."

Bir çok hakikatler ve derin manalar içeren âyetleri böylece geniş geniş açıklıyoruz.

Bir görüşe göre, "Sen birinden ders alıyorsun! desinler" cümlesi, mahzûf bir illet cümlesine atıftır.

Yani Biz, âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz ki, hüccetle onları ilzam edelim ve onlar da:

"- Sen birinden ders alıyorsun!" desinler.

" -ders almışsın veya ders alıyorsun" fiili,

"- âlimlerle müzâkere etmişsin";

"- bunlar geçmiş, terkedilmiştir" şeklinde de okunmuştur. Nitekim kâfirlerden bazıları Kur'atı âyetlerini " Eskilerin masalları"; bazıları da "Yahudilerin, Muhammediliğe öğrettikleri" telâkki ediyorlardı.

Tebyin veya açıklamanın anlayan bir topluma tahsis edilmesi de çok manalıdır. Gerçekten anlamayan, ya da anlamak istemeyen bir topluluğa ne kadar anlatmaya çalışsanız da faydasızdır.

İbn Abbâs'a göre " Onlar, Allahü teâlâ'nın doğru yola hidayet ettiği dostlarıdır."

Onların ilimle vasıflandırılmaları, âyetleri yanlış değerlendiren (Yahudilerin öğretmesidir, diyen) birinci grubun, son derece cahil ve bilgi yoksunu olduklarını bildirmek içindir.

106
"(Resûlüm), Rabbinden sana vahyolunana uy (ittiba et)!

O'ndan başka ilâh yoktur. Ve müşriklerden de yüzçevir (i'raz et).

A- "(Resûlüm), Rabbinden sana vahyolunana uy! O'ndan başka ilâh yoktur."

Bundan önce müşriklerin, Kur'ân âyetlerine ilişkin eleştirileri zikredilmişti. Şimdi bunun ardından Peygamberine yolunda sağlamca yürümesi ve o kâfirlerin bâtıl sözlerine değer vermemesi emrediliyor ve şöyle deniyor:

"- Resûlüm, sen temeli tevhid olan vahiy konusu şeriat ve hükümlere uymaya devam et."

Rab unvanının Peygamber'in yerini tutan zamire izafe edilerek zikri, Allahü teâlâ'nın onun hakkında ne kadar lütufkâr olduğunu gösterir.

B- "Ve müşriklerden de yüz çevir."

"- Resûlüm, müşriklere, onların bâtıl sözlerine hiç önem verme."

Bu âyeti, "Kılıç Ayeti" ile mensûh kabul edenler, bu yüz çevirimciyi onlardan tamamen el çekmek manasında almışlardır.

107
"Eğer Allah, dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onlar üzerine bekçi (hafiız) yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin."

A- "Eğer Allah, dileseydi onlar ortak koşmazlardı."

Eğer Allah onların ortak koşmamasını dileseydi, onlar ortak koşmazlardı. Bu da, Allahü teâlâ'nın kâfirin imanını dilemediğine delildir. Ancak bu dilememe, o kâfirleri imana yönelmekten men'etmek anlamında değil, fakat onların, cüz'î İhtiyarlarını (iradelerini) iman yönünde kullanmamaları ve küfürde ısrar etmeleri sebebiyle Allah, onların imanını dilemez anlamındadır.

B- "Biz, seni onlar üzerine bekçi (hafiız) yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin."

"- Resûlüm, Biz, seni onların amellerini muhafaza edecek bir bekçi kılmadık ve sen, onların işlerini yönetmek için tayin edilmiş bir vekil de değilsin."

108
"Onların Allah'tan başka taptıkları şeylere sövmeyin ki onlar da adavet ve cehaletle Allah'a söverler. Biz her ümmete yaptığı işi süsledik (tezyin ettik). Sonra onların hepsinin dönüşü (mercii) Rabblarınadır. Artık O, onlara yaptıklarını haber verecektir."

A- "Onların Allah'tan başka taptıkları şeylere sövmeyin ki onlar da adavet ve cehaletle Allah'a söverler."

"Onların tanrılarına sövmeyin. Mesela: "Size ve taptıklarınıza yazıklar olsun!" gibi ifâdeler kullanmayın. Sonra onlar da, cehaletleri yüzünden hakkı tecavüz ederek sizin onlara söylediklerinizin benzerini söylerler.

Rivâyete göre kâfirler,

"Siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız" âyeti nazil olunca, Resûlüllah'a dediler ki:

"Sen kesinlikle bizim tanrılarımızı sebbetmeyi terk etmelisin; yoksa biz de senin İlâhını sebbedeceğiz!"

Bir diğer görüşe göre Müslümanlar, onlara sövüyorlardı; bu suretle ondan nehyolundular. Çünkü Müslümanların onları sövmesi, onların da Allahü teâlâ'yı sebbetmesine sebeb olabilirdi.

Bu âyet-i kerime işaret eder ki, bir emre uymak (taat), eğer daha ağır bir günaha yol açıyorsa, onun terki vâcib olur. Çünkü şerre sebebiyet veren bir şey de şer sayılır.

B- "Biz, her ümmete yaptığı işi süsledik."

Biz, bu hoş gösterme ve câzib kılma suretiyle her ümmete, hayır veya şer, başarı veya başarısızlık olsun, kendi arzuladıkları işi yapma imkânlarını verdik ve kendilerini o işe sevkettik.

Buradaki her ümmetten murad kâfir veya mü'min bütün ümmetlerdir.

C- "Sonra onların hepsinin dönüşü (mercii) Rabblarınadır. Artık O, onlara yaptıklarını haber verecektir."

Ölümden sonraki dirilişin ardından onların dönüşleri Rabb'larınadır. O zaman O, onlara dünyada kendilerine cazip gösterilip de sürekli işledikleri kötülükleri bildirecektir.

Bu, kâfirler için bir ceza ve azab va'didir.

Bu âyette, ince bir hikmete dayanan gizli bir nükte vardır. Şöyle ki:

Ayn (maddenin özü veya cevher) olsun, araz (maddenin vasıfları, ilinti) olsun, bu kâinatta görünen her şey, nihaî safhada öncekinden farklı gerçek şekliyle tezahür edecektir. Nitekim günahlar, aslında öldürücü birer zehir oldukları halde dünyada, âsilerin nefislerinin güzel bulduğu bir şekilde görünür.

Sevaplar veya tatlar da, güzel oldukları halde günahkârlara sevimsiz görünür, işte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Cennet, sevilmeyen şeylerle, cehennem de, cazip şeylerle kuşatılmıştır."

İşte kâfirlerin amelleri de onlara güzel buldukları cazip şekillerde görünür. Ancak sonunda o ameller, sevimsiz ve korkunç gerçek şekilleriyle ortaya çıkacaklardır. İşte o zaman onlar, amellerinin ne olduğunu bileceklerdir.

109
"Onlar bütün yeminleriyle kendilerine bir âyet (mucize) gelirse ona mutlaka iman edeceklerine dair Allah'a yemin ettiler.

(Resûlüm) de ki:

"- Âyet (mucize) ler ancak Allah katındadır.

O istedikleri âyetler gelse de onların iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?"

A- "Onlar bütün yeminleriyle kendilerine bir âyet (mucize) gelirse ona mutlaka iman edeceklerine dair Allah'a yemin ettiler."

Rivâyete göre Kureyşliler, bazı mucizelerin gösterilmesini istediler. Peygamber sordu:

"Eğer sizin dediklerinizi yaparsam, beni tasdik eder misiniz?"

Onlar da:

"- Evet!" dediler.

Sadece bununla yetinmediler Peygamber o mucizeyi gösterirse, hepsi mutlak ve muhakkak iman edeceklerine dair yemin ettiler.

Müslümanlar da, onların iman etmelerini şiddetle istedikleri için, Resûlüllah'tan bunun gerçekleşmesini rica ettiler.

O da bunun için duâ etmeye niyetlendi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Buradaki âyetten maksat, herhangi bir mucize veya kendilerinin istedikleri bir mucizedir.

Onların kibirleri, inatları, azgınlık ve fesattaki aşırılıkları göz önüne alındığında uygun olan bu ikincisidir. Nitekim onlar, gördükleri parlak mucizeleri hiçe sayıyorlardı. Onların gayeleri de, mucize konusunda Resûlüllah'ı sıkıştırmak ve neredeyse, yerleri yaracak, dağları yerinden kaydıracak kadar büyük mucizeleri önemsememek idi.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Ayetler ancak Allah katındadır."

"Resûlüm, de ki:

"- Bütün âyet veya mucizeler Allah'ın katındadır; onların emri, hükmü ve icrası tamamen O'na aittir. Hikmeti neyi gerektiriyorsa ona göre serbest iradesiyle onlar üzerinde tasarruf eder. O mucizelere ne müstakil ne de müşterek olarak herhangi bir kimsenin kudret ve iradesi taalluk etmez. Ben de o mucizeleri indirebileceğimi söyleyemem."

Gördüğün gibi bu sözler, o kâfirlerin istek kapısını en mükemmel şekilde kapatmıştır. Bu sözlerde o mucizelerin şanlarının pek yüce ve bu kabil isteklere hedef olmaktan çok uzak bulundukları ifade edilir.

Bir görüşe göre de, bu kelâmın manası şöyledir:

"- Mucizeler Allahü teâlâ katındandır; benim katımda değil. Şu halde ben, sizin istediğinizi nasıl verebilirim? Onlara kâdir olan Allahü teâlâ'dır; ben buna muktedir değilim."

Ancak bu görüşün bu makam ile münasebeti yoktur. Onların istekleri Allahü teâlâ'nın kudret ve iradesi olmaksızın, o mucizelerin gelmesi değildir ki, onlara böyle cevap verilsin.

C- "O istedikleri âyetler gelse de onların iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?"

Bu cümle mucizenin gerçeleşmemesini gerektiren hikmeti ortaya koyar. Bu hitab, özellikle Müslümanlara veya onlarla beraber Peygamber'edir. Çünkü yukarda söylendiği gibi Peygamber, o mucize için duâ etmeye niyetlenmişti.

Bu cümle aynı zamanda onların iman sözü yalan olduğunu istedikleri gerçekleşse de inanmayacaklarını bildirir.

Bu itibarla bu kelam, mucizelerin inmesini temenni eden Müslümanlar için bir özür beyanı gibidir.

Diğer bir görüşe göre, bu kelamdaki olumsuzluk harfi (lâ) zaittir. Yani istedikleri mucizeler gelse bile, onların iman edeceklerini size bildiren nedir ki, siz, onların imana geleceklerini umarak mucizelerin gerçekleşmesini temenni ediyorsunuz? demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, " iman etmezler, iman etmeyecekler" deki "lâ" zaittir.

"Enne" harfi de "belki, muhtemelen" anlamındadır (ki normal olarak, iki cümleyi birbirine bağlar ve tekit ifâde eder). Yani o mucize geldiğinde, onların halini ve ne olacağını siz nereden bileceksiniz? Belki mucize gelse de, iman etmeyecekler. O halde ne diye mucizenin gelmesini temenni ediyorsunuz? zira onların mucizeyi temenni etmeleri, ancak geldiğinde imanlarının muhakkak gerçekleşeceği takdirde uygun olur; yoksa iman etmeyecekleri kuvvetle muhtemel olduğu takdirde bu temennileri uygun olmaz.

"iman etmezler" fiili, bir kırâete göre "iman etmezsiniz" şeklinde hitap kipi ile okunmuştur. Buna göre "ne biliyorsunuz, nereden biliyorsunuz?" hitabı müşrikler içindir.

110
"Biz onların kalblerini (efide) ve gözlerini (ebsar) tersine çevririz (taklib ederiz) de onlar evvelce iman etmedikleri gibi yine iman etmezler. Biz de onları tuğyan (taşkınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız)."

A- "Biz onların kalblerini (efide) ve gözlerini (ebsar) tersine çevririz (taklib ederiz) de onlar evvelce iman etmedikleri gibi yine iman etmezler."

Belki onların kalblerini tersine çevririz ve artık onlar hakkı idrâk edemezler ve gözlerini de tersine çevririz de artık hakkı göremezler ve evvelce olduğu gibi mucizeler kendilerine geldiğinde yine inkâr ederler.

Fakat bu, onlar kalblerini ve gözlerini hakka çevirdikleri ve buna istidatları olduğu halde kalblerini ve gözlerini haktan çevirririz, demek değildir. Aksine onlar, hakkı kabulden imtina ettikleri ve ondan tamamen yüz çevirdikleri için buna maruz kalırlar.

İşte bundan dolayıdır ki bu âyet, onların iman etmeyeceklerini bildiren kelâmdan sonra zikredilmiştir. Bunun sonra zikredilmesi, "Onların asıl hallerinin küfür olduğunu, inkârlarının Allah katından gelen bir cebir ve zorlamadan kaynaklanmadığını bildirmek içindir."

B- "Biz de onları tuğyan."

Bu cümle onların kalb ve gözlerinin tersine çevrilmesinin gerçek manasını açıklar. Yukarıda da işaret edildiği gibi, onların kalb ve gözlerinin taklibi, hakka yönelmeye kabiliyetli oldukları halde, onların duygularının Allah tarafından cebren haktan çevrilmesi anlamında değil;

- fakat kötü istidatlı ve haktan aşırı nefret eder oldukları için Allahü teâlâ'nın da onları kendi halleriyle başbaşa bırakması,

- lütf-i ilâhînin onlara asla tesir etmemesi,

- istidatları gereği kalblerinin mühürlenmesi,

- mü'mınlerin hidayete erdirildiği gibi onların hidayete erdirilmemesi ve azgınlıkları içinde şaşkın halde bırakılması anlamındadır.

111
"Eğer Biz, onlara melekleri indirseydik ve ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi kefil olarak toplayıp karşılarına getirseydik yine de iman etmezlerdi. Allah'ın dilemesi müstesna. Fakat onların çoğu bilmezler."

A- "Eğer Biz, onlara melekleri indirseydik ve ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi kefil olarak toplayıp karşılarına getirseydik yine de iman etmezlerdi."

Bundan önce mucizelerin Allahü teâlâ'nın hükmünde ve üstün hikmetlere dayanan tasarrufunda olduğu, hiç kimsenin hiçbir şekilde onlarda müdahalesi bulunmadığı açıklanmıştı. Şimdi burada 109. âyette işaret edilen hakikat tam bir sarahatle anlatılıyor ve onların şarta muallak iman va'dlerinın doğru olmadığı en mükemmel şekilde ortaya konuyor.

Eğer, Biz onların,

" Üzerimize melekler indirilseydi ya!" ve" Bize melekleri getirsene!" gibi sözlerine uyarak onlara melekleri indirseydik ve " Haydi atalarımızı getirin; eğer doğru sözlülerseniz..." dedikleri gibi onların atalarını diriltseydik ve ölüler onlarla konuşup bu imanın haklılığına şahadet etselerdi; her şeyi toplayıp Peygamber'in dâvasının doğruluğuna kefil olarak önlerine koysaydık onlar, isyanda ısrarlı ve azgınlıkta çok aşırı oldukları için yine de iman etmeyeceklerdi. Onların küfrüne terettüb eden hüküm işte budur:

"Biz de onları tuğyan (taşkınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.)"

B- "Allah'ın dilemesi müstesna."

Hulâsa, imanı gerektiren bütün unsurlar toplandıktan sonra da onlar her hâl ü kârda iman etmezler; ancak Allahü teâlâ'nın dilemesi hali müstesna...

Bu istisnadan maksat, Allahü teâlâ her an dileyebilir; binaen aleyh onlarda her an iman edebilirler demek değildir. Aksine, Allahü teâlâ'nın dilemesi imkânsız olduğuna göre onların imanı da imkânsızdır, demektir. Nitekim,

"Biz, onların kalblerini ve gözlerini (tersine) çeviririz (taklib ederiz) de onlar evvelce iman etmedikleri gibi yine iman etmezler." mealindeki âyet de buna delildir.

C- "Fakat onların çoğu bilmezler."

Yani Müslümanların çoğu, o kâfirlerin istediği mucizeler gelse bile iman etmeyeceklerini bilmezler. Çünkü Allah'ın onların imanlarını dilemediğini bilmezler. Bundan dolayı Müslümanlar, onların imanlarını umarak mucizelerin gelmesini temenni ediyorlar.

Bu manaya göre, bu cümle,

" O istedikleri âyetler gelse de iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?" mealindeki âyetin izahı mahiyetindedir.

Yahut müşriklerin çoğu, istedikleri mucizeler geldiğinde de iman etmeyeceklerini bilmezler. Çünkü Allahü teâlâ'nın o zaman da imanlarını dilemediğini bilmezler. İşte bundan dolayı da olmayacak bir şey için en ağır yeminleriyle yemin ediyorlar.

112
"İşte böylece Biz, her Peygambere (Nebîye) insanları ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler vahyederler. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak."

A- "İşte böylece Biz, her Peygambere (Nebîye) insanları ve cin şeytanlarını düşman kıldık."

Bu âyet Resûlüllah'ı Kureyş kâfirlerinden gördüğü düşmanlık ve söyledikleri kötü söz ve hareketlerden dolayı teselli eder. Şöyle ki:

"- Resûlüm! Bu sıkıntılar, sana mahsus değildir; senden önceki bütün Peygamberler de bu sıkıntılara maruz kalmışlardır. Onların da:

- sana şiddetle karşı çıkan,

- zarar veren,

- inanmayan,

- senin başına gaileler açmak isteyen ve seni başarısızlığa uğratmak için planlar yapan düşmanların gibi düşmanları vardı. Senin düşmanlarının sana yaptıklarını, onların düşmanları da onlara yapıyorlardı. O Peygamberlerin başlarına gelenler seninkinden az değildi.

Bu âyet, kâfirlerin Peygamberlere olan adavetinin, Allahü teâlâ'nın yaratmasıyla olduğuna delildir. Bundan amaç imtihandır.

İnsan ve cin şeytanlarından murat, bu iki fırkanın en inatçı azgınlarıdır.

B- "Bunlar birbirlerini aldatmak için yaldızlı sözler vahyederler."

Bu cümle,

- onların düşmanlığını ve yapılan benzetmenin vechini,

- şeytanların halini,

- düşmanın sıfatını

beyan eder.

Vahy kelimesi, kalbe sür'atli bir şekilde söz veya işaret ilka etmek, yerleştirmek demektir.

Yani cin şeytanları, insan şeytanlarına yahut her iki fırka birbirine vesvese ilka ediyorlar.

Zuhruf; yaldızlı söz, görünüşü süslü, içyüzü ise bâtıl (geçersiz) söz demektir.

C- "Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak!"

Bu cümle ile yine Peygamber ile kavmi arasında cereyan eden hâdiselerin beyanına dönülüyor.

"- Resûlüm, eğer Rabbin bu kabil şeylerin olmamasını dileseydi, onlar sana bu düşmanlığı yapamazlar ve birbirlerine senin hakkında bâtıl sözler fısıldayamazlardı.

Bazılarının dediği gibi, "Rabbin onların imanını dileseydi..." demek değildir.

Burada bahse konu yaldızlı sözler, bazılarının dediği gibi, hem Peygamber hem de diğer Peygamberler hakkıda söylenen güzel sözler değildir. Burada özellikle Peygamberimiz hakkında söylenen bir takım saçma sözler kasdedilmektedir. "Fezer hüm vema yefterûn Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak!" cümlesi de bunları söyleyenlerin Peygamber'in çağdaşı kâfirler olduğunu açıkça belirtmektir. Demek istenen şudur:

"- Resûlüm, onların sana yaptıkları düşmanlıklar ve çeşitli fesadlıklar Allah'ın iradesiyle olduğuna göre artık onları iftiraları veya çeşitli şer planları ile başbaşa bırak. Çünkü bunlarda onlar için ağır cezalar ve senin için mükâfatlar vardır. Çünkü Allah'ın iradesi sonsuz hikmetler içerir."

"Ahirete iman etmeyenlerin kalbleri o sözlere kansın, ondan hoşlansın ve işledikleri günahları işlemeye devam etsinler diye bunu yaparlar."

Bu âyette görüldüğü gibi onların âhiret hayâtına inanmadıkları açıkça ifâde edilmiştir. Ancak onlar sadece âhireti değil bunun dışında kalan ve inanılması gereken diğer şeyleri de inkar ediyorlardı.

Âhiret lezzetleri bu dünyada sevimsiz şeylerle kuşatılmıştır ve âhiretin acıları da bu dünyada câzib şeylerle süslenmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, âhirete ve onun ahvâline iman etmeyenler, o sevimsiz şeylerin ötesinde lezzetler ve o cazib şeylerin ötesinde de acılar olduğunu bilmezler. Onlar bu dünyada her şeyin ancak dış görünüşüne bakarlar. Bu yüzden de onlar, bu yaldızlı sözlerin ve süslü bâtılların dahil olduğu şehvetleri severler.

Ahirete iman edenler ise, gerçek duruma vâkıf oldukları ve işlerin akıbetine baktıkları için, o yaldızlı şeylere meyletmekten sakınırlar. Çünkü mü'mınler, onların bâtıl ve akıbetlerinin vahim olduğunu bilirler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm makamdan anlaşılan mahzûf bir fiilin illetidir. Yani işte bundan dolayıdır ki Biz, âyette geçen o şeyleri yaptık.

Mutezile (kul, kendi fiilinin yaratıcısıdır, dedikleri için "İşte bundan dolayı Biz, âyette geçen o şeyleri yaptık" tefsirini kabul etmeyip), " kansın, meyletsin, dinlesin, kulak versin" fiilinin başındaki "lâm" harfinin, akıbet veya yemin veya emir için olduğunu söylerler.

114
"Hakem olarak Allah'tan başkasını mı arayacağım? Kitab'ı ayrıntılı biçimde (mufassalan) size indiren O'dur. Kendilerine Kitab verdiklerimiz de pek alâ bilirler ki o, hakla Rabbinden indirilmiştir. Artık sakın şüpheye düşenlerden olma."

A- "Hakem olarak Allah'tan başkasını mı arayacağım?"

Resûlüm de ki:

"- Ben şeytanların yaldızlı sözlerine uyub da, Allahü teâlâ'dan başka, aramızda hükmedecek ve hakkı bâtıldan ayıracak bir hakem mi arayacağım?"

Bir görüşe göre, Kureyş müşrikleri, Resûlüllah'a dediler ki:

Yahudi hahamlarından veya Hıristiyan papazlarından birini aramızda hakem tayin et de, senin Kitabında neler olduğunu bize anlatsın."

İste bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

" Onlar (Ehl-i Kitab) Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?" âyetinde bâtılı aramak fiili, müşriklere isnad edildiği halde, burada Peygamberimiz'e isnad edilmesi, insaf göstermek yahut onların sözlerini gözetmek içindir. Zira onlar:

"- Aramızda bir hakem tayin et!" demişlerdi.

İslam âlimleri derler ki; hakem, hâkimden daha anlamlı ve daha derindir. Çünkü hakem, ancak tekrar tekrar hükmetmiş ve âdil olan hükmedene denir; hâkim ise böyle değildir.

B- "Kitab'ı ayrıntılı biçimde (mufassalan) size indiren O'dur."

"- Allahü teâlâ'dan başka bir hakem mi arayacağım? Oysa siz ümmî bir toplum iken, yapmanız ve yapmamanız gereken şeyleri bilmeniz için size bu Kitab'ı indiren O'dur."

Burada el-Kitab, Kur'ân anlamında kullanılmıştır. Çünkü hakkı ve doğruyu ifâde eden Kur'ân, bu ad, yalnız kendisi için kullanılmaya en lâyık olandır.

Kur'ân'ın mufassal Kitab olması,

- hakkı ve bâtılı,

- helâli ve haramı,

-din işlerine ilişkin diğer hükümleri karışıldığa ve belirsizliğe yer vermeden açıklamış olması demektir.

Şu halde Kur’ân'dan sonra hakeme ne ihtiyaç var? İşte bu beyan, Kur’ân-ı Kerim'in din işlerinde yeterli olup başka bir şeye ihtiyaç bırakmadığını sarahatle belirtmiş olur. Kur’ân'ın icazı da buna engel değildir.

C- "Kendilerine Kitab verdiklerimiz de pek alâ bilirler ki o, hakla Rabbinden indirilmiştir."

Bu kelâm, hakemlik işinin bağlandığı Kur’ân'ın hak ve gerçek olduğunu tesbit ve onun Allahü teâlâ katından indirilmiş bulunduğunu izah eder. Şöyle ki:

O kâfirlerin, hakemliklerine razı oldukları Yahudi hahamları ve Hıristiyan, papazları da bu Kitab'ın hak ve Allah’ın katından indirilmiş olduğunu elbette biliyorlardı.

Tevrat ile İncil'in de kitab olarak vasıflandırılması Kur’ân'ıle aralarındaki benzerliğe işaret eder. Bu benzerlik iki ortak özellikten ileri gelir:

1- Bu kitablar haktır,

2 - Bu kitablar Allah katından indirilmiştir. Bu ifâdede icaz vardır.

Yahudi ve Hıristiyanların, "vellezîne âteyna hümü'l-kitabe/ kendilerine Kitab verdiklerimiz" olarak zikredilmesi, onların Kur’ân'ı kendi Kitablarından saydıklarını bildirmek içindir.

Nitekim onlar, Kur’ân'ı,

- kendi Kitablarında vasıflandırıldığı gibi buldular;

- temel hükümlerle (usûl) değişmeyen fer'î hükümlerde ona muvafık gördüler;

- vahiyden başka yollarla bilinmesine imkân bulunmayan birtakım şeyleri haber verdiğini tesbit ettiler.

Burada kendilerine Kitab verilenlerden murat,

- ya Yahudilerin ve Hıristiyanların âlimleridir ki zahir olan da budur; buna göre, onlara Kitab verilmesi, bilfiil onlara anlatılmasıdır;

- ya da bütün Yahudi ve Hıristiyanlardır ve âlimleri de, öncelikle buna dahildir; buna göre ise, onlara Kitab verilmesi, bilfiil anlatmanın yanı sıra bilkuvve anlatmayı da kapsar. Ve hiç şüphesiz hepsi bu imkâna sahiptir.

Diğer bir görüşe göre ise, kendilerine Kitab verilenlerden murat, Ehl-ı Kitab'tan iman edenlerdir.

Ç- "Artık sakın şüpheye düşenlerden olma."

Bu cümleyle ilgili olarak değişik tevcihler yapılabilir. Şöyle ki

1.Resûlüm, onlarda buna dair bilgi eseri ve tanıma görmedin diye onların bunu bildikleri hususunda şüpheye düşme!

2.Kur’ân'ın Allahü teâlâ katından hak olarak indirildiği hususunda sakın şüpheye düşme!

Bu tefsire göre bu emir, Peygamberimiz in heyacanına heyecan katmak ve onun mücadele ateşini alevlendirmek içindir. Tıpkı,

" Sakın, müşriklerden olma!" âyeti gibi.

Bir diğer görüşe göre ise, bu emir, zahiren Peygamberimiz hakikatte ümmeti içindir.

Bir başka görüşe göre ise, bu emir, herkes içindir. Yani bu konudaki deliller, kuvvet ve açıklık kazanmıştır. Artık hiç kimsenin şüphe etmemesi lazımdır.

115
"Rabb'inin kelimesi sıdk ve adaletçe tamamlanmıştır. O'nun kelimelerini değiştirecek (hiçbir güç) yoktur. O, her şeyi kemâliyle işiten (e's-Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm)dir."

A- "Rabb'inin kelimesi sıdk ve adaletçe tamamlanmıştır."

Bundan önce Kur’ân'ın,

- Allahü teâlâ katından hak olarak indirildiği,

- bunun Ehl-i Kitab bilgisiyle de tesbit edildiği,

- Allahü teâlâ'ya izafeti cihetiyle onun mükemmel bir Kitab olduğu beyan edilmişti. Şimdi burada da Kur’ân'ın, zâtı (kendisi) itibariyle de mükemmel olduğu ifâde ediliyor.

Bu cümlede " Rabbinin kelimesi" nden murad Kur’ân-ı Kerîm'dir. Kur’ân, kelime olarak ifâde edilmiştir. Çünkü doğruluk ve adaletle asıl vasıflandırılan kelimedir ve hikmetlerin sonuçları kelimelerle ifâde edilir.

B- "O'nun kelimelerini değiştirecek (hiçbir güç) yoktur."

Kur’ân-ı Kerim,

- ihbar ve va'dlerin doğruluğunda, kararlarla hükümlerin adaletinde en son noktaya ulaşmıştır. Kur’ân'dan daha kadar ve daha adaletlisi veya onu misli ile değiştirecek hiç kimse yoktur. Şu halde Allahü teâlâ'dan başkasının hükmünü aramak nasıl düşünülebilir?

C- "O, her şeyi kemâliyle işiten (e's-Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm)dir."

Cenab-ı Allah, her şeyi işiten ve her şeyi de bilendir. Binaenaleyh hakem tayini isteyenlerin sözleri, zahirî ve bâtınî (gizli) halleri O'nun işittiklerine ve bildiklerine dahildir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu cümle, Tevrat tahrif edildiği gibi, hiç kimse Kur’ân'ı tahrif edemez, demektir.

Bu görüşe göre bu ayni zamanda Allahü teâlâ'nın Kur’ân'ı koruyacağına dair bir teminattır. Tıpkı, " Kur’ân'ı şüphesiz Biz indirdik ve hiç şüphesiz onu koruyacak yine Biziz." âyeti gibi.

Yahut Kur’ân'dan sonra onu neshedecek (hükmünü ortadan kaldıracak) bir Kitab ve Peygamber yoktur demektir.

116
"Yeryüzündeki insanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar (ittiba ederler) ve ancak yalan söylerler."

Bundan önce;

- hakemliğin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğu;

- çünkü hak ile batılı birbirinden ayıran kâmil Kitab'ın O'nun tarafından indirildiği;

- o Kitabın kelimelerinin tamamiyle doğru,

- ve hükümlerinin son derece âdil olduğu;

- onu değiştirecek hiçbir güç veya kimse (mübeddil) bulunmadığı;

- Allahü teâlâ'nın, işitilebilenlerin hepsini işittiği ve bilinebilenlerin hepsini bildiği;

- hakemliğin de O'na mahsus olduğu belirtilmişti. Şimdi burada da kâfirlerin,

- o kemâlâtin zıtları ile muttasıf bulundukları;

- o zıtların da, dalâlet, idlâl, cehalet ve Allahü teâlâ'ya karşı yalan uydurmak ve fâsid zanna uymak gibi nakısalar olduğu belirtiliyor. Bundan amaç, o kâfirlerin hallerinin iddialarına tamamen ters düştüğünü ortaya koymak, insanları onlara meyletmekten ve fikirleri ile amel etmekten sakındırmaktır.

"yeryüzündekiler" den murat, bütün insanlardır ve onların "çoğu"ndan murat da kâfirlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, yeryüzünden murat Mekke; insanların çoğundan murat da Mekke sakinlerinin ekseriyetidir.

Burada demek istenen şudur:

"- Resûlüm, sen onlara uyup da onlardan bir hakem tayin edecek olursan onlar, seni Allah'a giden yol (sebîlillâh)dan, O'nun kulları için teşri buyurduğu kurallardan saptırırlar. Onlar, ancak zanna uyarlar. Bu, onların atalarının hak üzere olduklarını sanmalarından ve kendilerinin de onları izlemelerindendir."

Zandan murat, onların cehaletleri ve bâtıl fikirleridir. Buna göre zan, ilmin karşıtıdır.

Hulâsa, onlar, din işlerinde ancak zanna uyarlar ve şüphesiz zan, hakikat karşısında bir şey ifâde etmez. İşte bundan dolayıdır ki onlar, apaçık bir dalâleti sürdürürler. Başkasını irşada kalkışan sapkın, onu da saptırmış olur. Böylece onlar, kendileri dalâlette oldukları gibi başkalarını da dalâlete düşürürler.

Ve onlar, ancak yalan söylerler.

- Allah'a oğullar ve kızlar izafe etmelerinde,

- Putlara ibadeti Allah'a yaklaşma vesilesi yapmalarında,

- Ölü hayvan etini helâl saymalarında,

- Bahire (izahı Mâide: 103. Âyetin tefsirinde geçti.) ve benzeri hayvanlardan faydalanmayı yas aklamaların da Allahü teâlâ adına yalan söyledikleri apaçık ortadadır.

Onlar, hak üzerinde olduklarını sanıyorlar. Ancak hak nerede, onlar nerede? Hak, Ayyuk (Kızıl Yıldız) kadar onlardan uzaktır.

"Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidayete erenleri (mühtedini) de en iyi bilendir."

Bu her iki fırkayı da en iyi bilen Allahü teâlâ'dır. O halde sen, birinci fırkadan (yoldan sapmışlardan) olmaktan şiddetle sakın.

"sapan, dalâlete düşen kimse", kelimesi bir kırâete göre "saptıran kimse" da olarak okunmuştur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"Allahü teâlâ, insanları saptıranı en iyi bilendir."

Böylece bu cümle, kâfirlere uymaktan sakınmayı tekid etmiş olur.

Bu cümlenin "Senin Rabbin, kimi saptıracağını en iyi bilendir. Yahut senin Rabbin, yolundan saptırandan daha iyi bilendir" şeklinde anlaşılması siyak ve sibak bakımından mümkün değildir.

İlimdeki üstünlük veya daha iyi bilmek,

- bilginin çokluğu ile,

- bilgi konularını etraflıca, bütün yönleri bilmekle,

- bilgiye bilvasıta değil, bilâvasıta sahib olmakla mümkündür.

118
"Üzerine Allah'ın adı (anılarak kesilen hayvanların etinden) yeyin; eğer O'nun âyetlerine iman ediyorsanız..."

Bu emir, saptıranlara ve ezcümle haramı helâl ve helâli de haram sayanlara uyma nehyine terettüb eder.

O kâfirler diyorlardı ki:

"- Mademki siz Allah'a ibadet ediyorsunuz. O halde Allah'ın öldürdüğü hayvanların etlerini yemeniz, sizin öldürdüğünüz hayvanların etlerini yemenizden evlâdır."

Bu sebeble inen bu âyette:

" Siz ey Müslümanlar yalnız, kesilirken üzerine Allah adının anıldığı hayvanların etlerinden yeyin; Allah adı ile beraber başkasının adının da anıldığı, veya yalnız başkasının adının anıldığı, ya da kendiliğinden ölen hayvanların etinden yemeyin." buyrulur. Eğer siz Allah'ın âyetlerine ve ezcümle bu konuda nazil olan âyetlere iman ediyorsanız, bu ilâhî emri uygulayın. Çünkü iman, Allahü teâlâ'nın helâl kıldıklarını helâl saymayı ve haram kıldıklarından da sakınmayı gerektirir.

119
"Size ne oluyor ki üzerine Allah'ın adı anılarak (kesilen hayvanların etinden) yemiyorsunuz? Oysa Allah, ıztırar halinde yemek zorunda kaldıklarınız müstesna haram kıldıklarını size açıklamıştır. Birçokları bilgisizce hevâ (arzu)larına uyarak insanları idlâl ediyorlar. Şüphesiz Rabbin haddi aşanları en iyi bilendir."

A- "Size ne oluyor ki üzerine Allah'ın adı anılarak (kesilen hayvanların etinden) yemiyorsunuz?"

Bu ilâhî kelâm, kesilirken üzerine yalnız Allah'ın adının anıldığı bahire, sâibe vs. gibi hayvanların etini yemekten sakınmayı gerektiren her hangi bir sebep olmadığını açıklar.

B- "Oysa Allah, ıztırar halinde yemek zorunda kaldıklarınız müstesna haram kıldıklarını size açıklamıştır."

Bu kelâm da, mâkablindeki inkâr ve reddi tekıd eder. Bu da, " Allah yolunda ne diye savaşmayalım? Biz hem yurdlarımızdan çıkarıldık hem de oğullarımızdan ayrı düşürüldük." âyeti kabilindendir.

Kesilirken üzerine yalnız Allah'ın adının anıldığı hayvanların etinden yememeniz için nasıl bir sebeb olabilir?

Yahut hangi amaç sizi buna sevketmekte ve bu eti yemekten men etmektedir?

Oysa Allahü teâlâ, çaresizlik veya ıztırar halinde yemek zorunda kaldığınız şeyler dışında - ki o zaman bu şeyler de helâldir- neleri haram kıldığını size açıklamıştır. Nitekim,

" (Resûlüm) de ki:

"- Bana vahyolunanlar içinde ölü hayvan eti, akıtılmış kan (dem-i mesfûh), domuz eti (lahm-i hınzîr)- ki pistir- ve fısk olarak Allah'tan başkası adına kesilenden maada, yiyecek kimse (tâlim) için yenmesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum." buyurulur.

Şu halde bunların dışında kalanlar, helâldir. Yoksa anılan açıklamadan murat, " Size ölü hayvan eti, kan, domuz eti... haram kılındı." âyetini hatırlatmak değildir. Çünkü bu âyet Medine'de nazil olmuştur. Mevcut tilavet sırasına göre birinci âyetin bu âyetten sonra olması ise, nüzul sırasına göre de sonra olmasını gerektirmez.

C- "Birçokları bilgisizce hevâ (arzu)larına uyarak insanları idlâl ediyorlar."

Amr b. Luheyy ve benzerleri gibi kâfirlerin birçokları, helâli haram, haramı da helâl saymak suretiyle, şeriata ve vahye dayanmadan, keyfî arzuları ve bâtıl istekleri yönünde insanları gerçekten saptırıyorlar.

Ç- "Şüphesiz Rabbin haddi aşanları en iyi bilendir."

Resûlüm! Şüphesiz Rabbin Allahü teâlâ, hak sınırlarını asıp bâtıla geçenleri ve helâli aşıp harama düşenleri en iyi bilendir.

120
"Günahın açığını da, gizlisini de bırakın. Çünkü günah işleyenler yaptıklarının karşılığını mutlaka çekeceklerdir."

A- "Günahın açığını da, gizlisini de bırakın."

Açıkça veya gizlice işlediğiniz ya da organlarınızla bilfiil yaptığınız veya kalben tasarladığınız günahları terk edin.

Bu, bir görüşe göre dükkânlarda yapılan (alenî) zinayı da, gizli dostlar edinilerek yapılan zinayı da bırakın, demektir.

B- "Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının karşılığını mutlaka çekeceklerdir."

Günahları ister açık, ister gizli işleyenler, her ne olursa olsun, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir. Şu halde her çeşit günahtan şiddetle kaçınmak lazımdır.

Dükkânlarda yapılan zinadan maksad, alenî fuhuştur. Câhiliye dönemimde aleni fuhuş yapan kadınlar vardı. Bunların fuhuş yaptıkları evlerin kapılarında asılı bayraklar bulunurdu. Dost edinmekten maksad da gizli zinadır. O devirde de aleni fuhuş ayıp sayılırdı. Fakat gizli dost edinmek suretiyle zina etmek ayıp telâkki edilmezdi. İslâmiver her çeşit zinaya son verdi.

121
"Kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmamış hayvanların etinden yemeyin. Çünkü o, kesinlikle fısk (hak yoldan çıkma)dır. Şu da muhakkak ki şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına mutlaka fısıldarlar (vahyederler). Eğer onlara uyarsanız, hiç şüphesiz siz de Allah'a ortak koşanlardan olursunuz."

A- "Kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmamış hayvanların etinden yemeyin. Çünkü o, kesinlikle fısk (yoldan çıkma)dır."

Bu âyetin zahirine göre, gerek kas den terkedilmiş, gerek unutulmuş olsun, kesilirken Allah'ın adı zikredilmemiş hayvanın eti haram kılınmıştır.

İmam Davud el-Zahirî'nin görüşü de budur.

İmam Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir.

İmam Mâlik ile İmam Şafiî ise, aksi görüştedirler. Zira Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Müslümanın kestiği hayvanın eti helâldir; velevki kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmasın."

İmam Ebû Hanîfe ise, kesim sırasında kas den Besmelenin terki ile unutulması arasında önemli bir fark olduğu kanaatindedir.

Ona göre, kesilirken üzerine kasden besmele çekilmeyen hayvanın, kendiliğinden ölen veya Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvandan farkı yoktur. Çünkü "fısk, kesilirken üzerine Allah'tan başkasının adının anıldığı hayvan ya da o hayvanın etini yemektir."

B- "Şu da muhakkak ki şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına mutlaka fısıldarlar."

Burada şeytanlardan murad, İblis ile askerleridir. Buna göre, şeytanların, dostlarına vahyetmeleri, müşriklere vesvese vermeleridir.

Diğer bir görüşe göre ise, şeytanlardan murad, mecûsîlerin azgınlarıdır. Buna göre de, şeytanların, dostlarına vahyetmeleri, onların Kureyş'e,

"Muhammed ve adamları, Allah'ın emrine uyduklarını iddia ediyorlar; sonra da kendi öldürdükleri hayvanın helâl, Allah'ın öldürdüğü hayvanın ise haram olduğunu iddia ediyorlar" diye yazı yazmalarıdır.

İşte âyette zikredilen şeytanların mücadelesi, şeytanî vesveseler, yahut mecûsîlerin bâtıl iddialarıdır.

Mecûsîlerden nakledilen iddia da, İmam Ebû Ilanife'nin kabulünü destekler niteliktedir.

C- "Eğer onlara uyarsanız, hiç şüphesiz siz de Allah'a ortak koşanlardan olursunuz."

Eğer siz de, haramı helâl saymak konusunda o kâfirlere uyarsanız ve bâtıl iddialarında onları desteklerseniz, hiç şüphesiz siz de müşriklerden olursunuz. Çünkü Allahü teâlâ'ya itaati terk ile başkasına itaat eden ve onun dinine uyan kimse, zorunlu olarak, Allahü teâlâ'ya ortak koşmuş, hattâ onu Allah'a tercih etmiş olur.

"Bir ölü iken kendisine hayât bahşettiğimiz ve insanlar içinde onunla yürüsün diye bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalan ve ondan hiç çıkamayan kimse gibi mi olur? İşte kâfirlere yaptıkları böylece süslü gösterilmiştir."

A- "Bir ölü iken kendisine hayât bahşettiğimiz ve insanlar içinde onunla yürüsün diye bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalan ve ondan hiç çıkamayan kimse gibi mi olur?"

Müslümanlar, müşriklere itaat etmekten sakındırıldıktan sonra şimdi burada onlardan nefret etmeleri için bir misâl veriliyor. Müslümanlar, ilâhî vahyin nurları ile aydınlanmışlardır. Müşrikler ise, küfür ve azgınlık karanlıklarında bocalamaktadırlar. Şu halde Müslümanların, müşriklere itaat etmesi, nasıl tasavvur olunabilir?

Görüldüğü üzere âyette, dalâlette olup ondan ayrılamayan kimse, karanlıklar içinde bocalayan kimseye benzetilmiş ve Allahü teâlâ'nın İslâm fıtratı üzere yaratıp apaçık delillerle hak yoluna hidayet buyurduğu ve o hak yolda dilediği gibi hareket imkânını verdiği kimse, cansız iken kendisine hayât verilen kimseye benzetilmiştir.

B- "İşte kâfirlere yaptıkları böylece süslü gösterilmiştir."

Şeytanî vesveselere uyan, onlara fısıldanan yaldızlı sözlere kanan kâfirlere, işledikleri küfür ve günahlar,

- ya şeytanların fısıldamaları sırasında Allahü teâlâ tarafından,

- ya da yaldızlı sözler ve yanıltma yoluyla şeytanlar tarafından tezyin edilmiş, hoş gösterilmiştir. Çünkü eğer bunlar kendilerine süslü gösterilmemiş olsaydı, bunda ısrar etmezler ve hakka karşı onlarla mücadele vermezlerdi.

Bir görüşe göre bu âyet, Hamza ile Ebû Cehil hakkında,

bir diğer görüşe göre de, Ömer veya Ammar (radıyallahü anhüm) ile Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.

123
"Ve böylece Biz, her karyenin (kasaba veya şehrin) ileri gelenleri (ekâbiri)ni mücrimler kıldık ki orada hile (mekr)ler yapsınlar.

Onlar ancak kendilerini aldatırlar, fakat farkında olmazlar."

A- "Ve böylece Biz, her karyenin (kasaba veya şehrin) ileri gelenleri (ekâbiri)ni mücrimler kıldık ki orada hile (mekr)ler yapsınlar."

Biz, Mekke'de, bozgunculuk çıkarmaları için mücrimleri ileri gelenlerden yaptığımız gibi, diğer yerlerde de, ileri gelenlerden mücrimler yaptık.

Bu kelâm, Resûlüllah için bir tesellidir.

B- "Onlar ancak kendilerini aldatırlar, fakat farkında olmazlar."

Bu cümle, Resûlüllah için mükâfat, kâfirler için ceza va'didir. Onların yaptıkları hile ve desiselerin kötü sonuçları yalnız kendilerine aittir. Ancak onlar, bu gerçeğin asla farkında değillerdir. Hatta onlar, başkalarını hileleriyle aldattıklarını zannederler.

124
"Onlara bir âyet geldiğinde:

"- Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz" dediler.

Allah, risaletini vereceği yeri en iyi bilendir. Mücrimler, yaptıkları hilelere karşılık Allah katından aşağılayıcı ve şedîd bir azaba maruz kalacaklardır."

A- "Onlara bir âyet geldiğinde:

"- Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz." dediler.

Allah, risaletini vereceği yeri en iyi bilendir."

Bu kelâmda yine Mekke mücrimlerinin hali açıklanıyor. Çünkü bu büyük hata, yalnız onlardan sâdır olmuştur.

O, Mekke kâfirlerine Resûlüllah vasıtasıyla bir âyet geldiğinde onlar:

"- Allahü teâlâ'nın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe asla iman etmeyiz" dediler.

İbn Abbâs diyor ki:

"- O kâfirler, bize de vahiy gelmedikçe ve Cebrâîl , bize Muhammed'in dâvasında sâdık olduğunu haber vermedikçe, asla iman etmeyiz" dediler, demektir. Nitekim onlar şunu da söylemişlerdi:

"... veya kefil olarak Allah'ı ve melekleri getirmelisin."

Bu tefsirin bir benzeri de Hasen-ı Basrî'den rivâyet edilmiştir.

Abdü'l-Menaf, Hazret-i Muhammed'in dördüncü dereceden dedesidir. Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) neseb zincirinde Abdullah'tan Adnan'a kadar tam yirmi bir atanın ismi geçer. Şöyle ki: Adnan, Maad, Nizar, Mudar, İlyas, Müdrike, Huzeyme, Kinane, Nadr, Mâlik, Fihr, Galib, Luey, Kâ'b, Murre, Kilâb, Kusayy, Abdü'l-Menaf, Hâşim, Abdü'l-Muttalib, Abdullah.

Burada görüldüğü gibi Peygamberlere verilenin kedilerine de verilmesi şartına bağlanan vakıa, Mekke kâfirlerinin, Resûlüllah'a ve ona indirilmiş olan âyetlere gerçekten iman etmeleridir.

Onların isteklerinin manası şudur:

Cebrâîl bir elçi gibi bizzat ve gözle görülür şekilde bize gelip bunu bildirmedikçe, bu âyetlerin Allahü teâlâ katından Resulüne indirildiğine iman etmeyeceğiz.

Onların bu teklifini reddeden kelâmın manası da şudur:

Allahü teâlâ, herhangi bir iş için kendisine Cebrâîl'ini gönderilmesine lâyık olanı en iyi bilendir. Bu ifâdeyle Allahü teâlâ, onların bu teşrife layık olmaktan uzak olduklarını vurgulamış oluyor.

Mukatil diyor ki:

Bu âyet, Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur. Ebû Cehil diyordu ki:

"- Biz, şerefte Abdimenaf Oğulları ile yarıştık. Nihayet biz ve onlar, atbaşı giden iki yarış atı gibi beraber olunca; onlar:

"- Bizde, kendisine vahiy gelen bir peygamber var." dediler.

Biz de:

"- Ona vahiy geldiği gibi bize de vahiy gelmedikçe, biz hiçbir zaman onun Peygamberliğine razı olmayacağız ve ona uymayacağız!" dedik.

Dahhâk diyor ki:

"- Kureyş'in her ferdi, elçilik ve vahyin kendine tahsisini istiyordu.

"Kadar, onlardan her biri, kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister." âyeti de bunu ifâde eder.

Ancak bu iki görüşün ikisi de söz konusu redde münasip ise de, Peygamberlere verilenin kendilerine de verilmesi şartına bağlanmış olan imandan, murad, Peygamberimiz'in risaletinin insanlardan ancak bir kısmı tarafından tasdiki olmak gerekir. Bütün insanlar tarafından değil.

Ve o mel'ûnun,

"- Ona gelen vahiy gibi bize de gelmedilçe..." sözündeki esas amaç, ona uymamak değil, fakat razı olmamaktır. Zira onlara vahiy gelse de, gelmese cie, ona uymayacakları daha önce belirtilmişti. Buna göre mana şöyledir:

"Allah'ın Peygamberlerine verildiği gibi bize de vahiy ve nübüvvet verilmedikçe, biz onun Peygamberliğine asla inanmayacağız!"

Velid b. Muğire'nin, Reslûllah'a:

"- Eğer nübüvvet hak olsaydı, elbette senden önce o benim hakkım idi; çünkü ben yaşça senden daha büyüğüm, malca ve oğulca da senden fazlayım." dediği ve bunun üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu söylenmekte ise de bu rivâyetin Mekke kâfirlerinin reddedilen kelâmı ile hiç ilgisi yoktur.

Ancak eğer mezkûr şarta bağlı imandan murad, âyetlerin Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olduğuna iman değil de, sadece doğru birer vahiy olduklarına iman ise, bu takdirde onların reddedilen sözleriyle bir ilgisi olduğu söylenebilir. Bu takdirde âyetin manası şöyle olur:

Resûlüllah'a nazil olan bir âyet, onlara gelince:

"- Ona değil, bize nazil olmadıkça, biz, onun Allah katından inmiş olduğuna asla inanmayız; çünkü ona hak kazanmış olan o değil elbette biziz; derler."

Zira Velıd b. Muğire'nin, "Eğer peygamberlik hak olsaydı..." sözünün hulâsası şudur:

"- Eğer senin iddia ettiğin nübüvvet hak olsaydı, Peygamber sen değil, ben olurdum. Böyle olmadığına göre bu Peygamberlik hak değildir."

Velid b. Muğire'nin, nübüvvetin hak olduğuna iman etmesini, kendisinin Peygamber olması şartına bağlaması elbette akıl işi değildi. Çünkü nübüvvet, çok sayıda mal ve evlâd ve diğer imkânlar sebebiyle erişilecek bir makam değildir. O makamı, Allahü teâlâ ancak hâs kullarından dilediğine tahsis eder.

B- "Mücrimler yaptıkları hilelere karşılık Allah katından aşağılayıcı ve şedîd bir azaba maruz kalacaklardır."

Bundan önce o kâfirlerin, umduklarından yoksun kalacakları bildirilmişti. Şimdi burada da onların çeşitli serlerle karşılaşacakları belirtiliyor.

Onların karşılaşacakları kötü sonuçlar, işledikleri serler ve cürümler sebebiyledir. Onlara temenni ettikleri, Peygamberlik izzeti ve şerefi yerine, sürekli hileleri sebebiyle kıyamet gününde veya Allah katında zillet ve hakaretle, şiddetli bir azab vardır.

O kâfirlerin işledikleri cürümlerin en büyüğü yaptıkları hileler olduğundan burada sarahatle o belirtilmiştir.

125
"Allah, kimi hidayete erdirmek dilerse onun sadrını (göğsünü, kalbini) İslâm'a açar. Kimi de saptırmak (idlâl etmek) isterse onun sadrını sanki semaya yükseli (suûd edi)yormuş gibi darlaştırır. Allah, iman etmeyenleri işte böyle pislik (e'r-rics) içinde bırakır."

A- "Allah, kimi hidayete erdirmek dilerse onun sadrını (göğsünü, kalbini) İslâm'a açar."

Allahü teâlâ, kime hak yolu öğretmek ve onu imana muvaffak kılmak dilerse, onun kalbini İslâm'a açar; sonuçta kalbi, İslâm'ı kabul için genişler ve feth olunur.

Âyetin bu ifâdesi nefsin hakka kabiliyetli, hakkın yerleşmesine hazır olması ve nefsin hakka engel ve karşıt hallerden arındırılması anlamındadır.

Nitekim Peygamber de buna işaretle şöyle buyurmuştur:

"İslâm, Allahü teâlâ'nın, mü'minin kalbine yerleştirdiği bir nurdur; sonuçta kalb, onunla inşirah bulur ve onun tarafından fetholunur."

Peygamber'in sözlerini dinleyen Âshab (radıyallahü anhüm) sordular:

Ya Resûlallah! Bunu bildiren emare var mı? " Peygamber :

"- Evet, dedi, onun emaresi, ebedî yurda yönelmek, aldatıcı yurttan yüz çevirmek ve ölüm gelmeden ona hazırlık yapmaktır."

B- "Kimi de saptırmak (idlâl etmek) isterse onun sadrını, sanki semaya yükseli (suûd edi)yormuş gibi darlaştırır ."

Allahü teâlâ, ihtiyarî iradesini o yönde kullanması sebebiyle kimde dalâlet yaratmak dilerse, göğe çıkmaya çalışıyormuş gibi kalbini iyice daraltıp hakkı kabul etmez hale getirir. Artık iman o kalbe nüfuz etmez.

Burada dalâlete düşenlerin hali, göğe çıkmak gibi kişinin gücünü aşan bir iş olarak zikredilir.

Diğer bir görüşe göre ise, haktan kaçıp uzaklaşmak göğe çıkmaya çalışmak gibi bir fiille misallendirilmiş.

C- "Allah, iman etmeyenleri işte böyle pislik (e'r-rics) içinde bırakır."

Allahü teâlâ, iman etmeyenlerin kalblerini bu şekilde daralttığı gibi, onların üstlerine böyle bir azab ve perişanlık yağdırır.

Tabiînden Mücâhid diyor ki:

"Rics, içinde hayır olmayan şeydir."

İbrâhîm el-Zeccac'a göre de:

"Rics, dünyada lâ'net, âhirette de azabtır."

126
"İşte Rabbinin dosdoğru yolu budur.

Tezekkür eden (düşünen, öğüt ve uyarı kabul eden) bir topluluk için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık (tafsil ettik)."

A- "İşte Rabbinin dosdoğru yolu budur."

Kur’ân'ın veya İslâm'ın veya Rabbinin razı olduğu dosdoğru yol budur.

B- "Tezekkür eden (düşünen, öğüt ve uyarı kabul eden) bir topluluk için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık."

1-İnsan âyetlerin ihtiva ettiği hakikatleri tezekkür etmeli, düşünmelidir.

2-Hayır veya şer, meydana gelen her hâdise ancak Allahü teâlâ'nın takdiri ve yaratması iledir.

3-O'nun yaptığı her işte bir hikmet vardır.

4-Bunları anliyabilecekler için Allahü teâlâ âyetlerini etraflıca açıklamıştır.

127
"Rabbları katında onlar için selâmet yurdu (dârü's-selâm) vardır. Yapmakta oldukları iş (amel)ler için o, onların velisidir."

A- "Rabb'ları katında onlar için selâmet yurdu vardır."

Ayetleri tezekkür eden, düşünen ve öğüt alanlar için, Rabbları katında gerçek mahiyetini kimsenin bilmediği, her türlü sevimsizliklerden uzak "Selamet Yurdu", yani cennet vardır.

B- "Yapmakta oldukları iş (amel)ler için O, onların velisidir."

O, yapmakta oldukları sâlih amellerden dolayı onların dostu ve yardımcısıdır.

Yahut O, onların mükâfatının mütevellisidir; behemahal onlara mükâfatlarını ulaştırır.

128
"Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün şöyle der: "- Ey cinler topluluğu! İnsanlardan çoğunu yoldan çıkarttınız."

Onların insanlardan olan dostları da:

"- Ey Rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık (istimta' ettik) ve bize verdiğin sürenin (ecel) sonuna geldik" derler.

Allah da şöyle buyurur:

"- Sizin barınağınız (mesvanız) ateştir; orada sürekli (muhalleden) kalacaksınız; Allah'ın dilediği müstesna."

A- "Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün şöyle der:

"- Ey cinler topluluğu! İnsanlardan çoğunu yoldan çıkarttınız."

Bu cümle iki şekilde yorumlanabilir. Şöyle ki:

1. Allahü teâlâ, cinleri ve insanları bir araya topladığı gün şöyle buyuracaktır.

2. Allahü teâlâ cinleri ve insanları bir araya toplandığı ve o sözleri söylediği kıyamet günü ifâdesi bile imkânsız pek dehşetli ve korkunç haller vukü bulacaktır.

Burada ma'şer-i cinden veya cinler topluluğundan murat şeytanlardır. Yani ey şeytanlar topluluğu!

- Siz insanları çok azdırdınız ve saptırdınız.

- Ya da siz, insanlardan çoğunu kendinize uydurdunuz; onları yoldan çıkarttınız. Bu yüzden onlar da sizinle beraber haşroldular.

Bu sözler, onları ayıplamak ve azarlamak için söylenmiş olacaktır.

B- "Onların insanlardan olan dostları da:

"- Ey Rabbimiz! Biz, birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna geldik." derler."

İnsanlar ile şeytanların birbirinden yararlanmasından maksat, şeytanların, insanlara şehvetleri ve onları elde etme yollarını göstermeleridir.

Bir görüşe göre de,

- İnsanların şeytanlardan yararlanması, şeytanların insanlara yalan haberi, büyüyü ve kehaneti öğretmeleridir.

- Şeytanların insanlardan yararlanması da, insanların onlara itaat etmesi ve şeytanların kendilerine öğrettiklerini kabul ile onların arzularını tahsil etmeleridir.

Bir diğer görüşe göre ise,

- İnsanların cinlerden yararlanması, ıssız çöllerde ve korkunç yerlerde onlara sığınmalarıdır.

- Cinlerin insanlardan yararlanması ise, insanların, cinlerin kendilerini korumaya muktedir olduklarını kabul etmeleridir.

Allahü teâlâ'nın, verdiği sürenin sonu, kıyamet günüdür. Şeytanların dostları, bu sözleri,

- şeytanlara itaat ettiklerini,

- gayri meşru hava ve heveslerine uyduklarını,

- âhiret hayâtını inkâr ettiklerini kabul ile,

- buna pişman olduklarını belirtmek,

- kendi hallerine yanmak ve Rablerine teslim olmak anlamında söylerler.

Burada yalnız dalâlete düşenlerin sözlerinin hikâye edilmesiyle yetin ilmesi; dalalete düşürenlerin, tamamen susturulduklarını ve bu yüzden konuşmaya hiç muktedir olmadıklarını bildirmek içindir.

C- "Allah da şöyle buyurur:

"- Sizin barınağınız ateştir; orada sürekli kalacaksınız; Allah'ın dilediği müstesna."

Mü'minlerin ebedî yurdu Selam Yurdu olduğu gibi sizin de ebedî yurdunuz şu ateştir; yalnız Allahü teâlâ'nın dilediği kimseler müstesna.

İbn Abbâs diyor ki:

"Allahü teâlâ, ebedî ilminde, Müslüman olacaklarını ve Peygamber'i tasdik edeceklerini bildiği kimseleri istisna buyurmuştur."

Diğer bir görüşe göre cehennemde ateşten Zemherir'e intikal ettirildikleri vakit mütesnâ, demektir. Nitekim rivâyete göre onlar, cehennemde Zemherir'den bir vadiye aktarılırlar ve orada onların beden parçaları birbirinden ayrılır. O zaman onlar bağrışarak yardım isterler ve geri cehenneme götürülmeyi talep ederler.

Bir diğer görüşe göre de, onlar ateşte iken, onlar için cennete doğru bir kapı açılır. Onlar da cennet tarafına koşmaya başlarlar. Nihayet onlar, cennet kapısına yaklaşınca kapı onların yüzüne kapanır.

Bu son iki görüşe göre, âyetteki istisna, onlarla alay ve onları manen yıkmak içindir.

Başka bir görüşe göre ise, yani yalnız, cehenneme girmeden önce Allahü teâlâ'nın dilediği zaman müstesna, demektir. Buna göre sanki şöyle denilmiş olur:

Ateş, sizin ebedî yurdunuzdur; yalnız Allahü teâlâ'nın size verdiği mühlet müstesna. Ancak bu görüşün, isabetten uzak olduğu açıktır.

Ç- "Şüphesiz Rabbin her işinde hikmet sahibi (hakîm), her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Cenab-ı Hak, bütün işlerini bir hikmete mebni yapar ve O, insanlar ile cinlerin bütün hallerini, amellerini ve amellerine uygun olan karşılığı pek âlâ bilir.

129
"Biz, böylece kazandıklarından dolayı zâlimlerden kimini kimine dost kılarız."

Biz, şeytanlara, insanları ayartma, azdırma ve saptırma imkânını verdiğimiz gibi, sürekli içinde bulundukları küfür ve günahlarından ötürü, zalimlerin kimini kimine dost kılarız. Yani onlar birbirlerini saptırmayı üstlenirler. Yahut onlar, dünyada uhrevî azabı gerektiren günahları işlerken, birbirlerinin arkadaşı oldukları gibi, azabda da onları birbirlerine arkadaş yaparız.

130

"Ey cin ve insan topluluğu! Size içinizden âyetlerimi haber veren ve bu günle karşılaşacağınızı söyleyerek sizi uyaran Peygamberler gelmedi mi?

"- Kendi aleyhimize şahidlik ederiz!" derler.

Onları dünya hayâtı aldattı da onlar kâfir olduklarına kendi aleyhlerine şahidlik ettiler."

A- "Ey cin ve insan topluluğu! Size içinizden âyetlerimi haber veren ve bu günle karşılaşacağınızı söyleyerek sizi uyaran Peygamberler gelmedi mi?"

Bundan önce, şeytanlar topluluğunun, insanları azdırıp saptırmalarından dolayı azarlanmaları hikâye ve akıbetleri beyan edilmişti. Şimdi burada her iki topluluğun, özellikle kendi nefislerine taalluk eden taksiratlarından dolayı azarlanacakları ve azaba uğratılacakları belirtiliyor. Şöyle ki:

"- Ey cin ve insan topluluğu! Size, dünyada iken kendi içinizden, insanlardan âyetlerimi tebliğ eden ve kıyamet günü korkunç azablarla karşılaşacağınızı söyleyerek sizi uyaran Peygamberler gelmedi mi?"

Bu ifâde, elbette her şahsa bir peygamber gelmesi anlamında değil fakat her ümmete bir Peygamber gelmesi anlamındadır. Yani,

"- Sizden her ümmete belli bir peygamber gelmedi mi?"

Peygamberlerin, iki fırkanın içinden olması, her iki fırkanın (insanların ve cinlerin) cinsinden olması değil fakat özellikle insanlardan olması demektir.

"Peygamberlerin iki fırkadan olması" ifâdesi iki türlü manaya hamledilebilir. Şöyle ki:

1.Bu ifâde, her iki fırkanın da Peygamberlere uymalarının lüzumunu tekid eder. Bu manada insanlarla cinler sanki bir tek cinsmiş gibi kabul edilmiş; zât itibariyle birbirlerine yakın oldukları, iki fırkaya getirilen mükellefiyetlerin de kendilerine yapılan hitablar gibi aynı olduğu vurgulanmış olur. İşte bundan dolayı iki fırka birbirlerini saptırmak imkânına sahip bulunurlar.

2.Peygamberlerden murat, sadece kendileri değil fakat ayni zamanda onların mesajlarını başkalarına taşıyan ve iletenlerdir. Ve sabittir ki, cinler de, Kur'ân'ı dinlemişler ve kavimlerini onunla uyarmışlardır. Nitekim Allahü teâlâ, bu konuda şöyle buyurur:

" Bir zaman cinlerden bir grubu, Kur'ân'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'ân'ı dinlemek için hazır olduklarında birbirlerine "Susun!" demişler, Kur'ân okunması bitince, uyarıcılar (münzirler) olarak kavimlerine dönmüşlerdi."

B- "Kendi aleyhimize şahidlik ederiz!" derler!"

Onlar şöyle demiş oluyorlar:

- Evet bize Peygamberler gönderildi;

- Onlar bizi uyardılar;

- Biz ise onlara küfür ve tekzib ile karşılık verdik;

- Şimdi bundan dolayı sürekli bir azaba müstahak olduk;

- Bu konularda aleyhimize şahidlik ederiz.

Nitekim cehennem hâzinlerinin (görevli meleklerin) suallerine verdikleri cevap hikâye edilirken daha tafsilatlı bir şekilde şöyle denir:

"Onlar şöyle cevap verirler:

"- Evet kadar, bize azab ile korkutan bir peygamber gelmişti; ancak biz onu yalanladık ve Allah bir şey indirmemiştir; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz; dedik!" Aşağıdaki âyette de onların cevabı kısaca şöyle nakledilir:

"Onlar:

Evet geldi; ama, azab sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur; derler."

B- "Onları dünya hayâtı aldattı da onlar kâfir olduklarına kendi aleyhlerine şahidlik ettiler."

Bu cümle, matufu olan cümle ile beraber onların, dünyada irtikâp ettikleri çirkinlikleri işlemelerine,

- âhirette de küfürlerini itiraf ve azabı hak etmelerine sebeb olan şeyi anlatır ve onları bu şekilde zemmeder.

Onlar,

- dünya hayâtına ve onun geçici ve değersiz zevklerine aldanmışlar,

- Peygamberlerin müjdeledikleri ebedî nimetlerden yüzçevirmişler;

- kendilerini inzar konusu ebedî azaba sürükleyen günahları işlemeye cüret,

- nihayet âhirette kendi nefisleri aleyhine şahitlik ederek azabların en şiddetlisine teslim olmak zorunda kalmışlardır. Nitekim onlar şöyle derler:

"-Ve eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi bu alevli cehennem yaranı arasında olmazdık; derler."

Bu âyet, onların derin pişmanlıklarını ve dinleyenleri onların yaptıklarından sakmdırmayi son derece mükemmel ifâde eder.

131
"Bu, halkı habersiz bir haldeyken Rabbinin ülkeleri zulümle helâk edici olmadığındandır."

Burada hitab, Resûlüllah(sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Demek istenen şudur:

"- Resûlüm, onların kendi nefisleri aleyhine şahadet etmelerinin sebebi kendilerine Peygamberler gönderilmiş ve Kitablar indirilmiş olmasıdır. Şayet bunlar ifa edilmemiş olsaydı elbette onları sorumlu tutmak mümkün olmaz; onlar da kendi nefisleri aleyhine şahadet etmezlerdi. Ve o zaman kendilerine peygamber gönderilmediğinden, uyarılmadıklarından bahisle özür beyanına cüret ederlerdi."

Nitekim aşağıdaki âyette onların bu özürleri şöyle dile getirilir:

" Eğer Biz, bu Peygamber'den önce onları bir azabla helâk etseydik, mutlaka şöyle diyeceklerdi:

- Ya Rabbi! Bize bir peygamber gönderseydin de, rezil-rüsvay olmadan önce âyetlerine uysaydık!..."

Dünyevî azabın gerçekleşmesi veya ülkelerin helâk edilmesi için o ülkelerin halkının mutlaka uyarılmış olması gerekir. Allah'ın sünneti böyledir. İlâhı kanunda uyan yapılmadıkça ülkelerin helaki söz konusu değildir. Şu halde illet ve sebep konusunda, Peygamber gönderilmedikçe mutlak olarak hiç kimsenin azaba uğramayacağı zikredilmiş olsaydı elbette ifâde daha tam olurdu. Nitekim bir âyette

"Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz" buyrulur.

Uyarı yapılmadıkça dünyevî azabın Allahü teâlâ'dan nefyedılmesi evleviyetle uhrevî azabın da nefyedilmesi demektir.

Allahü teâlâ, bir ülke halkını uyarmadan az veya geçici bir azabla cezalandırmadığına göre, şiddetli ve ebedî bir azabla cezalandırmayacağı da evlâ ve açıktır.

Ancak mutlak olarak azabın adem-i mevcudiyeti ifâde edilmiş olsaydı, bu makamda uhrevî azabın olmadığı anlaşılacağı gibi dünyevî azabın yokluğuna da ne sarahaten, ne de delâleten temas edilmemiş olurdu. Çünkü daha ağır olan uhrevî azabın nefyi (olmaması), daha hafif olan dünya azabının da nefyine delâlet eder. Bu zorunlu bir hakikattir.

Bununla beraber dünyevî azab tertibi, uyarılanlar (münzerîn) üzerinde tesirli olmadığı takdirde dinleyenler (samiîn)ce de bilindiği ve müşahedede edıldıldığı gibi onlar bununla uhrevî azab hakkında istidlalde bulunurlar ve sonuçta uyarının gereklerini ihlâl etmekten olanca gayretleri ile kaçınırlar. 8

8 Ömer Nasuhî Bilmen: Kur’ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Alisi ve Tefsiri, Bilmen Yayınevi, İkinci Baskı, 1963 İstanbul, Cilt: 2, Sayfa: 956 da bu konuda şunları söylüyor: "Cenab-ı Hak, meselâ medeniyet âlemi hâricinde bulundukları farzedilen bir kavme bir Peygamber vasıtasıyle yapacakları ve yapmayacakları şeyleri teklif buyurmuş değilse o kavim cehalet sebebiyle bazı zalimane hareketlerde bulunsa bile bu kusurlarından dolayı helake maruz kalmaz. Böyle bir kavim, dinî vazifelerle mükellef olmaz. Fakat bir tefekkür ve tecrübe zamanı geçirdikleri halde bu kâinatın bir Halikı olduğunu düşünüp tasdik etmezlerse bundan mes'ul olurlar. Çünkü öyle bir zamanın geçmesi, onların bu hususta gafletini izale edecek bir hüccet-i ilâhiye mesabesindedir. Bu kâinattaki bediaları senelerce görüp duran bir şahıs, bunların bir Halika istinad ettiğini nasıl olur da anlayamaz. Ulemâ-i Hanefıyye bu mes'ûliyete kaaildirler."

İşte ilâhî kelâmın fasahat ve belagata en uygun tefsiri budur. Ulemanın cumhûrunun kanaatleri doğrultusunda, âyetin başındaki " işte bu" kelimesini,

- Peygamberlerin gönderilmesi,

- onların insanlara uyarılarda bulunması,

şeklinde tefsir etmek, makamın gereğinden pek uzaktır. Allah Sübhanehu, ea'lem (en iyi bilendir).

132
"Herkes için yaptığı işe göre dereceler vardır. Rabbin onların yaptıklarından gaafil değildir."

A- "Herkes için yaptığı işe göre dereceler vardır."

İnsanlardan ve cinlerden her mükellef için, gerek sâlih gerekse kötü ameller (seyyie) için, yaptıkları işlere göre değişik ve farklı (mütefavit ve mütebâyin) tabakalar vardır. Çünkü onların amelleri ya da onların amellerinin karşılığı derece derecedir. Her karşılık, onların amellerine terettüb eder.

B- "Rabb'in onların yaptıklarından habersiz değildir."

Resûlüm! Senin Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir. Onların her hangi bir ameli veya o amel sebebiyle müstahak oldukları mükâfat veya ceza O'nun için gizli değildir.

133
"(Resûlüm), Rabbin hiçbir şeye muhtaç değil (Ganî)dir, rahmet sahibidir. O, dilerse sizi yok eder ve sizi başka bir kavmin zürriyetinden meydana getirdiği gibi sizden sonra da yerinize dilediğini getirir."

A- "(Resûlüm), Rabbin hiçbir şeye muhtaç değil (Ganî)dir, rahmet sahibidir."

Resûlüm, senin Rabbin, bütün masivadan (Kendisinden başka her şeyden müstağnidir. Kullarından ve onların ibadetlerinden istiğna da buna dahildir.)

Ve Rabbin,

- hem kullarını kemale erdirmek için onlara yüklediği görevlerde rahmet (merhamet) sahibidir;

- hem de işledikleri günahların karşılığı olarak onları cezalandırmakta acele etmez; onları hemen azaba uğratmaz, onlara süre tanır, mehil verir (imhal eder).

B- "O, dilerse sizi yok eder ve sizi başka bir kavmin zürriyetinden meydana getirdiği gibi sizden sonra da yerinize dilediğini getirir."

Allahü teâlâ'nın size ihtiyacı yoktur; O, dilerse sizi yok eder ve sizden sonra sizin yerinize dilediği kavmi halef kılar. Tıpkı sizi de, sizin sıfatınızda olmayan başka bir kavmin neslinden meydana getirdiği gibi. O başka kavim, Nûh'un gemisinde bulunan insanlardı. Fakat Allahü teâlâ, size merhamet ederek sizi hayâtta bıraktı.

134
"Size va'dedilen mutlaka gelecektir; siz bunu engelleyemezsiniz."

Size va'dedilen ölüm ötesi hayât ve ona bağlı o korkunç hâdiseler, mutlaka gelecektir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur:

"Size va'dolunan şey, mutlaka vaki olacaktır."

Ancak burada bunun sür'atle gerçekleşeceğini beyan etmek için bu ifâde kullanılmıştır. Bu olaylardan kaçıp kurtulmak asla mümkün değildir.

135
"(Resûlüm) de ki:

"- Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım. Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz.

Şüphe yok ki, o zâlimler iflah olmazlar."

A- "(Resûlüm) de ki:

"- Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım."

Allahü teâlâ, kâfirlerin hallerini ve akibetlerini beyan buyurduktan sonra burada Resûlüllah'a hitab ederek ona, onlara;

- tehdidi ağırlaştırmayı,

- ceza va'dini tekrarlamayı,

- dinde son derece sağlam temeller üzerinde bulunduğunu,

- Allahü teâlâ'nın emrine güvendiğini göstermesini,

- kâfirlere hiç aldırmamasını emir buyurmaktadır.

Siz içinde bulunuduğunuz küfrü ve düşmanlığı sürdürmek için bütün imkânlarınızı ve güçlerinizi kullanın; ben de, bana emredilen Islâmda sebat etmek ve salih amelleri sürdürmek ve zorlukları sabırla karşılamak için elimden geleni yapacağım.

Tehdidin emir kipi ile yapılması, ceza va'dini daha kuvvetli ifâde içindir.

B- "Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz."

- Allahü teâlâ'nın bu dünya için yarattığı güzel akıbetin kime âit olduğunu yakında bileceksiniz.

C- "Şüphe yok ki zâlimler felâha ermezler."

Bu cümlede zulmün küfür yerinde kullanılması şayan-ı dikkattir. Bunun anlamı şudur:

Felâha erememek, her türlü zulme terettüb eden bir sonuçtur. En büyük zulüm olan küfürde İsrar edenlerin sonu da kurtuluşa erememektir.

136
"Allah'ın yarattığı ekinden ve davarlardan Allah'a da bir pay ayırdılar ve kendi zan (zu'm)larınca şöyle dediler:

"- Bu, Allah için bu da ortaklarımız için!"

Ortakları için olan pay, Allah'a ulaşmaz; fakat Allah için olan pay ortaklarına ulaşır. Hükmettikleri ne kötü!"

A- "Allah'ın yarattığı ekinden ve davarlardan Allah'a da bir pay ayırdılar ve kendi zan (zu'm)larınca şölyle dediler:

"- Bu, Allah için; bu da ortaklarımız için."

Burada o kâfirlerin söyledikleri kötü sözler ve yaptıkları hareketler hikâye edilerek onların bu çirkin halleri takbih ediliyor.

Arap müşrikleri ekinlerden ve hayvanların yavrularından bir kısmını Allahü teâlâ için ve bir kısmını da kendi tanrıları için ayırıyorlardı. Sonra Allahü teâlâ için ayırdıkları kısmın, temiz, güzel ve hayırlı bir şekilde geliştiğim gördüklerinde eski kararlarından dönüp o malları kendi tanrılarına adıyorlardı. Kendi tanrılarına ayırdıkları kısmın güzel geliştiğini gördüklerinde de, onu öyle bırakıyorlardı. Bunu, Allahü teâlâ zengindir, gerekçesiyle açıklıyorlardı. Ancak gerçek halde onlar bunu, tanrılarını sevdikleri ve onları tercih ettikleri için yapıyorlardı.

İşte bu cümle dikkatleri onların cehaletlerine çeker. Çünkü onlar, Hâlik'a,

- hiçbir şeye muktedir olmayan cansızları ortak koştular,

- sonra o sahte tanrıları gerçek Hâlik'a tercih ettiler.

Daha açık bir deyişle müşrikler, Allahü teâlâ'nın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan, konuklara ve yoksullara harcadıkları belli bir payı Allahü teâlâ için ayırdılar ve kendi zanlarmca:

"- Bu Allah'ın, bu da ortaklarımızın!" dediler.

"kendi zan (zu'm)larınca" kaydı, onların bu yaptıklarının, Allahü teâlâ'nın rızası gözetilerek yapılan ibadetler gibi sevabı mucip olmadığına dikkat çekmek içindir.

B- "Ortakları için olan pay, Allah'a ulaşmaz; fakat Allah için olan pay, ortaklarına ulaşır."

Bu kelam, onların yaptıklarını beyan ve tafsil eder. Yani o müşrikler, ortakları için ayırdıkları malları, Allahü teâlâ'ya ayırdıkları gibi konukları ağırlamak ve yoksullara tasadduk için harcamazlar; Alah teâlâ için ayırdıkları malları kendi takdirlerine göre ortakları önünde kurbanlar kesmek ve hizmetlerini görmek gibi yerlere harcarlar.

C- "Hükmettikleri ne kötü!"

Müşriklerin, kendi sahte tanrılarını Allahü teâlâ'ya tercih etmeleri ve onlar hakkında meşru olmayan şeyleri yapmaları ne kötü!

137
"Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna evlâdlarını katletmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırsınlar (telbis etsinler). Eğer Allah, dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onları iftiraları ile baş başa bırak."

A- "Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna evlâdlarını katletmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırsınlar."

Şeytanın dostları veya putların hizmetçileri onlara,

- ibadetlerin icrasında Allahü teâlâ ile sahte tanrılar arasındaki bir ortaklığı,

- ya da kız çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdiler; böylece kendilerini hem mahvetsinler ve hem de atalarının dini olan İsmail'ini dinini veya onların uygulaması gereken dini karma karışık hale getirsinler.

B- "Eğer Allah, dileseydi bunu yapamazlardı."

Eğer Allahü teâlâ dilemeseydı müşrikler ne evlâdlarını katledebilir ne de putların hizmetçileri onların dinlerini karıştırıp bozabilirlerdi.

C- "Artık sen onları iftiraları ile baş başa bırak."

Bütün bunlar Allahü teâlâ'nın dilemesiyle olduğuna göre, artık sen onları iftiraları ile başbaşa bırak! Zira Allahü teâlâ'nın dilediklerinde üstün hikmetler vardır. Nitekim bir âyette de şöyle buyrulur:

"Kâfirler hiç sanmasınla ki onlara süre (mehil) vermemiz (imhal etmemiz) kendileri için daha hayırlıdır. Onlara süre vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlar için hor ve hakıîr kılıcı bir azab vardır."

Bu kelâmda, pek ağır bir tehdit mevcuttur.

138
"Yine onlar dediler ki:

"- Bu davarlar ve ekinler yasak (hıcr)dır. Onlardan bizim istediğimiz kimselerden başkası yiyemez. Şunlar da sırt (zahr)ları haram kılınmış hayvanlardır."

Bir takım hayvanlar üzerine de Allah'ın adını anmazlar. Yaptıkları iftiralar yüzünden Allah, onları cezalandıracaktır."

A- "Yine onlar dediler ki (Ve kaalû):

"- Bu davarlar ve ekinler yasaktır. Onlardan bizim istediğimiz kimselerden başkası yiyemez. Şunlar da sırt (zahr)ları haram kılınmış hayvanlardır."

Bu âyette de, onların küfürlerinin başka bir çeşidi hikâye ediliyor.

Onların "Bizim istediğimiz kimseler" ifâdesinden kastettikleri putların, kadınlar değil yalnız erkek hizmetçileridir.

Binilmesi yasaklanmış hayvanlardan kasdettikleri, Bahire, Sâibe ve Hâm develeridir.

{Bunların izahı, Maide 5/103. âyetin tefsirinde geçti}

B- "Bir takım hayvanlar üzerine de Allah'ın adını anmazlar."

Bu hayvanlar, putları için kestikleri hayvanlardır. Kesilirken Allahü teâlâ'nın adının anılmadığı hayvanlar bunlardır. Bu hayvanlar kesilirken putların adları zikrechlirdi.

Diğer bir görüşe göre, bu hayvanlar, hacc yolculuğunda binek olarak kullanılmayan hayvanlardır. Hacc ibadeti, Allahü teâlâ'nın adı anılmadan ifâ edilmediği için âyette (üzerlerine Allah'ın adını anmazlar) ifâdesi kullanılmıştır.

Mücâhid diyor ki:

" Müşriklerin bazı hayvanları vardı; o hayvanlar,

- ne kesilirken,

- ne sırtlarına binilirken,

- ne sağılırken,

- ne doğumlarını gözetlerken,

- ne satılırken,

- ne üzerlerine yük vurulurken Allahü teâlâ'nın adını anmazlardı."

C- "Yaptıkları iftiralar yüzünden Allah, onları cezalandıracaktır."

Cezanın ne olduğu belirtilmeden mübhem bırakılması açıkça görüldüğü gibi bir dehşet ifadesidir.

139
"Yine dediler ki:

"- Şu hayvanların karın (batın)larında olan yavrular yalnız erkeklerimize aittir; kadınlarımıza ise haram kılınmıştır."

Eğer yavru ölü doğarsa hepsi onda ortaktır.

Bu tavsiflerinden dolayı (Allah) onları cezalandıracaktır. Çünkü O, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Yine dediler ki:

"- Şu hayvanların karın (batın)larında olan yavrular yalnız erkeklerimize aittir; kadınlarımıza ise haram kılınmıştır."

Eğe yavru ölü doğarsa hepsi onda ortaktır."

Bu âyette de müşriklerin çeşitli küfürlerinden biri daha anlatılıyor. Burada hayvanların karınlarındaki yavrulardan murat, Bahire ve Sâibe develerinin karınlarındaki yavrulardır.

Müşriklerin bu hükmü, sağ doğan yavru içindir. Zahir ve mûtad olan da budur. Ama eğer yavru ölü doğarsa, o zaman kadın erkek hepsi, o hayvanların karınlarındaki yavrularda ortaktır; hepsi onun etinden yerler.

B- "Bu tavsiflerinden dolayı (Allah) onları cezalandıracaktır. O, hükümlerine hikmet sahibi (Hakîm)dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Allahü teâlâ, helâl ve haram sayma işinde yalan vasıflandırmalardan dolayı onların cezalarını verecektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Dilleri de yalan tavsif ediyor."

Her işinde hikmet sahibi olan ve onların yaptıklarını eksiksiz bilen Allahü teâlâ, hikmetinin gereği cezalarını kaldıracak değildir.

140
"Cehaletleri sebebiyle beyinsiz (sefih)ce evlâdlarını katledenler ve Allah'a iftira ile Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları haram sayanlar hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğramışlardır. Onlar dalâlete düşmüşlerdir ve hidayete de erecek değillerdir."

A- "Cehaletleri sebebiyle beyinsiz (sefih)ce evlâdlarını katiedenler ve Allah'a iftira ile Allah'ın kendilerine verdiği rızıkları haram sayanlar hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğramışlardır."

Bunlar, esaret ve yoksulluk korkusuyla kız çocuklarını diri diri toprağa gömen Rebîa ve Mudar gibi kabilelerdir. Onlar,

- beyinsizlik ve cehaletlerinden dolayı, kendilerinin rızkını veren (Rezzak) Allahü teâlâ olduğunu düşünmeden kız çocuklarını öldürdüler;

- Allah'ın kendilerine verdiği hayvanlardan bazılarını O'na iftira ederek bahire, sâibe gibi tavsiflerle haram saydılar ve bu yüzden hem dinlerinde, hem dünyalarında ziyana uğradılar.

B- "Onlar dalâlete düşmüşlerdir ve hidayete erecek de değillerdir."

Müşrikler, gerçekten sırat-ı müstakimden sapmışlardır ve hidayete erecek de değillerdir. Yahut onlar hal ve hareketleri sebebiyle hiçbir zaman hidayete eremezler.

141
"Çardaklı (ma'rûş) ve çardaksız bahçeleri, hurmaları, ürünleri çeşitli ekinleri, zeytinleri, narları birbirine benzer (müteşabih) ve benzemez (gayr-i müteşabih) şekilde yaratan O'dur.

Her biri semerelerini verdiği zaman meyvelerinden yiyin. Hasad günü de hakkını verin. İsraf da etmeyin. Çünkü Allah, israf eden (müsrif)leri sevmez."

A- "Çardaklı (ma'rûş) ve çardaksız bahçeleri, hurmaları, ürünleri çeşitli ekinleri, zeytinleri, narları birbirine benzer (müteşabih) ve benzemez (gayr-ı müteşabih) şekilde yaratan O'dur."

Bu kelâm, bundan sonra gelecek hayvanların tafsilâtına bir hazırlıktır. Bütün bunları yaratan Allahü teâlâ'dır; hiç kimsenin bunda her hangi bir şekilde bir ortaklığı söz konusu değildir.

Ürünlerin muhtelif olması, şekil ve keyfiyet (vasıf, nicelik) bakımından çeşitli olmaları demektir. Bu sıfat,

- ya hurma ve ekine aittir,

- ya da burada zikredilen bütün meyveler içindir.

Zeyetin ve nar çeşitlerinin birbirine benzer veya benzemez olmaları, renk, şekil ve tat gibi vasıflar itibariyledir.

B- "Her biri semerelerini verdiği zaman meyvelerinden yiyin."

Söz konusu ağaçlar meyve verdiği zaman, meyveleri henüz olgunlaşma-mış, devşirilecek hale gelmemiş olsa bile, ihtiyaç halinde onlardan yeyin.

Diğer bir görüşe göre bu emir, Allahü teâlâ'nın hakkı (sadaka) çıkarılmadan da mâlikleri için onlardan yeme ruhsatı verir.

C- "Hasad günü de hakkını verin."

Buradaki hak, ürünlerin devşirirlip toplandığı gün, miktarı belli olmaksızın verilmesi vâcib sadakadır; yoksa miktarı belli olan zekât (öşür) değildir. Çünkü bilindiği gibi zekât, Medine'de farz kılınmıştır; bu sûre ise, Mekke'de inmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, buradaki hak, zekâttır ve bu âyet de, Medine'de nazil olmuştur.

Bu sadakanın ürünlerin devşırilip toplandığı gün verilmesinin emredilmiş olması,

- bu hakka önem atfedilmesi,

- edâ vaktinin geciktirilmemesi,

- vücûbun, ürünlerin tasfiyesine değil, fakat yetişmesine bağlı olduğunun bilinmesi içindir.

Ç- "İsraf da etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez."

Sadaka veririken de israf etmeyin. Nitekim Sabit b. Kays'tan rivâyet olunduğuna göre, kendisi, beş yüz harma ağacının meyvelerini devşir di ve bütün meyvelerini dağıttı ve o meyvelerden kendi evine hiçbir şeyi sokmadı. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Elini boynuna bağlama, büsbütün de açıp savurma."

Allahü teâlâ'nın müsrifleri sevmemesi, israfı sevmemesi demektir.

142
"Hayvanlardan yük taşıyanı da yünlerinden sergi ve yaygı yapılanı da yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin, şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

A- "Hayvanlardan yük taşıyanı da yünlerinden sergi ve yaygı yapılanı da yaratan O'dur ."

Bu âyette, hayvanların insanlara faydaları vurgulanıyor ve müşriklerin, bazı hayvanlara ilişkin haram veya helâl telâkkileri çürütülüyor.

Hayvanlardan sırtına yük vurulanları da; kesilmek üzere yere yatırılanları da, yünlerinden, kıllarından ve tüylerinden yatak gibi sergi ve yaygı yapılanları da yaratan ancak O'dur.

Bir diğer görüşe göre ise, hamule hayvanlar, yük taşımaya elverişli büyük hayvanlar; ferş hayvanlar da, yere yakın küçük hayvanlardır.

B- "Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin, şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

Allahü teâlâ'nın hamule ve ferş olarak size ihsan ettiği hayvanlardan helâl olanların etlerini yiyin.

Bu hayvanların yaratılması insanların maslahatleri içindir. Fakat helâl ve haram saymak konusunda, Allahü teâlâ'ya iftira ederek şeytanın adımlarına ayak uydurmayın. Atalarınızın bu yaptıkları, şeytanın onları azdırması ve kendine uydurması suretiyle olmuştur.

143

"Sekiz çift: Koyundan iki ve keçiden iki.

(Resûlüm) de ki:

"- O iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi, yahut o iki dişinin rahimlerinde olanı mı? Eğer doğru sözlülerseniz ilimle bana haber verin!"

A- "Sekiz çift:"

Bu Sekiz çiftten murat, zikredilen dört tür hayvandır.

Burada böyle ifâde edilmesi, müşriklerin, bazı hayvanların erkeklerini, dişilerini ve dişilerin karınlarında bulunan yavruları haram saymalarına ilişkin tutumlarını red ve izah içindir.

O hayvanlar önce hamule ve ferş olarak iki gruba ve sonra da sekiz eşe ayrılmıştır.

Birinci grub deve ve sığır; ikinci grub da koyun ve keçidir ve her dört tür erkek ve dişi olmak üzere iki eştir.

B- "Koyundan iki ve keçiden iki."

Allahü teâlâ, koyundan koç ve dişisi, keçiden de teke ve dişisi olmak üzere ikişer eş yarattı.

Bu dört eş, âyette geçen ferş'in izahıdır. İcmalî zikirde ferş, hamûle'den sonra geçtiği halde burada önce zikredilmiştir. Yeme bakımından helâl ve haram hükmünün en çok taalluk ettiği bu iki cins hayvandır. Zaten "Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin" cümlesinde sadece bu emirle yetinilmesinin, diğer faydalanmalara değinilmemesinin sırrı da budur.

C- "(Resûlüm) de kı:

"- O, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi, yahut o iki dişinin rahimlerinde olanı mı? Eğer doğru sözlülerseniz ilimle bana haber verin."

Allahü teâlâ, yarattığı o hayvanların dört türünü açıkladıktan sonra burada da hitabı Resûlüllah'a yöneltiyor.

Resûlüm! Onları hüccetle susturmak ve cevaptan âciz kılmak üzere onlara de ki:

"- Allahü teâlâ, o iki tür hayvandan iki erkeği, yani koç ve tekeyi mi haram kıldı, yoksa onların iki dişisini mi, yahut o iki tür hayvanın dişilerinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Eğer siz, Allahü teâlâ'nın, bunları haram kıldığı iddianızda doğru iseniz, O'nun Kitabından veya Peygamberlerin haberlerinden, bana bir delil getirin. Yahut Allahü teâlâ'dan gelen bir ilimle bana haber verin!"

144
"Ve deveden iki, sığırdan da iki.

(Resûlüm) de ki:

"- O, iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişiyi mi yahut o iki dişinin rahimlerinde olanı mı? Yoksa Allah size bunu tavsiye ettiğinde siz şâhidler miydiniz?

Böyle bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez."

A- "Ve deveden iki, sığırdan da iki.

(Resûlüm) de ki:

"- O, iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişiyi mi yahut o iki dişinin rahimlerinde olanı mı?"

Allahü teâlâ, deveden de erkeği ve dişisi olmak üzere iki eş yarattı.

Resûlüm, sen, bu iki hayvan türü hakkında da onları susturmak üzere de ki:

"- Allahü teâlâ, o iki hayvan türünün erkeklerini mi haram kıldı, yoksa onların dişilerini mi yahut onların dişilerinin rahimlerinde bulunan yavrularını mı?"

Sonuç olarak, Allah Teal'nın, bu dört hayvandan bir şeyi haram kılmadığı ve onların bu konudaki yalanları belirtiliyor.

Bu hayvanları erkeklerinin, dişilerinin ve rahimlerindeki yavrularının zikredilmesi, onların iftiralarının her birini zikretmek suretiyle kuvvetlice reddetmek içindir. Çünkü onlar, yukarda belirtildiği gibi bazı hayvanların erkeklerini, bazı hayvanların dişilerini ve bazı hayvanların da erkek olsun, dişi olsun, rahimlerdeki yavrularını haram sayıyorlardı ve hepsinin harandığını Allahü teâlâ'ya isnad ediyorlardı.

B- "Yoksa Allah size bunu tavsiye ettiğinde siz sâhidler miydiniz?"

Bu kelâm da, iskâtı ve ilzamı tekrar içindir. Tıpkı daha önce geçen,

"Eğer doğru sözlülerseniz ilimle bana haber verin!" cümlesi gibi.

" yoksa", kelimesi, bir azarlamayı bırakıp başka bir azarlama ve inkârda bulunmak içindir. Siz hiçbir peygambere iman etmediğinize göre, Allahü teâlâ, bu haramı emir buyurduğuna siz bizzat şâhid mi oldunuz?

Bu kelâm, müşriklerin akıllarının ne kadar karışık olduğunu ve onlarla bu suretle istihza edildiğini ortaya koyar.

C- "Böyle bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?"

Allahü teâlâ'nın haram kılmadığı bir şey hakkında O'nun tarafından haram kılındığını söyleyenden daha zâlim kim olabilir?

Bundan maksad, bu haramlara karar verenlerin o müşriklerin reisleri olduğunu vurgulamaktır.

Yahut bundan murat,

- bu şerri tesis eden Amr b. Luhayy b. Kum'a'dır;

-ya da bütün müşriklerdir.

Çünkü Allahü teâlâ'ya iftirada hepsi ortaktır.

Müşriklerin, bu haram hükmünün Allahü teâlâ'dan sâdır olmadığını bildikleri halde bilmemekle vasıflandırılmaları, zulmün son haddine vardıklarını bildirmek içindir. Çünkü Allahü teâlâ'dan sâdır olma ihtimali var iken, fakat sâdır olduğunu bilmeden O'na iftira edenlerin, her zâlimden daha zâlim oldukları aşikâr iken Allahü teâlâ'dan sâdır olmadığını bile bile iftira edenlerin durumlarını ne sanırsın?

Ç- "Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez."

Allahü teâlâ, ne dünyada, ne de âhirette o zalimler topluluğunun halini ıslah etmez. Kısmen zulüm vasfını taşıyanların hali böyle olduğuna göre, zulmün son haddinde bulunanların hali sence nasıl olmak?

"(Resûlüm) de ki:

"- Bana vahyolunanlar içinde bu haram dediklerinizi, yiyecek birine haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Ancak ölü hayvan eti (leş), akmış kan, domuz eti, - ki bu, gerçekten pis (rics)tir - ve bir fısk (yoldan çıkmışlık) olarak Allah'tan başkası adına boğazlanmış hayvan müstesna.

Fakat çaresizlik (ıztırar) halinde, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Çünkü Rabbin bağışlaması bol (Gafurdur), çok merhamet eden (Rahim)dir."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Bana vahyolunanlar içinde bu haram dediklerinizi yiyecek birine haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Ancak ölü hayvan eti (leş), akmış kan, domuz eti, - ki bu, gerçekten pis (rics)tir- ve bir fısk (yoldan çıkmışlık) olarak Allah'tan başkası adına boğazlanmış hayvan müstesna."

Allahü teâlâ,

- müşrikleri ilzam ettikten,

- onları hüccetle susturduktan,

- haram hükmünde onların söylediklerinin asılsız bir iftiradan ibaret olduğunu açıkladıktan sonra şimdi burada, Resûlüllah'a neleri haram kıldığını onlara anlatmasını emir buyuruyor.

Bu âyet, açıkça bize bildiriyor ki, helâl ve haramın yegâne kaynağı İlâhî vahiydir ve Resûlüllah kendisine vahyolunan âyetler içinde açıklananlar dışında haranı kılınmış başka bir şey bulamamıştır.

Bu ilâhî ifâde, haramların, açıklananlardan ibaret olduğunu pek kuvvetli bir şekilde ifâde eder.

"yiyecek kimseye veya yiyecek kimse üzerine" denmesi, erkekler için de, kadınlar için de hükmün değişmediğini bildirmek ve onların,

"yalnız erkeklerimize aittir; kadınlarımıza ise haram kılınmıştır" şeklindeki iddialarını reddetmek içindir.

Akmış kan (dem-i mesfûh)dan maksat, damarlardaki kandır; dalak ve ciğer kanı ise haram değildir.

Domuz eti pis (rics)tir; çünkü necasetleri yemek alışkanlığı vardır.

Fısk (yoldan çikmişlık) olarak kaydı Allah'tan başkası adına veya putlar adına kesilen demektir. Buna fısk denmesi, bu işin tamamen günaha batmış olmasındandır.

3- "Fakat çaresizlik (ıztırar) halinde, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir . Çünkü Rabbin bağışlaması bol (Gafur) dur, çok merhamet eden (Rahim)dir."

Her hangi bir sebeble ölü hayvan eti yemek zorunda kalan bir kimse, kendisi gibi zaruret içinde olan bir başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını da aşmamak üzere bu haram kılınmış şeylerden yiyebilir. Çünkü Rabbinin mağfiret ve rahmeti sonsuzdur; bundan dolayı muahaze buyurmaz.

Birinci kayıt, yani darda kalan bir başkasının payına el uzatmama kaydı, başka bir haramdan sakındırmak içindir ki o da, aynı zaruret içinde olan bir başkasının hakkını almaktır. Çünkü burada ölü hayvan etinin haram olması, bunu yemek hakkı ve zorunda olan bir başkasının elinden alıp yemek itibariyledir.

İkinci kayıt yani zaruret miktarını aşmama kaydı ise, sözkonusu haramlık hükmünün kalktığının kesin olarak tesbiti içindir. Zira hayâtı idame ettirmek için gerekli olan miktarı aşmak, ölü eti olması itibarıyla haramdır.

Burada Allahü teâlâ'nın mağfiret ve rahmet sıfatlarının zikredilmesi şunun içindir:

Bu günah baakıidir; fakat Allahü teâlâ, zorda kalana rahmet edip bu günahını bağışlar.

Bu âyet-i kerime, muhkem (nesih konusu olmayan) bir âyettir. Çünkü bu âyet ayni zamanda şuna delâlet eder:

O ana kadar Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyolunan âyetlerde o haramlardan başkası yoktur. Ondan sonra başka bir şey için haram kılma hükmünün gelmesi ise, buna münâfi değildir.

Binaenaleyh bu âyet,

- Kur'ân'ın, haber-i vahid (bir veya bir kaç kişinin rivâyeti ile gelen hadis) ile neshinin sıhhatine delil yapılamadığı gibi,

- burada zikredilenlerden başka her şeyin helâl olduğuna da delil yapılamaz. Ancak istıshâb yoluyla bu hükme varılabilir.

{İstishâb, yeni bir hüküm olmadığı müddetçe eski hükme bağlı kalmaktır. }

146
"Yahudîlere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Onlara sığırın ve koyunun (iç) yağlarını da haram kıldık; sırtlarında ve bağırsaklarında bulunan ve kemiğe karışan yağlar müstesna. İşte bu, zulümlerinden dolayı onlara verdiğimiz cezadır. Şüphesiz Biz, doğru sözlüler (Sâdıklar)ız."

A- "Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık."

Eski ve yeni ümmetler içinden özellikle Yahudilere, deveden, yırtıcı hayvanlardan ve kuşlardan bütün parmaklı hayvanları, bir görüşe göre de tırnaklı kuşları ve hayvanları haram kıldık. Bu, Yahudilerin zulmünden kaynaklanan, tahrimin genelleştirilmesidir. Nitekim önceleri bazı tırnaklı hayvanlar, Yahudilere helâl idi. Anacak onlar zulmedince, tahrim hükmü hepsi için genelleştirildi.

Bu kelâm, Yahudilerin, konuyla ilgili aksi yöndeki iftira ve tekziblerini çürütmek suretiyle, geçen kelamda ifâde edilen, haramların, açıklananlardan ibaret olduğu hakikatini tesbit etmektedir. Zira onlar:

"- Bunlar, ilk kez bize haram kılınmadı; bunlar, Nuh'a da, İbrâhîm'e de ve onlardan sonra gelen ere de haram kılınmıştı ve nihayet bize de öyle geldi" diyorlardı.

B- "Onlara sığırın ve koyunun (iç) yağlarını da haram kıldık. Sırtlarında ve bağırsaklarında bulunan ve kemiğe karışan yağlar müstesna "

Onlara sığır ve koyun etini haram kılmadık; eskiden olduğu gibi buna ilişkin helâl hükmü baakıidir; ancak bu hayvanların sırtlarında ve bağırsaklarında taşıdıkları, yahut kuyruk sokumu çevresinde olup kaba etlere yapışık, bir görüşe göre de, kaburgalara ve diğer bütün kemiklerle bitişik olan yağlar dışındaki iç yağlarını onlara haram kıldık.

C- "İşte bu, zulümlerinden dolayı onlara verdiğimiz cezadır". Şüphesiz Biz doğru sözlüleriz."

Bu ceza veya bu tahrim hükmü onlara,

- zulümleri,

- Peygamberleri haksız yere öldürmeleri,

- kendilerine yasaklanmış olan ribayı (faiz) yemeleri,

- insanların mallarını gayri meşru yollardan ele geçirmeleri sebebiyle vazedilmiştir. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyurulur:

" Yaptıkları zulümler ve bir çoklarını Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle önceleri kendilerine helâl olan bir takım güzel ve temiz şeyleri (tayyibatı) Yahudilere haram kıldık."

Yahudiler, bir günah işlediklerinde kendilerine helâl olan bir şeyin haram kılınmasıyla cezalandırılıyorlardı. Onlar ise bunu inkâr ile onun öteden beri her ümmete haram olduğunu iddia ediyorlardı, işte Allahü teâlâ, onların bu iddiasını reddetti ve bunu,

" Şüphesiz Biz doğru sözlüleriz." kelâmiyla tekid buyurdu. Ayrıca,

" Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail (Ya'kuub)in, kendine haram kıldıkları dışında bütün yiyecekler İsrâiloğullanna helâl idi.

(Resûlüm) de ki:

"- Haydi Tevrat'ı getirin de okuyun! Eğer sâdık (özü, sözü doğru) lardan iseniz..." âyetiyle onları cevabtan âciz bıraktı.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bunu söyleyince, onlar şaşırıp kaldılar ve Tevrat'ı ibraza cesaret edemediler. Nasıl ibraz edebilirlerdi ki onda, onların kaçındıkları her şey, en açık şekilde beyan edilmişti.

147
"(Resûlüm), seni yine yalanlarlarsa de ki:

"- Rabbimiz geniş rahmet sahibidir. Onun azabı ise suçlular topluluğundan geri çevrilmez."

Resûlüm! Eğer Yahudîler, söz konusu haram hükmünde seni yine yalanlar ve o tahrimlerin, kendilerine mahsus değil de eski olduğu iddiasında ısrar ederlerse onlara de ki:

- Rabbiniz geniş rahmet sahibidir; sizin işlediğiniz her günahtan dolayı sizi hemen muahaze etmez; bazılarında size mühlet verir; fakat O'nun azabı, suçlular güruhundan tamamiyle döndürülmez. Binaenaleyh Allahü teâlâ'nın, size ceza olarak ve işinizi güçleştirmek için bazı temiz şeyleri haram kıldığını inkâr etmeyin.

Yahut Resûlüm, eğer o müşrikler, tafsilatı ile anlatılan helâl ve haram hükümlerinde seni yine yalanlarlarsa, onlara de ki:

- Rabbiniz geniş rahmet sahibidir; yalanlamanızdan dolayı sizi acilen cezalandırmaz. Fakat siz, buna aldanmayın; çünkü bu, mühlet vermektir; yoksa cezanızı ihmal etmek değildir.

Bir diğer görüşe göre de Allahü teâlâ,

- itaatli kulları için geniş rahmet sahibidir;

- mücrim kulları için de şiddetle azab edicidir. Bu görüşe göre, ikinci cümle yerine,

" O'nun azabı ise suçlular topluluğundan geri çevrilmez" cümlesi kaim olmuştur. Çünkü bu cümle, onlara azap indirileceğine dikkat çekmekle beraber, azabın mutlaka onları bulacağını, hiçbir şeyin, onu engelleyemeyeceğini bildirir.

148
"Allah'a ortak koşanlar (müşrikler) şöyle diyeceklerdir:

"- Eğer Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız ortak koşmazdık; hiçbir şeyi de haram saymazdık!"

Kendilerinden öncekiler de azabımızı tadmeaya kadar böyle tekzib etmişlerdi.

(Resûlüm) de ki:

"- Sizde bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz, ancak zanna uymaktasınız ve siz ancak yalan söylüyorsunuz."

A- "Allah'a ortak koşanlar (müşrikler) şöyle diyeceklerdir:

"- Eğer Allah, dileseydi ne biz ne de atalarımız ortak koşmazdık; hiçbir şeyi de haram saymazdık. Kendilerinden öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle tekzib etmişlerdi."

Bu âyet-i kerime, müşriklerin küfürlerinden başka bir çeşidini anlatır. Âyetin, henüz gerçekleşmemiş bir hâdiseyi önceden haber vermesi ve olayın,

"Allah'a ortak koşanlar şöyle dediler:

"- Eğer Allah dileseydi, ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka bir şeye tapmazdık. O'nun emri dışında hiçbir şeyi haram kılmazdık." âyetinde belirtildiği gibi aynen gerçekleşmesi onun Allahü teâlâ katından olduğuna apaçık bir delildir. 9

Allahü teâlâ'ya ortak koşanlar şöyle diyeceklerdir:

- Eğer Allahü teâlâ'nın iradesi, bizim yaptıklarımızın aksini dileseydi, ne biz, ne de atalarımız, O'na ortak koşmazdık ve biz hiçbir şeyi de haram kılmazdık.

Müşrikler, bu sözleriyle yaptıklarının, Allahü teâlâ'nın razı ve hoşnud olduğu şeyler olduğunu ifâdeye çalışıyorlardı. Fakat onlar bu sözleriyle, o çirkin şeyleri Allahü teâlâ'nın emriyle yaptıklarını beyan etmiyorlardı.

Bu itibarla müşriklerin bu şekilde zemmedilmeleri, Mutezile fırkasının inancına delil olamaz. Nitekim,

" Kendilerinden öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle tekzib etmişlerdi." cümlesi de, söylediğimiz konuda gayet sarihtir. Daha açık bir deyişle şöyle demek isteniyor:

Resûlüm,

- Allah, şirki yasakladığı ve müşriklerin haram saydıklarını haram kılmadığı halde müşrikler seni nasıl yalanladılarsa,

- onlardan öncekiler de, azabımızı tadıncaya kadar eski peygamberleri öyle yalanlamışlardı. 10

10 İnsanın fiillerinde hür olup olmadığı öteden beri tartışılagelmiştir. Mes'eleye biraz daha yakından baktığımızda bu hususta değişik görüşlerin ortaya atıldığını görmekteyiz. Fakat biz burada konu ile irtibatı sebebiyle sadece Cebriye ile Mu'tezile'nin görüşlerini özetlemekle iktifa edeceğiz. Şöyle ki:

İnsanın bütün davranışlarım Allah'ın iradesine bağlayan ve beşerî iradeyi yok sayan "Cebriye"ye göre insanın bütün işleri, fiil ve hareketleri Allah tarafından önceden değişmez bir şekilde tesbit ve tayin edilmiştir. Her şey Allah'ın iradesine bağlıdır. Kulda irade ve seçme gücü yoktur. İyilik ve kötülük Allah'tandır. Allah'ın iradesi karşısında insan, rüzgârin önündeki bir yaprak gibidir. Bu sebeble insanda sorumluluk yoktur. Resûlüllah in (sallallahü aleyhi ve sellem) bekaa âlemine yürümesinden sonra yüksek sesle konuşulmaya başlayan bu cebir düşüncesine karşı ilk defa Hazret-i Ömer, Ali, Abdullah b. Abbas (radıyallahü anhüm) ve daha sonra Hasen-ı Basrî karşı çıkmışlardır. Adları geçen zevat, Allah'ın kullarım emirlerine karşı gelmeye ya da aykırı hareket etmeye zorlamadığını bu neviden düşüncelerin yanlış olduğunu söylemişlerdir.

Aklı her şeyin üstünde tutan Mu'tezile ise "adalet" kavramına dayanarak insanın davranışlarında hür olduğunu savunmuştur. Eğer insan herhangi bir şeyi yapma hürriyetine sahib değilse o insanın işlediği iyi ya da kötü amellerden dolayı mükâfatlandırılması veya cezalandırılması düşünülemez. Eğer Allah, insanları belli fiilleri

işlemeye zorlamakta ve o fiillerden dolayı onları cezalandırmakta ise bu, zulümden başka bir şey değildir. Oysa Allah, âdildir, kullarına hiçbir şekilde haksızlık etmez. O halde Allah'ın adaleti gereği insanların hür olması icab eder. Mu'tezile'ye göre insan kendi fiilini yaratır. Bunun içindir ki yaptığı işin sorumluluğu kendisine aittir. Başka bir deyişle insanın fiillerinin yaratıcısı Allah değil bizzat insanın kendisidir. Ancak fiilleri yaratmak için insanın muhtaç olduğu gücü veren Allah'dır. Kaza ve kaderden maksad kulların fiillerinin Allah tarafından yaratılması demekse böyle bir şey yoktur. Zira insan kendi hareketlerinde tamamen hür ve bağımsızdır. Bu itibarla önceden takdir diye bir şey yoktur.

Bu açıklamalar karşısında müellif merhumun "Müşriklerin bu şekilde zemmedilmeleri Mu'tezile fırkasının inancına delil olmaz" sözleri vaakıaya uygun düşmemektedir. Mu'tezile yerine Cebriye demiş olsaydı daha doğru olurdu kanısındayız.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Sizde bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz ancak zanna uymaktasınız ve siz ancak yalan söylüyorsunuz."

Resûlüm, onlara de ki:

"- Yanınızda iddianıza delil olabilecek bize açıklayacağınız müşahhas bir şey mi var? Siz bu iddialarınızda ancak bâtıl bir zanna uyuyorsunuz. Zan da, haktan hiçbir şeyin yerini tutmaz ve siz ancak Alalı teâlâ'ya karşı yalan söylüyorsunuz."

Bu âyet, mutlak olarak her çeşit zanna uymanın dinen yasak olduğuna delâlet etmez; fakat karşısında kesin delil bulunan zanna uymanın yasaklandığına delâlet eder.

149
"(Resûlüm) de ki:

"- En üstün ve kesin delil, Allah'ındır. Evet, O dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi."

Resûlüm, müşriklere de ki:

"- İddialarınızı subuta erdiren hiçbir hüccetiniz olmadığı anlaşıldığına göre dâvanın doğruluğunu kesinlikle isbat eden ancak Allahü teâlâ'nın delilidir.

Bu delilden maksat Kitab, Resul ve Sünnettir.

Evet Allahü teâlâ, hepinizin hidÂyetini dilemiş olsaydı, elbette sizi hidayete muvaffak kılar ve ona sevkederdi. Fakat O,

- hepinizin hidÂyetini değil,

- yani himmet ve gayretlerini doğru yol için harcayanların hidayetlerini,

- bir engel olmadığı halde ihtiyarî iradelerini aksi yönde kullananların da dalâletlerini dilemiştir.

150
"(Resûlüm) de ki:

"- Haydin, Allah'ın bunu gerçekten haram kıldığına şahadet edecek şâhidlerinizi getirin. Eğer buna şahidlik ederlerse, sen onlarla beraber şahidlik etme ve âyetlerimizi yalan sayanların ve âhirete inanmayanların arzularına uyma. Çünkü onlar Rabblerine başkalarını denk tutuyorlar."

A- "(Resûlüm) de ki:

"- Haydi, Allah'ın bunu gerçekten haram kıldığına şahadet edecek şâhidlerinizi getirin."

Onların sahicileri, sözlerini tuttukları önderleridir. Önderlerin çağrılmalarının sebebleri:

-hüccetin onlar aleyhine sabit olması,

-önderlerle onlara uyanlar arasındaki irtibatın kesilmesi ve onların dalâlette olduklarının ortaya çıkması,

-onların sözlerinin bir dayanağı olmadığının anlaşılması içindir. İşte bundan dolayı "şahitleriniz" buyrulmuştur.

B- "Eğer buna şahidlik ederlerse, sen onlarla beraber şahidlik etme."

Eğer bu davet üzerine şâhidleri huzura geldikten sonra Allahü teâlâ'nın bunu haram kıldığına şahidlik ederlerse, sen onları tasdik etme. Çünkü bu, Allah'a karşı yalan uydurmaktan ve iftira etmekten başka bir şey değildir. Sen onların bu şahadetinin bâtıl olduğunu söyle. Onların bu şahadetini teshin etmek, bâtıl şahadete muvafakat olur.

C- "Ve âyetlerimizi yalan sayanların ve âhıirete inanmayanların arzularına uyma. Çünkü onlar Rabblerine başkalarını denk tutuyorlar."

Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlayan ve O'na ortak koşanlar, ancak bâtıl arzularına uymuş, hüccete iktida edenler de O'nun âyetlerini tasdik etmiş olurlar.

Ahirete inanmayanlardan maksat, putlara tapanlardır. Buradaki iki sıfat (Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalan saymak ile ahirete inanmamak) eşdeğer sıfallardır. Çünkü Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlayan kimse, ahirete de inanmaz ve ahirete inanmayan, Allahü teâlâ'nın âyetlerini de yalan sayar.

Resûlüm sen,

- Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlamak,

- ahirete inanmamak,

- Allah'a ortak koşmak sıfatlarını kendilerinde toplamış olan bu insanların arzularına uyma.

Bu nehy, müşriklerin bu üç vasfı ayrı ayrı değil fakat bir arada taşıdıkları anlamındadır.

151
"(Resûlüm) onlara de ki:

"- Gelin Rabbinizin haram kıldıklarını ben size okuyayım:

O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; Ana- babaya iyilik edin;

Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin;

Sizin de onların da rızıklarınızı biz veririz;

Hayasızlıkların açığına da, kapalısına da yaklaşmayın;

Ve Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın.

Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır.”

A- "(Resûlüm) onlara de ki:

- Gelin, Rabbinizin haram kıldıklarını ben size okuyayım:

O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın;

Ana-babaya iyilik edin;

Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin;

Sizin de onların da rızıklarınızı Biz veririz;

Hayasızlıkların açığına da kapalısına da yaklaşmayın; "

Bundan önce, kâfirlerin, Allahü teâlâ'ya ortak koşmak ve bazı şeyleri haram saymak gibi fiil ve hareketlerinin O'nun emri ve dilemesiyle gerçekleştiği yolundaki iddialarının bâtıl olduğu ifâde edilmişti. Şimdi bu âyette hikmetli bir üslûb ile Resûlüllah'a haramları beyan etmesi emir buyuruluyor. Amaç, onların bu haramlardan sakınmaları gerektiğini bildirmektir.

Haram olan yiyecekler, Enam sûresinin 145. âyetinde açıklanmıştı. Şimdi diğer haramlar şu suretle beyan ediliyor.

Resûlüm, onlara de ki,

"- Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri içeren âyetleri size okuyayım:

Allahü teâlâ'ya hiçbir veçhile, yahut hiçbir şeyi ortak koşmayın.

Ana-babaya ihsanda bulunun.

Fakirlik korkusuyla kız çocuklarınızı öldürmeyin, onları diri diri toprağa gömmeyin.

Bir görüşe göre ise, bu öldürme yasağı, içinde bulunulan, yaşanan fakirlik hali içindir; diri diri toprağa gömmek ise, beklenen fakirlik hali içindir.

Allahü teâlâ, kız çocuklarını öldürmek için yoksulluğu gerekçe olarak ileri sürenlerin bu gerekçelerini çürütmek ve rızıklarının kefili olduğunu bildirmek üzere

" Sizin de, onların da rızıklarınızı Biz veririz" buyurmaktadır.

Yani her iki grubun rızkını da Biz veriyoruz; siz vermiyorsunuz. O halde rızkı tahsil edememek sebebiyle yoksulluktan korkmayın.

Ve cahiliye devrinde ayak takımının yaptığı gibi iş yerlerinde alenî işlenen fuhşa yaklaşmayın. Fakat o dönemde eşrafın âdeti olduğu üzere gizli dostlar edinerek örtülü zinaya da yaklaşmayın.

Zina yasağının "Yaklaşmayın" kelimesiyle ifâdesi,

- ya zina isteği kuvvetli olduğundan yasağı da kuvvetlice vurgulamak,

- ya da yaklaşmak, bilfiil işlemeye sebeb olduğu içindir. Bu âyete tıpkı,

" Zinaya yaklaşmayın; çünkü o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur." âyeti gibi kız çocuklarını öldürme nehyi ile mutlak katil (öldürme) nehyi arasında yer verilmiştir. Bu, şuna işarettir:

Zina, haddi zâtında pek büyük bir cinayet olmakla beraber aynı zamanda çocuk öldürme hükmündedir. Çünkü zina mahsûlü çocuklar ölüler gibidir (onların miras hakları yoktur).

Peygamberimiz azl (çocuk yapmamak için meniyi dışarı akıtmak) hakkında da şöyle buyurur:

"Azl de, kapalı bir çocuk cinayetidir."

Burada "hayasızlıklar", kelimesini açık veya gizli büyük günahlar şeklinde tefsir etmek, ağaç ile kabuklarını birbirinden ayırmak gibi yanlış bir tefsir olur. 11

B- "Ve Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın."

Allahü teâlâ'nın İslâm ile, yahut aht (andlaşma) ile size yasakladığı cana kıymayın. Binaenaleyh harbî (Müslümanlarla savaş halinde olan) kâfirin canı buna dahil değildir. Ancak haklı sebepler olduğu zaman insan öldürülebilir.

Meselâ:

- imandan sonra küfür (İslam dininden başka bir dine dönmek),

- ihsandan sonra (evli iken) zina,

- masum bir insan öldürme (yani kısas olarak). 12

C- " Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır."

Burada zikredilen beş mükellefiyet, Allahü teâlâ'nın size te'kiden emrettikleridir.

Vasat akıl sahibi olanlar bile bunların çirkin işler olduğunu kavrar. Umulur ki bu neviden çirkinliklere karşı nefis hakimiyetini sağlar ve bu fiillerden aklınızı kullanarak sakınırsınız.

152
"Yetimin malına yaklaşmayın; ancak rüşde erinceye kadar en güzel şekilde yaklaşma müstesna. Ölçü ve tartıyı da adaletle yapın. Biz hiç kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Konuştuğunuz zaman âdil olun; velevki akrabanız olsun. Ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Tezekkür edesiniz (düşütlesiniz, öğüt alasınız) diye O, size bunları emretti."

A- "Yetimin malına yaklaşmayın; ancak rüşde erinceye kadar en güzel şekilde yaklaşma müstesna."

Burada da nehyin yaklaşmaya tevcih edilmesi (yaklaşmayın), yetimin malını yeme yasağını kuvvetle ifâde etmek ve bir de faydalı olan yaklaşmayı, istisna yoluyla yasağın hükmünden çıkarmak içindir. Yani yetimin malına hiçbir şekilde yaklaşmayın, ancak onun malını korumak ve arttırmak gibi amaçlarla yaklaşma müstesna.

Bu hitab, ’veliler ve vasiler içindir. Çünkü "rüşde erinceye kadar" ifâdesi bunu belirtir. Bu ifâde,

- istisnadan anlaşılanın nihÂyetini belirlemek içindir;

- yasağın nihÂyetini bildirmek için değildir.

(Yani yetim erginlik çağına geldikten sonra da onun malına kötülük için yaklaşılmaz) Hulâsa,

- reşîd oluncaya kadar yetimin malını muhafaza edin;

- reşîd olunca malını kendisine teslim edin. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Eğer onların rüşde erdiğine yakıînen kanaat getirirseniz mallarını kendilerine iade edin."

B- "Ölçü ve tartıyı adaletle yapın."

Ölçüyü ve tartıyı da herkes için eşit ve her zaman adaletle uygulayın.

C- "Biz, hiç kimsye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz."

Biz, herkese ancak imkânları ölçüsünde, onun için zorluk teşkil etmeyen şeyleri teklif eder, onlarla yükümlü kılarız. Yani adaleti eksiksiz olarak uygulamak zor olabilir; siz imkânlarınızın elverdiği ölçüde onu uygulayın; onun ötesi ise, size bağışlanmıştır.

Ç- "Konuştuğunuz zaman âdil olun; velevki akrabanız olsun."

Bir hüküm veya bir şahadet veyahut benzeri için bir konuda konuştuğunuz zaman akrabalarınız bile olsa, adaleti gözetin; onlara meylederek adaletten şaşmayın.

D- "Ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun."

Yukarıda sayılan veya diğer hususlarda Allahü teâlâ'nın sizden aldığı ahidleri yerine getirin; O'na verdiğiniz sözleri tutun.

Yahut yeminlerde ve adaklarda Allahü teâlâ'ya verdiğiniz sözleri tutun.

E- "Tezekkür edesiniz (düşünesiniz, öğüt alasınız) diye O, size bunları emretti."

Yukarıda açıklanan mükellefiyetler, Allahü teâlâ'nın size önemle emrettikleridir; umulur ki, bu emirlerle öğütlenir, gereklerini yerine getirirsiniz.

Bu iki âyette zikredilen On Hüküm (On Emir), ümmetlerin ve asırların değişmesiyle değişmez.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre:

"Burada zikredilenler, muhkem âyetler (hükümler) olup bütün Semavî Kitablarda bunlardan hiçbir şey neshedilmemiştir. Bunlar, bütün âdemoğullarına haram kılınmıştır ve bunlar Ümmü'l Kıtabdır (kitabın ana sidir). Bunları uygulayan kimse, cennete girer; terk eden kimse de cehenneme girer."

Kâ'bul'ahbar da bu konuda şöyle diyor:

"Kâ'bul'ahbar'ın nefsini, kudret elinde bulunan Allahü teâlâ'ya yemin ederim ki, Tevrat'ta, her şeyin başında gelenler şu âyetlerdir: Bismillahırrahmanirrahîm. De ki: Gelin!..."

"Bu, Benim dosdoğru yokundur. O halde uyun. Başka yollara uymayın; Çünkü o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. Sakınasınız diye O, bunları size emretmiştir."

A- "Bu Benim dosdoğru yolumdur."

Mukaatil'e göre bu dosdoğru yol, bu iki âyette zikredilen emirler ve yasaklardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sûrede zikredilenlerdir. Çünkü bu sürede zikredilenlerin tamamı, tevhid ve nübüvvetin isbatı ile şeriatin izahıdır.

Burada dosdoğru yolun Peygamber'e izafesi (benim dosdoğru yolum buyrulması), tatbikat olarak ona nisbet edilmesi anlamındadır. Yoksa "Allah'ın yolu" izafesi kabilinden, Peygamber'in tayin ve va'zettiği yol anlamında değildir. Bundan murat şudur:

Açıklanan emirler ve yasaklar, Peygamber'e mütealliktir ve o, bu emirleri ve yasakları uygulamak ve gözetmekle görevlidir.

B- "O halde ona uyun."

Benim yolum dosdoğru olduğuna göre siz de buna uyun! Bu tıpkı,

"Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde Allah ile beraber başka birine ibadet etmeyin." âyeti kabilindendir.

Bu dosdoğru yol, haddi zâtında Allahü teâlâ'nın yolu olduğu halde, Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) yolu olarak ifâde edilmesi, insanları ona uymaya çağırmak içindir. Çünkü ancak Peygamber'in bu yoldan gitmesiyle, bu yolun Allahü teâlâ'nın yolu olduğu anlaşılır.

" benim yolum" kelimesi "Rabbinizin yolu" ve "Rabbinin yolu" şeklinde de okunmuştur.

C- "Başka yollara uymayın; çünkü o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."

Başka dinlere veya bid'atlere ya da dalâlet yollarına uymayın; çünkü o yollar, sizi Allah yolundan, İslâm'dan ayırır ve Sebe' toplulukları gibi sizi darmadağın eder.

(Sebe', bütün Yemen kabilelerinin büyük atasının adıdır. Bu yemen kabileleri, İlâhî bir ceza olarak Arim seline maruz kaldılar ve bu sel, onların yurtlarını ve bahçelerini tahrip edince bu kabileler, darmadağın olup çeşitli ülkelere göç ettiler. İşte göç eden bu kablelerin her biri başka bir yol tuttuğu için, dağınıklık ifâdesinde darb-i mesel haline geldiler.)

Allahü teâlâ'nın yolu, burada vahy-i ilâhiye uymak ve kesin delili (burhanı) izlemek şeklinde de yorumlanabilir.

Bu âyet netice itibariyle Peygamber yolunun, Allah'ın yolunun ta kendisi olduğunu belirtmiş olıyor.

Ç- "Sakınasınız diye O, bunları size emretmiştir."

Küfür ve dalâlet yollarından sakınasınız diye Allahü teâlâ, size Kendi yoluna uymanızı ve diğer yolları terk etmenizi emir buyurmuştur.

154
"Sonra Biz iyilik edenlere (nimetimizi) tamamlamak, her şeyi tafsil etmek (ayrıntılaruyla açıklamak), bir hidayet ve rahmet olmak üzere Mûsa'ya da o Kitab (Tevrat)ı verdik. Umulur ki onlar Rabblerinin huzuruna varacaklar (lika)ına iman ederler."

Ben Allahü teâlâ size, eski ve yeni on hüküm indirdim. Mûsa'ya da Tevrat'ı verdim.

Tevrat, on emri ve daha başkalarını içerdiği için elbette on emrin vahyinden daha büyük bir hâchsedir.

İyilik yapanlara, ya da Mûsa'ya nimetini; ya da Mûsa'nın ilim ve şeriat öğrettiği kimselere bilgilerini tamamlamak; dinde ihtiyaç duyulan her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmet olmak üzere Mûsa'ya Tevrat'ı verdik. Umulur ki, İsrâiloğulları, Rabblerinin huzuruna varacaklarına iman ederler.

155
"İşte bu Kitab (Kur'ân) mübarektir. Onu Biz indirdik. O halde ona uyun ve sakının ki, size rahmet edilsin."

İşte bu emirleri ve yasakları size okunan Kur'ân da,

- Bizim indirdiğimiz,

- kadri ve şânı yüce,

- dinî ve dünyevî faydaları çok bir kitaptır.

O halde Kur'ân'a uyun. Ve Kur'ân'a muhalefet etmekten sakının ki, Kur'ân'a uymak ve gereğini uygulamak sebebiyle size merhamet edilsin.

156
"Kur’ân'ı size indirmemiz,

"- Kitab, bizden önce yalnız iki topluluğa (Yahudîlere ve Hıristiyanlara) indirilmiştir. Biz ise onları okumaktan gerçekten gafildik" diyememeniz içindir."

Bu Kur’ân'ı size,

"- Biz, daha önce Yahudilerle Hıristiyanlara indirilen Kitablarda neler olduğunu bilmiyoruz; çünkü onların dillerini anlamıyoruz. Onun için de uygulayamıyoruz" demiyesiniz diye indirdik.

Burada özellikle Yahudilerle Hıristiyanlara indirilen Kitablardan bahsedilmesi o zamanlar Semavî Kitablar içinde şer'î hüküm ihtiva eden sadece bu iki Kitab olmasındandır.

Onlar, bu şekilde mazeret beyan etmek suretiyle bu iki Kitabın hükümleri ile mükellef olmadıklarını söylüyorlardı. Oysa on emir bütün ümmetler için geçerli idi. Kur’ân'ın indirilmesi ile, onların mazeretlerinin ellerinden alınması sadece diğer şeriat ve hükümleri değil, fakat aynı zamanda on emri de içermesindendir.

157
"Yahut,

"- Bize de Kitab indirilseydi, mutlaka biz onlardan daha çok hidayette olurduk" diyememeniz içindir.

İşte size de Rabbinizden açık bir beyyine (delil, kanıt, mucize), hidayet ve rahmet geldi. O halde Allah'ın âyetlerini yalanlayan (tekzib eden) ve onlardan yüzçevirenden daha zâlim kim olabilir? Âyetlerimizden yüzçevirenleri, bundan dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız."

A- "Yahut (Ev),

"- Bize de Kitab indirilseydi, mutlaka biz onlardan daha çok hidayette olurduk!" diyemem eniz içindir."

Kur’ân'ı size indirmemiz, kıyamet günü şunu da diyememeniz içindir:

- Onlara indirildiği gibi, bize de bir ilâhî Kitab indirilseydi, muhakkak ki biz, hakkı, Kitabın içerdiği hüküm ve şeriatleri benimserdik. Çünkü bizim zekâmız ve anlayışımız onlardan daha keskin ve etkindir. Bu sebeble biz, ümmî bir toplum olduğumuz halde tarih, haber, hutbe ve şiir gibi konularda en faydalı bilgileri almayı başardık.

B- "İşte size de Rabbinizden açık bir beyyine (delil, kanıt), hidayet ve rahmet geldi."

- Şimdi size de, Rabbinizden, aşılması mümkün olmayan gayet açık bir hüccet, büyük bir hidayet ve rahmet geldi.

Kur’ân'ın, açık bir delil olmakla vasıflandırılması, onların onu okuyup anlamak imkânına tamamen sahib olduklarını bildirmek içindir.

Kur’ân'ın hidayet ve rahmet olarak vasıflandırılması ise, Tevrat'ın içerdiği hidayet ve rahmeti de içerdiğine, hattâ hidayet ve rahmetin kendisi olduğuna dikkat çekmek içindir.

C- "O halde Allah'ın âyetlerini yalanlayan (tekzib eden) ve onlardan yüzçeviren den daha zâlim kim olabilir."

Hidayet ve rahmet içeren Kur’ân'ı yalanlayanın elbette zâlim olması gerekir. Hal böyle olunca,

- Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlayan,

- insanları Allah'ın âyetlerinden çeviren,

- bu suretle hem sapan, hem de saptıran kimseden daha zâlim kim olabilir?

Kur’ân'ın, âyetler olarak ifâde edilmesi, durumun korkunçluğunu vurgulamak ve Allahü teâlâ'nın her hangi bir âyetini yalanlamanın, daha zalim olmak için yeterli bulunduğuna dikkat çekmek içindir.

Şu halde bütün Kur’ân'ı tekzib eden kimse sence nasıl olmalıdır?

Ç- "Ayetlerimizden yüzçevirenleri, bundan dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız."

Bu ifâde, Allah'ın âyetlerinden yüzçeviren ve başkalarının da yüzçevirmesine sebeb olanlar için pek ağır bir ceza va'didir.

158
"Onlar neyi bekliyorlar? Kendilerine meleklerin gelmesini mi veya Rabbinin gelmesini mi veya Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi? Rabbinin bazı âyet (mûcize)leri geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez.

(Resûlüm) de ki:

"- Bekleyin; şüphesiz biz de beklemekteyiz."

A- Onlar neyi bekliyorlar (Hel yenzurûne)? Kendilerine meleklerin gelmesini mi veya Rabbinin gelmesini mi veya Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi? Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez."

Bu ilâhî kelam, şu hakikati beyan eder:

Söz konusu açık deliller ve hidÂyetin indirilmesiyle onlar iman etmiş olmazlar. Onlar, inatlarını ve teşriî hikmete aykırı düşen icbar edici delillerin indirilmesiyle ilgili isteklerinden vazgeçmezler. Fakat onların istedikleri icbar edici delillerin gelmesinden sonra iman etmenin kendilerine hiçbir faydası olmaz.

Bu ifâde, o kâfirlere tebliğ ve uyarının ziyadesiyle yapıldığını, onların mazeretlerinin de tamamen ortadan kaldırıldığını bildirir.

Yani o kâfirler,

" Bize ya melekler indirilmeliydi ya da Rabbimizi görmeliydik"

"... Veya Allah'ı ve melekleri şâhid olarak getirmelisin." "Ona (Muhammed'e) bir melek indirilseydi ya!" gibi âyetlerde de belirtildiği gibi, kendilerine ancak meleklerin veya Rabbin gelmesini bekliyorlar.

Yahut onlar kendilerine ancak azab meleklerinin veya Rabbinin azab emrinin gelmesini bekliyorlar.

Burada beklemek, ileride bilirtileceği gibi temsilî anlamdadır.

Veyahut onlar,

"Yahut iddia (zu'm)ettiğin gibi, semayı parça parça üzerimize düşürmelisin!"

âyetiyle benzerlerinde belirtildiği üzere, imanlarını şart olarak bağladıkları Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar.

Burada "ba'dzu âyati / bazı âyetler" denmesi, o âyetleri ta'zîm etmek ve korku verici oldukların bildirmek içindir. Nitekim iki yerde, "âyetler" kelimesinin, küllî mâlikiyet manası içeren "Rabb" ismine izafe edilmesi bunun içindir.

Başka bir görüşe göre ise,

- meleklerden murat, ölüm melekleridir;

- Allahü teâlâ'nın gelmesinden murat da bütün kıyamet alâmetlerinin ve küllî helakin gelmesidir.

Buna göre bazı âyetlerin gelmesinden de murat:

- Duman,

- Dabbetü'l arz,

- Doğuda büyük bir deprem,

- Batıda büyük bir deprem,

- Arap yarımadasında büyük bir deprem,

- Deccal,

- Güneşin batıdan doğması,

- Ye'cûc ile Me'cûc,

- İsa'nın inmesi,

- Aden'den ateş çıkması gibi kıyamet alâmetleridir. Nitekim meşhur ha-dis-i şerifte böyle belirtilir.

Bunlar, o kâfirlerin bekledikleri şeyler değildir. Çünkü onlar imanlarını şart olarak bağladıkları mucizelerin gelmesini zahiren bekliyorlardı; bu hâdiseleri beklemiyorlardı.

Ancak bildiğin gibi, nazm-ı kerîmin,

- sibakı, o kâfirlerin Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlamayı sürdürdükleri ve onlara hiç itibar etmedikleri;

- siyakı da, onların bekledikleri deliller geldiğinde, iman etseler bile o imanlarının kendilerine fayda sağlamayacağı yönündedir.

İşte bu sibak ve siyak, onlara mahsus bir takım korkunç olayların vukuunu gerektirir. Bu olaylar,

- ya onların istedikleri şeylerdir,

- ya azab meleklerinin veya Allahü teâlâ'nın azap emrinin gelmesi gibi onların cinayetlerine terettüp eden cezalardan ibarettir. Bundan sonra gelecek,

"(Resûlüm) de ki: Bekleyin; şüphesiz biz de beklemekteyiz." ifadesine en uygun düşen mana da budur.

- Meleklerin gelmesi, ölüm meleklerinin gelmesi;

- Allahü teâlâ'nın gelmesi de, bütün kıyamet alâmetlerinin gerçekleşmesi anlamına hamledilmesi ise, bunların her mü'mine ve her kâfire şamil olmak sakıncasının yanı sıra, makama da müsait olmayan bir yorumdur. Kaldı ki, kıyametin bazı alâmetlerinin zuhur etmesiyle iman ve taat kapısı da kapanmaz.

Evet, "Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün..." ifâdesindeki "bazı âyetler", onların istedikleri âyetleri ve mükellefiyet çarkının, üzerinde döndüğü ihtiyarî iradeyi ortadan kaldıran pek büyük sebepleri (hadiseleri) kapsayacak genel bir manaya hamledilebilir.

Allahü teâlâ'nın o bazı âyetleri geldiği gün, önceden iman etmemiş, yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez, çünkü hal ve durum, tamamen ortaya çıkmış ve müşahede edilmiş olur. Oysa imanın makbûliyetinin olmazsa olmaz şartı, gaybe (gaibe) inanmaktır. Nitekim, başka bir âyette:

"Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine fayda sağlayacak değildir" buyrulur.

Hulâsa, Yüce Rabbimizin o âyetleri geldiği gün,

- herkesin iman etmek zorunda kalacağı;

- fakat önceden iman etmemiş veya iman etmiş de imanında hiç hayır kazanmamış (imanın hiçbir gereğini yerine getirmemiş) olan kimseye imanı fayda vermeyecektir.

O halde bu şartın zorunlu sonucu olarak fayda sağlayacak şey, önceden husule gelmiş olan iman ve o imanda kazanılmış hayırdır.

Mutezile, bu âyeti, amelsiz mücerret imanın muteber olmadığına delil gösterir. Ancak bu iddia geçerli değildir; çünkü âyetin gerçek manası şudur:

Rabb'inin bazı âyetleri geldiği gün, önceden kendisinden iki şeyden biri sâdır olmamış olan kimsenin imanı, kendisine fayda vermeyecektir. O iki şey:

- ya mücerret imandır,

- ya da imanda kazanılmış hayırdır.

Böylece bu iki şeyden biri ile fayda gerçekleşir. Nitekim âyet ve hadis nasları da bunu ifâde eder.

Bazıları demişlerdir ki; önceden iman yoksa zorunlu olarak, o imanda hayır da kazanılmamış olur. Bu takdirde hayrın zikri faydasız bir tekrar olur. Kaldı ki, ebedî olarak cehennemde kalmayı gerektiren şey, imanın olmamasıdır. Amelin olmamasının kesinlikle bunda dahli yoktur. Şu halde cehennemde ebedî kalmayı gerektiren şey sadedinde hayrın zikri de anlamsız olur.

Burada iki şeyin zikrinden maksad cehennemde sürekli kalmayı gerektirenin beyanı ve yeni imanın insanı ebedî azabtan kurtarmak için faydası olmadığını ifâde değildir. Çünkü maksad bu olsaydı "o gün kimseye yeni imanı yarar sağlamaz." denir ve bu yeterli olurdu.

Hayır, yeni imanın fayda sağlamayacağını beyan esnasında, söz konusu iki şeyin (iman ile hayrın) zikredilmesi, fayda sağlayanın bu iki şeyden biri olduğunu tesbit etmek içindir ki, bunlar da önceden tahsil edilmiş bir iman ve o imanda kazanılmış hayırdır.

Ayrıca, şunları da diyemeyiz:

- cehennemde sürekli kalmanın tek sebebi birincinin (imanın) yokluğudur;

- o halde ikincinin (imanda hayrın) zikri anlamsızdır.

- Sürekli cehennem azabından kurtulmak için birincinin (imanın) olması yeterli tek sebebtir;

- o halde ikincinin (imanda hayrın) zikri anlamsızdır.

Biz bu kıyası yapamayız, çünkü ikisi arasında fark vardır. Şöyle ki:

- cehennemde ebedî kalmayı gerektiren müteaddit sebepler tasavvur olunamaz;

- cehennemden kurtulup cennete girmek için ise bir çok mertebeler vardır. Bunlardan bazıları imanın kendisine, bazıları ise, imanın kemiyet ve keyfiyet olarak farklı fürûuna terettüb eder.

Âyette,

- asıl fayda sağlayan eski imanın ilâve fayda getiren hayırla beraber zikredilmesi, yüksek olanı aramaya irşad ve aşağı olanın (yeni imanın) da kifÂyetine dikkat çekmek;

- bir de kâfirlerin, küfür halinde iken yaptıkları sılai rahim, köleleri âzat etmek, esirleri serbest bırakmak ve çaresizlerin imdadına koşmak, konukları ağırlamak gibi hayır işlerinden umutlarını tamamen kesmek içindir.

Çünkü bütün o hayırlar sağlam ve makbul bir temel (iman) üzerine bina edilmedikleri için tamamen sonuçsuz işlerdir. Cennete girmek için sebeb değildir. Nitekim bu hakikat,

"Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur:

Onların yaptıkları ameller, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer." âyeti ile benzen naslarda ifâdesini bulur.

Bu âyetin tefsirinde şunları da söyleyebiliriz:

Burada hem imanın, hem de hayırlı amelin yokluğunun zikredilmesi şu sebeblere dayanır:

1- Birinin (amelin) vücûbü, diğerine (imana) bağlıdır;

2- Kendilerine vacıb olan bu iki şeyde de kâfirler temerrüt ve tefrit halindedir. Onların bu haline, tariz vardır. Nitekim,

"O, tasdik etmedi, namaz da kılmadı" âyeti de bu kabildendir. Bu da, onların son derece azgın ve azablarının katmerli olduğunu ortaya koyar. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, kâfirler de, müahaze noktasından şeriatin füruuna muhatabdırlar. Nitekim,

"O müşriklerin vay haline!" "Onlar ki, zekâtı vermezler..." buyrulur.

Bir diğer görüşe göre ise âyetin manası şöyledir:

Anılan âyetler gelmeden önce iman etmemiş, yahut imanında hayır kazanmamış olan kimseye yeni imanı ve yeni imanmdaki hayrı fayda vermez.

Ancak bu mananın bu kelâmdan ne suretle anlaşıldığı açık olmadığı gibi, bu mana, makamın gereklerinden de değildir.

Ayrıca bu mana, durumun korkunçluğunu ve onların rezil- rüsvay olacaklarını beyan yeri olan bu makamın mehabetini ihlal eder niteliktedir.

B- "Resûlüm de ki:

"- Bekleyin; şüphesiz biz de beklemekteyiz ."

Resûlüm, hakikat anlaşıldıktan sonra tehdid olarak onlara de ki:

Neyi beklediğinizi görmek için, o gelmesini istediğiniz üç şeyden birini bekleyin; şüphesiz biz de, başınıza gelecek kötü akıbeti görmek için onu beklemekteyiz."

Bu beyan, onların beklediklerinden maksadın, daha önce de belirtildiği gibi,

- ya azab meleklerinin,

- ya da Allahü teâlâ'nın azab emrinin gelmesi olduğunu teyid eder. Ayrıca bu kelâm, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlerin, kâfirlerin başına gelecek

azabı göreceklerini tazammun eden bir va'iddir. Her halde bu ceza, Bedir savaşında gördükleri cezadır. Yüce Allah, cümle âlimlerden iyi bilir.

159
"Dinlerini parça parça edip bir takım fırkalara ayrılanlar var ya (Resûlüm); senin onlarla hiçbir ilgin yoktur. Çünkü onların işi ancak Allah'a aittir. Sonra Allah, onlara yaptıklarını haber verecektir."

A- "Dinlerini parça parça edip bir takım fırkalara ayrılanlar var ya (Resûlüm); senin onlarla hiçbir ilgin yoktur."

Bundan önce müşriklerin hali açıklanmıştı. Şimdi burada da Ehl-i Kitab iki taifenin (Yahudilerin ve Hıristiyanların) halleri beyan ediliyor.

Yahudiler ve Hıristiyanlar, dinlerini parça parça ettiler. Sonra her bir fırkası, dinin bir parçasına sarıldı ve ayrı ayrı önderler etrafında toplanıp bir çok fırkalar oluşturdular. Resûlüm, onların bölünmelerinden bahsetmek ve onlarla tartışmak ve onları muahaze etmek, onlardan sana yardım edecek kimseleri arayıp bulmak senin işin değildir.

Diğer bir görüşe göre bunun anlamı şudur:

- Resûlüm, senin işin, risaleti tebliğ etmek,

- insanları davetle emrolunduğun hak dinin şiarlarını ortaya koymaktır.

- Onlarla savaşmak değildir.

Bu görüşe göre bu âyet, "kılıç âyeti ile" nesholunmuştur. Peygamberimiz buyururuyor ki:

"Yahudiler ve Hıristiyanlar, yetmiş bir fırkaya bölündüler; bir tanesi hariç, hepsi cehennemdedir."

Ehl-i Kitab iki taifenin her birinden bir fırkanın istisna edilmesi, ancak dinlerinin neshinden önceki eski asırlar içindir. Dinlerini neshından sonra ise, eski dinlerine bağlı kalanların hepsi cehennemdedir; fakat cehenneme girme sebepleri değişiktir.

B- "Çünkü onların işi ancak Allah'a aittir."

Onların ilklerinin ve sonlarının işlerini ancak Allahü teâlâ, hikmetinin gereğine uygun olarak dilediği gibi yönetir ve düzenler. Dilerse dünyada onları yaptıklarından dolayı yakalar ve onlara karşı savaşı emreder.

Diğer bir görüşe göre ise, burada parçalananlardan maksat, bu ümmetten bid'at ehli ve bâtıl fikir sahipleridir. Ancak Peygamber'in bunları da muahazeye memur olması, bu görüşü reddeder.

Buna cevap olarak:

- Onlarla senin hiçbir işin yoktur;

- sen onlardan ve görüşlerinden uzaksın;

- onlar da senden uzaktır."

demek ve bu şekilde bir yorum yapmak da yukarıdaki illet ve sebep cümlesi (çünkü onların işi ancak Allah'a kalmıştır) karşısında doğru değildir.

C— "Sonra Allah, yaptıklarını onlara haber verecektir."

Burada, göstermek yerine haber vermek ifâdesinin kullanılması, onların, irtikâp ettikleri cürümlerin cahili olduklarına ve kötü akıbetlerini bilmediklerine dikkat çekmek içindir.

Allahü teâlâ, kıyamet gününde şahitler huzurunda, onların dünyada iken yaptıkları kötülükleri, o işlerinden dolayı hak ettikleri cezayı kendilerine gösterecek ve öğretecektir.

160
"Kim Allah'ın huzuruna iyilik (el-hasene) ile gelirse, işte ona getirdiğinin on misli vardır; kim de kötülük (e's-seyyie) ile gelirse, sadece onun misliyle cezalandırılır. Zaten onlar haksızlığa uğratılmazlar."

A- "Kim Allah'ın huzuruna iyilik (el-hasene) ile gelirse, işte ona getirdiğinin on misli vardır; kim de kötülük (e's-seyyie) ile gelirse, sadece onun misliyle cezalandırılır."

Burada amel sahiblerine verilecek karşılıkların miktarları ve önce ihsan ehlinin mükâfatları açıklanıyor.

Tabiî âlimlerinden Ata, İbn Abbâs!tan rivâyetle diyorlar ki:

"Bu, kim bir iyilik yaparsa, ona on sevap yazılır, demektir."

Mü'minlerden kim kıyamet gününde güzel amellerle gelirse- çünkü iman olmadan iyiliğin bu karşılığı olmaz- Allah'tan bir lütuf olarak ona on katı sevap verilir. Bu mükâfat va'dının asgarisidir; bire karşı yetmiş veya yedi yüz veyahut hesapsız sevap va'dleri de vardır. İşte bundan dolayıdır ki, on sayısından muradın çokluk olduğu, yoksa bununla sevabın takyidi ve tahdidi olmadığı söylenir.

B- "Zaten onlar haksızlığa uğratılmazlar."

Onların sevabı eksiltilmez ve cezaları da arttırılmaz.

161
"(Resûlüm) de ki:

"- Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, en doğru dine, hakka yöneltmiş İbrâhîm'in dinine iletmiş (hidayet etmiş)tir. O müşriklerden değildi."

A- "(Resûlüm) de ki:

"- Şüphesiz Rabbim beni dosdoğru yola, en doğru dine, hakka yönelmiş İbrâhîm'in dinine iletmiştir."

Burada Allahü teâlâ, Resûlüllah'a

- kendisinin üzerinde olduğu,

- kâfirlerin de, üzerinde olduklarını iddia ettikleri, ancak gerçekte ondan tamamen ayrıldıkları hak dini kendilerine tebliğ etmesini buyuruyor. Şöyle ki:

" Resûlüm, dinlerini parça parça edip bir takım fırkalara ayrılanlara de ki:

- Şüphesiz Rabbim, beni, mazhar kıldığı vahiy ile, kâinatta âfakta (hariçte) ve enfüste (dahilde) yarattığı delillerle dosdoğru bir yola, en doğru dine ve hakka yönelen İbrâhîmdinine hidayet etti."

B- "O, müşriklerden değildi."

Bu kelâm, İbrâhîm'in dinlerinde itikad ve amel olarak çeşitli fırkalara ayrılanların hallerinden ve işlerinden tamamen münezzeh olduğunu açıklar.

İbrâhîm ne asıl ne de fer' olarak, dine ilişkin hiçbir şeyde onlarla beraber değildir.

İbrâhîm'indi, müşriklerden olmadığının sarahatle belirtilmesi,

- Mekke müşrikleri ile,

- "Uzeyr, Allah'ın oğludur" demek suretiyle Allah'a ortak koşan Yahudilerin,

- "Mesîh, Allah'ın oğludur" demek suretiyle Allah'a ortak koşan Hıristiyanların,

İbrâhîm'in dininde oldukları şeklindeki iddialarını red içindir.

162
"(Resûlüm) de ki:

"- Şüphesiz benim namazım hac, kurban, ibadetlerim, hayâtım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir."

Resûlüm, sen onlara de ki:

- Şüphesiz benim namazım,

- diğer bütün ibadetlerim,

-

Diğer bir görüşe göre ise, benim kurbanım, âlemlerin Rabbi Allah içindir. Burada tıpkı,

"O halde namaz kıl ve kurban kes." âyetinde olduğu olduğu gibi namaz ile kurban bir arada zikredilmiştir.

Başka bir görüşe göre,

- namazım ve baccım,

- hayâtımda üzerinde olduğum iman ve taatlerim,

- ölümüm sırasında üzerinde olacağım imanım ve taatlerim,

- vasiyet gibi ölüm sonrasına ilişkin hayırlarım, âlemlerin Rabbi Allah içindir.

163
"O'nun şeriki (ortağı) yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim."

İman ve amellerimde ben, Allahü teâlâ'ya başkasını ortak koşmam; ben ancak bu ihlâsla emrolundum ve ben bu ümmette Müslümanların ilkiyim.

Bu âyet, İbrâhîm'ini,

- emrolunduğu şeyleri sür'ade yerine getirdiğini,

- ona emredilenlerin, kendine özgü şeyler olmadığını,

- bütün o ümmetin bunlarla memur olduğunu,

- ve onlardan Müslümanlığı benimseyenlerin, kendisine uyduklarını belirtmiş olur.

164
"(Resûlüm) de ki:

"- Allah, her şeyin Rabbi iken O'ndan başka Rab mi arayacağım? Herkesin kazandığı ancak kendine aittir ve hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenecek değildir. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O, uyuşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

A- "(Resûlüm), de ki:

"- Allah, her şeyin Rabbi iken O'ndan başka Rab mi arayacağım?"

Allahü teâlâ, benim Rabbim olduğu gibi, Kendisinden başka her şeyin (mâ sivanın) de Rabbidir. Böyle olduğu halde ben, O'ndan başka bir Rab mı arayacağım? Mâbudiyette Allahü teâlâ'ya ortak tasavvur olunamaz.

B- "Herkesin kazandığı ancak kendine aittir."

Kâfirler, Müslümanlara diyorlardı ki:

"- Siz bizim yolumuza tâbi olun, biz de sizin hatalarınızı yüklenelim!" Onların bu sözleri,

- ya "Sizin işlediğiniz hatalar, sizin üzerinize değil, bizim üzerimize yazılsın";

- ya da "Sizin üzerinize yazılmış olan hataları, kıyamet günü biz yüklenelim" demektir.

İşte bu kelâm, birinci manasına göre anılan sözlerin reddıdır. Yani her nefsin işlediği günah ancak kendine aittir ve birinden sâdır olan kötü bir fiilin başkasının boynunda kalması mümkün değildir.

C- "Ve hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenecek değildir."

Bu kelam da, kâfirlerin anılan sözlerinin, ikinci manaya göre reddidir. Yani kıyamet günü hiçbir taşıyıcı nefis, başka bir nefsin yükünü taşımaz.

Ç- "Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir."

Mükâfat va'di ile ceza vaidinin tekidi ve ağırlaştırılması için burada hitap şekli değiştirilip insanların hepsine tevcih edilmiştir.

En sonunda kıyamet günü sizin dönüşünüz, bütün işlerinizin Mâliki olan Rabbinizedir. İşte Rabbiniz, o gün, dürüstlük ile azgınlığı ve hak ile bâtılı birbirinden ayırmak suretiyle, daha önce uyuşmazlığa düştüğünüz şeyi size haber verecektir.

165
"Sizi yeryüzünde halifeler kılan, size verdiği nimetler hususunda sizi denemek için kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan da ancak O'dur. Şüphesiz senin Rabbin cezası süratli olandır. Şüphesiz O, bağışlaması bol (Ğafûr)dur, çok merhamet eden (Rahim)dir."

A- Sizi yeryüzünde halifeler kılan, size verdiği nimetler hususunda sizi denemek için kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan da ancak O'dur."

Sizi, eski ümmetlere ya da birbirinize halef kılan, ya da sizi yeryüzünde Allahü teâlâ'nın halifesi kılan; verdiği mal ve mevki, şeref ve zenginlik gibi nimetler bakımından sizi denemek, sizdeki şükrü veya isyanı görmek için kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan da O'dur.

B- "Şüphesiz senin Rab bin, cezası süratli olandır."

Burada hitabın yalnız Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcihi, Rab kelimesinin, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yerini tutan zamire izafesi, Allahü teâlâ'nın, Resûlüllah hakkında ziyadesiyle lütufkâr olduğunu belirtmek içindir.

Allahü teâlâ, verdiği nimetlerin hukukunu gözetmeyen ve onların şükrünü edâ etmeyen kimseler hakkında cezası çabuk olandır. Çünkü her gelecek, yakın sayılır.

Yahut Allahü teâlâ, azab irade buyurduğunda son derece süratli gönderir. Çünkü O, unsurları ve aletleri kullanmaktan münezzehtir.

C- "Şüphesiz O, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhamet eden (Rahim) dir."

Allahü teâlâ, bahşettiği nimetlerin hukukunu gereği gibi gözetenler hakkında çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Rivâyete göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur:

"En'âm suresi bana toptan indirilmiştir; nazil olurken yetmiş bin melek, yüksek sesle tesbih ve tahmid okuyarak onu uğurlamıştır. İmdi her kim, En'âm suresini okursa, o yetmiş bin melek, En'âm suresinin her âyetinden sonra bir gün, bir gece müddetle ona rahmet ve mağfiret dilerler."

Allahü teâlâ bütün bilenlerden daha iyi bilir.

A'RÂF SÛRESİ

("Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor." cümlesiyle başlayan 163. âyetten,

"Bir zamanlar o dağı İsrâiloğullarının üzerine bir gölge gibi kaldırmıştık" cümlesiyle başlayan 171. âyete kadar olmak üzere 8 âyeti dışında diğerleri Mekke'de nazil olmuştur. 206 âyettir.)

Rahman ve Rahim Allah'ın İsmiyle...

1
"Elif- Lâm-Mîm- Sâd."

Bu harfler, ya tadadîdir, ya da bu sûrenin adıdır.

Birincisine göre terkibte (irab'ta) yeri yoktur.

İkincisine göre ise, bu; Elif - Lâm - Mîm - Sâd süresidir, demektir.

2
"(Resûlüm) bu, sana indirilen bir Kitab'tır. O halde bundan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın. Onunla uyarman ve mü'minlere öğüt vermek için..."

Kitabı indirenin (failin) kim olduğunun bildirilmemesi,

- bunun hem bir azamet üslûbu olması,

- hem de failin sarahaten belirtilmesine gerek olmamasındandır. İnzal kaynağının mektum tutulmasının sırrı budur. Nitekim,

"Ey Resûlüm, Rabbinden sana indirileni tebliğ et!" âyetiyle benzerlerinde de bu üslup, aynı sebepten dolayı kullanılmıştır.

Kalbinde ondan bir şüphe olmasın. Nitekim diğer bir âyette de mealen şöyle buyurulur:

"(Resûlüm) eğer sana indirdiğimizden şüphe içindeysen..."

Ancak burada şüphe, sıkıntı olarak ifâde edilmiştir. Çünkü kesin bilgiye sahib olan kimsenin kalbi huzur ve inşirah içindedir. Şüphe içinde olan kimsenin kalbinde de sıkıntı vardır.

Bu beyan, Peygamber'i şüpheden tamamıyla tenzih etmek içindir.

Bu âyette olduğu gibi, nehiy zımnında Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e sıkıntı nisbet edilmesi,

- Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)in heyacanina heyecan katmak,

- onun irşad aşkını alevlendirmek,

- şüpheden ziyadesiyle sakındırmak içindir.

Görüldüğü gibi şüphe öyle bir serdir ki, bunun, kendisinden sâdır olması mümkün olmayan Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bile bundan nehyedilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyette " sıkıntı" gerçek manada kullanılmıştır.

Demek istenen şudur:

" Resûlüm! Seni yalanlarlar korkusuyla,

- kalbinde Kur’ân'ın tebliğinden dolayı bir sıkıntı duymayasın;

- tebliği hakkıyla yapmakta kusur etmeyesin.

Zira Peygamberimiz ilk başta, kavminin kendisini yalanlamasından ve kendisinden yüzçevirmesinden korkuyor, bundan dolayı sıkılıyor ve gönül rahatlığı ile tebliğ vazifesini edâ edemiyordu. İşte bunun üzerine Allahü teâlâ, kendisine güven bahşetti ve onlara aldırmamasını emir buyurdu.

3
"Rabb'inizden size indirilene (Kur'ân'a) uyun ve ondan başka velilere (dostlara) uymayın. Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz."

A- "Rabb'inizden size indirilene (Kur'ân'a) uyun."

Burada hitab, bütün mükelleflere yöneltiliyor ve onlara bir uyarı ve öğüt olmak üzere Peygamberimiz in emrine uymaları emrediliyor.

Bundan önceki âyette, Kur’ân'ın, insanlara uyarı ve öğüt olmak üzere indirildiği belirtildiği halde bu âyette Peygamber'in şahsında bütün insanlara indirilmiş olduğunun açıklanması, Peygamber'e uymanın zorunlu olduğunu tekid içindir.

" indirilen" kelimesine, kavli (sözlü) ve fiilî sünnetleri de kapsayacak şekilde çok geniş bir mana yüklemek, isabetten uzaktır. Evet, hükmü, delâleten onları da kapsar fakat ibare yoluyla bu mana mümkün değildir.

B- "Ve ondan başka velîlere uymayın."

Allah Teal'nın indirdiği Kur'ân'a uymak O'na uymak demektir. O emirden sonra Allahü teâlâ'dan başkasına uymama emri zikredilmiştir.

Sizi hakka hidayet eden, Kur’ân'ı size indiren Rabbinizden başkasına; cinlerden ve insanlardan edindiğiniz bir takım dostlara uymayın. Onların, sizi haktan saptırmak, bid'at ve yanlış fikirlere sevketmek için, size telkin ettikleri bâtıl vesvese ve iğvâları kabul etmeyin.

C- "Ne kadar az öğüt tutuyorsunuz."

Öğüt tutmanız, yahut öğüt tuttuğunuz zaman ne kadar az! Siz, bu öğütten etkilenmiyor, gereğince hareket etmiyor, Allahü teâlâ'nın dinini bırakıp başkasına uyuyorsunuz.

Burada azlıktan mutad, yokluk da olabilir. Nitekim,

"O yüzden çok az iman ederler" âyetinde de azlık, yokluk manasındadır.

Bu kelâm, muhatabların halini takbih içindir.

Bir kıra ete göre, "tezekkür "fiili, gaaib kipi ile de okunur.

Bu takdirde mana:

" Ne kadar da az öğüt tutuyorlar." olur.

Bu kırâete göre, onlar emirlere ve nehiylere aykırı davranışları sebebiyle doğrudan doğruya hitaba layık görülmediklerinden fakat kötü halleri, ibret amacıyla başkalarına anlatmayı gerektirdiğinden bu yolda bir üslûb tercih edilmiştir.

4
"Nice karye (kasaba veya şehir)ler helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut onlar öğle uykusunda iken geliverdi."

Bu âyette, kâfirler, Allahü teâlâ'nın dinine uymaktan yüz çeviren ve Allah'tan başka dostlarının dinine uymakta ısrar eden eski ümmetlerin başlarına gelenler anlatılarak inzar ediliyor.

Helâk etmekten murat, helaki irade buyurmaktır. Nitekim,

"...namaza kalktığınız zaman..." âyet-i kerimesi de bu kabildendir.

Bu iki uyku hali azaba tahsis edilmiştir, çünkü kötü bir şeyin gaflet anında inivermesi, daha fecidir ve onun, dinleyenlere anlatılması, güven ve rahat imkânlarına aldanmamaları için daha caydırıcı olur.

İlâhî azaba uğratılanların hepsinin, böyle vasıflandırılmaları, azaba uğradıkları zamanki emniyet ve gafletlerini bildirmek içindir.

5
"Azabımız onlara geldiği zaman,

"- Biz gerçekten zâlimlerdik" demekten başka bir yakarışları olmadı."

Azabımız onlara geldiği ve onlar azabımızı gördükleri zaman onların, duaları ve istianeleri, sadece:

"- Biz, gerçekten zalimlerdik!" demeleri ve içinde bulundukları zulmü itiraf etmeleridir.

Bunu, kurtulmak umuduyla pişmanlıklarını dile getirmek için söylerler. Ancak artık kurtuluş zamanı değildir.

6
"Kendilerine Peygamber gönderilenlere de soracağız; Peygamberler (mürselîn)e de soracağız."

Bundan önce o kâfirlerin dünyevî azabı söz konusu edilmişü. Şimdi burada onların uhrevî azabı beyan ediliyor.

Ancak burada bütün mükelleflerin ilk halleri dile getiriliyor. Çünkü bu, durumun vehametini anlatmak için daha etkilidir.

Şöyle buyruluyor: Biz, bütün ümmetlere,

"- Size gönderilmiş olan Peygamberlere ne cevap verdiniz? diye mutlak ve muhakkak soracağız ve gönderilen peygamberlere de, kendilerine ne cevap verildiğini soracağız."

Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Allah bütün Resulleri bir araya topladığı gün onlara sorar:

"- Size ne cevap verildi?"

Onlar da şöyle derler:

"- Bizim hiçbir bilgimiz yok; şüphesiz bütün gayb (gizlilikleri bilen Sensin Sen)."

Burada sormaktan murat, Allahü teâlâ'nın, kâfirleri takbih etmesi ve azarlamasıdır.

"Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah hepsini bilir)."

âyetiyle nefyedilen sorma ise, bilgi edinme amacına yönelik bir sormadır.

Yahut birincisi, hesap durağındaki, ikincisi ise, azab durağındaki sormadır.

(Yani azab yerine gelindiğinde artık kendilerine bir şey sorulmayacaktır).

7
"Elbette onlara, olanları bilgi ile (bi-ıi'lmin) anlatacağız. Biz onlardan gaaib (gaafîl) değiliz."

A- "Elbette onlara, olanları bilgi ile (bi-ıi'lmin) anlatacağız."

Kıyamet günü peygamberlerin:

"- Bizim hiçbir bilgimiz yok; şüphesiz bütün gayb (gizlilik) leri bilen Sensin Sen." diyecekleri gün Biz, hem kendilerine, hem de kendilerine gönderilmiş olan Peygamberlere, dünyada yaptıklarını tam bir bilgi ile anlatacağız.

B- "Biz, onlardan gaaib (gaafîl) değiliz."

Biz, hiçbir zaman onlardan gaaib değiliz ki, onların amellerinden ve hallerinden bir şey Bize gizli kalsın.

Bu cümle, makabli için bir zeyl mahiyetinde olup onu açıklar.

8
"O gün tartı (el-vezn) haktır. Kimin tartısı ağır gelirse, işte onlar kurtuluş (felâh)a erenlerin ta kendileridir."

A- "O gün tartı haktır."

Soruların sorulacağı ve cevabların verileceği kıyamet günü amellerin âdil ve eşit tartısı, ağır ile hafifin, iyi ile kötünün hakça ayırımı vardır.

Tartının keyfiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Alimlerin cumhûruna göre, adaleti izhar etmek ve mazeretleri kesmek için, halkın gözü önünde amel sahifeleri, dili ve iki kefesi olan bir terazi ile tartılacaktır. Nasıl ki,

- herkesin ameli kendisine sorulacak ve organları işledikleri günahları bir bir anlatacak;

- Peygamberler, melekler ve sahiciler de onların aleyhinde şahadette bulunacaklardır.

Herkesin günahları, amel defterlerinde de tesbit edilmiş olacak ve hesap yerinde onlar, günahlarını amel defterlerinden de okuyacaklardır. Nitekim şu rivâyet de bunu teyid eder:

Kıyamet günü kişi, Mizan'a (Teraziye) getirilir; sonra onun için gözün görebildiği kadar doksan dokuz sicil açılır; sonra onun, iki şahadet kelimesinin yazılı olduğu bir pusulası çıkar ve bütün siciller, Terazinin bir kefesine konur; o pusula da diğer kefesine konur; sonunda o siciller hafif gelir ve o pusula ağır basar.

Diğer bir rivâyete göre ise, tartılacak olanlar şahıslardır. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki kıyamet günü iri yapılı şişman adam getirilir ve Allah katında bu adamın bir sivrisinek kanadı kadar ağırlığı olmaz."

Bir diğer rivâyete göre ise, kıyamet günündeki tartı, eşit ve âdil hüküm demektir. Tabiînden Mücâhid, Süleyman b. İbrâhîm el- A'nıeş ve Dahhâk da böyle demişlerdir.

Müteahhirîn (sonraki) âlimlerin bir çoğu da bu görüşü tercih etmişlerdir. Zira vezn (tartı) kelimesinin, lügat ve örf olarak, kinaye yoluyla bu manada kullanılması yaygındır. Bu görüşü savunanlara göre:

Terazi, eşyanın miktarlarını anlamak için baş vurulan bir araçtır; kulların amellerinin miktarlarını terazi ile göstermek ise mümkün değildir. Çünkü ameller, yok olmuş araz (manevî) varlıklardır ve baki olduklarını kabul etsek de, tartı kabul etmeyen nesnelerdir.

Başka bir görüşe göre ise, bu âlemde araz olarak olarak tezahür eden ameller, âhiret âleminde kendisine uygun güzellik ve çirkinlikte madde suretinde gözükürler. Hatta hatalar ve günahlar orada cisim şeklini alacak ve ateş suretinde de tezahür edeceklerdir. Nitekim,

"Şüphesiz ki cehennem, kâfirleri kuşataçaktır."

" Haksızlık ederek yetimlerin mallarını yiyenler var ya; hiç şüphesiz onlar karınlarını ateşle dolduruyorlar." gibi âyetler ve Peygamberimiz in, altın ve gümüşten mamul kapları içecek kabı olarak kullananlar hakkında buyurduğu,

"Onlar ancak, karınlarında cehennem ateşini fokurdatırlar."

hadisi de, bu manaya hamledilmiştir.

Bu görüş, hakikatten uzak değildir. Nitekim malûm olduğu üzere ilim, misal âleminde süt suretinde tezahür eder. Nitekim hazarât-ı hamse (İlâhî kudretin beş tecelligâhı) hakkında bilgi sahibi olanlar bunu gayet iyi bilirler.

İbn Abbâs tan rivâyet olunduğuna göre, kıyamet günü,

-salih ameller, güzel suretler;

-kötü ameller de çirkin suretler şeklinde getirilir ve öylece Teraziye konulurlar.

Kıyamet günü bütün gerçekler ortaya çıkar ve her şeyin gerçeği, güzellik ve çirkinlik gibi öz vasıfları ile tezahür eder ve bütün eşvâ, dünyada kendilefiyle göründükleri iğreti suretlerinden sıyrılır. Neticede onları gören hiç kimse için, onların dünyadakilerin aynı olduklarında ve âhiret âleminde bu sıfatları gerektiren hakiki suretlerinde göründüklerinde en ufak bir şüphe kalmaz ve onun aksi akla bile gelmez. Allahü teâlâ, cümle âlimlerden iyi bilir.

B- "Kimin tartısı ağır gelirse, işte onlar kurtuluş (felâh)a erenlerin ta kendileridir."

Burada tartıya terettüb eden hükümler açıklanıyor.

"Mevazin" kelimesi,

- ya mizanın (terazinin),

- ya da mevzunun (teraziye vurulan şeyin) çoğuludur.

İkinci manaya göre, tartısı, miktarı olan sevaplar söz konusudur. Zira bunun ikisinden birinin ağır gelmesi, diğerinin de ağır gelmesini gerektirir.

Kimlerin, sevaplarının tartısı, amellerinin miktarı ağır gelirse, işte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

Hasen-ı Basrî diyor ki:

" Günahların konulduğu terazinin hakkı, hafif gelmekdir."

9
"Kimin de tartısı hafif gelirse, işte onlar âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğrayanların ta kendileridir."

Kimlerin,

- iyi amelleri hafif,

- kötü amelleri ağır gelirse; işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden, onları yalanladıklarından dolayı, yaratılıştaki sağlam fıtratı zayi etmişlerdir.

10
"Andolsun ki yeryüzünde sizi yerleştirdik ve orada size yaşama imkânları sağladık. Ne kadar az şükrediyorsunuz."

A- "Andolsun ki yeryüzünde sizi yerleştirdik ve orada size yaşama imkânları sağladık"

Yüce Allah Mekke halkına,

- kendilerine gönderdiği Kur'ân'a uymalarını enir, başkasına uymalarını nehy ettikten;

- başkasına uymanın akıbeti, dünyada helake ve âhirette de ebedî azaba mahkûmiyet olduğunu açıkladıktan sonra; şimdi burada kendilerine bahşedilmiş olan çeşitli nimetleri hatırlatıyor. Bu, emir ve yasaklara uymayı teşvik içindir.

Demek istenen şudur:

- Yeryüzünde size mekân ve istikrar ile mülkiyet verdik;

- sizi orada tasarrufa ehil ve muktedir kıldık;

- size hayatî ihtiyaçlarınızı karşılayacak her türlü imkân ve vasıtaları sağladık.

B- "Ne kadar az şükrediyorsunuz."

Size verdiğimiz bunca nimete ne kadar da az şükrediyorsunuz!

Bu cümle, muhatabların kötü hallerini yüzlerine vuruyor ve onları bundan sakındırıyor.

11
"Andolsun ki Biz sizi yarattık, sonra suret (biçim)lendirdik.

Sonra meleklere:

"- Âdem'e secde edin!" dedik. Hepsi hemen secde ettiler; İblis müstesna. O, secde edenlerden olmadı."

A- "Andolsun ki Biz sizi yarattık, sonra suret (biçim)lendirdik."

Bu âyet, Âdem'e ve onun zürriyetine bahşedilen ve hepsinin şükrünü mûcib pek büyük bir nimeti hatırlatır.

Bu nimetin, yeryüzüne yerleştirilme ve hayatî ihtiyaçları karşılama nimetinden sonra zikredilmesi,

- ya önceki nimetin, muhatablara intikalinin doğrudan doğruya, bu ikincisinin ise dolaylı olduğu içindir;

- ya da her biri ayrı nimetler olup başlı başına şükrü gerektirdiği içindir.

Zira gerçekleşme (vaki olma) sırasını gözetmek, hepsinin tek bir nimet olduğu ihtimalini akla getirebilir. Nitekim Âdem (aleyhisselâm) kıssasında geçti.

Her iki âyetin ilk cümlesinin başında (Velekad / andolsun ki...) yemin bulunması, bu cümlelerin içeriğine çok önem verildiğini göstermek içindir.

Burada "halk ve tasvîr" den murat, Âdem'in yaratılması ve sûretlendirilmesi kesin olmakla beraber bunların muhatablara nisbet edilmesi, Âdem'in yaratılmasında ve sûretlendirılmesinde onların da payı olduğuna işaret ederek, minnetin hakkını vermek ve onlara şükür vâcib olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü söz konusu halk ve tasvir ve meleklerin Âdem'e secde etmesi sırf ona mahsus şeylerden değildir; fakat bu aynı zamnada bütün zürriyetine de şâmil ve sâridir. Çünkü onun bütün zürriyetı de onun nevi ve şekli üzere yaratılmıştır. Bu itibarla Allah'ın ilk halk ve tasviri, onlara da taalluk etmiştir. Yani :

"- Biz, babanız Âdem'i önce suret ve şekli verilmemiş bir çamurdan yarattık. Sonra en güzel ve mükemmel biçimde onu sûretlendirdik; ona verdiğimiz özellikler hepinize sirayet etti."

B- "Sonra meleklere:

"- Âdem'e secde edin!" dedik."

Bu âyet, secde emrinin,

- Âdem'in yaratılması (halk)ndan,

- şekillendirilmes (tesviyes)inden,

- ve ruh üfürülmesi (nefhi)nden sonra olduğu hususunda tam bir sarahati hâvidir. Bu secde emri,

"Onu tesviye ve ona ruhumdan nefhettiğim (üfürdüğüm) zaman, siz hemen ona secde edin!"

âyetinde zikredüdiği gibi şarta muallak değil, fakat kesin bir emirdir.

Bakara, İsrâ, Kehf ve Tâ- Hâ sûrelerinde geçen:

"Bir zaman meleklere. Âdem'e secde edin! demiştik." âyetlerinde geçen secde emrinden murad da budur.

Bu cümledeki " sonra" kelimesi, bu secde emrinin, Âdem'e tasvir ve tesviyeden sonra verildiğini gösterir. Ancak burada iki hâdise arasında cereyan eden bir şeye değinilmemektedir. Esasen Bakara sûresinde beyan ettik ki, bu,

"Bir zaman Rabbin meleklere:

"- Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti" âyetlerinde zikredilen muhavereden sonra ortaya çıkan Ademin üstünlüğüdür. Bu da, secde emrinin bağlandığı suret verilme ve ruh üfürülme şartlarına dahildir. Muhtemeldir ki, Allahü teâlâ, meleklere "ft'iî veya kesin emrin tavakkuf ettiği herkese hitaben icmali olarak şöyle buyurmuş olmalıdır:

"- Şüphesiz Ben, çamurdan bir insan yaratacağım ve onu yeryüzünde halife kılacağım. Şimdi Ben, ona şekil verip ona ruhumdan üfleyince ve sizin tarafınızdan onun üstünlüğü amlaşılınca, siz onun için secde edin."

Sonra Allah onu yarattı, sonra ona şekil verdi ve Kendi ruhundan ona üfledi. Onlar da o zaman o sözleri söylediler.

Yahut Allahü teâlâ, mezkûr şartlar tahakkuk ettikten sonra onlara hilâfet haberini verdi ve ruhun üflenmesinden sonra meâlen:

"- Şüphesiz Ben, şunu yeryüzünde halife kılacağım" buyurdu.

O zaman onlar da Âdem hakkında o sözleri sarfettiler.

Allahü teâlâ da, eşyanın isimlerini (dilleri) kendisine öğretmek suretiyle onu güçlendirdi. Onlar da, Âdem'de üstünlük gördüler. İşte o zaman da kesin (şartsız) secde emri vârid oldu. Bunun böyle cereyan etmesi, emredilen şeyin önemini göstermek ve secdenin vaktini bildirmek içindir.

İşte söz konusu bu olayların bir kısmi bazı âyetlerde; bir kısmı diğer bazı âyetlerde yer almıştır.

C- "Hepsi hemen secde ettiler; iblis müstesna."

Bu ilâhî emirden sonra melekler hiç gecikmeksizin hemen secde ettiler; ancak iblis müstesna.

Burada iblis, meleklerden istisna edilmiş, çünkü o, önceleri binlerce melek arasında bulunuyordu ve meleklerin sıfatlarını taşıyordu. İşte bundan dolayı o da meleklerden sayıldı ve onlardan biri gibi istisna edildi.

Ya da meleklerin, doğup çoğalan ve cin ismi verilen özel bir cinsi vardır.

Ç- "O, secde edenlerden olmadı."

İblis, hiçbir zaman Âdem'e secde edenlerden olmamıştır.

Bu cümle, istisnadan anlaşılan secde etmeyişin keyfiyetini açıklar. Çünkü hemen secde etmemek, düşünmek için de olabilir ve secde sonradan gerçekleşebilir. İşte bu kelâmla anlaşılıyor ki, iblis, hiçbir zaman Âdem'e secde etmemiştir.

İblis'in istisnası, mutassıl (aynı cinsten olan)ların istisnası kabilinden değil de, munkatı' (ayrı cinsten olan)larm istisnası kabilinden olabilir.

12
"Allah buyurdu:

"- Emrolunduğun halde secde etmekten seni men eden nedir?

(İblis) cevab verdi:

"- Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."

A- "Allah buyurdu:

"- Emrolun duğun halde secde etmekten seni men eden nedir?"

Bazı İslâm âlimlerine göre, bu âyet mutlak (kayıtsız) emir, vücûb (zorunluluk) ve âciliyet ifâde eder.

Diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"Ey iblis sen neden secde edenlerle beraber olmadın?".

Başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Allah buyurdu:

- Ey iblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir?"

Bu olay hikâye edilirken böyle değişik ibarelerin kullanılmasından anlaşıldığına göre mel'ûıı iblis, bir günah içinde üç hatâ işlemiştir. Şöyle ki:

1 - Emre muhalefet etmek,

2- Cemaatten ayrılmak ve Allahü teâlâ'ya çok yakın melekler sınıfı içinde olmaktan kaçınmak,

3- Büyüklük taslayıp Âdem'i tahkir etmek.

İblis, o zaman bunların her biri için kınanmıştır; ancak her hikâye edilişte, başka biri zikredilmiştir.

Her yerde hepsinin zikredilmemesi, kınanması için her birinin yeterli ve onun yaptığının bâtıl olduğunu göstermek içindir.

İblis'in kınanması hikâyesi, Bakara, İsrâ, Kehf, Tâ-Hâ sûrelerinde hiç zikredilmemiştir.

B- "(iblis) cevab verdi:

"- Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."

İblis, "Beni Âdem'e secde etmekten alıkoyan şudur" gibi bir sözle bu suale uygun cevap vermektense secde etmekten kaçınmasını mûcib bir üstünlük iddia ve şunu ifâdeye cüret etmiştir:

Bir kimsenin kendinden aşağı birine secde etmesi doğru bir davranış değildir. O halde bunun emredilmesi nasıl doğru olabilir? Nitekim iblis, başka bir âyette bu hususta şöyle, der:

"Benim, kuru bir çamurdan, şekil verilmiş balçıktan yarattığın bir insana secde etmem doğru olmaz dedi." Şu halde tekebbür binasını ilk kuran, aklî, güzel ve çirkin sözlerle ilk konuşan mahlûk İblis'tir.

İblis'in "Beni ateşten yarattın; onu ise çamurdan yarattın" sözleri, iddia ettiği üstünlüğün gerekçesidir. Ancak mel'ûn, büyük bir hataya düşmüştür. Çünkü üstünlüğü madde ve

unsur cihetine tahsis ve Allahü teâlâ'dan yana olan üstünlükten gaflet etmiştir. Nitekim Allahü teâlâ ona sorar:

"- Ey İblis, İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"

Daha açık bir deyişle çok itina gösterdiğim., bilâvasıta, doğrudan doğruya yaratuğım Âdem'e secde etmekten seni men eden nedir?

İblis, şekil cihetinden olan üstünlükten de gaafildir. Nitekim,

"... Ve ona ruhumdan üflediğim..." sözleriyle buna dikkat çekilmiştir.

İblis, gaye cihetinden olan faziletten de gaafıldir; işin temel direği de budur.

Âdem'in yeryüzünde halife olmasını sağlayan konularda meleklerden daha bilgili olduğu ve onda bulunan bir takım özelliklerin onlarda bulunmadığı ortaya çıktıktan sonra meleklerin Âdem'e secde etmeleri emrolundu.

Bu âyet,

- bir maddenin yoktan ve defaten var edilebildiğine;

- bir maddenin daha üstün veya daha aşağı bir maddeye dönüstürülebildiğine,

- şeytanların da mevcud cisimler olduğuna delildir.

Her halde insanın çamura, şeytanların da ateşe izafe edilmesi, çoğunluk itibariyledir.

13
"(Allah) buyurdu (Kale):

"- Öyleyse in oradan. Çünkü orada tekebbür etmen (büyüklük taslaman) senin haddin değildir. Haydi çık! Çünkü sen gerçekten aşağılıklardansın."

Bu ilâhî emir,

- lânetli iblisin emre muhalefetinin,

- bu muhalefeti bâtıl şeylerle gerekçelendirmesinin,

- ve bunda ısrar etmesinin sonucudur. Bu, "cennetten in!" demektir.

İbn Abbâs diyor ki:

"Onlar o zaman Aden cennetinde bulunuyorlardı; Cennet'ül Huld'de (ebedîlik cennetinde) değil."

Diğer bir görüşe göre ise bu, "azız melekler zümresinden in! "demektir. Çünkü onların zümresinden çıkmak da bir iniştir; hem de nasıl bir iniş! Zaten Hıcr suresinin 34. âyetinde buradaki " inme" fiili yerine "çıkma" fiili kullanılmıştır.

Başka bir görüşe göre ise, buradaki inişten murat, gökten iniştir. Ancak bu görüşü, iblisin, Âdem'e verdiği vesvesenin bu kovmadan sonra olması reddeder. Budan dolayı bu inişin, kesin olarak, mezkûr iki manadan birine hamlediîmesi lazımdır:

Birinci manaya göre İblisin vesvesesi, cennet kapısından seslenmekle olmuştur. Nitekim Hasen-ı Basrî'den de böyle rivâyet olunmuştur.

"Orada yani cennette veya melekler zümresinde büyüklük taslamak senin haddin değildir" mealindeki cümle, iniş emrinin gerekçesidir. Çünkü orada büyüklük taslamanın doğru olmaması, mezkûr emre gerçek bir gerekçe oluşturur. Zira orası itaatkârların mekânıdır.

Bu âyet-i kerime, başka yerde tekebbürün caiz olduğuna delâlet etmez.

Bu âyet,

- tekebbürün cennet, ehline yakışmadığına,

- ve Allahü teâlâ'nın, iblisi sırf isyanından dolayı değil fakat ayni zamanda tekebbüründen dolayı kovduğuna dikkatleri çeker.

Âyetteki "Çık!" emri de, inme emrinin tekidi olup aynı gerekçeye dayanır.

"Çünkü sen gerçekten aşağılıklardansın!" cümlesi, " Çık!" emrinin gerekçesi olup bunun sebebinin tekebbür olduğunu bildirir.

Yani,

"- Sen, büyüklük tasladığın için Allah ve O'nun dosdarı katında gerçekten zelil ve değersiz bir varlıksın!"

Rivâyet olunduğuna göre Ömer şöyle demiştir:

"Bir kimse Allah için tevazu gösterirse, Allah da, onun şânını yüceltir."

Yine Ömer der ki:

"Moralini yüksek tut; Allah sana güç verir. Büyüklük taslayıp haddini aşan kimseyi de Allah tutup yerlere fırlatır."

14
"(İblis de şöyle) dedi:

"- Onların ba'sed (öldükten sonra dirilti)leceği güne kadar beni ertele!"

Lânetli iblis dedi ki:

"- Ya Rabbi, benim canımı alma! Âdem ile zürriyeti, öldükten sonra mükâfat ve ceza için tekrar diril ölecekleri kıyamet gününe kadar, yani ikinci nefhaya (Sur'a üflemeye) kadar bana süre ver!"

Onun bundan maksadı, Ademoğullarını azdırmak için fırsat bulmak, onlardan intikam almak ve ölümden kurtulmaktı. Çünkü ikinci dirilişten sonra ölmek yoktur.

15
"(Allah) buyurdu:

"- Gerçekten sen ertelenen (kendisine süre verilen)lerdensin."

Bu ilâhî kelâm açıkça şunu ifâde eder:

- iblis'e ezelden takdir edilmiş mühlet haber verilmiştir;

- yoksa duası kabul edilerek kendisine özel mahiyette bir mühlet verilmemiştir.

- Süre verilmesi dileği, ölümünün ertelenmesi (tehir edilmesi) talebidir.

Çünkü ölümün tehiri ile süre verilmesi gerçekleşmektedir. Yoksa bazılarının dediği gibi iblis'in bu talebi, azabının tehir edilmesi değildir.

Allahü teâlâ da, iblis'e şöyle buyuruyor:

"- Şüphesiz sen, tekvini (yaratma ile ilgili) hikmetimin gereği olarak, ezelde ecellerini, (her şeyin yok olacağı vakte, ikinci dirilmeye kadar değil) " birinci nefha" ya kadar tehir ettiklerimdensin."

Bu âyette, ne vakte kadar mühlet verildiği icaz için zikredilmemiştir. Fakat Hicr ile Sâd sûrelerinde bu konuda sarahati havı âyetler vardır. Şöyle ki:

"(İblis şöyle) dedi:

- Rabbim, ba'sedi (yeniden dirilti)lecekleri güne kadar beni ertele!"

"(Allah şöyle) buyurdu:

- Haydi sen ertelenenlerdensin; "

"Bilinen vaktin gününe kadar."

İblis'e mühlet verilmesinde, kullar için imtihan ve sevaba teşvik vardır.

16
"(İblis de şöyle) dedi:

"- Beni azdırdığın için, yemin ederim ki ben de elbette onları (saptırma amacı ile) senin doğru yoluna oturacağım."

Diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

"(iblis de)dedi ki:

- Senin izzet ve mutlak kudretine yemin ederim ki, onların kepsini muhakkak azdıracağım."

İblis, Allahü teâlâ'nın iğva (azdırma)sı üzerine yemin ediyor. Çünkü Allah'ın azdırması da, O'nun kudretinin eserlerinden ve mutlak hükümranlığının hükümlerindendir. Bu itibarla her ikisiyle de yemin etmenin sonuçları aynıdır. Her halde iblis, her ikisiyle de yemin etmiştir. Böylece kimi âyetlerde bir yemini, kimi âyetlerde de diğer yemini hikâye edilmiştir.

Özetle iblis:

"- Ya Rabbi, diyor; Senin azdırma kudretine yemin ederim ki, yol kesicilerin, yollara oturdukları gibi, ben de Âdem ile zürriyetini azdırmak için. Senin cennete ulaştıran dosdoğru yoluna, İslâm'ın yoluna oturacağım."

17
"Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Sen de onların çoğunu şükreder (şâkir) bulmayacaksın."

Düşmanların bir saldırı sırasında yaptıkları gibi dört yönden onlara sokulacağım.

İblis, mümkün olan her yönden sokulup insanları azdırma ve saptırma azmini, düşmanın dört yandan saldırmasına benzetmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, yukarı ve aşağı yönler zikredilmemiştir.

Rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir:

"- Önlerinden, âhiret;

- arkalarından, dünya;

- sağlarından ve sollarından da iyilik ve kötülük cihetlerinden demektir."

Diğer bir görüşe göre ise, "- önlerinden, bildikleri veya sakınabildikleri;

- arkalarından, bilmedikleri veya sakınamadıkları;

- sağlarından ve sollarından da bilmeleri ve sakınmaları mümkün iken, uyanık ve ihtiyatlı davranmadıkları için sakınmadıkları veya sakınmaları müyesser olmayan cihetler demektir."

İblis'ın:

"Sen onların çoğunu şükreder, yani itaat edenlerden bulmayacaksın!" demesi, kendi tahminidir. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulur:

"Andolsun ki iblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı."

İblis, şer kaynaklarının çeşitli olduğunu, hayır kaynaklarının ise tek olduğunu gördüğü için bu tahminde bulunmuştur.

Bir görüşe göre ise, bunu meleklerden duymuştu.

18
"(Allah da şöyle) buyurdu:

- Çık oradan! Yenilmiş ve kovulmuş olarak... Onlardan kim sana uyarsa andolsun ki cehennemi sizlerden dolduracağım."

Bunun anlamı şunlar olabilir:

- Ya cenneten çık;

- Ya gökten çık;

- Ya da meleklerin arasından çık!

19
"Ey Âdem, sen ve zevcen cennette oturun (sakin olun). Ve dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Sonra zâlimlerden olursunuz.

Bu âyetin başında nida harfinin yer alması, emeredilen şeyin yerine getirilmesine pek önem verildiğine dikkat çekmek içindir.

Hitabın Âdem'e tahsisi,

- vahiy telâkkisinde ve emrin ifasında Âdem'in asıl olduğunu bildirmek içindir.

"- Dilediğiniz yerden (cennetin dilediğiniz yerinden) yiyin" hitabının her ikisine de tevcih edilmesi ise, teşrifi ikisine de teşmil etmek ve ikisinin de eşit olarak emre muhatab olduklarını bildirmek içindir. Nitekim Havva validemiz, cennetin yasaklanmış meyvesinden yemede Âdem'e örnek olmuştur. Fakat cennete yerleşmede öyle değildir; kendisi Âdem'e tâbidir.

Bir de

"- Fakat şu ağaca yaklaşmayın" yasağı, sarahaten yemelerine bağlanmıştır.

20
"Şeytan ise o ikisine vesvese verdi; ayıp (çirkin) yerlerini kendilerine göstermek için. Dedi ki:

"- Rabbinizin size bu ağaçtan yemenizi yasaklaması iki melek olmayasınız ve orada sürekli kalmayasınız diyedir."

A- "Şeytan ise o ikisine vesvese verdi; ayıp (çirkin) yerlerini kendilerine göstermek için."

Şeytan, her ikisine vesvese verdi yahut onlara sürekli ve gizli bir takım sözler söyledi.

Vesvese, aslında gizli ses demektir. Şeytanın onlara nasıl vesvese verdiği Bakara sûresinde geçti.

Edeb veya avret yerlerinin " ayıp, çirkin" kelimesiyle ifâdesi, halvette (kimsenin bulunmadığı yerde) ve eşinin yanında bile gereksiz olarak açık saçık oturmanın, çirkin ve müstehcen olduğuna delâlet eder.

Âdem ile Havva daha önce hem kendilerinin hem de birbirlerinin avret yerlerini görmüyorlardı.

B- "Dedi ki:

"- Rabbinizin size bu ağaçtan yemenizi yasaklaması iki melek olmayasınız ve orada sürekli kalmayasınız diyedir."

"- Rabbinizin size bu yasağı koyması, sırf sizin iki melek olmanızı veya ölümsüz olmanızı, yahut cennette temelli kalmanızı istemediği içindir."

Bu âyet, meleklerin insanlardan üstün olduğuna delâlet etmez. Zira malûm olduğu üzere varlıkların hakikatleri (özleri) değişmez. Âdem ile Havva'nın arzuları,

- meleklerin fıtrî kemalâtının,

- yeme, içme ihtiyacı olmaması gibi bazı vasıflarının kendilerinde de bulunması idi. Bu ise, meleklerin üstünlüğü manasına delâlet etmekten uzaktır.

21
"Ve onlara yemin etti

"- Şüphesiz ki ben sizlere öğüt veren (nâsih)lerdenim!"

Diğer bir görüşe göre Âdem ile Havva İblis'e, öğütlerini kabul edeceklerine dair yemin ettiler.

Bir diğer kavle göre ise, Âdem ile Havva, İblis'e:

"- Sen gerçekten öğüt verenlerden olduğuna yemin eder misin?" dediler ve iblis de, onlara yemin etti.

22
"Böylece şeytan, ikisini de aldattı ve aşağılattı. Onlar ağacın meyvesini tattıklarında ayıp (çirkin) yerleri kendilerine görünüverdi.

Cennet yaprakları ile örtünmeye çalıştılar. (O zaman) Rabbleri, onlara şöyle dedi:

"- Ben bu ağacı size yasaklamamış mıydım ve şeytan size apaçık bir düşmandır; dememiş miydim?"

A- "Böylece şeytan, ikisini de aldattı ve aşağılattı."

Şeytan, onları yeminle aldattı. Oysa Âdem ile Havva, hiç kimsenin, yalan yere Allahü teâlâ'ya yemin etmeyeceğini sanıyorlardı.

Yahut şeytan, aldattığı Âdem ile Havva'yı o ağaçtan yemek mertebesine indirdi.

Bu ifâde, şeytanın Âdem ile Havva'yı yüksek bir dereceden aşağı indirdiğine delâlet eder.

B- "Onlar ağacın meyvesini tattıklarında ayıp (çirkin) yerleri kendilerine görünüverdi."

Âdem ile Hana, o ağacın meyvesini yemeye başlayıp da meyvenin tadını alınca, hatanın cezası ve uğursuzluğu hemen onları çarptı ve o anda örtüleri üzerlerinden düştü ve avret yerleri kendilerine açılıverdi.

Müfessirler bu ağacın, buğday başağı veya üzüm ağacı veya başka bir ağaç olduğunu ileri sürmüşlerdir.

C- "Cennet yaprakları ile örtünmeye çalıştılar."

Bir görüşe göre, bu yapraklar, incir yaprakları idi.

Ç- "(O zaman) Rabbleri, onlara şöyle seslendi (nida etti):

"- Ben, bu ağacı size yasaklamamış mıydım ve "şeytan size apaçık bir düşmandır" dememiş miydim?"

Bu kelâmın,

-ilk cümlesi, ilâhî emre muhalefetlerinden,

-ikinci cümlesi de, düşmanın sözüne aldanmalarından dolayı onları ayıplamak ve kınamak manasını tazammun eder.

Bir görüşe göre, bu cümleler, mutlak (kayıtsız) nehyin, haram ifâde ettiğine delildir.

Rivâyete göe Allah, Âdem'e sordu:

- Benim sana bahşettiğim cennet ağaçlarında, bu yasak ağaca ihtiyaç bırakmayacak bir bolluk yok muydu? " Âdem

"- Elbette vardı; fakat izzet, celâl ve kudretine yemin ederim ki, Senin yarattıklarından hiç birinin, yalan yere Sana yemin edeceğini sanmıyordum!" cevabını verdi.

Allahü teâlâ da:

"- İzzetim hakkı için seni mutlak ve muhakkak yeryüzüne indireceğim; bundan sonra sen ancak zahmet ve meşakkatle yaşayabileceksin" buyurdu.

Âdem, böylece cennetten indirildi ve kendisine demircilik sanatı ve ziraat işi öğretildi. Âdem de, çift sürdü; ürünleri suladı, biçti, dövdü, rüzgârda savurup ayıkladı; hamur yaptı ve ekmek pişirdi.

23
"(Onlar da) şöyle yalvardılar:

"- Ey Rabbimiz (Rabbena)! Bizler kendimize yazık (zulm) ettik. Ve eğer Sen bizi bağışlamaz (mağfiret) ve bize rahmet etmezsen, biz muhakkak ki hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğrayanlardan oluruz."

Âdem ile Havva şöyle yakardılar:

"- Ey Rabbimiz! Biz günah işlemekle ve cennetten çıkarılmamıza sebeb olmakla kendi nefsimize zulmettik, zarar verdik. Eğer günahımızı bağışlamaz ve bize rahmet etmezsen, biz hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz."

Bu âyet, küçük günahların da bağışlanmadığı takdirde, azab sebebi olacağına delâlet eder.

Mutezileye göre ise, büyük günahlardan sakınıldığı takdirde küçük günahlar sebebiyle azab edilmez.

İşte bundan dolayıdır ki, Mutezile, Âdem ile Havva'nın bu sözlerini, Mukarrabîn (Allah'a pek yakın olanlar zümresi) âdetlerine hamletmişlerdir ki, bu zümre, küçük günahları büyük ve büyük sevapları da küçük sayarlar.

24
"(Allah şöyle) buyurdu:

"- Birbirinize düşman olarak oradan inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar istikrar ve geçinecek öteberi var."

A- "(Allah şöyle) buyurdu:

" Birbirinize düşman olarak oradan inin."

Bu hitab, Âdem ile Havva ve zürriyetleri içindir.

Yahut hem ikisi hem de iblis içindir.

Bu görüşe göre, daha önce iblis'e bu emir verilmiş iken, burada Âdem ve Havva ile beraber olduğu halde tekrar edilmesi, onların birlikteliklerinin ebedî olduğunun bilinmesi içindir.

Yahut Allahü teâlâ'nın onlara ayrı ayrı söyledikleri burada haber verilmektedir. Nitekim,

"- Ey Resuller, temiz olan şeylerden yiyin ve sâlih ameller işleyin âyet de bu kabildendir.

Başka âyetlerdeki zikri ile yerinilerek burada Âdem ile Havva'nın tevbelerinin kabul edildiği belirtilmemiştir.

B- "Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar istikrar ve geçinecek öteberi var."

Ömürlerinizin bitimine değin sizin için istikrar, yahut istikrar yeri vardır.

25
"(Allah şöyle) buyurdu:

"- Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan çıkarılacaksınız."

Bu âyetin başında da " Allah buyurdu" cümlesinin tekrar edilmesi:

-ya mâba'dinin (sonraki kelâmın), maakabli ile birlikte (muttasıl) olmadığını bildirmek;

-ya da mâba'dinin mefhûmuna fazla önem verildiğini göstermek içindir. Yani,

"- İndiğiniz dünyada yaşayıp öleceksiniz; kıyamet günü mükâfat ve ceza görmek üzere yine oradan çıkarılacaksınız."

Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Sizi o arz (toprak)dan yarattık; sizi yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."

26
"Ey Âdemoğullan! Size ayıp (çirkin) yerlerinizi örtecek ve süslenecek elbise indirdik. Fakat takva (Allah'a karşı sorumluluk) elbisesi daha hayırlıdır. İşte bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünür (veya öğüt alır)sınız."

A- "Ey Ademoğullar! Size ayıp (çirkin) yerlerinizi örtecek ve süslenecek elbise indirdik."

Bu hitab, bütün insanlar içindir.

"- Ey âdemoğullan! Size semavî tedbirler ve semadan (gökten) nazil olan sebeplerle size, ebeveyninizin yapraklarla örtmek zorunda kaldıkları ayıp yerlerinizi örtecek ve süslenecek elbiseler indirmiş veya yaratmıştır."

Burada indirmek, yaratmak anlamındadır. Nitekim,

"- ...Sizin için en'âmdan sekiz eş indirdi."

"...Biz demiri de indirdik." âyetlerinde de indirmek fiili, yaratmak anlamında kullanılmıştır.

Rivâyete göre cahiliye Arapları, Beytullah'ı çırılçıplak tavaf ediyorlardı ve:

" - Biz, Kabe'yi, içinde Allah'a isyan ettiğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz!" diyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Bu rivâyete göre, bu kıssanın zikredilmesi veya insanın avret yerlerinin açılması,

- şeytanın insana yaptığı ilk kötülük olduğunu,

- ve şeytanın, onların ebeveynini azdırdığı gibi kendilerini de azdırabileceğini bildirmek içindir.

B- "Fakat takva (Allah'a karşı sorumluluk) elbisesi daha hayırlıdır."

Allahü teâlâ korkusu, bir görüşe göre ise iman,

bir diğer görüşe göre ise güzel alâmetlet (vasıflar), başka bir görüşe göre ise savaş elbisesi daha hayırlıdır.

C- "İşte bunlar Allah'ın âyetlerindendir."

İnsanların, edeb yerlerini örtmeleri için elbiselerin yaratılması, Allahü teâlâ'nın lütfunun büyüklüğünü ve rahmetinin genişliğini gösteren âyetlerindendir.

Ç- "Umulur ki düşünür (veya öğüt alır)ler."

Umulur ki insanlar Allahü teâlâ'nın bu büyük nimetini takdir ederler, yahut öğüt alırlar da, çirkinliklerden sakınırlar.

27
"Ey Âdemoğullan! Şeytan ana babanızı ayıp (çirkin) yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de bir fitneye (belâya) düşürmesin. Çünkü o da, kabilesi de sizin onları göremiyeceğiniz yerden görürler. Biz, gerçekten şeytanları iman etmeyenlerin dostları yaptık."

A- "Ey Âdemoğullan! Şeytan ana babanızı ayıp (çirkin) yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de bir fitneye (belâya) düşürmesin."

Burada da Ademoğullarına seslenişin tekrar edilmesi, bu seslenişle söylenen kelâmın anlamına büyük bir önem verildiğini zımnen bildirmek içindir.

Yani şeytan, ebeveyniniz Âdem ile Havva'yı cennetten çıkardığı gibi, sizin de cennete girmenizi engellemesin.

Yahut ebeveyninize fitneye düşürdüğü gibi, sizi de bir belâya sürüklemesin.

B- "Çünkü o da, kabilesi de sizin onları göremiyeceğiniz yerden görürler."

Şeytan ile askerleri ve onun zürriyeti, sizin onları göremeyeceğiniz yerden görürler.

Şeytanların, onları göremeyeceğimiz yerden bizi görüyor olmaları,

- bizim onları hiç göremeyeceğimiz,

- veya onları görebileceğimiz bir şekle bürünmelerinin imkânsız olduğu anlamına gelmez.

C- "Biz, gerçekten şeytanları iman etmeyenlerin dostları yaptık."

Biz,

- iman etmeyenlerle şeytanlar arasında meydana getirdiğimiz ilişkilerle,

- şeytanları onları azdırmalarına imkân vermekle,

- şeytanların onlara güzel gösterdikleri kötü işlerle,

şeytanları inanmayanların dostları veya kendilerine musallat edilmiş arkadaşları kıldık.

Bu cümle, mezkûr nehyin gerekçesidir ve sakındırmadan sonra onun tekididir.

28
"Onlar bir hayasızlık işledikleri zaman şöyle derler: "- Babalarımızı bu yolda bulduk; Allah da onu bize emretti!"

(Resûlüm) de ki:

"- Allah, hiçbir zaman hayasızlık emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?"

A- "Onlar bir hayasızlık (fahişe) işledikleri zaman şöyle derler:

"- Babalarımızı bu yolda bulduk; Allah da onu bize emretti."

Müşrikler, putlara tapmak, Kâ'be'yi çırçıplak olarak tavaf etmek gibi çirkin hareketlerde bulundukları zaman, kendilerini men etmeye çalışanlara cevaben iki gerekçe söylerlerdi:

Bunlardan birincisi, atalarını taklid, ikincisi de Allahü teâlâ'ya iftira etmektir. Birinciyi önce zikretmeleri de, atalarının bunu Allahü teâlâ'nın emri olarak yaptıklarını bildirmek içindir.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah hiçbir zaman hayasızlık emretmez."

Allahü teâlâ'nın âdeti, güzel işleri emr ve hoşnutluk duyulan hasletleri teşvik etmektir.

" hayasızlık, çirkinlik" den murat, sağlam tabiatın nefret ettiği ve müstakim aklin noksan bulduğu şeylerdir. Bununla beraber bu âyet-i kerime, çirkinliğin, dünyada ayıplanması ve âhirette de ceza gerektirmesi itibariyle aklı olduğuna (herkes tarafından akıl ile bikndiğine) delâlet etmez.

Bir diğer görüşe göre ise, müşriklerin sözleri, önceki kelâma terettüb eden iki suale cevaptır. Sanki,

"- Niçin o işi yaptınız?" suali sorulmuş, onlar da,

"- Biz atalarımızı bu yolda bulduk" demişlerdir. Bunun üzerine,

"Atalarınız niçin onu yapmışlar?" diye sorulmuş, onlar da, "- Allah, bize onu emretti" cevabını vermişlerdir.

Her iki manaya göre de, bu âyet, aksine delil olduğu zaman taklidin caiz olmadığına delildir; ancak taklidin mutlak olarak caiz olmadığına delil teşkil etmez.

C- "Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?"

Bu istifham, onların hareketlerini inkâr ve takbih etmektir.

Müşrikler, söyledikleri o sözün Allahü teâlâ'dan sâdır olmadığını elbette biliyorlardı. Allahü teâlâ'dan sâdır olduğu bilinmeyen bir şeyin O'na isnadı tabiatiyle yasaktır fakat O'ndan sâdır olmadığı bilinen bir şeyin O'na isnadı son derece ağır bir suçtur.

29

"(Resûlüm) de ki:

"- Rabbim bana adaleti emretti. Her mescidde yüzünüzü O'na doğrultun ve dini yalnız O'na hâlis kılarak duâ edin. Sizi ilk yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Rabbim bana adaleti emretti."

Bundan önce Allahü teâlâ'nın emri olduğu iddia edilen yasaklar reddedildikten sonra burada, Allahü teâlâ'nın asıl emrettiği şey açıklanıyor.

"adalet", ifrat ve tefritten uzaklıktır, her şeyin orta halidir.

B- "Her mescidde yüzünüzü O'na doğrultun ve dini yalnız O'na hâlis kılarak duâ edin."

Her namaz vaktinde, her namaz mekânında, namaz vakti girdiğinde bulunduğunuz her mâbedde namazı kendi mabedinize dönünceye kadar tehir etmeden hemen orada- başkasına değil, yalnız Allahü teâlâ'ya yönelin. Yüzünüzü Kıble tarafına dönün ve ibadeti Allahü teâlâ'ya hâs kılın, sadece O'na ibadet edin.

C- "Sizi ilk yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz."

Bidayette Allahü teâlâ'nın sizi yarattığı gibi sonunda yine O'na döneceksiniz; o zaman amellerinizin karşılığını O verecektir.

Burada iadenin yaratmaya benzetilmesi, onun da mümkün olduğunu ve ilâhî kudret dahilinde bulunduğunu açıklamak içindir.

Diğer bir tefsir görüşüne göre ise, yani Allahü teâlâ, başlangıçta sızı topraktan yarattığı gibi yine toprağa döneceksiniz.

Bir diğer görüşe göre sonunda yine yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak O'na döneceksiniz.

Başka bir tefsir görüşüne göre, ilkin sizi mü'min ve kâfir olarak iki grup kıldığı gibi, yine öyle iade edecek.

30
"O, insanlardan bir kısmını hidayete erdirdi; bir kısmına da dalâlet hak oldu. Çünkü onlar şeytanları Allah'tan başka dostlar edindiler ve kendilerinin hidayet (doğru yol) üzere olduklarını sanıyorlar."

Allahü teâlâ, insanlardan bir kısmını imana muvaffak kıldı, hidayete erdirdi; bir kısımına da hikmetine mebni ilâhî iradeye bağlı olarak dalâlet hak oldu. Çünkü onlar, gerçekten Allahü teâlâ'yı bırakıp şeytanları dost edindiler. İşte onların hidayetten mahrum kalmalarının sebebi ve dalâletlerinin izahı budur. Hakikat bu iken onlar, hidayete erdiklerini sanıyorlar.

Bu âyet-i kerime,

-hatâ eden veya yanılan ile,

-bilerek küfürde İsrar eden ve inatla kâfir kalanların zemme istihkak noktasında eşit olduklarına delâlet eder. İkisi arasında fark gözetenler, yanılan kâfiri, tefekkürde kusur etmiş sayarlar.

31
"Ey Âdemoğullan! Her mescide gidişte güzel elbiselerinizi giyin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez."

A- "Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişte güzel elbiselerinizi giyin."

Her tavafta, her namazda avret yerlerinizi örtecek elbiselerinizi giyin. Kişinin, en güzel elbiselerini namaz için giymesi sünnettir. Bu âyet, namazda setr-i avretin (avret yerlerini örtmenin) zorunlu olduğuna delildir.

B- "Yiyin, için fakat israf etmeyin."

Helâl olan yiyeceklerden yiyin ve içeceklerden için;

- helâli haram sayarak,

- helâl ile yetinmeyip harama geçerek,

- yemekte ifrata kaçarak ve aç gözlülük ederek israfta bulunmayın.

Rivâyete göre, Benî Âmir kabilesi, hacc günlerinde hayâtın idamesi için gerekli olan asgari miktardan fazla yemek yemiyorlardı. Onlar akılları sıra bu şekilde hacci tazim ediyorlardı. Onları gören Müslümanlar da aynı şeye heves edince, bu âyet-i kerime nazil oldu.

İbn Abbâs da şöyle demiştir:

"- İsraf ve kibir, seni yanıltmadığı müddetçe istediğini ye ve istediğini giy"

Ali b. Hüseyin b. Vakıd da diyor ki:

"- Allahü teâlâ tıbbı yarım âyette toplamıştır: Yeyin, için; fakat israf etmeyin."

C- "Çünkü Allah, israf edenleri sevmez."

Allahü teâlâ, israf edenlerin bu hareketlerini sevmez.

32
"(Resûlüm) de ki:

"- Allah'ın kulları için çıkardığı zînetleri ve tayyibatı (güzel ve temiz rızıkları) kim haram kılmış?"

(Resûlüm) de ki:

"- Onlar dünya hayâtında iman edenler içindir; kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur. İşte bilen bir topluluk için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah'ın kulları için çıkardığı zînetleri vetayyibatı (güzel ve temiz rızıkları) kim haram kılmış?"

Resûlüm de ki:

- Allahü teâlâ'nın, kulları için, bitkilerden pamuk ve keten, hayvanlardan ipek ve yün kumaşlar, madenlerden demir zırhlar ve benzeri meydana getirdiği libas ve süs eşyalarını, lezzetli yiyecek ve içecekleri kim haram kıldı?

Bu âyet-i kerime yiyeceklerde, elbiselerde ve süs çeşitlerinde asıl olanın mübahhğına delâlet eder.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Onlar, dünya hayâtında iman edenler içindir; kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur."

Bunlar, dünya hayâtında da asıl olarak, iman edenler içindir; kâfirler ise tâbiiyet suretiyle (mü'minler vasıtasıyla) bunlara ortak olmuşlardır. Kıyamet gününde ise, bunlar özellikle iman edenler içindir; kâfirler hiçbir şekilde onlara ortak olmayacaklardır.

C- "İşte bilen bir topluluk için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz."

Âyetlerimizin kapsadığı derin manaları bak nasıl açıklıyoruz.

33
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Rabbim, ancak açık ve gizli hayasızlıkları, her türlü günahı, haksız olarak haddi aşmayı, hakkında hiçbir hüccet indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı söylemenizi haram kıldı."

Resûlüm de ki:

- Rabbim, ancak pek çirkin olan günahların açığını da, gizlisini de;

- bir görüşe göre, zinayı, her türlü günahı,

-

Diğer bir görüşe göre içkiyi, özellikle haksız olarak yapılan zulmü, kibri, hakkında hiçbir hüccet indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allahü teâlâ'nın sıfatlarını inkârı ve O'na iftirada bulunmayı, bilmediğiniz şeyleri O'na karşı söylemeyi size haram kılmıştır.

Bu âyet, müşriklere gazab ifâde eder ve bir de, hakkında kesin delil bulunmayana uymanın haram olduğuna dikkat çeker. "Allah, onu bize emretti." demeleri gibi.

34
"Her ümmetin bir eceli vardır. Bunun için ecelleri gelince ne bir an te'hir, ne de bir an takdim edebilirler."

Helake uğrayacak bir ümmetin helakinin gerçekleşmesi için belirli bir zaman vardır. O vakit geldiğinde ne bir an geri kalırlar, ne de bir an ileri gidebilirler.

Te'hir ve takdim fillerinde (taleb ifâde eden) istif al kipin kullanılmış olması, onların bunu istedikleri halde bunu gerçekleş örmekten âciz ve mahrum olduklarını belirtmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada ecellerinin gelmesinden maksat, helâkları için belirlenmiş saatin içinde bulunduğu günün gelmesi gibi biraz ileri alınması mümkün olacak şekilde ecellerinin yaklaşmasıdır. Ancak hakikat bu değildir.

Burada önce ecellerinin tehirinin mümkün olmadığı zikredilmiştir. Çünkü burada maksûd olan, onların azabtan kurtulamayacaklarını beyan etmektir.

"Hiçbir ümmet ne ecelinin önüne geçebilir ve ne de onu geciktirebilir."

âyetinde bunun aksi vârid olmuştur. Çünkü bu âyette kastedilen, zahiren hakları olduğu halde helâklarının tehirinin beyanıdır. Nitekim,

"-Onları bırak, yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Fakat yakında bilecekler!"

âyeti bunu haber verir. Bu itibarla Hicr sûresinde en mühim olan, ecelin öne alınmasının mümkün olmadığını beyan etmektir.

35
"Ey Âdemoğulları! Size içinizden âyetlerimi yüzünüze karşı anlatan Resuller geldiğinde kim ittika ve kendini ıslâh ederse onlara korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır."

Bunda bütün insanlara hitab ediliyor ki bu anlatılanlara veya hikâye edilenlere fazla önem verildiğini göstermek içindir.

Bu âyet-i kerîme Peygamberler gönderilmesinin, aklen zorunlu değil fakat caiz olduğuna delâlet eder. Çünkü âyette şart manası vardır. "Eğer Resullerim gelirlerse...", ifâdesi gelmeyebilir de, demektir.

Âyetin daha açık anlamı şudur:

"- Size kendi cinsinizden Resuller gelerek benim hükümlerimi anlattıkları zaman kim, tekzibten sakınır ve amellerini sâlih kılarsa, işte onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

36
"Âyetlerimizi tekzib eden ve büyüklük taslayanlara gelince; işte onlar cehennem ashabıdır. Onlar orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır."

Bundan önceki âyette takvanın zikredilmesi, mücerret âyetleri yalanlamamak değil, fakat yalanlamaktan sakınma kasdının da olmasını gerektirir.

37
"Allah'a karşı yalan uyduran (iftira) veya O'nun âyetlerini tekzib edenden daha zâlim kim olabilir? İşte onlara Kitab'taki nasibleri ulaşır. Nihayet elçi (melek)lerimiz gelip onların canlarını alırken derler ki:

"- Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınız hani nerede?"

Şöyle derler:

"- Onlar bizden kaybolup gittiler." Böylece kâfir olduklarına şahadet ederler.

A- "Allah'a karşı yalan uyduran (iftira) veya O'nun âyetlerini tekzib edenden daha zâlim kim olabilir?"

Allahü teâlâ'nın söylemediğini O'na izafe edenden, ya da O'nun söylediklerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?

B- "İşte onlara Kitab'taki nasibleri ulaşır."

Onlar için yazılmış olan rızıkları ve ömürleri kendilerine ulaşır.

Diğer bir görüşe göre burada Kitab, Levh-i Mahfuz'dur. Orada yazılmış olanlar, kendilerine muhakkak ulaşacaktır.

Bir görüşe göre de, onların azabtan nasibleri, yüzlerinin kara ve gözlerinin kör olmasıdır. Bunlar behemahal kendilerine ulaşır.

İbn Abbâs da diyor ki:

"- Allahü teâlâ'ya iftira edenler için, yüzlerinin kara olması yazılmıştır. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

"Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün."

C- "Nihayet elçi (meleklerimiz gelip onların canlarını alırken derler ki):

"- Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınız hani nerede?"

Şöyle derler:

"- Onlar bizden kaybolup gittiler."

Böylece kâfir olduklarına şahadet ederler."

Ölüm meleği ve yardımcıları, canlarını almak üzere gelinceye kadar onlar, Kitab'ta kendileri için yazılı hayâttan nasiblerini alırlar. O zaman melekler, şöyle elerler:

"- Allah'tan başka taptığınız tanrılar nerede? "

Onlar da şöyle cevap verirler:

"- O sahte tanrılar, bizden kaypolup gittiler. Biz onlarm nerede olduklarını bilmiyoruz."

Ve böylece onlar kendilerinin dünyada gerçekten kâfir olduklarına, ibadete lâyık olmayan şeylere taptıklarına şahadet etmiş olurlar. Çünkü onlar o bâtıl tanrıların kaypolup gittiklerini bizzat müşahede ederler.

Her halde burada, meleklerin geldiği ve müşriklerin canlarını aldığı andan ceza vaktinin bitimine kadar uzayan geniş zaman kasdedilmektedir ya da yeniden dirilmenin ve cezanın son derece sür'atle gerçekleşeceği belirtilmektedir.

Sanki her iki olay da, canların alındığı vakit vuku bulacaktır. Nitekim Peygamberimiz'ın:

"Ölen bir kimsenin kıyameti kopmuştur." hadisi de bunu bildirir.

Yoksa bu sual ve cevap ile onlara terettüp eden ateşe girme ve cehennem ehli arasında cereyan eden lânetleşmenin ikinci dirilişten sonra olacağı kesindir.

38
"Allah da şöyle buyurur:

"- Haydi siz de sizden önce gelip geçmiş cin ve insan toplulukları arasında ateşe girin!"

Cehenneme giren her ümmet kız kardeş (yoldaş, dindaş)ine lâ'net eder. Nihayet hepsi orada toplandığında sonrakiler öncekiler için şöyle derler:

"- Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar. Bu yüzden onlara ateşten bir kat daha fazla azab ver!"

Allah da şöyle buyurur:

"- Herkes için bir kat daha fazla azab vardır, fakat siz bilmezsiniz."

İzzet ve celâl sahibi Allah, kıyamet gününde bizzat, ya da melek vasıtasıyla şöyle buyurur:

"- Sizden önce gelip geçmiş kâfir cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin! "

Önceki ve sonraki ümmetlerden her biri ateşe girdikçe, kendisine uymakla dalâlete düştüğü yandaşına lanet eder. Nihayet hepsi sıra ile ateşte toplanınca,

- ya ateşe girme sırasına göre sonrakiler,

- ya da mertebece sonrakiler, yani tâbi olanlar, öncekiler için Allahü teâlâ'ya şöyle niyaz ederler:

"- Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar; onlar bize bu yolu gösterdiler; biz de onlara uyduk. Bu yüzden onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver! Çünkü onlar hem kendileri dalâlete düştüler, hem de başkalarını dalâlete düşürdüler."

Allahü teâlâ da:

"Herkes için bir kat daha fazla azab vardır:

- Önderler için, hem kendilerini, hem de başkalarını dalâlete düşürdüklerinden,

- Tâbîler için de, küfürlerinden ve taklitlerinden dolayı bir azab vardır. Fakat siz, sizin için olan azabı da, diğerleri için olan azabı da bilmezsiniz."

39
"Öncekiler de sonrakilere derler ki:

"- Sizin bize bir üstünlüğünüz yoktur. O halde kazandıklarınıza karşılık tadın azabı."

Muhataplar, Allahü teâlâ'nın verdiği cevabı duyunca:

"- Sizin bize üstünlüğünüz bulunmadığı subuta erdi; dalâlette ve azaba istihkakda eşit olduğumuz ortaya çıktı. Haydi, siz de, önderlerin söylediklerini yaptıklarınız yüzünden bu katmerli azabı tadın!" diyeceklerdir.

40
"Ayetlerimizi tekzib eden ve büyüklük taslayanlara gelince; göklerin kapıları onlar için açılmaz ve onlar deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler. İşte mücrim (suçlu)leri Biz, böyle cezalandırırız."

Onlar bunca vuzuhuna rağmen bizim âyetlerimizi yalanladılar ve inanarak gereğince amel edecekleri yerde büyüklük tasladılar, kibirlendiler. İşte bu sebeble mü'minlerin aksine, onlara gök kapıları açılmayacak; duaları ve amelleri kabul edilmiyecek, yahut ruhları göklere yükselmeyecek ve deve, iğne deliğinden geçmedikçe onlar cennete giremeyeceklerdir.

Devenin iğne deliğinden geçmesi şartı bir imkânsızlığın ifadesidir. Bu gerçekleşmedikçe onların cennete girmesi de mümkün değildir.

"Cemel" kelimesi "cemi" olarak da okunmuştur ki bu kalın urgan, yahut gemi halatı demektir.

41
"Orada onlar için ateşten yatak, üstlerine de örtüler vardır. İşte zâlimleri Biz, böyle cezalandırırız."

Müşriklerin önceki âyette mücrimler, burada zâlimler olarak vasıflandırılmaları Allah'ın âyetlerini yalanlamalarındandır.

Onların işledikleri cürüm hem cennete girmekten mahrumiyeti hem de ateşle azaba uğramayı mûcib oluyor. Bu da onların yaptıklarının, cürümlerin ve zulümlerin en büyüğü olduğunu gösterir.

42
"İman eden ve sâlih amel işleyenler -ki Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir görev yüklemeyiz- işte onlar cennet ashabıdır. Onlar orada sürekli (muhalleden) kalacaklardır."

Bizim âyetlerimize ve inanılması gerekli her şeye iman edip de sâlih amel işleyenler -ki, hiç kimseye gücünün üstünde bir şeyi teklif etmeyiz- işte onlar cennet yaranıdırlar.

Burada, hiç kimseye gücünün üstünde bir şeyin teklif edilmeyeceğinin belirtilmesi,

- ebedî âhiret nimetlerine kavuşmanın kolaylığını beyan,

- ve o nimetleri kazanmayı mûcib işleri yapmaya teşvik içindir.

43
"Orada onların göğüslerinde kin (ğıll)den ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Onların altlarından ırmaklar akar.

Ve onlar şöyle derler:

"- Hamdolsun Allah'a ki bizi buraya hidayet etti (erdirdi). Eğer Allah, bize hidayet etmeseydi biz hidayete eremezdik. Andolsun ki Rabbimizin Resulleri bize hakkı getirdiler."

Onlara söyle nida edilir:

"- Yaptıklarınıza karşılık vâris olduğunuz cennet bu!"

A- "Orada onların göğüslerinde kin (ğıll)den ne varsa hepsini çıkarıp atarız."

Onların kalplerinden kin sebeblerini çıkarıp atarız yahut onların kalblerini kinden temizleriz ki cennet ehli arasında sevgiden başka bir şey kalmasın.

"çıkarmak, atmak" fiilinin mazi (geçmiş) kipi ile kullanılması, bunun muhakkak ve kesin olarak gerçekleşeceğini bildirmek içindir.

Rivâyete göre Alı şöyle demiştir:

"- Dilerim Allahü teâlâ'dan ki ben, Osman, Talha ve Zübeyir onlardan olalım, "

B- "Onların altlarından ırmaklar akar. Ve onlar şöyle derler:

"- Hamdolsun Allah'a ki bizi buraya hidayet etti. Eğer Allah, bize hidayet etmeseydi biz hidayete eremezdik. Andolsun ki Rabbimizin Resulleri bize hakkı getirdiler."

Bu kelâm, cennet ehlinin sonsuz lezzet ve sevincini belirtir. Onlar şöyle diyeceklerdir:

"- Hamdolsun Allahü teâlâ'a ki, bizi bu mükâfatları mûcib amellere muvaffak eyledi. Eğer O, bizi bunlara muvaffak eylemeseydi, biz, bu yüksek gayeye ulaşamazdık.

Onların yeminle teyid ettikleri sözleri de Peygamberlerin getirdiklerine iman etmiş olmalarından dolayı duydukları iftihar ve sevinci ifâde etmektedir.

C- "Onlara şöyle nida edilir:

Yaptıklarınıza karşılık vâris olduğunuz cennet işte bu."

Melekler onlara,

"- Dünyada yapmış olduğunuz sakh ameller sebebiyle, yahut onların karşılığında size verilen cennet işte budur" diye sesleneceklerdir.

44
"Cennet ashabı, cehennem ashabına şöyle nida ederler:

"- Biz Rabbimizm bize va'dettiğini hak (gerçek) bulduk; siz de Rabbinizin size va'dettiğini hak buldunuz mu?"

Onlar da:

"- Evet!" derler.

O zaman aralarından bir müezzin şöyle seslenir:

"- Allah'ın lâ'neti zâlimler üzerine olsun!"

Cennet ehli, kendi halleri ile ferahlanmak ve cehennem ehlini üzmek için bu sözleri söyleyecekler yoksa sadece kendi hallerini haber vermek ve muhatapların halini öğrenmek için değil. Onlar şöyle diyecekler:

"- Biz, Rabbimizin bize va'dettiğini gerçek bulduk; bu büyük nimetlere eriştik; siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?"

Onlar da:

"- Evet! Biz de bize va'dedilen azabı gerçek bulduk" diyecekler.

O zaman iki fırka arasında bir müezzin yani sûr sahibi.

"- Allahü teâlâ'nın laneti zâlimlerin üzerine olsun!" diye bağıracaktır.

45
"Onlar (zâlimler) Allah'ın yolundan alıkoyarlar ve onu eğriltmek isterler. Onlar âhıireti de inkâr edenlerdir."

Zâlimler,

- insanları Allahü teâlâ'nın yolundan engelleyen,

- O'nun yolunda eğrilik arayan ve onu eğriltmek isteyen,

- ve ahirete iman etmeyenlerdir.

46
"İki taraf arasında bir perde ve A'raf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan rical (adamlar) vardır. Bunlar cennet ashabına şöyle nida ederler:

Selâm size!"

Bunlar henüz cennete girmemiş fakat girmeyi uman kimselerdir."

Cennet ehli ile cehennem ehli arasında, yahut cennet ile cehennem arasında bir sûr vardır. Bu cennet ile cehennemin tesirlerinin (özelliklerinin) öbür tarafa geçmesini engeller. Cennet ile cehennem arasında bulunan bu sûrun üstünde de, tevhid ehli oldukları halde amelde kusur etmiş bir takım insanlar bulunur ki bunlar Allahü teâlâ'nın kendi haklarında vereceği hükmü beklerler.

Diğer bir görüşe göre ise,

- Peygamberler, şehider, sâlih zâtlar ve mü'min âlimler, yahut insan suretinde melekler cennetin yüksek derecelerinde otururlar,

- onlar, hem cennet ehlini hem de cehennem ehlini yüzlerindekı alâmetlerden tanırlar.

A'raf üzerindekiler, cennet ehlini gördüklerinde onlara duâ ederler yahut kötülüklerden kurtulduklarını haber vermek üzere "Selâm size!" derler.

47
"Gözleri cehennem ashabından yana çevrilince şöyle yakarirlar:

"- Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler güruhuyla beraber kılma!"

A'raf üzerindekiler hakkında "gözlerinin o tarafa çevrildiği" ifâdesinin kullanılmamış olması, onların cennet ehline isteyerek ve ya kendi arzuları ile baktıklarını bildirir. Onların cehennem ehline bakmaları ise kendi arzuları ile değildir. Onların gözleri cehennem ehline çevrilince gördüklerinden Allahü teâlâ'ya sığınarak:

"- Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler güruhuyla beraber ateşe koyma!" derler. Cehennem ehlinin,

- içinde bulundukları kötü hal ile değil de,

- zulümle vasıflandırılmaları, onlar için azabı gerektiren sebebin sadece kötü hal değil ayni zamanda zulüm olduğunu gösterir.

48
"A'raf ashabı, sîmalarıyla tanıdıkları ricale şöyle nida ederler:

"- Ne çokluğunuz, ne de büyüklük taslamanız size hiçbir yarar sağlamadı."

A'raf ricali, kâfirlerin elebaşılarından, simalarından tanıdıkları kimseleri cehennem ehli arasında gördükleri zaman onlara derler ki:

"- Sizin ne yandaşlarınızın ne de mallarınızın çokluğu ve ne de büyüklük taslamanız, kibriniz hiçbir fayda sağlamamıştır."

49
"Şunlar mıydı Allah'ın kendilerini rahmetine nail kılmayacağına yemin ettikleriniz?

(- Ey cennet ashabı!) haydi girin cennete; size korku yoktur ve siz mahzun da olmayacaksınız."

A- "Şunlar mıydı Allah'ın kendilerini rahmetine nail kılmayacağına yemin ettikleriniz?"

Burada işaret edilenler, kâfirlerin dünyada hakir gördükleri ve cennete girmeyeceklerine açıkça yemin ettikleri zayıf mü'minlerdir. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulur:

"Daha önce sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?"

B- "(Ey Cennet ashabı!) haydi girin cennete; size korku yoktur ve siz mahzun da olmayacaksınız."

Burada hitap değiştirilmiş, mü'minlere tevcih edilmiştir. Yani,

"- Ey mü'minler! Siz onlara rağmen girin cennete; bundan sonra artık sizin için bir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz."

Yahut A'raf yaranı, her iki tarafın hallerini de müşahede ettikten ve onlara söyleyeceklerini söyledikten sonra kendilerine:

"- Allahü teâlâ'nın lütfuyla girin cennete!" denilecektir.

En zahir olan görüşe göre, burada a'raf yaranından maksat, iyi amellerde kusur etmiş olan mü'minler değildir. Çünkü bu sözler ve ilâhî marifet, henüz durumu (cennetlik mi, cehennemlik mi olduğu) belli olmayan kimselere yaraşmaz.

Diğer bir görüşe göre ise, a'raf yaranı, cehennem ehlini ayıplarken onların cennete giremeyeceklerine yemin ettiler. Çünkü cehennem ehli, a'raf ehlinin cennete girmeyeceklerine yemin etmişlerdi. İşte o zaman Allahü teâlâ, ya da melekler, bu sözlerini reddetmek üzere onlara:

"- Allah'ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bu cennet ehli mi?" diyecektir.

50
"Ateş ashabı da cennet ashabına şöyle nida ederler:

"- Bize biraz su akıtın ve Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden bize de verin!"

Cennet ashabı da şöyle derler:

"- Şüphesiz ki Allah, ikisini de kâfirlere haram kılmıştır."

A- "Ateş ashabı da cennet ashabına şöyle nida ederler:

"- Bize biraz su akıtın ve Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden bize de verin."

Cennet ve cehennem ehli yerlerine yerleştikten sonra cehennem ehli, cennet ehline:

"- Suyunuzdan, ya da diğer içeceklerden bize de akıtın yahut Allah'ın size rızık olarak size bahşettiği yiyeceklerden bize de verin!" diye seslenirler.

Bu ifâde, cennetin cehennemden yüksek olduğuna delâlet eder.

B- "(Cennet ashabı da şöyle) derler:

"- Şüphesiz ki Allah, ikisini de kâfirlere haram kıldı."

Cennet ashabı da onların bu isteklerine karşı şöyle derler:

"- Allahü teâlâ bu cennet nimetlerini kâfirlere tamamen haranı kılmıştır; bu itibarla bu nimetlerden size bir şey vermemiz asla mümkün değildir."

51
"Onlar dinlerini eğlence ve oyun edindiler ve dünya hayâtı kendilerini aldattı. Biz de bu gün onları unutuyoruz; onların bu güne kavuşmayı unuttukları gibi. Onlar âyetlerimizi inkâr ediyorlardı."

Kâfirler Bahire, Sâibe gibi hayvanları haram saymak ve Beytullah'ın (Kâ'be'nin) etrafında el çırpmak gibi hareketlerle dinlerini eğlence ve oyun edinmişlerdi ve dünya hayâtı, geçici cazibeleri ile onları aldatmıştı. Onlar, kıyamet gününü unutmuşlardı; akıllarına bile getirmiyor, hiçbir hazırlık yapmıyor ve Allahü teâlâ'nın âyetlerini sürekli inkâr ediyorlardı. Biz de şimdi onlara karşı onların yaptıklarını yapıyoruz. Onları cehenneme terk ediyoruz.

52
"Andolsun ki Biz onlara ilme müstenit ayrıntılı olarak açıkladığımız bir Kitab getirdik; o, inanan bir topluluk için hidayet ve rahmettir."

Andolsun ki, Biz onlara öyle bir Kitab getirdik ki, değer bilen, mü'min bir topluluk için ilim ve hikmetle her şeyi orada açıkladık.

53
"Onlar ille onun te'vilini mi bekliyorlar? Onun te'vili geldiği gün daha önce onu unutanlar şöyle derler:

"- Kadar Rabbimizin Resulleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki biz şefaat etsinler ya da dünyaya döndürülmemiz mümkün mü ki yaptığımız amellerden başkasını işleyelim?"

Onlar kendilerine gerçekten yazık etmişler ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir.

A- "Onlar ille onun te'vilini mi bekliyorlar."

Kâfirler, Kitab'a iman etmemekle onun haber verdiği mükâfat ve ceza va'dlerinin gerçekleşmesinden başka bir şey beklemiyorlar.

B- "Onun te'vili geldiği gün daha önce onu unutanlar şöyle derler:

"- Kadar Rabbimizin Resulleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler ya da dünyaya döndürülmemiz mümkün mü ki yaptığımız amellerden başkasını işleyelim?"

Kıyamet günü gelince, daha önce onu unutmuş olanlar derler ki:

"- Rabbimizin Peygamberleri hakkı getirmişler. Bundan sonra bizim için şefaatçiler var mı ki bize şefaat ve ilâhî azabı bizden def etsinler veya dünyaya geri döndürülmemiz mümkün mü ki, daha önce dünyada yapmış olduğumuz işlerden başkasını yapalım?"

C- "Onlar kendilerine gerçekten yazık etmişlerdir ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir."

Onlar, ömür sermayelerini küfür ve günahlarda harcamak suretiyle kendilerine yazık etmişlerdir ve kıyamet gününde kendilerine şefaatçi olacaklarına inandıkları ilâhları da yok olup gitmiştir.

54
"Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı; sonra Arş'a istiva etti. O, geceyi aralıksız onu izleyen gündüze bürür. Güneş, Ay ve yıldızlar O'nun emrine musahhardır. Dikkat edin; halk da, emir de O'nundur. Alemlerin Rabbi Allah, ne mübarek (yüce)dir."

A- "Şüphesiz Rabbiniz Allah, gökleri ve yeri altı günde yarattı."

Bundan önce kâfirlerin akıbetleri açıklanmıştı. Şimdi burada kâinatın yaratılışının başlangıcı anlatılıyor.

Sizi yaratan, Allah bütün ulvî (yukarı) ve süfli (aşağı) cisimleri altı günde, altı vakitte veya altı güne eşit bir zamanda yarattı.

İnsan örfüne göre gün, Güneşin doğuşundan batışına kadar geçen bir zamandır. Oysa yaradılış sırasında henüz gün yoktu.

Allahü teâlâ'nın, eşyayı defaten, bir anda yaratmaya muktedir bulunduğu halde tedricî olarak meydana getirmesi, bu yaratmanın ihtiyarî olduğuna delilidir. Bu durum akıl gözüyle bakanlar için ibret vericidir. İnsanlar da işlerini teenni ile yapmalıdır.

B- "Sonra Arş'a istiva etti."

Allahü teâlâ'nın emri Arş'a hâkim oldu.

Bazı Hanefî ulemasına göre, Arş üzerine istiva, Allahü teâlâ'nın keyfiyeti bilinmeyen bir sıfatıdır. Allahü teâlâ, bir yerde durmak (istikrar) veya bir mekân edınnıekden münezzeh olarak, kasdettiği veçhile Arş üzerine istiva etmiştir.

Arş, bütün cisimleri kuşatan bir cisimdir. Yüksekliğinden veya hükümdar tahtına benzetildiğinden dolayı bu ismi almıştır. Bütün işler ve tedbirler oradan nazil olur.

Diğer bir görüşe göre ise, Arş üzerine istiva, bütün kâinat üzerinde hâkimiyet tesis etmek anlamındadır.

C- "O, geceyi aralıksız onu izleyen gündüze bürür. Güneş, Ay ve yıldızlar onun emrine musahhardır. Dikkat edin, halk da, emir de O'nundur. Alemlerin Rabbi Allah, ne mübarek (yüce)dir."

Bütün bu gök cisimlerini, hükmüne ve tasarrufuna müsahhar kılan ve o şekilde yaratan Allahü teâlâ'dır. Şunu iyi bilin ki halk ve emir yalnız O'nundur. Hepsinin mucidi ve mutlak mutasarrıfı O'dur. Allahü teâlâ bir tek ilâh olarak ne kadar yücedir ve yegâne Rab olarak ne kadar büyüktür.

Allahü teâlâ, elbette herkesden daha iyi bilir; bu âyet-ı kerimenin tesbit ettiği gerçek şudur:

Kâfirler, bir takım bâtıl tanrılar edinmişlerdi. Oysa Rab olmaya layık bir tek varlık vardır. O da, ancak Allahü teâlâ'dır. Halk ve emir münhasıran ve yalnız O'nundur. Allahü teâlâ, varlık âlemini son derece mükemmel bir tertib ve hikmetli bir tedbir üzere yaratmış;

- önce gökleri var etmiş,

- sonra onları Güneş, Ay ve yıldızlarla süslemiştir.

Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe onun emri (işi)ni vahyetti." Allahü teâlâ,

- süflî (aşağı) cisimlere de yönelmiş,

- türlü şekil ve biçimlere değişmeye kabiliyetli bir cisim yaratmış, sonra da onu, eserleri ve fiilleri birbirlerinden farklı nevilere taksim etmiştir.

İşte, (Resûlüm) de ki:

"- Yeri iki günde yaratanı siz mi inkâr edeceksiniz..." âyeti bu hakikate işaret eder.

Demek oluyor ki Allahü teâlâ, aşağı âlemdeki varlıkları iki günde yaratmış, sonra üç unsurun türlerini meydana getirmiştir:

Önce maddelerini terkib etmiş, sonra da onlara suret vermiştir. Nitekim,

"Yeri iki günde yarattı" cümlesinden sonra da şöyle buyurmuştur:

"O, yer üzerinde sabit dağlar yerleştirdi, orada bereketler yarattı ve orada bulunanların rızıklarını dört günde takdir etti."

Yani Allah bunları ilk iki günde yaratmıştır. Çünkü Secde süresindeki tafsilattan böyle anlaşılmaktadır. Sonra mülk âlemi tamamlanınca, Allahü teâlâ onun tedbirine yöneldi. Nitekim tahtına oturan hükümdar da böyle yapar. İşte bundan sonra Allahü teâlâ, gezegenleri hareket ettirmek, yıldızları yürütmek, gece ile gündüzleri dürüp katlamak suretiyle göklerden yere kadar kâinatı yönetmeye başladı.

Bundan sonra Allahü teâlâ, mezkûr izahın fezlekesi ve neticesi olmak üzere:

"Dikkat edin, halk da emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbi Allah ne mübarek (yüce) dir." buyurdu. Bundan sonra da kullarına, hâlisane Kendisine yakarmalarını emretti.

"Rabb'inize tazarru ile gizlice duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez."

Şânının büyüklüğünü anladığınız Rabbiniz e, yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Çünkü gizlilik, İhlasın delilidir.

Rabb'iniz, her işte kendilerine emredilmiş olan sınırı aşanların duasını kabul etmez. Binaenaleyh duada haddi aşma da, öncelikle buna dahildir.

Duâ eden kimse, kendisine uygun olmayan bir şeyi istememek gerekir. Mesela, Peygamberlerin mertebesini ve göklere yükselmeyi istemek gibi.

Diğer bir görüşe göre ise, duada haddi aşmak, bağırmak ve çok söz söylemektir.

Rivâyete göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "İleride bir kavim gelecektir; onlar duada haddi aşacaklardır. Kişiye duâ olarak şu yeterlidir:

Allah'ım, Ben Senden cennet ve cennete yaklaştıran sözleri ve amelleri niyaz ederim. Ve ben, cehennemden ve cehenneme yaklaştıran sözlerden ve amellerden Sana sığınırım."

Peygamberimiz bundan sonra da bu âyetin "Allah, haddi aşanları sevmez" mealindeki cümlesini okumuştur."

56
"Islâh edildikten sonra yeryüzünde fesad çıkarmayın. Korku ve umutla O'na duâ edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik eden (Muhsin) lere yakındır."

Peygamberlerin gönderilmesi ve ilâhî hükümlerin uygulanmasıyla yeryüzü ıslah edildikten sonra,

- küfür ve günahlarla onu fesada vermeyin;

- amellerinizin kusurlu olmasından dolayı korkarak ve ilâhî rahmetin genişliğini, lütuf ve ihsanının bolluğunu düşünerek ve rahmetini umarak Allahü teâlâ'ya yakarın!

Şüphesiz Allahü teâlâ'nın rahmeti ihsan ehline pek yakındır ve duadaki ihsan da, duanın korku ile ümit taşımasıdır.

57
"Rahmetinin önünde müjdeci (mübeşşir) olarak rüzgârları gönderen O'dur. Rüzgârlar ağır bulutları yüklenince Biz de onu ölü bir beldeye gönderir suyu oraya indiririz ve onunla her çeşit semere (ürün) çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız ki düşünesiniz (tezekkür edesiniz) diye."

A- "Rahmetinin önünde müjdeci (mübeşşir) olarak rüzgârları gönderen O'dur."

Allahü teâlâ, rahmetinden, yağmurdan önce rüzgârları bir müjde olarak gönderir.

- Doğu rüzgârları (Saba), bulutları koparır;

- kuzey rüzgârları bulutları toplar;

- güney rüzgârları bulutlardan yağmur indirir;

- batı rüzgârları da bulutları dağıtır.

B- "Rüzgârlar ağır bulutları yüklenince Biz de onu ölü bir beldeye gönderir suyu oraya indiririz ve onunla her çeşit semere (ürün) çıkarırız."

Nihayet rüzgârlar, su ile dolu ağır bulutları yüklenince, Biz de, onu, ölü, kurumuş bir memleketi sulamak ve ihya etmek için oraya sevkeder ve suyu oraya indiririz. Böylece oradan türlü türlü ürünler çıkarırız.

C- "işte ölüleri de böyle çıkaracağız. Umulur ki düşünür (tezekkür eder)sünüz."

Biz, toprakta canlı bir kuvvet yaratıp oradan çeşitli bitkiler ve ürünler çıkardığımız gibi bedenleri de kuvvet ve duyularını geliştirdikten sonra ruhları iade ile mezarlarından çıkaracak ve mahşere göndereceğiz.

Umulur ki, bundan öğüt alır, ona muktedir olan kuvvetin, buna da muktedir olduğunu anlarsınız.

58
"Güzel beldenin bitkileri Rabbinin izniyle (temiz ve bol)çıkar. Kötü olanda ise ancak faydasız bitki çıkar. İşte Biz şükreden bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz."

Toprağı kıymetli, verimli olan beldenin ürünü, Allahü teâlâ'nın iradesi ve kolaylaştırması ile bol, güzel ve çok faydalı çıkar. Tuzlu ve taşlık topraktan ise ancak faydasız az bitki çıkar.

Allahü teâlâ'nın nimetlerine şükredip onların değerini bilen ve ibret alıp düşünen bir topluluk için âyetlerimizi böyle tekrar tekrar açıklıyoruz...

Bu ilâhî kelam, temsilî olarak şu hakikati anlatır:

Allahü teâlâ,

- Peygamberleri ve şeriatleri göndermiştir.

- Bu şeriatler, mükelleflerin kalbleri için hayât suyudur.

- Mükellefler de iki kısma ayrılmaktadır:

- Bir kısmı, bu hayât suyunun nurlarından faydalanır;

- diğer kısmı da, onun yararlarından mahrum kalır.

Bundan sonra, eski ümmetlerin kıssalarını anlatan âyetlerin zikredilmesi de, bu hakikati tesbit ve izah eder.

59
"Andolsun ki Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdik.

O şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk (ibadet) edin; sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Gerçekten ben üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."

A- "Andolsun ki Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdik."

Nuh Lemek'in oğlu, o da Metûşelh'in oğlu, o da Ahnûh'un oğludur. Ahnûh, İdris Peygamber’dir.

İbn Abbâs diyor ki:

"Nûh kırk yaşında iken peygamber olarak kavmine gönderildi. Dokuz yüz elk sene de kavmi içinde kalıp onları hak dine davet etti. Tûfan'dan sonra da iki yüz elli sene yaşadı. Şu halde onun ömrü bin iki yüz kırk senedir."

Mukatil de diyor ki:

"Nuh yüz yaşında iken kavmine peygamber olarak gönderildi."

Bir diğer görüşe göre ise, iki yüz elk yaşında İken kendisine peygamberlik geldi. Kavmi arasında da dokuz yüz elli sene kalıp onları hak dine davet etti. Tûfan'dan sonra da iki yüz elk sene yaşadı. Şu halde Nuh'un ömrü bin dört yüz elli senedir."

B- "O, şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk (ibadet) edin; sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Gerçekten ben üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."

Nuh kavmini hak dine davet ederken, dedi ki:

"- Ey kavmim! Yalnız Allahü teâlâ'ya ibadet edin. -Burada "yalnız" kaydının zikredilmemesi, gerçek ibadetin ancak bu olduğunu zımnen bildirmek içindir. - Sizin için vücutta (varlıkta), ya da âlemde O'ndan başka ibadete lâyık başka bir tanrı yoktur. Kadar, eğer emrolunduğunuz gibi O'na ibadet etmezseniz, ben, kıyamet gününün, ya da tufan gününün azabının üzerinize çökmesinden korkuyorum."

60
"Kavminin ileri gelenleri de dediler ki:

"- Şüphesiz biz seni apaçık bir dalâlet (sapıklık) içinde görüyoruz."

Bu cümle, Nuh'un sözlerinin hikâye edilmesinden çıkan gizli bir sualin cevabıdır. Sanki,

"-Nuh'un nasihatine karşın onlar ne dediler?" suali sorulmuş da ona cevap olarak o sözler sarfedilmiştir.

"Mele´" kelimesi, " doldurmak" kökündendir. Bir kavmin reisleri ve eşrafı, mahfillerin baş taraflarını cisimleri, celâl ve heybetleri gözleri doldurdukları için mele' olarak vasıflandırılmışlardır.

61
"Nûh da şöyle dedi:

"- Ey kavmim, ben dalâlette değilim fakat ben âlemlerin Rabbinin Resulüyüm."

Nuh'un, "Ey kavmim!" diye onlara hitab etmesi, onların kalblerını hakka yöneltmek içindir.

Nuh bu sözleri ile, kâfirlerin iddialarını red ve sapıklığı kendi nefsinden nefyetmek suretiyle hakkı ortaya koyuyor.

Onların, apaçık bir sapıklık içinde olduğunu iddia etmelerine mukabil, Nuh kendisinin hidÂyetin en yüksek mertebesinde olduğunu açıklıyor. Çünkü âlemlerin Rabbinin elçiliği, hidÂyetin en yüksek mertebesinde bulunmayı gerektirir.

62
"Size Rabbimin risâletlerini tebliğ ve size nasihat ediyorum.

Allah tarafından ben sizin bilmediklerinizi biliyorum.

A- "Size Rabbimin risâletlerini tebliğ ve size nasihat ediyorum."

Risâlet kelimesinin çoğul olarak zikredilmesi,

- ya vakitlerinin değişik,

- ya manalarının çeşitli olması itibariyledir;

- ya da bundan maksat, kendisine ve kendisinden önceki peygamberlere gönderilen vahiylerdir.

Bundan önce "âlemlerin Rabbi" buyrulmak suretiyle rubûbiyetin umumî olduğu belirtilmiş iken burada "Rabbimin" şeklinde rubûbiyetin hususîleştirilmesi, hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. Çünkü Allahü teâlâ'nın, onun Rabbi olması, tebliğ emrini yerine getirmesini mûcibtir.

"...ve size nasihat ediyorum" cümlesi ise, rısâleti edâ etmenin keyfiyetini açıklar.

Bu cümlede "sizin için" kelimesinin kullanılması, verilen öğüdün, sırf onların yararına olduğuna delâlet eder.

Geniş zaman kipinin kullanılması da,

- Nuh'un onlara sürekli öğüt verdiğine,

- bu hizmeti her zaman yaptığına delâlet eder. Nitekim,

"Rabbi innî dea'vtü kavmi leyi en ve neharâ / Rabbim, gerçekten ben, kavmimi gece gündüz hakka davet ettim." âyeti de bu hakikati bildirir.

B- "Allah tarafından ben sizin bilmediklerinizi biliyorum."

Bu cümle, Nuh'un risaletini açıklar. Yani,

"- Ben, Allahü teâlâ'dan bana gelen vahiyle, gelecekle ilgili olarak sizin bilmediklerinizi biliyorum."

Yahut,

"- Ben, Allahü teâlâ'nın yüce şânını, kahir kudretini, düşmanlarını çetin bir şekilde yakaladığını ve mücrim kavimleri azaba uğrattığını, bu konularda sizin bilmediklerinizi biliyorum.

Rivâyet olunuyor ki, Nuh'un kavmi, kendilerinden önce ilâhî azaba uğratılmış hiçbir kavmi duymamışlardı. Bundan dolayı da gaflet içinde, emin olarak yaşıyorlardı ve Nuh'un vahiy yoluyla bildiklerini hiç bilmiyorlardı.

63
"Yoksa sakınmanız ve merhamet olunmanız ümidiyle içinizden sizi uyaracak (inzar edecek) bir recül (adam) ile size Rabbinizden bir zikir gelmesine şaştınız mı?"

Bu kelâm, o kâfirlerin,

" Şüphesiz, biz seni apaçık bir dalâlet içinde görüyoruz";

" Biz seni ancak bizim gibi bir insan görüyoruz...";

" Ve eğer Allah dileseydi elbette melekler indirirdi"; âyetlerinde zikredlip de burada zikredilmeyen sözlerine cevap ve rettir.

Yoksa siz, küfür ve günahların akıibetinden sakınmanızı ve ona bağlı olarak ilâhî rahmete ermenizi sağlamak ümidiyle, sizden biri ve onun diliyle Rabbinizden size bir öğüt gelmesine şaştınız mı?

Nitekim,

"Bize peygamberlerin vasıtasıyla va'dettiklerini de ikram et.. ." âyeti, bütün ilâhî vahiylerin peygamberlerin diliyle olduğunu bildirir.

Siz ise bu konuda,

"Ve eğer Allah dileseydi elbette melekler indirirdi" gibi sözler söylüyorsunuz.

Burada "umulur ki..." kelimesinin kullanılması,

- istenen şeyin pek değerli olduğuna,

- takvanın mutlaka ilâhî rahmeti gerektirmediğine,

- fakat rahmetin Allahü teâlâ'nın lütfuna bağlı bulunduğuna,

- takva sahibinin, takvasına güvenip Allahü teâlâ'nın azabından emin olamayacağına dikkat çekmek içindir.

64
"Öyleyken onlar onu tekzib ettiler. Bizde onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık. Ayetlerimizi tekzib edenleri de suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler."

A-" Öyleyken onlar onu tekzib ettiler."

Kavmi, Nuh'un nübüvvetini, Allahü teâlâ tarafından ona nazil olup da insanlara tebliğ ettiği ve içindekilerle uyardığı vahyi tekzib ettiler ve uzun müddet bu tutumlarını sürdürdüler. Nuh'un daveti, onların firarını arttırmaktan başka bir şeye yaramadı. Nitekim,

"Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz imana davet ettim";

"... fakat benim davetim ancak firarlarını arttırdı." âyetleri bu hakikati anlaür. Zira tufandan kurtarmak ve onda boğmak hâdiseleri, mücerret tekzibten sonra değil, fakat bu ısrarlarından ve inatlarından sonra gerçekleşmiştir.

B- "Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi tekzib edenleri de suda boğduk"

Sürekli yapılan davetlerin sonuçsuz kalması üzerine Biz de, Nuh'u ve onunla beraber gemide bulunan mü'minleri kurtardık ve âyetlerimizi yalanlamayı sürdürenleri de suda boğduk.

Suda boğulanlar, yalnız Nuh'a cevap veren kavmin ileri gelenleri değil fakat yalanlamakta ısrar edenlerin hepsidir.

Kurtarılan mü'minler de, bir görüşe göre, kırk erkek ve kırk kadın idi.

Diğer bir görüşe göre ise, yalnız dokuz kişi idi: Nuh'un üç oğlu ve kendisine iman etmiş altı kişi.

Âyette, kurtarmanın boğulmadan önce zikredilmesi,

- kurtarmayı hemen haber vermek,

- ilâhî rahmetin gaz ab tan önce geldiğini bildirmek içindir.

C- "Çünkü onlar kör bir kavim idiler."

Onların kalbleri kör idi; basiretleri yoktu. İbn Abbâs diyor ki:

"Onların kalbleri, tevhid, Peygamberlik ve âhiret marifetinden kör idi."

65
"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. O da şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk (ibadet) edin. Sizin için ondan başka bir ilâh yoktur. Sakınmaz mısınız?"

A- "Ad kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik."

Ad kavmine de nesebten kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik.

Hûd Abdullah'ın, o Rebah'ın, o Halûd'un, o Az'ın, o Üs'un, o İrem'in, o Sâm'ın, o da Nuh'un oğludur.

Diğer bir görüşe göre de, Hûd Şâlah'ın, o Erfahşed'in, o Sâm'ın, o Nuh'un, o da Ad'ın babasının amcasının oğludur.

Hûd kendi kavmine Peygamber olarak gönderilmiştir. Çünkü kavmi, onun sözlerini daha iyi anlayacak, doğruluk ve güvenirliğini daha iyi bilecek durumdaydı.

B- "O da şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk (ibadet) edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Sakınmaz mısınız?"

Hûd, onlara dedi ki:

"- Yalnız Allahü teâlâ'ya ibadet edin; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; çünkü sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur.

O halde:

- niçin düşünmüyor,

- gaflet içinde yaşıyor,

- sakınmıyor, takva sahibi olmuyor,

- anlamıyor veya anlamak istemiyorsunuz?

Hûd suresinin 51. âyetinde de şöyle buyrulur:

"O halde niçin aklınızı kullanmıyorsunuz?"

Her halde Hûd bunların her ikisiyle de hitab etmiştir. Kur’ân'da başka başka yerlerde yalnız birinin zikriyle yetinilmiştir. Nitekim Hûd sûresinin 50. âyetinde zikredilen,

" Siz ancak müfterilersiniz" cümlesi burada yoktur. Kıssanın, burada zikredilen veya zikredilmeyen kısımları ve özellikle ayrı ayrı vakitlerde cereyan eden konuşmalar hakkında da buna kıyas en aynı şey söylenebilir. Allahü teâlâ, cümleden daha iyi bilir.

66
"Kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar dediler ki:

"- Şüphesiz biz seni sefahat (akılsızlık, beyinsizlik) içinde görüyoruz ve senin gerçekten yalancılardan olduğunu zannediyoruz."

Bu âyette, kavmin ileri gelenleri (mele')nden bir kısmı küfür ile tavsif edilmiştir. Çünkü Nuh kavminin ileri takımının hepsi kâfir değillerdi. Mersed b. Sa'd gibi Hûd'a iman eden, fakat imanını gizleyenler de vardı.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar sırf zemm için küfür ile tavsif edilmişlerdir.

Hûd kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar dediler ki:

"- Gerçekten biz seni tam bir akıl zafiyeti içinde görüyoruz. Çünkü sen atalarının dinini terk ettin ve Peygamberlik dâvasında gerçekten biz senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz."

Onlar, tamamen taklitçi oldukları ve sağlıklı düşünemedikleri için bunları söylemişlerdi.

67

"Hûd da şöyle dedi:

"- Ey kavmim, bende bir sefahat yok fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş olan bir Resûlüm."

Buradaki zirain, evvelce kullanılan ve 75 cm. gelen uzunluk ölçüsü ile bir ilgisi yoktur.

Hûd kavminin ileri gelen kâfirlerine, kalblerini kazanmak için yumuşak bir üslûbla dedi ki:

"- Ey kavmim! Bende her hangi bir akıl eksikliği, zayıflığı, hattâ onun şaibesi bile yok. Fakat ben, âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir Resûlüm."

Hûd'un bu sözleri, onun rüşt, ihtiyat, doğruluk ve güvenirlikte en üst derecede olduğunu gösterir. Çünkü âlemlerin Rabbi tarafından Peygamber olarak gönderilmek kesinlikle bunu gerektirk.

68
"Size Rabbimin risâletlerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için emîn bir nasihatçiyim."

Ben size Rabbimin mesajlarını tebliğ ediyorum ve ben sizin için, emin bir öğütçüyüm ve insanlar arasında da güvenikr bir öğütçü olarak bilinmekteyim.

69
"Yoksa Rabbinizden sizi uyarmak için içinizden bir recül (adam) ile size bir zikir (uyarı, ihtar, nasihat) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O, sizi Nûh kavminden sonra halifeler yaptı ve yaratılışta sizi onlardan ziyâde kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa (felâha) eresiniz."

A- "Yoksa Rabbinizde sizi uyarmak için İçinizden bir recil (adam) ile size bir zikir (uyarı, ihtar, nasihat) gelmesine şaştınız mı?"

Daha önce Nuh ile ilgili verilen izahat, bunun için de geçerlidir. Kısaca denmek istenen şudur:

"- Yoksa sizi uyarmak ve işlemekte olduğunuz küfür ve günahların akıbetinden sizi sakındırmak için, sizden birinin dili ile Rabbinizden bir uyarı veya öğüt gelmesine şaştınız mı? Bunun için mi bana beyinsizlik ve yalan isnad ediyorsunuz?"

Adları geçen bu Peygamberlerin, kâfirlere, son derece halım, vakarlı, şefkatli, merhametli bir tavır ve ifâde ile cevap vermeleri onlardaki ahlâk ve fazıiletin üstünlüğüne delâlet eder.

B- "Düşünün ki O, sizi Nûh kavminden sonra halifeler yaptı ve yaratılışta sizi onlardan ziyâde kıldı."

Bu ilâhî kelâmda da, nasihat, emanet ve uyarı hükümleri beyan ve tafsil ediliyor. Şöyle ki:

"- Hatırlayın o zamanı, Allah, Nûh kavminden sonra sizi onların sakin oldukları yerlere yerleştirdi, sizi yeryüzüne halifeler, hükümdarlar kıldı." Nitekim Şeddad b. Ad, yeryüzünün mamur kısmına, Akc kumsalından Umman ormanına kadar olan memleketlere hükmetmiştir.

"- Ve yaratılışta, boy ve güç bakımından sizi onlardan üstün kıldı." O zaman onlar kadar yapılı insanlar yoktu. Kelbî ve Süddî diyorlar ki:

"- Onların uzun boylu olanlarının boyu yüz zira; Kısa boylu olanların boyu da altmış zira idi."

C- "O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa (felâha) eresiniz."

Allah'ın size bahşettiği nimetleri hatırlayın ki bu, sizi dertlerden kurtulmaya ve muradınıza ermeye götüren bir şükre vesile olsun.

70

"Şöyle dediler:

"- Sen bize bir tek Allah'a kulluk edelim ve atalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi geldin? Haydi, bizi tehdid (vaıî'd) edip durduğun o azabı getir. Eğer sâdık (özü ve sözü doğru)lardan isen..."

A- "Şöyle dediler:

"- Sen bize bir tek Allah'a kulluk edelim ve atalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi geldin."

Hûd'un bunca öğütlerine cevap olarak onlar dediler ki:

"- Sen bize, atalarımızın taptıkları tanrıları bırakalım da, ibadetlerimizi bir tek Allah'a tahsis edelim diye mi geldin?"

Hûd kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar,

- taklide boğuldukları,

- atalarının ve kendilerinin alıştıkları şeyleri pek sevdikleri için,

- ibadetleri yalnız Allahü teâlâ'ya tahsise,

- putlara tapmaktan vazgeçmeye yanaşmadılar ve Allah tarafından gelen zikri red ve inkârı yeğlediler.

Hûd'un gelmesinden maksad,

- ya onun mabedinden veya meskeninden gelmesi,

- ya alay anlamında gökten gelmesi,

- ya da mecazî anlamda tebliğdeki teşebbüs ve azmidir.

B- "Haydi, bizi tehdid (vaıî'd) edip durduğun o azabı getir. Eğer sâdık (özü, sözü doğru)lardan isen..."

Eğer azabın ineceğine dair verdiğin haber doğru ise, haydi, bize va'dettiğin azabı getir.

71
"Hûd da dedi ki:

Rabbinizden üzerinize rics (azab) ve gaz ab vaakıı' oldu. Allah'ın haklarında hiçbir delil (sultan) indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimler uğruna benimle mücadele mi ediyorsunuz? O halde bekleyin; ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

A- "Hûd da dedi ki:

"- Rabbinizden üzerinize rics (azab) ve gazab vaakıı' oldu."

Hûd dedi ki:

"- Rabbiniz tarafından üzerinize büyük bir azab ve büyük gazab hak ve vâcib oldu ya da sizin bu ısrarınızla indi.

"Allah'ın emri geldi." âyetinde olduğu gibi, burada da gerçekleşeceği kesin bir olay gerçekleşmiş gibi ifâde edilmiştir.

B- "Allahin haklarında hiçbir delil (sultan) indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimler uğruna benimle mücadele mi ediyorsunuz ?"

"- Siz,

- haklarında Allahü teâlâ'nın hiçbir delil indirmediği, " sizin ve atalarınızın tanrı olarak kabul ettiğiniz,

- ve bir takım isimlerle isimlendirdiğiniz,

-fakat içi boş, gerçek müsemmâsı bulunmayan bir takım şeyler hakkında benimle tartışıyormusunuz?

Çünkü mâbudiyete lâyık olan, ancak her şeyi yaratandır. O'ndan başkası değildir. Ve eğer o putlar, ibadete layık olsalardı, muhakkak Allahü teâlâ'nın emri ile olurdu. Bu da,

- ya bir âyet indirmekle,

- ya da bir hüccet yaratmakla olurdu.

Oysa bunların her ikisi de mümkün değildir. O halde onların mensubu bulundukları dinin bâtıl olduğu kesin olarak sabittir.

C- "O halde bekleyin (Fe-ntazıirû); ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

Siz,

"Haydi, bizi tehdid (vaıî'd)edip durduğun azabı getir!" sözleriyle istediğiniz azabı bekleyin; ben de sizinle beraber, uğrayacağınız azabı bekleyenlerdenim.

72
"Nihayet onu ve onunla beraber bulunanları tarafımızdan bir rahmetle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayanların arkasını kesdik. Onlar iman etmiyorlardı."

Hûd'un kâfir olan kavmi, onun bunca çağrısına kulak vermeyince, Biz de, Hûd'u ve hak dinde onunla beraber olanları tara fimiz dan bir rahmetle kurtardık. Ayetlermıizi yalanlayanların da kökünü kestik; onları son ferdine kadar yok ettik. Çünkü onlar:

- iman etmiyorlar,

- küfür ve yalanlamalarında ısrar ediyorlardı. Bu âyet-i kerime,

- helakin sebebinin küfür ve tekzib,

-kurtuluşun sebebinin de, Allahü teâlâ'ya iman ve O'nun âyetlerini tasdik olduğuna dikkat çeker.

Ad kavminin kıssası şöyledir:

Ad, Yemen'in Ahkaf bölgesinde yaşayan bir kavim idi. Bunlar, Umman'dan Hadremût'e kadar geniş bir toprak parçasını egemenlikleri altına almışlardı. Ad kavmi, Sadâ, Samûd ve Heba adlarını verdikleri putlara tapıyorlardı. Sonra Allahü teâlâ, onlara Hûd'u Peygamber olarak gönderdi. Hûd asalet ve şeref bakımından da onların en hayırlılarmdan ve en faziletlilerinden idi. Kavmi ise, onu yalanladılar; azgınlıklarını ve zorbalıklarını daha ileri götürdüler. Allahü teâlâ, üç sene yağmuru onlardan kesti. Sonunda çok sıkıtiya düştüler. O zamanlar, hem Müslümanlar hem de müşrikler, kendilerine bir musibet indiği zaman, bu musibetin kaldırılması için Beytullah el-Haram'ın (Kâ'be'nin) yanında duâ ederlerdi.

O zamanlar Mekke halkı, Amalik milletinden idiler. Amalikler, Amlîk'in neslinden geliyorlardı. Amlîk, Lâvez'in oğlu, o Sâm'ın, o da Nuh'un oğludur. Reisleri duâ için Mekke'ye gitmek üzere içlerinden yetmiş

temsilci hazırladı. Bu heyet içinde Kil b. Anz ve İslâm'ını gizleyen Mersed b. Sa'd de vardı. Bu heyet Mekke'ye varınca, Amalîk'ın reisi Muaviye b. Bekir'in evine indi. Bu konak, Mekke'nin dışında ve Harem sınırları haricinde bulunuyordu. Muaviye b. Bekir, onları ağırladı, izzet-ikramda bulundu. Zaten bunlar, Muaviye b. Bekir'in dayıları ve hısımları idiler. Böylece bunlar, Muaviye b. Bekir'in yanında bir ay kaldılar. İçki içiyor ve Muaviye'nin iki cariyesinin söylediği şarkıları dinliyorlardı. Nihayet Muaviye, onların eğlenceye dalarak oraya gelmekteki amacı unuttuklarını görünce, kaygılandı. Onlar o hallerini sürdürüyorlardı. Muaviye, sonunda bunu şarkıcı cariyelerine anlattı. Cariyeler efendilerine şöyle yol gösterdiler:

"- Sen meramını bir şiirle anlat; biz de o şiiri kendilerine okuyalım. Onlar şiiri kimin söylediğini bilmezler."

Muaviye şu şiiri söyledi:

Ey Kıyl! Sana yazıklar olsun! Kalk da, Allah'a duâ et;

Umulur ki, Allah, yağmur yüklü bir buluttan bize su indirir de, bu su Ad toğrağını sular; çünkü gerçekten Ad kavmi, artık konuşamaz oldular."

{Şiirde geçen Kıyl, kafile reisinin adıdır. }

Cariyeler, bu şiiri okuyunca, Kıyl, arkadaşlarına dedi ki:

"- Sizin kavminiz, başlarına gelen musibetten dolayı Allah'ın inÂyetini bekliyorlar; siz ise onlara duâ etmekte geciktiniz. Haydi kalkın; Harem'e girin ve kavminiz için yağmur duasında bulunun! "

O zaman mü'min olup imanını gizleyen Mersed b. Sa'd de onlara:

"- Vallahi, sizin duanızla yağmur yağmaz; ama eğer siz, Allahü teâlâ yolunda Peygamberinize itaat ederseniz, size yağmur yağar" dedi ve müslümanlığını açıkladı. Onlar da mihmandarları Muaviye'ye dediler ki:

"- Sen, Mersed'i alıkoy; o, bizimle gelmesin; çünkü o, Hûd'un dinine tâbi olmuş ve bizim dinimizi terk etmiştir."

Sonra da gelip Mekke'ye girdiler. Kıyl:

"- Allah'ım! Önceleri verdiğin gibi, yine Ad kavmine su ver!" diye duâ etti.

Allahü teâlâ da, üç bulut gönderdi: Beyaz, kızıl, kara. Sonra gökten bir münâdi Kiyl'e seslenerek: "- Ey Kıyl! Haydi, kendin ve kavmin için birini seç!" dedi. Kıyl:

"- Ben kara bulutu seçtim; çünkü onun suyu hepsinden mutlaka fazladır." cevabını verdi. Bunun üzerine el-Muğis denilen vadi cihetinden kara bir bulut zuhur etti. Onu görenler sevindiler ve:

"-Bu beliren bulut, bize yağmur yağdıracak; dediler."

Fakat o buluttan kendilerine kısır ve çetin bir rüzgâr esmeye başladı ve sonunda onların hepsini helâk etti. Hûd ve onunla beraber olan mü'minler ise kurtuldular. Bu felâketten sonra Hûd ile beraberindeki mü'minler, Mekke'ye gelip yerleştiler ve ölünceye kadar orada Allahü teâlâ'ya ibadet ettiler.

73
"Semûd'a da kardeşleri Salih'i gönderdik. O, şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk edin; sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Size Rabbinizden bir beyyine (açık bir mucize) geldi. İşte bu, Allah'ın dişi devesi sizin için bir âyet (mucize)dir. Artık onu serbest bırakın; Allah'ın arzında dilediği gibi otlasın ve ona kötülükle dokunmayın. Sonra sizi elim (acı) bir azab yakalayiverir."

A- "Semûd'a da kardeşleri Salih'i gönderdik."

Semûd, bir Arap kabilesidır; büyük dedeleri Semûd'un adını almışlardır. Semûd, Abir'in; o, İrem'in; o da Sâm'ın; o da Nuh'un oğludur.

Diğer bir görüşe göre ise, Semûd, semd, kökünden gelir. Semd, az su anlamındadır. Semûd kavminin suyu az olduğu için bu ismi almışlardır.

Semûd kavminin yurdu, Hicaz ile Şam arasında Hicir denilen yerden Vâdilkura'ya kadar uzanan bölgedir.

Salih'in onlara kardeşliği de, tıpkı Hûd'un Ad'a olan kardeşliği gibi din kardeşliği değil fakat neseb kardeşliğidir.

Sâlih, Ubeyd'in oğludur; o Esefin; o Mâsih'in; o Ubeyd'in; o Hâzer'in; o da Semûd'un oğludur.

B- "O, şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk edin; sizin için O'ndan başka ilâh yoktur."

Bu kelâmın benzeri daha önce de geçti. Oradaki izahat, bunun için de geçerlidir.

C- "Size Rabbinizden bir beyyine (açık bir mucize) geldi."

Size Rabbinizden, Peygamberliğimi kanıtlayan apaçık bir mucize gelmiştir. Bu mucizeden murat, o dişi devedir.

Sâlih bu sözü, kavmini tevhide çağırdıktan sonraki ilk hitabı değildir. O, bu sözü, onlara öğütler verip Allahü teâlâ'nın bahşettiği nimetleri hatırlattıktan, onlar da onun bu sözlerini yalanladıktan sonra söylemiş olmalıdır.

Nitekim Hûd suresinde şöyle buyurulur:

"Semûd'a da kardeşleri Salih'i gönderdik. O, şöyle dedi:

Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. O, sizi arz (toprak)dan yarattı ve sizi orada yaşattı. O halde O'ndan mağfiret dileyin; sonra da O'na tevbe edin. Şüphe yok ki Rabbim, kullarına çok yakındır; dualarını kabul eder."

Rivâyete göre Ad kavmi helâk edildikten sonra Semûd, onların ülkesini imar ve ihya ettiler. Yeryüzünde onlara halefi oldular; çoğaldılar ve uzun bir yaşam sürdüler. Hatta o kadar uzun yaşıyorlardı ki, bir şahsın yaptığı muhkem mesken, daha o şahıs hayâtta iken yıkılıyordu. İşte bundan dolayı onlar da, dağlarda kayalardan evler oymaya başladılar. Büyük bir refah ve bolluk içinde yaşıyorlardı. Sonunda onlar, Allahü teâlâ'ya isyan ettiler ve yeryüzünde fesad çıkardılar. Putlara tapmaya başladılar. Allahü teâlâ da, onlara Sâlih'i Peygamber olarak gönderdi. Onlar bir Arap kavmi idiler. Salih de, neseb olarak onların eşrafından idi. Kendisine Peygamberlik gelince, onları Allahü teâlâ yoluna davet etti. Fakat onlardan pek azı ona tâbi oldular. Sâlih onları sakındırmaya ve uyarmaya devam etti. Kavmi de, kendisinden bir mucize istediler. Salih sordu:

"- Nasıl bir mucize istiyorsunuz?"

Dediler ki:

"- Senenin şu belli gününde bizimle beraber sen de bayram yerine çıkacaksın. Sen kendi Tanrına, biz de kendi tanrımıza duâ edeceğiz. Eğer bizim duamız kabul olursa, sen bize uyarsın; yok eğer senin duan kabul olursa, biz sana uyarız."

"- Pekiyi!" dedi.

Sonra o gün gelince Sâlih de onlarla beraber bayram yerine çıktı. Onlar putlarına yalvarıp yakardılar fakat duaları kubul edilmedi. Onların reisi Cendu' b. Amr, dağın bir tarafında tek olarak bulunan ve el-Kâsibe adı verilen bir kayayı göstererek dedi ki:

"- Şu kayadan bizim için cins, karnı geniş ve kusursuz bir dişi deve çıkar. Bunu yaparsan, seni tasdik eder ve davetine uyarız."

O zaman Sâlih suâl sordu:

"- Eğer bunu yaparsam, siz mutlak ve muhakkak bana iman ve beni tasdik edecek misiniz?"

Onlar da:

"- Evet!" cevabını verdiler.

Sâlih, namaz kıldı ve Rabbine duâ etti. O anda o kaya, doğum yapan hayvan gibi bir hal aldı ve aynen istedikleri gibi karnı geniş, kusursuz, on aylık bir dişi deve ortaya çıktı. Bu devenin de hâmile okluğunu Allahü teâlâ'dan başka kimse bilmiyordu. Bu sırada kavmin ileri gelenleri de dikkatle bakıyorlardı. Sonra bu dişi deve, kendi büyüklüğünde bir erkek yavru doğurdu. Bunun üzerine onların reisi Cundu' ve kavminden bir topluluk iman ettiler; fakat diğerleri insanların iman etmelerini engellediler.

O dişi deve yavrusu ile beraber yaşadı; ağaçların yapraklarını yiyor ve su içiyordu. Bu deve, gün aşırı su içmek üzere kuyunun başına geliyor ve geldiğinde basını kuyuya sokup kuyunun bütün suyunu içiyordu; sonra da sağılmak için ayaklarını açıyordu. Onlar da, kaplarını dolduruncaya kadar ondan süt sağıyorlardı. Bu sütten hem içiyorlar, hem de süt: ürünleri imal ediyorlardı. Sıcak bastığı zaman deve vadinin sırtlarına çıkıyordu. Kavmin hayvanları da ondan ürküp vadi yatağına iniyorlardı. Soğuk bastığı zaman da deve, vadi yatağına iniyordu ve kavmin koyunları ondan kaçıp vadinin sırtlarına çıkıyorlardı. Bu durum, onlara ağır geldi. Çok sayıda koyunları olan Anîze Ummü Ganem ile Sadefe bint el-Muhtar adlarında iki kadın, koyunları, deveden mutazarrır oldukları için onu boğazlamaları için insanları tahrik ve teşvik ettiler. Sonunda deveyi boğazladılar ve etini bölüşüp yediler. Devenin erkek yavrusu ise, kaçıp Kare dağına çıktı ve üç kez böğürdü. Sâlih devenin kesilmesinden sonra onlara:

"- Yavrusuna yetişin; umulur ki, onun sebebiyle azap sizden kalkar" demişti. Ama onlar, yavruya yetişemediler. Yavru üç kez böğürdükten sonra kaya yarıldı ve hayvan içine girdi. O zaman Sâlih, onlara:

"- Yarın sabah kalktığınızda yüzünüz sapsarı; yarından, sonra kıpkırmızı ve ertesi gün de kapkara olacak. Ondan sonraki sabah ise size azab inecektir."

Sâlih'in kavmi, onun söylediği alâmetleri görünce, kendisini öldürmek istediler; fakat Allahü teâlâ, onu kurtardı ve Sâlih, Filistin toprağına geldi. Nihayet dördüncü gün kuşluk vakti gelince, sabır ağacının suyu ile kokulandılar ve den kefenlere Pürüdüler. Derken gökten korkunç bir ses geldi ve yerden de büyük bir sarsma başladı. O anda hepsinin ödleri patladı. Böylece helâk oldular.

Ç- "İşte bu Allah'ın dişi devesi sizin için bir âyet (mucize)dir. Artık onu serbest bırakın; Allah'ın arzında dilediği gibi otlasın."

Bu cümlede dişi devenin Allahü teâlâ'ya izafe edilmesi,

- onu yüceltmek,

- malûm sebepler ve mutat vasıtalar olmadan Allahü teâlâ'dan geldiğini vurgulamak içindir.

İşte bundan dolayı onun varlığı bir mucizedir ve mucize olmak itibariyle dokunulmazlığı vardır.

Deve Allahü teâlâ'nın devesidir, toprak da Allahü teâlâ'nın toprağıdır. O halde onu rahat bırakın. Yüce Rabbinin toprağında dilediği gibi yayılsın. Sizin buna engel olmaya hakkınız yoktur.

Devenin su içmesine değinilmemesi,

- ya otlama zikri ile yetinildiği,

-ya da bu ifâde, su içmeyi de kapsadığı içindir. Nitekim aşağıdaki âyette bu husus şöyle ifâde edilir:

" Sâlih şöyle dedi:

"- İşte bu dişi bir deve. Onun su içme hakkı var. Belli bir günde su içme hakkı da sizin."

D- "Ve ona kötülükle dokunmayın. Sonra sizi elîm (acı) bir azab yakalayiverir."

Burada deveye kötülükle dokunma nehyedilmiştir. Yani,

"- Allahü teâlâ'nın mucizesine ikram olarak, onu rahatsiz edecek hiçbir harekette bulunmayın, onu kovmayın, onu ürkütmeyin; yoksa sizi elem verici bir azap yakalar."

Rivâyete göre Resûlüllah, Tebûk seferinde Sâlih kavminin yurdu Hicir'den geçerken, Ashabına şöyle buyurdu:

"- Hiç biriniz bu şehre girmesin ve onun suyundan içmesin. Siz, azaba uğratılmış insanların mekânlarına girmeyin; ancak onlara isabet etmiş azabın bir benzerinin size de isabet etmesinden korkup ağlayarak girmeniz müstesna. .."

Yine Resûlüllah Ali'ye hitaben:

"- Ey Ali! Eskilerin en şakisi (bedbahtı) kimdir? diye sordu.

O da:

"- Allah ve Resulü herkesten daha iyi bilir" dedi. Resûlüllah :

"- Salih'in devesini boğazlayandır. Pekiyi, bundan sonraki insanların en sakisi kimdir?" diye sordu.

Ali de:

"- Allah ve Resulü, herkesten daha iyi bilir." dedi.

Resûlüllah da:

"- Seni öldürendir!" buyurdu.

"Düşünün ki O, sizi Ad kavminden sonra halifeler yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. Onun düzlüklerinde saray (kasr)lar yapıyorsunuz ve dağları oyup evler ediniyorsunuz. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ve yeryüzünde müfsidler olarak karışıklık çıkarmayın."

A- "Düşünün ki O, sizi Ad kavminden sonra halifeler yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzliklerinde saray (kasr)lar yapıyorsunuz ve dağları oyup evler ediniyorsunuz."

Düşünün ki, Allah, sizden önce bu topraklarda yaşamış olan Ad kavminden sonra sizi yeryüzünün halifeleri, yahut Ad kavminin halefleri kıldı ve yeryüzünde Hicaz ile Şam arasında bulunan Hicir topraklarında size barınaklar ve meskenler verdi. Siz bu toprakların düzlüklerinde yüksek saraylar ya da bu topraklardan ürettiğiniz kerpiç ve tuğlalarla binalar yapıyorsunuz ve dağlarda kayaları oyup evler ediniyorsunuz.

Diğer bir görüşe göre ise, o topraklarda yaşayan Semûd kavmi, yazın düzlüklerde ve kışın da dağlarda yaşıyorlardı.

B- "O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ve yeryüzünde müfsidler olarak karışıklık çıkarmayın."

Allahü teâlâ'nın size bahşettiği nimetleri, anın ve yeryüzünde bozguncular olarak azgınlık etmeyin. Çünkü Yüce Allah'ın nimetlerinin hakkı, onlara şükredilmesi ve şükürden gaafil olunmamasıdır.

75
"Onun kavminden büyüklük taslayan (tekebbür eden) ileri gelenler zayıf gördükleri (müstadz'a'f) mü'minlere şöyle dediler:

"- Siz Salih'in gerçekten Allah tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?"

Onlar da şöyle cevap verdiler:

"- Biz, gerçekten onunla gönderilmiş olana inanıyoruz."

A- "Onun kavminden büyüklük taslayan (tekebbür eden) ileri gelenler zayıf gördükleri (müstadz'a'f) mü'minlere şöyle dediler:

"- Siz Sâlih'in gerçekten Allah tarfından gönderildiğini biliyor musunuz

Sâlih'in tüm kavminden büyüklük taslayan azgınlar, kendilerince zayıf ve rezil olarak gördükleri mü'minlere alay yoluyla bunu sormuşlardı.

B- "Onlar da şöyle cevap verdiler:

"- Biz, gerçekten onunla gönderilmiş olana inanıyoruz."

Mü'minlerin, onların sualine uygun bir cevap vermemeleri, meselâ,

"- Evet!",

yahut,

"- Sâlih'in Allahü teâlâ tarafından gönderildiğini biliyoruz." gibi bir cevap vermemeleri, - hakkı ortaya koymak, sürekli ve sabit olan imanlarını hemen açıklamak ve bunun açık bir gerçek olduğuna, dikkat çekmek içindir.

76
"Büyüklük taslayanlar da şöyle dediler:

"- Biz sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

Bu âyette de, "büyüklük taslayanlar" ifâdesinin tekrar edilmesi, onların bu sözleri azgınlıkla söylediklerini bildirmek içindir.

Onların, mü'minlerin kelâmına muvafık olarak,

"- Gerçekten biz, Sâlih ile gönderileni inkâr edenleriz!"

dememiş olmaları, ifâdede muhalefetlerini göstermek ve onların söylemlerini reddetmek içindir.

77
"Sonunda o deveyi boğazladılar ve Rabblarının emrinden çıktılar ve şöyle dediler:

"- Ey Sâlih, haydi bizi tehdid edip durduğun o azabı bize getir! Eğer iddia ettiğin gibi Peygamberler (mürselîn) den isen..."

Deveyi bilfiil boğazlayanlar onlardan ancak bir kısmı olduğu halde bu finin hepsine isnat edilmesi,

- ya bu işle hepsinin ilgisi olmasından,

- ya da bu cinayet hepsinin rızasıyla işlendiğindendir.

Bu ifâde, olayın ne kadar korkunç ve dehşet verici olduğunu vurgular. Öyle ki, bunun kötü sonucu, hepsine isabet etmiştir.

Hulâsa, Salih'in âsi kavmi, onun kendilerine tebliğ ettiği emirlere ve yasaklara uymadılar ve akıllarınca Salih'i âciz bırakmak ve susturmak için:

"- Ey Sâlih! Sen eğer gerçekten Allahü teâlâ tarafından gönderilmiş hak Peygamberlerden isen, bize va'dedip durduğun azabı haydi getir!" dediler.

78
"Derken kendilerini o sarsıntı yakalayıverdi; yurtlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar."

Bu deprem, o söyledikleri sözlerden hemen sonra olmadı. Daha önce tafsilatı geçtiği gibi üç günde azabın alametleri belirdikten sonra oldu. Yani aşamalı olarak gelen ilâhî azab deprem olarak bilfiil gerçekleşti, onlar, memleket veya meskenlerinde hareketsiz kaldılar.

"Câsim", diz üstü çöküp kalan demektir. Mecazî olarak hareketsiz kalmak anlamında kullanılır. Bundan maksat, mutat ölümde olduğu gibi, kemdilerine azab inenlerin hareketsiz ve cansız kaldıklarını ifâde etmektir. Allahım, biz, gazabına ve azabına uğramaktan Sana sığınırız!

79
"Salih de onlardan yüzçevirdive şöyle dedi:

"- Ey kavmim, andolsun ki ben Rabbimin risâletini size tebliğ ve size nasihat ettim. Fakat siz nasihat eden (nâsih)leri sevmiyorsunuz."

Sâlih kavminin başına gelenleri gördükten sonra onlardan yüz çevirip iman etmediklerinden dolayı pek kederli ve üzgün olarak onlara şöyle dedi:

"- Ey kavmim! Ben Rabbimin risâletini teşvik ve uyarılarla size tebliğ ettim ve bunun için çok çaba harcadım. Fakat siz onları benden kabul etmediniz; siz, size öğüt verenlere karşı sürekli buğz ve düşmanlık beslediniz!"

Salih'in, helâk olmuş kavminin ölülerine hitabı, tıpkı Resûlüllah'ın Bedir savaşında cesetleri oradaki bir kuyuya atılan müşrikler (ehl-i kalîb)e hitabı kabilindendir. Nitekim Resûlüllah onlara şöyle hitab etmiştir:

"-Şüphesiz biz, Rabbimizin bize va'dettiğini hak (gerçekleşmiş) olarak bulduk; siz de Rabbinizin size va'dettiğini hak olarak buldunuz mu?"

Diğer bir görüşe göre ise, Sâlih'in (aleyhisselâm) kavminden yüz çevirmesi, henüz azap onlara inmeden önce alâmetlerini gördüğü zaman olmuştur. Sâlih onların ısrarlı tutumlarını reddetmek üzere o zaman kendilerinden yüz çevirmişti.

Rivâyete göre, onların o dişi deveyi kesmeleri, çarşamba günü olmuştu. İlâhî azap ise, cumartesi günü onlara inmişti.

Yine rivâyete göre Sâlih, yüz on müslümania birlikte ağlayarak kavminin yurdundan çıktı. Sonra dönüp baktığında dumanların yükseldiğini gördü. O zaman onların helâk olduklarını anladı. Sâlih'in helâk olan kavmi bin beş hane idi.

Bir rivâyete göre de, Sâlih, onların helâk olmasından sonra yanındaki mü'rninlerlc birlikte geri dönüp onların yurduna yerleşti.

80
"Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. O zaman kavmine şöyle dedi:

"- Sizden önce âlemlerde hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı mı yapıyorsunuz?"

Lût, Hâran'ın oğludur; o Târah'ın; o da İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kardeşinin oğludur.

Lût önceleri amcası İbrâhîm ile beraber Irak'ın Bâbil bölgesinde yaşıyorlardı. Sonra İbrâhîm Şam bölgesine hicret edip Fikstin'e yerleşti; kardeşinin oğlu Lût'u da Ürdün'e yerleştirdi. Ürdün, Şam bölgesi içinde bir ülkedir. Sonra Allahü teâlâ, Lût'u Sedûm halkına Peygamber olarak gönderdi. Sedûm, Hımış bölgesinde yer alan bir şehirdir.

Bu kelâmdaki istifham, kınama ve azarlama yoluyla inkâr ve ret içindir. Yani,

"- Siz, sizden önceki âlemlerde hiç kimsenin yapmadığı o son derece çirkin ve kötü fiili mi yapıyorsunuz?"

"Sizden önce âlemlerde hiç kimsenin yapmadığı" ifâdesi, inkârı tekid etmek ve kınama ile azarlamayı ağırlaştırmak içindir. Çünkü çirkin bir fiili işlemek çirkindir; onu icad etmek ise, ondan da daha çirkindir.

Bu âyette de, Allahü teâlâ, önce, onların yaptıkları hayasızlığı inkâr buyurmuş; sonra da onları, bu çirkin fiili ilk yapanlar olarak kınamıştır.

Amr b. Dinar diyor ki:

"- Lût kavminden önce bir erkek, diğer bir erkekle cinsel ilişkide bulunmamıştı."

Muhammed b. İshak diyor ki:

"- Lût kavminin, dünyada benzeri bulunmayan meyve bahçeleri ve mamur şehirleri vardı. Sonra başka insanlar, onların yurtlarına gelip kendilerini rahatsız etmeye başladılar. Bu arada iblis, bir ihtiyar suretinde görünüp kendilerine:

"- Yurdunuza gelen insanlara şu çirkin fiili yaparsanız, onlardan kurtulursunuz." dedi.

Fakat yine de onlar, bunu yapmadılar. Ancak gelenler vazgeçmeyip onları rahatsız etmekte ısrar edince, onlar da, gelenlerden parlak oğlanları yakalayıp onlarla bu çirkin fiili gerçekleştirdiler. Böylece bu şeni âdet, onların içine yerleşmiş oldu."

Hasen diyor ki:

"- Onlar, bu çirkin fiili yalnız gariblerle (kimsesiz yabancılarla) yapıyorlardı."

Kelbî de diyor ki:

"- Kendisiyle ilk sapık ilişki yapılan kişi habis iblis'tir. Şöyle ki, İblis, yakışıklı bir genç sûre ün de onlara görünüp onları kendine davet etti. Sonra onlar bu çirkin fiile alıştılar."

81
"Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz. Muhakkak siz haddi aşan bir kavimsiniz."

A- "Çünkü siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz."

Bu cümlede iki tekit harfinin (inne ve lâm-ı mezîd) zikredilmesi, ziyadesiyle kınamak ve azarlamak (teşdid-i tevbîh) içindir. Bir de, bu çirkin fiil, daha önce hiç kimseden sâdır olmadığı için kuvvetli bir tekit ile ifâde edilmiştir.

Bu kelâmda oğlanlar, tüysüz gençler ve benzerleri gibi kelimeler değil de, erkekler (e'r-ricâl) kelimesinin zikredilmesi, kınamayı ağırlaştırmak içindir.

Şehvet kaydının zikredilmesinde, bu fiili işleyenleri yalnız hayvani duygularla vasıflandırmak ve şu gerçeğe dikkat çekmek anlamı vardır:

Akıllı insan için cinsel ilişkinin amacı, çocuk yetiştirmek ve nesli idame olmalıdır; şehvetini tatmin etmek değil.

Şehvet kaydinin zikredilmesinden maksat, bu çirin ve kötü fiili arzu etmelerinden dolayı onları azarlamak da olabilir. Nitekim " kadınlar yerine, kadınları bırakıp da" denilmesi de, bu manayı belirtir. Nitekim,

"O kadınlar sizin için daha temizdir." âyeti de bu gerçeği ifâde eder.

B- " Muhakkak siz haddi aşan bir kavimsiniz."

Bu kelâmın anlamı,

-ya onlar için bir zemdir;

-ya da bu çirkin fiili işlemekte sizin bir özrünüz yoktur; hayır, sizin âdetiniz taşkınlık ve azgınlıktır; demektir.

82
"Kavminin cevabı:

"- Onu karyeniz (kasaba veya şehriniz)den çıkarın; çünkü onlar temizlikte çok titiz davranan insanlarmış!" dan başka bir şey olmadı."

Kavminin büyüklük taslayan, emir ve nehiy yetkisini haiz olup sorunları çözmeye kalkışan kimseleri, Lût'a hitab etmekten yüz ve şunu söylediler:

"- Lût'u ve kendisiyle beraber olan mü'minleri şehrinizden çıkarın!"

Bu ilâhî kelâm, Lût ile kavmi arasında cereyan eden muhaverenin sonunda bu şeni sözlerden başka bir şey çıkmadığını ifâde eder.

Onların, mü'minleri çok temiz olmakla vasıflandırmaları, onlarla eğlenmek ve kendilerinin içinde bulunduğu pislikle iftihar etmek anlamındadır. Nitekim habislerin ve fâsıkların âdeti hep böyledir.

83
"Artık Biz de onu ve ehli (ailesi)ni kurtardık. Karısı müstesna. O, yere geçenlerden oldu."

Bu olanlardan sonra Biz de onu ve mü'min olan aile ferderini kurtardık; karısı hariç. Çünkü o, içinde küfür gizliyordu; bundan dolayı o, helake uğrayanlardan oldu.

84
"Üzerlerine bir de yağmur yağdırdık. Mücrimlerin sonu bak nasıl oldu!"

Bir görüşe göre, Lût'un memleketi el-Mü'tefikeh, beş şehirden oluşuyordu,

Diğer bir görüşe göre ise, Lût'un kavmi, Şam ile Medine arasında yaşayan dört bin kişilik bir topluluk idi. Sonunda Allahü teâlâ, onların üzerine kükürt ve ateş yağdırdı.

Başka bir görüşe göre yurtlarında oturanlar yerin dibine batırıldılar; seferlerde bulunan ve yurtlarından kaçanlar üzerine de taşlar yağdırıldı.

Bir başka görüşe göre ise, önce onların üzerine azap yağdırıldı; sonra da yerin dibine geçirildiler.

Rivâyet olunuyor ki, Lût'un karısı, dönüp bakınca, ona da bir taş isabet etti ve öldü.

Son cümle tefekkür ve görme ehliyeti olan herkes içidir. Maksad, onların yaptıkları işlerden sakındırmaktır.

85
"Medyen'e de kardeşleri Şua'yb'ı gönderdik. O, şöyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Size Rabbinizden bir beyyine (açık bir mucize) geldi. Ölçüyü ve tartıyı tam tutun. İnsanların eşyasını eksiltmeyin. Islâh edildikten sonra yeryüzünde fesad çıkarmayın. Bu, sizin için daha hayırlıdır. Eğer inanıyorsanız..."

A- "Medyen'e de kardeşleri Şua'yb'ı gönderdik."

Şuayb'ın kavmi, İbrâhîm'in oğlu Medyen evlâdındandır. Şuayb Mikâil'in oğludur; o, Yeşcer'in; o da Medyen'in oğludur.

Diğer bir görüşe göre ise, Şuayb, Sevib'in oğlu ve Sevib de, Medyen'in oğludur.

Bir diğer görüşe göre ise, Şuayb, Yesrûn'un oğludur; Yesrûn da, Medyen'in oğludur.

Şuayb, dâvasını kavmine çok güzel anlattığı için kendisine "Hatîbü'l Enbiyâ" (peygamberlerin hatibi) da denir.

Şuayb'in kavmi, küfürlerinin yanı sıra ölçekleri ve terazileri eksik tutuyorlardı.

B- "O, söyle dedi:

"- Ey kavmim, Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Size Rabbinizden bir beyyine (açık bir mucize) geldi."

Peygamberlerin mucizelerinin ekseriyeti Kur'ân'da zikredilmediği gibi Şuayb'ın mucizeleri de belirtilmemiştir. Ancak rivâyete göre onun bir çok mucizelerinden bahsedikr. Şöyle ki:

Mûsâ, Mısır'dan kaçtıktan sonra Medyen'e Şuayb'ın yanına gelir. Şuayb, Mûsâ'yı koyunlarım gütmek üzere çoban tutar.

Şuayb, koyunlardan doğacak yavrularından arkalarının siyah, önlerinin beyaz (veya aksi) olanları Mûsa'ya vermeyi va'deder. Bundan sonra bütün koyunlar yalnız o renkte yavrular doğurur.

Âdem'den miras kalan mucizevî asâ, yedi kere onun eline düşer. Bütün bunlar, Mûsa'ya peygamberlik gelmeden önce gerçekleşmiştir. (Binaenaleyh, bunlar Hazret-i Mûsa'nın değil, fakat Hazret-i Şuayb'ın mucizeleridir.)

Bir görüşe göre ise, beyyine (mûcize)den maksad, Şuayb'ın gelmesidir. Nitekim,

"- Dedi ki:

- Ey kavmim, söyleyin bakayım! Eğer ben, Rabbimden bir beyyine (apaçık bir delil) üzerinde isem..." âyetinde beyyine, apaçık hüccet ve parlak delil anlamındadır. Şuayb, bu âyette, Allahü teâlâ'nın kendisine bahşettiği peygamberlik ve hikmeti, böyle ifâde etmiştir.

C- "Ölçüyü ve tartıyı tam tutun."

Ölçü ve tartı âletini tam tutun!

Ç- "İnsanların eşyasını eksiltmeyin."

"- insanların ölçü ve tartı ile satın aldıkları eşyayı, her ne olursa olsun ve her ne miktarda olursa olsun, eksik vermeyin!"

Çünkü onlar, kıymetli veya kıymetsiz; az veya çok mal eksik veriyorlardı.

Bir başka görüşe göre ise, Şuayb kavminden bu emre muhatap olanlar, bac vergisini (mallara giriş vergisini) alanlardı ve bunlar her şeyden vergi alıyorlardı.

D- "Islâh edildikten sonra yeryüzünde fesad çıkarmayın. Bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer inanıyorsanız ..."

Peygamberler ve onların yolundan gidenler, şeriatleri icra ederek yeryüzünün düzenini ve sakinlerini ıslah ettikten sonra, siz küfür ve zulümle yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer bu sözümü tasdik eder de, bu emirleri ve yasakları yerine getirirseniz, sizin insanlığınız için, kazanç ve ticaretiniz için daha hayırlıdır.

86
"Tehdid etmek, inananları Allah yolundan alıkoymak ve O'nun yolunda eğrilik aramak için her yolun başında oturmayın. Hatırlayın ki siz az idiniz de O, sizi çoğalttı. Müfsidlerin sonu nasıl oldu bir bakın!"

A- "Tehdid etmek, inananları Allah yolundan alıkoymak ve O'nun yolunda eğrilik aramak için her yolun başına oturmayın."

Hak yol, her ne kadar tek ise de, bilgileri, sınırları ve hükümleri şubelere ayrılmaktadır.

Şuayb'ın iman etmeyen kavmi, birinin, onun getirdiği dinin icablarından bir şeyi uyguladığını gördükleri zaman onu engelliyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar yolların gözetleme noktalarında oturuyorlardı ve Şuayb'ın yanına gitmek isteyenlere:

"- O, bir yalancıdır; sizi dininizden döndürmesin!" diyorlar ve ona iman edenleri tehdid ediyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, yolları kesiyorlardı.

"- Allahü teâlâ'ya iman edenleri tehdid etmek, O'nun yolundan alıkoymak, yahut Allahü teâlâ'ya imandan alıkoymak ve bu hak yol, eğrilik şaibesinden pek uzak olduğu halde, insanların kafasında şüphe uyandırmak, ya da onu insanlara eğri olarak göstermek suretiyle Allahü teâlâ'nın yolunda eğrilik aramak için şeytan gibi dinin yollarının başında oturmayın."

B- "Hatırlayın ki siz az idiniz de O, sizi çoğalttı. Müfsidlerın sonu nasıl oldu bir bakın."

Hatırlayın o zamanı ki önceleri siz az idiniz; sonra Allahü teâlâ, sizin neslinize ve soyunuza bereket verdi. Nûh'un kavmi ile ondan sonra gelen Ad ve Semûd gibi geçmiş ümmetlerin sonu nice olmuştur; onlara bakıp ibret alın.

87

"Eğer içinizden bir taife (belli bir grup) benimle gönderilene iman eder, bir taife de iman etmez ise Allah, aramaızda hükmedinceye kadar sabredin. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

A- "Eğer içinizden bir taife (belli bir grup) benimle gönderilene iman eder, bir taife derman etmez ise Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin."

Eğer sizin içinizden bir fırka, benimle gönderilen şeriatlere ve hükümlere iman eder de, diğer bir fırka da iman etmezse, artık Allahü teâlâ, bâtıl ehline karşı hak sahiplerini muzaffer kılıncaya kadar bekleyin. Şu halde bu âyet-i kerime, mü'minler için zafer va'di, kâfirler için ise ceza tehdididir.

B- "O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

Allahü teâlâ'nın hükmünü bozacak olmadığı gibi ve O'nun hükmünde haksızlık da yoktur.

88
"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler şöyle dediler:

"- Ey Şuayb, ya seni mutlaka yanında bulunan iman edenlerle birlikte karye (kasaba veya şehri)mizden çıkarırız ya da bizim dinimize dönersiniz!"

O da dedi ki:

"- İstemesek de mi?"

A- "Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler şöyle dediler:

"- Ey Şua'yb, ya seni mutlaka yanında bulunan iman edenlerle birlikte karye (kasaba vaya şehrimizden çıkarırız ya da bizim dinimize dönersiniz)!"

Şuayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, onun öğütlerini dinledikten sonra karşı gelmekle kalmadılar ve azgınlıkta o derece ileri gittiler ki, Şuayb ile ona uyan mü'minlerden kendi bâtıl dinlerine uymalarını istediler. Aksi takdirde kendilerini cezalandıracaklarını söylemek suretiyle onlari icbara cür'et ve bu beyanlarını yeminle teyid ettiler.

Bu kelâmda, ülkeden çıkarma fiilinin önce Şuayb'a ve ikinci olarak atıf yoluyla mü'minlere nisbet edilmesi, çıkarma işinde asıl hedeflerinin Şuayb olduğuna, dikkat çekmek içindir.

Onlar, Şuayb'a iki seçenek tanımakla beraber asıl maksatları Şuayb ile mü'minlerin, kendi dinlerine dönmeleridir. Yurtlarındandan çıkarmanın zikredilmesi ise, sırf onları dinlerine dönmeye icbar içindir. Bu:

"- Siz, bizim dinimize dönmezseniz, sizi aramızda barındırmayız" demektir.

Önceleri kendi dinlerinde olanlar, Şuayb'a iman etmiş olanlardir. Şuayb ise, hiçbir zaman onların bâtıl dininde olmamıştır. Böyle iken Şuayb hakkında da dinlerine dönme ifâdesinin kullanılması, cemaati, (kendisine iman eden mü'minleri) ferde galip kılmak kabilindendir.

B- "O da dedi ki:

"- İstemesek de mi?"

Şuayb bu soruyu, -onların bâtıl sözlerini red - ve yalan yeminlerini tekzib için söylemiştir. Başka bir deyişle buradaki istifham inkâr içindir. Fakat bu istifham gerçek de olabilir.

Burada istememekten maksat, mü'minlerin, ülkelerinden sürülme tehdidine maruz kaldıktan sonraki haldir. Nitekim bu sürgün hali o kadar zor bir olaydır ki,

" Eğer Biz gerçekten onlara, "Kendinizi öldürün!", yahut "Yurtlarınızdan çıkın!" diye emretmiş olsaydık, onlardan pek azı müstesna bunu yapmazlardı." Âyetinde görüldüğü gibi öldürülme ile beraber zikredilmiştir. Çünkü o kâfirler, mü'minlerin sürgün tehdidi karşısında bâtıla dönmemelerini uzak görüyor ve sürgün korkusuyla dönmeyi tercih edeceklerini umuyorlardı.

89
"Eğer biz sizin dininize dönersek o takdirde Allah bizi ondan (küfürden) kurtardıktan sonra Allah'a yalan isnad (iftira) etmiş oluruz. Bizim ona (küfre) dönmemiz asla olamaz. Rabbimizin dilemesi müstesna. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a tevekkül ettik.

- Ey Rabbimiz, Sen bizimle kavmimiz arasında hakla hükmet (fethet)! Çünkü Sen hükmeden (fâtih)lerin en hayırlısısın."

A- "Eğer biz sizin dininize dönersek o takdirde Allah bizi ondan (küfürden) kurtardıktan sonra Allah'a yalan isnad (iftira) etmiş oluruz."

Allahü teâlâ, bizi sizin şirki içeren dininizden kurtardıktan sonra yine ona dönersek, Allahü teâlâ'ya karşı gerçekten tarifi imkânsız bir iftirada bulunmuş oluruz. Zira o takdirde O'na ortak koşmuş oluruz. Oysa hiçbir varlık, O'nun emsali, benzeri olamaz. Ve yine o takdirde,

- bizim üzerinde bulunduğumuz İslâm'ın bâtıl,

- sizin üzerinde bulunduğunuz küfrün hak olduğunu kabul etmiş oluruz ki, hangi iftira bundan daha büyük olabilir?

B- "Bizim ona (küfre) dönmemiz asla olamaz. Rabb'imizin dilemesi müstesna."

Hiçbir halde bizim sizin o bâtıl dininize dönmemiz söz konusu olamaz; ancak Allahü teâlâ'nın bizim o dine dönmemizi dilemesi müstesna. Ve Allahü teâlâ'nın bunu dilemesi de mümkün değildir. Nitekim bundan sonra gelen "Rabbena — Rabbimiz" ifâdesi de bu gerçeği bildirir. Çünkü Allahü teâlâ'nın onların Rabbi (terbiye edicisi) olduğunun belirtilmesi, onların haktan bâtıla dönmelerini dilemesinin imkânsızlığını ortaya koyar. Keza, daha önce geçen,

"- Allah bizi ondan kurtardıktan sonra..." ifâdesi de, bu hakikati bildirir. Çünkü Allahü teâlâ'nın, o mü'minleri bâtıldan kurtarması, onların tekrar o dine dönmelerini dilemeyeceğinin kesin delillerinden biridir.

Diğer bir görüşe göre bu, ancak Allahü teâlâ'nın bizim perişanlığımızı dilemesi hariç, demektir.

Bir görüşe göre de bu âyet-i kerime, küfrün de Allahü teâlâ'nın dilemesi olduğuna delildir.

Mezkûr görüşlerden hangisi olursa olsun, bundan maksat, Allahü teâlâ'nın dilemesine bağlı olarak, Şuayb ile etrafındaki mü'minlerin, küfre dönmelerinin imkân dahilinde olduğu ve gerçekleşme tehlikesi bulunduğu demek değildir. Aksine, bunun gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu beyan etmektir. Yani, bunun açık anlamı şudur:

"- Bizim sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir; ancak Rabbimiz Allahü teâlâ'nın dilemesi müstesna ki O'nun bunu dilemesi zaten mümkün değildir."

Zikredilen bütün bu deliller, Allahü teâlâ'nın bunu dilemeyeceğini gösterir.

C- "Rabb'imizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a tevekkül ettik."

Şu halde Allahü teâlâ'nın ezelî ve ebedî, sınırsız ilmi,

- olmuş ve olacak her şeyi,

- kullarının bütün hallerini, azim, irade ve niyetlerini,

- her kula lâyık olan şeyin ne olduğunu kuşatmıştır.

Bu itibarla O, bizi küfürden kurtardıktan sonra tekrar bizim küfre dönmemizi dilemesi imkânsızdır. Üstelik biz, sadece O'na sarılmışız.

İşte, " Biz Allah'a tevekkül ettik." cümlesi de, bunu ifâde eder. Yani, bizi, üzerinde bulunduğumuz iman üzere bizi sabit kılması, bizi şirkten tamamen kurtarmak suretiyle bize olan nimetini tamamlaması hususunda sadece Allahü teâlâ'ya tevekkül etmiş bulunuyoruz.

Ç- "- Ey Rabbimiz, Sen bizimle kavmimiz arasında hakla hükmet! Çünkü sen hükmeden (fâtih)lerin en hayırlısısın."

Bu cümleler, Şuayb'ın (aleyhisselâm), kâfirlerin, azgınlık ve inatta son derece aşırı gittiklerini anladıktan sonra onlara hitab etmekten vazgeçtiğini ve Allahü teâlâ'ya yöneldiğini, kendisi ile onlar arasında, her fırkanın haline uygun olan şeyle hükmetmesi için duâ ettiğini belirtir. Yani,

- bizim ile kavmimiz arasında hakkaniyetle hükmeyle;

-yahut bizin dâvamızın ne olduğunu ortaya çıkar ki, bizimle onlar arasındaki fark iyice anlaşılmış ve hak üzere olanla bâtıl üzere olan birbirinden ayrılmış olsun.

Her iki manaya göre de son cümle, makabknin muhtevası için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

90
"Onun kavminden kâfir olan ileri gelenler dediler ki:

"- Eğer sizler Şua'yb'a uyarsanız o takdirde mutlaka hüsrana uğrayanlardan olursunuz."

Bu grup,

- ekâbir takımından ayrı,

- mertebece onlardan aşağı,

- ekâbir ile avam halk arasında aracılık yapan,

- ekâbirin emirlerini onlara ulaştıran bir sınıf olmakdır. Fakat ikisinin aynı sınıf olması da mümkündür.

Bu ikinci görüşe göre, burada küfürle vasıflandırılmalan, bu sözlerinin küfür olmasından dolayıdır. Nasıl ki, daha önceki sözleri, büyüklük taslamalarından kaynaklanıyordu. Yani küfürde ısrarlı olan eşraf; Şuayb ile beraberindeki mü'minleri imanlarında kararlı gördüler ve insanların onların pHanımlarına düşmelerinden korkmaya başladılar. İşte onları Şuayb'a iman etmekten alıkoymak ve onları imandan nefret ettirmek için yeminle tekid ederek dediler ki:

"- Andolsun ki, eğer siz Şuayb'a uyar ve atalarınızın dinini terk ile onun dinine girerseniz, o takdirde hiç şüpheniz olmasın ki, dinde hüsrana uğrarsınız. Çünkü hidayet karşılığında dalâleti satın almış olursunuz.

Yahut dünyada hüsrana uğrarsınız; çünkü cimrilik edip ölçek ve teraziyi eksik tutmakla elde ettiklerinizi kaybedersiniz."

91
"Nihayet onları şiddetli bir sarsıntı (e'r-recfe) yakalayıverdi. Yurdlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar."

Onları deprem yakalayıverdi, şehirlerinde, oldukları yerde çöküp kaldılar. Ankebût sûresinin 37. âyetinde de şöyle buyrulur:

"Onu (Şua'y'b'ı) tekzib ettiler. Derken onları şiddetli bir sarsıntı (e'r-recfe) yakalayıverdi. Yurdlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar."

Hûd sûresinin 94. âyetinde de onların akıbeti şöyle dile getirilir:

" Azab emrimiz gelince, Şua'yb'ı ve ve beraberindeki iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. O zulmedenleri ise korkunç bir gürültü (e's-sayha) yakalayıverdi; yurdlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar."

Bu korkunç ses, Cebrâîl'in sesi olmalıdır. Her halde bu ses, o depremin öncüsü idi. Böylece onların helaki, bir âyette yakın ve başka bir âyette de uzak sebebe isnad edilmiştir.

92
"Şua'yb'ı tekzib edenler sanki orada hiç yaşamamış gibi oldular. Şua'yb'ı tekzib edenler, hüsrana uğrayanların ta kendileri oldular."

Bu âyet, onların,

" Ey Şuayb, ya seni mutlaka yanında bulunan iman edenlerle birlikte karye (kasaba veya şehrimizden çıkarırız ya da bizim dinimize dönersiniz!") âyetinde geçen sözlerinin uğursuzluğunu ve onun karşılığında cezalandırıldıklarını açıklar.

Şuayb'ı yalanlayanların kökü bir anda kazınır. Onlar, şehir veya kasabalarında hiç yaşamamış gibi olurlar. Onlar tam anlamıyla dinî ve dünyevî hüsrana, maddî ve manevî kayba uğrayanların ta kendileri olurlar.

93
"Artık Şua'yb, onlardan yüzçevirdi ve şöyle dedi:

"- Ey kavmim, andolsun ki ben size Rabbimin risâletlerini tebliğ ve size nasihat ettim. Kâfir bir kavme nasıl acırım?"

A- "Artık Şua'yb, onlardan yüzçevirdi ve şöyle dedi :

"- Ey kavmim, andolsun ki ben size Rabbimin risâletlerini tebliğ ve size nasihat ettim."

Şuayb, kâfir olan kavmi helake uğradıktan sonra üzüntü ve teessüf ile bu sözlerini söylemiştir.

B- "Kâfir bir kavme nasıl acırım?"

Şuayb nefsini kınamak üzere bunu söylemiştir. Yani küfürde bu kadar ısrarlı olan bir kavme nasıl bu kadar üzülürüm? Oysa onlar üzülmeye değmez. Çünkü küfürleri sebebiyle kendilerine inen azaba müstahak olmuşlardır.

Yahut Şuayb bu sözü, fazla üzülmediğine bir özür beyanı olarak söylemiştir. Yani ben size çok tebliğ ve uyarılarda bulundum; olanca imkânlarımla size öğüt verdim ve şefkat gösterdim; fakat yine de siz beni tasdik etmediniz. Artık ben size nasıl acırım?

94
"Peygamber gönderdiğimiz hiçbir karye (kasaba veya şehir) yoktur ki onun ehlini (halkını) tazarru etsinler (yalvarıp yakarsınlar) diye yoksulluk ve darlıkla yakalamış olmayalım."

Bundan önce bazı ümmetlerin halleri tafsilen beyan edildikten sonra bu âyette de, diğer ümmetlerin halleri icmalen açıklanıyor.

Yani Biz, hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek,

-o yalanlandı;

-Biz de kibir ve azamet abasını omuzlarından indirsinler ve inkârlarından vazgeçerek yalvarıp yakarsınlar (tazarru etsinler) diye o memleket halkını mutlaka yoksulluk ve hastalık gibi sıkıntılara uğrattık.

Ancak musibetlere duçar olmak Peygamber göndermenin değil, ora halkının Peygamberlere karşı büyüklük ve üstünlük taslamalarının, inkâr ve isyanlarının sonucudur. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"(Resûlüm) andolsun ki, senden önce de ümmetlere Peygamberler gönderdik. Yalvarıp yakarsınlar diye onları darlık ve sıkıntılara uğrattık."

95
"Sonra bu kötülüğün yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve:

"- Atalarımıza da böyle sıkıntılar ve sevinçler dokunmuştu!" dediler. Ondan sonra Biz de onlar hiç farkında değilken kendilerini ansızın yakalayıverdik."

A- "Sonra bu kötülüğün yerine iyilik getirdik."

Söz konusu fiillerinden dolayı kendilerine isabet eden belâ ve mihnetleri kaldırdık ve onların yerine refah ve bolluk verdik. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Belki inkârlarından dönerler diye onları iyilikler ve kötülüklerle sınadık."

B- "Nihayet çoğaldılar ve:

"- Atalarımıza da böyle sıkıntılar ve sevinçler dokunmuştu." dediler."

Ondan sonra sayıları da, imkânları da çoğaldı, nimetler onları şımarttı. Fakat bolluğun da, sıkıntının da Allahü teâlâ katından gelen bir imtihan olduğunu kavriyamadılar ve şöyle dediler:

"- Biz, bu sıkıntıları ve sevinçleri yaşadığımız gibi, atalarımız da bunları yaşamışlardı. Bu çeşitli hayât, zamanın cilveleridir, insanlar, üzüntüleri ve sevinçleri münavebe ile yaşarlar. Bunların gerektirici sebepleri olmadığı gibi, sonuçları da yoktur."

Sevincin, sıkıntıdan sonra zikredilmesi, her halde sıkıntıdan sonra mutlaka sevinç geleceğini, bundan dolayı ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğini zımnen bildirmek içindir.

C- "Ondan sonra Biz de, onlar hiç farkında değilken kendilerini ansızın (bağteten)yakalayıverdik."

Biz de gaflet halinde iken, ansızın onları dehşet verici bir şekilde yakaladık. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

" Nihayet kendilerine verilen şeylerden ferahlandıklarında ansızın (bağteten) onları yakalayiverdik. İşte o zaman bütün ümidlerini kaybettiler."

Onların ansızın yakalanmalarından maksat, Ad ve Lût kavmi gibi bir anda helâk edilmeleri değil, fakat Semûd kavminde olduğu gibi yakalama île helâk arasında geçen belli bir zamanı ve helâk şeklini kapsayan bir anlamdır.

96
"Eğer o memleketler halkı, inanıp sakınsa (takva sahibi olsa)lardı elbet Biz de onların üstüne gökten ve yerden bir çok bereket kapıları açardık. Fakat onlar hakkı tekzib ettiler; Biz de kazandıkları şeyler yüzünden onları yakalayıverdik."

A- "Eğer o memleketler halkı, inanıp sakmsala (takva sahibi olsa)lardı elbet Biz de onların üstüne gökten ve yerden bir çok bereket kapıları açardık."

Eğer o helâk edilen memleketler halkı,

- Peygamberlerine vahyedilen hakikatlere iman edip yaşadıkları üzücü ve sevindirici hallerden ibret alsalardı,

- küfür ve günahlardan sakınsalardı,

- kötülükleri işlemekte ısrar etmeselerdi,

- Allahü teâlâ'nın sınama vesilesi kıldığı olayları zamanın cilveleri olarak değerlendirmeselerdi,

- İbn Abbâs'a göre, Allahü teâlâ'ya ortak koşmaktan sakınsalardı,

Allah da onları, gökten ve yerden kendilerine isabet eden çeşitli azablar yerme her yandan çeşitli hayırlara müyesser kılardı.

Diğer bir görüşe göre ise, gök ve yer bereketinden maksat, yağmur ve nebatlardır.

"Fakat onlar hakkı tekzib ettiler; Biz de, kazandıkları şeyler yüzünden onları yakalayiverdik."

Fakat onlar iman etmediler ve aykırı hareketlerden sakınmadılar. Bunun üzerine Biz de, onların işledikleri çeşitli küfürlerden, günahlardan ve ezcümle "bunları bizim atalarımız da yaşamışlardı" seklindeki sözlerinden dolayı onları yakalayıverdik.

Bu yakalama, "onları ansızın yakaladık" cümlesiyle ifâde edilen yakalamadır; yoksa bazı müfessirlerin dedikleri gibi, kıtlık ve yokluk değildir; çünkü bunlar, kötülük yerine iyilik verilmesi ile zaten kaldırılmıştır.

97
"Acaba o karye (kasaba ve şehir)ler halkı azabımızın geceleyin uykuda iken gelivermesinden güvende mi idiler?"

O memleketlerin halkı, uyku zamanlarında, azabımızın kendilerine ansızın gelmesinden emin mi olmuşlardı?

Burada yapılan uyarının esası, her toplumun, gelebilecek azabtan emin olmasıdır; yoksa bütün ümmetlerin emin olması değildir. Çünkü küfür ehlinden her topluma kendilerine mahsus bir azab isabet etmiştir; o azab başkasına gelmemiştir. Nitekim izahı gelecektir.

Bu istifham, vaki olmuş bir şeyin İnkârı ve çirkin sayılması içindir; yoksa Ebû Şâme Abdurrahman el- Dımaşkî ile başkalarının dedikleri gibi vukuu inkâr ve nefyetmek için değildir. Çünkü,

" Allah'ın melerinden kimse güvende olamaz; husrana (maddî ve manevî kayba) uğrayan bir kavim (topluluk) müstesna." âyeti de buna delildir.

98
"Ya da o karye halkı kuşluk (duhâ) vakti eğlenirlerken azabımızın gelmesinden güvende mi idiler?"

Bu âyet de, kınamayı ağırlaştırmak için inkârdan sonra ikinci bir inkârdır. Yani onlar aşırı gafletlerinden dolayı eğlenirlerken, yahut onlar, oyunlar gibi kendilerine hiç faydası olmayan işlerle meşgul iken azabın gelivermesinden güvende mi idiler?

99
"Yoksa onlar Allah'ın mekri (tuzağı)nden güvende mi idiler? Allah'ın mekrinden kimse güvende olamaz; hüsrana (maddî ve manevî kayba) uğrayan bir kavim (topluluk) müstesna."

Bu âyet de fazla izah için inkârın tekrarıdır. Bundan maksat, Allahü teâlâ'nın azabının iki vakitte gelmesidir.

İnsanlar nefislerini hüsrana uğrattıklarından Allahü teâlâ'nın, yarattığı fıtratı ve âyetleri tefekkürden hâsıl olan gerçeği görme yeteneğini kaybetmişlerdir.

100
"Önceki ehli (halkı)nden sonra arza vâris olanlara şu gerçek belli olmadı mı ki eğer Biz dileseydik günah (zenb)ları sebebiyle onları musiîbetlere uğratırdık. Ve Biz onların kalblerini mühürleriz de artık onlar duymazlar."

A- "Önceki ehli (halkı)nden sonra arza vâris olanlara şu gerçek belli olmadı mı ki eğer Biz dileseydik günah (zenb)ları sebebiyle onları musıîbetlere uğratırdık."

Kendilerinden önce helâk edilen ümmetlere halef ve onların memleketlerine vâris olanlara, yani Mekke halkı ile etrafındaki yerlerin sakinlerine hâla belli olmadı mı ki, eğer Biz dileseydik, kendilerinden önceki ümmetlere yaptığımız gibi, onları da günahlarının cezasına çarptırırdık.

B- "Ve Biz onların kalblerini mühürleriz de artık onlar duymazlar."

Artık onlar, hidayete eremezler, yahut hidayetten, ya da tefekkür ve tahkikten gafil kalırlar. Biz de onların kalplerini mühürleriz de, onlar, helâk edilen eski ümmetlerin hallerini tefekkür ve tahkik edip içinden hidayet ganimetini elde etmek şöyle dursun, artık haberlerini bile duymazlar.

101
"(Resûlüm), işte o karye (kasaba veya şehir)lerin haberlerinden bazılarını sana anlatıyoruz. Andolsun ki onlara Peygamberleri beyyine (apaçık mucize, delil) ler getirmişlerdi. Fakat önceden tekzib ettiklerine elbette inanacak değillerdi. Allah, o kâfirlerin kalblerini böyle mühürledi."

A- "(Resûlüm), işte o karye (kasaba veya şehir)lerin haberlerinden bazılarını sana anlatıyoruz. Andolsun kı onlara Peygamberleri beyyine (apaçık mucize, delil) ler getirmişlerdi."

Bu âyet bundan önce zikredilen kıssanın fezlekesi gibi olup mezkûr ümmetlere peygamberler açık mucizelerle geldikten sonra onların, azgınlıklarında ısrar etmelerinin sonucunu haber veriyor.

Resûlüm, helâk edilen o ümmetlerin ibret alınacak haberlerinden ancak bir kısmını sana anlatıyoruz; hepsi bundan ibaret değildir.

Kelâmın başında memleketler zikr ve haberler o memleketlere izafe edilmiştir. Oysa anlatılan, o memleketlerin halkının haberleridir ve maksat da, o halicin hallerini beyan etmektir."Andolsun ki onlara Peygamberleri beyyineler getirmişlerdi" cümlesi de bunu bildirir. Bununla beraber, kelâmın başında memleketlerin zikredilmesinin sebebi şudur:

O kavimlerin, depremle bir anda yurdlarıyla beraber yok edilmeleri ve mekânlarının bomboş kalması elbette korkunç bir hâdisedir.

Peygamberlerin, beyyine (mûcize)ler getirmeleri, her peygamberin, tek bir mucize değil fakat hikmetin gerektirdiği kadar ve şekilde bir çok mucize getirmesi anlamındadır.

Bu, onların azgınlık ve inatlarının pek aşırı olduğunu da gösterir. Yani, o helâk edilen ümmetlerin her birine bir peygamber gönderilmiş ve onların her birine imanı gerektiren çeşitli mucizeler verilmiştir.

B- "Fakat önceden tekzib ettiklerine elbette inanacak değillerdi."

Bu cümle, o kâfirlerin, daha önceki inkârlarını sürdürdüklerim beyan eder. Onların bu imansızlık halinin, Peygamberlerin, apaçık mucizelerle kendilerine gelmelerine bağlanması şunun içindir:

Her hangi bir fiili, onu ortadan kaldıracak sebep hâsıl olduktan sonra sürdürmek, her ne kadar hakikatte o fiile devam etmek ise de, vasıf itibarıyla yeni bir fiil ve iştir.

O kavimlerden hiçbirine daha önce yalanladıkları hakikatlere iman etmek küfür ve sapıldıktan vazgeçmek müyesser olmadı.

İman ve tekzib konusu hakikatler usûlden veya fürûdan her Resulün getirdiği şer'î hükümlerdir.

Şu halde:

1- Önce tekzib ettiklerinden murat, onların, Peygamberlerin gelişinden itibaren devam eden küfürleridir.

2- Sonraki küfürlerinden murat ise, Peygamberlerin gelişinden önceki tekzibleridir.

Peygamberlerin gelişinden itibaren onların inkâr ettikleri hakikatler, bütün Peygamberlerin ittifak ve ümmetlerini öncelikle davet ettikleri şeriatin (tevhid gibi) temel ilkeleri olmalıdır. Bunların zamanla ve değişen şartlar karşısında değişmeleri mümkün değildir.

Peygamberlerin gelişinden önceki tekziblerinin manası da şudur:

Cahiliye devrindeki putperestler gibi, onlar da, kendilerine Peygamber gelmeden önce tevhid kelimesini hiç duymamışlardı. Onlar, tevhid inancını, yalnız önceki ümmetlerin bakayasından duyuyor ve inkâr ediyorlardı. Kendilerine Peygamber geldikten sonra da, hiç Peygamber gönderilmemiş gibi eski hallerine devam ediyorlardı.

Tekzib ve inkârın, dinin esaslarına tahsis edilmesi, nassın delaletiyle mütebakisinin de anlaşılmasından dolayıdır. Onlar, bütün Peygamberlerin ittifak ettikleri dinin esaslarına iman etmediklerine göre, bazı Peygamberlerin getirdikleri özel hükümlere de iman etmemişlerdi.

Eski tekziblerinden maksad Peygamberlerin davetinden sonra gerçekleşen tekzibtir. Nitekim,

"Biz bir Peygamber göndermedikçe kimseye azab etmeyiz." âyeti de bu hakikati bildirir.

Peygamberlerin gelişinden önceki küfürlerinin zikredilmesi ise, onların küfür ve tekziblerinin köklü olduğunu beyan etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, daha önce yalanlayanlar, onların selefleridir. Yani babaların yalanladıklarına evlâd, iman edecek değildir. Ancak bu manada zorlama olduğu açıktır.

Bir diğer görüşe göre ise, kastedilen mana şöyledir:

Biz onları helâk ettikten sonra kendilerini diriltip mükellefiyet yurdu olan dünyaya geri göndersek de, onlar daha önce yalanladıklarına yine iman edecek değillerdir. Tıpkı,

"Dünyaya geri döndürülmüş olsalardı yine nelıyedildikleri şeye döneceklerdi. Şüphesiz ki onlar yine yalancılardır."

B- "işte Allah, o kâfirlerin kalblerini böyle mühürledi."

Allahü teâlâ, mezkûr kâfirlerle diğer kâfirlerin kalblerini böyle mühürler; ondan sonra âyetler ve uyarılar artık o kalblere tesir etmez.

Bu kelâm, herkes için büyük bir uyarıdır.

"Onların çoğunda ahde vefa bulmadık. Ve şüphesiz onların çoğunu fâsık (yoldan çıkmış)lar olarak bulduk."

A- "Onların çoğunda ahde vefa bulmadık."

Söz konusu ümmetlerden çoğu ahid (kesin söz) vermiyorlardı; diğerleri ise verdikleri ahdi bozuyorlardı. Çünkü onlar, yoksulluk ve sıkıntıya uğradıklarında:

" Andolsun ki, eğer Sen bizi bundan kurtarırsan, muhakkak ki, şükredenlerden olacağız!" diyerek Allahü teâlâ'ya verdikleri ahdi, bozmuşlardır.

Şu halde bu keyfiyetin, onların çoğuna tahsis edilmesi, bazılarının, ahidlerine vefa gösterdikleri için değil, fakat bazılarının ahidde de bulunmadıkları ve vefa da göstermedikleri içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada ahidden murat, Allahü teâlâ'nın, delilleri yaratmak ve hüccetleri indirmek suretiyle onlardan aldığı iman ve takva ahdidir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu ahiddenen murat,

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" âyetinde belirtilen hitab ile, ruhlardan alman ahiddir. (Allahü teâlâ, ruhları yarattıktan sonra onlara bu şekilde hitap ederek kendilerinden ahid almıştır.)

Bu görüşe göre, onların çoğundan murat, hepsidir.

Başka bir görüşe göre ise, âyetteki "onların" zamiri, insanlara râcidir ve bu cümle, bir itiraz cümlesidir (ara cümlesidir).

B- "Ve şüphesiz onların, çoğunu fâsık (yoldan çıkmış)lar olarak bulduk."

O ümmetlerin çoğunu itaatten çıkmış, ahidlerını bozmuş kimseler olarak bulduk.

Bir görüşe göre burada, birinci "vecede-bulmak" fiilii, bilmek anlamındadır.

103
"Onlardan sonra âyet (mucize, delil)lerimizle Mûsa'yı firavuna ve onun kavminin ileri gelenler (mele')ine gönderdik (ba'settik).

Onlar da haksızlık (zulm)ettiler. Sonra bak nasıl oldu o müfsidlerm â'kıibeti!"

A- "Onlardan sonra âyet (mucize, delil)lerimizle Mûsâ'vı firavuna ve onun kavminin ileri gelenler (mele')ıne gönderdik."

Söz konusu Peygamberlerin vak'aları bittikten yahut hikâye edilen ümmetlerin helakinden sonra...

"Sonra" anlamına gelen "sunime" kelimesi ile beraber " onların ardından" ifâdesinin de kullanılması, Mûsa'nın ba'sedilmesinin de, Peygamberlerin birbiri ardından gönderiknesi şeklindeki ilâhî sünnete uygunluğunu gösterir.

Mûsa'ya dokuz ayrı mucize verilmişti. Şöyle ki:

1- Asa (el-a'sâ),

2- Beyaz el (el-yedü'l-beydzâ'),

3- Kurak yıllar (ve's-sünûn),

4- Ürünlerde kıtlık (naksu'l-semerat),

5- Tufan (e't-Tûfan),

6- Çekirge (el-cerad),

7- Haşerat (el-kummel),

8- Kurbağa (e'd-dafadıı'),

9- Kan (e'd-dem).

Aşağıda bunların tafsilatı gelecektir.

Fir’avun, Mısır'a hükümdar olan kralların genel unvanıdır. Nasıl ki, Kisra, Fars hükümdarlarının ve Kaysar da, Roma hükümdarlarının genel unvanıdır.

Mûsa'nın firavununun adı Kabus ve diğer bir rivâyete göre de Velid b. Mus'ab b. Reyyan'dır.

Âyette özellikle firavun ile kavminin ilen gelenlerinin zikredilmiş olması işlerin idaresinde asıl olmalarından, emir ve yasaklarda halkın kendilerine bağlı olmasından dolayıdır.

B- "Onlar da haksızlık (zulm)ettiler (Fe-zalemû biha). Sonra bak nasıl oldu o müfsidlerin âkıibeti!"

Onlar, âyet veya mucizeleri inkâr ettiler. Burada zulüm, inkâr yerinde kullanılmıştır. Çünkü ikisi de aynı vadidendir. Ya da burada zulüm fiiline, inkâr veya tekzib manası da yüklenmiştir. Yani mucizeleri inkâr veya tekzib ile zulmettiler. Yahut mucizeler apaçık ve onlara iman edilmek gerekli iken onlar inkâr ettiler.

Diğer bir görüşe göre o mucizeler sebebi ile, kendi nefislerine zulmettiler; nefislerini ebedî azaba maruz bıraktılar.

Yahut da, insanları, o mucizelere iman etmekten alıkoydular.

Onlar azab ile karşılaşıncaya kadar küfürlerini sürdürdüler. Nitekim bunun böyle olduğu, "Sonra bak, nasıl oldu o müfsidlerin âkıibeti!" ifâdesinden de anlaşılır.

Şu halde onların mucizelere zulmetmeleri, o korkunç akıbeti gerektirdiği gibi, o zulmün hikâye edilmesi de, onlar üzerinde hakkıyla tefekkürü gerektirir.

104
"Mûsâ şöyle dedi:

"- Ey firavun, şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin Resulüyüm."

Bu âyet, bundan önce icmalen zikredilen mucizeleri izhar keyfiyeti ile bozguncuların akıbetini tafsilen anlatmaya giriştir.

Mûsa firavun'a dedi ki:

"- Şüphesiz ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir Peygamberim."

105
"Allah'a karşı haktan başka bir söz söylememek benim için bir görevdir. Rabbinizden size beyyine (delil, mucize, âyet)ler getirdim. Artık İsrail oğullarını benimle bırak."

A- "Allah'a karşı haktan başka bir söz söylememek benim için bir görevdir."

Bu cümle, Mûsa'yı nübüvvet iddiasında tekzib etmelerine bir cevap mahiyetindedir. Yani,

"- Benim için hakkı söylemekten başka bir seçenek yoktur. Bana yaraşan ancak hakkı söylemektir. Yahut ben haktan başka bir şey söylemem."

B- "Rabb'inizden size beyyme (delil, mucize, âyet)ler getirdim."

Bu cümle, Mûsa'nın, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğuna ve hak söz neyse onu söylemek zorunda bulunduğuna dair bir açıklamadır.

Mûsa'nın bu sözü ile hemen sonra gelen firavun'un cevabı,

" Fir’avun dedi ki:

"- Sizin Rabbiniz kimdir, ey Mûsa!" ve

"-Fir’avun dedi ki:

"- Alemlerin Rabbi nedir?"

âyetlerinden de anlaşıldığı gibi muhaverenin sonunda söylenmiştir. Fakat burada icaz gereği cereyan eden konuşmaların bir kısmı zikredilmemiştir.

C- "Artık Isrâiloğullarını benimle bırak."

Artık Isrâiloğullarını benimle gönder, onları serbest bırak; onlar da atalarının vatanı mukaddes topraklara dönsünler.

Çünkü Yakub'un torunlarının dönemi bittikten sonra firavunlar, İsrâiloğullarını köleleştirdiler ve en ağır işlerde çalıştırmaya başladılar. Nihayet Allahü teâlâ, onları Mûsâ ile kurtardı.

Yûsuf’un Mısır'a girdiği gün ile Mûsa'nın Peygamber olarak Mısır'a girdiği gün arasında dört yüz senelik bir zaman geçmişti.

106
"Fir’avun da dedi ki:

"- Eğer bir âyet getirdiysen; o halde sâdık (özü, sözü doğru)lardan isen onu göster."

Fir’avun, Mûsa'ya dedi ki:

"- Eğer iddia etüğin gibi, Rabbin katından bir mucize getirdiysen, haydi onu göster. Böylece Peygamberliğin ısbat edilmiş olsun. Çünkü senin dürüst tanınan insanlardan olman, mutlaka o mucizeyi göstermenle mümkündür."

107
"Bunun üzerine mûsâ, asasını yere attı; o, hemen korkunç bir ejderha oluverdi."

Mûsa'nın yere attığı asa, gerçek bir ejderha oluverdi.

Rivâyete göre Mûsâ, asasını yere atınca, uzun, kıllı, ağzı açık, büyük bir ejderha oluverdi. İnsanlar izdiham hâlinde, birbirini ezerek kaçmaya başladılar.

Fir’avun, yüksek, sesle bağırarak:

Ey Mûsâ! Seni peygamber olarak, gönderen Rab'in aşkına., şunu tut; ben de sana iman edeceğim ve Isrâiloğullarını seninle beraber göndereceğim!" diye yalvarmaya başladı. Mûsa da, onu tuttu ve o, eskisi gibi yine asa oldu.

108
"Elini koynundan çekip çıkardı; o, bakanlar için bembeyaz kesilmişti."

Mûsâ elini koynundan veya koltuğunun altından çekip çıkardı; o da, hemen harikulade bir nûr olarak bembeyaz göründü ve insanlar etrafına toplanıp hayretle bakmaya başladılar.

Rivâyete göre Mûsâ, fazlaca esmer (şedîde'l-edime) bir insandı. Fir’avun'a elini gösterip sordu:

"- Bu nedir?"

Fir’avun:

"- Senin elindir" dedi.

Sonra Mûsâ elini koynuna soktu. O sırada Mûsa'nın sırtında yünden bîr hırka bulunuyordu. Mûsâ elini koynundan çıkarınca, bembeyaz bir nûr kesildi. Oyle ki ışınları, güneş ışınlarını bastırıyordu.

Bir görüşe göre, Mûsa'nın eli, aslında tabiî olarak beyaz değildi; bakanlara öyle göründü.

109
"Kavminden ileti gelenler firavuna dediler ki:

"- Bu gerçekten bilgin bir sihirbaz.!"

Kavmin eşrafından bir şûra (heyet) dediler ki,

"- Bu, hiç şüphesiz çok bilgili ve usta bir sihirbaz!"

Onlar firavunun sözünü tasdik ve izah için bunu söylemişlerdi. Çünkü Şuarâ sûresinde bu söz aynen firavuna nisbet edilir.

110
"O, sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Buna ne buyurursunuz."

O, sizi Mısır toprağından çıkarmak istiyor.

Fir’avun da, bunu söyleyen şûraya dedi ki:

"- Durum sizin dediğiniz gibi ise, Mûsâ hakkında ne yapmamı tavsiye edersiniz?"

Diğer bir görüşe göre ise, bu sözü, kavmin ilerî gelenleri halka söylemişlerdi.

111
"(İleri gelenler) dediler ki:

"- Onu kardeşiyle beraber alıkoy ve şehirlere toplayıcı (hâşir)lar gönder."

112
"Bütün bilgin sihirbazları sana getirsinler."

Zahir olan birinci görüşe göre "Buna ne buyurursunuz?" sözü firavuna aittir ve fıravun'un istişare ettiği ileri gelenlere hitaben söylenmiştir.

İkinci görüşe göre ise "Buna ne buyurursunuz?" sözü ileri gelenlerin halka hitaben sordukları bir sorudur.

Fakat istişarenin, halkın vazifesi olmaması ve cevab tan açıkça anlaşıldığı gibi doğrudan firavuna hitab edilmesi bu ikinci görüşün sıhhatine engeldir.

Bir görüşe göre, bu şehirler (medâin), yukarı Mısır şehirlerdir. Sihirbazların reisleri ve ustaları, yukarı Mısır şehirlerinin kenarlarında ikamet ediyorlardı.

Ibni Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre, bu sihirbazlar, yetmiş kişi idi. Bunlar, Musul bölgesinde Yunus'un şehri'nin ovasında mecûsîden sihir öğrenmişlerdi.

Ancak bu görüş şöyle reddedilimiştir:

Mecusîlik, Zeradeşt (Zerdüşt) ile ortaya çıkmıştır. Zeradeşt ise, Mûsa'dan sonra gelmiştir.

113
"Bütün sihirbazlar firavuna geldiler ve şöyle dediler:

"- Biz gaalib geldiğimiz takdirde bize bir mükâfat var değil mi?"

Burada sarahatle belirtilmemekle beraber Şuara 53. âyetinde ifâde edildiği gibi:

"Fir'avun da şehirlere haşirler (toplayıcılar) gönderdi."

Onlar marifetiyle sihirbazları topladı.

114
"Evet, siz o takdirde mukarrabîn (yakınlar)den olacaksınız."dedi.

Burada mahzuf olan bir unsur vardır. Şöyle ki:

"- Elbette sizin için bir mükâfat var ve ayni zamanda siz mukarrabînden olacaksınız!"

Bu da rağbette mübalağayı ifâde eder.

115
"(Sihirbazlar) dediler ki:

"- Yâ Mûsâ, önce sen mi atacaksın, yoksa biz mi atalım?"

Sihirbazlar önce atıp atmamakta Mûsa'yı muhayyer bıraktılar, Böylece takdim ve tehirde ihtilâf çıkmadı.

116
"Siz atın!" dedi Mûsâ.

Vaktaki sihirbazlar (âlet ve vasıtalarını) attılar, insanların gözlerini büyülediler, büyük bir sihir gösterdiler."

Kalın ipler, uzun sopalar, canlı, hareketli yılanlarmış gibi birbiri üzerine vadiyi doldurdular.

117
"Biz de Mûsa'ya,

"- Asanı yere at!" diye vahyettik. Bir de ne görsünler, asa, onların uydurdukları şeyleri yutuyor."

İlka ile inkılâb gerçekleşti. Yani Mûsâ asasını yere atar atmaz anı bir değişimle asa ejderhaya dönüştü. Sihirbazların uydurdukları ne varsa hepsini yuttu. Allahü teâlâ, sonsuz ve sınırsız kudretiyle hepsini yok etti. Ve asa önce nasıl ve ne idiyse o hale döndü. Bunun üzerine sihirbazlar:

"- Eğer bu bir sihir olsaydı iplerimiz ve sopalarımız mutlaka artakalırdı" dediler.

118
"Böylece hak sabit oldu; onların yaptıklarının bâtıl olduğu ortaya çıktı."

Hak, subuta erdi ve onların öteden ben yapageldıkleri şeylerin butlanı zâhir oldu.

119
"Orada onlar yenildiler, küçük düştüler."

Orada firavun ve kavmi yenildiler, mağlûb oldular; o mecliste aşağılandılar, sersemlemiş, şaşırmış (mebhût) ve kahra uğramış (makhûr) olarak şehre döndüler..

120
"Sihirbazlar ise secdeye kapandılar."

Sihirbazlar, firavunun huzurunda bulunduklarını hiç düşünmeden hakkı gördüler ve secdeye kapanmak gereğini, duydular.

121
"Şöyle dediler:

"- Biz âlemlerin Rabbi ne iman ettik!"

122
"Mûsâ ile Harun'un Rabbine."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet edildiğine göre sihirbazların Mûsa'ya tâbi olmasıyla İsrâiloğullarından yüzlerce insan iman etti.

123
"Fir’avun şöyle dedi:

"- Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha? Bu sizin yaptığınız, hiç şüphesiz halici oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzak (melcr)tır Ama yakında anlarsınız."

A- "Fir’avun şöyle dedi:

"- Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha?"

Fir’avun bu sözleri münkir olarak sihirbazları tevbihen, onları kınamak ve azarlamak için söylemişti. Bu bir tevbihî istifhamdır. Aynen " bize bir ecir (mükâfat, ödül)var değil mi" ibaresinde olduğu gibi istifham hemzesi hazfedilmiştir.

" size izin vermeden önce" ifâdesi aynen Kehl sûresinin 109. âyetinde yer alan "Rabbimin kelimeleri tükenmeden önce muhakkak denizler tükenirdi." cümlesi gibidir.

B- "Bu sizin yaptığınız, hiç şüphesiz halkı oradan çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır."

Fir’avuna göre sihirbazların böyle birdenbire iman etmeleri, mucizenin zuhuru ile onun delil kuvvetinden doğan halin iktizası bir davranış değildi. Rivâyet edildiğine göre Mûsâ sihibazların reisine sordu:

"- Bana söyler misin ben galib gelmeseydim yine bana iman ve benim getirdiğimin hak olduğuna şehadet eder miydin?"

O,

"- Vallahi dedi; ben yine sana iman ederdim."

Fir’avun bu ikisinin konuşmalarını duydu ve o sözleri söyledi:

"- Siz muhakkak daha önce asıl halkı (kıbtıîleri) yurdundan çıkarmak için şehirde (Mısır'da) anlaşmışsınız."

C- "Ama yakında anlarsınız."

"- Şu yaptıklarınızın sonucunu yakında göreceksiniz!"

Bu cümle icmal yoluyla bir tehdidi ifâde eder ki tafsili hemen sonraki âyette gelecektir.

124
"Ben de elbette sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama (min hilâfin) kestireceğim sonra da topunuzu sallandıracağım!"

Bu beyan firavunun sihirbazlara ne yapacağını açıklamasıdır. O, emsaline yaptığı gibi sihirbazların kol ve bacaklarını zıt yanlardan kestirdikten sonra onları asacağını söylüyor.

125
"Sihirbazlar da dediler ki:

"- O takdirde biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz."

Bu bir istinaf cümlesi olup,

Sihirbazlar firavunun tehdidini duyunca ne dediler; bu tehdidden etkilendiler mi?" sorusunun cevabıdır.

Onlar:

"- O takdirde biz Rabbimize döneceğiz." diyerek imanlarında sâbıt kadem olduklarını açıkladılar.

126
"- Sen ancak Rabbimizin âyetleri bize gelince onlara iman ettiğimiz için bizden intikam alıyorsun.

"- Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve bizi Müslümanlar olarak vefat ettir!"

A- "Sen ancak Rabbimizin âyetleri bize gelince onlara iman ettiğimiz için bizden intikam alıyorsun."

Sihirbazların yaptıkları cezalandırılacak değil aksine hayırlı, isabetli, öğünülecek, ödüllendirilecek bir davranıştı. Onlar da Allah'a sığındılar ve şöyle duâ ettiler:

B- "Ey Rabbimiz, üzerimiz sabır yağdır ve bizi Müslümanlar olarak vefat ettir!"

Kendilerini Allah'a teslim eden bu samimî inanç sahibi insanlar:

"- Rabbimiz üzerimize bizi bütün günahlardan yıkayacak ve arındıracak bir sabır yağdır. Ve bizleri Müslümanlar olarak vefat ettir!" diye yalvarıp yakardılar.

127
"Fir’avun’un kavminden ileri gelenler de şöyle dediler:

"- Mûsâ ve kavmini yeryüzünde fesad çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye mi bırakıyorsun?"

Fir’avun da:

"- Onların oğullarını öldüreceğiz, kızlarını da sağ bırakacağız. Biz onlar üzerinde kahredici bir güce sahibiz" dedi."

A- "Fir’avun’un kavminden ileri gelenler şöyle dediler:

"- Mûsâ ve kavmini yeryüzünde fesad çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye mi bırakıyorsun?"

İleri gelenler firavunu tahrik eder şekilde:

"- Mûsâ ile Isrâiloğullarını Mısır'da halk arasında bozgunculuk çıkarsınlar (tağyiri'n-nâs) ve sana mutabaat (tâbi olmak, hâkimiyetini tanımak)tan vazgeçsinler diye mi serbest bırakıyorsun?" dediler.

"seni terk etsinler" fiili "fesad, bozgunculuk çıkarsınlar" fiiline atıftır.

"Seni ve ilâhlarını terk etsinler"den murad seni ve senin ma'bûd olarak tanıdığın şeyleri terk etmek demektir.

Mısırlılar yıldızlara tapıyorlardı; ayrıca bir takım putlar (esnam)ı da vardı. Ama o her şeyden önemlisi kendisine tapılmasını istiyor ve:

" Sizin en yüce Rabbiniz benim!" diyordu.

B- "Fir’avun da:

"- Onların oğullarım öldüreceğiz; kızlarını ise sağ bırakacağız. Biz onlar üzerinde kahredici bir güce sahibiz." dedi."

Fir’avun, kavminin seçkinlerine,

"- Onlar üzerindeki kahr ve galebemizin bilinmesi için bundan önce yaptığımız gibi yapacağız. Bizim onlara karşı durumumuz asla değişmez. Onlar bizim ellerimiz altında makhûr ve mahkûmdur" dedi.

128
"Mûsâ ise kavmine şöyle dedi:

"- Allah'tan yardım dileyin (istiâ'ne) ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır; O, kullarından dilediğini ona vâris kılar. Akıibei; müttekıîlerindir."

A- "Mûsâ ise kavmine şöyle dedi:

"- Allah'tan yardım dileyin ve sabredin."

Mûsâ firavunun sözlerini duyunca kavmini teselli ve bâtıl sözlere (ekaavil—i bâtılaya)karşı sabır tavsiye etti. Hüsn-ü âkıibetin, mutlu sonun kendilerine ait olacağını söyledi.

B-"Şüphesız ki yeryüzü Allah'ındır; O, kullarından dilediğini ona vâris kılar. A'kıibet müttekıîlenndir."

Cins olark arz üzerindeki herhangi bir yer veya konu ile ilşkisi itibariyle Mısır toprakları Allah'a aittir.

"- Allahü teâlâ'dan yardım dileyin, takva sahibi insanlar olarak sabredin!"

129

"Mûsa'nın kavmi de dediler ki:

"- Sen gelmeden önce de, sen geldikten sonra da işkence edildik." Mûsâ da:

"- Umulur ki Rabbiniz düşmanlarınızı helâk eder ve sizi yeryüzünde halefler kılar ve sizin nasıl işler yaptığınıza bakar" dedi.

A- "Mûsa'nın kavmi de dediler ki:

"- Sen gelmeden önce de, sen geldikten sonra da işkence edildik."

Israîloğulları Mûsa'ya şunları söylediler:

"- Bizler firavun tarafından sen risalede gelmeden önce de ezâ edildik, işkenceye maruz kaldık."

Nitekim Mûsâ, doğmadan önce firavun onların oğullarını öldürüyordu. Şimdi de o, risalede gelince yine onların oğullarını öldüreceğim ve bunun yanında başka kötülükler yapacağını söylüyordu.

B- "Mûsâ da:

"- Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve sizi yeryüzünde halefler kılar ve sizin nasıl işler yaptığınıza bakar."

"- Umulur ki Allah, size yaptıkları sebebiyle onu helâk eder ve yeryüzüne, Mısır arazisi üzerine sizi, halefler kılar ve sizin iyi mi yoksa kötü mü işler yaptığınıza bakar. Sizden zuhur edecek amellere göre onun karşılığını verir."

Bu beyanda tesliyenin te'kidi ve emrin tahkiki vardır.

Rivâyete göre Dâvud zamanında Mısır fethedildiği zaman A'raf sûresinin 137. âyetinde belirtildiği üzere o söz yerine geldi:

"Ezilen (ıstid'af edilen, zayıf ve güçsüz sayılan) bir kavmi de Biz arzın doğularına ve batılarına vâris kıldık."

130
"Andolsun ki Biz, firavun sülâlesini ibret alsınlar diye senelerce kıtlık ve ürün azlığına uğrattık. Tâ ki düşünsünler."

Bu âyetle helakin nasıl başladığı ve ne suretle geliştiği anlatılmaya girişilyor. Allahü teâlâ onlara süre vermiyor, onları imhal etmiyor. Artık onlar bundan böyle bolluk ve refah yüzü görmüyor; birbiri peşinden halden hale uğruyor.

Sene bilindiği gibi yıl demektir. Senenin türlü çoğullukları vardır: Ref hakinde sinûn; nasb ve cerr hâlinde de sinin kelimeleridir.

Sinîn / seneler, e's-sinîne / kuraldık ve kıtlık seneleri anlamında kullanılır. Şu aşağıdaki hadis-i şerif,

"Allahümme-c'a'lha a'leyhim sinîne ke-sînî yûsüfe" ve "sinînen ke-sinîni yûsüfe" şeklinde iki lügat üzere vârid olmuştur. Kureyş müşrikleri için Resûlüllah tarafından ifâde buyrulan bu sözün manası:

"Allah'ım onlar üzerine, Yûsuf'un kıtlık seneleri gibi kıtlık senesi ver." demektir.

Açıkça anlaşıldığı gibi Allahü teâlâ firavun kavmini birdenbire helâk etmemiş, kıtlıkla ve semerelerde azlıkla uyarmak ve düşündürmek istemiştir. Nitekim Fussıilet sûresinin 51. âyetinde:

" Biz insana nimet verdiğimiz zaman yüzçevirir ve yan çizer. Kendisine bir kötülük dokunduğu zaman derin dualara dalar." buyrulur.

131
"Artık onlara bir iyilik (hasene) ulaştığı zaman,

"- Bu bizimdir" derler.

Kendilerine bir kötülük (seyyie) dokunduğunda da bunu Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı."

Dikkat edin, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır; fakat onların çoğu bunu bilmezler."

A- "Artık onlara bir iyilik (hasene) ulaştığı zaman,

"- Bu, bizimdir" derler."

Onlara bir iyilik dokunduğunda bu bizim hakkımızdır, bize aittir derlerdi.

B- "Kendilerine bir kötülük (seyyie) dokunduğunda da bunu Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı."

Onlara bir kötülük, kıtlık sıkıntı dokunduğunda da teşe'üm ederler ve bunu kalblerinin kasveti, cehaletleri ve akılsızlıkları sebebiyle Mûsâ (aleyhisselâm) ve beraberinde bulunanların uğursuzluğuna yorarlardı.

C- "Dikkat edin, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır; fakat onların çoğu bilmezler."

Oysa bütün musibetler Allah katındandır. Fakat çokları bunu bilmezler.

132
"Ve yine şöyle dediler:

"- Bizi büyülemek (teshıir) için nasıl bir âyet (mucize) getirirsen getir, biz sana iman edecek değiliz."

Onlar bir büyücü saydıkları Mûsa'ya

"- Bizi büyülemek için nasıl bir mucize getirirsen getir sana inanmayız!" demek suretiyle küfür ve inatta kararlılıklarını açıklamış oldular.

"Nasıl bir âyet getirirsen getir" ifâdesi Nisa sûresinin 78. âyetindeki " her nerede olursanız olun" ifâdesi gibi te'kıdı mutazanımındır.

Zuhruf sûresinin 41. âyetindeki" Biz seni alıp götürdükten (vefat ettirdikten)sonra" ibaresi de ayni mahiyettedir.

"Bizi büyülemek için nasıl bir âyet" ifâdesindeki "min âyetin "ile, Fâtır sûresinin, " Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti tutup kısacak (imsak edecek) yoktur. O'nun tutup kıstığını ise açıp salacak yoktur."

2. âyetindeki "min rahmetin" ayni mahiyettedir.

133
"Biz de onların üzerine su baskını, çekirge, kımıl, kurbağa ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavım oldular."

A- "Biz de onların üzerine su baskını, çekirge, kımıl, kurbağa ve kan gönderdik."

"e't-Tufan — tufan", su baskını, taşkın veya şiddetli yağmur ve sel şeklinde tezahür eden ve insanları kendi mekânlarında yakalayıp boğan bir âfettir.

Tufandan muradın,

- çiçek hastalığı salgını (el-cüderi),

- veya ölümcül geniş ve yaygın başka bir hastalık (el-mevetan),

- yahut veba (tâû'n) olabileceği de söylenmiştir.

" Çekirge ve kımıl",

- ekinleri ve bütün yeşil bitkileri yiyen çekirge,

- hayvan ve insanlara yapışan ve onların kanlarını emen kene veya sakırga,

- süt halindeki dolgun başaklara musallat olan ve onların içlerini boşaltan süne gibi bir nevi has erat demektir.

" Kurbağa ve kan"a gelince; bunlar bildiğimiz kurbağa ve kandır.

Rivâyete göre sekiz gün (semaniyete eyyam) geceli gündüzlü şiddetli bir yağmur yağmış, kimse evinden dışarı çıkamamış, su evlerine girmiş, köprücük kemiklerine kadar su içinde kalmışlar, fakat onların evlerinin arasında buluna İsrâiloğullarına ait evlere bir katre su girmemiş, feyezan bu haliyle yedi gün boyunca devam etmiş. Mûsa'ya gelip demişler ki:

"- Bizim için Rabbine duâ et; bizi bundan kurtarsın, biz de sana iman edekm!"

O da duâ etmiş . Sular çekilmiş, felâket onlardan uzaklaşmış. Bundan sonra bitkiler topraktan adeta fışkırmış, daha önce hiç görülmemiş bir bereket zuhur etmiş. Fakat onlar yine de iman etmemişler. Allah da üzerlerine çekirge sürüleri göndermiş. Onlar bütün ziraat ürünlerini, bahçelerdeki meyveleri yemişler. Çatılarına kadar evlerine girmiş, elbiselerini kemirmişler. Yine Mûsa'ya sığınmışlar. O, sahraya çıkmış ve asası ile doğu ve batı yönlerine işaret etmiş. Çekirgeler her yandan çekilmiş. Fakat yine iman etmemişler. Bu defa Allahü teâlâ onlara kımılı musallat etmiş. Bunlar da, çekirgelerden arta kalanı yemiş, hattâ insanların elbiseleri ve cildleri arasına kadar girmiş ve kanlarını emmişler. Mûsa'ya üçüncü defa gelip yalanmışlar. O, yine duâ etmiş. Bu belâdan da kurtulmuşlar. Fakat inanmak şöyle dursun Mûsa'ya

"- Artık bizim için senin bir sihirbaz olduğun tahakkuk etti!" demişler.

Sonra da Allah üzerlerine kurbağaları göndermiş. Hiç bir yaygı, sergi ve yiyecekleri yokmuş ki açtıklarında altından veya içinden kurbağa çıkmasın. Dördüncü defa Mûsa'ya yalvarıp yakarmışlar. O da kendilerinden sağlam söz (ahid) alarak duâ etmiş. Allah, bu belâdan da onları kurtarmış.

Ancak onlar sözlerini tutmamış, ahidlerini bozmuşlar; Allah'da üzerlerine kan felâketi göndermiş; içecekleri ve kullanacakları sular hep kan kesmiş.

Bir rivâyete göre Allah onlara burun kanaması derdi göndermiş.

" Ayatın mufassalâtin - Mufassal âyetler olarak" ifâdesi her âyetin ayrı ayrı mufassal bir delil olarak gönderildiğini belirtir.

Rivâyet olunduğuna göre Mûsâ sihirbazlara galebesinden sonra Mısır'da on sene kalmış ve bu müddet içinde bu mucizeleri göstermiş.

B- "Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular."

Bütün bu olanlara rağmen onlar yine de kibirlendiler, büyüklük tasladılar., iman etmediler ve günahkâr oldular.

Bu cümle daha önceki âyetlerin mazmununu açıklayan bir mutarıza cümlesidir.

134
"Azab (e'r-ricz) üzerlerine çökünce dediler ki:

"- Ey Mûsâ! Rabbinin sana olan ahdi hürmetine, O'na duâ et.

Eğer bizden bu azabı kaldırırsan andolsun ki sana kesinlikle iman edeceğiz ve Isrâiloğullarını mutlaka seninle beraber göndereceğiz."

A- "Azab (e'r-ricz) üzerlerine çökünce dediler ki:

"- Ey Mûsâ! Rabbinin sana olan ahdi hürmetine, O'na duâ et."

Buradaki "e'r-ricz" kelimesi "azab" veya çoğul olarak "azablar" anlamındadır.

Onlar azaba maruz kaldıkları her defa Mûsa'ya müracaatla:

"-Ey Mûsâ, Rabbinin sana olan ahdi hürmetine O'na duâ (niyaz) et!" diyorlardı.

Rabb'inin Mûsa'ya olan ahdinden murad Allahü teâlâ ile Mûsâ arasındaki risalet ve nübüvvet münasebetidir. Onlar bu sözle şunu demek istiyorlardı:

"-Yâ Mûsâ, sen Rabbine duâ et; O, seni Peygamber olarak gönderdiğine göre seni reddetmez, duana icabet eder; isteğini kabul ve is'af eder."

B- "Eğer bizden bu azabı kaldırırsan andolsun ki, sana kesinlikle iman edeceğiz ve İsrâiloğullarını mutlaka seninle beraber göndereceğiz!"

Onlar "le-mü'minenne" derken bu isteklerini yeminle teyid ve te'ldd ediyorlar ve:

"- Allah'ın sana olan ahdi ile yemin ederiz ki ..." demek istiyorlardı.

135
"Biz de varacakları bir vakte kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen yeminlerini bozuverdiler."

Belli bir zaman veya süre için üzerlerinden azabı kaldırdığımızda onlar hemen ahidlerını bozdular. Yeni bir azabın kendilerini yakalayabileceğini hiç düşünmediler.

136
"Biz de, âyetlerimizi yalanladıkları ve onlardan gaafıl kaldıkları için kendilerinden intikam aldık, onları denizde boğduk."

Biz de isyan ve cürümleri sebebiyle onlardan intikam almayı irade ettik. Kendilerini denizde boğduk. Çünkü onlar âyetlerimizi yalanlıyor ve onlardan gaafil bulunuyorlardı.

137
"Ezilen o mü'min kavmi de, bereketli kıldığımız toprakların doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği söz gerçekleşti. Fir’avun ve kavminin yaptıklarını ve yücelttiklerini de yerle bir ettik."

A- "Ezilen o mü'min kavmi de, bereketli kıldığımız toprakların doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık."

İsrâiloğulları firavun ve Amalıkadan sonra Allah'ın lûtfu ve inâyetiyle firavun ve kavminin gark olduğu yerin doğusunda ve batısında kalan toprakların büyük bir kısmı üzerinde tasarrufa muktedir olmuşlardır.

B- "Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği, söz gerçekleşti, "

Resûlüm, böylece Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği söz (va'd) firavunun ve kavminin ezâ ve cefalarına karşı sabırları sebebiyle gerçekleşti, tamam oldu. Nitekim Kasas sûresinin 5. ve 6. âyetlerinde de şöyle buyrulur:

" Ve Biz irade ettik ki orada ezilmekte olanlara lütfedelim, onları önderler yapalım ve kendilerini vârisler kılalım."

" Ve onlara orada kuvvet ve üstünlük verelim de firavuna ve Hâman'a ve onların ordularına korktukları şeyi gösterelim."

C- "Fir’avun ve kavminin yaptıklarını ve yücelttiklerini de yerle bir ettik."

Fir’avun’un ve Hâman'ın yaptıkları yüksek binaları, köşkleri ve diğer şeyleri yerle bir ettik.

138
"Biz, İsrâiloğullarına denizi geçirdik. Onlar putlara tapan bir kavme rastladılar.

"- Ey Mûsâ dediler; onların ilâhları gibi bize de bir ilâh yap!" Mûsâ da:

"- Hiç şüphesiz siz cahil bir kavimsiniz." dedi.

A- "Biz İsrâiloğullarına denizi geçirdik."

Şimdi burada İsrâiloğullarının firavunun hâkimiyetinden kurtulduktan sonra Allah'a karşı verdikleri sözü nasıl nakzettikleri, oysa onların şükrü gerektiren Allah'ın ne büyük nimetlerine mazhar oldukları anlatılıyor ve aynı zamanda bir yandan Resûlüllah tesliye edilirken diğer yandan da mü'minler nefis muhasebesinden ve davranış murakabesinden gaafil olmamaları için ikaz ediliyor.

"Câveze" kelimesi lügatte mesafe kat'etmek, geçmek anlamına gelir. Cavezna fiili, "onlar için denizi kat'ettik" manasına teşdıd ile "cevvezna "şeklinde de okunmuştur.

Rivâyete göre Allahü teâlâ aşûra günü Mûsâ (aleyhisselâm) ile kavmini denizden geçirdi; firavun ile maiyetini de helâk etti.

B- "Onlar putlara tapan bir kavme rastladılar."

Denizden geçtikten sonra İsrâıloğulları yürüyüp giderlerken putlara tapan bir kavme rastladılar.

Rivâyete göre bunlar "Lahm" kabilesine mensub insanlardı.

Başka bir rivâyete göre de Mûsa'nın (aleyhisselâm) mukatele ile emrolunduğu Ken'ânîlerden bir topluluktu.

Ibn-ı Cüreyc'e göre onların putları bir inek (bakar) veya bir buzağı (el ı'cl) temsili idi.

İsrâıloğulları bu kavmi görünce:

C- "Ey Mûsâ dediler; onların ilâhları gibi bize de bir ilâh yap!"

İsrâıloğulları o kavimde müşahede ettikleri gibi,

"- Ey Mûsâ bize de bir ilâh yap; biz de ona tapalım!" dediler.

Ç- "Mûsâ da:

"- Hiç şüphesiz sız cahil bir kavimsiniz"dedi."

Burada Mûsâ'ın kavminin bu isteği karşısında duyduğu hayret ve şaşkınlık (taaccüb) vardır. Çünkü isrâiloğulları bizzat müşahede ettikleri ve yaşadıkları bunca büyük mucizelerden sonra böyle bir talepte bulunmuşlar-dır. Mûsâ da onları mutlak cehaletle tavsif etmiştir.

139
"Şu gördüklerinizin içinde bulunduğu din yok olup gidecektir ve onların bütün yaptıkları bâtıldır."

"- Şu gördüğünüz insanların taptıkları bu temsiller tedemmür ve tekessüre, helake ve paramparça olmaya mahkûmdur. Onların içinde bulundukları bu din bâtıldır, Allah elbette onu yıkacak ve ortadan kaldıracaktır. O, tamamen (bilkülliye) muzmahil (yok.) olacaktır. Onların ibadet olarak yaptıkları da mahz-ı küfrdür."

Furkan sûresinin 23. âyetinde de bu hususta şöyle buymlur:

" Biz onların amel olarak yaptıkları her işin önüne geçdik, onu (hiçbir değeri olmayan) zerreler haline getirdik."

140
"Mûsâ şöyle dedi:

"- O, sizi âlemlere üstün kılmış (tafdıil etmiş) iken ben Allah'tan başka bir ilâh mı arayayım?"

Burada ibadetin yalnız Allahü teâlâ'ya tahsisi gerektiği beyan edildikten sonra onların istedikleri şeye ibadetin kesinlikle bâtıl olduğu bildiriliyor ve bu gerçek bir inkârı istifham ile vurgulanıyor. Bu inkârı istifham hem hayret ve ibret (ta'cib), hem de kınama (tevbih) ihtiva ediyor.

Ve Mûsâ (aleyhisselâm) şöyle diyor:

"- Allahü teâlâ, sizi bütün âlemlere üstün kılmış ve sizi, sizden başkasına asla vermediği bir nimetle nimetlendirmiştı. Böyle olduğu halde siz O'ndan başka bir ilâh mı arıyor; O'nun yarattığı bir şeyi O'na ortak koşmaya mı kalkıyorsunuz?"

141
"Hani Biz, sizi firavun ve sülâlesinden kurtarmıştık; onlar size azabın en kötüsü ile azab ediyor, oğullarınızı öldürüyor ve kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda sizin için Rabbinizden gelen bir büyük belâ (sınama) vardı."

A-"Hani Biz, sizi firavun ve sülâlesinden kurtarmıştık."

Fir'avun'un tasallutundan kurtarılmış olmak, Allahü teâlâ'nın Isrâiloğulları üzerindeki nimetlerinden birinin hatırlatılması, tezkir edilmesidır.

" Enceyıia" kelimesi "tenciye"den "necceyna-küm" şeklinde okunduğu gibi "enca-küm" şeklinde de okunmuştur. Burada açık anlam şudur:

"- Hatırlayın o vakti ki bir zamanlar Biz sizi firavun ve sülâlesinin ellerinden kurtarmıştık (tahlis etmiştik). Güçlü kuvvetli ve sağlam bir durumda iken onları bilkülliye helâk etmiştik."

B- "Onlar, size azabın en kötüsü ile azab ediyor, oğullarınızı öldürüyor ve kızlarınızı sağ bırakıyorlardı."

Bu açıklayıcı ve tefsir edici bir cümledir.

C- "Bunda sizin için Rabbinizden gelen bir büyük belâ (sınama) vardır."

Inca (kurtarma)da ya da su-i azabda Rabbiniz katından gelen bir büyük belâ (sınama), ni'met veya mihnet vardır. Nimet de nikmet (azab) de O'nun emri cümlesindendir. O'nun kudretinin sonu yoktur.

142

"Ve Biz Mûsa'ya otuz gece va'dettik ve ona bir on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin mîkaatı kırk gece olarak tamamlandı.

Mûsâ kardeşi Harun'a şöyle dedi:

"- Kavmimin içinde bana halef ol, ıslah et ve salan müfsidlerm yoluna uyma."

A- "Ve Biz Mûsa'ya otuz gece va'dettik."

Rivâyet olunduğuna göre Mûsâ Mısır'da iken Isrâiloğullarına, Allah onların düşmanlarını helâk ederse kendilerine bir Kitab getireceğini va'detmiş. Fir'avun helâk olunca Mûsâ da o va'dolunan Kitabı Allahü teâlâ'dan istemiş. Allahü teâlâ da otuz gün oruç tutmasını emretmiş. O ay da Zilka'de imiş.

Rivâyet olunduğuna göre Allahü teâlâ, Mûsa'ya şunu vahyetmış:

"- Şimdi, şunu bilmeni isterim ki Benim katımda oruçlunun ağız kokusu misk kokusundan daha güzeldir."

Ve Allahü teâlâ Mûsa'ya, otuz günlük oruç üzerine Zi'l-hıicce ayından bir on gün daha ziyâdeyi emretti.

B- "Ve ona bir on gece daha ekledık."

Rivâyet olunduğuna göre Allahü teâlâ Mûsa'ya otuz gün oruç tutmayı ve o süre içinde Allah'a yakınlaştırıcı daha başka iyi işler yapmayı emretti. Sonra ona Tevrat indirildi ve son on gün içinde de Allahü teâlâ Mûsâ ile konuştu.

C- "Böylece Rabbinin mîkaatı kırk gece olarak tamamlandı."

Bu konuda Bakara sûresinin 51. âyetinde daha fazla tafsilât vardır. Süre kırk gece olarak tamamlanınca,

Ç- "Mûsâ kardeşi Harun'a şöyle dedi:

"- Kavmimin içinde bana halef ol, ıslah et ve sakın müfsidlerin yoluna uyma."

"Mûsâ mîkaatı miza gelince Rabbi onunla konuştu.

Mûsâ:

"- Rabbim dedi, bana kendini göster; sana bakayım!" Rabb'i de şöyle buyurdu:

"- Sen, Beni asla göremezsin fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durursa sen de Beni görebilirsin!"

Rabb'i dağa tecelli edince onu paramparça etti. Mûsâ da bayılıp yere düştü. Mûsâ kendine gelince şöyle dedi:

"- Seni Sübhansın; Sana tevbe ederim ve ben mü'minlerin ilkiyim."

A- "Mûsâ mîkaatımıza gelince Rabbi onunla konuştu.

Mûsâ:

"- Rabbim dedi, bana kendini göster; sana bakayım!"

Allahü teâlâ, meleklere konuştuğu gibi Mûsa'ya da vasıtasız olarak konuştu.

Rivâyete göre Mûsâ Allahü teâlâ'nın kelâmını her taraftan duyuyordu.

Bu, Allahü teâlâ'nın kelâmını duymanın, mahlûkatın kelâmını duymak cinsinden olmadığına dikkat çekmek içindir.

Münacaat sırasında Mûsâ, Rabbine tazarru ederek dedi ki:

"- Zatını bana göster; Seni görmek imkânını bana lütfet yahut bana tecelli et ki Sana bakabileyim ve Sem görebileyim!"

Bu âyet-i kerime, Allahü teâlâ'yı kısmen görmenin mümkün olduğuna delildir. Çünkü Peygamberler, imkânsız olan şeyi istemezler. Özellikle Allahü teâlâ'nın yüce şânı hakkında cehaletten ilen gelen bir talebin peygamberlerden sâdır olması asla mümkün değildir. İşte bundan dolayıdır ki, Allahü teâlâ, bu talebi,

"- Sen Beni asla göremezsin (Len teranî)" kavli ile reddetmiş;

"- Ben asla görülemem ya da "Ben, Kendimi sana asla göstermem yahut "Sen, Bana bakamazsın; " buyurmamıştır.

Allahü teâlâ'nın, Mûsa'nın isteğim bu şekilde reddetmesi, onun Kendisini görmeye istidadı olmadığına dikkat çekmek içindir. Çünkü Allahü teâlâ'yı görmek, bakanın özel bir istidadı olmasına bağlıdır ve o da, henüz Mûsa'da mevcut değildi.

Mûsa'nın bu isteğini,

"-Ey Mûsâ, Bize Allah'ı apaçık göster!" diyen kavmini susturmayı amaçladığını söylemek yanlış olur. Çünkü eğer Allahü teâlâ'yı görmek imkânsız olsaydı, Mûsa'nın kavminin bu talebini onların cehaletine hamledip şüpheleri gidermesi lazımdı. Nitelam onlar,

"- Bize bir tanrı (put) yap!" dediklerinde Mûsâ böyle yapmıştı. Ve Mûsa'nın, onların yoluna uymaması (onlar gibi Allahü teâlâ'yı görmek isteğinde bulunmaması) gerekirdi. Nitekim münacata giderken kardeşi Harun'a,

"- Müfsidlerin yoluna uyma!" demişti.

Mûsa'nın isteğine Allahü teâlâ'nın verdiği cevabı delil göstererek bunun imkânsız olduğunu söylemek daha büyük bir hatadır. Çünkü âyette ifâde edildiği üzere Mûsa'nın O'nu görememesi, görmenin imkânsız olduğuna, kimsenin O'nu ebediyen görmeyeceğine delâlet etmez.

B- "Rabb'i de şöyle buyurdu:

"- Sen, Beni asla göremezsin fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durursa sen de Beni görebilirsin!"

Bu cümlede Allahü teâlâ'yı görmenin, o dağın yerinde durması şartına bağlanması da, O'nu görmenin mümkün olduğuna delildir. Çünkü mümküne muallak olan da mümkündür.

Bu dağ, bir görüşe göre Ürdün dağıdır.

C- "Rabb'i dağa tecelk edince onu paramparça etti."

Allahü teâlâ'nın azamet ve kudreti o dağa tecelk edince; bir görüşe göre de, o dağa hayât ve görme vasfı verilip Allahü teâlâ'nın cemahni görünce, parçalanarak dümdüz oldu.

Ç- "Mûsâ da bayılıp yare düştü. Mûsâ kendine gelince şöyle dedi:

"- Sen Sübhansin, Sana tevbe ederim ve ben mü'minlerin ilkiyim."

Mûsâ, tecelknin heybetinden baygın yere düştü. Nihayet ayılınca, güdüklerini tazim için dedi ki:

"- Sen Sübhansin; Senin iznin olmadan Senden bir şey istemekten teeddüb ederim; izinsiz olarak bunu istemek cüretini gösterdiğim için de tevbe ederim; ben. Senin azametine ve celâline iman edenlerin de ilkiyim!"

Diğer bir görüşe göre ise,

"- Ben, Senin dünyada görülmeyeceğine iman edenlerin de ilkiyim!"

Başka bir görüşe göre ise,

"- Ben, izinsiz olarak Senden bir şey istemenin caiz olmadığına iman edenlerin de ilkiyim!"

144
"Allah da şöyle buyurdu:

"- Ey Mûsâ, gerçekten Ben sana verdiğim risâlet ve kelâmımla insanlar üzerine seni seçtim. Şimdi sen, sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol!"

Bu âyet, Allahü teâlâ tarafından görme isteği kabul edilmeyen Mûsa'yı tesliye eder. Sanki şöyle der:

"- Ey Mûsa! Ben, sana Beni görme imkânı tanımamakla beraber âlemlerde hiç kimseye vermediğim nimetleri lütfettim. Sen de o nimetleri ganimet olarak bil ve onların şükrünü edaya devam et."

Buradaki insanlardan murat, Mûsa'nın çağdaşı insanlardır. Hârûn, Peygamber olmakla beraber Mûsa'ya uymakla memur idi. Allahü teâlâ'nın kelâmına mazhar olmamıştı ve ayrı bir şerıati de yoktu.

" Risalât — risâletler", Tevrat'ın bölümleridir.

Allahü teâlâ'nın kelâmından maksat da, vasıtasız olarak Mûsâ ile konuşmasıdır.

Özetle Allahü teâlâ şöyle buyurmuş oluyor:

"- Ey Mûsa! Ben sana indirdiğim Tevrat ile ve doğrudan doğruya seninle konuşmak suretiyle seni çağdaşın bütün insanlardan üstün kıldım. Artık sana verdiğim nübüvvet şerefi ile hikmeti al; sana lütfettiğim nimetlere şükredici ol!"

Bir rivâyete göre, Mûsa'nın Allahü teâlâ'yı görme talebi arefe günü olmuş ve Tevrat da Kurban bayramının birinci günü indirilmiştir.

145
"Ve Biz onun için levhalarda her şeyi yazdık; nasihat (mev'ıza) ve her şeyin tafsilâtı. Artık onu kuvvetle tut; kavmine de emret, onu güzelce tutsunlar. Yakında o fâsıklar yurdunu size göstereceğim."

A- "Ve Biz onun için levhalarda her şeyi yazdık, nasihat ve her şeyin tafsilâtı ."

Biz, Tevrat levhalarında hem dinî öğütleri hem de dinî hükümlerin açıklamasını yazdık. Bu levhaların sayısına ve maddesine ilişkin çeşitli görüşler ilen sürülmüştür. Şöyle ki:

Bir görüşe göre on,

Bir görüşe göre yedi,

Bir görüşe göre iki levha idi.

Cebrâîl'in getirdiği levhalar,

- bazılarına göre zümrütten;

- bazılarına göre yeşil zebercetten;

- bazılarına göre kızıl yakuttan idi.

Başka bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ, Mûsa'ya, o levhaları, kendi kudretiyle yumuşattığı sert kayadan kesmesini emir buyurmuştu. Mûsâ da onları elleriyle kesmiş ve parmaklarıyla yarmıştı.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, Tevrat, ağaçtan levhalar, üzerine yazılı olarak gökten indirilmişti ve uzunlukları on zira (arşın) idi.

Mukatil'e göre, o levhaların başında şu yazılı idi:

"-Şüphesiz ki Ben, Rahman ve Rahîm Allah'ım...

- Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın;

- Ve yol kesmeyin;

- Ve zina etmeyin;

- Ve anaya babaya itaatsizlik yapmayın!"

B- "Artık onu kuvvede tut; kavmine de emret, onu güzelce tutsunlar."

Levhaları,

- veya verdiğimiz her şeyi,

- veya nübüvvet görevini,

- veyahut Tevrat'ı kuvvetle ve azimle al!

Kavmine de, af ve sabrı, onun en güzel olanlarını almalarını emret!

Bu emir, kısas almak ve zafer kazanmak yerine onlardan daha güzel olan affı ve sabrı tercihi teşvik eder. Tıpkı,

"Rabbinizden size indirilenin en güzeline tâbi olun!" buyrulduğu gibi.

Yahut,

"- Kavmine de onun vâciblerini (zorunlu olanlarını) emret!" demektir.

Bu görüşe göre, vâcibler, mubahlardan daha güzel olduğu için, "onun en güzelim almalarını emret" ifâdesi kullanılmıştır.

Bir görüşe göre ise, " onları almalarını emret" demektir ve "en güzel" vasfı da, onların ayrılmazıdır.

Ebû Ali Kutrub el-Mutezılî diyor ki:

"- Kavmine de onun en güzelini almalarını emret." İfâdesi, " Allah'ı zikretmek elbette en büyük şeydir." âyeti kabilindendir. Zaten onun hepsi güzeldir."

Bir görüşe göre de, bu kelâm, iki veya daha fazla manayı kapsayan bir kelimeyi, hakka ve doğruya en yakın olan manaya hamletmek kabilindendir.

C- "Yakında o fâsıklar yurdunu size göstereceğim."

Bu cümlede hitab, kendilerine verilen emirleri ciddiyetle yerine getirmeleri için Mûsa'nın kavmine tevcih edilmiştir.

1 - Bu cümle, ceza va'di ve korkutma anlamında olabilir:

Bu takdirde fasıklann yurdundan maksat, Mısır toprağı ile Ad ve Semûd gibi kavimlerin topraklarıdır. Çünkü o şehirlerin ahalisi boşalmış ve evlerin duvarları çatıları üzerine çökmüştür. İşte insanlar ayni felâketin kendi başlarına da gelmemesi için, ibret almak ve kötülüklerden sakmmakdır.

2- Bu cümle, mükâfat va'di ve teşvik anlamında da olabilir:

Bu takdirde, fasıklann yurdundan murat, ya özellikle Mısır toprağıdır, ya da onunla beraber Şam'daki Cebabire ve Amalîka kavimlerinin topraklarıdır. Zira o topraklar da, o zamanın İsrâiloğullarına takdir ve va'dedilmiş topraklardı. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

"-Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes topraklara girin."

Fasıklann yurdunu Mûsa'nın kavmine göstermek, onları o topraklara vâris kılmak, onları o topraklara sokmak anlamındadır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

" Ezilmekte (istidz'af edilmekte) olan o mü'min kavmi de, bereketk kıldığımız toprakların doğu taraflarına da, bati taraflarına da mirasçı kıldık."

146
"Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimizden uzak tutacağım. Onlar hangi âyeti (mucizeyi) görseler iman etmezler. Doğru yolu (sebîle'r-rüşd) görseler de o yolu tutmazlar. Bu, onların şüphesiz âyetlerimizi tekzib etmelerinden ve onlardan gaa fil olmalarındandır."

A- "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimizden uzak tutacağım."

Bu kelâm, onları, âyetler üzerinde düşünmekten gafleti mucib büyüklük taslamaktan sakındırmak içindir.

Ayetlerden maksat,

-Tevrat levhalarında yazılı öğütlerle hükümlerdir,

- yahut bunlarla beraber, gösterilmesi va'dedilen âyetlerle beraber bütün kâinat âyetleridir.

Kibirlenenlerin bu âyetlerden uzak tutulması, kalblerinin mühürlenmesi anlamındadır. Öyle ki, onlar, içinde bulundukları kibir ve zorbalıkta ısrar etmeleri sebebiyle artık bu âyetler üzerinde düşünerek onlardan ibret almaz olmuşlardır. Nitekim bir âyette de şöyle buyrulur:

" Onlar yoldan sapınca, Allah da kalblerini saptırdı."

"Yeryüzünde haksız ve mesnedsizce kendilerini büyük sayanların,

- kendilerini imtiyaz sahibi ve üstün görenlerin,

- vahyettiğimiz âyetlerle kâinat âyetleri üzerinde düşünmeyenlerin,

- ve onlardan gerekli dersi çıkarmayanların kalblerini mühürleyeceğiz.

-Siz de onların yolundan giderseniz onlar gibi olursunuz."

Bir diğer görüşe göre:

"- Yeryüzünde haksız olarak böbürlenenler, ne kadar Bizim âyetlerimizi ibtale çalışsalar da, onları, âyetlerimizi ibtal etmekten alıkoyacağız. Nitekim firavun, gördüğü mucizeleri ne kadar ibtale çalıştıysa da, Allahü teâlâ, yine de hakkı izhar etti ve bâtılı geçersiz kıldı."

Bu görüşe göre, fasıklar yurdundan maksad, yeryüzünde fısk ve kıbirleriyle meşhur olan cebabkenin ve Amalika kavminin toprakları olmakdır.

Onun gösterilmesinden murad da onların, Şam toprağına iskân edilmeleridir. Nitekim,

"Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes topraklara girin!" âyet-i kerimesi bunu anlatır.

Ve "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimizden uzak tutacağım." cümlesi, gizli bîr sualin cevabı mahiyetindedir.

Bu sual, onların Şam toprağına duhûlü va'dinden doğar.

Mûsâ, beraberindeki İsrâıloğulları ile Tîh çölünü geçtikten sonra Eriha'ya yürüdü. Öncülerin başında Yûşâ b. Nün vardı. Nihayet Eriha'yı fethettiler ve Şam toprağına yerleştiler ve bölgenin doğu taraflarına da, batı taraflarına da mâlik oldular.

B- "Onlar hangi âyeti görseler iman etmezler."

Ayetten murat,

- ya indirilen âyetlerdir; buna göre âyetleri görmekten maksad, dinlemek suretiyle müşahede etmektir.

- ya da onları ve mucizeleri kapsayan genel bir manadır.

Buna göre âyetleri görmekten maksad, dinlemeyi de, görmeyi de kapsayan mutlak müşahededir.

Yani onlar, bütün âyetleri, mucizeleri dinleseler ve görseler de, hiç birine iman etmezler; her birini inkâr ederler, çünkü onlar, âyetleri olduğu gibi gerçek veçheleri ile görmezler.

C- "Doğru yolu (sebîle'r-rüşd) görseler de o yolu tutmazlar."

Onlar, hakka asla yönelmezler ve hak yolundan gitmezler; çünkü şeytanlık onların ruhunu istila etmiş, tabiatları sapıklık ve bâtıl mührünü yemiştir.

Ç- "Bu, onların şüphesiz âyetlerimizi tekzib etmelerinden ve onlardan gaafil olmalarındandır."

Onlar azgınlık yolunu görünce, onu kendileri için sürekli yol edinirler ve ondan hiç ayrılmazlar; çünkü o yol, kendi bâtıl arzularına uygundur ve şehvetlerini (gayrı meşru isteklerini) tatmin eder.

D- "Bu, onların şüphesiz âyetlerimizi tekzib etmelerinden ve onlardan gaafil olmalarındandır."

Onların bu kibirleri.,

- hiçbir âyete iman etmemeleri,

- rüşd (hidayet) yolundan yüz çevirmeleri,

- azgınlığa yönelmeleri, âyetlerimizi yalan saymalarından, onlar üzerinde hiç tefekkür etmemelerinden ileri gelmekteydi. Eğer bu tekzib ve gafletleri olmasaydı, o bâtılları işlemezlerdi.

147
"Ayetlerimizi ve âh liret likaaını tekzib edenlerin bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlara verilen karşılık, yaptıklarından başkası mı olacaktır?"

A- "Ayetlerimizi ve âhiret lıkaamı tekzib edenlerin bütün amelleri boşa gitmiştir."

O kimseler ki,

-âyetlerimizi ve âhiret yurduna veya Allahü teâlâ'nın, âhirette va'dettıkderine kavuşmayı yalan saymışlardır; işte onların,

-sıla-ı rahim,

-mazlûme yardım gibi iyi amelleri de boşa gitmiştir.

B- "Onlara verilen karşılık, yaptıklarından başkası mı olacaktır."

Onlar ancak İşledikleri küfür ve günahların cezalarını çekerler.

148
"Mûsa'nın kavmi, onun gidişinden sonra süs (zînet) eşyalarından bir buzağı heykeli yaparak onu ilâh edindiler; o böğürüyordu.

Onlar onun konuşamadığını ve onlara bir yol gösteremediğini görmediler mi? Onlar, onu ilâh edinmekle zâlimler oldular."

A- "Mûsa'nın kavmi, onun gidişinden sonra süs (zînet) eşyalarından bir buzağı heykeli yaparak onu ilâh edindiler; o, böğürüyordu."

O zinet eşyası, aslında Kıbt halkının malı iken, İsrâiloğullarına izafe edilmesi, asgari bir münasebet içindir. Zira İsrâiloğulları,

- onları denizde boğulmalarından önce onlardan iğreti olarak almışlar,

- ya da boğulmadan sonra İsrâiloğulları onların zinet eşyasına malık olmuşlardı. Buna göre bu mülkiyet, İsrâıloğullarının Kıbtîlerin zinet eşyasını ganimet olarak almaları sebebiyle gerçekleşmiştir.

Kıbtîlerin zinet eşyasını, İsrâiloğullarına emanet olarak bıraktıkları görüşüne,

" Fakat biz, o kavmin zinet eşyasından bir takım ağırüklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık..." âyeti müsait değildir.

Buzağı cesedi,

- buzağı etine ve kanına sahip bir beden,

- ya da altından yapılmış ruhsuz buzağı heykeli demektir.

Rivâyete göre, Sâmirî adındaki şahıs, bu toprağı, Cebrâîl'in atının bastığı yerden aldı, toprağı heykelin ağzına atınca, heykel hayât buldu.

Sâmir'nin bu toprağı deniz yarıldığmda, denizin tabanından veya Mûsâ, Tûr'a giderken onun ayak izinden aldığını söyleyenler de vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, Sâmirî, bu heykeli büyük bir ustalıkla yaptı; içine hava girince ses çıkarıyordu. Ancak Tâ-Ha süresindeki âyete en münasip olan, ilk görüştür.

Buzağı heykelini yapan Sâmirî olduğu halde "buzağı edinme", onlara nisbet edikiliştir; çünkü Sâmirî de, onlardan bindir.

Yahut onlar da buna rıza gösterdikleri için kendileri de bunu yapmış sayılmıştır.

Yahut da buzağı edinmekten maksat, onun heykekni bilfiil yapmak değil, fakat o heykek tanrı edinmektir.

B- "Onlar onun konuşamadığını ve onlara bir yol gösteremediğini görmediler mi?"

Bu cümle, buzağı heykekni tanrı edinme cürmünü işlemelerinden ötürü onları azarlamak, takbih etmek, akılca zayıf veya beyinsiz olduklarını beyan anlamını taşır. Yani o buzağı heykekni tanrı edinenler görmediler mi ki, onda tanrılık vasıflarından hiçbir şey yoktur. Nitekim kendileriyle konuşamıyor ve hiçbir şekilde onlara bir yol da gösteremiyordu. Şu halde onu nasıl tanrı edindiler?

C- "Onlar, onu ilâh edinmekle zâlimler oldular."

Onlar eşyayı yerk yerine koymayan (hakkı teskm etmeyen) kimselerdir. (Daha önce de beyan edildiği gibi, zâlim, eşyayı yerli yerine değil, başka yerlere koyan kimsedir.) Bu itibarla onların bu cürmü, işledikleri ilk cürüm değildir.

Burada da "Onu tanrı edindiler" ifâdesinin tekrar edilmesi, teşnı' ve takbihi tekrarlamak ve ondan sonra gelen cümlenin ona terettübünü sağlamak içindir.

149
"Başları elleri arasına düşünce o zaman gerçekten sapıttıklarını gördüler. Şöyle dediler:

"- Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi mağfiret etmezse biz muhakkak hâsir (maddî ve manevî kaybedenlerden oluruz)."

Onlar, buzağıyı tanrı edinmekle, gözleriyle görmüş gibi kesinlikle, sapmış olduklarını anladılar ve o zaman dediler ki:

"- Vallahi, eğer Rabbimiz, bize acımaz ve günahlarımızı bağışlamazsa, hiç şüphesiz hüsrana uğramışlardan olacağız."

Onların nedametleri, hakikati görmelerinden sonra olduğu halde önce nedametlerinin zikredilmiş olması, pişmanlıklarının sür'atle gerçekleştiğini bildirmek içindir.

Yine, tahliyenin, tehliyeden (süslemeden) önce olması gerekirken, rahmetin mağfiretten (bağışlamadan) önce zikredilmesi,

- ya asıl maksûd olanı önce belirtmek içindir,

-ya da rahmetten maksat, onlar hakkında mutlak hayır iradesidir ve bu da, günahlarına keffaret olan tevbenin indirilmesinin başlangıcıdır.

İsrailoğullarının pişmanlığı, hakikati görmeleri ve bahse konu sözleri, Tâ-Hâ sûresinin ilgili âyetlerinde ifâde edildiği gibi, her ne kadar Mûsa'nın Tûr'dan dönmesinden sonra gerçekleşmişse de, burada önce onların zikredilmiş olması onların söz ve fiillerinin bir arada ortaya konulması içindir.

150
"Mûsâ, öfkeli ve üzgün kavmine dönünce onlara şöyle dedi: "- Benden sonra bana ne kötü bir halef oldunuz! Rabbinizin emriyle mi acele ettiniz?"

Elindeki levhaları yere bıraktı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekti.

Hârun:

"- Ey Anamın oğlu dedi, bu kavim beni zayıf buldu ve az kaldı beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları sevindirme ve beni o zâlimler kavmi ile bir tutma."

A- "Mûsâ, öfkeli ve üzgün kavmine dönünce onlara şöyle dedi:

"- Benden sonra bana ne kötü bir halef oldunuz."

Şimdi burada da Mûsa'nın Tûr'dan dönüşünden sonra cereyan edenler olaylar söz konusu ediliyor.

Mûsâ dönüşünde onlara diyor ki:

"- Ben gittikten sonra benim gıyabımda ne kötü işler yapmışsınız! Siz, tevhidi, gördükten, ibadetleri yalnız Allah'a hâlis kılmak ve O'na koşulmak istenen büün ortakları şerikleri reddetmek konusundaki telkinlerimi dinledikten sonra bunları mı yaptınız?"

Yahut:

"- Benden sonra ne kötü bir halef edinmişsiniz ki, sizi buna sevketmiş ve apaçık gördüğünüz hakikatlerden sizi alıkoymuş! Siz, daha önce de bana:

"- Onların tanrısı gibi bizim için de bir tanrı yap!" demiştiniz. Oysa haleflerin, seleflerin yolundan gitmesi gerekmez mi?"

Bu iki görüşe göre de hitab, buzağı putuna tapan Sâmirî ve taraftarlarıdır.

Yahut:

"- Sız bana ne kötü bir halef oldunuz ve benim sizden aldığım ahdi gözetmediniz! Buzağıya tapanlara engel olmadınız."

Bu görüşe göre ise, hitab, Hârûn ile yanındaki mü'minler içindir. Nitekim

"Mâsâ döndüğünde dedi ki:

"- Ey Hârûn, bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit sem ne engelledi de, "

"Bana tabî olmadın; emrime isyan mı ettin?" mealindeki âyetler bunu teyid eder.

Burada haleften, her iki manayı da kapsayacak şekilde geniş bir mana kasdedılmiş olduğunu anlamak da caizdir.

B- "Rabb'inizin emriyle mi acele ettiniz?"

Elindeki levhaları yere bıraktı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekti."

"- Rabbinizin emrini eksik mı bıraktınız yahut Rabbinizin bana tayın buyurduğu kırk günlük sürede acele ettiniz de, benim öldüğümü mü varsaydınız ve eski ümmetlerin Peygamberlerinden sonra dinlerim değiştirdikleri gibi bu dini değiştirdiniz?"

Ve Mûsâ dinî hamiyetinden dolayı duyduğu aşırı öfke ve kızgınlıkla elindeki Tevrat levhalarını yere attı.

Rivâyet olunuyor ki, Tevrat, yedi levhada yazılı yedi bölümden oluşuyordu. Mûsâ yere atınca levhalar kırıldı. Bunun sonucunda da Tevrat'ın yedi bölümünden altısı geri alındı. Bu bölümlerde her şeyin izahı vardı. Geride ise yalnız yedide bir kaldı ki, bunda öğütler ve hükümler yazılı idi.

Mûsâ, buzağı heykeline tapanlara engel olma konusunda kusurlu davrandığını düşünerek öfke ve kızgınlıkla kardeşi Harun'un başını saçından tutup kendine doğru çekti.

Hârûn Mûsa'dan üç yaş büyük ve çok halim, (yumuşak huylu) bir zât idi. Bundan dolayı İsrailoğulları onu daha çok seviyorlardı.

C- "Hârûn:

"- Ey anamın oğlu dedi; bu kavim beni zayıf buldu ve az kalsın beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları sevindirme ve beni o zâlimler kavmi ile bir tutma."

Hârûn, Mûsa'nın ana-baba bir öz kardeşi iken,

"- Ey anamın oğlu!"

diye hitab etmesi ana hakkının daha büyük olmasındandır. Bir de, onların anneleri mü’mine idi ve Mûsâ için büyük korkular ve sıkıntılar yaşamıştı.

Hârûn (aleyhisselâm) hakkındaki olumsuz düşünceyi değiştirmek için kardeşi Mûsa'ya şöyle dedi:

"- Ben onlara engel olmak için elimden geleni yaptım; fakat onlar bana galıb geldiler; beni zayıf düşürdüler ve az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana, düşmanların sevinmesine sebep olacak bir şey yapma ve beni de zâlimlerden sayarak beni muahaze etme;

yahut beni de onlar gibi kusurlu sayma;

yahut ben, bu zalim kavimden ve onların zulmünden uzak olduğum halde benim de onlardan biri olduğuma inanma!"

151
"O zaman Mûsâ şöyle dedi:

"- Rabbim beni ve kardeşimi bağışla ve bizi rahmetine idhal et. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin."

Mûsâ da şöyle dedi:

"- Ey Rabbim, kardeşimin bir günahı olmadığı halde ona yaptığımdan dolayı beni ve eğer bir kusuru olmuşsa kardeşimi bağışla. Geçmiş hatalarımızı da affet. Bize daha başka nimetler de bahşederek rahmetine ıdhal et! Sen, merhamedilerin en merhametlisism. Bizi, hem dünyada, hem de âhirette rahmetine mazhar kıl!"

152
"Şüphesiz buzağıyı ilâh edinenlere Rabblerinden bir gazab ve dünya hayâtında bir zillet erişecektir. Ve müfterileri Biz böyle cezalandırırız."

Sâmirî gibi kalblerine buzağı sevgisi yerleşen ve buzağıyı ilâh edinmekte ısrar edenler var ya; işte onlara âhirette Rabblerinden mutlaka büyük bir gazab erişecek ve bu gazab, çeşitli azabları beraberinde getirecektir. Çünkü onların cürmü, cürümlerin en büyüğüdür ve suçların en çirkindir.

Dünya hayâtında da onlar için zillet vardır. Şöyle ki:

1- Gurbet zilleti,

2- Onları ve çocuklarını kapsayan meskenet zilleti,

3- Sâmirî'ye mahsus " Bana yaklaşmayın!" belâsı.

Rivâyete göre, Sâmkî'nin soyundan gelenler bu gün hâlâ o sözü söyler ve bir başkası, onlardan birine dokunduğu zaman, hepsi aynı anda sıtmaya yakalanmış gibi titrerlermiş.

O israîloğullarına erişen zillet, geçmişte gerçekleştiği halde burada, " onlara erişecektir" şeklinde gelecek kipinin kullanılması, haleflerin halını seleflere teşmil etmek kabilindendir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu İsraıloğullarından murat, tevbe edenleridir ve gazabtan murat da nefislerini öldürme emridir.

Gelecek kipinin kullanılması da şöyle izah edilmiştir:

Bu ifâde, kavminin fitneye düşüp buzağıyı tanrı edindikleri zaman Allahü teâlâ'nın, Mûsa'ya onlara gazab ve zillet erişeceğini haber verdiğinin hikâyesidir. Buna göre onların fiilleri, ilâhî gazabtan önce gerçekleşmiştir.

Ancak malûmun olduğu üzere âyetin siyak ve sibakı bu manaya açıkça manidir. Nitekim,

"Ve müfterileri Biz böyle cezalandırırız" ifâdesi de, bunun aksını çağrıştırır.

Zira söz konusu görüşe göre onlar, tevbe etmiş ve şehid olmuş kimselerdir. O halde bundan sonra da onları iftira ile vasıflandırmak nasıl mümkün olabilir?

Bir de, Allahü teâlâ, iftira edenleri, zahiren kahır, bâtınen lütuf ve rahmet olan bir ceza ile cezalandırmaz.

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyete konu olan İsrailoğullannndan maksad, onların, Resûlüllah ile çağdaş olan çocuklarıdır. Zira ataların fiillerinden dolayı çocukların ayıplanması meşhur ve örfen sabittir. Nitekim,

"Ve iz kateküm nefsen / Hatırlayın o zamanı ki (Hani) siz bir adam öldürmüştünüz...", " Hatırlayın o zamanı ki (Hani) şöyle demiştiniz: Ey Mûsâ..." âyetleri de bu kabildendir.

Bu görüşe göre, âyette zikredilen gazabtan murad, uhrevî gazabtır ve zilletten murad da öldürülmek, yurtlarından sürülüp çıkarılmak ve nihayet cızveve mahkûm edilmektir.

Başka bir görüşe göre,

- Buzağıyı ilâh edinen" lerden murad, gerçekten, bunu yapmış olanlardır,

- Onlara erişecektir" den murat da, onların halefleridir.

Ancak bu şekilde onların haleflerinin hallerinin, buzağıyı tanrı edinmiş olanların halleriyle birlikte zikredilmiş olduğunu söylemek, ağaç ile kabuklarını birbirinden ayırmak gibi bir şeydir.

153
"Günah işledikten sonra tevbe ve bunun arkasından iman edenlere gelince; onlar için Rabbin elbette bundan sonra da bağışlayıcı ve merhamet edicidir."

O kimseler ki,

- kötülük işledikten sonra ardından o kötülü ten tevbe ettiler,

- gerçek, hâlis bir iman ile inanarak o imanın gereği bir takım sâlih ameller işlediler ve birinci taife gibi yaptıkları kötülüklerde ısrar etmediler,

- işte o iman ile beraber o tevbeden sonra Rabbin, onların günahları ne kadar büyük ve çok olursa olsun, onları bağışlar ve onlara dünyevî ve uhrevî rahmetinden pek çok ihsan ve lûtufda bulunur.

154
"Mûsa'nın öfkesi geçince levhaları aldı. Onlardaki yazılarda Rabblerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardı."

A- "Mûsa'nın öfkesi geçince levhaları aldı."

Mûsa'nın kavminin, hatalarında ısrar edenlerle yaptıklarından tevbe edenler olmak üzere ikiye ayrıldıkları belirtıldıkten ve bu iki grubun akıbetlerine icmalen işaret edildikten sonra burada hikâyeye devam ediliyor.

Harun'un özür beyan ve kavminin de tevbe etmesi üzerine Mûsa'nın öfkesi dinince o yere attığı levhaları tekrar eline aldı.

Bu vakıadan da sarahaten anlaşılıyor ki, kavminin hikâye edilen pişmanlığı ve onun sonuçları, Mûsa'nın Tûr'dan gelmesinden sonra olmuştur.

B- "Onlardaki yazılarda Rabblerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardı."

-O levhalardaki yazılarda, yahut,

-o kırılan levhalarda, onların larılmasıyla neshedilen bölümlerde yalnız Rablerinden korkanlar için hidayet, yani hakkın beyanı ve halkı hayra ve iyiliğe irşad rahmeti vardı.

155
"Mikaatımız için Mûsâ kavminden yetmiş erkek seçti. Onları şiddetli bir sarsıntı yakalayınca Mûsâ şöyle dedi:

"- Rabbim eğer Sen dilemiş olsaydın onları ve beni bundan önce de helâk ederdin. Bizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından dolayı şimdi, bizi, hepimizi helâk mi edeceksin? O, Senin bir fitnen (sınaman)den başka bir şey değildir. Sen onunla dilediğini idlâl, dilediğine hidayet edersin. Sen, bizim velîmizsin; artık bizi bağışla, bize acı; Sen, bağışlayanların en hayırlısısın."

A- "Mikaatımız için Mûsâ kavminden yetmiş erkek seçti."

Şimdi tevbe isteği ve tevbenin gerçekleşme keyfiyetinin beyanına başlanıyor.

Mûsâ, o cürümler işlendikten sonra belirlenen vakit için kavminden yetmiş kişi seçti. Bazı müfessırlerın dedikleri gibi, daha önce söz konusu edilen kelâmın mikatı (Tevratı almak) için bunları seçmedi.

Tabiînden Süddî diyor ki:

"Allahü teâlâ, Mûsa'ya İsrâiloğullarından bazı kimselerle buzağıya tapmalarından dolayı Kendisinden özür dilemelerini emir buyurdu ve bunun için onlara bir vakit tayin etti. Bunun üzerine Mûsâ kavminden yetmiş kişi seçti."

Muhammed b. Ishak da şöyle diyor:

"Mûsâ, Allahü teâlâ'dan, yaptıklarından dolayı hem kendileri, hem de kavimlerinden gende kalanlar adına tevdie etmek için onlardan yetmiş kışı seçti."

Ulemadan bir çokları da şunları söylüyorlar:

"Mûsâ İsrâiloğullarının her sıbtından (oymağından) altı kişi seçti. Sonuçta yetmiş iki kişi oldu. Mûsâ:

" - İki kişi gelmesin!" dedi.

Bu sebeble aralarında tartışma çıktı. O zaman Mûsâ:

"- Bakın dedi; geride kalan, benimle gelenin sevabını alır!"

Bunun üzerine Kâleb ve Yûşâ adlarındaki zâtlar oturdular ve Mûsâ, diğerleri ile birlikte yola çıktı ve özellikle yanındakilere oruç tutmalarını, bedenlerini ve elbiselerini iyice temizlemelerini emretti. Katile Tûr-ı Sina'ya yöneldi. Nihayet dağa yaklaştıklarında bir bulut, dağı kapladı. Mûsâ, onlarla birlikte bulutla kaplı bölgeye girdi ve hepsi secdeye kapandılar. İşte o zaman Allahü teâlâ'nın Mûsâ, ile konuştuğunu duydular. O, ona emirler ve nehiyler veriyordu. İşte tevbe olarak kendi nefislerini öldürme emrini de bu sırada vermiş oldu.

B- "Onları şiddetii bir sarsıntı yakalayınca Mûsâ şöyle dedi:

"- Rabbim, eğer Sen dilemiş olsaydın onları ve beni daha önce de helâk ederdin. Bizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından dolayı şimdi bizi, hepimizi helâk mi edeceksin?"

Bu şiddetli sarsıntı, onları Allahü teâlâ'yi açıkça görmek istemeleri yüzünden yakaladı. Çünkü rivâyete göre kendilerini bürümüş olan sis veya bulut (el-ğamam) açılınca, Mûsâ'ya gelip dediler ki:

"-Biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana asla iman etmeyeceğiz!"

Bu sebeble onları şiddetli bir sarsıntı veya yıldırım yahut deprem yakaladı ve sonuçta hepsi cansız yere düştüler.

Her halde onlar,

"Sana asla iman etmeyeceğiz!" derken,

"- Biz, Allahü teâlâ'yi görmedikçe, kendi kendimizi öldürmemizi emreden sesin, O'nun sesi olduğunu tasdik etmeyeceğiz!" demek istemişlerdi.

Başka bir deyişle onlar fâsıd (geçersiz) bir kıyas ile, Allahü teâlâ'yi görmeyi, O'nun kelâmını duymaya kıyaslamışlardı.

İşte Mûsâ (aleyhisselâm) o korkunç hak görünce şöyle yakardı:

"- Ey Rabbimiz! Eğer Sen dilemiş olsaydın, daha önce buzağıya tapmakta ısrar ettikleri zaman onları, Seni görmek istediğimde de beni helâk ederdin."

Onun bu sözlerden maksadı, gelecekteki affı mûcib olması için geçmişteki affı yâdetmektir. Çünkü suçu itiraf etmek ve nimete şükretmek, hazır nimeti bağlar ve fazlasını da celbeder. Başka bir ifâdeyle bu,

"- Eğer biz helake müstahak isek ve buna engel yalnız Senin dilememen ise, Sen bize lütfedip eski cürümlerimizi bağışladığına göre, bu cürmümüzü de bağışlayabilirsin." demektir.

Bu kelâmı temenniye hamletmek,

"Bizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından dolayı şimdi bizi, hepimizi helâk mi edeceksin?" cümlesi engeldir. Bunun anlamı şudur:

"- Senin yüce şânının tafsilatını bilmeyen ve kaygan zeminlerde sebat gösteremeyen birtakım beyinsizlerin işledikleri suçlar yüzünden hepimizi helâk mi edeceksin?"

C- "O, Senin bir fitnen (smaman)den başka bir şey değildir. Sen, onunla dilediğini idlâl, dilediğine hidayet edersin."

Bu kelam, makabk için bir izahtır ve onların yanlışlarının kaynağım beyan etmek suretiyle özür dilemek anlamındadır. Yani,

"- Beyinsizlerin içine düştükleri fitne ve onun sebebi yüzünden bizi helâk mi edeceksin? Onların söyledikleri ancak Senin verdiğin mihnet ve imtihandır. Çünkü Sen, benimle konuşurken kelâmını onlara duyurdun da, o yüzden fitneye düştüler ve bulundukları yerde sebat göstermeyip fâsid kıyas ile onun yukarısına göz diktiler."

Bu fitnenin hükmü de şudur:

"- Sen, bu sebeble kimin dalâletini dilemiş isen onu saptırırsın ve artık o, hidayet bulmaz fakat hakka hidÂyetini dilediğin kimseyi de hidayete erdirirsin. Böylece o da, bu gibi hâdiseler karşısında sarsılmaz; aksine imanı daha da kuvvet bulur."

Ç- "Sen, bizim velîmizsin; artık bizi bağışla, bize acı; Sen bağışlayanların en hayırlısısın"

"- Bizim dünyevî ve uhrevî işlerimizin mütevelksi, bizim yardımcımız ve koruyucumuz ancak Sensin; o halde günahlarınızı bağışla ve dünyevî ve uhrevî rahmetinin eserlerini bize lütfeyle! Çünkü bağışlama ve merhamet veli olan kimsenin şanındandır."

Diğer bir görüşe göre ise, Mûsa'nın (aleyhisselâm),

"O, Senin fitnen (sınaman)den başka bir şey değildir" sözleri, büyük bir cür'ettir (cür'eten azıîmeten). Bunun için o, Allahü teâlâ'dan bağışlanma diledi.

Bu kelâm mâkablindeki duâ için bir izah mahiyetindedir. Burada mağfiretin zikri, bu makamda daha önemli olmasındandır.

156
"Bize hem bu dünyada hem âhıirette iyilik (hasene) yaz. Biz Sana döndük."

Allah da şöyle buyurdu:

"- Ben dilediğimi azabıma duçar ederim. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu da takva sahibi olanlara, zekâtını verenlere ve âyetlerimize iman edenlere yazacağım."

A- "Bize hem bu dünyada hem âhıirette iyilik (hasene) yaz. Biz Sana döndük."

"- Bize hem bu dünyada nimet, afiyet, güzel haslet; hem de âhirette güzel mükâfat ve cennet yaz! Şüphesiz biz Sana döndük ve tevbe ettik. Sana dönüp tevbe etmek de, kesin va'din gereği duanın kabulünü mûcibtir."

Hülâsa,

"- Biz, işlediğimiz büyük günahtan ve burada bizden sâdır olan Seni görmek isteğimizden vazgeçtik. Tevbe ettik ve özür dilemek için Sana geldik; artık tevbelerımızi kabul et, lütuf ve ihsanından yoksun kılma!"

Rivâyete göre, o şiddetli sarsıntı onları yakalayınca, hepsi öldü. Bunun üzerine Mûsâ Allahü teâlâ'ya yalvarıp yakarmaya başladı. Sonunda Allahü teâlâ, hepsini hayâta döndürdü.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sarsıntı ile hepsi sarsıldılar; az kalsın mafsalları ayrılıyordu ve helake çok yaklaştılar. Bu durum karşısında Mûsâ korkuya kapılıp ağlamaya başladı. İşte bunun üzerine Allahü teâlâ, bu belâyı onlardan kaldırdı.

B- "Allah da şöyle buyurdu:

"- Ben dilediğimi azabıma duçar ederim. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır."

Allahü teâlâ, buzağıya tapanların tevbesini, onların nefislerini öldürmeleri olarak tayin buyurunca, Mûsâ duasında zımnen bunun hafifletilmesini ve kolaylaştırılmasını diledi. Nitekim duasında,

" Bize bu dünyada iyilik yaz!" yani,

"- Meşakkat ve şiddetten uzak haslet yaz!" demişti.

Çünkü onların, kendilerinü öldürmelerinin ne kadar ağır bir azap olduğu açıktır. Buna cevab olarak Allahü teâlâ da buyurdu ki:

"- Ben kime azab etmek dilersem, onu azabıma uğratırım. Başkası buna müdahale edemez. Ve onlar da, Benim azab etmek istediğim kimselerdir. İşte bundan dolayıdır ki, onların tevbesini, dünyevi bir azab şeklinde tayin ettim.

Rahmetim ise, dünyada mü'mini de, kâfiri de, hattâ mükellef olsun veya olmasın, her şeyi kapsar ve dünyevî azap zımnında kavmine de rahmetimden bir nasib vardır."

Allahü teâlâ'nın dilemesi, rahmeti için de geçerlidir. Onun sarahatle ifâde edilmemesi, bunun gayet açık olduğunu bildirmek içindir.

C- "Onu da takva sahibi olanlara, zekâtlarını verenlere ve âyetlerimize iman edenlere yazacağım."

"O rahmeti,

- küfür ve günahlardan baştan ya da onlara bulaştıktan sonra sakınanlara,

- zekâtı verenlere,

- ve hiçbir şeyi ihlâl etmeksizin âyetlerimize bütünüyle sürekli olarak inananlara tahsis edeceğim."

Bu kelâmda Mûsa'nın kavmine tariz vardır. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- O rahmeti senin kavmine yazmadım; çünkü onlar, küfür ve günahlardan sakınanlardan değildir. Bundan dolayı dünyevî azabı içerse de, onlar için takdir edilmiş rahmet yeterlidir. Yine zekâtı ağır bir yükümlülük sayarak vermedikleri için onlara büyük ve özel rahmeti de yazmadım."

Namaz, diğer bütün ibadetlerden önemli olduğu halde burada yer verilmemesi takvanın zikriyle yeünilmesmden dolayıdır. Çünkü takva, bütün vâcib fiillerden ve sonuna kadar günahların terkinden ibarettir. Zekâtın zikredilmesi ise, anılan tarizden dolayıdır.

"Ayetlerimize iman edenler" ifâdesinde de Mûsa'nın kavmine tariz vardır. Çünkü onlar, Mûsa'nın o zamana kadar getirdiği büyük mucizeleri de, bulutların onları gölgelendirmesi, gökten kudret helvası ve bıldırcın kuşlarının indirilmesi gibi ondan sonra getireceği mucizeleri de inkâr ettiler.

157
"Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncilde (vasıflarını) yazılı buldukları o Resul ve ümmî Nebiye uyarlar. O, onlara iyiliği emir ve kötülüğü nehyeder. Onlara güzel ve temiz şeyleri (tayyibâtı) helâl; pis ve kötü şeyleri (habâisı) de haram kılar. Sırtlarmdaki ağır yükü indirir, üzerlerindeki bağları söküp atar. Artık o Peygambere inananlar, ona saygı gösterenler, ona vardım edenler ve onunla indirilmiş olan nura (Kur’ân'a) uyanlar var ya; işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

A- "Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncilde (vasıflarını) yazılı buldukları o Resul ve ümmî Nebîye uyarlar."

Benim o geniş rahmetime erenler, kendisine özel bir Kitab vahyettiğimız o Resui'e, mucize sahibi o ümmî Peygambere tabî olurlar.

Bir görüşe göre, Resul unvanı, Allahü teâlâ'ya; Nebî veya Peygamber unvanı ise, ümmete nisbetledir.

Ümmî kelimesine muhtelif manalar verilmiştir. Şöyle ki:

1. Ümmî, Anaya ya da Arab ümmetine mensub kimse demektir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"Biz, hesap, kitab (yazı) bilmeyen bir ümmetiz." buyurmuştur.

2. Umnaî, annesinden doğduğu gibi saf ve temiz kimse anlamını ifâde eder.

3. Ümmî, "Ümmü'l Kuraya, Şehirlerin Anası Mekke'ye" aidiyet anlamına gelir.

4. Ümmî, okuma ve yazmada mümarese (deneyim) sahibi olmayan, bununla beraber geçmiş ve geleceğin (evvel ve âhıirin) bütün bilgilerini nefsinde toplamış bulunan Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) sıfat veya ismidir.

Son Peygamber Hazret-i Muhammed'in adını ve vasıflarını, Yahudiler Tevrat'ta; Hıristiyanlar da İncil'de açık ve kesin olarak bulurlar ve o hakikatleri hakkıyla inceleyenler, o vasıfların Hazret-i Muhammed'e ait olduğunda asla şüphe etmezler.

O zaman incil henüz inmediği halde zikredilmesi, burada bahsi geçen Peygamberimiz ile Kur’ân-ı Kerimin, o zaman henüz gönderilmeden önce zikredilmiş olmaları kabilindendir.

B- "O, onlara iyiliği emr ve kötülüğü nehyeder. Onlara güzel ve temiz şeyleri (tayyibâtı) helâl, pis ve kötü şeyleri (habâisı) de haram kılar a'leyhımü'l-habâıse). Sırtlarmdaki ağır yükü indirir, üzerlerindeki bağları söküp atar."

Zeccâc, tefsirinde diyor ki.:

"Bu kelâm, daha önce yazılacağı icmalen va'dedilen rahmetin bazı hükümlerini zımnen açıklar. Çünkü burada belirtilen:

- iyiliği emir,

- kötülükten men'etmek;

- temiz şeyleri helâl,

- pis şeyleri haram kılmak;

- ağır mükellefiyetleri kaldırmak, hepsi bu geniş rahmetin eserleridir." Bir rahmet Peygamberi olan Resûlüllah,

- İsrâiloğullarına iyiliği emreder ve kütülükten nehyeder;

- geçmişteki zulümlerinin karşılığı olarak kendilerine haram kılınmış olan temiz şeyleri helâl; kan, domuz eti, riba (faiz) ve rüşvet gibi pis şeyleri de haram kılar.

- Kendi kendini öldürme (katl-i nefs)suretiyle tevbe,

- diyet meşru kılınmadan, amden veya hataen adam öldürmede kısas,

- suç işleyen uzvun kesilmesi (kat'ü'l-a'za),

-deride ve elbisedeki necaset yerinin kesilmesı,

- ganimetlerin yakılması (ve ihrakıi'l-ğanâim)

- cumartesi günü çaksma yasağı (tahrımü's-sebt) gibi ağır mükellefiyetleri hafifletir.

Tabiînden Ata diyor ki:

" Eski İsrâiloğulları namaza kalktıkları zaman kilim türünden çullar giyiyorlardı ve ellerini zincirle boyunlarına bağlıyorlardı. Bazıları da boyunun altındaki kemiği delip zincirin bir ucunu oraya, diğer ucunu da bir direğe bağlayıp kendilerini ibadete habsediyorlardı."

C- "Artık o Peygambere inananlar, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve onunla indirilmiş olan nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya; işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Bundan önce Peygamberimiz'in üstün vasıfları belirtilmiş, onun iyiliği emr, kütülükten nehyetmek, temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılmak suretiyle onları irsad ettiğine işaret edilmişti. Sun di burada da Peygamberimiz'e uymanın keyfiyeti öğretilmekte ve ona uyanların yüksek bir mertebe kazanacakları ve her iki cihanda da geniş bir rahmete mazhar olacakları bildiriliyor.

Onun nübüvvetine inanarak, emir ve yasaklarına saygı gösterenler, onu düşmanlarına karşı savunmak ve desteklemek suretiyle ona yardım edenler, ona indirilmiş olan Kur'ân'a ve onun sünneti ile sabit emir ve yasaklara uyanlar var ya; işte onlar, arzularına kavuşanların, kederlerden kurtulanların ta kendileridir. Onlar başka ümmetler değildir. Bu başka ümmetlere Mûsa'nındı kavmi de öncelikle dahildir; nitekim onlar da, tevbelerındekı korkunç meşakkatten kurtulamamışlardır.

158
"(Resûlüm) de ki:

"- Ey insanlar, ben sizin hepiniz için gönderilmiş Allah'ın Resulüyüm. O Allah ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Can veren de, can alan da O'dur. O halde Allah'a ve Resulüne iman edin. Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o Peygambere uyun ki hidayete eresiniz."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ey insanlar, ben sizin hepiniz için gönderilmiş Allah'ın Resulüyüm. O Allah ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O'ndan başka İlâh yoktur. Can veren de, can alan da O'dur."

Bundan önce her iki ilâhî Kitapta yazılı bulunan Resûlüllah'ın üstün vasıfları anlatılmış, her iki Kitab ehlinden ona uyanların şeref bulacakları ve iki cihan saadetine erecekleri beyan edilmişti.. Şimdi bu âyette de o saadetin sadece onlara değil fakat ona uyan herkese şamil olduğu vuzuha kavuşturuluyor. Çünkü Peygamberimiz'in elçiliğinın, bütün insanlar ve cinler için olduğu vurgulanıyor. Bilindiği gibi diğer peygamberlerin elçiliği yalnız kendi kavimlerine mahsustur.

Mûsa'nın dokuz mucize ile firavun ve onun devlet erkânına gönderilmesi, sırf,

- âlemlerin Rabbi Allah'a ibadet etmeleri,

- firavunun tanrı olduğu iddiasından vazgeçmeleri,

-Israiloğullarının esaretten ve baskıdan kurtulmuş olarak Mûsâ ile beraber gönderilmesi içindi.

Tevrat'ın hükümleri ile amel etmek İsrâiloğullarına mahsustur.

" O'ndan başka İlâh yoktur." ifâdesi, makabli için bir açıklama mahiyetindedir. Çünkü gerçek ilâh ancak kâinatın hükümranlığı kendisine ait olandır; başkası değil.

"Can veren de, can alan da O'dur." ifâdesi de, Allahü teâlâ'nın ulûhıyyetini ziyadesiyle açıklamak içindir.

B- "O halde Allah ve Resulüne iman edin. Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o Peygambere uyun ki hidayete eresiniz."

Burada Peygamber'den gıyabî ifâde şekliyle Resul unvanı ile söz edilmesi, emrine uyulması gerekliliğini mübalağa ile (kuvvetle) ifâde etmek içindir.

Resulün, ümmî Peygamber olarak vasıflandırılması, medh ü sena etmek,

- durumunu etraflıca açıklamak,

- her iki ilâhî Kitab'ta yazılı son Peygamberin kendisi olduğunu tesbit etmek içindir.

"O, Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eder" ifâdesi,

" O, Allahü teâlâ tarafından kendisine ve diğer Peygamberlere indirilmiş olan Kitablara ve vahiylere iman eder" demektir ki bu beyan her iki Kitab ehlini, kendilerine verilen emirlere uymaya teşvik içindir.

Yine, bu âyette, Allahü teâlâ'ya olan imanının sarahatle zikredilmesi, Allahü teâlâ'ya olan imanın, O'nun sözlerine olan imandan ayrılamayacağına ve onsuz gerçekleşemiyeceğine dikkat çekmek içindir.

" kelimeler" bir kırâete göre "kelime" olarak okunmuştur. Bu kırâete göre kelimeden maksad,

- ya kelimenin cinsi,

- ya da Kur'ân'dır.

Buna göre, Peygamber e, başka bir cihetten değil fakat kendisine Kur'ân nazil olduğu için iman edilmelidir.

Yahut kelimeden murat, İsa'dır Buna göre İsa'ya iman etmeyenin imanı geçersiz olur.

Bu âyette, hidayete ermek.

- Allah'a ve Resulüne iman,

- ve din işlerine ilişkin bütün emir ve yasaklarda Resûlüllah'a uymaya mütevakkıftır. Şu halde:

Resûlüllah'ı tasdik edip de onun şerıatinin hükümlerini kabul etmek suretiyle ona uymayan kimse, hidayetten uzaktır ve o dalâlet içindedir.

159
"Mûsa'nın kavminden bir topluluk vardır ki onlar hak ile hidayet eder ve adaleti yerine getirirler."

Bu âyet,

- rahmet,

- takva,

- ve âyetlere imanın, yalnız Resûlüllâh'ın ümmetine mahsus;

- Mûsa'nın eski kavminin de her türlü hayırdan mahrum olduğu fikrini reddeder.

Eski Benî İsrail'in hepsi de, kötü halli değildir; fakat bunlardan öyleleri vardır ki, onlar insanları hakka ve hakikate hidayet eder ve aralarında adaleti yerine getirirler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyete konu olanlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e iman eden Yahudîlerdir. Ancak o Yahudilerin daha önce anlatılmış olmaları, bu görüşün isabetine engeldir.

Bir diğer görüşe göre ise, Isrâiloğulları, azgınlık ve taşkınlıkta çok ileri gidip nihayet Peygamberleri öldürmeye teşebbüs edince, onlardan bir oymak (sıbt), bunların yaptıkları ile ilgileri olmadığım ilân ettiler ve Allahü teâlâ'dan özür dileyip kendilerini bu azgınlardan ayırmasını niyaz ettiler. Bunun üzerine Allahü teâlâ'nın inâyetiyle, toprağın altında onlara bir tünel açıldı ve onlar, bir buçuk sene bu tünelde yürüyüp nihayet Çin'in ötesindeki topraklarda yeryüzüne çıktılar, işte onlar bu gün de, o topraklarda hanîf (hakka yönelmiş) ve Müslüman olarak yaşıyor ve bizim Kıblemize yöneliyorlar. Ve Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre, Cebrâîl , İsrâ gecesi Peygamberimiz'i oraya da götürmüş ve Peygamberimiz de onlarla konuşmuş. O zaman Cebrâîl , onlara:

"- Siz kiminle konuştuğunuzu biliyor musunuz?" diye sormuş.

Onlar da:

"- Hayır! "demişler. Cebrâîl :

"- Bu, Ümmî Peygamber Muhammed'dir!" demiş.

Onlar da, Peygamberimiz'e iman etmişler ve demişler ki:

"- Ya Resûlallah! Mûsâ, sizden kim, Ahmed'e yetişirse, benden ona selâm söylesin!" diye tavsiye etmiş.

Bunun üzerine Peygamberimiz de, Mûsa'nın selâmını almış, sonra da onlara Kur'ân sûrelerinden Mekke'de inmiş on sûreyi okumuş.

O zaman namaz ve zekâttan başka farz yokmuş. Peygamberimiz, onlara bulundukları yerde kalmalarını emir buyurmuş. Onlar o zamana kadar cumartesi tatili yapıyorlarmış. Peygamberimiz cuma günü tatil yapmalarını ve cumartesiyi artık terk etmelerini söylemiş.

Ancak bu görüşe göre, Mûsa'nındı kavminden bazıları onun getirdiği şer'î hükümlerin hepsine iman ettikleri halde hidayeti yalnız bunlara tahsis etmek uzak bir tevcih olur.

160
"Ve Biz, onları ayrı ayrı topluluklar halinde on iki sıbta ayırdık. Kavmi çölde istiska ettiği (kendisinden su istediği) zaman Mûsa'ya,

"- Asanı taşa vur!" diye vahyettik.

O anda, taştan on iki göz kaynayıp fışkırdı. Her sıbt (oymak, topluluk) su içeceği yeri bildi. Biz, bulutu onlara gölgelik yaptık ve üzerlerine kudret helvası ile bıldırcın indirdik.

Sizi rızıklandırdığımız şeylerin temiz ve güzel olanlarından yiyin!" dedik. Onlar Bize zulmetmediler fakat kendi nefislerine zulmettiler."

A- "Ve Biz, onları ayrı ayrı topluluklar halinde on iki sıbta ayırdık. Kavmi çölde istiska ettiği (kendisinden su istediği) zaman Mûsa'ya,

"- Asanı taşa vur!" diye vahyettik.

O anda, taştan on iki göz kaynayıp fış kırdı. Her sıbt (oymak, topluluk) su içeceği yeri bildi."

Mûsa'nın kavmi, kötü hareketlerinin cezası olarak Tîh çölüne düşüp orada şıddetk susuzluğa maruz kalınca, Mûsa'dan su istemişlerdi. Mûsâ da, onlar için Allahü teâlâ'ya duâ etti. O da Mûsa'ya

"- Asanı taşa vur!" diye vahyetti.

Açıkça anlaşıldığı gibi bu ilâhî emir, Mûsa'nın niyazı olmadan sadece onların su istemesi ile gerçekleşmemiştir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur:

" Mûsâ, çölde kavmi için istiska etmişti (su istemişti)."

Mûsa'nın, asasını vurduğu taş ile ilgili izahat, Bakara sûresinin tefsirinde geçti.

B- "Biz, bulutu onlara gölgelik yaptık ve üzerlerine kudret helvası ile bıldırcın indirdik.

"- Sizi rızıklandırdığımız şeylerin temiz ve güzel olanlarından yiyin!" dedik.

Onlar, Bize zulmetmediler fakat kendi nefislerine zulmettiler."

Rivâyet olunduğuna göre, kudret helvası, onlara şafaktan güneş doğuncaya kadar kar gibi yağıyordu; her şahıs için bir sa' (yaklaşık 3 kilo) düşüyordu. Güney rüzgârları da, onlara bıldırcın kuşları getiriyordu. Böylece her şahıs ihtiyacı kadar bıldırcın kesiyordu.

161
"Hani onlara şöyle denmişti:

"- Bu karye (kasaba veya şehir)de oturun; dilediğiniz yerden yiyin. "Hıtta!" deyin; kapıdan secde ederek girin. Biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlerin mükâfatını artıracağız."

Bu kasaba veya şehir Beytü'l-Makdis (Beytü'l-Mukaddes) veya Kudüs'dür.

Diğer bir görüşe göre ise, Eriha'dır. Bu şehirlerde Amalika denen ve Ad kavminin devamı olan güçlü insanlar (el-cebbârîn) oturuyorlardı. Reisleri b. Anak idi.

" Bu şehirde oturun!" ifâdesındeki maksad Bakara sûresinde " girin!" emrinde olduğu gibi, sükna ve ikamettir. Bundan dolayı burada " yiyin" zikriyle yetinilmiş "bol bol" kelimesi zikredilmişdir.

Yani, bunun anlamı şudur:

"- Şu Kudüs veya Eriha şehrine girin, orada yerleşin ve oturun. Etrafındaki nimetlerden dilediğiniz gibi yiyin; kimse size rakip omıasın."

İşte bu şekilde sürekli yemek, ancak bol bol ve sınırsız olabilir.

"- Ve şehrin kapısından girerken, Allahü teâlâ, sizi Tîh çölünden kurtardığı için O'na şükür olarak secde edin!"

Bakara süresindeki " girin!" emrinin, " hıttah (bağışlanmak istiyoruz) deyin!" emrinden önce zikredilmiş olması, bu tertibe halel getirmez. Çünkü emredilen husus, bu iki fiili birleştirmektir; ikisi arasındaki sıra önemli değildir.

Eğer anılan şehir Eriha ise, rivâyete göre onlar, Eriha'ya girmişlerdi. Mûsâ, İsrâiloğullarmdan hayâtta kalanları veya onların çocukları ile Eriha'ya yürümüş ve orayı fethetmişti. Nitekim Mâide sûresinde geçti.

Ama eğer bu şehirden murat Beytü'l-Makdis ise, İsrâıloğulları, Mûsa'nın sağlığında Kudüs'e giremediler. Bu takdirde kapıdan murat, ona yönelerek namaz kıldıkları Kubbe Kapısı (el-Babü'l-Kubbe)dır.

162
"Fakat onlardan zulmedenler, o sözü kendilerine söylenenden başka bir sözle değiştirdiler. Biz de yaptıkları bu zulme karsı semadan üzerlerine azab yağdırdık."

A- "Fakat onlardan zulmedenler, o sözü kendilerine söylenenden başka bir sözle değiştirdiler."

İsrâiloğullarrı, emrolunduklan tevbe ve istiğfar sözünü değiştirdiler ve onun yerine hiç hayrı olmayan bir söz koydular.

Rivâyet olunuyor ki, İsrailoğulları, kıçları üstünde sürünerek kapıdan içeri girdiler ve "bağışlanmak istiyoruz" yerine, " buğday" dediler.

Bir görüşe göre de, onlar, Allahü teâlâ'nın emrini hafife alarak ve Mûsâ ile alay ederek, Nabtî diliyle, kızıl buğday anlamında, "hatten şemkasen" dediler.

B- "Biz de yaptıkları bu zulme karşı semadan üzerlerine azab yağdırdık."

Onların öteden beri, yapageldikleri zulümlerinden dolayı onları cezalandırdık; sadece o sözü değiştirmelerinden dolayı değil.

Bu iğrenç azabtan murat, taun hastalığıdır. Rivâyet olunuyor ki, bir saat içinde İsrailoğullarından yirmi dört bin insan öldü.

163
"(Resûlüm), bir de onlardan deniz kenarında bulunan bir karyenin (kasaba veya şehir) haberlerini sor. Hani onlar, cumartesi (sebt) günü yasağına riayet etmiyorlardı. Cumartesi günü balıklar akın akın geliyor, sair günler geliniyorlardı. Böylece Biz, onları yoldan çıkmış olmaları sebebiyle sınıyorduk."

A- "(Resûlüm), bir de onlardan deniz kenarında bulunan bir karyenin (kasaba veya şehir) haberlerini sor."

"- Resûlüm sen, çağdaşın Yahudilere, kendilerine serzeniş olmak, onların küfrünü ve Allahü teâlâ'nın sınırlarını aştıklarını açıklamak üzere bir de şunu sor! "

Soru, ancak din kitapları ile çok meşgul olan Yahudilerin bilebildikleri cinstendi. Oysa Peygamber onların bildikleri her şeyi biliyordu. Söz konusu bu bilgiler vahiy suretiyle Peygamber'e iletiliyordu.

Deniz kıyısındaki bu yerleşim merkezi, Medyen ile Tûr dağı arasında bulunan Eyle kasabasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kasaba Medyen'dir.

Son bir kavle göre ise, Taberiye'dir.

B- "Hani onlar, cumartesi (sebt) günü yasağına riayet etmiyorlardı."

Adı geçen kasaba halkı, cumartesi günü avlanmakla, Allahü teâlâ'nın koyduğu yasağı çiğniyorlardı. Oysa cumartesi günü ibadetten başka şeylerle meşgul olmaları yasaklanmıştı.

C- "Cumartesi günü balıklar alan akın geliyor, sair günler geliniyorlardı."

Balıkların onlara İzafe edilmesi, "hıîtanühûm/balıkları" (hût / balık, çoğulu: hıîtan) buyrulması, o balıkların kendilerine hâs balıklar olduğunu bildirmek içindir. Çünkü bu balıklarda, aynı cinsten diğer balıklarda bulunmayan hârika özellikler vardı.

Yahut bundan maksat, o bölgede bulunan balıklardır. Onların bazı cumartesi günleri gelip diğer bazı günler gelmemeleri, insanların cumartesi günleri ibadetle meşgul olmaları sebebiyle kendilerine dokunmadıklarını itiyat olarak bilmelerindendi.

Böylece onlar cumartesi günleri ibadetle meşgul olduklar zaman, balıklar suyun üstünde açıkça sahilin yakınma kadar geliyorlardı. Ama cumartesi gününün kudsiyetini gözetmedikleri zaman da, avlanmak korkusuyla geliniyorlardı.

Ç- "Böylece Biz onları yoldan çıkmış olmaları sebebiyle sınıyorduk."

İşte Biz, onları, fısklan sebebiyle sınıyorduk ki düşmanlıklarını ortaya çıkaranın ve onları muahaze edelim.

164
"Hani onlardan bir topluluk şöyle demişti:

"- Allah'ın şiddetli bir azab ile helâk veya azab edeceği bir kavme niçin nasihat verir durursunuz?"

Onlar da dediler ki:

"- Rabbinize ma'zeret beyan edekm; bir de belki sakınırlar diye..."

Bu âyet, onların düşmanlıktakı ısrarlı tutum ve davranışlarını, öğüt ve uyarılarla bundan vazgeçmediklerini açıklar.

Onlardan, öğüt vermek için kolay ve zor bütün yolları deneyen sâlih bir grup, faydası ve etkisi olur umuduyla diğer öğütçülere:

"- Allahü teâlâ'nın tamamiyle helâk edeceği ve yeryüzünü kendilerinden temizliyeceği yahut köklerini kazımadan çetin bir azab ile cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt verir durursunuz?" demişlerdi.

Bir görüşe göre de bu beyan:

"- Fısklarına ve azgınlıklarına son vermedikleri için, Allahü teâlâ'nın dünyada perişan ya da âhirette azab edeceği bir kavme ne diye öğüt verir durursunuz?" demektir.

Burada tereddüt (ya helâk, yahut çetin azap), ikisinden birinin mutlaka olacağı anlamındadır.

Bunu söylemeleri,

- öğüdün onlara fayda vermeyeceğini iyice anlatmak,

- yahut o kavme korku salmak,

- veyahut öğüdün hikmet ve faydasını sormak içindir.

Her halde bunu, öğütten yararlanmalarını teşvik İçin kavmin huzurunda söylemişlerdir. Zira onlara helâk ve azabın kesin olarak gerçekleşeceğim ifâde etmek, onların kalbine korku ve endişe vermek demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, bunlardan murat, helâk olan fırkadan belli bir topluluktur. Onlar öğütçülerini red ve alaya almak için bu karşılığı vermişlerdir. Ancak bu görüş isâbetli değildir. Nitekim gelecek kelâmdan bunu anlayacaksın.

165
"Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca, Biz de kötülükten men edenleri kurtardık; zulmedenleri de yoldan çıkmış olma (fisk)ları sebebiyle şiddetli bir azaba uğrattık."

Onlar, sakillerinin, kendilerine verdikleri öğütleri, terk ve onlardan tamamen yüz çevirince, Biz de, kötülükten men'eden o öğütçü iki fırkayı kurtardık ve haddi aşmak ve emre muhalefetle zulmedenleri de, fıskları, itaatten çıkmaları, yani zulüm ve düşmanlıkta ısrar etmeleri sebebiyle çetin bir azab ile yakaladık.

166
"Onlar kendilerine nehyedilen şeylerden vazgeçmeyince Biz de onlara:

"- Aşağılık maymunlar olun!" dedik."

Muhtemeldir ki, Allahü teâlâ, onlara çetin bir azab verdi fakat onları tamamen yok etmedi. Nihayet onlar, vazgeçmeyip azgınlıklarını daha da arttırınca, onları mesnetti (maymunlara çevirdi).

Onlar, temerrüt ve tekebbür gösterip kendilerine yasak edilen fiilleri terk etmeyince, Biz de onlara:

Aşağılık, zelil ve insanlardan uzak maymunlar olun!" dedik.

Burada emirden murat, sözlü emir değil, yaratmak anlamındaki emirdir. Burada meshın (maymun suretine dönmenin), onların yasaklandıkları işlere son vermemekte ısrar etmelerine bağlanması, azabın asıl sebebi, emir ve nehiylere muhalefetleri ve Allahü teâlâ'ya karşı gelmeleridir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki çetin azabtan murat da, meshtir; ikinci cümle de, birincinin izahıdır.

Rivâyet olunuyor ki, Yahudiler, önce bizim gibi cuma gününü ibadete ayırmakla emrolundular; fakat onlar cuma gününü bırakıp cumartesi gününü seçtiler. İşte,

" Hakkında ihtilâf ettikleri cumartesi günü onlara farz kılındı" âyetinden kastedilen de budur. İşte Yahudiler, bu şekilde cumartesi ibadeti ile imtihan olundular ve o gün avlanmak kendilerine haram kılındı; o güne saygı duymaları emrolundu. Bu yüzden de cumartesi günleri balıklar, sanki dar bir nehir geçidinden geçiyorlarmış gibi su yüzünü kaplayacak şekilde onların sahillerine geliyorlardı; diğer günlerde ise uğramiyorlardı. Uzunca bir süre böyle devam ettikten sonra bir gün iblis (belki de İblis huylu bir insan) çıka geldi ve onlara:

"- Size yalnız cumartesi günü avlanmak yasak edilmiştir. Siz de denizde, girilmesi kolay, çıkılması zor havuzlar çevirin!" dedi.

Onlar da böyle yaptılar. Böylece onlar, cumartesi günleri balıkları o havuzlara sevkediyorlardi; balıklar oraya girince bir daha çıkamıyor ve onlar da Pazar günü balıkları yakalıyorlardı. Onlardan bir adam, bir balık yakaladı ve onun kuyruğunu bir urganla sahildeki bir kuru ağaca bağladı; sonra Pazar günü de onu kızarttı. Komşusu da balık kokusunu alınca, gidip tandırına baktı ve pişen balığı gördü. Bunun üzerine ona: "Mutlaka Allahü teâlâ yalanda sana bir ceza verecektir" dedi. Fakat adama bir azab gelmeyince, ondan sonraki cumartesi günü bu defa iki balık yakaladı. Başkaları da, onlara âcil bir azap gelmediğini görünce, onlar da cumartesi günleri balık tutup yemeye ve tuzlayıp satmaya başladılar. O şehrin nüfusu yetmiş bin idi. Bunlar üç gruba ayrıldılar:

Bir grup, yasağı gözetmeye devam ettiler.

Bir grup, öğüt vermekten usandılar ve öğüt verenlere:

"- Niçin Allahü teâlâ'nın helâk edeceği, yahut çetin bir azaba uğratacağı kavme öğüt verir durursunuz?" dediler.

Bir grup da, işledikleri suçu sürdürdüler. Bunun üzerine Müslümanlar, onlara:

"- Biz artık sizinle bir arada oturmayacağız!" dediler ve sonra şehri bir duvarla ikiye böldüler. Şehrin Müslümanlar için ayrı, yasağı çiğneyenler için ayrı bir kapısı oldu. Davud da, onlara lanet okudu. Bir gün yasağı gözetenler, meclislerinde toplanınca baktılar ki, mütecaviz gruptan hiç kimse evinden dışarı çıkmadı. Müslümanlar:

"- Her halde bunlara bir hal oldu!" dediler.

Gidip bakınca bir de ne görsünler; hepsi maymun olmuşlar! Kapılarını açıp yanlarına girince, maymunlar, insan akrabalarını tanıdılar; insanlar ise, onları tanımadılar. Maymunlar, akrabalarının yanına gelip onların elbiselerim kokluyorlardı ve ağlıyorlardı. Akrabaları da, onlara:

"- Biz sizi nehyetmedik mi?" diyorlardı.

Maymunlar da, başları ile işaret ederek:

"- Evet!" diyorlardı. Üç gün sonra da hepsi öldüler.

Diğer bir görüşe göre ise, maymuna dönüşenler, onların gençleri idi. Yaslıları ise, domuz suretine girdiler.

Tabiî âlimlerinden Mücâhid'e göre ise, onların bedenleri değil, kalpleri masholundu.

Hasen-ı Basrî diyor ki:

"- Vallahi, onlar, dünyadaki insanların yediği yemeklerin en vahimini, dünyadaki rezilliğin en ağırını, âhiretteki azabın da en uzun olanım yediler.

Allah'a yemin ederim ki, hiçbir kavmin yakalayıp yediği balık, Allahü teâlâ katında Müslüman bir adamı öldürmekten daha büyük cinayet değildir. Fakat Allahü teâlâ, bir vade tayin buyurmuştur ve o vade (kıyamet) daha belak ve daha acıdır."

167
"(Resûlüm), hani Rabbin şunu ilân etmişti:

"- Kıyamete kadar onlara en kötü azabı (sûe'l-azâb) yapacak birini mutlaka gönderecektir."

A-" (Resûlüm), hani Rabbin şunu ilân etmişti:

"- Kıyamete kadar onlara en kötü azabı (sûe'l-azâb) yapacak birini mutlaka gönderecektir."

"Ey Resûlüm! Hanı Rabbin, Yahudilere, zeki bir topluluk olarak cizyeye (baş vergisine) mahkûm olmak gibi en kötü azabı kendilerine uygulayacak birini kıyamete kadar musallat kılmayı nefsi üzerine vâcib kılmıştı."

Nitekim Allahü teâlâ, (celle celâlühü) Süleyman'dan (aleyhisselâm) sonra onların üzerine Buhtenassari gönderdi o da onların ülkesini tahrip etti; savaşçılarını öldürdü; kadınlarını ve çocuklarını esir aldı ve kalanlarını da cizyeye mahkûm etti. İşte Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gelinceye kadar Yahudiler, Mecûsî hükümdarlara cizye vermeye devam ettiler. Yahudiler, Peygamber ile yaptıkları bütün andlaşmaları bozduktan sonra Peygamber de gerekli dersleri verdi ve onlara cizye koydu. Yahudiler, (islam hükümranlığı devam ettiği sürece) hep cizyeye mahkûm kalacaklardır.

B- "Şüphesiz Rabbin sür'atle cezalandırıcıdır ve şüphesiz O, çok bağışlayan (Gafûr)dır, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Allahü teâlâ, dünyada onların cezasını verecektir. Tevbe ve iman edenler için ise, Allahü teâlâ, şüphesiz çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.

168
"Onları yeryüzünde bir çok ümmet (topluluk)lere ayırdık. İçlerinden bir kısmı sâlih kimselerdir. Bir kısmı da bunlardan başkadır. Onları da belki hakka dönerler diye bazen iyilik (hasenat), bazen de kötülük (seyyiat) ile sınadık."

Biz, İsrâiloğullarını yeryüzünde dağıtıp her fırkasını ayrı bir ülkeye gönderdik; Öyle ki, dünyanın her tararında Isrâıloğullarından bir topluluk vardır. Bunu, gelecek nesillerinin de dünyada bir hakim gücü olmaması için yaptık. İsrâiloğullandan iyi olanlar da vardır ki, onlar, Medine'de iman edenler ve onların yolundan gidenlerdir. Onlardan kâfirler ve fasıklar da vardır. Belki içinde bulundukları küfür ve günahlardan dönerler diye onları nimet ve zahmetlerle denedik.

169

"Nihayet onların ardından halefleri geldi; onlar Kitab (Tevrat)a vâris oldular. Onlar bu edna dünyanın menfaatlerini alıyor ve şöyle diyorlar:

Bizler mağfiret edileceğiz!"

Onlara onun gibi bir menfaat gelse onu da alırlar. Pekiyi, Kitab'ta Allah hakkında haktan başka bir şey söylemiyeceklerine dair onlardan mîsak (kesin söz) alınmamış mıydı? Ve onlar Kitabin içerdiğini okumamışlar mıydı? Ahıret yurdu, takva ehli için daha hayırlıdır. Akledemiyor musunuz?"

O Yahudilerin ardından Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)ın asrında birtakım kötü insanlar, Tevrat'ı seleflerinden devralarak ona vâris oldular. Bu Yahudiler, Tevrat'ı okuyup onda yazılı olan hakikatlere vâkıf oldukları halde haksız hükümler vermek ve ilâhî kelâmı tahrif etmek karşılığında dünya malını alırlar ve:

Allahü teâlâ, bundan dolayı bizi muahaze etmez; biz bağışlanacağız, mağfiret edileceğiz!" derler.

Onlar bir yandan bağışlanmayı umarken, öte yandan günahlarında ısrar ediyorlar. Günahlarından tevbe etmiyorlar ve benzeri bir günah fırsatı önlerine çıkınca onu da kaçırmıyorlar.

Tevrat'ta, Allahü teâlâ hakkında, hak ve hakikatten başka bir şey söylemeyeceklerine dair kendilerinden söz alındığı halde tevbesiz olarak kesinlikle bağışlanacaklarını söylemeleri Allahü teâlâ'ya iftiradır ve Tevrat'taki sözlerini bozmaktır. Ahiret yurdu, bunların yaptıkları fenalıklardan sakınanlar için daha hayırlıdır. Yine de akıl edip bu hakikati anlamaz mısınız? Artık ebedî nimetleri, ilâhî azaba sebep olan değersiz dünya malına değişmeyin.

170
"Onlar ki Kitab'a sarılırlar, namazı da dosdoğru kılarlar. Şüphesiz Biz, ıslah edenlerin ecrini zayi etmeyiz."

O kimseler ki, din işlerinde ilâhî Kitab'a sımsıkı sarılırlar...

Mücâhid diyor ki:

"- Bunlar, Abdullah b. Selam ile onun arkadaşları gibi Ehl-i Kitab'tan olup,

- gerçek bir imanla Mûsa'nın getirdiği Tevrat'a sımsıkı sarılanlar,

- onu tahrif etmeyenler,

- onun hakikatlerini gizlemeyenler,

- ve onu yemlik olarak kullanmayanlardır." Tabiînden Ata ise diyor ki:

" Bunlar, Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetidir."

. Bu âyette, bütün ibadetler arasından namazın zikredilmesi, en üstün ibadet olmasından dolayıdır.

171
"Hani bir zamanlar o dağı gerçekten bir gölgelikmiş gibi İsrâıloğulları üzerine kaldırmıştık da, üstlerine düşecek sanmışlardı.

(Onlara şöyle demiştik:)

"- Size verdiğimizi kuvvetle alın ve içindeki (emir ve nehiy)leri hatırlayın. Tâ ki takvaya eresiniz."

Hatırlayın o zamanı ki, Tûr dağını yerinden söküp gerçekten bir gölgelikmiş gibi İsrâiloğulları üzerine kaldırmıştık ve onlar onun üstlerine düşeceğine inanmışlardı. Çünkü dağ, havada durmaz ve onlar, dağın,

üstlerine düşmesi ile tehdit ediliyorlardı. İsrâiloğulları, Tevrat'ın hükümlerini ağırlığını ileri sürerek kabul etmiyorlardı. Allahü teâlâ da Tûr dağını onların üzerine kaldırdı ve onlara:

Eğer Tevrat'ın içindeki hükümleri kabul ederseniz ne âlâ, yoksa dağ, kesinlikle üstünüze düşecektir. Öyleyse size verdiğimiz Tevrat'ı ciddiyet ve azimetle alın; onun hükümlerinin güçlüklerine katlanın; hükümlerini uygulayın ve onları unutulmuş gibi terk etmeyin ki, bu şekilde kötü işlerden ve rezil ahlaktan sakınmış, takva sahibi insanlar zümresine dahil olasınız."

172
"(Resûlüm), hani Rabbin Ademoğullanndan, onların arkalarından zürriyetlerini almış ve kendilerini şahit tutarak:

"- Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuştu.

Onlar da:

"- Evet, Rabbimizsin; şahidiz!" demişlerdi. Bu, kıyamet günü:

"- Biz bundan gaafıldik!" dememeniz içindir."

A- "(Resûlüm), hani Rabbin Ademoğullanndan, onların arkalarından zürriyetlerini almış ve kendilerini şahit tutarak:

"- Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuştu."

Daha önce Yahudilerden alınan Tûr mîsakından bahsedilmişti. Şimdi burada da bütün insanlardan alınan genel mîsak dile getiriliyor.

Bu mîsak, Âdemoğullan, annelerinin rahmine yerleştirilmeden önce henüz babalarının sulbünde iken alınmıştır.

Bazıları, "zürriyetleri"nden murat, onların çocuklarıdır. Yahudilerin selefleri, Ademoğullarma; Resûlüllah'a çağdaş Yahudiler de bu zürriyetlere dahildir; demişlerdir.

Ancak bu doğru bir tevcih değildir. Burada Âdemoğullan ve zürriyetlerı kavramı bütün insanlara şamil iken, bunu selef ve halef Yahudilere tahsis etmek, Kur’ân'ın azamet ve mükemmeliyetine halel getirir.

Allahü teâlâ'nın onları kendilerine şahit tutması,

- ulûhiyyetini ve birliğini.,

- tapılacak başka ilâh bulunmadığını,

- ve diğer hükümleri onlara ikrar ettirmek içindir.

"- Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demek,

"- Ben sizin bütün işlerinizin yegâne ve mutlak maliki ve murebbisi değil miyim?" demektir. Bu itibarla mâbudiyet hakkı da buna dahildir ve bu, mâbudiyetin yalnız O'na tahsisini gerektirir.

B- "Onlar da:

"- Evet, Rabbimizsin, şahidiz" demişlerdi."

Onlar da:

"- Evet, biz nefsimize şahadet ederiz ki, Sen gerçekten yegâne Rabbimiz ve İlâhımızsın; Senden başka Rabbimiz yoktur." demişlerdi.

Nitekim hadis-i şerifte de böyle varıd olmuştur.

Bu kelâm, Allahü teâlâ'nın, fıtratı itibariyle insanı tevlîd ve İslama götüren âfakî ve enfusî delilleri anlamaya istıdadk yarattığının ifadesidir.

Nitekim Peygamber:

" Her doğan çocuk, fıtrat üzere doğar." buyurmuştur.

Yukardaki temsilin izahı şöyledir:

Allahü teâlâ, önce kullarına kendisini tanıma imkânları behşetmiş sonra da onlara ulûhiyyetini tanıma mükellefiyeti yüklemiştir. Allahü teâlâ, varlığını kabul ve teslim etmeleri için kullarına akıl ve basiret gibi içde (enfüsî); diğer eşya gibi dişda (afakî) deliller vermiştir, insanlar da bu deliller karşısında Allah'ın varlığını, birliğini ve O'nun münhasır ulûhiyyetini kabul ve ikrar etmişlerdir.

Yoksa hakikat-i halde Yüce Rabbimizin, Ademoğullarının sırtlarından zirrıyet çıkarması, şahit tutması, sual sorması, cevap alması yoktur. Bu,

" Sonra (Allah) duman hâlinde olan göğe yöneldi de ona ve arza:

"- İsteyerek veya istemeyerek gelin!" dedi." âyeti kabilindendir.

C- "Bu kıyamet günü:

"- Biz bundan gaafildiki"dememeniz içindir."

Burada hitab Rasûlullah'ın muasırı Yahudilere yöneltilmiştir. Amaç, onları daha ağır bir şekilde ilzam etmektir.

Yahut hitab, hem bu Yahudilere, hem de tağlib yoluyla eski Yahudîleredir. Ancak bu hitab, hikâye edilen kelâma dahil değildir.

Demek istenen şudur:

"- Ey kâfirler! Biz bunları kıyamet günü akıbetiniz belli olunca "Biz gerçekten tek Tanrının varlığından ve onun koyduğu hükümlerden habersizdik; biz bu konuda uyarılmadık." demeyesiniz diye yaptık."

Çünkü yukarıda zikredildiği gibi, insanlar hakkı anlamaya ve bilfiil yerine getirmeye muktedir olarak yaratılmışlardır. Bunun aksini ileri sürmek mümkün değildir. Hiç kimse, insanların sağlam bir fıtrat üzere yaratılmış olduğunu inkâr edemez.

173
"Yahut,

"- Daha önce atalarımız ortak koşmuşlardı. Fakat biz onlardan sonra gelen bir zürriyetiz. Şimdi mübtil (bâtıl yolda yürüyenlerin yaptıklarından dolayı bizi helâk mi edeceksin?)" dememeniz içindir.

Buradaki "ev — yahut" kelimesi, iki şıkkı birleştirmek anlamında değil, fakat ikisinden birinin mevcudiyeti anlamındadır.

Bu âyet-i kerîmenin açık anlamı şudur:

- Allahü teâlâ'ya ortak koşmayı icat eden, bu yolu açan, bizden önceki atalarımızdır.

- Biz, onlardan sonra gelen bir nesikz.

- Biz, doğru yolu bulamadık ve buna delil bulmaya muktedir de olamadık.

- Asıl mücrim olanlar atalarımızdır.

- Biz tedbirden ve kendi görüşümüzle hareket etmekten âciziz.

- Şimdi atalarımızın işlediği bir suçtan dolayı bizi helâk mi edeceksin?

İşte onların zikredilen yetenekleri (hakkı anlama imkânları), bu mazeret kapısını da kapar. Çünkü deliller ve delillerden faydalanma kudreti var iken, takhd etmek asla câız değildir.

Allahü teâlâ ile kulları arasında geçen bu kez mukavelenin, gerçek manası yukarda izah edilmiştir. Nitelam İbn Abbâs bu konuda şöyle diyor:

"- Allahü teâlâ, Âdem'i yaratınca onun sırtını meshetti de, kıyamet gününe kadar yaratacağı bütün ruhları ondan çıkardı; sonra da:

"- Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu.

Onlar da:

"- Elebette Rabbimizsin!" dediler. İşte o zaman:

"- Kıyamet gününe kadar olacak her şey yazıldı ve kalem kurudu" diye nida edildi."

Rivâyete göre Ömer şöyle demiştir:

"-Ben, Resûlüllah'tan dinledim. Kendisine bu âyetin manası sorulduğunda şöyle buyurdu:

Allahü teâlâ, Âdem'i yarattı; sonra onun sırtını sağ eliyle meshetti ondan bir zürriyet ortaya çıkardı. Sonra buyurdu ki:

"- Ben şunları cennet için yarattım; onlar cennet ehlinin işledikleri amelleri işleyeceklerdir."

Sonra yine onun sırtını meshetti; ondan bir grup zürriyet daha çıkardı. Onlar için de buyurdu ki:

"- Şunları da cehennem için yarattım; onlar da cehennem ehlinin işledikleri amelleri işleyeceklerdir."

Bunun manası,

"Allahü teâlâ, o zürriyetlerin hepsini bizzat Âdem'in sırtından çıkardı" demek değildir; fakat "Âdem'in sırtından sulbî çocuklarını çıkardı ve onların sırtından da onların sulbî çocuklarını çıkardı; silsilenin sonuna kadar böyle yaptı "demektir. Ancak zürriyetlerin asıl çıktığı yer, Âdem'in sırtı olduğundan hepsi Âdem'e nisbet edilmiştir.

Âyet-i kerimenin siyakı,

- Resûlullalı'ın çağdaşı kâfirlere karşı hüccet ikame etmek,

-Allahü teâlâ'ya ortak koşmak suçunu ataların üzerina atmak suretiyle sorumluluktan kurtukoıanın mümkün okmadığını açıkça ortaya koymaktır.

Bu sebebledir ki Âdem'in sulbî çocukları babalarının sırtına nisbet edilmiştir.

Ömer'in rivâyetinde misakın beyan edilmemesi, onun gerçekleştiğine de gerçekleşmediğine de delâlet etmez.

174
"İşte âyetleri böyle tafsil ediyoruz. Belki dönerler."

Belki bâtılda ısrardan ve atalarını taklitten dönerler diye âyetleri böyle açıklıyoruz.

Yahut teşviklere ve caydırıcı unsurlara vâkıf olsunlar ve bâtılda ısrardan ve atalarını taklitten dönsünler diye âyetleri böyle açıklıyoruz.

175
"(Resûlüm), onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberlerini oku! O, onlardan sıyrılıp çıktı. Şeytan da onu peşine taktı ve o da azgınlardan oldu."

A- (Resûlüm), onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberlerini oku!"

"- Resûlüm, Yahudilere kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin haberlerini de oku!"

Bu zât, Israîloğullarının âlimlerinden biri idi.

Bir görüşe göre Kenanîlerden Bel'anı b. Bâûrâ, yahut Belam b. Bâir idi. Kendisine Allahü teâlâ'nın bazı Kitablarmın lalını (gizli anlamı) verilmişti.

Ümeyye b. Ebî Salt (öl: 630), Benî Sakıif reis ve hatiblerindendir. Rivâyete göre, tevhidi savunan, putları reddeden ve Hanefıyye diye isimlendirdiği din hakkında şiirler yazan biriydi.

Diğer bir görüşe göre ise bu zât, Ümeyye b. Ebi el-Salt idi' 17. Bu zât mukaddes Kitablan okumuştu. O zaman, Allahü teâlâ'nın bir Peygamber göndereceğini biliyordu ve bu Peygamberin, kendisi olmasını umuyor ve diliyordu. Fakat Allahü teâlâ, Peygamberimiz'i gönderince, onu kıskanıp inkâr etti.

Ancak birinci görüş, Yahudilerin, kendi adamları yüzünden kınanmaları makamına daha uygundur.

B- "O, onlardan sıyrılıp çıktı."

Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimse de o âyetlerimizden sıyrılıp çıktı. O, onları bir daha aklına getirmedi, onlardan tamamen ayrıldı, onları inkâr etti ve arkasına attı.

C- "Şeytan da onu peşine taktı ve o da azgınlardan oldu."

Nihayet o, şeytana tabî ve arkadaş ve önceleri hidayete ermiş iken, sonra sapık ve azgınlardan oldu.

Bir kırâete göre "fe-etbea-hü" fiili, iftial babından "fe'ttebeadıü" şeklinde okunmuştur. Buna göre anlam şeytan ona uymuştu, olur. Bu da, onun şeytandan bile daha azgın olduğuna İşaret eder.

Yahut birinci kırâete göre, şeytan, onu kendi peşine takmıştı.

Rivâyet olunuyor ki Bel'am'ın kavmi, Mûsa'ya beddua etmesini talep etmişler. O ise:

"- Yanında melekler bulunan bir kimseye ben nasıl beddua ederim?" demiş. Ve Belam, o yaptığını yapıncaya kadar İsrailoğulları içinde kalmış. Bu yüzden de onlar Tîh çölünde mahsur kalmışlar. Ancak Tîh çölünün,

- Mûsâ için rahat ve mutluluk,

- İsrailoğulları için azap yeri olması,

-Mâide sûresinde geçtiği gibi, Tîh çölünde kalmaları için, Mûsa'nın duacı olması, bu görüşün sıhhatine engeldir.

176
"Eğer Biz dileseydik onu âyetlerle yükseltirdik fakat o, dünyaya saplanıp kaldı, hevâ ve hevesinin peşine takıldı. Onun durumu köpeğin durumu gibidir. Üzerine varsan da dilini çıkarıp solur, kendi haline bıraksan da... İşte âyetlerimizi tekzib edenler topluluğunun hak böyledir. (Resûlüm) sen kıssayı anlat; belki düşünürler."

A- "Eğer Biz dileseydik onu âyetlerle yükseltirdik fakat o, dünyaya saplanıp kaldı, hevâ ve hevesinin peşine takıldı."

Bu kelâm, Bel'am'ın, Allahü teâlâ'nın âyetlerinden sıyrılmasının ve azgınlık uçurumlarına yuvarlanmasının asıl sebebini açıklar. Şöyle ki:

"Eğer Biz dilemiş olsaydık, Bel'ami, o âyetleri bilen ve icablarını yerine getiren kutlu insanlar derecesine yükseltirdik."

Ancak bu ifâde, onun hiç dahli olmaksızın sırf dilememizle yapardık, demek değildir. Çünkü böyle bir şey, mükâfat ve cezaları, kulların ihtiyarî fiilleri üzerine tesis eden şer'î hikmete ters düşer. Bu, ancak yükseltilme sebebi olan amel işlemekle, ihtiyarî iradeyi o amellerin tahsiline harcamakla gerçekleşir. Nitekim "âyetlerimiz" ifâdesi de, bunu bildirir. Yani o âyetler sebebi ile, onların gereklerini yerine getirmekle olur, demektir. Çünkü onun ihtiyarı, her ne kadar yükseltilmenin yegâne müessiri değilse de, her ikisi de Allahü teâlâ'nın yaratması ile oluyorsa da, ilâhî âdete göre, Allahü teâlâ'nın onları yaratması da onlara bağlıdır. Nitekim

" Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı, hevâ ve hevesinin peşine takıldı."

İfadesi, buna işaret eder. Oysa, yere saplanmak da, ihtiyarını o yönde kullandığı için yine ancak Allahü teâlâ'nın yaratması ile gerçekleşir. Sanki şöyle denilmiştir:

" Eğer Biz, onun, sebebine tevessül ederek yükseltilmesini dileseydik, mutlaka onu, o âyetlerle yükseltirdik. Fakat Biz bunu dilemedik. Çünkü o, aksi yöndeki sebeblere baş vurdu. Böylece her iki makamdan birinde zikredilen, diğerinde onun gizli olduğunu zımnen bildirmek üzere terkedilmiştir. Nitekim,

"Eğer Allah sana bir zarar dokun durursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu geri çevirecek de yoktur." âyeti de bu kabildendir.

Bu âyette zikredilen iki özel ifâdeden her birinin kendi makamına tahsis edilmesi (diğerinde zikredilmemesi), şu gerçeği bildirmek içindir:

Kullara iyilik bahşetmek, Allahü teâlâ'nın bizzat muradıdır ve bu, O'nun sadece bir lütfıudur; kulun fiilinin hakikatte bunda dahli yoktur.

Nasıl öyle olmasın ki, kulun bütün fiilleri ve o fiillerin başlangıç unsurları, Allahü teâlâ'nın nimetlerinden ve lütuflarındandır. Onun aksinin kula isabet etmesi ise, kötülük iradesini cezanın sebebi yönünde kullanması ile olmaktadır; yoksa bizzat Sübhanî irade ile değildir. Nitekim bu âyette,

-hayrın yanında iradenin,

-zararın yanında dokunmanın zikredilmesinin sebebi de budur; denilmiştir.

Nitekim,

" Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur." âyetiyle benzerleri bu kabildendir.

Kur’ân üslûbunda hayrın Allahü teâlâ'ya, şerrin ise başkasına isnat edilmesinin sırrı da budur.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki dünyadan maksat, sefalettir. Şöyle ki:

" Fakat o, alçak dünyayı yüce mertebelere tercih etti."

Yahut,

Aşağılık şeyleri (sefaleti) yüksekliğe ve yüceliğe tercih etti ve o yüce âyetlerden yüzçevirip kötü arzularına uydu. Sonuçta düştükçe düştü ve esfel-i sâfiline (aşağıların aşağısına) yuvarlandı."

B- "Onun durumu köpeğin durumu gibidir. Üzerine varsan da dilini çıkarıp solur, kendi haline bıraksan da ..."

Hayvanların en aşağılığı ve alçağı köpek olduğu için bu benzetme yapılmış ve onun hali köpeğin haline benzetilmiştir.

Onun kötülük hali, köpeğin en rezil haline benzer. Köpek gerek yorgunluk gerek rahatlık halinde devamlı solur. Sanki şöyle buyrulmuştur:

Artık o, aşağılık ve alçaldıkta daha ötesi olmayan bir hale düştü.

"Lehs — solumak", şiddetli nefes almak için dili çıkarmaktır.

Köpeği şiddetle kovmak suretiyle kendisine heyecan versen de, onu kendi haline bıraksan da o sürekli sıkıntıdadır ve o yüzden hep solur. Çünkü solumak, köpeklerde tabiî bir haldir; Onlar, sıcak havayı dışarı atmayı ve taze havayı almayı kolayca gerçekleştiremiyorlar. Çünkü köpeklerin kalplerinde zafiyet ve inkıta vardır. Diğer hayvanlar ise böyle değildir; onların şiddetii nefes almaya ihtiyaçları yoktur ve kalplerinde sıkıntı ve sıkışma ancak yorgunluk hâlinde olur.

Hulâsa, bu âyet-i kerimede, Bel'am'ın, Allah'ın âyetlerinden sıyrılmasından sonra maruz kaldığı kötü hal, kalp çarpıntısı, sürekli rahatsızlık, ıztırap ve hiçbir halde huzur bulamamak, köpeğin bu haline benzetilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, Bel'am, Mûsa'ya beddua edince, dili ağzından çıktı ve göğsünü üstüne sarktı ve ölünceye kadar soludu.

C- "İşte âyetlerimizi tekzib edenler topluluğunun hak böyledir."

Bunlar Yahudîlerdir. Çünkü:

- Peygamberimiz in vasıflarına, mucizelerine,

- Kur’ân'ıle muhtevasına ihşkin bilgiler onlara ulaştı.

-Onlar Tevrat'ta yazılı olan bu bilgileri tasdik ettiler ve insanlara o Peygamberin geleceğinin yakın olduğunu müjdelediler.

Öyle ki onlar, düşmanlarına karşı zafer kazanmak için onun gelmesini bekliyorlardı. Nihayet o Peygamber, kendilerine gelince, onu inkâr ettiler ve Tevrat'ın hükmünden sıyrıldılar.

Ç- "(Resûlüm) sen kıssayı anlat; belki düşünürler."

"- Ey Resûlüm, artık sana vahvolunduğu gibi bu kıssaya onlara anlat! Olur ki, düşünürler. İçinde bulundukları küfür ve dalâletten sakınırlar; bu hakiketleri vahiy yoluyla öğrendiğini anlar ve senin hakkında kesin bir kanaate varırlar."

"Ayetlerimizi tekzib ve kendilerine zulmedenlerin hali ne kötüdür!"

Bundan önce hakkı tekzib edenlerin hali, köpeğin haline teşbih edilmişti: Şimdi burada da,

- hakkı yalanlayanların,

yahut,

-Allahü teâlâ'nın âyetlerinden sıyrılanların halinin son derece çirkin olduğu dile getiriliyor.

Yani bu kavim, Allahü teâlâ'nın âyetlerinin hak olduğuna dair hüccet varken ve onlar da bunu biliyorken, Allahü teâlâ'nın âyetlerini tekzib ile kendi nefislerine zulmetmeyi birleştirdiler.

Yahut onlar, Allahü teâlâ'nın âyetlerini yalanlamakla, yalnız kendi nefislerine zulmettiler. Çünkü bunun vebak, yalnız onlara aittir.

İki manadan hangisi olursa olsun, "zulmeden" ifâdesi, işaret: ediyor ki, onların, Allahü teâlâ'nın âyetlerini inkâr etmeleri, zımnen onlara zulmetmektir.

178
"Allah, kimi hidayete erdirirse artık o, doğru yolu bulmuştur; kimi de dalâlete düşünmüşse işte onlar hâsir (maddî ve manevî kaybedenlerin ta kendileridir)."

Bundan önce Allahü teâlâ, âyetlerinden sıyrılanın kıssasını o sapkınlara anlatmayı, onu misal göstermeyi Peygamberimiz'e emir buyurdu ki, onun hâlinden ibret alsınlar; içinde bulundukları dalâlet saplantısını terk etsinler ve hakka hidayet bulsunlar. Bu kelâmı ile de Allahü teâlâ, şu hakikati belirtiyor:

Hidayet ve dalâlet, Allah'tandır. Öğütler ve uyarılar ancak birer vasıtadır. Bu vasıtaların diğer fiilleri gibi yaratmanın (halkın), zahiren onlara bağlı olduğunu ve kulun, iradesini o yönde kullandığını gösteren zahirî sebepler olmak dışında bir etkisi yoktur. Şu halde burada hidayetten murat, hidayeti mûcib olabilecek sebeplerdir. Ancak bu sebepler, kesinlilde matlûba ulaştırmaz fakat matluba giden yolu gösteren kâmil birer unsur olabilirler. Hulâsa, hidayete ulaştırmak, bu sebeplerin samlıdandır. Nitekim,

" O, müttekıîler için bir hidayettir." âyetinin tefsirinde geçti.

Burada murat, hidayeti Allahü teâlâ'ya hasretmektir. Nitekim kelâmın hasr manasını ifâde eder tarza olması da, bunu gösterir. Şu halde mana şöyledir:

Allahü teâlâ,

-kimde hidayet yaratırsa, o kimse hidayete erer; başkası değil.

-kimde hidayet yaratmazsa, veya iradesini o yönde kullandığı için kimde dalâlet yaratırsa, işte o haktan sapmış olur; hüsrana uğrayanlar da onlardır; başkası değil.

"hidayete eren kimse" kelimesinin tekil olması, hidayet yolunun bir, dalâlet yollarının ise çok olduğunu bildirmek içindir.

179
"Andolsun ki Biz, cinlerden ve insanlardan çoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, onunla anlamazlar. Onların gözlen vardır, onunla görmezler. Onların kulakları vardır, onunla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da aşağıdırlar. İşte onlar gaafil (hiçbir şeyden habersizlerin ta kendileridir)."

A- "Andolsun ki Biz, cinlerden ve insanlardan çoğunu cehennem için yarattık."

Âyette önce cinler zikredilmiştir. Çünkü onlar, burada sözkonusu olan sıfatlarda daha derin (aşırı); sayıca daha çok ve yaratılışça daha eskidir.

Burada cinlerden murat, bedbahtlıklarına ezelî kelâm ile hükmedilmiş olanlardır. Ancak bu bedbahtlık, onlar tarafından gerektırici bir durum olmadan sırf cebre müstenid değildir. Fakat Allahü teâlâ onların,

- hiçbir zaman iradelerini hak yönde kullanmayacaklarını,

- bâtılda ısrar edeceklerini,

- hiçbir âyet ve uyarının kendilerini bundan çevirmeyeceğini elbette biliyordu.

Bu itibarla o cinler, bu amaç için yaratılmışlardır. Nasıl ki bütün cinler ve insanlar, fıtraten ibadete tam istidatlı olarak yaratılmışlardır.

"Ben cinleri ve insanları, ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım" âyet-i kerimesi de bu hakikati bildirir.

B- "Onların kalbleri vardır, onunla anlamazlar. Onların gözleri vardır onunla görmezler. Onların kulakları vardır, onunla işitmezler."

Onların kalbleri, diğer kalblerdeki kemali kaybetmiştir. Ancak bu hal, hakikatte fıtrat icabı değil, fakat kalblerini, hakkı anlama yönünde kullanmaktan kaçınmaları sebebiyledir. Bu vasıflandırma, onların kalblerının son derece katı olduğunu ifâde eder. Çünkü onların kalbleri, hiçbir halde hakkı anlamadığı için sanki daha baştan hakkı anlamaya kabiliyetsizmiş gibi yaratılmıştır. Gözleri ve kulakları için de aynı şey söylenebilir. .

Mefulun zikredîlmemesi (kalpleri ile neyi anlamadıklarının belirtilmemesi), tamim (genelleştirme) içindir. Yani onların Öyle kalbleri vardır ki, anlaşılabilen şeylerden hiçbir şeyi anlamazlar. Böylece bu genel manaya, makama uygun olan hak ile hakkın delilleri de dahil olmaktadır. Umûmî mana yerine hak ve delilleri zikredilmiş olsa, onların halleri tam olarak yansıtılmış olmazdı.

Nefyedilen görme ve işitmeden murat, cinlerin ve insanların vazifesi olduğu üzere, gerçek akıl sahiplerine mahsus idrâktir. Yoksa hayvanlar gibi bir varlığın karaltısını ve sesini hissetmek değildir.

Yani onlar görülebilen şeylerden hiçbirini görmezler. Hakka delâlet eden kâinat delilleri de buna dahildir. Ve işitilebilen şeylerden hiçbirim işitmezler. Böylece nazil olan âyetler de buna dahildir.

Onlara önce bu üç duyu organının isbat edilmesi, sonra da bu duyu organlarının şuursuzlukla vasıflandırılması onların cehalet ve azgınlığının ne kadar derin olduğunu gösterir.

C- "İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da aşağıdırlar."

Söz konusu bu kâfirler, anılan vasıfları taşımaları itibariyle,

- şuursuzlukta,

ya da,

-şuurlarının yalnız dünya hayâtının esbabına dönük olmasında dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da aşağıdırlar.

Çünkü hayvanlar, kendileri için faydalı ve zararlı olan şeyleri idrâk edeler. Hayvanlar, kendileri için ebedî bir hayât olmadığı halda olanca güçleriyle faydalıları celbetmek, zararlılardan da uzak durmak için gayret ederler. O kâfirler ise böyle değildir. Nitekim onlar, faydalılar ile zararlılar arasında ayrım yapmazlar. Hatta bunun aksini yaparak ebedî nimetleri terk eder ve ebedî azaba yönelirler.

Diğer bir görüşe göre, o kâfirler, dört ayaklı hayvanlardan daha da aşağıdır. Çünkü hayvanlar, sahiplerini tanırlar; onları anarlar ve onlara itaat ederler. O kâfirler ise, Rablerini tanımazlar; O'nu anmazlar ve O'na itaat etmezler.

Bir hadiste şöyle buyurulur:

"Her şey, Âdem oğlundan Allah'a daha itaatlidir."

Ç- "İşte onlar gaafil (hiçbir şeyden habersizlerin ta kendileridir)."

Hayvanlar gibi, hattâ onlardan bile daha aşağı olan kâfirler, derin bir gaflet içindedirler ve gafiller olarak tavsif edilmeye layıktırlar. Çünkü onlar, Allahü teâlâ'nın şanını ve yaratılmışların mahiyetini bilmiyorlar. Bundan dolayı da O'na ortak koşuyorlar. Oysa hiçbir şey O'nun misli olamaz; O, her şeyi kemaliyle işiten ve her şeyi hakkıyla gören tek varlıktır. Müşrikler, tutuyor Allahü teâlâ'nın en değersiz yaratılmışlarından olan putları O'na ortak koşuyorlar.

180
"Bütün güzel isimlet Allah'ındır. Artık onlarla O'na duâ edin ve O'nun isimleri hakkında ılhad edenleri bırakın. Onlar yaptıklarının karşılığını yalanda çekecekler."

Kâfirlerin gafletleri ve kendileri için büyük felaket olan sapkınlıkları beyan edildikten sonra burada, Allahü teâlâ'nın zikri ile O'nun zikrinin keyfiyetine halel getiren şeyler dile getiriliyor ve bundan gafil olan kimselere karşı yapılacak muamele hakkında mü'minlerin dikkati çekiliyor.

Allah'ın isimleri,

- manaların en güzelini,

- en şereflisini, en yücesini ifâde ederler.

0 halde Allahü teâlâ'ya duâ ederken O'nu o isimlerle anın ve O'nun isimlen hakkında aykırılık taşıyan şeyleri terk edin.

1- Allahü teâlâ'nın isimlerine ayları davranmak,

- ya O'nun hakkında nasla sabit olmayan ismıleri kullanmakla olur,

- ya da basit bir manayı vehmettiren isimleri kullanmakla olur. Meselâ, çöl sakinlerinin,

"Ey keremlerin Babası!", "Ey Beyaz Yüzlü!", "Ey Cömert!" demeleri gibi.

Terkten murat, ondan sakınmaktır. Allah'ın isimlerinden murat da, onların kendi iddialarına göre Allahü teâlâ'nın isimleri olarak kullandıkları isimlerdir; yoksa Allahü teâlâ'nın gerçek isimleri değildir.

2-Yahut Allahü teâlâ'nın isimleri hakkında aykırı davranmak, O'nun bazı isimlerini kullanmamaktır. Nitekim onlar,

"- Rahman da nedir? Biz Yemâme Rahmanı'ndan başkasını bilmiyoruz!" demişlerdi. O isimleri bırakmak da onları başkası hakkında kullanmaktan sakınmaktır.

İsimlerden murat da, Allahü teâlâ'nın gerçek isimleridir. Yani Allahü teâlâ'nın bütün isimlerini O'nun hakkında kullanın ve bazı isimlerini ayırmaktan sakının.

3 - Yahut da Allahü teâlâ'nın isimleri hakkında aykırı davranmak,

- ya o isimleri O'dan başkası hakkında kullanmakla olur ki müşrikler, putlarına ilâh ismini veriyorlardı;

- Ya da Allahü teâlâ'nın bazı isimlerinden putların isimlerini türetmekle olur ki müşrikler, "el-Lât"ı, Allah'tan ve el-Uzzâ'yı de el-Aziz'den türetmişlerdi.

Buna göre, isimlerden murat, ikinci vecihte olduğu gibi Allahü teâlâ'nın gerçek isimleridir. Buna göre, âyetteki bırakmaktan murat, ondan sakınmak değildir. Çünkü mü'minlerden şirk sâdır olması düşünülemez ki, onun terk edilmesi onlara emredilsin.

Bu takdirde ondan murat, onlardan yüz çevirmek, onların yaptıklarına aldırmamak ve yakında başlarına gelecek azabı beklemektir.

Sanki,

"-Niçin onların şirkine aldırmayacağız ve onları cezalandırmayacağız?" denilmiş de, bunun cevabında:

"- Çünkü şüphesiz yakında onlara azap inecek ve yüreğiniz soğuyacaktır!" denilmiştir.

İlk iki veçhe göre ise mana şöyledir: Siz onların şirkinden ictinab edin ki, onların basma gelenler, sizin başınıza gelmesin; zira onların şirki ermin azabı onlara inecektir.

181
"Bizim yarattıklarımızdan öyle bir ümmet var ki onlar hakka hidayet ederler ve onunla adaleti gerçekleştirirler."

Bu kelâm ıcmalen, insanlarla cinlerden dalâlet ve şirk vasfı taşıyanlar dışında kalanların halini bildirir.

Yahut onlar,

- insanlara hak kelimesi ile hidayet eder, doğru yolu gösterirler;

- aralarında hak ile hükmederler;

- ve hükümlerinde asla haksızlık etmezler.

Rivâyete göre Peygamber, bu âyeti okuduğu zaman şöyle buyurmuştur:

" Bu âyet, sizin hakkınızdır. Sizden önce de bunun benzeri verilmişti."

"Mûsa'nın kavminden bir topluluk vardır ki onlar hak ile hidayet eder ve adaleti yerine getirirler."

Yine rivâyet olunduğuna göre Peygamber şöyle buyurmuştur:

"İsa, nazil oluncaya kadar benim ümmetimden her zaman hak üzere bir zümre olacaktır."

Diğer bir rivâyete göre ise, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın kıyamet emri gelinceye kadar benim ümmetimden hak üzere bir zümre her zaman olacaktır."

Bir diğer rivâyet göre ise, Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın kıyamet emri gelinceye kadar benim ümmetimden Allah'ın emrim uygulayan bir zümre her zaman olacaktır; onlara yardım etmeyenler ve muhalefet edenler, kendilerine zarar veremeyeceklerdir. Onlar, hep galip olacaklardır."

Bu âyet, icmâm sıhhatine açıkça delâlet eder.

Âyette o zümrenin, insanlara hidayet etmekle vasiflandırılmaları ile yetinilmesi, onların zaten hidayet üzere olduklarını bildirir.

182
"Âyetlerimizi tekzib edenlere gelince; Biz onları bilmedikleri bir yerden tedricen (helake yaklaştıracağız)."

Bu âyet, hidayet edenlerin, hidayet ettikleri ve adaleti gerçekleştirdikleri hakkı tesbit ve korkutma suretiyle insanları hidayete sevkeder.

"Âyetlerimizi yalanlayanlar var ya; onları yavaş yavaş helake yaklaştıracağız. Onlar ise, bunu bilmeyecek; aksine bunun, Allahü teâlâ'dan kendileri için bir lütuf ve yakınlaştırma olduğunu zannedeceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, kendilerine yapılmak isteneni bilmezler, demektir.

Hulâsa, onlar, azgınlık ve isyana tamamen battıkları halde Allahü teâlâ, onlara sürekli nimetler bahşeder. Onlar da, bunun, Allahü teâlâ'dan kendileri için bir lütuf olduğunu sanırlar; böylece onların şımarıklığı ve azgınlığı daha da artar. Ancak bundan amaç, onların nimet derecelerinde değil, fakat isyan derecelerinde yükselmeleridir ki, sonunda azap kelimesi (hükmü), feci ve şeni haliyle gerçekleşsin.

183
"Onlara mühlet de veririm. Şüphesiz benim keyd (düzen)im çok çetindir."

Şüphesiz benim düzenim güçlüdür; hiçbir kuvvet ve hile ile engellenemez.

Bu ilâhî düzenden murat:

- Ya istidrâc (yavaş yavaş helake yaklaştırılmak)tır; bu takdirde, onun sonuçları mühlet verme ve ansızın şiddetle yakaiayıştır. Buna keyd (düzen) denilmiştir; çünkü zahirî lütuftur; içyüzü (bâtını) ise kalırdır;

- Ya da o yakalayışın kendisidir; bu halde ona keyd (düzen) denilmesi, ön hazırlıkları böyle olduğu içindir.

184
"Onlar arkadaşlarında cinnetten eser olmadığını hiç düşünmezler mi? O, apaçık bir nezîr (uyarıcı) den başka değildir."

Bu âyet, Peygamberimiz'e ve ona indirilen âyetlere iman etmeyenlerin düşüncesiz tutumlarını red ve takbih eder.

Onlar arkadaşları Mulıammed'de cinnetten eser oknadığını hiç düşünmezler mi? Gerçekten düşünselerdi, onun sâdık ve nübüvvetinin hak olduğunu idrâk ve sonuçta hem ona hemde ona indirilen âyetlere iman ederlerdi.

Bir görüşe göre de, " Hiç düşünmediler mı?" ibaresiyle soru cümlesi bitiyor. Bundan sonra inkâr, taaccüp ve iskât yoluyla:

"Arkadaşlarındaki delilik nedir?",

yahut,

"- Arkadaşlarında delilikten eser yoktur." diye yeni bir cümle başlıyor. Allah Resulünün sahib olarak ifâde edilmesi,

- Peygamberimiz'in onlarla uzun bir zaman arkadaşlık etmesinden,

- onun onların söylediklerinden uzak olmasındandır. Bu da inkârı pekiştirir.

Peygamberimiz'de deliliğin sübutu imkânsız iken, bunun reddine ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü akıl ve âdet dışı sözler söylemek,

- ya delilerden;

- ya da ilâhî inayete mazhar, gayb işlerinden haberdar kimselerden sâdır olur. Ve Peygamberimiz de delilikten eser olmadığına göre, onun ilâhî inayete mazhar bulunduğu kesinleşir.

Rivâyete göre Peygamber, bir gece Safa tepesine çıktı ve oymak oymak Kureyş'i çağırmaya başladı; onları Allahü teâlâ'nın azabından sakındırdı. Kureyş'ten bir zât da,

"- Sizin arkadaşınız, gerçekten delidir; geceden sabaha kadar bağırıp çağırıyor!" dedi.

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu rivâyete göre:

- onda delilik bulunmadığının sarahatle belirtilmesi, onların çirkin iddialarını reddetmek;

- Peygamberimiz'in arkadaş olarak ifâdesi de onların sözüne teşbih içindir. (Onlar, Peygamberimizi arkadaş olarak ifâde ettikleri için âyette de arkadaş olarak ifâde edilmiştir.)

" O, apaçık bir nezîr'den başka değildir." cümlesi makablinin mefhûmunu ve Peygamberimiz'in gerçek hâlini açıklar. Bu cümle,

" Bu, bir beşer değil. Bu, ancak kerîm bir melektir." âyetinin ifâdesi kabilindendır.

Yani Hazret-i Muhammed, onlara sonsuz şefkatini göstermek ve mazeretlerini tamamen ortadan kaldırmak için, çok uyaran bir peygamberden başkası değildir.

185
"Onlar göklerin ve yerin melekutuna (mülkiyet ve tasarrufuna) ve Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmazlar mı? Artık bu sözden sonra neye inanacaklar?"

A- "Onlar göklerin ve yerin melekûtuna (mülkiyet ve tasarrufuna) ve Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmazlar mı?"

Bundan önce o kâfirlerin, Peygamber'in yüce şanını düşünmedikleri belirtilmişti. Şimdi burada da, nazil olan âyetlerin sıhhatine şahit âfakıî (haricî) ve enfusî (dahik) kevnî âyetleri düşünmemeleri takbih ediliyor.

Onları göklerin ve yerin delalet ettiği büyük hükümranlığa ve sonsuz kudrete tefekkür gözüyle bakmadılar mı?

Burada dikkatlerin göklere ve yere çekilmesi o büyük hükümranlığm onlarda açıkça belli olmasındandır.

Yine onlar, Allahü teâlâ'nın yarattığı herhangi bir şeye bakmazlar mı?

Allahü teâlâ'nın muazzam hükümranlığma delâlet noktasında bütün yaratıklar müşterek olduğu için bu tamim (umûmîleştirme) yapılmıştır.

Diğer bir âyette de şöyle buyrulur:

"Her şeyin mülkiyet ve tasarrufu kudret elinde olan Allah'ın şânı ne yücedir."

Âyette göklerden ve yerden sonra her şeyin zikredilmesi, bu delâletin sadece büyük yaratıklarda değil küçük yaratıklarda da mevcut olduğunu ifâde eder.

Hulâsa, onlar, göklere ve yere veher ikisinde yaratılmış olan büyük, küçük bütün mahrukata bakmazlar mı ki;

- Allahü teâlâ'nın vahdaniyet ilmini,

- o âyetlerin ifâde ettikleri diğer şanları görmezler ve onlara iman etmezler.

Her iki nevî âyetin delâlet ettiği gerçek birdir. Çünkü kâinatta bulunan büyük küçük her varlık, Mecîd (ihsanı bol, yüceler yücesi) Yaradan'a parlak bir delil ve tevhid âlemine giden açık bir yoldur.

Yine onlar, kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? Onlar belki de yalanda öleceklerdir. O halde onlara ne oluyor ki, yalanladıkları Kur'ân âyetlerinin şahitleri olan kâinat âyetlerini düşünmek için acele etmiyorlar?

Ecel kelimesinin kıyamet anlamında olması da caizdir. Buna göre ecelin onların zamirine izafe edilmesi, kıyameti inkâr etmeleri ve onu tartışma konusu yapmaları münasebetiyledir.

B- "Artık bu sözden sonra neye inanacaklar?"

Onlar,

- âyetlerimi yalanladılar,

- tasdiki gerektiren Peygamber'in ve kâinatın hallerini tefekkür etmediler.

Peygamber'in yanında bunca kuvvetli delil varken, onu yalanladıktan sonra artık hangi söze inanacaklar!?

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, beyanın zirvesinde bulunan Kur'ân'a inanmadıktan sonra artık hangi söze inanacaklar!?

Bir diğer görüşe göre ise, bu kelâm, onların, zikredilen âyetleri düşünmeyi ihmal etmelerine terettüb eden bir inkâr ve iskâttır. Sanki şöyle denilmiştir:

"- Belki, de onların ecek yaklaşmıştır. O halde fırsat kaçmadan niçin Kur'ân'a imanda acele etmiyorlar ve hak ortaya çıktıktan sonra daha ne bekliyorlar ve bundan daha haklı hangi söze inanmak istiyorlar?"

Başka görüşe göre ise, mana şöyledir:

"- Ecelleri geldikten sonra artık hangi söze inanacaklar?"

Bir başka görüşe göre ise, mana şöyledir:

"- Resûlüllah insanların en kadar iken, onun sözünden sonra artık hangi söze inanacaklar?"

186
"Allah, kimi dalâlete düşürürse artık ona hidayet edecek yoktur. Ve O, onları kendi tuğyan (taşkınlık)ları içinde bocalar bırakır."

Bu âyet, makabli için bir izah olup o kâfirlerin, kalplerinin mühürlendiğini bildirir. Allahü teâlâ kimi şaşırtırsa, kimse onu hidayete erdiremez. Ve onları azgınlıkları içinde bocalar ve şaşkın bırakır.

187
"(Resûlüm) senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar.

De ki:

"- Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onu vakti gelince ortaya çıkaracak olan ancak O'dur. O, göklerde de, yerde de ağırdır. O, size bağteten (ansızın, hiç beklemediğiniz bir anda) gelecektir. Sanki sen onu çok iyi biliyormuşsun gibi senden soruyorlar.

(Resûlüm) de ki:

"- Onun ikni Allah katındadır. Fakat insanlardan çokları bilmezler."

A- "(Resûlüm) senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar."

Bu âyet, kâfirlerin bazı sapıldık ve azgınlıklarının hükümlerini bildirir.

"Saâ't" kelimesinin kıyamet anlamında kullanılması,

- ya ansızın vuku bulmasından,

- ya da o gün hesapların sür'atle görülmesinden,

- yahut da pek uzun bîr zaman olduğu halde Allahü teâlâ katında bir saat kadar olmasından dolayıdır.

Bir görüşe göre, Yahudilerden bir topluluk dediler ki:

"- Ya Muhammed, eğer sen peygamber isen, kıyametin ne zaman kopacağını bize haber ver! Biz kıyametin ne zaman kopacağını kesinlikle biliyoruz."

Yahudiler, bu bilginin yalnız Allahü teâlâ katında olduğunu bildikleri halde Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) i imtihan için soruyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu soranlar, Kureyş'lilerdi.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır."

Kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bilginin Allahü teâlâ katında olmasının manası şudur:

Allahü teâlâ, bu bilgiyi yalnız Kendine ayırmıştır; onu mukarrebîn (Allah'a yalan melekler) ve Peygamberler de dahil, hiç kimseye bildirmemiştir.

C- "Onu vakti gelince ortaya çıkaracak olan ancak O'dur."

Bu cümle, kıyamete kadar bu ilmin yalnız Allah katında kalacağını beyan eder. Teşriî hikmet bunu gerektirir. Çünkü kıyamet vaktinin gizli tutulması, itaate daha teşvik edici ve günahlardan daha fazla caydırıcıdır. Nitekim insanın ne zaman öleceğini bilmemesi de, böyledir.

Ç- "O, göklerde de, yerde de ağırdır. O, size ancak bağteten (ansızın, hiç beklemediğiniz bir arıda) gelecektir."

1. Kıyamet, gök ehli olan meleklere için de, yer ehli olan insanlar ve cinler için de ağırdır. Kıyametin gizli ve akıl üstü olması hepsini meşgul etmiştir.

2.

Diğer bir görüşe göre ise, kıyamet het şey ve herkes için ağırdır. Bunların hepsi de kıyametin çetin ve korkunç hallerinden çekinip korkar.

3.

Bir diğer görüşe göre ise, kıyamet onlara ağır gelmiştir; çünkü onlardan hiçbir varlık kıyametin dehşetine dayanamaz.

Ancak bu manalardan birincisi, ma-kabline ve mâba'dine en münasip olanıdır. Çünkü ondan hemen sonra, " o, size ancak ansızın gelir" denilmektedir. Şu halde kıyametin ağırlığı, gizliliğinde olmalıdır. Kıyamet, ancak ansızın ve insanlar gaflet hâlinde iken gelecektir. Nitekim Peygamber şöyle buyurur:

"Kimi, havuzunu onarırken; kimi, koyunlarını sularken, kımı çarşıda mallarını pazarlarken ve kimi, terazisiyle mal tartarken kıyamet aniden kopacaktır."

D- "Sanki sen onu çok iyi biliyormuşsun gibi senden soruyorlar."

Bundan önce, bu suali Resûlüllah'a tevcih etmenin hatâ olduğu beyan edilmişti. Şimdi burada da,

- sanki Resûlüllah biliyormuş,

- ya da sanki bilmek, peygamberliğin gereklerindenmiş gibi bunu sormalarının hatâ olduğu belirtiliyor.

"Hafiyy" kelimesi, şefkat anlamındaki "hafavet" kökündendir. Kureyş'liler, Peygamber'e demişlerdi ki:

"- Seninle bizim aramızda akrabalık var; onun hatırı için kıyametin ne zaman kopacağını bize söyle!" Buna göre, mana şöyle olur:

"- Sanki sen, onlarla olan akrabalığmdan dolayı şefkat gösterip kıyametin vaktim yalnız onlara söyleyecek ve başkasıdan gizliyecekmişsin gibi sana soruyorlar."

Bir diğer görüşe göre ise, "hafiyy" kelimesi, sevinmek anlamındadır. Yani,

"- sanki sen bu suale seviniyormuşsun gibi sana soruyorlar; oysa sen bu suali sevmezsin; çünkü bu, Allahü teâlâ'nın, ilmini Kendisine ayırdığı gayb haremine taarruzdur."

E- "(Resûlüm) de ki :

"- Onun ilmi Allah katındadır. Fakat insanlardan çokları bilmezler."

Burada Resûlüllah'a ilk cevabı tekrar etmesinin söylenmesi, hükmü tekit, izah ve burhanı (istidlak) yoldan hükmün illetini bildirmek içindir.

Burada Zat (Allah) isminin zikredilmesi,

- İlim sıfatının da dahil olduğu bütün kemal sıfatların bu isimde mündemiç olduğu,

- "Fakat insanlardan çokları bilmezler" cümlesiyle de onların cehaletine tariz yapıldığı içindir.

Yani insanların çoğu, kıyamet ilminin Allahü teâlâ'ya mahsus olduğunu bilmezler. Bu yüzden,

- bazıları, bu hakikatlerden hiçbir şey anlamazlar ve bunları inkâr ederler;

-bazıları da, kıyametin mutlaka kopacağını bilirler ve senin, onun vaktini bildiğin, iddia ederler;

- bazıları da, kıyamet vaktini bilmenin, peygamberliğin gereklerinden olduğunu sanırlar ve bu suali, senin nübüvvetini tenkide vesile yaparlar.

Onlardan istisna edilenler, gerçek hak bilen mü'minlerdir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) i imtihan için bunu soran Yahudiler de, cahillere dahildir. Çünkü onlar da, bildikleri ile amel etmezler.

"(Resûlüm) de ki:

"- Ben Allah'ın dilediğinden başka nefsim için ne bir menfaat celbine ne de bir zararı önlemeye muktedir değilim. Eğer gaybı bilseydim daha çok hayır işlerdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için nezk (uyarıcı) ve beşîr (müjdeleyıci)den başka değilim."

A- "(Resûlüm) de kı :

"- Ben Allah'ın dilediğinden başka nefsim için ne bir menfaat celbine ne de bir zararı önlemeye muktedir değilim."

Daha önce bütün yaratılmışların kıyamet vaktini bilmekteki aczi ifâde edilmiş, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in de onun vaktim bildiği iddiaları çürütülmüştü. Şimdi burada da Peygamberimiz'in de onun vaktini bilmediği sarahatle bildiriliyor.

"De ki" emrinin tekrar edilmesi, cevabın son derece önemli olduğunu belirtmek ve birincisinden tamamen ayrı ve bağımsız olduğuna dikkat çekmek içindir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in kendi nefsine fayda ve zarar vermekten âciz olmasının belirtilmesi, burhanı (istidlak) yoldan, kıyamet vaktini bilmekten âciz olduğunu isbat içindir.

B- "Eğer gaybı bilseydim daha çok hayır işlerdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı."

Eğer ben, gavbı ve ezcümle hâdiselerin sebep ve sonuçlarını kesin olarak bilseydim, insanların ihtiyarî fiillerine bağlı olan hayırların sebeplerini hazırlamak ve engellerini ortadan kaldırmak suretiyle o hayırları çok yapardım ve sebeplerinden sakınmak ve manilerine karşı müdafaa etmek suretiyle kendisinden uzak durmak mümkün olan kötülükler bana hiç dokunmazdı. Yoksa bu kötülükten maksat, bütün kötülükler demek değildir; çünkü bazı kötülüklerden uzak durnak mümkün değildir.

C- "Ben inanan bir kavım için nezir (uyarıcı) ve beşîr (müjdeleyıcı) den başka değilim."

Ben ancak uyarmak ve müjdelemek için peygamber olarak gönderilmiş bir kulum. Benim haiz olduğum bilgiler, bunlarla ilgili olan dinî ve dünyevî bilgilerdir; yoksa şer'î hükümlerle arasında hiç alaka bulunmayan gayba vâkıf olmak benim işim değildir. Ve kıyamet hakkında uyarı ile ilgili hususları,

- onun mutlaka geleceğini,

- gelmesinin yakın olduğunu açıkladım.

Onun vaktini tayin etmek ise, vazifem olan uyarının gereği değildir; çünkü daha önce izah edildiği gibi, kıyamet vaktinin mübhem kalması, günahlar için daha çok caydırıcıdır.

Âyette uyarıcının müjdeciden önce zikredilmesi, bu makamın uyarı makamı olmasından dolayıdır.

" inanan bir kavim için" kaydı,

-ya her ikisi (uyarıcı ile müjdeleyici) içindir; çünkü inananlar, müjdeden faydalandıkları gibi uyandan da faydalanırlar;

-ya da yalnız yalnız müjdeleyici içindir. Uyarı ise, küfür üzere kalanlar içindir.

"- Ben, ne zaman olursa olsun, iman eden bir kavım için müjdeleyiciyim."

Şu halde bu kelâm, imanı gerçekleştirmek hususunda kâfirler için büyük bir teşviktir ve küfür ile azgınlıkta ısrar edenler için de büyük bir sakındırmadır.

"Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da sükûnet bulması için eşini meydana getiren O'dur. O, onu kucaklayınca eşi hafif bir yük yüklendi. Sonra bir süre geçti. Ne zaman ki ağırlaşti, Rabbleri Allah'a şöyle duâ ettiler:

"- Eğer Sen bize saklı bir çocuk verirsen, elbette biz de şükredenlerden oluruz!"

A- "Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da sükûnet bulması için eşini meydana getiren O'dur."

Burada bir tek nefisten murat, Âdem'dir

Bu cümle, bu sûrenin başında icmali olarak temas edilen, Âdem'in şahsında insanların yaratılışı ve tasvirleri için bir çeşit açıklamadır.

Havva'nın Âdem'in (aleyhisselâm) nefsinden yaratılması, iki manaya gelebilmektedir . Şöyle ki:

1-Havva'nın Âdem'in cinsinden yaratılması demektir.

" Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı..." âyeti de, bu hakikati ifâde eder.

2-Havva'nın Âdem'in bedeninden yaratılması demektir. Rivâyete göre Allahü teâlâ, Havva'yı Âdem'in eğe kemiklerinin birinden yarattı.

Ancak birinci mana, daha münasiptir; çünkü gelecek sonucu doğuran cüz'iyet değil, fakat cinsiyettir (aynı cisten olmasıdır).

Âdem'in eşi Havva ile sükûnet bulması, izdivacı sağlıklı kılacak ünsiyet ve huzur bulması demektir.

B- "O, onu kucaklayınca eşi hafif bir yük yüklendi."

Havva, gebeliğin ilk aşamasında hafif bir yük yüklendi. Zira henüz nutfe, ya da kan pıhtısı, yahut bir çiğnemlik et, daha sonraki aşamalara göre çok daha hafiftir. Hamlin hafifliğinin zikredilmesi, önce yoktan var etmek, sonra güçsüze güç vermek şeklinde Allahü teâlâ'nın aşamak yaratmasındaki nimetine işaret içindir.

C- "Sonra bir süre geçti. Ne zaman ki ağırlaştı, Rabbleri Allah'a şöyle duâ ettiler:

Eğer sen bize sâlih bir çocuk verirsen, elbet biz de şükredenlerden oluruz."

Yani bir süre o hafif yükle eskisi gibi yaşadı; kolaylıkla kalktı, oturdu; işlerini gördü.

Bu mana, "merret" fiilinin, İbn Abbâs (radıyallahü anh) kıraetinde olduğu gibi şeddeli başka bir ifâdeyle iki" r" ile olmasına göredir.

Diğer bir kırâete göre ise anılan fiil, şeddesiz, yani tek" r" iledir. Buna göre anılan fiil, gidip gelmek anlamındadır. Yani bir müddet o hafif yükle gidip geldi, dolaştı, demektir.

Yahut o şeddesiz fiil, zannetmek anlamındadır. Yani hamile kaldığını zannetti ve ondan şüphelendi, demektir.

Baz âlimlere göre mana şöyledir:

Havva vakdemizin hamileliği pek hafif geçti; diğer bazı hamilelerin çektiği sıkıntı ve eziyeti çekmedi ve onların hissettikleri ağırlığı hissetmedi. Hamlini süre eksikliği ve düşük olmadan normal doğum zamanına kadar onu taşıdı.

Ancak âyetteki "ne zaman ki ağırlaştı" ifâdesi, bu görüşü reddeder. Çünkü bunun manası, "çocuk, karnında büyüdüğü için ağırlaşınca..." demektir.

Âdem ile Havva o zamana kadar akşık olmadıkları ve sonucunu da bilmedikleri bu durumla karşılaşınca, Allahü teâlâ'ya, kendilerine kusursuz bir çocuk vermesini niyaz ettiler ve karşılığmda şükür va'dederek şöyle dediler:

"- Eğer Sen bize kendi cinsimizden kusursuz bir çocuk veririsen, andolsun ki, biz ve bizim neslimizden gelecek zürriyetimiz, hiç şüphesiz Senin nimetlerine ve ezcümle bu nimetine her zaman şükredenler oluruz."

Bu cevap, mezkûr şarta bağlanmış, çünkü Âdem ile Havva biliyorlardı ki, dualarını bağladıkları husus, diğer insanlar için de bir örnektir ve gerek zât, gerekse sıfat olarak onun bir ölçüdür; onun mevcudiyeti, diğerlerinin mevcudiyetini ve İyiliği, diğerlerinin iyiliğini gerektirir. Bu itibarla o yük hakkındaki duaları, zımnen bütün zürriyeteri için duadır ve o duayı gerektirir. Sanki Âdem ile Havva

"-Ya Rab! Eğer bize ve zürriyetimize kusursuz evlat bahşedersen..." diye etmişlerdir.

"Rabbleri Allah'a" buyrulması, onların,

"-Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik..." âyetinde olduğu gibi, dualarına "Ey Rabbimiz!" diye başlamış olmalarındandır.

190
"Fakat Allah, onlara sâlih bir çocuk verince, her ikisi de Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."

A- "Fakat Allah, onlara sâlih bir çocuk verince, her ikisi de Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koştular."

Allahü teâlâ, Âdem ile Havva'ya çocuk; çocuklarına da çocuk... verince, onlar tuttular O'na birtakım ortaklar koştular. Nitekim ana baba olarak çocuklarına " Menafin Kulu" ve " Uzzâ'nın Kulu" gibi isimler verdiler.

Müşriklerin, ibadette Allahü teâlâ'ya ortak koşmaları, daha ağır ve öncelikli iken, kınama makamında onların çocuklarına verdikleri isimler sebebiyle şirk koşmalarının üzerinde durulmuştur. Çünkü burada nazm-ı kerimin siyakı, kusursuz çocuk nimeti karşılığında şükür vecibesinin ihlâl edildiğini vurgulamaktır. Ve onların, çocuk nimeti karşısında ilk küfür ve nankörlük, çocuğa o neviden isim vermektir.

Eğer denilse ki, burada muzaf, mahzuf olup muzafun ileyh onun yerme kaim olmuştur. Nitekim,

"Hatırlayın o zamanı ki sizi Fir’avun’un adamlarından (âl-i firavun) kurtarmıştık." âyette böyledir.

Zira "âl-i firavun"dan kurtarılmak, hakikatte o Yahudilerin selefleri ile ilgili ise de, minnet makamının hakkının tam olarak verilmesi için, bu nimet, haleflere de teşmil ve kurtarma nimeti onlara da nisbet edilmiştik. Keza,

"(Resûlüm onlara) de ki:

- Eğer siz gerçekten mü'minler idiyseniz bundan önce Allah'ın Peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" âyeti de bu nevidendir.

İşte bu âyette de öldürme, hakikatte atalarının cinayeti olduğu halde, kınama ve iskât makamının hakkını vermek için, onların da atalarının cinÂyetine rıza göstermeleri sebebiyle bu cinayet kendilerine isnat edilmiştir.

Hiç şüphe yok ki, Âdem ile Havva, Allahü teâlâ'ya ortak koşmaktan münezzehtir fakat bu şirkin sureta onlara isnadının sebebi nedir?

Buna cevaben deriz kı, bunun sebebi, Âdem ile Havva Sinm evlâ (en üstün) olanı terk etmeleridir. Çünkü Âdem ile Havva, evlatlarının hallerini bilmeden onları da kendi nefislerine dahil;

- kendi şükürleri zımnında onların da şükürlerini iltizam ve buna yemin etmişlerdi. İşte Allahü teâlâ, bu kelâm ile:

- onların çocuklarının şükrü ihlâl etmelerim, kendileri yeminle va'dettıkleri şükrü ihlal etmiş,

- onların çocuklarının yeminlerini bozmalarını, kendileri yeminlerini bizzat bozmuş gibi sayıldığını belirtmiş oluyor.

Ayrıca bu kelâm, şirk koşanların cinÂyetinin ikiye katlandığını zımnen bildirmiş oluyor. Çünkü evlatların şirk koşmaları, Âdem ile Havva'yı da, yemim bozmuş ve yemine muhalefet etmiş durumuna düşürüyor.

Böylece şirk koşanlar, hem Allahü teâlâ'ya, hem de Âdem ve Havva'ya karşı cinayet işlemiş oluyorlar.

B- "Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."

Bu kelâm, taaccüp manasını da içeren bir tenzih olup Allahü teâlâ'nın,

- şirkten alıkoyan,

- tevhide ileten kudretinin hükümlerinden,

- ve nimetinin eserlerinden çıkan sonucu ifâde eder. Onların ortak koşmakta olduklarından murat,

-ya mezkûr isimlendirmeleridir,

-ya da bunun da öncekide dahil olduğu mutlak şirktir.

Bir görüşe göre de,

-"Sizi bir tek nefisten yaratan" hitabı Kureyş'ilerden Kusayy'ın evladı içindir ve bu ifâdedeki, nefisten murat da, Kusayy'ın kendisidir.

Çünkü onlar, Kusayy'dan yaratılmışlardır. Kusayy'ın eşi de, kendi cinsinden Kureyş'li bir Arap idi. Bu Karı-koca, Allahü teâlâ'dan kusursuz bir çocuk niyaz etmişlerdi. Allahü teâlâ ise, onlara dört oğlan verdi. Onlar da, çocuklarına:

- Menafin kulu,

- Güneşin kulu,

- Yurdun kulu isimlerini vermişlerdi.

Buna göre, "Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" cümlesindeki "onları" zamki, Kusayy ile eşini ve onların yolundan giden nesillerini ifâde eder.

Bir görüşe göre de, Havva validemiz, hâmile kalınca, İblis, bir adam suretinde geldi ve ona dedi ki:

"- Senin karnında ne olduğunu acaba biliyor musun? Belki de o bir hayvandır, ya da bir köpektir, ya da bir domuzdur. O nereden çıkacak acaba biliyor musun? "

Havva bu sözlerden kokuya kapıldı ve bunu Âdem'e anlattı. Öylece ikisi de endişe duymaya başladılar. Sonra iblis, tekrar Havva'ya geldi ve dedi ki:

"- Benim Allahü teâlâ katında yüksek mertebem vardır. Bunun için eğer ben, onu senin gibi bir yaratık kılması ve onun doğumunu kolaylaştırması için Allahü teâlâ'ya duâ edersem, onun adını " Haris'ın kulu" koyar mısın?"

İblis'in, melekler arasındaki adı Haris idi. Havva anamız da, İblis'in teklifini kabul etti. Nihayet Havva, çocuğunu doğurunca, adını Abdu'l- Haris koydu.

Ancak bu görüş, hiç itimada şayan değildir. Çünkü Âdem isimler ve varlıklar ilminde en büyük âlim idi. Bu itibarla Âdem'in iblis'i ve onun adını bilmemesi ve bu tehlikeli işte ona uyması, imkânsıza yakıtı bir şeydir.

Allahü teâlâ, halûkatı herkesten iyi bilir.

191
"Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılmış olan şeyleri mi Allah'a ortak koşuyorlar."

Bu âyet,

- onların Allahü teâlâ'ya ortak koştukları şeylerin ölümlü olduklarını beyan suretiyle bütün müşrikleri kınamak, mutlak olarak onların ortak koşmalarını kınamak,

- ve Allahü teâlâ hakkındaki inançlarının yanlışlığını belirtmek anlamını içerir. Yani onlar, hiçbir şeyi yaratmaya muktedir olmayan varlıkları mı Allahü teâlâ'ya ortak koşuyorlar? Oysa mâbûd, kendisine tapanın mutlaka yaratıcısı olmakdır.

192
"O koştukları ortaklar, ne onlara, ne de kendilerine yardım edebilirler."

O putlar, bir menfaati celb veya bir zararı defetme konusunda kendilerine tapanlara yardımcı olamadıkları gibi, bizzat kendilerine de yardım edemezler.

193
"Eğer siz onları hidayete (doğru yola) çağırsanız, size tâbi olmazlar. Onları çağırsanız da, sükût etseniz de sizin için birdir."

Burada onların kınanmasına ve susturulmasına ziyadesiyle önem verildiği için âyetin hitabı doğrudan müşriklere müteveccihtir. Şöyle ki:

"- Ey müşrikler! Eğer siz, dileklerinizi gerçekleştirmek veya kötülüklerden sakınmak amacıyla size yol göstermeleri için onlara duâ ederseniz onlar size cevap veremezler; sizin muradınız ve talebiniz de hâsıl olmaz; onları çağırsanız da, çağırmasanız da birdir. Onların halinde bir değişiklik olmaz. Onlar hep cansız varlıklar olarak kalırlar. Sizin halinizde de bir değişiklik olmaz."

Bir görüşe göre ise, âyetin hitabı doğrudan Müslümanlara müteveccihtir. Şöyle ki:

"- Yani ey Müslümanlar! Siz, müşrikleri hidayete, İslâm'a çağırırsanız onlar size uymazlar."

Ancak nazm-i kerimin siyak ve sibakı bu görüşe müsait değildir. Kaldı ki, böyle olmuş olsa, "sizin için birdir" ifâdesi yerine, "onlar için birdir" ifâdesinin kullanılması gerekirdi. Nitekim,

" Şüphesiz o küfredenleri inzar etsen de etmesen de onlar için birdir. Onlar iman etmezler." âyeti de böyledir. Zira çağırıp çağırmamanın bir olması, çağıranlara göre değil, fakat müşriklere göredir. Çünkü çağıranlar, çağırma sevabını kazanmış olurlar.

194
"Allah'tan başka duâ ettikleriniz, sizin gibi kullardır. Eğer (iddianızda) sâdıklarsanız, haydi onları çağırın da size cevap versinler."

Ey müşrikler! Allahü teâlâ'dan başka sizin taptıklarınız ve tanrı diye adlandırdığınız putlar, sizin gibi kullardır. Fakat her cihetten değil, Allahü teâlâ'nın mülkü, emirlerina amade ve fayda ile zarar sağlamaktan âciz olmak cihetlerinden sizin gibidirler.

Putlar, bu konuda kendilerine tapanlara benzetilmişlerdir. Çünkü putlara tapanlar, kendi aczlerini itiraf ediyolardı ve pudarın, bunlara muktedir olduklarım iddia ediyorlardı.

Son cümle, onları susturmak üzere makablinin mefhûmunun hakikatini açıklar. Şöyle ki:

"- Eğer o putların, sizin âciz olduğunuz şeylere muktedir oldukları iddiasında sâdıklarsanız, bir menfaat celbi, ya da bir zararın defi için haydi, onları çağırın!"

195
"Onların yürüyecek ayakları mı, yoksa tutacak elleri mi, yoksa görecek gözleri mi, yoksa işitecek kulakları mı var?

(Resûlüm) de ki:

"- Haydi ortaklarınızı çağırın; sonra bana tuzak kurun ve bana göz açtırmayın!"

A- "Onların yürüyecek ayakları mı, yoksa tutacak elleri mi, yoksa görecek gözleri mi, yoksa işitecek kulaklarımı var?"

Bu, birinci İskâttan sonra ikinci bir iskâttır ve onların aczini ortaya koyan icâbetsizkleri tekid eder. Özellikle onların, ulûhiyyet vasfı ile hiç ilgileri bulunmadığını gösterir. Çünkü cisim olan şekillerden emre icabet ancak,

- o cismin hayatiyeti, ’

- hareket ettirici kuvveti,

- idrâk gücü olduğu tadırde tasavvur olunabilir.

Bunlardan hiçbirine sahip olmayan bir varlık ise, bütün fiillerden yoksundur. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- O putların, icabeti gerçekleştirecek bu vasıtaları var mı ki, onların size icabeti mümkün olsun!"

Bunlardan her birinin tek başına olmaması bile icabetin imkânsızlığını göstermek için yeterli iken, inkâr ve redd, bu dört uzuvdan her birine ayrı ayrı tevcih edilmek suretiyle tekıd tekrar edilmiştir.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Haydi ortaklarınızı çağırın; sonra bana tuzak kurun ve bana göz açtırmayın."

Bundan önce müşriklerin Allahü teâlâ'ya koştukları ortakların, hiçbir şeye muktedir olmadıkları beyan edilmişti. Şimdi burada, Resûlüllah'ın, onlara karşı,

- hüccet (deki) göstermesi,

- onları tekrar susturması emrediliyor. Resûlüm, müşriklere de ki:

"- Allahü teâlâ'ya ortak koştuklarınızı, çağırın, Bana karşı onlardan yardım isteyin; sonra hepiniz, siz ve ortak koştuklarınız bana tuzak kurunuz; onların muktedir oldukları tuzak ve hilelerin bütün unsurlarına da sonuna kadar baş vurun ve tuzağın hazırlıklarını tamamladıktan sonra da Bana hiç mühlet vermeyin; çünkü ben, size hiç mı hiç aldırmıyorum."

196
"Şüphesiz ki benim velîm, Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve bütün sâlih kullara velîlik eden O'dur.

Bu âyet, kelâmın siyakından açıkça anlaşılan aldırmazlığm sebebini bildirir.

Allahü teâlâ'nın, Kitab'ı indirmekle vasıflandırılması, velÂyetin deliline ve aldırmazlığın diğer bir sebebine işaret etmek içindir. Sanki şöyle buyrulmuştur:

"- Ben size de, sîzin ortak koştuklarınıza da aldırmam; çünkü benim yegâne velim, o Kitab'ı indiren Allahü teâlâ'dır. O Kitab, O'nun benim velim ve yardımcım olduğunu ve sizin koştuğunuz ortakların, size yardım etmek şöyle dursun, kendi nefislerine bile yardım edemediklerini açıkça ifâde ediyor."

Sâlih kullarına velilik yapmak, onlara yardım etmek ve onları inÂyetinden yoksun bırakmamak, Allahü teâlâ'nın âdetidir.

197
"Allah'tan başka taptıklarınızın ne size yardıma güçleri yeter, ne de kendilerine yardım edebilirler."

- Sizın Allahü teâlâ'dan başka taptıklarınız,

- bana karşı yardım almak için çağırdıklarınız,

size hiçbir şekilde yardıma güçleri yetmez ve ayrıca kendi nefislerine de vardım edemezler.

198
"Ve eğer onları hidayete çağırırsanız, işitmezler. Sen, onları sana bakıyorlarmış gibi görürsün, oysa onlar görmezler."

Putları yardıma çağırsanız, size yardım etmek şöyle dursun, sizin sesiniz; bile işitmezler. Onları doğru yola, hidayete çağırsanız yine işitmezler.

Bu ifâde ile sebep tamam olur. Tekrar söz konusu değildir.

O putlara baktığın zaman, sanki onlar da sana bakıyorlarmış gibi görürsün. Çünkü o putlara kıymetk taşlardan parlayan gözler yapmışlardır. Oysa hakikatte onlar hiçbir şey göremezler.

" Sen görürsün" ifâdesindeki "sen" zamiri, müşriklerin yerim tuttuğu halde tekil olarak vârid olmuştur. Çünkü zamir, hepsinin birden değil, fakat teker teker onların yerini tutar. Bu, onların hepsinin putları ayni anda görmediklerini fakat her birinin ayrı ayrı zamanlarda gördüklerini belirtir.

Bir görüşe göre de, anılan zamir, Resûlüllah içindir ve "onları" zamiri de putları, yahut müşrikleri ifâde eder.

Bu görüşe göre bu cümle, ilk görüşün aksine sebebin devamı değildir. Yani,

"- Ey Resûlüm! Sen, müşrikleri sana bakar görürsün; oysa onlar, seni gerçek halinle göremiyorlar." demektir.

Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre,

" ifâdesindeki hitap, mü'minler içindir. Buna göre sebep, bundan önceki cümlede bitmiş olur. Yani,

"- Ey mü'minler! Siz, müşrikleri İslama çağırırsanız, size bakmazlar." Demek olur. Buna göre, hitap, Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Bunun anlamı şudur:

"- Sen onları sana bakar görürsün; oysa onlar, seni hakkıyla göremiyorlar!"

Böylelikle onların Peygamberimiz'deki nübüvvet ve ve risalet delillerim, göremedikleri, oysa bunların bakanlar için gizli değil apaçık ortada olduğu belirtilmiş olur.

199
"(Resûlüm sen yine de) affet. İyiliği emret ve cahillerden yüzçevir."

Bundan önce müşriklerin yanlış ve çirkin hareketlen sayılmıştı. Şimdi bu âyette, Peygamber'e mekârim-i ahlakın (şeref ve izzet kazandıran ahlâkın) ilkeleri bildiriliyor ve cahillerden yüzçevirmesı emrediliyor. Yani ;

"- Ey Resûlüm! İnsanların fiillerinin kolaylarını al ve onlara zor geleni yükleme,

- ya da suçluları affet;

- veya onların verdikleri sadakaları al."

Bu görüşe göre, bu emir, zekâtın farz kılınmasından önceki döneme aittir. Bir başka yoruma göre:

"- Ey Resûlüm! Fiillerin güzelini, iyisini emret; çünkü bu fiiller, insanlardan olumsuz tepki görmeden kabule daha şayandır. Ve cahillerden de yüz çevir; onlarla tartışma ve onlara karşılık verme."

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet-i kerîme nazil olunca, Resûlüllah Cebrâîl'e bunun manasını sordu. Cebrâil de:

"- Ben de bilmiyorum; gidip soracağım" dedi.

Sonra Cebrâîl geri döndü ve dedi ki: "- Ya Muhammed, Rabbin, sana şunları emrediyor:

- Seninle ilgiyi kesenle sen ilgi kuracaksın;

- Seni mahrum edene sen ihsan edeceksin;

- Sana zulmedeni sen affedeceksin. Rivâyet olunduğuna göre Cafer el- Sâdık'da diyor ki:

"Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîme ile Resulünemekârim-i ahlakı emir buyurmuştur."

"Ve eğer şeytandan sana bir dürtü erişirse, hemen Allah'a sığın.

Şüphesiz ki O, her şeyi kemaliyle işiten (Semi')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Rivâyete göre bundan önceki âyet-i kerime nazil olunca, Peygamber:

"- Ya Rabbi! Öfke varken ben bunu nasıl yapabilirim?" dedi.

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Bunun açık anlamı şudur:

"- Sana şeytandan bir vesvese veya bir kışkırtma geldiği zaman, derhal onun şerrinden Allahü teâlâ'ya sığın; çünkü O, her şeyi ve ezcümle senin sözlü sığınmanı işitir. Sözlü olmasa da kalbi ilticanı bilir. Binaenaleyh O, seni şeytanın şerrinden korur."

Şeytanın dürtüşünden, mecaz yoluyla öfkelenme hak de maksud olabilir.

Nitekim Ebubekir el- Sıddîk'

"- Şüphesiz zaman zaman karşıma çıkan bir şeytanım var!" sözünde bu mana kastedilir.

Bu görüşe göre, âyetin ifâde tarzında, öfkeye uymaktan daha çok tenfir ve sakındırma vardır.

Allahü teâlâ'ya sığınma emri, bu hakti korkunçluğunu gösterir ve bunun zararından ancak Allahü teâlâ'nın ismetinin harimine sığınmakla kurtuknanm mümkün olabileceği belirtilmiş olur.

Bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ bilendir, yani senin için hayırlı olanı bilendir ve seni ona sevkedendir.

Yahut sana ezâ verenlerin sözlerini işitendir ve onun yaptıklarını bilendir. Binaenaleyh onların cezasını verecektir.

201
"İttikaa edenler (takva sahibi olanlar, Allah'a karşı gereği gibi sorumluluk duyanlar) kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğunda tezekkür eder (düşünür)ler. Ve işte o zaman gerçeği görürler."

Bu âyet, Allahü teâlâ'ya sığınmanın, takva ehlinin yolu olduğunu, onu ancak azgınların ihlâl ettiğini beyan suretiyle makabilini açıklar. Şöyle ki:

Nefislerini zararlı şeylerden koruyan kimseler, kendilerine şeytandan ufak bir vesvese dokunduğunda muhakkak, Allahü teâlâ'ya sığınmayı ve O'na tevekkül etmeyi düşünürler ve işte o zaman hatalarını ve şeytanın tuzaklarını görürler de, onlardan sakınırlar ve şeytanın vesvesesine uymazlar.

202
"Kardeşleri de azgınlıkta onlardan yardım alırlar. Sonra da onlardan el çekmezler."

Azgınlığa batmış olan ve nefislerini zararlardan korumayanlar azgınlıkta şeytanlardan yardım alırlar ve destek görürler; sonra da şeytanlar, onları tamamen haktan döndürünceye kadar onlardan el çekmezler.

Âyete şu mana da verilebilir:

Şeytanların kardeşleri, azgınlıkta kendileri gibi şeytanlara yardım ederler; azgınlıktan vazgeçmezler.

Âyet, şu manaya da müsaittir:

Cahillerin kardeşleri olan şeytanlar, azgınlıkta onlara yardım ederler; sonra da onlardan el çekmezler.

203
"Onlara bir âyet getirmediğin zaman, "- Onu da sen toparlayıverseydin ya!" derler.

(Resûlüm) de ki:

"- Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım."

Bu Kur'ân, ancak Rabbinizden gelen basiretlerdir; inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir."

A- "Onlara bir âyet getirmediğin zaman, Onu da sen toparlayiverseydin ya!" derler."

Vahiy geciktiğinde onlara, Kur'ân'dan bir âyet, ya da onların istediği bir mucize getirmediğin zaman, "- onu kendinden uyduruverseydin ya!" derler. Onlar bu sözleriyle diğer âyetlerin de uydurma olduğunu zımnen ifâde etmiş olurlar.

Bu ifâde:

Onu da Rabbinden isteyip getirseydin ya!" anlamına da gelebilir.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım."

Bu Kur'ân, ancak Rabbinizden gelen basiretlerdir; "

Resûlüm, sen onların bâtıl iddialarını reddetmek için de ki:

"- Ben ancak bana vahyolunana uyarım; benim bunda hiç dahlım yoktur; ben, bana vahyolunana uymaktan başka bir şey yapmam. Bu Kur'ân, inanan bir kavim için, kalplerin basiretleri gibidir; kalpler bununla hakkı görür ve doğruyu idrâk eder."

Bir görüşe göre de Kur'ân'ın basiretler olması, apaçık belgeler ve parlak deliller demektir.

C- "İnanan bir kavim için hidayet ve rahmettir."

Kur'ân'ın kalpler için basiretler olması, bütün insanlar içindir ve bütün insanların aleyhinde hüccettir.

Kur'ân'ın hidayet ve rahmet olması ise yalnız mü'minler içindir. Çünkü Kur'ân'ın nurlarından faydalananlar ve hayırlarını ganimet gibi toplayanlar, yalnız mü'minlerdir.

204
"Kur'an okunduğu zaman onu hemen dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."

Kur'ân okunduğu zaman, onu hemen tahkik ve kabul kulağı ile dinleyin; tazim ile dinlemek için kıraati sırasında susun ki, ondan yararlanasınız.

Âyet-i kerimenin zahirî, namazda olsun, namazın haricinde olsun, Kur'ân okunurken onu dinlemenin farz olduğunu gösterir.

Bir görüşe göre de, Kur'ân nazil olduğunda Resûlullah, "onu size okurken onu dinleyin!" demektir.

Bir rivayete göre, önceleri Müslümanlar, namazda konuşuyorlardı; sonra bu âyet ile, susup imamın kırâetini dinlemeleri kendilerine emredildi.

İbni Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, Peygamberimiz, farz namazlarda Kur'an okurken Ashabı da arkasında okuyorlardı, iste bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Namazın haricinde okunan Kur'ân'a gelince, susup onu dinlemek, âlimlerin cumhuruna göre müstahaktır.

Bu âyet-i kerime,

- ya Peygamberimiz'e söylenmesi emir buyurulanlara dahildir,

- ya da doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından söylenen bağımsız bir kelâmdır.

205
"Rabb'ini içinden yalvararak ve korkarak sessizce sabah akşam zikret ve gaafillerden olma."

Bu emir, bütün zikirleri kapsar. Zira gizli zikir, ihlâsta daha etkili ve kabule daha yakındır ve sessiz kelâm, güzel tefekkür için daha uygundur.

206
"Şüphe yok ki, Rabbinin katında olanlar, O'na ibadette büyüklük taslamazlar; O'nu tenzih ve yalnız O'na secde ederler."

ENFÂL SÛRESİ

(Medine'de inmiştir, 75 Ayettir)

1
"Senden savaş ganimetlerinin (enfâlin) taksimini soruyorlar

(Resûlüm) de ki:

"- Savaş ganimetleri Allah'a ve Resulüne aittir. O halde Allah'tan sakının, aranızı düzeltin. Allah'a ve Resulüne itaat edin. Eğer gerçek mü'minlerseniz."

Rivâyete göre,

Müslümanlar, Bedir savaşı ganimetlerinin taksimi konusunda ihtilafa düştüler. Bunun için Resûlüllah'a taksimin nasıl yapılacağını, taksim hakkının, Muhacirlere mi, yoksa Ensar'a mı, ya da hepsine mi ait olduğunu sordular.

Bir görüşe göre de, Bedir savaşında Müslümanların genç savaşçıları, müşrik ordusundan yetmiş kişi öldürdüler ve yetmiş kişi de esir aldılar. Sancakların yanında duran yaşlılar ve reisler de:

"- Biz size gözcülük yapan ve dayandığınız topluluk olduk" dediler.

Sa'd b. Muaz da, Resûlüllah'a: şöyle dedi:

" Vallahi, bu gençlerin talep ettiklerinden bizi alıkoyan, bunun mükâfatına rağbet etmememiz değil, düşman korkusu da değil; fakat biz, senin saflarını düşmana karşı açık bırakmak istemedik; çünkü o takdirde müşrik atlıları sana saldırabilirlerdi."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz düşmanla bilfiil çarpışanlara, ganimet sözü vermişti İşte gençlerin, düşmandan bu kadar insan öldürmelerinde ve o kadar esir almalarında bu da etkili olmuştu. Sonra savaş sona erince, gençler, kendilerine va'dedilen ganimetleri istediler.

O zaman yaşlılar:

"- Ya Resûlallah, ganimetler az, insanlar ise çok. Eğer onlara bu ganimetleri verirsen, diğer Ashabını mahrum etmiş olursun!" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Ancak zahir olan birinci görüştür; çünkü sual, ganimetlerin hükmüne mütedairdir yoksa diğer görüşlerde belirtildiği gibi kendilerine ganimet istemek değildir. Nitekim "De ki: savaş ganimetleri Allah'a ve Resulüne aittir" cümlesi de bunu gösterir.

Daha açık bir deyişle ganimetlerin hükmü, Allahü teâlâ'ya mahsustur.

Resûlüllah ganimetleri, Allahü teâlâ tarafından emrolunduğu gibi taksim eder. Buna hiç kimse müdahale edemez.

Eğer bu sual, kendilerine ganimet verilmesini istemek anlamında olsaydı, bu cümle, o suale cevap olamazdı. Ganimetlerin hükmünün, Allah'a ve Resulüne mahsus olması, ganimetlerin mücahitlere verilmesine engel de değildir. Aksine onun gerçekleşmesini sağlar. Çünkü onların o ganimetleri istemeleri, Allahü teâlâ'nın izniyle Resülullah'ın va'di gereğidir; yoksa mezkûr ihtisası (Allah ile Resulüne mahsus olmasını) haleldar eden bir hüküm gereğince değildir.

Bu cümleyi,

"Ganimetler tamamen Resûlüllah'a aittir. Kim olursa olsun savaşanın bunda hakkı yoktur."

şeklindede anlamak, kesinlikle doğru değildir. Çünkü ganimete istihkak ancak savaşa katılmakla sabit olur.

Ganimet hükmünün, sonradan nazil olan başka bir delil ile sabit olduğunu iddia etmek ise, sonraki nâsîhi (neshedeni) bilmeden neshin takarrürünü kabul etmek olur.

Tabiînden Mücâhid, İkrime ve Süddî'nin:

" Önceleri ganimetler, bu âyetle yalnız Resûlüllah'a tahsis edilmişti, hiç kimsenin onda bir hakkı yoktu. Sonra,

" Bilin ki, ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin beşte bin Allah'a, Resulüne, onun akrabalarna, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir." (Enfâl 8/41) âyetiyle nesholunmuştur" şeklindeki görüşleri ile bunu izah etmek de mümkün değildir.

Çünkü adları geçen zâtların ortak görüşüne göre, âyetteki ganimetlerden murat, kesin olarak ganimetlerin tamamıdır; yoksa ganimetten normal hissenin fazlası olan kısım anlamında değildir. Nitekim, " Bilin ki, ganimet olarak aldığımz her hangi bir şeyin..." ibaresi de, bunu açıkça ifâde eder. Kaldı ki, o takdirde de nesih olmaması icab eder. Nitekim Abdurrahman b. Zeyd b. Eşlem'in görüşü de budur.

Bu görüşe göre, sûrenin başında ganimet hükmünün icmâlen, Allahü teâlâ ile Resulüne ait olduğu belirtilmiş, sonra da onun verileceği kimseler ve taksimatın keyfiyeti tafsilden açıklanmıştır.

Bu hükmün, Bedir savaşında va'dedilen ganimetlerle sınırlı olduğunu, diğer ganimetlerde ise, savaşçıya va'dedilenm öylece baki kaldığını iddia etmeye ise, ganimetin hükmünü açıklayan bu makam engeldir. Üstelik, va'dedilen ganimete ilişkin suale, onun yalnız Resûlüllah'a ait olduğu şeklinde cevap vermek, Resülullah'ın yüce şanına da aykırıdır.

Rivâyet olunduğuna göre Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:

"- Bedir savaşında benim kardeşim Umeyr öldürüldü. Ben de Saki b. As'ı öldürdüm ve kılıcını aldım; kılıcı çok beğendim. Sonra Resûlüllah'a gelip dedim ki:

"- Ya Resûlallah! Allahü teâlâ, müşriklerden yüreğimi soğuttu (intikamımı aldım). Artık bu kılıcı bana bağışla!"

Resûlüllah

"- Benim buna hakkım yok senin de buna hakkın yok. Haydi onu alınan ganimetlerin içine at!" buyurdu.

Ben de attım. O anda kardeşimin öldürülmesinden ve kısmen de o kılıcın benden alınmasından, ancak Allahü teâlâ'nın bildiği bir üzüntü yaşıyordum. Ben oradan ayrıldıktan hemen sonra Enfâl sûresi nazil oldu.

O zaman Resûlüllah bana dedi ki:

"- Ey Sa'd! Sen benden o kılıcı istemiştin; o zaman o kılıç benim değildi; ama şimdi benim oldu. Haydi git, al onu!"

Gördüğün gibi bu hâdise, o gün Peygamber in, mücahitlere ganimetlerden bir va'dde bulunmadığını gösterir. Yoksa Sa'd'in (radıyallahü anh), o kılıcı istemesi, doğrudan doğruya kendisine bağışlanması yoluyla değil, fakat Peygamber'in va'di gereği olurdu. Sa'd'in bu hareketini, aslında va'din gereği olduğu halde edebe riayet şeklinde nazik bir davranış olarak yorumlamak ise doğru değildir. Çünkü olay âyetin nüzulünden önce vaki olmuştur. Bu da böyle bir yorumun sıhhatine engeldir.

Bir de, söz konusu hadiste Peygamberimiz'in buna gerekçe olarak,

Bu, benim için olamaz; benim buna hakkım yok." buyurması da anılan yorumun sıhhatine engel başka bir sebebtir.

Çünkü Peygamberimiz in, gerçekleştirmeye hakkı olmayan bir şey imkânsızdır. Bir de, bu âyet nazil olduktan sonra Peygamberimiz'in o kılıcı kendisine vermesi ve ayrıca:

" Ama şimdi kılıç benim oldu" dedikten sonra vermesi bu yoruma ters düşer. Çünkü onun Peygamber'in olmasının dayanağı zorunlu olarak,

" ganimetler Allah'ın ve Re sülünün dür" âyetidir. Ve istenen şeyin verilmesine engel olan, ferz olan bir haktir. Bu konuda sarih delil,

" O halde Allah'tan sakının, Allah'a karşı takva üzere olun." cümlesidir.

Yani ganimetler hakkındaki karar, Allahü teâlâ'ya ve Resulüne ait olduğuna göre, siz de Allahü teâlâ'ya karşı takva üzere olun ve bu konuda, Allahü teâlâ'nın gazabını mucib olacak tartışma ve ihtilaftan sakının ya da bütün yaptıklarınızda Allahü teâlâ'ya aykırılıktan sakının; demektir. Eğer Sa'd b. Ebi Vakkas'ın (radıyallahü anh) o kılıcı istemesi, va'dedilenin kendisine verilmesi için olsaydı, bunda sakınılacak bir şey olmazdı.

" aranızı düzeltin"den maksat,

"Allahü teâlâ'nın rızık olarak size bahşettiği mallarla, yardımlasın ve birbirinizin sıkıntısını paylaşın." demektir.

Rivâyete göre Ubade b. Sâmit (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Bu âyet-i kerime biz Bedir mücahitleri hakkında nazil oldu. Biz Bedir ganimetleri konusunda ihtilafa düşüp o konuda ahlâkımız bozulunca, Allahü teâlâ da, o ganimeti etimizden aldı ve ona ihşkin bütün yetkileri Resûlüllah'a verdi. Resûlüllah da, ganimetleri Müslümanlar arasında eşit olarak taksim buyurdu. Böylece, Allahü teâlâ'ya karşı takva, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı itaat, ve Müslümanlar arasını ıslah gerçekleşmiş oldu." Tabti'nden Ata diyor ki:

"-Müslümanlar arasını ıslah şöyle oldu. Resûlüllah mücahitleri çağırdı ve:

"- Ganimetlerinizi adaletle taksim edin!" buyurdu."

Onlar da:

"- Biz onları yedik ve harcadık." dediler. Resûlüllah :

"- O halde birbirinizi razı edin (helâllesin)." buyurdu."

Allah ve Resulüne itaat etmek, Resûlüllah'ın emir ve nehiylerini testim etmek demektir.

Bu âyette, takva ile itaat arasında ıslah emrinin zikri, bu makama göre ıslaha çok önem verildiğini ve bunun da itaat emrine dahil olduğunu göstermek içindir.

" Eğer gerçek mü'minlerseniz" ifadesi, muhatapların, emirleri acele uygulamaları için büyük bir teşvik anlamı ifâde eder.

İmandan murat, kâmil imandır. Yani kâmil mü'min iseniz... Çünkü kâmil iman, üç haslet üzerinde durur:Allahü teâlâ'nın emirlerine itaat etmek, günahlardan sakınmak, ve insanların arasını adalet ve ihsan ile düzeltmek.

2
"Gerçek mü'minler o kimselerdir ki, yanlarında Allah zikredildiği zaman kalbleri titrer; onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanları artar ve onlar yalnız Rabblerine tevekkül ederler."

Bu âyet, gerçek mü'minlerin o üç hasleti kazandıran üstün vasıflarını beyân ve mezkûr emirleri uygulamak için ziyadesiyle teşvik anlamını ifâde eder.

Âyetin anlamı hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki:

İmanda kemâl ve ihlâsa erenler, ancak o kimselerdir ki, Allah (celle celâlühü) teâlâ'nın, sakınmayı gerektiren sıfatları ve fiilleri zikredilmese de, sırf adı anıldığı için, O'nun yüce şanına tazim eder ve O'nun heybetinden yürekleri titrer."

Âyette anlaülan, bir günah işlemek girişiminde bulunup da, kendisine:

"- Allah'tan kork!" denince, Allahü teâlâ'nın azabından korkarak o günahı işlemekten vazgeçen kimsedir.

Ve onlara, Allahü teâlâ'nın her hangi bir âyeti okunduğu zaman o, onların imanlarını kuvvetlendirir ve ruhî tatminlerini arttırır. Çünkü delillerin, hüccet ve burhanların güçlendirilmesi, tatminin artmasını ve inancın kuvvetlenmesini mûcib olur.

İman, artma ve eksilme kabul etmez; imanın artması, ancak iman konularının artması itibariyledir. Çünkü her bir âyet nazil olduğunda mü'min onu tasdik eder. Böylece imanı sayı olarak artmış olur fakat iman eski hâlini korur.

İmanın artması, amellerin imandan sayılması itibariyledir. Böylece amellerin artmasıyla iman da artmış olur.

En doğru olan şudur:

Tasdik, kuvvetlenmeyi kabul eder; artma olarak ifâde edilen budur. Çünkü Peygamberlerin ve keşif erbabının inancı ile ümmetin diğer fertlerinin inancı arasında apaçık fark vardır. İşte Ali'nin aşağıdaki sözünün temelinde bu hakikat yatar:

" Eğer mânâ âleminin perdesi açılmış olsaydı benîm inancımda bir artma olmazdı." (Zâten ben onlara, gözümle görmüş gibi inanıyorum.)

Şunu unutmamak gerekir ki hakkında bir delil bulunan bir konuya ilişkin inanç ile hakkında çok delil bulunan bir konuya ilişkin inanç arasında da apaçık fark vardır.

3
"Onlar namazı dosdoğru kılar (ikame) ve kendilerini rızıklandırdığı mız şeylerden de in fak ederler ."

Bu âyet, söz konusu gerçek mü'minleri över. Bundan önce o mü'minlerin, Allah adının zikredildiği duyduklarında kalblerinin titrediği, onların kalblerinin ihlâs, samimiyet ve tevekkülle dolu olduğu zikredilmişti. Şimdi burada onların namaz va sadaka gibi bedenî amelleri zikredilmektedir.

4
"İşte bunlar gerçek müzminlerdir. Onlara Rabbları katında dereceler, mağfiret ve bol rızık vardır."

Onlar, kalbî ve bedenî amellerini, imanlarına ilâve etmekle, imanlarının hakikat olduğunu göstermişlerdir.

Onlar için Rabbları katında nice yüksek makamlar ve bir görüşe göre cennette, nice yüksek dereceler vardır ya da kendilerinden sâdır olan taksiratlar için nice bağışlanma ve süresine, adedine nihayet olmayan bir rızık vardır. Bu da, kendileri için hazırlanmış cennet nimetleri demektir.

5
"Bildiğin gibi Rabbin seni evinden hakla çıkardı. Mü'minlerden bir fırka da tamamen isteksizdi."

Onların bu isteksizliği de, ya savaştan nefret ettikleri, ya da savaşa hazırlıklı olmadıkları içindi.

Bu olay şöyle gelişmişti:

Kureyş kervanı Şam'dan geliyordu. Kervanda çok miktarda ticaret malı vardı. Kervanda, aralarında Ebû Süfyan, Amr b. As ve Amr b. Hişâm'ın da bulunduğu kırk süvari vardı. Cebrâîl bunu Resûlüllah'a bildirdi.

Resûlüllah da, bunu Müslümanlara haber verdi, Müslümanlar, kervanda çok mal bulunması ve kafiledeki insanların da az olması sebebiyle kervanla karşılaşmayı kendileri için daha yararlı görüyorlardı.

İslâm ordusu Medine'den yola çıkınca, bu haber Mekkeklere ulaşti. Bunun üzerine Ebû Cehil, Kâ'be damına çıkıp şöyle seslendi:

"- Ey Mekkekler! Çabuk olun, çabuk olun! Bütün imkânlarınızı seferber edin! Sizin kervanınız sizin mallarınızdır. Eğer Muhammed onu ele geçirirse, ondan sonra ebediyen iflah olamazsınız!"

O günlerde Abbas b. Abdulmuttalib'in kizkardesi (Atike) de bir rüya görmüş ve onu şöyle anlatmıştı:

"- Çok garip bir rüya gördüm. Gökten bir melek indi de, dağdan büyük bir kaya parçası aldı ve onu Mekke'ye fırlattı; Mekke evlerinin her birine bu kayadan bir parça isabet etti."

Abbas da, bunu halka anlattı.

Bunu duyan Ebû Cehil:

"- Onların erkeklerinin peygamberlik dâvası yetmedi de, şimdi kadınları da mı peygamberlik dâvasına kalkışıyor?"

Sonra Ebû Cehil, seferberlik (nefir) hâlinde bütün Mekke halkıyla yola çıktı. Yolda kendisine:

"- Kervan, sahil yolunu tutmuş ve kurtulmayı başarmış yarlık sen de bu insanlarla Mekke'ye geri dön!" denildiyse de:

"- Hayır, Lât'a yemin olsun ki, biz asla geri dönmeyeceğiz. Bedir'e varıp orada develer keseceğiz; şAraplar içeceğiz; cariyeler oynatıp çalgı çaldıracağız. Böylece bütün Araplar, bu sefere çıktığımızı, Muhammed'in kervana bir zarar veremediğini ve bizim, Muhammed'e şeyini ısırttığımızı duyacaklar."

Nihayet Ebû Cehil, Mekke ordusunu Bedir'e götürdü. Bedir, Arapların senede bir gün panayır için toplandıkları bir kuyu idi.

İşte o zaman Cebrâîl inip dedi ki:

"- Ya Muhammed! Allah, iki taifeden birini size va'dediyor:

-Ya kervan ya da Kureyş ordusu Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, Ashabı ile istişarede bulunup buyurdu ki:

Siz ne diyorsunuz? Kureyşliler, bütün imkânlarıyla Mekke'den çıkıp gelmişler. Şimdi siz kervanı mı istersiniz, yoksa orduyu mu?.. "

Ashâb'tan kimileri:

"- Hayır, düşmanla karşılaşmaktansa kervanı isteriz" dediler.

O zaman Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yüz ifâdesi değişti; sonra yine sordu:

"- Kervan sahilden geçip gitmiş; Ebû Cehil ise, işte bize doğru geliyor?.."

Yine onlar:

"- Ya Resûlallah! Sen kervana bak, düşmanı bırak!" dediler.

Resûlüllah, buna öfkelendi. O zaman Ebû Bekir ve Ömer kalkıp güzel konuşmalar yaptılar.

Sonra Sa'd b. Ubade kalkıp dedi kı:

"- Ya Resûlallah! Sen kendi görüşüne bak; onu uygula; vallahi, sen Yemen ülkesindeki Aden'e bile gitsen, Ensar'dan hiçbir adam arkandan dönmeyecektir."

Sonra Mıkdad b. Amr (radıyallahü anh) (öl: 654) söz aldı ve şöyle dedi:

Ya Resûlallah! Allah sana neyi emrediyorsa, onu uygula; sen ne istersen biz kesinlikle seninle beraberiz. Biz, İsrailoğullarının, Mûsâ'ya dedikleri gibi, "- Sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturacağız!" demeyiz; fakat: "- Sen ve Rabbin gidin, savaşın; şüphesiz biz de, gören bir gözümüz kaldığı müddetçe sizinle beraber savaşacağız!" deriz. Bunu duyan Resûlüllah memnuniyet ifâdesi olarak tebessüm etti.

Sonra Ensar'ı kastederek:

Ey insanlar, siz de bana fikrinizi söyleyin!" buyurdu.

Çünkü Ensar, Akabe'de Peygamberimiz'e biat ederken şu taahhütte bulunmuşlardı:

"-Ya Resûlallah! Sen bizim yurdumuza ulaşıncaya kadar biz, sana kefil değihz; ama bizim yanımıza geldiğin zaman sen bizim kefaletimizdesın; çocuklarımızı ve kadınlarımızı savunduğumuz gibi seni de savunuruz."

İşte bundan dolayı Peygamberimiz Ensar'ın, Medine'de düşman saldırısına uğramak dışında, kendisine yardım etmekle yükümlü olmadıklarını düşünmelerinden endişe ediyordu. Bunun üzerine Sa'd b. Muaz (ölm.627) kalkıp:

"- Ya Resûlallah! Her halde bizi kastediyorsun!" dedi.

Peygamberimiz de:

"- Evet!" buyurdu.

Sa'd b. Muaz (radıyallahü anh) o zaman şunları söyledi:

"- Ya Resûlallah! Biz sana iman ettik; seni tasdik ettik; senin getirdiğinin hak olduğuna şahitlik ettik ve senin emirlerini dinleyip itaat edeceğimize sana ahit ve misak verdik.

Ya Resûlallah! Artık sen dilediğini uygula! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, sen bize şu denizi gösterip de denize dalsan, biz de seninle beraber dalarız; bizden hiçbir adam geride kalmaz ve bizimle beraber düşmanımızla karşılaşmanı isteriz; hiç şüphesiz biz, savaşta sabırlıyız; düşmanla karşılaştığımızda sözümüze sadık kahrız. Umulur ki, Allahü teâlâ, gözlerini aydın edecek fedakârlıkları bizden sana gösterecektir. Haydi bizi Allah'ın bereketine götür!"

Sa'd (radıyallahü anh) bu sözleri, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) sevindirdi ve sonra:

"- Haydi Allah'ın bereketine yürüyün; müjde olsun; Allah, iki taifeden birini bana va'detü. Vallahi, sanki şimdiden o kavmin cesetlerinin yattığı yerleri görüyorum!" buyurdu.

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah Bedir savaşından muzaffer olarak çıkınca, kendisine:

"- Kervanın peşine düş; artik kervanın önünde hiçbir engel kalmamıştır" denildi. O zaman savaş esirleri arasında bağlı bulunan Abbas (radıyallahü anh) Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), seslenerek:

"- Olmaz!" dedi.

Peygamberimiz :

"- Niçin?" diye sorunca da:

"- Çünkü Allah, o iki taifeden birini sana va'detmişti ve sana va'dettiğini de verdi!" dedi.

6
"Hak tebeyyün ettiği (apaçık ortaya çıktığı) halde yine seninle mücadele ediyorlardı. Sanki baka baka ölüme gidiyorlardı."

"Resûlüm! Sen onlara, iki taifeden hangisine yönelirlerse, muzaffer olacaklarını bildirmek suretiyle hak ortaya çıktığı halde onlar, kervanla karşılaşmayı düşman ordusuyla karşılaşmaya tercih ettikleri için cihad konusunda seninle tartışıyor ve:

"- Biz yalnız kervan için yola çıktık; niçin bize önce söylemedin ki, iyice hazırlığımızı görelim." diyorlardı.

Fakat, aslında onlar, savaşmak istemiyorlardı. Sanki onlar, ölüm sebeplerine baka baka ve onları göre göre zorla ve şiddetle ölüme sürükleniyorlardı. Onların bu korku ve çırpınışları, yalnız sayıca az, hazırlıksız ve yaya olmalarından dolayı idi; (iman za'fiyetinden değildi). Rivâyet olunuyor ki, İslâm ordusunda yalnız iki atlı bulunuyordu.

7
"Hani Allah size iki taifeden (topluluktan) birini va'detmişti.

O, muhakkak, sizin olacaktı. Siz şevketi (şan ve şerefi) olmayanın sizin olmasını istiyordunuz. Allah da kelimeleriyle hakkı yerine getirmek (ihkak etmek) ve kâfirlerin arkasını kesmek diliyordu."

A- "Hani Allah, size iki taifeden (topluluktan) birini va'detmişti. O, muhakkak sizin olacaktı. Siz, şevketi (şan ve şerefi) olmayanın sizin olmasını istiyordunuz ."

Bu cümleler, mü'minlerin,

-hazımsızlığına,

-gevşek himmetine,

-kusurlu görüşlerine,

-korkularına ve şikâyetlerine rağmen Allahü teâlâ'nın onlara olan lûtfunu dile getirir. Başka bir deyişle

"-O vakti hatırlayın ki, Allahü teâlâ, Kureyş kervanı ile Kureyş ordusundan birini size vereceğini, onu size musahhar kılacağım ve dilediğiniz gibi onun üzerinde tasarruf edebileceğinizi va'dediyordu. Siz ise, Ebû

Cehil'ın kumandası altındaki bin kişilik kuvvetli orduyu değil, kuvvetsiz olan kervanı istiyordunuz. Çünkü kervanda yalnız kırk atlı vardı ve reisleri de Ebû Süfyan'dı."

Kervanın, kuvvetsiz bir topluluk olarak ifâde edilmesi, mü'minlerin, ordu ile değil de kervanla karşılaşmak istemelerinin sebebine dikkat çekmek içindir.

B- "Allah da kelimeleriyle hakkı yerine getirmek (ihkak etmek) ve kâfirlerin arkasını kesmek diliyordu."

Hatırlayın o vakti ki Allahü teâlâ, o iki taifeden birini size va'dediyordu. Siz de o iki topluluktan güçsüz olanı istiyordunuz. Allahü teâlâ ise, bu konuda nazil olan âyetleri, size yardım etmeleri için meleklere verdiği emirleri, onlardan kimilerinin esir, kimilerinin de katledilip cesetlerinin o kuyuya atılması şeklindeki hükmü ile hakkı isbat etmek, yüceltmek ; ve kâfirlerin ardını, kökünü kesmek diliyordu. Hulâsa, siz basit şeyler istiyordunuz;

-Allahü teâlâ ise hak kelimesini yüceltmek ve dinin mertebesini yükseltmek diliyordu.

Bu iki hedef ise, birbirinden çok uzaktır.

8
"Ki hakkı yerine getirsin ve bâtılı ortadan kaldırsın.

Mücrimler hoşlanmasalar da.

Bu cümle, mü'minlerin, kuvvetsiz olan kervanı değil de, kuvvetli olan orduyu tercih etmelerinin gereğini ve düşmana karşı muzaffer kılınmalarmın hikmetini beyân eder.

Bu cümle, bir öncekinin tekrarı değildir; çünkü birincisi, iki irade arasındaki farkı göstermek içindir. Bu sonuncusu ise, bunu gerektiren hikmeti açıklar.

9
"Hani Rabbinizden Istiğase ediyor (yardım diliyor)dunuz; O da size şöyle icabet etmişti:

"- Şüphesiz ki Ben size ardı ardına bin melekle yardım edeceğim."

A- "Hani Rabbinizden istığase ediyor (yardım diliyor) dunuz; "

Bu kelâm, darda ve çaresiz kalan mü'minlerin Allahü teâlâ'dan yardım istediklerini, O'na sığındıklarını,

Allahü teâlâ'nın da onlara o zaman yardım ettiğini hatırlatır.

Mü'minler, düşmanla savaşmanın kaçınılmaz olduğunu anlayınca, Allahü teâlâ'ya şöyle yakarmaya başladılar:

"- Ey Rabbim, düşmanına karşı bize yardım eyle ! Ey yardım dileyenlere yardım bahşeden Allah'ım; bize yardım eyle!"

Rivâyete göre Ömer şöyle diyor:

"Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) müşriklere göz gezdirdi; baktı ki, bin kişiler. Ashabına göz gezdirdi; baktı ki, üç yüz on kişiler. Sonra Kıble'ye dönüp ellerini kaldırarak şöyle duâ etti:

Allah'ım, bana va'dettiğini gerçekleştir!

Allah'ım, eğer bu cemaati helâk edersen, yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmaz."

Resûlüllah, . sırtındaki ridası yere düşünceye kadar bu duasına devanı etti.

Ebû Bekir ridasını yerden kaldırıp omzuna attı ve arkasında durup şöyle dedi:

Ey Allah'ın Resulü, Rabbine olan münacatın yeter; muhakkak O, sana olan va'dini gerçekleştirecektir."

B- "O da size şöyle icabet etmişti:

"- Şüphesiz ki Ben size ardı ardına bin melekle yardım edeceğim."

Bu meleklerden murat, başka meleklerin de tâbi oldukları reisleridir.

Burada bu icmali açıklama ile yetinilmiş, Al-i îmrân sûresinin 124-125. âyetlerinde ise bu meleklerin sayıları da belirtilmiştir.

"Mürdifîn" kelimesi, bir kırâete göre "mürdefîn" olarak da okunmaktadır. Bu takdirde anlam, "melekler, İslâm ordusunun önünde, ya da arkasında bulunuyorlardı; " olur.

"Elf / bin" kelimesi, bir kırâete göre, "âlâf / binlerce" olarak okunmuştur. Bu takdirde, buradald sayı ile Âl-i İmrân sûresinde belirtilen sayı arasında zahiren de bir uyum olur.

Meşhur olan ilk kıraet "elf/bin" ile Al-i İmrân sûresinde yukarda sözü geçen âyetlerin telifi de şöyle olur:

Buradaki bin melekten maksat,

İslâm ordusunun önünde, ya da ardında bulunan meleklerdir; yahut meleklerin reisleri ve ileri gelenleridir; yahut o meleklerden bilfiil savaşmış olanlardır.

Meleklerin bilfiil savaşa katılıp katılmadıkları konusunda değişik görüşler vardır. Bunun gerçekleştiğine delâlet eden hadisler de rivâyet edilmiştir.

10
"Allah, bunu ancak sizin için bir müjde ve kalbleriniz mutmain olsun diye yaptı. Yardım (nasr) yalnız Allah katındandır. Şüphesiz ki Allah, her şeye üstün ve gaahb (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sâhib (Hakim) dir."

A- "Allah, bunu ancak sizin için bir müjde ve kalbleriniz mutmain olsun diye yaptı."

Bu beyân bize müessirin zahirî sebebler değil fakat Allahü teâlâ olduğunu bildiriyor. Zahirî sebepler olmasa bile zaferden ümit kesmemek gerekir.

Allahü teâlâ'nın, melekleri aşikâr indirmek suretiyle yardım etmesi, bunun zafer için bir müjde olması ve kalplerin onunla yatışması, itminana ermesi içindir.

Âyette ilâhî yardımın bu iki gayeye hasredilmesi, meleklerin, bilfiil savaşmadıklarını zımnen ifâde eder. Meleklerin yardımı, savaşan mü'minlerin kalplerini takviye etmek, -onları daha kalabalık göstermek suretiyle olmuştur. Nitekim bazı selef âlimlerinin görüşü bu yöndedir.

B- "Yardım (nasr) yalnız Allah katındandır."

Gerçek yardım, ancak Allahü teâlâ katandandır; sebeplerin ve sayıların bunda etkisi yoktur; onlar ancak ilâhî sünnetin cereyan ettiği yolda yardımcı unsurlardır.

C- "Şüphesiz ki Allah her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

Allahü teâlâ yegâne gaalibdir; hükmünde asla mağlup olmaz ve kararlarına karşı çıkılamaz. Ve O, bütün icraatlarını da hikmet ve maslahate binaen yürütür.

Bu cümle, ma-kabline gerekçe mahiyetinde olup mezkûr veçhile gerçekleşen zaferin, üstün hikmetlerin gereklerinden olduğunu bildirir.

11
"Hani sizi o zaman O'ndan bir güven (emn) olmak üzere uyku bürümüştü. O, sizi temizlemek (tathir etmek) ve şeytanın riczini (vesvese, pislik) sizden gidermek, kalblerinize rabıta (güç, kuvvet, cesaret) vermek ve ayaklarınızı tesbit etmek için üzerinize gökten su indirmişti."

Bu âyet, Allahü teâlâ'nın, Bedir savaşında Müslümanlara bahşetmiş olduğu diğer bazı nimetleri açıklar.

Onlara verilen uyku, onları gevşetmek için değil fakat içlerinde Allahü teâlâ'dan gelen bir güven duygusu meydana getirmek içindi. Allahü teâlâ, mücahitleri küçük ve büyük abdestsizlikten temizlemek, şeytanî vesvese ve kirlerden, korkulardan arındırmak, savaşta sabit kadem kılmak, onların ayaklarının kumlara batmasını önlemek ve sarsılmadan yere basmalarını sağlamak, kalplerini birbirine bağlamak suretiyle manen güçlendirmek, sabır, cesaret ve metanetle savaşmak için üzerlerine gökten su indirdi. Rivâyete göre Bedir'de Müslümanlar çıplak bir kum tepesine inmişlerdi.

Yürürken ayaklar kuma batıyordu ve su da yoktu. Uyuyunca çoğu da ihtilâm olmuştu.

Müşrikler ise, Bedirdeki suya hâkimdi. İşte bu şartlar altında şeytan, Müslümanlara temessül edip şöyle vesvese verdi:

"- Sız Muhammed'in Ashabı, hak üzere olduğunuzu iddia ediyorsunuz; oysa abdestsiz ve cünüp namaz kılıyorsunuz; çok da susamışsınız. Eğer hak üzere olsaydınız, şu adamlar, size galibiyetle su üzerinde hâkimiyet kurmazlar dı. Şimdi onlar, susuzluktan kuvvetsiz düşmenizi bekliyorlar. Susuzluk, boynunuzu bükünce, o zaman size karşı harekete geçecekler ve dilediklerini öldürecekler; dilediklerini de sürüp Mekke'ye götürecekler."

Müslümanlar, bu vesveseden büyük üzüntü duymuş ve korkuya kapılmışlardı. İşte o zaman Allahü teâlâ, yağmur yağdırdı.

Gece yağan yağmurdan oradaki dere ırmak olup taştı..

Böylece Müslümanlar, guslettiler; abdest aldılar.

Hayvanlarını suvardılar.

Savaş alanındaki, kumlar sertleşti ve yürürken ayaklar batmayacak hale geldi.

Şeytanın vesvesesi zail oldu; gönüller sevinçle doldu ve kalpler güç buldu. İşte âyetteki, " kalblerinize rabıta vermek için" ifâdesinin manâsı budur.

12
"Hani Rabbin meleklere şöyle vahyetmişti :

"- Şüphe yok ki Ben sizinle beraberim. Haydi iman edenlere sebat verin. Ben de o kâfirlerin kalblerine korku (e'r-ru'b) salacağım. Şimdi vurun boyunları üzerine; vurun, onların her bir parmağına."

Buradaki hitap Peygamber'e tevcih edilmiştir. Çünkü burada emredilenlere, Peygamber'den başkası muktedir olamaz.

Bu vahiy, metlûv (tilavet olunan, okunan) vahiy olarak Peygamber in lisanıyla açıklanmadan önce, bir şükür nişanesi olarak vaktini hatırlamakla emrolundukları diğer geçmiş nimetler gibi bir nimet değildir.

Meleklerin, mü'minlere sebat vermelerinin keyfiyeti hakkında ihtilaf ecülmiştir.

Bazı âlimlere göre, meleklere emrolunan,

- yalnız müjdelemek,

- sayılarını çok göstermek gibi Müslümanların azim ve sebatlarını ve savaş arzularını güçlendiren şeylerdir.

Tesbit kelimesinin mânâ va hakikatine en münasip olan izah da budur. Çünkü bu tesbit, savaş sahasında sebat etmeye ve çatışma zorluklarına göğüs germek için gayret göstermeye sevketmek demektir.

Rivâyet olunuyor ki, melekler, Müslümanların, yüzlerinden tanıdıkları adamlar seklinde yanlarına gelip diyorlardı ki:

"- Müşriklerden duydum; diyorlar ki; vallahi, Müslümanlar, bize hamle yaparlarsa, biz kesinlikle geri çekileceğiz!"

Ve melekler, iki saf arasında yürüyüp Müslümanlara:

"- Size müjde, şüphesiz Allahü teâlâ, sizin yardımcınız dır!" diyorlardı.

Diğer âlimlere göre ise, melekler, Müslümanların düşmanlarıyla bilfiil savaşmakla emrolunmuşlardır. Bu âlimlere göre:

" Ben de o kâfirlerin kalblerine korku salacağım" ifâdesi,

Şüphe yok ki ben sizinle beraberim" ifâdesinin tefsiridir.

Yine onlara göre:

"Şimdi vurun boyunları üzerine!" ifâdesi de,

"Haydi iman edenlere sebat verin!" ifâdesinin tefsiri olup sebat vermenin keyfiyetini beyân eder.

Bedir savasında bulunan Sahabe'den Ebû Davud el-Mâzinî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"- Bedir savaşında Ben, kendisini vurmak için müşriklerden bir şahsın peşine düştüm; fakat benim kılıcım ona dokunmadan baktım, kafası önüme düştü."

Sehl b. Huneyf'ten (ölm.659) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "- Bedir savaşında ben bizi şöyle gördüm:

Bizden biri, kılıcıyla bir müşriki gösteriyordu ve daha kılıç ona dokunmadan kafası, bedeninden ayrılıp düşüyordu."

" boyunlarının üst kısmı"ndan murat, boğazlanma yeri ya da kafanın tepesidir.

"Benan" kelimesi, el ve ayak parmaklarının uçlarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, el ve ayak parmaklarıdır.

Ebû'l- Heysem diyor ki:

"- Benan, mafsallardır ve her bir mafsala benane denir." İbn-i Güreye ve Dahhâk'a göre:

"- Benane, taraflar demektir. Yani bütün uzuvlara yukarıdan aşağıya kadar vurun; demektir."

Bir diğer görüşe göre ise, benan'dan murat, o topluluğun avamı, boyunların üstünden murat da büyükleridir.

Yani Kureyş ordusunun ekâbirini de, avamını da vurun! demektir.

Âyette vurma emrinin tekrar edilmesi, bu emrin ziyadesiyle önemine işarettir.

13
"Bu, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerindendir. Kim Allah ve Resulüne karşı gelirse gerçekten Allah'ın azabı (ukubeti) çok şiddetlidir."

A- "Bu, onların Allah ve Resulüne karşı gelmelerındendir."

Bu hitap, Resûlüllah içindir, yahut buna muhatap olmaya lâyık herkes içindir.

Onlara isabet eden bu cezanın sebebi, onların yenilmesi imkânsız olan Allahü teâlâ'ya karşı düşmanlıklarından dolayıdır.

B- "Kim Allah ve Resulüne karşı gelirse gerçekten Allah'ın azabı (ukubeti) çok şiddetlidir."

Bu şart cümlesi, makabk için bir tekmile ve mefhûmu için bir izahtır. Ayni zamanda istidlal yoluyla sebebin tesbitıdır.

Yani o şiddeth cezanın sebebi, onların Allahü teâlâ'ya ve Resulüne karşı gelmelerindendir ve her kim, Allahü teâlâ'ya ve Resulüne karşı gelirse, onun için şiddetti bir ceza vardır.

Bir görüşe göre ise, bu ifâde onlar için dünyada kendilerine isabet eden cezadan başka ahirette de bir azab olduğunu bildirir.

Ancak bundan sonra gelen âyet, bu hususu açıkça ortaya koyduğu için bu görüşü iptal eder.

14
"İşte şimdi bu azabı tadın! Kâfirler için (âhıirette) ateş azabı da var."

Siz şimdi dünyada verilmiş olan bu azabı tadın. Ayrıca sizin için ahirette ateş azabı da var.

Yahut Allahü teâlâ, bu dünyada o azaba, ahirette de ateş azabına hükmetmiştir.

15
"Ey iman edenler! O kafirlerle topluca karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin ."

Bu âyeti, ileride vuku bulacak Huneyn savaşında, Müslümanların, on ıkı bin kişilik pek büyük bir topluluk oldukları halde arkalarını dönüp kaçmalarını haber vermek anlamına hamletmek, uzak bir yorumdur.

Siz ey mü'minler, azlık da olsanız savaşmak üzere büyük bir kâfir topluluğu ile karşılaştığınızda kaçmak şöyle dursun, onlara arkanızı bile dönmeyin. Değil sayıca onlara yakın, ya da eşit olduğunuz zaman sayıca az olsanız bile, onların karşısında sebatla savaşın. Âyetin anlatmak istediği budur.

16
"Kim böyle bir günde arkasını dönerse, tekrar savaşmak için geri çekilmek (taharrüf) ya da başka bir birliğe katılmak için uzaklaşmak (tahayyüz) halleri müstesna, muhakkak Allah'ın büyük bir gazabına uğrar ve onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir yerdir orası."

Tekrar savaşmak için geri çekilmek (taharrüf), ya karşısındaki düşmandan daha önemli bir düşmanla savaşmak, ya da geri çekikp tekrar saldırmak için olur. Başka bir deyişle geri çekilmek, ya düşmanı aldatmak için yenilmiş gibi görünerek onu yandaşları arasından çıkardıktan sonra tek başına, yahut da pusuda bekleyen diğer arkadaşlarıyla birlikte ona saldırmak amacıyla olur.

Rivâyete göre Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Bir müfreze, kaçmıştı. Ben de o müfreze içindeydim. Nihayet müfreze Medine'ye dönünce, müfrezedekiler çok utandılar ve evlerine kapandılar.

Ben de, Resûlüllah'a :

"- Ya Resûlallah, biz kaçanlarız!" dedim. Resûlüllah buyurdu ki:

"- Hayır, siz tekrar düşmanla savaşmak üzere geri çekilensiniz. Ben sizin katıldığınız birliğinizin!."

Rivâyet olunuyor ki, Kadisiye savaşında yenilgiye uğrayan bir birlikte bulunan bir zât geri çekilmişti. Nihayet Medine'ye gelince, Ömer'in yanına gitti ve:

"- Ey Mü'minlerin Emiri, ben helâk oldum; çünkü biz, toplu halde düşmanla savaşırken ben kaçtım!" dedi. Ömer:

"- Senin katılmak için geri çekildiğin birlik benim dedi.

Rivâyete göre İbn Abbâs'da diyor ki:

"- Toplu halde düşmanla savaşırken kaçmak, en büyük günahlardan biridir. Ancak bu, düşmanın, Müslümanların iki katından fazla olmadığı hal için geçerlidir. Çünkü Allahü teâlâ, buyuruyor ki:

"Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bîldi. Eğer sizden sabırlı yüz mücahid bulunursa, onlardan iki yüz kişiye galip gelir."

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Ehl-i Beyt'ine ve onunla beraber savaşta bulunanlara mahsustur.

17
"Onları siz öldürmediniz fakat onları Allah öldürdü. Attığın zaman da (Resûlüm) sen atmadın fakat Allah attı. Ve bunu mü'minleri güzel bir imtihanla sınamak için yaptı. Şüphesiz Allah her şeyi kemâliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. Attığın zaman da (Resûlüm) sen atmadın fakat Allah attı."

Burada tekrar Bedir vakıasının geri kalan hüküm ve hallerine dönülüyor ve kalan kısımları açıklanıyor.

Bu cümle, mukadder bir şartın cevabıdır. Sanki şöyle deniyor: Durum böyle olduğuna göre, siz kendi kuvvet ve kudretinizle onları öldürmediniz, fakat Allahü teâlâ, size yardım etmek, sizi onlara musallat kılmak ve onların kalblerine korku salmak suretiyle gerçekte onları bizzat kendisi öldürdü.

Bir diğer görüşe göre ise, eğer siz, onları öldürmelde iftihar ediyorsanız, siz kendi kuvvet ve kudretinizle onları öldürmediniz, Ya da şunu iyice bilin ki, siz onları öldürmediniz.

Rivâyete göre. Bedir mücahidleri, muzaffer olarak ganimetlerle birlikte savaştan dönünce, övünmeye başladılar ve:

"- Ben şöyle öldürdüm; böyle esir aldım!" dediler.

İşte sarfedilen bu sözler üzerine bu âyet indi.

Rivâyet olunuyor ki Resûlüllah büyük bir kum tepesinin ardından Kureyş ordusunun, çıkıp geldiğini görünce, şöyle duâ etti:

"- Ya Rabbi! İşte Kureyş, bütün kibri ve övüncüyle geliyor.

Onlar, Senin Resulünü yalanlıyor.

Allah'ım, bana va'dettiğini Senden istiyorum!"

O anda Cebrâîl , geldi ve Peygamber e:

"- Bir avuç toprak al da düşmana at!" dedi.

Nihayet iki ordu karşılaşınca, Peygamber:

"- Bana derenin ufak taşlarından bir avuç getir!" dedi ve Ali'nin getirdiği tasları düşmana doğru:

"- Yüzleri kara olsun!" diye attı.

O anda müşrikler, gözlerini oğuşturmaya başladılar ve sonunda hezimete uğradılar. İşte Allah'ın, Resulüne hitaben söylediği,

"- Attığın zaman da (Resûlüm)sen atmadın, fakat Allah attı" sözünün anlamı da budur.

Allah, bu kelâmı ile, Resulünün eliyle yaptığı hareketin, kendi fiili olduğunu açıklıyor.

Başka bir deyişle şöyle buyuruyor:

"- Ey Resûlüm Muhammed! Bu sonucu doğuran atma hareketini, görünüşte sen yapmış olsan da, hakikatte yapan sen değildin. Öyle olsaydı onun sonucu da, beşerî fiillerin ölçüsünde olurdu. Fakat onu Allahü teâlâ, yaptı. O fiili Allah yarattı."

Ancak bu yaratma, Allahü teâlâ'nın, kulların fiillerini yaratma âdeti şeklinde değil fakat mûtat dışı bir şekilde olmuştur. İşte bundan dolayıdır ki, beşerî kuvvet ve kudret dairesinin haricinde bir etki yaratmıştır.

Şu halde bu Allahü teâlâ'ya mal etmenin ve onun, Peygamber'e ait olmadığını söylemenin temel sebebi, onun sonucunun, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) fiillerinin cinsinden olmayışıdır.

B- "Ve bunu mü'minleri güzel bir imtihanla sınamak için yaptı."

Allahü teâlâ'nın, mü'minlere o zaferi bu şekilde, zorluklarla ve sevimsiz hallerle karşılaşmadan müyesser kılması, size güzel bîr bağışta bulunmak, size zafer ve ganimet ihsan etmek içindi.

C- "Şüphesiz Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim) dir."

Allahü teâlâ, mü'minlerin duasını ve yardım talebini işitti ve onun kabulünü mûcib olacak hâlis niyetleri ve halleri de bildi.

Bu kelâm, geçen hükmün illeti ve gerekçesi mahiyetindedir.

18
"İşte bu böyledir (Zâliküm). Allah, kâfirlerin hilesi (keydi)ni boşa çıkarır."

Bundan maksat, mü'minlere güzel ihsanda bulunmak, kâfirlerin tuzağını boşa çıkarmak, onların kötü planlarını sonuçsuz kılmaktır.

19

"(Ey müşrikler!) eğer siz fetih diliyor (istiftah ediyor)sanız; işte size fetih geldi. Ve eğer (savaştan) vaz geçerseniz bu sizin için hayırlı olur ve eğer dönerseniz Biz de döneriz. O zaman topluluğunuz çok da olsa size asla bir yarar sağlamaz. Şüphesiz Allah, mü'mınlerle beraberdir.'

A- "(Ey müşrikler!) eğer siz fetih diliyor (istiftah ediyor)sanız; işte size fetih geldi. Ve eğer (savaştan) vaz geçerseniz bu sizin için hayırlı olur ."

Bu hitap, istihza yoluyla Mekke müşrikleri içindir. Şöyle ki, onlar, Bedir savaşma çıkarken, Kabe örtülerine asılıp şöyle dediler:

"Allah'ım, Sen muzaffer eyle:iki ordudan en üstün olanı, iki fırkadan en çok hidayet üzere olanı, ve iki gruptan en şerefti olanı!"

Ey Mekke müşrikleri! Siz iki ordudan en üstün olanı için zafer istemiyor muydunuz? İşte zafer geldi. İşte en üstün ordu muzaffer oldu. Oysa siz en üstün olduğunuzu iddia ediyordunuz.

Bu izaha göre, istihza, fethin gelmesine ilişkindir.

Yahut işte size hezimet ve kahır geldi. Buna göre ise, istihza, fethin kendisindedir.

Ve eğer siz Mekke müşrikleri, içinde bulunduğunuz savaşa ve Resûlüllah'a düşmanlık yapmaya son verirseniz, bu, sizin için, kötü sonuçlarını tattığınız savaştan daha hayırlıdır. Çünkü bunda, öldürülmekten ve esir alınmaktan selamette kalmak vardır.

" Bu sizin için daha hayırlıdır" ifadesiyle, müşriklerin mevcut halinde de kısmen hayır bulunduğu anlamı onlarla istihza içindir.

B- "Ve eğer dönerseniz Biz de döneriz. O zaman topluluğunuz çok da olsa size asla bir yarar sağlamaz. Şüphesiz Allah, mü'mınlerle beraberdir."

Ey müşrikler! Siz yine Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile savaşmaya dönerseniz. Biz de, sizin gördüğünüz o fethe döneriz. Sizin topladığınız ve yardımlarına baş vurduğunuz topluluk çok da olsa o sizi asla savunamaz ve o çokluğun size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allahü teâlâ, mü'minlerin yardımcısıdır, onlarla beraberdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetteki hitap, mü'minler içindir. Şöyle ki:

Ey mü'minler! Eğer siz zafer istiyorsanız, işte size zafer gelmiştir; eğer siz, Resülullah'ın sizi teşvik ettiği şeylere karşı gevşeklik göstermeye ve yüz çevirmeye son verirseniz, o, sizin için her şeyden daha hayırlıdır. Çünkü o, iki cihan saadetine erişmenin ana sebebidir. Ama eğer siz o halinize dönerseniz, Biz de, sizi tanımamaya ve düşmanınızı size musallat kılmaya döneriz. O zaman Allah (celle celâlühü), sizinle beraber olmayınca, sizin çokluğunuz, size hiçbir fayda vermez. Ve gerçek şudur ki, Allah, kâmil iman sahipleri ile beraberdir.

20
"Ey iman edenler, Allah'a ve Resulüne itaat edin. (Kur’ân'ı) işitip dururken ondan yüzçevirmeyin."

Sakın Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) yüz çevirmeyin. Burada maksud olan Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaattir ve ondan yüz çevirmekten sakındurmaktır. Çünkü Allahü teâlâ'ya itaat, Resûlüllah'a itaatin içindedir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

" Kim Resule itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."

Bir görüşe göre ise, bu cihattan yüz çevirmeyin, demektir.

Başka bir görüşe göre de, Allahü teâlâ'nın (celle celâlühü) emrine yüz çevirmeyin, demektir.

"(Kur’ân'ı) işitip dururken" ibaresi bir hal cümlesi olup mutlak olarak yüzçevirmeme zorunluğunu te'kit eder. Bu da, tipin, " öyleyse siz de bunu bildiğiniz halde Allah'a eş koşmayın." âyeti kabilindendir.

Yoksa bu, "Sarhoş iken namaza yaklaşmayın." âyetinde olduğu gibi yasağı bu hal ile kayıtlandırmak için değildir.

Bunun açık anlamı şudur: "siz, Resule itaati ve ona muhalefetten sakınmayı belirten Kur’ân'ı dinleyip dururken ondan yüz çevirmeyin."

21
"İşitmedikleri halde "işittik" diyenler gibi olmayın."

Bu cümle, geçen nehyi izah etmek ve ondan sakındırmak içindir. Çünkü onların, bu işitme veya dinlemeleri hiç işitmemiş olmak gibidir.

Yani emirlere ve yasaklara uymadan, mücerret işittik diyen o kâfirler ve münafıklar gibi olmayın. Onlar, işittiklerini veya dinlediklerini iddia ediyorlar, ama aslında dinlememişlerdir.

Çünkü dinlediklerini tasdik etmiyorlar ve onu hakkıyla anlamaya çalışmıyorlar. Bu itibarla onlar hiç işitmemiş veya dinlememiş gibidirler.

22
"Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde hareket eden canlılar (devvab) ın en kötüsü aklı bir şeye ermeyen sağırlarla dilsizlerdir."

Bu âyet de, sakın durmayı (nehyi) daha da kuvvetlendırmek ve benzetilenin (müşebbehün bihin) kötü hatini iyice açıklamayı amaçlar. Şöyle ki:

Allahü teâlâ'nın hüküm ve icraatında, yeryüzünde yürüyen çatıkların ya da hayvanların en kötüsü, şüphesiz, hakkı duymayan sağırlar ve hakkı konuşmayan dilsizlerdir.

Bu insanlara sağır ve dilsiz denilmiştir. Çünkü kulakların ve dillerin yaratılış gayesi, hakkı duymak ve hakkı konuşmaktır. Bu insanlarda da bu haslet olmayınca, o iki uzvu tamamen kaybetmiş gibi sayılırlar.

Âyette önce sağırlar, sonra da dilsizler zikredilmiştir. Çünkü sağırlık dilsizlikten önce gelir. Onların sükûtu, onu hakkıyla dinlemediklerindendir. Nasıl ki, hakkı konuşmak da, onu hakkıyla dinlemekten kaynaklanır.

Bundan sonra onların, akıl etmemek veya akıllarını kullanmamakla vasıflandırılmaları, onların kötü hallerini açık seçik tesbit etmek içindir. Çünkü bir sağır ve dilsiz aklı olduğu zaman, bazı şeyleri hem anlayabilir hem de işaretle başkasına anlatabilir ve bu şekilde istediğini elde edebilir. Fakat aklı olmadığı zaman, bunları da yapamaz. İşte bu takdirde onun hayvanlardan da kötü durumda olduğu ortaya çıkar, insanlar akıl sayesinde hayvanlardan ayrılır ve yine akıl sayesinde Allahü teâlâ'nın mahlukatının çoğundan üstün olur. Bu vasfı ortadan kalkınca değersizlerin en değersizi haline gelir.

23
"Eğer Allah, onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi. Eğer onlara işittirmiş olsaydı onlar yine yüzçevirir ve arkalarını dönerlerdi."

Eğer Allahü teâlâ, onlarda bir hayır görseydi; hakkı, aramak ve hidayete ermek için çaba harcayacaklarını bilseydi, onlara mutlaka anlayış ve tefekkür yeteneği verir, gerçeği onlara işittirirdi ve o zaman onlar da, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hak Peygamber olduğunu testim, ona itaat ve iman ederlerdi. Fakat Allahü teâlâ, onlarda bu meziyetlerden hiçbirinin bulunmadığını bildiği için onlara işittirmemiştir. Çünkü bu işittirmenin faydası olmazdı ve hikmetin dışına çıkılmış olurdu. Nitekim âyette buna işaretle,

"Eğer onlara işittirmiş olsaydı, yine yüzçevirir ve arkalarını dönerlerdi" buyurulur.

Onlar, tamamen hayırsız oldukları halde Allahü teâlâ, onlara, gerçeği anlama yeteneği vermiş olmak suretiyle hakkı işittirseydi onlar yine de işittikleri haktan yüz çevirirlerdi ve ondan hiç faydalanmazlardı.

Yahut tasdik ettikten sonra yine irtidat ederler ve hiç işitmemiş gibi olurlardı.

Bu son cümle, açıklayıcı müstakil bir cümle olarak da kabul edilebilir. Şu anlamda ki:

" Zâten onlar dönek bir kavimdir."

Bir görüşe göre ise, bu âyete konu olanlar, Resûlüllah'a şöyle demişlerdi:

"- Kusayy'ı dirilt. O gerçekten mübarek bir ulu idi. O sana şahitlik etsin de, biz de sana iman edelim.

Buna göre, eğer onlara Kusayy'in sözlerini işittirse...

Bir diğer görüşe göre, onlar, Kusayy'ın oğlu Abduddar Oğulları idiler. Onlardan sadece Mus'ab b. Umeyr (öl: 625) ile Süveyd b. Harmele Müslüman olmuşlardı.

Onlar:

"- Biz, Muhammed'in getirdiğine sağırız, dilsiziz; onu işitmeyiz ve icabet etmeyiz diyorlardı.

Allahü teâlâ, onları kahreylesin! Nihayet onların çoğu Uhud savaşında öldürüldüler. Onlar, Kureyş ordusunun sancaktarı idiler.

İbni Cüreyc'e göre, bu âyete konu olanlar, münafıklardır.

Hasen'a göre ise, bunlar Ehl-i Kitab'tır.

24
"Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah'a ve Resulüne icabet edin. Ve şunu iyi bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

A- "Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah'a ve Resulüne icabet edin."

Bu âyette nidanın tekrar edilmesi ve Müslümanların iman vasfı ile vasıflandırılmaları, bundan sonra gelecek emirlere uymaya yönelmelerini teşvik etmek ve bu emirlerde imanı gerektiren hakikatler bulunduğuna dikkat çekmek içindir.

Burada çağıran, Resûlüllah'tır çünkü Allahü teâlâ adına çağırma görevini bizzat yapan odur.

Hayat verecek şeyler de, ebedî hayatin sebebi olan dinî ilimlerdir. Nasıl ki gerçek ölümün yegâne sebebi de cehalettir.

Yahut hayat verecek olan, kalbin ab-ı hayatıdır. Nasıl ki cehalet de, kalbin ölmesini mucip olmaktadır.

Başka bir görüşe göre ise, bu cümlenin anlamı, Resûlüllah sizi kâfirlere karşı cihada çağırdığı zaman, ona icabet edin; demektir. Çünkü Müslümanlar, cihadı terk ettikleri takdirde kâfirler, onlara galebe ederek hayatlarına son vereceklerdir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

" Ey akıl sahipleri! Kısasta sîzin için hayat vardır" buyrulur.

Rivâyete göre bir gün Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kılmakta olan Übeyy b. Kâ'b'ın ((radıyallahü anh) öl:643) evinin önünden geçerken kendisini çağırdı. O da, acele ile namazını bitirdikten sonra Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına vardı.

Peygamber sordu:

"- Bana icabetten seni alıkoyan nedir?" "- Ya Resûlallah, namazda idim." Peygamber

"- Pek iyi, bana vahyedilen, "Sizi çağırdığı zaman Allah'a ve Resulüne itaat edin" âyetinden haberin yok mu"? buyurdu."

Bu hadisin izahı konusunda değişik görüşler beyân edilmiştir:

Bir görüşe göre, namazı kesme zorunluğu, Peygamberin çağırmasına mahsustur.

Diğer bir görüşe göre ise Peygamberin çağırmasına icabet, namazı bozmaz.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberin çağırması, gecikmeye tahammülü olmayan önemli bir iş için idi. Diğer namaz kılanlar da, benzeri durumlarda namazlarına ara verebilirler.

B- "Ve şunu iyi bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer."

Bu ifâde, Allahü teâlâ'nın, kuluna olan son derece yakınlığını anlatır. Nitekim diğer bir âyette de:

" ve Biz insana şah damarından daha yakınız" buyurulur.

Yine bu âyet, Allahü teâlâ'nın, sahibinin bile gafil olabileceği kalbin sırlarını bildiğine dikkati çeker.

Yahut bu âyet, arzu edilen şeyi elde etmeden önce kalbi ihlaslı kılmaya ve arındırmaya teşvik anlamını ifâde eder. Çünkü arzular, kişi ile kalbi arasına girer.

Yahut bu ilâhî ifâde, Allahü teâlâ'nın kulun kalbine tamamen hâkim olduğunu bildirir. Şöyle ki, Allahü teâlâ, kulunun saadetini dilediği zaman,

-onun kötü azimlerini fesheder; niyet ve maksatlarını değiştirir; onunla küfür arasına girer; onun korkusunu güven, unutmasını hatırlamaya (nisyanını zikre) tebdil eder ve fırsatı kaçırtabilen benzeri hallerin hepsini kaldırır.

C- "Ve muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

Siz kıyamet günü başkasının değil ancak Allahü teâlâ'nın huzurunda haşrolunacak veya toplanacaksınız; o zaman Allah (celle celâlühü), amellerinizin mertebelerine göre size hak ettiklerinizi verecek. O halde siz, Allahü teâlâ'nın ve O'nun Resulünün itaatine koşun ve bütün gayretlerinizle onlara icabet edin.

25
"Ve sakının o fitneden ki o, sadece sizden zulmedenlere dokunmakla kalmaz. Ve bilin ki Allah şiddetle cezalandıcı (şedîdü'l-ıi'kaab)dır."

Fitne, bizzat zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz fakat ayni zamanda, aralarında bulunup işledikleri günahı onaylayan, emr-i bi'l mâruf ve nehy-i anıl- münker konusunda müdahene (dalkavukluk) yapan, hak olan söz birliğini bozan, bid'at işleyen, cihatta gevşeklik gösteren kimseleri de kapsar.

"Lâ tusıîbenne" fiili, bir kıraatte "le-tusıîbenne" seklinde de okunmuştur. Buna göre mânâ şöyle olur:

"Öyle bir fitneden sakının ki, andolsun o, özellikle içinizden zulmedenlere isabet edecektir."

"Min-küm — sizden" ibaresindekı "min" harfi, ba'zıiye değil beyânî de olabilir. Bu takdirde şöyle bir anlama dikkat çekilmiş olur:

Sizin zulmünüz, başkasının zulmünden daha çirkindir.

İste bundan dolayıdır kî, Allahü teâlâ'nın azabı, azabı mûcib hareketi bilfiil işlemeyenlere de -zulme karşı sessiz kalmalarından dolayı- isabet eder.

26
"Hatırlayın o zamanı ki siz sayıca azdınız; yeryüzünde zayıf olarak tanınıyordunuz. İnsanların sizi zorla kaçırmalarından korkuyordunuz. Öyleyken O, sizi barındırdı ve yardımı ile sizi destekledi ve sizi temiz nimetlerle rızıklandırdı ki, şükredesiniz."

Ey Muhacirler, Medîne'ye göç eden Müslümanlar! Hatırlayın o vakti ki, siz Mekke'de sayıca az idiniz; Kureyşlilerin eli altında zayıf bir durumda bulunuyordunuz; Kureyş'ilerin ya da Arap kâfirlerinin, düşmanlıkları sebebiyle, sizi kapıp kaçırmalarından korkuyordunuz.

Yahut ey bütün Araplar! Şunu da hatırlayın ki, siz yeryüzünde Farslıların ve Rumların elleri altinda zayıf ve mahkûm bulunuyordunuz; o insanların sizi kapıp götürmelerinden korkuyordunuz.

Çünkü önceleri bütün Araplar, bu iki milletin elinde zelil ve mahkûm bulunuyorlardı.

Allah,

- yurt olarak sizi Medine'de barındırdı, size, korunacağınız bir yurt verdi.

- kâfirlere karşı yardımıyla siz destekledi, ya da Ensar'ın ve meleklerin yardımlarıyla sizi teyid etti; size ganimet mallarından temiz rızık verdi ki, bu büyük nimetlere şükredesiniz.

27
"Ey iman edenler, Allah'a ve Resulüne bile bile ihanet etmeyin. Yoksa kendi emanetlerinize ihanet etmiş olursunuz."

Farzları ve sünnetleri muattal bırakmayın.

Yahut görünürde yaptıklarınızın aksini kalbinizde gizlemeyin.

Yahut ganimetlerde hiyanet etmeyin.

Rivâyete göre Peygamber Benî Kureyza Yahudîlerini kuşattı ve onları yirmi bir gün kuşatma altında tuttu. Sonunda O Yahudîler, Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem), Benî Nacür Yahudileri ile yaptığı gibi bir barış anlaşması yapmasını, Şam bölgesinde bulunan Ezriât ve Eriha'daki kardeşlerinin yanma gitmelerine izin vermesini talep ettiler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğine razı olarak kalelerinden inmelerini teklif buyurdu. Onlar, bunu kabul etmediler ve:

"-- Bize Ebû Lübâbe'yi gönder!" dediler.

Ebû Lübâbe, malları ve çoluk çocuğu onların elinde bulunduğu için, onlara öğüt veriyordu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onu onlara gönderdi.

Onlar, Ebû Lübâbe'ye:

"- Ne diyorsun; Sa'd'in hakemliğini kabul ederek kalemizden inelim mi? "diye sordular.

Ebû Lübâbe, kendi eliyle boğazını işaret etti. Yani,

"- Bu, sizin boğazlanmanız demektir." demek istedi.

Ebû Lübâbe diyor ki:

"- Daha ayaklarım olduğu yerde iken ben, Allah'a ve Resulüne hiyanet ettiğimi anladım."

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Ebû Lübâbe, Medine'ye dönünce, kendini Mescid-i Nebevinin direklerinden birine bağladı ve:

"- Vallahi, ben ölünceye veya Allahü teâlâ, tevbemi kabul edinceye kadar hiçbir şey yemiyeceğim ve içmeyeceğim!"dedi.

Böyle yedi gün kaldıktan sonra baygın düştü. Sonra Allahü teâlâ, onun tevbesini kabul buyurdu

Âyet nazil olunca, kendisine:

"- Tevben kabul oldu; artik kendini çöz!" dediler fakat o:

"- Hayır, Vallahi, bizzat Resûlüllah, beni çözünceye kadar ben çözmeyeceğim!" dedi.

Nihayet Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip onu çözdü. O zaman Ebû Lübâbe:

"- Tevbemin tamam olması için, ben, aralarında günah işlediğim kavmimin yanından hicret edeceğim ve bütün malımı da sadaka olarak bırakacağım." dedi.

Peygamberimiz :

"- Hayır! Malının üçte birini sadaka vermen yeterlidir buyurdu.

" bile bile" ibaresi,

- ya bunun hiyanet olduğunu bile bile demektir,

- ya da siz, güzeli çirkinden ayirtedebilecek bilgili kimseler olarak demektir.

28
"Ve şunu iyi bilin ki mallarınız ve çocuklarınız ancak imtihan içindir. Şüphesiz en büyük mükâfat Allah katındadır."

Mallarınız ve çocuklarınız, günaha ve azaba düşmenize sebep olduklarından dolayı sizin için fitnedir.

Yahut mallarınız ve çocuklarınız, imtihan için Allahü teâlâ tarafından size verilmiş mihnettir.

Bu itibarla Ebû Lübâbe gibi, onların sevgisi sizi hıyanete sevketmesin. Şüphesiz Allahü teâlâ,

- rızâsını mallarına ve çocuklarına tercih eden,

- bu iki önemli konuda Allah'ın (celle celâlühü) sınırlarını gözetenler için büyük mükâfat vardır. Binaenaleyh siz de, himmet ve gayretlerinizi bu mükâfatı, kazanmak için harcayın demektir.

29
"Ey iman edenler, eğer siz Allah'tan sakınırsanız O, size bir furkan (hak ile bâtılı, iyiyi kötüyü ayırma gücü) verir. Kötülüklerinizi (seyyiatinizi) örter, sizi bağışlar. Allah büyük lütuf (fadl) sahibidir."

Bu hitab ile iman vasfinin vurgulanması, bundan sonrasına önem verildiğini göstermek ve bundan önceki iki hitap gibi, bunlara riÂyetin imanı gerektiren hakikatlerden olduğunu bildirmek içindir.

Vurgulanan şudur:

Ey iman edenler, eğer siz bütün işlerinizde Allahü teâlâ'ya aykırılıktan sakınırsanız, O, bu sebeble, kalbinize hidayet bahşeder; siz de o hidayetle hak ile bâtılı birbirinden ayırt edersiniz.

Yahut size, hakka ve bâtıla taraftar olanları birbirinden ayıracak öyle bir zafer ihsan eder ki, onunla, mü'minleri aziz, kâfirleri zeki eder, Yahut size, şüphelerden çıkış yolunu ihsan eder.

Yahut iki cihanda korktuğunuz şeylerden size kurtuluş bahşeder.

Yahut size, şöhretinizi yayacak büyük bir şan verir.

Ve Allahü teâlâ, takvanız sayesinde sîzin kötülüklerinizi örter ve günahlarınızı bağışlar.

Bir görüşe göre ise, seyyiât, küçük, zünûb ise büyük günahlardır. (Yani küçük günahlarınızı da, büyük günahlarınızı da bağışlar, demektir.)

Bir diğer görüşe göre ise, anılan iki kelimeden murat, geçmiş günahlar ile gelecek günahlardır. Çünkü bu âyet, Bedir mücahidleri hakkındadır. Ve Allahü teâlâ, onların geçmiş günahlarını da, gelecek günahlarını da bağışlamıştır.

Son cümle, makablinin illetini izah eder; Allahü teâlâ'nın onlara takva karşılığı olarak va'dettiklerinin, kendi lütuf ve ihsanı olduğuna, takvanın gerektirdiği nimetler olmadığına dikkat çeker.

Bu da, tıpkı bir efendinin, çalışması karşılığında kölesine bir takım nimetler va'detmesi gibidir.

30
"Hani bir zamanlar o kâfirler seni tutup yakalamak veya öldürmek veyahut (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı.

Onlar tuzak kurdular, Allah da onlara tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."

A- "Hani bir zamanlar o kâfirler seni tutup yakalamak veya öldürmek veyahut (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı ."

Bu cümle.

"Hatırlayın o zamanı ki siz sayıca azdınız, yeryüzünde zayıf olarak tanınıyordunuz." mealindeki cümleya atıftır.

Bu hitap, Peygamberimiz için ise de, burada, bütün Müslümanlara ihsan edilmiş bir nimet hatirlatılmaktadır. Şöyle ki:

Ey Resûlüm! Hatırla o zamanı ki Mekke müşrikleri seni, yakalayıp bağlamak, ya da yaralamak suretiyle etkisiz hale getirmek, yahut bir gece baskını ile kikçtan geçirmek, veyahut Mekke'den çıkarmak, sürmek için tuzak kuruyorlardı.

Mekke müşrikleri, Medîneli, Evs ve Hazreç kabilesinden bir İnsim insanların Müslüman olup Peygambere biat ettiklerini duyunca, paniğe kapıldılar ve durumunu görüşmek üzere Dâru'n-nedve'de toplandılar. 4

4. Dârü'n-nedve, toplantı evi demektir. Arap şehirlerinde cemaate ait işlerin görüşüldüğü bir nevi şehir mecüsi binası anlamına gelir. Bu isim özellikle Mekke'deki toplantı yeri için kullanılmıştır. Kabe'nin güney batısı tarafında yükselen ve tavaf terine bakan bu bina, rivâyete göre Kusay'ın ikametgâhı idi. 440 M.1 da inşa edilmişti.

Necd, Arap yarımadasının içinde, yüksek yayla bölgesidir.

Mekke müşriklerinin ileri gelenleri toplantı hâlinde iken yaşlı bir şahıs suretinde iblis (ya da ruhuna îblis girmiş yaşlı bir adam) geldi ve

"- Ben, Necid'liyim.. Sizin toplandığınızı duydum; ben de toplantıda bulunmak istedim. Siz benim görüşlerimi ve öğütlerimi yok sayamazsınız." dedi.

Toplantıda bulunan Ebû'l- Bahterî hemen söze girdi ve şunu önerdi:

"- Bana göre, Muhammed'i yakalayıp bîr evde hapsedeceksiniz; evin bütün pencerelerini kapatacaksınız; yalnız bir delik açık bırakacaksınız; bu delikten onun yiyeceklerini ve içeceklerini atacaksınız ve ölünceye kadar hapiste tutacaksınız."

Necid'li (iblis ruhlu) ihtiyar ise şunları söyledi:

"- Ne kötü bir teklif! Öyle yaparsanız, kavmi sizinle çarpışır ve onu elinizden kurtarır."

Hışam b. Amr da:

"- Muhammed'i bir deveye bindirin ve toprağınızdan çıkarın; ondan sonra yapacakları size zarar vermez" dedi

O Necid'li ihtiyar yine söze girdi:

"- Bu da, kötü bir teklifi Öyle yaparsanız, o zaman sizden başka bir kavmi ifsad edecek ve onlarla size karşı savaşacak."

Ebû Cehil ise düşüncesini şöyle belirtti:

Her batından (küçük kabileden) bir genç alın ve her birinin eline bir kılıç verin; hepsi bir darbe gibi birlikte vursunlar. Böylece Muhammed'in kanı, bütün kabileler arasında dağılmış olur. Sonuçta Benî Hâşim bütün Kureyş'e savaşamaz. Diyet istedikleri zaman da veririz."

Bu söz üzerine Necıd'li ihtiyar atıldı:İşte bu doğru!" dedi.

Böylece Ebû Cehü'in bu görüşü üzerinde anlaşmaya varıldı.

Bu sırada Cebrâîl , Peygamber'e gelip olanları haber verdi ve ona hicret emrini bildirdi.

Peygamberimiz de, Ali'ye yatağında yatmasını emretti ve kendisi Ebû Bekir (radıyallahü anh) ile beraber Sevr dağındaki mağaraya çıktı.

"Onlar tuzak kurdular; Allah da onlara tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır." Resûlüm o müşrikler sana tuzak kuruyorlardı;

Allah. teâlâ tuzaklarını başlarına çaldı; ya da sana tuzak kurmaları sebebiyle onları cezalandırdı; yahut onların yaptıklarına benzer bir muamele yaptı.

Nitekim Allahü teâlâ, müşrikleri Bedir savaşına çıkarttı ve orada Müslümanları onların gözlerine az gösterdi ve böylece iki tarafın karşılaşmasını sağladı.

31
"Âyetlerimiz yüzlerine karşı okunduğunda onlar şöyle dediler:

"- İşittik (Kad semi'na); eğer istersek elbette biz de bunun gibisi (misli)ni söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değil."

Bu sözü ilk söyleyen Mekke müşriklerinden mel'ûn Nadr b. Haris'tir. Başkaları da onun bu sözünü tekrarlayıp durdular. Nadr b. Haris onların reislerinden ve hâkimlerinden idi. Fakat o kadar istedikleri ve uğraştıkları halde Kur'ân'ın bir benzerini meydana getiremediler.

32
"Hani bir zamanlar da onlar şöyle demişlerdi:

"- Ey Allah'ımız, eğer bu (Kur'ân) Senin katından gelmiş bir hak ise, bizim üzerimize semadan taş yağdır ya da bize acı bir azab ver!.."

Bu söz de, mel'ûn Nadr b. Haris'in sözlerindedir.

Rivâyete göre, Nadr:

"- Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değil." deyince, Peygamber de:

"- Yazıklar olsun sana! Hiç şüphesiz o, Allah kelâmıdır." buyurdu. Bunun üzerine Nadr şöyle bir dilekte bulundu:

"- Ey Allah'ım! Eğer Kur'ân, Senin katından indirilmiş hak bir kitab ise, bizim onu inkârımıza ceza olarak üzerimize gökten taş yağdır, ya da ondan başka bize acı bir azap ver!"

Nadr'ın bunları söylemesinden maksadı, iztihza ve Kur'ân'ın - hâşâ!- böyle olmadığına olan kesin inancını ortaya koymak idi.

33
"Elbette Allah, sen onların içindeyken onlara azab edecek değildir. Ve eğer onlar bağışlanma diler (tevbe istiğfar eder)lerse yine de Allah, onlara azab edecek değildir."

Bu ilâhî kelâm, kâfirlerin, o çirkin sözlerine cevap ve kendilerine mühlet verilmesinin ve dualarının kabul edilmemesinin sebebini beyân niteliğindedir.

Âyetin üslûbu, bu azabın, o insanların hepsine şâmil bir azap olduğuna delâlet eder. Oysa Peygamber onların içindeyken böyle bir azab, Allahü teâlâ'nın hikmetine aykırıdır; O'nun hükmüne ve icraatına uygun değildir.

Onların mağfiret dilemesinden maksat, ya onlardan mü'min olanların mağfiret dilemesidir, ya da kendilerinin, "Allah'ım, mağfiret eyle!" demeleridir; veyahut bunun farz edilmesidir.

Yani farzedelim ki, onlar, mağfiret dileseler, azap edilmezlerdi. Nitekim,

" Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helâk etmez." âyeti de bu kabildendir.

34
"Onlar (mü'minleri) Mescid-i Haram'dan men edip dururken Allah, onlara niçin azab etmeyecek? Onlar onun mütevelk (koruyucuları, hizmetli) leri de değildir. Onun mütevellileri takva sahiblerinden başkası değildir. Ama onların çokları bunu bilmezler."

Bundan önce, o kâfirlere azab edilmesine engel sebebin, kendi cihetlerinden olmadığı beyân edikilişti. Şimdi bu âyette de onların niçin azaba müstahak oldukları belirtiliyor.

Onların azab edilmelerine engel sebeb ortadan kalktıktan sonra buna ne mani olabilir? Ve onlar, mü'minleri Mescid-i Haram'dan men edip dururken nasıl cezalandırılmazlar? Ezcümle onlar, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'den hicrete zorladılar ve Hudeybiyye andlaşmasının yapıldığı yıl da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minleri Mescid-i Haram'ı ziyareretten men ettiler. Oysa onlar, Mescid-i Haram'ın mütevellileri değildir. Bu da onların yaptıklarının son derece çirkin olduğunu gösterir. Onların Mescid-i Haram üzerinde tevliyete ilşkin hiçbir hakları yoktur.

Bu ilâhî kelâm, Mekke müşriklerinin,

"- Biz, Beytullah'ın mütevellileriyiz; istediğimize engel oluruz ve istediğimizi, de buraya sokarız" seklindeki sözlerini reddeder.

Mescid-i Haram'ın mütevellileri, şirkten sakınanlar, Mescid-i Haram da Allahü teâlâ'dan başkasına ibadet etmeyenlerdir.

Fakat onların çoğu, Mescid-i Haram üzerinde velayetleri olmadığını bilmez.

"Onların çoğu "sözü, onlardan bazılarının bu hakikati bildiklerine, fakat inatla bu hakkı teslim etmediklerine işarettir.

Diğer bir görüşe göre ise, onların çoğundan maksad tamamıdır. Nasıl kı kimi yerde zikredilen azdan, yok mânâsı kasdedihr.

35
"Onların Mescid-i Haram yanındaki duâ (salât)ları ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. O halde inkârınızdan dolayı tadın azabı!"

Müşriklerin, Beytullah'ın yanındaki duaları, yahut onların namaz dedikleri, ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başka bir şey değildi.

Bu âyet müşriklerin, hem azaba müstahak olduklarını, hem de onların Mescid-i Haram'ın mütevellileri olamayacaklarını açıklar.

Çünkü duası ve ibadeti böyle olan kimseler, bu velayete layık değildir.

Rivâyete göre, Mekke müşrikleri, kadın erkek Kâ'be'yi çırılçıplak tavaf ediyorlardı; parmaklarını birbirine geçirip onlarla ıslık çalıyorlardı ve el çırpıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamber Kâ'be'de namaz kılmak istediği zaman onun kafasını karıştırmak için bunu yapıyorlardı ve kendilerinin de namaz kıldıklarını göstermek istiyorlardı.

Ve nihayet müşriklere şöyle hitab ediliyor:

"- Hem inanç, hem de amel olarak inkârınızdan dolayı tadın bakalım bu acı azabı!"

Bu azap, Bedir savaşında öldürülmeleri ve esarete maruz kalmalarıdır.

Bir görüşe göre ise, bu azap âhiret azabıdır.

36
"Çünkü o kâfirler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar. Onu daha da harcayacaklar. Sonra o harcadıkları kendileri için hasret (iç acısı); sonra da yenilecekler. O kâfirler cehenneme sürülecekler."

Bu âyetin iniş sebebi hakkında değişik vecihler ileri sürühnüştür. Şöyleki:Bu âyet Bedir savaşında müşrik ordusunu iaşe eden on iki Kureyş zengini hakkında nazil olmuştur. Her biri günde on deve kesiyordu.

Bu âyet, Ebû Süfyan hakkında nazil olmuştur. Ebû Süfyan, Uhud savaşı sırasında müşrik ordusuna katılan Araplar dışında iki bin asker de ücretle tutmuştu ve onlar için kırk ukıye (okka) gümüş harcamıştı. {Ukiye veya okka, 1283 gr.}

Bu âyet, Ebû Süfyan idaresinde Şam'dan gelen ticaret kervanının getirdiği malların sahipleri hakkında nazil olmuştur. Bedir savasında Kureyşliler yenilgiye uğrayınca, o malların sahiplerine:

"- Muhammed'le savaşmak için bu mallarınızla yardım edin! Umulur ki, ondan intikamımızı alırız!"teklifini yaptılar. Onlar da kabul ettiler.

" Allah yolu"dan maksat, Allahü teâlâ'nın dinine ve Resulüne tâbi olmaktır.

Birinci infak veya harcama, Bedir savaşı için yaptıkları harcamalar, ikinci infak da, Uhud savaşı için yapacakları harcama olabilir.

Her iki harcama Bedir savaşı için yaptıkları harcama da olabilir.

Buna göre, birincisi, harcamanın gayesini; ikincisi ise, onun akıbetini beyân etmek içindir ve o da henüz gerçekleşmemişti.

Mekke'nin müşrik zenginleri, mallarını harcadıktan sonra maksatları hasıl olmayınca da bu, onlara büyük bir pişmanlık ve üzüntü oldu. O zamana kadar savaş mağlubiyeti sıra ile olmuşsa da, nihaî olarak onlar mağlup olacaklardır.

37
"Allah, pis (habis)i temiz (tayyib)den ayırmak (temyiz ve tefrik etmek), pisi birbiri üstüne yığıp bir yerde toplayarak hepsini cehenneme sürmek için böyle yapar. İşte onlar hâsir (zarara uğrayan, dünya ve âhiret kaybeden)lerdir."

Bütün bunlar,

-Allahü teâlâ'nın, kâfiri mü'minden,

- ya da fesadı (bozuğu) salâhtan (iyiden),

-yahut müşriklerin, Peygamber'e düşmanlık uğruna harcadıklarını Müslümanların ona yardım için harcadıklarından ayırmak; murdarın bir kısmını diğer kısmı üstüne yığarak veya onların harcadıklarını kendileriyle birleştirerek, hepsini topluca cehenneme atmak içindir. İşte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Çünkü onlar mallarını da, canlarını da kaybetmişlerdir.

38
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- O kâfirler eğer vazgeçerlerse eskiden yaptıkları mağfiret edilir

. Ve eğer yeniden savaşa dönerlerse, daha öncekilere uygulanan yasa (ilâhî sünnet) onlara da uygulanacaktır."

"- Resûlüm! Ebû Süfyan ve adamlarına söyle ki, eğer sürdürmekte oldukları Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlığına son verip İslâm'a girerlerse, geçmiş günahları bağışlanacaktır.

Yok eğer yine Müslümanlara karşı savaşa dönerlerse, eski Peygamberler'e karşı savaşanların ve Bedir savaşında arkadaşlarının başlarına gelenler, kesinlikle onların da baslarına gelecektir."

39
"Fitne ortadan kalkıncaya, din Allah'ın dini oluncaya kadar onlarla savaşın. Ve eğer vazgeçerlerse şüphesiz ki. Allah, onların yaptıklarını görür."

Bu ilâhî hitabın, umûmî olması, mü'minlerin savaşa teşvik edilmesi,

"Ve eğer yeniden savaşa dönerlerse, daha öncekilere uygulanan yasa (ilâhî sünnet) onlara da uygulanacaktır" buyrulması, ceza va'dinin gerçekleştirilmesi içindir.

Dinin tamamen Allahü teâlâ'nın olması, ya bâtıl dinlerin bütün mensuplarının helâk edilmesiyle, ya da öldürülmek, korkusuyla bâtıl dinlerden dönmeleri ile olur.

Eğer kâfirler, sizin onlarla savaşmanız sonunuıda küfürlerine son verirlerse, şüphesiz Allahü teâlâ, onların yaptıklarını görür ve Müslüman olmalarının mükâfatını verir.

"Bima ya'melûne basıîr" ibaresi "bima ta'melûne basıîr" şeklinde "hitab tâ"si ile de okunmuştur. Bu takdirde anlam:

"- Ey mü'minler, Allahü teâlâ, onların hidayet bulmalarına sebep olan sizin cihadınızı görüyor." olur.

Buna göre mü'minler, hem bilfiil cihattan; hem de onların Islâmiyetle şereflenmelerinden dolayı sevap kazanırlar.

40
"Eğer (imandan) yüzçeviririrîerse artık bilin ki Allah, sizin mevlânız (yardınıcınız)dır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır."

Eğer kâfirler küfürlerinde ısrar edip imandan yüz çevirirlerse, bilin ki, Allahü teâlâ, sizin yardımcınızdır. Siz, O'na güvenin ve onların düşmanlığına aldırmayın.

Allahü teâlâ, ne güzel yardımcıdır; dostlarını yardımsız bırakmaz.

Allahü teâlâ, ne güzel yardımcıdır; kime yardım ederse o, hiçbir zaman mağlup olmaz.

41
"Şunu bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri (humusu) mutlaka Allah'ın, Resulünün, onun yakınlarının, yetimlerin ve yolda kalmışlarındır. Eğer sız Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı "Furkan Günü" kulumuza indirdiklerimize iman ediyorsanız bu böyledir. Allah her şeye kadirdir."

A- "Şunu bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri (humusu) mutlaka Allah'ın, Resulünün, onun yakınlarının, yetimlerin ve yolda kalmışlarındır ."

Kelbî'den rivâyet olunduğuna göre, bu âyet-i kerime, Bedir'de nazil olmuştur.

Muhammed el- Vakıdî diyor ki:

"- Humus'un farz kıhnması, Hicretin yirminci ayının başında, Bedir savasından bir ay üç gün sonra Şevval ayının ortasında vuku bulan Beni Kaynuka gazası sırasında olmuştur."

Bu âyetin hükmü iğne ipliğe varıncaya kadar, ganimet olarak alman her şeyi kapsar. Ancak imam (İslâm devlet reisi), önceden mücahitlere, herkesin öldüreceği düşmanın üzerindeki eşyanın kendisine verileceğini ilân etmişse, bu eşya ona verilir.

Savaş esirleri ve ganimet olarak alınan arazi hakkında ise imam muhayyerdir (dilerse mücahider arasında taksim eder; dilerse de devlete ayırır).

Ulemanın cumhûruna göre,

" Eğer mü'min iseler, Allah ve Resulünü razı etmeleri daha doğrudur." âyetinde olduğu gibi bu âyette de Allahü teâlâ'nın zikri O'nu tazim içindir. Burada kastedilen, beşte birin âyette Allahü teâlâ'dan sonra zikredilenler arasında taksim edilmesidir.

"Li'r-rasûli / Resulü için" ve "li-zi'l kurba / onun yakınları için" kelimelerinde"li / için" harfinin tekrar edilmesi, ondan sonraki kelimelerde ise bunun zikredilmemesi, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yakınlarının,

onun hissesine ortak olacakları vehmini ortadan kaldırmak içindir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), ile yakınları arasında sıkı bir bağ olması sebebi ile böyle sanılabilirdi.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yakınlarından murat, Benû Hâşim ile Benû Muttalib'dir. Benî Abdişems ile Benî Nevfel bunlara dahil değildir. Çünkü Osman ((radıyallahü anh) öl 656) ve Cübeyr b. Mut'im ((radıyallahü anh) öl.677)den rivâyet olunduğuna göre, bu ikisi, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demişlerdi:

"- Ya Resûlallah, Benî Hâşim senin kardeşlerindir; biz onların faziletini inkâr etmiyoruz; çünkü Allahü teâlâ, seni onlardan kılmıştır. Ancak bize söyler misin; niçin humustan Benî Muttalib'e pay veriyorsun da, bizi ondan mahrum bırakıyorsun? Oysa bizimle onların derecesi birdir." (Çünkü anılan zâtlar kardeş idiler.)

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de parmaklarını birbirine geçirerek:

"- Benû Hâşim ve Benû Muttalib câhiliyede ve İslâm döneminde bizden ayrılmadılar. Bu ikisi ayni şey (şey'-i vâhıid)dir." buyurdu.

Biz Hanefîlere göre humusun taksimi keyfiyeti şöyle idi:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) devrinde bîr hisse Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hisse onun yakınlarına, üç hisse de diğer üç sınıfa verilirdi.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) vefatından sonra onun hissesi kalkmıştır. Keza Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yakınlarının hissesi de kalkmıştır. Zâten onlara da ancak fakir olmalarından dolayı verilir. Şu halde onlar da, diğer fakirlerle eşit durumdadırlar.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yakınlarının zenginlerine ise humustan bir şey verilmez.

Bu itibarla humus, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) vefatından sonra sadece üç sınıfa (yetimlere, yoksullara, yolculara) verilir.

Nitekim Ebû Bekir'in ((radıyallahü anh) ölm. 634), icraatı ile ilgili şu rivâyet de bunun teyid eder:Ebû Bekir (radıyallahü anh), Benî Hâşim'e humustan hisse vermemiş ve onlara şöyle demiştir:

"- Sizin hakkınız:fakirlerinize humus ten pay verilmesi, bekâr hanımlarınızın evlendirilmesi, sizden hizmetçisi olmayana hizmetçi temin edilmesidir.

- Bunların dışında kalanlarınız ise, zengin yolcular gibi olup onlara sadaka malından bir şey verilmez."

Zeyd b. Ali (Zeynelâbidin) (öl.740)den de bu görüş rivâyet edilmiş ve şöyle demiştir:

"- Humus malından saraylar yaptırmak, atlara binmek bizim hakkımız değildir."

Bir görüşe göre ise, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) ganimet hissesi, kendisinden sonra veliyyü'lemre (halifeye, devlet reisine) geçer.

İmam Şafiî Muhammed b. İdrîs'e göre ganimetin humusu (beşte biri), beş hisseye taksim edilir:Bir hissesi, Resûlüllah'a ait olup onun hayatta iken harcadığı yerlere harcanır. Bunlar, Müslümanların müşterek işleri, gazilerin binekleri ile silâhları ve benzeri şeylerdir.

Diğer bir hisse de, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yakınlarıdır. Onların fakirine de, zenginine de verilir; taksimde de erkeklere iki, kadınlara bir pay tahsis edilir.

Ganimetin geri kalanı da, anılan üç sınıfa verilir.

İmam Mâlik'e (radıyallahü anh) göre, ganimet mallarının taksimi işi, imamın (devlet reisinin) içtihadına bırakılır:

İmam uygun görürse, ganimet mallarını, söz konusu sınıflar arasında taksim eder; o sınıflardan kimine verir, kimine vermez; o sınıflardan daha öncelikli ve önemli gördüğüne verir.

Tabiînden Ebû'l-Aliye, âyet-i kerimenin zahirini mestied göstererek diyor ki:

"Ganimet malından alınan humus (beşte bir), altı hisseye ayrılır.

Bu hisselerden biri, Kâ'be kapıcısına verilir.

Çünkü rivâyete göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) humustan bir avuç para alıp Kâ'be işlerine ayırırdı.

Sonra geri kalan malları beş hisseye ayırırdı.

Başka bir görüşe göre ise, âyette ifâde edilen Allahü teâlâ'nın hissesi, Beytülmal içindir.

Bir başka görüşe göre ise, Allahü teâlâ'nın hissesi, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hissesine ilâve edilir.

Ganimet mallarından alman humusun hükmü budur.

Geri kalan diğer dört humus ise, ganimetleri alan mücahitler arasında taksim edilir.

İmam Ebû Hanîfe'ye (radıyallahü anh) göre, piyadelere bir hisse, süvarilere ise iki hisse verilir.

İmam Ebû Yusuf Yakub (Hazret-i 799) ile İmam Muhammed (öl.804)e göre ise, piyadelere bir hisse, süvarilere üç hisse verilir.

Kurtubî de diyor ki:

"- Allahü teâlâ, âyette humusun (beşte birin) hükmünü beyân edip diğer dört humus hakkında bir hüküm beyân buyurma mistir. Bu, geri kalan humusların, ganimeti alan mücahitlere ait olduğuna delâlet eder."

B- "Eğer siz Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı "Furkan Günü" kulumuza indirdiklerimize iman ediyorsanız bu böyledir. Allah, her şeye kadirdir."

Eğer siz, Allahü teâlâ'ya... iman ediyorsanız, bilin ki, ganimette bir humusun hükmünü kabul ederek Allahü teâlâ'ya yaklaşmak gayreti içinde olun. O humustan umutlarınızı kesin ve geri kalan dört humusa kanaat getirin.

"V-a'lemû / şunu bikn la" hitabında bilmekten murat, onu uygulamak ve Allahü teâlâ'nın emrine itaat etmektir.

"A'bdina / kulumuz" dan murat, Resûlüllah ile mü'minlerdir. Zira o gün nazil olan bazı şeyler, bizzat mü'minlere nazil olmuştur. Nitekim ileride göreceksin.

"Yevnıe'l-furkan " Furkan Günü", Bedir günüdür.

O gün hak ile bâtıl birbirinden ayrıldığı için böyle isimlendirilmiştir.

"el-Cem'â'n / iki topluluk veya iki ordu", Bedir'de karşılaşan mü'minler-le kâfirlerin ordularıdır.

" O gün indirilenler" de, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilen vahiy ile melekler ve zaferdir. Bunların indirildiğine iman etmek, humusta olduğu gibi Allahü teâlâ'ya ait olduğunu bilmenin gereklerindendir.

Çünkü vahiy, bunu açıkça bildirmiştir. Ve melekler ile zafer de, Allahü teâlâ katındandır. Onlar sebebiyle hasıl olan ganimetin de, O'nun tayin buyurduğu yerlere harcanması gerekir.

Binaenaleyh Allahü teâlâ, bugün size yaptığı gibi, çoğa karşı azı ve güçlüye karşi güçsüzü muzaffer kılmaya kadirdir.

42
"Hani siz vadinin (Medine'ye taraf) aşağı yamacında idiniz; onlar da (Mekke'ye taraf) uzak yamacında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda (sahilde) idi. Eğer siz önceden vaidleşmiş olsaydınız mîad (savaşın yer ve zamanın)da, ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah kararlaştırılan işi yapmak istiyordu. Böylece helâk olan açık bir delil ile helâk olsun; hayatta kalan da açık bir delil (beyyine) ile yaşasın. Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semi'), her şeyi hakkıyla bilen (A'lim) dir."

A- "Hani siz vadinin (Medine'ye taraf) aşağı yamacında idiniz; onlar da (Mekke'ye taraf) uzak yamacında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda (sahilde) idi."

Siz, Bedir'de vadinin Medine yönündeki yakasında idiniz; onlar da Mekke yönündeki yakasında idiler. Kervan da, sizden aşağıda sahilde idi.

Bu kelâm, düşmanın güçlü, kervanı savunmak ve uğrunda savaşmak için hırslı, her ne bahasına olursa olsun savaşmakta azimh ve kararh olduklarını; Müslümanların ise zayıf, zahirî şartlara göre galip gelmelerinin pek uzak olduğunu belirtir.

İki ordunun karargâhlarının zikredilmesi de bundandır. Müslümanların karargâhı olan vadinin Medine yakası gevşek kumlu idi; yürürken ayaklar batıyordu ve güçlükle yürünüyordu. Vadinin öbür yakası ise böyle değildi.

B- "Eğer siz önceden vaidleşmiş olsaydınız mîad (buluşma yer ve zamanın)da ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah kararlaştırılan işi yapmak istiyordu. Böylece helâk olan açık bir delil (beyyine) ile helâk olsun; hayatta kalan da açık bir delil ile yaşasın. Çünkü Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Senıî'), her şeyi hakkıyla bilen (Alîm) dir."

Eğer siz savaşmak için önceden vaidleştikten sonra kendinizin ve müşriklerin savaş imkânlarını öğrenmiş olsaydınız, onların üstünlüklerinden çekinerek, ve onlara karşı zafer kazanmaktan ümitsizliğe düşerek mutlaka verdiğiniz söze, va'dinize muhalefet ederdiniz. Fakat Allahü teâlâ, sizi onlarla vaidleşmeden karşı karşıya getirdi ki, ezelî ilminde mukarrer olan gerçekleşsin; dostlarına yardım, düşmanlarını kahretsin;

Ölenler açık bir delil ile ölsün; yaşayanlar da müşahede ettikleri açık delillerle yaşasın. Böylece haklı hiçbir hüccet ve mazereti kalmasın.

Bedir savaşı, hakkı gösteren açık delillerdendir.

Yahut, kâfir olanın küfrü ve iman edenin Ananı, apaçık delile dayansın.

Bu görüşe göre, âyetteki helâk ve hayat, mecazî olarak küfür ve imanı belirtir. Helâk olan ve yaşayandan murat da, helâk ve hayat ile karşı karşıya olanlardır. Yahut Allahü teâlâ'nın ezelî ilminde helake uğrayan ve hayata mazhar olanlardır.

Bu ilâhî kelâm, şu hakikati bildirir:Bedir savaşında Müslümanların elde ettikleri zafer, harikulade bir hâdise olup sırf Allahü teâlâ'nın lûtfu sonucudur. Binaenaleyh mü'minlerin imanı ve şükrü daha da artmak ve humusun (ganimetin beşte birinin) farz kılınmasiyla kalpleri mutmain olmalıdır.

Allahü teâlâ, kâfirlerin küfrünü ve onun cezasını, mü'minlerin imanını ve onun mükâfatını hakkıyla işitendir; hakkıyla bilendir.

Burada Allahü teâlâ'nın işitme ve bilme sıfatlarının zikredilmesi, her halde bu iki sıfatın, sözleri de, inancı da kapsaması içindir.

43
"Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu. Eğer onları sana çok gösterseydi, mutlaka çekinir ve savaş konusunda çekişindiniz. Fakat Allah, sizi bundan selâmete çıkardı. Şüphe yok kı O, kalblerde olanı hakkıyla bilendir."

A- "Hani Allah, uykunda onları sana az gösteriyordu. Eğer onları sana çok gösterseydi, mutlaka çekinir ve savaş konusunda çekişirdiniz."

Allahü teâlâ, sizin durumunuzu hakkıyla bildiği için uykunda onları sana az gösterdi ki, sen bunu Ashabına söyleyesin, bu suretle onların düşmana karşı sebat ve cesaretlerini artırasın. Eğer onları sana çok gösterseydi, mutlaka onlara saldırmaktan çekinir, onlarla savaş konusunda aranızda çekişir; sebat ve kararlılıkta görüş ayrılığına düşerdiniz.

"Fakat Allah, sizi bundan selâmete çıkardı. Şüphe yok ki O, kalblerde olanı hakkıyla bilir." Allahü teâlâ,

-sizi tartışmaya düşmekten kurtardı,

-birliğinizi bozmaktan, selâmete çıkardı,

-size böyle bir nimet bahşetti. Allahü teâlâ, savaşta zuhur edecek cesaret ve sabrı da, korkaklık ve sızlanmayı da elbette önceden biliyordu.

44
"Hani Allah, onlarla karşılaştığınız (onlara mülâkıî olduğunuz da) onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Çünkü Allah kararlaştırılmış olan bir işi yerine getirecekti. Zâten bütün işler Allah'a döndürülür."

A- Hani Allah, onlarla karşılaştığınız (onlara mülâkıî olduğunuz)da onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu."

Bu hitap, bütün mücahid mü'minler içindir. Allahü teâlâ, onları Müslümanların gözünde az göstermişti. Nitekim İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) yanındaki arkadaşına soruyordu:

"- Sen de onları yetmiş kişi kadar mı görüyorsun?"

Arkadaşı da:

"- Ben onları yüz kişi kadar görüyorum!" demişti.

Bu, mü'minlere sebat, vermek ve Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) rüyasını doğrulamak içindi.

Allah (celle celâlühü), sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Nitekim Ebû Cehil şöyle diyordu:

"- Muhammed'in adamları bir deveyi yiyenler kadar!"

Allahü teâlâ, savaş başlamadan önce Müslümanları müşriklerin gözünde az göstermişti ki, müşrikler, Müslümanlara karşı cür'et bulsunlar ve onlara karşı daha fazla bir hazırlık yapmasınlar.

Savaş başladıktan sonra ise Allahü teâlâ, Müslümanları onların gözünde çok gösterdi. Hatta onlar, Müslümanları kendilerinin iki katı kadar gördüler; bu sebeble korku ve dehşete kapıldılar.

Bu da, Bedir savaşının büyük mucizelerindendir. Gözler, bazen çoğu az, azı çok görse de bu şekilde ve bu derecede yanılmaz.

Tarafların şartları eşit olduğu halde de Allahü teâlâ, gözleri bazı şeyleri görmekten engeller.

B- "Çünkü Allah, kararlaştırılmış olan bir işi yerme getirecekti. Zâten bütün işler Allah'a döndürülür."

Bu cümle, daha önce de geçmişti. Burada tekrar edilmiştir. Çünkü, gerekçesi olduğu fiil, öncekinden farklıdır; ilkinde yerine getirilen şeyden murat, düşmanla karşılaşmak idi; bu ikincisinde ise, İslâm ile Müslümanları azîz (üstün ve galib), küfür ile kâfirleri de zeki (mağlûb ve perişan) kılmaktır.

Bütün işler Allahü teâlâ'nın iradesine uygun olarak O'na döndürülür; O'nun emrini geri çevirecek hiçbir güç yoktur ve O'nun hükmünü geciktirecek bir kuvvet de mevcut değildir. Hikmet ve iyiliği sınırsız olan da yegâne O'dur.

45
"Ey iman edenler! Bir düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı da çok zikredin ki felâha eresiniz."

Âyetin başında nida ve tenbih harflerinin zikredilmesi, kendilerinden sonra gelecek konulara pek önem verikdiğini göstermek içindir.

"el-Fietü/ topluluk", küfür ile vasıflandırılmamıştır. Çünkü mü'minlerin, ancak kâfirlerle savaştıkları bilinen bir gerçektir.

Ey iman edenler! Düşman bir topluluk ile karşılaştığınız zaman savaş alanında sebat edin ve savaş sırasında Allahü teâlâ'yı anarak O'ndan yardım, inayet dileyin ve zafer beldeyin. Umulur ki, beklediğiniz yardıma, zafere ve sevaba erişirsiniz.

Bu ilâhî kelâmın açık anlamı şudur:Hiçbir şey, kulu Allahü teâlâ'nın zikrinden alıkoymamak; Zorluk sırasında kul, bütün varlığı ile O'na yönelmeli; Kul, her halükârda Allahü teâlâ'nın lütfunun kendisiyle beraber olduğuna güvenmek.

46
"Allah'a ve Resulüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir."

Bütün işlerde Allahü teâlâ'ya ve Resulüne itaat edin -Binaenaleyh burada mü'minlere emredilenler öncekide buna dahildir- ve Bedir ya da Uhud savaşından önce yaptığınız gibi birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da, kuvvetiniz gider.

Diğer bir görüşe göre mealde kuvvet olarak çevrilen "rîh" kelimesi, gerçekte rüzgâr demektir. Çünkü zafer, ancak Allahü teâlâ'nın gönderdiği bir rüzgâr ile gerçekleşir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadiste şöyle buyurur:

" Ben saba rüzgârı ile zafere erdirildim; Ad kavmi de batı rüzgârı ile helâk edildi."

Savaşın sıkıntılarına katlanın. Şüphesiz Allahü teâlâ, sabredenlerle beraberdir; onlara yardım eder ve korur. Allahü teâlâ'nın yardım ve inayeti onlarla beraberdir.

47
"Çalım atarak ve gösteriş yaparak yurtlarından çıkan ve Allah yolundan alıkoyan kimseler gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını çepe çevre kuşatmıştır."

Bundan önce mü'minlere o güzellikler emredilmişti. Şimdi burada birtakım çirkinlikler nehyediliyor.

" O kimseler gibi olmayın" ibaresindeki "o kimseler"den murat, Mekke müşrikleridir. Onlar, Şam'dan gelmekte olan kervanı savunmak üzere, çalım, riya ve tekebbür içinde; aynı zamanda gösterdikleri cesaret için insanlardan övgü bekleyerek Mekke'den çıkmışlardı.

Müşrik ordusu, Cuhfe'ye ulaştığında Ebû Süfyan'ın elçisi onlara geldi ve:

"- Geri dönün; kervanınız kurtuldu." dedi.

Ama onlar kahramanlık göstermeye karar verdiler. Sonunda sûre-i kerimenin başında zikredildiği gibi belalarını buldular.

İşte bu âyet-i kerimede mü'minler, Mekke müşrikleri gibi riyakâr, şımarık olmaktan nehyedîlmişler ve takva ve ihlasla emrolunmuşlardır.

Allahü teâlâ'nın sınırsız ilmi, onların bütün yaptıklarını kuşattığına göre, Allah (celle celâlühü) yaptıklarının mükâfatlarını verecektir.

48
"Hani şeytan onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermişti de,

"- Bu gün insanlardan size galib gelecek kimse yoktur. Şüphesiz ben de size yardımcıyım!" demişti.

Fakat iki ordu birbirini görünce ardına döndü ve:

"- Ben, kesinlikle sizden uzağım; çünkü ben gerçekten sizin göremediklerinizi görüyorum; zâten Allah, şiddetle cezalandırıcıdır." dedi."

A- "Hani şeytan onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermişti de,

"- Bu gün insanlardan size galib gelecek kimse yoktur. Şüphesiz ben de size yardımcıyım !" demişti."

Bu hitap, öncekinden farklı olarak yalnız Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Şöyle ki:

"Resûlüm, hatırla o zamanı ki şeytan, vesvese yoluyla o müşriklere, mü'minlere olan düşmanlıklarını ve diğer kötü işlerini güzel göstemişti de, onlara:

"- Bu gün insanlardan size gatip gelecek kimse yoktur; şüphesiz ben de sizin yardım anızım!" demiş; sayılarının ve imkânlarının çokluğundan dolayı onların mağlup edilemiyeceğini akıllarına sokmuş ve vesvesine uygun hareketlerin kendilerini koruyacak ibadetler olduğunu onlara vehmettirmişti. Hatta onlar:

"- Allah'ım! Bu iki fırkadan, en üstün dine mensup olanlarına yardım eyle!" diye duâ etmişlerdi.

B- "Fakat iki ordu birbirini görünce ardına döndü ve:

"- Ben, kesinlikle sizden uzağım; çünkü ben, gerçekten sizin göremediklerinizi görüyorum. Kadar ben Allah'tan korkuyorum; zaten Allah, şiddetle cezalandırıcıdır. " dedi."

İki ordu karşılaştığında şeytan, Allahü teâlâ'nın, melekleri Müslümanların yardımına gönderdiğini görünce, ardına döndü kaçtı. Kurduğu planı bozuldu; bu plan, onların helakine sebep olacak bir tuzağa dönüştü ve:

"- Ben kesinlikle sizden uzağım; ben gerçekten sizin göremediklerinizi görüyorum; ben kadar Allah'tan korkuyorum!" diyerek onlardan ilgisini tamamen kesti; onlar için korktu ve onların durumundan umudunu kesti.

Diğer bir görüşe göre ise, Kureysliler sefere karar verince, Kinane kabilesi ile aralarındaki husumeti hatırladılar ve bu, neredeyse onları sefer kararından caydırıyordu. İşte bu sırada İblis, Süraka b. Mâlik el- Kınanı suretinde kendilerine geldi ve onlara:

"- Bu gün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur ve ben kesinlikle sizi kendi kabilem Kinane'den koruyacağım!" diyerek Kureyş ordusu ile birlikte sefere çıktı.

Sonra ordular karşılaştıklarında meleklerin indiğini görünce, ardına döndü. O sırada Haris b. Hişam, kendini Süraka b. Mâlik olarak tanıtmış olan o şahsın elinden tutuyordu. Kaçmak isteyen bu sözde Süraka'ya sordu:

"- Nereye?.. Bu halde bizi yalnız mı bırakıyorsun?"

Sözde Süraka ise:

"- Ben gerçekten sîzin göremediklerinizi görüyorum dedi ve Haris'ı göğsünden itekleyerek kaçmaya başladı.

Nihayet hezimete uğrayan müşrik ordusu Mekke'ye varınca:

"- İnsanları hezimete uğratan Süraka'dır!" dediler. Fakat gerçek Süraka:

"- Vallahi, ben, sizin hezimet haberinizi almadan sefere çıktığınızı bile bilmiyordum." sözleriyle onları şaşırttı.

Kinane kabilesi Müslüman olup hâdiseyi öğrenince de, onun şeytan (şeytan ruhlu biri) olduğunu anladılar.

Bu görüşe göre, Ben kadar Allah'tan korkuyorum!" ifâdesi,

"- Ben, meleklerden bana bir fenalık gelmesinden veya Allah'ın beni helâk etmesinden korkuyorum!" anlamında da olabilir.

Buna göre, âyette hatırlanması emredilen vakit şeytanın, kendilerine yardım va'dettiği vakit olur. Zira şeytan o zaman, daha önce görmediğini görmüştür.

Birinci görüş Hasen-ı Basrî'nindir ve İbni Bahr de bunu tercih etmiştir.

Bu cümlenin, şeytanın söylediği kelâmdan olması muhtemeldir; doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından söylenmiş istinafı (bağımsız) bir cümle olması da muhtemeldir.

49
"Hani o zaman münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar, sizin hakkınızda:

"- Bunları dinleri aldatmış!" diyorlardı.

Oysa kim Allah'a tevekkül ederse, bilsin ki Allah her şeye üstün ve galib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim) dir. "

Kalblerinde hastalık bulunanlar konusunda değişik görüşler vardır. Şöyle ki:Bunlar münafıklarla kalbleri iman ile itmi'nana ermemiş, içinde şüphe kalmış olanlardır.

Bunlar müşriklerdir. Bunlar Medine münafıklarıdır. Onların iki şekilde ifâde edilmesi, iki vasfın farklı olmasından dolayıdır.

İşte bunlar şöyle diyorlardı:

"- Şu mü'minleri dinleri aldatmış, bu yüzden güçlerinin yetmeyeceği bir şeye kalkışmışlar; sayıları üç yüz on küsur iken, bin kadar olan Mekke ordusu ile savaşmak üzere yola çıkmışlar!"

Allahü teâlâ da onları şöyle cevaplandırıyor:

"- Kim Allahü teâlâ'ya tevekkül ederse, bilsin ki, Allah (celle celâlühü) kesinlikle her zaman galiptir; Kendisine tevekkül edip sığınanlar az da olsalar, Allahü teâlâ, onlari zeki etmez. O, üstün hikmet sahibidir; üstün akıl sahiplerinin imkânsız gördüğü, yüksek anlayış sahiplerinin hayret ettiği harikalar yaratır."

50

"(Resûlüm) melekler, kâfirlerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura:

"- Tadın ateş azabını!5" diyerek canlarını alırken onları bir görevdin!"

Bu hitap, Ya Resûlallah ya da buna muhatap olabilen herkes içindir.

Melekler, Bedir savaşında kâfirlerin canlarım alırken ve onların yüzlerine ve arkalarına, yahut onların bedenî uzuvlarına önden ve arkadan vurarak ve âhiret azabını onlara müjdeleyerek:

"-Tadın ateş azabını!" derlerken onları bir görevdin!

Bir görüşe göre de, o meleklerin ellerinde demir çubuklar vardı; onlarla her defasında vurduklarında o çubuklardan ateş çıkıyordu.

Burada şart cümlesinin cevabı mahzûftur. O kâfirlerin halini bir gözeydin; neler müşahede edecektin; demektir.

51
"İşte bu, ellerinizle yaptıklarınıza andır. Zâten Allah, kullarına asla zulmedici değildir."

Meleklerin onlara vurmaları ve azab etmeleri, işledikleri günahlar sebebiyledir. Allahü teâlâ, kulları suç işlemedikçe onlara asla zulmedici değildir.

Ehl-i Sünnet itikadına göre, Allahü teâlâ'nın, günahsız olarak da kullarına azap etmesi, zulüm sayılmadığı halde âyette böyle ifâde edilmesinin açıklaması Al-i İmrân 182. âyette geçti.

52
"Onların gidişi tıpkı firavun ailesi ile onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Onlar da Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi; Allah da günahları yüzünden onları yakalamıştı. Şüphesiz Allah çok güçlü (kavıyy)dür; şiddetle cezalandırıcı (şedîdü'l-ıi'kaab)dır."

A- "Onları gidişi tıpkı firavun ailesi, ile onlardan öncekilerin gidişi gibidir."

Burada Mekke müşriklerinin hah, cürümleri sebebi ile helâk edildikleri bilinen firavun ve ona tâbi olanların haline benzetilerek, onların sırf kendi küfürleri sebebiyle felâkete uğradıkları belirtiliyor. Bu benzetme, onların halini ziyadesiyle takbih etmek, bunun, helâk edilen ümmetler için genel bir kural olduğuna dikkat çekmek içindir.

Yani ısrarla sürdürdükleri inkârları ve sonunda maruz kaldıkları azab itibariyle Mekke müşriklerinin hak de, çirkin hareketleri ve uğradıkları azablarla şöhret bulmuş olan firavun ve daha önceki Nûh ve Ad kavimleri gibidir.

"Onlar da Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi; Allah da günahları yüzünden onları yakalamıştı. Şüphesiz Allah, güçlüdür, şiddetle cezalandırıcıdır." Bazılarının söylediği gibi bu cümle, firavun ile ona uyanların ve benzerlerinin hallerinin değil, fakat Mekke müşriklerinin hallerinin izahıdır.

"Bi-zünûbi-him — günahları yüzünden" ifâdesi, onların küfürlerinin yanı sıra, ilâhî azabı gerektiren başka günahları olduğuna da işaret eder.

Onların günahlarından, küfürlerinden kaynaklanan günahları da kasdedilmiş olabilir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor kı:

"- Fir’avun ve ona uyanlar, Mûsa'nın (aleyhisselâm) Allahü teâlâ'nın Peygamberi olduğunu kesin olarak anladıktan sonra onu yalanladılar.

Mekke müşrikleri de, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisini tasdik eden bunca delil ve mucizelerle onlara geldiği halde onu yalanladılar. Allahü teâlâ da, firavun ve adamlarına tekzibin azabını indirdiği gibi, bunlara da tekziplerinin azabını indirdi.

"De'b -/ hal" kelimesi, aslında devamlılık ve itiyat anlamını ifâde eder. Onlarin maruz kaldıkları dünyevî azab ta devamlılık ve itiyat olmadığına göre azabın, onların de'bi (hak) kılınması, ya tağkb üslubuyla olup onların yaptıkları günahlar, kendilerine verilen azaba galip kılınmıştır (yani günah için kullanılan şey, azap için de kullanılmıştır), ya da o kâfirlerin, azabı gerektiren küfür ve günahlara devam etmeleri, azabın devam etmesi gibi sayılmıştır.

Son cümle, makablini, yani Allahü teâlâ'nın onları yakalamasını açıklayıcı mahiyettedir.

53
"İşte bu, şunun içindir:

Allah, bir kavme verdiği nimeti onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez. Gerçekten Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semi'), her şeyi hakkıyla bilen (Alîm)dir

Bu kelâm, makablinden bağımsız olup nazm-i kerimin ifâde ettiklerinin sebebini ve dayanağı olan ilâhî kuralı beyân eder. Şöyle ki:

Onların başlarına gelenler, kötü amelleri yüzündendir; yoksa onu gerektiren sebepler zuhur etmedikçe bu sonuç gerçekleşmez.

"Zâlike / işte bu" kelimesi de, bunu gösterir. Bu işaret, bazılarının dediği gibi azab ve intikamı ifâde etmez,

Allahü teâlâ, doğrudan doğruya, onlar bu günahları işlemeden de onlara azab etmeye kadir iken, azabın amellere terettübü daha açık bir deyişle azabın kötü amellerin sonucu olması şunun içindir:

Bir kavim, büyük veya küçük bir nimet içinde bulunduğu zamandaki hal ve hareketlerini bozuncaya, o nimete aykırı vasıllarla vasiflanmcaya kadir Allahü teâlâ ona verdiği nimeti bozmaz. Bu, O'nun yüce şanına yaraşmaz, hikmetine uygun düşmez. O kavmin nimet dönemindeki halleri, ister Allahü teâlâ'nın razı olduğu iyi haller olsun,

İster iyiye yakın haller olsun.

Nitekim Mekke halkı bi'setten önce putlara tapıyorlardı; kendilerine bahşedilmiş olan mühlet nimeti (azabın imhal edilmesi veya ertelenmesi) ile diğer dünya nimetlerinin devamını mümkün kılan bir hak sürdürüyorlardı Ama sonra Peygamber açık delillerle kendilerine gelince, eski hallerini daha kötüsü ile değiştirdiler. Çünkü onlar, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) yalanladılar; Peygambere ve ona tâbi olan mü'minlere düşmanhk beslemeye başladılar onların başına gaileler açmak için birleştiler. İşte o zaman Allahü teâlâ da, onlara olan mühlet nimetini değiştirdi ve onlara azap ve ceza gönderdi.

Son cümle de, sebeb kavramına dahildir. Müşriklerin başlarına gelenlerin sebeblerinden biri de şudur:

Allahü teâlâ, onların geçmişte, halde ve gelecekte bütün söz fiillerini hakkıyla işiten ve bilendir. Bunun içindir ki o sözlere ve fiillere uygun olan sonuçlar terettüp eder. Bu sonuçlar da, ya nimetlerin baki kılınmasıdır, ya da değiştirilmesidir.

54
"Onlar da tıpkı firavun ailesi ve onlardan öncekiler gibi Rabblerinin âyetlerini yalanladılar. Biz de günahları yüzünden onları helâk ettik. Fir’avun ile onu izleyenleri suda boğduk. Onların hepsi zâlimlerdi."

A-"Onlar da tıpkı firavun ailesi ve onlardan öncekiler gibi Rabblerinin âyetlerini yalanladılar."

Mekke müşriklerinin, Allahü teâlâ'nın mühlet nimetinin kadrini bilmemeleri ve bu nimeti bozmaları, tıpkı firavun kavmi ile onlardan öncekilerin durumuna benzemektedir. Onlar da, Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı.

B- "Biz de günahları yüzünden onları helâk ettik; "

Bu cümle, makabli gibi benzerliği izah için değil, fakat onların haline terettüp eden azabı haber vermektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümle, istinafı bîr cümle olup önceki istinaf cümlesi gibi geçen makablini açıklayıcı mahiyettedir. Nitekim burada, onların durumu, mezkûr kavimlerin durumuna benzetilmiştir.

Nitekim firavun kavmi ile ondan öncekile, hallerini değiştirdiler; Allahü teâlâ da, onlara verdiği nimeti değiştirdi. Şu halde,

" Onlari Rablerinin âyetlerini yalanladılar."cümlesi, onların kendi hallerini değiştirdiklerini,

" Biz de günahları yüzünden onları helâk ettik." cümlesi de, kendilerine yapılan muameleyi açıklar.

C- "Fir’avun ile onu izleyenleri suda boğduk. Onların hepsi de zâlimlerdi. "

Onların boğulması, helakin kapsamı içinde olduğu halde ayrıca ifâde edilmesi, boğulmanın korkunçluğunu bildirmek içindir.

Bu da, âyetlerde meleklerin zikredilmesinden sonra Cebrâîl’in ayrıca zikredilmesi kabilindendir.

Söz konusu fırkaların hepsi,

- firavun kavminden boğulanların,

- Kureyş müşriklerinden öldürülenlerin hepsi, küfür ve günahlarla kendilerine zulmetmişlerdi. Hepsi de, kendi nefislerini helake maruz bırakmışlardı.

Yahut onların hepsi, küfür ile tekzibi, iman ile tasdikin yerine koymak suretiyle zulmetmişlerdi. İşte başlarına gelenler, bundan, dolayı gelmişti.

55
"Allah katında, yeryüzünde hareket eden canlıların en kötüsü şüphesiz o kâfirlerdir ki iman etmezler."

Daha önce helake uğrayan kâfirlerin durumları açıklanmışn. Şimdi burada diğer kâfirlerin durumlarına ve onlara ilşkin hükümlerin tafsilatına giriliyor.

Allahü teâlâ'nın katında veya hükmünde bütün canlıların en kötüsü, şüphesiz, küfürde ısrar ve inat eden kâfirlerdir.

Söz konusu kâfirlerin insanların en kötüsü, değil de, yeryüzündeki bütün canlıların en kötüsü sayılması, onların insan nev'inden değil ancak hayvan cinsinden sayıldıklarını belirtir. Bununla beraber onlar, o hayvanlardan da kötüdür. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Onlar ancak hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar." Onlar tamamen küfre batmışlardır ve bu onların asıl tabiatlerı icabıdır. Hiçbir şey onları bu küfürden döndüremez ve vazgeçirtemez.

56
"Onlar, kendileriyle andlaşma yaptığın halde sonra her defasında and kısmayı bozan (nakzeden)lardır. Onlar, bundan hiç sakınmazlar."

Yahudîler, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile yaptıkları her antlaşmayı bozuyorlardı. Bu, bazılarının dediği gibi, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara verdiği ahdi bozuyorlardı, demek değildir. Çünkü teşhiri mûcib çirkin hareket, iki taraflı antlaşmayı onların tek taraflı olarak bozmalarıdır.

"Fî külli merrah / her defası" ndan murat, bazılarının dediği gibi her savaşta antlaşmayı bozmak değil, her antlaşmadan sonra onu bozmak demektir. Çünkü çirkin telâkki edilen hareket budur. Antlaşma bozulmadan savaş olmaz. Savaş, uyulması gerekli bir andlaşma bulunmadığını ifâde eder.

Aksi takdirde her defasında kaydının bir anlamı olmaz. Çünkü o görüşe göre de, ahdi bozma, her savaşta değil, fakat yalnız anlaşmadan sonraki savaşta gerçekleşmiş olur.

Onlar antlaşmaları bozmayı sürdürmekte devam ettiler. Hıyanet aybından sakınmadılar ve bunun sonuçlarını da hiç düşünmediler.

Burada söz konusu olan Benî Kureyza Yahudîleridir. Bunlar Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Müslümanlar aleyhinde müşriklere silah yardımı yapmıyacaklannı taahhüd etmişlerdi Fakat bu sözlerinde durmadılar. Müşriklere silâh verdiler. Yardımda bulundular. Sonra uyarıldıklarında "unuttuk" dediler ve özür dilediler. Onlarla tekrar andlaşma yapıldı. Yine andlaşmayı bozup Hendek gazasında müşriklerle ışbirliği yaptılar. Ünlü Yahudi hâkim ve reislerinden Kâ'b b. Eşref Mekke'ye giderek Müslümanlar aleyhinde müşriklerle ittifak yaptı.

57
"(Resûlüm), onları savaşta yakalarsan arkalarındaki (haleflere ibret olacak şekilde onları cezalandır). Belki ders alırlar."

Resûlüm, sen, savaşta onlara karşı zafer kazandığın zaman onları muztar ve muztanp edecek şiddet uygula ve onları tenkil et ki, bu ağır muamele, arkadan gelenleri, haleflerini de etkilesin.

Umulur ki müşriklerin halefleri, gördüklerinden mütenebbih olurlar; antlaşmayı bozanların başına neler geldiğini görüp ibret alırlar ve ondan sonra antlaşmaları bozmaktan, geri dururlar. Yahut küfürden dönerler.

58
"Eğer (andlaşma yaptığın) bir kavmin hıyanetinden korkarsan sen de aynı şekilde andlaşmayi bozduğunu kendilerine bildir.

Çünkü Allah, hâinleri sevmez."

Ey Resûlüm! Andlaşma yaptığın bir kavmin hiyanetini, onlarda gördüğün delil ve şer emareleriyle kesin olarak tesbit edersen sen de, onlarla alâkayı kestiğini, antlaşmayı fesih ve ibtal ettiğini açıkça onlara bildir. Bu suretle onların ahdini üzerlerine at. Ahdin devam ettiği sanılırken doğrudan doğruya savaşı başlatan sen olma ki senin tarafında bir hiyanet şaibesi bulunmasın.

Diğer bir görüşe göre ise, Resûlüm, sen de ahdi üzerlerine at ki, yakın ve uzak olanlar ahdin kaldırıldığını, feshedildiğini anlamakta eşit olsunlar.

Yahut ahdin feshi konusunda sen de, onlar da eşit olmanız için ahdi onların üzerine at.

Allah'ın hâinleri sevmediği cümlesi, ahdi atma emrinin sebebini açıklar. Burada iki anlam söz konusu olabilir:

Ahdi atmakla beraber, savaşı başlatmamak gerekir.

Bu takdirde kelâmın amacı, Resûlüllah'ı hıyanet sayılan savaşı başlatmaktan sakındırmaktır.

Ahdi atmakla beraber hemen arkasından savaşı başlatmak gerekir.

Buna göre ise kelâmın amacı Peygamberi önce ahdi atmaya ve sonra da onlarla savaşmaya teşvik etmektir. Bu takdirde sanki şöyle denilmiş olur:

Resûlüm, eğer bir kavmin ahde hıyanetini kesin olarak, tesbit edersen ahdi onların üzerine at; sonra da onlarla savaş. Çünkü Allahü teâlâ, hainleri asla sevmez ve onlar da hainlerdir. Sen onların hâlinden hain olduklarını anlarsın.

59
"Kâfirler sakın öne geçtiklerini sanmasınlar . Çünkü onlar Bizi asla âciz bırakamazlar "

Kâfirler, kurtulduklarını, hiç sanmasınlar. Bu ifâdeden maksat:

Kâfirlerin kurtuluştan umutlarını kesmek, ahdi atmakla bağladıkları boş umutlara son vermektir.

Âyet şu gerçeklen vurguluyor:

- Kâfirlerin, Müslümanlara mukavemetleri, galibiyetleri, boş bir umuttan ibarettir.

Onlar kendileri bile bunu hayal edemezler.

Onların aklından geçen sadece kurtulmaktır.

Diğer bir görüşe göre ise hiç kimse, ya da kâfirlerin arkasında bulunanlar, kâfirlerin kurtulduklarını hiç sanmasınlar; demektir.

Bir kırâete göre, âyetteki "lâ yahsebenne / sanmasınlar" fiili, hitap kipi ile de okunmuştur ve bu hitap, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir.

Bu takdirde anlam şöyle olur:

Resûlüm, sen o kâfirlerin kurtulduklarını sanma. Onlar asla kurtulamazlar ve onları arkadan kovalayanları, kendilerini yakalamakta âciz bırakamazlar.

Bu kelâm, kâfirlerin, mukavemete ve direnişe muktedir olmadıklarını en belagatlı ve kuvvetli şekilde ifâde eder.

Bir görüşe göre, bu âyet, kurtulan müşrikler hakkında nazil olmuştur.

60
"Onlar için gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlı atlar hazırlayın. Böylece hem Allah'ın düşmanlarını hem de sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda infak ettiğiniz (harcadığınız) her şey size eksiksiz ödenir. Siz asla haksızlığa uğratılmazsınız."

A- "Onlar için gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlı atlar hazırlayın . Böylece hem Allah'ın düşmanlarını hem de sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği düşmanları korkutursunuz."

Ey Müslümanlar, ahidleri üzerlerine atılan (andlaşmaları feshedilen) düşmanlara karşı savaşmak için, her ne olursa olsun, gücünüzün yettiği bütün savaş imkânlarını hazırlayın; ya da mutlak bir ifâdeyle bütün kâfirlere karşı savaş imkânlarını hazırlayın.

Âyetin siyakına münasip olan mânâ da budur.

"Ashâbtan Ukbe b. Amir (öl.678) de şu hadisi rivâyet eder:

Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) minberde iken şöyle dediğini işittim:

" Haberiniz olsun kuvvet atmaktır" ve bunu üç kez tekrar etti."

Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) özellikle bunu söylemesi, diğer kuvvet ve imkânların en önemlisi olduğu içindir.

Cihad için bağlanıp beslenen atlar, kuvvetin kapsamına dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, diğer savaş bineklerinden daha önemli olduğunu belirtmek içindir. Bu da, tıpkı bazı âyetlerde meleklerin zikredilmesinden sonra Cebrâîl ve Mikâil'in adlarının anılması kabilindendir.

Burada o Allah düşmanı ve sizin düşmanınızdan maksad, Mekke kâfirleridir. Diğer bütün kâfirler de Allahü teâlâ'nın ve Müslümanların düşmanları oldukları halde özellikle Mekke kâfirlerinin zikredilmesi, onların son derece azgın ve düşmanlıkta haddi aşmalarından dolayıdır.

Mekke kâfirleri dışındaki düşmanlardan maksat, diğer kâfirlerdir.

Diğer bir görüşe göre Yahudilerdir.

Bir diğer görüşe göre münafıklardır.

Bir başka görüşe göre Fars'lardır.

Müslümanların bilmediği, Allahü teâlâ'nın bildiği düşmanlardan maksad, Müslümanların, gözleriyle görmedikleri düşmanlardır.

Yahut Müslümanların, kendilerine karşı düşmanlık beslediklerini bilmedikleri düşmanlardır. Nitekim "Allahü ya'lemü — Allah'ın bildiği", yani Allahü teâlâ'dan başkasının bilmediği, ifâdesine en münasip olan da bu ikinci mânâdır.

B- "Allah yolunda infak ettiğiniz (harcadığınız) her şey size eksiksiz ödenirce. Siz asla haksızlığa uğratılmazsınız."

Cihada hazırlık için az çok harcadığınız her şeyin mükâfatı size tamamiyle verilecektir. Zâten siz hiçbir hususta haksızlığa uğratılacak değilsiniz.

Şunu açıkça ifâde etmek gerekir ki:

Kulların amelleri, zorunlu olarak mükâfatı mûcib değildir. İlâhî mükâfat, amellere terettüp etmez. Ve bunun böyle olması da haksızlık ve zulüm sayılmaz.

Ama burada haksizlik ve zulüm olarak ifâde edilmiştir. Amaç Allahü teâlâ'nın bundan münezzeh olduğunu belirtmektir.

Burada böyle bir eylem,

-Allahü teâlâ'dan sâdır olması imkânsız bir çirkinlik şeklinde tasvir,

-sevaplar da, Allahü teâlâ üzerine vâcib olarak takdim edilmiştir. Nitekim bu konu, daha önce:

"Nihayet Rabbleri onların dualarına şöyle icabet etti

"- Muhakkak ki Ben içinizden erkek veya kadın hayır işeyen hiç kimsenin amelini zayi etmem." âyetinin tefsirinde geçti.

"Ve eğer onlar barıştan yana olurlarsa sen de (Resûlüm) barıştan yana ol ve Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah, her şeyi kemâliyle işiten (e's- Semi'), her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm)dir."

Resûlüm, kâfirler, sizde gördükleri savaş kabiliyet ve hazırlıklarından korkuya kapılıp barışa meylederlerse, sen de barıştan yana ol; Allahü teâlâ'ya tevekkül et; onların zahiren barış isteyip de, içlerinden sana tuzak kurmalarından korkma!

Çünkü Allahü teâlâ, gerçekten her şeyi kemâliyle işitir.

O, onların kendi aralarında konuştuklarını da işitir ve her şeyi hakkıyla bilir.

O, onların niyetlerini de bilir ve onları müstahak oldukları azab ile yakalar.

Onların kurdukları tuzakları kendi boyunlarına dolandırır. Bu âyetin hükmü, Yahudilere mahsustur.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin hükmü, umumîdir; fakat kıkç (savaşı emreden) âyetiyle nesholunmuştur.

62
"(Resûlüm), eğer sana hile yapmak isterlerse şüphesiz Allah, sana yeter. Yardımlarıyla seni ve mü'minleri destekleyen O'dur."

A- "(Resûlüm), eğer sana hile yapmak isterlerse şüphesiz Allah, sana yeter."

Resûlüm, eğer o kâfirler, zahiren barışçı görünüp hakikati halde sana hile yapmak istiyorlarsa, bil ki, Allahü teâlâ, seni onların şerlerinden koruyacak ve seni onlara karşı muzaffer kılacaktır.

B- "Yardımlarıyla seni ve mü'minleri destekleyen O'dur."

Bu kelâm, Allahü teâlâ'nın Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) için yeterli olduğunun sebebini açıklar.

Allahü teâlâ'nın, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem), daha önce belirtildiği gibi desteklemesi, gelecekte de desteğinin devam edeceğine delildir.

Katından, Resulünü vasıtasız yardımlarıyla destekleyen O'dur.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Yardım, ancak, Azîz ve Hakîm Allah katındandır."

Yahut âdete aykırı olarak seni meleklerle destekleyen O'dur.

Yine seni Muhacir ve Ensar mü'minlerle destekleyen de O'dur.

63
"Onların kalblerini birbirine ısındıran (te'lif eden) da O'dur.

Sen yeryüzündeki her şeyi harcamış olsaydın yine de onların kalbleri arasını böyle ısındıramazdın. Lâkin Allah, aralarını telif etti. Çünkü O, her şeye üstün ve galib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Onların kalblerini ısındıran (te'lif eden) da O'dur."

İslâm'dan önce kabileler ve genel olarak insanlar arasında bunca öfke, kin ve intikam hırsı varken İslâm'dan sonra Allahü teâlâ'nın tevfikıiyle tek bir nefis gibi oldular. İşte bu da, Peygamberımiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) en parlak mucizelerindendir.

B- "Sen yeryüzündeki her şeyi harcamış olsaydın yine de onların kalbleri arasını böyle ısındıramazdın."

Eğer İslâm'ın bereketi ve Allahü teâlâ'nın özel inayeti olmasaydı, sen bunun için, yeryüzündeki her şeyi harcasaydın, yine bunu başaramazdın.

İslâm, bu âyette vurgulandığı gibi çok zor ve çetin bir işi başarmıştır. Zira cahiliye insanları arasında bulunan düşmanlık, son haddine varmıştı. Öyle ki, biri onların arasını bulmak için dünyadaki bütün malları harcamış olsaydı yine de başaramazdı.

C- "Lâkin Allah, aralarını te'lif etti. Çünkü O, her şeye üstün ve galib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim) dir."

Allahü teâlâ, üstün kudretiyle kalp ve kalıp olarak o insanların arasını buldu.

Allah'ın (celle celâlühü) kudreti sonsuzdur.

O'nun irade ettiği hiçbir şey O'na zor gelmez.

O, her şeyin nasıl musahhar kılınacağını bilir.

Bir görüşe göre, bu âyet, Evs İle Hazrec kabileleri, hakkındadır.

Cahiliyye devrinde bu iki kabile arasında sınırsız bir düşmanlık vardı ve aralarında süregelen savaşlarda çok büyük kayıplar vermişlerdi; kuvvetlen, nüfusları çok azalmıştı. Allahü teâlâ, İslâm sayesinde bütün bunları unutturdu ve onların arasını buldu. Nihayet onlar yan yana saf tuttular; bir yaydan ok attılar ve Ensar oldular.

64
"Ey Nebî, sana ve mü'minlerden sana tabî olanlara Allah yeter ."

Burada da, Allahü teâlâ'nın Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere kâfi olduğu özel bir madde olarak açıklanıyor.

Bu cümlenin başında nida ve tenbih harflerinin bulunması, anlamına çok önem verildiğine dikkat çekmek içkidir.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) "Nebî / Peygamber" unvanıyla zikredilmesi, hükmün gerekçesinin bu unvan olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Bu âyet-i kerime, Bedir savaşından önce sahrada naâzil olmuştur.

Bir görüşe göre de, İslâm'ın ilk zamanlarında otuz üç erkek ve altı kadın Müslüman olmuştu. Bundan sonra da Ömer (radıyallahü anh) Müslüman oldu. İste bunun üzerine bu âyet nazil oldu. İşte bundan dolayıdır kî, İbn Abbâs (radıyallahü anh):

"- Bu âyet, Ömer'in (radıyallahü anh) islâmıyeti kabulü hakkında nazil olmuştur." demiştir.

65
"Ey Nebî, mü'minleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa onlardan iki yüz kişiye gaîib gelir. Ve eğer sizden (sabreden) yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye galib gelir. Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur."

A- "Ey Nebî, mü'minleri savaşa teşvik et."

Bundan önce Allahü teâlâ'nın yardım ve desteğinin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minler için yeterli olduğunu beyân edilmişti. Şimdi, Resûlüllah'a nusret ve yardımın zahirî sebepleri açıklanıyor.

Burada da hitabın, nida ve tenbih harfiyle yapılması, emredilen hususun önemini bildirmek içindir.

Resûlüm, mü'minleri ziyadesiyle savaşa, teşvik et, özendir!

Teşvik unsurlarının en büyüğü hiç şüphesiz Allahü teâlâ'nınn onlara olan nusret va'dini ve onlara yeterli olduğunu hatırlatmaktır.

B- "Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa onlardan iki yüz kişiye galib gelir."

Bundan önce Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) mü'minleri savaşa teşvik etmesi emredilmişti. Şimdi burada, Allahü teâlâ'nın mü'minlerden belli bir topluluğun, on misli düşmana galebe çalacaklarına ilişkin büyük müjde ifâde ediliyor.

C- "Ve eğer sizden (sabreden) yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiye galib gelir."

Bu cümle mü'minleri ziyadesiyle mutmain kılmak için ilâve bir açıklamadır. Burada her iki halde de oran aynı olup sonucun değişmeyeceği açıklanmaktadır.

Ç- "Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur."

Kâfirler, Allahü teâlâ ile âhiret günü hakkında cahil bir kavimdir; onlar, mü'minlerin yaptığı gibi, Allahü teâlâ'nın emrine uyarak, O'nun kelâmını yüceltmek için rızâsını talep ederek ve O'ndan karşılık bekleyerek savaşmazlar.

Fakat onlar, cahiliyye hamiyeti için, şeytanın izlerine uymak ve azgınlıkla düşmanlık yapmak için savaşırlar. Bundan dolayı da onların müstahak oldukları ancak kahır ve perişanlıktir.

Bazıları ise şu açıklamayı getirirler:

Allahü teâlâ'ya inanmayanlar, âhiret hayatına da inanmazlar. Onlara göre saadet, ancak dünya hayatındadır. Bunun için de onlar, hayatlarını esirgerler ve savaşlara girerek ve tehlikeli yerlere yönelerek hayatlarını ölüme maruz bırakmak istemezler. Onlar, savaştan kaçarlar ve sonuçta mağlub olurlar.

Ama gerçek saadetin bu fâni âlemde değil ancak ebedî hayatta olduğuna inananlar, bu dünya hayatına aldırmazlar; ona bir değer vermezler; bunun için de büyük bir yüreklilik ve sağlam bir azimle cihada yönelirler. İşte bundan dolayı bunlardan tek bir kişi, karşı taraftan bir çok kişiye bedel olur.

Bu izah da doğrudur; ama makama münasip değildir.

66
"Şimdi Allah, sizdeki za'fı bildi de (yükünüzü) hafifletti. Eğer sizden sabreden yüz kişi olursa onlardan iki yüz kişiye galib gelir. Ve eğer sizden sabreden bin kişi olursa Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiye galib getir. Allah, sabredenlerle beraberdir."

Bundan önceki âyette ifâde edilen va'd, bir kişinin on kişiye mukavemet etmesini ve onlara karşı sebat göstermesini zımnen vacib kılmakta idi.

İbni Cüreyc'ten rivâyet edildiğine göre, önceleri bir mü'minin, on kâfirden kaçmaması ve onlara karşı direnmesi zorunlu idi. Nitekim Resûlüllah Hamza'yi (radıyallahü anh) otuz süvari ile bir seriyyeye göndermiş ve onlar, Ebû Cehil kumandasındaki üç yüz süvariyi hezimete uğratmışlardı.

Ancak bu yükümlülük, Müslümanlara ağır geldi ve bir süre sonra bundan şikâyet başladı. İşte o zaman bu hüküm nesholundu ve bir kişinin iki kişiye mukavemet etmesi şeklinde hafifletildi.

Diğer bir görüşe göre ise, Müslümanlar sayıca az iken, bir Müslümanın, on kâfire mukavemet göstermesi yükümlülüğü vardı. Sonra Müslümanların sayısı çoğalınca, tahfif hükmü indi.

Buradaki zaaftan murat, bedenî zaaftır.

Bir görüşe göre ise, basiret zaafıdır.

Savaş taktikleri ve becerisi itibariyle Müslümanların durumu değişikti (bazıları çok üstün savaşçılardı; bazıları ise başarı gösteremiyordu). Yoksa bu zaaf, bazılarının dediği gibi dinî zafiyet değildir.

"Allahü teâlâ'nın onların bu zafiyetlerini bilmesi"nden murat, bilfiil ortaya çıkan zafiyetleridir. Yoksa Allahü teâlâ'nın bunu mutlak olarak bilmesi değildir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) bu mutlak bilgisi, zâten ezelden sabittir.

"Allahü teâlâ'nın izni", yani O'nun kolaylaştırması veya teysir etmesi kaydı, bundan önce zikredilen yirmi Müslümanın, iki yüz kâfire; yüz Müslümanm, iki yüz kâfire ve bin Müslümanm iki bin kâfire galip gelmeleri için de geçerlidir.

Sabretme kaydı bütün gatibiyetler için geçerlidir.

Son cümle, makabli için açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir. Bu beraberlikten murat, Allahü teâlâ'nın yardım ve desteğidir.

67
"Hiçbir Peygambere yeryüzünde küfrün gücünü kırıncaya (ishan edinceye)kadar esirleri olması yaraşmaz. Siz dünya malını arzu ediyorsunuz. Allah ise âhıireti diliyor. Allah her şeye üstün ve gaüb (A'zîz) hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

A- "Hiçbir Peygambere yeryüzünde küfrün gücünü kırmcaya (ishan edinceye)kadar esirleri olması yaraşmaz."

Hiçbir Peygambere, yeryüzünde küfrü zelil edinceye,

küfrün taraftarlarını azaltıncaya, düşmanları kahredinceye, İslâm'ı aziz kılıncaya kadar esirleri olması yaraşmaz.

B- "Siz dünya malı arzu ediyorsunuz. Allah ise âhıireti diliyor. Allah her şeye üstün ve galib (A'zîz), hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm) dir."

Siz, kâfirleri esir edip onlardan fidye almak istiyorsunuz; oysa Allahü teâlâ, sizin için âhiret sevabı istiyor. O'nun katinda dünya ve dünyalıkların âhiret mükâfatları kadar değerleri yoktur.

Yahut Allahü teâlâ, âhirette yüksek bir hayata erişmenizin sebebini sizden istiyor ki o da, dini aziz kılmanız ve düşmanları kahretmenizdir.

Allahü teâlâ, dostlarını düşmanlarına galip kılacaktır ve O, her duruma uygun olanı gayet iyi bilir. İşte bundan dolayıdır ki, müşrikler güçlü iken Allahü teâlâ, küfrü çökertmeyi emretmiş ve fidye almayı yasaklamıştır. Ama durum değişip galibiyet mü'minlere geçince de,

" (Savaşta kâfirlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun); hattâ (sonunda onların gücünü kırdığınızda onları esir alın); (sonra da onları ya karşılıksız, ya da fidye île salıverin)." âyetinde belirtildiği gibi, Allahü teâlâ, Peygamberimiz'i (sallallahü aleyhi ve sellem) iki şey arasında muhayyer bırakmıştır.

Rivâyet olunuyor ki, Bedir savaşında Peygamberimiz'e yetmiş esir getirildi. Abbas (öl.653)ve Âkıil b. Ebî Tâlib öl.664) de esirler arasında bulunuyorlardı. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) esirler hakkında Ashâb ile istişarede bulundu.

Ebû Bekir

"- Ya Resûlallah, bunlar senin kavmin ve âilendir; bunların hayatını bağışla; umulurki, Allahü teâlâ, onlara tevbe nasip eder. Ve onlardan fidye al; o fidyelerle Ashabını güçlendirirsin" dedi.

Ömer

"- Bunların boyunlarını vurdur; onların boyunlarını vuralım; zira bunlar, küfrün öncüleridir. Zâten Allahü teâlâ, seni fidyeden müstağni kılmıştır.

Emret:

-Ali Akîl'in boynunu vursun;

-Hamza da, Abbas'ın boynunu vursun;

-ben de filan akrabamın boynunu vurayım!

Biz, bunların boyunlarını vurmakyiz!" dedi. Peygamberimiz ât:

"- Şüphesiz Allahü teâlâ, bazı insanların kalblerini öyle yumuşatır İri, onlara sütten bile daha yumuşak olur ve bazı insanların kalblerini de öyle katılaştırır ki onlar taştan bile daha sert olur.

"- Ya Eba Bekir! Senin halin İbrâhîm Peygamberinkine benzer. O, şöyle demişti:

- Bana uyanlar, bendendir; bana isyan edenler ise, ya Rabbi Sen, Gafur ve Rahîm'sin!"

"- Ya Ömer! Senin halin de Nûh Peygamberinkine benzer. O da demişti ki:

-Ya Rabbi, yeryüzünde kâfirlerden hiçbir yuva sahibi bırakma!" buyurdu.

Sonuçta Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashabı muhayyer bıraktı; onlar da esirlerden fidye aldılar, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Sonra Ömer (radıyallahü anh), Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına girdi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) ağladıklarını gördü ve:

"- Ya Resûlallah! Bunun sebebini bana da anlat; eğer ağlanacak bir şeyse, ben de ağlayacağım; yok eğer değilse, o zaman sizin hatırınız için ağlamaya çalışacağım" dedi.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Arkadaşlarının esirler için fidye almalarından dolayı ağlıyorum; onların azaba uğramaları bana gösterildi; baktım ki azaba şu yakınmadaki ağaçtan bile daha yakın bulunuyorlar" dedi.

Rivâyete göre o zaman, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

Eğer bundan dolayı gökten bir azap inmiş olsaydı, Ömer ve Sa'd b. Muaz'dan başka hiç kimse kurtulamazdı."

Sa'd b. Muaz (radıyallahü anh) da, esirlerin ancak fidye karşılığı serbest bırakılmasını doğru bulmamıştı.

"Eğer Allah'tan bir yazı sebketmiş olmasaydı size mutlaka büyük bir azab dokunurdu ."

Eğer Allahü teâlâ tarafından önceden Levh-ı Mahfuz'da, müctehide ictihadindaki hatasından, Bedir mücahidlerine işledikleri günahlardan, açıkça inzar ve nehyedilmeyen bir kavme yaptıklarından dolayı azab edilmeyeceği yazılmış olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bîr azap dokunurdu.

Aldıkları fidyenin sonradan kendilerine helâl kılınması ilâhî azabın dokunmasına engel bir hal değildir. Çünkü sonradan gelen helâl hükmü, geçmişteki haram hükmünü ortadan kaldırmaz. Nasıl ki şarapta olduğu gibi, sonraki haram hükmü, geçmişteki mubah hükmünü ortadan kaldırmaz.

Burada ifâde edilen modern hukukun "Kanunsuz suç olmaz" prensibidir.

69
"Artık ganimet olarak aldığınız şeyleri helâl ve temiz olarak yiyin. Allah'tan sakının Şüphesiz ki Allah, bağışlaması bol (Gafûr)dur, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Rivâyete göre mücahidler, önce ganimet mallarından almak istemediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Yani ganimet malları size helâl kılındı; artık aldığınız ganimetlerden yeyin.

Ancak en zahir olan görüşe göre, bu cümle, makamdan anlaşılan mukadder (gizli) bir cümleye atıftır. Şöyle kı:

Fidyeyi bırakın; elde ettiğiniz ganimetlerden helâl ve temiz olarak yiyin.

Siz, Allahü teâlâ'ya aykırılıklardan sakındığınız takdirde fidye almak konusunda size izin gelmeden önce fidyeyi mubah sayıp almanızı bağışlar ve sizi merhamet eder.

70
"Ey Nebî, elinizdeki esirlere de ki:

"- Allah, kalblerinizde bir hayır olduğunu bilirse sizden alman fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir."

Resûlüm, elinizde bulunan o Bedir esirlerine de ki; Allahü teâlâ, sizin kalblerinizde ihlaslı iman ve doğru niyet olduğunu bilirse, sizden alman o fidyeden daha hayırlısını size verir.

Rivâyete, göre bu âyet-i kerime, Abbas (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur.

Resûlüllah Bedir savaşında esir düşen amcası Abbas'tan (radıyallahü anh), kardeşlerinin oğulları Akil b. Ebi Tâlib ile Nevfel b. Haris'in fidyelerini de ödemesini istedi. Bunun üzerine Abbas Ya Muhammed! Beni, Kureyş'ten dilenecek duruma düşürdün; benim bir şeyim kalmadı." dedi.

O zaman Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Pek iyi, sen Mekke'den çıkacağın zaman, hanımın Ummü'l- Fadl'e verip de, ona,

Ben bu seferde başıma ne geleceğini bilmiyorum; eğer başıma bir iş gelirse, işte bunlar, senin ve oğullarım Abdullah, Ubeydullah ve Fadl'in olsun!" dediğin altınlar ne oldu?" diye sordu.

Abbas

"- Sen bunu nereden biliyorsun?" dedi. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de: "- Rabbim bana bildirdi!" buyurdu. Abbas :

"- Şimdi ben, senin doğru olduğuna, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve senin de O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahadet ederim. Vallahi, Allah'tan başka kimse bunu bilmiyordu. Ben o alünları gece karanlığında ona teskm etmiştim. Ben şimdiye kadar senin hakkında şüphe içinde idim. Şimdi sen bunu bana haber verince artık hiç şüphem kalmadı" dedi.

Sonra Abbas (radıyallahü anh) şunları söyledi:

"- Allahü teâlâ, benim verdiğim fidye yerine gerçekten daha hayırlısını verdi. Şu anda benim yirmi kölem var ve onların en az değerlisi, yirmi bin yapar. Yine Allahü teâlâ bana Zemzem'in idaresini verdi. Ben onu, Mekkelilerin bütün mallarına değişmem. Ve Rabbimden de mağfiret umuyorum."

Âyetin, son cümlesi, mağfiret va'deder.

71
"Eğer onlar sana hıyanet etmek isterlerse (üzülme)! Çünkü onlar daha önce Allah'a hıyanet etmişlerdi de Allah onlara karşı sana kudret vermişti. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, hükümlerinde hikmet sahibidir ."

Bu kelâm, Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli için,

- ona mükâfat,

- kâfirlere azab va'dederek doğrudan Allahü teâlâ tarafından söylenmiştir. Yani :

-Ev Resûlüm, eğer o esirler, İslâm üzere sana yaptıkları biati bozarlarsa, üzülme' Çünkü daha önce küfürleri ve Allahü teâlâ'nın her akıl sahibinden aldığı misakı bozmakla O'na da hıyanet etmişlerdi de, Allah (celle celâlühü), seni onlara karsı muktedir kılmıştı. Nitekim Bedir savaşında bunu gördün. Eğer onlar hıyanetlerini tekrarlarlarsa, bil ki, senin Rabbin, yine seni onlara karşı üstün çıkaracaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada hıyanetten maksat, esirlerin mahkûm oldukları fidyeyi vermemeleridir. Ancak bu görüş, isabetten uzaktır.

Allahü teâlâ, onların niyetlerini ve müstahak oldukları azabı gayet iyi bilir ve yaptığı bütün işleri de üstün hikmetinin gereği olarak yapar.

72
"Gerçekten onlar (Mekkeliler) iman ve hicret ettiler; mallan ve canları ile Allah yolunda savaştılar ve onlar (Medineliler) da onları barındırdılar ve yardımda bulundular; işte onlar biribirlerinin velîleri (dostları) dir. İman etmekle beraber hicret etmeyenlere gelince; onlar hicret edinceye kadar sizin onlara karşı velayetten dolayı bir hakkınız yoktur.

İman etmekle beraber hicret etmeyenlere gelince; onlar hicret edinceye kadar sizin onlara karşı velayetten dolayı bir hakkınız yoktur.

Eğer onlar dinde sizden yardım isterlerse artık onlara yardım etmeniz gerekir. Meğer ki (bu yardım) sizinle aralarında andlaşma bulunan bir topluluk aleyhinde olmaya. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla gören (Basıîr)dir."

A- "Gerçekten onlar iman ve hicret ettiler; malları ve canları ile Allah yolunda savaştılar ve onlar da onları barındırdılar ve yardımda bulundular; işte onlar birbirlerinin velileri (dostları)dir."

-inanan,

-Allah'ın ve Resulünün sevgisi uğruna yurtlarından hicret eden,

-malları ve canları ile Allah yolunda cihada koşan Muhacirler;

-Muhacirleri evlerinde barındıran,

-malını o yolda infak eden,

-ihtiyaçlarına rağmen onları kendi nefislerine tercih eden,

-düşmanlara karşı onlara yardımda bulunan Ensar var ya, işte onlar birbirlerinin velîleri, mirasçılarıdır.

Önceleri Muhacirler ile Ensar, hicret ve yardım sebebi ile birbirlerine vâris oluyorlardı; akrabalar vâris olmuyorlardı. Sonra bu hüküm aşağıdaki âyetlerle nesholundu:

" Allah'ın Kitabına göre akrabalar (rahim sahibleri) birbirlerine vâris olmağa daha evlâdır." Akrabalar (rahim sahibleri), Allah'ın Kitabına göre miras için, birbirlerine diğer mü'minlerden ve Muhacirlerden daha evlâdır."

Diğer bir görüşe göre ise, Muhacirler ve Ensar, birbirlerinin yardımcıları ve müzahirleridir, demektir. Ancak iman etmekle beraber hicret etmeyenlerin velayetleri,

" Hicret edinceye kadar size onların velÂyetinden hiçbir şey yoktur" ifadesiyle reddedildikten sonra

" Eğer onlar dinde sizden yardım isterlerse, artik yardım etmeniz gerekir" denilmesi, bu görüşün sıhhatine engeldir.

Malî cihadın, nefsî cihattan önce zikredilmesi, şunun için olmalıdır:

Malî cihad, daha çok olmakta ve ihtiyacı daha çok karşılamaktadır. Nitekim malî cihad olmadan nefsî cihad tasavvur olunamaz.

B- "İman etmekle beraber hicret etmeyenlere gelince; onlar hicret edinceye kadar sizin onlara karşı velayetten dolayı bir hakkınız yoktur.

Eğer onlar dinde sizden yardım isterlerse artik onlara yardım etmeniz gerekir. Meğer ki (bu yardım), sizinle aralarında andlaşma bulunan bir topluluk aleyhinde olmaya."

İman ettikleri halde henüz hicret etmemiş mü'minlere gelince; onlar, sizin en yakın akrabalarınızdan olsalar bile, hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir şey düşmez. Ama eğer onlar, din uğrunda müşriklere karşı sizden yardım isterlerse, onlara yardım etmeniz size vâcibtir. Fakat eğer bu yardım, sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavme karşı olursa, onlara yardım ederek bu antlaşmayı bozmak caiz değildir.

C- "Allah bütün yaptıklarınızı hakkıyla gören (Basiîr)dir."

O halde siz, Allahü teâlâ'nın emrine muhalefet etmeyin ki, O'nun azabı size dokunmasın.

73
"Kâfirler de birbirlerinin velîleri (dostları)dir. Eğer siz birbiriniz bu yardımı yapmazsanız, yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat olur."

Kâfirler de, mirasta, yahut yardımda birbirlerinin velileridirler.

Kâfirlerle Müslümanlar arasında miras olmadığı gibi din uğruna yardımlaşma da yoktur ve kâfirler, akraba, bile olsalar, bu konularda uzak durmak ve ilişki kurmamak gerekir.

Eğer siz müslümanlar aranızda dostane ilişkiler kurmazsanız, mirasta ve diğer haklarda birbirinize sırt çevirirseniz ve kâfirlerle aranızdaki bağları koparmazsanız, yeryüzünde büyük bir fitne olur; iman zafiyeti ve küfür ortaya çıkar ve yine iki cihanda da büyük bir fesat olur.

74
"îman ve hicret eden ve Allah yolunda savaşan ya ve (muhacirleri) barındırıp onlara yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir Bağışlanma (mağfiret) ve bol rızık onlar içindir."

Bu âyet açıkça görüldüğü gibi Muhacir ve Ensarı över ve onların büyük bir mükâfata mazhar olacaklarına şahadet eder. Mağfiret ve bol rızık bu va'din ifadesidir.

Kerim bir rızık, başa kakması ve minneti olmayan bir rızık demektir.

Bu itibarla bu âyet, Önceki âyetin (72.) tekrarı değildir; çünkü Önceki âyetin siyakı, Muhacirler ile Ensar arasında yardımlaşmanın vâcib olduğunu ifade etmek içindir.

75
"Sonradan iman ve hicret eden ve sizinle cihada katılanlar var ya onlar da sizdendir. Akrabalar (rahım sahibleri), Allah'ın Kitabına göre birbirlerine daha evlâdır. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm) dir."

A- "Sonradan iman ve hicret eden ve sizinle cihada katılanlar var ya onlar da sizdendir."

Ey Muhacirler ve Ensar!

O kimseler ki, Mekke'den Medine'ye sizin hicretinizden sonra iman ve hicret ettiler, bazı gazalarda sizinle beraber cihad ettiler, işte onlar da sizin camianızdandır.

Bu Müslümanlar, Kur’ân'da şöyle anlatılır:

"Bunların arkasından gelenler şöyle derler:

Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla..." Allahü teâlâ, bu son Müslümanları da ilk Müslümanlar zümresine ilhak buyurmuştur. Bu, onlar için ilâhî bir lutuftur ve iman ile hicrete teşvik içindir.

Bu âyette hitap, değiştirilerek onlara tevcih edilmesi de, onların şerefini ve yüksek mevkilerini açıkça göstermektedir.

B- "Akrabalar (rahim sahibleri) Allah'ın Kitabına göre birbirlerine daha evlâdır. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Allahü teâlâ'nın hükmünde, yahut Levh-ı Mahfûz'da, yahut Kur’ân'da, yakın akrabalar, birbirlerine vâris olmağa yabancılardan önceliklidir.

Bu âyet zevi'l- erham akrabanın (uzak akrabanın) da mirasta hak sahibi olduklarına delil sayılmıştır.

Ezcümle Allahü teâlâ, veraseti önce dinî akrabalığa sonra nesebi akrabalığa bağlamaktaki üstün hikmeti gayet iyi bilir.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kim, Enfâl ve Tevbe sûrelerini okursa, kıyamet gününde o, onun şefaatçîsidir, ve onun nifaktan berî olduğunun şahididir ve ona erkek ve kadın münafıkların her adedine karşılık on sevap verilir; Arş ve Arş'ı yüklenmiş olan melekler, hayati boyunca onun için istiğfar ederler.

Allahü teâlâ, en iyi bilir.

204
"Kur’ân okunduğu zaman onu hemen dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız."

Kur’ân okunduğu zaman, onu hemen tahkik ve kabul kulağı ile dinleyin; tazim ile dinlemek için kıraati sırasında susun; umulur ki, ondan yararlanırsınız.

Âyet-i kerimenin zahirî, namazda olsun, namazın haricinde olsun, Kur’ân okunurken onu dinlemenin farz olduğunu gösterir.

Bir görüşe göre de, Kur’ân nazil olduğunda Resûlüllah, "onu size okurken onu dinleyin!" demektir.

Bir de, rivâyete göre, önceleri Müslümanlar, namazda konuşuyorlardı; sonra bu âyet ile, susup imamın kıraetini dinlemeleri kendilerine emredildi.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimiz, farz namazlarda Kur'ân okurken Ashabı da arkasında okuyorlardı, iste bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Namazın haricinde okunan Kur'ân'a gelince, susup onu dinlemek, âlimlerin cumhûruna göre müstahaktır.

Bu âyet-i kerime,

- ya Peygamberimiz'e söylenmesi emir buyurulanlara dahildir,

- ya da doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından söylenen bağımsız bir kelâmdır.

205
"Rabb'ini içinden yalvararak ve korkarak sessizce sabah akşam zikret ve gaafillerden olma."

Bu emir, bütün zikirleri kapsar. Zira gizli zikir, ihlâsta daha etkili ve kabule daha yakındır ve sessiz kelâm, güzel tefekkür için daha uygundur.

206
"Şüphe yok ki, Rabbinin katında olanlar., O'na ibadette büyüklük taslamazlar; O'nu tenzih ve yalnız O'na secde ederler."

(Bu âyet secde âyetidir. Okunduğunda tilâvet secdesi yapılmalıdır)

Rabbinin katında olanlardan murat meleklerdir. Onların Allahü teâlâ katında olmaları, O'unu rahmetine ve lütfuna yakın bulunmalandır. Çünkü melekler, bütün himmetlerini ibadete harcarlar. İşte onlar, Allahü teâlâ'ya karşı ne ibadetten yana ne de başka bir suretle büyüklük taslamazlar; aksine emrolundukları gibi ibadetleri eda ederler. Cenab-ı Kibriya'ya layık olmayan her şeyden O'nı tenzih ederler ve yalnız O'na secde ederler; kulluk ve zilletlerini O'na tahsis ederler; başkasını O'na ortak koşmazlar.

Bu kelâm, diğer mükellefler için bir tarizdir. İşte bundan dolayıdır kı, bu âyetin kıraetinde tilavet secdesi meşru kılınmiştır.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Âdem oğlu secde âyetini okuyup secde ettiği zaman, şeytan ondan uzaklaşıp ağlamaya başlar ve şöyle, der (İza karae-bnü âdeme's-secdetc fesecede, ıı'tezele'ş-şeytanü yebkî yekuul):

"- Vay benim halime (Ya veylehu)! Bu adama secde emredildi (Ümira-bnü âdeme bi's-sücûdi); o da secde etti (fe-secede); bundan dolayı cennet onun oldu (fe-lehü'l-cennetü). Bana secde emredildi (Ve ümirtü bi's-sücûdi); ben ise isyan ettim (fe-eseyte); ondan dolayı da cehennem benim oldu (fe-liye'n-nâr)!"19

Yine rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem). şöyle buyurmuştur:

"Her kim, A'raf sûresini okursa, Allahü teâlâ, kıyamet gününde onunla iblis arasında bir engel meydana getirir ve kıyamet günü Âdem (aleyhisselâm) ona şefaatçi olur."

TEVBE SÛRESİ

130 âyettir. Medine'de inmiştir.

Bu sûrenin başka isimleri de vardır. Şöyle ki:

1- Tevbeden söz edildiği için "et-Tevbe" ;

2- Nifak ve münafıklıktan uzaklaştırdığı için "el-Mukaşkışe";

3- Münafıkların halini araştırdığı için "el-Behûs";

4- Münafıkların halini ortaya çıkardığı için "el-Munakkıire";

5- Münafıkların gizli hallerini ortaya çıkardığı için "el-Mub'asire";

6- Münafıkların sırlarını yaydığı için "el-Müsîre";

7- Münafıkların hallerini su yüzüne çıkardığı için "el-Hâfire";

8- Münafıkları perişan ettiği için "el-Muhziye";

9- Münafıkları rezil- rüsvay ettiği için "el-Fâdıha";

10- Münafıkları cezalandırdığı için "el-Münekkile";

11- Münafıkları dağıtüğı için "el-Müşerride";

12- Münafıkları çökerttiği için "el-Müdemdime" ve "Azab" Sûresi de denir.

Bu sûrenin bu isimlerle şöhret bulması, onun Enfâl (8) sûresinin devamı değil de müstakil bir sûre olduğunu gösterir.

Sûrenin nüzulünde başında Besmelenin terkedilmiş olmasının hikmeti, Süfyan b. Uyeyne'den rivâyet olunduğu gibi, emniyeti kaldırmak amacıyla nazil olmasıdır. Emniyeti ortadan kaldırma makamı, emniyetin bakı olduğunu bildiren Besmelenin başta zikredilmesine mânidir. Çünkü Besmelede, Allahü teâlâ'nın ism-i celili, rahmet vasfı ile beraber zikredilir.

Yoksa sûrenin başında Besmelenin zikredilmemiş olması, İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) geldiği söylenen bir rivâyette betirtildiği gibi, müstakil bir sûre olup olmamasından dolayı değildir.

Yine, bu konuda Sahabe (radıyallahü anh) arasında vaki olan ihtilâfı gözetmek için de değildir. Kaldı ki, sûrenin başında Besmelenin, bu sebepten dolayı yazılmamiş olduğunu söylemek, kadîm Hanefî âlimlerinden geldiği söylenen bir rivâyette belirtildiği gibi, Besmelenin, Kur'ân'dan olmadığı, sırf sûreler arasında fasıla olmak amacı ile yazıldığı, Besmelenin, Mushaflarda yazılıp yazılmamasının kaynağının, tevkifi (şâriin nassi ile) değil, fakat Kur'ân'ı ilk toplayanların görüşü olduğu anlamına gelir.

Oysa, sahih olan rivâyete göre:Hanefî mezhebinde Besmele, Kur'ân'dan müstakil bir âyet olup sûreler arasında fasıla olmak ve teberrük (bereket dilemek) için nazil olmuştur.

Sûrelerin başlarına yazılıp yazılmamasında kimsenin görüşünün bir dahlı yoktur.

Bu konuda ancak vahye ve tevkife uyulmuştur.

Ve bu sûrenin nüzulünde başında Besmele olmadığı noktasında da şüphe yoktur.

Zâten Besmele olmuş olsaydı, bu sûrenin bağımsız olduğu konusunda şüphe ve ihtilaf olmazdı. Şu halde bu sûrenin başında Besmelenin bulunmaması, ya anılan Enfâl Sûresi ile beraber tek bir sûre olmasından dolayıdır, ya da zikrettiğimiz sebepten dolayıdır.

Birincisine imkân yoktur; öyle olmuş olsaydı, Peygamber îfü, mutlaka bunu beyân ederdi. Çünkü bu konuda ziyadesiyle beyâna ihtiyaç vardır.

Bu sûrenin âyetlerinin adedce çok ve iki suûrcnin nüzulü arasında geçen zamanın aralığınm uzun okması, bunun müstakil bir sûre olduğunu teyid eder niteliktedir.

Şu halde Peygamber ikisinin tek bir sûre olduğunu beyân etmediğine göre, ikinci ihtimal kesinleşmiş olur.

Çünkü beyân gerektiren yerde beyân olmaması, öyle olmadığı anlamına g; elir.

1
"(Ey Müslümanlar bu) kendileriyle andlaşma yaptığınız müşriklere Allah ve Resulünden bir ihtardır."

Müslümanlar, Allahü teâlâ'nın izniyle ve Resûlüllah'ın onayı ile, Mekkeli müşrikler ve diğerleriyle muahede, yani yeminli ittifak yapmışlardı.

Sonra o müşriklerden Benî Damre ile Benî Kinane dışında diğerleri ahidleri bozdular verdikleri sözlerde durmacklar.

İşte bunun üzerine Müslümanlara da, antlaşmayı feshetmeleri ve arada bir antlaşma kalmadığını onlara bildirmeleri emredildi ve o müşriklere dört ay süre verildi ki, istedikleri yere gitsinler.

Bu ihtar, Müslümanlara da şamil, gereğini yapmaları Müslümanlara da vâcib olduğu halde; onun Allahü teâlâ'ya ve Resulüne nisbet edilmesi; muahede, Allahü teâlâ'nın izniyle ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ittifakıyla gerçekleştiği halde, yalnız Müslümanlara bağlanması, ihtarın, kesin ve zorunlu olduğunu bildirmek içindir.

Çünkü bu ihtar, geçmiş antlaşmadan doğan emniyet (eman) hükmünün sona erdiğinive o kâfirlere saldırının serbest olduğunu ilân etmekten ibarettir.

Bu, Allahü teâlâ cihetine bağlı bir hükümdür. Çünkü bu da, ilâhî bir hikmete ve sebebe mebni olup onun sonuçları yalnız o hikmet ve sebebe terettüb eder.

Bu ihtarın gereğinin yapılması vâcibtir. Bu emre uymak zorunludur.

Muahede, diğer şer'î akidler gibi, âldd taraflarının kabulü ile tekevvün eder, O, Allahü teâlâ'dan sâdır olmuş değildir. Allahü teâlâ'dan sâdır olan, onun iznidir. O muahedeyi meydana getiren ve gereğini yapan ise ancak Müslümanlardır.

Ve ihtar, ahid iznine değil, fakat ahdin kendisine taalluk etmektedir. İşte bundan dolayı ikisinden (ihtar ile ahidden) her biri, o konuda asıl olana nisbet edilmiştir.

Ayrıca, ihtarın, Allahü teâlâ'ya nisbet edilmesi, onun şanını tenzih, tazim ve korkunçluğunu ifâde; kâfirlerin zeki, değersiz, perişan ve zavallı olduklarını tescil eder.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in birinci nisbete dahil edilmesi (Allah ve Resulünden bir ihtardır) ve ikinci nisbetten çıkarılması (kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz), her iki yerde de Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şanını tazim ve kadrini yüceltmek içindir.

2
"(Ey müşrikler), dört ay daha yeryüzünde gezip dolaşın (seyyahat edin). Ve şunu bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. Şüphesiz ki Allah, kâfirleri mutlaka hezimete uğratacaktır."

A- "(Ey müşrikler), dört ay daha yeryüzünde gezip dolaşın. Ve şunu bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz."

"el- Ardz / yeryüzü"nden maksat, dünyanın bütün ülkeleridir.

" yeryüzünde gezip dolaşın" dan murat ise:seyahati serbest kılmak, onlara savaş için hazırlık yapmak, ailelerinin ve mallarının savunmasını sağlamak, kaçacak yer bulmak gibi hususlarda onları kendi hallerine bırakmaktır.

Yoksa onları seyahatle mükellef kılmak değildir. Demek istenen şudur:

Bu, sizinle savaşmayı zorunlu kılan bir ihtardır.

Bundan böyle, yeryüzünde dört ay süreyle güven içinde dolaşın.

Sayı ve imkânlarınızı çoğaltmak için elinizden geleni yapın.

Dilediğiniz her kapıya baş vurun.

Ve şunu kesinlikle bilin ki, siz nereye giderseniz gidin ve hangi çareye baş vurursanız vurun, Allahü teâlâ'yı âciz bırakacak değilsiniz.

Kaçmakla ve savunma önlemleri almakla kurtulamazsınız.

B- "Şüphesiz kı Allah, kâfirleri mutlaka hezimete uğratacaktır."

Allahü teâlâ, kâfirleri;

-dünyada öldürülmek veya esir alınmak,

-âhirette de ilâhî azaba uğratmak suretiyle zelil ve perişan edecektir.

Bu kelâmda zahir ismin, zamir yerinde kullanılması (onları değil de kâfirleri denmesi), onların şirk ile vasıflandırılmaları, sonra küfür ile zemmedilmeleri ve hezimete uğratılmalarının sebebinin küfürleri olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Bu kâfirlerden maksat, bütün kâfirler de olabilir. Bu takdirde de muhatap kâfirler de öncelikle bunlara dahildir.

Âyetteki dört aydan murat, savaşın yasak olduğu haram aylarıdır.

Bir görüşe göre, bu aylar, Şevval, Zi'lka'de, Zi'lhicce ve Muharrem aylarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, Zi'lhicce ayının yirmi günü ile Muharrem, Safer ve Rebiu'levvel ayları ile Rebiu'lâhir ayının da on günüdür.

Bunlara Haram aylar denmiştir; çünkü bu aylarda savaşmaları yasak idi.

Yahut Zi'lhicce ile Muharrem aylarındaki hürmetin, diğer aylar için de tağlib yoluyla kullanılmasından dolayıdır.

Bir diğer görüşe göre, Haram ayları, Zi'lka'de ayının on gününden itibaren Rebiu'levvel ayının on gününe kadardır.

Zira o sene Hacc, cahiliyye Araplarının yaptıkları ertelemeden dolayı o vakte rastlamıştı. Ertesi sene ise Hacc, Zi'lhicce ayına tesadüf etmişti.

İşte Peygamberin :

" Şüphesiz ki, zaman Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı günkü şekline dönmüştür." 9 hadisinin anlamı da budur.

{Hacc ayını ertlemenin izahı bu sûrenin 36. âyetinin tefsirinde gelecektin}

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Hicret'in dokuzuncu senesinde Hacc mevsiminde Ebû Bekir'i (radıyallahü anh) Hacc emiri tayin buyurdu.

Sonra bu sûreyi hacılara okumak üzere Ali'yi (radıyallahü anh) el-Adbâ adındaki devesinin sırtında arkadan gönderdi.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e;

"- Ya Resûlallah! Bu sûreyi Ebû Bekir'e göndersen olmaz mı?" diye soruldu.

O:

"- Benim yerime bu vazifeyi ancak benim ailemden biri eda edebilir" buyurdu.

Çünkü Arapların âdetine göre, bîr kabile adına muahede yapmak ve bozmak isini ancak o kabileden olan biri gerçekleştirebilirdi.

Nihayet Ali (radıyallahü anh), hacc kafilesine yaklaşınca, Ebû Bekir (radıyallahü anh), devenin sesini duydu ve hemen olduğu yerde durup:

"- Bu, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) devesinin sesidir!" dedi.

Ali (radıyallahü anh) yanına gelince sordu:

"- Emir olarak mı, memur olarak mı geldin?"

"- Memur olarak geldim." dedi

Sonra birlikte yola devam ettiler. Nihayet Terviye. (Arefe gününden önceki) günü Ebû Bekir (radıyallahü anh) bir hutba okudu ve hacılara Hacc menâsikîni (ibadetlerini) anlattı.

Bayramın birinci günü de Ali (radıyallahü anh) Akabe Cemresi (büyük şeytan taşlama yeri) yanında ayağa kalktı ve hacılara hitaben:

"- Ey insanlar, Ben, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından size gönderilmiş elçiyim!" dedi. Onlar da:

"- Bize ne getirdin?" diye sordular.

Ali (radıyallahü anh), bu sûreden otuz veya kırk âyet okudu. Sonra dedi ki:

"Bana dört şey emredildi:

-Bu seneden sonra Beytullah'a hiçbir müşrik yaklaşmayacaklar.

-Hiç kimse, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmeyecektir.

-Mü'min olmayan hiç kimse cennete girmeyecektir.

-Andlaşmak herkesin andlaşma süresi tamamlanacaktır." 10

10 Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, Hicretin 9. yılında Tebük seferinden dönüşte haccetmek istemişti. Fakat müşıiklerin de hacca katılacaklarını, Beyti çırılçıplak tavaf edeceklerini düşündü. Gitmekten vazgeçti. Ebû Bekr'i (radıyallahü anh) hac emırı olarak görevlendirdi. Ebû Bekir (radıyallahü anh) hac yoluna çıkınca Berâe sûresinin baş tarafı nâzil oldu. Onu tebliğ etmek üzere Ali'yi (radıyallahü anh) gönderdi. Ali (radıyallahü anh) Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem), Adbâ ismindeki devesine binerek Arc denen yerde Ebû Bekr'e (radıyallahü anh) yetişti.

Olayı anlatan Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Ali (radıyallahü anh) bana Mina'daki evleri dolaşarak Berâe sûresini okumamı emretti. Bağırıyordum, Hatta sesim kısıldı." Sordular:

- Neyi ilân ediyordun?"

"- Dört şeyi; cennete mü'minlerden başka kimsenin giremiyeceğini, Bu seneden sonra hiçbîr müşrikin haccedemiyeceğini, Beyt-i Şerifı çıplak bir kımsenin tavaf edemiyeceğini,

Ahdi olanlara dört ay süre verildiğini ve bundan sonra ahid tanınmayacağını ilân ediyordum.

Müşrikler Berâe sûresini ilân ettiğimi işitince Ali'ye (radıyallahü anh),

"- Dört ay sonra göreceksimz ki anıcan oğlu ıle aramızda vurup yaralamadan başka bir ahid olmayacaktır" dediler. Fakat bu müddet içinde bir çok insanlar İslâm'a rağbet ederek kimi istekli kimi isteksız onu kabul ettiler." (Sahih-i Müslim, Kitabü'l-Hacc, Beyt-i Şerifı Müşrikler Haccetmesin, Çıplak Olan Tavafta Bulunmasın ve Hacc-ı Ekber Gününü Beyan Bâbı)

Zeyd b. Üseyd (radıyallahü anh) de şunları rivâyet ediyor: "Ali'ye (radıyallahü anh) sordum:

-Hangi şey ile Mekke'ye gönderildin (Seeltü aliyye bi-eyyi şey'in bıiiste)? Dedı ki (Kale):

- Dört şey ile (bi-erbaa'):

Cennete ancak Müslüman olan nefis girecektir. (Lâ yedhulü'l-cennete illâ nefsün müslimetün).

Çıplak, Beytullâh'ı tavaf etmeyecektir (velâ yetûfu bi'l-beyti u'ryanü),

Bu yıldan soııra Müslümaıılarla müşrikler bir araya gelmeyeceklerdır (velâ yectemıu'l-müslimûne ve'l-müşrikûne ba'de â'mihim hâza).

Her kim ki onunla Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında ahd (andlaşma) vardır, onun ahdi, müddetine kadar câridir ve müddeti olmayanların müddeti dört aydır (ve men kâne beynehu ve beyne'n-nebiyyü (sallallahü aleyhi ve sellem) a'hdün fe-a'hduhu ilâ müddetihi ve men lâ müddete lehu fe-erbea'tü eşhurun)." (Sünen-i Tirmizî, Hacc Babları, Çıplak Tavaf Etmenin Kerahati Babı).

3
"Hacc-ı Ekber günü Allah ve Resulünden insanlara bu bir ilândır:Allah ve Resulü müşriklerden tamamen bendir. Eğer hemen tevbe ederseniz bu, sizin için hayırlı olur. Ve eğer yüz çevirirseniz, şunu bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Resûlüm), o kafirleri can yakıcı bir azab ile müjdele!"

A- "Hacc-ı ekber günü Allah ve Resulünden insanlara bu bir ilândır :

Allah ve Resulü müşriklerden tamamen beridir."

"e'n- Nas / insanlar" dan murat, bütün insanlardır. Çünkü ihtar, sadece antlaşmayı bozanlara veya herhangi bir kavme mahsus ve münhasır değil, fakat bütün kâfirlere ve mü'minlere şamildir.

Hacc-ı Ekber, bayram günüdür. Çünkü bayram günü hac tamamlanmış olur ve haccın en büyük ibadetleri de o gün ifa edilir. İlân da, o gün olmuştur. Ayrıca, rivâyete göre Peygamber Veda Haccinde bayramın birinci günü Cemrelerin yanında durup:

"Bu gün lıacc-i ekber günüdür." 11 buyurmuştur.

11 Kurban bayramı günü hacc-ı ekber günüdür (Yevmü'n-nahri yevmü'l-hacci'l-ekber) denilmiştir (Sahih-i Müslim, Kitabü'l-Hacc, Hacc-ı Ekber Gününü Beyan Babı).

Diğer bir görüşe göre ise, Hacc-i Ekber günü, arefe günüdür; çünkü Peygamberimiz

" Hacc, arefe'dir." buyurmuştur. 12

12 Abdurrahman b. Ya'mer (radıyallahü anh) den rivâyet edilmiştir: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Arafat'ta iken, Necd halkından bazı kimseler ona haccın mahiyetini sordular. Resûl-i Ekrem'den aldığı emir üzerine bir münadi şöyle nida etti:

Hacc Arafattır. Her kim Müzdelife gecesi fecrin doğuşundan önce gelirse hacca yetişmiş olur. Ve diğer.."

(Sünen-i Tirmizî, Hacc Babları, Müzdelife'de İmama yetişen Hacca yetişmiş olur babı)

Hacc, Ekber (büyük) vasfıyla vasıflandırılmıştır. Çünkü umre'ye hacc-i asğar (küçük hacc) denir.

Yahut hacctan murat, o gün ifa edilen hacc menâsikidir (ibadetleridir). Zira o gün ifa edilen Hacc menâsiki, diğerlerinden daha büyüktür.

Yahut Müslümanlar ile müşrikler o haccta bir araya gelmişlerdi.

Yahut Müslümanların azizliği ve müşriklerin zelilliği o Hacc'da ortaya çıkmıştı.

Burada müşriklerden murat, kendileriyle antlaşma yapılıp da antlaşmalarını bozan müşriklerdir.

B- "Eğer hemen tevbe ederseniz bu, sizin için hayırlı olur. Ve eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz "

Tehdidi ağırlaştırmak için, burada doğrudan doğruya onlara hitap edilmiştir:

Ey antlaşmayı bozan müşrikler! Artık bu ihtardan sonra eğer şirkten ve hiyanetten tevbe ederseniz, bu tevbe, her iki cihanda da sizin için daha hayırlıdır. Ama tevbeden, ya da İslâm'dan veya ahde vefadan yüz çevirmeye devam ederseniz, biliniz ki, siz, Allahü teâlâ'yı asla âciz bırakacak değilsiniz; O'nun önüne geçemezsiniz ve O'ndan kurtulamazsınız.

C- "(Resûlüm), o kâfirleri can yakıcı bir azab ile müjdele."

Burada hitap, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmiştir. Çünkü elem verici azabı müjdelemek, istihza yoluyla da olsa (çünkü müjdeleme, aslında hayır için kullanılır), ancak ilâhî sırlara vâkıf olana yaraşır.

"Ancak kendileriyle andlaşma yaptığınız müşriklerden (size olan yükümlülüklerinde) hiçbir eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize başkasına herhangi bir yardımda bulunmayanlar müstesna. Onların ahidlerini müddetlerinin sonuna kadar tamamlayın. Şüphesiz ki Allah, sakınan (müttakıî) lan sever. "

A- "Ancak kendileriyle andlaşma yaptiğiniz müşriklerden (size olan yükümlülüklerinde) hiçbir eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize başkasına herhangi bir yardımda bulunmayanlar müstesna. Onların ahidlerini müddetlerinin sonuna kadar tamamlayın."

Antlaşmayı bozanlara dört aydan fazla mühlet vermeyin. Fakat sizin kendileriyle andlaşma yaptıklarınızdan:andlaşmalarını bozmayanlar, andlaşma şartlarına tamamen riayet edenler, sizden kimseyi öldürmemiş, size zarar vermemiş, aleyhinizde hiçbir düşmana yardım etmemiş olanlarla savaşmak için acele etmeyin.

Onların antlaşma süresini tamamlayın.

Antlaşmayı bozanlara tanınan süre sonunda onlara karşı da ansızın savaş başlatmayın; antlaşmayı bozanlara yaptığınız muameleyi onlara yapmayın, .

Nitekim Benî Bekir kabiles, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'de bulunmadığı bir sırada Benî Huzaa kabilesine saldırmış ve Kureyşliler de, Benî Bekir kabilesine silah yardımı yapmışlardı.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Benî Kînâne'nin bir kolunun antlaşma süresinden dokuz ay kalmıştı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onların antlaşma süresini tamamladı."

B- "Şüphesiz ki Allah, sakınanları sever."

Bu kelâm, ilâhî buyruğa uyma zaruretinin sebebini açıklar.

Andlaşma hukukunu gözetmek takvadandır. Karşı taraf müşrik bile olsa, ahde vefa etmelidir. Ahde vefa edenle etmeyen hiçbir zaman bir değildir.

5
"Haram aylar (eşhurü'l-hurum) çıktıktan sonra neredebulursanız o müşrikleri öldürün, yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerine oturup bekleyin. Ancak eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse artık onların yollarını serbest bırakın. Şüphesiz Allah, Gafur'dur, Rahîm'dir."

A- "Haram aylar (eşhurü'l-hurum) çıktıktan sonra nerede bulursanız o müşrikleri öldürün, yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerine oturup beldeyin."

Bu, antlaşmayı bozan müşrikler için ziyadesiyle lütuf olan bir hükümdür. Çünkü haram aylar, antlaşmayı bozmuş olan müşriklere Müslümanlardan bir fenalık gelmesine engel bir süredir. Onlarla yapılacak savaş, haram aylarının bitmesi şartına bağlanmıştır.

1- Haram aylardan murat,

-ya yukarıda belirtilen yalnız o dört aydır,

-ya da o aylarla beraber,

" Onların ahidlerini müddetlerinin sonuna kadar tamamlayın."kelâmından anlaşıldığı gibi, antlaşmalarını bozmamış olanların müddetlerinden arta kalandır.

Birinci görüşe göre,

" Haram aylar çıktıktan sonra nerede bulursanız o müşrikleri öldürün!"

kelâmmdaki müşriklerden murad, özellikle andlaşmalarmı bozmuş olanlardır. Buna göre, andlaşmalarmı bozmamış olan müşriklerle savaşmak, nassın ibaresinin delâletinden anlaşılmaz.

İkinci görüşe göre ise, onlarla savaşmak, nassın ibaresinden anlaşikr. Ancak eğer haram ayların çıkması ve ona bağlanmış olan savaş, bir defa değil peyderpey olacaksa, o takdirde anılan mânânın, âyetin nassından da anlaşılması mümkündür. Sanki şöyle denilmiş olur:Her topluluğun süresi sona erdiğinde, siz onları bulduğunuz yerde öldürün.

Haram ayları, her sene zamanları değişen malûm aylara hamletmeye ise, âyet-i kerimenin nazmi müsait değildir.

"Bu âyet, her sene yerleri değişen malûm haram aylarda savaş yasağının hâlen baki olduğunu gerektirir. Çünkü ondan sonra nazil olan âyetlerde bunu nesheden bir âyet yoktur." iddiası, tamamen geçersizdir. Ancak bunun geçersizliği, vehmedildiği gibi, " Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın!" âyetleriyle nesholunduğu için değildir. Çünkü bu izah, bilmeden tahmin yürütmekten ibarettir.

2- Eğer bu âyetten maksad, Enfâl (8) süresindeki 39. âyet ise, bilinsin ki, Enfâl (8) sûresi, Bedir Savaşından hemen sonra nazil olmuştur.

(Daha açık bir ifâdeyle savaş, bilfiil gerçekleştikten sonra savaş emri gelmiş olamaz.)

Ve Enfâl (8)sûresinde söz konusu 39. âyetten önceki, " (Resûlüm) de ki: O kâfirler eğer vazgeçerlerse eskiden yaptıkları mağfiret edilir." âyetinde de Ebû Süfyan ile adamlarının kastedildiği bir gerçektir.

Ebû Süfyan ise, Hicretin sekizinci yılında Mekke fethinde Ramazan ayının ortalarında Müslüman olmuş; Tevbe sûresi ise, Hicretin dokuzuncu yılında Şevval ayında inmiştir.

3- Eğer bu âyetten maksad Bakara (2) sûresinin 193. âyeti ise bilinmelidir ki, o da, Mekke fethinden önce nazil olmuştur.

Nitekim Bakara (2) sûresinde bu âyetten önceki" O kâfirleri nerede bulursanız öldürün, onlar sizi (Mekke'den) çıkardıkları gibi siz de onları oradan çıkarın." âyeti de bu gerçeği bildirir. Ve bu, Mekke'nin fethi günü gerçekleşmiştir. Şu halde bundan sonra nazil olan Tevbe (9) süresindeki bu âyet, nasıl ondan önce nazil olmuş olan bu âyetle neshedilmiş olabilir?

4- Evet, haram aylarında savaşın yasak olduğunu bildiren bu âyetin hükmü nehsolunmuştur ve onun nesholunduğuna delil olarak da, bu konudaki icmâ yeterlidir. İcmâın mesnedinin bize nakledilmesi de lâzım değildir. Ayrıca Peygamberin haram aylarından olan Muharrem ayının yirmisinde Taifi kuşattığı da, sahih rivâyetlerle sabittir.

" onları bulduğunuz yerde..." genellemesinden maksat, İster o yer harem bölgesinde olsun, ister harem dışında, hıll bölgelerinde olsun, demektir.

{Harem bölgesinin sınırlarından Mekke'ye en yakın olanı Ten'im denilen yer olup Mekke'ye 6 km. uzaklıktadır. En uzağı ise, Ci'rane olup Mekke'ye 16 km. uzaklıktadır.}

" onları yakalayın" dan murat, onları esir alın, demektir.

" Onları hasredin" den murat da onları esir alın, bağlayın ya da onların ülkeler arasında dolaşmalarını engelleyin demektir

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Bu, Mescid-ı Haram'a girmelerine engel olmaktır."

" her gözetleme yerinde oturup bekleyin" den murad yolculuk sırasında geçtikleri her geçit ve güzergâhta oturup onları beklemek demektir. Yani oralarda onları gözetleyin ve bekleyin ki, o yollardan geçmesinler.

İşte bu tefsirlerden de anlaşılıyor kı, âyetteki hasretmekten, bilmen muhasara mânâsı çıkarmak muhtemel değildir.

B- "Ancak eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse artık onların yollarını serbest bırakın. Şüphesiz Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir."

Eğer o kâfirler, öldürülme, esir alırıma ve engellenmeden sonra şirkten tevbe ederek iman ederler ve imanlarını tasdik zımnında, namazı dosdoğru kılar, zekâü da verirlerse, artık onları kendi hallerine bırakın.

Burada bütün islamî ibadetlerden yalnız namaz ve zekâtın belirtilmesi bu iki ibadetin bedenî ve malî ibadetlerin başı olmasıdır.

Allahü teâlâ, onların geçmiş küfür ve hiyanetlerini bağışlar ve onları iman ve itaat hali üzerinde sabit kılar.

Bu kelâm, onların yollarını serbest bırakmanın sebebini izah mahiyetindedir.

6
"Ve eğer müşriklerden biri senden eman (himaye) diler (isticar eder) se ona eman ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu güven duyacağı yere kadar ulaştır. Çünkü bunlar gerçekten bilgisiz bir topluluktur."

A- "Ve eğer müşriklerden biri senden eman (himaye) diler (isticar eder) se ona eman ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin."

Bundan önce küfürden tevbe edenlerle, küfürde ısrar edenlerin hükümleri beyân edilmişti. Şimdi burada da, tevbenin ilk aşamasına, yani Allahü teâlâ'nın kelâmını dinleyip dinin şiarlarına vâkıf olmak isteyenlerin hükmü beyân edilmektedir.

Andlaşmalı olup da andlaşmalarını bozan ve kendilerine dört aylık süre tanınan müşriklerin süresi sona erdikten sonra onlardan biri, senden eman dilerse, sen de ona eman ver. Tâ ki, Allahü teâlâ'nın kelâmını dinlesin, onun üzerinde tefekkür etsin ve davet edildiği dinin hakikatlerine muttali olsun.

İlâhî kelâmı anlamak için dinlemekten başka bir şeye ihtiyaç yoktur.

Müşriklerden eman isteyenlere eman verilmesinin, Allah kelâmını dinleme amacına bağlanması, emanın sebeb ve gayesinin bu anlamda dinî olmasını gerektirir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e müşrikin mutlaka dinî bir amaç için gelmesinin şart olmadığı iddia edilerek Ali'ye (radıyallahü anh) dayanan bir rivâyet delil gösterilemez.

Şöyle kı:

Rivâyet olunduğuna göre, müşfiklerden bir adam Ali'ye (radıyallahü anh) gelmiş ve kendisine:

"- Bize verilen süre sona erdikten sonra bizden biri, Allahü teâlâ'nın kelâmını dinlemek veya başka bir iş için (ev li-hâceti) Muhammed'e gelse, öldürürlür mü?" diye sormuş.

Ali (radıyallahü anh):

"- Hayır, öldürülmez; çünkü Allahü teâlâ:

"Ve eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, sen de ona eman ver!" buyuruyor; demiş."

Burada Aliye (radıyallahü anh) sual tevcih eden müşrikin sözündeki "hacet / başka biliş" ten murat, dinî bir iştir. Yoksa dinî veya dünyevî bir iş demek değildir.

Nitekim "bir iş için Muhammed'e gelse" ifâdesi de, bunu gösterir. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) e dinî işler için gelirlerdi.

B- "Sonra onu güven duyacağı yere kadar ulaştır. Çünkü bunlar gerçekten bilgisiz bir topluluktur."

O müşrik, Allahü teâlâ'nın kelâmını dinledikten sonra eğer îman etmezse, onu güven içinde yaşayacağı kavminin yurduna ve özel meskenine ulaştır.

Müşriklerden isteyene eman vermek ve sonra onu güvenli yere ulaştırmak, onların islâm'ın ne olduğunu bilmez bir kavim olmalarındandır.

O halde onlara aman verilmelidir ki, hakkı ve hakikati anlasınlar da hiçbir mazeretleri kalmasın.

7
"Müşriklerin Allah katında ve Resulünün yanında nasıl bir ahdi olabilir? Ancak Mescid-i Haram yanında kendileriyle andlaşma yaptıklarınız müstesna. Onlar size karşı doğru ve dürüst oldukça siz de onlara karşı doğru ve dürüst olun. Şüphesiz Allah, sakınan (müttakıî)ları sever."

A- "Müşriklerin Allah katında ve Resulünün yanında nasıl bir ahdi olabi-kr?"

Bu kelâm da, daha önce geçen beraet (ihtar) ile ona terettüb eden hükümlerin hakikatini ve hikmetini açıklar.

Bu âyetteki müşriklerden maksat, andlaşmalarmı bozan müşriklerdir. Çünkü anılan beraet (ihtar) onlar hakkındadır.

Andlaşmalarmı bozan müşrikler için, Allahü teâlâ katında ve Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem) nezdinde, hukukunun ve süresinin korunması gerekli bir andlaşma olamaz.

Bazı kimselerin dediği gibi bunun âhiret azabından emin kılacak bir antlaşma anlamında olması da mümkün değildir. Çünkü söz konusu antlaşmalar Allahü teâlâ katında ve Resulü nezdinde geçerli ise de, âhiret azabından kurtuluş konusunda müessir değildir.

B- "Ancak Mescid-i Haram yanında kendileriyle andlaşma yaptıklarınız müstesna."

Âyetin inkâr anlamındaki istifhamından çıkan olumsuz hükümden (andlasmaların geçersizliği hükmünden) ilk akla gelen, bunun, bütün andlaşmaklara şâmil olmasıdır. İşte bundan dolayı bu istisnaya ihtiyaç duyulmuştur.

Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle andlaşma yapılanlardan murat, daha önce 4. âyette istisna edilenlerdir ki, onlar andlaşmalarmı ihlâl etmeyenlerdir. Onların bu şekilde ifâde edilmesi, bu antlaşma sahiplerinin iyice anlaşılması ve bu antlaşmanın sağlamlığını bildirmek içindir.

C- "Onlar size karşı doğru ve dürüst oldukça siz de onlara karşı doğru ve dürüst olun."

Müşriklere karşı dürüst davranma hükmü, antlaşma süresinin sona ermesiyle sona erer. Çünkü Müslümanların dürüst davranmaları, onların dürüst davranmaları ile sınırlandırılmıştır ve onların dürüst davranmaları da antlaşmanın hukukunu gözetmekten ibarettir. Antlaşma süresi sona erdikten sonra ise, ne antlaşma kalır, ne de onun hukukunu gözetmek. Bu itibarla bu istisna da, daha önce 4. âyette geçen,

" Onların ahidlerini müddetlerinin sonuna kadar tamamlayın."

kelâmındaki emrin kendisidir. Şu kadar ki, orada da muteber olan bir ka-vit, burada sarih olarak zikredilmiştir. Çünkü orada da emredilen tamamlama, onların antlaşma şartlarının bekasına bağlıdır.

Ç- "Şüphesiz Allah, sakınanları sever."

Bu kelam, dürüst davranma emrinin sebebini ve daha önce geçtiği gibi, antlaşma şartlarına bağlı kalmanın, takvanın hükümlerinden olduğunu açıklar.

8
"Onlarla nasıl bir andlaşma olabilir ki eğer onlar galib gelselerdi hakkınızda ne bir zimmet ne de bir yemin gözetirlerdi. Onlar ağızları ile sizi hoşnud ediyorlar. Oysa kalbleri ağızlarından çıkanı inkâr ediyor. Onların çoğu basıklardır."

A- "Onlarla nasıl bir andlaşma olabilir ki eğer onlar galib gelselerdi hakkınızda ne bir zimmet ne de bir yemin gözetirlerdi?"

Bu cümle, daha önce ifâde edildiği gibi, müşriklerin, Allahü teâlâ katında ve Resulü nezdinde, hukuku gözetilecek bir antlaşmaları olamayacağının bir çeşit tekrarı mahiyetindedir.

Bazılarının, "Bu kelâm, o müşriklerin, antlaşmalarına bağlı kalmalarının mümkün olmadığını ifâde eder" şeklindeki izahları da, aynı anlama gelir. Bu tekrar tekit ve bunu gerektiren sebeplerin izahına ön hazırlık içindir.

Eğer onlar size galib gelselerdi, ne akrabalık, ne yemin, ne söz, ne de ihlâlinden dolayı ayiplanacakları bir hak gözetirlerdi.

Hulâsa, taraflardan biri için andlaşma hukukuna riÂyetin zorunlu olması, diğer tarafın da ona riayet etmesi şartina bağlıdır. Şu halde müşrikler, antlaşma şartlarına riayet etmeyince, siz Müslümanlar onlara nasıl riayet edeceksiniz?

Diğer bir görüşe göre ise, "el-Illü" kelimesi, Allahü teâlâ'nın isimlerindendir.

O takdirde anlam şöyle olur:Onlar nasıl Allahü teâlâ'nın hakkına riayet ederler?

Bir diğer görüşe göre ise "el-illü" kelimesi, civar demektir.

Bu takdirde anlam sonucu itibariyle antlaşma demek olur. Çünkü insanlar, tokalaşıp antlastıkları zaman, bunu civara duyurmak için seslerini yükseltirlerdi

B- "Onlar ağızları ile sizi hoşnud ediyorlar. Oysa kalbleri ağızlarından çıkanı inkâr ediyor."

Bu kelâmda müşriklerin, açık veya gizli, gerçek halleri istisna yoluyla açıklanıyor; yenildikleri zaman da antlaşmaya kalben bağlı olmadıkları, göstermeye çalıştıkları bağlılığın riyadan ibaret bulunduğu belirtiliyor. Onlar, ahıdlerine bağlı ve davranışlarında samimi olduklarını zahiren göstermeye çalışıyorlar;

Size iman ve itaat va'dediyorlar; Bunu yalan yeminlerle te'kid ediyorlar; Yalanları ortaya çıkınca da, yalan mazeretler uyduruyorlar.

"Onlar ağızlarıyla sizi hoşnut ediyorlar." buyrulması, onların sözlerinin mücerret ağızlarından çıkan lâfızlardan ibaret olup kalblerinde bunu doğrulayan bir niyet olmadığını belirtir.

C- "Onların çoğu fâsıklardır."

Onların çoğu, itaatten çıkmış kimselerdir. Bitindiği gibi antlaşma hukukuna riayet, itaat kabilindendir. Onlar temerrüd gösteriyorlar. Onları bundan alıkoyacak insanlık ve inançları da yoktur. Hatta bazıları hıyanetten ve onun doğuracağı kötü sonuçlardan kaçınmaya ve bunu gizlemeye de çalışmıyorlar.

9

"Az bir bedel (semen-i kalîl) karşılığında Allah'ın âyetlerini sattılar ve insanları Allah yolundan alıkoydular. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür."

"Allah'ın âyetleri" nden murat, antlaşmalara bağlı kalmayı ve her hususta dürüst olmayı emreden âyetlerdir.

Yahut, bütün âyetlerdir ve zikredilen âyetler de öncelikle buna dahildir.

Demek istenen şudur.

"Onlar, âyetlerin içerdiği emirleri bir kenara bıraktılar ve önemsiz dünyalıkları, arzu ve şehvetleri tercih ettiler."

Yahut onlar, Ebû Süfyan'ın, bedevi Araplara verdiği yiyecekleri tercih ettiler, yegâne hak din olan İslâm'dan saptılar.

Yahut başkalarını da bundan alıkoydular.

Yahut onlar, insanları Allahü teâlâ'nın Beytü'l-Haram'mın yolundan alıkoydular. Nitekim o müşrikler, hacıları ve umrecileri Kâ'be'den men' ediyorlardı.

10
"Onlar bir mü'min hakkında ne bir yemin, ne de bir zimmet gözetirler. Ve işte onlar haddi aşanlardır."

Bu kelâm, müşriklerin, mutlak olarak, mü'minlerin andlaşmalarma riayet etmediklerini teşhir eder. Binaealeyh tekrar sayılmaz.

Diğer bîr görüşe göre ise, bu âyet, Yahudîler, ya da bedevî Araplar ve onların durumunda olanlar hakkındadır.

Bir görüşe göre de, bu âyet "Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür!" cümlesini açıklar.

Yahut zemmedilen şeye işarettir.

Ancak bu tarz izah, zemmin yalnız bu işlere mahsus olduğunu, başka kötü işleri kapsamadığını bildirir ki isâbetli olmaz.

O sayılan kötü sıfatları taşıyanlar, zulüm ve şerrin son haddine varmış olan kimselerin ta kendileridir.

11
"Ve eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar (ikame eder) ve zekâtı verirlerse artık onlar dinde sizin kardeşlerinizdir. Anlayan bir topluluk için âyetlerimizi tafsil ediyoruz."

A- "Ve eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar (ikame eder) ve zekâtı verirlerse artık onlar dinde sizin kardeşlerinizdir."

Kâfirlerin, kötü işlerinin teşhiri ve azarlanmaları onları bu fenalıklardan uzaklaştırmak ve yaptıklarından pişman olmalarını sağlamalıdır.

Eğer onlar, küfür ve günahlardan tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, bunları ifâya azmederlerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir. Sizin lehinizde ve aleyhinizde olan haklar, onlar için de geçerli olur. Bundan dolayı siz, onlara karşı kardeş muamelesi yapın.

Bu kelâm, onların kalbini kazanıp celp etmek için son derce manidardır.

Burada şart cümlesi Eğer tevbe ederlerse..." daha önce 5. âyette geçen şart cümlesiyle aynıdır. Fakat her ikisinin cevapları farklıdır.

Birincisinde şart cümlesi, "öldürün, yakalayın, hapsedin, v.s.." emrinden sonra sevkedildiği için cevabı da bunun aksine bir emir olmuştur.

Buradaki şart cümlesi ise onlara düşmanlık etmek ve benzeri hükümlerden sonra sevkedildiği için cevabı da, elbette bunun aksine bir hüküm olarak tezahür eder.

B- "Anlayan bir topluluk için âyetlerimizi tafsil ediyoruz."

Yani Biz, âyetleri ve bunların içerdikleri hükümleri, bilen ya da bilgi sahibi olan bir kavim için böyle tafsilatla açıklıyoruz.

Bu kelâm, âyetlerde münderiç bulunan hükümleri iyice düşünüp onları uygulamaya teşviktir.

12
"Eğer verdikleri söz (ahd)den sonra yeminlerini bozar (nakzeder) larsa ve dininize dil uzatır (ta'neder)larsa küfrün önderleriyle savaşın (mukatele edin). Çünkü onlar yeminleri olmayan kimselerdir. Umulur ki küfürlerine son verirler."

A- "Eğer verdikleri söz (ahd)den sonra yeminlerini bozar (nekseder)larsa ve dininize dil uzatır (taneder)larsa küfrün önderleriyle savaşın."

Bu cümle, Eğer tevbe ederlerse" cümlesine atıftır.

Eğer onlar tevbe etmez, aksine, yeminlerini bozar, içlerindeki şerri açığa vurur,

" Eğer onlar size galip gelselerdi..." Âyetinde belirtildiği gibi, düşmanlıklarını kuvveden fiile çıkarır, ahidlerini bozmuş olmakta sebat gösterir - yoksa bazılarının dediği gibi, imandan sonra dinden dönerlerse, demek değil-, ve dininizi açıktan tekzib ve hükümlerini takbih ederlerse, o zaman küfrün önderlerine karşı savaşın.

" küfrün imamları, önderleri" ifâdesinin kullanılması, onların bu halleri ile, küfre önderlik ettiklerini ve kendilerine karşı savaş ve rilip öldürülmeye lâyık olduklarını bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, küfrün imamlarından murat, onların reisleri ve ulularıdır. Özellikle bunun zikredilmesi, ya onların öldürülmesinin önemini, ya hayatlarının bağışlanmamasını, ya da kâfirlerin tamamiyle yok edilmesini ifâde içindir.

Çünkü reislerin öldürülmesi, genellikle diğerlerinin öldürülmesinden sonra olur.

B- "Çünkü onlar yeminleri olmayan kimselerdir. Umulur ki küfürlerine son verirler."

Gerçekte onların yeminleri yoktur. Çünkü onlar, dilleriyle yemin etseler de, yeminlerine riayet etmezler ve yeminlerini bozmakta bir salanca görmezler.

Bu kelamda, nefîy (olumsuzluk), yeminle kuvvetlendirilen andlaşmaya değil, fakat yemine bağlanmıştır. Çünkü andlaşmalarda esas olan, yemindir.

Bu cümle, geçen şart cümlesinin içerdiği mânânın illet ve sebebidir. Buna göre mânâ şöyle olur:Eğer andlaşmadan sonra onlar yeminlerini bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa o zaman küfrün önderlerine karşı savaşın. Fakat bu hıyanet onlardan her zaman beklenir. Çünkü hakikatte onların yeminleri yoktur. Bu sebeble onu bozmaları da söz konusu değildir.

Bu cümle, emredilen savaşın sürdürülmesinin illet ve gerekçesidir. Buna göre de mânâ şöyle olur:Onlar iman edinceye kadar, onlarla savaşın. Çünkü onların yeminleri yoktur ki, onlarla başka bir antlaşma yapılsın.

"Eyman / yeminler" kelimesi, bîr kırâete göre "imân" olarak da okunmuştur. Bu takdirde:

Ya iman kelimesi mastar olup eman vermek anlamındadır; şayet böyleyse mânâ şöyle olur:Onlar, yeminlerini bozduktan ve dininize dil uzattıktan sonra artık ebediyen onlara eman vermek imkânı olmaz.

Ya iman kelimesi, İslâm anlamındadır; eğer böyleyse bu cümle, zikredilen şart cümlesinin illeti olmak itibariyle anlam şöyle olur:

Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlarsa ve dininize dil uzatırlarsa, o zaman küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onların İslâm'ı yoktur ki, yeminlerini bozmaktan ve dininize dil uzatmaktan geri dursunlar.

Son cümle, " küfrün önderlerine karsı savaşın!"cümlesiyle bağlantılıdır. Sizin bu savaştaki amacınız, onların, içinde bulundukları küfre ve işledikleri büyük günahlara son vermek olmakdır. Yoksa onlara eziyet vermek değil.

13
"Yeminlerini bozan (nakzeden), Resulü yurdundan çıkarmaya karar veren ve size ilk saldırıya geçen bir kavme karşı savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. Eğer gerçekten mü'minlerseniz."

A- "Yeminlerini bozan (nekseden), Resulü yurdundan çıkarmaya karar veren ve size ilk saldırıya geçen bir kavme karşı savaşmayacak mısınız?"

Mekke müşrikleri, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile muahede yaptıkları zaman,

-Müslümanların aleyhinde kimseye yardım etmeyeceklerine yemin ettikleri halde Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aralarında andlaşma bulunan Huzaa kabilesine karşı Benî Bekir kabilesine yardım etmiş;

-Darunnedve'de Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'den çıkarmaya karar vermişlerdi. Nitekim daha önce Enfâl 8/30. âyetin tefsirinde geçti.

Bu izaha göre âyet, Mekke müşriklerinin eski cinayetlerini teşhir etmiş olur.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile yaptıkları antlaşmayı bozan ve onu Medine'den çıkarmaya çalışan Yahudi'lerdir.

Ve Müslümanlara karşı ilk önce düşmanlık ve savaş başlatanlar onlardır. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), önce onlara ilâhî menşeli olduğu apaçık anlaşılan Kitabı getirdi ve onlara meydan okudu. Onlar ise, ona hüccet ile karşılık vermekten âciz kaldılar ve savaşa baş vurdular.

Yahut Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): ile aralarında antlaşma bulunan Huzaa kabilesine karşı savaşı başlattılar. Çünkü Huzaa'ya karşı Benî Bekr'e yardım etmeleri onlarla beraber savaşmaları anlamına gelir.

B- "Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. Eğer gerçekten mü'minlerseniz."

Allahü teâlâ,

- önce müşriklerle savaşmaktan geri kalmamaları için mü'minleri uyarıyor ve onları savaşa teşvik;

- sonra mü'minleri, savaşa rağbet göstermelerini gerektiren vasıflarla tavsif;

- daha sonra da kötü sıfatları taşıyanların, kendileriyle savaşılmaya,

- bunda kusurlu davrananların uyarılmaya layık olduklarını ifâde ediyor ve soruyor:

- Onlardan size bir fenalık gelmesinden mi korkuyorsunuz?

Eğer siz gerçek mü'minlerseniz, Allahü teâlâ, emrine muhalefetten korkmak için daha layıktır. Çünkü imanın hakikati, yalnız Allah'tan korkmak ve başkasına aldırmamaktır.

Bu ilâhî kelâmın, mü'minlere ağır bir sorumluluk yüklediği bedihîdir.

14
"Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azab etsin, onları hezimete uğratsın ve onlara karşı sizi muzaffer kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerine şifa versin."

Bundan önce savaştan geri durmamak konusunda yapılan uyarıdan sonra bu âyet de savaş emrini yineler, mü'minlere zafer, düşmanlara hezimet va'deder ve mü'minlerin kalblerini şüphe, tereddüt ve korku yerine güven ve cesaretle doldurur.

Ey mü'miler! O müşriklere karşı savaşın ki, Allahü teâlâ, sizin ellerinizle onları, öldürülmek veya esir olmak suretiyle cezalandırsın, perişan eylesin ve sonuçta hepinizi onlara karşı galip ve muzaffer kılsın ve savaşta bilfiil bulunmayan Huzaa kabilesinin kalbine de şifa versin.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Âyette işaret edilen mü'min kavim, Yemen ile Sebe' ülkelerinden Mekke'ye gelerek Müslüman olan bazı aşiretlerdir. Bunlar, Mekke'nin müşrik halkından çok eziyet görmüş ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) şikâyette bulunmuşlardı.

Resûlüllah da onları:

"- Size müjdeler olsun! Feraha kavuşmanız yakındır." sözleriyle sevindirmişti"

15
"Ve mü'minlerin kalblerindeki kini (gayzı) gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Ve mü'minlerin kalblerindeki kini gidersin."

Müşriklerin baslarına gelecek belâ ve felaketlerle mü'minlerin kalplerindekı öfkeyi gidersin.

Nitekim Allahü teâlâ, mü'minlere va'dettiklerinı en güzel şekliyle gerçekleştirdi Peygamberimiz in bunları önceden haber vermiş olması, aşikâr bir mucizedir.

B- "Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir."

Makablinden bağımsız bu cümle hikmet sahibi Allahü teâlâ'nın iradesi gereği bazı Mekkeklerin ilerde gerçekleşecek tevbelerinin kabul edileceğini haber vermiş ve bu da gerçekleşmiştir. Nitekim bazı Mekkeliler Müslüman oldular ve İslâmı en güzel biçimde yaşadılar.

"Yetübu / tevbesini kabul eder" fiili, diğer bir kırâete göre, "yetübe" şeklinde de okunmuştur. Buna göre bu cümle, makabknin devamıdır. Çünkü savaş, müşriklerin gücünü dağıtma ve azimlerini kırma sebebi, olduğu gibi, kendi durumlarını değerlendirerek gurur, kibir ve günahlarından tevbe etmelerinin sebebi de olabilir. Ancak sebep olma şekli değişik olduğu için, bu cümlede makablinden farklı bir üslup kullanılmıştır. Allahü teâlâ, daha iyi bilir.

Allahü teâlâ'ya hiçbir şey gizli kalmaz ve O, içinde hikmet ve insanların maslahati bulunmayan hiçbir şey yapmaz.

16

"Allah, içinizden cihad edenleri; Allah'tan, Resulünden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan (kendi halinize) bırakılacağınızı mı sandınız ? Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır ."

Bu kelâm, başka bir uyarı içerir. Şöyle ki:Siz kendi halinize bırakılacağınızı, cihad ile emrolunmayacağınızı ve sizi arıdıracak şeyle sınanmıyacağınızı mı sandınız?

Bu âyetteki hitap,

-ya savaşmak kendilerine ağır gelen mü'minler,

-ya da münafıklar içindir.

Demek istenen, şudur:Sız, içinizden hâlis mücahidlerin; Allahü teâlâ'dan, Resulünden ve mü'minlerden başkasını sırdaş edinmeyenlerin ortaya çıkarılmadan kenck halinize bırakılacağınızı mı sandınız?

17
"Müşrikler kendi inkârlarına şahadet edip dururken onların Allah'ın mescidlerini imar etmeleri (söz konusu) olamaz. İşte onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte sürekli (muhalleden) kalacaklardır."

A- "Müşrikler kendi inkârlarına şahadet edip dururken onların Allah'ın mescidlerini imar etmeleri (söz konusu) olamaz."

Buradaki olumsuzluk mânâsı,

" Onlar oraya ancak korkarak girebilirler." âyetin delili olumsuzluk kabilinden bir cevazla değil fakat vukuun gerçekleşmesiyle ilgilidir.

Allahü teâlâ'ya ortak koşanlar, Beytullah'ın etrafına putları dikmek ve onlara tapmak suretiyle şirki nasıl yaşadıklarını apaçık gösterirken, Mescid-i Haram'i imar etmeleri söz konusu olamaz. Onlar, ağızlarıyla, "- Biz, kâfiriz!" demeseler bile onların bu davranışları, küfürlerine sarahatle şahadet eder.

Nitekim Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) de böyle rivâyet olunmuştur.

Hulâsa, onlar, Allahü teâlâ'dan başkasına tapmak gibi Beytullah'ın imarına münâfı ve onu anlamsız kılan davranışlar sergilerken, Beytullah'ın imarı dedikleri şeyler, Beytullah'ın imarı olmaz.

Burada Mescıd-i Haram kasdedildiği halde çoğul kipi ile "mesacid / mescidler" buyrulması Mescid-i Haram'ın, bütün mescidlerın kıblesi ve imamı olmasından dolayıdır. Bu itibarla Mescid-i Haram'i imar eden, bütün mescidleri imar etmiş sayılır. Yahut Mescid-i Haramin cihetlerinden her biri, müstakil bir mescit sayılır. Diğer mescitler ise böyle değildir. Çünkü diğer mescitlerde değişik cihetlerde Kıble değişmez.

Bir kırâete göre "mesâcid" yerine tekil olarak "mescid" şeklinde okunmuş olması da bu izahı destekler.

Bîr diğer görüşe göre ise onlar, bütün mescidlerın başı olan Mescid-i Haram şöyle dursun, hiçbir mescidi imar etmezler.

Ancak onların, diğer mescidleri imar etmek gayretinin olmaması ve böyle bir şeyi iftihar vesilesi de yapmamaları, bu son görüşün sıhhatine engeldir.

Bir de, bu son görüş, nefyîn (olumsuzluk mânâsının), vücıid (geçekleşme) anlamında değil, fakat cevaz ve liyakat anlamında olmasına metinidir. (Oysa yukarıda belirtildiği gibi, âyette murat olan, bunun aksidir.)

Bir başka görüşe göre de onlar, iki zıddı bir araya getiremezler:Allahü teâlâ'nın Beytinin imarı, Allahü teâlâ'dan başkasına tapmamak.

Ancak bu görüş de, gerçek meramı yansıtmaz. Çünkü iki zıddın bir araya getirilememesi, ancak yalnız birinin olmamasını gerektirir; fakat asıl maksudun, imarın olmamasını gerektirmez.

Rivâyete göre Muhacir ve Ensar, Bedir savaşı esirlerinin şirklerini yüzlerine vurup onları utandırmaya başladılar.

Ali (radıyallahü anh) de, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) e karşı savaşmasından ve akrabalık bağlarını koparmasından dolayı Abbas (radıyallahü anh)a serzenişte bulundu ve bu arada ona ağır sözler söyledi.

Abbas (radıyallahü anh) :

"- Siz, hep kötülüklerimizi söylüyor; ama iyiliklerimizi ketmediyorsunuz!" dedi.

Ali (radıyallahü anh)

"- Sizin iyilikleriniz de mi var? " Abbas ve diğerleri:

-Evet, dediler, iyiliklerimiz de var:

-Biz, Mescid-i Harami imar ettik;

-Kabe'nin hizmetini, hicabetini yaptık;

-Hacıları İska ettik, su dağıttık;

Esirlerin esaret bağlarını çözdük, fekkettik." İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.

B- "İşte onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte sürekli (muhalleden) kalacklardır."

Yaşadıkları küfürle beraber, Mescid-i Haram'ı imar etmenin ve benzeri hayır işleri yapmanın hiçbir değeri yoktur. Onların amelleri küfürleri sebebiyle boşa gitmiş ve rüzgârda savrulmuş toz olmuştur. Onlar, küfür ve günahlarından dolayı ateşte sürekli olarak kalacaklardır.

18
"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhıiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların hidayete erenlerden oldukları umulur."

Bu âyette, "mesacid / mescitler" kelimesinin çoğul kipiyle zikrine itişkın bundan önce verilen izahat, aynen geçerlidir. Şu farkla ki, burada "mescitler" elen murad bütün mescidler olup Mescid-i Haramı da bunlara dahil etmek, makamın gereğine ters düşmez. Çünkü bu cümle müsbetdir. Bundan önceki cümle ise menfidir. Müsbet hal, menfi hal gibi değildir.

Bu âyette de, "mesâcid" kelimesi, bir kırâete göre, tekil olarak "mescid" seklinde okunmuştur.

Burada murad olan mânâ imarı gerçekleştirme vasfını, mü'minlere tahsis etmektir. Yani Allahü teâlâ'nın varlığına, birliğine, vahiyde yer aldığı haliyle âhiret gününün ebedîliğine, mükâfat ve mücazatina îman eden; dinde tarif edildiği gibi namazı dosdoğru kılan ve zekâtı da veren; Allahü teâlâ'dan başkasından korkmayan, O'nun emir ve yasaklarının gereklerini yerine getiren, yaşadığı dinî hayat sebebiyle hiç kimsenin kınamasından ve ayıplamasından etkilenmeyen ve hiçbir zâlimden korkmayan kimse ancak Allahü teâlâ'nın mescitlerini imar edebilir.

Bu itibarla savaş ve benzeri şeylerden korkmamak da buna dahildir.

İnsanın tabiatinde bulunan bazı korku verici şeylerden korkmak, bu kabilden değildir.

Bir görüşe göre ise müşrikler, putlardan korkuyor ve onlardan hayır umuyorlardı. İşte bu âyette kasdolunan, o korkunun kaldırılmasıdır.

Peygamberin nübüvvetine iman etmek de, zorunlu olarak bu âyetin muhtevasına dahildir.

Bir görüşe göre ise, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) iman, özellikle Allahü teâlâ'ya olan imana dahildir. Çünkü şahadetin iki kelimesinin bir parçası, hepsinin adı olarak kullanılır.

Hulâsa, Allahü teâlâ'nın mescidlerini ancak bu ilmî ve amelî kemâlâtı nefsinde toplamış olan insanlar imar eder.

Mescitleri imar etmekten murat, gereken yerlerini onarmak, süpürmek, temizlemek, sergilerle tezyin etmek, kandillerle aydınlatmak, içinde devamlı ibadet, zikir, iknî tedrisat ve benzeri şeyler yapmak ve onu, dünya kelâmı gibi amacı dışındaki şeylerden uzak tutmak gibi hallerin hepsini kapsayan genel bir mânâdır.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

" Mescitte dünya kelâmı konuşmak, hasenatı yiyip bitirir; tıpkı hayvanların kuru otu yiyip bitirdikleri gibi."

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda diyor ki: "Allahü teâlâ şöyle buyurur:

Arzımda Benim evlerim mescicilerdir.

Oralarda Beni ziyaret edenler de, mescidleri imar edenlerdir.

Ne mutlu o kula ki, kendi evinde temizlenir (abdest alır) da, sonra Benî evimde ziyaret eder.

Artik ziyaretçiye ikramda bulunmak ziyaret edilen üzerine hak olur."

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"- Kim, mescitle ülfet ederse (ona dost olursa), Allahü teâlâ da ona ülfet eder.

Yine Peygamberimiz şöyle buyuruyor:

"- Bir adamın mescidlere gitmeyi âdet haline getirdiğini görürseniz, onun imanına şâhidlik ediniz."

Enes b. Mâlik'de (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bir kimse bir mescidde bir kandil yakarsa, o kandil o mescidi aydınlattığı sürece, melekler hatta Arş'ı taşıyan büyük melekler, onun için istiğfar ederler."14

İşte bu güzel vasıfları taşıyanların arzularına nâihyetleri umulabilir.

Burada önemli bir nokta vardır: Yüksek vasıflı mü'minlerin mazhar olacakları bu sonucun umulabilir bir sonuç olarak ifâde edilmiş olması, hidayet üzere olduklarını zanneden kâfirleri kınamak ve onların bütün ümitlerini yok etmek içindir. Çünkü mü'minlerde bunca kemâlât (kâmil vasıflar) var iken, onların akıbetleri "a'sâ / umulur, muhtemeldir" ifâdeleri arasında dönüyorsa, kâfirlerin halleri nasıl olabilir?

Ancak bu beyân, mü'minler için lütuf olmakla beraber korkuyu, ümide tecih etmeye teşvik demektir.

19
"Siz hacılara su dağıtma (şikayet) ve mescid-i Haram'ı imar etme işini Allah'a ve âhıiret gününe inanma ve Allah yolunda mücahede etme ile bir mi tutuyor sunuz? Bunlar Allah katında bir değildir. Allah, zâlimler topluluğuna hidayet etmez."

A- "Siz hacılara su dağıtma (şikayet) ve Mescid-i Haram'ı imar etme işini Allah'a ve âhıiret gününe inanma ve Allah yolunda mücahede etme ile bir mi tutuyor sunuz? Bunlar Allah katında bir değildir."

Hacılara su verme (şikayet) ve Mescid-i Haram'ı imar etmek (imaret) kelimeleri mastardır. Bu itibarla iki taraftan birinde bir muzaf takdiri gerekir.

İfade edikmek istenen şudur:

"Fazilet ve derece yüksekliği bakımından siz, hacılara su verenleri, Mescid-i Haram'ı imar edenleri; Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe iman ederek Allah yolunda cihad edenlerle bir mi tutuyorsunuz?"

Yahut onların imanı ile bunların imanını bir mi tutuyorsunuz?

Her iki tefsire göre bu âyetin hitabı:

Ya müşrikler içindir- ki yapılan teşbihe göre ilk akla gelen budur- ;

- Ya da şikayet ve imareti ve benzeri hizmetleri, hicret ve cihad gibi islâm'ın emirlerine tercih eden bazı mü'minler içindir (Gerçekten bazı mü'minler bu hizmetleri verebilmek için Mekke'de kalmışlardı).

Bu makama münasib olan mânâ bu sonuncusudur. Çünkü bir yandan iddia reddedikrken, diğer yandan inanarak hicret ve cihad eden mü'minlerin Allah katındaki yüksek dereceleri dile getirilmiştir.

Hulâsa, şikayet ve imaret aslında sevaplı hayır işlerinden ise de; bunları yapanlar inanıp cihad edenlere benzemekten uzaktır; ya da bu hizmetler, iman ile beraber cihada benzemekten uzaktır.

İşte " Bunlar Allah katında bir değildir." cümlesinin mânâsı budur. Taşıdıkları vasıflar bakımından birinci grup, ikinci gruba eşit olamaz.

"Allah, zâlimler topluluğuna hidayet etmez ."

Bu cümle kâfirlerin, Allah'a ortak koşmak ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık etmek, hakkı hak olarak tanımamak, tercihe şayan olanla olmayanı ayıramamak suretiyle doğru yolu bulamadıklarını ve nihayet, dalâlete ve zulmeder duruma düştüklerini ve söz konusu iki grubun Allah katında eşit olaınıyacaklarını apaçık belirtir.

20
"İman ve hicret edenler ve Allah yolunda malları ve canları ile savaşanlar var ya işte onlar Allah katında derece itibariyle daha büyüktürler. Kurtuluşa erenler de iste onlardır."

Bu âyet-i kerîmede görüldüğü gibi mü'minlerin fazilet dereceleri beyân ediliyor.

İmandan hemen sonra hicretin ilâvesi ve cihadın her iki nevinin sarahatle zikredilmesi bunların zorunlu olduklarını bildirmek içindir.

Mü'minler âyet-i kerîmede açıklanan bu güzel vasıfları itibariyle şikayet ve imaret de dahil bu vasıfları taşımayan diğer kemâlât sahiplerinin hepsinden mertebe ve faziletçe daha yüksektir. Büyük kurtuluşa erenler de onlardır. Sanki diğerlerinin kurtuluşu bu büyük kurtuluşun yanında hiç mesabesindedir.

İkinci (bundan önce 19. âyetteki hitabın bazı mü'minlere yönelik olduğu) görüşe göre bu âyet, mü'minlerden şikayet ve imareti, hicrete ve cihada tercih eden bazı mü'minler için bir kınama (tevbih)dır.

Rivâyete göre Ali (radıyallahü anh) Müslüman olan amcası Abbas'a (radıyallahü anh) sordu: "- Ey amca, sen niçin hicret ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) iltihak etmedin?" Abbas (radıyallahü anh):

"- Benim yaptığım hicretten daha üstün değil miydi? Ben Beytullâh'ı haccedenlere su veriyordum; Mescid-i Haram'i imar ediyordum." dedi.

Sonra bu âyet-i kerîme nazil olunca Abbas (radıyallahü anh) şu endişesini izhar etti.

"- Sanırım, artik şikayet hizmeti bizden alınıyor!"

Bunun üzerine Resûlüllah :

"- Siz şikayete devanı edin; onda sizin için şühesiz hayır vardır." buyurdu.

Numan b. Beşir (öl. 685)elen rivâyet olunduğuna göre:

"- Bir gün ben, Mescidde, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) minberinin yanındaydım.

O sırada biri:

"- Ben hacılara su verdikten sonra başka bir amel işlemesem de aldırmam!"

Diğer biri:

"- Ben Mescid-i Haram'i imar ettikten sonra ..." Bir başkası:

"- Allah yolunda cihad, sizin söylediklerinizden daha üstündür." dedi.

O gün de cuma idi.

Orada hazır bulunan Ömer (radıyallahü anh):

"- Resûlüllah'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin. Namazı kıldıktan sonra anlaşmazlığa düştüğünüz konularda Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) fetva isteyin" diyerek onları susturdu.

Tam o sırada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mescid'den içeri girdi, işte o anda:

"Siz, hacılara su veren ve Mescid-i Haram'i imar eden mü'minleri, fazılei ve mertebece Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe iman ve O'nun yolunda cihaa edenlerle bir mi tutuyorsunuz?

Yahut siz, bu iki hizmeti, iman ve cihad ile bir mi tutuyorsunuz?" mânâsmdaki âyet-i kerime nazil oldu.

Bu son görüşe göre, "Allah zâlimler topluluğuna hidayet etmez" cümlesinden murat, Allahü teâlâ, bunların yerini değiştirmekle haksizlik eden topluluğu tercihe şayan olanı anlama imkânı vermez; demektir. Yoksa bu hidayet, mutlak ve genel hidayet olmadığı gibi zulüm de genel zulüm değildir."

"Kurtuluşa erenler de onlardır" cümlesinde ifâde edilen "hasr" da ikinci grubun derecesine göredir.

Allahü teâlâ cümleden iyi bilir.

21
"Rabb'leri onları katından bir rahmet, hoşnudluk ve cennetlerle müjdeler. Orada tükenmez nimetler onlar içindir."

22
"Onlar orada ebedî (mahalleden) kalacaklardır. Şüphesiz büyük mükâfat, yalnız Allah katindadır."

"Hâlidîn" kelimesi, süresiz kalmak mânâsını içerdiği halde ayrıca "ebeden" kelimesinin kullanılması kasdedilen mânâyı ziyadesiyle tebarüz ettirmek içindir. Çünkü "hâlidîn" kelimesi bazı hallerde "uzun kalmak" mânâsına da gelir.

23
"Ey iman edenler, babalarınız ve kardeşleriniz imana karşı küfürden hoşlanıyorlarsa onları dostlar edinmeyin! Sizden kim onları dost edinirse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

A- "Ey iman edenler, babalarınız ve kardeşleriniz imana karşı küfürden hoşlanıyorlarsa onları dostlar edinmeyin."

Bu âyet Aluhacirler hakkında nazil olmuştur. Onlar kendilerine hicret emredilince dediler ki:

"- Biz hicret edecek olursak, babalarımız, kerdeşlerimiz ve aşiretimiz ile olan bağlarımızı kesmiş oluruz. Ticaretiniz elimizden gider; mallarımız helâk ve yurtlarımız harab olur ve biz her şeyimizi kaybederiz. "

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu. Bunun üzerine hicret ettiler. Onlar, Medine'ye hicret ettikten sonra yanlarına oğulları veya babaları veya kardeşleri veyahut diğer akrabaları geliyorlardı; ama onlar, bu akrabalarına aldırmıyorlardı. Onları konuk etmiyorlardı ve onlara infakta bulunmuyorlardı. Sonra bu konuda kendilerine ruhsat verildi.

Diğer bir rivâyete göre ise, bu âyet, İslâmdan irtidat edip (dönüp) de Mekkeklere katılanlar hakkında nazil olmuştur; âyet, onları dost edinmeyi yasaklamıştı.

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Sizden biri, kendisine en uzak insanı Allah için sevmedikçe ve kendisine en yakın insana da Allah için buğzetmedikçe imanı tatmış olmaz."

Daha açık bir deyişle:

"- Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ve onda İsrar ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin."

Görüldüğü gibi onları dost edinme yasağı küfrü imana tercih ve bunda ısrar etmeleri şartına bağlanmıştır. Çünkü bu duruma gelmeden önce onları dost edinmek, belki dinin güzelliklerini idrâk etmelerine ve Müslüman olmalarına sebep olabilecektir.

B- "Sizden kim onları dost edinirse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."

Bu şartlar altında onları dost edinen kimse, dostluğu yerinde kullanmamak suretiyle büyük bir zulüm işlemiş olur.

24
"(Resûlüm) de ki:

"- Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, elde ettiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler sizin için Allah'tan ve Resulünden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsiklar topluluğuna hidayet etmez."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, elde ettiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler sizin için Allah'tan ve Resulünden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise artik Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin."

Bu âyette, Peygambere ve mü'minlere sebat vermesi, mü'min olmayan babaların ve kardeşlerin dostluğuna son vermeleri için mü'minlerin azimlerini güçlendirmesi, mü'minlerin, bu durumdaki yakınlarından; onların oğullarından ve eşlerinden uzak durmaları, islâm'ın cevaz vermediği dünya şatafatına ve zinetine ilgi duymamaları için kınama ve korkutma yoku telkinlerde bulunması emrediliyor.

Bundan önceki âyette oğullar ve eşler zikredilmemiştir. Çünkü cari âdete göre, oğullar ve eşler hakkında dostluk kullanılmaz; sevgi ve muhabbet ifâdesi kullanılır.

"İktiraf', iktisab anlamındadır. "İktisab ettiğiniz mallar" ifâdesi, onların kazananlarca pek değerli olduğuna işaret eder. Çünkü bu mallar emekle elde edilmiştir.

Kes ada uğramasından korktukları ticaret, kâr için satın aldıkları ve hac günlerinde Mekke'de bulunmadıkları takdirde revaç vaktinin geçmesinden endişe ettikleri mallardır.

Hoşlandıkları meskenler, içlerinde yasamak istedikleri evler ve bahçelerdir.

Dünyalıkların bu şekilde vasıflandırılması ve onların dünya zinetlerini sevmelerinden dolayı kınanması, dünya nimetlerine karşı duydukları sevgi ve rağbeti tamamen unutmaya çalışmaları için değil fakat bunlara olan sevginin,

Allah'ın ve Resulünün sevgisine tercih edilmemesi içindir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

" Ey insan! Kerîm olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?" Burada kınanan sevgi, kişinin hür iradesiyle izlediği, ihtiyar ettiği, bağlılık ve tutkunluk duyduğu sevgidir; yoksa beşerin uzak kalamadığı fıtrî sevgi değildir.

Allah yolunda yapılan cihadın, Allahü teâlâ'nın ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sevgisi ile bir arada zikredilmesi, onun sanının yüceliğine, cihadı sevmenin vücûbuna, cihad sevgisinin, Allah ve Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) sevgisinden kaynaklandığına işaret etmek içindir. Çünkü cihad, Allahü teâlâ ile Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlarıyla- onlara olan düşmanlıklarından dolayı- savaşmaktır. Bu itibarla Allahü teâlâ ile Resulünü seven kimsenin, onları sevmeyenlerle savaşması vâcibtır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet, olunduğuna göre,

" Allah'ın emri gelinceye kadar" cümlesinde geçen emir, Mekke'nin fethidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu emir, acilen veya sonra gelecek bir ilâhî azabtir.

B- "Allah, fâsık (yoldan çıkmış)lar topluluğuna hidayet etmez."

Allahü teâlâ, müşriklerle dostluklar kurmak suretiyle ıtaatden çıkanları, yahut bunların da öncelikle dahil olduğu bütün fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez; onları hayırlı sonuçlara ulaştırmaz.

Bu âyet-i kerime, ağır bir tehdid içerir. Şöyle ki:

Ancak Rabbin lûtfu, imdadına yetişen bahtıyar kullar, O'nun azabından selâmet bulabilir. Zâten yegâne yardım mercii Allahü teâlâ'dır.

25
"Andolsun ki Allah, bir çok yerde size yardım etti. Huneyn gününde de.. Hani sayıca çokluğunuz size gurur vermişti fakat hiçbir yarar sağlamamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra arkanızı dönüp kaçmıştınız."

A- "Andolsun ki Allah, bir çok yerde size yardım etti. Huneyn gününde de."

Bu hitap, yalnız mü'minler içindir.

"el- Mevttin" kökünden gelen "mevatıin", savaş yerleri ve aşamaları demektir ki bunlardan murat, Bedir savaşı, Benî Nadir ve Hudeybiye vak'aları ile, Hayber ve Mekke'nin fethidir.

Huneyn savaşının özellikle zikredilmesi, herhalde bu savaşın ilk aşamasında Müslümanların sebattaki zayıflığına işaret içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, "mevttin" kelimesinden kasdedilen vakittir.

Nitekim "Maktel-i Hüseyn" tamlamasından da Hüseyn'in (radıyallahü anh) katledildiği vakit kastedilir.

B- "Hani sayıca çokluğunuz size gurur vermişti. Fakat hiçbir yarar sağlamamişü. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Sonra arkanızı dönüp kaçmıştınız."

Huneyn, Mekke ile Taif arasında bir vadidir. On iki bin kişilik İslâm ordusu ile Havazin ve Sakîf kabileleri savaşçılarından ve diğer Araplardan oluşan dört bin kişilik müşrik ordusu bu vadide karşılaşmışlardı. Ordular karşı karşıya gelince, Erısardan Seleme b. Selâme (radıyallahü anh):

"-- Biz bugün sayıca azlıktan dolayı yenilmeyiz!"

Bu söz, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hoşuna gitmedi.

Nihayet şiddetli bir savaş başladı. Müşrikler hezimete uğradı ve yanlannda getirdikleri çoluk çocuklarını bırakıp kaçtılar. Müslümanlar da, ganimetlere çullandılar. O zaman müşrikler, birbirlerine:

"- Ey çoluk çocuğunun kötü koruyucuları! Rezaletinizi hatırlayın!" diye seslendiler.

Bunun üzerine kaçan müşrikler geri döndüler. İşte o zaman Müslümanlar, gururlarını ifâde eden sözlerinin cezasını gördüler; savaş alanından geri çekildiler.

İşte bu cümleler bu olayı dile getirir. Şöyle ki:

"- O gün sayıca çokluğunuz işe yaramadı ve yeryüzü bütün genişhğıne rağmen size dar geldi. Duyduğunuz şiddeth korku sebebiyle kaçıp kurtulacağınız, cesaret bulacağınız ve sebat edeceğiniz bir yer de bulamadınız; sonra arkanızı dönüp kaçtınız."

Rivâyete göre, kaçanlardan Mekke'ye kadar gidenler oldu.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanında yalnız amcası Abbas (radıyallahü anh) ile amcasının oğlu Ebû Süfyan b. Haris (radıyallahü anh) kaldı. Abbas (radıyallahü anh) Peygamberin katırının dizgininden, Ebû Süfyan b. Haris (radıyallahü anh) de katırın üzengisinden tutuyorlardı.

Resûlüllah ayaklarıyla katırı mahmuzlayarak müşriklerin üstüne sürmeye çalışıyor ve bu arada:

"- Ben peygamberim, yalan yok; ben Abdulmuttalib'in oğluyum!" diyordu.

Rivâyete göre Peygamber Huneyn savaşında kâfirlere hamle yapınca, onlar kaçıyordu. Kâfirler hamle yapınca Peygamber onların karşısında dimdik duruyordu. Bu olay bir çok defa tekerrür etti.

Abbas (radıyallahü anh) diyor ki:

"Huneyn savaşında müşriklere doğru koşmasını diye ben, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) katırını engellemeye çalışiyordum."

Resûlüllah'ın cesaret ve kahramanlığı konusunda bu tek başına yeterli bir kanıttır. Onun bu cesaretinin sebebi, Azız ve Hakîm Allah'ın (celle celâlühü) desteğine mazhar olmasıdır,

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), o hengâmede yanında bulunan amcasına:

"- İnsanları çağır!" dedi.

Abbas (radıyallahü anh) gür sesiyle Ensar'ın oymaklarını teker teker sayarak onlara seslendi. Sonra:

"- Ey şecere ashabı (Hudeybiye'de bir ağaç gölgesi altında Peygamber'e biyat edenler)!

"- Ey Bakara sûresi ashabı !" diye seslendi.

Onun sesini duyanlar, hep birlikte geri dönüp:

"Lebbeyke, lebbeyke (Emrin baş üstüne, emrin baş üstüne)!.." diye karşılık verdiler.

İşte bundan sonra gelen âyet, mücahidlerin bu halini anlatır.

26
"Sonra Allah, Resulü ile mü'minler üzerine sekinetini indirdi.

Ayrıca sizin asla göremediğiniz ordular gönderdi de küfredenleri azaba uğrattı, işte bu kâfirlerin cezasıdır."

A- "Sonra Allah, Resulü ile mü'minler üzerine sekinetini indirdi."

Allahü teâlâ, Resulüne, yakın bir zaferin müjdecisi olarak sükûnet ve itminan veren rahmetini bahşetti. Mutlak sükûnet, bundan önce de Resûlüllah İğfc da mevcut idi.

Allahü teâlâ, ayni zamanda hezimete uğrayan mü'minlerin kalplerine de sekinetini indirdi.

Diğer bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ, sekinetini, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanında sebat gösterenlere indirdi

Yahut Allahü teâlâ, sekinetini bütün mü'minlere indirdi. En uygun olan da budur.

Burada Müslümanların iman vasfıyla zikredilmiş olmaları (mü'minlere denilmesi), Allahü teâlâ'nın yardım indirmesindeki illet ve sebebin iman olduğunu bildirmek içindir.

B- "Ayrıca sizin asla göremediğiniz ordular gönderdi de küfredenleri azaba uğrattı."

Allahü teâlâ, sizin birbirinizi gördüğünüz gibi, gözlerinizle göremediğiniz bir takım kuvvetler indirdi. Bunlar, alacalı beyaz atlara binmiş melekler idi. O sırada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Müslümanların savaşına nazar buyurdu ve:

"- İşte fırın kızıştı! " dedi ve bir avuç toprak alıp müşriklere doğru savurdu:

"- Yüzleri kahrolsun!" buyurdu.

O anda gözlerine toz dokmayan hiçbir fert kalmadı.

Sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Kabe'nin Rabbine andolsun ki hezimete uğradılar!" buyurdu.

O gün imdada gelen meleklerin sayısı konusunda ihtilâf edilmiştir:

Bir görüşe göre, bunların sayısı beş bindi.

Diğer bir görüşe göre, sekiz bindi.

Bir diğer görüşe göre, onaltı bindi.

Meleklerin savaştığı konusunda da ihtilâf edilmiştir:

Bir görüşe göre, bu melekler bilfiil savaşmışlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, melekler, yalnız Bedir'de bilfiil savaşmışlardır. Bu savaşta inmeleri: mü'minlerin kalblerine güzel fikirler ilham etmek, cesaret ve metanet vermek; müşriklerin kalplerine de korku salmak içindi. Said b. el-Müseyyeb şunları söylüyor:

Huneyn savaşında müşriklerin safında bulunan bir adam bana dedi ki:

"- Biz, müslümanları geri çekilmek zorunda bıraktık; onları geriye doğru sürmeye başladık. Nihayet biz, boz katırın sırtındaki zâtın yanına varınca, beyaz yüzlü bazı adamlar bizi karşıladılar ve:

"- Kahrolası yüzler, geri dönün!" dediler.

Biz de geri dönmek zorunda kaldık. İşte bundan sonra onlar, omuzlarımıza bindiler."

Hunevn savaşı sonunda Allahü teâlâ, kâfirleri, ölüm, esaret ve sürgünle cezalandırdı.

C- "İşte bu kâfirlerin cezasıdır."

Onlara yapılan bu muamele, kâfirler için sadece dünyada verilen bir ceza idi.

"Sonra Allah, bu olanların arkasından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir."

Allahü teâlâ, hikmeti gereği, dilediğinin tevbesini kabul eder ve onu İslâm'a muvaffak kılar. Allahü teâlâ, Gafûr'dur. İslâm'a ısındırdığı kimselerin geçmiş küfür ve günahlarını da bağışlar. Ve Allah (celle celâlühü) Rahîm'dir, lütuf ve ihsanı boldur.

Rivâyete göre kâfirlerden bazıları, Resûlüllah'a 4/fe gelerek Islâmiyetı kabul, ona biat ettiler ve dediler ki:

"- Ya Resûlallah! Sen insanların en hayırlısı ve en iyilik severisin. Ve malûmun olduğu üzere bu savaşta bizim kadınlarımız ve çocuklarımız esir edildi ve mallarımız bizden alındı."

Bir kavle göre, o gün bu savaşta altı bin esir, develer ve sayısız koyun ganimet olarak alınmıştı.

Peygamber de onlara dedi ki:

"- Gerçekten sizin gördüğünüz vasıflar bende vardır. Sözün en hayırlısı, en doğru olanıdır. Şimdi siz ya çocuklarınızı (zürriyetinizi) ve kadınlarınızı ya da mallarınızı tercih edin!"

Onlar da:

Biz çoluk çocuğumuzu hiçbir şeye değişmeyiz." dediler.

O zaman Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), mücahıdlere seslenerek buyurdu ki:

"- Bakınız, bu adamlar, bize gelip Müslüman oldular. Biz de onları züniyetleri ile malları arasında seçim yapmakta muhayyer bıraktık. Onlar da, kadınlarını ve çocuklarını hiçbir şeye değişmeyeceklerini söylediler. Şimdi, elinde esir bulunanlar, eğer gönül hoşluğu ile esirleri sahiplerine vermek isterlerse, ne âlâ! Bunu yapmayanlar, o esirleri bize borç olarak versinler; elimize bir şey geçince biz de kendilerine veririz."

Mücâhidler:

"- Biz razı olduk; onları teslim ediyoruz." dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Biz gerçek kararınızı bilemiyoruz; belki içinizde buna razı olmayanlar da var. Onun için siz, kararınızı önce çavuşlarınıza bildirin; sonra onlar bize bildirsinler!" buyurdu.

Sonra çavuşlar, mücahidlerin gönül hoşluğuyla buna razı olduklarını Resûlüllah'a bildirdiler."

28
"Ey iman edenler, gerçekten de o müşrikler necis (pis)tirîer. Artık bu yıllarındn sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Ve eğer yoksulluktan korkarsanız bilin ki Allah, sizi dilerse fadlından zenginleştirir. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi. (Hakim) dır."

A- "Ey iman edenler, gerçekten de o müşrikler necis (pislik)tir."

Müşrikler, mübalağa için necasetle vasıflandırılmışlardır. Sanki necasetin kendisi olmuşlardır. Yahut müşrikler, içlerindeki habasetten dolayı necasettir. Yahut necaset gibi sayılan şirkleri sebebiyle böyle vasıflandırılmışlardır. Yahut müşrikler, temizlenmedikleri, gusül etmedikleri ve necasetlerden sakınmadıkları için her zaman necis sayılırlar.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre:

"- Müşriklerin bedenleri de, köpeklerin ve domuzların bedenleri gibi necistir."

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre:

"- Bir kimse, bir müşrikle tokalaşırsa, abdestini tazelemelidir."

Fakat Fıkıh mezheplerinin müctehidleri, bu iki görüşün aksini savunurlar.

B- "Artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."

Bu hüküm, müşriklerin necis olmalarının sonucudur.

Onların, Alescid-i Haram'a yaklaşmalarının yasaklanması mübalağa yahut Harem bölgesine girmelerini menetmek içindir.

Bu görüş, Tabiînden Ata'nın görüşüdür.

Bir görüşe göre, âyette kastedilen, mutlak olarak Mescid-i Haram'a girmelerinin yasaklanmasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise yasaktan murat, hacc ve umre yapmalarını men'etmektir. İmam Ebû Hanife'nin (radıyallahü anh) mezhebi de budur. Nitekim âyetteki, "bu yıllarından sonra" ifâdesi de, bu görüşü teyid eder. Çünkü yasağı bu kayda bağlamak da delalet eder ki, yasaklanan şey, senenin vakitlerinden belli bir vakte mahsustur.

Başka bir deyişle:

Müşrikler, bu yılkı hacclarından sonra artık hacc ve umre yapmasınlar.

O yıl, Hicretin dokuzuncu yık idi. O yıl Ebû Bekir (radıyallahü anh), Peygamber tarafından hacc emiri tayin edilmişti.

Ali'nin (radıyallahü anh) o haccta halka seslenerek:

Bu yıkmızdan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecektir!"diye ilân ve uyarıda bulunması da buna delâlet eder.

İmam Ebû Hanîfe'ye (radıyallahü anh) göre, müşriklerin, Harem bölgesine, Mescıd-ı Haram'a ve diğer mescidlere girmelerine mani olunmak lâzımdır.

İmam Şafiî'ye göre ise, müşriklerin, yalnız Mescid-i Haram'a girmelerine mani olunur.

İmam Mâlik'e göre ise, müşriklerin bütün mescidlere girmelerine mani olunur.

Hanefîlere göre, âyette, müşriklerin, Mescid-i Haram'a yaklaşmalarının nehyedilmesi, Müslümanların, onlara bu imkânı vermemeleri anlamındadır.

Başka bir görüşe göre ise, âyette maksûd olan:

- müşriklerin, Mescid-i Haram'a mütevellilik yapmalarına,

- işlerine bakmalarına mani olmak,

- ve bu görevleri onların ellerinden almaktır.

C- "Ve eğer yoksulluktan korkarsanız bilin ki Allah, sizi dilerse fadlından zenginleştirir. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (hâkim)dir."

Eğer siz, müşrikleri haçtan men'etmekle, onların size sağladıkları fayda ve kazançları kaybetmekten korkarsanız, Allahü teâlâ, hikmetinin gereği olarak dilerse, sizi lûtfuyla zenginleştirir.

Nitekim Allahü teâlâ, onlara bol yağmur verdi ve böylece onların ürünlerini ve rızıklarını bollaştırdı ve Tebale ile Cerş sakinleri de Müslüman oldular ve bunlar Mekke'ye gıda ve diğer ihtiyaç maddeleri taşıdılar. Sonuçta kesada uğramaktan korktukları Mekke ticareti, daha sürekli hale geldi. Sonra Allahü teâlâ, başka ülkelerin fethini müyesser kılarak onlara ganimetler kazandırdı ve başka ülkelerden de insanların oraya yönelmelerini sağladı.

"İnşallah/Allah dilerse" kaydının zikredilmesi, umutların her şeyden kesilip yalnız Allahü teâlâ'ya bağlanması içindir.

Bir de, Allahü teâlâ'nın zengin etmesi, bütün fertler, haller ve vakitler için yeknesak değildir. Allahü teâlâ, sizin yaptıklarınızı, işlerinizi, amellerinizi de hakkıyla bilir; verdiklerinde ve vermediklerinde de mutlaka bir hikmet vardır.

29
"Kendilerine Kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhıiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini din edinmeyenlerle boyun eğerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."

Bu âyette belirtilen vasıflar, bu vasıfları taşıyanlarla savaşmanın gerekçesini oluşturmakla beraber bu vasıflarından dolayı onların müşrikler zümresine dahil olduklarını beyân eder. Çünkü Yahudîler (Uzeyr, Allah'ın oğludur, dedikleri için), tensiye (Tanrının iki olduğu) inancına, Hıristiyanlar da, (Baba, oğul ve ruhü'l-kuds dedikleri için)teslis (Tanrının üç olduğu) inancına sahip bulunuyorlar. Bu itibarla Yahudîler ile Hıristiyanlar, Allah'a (celle celâlühü) ve âhiret gününe iman etmiş olmaktan uzaktırlar. Onların, âhiret hakkındaki bilgileri, bilgi sayılacak vasıfta değildir. Bunun için o bilgi üzerine kurulan iman da, ahiret imanı sayılmaz.

Yahudî ve Hıristiyanların, Allahü teâlâ ile Resulünün haram kıldıkları şeyleri haram saymamaları, haram olduğu okunan vahiy (vahy-i metlû -Kur'ân âyetleri) veya hadisler (vahy-i gayr-i metlû- Peygamberin söz ve hareketleri) ile sabit olan şeyleri haram tanımamaları demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "Resûluhu / Resulü "nden murat, onların bağlı olduklarını iddia ettikleri Resûl'dür. Daha açık bir deyişle onlar, nesh edilmiş olan dinlerinin aslına inanç olarak da, amel (uygulama) olarak da muhalefet ediyorlar.

Ve onlar, hak dini, bütün dinleri nesh etmiş (hükümlerini ortadan kaldırmış) olan İslâm dinini, din edinmiyorlar.

" Kendilerine Kitab verilmiş olanlar", Tevrat verilen Yahudilerle, İncil verilen Hıristiyanlardır. Onların, cizye vermeleri, cizye ödemeyi kabul etmeleri; cizyeyi kendi elleriyle vermeleri, itaat ederek, boyun bükerek (tezellül ile) ödemeleri; başkasının eliyle değil, fakat bizzat kendi elleriyle teslim etmeleri demektir.

İşte bundan dolayıdır ki, cizyede vekâlet caiz değildir.

Yahut cizyeyi zengin olanların vermeleri demektir. Bundan dolayıdır ki, âciz fakire cizye vacib değildir.

Yahut onların üzerindeki kaahir bir el sebebiyle âciz ve zelil olarak vermeleri demektir.

Yahut kendilerine bağışlanan nimet karşılığında cizye vermeleri demektir. Çünkü verdikleri cizye karşılığında canlarının bağışlanması kendileri için pek büyük bir nimettir.

Yahut cizyeyi elden nakid olarak teslim etmeleri demektir.

Savaşın amacı, yalnız cizyeyi vermeleri değil fakat onu kabul etmek zilletine katlanmalarıdır. Nitekim âyetteki "sağıir / zelil, küçülmüş, haktir olarak, boyun eğerek" ifâdesi de, bunu işaret eder. Şöyle ki:

Mükellef, cizyeyi bizzat getirmelidir; Süvari değil, yaya gelmelidir; Cizyeyi ayakta teslim etmelidir.

Cizyeyi teslim alan onu oturduğu yerde teslim alır.

Mükellefin yakasından tutularak: "- Haydi cizyeni öde!" denir.

Mükellef cizyeyi kendiliğinden ödemekteyse de bu muamele yine uygulanır.

îmanı Ebû Hanîfe'ye göre, cizye, mutlak olarak bütün Ehl-i Kitab ile Arap olmayan müşriklerden alınır; Arap müşriklerinden alınmaz.

İmam Ebû Yusuf a göre ise, Arap olmayanların Ehl-i Kitabından da, müşriklerinden de cizye alınmaz.

İmam Şafiî'ye göre ise, cizye, Arap olsun, olmasın, Ehl-i Kitab'tan alı-nir; mutlak olarak (hangi milletten olursa olsun) putperestlerden alınmaz.

İmam Mâlik ile İmam Abdurrahman el-Evzâî'ye göre ise, cizye, bütün kâfirlerden alınır.

Mecûsîlere (Zerdüştilere) gelince, Sahabîler (radıyallahü anh) onlardan cizye alınması konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mecûsîler hakkında:

"- Onlara da Ehl-i Kitab muamelesini yapın" buyurmuştur.

Ali'den rivâyet olunduğuna göre:

"- Mecûsîlerin, okudukları bir Kitabı vardı. Bir gün sabahleyin kalktıklarında baktılar ki, Kitabları gece ortadan kaldırılmış."

Sahabîlerin üzerinde birleştikleri bir görüşe göre, Mecûsîlerin kestiklerini yemek ve kızlarıyla evlenmek haramdır.

Çünkü Peygamber yukarda mezkûr hadisin sonunda şöyle buyurmuştur:

"- Ancak kızlarını nikâh etmeyin ve kestikleri hayvanların etlerini yemeyin!"

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, cizye sene başında mükelleften tahsil edilir. Cizye ödeme mecburiyeti, mükellefin ölmesi veya Müslüman olmasıyla ortadan kalkar. Cizyenin miktarı, çalışan fakir için on iki dirhem, orta halli için yirmi dört dirhem, iyi halli için de kırk sekiz dirhemdir. Çalışmaktan âciz olan fakir, çok yaşlı, sakat, çocuk ve kadın cizye mükellefi değildir.

İmam Şâfiıî'ye göre ise, cizye alma vakti, sene sonudur. Ve zengin olsun veya fakir olsun, bir işi olsun veya olmasın, herkesten bir dinar alınır.

30
"Yahudiler, "Uzeyr, Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da, "Mesîh, Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızları ile söyledikleridir. Daha önceki kâfirlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah, onlari kahretsin! Nasıl da haktan çevriliyorlar."

A- "Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın oğludur" dediler ."

Makablinden bağımsız olan bu kelâm, daha önce belirtilen Ehl-i Kitab iki fırkanın, Allah'a (celle celâlühü) iman etmedikleri ve bundan dolayı da müşrikler zümresine dahil oldukları konusunu açıklar.

Bir görüşe göre Üzeyr'in (aleyhisselâm) Allah'ın (celle celâlühü) oğlu olduğunu söyleyenler, kadîm Yahudilerdi. Sonra bu görüş inkitaa uğradı. İşte Allahü teâlâ, bunu kadîm Yahudilerden hikâye ediyor.

Yahudiler bunu inkâr ederlerse de buna itibar edilmez.

Diğer bir görüşe göre ise bu, Medine'deki bazı Yahudilerin inancı idi.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Aralarında Selam b. Miskem, Numan b. Ev fa, Şâs b. Kays ve Mâlik b. El-Sayf adlarındaki Yahudilerin bulundukları bazı insanlar, Resûlüllah'a S; gelip Üzeyr'in (radıyallahü anh) Allah'ın (celle celâlühü) oğlu olduğunu söylediler."

Bir başka görüşe göre ise, bunu, Finhas b. Azûrâ adındaki Yahudi söylemişti.

" Gerçekten Allah fakir, biz zenginiz." sözünü de söyleyen bu şahıstır.

Yahudilerin, bu sözü söylemelerinin sebebi şudur:

Yahudiler, Mûsa'dan sonra gelen Peygamberlerden bazılarını katlettiler. Allahü teâlâ da, Tevrat'ı onlardan çekip aldı ve onu kalplerinden sildi.

Bir zamanlar henüz delikanlı çağında olan Uzeyr seyahate çıkmıştı. Cebrâîl (aleyhisselâm), ona:

"- Nereye gidiyorsun?" diye sordu.

Uzeyr (aleyhisselâm):

"-İlim tahsiline gidiyorum" dedi.

İşte bu cevap üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm) ona Tevrat'ı ezberletti.

Uzeyr de, kavmine Tevrat'ı ezbere yazdırdı ve bir harfini bile eksik bırakmadı. Yahudiler de bu fevkalâdelik karşısında:

Uzeyr, henüz bir delikanlı. Allah, Tevrat'ın tamamını onun kalbinde toplamış. O, olsa olsa Allah'ın oğludur" dediler.

İmam Kelbî diyor ki:

"- Bâbil Kralı Buhtunnassar 17 Yahudilerin âlimlerim öldürdüğü zaman, Uzeyr henüz küçük bir çocuktu. Buhtunnassar da, küçüktür diye Uzeyr'i öldürmedi. Nihayet İsrâiloğulları, Beyt-ül Makdis'e döndüklerinde İçlerinde Tevrat'ı bilen hiç kimse kalmamıştı. İşte o zaman Allahü teâlâ, bir mucize olarak İsrâiloğullarına Tevrat'ı yeniden öğretmesi için yüz sene ölü olarak bıraktığı Uzeyr'i gönderdi."

17 Bu eserin 2. cildinin 686. sayfasındaki 28 no.lu dipnota bakınız.

Rivâyete göre, Uzeyr (radıyallahü anh), yeniden hayat bulunca, bir melek ona bir kap su getirip içirdi. İşte o anda Tevrat, onun kalbinde şekillendi. Sonra Uzeyr (aleyhisselâm), kavmine gelip onlara:

Ben, Uzeyr'im!" dedi.

Kavmi ise, onu yalanladılar ve kendisine:

"- Eğer iddia ettiğin gibi sen Uzeyr isen, haydi, Tevrat'ı bize yazdır!" dediler.

Uzeyr'de (aleyhisselâm) Tevrat'ı onlara yazdırdı. O zaman dediler ki:

"- Allahü teâlâ, bir adamın kalbine Tevrat'ı yerleştirmişse, mutlaka O'nun oğlu olduğu içindir."

Oysa Allahü teâlâ, bundan son derece münezzehtir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"- Yahudiler, Tevrat'ı zayi ettiler ve hak ile amel etmemeye başladılar. Bunun üzerine Allahü teâlâ da, Tevrat'ı onlara unutturdu; onu kalplerinden sildi ve Tabut'u da içlerinden alıp kaldırdı. O zaman Uzeyr Allahü teâlâ'ya yalvarıp yakarmaya başladı. Sonunda Tevrat kalbine nakşedilmiş olarak ona döndü.

Uzeyr yine kavmini Tevrat ile uyarmaya başladı. Sonra Tabut indi. Onlar, Uzeyr'in Tevrat'ı ile Tabût'taki Tevrat'ı karşılaştırdılar; aynı olduğunu gördüler. İşte o zaman o sözü söylediler."

B- "Hıristiyanlar da, "Mesih, Allah'ın oğludur" dediler."

Bu da yine bazı Hıristiyanların sözüdür. Onlar da, babasız çocuk olamayacağını düşünürek bunu söylemişlerdi.

Yahut ilâh olmayanın, Mesih'in yaptığı gibi, körü ve alacalıyı iyileştiremeyeceğini ve ölülere hayat veremeyeceğini düşünerek bunu söylemişlerdi.

C- "Bu, onların ağızları ile söyledikleridir."

Bu kelâm ya mezkûr sözün onlara nisbetini pekiştirmek ve bunun mecazî olmadığını; Ya da bunun, delilsiz, tahkiksiz, mücerret bir laftan ibaret olduğunu belirtmek içindir.

Ç- "Daha önceki kâfirlerin sözlerine benzetiyorlar."

Onların bu sözleri, " melekler, Allah'ın kızlarıdır" ya da " Lât ve Uzzâ, Allah'ın kızlarıdır" diyen müşriklerin sözlerine benziyor.

Yoksa bazılarının dediği gibi, âyetin anlamı "onların sözleri de atalarının sözlerine benziyor" şeklinde değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hıristiyanların, "Mesîh, Allah'ın oğludur" demeleri Yahudilerin, "Uzeyr, Allah'ın oğludur" demelerine benziyor. Çünkü Yahudîler, Hıristiyanlardan önce bunu söylemişlerdi.

Ancak bu da gördüğün gibi isabetli değildir; çünkü o takdirde, "Bu, onların ağızlarıyla söyledikleridir" cümlesiyle yapılan redd ve iptalin, Hıristiyanların sözlerine mahsus olması gerekir.

D- "Allah onlar kahretsin; nasıl da haktan çevriliyorlar."

Bu, onların hepsi için helake uğrama duâsıdır. Ya da onların sözlerinin çirkinliğinden doğan bi taaccüb ifadesidir.

Onlar nasıl da haktan bâtıla çeviriliyorlar! Oysa bunun için geçerli hiçbir sebep yoktur.

31
"Onlar bilgin (habr, hıibr)lerini, rahiblerini ve Meryem oğlu İsa Mesih'i Allah'tan başka rabblar edindiler. Oysa bir tek ilâhtan başkasına ibadet etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. O, onların eş koştukları şeylerden münezzehdir."

A- "Onlar bilgin (habr, hıibr)lerini, rahiblerini ve Meryem oğlu İsâ Mesih'i Allah'tan başka rabblar edindiler."

Bu da, onların inkârları için ilâve bir açıklamadır.

Gerek Yahudîler, gerekse Hıristiyanlar, din adamlarını Allahü teâlâ'dan başka tanrılar edindiler; Allahü teâlâ'nın helâl kıldığı şeyleri haram saymakta ve haram kıldığı şeyleri de helâl saymakta onlara İtaat ettiler. Yahut onlar, âlimlerine secde ettiler ve benzeri hareketlerde bulundular. Bu da, tıpkı şeytana uymanın, ona tapmak olarak vasıflandırılması kabilindendir. Nitekim, " Babacığım, şeytana tapma!" ve" Hayır; onlar cinlere tapıyorlardı." buyurulur.

Adiyy b. Hâtem diyor ki:

"- Ben henüz Hıristiyanların bir fırkası olan Rekûsiyye'den iken bir gün Resûlüllah'a vardım; boynumda da altın bir haç vardı. O sırada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Berâe sûresini okuyordu.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana:

"- Ya Adiyy! Şu putu boynundan çıkarıp at!" buyurdu.

Sonra yine okumaya devam etti. Nihayet:

" Bilgin (habr, hibr)lerini ve rahiplerini Allah'tan başka rabblar edindiler" âyetim okuyunca, ben:

"- Ya Resûlallah! Onlar, hahamlarına ve rahiblerine hiç tapmadılar ki." dedim.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurdu:

" Pek iyi, Allah'ın helâl kıldığı şeyleri onlar haram saydığında siz de haram kabul etmiyor muydunuz ve Allah'ın haram kıldığı şeyleri onlar helâl saydığında siz de helâl kabul etmiyor muydunuz?"

Ben:

"- Evet, öyle (Bek)." dedim. Resûlüllah :

"- İşte bu onlara ibadet etmek demektir: bu yurdu."

Rebî diyor ki:

"- Ebû'l- Akye'ye dedim ki:

"- İsrailoğullarinda bu rubûbiyet (tanrı edinme) meselesi ne idi? " O şöyle cevap verdi:

İsrâiloğulları, bazen Allah'ın Kitabında hahamların sözlerinin aksini gördükleri halde, yine hahamların sözlerini alıyor ve Allah'ın Kitabının hükmünü bırakıyorlardı."

Hıristiyanlar, İsa'nın (aleyhisselâm), Allah'ın oğlu olduğunu söylediler ve sonra onu mâbûd, rab edindiler.

Allah (celle celâlühü) ise bundan münezzehtir.

Rab edinmenin yalnız İsa'ya tahsisi Yahudilerin, Uzeyr'i rab edinmediklerine işarettir.

İsa'nın annesi Meryem'e nisbet edilmesi, onun annesi tarafından beslenip büyütüldüğüne delâlet eder. Bu da onun ilâh olamıyacağını gösterir.

B- "Oysa bir tek ilâhtan başkasına ibadet etmemekle emrolunmuşlardı."

Oysa onlar, Kitablarmda ancak şanı yüce bir tek Tanrıya, Allahü teâlâ'ya ibadet etmek, yalnız O'nun emirlerine uymakla emrolunniuşlardı. Başkasının emirlerine uymak, Allahü teâlâ'nın ibadetine halel getirir. Bütün semavî Kitablar, bu noktada ittifak haklidedir. Nitekim İsâ Mesîh (aleyhisselâm) de der ki:

"- Allahü teâlâ, Kendisine ortak koşan kimseye cenneti haram kılmıştır."

Resûlüllah'a ve Allah'ın itaatini emir buyurduğu kimselere itaat, hakikatte Allahü teâlâ'ya itaattir.

Yahut kâfirlerin rab edindikleri İsâ Mesîh, hahamlar ve rahipler de, tevhid ile, Allah'tan başka ilâh tanımamakla emrolunmuşlardır. Şu halde onlar da, alelade kullardır. Onların rab olarak kabulü mümkün değildir.

C- "O'ndan başka İlâh yoktur."

Bu cümle, bundan önceki cümlede geçen ilâh'nin (İlâh'ın) ikinci sıfatıdır. Yahut bağımsız bir cümle olup tevhidi açıklar.

Ç- "O, onların eş koştukları şeylerden münezzehdir."

Allahü teâlâ, onların ibadet ve taatte O'na ortak koştukları şeylerden yücedir, münezzehtir.

32
"Onlar ağızları ile Allah'ın nurunu söndürmek (itfa etmek) istiyorlar. Allah da buna razı olmuyor. Kâfirler hoşlanmasa da O, nurunu tamamlamak diliyor."

A- "Onlar ağızları ile Allah'ın nurunu söndürmek (itfa etmek) istiyorlar."

Allahü teâlâ'nın nurundan maksat, ya O'nun vahdaniyetine (birliğine), ortaklardan ve evlâttan münezzeh olduğuna delâlet eden apaçık bir hüccettir, ya da bunu ifâde eden Kur'ân-ı Azîm'dir. Ehl-i Kitab iki fırka olarak, Kur'ân'ı, onun ifâde ettiği tevhidi, içerdiği helâl ve haram hükümlerini red ve tekzip etmek istiyorlar; ve bunu delilsiz, mesnedsiz, sadece ağızlarından çıkan bâtıl, geçersiz sözlerle yapmaya çahşıyorlar.

Diğer bir görüşe göre ise Allah'ın (celle celâlühü) nurundan murat, Hazret-i Mu ham-med'in nübüvvetidir.

Kâfirlerin hali, ufukları saran muazzam bir nuru, üfürükle söndürmeye kalkışan bir zavallının hareketine benzetilmiştir.

B- "Allah da buna razı olmuyor. Kâfirler hoşlanmasa da O, nurunu tamamlamak diliyor."

Allahü teâlâ ise, kâfirlerin hoşuna gitmese de mutlaka: tevhidi yüceltmek, İslâm dinini aziz kılmak, bütün dinlerin üzerine çıkarmak ve nurunu tamamlamak istiyor.

33
"O, müşrikler hoşlanmasa da Resulünü hidayet ve hak din ile gönderdi ki o dini bütün dinlerin üzerine çıkarsın."

Allahü teâlâ, hikmetinin gereği olarak, diğer bütün dinlerin hükümlerini neshetmek (hükümsüz kılmak) suretiyle hak din olan İslâm'ı, yahut takva ehli için bir hidayet rehberi olan Kur'ân'ı vahyetmek sûretivle Resulünü diğer bütün dinlerin mensuplarından üstün kılmak dilemiştir.

Bu cümle, geçen cümlenin bir açıklaması mahiyetindedir.

Onların gururdan sonra burada bir de şirk ile vasıflandırılmaları, Allahü teâlâ'yi inkârlarına bir de Resulünü inkârı ilâve ettiklerini göstermek içindir.

34
"Ey iman edenler, o bilgin (habr, hibr)lerden ve rahiblerden çokları insanların mallarını bâtıl sebeblerle yer ve insanları Allah yolundan men ederler. Bir de altın ve gümüş biriktiren ve Allah yolunda infak etmeyenleri, (Resûlüm) sen can yakıcı bir azab ile müjdele!"

A- "Ey iman edenler, o bilgin (habr, hibr)lerden ve rahiblerden çokları insanların mallarını bâtıl sebeblerle yer ve insanları Allah yolundan men ederler "

Bundan önce, emirlerde ve yasaklarda hahamlara ve rahiplere itaat edip bütün hareketlerinde onlara uyarak kendilerini rablar edinenlerin kötü halleri beyân edilmişti. Şimdi burada, insanları iğva eden hahamların ve rahiplerin halleri açıklanıyor ve şöyle buyruluyor:

Ey iman edenler! Şüphesiz hahamların ve rahiplerin birçoğu hükümleri, değiştirmek, hafifletmek ve müsamaha etmek için, insanlardan rüşvet alırlar.

Almak yerine "ekele / yemek" fiilinin kullanılması, malları almaktan amacın, yemek olduğu içindir. Bir de, onları kınamak ve dinleyenleri onlardan nefret ettirmek, söz konusudur.

B- "Bir de altın ve gümüş biriktiren ve Allah yolunda infak etmeyenleri, (Resûlüm) sen can yakıcı bir azab ile müjdele."

Altın ve gümüşleri biriktirip saklama, ister toprağa gömmek ve gizlemek yoluyla olsun, ister başka şekilde olsun birdir.

Bu kimselerden murat:Ya hahamların ve rahiplerin birçoğudur; bu takdirde yukarıda zikredildiği gibi, haksız işler için rüşvet almakla vasıflandırılan haham ve rahiblerin ihtiras ve cimrilikleri anlatılmış olur.

Ya da altın ve gümüş biriktiren ve hayır yolunda infak etmeyen Müslümanlardır.

" Onu Allah yolunda infak etmezler." ifadesine en münasip olan mânâ da budur.

Buna göre, o Müslümanların, rüşvetçi Ehl-i Kitab'tan hemen sonra zikredilmesi, veballerinin ağırlığını belirtmek ve elem verici bir azab ile müjdelenmeye müstahak olduklarını bildirmek içindir.

Bu ikinci görüşe göre, Allahü teâlâ yolunda infaktan murat, zekâttır.

Nitekim rivâyet olunuyor ki, bu âyet-i kerime nazil olunca Müslümanlara pek ağır geldi. Ömer (radıyallahü anh), keyfiyeti Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) arz etti.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Allahü teâlâ'nın zekâtı size farz kılması, ancak geri kalan mallarınızı temizlemek içindir" buyurdu.

Bir de, Resûlüllah âfr şöyle dedi:

"- Zekâtı verilen bir mal, kenz (biriktirilen, saklanan mal) değildir."

Çünkü azab va'di, Allahü teâlâ'nın emrettiği halde infak edilmeyen mal hakkındadır.

Peygamberin :

"- Sarıyı (altını)veya beyazı (gümüşü) geride bırakanlar, onlarla dağlanacaktır."

hadisi ile benzerlerinde kasdedilen, hakkı eda edilmeyen altin ve gümüştür.

Yine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"- Altın ve gümüş sahibi olup da onların hakkını ödemeyen bir kimsenin, kıyamet günü kızgın levhalar haline getirilen bu mallarla böğrü, alnı ve sırtı dağlanacaktir."

35
"O gün onlar (altın ve gümüşler) cehennem ateşinde kızdırılacak ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak.

Onlara:

"- İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Haydi biriktirdiklerinizin azabını tadın!" denecek.

A- "O gün onlar (altın ve gümüşler) cehennem ateşinde kızdırılacak ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak."

İnfak konusu, altın ve gümüş iken, onların burada ikil (tesniye) zamiri ile değil de çoğul (cemi) zamiri île ifâde edilmesi, maksadın, çok miktarda dinar (altin para) ile dirhem (gümüş para) olmasından dolayıdır. 18

18 O dönemde Arapların kullandığı altın paraya dinar, gümüş paraya da dirhem deniyordu. Dinar, Bizans'tan, dirhem de İran'dan geliyordu. Bu paraların ağırlığı ve büyüklüğü farklı idi. Bundan dolayı o devir Mekke halkı paraları sayı ile değil fakat tartı ile kullanıyorlardı. Dinarın ağırlığı bir mıskal idi. Gümüş dirhem de - âlimlerin ittifakı ile - bir miskalin 7/10 ağırlığında idi.

İslâm dünyasında ilk olarak 2.97 gramlık resmî dirhemi basan Halife Hazret-i Ömer'dir. Bu gün bilinen en eski İslâm dinarı da M.695 de Bizans tarzında, Emevî hükümdarı Abdülmelik'in tasviri ile basılmış olan dinardır. Daha sonra bir dinar 4.25 gram olarak basılmıştır. Bu ağırlık Romalıların Konstantin sistemindeki Sokdus'a eşittir. Araplarda buna takabüî eden ölçü de bir miskaldir. Emevîlerin yalnız Şam ve Kahire'de ve 718 yılından itibaren de Kurtuba'da altın sikke darbettikleri bilinmektedir. Abbasîler devrinde darbhane M.763 de Bağdad'a naklolunmuştur. Halife Me'mun zamanında altın sikke darbı, merkeze özgü olmaktan çıkmış ve 827 yılından itibaren eyaletlerde de altın sikke darbolunmaya başlanmıştır.

Ali (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Dört bin dirheme kadar olan paralar, kişinin ailesinin nafakasıdır; onun yukarısı kenzdir (biriktirikp saklanan servettir)."

Diğer bir görüşe göre ise, " onları infak etmezler" ifâdesindeki "ha" zamiri, malların ve kenzlerin (biriktirilip saklanan paraların) yerini tutar. Çünkü bu hüküm umûmîdir. Altın ve gümüşün özellikle zikredilmesi bunların servetin kıstasları olmasındandır.

Biriktirilen ve zekâtı verilmeyen mallar, kıyamet gününde, cehennem ateşinde kızdırılarak onları ellerinde bulunduranların alınlarına, böğürlerine ve sirdarına yapıştırılacaktır. Çünkü insanların, o malları biriktirmeleri, ya zenginlikle itibar kazanmak, ya da lezzetli yemekler yemek ve güzel elbiseler giymek içindir.

Ancak şöyle de düşünülebilir:Onlar, yardım isteyen muhtaçlardan yüz çeviriyor, yanlarını ve sırtlarını dönüyorlardı ya da bunlar, insan bedeninin en şerefli kısımlarıdır.

Çünkü bu kısımlar, bedenin başlıca uzuvlarını beyin, kalp ve ciğeri içerir. Söz konusu kısımlar, dört cihetin asılları, insan bedeninin ön ve arka tarafları ve iki yanlarıdır.

B- "Onlara:

"İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Haydi birktirdiklerinizin azabını tadın!" denecek."

Onlara şöyle denecek:

"- Kendi nefsiniz, menfaatiniz için biriktirdiğiniz, fakat sonuçta azab sebebi olan işte bu!. Haydi, onun azabını tadın!"

36
"Gökleri ve yeri yarattığı gün Allah'ın Kitabında yazdığı gibi Allah katında ayların sayısı on ikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte bu, dosdoğru dindir. Artık o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler nasıl size karşı topyekûn (kâffeten) savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın (mukatele edin). Ve şunu bilin ki Allah, müttakıîlerle beraberdir."

A- "Gökleri ve yeri yarattığı gün Allah'ın Kitabında yazdığı gibi Allah katinda ayların sayısı on ikidir:."

Ayların sayısı,

Allahü teâlâ'nın hükmünde,

Levh-ı Mahfuz'da,

Allah'ın teshilinde,

Allah'ın gökleri, yeri, cisimleri, hareketleri ve zamanı yarattığı günden bu yana on ikidir. Bu, zamanla değişmeyen sabit bir sayıdır.

B- "Onlardan dördü haram aylardır."

Bu on iki aydan dördü, zilk'ade, zilhicce, muharrem ve receb haram aylardır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) veda hutbesinde şöyle buyurmuştur:

"- Dikkat edin! Zaman, Allahü teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline dönmüştür. Bir yıl, on iki aydır. Bunlardan dördü haram aylarıdır. Üçü birbirini izler. Bunlar, zü'l-Ka'de, zü'l Hıicce ve muharrem aylarıdır. Dördüncü ay da, Mudar kabilesinin (herkesten çok saygı gösterdiği) receb ayıdır ki, cemazilâhir ayı ile şaban ayı arasındadır. " Böylece o gün bütün aylar asıl yerlerine döndüler. Hac da, evvelce olduğu gibi zilhicce ayına döndü. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in veda haccı da, Zilhicce ayında gerçekleşti. Oysa Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) hac emiri olduğu sene yapılan hac zilhicceden önce zilka'de ayında yapılmıştı.

C- "İşte bu, dosdoğru dindir."

Adları geçen bu dört ayın haram (hürmetli) aylar olarak kabul edilmesi, İbrâhîm ile İsmail'in mirası dosdoğru dinin icaplarındandır. Araplar da, onların mirası olan bu dine bağlanmışlardır. Onlar, önceleri bu hürmetli ayları tazim ve bu aylarda savaştan nefret ediyorlardı. Hatta Öyle ki, bu aylarda babasının veya kardeşinin katiliyle karşılaşan kimse bile, ona saldırmazdı ve özellikle Receb ayına da "sağır Receb", "mızrak ve ok başlıklarının çıkarıldığı Receb' diyorlardı. Sonra haram ayların yerlerini değiştirme veya erteleme işini ihdas ettiler.

Ç- "Artik o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler nasıl size karşı topyekûn (kâffeten) savaşıyorlarsa sız de onlara karşı topyekûn savaşın."

Haram ayların hürmetini ihlâl etmek ve o aylarda haram kılınmış olan şeyleri işlemekle nefsinize zulmetmeyin.

Âlimlerin cumhûruna göre, bu aylardaki savaşın haram olma hükmü nesholunmustur ve artik söz konusu zulüm, o aylar içinde günah işlemekten ibarettir. Çünkü bu aylarda günah işlemek, Harem bölgesinde günah işlemek gibi vebâk ağırdır.

Tabiînden Ata'ya göre, bu hüküm, nesholunmamıştır ve karşı taraftan savaş başlatılmadan şimdi de Harem bölgesinde ve haram aylarda insanların savaşması caiz değildir.

Ancak Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), Şevval ve Zilka'de aylarında Taif'i kuşatması ve Huneyn'de Hevazin ile savaşması, birinci görüşü (hükmün mensûh olduğu görüşünü) teyid eder niteliktedir.

D- "Ve şunu bilin ki Allah, müttakıîlerle beraberdir."

Yaptığınız savaşlarda Allahü teâlâ'nın nusreti ve yardımı sizinle beraberdir.

Onların Takva sahipleri olarak ifâde edilmeleri, kendilerini takva vasfıyla medhetmek, takvaya erişmemiş olanları da buna teşvik etmek ve ilâhî nusretin ana sebebinin de takva olduğunu bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ifâde, onların takvaları sebebiyle kendilerine nusret müjdesi ve taahhüdüdür.

"Nesi' (haram aylardan birinin hürmetini başka bir aya nakletmek), küfürde ileri gitmektir. Kâfirler onunla saptırılmıştır. Onu bir yıl helâl bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığı ayların sayısını tuttursunlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmış olurlar. Onların kötü amelleri kendilerine güzel gösterilmiştir. Allah, kâfirler topluluğuna hidayet etmez."

A- "Nesi' (haram aylardan birinin hürmetini başka bir aya nakletmek), küfürde ileri gitmektir. Kâfirler onunla saptırılmıştır."

Câhiliye Arapları, savaşta iken bir haram ayı gelince, onu helâl ve onun yerine başka bîr ayı haram sayıyorlardı. Nihayet onlar bu ayların özelliklerini tamamen terk ettiler ve sadece sayıya itibar eder oldular. Bazen de istedikleri zamanı bulmak için ayların sayısını artırır, seneyi on üç veya on dört aya çıkarır ve buna göre senenin dört ayını haram sayarlardı. İşte bu sebeble, Kitab ve Sünnette ayların sayısı sarahatle belirtilmiştir.

Haram aylardan bir ayın hürmetini başka bir aya nakletmek veya ertelemek, küfürde ziyadesiyle ileri gitmek demektir. Çünkü bu, Allahü teâlâ'nın haram kıldığını helâl ve helâl kıldığını da haram saymaktır. Bu itibarla bu iş, onların küfrüne ilâve bir küfür ve onların dalâletine ilâve bir dalalet olmuştur.

B- "Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki Allah'ın haram kıldığı ayların sayısını tuttursunlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmış olurlar."

Câhiliye Arapları, bazı seneler bir sonraki ayı helâl ve onun yerme haram olmayan başka bir ayı haram sayıyorlardı ve başka bir sene de aynı ayı eski haliyle haram olarak muhafaza ediyorlardı.

Kelbî diyor ki:

"Bu ayların yerini değiştirme işini ilk kez yapan, Kinane kabilesinden Nuaym b. Salebe adında biriydi. İnsanlar, haçta bayramın dördüncü günü evlerine dönmeye hazırlanırken bu adam ayağa kalkıp bir konuşma yapar ve şöyle derdi:

"- Benim verdiğim hükme karşı gelinmez; ben eleştirilmem ve bana muhalif cevap da verilmez!"

Müşrikler de:

"- Lebbeyk (emrin baş üstüne)!" diyerek onu tasvib ederlerdi. Sonra müşrikler, baskın yapacakları ayı ertelemesini isterlerdi. Nuaym b. Salebe de: "- Bu sene safer ayı haramdır!" derdi.

Nuaym, bunu ilân edince, müşrikler, yaylarını çözerler, mızrak başları ile süngü demirlerini yerlerinden çıkarırlardı.

Ama eğer bunun aksine,

"- Bu ay helâldir" derse, yaylarını bağlarlar; mızrakları ile süngü demirlerini yerleştirirler ve baskınlara başlarlardı."

Diğer bir görüşe göre ise, bunu ihdas eden kişi, Kinane kabilesinden Cünade b. Avf adında bir adamdı. Adı geçen, câhiliye devrinde sözü dinlenen bir kimse idi. O, hac mevsiminde bir devenin sırtında ayağa kalkar ve olanca sesiyle şöyle bağırırdı:

"- Şu muhakkak ki, tanrınız, muharrem ayını sizin için helal kıldı; siz de artik onu helal bilin!"

Sonra ertesi sene de yine öylece ayağa kalkar:

"- Şüphesiz tanrınız, muharrem ayını size haram kıldı; artık siz de onu haram sayın! "elerdi

Bir diğer görüşe göre ise, bunu ihdas eden, Kinane kabilesinden Kalemmes adında biriydi.

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Haram aylarını erteleme âdetini ilk ihdas eden, Ömer b. Kum'a b. Handif adındaki şahıstır."

C- "Onların kötü amelleri kendilerine güzel gösterilmiştir."

Onların kötü işleri, tabiatları için iştah çekici ve nefisleri için sevimli gösterikniştir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allahü teâlâ, onları ilâhî inayetten yoksun bıraktı; nihayet onlar çirkin işlerini güzel sandılar; bu yüzden de o çirkin işlerine devam ettiler.

Ç- "Allah, kâfirler topluluğuna hidayet etmez."

Allahü teâlâ, elbette kâfirler topluluğunu, matlubuna ulaştırmaz. Ancak doğru yoldan yürüyenleri amacına ulaştırır. Ama onlar kendi seçimleriyle doğru yoldan çıkmışlar; böylece dalâlet çöllerinde kaybolmuşlardır.

38
"Ey îman edenler, size ne oldu ki, Allah yolunda seferber olun!" denildiği zaman olduğunuz yere çöküp kaldınız. Yoksa dünya hayatını âhıirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının yararı âhıiretin yanında pek azdır."

A- "Ey iman edenler, size ne oldu ki,

"- Allah yolunda seferber olun!"

denildiği zaman olduğunuz yere çöküp kaldınız."

Bundan önce mü'minlerin bazı çirkin halleri beyân edilmişti. Şimdi burada onlar cihada teşvik ediliyor ve dikkatleri bu noktaya çekiliyor.

Bu istifham, inkâr ve serzeniş içindir. Şöyle deniyor:

"- Ey mü'minler! Size ne oluyor ki, Resûlüllah size,

" Hep birlikte Allah yolunda gazaya çıkın!" dediği zaman, dünyanın geçici şehvetlerine saplanıp kaldınız ve sîze ebedî rahatlığı kazandıracak gazanın meşakkat ve zorluklarından nefret ettiniz? "

Nitekim diğer bir âyette de mealen şöyle buyurulur:

" Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı, heva ve hevesinin peşine takıldı." Yahut size ne oluyor ki, gazaya çıkmıyor, yurtlarınızda, evlerinizde kalmayı yeğliyorsunuz?Söz konusu gaza, Tâif dönüşünden sonra Hicret'in onuncu yılında vuku bulan Tebük seferidir. Bu seferin ilânı, bir kıtlık yılına, çok sıcak bir mevsime, Medine bahçelerindeki meyvelerinin olgunlaştığı, ağaçların gölgelerinde oturmanın tatklaştığı günlere rastlamıştı.

Üstelik yol çok uzun ve düşman çok kalabalıktı.

İşte sefere çıkmak, bunun için Müslümanlara zor geliyordu.

Bir görüşe göre, Resûlüllah Tebük seferi dışında hiçbir seferde gideceği yeri belli etmemiş, sefer yapılacak yeri gizlemiştir.

Tebük seferinde ise mücahidler hazırlıklarını ona göre yapsınlar diye, hedefi belirlemişti.

B- "Yoksa dünya hayatını âhıirete tercih mi ediyor sunuz? Fakat dünya hayatının yararı âhıiretin yanında pek azdır."

Yoksa siz, dünya hayatının aldatıcı zevklerini âhirete ve onun ebedî nimetlerine tercih ini ediyorsunuz? Oysa dünya hayatı, onun lezzet ve faydaları âhıretin yanında çok önemsizdir ve itibara şayan değildir.

39
"Eğer topluca seferber olmazsanız O, sizi can yakıcı bir azab ile cezalandırır ve sizi başka bir kavimle değiştirir. Ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye kaadirdir."

A- "Eğer topluca seferber olmazsanız O, sizi can yakıcı bir azab ile cezalandırır ve sizi başka bir kavimle değiştirir."

Eğer siz Müslümanlar, çağrıldığınız sefere katılmazsanız, Allah (celle celâlühü), sizi kıtlık veya benzeri korkunç bir felâketle helâk eder ve sonra yerinize başka bir kavim getirir.

Müslümanların yerine gelecek kavmin, onlardan başka olmakla vasıflandırılması, ceza va'dini te'kid ve tehdidi ağırlaştırmak içindir. Çünkü bu tavsif, onların yerine, geçecek kavmin, vasıf olarak da, zât olarak da, onlardan ayrı olacağına delâlet eder ki, bu onların tamamen yok edilmesi demektir.

Hulâsa, eğer siz bu sefere çikmazsanız, Allahü teâlâ,

- sizi tamamen yok eder,

- yerinize, Yemen veya Fars halkı gibi sizinle akrabalığı olmayan fakat âhireti dünyaya tercih eden, itaatkâr bir kavim getirir.

Bu ifâde, bu sebeble inecek ilâhî gazabın pek şiddetli olacağına işarettir.

B- "Ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kaadirdir "

Sizin sefere çıkmakta ağır davranmanız, Allahü teâlâ'nın, dinine olan nusretını, desteğini asla etkilemez. Çünkü O, her şeyden müstağnidir.

Diğer bir görüşe göre ise, "Hu / O'na" zamiri, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) râcidir. Yani siz, savaşa katılmamakla Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) zarar veremezsiniz; zira Allah (celle celâlühü), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ismet (koruma) ve yardım va'detmiştir ve O'nun va'di de mutlaka gerçekleşir.

Binaenaleyh Allahü teâlâ, sizi helâk edip yerinize başka bir kavmi getirmeye kaadirdir.

40
"Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah, ona yardım eder. Kâfirler onu (Mekke'den) çıkardıkları zaman o, sadece iki kişiden biri idi. İkisi mağarada bulundukları sırada arkadaşına şöyle diyordu:

"- Mahzun olma, şüphesiz Allah, bizimle beraberdir!"

Allah, onun üzerine sekînetini indirdi ve onu sizin görmediğiniz ordularla teyid etti. Kâfirlerin kelimesini alçaktı. Allah'ın kelimesi ise zâten yücedir. Allah, her şeye üstün ve galib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah, ona yardım eder."

Eğer siz, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yardım etmezseniz, daha zor durumlarda ona yardım etmiş olan Allah (celle celâlühü) yine ona yardım edecektir.

Yahut siz, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yardım etmeseniz de, zâten ona nusret vâcib olmuştur. Böyle zamanlarda Allah (celle celâlühü) ona hep yardım etmiştir.

B- "Kâfirler onu (Mekke'den) çıkardıkları zaman o, sadece iki kişiden biri idi."

Mekke müşrikleri, Resûlüllah'ı Mekke'den çıkarmaya karar verdikleri zaman, Allahü teâlâ da ona Mekke'den çıkma izni vermiş; o da Ebû Bekir (radıyallahü anh) ile beraber Mekke'den çıkmıştı.

"Sâniye'sneyni" kelâmını "ikinin ikincisi" şeklinde tefsir etmek ve bunu da, hadislerde belirtildiği gibi, bu yolculukta Ebû Bekir el-Sıddîk'ın (radıyallahü anh), Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) önünde yürümesi, mağaraya ondan önce girmesi, etrafı süpürüp temizlemesi ve yere örtü sermesi ile izah etmek, gereksiz bir zorlamadır.

C- "İkisi mağarada bulundukları sırada arkadaşına şöyle diyordu:

"- Mahzun olma, şüphesiz Allah bizimle beraberdir!"

Bu mağara, Sevr dağının doruğundadır. Sevr dağı da Mekke'nin sağında ve bir saat mesafededir. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Ebû Bekir (radıyallahü anh) bu mağarada üç gün kaldılar.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) mağarada, arkadaşı Ebû Bekir'e (radıyallahü anh):

"- Mahzun olma, Allahü teâlâ, yardımı ve muhafazası ile bizimle beraberdir " diyordu.

Bu beraberlikten murat, daimî bir velayettir ki, onun sahibi etrafında üzüntü şâibesi olmaz.

Rivâyet olunuyor ki, müşrikler, mağaranın üstüne çıktıkları zaman Ebû Bekir Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için endişe etmeye başladı ve:

"- Bugün bizi bulurlarsa, Allah'ın dini gider!" dedi.

İşte o zaman Resûlüllah "- Üçüncüsü Allah olan o iki kişiyi sen ne sanıyorsun?" buyurdu.

Bir rivâyete göre de, o ikisi mağaraya girdikleri zaman Allahü teâlâ iki güvercin gönderdi. Güvercinler, mağaranın ağzında yumurtladılar. Bir de örümcek gönderdi; o da mağaranın ağzına ağını ördü. Müşrikler, mağaranın yanına geldikleri zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Allah'ım, gözlerini görmez eyle!" diye duâ etti.

Bunun üzerine müşrikler, mağaranın etrafında dolaşmağa başladılar; fakat mağaranın içine bakmayı hiç akıl edemediler. Çünkü Allah (celle celâlühü), onların gözlerini Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) görmez kılmıştı.

Bu âyet-i kerime, Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) mertebesinin ne kadar yüksek ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile olan sohbetinin ne kadar eski olduğunu ifâde eder. İşte bundan dolayıdır ki, İslâm âlimleri:

"- Bir kimse, Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) sahabîliğini inkâr ederse, kâfir olur. Çünkü Allahü teâlâ'nın kelâmını inkâr etmiş olur." derler.

Ç- "Allah, onun üzerine sekinetini indirdi ve onu sizin görmediğiniz ordularla teyid etti. Kâfirlerin kelimesini alçalttı."

Müşriklerin, mağaranın etrafında dolaşükları o tehlikeli durumda Allahü teâlâ, Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerine huzur ve güvenini, sekinetini indirdi.

Bu sekînetten murat,

- ya Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) o sırada hiç korkuya kapılmamış olmasıdır;

- ya da sekînet Ebû Bekir'in (radıyallahü anh) üzerine indirilmiştir. Çünkü endişe eden o olmuştur.

Peygamber (radıyallahü anh) ise, hiç endişe etmemiş ve itminan içinde bulunmuştur.

Gözükmeyen ordular, Bedir, Ahzâb ve Huneyn savaşlarında da inen meleklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu askerler, Peygamberimiz'i (sallallahü aleyhi ve sellem) mağarada korumak için inen meleklerdir.

Ancak askerlerin, muhatabları tarafından görünmez oluşları, bu ikinci görüşe engeldir. Bundan başka, "Kâfirlerin kelimesini alçaktı." cümlesi de, ikinci görüşün sıhhatine manidir. Çünkü Allahü teâlâ'nın, şirki, yahut küfre çağrıyı aşağı kılması sadece Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Ebû Bekir'i (radıyallahü anh) kurtarmakla değil ancak kâfirleri öldürme, esir alma ve benzeri hareketlerle gerçekleşebilir.

D- "Allah'ın kelimesi ise zâten yücedir. Allah her şeye üstün ve galib (A'zîz)dir, hükümlerine hikmet sahibi (Hakîm) dir."

Tevhid kelimesi, yahut İslâm'ın çağrısı, zâten yücedir; ona hiçbir şey yaklaşamaz.

Bu cümlede, üslubun, önceki cümleden farklı olması, onun yüce şanının ve halinin hiç değişmeyeceğini, diğer sözlerin ise böyle olmadığını ifâde etmek içindir.

Allahü teâlâ'nın kudreti, hiçbir güce mağlup olmaz; O, bütün hükümlerinde ve tedbirlerinde yüksek hikmet sahibidir.

41
"Hafif ve ağır olarak seferber olun ve Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla savaşın (cihad edin). Bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz.."

A- "Hafif veya ağır olarak seferber olun "

Daha Önce, sefer veya savaşa çıkış (seferberlik veya nefir-i âm) için uyarı yapılmıştı. Böyle iken âyetin bu emre tahsisi, bu son derece önemli işi hafife almayı red ve inkâr içindir.

Bu cümlenin anlamı şudur:

İmkânlar elverdiği ölçüde, ezcümle darlıkta-bollukta, sağlıkta-hastalıkta, zenginlikte-fakirlikte, aile fertlerinin sayısının azlığında-çokluğunda ve diğer bütün hallerde vüs'atiniz nisbetinde savaşlara hep birden katılın, gerekli katkıyı sağlayın.

" hafif ve ağır olarak" ifâdesi aşağıda gösterildiği gibi her hali kapsayan mütekabil zıt kavramlar şeklinde tefsir edilmiştir. Şöyle ki:

aile efradının azlığı (kılleti) hafif, çokluğu (kesreti) ağır, silâhlardan bir kısmı hafif, bir kısmı ağır, süvari hafif, yaya ağır, gene hafif, yaşlı ağır, zayıf hafif, şişman ağır, sağlam hafif, hastalıklı ağır.

Ancak burada bazı mazeretleri göz önünde tutma gerekhliği de vardır.

Rivâyete göre gözleri görmeyen Abdullah b. Ummi Mektûm (radıyallahü anh) Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) sordu:

"- Ben de savaşa katılmak zorunda mıyım?"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Evet!.." dedi.

Fakat daha sonra,

" Âmâya haraç (darlık, güçlük, günah) yoktur." âyeti nazil olunca bu yükümlülük kalktı.

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Bu hüküm,

" Zayıflara, hastalara ve infak edecek bir şey bulamayanlara günah yoktur" âyeti ile nesholunmuştur."

B- "Ve Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla savaşın (cihad edin)."

Bu ilâhî kelâm, mümkünse hem mal, hem de can ile, ikisi ile birden mümkün değilse yalnız mal veya can ile cihad etmenin vâcib (dinen zorunlu) olduğunu ifâde eder.

Hulâsa, hem canı, hem de malı ile cıhad etmeye muktedir olan kimse, her ikisiyle cıhad etmek zorundadır; canı ile değil, yalnız malı ile cihada muktedir olan kimse malı ile, malı olmayan kimse de canı ile cihad etmelidir. İslâm âlimlerinin ekseriyeti bu görüştedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, yalnız, canı ve malı ile cihada muktedir olan kimseye cihadın vacib olduğunu bildirir.

C- "Bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz."

Eğer hayrı biliyorsanız, cihad sizin için, rahattan, refah ve bolluk içinde mal ve çocuk zevkiyle yaşamaktan daha iyidir.

Allahü teâlâ'nın ihbarında doğruluktan başka bir ihtimal yoktur. O halde O'nun emirlerini yerine getirmeye çalışın.

42
"Eğer yakın bir dünyalık ve orta bir yolculuk olsaydı, onlar elbette senin peşinden geleceklerdi. Fakat o meşakkatli yol onlara uzak geldi. Onlar:

"- Gücümüz yetseydi, mutlaka sizinle sefere çıkardık!" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini helâk ediyorlar. Allah, onların kesinlikle yalancı olduklarını biliyor."

A- "Eğer yakın bir dünyalık ve orta bir yolculuk onlar elbette senin peşinden geleceklerdi."

Resûlüm, eğer kolay ve yakın zamanda elde edilecek bir ganimet ve orta bir yolculuk olsaydı, o münafıklar, ganimete sahip olmak hırsıyla mutlaka sana uyarlar veya seni takib ederlerdi.

Münafıkların, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber sefere çıkmalarının bu iki şarta bağlanması, seferin orta bir yolculuk olması hâlinde de onların sefere katılımının gerçekleşmiyeceğine delâlet eder.

B- "Fakat o meşakkatli yol onlara uzak geldi."

Ancak meşakkatle kat'edilebilen o yolculuk, kendilerine uzak geldi.

C- "Onlar:

"- Gücümüz yetseydi, mutlaka sizinle sefere çıkardık!" diye Allah'a yemin edeceklerdir."

Resûlüm, bu sefere katılmayanlar, sen seferden dönünce özür beyân edecek ve:

"- Eğer imkânlarımız ve sağlığımız el verseydi, mutlaka sizinle beraber bu sefere çıkardık!" diye Allahü teâlâ'ya yemin edeceklerdir.

Bu âyet-i kerime, onların böyle yemin edeceklerini önceden haber vermekle mucize kabilindendir.

Ç- "Onlar, kendilerini helâk ediyorlar."

Çünkü yalan yemin, nefsi helâk etmektir. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz liv bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Yalan yemin, ülkeleri harab eder."

Yahut onlar:

"- Billahi, gücümüz yetseydi, mutlaka nefsimizi helâk ederek sizinle çıkardık!" diye yemin edeceklerdir.

D- "Allah, onların kesinlikle yalancı olduklarını biliyor."

Allahü teâlâ, onların, muktedir olmadıkları iddiasında yalancı olduklarını, onların bu sefere çıkmaya muktedir oldukları halde mazeretsiz çıkmadıklarını biliyor.

"Allah, seni affetsin. Ama doğru söyleyenler senin için apaçık belli olmadan ve sen yalancıların kimler olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?"

A- "Allah seni affetsin."

Açıkça anlaşıldığı gibi Allahü teâlâ, seferden geri kalanların, güçlerinin yetmediği mazeretiyle izin istediklerinde Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara izin vermesini affetti. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) onların yeminlerine, ahitlerine itimat etmişti.

B- "Ama doğru söyleyenler senin için apaçık belli olmadan ve sen yalancıların kimler olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin ?"

"- Münafıklar, sefere katılmamak için mazeretlerini beyân ettiklerinde Resûlüm, hangi sebeple onlara izin verdin?"

Bu cümle, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) in verdiği kararların, zorunlu ve doğru olduğunu gösteren kuvvetti sebeplere dayanması gerektiğini ifâde eder.

Münafıkların, yeminle teyid ederek söyledikleri mazeretlerin gerçekliği ortaya çıkmadan izin verilmesi doğru görülmemiştir. Daha açık bir ifâdeyle:

"- Resûlüm, sen, onların malî veya bedenî güçleri olmadığı yolundaki beyânlarının gerçekliği apaçık ortaya çıkmadan ve sen yalancıların kimler olduğunu bilmeden, niçin onlara izin verdin, niçin izin vermekte acele ettin niçin teenni ile davranıp gerçeğin ortaya çıkmasını beklemedin, niçin biraz bekleyip gerçekler belli olduktan sonra her iki gruba lâyık oldukları muameleyi yapmadın?"

İşte bu, hata'yı değil, evlâ ve efdal olanı beyân etmektir.

Tabiînden Katadc ile Amr b. Meymûn diyorlar ki:

"- iki şey vardır ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah'tan (celle celâlühü) emir almadan onları yapmıştır:

Tebük seferine çıkmamak için münafıklara izin vermek,

Bedir savaşı esirlerinden fidye almak.

İşte Allahü teâlâ, bu sebeblerle ona serzenişte bulunmuştur." Süfyan b. Uyeyne de diyor ki:

"- Allahü teâlâ'nın, Peygamberimiz hakkındaki lütfuna bak ki, af konusunu zikretmeden kelâma affın zikriyle başlamıştır."

Bu âyetin, kinaye yoluyla cinayet (suç) ifâde ettiğini ve: "- Hata ettin, kötü yaptın!"

anlamında olduğunu iddia eden bazı tefsirciler, kesinlikle yanılmış ve edeb dışı davranmışlardır. Bunların izahları ne kadar kötüdür!

Pekiyi, haydi kinaye olsun:

Bu kinayenin, sarih suçlama ifâdesine tercih edilmesi, hitabta lütuf ve serzenişte tahfif değil midir?

Af, suçtan çok hatayı gerektiren bir olgu değil midir?

Öyle ise, bu hata, takbihi haklı kılacak kadar çirkin ve ağır mıdır? değildir.

Açık bir gerçektir ki, o münafıkların Tebük seferine çıkmalarında din için bir gerekirlik veya Müslümanlar için bir yarar yoktu. Kaldı ki onlar,

" Eğer onlar sizin içinizde sefere çıkmış olsalardı, bozgunculuktan başka bîr katkıları olmazdı.

âyetinde belirtildiği gibi fitne ve fesat unsuru olacaklardı.

"Fakat Allah onların kıpırdanmalarını istemedi de onları seferden alıkoydu. .." mealindeki âyette de belirtildiği gibi, Allahü teâlâ, onların bu sefere çıkmalarını hoş görmedi

Ancak Peygamberimiz .(sallallahü aleyhi ve sellem) için evlâ olan onların yalanları ortaya çıkıncaya ve kendileri şahitler huzurunda rezil-rüsvay oluncaya kadar izni geciktirmekti. Tâ ki, o münafıklar,

- güven ve refah içinde yaşama imkânı bulamasınlar,

- Peygamberimiz'i (sallallahü aleyhi ve sellem) aldattıklarını sanarak sevinmesinler,

- âsûde bir hayat, yaşamasınlar,

- gözlerinin yaşlarını dindirmesinler,

- güven ve itminan içinde değil, fakat gerçek yüzlerinin açığa çıkması korkusuyla yaşasınlar. Nitekim de öyle oldu. 21

21 Son devrin en büyük âlimi merhum Ömer Nasuhi Bilmen, Ebussuud Tefsirini, Zemahşerî ve Kaazî Beyzâvî tefsirinden üstün gördüğünü beyan ederken, iki misal vermişti. Bu misallerin bir tanesi bu Âyetin Zemahşerî ve Beyzavî'nin aksine Ebussuud tarafından büyük bir nezahatle tefsir edilmiş olmasıdır. Her üç tefsirin nefis bir kıyaslaması olan bu kısmı aşağıya alıyoruz.

Ebussuûd Tefsirinden iki numune:

1. Numune: Malûmdur ki, Tebûk Gazvesi esnasında Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimize, bazı kimseler, bi'l-mürâcaa bir takım ma'zcretler dermeyân ederek gazaya iştirakten istisna edilmelerini dilemişler, Nebiyy-i Efham Efendimiz de buna müsâade buyurmuştu. Bu hâdise üzerine: (.....) âyet-i kerîmesi nazil oldu.

Resûl-i Ekrem'in bu müsâadeleri olsa olsa "Terk-i evlâ" kabilinden bir şey idi, eğer müsâade verilmeyip de bunların inkişâf-ı ahvâline intizâr olunmuş olsaydı daha muvafık olurdu. Böyle terk-i evlâ kabilinden olan bir şey ise hatâdan ma'dud, muâtebeyi mûcib bir hareket sayılamaz.

Maahâzâ bu müsâadenin bir içtihada müstenid olması da melhuzdur. Ciddî veya vahi ma'zaretler, dermeyân ederek cihâda iştirakten kaçınan kimselerin mevcudiyeti, İslâm ordusunun kuvvetini artıramaz, bil'âkis maneviyatını za'fa düşürebilir de. Bu halde bunların orduda bulunmalarından ise bulunmamaları daha münâsip görülmüş olabilirdi. Bu bir içtihad neticesidir. Böyle bir içtihad, isabete karin olmasa da muâtebeyi müstelzim olmaz, bil'âkis sahibi hakkında -bezî-i meehudda bulunmuş olduğu için- sevaba vesile olur.

Halbuki Zemahşeri, tefsirinde bu hususlardan zühul etmiş, Resûl-i Ekrem hakkında

Kur’ân-ı Hakîm'in işaret ettiği âdâb-ı hıtabdan, nezâhati beyandan gaflet göstermiş (.....) Nazm-ı Şerifini: "Hatâ ettin, ne fena yaptın" tarzında tevcih etmiştir ki, böyle bir ifâde Zemahşerî gibi bir allâme için büyük bir nakisa teşkil etmektedir. Bunun içindir ki, İmam Sübkî gibi müteverri alimler, Keşşafı tedristen imtina etmişlerdi.

Bu böyle iken Kaazî Beyzâvî de Zemahşerî'ye tâbi' olmuş, onun tarz-ı tefsirini almış o da böyle bir edebi nakisa irtikâb etmiştir.

Muhaşşiî Şihâb diyor ki: "Kaazi için lâzım idi ki, bu misilli yerlerde Zemahşerî'ye mütâbcat etmesin."

Evet.. Kaazi, bu ayet-i kerimeyi tefsir ederken diyor ki: (.....) Nazm-ı Şerifi, Hazret-i Peygamber'imizin hususundaki hatâsından kinayedir. Çünkü afıv, hatânın revâdifindendir. (.....) Kavl-i münifi de kinaye tarikiyle iş'âr ve kendisinden dolayı muâtebe olunan hatâyı beyandır. Ma'nâ şöyledir: "Senden istizan ettikleri ve bir takım yalanlar ile teallül gösterdikleri zaman onlara oturmaları, cihaddan tehalüf etmeleri için neden izin verdin. Tevekkuf etmeli değil mi idin?.. Tâ ki doğru yere i'tizarda bulunanlar sence tebeyyün etmiş, yalancıları da bilmiş olaydın."

Hâsılı Kaazi, bu âyet-i kerimenin tefsirinde kendisi gibi mütefekkir edip bir müfessirden beklenilen hakimane tetkikatı ifâ, nezâhct-i beyânı mauhâfaza edememiştir.

Şimdi bir kere de Ebussuûd tefsirine bakalım: Koca fâzıl, ne kadar nezih'ül beyandır. Diyor ki:

"Aleyhissalatü Vesselam Efendimiz cihâda iştirak etmemek üzere istihzanda bulunanların istitâatları bulunmamasına dâir dermeyân ettikleri maazeretlere mebni kendilerine izin vermiş, hakikat-i hâlin incilâ ve inkişâfına değin teennide bulunmamıştır. Bu ise evlâ ve efdâli terkten başka değildi. İşte: (.....) Nazm-ı şerifi Resul-ü Ekrem'den südûr eden bu terk-i evlânın afv-ı İlahiye mazhar olduğunu sarahaten göstermektedir. (.....) Nazm-ı kerimi de afıv ile işaret olunan terk-i evlâyı mübeyyindir. "Onlar bir takım teallüllerde bulundukları zaman tahallüflerinc ne için hemen izin verdin" ma'nâsını müfıddir. Maahâza bu Hitâb-ı İlahi, nübüvvet umurunun kavî esbaba menut olmasının maslahata muvafık olacağına ve mütehalliflerin maa'l-ycmin serdettikleri özürlerin vahi olduklarına, sıdk-ı zahir olmayan özürlerin izin için sebep olmağa gayrı lâyık bulunduğuna işareti de mutazammındır.

(.....) Nazm-ı münifme gelince: Bu da evlâyı beyândan ve Resul-i Ekrem'i afda!ve evlâ olan umura tergibden ibarettir."

Ebussuûd merhum, ayet-i kerimenin nükât ve mezâyâsı hakkında daha bir çok mütâleât dermeyân ettikten sonra diyor ki:

"Bu ayet-i celilede Hitâb-ı İlâhinin beşâret-i afv ile başlayıp da itâb-ı mühim bir şey ile başlamaması Resûlüllah'a murââtı, hüsn-i mükâlemeyi, lutf-u müracaatı mutazammındır. Netekim akıl ve zekâ ashabına hafi değildir."

Muhterem müfessir daha sonra "Süfyan b. Uyeyne'nin Zemahşeri aleyhine dermeyân ettiği pek müdakkıkane bir mütâlâayı nakl ile âyet-i celilenin tefsirine nihayet veriyor.

Şakayık-ı Nu'mâniyyc sahibi Taşköprülü-zade Ebü'l Hayr Isamü'd Din Efendi, Ebussuûd Efendinin bu âyet-i kerime tefsirinde şân-ı Nübüvvete ihtirâm-ı mutazammm olarak dermeyân ettiği beliğ nükâta muttali olunca şu kıt'asiyle senâkârâne duygularını izhâr etmiştir:

(.....)

(Meali: Bütün faziletleri hâiz olan hakikatleri aydınlatmayı deruhte etmiş bulunan bir zata canım feda, Bir zâta ki Cibril-i Emin, tab'ı nisanım teyid etmiş de o sayede esrardan nice belirsiz şeyleri aydınlatmış ve Nebiyy-i Ekrem'in kadr u şerefini kemâl-i edeple müdâfaaya çalışmıştır. Artık Peygamber-i Zişân'a kıyamet günü korkudan emin bir halde mülâki olacaktır. Ey muhterem zât! Seninle bu nezih millet-i Islamiyye tenevvür etti. Artık şüphe yok ki, sen, yedi seyyare yıdızı arasında sekizinci oldun.)

*Büyük Tefsir Tarihi - Tabakatü'l Müfesskin, Ömer Nasuhi Bilmen, cilt: 2, sayfa: 658-664, 1974, İstanbul.

44
"Allah'a ve âhıiret gününe iman, malları ve canları ile mücahede edenler zâten senden izin iste (isti'zan et)mezler. Allah, müttakıîleri hakkıyla bilendir."

A- "Allah'a ve âhıiret gününe iman, malları ve canları ile mücahede edenler zâten senden izin istemezler."

Bu cümle, münafıkların izin istemelerinin, onların gerçek hallerine karine sayılması ve onlara izin verilmemesi gerektiğine dikkat çeker.

Burada anlam şudur:

"- Malları ve canlarıyla cihaddan geri kalmak için senden (sallallahü aleyhi ve sellem) izin istemek, mü'minlerin âdeti değildir. Hâlis mü'minler, geri kalmak şöyle dursun, izin almadan cihada koşarlar."

Şu halde münafıklar, cihaddan geri kalmak için senden İzin istediklerinde bu, onların isteklerine teenni ile yaklaşmaya işaret ve hatta nifaklarına delil sayılmalıydı.

Bir kavle göre, izne ilişkin konu mahzûftur. Eğer bu, cihaddan geri kalmak idiyse; mü'minler, cihadı sevmediklerinden dolayı ondan geri kalmak için senden izin istemezler. Bu takdirde nefıy (olumsuzluk), sevmeme kaydına yöneliktir ve bu kayıtla mü'min, münafıktan ayrılır. Bu kayıt, her ne kadar gizli ve başlangıçta bilinmiyorsa da, münafıkların genel halleri bilindiği için, zahir ve belli bir husus olarak kabul edilmiştir.

Bir diğer görüşe göre, izin konusu cihaddır. Bu takdirde anlam:

"- Mü'minler, cihadı sevmedikleri için senden cihad izni istemezler." demek olur. Ancak cihad için izin istemek, cihadı sevmemekten ileri gelebilir mi?

Kişinin sevmediği bir işi yapmak için izin istemesi, halin icablarına pek uygun değildir. Böyle olduğu kabul edilse bile zahire göre, sevmediği için izin istemekle sevdiği için izin istemeyi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Eğer tefrik edilebileceği ileri sürülüyorsa, mü'minler hakkında nefyedilen şey, münafıklar için ısbat edilmekdır. Ve açık bir hakikattir kı, münafıklar, cihad için değil fakat cihaddan geri kalmak için izin istemişlerdi.

B- "Allah, müttakıîleri hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Bu cümle, mücahıdlerin, takva sahibleri zümresine dahil olduğuna şahadet ve onlara büyük mükâfat va'detmekle beraber önceki cümlenin de anlamına önemli bir açıklama getirir. Sanki,

"Allahü teâlâ, mücahidlerın, takva sahibi olduğunu gayet iyi bilir" denir.

Yine bu kelâm, mücahidlerin cihadlarının sebebinin, takva olduğunu da belirtmiş bulunur.

45
"Ancak (Resûlüm) senden izin isteyenler Allah'a ve âhıiret gününe iman etmeyenler, kalbleri şüphe ve tereddüt içinde bocalayanlardır."

Bir önceki âyetin birinci tefsirine göre, izin isteme, cihaddan geri kalmak için; ikinci tefsire göre ise, cihadı sevmediği içindir.

Gerek bundan önceki, gerekse bu âyette, imanın, yalnız Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe tahsis edilmesi, canı ve mal feda edilerek yapılan cihadın sebebinin, Allah'a ve âhiret gününe iman olduğunu bildirmek içindir. Çünkü ancak bu suretle mü'minin, fanı dünya hayatini ve geçici zevkleri, ebedî hayata ve sonsuz nimetlere değişmesi mümkündür.

46
"Eğer onlara bu sefere çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, onların kıpırdamalarını istemedi de onları seferden alıkoydu ve onlara:

"- Oturanlarla beraber oturun!" denildi."

A- "Eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette sefer için bir hazırlık yaparlardı."

Onların bazıları, mazeret beyân ederken,

"- Biz de bu sefere çıkmak isterdik; fakat bunun için hazırlığımız yok ve artık hareket zamanı da çok yaklaştı; bu kısa zaman içinde hazırlık yapmamız da mümkün değil!" demişlerdi. İşte onların bu sözlerini yalanlamak için,

"- Eğer onlar bu sefere gerçekten çıkmak isteselerdi, elbette eşya, binek, silah vs. gibi sefer için gerekli olanları zamanında hazırlarlardı." buyruluyor,

B- "Fakat Allah, onların kıpırdamalarını istemedi de, onları seferden alıkoydu onlara:

"- Oturanlarla beraber oturun!" denildi."

47
"Eğer onlar sizin içinizde sefere çıkmış olsalardı, kafa karıştırmak (fesat)tan başka bir katkıları olmazdı ve mutlaka aranızda fitne ve fesad çıkarmak için uğraşacaklardı. İçinizde onları dinleyecekler de vardı. Allah, zâlimleri hakkıyla bilir."

Müslümanlar arasında münafıkların fitne çıkarmak için söyledikleri sözlere inanacak, aldanabilecek insanlar da vardı. Bu bakımdan onların ordu içinde bulunmamaları daha faydalı olmuştu.

48
"Andolsun ki onlar bundan önce de fitne çıkarmak istediler ve sana karşı bir takım işler çevirdiler. Nihayet hak geldi ve onlar istemese de Allah'ın emri tezahür etti."

Rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah Tebük seferine çıktığında "Seniyyetü'l-veda´" denilen tepede ordugâhını kurduğunda, münafıkların lideri Abdullah b. Übeyy b. Selül de adamları ile gelip o tepenin altındaki "Zîcüdde" denilen mevkie kondu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yola koyulunca Abdullah b. Übeyy adamları ile geri döndü.

49
"Onlardan öylesi var ki:

"- Bana izin ver, beni fitneye düşürme!" der.

Haberiniz olsun, onlar zâten fitneye düşmüşlerdir. Şüphesiz cehennem, kâfirleri çepe çevre kuşatmıştır."

Onlar o söz ve davranışlarıyla:

"- Sen bana izin versen de, vermesen de, ben bu sefere ka tüm ayacağım. İyisi mi sen bana izin ver de sana muhalefet etmekle günaha girmiş olmayayım."

Yahut:

"- Beni helake atma; çünkü eğer ben seninle beraber bu sefere çıkarsanı, benim malım ve çoluk çocuğum helâk olur; zira onlara bakan kimse yoktur" demek istiyorlardı.

Bir rivâyete göre ise, Cedd b. Kays adındaki şahıs şöyle demişti:

"- Ensar hepsi bilir ki, ben kadınlara düşkünüm. Onun için Rum kızlarıyla beni günaha sokma; fakat malımla sana yardım ederim; beni bırak!"

Onlar, bu seferden geri kalmaya azmetmekle, bu amaçla izin istemekle, yalan mazeretlerle evlerinde oturmakla, zâten fitnenin büyüğüne düşmüşlerdi.

Bir kıraette, "se-ka-ta / düşmek" fiili, tekil kipiyle okunur. Bu takdirde anlam şöyle olur:

"Haberiniz olsun o, zâten fitneye düşmüştür."

Cümlenin başında " Haberiniz olsun" tenbihinin zikredilmesi, onların güya fitneden kurtulmaya çalışırken gerçekten fitneye düştüklerini belirtir. Çünkü onların iddiasına göre, fitneye düşmek, yalnız, izinsiz olarak sefere katılmamaktır.

"Fitneye düşmek" ifâdesinin kullanılması, bu fitnenin, helâk edici bir uçuruma benzetildiğini gösterir ki bu da, onların "esteki sâfılıne/ aşağıların aşağısına" yuvarlanmaları demektir.

Cehennemim kâfirleri cepe çevre kuşatmış olduğu yolundaki ifâde kâfirler için bir ceza va'di olup tenbihin kapsamı içindedir.

Kıyamet günü cehennem, onları her taraftan kuşatacaklar yahut şimdiden onları kuşatmıştır.

Bu, olacağı kesin bir şeyi, olmuş gibi ifâde etmek ya da bir şeyin sebeplerini onun yerine koymak kabilindendir. Çünkü cehennemin onları kuşatmasının sebepleri olan küfürler, günahlar, kötü ahlâk ve onların kaçmaya çalıştıkları fakat içine düştükleri fitne, şimdi onları her yandan kuşatmıştır.

Bir diğer görüşe göre ise, ameller ve kötü ahlâk şeklinde görünen cehennem sebeplen, cehennemin ta kendisidir. Fakat cehennem, bu dünyada ger çek sekinde ortaya çıkmaz; ancak ahirette gerçek sekliyle görünür.

Bu kelâmdaki kâfirlerden murat, ya münafıklardır; buna göre, onların zamir ile değil, zahir olarak ifâde edilmesi, onların küfürlerini tescil etmek içindir; ya da bütün kâfirlerdir; münafıklar da bunlara dahildir.

50
"(Resûlüm), eğer sana bir iyilik dokunursa bu onları üzer. Eğer sana bir kötülük dokunursa:

"- iyi ki biz tedbirimizi önceden almışız!" derler ve sevine sevine dönüp giderler."

"- Resûlüm! Bazı savaşlarda senin zafer kazanmak ve ganimet elde etmek gibi bir nimete nail olman onları çok üzer; çünkü onlar, sana kıskançlık duyar ve düşmanlık beslerler. Bazı savaşlarda da başına bir sıkıntı ve musibet gelince, o zaman yaptıklarına sevinerek ve kendi fikirlerini överek şöyle derler:

"-İyi ki, biz, musibet gelmeden önce tam zamanında tedbirimizi almışız!"

Bu tedbirden kastettikleri, Müslümanlardan ayrılmak, savaşa gitmeyip evlerinde oturmak ve benzeri sözlü ve fiilî küfür ve nifak işleridir.

"İyi ki, biz önceden tedbirimizi almışız" cümlesindeki " önceden" kaydı, o tedbirlerin Müslümanların başına bir musibet geldikten sonra değil, fakat güçlü oldukları zaman alındığı için kendilerince takdir edilmektedir.

İşte bu münafıklar, Müslümanlar, bir başarısızlığa uğradığı zaman, hem kendi yaptıklarına, hem de Müslümanların başına gelenlere sevinerek konuşma meclisinden dağılıp aileleri nezdine dönerler.

Yahut sevinerek Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den yüz çevirirler.

51
"(Resûlüm) de ki:

"- Bize Allah'ın yazdığından başkası dokunmaz. O, bizim mevlâmızdır. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."

A- "(Resûlüm) de ki. (Kul):

"- Bize Allah'ın yazdığından başkası dokunmaz."

"Resûlüm, sevinçlerini üzerine bina ettikleri inançlarının bâtıl olduğunu beyân etmek üzere onlara de ki:

Bize Allahü teâlâ'nın dünyevî ve uhrevî işlerimiz için tesbit ettiği zafer ya da ebedî nimetleri kazandıran şahadetten başkası erişmez."

B- "O, bizim mevlâmızdır."

Bizim yardımcımız ve işlerimizin mütevellisi ancak Allahü teâlâ'dır.

C- "Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."

Tevekkül, âdete göre gerekli olan zahirî sebeplere baş vurduktan sonra da olsa, işi Allahü teâlâ'ya havale etmek ve O'nun yaptığına rızâ göstermektir.

Bu cümle, eğer söylenmesi emredilen kelâma dahil ise, zamir makamında Allahü teâlâ'nın ism-i celilinin zahir olarak zikredilmesi, teberrük ve lezzet izhar etmek içindir; yok eğer, Allahü teâlâ'nın, mü'minlere tevekkülü emreden, doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından sevkedilmiş bir kelâmı ise, zâten mânâ açıktır.

52
"(Resûlüm) de ki:

"- Siz bizim için iki güzellikten birinden başkasını mı gözlüyorsu-nuz? Biz de Allah'ın sizi, katından veya bizim ellerimizle bir azaba uğratmasını gözlüyoruz. Artık siz gözleyin; biz de sizinle beraber gözlemekteyiz."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Siz bizim için iki iyilikten birinden başkasını mı gözlüyorsunuz?"

Bu âyette de "Kul / de ki" emrinin tekrar edilmesi, bundan önceki kelâmın, söylenmesi emredilene dahil olmayıp doğrudan doğruya Allahü teâlâ tarafından sevkedilmiş olması takdirine göre, birinci emrin (deki) hükmünün bu fasıla (Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler) ile inkitaa uğradığı içindir.

Birinci tefsire göre burada "de ki" emrinin tekrarı, emrin son derece önemli olduğunu göstermek ve bunun, birinciden farklı olduğunu siyakta da bildirmek içindir.

Bu kelâmda ifâde edilen iki iyilik, zafer ile şahadettir.

Bu cümle, birinci cevapta mübhem olarak geçenin bir nevi beyânı ve gerçek durumun izahı mahiyetindedir. Zira bu cümle, onların Müslümanlar için zarar telâkki ettikleri şahadetin, menfaat olarak saydıkları zafer ve ganimetten daha faydalı olduğunu bildirir.

B- "Biz de Allah'ın sizi, katından veya bizim ellerimizle bir azaba uğratmasını gözlüyoruz. Artık siz gözleyin; biz de sizinle beraber gözlemekteyiz."

Biz de sizin için, iki kötü akıbetten birini bekliyoruz: Allahü teâlâ, ya Kendi katından size bir azab gönderecek; ya da bizim ellerimizle sizi azaba uğratacak. Böylece kâfirler olarak öldürüleceksiniz.

Artık siz, bizim akıbetimizi bekleyin; şüphesiz biz de sizin akıbetinizi beklemekteyiz.

Nihayet biz de, siz de beklediklerimizle karşılaştığımız zaman., siz, bizi sevindirecek şeyden başka bir şeyi göremezsiniz ve biz de, sizi üzecek şeyden başka bir şeyi göremeyiz.

53
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- ister gönüllü, ister gönülsüz infak edin; sizden hiçbir şey kabul edilmiyecektir. Çünkü siz fâsıklar topluluğusunuz."

Resûlüm, onlara de ki:

"- Allahü teâlâ yolunda mallarınızı ister gönüllü ister de gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul edilmeyecektir."

Bu âyet,

" (Resûlüm), onlar için istiğfar etsen de etmesen de birdir" âyeti kabüinden olup ihbar anlamında emirdir.

Emir üslubunda olması, adem-i kabulde her ikisinin de eşit olduğunu kuvvetlice ifâde etmek içindir.

Bu âyet, Cedd b. Kays'ın:

"- Beni sefere götürme de, malımla sana yardım edeyim!" sözüne cevaptır.

... Onların in faklarının kabul edilmemesi, mallarının alınmayacağı anlamına olduğu gibi, ondan dolayı sevap almayacakları anlamına da olabilir.

Sizin nifakınızın kabul edilmemesinin sebebi, azgın ve serkeş bir güruh olmanızdandır.

54
"Yaptıkları infakın kabul edilmesine engel olan şudur :Onlar Allah ve Resulünü inkâr ederler, namaza ancak üşenerek gelirler ve istemiye istemiye infak ederler."

Münafıkların harcamalarının kabul edilmemesi, onların küfürleri, namazı, ancak ağır bir yük gibi üşenerek kılmaları, istemeye istemeye vermeleridir.

Çünkü onlar, namaz ve İnfaktan dolayı sevap beklemezler ve onların terkinden dolayı da azaptan korkmazlar.

55
"(Resûlüm), onların çocukları ve malları sende gıbta uyandırmasın. Çünkü Allah, onları, bunlarla dünya hayatında azaba uğratmayı ve canlarının kâfir olarak çıkmasını diliyor."

Resûlüm., artık o muamelenin kendilerine de yapılmasından korkuyorlar; bunun için de takıyye olarak Müslüman olduklarını açıklıyorlar ve bunu yalan yeminlerle de teyide çalışiyorlar.

56
"Onlar, gerçekten sizden olduklarına Allah'a yemin de ederler. Oysa sizden değildirler. Fakat onlar, korkudan ödleri patlayan bir topluluktur."

57
"Eğer onlar sığınacak bir yer, yahut barınacak mağaralar veyahut girecek bir tünel bulsalar, oraya doğru koşarlardı."

Bu âyetler münafıkların, Müslümanlardan olmadığını, böyle görünmeye çalışmalarının mecburî bir takıyyeden ileri geldiğini açıklar. Öyle ki onlar bir dağ başı yahut bir kale yahut bir ada veyahut bir tünel gibi sığınacak muhkem bir mekân, bulsalardı, mutlaka koşarak oraya yönelirlerdi.

Bu ifâde, münafıkların son derece inatçı ve azgın olduklarını belirtir.

58

"(Resûlüm), onlardan kimileri de sadakaların dağıtımı konusunda seni çekiştirirler. Ama eğer ondan kendilerine verilmişse razı olurlar. Eğer ondan verilmemişse o zaman hemen kızarlar."

"- Resûlüm, münafıklardan kimileri de, sadakaların dağıtımı konusunda seni gizlice ayıplıyorlar. Fakat onların bu ayıplamaları tamamen haksızdır ve sırf onların dünyalık hırsından kaynaklanmaktadır. Nitekim sadakalardan kendilerine istedikleri miktar verilirse, o taksimata razı olurlar ve onu överler; onlara o miktar verilmezse, o zaman da hemen kızıverirler."

Bir görüşe göre, bu âyet, münâfik Ebû Cevvaz hakkında nazil olmuştur.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) sadaka taksimi konusunda adı geçen şöyle demişti:

"- Adamınıza (Resûlüllah'a) balan; sadakalarınızı koyun çobanlarına dağıtıyor ve adalet uyguladığını iddia ediyor."

Diğer bir görüşe göre bu âyet, Havaric reisi İbni Zi'l- Hu vay sır namı ile bilinen Hurkus b. Züheyr el-Temimî hakkınd nazil olmuştur. Şöyle ki:

Resûlüllah -âs. Huneyn savaşının ganimetlerini taksim ederken, Mekkelilerin kalblerini kazanmak için onlara bol ganimet dağıttı. Bunun üzerine adı geçen:

"-Ya Resûlallah! Adaletli davran!" dedi.

O zaman Peygamber :

"- Sana yazıklar olsun! Ben de adalet uygulamazsam, kim uygular?" buyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) ganimet verdiği bu kimseler, müellefe-i kulûb, kalbleri İslâm'a ısmdırılanlar, yeni Müslüman olanlar idi.

Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

59
"Eğer onlar, Allah ve Resulünün kendilerine verdiğine razı olup da şöyle deselerdi:

"- Allah bize yeter; Allah fadlından yakında bize de verir, Resulü de. Biz gerçekten Allah'a rağbet edenleriz."

Eğer onlar, Resülullah'ın sadakalardan kendilerine verdiği az da olsa, gönül hoşluğu ile razı olsalardı ve:

"- Allah'ın bize olan lûtfu yeter; bundan sonra da Allah (celle celâlühü) ve Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem) lütfeder, umduğumuz kadar bize de verirler. Biz ancak Allah'ın (celle celâlühü) lütfuna talibiz" deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

Sadakaları dağıtan Resûlüllah olduğu halde Allah'ın da zikredilmesi, hem tazim, hem de Resülullah'ın icraatının Allah'ın emriyle olduğuna dikkat çekmek içindir.

60
"Sadakalar (zekât); fakirler, yoksullar, sadaka toplamakla görevli memurlar, kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar içindir.

Allah tarafından böyle farz kılındı. Allah, her şeyi hakkıyla biien (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)dir.

A- "Sadakalar (zekât); fakirler (el-fukara), yoksullar (el-mesâkin), sadaka toplamakla görevli memurlar (el-â'milîn), kalbleri İslâm'a ısndırılacak olanlar (müellefetü'l-kulûb), köleler (e'r- rikaab), borçlular (el-ğârimîn), Allah yolundakiler (fi sebîli-llâh), yolda kalmışlar (ibni's-sebîl) içindir."

Burada, sadakaların aid olduğu sınıflar beyân edilmek suretiyle, Resûlüllah'ın yaptığı taksimatın hakkaniyeti tesbit ve haksız söylenen sözler reddediliyor. Onların fasit iddialara dayanan boş umutları da söndürülüyor. Çünkü onların bu sadakalarda hakları olmadığı belirtiliyor.

Nevileri muhtelif olan sadakalar, bu sekiz sınıfa mahsusutur. Bunlardan başkasına verilemez. O halde sadakalarla alâkası olmayanlara ne oluyor da, dedikodu ediyorlar? Onların sadakalar ve taksimatçisi hakkında böyle konuşmaya hakları yoktur.

Fakir, biraz malı olan;

Miskin, hiç malı olmayan kimsedir.

İmam Ebû Hanîfe'den rivâyet edilen budur. Fakir ve miskinin tarifi hakkında bunun aksi de söylenmiştir. Her iki görüşün de delilleri vardır.

A'miller veya sadaka malı toplamakla görevli memurlar, isminden de anlaşıldığı gibi bu amaçla ülkenin değişik yerlerine gönderilen ve kendilerine belli bir miktar ödenen kimselerdir.

Müellefetü'l kulûb ya da gönülleri İslâm'a ısındırılanların da sınıfları vardır. Şöyle ki:

a- Bir sınıf, Resûlüllah'ın gönüllerini kazanmak amacıyla sadakalardan pay verdiği Arap eşrafıdır.

b- Bir sınıf, Uyeyne b. Hısın, Akra b. Habis ve Abbas b. Mirdas gibi. Müslüman olmakla beraber niyetleri henüz zayıf olan kimselerdir.

c- Bir sınıf, kendilerine sadakalardan pay verildiği takdirde benzerlerinin de Müslüman olması umulan kimselerdir.

d- Nihayet bir sınıf da kâfirlere ve zekât vermeyenlere karşı savaşmaları için gönülleri kazanılmak istenenlerdir.

İşte Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunların kalblerini islâm'a ısındırmak için kendilerine sadakalardan pay vermiştir.

Her halde Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) birinci sınıfa kendi halis malı olan humusun humusunden (kendisine ayrılan beşte birin beşte birinden) verirdi.

Sonraları bütün bu sınıfların payları icmâ ile saakıt olmuştur. Çünkü bundan maksat, Müslümanların nüfusunu çoğaltmaktı. Ama Allah (celle celâlühü) İslâm'ı gaalip ve kelimesini hâkim kılınca, buna gerek kalmadı.

Rekabe (çoğulu: rikaab), köle demektir. Sadakaların harcandığı yerlerden biri de, kölelerin âzâd edilmesi veya hürriyetlerine kavuşturuknasıdır. Kendileriyle mükâtebe (belli bir ücret karşılığında âzâd edilme) akdi yapılmış olan kölelere, borçlarını ödemeleri için sadaka mallarından yardım edilirdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sadaka kölelerin âzâd edilmesi için değil fakat esirlerin fidyelerinin ödenmesine ilişkin olandır.

Başka bir görüşe göre ise bu, sadaka mallarıyla köle satın alıp âzâd etmek amacına yöneliktir.

Garım (çoğulu: ğârımîn) borçlu demektir. Bunlar, günah olmayan şeyleri karşılamak maksadıyla kendi nefisleri için borçlanan fakat borçlarından fazla nisaba mâlik olmayan kimselerdir.

İmam Şafiî'ye göre iki kabile arasındaki fitneyi söndürüp aralarını bulmak için borçlanmış kimseler de- zengin bile osalar- bu sınıfa dahildir.

Fî sebîli-llâh, Allah yolunda cihad ve ibadet edenler, fakır gaziler (mücahıdler) ve mallarıyla irtibatları kesilmiş olan hacılardır.

İbni's-sebîl, yol oğlu veya yolda kalmış olan da, mallarıyla irtibatı kesilmiş olan yolcudur.

İşte zekâtın verildiği sınıflar bunlardır. Zekât mükellefi, zekâtını bunların hepsine verebildiği gibi, bunlardan yalnız bir sınıfa da verebilir.

Ömer, İbn Abbâs ve Huzeyfe'den (radıyallahü anh) rivâyet olunan görüş budur.

İmam Şafiî'ye (radıyallahü anh) göre ise, anılan sınıflardan ancak, üçüne verilirse caiz olur.

B- "Allah tarafından böyle farz kilidi. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

Sadakalar, Allah tarafından bütün bunlar için farz kılınmıştır. Allah (celle celâlühü), insanların bütün hallerini ve istihkak mertebelerini hakkıyla bilir ve O, hakları sahiplerine vermek dahil, hikmetinin gereği olan güzel şeyleri yapar.

61
"İçlerinde öyleleri var ki Nebî'yi incitirler ve şöyle derler: "- O, her sözü dinleyen bir kulaktır!"

(Resûlüm) de ki:

"- O, sizin için bir hayır kulağıdır. O, Allah'a inanır, mü'minlere de inanır ve sizden iman edenler için bir rahmettir."

A- "İçlerinde öyleleri var ki Nebî'yi incitirler ve şöyle derler:

"- O, her sözü dinleyen bir kulaktır!"

Bu âyet, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında yakışıksız şeyler söyleyen bir grup münafık hakkında nazil olmuştur. Münafıklardan kimileri şöyle söylemişlerdi:

"- Bunu yapmayın: zira korkarız ki bu sözleriniz ona ulaşır da, o da bizim hakkımızdan gelir!

Münafıklardan Celasun b. Süveyd de demişti ki:

"-Biz istediğimizi söyleriz; sonra ona gider söylediklerimizi inkâr ve bunun için yemin de ederiz; o da söylediklerimize inanır. Çünkü Muhammed, hep dinleyen bir kulaktır."

İşte âyetteki "O, her şeyi dinleyen bir kulaktır!" ifadesinin mânâsı budur. Yani o,

-düşünmeden,

-kabule şayan olanla olmayanı birbirinden ayırmadan söylenen her sözü dinleyen biridir.

Münâfıkların, bu sözü söylemelerinin sebebi, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)'in, hoşgörüsü ve âlicenaplığından dolayı, onların yaptıkları kötülükleri yüzlerine vurmaması ve onların iç yüzlerini açıklamaması idi.

İşte bundan dolayı onlar, bunu Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)'in saflığına yormuşlar ve o sözleri sarfetmişlerdi.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"-O, sizin için bir hayır kulağıdır. O, Allah'a inanır, mü'minlere de inanır ve sizden iman edenler için bir rahmettir."

Evet, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem),

-dinleyen bir kulaktır,

-ama dinlenmesi ve kabulü gerekli hayır ve hak için bir kulaktır, başka şeyler için değil.

O, Allah'ı (celle celâlühü) tasdik eder. Çünkü bunun kesin delilleri vardır. Ve bu, bütün âlemler için hayır olduğu gibi, muhataplar için de hayırdır.

O, mü'minleri de tasdik eder. Çünkü o, onların ihlâsını bilir.

O, zâhiren iman edenler için de bir rahmettir. Çünkü o, onların bu imanlarını da kabul eder. Ama bu, onların nifakını tasdik demek değildir. Fakat onlara karşı hoşgörü ve merhamet göstermektir.

İşte o, bütün bunlardan dolayı münâfıkların sırlarını açığa vurmaz.

C- "Allah'ın Resûlünü incitenler var ya; can yakıcı azab işte onlar içindir."

Bu, ceza va'di olara, doğruda doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından sevkedilen, makablinden bağımsız bir cümledir.

O kimseler ki, kendilerine nakledilen bu sözlerle Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) incitirler, işte cür'et ettikleri bu sözler sebebiyle, elem verici bir azaba uğrayacaklardır.

Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) risalet unvanıyla ism-i celile izafe edilerek "Resûlüllah" şeklinde zikredilmesi,

-hem tâzim

-hem de Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) eziyetin sonucu itibâriyle Allah'a (celle celâlühü) eziyet ve ilâhî gazabı mûcib olduğuna dikkat çekmek içindir.

62
"Siz râzı olasınız diye, sizin için Allah'a yemin ederler, Allah ve Resûlünü râzı etmeleri elbette daha doğrudur. Eğer bunlar gerçekten mü'minler ise..."

Bu hitap, özellikle mü'minler içindir. Münafıklar, mü'minlerin aleyhinde konuşuyorlardı; sonra da gelip özür diliyorlardı ve özürlerinin mü'minlerce kabul edilmesi ve onlardan hoşnut olmaları için, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) üzen o sözleri söylemediklerine dair yemin de ediyorlardı.

Münafıkların cihaddan geri kalmaları, bu özre dahil değildir.

Münafıkların özür dilemekten asıl amaçları,

- Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) razı etmek olduğu,

- Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da özürlerini kabul ettiği halde,

amacın mü'minleri hoşnud etmek şeklinde gösterilmesi, şu gerçeği vurgulamak içindir:

Onların beyân ettikleri özürler, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) rızâsına vesile olmaktan uzaktır.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) onları yalanlamaması ise, yaptıklarına razı olduğu için değil, fakat onlara hoşgörü göstermek ve kusurlarını örtmek içindir. Nitekim,

"Allah ve Resulünü razı etmeleri daha doğru (ehak)dur. Eğer bunlar gerçekten mü'minler ise..."

cümleleri buna işaret eder. Allahu ile Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) rızâsı ancak, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaat etmek, ve ona hem yüzüne karşı hem gıyabında saygı göstermekle gerçekleşir.

Münafıkların ettikleri yalan yeminler ise, bilgileri ancak hakkın apaçık gelişine ve bâtılın yok oluşuna münhasır bulunan mü'minleri hoşnut edebilir.

63
"Onlar kim, Allah ve Resulüne hile ve hud'a yapmaya kalkışırsa onun yerinin sürekli olarak kalacağı cehennem ateşi olduğunu bilmezler mi? İşte büyük rezillik budur."

Bu istiflıam, o münafıkların, akıbetini bildikleri halde o büyük cürme yönelmelerinden dolayı kendileri için bir tevbih (kınama) mahiyetindedir.

Onlar, Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) dinledikleri çeşitli büyük hâdiselerden ve uyanlardan hiç idrak etmediler mi ki kim Allah'a (celle celâlühü) ve Resûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı getirse sonu iyi değildir?

Onların nifakları sonucu maruz kalacakları azap, aynı zamanda kendileri için büyük bir rüsvaylıktır; zira şahitlerin huzurunda rezil rüsva olacaklardır.

Bu son cümle, makabli için bir zeyl mahiyetindedir.

64
"Münafıklar kalblerinde olanları kendilerine haber verecek bir sûrenin inmesinden çekinirler. (Resûlüm) de ki:

"- Siz alay (istihza) edin! Allah, hiç şüphesiz o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."

A- "Münafıklar kalblerinde olanları kendilerine haber verecek bir sûrenin inmesinden çekinirler."

Münafıklar, kendi aralarında izhar ettikleri küfür ve nifak şöyle dursun, kalplerinde olan gizli sırları bile kendilerine haber verecek bir sûrenin mü'minlere indirilmesinden çekinirler.

Münafıkların kalblerinde gizlediklerinin kendilerine bildirilmesinden maksad şu iki anlamda olabilir:

Bu konuda inecek âyetler, onların gizledikleri sırlarını insanlar arasında yayacak; kendileri de, insanlar arasında yayılmış olan bu sırları başkalarının ağzından dinleyeceklerdir. Böylece sanki o âyetler, kendi sırlarını kendilerine haber vermiş olacaktır.

Bu konuda inecek sûre, onların sırlarını ziyadesiyle kapsayacak, sanki bu sûre, onların kendilerinin bile bilmediği gizli hallerini ve çirkinliklerini teşhir edecektir.

Başka bir görüşe göre ise, "tünebbiü-hüm" fiilinin "hüm" zamiri, mü'minlerin yerini tutar. Bu takdirde anlara:

"Onlar, münafıklar, kalblerinde olanı mü'minlere haber verecek., sır perdelerini kaldıracak bir sûrenin mü'minlere indirilmesinden çekinirler." şektinde olur.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Sız alay (istihza edin)! Allah, hiç şüphesiz o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."

Ebû Müslim diyor ki:

"- Münafıkların çekinmeleri istihza yoluyla idi. Nitekim onlar, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) bir öğüdünü ve bunun vahiy olduğunu dinledikleri zaman, onu yalanlıyor ve kendisiyle alay ediyorlardı. İste ondan dolayı böyle denilmiştir."

Bu ilâhî emir tehdit içindir. Anlamı şöyle ifâde edilebilir: "Siz, alay etmeye devam edin; ama Allah (celle celâlühü), çekindiğiniz o sûreyi indirecektir; kalplerinizdeki sırları ortaya dökecektir; insanların huzurunda sizi rezil- rüsvay edecektir.

Buradaki tekit (inne), onların inkârını reddetmek içindir. Onların bu çekinmeleri, hakikat yoluyla değil fakat alay yoluyladır.

65
"Ve eğer kendilerine sorarsan muhakkak şöyle diyeceklerdir: "- Biz laflıyor, eğleniyorduk!"

(Resûlüm) de ki:

"- Allah ile, O'nun âyetleri ve Resulü ile mi eğleniyor sunuz?"

A- "Ve eğer kendilerine sorarsan muhakkak şöyle diyeceklerdir:

"- Biz laflıyor, eğleniyorduk!"

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebük seferinde yol alırken önünde münafıklardan bir grup süvari bulunuyordu ve bunlar, Kur’ân ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay ederek:

"- Şu adama bakın! Şam kalelerini ve saraylarını fethetmek istiyor. Heyhat, nerede!" diyorlardı.

Burada adı geçen Ebû Müslim, Mutezile mektebine mensub bir müfessırdır. Asıl adı Muhammed b. Ali b. Mehrized b. Bahr'dır. "Câmiü't-Te'vîl Ve Muhkemi t-Tenzîl" adk on dört ciltlik bir Tefsiri vardır. 1065 yılında vefat etmiştir.

O anda Allah (celle celâlühü), Resulünü onların söylediklerine mutalli kıldı.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de hemen:

"- Su süvari grubunu durdurun!" diye emir verdi. Sonra onların yanına gidip kendilerine:

"- Siz aranızda şunları, şunları konuştunuz!" buyurdu.

Onlar ise dediler ki:

"- Ey Allah'ın Peygamberi ! Vallahi, biz, ne senin hakkında, ne de senin Ashabın hakkında bir şey konuşmadık; fakat biz, yolu kısaltmak, kolay yol almak için kervancıların yaptıkları gibi lafa dalmış eğleniyorduk . "

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah ile, O'nun âyetleri ve Resulü ile mi eğleniyor sunuz?"

Resûlüm! Sen onların özürlerine aldırmayarak, cinayetlerini teşhir ederek, onları istihzalarını itiraf etmiş gibi kabul ederek, kendilerini hatalarından ötürü tevbih ederek de ki:

66

"İtizar (özür beyân) etmeyin. Siz imanınızdan sonra küfre saptınız. İçinizden bir kısmını affetmiş olsak bile bir kısmını azaba uğratacağız. Çünkü onlar mücrimlerdir."

"- Siz hiç özür beyân etmeyin. Bunun yalan olduğu malûm ve bâtıl olduğu açıktır. Siz imanınızı açıkladıktan sonra Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) incitmek ve eleştirmekle küfrünüzü açığa vurdunuz. Biz, tevbelerinden, ihlaslarından veya eza ve istihzadan sakınmalarından dolayı sizden bir topluluğu bağışlasak bile, sizden diğer bir güruhu, tevbe etmeyip cürümlerinde ısrar etmelerinden veya eza ve istihzaya bilfiil bulaşmış olmalarından dolayı azap edeceğiz."

Muhammed b. İshak diyor ki:

"Bağışlanan bir tek kişidir. O da, Yahya b. Humeyr el Eşceî'dir. Bu âyet nazil olunca, bu zât, nifakından tevbe etti ve dedi ki:

"- Allah'ım! Tüyleri ürperten ve gönülleri parçalayan bu âyet, hep benim kulağımda çınlıyor.

Allah'ım! Benim ölümümü, Senin yolunda gerçekleştir!

Öyle bir ölüm olsun ki, hiç kimse, ben onun cenazesini yıkadım; onu kefenledim; onu defnettim! diyemcsin! "

Sonra bu zât Yemame savaşında şehit oldu ve ondan başka herkesin şehit düştüğü yer bilindi."

67
"Münafık erkekler ve münafık kadınlar, birbirlerindendir. Onlar münkeri (kötülüğü) emreder, ma'rûfu (iyiliği) nehyederler. Ellerini sıkarlar. Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Gerçekten münafıklar fâsık (yoldan çikmış)ların ta kendileridir."

A- "Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir."

Burada kadınların da zikredilmesi, onların daha fazla küfür ve nifaka battıklarını bildirmek içindir.

Onların birbirlerinden oknası, nifakta ve imandan uzaklıkta birbirlerine benzemeleridir. Tıpkı bir tek şeyin parçaları gibi.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan maksad, mü'min olmadıklarını, Müslümanlardan olduklarına dair ettikleri yeminlerde yalanlancı olduklarını bildirmek içindir. Nitekim, " Oysa onlar sizden değildir." buyrulur.

B- "Onlar münkeri (kötülüğü) emreder, ma'rûfu (iyiliği) nehyederler. Ellerini sıkarlar."

Münafıklar, küfür ve günahları emrederler ve iman ile itaatten alıkoyarlar ve ellerini hayır işlerinden ve Allaha yolunda harcamaktan çekerler.

C- "Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu."

Münafiklar, Allah'ı (celle celâlühü) anmakta gaflet ettiler. Allah (celle celâlühü) da, onları rahmetinden ve lûtfundan mahrum bırakıp kendilerini perişan eyledi.

Bu cümlede Allah (celle celâlühü) hakkında "nesiye / unuttu" fiilinin kullanılması, teşbih sanatı içindir. (Yani onlar hakkında unutma ifâdesi kullanılınca, ifâde benzerliği olsun diye Allahü teâlâ hakkında da aynı şey kullanılmıştır.)

Ç- "Gerçekten münafıklar fâsık (yoldan çıkmış) ların ta kendileridir."

Münafıklar, temerrüt, itaatten çıkma, her hayırdan sıyrılma gibi vasıfların hepsine sâhib bulunuyorlar.

68

"Allah, münafık erkeklerle münafık kadınlara ve kâfirlere içinde sürekli kalacakları cehennem ateşi va'detti. O, onlara yeter. Ve Allah, onlara lâ'net etti. Sürekli azab onlar içindir."

Allah (celle celâlühü) küfrünü gizleyen münafıklara ve küfrünü açığa vuran kâfirlere bu azabı va'detmiştir.

"O, onlara yeter" ifâdesi, bu ebedî cehennem azabının ne kadar büyük olduğuna delildir,

Allah'ın (celle celâlühü) onlara lanet etmesi, onları rahmetinden uzaklaştırması ve kendilerini perişan etmesi demektir.

Sürekli azab, ya cehennem azabından başka bir azaptır; ya da dünyada kendilerinden ayrılmayan, yakalarını hiç bırakmayan bir azabtır ki, her zaman maruz bulundukları nifak belasıdır. Onlar, sırlarının açığa çıkmasından, rezil-rüsvay olmaktan ve kendilerine bir azabın inmesinden bir an bile emin olamazlar.

69
"Sizden öncekiler gibisiniz. (Ancak) onlar sizden kuvvetçe daha zorlu (eşed), mal ve evlâdca daha çok (ekser) idiler. Nasibleri kadar faydalandılar. Siz de nasibleriniz kadar faydalandınız . Sizden öncekilerin nasibleri kadar faydalandıkları gibi. Onların dahp gittikleri gibi siz de dalıp gittiniz. İşte onların amelleri dünya ve âhıiret boşa gitmiştir. Dünya ve âhıirette kayba uğrayan (hâsir)lar işte onlardır."

Burada eski kâfirlerin, geçici arzular ve değersiz nazlardan faydalanmak ve bundan dolayı gerçek akıibet ve lezzetleri görememekle zemmedilmeleri, muhatapların da, onlara benzedikleri ve onların yolundan gittikleri içindir. Bu bakımdan onlar da zemme müstahaktır.

Bu kötü vasıfları taşıyan eski kâfirlerle münafıkların, imanda beraber olmaları halinde yaptıkları iyi ameller, dünyada da, ahirette de, tamamen zayi olmuş, boşa gitmiştir. Onların hiçbir olumlu getirişi yoktur. Çünkü,

" Kim, yalnız dünya hayatını ve zinetini istiyor idiyse, işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğraülmazlar." âyetinde belirtildiği üzere onların amellerine terettüb eden sağlık ve refah gibi şeyler, mükâfat ve lütuf olarak değil, fakat istdirac (onları tedricî olarak azaba yaklaştırmak, azaplarını daha artürmak) içindir.

Yani İyi amelleri dünayada da, ahirette de boşa gidenler, her iki cihanda da tam manâsıyla hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Onların bütün sermayeleri, kendi zararlarına olan işlerde tükenmiştir ve kendilerine hiçbir fayda sağlamamıştır.

70
"Onlara kendilerinden önceki Nûh kavminin, Âd'ın, Semûd'un, İbrâhîm kavminin, Medyen ashabının ve mü'tefikâtın haberleri gelmedi mi? Onların hepsine de Peygamberleri beyyine (mucize)lerle gelmişlerdi, Allah, onlara zulmeder değildi fakat onlar kendilerine zulmettiler."

A- "Onlara kendilerinden önceki Nûh kavminin, Âd'ın, Semûd'un, İbrâhîm kavminin, Medyen ashabının ve mü'tefikâtın haberleri gelmedi mi?"

Münafıklara bu kavimlerin başlarına gelen büyük hâdiselerin haberleri ulaşmadı mı?

Medyen halkı, Şuayb'ın (aleyhisselâm) kavmidir.

Mü'tefıkât, altı üstüne gelmiş şehirler demektir. Bunlar, Lût kavminin oturduğu şehirlerdir.

Başka bir görüşe göre altüst olmuş şehirler, bu Peygamberleri yalanlayanların şehirleridir ve bu şehirlerin altüst olmaları da hallerinin hayırdan şerre dönmesidir.

B- "Onların hepsine de Peygamberleri beyyine (mûcize)lerle gelmişlerdi. Allah, onlara zulmeder değildi fakat onlar kendilerine zulmettiler."

Söz konusu kavimlerin Peygamberleri onlara mucizeler getirmişlerdi. Onlar ise, Peygamberlerini yalanladılar. Bunun üzerine Allahü teâlâ da, kendilerini helâk etti. Binaenaleyh Allah (celle celâlühü) onlara zulmeder olmadı.

Burada Allah'ın (celle celâlühü) onlara zulmetmediğini ifâde edilmesi, Cenab-ı Kibriya'yı zulümden tamamen tenzih etmek içindir.

Allah'ın (celle celâlühü) onlara zulmetmiş olması asla düşünülemez; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

" zulmetti" fiilinin hem geçmiş, hem de gelecek kipi ile kullanılmış olması, onların zulümlerinin sürekli olduğunu göstermek içindir. Nitekim onlar durmadan küfür ve tekzib ile, kendi nefislerini ilâhî azaba maruz kılıyorlardı. Bu konu ile ilgili geniş izahat Yûnus: 44. âyetin tefsirinde gelecektir.

71
"Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır

. Çünkü onlar ma'rûf (iyilik) ile emreder münker (kötülük)den nehyederler. Namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte Allah onlara merhamet edecektir. Şüphesiz Allah, her şeye üstün ve gaalib (A'zîz)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (îlakîm)dir."

Bundan önce kâfirlerin, dünyada ve âhirette durumlarının kötülüğü beyân edilmişti. Şimdi burada mü'minlerin hallerinin her iki cihanda güzelliği anlatılıyor.

Mü'minler, dinî akrabalık yoluyla birbirlerinin velileridir. Bu da, aralarında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlar.

Mü'minler, her türlü iyiliği emreder ve her türlü serden de alıkoyarlar; kâfirlerin, Allah'ı (celle celâlühü) unutmalarına karşı, her zaman Allah'ı (celle celâlühü) anarlar; kâfirlerin cimrilik yapmalarına karşı zekâtlarını verirler; kâfirlerin itaatsizliklerine karşı, Allah'a (celle celâlühü) ve Resulü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) itaat ederler.

İste o mü'min erkek ve kadınları Allah (celle celâlühü) destekler, muzaffer kılar ve : erlerine rahmetini yağdırır.

Âyetin son cümlesi ilâhî va'din sebebi mahiyetindedir. Çünkü. Allah (celle celâlühü) dostlarını galib getirmeye, düşmanlarını da kahretmeye muktedirdir. O, bütün hükümlerini hikmet temek üzerine bina eder. Bu ilâhî hikmet de, hakları müstahaklarına, yani nimeti itaat ehline ve cezayı da günah ehline ulaştırmayı gerektirir.

Bu, mü'minler için sarahaten mükâfat, münafıklar için de zımnen ceza va'didir. Tıpkı,

" Allah da onları unuttu." kelâmında olduğu gibi.

72
"Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara altlarından ırmaklar akan cennetler va'detti. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır. Ayni zamanda Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detti. Allah'ın rızâsı (hoşnudluğu) ise hepsinden büyüktür. İşte o, en büyük kurtuluştur."

A- "Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara altlarından ırmaklar akan cennetler va'detti. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır. Aynı zamanda Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detti."

Allah (celle celâlühü), burada mü'minler hakkında dünyevî rahmetinin memelerini açıklıyor.

Allahü teâlâ, mü'minlere, fazilet mertebelerindeki keyfiyet ve kemiyet farklılıkları bakı kalmak üzere, içinde temelli kalacakları altından ırmaklar akan cennetler va'detti. Mü'minlerin hepsi mutlaka buna nail olacaklardır.

Mü'minlerden has ve kâmil olanlara da, cennetlerin en güzeli ve üstünü olan Adn cennetinde güzel meskenler vardır.

Hadiste zikredildiğine göre, Adn cennetinin bu sarayları inciden, zebercetten ve kırmızı yakuttandır.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Adn cenneti öyle bir yurttur ki, onun benzerini hiçbir göz görmemiş ve hiçbir insan kalbi tasavvur etmemiştir. Oraya ancak üç sınıf girer:

Peygamberler, siddiykler, şehidler.

Allahü teâlâ, bu cennete,

"- Ne mutlu sana girene!" der.

İbni Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"- Cennette bir çeşit saray var ki, ona Adn denir. Etrafında burçlar, bahçeler ve çimenlikler vardır. Beş bin kapısı; her kapısında da beş bin huri vardır. Oraya ancak Peygamberler, sıddıykler ve şehîdler girer."

İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet olunduğuna göre:

"- Adn, cennetin ortası ve göbeğidir."

Bu görüşe göre Adn, özel isimdir.

Bir görüşe göre ise, Adn kelimesinden lügat mânâsı kastedilmektedir ki, bir yerde ikamet ve ebedî kalmak demektir.

Bu görüşe göre, bunun ayrıca zikredilmesi, cenneti dağişik vasıflarıyla anlatmak içindir.

Cennet, önce insanlarca bilinen en şerefli bir mekân veya altından ırmaklar akan bahçeler; sonra keder ve şaibelerden tamamen uzak, nefislerin çektiği, gözlerin bakmaktan usanmadığı, her nimeti sunan bir mekân; daha sonra yüceler yücesi bir mekânın civarında, fânilik ve değişiklikten uzak bir ikamet ve sebat yurdu olarak tavsif edilmiştir.

Amaç, insanların ona meyletmelerini sağlamaktır.

B- "Allah'ın rızâsı (hoşnudluğu) ise hepsinden büyüktür."

Allah'ın az bir rızâsı, hepsinden büyüktür. Çünkü her türlü hayır ve saadete ermek, her çeşit şeref ve ululuğa nail olmak, ilâhî rızâya bağlıdır.

İlâhî rızâ pek aziz olduğu halde va'dler menzumesine dahil edilmemiştir. Çünkü ilâhî rızâ, her va'din zımnında vardır ve her iki cihanda devam eder.

Rivâyete göre, Allahü teâlâ, cennet ehline:

"- Hel radzıî-tüm / Razı oldunuz mu?" diye soracak.

Onlar da:

"Biz nasıl razı olmayahm ki, mahlûkatından hiç kimseye vermediğini bize verdin?" diyecekler.

O zaman Allah (celle celâlühü):

"Ben, size bundan daha üstününü vereceğim!" buyuracak.

Onlar da soracaklar:

"Ya Rabbi! Bundan daha üstün ne olabilir?"

Allah (celle celâlühü) :

"Ben size rızâmı helâl kılıyorum (bahşediyorum); artık ebediyen size gazab etmeyeceğim!" 23 buyuracak.

23 Bu hadis Ebû Said Hudrî'den (radıyallahü anh) rivâyet edilmiştir (Sahih-i Müslim Tercemesi Ve Şerhi: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980, Kıtâbu 1-Cenne, Cilt:! 1, Sayfa: 236, Hadis No: 9 Sünen-ı Tirmizî Tercemesi: Osman Zeki Mollamehmedoğlu, Yunus Emre Yayınlan, İstanbul, Cennetin Sıfatı Babları, Cilt: 4, Sayfa: 327, Hadis No: 2680)

C- "işte o, en büyük kurtuluştur."

İnsanların saadet saydıkları dünyevî zevkler değil, gerçek saadet ancak budur. Dünyevî zevkler, sona ermeye ve değişmeye mahkûmdur, üzüntü ve kederlerle karışıktır. Onlar değerce âhiretin en küçük nimetine göre sivrisinek kanadı kadar bile değildir.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"- Eğer Allah katinda dünyanın sivrisinek kanadı kadar bir değeri olsaydı, Allah, kâfire dünyadan bir yudum su içirmezdi"

Şâir ne güzel söylemiş:

"Vallahi, eğer bütün bu dünya bize kalsaydı, Onun nimetleri de son derece mebzul olsaydı,

Yine de dünya için zillete düşmek hür bir insana yaraşmazdı. Kaldı ki dünya, yarın yok olup gidecek bir metadır."

73
"Ey Nebî, kâfirlerle ve münafıklarla savaş! Onlara karşı sert ve haşin ol. Onların me'vaları (sığınacak yerleri) cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir."

"Ey Peygamber!

Açıktan küfrünü ilân edenlere karşı kılıçla, münafıklara karşı da hüccet ve had cezalarını uygulamakla cihad et.

Onlara müsamaha gösterme; merhamet etme! Tabiînden Ata diyor ki:

"Bu âyet, bu konularda her türlü affı ve müsamahayı neshetmiş, ortadan kaldırmıştır."

74
"(Resûlüm), onlar o sözleri söylemediklerine yemin ederler.

Andolsun ki onlar o küfür kelimesini söylediler ve İslâm'ı kabulden sonra kâfir oldular. Başaramadıkları bir şeye teşebbüs ettiler. Oysa intikam almaları için Allah ve Resulünün fadlından kendilerini zenginleştir (iğna et)mesinden başka bir sebeb yoktu. Eğer tevbe ederlerse bu, kendileri için hayırlı olur. Eğer yüz çevirirlerse Allah, onları hem dünyada hem âhirette can yakıcı bir azab ile cezalandıracaktır. Onlar için yeryüzünde ne bir veli ne de bir yardımcı yoktur."

A- "(Resûlüm) onlar, o sözleri söylemediklerine yemin ederler."

Rivâyete göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebük gazasında iki ay seferde kaldı. Bu sırada Kur'ân âyetleri iniyor ve sefere katılmayan münafıkları ayıplıyordu. Ordu içinde bulunan münafıklar da bunları işitiyorlardı. İşte o münafıklardan Cülâs b. Süveyd:

"- Eğer Muhammed'în, bu sefere katılmamış olan ulularımız ve eşrafımız için söyledikleri doğru ise, o takdirde biz, eşeklerden de daha kötüyüz!" dedi.

Ensar'dan Amir b. Kays de, Culâs'a şöyle mukabele etti:

"- Evet (Ecel), vallahi, Muhammed hiç şüphesiz doğrudur ve sen, eşekten daha kötüsün!"

Bu olup bitenler, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ulaşınca, Cülâs, huzura getirildi Ama o, bunu söylemediğine dair Allah'a (celle celâlühü) yemin etti.

Amir b. Kays el-Ensârî (radıyallahü anh) de ehni kaldırıp şöyle duâ etti:

"- Allah'ım! Kuluna ve Peygamberine, doğru söyleyenin tasdikini ve yalan söyleyenin tekzibini bildiren âyet indir!"

İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.

Bu sözleri yalnız Cülâs adındaki münafık söylediği halde fiilin çoğul kipi ile vârid olması onun yanındaki diğer münafıkların da, buna rızâ gösterdikleri, onların da zımnen o sözleri söylemiş gibi kabul edildikleri içindir.

B- "Andolsun ki onlar o küfür kelimesini, söylediler ve İslâm'ı kabulden sonra kâfir oldular. Başaramadıkları bir şeye teşebbüs ettiler."

Küfür kelimesinden maksat, onların yukarıda anlatılan sözleridir.

Teşebbüs ettikleri şey de, Resûlüllah için tasarladıkları suikasttır. Şöyle ki:

Münafıklardan onbeşi, gece vakti Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) dağ geçidinden geçerken, bineğinden yuvarlamayı tasarlamışlardı.

Ammar b. Yasir Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) bineğinin yularından çekiyor ve Huzeyfe b. el-Yemanî (radıyallahü anh) de, hayvanı arkadan sürüyordu, işte bu sırada Huzeyfe (radıyallahü anh), karanlıkta ayak sesleri ve silah şakırtıları işitti. Geri dönüp baktığında yüzlerini örtmüş bir grup insan gördü.

Huzeyfe:

"- Ey Allah'ın düşmanları! Ben şimdi size gösterirkn!" diye haykırdı. Adamlar kaçtılar.

Diğer bir görüşe göre onlar, Cülâs'a karşılık veren Amir'i öldürmeyi tasarlayan münafıklardı.

Bir diğer rivâyete göre ise, bunlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) razı olmadığı halde, Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ü kral (melik) yapmak isteyen münafıklardı.

C- "Oysa intikam almaları için Allah ve Resulünün fadlından kendilerini zenginleştir (iğna et)mesinden başka bir sebeb yoktu."

Münafıklar, Allah (celle celâlühü) ve Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem) lûtuflarından kendilerini zenginleştirdiği için inkâr cihetine sapmışlardı. Şöyle ki:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye ilk geldiği zamanlarda münafıklar, mali sıkıntı içinde bulunuyorlardı. Ata binemiyor, koyun sağamiyorlardı. Sonra ganimetlerle servet sahibi oldular. Bir de, Cülâsm

bir kölesi öldürülmüştü. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onun diyeti olarak, kendisine oniki bin dirhem verilmesini emretti ve Culâs, bu para ile zengin oldu. (Hulâsa, onların yaptıkları, aynı zamanda bu nimete de nankörlüktür.)

Ç- "Eğer tevbe ederlerse bu kendileri için hayırlı olur. Eğer yüz çeviririlerse Allah, onları hem dünyada hem âhıirette can yakıcı bir azab ile cezalandıracaktır. Onlar için yeryüzünde ne bir velî ne de bir yardımcı yoktur."

Münafıklar, içinde bulundukları küfür ve nifaktan tevbe ederlerse, her iki cihanda da kendileri için daha hayırlı olur. Ama bu hâdiseden sonra yine dinden veya tevbeden yüz çevirmeye devam ederlerse, Allah (celle celâlühü) onları, dünyada, öldürülmek, esir alınmak, malları yağmalanmak gibi çeşitli cezalara; âhirette de cehennem azabına çarptıracaktır.

Ve bunca genişliğine ve sakinlerinin çokluğuna rağmen yeryüzünde onlari, şefaat veya müdafaa ile azab tan kurtaracak ne bîr dost ne de bir yardımcı bulacaklardır.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okuyunca Cülâs:

"- Ya Resûlallah! Allah (celle celâlühü) bana tevbeyi emrediyor. Vallahi, ben o sözleri söylemiştim ve âmir doğru idi." dedi.

Böylece Cülâs tevbe etti ve tevbesi güzel ve samimî oldu.

75
"İçlerinden kimileri Allah'a şöyle ahdetmişlerdi:

"- Eğer O, bize fadlından verirse elbette biz de tasadduk eder ve sakillerden oluruz."

Kimileri:

"- Eğer Allah lütuf ve kereminden bizi zengin ederse, andolsun ki, zekât ve sadaka vereceğiz ve sakillerden olacağız!" diye yemin etmişlerdi.

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Sâlihlerden olmaktan maksat, haccetmektir." Bir kavle göre, bu âyet, Sa'lebe b. Hâüb hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:

Adı geçen bir gün huzura gelerek:

"- Ya Resûlallah! Dua et de Allah bana mal versin!" diye ricada bulundu.

Resûlüllah :

"- Ey Sa'lebe! Hakkını eda edeceğin az bir mal, hakkını veremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır." buyurdu.

Sa'lebe ise, isteğinde ısrar etti:

"- Ya Resûlallah! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Allah bana mal verirse, ben hiç şüphesiz her hak sahibinin hakkını eda edeceğim!"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da duâ etti.

Sa'lebe, biraz koyun edindi. Koyunları, haşarat gibi çoğalmaya başladı. O kadar ki Medine çevresi, sürülerine dar geldi. Sa'lebe de uzak bir vadiye indi. Cemaate ve cuma namazlarına gelemez oldu.

Bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu sordu.

"- Malı o kadar çoğaldı ki, bir vadiye sığamaz oldu!" dediler. "- Sa'lebe'ye yazık oldu!" buyurdu.

Sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), zekâtları almak için etrafa iki memur gönderdi, insanlar onları güzelce karşılayıp zekâtlarını takdim ettiler.

Zekât memurları, Sa'lebe'ye de geldiler ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) zekât miktarlarının yazılı olduğu mektubunu ona okudular ve zekâtını taleb ettiler.

Sa'lebe ise, onlara:

"- Benden istenilen zekât, gayr-i müslimlerden istenen cizyenin kızkardeşdir. Siz şimdi gidin; ben sonra kararımı vereceğim!" dedi. 24

76
"Vaktaki Allah, onlara fadlından verdi, fakat onlar cimrilik (bahillik) ettiler ve yüzçevirdiler ve arkalarını dönüp gittiler ."

İşte bu âyet-i kerime, Sa'lebe'nin o halini anlatır. Yani Allahü teâlâ, lutfundan Sa'lebe ve benzerlerine mal verince, o maldan Allah'ın hakkını vermediler ve O'na itaatden yüz çevirdiler.

Nihayet o iki memur, geri döndüklerinde daha onlar, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) bir şey anlatmadan Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki kere:

"- Yazık oldu Sa'lebe'ye!" buyurdu.

İşte o aman bu âyet-i kerime nazil oldu. Sonra Sa'lebe, zekâtını getirdi. Fakat Resûlüllah :

"- Allah, senin zekâtını kabul etmemi kesin olarak yasakladı!" buyurdu.

Bunun üzerine Sa'lebe, başına toprak saçmaya başladı.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona:

"- Bu senin amelindir; sana verdiğim emre uymadın!" buyurdu.

Sonra Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) vefat edince, Sa'lebe, zekâtını Ebû Bekir'e (radıyallahü anh) getirdi; fakat o da kabul etmedi. Sonra hilafeti sırasında Ömer'e (radıyallahü anh) getirdi; o da kabul etmedi.. Sa'lebe, Osman'ın (radıyallahü anh) hilafeti döneminde öldü.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, Sa'lebe, Sehl b. el-Hârıs, Cedd b. Kays ve Mu'tab b. Kuşeyr hakkında nazil olmuştur.

Fakat meşhur olan birinci görüştür.

Onlar, dönek bir topluluktu; bedenleriyle dönerken kalpleriyle de yüz çevirmişlerdi.

77
"Nihayet, Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da bu yaptıklarını kalblerinde Kendisine mülâkıî olacakları (huzuruna çıkacakları) güne kadar sürecek bir nifaka çevirdi. "

Onlar, tasadduk etmek, sakillerden olmak gibi Allah'a verdikleri, sözlerden döndükleri, va'dlerinde hulfetükleri, ve yalan söyledikleri için; Allah (celle celâlühü) da onların bu fiillerinin sonucu olarak, ölecekleri güne, ya da amellerinin karşılığını alacakları kıyamet gününe kadar kalblerinc derin bir nifak soktu.

78

"Onlar bilmezler mi ki Allah, onların sırlarını ve neler fısıldadıklarını elbette bilir ve şüphesiz Allah, bütün gaybları bilendir."

Münafıklar, Allah'a (celle celâlühü) söz veya ahid verenler, Allah'ın (celle celâlühü), onların, içlerinde gizlediklerini, fısıldaşarak yaptıkları tenkideri, zekâtı cizye olarak niteledikleri, ve diğer hayırsız konuşmalarını bildiğini bilmiyorlar mı?

Hiç şüphe yok ki Allah (celle celâlühü) gaybları çok iyi bilir. O, Allâmü'l-Guyûb'dur. O'na hiçbir şey gizli kalmaz.

O halde onlar, bu büyük suçlara nasıl cür'et edebiliyorlar?

79
"Mü'minlerden isteyerek sadaka verenleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını bulamayanları ayıplayanlar ve onlarla alay edenler var ya Allah, işte onlarla alay eder (alaylarının cezasını verir) ve can yakıcı azab onlar içindir."

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah insanları sadaka vermeye teşvik buyurdu. Abdurrahman b. Avf (radıyallahü anh), kırk okka, bir diğer rivâyete göre ise, dört bin dirhem altın getirdi ve:

"- Benim sekiz bin dirhemim var; dört binini Rabbime ödünç verdim; dört binini de ailem için tuttum." dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona duâ etti:

"- Senin verdiklerine de, tuttuklarına da Allah bereket versin!"

Allahü teâlâ da, onun malına o kadar bereket verdi ki, vefat ettiğinde mirasından kendisine, sekizde birin dörtte bir hissesi düşen dördüncü hanımı Tümazır'a (radıyallahü anha) sulh yoluyla seksen bin dirhem verildi.

Sahabîlerden Asım b. Adiyy (radıyallahü anh) yüz vask26, Ebû Akil en-Ensarî (radıyallahü anh) de, bir sa' kuru hurma getirdi ve:

"- Dün gece iki sa' hurma karşılığında kuyudan su çektim; bunun bir sa'ını aileme bıraktım; bir sa'ını da getirdim." dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onu sadaka mallarının üzerine dökmesini emir buyurdu.

Nisa sûresinin 12. âyetinde belirtildiği üzere ölen bir erkeğin çocukları ile karısı içtima ettiğinde, eşin mirastaki payı 1/8 dır. Adurrahman b. Avf'ın (radıyallahü anh) dört karısı olduğuna göre, her birinin mirastaki payı 1/8 in 1/4 üdür. Başka bir deyişle 32 payın 4 payıdır. Adı geçene sulhan seksen bin dirhem verildiğine göre payına asıl düşenin daha fazla olduğuı anlaşılıyor.

Vask, bir deve yüküdür. Tartı olarak altmış sa'dır.

İşte bunları gören münafıklar, onları ayıpladılar ve dediler ki:

Abdurrahman ile Asım, ancak riya için bu mallarını verdiler. Allah ile Resulünün, Ebû Akîl'in sa'ma ihtiyaçları yoktur. O, sadakalardan faydalandırılması için bu şekilde kendini hatırlatmak istedi."

İşte bu âyet böyle nazil oldu.

Allah'ın (celle celâlühü) onlarla istihza veya alay etmesi, onların alaylarının cezasını vermesi demektir. Bu ifâdenin kullanılması onların fiili ile Allah (celle celâlühü) ın fiili arasında şeklî bir benzerlik kurulması içindir.

"(Resûlüm) onlar için istiğfar etsen de etmesen de birdir. Onlar için yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onları asla mağfiret etmez. İşte bu, onların Allah'ı ve Resulünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsık (yoldan çıkmış)lar topluluğuna hidayet etmez."

A- "(Resûlüm), onlar için istiğfar etsen de etmesen de birdir. Onlar için yetmiş defa istiğfar etsen de Allah, onları mağfiret etmez."

Bu ifâde,

"(Resûlüm) de ki:

"- İster gönüllü, ister gönülsüz infak edin." kabilindendır.

Rivâyet olunuyor ki, ihlâsk mü'minlerden Abdullah b. Abdullah b. Übeyy, hastalığı sırasında münafikların reisi olan babası için Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) mağfiret dilemesini rica etti. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da bunu yaptı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bununla beraber Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) dualarda adedî mertebelerin muayyen sınırları olup her birinin hükmünün, daha yukarısının hükmünden farklı olduğu gerçeğine bağlı kalarak:

"- Şüphesiz Allah bana ruhsat verdi; ben de yetmişin üstünde sayıyı arttıracağım!" buyurdu.

İşte bunun üzerine:

" Onlar için mağfiret eklesen de, dilemeseıı de birdir; Allah onları asla mağfiret etmeyecektir." âyeti nazil oldu.

Mutlak çokluk ifâde etmek için, yedi, yetmiş ve yedi yüz sayıları, insanlar arasında yaygın olarak kullanılır. Çünkü yedi sayısı, sayıların bütün kısımlarına şamil olduğundan sanki sayıların tamamı olmuş olur.

Diğer bir görüşe göre, yedi sayısı, sayıların en mükemmelidir. Sayıların mânâlarını kendisinde toplamıştın Çünkü alü sayısı, ilk tamsayıdır; tam kesirleri, kendisine eşittir; altı sayısının yarısı üç, üçte biri iki; altıda biri de birdir; bunların toplamı, bir sayısı ile beraber yedidir.

Bu itibarla mükemmel bir sayıdır. Ondan sonra kemâl (mükemmeliyet) mertebesinden başka mertebe yoktur.

Yetmiş sayısı da, kemâlin nihayetidir. Çünkü birler basamağının nihayetidir, onlar basamağıdır.

Yedi yüz sayısı da, onlar basamağının nihayetidir.

B- "İşte bu onların Allah'ı ve Resulünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsık (yoldan çıkmış)lar topluluğuna hidayet etmez."

Onlar için ne kadar af dilenirse dilensin onların bağışlanmaları imkânsızdır. Bu sonuç Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) af dilemesinin geçersiz oluşundan değil fakat onların, Allah (celle celâlühü) ile Resulünü (sallallahü aleyhi ve sellem) haddi tecavüz derecesinde inkâr etmelerindendir.

Fısk, yoldan çıkmak, isyan, inkâr ve günahta temerrüt ve haddi aşmaktan ibarettir.

Allah (celle celâlühü) onlara maksada ulaştıracak hidayet bahşetmez. Çünkü bu, yaratıksın ve ilâhî kanunun hikmetine ters düşer. Hakka ulaştıran yola delâlet anlamına gelen hidayet, şüphesiz herkes için söz konusudur. Fakat onlar, kötü seçimleriyle bunu kabul etmemişler ve yoldan çıkmışlardır.

Bu kelâm, mâkablindeki hükmü pekiştiren bir zeyl mahiyetindedir. Zira kâfirin bağışlanması, ancak küfürden tamamen sıyrılmak ve hakka yönelmekle olur. Küfre tamamen batmış ve kalbi küfürle mühürlenmiş olan kimse ise, bundan çok uzaktır.

Bu âyet-i kerime, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) onlar için af dilemekte mazur olduğunu gösterir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onların kalblerinin azgınlık ve dalâletle mühürlendiğini bilmediğinden imanlarından umudunu kesmemişti. İlerde görüleceği gibi Berâe - Tevbe sûresinin 113, âyetinde belirtildiği üzere, halleri iyice anlaşıldıktan sonra kendileri için mağfiret dilemek yasaklandı.

81
"Resûlüllah'a muhalefet ederek arkada kalanlar evlerinde oturmaktan dolayı ferahlandılar. Allah yolunda malları ve canları ile savaşmaktan hoşlanmadılar ve şöyle dediler:

"- Bı sıcakta sefere çıkmayın!"

(Resûlüm) de ki:

"- Cehennem ateşinin sıcaklığı daha şiddetlidir." Keşke anlayabilselerdi!"

A- "Resûlüllah'a muhalefet ederek arkada kalanlar evlerinde oturmaktan dolayı ferahlandılar. Allah yolunda malları ve canları ile savaşmaktan hoşlanmadılar..."

Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) istekleri üzerine kendilerine izin vererek, ya da Allah'ın (celle celâlühü), gizli bir hikmete mebni onlara tembellik vererek geride bıraktığı, ya da kendi tembellik ve nifakları sebebiyle seferden geride kalan o kimseler, evlerinde oturduklarına sevindiler.

Diğer bir görüşe göre, Allah'ın Resulüne muhalefetle sefere çıkmayıp geride kalanlar, evlerinde oturup kalmalarına sevindiler.

Her iki mânâyı da destekleyen ayrı ayrı kıraetler vardır.

Ve onlar, mallarıyla ve canlarıyla Allah (celle celâlühü) yolunda cihad etmekten nefret ettiler. Bunu da, sırf kalblerindeki küfür ve nifaktan dolayı yaptılar.

B- ".. .Ve şöyle dediler:

Bu sıcakta sefere çıkmayın!"

Münafıklar, ya birıbirlerine seferden geri kaçmakta kararlı kılmak, şer ve fesadı tavsiye etmek, ya da mü'minleri cihaddan, iyilikten alıkoyma ve evlerinde oturmanın sebeplerini bildirmek için,

"- Bu sıcakta sefere çıkmayın; çünkü bu şiddetli sıcağa dayanılmaz!" dediler.

Böylece onlar, küfür ve dalâletin üç hasletini kendi nefislerinde toplamış oldular. Şöyle ki:

Evlerinde oturup kalmalarına sevinmek.

Cihaddan nefret etmek.

Başkalarını da cihaddan alıkoymak.

C- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"-Cehennem ateşinin sıcaklığı daha şiddetlidir."

Resûlüm! Sen de, onların sözlerini reddetmek ve cehaletlerini ortaya koymak üzere kendilerine de ki:

"- Yaptıklarınız sebebi ile gireceğiniz cehennem ateşi, sizin sakındığınız ve insanları da sakındırdığınız çöl sıcağından daha şiddetlidir."

Ç- "Keşke anlaya (tefakkuh ede)bilselerdi!"

Bu cümle, söylenmesi emredilen konuya dahil olmamakla beraber onun anlamını açıklayan ve doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından sevkedilmiş bulunan bir zeyi mahiyetindedir.

Bu cümle,

-ya bir şart cümlesidir, cevabı mukadderdir ;

-yani: Eğer onlar, varacakları yerin cehennem olduğunu idrak etselerdi böyle yapmazlardı veya bundan etkilenirlerdi." demektir;

-ya da gerçekleşmesi imkânsız bir şeyi eklemektir; yani : "Keşke anlasalardı!" demektir.

82
"Kazandıklarının karşılığı olarak artık az gülsünler ve çok ağlasınlar."

Bu âyet, o münafıkların dünya ve âhiretteki durumlarını bildirir. Bu da, kötü amelleri ve sevinmeleri sebebiyle az gülmek ve çok ağlamaktır.

Rivâyete göre, münafıklar, cehennemde dünya ömrü kadar ağlayacaklar, göz yaşları hiç dinmeyecek ve hiç uyumayacaklardır.

Gülmenin sevinmekten, ağlamanın üzüntüden; azlığın yokluk, çokluğun da süreklilikten kinaye kullanılmış olması da mümkündür.

83
"(Resûlüm) Allah, seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de, savaşa seninle beraber çıkmak için izin isterlerse de ki:

"- Benimle hiçbir zaman (ebeden sefere) çıkamayacaksınız ve düşmana karşı benimle asla savaş anlayacaksınız. Çünkü siz evvel emirde evinizde oturmayı tercih ettiniz. Artik arkada kalan (kadın ve çocuk)larla beraber oturun!'

A- "(Resûlüm) Allah, seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de, savaşa seninle beraber çıkmak için izin isterlerse de ki:

"- Benimle hiçbir zaman (ebeden sefere)çıkamayacaksınız ve düşmana karşı benimle asla savsamayacaksınız."

"onlardan bir topluluğun" denilmiş olması, ya bazı münafıkların seferden geri kalmalarının, İslâm'da geçerli olmayan mazeretlere dayanması, ya da sefere katılmayan münafıklardan kalanların yanına; demektir. Çünkü Resûlüllah seferden geri döndüğünde bazıları ölmüş ve bazıları da ülkesinden ayrılmış olabilirlerdi.

Yahut bunlar, izin almadan seferden geri kalan münafıklardır. Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, bunlar, onikî kişi idi. İşte söylenenler, bunlar hakkındadır.

O halde anlamı şöyle ifâde edebiliriz:

"Resûlüm, Allah (celle celâlühü), seni o münafıklardan bir topluluğun yanma döndürür de, bundan başka bir gazaya seninle beraber çıkmak için senden izin isterlerse sen de, onları gazilerin defterinden silerek ve sohbet meclisinden uzaklaştırarak kendilerine de ki:

Artık benimle beraber asla gazaya çıkamayacaksınız ve düşmana karsı benimle beraber hiçbir zaman savaşamayacaksınız!"

B- "Çünkü siz evvel emirde evinizde oturmayı tercih ettiniz. Artik arkada kalan (kadın ve çocuk)larla beraber oturun."

Çünkü siz birinci defa Tebük gazasında seferden geri kahp evinizde oturmayı benimsediniz ve buna sevindiniz. Artık her zaman evlerinde oturanlarla beraber oturun!

84
"(Resûlüm), onlardan ölen hiç kimsenin namazını asla kılma ve onun kabri başında durma. Çünkü onlar Allah ve Resulünü inkâr ettiler ve fâsıklar olarak öldüler."

A- (Resûlüm), onlardan ölen hiç kimsenin namazını asla kılma ve onun kabri başında durma."

O münafıklar için asla duâ etme, af dileme ve defin veya ziyaret veyahut duâ ıçtn onun mezarı başında durma!

Rivâyet olunuyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), önceleri münafıkların mezarı başında duruyor ve onlar için duâ ediyordu. Sonra münafıkların başı Abdullah b. Übeyy b. Selûl hastalanınca, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber gönderdi ve yanına gelmesini rica etti. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yanma girince:

"- Yahudilerin sevgisi seni mahvetti!" buyurdu.

O da:

"- Ya Resûlallah! Allah, seni, beni tahkir için değil fakat benim adıma af dilemek için gönderdi!" dedi ve Resûlüllah'tan İt:, mübarek tenine giydiği ıç gömleği ile kefenlenmesini rica etti.

Sonra ölünce, sâlih bîr mü'min olan oğlu, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) çağırdı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona teselli olarak ve hatırını sayarak davetine icabet buyurdu ve iç gömleğini ona verdi. Cenaze o gömlek içinde kefenlendi. Nihayet Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), cenaze namazı için kalkınca veya namazı kılınca, bu âyet nazil oldu.

Rivâyete göre Ömer (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Abdullah b. Übeyy ölünce, cenazesi, namazı kılınması için musallaya kondu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ayağa kalktı.

O zaman ben, Resûlüllah'a :

"- Filan gün şöyle şöyle, filan gün de şöyle şöyle diyen Allah'ın düşmanının cenaze namazını mı kılacaksın?" dedim ve onun kötü günlerini saymaya devam ettim.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tebessüm buyurdu ve namazını kıldıktan sonra cenazesiyle beraber yürüdü ve kazılmış mezarın kenarında ayakta durup defnedilinceye kadar orada bekledi.

Fevallahi, aradan çok az bir zaman geçmişti ki:

" Onlardan ölen hiç kimsenin namazını asla kılma!" âyeti nazil oldu. İşte bundan sonra Resûlüllah hiçbir münafikm cenaze namazını kılmadı ve mezarı başında durmadı."

Resûlüllah münafıkları gömleğiyle kefenlemekten nehyetmedi, çünkü gömleğiyle cimrilik yapmak, onun kerem sıfatını ihlal fikrini akla getirebilirdi. Bir de, Resûlüllah'ın Abdullah b. Übeyy'i iç gömleğiyle kefenlemesi, amcası Abbas (radıyallahü anh), Bedir savaşında esir düştüğünde Abdullah b. Übeyy'in ona giydirdiği gömleğin karşılığı olmuştur. Abbas (radıyallahü anh) ile ilgili bu haber meşhurdur.

B- "Çünkü onlar Allah ve Resulünü inkâr etliler ve fâsıklar olarak öldüler."

Bu cümle mezkûr nehyin sebebini açıklar. Yani ölüye af dilemek ve mezarının başında durmak, ancak onun sâlih bir kul olmasını temenni etmek içindir. Bu ise, münafıklar hakkında imkânsızdır. Zira onlar hayatları boyunca Allah (celle celâlühü) ile Resûlü'nü (sallallahü aleyhi ve sellem) inkâr etmeyi, sürdürmüşler ve küfürde inat ve israr ederek ve haddi aşarak ölmüşlerdir.

85
"(Resûlüm), onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah onlara dünyada onlarla azab etmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını diler."

A- "(Resûlüm), onların malları ve çocukları seni imrendirmesin."

Çocuklar, maldan daha aziz olduğu halde malın çocuklardan önce zikredilmesinin değişik sebebleri olabilir. Şöyle ki:

1- Herkes ihtiyaçlarını karşılamak için mal sahibi olmak zorundadır. Çünkü ihtiyaçları karşılayan en önemli vasıta maldır. Bütün analar, babalar ve çocuklar dünya malına muhtaçtır. Öyle ki, çocukları olup da malı olmayan kimseler büyük müzayaka ve sıkıntı içindedir. Çocuk sahibi olmak ise ancak baba olma çağına girmiş olan kimseler için söz konusudur.

2- Mala olan ihtiyaç, nefsin bekası içindir; evlâda olan ihtiyaç ise nev'in bekası içindir,

3- Mal sahibi olmak çocuklardan önce gelir. Çünkü insanın büyüyüp gelişmesi, ancak gıda ile mümkündür. Nitekim Kehf sûresinin 46. âyetinin tefsirinde gelecektir.

B- "Çünkü Allah, onlara dünyada onlarla azab etmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını diler."

Allah (celle celâlühü), onların verdiği mallar ve çocuklar uğruna bir sürü meşakkat ve sıkıntı çekmelerini ve kâfir olarak ölmelerini istiyor.

Onlar, malları ve çocukları ile meşgul iken akıbetlerini göremez olurlar ve bu yüzden de kâfir olarak ölürler.

86
"Ne zaman,

"- Allah'a iman ve Allah'ın Resulü ile beraber cihad edin!"diye bir sûre indirilse içlerinden güç kuvvet sahipleri senden izin istediler ve şöyle dediler:

"- Bırak bizi, oturanlarla beraber oturalım!"

Ne zaman,

"Allah'a (celle celâlühü) iman edin ve O'nun dinini aziz kılmak ve ilâ-yı kelimetullah için cihad edin!" diye Kur’ân'dan bir sûre, yahut Kur’ân'dan bir bölüm indirilse onlardan servet ve imkân sahibi yahut beden ve mal itibariyle cihada muktedir olanlar, senden izin isterler ve şöyle derler:

"- Bizi bırak; mazeretlerinden dolayı sefere katılmayan ve evlerinde oturanlarla beraber olalım!"

87
"Onlar, arkada kalanlarla beraber olmaktan hoşlandılar. Kalbleri de mühürlendi . Bu yüzden onlar anlamazlar."

Münafıklar, işleri evlerinde oturmak olan kadınlarla ya da hayırsızlarla beraber olmaya razı oldular ve bu sebeble onların kalblerine nifak mührü basıldı. İşte bundan dolayıdır ki onlar, Allah'a (celle celâlühü) iman, Allah'ın emir ve yasaklarına itaatdeki lezzeti, ve Resulüne uymadaki saadeti ve bunların zıtlarındaki bedbahtlığı anlayamazlar.

88

"Fakat Resul ve onunla beraber olan mü'minler malları ve canları ile savaştılar. Ve işte hayırlar onlar içindir ve işte onlar felâha erenlerin ta kendileridir."

A- "Fakat: Resul ve onunla beraber olan mü'minler malları ve canları ile savaştılar ."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ve onunla beraber Allah'a ve O'nun katından gelen hakikatlere iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler.

Âyet meallerinden açıkça anlaşıldığı gibi münafıklar, evlerinde oturmak için izin istemek suretiyle cihaddan açıkça yüz çevirdiler, imandan açıkça yüz çevirmemiş olsalar bile, aslında Allah'a (celle celâlühü) da imanları yoktu.

Onlardan hayırlı, niyet ve itikatları hâlis olan mü'minler ise malları ve canlarıyla cihad ettiler. Bu âyetin ifâde tarzı,

" Şimdi eğer onlar bunları inkâr ederlerse Biz, bunları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil ederiz." âyetinin ifâde tarzı gibidir.

B- "Ve işte hayırlar onlar içindir ve iste onlar felâha erenlerin ta kendileridir."

İşte o yukarıda yazılı üstün sıfatları taşıyanlar var ya; her iki cihanın hayırları, yani dünyada zafer ve ganimet, ahirette de cennet ve keramet onlar içindir.

Di ğer bir görüşe göre ise huriler (cennet, kadınları) onlar içindir. Nitekim âyetteki "hayrat" kelimesi, Rahman sûresinin 70. âyetinde de huriler anlamındadır.

Ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir; yoksa kurtuluşa erenler, geçici dünyada kısa bir süre bazı geçici hazları yaşayanlar değildir.

89
"Allah, onlara içinde sürekli kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur."

Bu âyet o mutlu insanların felahını anlatır. Allah (celle celâlühü) onlar için âhirette, içinde temelli kalacakları altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu cennetlerin nimetlerine ermek en büyük kazançtır; bunun ötesinde daha büyüğü yoktur.

90
"Kendilerine izin verilmesi için bedevî Araplardan özür beyân eden (i'tizar eden, muazzir)ler geldi. Allah ve Resulüne yalan söyleyenler oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azab isabet edecektir."

A- "Kendilerine izin verilmesi için bedevî Araplardan özür beyân eden (i'tizar eden, muazzîr)ler geldiler."

Daha önce Medine münafıklarının halleri anlatılmıştı. Şimdi burada da münafık bedevî Arapların halleri belirtiliyor.

Bir görüşe göre, bunlar, Esed ve Gatafân kabilelerinin münafıklarıdır. Bunlar Peygambere îfü gelip:

"- Ya Resûlallah! Bizim ailelerimiz var; sıkıntılarımız var; sefere katılmamak için bize izin ver!" dediler.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar, Amir b. Tufeyl'in heyeti idiler. Bunlar da Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip:

"- Ya Resûlallah! Biz seninle beraber gazaya çıkarsak, Tayy kabilesinin bedevi Arapları, bizim ailelerimize ve hayvanlarımıza saldırırlar!" dediler.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onlara:

"- Allah, beni sizden müstağni kılacaktır!" buyurdu.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, bunlar, Gıfar kabilesinden bir cemaat idi; sefere katılmamak için özür beyân ettiler; ancak Allaha onların özrünü kabul buyurmadı.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, onlar, yalan özür beyân etmişlerdi.

Bir görüşe göre de, onlar, sağlıklarının bu sefere çıkmaya müsait olmadığı seklinde özür beyân etmişlerdi.

B- "Allah ve Resulüne yalan söyleyenler oturup kaldılar."

Bunlar, gelip özür beyân etmeden evlerinde kalan bedevi Arapların münafıklarıdır.

Böylece onların, Allah'a (celle celâlühü) ve Resulüne iman ettiklerinin yalan olduğu ortaya çıktı.

C- "Onlardan kâfir olanlar için can yakıcı bir azab isabet edecektir."

Bedevi Araplardan, yahut özür beyân edenlerden kâfir olanlara, dünyada katil ve esaret; âhirette de cehennem azabı isabet edecektir

"Kâfir olanlar" ifâdesi sadece küfründen dolayı değil, tembelliğinden dolayı özür beyân edenleri de kapsar.

91
"Zayıflar, hastalar ve infak edecek (harcayacak) bir şey bulamayanlar üzerine Allah ve Resulü için nasihat ettikleri takdirde bir günah yoktur. Muhsin (iyilik eden)ler aleyhine bir yol yoktur. Allah, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhamet eden (Rahîm) dır."

Nasihatçi bir velinin, kendi velÂyetinde bulunanlara yaptığı gibi, Allah'a (celle celâlühü) ve Resulüne iman, gizlilikte (sırran) ve açıkta (aleniyyeten) onlara itaat etmeyi, ve onları dost edinmeyi, onlar için sevmeyi ve onlar için buğzetmeyî insanlara öğüdedikleri takdirde yaşlı ve kötürüm gibi âcizlerle hastalara ve Müzeyne, Cuheyne ve Beni Uzre kabileleri gibi yoksulluktan dolayı harcayacak bir şey bulamayanlara, sefere katılmamaları sebebiyle günah yoktur.

92
"Kendilerine binek temin etmen için sana geldiklerinde :

"- Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum" deyince, infak edecek şeyleri olmadığından üzüntüden göz yaşı dökerek dönenlere de bir sorumluluk yoktur."

Bunlar, savaşa katılmak için imkân bulamadıklarından dolayı ağlayan Ensar'dan yedi kişi idiler:

Ala'kıl b. Yesar, Sahr b. Hunesâ, Abdullah b. Kâ'b, Salım b. Umeyr, Sa'lebe b. Ganeme, Abdullah b. Ma'kıl ve Albc b. Zeyd'dir.

Bu zâtlar Peygambere :

"- Ya Resûlallah! Çulları yamalı da olsa, (kum sıcağından korunmak için) ayaklarına bağlanan bezler yırtık da olsa, bizi birtakım bineklere bindir ki, seninle beraber gazaya çıkakm!" dediler.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:Hayır! Sizi bindirecek hayvan bulamıyorum!" buyurdu.

Onlar da ağlayarak geri döndüler.

Diğer bir görüşe göre ise bunlar, Mukarr'in oğulları Ma'kıl, Süveyd ve Numan idiler.

Son bir görüşe göre ise bunlar, Ebû Mûsâ el- Eş'arî (radıyallahü anh) ile adamları idi.

93
"(Resûlüm) sorumluluk (aleyhine yol olanlar) ancak zengin (ganî) oldukları halde senden izin isteyen (isti'zan eden)lerdir. Çünkü onlar arkada kalanlar ile beraberliğe razı oldular. Allah da onların kalblerini mühürledi. Artık onlar (ne olacağını) bükmezler."

Gazaya katılmayanlardan kendilerine sorumluluk terettüp edenler, ancak, sağlığı yerinde olan, gazaya çıkmak için gerekli vasıtaları bulanlardır.

Onlar durumları cihada müsait iken, evlerinde oturmuşlar, ehliyetsiz ve aşağılık insanlarla beraber olmaya razı olmuşlardır. Allah da, onları inÂyetinden mahrum bıraktı. Onlar, akıbetin vehâmetini bilemezler. Onlar bu yaptıklarının dünyada ve ahirette kendilerine neye mal olduğunu ebediyen anlamazlar.

94
"Siz, onlara döndüğünüzde, size özür beyân (i'tizar) edeceklerdir. (Resûlüm) de ki;

"- Hiç özür beyân etmeyin; biz size asla inanmayız. Allah, sizin durumlarınızı bize haber verdi. Bundan sonraki amellerinizi Allah ve Resulü görecektir. Sonra gaybi ve şahadeti hakkıyla bilen (Allah'a) döndürüleceksiniz. O, size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."

A- "Siz, onlara döndüğünüzde, size özür beyân (i'tizar) edeceklerdir."

Rivâyet olunuyor ki, bu seferden geri kalanlar, seksen küsur adam idi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) seferden kendilerinin yanma döndüğünde Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip asılsız özürler beyân ettiler.

Bu âyetin muhatabı, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Ashabı içindir. Çünkü seferden geri kalanlar, yalnız Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) değil, fakat aynı zamanda Ashâb'a da özür beyân ediyorlardı.

"Medine'ye döndüğünüzde" değil de " kendilerine döndüğünüzde" denmesi, şunu ifâde eder:

Seferden geri kalanların özür beyân etmelerinin zamanı, Medine'ye dönüş zamanı değil, fakat kendilerinin bulundukları yere dönüşün gerçekleştiği zamandır. Çünkü onların bazıları, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz Medine'ye varmadan gidip özür beyân etmiş olabilirler.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Hiç özür beyân etmeyin; biz size asla inanmayız."

Bundan önceki hitap, Ashabı da kapsayan genellikte olmasına rağmen bu hitap, yalnız Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tahsis edilmiştir. Çünkü onlara cevap vermek, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) vazifesidir.

C- "Allah, sizin durumlarınızı bize haber verdi."

Bu cümle, onların tasdik edilmemesinin sebebini belirtiyor. Şöyle ki:

"- Sizin başvurduğunuz şer ve fesat, kalplerinizde gizlediğiniz kötülükler, özür konusunda düzdüğünüz yalanlar bize vahiy yoluyla haber verilmiştir. Bu da sizi tasdik etmemize mânidir."

Âyette, iki yerde çoğul kipinin kullanılması, onların tasdik umutlarını re'sen iyice kesmek içindir. Çünkü bu ifâde ile, onların özürlerinin hiçbir mü'min yanında geçerli olmadığı belirtilmiş olur. Bir de bu ifâde, onların bütün mü'minler arasında rezil-rüsvay olduklarını belirtir.

Ç- "Bundan sonraki amellerinizi Allah ve Resulü görecektir."

Bundan sonra nifaktan vazgeçip Allah'a (celle celâlühü) mı döneceksiniz yoksa, nifakta sebat mı edeceksiniz Allah ve Resulü görecektir.

D- "Sonra gaybı ve şehadeti (görüneni de görünmeyeni de) hakkıyla bilen (Allah'a) döndürüleceksiniz. O, size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."

Sonra kıyamet günü, amellerinizin karşılığını görmek için, gizliyi de, açığı da bilen Allah'a (celle celâlühü) döndürüleceksiniz. İşte O'nun huzurunda durduğunuz zaman, sizin dünyada iken işlediğiniz bütün kötü amelleri O size haber verecektir.

95
"Onların yanına döndüğünüzde kendilerini muahazeden vazgeçesiniz diye sizin için Allah'a yemin edeceklerdir. Artık onlardan yüzçevirin. Çünkü onlar gerçekten pislik (rics)tirler. Onların kazanmakta ol duldan kötülüklere karşılık varacakları yer cehennemdir."

A- "Onların yanına döndüğünüzde kendilerini muahazeden vazgeçesiniz diye sizin için Allah'a yemin edeceklerdir."

Siz, gazadan onların yanma döndüğünüzde, kendilerini muahazeden vazgeçesiniz, onları ayiplamayasınız, kınamayasınız diye, yalan özürlerini pekiştirmek ve izah etmek üzere Allah'a (celle celâlühü) yemin edeceklerdir.

B- "Artik onlardan yüzçevirin. Çünkü onlar gerçekten pislik (rics)tirler. Onların kazanmakta oldukları kötülüklere karşılık varacakları yer cehennemdir."

Bu yüzçevirme, onların talebi olan rızâ anlamında değil, fakat, onlardan uzak durmak ve kendilerine buğzetnıek anlamındadır." Çünkü onlar pis İlktirler, "ifadesi de bunu teyid eder.

Onlardan uzak durmanın emredilmesi, kendilerinde ruhî necaset bulunduğu içindin Onlari kınamak da emredilmiş değildir. Çünkü insanları kınamaktan amaç, onları kötü hallerinden vazgeçmeye sevketmek ve kendilerini temizlemektir. Bunlar ise, temizlenmesi mümkün olmayan necasetlerdir. İşte bundan dolayı onlara kınama da yapılmaz.

96
"Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah, o fâsıklar topluluğundan asla hoşnut olmaz."

Münafıklar, kendilerinden razı olmanız ve kendileriyle olan eski ilişkilerinizi sürdürmeniz için size yemin ederler. Yemin konusu açık olduğu için âyette sarahaten zikredilmemiştir. Fakat eğer onların maksadına uygun olarak siz onlardan razı olsanız ve bu konuda onlara yardım etseniz bile, Allah (celle celâlühü), o fâsıklar güruhundan asla razı olmaz. Sizin rızânız ise, onlara bir fayda sağlamaz. Çünkü Allah (celle celâlühü) onlara buğzetmiştir ve O'nun buğzu karşısında sizin rızânızın bir tesiri olamaz.

Burada amaç, muhatapları, onlardan hoşnut olmaktan ve onların yalan özürlerine aldanmaktan en belagatlı ve kuvvetli şekilde nehyetmektir. Çünkü Allah'ın razı olmadığı kimseden razı olmak, mü'minden sâdır olacak bir şey değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu konuda mü'minlerin rızâsının, Allah'ın (celle celâlühü) rızasının sebeplerinden olduğu vehmine kapılmamaları içindir.

Bir görüşe göre, bunlar, Cedd b. Kays ile Mut'ab b. Kuşeyr ve adanılan idi. Toplam seksen münafık idi. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebük seferinden Me dine'ye dönünce, mü'minlere, Bunlarla oturup kalkmayın ve konuşmayın!" buyurdu.

Bir görüşe göre, (münafıkların başı) Abdullah b. Übeyy, huzura gelerek bir daha hiçbir zaman, hiçbir gazadan geri kalmayacağına dair yemin etmişti.

97
"Bedevi Araplar, küfür ve nifakta diğerlerinden daha beter (eşed)dirler. Ancak Allah'ın Resulüne indirdiği hükümlerin sınırlarını bilmemeye daha lâyıktirlar. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

A- "Bedevî Araplar, küfür ve nifakta diğerlerinden daha beter (eşed) dirler."

Bedevî Araplar, küfür ve nifakça köy ve şehirlerde yaşayan Araplardan daha beterdir. Çünkü bedevî Araplar, vahşî bir ortamda bilgi sahiplerinin denetiminden ve insanî ilişkilerden uzakta, sert ve haşin yetişiyorlardı.

Bu, tabiî bütün bedevî Arapların küfür ve nifakta keskin vasıflar taşıdıkları anlamına gelmez. Ancak bu, bir genelleme veya o cinsî, bazı fertlerinin vasıflarıyla vasıflandırmak kabilindendir. Nitekim,

İnsan çok nankördür." âyeti bu kabildendir. Zira ileride görüleceği gibi, bütün bedevî Araplar böyle değildir.

B- "Ancak Allah'ın Resulüne indirdiği hükümlerin sınırlarını bilmemeye daha lâyikür."

Bedevî Araplar, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) meclisinden uzakta idiler. Onun mucizelerini, Kitab ve Sünnet olarak kendisine nazil olan şeriatı yakından görmek imkânından yoksun bulunuyorlardı.

C- "Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dir."

Allah (celle celâlühü), bedevilerin hallerini de, köy ve şehirlerde yaşayanların hallerini de bilir. Günahkârlara vereceği cezada da, iyilere vereceği mükâfatta da hikmet sahibidir.

98
"Bedevî Araplardan kimileri infak ettiklerini zarar/ziyan (ğarâmet) sayar ve sizin başınıza belâlar gelmesini gözlerler. Kötü belâlar başlarına gelsin! Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Senti')dır, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm) dir."

A- "Bedevî Araplardan kimileri infak ettiklerini zarar/ziyan (ğarâmet) sayar ve sizin başınıza kötü belâlar gelmesini gözlerler."

Bundan önce bedevi Arapların, küfür ve nifakta ileri gittikleri ifâde edilmişti. Şimdi burada da onların fırkalara ayrıldıkları ve nifaktan kaynaklanan bazı kusurları anlatılıyor.

Bu âyette söz konusu edilen bedevi Arapların Esed, Gatafân ve Temim kabileleri olduğu düsünülebitirse de, bundan sonra gelecek 99. âyet, bunu kabule müsait değildir. Çünkü bu âyette anlatılan bedevî Araplar, kesinlikle anılanlardan değildir; fakat onların cinsindendir.

Bu bedevî Araplardan öylesi de vardır ki, görünürde Allah (celle celâlühü) yolunda harcadığı, sadaka olarak verdiği malı zorunlu bir angarya ve hüsran sayar. Zira onlar, mallarını, Allah'tan sevap beklemek niyetiyle harcamıyorlar ki, kendileri için bir ganimet, bir kazanç olsun. Fakat onlar riya ve takiyye için harcıyorlar. Bu yüzden de o harcama, sadece angarya oluyor.

Ve onlar, sizin başınıza büyük belâ ve felâketler gelmesini beklerler ki, sizin onlara olan galibiyetiniz ortadan kalksın ve içinde bulundukları durumdan kurtulsunlar.

B- "Kötü belâlar kendi başlarına gelsin."

Bu cümle, onların mü'minler için beklediklerinin misliyle kendilerine bedduadır. Bu da,

"Yahudîler dediler ki:

"- Allah'ın eli bağlıdır!"

Kendi elleri bağlıdır. Onlar söyledikleri o söz sebebiyle lâ'netlendiler." âyeti kabilindendir.

C- "Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Allah (celle celâlühü), onların infak sırasında söyledikleri hayırsız sözleri de işitmiştir ve onların içlerinde gizledikleri kötü şeyleri ve ezcümle sizin başınıza belâlar gelmesini beklediklerini de bilir.

Bu kelâmın, ne kadar ağır bir tehdit ihtiva ettiği açıktır.

99
"Bedevî Araplardan kimileri de Allah'a ve âhıiret gününe inanır. İnfak ettiklerini de Allah katında yakınlık ve Resulün dualarını almaya ve siyle ittihaz eder. Haberiniz olsun; işte o infak onlar için tam bir yakınlık (kurbet)tır. Allah, onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz kı Allah, mağfireti (bağışlaması) bol (Gafur) dur, çok merhamet eden (Rahim)dir."

A- "Bedevî Araplardan kimileri de Allah'a ve âhıiret gününe inanır. İnfak ettiklerini de Allah katında yakınlık ve Resulün dualarını almaya vesîyle ittihaz eder."

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), sadaka verenler için hayır ve bereket duasında bulunuyordu ve onlar için af diliyordu. İşte bunun içindir ki sadakayı alanın sadakayı aldığı sırada sadakayı verene duâ etmesi sünnettir. Ancak Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) yaptığı gibi ona salât okuyamaz. Nitekim Peygamber :

"- Allah'ım, Al-i Ebî Evfâ'ya salât eyle!" diye duâ buyurmuştu.

Çünkü salât makamı, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) aittir. Binaenaleyh o, bunu dilediği kimseye lütfedebilir.

B- "Haberiniz olsun; işte o infak onlar için tam bir yakınlık (kurbet)tır."

Bu kelâm, onların anılan inançlarının sıhhatine ve umutlarının tasdikine Allah (celle celâlühü) tarafından bir şahadettir.

Burada harcadıklarının kendileri için yakınlık olduğu belirtilmistir. Çünkü nihaî gaye odur. Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) duası da onun vesilelerindendir.

C- "Allah, onları rahmetine sokacaktır."

Bu cümle, ilâhî rahmetin onları kuşatacağı noktasında bir va'd ve Allah'a (celle celâlühü) yakınlığın izahı mahiyetindedir. Nasıl ki bundan önceki âyette yer alan,

" Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir" cümlesi, bedevi Arapların birinci fırkası için yapılan bedduadan sonra bir ceza va'didir.

Ç- "Şüphesiz ki Allah, mağfireti (bağışlaması) bol (Gafur)dur, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Bu kelâm, va'din tahakkukunun sebebini açıklar.

Bir görüşe göre, bu âyetler, Abdullah Zi'l - Bicadeyn ile kavmi hakkında nazil olmuştur.

Diğrer bir görüşe göre ise, bu âyet, Müzeyne kabilesinden Mukarrin Oğulları hakkında nazil olmuştur.

Bir diğer görüşe göre ise Elsem, Gifar ve Cüheyne kabileleri hakkında nazil olmuştur.

Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

İbn-ı Hişâm'ın "el-Sîretü'n-Nebeviyye" adlı eserinde yazdığına göre bu zat Müslüman olup Müslümanlara katılmak istiyordu. Kavmi ise ona engel olmaya çalışıyordu. Sonunda kavmi onu yalnız bir "bicad", yani sert ve kaba bir aba içinde sahraya terk etti. Bu abadan başka üzerinde hiçbir şey yoktu. O da kavminden kaçıp Resüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ulaşmak diledi. Medine'ye yaklaşınca üzerindeki abayı çıkarıp ikiye ayırdı. Bir parçasını ızar, bir parçasını da rıdâ olarak bedenine sardı. İşte bundan dolayı kendisine "Zi'l-Bicadeyn" lakabı verildi.

"- Elsem ve Gifar kabileleri ile Cüheyne ve Müzeyne kabilelerinin bir kısmı, kıyamet gününde Allah katında Temim, Esed b. Huzeyme, Hevazin ve Gatafan kabilelerinden daha hayırlıdır."

100
"Muhacir ve Ensar'dan İslâm'a ilk girenler ve ihsan (iyilik)da onlara tabî olanlar var ya; işte Allah, onlardan razı oldu. Onlar da O'ndan razı oldular. Allah, onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı; orada sürekli olarak kalacaklardır. İşte büyük kurtuluş budur."

A- "Muhacir ve Ensar'dan İslâm'a ilk girenler ve ihsan (iyilik) da onlara tabî olanlar var ya; işte Allah, onlardan razı oldu. Onlar da O'ndan razı oldular ."

Bundan önce mü'minlerden bir kısmının fazileti beyân edilmişti. Şimdi burada da mü'minlerin eşrafının faziletleri açıklanıyor.

Muhacirler'den sabıkîn-i evvelin (ilk Müslüman olanlar) den murad,

-her iki Kıbleye doğru namaz kılmış;

-yahut Bedir savaşma katilmiş;

-veyahut Hicretten önce Müslüman olanlardır.

Ensar'dan sabıkîn-i evvelin (ilk Müslüman olanlar)den murad, birinci Akabe bîatinde bulunmuş olanlardır ki; bunlar yetmiş kişi idi.

Ve Ebû Zürare, Mus'ab b. Umeyr, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından Medine'ye gönderildiğinde Müslüman olanlardır.

İyilikte onlara (ilk Muhacirlere ve Ensara) tabî olanlarda murad da, her güzel haslette onlara uyan ilk iki fırkadan sonra gelenler, yahut iman ve itaatte kıyamete kadar onlara uyanlardır;

Buna göre sabıkîn-i evvelin Muhacir ve Ensardan murat, bütün Muhacirler ve Susardır.

İşte Allah (celle celâlühü), onların itaat ve amellerini kabul ederek kendilerinden razı olmuş; onlar da ilâhî rızâya ve onun gerektirdiği bütün isteklerine nail olmakla Allah'tan (celle celâlühü) razı olmuşlardır.

B- "Allah, onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladı; orada sürekli olarak kalacaklardır. İşte büyük kurtuluş budur."

Allah (celle celâlühü) ahirette onlara bu cennetleri hazırlamıştır. İşte ötesinde daha büyüğü olmayan kurtuluş budur.

101

"Civarınızdaki bedevî Araplardan münafıklar olduğu gibi Medîne halkı içinde de nifakta inad edenler var. (Resûlüm) sen onları bilmezsin fakat Biz onları biliriz. Biz, onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra onlar büyük bir azaba döndürüleceklerdir."

A- "Civarınızdaki bedevî Araplardan münafıklar olduğu gibi Medîne halkı içinde de nifakta inad edenler var."

Daha önce çöl sakini olan münafıkların hak beyân edilmişti. Şimdi burada da Medine münafıkları ile onun çevresindeki bedevi münafıkların hak söz konusu ediliyor.

Medine çevresindeki münafıklar, Cüheyne, Müzeyne, Eşlem, Eşca' ve Gifar kabileleri içindeki münafıklar idi. Bu kabileler, sonraları Medine çevresine gelmişlerdi.

Diğer bir tefsir görüşüne göre ise, nifakta inat vasfı, yalnız Medine münafıklarına mahsustur.

Once çöl, sonra Medine çevresindeki bedevî Arapların daha sonra da Medine münafıklarının zikredilmesine en uygun olan mânâ budur.

B- "(Resûlüm) sen onları bilmezsin fakat Biz onlar biliriz."

Bu cümle, onların ne kadar kurnaz olduklarını belirtir.

"- Resûlüm, sen onları kişilik ve nesebleriyle değil ancak nifak unvanıyla tanıyorsun. Hulâsa, onlar, nifaktaki meharetlerîyle, takıyyedeki titizliklerıyle ve töhmet altında kalmaktan zahiren aşırı derecede salınmalarıyla öyle bîr mertebeye ulaşmışlardır ki sen üstün zekâ ve doğru ferasetle eriştiğin yüceliğe rağmen, onların hak sana gizli kalmıştır. Onları sen bilemezsin, ancak Biz biliriz. Onların gönüllerinde sakladıkları sırları da ancak, Biz biliriz. Zira onlar, küfürlerini gizlemeye ve ihlaslı görünmeye pek önem verirler.

C- "Biz, onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra onlar büyük bir azaba döndürüleceklerdir "

Bu cümleler, onlar için azap va'di ve tesbitidir. Bu kesin tesbit, Allah'ın (celle celâlühü) onlarda azab sebeplen gördüğündendır.

Rivâyete göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Bir gün Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hutbe okumak üzere ayağa kalktı, sonra hutbesinde şöyle dedi:

"- Ey filan! Çık; çünkü sen kesinlikle münafıksın!"

"- Ey filan! Sen de çık; çünkü sen de kesinlikle münafıksın!"

Böylece bazı insanları rezil-rüsvay ederek dışarı çıkardı.

İşte âyette belirtilen iki azabtan birincisi budur.

İkincisi de:ya öldürülmeleri, ya da kabir azabına uğratılmalarıdır.

Yahut birincisi öldürülmeleri, ikincisi kabir azabıdır.

Yahut birincisi, o münafıkların mallarından zekât alınmasıdır. Çünkü onlar bu zekâtı sırf bir angarya sayarlar.

İkincisi de bedenlerini zoraki sevapsız başka ibadetlerle yormalarıdır."

"İki kerre azab"tan mücerret çokluk mânâsı da kastedilmiş olabilir. Nitekim,

" Sonra gözünü iki kere çevir, bak!" âyetinde de bu mânâda kullanılmıştır. Yani,

"-Tekrar tekrar gözünü çevir, bak!.." demektir.

Münafıkların sonra döndürülecekleri büyük azab ise, kıyamet günü uğrayacakları cehennem azabıdır.

102
"Diğerlerinden (sefere katılmayanlardan) kimileri günahlarını itiraf ettiler. Sâlih bir amele kötü bir ameli karıştırdılar. Umulur ki Allah, onların tevbelerini kabul eder. Şüphesiz ki Allah, mağfireti (bağışlaması) bol (Gafur) dur, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

A- "Diğerlerinden (sefere katılmayanlardan) kimileri günahlarını itiraf ettiler."

Burada da, din işlerinde himmetleri zayıf bir grup müslümatım hak beyân ediliyor. Çevrenizdeki bedevi Araplardan ve Medine halkından başka bir topluluk daha vardır ki, onlar,

-gazadan geri kalmak,

-gazaya çıkmamayı tercih etmek,

-münafıkların kötü komşuluğuna razı olmakıgünah larını itiraf ettiler.

Ancak yaptıklarına pişman oldular ve kalplerindekini gizleyip onun aksını bekitmeyi âdet edinen, hayırsız özürler dileyen, onları yalan yeminlerle pekiştirmeye çalışan münafıklar gibi kendilerinden sâdır olan kötü işi gizlemediler.

Bu âyete konu olanlar,

-gazaya katılmayan,

-fakat gazaya katılmayanlar hakkında nazil olan âyetleri duyduklarında affedilmeleri için kendilerini Medine Mescidinin direklerine bağlayan Müslümanlardır.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) o gazadan Medine'ye döndüğünde âdeti olduğu üzere Mescide girerek iki rek'at namaz kıldı ve onları o halde görünce bunun sebebini sordu.

Dediler ki:

"- Bunlar, siz onlari çözmedikçe kendilerini çözmeyeceklerine yemin edenlerdir."

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

"- Ben de yemin ederim ki, onlar hakkında memur edilmedikçe (bana emir verilmedikçe) kendilerini çözmeyeceğim!" 29

İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

B- "Sâlih bir ameli kötü bir amelle karıştırdılar."

Onların iyi amelleri, daha önce yaptıkları iyilikler, katıldıkları eski gazalar, bu gazadan geri kalmakla işledikleri günahı itirafları, kendi kendilerim kınamaları, yaptıklarına pişman olmalarıdır.

Bu iyi amellerine karıştırdıkları kötü ameller ise, önce ve sonra kendilerinden sâdır olan kötülüklerdir

Kelbî'ye göre:

"İyi ve kötü amelleri, tevbe ile günahür."

C- "Umulur ki Allah, onların tevbelerini kabul eder. Şüphesiz ki Allah, mağfireti (bağışlaması) bol (Gafur)dur, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Umulur ki, Allah (celle celâlühü), günahlarını itiraf ettikten sonra tevbelerini kabul eder. Şüphesiz O, tevbe edenin günahlarını bağışlar ve ona lütfeder.

103
"(Resûlüm), onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizlemiş ve arındırmış olursun. Sen de onlar için duâ et. Çünkü senin duan onlar için sekînet (iç huzuru, itmi'nan, güven)dir. Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semf)dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "(Resûlüm), onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizlemiş ve alındırmış olursun."

Rivâyete göre Mescidin direklerine kendilerini bağlayanların ipleri çözülünce, dediler ki:

"- Ya Resûlallah! Bizi seni izlemekten alıkoyan şu mallarımızdır. Sen onları sadaka olarak al ve bizi temizle!"

Peygamber :

"- Sizin mallarınızdan bir şey almakla emrolunmadım."

Ve bu âyet-i kerime nazil oldu. Şu halde burada sadakadan murat, farz olan sadaka (zekât) değildir. Çünkü farz olan sadaka daha önce emredilmişti. 30

30 Zekât Medîne döneminde. Hicretin 2. yılında farz kılınmıştır. Yukarda belirtildiği gibi Tebük seferi Hicretin 9. yılında yapılmıştır.

Bu âyetin inişi ile Peygamber onların mallarının üçte birini aldı; üçte ikisini de kendilerine bırakü.

İşte bu uygulama, sadaka kelimesindeki icmale açıklama olmuştur. Bu sadaka ancak, onların günahlarının keffaretidir. Nitekim âyette:

"- Bununla onları temizlemiş ve arındırmış olursun."ifadesi de bunu teyıd eder.

Yani, mallarından sadaka almakla, onların gazadan geri kalmaktan doğan günahlarını temizlemiş ve sevaplarını ihlâs mertebesine çıkarmış olursun; ya da onların mallarını arındırmış olursun; veya onları iyice temizlemiş olursun.

B- "Sen de onlar için duâ et. Çünkü senin duan onlar için sekînet (iç huzuru, itmi'nan, güven)dir."

"- Resûlüm, onlara duâ ve istiğfarda bulunmak suretiyle kendilerine şefkat göster. Çünkü senin duan, onlara huzur verir; onların kalbini yatıştırır ve Allah'ın (celle celâlühü) onların tevbesini kabul buyurduğuna dair kendilerine güven verir."

C- "Allah, her şeyi kemâliyle işiten (Semi')dir, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Allah (celle celâlühü) kendilerinden sâdır olan itirafı, tevbe ve duayı işitendir. İşledikleri hatadan ötürü onların kalplerindeki pişmanlığı, üzüntüyü, tevbe ve duadaki ihlâslarını da bilendir yahut Allah (celle celâlühü), senin onlara yaptığın duayı işitip kabul buyurandır; hikmetin gereğini de bilenedir.

104
"Onlar bilmezler mi Allah, kullarından tevbeleri kabul eder ve sadakaları alır. Şüphesiz ki Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

A- "Onlar bilmezler mi Allah, kullarından tevbeleri kabul eder ve sadakaları alır."

Bu mânâya göre âyet, onların tevbelerinin kabulünü, verdikleri sadakaların kendilerini temizlediğini, kalblerine huzur ve güven verdiğini tesbit ve izah eder.

Burada sadaka almak, temizlemek ve arındırmak, zahiren Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) isnat ediliyorsa da, gerçekte onların tevbelerini kabul eden de sadakaları alan da Allah'tır

Bu kelâm,

" (Resûlüm) sana bîat edenler, gerçekte Allah'a bîat ederler." âyeti kabilinden olmak üzere. Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) şanını yüceltir.

B- "Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Bu cümle, mâkakabk için ilâve bir açıklama olmakla beraber ona bir anlam da katar. Şöyle kı:

"Onlar Allah'ın (celle celâlühü) tevbe ve rahmet gibi amaçlara ulaşmakta yegâne müessir ve bu vasfın O'nun daimî bir sünneti olduğunu bilmezler mı?"

" bilmezler mı" fiilindeki zamir, tevbe etmemiş mü'minleri de ifade ediyor olabilir. Nitekim rivâyete göre önce tevbe eden o mü'minlerin tevbesi kabul olununca, tevbe etmemiş olanlar da dediler ki:

"- Bu tevbe edenler, dün bizimle beraber idiler; şimdi bunlara ne oluyor ki, bizimle konuşmuyor ve bizimle oturup kalkmıyorlar? "

Ve bu âyet-i kerime nazil oldu. O takdirde şöyle bir mânâ ortaya çıkar:

Tevbe etmeyen mü'minler, tevbe edenlerin, Allah'ın ikramını, yakınlığını, hüsnü kabul görmelerini, ve sonuçta gerçek mü'minler zümresine katılmalarını sağlayan üstün vasıfları olduğunu bilmezler mi?

Bu mânâya göre âyet, onları tevbe ve sadakaya teşvik eder.

105
"Ve (Resûlüm) de ki:

"- Dilediğinizi yapın! Allah da, Resulü de, mü'minler de artık sizin yaptıklarınızı göreceklerdir. Sonra da gaybı ve şahadeti bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Artık O, size yaptıklarınızdan haber verecektir.

A- "Ve (Resûlüm) de ki:

"- Dilediğinizi yapın! Allah da, Resulü de, mü'minler de artık sizin yaptıklarınızı göreceklerdir."

Bu âyet, hem sâlih amel ve tevbe için, hem de tevbe etmiş olan ilk mü'minler bakımından iyi halde sebat için bir teşviktir.

Resûlüm, tevbenin ne kadar önemli olduğu anlaşıldıktan sonra onlara de ki:

"- Artık dilediğinizi yapın. Yaptığınız hayır olsun, şer olsun, onu Allah da, Resulü de, mü'minler de göreceklerdir."

Bu kelâm görünüşte, ruhsat verip onları muhayyer bırakmakta ise de iç yüzü itibariyle, teşvik ve uyarı ifâde eder ve "Yapığınızı Allah da... görecektir" cümlesi, bu teşvik ve uyarıyı te'kid eder.

Bir hadîste şöyle buyurulur:

"Eğer bir adam, kapısı ve penceresi olmayan bir kaya içinde bir iş yapsa, onun işi (ameli) her ne olursa olsun, mutlaka insanların içine çıkar (er geç, insanlar onu öğrenir)."

Hulâsa, amelleriniz, sandığınız gibi insanlara gizli kalmaz.

Eğer burada görmekten murat, gerçek mânâda ise, durum açıktır.

Yok eğer ondan hayır veya şerrin karşılığı kastediliyorsa, o takdirde dünyevî karşılık söz konusudur. Medhü sena edilmek, güzel anılmak, değer verilmek gibi..

Ya da bunların karşıtları..

B- "Sonra da gaybı ve şahadeti bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Artık O, size yaptıklarınızdan haber verecektir."

Ölümden sonra, gizliyi de, açığı da hakkıyla bilen Allah'a döndürüleceksiniz.

Bu kelâmda zamir yerine zahir ismin kullanılması ("O'na döndürüleceksiniz" yerine mevcut ifâdenin kullanılması), durumun ne kadar mehabetti olduğunu gösterir

Gayb (gizli), önce zilnredilmiştir. Çünkü gayb âleminin, görünen âlemden daha geniş ve daha önemli olduğunu belirtmeye gerek yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise, gaybın önce zikredilmesinin sebebi şudur: Duyularla hissedilmeyen gizli varlıklar, hissedilen varlıkların illetleridir (varhk sebepleridir) veya illetleri gibidir. Ve illetleri bilmek de, malumat sahibi olmanın illetidir. İşte bundan dolayı gayb ilmi, şahadet ilminden önce zikredilmiştir.

Eivayete göre İbn Abbâs diyor ki:

"Gayb, onların gizledikleri amellerdir. Şahadet de, onların açıktan yaptıkları işlerdir. Nitekim diğer bir âyette de:

" Onlar bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini de açıkladıklarını da hakkıyla bilir." buyrulur.

Bu mânâya göre, gaybın önce zikredilmesi, Allah'ın gizliyi de, açığı da kuşatmış olan ilminin her ikisine nisbetinin eşit olduğunu tesbit içindir.

Allah'ın ilmi, suretin hasıl olması yoluyla meydana gelmez. Allah, bundan münezzehtir. Her şeyin kendi nefsinde var olması ve gerçekleşmesi, Allah'a nısbetie ilimdir. Bu mânâya göre, açık ve gizli şeylerin halleri arasında bir fark yoktur.

Yahut gaybın önce zikri, mertebe itibariyle gizlinin açıktan önce geldiğini bildirmek içindir. Çünkü açığa çıkan her şey, mutlaka, ya kendisi, ya da yakın veya uzak unsurları ondan önce kalpte gizli olarak bulunur.

Bu itibarla ilâhî ilmin, ilk halinde iken ona taalluku, ikinci halindeki ona taallukundan önce gelir.

Allah, kıyamete kadar sürecek o geri döndürülmeden sonra, daha önce dünyada yaptıklarınız, hayır ise, hayır olarak ; şer ise, şer olarak karşılığını verecektir.

Şu halde bu kelâm, hem mükâfat, hem de ceza va'didir.

"Diğerlerinden (sefere katılmayanlardan) kimileri de Allah'ın emrini beklemek üzere geri bırakılmışlar (irca edilmişler)dır.

O, onlara ya azab, ya da onların tevbelerini kabul eder. Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakim)tlir."

A- "Diğerlerinden (sefere katılmayanlardan) kimileri de Allah'ın emrini beklemek üzere geri bırakılmışlar (irca edilmişler) dır. O, onlara ya azab, ya da onların tevbelerini kabul eder."

Tebük seferine katılmayan Medine halkından ve çevresindeki bedevi Araplardan günahlarını itiraf edenlerden başka diğer bir grup daha vardı ki, onların durumu, Allah'ın (celle celâlühü) emrine ta'lik edilmişti.

İbn Abbâs diyor ki:

Bunlar Kâ'b b. Mâlik, Mürare b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye idi. Adları geçenler, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarının yaptığı gibi tevbe ve özür beyânında acele etmeyen, kendilerini Mescidin direklerine bağlamayan; pişmanlık, üzüntü ve ıstırablarını açıkça göstermeyenlerdi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onları öylece bekletti ve Ashabını onlarla konuşmaktan, oturup kalkmaktan men'etti. Bu zâtlar, Bedir mücahidlerinden oldukları halde Ashâb, onları terk etti. İnsanlar da onlar hakkında değişik şeyler söylüyorlardı.

Kimileri,

"- Bunlar helâk oldular!" kimileri,

"- Umulur ki, Allah onları bağışlar." diyorlardı. Kimilerine göre de onların işi Allah'a kalmıştı:

Mevcut hal üzere kaldıkları takdirde azaba uğrayacaklardı.

Nifakta ısrar ettikleri takdirde yine azaba uğrayacaklardı; fakat bu düşünce doğru ve isabetli değildir; çünkü onlar, münafıklardan değildi.

- Onların, niyetleri hâlis, tevbeleri samimi ise, Allah, elbette tevbelerini kabul ederdi. 33

B- "Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm)dır."

Allah (celle celâlühü), elbette onların hallerini hakkıyla bilir ve onlar hakkındaki icraatında da hikmet sahibidir.

"Bir de zarar vermek, küfretmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak ve bundan önce Allah ve Resulüne karşı savaşan adamı beklemek üzere mescid edinenler var. Onlar muhakkak şöyle yemin edeceklerdir:

"- Biz iyilikten başka bir şey murad etmedik!"

Allah da onların gerçekten yalancılar (kâzibûn) olduğuna şahadet eder."

A- "Bir de zarar vermek, küfretmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak ve bundan önce Allah ve Resulüne karşı savaşan adamı beklemek üzere mescid edinenler var."

Rivâyet olunuyor ki, Amr b. Avf Oğulları, Küba'da bir mescid bina ettiler ve gelip mescidlerinde kendilerine namaz kıldırması için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber gönderdiler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onların ricasını yerine getirdi.

Bunu gören onların amca çocukları Ğanem b. Avf Oğulları da, onları kıskandılar ve:

"- Biz de bir mescid yaparız ve gelip namaz kılması için Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber göndeririz. Sonra da rahip Ebû Amir, Şam'dan dönünce o, bize na maz kıldırır." dediler.

Rahip Ebû Âmir, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından "el-Fâsık" olarak isimlendiril misti. Bu adam Uhud savaşında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Seninle savaşan her hangi bir topluluk görürsem, mutlaka onlarla be raber sana karşı savaşırım!" demişti.

Sonra Huneyn savaşma kadar da hep öyle yaptı. Huneyn savaşında Hevazin ordusu mağlup olunca, o da kaçıp Şam'a gitti ve münafıklara:

"- Siz bütün imkânlarınızı kullanarak kuvvet ve silah hazırlayın; ben de Kayser'e (Bizans İmparatoruna) gidip bir ordu getireceğim ve Muhammed ile taraftarlarını Medine'den çıkaracağım!" diye haber gönderdi.

Münafıklar da, Kubâ Mescidi yanında bir mescid bina ettiler ve şu dilekte bulundular:

"- Ya Resûlallah, biz de, hastalar, işi olanlar, yağmurlu ve soğuk geceler için bir mescid bina ettik. Senin orada namaz kılmanı ve tebberrüken bize duâ etmeni istiyoruz!"

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)

"- Şimdi bir sefere çıkmak üzereyim ve onun hazırlığı ile meşgulüm. Döndüğümüzde -İnşaallah!- onda namaz kılarız!" dedi.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Tebük gazasından dönünce, gelip ricalarını yinelediler. İste o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mâlik b. Dahşem, Ma'n b. Adiyy, Âmir b. Seken ve Vahşî adlarındaki zâtları çağırdı ve onlara:

"- Haydi, ehli (cemaati) zâlimler olan o mescide gidin de onu yakıp yıkın!" buyurdu. Onlar da emri yerine getirdiler.

Ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ayrıca o mescidin yerinin, leşlerin ve süpürüntülerm atıldığı çöplük haline getirilmesini istedi.

Ebû A'mir el- Fâsık da, Şam'da Kınn esrin Kasabasında öldü.

Hulâsa münafıklar arasında bir grup da vardı ki bunlar, mü'minlere zarar vermek, içlerinde gizledikleri, küfrü daha da kuvvetlendirmek, Kuba Mescidinde toplanan ve cemaatle namaz kılan mü'minler arasına ayrılık sokmak, daha önce Allah ve Resulüne karşı savaşmış olan adama hazırlık yapmak ve onu beklemek için bir mescid edinmişlerdi.

Yahut " daha önce" kaydı, " onlar edinmişlerdir" fiili ile bağlantılıdır. Bu takdirde anlam şöyle olur:

Onlar, Tebük seferinden geri kalmakla nifaklarını göstermeden önce söz konusu o mescidi edinmişlerdi. Nitekim onlar, mescidi Tebük gazasından önce bina etmişlerdi.

B- "Onlar muhakkak şöyle yemin edeceklerdir:

"- Biz, iyilikten başka bir şey murad etmedik!"

Allah da onların gerçekten yalancılar (kâzibûn) olduğuna şahadet eder." Bu mescidi bina edenler muhakkak:

"- Biz bu mescidi yapmakla, namaz kılmak, Allah'ı (celle celâlühü) zikretmek ve namaz kılanlar için imkân sağlamak gibi güzel hasletlerden başka hiçbir şey kasdetmedik!" diye yemin de edeceklerdir. Allah (celle celâlühü) da, onların, yeminlerinde yalancı olduklarına şahitlik eder.

"(Resûlüm), hiçbir zaman (ebeden) orada namaza durma!içinde namaz kılmana lâyık (ehak) olan ilk günden takva temeli üzerine bina edilen Mesciddir. Orada temizlenmeyi seven rical (erkekler) vardır. Allah, çok temizlenenleri sever."

A- "(Resûlüm), hiçbir zaman (ebeden) orada namaza durma! İçinde namaz kılmana lâyık (ehak) olan ilk günden takva temek üzerine bina edilen Mesciddir."

"- Resûlüm, o münafıkların mescidinde asla namaz kılma. İlk günden takva temek üzerine kurulmuş olan mescidde namaz kılman, Allah'ı (celle celâlühü) zikretmen elbette daha doğrudur."

Söz konusu bu mescid, Kuba Mescidi'dir. Bu mescidi Resûlüllah kurdu ve Hicret sırasında Küba'da kaldığı günlerde, yani pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günlerinde orada namaz kıldı ve cuma günü de Medine'ye doğru yola çıktı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu mescid, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'deki Mescididir

Rivâyet olunduğuna göre Ebû Said el- Hudrî (radıyallahü anh) diyor ki:

"Ben, Resûlüllah'a takva üzerine kurulan mescidi sordum; o da bir taş alıp yere attı ve:

"- İşte bu Medine'deki mescidinizdir." buyurdu.

B- "Orada temizlenmeyi seven rical (erkekler) var."

Bundan önce, Kuba Mescidinin, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kılmasına hâl olarak daha layık olduğu beyân edilmişti. Burada da mahal olarak daha lâyık olduğu bildiriliyor.

Kuba Mescidi için kullanılan "ehak — daha layık, daha doğru" ifâdesinden murad, yegâne doğru ve yegâne lâyık mânâsıdır. Çünkü "mescid-i dırar" için liyakat ve doğruluk söz konusu değildir. Bunun bu şekilde tafdıîl kipi ile ifâde edilmesi, binefsihi faziletinden dolayıdır.

Yahut bu erzaliyet, dırar mescidini bina edenler ile benzeri itikatları taşıyanların iddiasına göredir. Bundan sonra gelecek ifâdelere en münasip olan mânâ da budur.

Yani Kuba Mescidinde, Allah (celle celâlühü) rızâsı için günahlardan ve kötü hallerden temizlenmeyi seven adamlar vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, cünüblükten temizlenmeyi seven ve cünüb olarak hiç yatmayan adamlar vardır, demektir.

C- "Allah, çok temizlenenleri sever."

Allah (celle celâlühü) onlardan razı olur ve sevenin, sevdiğini kendisine yaklaştırması gibi onları kendine yaklaştırır.

Rivâyete göre, bu âyet-i kerime nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Muhacirlerle beraber Küba'ya gitti ve mescidin kapısına varıp orada durdu. Baktı kı, Ensar, mescidde oturuyorlar.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"-Sizler mü'min misiniz?" diye sordu. Onlar, sükût ettiler. Sonra tekrar sordu. Ömer dedi ki:

"-Ya Resûlallah, şüphesiz onlar mü'mındir ve ben de onlarla beraberim!"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Kazaya (kadere) razı mısınız?" Onlar:

"- Evet!" dediler. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"-Müreffeh hâlinize şükrediyor musunuz?" Onlar: "- Evet!" Resûlüllah :

"-Belâya karşı sabrediyor musunuz?" Onlar: "- Evet!" Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Kâ'be'nin Rabbine andolsun ki, bunlar mü'minlerdir " buyurdu. Sonra yanlarına oturdu ve:

"- Ey Ensar cemaati! Allah (celle celâlühü) sizi övdü; siz abdest alırken ve taharet ederken ne yapıyorsunuz?" diye sordu.

Onlar:

"- Biz gaita yaptıktan sonra üç taşla temizlenir; sonra su ile taharetleniriz." dediler.

İşte o zaman Resûlüllah :

"- Orada temizlenmeyi seven rical vardır." âyetini okudu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, geneldir ve bütün necasetlerden temizlenme hakkındadır.

Ve Kuba mü'minleri, küçük abdestten sonra da su ile temizleniyorlardı.

Rivâyete göre Hasen el-Basrî de diyor ki:

"- Bu âyetteki temizlenme, günahlardan tevbe ile temizlenmektir."

Bir diğer görüşe göre de, onlar, yakalandıkları sıtmanın, kendi günahlarına keffaret olmasını umuyorlardı. Nitekim hepsi sıtmaya yakalanmışlardı.

109
"Binasını takva ve Allah'tan bir rızâ üzerine kurmuş olan mı hayırlıdır yoksa binasını yıkılmak üzere olan bir uçurumun kenarına kurup da onunla beraber cehenneme yuvarlanan mı daha hayırlıdır? Allah, zâlimler topluluğuna hidayet etmez."

Bu âyet, Kuba Mescidi cemaatinin daha hayırlı olduğunu açıklar. Binasını, Allah korkusu, Allah ve Resulüne itaat ve Allah'ın rızâsını kazanma arzusu üzerine kuran mı daha hayırlıdır, yoksa yapısını çökmek üzere bulunan bir uçurumun kenarına kurup da, onunla beraber cehennem ateşine yuvarlanan mı?

Onların dini, üzerine bina ettikleri temeller bâtıl olmak ve çabucak ortadan kalkmak bakımından yıkılmak üzere bulunan bir uçurumun kenarına kurulan yapıya benzetilmiş ve bu teşbihi güçlendirmek için, cehenneme yuvarlanma vasfı ilâve edilmiştir. Bu vasfın, ilâhî rızânın karşın olarak zikredilmesi de, şu gerçeğe dikkat çekmek içindir:

Binanın takva temeli, üzerine kurulmasi, onları cehennem ateşinden korur ve ilâhî rızâya eriştirir ki, bunun asgari sonucu cennete girmektir.

Binasını uçurumun kenarına kuranlar da, her an cehenneme yuvarlanmak üzeredirler; sonra şüphesiz hepsinin varacağı yer cehennemdir.

Onların zâlim olmaları, haktan uzak kalmakla kendi nefislerine zulmetmelerinden dolayıdır.

Yahut onlar, İdi türleriyle, hakkı ve hakikati gözetmemiş, eşyayı hak ettikleri yerlere koymamışlardır.

Yani Allah (celle celâlühü) onları kurtuluş ve salâh yoluna kesinlikle iletmiyecektir. Bununla beraber samimiyetle irşad olmak istedikleri takdirde bu imkânı elbette bulacaklardır.

110
"Onların kurmuş oldukları bina, kalbleri parçalanıncaya kadar yüreklerinde bir şüphe (nifak) kaynağı olarak kalacaktır. Allah, her şeyi hakkıyla bilen, (A'lim)dir, hükümlerinde hikmet sahibi (Hakîm) dir."

Bu âyet, onların kurdukları binanın keyfiyetini, çürük ve temelsiz bir yapı olduğunu gösterir.

Yani münafıkların bina ettikleri "mescid-i dırar"gerek ayakta iken gerek yıkıldıktan sonra, onlar ölüp de kalpleri, idrâk ve gizleme kabiliyeti kalmayacak şekilde çürüyüp parçalanıncaya kadar yüreklerinde bir şüphe kaynağı olarak kalacaktır.

Mescidleri ayakta iken şüphe sebebi olması açıktır; çünkü onlar, mü'minlerden ayrı o mescidde toplanacaklar; kalplerindeki küfür ve nifak eserlerini birbirlerine açıklayacaklar; işlerini orada tedbir ve istişare edecekler; mü'minlere ilişkin sırlarını birbirlerine söyleyeceklerdi.

İşte bütün bunlar onların dindeki kuşku ve şüphelerini daha da arttıracaktır.

Mescidleri yıkıldıktan sonra da böyle olacaktır. Çünkü onların kalplerindeki şer, daha da derinleşecek, o şerrin eserleri ve hükümleri daha da artacaktır.

Yahut onlar giderek kendilerine olan güvenlerini kaybetmişlerdir. Mescidleri yıkılınca bu za'fiyetleri daha da artmıştır. Çünkü Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) daha önce olduğu gibi onları kendi hallerine terk mi edeceği, yoksa öldürüknelerini ve mallarının yağmalanmasını mı emredeceği hususunda şüpheye düşmüşlerdir.

Kelbî diyor ki:

"Bu ifâde, onların kurmuş oldukları binanın, kendileri için hayıflanma ve pişmanlık kaynağı olacağı anlamına gelir."

Süddî, Habib ve Müberred de diyorlar ki:

"- Onların mescidlerinin yıkılması, onların kalplerinde kızgınlık ve öfke kaynağı olacaktır; demektir."

Kalblerinin parçalanması, şüphenin, onların kalblerinin ayrılmaz bir parçası olduğunun tasviridir. Ancak öldüklerinde, ya da mezarlarında veyahut da cehennem ateşinde kalplerinin gerçekten parçalanması anlamı da kastedilmiş olabilir

Bir görüşe göre ise bu ifâde, işledikleri cürme, kalbleri parçalanırcasına pişmanlık ve üzüntü duyarak tevbe edinceye kadar; demektir.

Yani Allah (celle celâlühü), her şeyi, onların zikredilen hallerini bilir; bütün işlerinde ve ezcümle onlar hakkındaki hükümlerinde hikmet sahibidir.

111
"Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden, canlarını ve mallarını, karşılığında kendilerine cenneti vermek üzere satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar (mukatele ederler), öldürürler ve öldürülürler, Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur’ân'da zâtı üzerine hak olarak yazdığı bir va'ddir. Ahdinde Allah'dan daha vefalı lam olabilir? Yaptiğiniz bu bey' akdinden dolayı size müjdeler olsun! İşte bu, en büyük kurtuluştur."

A- "Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden, canlarını ve mallarını, karşılığında kendilerine cenneti vermek üzere satın almıştır."

Bundan önce cihaddan geri kalanların hali beyân edilmişti. Burada da cihadın fazileti açıklanıyor ve mü'minler cihada teşvik ediliyor. Bu teşvik de, son derece şayan-ı dikkat bir şekilde yapılıyor.

Allah (celle celâlühü) mü'minleri, Kendi yolunda feda ettikleri canları ve malları karşılığında cennetle mükâfatlandırmayı, mecazî olarak satın almak şeklinde ifâde ediyor. Burada akdin konusu olan şey (mebî), mü'minlerin canları ve malları; satılan şeyin karşılığı olan bedel de, cennet olarak gösterilmiştir. Dikkati çeken şudur:

"Allah, mü'minlere cenneti canları ve malları karşılığında satmıştır" ifâdesi kullanılmamıştır.

Bu da, mü'minlerin canlarının ve mallarının son derece önemsendiğini belirtmek içindir.

B- "Onlar Allah yolunda savaşırlar (mukatele ederler), öldürürler ve öldürülürler."

Bu kelâm, makabli için bir izah mahiyetindedir. Fakat bu izah, satın almanın amacını beyân için olmadığı gibi kendisini beyân için de değildir.

Çünkü mü'minlerin Allah (celle celâlühü) yolunda savaşması, Allah'ın, onların canlarını ve mallarını satın almasından değil, fakat onların kendi canlarını ve mallarını Allah yolunda feda etmelerindendir.

Sanki:

"- Onlar canlarını ve mallarını cennet karşılığında nasıl satıyorlar?"

diye sorulmuş da, buna cevap olarak:

"- Onlar Allah yolunda savaşırlar..." denilmiştir.

İşte bu, onların, canlarını ve mallarını Allah (celle celâlühü) yolunda feda etmeleri demektir. " öldürürler ve öldürülürler" ifâdesi de bunu açıklar niteliktedir. Çünkü Allah (celle celâlühü) yolunda savaşan kimse, sağ, salim ve ganimetlerle geri dönmüş olsa bile, Allah (celle celâlühü) yolunda canını feda etmiş sayılır. Âyetteki "öldürürler ve öldürülürler" vasıflandırması, her ikisinin veya birinin şart olduğunu belirtmek için değil, fakat küllün (bütünün), ba'zın (cüz'ün) vasfıyla tavsifi kabilindendir.

İster her iki fiil ikisi birden veya iki fiilden biri hepsinden; ister bazılarından sâdır olsun, hepsi savaşmış olur. Hatta hiç öldürme ve öldürülme olmasa bile savaş yine gerçekleşmiş olabilir. Mesela, çarpışma vuku bulduğu halde her iki taraftan da ölen olmayabilir veya iki taraf keşi karşıya gelir de vuruşma olmayabilir. Sırf savaşa azimet etmek, seferberliğe katılmak ve mücahidlerin sayısını çoğaltmak bile bazen yeterli sayılır.

"Yaktülûne / öldürürler" kelimesinin "yuktelûne / öldürülürler" kelimesinden önce zikredilmesi, savaşın, canları feda etmek demek olduğu noktasında iki sonuç arasında fark olmadığını bildirmek içindir.

Bir kırâete göre "yuktelûne / öldürülürler" fiili, daha önce zikredilmiştir. Çünkü savaşta şehit düşmek esastır. Bir de, mücahidler, Allah (celle celâlühü) yolunda ölmeyi hayatta kalmaya tercih ederler.

Nitekim şâir, o mücahidler hakkında şöyle der:

O mücahidler, mızrakları bir kavme dokunduğu zaman sevinmiyorlar;

Başkalarının mızrakları kendilerine dokunduğu zaman da şikâyetçi olmuyorlar.

Ancak sinelerine vurulan mızrak darbesi onları durdurabilir; Ölüm göllerinden hiçbir feryat da duyulmuyor."

Bir görüşe göre "yukatilûne / savaşırlar" ifâdesinde emir anlamı da vardır. Tıpkı, " Allah'a ve Resulüne iman, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz." âyetinde olduğu gibi.

C- "Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur’ân'da zâti üzerine hak olarak yazdığı bir va'ddir."

Bu, Kur’ân'da tesbit edilmiş bir va'd-i ilâhî olduğu gibi, Tevrat'ta ve incil'de de tesbit edilmiş ilâhî bir va'ddir.

Ç- "Ahdinde Allah'dan daha vefak kim olabilir."

Bu cümle, makabknin mefhûmunu, yani va'din hak olduğunu, ziyadesiyle açıklar. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü), ahdine herkesten daha çok bağlı olduğunu bildirir. Çünkü va'di gözetmemek, üstün ahlâk sahibi insanlardan sâdır olacak bir hareket değil iken bütün kâinatın Yaratıcısı ve âlemlerden müstağni olan Cenab-ı Allah'tan sâdır olması nasıl düşünülebilir?

D- "Yaptığınız bu bey' (alım- satım)akdinden dolayı size müjdeler olsun!."

Bu kelâmda doğrudan doğruya mücahidlere hitap edilmesi, teşrif üstüne teşrif ve sevinçlerine sevinç katmak içindir.

"- Durum böyle olduğuna göre, bu alış- verişle son derece sevinin ve ferahlayın; çünkü bununla cennet kazandınız."

Rivâyete göre Hasen el-Basrî (radıyallahü anh) diyor ki bunun anlamı şudur:

"- Allah'ın (celle celâlühü) yarattığı canlarınız için ve rızık olarak size verdiği mallarınız için sevinin!"

Rivâyete göre Ensar, Akabe'de Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) bîat ettiklerinde Abdullah b. Revaha şöyle demişti:

"- Ya Resûlallah! Rabbin ve nefsin için dilediğin şartı koşabilirsin!"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurdu:

"- Rabbim için şartım şudur:

Yalnız O'na kulluk, edeceksiniz, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız! Kendi nefsim için de şartım şudur:

- Kendinizi koruduğunuz her şeyden beni de koruyacaksınız!"

Abdullah b. Revaha da sordu:

"- Pek iyi, bunları yaptığımız takdirde bizim için ne var ?

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Sizin için cennet var!" buyurdu. Abdullah b. Revaha da:

"- Alış-veriş pek kârlı oldu; biz bundan caymayız ve sizin de caymanızı arzu etmeyiz!" dedi

Rivâyet olunuyor kî, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okurken, bir bedevî Arap yanından geçti.

Bedevî:

"- Bu kimin sözüdür?" diye sordu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Allah'ın (celle celâlühü) kelâmıdır!" buyurdu. Bedevi Arap da:

"- Vallahi, çok kârlı bir alış- veriş. Biz bundan caymayız ve sahibinin caymasını da arzu etmeyiz!" dedi.

Sonra gazaya çıktı ve şehit oldu.

E- "İşte bu, en büyük kurtuluştur."

Mü'minlerin canlarını ve mallarını feda etmek karşılığmda cenneti kazanmaları,

-ya daha büyüğü olmayan bir başarının ta kendisidir,

-ya da onların kendisiyle sevinmeleri emrolunan aliş-veriş, büyük başarının ta kendisidir.

Şu halde, birinci mânâya göre bu cümle, âyetin bütününün, ikinci mânâya göre, "sevinin" cümlesinin zeyli mahiyetindedir.

112
"Tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, ma'rûf ile emr ve münkerden nehyedenler, Allah'ın hududlarını koruyanlar ... (Resûlüm), o mü'minleri müjdele!"

Söz konusu mü'minler, ya bu üstün vasıfları taşıyanlardır ya da cihad etmeseler bile bu vasıfları taşıyanlar cennet ehlidir.

"e't - Tâibûn / tevbe edenler",

"el - Â'bidûn / Allah'a îp- ibadette ihlâsk olanlar",

"el - Hâmidûn / Allah'ın nimetlerine, sevinçli veya sıkıntılı hallerde, her zaman hamdedenler",

"e's - Sâihûn / oruç tutanlar",

"e'r - Râkıû'n ve e's-sâcidûn / namazda rükû ve secde edenler",

"el-Amirûne bi'l-ma'rûfi ve'n-nâhûne a'ni'l-münker /Allah'a ve Resulüne iman ve itaatle emredenler, şirk ve günahlardan alıkoyanlar",

"el-Hâfizûne li-hudûdi-llâh / Allah'ın (celle celâlühü) beyân ve tayin ettiği hakikat ve şeriatta, hem kendi nefsi, hem de diğer insanlar için uygulamada Allah'ın sınırlarını koruyanlar"; işte bunlar gerçek mü’minlerdir.

"Sâihler" aslında "seyahat edenler" demektir; fakat burada "oruç tutanlar" anlamında kullanılmıştır. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de bir hadisinde:

"- Ümmetimin seyahati oruçtur " buyurmuştur,

Bu suretle oruç, seyahate benzetilmiştir. Çünkü:oruç, şehvetlere (arzulara) gem vurur; oruç, ruhî bir eğitim olup mülk ve meleküt (madde ve mânâ) âleminin sırlarını öğrenmeye vesiyle olur.

Bir diğer görüşe göre ise, "sâihler"den murad, cihad ve ilim için seyahat edenlerdir.

Resûlüm, işte zikredilen vasıfları taşıyan mü'minleri müjdele!

Burada zamir makamında zahir ismin (mü'minler kelimesinin) kullanılması, bu işte temel unsurun iman ve kâmil mü'min olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bu kelâmda, müjde konusunun hazfedilmiş olması, bunun her türlü beyânın ötesinde olduğunu belirtir.

Bundan önceki âyette "sevinin" ifâdesi kullanılarak ilâhî hitabın o mü'minlere tevcihi, onların teşvik ve tesellisine çok önem verildiğini bildirmek içindir.

113

"Akraba bile olsalar, cehennem ashabı oldukları tebeyyün ettikten (belli olduktan) sonra müşrikler için istiğfar etmek (bağışlama dilemek), Peygambere de mü'minlere de yakışmaz."

Rivâyet olunuyor kı Ebû Tâlib'in vefatı yaklaşınca, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)

"- Amcacığım, dedi; bir kelime (şahadet kelimesi) söyle ki, Allah katında senin için hüccet olarak arzedeyım!"

Ebû Tâlib, imtina etti. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Yine de ben nehyolunmadıkça senin için af dileyeceğim!" dedi." İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Diğer bir rivâyete göre ise, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethettikten sonra Ebvâ denilen yere çıktı ve orada bulunan annesinin kabrini ziyaret etti. Sonra gözlerinden yaşlar akarak ayağa kalktı ve:

"- Ben, annemin kabrini ziyaret için Rabbimden izin istedim; bana bu izin verildi. Ona af dilemek için de izin istedim; bu izin verilmedi ve bana bu iki âyet (bu ve bundan sonraki âyet) indirildi." dedi.

Resûlüllah ile mü'minlere, müşriklerin kâfir olarak ölmek veya kâfir olarak öleceklerine dair vahiy nazil olmak suretiyle cehennem ehli oldukları açıkça belli olduktan sonra, bunlar yakın akraba da bulunsalar, onlar hakkında af dilemek, Allah'ın (celle celâlühü) hüküm ve hikmetine göre, ne Peygamber ne de mü'minler için doğru olmaz.

114
"İbrâhîm'in babası için istiğfar etmesi, ona verdiği sözden başka bir şey değildi. Vaktaki ona babasının Allah düşmanı olduğu tebeyyün etti o da ondan uzaklaştı. Gerçekten İbrâhîm, çok yufka yürekli, halım biriydi."

Bu rivâyet sahih değildir. Çünkü Ebû Talibin vefatı Bi'setin 10. yık Mekke'de vukubulmuştur. Tevbe sûresi, bir rivâyete göre Kur'ânin en son nazil olan süresidir. Diğer bir rivâyete göre de en son nazil olandan bir önceki sûredir. Ve bu âyetin, sûrenin diğer âyetlerinden ayrı olarak daha önce nazil olduğuna dair hiçbir rivâyet mevcut değildir.

A- "İbrâhîm'in babası için istiğfar etmesi, ona verdiği sözden başka bir şey değildi. Vaktaki ona babasının Allah düşmanı olduğu tebeyyün etti o da ondan uzaklaştı."

İbrâhîm'in babası için mağfiret dilemesi Şuarâ sûresinin 86. âyetinde şöyle ifâde edilir:

" Babamı da bağışla! Çünkü o, dalâlete düşenlerden oldu."

Bu kelâm, geçen hükmü açıklar ve İbrâhîm'in, zahire göre ilâhî emre muhalefet gibi görünen fiilini izah eder.

Yani İbrâhîm'in babası Azer'e mağfiret dilemesi, başka bir sebepten değil ancak babasına verdiği sözden dolayı idi.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) babasına verdiği söz,

" senin için mutlaka af dileyeceğim!" ve

" Rabbimden senin için af dileyeceğim!" âyetlerındeki beyânlarıdır.

İbrâhîm (aleyhisselâm) babasının gerçek durumu henüz kendisine açıkça belli olmadan, inanır umuduyla onun hakkında af dileme va'dinde bulunmuştu. Yoksa böyle bir söz vermezdi. Sanki şöyle denilmiş oluyor:

İbrâhîm'in babası hakkında af dilemesi, henüz onun durumu belli, değil iken ona verdiği bir sözden kaynaklanıyordu.

"Vaktaki babasının Allah düşmanı olduğu kendisine tebeyyün etti; o da ondan uzaklaştı."

Yani, babasının küfürde ısrarlı olduğu ve ebediyen iman etmeyeceği vahiy yoluyla İbrâhîm'e bildirilince,

Diğer bir görüşe göre, babası kâfir olarak ölünce o ondan uzaklaştı.

Ancak birinci görüş, "Allah düşmanı olduğu" ifâdesine daha uygundur. Çünkü ölüm halı, düşman olarak vasıflandırılmışına mânidir.

B- "Gerçekten İbrâhîm, çok yufka yürekli, hakim biriydi."

İbrâhîm (aleyhisselâm) pek şefkatli, yufka yürekli, eziyet ve mihnetlere sabırlı idi.

Bu cümle, İbrâhîm'in babası hakkında af dilemesinin sebebini açıklar.

Yani İbrâhîm (aleyhisselâm) pek şefkatli ve yufka yürekli olduğu için, babasının durumu kendisine kesin belli olmadan önce onun hakkında af dilemişti. Binaenaleyh bu başkaları için uyulması şayan-ı tavsiye bir örnek oluşturmaz.

Bir de bu beyân, durum apaçık belli olduktan sonra bundan kaçınmanın zorunluluğunu getirir. İbrâhîm son derece yufka yürekliliğine ve sabrına rağmen, durum kendisine belli olduktan sonra ondan uzaklaştığına göre, başkası bundan evleviyetle sakınmalı ve uzaklaşmalıdır.

115
"Allah bir kavmi hidayete erdirdikten sonra sakınacakları (ittika edecekleri) şeyleri kendilerine bildirinceye kadar dalâlete düşürmez. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Allah bir kavmi hidayete erdirdikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine bildirinceye kadar dalâlete düşürmez."

Allah (celle celâlühü), bir topluluğu İslâm'a hidayet ettikten sonra, sakınmaları gereken dinî yasakları kendilerine vahiy yoluyla saraheten veya delâleten açıklamadıkça, nelerden sakınacaklarını kendilerine tebliğ etmedikçe onları hak yoldan sapmış olarak vasıflandırmak Allah'ın âdetinden değildir.

Ondan önce onların yaptıkları dalâlet olarak vasıflandırılmaz ve onunla muahaze olunmazlar.

Bu kelâm, daha önce müşrikler için mağfiret dilemiş olanlara bir teselli gibidir.

Bu âyet, gaafil (habersiz) kimsenin, aklın anlayamadığı şeylerle mükellef tutulamayacağına delildir.

C- "Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Bu kelâm, makablinin sebebini açıklar. Allah, her şeyi ve ezcümle çirkin olduğu sırf akıl yoluyla bilinemeyen şeylerin çirkinliklerinin bilinmesinin beyâna muhtaç olduğunu da bilir. Bundan dolayı, burada yaptığı gibi onları insanlara beyân eder.

116
"Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, hayat verir ve öldür. Sizin için Allah'tan başka ne bir velî (dost), ne de bir nasıîr (yardımcı) yoktur ."

Allah yakın akrabaları bile olsa, mü'minleri, müşrikler için af dilemekten men'etti. Bu da zımnen, onlardan tamamen uzak durmak demekti.

İşte bu münasebetle Allah (celle celâlühü) mü'minlere yalnız kendisinin, bütün varlıkların mâliki, işlerin mütevellisi olduğunu, Kendisinden başka hiç kimsenin nusret ve velayet sağlamasının mümkün olmadığını

bildirdi. Bundan amaç mü'minlerin yalnız O'na yönelmeleri, mâsivâdan (O'nun dışındaki her şeyden) umut kesmeleri idi.

117
"Andolsun ki Allah, içlerinden bir fırkanın kalbleri neredeyse kayacak gibi iken, Peygambere ve güçlük zamanın da ona uymuş olan Muhacirlerle Ensar'a tevbe nasib etti ve sonra onların tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, çok şefkatli (Rauf) dır, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

A- "Andolsun ki Allah, içlerinden bir fırkanın kalbleri neredeyse kayacak gibi iken, Peygambere ve güçlük zamanın da ona uymuş olan Muhacirlerle Ensar'a tevbe nasib etti."

İbn Abbâs 4 diyor ki:

"Allah'ın (celle celâlühü); Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) affetmesinden murad, onun Tebük seferine katılmak istemeyen münafıklara izin vermesidir."

Bir görüşe göre, Allah'ın (celle celâlühü), Muhacirin ve Ensar'ı affetmesi, Uhud ve Huneyn savaşlarında onlardan sâdır olan zelleleri (küçük hataları) hakkındadır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu kelâmdan murad, tevbenin faziletini ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bile olsa, her mü'minin tevbeye muhtaç olduğunu belirtmektir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bile bazı hallerde evlâ olan fiili terk etmesi sebebiyle tevbeye muhtaçtı.

Bu âyet, mü'minlerin Tebük gazasında maruz kaldıkları güçlüklere işaret eder. Şöyle ki:

Bu gazada on mücahid, nöbetleşe bir deveye biniyorlardı.

Erzak olarak yanlarına kurtlanmış hurmaları, bitlenmiş arpaları ve kokmuş içyağlarını bile almışlardı.

Hatta iki kişinin bir hurmayı bölüştüğü olmuştu.

Su sıkıntısı da öyle bir hadde varmıştı ki, develeri kesiyor, onların midesindeki otları sıkıp suyunu içiyorlardı.

Sıcağın şiddeti, kıtlık ve diğer sıkıntılar son haddine varmıştı.

Bu âyette Muhacir ve Ensar'ın bu büyük sıkıntılar içinde Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) uymakla vasıflandırılmış olmaları, tevbeye olan ihtiyacın ne kadar büyük olduğunu belirtmek içindir. Onların bu durumları kendilerini tevbeden müstağni kılmadığına göre, başkaları tevbeden hiç müstağni olamazlar.

" içlerinden bir fırkanın kalbleri neredeyse kayacak gibi iken"ifadesi, bu seferdeki sıkıntıların son derece ağır olduğunu ve bu yüzden de bazılarının, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) arkasından gitmemeye temayül ettiklerini belirtir.

"Min ba'di ma kâde yezîğu.." ibaresi bir kıraatte "min ba'di mâ zâğat.." şeklinde okunmuştur ki, bu kıraate göre anlam:

"Mü'minlerden bir fırkanın kalbleri kaydıktan sonra..." şekline olur.

Bu takdirde Ebû Lübâbe ve benzerleri kastedilmiş bulunur.

B- "Ve sonra onların tevbelerini kabul buyurdu."

Bu tekrar, hem te'te'kid, hem de uğradıkları sıkıntılardan dolayı tevbelerinın kabul edildiğine dikkat çekmek içindir. Yani bunca sıkıntılara maruz kalmalarından dolayı Allah (celle celâlühü) onların tevbesini kabul etti.

C- "Çünkü O, çok şefkatli (Rauf)dir, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Bu cümle, tevbelerinin kabul sebebini açıklar. Çünkü şefkat ve rahmet sıfatları, tevbeyi kabul etmenin ve affetmenin sebebidir.

Birinci sıfat (şefkat), zararı kaldırmak,

- ikinci sıfat (rahmet) fayda sağlamaktır. Bunlardan biri geçmiş, diğeri de gelecek için olabilir.

118
"Allah, haklarındaki hüküm geriye bırakılan üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, nefisleri kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Allah'tan (Allah'ın azabından) kurtuluşun yine Allah'a sığınmaktan başka çaresi olmadığını anlamışlardı. Sonra Allah, onları tevbeye muvaffak kıldı ve tevbelerini kabul etti. Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet eden (Rahîm) dir."

A- "Allah, haklarındaki hüküm geriye bırakılan üç kişinin de tevbelerini kabul etti."

Haklarındaki hüküm, Ebû Lübabe ve arkadaşlarından geriye bırakılan, bunlar gibi özürleri kabul edilmeyen, ancak reci de edilmeyen ve vahiy nazil oluncaya kadar haklarında kesin bir hüküm verilmeyen Kâ'b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye ve Merare b. Rebı adlarındaki üç kişinin de tevbesini kabul buyurdu.

B- "Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, nefisleri kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Allah'tan (Allah'ın azabından), yine Allah'a sığınmaktan başka çaresi olmadığını anlamışlardı."

Haklarındaki hüküm o kadar tehir edildi kı, yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar geldi. Çünkü insanlar onlardan yüz çevirmiş ve onlarla olan ilişkilerini kesmişlerdi.

Yeryüzünün onlara dar gelmesi, onların şaşkınlıklarının temsilî ifadesidir. Yani hiçbir yerde ve yurtta istikrar ve huzur bulamaz olmuşlardı.

Ve kendi nefislerine döndüklerinde de hiçbir şeyle mutmain olamıyorlardı. Çünkü ruhlarından ünsiyet ve sevinç gitmiş; ruhlarını yalnızlık ve şaşkınlık sarmıştı ve Allah'ın (celle celâlühü) gazabından kurtulmak için yine mağfiret dilemek suretiyle Allah'a (celle celâlühü) sığınmaktan başka çare olmadığım anlamışlardı.

C- "Sonra Allah, onları tevbeye muvaffak kıldı ve tevbelerini kabul etti."

Yahut vahiy indirerek tevbe edenler zümresine dahil olmaları için tevbelerinin kabul edildiğini bildirdi.

Yahut tevbelerinde sebat etmeleri için her defasında hüsnü kabul ve rahmet ile muamele buyurdu.

Ç- "Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet eden (Rahîm)dir."

Allah, cinayetler ne kadar çok ve büyük olursa olsun, kemiyet ve keyfiyet olarak tevbeleri çok kabul eden; onlar, çeşitli azaplara müstahak iken, kendilerine çeşitli nimetler bahşedendir.

Rivâyete göre (Hicretin 9. yılında) yapılan Tebük seferinde mü'minlerden bazı kimseler,

-Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber yola çıkmadılar; s

-onra kendi tutumlarını beğenmediler ve fikirlerini değiştirdiler;

-sonra da gidip Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ordusuna katıldılar.

Rivâyete göre Hasen diyor ki:

"- Öğrendiğinıe göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber yola çıkmayan ve geride kalan mü'minlerden birinin, değeri bin dirhemden fazla olan bir bahçesi varmış. Sonra sefere katılmadığına pişman olup:

"- Ey bahçem! Beni geride bırakan sen değilsin ancak senin serin gölgelerin ve meyvelerini beklememdir. Haydi git; artık sen Allah yolunda bir sadakasın!" demiş.

Başka birinin de ailesinden başka bir şeyi yokmuş. O da:

"- Ey ailem! Beni bu seferden geri bırakan, yalnız size olan düşkünlüğümdür. Vallahi, ben bütün sıkıntılara mutlaka göğüs gererek Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ordusuna katılacağım!" demiş ve erzakını alarak gidip orduya katılmış.

Hasen sözüne devam ederek diyor ki:

"- Vallahi, mü'min, günahlarından tevbe eder ve onun üzerinde İsrar etmez. ."

Ebû Zeri: el- Gifarî'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, devesi yüzünden geride kalmış; sonra eşyasını sırtına alıp yaya olarak Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) peşine düşmüş.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onun karaltısını görünce,

"- Sen Ebû Zeri: ol (Kün Ebâ Zerr)!" buyurmuş.

Ashâb da:

"- Ya Resûlallah, ta kendisi!" demişler.

O zaman onun hakkında şöyle duâ buyurmuş:

"- Allah, Ebû Zerr'e rahmet eylesin! O, tek basına yürür; tek başına ölür ve tek başına ba'solunur."

Ebû Hayseme'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bahçesine gitmiş. Güzel bir karısı varmış. Eşi, gölge bir yere su serpmiş ve hasır sermiş, taze hurma ve soğuk su getirmiş. O da bakmış ve:

Serin ve hoş gölge, olgunlaşmış hurma, soğuk su ve güzel kadın!..

Resûlüllah ise, güneş altında ve çöl rüzgârlarında!.. Bunda hayır yok!"demiş, sonra kılıcını, mızrağını alıp devesine binmiş ve rüzgâr gibi bir hızla yol almış. Bir ara Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), arkasına dönüp bir göz atmış; bakmış ki, serapta bir süvari geliyor. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Sen Ebû Hayseme ol!" buyurmuş.

Yaklaşınca görmüşler ki ta kendisi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buna sevinmiş ve ona mağfiret dilemiş.

İşte geride kalan bazı mü'minler, bunlar gibi sonradan gidip orduya katılmayı ihmal ettiler.

O üç kişiden biri olan Kâ'b b. Mâlik diyor ki:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bu seferden dönünce, yanına varıp kendisine selâm verdim; beni görünce, öfkeliymiş gibi selamımı aldı ve:

"- Kâ'b'ı, bu seferden neyin engellediğini bir bilseydim!" buyurdu.

Bunun üzerine denildi ki:

"- Onu geride bırakan, ancak iki abasının güzelliğ ve iki yanına bakmasıdır (fiyakasına düşkünlüğüdür).

Bunun üzerine Resûlüllah :

"- Ben İslâm'dan ve faziletten başka bir şey bilmem!" buyurdu.

Ve isanların üçümüzle de konuşmasını yasakladı. Ondan sonra akrabalarımız ve diğerleri bizimle ilgiyi kestiler; kimse bizimle konuşmaz oldu. Aradan kırk gün geçtikten sonra eşlerimizden de uzak durmamız ve onlara yaklaşmamamız emrolundu. Aradan elli gün geçmişti. Nihayet bir sabah, Seli dağı tepesinden bir ses aksetti:

cc- Ey Mâlik! Müjde!.."

O anda hemen Allah'a (celle celâlühü) secdeye kapandım. O süre içinde ben, Rabbimin:

"- Yeryüzü, bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, nefisleri kendilerini sıktıkça sıkmıştı" kelâmında vasıflandırdığı gibi idim. Sonra müjdeler birbirini izledi. Ben de giyindim ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına vardım. Baktım ki, Mescidde oturuyor, Müslümanlar da etrafında halka olmuşlar.

Onlar beni görünce, Talha b. Ubeydullah, kalkü ve koşarak yanıma geldi, etimi sikti ve:

"- Allah'ın kabul buyurduğu tevben, senin için ağlayacaktır (şefaatçi olacaktır)!" dedi.

Talha'nın (radıyallahü anh) o tesellisini hiçbir zaman unutmayacağım!

O anda, yüzü ay gibi parlayan Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, bana:

"- Ey Kâ'b! Annenin seni doğurduğu günden bu yana geçen günlerinin en hayırlısı için sevin!" buyurdu.

Sonra da bu âyeti bize okudu.

Ebubekir el-Varrak'tan rivâyet olunduğuna göre, kendisine nasûh tevbesi sorulmuş ve o da cevaben demiş ki:

Sahabî Kâ'b b. Mâlik ve arkadaşlarının hissettikleri gibi, dünyanın bütün genişliğine rağmen tevbe edene dar gelmesi ve nefsinin, onu sıktıkça sıkması halidir."

119
"Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve sâdıklarla beraber olun ."

Bu hitap umumî olup tevbe edenler de öncelikle bunun kapsamına dahildir.

Diğer bir rivâyete göre ise, bu hitap, özellikle Tebük seferine katılmayanlardan haklarındaki hüküm geriye bırakılanlar içindir.

Yani ey iman edenler! Yaptıklarınız ve yapmadıklarınız bütün işlerde Allah'a aykırılıklardan sakının!

Binaenaleyh gazalar konusunda Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı yapılacak muamele de öncelike buna dahildir.

Ve imanda, ahitde, Allah'ın (celle celâlühü) dininde niyet, söz ve amelde, bütün işlerde, tevbede ve rücûda doğrularla beraber olun! Rivâyete göre İbn Abbâs diyor ki:

"- Bu âyetin hitabı, Ehl-i Kitab'tan iman edenler içindir. Yani siz de Muhacirler ve Ensar ile beraber olun; sadakat ve diğer güzelliklerde o zümreye katılın.

120
"Medine halkına ve bedevilerden mücavir olanlara Resûlüllah'ı izlemekten geri kalmak ve kendilerine ondan daha fazla önem vermek yaraşmaz. Çünkü onların Allah yolunda bir susuzluğa, yorgunluğa ve açlığa maruz kalmaları, kâfirleri öfkelendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, kendileri için mutlaka bir sâlih amel olarak yazılacaktır. Şüphesiz Allah, iyilik eden (Muhsin)lerin ecrini (mükâfatını) zayi etmez."

A- Medine halkına ve bedevilerden mücavir olanlara Resûlüllah'ı izlemekten geri kalmak ve kendilerine ondan daha fazla önem vermek yaraşmaz."

Medine halkına ve çevrelerindeki bedevi Araplardan Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Ğifar ve benzeri kabilelere, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) gazaya giderken geride kalmaları ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi canını korumadığı şeylerden onların kendi canlarını korumaları doğru olmaz. Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) katlandığı bütün sıkıntılara ve ağır şartlara onlar da katlanmalıdır.

B- "Çünkü onların Allah yolunda bir susuzluğa, yorgunluğa ve açlığa maruz kalmaları, kâfirleri öfkelendirecek bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, kendileri için mutlaka sâlih bir amel olarak yazılacaktır."

Mü'minlerin, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) gazalarına katılmalarının zorunlu sebebi şudur:

Onların Allah (celle celâlühü) yolunda, ilây-ı kelimetullah uğrunda, az bir susuzluğa, yorgunluğa, haramları helâl ettirmeyecek kadar hafif ya da haramları helâl ettirecek kadar şiddetli bir açlığa maruz kalmaları, kâfirleri öfkelendirecek bir yere ayak basmaları, öldürmek, esir almak, mallarını yağmalamak gibi bir davranışla düşmana karşı başarı kazanmaları, kendilerine va'd-i ilâhî gereği makbul bir amel yazılması içindir. Bu da sevab ve uhrevî saadete ermeyi mucib olacaktır.

C- "Şüphesiz Allah, iyilik eden (Muhsin)lerin ecrini zayi etmez."

Bu cümle, makablinin sebebini bildirir. İyilik yapanlardan murad, yukarıda kendilerinden söz edilenlerdir.

Bu görüşe göre zamir makamında zahir ismin kullanılması (onlar, zamiri yerine, iyilik yapanlar, denmesi), onları medhetmek, onların da, ihsan ehli zümresine dahil olduklarına, amellerinin de ihsan kabilinden olduğuna şahadet etmek ve hükmün kaynağım bildirmek içindir.

Ya da onlardan murad, bütün iyilik yapanlardır ve onlar da öncelikle bu zümreve dahildir.

121
"Allah'ın kendilerini işlediklerinden daha güzeliyle mükâfatlandırmak için yaptıkları küçük veya büyük hiçbir infak (harcama, sarf) ve geçtikleri hiçbir vadî yoktur ki sâlih amel olarak yazılmasın."

Allah'ın kullarını işledikleri amellerin en güzeliyle mükâfatlandırmak için, velev bir hurma tanesi ya da bir kamçı asacağı kadar küçük veyahut Osman'ın (radıyallahü anh) İhtiyar ettiği kadar büyük olsun her masraf ve geçtikleri her vadi, mutlaka onlar lehine bir sevab veya hasene olarak yazılır.

122
"Mü'minlerin topyekûn (kâffeten) seferber olmaları doğru değildir. Onların her fırkasından bir topluluk dinde geniş bilgi edinmek (tefakkuh etmek) ve seferden döndüklerinde kavimlerini uyarmak (va'z ve nasihat etmek, öğüt vermek) için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar. "

Mü'minlerin hepsinin toptan gaza veya seferden geri kalıp evlerinde oturmaları doğru olmadığı gibi, gaza veya ilim talebi gibi bir amaçla toptan sefere çıkmaları da doğru değildir. Çünkü bu durum, onların hayatlarını olumsuz yönde etkiler. O halde her şehir veya kasaba halkından veya kabileden az sayıda bir topluluk, geride kalmak ve dinde geniş bilgi sahibi olmak için her külfet ve meşakkate katlanmakdır. Bundan amaç, kavimleri döndüklerinde onları dinî bakımdan bilgilendirmektir.

Burada, özellikle din bilginlerinin, zikredilmesi, bunların mensub oldukları toplumu aydınlatmalarının çok önemli olmasındandır.

Bu âyet-i kerime, derin ve geniş dinî bilgi edinmenin farz-ı kifaye olduğuna, ve bu tahsili yapanların, amaçlarının, insanlara üstünlük taslamak ve servet sahibi olmak değil, fakat hem kendilerinin, hem de başkalarının haya tina istikamet vermek olması gerektiğine delildir.

Bu âyet-i kerime, âhad haberlerinin (bir veya birkaç kişi tarafından rivâyet edilen hadislerin) hüccet kabul edilebileceğine delildir.

Zira âyetteki " her fırkadan" lafzının ifâde ettiği genellik, bir köyde üç kişi bile otursa, onlardan birinin, dinde geniş bilgi edinmek ve kendi toplululuğunu uyarmak, onların öğüt alıp sakınmalarını sağlamak için geride kalmasının zorunlu olduğunu gösterir. Eğer mütevatir olmayan ihbar (yalan üzerinde birleşmeleri imkânsız çok sayıda kişi tarafından olmayan ihbar) muteber olmasaydı, bu âyetteki genelliğin bir anlamı olmazdı.

Bu âyetin başka bir veçheden izahı da şöyledir:

Mü'minler, gazadan geri kalanlar hakkında nazil olan âyetleri duyunca, va'dedilen mükâfatlara rağbet ederek ve va'dedilen cezadan da korkarak, hepsi sür'atle savaş birliklerine katıldılar ve dinî bilgileri edinmekten tamamen kesildiler. İşte bunun üzerine belli bir topluluğun cihada gitmesi, geri kalanların ise, geniş dinî bilgi edinmek için geride kalmaları emredildi kı, cihad-ı ekber (en büyük cihad) sayılan ilim tahsili, kesintiye uğramasın. Çünkü peygamberlerin gönderilmesinden asıl maksat, ilmî hüccetlerle mücadele vermektir.

123
"Ey iman edenler, önce yakın çevrenizde olan kâfirlerle savaşın (mukatele edin). Böylece onlar sizde bir sertlik (güç, kuvvet, gılzat) bulsunlar. Şunu bilin ki gerçekten Allah, sakınanlarla beraberdir."

A- "Ey iman edenler, önce yakın çevrenizde olan kâfirlerle savaşın."

Mü'minlerin, sırasıyla en yakınlarında olan kâfirlerle savaşmaları emredilmiştir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de, önce en yalan aşiretini uyarmakla emrolunmuştu. Çünkü en yakınların, şefkat ve ıslah haklan önce gelir.

Bir görüşe göre bunlardan murat, Benî Kureyza, Benî Nadıîr ve Hayber Yahu ekleridir.

Başka bir görüşe göre ise, bunlardan murat Rumlardır. Çünkü Rumlar, Şam'da bulunuyorlardı ve Şam da, Irak'a nisbetle Medine'ye daha yakındır.

B- "Böylece onlar sizde bir sertlik (güç, kuvvet, gılzat) bulsunlar. Şunu bilin ki gerçekten Allah, sakınanlarla beraberdir."

Onlar savaşta sizde şiddet ve sabır olduğunu görsünler.

Ve bilin ki, Allah'ın (celle celâlühü) hıfzı ve yardımı, takva sahipleriyle beraberdir.

Bu takva sahiplerinden murat,

- ya muhatablardır; buna göre zamir makamında zahir ismin kullanılması (takva sahipleri, yerine onlar, denmemesi), iman ile savaşmanın, takva babından olduğunu sarahatle belirtmek ve onların da, takva sahipleri zümresine dahil olduklarına şahadet etmek içindir;

- Ya da takva sahiplerinden murat, bütün takva sahipleridir ve muhatablar da, öncekide onlara dahildir.

Allah'ın (celle celâlühü) takva sahipleriyle beraber olmasından murad, daimî velayettir.

124

"Bir sûre indirildiği zaman, içlerinden biri şöyle der: "- Şimdi bu, hanginizin imanını artırdı?"

İman edenlere gelince; o sûre onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler."

A- "Bir sûre indirildiği, zaman, içlerinden biri şöyle der

"- Şimdi bu, hanginizin imanını artırdı ?"

Kur'ânîn sûrelerinden biri indirildiği zaman, münafıklardan bazıları, nifakta sebat etmelerini sağlamak için kardHanımlarına, yahut imandan çevirmek için avam ve zayıf mü'minlere derler ki:

"- Bu sûre, hanginizin imanını artırdı?"

Münafıkların hiç imanı olmadığı halde onlar hakkında imanın artmasından söz edilmesi, mü'minlerin imanı, itibariyledir.

Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

Gerçek mü'minler o kimselerdir ki yanlarında Allah zikredildiği zaman kalbleri titrer, onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanları artar.."

B- "İman edenlere gelince; o sûre onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler."

Bu cümle, doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından verilen bir cevap olup hakkı tesbit ve onların hem içinde bulundukları ve hemde gelecekteki hallerim tayin eder.

Yani Allah'a (celle celâlühü) ve O'nun katından gelen vahye iman edenlere gelince; onların o sûrenin âyetlerini tefekkür etmekten ve içerdiği hakikatlere vâkıf olmaktan dolayı yakînî (kesin) bilgileri artar ve bunlardaki hakikatlere olan imanlarının, eski kılanlarına katılmasıyla imanları daha da ziyâdeleşmiş olur.

Ve onlar, bu sûrelerin inmesine ve içerdikleri dinî ve dünyevî faydalara sevinirler.

125
"Kalblerinde hastalık olanlara gelince ; o (sûre), onların pisliğine pislik (rics) katar. Ve onlar kâfir olarak ölürler."

Kalblerinde küfür, şüphe ve bâtıl inanç hastalığı olanlara gelince; o sûre onların, eski küfürlerine yeni küfür, eski bâtıl inançlarına yeni bâtıl inanç, eski kötü ahlâklarına yeni kötü ahlâk katar, ve onların bu halleri ölünceye kadar devam eder, sağlamlık ve süreklilik kazanır.

126
"Onlar (münafıklar), her yıl, bir veya iki defa muhakkak bir belâya uğratıldıklarını görmezler mi? Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de öğüt (ibret) alıyorlar. "

A- "Onlar (münafıklar) her yıl, bir veya iki defa muhakkak bir belâya uğratıldıklarını görmezler mi?"

Bu istifham inkâr ve tevbih içindir.

" bir veya iki defa" ifâdesi tadadî veya tahdidi değil sırf çokluk (kesret) belirtmek içindir.

Yani o münafıklar, görmüyorlar mı ki, her yıl defalarca, hastalık ve benzeri sıkıntılara, Allah'ın (celle celâlühü) huzurundaki duruşmayı hatırlatması ve imana sebep olması gereken çeşitli belâlara çarptırılıyorlar?

Yahut o münafıklar, müteaddit defa Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber cihada çıkmakla sınandıklarını, özerlikle mü'minlerin imanını artıran, münafıkları azarlayan, onların içinde bulundukları çirkinlikleri ifşa ederek kendilerini rezil rüsvay eden âyetlerin indiğini görmüyorlar mı?

B- "Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de öğüt (ibret) alıyorlar."

Onlar, iman etmelerini gerektiren bu belâlara uğradıktan ve cihad ile sınandıktan sonra da yine içinde bulundukları nifaktan tevbe etmiyorlar ve bunca belâlardan ders almıyorlar.

127
"Ne zaman bir sûre indirilse birbirlerine bakarlar:

"- Acaba sizi biri mi gözlüyor?"

Sonra da sıvışıp giderler. Allah, onların kalblerini (haktan) çevirmiştir. Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur."

A- "Ne zaman bir sûre indirilse birbirlerine bakarlar:

"- Acaba sizi biri mi gözlüyor? "

Berâe -Tevbe sûresinin 124. âyeti, nazil edan bir sûre ile ilgili olarak münafıkların kendi aralarında söylediklerini beyân etmekte idi. Şimdi bu âyet ise, vahyin kendilerine tebliğ edilmesi halinde takındıkları tavırları sergiliyor.

Onlar, alay etmek, ya da nifaklarını ortaya çıkaran ve kendilerini rezil rüsvay eden âyetlere öfkelenerek tebliğ ortamından sıvışmak için gözleriyle işaretleşirler. Şöyle ki:

"- Sizi Müslümanlardan gözetleyen biri mi var?"

Onlar bu sözleriyle, Kur'ân'ı dinlemeye dayanamadıklarını, gülmek zorunda kalarak rezil rüsvay olmaktan çekindiklerini gösteriyorlar.

Yahut kimseye görünmeden veya farkına varılmadan meclisten çıkıp gitmek, daha kadar bir şeylerin arkasına saklanarak sıvışmak için çare arayan gözlerle bakışıyorlar.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ifâde münafıkların aleyhinde bir sûre indirildiği zaman... demektir.

B- "Sonra da sıvışıp giderler."

Fırsat bulduktan ve mü'minlerden kimse kendilerini görmediğine emin olduktan sonra hepsi, rezil n'isvay olmak korkusuyla vahiy meclisinden sıvışıp giderler.

C- "Allah, onların kalblerini (haktan) çevirmiştk:. Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur."

Onlar, kötü anlayışları yahut düşüncesizlikleri sebebiyle anlama kudretinden yoksun bir topluluktur. Bu yüzden Allah (celle celâlühü), kalblerini haktan çevirmiştir.

Yahut bu cümle duâ anlamındadır. Yani Allah (celle celâlühü), kalplerini haktan çevirsin!

128
"Andolsun ki size kendi içinizden azîz (izzet ve şeref sahibi) bir Resul geldi. Sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkündür. Mü'minlere karşı şefkatli (Rauf) ve merhametli (Rahîm) dir."

Bu hitap, Araplar içindir. Şöyle ki:

Ey Araplar! Andolsun ki, size kendi cinsinizden, sizin gibi Arap ve Kureyş'li - bir kırâete göre ise, sizin enfesiniz, eşrefiniz ve efdalinizden- öyle bir Peygamber gelmiştir kı, sizden olmasının sonucu sizin bir kötülük veya sıkıntıyla karşılaşmanız ona çok ağır gelir; sizin kötü akıbetinizden ve azaba düşmenizden endişe eder; o,

sizin imanınıza ve salâhınıza çok düşkündür; sizden olan ve olmayan bütün mü'minlere karşı çok şefkatlidir; çok merhametlidir.

129
"Eğer yüz çevirirlerse (Resûlüm) de ki:

"- Allah, bana yeter (Hasbiya-llâhü). O'ndan başka ilah yoktur. Ben, O'na tevekkül ettim. O, büyük Arş'ın Rabbidir."

Peygamber'i (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli için hitap ona tevcih edilmiştir. Şöyle ki:

Ey Resûlüm! Eğer onlar sana iman etmekten yüz çevirirlerse de ki:

"- Allah (celle celâlühü) bana yeter."

(Çünkü O, gerçekten sana kâfidir ve seni onlara karşı muzaffer kılacaktır.)

Ben sadece O'na tevekkül ettim; ben ancak O'ndan dilerim ve O'ndan korkarım. O, yüce Arş'ın sahibidir.

Büyük Arş, pek muazzam hükümranlık demektir.

Yahut bütün kâinatı kuşatmış olan muazzam bir cisimdir ki, İlâhî hükümler, kaza ve kaderler, oradan nazil olur.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kur’ân'ın bütün bölümleri âyet âyet, harf harf inmiştir; yalnız Berâe (Tevbe) sûresi ile Kul hüvellahü ehad (İhlâs) sûresi hariç. Çünkü bu iki sûre, yetmiş bin saf melek refakatinde bana indirilmiştir."

YÛNUS SÛRESİ

Mekke'de inmiştir, 109 âyettir

1
"Elif, lâm, râ. İşte bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir."

A- "Elif, lâm, râ."

Bu harfler, Bakara sûresinin başında zikredildiği gibi, ya harflerin sayımıdır, ya da bu sûrenin adıdır ki, ekseriyetin görüşü budur. Yani bu sûre, "Elif, lâm, râ" süresidir.

B- "İşte bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir."

Burada Kitab'tan murad, ya Kur'ân'ın tamamıdır; Kur'ân o zaman henüz tamamen nazil olmamış ise de bu, onun tamamının Allah'ın (celle celâlühü) ilminde veya Levh-ı Mahfuz'da sabit ve belli olmasındandır; yahut meşhur rivâyete göre, Kur'ân'ın toptan dünya semasına inmiş olması itibariyledir.

Nitekim "el-Hamd" sûresi de, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) devrinde, "Fatihatü'l- Kitab / Kitab'ın Fatihası" ve "Ümmü'l- Kur'ân / Kur'ân'ın anası" ismiyle anılıyordu.

Oysa o zaman henüz Kur'ân'ın tamamı iki kapaklı bir Mushaf olarak ortaya çıkmış değildi.

"Kitab" veya "Kur'ân" adı, Kur'ân'ın o zamana kadar nazil olan bölümleri hakkında kullanıldığı gibi Kur'ân'ın müşahhas bütünlüğü anlamında da kullanılıyordu.

Nitekim rivâyete göre Câbir diyor ki:

"- Peygamber Uhud şehidlerinden her iki kişiyi bir kefen içine koyduruyor; sonra da:

"- Hangisi daha çok Kur'ân biliyordu" diye soruyordu.

Onlardan birine işaret edilerek:

"- Bu!" denildiğinde, önce onu mezara indirtiyordu."

İşte o vakit insanların Kur'ân kelimesinden anladıkları, onun Allah'ın Eğitinin de veya Levh-ı Mahfuz'da sabit olduğu veyahut da dünya semasına toptan indirilmiş bulunduğu düşünülmeksizin o zamana kadar nazil olan bölümleridir.

İşte bu anlayışla bu sûrenin âyetleri, hikmet dolu Kitabın belli âyetleridir. Kitabın, "haldin — hikmetli" vasfıyla vasıflandılmasi, ya çeşitli parlak ve üstün hikmetleri içermesinden ve onları ifâde etmesinden; ya da kelâmı, sahibinin vasfıyla vasıflandırılmasından; veya mecazî olup Kitabın, hikmet konuşan hakîme (hikmet sahibine) benzetilmesinden dolayıdır.

Bir başka görüşe göre, Kitab, sûrenin kendisinden ibarettir.

Ancak "tilke / işte bunlar" işareti, sûrenin içerdiği bir kısım âyetler için olmalıdır. Bu takdirde işaret edilenler, âyetlerin tamamı değil, fakat bir kısım olması gerekir. Çünkü âyetlerin tamamı, sûrenin bizzat kendisidir. Onun için âyetlerin tamamına işaret edilmiş olsa, bu ifâdenin bir anlamı ve hikmeti kalmaz; kemâl sıfatlarıyla medhetme anlamı hasıl olmaz.

2
"İnsanları uyarsın ve iman edenleri Rableri katında bir ka-dem-i sıdk (yüksek doğruluk makamı) ile müjdelesin diye içlerinden bir ere vahyetmenıiz o insanlar için şaşırtıcı bir şey mi oldu ki kâfirler:

"- Bu, şüphesiz apaçık bir sihirbaz!" dediler."

Burada insanlardan murat, Mekke kâfirleridir. Onların bu şaşmalarının sebebi, küfürleridir. Böyle olduğu halde kâfirler değil de insanlar olarak ifâde edilmesi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile aralarındaki ortak vasfı tesbit etmek, kendi iddialarına göre taaccüp sebebini belirlemek, sonra inkâr ve taaccüblerini belirterek onların hatalarını ve iddialarının bâtıl olduğunu açıklamak içindir.

" içlerinden bir er", ya kendi cinslerinden bir beşer demektir; nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Dediler ki:

Allah, Peygamber olarak bir beşer mi gönderdi?" ya da mal, servet bakımından onların büyüklerinden olmayan bir kimse, demektir; nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Ve dediler ki:

"- Bu Kur'ân, o iki şehirden (Mekke ile Taif ten) bir büyük adama indirilseydi ya!.." Her iki mânâya göre de, kâfirlerin bu iddiası, son derece bâtıl ve yanlıştır.

Birincisine göre yanlıştır, çünkü bir meleğin Peygamber olarak gönderilmesi, ancak, kendilerine Peygamber gönderilenlerin, melekler olması hâlinde mümkün olabilir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur:

" (Resûlüm) de ki:

" Eğer yeryüzünde gezip dolaşanlar melekler olsaydı elbette onlara gökten bir melek Resul indirirdik." Beşerin avamı ise, meleklerle ilişin kurmaktan uzaktır. Bu ihşkiler, arada münasebet ve cinsiyet birliği bulunmasına bağlıdır. Bu itibarla onlara melek göndermek, tekvin (yaratılış) ve teşriin dayandığı hikmete ters düşer.

Hikmetin gereği, özellikle arınmış bir ruha sahip olan, kudsî bir kuvvetle desteklenen, ruhanî ve cismanî her iki âlemle de irtibatı bulunan, havastan insanlara (Peygamberlere) bir melek gönderilmesidir.

İşte bu vasıfları taşıyanlar, vahyi bir taraftan (meleklerden) alır diğer tarafa (insanlara) aktarırlar.

İkinci mânâya göre de, kâfirlerin iddiaları yanlıştir. Çünkü nübüvvet ve risalet için seçilmek, ancak bu güzel ve yüce sıfatlarda ileri mertebede bulunmak, vehbî (yaradılıştan) ve kısbî (sonradan kazanılan) yüksek fazilet ve üstün melekeleri haiz olmakla mümkündür.

Ve insaf ehlinden hiç kimsenin şüphesi yoktur ki, Peygamber bu konuda en yüksek mertebede bulunur.

Dünyevî riyaset ve servet sahibi olmanın, bu üstün vasıflara hâiz olmakta kesinlikle dahli yoktur. Hatta servet ve zenginlikte ileri olmak için genellikle o üstün vasıfların ihlâli gerekir.

Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bîr hadislerinde şöyle buyurur:

"- Eğer dünyanın Allah katinda sivrisinek kanadı kadar bir değeri olsaydı, Allah, dünyadan kâfire bir yudum su bile vermezdi."

Onların, "Bu şüphesiz apaçık bir sihirbazdır" sözünden, kasdettikleri Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) idi.

Diğer bir kırâete göre ise, bu cümledeki "sâhir / sihirbaz" kelimesi, "sihir" seklinde de okunmuştur. Buna göre, onlar, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyolunan, Kur'ân'ı,

"- Bu, apaçık sihirden başka bir şey değil" diye vasıflandırmış oluyorlardı.

Onlar bu sözleriyle, aslında farkında olmadan bir gerçeği itiraf ediyorlardı:

-Gördükleri, beşer takatinin üstünde bir şeydi,

-O Kur'ân, kuvvet ve kaderin yaratıcısı Allah (celle celâlühü) tarafından indiriliyordu.

Onların Kur'ân'ı sihir, Peygamberi'de (sallallahü aleyhi ve sellem) sizhirbaz olarak vasıflandırmaları, aşırı inatlarından başka bir şey değildi.

Nitekim büyüklük taslayan inatçıların ve hüccet karşısında susmak zorunda kalan kimselerin tavrı her zaman böyle olmuştur.

3
"Şüphesiz Rabbiniz O Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arş üzerine istiva etti. Bütün işleri O tedbir eder. O'nun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte Rabbiniz Allah budur. O halde yalnız O'na kulluk edin. Hiç düşünmez misiniz?"

A- "Şüphesiz Rabbiniz O Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı . Sonra Arş üzerine istiva etti. Bütün işleri O, tedbir eder."

Bu cümleler dikkatleri icmâlen, yaratma, takdir ve tedbir işlerine ilişkin bazı gerçeklere çeker.

İnsanları da bunları anlamaya sevk ve irşad eder.

Ve ister ki inkâr cihetine sapmadan bu apaçık gerçeği itiraf etsinler. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyurulur:

" (Resûlüm) de ki:

"- Yedi göklerin Rabbi ve Büyük Arş'ın Rabbi kimdir?"

" Onlar Allah'tır; diyecekler. (Resûlüm) de ki:

"- O halde hiç sakınmaz mısınız?" Bir diğer âyette de şöyle buyurulur:

" (Resûlüm) de ki:

"- Sizi gökten ve yerden kim rızıkl an diriyor?

Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik bulunuyor?

Ölüden diriyi kim çıkarıyor; diriden ölüyü kim çıkarıyor?

Bütün işleri kim idare ediyor? "- Allah'tır; diyecekler.

(Resûlüm) de ki:

"- O halde sakınmaz mısınız ?"

Size uyarı ve müjde amacı ile içinizden bir recül (adam) göndermesine taaccüb ettiğiniz ve gönderdiği Resulüne vahyetüği Kitabı sihir saydığınız Rabbiniz O Allah'dır (celle celâlühü) ki gökleri ve yeri ve her

ikisinde bulunan kâinatın temel unsurlarını altı günde, ya da altı vakitte, yahut bilinen altı gün kadar bir zamanda yarattı.

Bu altı günden murad, biknen gün cinsinden değildir. Çünkü henüz dünya ve sema mevcud değildir. Güneşin, arz üzerinde olmadığı bir zamanda günün mevcudiyeti elbette düşünülemez.

Allah'ın (celle celâlühü), bütün kâinatı defaten, bir anda yaratmaya muktedir olduğu halde tedricen, altı aşamada yaratması, kulların buna bakarak ibret almaları, bir iş yaparken seçim ve tercih kullanmaları gerektiğine delildir; bütün hal ve hareketlerde teenni ile davranmaya teşviktir.

Allah'ın (celle celâlühü), kâinatı yaratma süreci için belli bir zaman dilimi tayin etmesinin hikmetini ancak Kendisi bilir.

Gökler için "semâvat" şeklinde çoğul kullanılması, göklerin, tabiatlerı, eserleri ve hükümleri birbirlerinden farklı cisimler oldukları içindir.

Arş, kâinattaki bütün cisimleri ihata eden en büyük cisimdir.

Ona Arş denmesi, yüksek olduğundandır.

Yahut Arş, hükümdarların tahtına benzeüldiği için böyle isimlendirilmiştir.

Çünkü kâinatla ilgili bütün emirler ve tedbirler Arş'tan iner.

Diğer bir görüşe göre ise, Arş, hükümranlık ve saltanat demektir, Allah'ın (celle celâlühü), Arş'a istiva etmesi, Kendisinin veya emrinin onu istilâ etmesi bütün kâinatı hâkimiyeti altına alması demektir, Hanefî ulemasına göre, Arş'ı istiva etmek, Allah'ın keyfiyetsiz bir sıfatıdır. Yani Allah (celle celâlühü) mekândan ve istikrardan münezzeh ve iradesine uygun olarak Arş'ı istilâ etmiştir.

Allah'ın (celle celâlühü) azameti, sınırsız kudreti, o mazzam cisimleri yaratması ile belirtildikten sonra bu kelâm ile de, O'nun hükümrantiğınm ve saltanatının celâli ifâde edilmiş oluyor.

Tedbir, güzel sonuçlar vermesi için, işlerin sonuna ve akıbetine dikkatle bakmaktır. Burada tedbirden murad, en mükemmel veçhile takdir etmektir.

Tedbir edilen işlerden murad, göklerin, yerin ve Arş'ın hükümranlığı ile bunların dışında değişik biçimlerde zât, sıfat, zaman ve vakit olarak sayısız münasebetler ve farklılıklar gösteren yönleriyle tedricen, azar azar, meydana gelen cüz'iyatür.

Yani Allah (celle celâlühü) kâinatı, bütün varlıkları, olabilecek her şeyi, takdir eder, gerek vücut, gerekse beka olarak, hepsinin sebeplerini, belli vakitlerini hazırlar ve üstün hikmetinin gereği en mükemmel şekilde düzenler.

B- "O'nun izni olmadan hiç kimse şefaatçi olamaz "

Bu cümle, Allah'ın (celle celâlühü) takdir ve tedbirdeki istibdadını (mutlak ve münhasır kudretini) açıklar ve şefaati de en belagatli veçhile nefy (reci)eder.

Hiç kimse, hiçbir zaman, hiç kimseye şefaat edemez; ancak Allah'ın üstün hikmeti gereği izin vermesi hali müstesna. O halde şefaat edenin, seçkin hayırlılardan olması, kendisine şefaat edilenin de, şefaate lâyık bulunması gerekir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Rûh (Cebrâîl) ve melekler saf saf olup durdukları gün, Rahman'ın izin verdiklerinden başkası konuşamaz." Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) celâlini ve azametini pek güzel ifâde eder.

C- "işte Rabbiniz Allah budur. O halde yalnız O'na kulluk edin!"

O şânı yüce, ulûltiyetin gerekçesi kemâl sıfatlarının sahibi Rabbiniz Allah (celle celâlühü) işte budur.

"O halde yalnız O'na kulluk edin!" Görmeyen, duymayan, zarar veremeyen ve fayda temin edemeyen cansız varlıklar (putlar) şöyle dursun, melekleri ve Peygamberleri bile O'na ortak koşmayın!

Ç- "Hiç düşünmez misiniz?"

Hâlâ anlamayacak mısınız? Gerçek, anlatıldığı gibidir. Niçin düşünmüyor, öğüt almıyorsunuz? İçinde bulunduğunuz durumun kötü olduğunu kavramıyor ve ondan vazgeçmiyorsunuz.

4
"Bütün hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di haktır. Şüphesiz halkı yoktan var eden O'dur. Sonra iman edip sâlih ameller isleyenleri adaletle mükâfadandırmak için onu iade eder. Kâfir olanlara gelince; küfürleri sebebiyle kaynar içecek ve can yakıcı azab onlar içindir."

A- "Bütün hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di haktır."

Allah'ın (celle celâlühü), âhiret hayatı hakkındaki gerçek va'di gereği hepiniz, ölümden sonra dirilecek, O'nun huzurunda toplanacaksınız; dönüşünüz ancak O'nadır; başkasına değil. "V-a'da-llâhi hakka — Allah'ın va'di haktır" ifâdesi, dönüşten muradın, ölümden sonraki diriliş (ba's) ve Allah'a dönüş olduğuna delildir.

Burada va'd konusu olan ölüm ile olan dönüş değildir. Bilindiği gibi insanların toplanması da ölümden hemen sonra vuku bulacak değildir.

B- "Şüphesiz halkı yoktan var eden O'dur. Sonra iman edip sâlih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu iade eder. Kâfir olanlara gelince; ; küfürleri sebebiyle kaynar içecek ve can yakıcı azab onlar içindir ."

Bu ifâdeler, dönüşün yalnız Allah'a (celle celâlühü) olduğunun zorunlu bir açıklamasıdır.

Önce yoktan yaratmanın sonra âhirete iadenin gayesi, mükelleflerin amellerinin iyi ya da kötü karşılığını vermektir.

"Kâfir olanlara gelince; küfürleri sebebiyle kaynar içecek ve can yakıcı azab onlar içindir" cümlesi de kâfir olanların küfürleri sebebiyle cezalandıracağını belirtir.

5
"Güneşi ziya (ışık kaynağı), Ay'ı nûr kılan, senelerin sayı ve hesabını bilesiniz diye ona menzil (konak)ler takdir eden O'dur. Allah, bunları ancak hakla yarattı. O, bilen bir topluluk için âyetlerini tafsil ediyor."

A- "Güneşi ziya (ışık kaynağı), Ayı nûr kılan, senelerin sayı ve hesabını bilesiniz diye ona menzil (konak)ler takdir eden O'dur."

Bu âyetle, Allah'ın (celle celâlühü) varlığına, birliğine, sınırsız ilim, kudret ve hikmetine, iki nurlu varlık üzerindeki tasarruflarına, icmalen işaret edilen bazı tedbirlerine dikkat çekiliyor ve ayrıca şu hakikat vurgulanıyor:

Allah, bu harika tedbirlerle, insanların dünya hayatına ilişkin işlerini düzenlendiği gibi, âhiret hayatına ilişkin işlerini de, Peygamberler göndermek, kitaplar indirmek, hidayet yollarını göstermek, uçurumlara düşme tehlikesini belirlemek suretiyle düzenliyor.

" Güneşi ziya, Ay'ı da nûr kıldı." İfadesine gelince; ya Güneşin ışık, Ayın nûr olması, ya da mübalağa için ışığın Güneş, nurun da Ay kılınması demektir.

Ancak bu, sonradan ışıklı ve nurlu kılınması anlamında değil fakat baştan öyle yaratılmış olmaları anlamındadır.

Ziya, nurdan daha kuvvetlidir.

Diğer bir görüşe göre ışığı, bizzat endisinden olanın neşrettiği aydınlık ziyadır; başkasından gelen ışığı yansıtanın aydınlığı ise nurdur.

O halde bu âyet, Ayın ışığının Güneşten kaynaklandığını ifâde ediyor demektir.

Yani, Güneşi ışıklı, yahut ışık kılan, Ayı nurlu, yahut nûr kılan, Güneşin doğuşuna ve batışına bağlı olarak, gece ile gündüzü peş peşe getiren, dinî ve dünyevî işlerin bağlı olduğu vakitlerin hesablanabilmesi için Ayın gök yüzündeki seyri sırasında ona bir takım menziller takdir eden, ya da Ayı bir takım menzillere sâhib kılan ancak Allah'tır.

Menziller takdirinin Aya tahsisi,

-Ayın seyrinin süratinden,

-menzillerinin belli olmasından,

-şeriat hükmlerinin ona bağlanmasından,

-Arap târihlerinde umde (vakit tayinine medar) olmasından dolayıdır.

1- Ayın yirmi sekiz menzili vardır.

2- Ay, hiç değişmeyen bir çizgide her gece bu menzillerden birine iner; ne onu geçer, ne de onun gerisinde kalır.

3- İlk göründüğü geceden yirmi sekizinci geceye kadar hep aynı yolu izler.

4- Ay son menziline varınca, ince bir yay şeklini alır ve sonra iki gece ve otuzdan eksik aylarda da bir gece görünmez olur.

5- Güneşin, Ayın her menzilde bulunduğu süreye tekabül eden günleri ise, on üç gündür.

6- Ayın bu menzilleri, Arapların dedikleri ve kendilerine nisbet ettikleri bir takım parlak yıldız kümelerinin mevkileri dir ki, şunlardır:

Seretan, Batın, Süreyya, Deberan, Hâk'a, Hen'a, Zira', Nesre, Tarf, Cebhe, Zebre, Sarfe, Awâ', Semmâk, Gafr, Zebanı, İklîl, Kalb, Şevle, Neâirn, Belde, Sa'dü'z-Zâbih, Sa'dü Bela', Sa'dü's-Seûd, Sa'dü'l-Ahbiye, Ferğu'd-Devh'l-Mukaddem, Ferğu'd-Devli'l- Muahhar, Reşâ.

Bu sonuncusuna Batnu'l-Hût da denir.

Âyette, sayı, yıllara, hesap da vakitlere tahsis edilmiştir.

Çünkü sayılan yıllar için, sayıların mertebelerine mugayir bir mânâ itibar edilmemiş; hesap edilen vakitlerde ise bu mânâya itibar edilmiştir.

Bunun izahı şöyledir:

Hesap, ayrı kemiyetleri olan şeylerin emsalini saymaktır. Şöyle kı:O kemiyetlerin muayyen bir grubundan muayyen bir sınır hasıl olur ve onun özel bir ismi ve müstakil bir hükmü olur. Mesela: Sene on iki aydan, her ay otuz günden ve her gün yirmi dört saatten meydana gelir.

Saymak, emsal sayıların tekrar edilmesidir.

Sayılan yıllar için, sayı mertebelerinin isimlerinden başka muayyen bir had, özel bir isim ve müstakil bir hüküm itibar edilmediğinden dolayı ona sayı (aded) izafe edilmiştir.

Adecilerin mertebelerinden onlar, yüzler ve binler basamaklarının meydana gelmesi ise tamamen itibarîdir.

Hesap edilen vakitlerde ise, özel isimleri ve müstakil hükümleri olan mertebeler hasıl olur. Bu cihetle, bunu bildiren hesap, onunla bağlantılı kılınmıştır.

Âyette sayı, hesaptan önce zikredilmiştir. Oysa onların taalluk, ettiği şeyler, vücut olarak da, ilim olarak da bunun aksidir (her iki cihetten de hesap, sayıdan önce gelir). Böyle olmakla beraber sayının önce zikredilmiş olması, şunun içindir:

Cihetleri ayrı olsa da, yılların sayısına taalluk eden ilim, icmali bir ilimdir; hesaba taalluk eden ilim ise tafsilatlı ilimdir. (Ve icmalî ilim, tafsili ilimden önce gelir.)

Yahut sayı, yukarıda belirtildiği gibi, kendisinde, başka bir şeyin hasıl olması itibar edilmediği için, hesaba göre, basitin, mürekkeb karşısındaki durumu gibidir. (Ve basit, mürekkebten önce gelir.)

C- "Allah, bunları ancak hakla yarattı."

Allah (celle celâlühü), zikredilen halleriyle Güneşi ve Ayı, ancak üstün hikmetinin gereği olarak yaratmıştır.

Bu üstün hikmet de, yukarda icmali olarak işaret edilen, insanların iş ve ibadetlerinin bağlı bulunduğu yılların ve vakitlerin bilinmesidir.

C- "O, bilen bir topluluk için âyetlerini tafsil ediyor."

Allah (celle celâlühü), zikredilen kâinat âyetlerini, yahut mezkûr âyetlerin de öncelikle dahil olduğu bütün âyetlerini, yahut da bunlara dikkat çeken Kur'ân âyetlerini, kâinatı yaratmaktaki hikmeti anlayan ve kâinatın Yaratıcısının yüce şanına delil getiren, yahut Kur'ân âyetlerinin içerdiği hikmeti anlayıp da onlara iman eden bir kavme tafsil ediyor.

Açıklama böyle bir kavme tahsis edilmiştir. Çünkü ondan faydalanan onlardır.

6
"Şüphesiz gece ile gündüzün ihtilâfında (ardı ardına gelişinde), göklerde ve yerde yarattıklarında sakınan (takva sahibi olan) bir topluluk için âyet (ibret, delil)ler vardır."

Bu âyet de zikredilenlere icmali olarak dikkat çeker.

Yani göklerin hareketlerine, dünyanın duruşuna, Güneşin doğuşuna ve batışına göre, gece ile gündüzün birbirini izlemesinde, birinin diğerinin yerine geçmesinde; mevsimlere göre, Güneşin arza olan mesafesinin değişmesiyle, birinin uzayıp diğerinin kısalmasında, gece ile gündüzün, mekânlara göre değişmesinde; kuzey kutbuna yakın olan ülkelerin yaz günlerinin, uzak ülkelerin yaz günlerinden daha uzun; uzey kutbuna yakın olan ülkelerin yaz gecelerinin, uzak ülkelerin yaz gecelerinden daha kısa; dünyanın yuvarlak olması sebebiyle bazı mekânlar gece iken onun karşıtı yerlerde gündüz olmasında; ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı çeşitli mahrukatta, takva sahipleri için, O'nun varlığına, birliğine, ilim ve kudretinin kemâline, üstün hikmetine delâlet eden bir çok büyük deliller vardır.

Bu ibret bakışı, takva sahiplerine tahsis edilmiştir. Çünkü nazar ve tefekkür sebebi, sorumlul uk duymak ve sakınmaktır. Ancak Allah'a karşı sorumluluk duyanlar bunları idrak edebilirler. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

" Göklerde ve yerde nice âyet (deki, ibret)ler vardır ki, onlar yanlarından yüzçevirerek geçerler."

7

"Şüphesiz likaımızı (Bize kavuşacaklarını) ummayanlar, dünya hayatına razı, onunla tatmin ve âyetlerimizden gaafil olanlar var ya; "

8
"İşte onların me'va (varacakları yer)lan kazandıklarına karşılık ateştir."

Bundan önce insanların dönüşünün Allah'a olduğu, ilkte onları yaratan Allah'ın mükâfat ve mücazat için onları yeniden hayata döndüreceği açıklanmış ve bunu teyid eden bir takım deliller zikredilmişti. Şimdi burada, âhiret hayatim inkâr eden ve ona delâlet eden açık delillerden yüz çeviren insanların varacakları yer beyân ediliyor.

Allah'a (celle celâlühü) kavuşmaktan murad, ya ölümden sonra dirikp huzuruna gönderilmek suretiyle olan dönüştür, ya da hesapla karşılaşmaktır. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur:

" Kadar ben, hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim."

Zannetmek, düşünmek, sezmekten murad, emelsizlik (umutsuzluk) ve korkusuzluğu da kapsayan mutlak mânâda beklememektir. Zira emel ve korkunun olmaması, umulan ve korkulan şeylerin vaki olacağına inancın olmaması demektir.

Yani onlar, Allah'a döneceklerini veya sonunda mükâfat ya da azap bulunan hesabla karşılaşacaklarını beklemiyorlar.

"Dünya hayatına razı olanlar" mealindeki ifâde, buna işaret eder.

Bu ifâde, ayni zamanda onların, değerce aşağı olanı, değerce yüksek olana tercih ettiklerini bildirir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Yoksa dünya hayatını âhirete tercih mi ediyorsunuz?" Ve onlar, az ab tan da korkmuyorlar.

İşte "onunla tatmin olanlar" ifâdesi de buna işaret eder. Yani, onlar, sade dünya hayatıyla mutmain ve kendilerini rahatsız edecek hâdiselerden emin oldular ve kendilerini üzecek azabımızı akıllarına getirmediler; yahut onlar, ahirette diriltılmeyi ve ebedî bir hayat sürmek üzere Bizimle buluşmayı ummuyorlar; âhirdin çeşitli ve yüksek nimetleri yerine fâni dünya hayatına razı ve onunla mutmain oluyorlar; bütün gayretlerini dünya hayatinin lezzet ve zinetlerini elde etmek uğruna harcıyorlar.

Ayetlerden murat:

Ya kâinat sahifelerinde açıklanmış delillerdir; nitekim bundan önce onların bir kısmına işaret edilmişti.

Ya da Allah (celle celâlühü) katından indirilen ve kâinattaki delillerin şahitliğine dikkat çeken, likaullâhın hak, âhiret hayatının ebedî ve dünyanın fâni olduğuna delâlet eden Kur’ân âyetleridir.

Onların, âyetlerden gaafîl olmaları ise dikkatleri çekildiği ve şiddetle uyarıldıkları halde, tamamen dünyaya daldıkları için âyetler üzerinde tefekkür etmemeleridir.

İşte işledikleri çeşitli günahlar ve kötülükler yüzünden onların son meskenleri ve hiç ayrılmayacakları karargâhları cehennem ateşidir.

9
"İman eden ve sâlih ameller işleyenlere gelince; Rabbleri onlara imanları sebebiyle hidayet eder. Naîm cennetlerinde onların altlarından ırmaklar akar."

Gerçekten iman edenler,

-yahut gaalîllerin gaflet ve âyetlerin şahitlik ettikleri hakikatlere iman edenler,

-yahut iman edilmesi gereken bütün hakikatlere iman edenler,

-İslâm açısından sâlih amel sayılan ve imana layık olan işleri yapanlar var ya; iste onları Rabbleri imanları sebebiyle son meskenleri ve amaçları olan cennete kavuşturacaktır.

Bu ilâhî kelâm, sırf iman ve salih amelin cennete girmek için yeterli olmadığını fakat bunlardan başka bir de ilâhî hidayet gerektiğini bildirir.

Cehenneme girmek için ise küfür ile günahlar yeterlidir.

İlâhî hidayete sebep kılınmış olan imandan murat, salih ameller ile beraber olan özel imanlardır. Yoksa amelsiz iman veya genel anlamdaki iman değildir.

Ancak bu âyet, Ehl-i Sünnet ve Cemaatin itikadına muhalif bir mânâya da delâlet etmez. Çünkü Ehl-i Sünnete göre, sâlih amelden hâli (boş) iman da, kısmen cennete ulaştıran bir âmildir ve o da, sahibini ebedî olarak cehennemde bırakmaz. İşte âyette bunun hilafına bir delâlet yoktur. Çünkü bu âyetin ifâde ettiği, sâlih amel île beraber olan imanın, cennete ulaştıran ilâhî hidÂyetin sebebi bulunduğudur. Ve cennete girmeye sebep her şey ilâhî hidayetle olur. Bu itibarla ne bu âyette, ne de benzer âyetlerde, yalnız iman ile, nihaî olarak cennete girilemiyeceğine dair bir delâlet asla mevcut değildir.

" O kimseler ki iman ettiler ve imanlarına zulüm karıştırmadılar; işte güven (enin) onlarındır ve hidayete erenler (doğru yolu bulanlar)de onlardır." ayeti de bu hakikati belirtir. Çünkü bu âyetteki zulümden murat, şirktir. Nitekim müfessirlerler, bu tefsirde ittifak etmişlerdir. Yani imanlarına şirk karıştırmayanlar demektir.

Eğer bu âyette zulüm, şirk değil de, zahir olan haksızlık anlamına hamledilırse, iman eden fakat sâlih amel işlemeyen, bir haramı irtikâb veya bir vacibi (farzı) terk etmek suretiyle zulmetmeden ölen kimse de, hidayete ermişler zümresine dahil olur.

"Onların altından ırmakların akması", kendilerinin yüksek tahtlara ve sıra sıra koltuklara kurulmuş oldukları halde önlerinden ırmaklar akması demektir. Nitekim,

" Fir’avun, kavmine seslenerek dedi ki:

"- Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akan şu ırmaklar benim değil mi?" âyetinde de aynı kelime (taht/alt), ön mânâsında kullanılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, Rableri imanları sebebiyle onları, sevaba ve cennete götüren yola hidayet eder; onların bu istikametini sağlamlaştırır, demektir. Buna göre, "Onların altından ırmaklar akar..." cümlesi, ona izah ve beyân mahiyetindedir.

Bir diğer görüşe göre ise, Rableri imanları sebebiyle onları, ameli kuvvet sayesinde harika hakikatlerin idrâkine hidayet eder, demektir.

Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Bir kimse, ilmiyle amel ederse, Allah (celle celâlühü) onu, bilmediği ilimlere de vâris kılar" buyurur.

10
"Onların oradaki duaları:

"- Ey Allah'ım Sen Sübhansın (Seni tenzih ederiz)!"dır.

Onların oradaki esenlik dilek (tahıiyye)leri de: "- Selâm!"dır. Dualarının sonu ise:

"- Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!"dur.

A- "Onların oradaki duaları:

"- Ey Allah'ım Sen Sübhansın!"dır.

Her halde cennet ehli, bu sözleri, cennette Allah'ın (celle celâlühü) yüce kudretinin eserlerini, rahmet ve şefkatinin sonuçlarını, gördükleri zaman, O'nu her türlü acz ve noksanlıktan tenzih ve takdis için bu sözleri söylerler.

B- "Onların oradaki esenlik dilek (tahüyye)leri de:

"- Selâm (selâmün)!"dır

Cennet ehlinin, cennette birbirlerine iyi dilekleri "Selâm!" sözüyle olur.

Yahut meleklerin, onlara iyi dilekleri: "Selam!" demeleri ile olur. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Melekler de her kapıdan onların yanlarına girerler."

" Sabrettiğinize karşılık size selam! derler."

Yahut Allah'ın onlara esenlik dileği, "Selam!" sözü ile olur. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyrulur:

" Rahîm Rabbdan onlara bir söz: Selâmdır."

Selâm, her kötülükten selamette kalın! demektir.

C- "Dualarının sonu ise:

"- Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!"dur!"

Cennet ehli, dualarının sonunda:

"- Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun!" derler.

Hulâsa, cennet ehli, Allah'ı (celle celâlühü) celâl sıfatlan ile medhettikten sonra, bir de ikram sıfatlarıyla medhederler. Yani cennet ehlinin duaları, bu zikredilenlerden ibarettir. Zira onların gerçekleşmesini bekledikleri bir arzuları yoktur ki onu da dualarına dahil etsinler.

Âyette cennet ehlinin duaları anlatılırken, onların dualarının başı ile sonu arasında esenlik dilek (tahiyye) lerinin girmesi, sanılmasın ki kelâmı teberru-ken, hamd ile bitirmeye içindir. Bununla beraber tahıyyet de, mutlak mânâda bu duaya yabancı değildir. (Tamamen yabancı bir şeyin arada zikredilmiş olması sözkonusu değildir.)

Âyetteki duanın, ibadet anlamında olduğunu söyleyen ve caiz görenler de vardır. Ancak cennette teklif yoktur. Yani cennet ehlinin ibadeti, tesbih (tenzih) ve hamdden ibarettir. Bunlar ise, aslında ibadet için değil lezzet almak içindir. 39

11
"Eğer Allah, insanlara, onların hayrı dilemekte isti'cal ettikleri gibi şerri vermekte de acele etseydi onların ecelleri hemen yerine getirilmiş olurdu. Fakat Biz, Bize kavuşmayı ummayanlart taşkınlık (tuğyan)ları içinde bocalar bırakırız."

A- "Eğer Allah, insanlara, onların hayrı dilemekte isti'cal ettikleri gibi şerri vermekte acele etseydi onların ecelleri hemen yerine getirilmiş olurdu."

Bu insanlar, öldükten sonra dirilmeyi ve ona terettüp eden hesap ve cezayı inkâr ettikleri için Allah'a (celle celâlühü) kavuşacaklarını ummayanlardır. Burada onların, bazı büyük günahlarına işaret vardır. Bunlar, kendilerine va'dedilen azabı yalanlamak, ceza va'dile istihza etmek, bu amaçla o azabın acele gelmesini istemektir. Eğer onların hayrı acele istedikleri ve

"- Ey Allah'ım, eğer bu (Kur'ân) Senin katından gelmiş bir hak ise, bizim üzerimize semadan taş yağdır ya da bize acı bir azab ver." (Enfal 8/32) sözleriyle ifâde ettikleri gibi şerri de acele istediklerinde Allah (celle celâlühü) onlara şerri de acele verseydi azab için tayin edilmiş olan süre, bir anda yerine getirilmiş olurdu; canları alınıp helâk edilirlerdi ve bir göz kırpması kadar bile kendilerine mühlet verilmezdi.

B- "Fakat Biz, Bize kavuşmayı ummayanları taşkınlık (tuğyan)lan içinde bocalar bırakırız ."

Biz, hikmetimiz gereği bunu yapmayız; onlara mühlet veririz; kendilerini taşkınlıkları içinde bocalar bir halde bırakırız.

12
"İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman, yanı üzerine yatarken veya otururken veya ayakta Bize yalvarıp yakarın Fakat sıkıntısını giderdiğimizde kendisine dokunan o sıkıntı yüzünden Bize hiç yalvarıp yakarmamış gibi savuşur gider, İşte o müsrif (aşırı giden, beyinsiz)lere yaptıkları güzel gösterildi."

A- "İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman, yanı üzerine yatarken veya otururken veya ayakta Bize yalvarıp yakarır."

İnsan, kendisine bir hastalık, yoksulluk veya diğer bir sıkıntı dokunduğu zaman onun kaldırılması için, , yatarken, otururken, ayakta dururken ve diğer bütün hallerde Bize yalvarır durur.

Normal olarak insan, bu üç halden birinde bulunur.

"Dzurr / sıkıntı'dan murad yalnız hastalık olabilir. Bu takdirde insan, hastalığın bütün hallerinde Bize yalvarır, durur, demek olur.

Yani insan,

- oturmaktan âciz iken yatarken,

– ayağa kalkmaktan âciz iken iken otururken,

– hareket etmekten âciz iken de ayakta Bize yalvarır, durur.

B- "Fakat sıkıntısını giderdiğimizde kendisine dokunan o sıkıntı yüzünden Bize hiç yalvarıp yakarmamış gibi savuşur gider."

Sıkıntıya uğramış olan, sıkımımın kaldırılması için Bize yalvardıktan sonra Biz de, onun sıkıntısını kaldırınca, sıkıntıdan önceki yola gider; o sıkıntı veya belâ halini unutur.

Yahut yalvarıp yakarmaktan vazgeçer ve yan çizer. Ve sanki Bize hiç yalvarmamış gibi bir tavır takınır.

Bu ilâhî kelam, o sıfatı taşıyan bazı fertleri itibariyle cinsi (bütün insanları) o sıfatla vasıflandırmak kabilindendir.

C- "İşte o müsrif (aşırı giden, beyinsiz)lere yaptıkları güzel gösterildi."

O kötü sıfatları taşıyanlar, müsrif olarak tavsif edilmiştir. Çünkü Allah (celle celâlühü), insanın mâlik olduğu bütün kuvvetleri ve duyguları, yerinde harcamak ve sâlih amel işlemek yolunda kullanmak için bahsetmiştir. Onlar ise, bu sermayelerini gereksiz yerlere harcamış, sermayelerini açıkça israf ederek tüketmişlerdir.

Onların kötü işlerinin, kendilerine güzel gösterilmesi de, ya ilâhî inâyettem mahrum bırakılmaları suretiyle Allah (celle celâlühü) tarafından, ya da vesvese ve ayartma ile şeytan tarafından gerçekleştirilmiştir.

Onların yapmakta oldukları kötü şeyler, zikir ve duadan yüz çevirmeleri ve nefsanî arzulara tamamen dalmalarıdır.

Bu âyet-i kerimenin, makabk ile bağlantısı şu cihettendir:Birinci âyette, mukadder olan serden, ikinci âyette de zikredilen sıkıntıdan kurtarılmalarından sonra yine eski yollarına devam etmelerinde, istidrac (cezaları ağırlaştınlarak, yavaş yavaş azaba yaklaştırılmaları) yoluyla mühlet vermek vardır.

13
"Andolsun ki Biz, sizden önce nice nesilleri Resulleri kendilerine beyyine (apaçık delil, mûcize)ler getirdikleri halde zulmettikleri ve inanmadıkları için helâk ettik. İşte biz mücrim toplulukları böyle cezalandırırız."

A- "Andolsun ki Biz, sizden önce nice nesilleri Resulleri kendilerine beyyine (apaçık delil, mûcize)ler getirdikleri halde zulmettikleri ve inanmadıkları için helâk ettik."

"el-Kurûn / nesiller" den murad, Nûh (aleyhisselâm) kavmi, Ad kavmi gibi eski kavimlerdir.

Hitab, Mekke halkına yöneliktir. Yemin tekidi ile beraber hitabın Mekke halkına çevrilmesi, tehdidi daha da ağırlaştırmak içindir.

Burada vurgulanmak istenen gerçek şudur:O eski kavimler, Peygamberleri kendilerine, doğruluklarına delâlet eden, yalanlanması imkânsız apaçık deliller getirdikleri halde iman etmediler; Peygamberleri yalanladılar, azgınlık ve dalâlete devam ettiler; Biz de geciktirmeden onları helâk ettik.

" Resulleri kendilerine beyyine (apaçık delil, mûcize)ler getirdikleri halde "ifadesi, o kâfirlerin zulümde ne kadar aşırı gittiklerini ve büyüklük tasladı İdarini gösterir.

B- "İşte Biz, mücrim toplulukları böyle cezalandırırız."

İşte Biz, bütün suçlu kavimleri, köklerini kazımak suretiyle cezalandırırız.

Bu, Mekke müşrikleri için pek şiddetli bir va'd ve ağır bir tehdit: idi. Çünkü Mekke müşrikleri de, Peygamberleri yalanlamakta ısrar etmek cürüm ve cinÂyetinde, o eski kavimlere katılmışlardır.

14
"Sonra yeryüzünde sizleri onların halifeleri kıldık. Bakalım neler yapacaksınız?"

Haberlerini duyduğunuz ve târihî eserlerini gördüğünüz o eski nesillerin helakinden sonra sizi de, ne yapacağınızı görmek, denemek için, onların ardından yeryüzüne halifeler kıldık.

Bu âyet de,

" Hanginizin daha güzel davranacağını denemek için..." âyeti kabilindendır.

Halife kılmaktan maksad, sâlih amellerin güzelliklerinin ortaya çıkmasıdır. Kötü ameller ise, halife kılınmanın amacına ayları olup helâk sebebidir.

Diğer bir görüşe göre ise:

"- Bakalım, hayır işler mi yapacaksınız, şer işler mi? Biz de ona göre size muamele edeceğiz!" demektir.

15
"Apaçık âyetler (âyat-i beyyinat)imiz kendilerine okunduğu zaman, Bize kavuşmayı ummayanlar:

"- Bundan başka bir Kur’ân getir ya da bunu değiştir!" dediler.

(Resûlüm) de ki:

"- Onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değil. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Çünkü Rabbime isyan edersem büyük bir günün azabından korkarım."

A- "Apaçık, âyetler (âyat-i beyyinat)imiz kendilerine okunduğu zaman, Bize kavuşmayı ummayanlar:

"- Bundan başka bir Kur’ân getir ya da bunu değiştir!" dediler."

Burada hitab, Resûlüllah'a tevcih edilerek o dönemdeki Mekke halkının halife kılınmanın amacına aykırı hal ve davranışları sergilenmiştir. Onlar da kendilerinden önce helâk edilen milletlerin yaptıkları gibi Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) yalanlamış ve apaçık delilleri inkâr etmişlerdir.

Yani tevhidin hak, sirkin bâtıl olduğuna delâlet eden âyetlerimiz, onlara apaçık hüccetler hâlinde okunduğu zaman, Bize kavuşmayı ummayanlar, ilzam ve istihzaya vesile olması umuduyla, bu âyetlerimizi okuyan Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki:

"- Bize içinde, öldükten sonra dirilme, hesaba çekilme ve cezalandırma olmayan, tanrılarımızı zem ve ta'yib etmeyen başka bir Kur’ân getir ya da bunu değiştir. Bu konuları içeren âyetleri, bunları içermeyenlerle değiştir!"

" Ayetlerimiz okunduğu zaman" ifâdesinin kullanılması, okunma fiilînin Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) isnat edilmemesi, okuyanın belirtilmesine ihtiyaç olmadığını ve bu itirazların, okuyana değil okunan âyetlere yönelik bulunduğunu bildirmek içindir.

Zamir makamında, "lâ yercûne lıkaaena / Bize kavuşmayı ummayanlar" ifâdesinin kullanılması onların buna cür'et etmeleri, kavuşma gününde Allah'ın (celle celâlühü) azabından korkmadıkları içindir. Çünkü onlar, kavuşmayı ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı.. Bir de zamir yerinde bu ifâdenin kullanılması, onların bu inançlarını yermek içindir.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Onu kendiliğimden değiştirmem mümkün değil. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım. Çünkü Rabbime isyan edersem büyük bir günün azabından korkarım."

Bu cevapta, onların ikinci isteklerinin yerine getirilmesinin imkânsız olduğunun beyânı ile yetimim esi, onların birinci isteklerinin (Kur’ân'ın değiştirilmesinin) de yerine getirilmesinin imkâsızlığına delâlet eder. Çünkü onların birinci isteklerinin imkânsızlığına delâlet, eden cevap, ikinci isteklerinin de imkânsızlığına evleviyetle delâlet eder.

Demek istenen şudur:

"Resûlüm! Bu isteklerde bulunanlara sen de ki:

- Kur’ân'ı kendiliğimden değiştirmem, asla mümkün değil. Çünkü ben yaptığım ve yapmadığım bütün işlerde ancak bana vahyolunana uyarım."

Bu kelâmla ilgili geniş izahat, En'âm sûresinin 50. âyetinin tefisirinde geçti.

" Ben ancak bana vahyolunana uyarım." cümlesi, kelâmın başının gerekçesidir. Çünkü vahye uymak zorunda olan kimse, kendiliğinden asla bir şey yapamaz.

Bu âyet-i kerimede, bazı âyetlerin, diğer bazı âyetleri neshetmesine ilişkin itirazlara cevap vardır.

Bu âyet-i kerîme, müşriklerin, Kur’ân'ın, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sözleri olduğu yönündeki tarizleri de reddeder.

İşte bundan dolayıdır ki, cevapta değiştirmek (tebdil), "min tilkaai nefsî / kendiliğimden" kaydı ile kayıtlandırılmış,

"- Çünkü Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım."ifadesiyle de böyle bir davranış, azabı mûcib büyük bir isyan olarak vasıflandırılmıştır.

" Rabbime isyan edersem.." cümlesi de değiştirmenin imkânsızlığını, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) işinin vahye uymaktan ibaret olduğunu bildirir.

Yani,

"- Ben, yetkim dahilinde olmayan bir şey yapmaya, kendiliğimden Kur’ân'ı değiştirmeye ve vahiyden yüz çevirmeye kalkar, Rabbime isyan edersem, elbette o büyük günün, kıyamet gününün, yahut onların ummadıkları kavuşma gününün azabından korkarım."

Bu ilâhî kelâm, onların bu istekleri ile, o azabı hak ettiklerinin ifadesidir.

"Onu kendiliğimden değiştirmem, benim için mümkün değil" cümlesini, "Vahiy merciine başvurmak suretiyle onu değiştirilmesini istemek, benim için mümkün değil; ben ancak, tarafımdan bir girişimde bulunmaksızın, bana vahyolunana uyarım" şeklinde tefsir etmek; "Kur’ân'ı, yine vahiyle gelecek başka bir Kur’ân'ıle değiştirmek" şeklinde anlamak da caiz değildir.

Çünkü bu gerekçe (Ben ancak bana vahyolunana uyarım), bu tür bir anlayışı reddeder.

Burada kâfirlerin istekleri, Kur’ân'dan başka bir şey getirmek, iftira yoluyla Kur’ân'ı değiştirmektir.

Ve onların, Kur’ân'ın aslı hakkındaki iddiaları da budur; yani Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) -hâşâ!- onu uydurduğudur.

16
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Eğer Allah dileseydi, ben onu size okumazdım. O da onu size bildirmezdi. Fakat bundan önce bir ömür sizin içinizde kaldım. Hiç akletmez misiniz?"

Bundan önce kâfirlerin isteklerinin, bâtıl ve imkânsız olduğu sarahaten ve delâleten beyân edilmişti. Şimdi bu âyette de Kur’ân'ın hak olduğu ve Allah (celle celâlühü) katından indirildiği belirtiliyor.

"Kul / (Resûlüm) de ki:" emri âyetin muhtevasına son derece önem verildiğini göstermek içindir. Çünkü bu kelâm, Kur’ân'ın, Allah'ın (celle celâlühü) emir ve iradesine dayandığının açık delilidir. Nitekim ileride gelecektir. Bu âyetten önceki beyânlar, sırf onların isteklerinin imkânsızlığını ortaya koyar.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanından ifâde edilen gerçekler şunlardır:

Kur’ânla ilgili her şey, Allah'ın (celle celâlühü) iradesine bağlıdır; benim onda hiçbir katkım yoktur.

" Eğer Allah (celle celâlühü), dileseydi ben onu size okumazdım" ifâdesi,

"- Eğer Allah Kur’ân'ı bana indirip de onu size okumamı emretmeseydi" anlamına gelir. Nitekim kıraet değil, tilâvet fiilinin kullanılmış olması da bunu destekler niteliktedir. Bunun açık anlamı şudur:

"- Eğer Allah onu emretmemiş olsaydı ben onu size okumazdım ve Allah (celle celâlühü) da onu benim vasıtamla size bildirmezdi. Şu halde Kur'ân'ı size okuduğuma ve Allah (celle celâlühü), onu benim vasıtamla size bildirdiğine göre, bunlar, O'nun iradesiyle olmuştur."

Fakat bundan önce bir ömür sizin içinizde kaldım."cümlesi de Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı onlara okumasının, Allah'ın dilemesine ve emrine bağlı olarak gerçekleştiğine delildir.

Ancak bu, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) daha önceki dönemde Allah'ın (celle celâlühü) dilemesi sebebiyle Kur'ân'ı onlara okumamış olması anlamında değil, fakat, vahiy olmadan, bu tilavetin imkânsızlığı anlamındadır. Onların o müddet zarfında Peygamberden (sallallahü aleyhi ve sellem) gördükleri doğruluk ve dürüstlük bunun en beliğ kanıtıdır.

Demek istenen şudur:

Ben, Kur'ân'ın nüzulünden önce sizin aranızda kırk yıl gibi uzun bir zaman yaşadım. Siz, benim durumumu bütün ayrıntıları ile biliyorsunuz. Benimle ilgili her şeyden haberdarsınız. O uzun süre içinde ben, ne Kur'ân mucizesinden, ne hakikat sırlarından, ne de şeriat hükümlerinden size bahsettim.

Bütün bunları düşünerek Kur'ân'ın benim şahsî eserim olmadığını ve onun Azîz, Hakim Allah katından indirilmiş bulunduğunu neden aldetmiyorsunuz?"

Akl-ı selim sahibi bir kimse Peygamberin bir ömür mensub olduğu toplum içinde yaşadığını, bu müddet zarfında hiçbir konuda bilgi sahiblerinin sohbetine katılmadığını, hiçbir konuda bilgi, sahiblerine danışmadığını, belagat sahibi, hatib ve şâir insanlarla bir yakınlık ve arkadaşlık kurmadığını, hitabet ve şiirle meşgul olmadığını, fakat kırk yaşında iken:

fesahat ve belagat ehlini çok geride bırakan; ibaresi ve üslubu ile bütün nesir ve nazımların üstüne çıkan, mânâ ve meali, çeşitli ilimlerin pek çok inceliklerini içeren; gaybın sırlarını ortaya koyan; olmuş ve olacak her şeyi dile getiren; daha önceki semavî Kitabları onaylayano Kitabların mücmel ve mufassal hükümlerine gözcülük yapan bir Kitabı getirdiğini; tarafsız bir tutumla düşündüğü ve değerlendirdiği takdirde, o Kitabın, Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş vahiyden ibaret olduğunda hiçbir şüphesi kalmaz.

İşte ulemanın cumhûrunun üzerinde ittifak ettikleri izah budur. Özetlemek gerekirse bu âyetle Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanından şu gerçek ifâde edilir:

- Bana vahiy gelmeden önce aranızda uzun zaman yaşadım.

Bu süre içinde hiç kimse hakkında tartışma sebebi olacak bir beyânda bulunmadım.

Yalan ve İftira şöyle dursun, şüphe şaibesi doğuracak bir söz söylemedim.

İmdi düşünüp akıl etmiyor musunuz ki, bir ömür böyle yaşayan bir kimse, Allah'a (celle celâlühü) iftira edebilir mi?

Akılların zorla alınması ve kan dökülmesi gibi sonuçlar doğuran emir ve yasaklarla insanlara tahakküme kalkışabilir mi?

Böyle olması imkânsızdır. O halde bu Kur'ân âlemlerin Rabbi katından indirilmiş apaçık bir vahiydir.

17
"Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz ki mücrimler felâha ermezler."

Böyle bir iftirada bulunan kimse, her zâtimden daha zâlimdir; onun kadar zâlim kimse yoktur.

İftira (uydurmak), ancak yalanla yapıldığı halde âyette ayrıca "kîzb / yalan" kelimesinin zikredilmesi o kâfirlerin, Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) zımnen izafe ve sarahaten isnat ettikleri şeylerin Allah'a (celle celâlühü) karşı iftira ve yalan olduğunu bildirir.

Bazı iftiralar vardır ki, onun yalanı sadece isnadındadır. Mesela: Zeyd'in suçunun Amr'e isnat edilmesi gibi. Bu ifâde tarzı, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah'a (celle celâlühü) karşı iftiradan beri olduğunu kuvvetle ifâde etmek içindir.

Bu âyet, müşrikleri, Kur'ân'ı yalanlamaları, ve Kur'ân'ın Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından uydurulduğunu söylemeleri sebebiyle onları "ezlam / en zâlim" olarak vasıflandırır.

Bu kelâm, Kur'ân'ın, Allah'ın (celle celâlühü) iradesine ve emrine bağlı olarak O'nun katından indiği hakikatine terettüb eder.

Binaenaleyh buradaki iftira, Allah'ın (celle celâlühü) çocuk veya ortak edinmiş olması anlamına hamledilemez.

Kim Allah'a (celle celâlühü) iftira ederse, mesela:bir kelâm uydurup da, "Bu, Allah katındandır!" derse; yahut Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini değiştirmeye veya yalanlamaya kalkarsa; işte o, bütün zâlimlerden daha zâlimdir.

Müfteriler ve yalancılar dahil bütün suçlular, kötü akıbetten kurtulamazlar ve umduklarına eremezler.

18
"Allah'ı bırakıp da ne bir zararı ne de bir yararı dokunmayan şeylere tapıyorlar ve:

"- Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir!" diyorlar.

(Resûlüm) de ki:

"- Siz göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"

O, Sübhân (her türlü noksan sıfatlardan münezzeh)dır ve sizin ortak koştuğunuz şeylerden çok yücedir."

A- "Allah'ı bırakıp da ne bir zararı ne de bir yararı dokunmayan şeylere tapıyorlar ve:

"- Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir!" diyorlar."

Bu cümle, kıssanın, kıssaya atfı kabilinden, daha önceki

" Apaçık âyetlerimiz kendilerine okunduğu zaman..." cümlesi üzerine atıftır.

" Allah'ı bırakıp da, Allah'tan başka" ifâdesi, Allah'ı (celle celâlühü) geçerek demektir.

Bu, Allah'a (celle celâlühü) olan ibadeti tamamen bırakarak değil, fakat O'nunla yetinmıyerek, O'na olan ibadetin yanı sıra putlara da ibadet ederek anlamına gelir. Âyetin siyakından anlaşılan da budur.

Yani onlar, Allah'ın (celle celâlühü) yanı sıra, kendilerine ne bir zarar, ne de bir yarar verecek durumda olmayan cansız putlara tapıyorlar.

Âyette zarar, faydadan önce zikredilmiştir. Çünkü ibadetin asgari hükümleri, zararın önlenmesidir ki, yararın başı da budur.

İbadet edilmeden önce, zararın vaakıî olabileceği düşünülür. Oysa putlar, zarar vermeye muktedir olmadıklarına göre, onlara ibadet etmenin bir sebebi bulunmamış olur.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar putlara tapmayı terk ettikleri takdirde putlar, onlara bir zarar veremez ve putlara taptıkları takdirde de kendilerine bir fayda sağlayamazlar.

İslâmdan önce Taif halkı, Lât'a; Mekke halkı da, Uzzâ, Menât, Hübel, İsaf ve Naile adlarındaki putlara tapıyorlardı.

Ve putlara tapan müşrikler:

"- Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir!" diyorlardı. Müşriklerden Nadzr b. Haris şöyle demişti:

"- Kıyamet günü Lât bana şefaat edecektir!"

Bir görüşe göre, müşrikler, her ülkeyi yöneten, feleklerin (yıldızların) belli bir ruhu olduğuna inanıyorlardı. Bunun için o ruha, onu temsilen belli bir put tayın ve ona tapmaya devam etmişlerdi. Onların esas taptıkları putun temsil ettiği ruh idi. Sonra o ruhun, büyük bir ilâh nezdinde ona ibadetle meşgul olduğuna inanmışlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, putperestler aslında yıldızlara tapıyorlardı; ve yıldızlara tapmayı kastederek onları temsil eden putlara tapar olmuşlardı.

Başka bir görüşe göre de, putperestler, putlara birtakım tılsımlar yazmışlar, sonra da onlara tapmaya başlamışlardı.

Son bir görüşe göre ise, putperestler, putları önce Peygamberlerinin ve büyüklerinin heykelleri olarak yaptılar, sonra da bunlara taptıkları takdirde onların, Allah (celle celâlühü) katinda kendilerine şefaat edeceklerine inandılar.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Siz göklerde ve yerde Allah'ın bihnediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz.

O, Sübhân (her türlü noksan sıfatlardan münezzeh)dır ve sizin ortak koştuğunuz şeylerden çok yücedir."

Resûlüm! Sen, onları hüccetle susturmak için kendilerine de ki:

"- Siz, asla mevcut olmayan bir şeyi, putların Allah (celle celâlühü) katında şefaatçi olacaklarını mı söylüyorsunuz? Hâşâ! Allah (celle celâlühü), bütün bu bâtıl inançlardan münezzehtir. Böyle bir şey olsaydı, bütün gaybları hakkıyla bilen Allah (celle celâlühü), elbet bunu da bilirdi."

Bu kelâm, putperestler için bir azarlama ve gerçek olmayan iddiaları için bir istihza anlamındadır.

19
"İnsanlar ancak bir tek ümmet idi. Sonradan ayrılığa (ihtilâfa) düştüler. Eğer Rabbinden bir kelime sebketmemiş olsaydı ayrılığa düştükleri konuda aralarında hemen hüküm verilirdi."

A- "İnsanlar ancak bir tek ümmet idi."

Bu âyet bize tevhid ve İslâm'ın, kadîm (çok eski) bir dîn olduğunu, bütün insanların fıtrat ve teşri olarak onan üzerinde ittifak ettiklerini, şirk ve şubelerinin ise, azgınların ve âsilerin cumhûrun hilâfîna, cehaletle icad ettikleri bir takım davranış bozuklukları bulunduğunu gösterir.

Bu âyetin ifâde ettiği birliği, fetret dönemlerindeki dalâlet şeklinde anlamak ihtimal dışı bir temayüldür.

İnsanlar, ilk başta aralarında ayrılık olmaksızın, hak ve tevhid üzerinde müttefik idiler.

Bu birlik dönemi bazılarına göre Âdem'den (aleyhisselâm) itibaren oğullarından Kaabil, Hâbil'i öldürünceye kadar, bazılarına göre, Idrıs bazılarına göre Nûh zamanına kadar devam etti.

Başka bir görüşe göre, Tûfan'dan veya Allah'ın (celle celâlühü) kâfirlerden hiç kimseyi bırakmadığı zamandan itibaren insanlar arasında küfür çıkıncaya kadar;

Bir başka görüşe göre de, İbrâhîm (aleyhisselâm) zamanından Amr b. Lulıeyy, pufları tapmayı icad edinceye kadar sürdü.

Bu görüşe göre, âyetteki insanlardan murad, özellikle Araplardır.

Araplarla ilgili şer ve fesadın hikâyesinden ve Zât-ı Kibriyanın tenzih edilmesinden sonra bu âyetin zikredilmiş olmasına en uygun düşen mânâ da budur.

B- "Sonradan ayrılığa (ihtilâfa) düştüler."

İnsanların, tevhid ve İslâm dini üzerinde ittifak halinde bulundukları bir dönemden sonra bazıları küfre sapmak, diğer bazıları da eski hak din üzerinde sebat etmek suretiyle ayrılığa düştüler. Böylece her fırka, diğerine muhalefet etmiş oldu. Yoksa ihtilâf, her fırkanın, ayrı bir küfür dini ihdas ettiği, anlamında değildir.

Burada kelâmın konusu o ayrılık değildir. Çünkü o takdirde her iki fırka da, bâtıl üzere olmuş olur. Böylece haklıyı bırakıp batılı helâk etmek suretiyle aralarında hükmetmek düşünülemez.

C- "Eğer Rabbinden bir kelime sebketmemiş olsaydı ayrılığa düştükleri konuda aralarında hemen hüküm verilirdi."

Eğer aralarında hükmetmenin veya hak ile batılı ayırıcı azabın, kıyamet gününe ertelenmesi konusunda rabbinden bir kelime sebketmemiş olsaydı, aralarında acilen hükmedilir, haklıyı bırakmak, bâülcıyı helâketmek suretiyle hak ile bâtıl birbirinden ayrılırdı.

20
"Onlar:

"- Rabbinden ona bir âyet (delil, mucize) indirilseydi ya!.." derler.

(Resûlüm) sen de deki:

"- Şüphesiz gayb, Allah'a aittir. O halde bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

A- "Onlar:

"- Rabbinden ona bir âyet indirilseydi ya!.." derler."

Bu cümle,

" Allah'ı bırakıp da ne bir zararı ne de bir yararı dokunmayan şeylere tapıyorlar." kelâmına matuf olarak, müşriklerin başka bir cinÂyetini hikâye eder.

Bunu söyleyenler, Mekke müşrikleridir. Onların bu mucizeden kasdları, kendi istediklerinden biridir. Öyle anlaşılıyor ki, onlar, azgınlık ve fesatlarından; kibir ve inatlarından dolayı, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) mucizelerini, mucize saymamışlar ve başka mucizeler istemişlerdi. Oysa, düşünebilselerdi, onun nübüvvetinin kabulünü gerektiren pek çok mucize göreceklerdi.

B- "(Resûlüm) sen de deki:

"- Şüphesiz gayb, Allah'a aittir. O halde bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

Bu ihtisas, yaratma cihetinden değil fakat bilgi cihetindendir. Çünkü yaratma cihetinden gayb ile şehadetin Allah'a (celle celâlühü) ihtisası eşittir. Demek istenen şudur:

"Resûlüm! Sen de cevap olarak onlara de ki:

Sizin benden istediğiniz, nübüvvetin gereklerinden saydığınız ve imanınızı nazil olmasına bağladığınız şey, Allah'a (celle celâlühü) mahsus gayb haberlerindendir. Ben ona vâkıf değilim. Artık siz, onun nazil olmasını bekleyin; ben de, bu büyük mucizeleri inkâr etmek ve başka mucizeler istemek cür'etında bulunduğunuzdan dolayı size ne yapılacağını bekleyeceğim."

21
"Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra insanlara rahmeti tattırdığımız zaman, âyetlerimiz hakkında bir takım hile (mekr)ler tertib ederler.

(Resûlüm) de ki:

"- Hile tertibinde Allah, daha serîdir!"

Gerçekten resul (elçi, melek)lerimiz onların yaptığı hileleri yazıyorlar."

A- "Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra insanlara rahmeti tattırdığımız zam a, âyetlerimiz hakkında bir takım hile (mekr)ler tertib ederler."

Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra insanlara sağlık ve geniş rızık gibi bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki, âyetlerimize ta'netmek, onlara itibar etmemek, onların etkilerini önlemek için hileler düşünürler.

Bir görüşe göre, Allah (celle celâlühü) Mekke halkına yedi sene müddetle kıtlık verdi. Helake uğramak tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Nihayet Allah, onları rahme tiyle bolluğa kavuşturdu.

İste onlar bundan sonra Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerine ta'netmeye, Resûlüllah'a düşmanlık etmeye ve bu yolda hileler düşünmeye başladılar.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Hile tertibinde Allah daha serîdir!

Gerçekten resul (elçi, melek)lerimiz onların yaptığı hileleri yazıyorlar."

Resûlüm! Ayetlerimiz hakkında hile düşünenlere de ki:

"- Allah'ın (celle celâlühü) cezası ve azabı, sizin, hakkı önlemek için başvurduğunuz hilelerden daha çabuk size ulaşır."

Allah'ın (celle celâlühü) azabının, hile olarak vasıflandırılması, hem vücud (gerçekleşme) hem de zikir (i fa de) olarak onların hilelerinin mukabili olduğu içindir.

Bu son cümle, Allah'ın (celle celâlühü) âyetleri hakkında tuzak kurmak isteyenlerin mutlaka cezalandırılacağını, onların kurdukları tuzakların başvurdukları her türlü tedbire rağmen değil her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah'tan (celle celâlühü), "Hafaza Melekleri" nden bile gizli kalmadığını tesbit eder.

Bu son cümle, Peygambere telkin edilen kelâma dahil değildir. Azabın sür'atli olmasının sebebini açıklayan Allah'ın (celle celâlühü) kelâmıdır

Elçilerin, onların hilelerini yazmaları, onların hilelerinin geçersiz ve tamamen sonuçsuz olduğunu ifâde eder. Ayrıca bu kelâm, maksûd olan mânâyı son derece mükemmel bir biçimde belirtir.

Bu son cümlede, hitabın onlara tevcih edilmesi, kınama (tevbîh) mânâsını ağırlaştırmak içindir.

22
"Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Gemide olduğunuz zaman, gemi lâtif bir rüzgârla içindekileri götürür. Onun içinde bulunanlar ferahlarlar. Derken şiddeth bir fırtına gelip çatar. Her yandan onlara dalgalar gelir. Onlar her yandan çepeçevre kuşatıldıklarını anlar ve dini yalnız Allah'a hâlis kılarak şöyle duâ ederler:

"- Andolsun ki eğer bizi bundan kurtarırsan biz elbette şükredenlerden olacağız!"

Bu âyet, daha önce belirtildiği üzere, onların karşılaştıkları bolluk ve darlığa göre hallerinin değiştiğini gösteren başka bir durumu sergiler. Şöyle ki:Size sürekli veya geçici, binekti veya bin eksiz yeryüzünde seyretme, gezip dolaşma imkânı veren, seyir imkânları bahşeden ancak Allah'dır (celle celâlühü).

Bildiğiniz gibi gemi ile yolculuk yaptığınız zaman, gemi, içindeki yük ve yolcuları, maksada uygun, tatlı bir rüzgârla istenilen yönde götürür. Yolcular da bundan büyük bir ferahlık ve sevinç duyarlar. Fakat birden hava değişiverir. Ters yönde esen şiddetli bir fırtına gelip çatar ve dalgalar her yandan gemiye hücum eder. Yolcular, çepeçevre kuşatıldıklarını; helake uğramak üzere olduklarını; bütün kurtuluş yollarının kapandığını anlarlar. Sonra Aliah'a (celle celâlühü) hiçbir şeyi ortak koşmaksızın, dini yalnız O'na hâlis kılarak şöyle duâ etmeye başlarlar:

"- Andolsun ki, eğer bizi bundan kurtarırsan, muhakkak biz Senin nimetlerine ve ezcümle dilediğimiz bu kurtuluş nimetine her zaman en iyi şükredenlerden olacağız!"

23
"Vaktaki Allah, onları (o tehlikeden) kurtarır, hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık ederler.

Ey insanlar! Sizin taşkınlıklarınız yalnız kendi aleyhinizedir. Dünya hayatı ancak geçici bir yararlanmadır. Sonra dönüşünüz Bizedir. O zaman yaptıklarınızı size haber vereceğiz."

A- "Vaktaki Allah, onları (o tehlikeden) kurtarır, hemen yeryüzünde taşkınlık ederler ."

Allah (celle celâlühü), onları, kendilerini sarmış olan sıkıntı ve üzüntüden kurtarınca, bir de bakarsın ki, onlar, yeryüzünde hemen yine haksızlikla taşkınlık etmeye başlarlar.

" yeryüzünde" denmesi, onların bu taşkınlıklarının her zaman yenilendiğine ve sürekli olduğuna delâlet eder.

" haksız yere" denmesi, bağy (taşkınlık) kelimesinin ifâde ettiği mânâyı kuvvetlendirmek (te'kid) içindir.

Yahut yaptıkları kendilerince de haksızdır; onun haksızlık, zulüm olduğu açıktır; onun apaçık bir kötülük olduğu herkesçe biliniyor; demektir. Nitekim,

" ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı âyeti bu kabildendir.

Bir görüşe göre, bu kelâmda haksız yere denmesi, gazilerin, kâfirlerin yurtlarını tahrip etmeleri, ağaçlarını kesmeleri ve ekinlerim yakmaları gibi haklı olan taşkınlığı bu hükmün dışında bırakmak içindir.

Ancak âyet-i kerimenin ifâdesi bu mânâya müsait değildir. Çünkü burada hükmün, üzerine bina edildiği esas, bağyin (taşkınlığın), bir şeyin şeklini bozmak ve faydasını iptal etmektir; yoksa müfsitlerin haline lâyık olan mânâ değildir.

B- "Ey insanlar! Sizin taşkınlıklarınız yalnız kendi aleyhinizedir. Dünya hayatı ancak geçici bir yararlanmadır. Sonra dönüşünüz Bizedir."

Bu âyette hitabın, o taşkınlara tevcih edilmesi, tehdidi ve ceza va'dini ağırlaştırmak içindir.

" geçici, fâni dünya menfaati" denmesi, taşkınlıktaki, zulümdeki menfaatin, değersiz ve geçici; vebalinin ise daimî olduğunu beyân içindir. Burada vurgulanan şudur:

"- Ey taşkın ve zâlim insanlar! Sizin yaptıklarınız, sanıldığı gibi, kendilerine haksizlik ettiğiniz kimseler aleyhine değil, fakat hakikat halde yalnız kendi aleyhinizedir. Bununla ancak geçici dünya hayatının menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz Bizedir."

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okurken şöyle buyurmuştur:

"Hile yapma ve hile yapana da yardım etme! Haksızlık etme ve haksızlık edene de yardım etme! Sözünü, yeminini bozma ve bunlara yardım da etme!"

Tabiînden Muhammed b. Kâ'b diyor ki:

"- Üç haslet vardır ki, kimde bulunursa, onun aleyhinde olur:

Birincisi, haksızlık ve taşkınlıktır.

Nitekim Allah :

"Ey insanlar! Sizin haksızlık ve taşkınlıklarınız, yalnız kendi aleyhinizedir." buyurur.

İkincisi, hile (aldatma, mekr)dir.

Nitekim Allah :

"Onlar yalnız kendilerini aldatırlar." buyurur. Üçüncüsü de, ahdi bozmaktır. Nitekim Allah

"Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur." buyurur.

Yine rivâyet olunduğuna göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Sevabı (mükâfatı) en süratli olan hayır, sıla-ı rahimdir;

Cezası en âcil olan şer de zulüm ve yalan yemindir."

Yine hadiste rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurulmuştur:

"- İki şey vardır ki, Allah (celle celâlühü), onların cezasını dünyada da verir:

Zulüm ve ana- babaya isyan A

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir:

"- Bir dağ, diğer bir dağa zulmetse, zulmeden dağ, paramparça olur

C- "O zaman yaptıklarınızı size haber vereceğiz."

Bize döndüğünüzde, dünyada sürekli olarak yaptığınız zulümleri size haber vereceğiz.

Bu ifâde, ceza ve azap va'didir. Birinin, diğerine:

"- Yaptığını sana bildireceğim!" demesi gibi.

Burada ince bir hikmete dayanan şu nükte gizlidir:

Bu dünya madde ve vasıflarından dolayı, gerçek suretinden farklı görülür. Ahirette ise her şey gerçek suretiyle görülecektir. Mesela, günahlar, öldürücü birer zehir olduğu halde, dünyada günahkârların güzel buldukları suretlerde müşahede edilir. İtaatler de güzel oldukları halde, günahkârlarca sevimsiz suretlerde görülür, işte bundan dolayıdır ki,

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Cennet, sevimsiz şeylerle: cehennem ise, nefsanî arzularla kuşatilmıştır."

İşte zulüm de, bu dünyada mal kazanma ve düşmanlardan yürek soğutma gibi, zâlimlerin ve taşkınların arzu ettikleri faydalara vesile olan suretlerde görülüyorsa da, hakikatte bunlar fayda sağlamaz; aksine onların bilmedikleri yönden zarar verir. İşte ahirette, yaptıkları zulüm, dünyada gördüklerinin zıddı gerçek sureti eriyle gösterildiği zaman, bu hakikat kendilerince anlaşılmış olur.

Haber vermekten murad budur. Allah Sübhanehu ve teâlâ, cümleden daha iyi bilir.

24
"Dünya hayatı gökten indirdiğimiz su gibidir, insanların ve hayvanların yedikleri bitkiler onunla gelişir ve birbirine karışır. Nihayet yeryüzü süslerini takındığı ve sahibleri de onun üzerinde (tasarrufa) kaadir olduklarını sandıkları bir sırada, gece veya gündüz ona emrimiz geliverir. Ve onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden biçilmiş bir hale getiririz, işte düşünen bir topluluk için âyetlerimizi böyle tafsil ediyoruz."

A- "Dünya hayati gökten indirdiğimiz su gibidir. İnsanların ve hayvanların yedikleri bitkiler onunla gelişir ve birbirine karışır."

Bu cümleler, dünya hayatının halini, faydasının geçici, kısa süreli ve dönüş zamanının yakın olduğunu beyân eder.

Burada dünyanın garip ve harika halleri, misâl olmaya lâyık özellikleri, insanlar için ikbal ve aldanma vesilesi olması, çarçabuk geçmesi ve nimetlerinin kesilmesi, yeryüzünün çeşitli bitkilerine benzetilmiştir.

Bu bitkiler, genç ve taze iken o kadar gelişir ve güçlenirler ki dalları ve yaprakları birbirlerine karışır. Renkleri yeryüzünü süsler. İnsanların rağbet gösterdikleri ve artık her türlü tehlikeden selâmette olduklarını sandıkları bir günde, birdenbire bir felâket onları mahveder. Onlardan hiçbir eser kalmaz, hepsi kuru ot kırıntıları haline gelir.

B- "Nihayet yeryüzü süslerini takındığı ve sahibleri de onun üzerinde (tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, gece veya gündüz ona emrimiz geliverir. Ve onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden biçilmiş bir hale getiririz."

Bu cümlelerde yeryüzü, çeşidi bitkileriyle, değişik renk ve güzellikleriyle sanki bir geline benzetilmiştir.

İnsanların o taşınmaz üzerinde tasarrufa kudret sahibi olduklarım sanmaları, bütün güzellikleriyle ürünlerini arzeden toprağın hasadını toplamaya muktedir olmaları;

İlâhî emrin gece veya gündüz gelmesi, ürünü yok eden âfet veya felâketin birdenbire bastırması demektir.

"Ke-en lem tağne bi'l-ems / sanki dün yerinde yokmuş gibi" ifâdesindeki "ems / dün" kelimesinden maksad, yakın zamandır. Çünkü dün kelimesi, misal olarak bu mânâda kullanılır.

C- "İşte düşünen bir topluluk için âyetlerimizi böyle tafsil ediyoruz."

Biz dünya hayatinin ahvâline dikkat çeken âyetleri veya bu âyetin de dahil olduğu bütün Kur’ân âyetlerini işte böyle açıklıyoruz

Açıklama, tefekkür edenlere tahsis edilmiştir. Çünkü âyetlerden istifade edenler onlardır.

Burada âyetlerden maksad, temsil içinde zikredilen kâinat ve onun bir takım değişikliklere uğraması, onun, icad ve idam (yok etme) olarak anlatılan düzen içinde idare edilmesi de olabilir.

25
"Allah, bütün kullarını selâmet yurduna çağırır ve O, dilediğini doğru yola iletir "

Bundan önce insanlar, fâni dünya hayatının cazibesine kapılmamak için uyarılmışlardı. Şimdi burada ebedî âhiret hayatına teşvik ediliyorlar.

Allah (celle celâlühü), bütün insanları, her türlü nahoş hallerden ve âfetlerden selâmette olan cennet yurduna çağırıyor.

Cennetin selâmet yurdu olarak nitelendirilmesi, dünyanın âfetlere maruz bir yer olmasındandır.

Yahut selâm yurdu, Allah'ın (celle celâlühü) yurdu demektir.

Buna göre, yurdun Allah'ın (celle celâlühü) Selâm ismine izafe edilmesi, selâmet mânâsına dikkat çekmek içindir.

- Yahut selâm yurdu, Allah'ın (celle celâlühü) veya meleklerin, ehline selâm verdikleri, yahut ehlinin, birbirlerini selâmladıkları yurt demektir.

- Allah (celle celâlühü), kimin hidÂyetini dilerse, onu İslâm'a ve takvaya iletir.

- Davetin genel olması, Allah'ın (celle celâlühü) bütün kullarını doğru yola çağırması, hidÂyetin ise, ilâhî iradeye tahsis edilmesi, emrin, iradeden farklı olduğuna ve Allah'ın (celle celâlühü), dalâlette ısrar edenleri doğru yola iletmediğine delildir.

26
"İyi olan ve iyilik edenlere daha güzeli ve daha fazlası var.

Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de zillet. İşte onlar cennet ashabıdır. Orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır."

A- "İyi olan ve iyilik edenlere daha güzeli ve daha fazlası var."

İş (amel)lerini lâyıkı veçhile yapanlara daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılığı verilecektir. Amellerin vasfı güzelliği zâti güzelliğini de müstelzimdir.

Resûlüllah îğü, güzel amelleri (ihsanı) şöyle açıklar:

"Allah'ı (celle celâlühü) görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmendir. Sen, O'nu göremiyorsan ama O, seni görüyor. "

Yani amelleri layıkı veçhile yapanlara güzel mükâfatlar ve Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu olarak bir de fazlası vardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Ki Allah, kendilerini yaptıklarının en güzeliyle mükafatlandırsın ve fadlından onlara daha ziyâdesini versin."

Diğer bir görüşe göre ise, "hüsnâ/ güzel karşılık", iyiliklerin tam karşılığı olan sevaplardır.

Daha fazlası ise, ondan yedi yüze ve daha fazla misli ile olan sevaptır.

Bir diğer görüşe göre ise, fazla, Allah'ın (celle celâlühü) bağışlaması ve O'nun rızâsıdır.

Başka bir görüşe göre ise, "hüsnâ/ güzel karşılık", cennettir; fazla da, Allah'ın (celle celâlühü) cemalini temaşa etmektir.

B- "Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de zillet."

Cehennem ehlinin yüzüne bulaşan kara leke, uğradıkları zillet ve hüzün onlara asla bulaşmaz.

Daha önce cennet ehlinin, bütün arzularına kavuşacakları belirtilmişti. Şimdi burada, onların bütün sevimsiz şeylerden emin olacakları ifâde ediliyor. Aslında, onların bütün arzularına kavuşmaları, sevimsiz şeylerden emin olmaları anlamını da içeriyorsa da bunun ayrıca zikredilmesi, Allah'ın (celle celâlühü) rahmetıyle onları bu kötü hallerden kurtaracağını hatırlatmak içindir.

C- "İşte onlar cennet ashabıdır . Orada sürekti olarak kalacaklardır."

O güzel sıfatları taşıyanlar, güzel mükâfatlara mazhar olanlar ve kötülüklerden kurtulanlar cennet arkadaşlarıdır. Hiç ayrılmamak ve başka bîr yere gitmemek üzere orada ebedî kalacaklardır.

27
"Kötülük yapanlara gelince; kötülüğün cezası misliyledir. Ve onları bir zillet (aşağılanma) kaplar. Onlar için Allah'tan başka bir kurtarıcı yoktur. Yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar cehennem ashabıdır. Orada sürekli olarak kalacaklardır."

A- "Kötülük yapanlara gelince; kötülüğün cezası misliyledir."

Kötülük işleyenlere gelince, bir kötülüğün cezası kendisi kadar bir kötülüktür; mükâfatta olduğu gibi, cezada fazlalık yoktur.

B- "Ve onları bir zillet (aşağılanma) kaplar."

Açıkça görüldüğü gibi burada zillet, onların yüzüne izafe edilmemiştir. Çünkü zillet onların bütün kişiliğini kaplayacaktır.

C- "Onlar için Allah'tan başka bir kurtarıcı yoktur ."

Mü'minler için olduğu gibi, Allah (celle celâlühü) katından onlar için hiçbir kurtarıcı yoktur.

Ç- "Yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür."

Onların yüzleri o kadar karadır ki, sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür.

D- "İşte onlar cehennem ashabıdır. Orada sürekli olarak kalacaklardır."

Bu âyet-i kerime, siyak ve sibakın şahitliği île, sabit olduğu veçhile kâfirler hakkındadır. O halde, günahkâr mü'minlerin cehennemde ebedî kalacaklarına asla delil sayılamaz.

28
"O gün onların hepsini toplayacağız. Sonra o ortak koşanlara şöyle diyeceğiz:

"- Sizler ve ortaklarınız yerlerinize!"

Artık aralarını ayırımsızdır. Ortak koştukları (şerikleri) şöyle derler: "- Siz, bize tapmıyordunuz!"

A- "O gün onların hepsini toplayacağız."

Bu âyet, kâfirlerin diğer bazı korkunç akıbetlerini açıklar.

Onların bu halleri, gerçekleşme sırasına göre, anlatılan diğer bazı hallerinden önce olduğu halde onlardan sonra zikredilmiş olması, onların her birinin müstakil olaylar olduğunu bildirmek içindir. Eğer harici tertip ve sıra gözetilmiş olsaydı, hepsi bir hâdise sayılırdı. Nitekim Bakara sûresinde zikredilen benzer âyetlerin tefsirinde izah edildi. İşte bundan dolayı onların bu hali, makablinden ayrı olarak zikredilmiştir.

Demek istenen şudur:

"- Resûlüm, iyi olan ve iyilik edenlerle kötülük yapanlardan oluşan iki fırkayı bir araya toplayacağımız gün konusunda onları uyar ya da o günü kendilerine hatırlat!"

"Cemîan / hepsi" kelimesinden ve "sümme nekuulü li-llezîne eşrakû / sonra o ortak koşanlara şöyle diyeceğiz" cümlesinden ilk anlaşılan mânâ budur.

Bir de müşriklerin, şahitler huzurunda kınanması ve tehdit edilmesi, hepsinin ilâhî huzurda toplanacağının haber verilmesi, kıyamet gününün korkunçluğunu ifâde etmek için daha etkilidir.

Bu kelâmda, işledikleri bütün kötülükler içinden, sadece Allah'a ortak koşma fiilinin zikredilmesi, kınama ve azarlamayı bunun üzerine bina etmek; bir de, onların cinayetlerinin büyük kısmının ve kötülüklerinin temelinde bunun olduğunu bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan "onların hepsini toplayacağız" zamiri, özellikle ikinci fırka (müşrikler) içindir.

B- "Sonra o ortak koşanlara şöyle diyeceğiz:"

Sonra o ortak koşanlara:

"- Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlenizde kalın ve size yapılacakları görün!" denilecek.

C- "Artık aralarını ayırımsızdır."

Yani,

"- Onların dünyada putlarıyla aralarında bulunan bağları da keseceğiz."

Ancak bu, her iki taraftan değil, fakat yalnız onlara tapanlar tarafından bir ayırma ve ilgi kesmedir.

Böylece müşriklerin, koştukları ortaklardan bütün ümidi en kesilecek ve tam bir ümitsizlik içine düşeceklerdir.

Bu durum, azaba uğramalarından ve ölmelerinden itibaren kendilerine malûm olmuştur. Fakat yakıîn (kesinlik) mertebesi, ancak bizzat müşahede ve yaşamakla hasıl olmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, onların putlarıyla aralarını ayırmaktan murat, hissi ayırmadır. Yani,

"- Biz, onları mahşerde bir araya topladıktan sonra hissi olarak birbirlerinden ayırırız; artik müşrikler, ortaklarından ve onlara ettikleri ibadetlerden beri olurlar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyurulur:

" Sonra onlara şöyle denilecek:

"- Nerede Allah'tan başka ortak koştuklarınız?"

Ç- "Ortak koştukları (şerikleri) söyle derler:

"- Siz, bize tapmıyordunuz?"

Bir görüşe göre, onların ortaklarından murat,

-melekler,

-Uzeyr (aleyhisselâm),

-İsâ Mesih ve onların ruhbanlarından kimileridir. Ortakların bu sözleri, ortak koşanların hakikatte ancak kendi hava ve heveslerine, kendi şeytanlarına taptıklarının ifadesidir.

Çünkü onlara, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmalarını emreden melekler, Uzeyr ve Isâ Mesih (aleyhisselâm) değil, fakat kendilerini iğva eden şeytanlarıdır.

Onların ortak koştuklarının bu sözleri,

" (Melekler şöyle) derler:

"- Ey Rabbimiz, Seni tenzih ederiz; bizim velimiz onlar değil, Sensin!" sözleri kabilindendir.

Diğer bir görüşe göre, her varlığı konuşturma kudretine sahip olan Allah (celle celâlühü), onların taptıkları putları konuş tara cak ve putları, onların, bekledikleri şefaat yerine bu sözleri söyleyeceklerdir.

29
"Artık bizimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. Sizin bize taptığınızdan biznn haberimiz yoktu."

"- Artik bizimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter; çünkü O, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır. Sizin bize ibadet ettiğinizden biz, hiç şüphesiz haberdar değildik."

Bu habersizlik, ortak koştuklarının buna razı olmadıklarının ifadesidir. Yoksa onların ortak koştukları meleklerin, onların bu ibadetlerinden habersiz olup olmadıkları açıkça bilinmiyor.

Bu izah, ortaklardan, şeytanların kas dedirmesi ihtimalini ortadan kaldırın Çünkü şeytanlar, onları tapmaya icbar edemıyorlarsa da, ortak koşmalarına razı olduklarında hiç şüphe yoktur.

30
"Orada, herkes Önceden gönderdiğini bulacak ve gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürüleceklerdir. Uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmiştir."

A- "Orada, herkes önceden gönderdiğini bulacak ve gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürüleceklerdir."

O dehşetli makamda veya zamanda:kâfir veya mü'min, saîd veya şakıî herkes, geçmişte yaptıklarının imtihanını verecek; sonuçlarını karşısında bulacak; yaptıklarını gerçek yüzleriyle, fayda veya zararları, hayır veya serleri ile bizzat görecek; zevk veya ve acısını tadacaktır.

Ölümden itibaren bilinen haller ve berzah âleminde (ölümle kıyamet arasında) duçar olacakları azap ise, mücmel olup bu netlikte değildir.

"Teblû / imtihanını verecek" kelimesi bir kırâete göre, "neblû" şeklinde okunmuştur. Buna göre, anlam şöyle olur:

"- Biz (celle celâlühü), onları, geçmiş amelleriyle imtihan edeceğiz; saadet ve şakavet hallerini ortaya çıkaracağız.

Yahut Biz, her isyankâr nefsi, geçmişte işlediği serden dolayı azaba uğratacağız."

Bir diğer kırâete göre ise bu kelime "tetlû" şeklinde okunmuştur. Buna göre anlam şöyle olur:

"Herkes, geçmişte yaptıklarının peşinden gidecektir. Çünkü kişiyi cennet veya cehennem yoluna çıkaracak olan, onun amelleridir.

Yahut herkes, amellerinin yazılı olduğu sahifede geçmişte yaptığı hayırları ve serleri okuyacaktır.

Ve herkes, tanrılığı hak ve sabit olan Mevlâ'nın ceza ve azabına döndürülecektir."

B- "Uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmiştir."

Onların tanrılarının, bâtıl olduğu apaçık ortaya çıkmış, onlar kaybolup gitmişlerdir.

31
"(Resûlüm) de ki:

"- Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kim?

Ya da o kulaklara ve gözlere mâlik olan kim? Ölüden diri çıkaran, diriden de ölü çıkaran kim? İşleri tedbir eden (yöneten) kim?" Hemen, "Allah" diyecekler! (Resûlüm) de ki: "- O halde sakınmaz mısınız?"

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kim?"

"Resûlüm, tevhidin hak, şirkin ise bâtıl olduğuna hüccet olarak o müşriklere de ki:

Göklerden ve yerden size kim rızık veriyor?

Çünkü rızıldar, semavî sebepler ve arzî (yerel) maddeler ile hasıl olur.

-Yahut rızıkta size genişlik sağlamak üzere göklerle yerin her birinden size kim rızık veriyor?

Yahut göklerin ve yerin sakinlerinden size kim rızık veriyor?"

B- "Ya da o kulaklara ve gözlere mâlik olan kim?"

O kulakları ve gözleri bu harika biçim ve fıtratta, kim yaratıyor?

Onları, en ufak şeyden etkilenmelerine rağmen, bunca âfetlerden kim koruyor?

C- "Ölüden diri çıkaran, diriden de ölü çıkaran kim?"

Can ve hayat veren ve hayatı sona erdiren, yahut canlıyı nutfeden (meniden) ve nutfeyi de canlıdan meydana getiren kim?

Ç- "İşleri tedbir eden (yöneten) kim?"

Ve hütün kâinatın işlerini yöneten kim?

Bu cümle, kapsamına dahil olan bazı şeyleri belirttikten sonra bir tamimdir (genellemedir).

D- "Hemen, "Allah" diyecekler!"

Onlar, bu soruya cevap olarak, tereddütsüz ve gecikmeden,

"- Bunları yapan elbette Allah'dır (celle celâlühü)!"

diyeceklerdir. Çünkü bu gerçek çok açıktır.

E- "(Resûlüm) de ki :

"- O halde sakınmaz mısınız?"

Resûlüm, onları delil ve belgeyle susturmak üzere kendilerine de ki:

"- Bu gerçekleri bildiğiniz halde hâlâ kendinizi, Allah'ın azabından sakınmaz mısınız?

Yine de, bir takım canlı veya cansız şeyleri O'na ortak koşmaya devam edecek misiniz?"

32
"İşte bu, sizin gerçek (hak) Rabbi'niz Allah'tır. Haktan sonra dalâletten başka ne vardır? O halde haktan nasıl çevriliyorsunuz?"

A- "İşte bu, sizin gerçek (hak) Rabbiniz Allah'tır."

Bu cümle, geçen âyetlerin fezlekesi mahiyetindedir. Şöyle ki:

Zikredilen eşsiz sıfatların sahibi olduğunu kabul etmek zorunda kaldığınız Allah (celle celâlühü), Rabbiniz, mutlak Mâlikiniz ve bütün işlerinizin yegâne Mütevellisidir.

B- "Haktan sonra dalâletten başka ne vardır?"

Zamir makamında hak kelimesinin zahir olarak zikredilmesi,

-ya bu hak, önceki haktan farklı,

-ya da fazladan bir açıklama olduğu,

-yahut hak ile bâtıl arasındaki karşıtlığı en mükemmel şekilde ortaya koyduğu içindir.

"Hak olmayan şey" sapıldıktan ibarettir. Sapıklığı ise hiç kimse bilerek tercih etmez. Şu halde:

zikredilen o güzel sıfatların Sahibi Allah'a (celle celâlühü) ibadetin haklılığı sabit olunca, O'nun dışında, putlara ibadetin mahza sapıldık olduğu ortaya çıkmış olur. Çünkü bu ikisi ortasında başka bir ibadet yoktur.

İbadet, bedenî olduğu halde ona sapıldık denmesi, sapık inanç üzerine bina edilmesindendir.

Bu görüş, hakkın, tevhidden ibaret olduğu takdirine göredir.

Eğer bu Haktan murat, Allah ise, sapıldıktan murat da, putlara ibadet değil, fakat bizzat putlar olur.

Bu takdirde, hak olan, tanrılığı sabit bulunan Rab'tan sonra bâtıl, zayi ve zailden başka bir şey yoktur. Bu izah,

" Uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmiştir." cümlesine daha uygun düşer.

C- "O halde haktan nasıl çevriliyorsunuz?"

Daha önce de açıklandığı gibi, bu kabil inkârı istifham içeren ifâdelerdeki kuvvet, inkârı fiilin kendisine tevcih etmekte yoktur.

Buradan çıkan anlam şudur:

"- Siz, kaçınılmaz hak olan tevhidden, bu apaçık yoldan şirke ve putlara tapmaya nasıl çevriliyorsunuz?

Yahut siz, tanrıhğı sabit olan gerçek Rabbinize ibadet yerme ahirette kaybolup gideceklerini duyduğunuz bâtıl tanrılara tapmaya nasıl çevriliyorsunuz?"

33
"Rabb'inin fâsık (yoldan çıkmış)lar hakkındaki kelimesi şöyle gerçekleşti: Artık onlar iman etmezler."

Allah (celle celâlühü) için hak tanrılık gerçekleştiği gibi, yahut haktan sonra sapıklıktan başka bir şey olmadığı gibi,

- yahut onlar haktan çevrildikleri gibi,

Rabbinin, küfürde inad edenler hakkındaki "Artık onlar iman etmezler" hükmü ve azab va'di gerçekleşmiş oldu.

Yahut Rabbinin, onlar hakkındaki azap va'di de gerçekleşmiş oldu; çünkü onlar, kesinlikle iman etmezler.

34
"(Resûlüm) de ki:

"- Ortak koştuklarınız içinde ilk önce yaratan, (ölümden) sonra onu iade eden var mı?"

(Resûlüm) de ki:

"- Allah, önce yaratır, (ölümden) sonra onu iade eder. O halde haktan nasıl saptırılıyorsunuz?"

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ortak koştuklarınız içinde ilk önce yaratan, (ölümden) sonra onu iade eden var mı."

Bu âyet, şu önemli noktaları vurgular:

1- Tevhid hak, şirk ise bâtıldır.

2- Önce yaratıp ölümden sonra tekrar hayata döndürmek yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsustur.

3- Müşriklerin ortak koştukları şeylerin böyle bir tasarrufa kudretleri yoktur.

Matlûbun isbatı noktasında bu hüccetin müstakil olduğunu zımnen bildirmek için bu kelâm, ma-kabline atfedilmemiştir.

Soru, hüccet (delil) ile iskât (susturmak) ve ilzam etmek (bağlamak) içindir.

Ölümden sonra hayata döndürme ehliyeti, ilk yaratma mertebesinde mülahaza edilerek aynı sınfa dahil edilmiş ve bundan dolayı:

"İlk önce yaratan, (ölümden) sonra onu iade eden" denikniştir.

Bu, iki hayat, birbirinin lazımıdır. Hakikatte bu iki hayat, varlık olarak da, yolduk olarak da, gerçek Yaradanın tanrılığını kabul etmeyi gerektirir.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Allah, ilk önce yaratır, (ölümden) sonra onu iade eder. O halde haktan nasıl saptırılıyorsunuz?"

Peygambere 35 önceki emirden sonra burada, bu iki hayatı gerçekleştirenin kim olduğunu söylemesi bildiriliyor.

Resûlüm! De ki:

"- Bu iki hayatı bütün ayrıntılarıyla gerçekleştiren ancak Allah'tır

Fakat bu emir, bir görüş olarak belirtildiği gibi, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem), bunu ifâde etmekte onların yerine geçmesi anlamında değildir. Çünkü Peygambere söylemesi emredilen şey, onlardan istenen cevabın aynı değildir. Zira burada sorulan,

" (Resûlüm) de ki:

"- Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?"

âyetinde olduğu gibi, ilk önce yaratan, ölümden sonra da onu geri çeviren değildir ki, söylenmesi emredilen söz, onlardan istenen cevabın aynı ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de bu konuda onların yerine geçmiş olsun.

Hayır! Burada sorulan şey, koştukları ortaklar arasında, ilkin yaratacak ve sonra hayata döndürecek birinin var olup olmadığıdır. Şu halde onlardan istenen cevap:

"- Evet, O'ndan başkası değildir" demeleridir.

Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) söylemesi emredilen sözlerin, zımnen onların cevabını da içerdiğini, cevabın muayyen ve muhakkak olduğunu bildirmek, tekebbür ve inattan değil, fakat iskât ve ilzam korkusuyla, onların bunu sarahaten ifâde etme cesaretini gösteremediklerini imâ etmek içindir

Bu ince hakikati böylece düşünesin!

35
"(Resûlüm) de ki:

"- Ortak koştuklarınız içinde hakka hidayet eden var mı?"

(Resûlüm) de ki:

"- Allah, hakka hidayet eder. O halde hakka hidayet eden mi kendisine uyulmaya daha lâyıktır yoksa hidayet edilmedikçe doğru yolu bulamayan mı? O halde size ne oluyor? Nasıl hükmediyorsunuz?"

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ortak koştuklarınız içinde hakka hidayet eden var mı?"

Bu âyet de zikredilen haikatlere dair bir başka hüccet, ilzam üstüne ilzam ve iskât üstüne iskattır. Bunun, makablinden ayrı olarak zikredilmesi, müstakil bir hüccet olduğunun anlaşılması içindir.

Resûlüm! De ki:

"- Allah'a (celle celâlühü) ortak koştuklarınız içinde, kendilerine tapanları herhangi bir suretle hakka erdirecek olan var mı?"

Çünkü mabûd olmanın asgari mertebesi, kendisine tapanları, umduklarına erdirmesidir.

Bir görüş olarak ileri sürüldüğü gibi, buradaki hidayeti, hüccet (deki ve belge)lerin gösterilmesi, Peygamberlerin gönderilmesi, kâinata nazar ve tefekküre muvaffak kılınması şeklinde anlamak, bu makamın gereği olan iskât ve ilzamın kemâline halel getirir. Çünkü belli bir cihetten hidayetten âciz olmak, mutlak hidayetten aczi gerektirmez.

B- "(Resûlüm) de ki:

"- Allah, hakka hidayet eder."

Hakka erdirecek olan ancak Allah'dır (celle celâlühü); başkası değil. Bu ilâhî hidayet, yukarda zikredildiği gibi,

-hüccet (delil, belge, mucize)ler yaratmak,

-Peygamberler göndermek,

-Kitablar indirmek,

-bunları tedkik ve tefekküre muvaffak kılmak gibi çeşitli vesilelerdir.

C- "O halde hakka hidayet eden mi kendisine uyulmaya daha lâyikdır yoksa hidayet edilmedikçe doğru yolu bulamayan mı?"

Hakka hidayet eden Allah (celle celâlühü) mı yoksa başkasını hidayete erdirmek şöyle dursun kendi bile doğru yolu bulamayan mı uyulmaya daha lâyıktır?

Bu kelâmın, matlûb olan hakikati ziyadesiyle ifâde ettiği açıktır.

Bu kelâmın birinci bölümünden anlaşılan hidÂyetin nefyi iken, ikinci bölümünde ihtida nefyedilmiştir. Çünkü hidÂyetin nefyi, genellikle ihtidanın da nefyini gerektirir. Hakka ihtida eden kimse, başkasının kısmen hidÂyetinden de hâlî (boş) değildir. Bunun asgarisi, başkasının onu taklit etmesi, yani kendisi, farkında değilken başkasının onu görüp yolundan yürümesidir.

Onların ortak koştuklarının eşrafi olan melekler, Isâ Mesîh ve Uzeyr'in hali de budur.

Diğer bir görüşe göre ise, mânâ şöyledir:

Hakka hidayet eden mi uyulmaya yaraşır, yoksa başkası tarafından bir yere nakledilmedikçe, kendi kendine bir yere gidemeyen putlar mı?

Ç- "O halde size ne oluyor? Nasıl hükmediyorsunuz?"

Yani size ne oluyor da, bunları Allah'a (celle celâlühü) ortak koşuyorsunuz?

Bu istifham, kınama anlamındaki inkârı ifâde etmek içindir. Ayrıca bu sözler onların haline taaccüb ettirmek anlamını da taşır.

Ve aldın, açıkça bâtıl olduğuna hükmettiği bir şeyin doğruluğuna siz nasıl hükmediyorsunuz?

Bu ifâde de, onların bâtıl hükmünü inkâr, ona taaccüp ve onu takbih anlamındadır.

Gerçi müşrikler, ortak koştuklarının uyulmaya daha layık olduğuna hükmetmiyor ve her ikisinin de uyulmaya layık olduğunu kabul etmekle beraber Allah'ın (celle celâlühü) daha üstün taraf olduğuna inanıyorlardı. Hatta onlar:

" Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir; diyorlardı!"

Ama müşriklerin, Allah'ın (celle celâlühü), iştirak yoluyla uyulmaya layık olduğuna hükmetmeleri, O'nun, müstakil olarak buna layık olmadığına hükmetmeleri demektir. Bu itibarla onlar, farkında olmadan, Allah'tan (celle celâlühü) başka ortaklarının da uyulmaya layık olduğuna hükmetmiş oluyorlar.

"Onların çoğu ancak zanna uyarlar. Zan ise haktan hiçbir şey ifâde etmez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

A- "Onların çoğu ancak zanna uyarlar."

Bu cümle, makablinden bağımsız olup geçen emir kapsamı (söylenmesi emredilen şeylere) içinde değildir. Fakat doğrudan doğruya Allah'a (celle celâlühü) ait sözlerdir. Bu cümleye değişik anlamlar verilmiştir. Şöyle ki:

Müşriklerin çoğu, inançlarında ve konuşmalarında ancak boş zanlara uyarlar, doğru ve kesin mukaddimeler (önermeler) üzerine bina edilen ve hakka ileten mantık yolundan gitmek şöyle dursun, bilimsel hiçbir şeye dayanmazlar; bu yüzden de mevcud delilleri doğru değerlendiremiyor, vardıkları sonuçların yanlışlığını idrak edemiyorlar.

Onların çoğunun zanna uymalarından maksat, itikatlarıdır, ister bu itikatla beraber hakkı kabul etsinler, ister etmesinler.

Bu hükmün onların çoğuna tahsis edilmesi, onlardan bazılarının ilme uyduklarını, ve sonunda tevhidin hak, şirkin bâtıl olduğunu anladıklarını, fakat tekebbür ve inatlarından hakkı kabul etmediklerini bildirir.

Burada kötü halk olmak anlayış ve idrâk bakımındandır; küfür ve azap bakımından değildir.

Onların çoğu, hayatları boyunca ancak bir zanna uyarlar ve onu ebediyen bırakmazlar. Buna göre zanna uymaktan murat, boyun eğmektir.

Bu görüşe göre, inatçı kâfirler de, bu hükme (zanna uyma hükmüne) iştirak ettikleri halde bunun ekseriyete tahsis edilmesi, ileride belirtileceği gibi, onların bazılarının tevbe edip hakka döneceklerine işarettir.

Onların çoğu, Allah'a (celle celâlühü) iman ve ikrar konusunda kendilerince haklı bir delile dayanmadan sadece zanna uyarlar.

Onların çoğu, putlara tanrı demekde ancak zanna uyarlar. Bu görüşe göre, onların çoğundan murat, hepsidir.

Bu beyân, insanların çoğu, ancak zanna uyarlar, demektir. Bu takdirde hiçbir tekellüfe gerek kalmaz.

B- "Zan ise haktan hiçbir şey ifâde etmez."

Şüphesiz ki zan, kesin bilgiden ve gerçeğe uygun doğru itikattan hiçbir şey İfade etmez.

Bu ilâhî kelâm, hükümlerin, üzerine bina edildiği usûl ilmini öğrenmenin zorunlu olduğuna, bu konuda taklit ile yetinmenin caiz olmadığına delâlet eder.

C- "Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilen (A'lîm)dir."

Bu cümle, onların çirkin fillerine karşılık kendileri için bir ceza va'dıdır.

37
"Bu Kur’ân, Allah'tan başka biri tarafından uydurulmuş değildir . O, önündekini tasdik ve Kitab'ı tafsil eder. Onda hiçbir şüphe yoktur. O, âlemlerin Rabbındendir ."

Bundan önce onların, Kur’ân'ıçindeki aklî delilleri reddetmeleri açıklanmıştı şimdi burada Kur’ân-ı Kerim'i reddetmeleri anlatılıyor.

Bunca hidayet çeşitleri ve ezcümle tevhidin hak, şirkin bâtıl olduğunu ifâde eden apaçık delillerle dolu Kur’ân'ın, Allah'tan (celle celâlühü) başka biri tarafından uydurulmuş olması, mümkün değildir. Fakat o,

kendisinden önceki ilâhî Kitabları onaylamak ve içerdiği hakikat ve şeriatları açıklamak üzere âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

Kur’ân, eski ilâhî Kitabların tasdikidir, eski ilâhî Kitabların yanışına Kur’ân da, bir mucize olduğu için, onların doğruluğuna bir ölçü ve kanıttır.

38
"Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar?

(Resûlüm) de ki (Kul):

"- O halde onun misli bir sûre getirin ve Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de yardıma çağırın. Eğer (iddianızda) doğru (sâdık)lar iseniz..."

Yoksa o kâfirler:

"- Kur’ân'ı, Muhammed mi uydurdu" diyorlar?

Resûlüm! Onları hüccetle susturmak ve fasid sözlerinin bâtıl olduğunu açıklamak üzere kendilerine de ki:

"- Eğer sizler, benim Kur’ân'ı uydurduğum iddianızda doğru iseniz, Allah'tan (celle celâlühü) başka, önemli ve zor işlerde yardım ve destek umduklarınızı, sığındığınız tanrılarınızı, çağırın da, belağatte, üslupta ve mânâda ona benzer bir sûre uydurun!"

Fakat Allah'tan (celle celâlühü) başka hiç kimse buna muktedir olamaz.

Allah'ın (celle celâlühü) yardıma çağrılacakların dışında tutulması, istisna edilmesi, onların O'ndan beri ve karşı tarafta olduklarım sarahaten bildirmek içindir.

39
"Hayır öyle değil. Onlar, ilmini ihata edemedikleri ve te'vili (tefsiri) de kendilerine gelmemiş olan bir şeyi (Kur’ân'ı) yalanladılar.

Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Bak, o zâlimlerin âkıibeti nasıl oldu!"

A- "Hayır öyle değil (Bel). Onlar ilmini ihata edemedikleri ve te'vili (tefsiri) de kendilerine gelmemiş olan bir şeyi (Kur’ân'ı) yalanladılar."

Bu âyet, onların, Kur’ân'ın yüce şanını bilmediklerini, cehaletten kaynaklanan bir takım laflar söylediklerini ortaya koyar.

Onlar, Kur’ân'ın muhtevası üzerinde düşünmeden, içindeki kanıtlara vâkıf olmadan, yaratılmışların, onun bir benzerini yapmaya muktedir olup olmadığına bakmadan onu yalanlamaya koştular.

Onlar, Kur’ân hakkında son derece cahil idiler. Onların Kur’ân hakkındaki bilgileri, onu hiç bilmemekten ibaret idi. Kur’ân'ı inkâr etmeleri de, onu bilmedikleri içindi.

Ve onlar Kur’ân'ın te'vilini, tefsirini de henüz bilmiyorlardı. Onların akılları, onun elerin mânâlarına henüz nüfuz etmemişti.

Bu ilâhî kelâm, bize, Kur’ân'ın yorumunun (bir vasıtaya gerek olmaksızın) kendiliğinden zihinlere yöneldiğini bildirir.

Yahut Kur’ân'da gaybları haber veren âyetlerin yorumu henüz kendilerine gelmemişti. O gayb haberlerinin doğru veya yalan oldukları henüz kendilerine apaçık belli olmamıştı.

Kur’ân, ifâde, mânâ ve gaybı haber verme cihetlerinden açık bir mucize idi. Onlar İse, Kur’ân'ın ifadesini incelemeden, mânâsını tefekkür etmeden, yahut Kur’ân'ın gelecekle ilgili verdiği haberlerin gerçekleşmesini beklemeden hemen onu yalanladılar. Bu tekzibin en çirkin sekli idi.

Ya da beklenen mucize gerçekleştikten sonra da onlar, eski bâtıl dâvalarını sürdürdüler.

B- "Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Bak, o zâlimlerin âkıibeti nasıl oldu."

Onların hiç düşünmeden yalanlamaları gibi kendilerinden öncekiler de, Peygamberlerini ve onların eliyle gösterilen mucizeleri, tekzib etmişlerdi. Artık onlardan önceki zâlim tekzipçilerin sonu nasıl oldu; bir bak!

Bu kelamda zamir makamında zahir ismin (zâlimler kelimesinin) zikredilmesi, hakkı tekzip etmenin zulüm olduğunu, yahut uğradıkları kötü akıbetin sebebinin, bu zulümleri olduğunu ve bu zâlimlerin de, hüküm ve vaîd olarak, o zâlimler zümresine öncekide dahil olduklarını bildirmek içindir.

40
"Onlardan ona iman edenler de var, iman etmeyenler de var. Rabbin müfsidleri en iyi bilendir."

İlk başta Kur’ân'ı tekzip edenlerden, karşı koymak için bütün güçlerini harcadıktan sonra acz içinde onun üstün ikilini kavrayınca, veya yorumu kendisine gelince, veya önceden haber verdiği birçok olayın aynen gerçekleştiğine şahit olduktanolunca ona mıan edenler de var.

Bu iman, Ya yalnız onun hak olduğuna itikat emektir.

Yani içinden onu tasdik eder; onun hak olduğunu bilir; fakat inat ve tekebbür gösterir. Bunlar, daha önce geçtiği gibi:

" Onların çoğu ancak zanna uyarlar." cümlesinin birinci mânâsına göre işaret edilen kimselerdir ki, Kur’ân'ın hak olduğunu bildikleri halde büyüklük taslamak ve inat yüzünden iman etmeyenlerdir.

Ya da bu iman, hakiki imandır.

Yani içlerinde, küfürden tevbe ve hakka iman edenler de var. Bunlar da, anılan cümlenin ıkına mânâsına göre kendilerine işaret edilen kimselerdir kı, sonunda hakka uyanlardır.

Onların içlerinde öyleleri vardır ki, Kur’ân'ın ilmini kavramaya engel aşırı anlayışsızlıklarından dolayı, açıkça onu tasdik etmedikleri gibi, içlerinde de ona iman etmezler. Bu fırkanın anlayışı, onu hiç kavrayamayanlara göre bir derece yüksek ise de, iman için yeterli değildir.

Yahut bu fırkanın aklı zayıf, temyiz kudreti az ve Kur’ân'ılimlerini, alışık olduğu zan ve vehimlerden kurtarmaktan âciz olduğundan eski şüphesinin etkisi altında akmaya devam eder. Bu fırka da, "Onların çoğu ancak zanna uyarlar" mealindeki cümlenin birinci mânâsına göre kastedilenlerdir.

Yahut içlerinde öyleleri de vardır ki, gelecekte de iman etmez; aksine inat ve şüphe ederek, ölünceye kadar küfründe kalır. Bunlar da, anılan cümlenin ikinci tefsirine göre, zanna uymaya devam edenlerdir.

Rabbin, yalnız küfürlerinde inat edenleri değil, fakat birinci tefsire göre, her iki fırkayı da hakkıyla bilendir. Çünkü bozgunculuk veya fesadda her ikisi de müşterektir. Bu da, her iki fırkanın ceza va'dinde müşterek olmalarını gerektirir.

Yahut ikinci tefsire göre, senin Rabbin, küfürlerinde ısrar eden mat ve şüphe sahiplerini hakkıyla bilendir.

41
"(Resûlüm), eğer seni yalanlarlarsa artık onlara de ki:

"- Benim amelim bana, sizin ameliniz de size. Siz, benim yaptıklarımdan uzaksınız, ben de sizin yayaptıklarınızdan uzağım."

Resûlüm! Eğer onlar hüccetle ilzam edildikten sonra seni tekzibe devam ve küfürlerim ısrar ederlerse, artık onlardan uzak dur. Bu âyet,

" (Resûlüm) eğer sana karşı gelirlerse de ki:

"- Ben sizin yaptıklarınızdan tamamen uzağım (beriyim)." âyeti kabiîindendir.

Hulâsa, benîm yaptiklarımın karşılığı bana; hak veya bâtıl sizin yaptıklarınızın da karşıhğı size aittir. Siz benim yaptıklarımdan dolayı muahaze olunmazsınız; ben de sizin yap tıklarınız dan dolayı muahaze olunmam.

Bu âyet, mütareke ve kâfirlere dokunmama sonucunu ifâde ettiği için, bunun cihad âyeti ile neshedildiği söylenir.

42
"İçlerinde seni dinleyenler de var. Sağırlara sen mi işittireceksin? Bir de akledemiyorlarsa..."

Bu kelâm, kâfirlerin kalplerinin mühürlendiğini, iman etmelerinin mümkün olmadığını ortaya koyar.

İçlerinden öyle insanlar da var ki, sen Kur'ân okuduğunda ve onun hükümlerini anlattığında seni dinliyorlar.

Bundan sonra da akıllarını kullanmazlarsa, sağırlıklarına bir de akılsızlıkları eklenirse, artık onlara sen mi duyuracaksın?

Zira akıllı olan sağır, bir ses beynine ulaştığı takdirde bir şey anlayabilir. Ama işitmeyi tamamen kaybettiği zaman, bu iş tamamen bitmiş olur.

43
"İçlerinde sana bakanlar da var. Körlere sen mi hidayet edeceksin? Bir de basiretleri yoksa..."

İçlerinde öyleleri de var ki, senin peygamberliğinin açık delillerini görüyorlar.

Artık onların görme engelli olmalarına bir de basiretsizlikleri eklendikten sonra sen, onlara nasıl hidayet edeceksin?

Görmekten maksat, bir anlam çıkarmaktır (itibar etmektir). Bu da basiretin gereğidir. İşte bundan dolayıdır kı, basiret sahibi âmâ, ahmak görenin idrâk etmediğini idrâk eder. Ahmaklık ile âmâlık bir araya gelince, artık onlara hidayet kapısı tamamen kapanmış olur.

Bu ifâde (körleri sen mi hidayete eriştireceksin), onların hidÂyetini inkâr ve bunun imkânsız olduğunu belirtmek içindir.

44
"Şüphesiz ki Allah, hiçbir şeyde insanlara zulmetmez; fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler."

Onların hak yolu bulamamalarının sebebi yaradılıştan duygusuz ve anlayışsız olmalarından değil fakat kendi düşünce ve iradelerinden kaynaklanan bir sonuçtur.

Allah, insanlara olgunluğa ermeleri için doğuştan gerekli olan zahirî ve batıinî bütün duyguları, akıl ve idrak vasıtalarını, eksiksiz olarak vermiş; Ayrıca irşad için Peygamberler göndermiş ve Kitaplar indirmiştir.

Ancak insanlar bu duyguları, aklî ve ruhî melekeleri yaradılışlarına uygun bir şekilde kullanmaz, sağlıklı muhakeme etmez ve doğru sonuç çıkarmazlar.

Böylece Hakk'ın davetinden yüzçevirirler, Peygamberleri ve Kitapları tekzib ederler.

Sonuçta kendi kendilerine zulmetmiş olurlar.

Bu âyet-i kerimenin siyakı, hüccetle ilzam içindir. Ancak ceza va'di olması da mümkündür.

Allah (celle celâlühü), kıyamet gününde onlara azap etmekle onlara zulmetmiş olmaz; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Onların, azabı mucip kötülükleri sürekli işlemeleri, kendi kendilerine zulmetmelerinden başka bir şey değildir.

Bu âyet, makabli için bir tamamlayıcı bir zeyl mahiyetindedir.

45
"Onların hepsini huzurunda topladığı (hasrettiği) gün, gündüzün bir saatinden başka dünyada kalmamış gibi olurlar. Aralarına tanışırlar. Allah'a kavuşmayı (likaau-llâhı) yalanlayanlar ve hidayete eremeyenler hüsrana uğramışlardır."

A- "Onların hepsini huzurunda topladığı (hasrettiği)gün, gündüzün bir saatinden başka dünyada kalmamış gibi olurlar. Aralarında tanışırlar."

Resûlüm! Onlara bu günü hatırlat, yahut onları bu gün ile uyar!

Burada saatten murat, az bir zamandır.

Bilindiği gibi saat bir zaman birimidir.

Günün bir saati denmesinin sebebi çünkü gündüz saatlerinin, geceden daha iyi bilinmesindendir.

Haşir sırasında sanki insanlar dünyada ancak bu kadar bir zaman kalmış ve dünya nimetlerinden ancak bu kadar bir zaman yararlanmışlardır.

Yahut onların hah, berzah (ölümle kıyamet arası) âleminde ancak bu kadar az bir zaman kalmış kimsenin haline benzer.

Dünyada ancak bir saat kadar kalmış olmaktan murad, haşrin son derece korkulu olduğunu belirtmek ve onların,

" Gerçekten öldüğümüz, toprak ve (bir yığın çürümüş) kemik olduğumuz zaman mı, biz mi diriltileceğiz?" demek suretiyle âhiret hayatını imkânsız görmelerinin ve inkâr etmelerinin bâtıl olduğunu beyân etmektir.

Yahut söz konusu kayıt, her iki hayatta da şekiller ve suretler arasında tam bir uygunluk olduğunu belirtmek içindir. Çünkü berzah âleminde az kalmak, farklılık ve değişiklik olmamasını gerektirir. Bu takdirde, "aralarında tanışırlar" ifâdesi, beyân ve açıklama olur. Çünkü üzerinden uzun zaman geçmiş olsa, tanışıldık, tanımamazhğa dönüşebilir.

Birinci görüşe göre, bu cümlenin mânâsı şöyledir:

Onlar, az bir zaman ayrı kalmış gibi birbirlerini tanıtlar. Bu, mezarlarından ilk çıktıkları zaman içindir. Çünkü o zaman onlar, kendi aralarında birbirlerini tanıdıkları eşkâlde olacaklardır. Sonra kıyametin, akılları başlardan alan korkunç şiddetine ve suretlerle şekilleri değiştiren fecî hallerine maruz kaldıklarında tanışıklıkları ortadan kalkmış olur.

B- "Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar ve hidayete eremevçtiler hüsrana uğramışlardır ."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), onların hüsrana uğrayacaklarına dair şahadetini, ve O'nun taaccübünü ifâde eder.

Eğer Allah'a (celle celâlühü) kavuşmaktan murad, mutlak hesap ve ceza, yahut güzel kavuşma ise, hüsrandan murad, zarar etmektir.

Onlar, iman karşılığında küfrü ve hidayet karşılığında sapıklığı satın almak suretiyle yaptıkları ticarî muamelede zarar etmişlerdir.

Eğer Allah'a (celle celâlühü) kavuşmaktan murat, kötü kavuşma ise, hüsran da, helâk ve sapıklıktır. Yani onlar, yalanlamaları sebebiyle dalalete düşüp helâk olmuşlardır; kurtuluş yoluna da erişememişlerdir.

46
"Onlara va'dettiğimizin bazılarını sana göstersek de, seni vefat ettirsek de onların dönüşleri Bizedir. Sonra Allah, onların yaptıklarına şâhiddir."

A- "Onlara va'dettiğimizin bazılarını sana göstersek de, seni vefat ettirsek de onların dönüşleri Bizedir."

Resûlüm! Eğer onlara va'dettiğimiz azabın bir kısmını, zafer ihsan ederek, acilen dünya hayatında sana gösterirsek ne âlâ!..

"Ba'zı — bir kısım" kelimesinin kullanılması, onlara va'dedilen azabın bir kısmının dünyada kendilerine gösterileceğine işarettir. Allah (celle celâlühü), bunu Bedir savaşında göstermiştir.

Yok eğer azabın bir kısmını dünyada sana göstermeden sem vefat ettirirsek, her halü kârda, dünyada da, ahirette de onların dönüşü yalnız Bizedir. O zaman, kendilerine va'dettiklerimizi elbette yerine getireceğiz.

Bir diğer görüşe göre ise, yani dönüşleri Bizedir; Biz, ahirette elbette bunu sana göstereceğiz.

B- "Sonra Allah, onların yaptıklarına şâhiddir."

Allah (celle celâlühü) onların kötü fiillerine şahittir.

Bu sahicilikten murad, ya onun gereği ve sonucu olan, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini cezalandırmasıdır; ya da onların uzuvlarını konuşturmak suretiyle şahadetin yerine getirlmesidir.

Her ümmetin bir peygamberi vardır. İşte peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara zulmedilmez.

47
"Her ümmetin bir Peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman aralarında adaletle hükmedilir. Onlara asla zulmedilmez."

Geçmiş ümmetlerin her birine, onları hakka davet etmek için, durumlarına uygun özel bir şeriatla peygamberler gönderilmiştir.

İşte gönderilen o Peygamberlerin ilâhî emirleri ve yasakları onlara tebliğ, onların da o Peygamberi tekzib ve ona muhalefet ettikleri zaman, o ümmet ile Peygamberleri, arasında adaletle hükmedilir. O Peygamberle ona iman edenlerin kurtuluşuna, onu tekzib edenlerin de helakine hükmedilir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur:

" Biz, bir Peygamber göndermedikçe azab etmeyiz."

Ve onların azabını mûcib hükümde kendilerine zulmedilmez; çünkü azab, onların amellerinin sonuçlarıdır.

Yahut kıyamet günü her ümmetim bir Peygamberi vardır; onlar ona nisbet edilir ve onunla çağırılır. Nihayet küfür ve imanlarına şâhidlik etmek üzere Peygamberleri duruşma yerine gelince aralarında hükmolunur.

Bu konuda başka bir âyette de şöyle denir:

" Peygamberler ve sahiciler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hükmedilir."

48
"Diyorlar ki:

"- Eğer doğru sözlüler (sâdık) iseniz bu vaîd ne zaman?"

Onlar, kendilerine va'dedilen azabı, istihza ve inkâr yoluyla acilen istemek anlamında böyle diyorlardı. Nitekim cevaptan da bu mânâ anlaşılıyor. Yoksa onlar,

" Diyorlar kı:

"- Eğer doğru sözlüler iseniz bu vaîd ne zaman?" âyetinde olduğu gibi, muhatabı ilzam için, azabın vaktini tesbit isteğiyle bunu söylemiyorlardı.

Yani onlar, mezkûr va'di içeren âyetleri kendilerine okuyan Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlere:

"- Eğer azabın geleceği ihbarında doğru iseniz, bu azab ne zaman?" diyorlardı.

49
"(Resûlüm) de ki:

"- Ben, Allah dilemedikçe kendi kendime ne bir zarar verebilir ne de bir yarar sağlayabilirim. Her ümmetin bir eceli (va'desi) vardır. Ecelleri geldiği zaman ne bir saat te'hir (geciktirilir) ne de takdim edilir (öne alınır)."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ben, Allah dilemedikçe kendi kendime ne bir zarar verebilirim ne de bir yarar sağlayabilirim."

Resûlüm! Onlara de ki:

"- Ben ne zarar vermeye, ne de yarar sağlamaya hiçbir şekilde muktedir değilim."

Burada zarar, yarardan önce zikredilmiştir. Çünkü kelâmın siyakı, zarar vermekten âciz olmayı belirtmek amacına yöneliktir. Menfaatin zikri ise, aczi tamamlamak üzere daireyi genişletmek içindir. A'raf sûresinin 188. Âyetinde, menfaatin zarardan önce zikredilmesi ise, onun önemini bildirmek içindir. Zâten o makamın gereği de budur.

Hulâsa, husulü nisbeten daha yakın olduğu halde, ben kendi kendime, kendi nefsim için, ne bir zararı önlemeye, ne de bir fayda sağlamaya muktedir değilim.

O halde size va'dedilen azabı getirmeye nasıl muktedir olabitirim?

B- "Her ümmetin bir eceli (va'desi) vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat te'hir ne de takdim olunur."

Bu kelâm, geçen istisnadaki ibhamı (belirsizliği) açıklığa kavuşturur ve geçen hükümdeki mutlakıyeti takyid eder. Çünkü o mutlakıyet, hükmedilen şeyin, Peygamberlerin gelişlerinden ve ümmetlerin tekziblerınden başka hiçbir şeye bağlı olmaksızın, kesinliğini akla getirir.

Peygamberlerini tekzib eden her ümmet için, kendilerine özgü belli bir süre vardır; başka bir ümmetin süresine asla geçilmez. Bu süre, onların azaba uğratılmaları için belirlenmiştir. O süre geldiğinde hüküm tecelli eder.

Burada da saat asgari zaman birimi olarak kullanılmıştır.

" Artık ne bir saat te'hir edilir" ifâdesinden sonra "ne de takdim olunur" ifâdesinin ilâve edilmesi, birincisi gibi bu da mümkün olduğu halde bunun gerçekleşmeyeceğim belirtmek için değildir.

(Yani ecelleri geldiği zaman, ertelenmesi aklen mümkündür; fakat ecel geldikten sonra geriye döndürülüp kısaltılması aklen mümkün değildir.)

Bu ifâdenin ilâve edilmesi, ecelin ertelenmesinin mümkün olmadığını daha da pekiştirmek içindir. Nitekim,

" (Yoksa o kabulü va'dedilen tevbe) kötülük işlemekteyken ölüm gelip çatınca:

"- Şimdi ben tevbe ettim" diyenler için değildir. Kâfir olarak ölenler için de değildir." âyeti de bu kabildendir. Çünkü bu âyette, kâfir olarak ölen kimsenin zâten hiç tevbesi olmadığı açık iken, onun olmayan tevbesi ile, tevbeyi, ölüm gelinceye kadar geciktiren kimsenin tevbesi, ayni sayılmış, ölüm geldiğinde olmayan tevbe ile o zaman edilecek tevbenin eşit olduğu belirtilmiştir. Nitekim A'raf sûresinin 34. âyetinin tefsirinde de geçti.

Bazı âlimlerce, ecelin gelmesi, onun yaklaşması şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre ecelin, kısmen öne alınması mümkündür. Meselâ, helâk için belli bîr gün ve saat tayin edilmiş olması gibi. Ancak bu takdirde bu kaydın fazla bir faydası olmaz.

Ecelin tehir edilemeyeceği, geciktirilemeyeceği; takdim edilemeyeceğinden, öne alınamayacağından önce zikredilmiştir. Çünkü maksat, onların, bir saat bile olsa, azabtan kurtulamayacaklarını belirtmektir. Bu ise, ecelin gecikmesi ile olur.

" Hiçbir millet, ne ecelinin önüne geçebilir ne de onu geciktirebilir." âyetinde de bunun aksi vârid olmuştur. Çünkü burada onlar azabı hak ettikleri halde azablarının tehir edilmesinin sırrı açıklanır. Nitekim,

" Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalayadursun. Yakında bilecekler." âyeti de, bu gerçeği bildirir. İşte bu makamda en mühim olan, ecelin önüne geçilemeyeceğinin beyân edilmesidir.

50
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Söyler misiniz, eğer O'nun azabı gece veya gündüz size gelecekse o zaman o mücrimler onlardan hangisini acele isterler?

Resûlüm! Onlara de ki:

"- Bana söyler misiniz; sizin acilen gelmesini istediğiniz Allah'ın (celle celâlühü) azabı, helâk edilen eski ümmetler gibi, sizin için belirlenmiş bir ecele bağlı olarak, îlâhî irade gereğince, uykuda olduğunuz bir gece veya işlerinizle meşgul olduğunuz bir gündüz birdenbire geliverse, acaba suçlular hangisini tercih ederler?"

" o zaman o mücrimler onlardan hangisini isterler?" ifâdesinde zamir makamında zahir kelimenin (mücrimler, suçlular, günahkârlar) zikredilmesi, onların halinin acele etmeye uygun olmadığını beyân etmek suretiyle inkârın te'kidi içindir.

Çünkü suçluya yaraşan, azabın acele gelmesini istemek değil, azabın geleceği korkusundan helâk olmaktir.

"Allah'ın (celle celâlühü) azabı geldiğinde Allah'tan (celle celâlühü) acele olarak ne istenebilir?"

Zâten bir şey geldikten sonra acele edilmesi mümkün değildir.

Bu âyetin ifâde ettiği inkâr, " Allah'ın emri geldi. Artık onu istemekte acele etmeyin." âyetinde ifâde edilen nehiy (yasak) gibidir. Ancak orada nehiy sarihtir; bu âyette ise zımnîdir.

Bu da tıpkı, bir borçlunun, hakkını isteyen alacaklısına,

"- Senin hakkını vereceğim; ondan sonra artık benden ne isteyebilirsin?" demesi kabitindendir.

Bu olay, borçlu, alacaklının hakkını ödedikten sonra alacaklının hakkını yemden taleb etmesi halinde onu şiddetle reddetmesi gibidir.

51
"- Azabın vukuundan sonra mı iman edeceksiniz, yoksa şimdi mi? Oysa siz onu acele istiyordunuz!"

A- "- Azabın vukuundan sonra mı iman edeceksiniz??"

Bu âyet, azab vaakıi olduktan sonra imanı inkâr anlamını ifâde eder. Bu cümle, makabli ile beraber, emrin kapsamı içindedir.

Burada açık anlam şudur:

"- Azab gerçekleştikten sonra inanmanın hiçbir fayda sağlamayacağı bir zamanda mı iman ediyorsunuz?"

Bu, sözler onların, imanı bu safhaya kadar tehir etmelerini, bunun sadece pişmanlık ve hayıflanma sonucu doğuracağını, inkarcıların inadı bırakmalarını,

ve vakit geçirmeden bunu telâfi cihetine yönelmelerini amaçlar

B-"- Yoksa şimdi mi? Oysa siz onu acele istiyordunuz!"

Bu cümleler telkin edilen sözlere dahil değildir. Doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından söylenen sözlerdir.

Onlar, azab vaakti olduktan sonra iman ettiklerinde, kendilerine şöyle denilecektir:

"- Şimdi mi iman ediyorsunuz? Oysa siz tekzib ve istihza ile bu azabın acele gelmesini istiyordunuz!"

Bu, onların, imanı tehir etmelerinin yanlışlığını, ve bundan dolayı kendilerinin kınandığını ifâde eder.

52
"Sonra o zulmedenlere şöyle denecektir:

"- Haydi, tadın sürekli azabı! Kazandıklarınızdan başkası ile mi cezalandırılacaktınız?

Bu âyet azab ve cezayı va'detmek suretiyle geçen kınama ve ayıplamaya te'kid mahiyetindedir.

Bunların zulmetmeleri de, küfür ile tekzibi, iman ile tasdik yerine koymaları, ya da kendi nefislerini azaba ve helake maruz bırakmakları demektir. Onlara söylenecek söz şudur:

"- Haydi o elem verici azabı ebediyen tadın!

Bu gün ancak, dünyada işlemiş olduğunuz çeşidi küfür ve günahlardan ve ezcümle, ilâhî azabı istihza yoluyla istemekten dolayı cezalandırılıyorsunuz!"

53
"O (azab) gerçek mi diye senden soruyorlar.

(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Rabb'im üzerine yemin ederim ki o hakdır. Ve siz Allah'ı bundan âciz bırakacak değilsiniz.

Onlar, Resûlüm, istihza ve inkâr yoluyla: "- O azab gerçek mi? " diye soruyorlar.

Sen de, onların istihzasına aldırmadan, onların niyetlerine göz yumarak ve isi hikmet temeli üzerine bîna ederek de ki:

"- Evet, Rabbime andolsun ki, va'dedilen azab hiç şüphesiz haktır, sabittir."

Onlara verilen cevap, inkârlarının şiddet ve kuvvetine göre, te'kidin en mükemmeliyle pekiştirilmiştir.

Ayrıca bu cevaba, izah ve tesbit olarak:

"- Ve siz Allah'ı bundan âciz bırakacak değilsiniz" cümlesi ilâve edilmiştir.

Başka bir deyişle, kaçmakla o azaptan kurtulacak değilsiniz. O, sizi mutlaka bulacaktır.

54
"Zulmeden her nefis, yeryüzünde bulunan her şey kendisine ait olsaydı (kurtuluş için) hepsini feda ederdi. Azabı gördükleri zaman içlerinde derin bir pişmanlık (nedamet) duyarlar. Aralarında adaletle hükmolunur ve onlara asla zulmedilmez."

A- "Zulmeden her nefis, yeryüzünde bulunan her şey kendisine ait olsaydı (kurtuluş için) hepsini feda ederdi."

Şirk ile veya başkasına haksızlık etmek suretiyle zulmeden herkes, dünyanın bunca hazineleri, malları ve menfaatleri hepsin kendisine ait olsa o azaptan kurtulmak için hiç şüphesiz onu tamamen feda ederdi.

B- "Azabı gördükleri zaman içlerinde derin bir pişmanlık (nedamet) duyarlar."

O zâlimler, azabı gördüklerinde, hiç düşünmedikleri o halin dehşet ve korkunçluğundan dilleri tutulur ve yaptıklarından duydukları pişmanlığı gizlerler, onu açığa vurmazlar. Ancak gizleme, sabır ve sebat göstermelerinden değil fakat apışıp kalmalarından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, o zâlimlerin reisleri, saptırdıkları kimselerden utanarak ve onların kınamalarından korkarak pişmanlıklarını onlardan gizlerler.

Ancak (bu görüş pek geçerli olamaz; çünkü) o zamanki dehşet ve azab korkusu başka bir korkuya mahal bırakmaz.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, samimi olarak yaptıklarından, inkâr ve istihzalarından pişmanhk duyarlar.

Başka bir görüşe göre ise, duydukları bu pişmanlığı da açıklarlar.

C- "Aralarında adaletle hükmolunur."

Gerek Allah'ın (celle celâlühü), gerek kul hukukuna ilişkin olsun, bütün konularda, zulmedenler arasında adaletle hükmolunur, hak tecelli ettirilir ve her sınıf, kendisine layık muameleyi bulur.

Burada şirk dahil her türlü haksızlık genel olarak zulüm kavramı içinde kasdedilmiştir.

Ç- "Onlara asla zulmedilmez."

Zâtimler, kendilerine verilen cezada haksızlığa uğratılmazlar; o azap, onların yaptiklarının zorunlu sonucudur.

55
"Haberiniz olsun, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Haberiniz olsun, Allah'ın va'di haktır. Fakat çokları bilmezler.

A- "Haberiniz olsun, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır."

Göklerde ve yerde bulunan her şey, şüphesiz yalnız Allah'ın (celle celâlühü) dır.

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), bütün varlıklar üzerinde kemâliyle muktedir olduğunun izahı ve bütün eşyanın, O'nun hükümranlığı altında bulunduğunun beyânıdır. O, ıcad ve idam ederek mükâfat ve ceza vererek dilediği gibi kâinat üzerinde tasarruf eder.

B- "Haberiniz olsun, Allah'ın va'di haktır."

Burada zamir makamında ism-i celilin zahir olarak zikredilmesi, va'din şanını tazim ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir.

Va'd, ya va'dedilenler anlamındadır; yani Allah (celle celâlühü) tarafından va'dedilen her şey haktır, demektir; o takdirde onların acele istedikleri azab ile o azabın halini beyân konusunda zikredilenler de, öncelikle bu hükme dahildir; ya da bu va'din, mastar mânâsı kastedilmektedir; yani Allah'ın (celle celâlühü), bütün zikredilenlere ilişkin va'di haktır.

Hak kelimesi de, birinci mânâya göre, kesin olarak sabit ve vakidi; ikinci mânâya göre ise, gerçeğe uygundur, demektir.

Âyetin zikredilen her iki cümlesinin başında da tenbih (elâ /haberiniz olsun) ve tahkik (inne/şüphesiz) harflerinin zikredilmesi, geçen âyet-ı kerimelerin içeriklerini de açıklayan bu iki cümlenin anlamlarının gerçekliğini tescil etmek ve bu va'din, zihinden çıkarılmamasının ve muhafaza edilmesinin zorunlu olduğuna dikkat çekmek içindir.

C- "Fakat çokları bilmezler."

İnsanların çoğu, düşünemediklerinden ve gaflet içinde olduklarından bunu anlamazlar; o söylediklerini söyler ve yaptıklarını yaparlar.

56
"O, can ve hayat verir ve öldürür. Ve O'na döndürüleceksiniz."

Dünyada hiç kimsenin dahli olmaksızın, ancak Allah (celle celâlühü) can ve hayat verir sonra da öldürür; âhirette de yeniden hayat verilip diriltilmek suretiyle yalnız O'na döndürüleceksiniz.

57
"Ey insanlar! İşte size Rabb'inizden bir öğüt (mev'ıi'za), kalblerdeki hastalıklar için bir şifa ve mü'minler için bir hidayet ve rahmet geldi. "

Bundan önce insanlar, kendilerine okunan uyarıcı âyetlerle, dalâletten sakın dırılmıştı. Şimdi bu kelâm ile, hakka yönelmeye ve hakkı kabule, hakka uymaya çağrılıyor ve bütün bunların, onların yararına olduğu bildiriliyor.

Va'z ve mev'ıza, ister zecri ve korkutma yoluyla olsun, ister teşvik ve özendirme yoluyla olsun, akıbetleri hatırlatmaktır.

Demek istenen şudur:insanlara gönderilen ilâhî Kitab, söz konusu faydaları içerir. Çünkü o, iyi ve kötü amellerin hallerini açıklar. Güzel amelleri teşvik, eder; kötü amellerden alıkoyar. Cehalet, şüphe, şirk, nifak ve bâtıl itikatlar gibi kalbe musallat olan hastalıklara karşı şifa verici hak marifetleri ortaya koyar. Kâinatta ve insanların kendi içlerinde yaratılmış olan delillere irşat yoluyla hak ve doğru yola hidayet eder. Bu Kitabın gelişi, mü'minlere rahmettir. Zira mü'minler, onun sayesinde küfür ve sapıklık karanlığından kurtulup iman nuruna çıkar ve yine onun yardımıyla cehennem çukurlarından kurtulup cennetin âk derecelerine yükselirler.

58

"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah'ın fadlı ve rahmetiyle, sırf bunlarla sevinsinler . Bu, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilen bu hitab, onun, insanlara, Kur'ân-ı Azîm'in gelişindeki ilâhî lütuf ve rahmeti ganimet bilmelerini söylemesi içindir.

Bu lütuf ve rahmet, ya Kur'ân'ın gelişindeki lütuf ve rahmettir; ya da mutlak lütuf ve rahmettir; Kur'ân'ın gelişindeki lütuf ile rahmet de öncelikle buna dahildir.

Yani eğer bir şeye sevineceklerse, yalnız buna sevinsinler; başka bir şeye değil.

Yahut yalnız Allah'ın (celle celâlühü) lûtfuna ve rahmetine önem versinler ve ancak buna sevinsinler.

Yahut size Rabb'inizden ilâhî lütuf ve rahmet olarak bir öğüt geldi. Bu takdirde anlam, bundan önceki âyetle bağlantık olur.

Übeyy kıraatine göre, felyefrahû "feltefrahû / sevinin" şeklinde okunmuştur.

Rivâyete göre Übeyy b. Kâ'b (radıyallahü anh) diyor ki: "Resûlüllah'ın:

"- Bifadzk-llâhi ve birahmetihi / Allah'ın lûtfu ve rahmetiyle" cümlesini okuduktan sonra "bikitâbi-llâhi ve'l-islâm - Allah'ın Kitabı ve İslâm ile" buyurdu.

Bir başka görüşe göre ise, Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu İslâm'dır ve rahmeti de, İslâm için va'dettığı mükâfatlardır.

İşte zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu ve rahmeti, onların biriktirdikleri dünyalıklardan daha hayırlıdır.

59
"(Resûlüm) de ki:

"- Söyler misiniz, Allah'ın size indirdiği rızktan bir haram bir de helâl mi yaptınız?

(Resûlüm) de ki: "- Allah mı size izin verdi yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Söyler misiniz (Eraey-tüm), Allah'ın size indirdiği rızktan bir haram bir de helâl mi yaptınız?"

"Leküm / Size" kelimesinin kullanılması, bu rızktan, helâl olan rızkın kastedildiğini bildirmek içindir.

Rızk, indirilmiş bir nesne olarak ifâde edilmiştir. Çünkü rızıklar gökte takdir edilir.

Yahut rızıkların meydana gelmesi veya bekası, yağmur gibi semavî sebeplere bağlı olduğu içindir.

Resûlüm! De ki:

"- Allah (celle celâlühü) size indirdiği rızkı bana söyler misiniz? İşte o rızıkların hepsi size helâl iken, siz onların bir kısmının haram ve bir kısmının da helâl olduğuna mı hükmettiniz. Nitekim,

Bu hayvanlar ile ekinler haramdır..."

Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimiz için helâldir, kadınlarımıza haranı edilmiştir." âyetleri ve benzerleri de bunu anlatır.

Önce haram zikredilmiştir; çünkü yasak eseri onda ortaya çıkıyor ve ayıplama da ondan dolayı yapılıyor.

B- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Allah mı size izin verdi yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz."

Resûlüm! Onlara de ki:

"- Bu rızıkların bir kısmının haram, bir kısmının de helâl olduğuna hükmetmenizde Allah (celle celâlühü) size izin verdi de siz Allah'ın (celle celâlühü) emrini mi yerine getiriyorsunuz, yoksa Allah'a (celle celâlühü) iftira mı ediyorsunuz?"

Bu istifham, takrir ve iskât (susturma) içindir. Çünkü ikinci şık, yani bunun Allah'a (celle celâlühü) iftira olduğu kesin olarak sabittir.

Bu istifham inkâr için de olabilir. Yani Allah (celle celâlühü) size bu izni vermedi; fakat siz O'na iftira ediyorsunuz.

60
"Allah'a karşı yalan uyduranlar (iftira edenler) kıyamet gününü ne sanıyorlar? Şüphesiz Allah, insanlara karşı fadl (lütuf ve ihsan) sahibidir. Fakat onların çokları bilmezler."

A- "Allah'a karşı yalan uyduranlar (iftira edenler) kıyamet gününü ne sanıyorlar?"

Bu kelâm, doğrudan doğruya Allah'ın (celle celâlühü) ifadesidir ve kıyametin korkunçluğunu belirtir. Burada onların zamir ile değil, fakat açık olarak ifâde edilmesi, iftiralarını tescil etmek içindir.

İftira, ancak yalan ile olduğu halde burada "kizb/ yalan" kelimesinin de kullanılması, onların isledikleri fiilin son derece çirkin ve kendi inançlarına göre de yalan olduğunu göstermek içindir.

Bu sualden maksat, o günün korkunçluğunu ve dehşetini, onların o gün maruz kalacakları muameleleri anlatmaktır.

Yoksa onlar iftiralarından mesul olmayacaklarını mı, yahut ondan dolayı ceza görmeyeceklerini mi, yahut az bir ceza ile kurtulacaklarını mı sanıyorlar? Hayır, onlar en şiddetli azaba maruz kalacaklardır. Çünkü onların günahları, günahların en ağırıdır. Zâten Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uyduran veya iftira edenden daha zâlim kim olabilir?

B- "Şüphesiz Allah, insanlara karşı fadl (lûtuf ve ihsan) sahibidir. Fakat onların çokları şükretmezler."

Allah'ın (celle celâlühü) insanlara lûtfu o kadar büyüktür ki, insanların bunu kavraması mümkün değildir. Nitekim Allah insanlara, hak ile batılı, güzel ile çirkini temyiz ve tefrik için akıl nimeti vermiş, Kitablar indirmiş ve Peygamberler göndermiş; onlara merhamet etmiş; akılları ile keşfedemedikleri bazı sırları açıklamış; dünya ve âhiret işlerinde onları irşad etmiştir.

Fakat insanların çoğu bu büyük nimetlerin değerlerini bilmezler; maddî ve manevî güçlerini yaratılış gayelerine uygun harcamazlar ve şer'î delillere uymazlar.

Bu kelâm, makablinin mefhûmunu izah eden bir zeyl mahiyetindedir.

61
"Nasıl bir iş (şe'n) yapsan, Kur’ân'dan ne okusan ve nasıl bir iş (amel)de çalışsan; siz ona dalıp gittiğiniz zaman, Biz mutlaka üzerinize şahidiz. Ne yerde, ne de gökte zerre ağırlığınca hiçbir şey Rabb'inden gizli kalmaz. Ondan daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir Kitab (Levh-i Mahfuz)da bulunmasın."

A- "Nasıl bir iş (şe'n) yapsan, Kur’ân'dan ne okusan ve nasıl bir iş (amel)de çalışsan; siz ona dalıp gittiğiniz zaman, Biz mutlaka üzerinize şahidiz ."

Burada önce amellerin önemli ve büyük olanları, sonra da amellerin büyüğüne de, küçüğüne de şâmil olanlar zikredilmiştir.

Yani siz hangi halde, ne yaparsanız yapın Biz mutlaka onun murakıbı (gözetleyicisi) yız, ona muttaliyiz ve onun muhafızıyız.

B- "Ne yerde, ne de gökte zerre ağırlığınca hiçbir şey Rabb'inden gizli kalmaz. Ondan daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir Kitab (Levh-i Mahfûz)da bulunmasın."

Burada yerden ve gökten murat, varlık ve imkân âleminde demektir. Çünkü insanlar, yer ile gök dışında, onların birinde olmayan, onlardan birine bağlı bulunmayan hiçbir mümkün varhk tanımaz.

Âyette, yer önce zikredilmiştir; çünkü burada kelâmın konusu, yer sakinlerinin halidir ve maksat, Allah'ın (celle celâlühü) ilminin, dünyanın bütün ayrıntılarını kuşattığına delil ikame etmektir.

Allah'ın (celle celâlühü) kuşatıcı ikninden hiçbir şey uzak ve gizli kalmaz. Hayır, her şey, apaçık bir Kitab'dadır. Şu halde her hangi bir şey, nasıl O'dan gizli kalabilir?

Apaçık Kitab'dan maksat, Levh-ı Mahfûz'dur.

62
"Haberiniz olsun; Allah'ın velîleri için korku yoktur, onlar mahzun olacak da değillerdir."

Bundan önce, kıyamet günü, Allah'a (celle celâlühü) iftira edenlerin, durumlarının perişanlığına ve karşılaşacakları hallerin korkunçluğuna, tehdit ve ceza va'di yoluyla icmalen işaret edilmişti. İşte bu âyet de, mü'minler için amellerinin sonucu müjde ve mükâfat va'di kabitinden bir beyândır.

Ayrıca, yaptıkları ve yapmadıkları bütün işlerde Allah'ın (celle celâlühü), Peygamberine ve onun ümmetine gözcü olduğuna, ilminin bütün göklerdekini ve yerdekini kuşattığına, her şeyin apaçık bir Kitab'da tesbit edilmiş bulunduğuna ilişkin zikredilenlerin bir hulâsasıdır.

"Velî" kelimesi lügatte yakın demektir. Allah'ın (celle celâlühü) velilerinden murat, hâlis mü'minlerdir. Çünkü bu mü'minler, ruhanî olarak Allahü teâlâ'ya yakındırlar. Nitekim bundan sonra gelecek açıklamalar bu yöndedir.

İşte Allah'ın bu hâlis kullarının, her iki cihanda kendilerine bir kötülük dokunmasından korkuları yoktur ve bir istedikleri bir şeyi kaçırmaktan dolayı üzülecek de değillerdir. Onlar korku ve üzüntüyü mûcib bir şeye maruz kalmayacaklardır.

Bu ifâdeler:Onlar korku ve üzüntüyü mûcib hallere maruz kalırlar, fakat korkmazlar ve üzülmezler, demek olmadığı gibi, Onlar hiçbir zaman hiçbir korku ve üzüntü duymazlar; devamlı neşek ve sevinçkdirler demek de değildir.

Onlar ancak Allah'ın (celle celâlühü) celâl, azamet ve heybetinden; kulluk görevlerini gereği gibi yerine getirememekten korku ve endişe duyarlar; demektir.

Allah'ın (celle celâlühü) dostları olan has mü'minler, korku ve endişe taşımazlar. Çünkü onların amacı, sadece Allah'a (celle celâlühü) itaat ve O'nun rızâsına ermektir. Bu da saadet ve yakınlık doğurur.

Bunu dışında dünya nimetleri onların gayelerine dahil değildir ki onlardan yana zarara uğramaktan ve bir menfaati kaçırmaktan korksunlar ve üzülsünler.

63

"Onlar iman edenler ve takva sahibi olanlardır."

Allah'ın (celle celâlühü) dostları, Allah (celle celâlühü) katından gelen her şeye iman eden ve nefislerini, korunması gereken bütün fiillerden sürekli koruyanlardır.

Bu kelam, mukadder bir sualin cevabı gibidir. Sanki,

"- Onlar kimlerdir ve bu saadete ermelerinin sebebi nedir?" diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

"- Bunlar, iman ile takvayı bir araya getirenlerdir."

Bu iki yüce haslet, her hayra erdirir ve her serden uzak tutar.

Burada takvadan murat, onun üçüncü mertebesidir.

Bu mertebe, daha aşağıdaki,

-şirkten,

-ve bütün günah fiillerden sakınma mertebelerini içerir.

Yani takva, insanın, gönlünü Hak'tan (celle celâlühü) ve tamamen O'na yönelmekten meşgul eden her şeyden nezih kılmaktır. İşte,

"Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla sakının.." mealindeki âyette emredilen gerçek takvadır.

Mutlak takvadan anlaşılan müşahede, huzur ve yakınlık da ancak bununla hasıl olur. Ve, "Nasıl bir iş (şe'n) yap san.. "(Yûnus 10/61) mealindeki âyetin hitabına Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte dahil olan mü'minlerin hak de böyledir.

Şu var ki, Allah'a (celle celâlühü) yönelmede ve nezakette, akıl ile idrâld mümkün olmayan bir hikmete nıebni, İlâhî irade gereği lütfedilmiş istidatlarına göre o mü'minlerin değişik dereceleri vardır. Bu derecelerin en yükseği de, Peygamberlerin mertebece eriştiği derecelerdir. Öyle ki, Peygamberler, bununla, hem velayet hem de risalet mertebelerini bir araya getirmişlerdir.

Onlar kudsî kuvvetle desteklenen temiz nefislerindeki üstün istidat sayesinde, madde âlemine bağlı olduklar halde, bu durum onları ruhlar âlemine yükselmekten ve Cenab-ı Allah'a yönelmekten alıkoymaz. Bununla beraber onlar madde âleminde insanların işleriyle de meşgul olurlar.

Şu halde velÂyetin temeli, takvadır. Bu itibarla Allah'ın (celle celâlühü) velileri, ancak takva sahibi olan mü'minlerdir. Bu bağlamda şu ifâde de buna yakındır:

Allah'ın (celle celâlühü) velileri,

- Allah (celle celâlühü), tarafından kesin delil ile hidayetleri kolaylaştırılan,

- buna mukabil kulluk görevlerini bihakkın yerine getiren kimselerdir.

Şu ifâde de buna ters düşmez:

Veliler, görüntüleriyle Allah'ı (celle celâlühü) haürlatan kimselerdir.

Nitekim Said b. Cübeyr'den rivâyet olunduğuna göre, Resûlüllalı'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah'ın (celle celâlühü) velileri sorulmuş ve o da şöyle buyurmuştur:

" Allah'ın velileri o kimselerdir ki görünüşleri, yani vakarları, huşu, huzû ve huzurlarıyla Allah'ı hatırlatırlar."

Yine "Allah'ın velileri, Allah için birbirlerini sevenlerdir" sözü de, buna muhalif bir tarif değildir. Ömer'de Resûlüllalı'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) şu sözleri naklediyor:

"Resûlüllalı'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) dinledim; şöyle buyurdu:

"Allah'ın kullarından öyleleri vardır ki, kendileri Peygamber ve şehid değildir; ama kıyamet günü Allah katindaki yerleri için Peygamberler ve şehidler onlara gıbta ederler."

Huzurda bulunanlar dediler ki:

"- Ya Resûlallah! Lütfen söyleyin; onlar kimlerdir ve onların amelleri nelerdir? Belki biz de severiz."

Resûlüllah buyurdu ki:

"- Onlar öyle kimselerdir ki, aralarında akrabalık bulunmadığı ve mal alış-verisi olmadığı halde Allah için birbirlerini severler.

Vallahi, onların yüzleri nurla parlayacak; onlar nurdan minberler üzerinde olacaklar; insanlar korkacağı zaman onlar korkmayacaklar ve insanlar üzülecekleri zaman onlar üzülmeyeceklerdir."Burada velilerin Allah'ı (celle celâlühü) hatırlatan vasıfları özellikle zikredilmiştir. Çünkü bunlar iman ve takvanın ayrılmaz eserleridir. Bir de Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) burada hem öğüt ve irşadı hem de aralarında nesebten ve sebebten akrabalık bulunmayan mü'minler arasında sırf din kardeşliği dolayısı ile kuvvetli bir sevgi bağı kurmayı amaçlamıştır.

Ancak bu hadiste, Peygamberlerin, Allah (celle celâlühü) katindaki dereceleri itibariyle Allah'ın (celle celâlühü) velî kullarına gıpta ettikleri yolundaki ifâde, temsilî yoldan onların güzel hallerini tasvir etmek için söylenmiş olmalıdır. Nitekim, Kevâşî Ahmed b. Yusuf diyor ki:

"- Mezkûr hadisteki ifâde, bir mübalağadır. Bunun gerçek mânâsı şudur:

Eğer peygamberlerin ve şehidlerin gıpta edecekleri insanlar olsaydı, onlar bunlar olurdu."

"Hem dünya hayatında, hem de âhıirette müjde onlar içindir. Allah'ın söz (kelime)lerinde değişiklik yoktur. İşte bu, en büyük kurtuluştur."

A- "Hem dünya hayatında, hem de âhıirette müjde onlar içindir."

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın (celle celâlühü) velileri, Allah'a itaat etmekle O'na dostluklarını gösterirler, Allah da, ihsanda bulunmakla onlara dostluklarını gösterir. Bu görüşe göre,

"Onlar iman edenler ve takva sahibi olanlardır âyeti, o insanların, Allah'a (celle celâlühü) nasıl dostluk gösterdiklerinin izahıdır ve bu âyet de, Allah'ın (celle celâlühü), onlara nasıl dostluk ettiğinin tefsiridir.

Bu kelâm, mukadder bir sualin cevabı gibidir. Sanki:

"- Onlar için bundan başka bir nimet ve keramet var mı?" diye sorulmuşda,

"- Onlar için, her iki cihanda kendilerini sevindirecek nimetler var." cevabı verilmiştir.

Birinci kayıt (iman ile takva) önce zikredilmiştir. Çünkü önce boşaltma (tahliye), sonra süsleme (tehliye) kuralının gereği budur.

Bir de, mü'minlerin iyi, müfteri kâfirlerin kötü halleri bu suretle karşılaştırılmış olur.

- Daha önce, 10/62. âyette, Allah'ın (celle celâlühü) dostlarının, korkunç hallerden kurtulmakla müjdelenerek sevindirilmesi,

- Sonra arada iman ve takvaları zikredilerek amaçlarına erişeceklerinin müjdelenmesi, onların korku ve üzüntü doğuracak sebeplerden sakındıklarını bildirmek içindir.

Rivâyete göre Ebû Zerr (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Ya Resûlallah! Adam Allah için amel ediyor; bundan dolayı insanlar onu seviyor; bunun sırrı nedir?" diye sordum.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) söyle buyurdu:

"- işte bu, mü'minlerin dünyadaki müjdesidir."

Hadiste bahsi geçen dünyadaki müjde, Kur’ân- Kerim'in bir çok yerinde takva sahibi mü'minler için verilen müjdelerdendir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Dünyadaki müjde, mü'minin gördüğü veya onun için görülen güzel rüyadır."

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Nübüvvet gitti sadece mübeşşirat kaldı."42

42 Sahih-i Buhârî'de "Kitabü't-Ta'bir"de tahric olunan şu hadis vardır:

" Nebî'nin (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu işittim:

"- Nübüvvetten mübeşşirattan başka bir şey kalmadı.".

Ashâb sordular:

"- Mübeşşirat nedir?"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) :

"- Rüyây-ı sâlihadır." buyurdu.

Tabiî âlimlerinden Ata diyor ki:

"- Allah'ın dostları için ölüm anında müjde vardır; melekler, onlara rahmet getirirler. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyrulur;

"Rabb'imiz Allah'dır diyen ve sonra da bunda sebat edenler var ya işte onların üzerine melekler inerler ve onlara:

"- Korkmayın, mahzun da olmayın, va'dolunduğunuz cennetle sevinin." derler.

Söz konusu bu mü'minlere âhiret için verilecek müjdelerin başkcaları şunlardır:

-meleklerin onları selâmla karşılamaları,

-saadet ve ihsanla onları tebşir etmeleri,

-yüzlerinin bembeyaz nurla parlaması,

-amel defterlerinin sağlarından verilmesi ve diğer...

Şu halde âyetteki müjdeler, onlar için dünya ve âhirette vaki olacak müjdelerin müjdesidir.

B- "Allah'ın söz (kelime)lerinde değişiklik yoktur. İşte bu en büyük kurtuluştur."

Allah'ın (celle celâlühü) sözlerinde ve ezcümle takva sahibi mü'minler için varid olan va'dlerinde hiçbir değişiklik olmaz. Bu itibarla bu va'dlerin yerme getirilmemesi imkânsızdır.

65
"(Resûlüm), onların sözleri seni üzmesin. Şüphesiz bütün izzet (şan, şeref, üstünlük, galibiyet) Allah'a aittir. O, her şeyi kemâliyle işiten (e's-Semî')di ve her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm)dir."

A- "(Resûlüm), onların sözleri seni üzmesin."

Bundan önce Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona tâbi olanların, her kötülükten emin oldukları, ve bütün isteklerine erişecekleri beyân edilmişti. Şimdi burada da Allah (celle celâlühü) Resulünü (sallallahü aleyhi ve sellem) kâfirlerin sözlerinden duyduğu teessür sebebiyle teselli etmekte, kendisine zafer ve üstünlük bahşedeceğini müjdelemektedir.

Bu kelâm, hakikatte Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) üzülmekten nehyetmektedir. Şöyle ki:

"- Resûlüm!

Onların sözlerine üzülme; onların seni yalanlamalarına, seni yok etmek ve dâvanı sonuçsuz bırakmak için birbirlerine danışmalarına, hakkında bir takım hayırsız konuşmalarına ve diğer hallerine aldırma!"

Nelıyin, onların sözlerine tevcih edilmesi (onların sözleri seni üzmesin), Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) üzülmekten şiddetle nehyetmek içindir.

Çünkü tesiri nehyetmek, teessürü temelinden ve tamamiyle ortadan kaldırmak demektir.

Bir de, bazen lâzım nehyedilir de, melzûm kastedikr. Mesela:

"- Seni burada hiç görmeyeceğim!" cümlesinde olduğu gibi.

Daha önce geçen kelâm, üzülmeye de şâmil olduğu halde burada sarahaten ve başh başına zikredilmiştir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de korku şaibesi yoktu ki, ondan nehyedilsin. Fakat bazı vakitlerde bir nevi üzüntüye düştüğü oluyordu. İşte bu sebeble teselli edilmiştir.

B- "Şüphesiz bütün izzet, (şan, şeref, üstünlük, galibiyet) Allah'a aittir."

Bu kelâm, geçen nehyin illetidir. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) mülkünde ve hükümranlığında şan, şeref, üstünlük, galibiyet ve kafir, tamamen O'na aittir. Ne onlardan, ne de başkalarından hiç kimse, bundan en küçük bir şeye asla mâlik değildir. Binaenaleyh Allah (celle celâlühü), onları kahredecek; seni onlardan koruyacak; seni onlara karşı muzaffer kılacaktır.

Ve öyle de oldu. Şu halde bu kelâm, dünyada gerçekleşen müjdelerdendir.

C- "O, her şeyi kemâliyle işiten (e's-Semî')dir, her şeyi hakkıyla bilen (el-A'lîm) dir."

Allah (celle celâlühü), onların senin hakkında söylediklerini işitmekte ve senin hakkındaki niyetlerini de bilmektedir. Allah (celle celâlühü), onların hakkından gelecektir.

66
"Haberiniz olsun; göklerde kim varsa, yerde kim varsa hepsi Allah'ındır. Allah'ı bırakıp da şerik (ortak)lere tapanlar neyin peşine düşüyorlar? Onlar, ancak bir zannın peşine düşüyorlar. Ve onlar ancak yalan söylüyorlar."

A- "Haberiniz olsun (Elâ); göklerde kim varsa, yerde kim varsa hepsi Allah'ındır."

Gökte ve yerde akü sahibi meleklerden, insanlardan ve cinlerden kim varsa hepsi, yalnız Allah'ın (celle celâlühü) dır.

Burada sarahaten akıl sahiplerinin zikredilmesi, diğerlerini zikre ihtiyaç olmadığını zımnen bildirmek içindir. Çünkü akıl sahipleri, yaratılmışların en şereflisi ve mertebece en yükseğidir. Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) kahrına ve hükümranlığına mahkûm olduklarına göre, diğer varlıklar haydi haydi böyle olmalıdır.

Bu kelâm, üstünlüğün yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğunu belirtmesi itibariyle, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) gönül huzuru içinde olmasını ve müşriklerin sözlerine aldırmamasını telkihi eder. Bu anlamda makabk için bir tekiddir, bundan sonraki kelâm için de bir hazırlıktır ve aynı zamanda onların kanaatlerini ve amellerinin bâtıl olduğuna da delildir.

B- "Allah'ı bırakıp da şerik (ortak)lere tapanlar neyin peşine düşüyorlar? Onlar ancak bir zannın peşine düşüyorlar. Ve onlar ancak yalan söylüyorlar."

Allah'tan (celle celâlühü) başka ortaklara tapanlar,

1- hakikatte o ortaklara tapmıyorlar; onları ancak ortaklar olarak isimlendiriyorlar;

2- onlar kesin bilgiye değil ancak bâtıl zanlarına uyuyorlar;

.3- göklerde ve yerde kim varsa yalnız Allah'ın (celle celâlühü) olduğu gibi, onların Allah'tan (celle celâlühü) başka taptıkları ortaklar da yalnız Allah'ın (celle celâlühü) dır.

Bu görüşe göre, onların ortakları, ibare veya delâlet olarak, göklerde ve yerde olanlara dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, yollarının bâtıl, ortaklarının Allah'ın (celle celâlühü) kulları, inançlarının fâsid olduğunu beyân etmek içindir.

Yahut Allah'tan (celle celâlühü) başka ortaklara tapanlar, neyin peşine düşüyorlar?

Onlar ancak bâtıl zanna ve hayale uyuyorlar. Nitekim cüğer bir âyette de şöyle buyrulur:

" Allah'tan başka taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlara sultan (güç, kuvvet, delil) olarak hiçbir şey indirmemiştir." Bir kıraate göre, âyetteki tapmak fiili, hitap kipi ile okunmuştur. Buna göre bu istifham, iskât ve kınama içindir.

Yani sizin Allah'tan (celle celâlühü) başka taptığınız melekler ve Peygamberler, kimin peşine düşüyorlar? Onlar da, Allah'a (celle celâlühü) tâbi oluyor ve O'na itaat ediyorlar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle buyrulur:

" Allah'tan başkasına tapanlar, Rablerine, hangisi daha yakındır diye vesile ararlar, rahmetini umarlar ve ondan korkarlar."

İşte o müşrikler, ancak zanna uyarlar ve meleklerle Peygamberlerin uydukları hakka uymazlar ve onlar ancak Allah'a (celle celâlühü) yalan söylerler ve onların ortak olduklarını takdir ederler.

67
"İçinde sükûnet bulaşınız diye geceyi, göresiniz (çalışasınız) diye de gündüzü yapan O'dur. Gerçekten bunda işiten bir topluluk için âyet (deki, ibret)ler vardır."

A- "İçinde sükûnet bulaşınız diye geceyi, göresiniz (çalışasınız) dîye de gündüzü yapan O'dur."

Bu cümle, kâmil kuvvetin ve şâmil nimetin yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğunu vurgular. Amaç, ibadet istihkakının yalnız Allah'a (celle celâlühü) ait olduğunu göstermektir. Ve bu kelam, daha önce belirtildiği gibi, bütün izzetin Allah'a (celle celâlühü) mahsus, bütün mümkün varlıkların Allah'ın (celle celâlühü) kudreti ve hakimiyeti altında olduğu gerçeğine ilâve bir açıklama getirir.

B- "Gerçekten bunda işiten bir topluluk için âyet (delil, ibret)ler vardır."

Hiç şüphe yok ki, bu okunan âyetlerle benzerlerinde düşünen ve ibret almak isteyen topluluklar için yararlı dersler vardır.

Âyetler, umum için oldukları halde dinleyen topluma tahsis edilmiştir; çünkü o âyetlerden istifade edenler, ancak dinleyenlerin meydana getirdiği bir toplumdur.

68
"Onlar, "Allah, çocuk edindi!" dediler. O, Sübhân (bütün eksik sıfatlardan uzak) dır. O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (el-Ganîy)dır. Göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu konuda sizin elinizde hiçbir kanıt (sultan) yoktur. Siz, Allah'a karşı O'nun bilmediği bir şeyi mi söylüyorsunuz?"

A- "Onlar, "Allah, çocuk edindi!" dediler. O; Sübhân (bütün eksik sıfatlardan uzak)dır (Süb'haneh)."

Bu kelâm, başka bâtılları ve onların niçin bâtıl olduklarını anlatır.

Sübhaneh kelimesi, Allah'ı (celle celâlühü), onların Kendisine nisbet ettikleri şeylerden tenzih ve takdis mânâsını ifâde ettiği gibi, onların akılsızca sözlerine hayret ettirmek amacını da taşır.

B- "O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan (el-Ganîy)dır "

Allah (celle celâlühü), mutlak olarak her hususta ve her şeyden Ganidir.

Bu kelam, Allah'ın (celle celâlühü), münezzeh olmasının sebebini açıklar ve çocuk edinmenin, ihtiyaçtan olduğunu bildirir.

C- "Göklerde ne varsa ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu konuda sızın elinizde hiçbir kanıt (sultan) yoktur."

Göklerde ve yerde, akıl sahibi olan varlıklardan ve diğerlerinden ne varsa hepsi yalnız Allah'ındır. (celle celâlühü) Bu bâtıl sözlerinize dair sizin elinizde hiçbir ilmî hüccet yoktur.

Bu cümle, Allah'ın (celle celâlühü) Gani, mâsivânın (kendisinden başka her şeyin) mâliki, buna itişkin beyânların bâtıl olduğunu açıklar.

Ç- "Siz Allah'a karşı O'nun bilmediği bir şeyi mi söylüyorsunuz?"

Bu cümle de, onları kınar ve cehaletleri ile uydurmalarını yüzlerine vurur.

Burada şu hakikate de dikkat çekilir:

Delili olmayan her söylem cehalettir. Ve itikadî meselelerin mutlaka ilmî ve kesin delilleri olmalıdır ve bu konularda taklide itibar yoktur.

69
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar (iftira edenler) asla felâh bulmazlar."

Onlara kötü sonlarını ve vahim akıbetlerini bildirmesi için burada hitab Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmiştir.

Resûlüm! Onlara de ki:Her hangi bir konuda Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uyduranlar, asla kötü akıbetlerden kurtulamazlar ve amaçlarına ulaşamazlar. Allah'ın (celle celâlühü) çocuk edindiği yalanı da O'na ortak koşmak gibi bir iftiradır

Burada felâh bulamamak, cehennemden kurtulmamak ve cennete girmemekten de öte bir şeydir.

70
"Dünya az bir yararlanmadır. Sonra onların dönüşleri Bizedir. Sonra Biz onlara küfürleri sebebiyle şiddetli bir azabı tattıracağız."

Bu âyet bize özellikle şunları haber veriyor:

Görünüşte kâfirlerin dünya istek ve zevklerine ulaşmış olmaları, gerçek felâh olmaktan uzaktır. Sanki,

"- Onlar nasıl felâh bulmuyorlar ki, kendileri nimetler içinde ve gıpta edilen bir hayat yaşıyorlar?" diye sorulmuş da, buna cevap olarak:

"- Onların bu hayatı dünyada az bir yararlanmadır; matlûba erişmek değildir" denilmiştir.

Bu ifâdeden sonra da onların kötü sondan kurtulamayacaklarına işaretle:

"- Sonra ölerek Bize dönerler; sonra da inkâr eder oldukları şeylerden dolayı onlara çok çetin bir azab tattıracağız" denilmiştir.

Böylece onlar, sürekli küfürleri, yahut dünyadaki küfürleri, sebebi ile ebedî olarak bedbaht olurlar. O halde onlar nasıl felâh bulurlar?"

Bu âyet,

- ya söylenmesi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) emredilen kelâma dahil değildir ve onların felâha eremeyeceklerini tesbit için doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından sevkedilmiştir ki, "sonra da onlara.... tattırırız" ifâdesi de bunu gerektirir;

-ya da o kelama dahil olup Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bunu Allah'tan (celle celâlühü) nakl ve hikâye etmeye memur edilmiştir.

71
"(Resûlüm) onlara Nuh'un haberlerini de oku. Hani o kavmine şöyle demişti:

"- Ey kavmim, eğer benim makamım (aranızdaki mevkiim) ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa ben Allah'a tevekkül ettim (dayandım). Artik siz ve ortaklarınız toplanın da yapacağınız işi kararlaştırın. Sonra yapacağınız iş size tasa da olmasın. Sonra bana hükmünüzü uygulayın ve bana mühlet de vermeyin."

A- "(Resûlüm), onlara Nuh'un haberlerini de oku "

"- Resûlüm, müşriklerin iflah olmayacaklarını, onlarındünya hayatından geçici bir süre yararlanacaklarını ve uğrayacakları sürekli azaba pek yakın olduklarını tesbit konusunda Mekke müşrikleri ile diğerlerine Nûh (aleyhisselâm) ile kavmi arasında cereyan eden o önemli olayı anlat ki, onların faydalandıkları nimetlerin nasıl yok olup gittiğini, ve ardından nasıl bir azabın kendilerini yakaladığını düşünsünler, onlar da içinde bulundukları küfürden vazgeçsinler, hiç olmazsa bir kısmı senin nübüvvetinin doğruluğunu kabul etsinler.

Çünkü onlar, senin bu kıssayı hiç kimseden dinlemediğini bikirler ve onun, kendilerince sabit şekline tamamen uygun olduğunu görürler de bunun ancak sana vahiy yoluyla bildirildiğini belki idrak ederler.

Bu âyet, her şeyin Allah'a (celle celâlühü) ait, ve izzetin yalnız O'na mahsus olduğunu, O'nun velileri için korku ve hüzün olmadığını anlatan daha önceki âyetlerin bir nevi açıklamasıdır ve özellikle Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için açık bir teselli ve cesaretlendirmedir.

Burada Nuh'un (aleyhisselâm) haberinden murat, onunla kavmi arasında cereyan eden olayların tamamı değil, fakat yalnız bir kısmıdır.

B- "Hani o kavmine şöyle demişti:

"- Ey kavmim, eğer benim makamım (aranızdaki mevkiim) ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa ben Allah'a tevekkül ettim "

"- Ey kavmim! Eğer benim nefsim, varlığım, yahut benim sizin aranızda uzun zaman kalmam, yahut ayakta durup Allah'ın (celle celâlühü) âyetleriyle size öğüt vermem - Peygamberler, insanlara öğüt verirlerken, cemaat oturur; onlar, izlenmeleri ve sözlerinin işitilmesi için ayakta dururlardı - size ağır geliyorsa, ben yalnız Allah'a (celle celâlühü) tevekkül ederim.

Bumda tevekkülden özel bir mertebe kastedilmiş olabilir.

C- "Artık siz ve ortaklarınız toplanın da yapacağınız işi kararlaştırın. Sonra yapacağınız iş size tasa da olmasın/veya gizli kalmasın, "

"- Haydi ortaklarınızla beraber, yahut ortaklarınızı da çağırarak, beni yok etmeyi kararlaştırın, yahut beni yok etmeye azmedin ve bunun için bütün imkânlarınızı seferber edin.

Sonra kararınız size kaygı da vermesin veya gizli de kalmasın, kararınızı bana da açıklayın.

Çünkü bu gibi kararları gizlemek, kaçmak gibi kurtuluş kapısını kapamak için olur. Benim için böyle bir şey mümkün olmadığına göre, bunu gizlemenin bir anlamı da yok."

Nuh'un (aleyhisselâm) bu şekilde onlara hitap ederek meydan okuması, onlara hiç aldırmadığını, onların buna imkân bulamayacaklarını ve Allah'ın (celle celâlühü), kendisini koruyacağına güvendiğini izhar etmek içindir.

Ç- "Sonra bana hükmünüzü uygulayın ve bana mühlet de vermeyin ."

Benim hakkımda aldığınız kararı bana uygulayın ve hiç süre tanımayın.

72
"Eğer yüz çevirirseniz çevirin; ben sizden bir ücret istemiş değilim. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Ve ben Müslümanlardan olmakla emrolundum."

A- "Eğer yüz çevirirseniz çevirin; ben sizden bir ücret istemiş değilim."

Eğer siz, benim söylediklerimin doğruluğunu, size ve sizden gelecek hiçbir şeye aldırmadığımı, dâvamın hak ve gerçek olduğunu, Allah tarafından desteklendiğini bildiğiniz halde benden yüz çevirirseniz, ben öğüt ve uyanlarıma karşılık sizden, bir ücret istemedim ki, beni dünya hırsı ile itham edesiniz; yahut ücret size ağır geldiği için bana sırt çeviresiniz; yahut sizin sırt çevirmeniz bana bir zarar verebilsin.

Hulâsa, sizin benden yüz çevirmenizin hiçbir gerekçesi olamaz ve bunun olup olmamasına da hiç aldırmıyorum.

B- "Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Ve ben Müslümanlardan olmakla emrolundum."

Benim öğüt ve uyarılarımın karşılığı ancak Allah'a (celle celâlühü) aittir; siz iman etseniz de, yüz çevirseniz de O, bu sevabı bana ihsan edecektir. Ve ben, Allah'ın (celle celâlühü) hükmüne boyun eğenlerden olmakla emrolundum. O'nun emrine muhalefet etmem ve başkasından bir şey beklemem asla söz konusu değildir.

Yahut ben, Allah'a (celle celâlühü) itaat yolunda karşılaşacağım belâlar için tam bir teslimiyet içindeyim.

73
"Yine de onlar onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kurtardık . Ve onları yeryüzünde halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Artik bak inzar edilenler (uyarılanlar)in sonu nasıl oldu"

Nûh kendi kavmine hüccetleri beyânla onları ilzam ettikten ve yüz çevirmeleri için temerrüt ve inatlarından başka bir sebep kalmadıktan sonra onlar yine de İsrarla onu yalanladılar. İşte bundan dolayı azap hükmü onlar için hak oldu. Ve Biz, onu ve onunla beraber gemide olan Müslümanları - ki bunlar seksen kişi idiler- kurtardık ve kendilerini, helâk olanların yerine yeryüzünde halifeler kıldık ve âyetlerimizi yalan sayanları tufanda boğduk.

" Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri katımızdan bir rahmetle kurtardık; zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı; yurdlarmda çöküp kaldılar."

âyeti ile benzerlerinde olduğu gibi, helakin, kurtuluştan sonra zikredilmesi, kurtuluşa daha fazla önem verildiğini belirtmek, dileyenleri önce sevindirmek ve ulûhiyetin gereği olan rahmetin, işlenen cürümlerin sonucu olan gazabın önünde olduğunu bildirmek içindir.

Son cümle, onların başına gelen felâketin ne kadar korkunç olduğunu ifâde eder, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) tekzib etmekten sakındırır ve ayni zamanda onu teselli eder.

74
"Sonra onun arkasından bir çok Resulleri kavimlerine gönderdik. Onlar, onlara beyyine (delil, mûcize)ler getirdiler. Ama onlar daha önce yalanladıklarına iman etmediler. İşte Biz, haddi aşanların kalblerini, böyle mühürleriz."

A- "Sonra onun arkasından bir çok Resulleri kavimlerine gönderdik . Onlar, onlara beyyine (deki, mûcize)ler getirdiler."

Hangi kavim olursa olsun, hepsine Peygamber gönderdik. Her peygamberi özellikle kendi kavmine meselâ, Hûd'u Ad'a; Sâlih'i (aleyhisselâm) de Semûd'a ve diğer kavimlere de kendi içlerinden peygamber gönderdik. Bunların ancak bir kısmı Kur’ân'da anlatılmıştır.

Peygamberler, kavimlerine söylediklerinin doğruluğunu teyid eden bir değil, fakat ilâhî hikmetin gereği bir çok mucizeler getirdiler.

B- "Ama onlar daha önce yalanladıklarına iman etmediler."

Bu ifâde, onların geçmişteki imansızlıklarının devam etmekte olduğunu vurgular. O kavimlerin küfür ve inattaki şiddetli azimlerinden dolayı iman etmeleri mümkün değildi. Onlar akıl sahipleri için apaçık delil ve parlak mucizeler karşısında bile İsrar ve inatlarından vazgeçmediler.

Burada iman ve tekzib konusu olan, her Resul Peygamberin getirdiği şeriatların usûl ve fürûudur.

Bu kavimlerin, Peygamberler gelmeden önceki tekziblerinin mânâsı şudur:

O kavimler, cahiliye zamanlarında (peygamberleri gelmeden önceki dönemde) tevhid kelimesini hiç duymamış değillerdi. Aksine her kavim, kendinden öncekilerden arda kalanlardan tevhidi duyuyordu. Meselâ, Semûd kavmi, Ad kavmi kalanlarından; Ad kavmi de, Nûh (aleyhisselâm) kavmi kalanlarından tevhidi duyuyor ve

tekzib ediyorlardı. Peygamberleri geldikten sonraki halleri de, öncekinden farklı olmadı ve kendilerine hiç Peygamber gönderilmemiş gibi davrandılar.

Bir görüşe göre ise, burada iman ve tekzib konusu, tevhid milleti (dini) ve onun icapları gibi, bütün Peygamberlerin ittifakla ümmetlerini davet ettikleri şeriatların asılları, temel ilkeleridir.

Burada maksûd olan onların eski tekzibleri değildir. Çünkü iki tekzib bir araya geldiğinde azabın terettüp edeceği tekzib, hakka davet vaki olduktan sonraki tekzibtir. Nitekim,

" Biz, bir Peygamber göndermedikçe azab etmeyiz" âyeti de, bu hakikati bildirir. Onların, Peygamberlerin gelişinden önceki tekziblerinin zikri, küfür ve tekziblerinin geçmişlere dayandığını beyân etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, "kezzebû / yalanladılar" fiilinin zamiri, Nuh'un (aleyhisselâm) kavmine râcidir. Yani o Peygamberlerin kavimleri, Nûh kavmi gibi tekzib ettikleri hakikatlere, iman edecek değillerdi.

Ancak bu görüşte bir zorlama olduğu açıktır.

Bir başka görüşe göre ise, "bi ma kezzebû" ibaresindeki "be" harfi, sebebiyet gösterir.

Yani onlar, kendilerine Peygamberler gönderilmeden önce hakkı yalanlamayı adet haline getirdikleri ve buna alıştıkları için iman edecek değillerdi.

Ancak bu görüş, cumhûrun gramere ilişkin görüşüne muhaliftir.

C- "İşte Biz, Haddi aşanların kalblerini böyle mühürleriz."

Küfür ve inatla haddi aşanların, hakkı kabul etmekten ve doğru yola girmekten kaçınanların kalplerini böyle mühürleriz. Bu da, onların sapıklık ve dalâlete dalmış olmalarındandır.

Bu ve benzerî âyetler, kulların fiilleri, Allah'ın (celle celâlühü) kudreti ve kulun kesbi ile gerçekleştiğine delâlet eder.43

75
"Sonra onların arkasından Mûsâ ile Harun'u âyetlerimizle firavun ve çevresine gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar ve günahkâr (mücrim) bir kavim oldular."

Mûsâ ile Harun'un haberleri, daha önce icmalen zikredilen Peygamberler ve kavimlerinin kıssalarına dahil olduğu halde, onların ayrıca zikredilmesi, onlar hakkında bir nevi tafsilat verilmesi, Nuh'un (aleyhisselâm) olduğu gibi, onların kıssalarının da önemini vurgulamak içindir.

Fir’avun ile kavminin eşrafının zikredilmesi, ön planda onların olmasındandır.

O peygamberlerin ardından firavun'a ve kavminin eşrafına Mûsâ ile Harun'u (aleyhisselâm) -A'raf (7) sûresinde tafsilatıyla anlatılan- mucizelerimizle gönderdik. Nihayet Mûsâ ile Hârûn (aleyhisselâm) onlara gelip risaleti tebliğ edince, onlar haksız yere büyüklük taslayıp onlara uymadılar. Nitekim firavun, Mûsa'ya şöyle demişti:

" Biz seni çocukken yanımıza alıp büyütmedik mi? Sen, hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedîn mi

Ve zâten onlar, büyük günahları işlemeyi âdet haline getirmişlerdi Çünkü cürüm, günahın büyüklüğüne işaret eder. İşte bundan dolayıdır ki, onlar, Allah'ı (celle celâlühü) risâletini hafife almak cür'etini gösterdiler.

76
"Onlara katımızdan hak geldiği zaman şöyle dediler :

"- Bu hiç şüphesiz apaçık bir sihirdir!"

Bu âyet sarahaten şunu ifâde eder:

Onların büyüklük taslamalarından murat, sihir olarak vasıflandırdıkları mucizelerin, ezcümle, Asa ile Beyaz El mûcizelerinin gelmesinden önceki durumlarıdır. Nitekim nazm-i kerimin siyakı da buna işaret eder. Ve Mûsa'nın (aleyhisselâm) ilk gösterdiği büyük mucizeler de bunlardır.

Bu âyet, Kur'ân'ın başka yerlerinde sarahatle zikredilenlerin devamı mahiyetindedir. Sanki şöyle bir konuşma cereyan etmiştir:

"Mûsâ:

- Ey firavun, şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi'nın Resulüyüm. Size Rabbinizden açık bir delil getirdim. Artık İsrâiloğullarını benimle bırak!"

Fir'avun:

"- Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım!"

Bunun üzerine Mûsâ, asasını yere attı; o hemen apaçık bir ejderha oluverdi. Ve elini koynundan çekip çıkardı; o bakanlar için bembeyaz kesildi" Nihayet katımızdan onlara hak gelince ve onlar hakkı tanıyınca, aşırı azgınlıklarından ve inatlarından dolayı:

"- Bu hiç şüphesiz apaçık bir sihirdir!" dediler.

Yani,

"- Bunun bir sihir olduğu apaçık ortada; bu fevkalâde, emsali içinde yeri belli bir sihir." dediler.

77
"Mûsâ dedi ki:

"- Hak size gelince böyle mi konuşuyorsunuz? Bu sihir mi? Sihir yapanlar asla felâh bulmazlar."

A- "Mûsâ dedi ki (Kaale Mûsâ):

"- Hak size gelince böyle mi konuşuyorsunuz?"

Bu cümle, akla gelen bir suale cevap mahiyetindedir. Sanki, "O zaman Mûsâ, onlara ne demiş?" diye sorulmuş da, onun cevabı da tevbih (kınama) ve inkâr İstı mamı yoluyla verilmiştir.

"- Bâtıl olan sihirden uzak hakkın size geldiğini öğrenince hiç düşünüp tartmadan böyle mi konusuyorsunuz? İnsaf ehli bir kimsenin bunu söylemesi mümkün değildir.

Yahut size hak gelince, siz onu ayıplıyor musunuz?"

B- "Bu bir sihir mi?"

Bu da, Mûsa'nın (aleyhisselâm) sözüdür. Mucizenin sihir olduğu iddiasını reddetmek, onların sözlerini tekzip etmek, onlar için tevbihten sonra tevbih ve teehilden (cehaletle vasıflandırmaktan) sonra teehil amacı ile söylenmiştir.

C- "Sihir yapanlar asla felâh bulmazlar."

Yani siz hak için sihir mi diyorsunuz? Oysa sihirbazlar iflah olmazlar; murada eremezler ve fenalıklardan kurtulamazlar. O halde sihir, benim gibi Allah (celle celâlühü) tarafından desteklenen, her murada eren, her fenalıktan korunan ve kurtulan bir kimseden sâdır olabilir mi?

78
"Onlar da dediler ki (Kaalû):

"- Atalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden bizi çevirmek ve bu topraklarda ikinize reislik sağlamak için mi bize geldin? Biz, ikinize de inanacak değiliz."

Bundan önceki âyetin tefsiriyle ilgili verilen izahata ilâve olarak deriz kı:Onların bu sözleri, Mûsâ'nın (aleyhisselâm) kelâmına cevap olarak söylenmiştir. Sanki, " Onlar, Mûsa'ya ne dediler?" sorusuna cevap verilmiştir.

Onların, atalarını üzerinde buldukları dinden maksat, putperestliktir.

Âyetteki "kibriya", hükümranlık, yahut insanlara reislik yaparken tekebbür etmek, demektir.

"Arz", Mısır topraklarıdır.

79
"Ve firavun dedi ki:

"- Bütün usta sihirbazları getirin bana ."

Fir’avun, Mûsâ ile Harun'u sözle ilzam etmekten umudunu kestikten sonra onları fiilî olarak ilzam etmek amacıyla, erkânına, gerekli hazırlıkları yapmaları için dedi ki:

"- Sihrin bütün çeşitlerinde uzman sihirbazları bana getirin!"

80
"Sihirbazlar gelince; Mûsâ, onlara:

"- Atacağınızı atın!" dedi.

Fir’avun'un erkânı da, uzman sihirbazları getirdiler. Sihirbazlar hazır olunca, Mûsâ (aleyhisselâm) onlara,

"- Haydi atacağınızı atın!" dedi.

Ancak bunu onlar gelir gelmez değil fakat sihirbazların:

"- Ey Mûsâ, sen mi önce atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım sorusundan sonra söyledi.

81
"Onlar atacaklarını atınca Mûsâ, onlara dedi ki:

Sizin getirdiğiniz şey, sihrin kendisidir. Allah, onu kesinlikle boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez.

Sihirbazların attıkları asalar ve ipler insanların içine korku saldı fakat Mûsâ (aleyhisselâm) onlara ve yaptıklarına hiç aldırmayarak dedi ki:

"- Asıl sihir olan, Allah'ın (celle celâlühü) mucizeleri değil, fakat sizin getirdiğiniz şeydir; sizin gösterdiğiniz bu sihrin hiçbir değeri yoktur. Allah (celle celâlühü) benim elimle izhar edeceği mucizelerle onu tamamen etkisiz kılacaktır ve onun boş bir şey olduğu insanlarca da anlaşılacaktır. Zira Allah (celle celâlühü) müfsidlerin işini düzeltmez. Sihir veya sizin yaptıklarınız da öncekide buna dahildir."

Allah'ın (celle celâlühü) bozguncuların isini düzeltmemesinden murat, onların bozgunculuğunu salâha çevirmemesi değildir; fakat onların bozgunculuğunu devamlı kılmaması, onu sonuçsuz ve etkisiz kılması demektir.

82
"Allah, kelimeleriyle hakkı yerine getirir; mücrimler hoş görmesler de.."

Yani Allah (celle celâlühü), Kendi emirleri ve hükümleri ile hakkı isbat ve takviye eder; sihirbazlar ile diğer mücrimlerin hoşuna gitmese de..

83
"Fir’avun ve çevresinin kendilerine işkence edecekleri korkusundan, Mûsa'ya kavminin bazı gençlerinden başkası iman etmedi. Çünkü firavun o ülkede çok üstün idi ve hiç şüphesiz o, zulümde haddi aşanlardan idi."

A- "Fir’avun ve çevresinin kendilerine işkence edecekleri korkusundan, Mûsa'ya kavminin bazı gençlerinden başkası iman etmedi ."

Derken Mûsâ (aleyhisselâm) asasını yere attı; bir de baktılar ki, asa, onların bütün attıklarını yakalayıp yuttu. Bu cümlenin burada zikredilmemcsi,

- A'raf sûresinin 17. âyetinde zikredildiği,

- Yûnus (10) sûresinin 81. âyetinde yer alan "Allah onu kesinlikle boşa çıkaracaktır" va'dinin aksinin gerçekleşmesinin ihtimal bile olmadığını bildirmek içindir.

Bu mucizeler müşahede edildikten sonra Mûsa'ya (aleyhisselâm) firavunun kendilerine işkence edeceği korkusundan, İsrâiloğullarının yahut firavun kavminin bazı gençlerinden başkası iman etmedi. Mûsâ (aleyhisselâm) o gençlerin babalarını imana davet etti; fakat onlar firavun korkusundan davete icabet etmediler.

Bir diğer görüşe göre ise, iman edenler Fir’avun'un karısı Asiye, firavun'un muhafızı ile onun karısı ve firavun'un berberi idiler.

Ancak bu, uzak bîr görüştür.

B- "Çünkü firavun o ülkede çok üstün idi ve hiç şüphesiz o, zulümde haddi aşanlardan idi "

Yani Fir’avun, hiç şüphesiz Mısır ülkesinde (Arz-ı Mısır'da) mutlak bir hükümdar idi ve orada kan dökmek ve azgınlık etmek suretiyle yaptığı zulüm, haddi aşmıştı. Hatta tanrılık iddia ediyor ve peygamberlerin torunlarını köle ediniyordu.

84
"Mûsâ dedi ki:

"- Ey kavmim (Ya kavmi)! Eğer siz, Allah'a iman ve O'na teslim olmuş iseniz, yalnız O'na güvenin, dayanın."

Mûsâ (aleyhisselâm) onların firavun'dan korktuklarını görünce dedi ki:

"- Ey kavmim! Eğer siz Allah'ı (celle celâlühü) ve O'nun âyetlerini onaylamış ve ihlâsla yalnız O'nun hükmüne teskm olmuş iseniz, yalnız O'na tevekkül edin, yalnız O'na güvenin ve O'ndan başka kimseden korkmayın. Çünkü O, şüphesiz her şerri ve zararı önlemek için kâfidir."

85
"Onlar da dediler ki:

"- Yalnız Allah'a güvendik, dayandık. Ey Rabbi'miz! Bizi o zâlimler kavmi için bir fitne konusu kılma!"

Onlar da, Mûsâ'nın çağrısına tereddütsüz uyarak böyle dediler. Çünkü onlar ihlask mü'minler idiler. Sonra da Allah'a (celle celâlühü) yalvararak dediler ki:

"- Ey Rabbimiz! Bize işkence yapmaları için, yahut bizi dinimizden döndürmek için onları bize musallat eyleme!"

Yahut onlara:

"- Eğer bunlar hak üzere olmuş olsalardı, başlarına bu musibetler gelmezdi." dedirtme."

86
"Ve bizi rahmetinle o kâfirler kavminden kurtar !"

Mü'minler, zulümden kurtulmak için duâ ettikten başka onların kötü komşuluğundan, uğursuz arkadaşlıklarından kurtulmak için de duâ etmişlerdir.

Bu âyetlerde, duanın tevekkülden sonra zikredilmesi, duâ edenin duasını Allah'a (celle celâlühü) tevekkül üzerine kurması gerekliliğine işaret eder.

87
"Biz de Mûsa'ya ve kardeşine şöyle vahyettik:

"- Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi namazgah yapın ve namazlarınızı da dosdoğru kılın! Ey Mûsâ, mü'minleri müjdele!"

Yahut: evlerinizi Kâ'b e'ye yönelik namazgahlar, mescieller yapın. Mûsâ (aleyhisselâm), Kâ'be'ye doğru namaz kılıyordu.

Mısır'da Mûsa'nın (aleyhisselâm), kavmine, evlerini namazgah edinmelerinin emredilmiş olması, kâfirlerin, kendilerine saldırıp onlara eziyet etmemeleri ve dinlerinden döndürmek için onlara işkence yapmamaları içindir.

Ey Mûsâ! Mü'minlerin dualarına icabet olarak, onlara dünyada zaferi, âhirette de cenneti müjdele!

88
"Mûsâ dedi ki:

"- Ey Rabb'imiz, Sen gerçekten firavun ve çevresine bu dünya hayatında ziynet (debdebe) ve nice servet verdin.

Ey Rabb'imiz, insanları senin yolundan saptırsınlar diye mi onları kendilerine verdin?

Ey Rabb'imiz, onların mallarını yok et ve kalblerine sıkıntı ver ki, onlar o çetin azabı görmedikçe iman etmezler .

Burada ziynetten murat, elbise, binekler ve diğer dünya güzellikleridir.

" insanları Senin yolundan saptırsınlar diye mı?" buyrulmuştur; çünkü kâfirlere verilen nimetler, istidrac ve dalâlette sebatlarını temin içindir. Bir de onlar, kendilerine verilen nimetleri dalâlete vesile yapınca, sanki insanları saptırmak için bu nimetler kendilerine verilmiş olur.

"- Ey Rabbimiz! Onların mallarını helâk eyle ve kalblerine katılık ver ki, mevcut hallerinde olduğu gibi, kalbleri imana açılmasın ve bilfiil o çetin azabı görmedikçe iman etmesinler. Zâten azabı gördüklerinde artık iman etmeleri kendilerine bir fayda sağlamaz.

89
"Allah da şöyle buyurdu:

"- İkinizin de duası kabul edildi. O halde siz doğru olmaya devam edin ve sakın bilmezlerin yoluna gitmeyin!"

Burada ikisinden murat, Mûsâ ile Harun'dur Nitekim zikredilen dualarda "Ey Rabbimiz!" denilmesi de bunu gösterir.

Ey Mûsâ ve Hârûn! İkinizin de duası kabul edildi. O halde siz davete ve hüccetle ilzama devam edin ve acele etmeyin; çünkü sizin talepleriniz, zamanı gelince mutlaka gerçekleşecektir."

Rivâyet olunuyor kı, Mûsâ duadan sonra onların arasında kırk sene daha kaldı.

"- Ve sakın ikiniz de, Allah'ın (celle celâlühü), işleri hikmetlere bağlamak adetini bilmeyen, yahut acele eden veya Allah'ın (celle celâlühü) va'dine güvenmeyen cahillerin yoluna gitmeyin."

90
"Biz, İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Fir’avun ve askeri de azgınlık ve düşmanlıkla onların ardına düştü . Nihayet boğulacağını anlayınca firavun şöyle dedi:

"- Gerçekten ben İsrâiloğullarının iman ettiği Tanrıdan başka tanrı olmadığına iman ettim ve ben de O'na teslim olanlardanım. "

Fir’avun ve ordusu da, azgınlık ve düşmanlıkla İsrâiloğullarının peşine düştü ve nihayet iki taraf birbirini gördü ve aralarında az bir mesafe kaldı. Şöyle ki:

Mûsâ firavun'a sezdirmeden İsrâiloğullarını alıp yola çıktı. Fir’avun da, haber alınca hemen pHanımlarına düştü ve nihayet sahile vardı. Onlar henüz denizi geçmişlerdi ve geçtikleri yol olduğu gibi kuru haldeydi. Fir’avun da bütün ordusuyla o yola girdi. Nihayet ordunun sonu da o yola girince ve ordunun başı deniz yolundan çıkmak üzere iken, birden deniz, onları kaplayıverdi. Nihayet Fir’avun boğulacağını anlayınca:

"- Gerçekten ben de, İsrâiloğullarının iman ettiği İlahdan başka ilah olmadığına iman ettim ve ben de, kendini Allah'a (celle celâlühü) teslim etmiş olanlardanım" dedi.

Bu Müslümanlardan maksat, ya özellikle Isrâiloğullarıdır, ya da bütün Müslümanlardır ve İsrâiloğulları da öncelikle onlara dahildir.

Fir’avun'un, sihirbazların dedikleri gibi,

"- Biz de, âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik!" değil de böyle demesi, isyandan rücû ettiğini ve pHanımlarına düştüğü İsrâiloğullarının yoluna uyduğunu bildirmek içindir. Amacı, imanının kabul edilmesi ve İsrâiloğullarıyla beraber kurtuluş yoluna girmesi idi.

Fir’avun'un bir mânâyı üç değişik ifâde ile tekrarlaması, kurtuluşuna vesile olacak imanının kabulüne olan ihtirasını ifâde eder. Ama heyhat, heyhat, iş isten geçtikten ve olanlar olduktan sonra...

91
"Şimdi mi (iman ediyorsun)? Daha önce isyan etmiş ve müfsidlerden olmuştun."

İşte o zaman kendisine böyle söylenmişti.

Bu ve bundan sonraki âyet, imanı ölüm anına kadar tehir eden firavuna karşı Allah'ın (celle celâlühü) gazabını hikâye; isyan ve ifsadından dolayı onu takbih eder.

Bu ifâde üslûbu, ilâhî gazabın pek büyük olduğuna delâlet eder. Nitekim rivâyete göre, Cebrâîl (aleyhisselâm), o sırada deniz köpüklerini Fir’avun'un ağzına tıkar. Bu da sözlü reddin, fiili red ile pekiştirilmesi demektir.

Cebrâîl’in

"- Ya Muhammed, ona ilâhî rahmet ulaşır korkusuyla, benim, deniz köpükleriyle onun ağzını kapattığımı bir görseydin!..." sözünde İfade edilen rahmet ise, buna münafî değildir. Çünkü bu rahmetten murat, dünyevî rahmet, yani kurtuluştur. Bu da o bedbahtın talebidir. Ama onun bu rahmete ermesi, imanının sıhhatini gerektirmez. Nitekim Yûnus'un kavminin imanı, onları ilâhî azaptan kurtarmıştı.

Azab ve ümitsizlik halinde de olsa, ağızla iman kelimesinin söylenmesine bu rahmetin terettüp etmesi imkânsız değildir.

Cebrâîl'in onun ağzını kapatması, şiddetli öfkeden dolayı, uzak ihtimal kapısını da kapamak anlamına hamledilmelidir. Bunu böylece tefekkür eyle. Tevfîk, Allah'tandır.

" daha Önce isyan etmiştin" cümlesi, firavun'un imanı o ana kadar tehir etmesinden dolayı maruz kaldığı tevbih ve takbihi ağırlaştırmak içindir. Çünkü onun imanı tehir etmesi, kendisine davet, erişmediği için olmadığı gibi, delilleri incelemek gibi bir sebeble de değildir.

Aksîne bu tehir, red, isyan ve bozgunculuk içindir. Nitekim "ve bozgunculardan olmuş tun" cümlesi de bunu açıklar.

Hulâsa, bu bozgunculuk, hem kendi nefsine râci olan, hem de başkasına sirayet eden, İsrâiloğullarını da imandan alıkoyan bir zulüm demektir. Allah'a (celle celâlühü) karşı gelmesi ise, kendisine özgü bir isyandır.

92
"Arkanda kalanlara bir ibret olmak üzere, bu gün senin bedeni (cesedi)ni kurtaracağız. Gerçekten insanlardan çoğu Bizim âyetlerimizden gaa fildirler."

A- "Arkanda kalanlara bir ibret olmak üzere bu gün senin bedeni (cesedi)ni kurtaracağız."

Burada kurtarmak ifâdesinin kullanılması, daha önce de belirtildiği gibi, firavun'un imandan amacının, bu azabtan kurtulmak olduğuna işarettir ve aynı zamanda onunla bir nevi istihza etmektir.

"- Biz, senin istediğin gibi canlı değil, fakat cansız bedenim, kavminin düştüğü denizin dibinden su yüzüne çıkaracağız.

Yahut seni yüksek bir yere ya da sahile atacağız."

"Cansız bedeninin kurtarılması" ifâdesi, onun umudunu tamamen kesmek içindin Ancak bu ifâde değişlik anlamlara gelebilir. Şöyle ki:

Yahut senin elbisesiz çıplak bedenini kurtaracağız; Yahut senin bedenini tam ve eksiksiz olarak kurtaracağız; Yahut seni zırhınla birlikte kurtaracağız. Nitekim Fir'avun'un altından zırhları vardı.

Yahut seni bedeninin bütün parçalarıyla kurtaracağız, demektir.

Biz, senin cansız bedenini kurtaracağız ki, arkada kalan israîloğullarına ibret ve alâmet olsun.

Çünkü İsrâiloğulları, fıravun'u gözlerinde o kadar büyütmüşlerdi ki, onun hiç helâk olmayacağını düşünüyorlardı. Hatta rivâyet olunuyor ki, Mûsâ (aleyhisselâm), onun boğulduğunu haber verince, bedenîni sahilde yollarına atılmış olarak gözleriyle görmedikçe inanmadılar.

Yahut senin cansız bedenini, olayı gelecekte görgü şâhidlerinden dinleyecek ümmetlere, onları azgınlık ve isyandan korumak, insan ne kadar geniş imkân ve üstün güce sahip olursa olsun Allah'ın (celle celâlühü) kahrına ram olduğunu öğretmek, ulûhiyetin yalnız Allah'a mahsus olduğunu bildirmek, üzere çarpıcı bir misal ve etkili bir ibret olmak üzere kurtaracağız.

Yahut diğer mucizeler gibi bunun da, Yaradanın bir mucizesi olması için kurtaracağız.

Zira Allah'ın (celle celâlühü) yalnız senin bedenini sahile atması, senin tezvirini açığa çıkarmak istediğine ve hakkındaki şüpheyi kaldırdığına delildir ve O'nun ilminin, kudretinin, hikmetinin ve iradesinin kemâline hüccettir.

Şu halde onun cansız bedeninin kurtarılması onu aşağılamak ve şahitler huzurunda rezil- rüsvay etmek içindir. Tıpkı bir insan öldürüldükten sonra cesedinin çarşı- pazarlarda sürüklenmesi veya kafesinin şehir şehir dolaştırılması gibi.

B- "Gerçekten insanlardan çoğu Bizim âyetlerimizden gaa fildirler."

İnsanların çoğu âyetlerimizi tefekkür etmiyor ve onlardan ibret almıyorlar.

93
"Andolsun ki Biz, İsrâiloğullarını verimi bol bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Sonra kendilerine bilgi gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Rabb'in hakkında ihtilâfa düştükleri şeylerde kıyamet günü aralarında mutlaka hükmedecektir."

A- "Andolsun ki Biz, İsrâiloğullarını verimi bol bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik ."

Biz, onları kurtarıp düşmanlarını helâk ettikten sonra kendilerini, hoşnut olacakları verimli topraklara, Şam ile Mısır topraklarına yerleştirdik. Nitekim İsrâiloğulları, firavunlardan ve Anıalika'dan sonra bu topraklara sahip oldular ve her taraflarına yerleştiler. Nitekim A'raf sûresinin 137. âyeti de bunu bilektir.

B- "Sonra kendilerine bilgi gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Rabb'in hakkında ihtilâfa düştükleri şeylerde kıyamet günü aralarında mudaka hükmedecektir."

Tevrat'ı okumak ve hükümlerini öğrenmek suretiyle kendilerine bilgi gelinceye kadar dinleri hakkında, yahut Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında anlaşmazlığa düşmediler.

Rabbin, onların, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında mutlaka hüküm verecek; mükâfatlandırmak ve azaba uğratmak suretiyle haklı ile bâtılcıyı birbirinden ayıracaktır.

94
"(Resûlüm), eğer sana indirdiklerimizden şüphe (şekk) içinde isen, senden önce Kitabı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun kı sana Rabb'inden hak gelmiştir. Sakın şüphe edenlerden olma)."

A- "(Resûlüm), eğer sana indirdiklerimizden şüphe (şekk) içinde isen, senden önce Kitabı (Tevrat'ı) okuyanlara sor."

Burada kuşku farazi ve takdiridir. Çünkü şart cümlelerinde aranan, mümkün olup olmadıklarına bakılmaksızın, bir şeyin, diğer bir şeye bağlanmasıdır. Nitekim bazen her iki şey de imkânsız olur. Mesela,

"(Resûlüm) de ki:

Eğer Rahman'ın çocuğu olsaydı, şüphesiz ben, ibadet edenlerin ilki olurdum." meâlindeki âyet ile,

"Eğer ortak koşarsan, hiç şüphesiz amelin boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun." mealindeki âyet ve benzerlerinde olduğu gibi.

Resûlüm! Eğer Fir’avun ile kavminin kıssası ve İsrâıloğullarının haberleri gibi sana indirdiğimiz şeylerden faraza şüphede isen, senden önce Tevrat'ı okuyanlara sor; zira bunlar, tıpkı sana indirdiğimiz gibi onların Kitablarında sabittir.

Bundan maksat, ihtiyaç olmasa da, Peygamberimizin peygamberliğini, onların Kitablarında yazılı olan haberlerin şahitliği ile ortaya koymak, yahut Ehl-i Kitabı, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğinin doğruluğu konusunda sağlam bilgilere sahip olmakla vasıflandırmak, yahut da Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) kesin iman ve sebatına heyecan katmaktır. Yoksa böyle bir şüphenin kendisinden sâdır olmasının mümkün olduğunu ifâde etmek değildir.

İşte bundan dolayıdır ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Lâ esükkü velâ es'elü / Ben kuşkuya düşmem ve sormam."

Diğer bir görüşe göre ise, Kitabı okuyanlardan murat, Abdullah b. Selâm, Temim el-Darî ve Kâ'b gibi Ehl-i Kitab'dan iman edenlerdir.

Bir görüşe göre de, bu hitap, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) ise de, ondan murat, ümmetidir.

Yahut bu hitap, dinleyen herkes içindir. Yani ey dinleyenler! Eğer Peygamberimizin lisanıyla indirdiğimiz şeylerden kuşkuda iseniz...

Bu âyet, şu noktaya da dikkat çeker:

Bir kimsenin din işlerinde bir şüphesi olursa, onun halli için hemen ilim ehline, kitap okuyanlara baş vurmalıdır.

B- "Andolsun ki sana Rabbi'nden hak gelmiştir."

"- Resûlüm! Andolsun ki, Rabbinden sana, şüphe götürmez delillerle sabit bir hak gelmiştir. Artık sahip olduğun kesin iman ve azimde bir sarsılma olmasın ve önceki halini devam ettir!"

95
"Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma; sonra hüsrana uğrayanlardan olursun."

Bu âyet de, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) heyecanına heyecan katmak ve onun aşkını alevlendirmek kabilindendir. Bundan maksat şudur:

Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlamak o kadar çirkin ve mahzurlu bîr şeydir ki, kendisinden sâdır olması tasavvur edilemeyen bir kimsenin bile bunlardan nehyedilmesi gerekir.

Şu halde kendilerinden bu tekzibin sâdır olması mümkün olan kimseler nasıl olmalıdır?

Bu âyet, kâfirlerin umutlarını tamamen keser.

Bu hüsran, hem nefsî, hem de amelî hüsrandır.

96
"Rabbi'nin kelimesi, aleyhlerinde gerçekleşmiş olanlar iman etmezler."

Bu âyette de, kâfirlerin, içinde bulundukları küfür ve dalâlette ısrar etmelerinin sırrı açıklanır.

İlâhî irade ve hikmetin gereği, Rabbinin hükmü, kimler hakkında kâfir olarak ölecekleri ve ebedî olarak cehennemde kalacakları noktasında sabit olmuş ise, onlar ebediyen iman etmezler. Zira ilâhî kelâmda yalan olmaz ve O'nun hükmü ebediyen geçerlidir. Yani onlar, zamanında, fayda sağlayacak bir imanla iman etmezler. Bu itibarla firavun gibi azabı gördüklerinde iman edenlerin imanı ile can verirken iman edenlerin imanı da buna dahildir. Şu halde mürtedin imanı da, bu faydasız imandan maduttur.

Bu âyet de, " Fakat benim tarafımdan şu söz (hüküm) gerçekleşmiştir:Cehennemi bütün cinlerle insanlardan dolduracağım." âyeti kabilindendir.

97
"Onlara bütün mucizeler gelse bile, elem verici azabı görmedikçe iman etmezler ."

Onlara, akıllarca makbul, delâletleri gayet açık bütün mucizeler gelse de, firavun ve benzerleri gibi, elem verici azabı görmedikçe iman etmezler. Çünkü onların imanlarının sebebi olan ilâhî irade mevcut değildir. Fakat bu, onlar lâyık oldukları halde Allah'ın (celle celâlühü) bunu kendilerinden uzaklaştırmasından dolayı değil, fakat onların kötü istidadından ileri gelen kötü seçimlerinden dolayıdır.

98
"Bir kasaba halkı, keşke azab belirmeden iman etseydi de imanları kendilerine fayda verseydi! Yûnus'un kavmi müstesna; onlar iman edince kendilerinden dünya hayatındaki rezillik azabını kaldırdık ve belli bir süreye (ecele) kadar onları yararlandırdık."

Bu âyet, makablini, yani iman imkânına sahip oldukları halde kötü seçimlerinden dolayı, Allah'ın (celle celâlühü) hükmü aleyhlerinde tecelli eden ve iman etmeleri imkânsız olan insanların durumunu açıklar.

Söz konusu Yûnus'un (aleyhisselâm) kavmi bir istisnadır. Onlar zamanında hidayete erdikleri için, iman etmeyeceklerine ilişkin ilâhî hüküm, aleyhlerinde sabit, olmamıştır.

Helâk edilen kasabalardan her hangi biri, firavun ile kavminin aksine, bilfiil azab görmeden önce iman etseydi, imanı azab vaktine kadar tehir etmeseydi, Allah (celle celâlühü) da, onların imanını kabul etseydi, o sebeble azabı onlardan kaldırsaydı elbette o korkunç sonuç doğmazdı.

Yûnus'un kavmi azabın emarelerini görünce, azabın gerçekleştiği ana kadar tehir etmeden iman etti. Oysa azab, onların üstüne gelmişti ve tepelerine inmesi pek yakındı. Allah (celle celâlühü) dünya hayatındaki rezillik azabını onlardan kaldırdı ve ilâhî takdirde kendileri için belirlenmiş bir zamana kadar onları faydalandırdı.

Rivâyet olunuyor ki, Yûnus Musul bölgesinden Ninova'ya peygamber olarak gönderildi. Oranın halkı kendisini yalanladı. Yûnus'da onlara kızarak içlerinden ayrıldı. Yûnus gidince, onlar kendilerine azab inmesinden korktular ve hemen palaslarını giyip kırk gün müddetle yüksek sesle yakarmaya başladılar.

Diğer bir görüşe göre ise, Yûnus onlara, "- Kırk gün süreniz var!" dedi. Onlar da,

"- Biz helâk sebeplerini görürsek, sana mıan ederiz" dediler.

Nihayet otuz beş gün sonra, gökleri duman şeklinde kara bulutlar kaplamaya başladı. Sonra bulutlar şehirleri örttü ve çatılarını kararttı. İşte o zaman onlar palaslarını giyip kadınları, çocukları ve hayvanlarıyla birlikte açık araziye çıktılar ve orada kadınlarla çocuklarını ve hayvanlarla yavrularını birbirlerinden ayırdılar. Bunun üzerine annelerle yavrular yüksek sesle birbirlerine seslenmeye, birbirlerine kavuşmak için feryada başladılar. İnsanlar iman ve tevbelerini izhar ile Allah'a (celle celâlühü) yalvardılar. Allah (celle celâlühü) da onlara merhamet edip kendilerinden o azabı kaldırdı. O gün aşura ve cuma idi.

İbni Mesud diyor ki:

" Onlar o kadar ıhlâsk tevbe ettiler ki, bütün haksızlıkları telâfi ettiler. Binalarının temeline koydukları taşları bile çıkarıp sahiplerine verdiler."

Bîr rivâyete göre de, onlar eski âlimlerinden hayatta kalan yaşlı bir zâta baş vurup,

"- Gördüğün gibi bize azab iniyor; sence ne yapmalıyız?" dediler. O zât da kendilerine şu tavsiyede bulundu: "- Şu duayı okuyun:

-Ya hayyu hıîne la hayye ve ya hayyu muhyiyu'l- mevta ve ya hayyu la ilahe illâ ente / Ey hiçbir canlının kalmayacağı zaman Hayy (ezelî ve ebedî hayat sahibi) olan Rabbimiz,

Ey ölülere hayat veren Hayy,

Ey Kendisinden başka ilâh olmayan Hayy!.."

Onlar da bu duayı okuyunca azap kalktı.

Fudayl b. Iyaz'dan rivâyet olunduğuna göre onlar şöyle demişlerdi:

"Ya Rabbi! Şüphesiz bizim günahlarımız büyüktür; ama Sen onlardan daha büyüksün. Sen bizim lâyık olduğumuz muameleyi değil. Kendine lâyık muameleyi yap!"

99
"(Resûlüm), eğer Rabb'in dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka iman ederlerdi . Artık sen, iman edinceye kadar insanları zorlayacak mısın?"

"- Resûlüm, eğer Rabbin dileseydi, hiçbir fert dışarıda kalmaksızın, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka iman ederlerdi; hepsi imanda toplanırlardı; imanda anlaşmazlık olmazdı. Fakat Rabbin bunu dilemiyor; çünkü bu, kâinatın ve şeriatın üzerine bina edildiği ilâhî hikmete ters düşer."

Bu âyet kesinlikle şuna delâlet eder:

Allah (celle celâlühü), bir kimsenin imanını dilerse, o mutlaka iman eder.

Allah (celle celâlühü) bazı insanların imanını dilemediği halde sen, iman edinceye değin onları zorlayacak mısın?

100
"Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin iman etmesi mümkün değildir. O akıllarını kullanmayanlara da Allah, pislik verir."

Bu âyet görüldüğü gibi mü'minlerin imanlarının ilâhî iradeye bağlı olduğunu beyân eder.

Allah'ın (celle celâlühü) izni, lûtfuyla müyesser kılması demektir.

"Rics — pislik", küfür demektir. Makablinin karinesiyle küfür olduğu anlaşılmaktadır.

Küfrün, tiksinti veren müstekreh, çirkin anlamında rics kelimesiyle ifâde edilmesi, küfrün, çirkinlik ve istikrahın sembolü oknasmdandır.

Diğer bir görüşe göre ise rics, azab, azaba sebep olan bedbahtlık demektir. Akıllarını kullanmayanlar, hüccet ve âyetleri incelemeydiler, bunlar üzerinde kafa yormayanlar, ya da kalpleri mühürlü olduğu için delil ve hükümlere akıl erdiremeyenler, ilâhî izin demek olan hidayete eremeyen ve sonuç olarak küfür ve dalâlet çirkinlikleri içinde kalan veya azabla kahredilenlerdir.

101
"(Resûlüm) de ki:

"- Göklerde ve yerde neler var, bir bakın! Bunca âyetler ve uyarılar, iman etmeyecek bir kavme hiçbir fayda vermez."

Resûlüm, Mekke halkına hitaben de ki:

"- Göklerde ve yerde, Allah'ın (celle celâlühü) birliğine ve sonsuz kudretine delâlet eden harikalardan neler var, bir bakın ve düşünün!"

Ancak göklere ve yerde mevcut bütün bu âyetler, ayni zamanda gönderilen Peygamberler ve onları yaptıkları uyarılar, Allah'ın (celle celâlühü) ilminde ve hükmünde iman etmeyecekleri sabit olan bir kavim için hiçbir fayda sağlamaz.

102
" Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların azab günlerinin benzerlerinden başkasını beklemiyorlar.

(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Öyleyse bekleyin; ben de şüphesiz sizinle beraber bekleyenlerdenim."

Mekke müşrikleri ile benzerleri, geçmiş ümmetlerin başlarına gelen felâketlerin benzerlerinden başkasını beklemiyorlar. Onların müstahak oldukları ancak budur.

Resûlüm, bir tehdit olarak onlara de ki:

"- Öyleyse akıbetinizi bekleyin; ben de sizinle beraber beklemekteyim."

103
"Biz sonra Peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. Üzerimize bir hak olmak üzere mü'minleri böylece selâmete erdiririz."

Biz, o müşrik ümmetleri helâk ettik; kendilerine gönderdiğimiz Peygamberleri ve mü'minleri ise kurtardık.

Bu âyette;

" Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunan mü'minleri kurtardık." âyeti ile benzerlerindekinin aksine, kurtarmanın helakten sonra zikredilmesi,

"Üzerimize bir hak olmak üzere mü'minleri böylece selâmete erdiririz"cümlesiyle bağlantı sağlamak içindir. Yani mü'minleri her türlü şiddet ve azabtan selâmete erdiririz.

Bu cümle, makabli için açıklayıcı bîr zeyl mahiyetindedir.

Bu mü'minlerden murat,

-ya Peygamberleri de kapsayan bütün mü'minlerdir,

-ya da yalnız Peygamberlere uyanlardır.

Bu son görüşe göre Peygamberleri kurtarmanın zikredilmemesi, buna hacet olmadığını zımnen bildirmek içindir.

Hangi mânâya göre olursa olsun, bu kelâm, kurtuluşun yegâne sebebinin iman olduğunu vurgular.

104
"(Resûlüm) de ki:

"- Ey insanlar, eğer siz benim dinimden şüphedeyseniz bilin ki ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam; fakat ben ancak sizin canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim. Ben, mü'minlerden olmakla emrolundum."

A- "(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ey insanlar, eğer siz benim dinimden şüphedeyseniz bilin ki ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam; fakat ben ancak sizin canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim."

Burada asıl muhatapların müşrikler olduğu halde bütün insanlara hitabın tercih edilmesi ve başında tenbih harfinin zikredilmesi, tebliği genelleştirmek ve tebliğ konusuna son derece önem verildiğini göstermek içindir.

1- Yani,

"- Ey bütün müşrikler! Eğer siz, benim ibadet ettiğim Allah'tan ve sızı davet ettiğim dinden şüphede iseniz ve onun mahiyet ve sıfatını bilmiyorsanız, bilin ki:

- ben sizin Allah'tan (celle celâlühü) başka taptiklarıniza hiçbir zaman tapmam; fakat ben ancak sizi öldürecek ve sonra çeşitli azablara uğratacak, olan Allah'a (celle celâlühü) taparım; ben bütün ibadetlerimi O'na tahsis ederim ve sizin taptiğmız putlara ve diğer varlıklara tapmayı şiddetle reddederim."

Âyette, Allah'tan başkasına ibadeti terk, Allah'a (celle celâlühü) ibadete takdim edilmiştir. Çünkü tahliye, süsleme (tehliye)den önce getir. Nitekim Tevhid kelimesinde de böyledir.

2- Yahut,

"Ey müşrikler! Siz eğer benim dinimin sıhhatinden ve doğruluğundan şüphede iseniz, işte onun özeti şudur:

İbadeti, icad ve idam kudreti yalnız kendi elinde olana tahsis etmek; bu kudrete sâltib olmayan putlara tapmamaktır.

O halde siz o putları tamamen aklınızdan çıkarın, fikrinizi onlardan temizleyin ve onlar hakkında insaflı olun ki, bu dinin hak olduğunu, onda hiç şüphe olmadığını anlayasınız."

Müşrikler, İslâm dininin doğru olmadığına kesinlikle hükmettikleri halde bunun şüphe olarak ifâde edilmesi şunu gösterir:

İslâm dini hakkında akıl sahipleri için olabilecek en son şey, onun doğruluğundan şüpheye düşmektir. Onun doğru olmadığına kesin olarak hükmetmek ise, imkânsızdır.

3- "Yahut eğer siz, bu dindeki sebatımdan şüphede iseniz, bilin ki, ben ebediyen onu bırakmam."

B- "Ben mü'minlerden olmakla emrolundum."

Aklım da, vahiy de bana bunu emrediyor.

Bu kelâm açıkça ifâde ediyor ki tevhid dinine hidayet, sırf akıl ile değil, fakat onun yanı sıra semavî inayet ve ilâhî tevfik ile olur.

105
"Yüzünü Hanîf dîne çevir. Sakın müşriklerden olma."

Bana,

-hak dinde müstakim olmam,

-yalnız onun emirlerini ve nehiyleriıti gözetmem,

-namazda Kıble'ye yönelmem,

-itikat ve amel olarak müşriklerden olmamam emredildi.

106
"Ve Allah'tan başka sana fayda ve zarar veremeyecek şeylere ibadet etme . Eğer öyle yaparsan mutlaka zâlimlerden olursun."

Kendisine taptığın zaman bir zararı önlemeye veya bir fayda sağlamaya kudreti olmayan, tapmadığın zaman da bir zararın define veya bir fayda sağlamaya gücü yetmeyen, Allah'tan başka bâtıl tanrılara ne müstakil, ne de müşterek olarak tapma.

Eğer faydası ve zararı olmayan şeylere taparsan, o takdirde sen hiç şüphesiz zâlimlerden olursun.

107
"Eğer Allah, sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka giderecek (açacak, keşfedecek) yoktur. Eğer O, sana bir hayır dilerse, O'nun fadhnı geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine ulaştırır. O, bağışlaması bol (Gafûr)dur, çok merhamet eden (Rahîm) diri'

A- "Eğer Allah, sana bir zarar dokundurursa onu O'ndan başka gidere-cek.(açacak, keşfedecek) yoktur."

Bu kelâm, putlardan fayda gelmeyeceğini ve bunun Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğunu belirtir. Böylece putların zararları gideremeyecekleri istidlal yoluyla sabit olmuş olur. Bu ifâde, zararı kaldırmak suretiyle fayda teminine muktedir olmadıkları anlamına gelir ki bu, onların muktedir olmadıklarını ortaya koyar. Çünkü bir zararı önlemek, faydanın en aşağı mertebesidir. Bu olmadığı takdirde fayda sağlamak asla gerçekleşmez.

B- "Eğer O, sana bir hayır dilerse, O'nun fadhnı geri çevirecek de yok-tur."

Bu kelâm da, daha önce zımnen ifâde edilen, Allah'tan (celle celâlühü) başka hiçbir şeyin zarar veremeyeceği gerçeğini açıklar.

Bundan da anlaşılıyor ki hayırlara ermek, bîr istihkak değil ilâhî bir lütuftur.

Yani Allah (celle celâlühü), bir hayır dilerse, onu geri çevirmeye hiçbir şey muktedir olamaz. Böylece putlar da buna öncelikle dahildir.

Bu ifâde, putların, gerçekleşmesinden önce arzu edilen şeyleri önlemek suretiyle zarar vermeye muktedir olmadıklarını bildirmektir ki bu, arzu edilen şeyleri kaldırmaya veya zararı gerçekleştirmeye de muktedir olmadıklarını belirtmiş olur.

İkisi birbirinin lazımı oldukları halde,

-hayır için irade (dilemek),

-zarar için ise mess (dokunmak) fiillerinin kullanılması zımnen şunu belirtir:

-Hayır bizzat murattır.

Zarar ise, şahsa dokunması, haricî sebeplerden dolayıdır; yoksa bizzat maksut değildir.

Yahut da, anılan her iki fiilin mânâları, hem zarar, hem hayır için aynidir.

Ve Allah (celle celâlühü), hayırdan ve zarardan bir şeyi dilerse, kimse onları geri çeviremez ve onları verdiği zaman da kimse onları kaldıramaz, demektir.

Fakat kelâmda icaz sanatı için, her birinde bir fiil zikredilmiştir.

C- "O, hayrını kullarından dilediğine ulaştırır."

Burada sarih olarak isabet (başa getirmek, ulaştırmak) fiilinin kullanılması, hayır tarafına daha önem verildiğini göstermek içindir. Yani Allah (celle celâlühü) kullarından dilediği kimseyi, kendi lutfundan sınırsız ve muntazam hayırlara erdirir.

Ç- "O, bağışlaması bol (Gafur)dur, çok merhamet eden (Rahîm)dır ."

Bu cümle, "O, hayrım kullarından dilediğine ulaştırır" cümlesine açıklayıcı bir zeyl mahiyetindedir. Her cümle de birlikte son şart cümlesine açıklayıcı zeyl mahiyetindedirler.

108
"(Resûlüm) de ki (Kul):

"- Ey insanlar, Rabb'inizden size hak geldi. Artık kim hidayete ererse o, kendi nefsi için hidayete ermiş olur. Ve kim saparsa kendi aleyhine sapıtmış olur. Ve ben sizin üzerinize vekil değilim."

Resûlüm! Sana vahyolunanları o kâfirlere tebliğ ettikten sonra onlara hitaben de ki: Ey insanlar!

Kur’ân-ı Azîm, Rabb'inizden size hak olarak geldi.

O, dinin esaslarını içerir.

- Siz Kur’ân'ın içindeki açık delillere ve hidayete mutalli oldunuz; hiçbir özrünüz kalmadı.

Kim Kur’ân'a iman edip içindekilerle amel ederse, onun hidÂyetinin faydası kendisine ait olur.

Kim de onu inkâr ederse ve hükümlerinden yüz çevirirse, dalâletinin vebâk yalnız kendisine ait olur.

Bu kelâmdan murat, peygamberlik sahasını, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) râci olacak bir menfaat celbi veya bir zarar defi şaibesinden tenzih etmektir. Nitekim gelmek fiilinin hakka isnat edilmesi ve bunun Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) vasıtasıyla olduğunun bildirilmemesi de, bu noktaya işaret eder.

Ben sizin bekçiniz de değilim; ben ancak müjdeci ve uyarıcıyım.

109
"(Resûlüm), sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

"Resûlüm!

- Sen, sana peyderpey ve sürekli olarak vahyolunan ve günden güne kuvvet kazanan; itikat, amel ve tebliğ olarak o hakka uy.

- Allah (celle celâlühü) zaferle, yahut savaş emri ile hükmedînceye kadar tebliğ meşakkatlerine katlan."

Kur’ân'ın insanlara ulaşımının, gelmek; Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) ulaşımının vahiy olarak ifâde edilmesi, iki mertebe arasındaki uzak farka dikkat çekmek içindir.

Allah (celle celâlühü), zahirlere muttak olduğu kadar, sırlara da mutalk olduğu için O'nun hükmünde yanlışlık olması mümkün değildir.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) diyor ki:

"- Bir kimse Yûnus sûresini okursa, kendisine, Yûnus'u tasdik ve tekzip edenlerin ve firavun ile beraber boğulanların sayılarının on katı kadar sevap verilir."

Ortağı olmayan Allah'a hamdolsun!

HÛD SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 123 âyettir.

1
"Elif. Lâm. Ra. Bu (Kur'ân) âyetleri tahkim sonra da Hakîm ve Habîr Allah tarafından tafsil edilmiştir."

Bu cümle muhtelif ve müteaddit tevcihlere müsaittir. Şöyle ki:

1- Kur'ân öyle bir kitaptır ki, âyetleri son derece mükemmel bir şekilde düzenlenmiştir; hiçbir cihetten kusuru yoktur.

2- Kur'ân âyetleri son derece hikmetli kılınmıştır.

3- Kur'ân âyetleri, nesh'ten (değiştirilmek) korunmuştur.

4- Kur'ân âyetleri, Allah (celle celâlühü) katından geldiğim gösteren kesin delillerle teyid edilmiştir.

5- Kur'ân âyetleri mânâlarının subutuna delâlet eden kesin delillerle teyid edilmiştir.

Buna göre âyetlerden murat bütün âyetlerdir.

6- Kur'ân âyetleri içerdikleri şer'î hükümlerin hak olduğuna delâlet eden delillerle teyid edilmiştir.

Buna göre âyetlerden murat, şer'î hükümleri içeren bazı âyetlerdir. Nasıl kı muhkem kılınmak, özellikle şer'î hükümlerin değiştirilmesi anlamında neshten korunmakla tefsir edildiğinde bazı âyetler kastedilir.

Bu tefsirlere ve özellikle âyetler kavramının, bütün âyetlere şamil olduğu görüşüne göre, tahkim fiilinin, kitabın kendisine değil de, onun âyetlerine isnat edilmesi, kitabın en mükemmel surette muhkem kılındığına delâlet eder.

Tafsil konusuna gelince; onu aşağıda belirtildiği şekilde anlamak yerinde olur:

1- Kur'ân-ı Kerim, hükümler, deliller, öğütler ve kıssalar gibi bölümlere ayrılmıştır.

2- Kur'ân'da kulların dünyevî ve uhrevî önemli vazifeleri açıklanmıştır.

Kur'ân'ın âyet âyet vârid olması onun ilk vasfıdır. Onun muhkem, kılındıktan sonra tafsil olunduğunu söylemek münasip değildir.

Her iki mânâya göre Kur'ân'ın tafsil vasfı, zaman itibarıyla muhkem kılınmasıyla beraberdir. Ayetler, baştan itibaren muhkem ve mufassaldır; yoksa sonradan muhkem ve mufassal kılınmış değildir. Bu,

"- Sivrisineği küçülten ve fili büyüten Allah'ı tesbih ederim" kabilindendir. Ancak, rütbe itibariyle muhkemlik en başta gelir.

2
A- "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin."

Bu Kitabın âyetleri muhkem lalındı; sonra tafsil olundu ki.,

- Allah'tan celle celâlüh başkasına tapmayasınız;

- O'ndan başkasına ibadeti terk edesiniz.

B- "Gerçekten ben O'nun tarafından size gönderilmiş bir uyarıcı (nezir) ve müjdeciyim (beşîr)."

"Ben,

- şüphesiz Allah (celle celâlühü) tarafından size gönderilmiş bir uyarıcıyım;

- küfrü ve Allah'tan 31- başkasına tapmayı terk etmediğiniz takdirde sizi O'nun azabıyla uyarıyorum;

- yalnız O'na îman ve ibadet ettiğiniz takdirde O'nun mükâfatını size müjdeliyorum."

Şimdi burada insanlara bir Kitab indirildiğini, içlerinden birinin o Kitabın hükümlerini tebliğle görevlendirildiğini, onun mükâfat ve müeyyideleri diğerlerine açıklamak üzere Allah tarafından gönderildiğini, bütün bunların tevhidin icabı olarak belirtildiğini müşahede ediyoruz. Gerçekten şunu önemle vurgulamak gerekir ki tevhid, ancak Peygamberin risâletine hükmetmekle tahakkuk eder. Allah'ın birliği ve Peygamberin O'nun tarafından gönderildiği asla birbirinden ayrılmaz.1

1 Bu açıklama, sadece "Lâ ilahe illallah" kâfidir diyenlere yüzyıllar öncesinden verilmiş susturucu bir cevaptır.

"Allah'tan başkasına tapmayın" ifadesi, mâkabliyle irtibatsız, ibadeti ancak Allah'a (celle celâlühü) tahsise teşvik için Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanıyla varid olmuş bir kelâm da olabilir.

Yani Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demiş olur:

"- Allah'tan başkasına tapmayı ebediyen terk edin. Şüphesiz ben, O'nun tarafından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim. Küfrünüzü sürdürdüğünüz takdirde sizi O'nun azabıyla uyarıyorum ve tevhide îman ettiğiniz takdirde de sizi O'nun mükâfatı ile müjdeliyorum."

3
A- "Ve siz Rabb'inizden bağışlanma (mağfiret) dileyin, sonra O'na tevbe edin ."

Şimdi burada tevhidin tamamlayıcı unsurları belirtiliyor, mücmel kalan uyarıcı ve müjdecinin vasıfları açıklanıyor.

- İbadetlerinizi yalnız Allah'a (celle celâlühü) has kılmak,

- Daha önce içinde bulunduğunuz şirkten af ve mağfiret istemek,

- Tâatla O'na dönmek, günahlardan tevbe etmek,

- Tevhide inanmayı ve mağfiret dilemeyi sürekli hale getirmek, için Kur’ân'ın âyetleri muhkem ve mufassal kılınmıştır.

Yahut Allah'tan başkasına tapmayın ve O'dan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin.

B- "Ki belli bir süreye kadar sizi iyi bir geçimle yaşatsın. Ve her fazilet sahibine lûtfunu versin."

İlâhî emirlere uyarsanız, elbette Allah (celle celâlühü) sizi katında belirli ömrünüzün sonuna kadar güzel bir şekilde yaşatır.

Yahut İlâhî emirlere uyarsanız, azab ile sizi helâk etmez.

Ve tâat ile amellerde fazlasını yapanlara yaptıklarının karşılığını ya dünyada, ya da ahirette verir.

Kelâmın bu bölümü, mücmel kalan ve anlaşılması zor olan şu noktayı tamamlayıcı mahiyettedir:

Dünyada bazen iyi amel sahibi iki şahsın hayatı farklı görünür. Şöyle ki:

Bir insan, tâat ve ameli fazla olduğu halde amel ve tâati kendisinden daha az olan bir diğeri kadar müreffeh yaşatıimayabilır; tâat ve ameli nisbeten az olan da daha müreffeh yaşatılabilir.

İşte bundan dolayı tâat ve ameli fazla herkese fazlalığının mükâfatı ya dünyada, ya da ahirette verilir. Bu sonuç mutlaka gerçekleşir.

Bu kelâm, mezkur müjdede kalan ibham için bir tür açıklamadır. Bundan sonra da uyarı konusu gelmektedir.

C- "Ve eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım."

Eğer size talim edilen tevhid, istiğfar ve tevbeden yüz çevirirseniz, size olan şefkat ve merhametimin gereği olarak ben, sizin başınıza gelecek, kıyamet gününün azabından korkarım.

Diğer bir görüşe göre, büyük günden murat, belâlar günüdür. Nitekim onlar öyle bir kıtlığa mübtela oldular ki hayvanların leşlerini bile yediler.

Uyarının müjdeden sonra zikredilmesi, rahmetin, gazaptan önce olmasındandır.

Yahut azab; tevhid, istiğfar ve tevbeden yüz çevirmek şartına bağlandığı için, onların önce zikredilıniştir.

4
"Dönüşünüz Allah'adır ve O, her şeye kadirdir."

Sizin ölmekle, sonra ceza ve mükâfat için yeniden dirilmekle kıyamet gününde dönüşünüz yalnız O'nadır. O, her şeye kadirdir.

Öyleyse sizi öldürmeye, sonra ceza ve mükâfat için yeniden diriltmeye ve çeşitli azaplarla cezalandırmaya muktedir olması da, bu genel kudrete dahildir.

Bu kelâm, günün büyüklüğü için bir açıklama ve korku için de illet mahiyetindedir.

5
A- "Haberiniz olsun ! Onlar küfürlerini gizlemek için göğüslerini çeviriyorlar."

Onlara Kur’ân'ın özü ve Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanıyla teşvik ve uyarı yapıldığında dinleyenlerin aklına şu gelir:

Onlar, sağır dağların bile, karşısında secdeye kapandığı bu sözleri kabul ile mi karşıladılar, yoksa yüz çevirmeye devam mı ettiler?

Onlar haktan yüz çevirdiler ve içinde bulundukları bu hali sürdürdüler. Bilindiği gibi bir kimse bir şeyden yüz çevirirse, göğsünü ondan çevirir ve yan çizer.

Makabline münasip en mükemmel mânâ budur.

Allame Zemahşeri de, bu mânâyı almıştır. Ancak onların istedikleri:

"Allah'ın, Resulü ve mü'minleri kendilerinin yüz çevirmesine muttali kılmamasidır" demiştir.

Her halde burada en zahir olan mânâ sudur:

Onlar göğüslerini, içindeki küfür, haktan yüz çevirme ve Peygamber'in düşmanlığını gizlemek için, kendi üzerlerine çevirirler. Sonuç olarak bunlar içlerinde gizli kalır. Tıpkı elbisenin, içindekileri örtmesi gibi.

Gizlenen bu çirkinliklerin açıkça zikredilmemesi,

- zikirleri çirkin sayıldığı,

- ya da zikrine gerek olmayacak kadar açık oldukları,

- veya dinleyenlerin, hayırsız işlerin hepsini düşünmesi içindir.

Böylece kendilerine hak telkin edildiği halde ondan yüz çevirmeleri de öncekide buna dahil olur.

Şu rivâyet de bu tefsiri teyit eder:

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu âyet, Ahnes b. Şürayk hakkında nazil olmuştur. Bu adam, tatlı dilli, güzel sözlü olup Resûlüllah'a sevgisini izhar ediyor, kalbinde ise ona düşmanlık besliyordu.

İbni Şeddad diyor ki:

"- Bu âyet bazı münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bunlar Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanından geçerken, onun kendilerini görmemesi için göğüslerini ve sırtlarını büküyor, başlarını eğiyor ve yüzlerini örtüyorlardı. Her halde onlar bu hareketleri şunun için yapıyorlardı:

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onları görürse, onun meclisinden ve sohbetinden geri kalmak imkânları olmazdı. Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) meclisinde ve sohbetinde bulundukları takdirde de onların kalbindeki küfür ve nifak anlaşılabilirdi.

B- "iyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri vakit de Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir."

Onlar gizlenmek için elbiselerine büründükleri, yahut yataklarına varıp da örtülerine büründükleri vakit de, -çünkü bu vakitte normal olarak insan kendi kendine düşünür- Allah onların kalplerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O'nun bütün varlığı kuşatan ilmine göre sırlar ve açık işler eşittir. O halde onların açığa vurabilecekleri şeyler nasıl O'na gizli kalabilir?

Âyette sırrın, açıktan önce zikredilmesi,

- onların yaptıklarını daha baştan teşhir etmek,

- rezıl-rüsvay olacaklarını bildirmek,

- kaçındıkları halın gerçekleşeceğini haber vermek,

- Allah'ın (celle celâlühü) iki ilminin eşit olduğunu en mükemmel şekilde tesbit etmek içindir.

Allah (celle celâlühü), onların sırlarını da, açık işlerini de bilir. Bunun bir benzeri de, " De ki:

Sadrınızda olanı gizleseniz de, açıklasanız da, Allah onu bilir." (Al-i İmrân 3/29) mealindeki âyettir.

"İçinizdekileri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir." (Bakara: 2/284) mealindeki âyette de gizlemek, açığa vurmaktan önce zikredilmiştir.

Bakara sûresinin 284. âyetinde, gizlediklerinin hesabının, açığa vurduklarının hesabından önce gelmesinde belli bir amaç yoktur; hatta durum aksinedir.

Burada ise, ikisi eşit olmakla beraber, Allah'ın celle celâlüh onların gizlediklerini, açığa vurduklarından önce bilmesinde önemli bir amaç vardır. Daha önce ifade edildiği gibi Allah'ın ilminin, varlıklara taallûku, suretin hâsıl olması yoluyla değildir; fakat Allah'a (celle celâlühü) göre, her şeyin haddi zatında varlığı ilimdir. Bu mânâda, açık ve gizli eşya arasında bir hal farkı yoktur.

"Ben size dememiş miydim göklerin ve arzın gaybını Ben bilirim; açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de Ben bilirim." (Bakara 2/33) mealindeki âyet ise, meleklere hitap sadedinde vârid olmuştur. Allah'ın (celle celâlühü) ilminin hem zahiri hem de bâtını, hem gaybı hem de şehadetı kuşattığını ifade eder.

Söz konusu cümlede sırrın, açıktan önce zikredilmesi, sırrın mertebece açıklıktan önce gelmesi itibariyle de olabilir. Zira açıklanan her şeyin, mutlaka ondan önce kalbte gizli unsurları vardır. Bu itibarla Allah'ın (celle celâlühü) ilminin ilk hale taallûku, ikinci hale taallûkundan öncedir.

C- "Muhakkak ki O, kalblerin içini bilendir."

Bu kelâm makablinin illet ve izahıdır. Hulâsa, Allah'ın celle celâlüh ilmi, bütün insanların içlerindeki gizli sırları kuşatmıştır. Onlardan asla ayrılmaz. O halde onların gizledikleri ve açığa vurduklarının O'ndan gizli kalması tasavvur edilemez.

"Zati's-sudûr" kelimesinden murat, kalbler de olabilir. Yani Allah kalpleri ve hallerini hakkıyla bilendir. Onun için hiçbir sır O'na gizli kalmaz.

6
A- "Yeryüzünde bulunan her canlının rızkı yalnız Allah üzerindedir ."

Yeryüzünde bulunan her canlının rızkının yaratılması ve ona ulaştırılması yalnız Allah'a celle celâlüh aittir. Bu,

- ya tabiî yoldan,

- ya da irade yoluyla olur.

Allah (celle celâlühü) lütuf ve rahmetinden buna kefil olmuştur.

Bu konuda vücûb bildiren bir ifade kullanılmıştır. Çünkü Allah'ın "işbuna dâir va'di daha önce gerçekleşmiştir.

Bir de, rızkın mutlaka sahibini bulacağını tesbit ve mükellefleri Allah'a celle celâlüh güvenmeye akştırınak içindir.

B- "O, canlıların karar kıldıkları yeri de, emaneten bırakıldıkları yeri de bilir."

Allah (celle celâlühü), canlıların karar kıldıkları sulb (belkemiği, omurga) len de bilir, emanet olarak bırakıldıkları rahimleri, onun yerini tutan yumurtaları ve benzeri yerleri de..

Âyette,

- canlıların karar kıldıkları yerlerle,

- emanet olarak bırakıldıkları yerler zikredilmiştir.

1- Meni, tabiî yerinde ve yaratılış kaynağında kaldığı müddetçe istikrarlıdır. Rahimlere veya onun yerini tutan mekânlara intikal ettiğinde artık emanettir. Orada ancak belli bir süre kalır.

2- Canlının karar yeri, yeryüzünde bilfiil bulunduğu zamandaki meskenidir. Emanet olarak bulunduğu yer ise, henüz kuvveden fiile çıkmayan, kuvve aşamasında olan yerdir.

Hulâsa, Allah S,

- yeryüzünde bulunan her canlının rızkını verir;

- canlı nerede ve ne aşamada bulunuyorsa, rızkını ona sevkeder;

- her canlının farklı maddelerini, tedricen kabiliyetlerini nasıl kazandıklarını, gelişmelerini ve karar kıldıkları çeşitli mekânları gayet iyi bilir ve her aşama ve mertebe de canlının vücut ve kemal bulmasına uygun olan maddeleri ona ihsan eder.

C- "Bunların hepsi apaçık bir Kitab (Levh-ı Mahfuz)dadır."

Bütün canlıların,

- rızkları,

- karar kıldıkları yerler,

- emanet olarak bulundukları mekânlar, Levh-i Mahfuz'da tesbit edilmiştir.

Bunlar Levh-i Mahfuz'a bakan melekler için açıktır. Yahut Levh-i Mahfuz, içinde tesbit edilmiş olanları bakanlara açıklar.

7
A- "Arşi su üzerinde iken, hanginizin ameli daha güzel olacak diye sizi denemek üzere, gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."

1- Gökler ve yer yaratılmadan önce Allah'ın (celle celâlühü) Arş'ı su üzerinde idi. Arş'ın altında sudan başka bir şey yoktu. Yani Arş ile su arasında ister boşluk olsun; ister Arş, su ile temas halinde bulunsun. Nitekim eserlerde böyle zikredilir. Şu halde bu âyet, Arş ile su arasında boşluğun mümkün olduğuna delâlet etmez. Eğer delâlet etseydi, yalnız imkânına değil, varlığına da delâlet ederdi. Bundan başka suyun, Arş'tan sonra kâinatta ilk var olan şey olduğuna delâlet ederdi.

Bu kelâm, yalnız, Arş'ın ve suyun yaratılışının, göklerin ve yerin yaratılışından evvel olduğuna delâlet eder. Fakat Arş ile su arasındaki münasebetin ne olduğuna açıldık getirmez.

2- Allah'ın,

- gökleri ve yeri ve bu ikisinde bulunanları ve ezcümle sizi yaratmasından,

- sizin varlığınızın ilk unsurlarından ve maişet sebeplerinden muhtaç olduğunuz her şeyi düzenlemesinden,

- ve sizin ibret almanız için göklerde ve yerde bunca hârikalar meydana getirmesinden amaç sizi denemek,

- hanginizin amelinin daha güzel olacağını tesbit etmek,

- sizin amellerinizin karşılığı olan mükâfat ve cezaları vermektir.

Amellerin muhasebesinde iyiler, kötülerden ayrılacak; iki fırkanın fertleri, kâinatta yaratılmış olan hüccetlerden, delillerden, emarelerden ve işaretlerden faydalandı İdari nis bette kazandıkları ilmî, itikadî ve amelî derecelerine göre tasnif edileceklerdir. Zira ameller, bedenî amellerden ibaret değildir.

İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz bu âyeti şöyle tefsir buyurmuştur:

"- Hanginizin aklının daha güzel olduğunu, hanginiz Allah'ın yasaklarından daha çok sakındığını ve hanginiz O'nun tâatine daha çok koştuğunu tesbit etmek için..."

Zira her kalbin ve kalıbın kendisine mahsus amelleri vardır.

Kalp, kalıptan daha üstün olduğu gibi, kalbin ameli de, kalıbın amelinden daha üstündür. Çünkü bütün kullar için her şeyden önce vâcib olan ilâhî marifettir. O, olmadan hiçbir amel olmaz.

İlâhî marifetin nazarî yolu, ancak Yaradan'ın hârika işlerini düşünmek, dahilde ve hariçte yaratılmış olan açık âyetlerini incelemektir.

Ve hikmet dolu Kur'ân'ın emirlerini, nehiylerini ve ilgili diğer bölümlerini anlamadan da tâat mümkün değildir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"- Beni Yûnus b. Metta'dan üstün tutmayın; zira onun her gün göklere kaldırılan ameli, bütün yeryüzü sakinlerinin ameli kadardı."

Alimler derler ki; Yûnus'un (aleyhisselâm) bu büyük ameli, Allah'ın (celle celâlühü) işlerini tefekkür etmek idi ki bu, kalbî ameldir. Zira bir insan, bir günde bedeni ile, bütün yeryüzü sakinleri, kadar amel yapamaz.

"Hanginizin ameli daha güzel" ibaresinde tafdıil kipi kullanılmıştır. Oysa imtihan, yalnız güzel ile daha güzeli tesbit için değil, aynı zamanda amelleri çirkin ve güzel olan iki fırkayı da ayırmak içindir. Böyle iken tafdıil kipinin kullanılması şu hakikati bildirir:

Kâinatın bu hârika ve mükemmel şekliyle yaratılmasından asıl amaç ihsan sahiplerinin, ihsanının kemalinin ortaya çıkarılmasıdır.

Kâinatın bu hali, o kadar mükemmel ve kusursuzdur kı, bunun icaplarıyla amel etmek, kaçınılmaz bir sonuçtur. Hattâ kâinatın bu mükemmeliyeti her ferdi mutlaka îman ve tâate irşad eder. İnsanlar arasındaki farklılık ise, îman ve tâattald kuvvet ile zafiyet ve çokluk ile azlık mertebelerine göredir. Bundan tamamen yüz çevirip dalâlet uçurumuna yuvarlanmak ise, bu hârika yaratılışın en son gayesi olması şöyle dursun, sebepler dizisine dahil olmaktan bile uzaktır. Dalâlet, haklı ve uygun bir sebep olmaksızm, sırf sahibinin kötü seçiminin sonucudur.

Bu âyet apaçık ilim ve tâatin yüksek derecelerine yükselmeyi teşvik eder ve onun zıtlarından da alıkoyar.

3- Allah'ın ilmi, yeryüzündeki sayısız mahrukatın yaratılış başlangıcından nihayete kadar bütün hallerini kuşatmıştır. Bu durum zikredilince, göklerin ve yerin yaratılış başlangıçlarını ve bunu gerektiren hikmeti de ortaya koymak gerekir. Şöyle ki:

Allah (celle celâlühü) gökleri iki günde, yeri de iki günde, yeryüzündeki çeşitli hayvanları, bitkileri ve diğer varlıkları da iki günde yaratmıştır. Nitekim Secde (32) sûresinde bu tafsilat zikredikr.

Bu âyette yeryüzündekilerin yaratılışından söz edilmemiştir. Çünkü onların yaratılışı, yerin yaratılışının devamıdır. Nitekim Fussiilet (41) sûresinin 10. âyennde belirtildiği gibi yeryüzündekilerin yaratılış zamanı, yerin yaratılış zamanının devamıdır.

Sözü geçen âyette "fî erbaa'ti eyyâm/dört günde" denilmesinden murat, dört günün devamında, demektir.

Günlerden murat da vakitlerdir. Nitekim,

"O gün onlara sırtını dönen" (Enfal 8/16) mealindeki âyette de böyledir.

Yani Allah gölden ve yeri altı vakitte, veya altı gün kadar bir zamanda yaratmıştır.

Gün, insanların örfünde, güneşin, yeryüzünün üstünde olduğu zamana denir. Yerin ve göğün olmadığı bir zamanda günün varlığından bahsedilemez.

Allah (celle celâlühü) gökleri ve yeri bir anda yaratmaya kaadır iken onları tedricen yaratması, O'nun muhayyer bir kaadır olduğuna, bundan ibret alınmasının lüzumuna delildir ve işlen teenni ile yapmaya teşviktir.

Bu yaratmaya altı gün tahsis edilmesinin hikmeti ise, Allah'ın (celle celâlühü) ilmine mahsus olup başkasına bildirilmemiştir.

Gökler için çoğul kelimesinin kullanılması, meşhur olduğu üzere maddelerinin tabiatlarının sonuç ve hükümlerinin farklı olmasına işaret içindir.

B- "Andolsun ki (Resûlüm),

"- Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz!"

desen o kâfirler mutlaka,

"- Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" diyeceklerdir."

Resûlüm, eğer sen,

"- İmtihanın gereği olarak ve amellerin mertebelerine göre karşılığın tahakkuk etmesi için ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz!" desen, o kâfirler mutlaka,

"- Bu söz yahut bu Kur'ân, aldatmak ve bâtıl olmak hususunda açık bir büyüden başka bir şey değildir" diyeceklerdir.

Çünkü onların diriltileceklerini haber vermek, her ne kadar tilâvet olunan vahiy ile olması gerekmiyorsa da onlar bunu duyduklarında yalnız Kur'ân'ı düşünürler. Çünkü Kur'ân her yerde bundan söz eder ve bu konuda sembol olmuştur. Onun içindir ki onlar Kur'âni tekzibe ve onu büyü olarak vasıflandırmaya yöneldiler. Bu da onların inatta ne kadar ileri gittiklerinin ve doğru yoldan uzaklaştıklarının bir ifadesidir.

1 - Bu âyetin makabli ile bağlantısı, ya şu cihettendir:

Ölümden sonra diriltilmek, yukarıda da işaret edildiği gibi, mezkur imtihanın devamıdır. Bu itibarla sanki şöyle denilmiş olur:

Gerçek durum zikredildiği gibidir. Bununla beraber eğer sen onun mukaddimelerinden yalnız birini ve onun tamamlayıcı unsurlarından yalnız bir hükmü kendilerine haber versen, onu reddetmekte tereddüt etmezler ve bunu, tasdik etmek şöyle dursun, onu, asla doğru olmayan şeyler kabilinden sayarlar.

2- Bu âyetin, makabli ile bağlantısı ya da şu cihettendir:

Ölümden sonra diriltilmek, yeni bir yaratılıştır. Bu itibarla sanki şöyle denilmiş olur:

Bütün yaratılmışları baştan, bu üstün hikmet için yaratan ancak O'dur. Bununla beraber sen eğer birincisinden daha kolay olan, ikinci yaratılışı onlara haber versen, o söylediklerini söylerler.

Allah, onların isnat ettikleri vasıflardan münezzehtir. Allah, onları kahretsin; nasıl da haktan çeviriliyorlar!

8
A- "Yine andolsun ki Biz, eğer onlardan azabı sayılı bir süreye kadar ertelesek mutlaka,

"- Onun gelmesini engelleyen nedir?" diyeceklerdir."

Bu azabdan murat, ba's-ı ba'de'l-mevte terettüb eden azabdir. Yahut,

"Ve eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım, " âyetinde va'dedilen azaptır.

Diğer bir görüşe göre ise, Bedir savaşında tattıkları azaptır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, bu azab, Cebrâîl'in (aleyhisselâm) istihza edenleri öldürmesidir.

Zahir olan görüşe göre bu azabdan murat, bazılarını değil bütün kâfirleri kapsayan bir azabdir. Buna göre bu azab, va'dedilen ve mücrimlerin acele gelmesini istedikleri azab değildir.

Onların,

"- O azabın gelmesini engelleyen nedir?" sözlerinden anlaşılan mânâ şudur:

Sanki Allah (celle celâlühü), o azabın gelmesini istiyormuş da, bir engel, onun gelmesine mâni oluyormuş.

Onların bu azabi acele olarak istemeleri, istihza anlamındadır. Nitekim âyetteki "istihza ettikleri..." ifadesi de, bunu anlatır.

Onlarin bu sözlerden maksatları, azabın gelişini inkârdır.

B- "Haberiniz olsun onlara azab geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir."

Eğer bu azabdan âhiret azabı maksud ise, o azap geldi mi, bîr daha hiçbir kuvvet ebediyen onu kaldıramaz, demektir.

Eğer dünyevî azab maksud ise, o azabı hiç kimse sizden, kaldıramaz; o mutlaka başınıza gelecektir, demektir.

C- "Ve alay etmekte oldukları azab, onları çepeçevre kuş atacaktır."

Istıhzaen acele gelmesini istedikleri azab, onları kuş atacaktır.

Bu ifade tarzı, o azabın pek korkunç olduğunu ve azabın nüzulü ile kendilerini kuşatmasının sebebinin de kendi istihzaları olduğunu bildirir.

9
"Andolsun ki, insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra da onu ondan çekip alırsak, hiç şüphesiz tamamen ümitsiz ve nankör olur."

İnsana tarafımızdan sağlık, güven, servet ve başka bir nimet verip onun lezzetim kendisine tattırır da sonra onu kendisinden aldık mı, hiç şüphesiz sabırsızlığından, Allah'a celle celâlüh tevekkülü ve güveni olmadığından Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden tamamen ümidini keser ve nankörleşir.

Demek oluyor kı bir insanın Allah'ın (celle celâlühü) nimetleri içinde yaşarken, o nimetlerin kendisinden alınması, o nimetlere nankörlük etmesindendir.

10
"Yine andolsun ki, kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak;

"- Kötülükler benden gitti!" der; mutlaka şımarır kibirlenir"

Yani ona, hastalıktan sonra sağlık, yokluktan sonra varlık ve sıkıntıdan sonra ferahlık gibi bir nimet tattırırsak mutlaka "Beni üzen musibetler artık benden gitti ve emsali bir daha başıma gelmez" diyecektir. Nitekim şerir insanların hali budur. Zira o kötülüklerin benzerlerinin varid olmasının beklentisi, onların sevincini bulandırır ve hayatlarının tadını kaçırır.

Rahmet ve nimetler hakkında;

- lezzeti ve rağbeti bildiren tatmak;

- sıkıntılar hakkında ise, asgarî teması bildiren dokunma fiilinin kullanılması, birincinin Allah'a (celle celâlühü) isnad edilmesi, apaçık bir mükemmeliyet ifadesidir.

Burada, Allah'ın muradı, rağbet edilen hayrı olabildiğince güzel bir biçimde kullara ulaştırmaktır ve O, kulları için ancak kolaylık diler, güçlük dilemez.

Kulların güçlüklere uğraması da, ancak kötü seçimleri yüzünden ve az bir zaman için dür. Sanki o kötülük yalnız bedene dokunur da hiç tesiri olmaz.

Kullardan rahmetin alınması ise, yukarıda belirtildiği gibi, onların nimetlere nankörlük etmeleri sebebiyledir.

Fakat kul o, nimetlerle şımarır, aldanır ve iftihar eder, gururlanır. Bundan dolayı o nimetlerin hakkını eda etmez.

11
"Ancak sabredip sâlih ameller işleyenler böyle değildir. İşte bağışlanma (mağfiret) ve büyük mükâfat (ecr-i kebîr) onlarındır."

Allah'a (celle celâlühü) îmanları ve O'nun hükmüne teslimiyetleri sebebiyle,

- gelmiş ve gelecek sıkıntılara sabreden,

- ve nimetlere şükür için Sâlih ameller işleyenler böyle değildir.

İşte onların günahları ne kadar büyük olursa olsun, bağışlanmak ve mükâfatlandırılmak onlar içindir.

Bu üç âyetin öncekilerle olan bağlantıları şu vecihlerden olabilir:

1- Hem nimetlerin tattırılması, hem de sıkıntıların dokunması, imtihan kabilindendir.

"Hanginizin ameli daha güzel olacak diye sizi denemek üzere ..." âyetindeki icmalden sonra bir nevi açıldamadir.

Hulâsa, nimetlerin tattırılması da, onların çekip alınması da, şükürle nankörlük imtihanı olmakla beraber, kişi onlarla hidâyete ermez. Fakat her iki halde de dalâlet uçurumuna yuvarlanır ve onlardan güzel amel sâdır olmaz. Ancak sâlih ve sabırlı insanlardan güzel amel beklenir.

2- Onların öldükten sonra diriltilmeyi inkâr ve azabla istihza etmeleri, şımarıklıklarından ve büyüklük taslamalarındandır.

12
A- "Onlar senin için,

"- Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!" diyorlar diye göğsün daralıyor ve sana vahyolunan âyetlerin bir kısmını terke kalkıyorsun."

Müşriklerin, asgarî basirete sahip herkes için doğruluğu sabit hüccetleri görememeleri ve inatlarını sürdürmeleri sonucu olarak:

"Sıdkına delil olmak üzere, kendisine bir hazine veya bir melek indirilseydi ya!" demelerinden dolayı, davet ve hüccet beyanı sırasında sanki,

- Kur’ân tilâvetini,

- ya da nübüvvetinin gerçek ve Allah katından olduğunu belirten o apaçık âyetlerin bir kısmının tebliğini terk edeceksin.

Bir görüşe göre,

"Ona bir hazine indirilseydi ya!.." sözünü söyleyen Abdullah b. Ümeyye el-Mahzûmî idi.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tarafından rivâyet edildiğine göre Mekke reisleri dediler ki:

"- Ya Muhammed, eğer sen peygambersen, Mekke dağlarını bizim için altın yap!"

Diğer bazıları da dediler ki:

"- Bize melekleri getir de, senin nübüvvetine şahadet etsinler."

Peygamberimiz de (sallallahü aleyhi ve sellem) söylenenlere şöyle cevap verdi:

"- Ben buna muktedir değilim."

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Onların tekzib ve istihzaları karşısında onun bu hali, âyetlerin tilâvet ve tebliğinden kalbi daralan kimsenin hali ile temsil ve bu halden sakınması telkıin ve kendisine şefkat gösterilip şöyle hitab edilmiştir:

B- "(Resûlüm), sen ancak bir uyarıcısın. Her şeye vekîl olan Allah'dır."

"- Resûlüm, sana düşen, onların red ve kabulüne aldırmadan, sana vahyolunan âyetlerle onları uyarmaktır. Allah ise, hem senin, hem de onların hallerini görüyor ve biliyor. Artık bütün işlerinde sen O'na tevekkül et. Çünkü O, onlara lâyık olan neyse onunla muamele eder."

Burada yalnız uyarıcının zikredilmesi ve müjdeciden bahsedilmemesi, son derece isabetlidir.

13
A- "Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar?"

Bundan önce onların,

- vahye itibar etmedikleri,

- onu hafife aldıkları,

- vahyin Allah (celle celâlühü) katından geldiğine ve Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetinin doğruluğuna delâlet eden apaçık mucizelerle ikna olmadıkları, ifade edilmişti. Şimdi burada onların daha ağır cürümleri anlatılıyor.

B- "(Resûlüm) de ki :

"Haydi, siz de onun misli uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de yardıma çağırın. Eğer doğru sözlüler (sâdıklar) iseniz."

"- Eğer durum sizin dediğiniz gibi ise ve benim bu Kur’ân'ı uydurduğum İddianızda doğru İseniz, haydi siz de, belagat ve güzel İfadede onun gibi uydurma on sûre getirin ve yardımlarını almak için Allah'tan başka bütün ilâhlarınızı, kâhinlerinizi ve altından kalkamadığınız zor işlerde görüşlerine sığındığınız akıl hocalarınızı da çağırın.

Hattâ sizin bu işte benden daha kudretli olmanız gerekir. Çünkü siz fesahat ve belagat sahibi Araplarsınız. Hitabet ve şiirle meşgul oluyorsunuz. Tarihî olayları, nazım ve nesir şekillerini biliyorsunuz."

14
A- "Eğer onlar size cevap veremiyorlarsa o zaman kesin olarak bîkn ki, o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir."

"Eğer onlar size cevap veremiyorlarsa / Fe- illem yestecîbû leküm.." ifadesi "Fakat eğer bunu yapamazsanız / Fe-in lem tef a'lû." (Bakara 2/24) âyeti kabılindendır.

Burada cevap vermemek kelimesinin kullanılması Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi durumundan son derece emin olduğunu gösterk. Peygamberin onun benzerini getirmelerini emretmesi, vukuunu istediği bir işe çağrı gibi ifade edilmiştir.

İşte onlar canla başla bu işe sarıldıkları halde bundan âciz oldukları ortaya çıkınca, o zaman siz, aynelyakîn bir bilgi ve şüphe şaibesi olmayan bir ilimle bilin ki, o Allah'a (celle celâlühü) mahsus bir ilimle indirilmiştir. Akıl ve idrakin onun etrafında dolaşması mümkün değildir. O, üstün nazım ve gaybı haber verme vasıflarıyla temayüz eden icazı hâiz bir Kitaptır.

Burada yalanı ilmin emredilmesî, diğer bilgi mertebelerinin ilim sayılmadığına işarettir. Ancak bu diğer bilgi mertebelerinin değersiz oldukları anlamına gelmez fakat bu mertebenin daha yüksek olduğunu ifade eder.

Onların cevap veremeyecekleri kesin iken şüphe ifade eden şart cümlesinin kullanılması da maksadı izah eder.

B- "Ve O'ndan başka İlah yoktur."

Şunu kesin olarak bilin ki, ulûhiyette O'nun hiçbir ortağı yoktur ve O'nun muktedir olduğu şeylere hiç kimse muktedir değildir.

C- "Artık Müslüman olur musunuz?"

Yani siz,

- islâm'da ihlâs sahibi olur musunuz;

- ya da islâm'da sebat gösterk misiniz?

Bu kelâm, sebat vermek ve bilgiyi yakıîn mertebesine yükseltmek kabilindendir.

Bütün bu hıtabların, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından müşriklere yapılmış olması da muhtemeldir. Şöyle ki:

"- Eğer sizin ilâhlarınız, önemli ve zor işlerinizde yardım ve desteklerine sığındığınız insanlar, size cevap veremiyorlarsa, o zaman kesin olarak bilin kı, bu Kur'ân, beşer kudretinin dışındadır ve o, kuvvet ve kudretlerin Yaratanı tarafından indirilmiştir, "

Bu mânâya göre, ilâhlarının cevap veremeyecekleri kesin iken, şüphe ifade eden şart cümlesinin kullanılmış olması, onlarla istihza etmek ve onların akıllarının son derece zayıf olduğunu belirtmek içindir.

15
A- "Kim dünya hayatını ve onun ziynetini arzu ederse Biz, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz ."

"- Kim yalnız bu dünya hayatını, onu süsleyen ve güzelleştiren sağlık, emniyet, geniş rızık, çok evlâd ve riyaset gibi şeyleri isterse, yaptıklarının karşılığını bu dünyada ona tamamen öderiz."

Burada istemek veya arzu etmekten murat, sadece kalbi istek değil, fakat bu sonuçları gerçekleştiren girişimlerdir.

Yaptıklarından murat da, herkesin yaptığı değildir. Zira herkes temenni ettiği, arzuladığı her şeye erişemez. Çünkü bu, hikmete mebni olan ilâhî iradeye bağlıdır. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyrulur:

" Kim dünyalık isterse, dilediğimize dilediklerimizi dünyada veririz."

Yine onların yaptıklarından murat, bütün yaptıkları değildir; takat ecir ve mükâfat olarak, mezkur nimetlerin terettüp ettiği hayır işlendir.

Âyette mutlak olarak zikredilmiş ve ondan semereleri kastedilmiştir. Şu anlamda ki:

"- Dünya hayatında onların amellerinin semerelerini tam olarak kendilerine ulaştırırız."

B- "Ve onlara orada noksanlık yapılmaz."

Onlara dünyadaki amellerinin semereleri ve mükâfatları tamamen ödenir. Onlara eksik ödeme yapılmaz. Onlar mahrum edilmezler.

Ahirette ise mutlak mahrumiyet ve ümitsizlik içinde olacaklardır. Nitekim bundan sonraki âyette bu husus dile getirilir.

16
A- "İşte onların âhiret hayatında ateşten başka bir nasibleri yoktur."

Dünya hayatını ve onun ziynetini isteyenler ve amellerinin semereleri eksiltilmeden kendilerine ödenen insanlar, o kimselerdir ki, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir nasib yoktur. Çünkü onların gayretleri dünyalığa yönelik idi ve amelleri, yalnız dünyalık tahsili içindi. Ve bunun semerelerim de devşirdiler. Onlar, amelleriyle bundan başka bir şey de istemiyorlardı, işte bunun kaçınılmaz bir neticesi olarak da, ahirette ebedî cehennem ateşinden başka nasibleri olmayacaktır.

B- "Dünyada yaptıkları boşa gitmiştir."

Dünyada yaptıklarının boşa gittiği, ahirette ortaya çıkacaktır. Oysa onlar yaptıklarını âhiret için yapmış olsalardı, mükâfata sebep olurdu.

Yahut dünyada yaptıkları hayır işleri boşa gitmiştir; çünkü hayır işlerinin geçerli olma şartı ihlâstır.

C- "Yaptıkları şeyler zaten bâtıldır."

Dünyevî arzuların tahsili esnasında yaptıklarının zaten uhrevî bir karşılığı yoktur.

" Kim yalnız bu dünya hayatını ve ziynetini isterse..." ifadesinden murad,

1- Enes'e (radıyallahü anh) göre bunlar, Yahudilerle Hıristiyanlardır.

Onlar, sadaka verirlerse ve sıla-i rahimde bulunurlarsa, dünyada onun karşılığını, rızıklarının genişletilmesi ve kendilerine bedenî sıhhat verilmesi şeklinde görürler.

2-

Diğer bir görüşe göre ise bunlar, münafıklardan Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile cihada çıkanlardır. İşte onlara da ganimetlerden pay verilmiştir.

Ancak bilindiği gibi bu, hicretten sonra olmuştur. Bu sûre ise Mekke'de inmiştir.

3-

Bir diğer görüşe göre ise bunlar, riya ehlidir. Onlardan Kur’ân okuyanlara,

"- Sen, filan adam Kur’ân okuyor, denilmesini istiyordun. İşte bu denildi" denir.

Keza, başka hayır işlerini Allah celle celâlüh rızası için yapmayanlara da böyle denir. Bu görüşe göre, "İşte onların âhiret hayatında ateşten başka bir nasibleri yoktur" meâlindekî cümleye, "riya İçin yapılmış olan amelleri sebebiyle ancak bu vardır" kaydını da ilâve etmek lazımdır.

4- Fakat Kur’ân nazmının gerektirdiği mükemmeliyetin icabı olarak, bundan murat mutlak kâfirlerdir ve Kur’ân'ı eleştirenler de öncelikle bunlara dahildir.

17
A- "Rabbi'nden açık bir delil (beyyine) üzerinde olan ve kendisini O'ndan bir şâhid izleyen ve ayrıca kendisinden önce bir önder ve bir rahmet olarak Mûsa'nın Kitabının şahadet ettiği kimse o inkarcılar gibi midir?"

1- Rabb'inden açık bir delil",

- Allah'ın, inananları sebata teşvik ettiği İslâm,

- ve onun hak olduğuna delâlet eden açık hüccet de şânı yüce Kur’ân'dır.

Kendisini İzleyen ve onun Allah celle celâlüh katından geldiğine şahadet eden şâhid,

- ya Kur’ân'ın her sûresinin ve her bölümünün nazmında bulunan icazdır;

- ya da Kur’ân'ın bazı âyetlerinde gaybden haber verilmesidir.

Eler ikisi de, onu izleyen vasıflardır ve onun Allah katından olduğuna şahadet eden şâhidlerdir.

Şahidin, icaz olması takdirinde bu kelâm, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlerin haline işaret eder. Çünkü onlar Kur’ân'ın, icazının şahadetiyle, onun Allah'ın celle celâlüh ilmiyle nazil olduğunu anlamış ve ona sımsıkı sarılmışlardır.

2-

Diğer bir görüşe göre ise "kendisini O'ndan bir şâhid izleyen", Kur’ân'dır. Çünkü Kur’ân da, onun icazı da, şahadet için Allah (celle celâlühü) tarafından varıd olmuştur. Bu takdirde şâhidden, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) eliyle gösterilmiş

3- ....olan mucizeler de murad edilmiş olabilir. Bu mû'cizeler de, Kur’ân'a tâbi olan şâhidlerdır ve Allah (celle celâlühü) tarafından varıd olmuşlardır.

Buna göre âyetteki kimseden murad, bu güzel sıfatlara sahip olan herkestir.

3-

Diğer bir görüşe göre ise, anılan kimseden murad, Peygamberdir.

4-

Bir diğer görüşe göre ise, ondan murat, Abdullah b. Selam gibi Ehl-i Kitab mü'minleridir.

5-

Bir görüşe göre, âyetteki açık delilden murat, aklî delildir. Şâhidden murat da Kur’ân'dır.

Buna göre, "kendisini Rabbinden bir şahid izleyen" demek olur.

Yahut açık delil Kur’ân'dır ve mealde izlemek şeklinde çevrilen fiil, okumak mânâsındadır; şâhid de Cebrâîl’dir yahut Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanıdır.

6- Yahut anılan fiil, izlemek anlamındadır ve şahid de, Kur’âni muhafaza eden melektir. Ancak evlâ olan birinci mânâdır.

7- Şahidin hücceti izlemesinden murat, onun doğruluğuna ve Allah (celle celâlühü) katından olduğuna her yerde ve her zaman şahadet etmektir. Zira Kur’ân, kıyamete kadar hakkında şahadette bulunacak şahidiyle beraber her mü'min ve inkarcı nezdinde bakidir.

Mûsâ'nın (aleyhisselâm) Kitabı, Kur’ân'dan önce nazil olduğu halde onun hakkında "ve mm kabli-hi kıtâbü mûsâ imamen ve rahmeten / ve ayrıca kendisinden önce bir önder ve rahmet olarak" buyrulmakla sanki şöyle denümiştir:

"Rabbinden açık bir delile dayanan ve kendisini Kur’ân'dan bir şâhid izleyen ve kendisinden önce de başka bir şâhid olan Mûsa'nın Kitabının da şahadet ettiği kimse bir inkarcı gibi olabilir mi?"

İmam, önder ve öncü demektir. Mûsâ'nın Sââl Kitabının imam olarak vasıflandırılması, onun şanını açıkça yüceltmektir.

Bu kitabın rahmet olması da, Kur’ân'la teyit edilen bakî hükümleri itibariyle kıyamete kadar pek büyük bir nimet olması demektir.

B- "İşte onlar ona (Kur’ân'a) inanırlar."

- işte bu üstün sıfatları taşıyanlar,

- Allah (celle celâlühü) tarafından gelmiş olan açık bir delile sarılanlar,

- onu hakkıyla, hakkaniyetini bildiren hak şahidi erin şahadet ettikleri gibi tasdik ederler.

Bu ifadeye ihtiyaç duyulması şunun içindir:

Bu üstün vasıfları taşımak, hakikatlerin inceliklerine vâkıf olmadan eski din büyüklerim taklid etmek yoluyla da olabilir.

C- "Hıziblerden hangisi onu inkâr ederse, onun varacağı yer ancak cehennem ateşidir."

Mekke halkından ve onlarla beraber Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı cephe alan gruplardan hangisi Kur’ân'ı inkâr ederse ve hak şâhıdleri tasdik etmezse, işte oların varacağı yer cehennem ateşidir. Onlar oraya mutlaka gireceklerdir. Nitekim bu sürenin 16. âyetinde de bu beyan edilir.

Ç- "Artık bundan hiç şüphen olmasın."

"- Kur’ân'dan ve onun Allah (celle celâlühü) katından geldiğinden hiç şüphen olmasın. Nitekim mezkûr şâhidler de buna şahadet ederler. Ona sarılan kimseler ne kadar faziletlidir.

D- "Çünkü bu, Rabbinden indirilmiş bir haktır. Fakat insanların çoğu inanmazlar."

"- Bu Kur’ân, seni, din ve dünya alanında terbiye eden Rabbındendır. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar. Bu da ya görüşlerinin kısa ve fikirlerinin karışık olmasından, ya da inat ve kibirlerındendir."

18
A- "Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir ?"

Müşrikler, "melekler için, -hâşâ- onlar, Allah'ın (celle celâlühü) kızlarıdır" ve ilâhları için,

"- Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir." (Yûnus 10/18) diyor ve Allah'a (celle celâlühü) şanına layık olmayan şeyler nisbet ediyorlardı, işte bunları diyenlerden daha zâlim kim olabilirdi?

Hulâsa, onlar, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr etmekle beraber bir de O'na karşı yalan, uyduruyorlardı.

Âyetin bu cümlesinde "ezlam / daha zâlim" deniyorsa da burada her zâlimden daha zâlim mânâsı kastedilir. Nitekim daha sonra,

"Şüphesiz ki onlar, ahirette en çok zarara uğrayanların ta kendileridir." buyrulur ki, bu ifade o mânâyı teyid eder.

B - "Onlar kıyamet gününde Rabb'larına arzedilecekler. Şâhidler de:

"- Rabb'larına karşı yalan söyleyenler işte bunlardır!" diyecekler."

En büyük zulüm olan Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uydurma vasfını taşıyanlar...

Onların zâlim sıfatıyla arz edilmeleri, amellerini daha da belirginleştiriyor. Çünkü amel sahibinin ameliyle arzedilmesi, kendisinin gıyabında amelinin arzedilmesinden daha kötüdür.

Burada "a'lâ rabbihim/Rabblarına" denmesi, onların Allah'tan başkalarını rab edinmelerinin bâtıllığına işaret eder.

"el-Eşhâd / şâhidler", melekler ve peygamberlerdir. Yahut o günahkârların bedenlerinin uzuvlarıdır.

Onların, Rablerine karşı yalan uydurdukları, gayet açık olup onun için şahadete ihtiyaç yoktur. Şahadete muhtaç olan, bu iftiranın sâdır olduğu kimseleri tayin etmektir. İşte bundan dolayı o şâhidler:

"- Bunlar Rablerine karşı yalan uydurdular" demeyecekler. Rabblerine karşı yalan uyduranlar işte bunlardır diyeceklerdir.

Buradaki şâhidlerden murad, Katâde ve Mukatil'in dedikleri gibi, mahşer yerinde hazır bulunanların hepsi de olabilir. Buna göre onların, "Rablerine karşı yalan, söyleyenler işte bunlardır" demeleri, şahadet için değil, fakat onları zemmetmek ve âyetin bundan sonra gelecek cümlesi için hazırlık yapmaktır.

C- "Şunu iyi bilin ki Allah'ın lâ'neti bu zâlimler üzerinedir."

Allah'ın (celle celâlühü) lâ'neti, mezkur iftira ile zulmedenler üzerindedir.

Âyetin bu cümlesi, birinci tefsire göre, şâhidlerin sözü değil de Allah'ın (celle celâlühü) kelâmı olabilir. Bu ifade, zâlimlerin başlarına gelecek şeyin ne kadar korkunç olduğunu bildirir.

Allah'ım! Biz, şâhidler huzurunda rezil rüsvay olmaktan Sana sığınırız.

19
A- "Onlar, insanları Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğri göstermek isterler."

Onlar, alıkoyabildikleri insanları Allah'ın (celle celâlühü) doğru dininden alıkoyarlar ve onu eğri büğrü göstermek isterler. Oysa eğrilik, ondan çok uzaktır. Yahut bu hak din ehlini ondan çevirmek isterler. Bu, onların Kur'ân'ı tekzip etmelerine de ve "Kur'ân, Allah katından değildir" şeklindekı sözlerine de şâmildir.

B- "Oysa onlar, âhıireti inkâr edenlerin ta kendileridir."

Onlar, hak dini eğri olarak vasıflandırırlar; oysa kendileri âhireti inkâr ederler.

20
A- "Onlar yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değillerdir."

Allah (celle celâlühü), kendilerini muahaze etmek istediği takdirde istedikleri yere kaçsalar bile yeryüzünün genişliğine rağmen onlar, O'nu âciz bırakacak değillerdir.

B- "Onların, Allah'tan başka yardımcıları da olmaz."

Kendilerini Allah'ın (celle celâlühü) azabından korumak için onların O'ndan başka yardımcıları da olmaz. Ancak onların azabı ilâhî hikmet gereği tehir edilmiştir.

C- "Onların azabı kat kat olacaktır. Çünkü onlar hem hakkı duymaya tahammül edemiyor, hem de görmüyorlardı."

Bu makablinden müstakil kelâm, zımnen ilâhî muahazenin tehirinin hikmetini anlatır.

Onlar, hakka karşı son derece sağır ve kızgın oldukları için sanki onu hiç duymazlar.

Kur'ân'ı anlamak için duymak ve dinlemek lazımdır. Kur'âni telâkki etmenin yolu budur. Fakat onların Kur'ân'a karşi ız'ansızlıkları, kabulü görmeye bağlı âyetleri kabulden çok daha şiddetlidir. Bunun içindir kı birincinin nefyinde mübalağa edilmiş, başka bir deyişle işitme kudreti mübalağa ile nefyedilmiştir. Oysa görme kuvvetinin nefyinde mübalâğa edilmemiştir.

Onlar dahilde ve hariçte yaratılmış olan Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerinden kör oldukları için hakkı görecek değillerdir.

Bu cümle, azabın kat kat olmasının illetini beyan eder.

Diğer bir görüşe göre ise bu cümle, onların ilâhlarının niçin kendilerine yardımcı olamayacaklarını açıklar. Zira duymayan ve görmeyen varlıklar, yardım etmekten uzaktır.

21
"İşte onlar kendilerine yazık edenlerdir. Uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir."

Onlar, Allah'a (celle celâlühü) kulluk edecek yerde bâtıl putlara ve ilâhlara ibadet suretiyle kendilerine yazık edenlerdir. Onların uydurmuş oldukları ilâhlar ve şefaatleri de kendilerinden kaybolup gitmiştir.

Yahut bu uğurda harcadıkları emek ve mal hiçbir şeye yaramamış ve tahsil ettikleri de kendilerinden uzaklaşmıştır. Sonuçta ellerinde hayıflanma ve pişmanlıktan başka bir şey kalmamıştır.

22
"Şüphesiz ki onlar âhıirette en çok zarara uğrayanların ta kendileridir."

Onlar, zarara uğramış olan herkesten daha çok zarara uğrayanların ta kendileridir.

Böylece onların her zâlimden daha zâlim oldukları anlaşılmış olur.

Gördüğün gibi bu âyetler, daha önce geçen, Rabbinden bir açık delil üzerinde olanlarla yalnız dünya hayatını isteyenlerin eşit olmayacakları gerçeğini en mükemmel şekilde açıklar. Çünkü onlar, en büyük zâlimlerdir; ve en çok zarara uğrayanlardır. O halde onların diğer zâlimler ve zarardakilerle bir olmaları mümkün değildir. Nerde kaldı ki, onlar, kemalin en yüksek derecelerinde bulunanlarla bir olsunlar.

23
"Şu muhakkak ki îman eden, sâlih amel işleyenler ve Rabb'larına bütün varlıklarıyla bağlananlar var ya, işte onlar cennet ashabıdır. Onlar orada sürekli olarak (muhalleden) kalacaklardır."

Bundan önce kâfir fırkaların amelleri ve akıbetleri zikredilmişti. Şimdi burada da, onların zırlan olan mü'min fırkanın hali ve güzel akıbetleri, zikrediliyor ki ıkı fırkanın halı ve geleceği birbirinden tamamen ayrılmış olsun.

Burada söz konusu olan îman edilmesi gereken her şeye îman edenlerdir. Allah'tan (celle celâlühü) açık bir delile dayanmak şeklinde ifade edilen Kur'ân'a îman da buna dahildir. Bu îman, ancak vahyi dinlemek, onu tefekkür etmek ve buna sebep olan dahili ve haricî delilleri görmekle hâsıl olur.

24
A- "Bu iki zümrenin meseli, kör ve sağır ile gören ve işitenler gibidir."

İki fırkanın halleri arasındaki aklı tezattan sonra burada hissî tezat belirtiliyor.

- Mesel / misal, kelimesinin işaret ettiği mânâya,

- kâfirlerin duyamamak ve görememekle vasiflandırılmalarına en uygun açıklamaya göre;

- birinci fırka, körlük ve sağırlıkla malûl olana,

- ikinci fırka da, görme ve duyma duyularına sahib kimseye teşbih ediliyor.

B- "Hiç bu ikisi bir olur mu?"

Bu iki fırkanın hal ve sıfat olarak durumu asla eşit değildir.

Bu kelâm, "a'lâ beyyinetin min rabbı-hi / Rabbinden açık bir delil üzerinde olan" cümlesiyle reddedilen eşitliği hatırlatır.

C- "Yine de ibret almayacak, mısınız?"

Bu iki fırkanın eşit oku adıldan ve aralarında bariz bir karşıtlık bulunduğunu görmeyecek, yine de şüphe mi edeceksiniz

Yahut yine de size verilen mîsak düşünerek bundan ibret almayacak mısınız ve bundan gafil mi kalacaksınız?

Bu sûrenin başından itibaren şu konular beyan edildi:

1- Bu, sûre, âyetleri muhkem ve mufassal olan Kitabın bir bölümüdür.

2- Bu sûre, tevhid ve Allah'tan (celle celâlühü) başkasına ibadeti terk hakkında nâzıl olmuştur.

3- Kitabın indirildiği Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah (celle celâlühü) tarafından uyarıcı ve müjdeci kılınmıştır.

4- Bu âyetlerde,

a- Teşvik ve uyarılarla inatçıları, Kur'ân'ın Allah katından olduğuna dâir ilzam edici hak kanıtlar,

b- İnkarcıların ölçüsüz talepleri, yalanlamaları, Kur’ân'ı bazen sihir, bazen de uydurma olarak vasıflandırmaları karşısında duyduğu sıkıntı sebebiyle Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) teşci' ve tesliyeler,

c- Resûlüllah ile mü'minleri, Kur’ân'a sımsıkı sarılmaya ve hükümlerini hayata geçirmeye devam etmelerine ilişkin emirler vardır.

Bütün bunlar en beliğ bir üslupla ifade edilmiştir.

Bundan sonra bir çok hakikatler, Peygamber kıssalarıyla açıklanmaya başlanıyor. Bu kıssalar da, sûrenin başındaki âyetlerin içerdiği konuları içeriyor. Amaç, o hakikatleri şu iki yoldan sağlamlaştırmaktır:

Birincisi, emredilen tevhid, bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri tevhid ile bunun ayrıntılarıdır.

İkincisi de, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) bunları vahiy yoluyla öğrenmiş olmasıdır.

Binaenaleyh onların hak ve gerçek olduklarına karşı söylenecek hiçbir söz yoktur.

Geçmiş Peygamberlerin kendi ümmetlerinden çektikleri eziyetler anlatılmak suretiyle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) teskiye edilmiştir.

25
A- "Andolsun ki Biz, Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdik."

Nûh (aleyhisselâm), Lemek'in; Lemek de, Metûşalahin; Metûşalah da, İdrisin oğludur. İdris'ten (aleyhisselâm) sonra gönderilen ilk peygamber Nûh'dur (aleyhisselâm).

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"- Nûh (aleyhisselâm), kırk yaşında iken kendisine peygamberlik geldi ve dokuz yüz elk sene kavmi içinde kalıp onları hakka davet etti ve tufandan sonra da altmış sene yaşadı. Onun ömrü bin elk sene idi."

Mukatil diyor ki:

"- Nûh (aleyhisselâm) yüz yaşında iken kendisine peygamberlik geldi."

Diğer bir görüşe göre ise, Nûh (aleyhisselâm) elli yaşında iken peygamber oldu.

Bir diğer görüşe göre ise, Nûh (aleyhisselâm) iki yüz elli yaşında iken kendisine peygamberlik geldi ve dokuz yüz elk sene de kavmi içinde kalıp onları hakka davet etti ve tufandan sonra da iki yüz elk sene yaşadı.

B- (O, onlara şöyle dedi):

"- Gerçekten ben sizin için apaçık bir uyarıcı (nezîr) yım."

Nûh (aleyhisselâm) için yalnız, uyarıcı olduğu zikriyle yetinilmesi, onun davetinin yalnız uyarmak yoluyla olduğu için değildir. Nitekim Kur’ân'ın başka bir yerinde şöyle buyrulur:

" Ben de dedim ki, Rabb'inizden bağışlanma dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır."

" Gökten size bol bol yağmur yağdırır."

Ancak onun kavmi, Nuh'un (aleyhisselâm) müjdelerinin ganimetlerinden faydalanamamışlardır. Bunun için onun müjdeci olduğu zikredilmemiştir.

Yani Nûh (aleyhisselâm), kavmine şöyle seslenmiş oluyor:

"- Ben sizin için azabın sebeblerini ve ondan kurtulma çarelerini açıklayan bir uyarıcıyım."

Çünkü uyarı, mahzuru (sakıncayı) bildirmektir. Uyarma, sırf korkutmak ve rahatsız etmek için değildir; uyarı konusu şeylerden sakındırmak içindir.

26
"Allah'tan başkasına tapmayın. Şüphesiz ben size gelecek elim (acı) bir günün azabından korkuyorum."

Ekin günden murat, kıyamet ya da tufan günü olabilir.

Bu söz, Nuh'un davet esnasında söylediği sözlerdendir. Nitekim başka sûrelerde bir çok kere bu söz Nuh'a (aleyhisselâm) nisbet edilir. Hattâ o bu sözü, o uzun davet müddeti içinde hep tekrar eder. Şöyle ki:

"Ey Rabbim! Şüphesiz ben kavmimi gece ve gündüz hakka davet ettim."

27
A- "Kavminden ilen gelen kâfirler de dediler ki:

"- Biz seni ancak bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz."

Burada onların küfürle vasıflandırılmaları,

- kendilerini zemmetmek,

- daha baştan onların küfrünü tescil etmek içindir ; yoksa onların eşrafından bazılarının kâfir olmadıklarını bildirmek için değildir.

Nûh (aleyhisselâm) kavminin eşrafının bu sözlerinden muratları şudur:

"- Sen de ancak bizim gibi bir beşersin; senin bizden farklı, sana özgü bir meziyetin yok kı onunla Peygamberlik iddia ediyorsun. Eğer senin bir ayrıcalığın olsaydı, onu mutlak biz de görürdük."

B- "Ayak takımımızdan (erazil) basit görüşlü (bâdiye'r-re'y) kimselerden başkasının da sana uyduğunu görmüyoruz ."

Bu iki cümlede geçen görme, gözle müşahede anlamındadır. Ancak kalp görmesi anlamında da olabilir ve zahir olan da budur.

O kâfirler, fikirleri kesin ve küfürlerinde ısrarlı iken, bu konuda kesin konuşmamaları, sözlerini, düşünüp tartmadan söylemediklerini göstermek içindir.

İşte bundan dolayı onlar aşağıdaki sözlerini de zanla ifade etmişlerdir.

Bir de, bu sözleriyle, Nuh'a uyanlara daha baştan tarizde bulunmuş oluyorlar.

Onların bu sözleri, sanki, "Gören gözleri, idrâk eden kalpleri olanlar, onun nübüvvetinin delillerini gördüler ve ona tâbi olmayı ganimet bil diler" şeklinde varıd olan bir karşı düşünceye de cevap mahiyetindedir.

Onlar bu sözleriyle şunu iddia ediyorlardı:

- Ona uyanlar, aşağı tabakadan basit insanlardır;

- Onların Nuh'a (aleyhisselâm) uymalarının bir değen yoktur;

- Çünkü onların sağlam ve akla dayak bir görüşleri de yoktur;

- Onlar, düşüncesizce hareket etmişlerdir.

Kâfirlerin Nuh'a (aleyhisselâm) uyanları ayak takımından, basit görüşlü bir takım insanlar olarak vasıflandırmaları, yoksul olmalarındandır.

Çünkü o kâfirler, dünya hayatının zahirinden başka bir şey bilmiyorlardı. Onlara göre,

- şerefli, olanlar, dünyalığı fazla;

- rezil olanlar de dünyalıktan mahrum olanlardı.

Onlar biliniyorlardı ki, dünyanın Allah (celle celâlühü) katında sivrisinek kanadı kadar değen yoktur ve nimetler ancak âhiret nimetleridir ve asıl şerefliler âhiret nimetlerine nail olanlardır ve reziller de Allah'ın celle celâlüh bu nimetlerden mahrum bıraktığı kimselerdir. Bundan Allah'a sığınırız.

C- "Ve sizin, bize karşı bir üstünlüğünüz olduğuna da inanmıyoruz. Aksine biz, sizin yalancılar olduğunuzu sanıyoruz."

"- Senin ve sana tâbi olanların bize karşı bir üstünlüğünü görmüyoruz; onların sana tâbi olmaları, senin nübüvvetine delâlet etmez ve onlara da bir fazilet kazandırmaz ki, bizim de size uymamızı gerektirsin."

Onların daha önceki sözlerinde mü'minleri sarahaten rezil olarak vasıflandırdıkları halde burada üstünlüklerini görmediklerini söylemekle yetinmeleri, onların geçmiş ve gelecek halleri itibariyledir. İleri gelenler bu sözleriyle şunu demek istiyorlardı:

"- Sana tâbi olmadan önce onlar rezil insanlardı; sana tâbi olduktan sonra da ne sen, ne de onlar bize karşı bir üstünlük kazanmadınız. Aksine biz hepinizin yalancılar olduğunuzu zannediyoruz. Çünkü hepinizin sözleri bir; davası da bir.

Yahut

"- Biz, sem peygamberlik davasında ve onları da seni tasdikte yalancılar olarak görüyoruz."

O kâfirlerin buradaki sözlerinde zanla yetinmeleri, Nûh (aleyhisselâm) ile olan ilişiklerinde insaflı davrandıkları kanaatini vermek içindir.

28
A- "Nûh da şöyle dedi:

"- Ey kavmim! Söyler misiniz; ya ben Rabb'imden bir beyyine (açık bir delil) üzerindeysem ve O, bana katından bir rahmet vermiş de o rahmet sizden gizli tutulmuşsa."

Bu kelâm, onların görüşlerinin zafiyetine işaret eder. Bu, şöyle ifade edilir:

"- Ey kavmim! Eğer ben Rabb'imden açık bir delil üzerinde isem ve davamın doğruluğuna şahadet eden kanıtlar da varsa ve bana Allah (celle celâlühü) katından Peygamberlik verilmiş de, bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz?"

Söz konusu rahmet, hüccetin kendisi olabilir. Hüccete rahmet denmesi, bunun Allah lü katından büyük bir nimet olduğu içindir.

Hüccet, hakikati gösteren basiret olabildiği gibi, onun karşıtı körlük hak de olabilir. Zira kör olan kimse, ne kendisi hidâyete erer, ne de başkasını hidâyete erdirir.

B- "Siz onu istemediğiniz halde biz, size onu zorla mı kabul ettireceğiz?"

"- Siz onu tercih etmediğiniz ve onu anlamaya çalışmadığınız halde biz sizi zorla mı hidâyete erdireceğiz?"

Bu cevabın hulâsası şudur:

"- Bana söyler misiniz; eğer ben, davamın doğruluğuna delâleti açık bir hüccet üzerinde isem, ancak o hüccet size gizli kalmış ve sizce müsellem değilse, siz ondan yüz çevirdiğiniz, onu anlamak için hiç düşünmediğiniz halde bizim, sizi onun kabule zorlamamız mümkün mü? Elbette değildir."

Bu kelâmın zahiri, hüccet beyanı yoluyla onları ilzam etmekten umudun kesildiğini ifade eder. Tıpkı,

" Ve ben size öğüt vermek istesem de öğütlerim sizin için yaradı olmaz." âyeti gibidir.

Ancak zahiri böyle olmakla beraber hakikatte bu kelâm şu mânâya hamledilir:

Nuh'un (aleyhisselâm) muradı,

- onları, haktan yüz çevirmekten döndürmek,

- kendilerini âyetler üzerinde düşünmeye teşvik etmektir.

Bu da istemedikleri halde inkârlarını ilzama çevirmek demektir.

Hüccetten murat, aklın delili olabilir ki bu, bütün faziletlerin umdesidir ve onunla, beşer fertleri birbirlerinden ayrılır ve Allah (celle celâlühü) katındaki üstünlük ve Peygamber seçilmek de buna bağlıdır.

Hüccet üzerinde olmak da hakka sarılmak ve onda sebat etmektir.

Hüccetin kâfirlere gizli tutulması da, onların Nuh'un (aleyhisselâm) Peygamberliğini idrâk etmemeleri demektir.

Rahmetten murat ise, kendi içlerinden yalnız Nuh'a (aleyhisselâm) mahsus ve münhasır olduğunu inkâr ettikleri nübüvvettir.

Bu tarifler ışığında Nuh'un (aleyhisselâm), kavmine karşı şu anlamda konuştuğu söylenebilir:

"- Sizin iddianıza göre, madem ki nübüvvete ancak diğer insanlardan üstün olan kimse nail olabilir. O üstünlük, nübüvvetin diğer insanlar arasında ancak o kimseye mahsus ve münhasır olmasını gerektirir. O halde şimdi bana söyler misiniz:

- Eğer ben, Rabb'im tarafından lütfedilmiş fazladan bir meziyet ve fazileti hâiz olarak imtiyazlı bir mertebeye ermişsem;

- Allah (celle celâlühü) da buna göre bana nübüvvet vermişse,

- ancak o hüccet size gizli kalmış ve siz o mertebeye erememişseniz,

- benim o mertebede olduğumu ve şimdiye kadar o hüccet üzerinde bulunduğumu da bilmiyorsanız,

- şimdi siz hoşlanmasanız da, benim bu faziletime bağlı olarak bana bahşedilmiş olan bu Peygamberliği size zorla mı kabul ettirmekyim?"

Bu tefsire göre, buradaki istifham, ikrara zorlamak içindir. Zaten hüccet, beyanı makamına en münasip olan da budur.

Bu takdirde Nuh'un (aleyhisselâm) kelâmı, onların kendi sözleri içindeki şüphelere cevap olur. Bu şüphe onun, kendilerinden hiçbir üstünlüğü bulunmayan, onlar gibi bir beşer olmaktır.

A- "Ey kavmim! Ben sizden ona karşı bir mal da istemiyorum. Benim ecrim ancak Allah'a aittir."

"- Ben sizi hak dine davet ederken, size söylediklerime karşılık olarak, bana îman ettikten ve tâbi olduktan sonra ücret olarak sizden bir mal istemiyorum. Benim ücretim, ancak Allah'ın (celle celâlühü) ahirette bana vereceği mükâfattır."

B- "Ama ben îman edenleri yanımdan uzaklaştıracak (tardedecek) da değilim."

Bu cümle, onların,

" Ayak takımımızdan basit görüşlü kimselerden başkasının da sana uyduğunu görmüyoruz." âyetinde işaret ettikleri noktaya cevaptir. O nokta da şudur:

Eğer Nuh'a (aleyhisselâm) eşraf tâbi olsalardı, bütün insanlar onlara uyacaklardı. Oysa fakirlerin Nuh'a tâbi olmaları, eşrafın îman etmelerine engel oluyordu. Nitekim Şuara (26) sûresinin 111. âyetinde inkarcıların sözleri şöyle nakledilir:

"Onlar dediler ki, sana en reziller tâbi olurken biz sana îman eder miyiz?" (Şuarâ 26/111)

İşte onların bu sözleri, fakirleri yanından kovmasını istemek ve îmanlarını bu şarta bağlamak anlamında idi. Onlar, fakirlerle aynı zümre içinde olmayı kibirlerine yedıremiyorlardı.

C- "Çünkü onlar Rabb'larına kavuşmayı umanlardır."

Bu cümle, Nuh'un (aleyhisselâm) o fakirleri kovamamasının sebebini açıklar. Yani onlar ahirette Rabb'larına kavuşacaklarına inananlardır. Sanki şöyle buyrulur:

"- Ben onları meclisimden kovamam ve uzaklaştıramam; çünkü onlar, Allah'ın (celle celâlühü) mukaddes huzurunda yüksek mertebe bahşedilmiş kimselerdir."

Yahut,

"- Onlar, dünyada, Rabb'larına kavuşacaklarına kesinlikle inanan kimselerdir. O halde ben onları nasıl kovarını?"

Diğer bir görüşe göre bu kelâmın mânâsı şudur:

Onlar Allah'a (celle celâlühü) kavuşacaklardır. O zaman Allah (celle celâlühü) da, onların kalbleri-ne göre mükâfatlarını verecektir. Onların bu îmanı,

- ya benim gördüğüm gibi sahih ve sabit olandır;

- ya da bunun aksine sizin iddia ettiğiniz gibi, tetkik ve tefekküre dayanmayan, ilk kararlarının sonucu olandır. Ben, onların kalbini yarıp da içindeki sırrı arayacak değilim.

Ancak ileride belirtileceği gibi, onları kovmaya ilâhî gazabın terettüp etmesi, bu mânâya engeldir.

Bir de, onlar:

"- Bu fakirlerin sana uymaları düşünmeden ve ölçüp tartmadan, ilk kararlarının sonucudur." demişlerdi.

Bu sözler ise, dünyada kovma sebebi olmadığı gibi, ahirette de muahaze sebebi, olmaz. Bu sözlerin özü, onların yakînî îmâna sahip olanların mertebesin de bulunmadıklarıdır.

İmanı, düşünmeden ilk karara bina etmenin, tefekkür halinde îmandan dönmeye sebep olacağını iddia etmek ve "onlar düşünmeden sana uydular. O'nun için senin dininde sebat etmeyecekler, ondan döneceklerdir" şeklinde yorumlamak ise, zorlama bir tefsir olur.

Ç- "Fakat görüyorum ki sız cahil bir kavimsiniz."

Sız, bilinmesi, gerekenleri bilmiyorsunuz. Şöyle ki:

- Herkes Allah'ın (celle celâlühü) huzuruna çıkacaktır.

- Mü'minlerin O'nun katında değerli bir mevkileri vardır.

- Bir Peygamberin kendine inananları yanından kovması ilâhî gazabı mûcibtir.

- Mü'minlerin Peygamberin yanından kovulmasını istemek de yanlıştır.

- Fakirlerle aynı zümrede olmayı kibre yedirememek ise yanlıştan da öte bir densızlıktir.

- Fakirliğin rezillik, zenginliğin ise şeref olduğunu iddia etmek gerçekte şerefin ne olduğunu bilmemektir,

30
"Ey kavmim! Eğer ben onları yanımdan uzaklaştırırsam Allah'ın gazabından kurtulmak için bana kim yardım edebilir? Hiç düşünmez misiniz?

Çünkü onları kovmak zulüm olup kesinlikle Allah'ın (celle celâlühü) gazabını mûcibtir. Ancak âyette bu, sarahaten zikredilmemiştir. Çünkü beyana ihtiyaç olmayacak kadar açıktır. Özellikle daha önce o mü'minlerin hallerine işaret edilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir:

"- Onlar, bu kadar fazilete ve ilâhî yakınlığa sahip iken, ben onları kovarsam Allah'ın (celle celâlühü) gazabını benden kim defedecektir?"

Nitekim "Efelâ tezekkerûn / Hiç düşünmez misiniz?" cümlesi de bunu bildirir.

Yani siz yine de cehaletinizi sürdürecek misiniz?

Onların halinden ibret almıyorsunuz ki, yaptıklarınızın haktan uzak olduğunu anlayasınız.

31
A- "Ben, size "Allah'ın hazineleri benim yanımdadır" demiyorum."

Ben Peygamberlik iddia ederken,

"- Benim yanımda Allah'ın (celle celâlühü) rızkı ve malları var" demiyorum ki, "Sizin bize karşı bir üstünlüğünüz olduğuna da inanmıyoruz " demek suretiyle benim yalan söylediğime kaani olasınız.

Çünkü peygamberlik, dünyevî imkânlarla elde edilemeyecek kadar azizdir ve nübüvvet davası, mal, mevki ve makam iddiası değildir.

B- "Gaybı da bilmem."

"Gerçekten ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım." ve

"Kadar ben size gelecek elîm (acı) bir günün azabından korkuyorum." sözlerimle gaybı bildiğimi iddia etmiyorum ki, siz hemen inkâra kalkışıyorsunuz.

C- "Melek olduğumu da söylemiyorum."

Ben melek olduğumu söylemiyorum ki sizin bana:

" Biz seni ancak bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz." demeye hakkınız olsun. Zaten beşer olmak, Peygamberliğe mâni hallerden değildir; aksine onun ilk unsurlarındandır.

"- Siz, bu üç şeyin oknamasını beni tekzibe vesile yaptınız. Oysa ben, bunların hiçbirini iddia etmiyorum ve benim davamın bunlarla alakası yoktur. Benim iddiam, şahsî faziletlerle ilgilidir. Bu da insandan insana değişir.

Ç- "Gözlerinizin hakıîr gördüğü kimseler için "Allah, hiçbir zaman onlara hayır vermez" de demiyorum."

Yoksullukları nedeniyle hakir gördüğünüz mü'minler için:

"- Allah (celle celâlühü), dünyada veya âhirette onlara hiçbir hayır vermeyecektir" de diyemem. Belki Allah (celle celâlühü) onlara her iki cihan hayrını da verecektir."

" Eğer, bu söz,

- melek olmak,

- gaybı bilmek,

- Allah'ın hazinelerine sahib olmak iddiası gibi Nûh'da (aleyhisselâm) olması gerekli görülen fakat Nuh'un teberrî ve tenezzüh yoluyla kendi nefsinden nefyettiği hususlardan değildir. O halde hangi vecihten bunun nefyi de, onların nefyıne atfedilmiştir?" denecek olursa atıf ciheti şudur:

Her iki nefiy de, onların geçmiş kelâmlarında dayandıkları bâtıl kıyası reddeder. Çünkü onların iddiasına göre nübüvvet, mezkur şeyleri gerektiriyordu ve bu sıfatları taşımayan kimsenin Peygamber olması mümkün değildi. Bu itibarla Peygamberlik aşağı tabakadan olanların işi değildi. İşte Nûh (aleyhisselâm) onların bütün bu iddialarını reddetmiştir.

D- "Onların kalblerinde olanı en iyi Allah bilir."

Yani Allah celle celâlüh, onların kalplerinde bulunan îmanı en iyi bilir.

Nuh'un (aleyhisselâm) Allah'ın (celle celâlühü),

- kendisine uyan mü'minlere iki cihanda büyük hayırlar vereceğini,

- o mü'minlerin kesin ve sarsılmaz bir îmâna sahip olduklarını, kesinlikle bildiği halde böyle söylemesi,

- kavmine karşı, insaflı davranmak,

- onların kelâmına muhalefet etmek,

- onları hidâyete iletmek içindir. Bilindiği gibi en iyi irşat metodu:

-çok iyi bilmediği bir konuda kesin konuşmamak,

- işleri zahirî kanıtlar üzerine bina etmek,

- zahirde delil bulunmayan bir konuda konuşmamaktır.

E- "Şayet onları dersem o takdirde ben, hiç şüphesiz zâlimlerden olurum."

"- Mü'minler hakkında o sözleri söylersem, onların mertebesini düşürmüş ve haklarını eksiltmiş olurum."

Yahut

"- O sözleri söylersem, nefsine zulmedenlerden olurum. Zira hata işleyenin vebak, kendi nefsine râcidir."

Bu kelâm, Nûh kavminden kâfir olanların, mü'minleri hakir ve zeki görmekle zulmettiklerine tarizdir.

Diğer bir görüşe göre bu beyan,

"- Eğer ben, melek olduğumu, gaybı bildiğimi ve hazinelere sahip bulunduğumu iddia edersem" demektir.

Ancak bu, uzak bir görüştür. Çünkü bu sözlerden, sonraki ifadeler, zâlimler zümresine dahil olmak gerekçesine ihtiyaç bırakmaz.

32
"Onlar dediler ki:

"- Ey Nûh, bizimle gerçekten mücadele ettin ve bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğru sözlüler (sâdıklar) den isen, haydi bizi tehdid edip durduğun azabı getir."

Nûh kavmine hüccet ve açık deliller gösterince, selim akıl sahipleri bu delilleri kabul ile karşıladılar. Küfürlerinde ısrar edenler ise, başvuracakları çare ve ileri sürecekleri gerekçe kalmayınca,

"- Eğer doğru sözlülerden isen, haydi biz tehdid edip durduğun dünya azabını" yahut o günden murat, kıyamet günü değilse,

"- Şüphesiz ben, size gelecek elim (acı) bir günün azabından korkuyorum." cümlesinde işaret edilen azabı getir!" demek zorunda kaldılar.

33
"Nûh da şöyle dedi:

"- Allah, dilerse elbette onu size getirir. Siz, onu âciz bırakacak değilsiniz."

"- Azabı getirme işi, bana havale edilmiş değil. Bu, benim kudretim dahilinde de değil. O, ancak, inkâr ve isyan ettiğiniz Allah'ın (celle celâlühü) velâyetindedir. O'nun hikmete bağlı yüce iradesi gerçekleştiği takdirde dünyada veya ahirette azab sizi bulur. Ve siz, kaçmakla veya bana karşı yaptığınız gibi bir takım müdafaalarla O'nu âciz bırakacak değilsiniz."

Bu kelâm, va'dedilen azabın korkunçluğunu bildirir. Hulâsa, o azabı getirmek, beşer kuvvetinin dışında olan bir iştir; onu ancak Allah (celle celâlühü) gerçekleştirir.

34
"Eğer Allah, sizi azdırmak (iğva etmek) diliyorsa, ben size öğüt vermek istesem de öğütlerim sizin için yararlı olmaz. Çünkü O, Rabb'inizdir. Ve O'na döndürüleceksiniz."

Nasihat veya öğüt, sözlü veya fiilî herhangi bir hayra medar olan İrkmedir. Onun hakikati, sırf hayır dilemek ve hayra delâlet etmektir.

Nasihatin zıddı "el-gışş / aldatma" dır.

Diğer bir görüşe göre ise nasihat,

- sakınılması için azgınlığı bildirmek,

- uyulması için hayrı göstermektir. Bu kelâm,

"- Ey Nûh, bizimle gerçekten mücadele ettin ve bizimle mücadelede çok ileri gittin." cümlesiyle bağlantılıdır. Nûh (aleyhisselâm) böylece,

- onların küfürde inatla direndiklerini,

- kendilerini acık delillerle ilzam ve ikna etmekte aciz kaldığını,

- bütün bu sözleri tartışma için değil, fakat nasihat ve şefkat amacı ile söylediğini,

- onları hakka irşat ve hakkın yoluna hidâyet etmek için hiçbir gayretten kaçınmadığını,

- fakat Allah kendilerini azdırmak ekliyorsa, bu nasihatin onlara hiçbir fayda sağlamayacağını bildiriyor.

Nasihatin onlara fayda vermeyeceği kesin iken, bunu ilâhî iradeye bağlaması, kendi nasihatinin fayda sağlamasının da ilâhî iradeye bağlı olduğunu belirtmek içindir.

Âyette, mücerret azdırma iradesi ile yetinilmesi ve "eğer Allah sızı az diriyorsa" denilmemesı, Allah'ın celle celâlüh galibiyetini ziyadesiyle ifade etmek içindir.

Bu ifade açıkça delâlet eder ki, Allah (celle celâlühü), onları azdırmak diliyorsa, onun nasihatinin kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır.

Bundan önce,

"Eğer doğru sözlülerden isen haydi bizi tehdid edip durduğun azabı getir." cümlesine bağlı olarak,

"- Allah, dilerse elbette onu size getirir."

cümlesine yer verilmesi, onları baştan reddetmek ve onlara azabın ineceğini tescil etmek, bir de, cevap ve sualin yan yana olmasını sağlamak içindir.

Bu âyet, ilâhî iradenin azdırmaya da taallûk edebileceğine ve İlâhî iradenin hilafına hiçbir şeyin vaki olmayacağına delildir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın (celle celâlühü) onları iğva etmesi, onları helâk etmesi demektir.

Son cümlenin anlamı da şudur:

Allah (celle celâlühü),

- sizin Yaradanınızdir;

- bütün işlerinizin mâlikidir,

- O'nun huzuruna döndürüleceksiniz;

- O, sizin amellerinizin karşılığını mutlaka verecektir.

35
A- "Yoksa "onu uydurdu" mu diyorlar?"

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre:

"Nûh (aleyhisselâm) kavmi, Allah'a celle celâlüh isnat ettiği şeyleri kendisi uydurdu mu" diyorlar?

B- "De ki :

"- Eğer onu ben uydurduysam, işlediğim cürüm bana aittir. Fakat ben, sizin işlediğiniz cürümlerden uzağım.

Ey Nûh! Onlara de kı:

"- Eğer, farz-ı muhal onu, ben uydurduysam, cürmüm ve onun vebali bana aittir. Fakat bana isnad ettiğiniz cürümden ben uzağım. O halde sizin benden yüz çevirmenizin ve bana düşmanlık yapmanızın bir sebebi yoktur."

Mukatil'e göre bu cümle:

"- Muhammed Kur'ân'ı uydurdu mu veya Muhammed, Nûh kıssasını uydurdu mu? diyorlar." demektir.

Bu takdirde, bu kıssanın Kur'ân'da zikredilmesi,

- kıssanın hak olduğunu tesbit,

- vukuunu te'kid,

- dinleyicileri onu dinlemeye teşvik, içindir.

Burada özellikle Nûh ile kavmi arasında geçen karşılıklı hüccet beyanı ile ilgili bölümün zikredilmiş olması dinlemeye teşvike daha fazla önem verildiği içindir.

36
"Ve Nuh'a şöyle vahyolundu:

"- Şüphesiz kavminden îman etmiş olanlardan başkası îman etmeyecektir. Artık onların yaptıklarından dolayı üzülme."

Küfürde ısrar edenler îman etmeyecektir. Bu âyet, Nuh'un (aleyhisselâm) onların îmanından ümidini kesmesini bildirir ve onu teselli eder:

"- Sen artık onların yaptıklarından dolayı üzülme; çünkü onların sonları geldi."

37
A- "(Şimdi sen) Bizim nezaretimiz ve vahyimizle bir gemi yap."

Sanki Nuh'un (aleyhisselâm) kâfirlerin saldırısından ve işini bozmalarından korumak, üzere Allah (celle celâlühü) tarafından gönderilmiş muhafızları ve bekçileri vardı.

Burada vahiy, öğretmek ve ilham anlamındadır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Nûh (aleyhisselâm) gemiyi nasıl yapacağını bilmiyordu. Allah onu kuşun göğüs kafesi biçiminde yapmasını kendisine vahyetti."

Bu ilâhî emir vücub ifade eder. Çünkü ruhları boğulmaktan korumak için bundan başka yol yoktu. Ruhu korumak vâcib olduğu gibi, gemi yapmak da vâcib idi.

Bir görüşe göre Nûh (aleyhisselâm) gemiyi iki senede yaptı.

Diğer bir görüşe göre ise dört senede yaptı.

Geminin kerestesi sac ağacından idi. Gemi üç katlı olarak yapıldı.

Birinci kata vahşî, yırtıcı hayvanlar ve böcekler; ikinci kata, sığırlar, develer, koyunlar ve diğer evcil hayvanlar; üst kata da Nûh (aleyhisselâm) ile ona îman etmiş olan insanlar yerleşti ve ihtiyaçları olan erzak konuldu.

Nûh (aleyhisselâm), Âdemin (aleyhisselâm) cesedini de yanma aldı.

Diğer bir görüşe göre ise, birinci kata yürüyen evcil hayvanlarla yabanı hayvanlar konuldu. İkinci kata da insanlar, üçüncü kata da kuşlar yerleşti.

Bir görüşe göre, geminin uzunluğu üç yüz, genişlıği elk ve yüksekliği de otuz arşın idi.

Hasen diyor ki: "Uzunluğu bin iki yüz, genişliği de altı yüz arşın idi." Rivâyete göre Havariler, İsa'ya (aleyhisselâm) dediler ki:

"- Nuh'un gemisini bizzat görmüş bir adamı diriltsen de, bize onu anlatsa!.."

Bunun üzerine İsâ onları bir toprak tepesinin yanına götürdü; sonra o topraktan bir avuç aldı ve sordu:

"- Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?"

Havariler:

Allah ve Resulü daha iyi bilir." dediler.

İsâ (aleyhisselâm):

"- Bu, Hâm oğlu Kâ'b'dir" ve sonra asâsıyla vurarak: "- Allah'ın izniyle kalk!" dedi.

Bir de baktılar ki, o tümsekten bir insan dirilip ayağa kalktı ve onun ağarmış saçlarından topraklar dökülüyordu.

İsâ (aleyhisselâm) ona sordu:

Sen bu halde mi öldün?"

O şöyle cevapladı:

"- Hayır ben genç yaşta öldüm; fakat zannettim ki, kıyamet koptu; işte o yüzden saçlarım ağardı!"

O zaman İsâ (aleyhisselâm) ona:

Bize Nuh'un gemisini anlat!" dedi.

O şunları söyledi:

"- Uzunluğu bin iki yüz, genişlıği de altı yüz arşın idi. Ve üç kadı idi. Bir katı yürüyen evcil hayvanlarla vahşî hayvanlar; bir katı insanlar ve bir katı da kuşlar içindi."

Sonra İsâ ona:

"- Allah'ın izniyle eski haline dön!" dedi; o da toprak oldu.

B- "Ve zulmedenler hakkında Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacak lardır."

"- Zul aya mahkûmdur."

İlâhî hüküm böyle geçti ve kaderleri yazan kalem kurudu. Artık azabı engellemek mümkün değildir. Zaten onlar hüccetle ilzam edilmişlerdi. Artık onlar için, gelecek insanlara ibret dersi ve bir misâl olmaktan başka bir şey kalmadı.

38
"Nûh, gemiyi yapmaya başladı. Kavminden ileri gelenler yanına her uğradıkça alay ediyorlardı. Nûh (onlara) dedi ki:

"- Eğer bizimle alay ediyorsanız, şunu iyi bilin ki siz bizimle nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle öyle alay edeceğiz."

A- "Nûh, gemiyi yapmaya başladı. Kavminden ileri gelenler yanma her uğradıkça onunla alay ediyorlardı."

Kavminin onunla alay etmesi,

- ya gemiyi, nasıl kullanıldığım ve ondan nasıl faydalanıldığını bilmediklerinden;

- ya da Nuh'un gemiyi sudan çok uzakta, ıssız bir çölde büyük sıkıntılarla yaptığından idi.

Kavmi gülüşüyorlar ve şöyle diyorlardı:

"- Ey Nûh! Peygamber olduktan sonra şimdi de marangoz mu oldun?"

Diğer bir görüşe göre ise, alay konusu yapmalarının sebebi şu idi:

Nûh (aleyhisselâm) onları boğulmakla uyarıyordu. Uzun zaman onlar arasında kaldığı halde ne tufan, ne de emareleri görülmeyince, tufanı imkânsız saydılar.

Bütün bu görüşlerin dayandığı nokta şudur:

Onlar, Nuh'un (aleyhisselâm), nerdeyse takat üstü büyük meşakkatlere katlanarak yaptığı işin iyi bir sonucu olacağını inkâr ediyorlardı ve bunu, onun cehaletine yoruyorlardı.

B- "Nûh (onlara) dedi ki:

"- Eğer bizimle alay ediyorsanız, şunu iyi bilin ki, siz bizimle nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle öyle alay edeceğiz."

"- Sız bu işimizi nasıl bizim cehaletimize yoruyorsanız, biz de sizin halinizi cehalet olarak değerlendiriyoruz."

"Eğer bizimle alay ediyorsanız" ifadesinde çoğul zamiri kullanılması, onların hem Nûh (aleyhisselâm) hem de mü'minlerle eğlenmelerindendir.

Fakat burada yalnız Nûh (aleyhisselâm) ile alay ettikleri belirtilmiştir. Ancak "Şunu iyi biliniz ki, siz bizimle nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle, öyle alay edeceğiz" cümlesinde hepsi kelâm dâhil edilmiş, böylece iki taraf kelâmda, denkleşmiştir.

39
"O rezil edici azabın kime geleceğini ve o temelli azabın kimin tepesine ineceğini yakında öğreneceksiniz."

Rezil edecek azap, boğulma azabıdır.

Temelli azap da ebedî cehennem azabıdır.

Bu kelâm, onlar için pek anlamlı bir tehdittir.

"Nihayet emrimiz gelince, tandır kaynadı. İşte o zaman Nuh'a şöyle dedik.

"- Her bir cinsten ikişer çift ve aleyhinde hüküm verilenler dışında aileni ve îman edenleri gemiye yükle!

Zaten Nuh'la beraber pek azı îman etmişti."

Tandırın kaynaması, tencere kaynaması gibi suyun basınçla yukarı çıkmasıdır.

Cumhûrun görüşüne göre bu tandır, yemek tandırı anlamındadır. Rivâyete göre Nuh'a (aleyhisselâm),

"- Tandırdan suyun kaynadığını gördüğün zaman, yanındakilerle beraber gemiye binin!" dendi.

Nihayet su kaymayınca karısı ona haber verdi; o da gemiye bindi.

Diğer bir görüşe göre, bu tandır Ademin (aleyhisselâm) tandırı idi. Taştan övülmüştü. Sonra Nûh (aleyhisselâm) intikal etti

Sudan uzak olduğu halde tandırdan su kaynaması, harikulade bir olaydır.

Bu tandır, Kûfe'de, mescidin Kinde kapısının girişinin sağındaki yerde ıdı. Gemi de orada yapılmıştı.

Yahut bu tandır, Hindistan'da idi.

Yahut Şam'da Ayn Verde denilen mahalde idi.

İbn Abbâs (radıyallahü anh), ikrime ve Zührî'den rivâyet olunduğuna göre, âyette geçen tandır yeryüzüdür.

Katâde'ye göre ise, tandır, yeryüzünün en şerefli mevkii idi.

Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, tandırın kaynaması, şafak sökmesi demektir.

Nuh gemiye yüklemesi emredilen hayvanlar, yeryüzünde bulunması gereken her cins hayvandan bir çifttir.

İnsanlardan önce hayvanların yüklenmesi emredilmiştir. Çünkü bu yükleme, Nûh (aleyhisselâm)'un daha fazla çalışmasını, hayvanların birbirlerinden ayılmasını ve çiftlerin belirlenmesini gerektiriyordu. Nitekim rivâyet olunuyor ki,

Nûh (aleyhisselâm),

"- Ya Rabbi! Ben her çift hayvandan iki tanesini nasıl yükleyeceğim?" dedi.

Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), yırtıcı hayvanları, kuşları ve diğer hayvanları onun yanına sevketti. Nûh (aleyhisselâm) ellerini bir cinse uzatınca, sağ eline erkek, sol eline de dişi geliyordu. O da onları gemiye koyuyordu. İnsanlar ise, kendi başlarına gemiye biniyorlardı. İnsanlar için yükleme işi kolaydı.

Yahut hayvanların yüklenmesinin önce zikredilmesi, onların doğrudan doğruya insanlar tarafından yüklendikleri içindir.

İnsanlar ise, hayvanları gemiye yükledikten sonra gemiye biniyorlardı.

Nûh'un ailesinden murat, onun karısı, çocukları ve çocuklarının karılarıdır.

Zulümleri sebebiyle tufanda boğulacaklarına ilâhî hüküm geçmiş olanlar,

"Zulmedenler hakkında Bana bir şey söyleme!" cümlesinde ifade edilenlerdir.

Bunlardan murat da, oğlu Kenan ile onu annesi Vâile'dir. İkisi de kâfir idiler.

Bir görüşe göre mü'minler sadece sekiz kişi idi: Nûh onun karısı, üç oğlu ve onların karıları.

İbni İshak'a göre ise, o mü'minler on kişi idi: Beşi erkek, beşi de kadın idi.

İbni İshak'tan gelen diğer bir rivâyete göre ise, kadınlardan başka on erkek mü'min vardı.

Bir diğer görüşe göre ise îman edenler Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adlarındaki çocukları ile bunların dışında erkek ve kadın olmak üzere yetmiş iki kişi idi. Böylece hepsinin toplamı yetmiş sekiz idi. Bunların yarısı erkek, yarısı da kadın idi.

41
"Nûh şöyle dedi:

"- Gemiye binin. Onun yüzüp gitmesi de, durması da yalnız Allah'ın adiyladır. Hiç şüphesiz Rabb'im bağışlaması bol (Gafur) dur; çok merhamet eden (Rahîym) dir."

Öyle anlaşılıyor ki, Nûh (aleyhisselâm) gemiye yüklenmesi kendisine emredilen hayvanları yükledikten sonra bunu söylemiştir. Sanki:

Nûh, her cins hayvandan bir çifti gemiye yükledi ve mü'minlere,

"- Gemiye binin!" dedi.

Nitekim bu tasvirin bir benzeri,

"Gemi onları dağlar gibi dalgalar arasında taşıyordu" meâlindeki cümlede gelecektir.

Deniliyor ki, Nûh (aleyhisselâm) gemiyi }ürütmek istediği zaman,

"- Bismillah!" diyor, gemi de hemen yüzmeye başlıyordu.

Gemiyi durdurmak istediği zaman da, yine,

"- Bismillah!" diyor, gemi hemen duruyordu.

"Bismillah", Allah'ın (celle celâlühü) ismiyle, emir ve kudretiyle! demektir.

Rabbim, günahları ve hataları çok bağışlayandır; O, kullarına karşı çok merhametlidir, işte bundan dolayı sizi bu umumi büyük felâketten kurtardı; öyle olmasaydı kurtulamazdınız.

Mü'minlerin bu azabtan kurtulmaları, bunu kendi, amelleriyle hak ettikleri için değil, fakat sırf Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu, mağfireti ve rahmetiyle olmuştur. Nitekim bu ve benzer konularda Ehl-i Sünnetin görüşü budur.

42
"Gemi onları dağlar gibi dalgalar arasında götürüyordu. Nûh, uzaktaki oğluna bağırdı:

"- Ey oğulcuğum! Bizimle beraber gemiye bin de kâfirlerle beraber olma!"

Onlar Besmele çekerek gemiye bindiler ve gemi, onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürüyordu.

Tufanın dağlar büyüklüğünde ve yükseldiğinde dalgaları vardı. Suyun gökle yer arasını tamamıyla kapladığı ve geminin de balina gibi suyun altından gittiği rivâyeti ise sabit değildir.

Meşhur olan rivâyete göre tufan suları, dağların zirvelerini on beş, yahut kırk arşın aşıyordu. Eğer bu rivâyet sahih ise, geminin bu şekilde akıp gitmesi, tehlikek durumlar oluşmadan önce idi.

Nitekim "Nûh, uzaktaki, oğluna bağırdı" ifadesi de buna delâlet eder. Çünkü onun, oğluna böyle seslenmesi, gemi ile kara arasında irtibat kesilmeden önce tasavvur olunabilir. Nûh (aleyhisselâm) ile oğlu arasında cereyan eden konuşmalar ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Nuh'un (aleyhisselâm) bu oğlunun nesebinin, sahih olmadığını söylemek ve

"O iki kadın, ihanet ettiler (Tahrim 66/10) âyetini de buna delil göstermek büyük bir hatadır.

Çünkü Peygamberler (aleyhisselâm) kendilerine ta'n parmağıyla işaret edilmekten bile münezzehtir. Söz konusu âyetteki hiyanet, dinî anlamdadır.

Nuh'un (aleyhisselâm) oğlunun uzakta bulunması,

"- Gemiye binin!" hitabının ulaşamayacağı açık bir mesafede bulunması demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, Nuh'un (aleyhisselâm) bu oğlu, kâfirlerden ayrı bir yerde duruyordu ve babası da, onun kâfirlerden ayrılmak istediğini zannetti de bundan dolayı onu gemiye çağırdı.

Bir diğer görüşe göre ise, Nuh'un (aleyhisselâm) bu oğlu, babasına karsı münafıkça davranıyordu. Babası da onun mü'min olduğunu zannetmişti.

Başka bir görüşe göre ise, Nûh (aleyhisselâm) o vakte kadar oğlunun kâfir olduğunu biliyordu. Fakat oğlu, bu korkunç halleri görünce küfürden vazgeçip îman edeceğini zannetmişti.

Bir başka görüşe göre ise,

"Aleyhinde hüküm verilenler dışında" kelâmı, Nuh'un (aleyhisselâm) bu oğlunun da bu hükme dahil olduğu noktasında sarih değildir, aksine mücmel gibidir, işte bundan dolayı da babalık şefkati onu böyle davranmaya sevketti.

"Kâfirlerle beraber olma", ifadesi geminin dışında, karada kâfirlerle beraber bulunma; demektir. Yoksa dinde onlarla beraber olma, demek değildir.

Gerçi onun,

- Nûh ile beraber gemiye binmesi, îmanda da onunla beraber olmasını;

- geminin dışında, karada kâfirlerle beraber kalması da, küfürde de onlarla beraber okrıasını gerektirir amma yine de murat olan mânâ budur. Çünkü Nûh (aleyhisselâm), o anda oğlunu helâk olmaktan korumaya çalışıyordu. Onun için küfürden nehyetmek, bu makama münasip değildir.

43
"Oğlu cevap verdi.

"- Ben bir dağa sığınacağım; o, beni sudan korur.

Nûh da şöyle dedi:

"- Bugün O'nun merhamet ettiğinden başka hiç kimse için Allah'ın emrinden kurtaracak yoktur.

"Ve ikisi arasına bir dalga girdi de o, boğulanlardan oldu."

Nuh'un (aleyhisselâm) oğlu, bu suyu, mutat sel basması olarak değerlendiriyor ve yükseğe çıkmakla kurtulabileceğini sanıyordu. Ama seller, çok daha yükseklere çıkarsa, nasıl kurtulacaktı?

Nuh'un oğlu, bu tufanın, kâfirleri helâk etmek için vuku bulduğunu ve o gün kâfirler için kurtuluş olmayacağını bilmiyordu.

Nûh (aleyhisselâm), oğluna,

"- Dağ, seni sudan koruyamaz!" diyecek yerde,

"- Bugün O'nun merhamet ettiğinden başka hiç kimse için Allah'ın emrinden kurtaracak yoktur." demeyi tercih etmesi zat ve sıfat olarak bütün koruyucuları nefyetmek içindir.

Bir de, Nuh'un (aleyhisselâm), sözlerine "el-yevm / bugün" kelimesini ilâve etmesi, o günün diğer felâket günleri gibi olmadığını belirtmek amacına yöneliktir.

Nûh (aleyhisselâm), bu sözlerinde suyu. Allah'ın emri olarak ifade etmiştk ki, bu emir, daha önce,

"Nihayet emrimiz gelince tandır kaynadı." cümlesinde işaret edildiği gibi Allah'ın (celle celâlühü) azabı demektir.

Bu ifade tarzı,

1- İlâhî emrin şânını yüceltmek,

- onun korkunçluğunu göstermek,

- ondan diğer sular gibi bazı yerlere kaçmakla kurtulmayı vehmetmenin hata olduğuna dikkati çekmek,

- ve nefyin illetini açıklamak içindir.

Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) emrine karşı gelinemez ve O'nun azabı geri çevrilemez.

Ve bir de burada "O'nun merhamet ettiğinden başka" istisnasıyla, korumayı Allah'a (celle celâlühü) hasretmenin ön hazırlığı vardır.

"O'nun merhamet ettiğinden başka" denmesi,

- önce ibhâm, sonra tefsir;

- önce icmal, sonra tafsil ile, Allah'ın (celle celâlühü) şânını yüceltmek;

- kurtuluşun sebebinin tamamen Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti olduğunu bildirmek içindir. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti, gazabının önündedir.

İşte bütün bunlar, Nuh'un (aleyhisselâm) oğluna,

- felâketin büyüklüğünü göstermek,

- boş umutlarına son vermek,

- faydasız gerekçelerden döndürmek,

- gerçek sığınılacak yeri göstermek,

- kurtuluşunu çok arzuladığını anlatmak içindir. Bu ifade tarzı,

2-

Bir görüşe göre:

"Allah'ın emrinden koruyacak hiçbir mekân yoktur; ancak Allah'ın merhamet ettiği kimselerin mekânı olan gemi müstesna";

3-

Bir görüşe göre de:

"Allah'ın merhamet ettiği kimseden başka O'nun azabından kurtulacak hiç kimse yoktur" anlamındadır.

Fakat tam bu sırada Nûh ile oğlu arasına bir dalga girer; konuşmalar kesilir ve Nuh'un (aleyhisselâm) oğlu boğulup gider.

Bu olay diğer kâfirlerin de helake uğradıklarını en anlamlı şekilde anlatmış olur.

44
"Ve şöyle buyrulur:

"- Ey arz suyunu yut; ey gök suyunu tut!"

Sular çekildi; iş bitirildi. Gemi de Cûdî Dağı üzerine oturdu. Ve o zâlimler kavmi için "Kahrolası!" denildi."

Arza verilen emir, yeryüzündeki tufan suyunu yutması içindir yoksa yeryüzündeki pınarların ve ırmakların suları için değildir.

Burada su, daha önce olduğu gibi, Allah'ın emri olarak ifade edilmemiştir. Çünkü bu makam, eksiltme ve azaltma makamıdır; tazim ve korkutma makamı değildir.

Göğün suyunu tutması, yağmur yağdırmamasıdır.

Bu emirden sonra gök ile yeryüzü arasındaki su, eksildi ve Allah'ın celle celâlüh va'di gerçekleşti. Kâfirler gark edildi, Nûh (aleyhisselâm) ve ehli kurtarıldı. Nihayet gemi Cûdî Dağı üzerine oturdu.

Cûdî, Musul'da, yahut Şam'da, yahut Teberistan'da, Amül' de bir dağın adıdır.

Rivâyete göre Nûh Receb ayının onunda gemiye bindi ve Muharrem ayının onunda da gemiden indi ve indiği gün Allah'a (celle celâlühü) şükür olarak oruç tuttu. Bundan dolayı o günün orucu sünnet oldu.

O zâlimler için de "Kahrolası" denildi.

Burada zulüm vasfının zikredilmesi,

- helâk sebebini bildirmek;

- daha önceki,

" ve zulmedenler hakkında Bana bir şey söyleme." emrini hatırlatmak içindir.

Bu âyet, icaz mertebesinin zirvesine ulaşmıştır.

Hayatım üzerine yemin ederim ki, buradaki icaz, anlatanların bütün anlatımlarının fevkindedir. Bunun için bize yaraşan kelâmı kısa tutmak ve ışı üstün akıl sahiplerinin tefekkürüne havale etmektir. Zaten bu Kitabın gerçek ilmi yalnız Allah (celle celâlühü) katındadır.

45
"Nuh, Rabb'ine şöyle yakardı:

"- Rabbim! Kadar, oğlum da benim ailemdendir ve onları gemiye yüklememi emretmek zımnında onları kurtaracağını da bana va'detmiştin."

Yahut bu nida, gerçek mânâsındadır ve ondan sonra gelen kelâm, onu açıklamaktadır.

Burada hak olduğu ifade edilen va'd,

- ya o kurtarma va'didir,

- ya da bütün ilâhî va'dler haktır; aksinin olması mümkün değildir.

Bu takdirde o malûm va'di de öncelikle ona dahildir.

-"Sen hüküm verenlerin en iyi hüküm verenisin"; çünkü bütün hüküm verenlerden daha çok ilim ve adalet sahibisin yahut Sen, bütün hikmet sahiplerinden daha çok hikmet sahibisin."

Nuh'un bu duası, Eyyûb'un,

Hani Rabbine şöyle dua etmişti:

"- Gerçekten bana hastalık dokundu ve Sen, merhametlilerin en merhametlisisin!" duası kabilindendir.

46
A- "Allah, şöyle buyurdu:

"- Ey Nûh! O, asla senin ailen (ehlin) den değildir. Çünkü o, iyi (sâlih) olmayan bir iş işledi."

Nuh'un (aleyhisselâm), ilâhî va'di hatırlatması üzerine, Allah (celle celâlühü):

"- O, asla senin ailenden değildir" buyurdu.

Çünkü aileden olmanın dayanağı dinî akrabalıktır ve mü'min ile kâfir arasında bir alâka yoktur.

Yahut:

"- O, gemiye yüklemeni emrettiğim ailenden değildir; çünkü yapılan istisna ile onların dışına çıkmıştır."

Her üç mânâya göre de o, kurtarılmaları va'dedilenlerden değildir. Sonra da Allah (celle celâlühü), tahkiki istisna yoluyla,

"- Çünkü o, iyi (sâlih) olmayan bir iş (amel-i gayr-i sâlih) işlemiştir" buyurdu.

"Fâsid "yerine "sâlih" kelimesinin tercih edilmesinin sebebi şu olabilir:

- Fâsidin sonucunda bazen salâh gerçekleşir;

- Kurtulanların kurtuluşu, salâhları sebebiyle olmuştur.

B- "O halde hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi Benden isteme."

Nuh'un (aleyhisselâm) duası,

1- Oğlu Kenan'ın, kendi ailesinden olduğu temeline dayanıyordu. Oysa bu reddedildi. Ve illeti de beyan edilerek tahkiki yapıldı.

2- Buna bağlı olarak Nûh (aleyhisselâm) onun kurtarılmasını istemekten nehyedildi. Ve sanki şöyle buyruldu:

"- Ey Nûh! Bunu anladıktan sonra artık, doğru ve hikmete uygun olduğunu kesinlikle bilmediğin bir şeyi Benden isteme!"

Yahut:

"- Benden, doğru olduğunu kesin bilmediğin bir şeyi isteme!" Yahut

"- Doğru olup olmadığını kesin bilmediğin bir şeyi Benden isteme!" Hangi mânâ olursa olsun, bu nehiy umumidir; bu istek de ona dahildir. Nuh'un (aleyhisselâm) Rabb'ine nidası, bazılarının dediği gibi,

- oğlu onun ailesinden,

- Allah (celle celâlühü) da, ailesini kurtaracağını va'detmiş iken,

- niçin onu kurtarmadığını anlamak için değildir.

Çünkü bilinmeyen bir şeyi anlamak istemenin nehyi, hikmete uygun değildir. Bir şeyi bilmemek, onu anlamak istemenin sebebidir; terkinin sebebi değildir. Fakat Nuh'un (aleyhisselâm) Rabb'ine bu nidası, oğlu ile arasına dalgalar girdiği ve henüz helâk olduğunu bilmediği bir anda yaptığı duadır.

Bu da,

- ya dalgaların çarpmasıyla onun gemiye,

- ya da geminin ona yaklaştırılmasıyla gerçekleşmesi içindi.

Bir görüşe göre de dağın tepesinde kurtarılması içindi. Ancak duada va'din hatırlatılması, bu görüşe engeldir. Zira va'd, gemide kurtarılmaya mahsustur. Bir de,

"Bugün O'nun merhamet ettiği kimseden başka hiç kimse için Allah'ın emrinden kurtaracak yoktur" ifadesi de, bu görüşe mânidir.

Nûh ile oğlu arasına sırf bir dalga girmesi, onun helâk olduğunu gerektirmez ve bildirmez. Allah'ın (celle celâlühü) rahmetiyle onu koruması imkânı her zaman vardır. Ve Allah (celle celâlühü) da Nuh'a ailesini kurtarmayı va'detmiştir. Ve daha önce belirtildiği gibi, oğlu da küfrünü henüz açığa vurmamıştır. Bu sebeblerle Nuh'un (aleyhisselâm) oğlunu gemiye çağırması veya kurtarılması için Rabbine dua etmesinin caiz olmadığı düşünülemez.

Nuh'un (aleyhisselâm) oğlunun, babasından ayrı kalması ve dağa sığınmak istemesi, küfürde ısrarlı olduğunun kesin ifadesi değildir.

- Belki de o, kurtuluşun yalnız gemide olduğunu bilmiyordu ve dağa sığınmakla da kurtulabileceğini zannediyordu.

- Belki de gemide hapis kalmak istemiyordu. Hattâ Nuh'un oğluna:

"kâfirlerle beraber olma!" demesinden sonra oğlunun,

"Ben, bir dağa sığınacağım; o beni sudan korur."demesi de, belki Nuh'u (aleyhisselâm) oğlunun îmanı hakkında umutlandırmıştı.

Çünkü,

"- Kâfirlerle beraber olacağım"; yahut

"- Dağ bizi korur" dememişti.

Her iki fiilde de onun yalnız kendinden bahsetmesi,

- onun kâfirlerden ayrı olduğunu,

- onlardan uzak durduğunu,

- Nuh'un (aleyhisselâm) bazı eniklerine uyduğunu bildirir.

Ancak Nûh (aleyhisselâm) onun hakkinda iyice düşünseydî ve hallerini araştırsaydı, onun mü'min olmadığından ve ailesinden istisna edilenin o olduğundan şüphe etmeyecekti, işte bundan dolayı şöyle buyrulmuştur:

C- "Cahillerden olmamanı sana öğütlerim."

İşte ondan dolayı Nûh (aleyhisselâm), oğlunun evlâ olanı terk etmesini bu şekilde ifade etmiştir.

47
A- "Nûh şöyle dedi:

" Ey Rabb'im! Ben, hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten Sana sığınırım."

Ey Rabbim!

- Husulü, Senin hikmetine uygun olmayan bir matlubu istemekten, yahut

- fesadı bilinsin, ya da bilinmesin, doğruluğunu bilmediğim bir talepte bulunmaktan,

yahut

- doğru olup olmadığını bilmediğim bir şeyi istemekten Sana sığınırım. Nuh'un (aleyhisselâm) bu sözleri, yaptığından tevbe anlamındadır.

Nuh'un (aleyhisselâm), sadece,

"- ondan Sana sığınırım" demeyip bunları söylemesi tevbe mânâsını ziyadesiyle ifade; ona olan rağbet ve şevkini izhar etmek ve Allah'ın (celle celâlühü), kendisine telkin ettiği şeyin zileriyle bereketlenmek içindir.

Bu ifade, "Senden istemekten Sana tevbe ederim" demekten daha anlamlıdır. Çünkü bunda,

- Allah'a (celle celâlühü) sığınmaktan başka çare olmadığına,

- fenalıklardan kurtulmak için insanın kendi kudretinin ye terk bulunmadığına delâlet vardır.

B- "Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, hüsrana uğrayanlardan olurum."

"- Eğer benim isteğimden dolayı beni bağışlamaz, tevbemi kabul etmez ve bana merhamet etmezsen, ben dünya ve âhirette zarara uğrayanlardan olurum.

Bu nidanın,

"Ve ikisi arasına bir dalga girdi de o, boğulanlardan oldu." kelâmından sonra zikri gerekirken.

- suların çekilmesi,

- işin bitirilmesi,

- geminin Cûdî dağına oturması,

- ve nihayet zâlimler hakkında helâk duasının yapılmasından sonra dile getirilmesi, müstakil bir gayesi olduğundan değil; dinî akrabalığın, din usulüne uygun kesin bilgi olmadıkça öne alınmamasindandır.

Bakara süresinin 67-73. âyetlerinde anlatılan kıssa buna kıyasen incelendiğinde görülecektir ki orada sığır kesme emri, kıssanın başı olan katil haberinden öncedir.

Bu kıssada olaylar:

" Hatırlayın o zamanı ki Mûsâ kavmine:

"- Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor; " dedi. (bakara 2/67)

" Hatırlayın o zamanı ki siz bir adam öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üzerine atmıştınız (2/72)

" İşte bunun için dedik ki:

"- Haydi onun bir parçası ile ölüye vurun!" (2/73) şeklinde sıralanır.

Oysa önce bir adam öldürüldüğü haberi kıssanın en başında yer almakydi.

Olayların sırasının değiştirilmesi, Yahudilerin çok sayıda ve çeşitli cinayetlerinden dolayı kötü halk olduklarını beyan ve her çeşit cinayetlerinden dolayı onları tahkir amacına yöneliktir. Bakara (2) sûresinin hem 67. ve 72. âyetleri, bu amaçla sevk edilmiştir. Eğer olay, vukuu sırasına göre anlatılmış olsaydı, asıl gaye olan mükerrer tahkıir gerçekleşmezdi.

Bizim şu anda anlattığımız kıssada ise, bu nüktenin gözetilmesi mümkün değildir. Buradaki sıra şunun içindir:

Bu seslenmenin zikri,

- cevabın zikrini;

- o cevap da, Nuh'un aleyhisselâm tevbesinin zikrini;

- o tevbenın zikri de, kendisine ve mü'minlere ulaşan selâm ve bereketle gemiden inmesi emri zımnında varid olan tevbenin kabulünün zikrini gerektirir.

Nitekim tafsilatı gelecektir.

Bu mânâlar, o kadar birbirleriyle bağlıdır ki, onları ifade eden âyet-i kerimeleri birbirlerinden ayırmak neredeyse mümkün değildir ve o mânâlar, ancak kıssanın tamamlanmasıyla tamamlanır. Bu da, ancak tufanın sona ermesiyle olur.

İste bundan dolayı bu nidadan önce olayın tamamının zikri gerekir ve bu da ancak Kenan'ın boğulanlardan olmasıyla gerçekleşir. Böylece hârika icazın vasfı daha da güzelleşir.

Söz konusu bu tertipte diğer bir fayda daha vardır o da daha baştan Nuh'un (aleyhisselâm) oğlu Kenan'ın helake uğrayanlardan olduğu sarahatle belirtilmiş olur ve:

" O, asla senin ailenden değildir."

cümlesi daha zikredilmeden onun da, Nuh'un (aleyhisselâm) duasiyla kurtulacağı ihtimali ortadan kaldırılır. Sonra da yer ve gökle ilgili durum zikredilir ki o da, ilâhî ve ezek iradenin,

- suyun çekilmesi ve yutulması,

- tufanın sona ermesi,

- geminin Cudî Dağına oturması,

- helaki mukadder olanların helaki ve mü'minlerin halâsı,

- ilâhî emrin veya hükmün yerini bulması, gibi hususlara taallûk etmesinden ibarettir.

İşte bu kıssa, görüldüğü gibi fevkalâde güzel anlatılmıştır.

48
A- "O zaman şöyle buyruldu:

"- Ey Nûh, Bizden sana ve seninle beraber olan ümmetlere selâm ve bereketlerle gemiden in!"

"Ey Nûh, tarafimizdan sana ihsan edilmiş selâmetle gemiden in!"

Yahut

"- Bizim sana olan selâmımızla gemiden in!" Nitekim diğer bir âyette de:

"Bütün âlemlerden Nuh'a selâm olsun!" (Saffât 37/79) buyrulur.

"- Ey Nûh! Senin neslinde; senin ve onların geçimini sağlayan rızıklarda bereketli hayırlar olsun!"

Yine,

"- Kıyamete kadar, seninle beraber olan ve onlardan üreyecek imanlı ümmetlere de selâm ve bereket olsun!"

Bu kelâm, Allah (celle celâlühü) tarafından Nuh'un (aleyhisselâm) tevbesinin kabulünü ve hüsrandan kurtulup bütün işlerinde hayırlara ereceğini bildiren bir müjdedir.

B- "Dünyada kendilerini çeşitli nimetlerle faydalandıracağımız, sonra da tarafımızdan kendilerine çok elem verici bir azabın dokunacağı ümmetler de olacaktır."

Nûh aleyhisselâm ile onunla beraber olan mü'minlerin soyundan geleceklerin hepsi, Müslüman ve mübarek değildir; fakat onların soyundan gelecek bazı ümmetler de Müslüman olmayacaklardır. Onlar, dünyada nimetlerden faydalanacak, ahirette ise azaba uğrayacaklardır. Onların azaba uğratılmaları,

- ya yalnız ahirette,

- ya da hem dünya, hem de ahirette olacaktır.

Muhammed b. Kâ'b el-Karazî diyor kî:

Bu âyetteki selâm kapsamına kıyamete kadar gelecek bütün erkek ve kadın mü'minler dahildir. Ve ondan sonra zikredilen geçici faydalandırma ve azab kapsamına da bütün kâfirler dahildir."

"Nûh ile beraber olan mü'minler, Allah kendilerinden razı olarak gemiden indiler. Sonra onlardan bîr nesil meydana geldi kı, onların bir kısmı Allah'ın (celle celâlühü) rahmetine mazhar oldular, bir kısmı da azabına uğratıldılar."

Diğer bir görüşe göre ise, dünyada faydalandırılacak ümmetlerden murat, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb'ın kavimleridir. Azabtan murat da, onlara men azabtır.

49
A- "(Resûlüm), işte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerındendır. Ne sen, ne de kavmin bundan önce onları biliyor değildiniz."

"- Resûlüm, anlattığımız Nûh (aleyhisselâm) kıssası, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir; diğer haberler kabilinden değildir. Bütün diğerlerinden veya bazılarından farklıdır.

Biz onları sana vahyetmeden ve bildirmeden önce ne sen, ne de kavmin onları biliyor değildiniz.

Yahut sen ve kavmin bundan önce onları bilmediğiniz halde, onları sana Biz, vahyettik."

Burada, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) kavminin bilmezlığinin zikredilmesi, kendisinin o bilgileri insanlardan öğrenmediğine dikkat çekmek içindir. Zira Peygamberin kavminden başkasıyla ilgi ve münasebeti olmamıştır ve onlar, o çokluklarına rağmen bilmediklerine göre, onlardan bir fert olan Peygamber nasıl bılebilirdi?

B- "O halde sabret; çünkü akıibet sakınanlarındır."

"- Biz onları sana vahyettiğimize göre, yahut onları vahiy ile öğrendiğine göre, artık Nuh'un (aleyhisselâm) uzun ömrü boyunca maruz kaldığı belâlara sabretmesı gibi, sen de risaleti teblığ meşakkatlerine ve kavminin eziyetlerine sabret!"

Dünyada zafer ve âhirette mükâfata mazhariyet ancak takva sahiplerinm-dir. Nitekim, Nûh ile kavminde buiıu gördün. Bu, senin için de güzel bir örnektir.

Bu âyet, Resûlüllah için teselli ve sabır emrinin gerekçesi mahiyetindedir. Çünkü:

- güzel akıbetler takva saleplerinin dir;

- Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) takva derecelerinin zirvesindedır;

- mü'minler de takva sahibi olmalıdır,

İşte bunlar Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli eder; onun sıkıntılarını hafifletir ve olması muhtemel huzursuzluğu önler.

Bu izah, takvadan muradın, ilk derece olarak şirkten ve dolayısıyla ebedî azabtan korunmak olduğu takdirine göredir. Nitekim,

"Allah, onların takva sözünü tutmalarını sağladı." (Fetih 48/26) mealindeki âyette de bu anlamdadır.

Bununla beraber takvadan, üçüncü derece de kastedilmiş olabilir. Bu da, kısmin, sırrını Hak'tan (celle celâlühü) başka bir şeyle meşgul etmekten arınması ve bütün varlığıyla O'na yönelmesidir. İşte:

" Ey îman edenler! Allah'tan hakkıyla sakının ve ancak Müslümanlar olarak can verin." (Al-i İmran 3/102) meâlindeki âyette de talep edilen bu gerçek takvadır. Bu mânâdaki takva, mezkur sabrı da içerir. Bu itibarla sanki şöyle buyrulur:

"- Sabredin; çünkü iyi sonuç, sabredenlerindir."

50
A- "Ad Kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik."

Ad Kavmine de nesebde kendilerinden olan birini peygamber olarak gönderdik. Hûd (aleyhisselâm), neseb olarak kendi kavminden idi.

Şeceresi de şöyledir:

Hûd b. Abdullah b. Rebah b. el-Halûd b. el-Ûs b. İrem b. Sam b. Nûh (aleyhisselâm).

Diğer bir görüşe göre ise, Hûd'un (aleyhisselâm) şeceresi şöyledir:

Hûd b. Salah b. Erfahşed b. Sam b. Nûh b. Ebi Ad (Âd'ın babası).

Allah (celle celâlühü), kendi içlerinden onlara bir peygamber gönderdi. Çünkü o kavimin, içlerinden bir peygamberin sözlerini daha iyi anlayacakları umuldu.

B- "O, şöyle dedi:

"- Ey kavmim! Yalnız Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Siz ancak iftira ediyorsunuz."

Bundan önce Hûd'un aleyhisselâm, Âd Kavmine peygamber olarak gönderildiği anlatılmıştı. Şimdi burada onun kavmine neler söylediği belirtiliyor.

"Sızın için O'ndan başka bir ilâh yoktur" ifadesi, yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibadet etmeleri emrinin gerekçesi mahiyetindedir.

Yani Hûd aleyhisselâm kavmine şövle seslenir:

"- ibadetlerinizi yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; sizin O'ndan başka İlahınız yoktur.

- Siz, putları O'na ortak koşmakla, yahut

"- Allah, bu putlara tapmamızı emretmiştir!" demekle, ancak, Allah'a (celle celâlühü) iftira ediyorsunuz.

Allah (celle celâlühü), bundan münezzehtir."

51
"Ey kavmim ! Ben, sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak beni yoktan yaratana aittir. Hiç akletmez misiniz?"

Her peygamberin, kendi kavmine böyle hitap etmesi, onların aklına gelebilecek vehmi izale ve Allah (celle celâlühü) rızası için nasihat etmek içindir. Zira nasihatler dünyevî menfaat şaibesi oldukça etkisiz kalmaya mahkûmdur.

"- Siz hâlâ bu hakikatten gaafil mi kalacaksınız? Niçin düşünmüyor, aklınızı kullanmıyorsunuz? Siz hiçbir şeyi anlayamayacak kadar cahil misiniz? Çünkü bu hakikat, hiçbir akıl sahibine gizli kalmayacak biçimde açıktır."

52
"Ey kavmim! Rabb'inize istiğfar edin (bağışlanma dileyin); sonra O'na tevbe edin ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve sizin kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek Allah'tan yüz çevirmeyin."

"- Ey kavmim! İman ve itâat etmek suretiyle, daha önce işlediğiniz günahlardan bağışlanma dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Başka şeylerden, günahlardan uzaklaşmak, ancak Allah'a (celle celâlühü) îman ve O'nun katındaki nimetlere rağbetle olur. Onun içindir kı "üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve sızın kuvvetinize kuvvet katsın" denilmiştir.

Hûd aleyhisselâm onları bol yağmura mazhariyetle teşvik etmişti, çünkü onlar, tarım işleriyle uğraşıyorlardı.

Bir görüşe göre, Allah üç sene müddetle, Hûd aleyhisselâm kavminden yağmuru kesmiş ve kadınların rahimlerini kısırlaştırmıştı. İşte bundan dolayı Hûd (aleyhisselâm) îman ve tevbe ettikleri takdirde kendilerine bol yağmur ve nesil bereketi va'detmişti.

Yani işlemekte olduğunuz günahlarda ısrar ederek sizi davet ettiğim hakikatlerden yüz çevirmeyin.

53
"Kavmi dediler ki:

"- Ey Hûd, sen bize bir beyyine (mucize) getirmedin biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana inanacak da değiliz."

Hûd'un (aleyhisselâm) kavmi de dediler ki:

"- Ey Hûd! Sen bize, davanın doğru olduğuna delâlet eden hiçbir hüccet getirmedin."

Onların bunu söylemeleri, aşırı inatlarından ve gösterdiği sayısız mucizelere itibar etmemelerinden kaynaklanıyordu.

Onların bu sözleri

- Dediler ki:

- Sen bize yalnız Allah'a ibadet etmemiz ve atalarımızın taptıkları ilâhları terk etmemiz için mi geldin?" (A'raf 7/70) kabilindendir.

"- Biz senin hiçbir şeyine inanacak değiliz."

Hûd'un aleyhisselâm kavminin bu sözleri, onların tutumlarında ne kadar kararlı olduklarını ve azgınlıkta haddi aştıklarını apaçık gösterk.

54
A- "Biz sana.

"- ilâhlarımızdan bir kısmı seni fena çarpmış!" demekten başka bir söz söylemeyiz ."

Biz senin hakkında,

"- Sızın için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Siz ancak iftira ediyorsunuz."dediğinden,

- İlahlarımıza sövdüğünden,

- insanları onlara tapmaktan alıkoyduğundan,

- ve onları ilâhlık mertebesinden düşürdüğünden,

"İlâhlarımızdan bîr kısmı seni fena çarpmış!"demekten başka bir söz söylemeyiz.

Bu âyet, bundan önceki âyetin izahı mahiyetindedir. Çünkü onların Hûd (aleyhisselâm) hakkındaki beyanları, onun sözlerine hiç İtibar etmemeyi ve onları hurafe kabilinden saymayı tazammun ediyordu.

Yani kavmi demek istiyordu ki:

"- Biz senin sözlerini ancak, cinnet hezeyanları sayıyoruz. O halde biz onu nasıl tasdik eder, ona inanır ve gereğini yaparız?"

Hûd'un (aleyhisselâm) kavmi, muhalefet ve inat yolunda aşağıdan yukarıya bir metot uygulamıştır. Onlar önce,

1- Hûd'un (aleyhisselâm), kendilerine mucize getirmediğini söylüyorlardı. Oysa Hûd'un aleyhisselâm getirdikleri, onların değerlendirmelerine göre murada delâletleri açık olmasa bile, haddi zatında hüccet olabilirdi.

2- "Biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak değiliz." demişler ve Hûd'a (aleyhisselâm) uymayacaklarını söylemişlerdi. Oysa ancak Hûd'u (aleyhisselâm) tasdik etmek suretiyle ilâhlarını bırakmaları mümkündü.

Sonra "Biz sana inanacak da değiliz"demekle, Hûd'u (aleyhisselâm) tasdik etmeyi tamamen reddetmişlerdi.

Oysa Hûd'un (aleyhisselâm) sözleri, tasdik edıiebilir sözlerdendir. Allah (celle celâlühü) onları kahreylesin, nasıl da haktan döndürülmüşlerdi!

B- "Hûd da dedi ki:

"- Şüphesiz ben, Allah'ı şâhid tutuyorum; siz de şâhid olun ki ben sızın ortak koştuklarınızdan uzağım."

Hûd (aleyhisselâm) onlara:

"- Ben, sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir, " dedi.

Diğer bir âyette de meâlen şöyle denir:

"- Siz; Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği, sizin ve atalarınızın İlah olarak vasıflandırdığı birtakım isimler konusunda benimle tartışıyor musunuz?" (A'raf 7/71)

"O'ndan başka taptıklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin."

Daha önce Hûd (aleyhisselâm) onlara:

- ilâhlarının ulûhiyetten uzak olduğunu,

- yalnız Allah'a (celle celâlühü) kulluk ve ibadeti yalnız O'na tahsis etmek gerektiğini söylemişti.

Bu da onların çok zoruna gitmişti ve bunu bir ayıp saymışlardı. Hattâ İlahların Hûd'u (aleyhisselâm) cezalandıracaklarını iddia etmişlerdi.

Bu âyette ise, Hûd (aleyhisselâm), hakkı açıkça ve meydan okuyarak yüksek sesle şöyle haykırır:

- Benim putlarla hiçbir ilgim ve münasebetim yoktur.

- Allah (celle celâlühü) buna şâhiddir.

- Sizler, putlara tapanlar da buna şâhid olun.

- Haydi siz İlahlarınızla toplanın, bana dilediğiniz tuzağı kurun ve hiç göz açtırmayın.

Hûd'un (aleyhisselâm) bu meydan okuması, en büyük mucizelerden biridir. Zira Hûd (aleyhisselâm), tek başına, o kati ve kaba Ad Kavminin azgınlarından büyük bir topluluk içinde bulunuyordu. Buna rağmen onlar, hiçbir şey yapmaya muktedir olamamişlardir. Hûd (aleyhisselâm), öyle sağlam ve yüksek bir kaleye sığınmış ve öyle kopmaz bir ipe tutunmuştur ki ona düşman olanlar âciz kalmışlardır.

56
A- "Ben, benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a tevekkül ettim."

"- Siz, bana zarar vermek için bütün imkânlarınızı kullansanız da, bana hiçbir şeyi yapamazsınız. Çünkü ben Allah'a (celle celâlühü) tevekkül etmişimdir. O'nun beni sizin kötülüklerinizden koruyacağına güvenim tamdır. O, benim de mâlikim, sizin de malikinizdir. O'nun iradesi olmadan ne sizden, ne de benden hiçbir şey sâdır olmaz."

B- "Yeryüzünde hiçbir canlı (dâbbe) yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın."

Bu cümle, bundan önceki cümlenin delili mahiyetindedir. Yani Allah (celle celâlühü), yürür, kıpırdar ne kadar canlı varsa, hepsinin mâlikidir; onlar üzerinde, dilediği gibi tasarruf etmeye muktedirdir.

Onların perçeminden tutmak, bu mutlak tasarrufun temsili ifadesidir.

C- "Şüphesiz benim Rabbim sırat-ı müstakîm (dosdoğru yol) üzeredir."

Yani O, hak ve adalet üzeredir. Onun için O, sizi bana musallat edecek değildir. Zira O'nun ipine sarılan asla zayi olmaz ve hiçbir zâlimde O'ndan kurtulamaz.

57
"Eğer yüz çevirirseniz, andolsun ki ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Ayrıca Rabb'im sizin yerinize başka bir kavmi getirir, Ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz ki Rabb'im her şeyi gözeten (Hafîız)dir."

Eğer siz haktan yüz çevirmeyi sürdürürsenîz, tebliğde kusur işlediğimden dolayı ben kınanacak değilim. Ben size hakkı teblığ ettim. Siz yalnız tekzib ve inkâr yolunu seçtiğiniz için mahcub olacaksınız. Allah'ın (celle celâlühü) va'di şudur:

- O, sizi helâk edecek,

- ülkenize başka bir kavmi yerleştirecek,

- ve onları sizin mallarınıza mâlik kılacaktır.

Ve siz, yüz çevirmekle O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü benim Rabb'im her şeyi gözetendir; dolayısıyla sizin amelleriniz O'na gizli değildir. Amellerinize göre size muamele edecektir.

Yahut Allah (celle celâlühü) her şeye hafız ve gaalibdir. Şu halde O, her şeyin korucusu iken, başkası O'na nasıl zarar verebilir?

58
"Emrimiz gelince ; Hûd'u ve beraberinde bulunan îman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık ve onlari ağır bir az ab tan kurtardık ."

Azabımız inince ya da azab emrimiz gelince Hûd'u ve beraberinde bulunan mü'minleri- kı bunların sayısı dört bin idi- tarafımızdan büyük bir rahmetle, tevfîk ve hidâyetle, onlara ihsan ettiğimiz îman ile kurtardık ve onları

ağır bir azabdan koruduk. Bu azab, kâfirlerin burnundan girip dübürlerinden çıkan ve onları paramparça eden pek sıcak bir yeldi.

- Azabın emir olarak ifade edilmesi,

- Azabın, Allah celle celâlüh zamirine izafe edilmesi,

- Azab inmesinin, gelmek şeklinde belirtilmesi, tazim ve tehdid içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, ağır bir azabdan korumaktan murat, âhiret azabından korumaktır. Zaten ondan daha ağır ve şiddetli bir azab da yoktur.

Âhiret azabından kurtarmak, bu emrin gelmesine bağlı değil ise de, onun da burada zikredilmesi, mü'minlere olan nimetin kemale erdirilmesi, helâk edilenlerin, dünyada kızgın yel ile azaba uğraüldıkları gibi, ahirette de ağır bir azab ile cezalandırılacaklarını beyan içindir.

59
"İşte Âd Kavmi bu idi . Onlar Rabb'larının âyetlerini inkâr ve O'nun Peygamberlerine isyan ettiler . Ve inatçı her zorbanın emrine uydular .

İşte Ad Kavmi bu!

Yahut işte Âd Kavminin mezarları ve onlardan kalanlar!

Onlar, Rabb'larının âyetlerinin, hak ve gerçek olduğunu kesinlikle bildikleri halde inkâr ettiler. O'nun Peygamberlerine karşı geldiler.

Ad Kavmine yalnız Hûd gönderildiği halde Peygamberlerin çoğul olarak zikredilmesi, onların hallerinin kötülüğünü, küfür ve inatlarının ağırlığını açıklamak içindir.

Onların Hûd'a karşı gelmeleri, geçmiş ve gelecek bütün Peygamberlere karşı gelmeleri gibi takdim edilmiştir. Çünkü bütün peygamberler, tevhid kelimesinde ittifak etmişlerdir. Nitekim,

"Biz, Allah'ın Resulleri arasından hiçbirini ayırmayız; işittik ve itaat ettik." (Bakara 2/285) mealindeki âyet de bu hakikati bildirir.

Bu itibarla burada "âyetler"den, Hûd'un (aleyhisselâm) getirdiği âyetlerle diğer Peygamberlerin getirdikleri âyetler kastedilmiş olabilir. Bu görüş, geçen bütün âyetlerle ziyadesiyle uyumlu olduğu gibi, "ve inatçı her zorbanın emrine uydular" cümlesiyle de uyumludur.

Yani onlar, dalâlete ve Peygamberleri tekzibe çağıran bütün zorba büyüklerinin veya reislerinin emrine uydular. Başka bir deyişle:

Onlar her Peygambere karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.

Onların inatçı her zorbanın emrine uymak vasfı, âyetleri inkâr etmek ve Peygamberlere karşı gelmek vasfı kadar, bütün fertlerini kapsayacak kadar şümullü değildir. Çünkü inatçı zorbaların emrine uymak, reislerinin vasıflarından değil, fakat aşağı tabakanın vasıflarındandir.

Hulâsa, onlar, kendilerini hidâyete çağıran Peygamberlere karşı geldiler ve kendilerini helake çağıranlara ise uydular.

60
"Onlar hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lâ'nete uğratıldılar . Şunu bilin ki Ad Kavmi, gerçekten Rabb'larını inkâr etmişlerdi . Yine bilin kı Hûd'un kavmi Âd, kahrolup gitti ."

Lâ'net, rahmetten ve her hayırdan uzaklaştırılmaktır.

Lâ'net, onların ayrılmaz vasıfları olmuştur. Bunun, lâ'nete tâbi tutulmak şeklinde ifade edilmesi, mübalağa içindir. Sanki nereye giderlerse gitsinler, lâ'net onları izler; onlardan ayrılmaz ve dolaştıkları her yeri onlarla beraber dolaşır. Ve onlar, reislerine tâbi olduklarından, yaptıklarına uygun bir ceza olarak lâ'net de kendilerine tâbi kılınmıştır. Ve kıyamet gününde de lâ'nete, yani ebedî azaba tâbi tutulacaklardır.

Hem dünyada, hem de âhirette lâ'nete tâbi olduklarının belirtilmesi, her bir lâ'netın kendi başına ayrı bir azab olduğunu bildirmek içindir. Nitekim,

" Bu dünya hayatında da, âhirette de bize iyilik yaz!" (A'raf 7/156)

âyetinde de böyle buyrulması, iki iyilığin birbirinden farklı olduğunu bildirmek içindir.

Dünyevî iyilikten murat, sağlık, yeterli rızık ve hayra muvaffakiyet gibi nimetlerdir. Uhrevî iyilikten murat ise, uhrevî mükâfat ve rahmettir.

Yahut Âd Kavmi gerçekten Rablerinin nimetlerini inkâr etmişlerdir. Buna göre âyetteki küfür, şükrün zıddı olan mânâya hamledilir.

Hûd'un kavmi Ad, zaten helâk olmuş iken, bir de, onlara ayni anlamda bedduada bulunmak, onların helaki hak ettiklerini tescil etmek içindir.

61
A- "Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i gönderdik."

Semûd, bir Arap kabilesidir. Semûd da bu kabilenin en büyük atasının adıdır. Semûd'un, Nuh'a (aleyhisselâm) kadar şeceresi şöyledir:

Semûd, b. Abir, b. İrem, b. Sam.

Diğer bir görüşe göre ise, Semûd, az su anlamındaki semûd kökünden gelir. Bu kabileye Semûd adının verilmesi, suları az olduğu içindi.

Salih'in (aleyhisselâm) şeceresi de şöyledir:

Sâlih, b. Ubeyd, b. Asef, b. Maşec, b. Ubeyd, b. Çadır, b. Semûd.

B- "O, onlara şöyle dedi :

"- Ey kavmimi Allah'a kulluk edin . Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur . Sizi arz dan yaratan ve orada yaşatan O'dur ."

Bu âyet, Sâlih'in (aleyhisselâm) Semûd Kavmine gönderilmesine ilişkin akla gelen gizli soruya cevap mahiyetindedir. Şöyle ki:

Pekiyi, Sâlih, onlara ne dedi?"

Sâlih, onlara:

"- Ey kavmim! Yalnız Allah'a ibadet edin!" dedi ve sonra bunun gerekçesi olarak şunları ilâve etti:

"- Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur."

Sonra onları îman ile tevhide ve ihlâsa ziyadesiyle teşvik etmek üzere,

"- Sızı arz (toprak) dan yaratan ve orada yaşatan O'dur" sözlerini ekledi.

Âdem'in (aleyhisselâm) topraktan yaratılması, bütün beşer fertlerinin de topraktan yaratılması demektir. Âdem (aleyhisselâm) kıyamete kadar vücuda gelecek bütün zürriyetleri kapsayan icmali bir örnektir.

Bir görüşe göre ise, Âdem'in (aleyhisselâm) cismi ve ondan üreyen nesillerin yaratıldığı meni, topraktaki bir takım maddelerden oluşur. İşte bu, bütün insanların topraktan yaratılması demektir.

Diğer bir görüşe göre İse bu İfade:

- sizi topraktan yaratan,

- sizi yeryüzünün imarına muktedir kılan,

- yahut yeryüzünün imarını size emreden O'dur, demektir.

C- "O halde O'na istiğfar edin (bağışlanma dileyin), sonra O'na tevbe edin ."

Çünkü Allah'ın celle celâlüh çeşitli lütuf ve ihsanları, insanları işledikleri kusurlardan ve çirkinliklerden tevbe etmelerini gerektirir.

Ç- "Şüphesiz Rabb'im yakındır, duaları kabul eder ."

Rabbimin rahmeti kullarına pek yakındır. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyrulur:

" Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik eden (muhsin) lere yakındır." (A'raf 7/56)

Burada:

- önce istiğfar ve tevbeyi gerektiren ana sebep,

- sonra istiğfar ve tevbe emri,

- nihayet istiğfar ve tevbeyi kabul zikredilmiştir.

62
A- "Onlar da dediler ki :

Ey Sâlih, sen bundan önce bizim içimizde kendisinden hayır umulan biriydin ."

"- Ey Sâlih, bundan önce, biz sende dürüstlük ve doğruluk vasıflarını gördüğümüz için bize efendi ve müsteşar olmanı umuyorduk!"

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) gore:

"- Biz senin, önümüze geçireceğimiz faziletk ve hayırlı bir insan olmanı umuyorduk!"

Diğer bir rivâyete göre:

"- Biz, senin de bizim dinimize ve bizim görüşlerimize katılmanı umuyorduk!"

" Kable hâza / bundan önce", bizi tevhid dinme ve İlahlarımıza tapmayı terk etmeye çağırmadan önce, demektir.

Öyle anlaşılıyor ki, onlar o ana kadar, ondan umu darını kesmemişlerdı. Ama o anda umu darını kestiler.

B- "Babalarımızın taptıkları şeylere tapmaktan bizi men mi ediyorsun ? Kadar biz, bizi çağırdığın şeyden ciddî bir şüphe içindeyiz ."

" Biz, bizi çağırdığın,

- tevhid,

- putları ve ilâhları terk,

- istiğfar ve tevbe gibi konularda ciddi bir şüphe içindeyiz."

63
A- "Sâlih de şöyle dedi :

"- Ey kavmim ! Söyler misiniz; ya ben Rabb'imden bir beyyine üzerindeysem ve O, katından bana bir rahmet vermiş ise ?"

Sâlih de şöyle dedi:

" Ey kavmim! Bana söyler misiniz:

- ya ben hakikatte, mâlikim ve mütevelkm olan Rabbim tarafından bahşedilmiş açık bir hüccet, kuvvetli bir delil ve basiret üzerindeysem;

- ya O, bana katından peygamberlik vermişse, buna ne dersiniz?"

Bütün bunların Sâlih'e verildiği kesin iken şüphe ifadesinin kullanılması,

- muhatapların haline itibar etmek,

- onları kibirli mevkilerinden indirmek,

- tartışmanın sükûnetini sağlamak içindir.

B- "Eğer O'na isyan edersem, Allah'ın azabından beni kim kurtarabilir ? O zaman siz de bana zarar vermekten fazla bir şey yapamazsınız ."

"- Eğer bu durumda ben, sizinle yaşamak için risaletimi tebliğden ve davamdan vazgeçersem, o zaman siz, beni kendinize uydurmuş, amellerimi iptal ettirmiş ve beni Allah'ın gazabına maruz bırakmış olursunuz kı bu takdirde bana zarardan başka bir şey vermiş olmazsınız.

64
"Ve ey kavmim! İşte bu Allah'ın devesi sizin için bir âyetdir. Onu serbest bırakın. Allah'ın arzından dilediği gibi otlasın. Sakın ona kötülükle dokunmayın. Sonra sizi yakın bir azab yakalar."

Bu devenin Allah'a izafe edilmesi,

- onun şerefini yükseltmek,

- yaratılış ve davranış bakımından diğer develerden far İdi olduğunu bildirmek içindir.

Sâlih kavmine hitaben, şunu söylemek istiyor:

"- Bu deve, benim Peygamberlığimin doğruluğunu gösteren bir mucizedir; onu kendi haline bırakın. O, Allah'ın arzının yetiştirdiği bitkilerden dilediği gibi otlasın ve sularından içsin. Sakın ona kötülükle dokunmayın."

Arzın Allah'a (celle celâlühü) izafe edilmesi,

- devenin bu, otlamaya olan istihkakını vurgulamak,

- onu kendi haline bırakmanın gerekçesini belirtmek içindir.

Deveye zarar vermek amacıyla dokunmak kesinlikle nehyedilmış ve şu tembihin altı çizilmiştir:

Kesmek, öldürmek şöyle dursun, dövmek, kovmak veya başka bir kötü amaçla sakın ona yaklaşmayın. Sonra inmesi yakın bir azab sizi yakalayıverir!"

Rivâyete göre kavmi, Salih'ten (aleyhisselâm),

- el-Kâibe denilen bir kayadan,

- on aylık hamile,

- iki renkli, karnı büyük, çok tüylü bir dışı deve çıkarmasını istediler.

"- Bunu yaptığın takdirde ancak senin Peygamberlığını tasdik ederiz." dediler.

Sâlih (aleyhisselâm) sordu:

Bunu yaptığım takdirde mutlaka îman edeceksiniz, değil mı?"

Onlar:

"- Evet!.." dediler.

Bunun üzerine Sâlih aleyhisselâm, namaz kıldı ve Rabbine dua etti.

O anda kaya, onların gözü önünde, yeni doğum yapmış devenin, yavrusuna böğürmesi gibi böğürmeye başladı ve kaya yarıldı; içinden on aylık hâmile bir dişi deve çıktı. Sonra kendi büyüklüğünde bir yavru doğurdu.

Bunun üzerine kavminden Cündüb b. Ömer adındaki zat bir cemaatle beraber îman ettiler. Dev'eb b. Ömer ile putlarının sahibi Hubab ve kâhinleri Rebab, diğerlerinin inanmalarını engellediler.

İşte bu deve, yavrusuyla beraber, ağaç yapraklarını yiyerek ve gün aşırı kuyularına gelip su içerek yaşamaya başladı. Kuyuya geldiğinde içindeki suyun tamamını içmeden başını kaldırmazdı. Sonra deve, ayaklarını açıyordu ve onlar da, kaplarını doldurıncaya kadar istedikleri miktarda sütünü sağıyor, o sütten içiyor ve sonra kullanmak üzere saklıyorlardı. Bu deve, yazın vadinin sırtlarına çıkıyor, onların havyanları da ondan kaçıp vadi yatağına iniyorlardı ve kışın da deve, vadinin yatağında otluyordu. Onların hayvanları da ondan kaçıp vadinin sırtlarına çıkıyorlardı. Bu durum, onlara zor geldi.

65
"Yine de o deveyi ayaklarını keserek öldürdüler . Sâlih dedi kı :

"- Yurdunuzda üç gün daha yaşayın !"

Bu yalan olmayan bir va'd idi ."

Deniliyor kı; onları buna teşvik eden, Ganem'in annesi Uneyze ile Muhtar'ın kızı Sadaka idiler. Nihayet deveyi ayaklarından keserek öldürdüler ve etlerini bölüştüler. Onun yavrusu ise, Kara denilen dağa çıktı ve üç kez böğürdü. O zaman Sâlih (aleyhisselâm) dedi ki:

"- Devenin yavrusuna yetişin; belki size inecek azab önlenir."

Ancak onlar, ona yetişemediler ve böğürmesinden sonra kaya yarıldı; yavru da içine girdi.

Sâlih aleyhisselâm onlara:

Evlerinizde, yahut dünyada üç gün daha yaşayın!" dedi.

Rivâyete göre Sâlih aleyhisselâm onlara şunları da söyledi:

"- Yarın yüzleriniz sapsarı; yarından sonra da laplarınızı; üçüncü gün de kapkara olacak; sonra sabah vaktinde azap sizi yakalayacak."

Bu üç gün sonra azab ineceği sözü, yalan olmayan bir vaîd idi.

66
"Emrimiz gelince, Sâlih ile yanında bulunan îman edenleri tarafımızdan bir rahmetle o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz senin Rabb'in kuvvetlidir, her şeye üstün ve gaalibdir ."

Azabımız, yahut azabın inmesine İkşkin emrimiz gelince;

- Salih'i ve onunla beraber olan mü'minleri tarafımızdan bir rahmetle,

- Sâlih'i peygamberliği,

- mü'minleri de îmanları sebebi ile,

- o günün zilletinden, o korkunç bir sesle helâk olmaktan kurtardık. Başka bir âyette de şöyle buyrulur:

"Ve necceyna-hüm min a'zabin ğakız / ve onları ağır bir azabtan kurtardık."

Yahut

"- Onları, kıyamet gününde gerçekleşecek rezil- rüsvalıktan kurtardık."

Nitekim anılan âyetteki "ağır azab" da, böyle tefsir edilmiştir.

Bu görüşe göre, yani biz onları dünya azabından kurtardıktan başka kıyamet azabından da kurtaracağız, demektir.

Resûlüm! Şüphesiz senin Rabbin, her şeye yegâne kaadir ve gaalib olandır; O'ndan başkası değil.

67
"Ve zulmedenleri o korkunç ses (e's-sayha) yakalayıverdi. Yurdlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar."

Azabın gelişı anlatılırken, Allah'ın dostlarının kurtarılmasının haber verilmesi, önemli olduğundan, önce o zikredildi.

" e's-Sayha / korkunç ses", Cebrâîl'in (aleyhisselâm) sesidir.

Başka bir rivâyete göre ise, göklerden öyle korkunç bir ses geldi ki, içinde, hem yıldırım sesi, hem de dünyadaki her çeşit ses vardı.

Ve onlar bu sesi duyunca yürekleri parçalandı.

A'raf (7) sûresinin 78. âyetinde ise şöyle buyrulur:

"Bunun üzerine onları şiddetli bir sarsıntı yakaladı ve yurtlarında dizleri üstüne çöküp kaldılar." "(A'raf 7/78)

Herhalde bu sarsıntı, havanın dalgalanmasına sebep olan o sesten sonra vaki olmuştur.

Onların, böyle hareketsiz kalmaları herhalde azabın ilk indiği anda olmuştu. Bu ifade, azabın ne kadar şiddetli ve sür'atli indiğini bildirir.

Allah'ım! Senin gazabına uğramaktan Sana sığınırız!

Rivâyete göre onlar yüzlerinin sarardığını, kızardığını ve karardığını görünce, Sâlih'i aleyhisselâm öldürmeye teşebbüs ettiler. Allah (celle celâlühü) da onu kurtardı ve Filistin'e gitmesini emretti.

Dördüncü gün, Cumartesi günü kuşluk vakti gelince; hepsi, ölüler için kullanılan güzel kokular süründüler ve kefenlendiler, işte o anda azab gelince içleri parçalanarak helâk oldular.

68
"Sanki orada hiç yaşamamışlardı . Haberiniz olsun, Semûd Kavmi, gerçekten Rabb'larını inkâr etmişlerdi . Dikkat edin ! Semûd Kavmi Allah'ın rahmetinden uzak kılındı ."

Sanki onlar ülkelerinde, yahut meskenlerinde, hiç yaşamamışlardı...

Semûd Kavminin küfrünün, burada sarahatle belirtilmesi,

- onların hallerini kınamak

- ve onların niçin Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden uzak ve helâk bedduasına müstahak olduklarını beyan etmek içindir.

69
A- "Andolsun ki İbrâhîm'e de elçilerimiz müjde ile geldiler. .

"- Selâm!" dediler .

O da:

"- Selâm!" dedi .

B- "Ve hemen onlara kızartılmış bir buzağı getirdi."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, o gelenler, Cebrâîl ile iki melek idi.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar Cebrâîl (aleyhisselâm), Mikâil (aleyhisselâm) ve İsrafil (aleyhisselâm) idiler.

Dahhâk diyor ki:

"- Onlar dokuz melek idiler."

Muhammed b. Kâ'b'tan rivâyet olunduğuna göre, onlar Cebrâîl aleyhisselâm ve beraberinde bulunan yedi melek idiler.

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre, onlar, parlak yüzlü oğlanlar suretinde on bir melek idiler.

Mukatil'den rivâyet olunduğuna göre ise, onlar on iki melek idiler.

Âyette, meleklerin İbrâhîm'e (aleyhisselâm) müjde getirdikleri belirtildığı halde ona gönderildikleri söylenmiyor. Çünkü onlar, aslında İbrâhîm'e (aleyhisselâm) değil, Lût aleyhisselâm kavmine gönderilmişlerdi. Nitekim melekler de:

Şüphesiz biz Lût kavmine gönderildik." derler. Onların İbrâhîm'e gelmeleri ise, kendisini müjdelemek içindi.

Bu sûre-i kerimeden asıl maksat, eski ümmetlerin, peygamberlerine karşı yaptıkları kötülükleri ve bundan dolayı da azaba uğratıldıklarını anlatmaktır.

Meleklerin İbrâhîm'e getirdikleri müjde mutlak olup eşi Sâre'nın çocuk doğurması müjdesini de kapsar. Nitekim başka âyetlerde de bu müjdeden bahsedikr. Şöyle ki:

"Biz, ona Ishaak'ı ve İshaak'ın ardından Ya'kuub'u müjdeledik.",

" Biz de ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik." (Saffât 37/101)

" Onu bilgin bir oğul ile müjdelediler. (Zarıyât 51/28)

Bu müjde, ona zarar gelmeyeceği müjdesini de kapsar. Nitekim,

"İbrâhîm'den korku gidince ve müjde kendisine gelince" meâlindeki âyet de bunu belirtir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan müjde, Lût kavminin helâk haberidir. Ancak Lût'un melekler için mücadele etmesi, bu görüşün sıhhatine engeldir.

En zâhır görüşe göre, âyetteki müjde, çocuk müjdesidir.

İbrâhîm (aleyhisselâm)'ı konuklarına ikram etmek üzere hemen bir buzağı kızartması getirir. Fakat:

70
A- "Onların ona el uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlara karşı içinde bir korku uyandı .

B- "- Onlar dediler kı :

"- Korkma ! Şüphesiz biz Lût kavmine gönderildik ."

Eve bir konuk geldiğinde ikram olunan yemekten yemezse, onun hayır için gelmediği sonucu çıkarılırdı.

İbrâhîm (aleyhisselâm) onları ilk gördüğünde yadırgamış idi. Çünkü onlar, İbrâhîm'in Siâ bildiği insanlardan değildi. Nitekim Zâriyat (51) sûresinin 25. âyetinde olay şöyle anlatikr:

" Hani onlar (İbrâhîm'in yanına) vardıklarında:

"- Selam!" demişlerdi.

İbrâhim de:

"- Selâm! Yabancı bunlar" demişti.." (Zâriyât 51/25)

İbrâhîm (aleyhisselâm) onların, Allah'ın (celle celâlühü) sevmediği bir iş için veya kavmine azab getirmek için indiklerini sanmıştı.

Onlar, İbrâhîm'in korktuğunu görünce onu teselli ettiler ve:

"- Lâ tehaf / Korkma!" dediler.

Hicr (15) sûresinin 52. âyetinde de şöyle buyrulur:

"Kaale inna min-küm vecilûn / Dedi ki:

"- Biz sizden korkuyoruz."

Burada bunun zikredilmemesi, oradaki zikriyle yetinıldiği içindir.

Melekler onun korkusunu tamamen izale için sözlerine Lût kavmine gönderildiklerim ilâve ederler.

Meleklerin başka bir kavme gönderilmiş olmaları, İbrâhkn'in (aleyhisselâm) korkudan emin olmasını mûcibtir. Ancak zahir böyle olmakla beraber hakikatte böyle değildir. Çünkü Hicir sûresinin 57 ve 58. âyetlerinde bu konuda sarahati hâvi tafsilât vardır. Burada kelâmın veciz geçmesi, Hicr süresindeki zikriyle yetini!diği içindir.

71
"O sırada İbrâhîm'in karısı ayakta duruyordu, bunun üzerine güldü. Biz de ona İshaak'ı ve İshaak'ın ardından Ya'kuub'u müjdeledik:

O sırada İbrâhîm'in (aleyhisselâm) karısı da perdenin arkasında ayakta duruyor ve konuşmaları dinliyordu.

Yahut hizmet için o da onların huzurunda ayakta duruyordu.

Ve bu söz üzerine korkunun gitmesinden, yahut kötü insanların helakinden, yahut da her ikisinden duyduğu memnuniyetle güldü.

Bir görüşe göre ise, daha önce dediklerinin çıktığına güldü. Çünkü o, İbrâhîm'e (aleyhisselâm),

"- Lût'u da yanına al; çünkü ben, o kavme azap ineceğini sanıyorum!" demişti.

Bir diğer görüşe göre ise, "dahuket", "hayız (âdet) gördü" anlamına da gelir. Ancak bu, uzak bir görüştür.

"- O sevinçten sonra elçilerimiz lisanıyla ona daha büyük bir sevinç tattırdık ve ona hem İshâk'ı hem de onun ardından Yakub'u bağışladık."

Bu müjdeye her ikisi de dahildir. Bu da Yahya (aleyhisselâm) ile müjdelenme kabilindendir.

Burada müjde İbrâhîm'in aleyhisselâm karısına tevcih edilmiştir. Oysa bu müjdede asıl olan İbrâhîm'dir aleyhisselâm Nitekim Saffat (37) sûresinin 101 ve Zâriyat (51) sûresinin 28. âyetlerinde müjdelenen İbrâhîm'dir aleyhisselâm

Ancak burada karısının müjdelenmesi,

- müjde konusu çocuğun ikisinden dünyaya geleceğini bildirmek,

- hem de karısının çocuk doğurmayı çok arzu eden kısır bir kadın olduğu içindir.

72
"O şöyle dedi:

Vay başıma gelenler! Ben, bir kocakarı, bu kocam da yaşlı biri iken çocuk mu doğuracağım. Şüphesiz bu, çok şaşılacak bir şey.

Bu müjde verildiğinde, İbrâhîm'in karısı doksan veya doksan dokuz; İbrâhîm aleyhisselâm ise yüz yirmi yaşında idi.

İbrâhim'in (aleyhisselâm) karısının hak kendi halinden önce zikredilmiştir. Çünkü onun halı, çocuk yapmak imkânından daha çok uzaktır. Zira bazen yaşlı bir erkeğin genç bir kadından çocuğu olabilmektedir.

Bir de, müjde, sarih olarak İbrâhîm'in (aleyhisselâm) karısına yönelikti.

Bu iki yaşlı insandan bir çocuk dünyaya gelmesi elbette şaşırtıcı idi..

Başka bir ifadeyle:

"- Allah'ın (celle celâlühü) kulları için koyduğu sünnete göre bu şaşılacak bir şey!" idi.

73
"Melekler de şöyle cevap verdiler:

"- Allah'ın emrine mi taaccüb ediyorsun? Ey ev halkı (ehl-i beyi), Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizdedd. Gerçekten O, övülmeye lâyıkdır, (Hamîd) çok lütuf ve ihsan sahibidir (Mecîd)."

Melekler dediler ki:

"- Allah'ın (celle celâlühü) kudretinden, hikmetinden, yaratmasından, şânından mı hayrete düşüyorsunuz?"

Melekler, Sâre'nin taaccübünü yadırgadılar. Çünkü Sâre, bu güne kadar,

- nübüvvet evinde,

- vahyin ve âyetlerin nazil olduğu yerde,

- mucizelerin ve harikulade işlerin gerçekleştiği bir ortamda yaşıyordu.

Bu itibarla bu gibi hâdiseler karşısında vakarlı olmalıydı ve diğer kadınların hayretle karşıladıkları bu gibi hallerde şaşırmamalıydı.

"- Ey ev halfa! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir." ifadesi bunu işaret eder. Yani Allah'ın (celle celâlühü) her şeyi kuşatmış olan rahmeti ve bereketleri ve ezcümle evladın bahsedilmesi, sizin üzerinizdedır.

Diğer bir görüşe göre ise, buradaki rahmet, peygamberlik; bereketler de, Isrâiloğullarının boyları demektir. Çünkü İsrâiloğullarına gönderilen Peygamberler bu boylardandır ve onların hepsi de, İbrâhîm (aleyhisselâm) evlâdındandır.

Hulâsa, bu makam, "taaccüb makamı" değildir.

Çünkü Allah her şeye kaadirdir.

"- Ve ey nübüvvet, fazilet ve kurbiyyet, "Allah'a yakınlık "evinin halkı, siz diğerleriyle bir değilsiniz.

Aksine Allah'ın (celle celâlühü),

- bütün hayırlarının kaynağı,

- her şeyi kuşatan rahmeti ve bereketi; yahut

- çoğalan hayırları ve geniş rahmeti,

- O'nun kudretinden doğan feyizleri sizinle beraberdir; hiçbir zaman sizden ayrılmayacaktır."

Allah (celle celâlühü) övülmeyi gerektiren her iyilığin yegâne yaratıcısıdır; O'nun, kullarına hayır ve ihsanı sonsuzdur.

Bu cümle, bundan önceki cümlenin illeti mahiyetindedir.

74
"İbrâhîm'den korku gidince ve müjde kendisine gelince o, Lût kavmi hakkında Bizimle mücadeleye girişti.

O meleklerden dolayı

- İbrâhîm'in (aleyhisselâm) içine düşen korku zail olunca,

- onların geliş sebeblermı öğrenerek kalbi tamamen mutmain olunca,

- ve üstelik müjdelenince Lût (aleyhisselâm) kavmi hakkında bizim elçilerimizle tartışmaya girişti.

1- Eğer bu müjde, meleklerin "Korkma!.." sözleriyle tefsir edilirse, sebeb- sonuç ilişkisi, korkunun gitmesi ve tartışma için moralinin yerine gelmesidir.

2- Eğer bu müjde, bir çocuğu olacağı yahut onu da kapsayan bir mânâda tefsir edilirse, sebeb-sonuç ilişkisi kendisinin ve bütün ailesinin selâmetiyle kalben mutmain olmasıdır.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) meleklerle tartışması şöyle olmuştur:

Melekler, kendisine,

"- Biz muhakkak bu kasaba halkını helâk edeceğiz!" demişlerdi.

İbrâhîm (aleyhisselâm) de, onlara sormuştu: "- Bana söyler misiniz ...

- Eğer o kentte mü’minlerden elk kişi olsa, yine orayı helâk edecek misiniz? Melekler de:

- Hayır, helâk etmeyiz! dediler. İbrâhîm aleyhisselâm:

- Pek iyi, kırk kişi olsa? dedi. Melekler yine:

- Hayır! dediler, İbrâhîm aleyhisselâm:

- Pek iyi, otuz kişi olsa? dedi. Melekler yine:

- Hayır! dediler. Nihayet İbrâhîm aleyhisselâm, on kişiye kadar indi. Melekler yine:

- Hayır! dediler. İbrâhîm aleyhisselâm:

- Pek iyi, o kentte tek bir Müslüman olsa, orayı helâk edecek mısınız? dedi. Melekler yine:

- Hayır! dediler. O zaman İbrâhîm aleyhisselâm;

- İşte orada Lût var! dedi. Melekler dediler ki:

- Orada kim olduğunu biz daha iyi biliriz. Lût'u ve ailesini biz mutlaka kurtaracağız!

Eğer denilse ki; bu kelâmdan ilk anlaşılan mânâ şudur: İbrâhîm aleyhisselâm, kendisinden korku gitmeden önce de o meleklerin, Lût aleyhisselâm kavminin helaki İçin gönderildiklerini biliyordu. Fakat İbrâhîm (aleyhisselâm) kendi nefsiyle meşgul olduğu için meleklerle tartışmamıştır.

Nihayet kendisinden korku gidince, tartışmak için zaman bulmuştur. Oysa ki, korkunun gitmesi, bunu öğrenmeden önce idi. Nitekim "De kı: Korkma! Şüphesiz biz, Lût'un kavmine gönderildik." buyurulmaktadır.

Buna cevaben deriz ki; Lût aleyhisselâm, İbrâhîm'in aleyhisselâm şerîatine bağlıydı ve onun kavmi de, o şeriatla mükellef bulunuyordu. Bunun için. İbrâhîm aleyhisselâm, meleklerden görebileceğini görünce, hem kendi nefsi İçin, hem de Lût aleyhisselâm kavminin de dahil olduğu bütün ümmeti için endişe etmeye başladı.

Bu endişenin, meleklerin, "Korkma!" sözünden önce olduğu noktasında hiç şüphe yoktur. İbrâhîm'in (aleyhisselâm), "Korkma!" emrinden sonra öğrendiği, ise, helakin Lût aleyhisselâm kavmine mahsus olması; onların ise buna dahil olmadıklarıdır. Bunu iyice düşünmak gerek.

75
"İbrâhîm gerçekten yumuşak huylu, çok içli, kendisini Allah'a vermiş biriydi."

İbrâhîm aleyhisselâm kendisine kötülük edenlerden intikam almakta acele etmeyen, günahlarından dolayı çok ahlar, vahlar çeken, insanlar için üzülen ve kendisini tamamen Allah'a celle celâlüh adamış biriydi.

İbrâhîm'in aleyhisselâm mezkûr güzel vasıflarının sayılmasından maksat, kendisini bu tartışmaya sevk eden şeylerin beyan edilmesidir.

76
"Melekler dediler ki:

- Ev İbrâhîm, bundan vazgeç! Çünkü şüphesiz Rabbinin azap emri gelmiştir ve geri çevrilmeyecek bir azap onlara mutlaka verilecektir."

Melekler İbrâhîm'e aleyhisselâm dediler ki; sen bu tartışmadan vazgeç! Çünkü şüphesiz Rabbinin, ezelî hükmüne göre cereyan eden emri gelmiştir ki, bu emir, zamanında varlıklara taallûk ettiği veçhile, kâinatın bu hârika nizamını gerektiren ezeli irade ve ilâhî inayettir. İşte buna kader denilmektedir. Ve şüphesiz bu kader, ne tartışma ile, ne de dua ile ve ne de başka bir şekilde geri çevrilmez.

77
"Elçilerimiz, Lût'un yanına gelince, Lût onlar için tasalandı ve onlar sebebiyle sıkıldı da:

- Bu çetin bir gün, dedi."

Lût aleyhisselâm, okması muhtemel kötülüğü önlemekten aciz olduğu ve çaresiz bulunduğu için, meleklerin evinde bulunmaları onun canını çok sıkmış ve kendisini, büyük endişeye sevk etmişti. İşte bunun için "Bu, zor bir gün!" demişti.

İbn Abbâs diyor ki: "O melekler, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) yanından Lût'un aleyhisselâm yanına vardılar. O iki kent arasındaki uzaklık, dört fersahtı. Ve melekler Lût'un (aleyhisselâm) yanına, henüz sakalları bitmemiş yakışıklı gençler suretinde girdiler. Lût aleyhisselâm onları normal insan zannettiği için kendi kavminin, onlara bir kötülük yapmaya kalkışmasından ve kendisinin de buna engel olamamasından endişe etmişti."

Rivâyet olunur ki, Allah (celle celâlühü) meleklere şöyle buyurdu:

- Lût, onlar hakkında dört kez şahadette bulunmadan önce onları helâk etmeyin!

Lût aleyhisselâm, melekleri kendi evine götürürken, onlara:

- Bu kentin durumunu duymadınız mı? diye sordu. Melekler de:

- Bu kentin durumu nedir ki? dediler. Lût aleyhisselâm da:

- Ben şahadet ederim ki, yeryüzünde bu kent kadar kötü bir kent yoktur. Lût bunu dört kere tekrarladı. Fakat Lût'un karısı gidip kavmine haber verip dedi ki:

- Şu anda Lût'un evinde öyle genç erkekler var ki, onlar kadar yakışıklı genç hayatımda hiç görmedim."

78
A- "- Lût'un kavmi koşarak onun yanına geldiler. Daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar.

Lût dedi ki:

- Ey kavmim! İşte kızlarım, sizin için onlar daha temizdir."

Lût (aleyhisselâm) konuklarıyla beraber evinde iken onun kavmi, kendi akıllarınca konuklarıyla fuhuş yapmak için onun yanına koştular. Onlar bundan önce de o kötü işi yapıyorlardı ve bu çirkin fiil o kadar kanıksamışlardı ki, onu bir kabahat olarak da görmüyorlardı. İşte bundan dolayı onlar, hiç utanmadan alenî olarak koşarak gelmişlerdi. Lût (aleyhisselâm) onlara dedi ki:

- Ey kavmim, işte kızlarım, onlarla evlenebilirsiniz. Bu insanlar, daha, önce Lût'un kızlarıyla evlenmek istemişlerdi, fakat Lût onların kötülüklerinden ve kendi kızlarına denk olmadıklarından dolayı onlarla evlenmelerine razı olmuyordu. Yoksa meşruiyyet bakımından bir engel söz konusu değildi. Çünkü o zaman müslüman hanımlar, kâfir erkeklerle evlenebiliyordu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki kızını Utbe b. Ebû Leheb'le ve Ebü'l-As b. Rebî' ile evlendirmişti ve her ikisi de kâfirdi.

Diğer bir görüşe göre ise, Lût kavminin, emirleri dinlenen iki reisi vardı.

Lût kızlarını onlarla evlendirmeyi teklif etmişti. Hangi tefsire göre olursa olsun, Lût (aleyhisselâm) bu hareketiyle konuklarını korumak istemişti. Onun bu yaptığı, faziletin zirvesidir.

Bir diğer görüşe göre ise, Lût'un (aleyhisselâm) bu sözü maksadını aşan bir söz olup aslında kızlarını onlarla evlendirmeyi kast etmemişti; fakat, onlara ziyadesiyle tevazu göstermek ve onların yapmak istediklerinin yerine her şeyi verebileceğini göstermek anlamında söylemişti.

Lût (aleyhisselâm) umuyordu ki, bu sözü duydukları zaman kendisinden utanırlar; ona acırlar da, bu teşebbüslerinden vazgeçerler. Bununla beraber hem Lût (aleyhisselâm), nem de onlar gayet açık biliyorlardı ki, kendileri ile Lût'un kızları arasında evlilik olamaz. Onların bundan sonra gelecek;

"Ant olsun ki, senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığım biliyorsun." sözlerine de en uygun izah budur.

B- "- Allah'tan korkun ve misafirlerim arasında beni rezil etmeyin. İçinizde akü başında bir adam yok mu?"

Fuhşu terk etmek, yahut kızlarımla evlenmeyi tercih etmek konusunda Allah'tan (celle celâlühü) korkun ve konuklarımı ve onların önünde beni rezil etmeyin! Zira bir insanın konuklarını ve komşularını rezil etmek, o insanı rezil etmek demektir. Sizin içinizde, apaçık hakka hidâyet olacak ve çirkin bâtıldan yüz çevirecek aklı başında bir adam yok mu?

79
"Dediler ki:

- Ant olsun ki senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin."

Onlar, Lût'un (aleyhisselâm), kendilerine öğütledığı Allah'ın (celle celâlühü) takvası ile kendisini rezil etmemek emrinden yüz çevirerek onun ilk kelâmına cevap olarak, senin kızlarında bizim gözümüz yok, dediler. Bu sözleriyle, Lût'un aleyhisselâm bu konudaki bilgisini de kanıt göstererek demek istiyorlardı ki, sen de biliyorsun, bizimle senin fazların arasında bir evlilik söz konusu olamaz. Senin bu teklifin, olmayacak bir tekliftir ve bizim öyle bir arzumuz da yoktur. Sen zaten bizim sadece erkekleri istediğimizi biliyorsun.

80
"Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınabilseydim!"

Yaptığınız bu terbiyesizliğe karşı keşke sizi def edecek bir gücüm olsaydı, yahut onun yardımıyla sizden korunmak için çok güçlü bir yardımcıya sığınabilseydim!

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah, kardeşim Lût'a rahmet eylesin! O, sağlam bir yere sığmıyordu."

Lût aleyhisselâm evinin kapısını konukları üzerine kapattı ve kendisi kapının önünde o sapıklarla mücadele etmeye başladı. O sapıklar ise, duvarların üstünden eve girme girişiminde bulundular.

81
A- "Melekler dediler ki:

-Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana bir kötülük dokunduramaz-lar. Sen geceleyin bir ara aileni al, git."

Nihayet melekler, Lût'un aleyhisselâm çok üzüldüğünü ve kavmine karşı müdafaadan âciz olduğunu görünce, kendilerinin melek olduğunu açıkladılar ve ona sapık kavminden bir zarar gelmeyeceği müjdesini verdiler.

O zaman Lût aleyhisselâm da kapıyı açtı. Onlar da içeri girdiler.

İşte o zaman Cebrâîl (aleyhisselâm), onları cezalandırmak için Rabbinden izin istedi. Allah (celle celâlühü) da ona izin verdi.

Bunun üzerine Cebrâîl aleyhisselâm gerçek suretinde ayağa kalkıp iki kanadını açtı. Üzerinde, inci dizileriyle süslenmiş bir askı bulunuyordu. On dişlen parlıyordu. Cebrâîl aleyhisselâm kanadını onların yüzlerine çarparak hepsinin gözlerini kör etti.

Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir:

"Biz de onların gözlerini kör ettik." (Kamer 54/37) Böylece onlar yolu göremez oldular. El yordamı ile yolu bulup dışarı çıkmaya çalışırlarken, "İmdat, imdat! Lût'un aleyhisselâm evinde büyücüler var!" diye bağırıyorlardı.

B- "- Karından başka sizden hiç kimse geride kalmasın."

Onlara, senden ve ailenden hiçbir kimse geride kalmasın, yahut arkasına bakmasın, diye emredildi ki, olanca gayretleriyle yürüsünler. Çünkü arkasına bakan, mutlaka biraz durmak zorunda kalır.

Yahut sizden hiçbir kimse arkasına bakmasın ki, onlara inen azabı görüp de kendilerine acımayasınız...

"Karından başka" istisnası, "Geceleyin bir ara aileni al, git" emri ile ilgili de olabilir, "Sizden hiçbir kimse"nin bedel ve izahı da olabilir.

"Çünkü onlara gelecek olan azap, şüphesiz ona da isabet edecektir."

Rivâyet olunur ki, Lût aleyhisselâm geceleyin ailesini alıp yola çıkınca karısı da onların peşine düştü. Sonra karısı, inen azabın sesini duyunca, dönüp geriye baktı ve "Vah kavmime!" dedi. O anda bir taş ona isabet edip kendisini öldürdü.

Bu ifade tarzı, onlara isabet eden azabın pek çetin olduğunu bildirmektedir.

"Onlara vaat edilen helâk zamanı sabah vaktidir."

Bu ifade, geceleyin ailesini alıp gitmesi emri ile süratli yürümeyi teşvik etmek için arkalarına balem ama emrinin sebebi mahiyetindedir.

Sabah pek yalcın değil mi? .

Bu cümle de, mezkur illetin tekidi mahiyetindedir. Zira sabahın pek yakın olması, azap yerinden uzaklaşmak için geceleyin süratli yürümeyi gerektirmektedir.

Rivâyet olunur kı, Lût (aleyhisselâm) meleklere:

- Onlara vaat edilen helâk vakti ne zamandır? diye sordu. Melekler de:

- Sabah vaktidir, dediler. Lût aleyhisselâm da:

- Öyleyse ben süratle gitmekyim, dedi. Melekler de:

- Evet! dediler.

Onların helâk zamanı, sabah vakti olarak tayin edildi, çünkü sabah vakti, dinlenme ve rahat zamanı olduğundan, o vakitteki azap daha feci olur. Bir de, o vakitteki azap, görenler için daha ibret vericidir.

82
"Emrimiz gelince, oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine siecîlden azap için hazırlanmış taşlar yağdırdık."

Azabımızın vakti ve vaat edilen zamanı olan sabah vakti gelince, Lût (aleyhisselâm) kavminin, Mü'tefikât denilen kentlerinin altını üstüne getirdik. Bunlar beş kent olup oralarda dört yüz milyon insan yaşıyordu.

Bu kentlerin altını üstüne getirmekle de, altüst olma hak gerçekleşebildiği halde âyette bu şekilde ifade edilmesi, durumun ne kadar korkunç ve feci olduğunu ifade etmek içindir. Zira onların karargahı ve meskenleri olan yerin üstünü altına getirmek, aksini de gerektiriyorsa da, onlar için bunun aksinden daha çetin ve ağırdır.

Rivâyet olunuyor ki, Cebrâîl (aleyhisselâm) kanadını o bölgenin altına koydu, sonra onu göklere doğru kaldırdı ve o kadar yükseklere çıkardı ki, gök ehli, onların köpeklerinin ve horozlarının seslerini duymaya başladılar. Sonra da o toprakları onların üstüne ters çevirip bıraktı.

Âyette taş yağdırma fühnin., Allah'ın (celle celâlühü) zamirine isnat edilmesi, gerçek müsebbibin O olması itibarıyla, durumun vahamet ve korkunçluğunu göstermek içindir.

Sıccîi, taşlar, taşlaşmış balçık demektir. Nitekim başka âyette de, "Balçıktan taşlar" denilmektedir. Yahut gönderilen taşlar, ya da bolca taşlar demektir. Allah'ın (celle celâlühü), üzerlerine, kendileriyle onları azap edeceğini yazdığı taşlar veya cehennem taşları demektir.

83
A- "O taşlar Rabbin katından işaretlenerek yağdırılmıştır".

Azap için işaretlenmiş taşlar yağdırılmıştır.

Bir görüşe göre o taşlar, beyaz ve kırmızı renkleriyle, yahut yeryüzünün taşlarından ayırt edilecek bir görünüm ile, yahut taşı atan kimsenin adı ile işaretlenmişlerdi.

Rabbinin katında, kendisinden (celle celâlühü) başka kimsenin tasarruf edemediği Rabbinin hazineleri demektir.

B- "- O taşlar zâlimlerden hiç de uzak değil."

O anlatılan taşlar, her zâlime yakındır. Zira o zâlimler, zulümleri sebebi ile buna müstahak bulunuyorlar.

Bu ilâhî kelâm, bütün zâlimler için pek ağır ve çetin bir vaattir.

Peygamberımız'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi bu âyetteki zâlimlerin kim olduklarını Cebrâîl'e sormuş ve o da demiş ki: "Yani senin ümmetinin zâlimleri demektir. Onlardan her bir zâlim, her an için, kafasına düşecek bir tasa maruzdur."

Diğer bir görüşe göre ise, yani o ilâhî azaba uğramış olan kentler, Mekke zâlimlerinden uzak değildir; bu bölge, Mekkekler'ın Şam yolu üzerinde idi.

84
"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i gönderdik. Dedi ki:

- Ey kavmim Allah'a ibadet edin! Sizin O'ndan başka hiçbir İlahınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı da eksik tutmayın. Zira kadar ben sizi varlık içinde, görüyorum. Ve ben gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

A- "- Medyen'e de kardeşleri. Şuayb'i gönderdik."

Yani İbrâhîm'in (aleyhisselâm) oğlu Medyen evlâdına... Yahut Medyen kelimesi, galebe yolu ile kabilenin adı olmuştur. Yahut Medyen halkına... Medyen, bu zatın kurduğu ve bundan dolayı onun adının verildiği kenttir.

Şuayb'in (aleyhisselâm) onlara kardeşlığı, nesep kardeşlığidir. Şuayb (aleyhisselâm), Mîkîl'in oğlu, o da Yeşcur'un oğlu ve o da Medyen'in oğludur. Şuayb'in aleyhisselâm, kavmine hitabı pek güzel olduğundan, kendisine Peygamberlerin Hatibi denilirdi.

B- "- Dedi ki:

- Ey kavmim Allah'a ibadet edin! Sizin O'ndan başka hiçbir İlahınız yoktur."

Bu cümle, tevhidin tespiti ve bu emrin illeti mahiyetindedir.

C- "- Ölçüyü ve tartıyı da eksik tutmayın. Zira kadar ben sizi varlık içinde görüyorum."

Bu cümleden önce Allah (celle celâlühü) onlara dinin temel umdesini ve mükelleflere ilk vacip olanı emrettikten sonra bu cümlede de, kendilerine onların sürekli olarak itiyat edindikleri eksik verip fazla almak prensibini yasaklamaktadır.

Yani insanların haklarını eksik vermek için ölçüyü ve tartıyı eksik kullanmaya tevessül etmeyin. Zira kadar ben sizi geniş servet: içinde, görüyorum; bu servetiniz buna ihtiyaç birakmamaktadır.

Yahut ben sizi Allah'ın nimeti içinde, görüyorum; bu nimetin hakkı ve şükrü olarak, siz buna, yaptığınız haksızlık ve insanlara üstünlük taslamak ile karşılık vermemelisiniz. Yahut ben sizi hayır içinde görüyorum; siz bu hayrı, her zaman içinde bulunduğunuz şer ile kaldırmayınız.

Bu cümle, geçen olumsuz emrin illeti mahiyetindedir. Bundan sonra gelecek cümle de ikinci illetidir.

D- "- Ve ben gerçekten sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

Eğer siz bu yaptıklarınıza son vermezseniz, ben sizin için öyle bir azaptan korkuyorum ki, sizden hiçbir kimse ondan kurtulmayacaktır.

Bu azaptan murat, kıyamet gününün azabıdır, yahut tamamen yok edici olan azaptır.

Bu ifade, geçen olumlu ve olumsuz her iki emrin de sebebi mahiyetinde olabilir.

85
"Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle kullanın; insanlara eşyasını eksik de vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak da dolaşmayın!"

A- "- Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle kullanın; "

Yani ölçüyü ne fazla, ne de eksik kullanın. Zira kendi malından başkasına ölçerken ve tartarken fazla vermek, takdire şayan ise de, ölçü ve tartı aletlerinde fazlalık hilesini yapmak da, başkasının hakkını eksik vermek gibi mahzurludur. Her halde kullanımdaki fazlalık, kendisi için ölçmek, kullanımdaki eksiklik de, başkası için ölçmek hak içindir.

Bundan önce, ölçü ve tartının eksik tutulmaması emredildikten sonra burada da her ikisinde adaletin sarahatle emredilmesi, insanları adaleti tam olarak gerçekleştirmeye ve hakları eksiltmemeye ziyadesiyle sevk etmek ve bir de şu noktaya dikkat çekmek içindir: Onların sadece haklan eksik vermekten el çekmeleri yeterli değil, fakat ifsat ettikleri ve zulümlerine ölçü ve düşmanlıklarma kanun yaptıklarını da düzeltmeleri gerekir.

B- "- insanlara eşyasını eksik de vermeyin."

Yani insanların ölçü ve tartı ile satın aldıkları şeyleri, ölçü ve tartının noksan olmaları ve âdil olmamaları sebebi ile eksik vermeyin.

Bu husus, daha önceki emirler zımnında anlaşıldığı halde burada sarahatle zikredilmesi, hakların noksan verilmesine ilişkin zikredilen korkutma ve zecirden sonra, buna ziyadesiyle önem atfetmek ve hakların ifasını teşvik içindir.

Muhtemeldir ki, daha önce zikredilen ölçüyü ve tartıyı adaletle kullanmaktan murat, ölçülen ve tartılan mallarda hakkaniyetin ifasıdır ve insanlara eşyasını eksik vermemek emri de, genel olup miktardaki eksikliği de, başkasını da kapsamaktadır. Buna göre bu ifade, tahsisten sonra tamim kabilinden olur. Nitekim şöyle buyurulmuştur:

C- "Yeryüzünde bozguncular olarak asv (ifsat) etmeyin."

Zira yeryüzünde asv; hırsızlık, yol kesmek ve yağmacılık yapmaktır. Bu âyette "bozguncular olarak" denilmesinin faydası, Hızır'ın (aleyhisselâm) gemiyi delmesi ve o oğlanı öldürmesi gibi, ıslah maksadıyla yapılanları bundan istisna etmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani öbür dünya hayatınızı ve dinî hayırlarınızı ifsat ederek bozgunculuk yapmayın, demektir.

Bir başka görüşe göre ise, insanlara eşyasını (mallarını) eksik vermemek, muamelelerde haksız yere ondalık gibi komisyonlar almamaktır.

86
"Eğer siz îman etmiş iseniz, Allah'ın kazançtan size bıraktığı, sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinize bir bekçi de değilim."

A- "- Eğer siz îman etmiş iseniz, Allah'ın kazançtan size bıraktığı, sızın için daha hayırlıdır.".

Sız haramlara bulaşmaktan temiz kaldıktan sonra Allah'ın (celle celâlühü) size bıraktığı helal kazançlar, sizin başkasının hakkını eksik verip kendi hakkınızı ise fazla almakla biriktireceğiniz servetten daha hayırlıdır. Çünkü bu servet, savrulan toz gibidir; hatta siz onda hayır olduğunu iddia etseniz de, tamamen serdir. Nitekim diğer bir âyette de meal olarak, "Allah, faizi yok eder; sadakaları ise bereketli kılar" (Bakara 2/276) denilmektedir.

Ancak bu, sızın îman etmiş olmanız şartına bağlıdır. Çünkü bunun daha hayırlı olması, kurtuluşu ve mükâfatı gerektırmesıyledir. Bu ise, kaçınılmaz olarak îman etme şartına bağlıdır. Yahut, eğer siz Benim size söylediklerimde Beni tasdik ediyorsanız, demektir.

Âyetteki bakiyyenin (Allah'ın bıraktığı), itaatler demek olduğunu ileri süren bir görüş de vardır. Nitekim başka bir âyette de meal olarak, "Hûd bakiyyeler, Rabbin katında daha hayırlıdır" (Kehf 18/46) denilmiştir.

Bir kırâata göre, anılan kekine takıyye olarak da okunmuştur. Buna göre, günah işlemekten sakınmak, anlamında olur.

B- "- Ben sizin üzerinize bir bekçi de değilim."

Ben sizi, çirkin işlerden koruyacak bekçiniz değilim. Ben sizin amellerinizi koruyup karşılığını verecek de değilim. Ben ancak öğütçü ve teblığcıyım. Ve bunda mazurum; çünkü sizi uyardım ve bunun için hiçbir gayretimi de esirgemedim. Yahut siz yaptığınız kötülüklere son vermediğiniz takdirde Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini koruyacak değilim.

87
"Dediler ki:

- Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları putları, yahut mallarımızda istediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Halbuki sen hiç şüphesiz yumuşak huylu ve çok akıllısın."

A- "- Dediler kı:

- Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları putları, yahut mallarımızda istediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?"

Şuayb'ın (aleyhisselâm), onların putlara tapmamalarını da içeren, yalnız Allah'a ibadet etmeleri emrine, onlar böyle karşılık vermişler ve cevaplarında da o kadar ileri gitmişler ki sapkınlık ve dalâletin en uç mertebesine varmışlardır.

Nitekim onlar, bunu emreden vahyi inkâr etmekle yetinmeyip bu emrin, akıl ve izan işi olmadığını, vesvese ve cinnet sonuçlarından olduğunu iddia etmişler ve istifhamlarını bunun üzerine bina ederek istihza yoluyla, "Vesvese sonuçlarından ve delilerin işlerinden olan namazın mı bizim atalarımızdan tevarüs ettiğimiz putlara tapmayı terk etmemizi emrediyor?" demişlerdir.

Şuayb'den (aleyhisselâm) sâdır olan, Allah'a (celle celâlühü) ibadet emri ile diğer dinî hükümler olduğu halde onlar, bu sözlerinde kendisini memur addetmişler, çünkü Şuayb kendiliğinden onlara bunu emretmiyordu, mutlaka vahiy ile bunu emrediyordu ve vahyi kendilerine tebliğ etmekle memur olduğunu onlara anlatıyordu.

Onlar, peygamberlik hükümleri içinden emri namaza tahsis etmişler. Çünkü Şuayb (aleyhisselâm) çok namaz kılmakla meşhur idi ve onlar, onun namaz kıldığını gördükleri zaman gözleriyle işaretleşip gülüşüyorlardı. İşte bundan dolayı diğer dinî şiarlar içinden namaz onların maskarası olmuştu.

Onlar, "mallarımızda istediğimizi yapmayı" sözleri ile de, Şuayb'ın (aleyhisselâm), hakları ifa etmeleri ile ölçü ve tartıda adaleti gerçekleştirmelerine ilişkin emrine cevap vermişlerdir. Yani senin namazın mı, bizim mallarımızı istediğimiz gibi fazla veya eksik verip almayı terk etmemenizi emrediyor?

B- "- Halbuki sen hiç şüphesiz yumuşak huylu ve çok akıllısın."

Onların, Şuayb'ı (aleyhisselâm) bu iki vasıf ile vasıflandırmaları, istihza yoluyladır; asıl maksatları ise, kendisini bu vasıfların zıtları ile vasıflandırmaktır. Bu da, "Tat bakalım, hanı sen kendince üstündün, şerefli idin" (Duhân 44/49) mealindeki âyet kabilindendir.

Bu kelâm, o zikrettiklerinin imkânsız olmasının illeti mahiyetinde de olabilir. Yani sen kendi iddiana göre yumuşak huylu ve çok akıllısın gibi.

Şuayb'in (aleyhisselâm) bu iki vasıf ile gerçekten vasıflandırılmış olmasına ise, istihza makamı engeldir. Ancak bazılarının dediği gibi, eğer namazdan, din kastedilirse, o takdirde olabilir.

88
"Şuayb dedi ki:

- Ey kavmim! Pek iyi, benim, Rabbim tarafından verilmiş apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızk vermiş ise, buna ne dersiniz? Ben size yasakladığım şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum, Ben ancak gücüm yettiği kadar sizi ıslah etmek istiyorum. Zaten benim başarım ancak Allah'ın yardımıyladır. Ben yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na döneceğim."

A- "Şuayb dedi ki:

- Ey kavmim! Pek iyi, benim, Rabbim tarafından verilmiş apaçık bir dek-km varsa ve O bana tarafından güzel bir rızk vermiş ise, buna ne dersiniz?"

Onların, Şuayb'in emirlere ve yasaklara ilişkin sözlerini mesnetsiz saymalarına karşın, o da, Allah'ın, kendisine verdiği peygamberlik ve hikmeti apaçık delil olarak ifade etmiştir.

Şuayb'in apaçık bir delile dayandığı kesin iken, bunu zahiren şüphe bildiren şart cümlesiyle ifade etmesi, daha önce benzerlerinde zikrettiğimiz gibi, muhatapların hâlini ve tartışmada güzellığı gözetmek içindir.

Burada güzel rızktan murat, yine peygamberlik ve hikmettir. Onların bu şekilde ifade edilmeleri, peygamberlik ile hikmetin, apaçık delil olmakla beraber aynı zamanda güzel rızk olduklarına dikkat çelemek içindir. Nasıl olmasın ki, bu, hem Şuayb için, hem de ümmeti için ebedî hayatın yegâne vesilesidir.

Yani ey kavmim! Siz beni beyinsiz ve sapkın zümresine dahil ettiniz; benden sâdır olan emirleri ve yasaldan hiçbir akıl sahibinin ağzına almayacağı şeyler kabilinden saydınız; onları vesvese ve cinnet sonuçlan olarak vasıflandırdınız; benimle ve yaptıklarımla alay ettiniz; hatta benim size emrettiğim tevhit ile putlara tapmanın terkinin ve ölçü ile tartıda adaletsizlikten sakınmanın, aldın emrettiği ve zekânın hükmettiği şeylerden okmaclığını ve ancak vesvese ve cinnetin bir işi olan namazımın emri olduğunu söylediniz.

Simdi bana söyler misiniz; eğer ben, Rabbim ve bütün işlerimin Mâliki tarafından bana verilmiş peygamberlik ve hikmet üzerinde isem -ki peygamberlik mertebesinin ötesinde bir kemal mertebem yoktur; onun ötesinde arzu edilecek daha büyük bir nimet de mevcut değildir- ve Allah (celle celâlühü) bana bu güzel rızkı ihsan etmişse, sız, benim ve fiillerim hakkında, içinde hiç hayır olmayan ve daha şerksi bulunmayan o sözleri yine söyleyecek misiniz?

Bu âyetin izahları içinde sibak ile siyakın gereği olan ve kelâm-ı kerimin müsait olduğu en güzel izah budur.

"Ben size yasakladığım şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum, Ben ancak, gücüm yettiği kadar sizi ıslah etmek istiyorum."

Adaletsiz ölçü ve tartıyı size yasaklamaktan maksadım, sizi bundan vazgeçirdikten sonra size muhalefet ederek kendim tek başıma bu adaletsizliği yapmam değildir. Benim bu emir ve yasaklardan yegâne maksadım, gücüm yettiği kadar öğütlerim ve nasihatlerimle sizi ıslah etmektir.

Buradaki "gücüm yettiği kadar" kaydı, kısmî ıslah ile yetinmediğini ifade etmek içindir. Yoksa kendi imkânında olmayan ıslahı kastetmeınektedir.

B- "- Zaten benim başarım ancak Allah'ın yardımıyladır."

Benim fırsatını kolladığım, ıslahınızı başarmam, ancak Allah'ın (celle celâlühü) desteği ve yardımıyla mümkün olabilir, ıslahı yaratan ancak O'dur. Bense ancak onun zahirî unsurlarındanim.

Şuayb (aleyhisselâm), hakkı tahkik etmek ve "gücüm yettiği kadar" ifadesinden anlaşılabilen kendi iradesiyle bunu gerçekleştirmek vehmini gidermek için bunu söylemiştir.

C- "- Ben yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na döneceğim."

Bu ıslah faaliyetlerimde yalnız Allah'a (celle celâlühü) dayandım; başkasından tamamen yüz çevirdim. Zira her şeye yegâne kaadir olan, O'dur; O'ndan başkası ise, haddi zatında tamamen âcizdir; hatta yok mertebesinde olup itibar derecesinden, yardım ve destek mertebesinden tamamen uzaktır. Ve bu işimde her zaman O'na dönerim.

Şöyle de tefsir edilebilir: Benim yapıp yapmadığım bütün işlerimde hakka ve doğruya muvaffak olmam, ancak Allah'ın hidâyeti ve yardımı ile olabilir. Ben yalnız O'na tevekkül ettim. Bu ifade, zatî ve fiilî tevhide işarettir. Ve ben bütün işlerimde bütün varlığımla yalnız O'na dönerim.

Tevekkül için geçmiş fiil kipi kullanıldığı halde dönmek için gelecek fiil kipinin kullanılması, bunun sürekliliğini ifade etmek içindir.

Şuayb'ın (aleyhisselâm) onlara hitabında nezaket, ince bir tenezzül gösterdiği, güzel komşuluk ve tartışma kurallarını gözettiği, islerinde Allah'tan başarı ve yardım dilemekle hakkın asıl sebebine işaret ettiği, kâfirlerin onun davasından vazgeçme umutlarını tamamen kestiği, onların inançlarıyla alakası olmadığını gösterdiği ve onların düşmanlıklarına hiç aldırmadığı bu sözlerinden gayet açık olarak anlaşılmaktadır.

Onun, "Ben ceza ve mükâfat için yalnız Allah'a döneceğim" sözü ile onları tehdit ettiği görüşü ise, isabetli değildir; çünkü âyetin metnindeki mabet fiili, ihtiyarî olarak Allah'a (celle celâlühü) dönmek anlamındadır; ceza ve mükâfat için zorunlu olarak O'na dönmek anlamında değildir.

89
"Ve ey kavmini! Bana düşmanlığınız, Nûh kavminin, Hûd kavminin veyahut Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi sizin başınıza bir felâket getirmesin! Zaten Lût kavmi de sizden uzak değildir."

A- "Ve ey kavmim! Bana düşmanlığınız, Nûh kavminin, Hûd kavminin veyahut Hûd kavminin başlarına gelenler gibi sizin başınıza bir felâket getirmesin!"

Ey kavmim! Sizin bana olan düşmanlığınız, sakın ola ki, Nûh (aleyhisselâm) kavminin başına gelen tufanda boğulma musibeti, yahut da Hûd (aleyhisselâm) kavminin başına gelen fırtına musibeti gibi veyahut Sâlih (aleyhisselâm) kavminin başına gelen korkunç ses ve sarsıntı musibeti gibi size de bir musibet getirmesin!

Bu ilâhî ifade, hakikatte en güzel ve hârika üslup ile, kâfirlerin, Şuayb'e (aleyhisselâm) düşmanlık etmelerini yasaklamaktadır. Nitekim bu durum "Bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi tecavüze sevk etmesin!" (Mâide 5/2) mealindeki âyetin tefsirinde de geçmişti.

B- "- Zaten Lût kavmi de sizden uzak değildir."

Zaman olarak veya mekân olarak Lût kavmi sizden uzak değildir. O halde eğer siz, sizden, önceki o sayılan ümmetlerden ibret almıyorsanız, hiç olmazsa onlardan ibret alın.

Âyette Lût (aleyhisselâm) hakkında mezkûr sakındırma üslubunun değiştirilmesi ve onun kavmine isabet eden musibetin sarahatle zikredilmemesi ve onların yakın olduklarının belirtilmesi ile iktifa edilmesi, buna gerek olmadığını zımnen bildirmek içindir.

Yahut Lût kavmi de, küfür ve günahlar bakımından sizden uzak değildir. O halde onların başına gelen musibetin, sizin başınıza da gelmesi, hiç de uzak ihtimal değildir.

90

"Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin!

Şüphe yok kı O Rahîm'dir, Vedûddur."

A- "Rabbinizden bağışlanma dileyin; sonra O'na tevbe edin!"

Şuayb (aleyhisselâm) onları yaptıklarının kötü akıbeti ile uyardıktan sonra, içinde bocalamakta oldukları azgınlıklarından döneceklerini umarak kendilerini bağışlanma dilemeye ve tevbeye sevk etmek istedi.

B- "Şüphe yok ki O Rahîm'dir, vedûddur."

Şüphesiz benim Rabbim, tevbe edenler hakkında büyük merhamet sahibidir; yaptığı işleri hakkıyla yapmaktadır ve kendisini sevene lütuf ve ihsanı gayet geniştir.

Bu cümle, bağışlanma dilemek ile tevbe emrinin illeti ve onları teşvik mahiyetindedir.

91
"Dediler ki:

- Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni mutlaka taşlardık. Zaten sen bizim için aziz de değilsin."

A- "- Dediler ki:

- Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni mutlaka taşlardık."

Onlar, apaçık hak delillerini en güzel ve mükemmel şekilde kendisinden dinledikten, çareler bittikten, gerekçeler tükendiliten sonra ve hak yoldan sapıp düşmanlık yolunda yürümekten başka, onunla tartışmaya bir yol bulamadıktan sonra, senin söylediklerinin çoğundan ne demek istediğini anlamıyoruz, dediler.

Nitekim kesin delillerle susturulanların âdeti bu olup onlar, apaçık delillere parlayıp gürlemekle ve sövmekle karşılık verirler. Böylece onlar, Şuayb'in (aleyhisselâm), çeşitli hikmetleri, öğütleri, ilim ve irfanları içeren kelâmını, mânâsı anlaşılmayan, mahiyeti idrâk edilmeyen sözler kabilinden sayıp zımnen de, onların en büyük sorumluluk ve cezayı gerektirdiklerini bildirdiler. Her halde, o sözler, onları eski ümmetlerin akıbetlerinden sakındırdığı içindir.

İşte bundan dolayı dediler ki; kadar biz seni aramızda zayıf görüyoruz; seni, bize bir zarar veya fayda getirmek, bir şeyi gerçekleştirmek veya önlemek kuvvet ve kudretinden yoksun görüyoruz. Eğer senin kabilen olmasa, seni mutlaka taşlardık.

Yani eğer biz, senin kabilenin hatırını gözetmesek, seni mutlaka taşlardık, demektir. Yoksa senin o kavmin, bize engel olmasa, seni bize karşı savunmasa, demek değildir; çünkü onlar binlerce kişi iken, yedi-sekiz kişiden oluşan çetenin (Raht), onlara engel olması, düşünülecek şey değildir. Nitekim âyetin bundan sonra gelen cümlesi de bunu teyit etmektedir.

B- "- Zaten sen bizim için aziz de değilsin."

Sen bizim için şerefli ve muhterem bir zat da değilsin ki, seni taşlamaktan kaçmakm. Bizim seni taşlamaktan kaçınmamız, bizim dinimizde sebat eden, seni bize tercih etmeyen ve sana uymayan kavmine hürmetendir.

92
"Şuayb dedi ki:

- Ey kavmim, size göre benim kabilem Allah'tan daha mı değerlidir ki, Allah'ın emirlerini arkanıza attınız? Şüphesiz ki benim Rabbim yapmakta olduklarınızı bilgisiyle tamamen kuşatmıştır."

A- "Şuayb dedi ki:

- Ey kavmim, size göre benim kabilem Allah'tan daha mı değerlidir ki, Allah'ın emirlerini arkanıza attınız?"

Onların bu büyük sözlerinden amaçları, Şuayb'e (aleyhisselâm), Rabbi tarafından verilmiş apaçık bir delil üzerinde olmasının, O'nun katından destek görmesinin, yalnız. O'ndan başarı dilemesinin, yalnız O'na tevekkül etmesinin ve yalnız O'na dönmesinin gereği olan ilâhî kuvvet ve izzete sahip bulunmasını reddetmek ve hiçbirine itibar etmemek olduğundan dolayı Şuayb (aleyhisselâm) de onlara böyle karşılık vermiştir. Zira yalnız Allah'tan (celle celâlühü) güç alan bir kimseyi hakir görmek, Allah'ı (celle celâlühü) hakir görmek sonucuna varır.

Onların ispata çalıştıkları yalnız kabilelerinin gücü iken, her ikisi de güçlülük vasfında ortak oldukları halde, kabilenin Allah'tan (celle celâlühü) daha güçlü olması da sözkonusu değil iken, Şuayb'in (aleyhisselâm) kabilesinin Allah'tan (celle celâlühü) daha güçlü olmasını reddetmesi, onların tahkir ve kınanmasını katlayıp tekrarlamak içindir. Nitekim önce onların kendi kabilesini Allah'a (celle celâlühü) tercih etmelerini, sonra da kabilesinin azizlikten pay sahibi olduklarını reddetmektedir.

B- "- Şüphesiz ki benim Rabbim, yapmakta olduklarınızı bilgisiyle tamamen kuşatmıştır."

Benim Rabbim, şüphesiz ki sizin yapmakta olduğunuz kötü İşleri ve ezcümle O'nun tarafını gözetmemenizi sınırsız ilmiyle kuşatmıştır; siz onları tamamen unumkmuş saysanız da, onlardan hiçbir şey kendisine gizli kalmaz. Şu halde O, mutlaka o islerinizin cezasını verecektir.

Şuayb'in (aleyhisselâm) bu ifadesi ret ve tekzip anlamında da olabilir. Zira onlar, kendisini taşlamaktan kaçınmaları, onun kuvvet ve azizliği için değil, fakat kabilesini gözettikleri için olduğunu iddia edince, onların iddiasını şu şekilde reddetti:

- Siz Allah'ı (celle celâlühü) hakkıyla takdir etmediniz; O'nun güçlü Cenabını gözetmediniz; o halde aslında pek zeki olan benim kabilemin cihetini nasıl gözetirsiniz"

93
"Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Şüphesiz ben de vazifemi yapacağım. Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğim ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz. Bekleyin, ben de sizinle beraber bekliyorum."

A- "- Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Şüphesiz ben de vazifemi yapacağım."

Şuayb (aleyhisselâm), onların küfürde ısrar ettiklerini, içinde bulun duldan günahlardan vazgeçmemelerini, hatta kendisini tahkir etmeleri ve kabilesi olmasa, kendisini taşlamaya bile azmetmeleri gibi pek büyük işlere cüret gösterdiklerini görünce, tehdit yoluyla onlara dedi ki;

- Siz olanca çabalarınızla elinizden geleni yapın; ben de Allah'ın'Hl bana vereceği her türlü destek ve başarı ile elimden geldiğince vazifemi yapacağım.

Şuayb'in (aleyhisselâm) bu sözleri, onların güçlü oldukları, kendisini taşlamaya muktedir bulun duldan ve onların arasında kendisinin aziz olmayan bir zayıf olduğu yönündeki iddialarını reddetmek içindir.

Yahut siz, içinde bulunduğunuz küfür, benim düşmanlığım ve diğer hayırsız işlerinizde sebat edin ve bana zarar vermek, bana karsı beslediğiniz kötü niyetinizi gerçekleştirmek ve benim için düşündüklerinizı kuvveden fiile çıkarmak için bütün çabalarınızı harcayın, demektir.

B- "- Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz."

Şuayb (aleyhisselâm) bundan önceki sözleri ile onları tehdit edince, akla gelecek "Pek iyi, ondan sonra ne olacak?" sorusuna cevap olarak da bunu söyledi.

Şuayb'in (aleyhisselâm) azabı rezil etmek vasfıyla vasıflandırması, onların kendisine vaat ettikleri taşlamaya tarizdir. Zira taşlamak, azap olmakla beraber aynı zamanda açık bir rezalettir. Nitekim ancak büyük bir cürüm, onu gerektirmektedir.

Şuayb'in (aleyhisselâm) "Yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz" şeklindekı sözleri de onların kendisine vaat ettikleri taşlamaya muktedir oldukları iddiasında, kendisine zayıflık ve değersizlik isnat etmelerinde ve kabilesini gözetmeleri iddialarında yalancı olduklarına tarizdir.

C- "- Bekleyin, ben de sizinle beraber bekliyorum."

"Siz, benim söylediklerimin sonucunu bekleyin; ben de sizinle beraber bunu beklemekteyim."

"Ben de sizinle beraber" ifadesinin ilâve edilmesi, Şuayb'in (aleyhisselâm) kendine öz güvenini göstermektedir.

94
"Emrimiz gelince, Şuayb'i ve onunla beraber îman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; zâlimleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında diz üstü kaldılar."

Emrimiz gelince, azabımız gelince, demektir. Nitekim "Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini yakında öğreneceksiniz" (Hûd 39) ifadesinden de bu anlaşılmaktadır. Yahut azabımızın vakti gelince, demektir. Zira beklemek, bunu bildirmektedir.

Burada Allah (celle celâlühü) tarafından ihsan edilen rahmet. O'nun tarafından muvaffak kılındıkları îmandır; yahut O'nun tarafından kendilerine ihsan edilen merhamettir.

Bir görüşe göre Cebrâîl korkunç bir sesle onlara gürledi de, onlar hemen helâk oldular. A'raf sûresi ile Ankebût sûresinde ise, "Onları saika yakalayıverdi" denilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, herhalde bu zelzele, ona sebep olan havanın dalgalanmasını meydana getiren o korkunç sesin devamında gerçekleşmiş ve onlar, bulundukları yerden hiç ayrılamadan can vermişlerdir.

Âyette Şuayb (aleyhisselâm) ve onunla beraber îman edenlerin kurtarılmasının, onların helakinden önce zikredilmesi, buna daha fazla önem verildiğim belirtmek ve İlahlığın gereği olan rahmetin, onların suçlarının gereği olarak eseri ortaya çıkan gazaptan önce geldiğini bildirmek içindir.

95
"Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Halbuki Semûd Kavmî Allah'ın rahmetinden uzak olduğu gibi Medyen Kavmi de uzak oldu.".

Helâk olan bu insanlar, sanki o toprakları hiç işlememiş ve üzerinde hiç dolaşmamış gibi tamamen yok olup gittiler.

Medyen Kavmi. Semûd Kavmine benzetilmiş, çünkü her ikisi de korkunç ses azabıyla helâk edilmişlerdir. Şu farkla ki, o korkunç ses, Medyen Kavmine gökten inmiş; Semûd Kavmine ise yerin altından gelmiştir.

96
"Ant olsun ki, Mûsa'yı da mucizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik."

Mûsa'ya verilen mucizeler, daha önce tafsilatları zikredilen şu dokuz mucizedir: Asa. Beyaz el, Tufan, Çekirgeler, Kımıl, Kurbağalar, Kan, Ürünlerin ve Canların Eksilmesi.

Bazıları, ürünlerin ve canların eksilmesini bir mucize kabul ederek Tûr dağının gölge gibi onların tepesine kaldırılmasını da bu maddelerden saymışlarsa da, bu doğru değildir; çünkü İsrâiloğulları Tevrat'ın hükümlerini kabul etmeyince, bunu kabul etmeleri için anılan dağ onların tepesine kaldırılmıştı.

Âyetteki apaçık delil, bu mucizelerden en büyük olanlarıdır, yahut Asa mûcızesidır. Onun ayrıca zikredilmesi, en büyük mucize olduğu için üstünlüğünü göstermek içindir. Yahut, mucizelerden murat, Asadan başkalarıdır. Yahut her ikisi de aynı şeylerden ibarettir.

Yani Biz, Mûsa'yı mucizelerle, onun peygamberliğine de apaçık delil olan, yahut peygamberliğini açıklayan mucizelerle gönderdik. Yahut burada sultan, galibiyet ve istila anlamındadır. Nitekim "Ve ey Mûsâ! Biz, kardeşin Hârun ile ikinize sultan verdik." (Kasas 28/35) meâlindeki âyette de bu anlamdadır.

Bu sultandan murat, Fir'avun, "İkinizin Rabbi kimdir?" (Tâ-Hâ 20/49), "Öyleyse önceki milletlerin hak ne olacak?" (Tâ-Hâ 20/51) dediği zaman hak dine daveti konusunda beyan ettiği üstün hakikatler ve münasip incelikler de olabilir.

Anılan sultanı, Tevrat olarak tefsir etmenin ve onu da mucizeler cümlesine dahil etmenin izahı ise, bundan sonra gelen "Fir'avun'a ve onun ileri takımına" ifadesiyle bağdaştırılamaz. Zira Tevrat, ancak Fir'avun ile kavminin tamamen helâk olmasından sonra Isrâiloğulları'nın hayatlarına uygulamaları için nazil olmuştur. Fir'avun ve kavmi ise, ancak. Âlemlerin Rabbı'ne (celle celâlühü) ibadet etmek ve azgınların iddia edip de saplan fırkaların kabul ettikleri o cırlan ve en büyük cürüm olan ilâhlık davasını terk etmek ve isrâiloğulları üzerindeki baskı ve esareti kaldırıp onları Mûsâ ile beraber göndermekle memur bulunuyorlardı.

97
"Mûsa'yı Fir'avun'a ve onun ileri takımına gönderdik. Fakat onlar Fir'avun'un emrine uydular. Halbuki Fir'avun'un emri doğru değildi."

Mûsa'nın peygamberliği, Fir'avun'un bütün kavmi için olduğu halde yalnız kavminin ilen takımı zikre tahsis edilmiş, çünkü görüş bildirmek ve yönetmek noktasında onlar asıldır; diğerleri ise fikirde de, idarede de onlara tâbidir.

Bu âyette, Fir'avun'un Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr ettiği ve içinde bulunduğu sapmak ve saptırmak günahına tamamen battığı sarahatle zikredilmeyip yalnız onun ileri takımının zikriyle iktifa ecklerek "Fakat onlar Fir'avun'un emrine uydular", yani onlar "Mûsa'nın getirdiği apaçık hakkı inkâr etmek emrine uydular" denilmesi, Fir'avun'un halinin açık olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Fir'avun'un küfrü ve ileri takımına bunu emretmesi, kesindir; sarih olarak zikrine gerek yoktur; hallerinin zikrine gerek olan, ancak onun ilen takımıdır ki, onlar, kendilerini hidâyete davet eden ile dalâlete çağıran arasında bulunuyorlar. İşte bunların kötü seçimleri teşhir edilmektedir.

Âyetteki Fir'avun'un emrinden, onun malûm durumu ve bâtıl yolu da murat olabilir. Buna göre "Onun emrine uydular" ifadesinin mânâsı, uymaya de devam ettiler, demektir.

98
"Fir'avun, kıyamet günü kavminin önüne düşüp onları ateşe götürecektir. Ne kötü yerdir varılan yer!"

A- "- Fir'avun, kıyamet günü kavminin önüne düşüp onları ateşe götürecektir."

Fir'avun, dünyada dalâlette onların önderi olduğu gibi, kıyamet günü de, kavminin, eşrafının ve diğerlerinin önüne düşüp hepsini cehennem ateşine götürecektir; onlar da yine onun peşine düşüp arkasından giderek cehennemi boylayacaklardır.

Yahut bu kelâm, Fir'avun'un sonunun iyi olmayacağını ve akıbetinin kötü olacağını açıklamak içindir.

B- "- Ne kötü yerdir varılan yer!"

Onların vardıkları ateş, varılan yerlerin en kötüsüdür. Zira âyetin metninde geçen vird, susuzluğu gidermek ve yürekleri soğutmak için kullanılmaktadır. Ateş ise, bunun aksidir.

99

"Onlar burada da, kıyamet gününde de lanete uğratılmışlardır. Yapılan yardım ne de kötü bir yardımdır!"

A- "Onlar burada da, kıyamet gününde de lanete uğratılmışlardır."

Fir’avun'un emrine uyan onun ileri takımı, bu dünyada da büyük bir lanete uğratılmışlardır. Nitekim kıyamete kadar onlardan sonra, gelen ümmetler onlara lanet okumaktadır. Ve kıyamet gününde de onlar lanete uğratılmışlardır.

Nitekim bütün mahşer halkı onlara lanet okuyacaklardır. Böylece onlar nereye gitseler ve nerede dursalar, lanet onlardan ayrılmayacaktır. Onlar, Fir’avun'a uydukları gibi, buna uygun bir ceza olarak lanet de her iki cihanda onların peşini hiç bırakmayacaktır.

Âyette, Fir’avun’un hali zikredilmeyip onun ileri takımının perişan hallerinin zikredilmesiyle iktifa edilmiş, çünkü onların halı böyle olunca, kendilerini azdıran ve o derin dalâlete düşüren Fir’avun’un hali nasıl olmalı?

B- "Yapılan yardım ne de kötü bir yardımdır!"

Başkasına tâbi olanlar, tâbi oldukları kimsenin yardımcıları oldukları cihetle, kendileriyle alay etmek yoluyla, onların yardımı lanet kılınmıştır. Bazıları, âyetin metninde geçen rifd kelimesini, yardım olarak değil, armağan olarak tefsir etmişlerdir. Ancak bu mânâ, bu makama münasip değildir.

100
"Ey Resûlüm Muhammed! İşte bu, helâk ettiğimiz kentlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan bir kısmının eseri, biçilmemiş ekin gibi ayaktadır; bir kısmı da biçilmiş ekin gibi silinmiştır."

Bu işareti, ümmetlerin anlatılan kıssaları ile anlatılacak kıssalarını ifade etmektedir.

Helâk edilmiş eski milletlerin hâlâ ayakta olan eserleri, biçilmemiş ekine, izleri tamamen yok olmuş olan milletlerin eserleri de biçilmiş ekine benzetilmiştir.

101
"Onlara Biz zulmetmedik; fakat onlar kendilerine zulmettiler."

Yani Biz onları helâk etmekle kendilerine zulmetmedik; fakat onlar helâk olmalarım gerektiren fiilleri işlemekle kendilerini helake maruz bıraktılar.

İşte, Allah'tan başka taptıkları o ilâhlar, Rabbinin buyruğu gelince, onlara hiçbir şey sağlamamışlardır; ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramamışlardır."

Rabbinin azabı gelince, onların Allah'tan (celle celâlühü) başka taptıkları ilâhlar, kendilerine hiçbir fayda sağlayamayacaklar ve Allah'ın (celle celâlühü) azabına engel olamayacaklardır. Onların helakini ve ziyanını artırmaktan başka bir işe de yaramamışlardır. Çünkü onlar, onlara taptıkları için ziyana uğramışlar ve helâk olmuşlardır.

102
"Zâlim olan memleketleri Rabbin yakaladığında, O'nun yakalayişı işte böyledir."

"Zâlim olan memleketleri" denilmesi, her zâlime ibret dersi olması için, onların, zulümleri sebebi ile İlâhî azaba yakalandıklarını bildirmek içindir.

"O'nun yakalayişı şüphesiz çok elem vericidir, pek çetindir."

Yani O'nun yakalayışının acısı pek büyüktür ve ondan kurtulmak da mümkün değildir.

Bu ilâhî ifadede pek açık bir tehdit ve sakındırma vardır.

103
"Şüphe yok ki, bunda, âhiret azabından korkan kimse için bir ibret vardır."

Allah'ın (celle celâlühü), eski ümmetleri yakalamasında, yahut onların kıssalarında, âhiret azabından korkanlar için muhakkak bir ibret vardır. Zira bunlardan ibret alan kimse, onların kötü amelleri sebebi ile çetin azaba uğramalarını, kıyamet azabının hallerine delil sayar. Ahreti inkâr edip de bu âlemin yok olmasını imkânsız sayan, bu âlem ile onun ahvalinden hiçbir şeyin Allah'ın (celle celâlühü) iradesiyle gerçekleşmediğini iddia eden, bu âlemde vuku bulmuş olan o hâdiselerin, helâk olan eski ümmetlerin işledikleri günahlar yüzünden olmayıp fakat bazı zamanlarda tesadüfen gerçekleşen kozmik sebepler ile ortaya çıktığını söyleyen kimse, bundan ibret almaktan çok uzaktır. Onlara da, bu fikirlerine de yazıklar olsun!

"O gün bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün bütün mahlûkların hazır bulunduğu bir gündür."

Kıyamet günü bütün insanların, hesap ve ceza için bir araya toplandıkları bir gündür ve bütün göklerin ve yerlerin sâkinlerinin orada hazır bulunduğu bir gündür.

104
"Biz o günü ancak sayılı bir müddete kadar geciktiririz."

Bütün insanların hesap ve ceza için bir araya toplanacakları ve göklerin ehli ile yer ehlının hazır bulunacakları o kıyamet gününü ancak, hikmetimizin gerektirdiği, belirlenmiş kısa bir müddetin sona ermesi için geciktiririz.

105
"O gün geldiğinde, Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse konuşamaz."

Dünyanın ömrünün sona ermesine değin geciktirilmiş olan o kıyamet günü geldiğinde, yahut o gün vaki olacak ceza geldiğinde, hiç kimse, kendisine fayda verecek ve onu kurtaracak bir cevap veya şefaat için konuşamaz. Yahut o gün Allah (celle celâlühü) tecelli edince... Çünkü bu makam, o günün şanını tazını makamıdır.

Ancak Allah'ın (celle celâlühü) konuşma izni verdiği kimseler müstesna. Nitekim başka bir âyette de, "Rahmanin izin verdiği kimseden başka onlar konuşamazlar." (Nebe' 38) denilmektedir. Bu konuşamama hali, kıyamet gününün aşamalarından birine mahsustur. "Bu, kâfirlerin konuşamayacağı bir gündür. Onlara izin de verilmez ki, sözde mazeretlerini beyan etsinler." (Mürselât. 35, 36) mealindeki âyetlerde belirtilen hal ise, mahşerin başka bir aşamasına mahsustur. Nitekim "Her fert, gelip kendi nefsini müdafaa eder." (Nahl 111) mealindeki âyette anlatılan hal de, mahşerin son aşamasına mahsustur. Yahut izin verilen gün, hak cevaplar içindir ve yasaklanan da, geçersiz mazeretler içindir. Evet, bazen o mazeretlerin geçersiz olduklarını göstermek, için o aşamada da konuşma izni verilir. Nitekim kâfirlerin, "Rabbimiz Allah'a ant olsun ki, biz ortak koşmuyorduk." (En'âm. 23) mealindeki sözleri ve benzerleri de bu kabildendir.

"Onların kimi bedbahttır, kimi de mutludur."

Bedbaht olanlar, ceza vaadinin gereği olarak cehennemi hak etmiş olanlardır. Mutlu olanlar da mükâfat vaadi gereğince cenneti hak etmiş olanlardır.

Burada bedbaht, mutludan önce zikredilmiş, çünkü bu makam, sakındırma ve uyarı makamıdır.

106
"İşte bedbaht olanlar, ateştedirler. Orada onların feci zefirleri ve şehıkları vardır."

Zefir, anırmadan önce nefes almak, Şehîyk da, anırmadan sonra nefes vermek için kullanılmaktadır. Bundan maksat, onların büyük üzüntülerim vasıflandırmak ve onların halini, kalbim hararet basmış ve ruhu bunalmış kimsenin haline benzetmektir. Yahut bundan maksat, onların çığlıklarını merkeplerin seslerine benzetmektir.

107
"Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar o ateşte ebedî kalacaklardır."

Bu zamanlama, Araplar'ın ifade tarzına uygun olarak, kesintisiz olarak ebedîliği ifade etmektedir. Nitekim Araplar'ın, "Tiar ve Sebîr dağları durdukça", "Bir yıldız göründüğü müddetçe", "Gece ile gündüz birbirini izledikçe" ve "Deniz dalgalandıkça" gibi sözleri de ebedîlik ifade etmektedir. Yoksa onların cehennemde kalma sürelerini, gerçekten, göklerin ve yerin devamına bağlamak değildir.

Çünkü âyet ile hadis, onların, cehennemde ebedî kalacaklarına ve gökler ile yerin devamının kesintiye uğrayacağına delâlet etmektedir. Eğer bu azap, gerçekten onların devamına bağlansa, o takdirde bundan murat, âhiretin gökleri ve yeridir. Nitekim "Yerin başka bir yerle ve göklerin değiştirileceği gün..." (İbrâhîm 48) ve "Bizi yere vâris kıldı; cennetten dilediğimiz gibi yerleşiriz..." (Zümer 74) gibi âyetler de, bu gerçeği bildirmektedir.

Ve herkesin, ahiret ehli için devamlı bir gök ve yerin olmasının gerektiği noktasındaki kesin kanaati de, onların orada devamlı kalmalarının, gökler ile yerin devamına bağlı olduğuna delil olarak yeterlidir. O göklerin ve verin tafsilatlı ahvaline ve keyfiyetlerine vâkıf olmamız ise gerekli değildir.

Bu âyetteki, "Rabbinin eklediği hariç" istisnası, onların cehennemde ebedî kalmalarından istisnadır. Bu istisna da, "Birinci ölüm hariç, onlar orada ölümü tatmazlar." (Duhân 56), "Geçmiş nikâh hariç, babalarınızın nikâh ettiği kadınları nikâh etmeyin." (Nisa 4/22) ve "Deve, iğne delığine girinceye kadar... "(A'raf 40) âyetlerindeki istisnalar kabilindendir. Ancak bu istisnalarda zikredilen hususların imkânsızlığı, akıl hükmü ile bilinmektedir. Allah'ın onların ateşte ebedî olarak kalmamalarını dilemesinin imkânsızlığı ise, nakil hükmü ile bilinmektedir. Yani onlar bütün zamanlarda ateşte kalacaklar; ancak Allah'ın (celle celâlühü) onların orada kalmamalarını dilediği zaman hariç. Ve ebedilığı gerektiren âyet ile hadis hükmü gereğince bu dileme ve onun zamanına imkân olmadığına göre, onların orada kalma süresinin sona ermesi de imkânsızdır.

"Rabbin, şüphesiz, istediğini mutlaka yapandır."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) onların orada ebedî kalmamalarını dilemesinin zorunlu olarak imkânsız olduğu vehmini kaldırmak içindir. Yani Allah (celle celâlühü), aksi imkânsız olmak üzere, bedbahtları ateşte ebedî olarak bırakmak hususunda da, iradesinin gereği olarak istediğini mutlaka yapandır; O, hikmetinin kurallarına uygun olarak cereyan eden iradesi gereğince icraat yapmaktadır. O'nun hikmeti de kulların yaptıklarına ceza ve mükâfatın terettüp ettirilmesini gerektirmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan "Rabbinin dilediği hariç" istisnası, ateş azabında ebedî kalmalarından istisnadır. Zira onlar ebedî olarak orada kalmazlar; fakat Zemherîr ile de, diğer azap çeşitleri ile de ve hepsinin daha ağırı olan Allah'ın gazabı ile de, onları susturması ve onları tahkir etmesi ile de cezalandırılırlar.

Ancak sen bikirsin ki, eğer biz, ateşten, bütün azap çeşitlerini kapsayan azap yurdu değil de ateşin kendisinin murat olduğunu teskm edersek, Zemherîr azabından başka diğer azap çeşitleri, ateş azabı ile beraberdir. Binaenaleyh o takdirde istisna sahih olmaz.

Şunu diyebiliriz ki, onlar, cismanî azap olan ateş azabında ebedî kalmazlar; fakat onlar için, Allah'tan celle celâlüh başka kimsenin bilmediği diğer azap çeşitleri de vardır ki bunlar, ruhanî azaplar ve acılardır. Bu dünya hayatında tabiat kurallarına dalanlar, anlayışları, alıştıkları cismanî haller ile sınırk olanlar, kendilerine anlatılan cisimler ötesindeki ruhanî halleri kavramaya istidadı olmayanlar buna vâkıf olamazlar. İşte bundan dolayıdır ki, o ruhî azapların beyanına değinilmemiş ve korkunçluğu bildiren bu icmalî mertebe ile iktifa edilmiştir. Her ne kadar onlar ateşte iken bu azaplara duçar oluyorlarsa da, fakat onlar muhtemel diğer azaplara duçar olduklarında ateş azabını unutuyorlar ve onu hiç hissetmiyorlar. Bu mertebe de, istisna mânâsının gerçekleşmesi için yeterlidir.

Bir görüşe göre ise anılan istisna, günahkâr îman sahipleri içindir.

"Mutlu olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, şu gökler ve bu yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır."

Bu kelâmın tefsiri de, cehennem ehli bedbaht hakkında geçen kelâmın tefsiri gibidir. Ancak cehennem ehli hakkında, onlar için feci bir nefes alıp verme olduğu zikredildiği halde burada cennet ehli için sevinç ve neşe olduğu zikredilmedi, çünkü bu makam, sakındırma ve uyarı makamıdır.

"Bu nimetler bitmez, tükenmez bir lutuftur."

Zira "Onlar da cennette ebedî kalacaklardır" ifadesi, ilâhî ihsanlar ve nimetler gerektirmektedir. Bunlar, Allah'ın (celle celâlühü), saklı kulları için, gözlerin görmediği, kulaldann duymadığı ve kalplerin tasavvur edemediği nimetlerden hazırladığı ruhî nimetlere de hamledilebilir. Hem cismanî, hem de ruhî nimetlere de ve yalnız cismanî nimetlere de hamledilebilir.

İbni Zeyd diyor ki: "Allah cennet ehli için dilediklerini'Bu nimetler bitmez, tükenmez bir lutuftur' kelâmıyla bildirmiştir. Ancak cennet ehli için dilediklerini bize bildirmemiştir."

109
"Artık onların taptıkları hakkında şüphede olma."

O müşriklerin taptıklarının bâtıl olduğu ve tapmalarının kötü akıbeti hakkında, yahut taptikları putların kendilerine fayda veremeyecekleri noktasında şüphede olma.

Kıssalara başlamadan önce sevk edilen âyetler, kâfirlerin kötü akıbetlerini ve îman etmiş olanların da son derece güzel akıbetlerini beyan etmektedir, iki fırka için misaller de verilerek, "İki fırkanın mis ak, kör ve sağır ile gören ve duyan gibidir. Misal olarak bunlar bir olur mu hiç! Niçin hâlâ ibret almıyorsunuz?" denilmiştir. Ondan sonra da eski ümmetler ile kendilerine gönderilmiş olan peygamberlerin haberlerinden ibret alınabilecek kıssalar zikredilmiştir. İşte bunlardan sonra da Allah (celle celâlühü), Peygamberini o müşriklerin dünya ve âhiretteki durumları hakkında şüphede olmamasını emretmiştir. Bundan sonra da onların niçin böyle davrandıklarını istisna yoluyla beyan etmek üzere diyor ki:

"Çünkü onlar ancak, daha önce babalarının taptıkları gibi tapıyorlar."

Çünkü onlar, daha önce kıssaları sana anlatılan ataları gibi şirk koşuyorlar; onlar da ataları gibi şirkte bulunuyorlar; onların ibadeti de tıpkı atalarının ibadeti gibidir. Yahut onlar da, ancak atalarının taptıkları putlara tapıyorlar. Ve onların babalarının başına gelen felaketleri sen biliyorsun, işte onların başına da onlar gelecektir. Zira sebeplerin benzeşmesi, akıbetlerin de benzeşmesini gerektirmektedir.

"Biz de muhakkak, onların azaptan nasiplerini eksiksiz olarak vereceğiz."

Biz, onların babaları için takdir edilen nasipleri eksiksiz olarak verdiğimiz gibi, günahlarına ve suçlarına göre kendileri için tayin edilmiş olan azap nasiplerini de dünyada ve ahirette eksiksiz olarak vereceğiz. Yahut babaları gibi kendileri için de taksim edilmiş olan rızkı eksiksiz olarak vereceğiz. Bu son görüşe göre bu cümle, azabı gerektiren fiilleri gerçekleştiği halde azabın gecikmesinin sebebini beyan etmektedir.

Burada "eksiksiz olarak" kaydının zikredilmesi, haddi zatında eksik için olduğu halde ifadenin mecazî olma vehmini kaldırmak içindir.

110
"Ant olsun ki, Biz, Mûsa'ya Kitabı verdik; fakat onda ihtilâfa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, elbette onların arasında hüküm verilmişti ve işleri bitirilmişti. Şüphesiz ki, o müşrikler de Kur'ân hakkında derin bir şüphe içindedirler."

A- "Ant olsun ki, Biz, Mûsa'ya Kitabı verdik; fakat onda ihtilâfa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, elbette onların arasında hüküm verilmişti ve işleri bitirilmişti."

Biz, Mûsa'ya (aleyhisselâm) Tevrat'ı verdik; fakat onun hakkında, onun Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olması noktasında ihtilâfa düşüldü de, bir kavını ona îman etti; diğerleri ise onu inkâr etti.

Onun sen, sana verdiğimiz Kuran hakkında kavminin ihtilâfa düşmesine, onların "Ona bir hazine indirilmek veya onunla beraber gelmeli değil mıydı?" (Hûd 12) demelerine ve senin onu uydurduğunu iddia etmelerine aldırma.

Eğer ilâhî hikmetin gereği olarak, kıyamete değin onlara mühlet verilmesi hususundaki hüküm sözü olmasaydı, kavminden ihtilâfa düşenler arasında elbette hüküm verilip hak üzerinde olanlardan ayrılmaları için, bâtıl ehlinin müstahak oldukları azap indirilecekti.

B- "Şüphesiz ki, o müşrikler de Kur'ân hakkında derin bir şüphe içindedirler."

Senin kavminin müşrikleri de Kuran hakkinda derin bir şüphe içinde bulunmaktadırlar.

111
"Şüphe yok ki, Rabbin, onların her birinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak elbette ödeyecektir. Çünkü O, şüphesiz onların yapmakta olduklarından haberdardır."

Rabbin, Kur'ân hakkında ihtilâfa düşen kavminin îman etmiş olanlarına da, kâfirlerine de amellerinin karşılığını onlara tam olarak elbette ödeyecektir. Çünkü senin Rabbin, o ihtilâfa düşenlerin her ferdinin işlediği hayırdan da, serden de haberdardır; o amellerin büyüklerinden de, küçüklerinden de, O'na hiçbir şey gizli kalmaz.

Bu cümle, onların amellerinin kendilerine tam olarak verilmesinin illetini beyan etmektedir. Zira her iki fırkanın da amellerinin tafsilatını ve her amelin, hikmet gereği olarak gerektirdiği karşılığı ihata etmek, her hak sahibinin hakkını, hayır ise hayrı, şer ise de şerri eksiksiz olarak vermeyi gerektirmektedir.

112
"O halde ey Peygamberim! Seninle beraber tevbe edenlerle birlikte sana emredildiği gibi dosdoğru ol!

Haddi de tecavüz etmeyin. Çünkü O, şüphesiz, yapmakta olduklarınızı tamamıyla görendir."

A- "O halde ey Peygamberim! Seninle beraber tevbe edenlerle birlikte sana emredildiği gibi dosdoğru ol!"

Daha önce eski ümmetlerden hikâye edilen kıssalar içinde küfrün ve peygamberlere karşı gelmenin kötü sonucu beyan edildi ve şu noktalara işaret edildi:

Bu kâfirlerin de küfürde, dalâlette ve azaba müstahak olmaktaki halleri, o azaba uğratılanların halleri gibidir; bunların azap nasipleri de kendilerine eksiksiz olarak erişecektir; bunların Kur'ân'ı tekzip etmeleri de, Mûsâ (aleyhisselâm) kavminin Tevrat'ı tekzip etmeleri gibidir; eğer onların tam olarak cezalandırılmalarının ve umumî azaplarının kıyamet ertelenmesine ilişkin hüküm sözü olmasaydı, daha önce onların atalarına yapılanlar mutlaka kendilerine de yapılırdı; onların nasipleri de eksiksiz olarak verilecektir ve îman etmiş olanların da, kâfirlerin de her ferdine amellerinin karşılığı tam olarak verilecektir.

İşte bütün bunlardan sonra Allah'ın Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi ile diğer îman etmiş olanlar arasında müşterek olan itikatlar ile amellerde ve özellikle de şer'î hükümlerin teblığı, peygamberlik vazifelerinin yerine getirilmesi ve

"Belki de sen, onların o sözlerinden ötürü, sana vahiy edilen âyetlerin bir kısmını duyurmayı terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır." âyetinde kendisine emredilen de dahil olmak üzere resûllük yüklerine tahammül etmesi gibi kendisine özgü amellerde dosdoğru olması emredildi.

Hulâsa, bu ilâhî emir, asli olsun, ferdî olsun bütün hükümlerin güzelliklerini, nazarî olsun, ameli olsun bütün kâmil davranışları ve ne kadar çetin de olsa bunları başarmayı kapsamaktadır.

İşte bundan dolayıdır ki, Allah'ın Resulü, "Hûd sûresi beni ihtiyarlattı" demiştir.

Allah'ın Resulü ile beraber tevbe etmiş olanlardan maksat, şirk ve küfürden tevbe edip de îmanda Allah'ın Resulüne iştirak edenler demektir; buradaki beraberlikten kastedilen budur.

B- "Haddi de tecavüz etmeyin. Çünkü O, şüphesiz, yapmakta olduklarınızı tamamıyla görendir."

Size belirlenen çizgiden ifrat veya tefrit ile sapmayın; zira adaletin her iki aşırı tarafı da kötüdür.

Bunun, haddi tecavüz olarak ifade edilmesi, emri ağırlaştırmak, yahut diğer mü'minlerin hâlini Allah'ın Resulünün haline teşmil etmek için dur.

Çünkü Allah (celle celâlühü) şüphesiz sizin yapmakta olduklarınızı eksiksiz olarak görmektedir ve sonra bütün yaptıklarınızın karşılığını verecektir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, âyet ve hadisle belirlenmiş hükümlere uymak zorunludur ve mücerret görüşle ondan sapılmaması gerekir. Zira bu, haddi tecavüz ve dalâlet olur. Âyet île hadisin illetlerine bağlı kalarak yapılan içtihat ile amel etmek ise, istikamet bağlanımdadır. Çünkü bu da, içtihadı emreden âyet ile hadisin gereğidir.

113
"Zulmedenlere de meyletmeyin; sonra size ateş dokunur.

Sizin Allah'tan başka hiç dostlarınız yoktur. Sonra O'ndan yardım göremezsiniz."

Yani kısmen de zulümleri görülen kimselere en ufak bir şekilde meyletmeyin; sonra bundan dolayı size ateş dokunur.

Az da olsa zulmü görülen kimselere kısmen meyletmek, ateşin dokunmasına sebep oluyorsa, zulüm ve Peygamber düşmanlığına tamamen batmış olanlara çok meyleden, onlarm arkadaşlığma düşkünlük gösteren, tamamıyla kendini onların ünsiyetine ve muaşeretine veren, onların kılık kıyafetlerini taklit etmekten haz duyan, onların fâni süslerine göz diken, onlara verilmiş olan değersiz dünyalıklara gıpta eden kimselerin hak nice olmalı?

Halbuki onların sahip oldukları dünyalıklar, hakikatte bir taneden daha değersiz ve bir sivrisinek kanadından hafiftir; kalplerin, kendisine meyletmesine değmekten uzaktır. Talip de, matlup da zayıftır.

Bu âyet, zulmü yasaklamak ve ondan dolayı tehdit etmek hususunda tasavvur edilebilecek mükemmeliyetin en yüksek zirvesindedir.

Bu hitabın Allah'ın Resulüne ve onunla beraber olan Müslümanlara yapılmış olması, adaletten ibaret olan istikamet üzerinde sebat, etmelerini temin etmek içindir. Zira ifrat ve tefritten birine meyletmek, kendi nefsine veya başkasına zulümdür.

B- "- Sizin Allah'tan başka hiç dostunuz yoktur."

Allah'tan (celle celâlühü) başka sizi cehennem ateşinden kurtaracak hiçbir yardımcınız yoktur.

Âyette, "dostlarınız yoktur" denilmesi, onların her biri için dostlar yoktur, anlamında değildir ki, her biri için bir dost olabilmesi mânâsı bundan çıkarılabilsin. Fakat her biri için bir dost yoktur, anlamındadır.

Sonra O'ndan yardım göremezsiniz."

Zâlimlere meyletmeniz sebebi, ile, size azap etmesi İlâhî hükümde sabit olmuştur; dolayısıyla artık O'ndan yardım göremezsiniz. Sizin zâlimlere meyletmeniz, yanınıza kalmayacaktır.

114
"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü muhakkak ki iyilikler, kötülükleri giderir, işte bu, öğüt almak isteyenlere bir öğüttür."

A- "- Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl!"

Gündüzün iki ucundaki namazlardan murat, sabah ile ikindi, yahut sabah ile öğle namazlarıdır. Gecenin ilk saatlerındeki namazlar da, akşam ile yatsı namazlarıdır.

B- "- Çünkü iyilikler, kötülükleri muhakkak giderir."

Muhakkak ki iyilikler ve ezcümle, iyiliklerin umdesi olan o sana emredilen namazlar, insanların az kere hâli kalabildikleri kötülüklere kefaret olmaktadır.

Hadiste şöyle denilmektedir: "Şüphesiz büyük günahlar işlenmedikçe, namazlar, iki namaz vakti arasında işlenen günahlara kefaret olmaktadır."

Bir görüşe göre bu âyet, Ebî Yeser el-Ensârî hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Anılan zat, bir yabancı kadını öpmüş; sonra pişman olmuş ve Allah'ın. Resulüne gelip olanları anlatmış. Allah'ın Resulü de ona: "Rabbimin emrini bekle!" demiş. Sonra Allah'ın Resulü ikindi namazını kılınca bu âyet nazil olmuş, işte o zaman Allah'ın Resulü ona demiş ki: "Evet, haydi, git; zira bu kıldığın namaz, yaptığına kefarettir."

Yahut iyilikler ve özellikle de namazlar, günahları işlemekten alıkoyarlar. Nitekim bir âyette meal olarak, "Şüphesiz namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar." denilmektedir.

C- "- işte bu, öğüt almak isteyenlere bir öğüttür."

İşte bu "dosdoğru ol!" emri ve ondan sonra zikredilen diğer emirler, yahut Kur’ân, öğüt almak isteyenlere bir öğüttür.

115
"Ey Resûlüm Muhammed! Sabırlı ol! Çünkü Allah güzel işler yapanların mükâfatını zayi etmez."

A- "- Ey Resûlüm Muhammed! Sabırlı ol!"

Geçen emirler içinde sana emredilenlerin zorluklarına sabret!

Yasaklanan azgınlığa ve zâlimlere meyletmeye son vermekte ise zorluk yoktur. Bu itibarla sabrı bunlara da teşmil etmenin bir sebebi yoktur. Ancak eğer anılan meyletmekten, insan oğlunun tabiatı gereği normal olarak hâli olmadığı o memur bulunduğu istikametten sapmak ile, zulmü görülen kimseye beşeriyetin vasfı olarak, az bir meyil beslemek kastedikrse, bundan uzak kalmanın zor olduğu gayet açıktır.

B- "- Çünkü Allah güzel işler yapanların mükâfatını zayi etmez."

Allah (celle celâlühü) güzel işler yapanların mükâfatını hiçbir eksiklik olmaksızın tam olarak verir.

Âyette, "zayi etmez" ifadesi kullanılmış. Halbuki. Allah'ın (celle celâlühü) amellerin mükâfatını vermemesi, hakikatte onu zayi etmek değildir. Nasıl zayi etmek olur ki, ameller, mükâfatı zorunlu olarak mucip değildir ki, onu vermemesi zayi etmek olsun. Böyle iken zayi etmek ifadesinin kullanılması, bunun, Allah'tan (celle celâlühü) sadır okması imkânsız olan çirkinlikler olarak tasvir edilmesi ve mükâfat vermeyi, 0'na vacip olan şeyler gibi gösterilmek suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) bundan son derece nezih olduğunu beyan etmek içindir.

Bu cümle, sabır emrinin illetini beyan etmektedir. Bu kelâm işaret ediyor ki, zikredilen şeylere sabretmek de, iyilik kabilindendir.

116

"Sizden önceki ümmetlerden, yeryüzünde insanları bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler olmalı değil miydi! Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten onlar günahkâr idiler."

A- "- Sizden önceki ümmetlerden, yeryüzünde insanları bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler olmak değil miydi!"

Bakıyye, fazilet ve hayır anlamına geldiği gibi, akıl ve içtihat anlamına da gelmektedir. Burada Bakıyye sahipleri, kendi nefislerini Allah'ın (celle celâlühü) gazâbından ve azabından koruyanlar, O'nun azabından korkup dinmesini bekleyenler olarak da tefsir edilebilir.

B- "-Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır."

Bu istisna, ma-kabline dahil olmayanı istisna etmek kabilindendir. Yani onlardan az bir kısmı bu vasfa sahip oldukları için Biz onları kurtuluşa erdirdik.

C- "- Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler."

Bozgunculuk yapmak ve ondan alıkoymamak suretiyle zulmedenler ise, kendilerine verilen gayri meşru arzuların peşine düştüler ve onları elde etmeye çalıştılar. Bunu bizzat yapanların zâlim oldukları açıktır. Buna müsamaha gösterenlerin zâlim olmaları ise, bu müsamahadan kötü bir haz duymalarından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu zâlimlerden murat, zulümden alıkoymayanlardır. Ancak malûm olduğu üzere buna göre bu ifade, bizzat bozgunculuk yapanları zulüm kapsamına almamış olur.

D- "- Zaten onlar günahkâr idiler."

Yani onlar kâfir idiler.

Bu âyet, helâk edilen eski ümmetlerin, yok edilmelerinin sebebini beyan etmektedir ki, o da, küfrün yanı sıra, zulmün, nefsin arzularına uymanın ve kötülüklerden alıkoymamanın yaygınlık kazanmasıdır.

117
"Halkı dürüst insanlar oldukları halde, senin Rabbin, haksız olarak memleketleri helâk eder değildir."

Yani haberleri sana ulaşan ve diğer zâlim kentlerin hâlini de zımnen bildiren o helâk edilen kentlerin halkı dürüst oldukları halde, senin Rabbinin, haksız yere onları helâk etmiş olması, İlâhî hikmete göre imkânsızdır.

Bu kelâm, dürüst insanları öldürmenin pek büyük bir zulüm olduğunu bildirmektedir.

Bu kelâmdan kastedilen, bu helakin, Allah'tan (celle celâlühü) sadır olması imkânsız bir şey olarak tasvir edikmesiyle, Allah'ı (celle celâlühü) ondan tamamen tenzih etmektir. Yoksa, Allah (celle celâlühü), kullarına ne yaparsa yapsın, zulüm değildir. Zira Sünnet Ehli'nin itikadı böyledir. Nitekim bu konunun tafsilatı, ’Yoksa Allah, kullarına zulmetmez." (Al-i imrân 3/182) mealindeki âyetin tefsirinde geçmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, burada zulümden murat, şirktir. Yani kentler, halkları dürüst oldukları, aralarında hakkı, adaleti uyguladıkları ve sirklerine başka fesatlar ilâve etmedikleri halde, Rabbin onları helâk eder değildir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) Kendi hukukunda rahmet ve müsamahası çok geniştir.

İşte bundan dolayıdır ki, Fıkıh âlimleri, Allah'ın (celle celâlühü) hakları ile kulların hakları bir araya geldiğinde fakir olan kulların haklarını, zengin ve övgülerin yegâne sahibi olan Allah'ın haklarının önüne geçirmişlerdir.

Denilmiş ki: "Hükümranlık, şirkle (küfürle) devam eder; fakat zulümle devam etmez."

Ancak sen de bilirsin ki, en çirkini Allah'a ortak koşmak olan kötülüklerden alıkoyma makamı, bu görüşe münasip düşmez. Zira şirk de, yeryüzündeki bozgunculuğa öncelikle dahildir. İşte bundan dolayıdır ki, kıssaları

anlatılan bütün peygamberler, ümmetlerini önce Allah'a ortak koşmaktan men etmiş, sonra onları, işlemekte oldukları diğer günahlardan alıkoymaya çalışmışlardır.

Bu itibarla en isabetli olan görüş, zulmü, şirki de, diğer günah çeşitlerini kapsayan mutlak fesat anlamına hamletmek ve ıslahı da, zulmü ıslah etmek ve tamamen ortadan kaldırmak mânâsına hamletmektir kı, bu da, bazılarının insanları alıkoymakla meşgul olmasıyla ve bazılarının da, şirklerinde ve diğer fesat türlerinde ısrar etmeyerek öğüt almaya yönelmesiyle gerçekleşmektedir.

118
"Rabbin dileseydi, bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Fakat onlar ihtilâfa düşmeye devam edecekler."

Ey Resûlüm Muhammed! (sallallahü aleyhi ve sellem) Eğer Rabbin dileseydi, bütün insanlar hak din üzerinde, islâm'da toplanırlardı; hak dinde hiç kimse ihtilafa düşmezdi.. Fakat Allah (celle celâlühü) bunu dilemedi; bundan dolayı da onlar hak üzerinde ittifak etmediler ve hakka muhalefet etmeye de devam edeceklerdir. Nitekim diğer bir âyette de, "Ancak kendilerine Kitap verilenler, onlara apaçık deliller geldikten sonra, aralarında kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler." (Bakara 2/213) denilmiştir.

119
"Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin, "Ant olsun ki, cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözü yerini bulacaktır."

A- "- Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır."

Ancak Rabbinin lutfuyle hakka hidâyet ettikleri müstesna olup onlar hak üzerinde ittifak etmişler; ona muhalefet etmemişlerdir.

Buradaki ihtilâfı, hak ehlinden de, batıl ehlinden de sadır olan ihtilâfları kapsayan mutlak ihtilâfa hamletmeye, mezkur istisna engeldir.

B- "- Zaten Rabbin onları bunun için yaratmıştır."

Rabbin, mezkûr istisnadan sonra kalan ihtilâf çılan bu ihtilâf için yaratmış tu-.

C- "- Rabbinin, Ant olsun ki, cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım' sözü yerini bulacaktır."

Rabbinin bu ceza vaadi, yahut meleklere söylediği "cehennemi tamamıyla insanların ve emlerin âsilerinden, yahut onların yalnız birinden değil, her ikisinden dolduracağım" sözü mutlaka yerine getirilecektir.

120
"Ey peygamberim! Peygamberlerin kıssalarından, kendisiyle senin kalbini teskin edeceğimiz her bir şeyi sana hikâye ediyoruz. Bu sûrede de sana o hak bilgisi, îman etmiş olanlara da bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."

A- "- Ey peygamberim! Peygamberlerin kıssalarından, kendisiyle senin kalbini teskin edeceğimiz her bir şeyi sana hikâye ediyoruz."

Bu âyet ifade ediyor ki, eski peygamberlerin kıssalarının Allah'ın Resulüne anlatılmasından amaç, eski ümmetlerin, dalâletlerini sürdürmeleri ve peygamberlerinin onlardan gelen zorluklara göğüs germeleri ile ilgili tafsilatlı hallerine vâkıf olmakla, onun îmanındaki kesinliğin daha da güçlenmesi, kalbinin daha da mutmain olması, peygamberlik vazifesinin edasında ve kâfirlerin eziyetlerine katlanmakta büyük sebat göstermesi olduğuna dikkat çekmektir.

B- "Bu sûrede de sana o hak bilgisi, îman etmiş olanlara da bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."

Bu sûrede, yahut sana anlatılan kıssalarda sana yegâne hak bilgisi ve îman etmiş olanlara da pek büyük bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.

121
"îman etmeyenlere de ki:

- Elinizden geleni yapın! Biz de muhakkak vazifemizi yapmaktayız."

Ey Resûlüm Muhammed! Bu hakka îman etmeyenlere, ondan öğüt ve uyarı almayanlara sen de ki:

- Siz kendi hâlinizin ve imansızlığınızın gereği olarak elinizden geleni yapınız! Biz de kendi halimiz olan îman ve öğüt ile uyarının gereği olan vazifemizi yapmaktayız.

122
"Ve bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz."

Siz bizim başımıza belaların gelmesini bekleyin! Şüphesiz biz de, size, sizin gibi kâfirlere inen azapların inmesini beklemekteyiz.

123
"Göklerin ve yerin sırrını bilmek, yalnız Allah'a mahsustur.

Bütün ış, ancak O'na döndürülür. O halde O'na ibadet et ve O'na tevekkül et! Zaten Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir."

A- "- Göklerin ve yerin sırrını bilmek, yalnız Allah'a mahsustur. Bütün ış, ancak O'na döndürülür. O halde O'na ibadet et ve O'na tevekkül et!"

Bu itibarla senin işin de, onların işi de mutlaka Allah'a döndürülecektir. O halde yalnız O'na ibadet et ve yalnız O'na tevekkül et; zira O, sana kâfidir.

Âyette, tevekkül emrinin ibadet emrinden sonra zikredilmesi, ibadetsiz tevekkülün fayda vermeyeceğini bildirmektedir.

B- "- Zaten Rabbin, yaptıklarınızdan gafil değildir."

Bu itibarla senin Rabbin, onların yaptıklarının gereği olan cezalarını mutlaka verecektir.

Allah'ın Resulünden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Hûd süresini okursa, içinde zikredilen peygamberleri tasdik eden ve tekzip eden insanların her bir sayısı için kendisine on sevap verilir ve kıyamet gününde Allah'ın (celle celâlühü) ihsan ve keremiyle mutlu ve kutlu insanlardan olur."

YÛSUF SÛRESİ

Mekke'de inmiştir ve 111 âyettir.

1
"Elif-Lâm-Râ..."

(Elif. Lâm. Râ...) Bu kelâmın izahı, Yûnus sûresinin başında geçen aynı kelâmın izahı gibidir.

"Bunlar apaçık Kitab'ın âyetleridir".

A- Kitabın apaçık olması ise, Allah (celle celâlühü) katından olduğu, hem lâfız, hem de mânâ olarak ve özellikle de büinnıeyen sırları haber verme noktasında mucize olduğu apaçık ortada demektir.

B- Yahut Araplar için mânâsı açık olması, kendi lügatleri ile nâzıl olduğu için halcıkatlerinin ve inceliklerinin kapalı ve karışık olmaması demektir.

C- Yahut içindeki hükümleri, din kurallarını, insanlar ve melekler âleminin gizliliklerini, iki cihan yaratılışının sırlarını ve diğer hikmetleri, irfanları ve kıssaları gayet mükemmel olarak açıklamış olması demektir.

Âyetteki Kitap, eğer bu sûreden ibaret ise, onun açıklayıcı olması, Yûsuf'un (aleyhisselâm) kıssasını haber vermesidir. Nitekim rivâyet olundu ki, Yahudi âlimleri, müşriklerin reislerine:

- Muhammed'e, Yakub ailesinin niçin Şam'dan Mısır'a intikal ettiğini ve Yûsuf'un kıssasını sorun, dediler! Onlar da, bunu Allah'ın Resulüne sordular.

2
"Akıl erdiresiniz diye şüphesiz Biz onu, Arapça bir Kur’ân olarak indirdik."

Bundan önce Kitabin zad şerefini bildiren vasfı zikredildikten sonra, onun arkasından da bu âyette Kitabin izafi şerefi bildirilmektedir.

Yani Biz, o mezkûr yüce vasıflarla vasıflandırılan Kitabi, Arapça bir Kur’ân olarak indirdik (İnnâ enzelnâhü Kur'ânen, Arabiyyen). Eğer bundan, bu isimle yalnız o meşhur olduğu ve mutlak olarak zilcredildiğinde de akla İlk o geldiği için Kur’ân'ın tamamı kastediliyor s a, izahı açıktır. Eğer ondan, yalnız bu sûre kastedikrse, bunun Kur’ân olarak isimlendirilmesi, daha önce geçen cihetten dolayıdır.

Akıl erdıresınız diye (lealleküm ta'kılûn) yani mânâsını tamamıyla anlayasınız, içindeki hârikaları kavrayasınız diye ve onun, beşer gücünün haricinde olup Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olduğuna muttali olasınız diye.

3
"Ey Resûlüm Muhammed! Biz Sana bu Kur’ân'ı vahyetmekle, geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Sen ise, bundan önce elbetteki bu haberleri bilmeyenlerdendin."

A- Bu âyet-i kerimedeki, sana geçmiş milletlerin haberlerini en güzel şekilde anlatıyoruz (Nahnü nekussu aleyke ahsenel-kasası) ifadesi, Kur’ân'ın gerçekleri beyan ettiğini bildirmekle beraber, zımnen Kitap ehlinin anlattıkları kıssalarda eksiklik ve çirkinlik olduğunu da bekitmektedir.

Bu Kur’ân'dan maksat, bu sûre demektir.

B- Burada, Sana bu Kur’ân'ı vahiy etmekle (bimâ evhaynâ ileyke hâzel-Kur'ân) denilmesi, bu kıssanın ilham ile veya lâfız olarak okunmayan, mânâ olarak okunan (Kur’ân'ın âyetleri olmayan) vahiy ile bıldirilmediğını tespit etmek içindir. Yahut bu durumun, Yahudi âlimlerinin telkini ile müşriklerin sorusundan anlaşıldığı içindir.

Yûsuf'un (aleyhisselâm) kıssası Kur’ân'da en mükemmel, güzel şekilde, uygun ve üstün bir üslup ile anlatılmıştır. Nitekim öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarında bu kıssayı inceleyen kimse, iyi ile kötüyü ve sağ ile solu birbirinden ayırt edemezse de, bu bariz gerçeğin farkına varır.

Yahut Biz, sana anlattığımız kıssaların en güzeli olan Yakub (aleyhisselâm) ailesinin kıssasını anlatıyoruz. Bu kıssanın en güzel olması, güz enikleri apaçık olan hikmetleri ve ibretleri içermesidir.

C- "Sen ise bundan önce elbetteki bu haberleri bilmeyenlerdendin"

Biz sana bu sûreyi vahyetmeden önce sen bu kıssadan habersiz idin; bu kıssa, senin kulağına hiç gelmemişti; belki aklından bile geçiremezdin.

Bu kelâm, kıssanın vahiyle bildirildiğinin gerekçesi mahiyetindedir.

4
"Hani bir zamanlar Yûsuf, babasına demişti ki:

Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldız ile güneş ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm"

Yûsuf kelimesi, Arapça değil, İbranîce bir isimdir.

Yûsuf'un babası, İshakin oğlu Yakub; Yakub da İbrâhîm'in (aleyhisselâm) oğludur. Allah'ın Resulünden şöyle rivâyet olunmuştur:

Kerîm (kerem sahibi) oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm; Yûsuf b. Yakub b. Ishak b. İbrâhîm'dir (aleyhisselâm).

Bu hâdise, Yûsuf'a (aleyhisselâm) rüyasında gösterilmişti; çünkü bu gibi hârika hâdiselerin gerçek hayatta vald olması hâlinde onları görmek, yalnız bazı kimselere mahsus olarak kalmaz; herkesin hayatını alt-üst eden büyük bir olay olurdu.

Câbir'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bir gün bir Yahudi, Allah'ın Resulüne geldi ve dedi ki:

Ey Muhammed! Yûsuf'un gördüğü yıldızlan bana anlat! Allah'ın Resulü sükût etti. İşte bu sırada Cebrâîl (aleyhisselâm) geldi ve bunu Allah'ın Resulüne bildirdi. Allah'ın Resulü de, o Yahudiye dedi ki:

Eğer bunu sana haber verirsem, Müslüman olacak mısın? Yahudi de: Evet, dedi. Allah'ın Resulü dedi ki:

Onlar şu yıldızlardır: Cereyan, Târik, Zeyyâl, Kabîs, Amûdân, Felîk, Musbıh, Damlı, Fer', Vesâb, Zül-Ketifeyn. Yûsuf bunları, güneşi ve ayı gördü. Bunlar gökten inip Yûsuf'a secde ettiler, Yahudi de, Allah'ın Resulüne:

Evet, vallahi, adları öyledir, dedi.

Bir görüşe göre, güneş ile ay, Yûsuf'un (aleyhisselâm) ebeveyni, bir başka görüşe göre de, babası ile teyzesidir. Yıldızlar da, onun kardeşlendir.

Güneş ile ayın, yıldızlardan sonra zikredilmeleri, onların, diğer yıldızlardan üstünlüğünü ve şerefini göstermek içindir. Nitekim başka âyetlerde Cebrâîl ile Mîkâıl'in (aleyhisselâm) meleklerden sonra zikredilmeleri de bunun içindir. Bununla beraber, yıldızları güneş ve ay ile birlikte gördüm, anlamı da verilebilir.

Güneş ile ayın, yıldızlardan sonra zilvredilmesinin, Yûsuf'un kardeşleriyle buluştuktan sonra ebeveyniyle görüştüğüne işaret olması da, uzak bir ihtimal değildir.

Vehb'den rivâyet olunduğuna göre, diyor ki:

Yûsuf (aleyhisselâm), yedi yaşında iken rüyasında gördü kı, on bir uzun asa yere çakılmış olarak duruyor ve küçük bir asa, onların üstüne atılıp hepsine galip gelip onları yere yıkıyor. Sonra Yûsuf (aleyhisselâm) bu rüyasını babasına anlatıyor. Babası da kendisine:

Sakın, bunu kardHanımlarına anlatma! diyor. Daha sonra Yûsuf (aleyhisselâm), on ıkı yaşında iken, güneşi, ayı ve yıldızları görüyor; bunların kendisine secde ettiklerini görüyor. Bu rüyasını da babasına anlatıyor. Babası da, kendisine:

Sakın, bunu kardHanımlarına anlatma; sonra başına dert açarlar, diyor.

Yûsuf'un (aleyhisselâm) rüyası ile kardeşlerinin onun yanına gelmesi arasındaki sürenin ise kırk sene, veya seksen sene olduğu söylenmektedir.

5
"Babası demişti ki:

"- Oğulcağızım! Rüyanı sakın, kardHanımlarına anlatma! Sonra sana yaman bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır, demişti."

A- Yakub (aleyhisselâm) bu rüyadan, Allah'ın (celle celâlühü) Yûsuf'u hikmetin yüce bir mertebesine eriştireceğini, onu peygamberlik için seçeceğini ve her iki cihan saadetini ona bağışlayacağını anladığı için, kardeşlerinin onu kıskanmasından ve ona kötülük yapmasından endişe etti. İşte kardeşlerim bu kötülükten ve onu da sıkıntılardan ve üzüntülerden korumak için, fazla güçlük çekmeden mutluluğa hâsıl olması için bu tavsiyede bulundu. Aslında Yakub (aleyhisselâm)'ı, Allah'ın (celle celâlühü) bunu mutlaka gerçekleştireceğine kesin olarak güveniyordu.

Rüyanın hakikati, "mütehayyile" ufkundan men suretin "müşterek hisse" ulaşmasıdır. Sadık (gerçek) olan rüya, ruhun, bedeni idare etmekten asgari ölçüde boş kaldığında, aradaki münasebetten dolayı melekler alemiyle irtibat kurmasıyla gerçekleşmektedir, işte o mülakat sırasında hâsıl olan uygun mânâlar, ruhta suret bulur. Sonra mütehayyile, onu kendine münasip bir sûrede temsil eder; sonra da onu müşterek hisse gönderir. İşte bu aşamalardan sonra görülen bir hal alır. Sonra, eğer ruhun, o mânâya münasebeti kuvvetli olup gerçek ile onun arasındaki fark, ancak küllilik ve cüzîlik cihetinden ise, rüyanın yoruma ihtiyacı olmaz; yok böyle değil ise, yoruma muhtaç olur.

B- "Sonra sana yaman bir tuzak kurarlar"

Yûsuf'un kardeşlerinin kendisine kuracakları yaman tuzak, kurtulamayacağı derin ve çetin tuzak demektir. Yahut önleyemeyeceği ve anlayamayacağı gizli tuzak demektir ki, sakındırma makamına en uygun olan bu mânâdır. Gerçi Yakub rüyanın bildirdiği şeyi değiştirmeye muktedir olamayacaklarını da biliyordu.

Burada Yûsuf'un kardeşlerinden murat, gaile ve tuzaklarından korktuğu babaları bir, anneleri ayrı kardeşleri idi. Onlar, Yakub'un aynı zamanda teyzesinin kızı Leyyâ adındaki karısından doğan Yehûzâ, Rûbil, Şem'un, Lâvey, Rubâlûn, Yeşcur ve Deyne adlarındaki oğulları ile, Zelfe ve Belhe adlarındaki cariyelerinden olan Dân, Neftâlî, Cad ve Aşur adlarındaki oğulları idi. On bir yıldız olarak kendilerine işaret edilenler de bunlardır. Yakub'un (aleyhisselâm), Leyyâ'nin vefatından sonra evlendiği Leyyânin kız kardeşi Rahîl'den, Bünyâmin ile Yûsuf (aleyhisselâm) dünyaya gelmişlerdi. Yahut Yakub (aleyhisselâm), Leyyân hayattayken kız kardeşi Rahîl ile evlenmişti; zira o zaman iki kız kardeş ile birlikte evlenmek henüz haram değil idi.

İşte bundan dolayı Bünyâmin, Yakub'un, "rüyanı kardHanımlarına anlatma!" yasağına dahil edilmemişti. Zira öz kardeşi Bünyamin'in ona zarar vermesi düşünülemezdi; onun Yûsuf'a bir kötülük yapmasından korkulamazdı ve Bünyâmin, rüyada onlardan sayılmamıştı. Zira kardeşleri Yûsuf'a secde ederlerken de Bünyâmin onlarla beraber değildi.

Yakub'un (aleyhisselâm) rüyayı anlatmasını menetmesinden murat, onların hepsine veya bir kısmına anlatması idi.

"Çünkü Şeytan insana apaçık bir düşmandır" (İnneş-şeytâıe kl-insâni adüvvün mübîn).

Yani şeytanın düşmanlığı apaçık olduğundan, o senin kardeşlerini azdırmak, onları saptırmak ve kendilerini tamamen hayırsız olan işlere sevk etmek için, bütün gayretiyle çalışır.

6
"İşte böylece Rabbin seni seçecek. Sana rüyada görülen olayların yorumunu da öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhîm ve İsmail'e nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü şüphesiz Rabbin, Alîm'dır (her şeyi bilendir); Hakîm'dir (her işinde hikmet sahibidir)."

A- "İşte böylece Rabbin seni seçecek."

Bundan önce Yakub (aleyhisselâm), o rüyanın büyük bir anlam ifade ettiği ve ardından birçok faydalar hâsıl olacağı konusunda Yûsuf'un dikkatini çekmiş ve kardeşlerinin, sonuçlarının hâsıl olmasını engellemelerine veya o sonuçların yolunu zorlaştırmalarına sebep olacak ifşasından onu s akın dır misti. Bu âyette de, o rüyanın yorumunu icmali olarak yapmaktadır.

Yani misal âleminde, o yüksek ve parlak cisimlerin sana secde etmesi gibi, onun gereği olarak ve ona uygun bir şekilde Rabbin, Cenâb-ı kibriyası için sem seçecek; seni bütün yaratılmışların eşrafından ve en yüksek insanlardan üstün kılacak ve gördüğün rüyayı eksiksiz olarak bu âlemde gerçekleştirecektir.

Buradaki teşbihten murat, misal âleminde görülen suretler ile bu âlemde gerçekleşen suret ve şekiller arasındaki benzerliği beyan etmektir. Yani misal âleminde o muazzam cisimler sana boyun eğdikleri gibi, bu âlemde de insanlar sana boyun eğecekler ve sana kemal-ı itaatlerini, bildireceklerdir.

Bundan murat, Yûsuf'un (aleyhisselâm) ebeveyninin ve kardeşlerinin ona itaatidir. Ancak bunun duyulmasından endişe ettiği için bunu sarahatle söylememiştir.

B- "Sana rüyada görülen olayların yorumunu öğretecek"

cümlesi, teşbihe dahil değildir. Yakub (aleyhisselâm), bu sözleriyle, yorum ve izah olarak, söylediklerini pekiştirmek, gerçekliğini tespit etmek ve anlattıklarıyla Yûsuf'u tatmin etmek istemektedir.

Burada olayların yorumundan murat, rüya yorumudur. Bu da, o ilmin tamamıdır, yahut onun yararlı bir kısmıdır ki, onunla, Yûsuf, babasının söylediklerine muttali olacak.

Bu kelâmın, makablini te'kıt ve kendisinden sonra gelecekleri kabule teşvik ettiği açıktır.

Diğer bir görüşe göre ise, hadislerin yorumu, Allah'ın (celle celâlühü) Kitabının ve peygamberlerin sünnetlerinin kapalı olan ifadelerinin yorumu demektir. Ancak birinci görüş, daha zahirdir.

Sanki Yakub (aleyhisselâm) bu sözleriyle, ilende Yûsuf'un, iki zindan arkadaşının rüyası ile hükümdarın rüyasını yorumlamasına ve bunun, nimetin tamamlanması olarak ifade edilen o büyük riyasete Allah'ın (celle celâlühü) kendisini eriştireceğine vesile olacağına işaret etmiştir. Yakub (aleyhisselâm) bunu ancak İlâhî vahiy ile anlamıştı. Yahut Yakub (aleyhisselâm), mutlak olarak, bu hasletin, Yûsuf'un (aleyhisselâm) durumunun ortaya çıkmasına sebep olacağını kast etmişti.

Buna göre Yakub'un (aleyhisselâm) bunu bilmesi, ferâsetiyle kanıtlardan, delillerden, emarelerden ve işaretlerden anlam çıkarmasıyla olmuştu.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) bu gibi rüyaya muvaffak kıldığı kimsenin, o rüya ile benzerlerinin yorumuna ve rüyaların âfâkî (genel) ve enfüsî (özel) olanlarını birbirinden ayırt etmeye muvaffak kılınması gerektiğim

anlamıştı. Çünkü bu hal, Yûsuf'un (aleyhisselâm) misal âleminde son derece imkân sahibi ve o âlemdek tasarruflarının pek kuvvetli olduğuna delâlet ediyor.

İşte bundan dolayı Yûsuf (aleyhisselâm), o âleme taallûk eden irfanların akışına ve bu âlemde ona uygun olarak vâki olan temsilî şeylerin kabulüne daha yatkın olur ve o iki âlemden birinde görülen suretler ile ona uygun olarak başka bir âlemde gerçekleşen varlıklar arasındaki nispetlere daha kuvvetli olarak vâkıf olur. Ve bu üstün vasıf, sahibinin durumu için bir örnek ve hükümlerinin cereyanının bir mihveri olmakdır. Zira her peygamberin, eserlerini ve icraatını gösteren bir mucizesi olmakdır.

C- "Daha önce iki atan İbrâhîm ve İsmail'e nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır"

İlâhî nimetin tamamlanması demek, peygamberliğe ilâve olarak hükümdarlığın da verilmesi ve peygamberlik için bir ilâve destek kılınmasıdır. İlâhî nimetin tamamlamasını ifade eden cümle ile bağlantılı olduğu cümle arasında rüya yorumunun öğretilmesini ifade eden cümlenin zikredilmesi, onunla ifade edilen vasıf, peygamberliğin ayrılmaz vasıflarından olduğu içindir.

Bir de, hariçte gerçekleşme sırası gözetilmiştir. Ayrıca işaret ettiğimiz gibi, onun eseri, nimetin tamamlanmasına vesile olduğu içindir. Rüyanın, kendisi de Allah'ın nimetlerinden sayılabilir. Böylece kendisinin eriştiği bütün nimetler, burada belirtilen nimetin delili ve unsurları olur.

Âyette zikredilen Yakub'un soyu ve ailesi, onun çocukları ve diğer zürriyetlerıdır. İşte Allah Yakub'un ailesine de nimetini tamamlamıştır; çünkü Yûsuf'un (aleyhisselâm) kendi kardeşlerini, ışıkları hidâyet kaynağı olan yıldızlar şeklinde görmesi, Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerindendir. Zira bu rüya, Yakub'un ailesinin geleceğinde peygamberlik olduğunu göstermektedir.

Böylece onun ailesinin üstünlüklerinden kuvveden fiile çıkan her şey, mutlaka o nimetin tamamından bir parça olur. Eğer o nimetin tamamlanmasından, hükümdarlık kastedikrse, Yakub'un (aleyhisselâm) çocuklarına göre nimet olması, onun sonuçlan olan izzet, mevki-makam ve maldan faydalanmaları itibarıyladır.

Allah'ın (celle celâlühü) nimetini, Yûsuf'un iki atası İbrâhîm ile İshak'a (aleyhisselâm) peygamberlik nimetini vermesi, İbrâhîm'i Haki edinmesi, onu ateşten ve oğlunu kurban olmaktan kurtarması, İshakin (aleyhisselâm) da, yerine büyük bir kurban bağışlanarak kurban edilmekten kurtarılması, onun sulbünden Yakub ile Esbâti dünyaya getirmesidir. İşte bunların her biri büyük nimet olup peygamberlik nimetine bir ilâvedir.

Teşbihin gerçekleşmesi için, kendisine teşbih yapılan şeyin, bütün vasıflarının, teşbih edilen şeyde de bulunması gerekmez. Kendisine teşbih edilende, nimetin tamamlanması ile iktifa edilmesi ve peygamberlik için seçildiğinin belirtılmemesi, zikredilen ile yetinmek kabilindendir. Zira nimetin tamamlanması, peygamberlik için seçilmeyi gerektiren nimetlerin önce olmasını mutlaka gerektirmektedir.

D- "Şüphesiz Rabbin, Alîm'dir; Hakîm'dir"

Yani senin Rabbin, zikredilen şeyleri yapar; çünkü o, her şeyi bilendir. O halde peygamberlik için seçilmeye, onun gereklerinden olan mezkûr öğretmeye ve mezkûr veçhile umumî nimetlerin tamamlanmasına layık olanı da bilmektedir. Ve O, bütün icraatını hikmet ve maslahatın gerektirdiği biçimde gerçeldeştirmektedır. Bu itibarla O, yaptıklarını ılım ve hikmet kurallarına uygun biçimde yapmaktadır.

7
"Ant olsun ki, Yûsuf ve kardeşlerinde arayıp soranlar için bir çok ibretler vardır."

Yûsuf (aleyhisselâm) ile kardeşlerinin kıssalarında onların kıssasını sorup öğrenenler, yahut ibretleri arayıp onlardan ders çıkaranlar için, Allah'ın kahır kudretine delâlet eden pek büyük alâmetler vardır. Zira sorup arayanlar ancak bu ibretlere vâkıf olurlar ve onlardan faydalanırlar; diğerleri ise onlardan faydalanamazlar. Nitekim bir âyette meal olarak şöyle denilmektedir: "Göklerde ve yerde nice ibret verici şeyler vardır ki, yanlarından geçerlerken onlardan yüz çeviriyorlar" (Yûsuf 12/105).

Bu mânâya göre, kıssadan murat, anlatılan olayların kendisidir. Yahut o kıssa, kendisine müşrikler ve Yahudiler tarafından sorulan soruya, Allah Resulünün, bu konuda kimseden bir şey duymadan ve hiç kitap da okumadan aynen olduğu gibi anlattığı olaylardır. Bunda, onun peygamberliğine delâlet eden âyetler de vardır.

Bu durumda kıssadan murat, o hâdiselerin anlatılmasıdır. Buna göre "âyetler" (ibretler) kelimesinin çoğul olarak zikredilmesi, kıssanın her bir parçasını anlatan Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğine delâlet etmesine yeterli olduğunu bildirmek içindir. Nitekim Bakara 125. âyetinin tefsirinde de bu kelimenın çoğul olarak kullanılmasının, icazın, lâfız ve mânâ olarak müteaddit olmasından dolayı olduğu belirtilmişti.

Bu âyette Yûsuf'un kardeşlerinden hepsi de kastedilmiş olabilir. Zira Bünyâmin'in de bu kıssada payı vardır. Yahut daha önce zikredilen baba bir kardeşleridir. Zira kıssanın değirmeni onlar üzerinde dönmektedir.

Allah'ın (celle celâlühü), Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasını ve kardeşlerinin kendisine yaptıkları zulmü bizim Peygamberimız'e (sallallahü aleyhi ve sellem) anlatmasını, kendi kavminin de kendisine zulmettiğini görünce, teselli, bulması için olduğunu söyleyenler de vardır.

8
"Hani kardeşleri, demişlerdi ki:

- Şüphesiz Yûsuf ve kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir"

Yûsuf ve öz kardeşi Bünyâmin. Burada Bünyâmin'in isim olarak zikredilmemesı, babasının ona olan muhabbetinin yegâne sebebinin, ana-baba bir Yûsuf'un kardeşi olduğuna işaret etmek içindir. Nitekim görüldüğü gibi, onlar, Bünyâmin'e dokunmadan Yûsuf'u kendi aralarından kaldırmakla iktifa ederek "Yûsuf'u öldürün!" demişlerdi.

"Halbuki biz bir usbeyiz (topluluğuz)" (ve nahnü usbeh).

Yani biz, işlerin üstesinden gelen bir topluluğuz; babamızın sevgisi ondan önce bizim hakkımızdır.

Usbe kelimesi, on veya daha yukarı erkekler topluluğu demektir.

"Kadar babamız apaçık bir yanılgı içindedir" (İnne ebânâ lefî dalâlin mübîn).

Yûsuf ile Bünyâmin, yaşları daha küçük, sayıca da daha az olduğu için işlerin üstesinden gelemedikleri halde, biz diğer kardeşler onlardan üstün, olmamıza rağmen, onları bize tercih, etmekle babamız açıkça yanılmaktadır ki böylece eşitlikten ve her birimizi onların yerme koymak yolundan tamamen sapmıştır.

Rivâyete göre Yûsuf, babasının en sevgili oğlu idi; çünkü babası onda hayırlı işaretler görüyordu. Kardeşleri de onu kıskanıyorlardı. Sonra Yûsuf, o rüyayı görünce babasının ona sevgisi daha da arttı. Öyle ki, onu görmeden sabredemıyordu. Bundan sonra kardeşlerinin kıskançlığı da fazlalştı. Nihayet bu kıskançlık onları, anlatılan tuzağı kurmaya sevk etti.

9
"Aralarında demişlerdi ki:

Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki, babanızın teveccühü, yalnız size kalsın!"

A- Bu sözü, onların bazısı diğerlerine hitap ederek söylemişti. Bu itibarla sanki hepsi de buna razı olmuşlardı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, bunu söyleyen Şenı'un veya Dan adındaki kardeşler idi ve diğerleri de buna razı olmuşlardı; yalnız, "Yûsuf'u öldürmeyin!" diyen Bünyâmin hariç, işte bundan dolayı onların hepsi bu sözü söylemiş gibi kabul edilerek bu söz hepsine isnat edilmiştir. Yahut onların her biri, diğerlerine hitap ederek bunu söylemişti. Bu görüş, onların bunu söylemek için acele etmiş olmalarına daha iyi delâlet etmektedir.

Âyette "yer" kelimesinin müphem ve vasıfsız olarak zikredilmesi, meçhul ve meskûn yerlerden uzak bir yer kastedildiği içindir.

B- "Ondan sonra da tevbe ederek salâh ehlinden olursunuz"

Yani sız Yûsuf'u öldürdükten sonra babanız tamamen size yönelir; başkasına iltifat etmez ve onun sevgisinde kimse size ortak olmaz. Sız de Yûsuf'un işini bitirdikten, işlediğiniz cinayetten sonra, babanıza bir özür sunar, onunla barışırsınız, yahut babanızın teveccühü yalnız size kaldıktan sonra dünya işlerinizi iyice düzene koyarsınız.

10
"Onlardan biri dedi ki:

Yûsuf'u öldürmeyin; eğer beni dinlerseniz, onu o kuyunun dibine atın da, geçen kervanlardan biri onu alsın, götürsün!"

Bunu söyleyen, Yehûzâ adındaki kardeşti. O, Yûsuf hakkında en güzel fikri ileri sürenlerdendi, "...ben asla buradan ayrılmayacağım" (Yûsuf 12/80) diyen de oydu.

Diğer bir görüşe göre ise bunu söyleyen, Rubîl'dı.

Yehûzâ veya Rubîl'in bunu kesin olarak değil de, arz etmek şeklinde söylemesi, onların gönlünü almak, onları kendi görüşüne yöneltmek ve kendisine tahakküm ve cebir isnat etmelerinden sakınmak ıçindir.

Yahut, "eğer Yûsuf'u babasından uzaklaştırmak konusundaki azminizi mutlaka gerçekleştireceksenız" demektir.

11
"Dediler ki:

"- Ey babamız! Sana ne oluyor ki Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Halbuki biz kadar onun iyiliğini istemekteyiz."

Onların "Ey babamız!" diye hitap etmeleri, kendileri ile babaları arasındaki nesep bağını (duygusunu) harekete geçirerek, Yûsuf (aleyhisselâm) ile aralarındaki, kardeşlik rabıtasını hatırlatıp, babalarını, kendilerinde haset ve zulüm emareleri sezdiğinden dolayı "Yûsuf'u onlardan koruma" fikrinden vazgeçirmek içindi.

Sen bizim babamızsın, biz senin çocuklarınız ve Yûsuf da bizim kardeşimiz. O halde neden onunla ilgili olarak bize güvenmiyorsun! Halbuki biz, onun için hayır istiyoruz; ona şefkatle bakıyoruz; ona karşı öğüt ve muhabbetten başka hiçbir şey de beslemiyoruz, demek istiyorlardı.

12
"Yarın onu bizimle beraber kıra gönder de, bol bol yesin, koşup oynasın. Hiç şüphesiz biz onu koruruz."

Bizimle beraber gelsin de, meyvelerden ve şâir yiyeceklerden bolca yesin, içsin, eğlensin; aramızdaki müsabakalara katılsın, ok atsın, oynasın.

"Hiç şüphesiz biz onu koruruz"

13
"Babaları dedi ki:

- Sizin onu götürmeniz, kadar beni üzer. Siz ondan habersiz iken onu kurdun yemesinden korkuyorum."

Ben onun ayrılığına dayanamayacağım için onu götürmenize üzülürüm. Bunun yanında siz, yemekle, oyunla meşgul olduğunuz sırada, yahut onu korumayı pek önemsemeyeceğinizden dolayı haberiniz olmadan, onun bir kurda yem olmasından endişe ederim.

Zira o bölgede kurt çoktu.

Üzülmek, sevgiknin elden gitmesi yüzünden kalbin acı duyma sidir. Korku ise, kötülük gelmesinden dolayı ruhun rahatsız olmasıdır.

14
"Dediler ki:

- Gerçekten biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde eğer onu kurt yerse, biz hiç şüphesiz mahvolmuşuz."

Biz bu kadar kişi, görüşlerimiz ve tedbirlerimizle tehlikeli halleri atlatabilecek güçte ve kuvvette iken, eğer onu kurda yedirirsek, bize yazıklar olsun. Hiç şüphesiz biz zayıflık ve âcizlikten mahvolmuşuz, ya da mahvolmaya müstahak olmuşuz; çünkü hayatımızda iş yok demektir. Yahut o takdirde hüsran ve yok olma bedduasına müstahak oluruz. Veya Yûsuf, bizim için en azız varlık iken eğer biz onu koruyamazsak, o takdirde davarlarımız da yok olur ve o yüzden biz büyük ziyana uğramış oluruz.

Yûsuf'un kardeşleri, babalarına verdikleri cevapta, sadece kurdun yemesi korkusu ile iktifa etmişlerdi. Çünkü görünüşte Yûsuf'un gönderilmemesinin en büyük sebebi buydu; Yakub'un üzülmesi değildi. Onlar zaten, Yûsuf'u hemen geri getirecekleri için kısa sürek bir izin istediklerim düşünüyorlardı.

15
"Nihayet onu götürüp de kendisini kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, Biz Yûsuf a, ant olsun ki, sen onların bu işlerini onlar farkına varmadan kendilerine haber vereceksin, diye vahiyle bildirdik."

Bir görüşe göre bu kuyu, Ürdün toprağında,

Diğer bir görüşe göre ise, Mısır ile Medyen arasında bulunmaktadır. Kuyunun, Yakub'un (aleyhisselâm), Ken'an'daki evine üç fersah mesafede bulunduğunu söyleyenler de vardır. Ken'an da, Medyen gibi Ürdün böigelerındendir. Anılan kuyunun, Beytü'l-Makdis kuyusu olduğu görüşünü ise, kervanın Yûsuf'u alıp götürmeleri ve kardeşlerinin aynı gün akşamı babalarına gelmeleri hususu reddetmektedir; çünkü Yakub'un (aleyhisselâm) evi ile Beytül-Makdis arasında merhaleler vardır.

Âyette cevap cümlesi hazfedilmiştir. Yani kendisini kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, ona yaptıkları eziyeti yaptılar. Rivâyet olunuyor kı, kardeşleri Yûsuf'u kıra götürünce, onu dövmeye ve kendisine eziyet etmeye başladılar. O kadar ki az kaldı, onu öldüreceklerdi. Yûsuf da bağırıp imdat istiyordu. O zaman Yehûzâ onlara dedi ki:

Siz onu öldürmeyeceğinize dâir bana söz vermediniz mi? Bunun üzerine onu kuyunun yanına götürdüler. Bu sırada Yûsuf, onların eteklerine sarılıp yalvarmaya başladı. Onlar, eteklerim onun ellerinden çektiler ve kendisini kuyuya sarkıtmaya başladılar. Yûsuf, kuyunun kenarına tutundu. O zaman onun ellerini bağladılar ve gömleğini de çıkardılar. Çünkü babalarına hile yapmak için gömleğine kan sürmeyi kararlaştırmışlardı. Bu sırada Yûsuf:

Kardeşlerim! Gömleğimi geri verin; onunla örtüneyim, diye yalvardı. Kardeşleri ise:

Haydi, güneşi, ayı ve on bir yıldızı çağır da, sana arkadaşlık etsin, dediler ve kendisini kuyuya sarkıttılar. Nihayet kuyunun yarı beline ulaşınca, ölsün diye ipi bırakiverdiler. Kuyuda su bulunuyordu. Yûsuf, suyun üstüne düştü; sonra suda bulunan bir kayanın üstüne çıktı. Bu sırada Yûsuf, yüksek sesle ağlıyordu. Kardeşleri ona seslendiler. Yûsuf, onların merhamete geldiklerim sandığı için onlara karşılık verdi. Kardeşleri ise, onun taşlamak istediler; fakat Yehûzâ, onlara engel oldu. Yehûzâ, her gün ona yemek getirirdi.

Rivâyet olunuyor kı, İbrâhîm (aleyhisselâm), elbisesi soyulup ateşe atıldığı zaman, Cebrâîl (aleyhisselâm), cennetten ona ipek bir gömlek getirip kendisine giydirdi. Sonra İbrâhîm (aleyhisselâm), bu gömleği îshak'a (aleyhisselâm) vermişti ve Ishak da, onu Yakub'a (aleyhisselâm) vermişti. Yakub (aleyhisselâm) da, o gömleği bir muskalığın içine koyup Yûsuf'un boynuna asmıştı. İste Yûsuf, kuyuda çıplak kalınca Cebrâîl (aleyhisselâm), ona gelip o gömleği çıkardı ve kendisine giydirdi.

Bir başka ifadeyle Yûsuf kuyuda iken, onun yalnızlık ıstırabını giderip kendisine ünsiyet vermek ve parlak geleceğini kendisine müjdelemek üzere ona vahiy geldi.

Bir görüşe göre bu vahiy, Yahya ve Isâ (aleyhisselâm) örneklerinde olduğu gibi henüz aklî olgunluğa erişmeden önce idi.

Diğer bir görüşe göre ise, o zaman aklî olgunluğa erişmişti. Hasen (radıyallahü anh) diyor ki: "O sırada Yûsuf, on yedi yaşında bulunuyordu."

Kuyuda Yûsuf'a gelen vahiy şu idi: "Ant olsun ki, sen ey Yûsuf! İçinde bulunduğun kötü halden ve sıkıntıdan kurtulacaksın ve kardHanımlarına sana yaptıklarını haber vereceksin. Onlar ise, senin bu günkü halin ile o günkü halın tamamen, farklı olacağından, senin Yûsuf olduğunun farkında olmayacaklar; zira onlara bunu haber vereceğin gün çok yüksek durumda olacaksın, görkemli bir saltanatın olacak ve senin halin, onların s enin hakkındaki vehimlerinden çok uzak olacaktır."

Rivâyet odur ki, Yûsuf'un kardeşleri buğday istemek üzere huzuruna girdikleri zaman Yûsuf, onları tanıdı; onlar ise, onu tanımadılar. Bu sırada Yûsuf, bir su tası getirtip tası eline aldı ve onu tınlattı; tas da uzunca tınladı, işte o zaman Yûsuf:

- Bu tas bana diyor ki, sizin baba bir Yûsuf adında bîr kardeşiniz varmış; babanız ona sizden daha fazla yakınlık gösteriyormuş. Siz de onu kıra götürmüş ve onu bir kuyunun dibine atmışsınız ve babanıza onu kurt yedi demişsiniz ve onu ucuz fiyata satmışlar.

16
"Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler."

Yûsuf'u kuyuya attıktan sonra yalandan ağlayarak üzülmüş gibi yapıp babalarının yanına geldiler.

17
"Dediler ki :

- Ey babamız! Biz yarışmak üzere uzaklaşmıştık; Yûsuf'u da eşyalarımızın yanında bırakmıştık. Bu sırada kurt gelip onu yemiş. Gerçi biz doğru söyleyenler olsak da, sen bize inanmazsın.".

A- Ey babamız! Biz yarışmak üzere uzaklaşmıştık; Yûsuf'u da eşyalarımızın yanında bırakmıştık. Bu sırada kurt gelip onu yemiş."

Rivâyet olunur ki, onların ağladığını duyunca, Yakub panikledi ve:

Ne oluyor size oğullarım? Yûsuf nerede? dedi. Onlar da dediler ki;

Ey babamız! Biz koşuda ve ok atımında yarışmak için uzaklaştığımızda, Yûsuf Yi elbiselerimiz, erzakımız ve diğer eşyamızın yanında bıraktık. İşte normal olarak biz onu kontrol etmek için gidip bakacak kadar bir zaman bulamadan kurt gelip onu yemiş.

Eşya, normal olarak ancak güvenk yerlere bırakıldığı için, Yûsuf'un eşyanın yanında bırakılması, özellikle onu terk etmemeleri ve kayıp etmemeleri halinde, gaflet ve gerekli önlemleri almamak kabilinden sayılmaz. Bu itibarla sanki onlar şöyle demişlerdi:

Biz onu korumakta taksirat göstermedik ve onu gözetmekten gafil kalmadık; aksine onu bizim güvenk yerimizde, toplantı yerimizde ve hemen görebileceğimiz bir yerde bıraktık. Zira yarışma meydanı, normal olarak ancak iki uçları görünen sahalarda olur. Ve biz ondan ancak az bir zaman ayrı kaldık; bizimle onun arasında ancak az bir mesafe vardı. Ama olanlar oldu.

B- "Fakat biz doğru söyleyenler olsak da, sen bize inanmazsın."

Biz sana göre, senin inancına göre doğru ve güvenikr kimseler olsak da, sen bızim, Yûsuf hakkında taksirat sahibi olmadığımızı gösteren bu sözümüzü tasdik etmezsin; çünkü senin Yûsuf'a aşırı sevgin var. Şimdi, sen bizim hakkımızda suizan sahibi iken ve bizim sözümüze güvenmiyor iken, seni nasıl inandırabiliriz?

18
"Üzerine sahte bir kan sürülmüş gömleğini de getirdiler. Yakub dedi ki:

Hayır! Nefisleriniz size kötü bir işi güzel göstermiş. Artık bana düşen güzelce sabretmektir. Sizin anlattığınız şey için yardımı istenecek yegâne merci Allah'tır."

A- "Üzerine sahte bir kan sürülmüş gömleğini de getirdiler."

Rivâyet olunur ki, onlar bir kuzu kestiler ve kanını Yûsuf'un gömleğine sürdüler; fakat gömleği parçalamayı düşünemediler. Nihayet Yakub (aleyhisselâm), Yûsuf'un haberini duyunca, sesi çıktığı kadar feryat ederek:

Gömlek nerede! dedi. Sonra gömleği yüzüne atarak ağlamaya başladı; sonunda gömleğin kanı yüzüne de bulaştı. Ve:

Vallahi, bu güne kadar böyle uysal bir kurt görmedim; benim oğlumu yemiş; fakat gömleğini parçalamamış, dedi.

Denir ki, Yûsuf'un gömleğinde üç işaret görüldü: Biri bu işarettir ki,

onların yalan söylediklerine Yakub (aleyhisselâm) için bir kanıttı. İkincisi, "müjdeci gelince, gömleği Yakub'un yüzüne koyar koymaz, Yakub eskisi gibi görür oldu (Yûsuf 96)" âyetinde anlatılan işarettir. Üçüncüsü de, Yûsuf'un (aleyhisselâm) gömleğinin (Züleyha meselesinde) arkadan yirtılmasıdır ki, onun suçsuzluğuna delâlet ediyordu.

B- "Yakub dedi ki: Hayır! Nefisleriniz size kötü bir işi güzel göstermiş. Artık bana düşen güzelce sabretmektir."

Hadiste şöyle denilmektedir: "Güzelce sabretmek, şikâyet etmeksizin sabretmektir." Yani sızlanmadan, insanlara şikâyet etmeksizin... Zaten Yakub da: "Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum (Yûsuf 12/86)." demişti.

Rivâyet olunur ki, Yakub'un kaşları gözlerine iniyordu; o da onları bir bezle yukarı kaldırıyordu. Kendisine, bu ne hal, deniknce, o da, uzun zaman ve çok hüzün, dedi. İşte bunun üzerine Allah (celle celâlühü) kendisine:

Ey Yakub! Bana şikâyette mi bulunuyorsun? buyurdu. O da:

Ey Rabbim! Bir hata oldu; beni bağışla! dedi.

C- "Sızın anlattığınız şey için yardımı istenecek yegâne merci Allah'tır."

Yakub'un (aleyhisselâm) bu kelâmı, sürekli yardım dilemek ifadesidir. Yani sızın anlattıklarınızın gerçeğini ortaya çıkarmak, anlattıklarınızın yalan olduğunu beyan etmek ve doğrusunu meydana çıkarmak konusunda yardımı istenecek tek varlık Allah'tır (celle celâlühü) demektir.

19

"Bir kervan geldi ve sakalarını kuyuya gönderdiler; o da gidip kovasını sarkıtınca:

- Hey! Müjde! İşte bir oğlan! Dedi."

Bundan önce Yûsuf'un kardeşlen ile babaları arasında olanlar anlatıldıktan sonra burada da, Yûsuf'un kuyudan kurtulması ve ondan sonra başından geçenlerin anlatılmasına başlanmaktadır.

Âyette kervan hakkında gelmek fiilinin kullanılması, Yakub (aleyhisselâm) ailesinin mekânına göre değildir; çünkü Ken'an eli, Medyen'e göre Mısır tarafında değildir. Hayır, bu gelmek, Yûsuf'un bulunduğu yere göredir. Burada "geldi" fiilinın, "geçti" veya "vardı" gibi fiillere tercih edilmesi, işaret ediyor ki, Yûsuf (aleyhisselâm), Rabbi katında pek şerefli ve yüksek bir mertebeye sahiptir.

Zahire göre bu kuyu, ana yol üzerinde bulunuyordu. Çünkü gelmek fiilinin kervana mutlak olarak isnat edilmesinden ilk anlaşılan mânâ da budur. Diğer bir rivâyete göre ise bu kuyu, meskûn yerlerden uzak olup yalnız çobanların uğradıkları bir kuyu idi. Bu kervan ise yolunu kaybetmiş ve bu kuyuya yakın bir yerde, konaklamıştı.

Medyen'den Mısır'a gitmekte olan bir kervan geldi.. Onlar sakaları olan Mâlik b. Za'r el-Huzâî'yi kuyuya gönderdiler. O da kovasını kuyuya sarkıttığında Yûsuf'u gördü ve, "Hey! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Âyetteki "Büşrâ" kelimesının, müjde anlamında olmayıp sakanın bir arkadaşının adı olduğu; kovasını tutan Yûsuf'u çıkarmak için onu yardımına çağırdığını ileri sürenler de vardır.

Bazıları bu kuyunun suyunun aslında tuzlu olduğunu; Yûsuf (aleyhisselâm) içine atıldıktan sonra ise suyun tatlandığını söylerler.

"Onu bir ticaret malı olarak sakladılar." (Ve eserrühü bı-dâah)

Saka ile arkadaşları Yûsuf'u bir ticaret mali olarak diğer arkadaşlarından sakladılar. Veya, onun durumunu ve kuyuda bulduklarını, diğer arkadaşlarından sakladılar ve onlara: "Kendisi için Mısır'da satılmak üzere Kuyu sahibi onu bize verdi" dediler. Ya da Yûsuf'un kardeşlen onu köle olarak sattılar, demektir. Şöyle ki, Yehûzâ, her gün Yûsuf'a yemek getirirdi. Kervanın geldiği gün kuyuya gelince onu kuyuda bulamadı ve hemen bunu kardHanımlarına haber verdi. Onlar da kervanın yanına geldiler ve:

- Bu bizim kölemizdir; bizden kaçtı, dediler. Kervancılar da, Yûsuf'u kardeşlerinden satın aldılar. Yûsuf ise öldürülmek korkusuyla sesini, çıkarmadı.

Bu görüşün uzak bir ihtimal olduğu açıktır.

"Zaten Allah onların yaptıklarım tamamıyla bilendir." (Vallâhü alîmün bimâ ya'melun)

Bu kelâm, onların Yûsuf gibi bir insanı müptezel bir ticaret malı durumuna sokmaları ve bunun için uydurdukları hileleri yüzünden onlara büyük bir ceza vaadi anlamındadır.

20
"Kafile Mısır'a vardığında onu ayan düşük sayılı birkaç dirheme sattılar."

Yûsuf'u kuyuda bulanlar Mısır'a vardıklarında onu fiyat olarak, ayarı düşük dirhemlerden, tartı ile değil, fakat sayı hesabi ile birkaç dirheme sattılar. Bu da onun, miktar olarak az ve ayar olarak da noksan bir paraya satıldığını bildirmektedir. Zira normal olarak kırk dirheme kadar olan miktarlarda işlemler, tartı ile değil, sayı ile görülmektedir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Yûsuf, yirmi dirheme satılmıştı.

Süddî'nin rivâyetinde ise, bu, yirmi iki dirhemdi.

"Onlar zaten ona değer vermemişlerdi." (Ve kânû fîhi mınez-zâhıdîn)

Onlar ellerindeki bu büyük insana değer vermemişlerdi. Ondan dolayı da Yûsuf'u ucuz fiyata satmışlardı. Bunun sebebi, onu sahipsiz olarak bulmuş olmalarıdır. Zaten bulunan şeye pek değer verilmez. Yahut onlar, Yûsuf hakkinda güvende değillerdi; birilerinin çıkıp onunla ilgili hak iddia etmelerinden korkuyorlardı.

Yahut anılan ikinci görüşe göre belirtildiği gibi,

Kervancıların Yûsuf'u kardeşlerinden satın aldıkları, ancak onlara verdikleri paranın da boşa gitmesinden endişe ettikleri için pek istekli olmadıkları şeklinde de bir görüş vardır. Çünkü onun kaçan bir köle olduğu kulaklarına gelmişti.

21
"Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki:

- Ona iyi bak; olur ki, bize faydası olur veya onu evlât ediniriz. İşte böylece (Mısır'a sultan olmak yolunda o süreci yaşaması) ve rüyadaki olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf'un sevgisini gönüllere yerleştirdik. Zaten Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler."

A- "Mısır'da onu satin alan adam, karısına dedi ki:

Ona iyi bak; olur ki, bize faydası olur veya onu evlat ediniriz."

Bu adam, Mısır hazinelerine (mali işlerine) bakan aziz (vezir) di. Adı Kıtfir veya Itfîr'di. Bu zatin Misirk olduğunun belirtilmesi, zikredilecek hususlarla irtibat kurulması için, bir de bu kişinin Yûsuf'u kuyuda bulanlardan ucuz bir fiyata satın alandan başka birisi olduğunu zımnen bildirmek içindir.

O dönemde Mısır hükümdarı Reyyâ b. Velid el-Amlikî idi. Bu hükümdar, Yûsuf'a îman ettikten sonra onun sağlığında öldü ve ondan sonra Kabus b. Mus'ab hükümdar oldu. Yûsuf (aleyhisselâm) onu da îmâna davet etti; fakat îman etmedi.

Yûsuf'un zamanındaki hükümdarın Mûsa'nın Fir'avun'u olduğu ve bu firavun dört yüz sene yaşadığını ileri süren görüşler de vardır. Nitekim bir âyette, "Ant olsun ki, daha önce Yûsuf mucizelerle size gelmişti" (Mü'min 40/34) denilmektedir. Bir başka görüşe göre ise, Mûsa'nın firavunu, Yûsuf'un firavunun evlâdındandır ve bu âyet, evlâda, babaların halleri ile hitap etmek kabilindendir.

Anılan vezirin, Yûsuf'u kaç paraya satın aldığı hususunda ihtilâf edilmiştir. Bir rivâyete göre yirmi dinar, bir çift ayakkabı ve iki beyaz elbiseye satın almış, diğer bir rivâyete göre ise, Yûsuf'u (aleyhisselâm) satmak için pazara getirmişler ve acık artırma ile onun fiyatı, kendi ağırlığınca misk ve ipeğe kadar arttırılmış ve anılan Kıtfir onu bu değerle satın almıştır. O zaman Yûsuf on yedi yaşında bulunuyordu.

Yûsuf (aleyhisselâm), vezirin evinde zindanda geçirdiği süre ile beraber on üç sene kalmıştır. Otuz yaşında iken de Reyyâ onu kendisine vezir yapmış, otuz üç yaşında iken Allah (celle celâlühü) ona ilim ve hikmet vermiştir. Yûsuf yüz yirmi yaşında vefat etmiştir.

B- Anılan vezirin, karısının adı Raîl veya Züleyha idi.

Bir görüşe göre de, adı Raîl, lâkabı da Züleyha idi. İşte vezir bu karısına demişti ki:

Yûsuf'a iyi bak; olur ki, arazimizde ve mallarımızda bize faydası olur; işlerimizde bize yardımcı olur veya onu evlât ediniriz (Ve kaalel-lezi'şterâhü mm Mısra li'mraetihî elaimî mesvâhü asâ en yenfeanâ ev nettahızehû veledâ). Zira vezir kendi feraseti ile, Hazret-i Yûsuf ta birçok dürüstlük ve neciplik işaretlerini görmüştü. İşte bundan dolayı, denilmiştir ki:

İnsanların en ferasetlisi üç kişidir. Bin, Mısır azizidir. İkincisi de, Hazret-i Şuayb'in, 'Babacığım onu ücretle tut...' (Kasas 26) diyen kızıdır. Üçüncüsü de, Hazret-i Ömer'i kendi yerine halife olarak tavsiye eden Hazret-i Ebû Bekir'dir."

C- "İşte böylece (Mısır'a sultan olmak yolunda o süreci yaşaması) ve rüyadaki olayların yorumunu öğretmemiz için, Yûsuf'un sevgisini gönüllere yerleştirdik."

Biz, Yûsuf'a azizin evinde iyi bir muamele ve kalbinde de yüksek bir yer nasip ettik. O kadar ki efendi'si, diğer çevresine değil, karısına ona iyi bakmasını emrettiği gibi, bütün Mısır toprağında da ona yüksek bir yer nasıp ettik ve aziz için olduğu gibi bütün Mısır halkı için de onu gönüllerin sultanı kıldık.

Zira "ve rüyadaki olayların yorumunu öğretmemiz için" sonucunu hazırlayan, yukarıda anlatılanlardır. Yani Biz, Yûsuf'u, umdesi, hükümdar ile iki zindan arkadaşının rüyaları olan bazı rüyaların yorumuna muvaffak kılmak için bunları yaptık demektir. Nitekim "İşte bu iki rüya, Rabbimin bana öğrettiklerındendır" (Yûsuf 37) denilmektedir.

Âyette, kendisine atfedilen cümlenin hazfedilmiş olması, onun bizzat murat olmadığını bildirmek içindir.

Yahut anılan cümle, hazfedilmiş bir hususun illeti mahiyetindedir. Yani Biz, ancak bu üstün hikmet için onu yaptık; iyi bir sonucu olmayan başka bir şey için yapmadık. Ancak bu hâdiselerin mihveri, azizin yanında yüksek bir yere sahip olmasıdır. Diğer insanlar yanında yüksek bir yere sahip olması ise, vezirin yanındaki durumu itibarıyladır.

Âyetin metnindeki temkin kelimesinin (sevgisini gönüllere yerleştirmek anlamına değil), Yûsuf u, dilediğini emretmek, dilediğini yasaklamak tasarrufuna sahip olan mâlik kılmak şeklindeki mânâsı ise, bildiğin gibi, ona götüren sebeplerden değil, aksine rüyaların yorumunu öğretmenin eserlerinden ve ondan doğan sonuçlarındandır. Bu itibarla onu gayesi yapmak mümkün değildir.

Yûsuf'un (aleyhisselâm) icraatları içinde, hâdiselerin vukuundan önce onlara dikkat çeken rüyalar mucibince hareket ettiği de kesin olarak bilinmemekledir. Onun kıtlık yıllarına hazırlık yapması ise, onun bilinen eski rüyaları mucibince hareket etmesi idi. Ancak eğer hâdiselerin yorumunu öğretmekten murat, daha önce belirtildiği gibi ilâhî Kitapların kapalı sırlarını ve peygamberlerin sünnetlerinin inceliklerini öğretmek olursa, o takdirde mânâ şöyle olur:

- Biz, Yûsuf'u Mısır toprağında imkân sahibi kıldık ki, orada adalet uygulasm ve ona Allah'ın (celle celâlühü) Kitaplar inin mânâları ile hükümlerini ve peygamberlerin sünnetlerinin inceliklerini öğretekm de, onlarla Mısır halkına hükmetsin. O mânâları ve hükümleri icmalî olarak öğretmek, o mânâda imkân sahibi olmasından sonra değil ise de, hâdiseler zımnında bulunan her şahsî mânâyı öğretmek ve her olayda hakka irşadı gerçekleştirmek, ondan sonradır; ona gaye olabilmektedir.

D- "Zaten Allah emrini yerine getirmeye kaadirdir."

Hiçbir iş, O'na zor gelmez ve hiçbir şey O'na engel olamaz; O, bir şeyi dilediği zaman ona, "ol!" emrini verir; o da hemen oluverir. İşte Yûsuf (aleyhisselâm) hakkındaki işleri de öncelikle buna dahildir.

Yahut Allah (celle celâlühü), Yûsuf'un işini bizzat yönetmektedir; onu başkasına havale etmemektedir. Nitekim Yûsuf (aleyhisselâm) hakkında peşpeşe birçok fitne yollarına başvurukmuş, fakat Allah'ın (celle celâlühü) onun için dilediği güzel akıbetten başka bir şey olmamıştır.

İnsanların çoğu bilmezler." (Ve lâkinne ekserannâsi lâ yalcın ûn) .

İnsanların çoğu bunun böyle olduğunun farkında değillerdir; onun için de ellerinden bir şey gelir zannıyla yaptıklarını yapıyorlar. Ancak ellerinden ne gelir kı? Bütün işler, sadece Allah'a (celle celâlühü) aittir.

Ya da insanların çoğu, Allah'ın işlerinin inceliklerini ve ihsanının sırlarını bilmezler.

22
"(Yûsuf) olgunluk çağına erişince de ona hükümet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız."

A-Yûsuf, beden ve güç olarak olgunluk çağına gelince ... Bu çağ, otuzdan kırk yaşına kadar olan dönemdir veya gençlik ve erginlik dönemidir. Birinci görüş daha zâhirdir; çünkü "ona hüküm ve ilim verdik (âteynâhü hükmen ve ilmen)" ifadesine de uygun olan budur.

Burada hükümden murat hikmettir. Hikmet, amel ile desteklenen ilimdir. Yahut ona, insanlar arasında hülcmetmeyi ve fıkhı verdik. Yahut ona peygamberlik verdik. Ve ona ilim, yani dinî anlayış verdik.

Anılan mânâları ifade eden kelimelerin âyet metninde nekire olarak gelmesi, ta'zim anlamını ifade etmek içindir. Yani Biz ona öyle büyük bir hüküm ve ilim verdik ki, onların mahiyetini kimse kavrayamaz. Şu halde bu hüküm ve ilim, onun kuvveti tekâmül ettiği zaman Allah'ın (celle celâlühü) verdikleridir. İster onlar, peygamberlikten ve insanlar arasında hükmetmekten ibaret olsun, ister başka mânâlar olsun.

B- Nasıl böyle olmasın ki, "İşte güzel davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız cümlesinde, hüküm ve ilmin bağışlanması, Yûsuf'un amelinin karşılığı kılınmıştır. Bu itibarla onların bağışlanması, onun güzel amellerinden ve ezcümle hüzünlere ve musibetlere katlanmasından sonra gerçekleşmiş olmalıdır.

Bazı kimseler, buradaki ilmi, rüyaların yorumu ilmi ile tefsir etmişler. Fakat bu, sahih değildir. Ancak eğer hükümdarın rüyasının yorumu ilmine tahsis edilirse, olabilir. Çünkü o ilim, musibet günleri sona erdiği vakit verildiğinden, mükâfat cümlesinden sayilabilir. İki zindan arkadaşının rüyaları ise, Hazret-i Yûsuf'un, zindanda daha sonra kaldığı süre içinde yorumlanmıştır, şeklinde anaşılabilir.

Mezkûr mükâfatın, güzel davranmak şartına bağlanması, güzel davranmanın onun illeti olduğunu bildirmekte ve Allah'ın (celle celâlühü) ona verdiklerini, onun, işlerinde güzel davrandığı, işlerinde takvaya bağlı kaldığı için verdiğine dikkat çekmek içindir. Nitekim "iyiliğin karşılığı ancak iyiliktir" (Rahman 55/60) denilmektedir.

23
"Evinde bulunduğu kadın, ondan murat almak istedi de kapıları sımsıkı kapattı ve:

- Haydi gel! dedi. Yûsuf:

Allah'a sığınırım! Zira senin kocan muhakkak benim efendimdir; bana güzel davrandı. Şüphe yok ki zâlimler felâha ermezler! dedi."

A- "Evinde bulunduğu kadın, ondan murat almak istedi de kapıları sımsıkı kapattı ve:

Haydi gel! Dedi."

Bu kelâm ile, azizin, karısına Yûsuf'a iyi bakmayı emrettikten sonra azizin evinde cereyan eden hâdiselerin izahına dönülmektedir. 21. âyetteki "İşte böylece Biz, Mısır'da Yûsuf'a imkân verdik" cümlesinden buraya kadar zikredilenler, ara cümleleri olup kıssanın bir özeti olarak zikredilmiştir kı, dinleyici daha kıssanın başında, Hazret-i Yûsuf'un karşılaştığı o tafsilatıyla anlatılacak musibetlerin güzel sonuçları olduğunu ve Hazret-i Yûsuf'un bütün davranışlarının güzel olduğun; iyi günlerinde de, kötü günlerinde de nezihliğine halel getirecek bir şeyin ondan sâdır olmadığın bilsin.

Kadının isminin sarahatle zikredilmemesi, onun sırrım ifşa etmemek içindir, yahut bu işin müstehcen olmasından dolayıdır.

Bu kelâmın ifade tarzı, Hazret-i Yûsuf'un son derece nezihliğini göstermektedir. Zira Hazret-i Yûsuf, her zaman Züleyha'nın güzelliğini gördüğü halde ve Züleyha'nın emrinde olmasına rağmen bu isteğine karşı çıkması, onun iffet ve nezihliğin zirvesinde olduğunu haykırmaktadır.

Züleyha'nın kapattığı kapıların yedi tane olduğu rivâyet edilmektedir. İşte bunun için kapatma fiili, mübalağa kipi ile zikredilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, mübalağa mânâsı, kapıların sımsıkı ve muhkem kapatıldığını ifade etmek içindir.

B- "Yûsuf:

Allah'a sığınırım! Zira sizin kocanız benim efendimdir; bana güzel davrandı. Şüphe yok ki zâlimler felâha ermezler! dedi."

Yûsuf, Züleyha'ya:

Senin bana teklif ettiğin şeyden ben Allah'a sığınırım, dedi (Kaale maâzallâhi).

Bu ifade, Hazret-i Yûsuf'un bu fiilden sakındığını en mükemmel şekilde ifade ve bu fiilin, kendisinden kurtulmak için Allah'a sığınılması gereken korkunç bir yasak olduğuna işaret etmektedir. Bunun sebebi de, ancak, Hazret-i Yûsuf'un, Allah'ın (celle celâlühü) kendisine gösterdiği apaçık burhan sayesinde o fiili, gerçek hak olan son derece çirkin şekliyle görmesinden dolayıdır.

Hazret-i Yûsuf, Züleyha'nın, nefsinin kendisine o fiili güzel göstermesi sebebiyle kabul etmeyeceği sakınmanın gerçek sebebine dikkat çektikten sonra, "Zira senin kocan benim efendimdir; bana güzel davrandı (İnnehû rabbî ahsene mesvây)" cümlesiyle de, Züleyha için etkili olabilecek bazı haricî gerekçeler göstermektedir. Yani benim efendim olan kocan, o aziz; bana iyi davrandı; nitekim sana da bana iyi davranmanı emretti. O halde onun hareminde kendisine hıyanet ederek ona kötülük yapmam nasıl mümkün olur!

Hazret-i Yûsuf bu sözleri ile, Züleyha'nın da azizin hakkını en güzel şekilde gözetmesi gerektiğini anlatmak istemektedir.

Yahut, "Şüphesiz Allah (celle celâlühü) benim Rabbimdir; O, bana iyilik ihsan etmiştir. O halde ben, o büyük fuhşu işlemekle nasıl O'na isyan edebilirim" demektir. Buna göre bu sözler, Züleyha'yı Allah'ın (celle celâlühü) azabından sakındırmak anlamını ifade etmektedir.

Eler iki tefsire göre de, yalnız bu hâlin zikredilmesi ile iktifa edilerek bu hâlin, Züleyha'nın teklifinden sakınmayı gerektirdiğine temas edilmemesi, bu derece bir beyanın, o fiilin kendisi için imkânsız olduğu, vâki olacak bir şey olmadığı noktasında yeterli bir delâlet olduğunu zımnen bildirmek içindir.

C- "Şüphe yok ki zâlimler felâha ermezler "

cümlesi de, mezkûr sakınma için, birinci illetten sonra ikinci illettir.

Burada zâlimden murat, kim olursa olsun, zulmeden herkestir. Bu itibarla iyiliğe kötülükle karşılık verenler ve Allah'ın (celle celâlühü) emrine karşı gelenler de öncelikle buna dahildir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada zâlim, zina edenlerdir; çünkü onlar hem kendi nefislerine, hem de ailesi ile zina ettikleri kimselere zulmetmektedirler.

24
"Ant olsun ki, kadın, ona azmetti; o da kadına istek duydu.

Eğer Rabbinin işaretini görmemiş olsaydı, onu gerçekleştirirdi. İste böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştirakm diye işaretimizi göstermişizdir. Şüphesiz o, hâlis kılınmış kullarımızdandır."

A- "Ant olsun ki, kadın, ona azmetti; "

Kadın, ondan murat almak istemek, kapıları kapatmak ve "Haydi gel!" sözüyle onu çağırmak gibi ön hazırlıklarını yaptıktan sonra hiçbir şeyin kendisini bu işten vazgeçilemeyeceği bir kararlılıkla buna azmetti. Her halde Züleyha, Yûsuf'a elini uzatmak ve onu kucaklamak istemek gibi, Yûsuf'u kapıya doğru kaçmak zorunda bırakan diğer bazı hareketlerde de bulunmuştu.

"O da kadına istek duydu." (Ve hemme bihâ).

Hazret-i Yûsuf da, beşerî tabiat olarak ve gençlik şehveti ile ona istek duydu. Bu istek, yaratılış gereği olduğu için sorumluluk gerektirmez. Yoksa Yûsuf'un ihtiyarî bir kastı olmadı. Nitekim daha önce de belirtilen onun nezihliği, bu işten son derece nefret ettiğini bildirmektedir. Ayrıca, zâlimlerin felâha ermeyeceklerine de hükmetmiştir. Bunlar ise, kendisinden bu kastın sâdır olmasının imkânsız olduğunun sağlam bir tescilinden başka bir şey değildir.

B- "Eğer Rabbinin işaretini görmemiş olsaydı onu gerçekleştirirdi"

Eğer Hazret-i Yûsuf, o anda Rabbinin, zinanın son derece çirkin ve kötü olduğunu gösteren kuvvetli işaret ve hüccetini görmemiş olsaydı, yaratıksın gereği olan o isteğini gerçekleştirecekti. Fakat o daha önce de bunu bildiği için, sahip olduğu İlâhî hüccete bağlılığı sürdürdü.

Hazret-i Yûsuf'un bu hücceti görmesinden murat, ona son derece inanması ve yakîn mertebesine varan bir müşahede ile müşahede etmesidir ki, bu mertebede eşya, bu dünyada görüldüğü gayri hakikî suretlerinden sıyrılıp gerçek suretleri ile görülmektedir.

Nitekim Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisi de bu hakikati ifade etmektedir:

"Cennet, sevilmeyen şeylerle; cehennem de, arzu edilen şeylerle kuşatılmıştır."

Her halde Hazret-i Yûsuf, apaçık burhan gereğince zinayı, gerçek hak olan en çirkin bir görünümde ve en çok sakınılması gereken bir şekilde görmüştür. İşte bundan dolayı gösterdiği iffet ve nezihliği göstermiş ve onu işleyenin felâha ermeyeceğine hükmetmiştir.

"Eğer Rabbinin işaretini görmemiş olsaydı..." ifadesi, şu gerçeği beyan etmektedir. Hazret-i Yûsuf'un o teklifi kabul etmemesi, tabiat cihetinden bir yardim sebebi ile değil, fakat dahilî sebepler çokça mevcut olduğu halde ve tabiî hükümlerin gerçekleşmesini gerektiren haricî ön sebepler de buna terettüp ettiği halde, sırf iffet ve nezıhlik sebebi ile idi.

Yahut anılan hazfedilmiş bir şey yoktur ve mânâ şöyledir: Eğer Yûsuf, Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı, Züleyha ona azmettiği gibi, o da ona azmedecekti. Fakat Yûsuf iffeti ve onun gerektirdiği halleri sebebi ile baştan ona azmetmedi.

Hazret-i Yûsuf'un o hak (hemmi), kuşağını çözmesi ve oturup o vazıyeti alması olarak da tefsir edilmiş ve uçkurunu çözüp önüne oturması olarak da yorumlanmıştır..

Ve onun Rabbinin burhanını görmesi şöyle de tefsir edilmiştir: O anda Hazret-i Yûsuf, "Kendini ondan koru!" sesini duymuş, fakat aldırmamış. Bu ses durmadan tekrarlanmış; sonunda da Hazret-i Yakub, parmak uçlarını ısırır vazıyette kendisine görünmüş.

Bir görüşe göre de, Hazret-i Yakub, Yûsuf'un göğsüne bir darbe vurmuş da, onun şehveti parmak uçlarından çıkıvermiş.

O anda üzerinde şu âyetlerin bulunduğu kolsuz, bileksiz bir elin beliriverdiği şeklinde görüşler de vardır: "Şunu iyi bilin ki, üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır" (İnfitâr 82/10, 11). Hazret-i Yûsuf, vazgeçmemiş, sonra öteki âyeti görmüş: "Zinaya yaklaşmayın; zira o, bir hayasizliktır ve kötü bir yoldur" (Isrâ 17/32). Hazret-i Yûsuf, yine bu girişimine son vermemiş. O zaman da şu âyeti görmüş: "Allah'a döneceğiniz günden sakının!" (Bakara 2/281). Hazret-i Yûsuf yine ayilmayınca, işte o zaman Allah (celle celâlühü), Cebrâîl'e: "Hata etmeden kuluma yetiş!" diye emir buyurmuştur. Cebrâîl hemen oraya inivermiş ve: "Ey Yûsuf! Sen peygamberler defterinde yazılı iken, beyinsizlerin işini mi işleyeceksin?" diye seslenmiş.

O anda Hazret-i Yûsuf'un, Azizin hayalini gördüğünü söyleyenler de vardır.

Bütün, bu söylenenlerin, kulaktan kulağa geçen, akıl ve fikrîn reddettiği hurafeler ve bâtıl görüşler olduğu da söylenmektedir. Bunları sakız gibi çiğneyip birleştiren ve duyup da tasdik eden zavallılara yazıklar olsun!2

2 Merhum Müellifin usulü budur: Bütün bilgileri ve iddiaları sıralar, bazılarını kabul eder, bazıları karşısında sükût eder ama israıkyyat ve hurafeleri böyle şiddetle red eder.

C- "İşte böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştıralım diye işaretimizi göstermişizdir."

O burhanımızı göstermek ve öğretmek gibi, daha önce de bunu gösterip öğretmişiz; yahut o sebatı sağlamak gibi daha önce de onun sebatını sağlamışız ki, Biz, efendisine hıyanet etmesinin de öncelikle dahil olduğu bütün kötülükleri ve zinayı ondan uzaklaştirakm.

Zinaya, pek çirkin şey anlamında olan fuhuş denilmesi, aşırı derecede çirkin bir fiil olmasından dolayıdır.

Bu kelâm da apaçık bir delil ve kesin bir hüccettir ki., Yûsuf'un (aleyhisselâm) günaha yönelmesi ve ona ilgi duyması asla olmamıştır. Zira öyle olmuş olsaydı, "Bîz onu kötülüklerden ve fuhuştan uzaklaştirakm diye..." denikrdi. Kötülük ve fuhuş, Hazret-i Yûsuf'un kendisinde olmayıp ancak hariçten ona yönelmiş de, Allah (celle celâlühü) da, ondaki, ismet ve iffeti gerektiren meziyetlerle hariçten gelen fenalıkları ondan uzaklaştırmıştır.

D- "Şüphesiz o, (muhlas) hâlis kılınmış kullarımızdandır."

Bu cümle makabknin illetidir. Halis kılınmış olan kullar, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerini, itaate halel getiren şeylerden korumakla itaatine hâlis kıldığı kullardır. Âyetteki Muhlas kelimesi Muhlis olarak da okunmuştur. Buna göre, muhlisler, dinlerini Allah'a "(celle celâlühü) hâlis kılan kimselerdir. Her iki mânâya göre de Hazret-i Yûsuf baştan itibaren bu zümreye dahildir; yoksa önce öyle değil iken sonra böyle olmuş demek değildir. Bu itibarla kötülük girişiminin ondan sâdır oknası ihtimak tamamen ortadan kalkmıştır.

25
"İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında da kadının kocasına rastladılar. Kadın dedi ki:

- Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!"

A- "İkisi de kapıya doğru koştular."

Bu cümle, "Ant olsun ki, kadın ona azmetti..." cümlesiyle bağlantıkdır. Bundan sonra zikredilen "İşte böylece Biz..." cümlesi ise, bu iki cümle arasında bir ara cümlesi olup Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) nezihliğini belirtmek için zikredilmiştir. Bu da, tıpkı "Ve böylece Biz, İbrâhîm'e göklerin ve yerin hükümranlığını gösteriyoruz" (En'âm 6/75) meâlindeki âyet kabilindendir.

Yani o kadın, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) ile beraber olmaya azmetti; Yûsuf ise kabul etmedi. İkisi de kapıya doğru koştular (Ve'stebekai-bâb). Yani dış kapıya doğru koştular; çünkü kurtuluş kapısı odur. İşte bundan dolayıdır ki, daha önce "kapılar" denildiği halde burada "kapı" denilmektedir.

Züleyha'nın maksadının Yûsuf'a engel olmak olduğu ve bunun için kapıya koşması gerekmediği halde onun için de bu ifade kullanılmış, zira Züleyha, Yûsuf'un, (aleyhisselâm) kendisinden kurtulmak için kapıya koştuğunu görünce, Yûsuf tan önce varıp onun kapıyı açarak dışarı çıkmasına engel olmak için o da kapıya koşmuştur. Yahut onun, Yûsuf'un arkasından koşması, mübalağa için böyle ifade edilmiştir.

"Kadın onun gömleğini arkadan yırttı" (Ve kaddet kamîsahû min dübürin).

Yani kadın, arkadan onun gömleğini çekti ve gömleği uzunluğuna yırtıldı.

Gömleği yırtma fiilinde Yûsuf'un (aleyhisselâm) direnme kuvvetinin etkisi de olduğu halde bu fiilin, yalnız Züleyha'ya isnat edilmesi, onun çekmesi, tam sebebin son parçası olduğu içindir, yahut Züleyha'nın, sevgiksini kaçırmamak için veya rezil olmak korkusuyla, Yûsuf'un (aleyhisselâm) dışarı çıkmasına engel olmak için fazlasıyla uğraştığını ve bütün gayretini harcadığını zımnen bildirmek içindir.

B- "Kapının yanında da kadının kocasına rastladılar."

Kadının efendisinin, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) üzerindeki mülkiyeti İslama göre sahih olmadığı için "İkisinin efendisi'5 denilmemiştir.

Bir görüşe göre, onunla yüz yüze karşılaştılar.

Bu kapı, daha önce de belirtildiği gibi dış kapı idi.

Kâ'bü'l-ahbâr (radıyallahü anh) diyor ki: "Hazret-i Yûsuf, kaçmaya başlayınca, kiktler, dökülüp yere düşmeye başladılar; nihayet Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm), o kapıların hepsinden geçti."

C- "Kadın dedi ki:

- Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!"

Bu soru cümlesi olabildiği gibi, olumsuz cümle de olabilir. Yani senin ailenle zina gibi bir kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden geçirilmekten başka bir şey değildir.

Denilmiştir ki, bu elem verici işkence, kamçılanmaktır.

Akıllara dehşet veren bu halde bile -zira kocası Aziz, Züleyha'yi şüphelendirici bir halde görmüştü- Züleyha öyle bir hileye başvurmuştu ki, iki gayesini de ifade ediyordu:

Biri, o hâlin zahirinden anlaşılan şüpheyi üstünden atmak; diğeri de, Yûsuf'u (aleyhisselâm) kendisine karşı koyup muradını vermemekten vazgeçirmek için kendi hilesinden ona korku, gözdağı vermek idi. O, Yûsuf'un (aleyhisselâm) rızasıyla muradına ermekten umudunu kesince, onu zorla elde etmek istiyordu.

Nitekim sonra şöyle demişti: "Yine ant olsun ki, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır" (Yûsuf 12/32).

Sonra, Züleyha, bu sözleriyle, mezkûr girişimin, Yûsuf tan (aleyhisselâm) sâdır olduğunu, vukuunu haber vermeye ihtiyaç bile olmayan kesin bir olay olarak takdim etmekte ve asıl yapmak istediğinin, onun cezalandırılmasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Bunun için de o ülkenin kanunlarına göre Yûsuf'a verilmesi gereken cezayı söylemektedir.

Züleyha'nın, "Senin ailene kötülük etmek isteyen" ifadesiyle faili müphem olarak ifade etmesi, kim olursa olsun, herkese mezkûr korkunç cezanın uygulandığını belirtmek içindir. Züleyha'nın, kendisini azizin ailesi unvanıyla ifade etmesi, vahametin büyüklüğünü göstermek ve azizi, öfke ve hamiyet saikasıyla, kastettiği cezayı gerçekleştirmeye kışkırtmak içindir.

26
"Yûsuf:

Asıl kendisi benden murat almak istedi, dedi. Kadının yakınlarından biri de şöyle şahadet etti:

Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğrudur; Yûsuf ise yalancılardandır."

A- "Yûsuf (aleyhisselâm):

Asıl kendisi benden murat almak istedi, dedi."

Hazret-i Yusuf (aleyhisselâm) dedi ki: "Onun iddia ettiği gibi ben ona kötü bir şey yapmak istemedim; o bana teklifte bulundu." Hazret-i Yusuf (aleyhisselâm), kendi nefsini, kendisine isnat edilen hıyanetten ve efendisine nankörlük etmekten tenzih etmek ve kadının kendisi için arz ettiği iki cezayı da defetmek için bunu söylemişti.

B- "Kadının yakınlarından biri de şöyle şahadet etti:

Eğer gömleği önden yirtikmışsa, kadın doğrudur; Yûsuf ise yalancılardandır."

Bir görüşe göre, şahadette bulunan, Züleyha'nın amcasının oğlu ıdı. Ya da, kapıda kocasıyla beraber oturan kişi idi. Bu kişinin, hükümdarın zaman zaman bas vurup akıl danıştığı bir hakîm (hikmet ehli) olduğunu söyleyenler de vardır. Mümkündür ki, Züleyha'nın yakınlarından bazısı, kendisi farkında olmadan onun bu halini görmüş ve Yûsuf'un lehinde şahadette bulunması ve hakkı ifa etmesi için Allah (celle celâlühü) onların kalbine tesir etmiştir.

Allah (celle celâlühü) bu şahadeti Züleyha'nın yakınlarından olan birine vermiş ki, bu şahadet, Yûsuf'un temizliğini ve bu töhmetten uzak olduğunu daha çok ifade etsin.

Bir görüşe göre ise bu şahit, Züleyha'nın dayısının beşikte olan bir oğlu idi. Allah (celle celâlühü), Yûsuf'un (aleyhisselâm) suçsuzluğunu meydana çıkarmak için o sabiyi konuşturdu. En zahir olan görüş de budur. Zira rivâyet olunur ki, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Dört kişi bebek iken konuşmuşlardır: firavun'un kızı Maşita'nın oğlu, Yûsuf'un şahidi, Cüreyc'in şahidi ve İsâ (aleyhisselâm)." Bu hadisi, Hakîm, Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir.

Burada şahidin, kadının yakınlarından olmasının belirtilmesi, olanı beyan etmek içindir. Zira bu meselede şahidin, kadının yakınlarından olması veya olmamasıyla bir şey değişmez.

Züleyha, Yûsuf'un (aleyhisselâm), kendisine kötülük etmek istediğini sarahatle belirtmemişse de, onun kelâmı, açıkça buna delâlet ettiği için bu itibarla, ona doğruluk ve yalan isnat edilmiştir. Zira her ikisi de, kelâmı, lâfız itibarıyla söyledikleri gibi, gerektirdiği mânâ itibarıyla da söylemişlerdir.

Bu şartlı kelâmın mukaddime cümlesi ile tâli cümlesi arasında akıl olarak da, âdet olarak da birbirine bağlılık (birinin, diğerini gerektirmesi) olmadığı için bu şahadetin bir değeri yoktur; bu, ancak daireyi genişletmek ve kısmen muhtemel olan bir seçeneği de kadına tanımak içindir.

Eğer gömlek önden yırtılmış olsaydı, kadın, Yûsuf'un (aleyhisselâm), kendisiyle beraber olmak için üstünü karıştırıp açmasıyla kendini savunma hakkına sahip olurdu. Bu seçenek, asıl maksut olan ikinci şartlı kelâmdaki şahadetin ikamesi için, zahir ve galip olarak vald olan bir hal gibi kabul edilmiştir.

27
"Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; Yûsuf ise doğru söyleyenlerdendir."

İşte birinci şartlı kelâm, şahadetin ikamesinden asıl maksut olan bu şahadetin dinleyicilerce teslim ve kabulünü sağlamak içindir. Zira bunun da iki tarafı arasında bağlılık (birbirini gerektirmek) yoksa da, bu hak vukua daha yakındır ve matluba delâleti daha fazladır.

Bu kelâmda, doğruya ve yalana bilfiil hükmetmek olmadığı halde ona şahadet denilmesi, şahadetin işini gördüğü içindir. Hattâ hakikatte şahadettir ve Yûsuf'un (aleyhisselâm) doğruluğuna, Züleyha'nın ise yalanına hükmetmektir.

Şahidin bebek olması takdirinde bu gerçek zahirdir; zira bu, Allah (celle celâlühü) tarafından haber verilmiş demektir. Bunun şartlı olarak tasvir edilmesi ise, bunun, işaretlerden de açıkça anlaşıldığım bildirmek içindir.

Şahidin bebek olmaması takdirinde de yine böyledir; zira zahir olan, kadının bu hâlinden şahit gerçeği anlamaktadır. Bu, müşahede ile olduğu haber vermekle olabilmektedir.

Şu halde şahit, kesin olarak biliyor ki, birinci şartlı kelâmın mukaddimesı vâki olmamış; ikinci şartlı kelâmın mukaddimesi ise vâki olmuştur ve bunun zorunlu sonucu olarak da, birinci şartlının tâli cümlesinin vâki olmadığına, ikinci şartlının tâli cümlesinin ise vâki olduğuna kesin olarak hükmetmektedir.

Şu halde bu kelâm, Züleyha'nın yalanını, Yûsuf'un (aleyhisselâm) da doğruluğunu haber vermektedir.

Şu var ki, şahit, eleştirilmemesi için şahadetini, zahire göre, her ikisinin de lehinde olabilecek seçenekleri ifade, eden şartlı kelâm şeklinde icra etmiştir, hakikatte ise bu şahadette seçenek yoktur. Çünkü birinci şartlı kelâmda, kadının doğruluğu, vücudu imkânsız olan gömleğin önden yırtılmasına bağlanmıştır.

Şu halde kadının doğruluğu da imkânsızdır. Bunun zorunlu bir sonucu olarak da, kadının yalanı sabit olmuş olur. İkincisinde de Yûsuf'un (aleyhisselâm) doğruluğu, vücudu kesin olan gömleğin arkadan yırtılmasına bağlanmıştır. Şu halde bu, kesin olarak sabittir.

28
"Kocası, Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, kadına:

- Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdandir. Kadar sizin tuzağınız pek büyüktür, "

A- "Kocası, Yûsuf'un (aleyhisselâm) gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, kadına:

Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdandır."

Aziz her halde şahadetten önce gömleğin o halını görmemiş veya öyle düşünememişti. Nihayet intibaha gelip gerçeği anlayınca, dedi ki;

Yûsufa (aleyhisselâm) bu kötülüğün isnadı ve cezalandırılmasının teklifi, başkalarının değil, siz kadınların hilelerinden ve tuzaklarındandır.

Hitabın bütün kadınlara yapılması, kadınların huyunda bu duygunun daha derin olduğuna dikkat çekmek içindir.

B- "Kadar sizin tuzağınız pek büyüktür."

Zira kadınların hile ve tuzağı daha ince ve insan ruhu üzerinde daha etkilidir.

Bazı âlimler demişlerdir ki: "Biz, kadınlardan, şeytandan daha çok korkarız. Zira Allah (celle celâlühü) "Şeytanın tuzağı zayıftır" (Nısâ 4/76) buyurur. Kadınlar için ise, "Sizin tuzağınız pek büyüktür" (Yûsuf 12/28) buyurur. Bir de şeytan, gizlice vesvese vermektedir. Kadınlar ise, açıkça erkeklere vesvese vermektedirler.

29
"- Ey Yûsuf! Sen bundan vazgeç (bunu unut)! Ey kadın! Sen de günahının affını dile. Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun, dedi."

Ey Yûsuf Sen bu işi unut; bunu sır olarak sakla ve kimseye bir şey anlatma; zaten senin doğruluğun ve nezihliğin anlaşılmıştır. Ey kadın! Sen de, senden sâdır olan ve aleyhinde sabit olan günahın için af dile! Çünkü sen gerçekten bu sebeple kasten günah işleyenler zümresinden oldun.

Aziz, halim bir insan olduğu için bunu söylemekle yetindi.

Diğer bir görüşe göre ise, Aziz pek kıskanç değildi.

30
"Şehirde bir takım kadınlar dediler ki:

- Azizin (vezirin) karısı, genç kölesinin nefsinden murat almak istiyormuş; Yûsuf'un sevdası onun yüreğine işlemiş. Biz, kadar, onu apaçık bir sapıklıkta görüyoruz."

A- "Şehirde bir takım kadınlar dediler ki:

-Azizin (vezirin) karısı, genç kölesinin nefsinden murat almak istiyormuş; Yûsuf'un sevdası onun yüreğine işlemiş."

Bunlar beş kadındı: Sucunun karısı, ekmekçinin karısı, seyisin karısı, zindancının karısı, kapıcının karısı.

Kadın ile azizin (vezirin) isimlerinin sarahatle zikredilmemesi, bazılarının dediği gibi, insanlar, ünlü kişilerin haberlerini dinlemeye daha çok meylettiklerinden dolayı, bu haberi daha fazla yaymamak içindir.

Zira o kadınların maksatları, azizi rezil etmek değildi; fakat onu fazlaca ayıplamak, ayıplamayı ağırlaştırmak içindi.

Zira evli olmayan kadınlar veya evli olup da kocaları yaşlı veya yetersiz olan kadınların, gençlerden ve özellikle ünlü kişilerden dost edinmeleri, bazı kimselerce mazur görülebilir.

Fakat evli olan ve hem de Mısır Azizi gibi biriyle evli olan bir kadının, başkasından ve özellikle de kendi dengi olmayan kölesinden murat almak istemesi ve bunda ısrar etmesi, azgınlığın ve sapkınlığın son derecesidir.

B- "Biz kadar onu apaçık bir sapıklıkta görüyoruz."

Yani Azizin karısının, genç kölesine olan aşırı sevgisi ve ondan murat almak istemesi sebebi ile, biz onu, dürüstlükten ve doğruluktan, yahut akıl yolundan sapmış olarak görüyoruz; onun bu halinin sapkınlık olduğu herkesçe bilinmektedir.

Bu cümle, kınama ve takbih ifade eden mezkur iki cümlenin mânâsını tespit ve o kadının büyük bir hata içinde olduğunu tescil etmektedir.

O kadınlar, "Azizin karısı apaçık bir dalâlettedir" dememeleri, bu hükmün, kendilerinden bilgisizce sadır olmadığını, aksine düşünerek ve bilerek böyle hükmettiklerini bildirmek içindir. Ayrıca bu sözleri, kendilerinin bu gibi şeylerden münezzeh olduklarına işaret etmektedir.

31
"Kadın, onların dedikodusunu duyunca, kendilerine haber gönderip onları davet etti, onlar için dayanacak yastıklar hazırladı ve her birine bir bıçak verdi. Kadınlar meyveleri soyarken Yûsuf a:

- Çık şunların karşısına! dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve dediler ki:

- Allah'ı tenzih ederiz! Bu bir beşer değil, bu ancak üstün bir melektir!"

A- "Kadın, onların dedikodusunu duyunca, kendilerine haber gönderip onları davet etti, onlar için dayanacak yastıklar hazırladı ve her birine bir bıçak verdi."

Azizin karısı, kadınların kendi aleyhinde dedikodu yaptıklarını, "Azizin karısı, Ken'ank kölesine aşık olmuş; köle ise onu sevmiyormuş" şeklindeki sözlerini duyunca, onları davet etti.

O kadınların azizin karısı aleyhinde söylediklerine mekir (hile) denilmiş, çünkü bu dedikodu, başkasınca biliniyorsa da, azizin karısı için, hilecinin hilesi gibi gizli idi.

Bir görüşe göre de, azizin karısı, bu sırrını ifşa etmemelerini istemişti, fakat onlar sırrı ifşa etmişlerdi.

Bir görüşe göre ise, o kadınlar, Yûsuf'un (aleyhisselâm) kendilerine de gösterilmesini sağlamak için bu dedikoduyu yaymışlardı.

Bir görüşe göre azizin karısının davet ettiği kadınlar, anılan beş kadının da aralarında bulunduğu kırk kadın idi.

Azizin kansi, o kadınlara haber gönderip onları yemeğe davet etti, onlar için özel minder ve yastıklar hazırladı. Yahut onlar için bir içki meclisi düzenledi. Çünkü onlar, yastıklara yaslanarak yiyip içiyorlardı. Bu kelâm, varlık içinde sefihçe yaşayanların âdetini anlatmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, yaslanarak yemek yasaklanmıştır.

B- Züleyha, davet ettiği kadınlara, kendilerine sunulan etler, meyveler ve diğer yiyecekleri yaslanarak kesip yemeleri için de birer bıçak vermişti. Bundan amacı, ellerini kesmeleri idi. Nitekim de öyle oldu.

"Yûsuf'a (aleyhisselâm):

-Çık şunların karşısına! dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve dediler kı:

- Allah'ı tenzih ederiz! Bu bir beşer değil, bu ancak üstün bir melektir!" (Ve kaaletihruc aleyhin, felemmâ raeynehû ekbarnehû ve katta'ne eydiyehünne ve kulne hâşe lillâhi mâ hazâ beşerâ, in hazâ illâ melekün kerim) .

"Kadınlar onu görünce" cümlesi, çıkma emrinin gerektirdiği ve kelâmın siyakından anlaşılan mukadder bir cümleye atıftır. Bunun hazfedilmesi, sanki zikredilmesi hâlinde hâsıl olmayacak, o kadınların ani görmeleri mânâsını ifade etmek içindir. Nitekim "Cinlerden bir ifrit: Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm" (Neml 39) kelâmından sonra, "Süleyman, o tahtı yanı başında yerleşmiş olarak görünce..." (Neml 40) kelâmında benzer bir cümlenin hazfedilmesi de, sürat mânâsını ifade etmek içindir.

Bu âyet bize bildiriyor ki, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm), zar ark olarak görmediği işlerde Züleyha'nın emrine süratle uyuyordu.

Kadınlar, Yûsuf'u (aleyhisselâm) karşılarında görünce, onun büyüklüğünü anladılar; onun üstün güzelliği, eşsiz ve hârika cemak karşısında panildediler; aşırı derecede dehşete kapıldılar ve ellerinin şuursuzca hareket etmesinden dolayı kullandıkları bıçaklarla ellerini yaraladılar.

Bir görüşe göre de, o kadınlar, aşırı derecede şehvete gelip aybaşı oldular. Ve dediler kı; biz, Allah'ı (celle celâlühü) noksanlık ve acizlik sıfatlarından tenzih ederiz ve bunun gibi hârika şeylere muktedir olan sınırsız kudretine taaccüp ederiz! Bu beşer değil, bu ancak üstün bir melektir.

Kadınlar, Yûsuf ta (aleyhisselâm), insanlarda hiç görülmemiş olan o hârika güzelliği gördükleri için onun bir insan olmadığını, olsa olsa, bir melek olabileceğim söylemişlerdi. Zira insanların aklına yerleşmiş olan anlayışa göre, meleklerden daha güzel bir canlı yoktur ve şeytandan daha çirkin bir varlık da mevcut değildir. İşte bundan dolayıdır ki, güzellikte ve çirkinlikte en son teşbih yapılan şeyler, melek ile şeytandır. O kadınların bu sözden maksatları, Yûsuf'u güzellik ve cemalin en son derecesiyle vasıflandırmaktı. Zira Yûsuf'un (aleyhisselâm) cemal ve güzellik sahibi her insandan üstünlüğü, dolunayın ışığının, diğer yıldızların ışığından üstünlüğü gibidir.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurur ki: "Miraç gecesi Yûsuf'u gördüm; o, dolunay gibi idi."

Bir görüşe göre, güneşin ışığı suda göründüğü gibi, Yûsuf'un (aleyhisselâm) yüzünün nuru da duvarlara vuruyordu.

32
"Kadın dedi ki:

- İşte kendisi hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ant olsun kı, ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, iffetine bağlı kaldı. Yine ant olsun kı, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"

A- "Kadın dedi kı:

- İşte kendisi hakkında beni kınadığınız şahıs budur."

Bu hitap o kadınlar içindir. İşaret de, onların o anda kendisini, vasıflandırdıkları Yûsuf'un Söâi unvanıdır kı, onların dediği gibi güzellik ve cemalde insanların mertebelerinden çıkıp melekler mertebesine erişmesidır.

Yani eğer durum sizin dediğiniz gibi ise, o beşeriyet mertebelerinden üstün bir melek mertebesine yükselmiş olan şahıs, beni, kendisine âşık olmakla kınadığınız kişidir.

Nitekim sız, beni azizin karısı olmakla yükseltmiştiniz ve onun kadrini de, köle olmakla, yahut, azizin karısı, Ken'anlı kölesine âşık olmuş, şeklindeki o sözlerinizle düşürmüştünüz.

İşte sizin, kendi zihninizde canlandırıp da hakkındaki düşüncelerinizi söylediğiniz Ken'ank köle budur. Şimdi onun kim olduğunu görün ve bizim hakkımızda söylediklerinizin ne kadar haksız olduğunu anlayın.

B- "Ant olsun ki, ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, iffetine bağlı kaldı. Yine ant olsun ki, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atilacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"

Sizin de duyduğunuz ve anlattığınız gibi ben onun nefsinden murat almak istedim.. Fakat o, iffetine bağlı kaldı.

Âyetin metinde kullanılan "İsti'sam" kelimesi, mübalağa kipi olup üstün bir imtina ve titiz bir korunma mânâsına delâlet etmektedir. Sanki o, mevcut ismet ve iffetini daha da artırmaya gayret etmişti.

Bu kelâm, Hazret-i Yûsuf tan (aleyhisselâm), "Allah'a sığınırım.!"(Yûsuf 23) sözüyle beyan ettiği iffetine halel getirecek bir azim veya başka bir hareketin sâdır olmadığına apaçık delildir.

Züleyha, o kadınların, Yûsuftan murat almak istemesiyle ilgili duyduklarını önce onlara itiraf etmekte ve o işi çok istekli olarak yaptığını belirtmek üzere de bunu tekit etmekte ve sonra da onun kendisinden yüz çevirdiğini ve hiç meyletmediğini en mükemmel şekilde ifade etmekte ve sonra da bu tutumunu sürdüreceğini, ne kınayanların kınaması yüzünden, ne de sevgilisinin yüz çevirmesinden dolayı bundan vazgeçmeyeceğim ilâve etmektedir.

Züleyha, Yûsuf'a (aleyhisselâm), bu işte hiç kimseden çekinip korkmadığını o kadınların huzurunda çeşitli tekitlerle bu vaadini ifade etmiş ki, Yûsuf'un başka çaresi kalmasın ve o kadınlar da, bu işe muvafakat etmesini kendisine öğütlesinler.

33
"Yûsuf dedi ki:

Rabbim! Ben zindanı, bunların benden istediklerinden daha çok severim! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!"

A- "Yûsuf dedi ki:

Rabbim! Ben zindanı, bunların benden, istediklerinden daha çok severim!"

Hazret-i Yûsuf Rabbine (celle celâlühü) yakararak dedi ki; ey Rabbim! Bu kadının, beni içine atmakla tehdit ettiği zindan hayatı, bana, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Zira zindan hayatı, az bir süre meşakkatli bir hayattır; fakat ardından pek büyük rahatlıkların yaşandığı ebedî bir hayat gelmektedir. Onların beni davet ettikleri fiil ise, bedbahtlık ve elem verici bir azaba sebep olmaktadır.

Hazret-i Yûsuf'un bu sözleri söylemesi, daha önce belirtildiği gibi, eşyanın hakikatlerinin ona açılmasına ve eşyanın gerçek sûreden ile ona görünmesine binaendır.

Bu kelâmda Tafzîl kipi (daha çok severim), gerçek mânâsını ifade etmemektedir; çünkü Hazret-i Yûsuf'un, kendisini davet ettikleri işe en ufak bir sevgisi yoktur. Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) için, onların kendisini davet ettikleri iş ile zindan, iki şer olup ehveni ve tercihe yalan olanı zindandır.

Âyette tercihin sevmek ile ifade edilmesi, zindan korkusuyla onlara muvafakat etmekten ümitlerini tamamen kesmek içindir.

Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) yalnız zindanı zikretmekle yetinmesi, sürünmenin zindan hayatının gereği olmasından dolayıdır.

Hazret-i Yûsuf'un kelâmında davet etmek, o kadınların hepsine isnat edilmiş, çünkü o kadınlar da, Züleyha'nın emrine uymasını teşvik etmişler ve ona muhalefet etmemesi için kendisini tehdit etmişlerdi. Diğer bir görüşe, göre ise, o kadınlar da, kendisini onlarla beraber olmaya davet etmişlerdi.

Deniliyor ki, Hazret-i Yûsuf'un, zindan belâ-ımtihanina maruz kalması, bu sözünden dolayıdır. Onun için en iyisi, Allah'tan (celle celâlühü) afiyet dilemesiydı. İşte bundan dolayıdır ki, Allah'ın Resulü, sabır isteyene karşı çıkıyordu. (Zira sabır, musibete katlanma gücü olduğuna göre, sabır istemek, zımnen musibet istemek anlamını taşımaktadır.)

B- "Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden, olurum!"

Ey Rabbim! Eğer ismet ve iffette sebat etmeyi bana ihsan etmezsen ve onlann hilesini bana sevdirip güzel gösterirsen, tabiat gereği ve şehvet kuvvetinin hükmü olarak onların dâvetine icabet edebilir, yahut o kadınlara meyleder ve ilmiyle amel etmeyen cahillerden olurum. Zira ilminin faydası olmayan kimse ile cahil aynıdır. Ya da onların beni davet ettikleri çirkinlikleri işlemekle sefih insanlardan olurum. Zira hikmet ehli olan kimse, çirkin iş yapmaz.

Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) bu sözleri, Allah'ın (celle celâlühü) ihsan ve keremine sığınmaktır. Zira peygamberlerin ve iyi kulların yolu, hayırlara ermenin ve serlerden kurtulmanın ancak ilâhî inayetle mümkün olabileceğini ve kendilerinin hiçbir kuvvet ve kudrete malik olmadıklarını ifade etmektir.

Yine Hazret-i Yûsuf'un bu sözleri, müdafaa gücü olmadığını izhar etmekle, o kadınların hilelerini çevirmek için ilâhî inayeti ziyadesiyle dilemek anlamını ifade etmektedir. Yoksa onun bu sözleri, kendi nefsinde, o kadınların isteklerine meyil olduğu halde, ismet ve iffete icbar edilmeyi Allah'tan (celle celâlühü) talep etmek anlamında değildir,

34
"Rabbi de onun duasını kabul etti ve onların hilesini ondan uzaklaştırdı. Çünkü şüphesiz her şeyi işiten ve her şeyi bilen yegâne O'dur."

Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) kendisine karşı son derece lütûfkâr olan Rabbi, onun, "Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen.." kelâmını da kapsayan duasını kabul buyurdu. Zira "Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen..." kelâmı, daha önce belirtildiği gibi, hilelerinin çevrilmesi için en mükemmel niyazdır.

Ve onun Rabbi, duasında talep ettiği gibi, onların hilesini kendisinden çevirdi ve ismet ve iffette ona sebat ihsan etti. Çünkü şüphesiz her şeyi ve ezcümle yalvaranların duasını işiten; her şeyi ve ezcümle onların ahvalini ve onların maslahatına olanları bilen, sadece O'dur.

35
"Sonunda iffet delillerini gördükten sonra onu bir vakte değin mutlak ve muhakkak zindana atmaları kendilerine uygun görüldü."

Sorunu çözmek girişiminde bulunan aziz İle adamları, bir süre Yûsuf meselesini gizlemek ve unutmak ile yetindikten sonra ve Yûsuf'un suçsuzluğunu kanıtlayan ve onu zindana atmaları fikrinden vazgeçirmesi gereken delilleri gördükten sonra halkın dedikodusu kesilinceye onu zindana atmaları gerektiğini düşündüler.

Azız ile adamlarının bu karara varmaları, Züleyha'nın kocasını etkılemesiyle, ona baskı yapmasıyla olmuştu. Zaten aziz, karısına itaat ediyordu; kadın, istediğini ona yaptırıyordu.

Süddî, karısının azize:

- Bu İbranî köle, beni insanlar arasında rezil etti; insanlara, benim ondan murat almak istediğimi söyledi, bu durumda halk arasına çıkıp özrümü beyan etmek için bana izin vermelisin, yahut onu zindana atmaksın, dediğini ve bunun üzerine azizin, Yûsuf'u zindana attığını söylüyor.

Züleyha'nın, Yûsuf'u zindana attırmaktan amacı, Yûsuf'u elde etmek için ona güzelliğini arz etmekle ve kendisi ile arkadaşları onu bu işe teşvik etmekle bir sonuç almaktan umudu kalmayınca, tehdidini gerçekleştirip Yûsuf'un azmini kırmak ve teslimiyetini sağlamak içindi.

İşte aziz ile adamlarının Yûsuf'u zindana atmaktan gayeleri halk arasındaki dedikodunun kesilmesi ise de, Züleyha'nın amacı, zindan hayatinin onu yola getirip kendisine itâatlı hale koyması ve insanların, onun suçlu olduğunu sanmaları idi.

36
"Yûsuf la beraber zindana iki genç daha girdi. Onlardan biri dedi ki:

Ben rüyada şarap sıktığımı gördüm. Diğeri de dedi ki:

Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni şüphesiz iyi yorumculardan görmekteyiz."

A- "Yûsufla beraber zindana iki genç daha girdi."

Yûsuf zindana girerken, onunla beraber hükümdarın kölelerinden iki genç daha zindana girdi. Bunların biri, hükümdarın şarapçısı, diğeri de ekmekçisi idi.

Rivâyet olunur ki, Mısır halkı, hükümdarı şarabında ve yemeğinde zehirlemeleri için ikisine büyük bir mal vaat etti. Onlar da bu teklifi kabul ettiler. Sonra sakı bundan vazgeçti. Ekmekçi ise kararını değiştirmedi. Bugün ekmeğine zehir koydu. Sofra hazırlanınca, saki:

Hükümdarım! O ekmeği yeme; çünkü zehirlidir! dedi. Ekmekçi de:

Hükümdarım! O şarabı içme, çünkü zehirlidir! dedi. Bunun üzerine hükümdar, sakiye:

Bu şarabı sen iç! dedi. O da, içti; fakat ona zarar vermedi. Hükümdar, ekmekçiye de:

Bu ekmeği de sen ye! dedi. Ekmekçi yemek istemedi. O ekmek, bir hayvanda denendi; hayvan hemen öldü. İşte bundan dolayı hükümdar o iki gencin de zindana atılmalarım emretti. Onların zindana atılmaları da, Hazret-i Yûsuf'un zindana atıldığı güne rastladı.

B- "Onlardan biri dedi ki:

Ben rüyada şarap sıktığımı gördüm. Diğeri de dedi ki:

Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni şüphesiz iyi yorumculardan görmekteyiz."

Yani o zindan arkadaşları gençlerden şarapçı olan dedi ki:

Ben rüyamda üzüm sıktığımı gördüm. Üzümün, şarap olarak ifade edilmiş olması, son hak itibarıyladır. Zira üzümün sıkılmasından maksat şarap yapılmasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, Umman lügatinde âyette geçen hamr kelimesi, üzüm anlamında kullanılmaktadır. İbn Mes'ûd kıraatine göre âyetteki hamr kelimesi ıneb (üzüm) olarak okunmuştur.

"Bunun yorumunu bize haber ver" cümlesi, her ikisinin kelâmı da olabi-kr; yalnız birisi de, ikisinin adına bunu söylemiş olabilir.

Hazret-i Yûsuf'un zindan arkadaşı iki genç, onun, zindanda bulunan bazı kimselerin rüyalarını güzel yorumladığını, yahut zindandaki insanlarla olan konuşmasından onun ilim ve fazilet ehli biri olduğunu, yahut zındandakilere iyilik ettiğini gördükleri için kendisine:

Senin iyi yorumculardan, iyilik yapanlardan olduğunu, ilim ve fazilet ehli olduğunu görmekteyiz, demişlerdi. Yani sen böyle bir insan olduğuna göre, yapabilirsen, bizim de kaygımızı gidermek suretiyle bize iyilik et.

Rivâyet olunur ki, Hazret-i Yûsuf, zindan arkadaşlarından bin hastalanınca ona bakardı; birinin yeri kendisine dar gelince, ona geniş yer temin ederdi; biri yardıma muhtaç duruma düşünce, ona yardım toplardı.

Kâtâde (radıyallahü anh) diyor ki:

Zindanda öyle insanlar vardı ki, ümitleri tamamen kesilmiş ve hep büyük üzüntü içinde bulunuyorlardı. Hazret-i Yûsuf, bunlara:

Sevinin, sabredin; ecriniz verilecektir, diyordu. Onlar da diyorlardı ki:

Allah seni mübarek eylesin! Ne güzel yüzün var; ne güzel huyun var! Senin arkadaşlığın bize bereket verdi. Sen kimsin ey genç! Hazret-i Yûsuf dedi ki:

Ben Yûsuf'um; benim babam safiyyullah (Allah'ın has kulu) Yakub'tur. Yakub da, zebîhullah (Allah için kurban edilmek istenen) İshak'ın oğludur. İshak da, haklullah (Allah'ın dostu) İbrâhîm'in oğludur. Bunun üzerine zindan âmiri Hazret-i Yûsuf'a dedi ki:

Eğer benim elimden gelse, seni serbest biralar ekin.. Fakat ben sana güzel yer vereceğim; zindanda istediğin odalara yerleşebilirsin.

Şattî diyor ki:

Yûsuf'un zindan arkadaşı iki genç, onu denemek için rüya uydurdular: Şarapçı dedi ki:

Rüyamda bir üzüm bağında idim. Baktım ki, bir çubukta üç salkım üzüm var. Ben onları kestim ve hükümdarın tasına sıktım ve ona içirdını. Ekmekçi de dedi ki:

Rüyamda başımın üstünde üç sepet vardı; bunlarda çeşitli yemekler bulunuyordu; yırtıcı kuşlar da bu yemeklerden alıp yiyorlardı.

37
"Yûsuf dedi ki:

Size rızk olarak verilen yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiği şeylerdendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzak durmuşumdur. Zaten onlar âhireti de inkâr edenlerin tâ kendileridir."

A- "Yûsuf dedi ki:

Size rızk olarak verilen yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim."

Her gün size gelen yemeğiniz, buradaki yerinize gelmeden önce o yemeğin, yorumunu mutlaka size haber vereceğim; onun mahiyetini, keyfiyetini ve diğer hallerini size anlatacağım.

Yemeklerin haber verilmesine yorum denilmesi, mecazî bir ifadedir. Zira bu, müphem mutlak yemeklere göre, rüyada görülen rüyaların yorumu gibidir. Yahut buna da yorum denilmesi, onların kelâmına şeklî benzerlik hâsıl olması içindir. Nitekim onlar:

- Bunun yorumunu bize haber ver, demişlerdi.

Hazret-i Yûsuf, o iki zindan arkadaşına:

-Bugün size şöyle, şöyle bir yemek gelecek" diyordu ve aynen öyle oluyordu.

Hazret-i Yûsuf'un bu sözden maksadı, bekledikleri bütün önemli işleri önceden haber vermek idi. Yemeğin zikre tahsis edilmesi, onların durumuna göre çok önemli olmasından dolayıdır. Bir de, onların şarap ve yemelde ilgili sordukları rüyaların yorumuna güzel bir münasebetle başlamak içindi.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir: Her zaman aynı vakitte size gelen yemek, bu gün gelmeden önce bana anlattığınız rüyaların yorumunu ben mutlaka size haber vereceğim. Buna, göre Hazret-i Yûsuf, bu sözleri ile, rüyalarının yorumunu âcil olarak vereceğini bildirmekteydi.

Ancak bu kelâm-ı kerim, yemeğin müteaddit defa geldiği ve yorumunun da müteaddit defa yapıldığı mânâsını açıkça bildirmektedir. Ve bu makam da, onların rüyalarının yorumunun da öncekide dahil olduğu çeşitli ilimlerde kı üstünlüğünü izhar etmek makamıdır.

Onların rüyalarının yorumundan da, Hazret-i Yûsuf'un fazileti anlaşıldığı halde Hazret-i Yûsuf, yalnız bununla yetinmemiş, çünkü iki zindan arkadaşı, kendisi hakkında, "Şüphesiz biz seni iyilik ehlinden görmekteyiz" diyerek onun erdemli insanlar zümresine dahil olduğunu anlayınca, Hazret-i Yûsuf, onlarda hayır ve hakkı kabule yönelme işaretini sezinlemişti.

İşte bundan dolayı o da, her şeyden önce uhdesinde bulunan halkı hakka davet etmek vazifesini ifa etmek istedi. Böylece asıl maksadını gerçekleştirmeye vesile olması için, rüyalarının yorumuna başlamadan önce onları kendi yüksek şanı hakkında daha fazla bilgi sahibi etmek, kendisine güvenmelerini ve yüksek demlerdeki derecesine vâkıf olmalarını sağlamak için bir mukaddime yaptı.

Bu mukaddimeye de onların sözlerinden hareketle geçmişti. Şu halde Hazret-i Yûsuf şöyle demiş oluyor: Sizin başta bana anlattığınız, o rüyada misalini gördüğünüz şeylerin yorumuna başlamadan önce sizi sıkmayacak bir mukaddime olarak elerim ki; ben size, büyük küçük, bütün gelecek işleri haber verebilirim. Hattâ her gün size tayın olarak verilen yemeği de gelmeden önce size anlatabilirim.

B- "Bu, Rabbimin bana öğrettiği şeylerdendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzak durmu sum dur."

Sonra Hazret-i Yûsuf, onlara haber verdi ki, onun bu bilgisi, kâhinlerin ve falcıların bilgileri kabilinden değil, fakat İlâhî bir lütuftur; Allah onu, peygamberlik için seçtiği kullarından dilediğine verir.

Yani bu yorumlar ve görünmeyenleri haber vermek, Rabbimin vahiy ve ilham ile bana öğrettiği ve akıl ile idrâk edilmesi mümkün olmayan bilgilerdendir.

Hazret-i Yûsuf, bu sözleriyle demek istiyor ki, kendisi çok bilgilere sahiptir; iki zindan arkadaşının kendisinden dinledikleri ancak onların bir parçası ve o büyük ağacın ancak bir dalıdır.

Sonra da onlara beyan ediyor ki, bu fazilete erişmesinin sebebi, büyük peygamberler olan atalarının dinine bağlı kalması ve şirkten sakmmasıdır.

"Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan" cümlesi, mukadder bir sualin cevabıdır. Sanki "Senin Rabbin niçin bu yüksek ilimleri sana öğretmiş?" sorusuna cevap olarak deniliyor ki, "çünkü ben, kâfirlerin dinim, onların üzerinde ittifak, ettikleri şirki ve putların ibadetini terk etmişimdir."

Onların dinini terk etmekten murat, baştan itibaren o dinden uzak durmaktır. Nitekim "Herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmamız bize yaraşmaz." (Yûsuf 12/38) sözünden de bu gerçek anlaşılmaktadır. Yoksa Hazret-i Yûsuf'un onların dinine bağlı iken onu terk etmesi demek, değildir.

Bunun terk etmek olarak ifade edilmesi, o iki arkadaşının Hazret-i Yûsuf'a uymaları için zahiren daha etkili olduğu içindir. O kavmin Allah'ı (celle celâlühü) inkâr etmelerinin, âyette O'na îman etmemek olarak ifade edilmesi, "Allah'a inanmayan bir kavmin" denilmesi, onların, putlara tapmakla beraber Allah'a (celle celâlühü) ibadet etmelerinin, kendi bâtıl iddialarının aksine Allah'a (celle celâlühü) îman sayılmadığını sarahatle belirtmek içindir. Nitekim "Şüphesiz o, geçersiz bir ameldir" (Hûd 11/ 46) âyetinin tefsirinde de bu anlatılmıştır.

C- "Zaten onlar âhireti de inkâr edenlerin kendileridir."

Zaten özellikle anılan kavim, âhireti de, ondaki ceza ve mükâfatı da inkâr edenlerin kendisidir; küfürde en çok aşırı gidenler onlardır.

38
"Ben, atalarım İbrâhîm, îshak ve Yakub'un dinine uydum. Herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu tevhid, bize ve bütün insanlara Allah'ın lütuflarındandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

A- "Ben, atalarım İbrâhîm, İshak ve Yakub'un dinine uydum."

Hazret-i Yûsuf'un bu kemal mertebelerine erişmesi ve bu üstün vasıfları elde etmesi, ancak, o fazilet örneği atalarının dinine uyması ve kâfir olan kavmin dinine ne baştan, ne de sonradan hiç uymaması sebebiyledir.

Hazret-i Yûsuf'un bunu söylemesi, o iki arkadaşını mıan ve tevhide teşvik etmek ve içinde bulundukları şirk ve dalâletten nefret ettirmek içindi.

B- "Herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmamız bize yaraşmaz."

Değil böyle bir şeyin vâki olması, biz peygamberler zümresi için düşünülemez bile; çünkü biz kuvvetli bir ruha ve ilim nuruna sahip bulunuyoruz. Onun için tamamen cansız olan varlıkları ortak koşmayı bırakın, insan olsun, cin olsun, melek olsun, hiçbir şeyi Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmamız mümkün değildir.

C- "Bu tevhit, bize ve bütün insanlara Allah'ın lütuflarındandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

Tevhit inancı, Allah'ın (celle celâlühü) bize peygamberlik ihsan etmesiyle ve bızı ümmetlerin kumandanlığı için ve onları hakka hidâyet için seçmesiyle hâsıl olan İlâhî bir inayettir.

Bu tevhit ve onun sebepleri bizzat bizim için pek büyük bir nimet ve ihsan olmakla beraber, bizim vasıtamızla bütün insanlık için de öyledir.

Fakat insanların çoğu bu büyük nimete şükretmezler; tevhidi kabul etmezler. Zira tevhit, bir İlâhî inayet eseri olduğu gibi, aynı zamanda o nimete karşılık da Allah'a (celle celâlühü) şükürdür.

Bir görüşe göre bu tevhit, Allah'ın bize bir ihsanıdır; çünkü O, bizim için, tefekkür edip kendileriyle hakkı bulacağımız bir çok deliller yaratmıştır. O delillerin benzerlerini diğer insanlar için de yaratmıştır; fakat onların çoğu, hevâ ve heveslerine uyarak o delilleri tefekkür etmezler ve onları hakka delil edinmezler. Böylece kâfir ve şükürsüz kalırlar.

Şunu da diyebilkiz: Bu tevhit Allah'ın (celle celâlühü) bize bir ihsanıdır; çünkü bize akıl ve şuur bahşetmiş ve biz de bunları, O'nun, nefsimizde ve kâinatta yarattığı tevhit delillerini bulmakta kullanıyoruz.

Diğer insanlara da akıl ve şuur verdiği halde onların çoğu şükretmezler, yani o kuvvet ve şuurları yaratılış gayelerine uygun olarak kullanmazlar; onları zikredilen nefsî, kozmik, aklı ve nakiî tevhit delilleri için kullanmazlar.

39
"Ey iki zindan arkadaşım! Dağınık ilâhlar mı daha hayırlıdır, yoksa bir tek Kahhâr olan Allah mı?"

Hazret-i Yûsuf, iki arkadaşına, sevginin ve nasihatin samimî olduğu hüzün ve keder yurdunda arkadaş unvanıyla seslenmiş ki, ona kulak verip sözlerini kabul etsinler. Zaten onlara öyle bir misal veriyor ki, hakkın ne olduğu onlar için tamamen vuzuha kavuşmuş olsun.

Yani aralarında irtibat ve ittifak bulunmayan, her biri bağımsız olmamakla beraber, diğer İlahları gözetmeden ikinizi dilediği gibi kul edinen dağınık ilâhlar mı sizin için daha hayırlıdır, yoksa yegâne hak mabut, tek ilah ve yegâne galip olan Allah (celle celâlühü) mı?

40
"Allah'tan başka taptığınız şeyler, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım boş isimlerden ibaret olup Allah bunun hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size Kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

A- "Allah'tan başka taptığınız şeyler, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım boş isimlerden ibaret olup Allah bunun hakkında herhangi bir delil indirmemiştir."

Sizin Allah'tan başka taptığınız putlar, sizin ve atalarınızın sırf cehaletiniz ve dalâletinizle isimlendirdiği boş isimlerden ibarettir; hakikatte onların tam olarak karşılıkları yoktur. Zira o isimlerin tam olarak karşılığı olmayınca, hiç karşılığı yok demektir. Böylece onlar, yalnız o isimlere tapmış olurlar.

Burada o isimlerin verildiği varlıkların zikredilmemesi, makamın gereği olarak onları varlık mertebesinden düşürmek ve mabutsuz ibadetleri geçersiz olduğu gibi, karşılığı olmayan bu isimlendirmenin de geçersiz olduğunu, bildirmek içindir.

Allah (celle celâlühü) tapmayı gerektiren bu isimlendirme hakkında, doğruluğuna delâlet eden hiçbir delil indirmemiştir.

B- "Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size Kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

O işkillendirmeye bina edilecek ibadet emri, ancak Allah'a aittir. Zira bizzat buna layık olan yegâne O'dur. Çünkü bizzat vacip (varlığı zorunlu) olan, bütün varlıkların mucidi ve hallerinin mâlild olan yine yegâne O'dur. O, peygamberlerin lisanıyla size, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir.

Zaten aklî hüküm de, bunu gerektirmektedir. İşte akli ve nakli delillerle sabit olan dosdoğru din, ibadeti yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis etmektir. Fakat insanların çoğu, o delilleri bilmedikleri için, dosdoğru dinin bu olduğunu bilmezler. Yahut insanların çoğu hiçbir şey bilmezler; bunun için aklî ve nakli delillerden yüz çevirirler ve kendiliklerinden taktıkları birtakım isimlere taparlar.

41
"Ey iki zindan arkadaşım! İkinizden biri, efendisine şarap içirecek; diğeri ise, asılacak da başından kuşlar yiyecektir. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir."

Hazret-i Yûsuf, hakkı ortaya koyduktan, ikisini hakka davet ettikten ve onlara yüksek mertebesini ve geniş ilmini beyan ettikten sonra onların istedikleri yoruma başlamaktadır.

Kendisine şarap içirecek olan, hükümdarın şarapçısıdır. Onu doğrudan doğruya tayin etmemiş, çünkü yorumdan kim olduğu anlaşılmaktadır. Bir de, onun arkadaşını üzmemek için kimliğini zahiren müphem, bırakmak içindir.

Rivâyet olunur ki, Hazret-i Yûsuf, şarapçı olana dedi ki:

Senin rüyada gördüğün üzüm bağı ve güzelliğl, hükümdar ve onun yanında senin güzel hâlin demektir. Gördüğün üç salkım da, zindanda geçen üç günün demektir. Sonra zindandan çıkıp eski haline dönersin.

Gene rivâyete göre Hazret-i Yûsuf, ekmekçi olan diğer arkadaşına da:

Senin gördüğün sepetler, zindanda geçireceğin üç gün demektir. Sonra zindandan çıkarılıp öldürüleceksin, dedi.

Hazret-i Yûsuf'un, "Yorumunu sorduğunuz ış, böylece kesinleşmiştir" demesi, yaptığı yorumun gerçek olduğunu belirtmek ve onu pekiştirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûsuf, onların rüyalarının yorumunu yapınca, onlar inkâr ettiler ve "Aslında biz hiçbir rüya görmedik" dediler, işte o zaman Hazret-i Yûsuf, onlara, "rüyalarınızı tasdik de etseniz, tekzip de etseniz, bu gerçekleşecektir" diye haber verdi. Herhalde anılan inkâr, ekmekçiden olmuştur; çünkü şarapçının rüyayı inkâr etmesine bir sebep yoktur. Ancak bu olsa, olsa, arkadaşının hatırı için olabilir.

42
"Yûsuf, ikisinden, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki:

Efendinin yanında beni an! Fakat şeytan, efendisine anmayı ona unutturdu da, Yûsuf bu yüzden birkaç yıl daha zindanda kaldı."

A- "Yûsuf, ikisinden, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki:

Efendinin yanında beni an!"

Hazret-i Yûsuf'un şarapçı olan zindan arkadaşının kurtulmak vasfıyla zikrecülmesi, hükümdarın yanında kendisini anmasını tavsiye etmenin ön şartını belirtmek içindir. Mezkûr yorumdan anlaşılan yakınlık unvanı kullanılmamış, çünkü bu unvan her ne kadar vasiyetini yerine getirmek için daha etkili ise de, fakat helâk vasfıyla anılan arkadaşı ile kendisi arasında yegâne ayırt edici vasıf değildir.

Âyetteki zannetme, kesin bilmek anlamındadır. Nitekim "Şüphesiz hesabımla karşılaşacağımı zannettim" (Hakka 20) âyetinde de bu anlamdadır. Şu halde Hazret-i Yûsuf, bu yorumu vahiyle yapmıştı. Nitekim bu "Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir" (Yûsuf 12/41) kelâmından da anlaşılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada zannetmek, gerçek anlamındadır; yorum ise içtihatla yapılmıştır ve bu işin kesinleştiğine hükmetmek de, içtihada binaendir.

B- "Fakat şeytan, efendisine anmayı ona unutturdu da, Yûsuf bu yüzden birkaç yıl daha zindanda kaldı."

Hazret-i Yûsuf, kurtulacak zindan arkadaşına, efendisinin yanında kendisini, kendisinde gördüğü vasıfla anmasını istemişti; fakat şeytan, onun kalbine vesvese vermekle ve hatırlamasını engelleyen şeyleri aklına getirmekle anmayı ona unutturdu. Yoksa hakikatte unutturmak, Allah'a (celle celâlühü) aittir.

Görüşlerin birçoğuna göre Hazret-i Yûsuf, yedi sene daha zindanda kalmıştır.

Hazret-i Peygamberden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Allah, kardeşini Yûsuf'a rahmet eylesin! Eğer o, "beni efendinin yanında an" demeseydi, beş seneden sonra yedi sene daha zindanda kalmazdı."

Kullardan yardim istemek için ruhsat varsa da, peygamberlerin makamına layık olan, azimeti (asıl hükmü) uygulamaktır.

43
"Hükümdar dedi ki:

Ben rüyada yedi semiz ineği yedi arık ineğin yediğini ve yedi yeşil başak ile diğerleri kuru yedi başak gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlaymız!"

A- "Hükümdar dedi ki:

Ben rüyada yedi semiz ineği yedi arık ineğin yediğini ve yedi yeşil başak ile diğerleri kuru yedi başak gördüm."

Rivâyet olunur ki, hükümdar Reyyan, rüyasında yedi semiz ineğin, kurumuş yedi dereden çıktıklarını görmüş; onların ardından da gayet arık yedi inek çıkmış ve bu arık inekler, o semiz inekleri yutmuşlar. Yine taneleri oluşmuş yedi yeşil başak görmüş ve kurumuş olan yedi başak daha görmüş; bu kuru başaklar, yetişip yeşil başakların üstüne dolanıp onları mağlup etmiş.

Âyette yedi kuru başağın, yedi yeşil başağa galip gelmiş olmasının zikredilmemesi, ineklerin halinin zikredilmesiyle iktifa edildiği içindir.

B- "Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız!"

Ey âlimler ve filozoflar! Eğer siz bu rüyanın ne anlama geldiğini biliyorsanız, benim bu rüyamı da yorumlayın ve onun hükmü ile sonucunu bana da anlatın.

Rüya yorumu, rüyada görülen hayak suretlerden, gerçek diş dünyadaki âfâkî ve enfüsî varlıklardan suretleri ve örnekleri oldukları şeylere intikal etme bilgisidir.

44
"İleri gelenler dediler ki:

- Bunlar asılsız karmakarışık düşlerdir. Biz asılsız düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz."

Hükümdarın çevresi olan âlimler ile filozoflar dediler ki; bu senin anlattığın rüyalar, ruhî telkinler ile şeytanın vesvesesinin karışımından oluşup rüyada görülen yalan düşlerdir; bunların ask yoktur; biz böyle asılsız rüyaların yorumunu bilenlerden değiliz. Yani bunların yorumu var da, biz bilmiyor, değiliz; aksine bunların yorumu olmadığı için biz bilmiyoruz. Çünkü yorum, ask olan rüya için yapılır.

Onların bu sözleri, rüya yorumu konusunda kendi ilimlerinin yetersiz olduğunu, bu konuda uzman olmadıklarını itiraf etmek ve bu rüyaların haddi zatında yorumlarının var olduğunu kabul etmek anlamında da olabilir. Nitekim onların hükümdarın sözlerine farklı sözlerle verdikleri cevaptan da bu anlam çıkarılabilir.

Hükümdarın yorumunu istediği bir rüya olduğu halde rüyalar seklinde çoğul olarak ifade edilmesi, ziyadesiyle vasıfsız olmakla vasıflandırıkması içindir. Yahut da bu rüya, yedi semiz inek, yedi arık inek, yedi yeşil başak ve yedi kuru başak gibi farklı şeyler içerdiği içindir.

45
"Zindandaki o iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra Yûsuf'u hatırlayarak dedi ki:

- Ben size onun yorumunu haber veririm. Beni hemen Yûsuf'a gönderin!"

Yûsuf'un zindandaki iki arkadaşından kurtulmuş olanı, şarapçı, uzun bir zaman sonra hükümdarın rüyasını anlatması ve ileri gelenlerinin yorumundan âciz kalmaları üzerine, Hazret-i Yûsuf u, kendisinde gördüğü meziyetleri ve onun tavsiyesini hatırlayarak dedi k;

- Bunun ilmim bilen birisinden yorumunu öğrenip size haber verebilirim. Bunun için beni hemen Yûsuf'a göndermeniz lazım.

Âyetin metninde geçen ve uzun zaman olarak tefsir edilen ümmet kelimesi, nimet anlamındaki imt olarak da okunmuştur. Bu durumdan hükümdarın, kendisini zindandan kurtarma nimetinden sonra şeklinde anlaşılabilir. Aynı kelime, unutmak anlamındak emt olarak da okunmuştur ki o zaman unuttuktan sonra, şeklinde yorumlanabilir.

46
"Yûsuf'un yanına varıp ona:

- Ey Yûsuf! Ey çok doğru sözlü kişi! Rüyada görülen yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan başakar hakkında bize yorum yap! Umarım k, halka döner, söylerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler, dedi."

A- "- Ey Yûsuf! Ey çok doğru sözlü kişi! Rüyada görülen yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan başakar hakkında bize yorum yap!"

Onu Yûsuf'un yanına gönderdiklerinde, Hazret-i Yûsuf'u överek söze başlaması, onu gördüğü, bizzat deneyip yaşadığı gibi çok doğru sözlü olarak vasıflandırması, bu rüyanın hükmünü ve sonuçlarını ondan doğru şekilde almak ve onun bilgisinden, nurundan tam olarak yararlanmak içindir.

B- "- Umarım ki, halka döner söylerim de, belki onlar da doğruyu öğrenirler."

Hükümdarla yanındakilere, yahut zindanın şehir dışında olduğunu farzeden bir görüşe göre, insanlara, şeftir halkna döndüğümde bunu onlara anlatırım, onlar da belki böylece doğruyu öğrenirler ve gereğini yaparlar. Belki de senin, faziletini, yüksek mertebeni ve içinde bulunduğun sıkın tık hak anlarlar; böylece sen de zindandan kurtulursun.

Anılan zatın kesin konuşmayıp "umarım, belki" ifadelerini kullanması, edepli konuşmak ve kafadan atmaktan sakınmak içindir. Zira onların esk hallerinden dönüş yapacakarı konusunda kesin bilgi sahibi değildi; onun aksi de olabilir di. Yahut sonuçlar umulduğu gibi çıkmayabilirdi. Keza, bunu anlayacakarından da emin değildi; belki hiç de anlamayacakardı.

47
"Yûsuf dedi ki:

- Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakıp stok edersiniz."

Hazret-i Yûsuf, yedi semiz inek ile yedi yeşil başağı, bereketli, bol seneler olarak ve arık ineklerle kuru başakları da kıtlık yılları olarak yorumlamış ve onlara haber vermiş ki, yedi sene ekin ekecekler ve bol ürün almak için çok gayret sarf edecekler.

Çünkü yedi semiz ineğin yorumu olan bolluk bu şekilde gerçekleşir. Ve onların yararına olarak bunu arttırmalarını da şöyle göstermiş: "Her sene yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakıp stok edersiniz."

Ürünün, başağında bırakılması, Mısır tahıllarında görülen güve, buğday biti, kurt ve benzeri böceklerin ürünü yememeleri içindi.

Hazret-i Yûsuf, yedi yeşil başağı da böyle yorumlamıştı. Mısırlılar'da böyle stok yapma âdeti olmadığı için onlara bunu emretmişti. Âyetteki az bir miktar ifadesinden, Hazret-i Yûsuf'un, yemede de iktisat etmelerini emrettiği anlaşılmaktadır.

48

"Sonra, bunun ardından yedi şiddetli kıtlık yılı gelecektir ki, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitireceksiniz."

Bu ifade, Hazret-i Yûsuf'un bu emrinin zaruret zamanına mahsus olduğuna dikkat çekmektedir.

Bu da, arık ineklerin semiz inekleri yemelerinin yorumu olmaktadır.

49
"Sonra, bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda halk yağmura kavuşacak ve o yılda meyve suyu ve yağ sıkacaklar."

O anlatılan kıtlık günlerinin ve stok edilmiş olan zahirenin yendiği yılların ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda üzüm, şeker kamışı, zeytin, susam gibi ürünlerin bolluğundan bunlar sıkılıp suları ve yağları çıkarılacak. Yahut o yılda sütler sağılacak, demektir. Yahut o yılda halk yağmura, bereketli yağışlara kavuşacak, demektir.

Bu bereketli yılın hükümleri, hükümdarın rüyasından çıkarılmamış; fakat Hazret-i Yûsuf, o rüyayı yorumladıktan ve gerekli önlemleri almalarını emrettikten sonra bunu vahiy yoluyla öğrenip kendilerine müjdelemiştir.

Hazret-i Yûsuf'un bunu onlara müjdelemekten amacı, kendi yüksek mertebesini, derin faziletini, iki zindan arkadaşının, rüyalarının yorumunu istediklerinde,

"Size rızk olarak verilen yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim." (Yûsuf 37) sözüyle de belirttiği gibi, sureti rüyada görülenleri bildiğini, hiç kimsenin aklına gelmeyen ilimleri de ihata ettiğini göstermek ve onlara yaptığı iyiliği tamamlamaktı.

Nitekim rüyaların yorumu ile de olsa, bu hâdiselerin vuku bulacağı hususunda hiç kimse, Hazret-i Yûsuf'un bu bilgisine ortak değildi.

50
"Hükümdar dedi ki:

Onu bana getirin!" Elçi, Yûsuf'a gelince, Yûsuf dedi ki:

Efendine dön de, ona sor ki, ellerini kesen kadınların hak ne ıdı? Şüphesiz benim Rabbim, onların hilesini çok iyi bilendir."

A- "- Hükümdar dedi ki:

Onu bana getirin!"

Elçi hükümdarın yanına dönüp rüyasının yorumunu bütün ayrıntılarıyla kendisine anlattıktan sonra hükümdar, onun ilim ve faziletini anladığı için, "onu bana getirin!" diye emir verdi.

B- "- Elçi, Yûsuf'a gelince, Yûsuf dedi ki:

- Efendine dön de, ona sor, ki, ellerini kesen kadınların hak ne idi? Şüphesiz benim Rabbim, onların hilesini çok iyi bilendir."

Hazret-i Yûsuf'un, "o hâdiseyi araştırmasını talep et" anlamına gelecek bir ifade kullanmaması, kendi suçsuzluğunun ve nezihliğinin ortaya çıkması için, hükümdarı ciddiyetle bunu araştırmaya teşvik etmek içindir. Zira soru, yöneltildiği kimsenin, araştırmanın azamisi için gayret göstermesinin heyecanını verir. Talep ise bazen hafife alınıp ona aldırış edilmez.

Hazret-i Yûsuf, azizin karısının yüzünden onca üzüntü ve sıkıntı gördüğü halde bu sözlerinde azizin karısından bahsetmemesi, aziz ile aralarındaki hukuku gözetmek ve o kadının hilesinden sakınmak içindi.

Zira Hazret-i Yûsuf, o kadının hâlâ düşmanlığını sürdürdüğüne inanıyordu. Diğer kadınlara gelince, Hazret-i Yûsuf, onların hakkı açıklayacaklarını ve azizin karısının, kendisinden murat almak istediğini ve kendisinin ise ismet ve iffeti bırakmadığını ikrar ettiğine şahadet edeceklerini umuyordu.

İşte bundan dolayıdır ki, Hazret-i Yûsuf, o kadınları, ellerim kesmekle vasıflandırdı; fakat onların da kendisinden murat almak istediklerini ve kendisine, "Kadın efendine itaat et" dediklerini sarahatle belirtmeyip "Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilendir" cümlesiyle buna imada bulunmakla yetindi.

Zira Hazret-i Yûsuf, o kadinlara karşı güzel davranmak istiyordu. Onlara kötülük isnat ettiği takdirde bunu duyduklarında kendilerini savunmaya kalkışmalarından ve hükümdarın yanında ona düşmanlık yaparak kötü şeyler söylemelerinden endişe ediyordu.

51
"Hükümdar o kadınlara dedi ki:

Yûsuf tan murat almak istediğiniz zaman durumunuz ne idi? Kadınlar dediler ki:

Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik. Azizin karısı dedi ki:

Şimdi gerçek tamamen ortaya çıkmıştır; ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Hiç şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir."

A- "- Hükümdar o kadınlara dedi ki:

Yûsuf tan murat almak istediğiniz zaman durumunuz ne idi? Kadınlar dediler kı:

Hâşa! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik."

Hazret-i Yûsuf'un gönderdiği haber hükümdara ulaşınca, o kadınları huzuruna getirtti ve onlara sordu:

Siz Yûsuf tan murat almak istediğiniz ve kadın efendisine itaat etmesi gerektiğim söylediğiniz zaman onda bir kötülük ve şüphe gördünüz mü? Kadınlar, Yûsuf'u tenzih etmek ve onun nezihliği ile iffetinden taaccüplerini ifade etmek üzere:

- Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik, dediler.

B- "- Azizin karısı dedi ki:

Şimdi gerçek tamamen ortaya çıkmıştır; ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Hiç şüphesiz o, doğru söyleyenlerdendir."

O sırada azizin karısı da mecliste bulunuyordu. Ya da kadınlar, onun yanma gidip bunları kendisine anlattılar. Bir başka görüşe göre ise, azizin karısı,

"- Ant olsun ki, ben onun nefsinden murat almak istedim; fakat kendisi ismet ve iffetine bağlı kaldı. Yine ant olsun ki, benim ona emrettiğimi yapmazsa, hiç şüphesiz zindana atılacak ve sürünenlerden olacaktır" (Yûsuf 32) dediğine o kadınların şahadet etmelerinden korktu da, böyle bir ikrarda bulundu.

Azizin karısının bu sözlerinden kastettiği Hazret-i Yûsuf'un iffet ve nezihliği, yalnız o kadınların şahadet ettiği konuyla ve onların bildikleriyle sınırlı olmayıp, bunun dışında azizin huzurunda vâki olan tartışmada da sabit olduğudur.

Yine onun maksadı, kendinden ve kendi yaptığından bahsetmek değil, aslında o ihtilâfta sabit olan Yûsuf'un nezihhğinin ve kendi hıyanetinin ortaya çıkmasıdır. O benim nefsimden murat almak istemedi; ben onun

nefsinden murat almak istedim. Ve ben ona iftira ettiğimde onun, "o benden murat almak istedi" sözü şüphesiz doğruydu ve o doğru söyleyenlerdendi.

Onun, "şımdi"den kastettiği, bu sözleri söylediği zamandır; yoksa o kadınların şahadette bulundukları zaman değildir.

İmdi, ey insaf sahibi! Düşün, bu mertebenin üstünde bir nezihlik görebilir misin! Nitekim hasımlar bile, buna şahadette bulunmaktan kendilerini alamamışlardır. Zaten asıl fazilet de, hasımların şahitlik ettikleri fazilettir.

Hazret-i Yûsuf'un, zindandan çıkmadan önce bu mukaddimeyi ileri sürmesi, azizin verdiği mahkûmiyet kaldırıkmadan önce özellikle aziz katinda, suçlandığı suçtan beri olduğunu ortaya çıkarmak içindir. Nitekim elçi, kendisinin yanına dönüp o kadınların söylediklerini kendisine haber verdikten sonra söylediği şu sözlerden de bu husus anlaşılmaktadır:

52
"(Yûsuf dedi ki):

- İşte bu, azizin, yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hilesinin başarıya ulaşmasına meydan vermeyeceğini azizin kesin olarak bilmesi içindir."

Gerçek durumun ortaya çıkmasını temin eden bu tespit, iddia ettiği gibi azizin yokluğunda onun namusuna hâinlik etmediğimi kesin olarak bilmesi içindir.

Herhalde Hazret-i Yûsuf'un bu tutumu, efendihk hukukunu gözetmek içindi. Zira zindana girmesinin sebebinin asılsız olduğunun ortaya çıkmasından önce zindandan çıkması, hükümdarın emri ile olsa da, "azize rağmen" olduğu vehmini akla getirir.

Hazret-i Yûsuf'un bu tutumunun, azizin hükmünü iptal etmek için buna baş vurduğu gerekçesiyle azizin, onun bu hareketini takbih etmek imkânını ortadan kaldırmak için olduğunu söylemek ise, Hazret-i Yûsuf'un, kendi kendine güvenmesi ve Rabbine tevekkül etmesi hususunda şanına yakışmaz.

Hazret-i Yûsuf'un, "hainlerin hilesinin başarıya ulaşmasına Allah'ın kesinlikle meydan vermeyeceğini azizin bilmesi içindir" sözü, azizin karısının onun emanetine hıyanet ettiğine; azizin de kendisini, nezihliğinin açık delillerini gördüğü halde zindana atmakta karısına yardım etmekle Allah'ın emanetine hıyanet ettiğine bir tarizdir.

Hazret-i Yûsuf'un bu kelâmı, kendi eminliğini tekit etmek anlamına gelebileceği gibi, hain olmuş olsa, Allah'ın (celle celâlühü) kendisini hidâyete ve güzel akibete eriştirmeyeceğinin bir ifadesi de olabilir.

53
"Ben nefsimi de temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, her kötülüğü buyurgandır; Rabbimin merhamet ettiği başka. Şüphesiz Rabbim Gafurdur (çok bağışlayandır), Rahimdir (çok merhamet edendir)."

A- "Ben nefsimi de temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, her kötülüğü buyurgandır; Rabbimin merhamet ettiği başka."

Hazret-i Yûsuf, son derece nezih olduğu anlaşıldıktan sonra, her kötülükten uzak olan şerefli nefsini sindirmek ve onu tezkiye ve kendini benımsemişlik makamından uzak tutmak için "ben nefsimi tamamen kötülükten tenzih etmiyorum" demiştir. Onun bu kelâmı, Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem):

- Ben, Âdem evladının efendisiyim. Bu, iftihar için değildir, hadisi kabilindendir.

Yahut onun bu kelâmı, Allah'ın (celle celâlühü) nimetini anlatmak ve O'nun, kulların fiillerinde gizli olan sırrını açıklamak içindir.

Allah'ın (celle celâlühü) inayeti olmadan, nefis olması itibarıyla kendi nefsimi kötülükten tenzih etmem ve bu fazileti ona isnat etmem. Çünkü benim nefsimin de dahil olduğu beşerî nefis, şehvetlere meyletmekte ve kuvvetler ile imkânları o şehvetleri elde etmek için kullanmaktadır. Benim nefsimin temiz kalması, ancak Allah'ın (celle celâlühü) inayeti, koruması ve rahmeti sayesindedir. Nitekim "Rabbimin merhamet ettiği başka" cümlesi de bunu ifade etmektedir.

Yahut nefis, her zaman kötülüğü çok emretmektedir; yalnız Rabbimin rahmeti ve koruması olduğu zaman hariç.

Yahut fakat beni kötülükten koruyan bana edilen rahmettir. Nitekim başka âyetlerde de, "O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar. Ancak Bizim tarafımızdan bir rahmet" (Yâsîn 36/43, 44) denilmektedir.

B- "Şüphesiz Rabbim Gafur'dur, Rahîm'dır."

Şüphesiz Rabbim, nefislere arız olan kötü hallerin gerçekleşmesini sınırsız rahmetiyle korumaktadır.

Bir görüşe göre, buraya kadar olan sözler, azizin karısının kelâmındandır. Yani benim bu söylediklerim, Hazret-i Yûsuf'un, gıyabında ona hıyanet etmediğimi, onu tekzip etmediğimi bilmesi içindir. Ve ben hak ve vâki olanı ortaya getiriyorum ve bununla beraber ben nefsimi, de hıyanetten temize çıkarmıyorum.

Nitekim onun hakkında söyleyeceğimi söyledim ve yapacaklarımı da yaptım. Şüphesiz her nefis, kötülüğü çok emretmektedir; ancak Rabbimin, rahmetiyle koruduğu Yûsuf'un nefsi gibi nefisler başka. Şüphesiz Rabbim, günahlarının bağışlanmasını isteyenler için çok mağfiret sahibidir ve onlar için çok merhamet edicidir.

Bu görüşe göre, Hazret-i Yûsuf'un, zindandan çıkmakta acele etmemesi, durumu henüz arada olup netleşmemişken hükümdarın karsısına çıkmaya razı olmadığı içindi, işte bunun için yaptığını yaptı ki, suçsuz olduğu ortaya çıksın ve yüksek fazilet sanı ile beraber kendisine pek büyük bir zulüm yapıldığı anlaşılsın da, hükümdar, ona yaraşan bir tazim ve saygı ile onu karşılasın. Nitekim öyle oldu.

54
"Hükümdar dedi ki:

Onu bana getirin; onu kendime özel danışman edinmek isterim.

Onunla konuşunca dedi ki:

Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisisin."

Hazret-i Yûsuf'u getirdiklerinde hükümdar onunla konuşunca böyle dedi. "Yûsuf'u getirdiler" cümlesinin hazfedilmesi, getirmenin süratle gerçekleştiğini zımnen bildirmek içindir. Sanki o emir ile ihzarı ve kendisiyle konuşma arasında hiç zaman yokmuş gibi.

"Bugün" ifadesi, yüksek makam sahibi ve güvenikr olması sürecinin, konuşma ânından itibaren başlamış olduğunu göstermek ve bu görevin başlamasını engelleyecek herhangi bir ihtimali ortadan kaldırmak içindir.

Rivâyet olunur ki Yûsuf (aleyhisselâm) elçi kendisine gelince zindandan çıktı ve kendi ailesine dua etti ve yıkanıp yeni elbiseler giydi, Nihayet hükümdarın huzuruna girince, şöyle dua etti:

Allah'ım! Senin hayrın vesilesiyle onun hayrını Senden diliyorum ve Senin izzet ve kudretinle onun şerrinden ve başkasının şerrinden Sana sığınıyorum! Sonra hükümdara selam verdi ve ibranî lisanıyla ona dua etti. Hükümdar, ona:

Bu lisan nedir? Diye sordu. Hazret-i Yûsuf da:

Bu, atalarımın lisanıdır, diye cevap verdi. Hükümdar, yetmiş lisan biliyordu. Hükümdar bu lisanlarla Hazret-i Yûsuf'la konuşmaya başladı. O da, bütün o lisanlarla kendisine cevap verdi. Hükümdar buna şaşırdı kaldı. Sonra hükümdar dedi ki:

Ben rüyamı bizzat senden dinlemek istiyorum. Yûsuf (aleyhisselâm) da, rüyasının yorumunu, onun rüyada gördüğü gibi inekler ile başakların ne anlama geldiğini ona anlattı. Bunun üzerine hükümdar, Yûsuf'u kendi yerine tahta çıkardı ve yetkilerini ona devretti.

Diğer bir görüşe göre o günlerde Aziz Kıt lir öldü. Hükümdar, Yûsuf'u (aleyhisselâm) azizin yerine tayin etti ve onu Azizin karısı Raîl (Züleyha) ile evlendirdi. Yûsuf (aleyhisselâm), onu bakire buldu ve ondan İfrayîm ve Mışa adlarındaki çocukları oldu.

55
"Yûsuf dedi ki:

Beni ülkenin hazinelerine bakan tayin et! Çünkü şüphesiz ben çok iyi koruyucu ve bu işi bilenim."

Herhalde Yûsuf'un (aleyhisselâm), yukarıda anlatıldığı gibi azizin karısıyla evlendirilmesi, bu kelâmdan da anlaşıldığı gibi, hazine bakanlığına tayin edilmesinden sonra olmuştur.

"Beni Mısır hazine bakanlığına getir; çünkü ben, hazineyi uygun olmayan tasarruflardan şüphesiz iyi korurum ve bu tasarruf işini iyi bilirim" âyet-i kerimesi, tâlibin, adaletin ikamesine ve dinî hükümlerin icrasına muktedir olması durumunda, idareci zâlim veya kâfir de olsa, ondan vazife talep etmesinin caiz olduğuna delildir.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre sonra hükümdar, Yûsuf'un (aleyhisselâm) eliyle Müslüman olmuştur.

Herhalde Yûsuf'un (aleyhisselâm) özellikle hazine bakanlığını tercih etmesi, bu bakanlığın, saltanatın en önemli kısmı olmasından dolayıdır. Zira âyetin tefsirinde tafsilatıyla anlatıldığı gibi, kıtlık yıllarının tedbirleri de, hazine bakanlığı vazifesinin bölümlerindendir. Yoksa denildiği gibi, sırf faydasının umumî olmasından dolayı değildir.

Âyette, hükümdarın, Yûsuf'un (aleyhisselâm) hazine bakanlığının kendisine verilmesi talebini kabul ettiğinin zikredilmemiş olması, bunun, sarahatle belirtilmesine gerek olmayan kesin bir sonuç olduğunu zımnen bildirmek içindir. Özellikle saltanatın bütün kısımlarını kapsayan, "Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisisin" sözüyle takdim edilmesi, buna ihtiyaç bırakmaz.

Bir görüşe göre, bu ifade, her şeyin Allah'tan (celle celâlühü) olduğuna, hükümdarın ise yalnız bunda vasıta olduğuna dikkat çekmek içindir.

56
"İşte Mısır'da Yûsuf'a böylece dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz; iyi davrananların mükâfatını da zayi etmeyiz."

A- "- İşte Mısır'da Yûsuf'a böylece dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik."

Rivâyet olunur ki, Mısır toprağı kırk fersah kare idi.

Âyetin metninde kullanılan ifadeler, Hazret-i Yûsuf'un Mısır yönetiminde tamamen yetkili ve idareye hâkim olduğunu bildirmektedir ve bunun başından itibaren böyle olduğuna da açıkça işaret vardır. İşte bundan dolayıdır ki, onun ülkeyi idaresi, kişinin kendi evindeki tasarrufu gibi ifade edilmiştir (Zira âyetin metnindeki Tebevvü' aslında barınmak anlamındadır).

Yine bir rivâyete göre hükümdar, Hazret-i Yûsuf'a taç giydirdi; mührünü ona verdi; kılıcını ona kuşandırdı; ona inci ve yakut ile süslenmiş bir taht koydurdu. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf dedi ki:

Bu taht ile senin hükümdarlığını sağlamlaştıracağım; bu mühür ile senin işlerini yöneteceğim. Taca gelince, o, benim ve atalarımın giysilerinden değildir. Hükümdar da dedi ki:

Seni tazim için, senin üstünlüğünü ikrar etmek için tacı başına koydum. Nihayet Hazret-i Yûsuf, tahta oturdu. Krallar, ona bağlılıklarını bildirdiler. Mısır hükümdarı, idareyi ona devretti.

Yûsuf Mısır'da adalet ikame etti; adaleti erkeklere ve kadınlara da sevdirdi; kıtlık yıllarında Mısır halkına birinci sene dinar ve dirhem karşılığmda, ikinci sene de ziynet eşyası ve mücevherat karşılığmda, üçüncü sene de hayvanlar karşılığında, sonra da arazi ve akar karşılığında zahire sattı.

Sonra da kendilerini köle edinmek karşılığmda onlara zahire sattı ve nihayet hepsini köle edinmiş oldu. Onun halkı dediler ki: "Bu zamanda ondan daha büyük ve azametli bir hükümdar görmedik.

Sonra Hazret-i Yûsuf, onları azat etti ve mallarını da kendilerine iade etti. Hazret-i Yûsuf, insanlar arasında eşitlik sağlamak üzere, zahire almak isteyen herkese bir deve yükünden fazlasını satmazdı.

B- "- Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz; iyi davrananların mükâfatını da zayi etmeyiz."

Biz, irademizi gerektiren hikmetimize binaen dilediğimiz kimseye dünyada hükümdarlık, zenginlik ve diğer nimetleri veririz ve iyi davrananların mükâfatını da zayi etmeyiz; aksine tam olarak veririz.

Bu İlâhî kelâm bildiriyor ki, mezkûr dilemenin yegâne sebebi, anılan rahmetin eriştiği kimseye ihsandır ve bu onun mükâfatıdır.

57
"iman edip de takva sahibi olanlar için şüphesiz âhiret mükâfatı daha hayırlıdır."

İhsan semerelerinin, anılan mükâfattan ibaret olduğu vehmini bertaraf etmek için bu te'kitli cümle zikredilmiştir. Yani îman ile takva sahiplen için, âhiretin tükenmez nimetleri daha hayırlıdır. İman ile takva sahiplerinden murat, anılan ihsan ehlidir (iyi davrananlardır). Bu şekilde ifade edilmesi, ihsandan murat, îman ve takvada sebat olduğuna dikkat çekmek içindir.

58
"Yûsuf'un kardeşleri gelip nihayet huzuruna girdiler. Yûsuf, onları hemen tanıdı; onlar ise onu tanımıyorlardı."

Yani Mısır toprağındaki kıtlık, Ken'an toprağında ve Şam memleketlerinde meydana geldiği için Bünyâmin dışındaki Yûsuf'un (aleyhisselâm) kardeşleri, zahire almak üzere Mısır'a geldiler ve Yûsuf makamında iken huzuruna girdiler.

Hazret-i Yûsuf, kuvvetli bir anlayışa sahip olduğu için ve mevcut halleri ile eski halleri arasında büyük farklar olmadığı için onları hemen tanıdı. Zira Hazret-i Yûsuf, onlardan ayrıldığında da onlar erkeklik çağma erişmişlerdi ve her iki halde de şekil ve kıyafetleri birbirine benziyordu ve bir de, Hazret-i Yûsuf, özellikle kıtlık zamanında yanına gelenleri ve hallerini dikkatle inceliyordu.

Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre ise, onlar kendilerim tanıtmadan Hazret-i Yûsuf onları tanımadı. Hazret-i Yûsuf'un kardeşleri ise, aradan çok zaman geçmiş olduğu için, Yûsuf'un iki halı, durumu ve kıyafetleri arasında büyük farklar bulunduğu için ve onun öldüğüne inandıkları için kendisini tanımadılar.

59
"Yûsuf, onların yüklerini kendilerine hazırlayınca dedi ki:

- Sizin baba bir erkek kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tastamam veriyorum ve ben konukseverlerin en hayırlısıyım."

Hazret-i Yûsuf, onların zahîre yüklerini ve yol erzakını verdikten sonra, bir daha geldiklerinde, bu sefer yanlarında olmayan baba bir kardeşlerini de getirmelerini istedi.

Bir görüşe göre Yûsuf'un (aleyhisselâm) bunu söylemesinin sebebi şu idi: Kardeşleri, mutadın dışında, yanlarında olmayan kardeşleri Bünyâmin için de fazla bir yük istemişler ve o da, bir daha geldiklerinde onu da yanlarında getirmeleri şartıyla vermişti.

Kabule şayan olmayan

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûsuf'un bunu söylemesinin sebebi şudur: Kardeşleri Yûsuf'u görüp İbranî lisanıyla kendisiyle konuşunca, Yûsuf:

Siz kimsiniz? Gözüm sizi tutmadı, dedi. Onlar da dediler k:

Biz Şam ülkesinde hayvancılıkla geçinen bir topluluğuz. Biz zahire almak için size geldik. Hazret-i Yûsuf da onlara:

Siz herhalde casusluk için geldiniz, dedi. Kardeşleri de dediler ki:

Öyle bir şeyden Allah'a sığınırız. Biz hepimiz bir babanın oğullarıyız. Babamız yaşlı, ulu, pek dürüst ve peygamberlerden bir peygamberdir. Adı da Yakub'tur. Yûsuf, onlara:

Siz kaç kardeşsiniz, diye sordu. Onlar da:

Biz on iki kardeş idik; bir kardeşimiz öldü, dediler. Yûsuf:

Kaçınız buradasınız? dedi. Onlar da:

Onumuz, dediler. Yûsuf:

Pek iyi, on birinci nerede? dedi. Onlar da:

O, babamızın yanındadır; ölen kardeşi için onunla teselli olmaktadır, dediler. Yûsuf:

Sizin casus olmadığınıza ve söyledikerinizin doğru olduğuna kim size şahadet eder? dedi. Onlar da:

Biz öyle bir ülkedeyiz ki, burada bizi tanıyıp bize şahadet edecek hiç kimse yoktur, dediler. Yûsuf:

O halde bir kısmınızı yanımda rehin bırakın ve gidin, o baba bir kardeşinizi de getirin ve o kardeşiniz, babanızdan bir mektup da getirsin k, ben size inanayım, dedi. Onlar da bunun için kur'a çektiler; kur'a Şem'un'a düştü. Onlar da Şem'un'u rehin bıraktılar.

Bu görüş pek kabule şayan görülmemektedir; çünkü baba bir kardeşlerini getirmeleri emrinin, yükleri hazırlandığında verilmiş olması, onu getirmelerini tastamam ölçeke teşvik etmesi, onları güzel ağırlaması, baba bir kardeşlerini getirmedikeri takdirde onlara zahire vermeyeceğini açıkamaka yetinmesi, onların tekrar gelmeleri için sermayelerini yüklerinin içine koyması, anılan görüşe müsait olmadığı gibi, baba bir kardeşlerini getirmek için onu babalarından isteyeceklerini vaat etmeleri ve babalarına, mektuptan söz etmeksizin, kardeşlerini göndermediği takdirde kendilerine zahire vermeyeceğini sebep göstermeleri de bu görüşe müsait olmaz. Dahası var: Eğer Şem'un alıkonulmuş olsa, bu öyle büyük bir hâdise olurdu ki, onun yanında diğer ayrıntılar unutulurdu.

Yûsuf'un (aleyhisselâm), ölçeği tastamam verdiğini ve en konuksever olduğunu söylemesi, başa kakmak için değil, fakat onlara verdiği emri gerçekleştirmelerini teşvik içindir.

Ölçekte tastamam verdiğini söylemeke yetinmiş, çünkü Hazret-i Yûsuf'un adaletin gereklerini gözetmek hususunda kardHanımlarına olan muamelesi, diğerlerine olan muamele gibi idi. Konukları ağırlamakta ise başkalarının hakkı yoktu; onun için bunu dilediği gibi kardHanımlarına de tahsis etmiştir.

60
"Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek yoktur; bir daha bana yaklaşmayın!"

Yani eğer o baba bir kardeşinizi getirmezseniz, artik değil size tastamam ölçekle zahire vermek, benim yanımda size verilecek bir ölçek bile olmaz ve değil sizi güzel ağırlamak, benim ülkeme bile yakaşamazsiniz.

Bundan da anlaşılıyor ki, Yûsuf'un kardeşleri, her seferinde mıtiyazk muamele göreceklerini umuyorlardı ve bu da Yûsuf'a malûm olmuştu.

61
"Dediler ki:

- Onu babasından istemeye çalışacağız ve hiç şüphesiz bunu yapacağız."

Biz, babasını razı etmek için onu aldatmaya çalışacağız; onu elinden almak için her çareye baş vuracağız ve bunun için çok çalışacağız, dediler.

Onların bu sözleri de, bu talebin ne kadar aziz ve ona erişmenin ne kadar zor olduğuna dikkat çekmektedir.

Ve biz hiç şüphesiz bunda taksirat ve gevşeklik göstermeyeceğiz. Yahut biz buna muktediriz, demektir.

62
"Yûsuf, genç hizmetkârlarına dedi ki:

- Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki, ailelerinin yanma döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki yine gelirler."

Hazret-i Yûsuf, zahire ölçen genç hizmetkârlarına bu emri verdi ve her yük için, onların karşılığmda zahire satın aldıkları sermayelerini, yüklerinin içine koymak için bir adam görevlendirdi.

Onların sermayeleri, ayakkabılar ve deriler idi. Hazret-i Yûsuf, babalarının yanında sermaye olarak, getirecekleri başka bir mal olmaz da, bir daha gelmezler endişesiyle bunu yapmıştı.

Bütün bunlar, kardeşi Bünyâmin ile beraber geri gelmelerini sağlamak içindi. Nitekim "Olur ki, ailelerinin yanma döndüklerinde bunun farkına varırlar" cümlesi de bunu bildirmektedir.

Bunun farkına varmaları da, ailelerinin yanına dönmeleri kaydına bağlanmış, çünkü ancak yüklerini ve kaplarını boşalttıkları zaman bunun farkına varırlar ve belki yine gelirler; çünkü hem malı, hem de bedelini kendilerine geri verme iyiliğini göstermek, özellikle sermayenin kıt olduğu zamanda geri gelmelerinin en kuvvetli sebeplerindendir.

Bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûsuf'un onlara sermayelerini geri vermesinin sebebi şudur: Hazret-i Yûsuf, babasından ve kardeşlerinden bedel almayı erdemli bir hareket olarak görmüyordu. Bu, hak bir söz ise de, zikredilen illet, gerekçe, buna engeldir.

Hazret-i Yûsuf'un mezkûr hareketinin, geri gelmelerine sebep kılınması konusunda şu da söylenmiştir: Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerinin dindarlığı, yüklerinde kalmış olan bu sermayeyi geri gelip vermelerini zorunlu, kılıyordu; çünkü onu ellerinde tutmaları kendilerine helâl değildi.

Bu görüşün dayanağı, Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerinin, o sermayelerin unutularak yüklerinde bırakıldığını zannetmeleridir. Bunun, hiç kimsenin aklına gelmeyen bir izah olduğu açıktır. Zira onların yüklerim hazırlama şekli, bunun ihsan yoluyla olduğunu haykırmaktadır.

Görmüyor musun kı, sermayelerinin yüklerinin içine konulduğunu gördüklerinde nasıl bunun, iyilik olarak yapıldığına kesin bir şekilde hükmetmişler ve bunu, geçen iyiliklere delil saymışlardır. Nitekim bundan, sonra göreceksin.

63
"Nihayet babalarının yanına döndüklerinde dediler ki:

- Ey babamız! Ölçek (zahire) bize yasaklandı. Bir daha bizimle kardeşimizi de gönder ki, zahire alabilelim. Zaten biz onu kesinlikle koruyacağız."

Yakub'un oğulları, babalarının yanına döndüklerinde daha eşyalarını açmaya başlamadan önce dediler ki; ey babamız! Eğer bizden istenen şey yerme gelmezse, bundan böyle ölçek bize yasaklandı. Bir daha bizimle kardeşimiz Bünyâmin'i de Mısır'a gönder kı, onun sebebi, ile dilediğimiz gibi zahire alalım. Zaten biz onu kesinlikle koruyacağız.

Âyet delâlet ediyor ki, defalarca gidip zahire almak, onlarla Hazret-i Yûsuf arasında malûm olan bir şeydi.

64
"Yakub dedi ki:

- Daha önce kardeşi Yûsuf için size ne kadar güvendiysem, bunun için de size ancak o kadar güvenirim. Artık Allah en hayırlı koruyucudur. Zaten O, merhametlilerin en merhametlisidır."

Hazret-i Yakub çocuklarına, daha önce kardeşi Yûsuf hakkında da buna benzer şeyler söylemiştiniz; sonra da yapacağınızı yapmıştınız. Onun için ben artık size ve sizin korumanıza güvenmiyorum. Ben işi Allah'a (celle celâlühü) havale ediyorum. Ancak Allah (celle celâlühü), koruyucuların en hayırlısıdır. Ben, umarım kı, Allah (celle celâlühü), onu korumakla bana merhamet edecek ve başımda iki musibeti birleştirmeyecektir, dedi.

Görüldüğü gibi Hazret-i Yakub'un bu sözleri, gördüğü maslahata binaen onun gitmesine izin vermeye, onu göndermeye meyli olduğunu göstermektedir.

65
"Eşyalarını da açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Dediler ki:

- Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Biz onunla ailemize tekrar zahire getiririz; kardeşimizi de koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Bu sefer aldığımız az bir zahiredir."

Öyle anlaşılıyor ki, eşyalarını açarken babaları da yanlarında hazır bulunuyordu.

Babalarına, o hükümdarın, sana anlattığımız iyilikleri, emrini yerine getirmeyi gerektiren cömertliği ve bütün ihtiyaçlarımızı giderecek merci olma meziyetlerinden sonra daha ne isteriz, dediler ve şunu da eklediler: Biz, bu güne değin gördüğümüz en hayırlı insana konuk olduk. Bize o kadar ikramda bulundu ki, Yakub ailesinden bin olsa, bize bu kadar ikramda bulunmazdı.

Bunca büyük iyiliklerinden sonra, biz hiç farkına varmadan ilâve ihsan olarak sermayemizi de bize iade etmiş. Artık bunun daha fazlası olur mu ki, isteyekm.

Onların bu sözden maksatları, mutlak olarak bununla iktifa etmek veya benzerlerini talep etmekten geri durmak değil, fakat emrini yerine getirmek ve fazlasını da celp etmek üzere ona iltica etmek için bununla iktifa etmekti.

Hazret-i Yakub'un oğullan, bu sözleri ile, bazı taleplerini elde ettiklerini, fakat ihtiyaçları için yetersiz olduğunu anlatmak istiyorlardı. Hulâsa, şunu demek istyorlardt: Bizim sermayemiz hazırdır; biz onunla ailemiz için zahire alacağız ve kardeşimizi de koruyacağız; ona bir fenalık erişmeyecektir. Onun sebebiyle de kendimiz için aldığımızdan bir deve yükü fazla zahîre alacağız. Şimdi bunların ötesinde daha ne isteriz?

66

"Yakub dedi ki:

Etrafınız kuş atılmadığı (çaresiz kalmadığınız) sürece, onu mutlak ve muhakkak geri getireceğinize dâir Allah adına bana sağlam bir söz vermedikçe onu sizinle beraber asla göndermeyeceğim! Nihayet onlar, ona sağlam söz verdiklerinde dedi ki:

- Söylediklerimize Allah şahittir."

A- "- Yakub dedi kı:

Etrafınız kusatılmadıkça (çaresiz kalmadıkça) onu mutlak ve muhakkak bana getireceğinize dâir Allah adına bana sağlam bir söz vermezseniz onu sizinle beraber asla göndermeyeceğim!".

Etraflarının kuşatılması, mağlup ve çaresiz kalmaları, yahut helâk olmaları demektir.

B- "- Nihayet onlar, ona sağlam söz verdiklerinde dedi ki:

Söylediklerimize Allah şahittir."

Yakub'un (aleyhisselâm) istediği şekilde oğullan kendisine sağlam söz verince, Yakub, iki tarafın söylediklerine de Allah (celle celâlühü) muttalîdir, şahittir, dedi.

Hazret-i Yakub'un bunu söylemekten amacı, Allah'a (celle celâlühü) güvenini arz etmek ve onları da, verdikleri söze riâyet etmelerini teşvik etmekti.

67
"Yakub şunu da söyledi:

Ey oğullarım! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin; ayrı, ayrı kapılardan girin. Yine de Allah'tan gelecek şeyde size hiçbir faydam olmaz. Hüküm, Allah'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler!"

A- "- Yakub şunu da söyledi:

Ey oğullarım! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin; ayrı, ayrı kapılardan girin."

Hazret-i Yakub, oğullarının hepsini göndermeye azmedince onlara nazar 3 değmemesi için şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini öğütledi. Zira oğulları pek yakışıklı ve güzel giyimli idiler. Bu sefer ise, öncekinden daha çok süslenmişlerdi. Ve onlar Mısır'da, birincisinden farklı olarak, hükümdarın yanında saygı ve yakınlık görmekle şöhret bulmuşlardı. İşte bundan dolayı herkesin dikkatini ve ilgisini çekiyorlardı.

3 Aziz ve Hakim Allah'ın takdiriyle nazar değmesi, inkar edilecek bir şey değildir. Nitekim Hazret-i Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz nazar haktır." Yine Allah'ın Resulü buyurur ki: "Şüphesiz nazar, adamı kabre, deveyi de çömleğe koyar."

Hazret-i Peygamber Hazret-i Hasen ile Hazret-i Hüseyin'i (radıyallahü anhüm) şerlerden korumak için şu duayı okurdu:

Sizin ikinizi, Allah'ın tam olan kelimeleriyle, çokça vesvese verici olan her şeytandan ve her kötü nazardan saklıyorum!

Şehre bir kapıdan girmemek, ayrı ayrı kapılardan girmeyi gerektirmediği için ve hepsinin iki kapıdan veya üç kapıdan girmesi, yine bazı sakıncalar doğurabileceği için, babaları Hazret-i Yakub, "ayrı ayrı kapılardan girin" diyerek bu emirden maksadını beyan etmiştir. Başta, bir kapıdan girmeyin, diyerek bununla iktifa etmesi durumunda da, aslında istenen mânâ ifade edilmiş olabileceği halde bununla yeünilmeyip ayrı ayrı kapılardan

girmelerini, de söylemesi, buna çok önem verildiğini göstermek ve istenen şeyin bu olduğunu, başka bir şey olmadığını teyid etmek içindir.

B- "- Yine de Allah'tan gelecek şeyde size hiçbir faydam olmaz."

Yine de bu önlemlerimle, Allah'ın (celle celâlühü) sizin için hükmettiği şeyde size bir fayda sağlayamam ve size gelecek bir zararı da önleyemem. Zira tedbir, takdiri bozmaz.

Yakub bu sözleriyle, tedbirin tamamen gereksiz ve anlamsız olduğunu söylemek istemiyor. Zaten böyle bir şey nasıl olabilir ki? Allah (celle celâlühü), meâlen şöyle buyuruyor: "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız" (Bakara 195), "Tedbirinizi alınız" (Nisa 4/71),

Yakub'un maksadı, kendilerine tavsiye ettiği tedbirlerle, mutlaka amacın gerçekleştirileceği değildir; bunlar kısmî tedbirlerdir; tesir ve menfaatin buna terettüp etmesi ise, Azîz ve Kadir Allah'tandır. Ve bu tedbirler, kaderi engellemek değil, fakat Allah'tan (celle celâlühü) inayet niyaz etmek ve kaderden, yine kadere kaçmak içindir.

C- "- Hüküm, Allah'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler!"

Hüküm, yalnız Allah'a (celle celâlühü) aittir; hiç kimse hükümde O'na ortak olamaz ve O'na engel teşkl edemez. Ben yapıp yapmadığım bütün işlerimde başkasına değil, yalnız O'na tevekkül ettim.

Bu da delâlet ediyor ki, sebeplere baş vurmak, tevekküle halel getirmez.

Bu ifadede tevekkül Allah'a (celle celâlühü) tahsis edildiği gibi, peygamber olması hasebiyle Hazret-i Yakub'un fiili, kendisine uyan diğer insanların fiiline sebep kılınmaktadır. Bu insanlara oğulları da öncelike dahildir. Bu ifadede, Hazret-i Yakubun, karşı karşıya bulundukları işte, kendilerine tavsiye ettiği tedbirlere aldanmayarak oğullarını güzel bir sekide tevekküle hidâyet ve irşat ettiği de gayet açıktır.

68
"Babalarının kendilerine emrettiği surette şehre girdikleri zaman, bu tedbir, Yakub'un içindeki isteğini yerine getirmekten başka, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan önleyemedi. Hiç şüphesiz Yakub, kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi. Fakat insanların çoğu bilmezler."

A- "- Babalarının kendilerine emrettiği surette şehre girdikleri zaman, bu tedbir, Yakub'un içindeki isteğini yerine getirmekten başka, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan önleyemedi."

Bir görüşe göre, o şehrin dört kapısı vardı.

Bu ifade ile iktifa edilmiş, çünkü bu ifade, onların, yasaklandıkları şeylerden kaçındıklarını göstermektedir.

Onlar o kapılardan şehre girmişlerdi. Yani babalan Yakub'un (aleyhisselâm) kendilerine emrettiği gibi ayrı ayrı kapılardan şehre girdikleri zaman, alınan önlemlerden amaç, onlara gelecek zararı önlemek iken bu girişleri, Allah'ın (celle celâlühü) hükmettiği hâdiselerde onlardan hiçbir şey önleyemedi.

Halbuki başta böyle zannediliyordu. Nitekim Yakub (aleyhisselâm) kendilerine bunu tavsiye etmiş ve onlar da Allah'ın (celle celâlühü) inâyetiyle sonuç alacaklarına güvenerek gereğini yapmışlardı.

Şu halde burada anlatılmak istenen mezkûr girişin, fayda vermemenin sebebi olduğunu beyan etmek değildir. Nitekim "Fakat onlara uyarıcı gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı" (Fâtır 42) âyeti de bu kabildendir.

Zira orada, uyarıcının gelmesi, onların nefretlerinin artmasına sebep olmaktadır. Hayır, burada istenen, başta beklendiği gibi, tedbirin, faydaya sebep olmadığını beyan etmektir. Öyle umulmakla beraber, kastedilen

amacın, malûm tedbire terettüp etmediğini anlatmaktır; yoksa onun olmamasının, bu tedbire terettüp ettiğini göstermek değildir.

Bununla beraber bunun murat olması da şu izahla caizdir: Yakub (aleyhisselâm) tavsiyesinde bu tedbirin, Allah (celle celâlühü) tarafından bir şey temin etmeyeceğini söylemişti. Yani onlar, babalarının, kendilerine tavsiye ettiklerini yapınca da bir faydası olmadı ve sonuç, Hazret-i Yakubun dediği gibi oldu ve sonunda onlar, göreceklerini gördüler. Buna göre, beklenenin vukuu kabilinden olur.

"Yakub'un içindeki isteğini yerine getirmekten başka" istisnasının anlamı da şudur: Hazret-i Yakub, tedbirin, takdiri değiştireceğine inanmadan, sırf içindeki isteğini yerine getirmek üzere bunu açıklayıp oğullarına tavsiye etmişti.

Yahut onların ayrı ayrı kapılardan şehre girmeleri, Yakub'un (aleyhisselâm) içindeki isteği idi, demektir. Yani ayrı ayrı kapılardan girişleri, Allah (celle celâlühü) tarafından bir fayda sağlamıyordu; fakat bu, onun içinde hâsıl olan bir isteği idi ve istediği gibi de gerçeldeşti.

Her iki mânâda da, bu tedbirin, içindeki, isteğin dışa vurulmasından başka bir faydası olmadı. Nazar değmesine gelince, onun gerçekleşmemesi, onlar hakkında mukadder olmadığı içindi; yoksa onlar hakkında hükmedilmiş iken, bu tedbirle kalkmış, demek değildir.

B- "Hiç şüphesiz Yakub, kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi. Fakat insanların çoğu bilmezler."

Yakub Sâi, gönderdiğimiz vahiyler ve yarattığımız delillerle, yüksek bir ilim sahibi idi. Bundan dolayı o, tedbirin takdiri değiştireceğine, sonucu etkilemekte bir payı olacağına inanmıyordu ki, sonucu görünce fikrinde bir değişiklik olsun. Yahut zaten o, tedbirin, onlar için Allah (celle celâlühü) tarafından bir şey sağlamayacağını kesin olarak ifade etmişti ve dediği gibi de oldu.

Fakat insanların çoğu, kader esrarını bilmezler ve tedbirin, kadere etkisi olacağını sanırlar. Bir başka açıdan insanların çoğu, kadere etkisi olmamakla beraber tedbirin zorunlu olduğunu, bilmezler, demektir. Ancak bu makamın, matlubun, mukaddimelerle elde edilemeyeceğini beyan etmek makamı olması, bu görüşe engeldir.

69
"Yûsuf'un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı. Ona:

Şüphesiz ben senin kardeşinim. Artık onların yaptıklarına üzülme! Dedi."

Kardeşleri Yûsuf'un yanma girdiklerinde Yûsuf, öz kardeşi Bünyâmin'i yemekte, yahut konaklamada, yahut her ikisinde yanma aldı.

Rivâyet olunur ki, Hazret-i Yûsuf'un kardeşleri yanına girdiklerinde ona dediler ki:

işte o kardeşimiz budur; onu da sana getirdik. Hazret-i Yûsuf da onlara dedi ki:

İyi ettiniz ve siz bunun karşılığını benden bulacaksınız. Sonra Yûsuf (aleyhisselâm) onlara ikramlarda bulundu; onlara ziyafet çekti ve onları ikişer, ikişer oturttu. Sonunda Bünyâmin tek kaldı. O zaman Bünyâmin ağlamaya başladı ve:

Eğer kardeşim Yûsuf hayatta olsaydı, beni de onunla beraber oturturdu, diye düşündü. Yûsuf da:

Kardeşiniz tek kaldı, dedi ve onu yanında kendi sofrasına oturttu. Bünyâmin da onunla beraber yemeye başladı. Sonra Yûsuf (aleyhisselâm) onların her ikisini bir odada konaklattıktan sonra bunun yanında ikinci kardeşi kalmadı; o da benimle beraber kalsın, dedi. Yûsuf, kardeşi Bünyâmin'i kucaklayarak ve kokusunu koldayarak yattı. Nihayet sabah olunca, Yûsuf, Bünyâmine çocukları olup olmadığını sordu. O da dedi ki:

Benim on oğlum var; onların isimlerini ölen bir kardeşimin isminden türettiğim isimlerden koydum.

Yûsuf:

Ölen kardeşinin yerine sana kardeş olmamı ister misin, dedi. Bünyâmin:

Senin gibi bîr kardeşi kim bulabilir! Fakat sen Yakub ile Rahîlin oğlu değilsin ki, dedi. İşte o zaman Yûsuf kalkıp yanına gitti ve onu kucaklayıp kendini tanıtarak dedi ki:

Şüphesiz ben senin kardeşin Yûsuf'um; artik geçmişte onların kıskançlıktan bize yaptıkları ezaya üzülme! Artık emin yerdesin. Şüphesiz Allah (celle celâlühü) bize ihsanda bulundu; mutlu son ile bizi bir araya getirdi. Sana söylediklerimi de onlara anlatma!

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki, Vehb'den rivâyet olunduğuna göre, Yûsuf, kendisini Bünyâmin'e tanıtmadı; sadece, "ölen kardeşinin yerine ben sana kardeş olayım" demişti.

Rivâyet olunuyor ki, Bünyâmin Yûsuf a:

"- Artık senden ayrılmayacağım!" dedi. Yûsuf ise:

"- Ben, babamın benden dolayı ne kadar üzüntü duyduğunu biliyorum. Şimdi seni de ben alıkoyarsam, üzüntüsü daha da artacaktır. Bu yüzden seni alıkoymam mümkün değildir; ancak güzel olmayan bir şeyi sana isnat edersem olur." Bünyâmin:

"- Hiç aldırmam; sen aklına geleni yap!" dedi. Yûsuf dedi ki:

"- Senin yüküne maşrapamı koyduracağım.; sonra onu çaldığını söyleyeceğim ki, sem kardeşlerinle bıraktıktan sonra geri çevirebileyim!" Bünyâmin de:

"- Tamam, yap!" dedi.

70
"Yûsuf onların yüklerini hazırlatınca, maşrapayı öz kardeşinin yükü içine koydurdu. Kafile hareket ettikten sonra bir tellal:

- Ey kafile! Hiç şüphesiz siz hırsızsınız! diye seslendi."

Hazret-i Yûsuf'un kardeşinin yükü içine koydurduğu kap, bir görüşe göre zahire ölçeği olarak kullanılan bir maşrapaydı. Veya bu, kendisiyle hayvanlara su verilen ve hububatın ölçeği olarak da kullanılan bir kaptı.

Bazılarına göre bu maşrapa altından, bazılarına göre ise, altın suyuna batırılmış gümüştendi. Bunu Fârisî ölçeğe benzeyen Acemlerin kullandığı uzunca bir kap olarak tasvir edenler olduğu gibi, mücevherlerle süslendiğini söyleyenler de vardı.

Rivâyet olunur ki, kafile hareket ettikten sonra bir konak yol gidilinceye kadar Yûsuf (aleyhisselâm) onlara mühlet tanıdı. Ya da kafile meskûn yerlerden çıkınca Yûsuf, onların aranmasını emretti ve adamları yetişip onlara seslendiler.

"Ey kafile! Hiç şüphesiz siz hırsızsınız!" hitabı, eğer Yûsuf'un (aleyhisselâm) emriyle olmuşsa, herhalde onun bundan maksadı, kendisini babasından almalarıdır. Buna göre, Bünyâmin in de hırsızlara dahil edilmesi, diğerlerinin vasfını ona teşmil etmek kabilindendir.

Yok eğer Yûsuf'un (aleyhisselâm) emriyle olmamışsa, bu hitap, seslenen kimsenin zannına göre onun tarafından söylenmiştir. Ancak birinci görüş, siyaka göre daha zahir ve daha uygundur.

71
"Yakub'un oğulları onlara dönerek:

- Ne arıyorsunuz? Dediler."

Onların "Sizden ne çalındı?" demek yerine bu ifadenin kullanılması, kendilerinin böyle bir işten son derece münezzeh olduklarını beyan etmek içindir.

Zira bu ifade ile, kendilerinin hırsız olmaları şöyle dursun, kendilerinden bir şey çalınmadığını, olsa, olsa, onların bir şeyi kayıp olmuş olabileceğini ve onu kendilerine sorduklarını izhar etmiş oluyorlar.

Bu kelâmda, onlar güzel edebe, delilsiz konuşmaktan sakınmaya irşat edilmekte ve onların te'kıtli tahminlerinin hayırsız olduğu belirtilmektedir, işte bundan dolayıdır ki, onlar üsluplarını değiştirerek şöyle dediler:

72
"Hükümdarın maşrapasını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü bahşiş var! dediler. Onlara seslenmiş olan:

- Ben de kefilim! dedi."

Görüldüğü gibi onlar, ıthamlı sözlerini değiştirmişler ve "siz çaldınız" dememişler, sonra da onlardan aldıkları cevabı desteklercesıne ve tesadüf olarak yüklerinde kaldığına inandıklarını göstermek için de, "biz arama yapmadan onu getirene bir deve yükü bahşiş var" demişlerdir.

Onların bu sözleri, vaadi gerçekleştirmek niyetiyle değildi. Çünkü kafile, bunun mümkün olmadığına kesin olarak inanıyorlardı. Yûsuf'un Söâi adamları da, yükünde bulacakları kişiyi rehin almaya azimli bulunuyorlardı.

73
"Yakub'un oğulları dediler ki:

Allah'a ant olsun ki, bizim yeryüzünde bozgunculuk yapmak için gelmediğimizi siz de gerçekten biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz."

A- "Yakub'un oğulları dediler ki:

Allah'a ant olsun kı, bizim yeryüzünde bozgunculuk yapmak için gelmediğimizi sız de gerçekten biliyorsunuz."

Yani Allah'a (celle celâlühü) ant olsun ki, bizim yeryüzünde hırsızlık yapmak için gelmediğimizi siz de gerçekten biliyorsunuz.

Hırsizlik, bozgunculuk çeşitlerinin en büyüklerinden olduğu için böyle ifade edilmiştir. Yahut bize isnat ettiğiniz hırsizlik şöyle dursun, büyük küçük hiçbir bozgunculuk için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz.

Onların bozgunculuk için gelmemiş olmaları, makamın gereği olan mutlak bozgunculuğun olmadığı sonucunu her ne kadar gerektırmiyorsa da, onlar, kendilerince son derece çirkin olduğunu göstermek ve bunun, kendilerinden sadır olmasının imkânsız olduğunu takviye etmek için, bir rastlantı olarak da olsa, bozgunculuğun terettüp ettiği gelişlerini, bozgunculuğun amacı olarak saymışlar ve onun için yapılmış kabul etmişlerdir.

Nitekim "Benim huzurumda söz değiştirilmez ve Ben kullara asla çok zulmedici değilim. "(Kaaf 29) âyeti de, zahire göre, makamın gereği olan az zulmün olmadığına değil, çok zulmün olmadığına delâlet etmekte olduğu halde, gerçek mânâ şudur: Ben, azaba müstahak olmayanı azap edersem., aşırı derecede zulmetmiş olurum.

Bu itibarla onlar da sanki şöyle demiş oluyorlar: Eğer bizden bozgunculuk sadır olmuşsa, bizim gelişimiz onun için olmuş olur. Onların bundan maksadı, hırsızlığın çirkinliğini ve bundan münezzeh olduklarını açıklamaktır. Demek istiyorlar ki, her iki seferimizde de bizim nasıl insanlar olduğumuz herkesçe malûm olmuştur.

Gerçekten Hazret-i Yakub'un oğullan, bütün davranışlarında son derece dindar ve ahlaklı idiler. Hattâ rivâyet olunuyor ki, onlar Mısır girdikleri zaman, başkalarının ekinlerini ve yiyeceklerini, yemesinler diye hayvanlarının ağızlarını bağlamışlardı. Ve onlar çeşidi ibadetlerini de eda ediyorlardı.

Hazret-i Yakub'un oğullarının bu gerekçeleri, kendilerinden bozgunculuk sadır olmaz, anlamında idi.

B- "- Biz hırsız da değiliz."

Yani siz de biliyorsunuz kı, biz hiçbir zaman hırsız olarak vasıflandırılmadık.

Hazret-i Yakub'un oğullan, onların da bunu bildiklerine hükmetmişler, çünkü görülen hallerini bilmek, görülmeyen hallerini de bilmeyi gerektirmektedir.

Hazret-i Yakub'un oğullarının, zikredilen bozgunculuk ve hırsızlık hususlarını reddetmekle kalmayıp onların bilgisini de buna kanıt göstermeleri, onları hüccetle ilzam etmek ve yeminlerinden anlaşılan taaccübü ortaya koymak içindir.

74
"Yûsuf'un adamları dediler ki:

- Pekiyi, siz yalancıysanız, hırsızın cezası nedir?"

Burada kastedilen, hırsız olmadıkları iddiası değildir; çünkü onlar bunda doğrudurlar. Fakat bunun gereği olan maşrapanın kendilerinde olmaması iddiasıdır. Yani eğer bu iddiada yalancıysanız, sizce ve sizin şer'î kanunlarınızda bunun cezası nedir?

75
"Dediler ki:

Onun cezası, hırsızlık malı, kimin yükünde bulunursa, işte o şahsın alıkonulması onun cezasıdır. Zâlimlere biz böyle ceza veririz."

A- "Dediler ki:

Onun cezası, hırsızlık malı kimin yükünde bulunursa, işte o şahsın alıkonulması onun cezasıdır."

İşte bu âyetten de anlaşılıyor kı, hırsız olmadıkları iddiasında yalancı olmaları değil, fakat maşrapanın kendilerinde olmadığı iddiasında yalancı olmalarıdır.

Bunun içindir ki, âdetin kurallarına binaen yükte bulunmak da hırsızlığı gerektiriyorsa da, bu âyette hırsızlık ifadesi kullanılmayıp yükünde bulunma ifadesi kullanılmıştır.

İşte bunun için onlar böyle cevap vermişlerdir. Ama hüküm, hırsızlık hükmüdür; çünkü kanun olarak, alıkonulup köle edinilmek, hırsıza verilen cezadır; yoksa nasıl suretle olursa olsun, elinde başkasının malı bulunan kimseye verilen ceza değildir.

Bu noktayı iyice düşün ve tarafların sözlerini kendi fikirleriyle çelişmeyen mânâlara hamlet; çünkü bu, hile mânâsına daha yakın ve iftiradan da uzak olur.

B- "- Zâlimlere biz böyle ceza veririz."

Yani hırsızlık etmek suretiyle zulmedenleri biz böyle cezalandırırız.

Bu cümle de, tekitten sonra ikinci tekittir ve hırsızlığın çirkinliğini beyan etmektedir.

Hazret-i Yakub'un oğulları, kendi suçsuzluklarına son derece güvendikleri için böyle davranmışlardı; tabu ki yapılanlardan haberleri yoktu.

76
"Bunun üzerine Yûsuf, öz kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı; sonra kardeşinin yükünden onu çıkardı.

Yûsuf için işte böyle bir tedbir kullanmıştık.

Hükümdarın kanununda kardeşini alıkoymak yok idi. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle olmuştur. Biz istediğimizi derecelere yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde de bir ilim sahibi vardır."

A- "- Bunun üzerine Yûsuf, öz kardeşinin yükünden önce, onların yüklerini aramaya başladı; sonra kardeşinin yükünden onu çıkardı."

Kafile, yükleri aranmak için döndükten sonra Yûsuf, töhmeti önlemek için öz kardeşi Bünyâmin'den önce diğer on kardeşin yüklerini aramakla işe başladı.

Rivâyet olunur ki, sıra Bünyâmin'e gelince, Yûsuf: "Bunun bir şeyi aldığını sanmıyorum!" dedi. Kardeşleri ise: "Vallahi, onun da yüküne bakmadan bırakmayız; zira senin gönlünün hoş olması ve bizim de gönlümüzün hoş olması için böylesi daha iyidir" dediler. Sonra kardeşinin yükünden o maşrapayı çıkardı.

B- "- Yûsuf için işte böyle bir tedbir kullanmıştık. Hükümdarın kanununda kardeşini alıkoymak yoktu. Bu, ancak Allah'ın dilemesiyle olmuştur."

KardHanımlarına mezkûr fetvayı verdirmek, bu fetvayı kendi ağızlarından almak ve onlar farkında olmadan fetva isteyenler vasıtasıyla onları bu fetvaya sevk etmek üzere Yûsuf için böyle garip bir tedbir kullanmıştık. Çünkü hükümdarın dininin kanununda hırsızlık sebebi ile kardeşini alıkoymak yok idi.

Zira hükümdarın dininin hükmüne göre hırsızın cezası, dayak atılması ve çaldığı malının iki katını tazminat vermesi idi; Hazret-i Yakub'un şer'î kanununda olduğu gibi köle edilmesi cezası yoktu. Bunun için Yûsuf, hiçbir hal ü kârda, kardeşine isnat ettiği hırsızlıktan dolayı onu alıkoymak imkânına sahip değildi; ancak Allah'ın (celle celâlühü) dilediği bu tedbir hariç.

C- "- Biz istediğimizi derecelere yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde de bir ilim sahibi vardır.".

Biz, Yûsuf'u yükselttiğimiz gibi, hikmet ve maslahatın gereği olarak dilediğimiz kimseyi de ilmin birçok üst mertebelerine yükseltiriz. İlimde üst derecelere yükseltilen o zatların üstünde de bir ilim sahibi vardır ki, onlar ona yetişemezler.

Hazret-i Yûsuf'un derecesinin yükseltılmesinden murat, kardeşi Bünyâmin'i alıkoyabilmesi için onun yüküne anılan maşrapayı koyması ve bununla ilgili Yûsuf tarafından yapılan diğer hususların Yûsuf'a gösterilmesidir. Yani bu şekilde kardeşlerini de mezkur fetvaya irşat ettik.

Yahut hem onları, hem de Yûsuf ve adamlarını yaptıkları işler için irşat ettik ve yalnız Yûsuf tarafından yapılan ile iktifa etmedik, çünkü yalnız onunla, Yûsuf kardeşini alıkoymak imkânına sahip değildi. Şu halde "Biz istediğimizi derecelere yükseltiriz" ifadesi, bunun için izah mahiyetindedir.

Yani Yûsuf'un mezkûr yükseltilmesi, onun meramının tamamını mucip değildir; çünkü bu yükseltilme, hiçbir şeyin, onun bilgisi haricinde olmayacağı şeklinde değildir. Fakat Biz, yükseittiklerimizi istidatlarına göre yükseltiriz. Ve yükselttiklerimizin her birinin üstünde de ilminin mertebesine erişilmeyen ve ilminin mahiyeti idrâk edilemeyen bir ilim sahibi daha vardır.

Allah (celle celâlühü), onların her birini kendisine uygun olan ilmî derecelere ve mertebelere yükseltmektedir. Ve Yûsuf'u da kendisine yaraşan yüksek derecelere çıkarmıştır ve bilmiştir ki, onun ilim dairesinin çerçevesi, meramına yeterli değildir. İşte bundan dolayı onun kardeşlerini da mezkûr fetvayı vermeleri için irşat etmiştir.

Böylece olanlar olmuştur. Hazret-i Yûsuf, kardeşlerinin mezkûr fetvayı (maşrapanın kimin yükünde bulunursa onun alıkonulması) vereceklerini umuyor olsa da, kesin olarak bilmiyordu. Zira bunun varlığı da, bilgisi de ancak Allah'a (celle celâlühü) aittir.

Bu kelâmda ilim vasfının belirtilmesi, üstünlük cihetim tayin etmek içindir.

Yahut daha önce belirtildiği gibi, Allah (celle celâlühü), mezkur fetvayı mucip olan tedbiri Yûsuf'a öğretmişti; buna göre Yûsuf'un yükseltilmesi, o ilmin öğretilmesinden olur. O fetvanın verilmesi, her ne kadar Yûsuf'un kudretine dahil değil ise de, vahiy ve öğretmek vasıtasıyla hâsıl olan ilmine dahildir.

Yani bu sınıra kadar olan öğretmemiz gibi, Biz ona öğrettik ve Biz, kardeşlerinden sadır olacak fetvanın dışmdakileri öğretmekle iktifa etmedik. Çünkü ancak onunla, kardeşini alıkoyabilirdi.

O halde "istediğimizi derecelere yükseltiriz" cümlesi, "İşte Biz, Yûsuf'a böyle bir tedbir öğrettik" (Yûsuf 76) kelâmının izah ve beyanıdır.

Çünkü o, yüksek ilim derecelerine yükseltmek kabilinden ve o dereceye yükseltilmekle Yûsuf için bir övgüdür. "Her ilim sahibinin üstünde de bir ilim sahibi vardır" cümlesi de ona bir zeyil mahiyetindedir.

Yani yükselmesini dilediğimiz kimseyi ilmin yüksek derecelerine yükseltiriz ve onların her biri üstünde de ilim derecesi daha yüksek bir ilim sahibi vardır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "İlim Allah'a (celle celâlühü) varıncaya kadar, her âlimin üstünde bir âlim vardır.

Hulâsa, Yûsuf'un kardeşleri ilim sahipleri idi, ancak Yûsuf, onlardan daha üstün idi.

Âyette zikredilen her âlimden daha üstün olan Alimden, Allah'ın (celle celâlühü) kastedilmesi caizdir. Yani ilim dereceleri yükseltilen her âlim üstünde, onları kendilerine uygun dereceler yükselten Allah (celle celâlühü) vardır. Allah (celle celâlühü) cümleden daha iyi bilir.

77
"Yakub'un oğulları dediler ki:

Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı. Yûsuf ise bunun rahatsızlığını içinde sakladı ve onlara açıklamadan içinden dedi ki:

Asıl sızın durumunuz çok kötüdür. Allah, sizin anlatmakta olduğunuz şeyleri en iyi bilir."

A- "- Yakub'un oğulları dediler ki:

Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı."

Onlar, Bünyâmin'in kardeşinden Yûsuf'u ve onun çalmasından da, halası tarafından kendisine yapılan isnadı kastediyorlardı. Şöyle ki, rivâyet olunduğuna göre, Yûsuf'un bebekliğinde halası kendisini emziriyordu.

Yûsuf, büyüyünce, Yakub (aleyhisselâm) onu halasından almak istedi. Halası da, bir an bile kendisinden ayrı durmasına dayanamıyordu, Halasının, kendi babası İshak'lan (aleyhisselâm) miras aldığı bir kuşağı vardı.

Bunun üzerine Yûsuf'u yanında tutmak için bir hileye baş vurdu ve kuşağı Yûsuf'un elbiselerinin altından beline bağladı ve:

"- İshak'tan (aleyhisselâm) bana kalan kuşağı kayıp ettim; bakın, bakalım kim almış?" dedi.

Kuşağı arayanlar, onu Yûsuf'un belinde buldular. Bunun üzerine Yûsuf'un halası:

"- Yûsuf, artık benim esirimdir; ben ona istediğimi yaparım!" dedi. Yakub (aleyhisselâm) da, o ölünceye kadar Yûsuf'u onun yanında bıraktı.

Yûsuf'un, çocukluğunda annesinin babasına ait bir putu aldığı ve onu kırıp çöplüğe attığı seklinde bir görüş de vardır.

Bir diğer görüşe göre ise Yûsuf, çocukluğunda bir mabede girmiş ve o putperestlerin taptığı bir altin putu alıp onu toprağa gömmüştü.

"Yûsuf ise bunun rahatsızlığını içinde sakladı ve onlara açıklamadan içinden dedi ki:

-Asıl sizin durumunuz çok kötüdür. Allah, sizin anlatmakta olduğunuz şeyleri en iyi bilir." (Fe-eserrahâ Yûsüfü fî nefsihî ve lem yübdihâ lehüm, kaale entüm şerrun makânâ, vallâhü a'lemü bimâ tesifûn).

Yûsuf (aleyhisselâm), onların sözlerinden duyduğu rahatsızlığı içinde sakladı; yoksa bu sırrı bazı adamlarına açıkladı demek değildir.

KardHanımlarına ise, ne sözlü olarak, ne de fiilî olarak bir şey açıklamadı; onlara hoşgörü ve halimlik gösterdi ve içinden dedi ki; asıl sizin durumunuz çok kötüdür; zira siz kardeşinizi babasından çaldınız; sonra da suçsuz olana iftira atıyorsunuz.

Allah (celle celâlühü) sizin anlatmakta olduğunuz şeyleri en iyi bilir; sizin iddia ettiğiniz gibi bizden hırsızlık sadır olmadığını, bunun bize iftira olduğunu gayet iyi bilir.

78
"Yakub'un oğulları dediler ki:

- Ey aziz! Onun gerçekten çok yaşlı bir babası var. Bunun için, onun yerine birimizi alıkoy. Çünkü biz, seni gerçekten îyilik edenlerden görüyoruz."

Yakub'un (aleyhisselâm) oğulları, Bünyâmin'in alıkonulacağının işaretlerini gördükleri zaman ona acıyarak sözde ölmüş olan kardeşine bunu gerekçe olarak söylediler.

Yani ey aziz! Alıkoymak istediğin bu kardeşimizin gerçekten çok yaşlı bir babası var; onun ayrılığına dayanamaz. Bunun için, onun yerine birimizi ak-koy; çünkü babasının ona olan muhabbet ve şefkatinde, biz onun yerini tutamayız. Biz, seni gerçekten bize iyilik etmiş görüyoruz; onun için bunu da yap da, iyiliğin tam olsun.

Yahut biz seni iyilik etmeyi âdet edinmişlerden görüyoruz; onun için sen âdetini bozma!

79
"Yûsuf dedi ki:

- Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız. Aksi takdirde hiç şüphesiz biz zâlimler oluruz."

A- "- Yûsuf dedi ki:

- Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız."

Zira Yûsuf'un, kardeşi Bünyâmin'i alıkoyması, diğer kardeşlerinden aldığı fetva gereğince oluyordu. Bundan dolayı onu ihlâl edemezdi.

Kardeşleri, Yûsuf'a (aleyhisselâm) olan hitaplarında "sen" zamirini kullandıkları halde, onun, konuşmasında "biz" zamirini kullanması, hükümdarların üslubu böyle olduğu içindir. Yahut bu konuda kardeşini alıkoyup koymamanın, kendisinin kararına bağlı olmayıp yetkili kişilerin kararına bağlı olduğunu bildirmek içindir.

Yûsuf'un, "malımızı çalan" demeyip de, "malımızı yanında bulduğumuz" demesi, hakkı ifade etmek ve konuşmalarında yalandan sakınmak ile beraber meramını da tam olarak ifade etmek içindir. Çünkü onlar, yüklerinde anılan maşrapanın bulunmasını, hırsızlıktan başka bir mânâya hamletmezler.

B- "- Aksi takdirde hiç şüphesiz biz zâlimler oluruz."

Yani biz, başkasını alıkoyduğumuz takdirde sizin kanunlarınıza göre zâlimler oluruz ve bizim kanunlarımızda da böyle bir hak yoktur.

Karşılıklı konuşmalarından kastedilen mânâ budur. Bunun dışında Bâtınî bir mânâsı daha vardır ki o da, Allah'ın (celle celâlühü) Bünyâmin'i almamı vahiy ile emretmesi, O'nun bildiği maslahatlar içindir. Bunun için eğer ben, ondan başkasını alıkoyacak olursam, zâlim olurum ve vahyi uygulamamiş olurum, demektir.

80
"Kardeşleri Yûsuf tan ümitlerini tamamen kesince, gizlice görüşmek üzere bir yana çekildiler. Büyükleri dedi ki:

Babanızın sizden Allah adına söz aldığını ve daha önce Yûsuf hakkında yaptığınız haksızlığı bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye, yahut benim için Allah hüküm verinceye kadar ben bu yerden asla ayrılmayacağım. Zaten O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

A- "- Kardeşleri Yûsuf'tan ümitlerini tamamen kesince, gizlice görüşmek üzere bir yana çekildiler."

Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'un, önerilerini kabul etmesinden ümitlerini tamamen kesince, gizlice görüşmek üzere bir kenara çekildiler.

Onların bu ümitsizliğe düşmelerinin sebebi, Yûsuf'un (aleyhisselâm) onların isteklerinden Allah'a (celle celâlühü) sığınması idi. Zira onun bu durumdan Allah'a (celle celâlühü) sığınması, bunun en sevmediği şeylerden olduğuna, sakınılması gereken şeylerden olduğuna ve kendisinden Allah'a sığınılması gereken şeylerden olduğuna delâlet etmektedir. Bir de "Aksi takdirde biz zâlimler oluruz" ifadesi de bunu pekiştirmektedir.

B- "- Büyükleri dedi ki:

Babanızın sizden Allah adına söz aldığını ve daha önce Yûsuf hakkında yaptığınız haksızlığı bilmiyor musunuz? Artık babamı bana izin verinceye, yahut benim için Allah hüküm verinceye kadar ben bu yerden asla ayrılmayacağım."

Onların yaşça büyükleri olan Rûbîl, yahut akılca büyükleri olan Yehûzâ, yahut reisleri olan Şem'un bunu söylemişti. Herhalde onlar konuyu gizlice görüşürken diğer kardeşler, hep birlikte geri dönmeyi önerirken büyükleri bunu kabul etmemiş ve "Siz bilmiyor musunuz ki, babanız Allah'a (celle celâlühü) yemin ettirerek sizden söz almıştı ve daha önce de siz Yûsuf hakkında taksirat yapmıştınız, biz şüphesiz onu koruyacağız, demiştiniz; ama babanızın ahdini korumamıştınız.

Artık Mısır'dan ayrılıp kendisine dönmem için babam bana izin yahut verdiğimiz sözü bozmayacak şekilde benim için Allah (celle celâlühü) hüküm verinceye, yahut da herhangi bir sebeple kardeşimin kurtulmasına hüküm verilinceye kadar ben buradan asla ayrılmayacağım" demişti.

Rivâyet olunur ki, onlar kardeşlerini bırakması için azizle konuştular. Bu bağlamda Rübîl dedi ki:

-Ey hükümdar! Sen mutlaka kardeşimizi bize vereceksin, aksi takdirde'ben öyle bir avazla bağıracağım ki, Mısır'daki bütün hamile kadınlar, mutlaka çocuğunu düşürecek ve insanların bedenlerindeki kıllar dikikp elbiselerinden diş an çıkacak.

Yakub'un (aleyhisselâm) oğulları öfkelendikleri zaman kimsenin gücü onlara yetmezdi. Fakat onlardan biri öfkelendiği zaman yine onlardan biri ona dokununca öfkesi sakinleşirdi. İşte büyükleri böyle öfkelenince, Yûsuf kendi oğluna:

Git de ona dokun! dedi. O da yanına gidip ona dokununca, Rubîl:

Bu kim? Mutlaka Yakub'un soyundan birileri, vardır! dedi.

C- "- Zaten O, hükmedenlerin en hayırlısıdır."

Zira Allah (celle celâlühü), yalnız hak ve adaletle hükmeder.

81
"Babanıza dönün ve deyin ki:

Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti ve biz bildiğimizden başkasına şâhitlik etmedik. Biz gaibin bekçileri de değiliz."

Biz, onun aleyhinde şâhitlik etmedik; ancak bildiklerimize şâhitlik ettik; yalnız azizin maşrapasının onun yükünden çıktığını gördük. Biz gerçek durum, gördüğümüz gibi mi, yoksa başka türlü mü, onu da bilmiyoruz.

Yahut biz sana onu getireceğimize söz verirken, onun hırsızlık yapacağını, yahut böyle bir şeyle karşılaşacağımızı veyahut da Yûsuf yüzünden uğradığın musibete onun yüzünden de uğrayacağını bilmiyorduk.

82
"İçinde bulunduğumuz şehre de, aralarında bulunduğumuz kafileye de sor! Hiç şüphesiz biz doğru söylüyoruz."

İstersen adam gönder; Mısır halkına, yahut Mısır yakınında o münâdînin, bize yetiştiği kasaba halkına olanları sor; kafile arkadaşlanmıza da sor; çünkü olanlar, onlarca da bilinmektedir. Kafile arkadaşları da, Ken'an'dan Yakub'un komşuları idi.

Bir görüşe göre de kafile arkadaşları, Sana t'tan idiler.

83
"Babaları dedi ki:

Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi. Artık sabretmek güzeldir. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü şüphesiz O, Alîm'dir (her şeyi bilendir); Hakîm'dir (her işinde hikmet sahibidir)."

A- "- Babaları dedi ki:

Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi."

Onlar, babaları Yakub'un yanma dönüp söylediklerini ona söyledikten sonra babaları böyle dedi. Bu kısım, beyana muhtaç olmayan müsellem bir husus olduğu ve beyana muhtaç olan, babalarının cevabi olduğu için o kısım hazfedilmiştir.

Yakub'un (aleyhisselâm), "Hayır" diye reddettiği, onların sarih kelâmı değildir; çünkü sarih kelâmları doğrudur. Onun reddettiği, kelâmlarının zımnen ifade ettiği, buna sebep olmaktan berî olmalarıdır; sözleri ve fiilleri ile buna sebep olmadıklarıdır.

Yani gerçek durum, böyle değildir; fakat nefisleriniz, bir şeyi size süslü göstermiş de, siz onu yapmışsınız. Yakub'un (aleyhisselâm) bundan kastettiği, hırsızın, fiilinden dolayı alıkonulması yönündeki fetvaları idi.

B- "- Artık sabretmek güzeldir."

Benim işim, artık güzelce sabretmektir. Yahut, artık sabretmek, daha güzeldir.

C- "- Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü şüphesiz O, Alîm'dir, Hakîm'dir."

Allah (celle celâlühü), Yûsuf'u, kardeşlerini ve Mısır'da alıkonulan Bünyâmin'i umarım bana getirir. Çünkü O, şüphesiz her şeyi ve ezcümle benim bakm ile onların hâlini bilendir ve O, bütün işlerinde hikmet sahibidir ve beni bu musibete duçar etmesi de ancak yüksek bir hikmet içindir.

84
"Babaları onlardan yüz çevirdi ve;

"- Ah Yûsuf'um ah!" dedi ve kederini içine gömerken üzüntüden iki gözü ağardı."

A- "Babaları onlardan yüz çevirdi ve:

- Ah Yûsuf'um ah! Dedi."

Babaları, onların söylediklerinden hiç hoşlanmadığı için onlardan yüz çevirdi ve en büyük üzüntüsünü belirtti.

Burada hâdise, Yûsuf'un iki kardeşinin musibeti iken, Yakub Yûsuf için üzüntüsünü beyan etmiş, çünkü Yûsuf'u kaybetmesi, daha eski de olsa, onun üzüntüsü en büyük üzüntü idi; bütün kalbini sarmış, unutulmaz bir yara idi. Bir de Yakub Mısır'daki iki oğlunun da hayatta olduklarına güveniyordu; yerlerini biliyordu ve döneceklerini umuyordu. Yûsuf hakkında ise, Allah'ın (celle celâlühü) rahmet ve ihsanından başka hiçbir umudu yoktu..

Hadiste şöyle denilmektedir: "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn / Biz, Allah için varız ve yine O'na döneceğiz" kelâmı, Muhammed ümmetinden başka hiçbir ümmete verilmemiştir. Nitekim malûm olduğu üzere Yakub o musibete duçar olunca, "İnnâ lillâh" dememiş, fakat bu söylediğini söylemiştir."

B- "- Ve kederini içine gömerken üzüntüden iki gözü ağardı."

Üzüntü sebebiyle ağlamaktan iki gözü ağardı. Zira fazla göz yaşı, gözün karasını yok edip bulanık bir beyaza çevirir.

Bir görüşe göre Yakub'un gözleri tamamen görmez olmuştu.

Diğer bir görüşe göre ise gözleri pek zayıf görüyordu.

Rivâyet olunur ki, Yûsuftan ayrıldığı günden itibaren onunla tekrar buluşuncaya kadar seksen sene müddetle Yakub'un gözleri hiç kuru kalmadı. Ve o zaman yeryüzünde, Allah (celle celâlühü) katında Yakub'tan (aleyhisselâm) daha muhterem bir insan yoktu.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, kendisi, Cebrâîl (aleyhisselâm)'a:

Yakubun Yûsuftan dolayı olan üzüntü ve kederi ne kadardı? diye sormuş ve Cebrâîl de:

Bir ananın yetmiş evlâdının ölüsünü görmesinin üzüntüsü kadardır, diye cevap vermiş. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

Pekiyi, onun mükâfatı ne kadardır? diye sormuş ve Cebrâîl de:

Yüz şehidin mükâfatı kadar. Ve bu müddet içinde bir an olsun, Yakub'un (aleyhisselâm) Allah (celle celâlühü) hakkındaki iyi zanm bozulmadı, demiştir.

Bu âyet-i kerime, musibetler hâlinde teessüf ve ağlamanın caiz olduğuna delildir. Zira bundan uzak durmak, teklife dahil değildir. Çünkü ağır musibetlere karşı pek az kimse kendi nefsine hâkim olabilir. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, oğlu İbrâhîm için ağlamış ve şöyle buyurmuştur: "Kalp, hüzün duyar; göz de, yaş döker; fakat Rabbimizi gazaba getirecek bir şeyi söylemeyiz. Ey İbrâltim! Biz gerçekten senin için hüzün içindeyiz!"

Musibetler hâlinde caiz olmayan ise, yüksek sesle bağırıp feryat etmek, yüzleri, göğüsleri dövmek, yakaları yırtmak ve elbiseleri parçalamak gibi cahillerin yaptığı hareketlerdir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, kendisi, bazı kızlarının çocukları için ağlayıp göz yaşı dökmüş; fakat itidali bozmamıştı. Bunun üzerine kendisine:

Ey Allah'ın Resulü! Sen kendin ağlıyorsun; Halbuki bizi ağlamaktan men etmiştin, dediler. O da buyurdu kı:

Ben sizi ağlamaktan men etmedim; ben sizi iki ahmakça sesten men ettim: Sevinç halindeki aşırı ses ve üzüntü halindeki aşırı ses.

85
"Oğullan dediler ki:

Vallahi, sen hâlâ Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda hastalanacaksın, yahut helâk olanlardan olacaksın!"

Oğulları babalarına, Allah'a yemin olsun ki, sen durmadan hâlâ Yûsuf'un fecaatini anıyorsun; sonunda helake yüz tutan bir hasta olacaksın, yahut bu keder, seni eritecek veya bu yüzden Öleceksin, dediler.

86
"Yakub dedi ki:

Ben üzüntü ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum ve ben sizin bilemediğiniz şeyleri Allah tarafından biliyorum.".

Yakub'un oğulları, teselli ve şikâyet yoluyla öyle deyince, o da dedi kı; ben bu halimi size veya başkasına şikâyet etmiyorum ki, siz beni teselliye kalkışıyorsunuz; ben kederimi ve hüznümü yalnız Allah'a (celle celâlühü) arz ediyorum; O'na sığmıyorum; bu üzüntünün giderilmesi için O'nun kapısında yalvarıyorum ve Allah'ın (celle celâlühü) sizin bilmediğiniz ihsanını ve rahmetini biliyorum.

Onun için O'nun bana rahmet ve ihsanda bulunmasını ve ricamı geri çevirmemesini niyaz ediyorum. Yahut ben Yûsuf'un hayatından, Allah tarafından vahiy ve ilham yoluyla, sizin bilemediğiniz şeyleri, biliyorum.

Deniliyor ki, Yakub (aleyhisselâm) rüyasında Ölüm Meleğim gördü ve ona Yûsuf'u sordu; o da hayatta olduğunu söyledi.

Diğer bir görüşe göre ise, Yakub (aleyhisselâm), Yûsuf'un rüyasından biliyordu kı, ilende ana-babasi ve kardeşleri huzurunda secdeye kapanacaklardır.

87
"Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın,

Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin; çünkü şüphesiz kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden umudunu kesmez."

Yakub (aleyhisselâm) oğulların elan, Yûsuf ile kardeşi Bünyâmin'i araştırmalarını istemiş ve Mısır'da kalan büyük kardeşlerinden söz etmemiş, çünkü onun orada kalması kendi isteği iledir; o halın kalkması zor değildir.

Yakub'un (aleyhisselâm) bu sözleri, oğullarını, "Ve ben sizin bilemediğiniz şeyleri Allah tarafından biliyorum" sözünde müphem kalan bazı hakikatlerle irşattır. Sonra Yakub (aleyhisselâm), "Çünkü şüphesiz kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden umudunu kesmez" sözleriyle de, emrinin gereğini terk etmekten oğullarını sakındırmaktadır.

Yani, ey oğullarım! Kullara hayat veren Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin; çünkü şüphesiz Allah'ı (celle celâlühü) ve O'nun sıfatlarını bilmeyen kafirler güruhundan başkası O'nun rahmetinden umudunu kesmez. Zira arif olan zatlar, hiçbir halükârda Allah'ın rahmetinden umutlarını kesmezler, demektedir.

88
"Nihayet Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde dediler ki:

- Ey Aziz! Bize ve ailemize kıtlık çarptı ve biz değersiz bir sermaye ile geldik. Fakat sen bize ölçeği tam ver ve bize bağışta bulun. Şüphesiz Allah bağışta bulunanları mükâfatlandırır."

Yakub'un (aleyhisselâm) oğulları, babalarının emri gereğince tekrar Mısır'a döndükten sonra nihayet Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde... demektir. Onların bu emri süratle yerine getirdiklerim zımnen bildirmek için, bir de, bunun, zikre ve beyana muhtaç olmayan muhakkak bir husus olduğu için bu kısım zikredilmemiştir.

Bir görüşe göre, onların getirdiği sermaye, Bedevî Araplarin emtiası olan yün ve tereyağıydı.

Diğer bir görüşe göre ise, çam kozalağı ile kuru yemişti.

Nebatat ve keş peynirinin kavutu olduğunu söyleyenlerle, ancak düşük değerle alınan ayarı düşük dirhemlerdi, diyenler de varrdır.

Yakub oğullarının, sermaye olarak anılan emtiayı getirip takdim etmeleri, Yûsuf'un (aleyhisselâm) şefkat ve merhametini mucip olup taleplerinin karşılanmasına vesile olması içindi.

Dahhâk ile İbn Cüreyc'e göre, âyetteki tasadduk, kardeşleri Bünyamın'in kendilerine verilmesidir. Babalarının emrine göre hallerine en münasip olan mânâ da budur. Yahut müsamaha gösterip değersiz sermayeyi kabul etmek ve ölçeği tam olarak vermektir.

Yahut ihsan olarak, değerinden fazlasını vermektir. Onu tasadduk olarak ifade etmeleri, tevazu içindir. Yahut bir miktar da karşılıksız olarak vermektir. Bu son görüş, sadaka almanın haram olmasının. Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) mahsus olmasına bınaendir.

Yakub'un (aleyhisselâm) oğullan, önce babalarının emrinden işe başlamamalan, kendi zayıf hallerini gösterip karşı tarafın kalbini yumuşatarak şefkat ve merhameti celp etmek içindir. Bununla beraber bu kelâmın iki mânâsı vardır.

Zira onların, "Ve bize bağışta bulun. Şüphesiz Allah bağışta bulunanları mükâfatlandırır" sözleri, her iki mânâya da hamledilebilir. Bunun için muhtemeldir ki, Yûsuf bu kelâmlarını birinci mânâya (kardeşlerinin verilmesine) hamletmiştir.

İşte onun için onların arzına ve zımnen ifade ettikleri kardeşlerinin geri verilmesi talebine cevap olarak bundan sonraki âyette zikredilecek olan sözlerini söylemiştir.

89
"Yûsuf dedi ki:

- Siz cahilliğiniz yüzünden Yûsuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"

İşte Yûsuf sözlerinde yalnız onların kardeşi Bünyaminin durumunu konu etmesi gerekirken, Yûsuf'a yaptıklarını da konu etmiştir. Çünkü onların yapmak istedikleri, her ikisinin de aleyhine idi.

Zira bundan kastedilen, onu Yûsuftan uzaklaştırıp bu şekilde onu zelil etmekti. Hattâ Yûsuf (aleyhisselâm) o kadar üzgündü ki, onlarla güçlükle konuşuyordu.

Siz, cahil iken, yaptıklarınızın çirkin olduğunu, yahut akıbetini bilmediğiniz için yapmış olduğunuz o fiillerin çirkinliğini, yahut akıbetini anladıktan sonra ondan tevbe ettiniz mi?

Yûsuf (aleyhisselâm) bunu, onları ayıplamak, kınamak için değil, fakat onların aczini ve miskinliğini gördüğünde kendilerine acıdığı için onlara öğüt olarak ve kendilerini tevbeye teşvik için söylemiştir.

Muhtemeldir ki, Yûsuf (aleyhisselâm) bu kelâmı, onların kelâmından bağlantısız olarak ve onların hak ve vazifesinin, bütün taleplerinden vazgeçip yalnız Bünyâmin'i talep etmek olduğuna dikkat çekmek içindir.

Hattâ muhtemeldir ki, Yûsuf (aleyhisselâm), vahiy ve ilham yoluyla, babasının tavsiyesine ve onları, kendisini ve kardeşini araştırmak için gönderdiğine vâkıf olmuş ve onların başka şeylerle meşgul olduklarını görünce, bunu söylemiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, Yûsuf'un kardeşleri, Yakub'un (aleyhisselâm) mektubunu Yûsuf'a verdiler. Yakub (aleyhisselâm) mektubunda şunu yazıyordu; "Bu mektup, İbrâhîm Halilullâhin oğlu, İs hak Zebâhullâhin oğlu, İsrâilullah Yakub'tan, Mısır Azizme'dır. İmdi, biz musibete duçar olmuş bir aileyiz.

Benim dedemin elleri ve ayakları bağlanmış ve ateşe atılmıştır. Fakat Allah (celle celâlühü) o ateşi serinlik ve selâmet kılarak onu kurtarmıştır. Babam ise, öldürülmek üzere bıçak, ensesine konulmuş, fakat Allah (celle celâlühü), onun fidyesi olan kurbanı verip kendisini kurtarmıştır. Bana gelince, bir oğlum vardı ve evladımdan en sevdiğim idi.

Bir gün kardeşleri onu kıra götürdüler; sonra kana bulanmış gömleğim bana getirdiler ve: "Onu kurt yedi" dediler. Ondan sonra ona ağlamaktan gözlerim kör oldu. Sonra, bir oğlum daha vardı; o da giden oğlumun, ana bir kardeşi idi. Ben onunla teselli buluyordum. Kardeşleri onu yanlarında Mısır'a götürdüler; sonra döndüler ve onun hırsızlık yaptığını ve bundan dolayı da onu alıkoyduğunu söylediler.

Halbuki biz, öyle bir aileyiz ki, ne kendimiz hırsızlık yaparız, ne de çocuklarımız hırsızlık yapar. İmdi, sen onu bana gönderirsen iyi olur; yoksa sana öyle bir bedduada bulunacağım kı, senin yedi sülalene bile erişecek. Vesselam!"

Yûsuf (aleyhisselâm) bu mektubu okuyunca, dayanamadı ve o söylediklerini söyledi.

Diğer bir görüşe göre ise, Yûsuf (aleyhisselâm) mektubu okuyunca, ağladı ve şu cevabı yazdı: "Atalarının sabredip muzaffer oldukları gibi, sen de sabret, ki, muzaffer olasın!"

90
"Onlar:

Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun, dediler. O da:

Evet, ben Yûsuf'um; bu da kardeşim, Allah bize gerçekten lütufta bulundu. Çünkü şüphesiz kim Allah'a karşı takvâlı olup sabrederse, şüphesiz Allah da güzel davrananların mükâfatını zayi etmez, dedi."

A- "- Onlar:

Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun, dediler."

Yûsuf'un kardeşleri, bunu yadırgamak ve taaccüp için söylediler.

Bir görüşe göre, Yûsuf, konuşurken kardeşleri onu şekil ve şemailinden tanıdılar.

Diğer bir görüşe göre ise, Yûsuf tebessüm edince, kardeşleri onu ön dişlerinden tanıdılar.

Bir diğer görüşe göre ise, Yûsuf, başındaki tacı çıkarınca, başının yan tarafında bulunan beyaz ben gibi işaretinden kendisini tanıdılar. O benin benzeri, Sâre ve Yakub'ta (aleyhisselâm) da vardı.

"Evet, ben Yûsuf'um; bu da kardeşim. Allah bize gerçekten lütufta bulundu." (Kaale ene yûsüfü ve hazâ ahî, kad mennallâhü aleynâ).

Yûsuf (aleyhisselâm) onlara cevap verirken, kendini daha fazla tanıtmak, kardeşinin şanını tazim etmek ve "Siz Yûsuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?" cümlesiyle ifade edilenleri tamamlamak için, "Bu da benim kardeşim" cümlesini de ilâve etti.

Yani bu da benim, ana-baba bir kardeşim. Sanki şöyle demiştir: sız bizi birbirimizden uzaklaştırıp bizi zelil etmek için bize yaptıklarınızı biliyor musunuz? İşte ben Yûsuf'um; bu da benim kardeşim. Allah (celle celâlühü), uğradığımız belâdan bizi kurtarmakla, ayrılıktan sonra bir araya getirmekle, zillet sonrası izzet vermekle ve hasretten sonra ünsıyet vermekle bize lütufta bulundu.

Yûsuf'un kelâmından, Bünyâmin'i talep etmelerine verilecek cevabın işareti de çıkarılabilir. Yani o, sizin kardeşiniz değil, benim kardeşimdir. Bunun için onu talep etmeye hakkınız yoktur. Sonra bunun gerekçesini de şöyle açıklamaktadır:

B- "- Çünkü şüphesiz kim Allah'a karşı takvâlı olup sabrederse, şüphesiz Allah da güzel davrananların mükâfatını zayi etmez."

Kim, bütün hallerinde takva üzere olursa, yahut kendi nefsini Allah'ın gazabından ve azabından korursa ve bu yolda mihnetlere, yahut itaatlerin meşakkatine, yahut nefsinin çektiği günahlara karşı sabrederse, şüphesiz Allah (celle celâlühü) da, güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.

91
"Kardeşleri dediler ki:

- Allah'a andolsun ki, gerçekten Allah seni bize üstün kılmış ve gerçekten biz hata etmişiz." 4

4 Aruz veznine uygun bu Âyetin ihtişamından, Ziya Paşa merhum çok meşhur bı beyitmde istifade etmiştir.

Zalimlere bir gün dedirir kudret-ı Mevlâ

"Tallahi lekad asarekallahü aleynâ"

Vallahi, gerçekten Allah fi, zikrettiğin üstün vasıflarla seni bize üstün kılmış ve biz sana yaptıklarımızı yaparken gerçekten taammüden günah işlemişiz. İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü) seni aziz, bizi ise zelil kıldı.

Onların bu kelâmı, zımnen tevbe ve istiğfar ifade etmektedir. İşte bundan dolayıdır ki, Yûsuf, bundan sonraki sözlerim söylemiştir.

92
"Yusuf dedi ki:

- Bugün sizi kınamak yok; Allah sizi affeder. Zaten O, merhametlilerin en merhamethsidır."

A- "- Yûsuf dedi ki:

Bugün sizi kınamak yok; Allah sizi affeder."

Sanıldığı gibi bugün bile sizi kınamak yok; başka günler nasıl olabilir! Bugün Allah sizi affeder. Niteltim Allah (celle celâlühü), onların yaptıkları tevbe ile, onların cürüm ve günahlarını affetti.

B- "- Zaten O, merhametlilerin en merhametli sidir."

Allah (celle celâlühü), küçük günahları da, büyük günahları da bağışlar ve tevbe edenin tevbesini kabul buyurmakla ona lütufta bulunur.

Yûsuf'un (aleyhisselâm) büyük keremindendir ki, kardeşleri, ona şöyle haber gönderdiler:

Sen sabah akşam bizi yemeğe davet ediyorsun; biz ise, sana yaptığımız haksızlıktan dolayı senden utanıyoruz. Yûsuf (aleyhisselâm) da onlara dedi ki:

Ben. Mısır halkına hükümdar oldumsa da, onlar bana ilk gözleriyle bakıyorlardı ve şöyle diyorlardı:

Rabbimiz ne kadar yücedir ki, vaktiyle yirmi dirheme satılan bir köleyi hükümdar lalmıştır. Şimdi ben de sizinle şeref kazandım ve gözlerinde büyüdüm. Zira insanlar, sizin benim kardeşlerim olduğunuzu ve benim İbrâhîm'in (aleyhisselâm) torunlarından olduğumu anladılar.

93
"Şu gömleğimi götürün de, onu babamın yüzüne koyun, görür olarak gelsin ve bütün ailenizi bana getirin!"

Bir görüşe göre bu gömlek, o an sirtinda bulunan gömlekti.

Diğer bir görüşe göre ise, bu gömlek, İbrâhîm'den (aleyhisselâm) miras kalan ve Yûsuf'un boynundaki muskalıkta bulunup da kuyuda çıplak kaldığında Cebrâîl'in (aleyhisselâm) gelip ona giydirdiği gömlekti. Bu gömleği babasına göndermesini Cebrâîl (aleyhisselâm) emretmiş ve ona vahiy etmişti kı, cennet rüzgarının esintisi, kendisi yüzünden musibete duçar olana isabet edince, mutlaka şifa bulacaktır.

Aileden murat, Yakub (aleyhisselâm) ile ailesinden sayılan kadınlar ve çocuklardır. Deniliyor ki, gömleği Yehûzâ taşıyordu ve şöyle demişti: "Vaktiyle kan bulaştirılmış gömleği taşıyarak ben babamı üzmüştüm; ben vaktiyle onu üzdüğüm gibi şimdi de ben onu sevindireceğim. Deniliyor ki, Yehûzâ, Mısır'dan Ken'an'a kadar olan seksen fersahlık yolu baş açık, yalın ayak olarak o gömleği taşımıştı.

94
"Kafile, Mısır'dan ayrılınca, babalan yanındakilere:

Eğer bana bunamış demezseniz, ben hiç şüphesiz Yûsuf'un kokusunu alıyorum, dedi."

Allah (celle celâlühü), gömleğe geçen Yûsuf'un kokusunu, Mısır'ın Arış kentinden yola çıkan kafilede bulunan Yehûzâ'nın Ken'an'a yönelmesiyle Yakub'a seksen fersahlık uzaklıktan duyurdu.

95
"Onlar da:

Vallahi, hiç şüphesiz sen hâlâ o eski buhranındasın, dediler."

Yakub'un yanındakiler ona dediler ki; senin Yûsufa olan aşırı sevginden, her zaman onu anmandan ve ona kavuşmayı ümit ettiğinden ötürü sen hâlâ eski buhran ve yanlışlığındasın. Onlar, Yûsuf'un öldüğünü zannediyorlardı.

96
"Nihayet müjdeci gelip de, gömleği onun yüzüne koyar koymaz, Yakub'un gözleri derhal açıldı. Size, sizin bilemediğiniz şeyleri ben gerçekten Allah tarafından bilirim, demedim mı? Dedi."

Yehûzâ müjdeci olarak, nihayet gelince, gömleği Yakub'un yüzüne koydu, yahut Yakub kendisi gömleği yüzüne koydu.

Yakub'un söylediği, "sizin bilemediğiniz" ifadesinden kastettiği eğer "Ben gerçekten Yûsuf'un kokusunu duyuyorum" cümlesıyse onun bu hitabı, Ken'an'da yanında bulunanlar içindir.

Yok eğer "Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin" cürnlesiyse, bu hitap, oğulları içindir. Nitekim "Sizin bilemediğiniz şeyleri ben bilirim" ifadesine en münasip olan da bu ikincisidir. Zira Allah'ın rahmetinden umut kesmemek emrinin temek, Allah (celle celâlühü) tarafından Yakub'a (aleyhisselâm) verilen ilimdir.

Rivâyet olunur ki, Yakub (aleyhisselâm): "Yûsuf nasıldır?" diye müjdeciye sordu. O da: "Mısır hükümdarıdır" dedi. Yakub (aleyhisselâm): "Ben hükümdarlığı ne yapayım? Sen ondan ayrılırken hangi din üzerinde idi?" dedi. O da: "islâm dini üzerinde" dedi. Yakub (aleyhisselâm) "İşte şimdi nimet tamam oldu" dedi.

97
"Oğulları dediler ki:

- Ey babamız! Bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar olduk."

Suçunu, itiraf eden kimsenin, suçlanmamak ve kendisi için af dilemek hakkı doğduğu için, sanki onlar, Yakub'un kendilerini affedeceğinden emin idiler. İşte bundan dolayı onlar, kendileri için af dilenmesi talebiyle iktifa etmişler ve suçlarının itirafım da bunun içine dere etmişlerdi.

98
"Yakub:

- Sizin için Rabbimden sonra af dileyeceğim. Çünkü Gafur (çok bağışlayan), Rahîm (çok merhamet eden) yalnız O'dur, dedi."

Yakub'un bu sözü, kendisinin onları affettiğini zımnen bildirmektedir.

Bir görüşe göre Yakub duasının icabet vaktini yakalamak için, onlar için af dilemeyi seher vaktine kadar,

Diğer bir görüşe göre ise Cuma gecesine kadar geciktirdi.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar için Yûsuftan helallik alıncaya veya Yûsuf'un, onları affettiğini anlayıncaya kadar geciktirdi. Zira zâlimin bağışlanması için, mazlumun onu affetmesi şarttır. Şu rivâyet de bunu desteklemektedir:

Rivâyet olunur ki, Yakub (aleyhisselâm) oğullarının affı içki dua ederken kendisi ayakta Kıbleye karşı duruyormuş; Yûsuf da onun arkasında durup "âmin!" diyormuş ve oğulları da ikisinin arkasında zeki ve huşu içinde duruyorlarmış. Onlar yirmi sene müddetle bu minval üzere dua etmişler.

Nihayet bîtap düşüp sonlarının helâk olacaklarını zannettikleri bir sırada Cebrâîl (aleyhisselâm) inip şöyle demiştir: "Bilesin ki Allah, evlâdın hakkındaki duanı kabul buyurdu. Oğulların da, senden sonra peygamberlik şanına layık bir hayat yaşayacaklarına kesiti söz verdiler.

Eğer bu sözleri doğru çıkarsa, peygamberlik onlar için de gerçeldeşir. Oğullarından sâdır olan hareketler ise, onların peygamberlik vazifesini sürdürme taleplerinden önce sâdır olmuştur.

Başka bir görüşe göre ise, Yakub'un (aleyhisselâm) bu sözünden murat, bu duayı devamlı yapacağıdır. Nitekim rivâyet olunur k, Yakub (aleyhisselâm), yirmi küsur sene müddetle her Cuma gecesi oğulları için mağfiret duasında bulundu.

Başka bir rivâyete göre ise, Yakub (aleyhisselâm) seher vaktinde namaza kalktı; namazı bitirince de, şöyle dua etti: "Allah'ım! Yûsuftan dolayı şikâyetimi ve sabırsızlığımı benim için bağışla! Çocuklarımın,

kardHanımlarına yaptiklarını da bağışla!" Allah (celle celâlühü) da, "Allah, seni de, çocuklarını da bağışladı!" diye kendisine vahiy buyurdu.

99
"Ailesi Yûsuf'un yanına girdikleri, zaman, ana-babasını kucakladı ve: İnşallah, güven içinde Mısır'a girin, dedi."

Rivâyet olunur k, Yûsuf (aleyhisselâm), yanına gelmeye hazırlanmak için, babasına büyük miktarda değerli elbiseler ve iki yüz binek hayvanı gönderdi. Sonra Yûsuf (aleyhisselâm) ile hükümdar, dört bin asker, devletin ileri gelenleri ve bütün Mısır halkıyla beraber Yakub'u (aleyhisselâm) karşıladılar.

Yakub (aleyhisselâm) ile karşılaştıklarında kendisi, oğlu Yehûzâ'ya dayanarak yürüyordu. Yakub, süvarilere ve kalabalığa bakınca, "Yehûzâ, bu, Mısır Fir'avun'u mudur?" dedi.. Yehûzâ da, "Hayır, o senin oğlundur" dedi.

Nihayet Yakub, Yûsuf ile karşılaşınca ona: "Esselâmü aleyk, ey hüzünleri kaldıran!" dedi.

Bir görüşe göre, Yûsuf, babasına dedi ki: "Ey babacığım! Benim için öyle ağladın k, sonunda gözlerinden oldun. Sen bilmiyor muydun ki, sonunda kıyamet bizi bir araya getirecektir? Yakub da: "Elbette biliyordum, fakat korkuyordum ki, sen dininden olursun da, kıyamette de bir araya gelmemiz mümkün olmaz."

Bir görüşe göre, Yakub ile evlâdı, Mısır'a girdiklerinde kadın erkek, yetmiş iki kişi idiler. İsrâiloğulları, Mûsâ (aleyhisselâm) ile beraber Mısır'dan çıktıkları zaman, çoluk çocuk ve çok yaşlılar dışında altı yüz bin beş yüz yetmiş küsur erkek idiler. Çoluk çocuk ve çok yaşlılar da, bir milyon iki yüz bin idiler.

Nihayet ailesi Yûsuf'un yanma girdikleri zaman, Yûsuf, ana-babasını ve teyzesini kucakladı. "Babaları İbrâhîm, İsmail ve İshakin İlahı..." (Bakara 2/133) âyetinde de ifade edildiği üzere, nasıl anıca baba gibi kabul edilirse, teyze de anne gibi kabul edilmektedir. Yahut da Yakub (aleyhisselâm), Yûsuf'un (aleyhisselâm) annesinin ölümünden sonra teyzesiyle evlenmişti. Hasen ve İbn İshak diyorlar k: "Yûsuf'un annesi hayatta bulunuyordu. Onun için te'vile ihtiyaç yoktur."

Herhalde Yûsuf (aleyhisselâm), karşılama yerinde bir çadır kurdurmuş; onlar da orada huzuruna girmişler, Yûsuf da orada onları kucaldanıış ve: "İnşallah, bütün sıkıntılardan ve kötülüklerden emin olarak Mısır'a girin!" demişti.

100
"Yûsuf, ana-babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. Yûsuf dedi k:

- Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçek İçilmiştir. O, gerçekten bana lütufta bulundu. Zira beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz Rabbim dilediği kimseye lütfedicidir. Şüphesiz O, A'lîmdır (her şeyi bilendir); Hakimdir (her işinde hikmet sahibidir)."

A- "- Yûsuf, ana-babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. Yûsuf dedi ki:

- Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçek kılmıştır. O, gerçekten bana lutufta bulundu. Zira beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi."

Onlar hep birlikte Mısır'a indikten sonra Yûsuf, kardHanımlarına gösterdiği ikramın üstünde, ana-babasma saygı olarak onları tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve ana-babasi ile kardeşleri, onu selâmlamak üzere secdeye kapandılar.

Zira ayağa kalkmak, tokalaşmak ve el öpmek gibi hareketler, tazım ve saygının ifadeleri olarak insanlar arasında yaygın âdetlerden oldukları gibi, onlara göre de secde, selamlamak ve iyi dilekte bulunmak ifadesi idi.

Diğer bir görüşe göre ise bu secde, alnı yere değdirmeden, yalnız eğilmekten ibaretti. Ancak âyetin metninde "Harrû" kelimesinin kullanılması, bu görüşe engeldir. (Zira anılan kelime, alın yere gelecek şekilde secde anlamında kullanılmaktadır.)

Bir diğer görüşe göre de, onlar, Yûsuf'a kavuştukları için Allah'a şükür olarak secdeye kapandılar. Ancak Yûsuf'un, "Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur" demesi, bu görüşü reddetmektedir.

Bu secdeyi, "Yûsuf'u. Kıble gibi yaparak secdeye kapandılar" şeklinde izah etmek ise, apaçık bir zorlama olur. Bu secdenin, onların tahtın üstüne çıkartılıp oturtulmalarından sonra zikredilmesi de, bu konuda sarih olarak bir şey ifade etmez. Zira zikirdeki tertibin, gerçekleşme tertibine göre olması gerekmez. Belki de secdenin sonra zikredilmesi, ondan sonra kendisiyle irtibatlı olarak gelen ifadelerle uyum sağlamak içindir.

Yûsuf kardeşlerini kınamaktan sakındığı için bu kelâmında kuyu kıssasını sarahatle zikretmemiştir. Zira zahire göre bu kelâm sırasında kardeşleri de huzurda bulunuyorlardı. Çünkü bu kelâm, onların secdeye kapanmalarından sonra söylenmiştir. Bir de, "ve sizi çölden getirdi" ifadesi ile iktifa edilmiştir.

Yûsuf kardeşleri ile arasını bozma fiilini şeytana isnat etmekle de, gerçekten kardHanımlarına ziyadesiyle ihsanda bulunmuştur.

B- "Şüphesiz Rabbim dilediği kimseye lütfedicidir."

Yani Rabbim, dilediği kimse için, tedbirleri güzellik ve kolaylıkla ihsan eder ve sonuçta tedbirler, isâbetli ve hikmete uygun olur. Ne kadar çetinlikler olursa olsun O'nun tedbirine göre gayet kolaylıkla çözümlenir.

C- "Şüphesiz O, Alimdir; Hakimdir."

Şüphesiz Allah (celle celâlühü), her şeyi ve ezcümle bütün maslahatları da bilir ve her işi hikmetinin gereği olarak gerçekleştirir.

Rivâyet olunur ki, Yûsuf (aleyhisselâm), Yakub'un elinden tutup gümüş ve altın hazinelerini, yiyecek, giyecek ve süâh depolarını da gezdirdi. Sonra onu kâğıt deposuna götürünce Yakub (aleyhisselâm) ona dedi ki:

"- Oğulcuğum! Senin yanında bu kadar kâğıt varken, ne diye sekiz konaklık mesafeden bana mektup yazmadın?"

Yûsuf (aleyhisselâm):

"- Cebrâîl bana böyle emretti" dedi. Yakub (aleyhisselâm):

"- Sen ona niçin? diye sorar mısın?" dedi. Yûsuf da:

"- Ben konuyu ona açarım" dedi. Sonra Cebrâîl'e sordu. Cebrâîl dedi ki:

"- Allah (celle celâlühü) bana öyle emretti; çünkü sen,

"- Yûsuf'u kurdun yemesinden korkarım" dedin;

Allah (celle celâlühü): "- Niçin benden korkmadı?" dedi.

Rivâyet olunur ki, Yakub (aleyhisselâm) bundan sonra Yûsuf ile beraber yirmi dört sene kaldı; sonra vefat etti ve Şam'da babası İshakin yanma gömülmeyi vasiyet etti. Yûsuf (aleyhisselâm) bizzat cenazesini oraya götürüp defnetti; sonra yine Mısır'a döndü ve babasından sonra yirmi üç sene yaşadı. Nihayet onun da ömrü tamamlanınca ve bu hayatın kendisi için de devamlı olmayacağını düşününce, ebedî ve sonsuz hayatı özledi; ölümü temenni etti ve şöyle dedi:

"Ey Rabbim! Gerçekten hükümdarlıktan bana nasibimi verdin ve bana rüyada görülen hâdiselerin yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da, âhirette de benim velimsin. Müslüman olarak benim canımı al ve beni Sâlihler zümresine kat!"

A- "- Ey Rabbim! Gerçekten hükümdarlıktan bana nasibimi verdin ve bana rüyada görülen hâdiselerin yorumunu da öğrettin."

Eğer hadislerin yorumundan maksat, İlâhî Kitapların kapalı sırlarının ve peygamberlerin (aleyhisselâm) sünnetlerinin inceliklerinin öğretilmesi ise, bu kelâmdaki tertibin izahı açıktır. Ama eğer zahir olduğu üzere, ondan rüyaların yorumunun öğretilmesi kastediliyorsa, herhalde hükümdarlığın verilmesinin, ondan önce zikredilmesi, bu makam, Allah'ın (celle celâlühü) ona bahşettiği nimetleri sayma makamı olduğu içindir.

Zira rüya yorumunun öğretilmesi de haddi zatında büyük bir nimet ise de, hükümdarlık, ondan daha görldü bir nimettir. Birinci mânâya göre ise, bu izah mümkün değildir. Çünkü onda öğretilmek, imkânın nihaî amacı olarak vârid olmaktadır.

B- "- Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da, âhirette de benim velimsin. Müslüman olarak benim canımı al ve beni Sâlihler zümresine kat!"

Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Rabbim! Dünyada da, âhirette de her şeyimin mâliki Sensin. Yahut dünyada da, âhirette de nimetleri bana bahşeden Sensin. Sen bana dünya nimetlerini tamamladığın bir zamanda Müslüman olarak canımı al ve mertebe ile şerefte beni Hûdler zümresi atalarıma, yahut kamu Hûdler zümresine ilhak eyle! Zira nimetler ancak böylelikle tamam olur.

Deniliyor ki, Yusuf böyle dua edince Allah (celle celâlühü), hoş ve temiz olarak onun canını aldı. Mısır halkı, onu nereye gömecekleri konusunda şiddetli görüş ayrılığına ve ağır tartışmalara girdiler; hatta bu yüzden birbirleriyle savaşmaya bile hazırlandılar. Sonunda kendisi için mermerden bir tabut yapıp onu bu tabutla Nil nehrine defnetmekte karar kıldılar ki, Nil suları üzerinden aktıktan sonra Mısır'a ulaşsın ve hepsi eşit olarak onunla bereketlensinler.

Yûsuf'un (aleyhisselâm), Efrayim ile Mîşâ adlarında iki oğlu oldu. Efrayim'in de Nûn adındaki oğlu oldu. Nûn'un da Yûşâ adında -Mûsâ'nın (aleyhisselâm) yardımcısı olan- bir oğlu oldu.

Yûsuf tan sonra Amâlika firavunları, Mısır hükümdarlığını ele geçirdiler ve Mûsâ gönderilinceye değin İsrâiloğulları, Yûsuf (aleyhisselâm) ile atalarının dinine bağlı olarak onların egemenliği altında yaşadılar.

102
"İşte bu kıssa, gaip haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen yanlarında değildin."

Ey Resûlüm Muhammed! Yûsuf'un (aleyhisselâm) bu kıssası, hiç kimsenin bilmediği haberlerdendir. Onu sana vahyediyoruz. Yûsuf'un (aleyhisselâm) kardeşleri, başına gaileler açmak üzere onu kuyunun dibine atmaya karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin ki, onların sırlarına tamamıyla vâkıf ve muttali olasın ve onların işlerinin iç yüzünü kavrayasm.

Bu kelâmdan murat, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) onların sadece karar ve hile meclislerinde bulunmadığını ifade etmek değil, fakat hiçbir mecliste ve mekânda onlarla beraber bulunmadığını ifade etmektir. Bunun zikre tahsis edilmesi, kıssanın başı ve en gizli halleri olmasından dolayıdır. Nitekim "onlar hile yaparken" ifadesi de, bunun, onların en gizli halleri olduğunu bildirmektedir.

Bu hitap her ne kadar Resûlüllah (aleyhisselâm) için ise de, fakat bundan murat, kendisini yalanlayanları ilzam etmektir.

Yani, Ey Resûlüm! İşte Yûsuf'un kıssası da kimsenin bilmediği haberlerdendir. Onu Biz, sana vahyediyoruz. Zira vahiy dışında onu bilmene imkân yoktur. Çünkü onu başkasından dinlemediğin ve kitap okumadığın, seni

yalanlayanların kuşku duymadıkları bir gerçektir. Ve bu hâdise olurken, sen onların arasında da değildin ki, onu olduğu gibi bilesin de, onlara duyurasm, demektir.

Bu kelâm, kâfirlerle istihza anlamını da taşımaktadır. Sanki onların bunda kuşkuları varmış da, onların kuşkularını kaldırıyormuş. Ayrıca bu kelâm, bize zımnen bildiriyor ki, kadar, o hâdiseye uygun olan, kıssanın zikredilen şeklidir; Kitap Elıhnin naklettikleri îse gerçek değildir.

Hulâsa, bu gibi tahkik, eğer vahiy değilse, ancak olaya hazır ve şahit olmakla tasavvur edilebilir. Şu halde bu bilgi, orada hazır bulunmakla olmadığına göre, o zaman kesin olarak vahiy iledir.

"İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin." (Al-i İmrân 3/44) âyeti ile "Ey Resûlüm! Mûsa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen batı yönünde bulunmuyordun" (Kasas 28/44) âyeti de bu kabildendir.

103
"Sen ne kadar üstüne düşsen de, insanların çoğu îman edecek değillerdir."

Bu insanlardan murat, bütün insanlardır, yahut Mekke halkıdır.

Ey Resûlüm! Sen îmâna gelmeleri için ne kadar çaba harcasan ve senin doğruluğuna delâlet eden kesin mucizelerin fazlasını da göstersen, insanların çoğu, yahut Mekke halkı, küfürde kararlı ve inatta ısrarlı oldukları için, îman edecek değillerdir.

Rivâyet olunur ki, Yahudiler ile Kureyş, Yûsuf'un kıssasını sordukları zaman, Müslüman olacaklarını da vaat etmişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), onu Tevrat'a uygun olarak kendilerine haber verdiği halde onlar Müslüman olmayınca, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) üzüldü. İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

104
"Sen bunun için onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur'ân, âlemler için bir öğütten ibarettir."

Ey Resûlüm! Sen, diğer tarihçilerin yaptıkları gibi, bunu onlara haber vermek, yahut Kur'ân karşılığmda bir ücret de istemiyorsun. Bu Kur'ân, sadece kendilerine mahsus değil, fakat bütün âlemlere Allah (celle celâlühü) tarafından bir öğütten ibarettir.

105
"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar o delillerin yanından geçerken yüz çevirirler."

Ey Resûlüm! Senin onlara gösterdiklerin dışında da göklerde ve yerde gök cisimleri ile yıldızlar, onlarda meydana gelen değişiklikler, dağlar, denizler ve yerde bulunan sayısız acayip şeyler gibi, Yaradan'ın varlığma, birliğine, sonsuz ilim, kudret ve hikmetine delâlet eden öyle âyetler ve alâmetler vardır ki, onlar o delilleri gördükleri halde onlara aldırmazlar; onlara ibret gözüyle bakmazlar ve onları hakkıyla tefekkür etmezler.

Bir kıraate göre ise âyetin metnindeki "vel'ard" kelimesi, ayrı bir cümlenin basıdır. Buna göre yeryüzünün âyetlerinden murat, yok olmuş eski ümmetlerin kalıntıları ve diğer âyetler ve ibretlerdir.

106
"Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a îman ederler."

Onların çoğu, Allah'ın (celle celâlühü) varlığını ve Yaratan olduğunu ikrar ederken de, O'ndan başkasına tapmakla, yahut hahamları ve rahipleri İlah edinmekle, yahut -hâşâ sümmü hâşâ!- O'nun çocuk edindiğini söylemekle, yahut O'na ışık ve karanlığı ortak koşmakla, ancak ortak koşarak Allah'a (celle celâlühü) îman ederler.

Bir görüşe göre bu âyet, Mekke halkı hakkında, bir görüşe göre de münafıklar hakkında,

Diğer bir görüşe göre ise Kitap Ehli hakkında nazil olmuştur.

107
"Allah tarafından kuşatıcı bir azap gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini güven içinde mi gördüler?"

Allah (celle celâlühü) tarafından onların hepsini kapsayacak bir azap gelmesi veya kıyamet için hiçbir hazırlıkları yokken ve önceden bir alâmeti de görülmeden kıyametin kopması karşısında kendilerini güven içinde mi gördüler?

108
"Ey Resûlüm! De ki:

İşte bu, benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar, Allah'a basiretle davet ediyoruz. Allah'ı tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim!"

Ey Resûlüm! De ki; işte bu samimi îman ve tevhide davet benim yolumdur; ben ve bana uyanlar, körü körüne değil, fakat açık beyan ve hüccetle Allah'a (celle celâlühü) davet ediyoruz.

Âyetin devamı da, makabline tekit mahiyetindedir.

109
"Senden önce de kentler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Onlar, yeryüzünde hiç gezmediler mi kı, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görsünler! Takva sahipleri için âhiret yurdu mutlaka daha hayırlıdır. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?"

A- "- Senden önce de kentler halkından kendilerine vahyettiğimız erkeklerden başkasını peygamber göndermedik."

Bu âyet, müşriklerin, "Allah dileseydi, melekleri indirirdi." (Mü'mınûn 23/24) sözlerini reddetmektedir.

Peygamberler, kentler halkından gönderilmişler, çünkü kentliler, daha bilgili ve daha halim olur. Çöl halkında ise cehalet, kabalık ve sertlik vardır.

B- "- Onlar, yeryüzünde hiç gezmediler mi ki., kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görsünler! Takva sahipleri için âhiret yurdu mutlaka daha hayırlıdır. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?"

Onlar, şimdiye kadar yeryüzünde, kendilerinden önceki peygamberleri ve âyetleri yalanlayanların sonlarının nasıl olduğu konusunda hiç bilgi sahibi olmadılar mı? Bunu bir düşünsünler de, onları yalanlamaktan sakınsınlar. Şirkten ve günahlardan sakınanlar için âhiret hayati mutlaka daha hayırlıdır. Bu gerçeği anlamak için hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

110
"Nihayet peygamberler ümitlerini kesip de kendilerinin gerçekten yalanlandıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız erişir de dilediğimiz kimse kurtuluşa erdırilir; suçlular güruhundan ise azabımız asla geri çevrilmez."

A- "Nihayet peygamberler ümitlerini kesip de kendilerinin gerçekten yalanlandıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız erişir de dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir."

Onların içinde bulundukları refah ve bolluk sizi aldatmasın. Zira onlardan öncekilere de, kendilerine o kadar mühlet verildi ki, peygamberler, dünyada onlara karşı muzaffer olacaklarından neredeyse ümitlerini kesmişlerdi. Yahut onların îmanından ümitlerini kesmişlerdi; çünkü onlar, tamamen küfre dalmışlardı ve hiç aldırmadan azgınlıkta ısrar ediyorlardı. Ve kâfirlerin tekzibi, düşmanlığı ve peygamberlerin, Allah'tan yardım beklemeleri o kadar uzun sürdü ki, sonunda neredeyse içlerindeki zafer sesi ve umudu kendilerini tekzip

ediyordu; nihayet ümitsizlik hissettiler ve dünyada kendilerine yardım gelmeyeceğini vehmettiler. İşte o zaman ansızın Allah'ın îftş- yardımı onlara erişti.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, "Onlar Allah'ın kendilerine vaat ettiği yardımın hiç gelmeyeceğini zannettiler."

Eğer bu rivâyet sahih ise, herhalde bu zandan kastettiği, vesvese ve insanın içinden geçen şeyler gibi insanın kalbine doğan şeylerdir. Bunu zan olarak ifade etmesi, durumun vahametini göstermek içindir. İki taraftan bîrini tercih etmek anlamındaki zan nin ise, hiçbir İmanlı ümmetin fertlerinden, sadır olması bile düşünülemez.

Diğer bir görüşe göre ise, zan ve tekzip fiillerinin zamirlerinin her ikisi veya biri, peygamberlerin gönderildikleri ümmetleri içindir; yani bu zanna kapılanlar, kendileri değil, ümmetleridir.

Allah'ın kurtuluşunu dilediği kimseler, peygamberlerle onlara îman edenlerdir.

B- "Suçlular güruhundan ise azabımız asla geri çevrilmez."

Onlara azabımız indiği zaman artık azap, onlardan asla çevrilmez.

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), kurtuluşlarını dilediklerinin kimler olduklarını beyan etmektedir.

111
"Ant olsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için çok ibretler vardır. Bu Kur'ân, uydurulabilecek bir söz değildir. Hayır, o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi de açıklayan bir Kitaptır; îman eden bir toplum için de bir rahmet ve bir hidâyettir."

"- Ant olsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için çok ibretler vardır. Bu Kur'ân, uydurulabilecek bir söz değildir.

Hayır, o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi de açıklayan bir Kitap'tır; îman eden bir toplum için de, bir rahmet ve bir hidâyettir."

O peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssalarında, hissî hükümlerin şaibesinden temiz olan akıl sahipleri için alınacak çok ibretler vardır. Bu Kur'ân, uydurulacak bir söz değildir. Aksine o, kendinden önceki semavî Kitapları tasdik eden ve dinde kendisine ihtiyaç duyulan her şeyi de açıklayan bir Kitap'tir.

Zira dinî olan her şey, bizzat veya vasitak olarak Kur'ân'a istinat etmektedir. Ve Kur'ân, kendisini tasdik eden îmanklar için dalâletten hidâyette ve hayra erdiren bir rahmettir. Kur'ânin bu faydaları, îmanklara tahsis edilmiştir, çünkü ondan faydalanan onlardır; başkaları ise, onun hidâyetinden ve hayırların dan faydalanmazlar.

Rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kölelerinize Yûsuf sûresini öğretin; zira hangi Müslüman onu okuyup da ailesine ve kölelerine de öğretirse, mutlaka Allah (celle celâlühü) ölüm anındaki zorlukları ona kolaylaştırır ve hiçbir Müslüman kimseyi kıskanmama gücünü ona bahşeder."5

5 Oryantalistler, Kur'âni Kerimin özgünlüğünü tartışılır hale getirmek için, bazı sûrelerin "Eski ahid" le büyük benzedik taşıdığına dikkat çekerler. Bu konuda en kuvvetli delil olarak da "Yusuf Sûresini" gösterirler. Gerçekten Tevratta'ki "Yusuf Kıssa"sı ile Kur'ândaki "Yusuf Sûresi" arasında, bilhassa olayların aksı bakımından çok büyük benzedik vardır.

Cezayirli mütefekkir, merhum Malik Binnebi, Tevrattaki Kıssa ile, Kur'ândakı Yûsuf Sûresini âyet âyet yan yana koyarak yaptığı bir araştırmadan sonra ortaya gelen "Ayetleri Karşılaştırma Tablosunda", ıkı metin arasındaki farkları, aykırılıkları ve Kur'ânin "ulviyetini" teker teker göstermiştir. Netice olarak, Tevrattaki kıssa'nın, olayların vukuundan çok sonra yazılmış olduğunu, üstelik kabilevî bir hikaye çeşnisinde bulunduğunu halbuki Sûre-i Yûsuf'un ise manevi, nebevi ve ilâhî vasfı ile çok üstün ve başka olduğunu ortaya koyarak, Kur'ânin özgünlüğüne karşı uyandırılmak istenen şüpheleri iptal etmiştir.

(Kur’ân-ı Kerîm Mucizesi, Malik Bitınebi, terc: Ergun Göze, 3. baskı, s. 138-190. İstanbul, 2003)

RA'D SÛRESİ

Medine'de inmiştir. Veya 27. âyet müstesna, diğerlerı Mekke'de inmiştir. 43 âyettir.

1
"Elif. Lâm. Mim. Râ. Bunlar, apaçık Kitabın âyetleridir. Rabbinden sana indirilen bu Kitap haktır. Fakat insanların çoğu îman etmezler."

A- "- Elif. Lâm. Mim. Râ."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, sûrenin başında bulunan bu harflerin her biri bir kelimeden alınmış olup "Ben Allah, bilirim ve görürüm" demektir.

B- "- Bunlar, apaçık Kitabın âyetleridir."

Bunlar, o hayret verici, mükemmel, başkaca bir vasfa ihtiyacı olmayan, bütün kitaplar arasında el-Kitap olarak bilinen, el-Kitap isminin kendisine tahsis edilmeye layık olduğu yegâne Kitabın âyetleridir. Şu halde burada Kitap, Kur'ânin tamamını, yahut o zamânâ kadar Kur'ân'dan nazil olmuş olan kısmı ifade etmektedir.

Nitekim Yûnus sûresinin başında da geçti. Çünkü vasıfsız ve mutlak olarak zikredilen Kitaptan ilk akla gelen mâna budur. Ve ancak bu tefsire göre, bu kelâmdan kastedilmekte olan, âyetlerin, Kitabın vasıfları olan kemal sıfatları ile vasiflandırılmasi hususu anlaşılmış olur.

Ama Kitap, yalnız bu sûre demek olursa, bu husus anlaşılmaz, çünkü bu sûrenin, o vasıflarla tanınması ve sarahaten vasıflandirılmaya ihtiyaç olmaması, bu derece değildir. Kaldı ki, bu âyetler, sûrenin bütün âyetleri demektir. Şu halde "Bunlar" işareti, her âyeti göstermelidir ve tafsilatı Yûnus sûresinde zikredildiği gibi, bunun bir zorlama olduğu gayet açıktır.

C- "Rabbinden sana indirilen bu Kitap haktır."

Yani yalnız bu sûre değil, anılan Kitabın tamamı, anlattığı her hususta gerçek ve olanlara tıpatıp uygundur; hakkaniyetin kendisine tahsis edilmesine yalnızca O layıktır; çünkü hakkaniyeti çok köklüdür.

Bu kelâm, başkasında hiç hak yoktur, anlamında değildir. Hattâ onun hak olması, diğer Semavî Kitapların hak olmalarını da gerektirmektedir. Çünkü o, kendisinden önceki Kitapları tasdik etmekte ve onlara da gözcülük etmektedir.

D- "Fakat insanların çoğu îman etmezler."

İnsanların çoğu bu apaçık hakka îman etmezler; çünkü onu hakkıyla düşünüp incelemezler.

Şu halde onların îman etmemesi konusu, bu Kitabın hak olmak vasfıdır; çünkü tasdik ve tekzip mercii, odur. Yoksa kimilerinin dediği gibi onun indirilmiş olma vasfı değildir. Bir de, bu kelâm, ihbar olarak değil, vasıf olarak varittir.

2
"Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır.

İkisi de belli bir müddet için hareket etmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi yerk yerinde düzenleyip âyetleri açıklamaktadır."

A- "Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır."

Görmekte olduğunuz gökleri yüksek olarak yaratan, demektir. Bu da, "Fiil büyük yapan, sivrisineği de küçük yapan Rabbimi tenzih ederim!" kabilindendir. Yoksa göklerî önce yarattı, sonra onları yükseltti, anlamında değildir.

Allah'ın (celle celâlühü), Arş'a istiva etmesi, korumak ve tedbir ile ona hâkim olması, demektir. Yahut O'nun emri Arş'a hâkim olmuştur. Hanefî âlimlerine göre, Arş'a istiva, Allah'ın (celle celâlühü) keyfîyetsiz bir sıfatıdır.

Arş'a istiva, hangi mânaya göre olursa olsun, ondan murat, Arş'ı icat etmeye ve yaratmaya yönelmesi demek değildir.

Allah'ın, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirmesi, onlardan istediği hareketlerde Kendisine zeki ve itâatli kılması demektir.

B- "İkisi de belli bir müddet için hareket etmektedir."

Güneş de, ay da, İlâhî iradenin gereği olarak, devirlerini tamamladıkları belli müddet için, güneş bir senede devrini tamamlamak üzere, ay da bir ayda devrini tamamlamak üzere hareket etmektedir. Her birinin belli bir yörüngesi vardır. Yahut her ikisi de, hareketlerinin sona ereceği bir vakte değin hareket edecekler ve kendilerinden istenen bütün enerjiyi kuvveden fiile çıkaracaklardır. Yahut her ikisi de, bir gayeyi tamamlamak üzere hareket etmektedirler.

C- "O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi yerli yerinde düzenleyip âyetleri açıklamaktadır."

Allah (celle celâlühü), gökleri yükseltmek, istiva ve boyun eğdirme gibi hususlarda bütün yaratılmışların işlerini, yahut melekler âlemi ile ilâhî âlemin işlerini, hikmet ve maslahatın gereğine uygun olarak yerk yerinde düzenleyip sonsuz kudretine ve yüksek hikmetine delâlet eden âyetlerini açıklamakta, onları mufassal olarak getirmektedir.

Bu âyetler, zikredilen acayip fiiller ile ondan sonra gelen o yavaş, yavaş oluşan kozmik hâdiselerdir ki, bunlar dünyada tedbir ve takdirin gereği olan acayip sonuçları meydana getirirler.

İşte Rabbiniz bütün bunları, müşahede edip tafsilatına muttak olduğunuzda, ceza ve mükâfat için Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için yapmıştır.

Zira bunları hakkıyla tefekkür eden kimse, kesin olarak inanır ki bu hârikalıkları baştan yaratmaya muktedir olan bir kuvvet, her şeye kaadırdır ve bu sağlam tedbirlerin, mutlaka ulaşılması gereken akıbetleri ve gayeleri vardır ve bu akıbetler ve gayeler, Peygamberlerin lisanıyla, mükelleflerin ımtihan edilmeleri, sonra amellerine göre karşılık görmeleri olarak anlatikmiştir. O halde uhrevî ecza ve mükâfata kesin olarak inanmak gerekir.

3
"Yeryüzünü döşeyen de, onda oturaklı dağları ve ırmakları meydana getiren de, orada ürünlerin her birinden çift çift yetiştiren de, gündüzü gece ile örten de O'dur. Hiç şüphesiz bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır."

A- "Yeryüzünü döşeyen de, onda oturaklı dağları ve ırmakları meydana getiren de, orada ürünlerin her birinden çift çift yetiştiren de, gündüzü gece ile örten de O'dur."

Bundan, önce yükseklerdeki kanıtlar açıklandıktan sonra burada da dünyadaki deliller anlatılmaktadır.

Yani yeryüzünü enine boyuna döşeyen, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren O'dur.

Bu kelâmda, ırmakların dağlarla beraber bir tek fitlin tümleci olarak zikredilmesi, işaret ediyor ki, dağlar, ırmakların menseldir. Ayrıca dağların, yeryüzünü, ayakların sabit basmasına halel getirecek sarsıntıdan ve buna bağlı olarak hayatin alt üst olmasından koruma faydası yanında başka bir faydasını daha beyan ediyor ki, dağlar su ve bitki çeşitleri ile hayat kaynağıdır.

Yine orada ürünlerin her birinden çift çift yetiştiren de Allah'tır (celle celâlühü). Yani dünyada bulunan ürünlerin her bir türünden iki çeşit ve iki sınıf yaratan da O'dur.

Ürünlerin iki çeşit ve sınıf olması, beyaz ve siyah olmaları gibi renk bakımındandır, yahut tatlı ve ekşi olmaları gibi tat bakımındandır, yahut küçük ve büyük olmaları gibi hacim bakımındandır, yahut sıcak ve soğuk olmaları gibi keyfiyet bakımındandır, yahut benzer vasıflar bakımındandır.

Gündüzü gece ile örtmek, zahiren gök âyetleri ile ilgili ise de, dünyadaki âyetler konusunda sayılması, dünyada gerçekleşmesi itibariyladır. Zira gece, dünyanın gölgesinden başka bir şey değildir. Nitekim dünyanın gölgesinin üstünde olan göklerde hiç gece yoktur. Bir de, gece ile gündüzün, ürünlerin oluşmasıyla ilgisi vardır. Üstelik gece ile gündüz de, ürünler gibi karşılıklı bir çifttir.

B - "- Hiç şüphesiz bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır."

Zikredilen bu olaylarda, yeryüzünün döşenmesinde, dağlarla direklendırilmesinde, nehirlerin akıtılmasında, ürünlerin yaratılmasında ve gecenin gündüzü örtmesinde, düşünen bir toplum için pek çok açık ve kuvvetli deliller vardır ki, bunlar, o hârika fiillerin sonuçlarıdır. Bunları Yaratanın hikmeti ne kadar da yücedir!

Âyette "düşünen bir toplum için" denilmiş, çünkü onları düşünmek, insanı sonuçta şöyle bir hükme götürür: Bütün bunların bu hârika nizam ve uygun tarzda var olmaları, her şeye muktedir olan, her işinde hikmet bulunan, istediğini yapan, dilediğini gerçekleştiren, hükmü engeli enemeyen bir Kudretin varlığını gerektirmektedir.

İşte Hamîd (her övgünün gerçek mercü) ve Mecîd (şan, şeref, ihsan ve keremin yegâne kaynağı) O'dur.

4
"Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir tek su ile sulanır. Halbuki yemişlerinde onların bir kısmım bir kısmına üstün kılarız, işte bunlarda hiç şüphesiz aldım kullanan bir toplum için ibretler vardır."

A- "- Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır."

Burada diğer birtakım âyetler anlatılmaktadır. Yeryüzünde bırbirine bitişik, güzel, tuzlu; verimli, verimsiz; sert, yumuşak ve benzerleri gibi değişik vasıflarda birçok toprak parçaları ile üzüm bağları, hububatın her türünden ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır.

Hububat, hayatin direği olduğu halde, üzüm bağlarının ondan önce zikredilmesi, üzüm bağları diğer ürünlerden farklı, daha açık ve köklü olduğu içindir.

Yeryüzündeki toprak parçalarının özel halleri ve sıfatları, kudreti yüce Halikın Yaratanın, yeryüzünü yayıp döşerken sırf yaratmasıyla oluştuğu halde bu âyetteki "Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar" ifadesinin de onunla beraber zikredilmemesi, bu hallerin, o toprak parçaları için pek köklü sıfatlar oldukarına işaret içindir.

B- "- Bunların hepsi bir tek su ile sulanır."

Anlatılan yeryüzünün değişik vasiflardak bütün toprakları, üzüm bağları, ekinler ve hurma bahçelerinin hepsi, tek çeşit su ile sulanır; bu su ister yağmur suyu olsun, ister ırmak suyu olsun, tabiatında bir farklılık yoktur.

C- "- Halbuki yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız"

Bu meyvelerin oluşma sebepleri birbirine benzediği halde sırf kudret ve irademizle tatlarında bir kısmını bir kısmına üstün kılarız.

D- "- İşte bunlarda hiç şüphesiz aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır."

Aklını kullanan, bir toplum için, bunlarda birçok açık âyetler vardır. Zira bu acayip halleri akl edenler, tereddütsüz ve kesin olarak hükmeder ki, o birbirine bitişik, fakat vasıfları zıt olan toprak parçalarında bunca hârikaları yoktan var eden, sekileri, renklen, tatları ve kokulan farklı ürünleri yaratan ve onları gönüller açan bahçeler haline getiren Kudret, yok ettiği canlıları tekrar hayata döndürmeye de muktedirdir; hatta ona kıyasla bu daha kolaydır.

Bu hallerin kendileri âyetler oldukları halde "Bunlarda âyetler, ibretler" var denilmesi, büyük âyetler olduklarını ifade etmek içindir. Yahut "İşte bunlar" işareti ile, işaret edilenler, külk hallerdir; âyetler ise, değişik zamanlarda ve mekânlarda tedricî olarak oluşan birimleridir.

Bu hallerin, ibretti mânâlara delâleti, daha önce zikredilenlerden daha zahir olduğu için, bunların âyetler olmaları, sadece akl kullanmak şartına bağlanmıştır, işte bundan dolayıdır k, her akl sahibi için gayet açık olan, tatta birbirinden üstün kılınmaları farklılığından başka bir şey zikredilmemistir. Halbuki farklılık, diğer özelliklerde ve keyfiyetlerde de asgari bir düşünme ile anlaşılmaktadır. Sanki bunda düşünmeye bile hacet yoktur.

Bu kelâm, müşriklerin gerçek akıl sahipleri olmadıklarına tarizdir.

5
"Ey Resûlüm! Kafirlerin seni yalanlamalarına şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların:

Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? demeleridir. İşte onlar Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar, boyunlarında tasmalar bulunanlardır ve işte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada ebedî kalacaklardır."

A- "- Ey Resûlüm! Kafirlerin seni yalanlamalarına şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey, onların:

Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? Demeleridir."

Ey Resûlüm Muhammed! Sen onların haline şaşıyorsun ama, asıl en çok şaşılacak şey, Allah'ın (celle celâlühü) her şeye kaadir olduğunun kanıtları olan ve sana gönderilen âyetleri gördükten sonra onların, böyle demeleridir.

Onların bu ret ve inkârlarının konusu, toprak olduktan sonra büfiil yeniden yaratılmaları değil, fakat buna istidatları olmasıdır.

Bu kelâm, onların azgınlık ve inkârlarda çok ileri gittiklerini apaçık bildirmektedir.

Bu hitabın, muhatap olabilecek herkes için geçerli olması caizdir. Yani ey bu âyetlere bakan kimseler! Bu hârikaları yaratanın kudretine mi şaşıyorsunuz? Öyleyse bu deliller ortada iken, Allah'ın (celle celâlühü) ölümden sonra yeniden yaratmaya muktedir olduğunu inkâr edenlere daha çok şaşmaksınız; çünkü bu, ondan daha kolaydır.

Ancak "Müşrikler, senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar." (Ra'd 13/6) ifadesine en münasip düşen, birinci görüştür.

B- "- İşte onlar Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar, boyunlarında tasmalar bulunanlardır ve işte onlar, ateş yaranıdır. Onlar orada ebedî kaiacaklardir."

Basiret sahiplerini îmâna zorlayan o açıklanan büyük âyetleri gördükleri halde Allah'ın (celle celâlühü), ölümden sonra yeniden yaratma kudretini inkâr edenler, Rablerini inkâr edip bu inkârlarını ısrarla sürdürenlerdir.

Zira onların, Allah'ın (celle celâlühü) kudretini inkâr etmeleri, Rablerini inkârdır; hem de nasıl bir inkârdır! Ve işte onlar, boyunlarında, kendisinden kurtulmaları imkânsız olan dalâlet tasmaları bulunanlardır.

Yahut kıyamet günü onların boyunlarına tasmalar takılacaktır. Ve işte zikredilen vasıfları taşıyanlar, cehennem yaranıdır; onlar orada temelli kalacaklardır.

6
"O müşrikler, bir de, senden o iyilikten önce o kötülüğü acele istiyorlar. Halbuki kendilerinden önce nice benzer azap örnekleri gelip geçmiştir.

Hiç şüphesiz insanlar zulmettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. Hiç şüphesiz Rabbinin azabı da çok çetindir."

A- "- O müşrikler, bir de senden, o iyilikten önce o kötülüğü acele istiyorlar. Halbuki kendilerinden önce nice benzer azap örnekleri gelip geçmiştir."

Müşrikler, kendileri için afiyet ve ihsan olan mühletten önce, uyarıldıkları azabı acele istiyorlar. Nitekim onlar, Resûlüllah'ın uyarısıyla alay ederek bunu istemişlerdi.

Halbuki kendilerinden önce kendileri gibi hakkı yalanlayanların nice azap benzerleri gelip geçmiştir. Şu halde onlara ne oluyor ki, onlardan ibret almıyorlar ve benzer azapların kendilerine de inmesinden çekinmiyorlar!

"Hiç şüphesiz insanlar zulmettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. Hiç şüphesiz Rabbinin azabı da çok çetindir." (Ve inne rabbeke lezû mağfiratin linnâsi alâ zulmıhim ve inne rabbeke le-şedîdül-ıkaab).

İnsanlar, günahlar ve suçlar islemek suretiyle kendi nefislerine zulmettikleri halde hiç şüphesiz Rabbin onlar için bağışlayıcıdır; insanlar zâlim de olsalar, Rabbin, onların cezasını acilen vermez; cezalarını tehir etmekle onlara mühlet verir.

Hiç şüphesiz Rabbinin azabı da pek çetindir; onlardan dilediğine dilediği zaman azap eder. Bu itibarla onların acele olarak istedikleri azabın tehiri, tamamen ihmal edildiği için değildir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın affı ve müsamahası olmasaydı, hiç kimse rahat bir hayat yaşamazdı. O'nun ceza vaadi ve azabı da olmasaydı, insanlar birbirini yerdi."

7
"Kâfirler diyorlar ki:

Ona, Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi! Sen ancak bir uyarıcısın. Zaten her toplumun bir rehberi vardır."

A- "- Kâfirler diyorlar ki:

Ona, Rabbinden bir mucize indirilmek değil miydi!"

Bunu söyleyenler de, İlâhî azabı alay yoluyla acele isteyenlerdir. Onların kâfirler olarak ifade edilmeleri, kendilerini zemmetmek ve karşısında sağır dağların bile secdeye kapandığı Allah'ın (celle celâlühü) o büyük âyetlerini inkâr etmelerini teşhir etmektir.

Onlar, başlarını kaldırıp bu âyetlere bakmamışlar bile ve onları âyetler cinsinden bile saymamışlar ve onlar inat ve serkeşliklerinin ifadesi olarak:

"Ona da, Mûsâ (aleyhisselâm) ve İsa'ya (aleyhisselâm) indirilen âyetler gibi bir âyet indirilmek değil miydi!" demişlerdir. Yoksa, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmiş olan en küçük âyette bile, gerçek akıl sahiplerine ye terk ibret vardır.

B- "- Sen ancak bir uyarıcısın. Zaten her toplumun bir rehberi vardır."

Yani ey Resûlüm! Sen de, senden önceki peygamberler gibi ancak bir uyarıcısın; yaptıklarının kötü sonuçlarını onlara bil diriyorsun; sana düşen de ancak, peygamberliğini bildiren delilleri ortaya koymaktır ve bu da ziyadesiyle hâsıl olmuştur; onların istedikleri âyetleri getirerek onları ilzam edip susturmak ise, gerekli değildir.

Ve her toplumun hususi bir peygamberi vardır; o peygamberin hususi bir hidâyeti vardır; bu hidâyetin sınırını ancak Allah (celle celâlühü) bilir. Yahut her toplumun, şanı yüce kaadir bir hidâyetçisi vardır ki, O da Allah'tır (celle celâlühü).

Sana düşen ise yalnız uyarmaktır. Onun için onların inatlarına ve sana indirilmiş olan âyetleri inkâr etmelerine, onları hafife almalarına aldırma!

8
"Her dişinin neye gebe kaldığını, rahimlerinin de neyi eksik, neyi ziyade edeceğini ancak Allah bilir. Zaten O'nun katında her şey ölçü iledir."

A- "- Her dişinin neye gebe kaldığını, rahimlerinin de neyi eksik, neyi ziyade edeceğim ancak Allah bilir."

Bundan önceki gerçeklerin beyanından sonra burada da Allah (celle celâlühü), ilim ve kudretinin sonsuzluğuna, hikmet ve maslahatlara bina edilmiş olan kaza ile kaderinin her şeyi kapsadığına delâlet eden hakikatleri zikretmektedir.

Bundan amaç, her topluma muayyen türden âyetlerin tahsis edilmesinin, bunu gerektiren hikmetlere binaen olduğuna dikkat çekmektir. Bununla, Allah (celle celâlühü), onların hidâyetine son derece kaadir olduğunu göstermektedir.

Fakat bununla beraber Allah fi, hiç kimseye öğretmediği hikmetinin gereği olarak ancak, dilediği kimseyi hidâyete eriştirir.

Sonuçta her dişinin neye gebe olduğunu, yalnız ceninin tekâmülünden sonra değil, fakat ana rahmine düştüğü andan itibaren doğuncaya kadar, yine, rahimlerinin de, ceninin büyüklüğü ve küçüklüğü gibi cüsse olarak ve hamilelik süresinden az bir zamanda veya daha fazla bir zamanda doğması gibi müddet olarak, neyi eksik, neyi ziyade edeceğini ancak Allah (celle celâlühü) bilir.

Deniliyor ki, Dahhâk, iki senede doğmuştur. (Hamilelik süresi iki sene sürmüştür.) Herîm b. Hayyân ise dört senede doğmuştur, işte bundan dolayı kendisine herîm (ihtiyar) adı verilmiştir.

Yine, doğacak çocukların sayısını da, ana rahmine düştüğü andan itibaren ancak Allah (celle celâlühü) bilir.

Rivâyet olunuyor ki, Şerik dördüz olarak doğmuş

B- "- Zaten O'nun katında her şey ölçü iledir."

Allah (celle celâlühü) katında her şeyin bir ölçüsü vardır; o ölçünün dışına taşılması mümkün değildir. Nitekim başka bir âyette de, "Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık." (Kamer 54/49) denilmektedir. Zira öz madde olsun, onun vasıfları olsun, vücuda gelen her şeyin, yaratılış aşamalarının her birinde belli bir vakti ve özel bir hak vardır; bunun dışına çıkılamaz.

9
"O, gizliyi de, açığı da bilendir; O, pek büyüktür, yücedir."

Allah (celle celâlühü), hissedilemeyen varlıkları da, hissedilen varlıkları da yegâne bilendir.

Bir görüşe göre de, burada gizli, mevcut olmayan, açık da mevcut olan demektir.

10
"Sizden, sözü gizleyen ile onu açığa vuran ve geceleyin saklanan ile gündüzün dolaşan kimselerin halleri O'na göre birdir."

Allah (celle celâlühü), bundan önce bütün yaratılış aşamalarında insanın bütün hallerini bildiğini ve ilminin, gizli âlemi de, açık âlemi de kuşattığını beyan buyurduktan sonra burada da insanların yaptıkları bütün fiilleri ve sözleri de bildiğini ve Kendi ilmine göre açık ile gizli arasında fark bulunmadığını beyan etmektedir.

Âyette gizli ve saklının önce zikredilmesi, O'nun sonsuz ilmini izhar etmek içindir. Yani sanki Allah (celle celâlühü), gizli ve saklı olan şeyleri açık olanlardan önce bilmektedir. Yoksa yukarıda belirtıldiği gibi, hakikatte O'nun ilmine göre hepsi eşittir.

11
"Önünde ve arkasında onu Allah'ın azabından koruyan takipçi melekler vardır. Bir toplum, kendilerinde olan ahlâkı bozmadıkça, Allah, onlardaki saadeti kesinlikle bozmaz. Allah bir topluma bir kötülük dileyince de, artık onun geri çevrilmesine hiçbir çare yoktur. Zaten onların Allah'tan başka bir yardımcıları da yoktur."

A- "- Önünde ve arkasında onu Allah'ın azabından koruyan takipçi melekler vardır."

Bir şeyi gizleyenin de, onu açığa vuranın da ve geceleyin saklananın da, gündüz dolaşanın da önünde, arkasında ve her tarafında takipçi melekler vardır. Yahut yaptığı ve yapacağı amelleri vardır.

Günah işlediği zaman o melekler, kendisine mühlet vermek ve mağfiret dilemek suretiyle onları Allah'ın (celle celâlühü) azabından korurlar. Yahut onları zararlardan korurlar. Yahut o melekler, Allah'ın (celle celâlühü) emri için onların hallerini denetlerler.

Bir diğer görüşe göre ise, bu takipçiler, sultanların etrafında, kendilerince onları Allah'ın (celle celâlühü) kaderinden koruyan bekçiler ve muhafızlardır.

B- "- Bir toplum, kendilerinde olan ahlâkı bozmadıkça, Allah, onlardaki saadeti kesinlikle bozmaz."

Bir toplum, kendi iyi davranışlarını, yahut Allah'ın (celle celâlühü), insanlar üzerinde yarattığı İlâhî fıtratı ve iyilik melekelerini bozmadıkça, onları zıtlanyla değiştirmedikçe, Allah (celle celâlühü) da onlardaki nimet ve afiyeti bozmaz.

C- "- Allah bir topluma bir kötülük dileyince de, artik onun geri çevrilmesine hiçbir çare yoktur. Zaten onların Allah'tan başka bir yardımcıları da yoktur."

Bir toplumun kötü seçiminden dolayı ve müstahak olmasından ötürü, Allah (celle celâlühü) onlara bir kötülük dileyince de, artık onun geri çevrilmesi imkânsızdır. Ve onların işlerini düzene sokup kendi elleriyle, kendilerindeki iyi hak bozmalarından dolayı Allah'ın (celle celâlühü) onlar için dilediği kötülüğü engelleyecek bir yardımcıları da yoktur.

Bu kelâm, delâlet ediyor ki, Allah'ın (celle celâlühü) muradının gerçekleşmemesi imkânsızdır. Yine bu kelâm, zımnen bildiriyor ki, onlar doğrudan doğruya ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmek, cezanın acilen gelmesini istemek ve başkaca mucizeler dilemekle, kendilerindeki fıtratı değiştirmişler ve bundan dolayı da Allah'ın (celle celâlühü) gazabına ve azabına müstahak olmuşlardır.

12
"Korku ve ümit için size o şimşeği gösteren ve yağmur yüklü ağır bulutları meydana getiren de yalnız O'dur."

Yıldırımdan korkmak ve yağmuru umut etmek için size şimşeği gösteren yalnız O'dur.

Korkunun ümitten önce zikredilmesinin sebebi, açıktır; çünkü korku konusu, kişinin nefsidir veya hazırlanmış rızkıdır. Umut konusu ise beklenen rızktır.

13
"Gök gürültüsü, Allah'ı övmekle tesbih eder; melekler de O'nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar Allah hakkında çekişip dururken O, yıldırımlar gönderir de, onları dilediğine isabet ettirir. O, azabı da pek çetin olandır."

A- "Gök gürültüsü, Allah'ı övmekle tesbih eder; "

Yağmur bekleyen insanlar, gök gürültüsü duyduklarında "Sübhânallâhı ve'l-hamdü hilâli / Allah'ı tesbih ederiz, Allah'a hamd olsun" diyerek korku ve ümitlerini ifade ederler.

Bunun gök gürültüsüne isnat edilmesi, onun, insanları buna sevk etmesinden dolayıdır.

Yahut gök gürültüsü kendisi, Allah'ı tesbih eder, demektir. Yani gök gürültüsü, Allah'ın birliğine ve O'nun lütûfkâr olduğuna delâlet etmektedir; bu da, hamdini gerektirmektedir.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) gök gürlemesı karsısında, "Sübhâne men vüsebbihur-ra'du bi-hamdihî / Gök gürültüsünün kendisine övmekle tesbih ettiği Rabbimi tesbih ederim" dediği rivâyet edilmiştir.

Gürültü şiddetlenince de, "Allahümme lâ taktülnâ, bi-ğazabike ve lâ tühkknâ bi-azâbike ve âfinâ kable zâkke / Allahım, bizi gazabınla öldürme, bizi azabınla helâk etme ve ondan önce bize afiyet ihsan et" derdi.

Hazret-i Ali'nin de, gök gürlemesme karşı, "Senin tesbih ettiğini ben de tesbih ederim" dediği rivâyet edilmiştir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Yahudiler, Peygamberimize gök gürültüsünün ne olduğunu sordular. Peygamberimiz buyurdu kı:

- O, Meleklerden bir melek olup bulutların idaresiyle vazifekdir; elinde ateş kılıçları vardır; onlarla bulutları sevk etmektedir."

Hasen'den rivâyet olunduğuna göre: "Gök gürültüsü gibi hâdiselerle vazifeli olanlar, melekler değil. Allah'ın (celle celâlühü) başka mahlûklarıdır."

B- "- Melekler de O'nun heybetinden dolayı tesbih ederler."

Yani melekler Allah'ın (celle celâlühü) celâlinden dolayı, yahut gök gürültüsünün heybetinden dolayı Allah'ı (celle celâlühü) tesbih ederler.

C- "- Onlar Allah hakkında çekişip dururken O, yıldırımlar gönderir de, onları dilediğine isabet ettirir."

Buradaki muhataplar da, "Korku ve ümit için size o şimşeği gösteren..." âyetindeki muhataplardır. Onlara hitap kıpı ile hitap edilmemesi, onların hitap derecesinden düşürüldüklerini, onlardan yüz çevrildiğini zımnen bildirmek ve hitaba ehil olan herkese bunların cinayetlerini saymak içindir.

Yani şimşekleri göstermek, yağmur yüklü bulutları meydana getirmek ve yıldırımları göndermek gibi O'nun sonsuz ilmine ve kudretine delâlet eden o hârika hâdiseleri gerçekleştiren yalnız O'dur. Bunları îmanklar akıl etmektedir.

Yahut yıldırımları gönderen, gök gürültüsüdür. Yahut vazifek melektir. Ve diğer melekler de, bunun gereği olan tesbihi, hamdı ifa ederler ve O'nun heybetinden korkarlar.

Ve halleri zikredilen kâfirler, zelil, değersiz ve hakir oldukları halde Allah (celle celâlühü) hakkında çekişip dururlar. Nitekim onlar, ölüm ötesi hayatı inkâr ederler; alay yoluyla acele azap isterler ve başka mucizeler talep ederler.

Bu âyette kastedilen, Lebîd'în kardeşi Erbed b. Rebîa'ya isabet eden yıldırımdır. Şöyle ki, Erbed b. Rebîa ile Amir b. Tufeyl, suikast için Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına geldiler. Onlar Mescide girdiklerinde Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), bir grup sahabi ile birlikte oturuyordu. Amiri gördüklerinde dikkatle onun cemaline baktılar. Âmir, en yakışıklı insanlardan biri idi.

Âmir, arkadaşı Erbed'e:

"- Sen, benim Muhammed'le konuşmaya başladığımı görünce, onun arkasından dolaş ve kılıçla vur!" diye önceden ona takmat vermişti.

Sonra Amir, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile konuşmaya başlayınca, Erbed, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) arkasına dolaştı; sonra kılıcını kınından bir karış kadar çekti, işte o anda Allah (celle celâlühü), onu durdurdu; kılıcını çıkaramadı. Âmir de, durmadan ona "Vur!" işareti veriyordu.

O anda Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de o hali gördü ve:

"- Allah'ım! Dilediğin bir şeyle ikisinin de müstahakkını ver!" diye dua etti. Hava açık bir yaz günü olduğu halde aniden Erbed'e bir yıldırım isabet etti, onu yaktı. Amir de kaçmaya başladı; sonra Selûk kabilesinden bir kadının evine konuk oldu. Sabah olunca silahını kuşandı. Fakat korkudan beti benzi gitmişti. Sonra atma bindi ve çölde atını koşturup:

"- Ey Ölüm Meleği! Sana meydan okuyorum!" diye şiir okumaya başladı ve şunu dedi:

"- Lât'a yemin ederim ki, eğer Muhammed ile Ölüm Meleği, çölde karşıma çıkarsa, mızrağımla ikisini de delik deşik edeceğim!"

O anda Allah (celle celâlühü), bir melek gönderdi: melek kanadıyla bir tokat vurup onu yere çarptı; hemen onun dizinde büyük bir şiş meydana geldi. Bunun üzerine Amir, yine o Selûk kadının evine döndü ve şunu söyledi:

"- Deve şişi gibi bir şiş ve Selûk kadının evinde bir ölüm!.." Sonra atına binip evine doğru yola çıktı ve yolda atın sırtında öldü.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetten kastedilen, Hasen'den rivâyet edilen şu hâdisedir: Arap azgınlarından bir adam vardı. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), ona ashabtan bir cemaat gönderip kendisini Allah'a (celle celâlühü) ibadet etmeye davet etti. O da, sahâbîlere:

"- Bana söyler misiniz; beni ibadetine davet ettiğiniz İlah, kimdir? Maddesi nedir? Altından mıdır, gümüşten midir, bakırdan mıdır, demirden midir, }roksa inciden midir? dedi.

Onun bu sözleri, sahabenin çok ağrına gitti ve hemen Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) yanma döndüler ve:

Yâ Resûlallah! Bu adam kadar kâfir kalpli ve Allah'a isyankâr görmedik! dediler. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Tekrar ona gidin!" buyurdu. Sahabîler tekrar gittiklerinde yine eski sözünü tekrarladı, hatta daha da çirkinini söyledi. Sahabîler yine Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) yamna dönüp yaptıklarını anlattılar. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), yine:

"- Tekrar ona gidin!" buyurdu. Sahabîler bu kez onunla tartışırken, birden gökte bir bulut beliriverdi; gök gürlemeye başladı; şimşek çaktı ve yıldırım o kâfiri çarpıp kendisim yaktı. Sahabîler bunu Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) haber vermek için yola koyulup koşmaya başladılar. Onları ashab karşıladı ve

Sizin adamınız yandı! dediler. Onlar da:

Siz nereden biliyorsunuz? Deyince ashab:

Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy geldi, dediler.

D- "- O, mihak (azabı) da pek çetin olandır."

Allah'ın (celle celâlühü) kuvvet ve kudreti pek çetindir.

14
"Hak dua, ancak O'na olandır. O'ndan başka dua ettikleri putlar, kendilerine hiçbir şeyle karşılık veremezler. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir ki, su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası da ancak sapıklıktadır."

A- "Hak dua, ancak O'na olandır."

Yerini bulan ve kabul olan dua, yalnız O'na olan duadır. Âyetin metninde duanın, hak kelimesine izafe edilmesi, onun, hakla alâkadar olduğunu, hakkın ona mahsus olduğunu, bâtıl ve dalâlet: şaibesinden uzak olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın (celle celâlühü) huzuruna layık olan dua, ancak O'nun içindir; icabete şayandır. Nitekim bu kabilden olarak Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de buyurur ki:

"- Kimin hicreti Allah'a ve Resulüne ise, onun hicreti Allah'a ve Resulüne dır (Yani gerçek hicrettir.)" Ancak birinci görüş tercihe daha şayandır. Çünkü bundan sonra gelecek "Kâfirlerin duası da ancak sapılclıktadır" cümlesi de buna delildir.

Bu cümle ile bundan önceki cümlenin makabli ile bağlantısı, eğer bu âyet Erbed ile Âmir hakkında nazil olmuşsa, Erbed ile Amirin helâk edilmesinin, Allah'tan (celle celâlühü) bir azap ile ve Resûlüllah'ın onlara olan bedduasının icabeti ile olması itibariyladır. Yahut kâfirlerin, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı mücadele vermeleri yüzünden onlara azabının geleceği vaadi ve duasının onların aleyhinde icabetiyle sakındırılmaları itibariyladir.

B- "- O'ndan başka dua ettikleri putlar, kendilerine hiçbir şeyle karşılık veremezler. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir kı, su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası da ancak sapıklıktadır."

O müşriklerin Allah'tan (celle celâlühü) başka dua ettikleri putlar, taleplerinden hiçbir şeye karşılık vermezler. Onlar ancak eline kap gibi bir şey almadan, kendiliğinden ağzına su gelsin diye, uzaktan suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir ki, su asla onun ağzına girecek değildir. Çünkü su, şuursuz bir varlık olup onun susuzluğunu asla anlamaz ve onun istediği gibi, suyun, onun ağzına girebilmesi şöyle dursun, su elini bile ona uzatamaz.

Bu kelâmda, müşriklerin, İlahlarına olan dualarından hiçbir şeyin hâsıl olmaması ve bu konudaki görüşlerinin sakat olması bakımından onların hali, ne yapacağını bilmeyen, bazen su ağzına gelsin diye uzaktan elini suya doğru uzatan şaşkın bir susuzun haline benzetilmektedir.

Ancak bu benzetmede iki tarafın bütün yönleriyle birbirine benzemesi mülâhaza edilmemektedir. Çünkü su haddi zatında faydalı bir şeydir. Onların ilâhları ise böyle değildir.

Bu kelâmdan kastedilen, bu duaya icabetin hiç olmayacağıdır. Ancak bu kelâm, onlarla istihza etmek makamında kullanılmıştır. Yani onların duasının icabeti, imkânsız bir şeyin gerçeklemesine bağlanmıştır.

"Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez, yalnız Allah'a secde ederler."

Göklerde ve yerde bulunan melekler, insanlar ve cinler de, bunlardan gölgesi olanların, yani insanların gölgesi de, sabah aksam ister istemez, yalnız Allah'a fiş- secde ederler;

O'ndan başka ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak hiçbir şeye secde etmezler; boyun eğmezler. Zira apaçık bir hakikattir ki, hepsi isteseler de, istemeseler de, Allah'ın azametine, ondaki var etme ve yok etme hükmüne boyun eğmek zorundadırlar; O'nun hükmünden başka hiçbir varlığın hükmünün müdahalesi olamaz.

Bu ilâhî hüküm, bütün vakitler için geçerli olduğu halde sabah ile akşamın zikre tahsis edilmesi, bu iki vakitte daha bariz olmasından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada secdeden murat, gerçek secdedir. Zira kâfirler de, mecburiyet halinde secdeyi Allah'a (celle celâlühü) tahsis ediyorlardı. Nitekim bir âyette meal olarak şöyle denilmektedir: "Onlar, gemiye bindikleri, zaman, elini yalnız O'na tahsis kılarak yalnız Allah'a yalvarırlar" (Ankebût 29/65).

İnsanların gölgelerinin de Allah'a (celle celâlühü) secde etmelerinin izahına gelince, mümkündür ki, Allah (celle celâlühü), gölgelerde de bir nevi anlayış ve akıl yaratır da, onunla Allah'a (celle celâlühü) secde ederler.

Nitekim Allah (celle celâlühü), bu anlayış ve aklı dağlar için de yaratmış da, dağlar tesbih ile meşgul olmuşlar ve tecelli eserleri dağlarda meydana gelmiştir. İbnü'l-Enbârî böyle demektedir.

Gölgelerin secdesinden, gölge sahibine bağlı olarak onlarda da görülen secde şekli de, kastedılebilir.

Ancak malûmunuz olduğu üzere kâfirin, şiddet ve zaruret hâlinde secdesini yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis etmesi bir fayda vermez. Zira onların, rahatlık zamanlarında putlarına tapmaları, âyetin ifade ettiği hasretme mânâsına halel getirmektedir.

Bundan dolayı en isabetli izah, bu secdenin boyun eğmek anlamında olmasıdır. Bir de, hepsinin var etmede ve yok etmede boyun eğdikleri gerçeğini ortaya koymak, o kâfirlerin, Allah'tan (celle celâlühü) başkasını dost edinmelerinden dolayı kendilerini lçrnamak, onların, Allah'a (celle celâlühü) secde etmeleri gerçeğini ortaya koymaktan daha etkilidir.

Bütiin varlıklar, Allah'a (celle celâlühü) boyun eğdikleri halde burada yalnız akıl sahibi olan varlıklar zikre tahsis edilmiş, çünkü varlıklar içinde umde olan onlardır ve onların boyun eğmeleri, diğer varlıkların da boyun eğdiklerine delildir. Kaldı ki, bundan sonraki âyette bu beyan edilmektedir.

16
"Ey Resûlüm! De ki:

-Şu göklerin ve bu yerin Rabbi kimdir? De ki:

Allah'tır! De ki:

O halde O'ndan başka, kendilerine hiçbir fayda veya zarar vermek gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz? De ki:

Kör ile gören bir olur mu hiç! Yahut o karanlıklar ile bu aydınlık, bir olur mu hiç! Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki:

- Allah her şeyi yaratandır ve O, bir tektir; mutlak hükümrandır."

A- "- Ey Resûlüm! De ki.:

-Şu göklerin ve bu yerin Rabbi kimdir?"

Bu kelâm, göklerin, yerin ve her ikisinde bulunan bütün varlıkların mutlak yaratıcısının ve onların bütün hallerinde Mütevelksinin yegâne hâldmı Allah (celle celâlühü) olduğu hakikatini ortaya koymaktadır.

B- "- De ki:

Allah'tır!"

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), böyle cevap vermesinin emredilmesi, bu cevabın değişmez olduğunu, kendisi ile hasmın, bu cevapta eşit olduklarını zımnen bildirmek, içindir. Yahut bu emir, onların itiraflarını hikâye etme emridir.

Bu da, bu hususun, onlar için de kaçınılmaz olduğunu bildirmek içindir. Sanki şöyle denilmiştir:

Ey Resûlüm! Onların itiraflarını hikâye et; böylece onların aleyhinde sabit olan hüccet ile onları sustur. Yahut bu emir, ilzam edilmekten kaçınmak için, eğer cevapta tereddüt ederlerse, kendilerine bu cevabı telkin etmek içindir. Zira onlar o durumda inkâra muktedir olamazlar.

C- "De kı:

O halde O'ndan başka, kendilerine hiçbir fayda veya zarar vermek gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?"

Ey Resûlüm! Onları ilzam edip susturmak için de kı; göklerin ve yerin Rabbinin emrine, onlarda bulunan her şeyin boyun eğdiğini anladıktan sonra da mı O'ndan başka, üstelik âciz dostlar edineceksiniz? O dostlar kı, başkasına fayda temin etmek ve başkasına zarar verebilmek şöyle dursun, kendi nefislerine bile bir fayda veremezler veya gelecek zararı önleyemezler.

Hulâsa, sız, göklerin ve yerin Rabbinin Allah (celle celâlühü) olduğunu anladıktan sonra da mı O'ndan başka âciz dostlar edindiniz? Halbuki bu gerçeği bildiğinize göre, siz yalnız O'nu dost edinmekydiniz; ama siz bunun aksını yaptınız.

Bu kelâm da,

"-İblis cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi sız Beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz? "(Kehf 18/50) mealindeki âyet kabilindendir.

D- "- De ki:

- Kör ile gören bir olur mu hiç!"

Burada o kâfirlerin çürük görüşleri, hissedilen şeyler suretiyle tasvir edilmektedir. Ey Resûlüm! İbadeti ve onun müstahakkını bilmeyen cahil müşrik ile bunu bilen tevhit ehlinin bir olması mümkün mü, diye sor onlara. ..

Birincisi her şeyden gafil olan sözde mabud, ikincisi de her şeyi bilen gerçek mabud anlamında da kullanılmış olabilir.

E- "- Yahut o karanlıklar ile bu aydınlık, bir olur mu hiç!"

O küfür ve dalâletten ibaret olan karanlıklarla tevhit ve îmandan ibaret olan aydınlık hiç bir olabilir mi?

F- "- Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da, bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?"

Bundan önceki kelâm-ı kerim, şu gerçekleri bildirdi: Kâfirlerin. Allah'ın (celle celâlühü) dışında bir mabud olarak putları dost edinmeleri, sırf dalâlet ve bariz hatadan ibarettir. Bunun bâtıl olduğu herkesçe açıktır. Onlar bu halleriyle, hiçbir şeye yol bulamayan kör gibidirler.

Onların lehine hüccet olmak şöyle dursun, yanlışlarına kaynak teşkl edecek bir şüphe bile mevcut değildir, işte bu hakikatler, bu kelâm ile de tekit edilmektedir.

Yani onlar, Allah'a fi, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar koşmadılar k, bu yaratmalar kendilerince birbirine benzer görünsün ve: "İşte bunlar da, O'nun yaratması gibi yarattılar ve O ibadete müstahak olduğu gibi bunlar da bu sebeple ibadete müstahaktır" dıyebilsinler de, bu da onların hatasına kaynak teşkil etsin... Aksine onlar, tamamen yaratma kudretinden uzak olan şeyleri O'na ortak koştular.

Bu kelâm, onların fikirlerinin çürüküğüne açıkça tariz ve onlarla istihza anlamını taşımaktadır.

G- "- De k:

- Allah her şeyi yaratandır ve O, bir tektir; mutlak hükümrandır."

Ey Resûlüm! Hakkı tahkik ve onları hakka irşat için de ki; Allah (celle celâlühü) her şeyi yaratandır; O'ndan başka yaratan yoktur kı, ibadet istihkakında O'na ortak olsun ve O, İlahlıkta bir tektir; yegâne İlahdır; her şeye hükümrandır. O halde O'nun ortağı olması nasıl düşünülebilir!

17
"O, gökten bir su indirdi de dereler kendi durumlarınca sel olup aktı. Bu sel de, üstte kabaran köpüğü yüklenip taşımıştır.

Süs veya eşya yapmak isteyerek ateşte eritilen şeylerde de benzeri köpükler olur.

İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük "hiç" olur gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır.

İşte Allah böyle misaller vermektedir."

Bundan önce müşriker ve sirk, körlüğe ve karanlıklara benzetildi; tevhit ehli ve tevhit de, görmeye ve aydınlığa benzetildi.

Bu âyette de, ınahz-ı hak olan Kur’ân-ı Azimüsşanin Cenab-ı Allah tarafından, istidatları farklı olan boş kalplere akması, tefekkür ve hıfz olarak kalplere, müzâkere ve tilâvet olarak da dillere akması; ruhanî hayat ile bağlı olarak kalplere ve dillere yerleşmesi, gökten yağan yağmurların, insanların muhtaç olduklar menfaatleri sunmak üzere yeryüzünü ve üzerindekileri ihya etmek için, İlâhî hikmetin gerektirdiği miktarda kuru derelerde o zanıânâ değin olmayan seller halinde akmasına benzetilmiş;

Kur’ân, ruhları süslemek, ebedî sevince ulaştırmak ve iki cihanda faydaların kaynağı olmak cihetiyle de, altin ile gümüşe ve kendilerinden uzun zaman faydalanılan âlet ve edevatın yapıldığı demir ve benzeri maddelere benzetilmiştir.

Kâfirlerin, kusurlu bakışlarından dolayı müptelâ oldukları bâtıl da, müdahalesiz olarak ve safiyetlerine (doğalarına) halel getirmeden kendiliğinden onların üstünde meydana gelip süratle yok olan köpüğe benzetilmiştir.

Yağmurun gökten inmesi, gök tarafından inmesi demektir.

Sel akan dereler de, bütün dereler değil, fakat yağmurun isabet ettiği bölgedeki derelerdir. Zira malûm olduğu üzere her yağan yağmur, bütün bölgelere yağmaz.

Derelerin kendi miktarlarınca (durumlarınca) sel olup akmaları, insanların menfaati için, Allah'ın (celle celâlühü) tayin buyurduğu ve hikmetinin gerektirdiği miktarda sel olup akması demektir.

Yahut derelerin büyüklük ve küçüklüğüne göre az Veya çok olarak değişik miktarlarda akmaları demektir. Bu sellerin miktarlarında farklılık, derelerin doluluk oranlarıyla değil, derelere akan küçük kanalların azlığı veya

çokluğu ile alâkakdır. Zira küçük derelere akan sellerin kanalları, büyük derelere akan sellerin kanallarından daha az olur.

Sonuç olarak akan sellerde de, eritilen madenlerde de meydana gelen köpük, sonuçta bir "hiç" olup gider.

İnsanlara fayda veren saf su ve hâlis madde ise, yeryüzünde kalır. Şöyle ki, o suların bir kısmı, dere yataklarında kalır. Bir kısmı da yer damarlarından pınarlara, gözelere ve kuyulara geçer. Maden filizlerinin, bir kısmından süs eşyası, bir kısmından da çeşidi âlet-edevat yapılacak malzeme çıkar ve bunların hepsinden de uzun süre çeşitli faydalar temin edilir.

İşte Allah (celle celâlühü), irşat ve hidâyette son derece lütûfkâr ve inayet sahibi olduğunu göstermek için her konuda böyle hârika misaller vermektedir.

"işte Allah böyle misaller vermektedir" cümlesi, verilen temsilin şanını tazim etmekte ve daha önce zikredilen, "İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir" cümlesini de tekit etmektedir.

18
"Rablerinin emrine icabet edenler için en güzel mükâfat vardır.

Ona icabet etmeyenlere gelince, eğer yeryüzündeki şeylerin hepsi ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, kurtulmak için mutlaka onu feda ederlerdi.

İşte onlar yok mu, hesabın kötüsü onlarındır. Varacakları yer de cehennemdir. Ne kötü yatak!"

A- "- Rablerinin emrine icabet edenler için, en güzel mükâfat vardır."

Hak ile bâtılın mevcut halleri ile akıbetleri beyan edildikten sonra, burada da, teşvik ve uyarı olarak daveti ikmal etmek üzere hak ile bâtıl mensuplarının akıbetleri beyan edilmektedir.

Yüce Rabbimizin hakka dâvetleri pek çeşitlidir. Bu davetlerin en etkiksı de, bu gibi misaller verilerek yapılan davettir.

Çünkü bu davet seldi, anlayışsız kalplerin, hakikatleri anlamasına daha güzel vasıta olmakta ve serkeş nefislere boyun eğdirmek için de en güçlü vesile olmaktadır. Nasıl böyle olmasın ki, bu temsiller, aklî olan şeyleri, hissî (hissedilen) varlıklarla tasvir etmek ve uzak mânâları ünsiyet halinde göstermekten ibarettir.

O halde hangi davet icabete ve kabule bundan daha uygun olabilir?. Âyetteki güzel mükâfattan kastedilen cennettir.

B- "- Ona icabet etmeyenlere gelince, eğer yeryüzündeki şeylerin hepsi ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, kurtulmak için mudaka onu feda ederlerdi."

Yani Rablerinin emrine icabet etmeyip apaçık hakka karşı inat edenlere gelince, eğer yeryüzündeki malların bütün çeşitleri, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, hepsi onun olsa, yahut dünya tarihi boyunca yeryüzünde elde edilmiş malların hepsi onun olsa ve onun yanında bir misli daha olsa, maruz kalacakları azaptan kurtulmak için mutlaka onu feda ederlerdi.

Bu kelâm, onları bekleyen azabın, hiçbir ifade ile anlatılamayacak kadar korkunç olduğunu bildirmektedir.

C- "- İşte onlar yok mu, hesabın kötüsü onlarındır. Varacakları yer de cehennemdir. Ne kötü yatak!"

Burada cehennem kelimesinin sarih olarak zikredilmiş olması, bundan önce onun karşıtı olarak zikredilen güzel mükâfatın da cennet olduğunu teyit etmektedir.

19

"Rabbinden sana indirilenin haktan ibaret olduğunu bilen kimse, körün ta kendisi gibi midir? Bunu ancak gerçek, akıl sahiplen düşünür."

A- "- Rabbinden sana indirilenin haktan ibaret olduğunu bilen kimse, körün ta kendisi gibi midir ?"

İndirilenden murat, Kur'ân'dır. Kur'ân, insanlara büyük menfaatler ve faydalar sağlamak bakımından gökten indirilen yağmur ile saf altına benzetilmiştir.

Haktan murat, ötesinde başka bir hak bulunmayan yegâne hak demektir. Yahut verilen misallerle kendisine işaret edilen hak demektir.

Yani yegâne hak olan Kur'ân'ı bilen kimse, dağın tepesinde yanan ateşi, göremeyen, en büyük ve yüksek mertebede bulunan bu Kitabı takdir etmeyen ve bu yüzden de cehalet karanlıklarında ve dalâlet çukurlarında şaşkın kalan kör kimse gibi olur mu hiç! Yahut kör kimseden murat, verilen misalleri anlamayan kimse demektir. Kör olarak ifade edilmesi, ziyadesiyle takbih içindir.

B- "- Bunu ancak gerçek akıl sahipleri düşünür."

Verilen misalleri düşünerek ikisinin arasındaki büyük farkı ve uzaklığı, ancak alışkanlık ve vehim engelinden tamamen kurtulmuş olan hâlis akıl sahiplen anlar.

20
"Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verilen sözü bozrnay anlardır."

Yani onlar, "Kaalû Belâ'da (Allah'ın ruhlara,

"- Ben sızın Rabbiniz degıl mıyım?" diye sorması üzerine, ruhların

"- Elbettekı Rabbimizsin' diye cevap verdiklerinde) Allah'ın (celle celâlühü) İlahlığını tanıd'klarına dâir olan ahdi yerine getirenler ve Allah'a (celle celâlühü) îman ile diğer sözler gibi Allah (celle celâlühü) veya kullar ile kendi aralarında verdikleri sözleri bozmayanlardır.

"Verilen sözü bozmayanlar" ifadesi, tahsisten sonra tamım kabilindendir. Ayrıca bu ifade, süreklilik mânâsını da tekit etmektedir.

21
"Ve onlar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği bağları bitiştirenler ve Rablerinden sakınanlar ve kötü hesaptan korkan kimselerdir."

Yani onlar, sıla-ı rahim, mü'minlerin dostluğu ve hak üzerinde olan bütün peygamberlerden hiçbirini ayırmadan hepsine îman etmek hususunda Allah'ın (celle celâlühü) bitiştirilmesini emrettiği bağları bitiştirenlerdir. Buna, kediden tavuğa kadar, canlıların hukuku ve bütün insan hakları da dahildir.

Ve onlar, Rablerinin celâl ve heybetinden korkarlar da, bu yüzden emirlerine karşı gelmezler ve kendileri hesaba çekilmeden, önce kendi kendilerim hesaba çekerler. Bu da, daha önce zikredildığı gibi, bu hesabın son derece korkunç olduğuna delâlet etmektedir.

22
"Yine onlar, Rablerinin rızası uğruna sabreden, namazı da dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızktan gizli ve açık olarak harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar yok mu, dünya yurdunun güzel sonu yalnız onlarındır."

A-"- Yine onlar, Rablerinin rızası uğruna sabreden, namazı da dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızktan gizli ve açık olarak harcayan ve kötülüğü iyilike savan kimselerdir."

Onlar, insanlar için riya ve gösteriş, kendi nefsi için de ziynet ve kibir düşünmeksizin sadece Allah (celle celâlühü) rızasını talep etmek üzere, nefsin hoşlanmadığı şeylere sabreden, farz namazları dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızkın harcanması kendilerine farz olan kısmını gizli ve açık olarak harcayanlardır.

Burada gizli harcama, serveti bilinmeyenler veya zekâtı vermemeke itham edilmeyenler içindir. Yahut kendilerine açıkça zekât verildiğinde, onur meselesi yapıp onu almaktan kaçınanlara zekâtı gizlice vermek ve harcamak demektir. Zekâtı açık olarak vermek de, böyle olmayan içindir. Yahut gizli zekât vermek, farz olmayan zekât içindir ve açık olarak vermek de, farz zekât içindir.

Ve onlar, iyiliği kötülükle savan, kendilerine yapılan kötülüğe hoşgörüyle bakıp iyilik eden, yahut işledikleri kötülükten sonra onu taldben bir iyilik yapanlardır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, "başkalarından kendilerine gelecek kötülüğü güzel sözlerle savanlar"dır.

Hasen'a göre onlar, mahrum bir akis alar bile, kendilerini mahrum bırakanlara verirler; kendilerine yapılan zulmü affederler; başkalan onlara sıla-ı rahimde bulunmasa da, onlar sıla-ı rahimde bulunurlar.

Ibn Keysan ise, onlar, günah işledikleri zaman tevbe ederler, sekinde yorumlamıştır.

Bir diğer görüşe göre de, onlar, dinen yasak olan bir şeyi gördükleri zaman, onu değiştirmeyi emrederler.

B- "- İşte onlar yok mu, dünya yurdunun güzel sonu yalnız onlarındır."

Yani o büyük sıfatlara ve güzel melekelere sahip olanlar yok mu, dünya yurdunun güzel sonu ve cennet yalnız onlarındır.

23
"O yurt, Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salâh ehli olanlarla beraber girecekler. Melekler de, her kapıdan onların yanına varacaklardır."

A- "- O yurt, Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salâh ehli olanlarla beraber girecekler."

Adn kelimesi, aslında ikamet etmek anlamındadır. Sonra cennetlerden birinin adı olmuştur.

Bir görüşe göre ise Adn, cennetin orta sidir.

Burada babalardan murat babalar ile annelerdir.

Yani onların ailelerinden faziletçe kendi mertebelerinde okmayanlar da, onların hatırı ve büyüklüğü hürmetine kendileriyle beraber Adn cennetlerine girerler.

Bu kelâm-ı kerim, derecelerin şefaade yükselebildiğine ve bu sıfatlara sahip olanların, aralarındak akrabalık ve bağlılıktan dolayı, fazla ünsiyet bulmaları için birlikte cennete girdiklerine delildir.

Âyette, salâh kaydının zikredilmesi, sadece nesep bağına sarılanların boş umutlarını kesmek içindir.

B- "- Melekler de, her kapıdan onların yanına varacaklardır."

Meleker de, konakların her kapısından, yahut yardım ve armağan kapılarından onların yanına varacakar.

24
"Melekler:

- Sabrettiğinizden dolayı size selam olsun! işte dünya yurdunun sonucu ne güzel! Diyecekler."

Melekler, bu şekilde selâmetin devamını onlara müjdeliyorlar. Yani bu büyük saadet, sabretmeniz sebebi iledir. Yahut katlandığınız meşakkat ve güçlüklerin bedelidir. Hulâsa, eğer siz dünyada yorulduysanız, şimdi de istirahat edeceksiniz.

Zikredilen faziletlerin içinden burada yalnız sabrın zikre tahsis edilmesi, daha önce zikredildiği gibi, onların hepsinde sabrın katkısı var ve ilâve bir meziyeti de vardır ki, onların hepsinde işin dikreğıdır ve Allah (celle celâlühü) rızası için sabır olmadıkça, hiçbirine itibar edilmez.

Dünya yurdunun sonucundan murat cennettir.

Rivâyet: olunuyor ki, Peygamberimiz her sene başında şehitlerin mezarlarını ziyaret eder ve bu âyeti okurdu- Keza Dört Halife'nin (radıyallahü anh) de, bunu yaptıkları rivâyet olunmaktadır.

25
"Allah'ın ahdini kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın bitiştiriîmesini emrettiği bağları da koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar yok mu, işte lanet onlar içindir; kötü yurt da onlarındır."

Bu insanlardan kastedilenler, birinci grubun mukabik olanlar ve onların sıfatlarının zıtlarını taşıyanlardır. Yani bunlar, Allah'ın (celle celâlühü) ahdini ikrar ve kabul ile pekiştirdikten sonra onu bozarlar ve Allah'ın bitiştiriîmesini emrettiği bağları da koparırlar.

Nitekim hak üzerinde birleşmiş olan bütün peygamberlere îman etmek emredilmişken, onlar, o peygamberlerin bir kısmına îman ederler; bir kısmim ise inkâr ederler. Yine onlar, akraba haklarına, mü'minlerin dostluğuna ve daha önce sayılan diğer haklara da riâyet etmezler.

Âyette, onların, Rablerinden korkmadıkları, kötü akıbetten çekinmedikleri sarih olarak zikredilmemiş, çünkü onların Allah'ın (celle celâlühü) ahdini bozmaları ve anılan bağları koparmaları buna da delâlet etmektedir.

Yine bunların sabretmedikleri de zikredilmemiş, çünkü sabrın, sayılan iyilikler için tahakkukunun itibar edilmesi, bu iyiliklerin muteber olması içindir. Bu itibarla dünya kadar iyiliklerden uzak olan kimseler için sabrın zikredilmesinin bir sebebi yoktur.

Nitekim, feri hükümler şöyle dursun, îmanın aslı etrafında dolaşmayan kimselerin, namaz kılmadıklarının ve zekât vermediklerinin zikredilmesinin de bir sebebi yoktur.

Eğer harcamadan, nafile harcama kastedikrse, onun bu insanlarda bulunmaması da, Allah'ın (celle celâlühü) emrettiği bağların koparılmasına dahildir.

Kötülüğü iyilikle savmak ise, bu insanlarda bulunmadığı, geçen ifadelerden de, gelecek ifadelerden de açıkça anlaşılmaktadır.

Zira ahdi bozmakla ve emre muhalefet etmekle Allah'ın (celle celâlühü) ihsanına aldırmayan ve "yeryüzünde fesat çıkaranlar" cümlesinde de belirtildiği gibi, baştan zulüm etmek ve fitne koparmakla fesat çıkaran kimseden, kötülüğe iyilikle karşılık vermek nasıl düşünülebilir!

Kaldı kı, bunun zikredilmesi, "işte lanet onlar içindir..." cümlesiyle anlatılan cezaya sebep olmakta onun da katkısı olduğunu bildirir.

İşte lanet, yani Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden uzaklaştırılırla onlar içindir ve dünyanın kötü akıbeti, yahut cehennem azabı onlarındır. Zira cehennem onların yurdudur.

Halbuki tefsirlerin çoğuna göre, anılan hususun, anılan cezaya katkısı olmadığı açıktır. Çünkü kötülüğe kötülükle karşılık vermeye izin verilmiştir. Ve kötü sözü iyi sözle savmak, keza kendisine zulmeden kimseye malî yardımda bulunmamak ve kendisiyle sila-ı rahmi kesene sıla-ı rahimde bulunmamak, sorumluluk gerektirmez.

Onun, bazı nafile hakların ihlâli konusunda bitiştirilmesi emredilenlere dahil edilmesinde ise bir sakınca yoktur. Çünkü onlara dahil edilmesi, bazı peygamberleri inkâr etmek, ana-babaya isyan etmek ve diğer vacip hakların terki gibi azimetlerin ihlalinin tâli hususlarından olması itibarıyladır.

26
"Allah dilediğine rızkı genişletir ve daraltır.

Onlar dünya hayatıyla şimardılar. Halbuki ahiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir."

A- "- Allah dilediğine rızkı genişletir ve daraltır."

Yani Allah (celle celâlühü), hiç kimsenin etkisi olmaksızın ve hikmeti hakkında bilgisi bulunmaksızın, hikmetinin gereği olarak, kullarından dilediğine rızkı genişletir ve daraltır. Böylece bazen tedricî olarak azaba yaklaştırmak ve azabı arttırmak için kâfirin rızkını genişletir. Bazen de mükâfatı arttırmak için mü'minin rızkını daraltır. Şu halde kâfir, rızkının genişletildiğine aldanmamak ve mü'min de, rızkının daraltılmasından dolayı umutsuzluğa düşmemekdır.

B- "- Onlar dünya hayatıyla şimardılar."

Mekke halkı, Allah'ın (celle celâlühü) ihsanına sevinmek olarak değil, fakat gurur ve kibir olarak, dünya hayaüyla ve dünyada kendilerine verilen nimetlerle sunardılar.

C- "- Halbuki âhirdin yanında dünya hayati, geçici bir faydadan başka bir şey değildir."

Yani dünya hayati ve o hayatin nimetleri, âhiret nimetleri, yanında yolcunun kumanyası ve çobanın azığı gibi geçici bir faydadan ibarettir. Hulâsa, onlar, âhiret nimetlerinden yüz çevirip dünya bazlarına razı oldular. Oysak onların, kendileriyle şımardıkları dünya nimetleri, yüz çevirdikleri âhiret nimetleri yanında faydası pek az ve çabuk tükenen şeylerdir.

27
"Kâfir olanlar diyorlar ki:

- Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi? De kı:

Şüphesiz Allah dilediğini saptırır; Kendisine yöneleni de hidâyete erdirir."

A- "Kâfir olanlar diyorlar ki:

Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil mıydı?"

Bu kâfirlerden murat, Mekke halkıdır. Onların böyle kâfir olarak ifade edilmeleri, onları zemmetmek ve bu söyledikeriyle küfürlerini tescil etmek içindir. Zira onların bu söyledikeri, kibir ve inadın en son mertebesielir.

Onlara göre sanki Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmiş olan o muazzam ve gayet açık mucizeler mucize değilmiş de, onlar, İlâhî hikmetin gerektirmediği ve gerçeklesmesinden sonra hiç kimsenin kabul etmemek gücü kalmayan bir takım fizik mucizeleri talep ettiler. İşte bundan dolayı onlara şöyle cevap verilmesi emi edilmiştir:

B- " De ki:

Şüphesiz Allah dilediğini, saptırır; Kendisine yöneleni de hidâyete erdirir."

Allah'ın (celle celâlühü) bu dilemesi, onu gerektiren bir hikmetin sonucudur. Yani o kendi hür ihtiyarını tahsiline harcadığı için onda sapıklık yaratır ve onu o sapıklığın bataklığında bırakır. Çünkü Allah (celle celâlühü), ona lütûfkâr olmanın ve kendisini irşat etmenin, bir fayda vermeyeceğini bilmektedir.

Yani ey Mekke kâfirleri! Kibir, inat, serkeşlik ve fesada batmak sıfatlarında sizin gibi olanlara bütün mucizeler gelse de, hidâyete, ermeleri mümkün değildir.

Buradak hidâyet, yüce Allah'a eriştiren hidâyettir; yoksa Cenâb-ı Allah'a eriştiren yolu mutlak olarak göstermek değildir; çünkü o, hidâyete erenlere mahsus değildir.

Bu ifadede hidâyet erenler için son derece büyük bir teşrif vardır. İn âb ede bulunmak, hakka yönelmek, nazil olan açık delillerin muhtevasını İyice tefekkür edip incelemektir. İnâbe kelimesinin asıl mânâsı, hayır nöbetine girmektir.

Bu ifade, azgınlık ve inatlarını tamamen bırakmaları için kâfirlere büyük bir teşviktir.

28
"Onlar îman eden kimselerdir. Kalpleri de Allah'ın zikriyle mutmain olur. Bilesiniz ki, kalpler, ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur."

A "Onlar îman eden kimselerdir."

Eğer hidâyetten, devanı eden bir hidâyet kastedikrse, izahı açıktır; çünkü îmanın buna sebep olduğu açıktır. Eğer olmayan hidâyetin ihdas edilmesi kastedikrse, bu takdirde îman edenlerden murat, gelecekte îman edenler, demektir. Nitekim "Takva sahipleri için hidâyettir." (Bakara 2/2) mealindeki âyet de bu kabilden olup, gelecekte takva sahibi olanlar, demektir. Yoksa îmanın kendisi, hidâyetin kendisine sebep olmaz.

B- "- Kalpleri de Allah'ın zikriyle mutmain olur."

Allah'ın zikri, kendisinde şüphe olmayan mucize kelâmıdır. Nitekim: "Bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir" (Enbiyâ 21/50), "Zikri Biz indirdik ve hiç şüphesiz onu Biz koruyacağız" (Hicr 15/9) denilmektedir.

Yani onlar, isteyecekleri Kur’ân'dan daha büyük bir mucize olmadığını bikirler.

C- "- Bilesiniz kı, kalpler, ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur."

Kalpler, nefislerin meylettiği dünyalıklaria değil, yalnız Allah'ın (celle celâlühü) zikriyle mutmain olur. Bu, açık bir gerçektir.

Diğer mucizeler içinde kalplerin yalnız Kur’ân'la mutmain olmasının izahı şöyledir: Diğer mucizeler, itminan ifade etmek bakımından, şanlı Kur’ân mesabesinde değildir. Çünkü Kur’ân kıyamete dek, bakidir; onu herkes görür ve bütün kalpler, onunla mutmain olur.

Bu âyet-i kerime bize bildiriyor ki, kâfirlerin, gerçeklen anlayan kalpleri yoktur; onların yürekleri, hava ve hevesler peşindedir. Nitekim onlar, Allah'ın (celle celâlühü) zikriyle mutmain olmadılar ve o, en açık ve kuvvetli mucize iken onu mucize saymadılar.

Diğer bir görüşe göre ise, kalpleri Allah (celle celâlühü) korkusundan mustarip iken, O'nun rahmet ve mağfiretini anmakla kalpleri mutmain olur. Nitekim başka bir âyette şöyle denilmektedir: "Sonra hem bedenleri, hem de kalpleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar." (Zümer 39/23).

Yahut oların kalpleri, Allah'ın birliğine delâlet eden delilleri anmakla, yahut Allah'ı anmakla, Onunla ünsiyet bulmak ve O'na bütün varlığıyla yönelmek ile mutmain olur. Bu takdirde hidâyetten murat, devamı ve sürekliliğidir.

29

"îman edip yararlı işler de yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir."

30
"Ey Resûlüm! Böylece kendisinden önce birçok ümmetler gelip geçen bir ümmete seni gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Halbuki onlar Rahmani inkâr ediyorlar. De ki:

- O Rahman benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. Yalnız O'na tevekkül ettim ve tevbem (dönüşüm) de ancak O'nadır."

A- "- Ey Resûlüm! Böylece kendisinden önce birçok ümmetler gelip geçen bir ümmete seni gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Halbuki onlar Rahmani inkâr ediyorlar."

Ey Resûlüm! Böylece kendisinden önce birçok ümmetler gelip geçen bu ümmete seni bu açık ve kuvvetli mucize ile gönderdik ki, sana vahiy ettiğimiz bu şanı yüce Kitabı onlara okuyasın ve onlara rahmet olarak kendilerini hakka hidâyet edesin. Halbuki onlar, rahmeti her şeyi içine almış ve nimeti her şeyi kuşatmış olan Rahmani inkâr ediyorlar.

Burada Allah'ın, Rahman vasfıyla zikredilmesi, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) göndermesinin, sırf rahmetinin tezahürü olduğunu bildirmek içindir.

Nitekim diğer bir âyette de,

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107) denilmektedir.

İşte gerçekler böyle iken, o kâfirler, onun kadrini bilemediler; nimetine şükretmediler. Özellikle senin gibi bir peygamberi kendilerine göndermek ve dinî ve dünyevî faydaların yegâne kaynağı olan Kur’ân'ı indirmekle onlara bahşettiği muazzam nimeti hiç görmediler.

B- "De kı:

- O Rahman benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur."

Bir görüşe göre bu, Mekke müşriklerine secde emredildiğinde, "Rahman da nedir?" dedikleri zaman nazil olmuştur.

Yani, sizin inkâr ettiğiniz ve Kendisini tanımadığınız Rahman, benim Rabbimdir.

Rab, terbiye anlamındadır. Terbiye, bir şeyi yavaş, yavaş kemale erdirmektir. Sonra mübalağa için vasıf olarak kullanılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise Rab, sıfattır. Yani Rahman, beni yaratandır ve beni kemal mertebelerine erdirendir.

Bu cümlenin, "O'ndan başka hiçbir İlah, yani ibadete müstahak bir varlık yoktur" cümlesinden önce zikredilmesi, ibadet istihkakının, İlahlığa bağlı olduğuna dikkat çekmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Ebû Cehil Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Yâ Allah, yâ Rahman!" dediğini duydu; sonra müşriklerin yanına döndü ve: "Muhammed, gerçekten iki İlaha dua ediyor" dedi. İşte o zaman bu âyet ile,

"De ki: Allah'a dua edin, yahut Rahmân'a dua edin!" (İsrâ 17/110) âyeti nazil oldu.

C- "- Yalnız O'na tevekkül ettim ve tevbem (dönüşüm) de ancak O'nadır."

Ben bütün işlerimde ve öz ektikle size karşı muzaffer olmak için, başka hiçbir kimseye değil, yalnız Allah'a, tevekkül ettim ve tevbem de ancak O'nadır.

Nitekim diğer bir âyette de,

"Günahın için de bağışlanma dile!" (Muhammed 47/19) denilmektedir.

Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) bunun emredilmesi, tevbenin faziletini, Allah katindaki önemini ve tevbenin peygamberlerin vasfı olduğunu bildirmek ve kâfirleri de içinde bulundukları halden dönmeye en anlamlı ve güzel şekilde teşvik etmek içindir.

Zira Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), tevbeyi gerektiren en küçük günah işlemek şaibesinden bile münezzeh iken, tevbe etmek, ona bile emredildiğine göre, onlar küfür ve çeşitli günahlara boğulmuş iken, tevbe etmeleri kesinlikle zorunlu olmakdır.

Yahut benim de dönüşüm, sizin de dönüşünüz ancak Allah'adır. O zaman O benimle sizin aranızda hükmedecektir ve sizin yaptıklarınıza karşı sabretmiş olduğumdan dolayı benim mükâfatımı verecektir.

31
"Eğer gerçekten bir Kur’ân'la dağlar yürütülseydi, yahut onunla yeryüzü parçalansaydı veyahut onunla ölü konuşturulsaydı, o Kur’ân, bu Kur’ân olurdu.

Hayır, bütün emir ve ferman, ancak Allah'ındır, îman edenler bil meçtiler mı ki, Allah dileseydi, bütün insanları hidâyete erdirirdi?

Allah'ın vaadi gelinceye kadar kâfirlere, yaptıklarından dolayı büyük belâ çarpıp duracak, yahut o belâ, evlerinin yakınma inecek. Şüphe yok ki, Allah, vaadinden asla dönmez."

A- "- Eğer gerçekten bir Kur’ân'la dağlar yürütülseydi, yahut onunla yeryüzü parçalansaydı veyahut onunla ölü konuşturulsaydı, o Kur’ân, bu Kur’ân olurdu."

Burada kastedilen, Kur’ân-ı Azim'in yüce şanını belirtmek ve kâfirlerin fikirlerinin bozuk olduğunu beyan etmek olabilir. Nitekim, o kâfirler, Kur’ân'ın yüce şanını takdir edemediler ve onu mucize kabilinden bile saymadılar.

Bunun için de Kur’ân'dan başka, Mûsa'ya (aleyhisselâm) verilen mucizelerden istediler. Yahut bundan kastedilen, o kâfirlerin kibir ve inattaki aşırılıklarını ve dalâlet ile fesattaki israrlarını beyan etmektir.

Birincisine göre mânâ şöyledir:

Eğer gerçekten bir Kur’ân'la, yani onun indirilmesiyle, yahut dağlara okunmasıyla, Mûsâ için Tûr dağında olduğu gibi, dağlar yürütülseydi, yahut Mûsâ elindeki asâsıyla taşa vurduğunda olduğu gibi, onunla yeryüzü yarılıp ırmaklar ve pınarlar meydana gelseydi veyahut İsâ için olduğu gibi, onunla, ölü konuşturulsaydı, o, bu. Kur’ân olurdu.

Zira Kur’ân, Allah'ın kudret ve heybetinin acayip eserlerini içermek hususunda en zirve noktada bulunmaktadır.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Eğer Biz bu Kur’âni bir dağa indirseydik, muhakkak ki, onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün." (liaşr 59/21)

Yoksa Kur’ânin icaz vasfı kastedilmemektedir. Çünkü icazın bu acayip eserlerde etkisi olmadığı gibi, öğüt, uyarı ve korkutmada da ölüler için etkisi yoktur. Zira onun bu etkisi, akıl sahiplerine mahsustur. Üstelik bu vasıflarının, ölülerin konuşturulmasıyla alâkası da yoktur. Bu ölülerin akıl sahibi kılınmalarının itibar edilmesi ise, burada kastedilen mübalağa mânâsına halel getirmektedir.

Onların mucize talepleri, her ne kadar anılan hususların Kur’ân vasıtasıyla gerçekleşmesiyle ilgili olmayıp o acayip olayların Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) eliyle gerçekleşmesiyle ilgili ise de, fakat onların talepleri, kendi iddialarına göre, Kur’ânin hârikaları içermediğine bina edildiği için, Kur’ânin hârikaları içerdiğini ve her hârikanın kaynağı olmaya layık olduğunu kuvvede ifade etmek ve Kur’ân'ın yüce şanı hakkındaki fikirlerinin son derece sakat olduğunu bekitmek üzere, o hârikaların gerçekleşmesi Kur’ân'la bağlantık olarak ifade edilmiştir.

Yani eğer onların istedikleri mucizelerin benzerlerinin gerçekleşmesi, ilâhî hikmetin gereği olsaydı, onların tezahür kaynağı, kendilerinin mucize saymadığı bu Kur’ân olurdu.

Bu kelâm-ı kerim, pek açık olarak, Kur’ânin yüce şanını beyan etmekte ve onları, akıl sakatlığiyla vasıflandırmaktadır.

B- "Hayır, bütün emir ve ferman, ancak Allah'ındır."

Vücut bulmak için de, yok olmak için de bütün kâinatın, üzerinde döndüğü çark Allah'ın emridir. O, üstün hikmetinin gereği olarak, dilediğim yapar ve irade buyurduğuna hükmeder.

C- "- iman edenler bilmediler mi ki, Allah dileseydi, bütün insanları hidâyete erdirirdi?"

İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi, o kâfirlerin istedikleri büyük hâdiseleri göstererek bütün insanları hidâyete erdirirdi. Yahut îman edenler, bütün emir ve ferman, ancak Allah'ın (celle celâlühü) olduğunu bildiler de, bu bilginin gereği olan o zikredilenleri mi bilemediler?

Sonuç olarak, onlar bilmediler mi ki, Allah (celle celâlühü) eğer onların hidâyetini dileseydi, mutlaka onları hidâyete erdirirdi. Fakat Allah, onu dilemedi; çünkü îman edenler, kâfirlerin de îmanda kendileriyle birleşmek için, kâfirlerin istedikleri mucizelerin gösterilmesini istiyorlardı.

İkinci tefsire göre, (bu âyetten kastedilen, o kâfirlerin kibir ile inatta çok aşırı olduklarını ve dalâlet ile fesatta ısrarlı bulunduklarını beyan etmek olduğuna göre) mânâ şöyledir:

Eğer onlarin istedikleri o acayip hâdiseler Kur’ân'la gerçeldeştirilmış olsa da, onlar Kur’ân'a yine kesinlikle îman etmezler.

Buna göre bu âyet de,

"Eğer Biz gerçekten melekleri onlara indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp onların karşısına getirseydik, Allah dilemedikçe, yine de îman edecek değillerdi." (En'âm 6/111) mealindeki âyet kabilindendir.

Sonuç olarak, onlar bunu istiyor diye olacak değildir. Fakat bütün emir ve ferman, ancak Allah'ındır (celle celâlühü); o, dilerse, onların istedikleri hâdiseleri gerçekleştirir; dilemezse de, gerçekleştırmez. Hiç kimsenin O'na tahakkümü ve zorlayıcı talebi olamaz.

Bir rivâyete göre, Ebû Cehil ve benzerleri, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki:

"Eğer sen peygamber isen, Kur’âninla, şu dağları Mekke'den yürüt de, yerimizi genişlet ki, yerlerini bağ-bahçe ve hurmalık yapalım.

Nitekim Dâvûd (aleyhisselâm) için dağlar boyun eğmişti. Eğer iddia ettiğin gibi sen de, peygamber isen, Allah katinda sen de, ondan aşağı değilsin.

Yahut rüzgâr, Süleyman'ın (aleyhisselâm) emrine verildiği gibi, Kur’ân'ınla, rüzgârı bizim emrimize ver ki, rüzgâr üzerinde Şam'a yolculuk edip ticaret yapakm. Zira bu uzun yolculuk bize çok zor geliyor. Yahut Kur’ân'ınla, ölmüş atalarımızdan iki, üç adam dirilt!" işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Bu takdirde yeryüzünün kat' olunması, yürümekle kat' edilmesi anlamında olur. Bu takdirde, daha önce zikredilen iki tefsire göre ihtiyaç duyulduğu gibi, mezkur fiillerin Kur'ân'a isnat edilmiş olmasının, anlatılan şekilde izahına da ihtiyaç kalmaz.

D- "- Allah'ın vaadi gelinceye kadar kâfirlere, yaptıklarından dolayı büyük belâ çarpıp duracak, yahut o belâ, evlerinin yakınma inecek. Şüphe yok ki, Allah, vaadinden asla dönmez."

Yani ölüm, yahut kıyamet gelinceye kadar -zira her ikisi de kesinleşmiş hükümdür; geri çevrilemez- Mekke halkı olan o kâfirlere, küfürdeki ısrarlarından dolayı öldürüknek, esir alınmak, yağma ve savaş ganimetlerinin alınmasi gibi büyük belâlar çarpıp onları huzursuz ve perişan edip duracak, yahut o belâlar, onların evlerinin yakınına inecek de, onların kıvılcımları kendilerine de isabet edecek ve onlar dehşete düşeceklerdir.

Onların yaptıklarının sarih olarak beyan edilmemesi, korkunçluğunun veya müstehcenliğinin zımnen belirtilmesi içindir.

Bu kelâm, delâlet ediyor ki, Allah'ın (celle celâlühü) vaadi geldiğinde onlara çarpacak azap, son derece çetin olacak ve ondan önceki azap ise, ona göre hafif bir esinti olacak.

Sonra Allah (celle celâlühü) bunu tahkik etmek üzere, "Şüphe yok ki, Allah, vaadinden asla dönmez" buyurmuştur.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Büyük belâdan murat, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderdiği savaşçı müfrezeleridir ki, bunlar, o kâfirlere yurtlarında saldırıp bazen onlarla çarpışıyorlardı, bazen mallarını alıp getiriyorlardı ve bazen de sırf onlara korku veriyorlardı."

Bu izaha göre, belânın onlara çarpması da, evlerinin yakınma inmesi de, bu mücahitlerin hallerindendir.

Buna göre, âyette zikredilen inmek anlamındaki fiilin, hitap kipi Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) hitap olması ve ondan, Peygamberımizin (sallallahü aleyhi ve sellem), Hudeybiye'ye inmesinin kastedılmesı ve Allah'ın (celle celâlühü) vaadinden de, Mekke fethinin kastedilmesi de caizdir.

32
"Ant olsun ki, ey Resûlüm! Senden önce de peygamberlerle alay edildi de, Ben inkâr edenlere mühlet verdim; sonra onları yakalayıverdim. İşte azabım nasilmiş?"

Ey Resûlüm! Senden önce de birçok peygamberle alay edildi de. Ben o inkâr edenleri bir süre emniyet ve refah içinde bıraktım.

Bu, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için, müşriklerden gördüğü tekzip ve alay yoluyla olan taleplerden dolayı bir tescili ve bir de ceza vaadidir. Hulâsa, ey Resûlüm! Bu hal, sana mahsus değildir; fakat eskiden beri süregelen bir şeydir; senden önce de birçok peygambere karşı yapıldı da, bunu yapanlara bir süre mühlet verdim.

Âyette, onların kâfir vasfıyla zikredilmeleri, kendilerine mühlet verilenlerin alay edenlerden başkaları oldukları için değil, fakat iki vasfa da sahip olduklarım bildirmek içindir. Yani Ben, kâfir olup da alay edenlere mühlet verdim; yoksa yalnız alay etmelerine rağmen demek değil.

"Sonra onları yakalayıverdim. İşte azabım nasilmiş?!" ifadesi, onların azaplarının son derce ağır ve çetin olduğunu açık olarak bildirmektedir.

33
"Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden Zat ile böyle olmayan, bir midir! Kâfirler Allah'a ortaklar koştular. De ki:

Onlara ad verin! Yoksa siz dünyada bilemeyeceği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz? Yoksa anlamsız laf mı ediyorsunuz?

Hayır, hileleri kâfirlere süslü gösterildi de onlar doğru yoldan alıkonuldubar. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola getirecek yoktur."

A- "Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden Zat ile böyle olmayan, bir mıdır!"

Yani herkesin kazandığı hayır veya şerri gözetleyip muhafaza eden, hiçbir şey Kendisine gizli kalmayan, hatta herkese amelinin karşılığını veren Allah (celle celâlühü) ile böyle olmayan ilâhlar bir midir! Şanı bu kadar yüce olan Allah (celle celâlühü) ile hatırı sayılır eşyadan bile sayılmayan putlar bir midir kı, onları Allah'a ortak koşuyorsunuz?

B- "- Kâfirler Allah'a ortaklar koştular. De ki:

Onlara ad verin! Yoksa siz dünyada bilemeyeceği bir şeyi mı Allah'a haber veriyorsunuz? Yoksa anlamsız laf mı ediyorsunuz?"

Bu kadar yüce sıfatları olan Allah, böyle olmayan sahte ilâhlar gibi mıdır? Böyle iken o kâfirler, yalnız bir ortak değil, Allah'a (celle celâlühü) birçok ortaklar koştular.

"De ki: Onlara ad verin!" cümlesi, onlar için susturma üstüne susturmadır. Yani onları adlandırın! Kimdir onlar? isimleri nedir? Yahut onları vasıflandırın ve bakın, kendileriyle ibadete müstahak olacak, ortak olmaya ehil olacak vasıfları var mı?

Yoksa sız dünyada Allah'ın bilemeyeceği ibadete müstahak ortakları mı Allah'a haber veriyorsunuz? Halbuki göklerde ve yerde Allah'ın bilmeyeceği zerre kadar bir şey mi vardır! Yoksa siz onları ortak olarak isimlendirirken, anlam ve gerçeği olmayan laf mı ediyorsunuz?

Bu da, "Bu, onların, ağızlarıyla söyledikleri boş sözlerdir." (Tevbe 9/30) mealindeki âyet kabilindendir.

İşte bunlar da, Kur'ânin, beşer kudreti haricinde bulunduğunu ve Allah'ın (celle celâlühü) kelâmından olduğunu haykıran hârika üsluplardır. Ey âlemlerin Rabbi, ne kadar da mübareksin!

C- "- Hayır, hileleri kâfirlere süslü gösterildi de onlar doğru yoldan alıkonuldular."

Zemmedilmek ve küfürlerinin tescili için onlar, burada kâfir vasfıyla zikredilmişlerdir.

Onların hileleri, onların, batılları yaldızlamaları, yahut şirkleriyle Müslümanlığa karşı tertip içinde olmaları demektir.

D- "- Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola getirecek yoktur."

Allah (celle celâlühü), kötü tercihi sebebiyle kimde sapıklık yaratırsa, yahut kimi inÂyetinden mahrum bırakırsa, onu hidâyete eriştirecek hiçbir kuvvet yoktur.

"Dünya hayatında onlara bir azap vardır. Âhiret azabı ise, elbette daha çetindir. Onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur."

Dünya hayatında öldürülmek, esir alınmak ve onların uğradıkları diğer musibetler gibi onlara ağır bir azap vardır. Zira küfürlerinden dolayi bu azaplara uğratılıyorlar.

Ahiret azabı ise, şiddet olarak da, müddet olarak da elbette ondan daha çetindir. Onları bu Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur.

35
"Takva sahiplerine vaat olunan cennetin vasfı şudur:

Altından ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgeleri süreklidir. İşte bu, takva sahiplerinin mutlu sonudur. Kâfirlerin sonu ise o ateştir."

Yani küfür ve günahlardan sakınan takva ehline vaat olunan o pek acayip vasıfları olan cennetin bazı vasıfları da şunlardır:

Altından ırmaklar akar. Yemişleri, mevsimlik değil, süreklidir. Gölgeleri de, dünya gölgeleri gibi güneşle kayıp olmaz, işte zikredilen vasıflan olan cennet, küfür ve günahlardan sakınan takva sahiplerinin son durağıdır.

Kâfirlerin son durağı ise, o cehennem ateşidir.

Bu âyet, apaçık, takva sahiplerini umutlandırmakta ve kâfirlerin umudunu da kesmektedir.

36
"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen Kur'ân'a sevinirler. Senin aleyhinde birleşen gruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki:

- Bana, yalnız Allah'a ibadet etmem ve O'na ortak koşmama emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de ancak O'nadır."

A- "- Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilen Kur'ân'a sevinirler. Senin aleyhinde birleşen gruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır."

Kendilerine Kitap verilenlerden kastedilen, Abdullah b. Selam, Kâ'b ve benzerleri gibi Müslüman olan, ya da Kitap ehli Yahudiler ile Hıristiyanlardan îman eden seksen kişidir.

Bunların kırkı, Necrank; sekizi Yemenk ve otuz ikisi de Habeşistank'ydı.

İşte bunlar Kur'ân'a seviniyorlardı; çünkü Tevrat ve İncil'de vaat edilen Kitap odur. Kâ'b b. Eşref ve Necran piskoposları Seyyid ile Akıb ve onlara bağlı olanlar gibi Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), karşı düşmanlıkta birleşen gruplardan, onun bir kısmını, yani inşa veya nesih olarak yeni getirilen hükümleri inkâr eden de vardır.

Yoksa onların inkâr ettikleri kısım, kendi tahriflerine uygun olan kısım değildir. Eğer öyle olmuş olsa, daha baştan, bunun yegâne sebebinin, kendi elleriyle işledikleri cinayetler olduğu teşhir edikrdi. Kendi Kitaplarına uygun kısımları ise, onunla sevinmedilerse de, inkâr da etmediler.

Bir görüşe göre, Kur'ân'ın inmesine sevinenlerden murat, Kitap Ehlinin avamı olabilir. Zira onlar da Kur'ân'ın inmesine seviniyorlardı.. Çünkü Kur'ân, kendilerine göre kısmen de olsa onların Kitaplarını tasdik ediyordu.

Bu takdirde "Senin aleyhinde birleşen gruplardan" cümlesi, tamamlayıcı olur. Yani onlardan kimi gruplar da, Kur'ân'ın bir kısmını inkâr ederler.

B-"Deki:

- Bana, yalnız Allah'a ibadet etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu."

Ey Resûlüm! Onları ilzam etmek ve inkârlarını reddetmek üzere de ki; bana, yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibadet etmem ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanı, yahut O'na ortak koşmak fiilim işlememem emrolundu.

Bundan murat, ibadet emrini Allah'a hasretmektir; yoksa mutlak emri, yalnız O'nun ibadetine hasretmek değildir. Yani ey Resûlüm! De ki; bana indirilen Kur'ân'da ben, ancak Allah'ın ibadeti ve tevdii di ile emrolundum ve sizin bunu inkâr etmenizin imkânsız olduğu da açıktır.

Zira bütün peygamberler ve Kitaplar bunda müttefiktir.

Nitekim diğer bir âyette meal olarak şöyle denilmektedir:

"De ki: Ey Kitap Ehli! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayakm" (Akı imrân 3/64)

O halde size ne oluyor ki, Uzeyr'i ve Mesih'i O'na ortak koşuyorsunuz?

C- "- Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de ancak O'nadır."

Ben, insanları yalnız O'nun tevhidine çağırıyorum; başkasına çağırmıyorum, yahut ilâhî Kitapların ve peygamberlerin üzerinde ittifak etmedikleri başka bir şeye çağırmıyorum. O halde siz niçin inkâr ediyorsunuz? Ve mükâfat için benim dönüşüm de, ancak O'nadır.

Bu açık hüccet, onların aleyhinde sabit ve kaçınılmaz olduğu için, onları ilzam etmek ve susturmak üzere Peygamberimiz'in ifc, bununla onlara hitap etmesi emredildi.

Bundan sonra da, onların, ilk olarak getirilen, yahut neshedilen hükümlerin yerine getirilen dinin fer'i hükümlerini inkâr etmelerini reddetmek konusunda bundaki hikmeti beyan etmek üzere şöyle denilmektedir:

37
"Ve böylece Biz Kur’ân'ı Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyarsan, ant olsun ki, Allah tarafından senin ne bir dostun, ne de koruyucun vardır."

A- "- Ve böylece Biz Kur’ân! Arapça bir hüküm olarak indirdik."

Biz, Kur’ân'ı bütün meselelerde ve hâdiselerde hükmeden yegâne hâkimi olarak, yahut kendisiyle hükmedilen yegâne hüküm kaynağı olarak indirdik.

Kur’ân'ın tamamı hükümlerden ibaret olmadığı halde bu vasıfla zikredilmesi, onun hükümlerine riâyet etmenin ve bu hükümlerin kesin olarak muhafazasının zorunluluğunu kuvvetle ifade etmek içindir.

Kur’ân'ın Arapça olması vasfının belirtilmesi, onun eski semavî Kitaplardan farklı olmasının bir yönü de bu olduğuna işaret etmek içindir. Üstelik hikmetin gereği budur; çünkü ancak Arapça olmasıyla anlaşılması ve icazının idrâki kolay olur.

Eğer Kur’ân'ın, her konuda yegâne hakem olduğu zikredilmeyip bundan önce zikredilen,

"Bana, yalnız Allah'a ibadet etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu"

kelâmında belirtildiği gibi, indirilen Kur’ân'ın, üzerinde ittifak edilmiş olan dinlerin temel prensiplerini içermesinin zikriyle iktifa edilmiş olsa, bundan sonraki âyetlerde zikredilen, onların arzularına uymak, Allah'ın dilediğini silip dilediğini bırakması ve her belli bir zaman için bir Kitap olması hususlarının zikri bu kadar anlamlı ve uyumlu olmazdı.

Çünkü üzerinde ittifak edilen şeyde ne uymak, ne de kendisine uydurmak düşünülemez.

B- "- Eğer sana gelen bu ikmden sonra onların arzularına uyarsan, ant olsun ki, Allah tarafindan senin ne bir dostun, ne de koruyucun vardır."

Eğer sana gelen o Arapça hükmün muazzam ilminden sonra, sana indirilen hakka muhalefet konusunda, Kıblenin tahvilinden sonra Beytül-makdise doğru namaz kılmak gibi onların arzularına uyarsan, ant olsun ki, Azîz Allah taralından, senin işlerini düzenleyecek ve sana belâlar getirmek isteyenlere karşı sana yardım edecek, ne bir dostun olur, ne de seni kötülük sahalarından koruyacak, bir koruyucun olur.

Burada zamir makamında Allah kelimesinin zikredilmesi, İlâhî mehabeti arttırmak içindir.

Ezherî diyor ki: "Ulûhiyet vasfı, mâbud, hâlik, râzık ve müdebbir olmak vasıflarından üstündür."

Bu gibi uyarılar, kâfirlerin umutlarını kesmek ve mü'minleri dinde sebata teşvik etmek içindir.

38
"Ant olsun ki, senden önce de birçok peygamberler göndermişiz ve onlara da eşler ve çocuklar vermişizdir.

Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmek hiçbir peygamberin elinde değildir. Her belli bir zaman için de bir Kitap vardır."

A- "- Ant olsun ki, senden önce de birçok peygamberler göndermişiz ve onlara da eşler ve çocuklar vermişizdir. Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmek hiçbir peygamberin elinde değildir."

Bu âyet, müşriklerin, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) evlenmek ve çocuk sahibi olmakla ayıplamalarını reddetmektedir. Nitekim onlar, "Bu peygambere ne oluyor? O da yemek yiyor..." (Furkan 25/7) diyorlardı..

Allah'ın (celle celâlühü) izni ve iradesi olmadan, kendisinden istenen mucizeleri getirmek, hiçbir peygamberin elinde değildir. Allah'ın izin ve iradesi de, kâinat işlerinin ve özellikle de bu gibi büyük hâdiselerin çarkının, üzerinde döndüğü hikmet ve maslahatlar üzerine bina edilmiştir.

B- "-Her belli bir zaman için de bir Kitap vardır."

Her belli bir müddet ve vakit için belli hükümler vardır; bu hükümler, İlâhî hikmetin gereği olarak kullara yazılmıştır.

Zira bütün dinî hükümler, kulların dünyevî ve uhrevî hallerini ıslah etmek içindir. Ve bunun gereği olarak da, zamanın değişmesine bağlı olarak onların hallerinin değişmesiyle o hükümler de değişmektedir. Tıpkı zamanla hastaların hallerinin değişmesiyle ilaçların da değişmesi gibi.

39
"Allah, dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ana Kitap ise ancak O'nun katindadır."

A- "- Allah, dilediğini siler ve dilediğim bırakır."

Allah (celle celâlühü), zamânâ göre hikmetinin gereği olarak, neshini dilediği hükümleri nesheder ve onun yerine maslahata uygun olanı koyar. Yahut maslahata uygun olanı neshetmeden bırakır.

Yahut yeni getirerek olsun, yerinde bırakarak olsun, mutlak olarak, maslahata uygun olanı sabit kılar.

Yahut muhafız meleklerin âdeti olduğu üzere yazdıkları bütün sözlerden ve fiillerden cezayı mucip olmayanları onların tuttukları defterlerden, siler ve diğerlerim de sabit bırakır.

Yahut tevbe edenlerin günahlarını siler ve onların yerine sevapları koyar. Yahut bir nesli siler ve diğerlerini sabit bırakır. Yahut cismanî âlemden bozulanları siler ve kâinatı sabit bırakır.

Yahut dilediği eceli, saadeti ve bedbahtlığı siler. İbn Mes'ûd ve İbn Ömer'den (radıyallahü anh) de böyle rivâyet olunmaktadır. Böyle diyenler, kendilerini saadetlilerden kılması için Allah'a (celle celâlühü) yakarırlar. Câbir, bunu Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) de rivâyet etmiştir.

En münasip olan ise, hepsini kapsaması için silmeye de, sabit kılmaya da genel bir mâna vermektir.

Silmek ve sabit kılmak hususuna onların inkâr ettikleri konular da öncelikle dahildir.

B- "- Ana Kitap ise ancak O'nun katindadır."

Kitabın ask ola Levh-i Mahfuz ancak Allah (celle celâlühü) katindadır. Zira silinen ve sabit olan her şey, olduğu gibi onda yazılıdır.

40
"O müşriklere vaat ettiğimiz azabın bir kısmını muhakkak ki sana göstereceğiz, yahut daha önce senin ruhunu alırız. Artık sana düşen, ancak tebliğ etmektir. Hesap ise yalnız Bize aittir."

"O müşriklere daha önce va'dettiğimiz ve bundan, sonra va'dedeceğımız azabın bir kısmını mutlaka sana göstereceğiz, yahut ondan önce senin ruhunu alacağız."

Artık sana düşen, peygamberlik hükümlerini tamamıyla duyurmaktır; yoksa tebliğ ettiklerini ve ezcümle vaat ettiğin azabı tahakkuk ettirmek değildir. Onların kötü amellerinin muhasebesi ve muahezesi ise Bize aittir.

Hulâsa, durum ne olursa olsun, onlara vaat ettiğimiz dünyevî azabın bir kısmını muhakkak onlara göstereceğiz, yahut onlara göstermeyeceğiz. O husus Bize aittir. Sana düşen ise, ancak peygamberliği tebliğ etmektir. Sen onun ötesine karışma; Biz onların da hakkından geliriz; sana vaat ettiğimiz zaferi mutlaka tamamlarız. Bunun gecikmesi, seni tasalandırmasın. Zira gecikmesi, Bizim bildiğimiz gizli maslahatlara binaendir.

Bundan sonra Allah Resulünün (sallallahü aleyhi ve sellem) gönlünü hoş etmek için, azabın ön işaretlerinin doğduğunu şöyle zikretmektedir:

41
"Görmüyorlar mı ki. Bizim kudretimiz arza erişiyor ve onu etrafından eksiltiyoruz. Zaten ancak Allah hükmeder; O'nun hükmünü bozacak bir kuvvet yoktur. O, hesabı da pek çabuk görendir."

A- "Görmüyorlar mı ki, Bizim kudretimiz arza erişiyor ve onu etrafından eksiltiyoruz."

Onlar, kendilerine vaat ettiğimiz azabın inmesini inkâr ettiler, yahut ondan kuşku duydular, yahut bakıp görmediler mi ki, Bizim kudretimiz küfür toprağına erişiyor ve onu Müslümanlara yavaş, yavaş fethettiriyoruz ve İslâm ülkesine katıyoruz ve halkını da öldürmek, esir almak ve sürgün etmek yoluyla ortadan kaldırıyoruz.

İşte bu, o azaptan değil midir!

"Onlar, Bizim gelip kâfirlere ait olan toprakları çevresinden eksilttiğimizi görmezler mı? Şu halde üstün gelen onlar mı?" (Enbiyâ 21/44) mealindeki âyet de bu kabildendir.

B- "- Zaten ancak Allah hükmeder; O'nun hükmünü bozacak bir kuvvet yoktur. O, hesabı da pek çabuk görendir."

Nitekim işaret ve eserleri görüldüğü gibi, Allah (celle celâlühü) İslâm için izzet ve ikbale hükmetti; kâfirler için de zillet ve bedbahtlığa hükmetmektedir.

Ve Allah'ın (celle celâlühü) hükmü her zaman geçerlidir; onu iptal edecek hiçbir kuvvet yoktur. Ve O, hesabı da pek çabuk görendir; pek yakında onların hesabını da görecektir ve görüldüğü gibi onları öldürmek, esir almak ve sürgün ile cezalandırdıktan sonra ahirette de çeşidi azaplarla onları cezalandıracaktır.

İbn Abbâs diyor ki: "Yani'seriul-hısâb', pek çabuk intikam alan demektir."

42
"Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Halbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir. O, herkesin ne kazanacağını bilir. Bu dünya yurdunun sonunun kimin olacağını kâfirler yakında bileceklerdir."

A- "Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Halbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir. O, herkesin ne kazanacağını bilir."

Yani Mekke kâfirleri tuzak kurdukları gibi onlardan öncekiler de, kendi peygamberlerine ve mü'minlere tuzak kurmuşlardı.

Bu, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli etmek içindir. Yani onların tuzaklarının önemi ve etkisi yoktur. Hattâ hakikatte mevcut bile değildir.

Zira bütün tuzaklar Allah'a aittir; onların tuzakları yok hükmündedir.

Çünkü mekır kelimesinin mânâsı, başkası farkında olmadan ona kötülük ulaştırmaktır.

Onların bütün yapıp yapmadikları şeyler ise, Allah'ın (celle celâlühü) bilgisi ve kudreti dahilindedir. Onlarda olan ise, fiil ve tesir olmaksızın, sırf teşebbüstür.

Nitekim. "O, herkesin ne kazanacağını bilir" cümlesi de bu hakikati beyan etmektedir. Ve bunun gereği olan da, Allah'ın (celle celâlühü), dostlarını koruması ve tuzak kuranları da cezalandırmasıdır.

Çünkü herkesin yaptığının karşılığı bu sekide verilmiş olur. İşte böylece anlaşılmış oluyor ki, onların tuzakları, tuzak kurdukları kimseye hiçbir etki yapmaz ve bütün tesirler Allah'a aittir. Nitekim O, onların işlemiş oldukları bütün günahlardan dolayı ve ezcümle onların tuzakarından dolayı hiç ummadıkları şekilde kendilerini muaheze edecektir.

Yahut onların kurdukları bütün tuzaklar, aslında onların, peygamberlere yönelik tuzakları değil, fakat Allah'ın (celle celâlühü) onlar hakkında tuzağıdır. Zira kötü tuzak, sahibine döner. Fakat onlar bunu bilmezler.

B- "- Bu dünya yurdunun sonunun kimin olacağını kâfirler yakında bileceklerdir."

O kâfirler şimdi bilmiyorlarsa da, ilâhî ilmin gereğiyle hükmedilip de herkesin, yaptıklarının karşılığını bulduğu zaman, onlar, güzel akıbetin, iki fırkadan hangisinin olacağını bilecekerdir.

43
"Kâfirler, Sen gönderilmiş peygamber değilsin, diyorlar. Ey Resûlüm! De ki:

- Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitap ümi bulunan peygamber yeter."

Bir görüşe göre, bunu söyleyenler, Yahudüerin reisleridirr.

Ey Resûlüm! Onlara de ki; benimle sizin aranızda şahit olarak Allah (celle celâlühü) yeter; çünkü O, benim peygamberliğime dâir öyle kesin hüccetler ve açık belgeler göstermiştir ki, bunlar, başka bir şahide ihtiyaç bırakmamaktadır.

Yine, yanında Kur'ân ilmi ve onun mucize nazmı bulunan Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yeter. Yahut kitap Ehlinden Müslüman olan âlimler şahit olarak yeter; çünkü onlar, Peygamberin kendi Kitaplarında yazılı olan vasıflarına şâhitlik etmektedirler.

Bu âyet, ittifakla Medenî'dir, yani Medine'de inmiştir. Dolayısıyla Medine'de Müslüman olan Kitap Ehli âlimleri ile tefsir edilmesinde tarih uyuşmazlığı söz konusu değildir.

Yahut yanında Levh-i mahfuz ilmi bulunan Allah (celle celâlühü) şahit olarak yeter. Yani kimin ibadete müstahak olduğu konusunda benimle sizin aranızda şahit olarak Allah (celle celâlühü) yeter.

Nitekim Allah'ın (celle celâlühü) Kitabı, Kendi ibadetine davet ile doludur ve beni de çeşidi teyitlerle teyit etmiştir. Yine, Levh-ı mahfuz'da sabit olan şeylerin ve ezcümle benim peygamberliğim hakkındaki ilmin kime mahsus olduğu konusunda da şahit olarak Allah (celle celâlühü) ile Resulü (sallallahü aleyhi ve sellem) yeter.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse Ra'd sûresini okursa, kendisine, geçmiş ve kıyamete kadar gelecek bütün bulutların miktarı kadar ona sevap verilir. Bu kimse, kıyamet gününde, Allah'ın ahdine vefa gösterenler zümresine dahil olarak haşır olur." Allah, doğruyu en iyi bilendir.

İBRÂHÎM SÛRESİ

Mekke'de inmiştir ve 52 âyettir.

1
"Elif. Lâm. Râ."

Bu harflerin tefsiri ile ilgili izahlar, daha önce defalarca geçti.

"- Bu Kur'ân, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, O yegâne galip ve her övgüye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir Kitaptır."

Bu Kur'ân-ı Azîm öyle bir Kitaptır ki, Allah katından olduğunu ortaya koyan, hak inancı açıklayan, içindeki apaçık belgelerle, insanları, tamamen cehalet karanlıklarından ibaret küfür ve dalâletten, sırf nurdan ibaret hakka çıkarman için onu sana indirdik. Fakat bu nasıl olsa olur, anlamında değil, çünkü sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Bu ancak, Rabbinin müyesser ve muvaffak kılmasiyla olur.

"Kendisine yöneleni de hidâyete erdirir." (Ra'd 13/27) âyetinde belirtildığı gibi, onların karanlıklardan aydınlığa çıkmaları, onların hakka yönelmelerine bağlı olduğu için, âyette izin kelimesi kullanılmıştır ki, izin, huzura girmek isteyenlere kapıyı açmaktır, iznin bu manâsıyla bütün insanlar için geçerli olduğu açıktır.

Kur'ânin, bütün insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için indirilmiş olması da, bu izne bağlıdır. Bu iznin, kötü tercihlerine istinat eden şartının yerine gelmemesine bağlı olarak bilfiil bazı insanlar için tahakkuk etmemesi, buna halel getirmez.

Haddi zatında hak açıklığı ve kendi dışındakileri açıklayıcı özelliği sebebiyle Allah'a (celle celâlühü) ulaştınci bir vasıta olduğu için mecazî olarak bazen aydınlık, bazen de yol olarak ifade edilmektedir. İşte bunun için bu âyette aydınlıktan sonra açıklayıcı olmak üzere, Azizin ve Hamîdin yolu, denilmiştir.

Burada azîz (pek güçlü.) ve hamîd (her övgüye layık) vasıflarının zikre tahsis edilmesi, bu yolun emniyetine ve sonunun övgüye layık olduğuna işaret etmek suretiyle bu yola gitmeyi teşvik etmek içindir.

2
"O Allah ki, şu göklerde ve bu yerde bulunan her şey ancak O'nundur. Çok çetin, azaptan vay kâfirlerin haline!"

Göklerde ve yerde bulunan dahik ve haricî her şeyin, mülkiyet olarak ve tasarruf olarak Allah'ın olması, O'nun ne kadar muazzam bir güce sahip olduğunu göstermekte ve insanların bunu bilmesinin zorunlu olduğunu beyan etmektedir.

"Vay kâfirlerin haline!" ifadesi, Kitabı inkâr eden ve onunla, karanlıklardan aydınlığa çikarılmayanlar için azap vaadidir.

3
"O kâfirler ki, dünya hayatını âhirete tercih ederler; Allah yolundan alıkoyarlar ve onda bir eğrilik ararlar, işte onlar uzak bir sapıklıktadırlar."

Kâfirler, Allah (celle celâlühü) yolundan alıkoymak istedikleri kimselere:

- Bu yol sıkıntılı bir yoldur; doğru bir yol değil, çetrefilk bir yoldur, derler.

Kâfirlerin her vasfı, Allah'ın yolunda itibar edilen münasip mânâlardan birine tekabül etmektedir. Şöyle ki, örtmek anlamındaki küfür, Allah yolunun aydınlık olmasına tekabül etmekledir; akıbetin vahametini gösteren fâni dünya hayatını tercih etmek de, ilâhî yolun akıbetinin sonunun övgüye layık olmasına tekabül etmektedir ve ondan alıkoymak da, o yolun güvenk olmasına tekabül etmektedir.

Bu kelâm-ı kerim, o kâfirlerin, azgınlıkta çok aşırı olduklarına açıkça delâlet etmektedir.

4
"Onlara iyice anlatabilsin diye Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır; dilediğini de hidâyete erdirir. Zaten O, yegâne Azîz'dir (galiptir); Hakîm'dır (sonsuz hikmet sahibidir)."

A- "Onlara iyice anlatabilsin diye Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."

Senden önce eski ümmetlere gönderdiğimiz her peygamberi, başkasının tercümesine ihtiyaç olmaksızın, İlâhî emirleri kendi kavmine iyice anlatabilsin ve onlar da, kolaylıkla ve süratle onları alıp gereklerini yerine getirsinler diye, yalnız kendi kavimlerinin ittifakla konuştukları dil ile gönderdik. İster o peygamber, onların içinden gönderilmiş olsun, ister olmasın.

Ancak bu kural, Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında tamamen gözetilmemiştir; çünkü Peygamberimiz lisanları pek çeşitli olmasına rağmen bütün insanlara ve cinlere gönderilmiştir.

Ve Peygamberimız'e gönderilen ilâhî Kitabın, bütün ümmetlerin dilleri ile olması, çekişmelere, kelimelerin değişmesine ve birçok tahrif elinin ona uzanmasına daha çok sebep olurdu.

Bir de, müteaddit dillerle olması halinde onların yalnız bir kısmında icaz olması, eleştiricilerin eleştirmesine malzeme olurdu. Bütün dillerde icaz olması ise, insanları ister istemez îman etmek zorunda bırakmaya ve beyanı tercüme ve tefsire hasretmeye yakın bir durum olurdu.

İşte bu hikmet, izzet ve celâl Sahibinden haber veren nazmın, beyana ihtiyacı olmayan faydaları sağlayan bir tek dil ile olmasını gerektirmiştir. Bir de müteaddit dillerle olması hâlinde tercüme ihtiyacı kat kat olurdu.

Zira her ümmet için küllî muvafakatlerin ve bir haslette bile olsa ferdî muhalefetlerin bilinmesi gerekir. Ve bu da ancak bir kişinin veya müteaddit: kişilerin hepsini tercüme etmesiyle tamam olur ki, bu da, imkânsıza yakın bir şeydir.

Sonra Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ilk önce dâvetine muhatap olan kendi şerefli kavmi olduğu ve onların dili de, dillerin en üstünü olduğu için bu muhkem Kitap, gayet açık olan Arapça olarak nazil olmuş ve hükümleri bütün ümmetler arasına yayılmıştır.

Diğer bir görüşe, göre ise, Biz her peygamberi yalnız Muhammed'ın kavminin diliyle gönderdik, demektir. Zira Allah (celle celâlühü) bütün semavî Kitapları Arapça olarak indirmiş; sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) onları tercüme etmiştir.

Yahut her peygamber, kendisine nazil olan Kitabı kendi kavminin diline tercüme etmiştir. Ancak "Onlara iyice, anlatabilsin, diye" ifadesi, bu görüşü reddetmektedir. Çünkü burada "onlara" zamiri, kavmi ifade etmektedir. Ve bütün semavî Kitapların, Araplar'a anlatılmaları için nazil olmadıklar açıktır.

B- "- Artık Allah dilediğini saptirir; dilediğini de hidâyete erdirir."

Allah Hü, dalâletin sebeplerine baş vuranlardan dilediği kimsede sapıklık yaratır, yahut onu İlâhî inayetten mahrum bırakır ve ona lütfetmez; çünkü kendisine fayda vermeyeceğini bilir ve dilediğini de, ondaki hakka yönelmeden dolayı muvaffakiyet lütfederek hidâyete erdirir.

Bu kelâm, takdirinde şöyledir: Peygamberler de, kendilerine indirilen Kitabı kavimlerine açıkladılar. Artık Allah (celle celâlühü), dilediğini saptırır; çünkü onlar, ancak buna layıktır. Ve dilediğini de hidâyete erdirir; çünkü onlar da hidâyete ehildir.

Âyetin metninde hidâyetten önce saptırmanın zikredilmiş olması, saptırma, olan bir şeyi eski hâlinde bırakmak, hidâyet ise, olmayan bir şeyi ihdas etmek olduğu içindir, yahut peygamberler tarafından yapılan açıklama ve öğütün sapıklar için etkili olmayacağını, bunda ana sebebin Allah'ın eklemesi olduğunu kuvvetle ifade etmek içindir.

Zira bu şekilde, dalâletin buna terettüp etmesinin, hidâyetin terettüp etmesinden daha süratli olduğu imajı verilmiş olur. Zaten bu gerçektir; zira daha önce zikredildiği gibi karanlıklardan aydınlığa çıkarılmaları, Allah'ın iznine bağlanmıştır.

C- "- Zaten O, yegâne Azîz'dir, Hakîm'dir."

Allah'ın dilemesine hiçbir kuvvet karşı duramaz ve her saptırma ve hidâyeti de O, ancak üstün bir hikmet için yapmaktadır. Ve peygamberlere tevdi edilen vazife, ancak İlâhî mesajları tebliğ etmek ve hak yolu açıklamaktır. Hidâyet ve ulaştırma ise, ancak Allah'ın elindedir. O dilediğini yapar ve istediğine hükmeder.

5
"Ant olsun ki, Mûsa'yı, 'kavmini o karanlıklardan bu aydınlığa çıkar ve Allah'ın günlerini onlara hatırlat' diye mucizelerimizle gönderdik. Muhakkak ki bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için birçok ibretler vardır."

A- "- Ant olsun ki, Mûsa'yı, 'kavmini o karanlıklardan bu aydınlığa çıkar ve Allah'ın günlerini onlara hatırlat' diye mucizelerimizle gönderdik."

Burada, "Onlara iyice anlatabilsin diye Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik" kelâmında mücmel kalan hususların izahına başlanmaktadır.

Fir'avun'un helâk olmasından sonra Mûsa'yı,

"Ey Mûsâ! Onların ilâhları gibi sen de bize bir İlah yap!" diyen İsrâiloğulları'na, küfür ve cehalet karanlıklarından îman, tevhit ve diğer İlâhî emirlerin aydınlığma çıkarıp, Allah'ın nimetlerini ve belâsını onlara hatırlatması için gösterdiği mucizelerle gönderdik, demektir.

Nitekim diğer bir âyette de,

"Ve Allah'ın size olan nimetini hatırlayın!" (İbrâhîm 14/6) denilmektedir.

Ancak bu hatırlatılması emredilen, yalnız kendilerinin karşılaştıkları değil, fakat hem kendilerinin karşılaştıkları, hem de kendilerinden önce eski ümmetlerin karşılaştıkları nimetler ve belâlardır.

Nitekim diğer bir âyette de,

"Sizden öncekilerin haberi size ulaşmadı mı?" (İbrâhîm 14/9) denilmektedir. Yahut Allah'ın günlerinden murat, nimetleri ve belâları içeren günlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın günleri, Allah'ın, kendilerinden önceki ümmetlerin başına getirdiği olaylardır. Nitekim "Arapların günleri" de, onların vakaları, savaşları ve çarpışmaları anlamındadır. Yani eski ümmetleri yok eden hâdiseleri onlara hatırlat, demektir.

Ancak ileride anlatılacağı gibi, Mûsâ'nın (aleyhisselâm) bu emri yerine getirmek konusunda, kendilerinin ve eski ümmetlerin yaşadıkları nimetleri de, sıkıntıları da hatırlatması bu görüşü reddetmektedir.

B- "Muhakkak ki bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için birçok ibretler vardır."

Şüphesiz ki, belâlara çok sabredenler, nimetlere çok şükredenler için, bu hatırlatmada, yahut bütün o nimetlerde ve belâlarda, yahut da onların günlerinde Allah'ın birliğine, kudretine, ilmine ve hikmetine delâlet eden birçok büyük ibretler vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bütün mü'minler için bu ibretler vardır. Buna göre mü'minlerin, "çok sabreden, çok şükreden" vasıflarıyla zikredilmeleri, sabır ve şükrün, mü'min in vasıfları olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Yani kâmil sabra, şükre veya îmâna layık olan herkes için... Yoksa bilfiil bu vasıfları taşıyanlar için değil. Çünkü bu, mezkûr hatırlatmanın illetidir. Zira kendi yaşadığı veya kendisinden öncekilerin yaşadıkları nimetleri ve belâları düşünüp şükür ve sabrın veya îmanın akıbetini, dikkatie tefekkür eden kimse, bunlardan hiç ayrılmaz.

İbret almak, çok sabredenlere ve çok sükredenlere tahsis edilmiş, çünkü onlardan faydalananlar bunlardır. Yoksa o ibret verici şeylerin, başkalarına gizli olduğu için değildir. Çünkü açıklama herkes için hâsıl olmaktadır.

Âyetin metninde çok sabredenlerin, çok şükredenlerden önce zikredilmesi, sabır konusu olan belânın, şükür konusu olan nimetlerden önce olmasından dolayıdır. Bir de, şükür, sabrın akıbeti olduğu içindir.

6
"Mûsâ, kavmine şöyle demişti:

Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani O, sizi işkencenin en kötüsüne uğratan ve oğullarınızı kesip kadınlarınızı ise kendileri için sağ bırakmakta olan Fir’avungilden kurtarmıştı. İşte bunlarda Rabbinizden büyük bir imtihan vardır."

A- "Mûsâ, kavmine şöyle demişti:

Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."

Burada Mûsa'nın (aleyhisselâm), kavmini o zikredilen karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kendisine emredilen hatırlatmaya girişmesinin, beyanına başlanmaktadır.

Asıl maksat, o vakitte vuku bulmuş hâdiseleri hatırlatmak iken, hatırlatmanın vakte bağlanmasının sırrı hakkında daha önce birçok defa açıklama yapıldı.

Mûsâ (aleyhisselâm), Allah'ın size olan nimetini hatırlayın, diyerek teşvikle sözüne başlamış, çünkü bu, nefis için daha makbul ve daha meylettiricidir.

B- "- Hanı O, sizi işkencenin en kötüsüne uğratan ve oğullarınızı kesip kadınlarınızı ise kendileri için sağ bırakmakta olan Fir’avungilden kurtarmıştı. İşte bunlarda Rabbinizden büyük bir imtihan vardır."

Fir’avun'un adamları, Isrâiloğulları'nın yeni doğan oğlan çocuklarını kesiyorlardı, çünkü Fir’avun gördüğü bir rüyaya veya kâhinlerin kehanetlerine göre, onlardan, Fir’avun'un saltanatını yıkacak bir çocuk dünyaya gelecekti. İşte Fir’avun ile adamları bunu önlemeye çalıştılar; fakat ilâhî takdire bir şey yapamadılar.

7
"Hani Rabbiniz, size; ant olsun ki, eğer şükrederseniz, şüphesiz size nimetimi artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok çetindir, diye bildirmişti."

Mûsâ (aleyhisselâm), İsrâiloğulları'na önce Allah'ın onlara olan nimetlerini sarahaten hatırlattı ve ondan önce kendilerine isabet eden sıkıntıları da zımnen ifade etti. Sonra ikinci olarak da, şükrettikleri takdirde Allah'ın, nimetini artıracağını ve nankörlük ettikleri takdirde de azap edeceğini va'dettiğini hatırdan çıkarmamalarını onlara emretti.

Yani, ey İsrâiloğulları! Eğer siz, sizi kurtarmak, düşmanınızı helâk etmek gibi size bahşettiğim sayısız nimetlere şükrederseniz ve onlara karşılık îman ve itaatte bulunursanız, hiç şüphesiz nimete nimet katarak onları artıracağım; ama eğer nankörlük edip de onları küçümserseniz ve görmezlikten gelirseniz, hiç şüphesiz azabım çok çetindir; siz de ondan isabet alabilirsiniz.

Kerem sahiplerinin âdeti, mükâfat vaadini sarih olarak ifade etmek, ceza vaadini ise tariz yoluyla ifade etmek olduğuna göre kerem sahiplerinin en büyüğü olan Allah (celle celâlühü) hakkında ne düşünebilirsin? (Elbette kı, O'nun kelâmında bu üslup olacaktır).

8
"Mûsâ dedi ki:

- Eğer siz ve yeryüzündekilerin hepsi nankörlük etse de, bilesiniz ki, Allah hiç şüphesiz bütün âlemlerden müstağnidir; bütün övgülerin yegâne merciidir."

Mûsâ (aleyhisselâm), Isrâiloğulları'na dedi ki; ey İsrâiloğulları! Eğer siz ve yeryüzündeki bütün yaratılmışlar, Allah'ın nimetine nankörlük ederseniz ve şükretmezseniz, hiç şüphesiz Allah, sizin şükrünüzden de, başkalarının şükründen de müstağnidir ve kimse O'nu övmese de, Kendi Zatiyla, bütün övgülerin müstahakkıdır. Zira bunu gerektiren sayısız nimetleri vardir. Yahut melekler, hatta âlemdeki her zerre O'nun hamdini, övgüsünü haykırmaktadır.

Hamd, nimet ve diğer faziletlerin karşılığmda yapıldığı için, Allah'ın kemaline daha çok delâlet etmektedir.

Bu kelâmda, şart cümlesinin cevabı hazfedilmiştir. Yani eğer sız nankörlük ederseniz, onun vebak ancak size aittir; çünkü Allah (celle celâlühü), hiç şüphesiz şükredenlerin şükründen müstağnidir.

Herhalde Mûsâ kendi kavminde inat delillerini, küfür ile fesattaki ısrarlarının işaretlerini müşahede edince ve teşvik ile tarizi korkutmanın kendilerine fayda vermediğini kesin olarak anlayınca bunu söylemiştir. Yahut onlara Allah'ın mezkûr sözlerini öğüt verdikten sonra, o sözlerin mefhumunu tahakkuk ettirmek ve onları nankörlükten sakındırmak için söylemiştir.

9
"Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez."

"Peygamberleri onlara mucizeler getirmişlerdi de, onlar ellerini kendi ağızlarının üstüne bastılar ve dediler ki:

- Biz size gönderileni gerçekten inkâr ettik ve biz kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz."

A- "- Sizden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi ?"

İşte ondan sonra burada da Mûsâ (aleyhisselâm), eski ümmetlerin başına gelenleri hatırlatarak kavmini korkutmaya başlıyor ki, kavmi, geçmişte mü'minler fırkasının da, kâfirler fırkasının da karşılaştıkları iyi ve kötü hâdiseleri düşünsünler de, içinde bulundukları serden arınsınlar ve Allah'a (celle celâlühü) yönelsinler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, Mûsâ'nın sözlerinden olmayıp mâkablinden bağlantısız olarak, Allah'ın (celle celâlühü) Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki kâfirlere hitabıdır. Bu görüşe göre, Mûsa'nın hatırlatması, Isrâiloğulları'na mahsus olan sevinç ve üzüntü halleriyle ilgilidir.

Ve buna göre, mezkûr Allah'ın günleri de, yalnız İsrâiloğulları'nın başına gelen felâket günleri ile tefsir edilir. Ancak bu görüşün isabetten uzak olduğu açıktır. Bir de, bu görüşe göre, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki kâfirlere hatırlatmak için, burada sayılanların başına gelenlerin zikre tahsis edilmesinin sebebi de anlaşılmaz. Çünkü bunlardan önce, eskilerden başka örnekler vardır.

B - "- Onları Allah'tan başkası bilmez."

Onların sayıları o kadar çok ki, onu Allah'tan (celle celâlühü) başkası bilmez.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Adnan ile İsmail arasında isimleri bilinmeyen otuz baba vardır.

İbn Mes'ûd bu âyeti okuduğu zaman, nesepleri (şecereleri) sayanlar, yalan söylüyor, diyordu. Yani onlar, neseplerin ilmine vâkıf olduklarını iddia ediyorlar. Oysa ki, Allah (celle celâlühü), bu ilmi, tamamıyla kullara öğretmemiştir.

C- "- Peygamberleri onlara mucizeler getirmişlerdi de, onlar ellerim kendi, ağızlarının üstüne bastılar ve dediler ki:

- Biz size gönderileni gerçekten inkâr ettik."

Eski kavimlere peygamberleri açık ve büyük mucizeler getirdiler; her peygamber, kendi ümmetini karanlıklardan nura çıkarmak için hak yolu ve hidâyeti gösterdi. Kavimleri ise, büyük tepkilerinin ifadesi olarak dillerim ve ondan sâdır olan sözleri işaret ederek ellerini kendi ağızlarının üstüne bastılar ve bu şekilde peygamberlerin bunu telakki ve muhafaza etmelerine dikkat çekmek ve'bundan başka cevap yok' anlamında tasdik ve îmandan umutlarını kesmelerini istediler ve dediler ki; biz sizin iddianıza göre size gönderilen ve peygamberliğinizin doğruluğuna delil olarak gösterdiğiniz delilleri gerçekten inkâr ettik. Bu kelâm da,

"Biz, Mûsa'yı (aleyhisselâm) mucizelerimizle gönderdik." (Hûd, 11/96) âyeti kabilındendir.

Yahut onlar, peygamberlerin getirdiklerine karşı duydukları büyük öfke ile ellerim ısırdılar. Nitekim diğer bir âyette de, "Onlar size karşı duydukları öfkeden parmaklarını ısırdılar" (Al-i İmrân 3/119) buyurulmaktadır.

Yahut kendim gülmekten tutamayan kimsenin yaptığı gibi peygamberlere taaccüp ve onlarla alay etmek için bunu yaptılar. Ya da peygamberleri susturmak ve ağızlarını kapamalarını emretmek anlamında böyle yaptılar.

Veya gerçek olarak, yahut temsilî olarak, peygamberlerin konuşmalarına engel olmak için ellerini onların ağızlarına bastılar, ya da peygamberler, onların azgınlıklarına ve inatlarına taaccüp ifadesi olarak, ellerini kendi ağızlarına bastılar. Nitekim bundan sonraki âyette gelecek "Allah hakkında şüphe mi var?" sözleri de taaccüplerini bildirmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, dinî ve dünyevî nimetlerin yegâne sebebi olan peygamberlerin öğütlerini, nasihatlerini ve hükümlerini reddettiler. Çünkü onlar bunları kabul etmeyince sanki, onları, geldikleri yere geri gönderdiler.

D- "- ...ve biz kendisine çağırdığınız şeye karsı derin bir kuşku içindeyiz."

Biz, sizin bizi çağırdığınız Allah'a îman ve tevhit konularında derin bir kuşku içindeyiz.

Bu itibarla onların bunda kuşku içinde olmaları, peygamberlerin kendileriyle gönderildikleri açık delilleri kesin olarak inkâr etmelerine ters düşmez. Zira onlar, o delilleri kesin olarak inkâr etmişlerdi. Nitekim onları mucizeler cinsinden bile saymamışlardı. İşte bundan dolayıdır ki, bize açık bir delil getirin, demişlerdi.

10
"Peygamberleri onlara dedi ki:

-Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe mi var?

Oysa ki O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir vakte kadar yaşatmak için sizi hak dine çağırıyor. Onlar dediler kı:

- Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Sız atalarımızın taptıklarından bizi döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse apaçık bir delil getirin bize!"

A- "- Peygamberleri onlara dedi ki:

-Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe mi var?"

Âyetin metninde kullanılan istifham üslubunda, Allah'ın yüce sahasını şüphe şaibesinden ziyadesiyle tenzih etmek ve akıllarının sakatlığını tescil etmek anlamı da vardır. Yani Yüce Allah'ın, varlığı, birliği ve yalnız O'na îman etmenin zorunluluğu gibi şanları, zahirlerin en zahiri ve her şeyden daha açık olduğu halde, hakkında şüphe mi var ki, siz bu konuda derin bir şüphe içinde oluyorsunuz?

Peygamberlerin nihaî amacı, kavimlerini îman ve tevhide davet etmek ve mucizeleri göstermek de, bunun vesilesi olduğu için, onlar, kâfirlerin,

"- Biz size gönderileni gerçekten inkâr ettik..." şeklindeki sözlerine cevap vermemişler ve nihaî amacı beyan etmekle iktifa etmişler; sonra o inkârın akabinde de, onların inkâr ettikleri şeyin aslında gerçek olduğuna delâlet eden şeyi zikretmek üzere,

"- O, gökleri ve yeri yoktan var edendir" demişlerdir. Yani gökleri, yeri ve onlardaki varlıkları hârika bir nizam ile var etmesi, sizin, hakkında derin kuşku içinde olduğunuz şeyin kesin olarak varlığına delildir.

B- "Halbuki O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir vakte kadar yaşatmak için sizi hak dine çağırıyor."

Allah, bize gönderdiğine îman etmeye sizi davet ediyor; yoksa sizin, "bizi çağırdığınız şeye..." sözünüzün vehmettirdiği gibi, ben kendiliğimden sizi ona davet etmiyorum. İşte O, kul hakları dışında kalan, sizinle Kendisi arasındald günahlarınızı affetmeye sizi davet ediyor. Çünkü İslâm, o günahların hepsini siler.

Deniliyor ki, Kur’ânin her yerinde kâfirlere yapılan vaat, mü'minlere yapılan vaatten farklı olarak böyle zikredilmektedir. Herhalde bu, şunun içindir: Mağfiret (bağışlamak), kâfirlere hitap olarak zikredildiği zaman, yalnız îmâna terettüp etmektedir.

Mü'minler hakkında zikredildiği zaman ise, itaat, günahlardan sakınmak ve benzeri şeylerle beraber zikredilmektedir. Bu itibarla, mü'minler günahlardan sakınmak konusunda kul haklarını da ödemiş olarak kabul edilirler.

Bir görüşe göre de, günahlarınızın bedeli olan cezaları bağışlamak için...

Ve îman ettiğiniz takdirde, sizi, Allah'ın (celle celâlühü) tayin ettiği bir vakte kadar, ömürlerinizin sonuna kadar yaşatmak için...

C- "- Onlar dediler ki:

- Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Siz atalarımızın taptıklarından bizi döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse apaçık bir delil getirin bize!"

İddia ettiğiniz peygamberliğe sizi ehil kılacak bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Siz, ibadeti yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis etmekle, bizi, atalarımızın tapmakta oldukları putların ibadetinden döndürmek istiyorsunuz.

Halbuki bunu gerektiren bir şey de yoktur. Eğer durum bizim dediğimiz gibi olmayıp sizin iddia ettiğiniz gibi, siz Allah (celle celâlühü) tarafından gönderilmiş peygamberler iseniz, öyleyse sizin bizden üstün ve o rütbeye layık olduğunuza, yahut iddia ettiğiniz peygamberliğin doğruluğuna delâlet eden apaçık bir delil bize getirin ki, biz de, atalarımızdan beri tapmakta olduğumuz ilâhları bırakalım.

Halbuki peygamberler, onlara o kadar açık ve büyük mucizeler getirmişlerdi ki, sağır dağlar bile onların karşısında secdeye kapanırdı. Fakat onlar kibir için, inat için ve arkalarmdakilere bunun açık delil cinsinden olmadığını göstermek için o büyük sözleri söylemişlerdi.

11
"Peygamberleri onlara dedi ki:

Evet, biz sizin gibi insandan başka bir şey değiliz. Fakat Allah, kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir hüccet getirmemiz elimizden gelmez. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler!"

A- "- Peygamberleri onlara dedi kı:

Evet, biz sizin gibi insandan başka bir şey değiliz. Fakat Allah, kullarından dilediğine lütfeder."

Peygamberler (aleyhisselâm), ilk sözlerinde onlara yakınlık hissettirmek için bu sözü söylemişler. Bu kelâm, onlara tahsis edilmiş, çünkü onların ilzamı kastedilmektedir. Daha önce geçen Allah (celle celâlühü) hakkındaki şüphe ise, umumîdir. Ancak onun da akabinde gelen kelâm yine hususîdir.

Evet, sızın dediğiniz gibi, biz de, ancak sizin gibi beşeriz; fakat Allah (celle celâlühü), kullarından dilediğine peygamberlik lütfeder; bu, Allah'ın özel bir ihsanıdır; onu gerektiren bir sebep okmaksızm, sırf ihsan ve keremiyle dilediğine verir.

Peygamberler bunu tevazu olarak ve nefislerini sindirmek için söylemişlerdir.

Yahut biz, meleklerden değiliz, fakat suret olarak, sizin gibi beşeriz ve beşer emsine dahıkz. Fakat Allah (celle celâlühü) dilediğine fazilet, kemal ve istidat bahşeder. O'nun dilemesi de, ancak, o peygamberlerin liyakatini bildiği içindir, işte peygamberlik seçimini mihverini oluşturan da, ancak o fazilet, kemal ve istidattır.

B- "- Allah'ın izni olmadan bizim size bir hüccet getirmemiz elimizden gelmez."

Allah'ın (celle celâlühü) izni olmadan, sizin istediğiniz apaçık delil şöyle dursun, hiçbir delil getirmek bile hızım için mümkün değildir. Zira bu, O'nun yüce iradesine bağlı bir iştir.

C- "Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler!"

Bu, peygamberlerin, mü'minlere tevekkül emridir. Onların bundan maksatları, mü'minleri kaçınılmaz olan tevekküle sevk etmektir. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu ifade etmektedir.

12
"Hem bizim yollarımıza hidâyet ettiğine göre, ne diye biz Allah'a tevekkül etmeyelim?

Biz sızın bize verdiğiniz eziyete ant olsun ki, katlanacağız. Tevekkül edenler, artik yalnız Allah'a tevekkül etsinler!"

Allah'a (celle celâlühü) tevekkül etmemek için hangi mazeretimiz var la! Halbuki Allah (celle celâlühü), bizim hakkımızda, bunu gerektiren ve sağlayan muameleyi ihsan etmiş; nitekim hepimizi hidâyete erdirmiş; dinde gidilmesi gereken yolu bize göstermiş ve bizi o geniş yolun yolcusu kılmıştır.

Kâfirlerin verdikleri eziyet, tevekkülde rahatsızdık ve ıstırabı mucip olduğu için, peygamberler, kâmil azimetlerini bildirmek üzere yemin tekidiyle, ’Biz de sızın bize verdiğiniz eziyete ant olsun ki, katlanacağız' demişlerdir. Yani sizin gösterdiğiniz inatla, o istediğiniz mucizeleri istemekle ve diğer hayır hareketlerinizle bize verdiğiniz eziyete ne yapıp edip katlanacağız.

Ve tevekkül edenler, tevekküllerinde sebat etsinler! Burada da murat, geçen tevekkülde olduğu gibi, tevekkülü kendi nefislerine vacip kılmaktır. Tevekkül edenlerden murat da, mü'minlerdir. Onların bu şekilde ifade edilmeleri, daha önce tevekkül ile vasıflan diril dıkları içindir.

13
"O kâfirler peygamberlerine dediler ki:

Sizi hiç şüphesiz yurdumuzdan çıkaracağız, yahut mutlak ve muhakkak ekilimize döneceksiniz! Rableri de onlara:

Zâlimleri mutlak ve muhakkak helâk edeceğiz! diye vahyettı."

A- "- O kâfirler peygamberlerine dediler ki:

Sizi hiç şüphesiz yurdumuzdan çıkaracağız, yahut mutlak ve muhakkak dinimize döneceksiniz!"

Herhalde bunu söyleyenler, o eski ümmetlerin hepsi değil, fakat Şuayb (aleyhisselâm) kavmi ile benzerleri gibi, çirkin sözleri nakledilen o kâfir ümmetlerden küfürde çok aşırı olan azgınlardır. İşte bundan dolayı bunun yerme yalnız "dediler ki..." denilmemiştir.

İşte onlar, sayısız apaçık mucizeleri gördükten sonra da peygamberlere karşı gelmek ve hakka düşmanlık etmelde kalmayıp, imkân dairesinde olmayan büyük şeyler söylemişler; iki muhal şeye yemin etmişlerdir.

B - "- Rableri de onlara:

Zâlimleri mutlak ve muhakkak helâk edeceğiz! diye vahyetti."

Kâfirlerin küfrü ve azgınlığı, îmanlarından tamamen umut kesilmiş bir dereceye varınca, Rableri de, peygamberlere, "Zâlimleri hiç şüphesiz helâk edeceğiz!" diye vahiy etti.

14
"Ve ey îman edenler! Onlardan sonra oraya hiç şüphesiz sizi yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan, tehdidimden de çekmen kimseler içindir."

A- "- Ve ey îman edenler! Onlardan sonra oraya hiç şüphesiz sizi yerleştireceğiz."

Onların, "Ant olsun ki, biz sizi topraklarınızdan kesinlikle çıkaracağız" sözlerine karşılık, onlara ceza olarak sizi, helâk edilmelerinden sonra onların topraklarına ve yurtlarına hiç şüphesiz yerleştireceğiz. Nitekim başka bir âyette de, "Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de, o bereketli toprakların doğu bölgesine de, batı bölgesine de vâris kıldık" (A'râf 7/137) denilmektedir.

B- "- İşte bu, makamımdan korkan, tehdidimden de çekinen kimseler içindir."

Zâlimleri helâk edip mü'minleri onların yurtlarına iskân etmek, insanların âlemlerin Rabbinin huzuruna varmak üzere mezarlarından kalkacakları gün, Rablerinin huzurunda gerçekleşecek duruşmadan, korkanlar için ve kâfirlere vaat edilen azaptan çekinenler için sabit ve muhakkaktır. Yahut Benim, kendisine hazır ve nazır olup amellerini muhafaza ettiğimden korkanlar için...

Bu, takva ehli için muhakkaktır. Nitekim diğer bir âyette de, "Akıbet, takva sahiplerinin dir" (A'râf 7/128) denilmektedir.

15
"Peygamberler fetih istediler. Her inatçı zorba da hüsrana uğradı."

Peygamberler, düşmanlarına karşı Allah'tan yardım istediler. Nitekim diğer bir âyette de,

"Eğer siz fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi" (Enfâl 8/19) denilmektedir.

Yahut peygamberler, aralarında hakemlik ve hükümet istediler, demektir. Nitekim diğer bir âyette de,

"Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hak ile fethet" (A'râf 7/9) denilmektedir.

Bu fethi isteyen, peygamberlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise bunu isteyen her iki taraftır. Zira onlar, haklının muzaffer kılınmasını, haksızın da helâk edilmesini Allah'tan dilemişlerdi.

Yahut Rableri, onları helâk edeceğim, diye vahyetti ve, onlara, fetih isteyin, dedi.

Hulâsa, peygamberler fetih istediklerinde kendilerine yardım edildi, onlar dileklerine kavuştular, felâha erdiler; her inatçı zorba, yani inatçı olan kavimleri ise, matluplarından mahrum kaldılar. Yahut bu, o inatçıların da hak üzerinde olduklarını iddia etmelerine binaendir. Yahut kâfirler, peygamberlere karşı yardım istediler, fakat hüsrana uğradılar ve iflah olmadılar.

Kâfirlerin zorba ve inatçı olarak zikredilmeleri bu vasıflarını tescil etmek içindir. Yoksa onların bir kısmının böyle olmadığı ve onların hüsrana uğramadıkları anlamında değildir.

Yahut hepsi de yardım istediler, fakat sonuçta peygamberlere yardım edildi; vaat gerçekleşti; her inatçı zorba ise, hüsrana uğradı.

16
"Ardından da o inatçı zorbaya cehennem vardır. Orada kendilerine irinli su içirilecektir"

Önünde cehennem vardır. Zira dünyada cehennem onu gözetmektedir; kendisi de cehennemin kenarında durmaktadır; ahirette oraya bilfiil atılacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, hayatının ardından ona cehennem vardır. Ve orada kendisine irink su içirilecektir.

Mücâhid ve diğer bazı zatlara göre, bu irinli su, cehennem ehlinin cesetlerinden akan sudur. Cehennemin azap çeşitlerinden yalnız bunun zikre tahsis edilmesi, cehennemin en ağır azaplarından olmasından dolayıdır.

17
"Onu yudum, yudum içmeye çalışacaksa da, boğazından geçiremeyecek ve her yandan kendisine ölüm saldıracak, Halbuki o ölecek değildir. Bunun ardından da daha ağır bir azap vardır."

Şiddetk susuzluktan ve hararetten dolayı onu yudum yudum, içmeye çalışacaksa da, boğazından geçiremeyecek; boğazına takılacak ve nice uğraşmalardan sonra zar zor yutabilecek.

Böylece hem hararet ve susuzlukla, hem de bu şekilde yutmakla azabı uzadıkça uzayacak. Ve her yandan, yahut cesedinin her yanından, hatta saçlarının dibinden ve ayaklarının baş parmağından bile kendisine ölüm sebepleri saldıracak, oy said o, bütün bu zahirî sebeplerin aksine ölmeyecek; hatta kendisini tamamen kaplayan bu çeşitli azaplardan elem de duymayacak. Ve onun önünde de daha ağır bir azap olacak.

Öyle ki, her vaktin azabı, bir öncekinden daha ağır olacaktır. Böylece bu ifade, dünya azabında âdet olduğu üzere zamanla hafifleme olacak vehmini de tamamen bertaraf etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ağır azap, ebedî olarak cehennemde kalmaktir.

Bir diğer görüşe göre ise, ruhların hapsedilmesıdir. Bir başka görüşe göre ise, daha önce zikredilen fetih istemekten ve hüsrana uğramaktan murat, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) duasıyla Allah'ın (celle celâlühü) Mekke halkına verdiği kıtlık yıllarıdır ve onların mahrum bırakılmalarıdır. Ve Allah (celle celâlühü) onun yerine kendilerine cehennem ehlinin irinlerini vaat etmiştir.

18
"Rablerini inkâr edenlerin durumu şöyledir: Onların amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir kül yığını gibidir. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İşte bu, büsbütün uzak sapıklığın ta kendisidir."

A- "Rablerini inkâr edenlerin durumu şöyledir: Onların amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu bir kül yığını gibidir. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler."

Bu kelâm, mukadder bir sualin cevabı mahiyetindedir. Sanki, pek iyi, onların sıla-ı rahim, köleleri azat etmek, fidye verip estileri azat etmek, tehlikede olanları kurtarmak, konukları ağırlamak gibi iyi amelleri ne oldu da, sonuçları böyle kötü oldu? diye sorulmuş da buna cevap olarak denilmiş ki, işte Rablerini inkâr edenlerin garip hak şöyledir... işte onların sayılan iyi işleri, Allah'ı tanımak, O'na îman etmek ve O'na yönelmek temek üzerine bina edilmediği için, fırtına rüzgârlarının savurduğu bir kül yığınına benzetilmiştir. Yani onlar kıyamet gününde kazandıkları amellerin, mükâfat veya azabın hafifletilmesi gibi bir faydalı sonuç göremezler. Tıpkı, mezkûr kül yığını gibi yaptıkları havaya gider.

Kâfirlerin, putlar adına yaptıkları amellerin korkunç cezaları da olduğu halde burada yalnız, faydalı sonuçlarını görmeyeceklerinin beyan edilmesiyle iktifa edilmesi, onların putlara karşı olan inançlarının ve Allah (celle celâlühü) katında kendilerine şefaatçi olacakları iddialarının bâtıl olduğunu sarahaten belirtmek ve bir de, onlarla istihza etmek ve gazap beyan etmek içindir.

B- "- İşte bu, büsbütün uzak sapıklığın ta kendisidir."

Bu temsilin açıkça bildirdiği, onların kendilerini kârlı sandıkları halde dalâlette olmaları, büsbütün doğru yoldan, yahut mükâfata ermekten uzak olmanın ta kendisidir.

19
"Görmez misin ki, Allah, gökleri hak olarak yaratmıştır? O, dilerse sizi ortadan kaldırır ve yepyeni bir halk getirir."

Bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir; fakat ondan murat ümmetidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hitap, kâfirlerin her bir ferdi içindir. Zira bundan sonra, gelecek "O, dilerse sizi ortadan kaldırır" ifadesi de, buna uygundur.

Âyetteki görme, kalp görmesidir. Yani kalbinle idrâk etmez mism ki, Allah (celle celâlühü) gökleri ve yeri hikmet ile ve yaratılması gerektiği şekilde yaratmıştır. O, dilerse sizi tamamen yok eder ve sizin yerinize, sizinle onlar arasında hiçbir alâka bulunmayan yepyeni bir halk yaratır.

Allah'ın (celle celâlühü) zikredilen şeylere muktedir olduğunu, gökleri ve yeri bu hârika nizam üzere yaratmaya muktedir olduğu delili üzerine bina etmesi, istidlal yolunu göstermek içindir. Zira bu gibi muazzam cisimleri yaratmaya muktedir olan kuvvet, bu halkı başka bir halkla değiştirmeye daha kolaylıkla muktedir olur. İşte bunun için bundan sonra şöyle denilmektedir:

20
"Zaten bu, Allah'a göre hiç de zor değildir."

Sizi tamamen ortadan kaldırıp yerinize başka yepyeni bir halkı getirmek Allah'a (celle celâlühü) göre imkânsız da değil, zor da değildir. Zira Allah (celle celâlühü) zatiyla, mümkün olan her şeye kaadirdir. O'nun bu kudreti, bazı varlıklara mahsus değildir. Ve şanı böyle olan Allah (celle celâlühü), Kendisine îman edilmeye, mükâfatı umulmaya ve azabından korkulmaya yegâne layıktır.

21
"Kıyamet gününde hepsi Allah için (O'nun emri için) dışarı çıkacaklar. O zaman zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara diyecekler ki:

Biz, şüphesiz size uymuştuk. Şimdi siz, Allah'ın azabından bir şeyi bizden savabilir misiniz? Onlar da diyecekler ki:

Allah bizi hidâyete erdirseydi, biz de size yol gösterebilkdik. Şimdi artık kıvransak da, sabretsek de birdir. Bizim için hiçbir sığınacak yer yoktur."

A- "- Kıyamet gününde hepsi Allah için (O'nun emri için) dışarı çıkacaklar. O zaman zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara diyecekler ki:

Biz, şüphesiz size uymuştuk. Şimdi siz, Allah'ın azabından bir şeyi bizden savabilir misiniz?"

Kıyamet günü bütün insanlar, Allah'ın emri ve muhasebesi için mezarlarından dışarı çıkacaklar. Yahut kendi zanlanna göre, Allah için ortaya çıkacaklar. Çünkü onlar dünyada çirkinlikleri gizlice işlerken, bunun Allah'a gizli kalacağını sanmışlardı.

Kıyamet günü bu halleri Allah'ın huzurunda ortaya çıkacaktır.

O zaman, dünyada fikren zayıf olup da başkasının peşme takılanlar, pHanımlarına düştükleri ve kendilerini ayartan reislerine diyecekler ki; biz dünyada, peygamberleri yalanlamakta ve onların öğütlerinden yüz çevirmekte size uymuştuk; şimdi siz Allah'ın azabından bir şeyi bizden savabilir misiniz?

Bu istifhamdan murat, reislerini kınamak, ayıplamak, azarlamak ve kafalarına vurmaktır.

B- "- Onlar da diyecekler ki:

- Allah bizi hidâyete erdirseydi, biz de size yol gösterebilirdik. Şimdi artik kıvransak da, sabretsek de birdir. Bizim için hiçbir sığınacak yer yoktur."

Dünyada kibirlilik ve reislik taslayanlar da, kendi tâbilerinin ayıplamalarına cevap olarak ve onlara yaptıklarından özür dileyerek diyecekler ki; eğer Allah (celle celâlühü) bizi îmâna hidâyet ve muvaffak etseydi, biz de size hidâyet yolunu gösterirdik.

Fakat biz sapkınlığa düştük ve sizi de saptırdık; biz kendi nefsimiz için ne seçmişsek, sizin için de onu seçtik. Yahut, eğer Allah (celle celâlühü), azaptan kurtulma yoluna bizi hidâyet etseydi, biz de sizi hidâyet ederdik ve şimdi sizi azaba maruz bırakmanın aksine azabı sizden savardık.

Fakat önümüzde kurtuluş kapısı kapandı ve artık kurtuluş imkânı kalmadı. Artık karşılaştığımız azapta kıvransak da, sabretsek de birdir; ikisinde de kurtuluş çaresi yoktur.

"Artık kıvransak da..." cümlesi, Yûsuf 12/52. âyetinin minvali üzere, her iki fırkanın (reisler ile tâbilerin) kelâmı da olabilir. Nitekim şu rivâyet de bunu teyit etmektedir:

Rivâyet olunur ki, onlar, "Gelin, şikâyet edip kivranakm" diyecekler ve beş yüz sene böyle yapacaklar; ama kendilerine hiçbir faydası olmayacak. Sonra, "Gelin, sabredelim" diyecekler ve o kadar zaman da sabredecekler, fakat yine kendilerine hiçbir faydası olmayacak, işte o zaman bunu söyleyecekler.

Tâbilerin, reisleri kınamaları, kıvranmak kabilinden olduğu için, reisleri cevaplarına, "Bizim için hiçbir sığınacak yer yoktur" cümlesini de ilâve etmekle, bu kıvranmanın bir faydası olmayacağını beyan etmişlerdir.

22
"İş olup bitince şeytan da diyecek ki:

Şüphesiz Allah size hak olanı va'detti; ben de size va'detmiştim, fakat size yalan söylemiştim. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi küfre çağırdım; siz de hemen bana icabet etmiştiniz.

Öyleyse beni yermeyin de, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Şüphesiz ben daha önce, beni, Allah'a ortak koşmanızı reddetmiştim. Şüphesiz zâlimler için dayanılmaz bir azap vardır."

A- "İş olup bitince şeytan da diyecek ki:

Şüphesiz Allah size hak olanı vaat etti; ben de size vaat etmiştim, fakat sîze yalan söylemiştim. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi küfre çağırdım; siz de hemen bana icabet etmiştiniz. Öyleyse beni yermeyin de, kendinizi yerin."

Tâbilerın, reisleri kınadıkları şekilde her iki fırka da, kendilerim saptıran şeytanı kınadıkları ve hesaplar görülüp cennet ehli cennete ve cehennem ehli de cehenneme alındığı zaman, şeytan da, bedbaht insanların ve cinlerin mahfilinde hatip olarak onlara diyecek ki:

"- Şüphesiz Allah (celle celâlühü) size hak olan ölümden sonraki dirilmeyi ve cezayı vaat etti; ben de, bu dirilmenin de, cezanın da olmayacağını ve olsa bile, putların size şefaat edeceklerini bâtıl olarak vaat etmiştim; fakat size yalan söylemiştim.

Zaten benim size karşı bir tasallut gücüm veya doğruluğuma delâlet eden bir hüccetim yoktu. Ben sadece sizi küfre çağırdım; siz de hemen bana icabet etmiştiniz, öyleyse beni, size verdiğim bu vaatten dolayı yermeyin; çünkü bunda bir icbar ve zorlama yoktu.

Siz asıl kendinizi yerin, çünkü ben, hüccetsiz ve delilsiz olarak, sadece, süslemek ve cazip göstermekle sizi çağırdığımda kendi tercihinizle hemen bana icabet ettiniz. Ama Rabbiniz, açık dektiler ve hüccetlerle sizi hakka davet ettiğinde O'na icabet etmediniz."

Şeytan bu sözleriyle, kendisine hiç kınama yönetilmesin, demek istemiyor; fakat onların buna kendisinden daha fazla müstahak olduklarını beyan etmek istiyor.

Mu'tezile'nın iddia ettiği gibi, bu âyet, kulun, kendi fiilinde bağımsız olduğuna delâlet etmez. Bunda, mükellefiyet çarkının üzerinde döndüğü fiil kudretinin tesiri olması yeterlidir. Zira Allah (celle celâlühü), kul, tercihini kullandığı şekilde fiillerini yaratır. Saadet ve bedbahtlık da buna terettüp etmektedir.

B- "- Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz."

Şeytan konuşmasının devamında diyecek ki, sizin içinde bulunduğunuz azaptan ben sizi kurtaracak değilim; siz de içinde bulunduğum azaptan beni kurtaracak değilsiniz.

Anılan kurtarma, imkân dahilinde olmadığı halde bunun belirtilmesi, bu hususu ziyadesiyle beyan etmek ve başkasını kurtarmak bir yana, kendisinde o azaba, duçar olduğunu ve kurtarılmaya muhtaç bulunduğunu bildirmek içindir.

C- "- Şüphesiz ben daha önce, beni, Allah'a ortak koşmanızı reddetmiştim."

Ben, beni Allah'a ortak koşmanızdan beri olduğumu, bunu kabul etmediğimi zaten söylemiştim. Nitekim diğer bir âyette de,

"Kıyamet günü şeytanlar, sizin şirkinizi reddedeceklerdir." (Fâtır 35/14) denilmektedir.

Yani sizin beni Allah'a ortak koşmanız, size yardım edeceğim konusunda sizi umutlandırmıştı. Size göre, siz beni mabut kabul etmekle, benim üzerimde hakkiniz var ve benim de buna istekli olacağını sanmıştınız. Bugün bunu reddediyorum. Zaten bunu hiç sevmemiştim; kabul etmemiştim ve bundan uzak durmuştum. Onun için sizinle benim aramda hiçbir alâka kalmamıştır.

Yahut "ben, zaten Âdem'e secde etmekten geri durmakla, beni Kendisine ortak koştuğunuz Allah'ı inkar etmiştim." Bu görüşe göre bu cümle, onları niçin kurtaramayacağını beyan etmektedir. Zira Allah'ı inkâr eden kimse, ister müdafaa yoluyla olsun, ister şefaat yoluyla olsun, kurtarmak ve yardım etmek imkânından uzaktır.

D- "- Şüphesiz zâlimler için dayanılmaz bir azap vardır."

Bu cümle, şeytanın kelâmının devamıdır. Yahut o kelâma dahil olmayıp doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından söylenırıiştk:. Zira şeytanın emsalinin hikâye edilmesi, kendi nefislerim muhasebe etmek ve akıbetlerini düşünmek için, dinleyicilere bir rahmet ve ikazdır.

23
"iman edip de iyi işler de yapanlar, Rablerinin izniyle, içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada onlara iyi dilekler, selâm vardır."

İman ve iyilik sahipleri, Rablerinin emri, inayeti ve hıdâyetiyle, melekler tarafından bu cennetlere sokulacaklardır. Orada melekler, Rablerinin izniyle onları selamlayacaklardır.

24
"Görmüyor musun, Allah nasıl misal getirmektedir: İyi söz, kökü yerde sabit, dalları da gökte olan güzel bir ağaç gibidir."

Bu hitap, Resûlüllah içindir. Yani tevhit kelimesi, yahut tesbih, hamd, istiğfar, tevbe ve hakka davet kelimeleri, şekli olarak değil, fakat manevî hüküm olarak bir güzel ağaç gibidir ki, bu ağaç, damarlarını toprağa, dallarını da göğe salmıştır.

25
"O ağaç her zaman Rabbinin izniyle yemişini verir. Sırf öğüt alsınlar diye Allah, insanlara böylece misal getirir."

İşte o güzel ağaç, Allah'ın (celle celâlühü), meyveler için tayin buyurduğu her vakitte, Yaratanının iradesiyle meyve verir.

Bu vasıflandırılan ağaçtan murat, hurma ağacıdır. Nitekim bu konuda kesintisiz senetle hadis de rivâyet olunmaktadır. Yahut bir cennet ağacıdır.

İşte bu gibi misallerde ziyadesiyle anlatım ve öğüt olduğu için, Allah (celle celâlühü) böyle misaller vermektedir.

26
"Kötü bir sözün misali de, kökü yerden koparılmış, ayakta kalma imkânı kalmamış kötü bir ağaç gibidir."

Küfür kelimesi ile küfre davet kelimeleri, yahut hakkı yalanlamak, yahut hepsim kapsayan anlamda kötü kelime, yahut her çirkin kelime, kötü bir ağaç gibidir. Dendir ki, bu, Ebû Cehil karpuzu ve ekinlere zarar veren hayırsız bitkilerdir.

Kötü ağaç misalinde üslubun değiştirilmiş olması, aslında maksadın bu misal olmadığını, bunun açık olup herkesçe bilindiğini bildirmek içindir.

İşte bu ağacın damarları, gövdeye yakın olduğu için, damarlar koparılınca ağacın ayakta kalma imkânı kalmaz.

27
"Allah, îman edenleri hem dünya hayatında, hem de ahirette o sabit söz ile sebatlı kılar. Zâlimleri de Allah saptırır. Zaten Allah dilediğini yapar."

A- "Allah, îman edenleri hem dünya hayatında, hem de ahirette o sabit söz ile sebatlı kılar."

Allah (celle celâlühü), kendilerince hüccet ile sabit olan ve kalplerine iyice yerleşen o hârika sıfatı zikredilen güzel kelime ile, îrnan edenleri dünya hayatında da sebatlı kılar; onlar, dinleri sebebi ile işkenceye uğratılsalar da hiçbir zaman o güzel kelimeden ayrılmazlar.

Meselâ, Zekeriyya ve Yahya peygamberler ile Cercis ve Şem'un ve ateşle dolu hendek adamlarının yakarak öldürdükleri mü'minler gibi. Ve bu güzel kelime sahipleri kıyamet gününde de duruşmada kendilerine itikatları

sorulduğunda hiç tereddüt etmezler ve kıyametin korkunç hallerinden dehşete kapılmazlar. Yahut kabir sualinde o güzel kelime üzerinde sebatlı kılınırlar.

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), mü'minîn nasıl can verdiğini anlattıktan sonra buyurdu ki:

"Mü'min öldükten sonra ruhu tekrar cesedine döner ve ona iki melek gelir ve onu oturturlar.

Sonra kendisine sorarlar:

-Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? O da cevap verir:

-Rabbim Allah'tır. Dinim islâm'dır. Peygamberim de Muhammed'dır (sallallahü aleyhi ve sellem). O zaman gökten bir münadi, Benim kulum., kesinlikle doğru söyledi, der.

İşte "Allah îman edenleri o sabit söz ile sebatlı kılar, kelâmının mânâsı budur ve mezkûr ağacın, her zaman yemişini vermesinin misali de budur."

Sa'lebî tefsirinde diyor ki:

"Hicrî 386 yılında Ebû Kaasım b. Habîb bana nakletti.

Dedi ki, Ebû Tayyib Muhammed b. Ali el-Hayyât'tan dinledim, o da Sehl b. Ammâr el-Amelî'den dinlemiş ki ben Yezid b. Harun'un ölümünden sonra onu rüyamda gördüm ve ona,

-Allah sana ne muamele buyurdu? diye sordum..

O da dedi kı;

-Mezarda, çok sert görünüşlü iki melek bana geldi ve,

-Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? diye sordular.

-Ben de beyaz sakalımı tuttum ve onlara dedim ki:

-Benim gibi bir adama bunlar sorulur mu? Ben, bu sorularınızın cevaplarını seksen sene insanlara anlattım! Bunun üzerine melekler beni bırakıp gittiler."

B- "- Zâlimleri de Allah saptırır."

Allah (celle celâlühü), mü'minleri üzerinde sebatlı kıldığı haktan, hür irade ve seçimlerinin gereği olarak zâlimleri saptırır; istedikleri sapkınlığı onlarda yaratır.

Bu zâlimlerden murat, kâfirlerdir. Zira bu zâlimlerin mukabili mü'minlerdir. Kâfirlerin zâlim olarak vasıflandırılmaları, eşyayı yerine koymadıkarı, hakkı sahibine vermedikleri içindir. Yahut kendi nefislerine zulmettikleri içindir. Nitekim onlar, Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtratı değiştirmişler de, sabit söze gelmenin yolunu bulamamışlardır.

Yahut bu zâlimlerden murat, taklitte kalmak ve apaçık delillerden yüz çevirmeke kendi nefsine zulmeden, bu yüzden de fitne yerlerinde sebatlı bir duruş ortaya koyamayan ve hakk ve hidâyet yoluna girmeyen herkestir.

Bu görüşe göre, îman edenlerden murat da, îmanda samimî olan ve köklü bir inanca sahip bulunan kimsedir. Nitekim sabit kılmak da, bu mânâyı bildirmektedir. Ancak bu izah, içten olmaması hâlinde tevhit kelimesinin, misal olarak verilen istikrarsız ağaç kabilinden olmak vehmini verir.

C- "- Zaten Allah dilediğini yapar."

Allah (celle celâlühü) üstün hikmetine bağlı olarak, kadesinin gerektirdiği sekide bazı insanları hak üzerinde sabit kılar ve diğer bazılarını da saptırır.

28
"Ey Peygamberim! Allah'ın nimetlerini nankörlükle değiştirenleri, kavimlerini de helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?"

A- "- Ey Peygamberim! Allah'ın nimetlerini nankörlükle değiştirenleri. .."

Bu kelâm., Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) veya herkesi, en az seviyede bir idrâke sahip olan kimseden bile sadır olmaması gerekeny o bâtıl fiilleri işleyen kâfirlere taaccüp ettirmek içindir.

Yani ey Resûlüm! Allah'ın (celle celâlühü) nimederinin şükrünü değiştirip onun yerine büyük bir nankörlük koyan, yahut nimetin kendisini nankörlüğe çeviren kimseleri görmedin mi?

Zira onlar o nimetlere nankörlük edince, o nimetler onlardan alındı. Böylece onlar, nimetleri nankörlüğe çevirmiş oldular. Meselâ, Mekke halkı gibi. Nitekim Allah (celle celâlühü) onları yarattı; Kendi katından rızk olarak her şeyin ürünlerinin getirildiği güvenk, dokunulmaz Mekke'ye yerleştirdi; onları Beytullah'ın hadimleri kıldı ve onları Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile müşerref kıldı.

Onlar ise, bunca nimetlere nankörlük ettiler. Bunun üzerine yedi sene kıtlığa uğratıldılar ve Bedir savaşında öldürüldüler, esir alındılar. Sonunda nimetleri alınmış ve yerine zeki nankörler olarak kaldılar.

Hazret-i Ömer ve Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bunlar, Kureyş'in en günahkâr iki koludur ki, Muğîreoğulları ile Umeyyeoğulları'dır. Muğîreoğulları Bedir savaşında belâlarını buldular. Umeyyeoğulları ise, bir zamânâ kadar dünya nimetlerinden faydalandılar."

Öyle anlaşılıyor ki, Hazret-i Ömer ile Hazret-i Ali (radıyallahü anh), bundan sonra gelecek "De ki: Biraz yaşayın..."(İbrâhîm 14/30) cümlesini bununla tefsir ediyorlar.

B- "- ... kavimlerini de helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mı?"

Onlar, kavimlerine şirk ve dalâlet yolunu göstermekle onları helâk yurduna sürüklediler.

29
"Onları cehenneme sürükleyecekler. Ne kötü karargâh orası!"

Burada olduğu gibi önce ibham, sonra da beyan yapılması, açıkça korkunçluğu ifade etmektedir.

30
"İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için O'na bir takım ortaklar koştular. De ki: Biraz yaşayın; sonunda gidişiniz o ateşedir."

A- "- İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için O'na bir takım ortaklar koştular."

Onlar, kendileri saptıkları gibi, mensup bulundukları kavimlerim de Allah'ın (celle celâlühü) doğru yolu olan tevhitten saptırmak ve onları küfür ve dalâlet bataklığına düşürmek için, tek ve yegâne maksut olan, misli bulunmayan ve yegâne Kahhâr olan Allah'a isimde, yahut ibadette bir takım ortaklar koştular.

B- "- De ki: Biraz yaşayın; sonunda gidişiniz o ateşedir."

Ey Resûlüm! O kendileri sapmış ve başkalarını da saptırmış olan kâfirleri tehdit ve onları teşhir için ve bir de şu gerçekleri bildirmek için onlara söyle:

Onlar, hakkı kabul etmekten şiddetle kaçındıkları, bâtıla tamamen boğuldukları ve hiçbir şekilde ondan dönmeyecekleri için, kendilerinden yüz çevrikp nasihat cihetine gitmemeye, kendi durumlarıyla baş başa bırakılmaya müstahak olmuşlardır ve onların, ilâhî inayetten mahrum bırakıldıklarını kuvvetle ifade etmek ve vahim akıbeti acilen beyan etmek için, onlar, bundan men edilmemişler, aksine yapmaları emredilerek denilmiş ki; siz içinde bulunduğunuz şehvetleri (dünya lezzetlerini) ve ezcümle o büyük nimedere nankörlük etmeyi ve putlara tapmakta başkalarını da kendinize uydurmayı biraz daha sürdürün; sonunda gidişiniz yalnız o ateşedir.

Öyleyse bu gıdısın gereği olan şeyleri yapmalısınız ve icabı olan halleri sürdürmelisiniz. Hattâ sizin bu hâliniz aslında o ateşe girmenin bir suret ve misakdır. Nitekim mezkûr "kavimlerini helâk yurduna sürükleyenler..." (İbrâhîm 14/28) ifadesi de buna işaret etmektedir. Bu itibarla "Sonunda gidişiniz..." cümlesi, mezkur emrin illetidir.

Bu kelâmda, her türlü ifadenin üstünde, ağır tehdit ve kuvvetli vaat vardır.

Yahut onların halini tasvir etmek ve onları bu sonuca götüreni ifade etmek üzere de ki:

"Biraz yaşayın!.."

Buna göre bu kelâm, bildiriyor ki, onlar içinde bulundukları zevklere, şehvetlere tamamen daldıkları ve hiçbir şey, onları bundan alıkoyamadığı için, şehvet ve zevklerin âmiri tarafından buna memur edilmişler, onun hükmüne ve emrine boyun eğmişlerdir ve tıpkı itaat edilen bir âmirin hizmetine koşan bir memur gibi olmuşlardır.

Bu izaha göre,

"Sonunda gidişiniz..." cümlesi, mezkûr emrin illeti değil, fakat kelâmın siyakından anlaşılan bir şartın cevabıdır. Sanki, şöyle denilmiştir:

Sizin haliniz budur. Eğer bunu sürdürürseniz, sîzin gidişiniz o ateşedir. Buna göre tehdit ve vaat, mezkur emirde değil, fakat bundadır.

31
"îman eden kullarıma söyle ki, namazlarını gereğince kılsınlar; kendisinde ne alış- veriş, ne de dostluk bulunmayan, bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızklardan gizli- açık harcasınlar!"

İman eden kulların zikre tahsis edilmesi, onları yüceltmek ve kulluk vazifelerini ve hukukunu ifa edenlerin onlar olduklarına dikkat çekmek içindir.

Bu âyet, îman eden kulların, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) son derece itaatkâr olduklarını ve onun emirlerine süratle uyduklarını bildirmektedir.

Allah (celle celâlühü) için yapılan harcamalarda en faziletk olan, nafile harcamalarda gizli yapmak, vacip harcamalarda ise açık yapmaktır.

Bu emirlerden murat, mü'minleri Allah'ın nimetlerine, bedenî ve mali ibadetlerle şükretmeye ve kâfirlerin yaptıkları gibi dünya nimetlerine dalmayı, onlara ziyadesiyle meyletmeyi terk etmeye teşvik etmektir.

Kıyamet gününde alıs-veriş ve dostluk bulunmamaktan murat, bir bedel ödemek, malından fidye vermek veya bir dostun, şefaat etmesiyle ilâhî azaptan kurtuluş mümkün olmayacağını bildirmektir.

Yahut onların dünyada konuştukları alış-verıs ve dostluğun eserinin ve faydasının olmayacağını, ancak, Allah için yapılan harcamaların faydalı olacakını bildirmektir.

Bunların faydalarının kalmayacağını hatırlatmak, faydası ebedî olan Allah yolunda harcamayı en güçlü şekilde teşvik etmektir.

Yahut mal biriktirmek ve harcamalardan geri durmak, genellikle ticaret ve ilerisi için hazırlık maksadıyla olduğuna ve kıyamette bunlar mümkün olmadığına göre, ölüm zamanına kadar mal biriktirmenin bir anlamı olmaz.

32
"Allah, O'dur ki, gökleri ve yeri yarattı; gökten de su indirip onunla size rızk olarak türlü ürünler yetiştirdi; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin yararınıza akıttı."

A- "- Allah, O'dur ki, gökleri ve yeri yaratti; "

Allah (celle celâlühü) gökleri ve bütün gök cisimlerini, yeri ve yerde, bulunan bütün mahlûkaati yaratan yüce varlıktır.

Bundan önce Allah'ın nimetlerine nankörlük eden kâfirlerin halleri zikredildikten ve mü'minlere de, Allah'ın nimetlerine şükür olarak ibadet merasimlerini ifa etmeleri emredildikten sonra, burada da, bütün insanlar için şükretmeyi ve îtâat etmeyi gerektiren muazzam nimetlerin ve büyük lütufların tafsilatına başlanmaktadır. Bundan amaç, mü'minleri buna teşvik etmek, şükre halel getiren, onun yerine küfür ve günahları koyan kâfirleri de takbih etmektir.

B- "- Gökten de su indirip onunla size rızk olarak türlü ürünler yetiştirdi; "

Buluttan su indirdi. Zira yüksekte bulunan her şeye sema denir. Yahut felekten su indirdi. Çünkü nassların zahirlerinden anlaşıldığına göre, yağmur, felekten başlayarak bulutlara, oradan da su olarak yeryüzüne inmektedir. Yahut yağmuru semavî sebeplerle indirdik.

Şöyle ki, bu sebepler (kâinat sistemi), yerden aldıkları nemi (buharı) yükseklere çıkarmakta ve ondan da yağmur yağdıran bulutlar oluşmaktadır.

Ürünlerin yetişmesi, her ne kadar Allah'ın (celle celâlühü) irade ve kudretiyle oluyorsa da, fakat cari olan Allah'ın âdetine göre ürünlerin şekil ve keyfiyetleri, su ve toprak karışımımdan meydana gelen maddelerden vücut bulmaktadır.

Allah (celle celâlühü) suda etken bir kuvvet ve toprakta da kabil bir kuvvet yaratmıştır. İşte bu iki kuvvetin birleşmesiyle ürün çeşitleri doğmaktadır. Allah (celle celâlühü), sebeplerin kendilerini hiç yoktan yarattığı gibi, eşyayı da sebepsiz ve maddesiz olarak da yaratmaya kaadirdir.

Fakat ürünlerin böyle tedricî ve aşamak olarak meydana getirilmesinde, gerçek basiret sahipleri için, Allah'ın muazzam kudretine delâlet eden yeni yeni birçok hikmetler ve ibretler vardır; bunların, defaten meydana getirilmesinde yoktur.

C- "- İzni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin yararınıza akıttı."

Her şeyin bağlı bulunduğu Allah'ın izniyle ve sizin iradenizle, denizde yüzüp gitmeleri için Allah (celle celâlühü), gemileri emrinize verdi; siz, gemilerin nasıl imal edilecekleri hakkında Allah'ın size verdiği ilham İle gemi yapmaya muktedir kılındınız.

"Allah'ın izniyle" denilmesi, zahirî halden görüldüğü gibi, bu işin, insanların emekleri ve âletleri kullanmalarıyla gerçekleşmediğini sarahaten bildirmek içindir.

Yine Allah (celle celâlühü) ekinlerinizi, bahçelerinizi sulamak ve diğer ihtiyaçlarınızı karşılamak için nehirleri de sizin yararınıza akıttı.

33
"Düzenli seyreden güneşi ve ayı da size faydalı olmaları için yarattı; geceyi ve gündüzü de sizin yararınıza meydana getirdi."

Dünyayı aydınlatmaları için ve mevcudiyetleri güneş ile aya bağlı kılınmış olan şeylerin ıslahı için, güneş ve ayı, düzenk bir seyir takip etmeye memur kılmıştır. Yine, uykularınızın, çalışmalarınızın, ürünlerinizin oluşması ve olgunlaşması için gece ve gündüzü sizin hizmetinize vermiştir.

Allah'ın (celle celâlühü), insanlara bahşedilmiş olan çeşitli nimetleri zikretmesi ve her birini de müstakil bir cümle ile ifade buyurması, onların şanını yüceltmek, değerlerinin yüksek olduğuna dikkat çekmek ve her birinin kendi başına, şükrü gerektiren pek büyük bir nimet olduğunu sarahaten bildirmek içindir.

Göklerin yaratılması ile güneş ve ayın yaratılması arasında açık bir münasebet olduğu halde onların bir arada zikredilmeyip güneş ile ayın sonra zikredilmesi, şunun içindir: Göklerin zikri, yerin zikrini gerektirir. Yerin zikri de, yağmurun gökten yere indirilmesinin zikrim gerektirir. O da, yerden rızkın çıkarılmasının zikrini gerektirir ki, felek ve nehirler vasıtasıyla hâsıl olanlar da bu cümledendir.

Yahut Bakara sûresinde de belirtildiği gibi, göklerin ve yerin yaratılması ile güneş ve ayın memur edilmesinin bir tek nimet gibi vehmedilnıesinden kaçınılması içindir.

34
"O, istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetini sayacak olursanız, sayamazsınız. Hiç şüphesiz insan, çok zâlim, çok nankördür."

A- "-- O, istediğiniz her şeyden, size verdi."

Allah (celle celâlühü), sizin istediğiniz her şeyden, hikmet ve maslahata bağlı olarak iradesinin gerektirdiği şekilde bir kısmını verir. Nitekim başka bir âyette de meal olarak şöyle denilmektedir:

"Her kim bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse, eklediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada hemen veririz..." (İsrâ 17/18)

Yahut her şeyden, sızın zımnen istemiş olduğunuz o sizin muhtaç olduğunuz ve hayatınızın nizamının bağlı olduğu miktarı veririz. Yahut istidat lisanıyla istediğiniz her şeyi veririz. Yahut istediğiniz her şeyi veririz.

Bir görüşe göre ise, takdiri şöyledir. İstediğiniz ve istemediğiniz her şeyden size veririz.

B- "- Allah'ın nimetini sayacak olursanız, sayamazsınız."

Sız, Allah'ın (celle celâlühü) size bahşetmiş olduğu nimetlerini icmal ile de sayacak olsanız, sayamazsınız; çünkü onlar nihayetsizdir. Bunun aksi nasıl söylenebilir ki, yoksulluk ve iflasın en son derecesinde olsa bile, insanların her ferdi, çeşitli ilâhî inayetlerle desteklenmekte ve türlü türlü musibetlerle karşı karşıya bulunm aktadır.

İşte bu haliyle düşündüğünüz takdirde, onu, haddi hesabi olmayan nimetler içinde görürsün. Öyle ki her saat ve her an, ona sayısız nimetler bahsedilmektedir.

Eğer senin bunda şüphen varsa, bir an için düşenelim ki, bir insan, bütün dünyaya malik olsa, bütün milletlere hükmetse, bütün ordular onun komutasını dinlese, bütün derebeyler heybetine boyun eğseler, her istediğini elde etse, her arzusuna erse, bir rakibi ve ortağı olmaksızın, dünyanın bütün malları onun olsa, hatta tutakm ki, dünyanın taşı, toprağı pahak yakutlar ve değerli inciler onun olsa, sonra farz edekm ki, susuzluktan veya açlıktan canı boğazına gelse, şimdi bu durumda, kendisini kurtaracak bir lokma ekmeğe veya bir yudum suya bütün varını yoğunu verip de hayatını kurtarmak mı ister, yoksa ölmeyi tercih edip de malını mülkünü arkasında faydasız olarak mı bırakır?Elbette kı, elinde ne varsa hepsini harcar ve bu alış verişte zarar etmek şaibesi olmaz (bu akitte kendisi kârlıdır). Şu halde kazanılmaları pek kolay da olsa, isteyen onları geceleri de, gündüzleri de elde etmek imkânına sahip de olsa, o adam İçin bu bir lokma ekmek ve bir yudum su, bütün dünya malından bin kat hayırlıdır.

Farzedehm ki, bir adam hiç nefes alıp veremiyor ve bundan dolayı ölecek hale geliyor; bir nefes alıp vermek için, bütün varını yoğunu vermez mı? Elbette verir ve yaptığından da çok memnun olur. Şu halde bir nefes alıp vermek, bütün dünya mallarından ve arzularından daha hayırlıdır.

Oysa ki, bu nefes alıp verme, gece ile gündüzün, uyku ile uyanıklık zamanlarının her anında her insana bahsedilmektedir. Bu hakikat, hiçbir akıl sahibine gizli kalmayacak kadar gayet açıktır.

Eğer sen hakkın hakikatine ve büyük, küçük bütün sırlara vâkıf olmak istiyorsan, bilmeksin ki insan, mümkünat âleminde yaşamasının gereği olarak, üstün kemâlât ve hârika melekeleri elde etmekten tamamen uzaktır.

Öyle ki, eğer kendisi ile ilâhî alâka ve inayet arasındald irtibat kesilirse, varlık âleminde karargâhı, yurdu kalmaz ve o ancak helâk ve zeval uçurumlarından yolduk ve hiçlik çukurlarına yuvarlanır.

Fakat geçen her zaman ve her anda Cenâb-ı Hak tarafından onun zatına ve diğer ruhanî, nefsî ve cismanî sıfatlarına, ancak Alîm ve Habîr (her şeyden haberdar) Allah'ın bileceği sayısız feyizler yağar.

Bunun izahı şöyledir: İnsan başlangıçta var olma hakkına zorunlu olarak sahip olmadığı gibi, vatlığının bekaası hakkına da sahip değildir; her ilcisi de, Yaratan (celle celâlühü) tarafından lûtfedilmektedir.

Bu itibarla aslî olan yolduğunun bütün cihetlerinin kapıları tamamen kapattırılmadan vardığı tasavvur edilemediği gibi, varlık sebebi ile vücut bulduktan sonra da arızî yokluğun bütün cihetlerinin kapıları kapattırılmadan da bekaası tasavvur edilemez. Çünkü varlığın devamı da, zorunlu varlığın hususiyetlerindendir.

Ve malûm olduğu üzere, insanın varlığının tevakkuf ettiği varlık sebepleri, yani onun illetleri ve şartları, her ne kadar gerçekleşen varlık simidi olduğu için, onların da sınırk olmaları gerekiyorsa da, onun varlığtında etkisi olan yokluk sebepleri böyle değildir.

Zira tek bir şey için sayısız engellerin olması imkânsız değildir. İmkânsız olan ancak, o manilerin, varlık hâlinde bulunmalarıdır, işte o sayısız manilerin kalkması, yani varlığın her anında haddi zatında vücudu imkân dahilinde iken, yok halinin devam etmesinin sınırsız olduğu, evet iddia değil, bir hakikattir.

Keza, başlangıçta da, bekaa olarak da, vücudun, yakın ve uzak illetleri ve şartları için de durum böyledir. Keza, vücuda bağlı olarak gerçekleşen kemal, nitelikleri için de aynı şey söz konusudur.

Böylece anlaşılmış oluyor ki, her an, çeşitli yönlerden ona sayısız nimetler yağmaktadır.

Ey Yüce Rabbim! Seni tenzih ederim; Sana "Sübhânallah" derim. Senin hükümranlığın ne kadar da muazzamdır! Gözlerin bakşları Sana erişmez; akıllar tefekkürleriyle Seni kavrayamaz. Senin şanının benzen yoktur. İhsanın da nihayetsizdik.

Biz Seni tanımakta şaşkınız ve şükürlerinin merasiminden âciziz. Biz, marifet yolunu bulmayı Senden ditiyoruz ve nimetlerinin hakkını eda etmek için muvaffakiyet niyaz ediyoruz. Biz Seni hakkıyla hamd ve sena edemeyiz. Senden başka İlâh yoktur. Senden bağışlanma diliyoruz ve Sana dönüyoruz!

C- "- Hiç kuskusuz insan, çok zâlim, çok nankördür."

Kuşku yok ki insan, şükründen gafil kalmalda, yahut nimeti yerine koymamakla çok zulmetmektedir. Yahut kendi nefsini mahrumiyete maruz bırakmakla kendi kendine çok zulmetmektedir. Ve insan çok da nankördür.

Diğer bir görüşe göre ise, insan, sıkıntı anlarında çok şikâyet ve feryat etmekte çok zulmetmekte ve nimet halinde de nimetleri toplayıp infaktan kaçınmakla nankörlük etmektedir.

Zulüm ve nankörlük hükmünün tasdiki, insanın bazı fertlerinde bulunmasıdır. Allah'ın nimetlerini nankörlükle değiştirenler (âyet: 28), öncelikle buna dahildir.

"Hani bir zaman İbrâhîm, şöyle demişti:

-Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl; beni de, neslimi de putlara tapmaktan uzak tut!"

A- "- Hani bir zaman İbrâhîm şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl; "

Bundan murat, Mekke kâfirlerinin başka bir çeşit cinayetlerini beyan etmekle. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) geçmiş taaccübünü tekit etmektir. Nitekim Mekke kâfirleri umumî nimetlere nankörlük etmişler ve ataları İbrâhîm'e (aleyhisselâm) de karşı gelmişlerdir.

İbrâhîm (aleyhisselâm), namazı gereğince kılmaları, putlara tapmaktan sakınmaları ve Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine şükretmeleri için onların atasını Mekke-i Mükerreme'ye yerleştirmişti ve Allah'tan orayı güvenk bir şehir kılmasını, türlü türlü ürünlerden rızıklar vermesini ve uzak yerlerden insanların kalplerini onlara meylettirmesini dilemişti.

Allah (celle celâlühü) da onun duasını kabul buyurdu ve Mekke'yi güvenk mukaddes ve her yerden ürünler getirilen bir yer kıldı. Mekke kâfirleri ise, bunca büyük nimetlere nankörlük ettiler ve mukaddes kenti helâk kenti yaptılar ve Allah'a ortak koşup yapacakların yaptilar.

Ey Rabbim! Mekke-i Mükerreme şehrini, yahut onun halkını güvenk kıl; bu kenti, hiç kimsenin korkmadığı, herkesin kendini güven içinde hissettiği, bir şehir haline getir. Nitekim Bakara 2/125 âyetin tefsirinde bu konu geçti. Buradaki ifade ile Bakara 1.26. âyetteki ifadenin farkı şudur: Orada istenen, güvenk olma vasfına sahip bir şehir kılınmasıdır. Burada istenen ise, yalnız güvenliktir.

Eğer İbrâhîm'in (aleyhisselâm) birden fazla niyazda bulunduğuna hamledikrse, o takdirde herhalde önce her iki hususu da niyaz etmiş; fakat birisi için niyazı hemen kabul olmuş, diğeri ise hikmetin gereği olarak, kendisine takdir edilmiş vakte kadar tehir edilmiş; sonra dua ve niyazda âdet olduğu üzere İbrâhîm (aleyhisselâm) duasını tekrarlamış.

Yahut: önce istediği, diğer memleketlerde olduğu gibi yerleşme imkânını sağlayan mücerret güvendir ve bu da kabul olunmuştur. İkincisi ise, malûm güvendir. Yahut ikisinde de istenen her iki hususstu ve ikisi de verilmişti, ikinci kez istenmesi ise, devam etmesi içindir.

Buna göre burada yalnız güvenin istenmesi, asıl maksat bu olduğu içindir. Yahut carı olan âdete göre, bir şehir olduktan sonra şehir olarak devam eder. Fakat güven öyle değildir.

Eğer anılan iki âyet, ilk akla geldiği gibi, İbrâhîm'in. (aleyhisselâm) niyazının bir olduğuna ve hikâyesinin tekerrür ettiğine (iki kere zikredildiğine) hamledikrse, o takdirde zahire göre, istenen her iki hususstur ve bu, ilk zikredilen âyette anlatılmıştır. Burada ise, yalnız güven istemenin zikriyle iktifa edilmiştir. Bu da, bazılarının dediği gibi, güven nimetinin şükrü gerektirmekte daha etkili olduğu ve bunun için kâfirlerin gafletinden dolayı onları tahkir etmek makamına daha münasip olduğu için değildir; fakat şehir olmasının niyazı, "Artık Sen de, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledıci kıl..." (âyet 37) âyetinde hikâye edilmektedir.

Çünkü bu âyette istenen, sırf hac için oraya gitmeleri değil, fakat onların yanında yerleşmeleridir. Bu da, şehir kılınmasının isteğinin aynısı olup başka bir ibare ile hikâye edilmiştir.

İbrâhîm (aleyhisselâm) ilk Mekke'ye geldiğinde bu duayı yapmıştı.

Nitekim Said b. Cübeyr'in İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre, İbrâhîm (aleyhisselâm), İsmail (aleyhisselâm) ve Hacer'i Mekke'ye yerleştirdikten sonra, Şam'a doğru yola çıkınca, Hacer de, arkasından gitti ve:

- Bizi bu bitkisi, suyu olmayan ıssız yerde kime bırakıyorsun? demeye başladı, İbrâhîm (aleyhisselâm) ise ona cevap vermiyordu. Nihayet Hacer:

Yoksa Allah mı sana bunu emretti?" deyince, İbrâhîm (aleyhisselâm) de:

Evet!., dedi. Hacer:

Öyleyse O, bizi zayi etmez, dedi ve duruma razı oldu. İbrâhîm (aleyhisselâm) yürümeye devam etti ve nihayet Gedclâ tepesine çıkınca, dönüp onları bıraktığı vadiye baktı ve:

Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bir kısmını... bir vadiye yerleştirdim, dedi. Bu âyet ile tefsiri yapılan âyetin bir arada zikredilmeyip aralarına fasıla konulması, minneti tekrarlamak ve her birinin, çok şükür gerektiren pek büyük bir nimet olduğunu bildirmek içindir.

B- "- Beni de, neslimi de putlara tapmaktan uzak tut!"

Beni ve neslimi, üzerinde bulunduğumuz tevhid üzere, islâm dini üzerine ve putlara tapmaktan uzak durma hak üzerine sebattır.

Bu kelâm-ı kerim delâlet ediyor ki, peygamberlerin masumiyeti, Allah'ın (celle celâlühü) inâyetiyledır.

Zahire göre onun evlâdından murat, onun sulbünden olan evlâdıdır. Bu itibarla bu âyet İbn Uyeyne (radıyallahü anh) için hüccet olamaz. O diyor ki:

- İsmail peygamber evlâdından hiçbir kimse putlara tapmamıştır. Ancak her kavmin bir taşı vardı ve onlar, ’bu da bir taştır; Beytullah da taştır' deyip onun etrafında dönüyorlardı ve o taşa devvâr diyorlardı, işte bundan dolayı, Beytullah'ın etrafında döndü, demeyip, Beytullah'ı tavaf etti, demek daha uygun olur.

Keşke putlara tapmalarından dolayı Kureyş'i takbih ve teşhir eden Kur’ân âyetlerinin, nasıl İbn Uyeyne'nin dikkatini çekmediğini bilseydim... Kaldı ki, İbn Uyeyne'nin kelâmından, kendisinden kaçtığı şeye geri dönüp saldırmak gibi bir netice çılmıaktadır.

36
"Rabbim! O putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Artık kim bana uyarsa, o, gerçekten bendendir; kim de bana karşı gelirse, onlar hakkında da muhakkak ki, sen, Gafûrsun (çok bağışlayansın), Rahîmsin (çok merhamet edensin)."

A- "Rabbim! O putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular."

O putların insanlardan birçoğunun sapmasına sebep olması,

"Dünya hayatı onları aldattı" (En'âm 6/70) meâlindekı âyet kabılmden-dir. Yani dünya hayatı, onların aldanmasına sebep oldu.

Bu kelâm, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) duasının illeti mahiyetindedir. Başında nidanın gelmesi, ona itina gösterildiğini ve kabule icabet isteğini izhar etmek içindir.

B- "- Artık kim bana uyarsa, o, gerçekten bendendir; kim de bana karşı gelirse, onlar hakkında da muhakkak ki, sen, Gafursun, Rahimsin."

Onlardan kim benim çağırdığım tevhide, İslâm dinine uyarsa, o, gerçekten benim bir parçamdır. İbrâhîm (aleyhisselâm), kendisine mahsus olduğunu kuvvetle ifade etmek için böyle demiştir. Yahut o, gerçekten benimle beraberdir; din işlerinde benden ayrı değildir.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kendisine uymamayı, kendisine karşı gelmek olarak ifade etmesi, bu davetinin sürekli olacağını ve kendisine uymayanların, isyanlarından dolayı uymadıklarını, yoksa onlara davet erişmediğinden olmadığını bildirmek içindir.

Kim de bana karşı gelirse, şüphe yok kı, onlar hakkında da Sen bağışlayıcı ve rahmet edicisin; tevbeden önce de, tevbeden sonra da onları bağışlamaya ve onlara merhamet etmeye Kaadirsin.

Bu kelâm-ı kerim delâlet ediyor ki, Allah (celle celâlühü) her günahı ve hatta şirki de bağışlayabilir. Ancak ilâhî vaat, şirk ile diğer günahlar arasına fark koymuştur. (Şirki bağışlamayacağını beyan etmiştir.)

37
"Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bir kısmını Senin Beyt-i Haram'ın yanında ekine elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim.

Ey Rabbimiz! Onlar, namazı ona doğru kılsınlar diye bunu yaptım. Artık Sen de, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve çeşitli, ürünlerden onlara rızık ver! Umulur ki, bu nimetlere şükrederler."

A- "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bir kısmını Senin Beyt-i Haramin yanında ekine elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim."

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) duasında çoğul zamirini kullanması (Rabbimiz! demesi), bazılarının dediği gibi, kendisi ve evlâdı daha önce zikredil dilden için değildir. Eğer bunun için olsa, bundan önce geçen "Rabbim! O putlar..." duasında da çoğul zamiri kullanırdı. Hayır, çoğul zamirinin kullanılmasının sebebi şudur:

Bu dua ve duanın kabul edilmesi için ön takdim olarak zikredilen "Ben çocuklarımdan bir kısmını... yerleştirdim" ifadesi, onun zürriyetiyle alâkalıdır. Bu itibarla Allah'ın, onların Rabbi olduğunu bekitmek, duanın kabulünde ve dilenen şeylerin verilmesinde daha etkili olur.

İbrâhîm'in zürriyeti, oğlu İsmail (aleyhisselâm) ile onun evladıdır. Zira İsmail'in itminan veçhile iskân edilmesi, zımnen onun evladının da iskânı sayılır.

Rivâyet olunur ki, İsmail'in annesi Hâcer, İbrâhîm'in zevcesi Sâre'nın cariyesi idi. Sonra Sâre, onu İbrâhîm'e (aleyhisselâm) bağışladı. Daha sonra Hâcer, İsmail'i doğurunca, Sâre Hâcer ile İsmail'i kıskandı ve İbrâhîm'den onları oradan çıkarmalarını istedi. İbrâhîm (aleyhisselâm) de, onları Mekke toprağına götürdü. İşte orada Allah (celle celâlühü) Zemzem kaynağını meydana getirdi.

Ekine elverişli olmayan vadiden murat, Mekke vâdisidirr.

Bu ifadeden kastedilen, iskân için gerekli imkânlar hiç olmadığı halde sadece Allah'a yakınlık ve O'nun komşuluğuna sığınmak için olduğunu göstermektir. Nitekim kutsiyet (haram) vasfının belirtilmesi de, iltica edilen mekânın izzetini ve kötülüklerden masun olduğunu bildirmektedir.

Bu mekânın haram olması, onun kutsiyetini ihlâl etmenin ve ona saygısızlık etmenin haram kılınmış olmasıdır. Yahut Beytullah, asırlar boyunca her zaman zorlu hükümdarların saygı duyduğu bir mekân olagelmiştir.

Yahut burası tufandan muhafaza edilmiş ve tufan orayı istila etmemiştir. İşte bundan dolayı ona atik (âzat) denilmiştir.

Bir zamanlar orada bina olmayıp o mekânın, sellerin sağ tarafını ve sol tarafını aşındırdığı yüksekçe bir mekân olduğu halde ona beyt (ev) denilmesi, gelecekte İbrâhîm İn orayı bina edeceği itibarıyla değildir. Çünkü buna göre, kutsiyet vasfının da bu itibarla olması lazım gelir. Hayır, ona beyt denilmesi, evveliyatı itibarıyladır. Zira Kâbe-i Muazzama'nın birkaç kere bina edildiği hususunda şüphe yoktur; bu konudaki görüş ayrılığı bunun kaç kere olduğuna dâirdir. Nitekim bunu Bakara sûresinde Allah'ın lûtfu keremiyle zikrettik.

"Ey Rabbimiz! Onlar, namazı ona doğru kılsınlar diye bunu yaptım." (Rabbena li-yukıymussalâte).

İnsanlar, onu kıble yaparak, ondan bereketlenerek, namazlarını kılsınlar diye bunu yaptım.

Bütün dinî şiarların içinden namazın zikre tahsis edilmesi, onun faziletinden dolayıdır.

Cümlenin başında nidanın tekrar edilmesi ve vasıta kılınması, namazın edasına son derece önem verildiğini, onların o susuz ve bitkısız vadiye iskân edilmelerinden nihaî amacın bu üstün maksat ve âk talep olduğunu

belirtmek içindir. Bütün bunlar da, ancak bu şekilde hâsıl olabilen duasının icabetine ve dileğinin verilmesine zemin hazırlamak içindir.

"Artık Sen de, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver!" (Fec'ale fidelen minen-nâsi tehvî ileyhim verzukhüm mines-semerât).

Eğer "insanlardan bir kısmının gönülleri..." yerine "bütün insanların gönülleri" denilmiş olsaydı, Fars ve Rum halklarının ziyaretçilerinden orada büyük izdihamlar meydana gelirdi. Bazılarının, buna ilâve olarak, "Böyle denilmiş olsaydı, şüphen olmasın ki, Yahudiler ve Hıristiyanlar da hacca geleceklerdi" şeklindeki sözleri ise, bu makama münasip değildir. Çünkü burada istenen, haccetmek için insanların gönüllerinin oraya meylettirilmesi değil, fakat onlarla beraber oraya yerleşmek içindir.

İbrâhim'in (aleyhisselâm) bu duasının ilk sonuçları şöyle hâsıl oldu: Meşhur bir rivâyetle, Cürhüm kabilesinden bir kafile Şam'a gitmek üzere oradan geçerken, bir kuşun, dağın üstünde döndüğünü gördüler ve birbirlerine, "Bu kuş, suyun üstünde dönüyor" dediler. Sonra yaklaşınca baktılar ki, Hâcer, suyun başında duruyor. Ona dediler ki:" Eğer istersen, biz senin yanında kalır, sana can yoldaşı oluruz; bu su yine senindir" dediler. Hâcer de, onlara izin verdi, İsmail, gençlik çağına gelip Hâcer ölünceye kadar o insanlar orada kaldı ve İsmail onlardan biriyle evlendi.

Ve ürünlerden, oraya iskân ettiğim zürriyetime, yahut onlarla beraber oraya gelip yerleşen insanlara rızk ver! Burada duanın, "Allah'a ve âhiret gününe îman edenleri çeşitli meyvelerle besle..." (Bakara 2/126) âyetinde olduğu gibi mü'minlere tahsis edilmemesi, namaz kılmanın zikriyle iktifa edildiği içindir.

Yani Beytullah'ın yakınında çeşitli ürünlerin yetiştiği köyler, kasabalar meydana getir, yahut uzak memleketlerden oraya çeşitli ürünler sevk ettir. Nitekim bunun her ikisi de gerçeldeşmiştir. Hattâ Mekke'de ilkbahar, yaz ve güz ürünleri aynı günde bulunmaktadır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, Tâif, Fillistin toprağından idi. İbrâhim (aleyhisselâm) bu duayı yapınca, Allah (celle celâlühü), Harem bölgesine rızk olarak, onu Filistin'den kaldırıp bugünkü yere koydurdu.

Zührî'nin rivâyetine göre ise, Allah İbrâhîm'in duası için, Şam kasabalarından birini kaldırıp Tâife naklettirdi.

"Umulur ki, bu nimetlere şükrederler." (Le-allehüm yeşkürûn).

Namaz kılarak ve diğer kulluk merasimlerini yerine getirerek o nimetlere umulur ki şükrederler.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm), güzel edebe riâyet etmekle, yakarış, ihtiyacı arz etmek, rahmetin inmesini dilemek ve şefkatin celbini talep etmek kurallarına bağlı kaldığı gayet açıktır. Zira o, vadinin ekinsiz olduğunu zikretmekle, istedikleri şeylere son derece muhtaç olduklarını beyan etmiş ve Beyt-i Haram'ın yanında iskân edildiklerini zikretmekle de, kerem Sahibinin komşuluğunun, nimetlerin bahsedilmesini gerektirdiğine işaret etmiştir. Yaşamak imkânları hiç bulunmadığı halde bu iskânın sadece namaz kılmak ve beytin hukukunu eda etmek için olduğunu zikretmekle de, duanın icabeti için gerekı olan bütün unsurları hazırlamış olur. İşte bundan dolayıdır ki, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) duası, hüsnü kabul görmüştür.

38
"Rabbimiz! Şüphe yok ki, Sen, bizim gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Zaten ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."

A- Rabbimiz! Şüphe yok ki, Sen, bizim gizlediğimizi de, açıkladığımızı da bitirsin."

Sen bizim gizlediğimiz ve açikadığımız bütün ihtiyaçlarımızı elbette ki bırksin. Zira gizlenen şeyler şöyle dursun, insan, gizleyeceği şeyi henüz düşünmeden Allah (celle celâlühü) onu bilir.

Âyette, "gizlediğimizi" kelimesinin, "açıldadığımızı" kelimesinden önce zikredilmesi, Allah'ın (celle celâlühü) ilmine göre ikisinin bir olduğunu en anlamlı veçhile tespit etmek içindir. Sanki Allah'ın (celle celâlühü) ilmi, açıktan önce gizliye taallûk etmektedir. Yahut sır ve gizlilik mertebesi, açık mertebesinden önce olduğu için

gizli, önce zikredilmiştir. Zira açığa vurulacak her şey, mutlaka ondan önce gizlidir. Bu itibarla Allah'ın (celle celâlühü) ilminin birinci haline taallûk etmesi, ikinci haline taallûk etmesinden öncedir, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) bundan maksadı şudur:

Ey Rabbim! Bu ihtiyaçları, onların hazırlık ve tamamlayıcı unsurlarını izhar etmek, bunlar Sana malûm olmadığı için değil, fakat Senin azametine kulluk ile huşu ve izzetine karşı da zillet izhar etmek, Senin katmdaklere ihtiyacımızı arz etmek ve biran önce nimetlerine erişmek içindir.

B- "- Zaten ne yerde, ne de gökte hıçbk şey Allah'a gizli kalmaz."

Zira Allah yegâne bizzat Atim olandır. Bu itibarla her ne olursa olsun ve hangi zamanda olursa olsun, varlık âlemine giren bir şey, onun haddi zatında var olması, Allah'a (celle celâlühü) göre bilginin kendisidir.

Yerde ve gökte bulunanlar, bunların içinde karar kılmış olan varlıkarı da, onların parçaları olan varlıkarı da kapsamaktadır.

Yerin, gökten önce zikredilmesi, bize yakınlık itibarıyladır ki, bu, bizim ilmimize göre farklılık gerektirmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin bu cümlesi, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kelâmının hikâyesi olmayıp doğrudan doğruya Allah'ın (celle celâlühü) kelâmından olup İbrâhîm'i (aleyhisselâm) tasdik için söylenmiştir. Tıpkı "İşte onlar böyle yapıyorlar." (Neml 27/34) âyeti gibi.

39
"İhtiyar halimde bana İsmail ve İshâk'ı bağışlayan Allah'a hamd olsun! Hiç şüphesiz Rabbim, duayı işitendir."

A- "ihtiyar halimde bana İsmail ve İshaki bağışlayan Allah'a hamd olsun!"

İhtiyar hatimde, çocuğum olmaktan umudum kesildiği sırada... Burada ihtiyarlık kaydının zikredilmesi, nimeti tazim, etmek ve şükrünü izhar etmek içindir.

Rivâyet olunur ki, İbrâhîm (aleyhisselâm) doksan dokuz yaşında iken İsmail doğdu ve yüz on iki, yahut yüz on yedi yaşında iken de İshâk doğdu.

B- "Hiç şüphesiz Rabbim, duayı işitendir."

Rabbim duayı kabul edendir. Bu cümle, Allah'ı (celle celâlühü) bu güzel sıfatla sürekti olarak vasıflandırmak itibarıyla hamd ile şükrün tamamlayıcısı olmaka beraber bir zeyil olarak mezkûr bağışlamanın da illetidir.

Bu kelâm, nimetin kat kat olduğunu bildirmektedir. Nitekm onların bağışlanması, "Ey Rabbim! Bana Hûdlerden bağışla!" (Sâffât 37/100) duasından sonra gerçekleşmiştir, işte bunun için burada bağışlanma ile duanın kabulü beraber zikredilmiştir.

40
"Ey Rabbim! Beni ve neslimden gelecekleri, namazı gereğince kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Bu duayı kabul eyle!"

A- "Ey Rabbim! Beni ve neslimden gelecekleri, namazı gereğince kılanlardan eyle!"

Neslimden mezkûr kısmını ve onların yolundan giden evlâtlarımı, namazı gereğince kılanlardan eyle!

Âyette, "Ey Rabbim!..." denilmesi, bu konuda asıl önderin kendisi olduğunu, neslinin ise kendisinin tabileri olduklarını ve onların zikrinin kendisinin münasebetiyle olduğunu zımnen bildirmek içindir. Yoksa burada neslinin zikri, "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bir kısmını... yerleştirdim" kabilinden değildir. Zira bu kelâmda, aslında henüz gerçekleşmemiş olan iskânın zikri, nesliyle ilgili olan duaya hazırlık içindir.

Bu dua, neslinin bir kısmına tahsis edilmiş, çünkü Allah (celle celâlühü) tarafından kendisine bildirilmişti ki, onların bir kısmı namaz kılmayacaklar. Bu da, "Ey Rabbimiz" İkimizi Senin için Müslümanlardan (boyun eğenlerden) kıl ve neslimizden de Müslüman bir ümmet meydana getir!" (Bakara 2/128) meâlindeki âyet kabilindendir.

B- "Ey Rabbimiz! Bu duayı kabul eyle!"

Benim ve neslimin, namazı gereğince kılanlardan olmamız, bu yolda sebat göstermemiz ve putlara tapmaktan uzak kalmamız hakkındaki duamı kabul eyle!

41
"Ey Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla!"

Ey Rabbim! Dinî konularda ve başka konularda beşer olarak uzak kalamadığımız en iyinin (evlânın) terki gibi benden ve ana-babamdan ve neslimden olsun veya olmasın bütün mü'minlerden sâdır olan taksiratı bağışla!

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) ana-babasma istiğfarı, müşrik ana-babaya istiğfar edilmeyeceği kendisine bildirilmeden önce idi.

Diğer bir görüşe göre ise, ana-babasindan murat, Âdem ile Havva'dır (aleyhisselâm).

Bir diğer görüşe göre ise, bu dua ana-babasınm Müslüman olmaları şartıyladır. Ancak Mümtehınne sûresinin 4. âyeti bu görüşü reddetmekledir. Bu konunun kısmen izahı Tevbe sûresinde geçti. Tamamı ise, Allah'ın lûtfu keremiyle Meryem sûresinde gelecektir.

Bil ki; İbrâhîm'den hikâye edilen dualar ile zikirler ve onlarla ilgili şeyler, hikâye edilen tertibe göre ve hepsi birlikte sâdır olmamıştır; fakat değişik zamanlarda sâdır olmuş ve tertipli olarak hikâye edilmiştir. Böyle olması, onun dinî durumu zuhur ettikten sonra, insanları irşat etmesi, dinî ve dünyevî maslahatlar için Allah'a yalvarması gerçekleştikten sonra kâfirlerin kötü halini bildirmek içindir.

42
"Ey Resûlüm! Sakın zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı habersiz sanma! Ancak, Allah, onların cezasını, korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor."

A- "Ey Resûlüm! Sakın zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı habersiz sanma!"

Bu hitap Resûlüllah içindir. Bundan murat, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem), zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı (celle celâlühü) habersiz sanmama konusunda uyarmaktır. Bu da, "ve salcın, müşriklerden olma!" (En'âm 6/14) meâlindeki âyet ile benzerleri kabibndendir.

Ayrıca şunu bildirmektedir: Bu iş, son derece sakınılması gereken o kadar bir husustur ki, bu duruma düşmesi mümkün olmayan kimse bile bundan men edilmiştir.

Yahut Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), men edilmesi, onlara aldırmayıp kendilerini cezalandırmaması anlamındadır. Bu şekilde ifade edilmesi, mübalağa içindir ve bir de, böyle sanmanın, Allah'ın onların yaptıklarından habersiz bulunduğunu sanmak gibi olduğunu bildirmek içindir.

Zira yaptıklarını bilmek, mutlaka onların cezalandırılmasını gerektirmektedir. Şu halde eğer onlar cezalandırılmayacaksa, bu cezayı gerektiren onların kötü amellerinden habersiz olmaktan dolayı olur. Bu, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için teselli, kuvvetli bir vaat ve kâfirlerle diğer zâlimler için de pek ağır bir ceza vaadidir.

Yahut bu âyetin hitabı, onların acilen cezalandırılmalarını isteyen, yahut Allah'ın (celle celâlühü) sıfatlarını bilmediği için onlara mühlet verildiğine aldanıp da hiç cezalandırılmayacaklarını vehmeden herkes içindir.

Bir görüşe göre de âyetin mânâsı şöyledir: Salan sanma ki, Allah onlara, yaptıklarından habersiz olanın yaptığı muameleyi yapmaktadır; hayır, onların amellerini muhafaza edenin ve onların küçüğünün de, büyüğünün de karşılığını verenin muamelesini yapmaktadır.

Burada zâlimlerden murat, Mekke hakandan, Allah'ın nimetlerine nankörlük etmek, kavimlerini helâk yurduna sürüklemek ve Allah'a ortaklar koşmak gibi kötülükleri sayılan kimselerdir.

Nitekim "De ki: Biraz yaşayın..." (İbrâhîm 14/30) âyetinde azap tehirinin hikmetinin belirtilmesi de bunu bildirmektedir. Yahut bu zâlimlerden murat, bütün zâlimlerdir ve Mekke müşrikleri de öncelikle bunlara dahildir.

"Ancak, Allah, onların cezasını, korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor." (İnnemâ yuahhıruhüm li-yevının teşhasu filtil-ebsâr).

Görüldüğü gibi. Allah (celle celâlühü), onların cezalarını acilen vermemekte ve onlara, dünya nimederi içinde mühlet vermektedir.

Sen ey Resûlüm! Mevcut halini sürdür; Allah'ı (celle celâlühü) onların yaptıklarından habersiz sanma ve onların amellerinin gereği olan dayanılmaz azabın ertelenmesinden dolayı üzülme! Zira onun ertelenmesi, daha da ağırlaştırılması içindir.

Yahut bu ertelenmeyi görüp de Allah'ın onları hiç cezalandırmayacağını sanma; çünkü bu ertelenme, cezanın daha da ağırlaştırılması içindir. Yahut gördüğün ertelemeden dolayı, Allah'ın onlara, yaptıklarından habersiz onların yaptığı muameleyi yapacağını ve onları yaptiklarından dolayı cezalandırmayacağını sanma; bu, ancak cezayı ağırlaştırma hikmetinden dolayıdır.

"Gözlerin dışarı fırlayacağı..." ifâdesindeki gözlerden murat, mahşerdek kâfirlerin gözleridir. Şu halde malûm kâfirler de öncelikle bu zümreye dahildir.

43
"Onlar gönülleri bomboş olarak, gözleri hiç kıpırdamadan, başlarını göğe doğru kaldırmış vaziyette koşarlar."

Gönülleri, aşırı şaşkınlık ve dehşetten dolayı akıl ve anlayıştan bomboş olarak, gözleri de, başka zaman her an kıpırdadığı halde şimdi hiç kıpırdamadan ve hep açık kalarak, başlarını da göğe doğru kaldırmış vazıyette korku, zillet ve panik içinde kendilerini çağırana doğru koşarlar. Yahut gözleriyle O'na yönelirler ve korku ile heybetten gözlerini O'dan hiç çevirmezler.

Gönüllerin hayırdan bomboş olması izahı ise, bu makama münasip düşmez.

44
"Ey Resûlüm! İnsanları, kendilerine azap gelecek günden korkut! O zaman zâlimler:

- Rabbimizl Bize yakın bir vakte kadar mühlet ver ki, dâvetine icabet edekm ve peygamberlere uyakm, diyecekler. Onlara denilir ki:

- Daha önce, sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?"

A- "- Ey Resûlüm! İnsanları, kendilerine azap gelecek günden korkut!"

Bundan önce onların azabının ertelenmesinin hikmeti bildirildikten sonra bu âyette de Peygamberimiz'e hitap edilerek onları uyarması ve korkutması emredîlmektedir.

Bu insanlardan murat, zâlim olarak ifade edilmiş olan kâfirlerdir. Nite-km azabın gelmesi ifadesinin zahiri de bunu gerektirmektedir. Yahut bu insanlardan murat, bütün insanlardır. Zira uyarı, her iki fırkayı da kapsamaktadır.

Nıtekm "Sen ancak zikre (Kur’ân'a) uyanı uyarırsın." (Yâsîn 36/11) denilmektedir. Azabın onlara gelmesi ise, her iki fırkanın da mahşerde, olmaları hasebiyle ikisini de kapsamaktadır; ancak azabın bilfiil dokunması, kâfirlere mahsustur.

Bu gün, pek korkunç vasıflarla vasıflandırılan kıyamet günüdür.

Diğer bir görüşe göre ise, onların ölüm günleridir ki, sekerât ile ve müjde vermeyen "size sevinç yok!" diyen meleklerle karşılaşmakla azap göreceklerdir. Yahut dünya azabı ile helâk olacakları gündür. Ancak geçen hasır (Ancak, Allah, onların cezasını ifadesi) bu görüşe mânidir.

"O zaman zâlimler:

- Rabbimizl Bize yakın bir vakte kadar mühlet ver ki, dâvetine icabet edekm ve peygamberlere uyalım, diyecekler." (Feyekuulül-lezîne zalemû rabbenâ ahhirnâ ilâ ecelin karîbin nücib da'veteke ve nettebiurrusül).

Onların zâlimler olarak zikredilmeleri, onların zulümlerini tescil etmek ve karşılaştıkları azabın, zulümleri sebebiyle olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Zikredilen insanlardan murat, Müslümanları da kapsayacak umumî bir mâna olduğu takdirde, o zaman da, yani o insanlardan zulmedenler, yani kâfirler, demek olur.

Yahut uyarılan diğer ve eski ümmetlerden, şirk ve yalanlama ile zulmetmiş olan herkes diyecek ki... demektir. Zira azabın gelmesi, hepsini kapsamaktadır. Nitekim onların, peygamberlere uyacakları vaadini vermeleri bunu bildirmektedir.

Yani zâlimler diyecekler ki; ey Rabbimiz! Bizi dünyaya geri döndür ve bize yakın bir vakte kadar mühlet ver ki, sana ve tevhidine olan dâvetine, yahut peygamberlerin lisanıyla olan dâvetine icabet edelim ve peygamberlere, bize getirdikleri şeylerde uyakm, daha önce davete icabet ve peygamberlere uymak hususunda gösterdiğimiz taksiratı telâfi edelim.

Bu kelâm, işaret ediyor ki, o zaman onlar, peygamberlerin Allah (celle celâlühü) katından gönderildiklerini tasdik edecekler.

Bu kelâmda çoğul kelimesinin (peygamberler) kullanılması, hepsinin bir tevhit üzerinde ittifak etmeleri ve onların Resûlüllah'a isyanları, bütün peygamberlere isyan anlamında olması itibarıyladır, yahut burada hikâye edilen, bütün ümmetlerin zâlimleridir ve maksat, her ümmetin, kendi peygamberine uyacağı vaadini beyan etmektir.

"Onlara denikr ki:

- Daha önce, sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?" (Evelem tekûnû aksemtüm min kablü mâleküm min zeval)

Kınamak ve takbih etmek üzere kendilerine denilir ki; daha önce dünyada size mühlet verilmedi mi ve o zaman siz, şımarıldıkla ve cehaletle, içinde bulunduğunuz dünya nimetlerine zeval olmadığına yemin etmediniz mi? Yahut lisan-ı hal ile bunu söylememiş miydiniz? Nitekim siz, kâşaneler bina etmiştiniz ve uzun emeller kurmuştunuz ve o hayattan şimdiki hale intikal edeceğinizi hiç içinizden geçirmemiştiniz.

Bu kelâm, mühlet zamanının uzun sürdüğünü zımnen bildirmektedir. Yahut siz daha önce, ceza ve mükâfat için, bu dünya yurdundan başka bir yurda intikal olmayacağına yemin etmemiş miydiniz? Nitekim başka bir âyette de meal olarak şöyle denilmektedir:

Onlar, Allah ölen bir kimseyi diriltmez, diye olanca güçleriyle Allah'a ant içtiler." (Nahl 16/38)

Beyhakî, Muhammed b. Kâ'b el Karazî'den rivâyetle diyor ki: "- Cehennem ehlinin beş duası olacak. Allah (celle celâlühü) bunların dördüne cevap verecek. Beşincisinden sonra ise onlar, bir daha ebediyen konuşamayacaklar.

Onlar şöyle derler:

"- Rabbimiz! bizi iki defa öldürdün; iki defa da dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha bu ateşten çıkmaya yol var mıdır?" (Mü'min 40/11).

Allah (celle celâlühü) da onlara şöyle cevap verecektir:

"- İşte bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadet etmeye davet edildiği zaman inkâr edersiniz. O'na ortak koşulunca da tasdik edersiniz. Artık hüküm yücelerin yücesi Allah'ındır."(Mü'min 40/12).

Sonra derler ki:

"- Rabbimiz! Gördük, duyduk; şimdi bizi dünyaya geri gönder de, iyi işler yapakm. Artık kesin olarak inandık" (Secde 32/12). Allah (celle celâlühü) da onlara şöyle cevap verecektir:

"- Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım!" (Secde 32/14).

Sonra diyecekler ki:

"- Rabbimiz! Bize yakın bir vakte kadar mühlet ver ki, dâvetine icabet edekm ve peygamberlere uyalım!" (İbrâhîm 14/44).

Allah (celle celâlühü) da onlara şöyle cevap verecektir:

"- Daha önce, sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?" (İbrâhîm 14/44).

Sonra diyecekler ki:

"- Rabbimiz! Bizi çıkar; daha önce yaptığımızın yerine iyi işler yapalım!" (Fâtır 35/37).

Allah (celle celâlühü) da onlara şöyle cevap verecektir:

"- Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? Şimdi tadın azabı! Zâlimlerin yardımcısı da yoktur" (Fâtir 35/37)

O zaman onlar şöyle diyecekler:

"- Rabbimiz! Azgınlığımız bizi aldattı; biz bir sapıldar topluluğu idik" (Mü'minûn 23/106).

Allah (celle celâlühü) da onlara şöyle cevap verecektir:

"- Alçaldıkça alçalın orada ve Bana karşı konuşmayın!" (Mü'minûn 23/108). Bundan sonra artik onlar ebediyen bir daha konuşamayacaklardır. Ondan sonra onların öyle feci nefes alıp vermeleri var ki!.. O zaman artık umutları tamamen kesihr ve birbirlerine dönüp birbirlerinin yüzlerine havlamaya başlarlar. Ve cehennem onlarin üzerine kapatikr. Allah'ım! Biz Sana iltica ediyoruz ve Senin himayene sığmıyoruz. Senin komşuluğun azizdir, Senin övgün yücedir ve Senden başka İlah yoktur.

45
"Ve siz kendilerine zulmedenlerin bölgelerinde oturdunuz.

Onlara nasıl muamele ettiğimiz de size apaçık belli oldu. Ve size misaller de getirmiştik."

A- "- Ve siz kendilerine zulmedenlerin bölgelerinde oturdunuz."

Siz, küfür ve günahlarla kendi nefislerine zulmedenlerin yurdunda oturdunuz ve onların küfürlü ve günahlı hayatlarım yaşadınız ve işledikleri yüzünden karşılaştıkları cezaları hiç aklınızdan geçirmediniz.

Bu kelâmda, "kendilerine zulmedenler" denilmesi, zulüm sonucunun mutlaka kendi sahibine döneceğini bildirmektedir.

Kendilerine zulmedenlerden murat, mühlet isteyenlerin ve onlara cevap olarak zikredilen hitabın, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından uyarılanlara mahsus olması takdirinde, helâk edilen bütün eski ümmetlerdir. Mühlet istemek ile mezkûr hitabın hepsine şâmil, olması halinde ise, Hûd ve Nûh (aleyhisselâm) kavimleri gibi ilk kavimlerdir. Bu hitap ile bundan sonrakiler ise, en son gelenleri itibarıyladır.

B- "- Onlara nasıl muamele ettiğimiz de size apaçık belli oklu."

Onların tarihî eserlerini görmek ve tevatür derecesindeki haberleri dinlemekle, onların zulüm ve bozgunculukları yüzünden kendilerim nasıl cezalandırdığımız ve helâk ettiğimiz de size apaçık belli oldu.

C- "- Ve size misaller de getirmiştik."

Eğer geçen hitap, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından korkutulanlara mahsus olması takdirinde, Kur'ân-ı Azim'de size misaller beyan ettik, demektir. Geçen hitabın, bütün zâlimleri kapsaması takdirinde ise, peygamberlerin lisanlanyla size misaller beyan ettik, demektir.

Biz size, onların yaptıkları işlerin vasıflarını ve onlara verilen cezaları anlattık. Bunlar o kadar garip hâdiselerdir ki, her zâlime misal olarak verılmek-dir. İşte Biz, bu misalleri size getirdik la, onlardan ibret alasınız; kendi yaptıklarınızı onların yaptıklarıyla ve akıbetlerinizi onların âkıbetleriyle kıyaslayasinız ve dünya azabından âhiret azabı için bir sonuç çıkarasınız; sonuçta da içinde bulunduğunuz küfür ve günahlardan vazgeçesiniz.

Yahut size beyan ettik ki, siz de küfürde ve azaba müstahak olmakta onlar gibisiniz.

46
"Onlar gerçekten, tuzaklarını kurmuşlardı. Onların kurdukları tuzaklar Allah katında malûmdur. Halbuki onların tuzakları yüzünden dağlar yerinden gidecek değildi."

Allah bu âyette geçmiş peygamberlerin şeriatlarının ve açık mucizelerinin, yeryüzünde kökleri yerin derinliklerine inen dağlar mesabesinde olduğunu, dağları nasıl yerlerinden oynatamazlarsa, şeriatları ve açık mucizeleri de etkileyemeyeceklerini anlatmaktadır.

47
"Sakın, Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü şüphe yok ki Allah, Azizdir (yegâne galiptir); intikam sahibidir."

Burada Allah'ın (celle celâlühü) verdiği sözden murat, -Allah en iyi bilir- bazı müfessirlerin dedikleri gibi,

"Hiç şüphesiz Biz, peygamberlerimize yardım edeceğiz." (Mü'min 40/51) ve "Allah hükmetti ki, ant olsun Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz." (Mücâdile 58/21) âyetlerinde beyan edilen söz değildir.

Zira bu söz, azaba ve özellikle de âhiret azabına mahsus değildir. Fakat bu söz, 42. âyette geçen "Ancak, Allah, onların cezasını... erteliyor" ifadesiyle Allah'ın (celle celâlühü) zâlimlere azap edeceğini vaat etmesidir. Bu itibarla sanki şöyle denilmiştir:

Hani Biz, kıyamet gününde zâlimlere azap edeceğimizi sana söz verdik ve karşılaşacakları zorluklan, dünyaya geri döndürülme isteklerini, buna karşın onlara verdiğimiz cevabı haber verdik ve geçmiş ümmetlerden, helâk

edileceklerini peygamberlerine söz verdikten sonra zulümleri yüzünden helâk ettiğimiz toplumların hallerini düşünmemekle onları ayıpladık.

Artık sen, peygamberlerimize verdiğimiz sözden caymayacağımız hakkındaki, kesin îmanını sürdür. Çünkü şüphe yok kı Allah (celle celâlühü), bütün tuzaklar karşısında yegâne Gaalip ve yenilmez bir Kaadirdir ve düşmanlarından dostlarının intikamını almaktadır.

48
"Yerin başka bir yere ve göklerin başka göklere çevrildiği ve bir ve yegâne Kahhâr (pek kahredici) olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün olanlar olacaktır."

Bil ki, tebdil bazen, "dirhemleri dinarlarla tebdil ettim" misalinde olduğu gibi., zatta (maddenin özünde) olur. Nitekim "Derilerini başka derilerle tebdil ederiz." (Nisa 4/56) âyetindeki tebdil de bu anlamdadır. Bazen de tebdil, "halkayı yüzüğe tebdil ettim., yani şeklini değiştirdim" misalinde olduğu gibi, sıfatlarda olur. Nitekim "Allah onların kötülüklerini iyiliklere tebdil eder." (Furkaan 25/70) âyetindeki tebdil de, bazı görüşlere göre bu kabildendir.

Bu âyet-i kerimedeki tebdilin, bu iki mânâdan hangisinde kullanıldığına dâir bir sarahat yoktur.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, o gün yer, gümüşten bir yerle ve gökler de altından göklerle tebdil edilecektir.

İbni Mesûd'un rivâyetine göre, o gün yer, gümüş gibi beyaz ve üzerinde kan akıtılmamış ve bir hata işlenmemiş gibi temiz bir yerle tebdil edilecektir.

İbni. Abbas ise rivâyetinde, o günkü yer, yine bu yerdir; değiştirilen ancak onun sıfatlarıdır, dedikten sonra sıfatların değişmesine misal olarak da şu şiiri okumuştur: "Ve mennâsü binnâsillezîne ahidtehüm — Şimdiki insanlar, o bildiğin insanlar değil; evler de bildiğin evler değil."

İbn Abbâs devamla diyor ki, gökler de, yıldızların dökülmesiyle, güneş ile ayın tutulmasıyla ve göklerin yarılıp kapı kapı açılmasıyla, değişikliğe uğratılacaktır.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Peygamberimizden rivâyet ettiği şu hadis de buna delâlet etmektedir:

"O gün yer, başka bir yerle değiştirilecek de, açılıp uzatilacak ve Ukaz sahtiyanı den gibi yüzünde eğri büğrü bir şey kalmayacaktır."

Âyette, yerin tebdilinin, göklerden önce zikredilmesi, bize daha yakın olması ve ondaki değişikliklerin sonuçları bize göre daha büyük olduğu içindir.

Allah'ın huzuruna çıkanlardan murat, bütün, insanlardır, yahut zâlimlerdir.

Onların çıkmalarından murat, toprağın altında bulunan cesetlerden çıkmaları, yahut gizli olarak işledikleri ve ortaya çıkmayacağını iddia ettikleri amellerıyle ortaya dökülmeleridir.

Onlar, hesap ve ceza için tek ve kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkacaklardır. Burada Allah'ın (celle celâlühü) iki vasfının zikredilmesi, durumun korkunçluğunu ve mehabetini göstermek, şirkin bâtıl olduğunu izhar etmek, o gün intikam akılacağım ve va'dedilen azabın geleceğini tahkik etmek içindir. Zira emir, hiç kimsenin eleştiremeyeceği, zarar veremeyeceği ve karşı duramayacağı yegâne Gaalip ve Kaadir olanın elinde olunca, durum daha da ağır ve çetin olur. İşte Kahhâr bunu ifade etmektedir.

49
"O gün günahkârların yan yana zincire vurulmuş olduğunu görürsün."

Hesap ve ceza için Allah'ın (celle celâlühü) huzuruna çıkacakları gün, yahut yer değiştirileceği gün, yahut vaadini gerçekleştireceği, gün günahkârların, cürüm ve günahlarda oldukları gibi yine yan yana zincirlere, bukağılara vurulmuş olduklarını görürsün;

yahut kendilerini ayartan şeytanlanyla beraber zincirlere vurulduklarını görürsün;

yahut onların sahip oldukları bâtıl inançlar, zillete düşüren melekeler ve kötü ameller, kendilerine uygun vahşet saçan korkunç suretler ve şekiller aldıktan sonra onlarla yan yana zincirlere vurulmuş olduklarını görürsün;

yahut ellen ve ayakları boyunlarına bağlı olarak zincirlere vurulmuş olduklarını görürsün.

50
"Onların gömlekleri katrandır. Yüzlerini de o ateş bürüyecektir."

A- "- Onların gömlekleri katrandır."

Katran, çabuk yanan pis kokulu siyah bir sıvıdır. Cehennem ehlinin derileri bununla sıvanır ve onlar için gömlek gibi olur ki, cehennem ehli, azabın her dört çeşidini de tatsınlar:

Yakması,

atesm onların derisinde çabuk ilerlemesi, nefret ettirici rengi ve pis kokusu.

Kaldı ki, bizim gördüğümüz ateş ile o ateş arasındaki fark, anlatılamayacak kadar büyüktür. Bizim gördüğümüz ateş, sanki âhiret ateşinin sadece ismidir. Ondan Allah'ın (celle celâlühü) umumî keremine ve O'nun geniş muhafazasına sığınırız.

Muhtemeldir ki, âyetin bu ifadesi, nefsin özünü kuşatan ve ona elemler ve kederler celbeden kötü melekeleri ve insana yabancı olan şer ve fesatları temsilî olarak anlatmaktadır. Hattâ, mezkûr katran, onların bu dünya hayatında giydikleri ve kendilerine şiar edindikleri o çeşitli azapları gerektiren bâtıl inançların ve kötü amellerin aynısı olup âhiret hayatında şiddetli azapları gerektiren günahlar bu şekilde anlatılmış olabilir. Allah (celle celâlühü) bizleri, lütfü keremiyle ondan muhafaza buyursun!

B- "- Yüzlerini de o ateş bürüyecektir."

Yani katrandan gömlek gibi onların bedenini sarıp emen o ateş, yüzlerini de bürüyecektir. Ateş, onların her tarafını bürüyeceği halde yalnız yüzün zikre tahsis edilmesi, zahirî uzuvların en azizi ve en şereflisi, olduğu içindir.

Nitekim diğer bir âyette meal olarak şöyle denilmektedir:

"Kıyamet gününde yüzünü azabın şiddetinden korumaya çalışan kimse... (Zümer 39/24). Yahut yüzün zikre tahsis edilmesi, hakkın idrâki için yaratılmış olan şuurların ve duyuların toplandığı yer olduğu içindir. Onlar ise, haktan yüz çevirip bu şuurları ve hisleri, hakkı düşünmek için kullanmamışlardır. Nasıl ki kalp de, iç uzuvların en şereflisi ve marifet yeri iken onlar, oraya cehaletler doldurmuşlardır.

İşte bundan dolayıdır ki, "O ateş yandıkça tırmanıp kalplerin üstüne çıkmaktadır" (Hümeze 104/7) denilmiştir. Yahut zikre tahsis edilmesi, yüzün katransız olmasından dolayıdır. Zaten katran olunca, ateşin bürümesinin zikrine hacet kalmaz.

Herhalde yüzlerin katransız kalması, zaman zaman alevler açıldığında tanınmaları ve şahitler huzurunda rezil rüsva olup azaplarının kat kat artması içindir.

51
"Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için onları huzuruna toplayacaktır. Şüphe yok ki Allah, hesabi pek çabuk olandır."

A- "- Allah herkese kazandığının karşılığım vermek için onları huzuruna toplayacaktır."

Herkesin kazandığı küfür ve günahların uygun karşılığım vermek için Allah onları böyle huzuruna toplayacaktır. Yahut onlar mezarlarından kalkıp tek ve kahhâr olan Allah'ın huzuruna bunun için çıkacaklardır; itâatli her nefsin kazandığı hayrın ve âsi nefsin de kazandığı şerrin karşılığının verilmesi için onlar Allah'ın huzurunda toplanıp hesaba çekileceklerdir.

Âyette, yalnız âsilerin azabının zikredilmesi, makamın, itaatlilerin durumuna da delâlet etmesinden dolayıdır. Özellikle daha önce geçen geniş rahmetin zikri, zaten bahtiyar kulların hâlini bildirmektedir.

B- "- Şüphe yok ki Allah, hesabı pek çabuk olandır."

Zira Allah'ın (celle celâlühü) icra buyurduğu bir iş, O'nu diğer işlerden meşgul etmemektedir. Böylece O, en kısa zamanda hesabı bitkir ve ona göre karşılık verir. Yahut Allah'ın (celle celâlühü) gelişi pek süratlidir; en kısa zamanda gelir. Yahut intikamı pek süratlidir. Nitekm İbn Abbâs (radıyallahü anh), "O, hesabı pek süratlidir" (Ra'd 13/41) âyetinin tefsirinde böyle demiştir.

52
"İşte bu, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek İlah olduğunu bilsinler ve akl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara bir bildiridir."

Bu sûrenin, yahut şanlı Kur'ân'ın ihtiva ettiği çeşitli öğütlere ve uyarılara ihtiyaç olmadan da yalnız "Ey Resûlüm! Zâlimlerin yaptikarından Allah'ı habersiz sanma sakın." (14:42) âyetinden "Şüphe yok ki Allah, hesabı pek çabuk olandır" (âyet:51)âyetine kadar zikredilenler bile, öğüt ve uyarı olarak yeterlidir.

Eğer "Ey Resûlüm! İnsanları... korkut!.." (14:44) kelâmında korkutma, yalnız kâfirlere mahsus ise, burada da insanlardan yalnız kâfirler murat olur. Eğer anılan korkutma, hem kâfirlere, hem de mü'minlere şâmil ise, buradak insanlar da, her ikisine şâmü olur. Fakat açıkanan' azap yine yalnız zâlimlere mahsustur.

Âyettek, "kendisiyle uyarılsınlar" cümlesi, mukadder bir cümleye atıftır. Yani kendisiyle öğütlenmek veya uyarılmak için...

Yahut âyetin metnindeki belâğ kelimesi tebliğ anlamındadır ve bu, anlamaları ve uyarılmaları için bir bildiridir, demektir. Nitekm "Peygambere ancak belâğ (tebliğ) düşer."(Nûr 24/54) âyetinde anılan kelime tebliğ anlamındadır.

Yahut onunla uyarılmaları için indirilmiştir, yahut okunmuştur.

Ve eski ümmetlerin helâk edilmesi, başkalarının onların yerine iskân edilmeleri ve zikredilen ve zikredilecek başka hâdiseler gibi açık delilleri tefekkür etmekle, Allah'ın (celle celâlühü) bir tek İlah olduğunu, hiçbir ortağı olmadığını bilsinler ve akl sahipleri, daha önce bildikleri tevhidi ve Allah'ın (celle celâlühü), kullarına karşı olan muameleleri gibi işlerini iyice düşünüp öğüt alsınlar ve sonuçta insanı alçaltan kâfirlerin vasıflarından uzak dursunlar ve kendilerine büyük haz veren hak itikat ve iyi işlerle korunsunlar diye anılan tebliğ yapılmıştır.

Âyette, uyarılmak önce zikredilmiş, çünkü tefekkürün sebebi uyarıdır ve nihaî gaye olan bilmenin ve öğüt almanın aracı da tefekkürdür.

Âyette, öğüt almanın akıl sahiplerine tahsis edilmesi, bu bilmenin kâfirlere mahsus olduğuna işaret ettiği gibi, âyetin başmdak "işte bu" işaretinin de, kâfirlerin durumunu göstermek için yapılan uyarılara işaret olduğuna delâlet etmektedir. Yoksa anılan "İşte bu" işareti, hem kâfirler hakkında, hem de mü'minler hakkında zikredilen hususları kapsayan sûrenin tamamı için değildir. Zira sûrenin tamamında onlar için bundan başka yeni faydalar da vardır.

Tebliğin temin ettiği tevhit inancı ile ona terettüp eden hükümler, kâfirlere göre yeni bir husus, akıl sahiplerine göre ise üzerinde sebat etmek olduğu için, birincisine, bilmek fiili kullanılarak, ikincisine de öğüt almak fiili kullanılarak işaret edildi ve gerçekleşme sırasına da riâyet edildi.

Bir de, bu tertibe göre kelâm, güzel netice ile sona ermiş olur. Allah küller âlimden daha iyi bilir. Allah saadet ve güzellikle tamamlamamızı müyesser eylesin ve iki cihanda rızasını kazanmayı bize nasip eylesin. Amin.

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuşlardır: "Bir kimse, İbrâhîm sûresini okursa, putlara tapanların ve tapmayanların sayısınca ona her bir sayı için on sevap verilir."

Bir tek olan Allah'a hamdü senalar olsun.

HİCR SÛRESİ

99 Âyettir. 87. âyeti Medine'de, diğer âyetler Mekke'de inmiştir.

1
"Elif. Lâm. Râ."

Bunun tefsiri hakkındaki izahlar, Ra'd sûresinin başında ve benzerlerinde geçti.

"Bunlar, Kitabın ve apaçık Kur'ân'ın âyetleridir."

Şanı yüce bu sûre, diğer semavî Kitaplar arasında el-Kitab olarak malûm olan ve mutlak olarak bu ismin kendisine tahsis edilmesine layık olan o Kitabın, müstakil bir isim ile ifade edilen bir kısım âyetleridir.

Şu halde burada Kitap, Kur'ân'ın tamamından, yahut o zamânâ kadar nazil olmuş bölümlerin tamamından ibarettir. Zira o zaman mutlak olarak zikredilen Kitaptan, ilk akla gelen bu mânadır ve âyetleri herhangi bir vasıfla vasıflandırmak da bu mânâya terettüp etmektedir; Yoksa Kitabı bu sûreden ibaret saymak mânâsına gelmemektedir.

Zira sûrenin bu vasıfla tanınması, o mertebede meşhur olmadığından dolayı, o kemal vasfının, bütün, âyetler için geçerli olduğunun sarahatle belirtilmesine ihtiyaç vardır.

Kur'ân'ın apaçık olması demek, ihtiva ettiği hükümleri ve hikmetleri, yahut rüşd ile dalâlet yollarını apaçık göstermesi, yahut hak ile bâtılı ve helâl ile haramı birbirinden açıkça ayırması demektir.

Burada hem Kitap, hem de Kur'ân vasıflarının zikredilmesi. Kur'ân'ın yüce şanını iki yönden tazim, etmektedir: Birincisi, Kur'ân-ı Kerim bütün ilâhî Kitapların kemal sıfatlarını taşıdığı için, sanki o Kitapların tamamı sayılır. İkincisi, Kur'ân'ın diğer semavî Kitaplar arasında mümtaz bir yerinin bulunması, kendi tarzında hârika olması ve her türlü beyanın da üstünde bulunmasıdır. 1

1 Anlaşılmaktadır kı, Kur'ân Ketimde kitap kelimesi dini kitaplar ve bilhassa Kuranın kendisi için kullanılmaktadır. Çünkü Kur'ân, vahiy eseri olan din utanlarının hepsinin özünü ihtiva, büzülmüş taraflarını da tashih etmekte ve kendisim bu tavrıyla en son, en üstün "Kitap" olarak takdim etmektedir

Âyetin metninde, ikinci vasıf, birinciden sonra zikredilmiş. Çünkü Kur'ân'ın, diğer ilâhî Kitapların üstün vasıflarını taşıdığına dikkat çekildikten sonra diğer Kitaplardan, imtiyazlı olduğuna işaret etmek, övgüde daha etkili olur. Ancak böyle olunca, onun imtiyazının diğer Kitapların kemal vasıflarına hâiz olmadan, müstakil özel vasıflara sahip bulunmasından kaynaklandığının vehmedilmesi bertaraf edilmiş olur.

Bu kelâm, Neml sûresinin başında da gelecektir; ancak orada Kur'ân ke-' limesi, Kitab kelimesinden önce zikredilmektedir. Onun sebebi de orada anlatılacaktır.

2
"İnkâr edenlerin çoğu, o zaman, keşke biz de Müslüman olsaydık, diye temenni edeceklerdir."

Burada onların inkârından murat, Kitabı, Kur'ân'ı, onun Allah (celle celâlühü) katından olduğunu inkâr etmeleridir. Bu, bize bildiriyor ki, onların inkârı, onun Allah (celle celâlühü) katından olduğu bilinmesine rağmen inadına yapılan inkârdır.

Onların, Kur’ân'ın hükümlerine boyun eğmiş, emirlerini dinlemiş olmayı temenni etmeleri, kıyamet gününde, yahut ölecekleri zaman, yahut kendi halleri ile Müslümanların hallerini görecekleri zaman, yahut da günahkâr Müslümanların da sonunda cehennemden kurtulacaklarını görecekleri zaman olacaktır.

Ebû Mûsâ el-Eşarî'den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü cehennem ehli hepsi cehennemde toplanacak ve aralarında Kıble ehlinden Allah'ın dilediği bir kısmı Müslümanlar da bulunacaktır. İşte o zaman kâfirler, o Müslümanlara diyecekler ki:

- Siz Müslüman değil miydiniz? Onlar da:

- Elbette ki Müslümandık, diyecekler. Kâfirler:

- Fakat yine de Müslümanlığınız sîze bir fayda vermemiş ve sız de bizimle beraber cehenneme girdiniz, diyecekler. O Müslümanlar:

- Bizim günahlarımız oldu da, ondan dolayı böyle cezalandırıldık diyecekler. O zaman Allah onlar için kâfirlere gazap edecek ve o Müslümanlara lûtfu kercmiyle muamele buyurup Kıble ehlinden cehennemde bulunan herkesin oradan çıkarılmasını emir buyuracak. Böylece Müslümanlar, cehennemden çıkarılacaklardır. İşte o zaman kâfirler, Müslüman olmayı temenni edeceklerdir.

Mücâhid, İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre şöyle demiştir:

- Kıyamet günü müslümanlar Rabbimiz katında şefaat edilecek ve O da rahmetini gönderecek; nihayet Rabbimiz "Müslüman olan herkes cennete girsin" buyuracaktır; işte o zaman kâfirler, Müslüman olmayı temenni edeceklerdir.

Gerçek şudur ki, bu hadisler, şiddetli temenniye hamledilmektedir. Yoksa temenni etmeler yalnız bir vakte mahsus değil, kıyametin her sahnesinde sürekli olacaktır.

3
"Resûlüm! Onları bırak; yesinler, eğlensinler boş murat onları oyalayadursun. Fakat yakında bileceklerdir."

A- " Resûlüm! Onları bırak; yesinler, eğlensinler boş murat onları oyalayadursun."

Ey Resûlüm! Öğüt ve uyarıda bulunarak onları, içinde bulundukları halden men etmeyi bırak; çünkü onları o hallerinden vazgeçırtmek mümkün değildir. Onları tamamen kendi hallerine bırak; hatta yapmakta olduklarını yapmaya devam etmelerini emret; onlar yesinler, dünyalıklariyla eğlensinler ve onların uzun yaşama beklentisi, arzularına kavuşmak, durumlarının düzenli gitmesi ve akıbetlerinin de mutlak hayır olması gibi boş umutları, onları, sana uymaktan, akıbetlerini düşünmekten, yahut îman ve itaatten oyalaya dursun. Zira onların kaygısızca yeyip eğlenmeleri kendilerini bu sonuca götürür.

Önce yemenin zikredilmesi, onların eğlenmesinin de, hayvanların yemek içmekle eğlenmeleri kabilindendir.

Âyetteki emirlerden murat, yeme, eğlenme ve oyalanmayı yeni ihdas etmeleri değil, fakat bunlara devam etmeleridir. Onlar aslında bilfiil bunları yapıyorlardı.

Yahut onların bu hayatının tadını kaçıran uyarılara ve öğütlere aldırmadan eğlenmeleridir. Zira bu şekilde eğlenmeleri, yeni bir husus olup onları kendi hallerine bırakmaya terettüp edebilir. Bu görüşe göre mezkûr fiillerden murat vahim sonuçlarından gafil olarak akıbetlerinin kötülüğüne hiç aldırmadan o fiilleri işlemeleridir.

Bunun mezkûr emre (onları bırak) terettüp ettiğinde hiç şüphe yoktur. Zira onları, içinde bulundukları çirkinliklerin irtikâbından men etmek, onların eğlenmelerinin tadını kaçırır ve hayadarını bulandırır.

İşte bunun için Allah Peygamberimiz'e onları kendi hallerine bırakmasını emir buyurmuş ki, onlar zevk ü sefalarına devam etsinler de, ecel kendilerini ansızın yakalayiversin.

B- " Fakat yakında bileceklerdir."

Onlar yakında; yaptıklarının ne kadar kötü olduğunu, akıbetlerinin vahametini ve onları mezkûr temenniye (keşke biz de Müslüman olsaydık demeye) sevk eden gerçek durumu anlayacaklardır. Zira onlar senin uyarı ve öğütlerinle bunu anlamadılar. Bu kelâm pek ağır bir vaat ve tehdit üstüne tehdit olmakla beraber peygamberimize verilen onları bırakma emrinin de illetidir. Zira bunu bilmeleri onlara nasihat etmeyi bırakmanın illetidir.

Bu âyet, hüccetle ilzamdır ve ziyadesiyle uyarıdır. Zira vazgeçme emri, ancak uyarının tekerrüründen ve inatla inkârın gerçekleşmesinden sonra tahakkuk etmektedir; Keza emre terettüp eden yemek, eğlenmek ve oyalanmak da böyledir.

4
"Helâk ettiğimiz hiçbir kent yoktur ki, hakkında Bizce bilinen bir yazgısı olmasın."

Burada onların, azapları acilen dünyada verilen eski ümmetlere dahil edilmeyip azaplarının kıyamete tehir edilmesinin sırrı beyan edilmektedir.

Bazılarında yaptığımız gibi, deprem gibi felâketlerle ahâlisini helâk ettiğimiz, yahut diğer, bazılarında yaptığımız gibi ahalisini helâk edip, bomboş bıraktığımız hiçbir kent yoktur ki, Levh-i Mahfuz'da kaydı; vukuu, İlâhî hikmetin gereği olduğu için değiştirilmesi mümkün olmayan, gözetilmesi zorunlu olan, unutulması ve gafil kalınması mümkün olmayan Bizce belli bir yazgısı olmasın. Bu itibarla o sürenin öne alınması veya geriye bırakılması, asla tasavvur olunamaz.

5
"Hiçbir ümmet, ecelini ne geçer, ne de ondan geri kalabilir."

Bundan önce helâk edilen eski ümmetlerden her birinin helaki için belli bir vakit olduğu ve onların helakinin Levh-i Mahfuz'da yazıldığı gibi gerçekleştiği beyan edildikten sonra burada da, o ümmetlerden ve diğerlerinden her birinin bir yazgısı olduğu ve o yazgının öne alınmasının, ya da geriye bırakılmasının mümkün olmadığı beyan edilmektedir.

Bu makam, onların azabının mutlaka gerçekleşeceğini kuvvetle beyan etmek makamı olduğu halde, ecellerin öne ahnmayacağınm önce zikredilmesi, tahakkukta bunun önce olması itibariyladır, yahut burada kastedilen, onlar azaba müstahak oldukları halde azaplarının tehir edilmesinin sırrını beyan etmektir.

Daha önce, onların Kıyamet günü Müslüman olmayı temenni edeceklerini beyan ederek işaret edildiği gibi, azaplarının kıyamete tehir edilmesi ve gerçek durumu bilecekleri zamânâ kadar kendi halleriyle bas başa bırakılmalarının emredilmesi, üstün İlâhî hikmetin gereğidir. Ezcümle, Allah ili-, Kiyamet gününe kadar, onlardan da îman edecek kimselerin çıkacağını bildiği için, muayyen vakte kadar onların ecellerini tehir etmiştir.

6
"Müşrikler dediler ki:

- Ey kendisine Kur’ân'ındirilen Muhammed! Hiç şüphesiz sen mecnunsun!"

Müşriklerin Kur’ân'ı inkâr etmeleri ve akıbetleri beyan edildikten sonra, burada da kendisine Kur’ân'ındirilen Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) inkâr etmeleri anlatılmaktadır. Bunu söyleyenler Mekke müşrikleridir. Onlar azgınlık ve dalâlette son derece ısrarlı oldukları için bunu söylemişlerdi.

Onların, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) bu şekilde hitap etmeleri, (ey kendisine Kur'ân'ındirilen demeleri); bunu teslim edip inandıkları için değil, fakat Peygamberimizle (sallallahü aleyhi ve sellem) alay etmek ve "hiç şüphesiz sen mecnunsun" şeklindeki bâtıl hükümlerinin gerekçesini bildirmek içindir.

Bu sözleri de Fir'avun'un, "Hiç şüphesiz size gönderilen peygamber mecnundur" (Şuarâ 26/27) sözleri kabilindendir.

Onların, demek istedikleri şudur: Ey böyle harikulade bir hâdise yaşadığını iddia eden kişi; savunduğun bu dava, sana vahyin inmesi sırasında gördüklerinle ilgili iddiaların ancak senin mecnun olmanı gerektiriyor.

7
"Eğer doğru söyleyenlerden ise, bize melekleri getirmeli değil miydin?"

Eğer sen davanda doğru isen, senin peygamberliğine şahadet edecek ve uyarılarda seni destekleyecek melekleri getirmeli değil miydin? Bu âyet de,

"Ona bir melek indirilip de kendisiyle beraber o da uyarıcı olmak değil miydi?" (Furkan 25/7) mealindeki âyet kabilindendir.

Yahut peygamberlerini yalanlayan eski ümmetlere azap getiren melekler geldiği gibi, yalanlamamızdan dolayı bize de azap melekleri gelmek değil miydi? Zira Allah (celle celâlühü) şüphesiz buna muktedirdir ve işinin yürümesi için senin de buna ihtiyacın olduğu kesindir; çünkü başka türlü seni tasdik etmeyeceğiz.

Yahut eğer sen, kendilerini yalanlayan ümmetlerinin azap edildiği o doğru peygamberlerden isen, sen de bize melekleri getirmeliydin.

8
"Biz melekleri ancak hak ile indiririz. Zaten o zaman onlara mühlet verilmez."

A- " Biz melekleri ancak hak ile indiririz."

Bu kelâm, o müşriklerin hikâye edilen sözlerine cevap olarak ve anlamsız taleplerini reddetmek için yalnız Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) yönelik söylenmiştir. Onların hikâye edilen sözleri, şiddetle cevap gerektirdiği için, onun reddi olarak söylenen bu kelâm, daha öncesine cevap olarak söylenmiş olan

"Kur'ân'ı şüphesiz Biz indirdik.."(15/9) âyetinden önce zikredilmiştir.

Nitekim "De ki; Onu ancak Allah size getirir..." (Hûd 11/33) âyetinde de aynı yol takip edilmiştir. Zira bu âyet de, "öyleyse bize vaat ettiğini haydi getir" (Hûd 11/32) mealindeki kelâmlarına cevap olduğu halde,

"Benim öğütlerim size fayda da vermez..." (Hûd 11/34) âyetinden önce zikredilmiştir. Halbuki o, onların ilk kelâmları olan,

"Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin..." (Hûd 11/32) sözlerine cevaptır.

İşte bu da, zikredildiği gibi, cevabı şiddetle gerektirmesinden dolayıdır ve bir de iki cevaptan biri sual ile bitişik olması içindir. Bunun aksi ise, her iki cevabın da, sualinden fasılalı olması lâzım gelir.

Onların talebine verilen bu cevapta, taleplerinin ifade tarzına uygun olarak "melekler onlara gelmez" denilmeyip mevcut ifadenin kullanılması, onların, taleplerinde hata ettikleri gibi, ifade tarzında da hata elliklerini bildirmek içindir.

Zira yüce mertebelerinden dolayı, mutlak olarak gelmek fiilinin, meleklere isnat edilmesi uygun olmaz. Çünkü gelmek fiili, eşit mekânlardan birinden diğerine intikal için, hatta aşağıdan yukarıya intikal için de kullanılmaktadır.

Meleklerin hareketlerinin amacı, o kâfirlerin isteğinin gereği olması da onların herhangi bir beşerin hâkimiyetine girmeleri de mümkün değildir. Meleklerin şanına yaraşan, yüksek makamdan inmek ve onun da, yüce Rab tarafından indirilmek yoluyla olmasıdır.

Meleklerin hak ile indirilmesi, hikmetin gerektirdiği şekilde ve ilâhî sünnete uygun olarak indirilmeleridir. Nitekim,

"Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak ile yarattık" (Hicr 15/85) âyetinde de hak, bu anlamdadır.

O müşriklerin talepleri ise, onların hakir ve değersiz mertebeleriyle beraber, huzurlarında şahadette bulunmak için indirilmeleridir. Bu ise, sıhhat ve hikmete sığacak bir hâdise asla değildir. Zira meleklerin indirilmesi, vahit kabilin dendir ki, bu kapı, peygamberlerin dışında kâmil mü'minlere bile açılmaz. Şu halde o kâfirler gibi alçaklara nasıl açılabilir? O kâfirler hakkında hikmete uygun olan, eski ümmetlerden onların benzerlerine yapıldığı gibi, azap için ve köklerim kazımak için indirilmeleridir. Ve bu yapılsa, onların kökleri tamamen kazınmış olur.

B- " Zaten o zaman onlara mühlet verilmez."

Bu kelâm, onların ileri sürdükleri mukaddimelerin, arzularının aksı olan bir sonucu doğuracağını bildirmektedir. Nitekim,

"O takdirde senin ardından kendileri de fazla kalamazlar." (İsrâ 17/76) mealindeki âyet de, buna benzer bir hakikati bildirmektedir. Yani eğer Biz melekleri indirseydik, peygamberlerini tekzip ve onlarla alay eden diğer ümmetler gibi onlar da geri bırakılacak değillerdi. Onlar âcil bir azaba müstahak oldukları halde kader kalemi, onların azabının kıyamete ertelenmesini yazmıştır. Nitekim,

" Resûlüm! Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş murat onları oyalaya dursun" (Hicr 15/3) âyetinde de bu husus mücmel olarak belirtilmişti.

Ancak ilâhî hikmet, onların tamamen yok edilmelerine mâni olmuştur; çünkü Allah'ın (celle celâlühü) ilini ve iradesi, onların nesillerinden bir kısmının îman etmesine ve kendilerinin azaplarının daha da artmasına taallûk etmiştir. Azaplarının tehirinin hikmeti olarak, bazılarının îman etmesini söylemek ise, bu makama uymaz; çünkü bu makam, onların küfürde, fesatta, kibir ve inatta çok ileri gittiklerini beyan etmek makamıdır.

Yüce Kur'ân'ın gerektirdiği icazın gereği budur. Diğer bazı tefsir âlimlerine göre ise meleklerin indirilmesi ilâhî hikmete uygun değildir; çünkü o takdirde mecburi olarak tasdik edeceklerdi. Yahut sizin görebileceğiniz suretlerle size gelmelerinde bir hikmet yoktur; çünkü bu, sizin şüphenizi, daha da arttırır, demektir.

Yahut meleklerin indirilmesi, ancak hak ile ve fayda hâsıl olması için olur. Halbuki Allah o kâfirlerin hallerinden biliyordu ki, onlara melekleri indirmiş olsa da, yine küfürlerinde ısrar edeceklerdi. Böylece onların indirilmesi, abes, bâtıl olurdu ve indirilmeleri hak ile olmamış olurdu.

Bu tefsir âlimlerinin görüşlerinden her biri diğerlerinin kesinliğini ihlâl ettiği gibi, bunlardan birinin vaki olmasının farz edilmesi de,

"Zaten o zaman onlara mühlet verilmez" kelâmının ifade ettiği âcil azabı gerektirmez.

Bu izahlar, onların meleklerin getirilmesine ilişkin taleplerinin, meleklerin şahadette bulunmaları için olduğuna, göredir. Eğer meleklerin getirtilmesi onlara azap etmek içinse, o takdirde mânâ şöyledir:

Biz melekleri azap için indirmeyiz; onları ancak, hikmetin ve kaçınılmaz kesin maslahatın gerektirdiği hak ile indiririz. Ve onların talep ettikleri gibi melekleri indirse idik onların azabının kıyamete kadar tehirini gerektiren hikmete uygun olmazdı. Bu daha önce belirtildiği gibi, onlara merhamet için değil, fakat azaplarını daha da ağırlaştırmak içindir.

Melekleri azap için göndermenin hikmete uygun olmayacağı ifadesi, bir nevi onların azaba müstahak olmadıkları vehmini akla getirdiği için âyetteki mevcut ifade kullanılmıştır. Netice itibarıyla sanki şöyle denilmiştir: Eğer Biz melekleri indirseydik, onlara mühlet verilmezdi. Bu ise, azaplarının ağırlaştırılması için tehir edildiği hikmetine uygun olmazdı.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki hak kelimesi vahiy anlamındadır.

Bir başka görüşe göre ise, azap demektir. Bu izahların hepsini tefekkür ederek hakikati bulmaya çalışmak gerekir.

9
"Kur'ân'ı şüphesiz Biz indirdik; hiç şüphesiz onu koruyacak da Biziz."

Bu kelâm, o müşriklerin Kur'ân'ın Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah (celle celâlühü) tarafından indirildiğini inkâr etmelerine, bundan dolayı Peygamberimizle alay etmelerine reddiyedir ve Peygamberimize de tesellidir. Yani onların inkâr ettikleri, Allah (celle celâlühü) tarafından sana indirildiğini reddettikleri, bundan dolayı sana delilik isnat ettikleri ve indirenini tanımadıkları Kur'ân'ı, Biz muazzam şanımızla ve âlicenaplılığımızla indirdik ve onu, kendisine yakışmayan her şeyden koruyacak da Biziz. Onların tekzibi ve kendisiyle alay etmeleri de, öncelikle buna dahildir. Onlar tekzip ve istihzalarından hiçbir sonuç alamayacaklardır. Kur'ân'ı mücerret tahriften, ilâveden, eksiltmeden ve benzeri şeylerden korumak ise, bu makama uygun değildir. Şu halde doğru olan, bu korumayı, Kur'ân hakkında yapılan her türlü eleştiri ve hakkaniyetine karşı verilen; her mücadeleden korumak anlamına hamletmektir.

Kur'ân'ın korunmasından, Allah (celle celâlühü) katından indirildiğine delil olarak icaz ile korunması anlamı da kastedilebilir. Zira eğer bu Kur'ân, başkası tarafından olsaydı, onda ziyade, noksan ve çelişkiler bulunurdu. Âyetin bu iki cümlesi, Zât-ı Kibriya'nın kemal ve azametine ve Kur'ân'ın şanının pek yüce olduğuna apaçık delâlet etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, hiç şüphesiz Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) koruyacak da Biziz, demektir. Buna göre, bu kelâm da, "Zaten Allah seni insanlardan koruyacaktır" (Mâide 5/67) âyetinde bildirilen hakikati açıklamaktadır.

Bu kelâm, müşriklerin ilk bâtıl sözlerinin cevabı ve reddi olduğu halde tehir edilmiş olmasının sebebi daha önce zikredildi. Bir de, bu kelâm, bundan sonraki kelâm ile irtibatlı olduğu için burada zikredilmiştir:

10
"Resûlüm! Ant olsun ki, senden önceki eski ümmetlere de peygamberler göndermişizdir."

Ey Resûlüm! Ant olsun ki biz, bütün yaptıklarının ve yaşantilarınm hak dine uygun olup olmadığını takip etmek üzere senden önceki bütün milletlerden, kavimlerden de peygamberler gönderdik.

11
"Onlara bir peygamber gelmemiştir ki, onunla alay eder olmasınlar."

Ey Resûlüm! O eski ümmetlere gönderdiğimiz her peygamberle de o ümmetler, bu kâfirlerin sana yaptıkları gibi, alay ettiler.

Görüldüğü gibi burada, bu yapılanların, her zaman cahillerin, peygamberlerine karşı yaptıkları bir âdet olduğu beyan edilerek Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli edilmektedir.

12
"Biz böylece onu günahkârların kalplerinin içine sokarız."

Resulün yanında, Allah (celle celâlühü) katından bir Kitap olması hasebiyle, onların Resul ile alay etmeleri, zımnen Kitap ile de alay etmeleri demektir. İşte bunun için âyette böyle denilmiştir. Yani onların, kendi peygamberlerîyle ve onların getirdikleri Kitaplarla istihza etme hastalığını onların kalplerine verdiğimiz gibi,

vahiyle istihza etme hastalığını Mekke müşriklerinin, yahut onların da öncelikle dahil oldukları bütün günahkârların kalplerine de verdik. Onlar, hakkı kabul etmeye liyakatleri olmayan ilâhî inayetten mahrum kimseler oldukları için, hikmeti kavramaya ehil kılınmamışlardır.

13
"Onlar, öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken hâlâ Kur'ân'a inanmıyorlar."

Önceki ümmetler, tekzip ve istihzada bulundukları zaman, Allah'ın Neonları helâk etmek sünneti ve yolu sabit olduğu halde, bundan ibret almıyorlar ve hâlâ Kur'ân'a inanmıyorlar.

14
Bak. Âyet 15.

15
"Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de gözlerimiz bağlanmış; daha kadar bize büyü yapılmıştır, derler."

Eğer meleklerin gelmesini talep eden inatçı müşriklere gökten yeni bir kapı (kimilerinin dediği gibi malûm gök kapılarından biri değil) açsak ve onların oraya yükselmelerini müyesser kılsak da, onlar vasıta ile veya vasıtasız olarak oradan yukarı çıksalar ve oradaki, acayiplikleri açıkça görseler, yahut gelmelerini istedikleri meleklerin o kapıdan yukarı çıktıklarını gün boyu açıkça müşahede etseler, aşırı inatlarından, kibirlilik taslamalarından ve hakkı kabul etmekten imtina etmelerinden dolayı, yine de diyecekler ki:

"Gözlerimiz bağlanmış; daha kadar Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) bize büyü yapmıştır."

Nitekim diğer büyük mucizeler gösterildiğinde de aynı şeyi söylüyorlardı.

Âyetin ifade tarzından anlaşılıyor ki., onlar bunu gizlice söylüyorlardı ve onlara göre, gördükleri gerçek değil, sanki büyü ile kendilerine hayal ettirilmektedir.

Âyette, "Gözlerimiz bağlanmış" cümlesinden sonra "sanki bize büyü yapılmıştr" cümlesinin zikredilmesi, gözleriyle gördükleri dışmdakileri de inkâr ettiklerini beyan etmek içindir.

Zira onların her birinin göklere çıkması, başkası tarafından görülüyorsa da, gözleriyle görmelerine bakılmaksızın, onu yaşamak olarak bilinir. İşte bundan dolayı onlar, bunun, göz bağlanmasından ayrı bir büyü türü olduğunu iddia ediyorlar.

16
"Ant olsun ki, Biz gökte birtakım burçlar yarattık ve ibretle bakanlar için onu donattık."

Bu burçlar, gezegenlerin dolaştıkları meşhur on iki burçtur. Bunların durumları ve özellikleri farklıdır. Nitekim cumhûrun ittifakına göre gök düz olduğu halde burçların farklılıkları rasat ve deney ile sabit olmuştur.

Göklerin tezyin edilmesi, onu şekilleri değişik olan burçlarla ve gezegen olsun, sabit olsun, yıldızlarla donatmak demektir. Buna göre tezyin mânâsı zahirdir.

Yahut göklere bakanlardan murat, tefekkür edenler, ibret alanlar, gök cisimlerinden, Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz kudretine ve hikmetine delil bulanlar demektir. Buna göre, göklerin tezyin edilmesi, güzel sonuçlar veren hârika bir nizamda düzenlenmesi demektir.

17
"Ve orayı her kovulmuş şeytandan koruduk."

Şeytan, kendisine yıldızlar (parçaları) atılarak kovulur; sonuçta şeytan göklere çıkamaz; gök ehline vesvese veremez; göklerde tasarruf edemez ve göklerin ahvaline vâkıf olamaz.

18
"Ancak kulak hırsızlığı yapmak isteyen olursa, onu da apaçık bir alev kovalar."

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, önceleri şeytanlar, göklere çıkmaktan engellenmiyorlardı. Nihayet İsâ (aleyhisselâm) doğunca, üç gökten men edildiler. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) doğunca da, bütün göklerden men edildiler.

Âyetin metninde geçen Şihâb kelimesi, alev mânâsında kullanıldığı gibi, bazen yıldızlar ve oklar anlamlarında da kullanılmaktadır.

Ma'mer diyor ki:

- Ben, İbni Şihâb ez-Zührî'ye, câhiliye döneminde yıldızlar anlıyor muydu, diye sordum. O da dedi ki:

- Evet, yıldızlar düşüyordu ve onların parçalarından şeytanlara atılıyordu. Sonuçta şeytanlar öldürülüyorlardı, yahut tekrar kulak hırsızlığına dönmemeleri için sersemletilip bozguna uğratılıyorlardı.

- Peki, "Halbuki daha önce biz onun bazı kısımlarında haber dinlemek için oturacak yerler bulup oturuyorduk" (Cin 72/9) âyetine ne diyorsun?

- Resûlüllah gönderildikten sonra şeytanların işleri ağırlaştırıldı ve zorlaştırıldı.

İbni Kuteybe diyor ki:

"Şeytanların taşlanması hâdisesi, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmeden önceydi. Fakat o zaman gökler, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderildikten sonraki gibi şeytanlardan o kadar sağlam korunmuyordu.

İbn-i Abbâs ise,

"Şeytanlar, meleklerden kulak hırsızlığı yapmak için birbirlerinin sırtına çıkarak dünya semasına kadar çıkarlar, işte o zaman onlar yıldız parçalarıyla taşlanırlar. Atılan taşlar, onlara mutlaka isabet eder. Sonuçta Allah'ın (celle celâlühü) dilediği şekilde bazı şeytanların yüzleri ve yanları yanar. Bazıları da sersem hale getirilirler ve onlar gulyabani olup çöllerde insanları yollarından saptırırlar" diyor

Kurtubî, bu alevin öldürüp öldürmediği konusunda âlimleri görüş ayrılığına düştüğünden bahsederken, İbn-i Abbâs, bu alev, yaralar, yakar, sersemletir; fakat öldürmez, demekte;

Hasen ile bir grup âlimler ise, bu alev öldürür, demektedirler. Kurtubî birinci görüşü sahih bularak tercih etmiştir.

19
"Yeryüzünü de uzatıp yaydık. Orada sabit dağlar da yerleştirdik; orada her ölçülü şeyden de yetiştirdik."

Sabit dağlarla ilgili açıklama Ra'd sûresinin başında geçmişti.

Yeryüzünde, yahut hem yeryüzünde hem dağlarda, zat (öz madde), sıfat ve miktar olarak hikmet ölçüsüyle ölçülü her şeyden yetiştirdik. Yahut altın, gümüş ve diğer madenlerden, tartılan her şeyden, ya da güzel ve münasip her şeyden, veya nimet kabilinden ölçülüp takdir edilen her şeyden de yetiştirdik..

20
"Orada sizin için ve rızıkları size ait olmayanlar için geçimlikler de yarattık."

Orada sizin için ve aile fertlerinizden, kölelerinizden, hizmetçilerinizden, hayvanlardan ve benzerlerinden rızıkları size ait olmayanlar için, yiyecekten, giyecekten ve yaşamak için gerekli olan diğer şeylerden geçimlikler de yarattık.

"Rızıkları size ait olmayanlar" denilmesi, onların ihtiyaçlannı kendilerinin karşıladıklarını sanmalarını reddetmek ve onların da, kendilerinin de rızıklarmı verenin Allah (celle celâlühü) olduğu gerçeğini ortaya koymak içindir.

21
"Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçü ile tedricen indiririz."

A- " Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır."

Zikredilen şeyler de öncelikle dahil olmak üzere, mümkün bütün eşyanın hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır.

Hazine aslında, yalnız değerli malların muhafaza edildiği mekândır. Halkın örfünde ise en çok, hükümdarların ve sultanların insanların erzakını sakladıklan mekânlar için kullanılmaktadır.

Allah'ın (celle celâlühü) her şeyi ihata eden kudreti dahilinde bulunan sayısız eşya, bilgi, sahiplerine kapalı olması, onların son derece ihtiyaçlarına ve isteklerine rağmen ellerinin ulaşmaması, Allah'ın (celle celâlühü) iradesi, vücuduna taallûk eder etmez; gecikmeksizin meydana gelmesi, her an O'nun icadına ve yaratmasına hazır olması bakımından, sultanın hazinelerinde muhafaza edilen değerli mallara benzetilmiştir.

B- " Biz onu ancak belli bir ölçü ile tedricen indiririz."

Biz, eşyadan her hangi birini, ancak ilâhî hikmetin ve ona bağlı olan ilâhî iradenin, gerektirdiği muayyen bir miktar ile yaratıp vücuda getiririz. Yoksa ilâhî kudretin gerektirdiği miktarda onu yaratmayız; çünkü ilâhî kudret sonsuzdur.

Zira bütün sıfatlar, miktarlar ve vakitler imkân ve kudreti taallûk etme istihkakı bakımından eşit oldukları halde, bir şeye belli bir sıfatı, belli bir miktarı ve mahdut bir vakti tahsis edip diğerlerine etmemek, bunu gerektiren bir hikmet sonucu olmalıdır. İşte eşyayı, kudret hazinesinde bulunduğu çoklukta yaratmamanın sırrının izahı budur.

Eşyanın yaratılması, yüce âlemden aşağı âleme bir lûtfu kerem yoluyla olduğu ve tedricen yapıldığı için âyetin metninde indirmek fiili kullanılmıştır.

Nitekim "Sizin için hayvanlardan sekiz eş indirdi" (Zümer 39/6) mealindeki âyette de aynı sebepten dolayı indirme fiili geçmektedir.

Bir de bu, tedricî olarak meydana geldiği için burada tenzil (tedricen indirmek) fiili kullanılmıştır.

22
"Biz, yüklü, aşılayıcı olarak rüzgârları gönderdik de, gökten bir su indirdik ve onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Zaten siz suyu böyle dep dayamaz diniz.."

A- " Biz, yüklü, aşılayıcı olarak rüzgârları gönderdik de, gökten bir su indirdik ve onunla su ihtiyacınızı karşıladık."

Hayırdan ibaret olan yağmur bulutlarını meydana getiren rüzgârlar, hamilelere benzetilmiştir. Nitekim öyle olmayan rüzgarlar da akime (kısıra) benzetilmektedir. Yahut aşılayıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Zira rüzgârlar ağaçları ve bitkileri aşılamaktadır.

B- " Zaten siz suyu böyle depolayamazdınız."

Allah, "Her şeyin hazineleri bizim yanımızdadır" (15/21) kelâmıyla Kendi Cenabına ispat ettiği vasfı, bu kelâmla da insanlardan nefyetmektedir. Yani suyu icat etmeye, onu bulutlarda depolamaya ve onu indirmeye kaadir olan Biziz; siz buna muktedir değilsiniz;

Yahut Biz suyu indirdikten sonra, onu göllerde, kuyularda ve pınarlarda depolayan siz değilsiniz. Sizin ihtiyacınızı karşılamak için onu depolayatı yine Biziz. Oysa suyun, tabiatı itibarıyla toprakta batması ve kaybolması gerekirdi.

23
"Hiç şüphesiz Biz diriltiriz ve Biz öldürürüz. Zaten her şeye de Biz vâris oluruz."

A- " Hiç şüphesiz Biz diriltiriz ve Biz öldürürüz."

Hayata kabil bazı cisimlerde hayatı meydana getiren de Biziz; hayatı ondan kaldıran da Biziz. Bazen, hayvan ve bitki hayatlarını da kapsaması için, hayat vermeden ve hayat almadan, daha genel bir mânâ kastedilir.

B- " Zaten her şeye de Biz vâris oluruz."

Her şey yok olduktan sonra bakı kalan, mecazi mülkiyetler sona erince, yegâne mâlik, başta da, sonunda da her şeyin hâkimi yalnız Biziz; insanlar için ise, ancak şeklî tasarruf ve mecazî mülkiyet vardır.

Bu kelâm, zahiren görüldüğü üzere, sonra gelenlerin, öncekilerin vârisleri olmadıklarına dikkat çekmektedir.

24
"Ant olsun ki, Biz, sizden önce gelip geçenleri de, sonraya kalanları da bilmişizdir."

Ant olsun kı, Biz, doğum olarak ve ölüm olarak sizden önce gelip geçenleri de, doğum olarak ve ölüm olarak sizden sonraya kalanları da, yahut babaların sulbünden çıkanları da, henüz çıkmayanları da, yahut islâm'da, cihatta ve itaatte önde olanları da, geride olanları da biliriz. Sızın ahvalinizden hiçbir şey Bize gizli kalmaz.

Daha önce Allah'ın kudretinin sonsuzluğuna delil getirildikten sonra bu kelâm da, O'nun ilminin sonsuzluğunu beyan etmektedir.

Bir görüşe göre de, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), cemaat namazında birinci safı teşvik buyurdu. Bu yüzden ashab arasında birinci safa girmek için izdiham meydana geldi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, güzel bir kadın Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) arkasında namaz kılıyordu. Bazı insanlar onu görmemek için öne geçtiler; bazıları da onu görmek için arkaya geçtiler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzıl oldu.

Ancak makabline de, bundan, sonra kı âyete de münasip olan mânâ birincisidir.

25
"Şüphesiz ancak senin Rabbin onları kıyamette toplayacaktır. Çünkü O gerçekten Hakîm'dir, Alîm'dir."

A- " Şüphesiz ancak senin Rabbin onları kıyamette toplayacaktır."

Kıyamet günü onları huzuruna toplamaya ve kıyamet ahvalini yönetmeye yegâne kaadir olan O'dur. Zira o müşrikler bunu imkânsız görüp inkâr ediyorlardı ve "Bu kemikler çürüdükten sonra onlara kim hayat verir" diyorlardı.

Burada Rab unvanının kullanılması, hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. Yani Rab olduğu için buna kaadirdir.

B- " Çünkü O Hakîm'dir, Alîm'dir."

O'nun hikmeti pek üstündür ve O, bütün işlerini gayet mükemmel yapmaktadır. Zira hikmet, eşyanm hakikatini olduğu gibi bilmek ve işleri layıkıyla yapmaktır. Yine, O'nun ilmi de her şeyi kuşatmıştır.

Âyette hikmet vasfının önce zikredilmesi, haşır ile cezanın hikmetin gereği olduğunu bildirmek içindir.

26
"Ant olsun ki, Biz insanı kuru bir çamurdan, şekil verilebilen bir kara balçıktan yarattık."

İnsan nevini, onun aslını ve ilk ferdini, hârika bir yaratılışla diğer fertlerin yaratılışını da icmali olarak ihtiva eder şekilde yarattık.

Bir görüşe göre, âyetin metnindeki salsâl kuru çamur kelimesi ile mesrıûn (şekil verilebilen) kelimesinin mânâsı kokuşmuş çamur demektir

Birinci mânâya göre âyetin Arapça metninde mesnûn kelimesinin kara balçıktan sonra zikredilmesi, ilk şekil verilişinin kuru çamur halinde değil, kara balçık halinde gerçekleştiğine dikkat çekmek içindir.

Öyle sanılıyor ki Allah (celle celâlühü) kara balçığı dökmüş de ondan içi boş bir insan timsalini tasvir buyurmuş, sonra da bu insan heykeli kurumuş. Sonra Allah onu başka bir maddeye dönüştürmüştür. Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.

27
"Cinleri de daha önce, derinin deliklerine bile geçen ateşten yaratmıştık."

Can, cinlerin arasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise cân, İblistir. İnsanın karşıtı olarak zikredilmesinden de zahiren anlaşıldığı gibi, bundan bütün cinler de kastedilmiş olabilir. Çünkü bir cins, bir maddeden yaratılmış olan bir fertten üremiş ise, o cinsin tamamı o maddeden yaratılmış sayılır.

Âyetteki "daha öncekien murat, insanın yaratılmasından önceki dönemdir. Bundan da anlaşılıyor kı, daha önce âyet 24'te zikredilen, "sizden önce gelip geçenler"den, cinlerin kastedilmesi ve "geri kalanlar" dan da insanların kastedilmesi ve "sizden" hitabının da hem insanlar, hem de cinler için olması caizdir.

Basit cisimlerde hayatın yaratılması imkânsız değildir. Nitekim mücerret maddelerde (hücrelerde) hayatın yaratılması bile imkânsız değildir. Cüzlerinin ekserisi ateş olan bileşik cisimlerde hayatin yaratılması ise, çok daha kolaydır. Çünkü bu bileşik cisimlerin hayatı kabul etmesi, cüzlerinin ekserisi toprak olan bileşik cisimlerden daha kolaydır.

Âyette cinlerin ateşten yaratıldıklarının ifade edilmesi, yaratıldıkları maddelerin çoğunun ateş olması itibarıyladır. Nitekim, "Sizi topraktan yarattı" (Rûm 30/20) âyeti de bu kabildendir.

Bu âyet-i kerimedeki ana tema, Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz kudretini ve insanlarla cinlerin ilk yaratılışlarını beyan etmektir. Şu halde âyet, haşır imkânının tevakkuf ettiği ikinci mukaddimeye dikkat çekmektedir ki, o da maddelerin bir araya getirilmeyi ve diriltilmeyi kabul etmesidir.

28
"Hani Rabbin meleklere demişti ki:

- Ben mutlaka kuru bir çamurdan, şekil verilebilen kara balçıktan bir insan yaratacağım."

Bir görüşe göre bu kelâm, Allah (celle celâlühü) meleklere hitap ederken kullanılan ibarenin aynı değildir; fakat zahire göre meleklere:

"Ben bir mahlûk yaratacağım; o şöyle şöyle olacak" denilmiş, ancak bu hâdise anlatıhrken yalnız beşer (insan) ismi ile iktifa edilmiştir.

Bir başka görüşe göre ise, dokunan, dokunulabilen kesif bir cisim yaratacağım, demektir. Ya da derisi çıplak, yün ve kıl ile örtülü olmayan bir mahlûk yaratacağım, demektir.

Bu âyette ki, "kuru bir çamurdan, şekil verilebilen kara balçıktan bir beşer yaratacağım" ifadesi ile Sâd süresindeki "topraktan bir beşer" ifadesi arasında bir çelişki yoktur.

Zira bu hâdise hikâye edilirken, toprağın bozulması, kararması ve yaratılış aşamalarında geçirdiği değişildiklerin anlatılmaması, anlatılan hâdisenin gerçeldeşmesi sırasında da bunun oknadığını gerektirmez. Hülasa, Sâd sûresinde anlatılmaması, buradaki anlatımla iktifa edildiği içindir.

29
"Ona şekil verdiğim ve ruhumdan üfürdüğüm zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"

Ben, ona insan suretini ve beşer hilkatini verdiğim zaman, yahut bedeninin cüzlerini tesviye edip ona itidalli tabiatlar verdiğim ve ruhumdan üfürdüğüm zaman, onu selâmlamak ve tazım için secdeye kapanın. Yahut Ademi kıble yaparak Allah'a secdeye kapanın. Zira Âdem'de, Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin ve hikmetinin akıl almaz özellikleri tezahür etmiştir,

Allah in ruhundan üfürmesi meselesine gelince, aslında orada ne üfürme, ne de üfürülen vardır. Bu ancak bilfiil hayati ona kaabil olan maddeye aktarmaktan ibarettir. Yani, Ben onun istidadını kemale erdirince ve kendisine hayat veren, Benim emrimden olan ruhu ona aktarınca... demektir.

30
"Meleklerin hepsi, topluca hemen secde ettiler."

Allah ....., Âdem'i yaratti; sonra ona insan sureti verdi; sonra ona ruh üfürdü. O zaman bütün melekler topluca hemen secde ettiler, tek bir melek bile bundan geri kalmadı; hiçbirisi diğerlerinden geç de kalmadı.

En mükemmel secdenin toplu halde yapılan secde okluğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. İşte bu secde topluca yapılmıştir.

Meleklerin bu secdesi, bu âyet ile Sâd süresindeki âyetin gerektirdiği gibi hikâye edilen şartlı emre mi terettüp ettiği, yoksa başka yerlerdeki âyetlerin gerektirdiği gibi şartsız emre mi terettüp ettiği konusunda, Allah'ın lütfü keremiyle Bakara sûresinde gerekli izahatı vermiştik.

31
"Ancak İblis hariç; o, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı."

İblis binlerce melek içinden, yalnız kendisi cin olduğu halde yine meleklerden sayılmıştır.

Yahut meleklerden, doğurup çoğalan bir ayrı cins vardı ve İblis de onlardandı.

Bu âyet-i kerime, İblisin görüşünün son derece sakat olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim İblis, bir günah içinde üç günah işlemiştir: Emre muhalefet, kibirlilik taslayıp Âdem'i tahkir etmek, cemaatten ayrılıp o şerefli, Allah'a (celle celâlühü) yakın melekler zümresine dahil olmaktan kaçınmak.

32
"Allah, ey İblis! Secde edenlerle beraber olmamanın sebebi ne, buyurdu."

Allahü teâlâ, Âdem'e secde edenler, şerefte bu kadar yüksek mertebeye sahipken, senin onlarla beraber olmamanın sebebi nedir diye İblis’e sordu.

İblisin secdesi gerçeklesmeyince ona yapılan kınama sadece secde edenlerden geri kaldığı için değil, fakat zikredilen üç günahın her biri içindir.

Nitekim A'râf sûresinde,

"Sana emrettiğim zaman, secde etmeni engelleyen ne odu?" ve Sâd sûresinde de,

"Ey İblis! Kudret elimle yarattığım Âdem'e secde etmene engel olan nedir?" denilmektedir.

Ancak her yerde bunların tamamı zikredilmeyip başka yerlerdeki zikriyle iktifa edilmektedir. Bir de, bununla bildiriliyor ki, o üç günahtan her bin, kınanması için ve hareketinin yanlış olduğunu göstermek için yeterlidir. Bakara, İsrâ, Kehf ve Tâhâ sûrelerinde doğrudan doğrudan doğruya kınama anlamı terkedilmiştir.

33
"İblis, ben kuru bir çamurdan, şekil verilebilen bir balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi."

İblis, ben anasırın (unsurların) en şereflisi ve en üstünü olan ateşten yaratıldığım için, kuru bir çamurdan, şekil verilebilen bir balçıktan yarattığın kesif bir cisme secde etmem, bu benim durumuma uygun olmaz, dedi.

Bu âyette, İblisin, Âdem'den (aleyhisselâm) daha hayırlı olduğu, ana maddesinin de daha üstün olduğu iddiasına icmali olarak işaret etmekle bırakılması, "Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın; onu çamurdan yarattın" kelâmın da kı sarahatle iktifa edilmesinden dolayıdır.

Lânetli İblis, burada, Âdem'in (aleyhisselâm), unsurların en değersizi ve aşağısı olan topraktan yaratıldığını anlatmakla kalmayıp, toprağın da, en kötü halı olan kokuşmuş durumundakınden yaratıldığını anlatmıştır, A'râf, Sâd ve İsrâ sûrelerinde ise,

"Ben çamurdan yarattığın adama secde mi ederim?" demek suretiyle, iblis, Ademi'in topraktan yaratıldığını söylemekle iktifa etmiştir.

Iblisin, cevabını suale uygun olarak, vermemesi, tartışmadan kurtulmak içindir. Zaten tartışma onun ne haddine! Hulâsa olarak şöyle demiş oluyor:

"Ben emre uymaktan ve melekler zümresine dahil olmaktan imtina etmedim; ben şanıma layık olmayan benden aşağı olan birine boyun eğmekten imtina ettim."

Allah onu kahreylesin! O, akîm bir kıyas yolundan gitmiş ve fazilet ile kemal çarkının, üzerinde döndükleri şeyin, İlâhî marifetlerle süslenmek ve en çirkini, âlemlerin Rabbinin (celle celâlühü) emrine karşı gelmek olan kötü melekelerden kurtulmak olduğundan gafil kalmıştır.

34
"Allah şöyle buyurdu:

- Öyleyse çık buradan! Çünkü sen gerçekten kovuldun!"

A- " Allah şöyle buyurdu:

- Öyleyse çık buradan!"

Bu, "aziz melekler zümresinden çık" demektir. Yoksa gökten çık, anlamında değildir.

Zira İblisin Âdem'e cennette vesvese vermesi, bu kovmadan sonra olmuştur. "Oradan aşağı in" (A'râf: 7/13) âyeti ise, bu konuda sarih değildir; çünkü yüce âlemden çıkmak da, aşağı inmektir; hem de nasıl bir inmek!

Eğer İblisin, Âdem'e verdiği vesvese, cennet kapısından ona seslenmek yoluyla olmuşsa, "cennetten çık" demektir. Nitekim Hasen-ı Basrî'den de böyle rivâyet olunmuştur.

Bu vesvese, İblisin, cennete girmek için yılanı vesile yaparak oraya girmesinden sonra şifahî olarak da vuku bulmuş olabilir. Nitekim İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) böyle rivâyet olunmuştur. Bu durum, İblisin, üstün hikmetin gereği olarak şahitler huzurunda kovulmasiyla çelişmez.

B- " Çünkü sen gerçekten taşlandın, kovuldun!"

Sen gerçekten bütün hayır ve bereketlerden kovuldun. Zira kovulan kimse, taşlanır. Yahut sen gerçekten semavî alevlerle kovuldun.

Bu İlâhî kelâm, İblisin şüphesine verilecek cevabı zımnen ifade eden bir tehdittir. Zira nassa kıyasla karşı çıkan kimse, kovulmuş bir lânetlidir.

35
"Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır."

Lanet, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaktır. Kulların diliyle de söylense, bu, Allah tarafından gerçeldeştirildiği için Sâd sûresinde,

"Şüphesiz Benm lanetim senin üzerinedir" denilmiştir.

Âyette, "kıyamet gününe değin" denilmesi, İblisin asıl azap ve cezasının kıyamete ertelendiğini ve son derece fecaa tiyle beraber lanetin, İblisin fiilinin tam cezası olmadığını, o cezanın kıyamet gününde gerçekleşeceği ve bu azabın anlatılamayacak kadar korkunç olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Ayrıca "Kıyamete değin" denilmesi, kıyamette bu lanetin sona ereceği anlamına gelmez, fakat kıyamette laneti unutturacak çeşith azaplara maruz kalacağı için, lanet kalkmış gibi sayılır.

Diğer bir görüşe göre ise, insanlar, en uzun müddeti "kıyamete değin" diye ifade ettikleri için böyle denilmiştir. Nitekim,

"Gökler ile yer durduğu müddetçe cehennemde kalacaklardır" (Hûd: 11/107) âyeti de bu kabildendir.

36
"İblis dedi ki:

- Ey Rabbim! Öyleyse insanların tekrar dirilecekleri güne değin bana mühlet ver!"

İblis, kovulması ve lanetlenmesi üzerine,

"Rabbim! Beni rahmetinden yoksun kılıp kovduğuna göre, Âdem ile zürriyeti yok olduktan sonra ceza ve mükâfat için tekrar dirilecekleri kıyamet gününe değin bana mühlet ver, o zamana kadar benim canımı alma" dedi.

İblisin bundan maksadı, onları azdırmak için zaman bulması, onlardan intikam alması ve ölümden kurtulması idi. Zira kıyamet gününden sonra ölmek artık imkânsızdır.

37
Bak. Âyet 38.

38
"Allah buyurdu ki:

- Sen şüphesiz o belli vaktin gününe değin mühlet verilmişlerdensin."

Allah İblis'e, yaratılış hikmetinin gereği olarak, ecelleri, birinci sûr nefhasına kadar ertelenmiş olanlardansın, dedi. Birinci nefhada ise, Allah'ın dilediği müstesna, göklerde ve yerde ne varsa hepsi, cansız olarak yere düşecektir.

Bu konudaki âyetlerde geçen günlerin hepsinden bir tek günün murat olması da caizdir. İbarelerdeki değişildik ise, değişik mânâlara itibar edildiği içindir. Şöyle ki, kıyamet gününe dirilme günü denilmesi, İblisin gayesi o şekilde tahakkuk ettiği içindir.

O güne din günü denilmesi, zikredilen ceza günü olması itibarıyladır. Ona o belli vaktin günü denilmesi de, zikredilen hususta dolayıdır. Bu değişik ifadelerin kullanılmasının sebeplerini elbette yalnız Allah bilir; o bilgiyi yalnız Kendisine, saklamıştır. Muhtemeldir ki, bütün halkın helaki, dirilmeleri ve hesaplarının görülmesi bir günde gerçekleşecektir.

İblis de, o günün başında ölecek; o günün ortalarında dirilecek ve o günün geri kalan kısmında da cezası başlayacaktır.

Rivâyet olunur ki, İblisin ölmesi ile dirilmesi arasında, dünya yıllarından kırk yıl olacak; tıpkı iki sûr neması arasındaki zaman kadar.

"Ben Medine'ye geldiğimde mü'minlerin emiri Hazret-i Ömer'i (radıyallahü anh) ziyaret etmek istedim. Baktım ki, Kâ'bul Ahbar etrafındaki büyük bir halkaya konuşuyor ve diyordu ki:

- Âdem'in (aleyhisselâm) vefatı yaklaşınca,

" Ey Rabbim! Düşmanım İblis'e kıyamet gününe kadar mühlet verilecek; o benim öldüğümü görünce sevinecek" dedi.

Ona cevaben:

"Ey Âdem! Sen cennete gireceksin; lânetli İblis'e ise kıyamete kadar mühlet verilecek ki, öncekilerin de, sonrakilerin de tattıkları ölüm acısı kadar o tek başına o acıyı tatsın" denildi.

Sonra Âdem Azrail'e, ölümü İblis'e nasıl tattıracağını anlatır mısın, diye sordu. Azrail anlatınca, Âdem, Suâl, bu bana yeter, dedi.

Bunun üzerine insanlar korkuya kapılıp bağrışmaya başladılar ve Kâ'bul-Ahbâr'a, o nasıldır? diye sordular. O ise anlatmak istemedi. Fakat insanlar ısrar ettiler.

O zaman dedi ki, birinci nefhadan sonra Allah (celle celâlühü), Azrail'e şöyle diyecek:

"Ben sana, yedi gök sakinleri ile yedi yer sakinlerinin kuvvetlen kadar bir kuvvet verdim; bu gün Ben kızgınlık ve gazap vasfının tamamını da sana verdim. Haydin, Benim gazabım ve heybetimle rahmetimden kovduğum

İblis'e git de, ona ölümü ve insanlarla emlerden öncekilerin de, sonrakilerin de tattıkları ölüm acısını, kat kat ona tatür. Giderken de zebanilerden, kızgınlık ve gazap dolu yetmiş bin kişiyi yanma al. Onların her birinde de cehennem zincirleri ve bukağılan olsun! Onun kokuşmuş ruhunu yetmiş bin ateş çengeline tak ve Mâlik'e seslen de, bütün cehennemlerin kapılarını açsın.

Bunun, üzerine Azrail de, öyle korkunç bir suretle inecek ki, eğer bütün göklerin ve yerlerin sakinleri onu o surette görseler, hepsi korkudan ansızın oluverirler, işte Azrail, bu surette iblisin yanına varır ve ona, dur bakalım, seninle işim var, ey habis! Ant olsun kı, sana ölümü tattıracağım. Sen ne günler gördün! Ne nesiller saptırdın! İşte sana mühlet verilen o belli vakit şimdi bitiyor der.

O zaman mel'ûn doğuya kaçacak; fakat orada da Azrail'i karsısında görecek.

Sonra batıya kaçacak; fakat orada da Azrail'i karşısında görecek. Sonra denizlere dalacak; fakat denizler onu kabul etmeyip dışarı atacak. Ondan sonra durmadan yeryüzünde kaçacak; fakat sığınacak yer bulamayacak ve kurtulması mümkün olmayacak. Sonra dünyanın ortasında Âdem'in mezarı yanında duracak ve doğudan batıya, batıdan da doğuya toprağa bulanmaya başlayacak.

Nihayet Âdem'in cennetten indirildiği yere gelecek. Orada zebaniler, kendisine çengeller asmış olacaklar ve yeryüzü de ateş cemresi gibi olacak, işte o zaman zebaniler, iblisin etrafını çevirecek ve ona çengeller

takacaklar ve Allah'ın (celle celâlühü) dileyeceği zamana kadar azap içinde can çekişecek. Âdem ile Havva'ya da, gelin, bu gün düşmanınızın ölümü nasıl tattığını seyredin, denilecek.

Onlar da gelip İblisin içinde bulunduğu şiddetli azabı görecekler ve: Rabbimiz! Bize olan nimetini tamamladın! diyecekler.

39
"İblis dedi ki:

- Rabbini! Beni azdırmana karşılık ant olsun ki, yeryüzünde günahları onlara mutlaka süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracağım!"

Mu'tezile'ye göre kul, kendi fiihn yaratıcısı kabul edildiği için onlar, burada iğvâyı dalâlet veya dalâletin sebebi olarak tevil ederler. Bu da, Allah'ın (celle celâlühü) İblis'e, Âdem'e secde etmesini emretmesiyle olmuştur. Mu'tezile, Allah'ın (celle celâlühü) İblis'e mühlet vermesine ve Ademoğullarını azdırması için İblisi musallat kılmasına da şu mazereti ileri sürüyor:

Allah İblisin de, ona tâbi olanların da küfür üzere öleceklerini ve cehenneme gireceklerini, İblis'e mühlet verse de, vermese de, sonucun değişmeyeceğini, biliyordu. Bir de, İblis'e mühlet verilmesiyle, ona muhalefet edenlerin hakkı ödenmiş olur; zira sevaplarının artmasına hak kazanmış olurlar.

40
"Ancak onlardan hâlis kılınmış kulların müstesna."

Kendi itaatin için hâlis kıldığın ve şaibelerden temizlediğin kulların, müstesna. İşte benim hilelerim, bu kullara tesir etmez.

Yahut kendilerini Allah'a hâlis kılmış kulların müstesna.

41
"Allah buyurdu ki:

- İşte Bana varan dosdoğru yol budur."

Hâlis kılınmış kulların İblisin azdırmasından kurtulması, yahut İhlasın kendisi, zikzak ve sapma olmaksızın Bana varan yegâne dosdoğru yoldur.

En zahir olan görüşe göre, sırat-ı müstakimin bu olduğunun belirtilmesi, İblisin;

"Ant olsun ki, onları saptırmak için Senin sırat-ı müstakimine oturacağım; sonra ant olsun ki, onlara önlerinden ve arkalarından yaklaşacağım" demesinden dolayıdır.

42
"Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak sapkınlardan sana uyanlar müstesna."

O hâlis kullarım üzerinde, sapkınlardan sana uyanların dışında senin azdırma tasallutun ve tasarrufun yoktur, olamayacaktır.

Bu kelâm, İblisin söylediklerinin, bir tespiti olmakla beraber, hâlis kulların şanını tazim ve onların yüksek mertebesini beyan etmekte, azdırma pençelerinin bu bahtiyar kullardan kesildiğini ve İblisin, sapkınları azdırmasının, onlara hâkimiyet yoluyla olmadığını, fakat onların kendi kötü tercihleriyle olduğunu bildirmektedir.

43
"Hiç şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşma yeridir."

Cehennemin, İblis’e uyanların veya sapkınların buluşma yeri olduğunda hiç şüphe yoktur. Cehennemde onlara va'dedilen azapların fecaati ise, her türlü ifadenin üstündedir.

44
"Cehennemin yedi kapısı vardır. Her kapı için onlardan ayrılmış bir güruh vardır."

A- "Cehennemin yedi kapısı vardır."

Cehenneme yedi kapıdan girilir. Zira onlardan cehenneme girenler pek çoktur. Yahut cehennemin yedi tabakası vardır; cehennem, ehli, kendi dalâlet ve İblis’e uyma mertebelerine göre bu tabakalara inerler. O tabakalar da şunlardır: Cehennem, Lazza, Hutameh, Saîr, Sekar, Cahîm, Hâviyeh.

B- "Her kapı için onlardan ayrılmış bir güruh vardır."

İblis’e uyanlardan, yahut sapkınlardan, istidatlarına göre, diğerlerinden ayrılmış, hangi kapıdan gireceği tesbit edilmiş, her kapıya göre belli bir güruh vardır. Bunların en yüksek mertebesi, tevhit ehli olan günahkârlar içindir.

İkincisi, yahudiler içindir. Üçüncüsü, hıristiyanlar içindir. Dördüncüsü sâbiîler içindir. Beşincisi, mecûsiler içindir. Altıncısı, müşrikler içindir. Yedincisi münafıklar içindir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre;

Cehennem tabakası, ilâhlık iddiasında bulunanlar içindir. Lazza tabakası, ateşperestler içindir. Hutameh tabakası, putlara tapanlar içindir. Sekar tabakası, yahudiler içindir, sair tabakası, hıristiyanlar içindir. Cahîm tabakası, sâbiîler içindir. Hâviyeh tabakası, tevhid ehli olan günahkârlar içindir.

Cehennem kapılarının yedi taneden ibaret olması, muhtemeldir ki, insanı helâk eden şeylerin de yedi tane olmasından dolayıdır. Bunlar, hissedilen varlıklar için beş duyu ve diğerleri için de şehvet ve gazap kuvvetlerinin istekleridir.

45
"Şüphesiz takva sahipleri cennetlerde ve pınar başlarında olacaklardır."

Küfürde ve ağır günahlarda İblis’e uymaktan sakınanlar -çünkü diğer günahlardan sakınmasalar da onlar bağışlanabilir- şüphesiz ki ebedî olarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklardır; her biri için bir cennet ve bir pınar olacaktır. Yahut her biri için birçok cennet ve pınar olacaktır. Nitekim diğer bir âyette de,

"Rabbinin huzuruna varmaktan korkanlar için iki cennet vardır." (Rahman 55/46) denilmektedir.

46
"Onlara, oraya selâmetle ve güvenli olarak girin, denecek."

Allah (celle celâlühü) tarafından onlara böyle emir verilerek cennete girmeleri istenecek. Diğer bir kıraate göre ise, Allah meleklere, "onları selâmetle cennetlere sokun!" diye emredecek, demektir.

Ya da onlara: "Oraya her zaman size selâm verilmek üzere ve güven içinde girin, denecek.

47
"Biz onların kalplerinden her türlü kini söküp attık; hepsi kardeşler halinde tahtlar üzerine karşı karşıya oturacaklardır."

Biz, cennet ehlinin kalplerinden, dünyada birbirlerine karşı duydukları her türlü kini söküp attık.

Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) : "Umuyorum ki, ben, Osman (radıyallahü anh), Talha (radıyallahü anh) ve Ziibeyir (radıyallahü anh) de bunlardan olacağız" dediği rivâyet edilmiştir.

Mücâhidin de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Cennet ehli nereye dönseler, tahtları da kendileriyle beraber dönecektir. Böylece onlar, her zaman karşılıklı olacaklardır."

48
"Orada onlara hiçbir yorgunluk değmeyecek ve onlar oradan çıkarılmayacaklardır."

Cennette kendileri için gerekli olan şeyleri elde etmek üzere yorgunluk gerektiren bir çalışma olmayacaktır; çünkü istedikleri her şey, hiçbir ış görmeden hâsıl olacaktır. Yahut cennette onlar ağır işler görseler bile, hiç yorulmayacaklardır. Çünkü onlar son derece kuvvetli olacaklardır. Ve onlar ebediyen cennetten çıkarılmayacaklardır; zira nimetin tam olması için devamlı olması gerekir.

49
Bak. Âyet 50.

50
"Ey Resûlüm! Kullarıma haber ver ki, şüphesiz Gafur ve Rahîm olan yegâne Benim ve azabım da, pek elem verici azabın ta kendisidir."

Bu kullardan murat, bundan önce zikredilen' takva sahibi kullardır.

Bu kelâm, daha önce geçen mükâfat ve ceza vaatlerine bir fezleke ve izah mahiyetindedir.

Gafur sıfatı zımnında mağfiretin zikredilmesi, bize bildiriyor ki, takva sahiplerinden murat, büyükleri de, küçükleri de dahil, bütün günahlardan sakınanlar değildir.

Allah'ın (celle celâlühü) Zatının mağfiret ve rahmetle, hasr şeklinde vasıflandırılmasi ve azap vermekle vasıflandırılmaması, bize bildiriyor ki, mağfiret ve rahmet, Allah'ın Zatinin gerekleridir; azap ise ancak, onu gerektiren haricî, bir sebeple tahakkuk etmektedir.

51
"Onlara İbrâhîm'in konuklarından da haber ver."

Bundan maksat, korku içinde bulunan İbrâhîm (aleyhisselâm) ile ailesine verilen müjdeden, Lût'un (aleyhisselâm) kavmine inen azaptan ve korku içinde bulunan kendisi ile ona tabî olan ailesinin kurtarılmasından ibret alınması ve Allah'ın, mücrimlerden mutlaka intikam alacağına dikkat çekilmesi, Allah'ın azabının da, en büyük elem verici azap olduğunun bilinmesidir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna, göre, İbrâhîm'in bu konukları Cebrâîl ve onunla beraber bulunan iki melek idi.

Muhammed b. Kâ'b, Cebrâîl ile yanında bulunan yedi melek idi, diyor.

Bir görüşe göre de, bunlar, Cebrâîl , Mîkâil ve İsrafil idiler.

Dahhâk, bunların dokuz melek; Süddî, parlak delikanlılar suretinde on bir melek; Mukaatil de, on iki melek olduğunu rivâyet etmiştir.

Burada, o meleklerin elçi oldukları belirtilmemiş, çünkü onlar İbrâhîm'e (aleyhisselâm) elçi olarak gönderilmemişti. Fakat ileride belirtileceği gibi Lût (aleyhisselâm) kavmine gelen melekler ise elçi olarak gönderilmişlerdi.

52
"Hani onun yanına girdikleri zaman, selâm, demişlerdi. İbrâhîm de, kadar biz sizden çekiniyoruz, dedi."

İbrâhîm (aleyhisselâm) konuklarına kızartılmış bir buzağı getirdiğinde, onlar ondan yemeyince bunu söylemişti. Çünkü onların âdetine göre, kendilerine gelen konuk, hazırlanan yemeği yemezse, onun hayır için gelmediğini tahmin ediyorlardı. Yoksa onun yanına ilk geldiklerinde bunu söylemedi.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Ellerini yemeğe uzatmadığını görünce, onları yadırgadı ve bu yaptıklarından dolayı içine bir korku düştü." (Hûd 11/70)

Şu halde İbrâhîm'in (aleyhisselâm) korkusu, onların vakitsiz ve izinsiz yanma girmeleri sebebi ile olamaz; eğer öyle olmuş olsa, o zaman "selam" demezlerdi ve İbrâhîm (aleyhisselâm) de, onlara yemek hazırlamaya koyulmazdı. Onlara yemek getirmesinin burada zılcredılmemesı, başka yerdeki zikriyle burada iktifa edildiği içindir. Nitekim görüldüğü üzere burada, İbrâhîm'in onların selâmım aldığı da zikredılmemiştir.

53
"Konuklar, korkma; çünkü şüphesiz biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz, dediler."

Müjdelenen kimsenin etrafında korku ve hüzün dolaşmaz. Bunun aksı nasıl olur kı, bu müjde, kendisinin ve ailesinin uzun zaman afiyet ve selâmette kalacağını haber vermektedir.

Diğer bir âyette de, bilgin bir oğul yerine, halîm bir oğul denilmektedir. Bu çocuk, İshak'tır. Nitekim diğer bir âyette de,

"Onun zevcesine İshâk'ı müjdeledik." (Hûd 11/71) denilmektedir. Burada Ishak'a da Yakub'un (aleyhisselâm) müjdelendiğinın zikredilmemesi, Hûd süresindeki zikriyle iktifa edildiği içindir.

54
"İbrâhîm, bu ihtiyarlık bana çökmüşken mi beni müjdeliyorsunuz? Neyi müjdeliyorsunuz bana artık, dedi."

İbrâhîm çocuk yapmaya hiç de müsait olmayan bir yaşta kendisine çocuk müjdesi verilmesine ziyadesiyle taaccüp etti ve ilâve etti:

"Hangi acayip şeyi bana müjdeliyorsunuz artık?" Zira vukuu tasavvur edilemeyen bir şeyi müjdelemek, âdete göre hiçbir şeyi müjdelememek demektir. Yahut beni hangi açıdan müjdeliyorsunuz?

55
"Konuklar, sana gerçeği müjdeledik; sakın, ümitsizliğe düşenlerden olma artık, dediler."

Biz sana, mutlaka olacak bir şeyi, kesin bir hâdiseyi müjdeliyoruz, yahut hak olan yolu, Allah'ın emrini müjdeliyoruz. Sakın, ondan ümitsizliğe düşenlerden olma. Zira Allah (celle celâlühü), ebeveynsiz olarak da insan yaratmaya kaadirdir. Şu halde bir ihtiyar erkek ile kısır bir yaşlı hanımdan çocuk yaptırmaya neden kaadır olamaz!

İbrâhîm'in bundan maksadı, kullar arasında câri olan Allah'ın sünnetine göre taaccübünü ifade zımnında Allah'ın nimetini tazim etmektir; yoksa Allah'ın kudretine göre bunun imkânsız olduğunu ifade etmek değildir. Nitekim meleklerin, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma, sözleri de bunu bildirmektedir. Zira şüphesi olmuş olsa, "salcın şüphe edenlerden olma" gibi bir ifade kullandırdı.

56
"İbrâhîm dedi ki, sapıklardan başka kim Allah'ın rahmetinden umut keser?"

Marifet yolundan, doğru yoldan sapıp da Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinin genişliğini ve ilmi ile kudretinin kemalini bilmeyenlerden başkası, Allah'ın rahmetinden umut kesmez. Nitekim Yakub (aleyhisselâm) da şöyle demişti:

"Allah'ın rahmetinden ancak kâfir güruh umudunu keser" (Yûsuf 12/87). İbrâhîm'in (aleyhisselâm) bundan maksadı, kendi ümitsizliğim en beliğ şekilde reddetmektir. Yani ben, Allah'ın rahmetinden umudumu kesmiyorum; benim söylemek istediğim, benim halimin zahiren o büyük nimete müsait olmamasıdır.

Bu diyalog, melekler ile yalnız İbrâhîm (aleyhisselâm) arasında değil, fakat onlarla Sâre arasında da geçmiştir. Nitekim Hûd sûresinde beyan edildi. Burada onun zikredilmemesı, oradaki zikriyle iktifa edildiği içindir. Nitekim bu da, buradaki zikriyle iktifa edildiği için orada zikredilmemiştir.

57
"Yine İbrâhîm dedi ki, Ey elçiler! Asıl göreviniz nedir?"

İbrâhîm sözüne devamla onlara, bize verdiğiniz müjdenin dışında size verilen asıl görev nedir? diye sordu.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) mezkûr kelâmından sonra bu kelâmının başında da "İbrâhîm dedi ki" ifadesinin tekrar edilmesi, bu iki kelâm arasında meleklerin de kelâmları olduğuna, onların da bu arada bazı şeyler söylediklerine sarahatle delâlet etmektedir. İbrâhîm'in (aleyhisselâm) bu son kelâmı, ayrıca onların kelâmlarının önemine de bir işarettir. Zira iki kelâm arasında "dedi ki" ifadesinin tekrar edilmesi, bu kelâmın birinci ile bağlantılı olmadığını ve onun üzerine bina edilmediğini bildirmektedir.

İbrâhîm (aleyhisselâm) daha önce onlara, elçiler unvanıyla hitap etmediği halde burada bu unvanla hitap etmesi, meleklerin burada zikredilmeyen kelâmları, gelişlerinin sırf anılan müjde için olmadığını, asıl kendisi için gönderildikleri başka bir işleri daha bulunduğunu zımnen ifade etmektedir. Bu itibarla sanki İbrâhîm (aleyhisselâm) şöyle demiştir:

"Eğer sizin işiniz yalnız bize bu müjdeyi vermek değil ise, öyleyse o asıl işiniz nedir?"

Bu izahtan da anlaşılıyor kı, İbrâhîm (aleyhisselâm), meleklerin bütün işlerinin bu müjdeden ibaret olmadığını biliyordu; çünkü melekler birden fazla idiler. Halbuki müjde için, birden fazla meleğe ihtiyaç yoktur. İşte bundan dolayıdır ki, Zekeriyya ve Meryem'e yalnızca bir melek gönderilmiştir, gibi bir izaha da ihtiyaç kalmadığı gibi, melekler, korkularını gidermek için bir ara anılan müjdeyi de vermişler. Halbuki eğer maksadın tamamı müjde olmuş olsaydı, ilk önce ondan söze başlarlardı, şeklinde bir izaha da gerek yoktur.

58
"Dediler ki, biz kadar suçlu bir toplumun helaki için gönderildik."

Bu mücrim toplum, Lût (aleyhisselâm) kavmidir. Onların mücrim bir toplum olarak vasıflandırılmaları, onları zem ve tahkir etmek içindir.

59
"Ancak Lût ailesi hariç. Hiç şüphesiz biz onların hepsini kurtaracağız."

Şüphesiz biz, hepsi cürüm işlemiş bir kavme gönderildik; fakat Lût ailesi hariç. Biz o kavmi helâk edeceğiz; fakat Lût: ailesini kurtaracağız.

60
"Fakat Lût'un karısı müstesna; hiç şüphesiz biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

Biz, Lût'un (aleyhisselâm) karısının kâfirlerle beraber helâk olması için onlarla beraber geri kalanlardan olmasını takdir ettik.

61
Bak. Âyet 62.

62
"Elçiler Lût ailesine gelince, Lût onlara, siz kadar, bizce tanınmayan bir taifesiniz, dedi."

Bu âyetlerde de mücrim kavmin helâk edilmesi ve Lût kavminin kurtarılması beyan edilmeye başlanmaktadır.

Lût (aleyhisselâm) bu sözü elçilere ilk başta söylememiş; fakat ilerideki âyetlerde zikredilen gelişmelerden sonra ve nihayet çaresiz kalınca, elçilerle kötü niyetlerini gerçekleştirmek isteyen kavminden maruz kaldığı şiddet ve sıkıntı karşısında, konuklarından umduğu yardımı da görmeyince, kendisi konuklarını kurtarmak için bütün gücüyle mücadele verirken, onların kendisine yardım etmediklerini görünce, bu tutumlarını reddetmek anlamında bunu söylemiştir.

Nitekim gerçekten melekler Lût ile beraber müdafaaya ve savunmaya hiç girmemişler; nihayet kavmine,

"Keşke, benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı, veya muhkem bir kaleye sığmabilseydim" (Hûd 11/80) demişti.

Nitekim tafsilatı Hûd sûresinde geçti. Yoksa bazılarının dediği gibi melekler daha ilk geldiklerinde Lût (aleyhisselâm), onların yüzünden kendisine bir kötülük gelecek korkusuyla bunu söylememiştir.

63
"Dediler ki; Hayır, biz onların, şüphe edegeldikleri azabı yerine getirmek için sana geldik."

Biz, senin onlara va'dedip de onların da seni yalanladıkları azabı, yerine getirmek için sana geldik:

Bazılarının dediği gibi meleklerin bu sözünden sonra Lût'un çaresizlik içinde bunalması mümkün değildir. Zira bu sözleri, durumu tamamıyla açıklamaktadır. Artık bundan sonra Lût'un üzülüp bunalması nasıl mümkün olabilir?

Bunun mânâsı, "biz seni üzmek için değil, fakat seni sevindirmek için geldik" demek değil; "biz seni yardımsız onlarla başbaşa bırakmadık; fakat senin onlara va'dedip de onların da yalanladıkları azapla, onları yok etmek için geldik" demektir.

Her halde meleklerin bu sözlerinin, Lût (aleyhisselâm) ile kavmi arasında cereyan eden mücadeleyi anlatan âyetlerden önce zikredilmiş olması, İbrâhîm'e (aleyhisselâm), Lût'un kavminin helaki ve Lût'un ailesinin kurtarüması müjdesinin verilmesinin zikrinden hemen sonra, Lût'a da bu müjdenin verildiğini anlatan kelâmın zikredilmesi içindir. Bu da, kurtarılmanın keyfiyetinin ve aşamalarının tertibinin beyanını gerektirdiğinden, önce buna icmali olarak işaret edilmiş, sonra da o kavmin yaptıkları ve onlara yapılanlar zikredilmiştir. Ve gerçekleşme sırası başka yerde gözetildiği için, burada bu sıranın bozulmasına bakılmamıştır.

64
"Ve biz sana gerçeği getirdik. Hiç şüphesiz biz doğru söyleyenleriz."

Biz sana, kendisinde şüphe ve kuşku olmayan onların azabını getirdik.

Azabın bu şekilde ifade edilmesi, ondan şüpheyi daha kesin olarak kaldırmak içindir.

Yahut bu gerçekten murat, mezkûr azabın geleceğini haber vermek içindir.

"Hiç şüphesiz biz doğru söyleyenleriz" cümlesi de, teldt mahiyetindedir. Yani biz sana söylediğiniz hak haberle geldik ve hiç şüphesiz biz o haberde doğruyuz. Yahut biz her kelâmda doğruyuz. Buna göre, bu cümle, onların bu haberde de doğru olduklarına delildir. Birincisine göre ise, tekit üstüne tekittir.

65
"Artık gecenin bir kısmında aileni yola çıkar. Sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, salcın dönüp de arkaya bakmasın ve emrolunduğunuz yere gidin."

Burada onların kurtarılma aşamaları anlatılmaktadır.

Yani gecenin bir bölümünde, yahut gecenin sön bölümünde, yahut da gecenin ilk karanlıkları bastıktan sonra aileni yola çıkar ve sen de, onlara kuvvet vermek, onları hızlandırmak ve onların hallerine muttali olmak için, arkalarından yürü.

Lût'un kavminin, arkasından yürümesinden maksat, onları sevk etmesi olduğu halde, bu ifadenin kullanılmayıp mevcut ifadenin tercih edilmesi, mânâya mübalağa vermek, içindir. Zira sevk bazen bir kısmının önünden, bir kısmının da arkasından yürümekle olur ve böylece arkadakılerin hakliden habersiz kalınmış olur.

Ve görmeye dayanamayacağı arkadaki korkunç manzarayı görmemek için veya gende kalan kâfirlere isabet eden azabın ona da isabet etmemesi için sizden hiç kimse sakın dönüp de arkaya bakmasın, yahut sizden hiç kimse, her hangi bir iş için geride kalıp da azaba maruz kalmasın.

Bir görüşe göre de, onlar, hicrete şartlanmak için bundan yasaklandılar. Yahut bundan murat, gende bıraktıklarına gönülden bağlı kalmamalarıdır. Yahut bu emir süratli yürümeleri içindir; zira dönüp geriye bakan, mutlaka biraz durmak zorunda kalır.

Bu emirlerde Lût'un (aleyhisselâm) karısının istisna edilmemesi, bu istisnanın gerçekleşmediği anlamında değildir. Zira bu istisnanın burada yapılmaması, başka yerlerde defalarca zikredilmesiyle iktifa edilmesinden dolayıdır.

Ve gitmeye emrolunduğunuz Şam'a, yahut Mısır'a doğru gidin.

66
"Lût'a şu hükmümüzü vahyettik: Sabaha çıkarlarken mutlaka onların kökü kesilmiş olacaktır."

Biz, Lût'a (aleyhisselâm) kesinleşmiş bu- hüküm olarak bildirdik ki; o çirkin sıfatları taşıyan mücrim kavim sabaha çakarken mutlaka onların kökleri kazınmış olacak ve geride bir ferdi bile hayatta kalmayacaktır.

67
"Şehir halkı sevinerek konukların yanına geldiler."

Daha önce dikkat çekilip icmali olarak işaret edildikten sonra burada da, o kavmin, konukların gelişine vâkıf olmaları üzerine yaptıkları, söyledikleri ve bunlara terettüp eden şeyler anlatılmaya başlanmaktadır. Yani Sedûm halkı, kötü niyetleri için konukların gelişlerine sevinerek Lût'un (aleyhisselâm) evine geldiler.

İşte bundan dolayıdır ki, Lût onlara "Allah'tan korkun ve beni rezil etmeyin." demiştir.

Lût kelâmında, o fuhşun kendisini sarahaten men etmemiştir. Zira bunun kendilerine faydası olmayacağını biliyordu.

Diğer bir görüşe göre İse, burada Allah'tan (celle celâlühü) korkmaktan murat, o fuhşu irtikâp etmekten sakınmaktır. Fakat "korkun" emrinin, Lût ile ilgili olan iki emir arasında zikredilmiş olması, keza bun dan sonraki âyetin hitabının da onun için olması, bu görüşe müsait değildir.

68
"Lût dedi ki: Bunlar gerçekten benim konuklarımdır. Sakın beni utandırmayın."

Lût'un onlara "konuklarım" demesi, kendi kanaatine binaen dır; çünkü melekler, konukların kılığında ve suretinde bulunuyorlardı.

Lût'un bunu tekitle (gerçekten) ifade etmesi, onların kendisinin konuğu olduğunu kavminin inkâr etmesi değil, bu gerçeği ortaya koyarak kendilerine önem verdiğini, haklarını gözetmek ve kendilerini kötülükten korumak için mücadeleye hazır olduğunu göstermek içindir.

İşte bundan dolayı "Sakın beni utandırmayın" demiştir. Yani sız onlara bir kötülük yapmaya kalkıştığınız takdirde benim sizin yanınızda bir değerim ve saygınlığım olmadığını anlayacaklar.

Yahut konuklarımı rezil etmekle beni de rezil etmeyin. Çünkü bir insanın konuğuna yapılan rezillik, kendisine yapılmış sayılır.

69
"Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin."

Benim himayemde bulunan kimselere o çirkin fiili yapmakla beni rezil ve tahkir etmeyin.

Lût'un kavmini "beni utandırmayın!" sözüyle men etmesinden sonra onların, konuklarına kötülük yapmaları kendisi için daha ağır ve daha çok utanç verici olurdu. Zira himayecinin haberi olmadan himayesi altındaki kimseye yapılacak kötülük, müsamaha ile karşılanabilse de, haberi olup da onu müdafaa için tavır aldıktan sonra yapılacak kötülük, çok daha fazla utanç verici olur.

70
"Dediler ki: Ey Lût! Biz seni elâlemin işine karışmaktan (konuk kabul etmekten) men etmemiş miydik?"

Biz seni misafir kabul etmekten, yabancıların işine karışmaktan men etmemiş miydik?

Zira o mücrim insanlar, yabancılara bu kötü fiili yapıyorlardı. Lût (aleyhisselâm) da elinden geldiği kadar onlara engel olmaya çalışıyordu. Onlar da Lût'un yabancıları korumasını men ediyorlardı. Bu itibarla sanki onlar şöyle demişler: Senin söylediğin utanç ve rezillik, bizim tarafımızdan değil, senin tarafından, sana gelmiştir. Zira sen onları konuk, etmesen, sana karsı bu yapılmayacaktı.

71
"Lüt dedi ki: Siz eğer düşündüğünüzü yapacaksanız, işte kızlarım!"

İşte benim kızlarım sayılan sizin eşleriniz... Zira her ümmetin peygamberi, onların babası sayılır. Yahut işte benim kızlarım; onlarla evlenin! Onlar daha önce Lût'un kızlarıyla evlenmek istemişler, fakat onların habaseti ve denk olmamaları yüzünden Lût tekliflerini geri çevirmişti. Yoksa Lût'un daha önce bunu reddetmesi, Müslüman kadınlarla kâfir erkekler arasında evlilik meşru olmadığı için değildi. Nitekim konunun tafsilatı Hûd sûresinde geçmişti.

72
"Ey Resûlüm! Senin hayatın hakkı için, hiç şüphesiz onlar sapıklık sarhoşluklarında bocalamakta idiler."

Bu, Allah'ın Peygamberimizin hayatına yemin etmesidir. Yahut o meleklerin, Lût'un (aleyhisselâm) hayatına yemin etmeleridir.

Onlar, azgınlıklarında, yahut doğru ile yanlışı temyiz ettiren akıllarını başlarından alan şiddetli sapıklıklarında bocalamakta idiler, o halde nasihati nasıl dinlerlerdi!

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "onlar" zamiri, Kureyş içindir. Buna göre bu cümle bir ara cümlesidir.

73
"Nihayet güneş doğarken o korkunç ses, onları yakaladı."

Yani o korkunç felâket sesi; bir görüşe, göre Cebrâîl'in sesi, onları yakaladı.

74
"Sonunda topraklarının üstünü altına getirdik; üzerlerine de kurumuş balçıktan taşlar yağdırdık."

Onların bulundukları şehrin, yahut kasabaların topraklarının üstünü altına getirdik.

Daha önce de belirtildiği gibi, toprağın üstünün altına getirilmesi, daha korkunç ve fecidir,

Ve bu alt üst hâdisesi sırasında üzerlerine de taşlaşmış çamurlar, yahut üzerinde, hedefinin adı yazılı olan taşlar yağdırdık. Bunun da tafsilâtı Hûd sûresinde geçmişti.

75
"Hiç şüphesiz bunda, ibret alanlar için birçok ibret kaynakları vardır."

Hiç şüphesiz zikredilen kıssada, düşünenler, hakkı alametlerinden tanımak için ferasetlerini kullanıp dikkatle bakanlar için, hakkın hakikatini gösteren birçok alâmetler vardır.

76
"Hiç şüphesiz o kasabaların harabeleri hâlâ işlek bir yol üzerindedir."

Onların kentlerinin ve kasabalarının tarihî kalıntıları, halâ insanların kullandığı işlek bir yol üzerindedir; insanlar bu yolu kullanırken o târihî eserleri görmektedirler.

77
"Hiç şüphesiz bunda, îman edenler için ibret vardır."

Hiç şüphesiz zikredilen kentlerde, kasabalarda, yahut insanların gözü önünde olup bitenleri gelip geçenlerin görmesinde, Allah'a ve Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) îman edenler için büyük ibretler vardır. Zira diyarları ıssız bırakan azabın onlara isabet etmesinin sebebinin, kendi kötü fiilleri olduğunu anlayanlar, ancak îman edenlerdir. Başkaları ise, bu azapları, bir rastlantı olarak veya tabiat olayları olarak, değerlendirirler.

78
"Eyke halkı da gerçekten zâlim idiler."

Eyke halici Şuayb'in kavmidir. Eyke kelimesi, birbirlerine dolanmış yoğun ağaçlar anlamındadır. Onların ağaçlarının çoğu, hurma ağacına benzeyen mukl denilen ağaçtı.

79
"Onlardan da öç almışızdır. Bu iki kent de hiç şüphesiz apaçık bir yol üzerindedir."

Rivâyet olunur ki, Allah (celle celâlühü) yedi gün müddetle onlara şiddetli bir sıcak hava musallat etti. Sonra onlara bir bulut gönderdi. Onlar da rahat bulmak umuduyla o bulutun altma sığındılar. İşte o sırada Allah o buluttan onların üzerine ateş yağdırdı ve ateş hepsini yaktı, işte "gölge günü azabı" denilen azap budur.

Bu iki kent, Sedûm ile Eyke kentleridir. Yahut Eyke ile Medyen şehirleridir. Zira Şuayb bu iki şehre gönderilmişti. Bu itibarla iki şehirden birinin zikredilmesi, diğerine de dikkat çekmektedir,

80
"Ant olsun ki, Hicr halkı da gönderilmiş peygamberleri yalan saydılar."

Semûd Kavmi de, Sâlih peygamberi yalanlamıştı. Peygamberlerden birini yalanlayan kimse, bütün peygamberleri yalanlamış sayılır (Onun için peygamberleri yalan saydılar, denilmiştir). Çünkü bütün peygamberler, tevhit inancında ve ümmetler ile asırlara göre değişmeyen dinlerin asıl hükümlerinde ittifak halindedirler.

Diğer bir görüşe göre ise burada peygamberlerden murat, Sâlih Ve onunla beraber olan mü’minlerdir..

Hicr, Medine ile Şam arasında bulunan bir vadidir; Semûd Kavmi burada oturuyordu.

81
"Onlara da mucizelerimiz vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi."

Bu mucizeler, peygamberlerine indirikniş olan mucizelerdir. Yahut o deve, onun su nöbeti, su içmesi ve sütünün sağılması mucizeleridir. Yahut onlara gösterilen delillerdir. Onlar ise bu mucizelerden tamamen yüz çevirmişlerdi; hatta onları engellemeye çalışmişlardı. Nitekim deveye yaptıklarını yapmışlardı.

82
"Onlar dağları oyup güvenli evler yapıyorlardı."

Bu evlerin güvenk olması, muhkem olmalarından dolayı, yıkılmaktan, hırsızların delik açıp girmelerinden ve düşmanların tahrip etmelerinden emniyette olmalarıdır. Yahut kendilerince bu evlerin azaptan güvenk olmalarıdır. Zira onlar, bu evlerin, kendilerini azaptan koruyacaklarını sanıyorlardı,

Câbir'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"Biz Resûlüllahla (sallallahü aleyhi ve sellem) beraber Hıcr'den geçtik. Oradan geçerken bize buyurdu ki, nefislerine zulmedenlerin meskenlerine girmeyiniz; ancak bunlara isabet eden azabın size de isabet etmesinden çekindiğiniz için ağlayarak meskenlerine girmeniz hariç... Sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) binitini hızla sürüp oradan uzaklaştı."

83
"İşte sabahlarlarken onları da o korkunç ses yakaladı."

Daha önce Hûd sûresinde de bu ifade geçti.

Bir görüşe göre Cebrâîl Şia bir korkunç sesle haykırmıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, gökten onlara öyle korkunç bir ses gelmişti ki, bunun içinde yıldırım sesi de vardı, yeryüzündeki her şeyin sesi de vardı. İşte o sesten dolayı kalpleri paramparça olmuştu.

A'râf sûresinde ise, "Onları zelzele yakaladı" denilmektedir. Belki de o da o korkunç ses anlamındadır. Şöyle ki, korkunç ses, havanın şiddetli dalgalanmasına ve bu da zelzeleye sebep olmaktadır. Nitekim Hûd sûresinde izahı geçti.

84
"Kazanmakta oldukları şeyler onlara hiçbir fayda sağlamadı."

Onların yaptıkları, sağlam evler, geniş servetler ve külliyetli hazırlıklar, kendilerine inen azabı savamadı.

Bu kelâm, onlarla istihza anlamını ifade etmektedir.

85
"Biz gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi ancak hak olarak yaratmışızdır. Kıyamet de hiç şüphesiz gelecektir. Sen artık onlara güzel muamele et."

A- " Biz gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi ancak hak olarak yaratmışızdır. Kıyamet de hiç şüphesiz gelecektir."

Gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi ancak hak olarak, hikmete ve maslahata gayet uygun olarak yaratmışızdır. Öyle ki, bunlar, sürekli bir bozukluk ve istikrarlı bir şerre asla müsait değildir. İşte bundan dolayıdır ki, ilâhî hikmet, onların fesadını bertaraf etmek ve kalanları salâha irşat etmek için bu gibi kavimlerin helakini gerektirmiştir.

Yahut Biz, onları ancak, amellerin karşılığım vereceğimiz ceza günü adalet ve insafı gerçekleştirmek için yaratmışızdır. Nitekim "Kıyamet de hiç şüphesiz gelecektir" cümlesi de bunu bildirmektedir.

B- " Sen artık onlara güzel muamele et."

Allah seni yalanlayanlardan kıyamette intikam alacaktır. Artık sen onlardan güzelce yüz çevir, onların eziyetlerine katlan, onlardan intikam almak için acele etme ve onlara hoşgörülü ve hakin olarak muamele et.

Diğer bir görüşe göre ise bu âyetin hükmü, kılıç (kıtal) âyetiyle neshedilmiştir.

86
"Şüphe yok ki, Rabbin, hakkıyla yaratanın, kemaliyle bilenin ta kendisidir."

Şüphe yok ki, seni kemale erdiren Rabbin, seni ve mutlak olarak bütün varlıkları hakkıyla yaratanın ve senin hallerin ile bütün varlıkların hallerini bütün tafsilatıyla bilmektedir. Bu itibarla seninle onlar arasında cereyan edenler de O'na gizli değildir. Öyleyse O, aranızda, hükmetmesi için bütün işlerini Kendisine havale etmeye pek lâyıktır.

Yahut sizi yaratan, hallerinizi de tafsilatıyla bilen, bugün için onlara güzel muamele etmenin maslahata daha uygun olduğunu, savaş emri gelince de onun maslahata daha uygun olduğunu bilen O'dur.

Şu halde her iki tefsire göre de, bu cümle, güzel muamele emrinin illetidir.

87
"Ant olsun ki, sana, tekrarlanan yedi âyet ve yüce Kur’ân'ı verdik."

Bu yedi âyet, Fatiha sûresinin yedi âyetidir. Hazret-i Ömer, Hazret-i Ali, İbn-i Mes’ûd, Ebû Hureyre (radıyallahü anh) ile tâbiî âlimlerinden Hasen, Ebü'l-Aliye, Mücâhid, Dahhâk, Saîd b. Cübeyr ve Katâde (radıyallahü anh) de bu görüştedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu yedi, Kur’ân'ın yedi uzun süresidir kı, bunların yedincisi Enfâl ve Tevbe sûreleridir. Zira bu İki sûre, bir sûre hükmündedir, işte bundan dolayıdır ki, iki sûre arasında besmele fasılası yoktur.

Bir başka görüşe göre ise, yedinci sûre, Yûnus süresidir (Diğerleri de, Bakara, Al-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm ve A'râf sûreleridir.) Yahut bu yedi sûre, yedi Hâ-Mîm sûreleridir.

Bunların, Kur’ân'daki yedi bölüm olduğunu söyleyenler de vardır (ki, bunlar emirler, yasaklar, müjdelemek, uyarmak, darbı mesel, nimetleri saymak) .

Eğer zahir görüş olduğu üzere, bundan murat, Fatiha sûresi ise, ona tekrarlanan (el-mesânî) denilmesinin sebebi açıktır; çünkü namazlarda tekrarlanmaktadır. Bazılarının dediği gibi, namazların dışında da tekrarlanması, bu vasıflandırmaya sebep olamaz. Bir de, namazlarda Fatiha sûresinden sonra başkaca da Kur’ân okunduğu için bu vasfı almıştır. Fâtiha'nın nüzulünün tekerrür etmesi (iki kere nazil olması) ise, bu vasıflandırmaya sebep olamaz. Zira ikinci kez nazil olmadan önce de bu vasıfla vasıflandırılıyordu. Çünkü Fatiha sûresi ittifakla Mekke'de nazil olmuştur.

Eğer bu vasıftan murat, başka sûreler ise, onun böyle vasıflandırılmasının sebebi şudur: O sûrelerin her birinin okunması ile lâfızları, yahut kıssaları ile öğütleri tekrarlanmaktadır.

Yahut el-mesânî kelimesi sena (övgü) kökündendir. Zira Allah'ın senasını içermektedir.

Anılan yedi bölüm murat olduğu takdirde ise, bu vasıflandırmanın sebebi, onlarda kıssaların, öğütlerin, ceza ve mükâfat vaatlerinin ve diğer bazı hususların tekrar edilmesidi. Bir de o bölümler, Allah'ın senasını içerdikleri içindir. Sanki Allah, güzel fiilleri ve sıfatlarıyla sena edilmiş olur.

El-mesânî vasfından, aynı sebeplerden dolayı, yahut icaz ile sena edildiği için Kur’ân da murat olabilir. Yahut ondan Allah'ın (celle celâlühü) bütün Kitapları da kastedilmiş olabilir.

Eğer Fatiha âyetleri veya sûreler murat ise, ondan sonra "ve yüce Kur’ân" ifadesinin zikri, küllün kısma, yahut umumun, hususa atfı kabilinden olur. Eğer mânâlar murat ise, o takdirde bir vasfın, diğer bir vasfa atfı kabilinden olur. Yani Biz sana, el-mesânî ve Kur’ân-ı Azîm denilen Kitabı verdik, demektir.

88
"Sakın o kâfirlerden bir kısmına verdiğimiz dünya malına göz dikme; onlardan dolayı da üzülme ve mü’minlere alçak gönüllü ol."

Kâfirlerden kimilerine verdiğimiz dünyanın süslerine, ziynetlerine, güzelliklerine ve cazibelerine salan tamah etme, rağbet gösterme, göz dikme; zira dünyadaki bütün mal ve yiyecek çeşitleri, sana verilene göre son derece değersizdir; tamamen itibarsızdır.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) hadisinde şöyle denilmektedir:

"Bir kimseye Kur’ân verilip de o kimse, başkasına verileni kendisininkinden daha üstün görürse, pek büyük bir nimeti küçümsemiş ve küçük bir nimeti de pek büyütmüş olur."

Rivâyet olunur ki, Kurayza ve Nadroğulları yahudilerine ait yedi kafile, Busra'dan ve Ezriat'tan gelmiş. Bunlarda çeşitli kumaşlar, güzel kokular, mücevherler ve diğer mallar varmış. Bu kafileleri gören Müslümanlar,

"Bu mallar bizim olsaydı, bunlarla çok güçlenirdik ve Allah yolunda da harcardık" demişler, işte bunun üzerine Müslümanlara,

"Size öyle yedi âyet verilmiştir ki, onlar, bu yedi kafileden daha hayırlıdır" denilmiştir.

Ve o zengin kâfirler, îman edip de sana tâbi olanlar zümresine katılmadılar ve onların sayesinde zayıf Müslümanlar kuvvetlenmediler diye de üzülme ve mü’minlere karşı alçak gönüllü ol, onlara şefkat göster, yumuşak davran ve zenginlerin îmanından gönlünü hoş tut.

89
"Ve de ki: Şüphesiz apaçık uyarıcı benim!"

Onlara de ki, uyarıcı olan ve Allah'ın (celle celâlühü) azabının nüzulünü açıklayan benim.

90
Bak. Âyet 91.

91
"Nitekim Biz, Kur’ân'ı kısımlara ayıranlara azabı indirmişizdir. Onlar, Kur’ân'ı parçalara ayırtanlardır."

Kur’ân'ı hak ve bâtıl kısımlarına ayıranlara da azabı indirmişizdir. Nitekim o kâfirler, inat ve düşmanlık olarak diyorlardı kı; Kur’ân'ın bir kısmı haktır; Tevrat ve İncil'e uygundur; bir kısmı da bâtıldır, onlara muhaliftir.

Yahut onlar Kur’ân'ı istihza olarak kendi aralarında bölüşüyorlardı. Nitekim bazıları, "Bakara sûresi benimdir" diyordu. Bazısı da, "Al-i İmrân sûresi benimdir" diyorlardı.

Yahut onlar, okuyup tahrif ettikleri Kitaplarını kısımlara ayırmışlar; bir kısmını tasdik etmişler, bir kısmını da tekzip etmişlerdi.

Bu iki âyet, daha önce zikredilen, "Ant olsun ki, sana... verdik" (âyet 87) kelâmiyla bağlantılıdır. "Sakın kâfirlerden bir kısmına verdiğimiz dünya malına göz dikme" kelâmının arada zikredilmesi de, Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli içindir.

Ondan sonra da, bu makamın, teşbihten pek yüce olduğu belirtilmektedir. Nitekim Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisinden önce de, sonra da hiç kimseye verilmemiş olan büyük nimetler verilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki âyet,

"Ve de ki, şüphesiz apaçık uyarıcı benim" kelâmiyla bağlantılıdır. Çünkü bu kelâm, uyarı emri kuvvetindedir. Sanki şöyle denilmiştir:

Sen Kureyş'i uyar; nitekim Biz, Kur'âni kısımlara ayıranlara, yani Yahudilere azap indirmişizdir. Bu azap, Nadroğulları'nın başına gelen hâdisedir. Buna göre, beklenen hâdise, gerçekleşmiş gibi kabul edilmiştir.

Nitekim o hâdise sonra gerçekleşti. Ancak malûmun olduğu üzere kendisiyle uyarı yapılan azabın benzetildiği şeyin gerçekleşmesinin kesin olması ve uyarı yapılan kimselerce bilinmesi gerekir. Çünkü ancak o zaman benzetmenin faydası tahakkuk etmiş olur.

Kurayza ve Nadroğulları'nın azabı ise, gerçekleşmemiş; zira onun hakkında daha önce bir vaat yoktur. Bu itibarla onlar bu azap hakkında gaflet ve şüphe içindedirler. Beklenen şeyin, gerçekleşmiş olarak kabul edilmesi, icazın yüksek bir makamıdır. Fakat bunu gerektiren bir makama tesadüf etmesi gerekir.

Mânâ şöyle de olabilir: Kur'âni sihir, sik ve eskilerin masalları gibi kısımlara taksim edenleri uyar; nitekim Biz, o taksimatçılara azap indirmişizdir. O taksimatçılar on iki kişi olup hac mevsiminde Mekke girişlerini bölüşmüşler ve insanları Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) îman etmekten alıkoymak için her biri, bir girişe oturmuşlardı. Bunlardan bazıları, Mekke'ye gelen insanlara,

"Bizim dinimizden çıkana aldanmayın; zira o, gerçekten bir sihirbazdır" diyorlardı. Diğer bazısı da, "O, bir yalancıdır" diyordu. İşte Allah bunları Bedir savaşında ve ondan önce uğrattığı felâketlerle kendilerini helâk buyurdu.

Ancak bundan önceki görüşe yapılan itiraz, aynı gerekçelerle bunun için de geçerlidir. Bir de, Velid b. Muğîre, As b. Vâil ve Esved b. Muttalib gibi uyarılanların bir kısmı, Bedir savaşında taksimatçılann çoğunun helakinden önce helâk olmuşlardı.

Bir görüşe göre de, âyette zikredilen muktesimlerden murat, Sâlih peygambere (aleyhisselâm) gece suikast yapmaya yemin edip de sonra Allahü teâlâ tarafından helâk edilen cemaattir. Ve malûmun olduğu üzere onların azabı, gerçekleşmiş bir azap olduğu ve Kur'ân'da bildirildiği veçhile, uyarı yapılanlarca da malûm olduğu için, kendisiyle uyarı yapılan azap, ona teşbih edilebilir.

Zikredilen görüşler içinde doğruya en yakın olan görüş, bu iki âyetin, "Ant olsun ki, sana... verdik" (âyet: 87) kelâmıyla bağlantık olmasıdır ve muktesimlerden de, iki Kitap ehlinin murat olmasıdır.

Yani Biz, sana, tekrarlanan yedi âyet ve yüce Kur'âni verdik; bu verişimiz, iki Kitabı ehillerine indirmemiz gibidir. Onlara indirilen iki Kitabın isimleri zikredilmemiş, çünkü amaç, iki veriş arasındaki benzerliği beyan etmektir; yoksa amaç, verişlerin taallûk ettiklerini beyan etmek değildir.

"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler..." (En'âm 6/20) âyetinde tatbik edildiği gibi, teşbihin iki tarafı birbiriyle uyumlu olduğu için,

"Nitekim muktesimlere vermişizdir" denilmemesi, iki veriş arasındaki farka dikkat çekmek içindir. Çünkü birinci veriş, ikramdır. İkram verişi ile azap verişi arasında da büyük farklar vardır. Ancak bu, onun, kendisine teşbih yapılan taraf olmasına halel getirmez. Kendisine teşbih yapılan tarafin böyle farklı olması mümkündür. Çünkü onun kendisine teşbih yapılan taraf olması, kendilerince müsellem olmasından ve zaman itibarıyla daha önce olmasından dolayıdır; yoksa onun zatına ait bir meziyetten dolayı değildir.

Nitekim (namazda tahiyyattan sonra okunan) haliliyye (İbrâhîm Haki) salavati da bu kabildendir. Onda da teşbih (Peygamberimiz'e getirilen salavatın ona getirilen salavata teşbihi), Allah'ın (celle celâlühü) İbrâhîm'e ve ailesine bahşettiği rahmetin, Peygamberimizinkinden (sallallahü aleyhi ve sellem) daha tam ve mükemmel olduğundan dolayı değil, fakat zaman itibarıyla evvel olduğu için ve Kur'ân-ı Azim'de sarahaten zikredildiği içindir. Bu itibarla teşbihte, kendisine teşbih yapılan tarafın, teşbih edilen taraftan üstün olduğunu bildirme şaibesi bile yoktur.

Başka bir görüşe göre de mânâ şöyledir:

"Ve de ki: Şüphesiz apaçık uyarıcı benim. Nitekim Biz Kitaplarda indirmişizdir ki, sen uyarıcı olarak geleceksin." Buna göre muktesimler, Kitap ehlidir.

92
Bak. Âyet 93.

93
"Resûlüm! Rabbin hakkı için, Biz onların hepsini yapmakta oldukları işlerden dolayı hiç şüphesiz sorguya çekeceğiz."

Biz kıyamet günü muktesimler olsun, diğerleri olsun, kâfirlerin bütün sınıflarını, dünyadaki bütün sözlerinden ve hareketlerinden dolayı kınama ve takbih sorgusuna çekeceğiz ve yaptıklarının tam cezasını vereceğiz. O halde zikredilen Kur'âni taksim ve parçalama da öncelikle bu yaptıklarına dahildir.

Bu kelâmı ifade tarzı, pek çetin ve ağır bir ceza vaadini açıkça bildirmektedir.

94
"Artık emir olunduğun hakikati açıkla ve müşriklerden yüz çevir!"

Açıklanması sana emrolunan, o sana verilen mükerrer yedi ile Kur'ân-ı Azim'de zikredilen şeriatları açıkla. Yahut emrolunduğun gibi hak ile batılı birbirinden ayır ve müşriklerden yüz çevir; onların söylediklerine iltifat etme; onlara aldırma ve onlardan intikam almaya kalkışma.

95
"Seninle alay edenlere karşı şüphesiz Biz sana yeteriz."

Onların kökünü kazımak ve onları tamamen yok etmek için Biz yeteriz.

Bir görüşe göre Peygamberimiz'le (sallallahü aleyhi ve sellem) alay edenler, Kureyş'in eşrafından beş kişi idi: Velid b. Mugîre, As b. Vâil, Haris b. Kays b. Talâtile, Esved b. Abdi Yağus, Esved b. Muttalib.. Bu beş kişi, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) eza vermekte ve onunla alay etmekte çok ileri gidiyorlardı.

Nihayet Cebrâîl (aleyhisselâm) nazil olup:

"Onların hakkından gelmek için ben memur edildim" dedi. Sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) Velid'in bacağına işaret etti. (Yani oradan belanı bul, demek istedi.)

O anda Velid, okların yanından geçerken bir ok, onun elbisesine takıldı. O da kibrinden, dönüp de oku çıkarmadı. O ok, onun ayağının arkasındaki bir damara isabet edip onu kesti. İşte Velid, bu yaradan öldü.

Yine Cebrâîl (aleyhisselâm) As'ın ayağının tabanına işaret etti. O anda işaret ettiği yere bir diken battı. As "Böcek beni soktu" dedi. Sonra ayağı, şişip el değirmeni kadar oldu. Sonra o yaradan öldü.

Cebrâîl Esved b. Muttalib'in de iki gözüne işaret etti. Sonra onun iki gözü de kör oldu.

Cebrâîl Haris'in de burnuna işaret etti. Burnundan irin gelmeye başladı; sonra ondan öldü.

Esved b. Abdi Yeğus da, bir ağacın dibinde otururken Cebrâîl (aleyhisselâm), ona işaret etti. O anda kafasını ağacın gövdesine vurmaya başladı ve yüzünü de dikenlere vurmaya başladı; sonunda da öldü.

96
"Onlar Allah ile beraber başka bir ilah edinenlerdir. Onlar yakında bileceklerdir."

A- " Onlar Allah ile beraber başka bir ilah edinenlerdir."

Allah, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli etmek ve onun ağır yükünü hafifletmek için o kâfirleri bu şekilde vasıflandırmıştır. Zira onların Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile istihza etmekle kalmadıklarını, fakat en büyük suç olan Allah'a ortak koşmaya da cüret ettiklerini bildirmiştir.

B- " Onlar yakında bileceklerdir."

Onlar yaptıklarının akıbetini yakında anlayacaklardır.

97
"Ant olsun ki, onların söylemekte oldukları şeylerden dolayı kalbinin daraldığını biliyoruz."

Onların söylemekte oldukları şirk kelimelerinden, Kur'ân'a dil uzatmalarından, Kur'ân'la ve seninle alay etmelerinden dolayı kalbinin daraldığını biliyoruz.

Bu cümlenin tekit ile süslenmesi, içerdiği tesellinin tahkikini ifade etmek içindir.

98
"Sen artık Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!"

Karşılaştığın daralma ve sıkıntılarda sen Allah'a (celle celâlühü) hamdederek, O'nu tesbih ve takdis ederek O'na sığın ve secde edenlerden ol! Allah (celle celâlühü), sana yeterlidir ve O, kederini kaldıracaktır. Yahut seni apaçık hakka hidâyet etmesinden dolayı O'na hamd ederek, söylediklerinden tenzih et.

Rivâyet olunur ki Peygamberimiz ağır bir ış karşısında kalınca, hemen namaza sığınırdı.

99
"Ve sana yakıyn (olan ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!"

Ölüm, yaratılmış her canlıya kesin olarak erişeceği için ona yakıyn denilmektedir.

Gelmek fiilinin ölüme isnat edilmesi, ölümün, canlının peşinde olduğunu, onu bulmak istediğini bildirmek içindir. Yani hayatta olduğun müddetçe ibadete devam et; bir an bile ona halel getirme.

Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Bir kimse, Hicr sûresini okursa, muhacirlerin ve ensarın ve ayrıca Muhammed ile alay edenlerin sayısınca, her biri için on sevap kazanır"

NAHL SÛRESİ

128 Âyettir.

Son üç âyeti Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir.

1
"Allah'ın emri gelmiştir. O halde onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan tamamıyla uzak ve yücedir."

A- " Allah'ın emri gelmiştir. O halde onu istemekte acele etmeyin."

Allah'ın (celle celâlühü) emri kıyamettir, yahut onu da, kâfirlere va'dedilen azabı da kapsayan genel bir mânâdır. Buna Allah'ın emri denilmesi, tazim için, korkunç göstermek için, bir de onun tahakkukunun ve gelmesinin, Allah'ın mutlaka infaz edilecek hükmüne ve üstün takdirine bağlı olduğunu bildirmek içindir.

Allah'n emrinin gelmesi, yaklaşmış olması demek olup, mutlaka gelmesi beklenen bir şeyin, gerçekleşmiş gibi kabul edilmesi, ya da yakın unsurlarının gelmesi anlamında olup, sebeplerin halının, sebep oldukları şeye isnat edilmesi, kabilindendir. Hangi mânâ olursa olsun, bu âyet, onun son derece yalan olduğuna dikkat çekmektedir.

Âyetteki "acele etmeyin" hitabı, özellikle kâfirler içindir. Kâfirlerin kıyameti acele istemeleri istihza yoluyla olsa da, hakikate hamledilmiş ve bir nevi gazap için men edilmişlerdir. Yoksa bu hitap, kâfirlerle beraber mü'minler için de değildir. İster Allah'ın emrinden zikredilen mânâ kastedilsin, ister özellikle kâfirler için va'dedilen azap kastedilsin, mü'minlerin, kıyamet anlamındaki veya onu da, diğer azabı da kapsayan bir mânâdaki Allah'ın emrini acele istemeleri tasavvur olunamayacağı için, bu yasak onları kapsamaz. İkincisi, malûm olduğu üzere, mü'minler istese de, istemeleri hakikat yoluyladır; kâfirlerin ise istihza yoluyladır.

Rivâyet olunur ki, "Kıyamet yaklaştı" (Kamer 54/1) âyeti nazil olunca, kâfirler kendi aralarında dediler ki:

"Bu adam, kıyametin yaklaştığını söylüyor. Şirndilik bazı işlerinizi durdurun da bakalım ne olacak." Sonra kıyametin kopması gecikince,

"Bir şey görmüyoruz" dediler. İşte o zaman da "İnsanların hesaba çekilecekleri gün yaklaştı." (Enbiyâ 21/1) âyeti nazil oldu.

Bunun üzerine kâfirler çekindiler ve kıyametin yaklaşmasını beklediler. Sonra aradan uzun zaman geçince, dediler ki:

"Ey Muhammed! Bizi korkuttuğun şeyi göremiyoruz."

İşte bunun üzerine de "Allah'ın emri gelmiştir" âyeti nâzil oldu. O anda Resûlüllah ayağa sıçradı. İnsanlar da başlarını kaldırıp dikkat kesildiler. Ama ondan sonra "O halde onu istemekte acele etmeyin" cümlesi de nazil olunca, insanlar rahatladı.

İşte bu rivâyette de, bazılarının dediği gibi, âyetteki hitabın umumî olup mü'minleri de kapsadığına dâir hiçbir delâlet yoktur. Zira onların rahatlamalarının sebebi, kıyametin gelmesinden murat, hakiki gelmek değil, iddialı gelmektir. Ve acele istemenin imkânsız olması ve bunun için men etmenin de anlamsız olması, hakikisine göredir. Zira men edilen bir şeyin, kısmen mümkün olması gerekir.

B- " Allah, onların koştukları ortaklardan tamamıyla uzak ve yücedir."

O kâfirlerin kıyameti acele istemeleri, onların şirklerinin neticelerindendir. Onların şirkleri de, Allah'a (celle celâlühü) yakışmayan aczi ve başkasına muhtaç olmayı, vaatleri gerçekleştirmeye bazılarının engel olabileceği inancını O'na isnat etmeyi gerektirmektedir. Bu arada müşrikler şunu da demişlerdi:

"Eğer azabın geleceği doğru ise, putlar, bize şefaat ederek bizi o azaptan kurtaracaklardır." İşte bütün bunlar bu kelâm ile reddedilmiştir. Yani Allah, onların ortak koşmalarından Zatıyla münezzeh ve mukaddestir. Bu gibi bâtıl şeylerin onlardan sâdır olmasına sebep olan, onların Allah'a ortak koşmalarıdır. Yahut Allah kendileri hakkında irade buyuracağı bir azabı onlardan kaldırabilecek güce sahip bir ortağı olmaktan, münezzeh ve mukaddestir.

2
"Allah kendi emriyle meleklerini, kullarından dilediği kimseye vahiyle, gerçekten Benden başka İlah olmadığına dâir uyarın ve artık Benden korkun, diye gönderir."

Bundan önce Cenâb-ı Kibriya'nın herhangi bir işte bir ortağı olmak şaibesinden münezzeh ve mukaddes olduğuna icmali olarak dikkat çekildikten sonra bu kelâmla, tevhit kesin olarak beyan edilmektedir. Yine bu kelâm, bize bildiriyor ki, bu din, peygamberlerin cumhûrunun, üzerinde ittifak ettikleri ve insanları ona davet etmekle emrolundukları yegâne hak dindir.

Ayrıca bu kelâm, Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmesi ile teşriin sırrına ve vahiy göndermenin keyfiyetine de işaret etmektedir. Bir de, şu gerçeğe dikkat çekilmektedir: Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), onlara va'dettiği azap ve onun yakınlaşması konusunda kesin bilgi sahibidir. Bu da, onların, bu bilginin Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) mahsus olmasını imkânsız görmelerini ortadan kaldırmakta ve kıyametle azabı acele istemeleri ile, onların tekziplerinin de bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada meleklerden murat, Cebrâîl'dir.

Vahidî diyor ki; "Reis olduğu zaman, bir kişi de çoğul (melekler) olarak ifade edlir."

Yahut meleklerden murat, Cebrâîl ve onunla beraber Allah'ın (celle celâlühü) emriyle vahyi muhafaza eden meleklerdir.

Âyetteki ruh, Kur'ân'ın da dahil olduğu vahiy demektir. Zira Kur'ân, ölü kalplere hayat vermektedir. Yahut beden için ruh ne ise, din için de vahiy odur.

Âyetteki muhataplar (uyarın), kendilerine peygamberler nazil olan meleklerdir. Âmir Allah'tır, melekler ise, emri aktaranlardır.

"Ve artık Benden korkun!" hitabı ise, acele isteyenler içindir. Yani durum böyle olduğuna göre, Allah (celle celâlühü) câri olan âdeti gereğince melekleri peygamberlerine indirip İlâhlıkta ortağı olmadığına dâk insanları uyarmalarını emrettiğine göre, artik siz de bu emrin içeriğini ihlâl etmekten, ona ters düşecek şekilde ortak koşmaktan, ezcümle kıyameti, azabı acele istemekten ve istihzadan salcının.

3
"Allah gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır. O, onların koştukları ortaklardan münezzehtir."

Tevhidin naklî delilinin beyanından sonra, burada da aklî delilinin beyanına başlanmaktadır.

Yani Allah (celle celâlühü), gökleri ve yeri bu hârika nizam üzere yaratmıştır. Allah, Zatıyla ve özellikle de, fiilleriyle ve ezcümle bu iki muazzam varlığı yoktan vücuda getirmesiyle, onların o ortak koşmalarından ve hiçbir şey yaratamayan, hayata döndürmeyen ortaklardan münezzehtir.

4
"O, insanı bir damla sudan yaratmıştır. Böyle iken insan, Rabbine apaçık bir hasım kesilmiştir."

Bundan önceki âyette, yaratılmışların tafsilatlarına şâmil olan Allah'ın küllî yaratmasına dikkat çekildikten sonra burada da, bu külk yaratıştaki yaratılmışların sayımına başlanmakta ve hepsinin başında da insanla ilgili olan bir fiil bulunmaktadır.

Allah (celle celâlühü) ilk insanı değil, insan nevini; hissi ve hareketi olmayan, seyyal olup şekil ve vaziyet muhafaza edemeyen bir damla sudan yaratmıştır. Böyle iken insan yaratıldıktan sonra, Rabbine karşı hüccet beyan eden bir mücadeleci, bir savunucu oluvermiştir.

Bu mânâ, minnet makamına daha münasiptir. Allah (celle celâlühü) bu şekilde kendi kudretine ve birliğine delil getirme gücünü ihsan etmekle, minnet etmektedir. Yahut insan, Yaratanını inkâr eden bir hasım oluvermiş ve:

"Kemikler çürümüşken onlara kim hayat verecek?" (Yâsîn 36/78) demektedir. Bu mânâ, kâfirlerin fiillerini saymak makamına daha münasiptir.

Rivâyet olunur ki, Ubey b. Halef el-Cümehî, elinde çürümüş bir kemik olduğu halde Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına gelip:

"Ey Muhammed! Bu kemik böyle çürüdükten sonra Allah'ın buna hayat vereceğini mi söylüyorsun?" demiş. İşte o zaman bu âyet nazil olmuştur.

5
"Şu davarları da yaratmıştır. Onlarda sizin için ısıtıcı maddeler ve daha birçok menfaatler vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz."

Deve, sığır, keçi ve koyundan da sekiz çift yaratmıştır. Siz onların yünlerinden, kıllarından, derilerinden sizi soğuktan koruyan giysiler yaparsınız. Onlardan sütlerini sağmak, sırtlarına binmek, onlara yük yüklemek, toprak sürmek v.s. gibi birçok konuda daha faydalanırsınız. Bunlara menfaatler denilmesi, hepsim kapsadığı içindir. Bir de, nimetlerle minnet etmek makamına daha münasip olan da budur. Isıtıcı faydalarının, menfaatlerinden önce zikredilmesi, aşağıdan yukarıya çıkmak üslubuna riâyet içindir.

Ve onlardan etleri, iç yağları ve diğer kısımları da yersiniz.

Muhtemeldir ki, bunlardan yemek, bunların sebebi ile hâsıl olan ürünlerden yemektir. Zira yenen hububat ve meyveler de, develerin kiraya verilmesiyle, yavrularının yetiştirilmesiyle, sütleri ve derileriyle kazanılmaktadır.

6
"Akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken sizin için onlarda bir güzellik de vardır."

Açıklanan çeşitli zaruri menfaatlerin yanı sıra bir de, akşamları o hayvanları otlaklardan ağıllarına alırken ve sabahları da onları ağıllardan salıverirken insanların gözünde bir güzellik ve onların yanında bir itibar da vardır.

Akşamları onları ağıllarına almanın, sabahları onları sakvermekten önce zikredilmesi, vârid olmak, sâdır olmaktan önce geldiği içindir. Bir de, birincisi, zikredilen güzelliği göstermekte daha açık ve daha tam olduğu içindir. Çünkü birincisinde, hayvanlar gaip iken hazır olurlar ve araziye gitmeden önceki hallerinden daha güzel bir halde, karınları dolu, kaburgaları kalkmış ve memeleri şişkin olarak dönerler.

7
"Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı da, ancak meşakkatle varabileceğiniz memleketlere taşırlar. Şüphe yok ki, Rabbiniz çok şefkatlidir, pek merhametlidir."

A- " Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı da, ancak meşakkatle varabileceğiniz memleketlere taşırlar."

Ağırlıklar, yolcunun eşyasidır. Yahut kendi bedenleridir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Memleketlerden murat. Yemen, Mısır ve Şam'dır." Herhalde İbn-i Abbâs, Mekke halkının ticaret yaptıkları memleketlerin bu yerler olduğunu düşündüğü için böyle tefsir yapmıştır.

İkrime de:

"Bundan murat Mekke'dir" diyor.

Herhalde İkrime de, onların ağırlıklarının ve yüklerinin, evlerinden çıktıkları zaman daha fazla olduğunu ve hamuleye daha çok ihtiyaçları olduğunu düşündüğü için böyle tefsir etmiştir. Zahir olan görüşe göre, bu memleket, uzak her yere şâmildir.

Yani bu develer olmasa, değil ağırlıklarınızı da yanınızda götürmek, kendi başınıza ağırlıksız olarak bile ancak çok meşakkat çekerek o uzak memleketlere varabilirdiniz, demektir.

B- "Şüphe yok ki, Rabbiniz çok şefkatlidir, pek merhametlidir."

İşte Rabbiniz size karşı çok şefkatli ve pek merhametli olduğu içindir ki, bunca büyük nimetleri size bahşetmiş ve zor işlen size kolaylaştırmıştır.

8
"Allah, size binmeniz için ve süs olarak atları, katırları ve eşekleri de yaratmıştır. Allah sizin bilemeyeceğiniz daha nice vasıtaları da yaratacaktır."

A- " Allah, sîze binmeniz için ve süs olarak atları, katırları ve eşekleri de yaratmıştır."

Âyetteki binmeniz için tabiri, bu hayvanların en büyük menfaatlerini illet olarak göstermek içindir. Yoksa şüphesiz bunlarla yük taşıma imkânı da vardır.

Bu hayvanlara binmenin faydası, daha önemli olduğu için, önce o, sonra süs olmaları zikredilmiştir.

B- " Allah sizin bilemeyeceğiniz daha nice vasıtaları da yaratacaktır."

Allah (celle celâlühü) sayılan nimet sınıfları dışında sizin mahiyetini ve yaratılış keyfiyetini bilemeyeceğiniz daha nice vasıtaları da dünyada sizin için yaratacaktır.2 Yahut zikredilen dünya nimetlerinden başka cennette de sizin bilemeyeceğiniz nimetleri yine sizin için var edecektir. Bu nimetler, Peygamb erimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah'tan rivâyet ederek söyledikleriyle işaret buyurduğu nimetlerdir. Nitekim kutsî hadiste Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmuşmr:

"Ben, iyi kullarım için gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir beşer kalbinin düşünemediği büyük nimetler hazırladım."

Bu kelâm, şu hakikati de haber veriyor olabilir. Allah (celle celâlühü) bâtın ve zahir nimetleri gibi, tevhidini gerektiren üstün kudretine delâlet eden bizim bilmediğimiz daha nice yaratıklar da hakkeder.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunur ki, arşın sağında yedi gök, yedi yer ve yedi deniz büyüklüğünde nurdan bir ırmak vardır. Cebrâîl (aleyhisselâm) her seher vakti bu ırmağa girip yıkanır. Böylece nuruna nur, cemaline cemal ve azametine azamet katmış olur. Sonra silkinin onun teleklerinden saçılan her damladan şu kadar bin melek yaratılır. Her gün bu meleklerden yetmiş bin melek, el-Beytülma'mûr'a, yetmiş bin melek de Kabe'ye girer ve bir giren, bir daha kıyamete kadar oradan geri dönmez.

9
"Doğru yolu göstermek, ancak Allah'a aittir. Yollardan bir kısmı eğri büğrüdür. Allah isteseydi, muhakkak hepinizi hidâyete eriştirirdi."

A- " Doğru yolu göstermek, ancak Allah'a aittir."

Allah (celle celâlühü) rahmetinin ve kesin vaadinin gereği olarak, sırât-ı müstakıymı göstermeyi Kendisine hak kılmıştır. Bu dosdoğru yol, yolcularını hakka, tevhide ulaştırır. Allah'ın (celle celâlühü) dosdoğru yolu göstermesi, deliller yaratmak, insanları Kendisine davet etmek için peygamberler göndermesi ve Kitaplar indirmesiyle gerçeldeşmektedir. Bunun hakikati de, zikredilen delillerin yaratılmasıdır. Allah (celle celâlühü) bunu yapmıştır.

Nitekim O bu hârika kâinatta öyle parlak deliller yaratmıştır kı, her bırı, ışığı yol gösteren bir fener ve ateş mesabesindedir. Yine O, müjdeleyen ve uyaran peygamberler göndermiş ve onlara Kitaplar ve ezcümle hakkın hakkaniyetini haykıran, büyük küçük bütün sırları açıklayan, delillerden istifade etme yolunu gösteren, hidâyet işaretlerine ulaştıran, dalâlet çöllerinden ve felâket uçurumlarından kurtaran bu vahyi, Kur'ân'ı da indirmiştir.

Nitekim görüldüğü üzere Allah (celle celâlühü) önce, Cenâb-ı Kibriya'nın Zatı itibarıyla, şirk vehminin etrafında dolaşmaktan münezzeh ve yüce olduğunu beyan etmiş, sonra peygamberlere vahiy indirmenin sırrını, insanları uyarmalarını, onları tevhide davet etmelerini ve şirkten men etmelerini nasıl emrettiğini açıklamış; sonra da istidlal yolunu göstererek Allah'ın (celle celâlühü) fiilleri itibarıyla da şirkten münezzeh olduğunu beyan etmiştir. Buna önce, "Allah gölden ve yeri hak olarak yaratmıştır. O, onların koştukları ortaklardan münezzehtir" buyurmak suretiyle bütün cismani âleme taallûk eden fiilinden başlamişur.

Sonra da gökler ile yer arasındaki varlıklara taallûk eden fiillerini açıklamıştır. Bunda da önce muhatapların nefislerine taallûk eden fiilinden başlamıştır. Sonra da yaşamaları için gerekli olan şeyleri zikretmiştir. Daha sonra da beşer ilminin haricinde bulunan şeyleri de yaratmaya kaadir olduğunu beyan etmiştir:

"Ve Allah sizin bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratacaktır." (âyet 8)

İşte bütün bunlar, tevhit yolu için beyan üstüne beyan ve ikame üstüne ikamedir.

B- " Yollardan bir kısmı eğri büğrüdür."

Yolların bir kısmı, hak istikametinde değildir, yolcularım hakka ulaştıramamaktadır. Bu yollar dalâlet yollarıdır; hepsi de eğri büğrü olan bu yollar sayılamayacak kadar çoktur.

C- " Allah isteseydi, muhakkak hepinizi hidâyete eriştirir di."

Allah (celle celâlühü) sizin hepinizi zikredilen tevhide hidâyet etmek, sizi Kendisine ulaştıran hidâyete eriştirmek isteseydi, mutlaka hepinizi bu hidâyete eriştirirdi. Fakat Allah bunu istememiştir; çünkü O'nun istemesi, onu gerektiren hikmete bağlıdır. Ve o istemekte de hikmet: yoktur. Zira mükellefiyet çarkının üzerinde döndüğü, mükâfat ve cezaya müncer olan şey, ancak cüz'î ihtiyardır ki, cezanın bağlı olduğu ameller o ihtiyara terettüp etmektedir. Makamın ve güzel intizamın gereği olan izahat budur.

10
"Size gökten suyu indiren de O'dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacak yeşillikler."

Kaahir kudretiyle size buluttan, yahut gök tarafından yağmur indiren O'dur. Yağmurlar hem sizin içecek su ihtiyacınızı karşılar, hem de hayvanlarınızı otlatacak yeşilliklerin bitmesini sağlar. Bu yeşilliklerden murat, yerden, topraktan biten her şeydir. İster bitki olsun, ister ağaç olsun.

11
"O su ile sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer ürünlerin hepsinden yetiştirir. Hiç şüphesiz bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir delil vardır."

A- "O su ile sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer ürünlerin hepsinden yetiştirir."

Bu kelâmda da, insanlara topraktan bahşedilen nimetler beyan edilmektedir. Yani Allah (celle celâlühü) gökten indirdiği yağmur suyu ile sizin için bu ürünleri yetiştirir. Önce ekinlerin zikredilmesi, bütün gıdaların ask ve geçim kaynaklarının direği olduğu içindir. Zeytinin önce zikredilmesi, üstün vasfından dolayıdır. Zira zeytin bir

bakıma katık, bir bakıma da meyvedir. Üzümlerden önce hurmaların zikredilmesi, hurmanın asaletinin ve bekasının zahir olmasından dolayıdır.

Zikredilen bu ürünler, "ve diğer ürünlerin hepsinden" genel ifadesine dahil olduğu halde, bunların zikre tahsis edilmeleri, üstünlüğünü zımnen bildirmek içindir. İnsanların değil, hayvanların gıdaları oldukları halde bu ürünlerden önce bitkilerin, ağaçların zikredilmesi, bitkilerin ve ağaçların, beşerî müdahale olmaksızın yetişmelerinden dolayıdır. Yahut bitkilerin ve ağaçların, bu ürünlerden önce zikredilmeleri, güzel ahlâkı göstermek içindir.

Zira bunun gereği olarak, insanın elinin altındaki ile ilgilenmesi, kendi nefsiyle ilgilenmesinden önce gelmelidir. Yahut muhatapların çoğu davar sahipleri olup ekinleri ve meyveleri olmadığı içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat, otlatılanların önce zikredılmesıdir; yoksa onların gıdasının önce zikredilmesi değildir. Otlatılan hayvanların önce zikredilmesi ise, onların, insanlar için en üstün ve en gerekli besin olan hayvanî gıda olmalarından dolayıdır.

B- " İliç şüphesiz bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir delil vardır."

Şüphe yok ki yağmurun indirilmesinde ve açıklanan şeylerin yetiştirılmesinde düşünen bir toplum için, büyük deliller vardır; bu deliller, ilâhlığın Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü bu deliller, Allah'ın sonsuz ilmini, kudretini ve hikmetini içermektedir.

Zira toprağa atılan taneye veya çekirdeğe, rutubetin nasıl sirayet ve nüfuz ettiğini, sonra aşağısının nasıl çatladığını, ondan çıkan damarların toprağın derinliklerine nasıl yayıldığını, baş aşağı bile konulmuş olsa, yarılan toprağın üstünden düzgün olarak nasıl çıktığını, ondan nasıl gövde çıkıp geliştiğini, ondan da nasıl yapraklar, çiçekler, taneler ve şekilleri, renkleri, özellikleri ve tabiatları değişik olan meyvelerin meydana geldiğini, bu meyve ve ürünlerin de kendi benzerlerini üretmeye kabil çekirdekleri nasıl taşıdığını, bu yetişme sisteminin sonsuzluğunu, üstelik hepsine göre maddelerin bir olduğunu, toprak tabiatlarının, nisbetinin ve hava tesirlerinin eşit olduğunu düşünen bir kimse; gayet iyi anlar ki, fiilleri ve eserleri böyle olan bir kudret, en değersiz varlıkların, O'nun özel olan sıfatlarında, yani İlahlıkta ve ibadet istihkakında O'na ortak olması şöyle dursun, kemal sıfatlarından herhangi birinde O'na benzemesi bile mümkün değildir. Allah (celle celâlühü) bundan son derece münezzehtir ve yücedir.

Bu yolda yürümek, fikrî mukaddimelerin tertibine muhtaç olduğu için Allah (celle celâlühü) bu âyet-i kertineyi, tefekkür ile tamamlamıştır.

12
"Allah, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize vermiştir. Yıldızlar da Allah'ın fermanıyla hareket ederler. Hiç şüphesiz bunlarda aldım kullanan bir toplum için pek çok deliller vardır."

A- " Allah, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize vermiştir."

Gece ile gündüz, sizin uykularınız, geçiminiz, ürünlerin oluşması ve olgunlaşması için birbirini izlemektedir. Güneş ile ay da seyirlerinde ve doğrudan doğruya, yahut bin diğerinin halefi olarak aydınlatmalarında, salâhları onlara bağlanmış ürünlerin ve ezcümle mufassal ve mücmel olarak anlatılan ürünlerin ıslahı için birbirini takip etmektedir. Bütün bunlar sîzin maslahatlarınız ve menfaatleriniz içindir.

Bunların insanlara teshir edilmiş olmalarından murat, "Bunu bize teshir eden Allah'ı tenzih ederiz..." (Zuhruf 43/13) ve benzeri âyetlerde olduğu gibi, diledikleri şekilde onlarda tasarruf etme imkânına sahip olmaları demek değildir.

Fakat insanların menfaatlerinin ve maslahatlarının tahakkuk edeceği şekilde Allah'ın onları yönetmesidir. Böylece sanki onlar insanlara teshir edilmiş ve insanlar istedikleri gibi onlarda tasarruf ediyorlar. Bunun teshir olarak ifade edilmesi, bu varlıldann idaresinin muhataplara göre ne kadar imkânsız olduğuna işaret etmek içindir.

B- " Yıldızlar da Allah'ın fermanıyla hareket ederler."

Diğer yıldızlar da, hareketlerinde, üçgen, dörtgen gibi konumlarında Allah'ın (celle celâlühü) fermanına bağlıdır. Yahut diğer yıldızlar da, Allah'ın irade ve istemesiyle yaratılış gayelerine hizmet ederler.

Yıldızların insanlara faydaları, gece-gündüz ile güneş ve ay gibi açık olmadığı için, âyette, "onları sîze teshir kılmıştır" denilmemiş, fakat onların da Allah'ın hâkimiyeti altında oldukları beyan edilmiştir,

Bir görüşe göre, yıldızların da Allah'ın (celle celâlühü) fermanıyla hareket ettiklerinin belirtilmesi, bitkilerin yetişmesinde yıldızların hareket ve konumlarının müessir olduğu iddiasına cevap olması içindir. Eğer bu iddia teslim edikrse, izahı şöyledir. Bitkiler de zat ve sıfatları itibariyle mümkün varlıklardandır ve mümkün olan bazı vecihlerle meydana gelmektedir. O halde devir ve teselsül lâzım gelmemesi için bunların da Vâcib-ül Vücûd (varlığı zorunlu) muhtar bir mucidi olması gerekir.

Fakat bu izah, âyette zikredilenlerin, Allah'ın varlığına, kudretine ve ihtiyarına delil olarak zikredilmiş olduklarını kabul etmeye bınaendır. Halbuki malûm olduğu gibi gerçek bu değildir. Zira bu konu, hasımla münakaşa edilen ve kabulünde tereddüt bulunan bir konu değildir.

Nitekim diğer âyetlerde şöyle denilmektedir:

"Ant olsun ki, onlara, gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir, diye sorsan, mutlaka, Allah derler. O halde nasıl haktan çevrilip döndürülüyorlar?" (Ankebût 29/61). "Ant olsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir? diye sorsan, mutlaka, Allah (celle celâlühü) derler. (Ankebût 29/61).

Bu âyetlerde zikredilenler, tevhit delilleridir. Zira şanı bu kadar yüce olan bir Kudrete, cansız birtakım varlıkların, İlahlıkta O'na ortak olmaları şöyle dursun, hiçbir şeyin hiçbir konuda O'na ortak olması vehim bile edilemez.

C- " Hiç şüphesiz bunlarda aldım kullanan bir toplum için pek çok deliller vardır."

Mücmel ve mufassal olarak zikredilenlerle ilgili belirtilen teshirde aklını kullanan bir toplum için bir çok açık deliller vardır.

Bu ulvî eserler, müteaddit olduğu ve onlardaki büyük kudret, ilim ve hikmetin Allah'ın birliğine delâleti daha açık olduğu için âyetin metninde deliller (âyetler) kelimesi çoğul olarak zikredilmiş ve delillerin bulunması, tefekküre ihtiyaç olmaksızın sadece aklı kullanmaya bağlanmıştır.

Bununla beraber, "bunları akıl eden kimseler için pek çok deliller vardır" mânâsı da murat olabilir. Buna göre "bunlar" işaretiyle işaret edilenler, ulvî (yüce) âlemde yaratılmış olan ince acayipliklerdir ki, bunları anlamaya ancak hikmet âlimlerinin malık pirleri kalkişabilir. Ve şüphe yok ki, onların tefekküre ihtiyaçları daha fazladır.

13
"Yeryüzünde sizin için renkleri başka başka yarattığı şeylerde de öğüt alan bir toplum için hiç şüphesiz bir delil vardır."

Yeryüzünde hayvanlardan ve bitiklerden başka başka sınıflardan -onların başka başka olmaları, genellikle renkleri itibarıyla olmaktadır- Allah'ın emrine teshir edilmiş olarak, yahut kendi özelliklerine hallerine ve keyfiyetlerine bağlı olarak, sizin için yarattığı şeylerde... Yahut bunların, renkleri ve sınıfları başka başka kılınmiştır ki, istediğiniz sınıftan faydalanabilesiniz.

Âyette, "öğüt alan bir toplum için"denilmiş, çünkü bunun için asgari bir öğütlenmeye ihtiyaç vardır çünki, zarurî olan bilgilerden de zaman, zaman gaflet edilebilir.

14

"Kendisinden taptaze bir et yiyesiniz ve ondan bir takım süs eşyası çıkanısınız diye denizi hizmetinize veren de O'dur. Gemilerin denizde suları yara yara gittiklerini de görüyorsun. Bütün bunlar Allah'ın kereminden payınızı aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir."

A- " Kendisinden taptaze bir et yiyesiniz ve ondan bir takım süs eşyası çıkara siniz diye denizi hizmetinize veren de O'dur."

Bundan önce hayvanlar ve bitkiler olarak karadaki nimetler açıklandıktan sonra burada da deniz nimetleri sayılmaya başlanmaktadır. Allah denizi, yolculuk için, inci ve mercanlarını çıkarmak için ve avlanmak için kendisinden faydalanmanız mümkün olacak şekilde yaratmıştır.

Balıkların, hayvan oldukları halde âyette et olarak ifade edilmeleri, onlardan faydalanmanın ancak onları yemekle sınırlı olduğuna işaret etmek içindir. Taptaze olarak vasiflandırılmaları ise, etlerinin lezzetini bildirmek ve bozulmaması için bekletilmeden bir an önce tüketilmesine dikkat çekmek içindir. Bir de, Allah'ın acı sularda etleri taptaze lezzette hayvanları yaratmaya nasıl kaadir olduğunu bildirmek içindir.

Âyette, balıklara et denilmesinden dolayı, İmam Mâlik ve Sevrî'ye göre, bir kimse, et yemeyeceğine dâir yemin etse, balık yemekle yeminini bozmuş olur.

Buna cevap olarak deriz ki; yeminlerde asıl olan hakan örfüdür. Ve hiç şüphesiz mutlak olarak et zikredildiğinde balıklar anlaşılmaz. İşte bundan dolayıdır kı, bir kimse, hizmetçisine et satın almasını emredip de hizmetçi de balık getirse, emri yerine getirmiş olmaz.

Nitekim malûm olduğu üzere Allah (celle celâlühü):

"Allah katında, yeryüzünde yürüyen hayvanların en kötüsü kâfir olanlardır." (Enfâl 8/55) mealindeki âyette kâfiri, yürüyen hayvan olarak vasiflandırmiştir. Böyle iken, yürüyen hayvana binmeyeceğine yemin eden kimse, kâfirin sırtına binmekle yeminini bozmuş olmaz.

Denizden çıkarılan süs eşyasından murat, inci ve mercan gibi değerli taşlardır. Kadınların taktıkları bu süs eşyası için erkeklere minnet edilmesi, kadınlar da kendilerinden olduğu, yahut kadınlar bu süsleri erkekleri mutlu, etmek üzere kullandıkları içindir.

B- " Gemilerin denizde suları yara yara gittiklerini de görüyorsun. Bütün bunlar Allah'ın kereminden payınızı aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir."

Gemilerin denizde ileri-geri hareketini ve seyrini zorlaştıran ters rüzgârlara rağmen göğüsleriyle suları yara yara gittiklerini de görürsün. Bütün bunlar, ticaret için yolculuk yapıp Allah'ın bol rızkından payınızı aramanız için ve büyük nimetlerinin haklarını takdir edip de tevhit ve itaatler ile onları eda etmeniz içindir. Özellikle bu nimetten sonra şükrün zikredilmesi, deniz yolculuğunda, kara yolculuğu için gerekli olan hazırlıklar yapmaksızın, hatta hiç hareket etmeden, ağır yüklerle beraber az bir zamanda ve tehlikeler içinde uzun mesafe kat' edilebildiği içindir.

Âyette şükürden önce, "matiubunuza ermeniz için" ifâdesinin de zikredilmemesi, bunun ve hâsıl olmasının sarahatle belirtilmesine gerek olmadığını zımnen bildirmek içindir.

15
"Allah, sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yaratmıştır."

Sağlam dağlarla ilgili izahat Ra'd sûresinin başında geçtmışı.

Dağlar yaratılmadan önce yer, basit tabiatlı ve hafif bir küre idi. Ve diğer gezegenler gibi dönerken veya en ufak bir hareket ettirici sebeple sarsılabilirdi. Sonra dağlar yaratılınca, kenarlarda farklılıklar meydana geldi ve dağların ağırlıkları yerin merkezine doğru kaydı. Böylece dağlar, kazık vazifesi görmeye başladı.

Diğer bir görüşe göre de, Allah (celle celâlühü) yeri yaratınca, topraklar kaymaya başladı. O zaman melekler: "Kimse bunun üzerinde duramaz" dediler. Sonra dağlar yaratıldı ve yer dağlarla sağlamlaştırıldı.

16
"Daha nice alâmetler de yaratmıştır. Onlar yıldızla da yollarını bulmaktadırlar."

A- " Daha nice alâmetler de yaratmıştır."

Yolcuların gündüzleri kendileriyle yollarını buldukları dağlar, ovalar ve rüzgârlar gibi daha nice alâmetler yaratmıştır. Rivâyet edilir kı bazı insanlar, topraklan koklayarak yollarını bulabiliyorlardı.

B- " Onlar yıldızla da yollarını bulmaktadırlar."

Çöllerde ve denizlerde yolculuk yapanlar, başka alâmetler bulunmadığı için yıldızlarla da yollarını bulabilmektedirler.

Burada yıldızdan murat, yıldızların cinsidir.

Diğer bir görüşe göre ise, Süreyya, Ferkadan (Kuzey kutbuna yakın iki yıldız), Benât-ı na'ş (cenaze yıldızları) ve Cediy (oğlak) yıldızlarıdır.

Âyetteki "onlar" zamiri, her halde Kureyş içindir. Zira onlar, ticaret için çok yolculuk yapıyorlardı ve yolculuklarında yollarını yıldızlarla bulmakta meşhur idiler.

17
"O halde yaratan Allah, yaratmayan putlar gibi olur mu hiç! Yine de mi düşünmeyeceksiniz?"

A- " O halde yaratan Allah, yaratmayan putlar gibi olur mu hiç!"

Bu muazzam varlıkları yaratan, bu hârika işleri yapan, yahut her şeyi yoktan var eden Allah (celle celâlühü) hiçbir şeyi yaratmayan putlarla mukayese edilebkr mı hiç!

Kâfirlerin Allah'a ortak koşmalarının ve putlara tapmalarının bâtıl olduğunu açıkça gerektiren hakikatler sayıldıktan sonra, bu kelâm da, kâfirleri hüccetle susturmakta ve onların şirklerinin ve putlara tapmalarının son derece anlamsız olduğunu ifade etmektedir. Zira bunu gerektirecek bir benzerliği bile reddetmektedir.

Âyette, yalnız yaratmanın zikriyle iktifa edilmiş, çünkü, bu konudaki delillerin en muazzamı, en açığıdır ve yaratmak, diğer delillerin de tâbi olduğu bir asıldır. Yahut delillerin her biri, özel bir mahlûk olduğu içindir. Yani Allah'ın (celle celâlühü) birliğine, yegâne ilah olduğuna ve ibadetin yegâne müstahakkı olduğuna açıkça delâlet eden O'nun bu kâinatın kaynağı olduğu anlaşıldıktan sonra, O'nunla bu vasıflardan tamamen uzak olan bir varlık arasında benzedik düşünülebilir mi? Nitekim onların ortak koşmalarının hükmü ve gerekçesi, puta tapanlara göre bu benzediğe dayanmaktadır.

B- " Yine de mi düşünmeyeceksiniz?"

Hâlâ mülahaza edip de düşünmeyecek misiniz? Çünkü bu hakikat o kadar açıktır ki, tezekkürden başka bir şeye ihtiyacı yoktur.

18
"Allah'ın nimetini saymaya kalkarsanız, sayamazsınız. Hiç şüphesiz Allah Gafuur'dur (çok bağışlayıcıdır), Rahîm'dir (pek merhamet edicidir)."

A- " Allah'ın nimetini saymaya kalkarsanız, sayamazsınız."

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) bazı nimetleri sayıldıktan sonra bu kelâm da, O'nun nimetleri için icmali bir hatırlatmadır. Zahire göre bu kelâm;

"Ve sizin bilemeyeceğinizi de yaratacaktır"(Nahi 16/8) mealindeki âyet gibi, o nimetlerin sayımına tamamlama olarak onun hemen akabinde zikredilmesi uygun olurdu. Belki de arada,

"O halde yaratan Allah, yaratmayan putlar gibi olur mu hiç?" (Nahl 16/17) âyetinin zikredilmesi, vahdaniyet demleri olarak açıklanan fiillerden sonra hemen hüccet ile ilzam etmek ve susturmak için zikredilmiştir. Ayrıca inşallah ileride vâkıf olacağın bir sırrı daha vardır.

Siz eğer Allah'ın (celle celâlühü) zikredilen nimetleri ile tafsilatı zikredilmeyip de;

"O Allah ki, yeryüzündekilerin hepsini sizin için yaratmıştır." (Bakara 2/29) gibi âyetlerde genel olarak ifade edilen nimetlerini saymaya kalkarsanız, icmali olarak da olsa, sayılarını saptayamazsınız. Nerde kaldı kı, onların şükrünü eda etmek... Biz bu konunun tahkikini Allah'ın lütfü keremiyle İbrâhîm sûresinde yapmıştık.

B- " Hiç şüphesiz Allah Gafuur'dur, Rahîm'dir."

Nitekim Allah (celle celâlühü) nimetlere nankörlük etmek, onların hukukunu eda etmeyi ihlâl etmek gibi sizden sâdır olan taksiratları affetmekte ve siz, çeşitli küfürleriniz ve ezcümle Hâlik ile başkası arasına fark koymamak gibi yaptıklarınızla nimetlerden mahrum edilmeyi hak ettiğiniz halde, yine size onları bolca bahşetmektedir. İşte bunların her biri bir nimettir; hem de nasıl nimettir. Şu halde bu cümle, nimetleri sayamamanın illetidir. Âyette, mağfiret, rahmetten önce zikredilmiş, çünkü tahliye, süslemeden önce gelmektedir.

19
"Zaten Allah gizlemekte olduklarınızı da, açıklamakta olduklarınızı da biliyor."

Allah gizlemekte olduğunuz inançları ve işleri de biliyor; bunlardan açıklamakta olduklarınızı da biliyor. Hulâsa, O'nun kuşatıcı bilgisine göre sizin sırrınız de, açığınız da eşittir.

Bu kelâm, açıkça azap vaadini ifade etmekte ve ilâhlık vasıflarının Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğuna delâlet etmektedir.

Önce sırrın zikredilmesi. Bakara ve Hûd sûrelerinde zikrettiğimiz sebepten dolayıdır ki, her ikisine de taallûk eden İlâhî ilmin eşit olduğunu en beliğ şekilde İfade etmektedir. Sanki sırra taallûk eden İlâhî ilim, açığa taaüûk edenden önce gelmektedir. Yahut açığa vurulan her şey, daha önce mutlaka kalpte gizlidir. Bu itibarla İlâhî ilmin o şeyin ilk haline taallûku, ikinci haline taallûkundan önce gelmektedir.

20
"Allah'tan başka taptıkları putlar, hiçbir şeyi yaratamazlar. Zaten onlar kendileri yaratılmışlardır."

Burada, putların ibadete müstahak olmalarına ters düşen vasıflarını ve hallerini saymakla onların bu istihkaktan uzak olmalarının, bir şüphe-şâıbe kalmayacak şekilde tahkikine ve izahına başlanmaktadır. O hallerin beyanına her ne kadar ihtiyaç yoksa da, putlara tapanların gayet ahmak olduklarına ve ancak sarahatten anlayacaklarına dikkat çekmek için bu izahat yapılmıştır.

Yani o kâfirlerin Allah'tan başka taptıkları İlahlar, hiçbir şeyi yaratamazlar; çünkü zaten kendileri yaratılmışlardır.

Hâlikıyeti nefyetmek ile mahlûkıyyet arasında, gerçekte birbirini gerektirmek, hali mevcut ise de, mefhûm itibarıyla böyle birbirini gerektirmek olmadığı için onların yaratılmış oldukları sarahaten belirtilmiştir. Yani o putların hak ve öz varlıklarının gereği olan, yaratılmışlıktır. Zira o putlar, mümkün varlıklar olup, mahiyetleri ve vücutları itibarıyla mucide muhtaç bulunmaktadırlar.

O putların yaratılmış olmaları, onların yontulması ve tasvir edilmesi anlamında da olabilir. Buna da yaratma denilmesi, birincisine (hiçbir şeyi yaratamazlar) şeklen benzeşme hâsıl olması, bir de o putların, kendi tapanları tarafından yapıldıklarını, tapanlarından da daha âciz olduklarını ziyadesiyle ifade etmek, bu arada akıllarının gayet zayıf olduğunu bildirmek içindir.

Nitekim kendi hâliklarına kendi mahlûklarını (yaptıklarını) ortak koşmuşlardır. Birinci yaratmaya da bu mânâyı vermenin, hiçbir izahı yoktur; çünkü o yaratmaya (yontma, tasvire) olan kudret, ibadetin istihkak sebebi asla değildir.

21
"Onlar ölülerdir; diriler değil. Ne zaman dirilip mahşere gönderileceklerinin de farkında olamazlar."

A- " Onlar ölülerdir; diriler değil."

O putların mahlûk olduklarını ispat etmek, hayat sahibi olmamalarını gerektirmez; çünkü bazı yaratılmışlar, hayat sahibidir. İşte bundan dolayı "onlar ölülerdir" denilmiştir.

Bazı ölüler, geçmişte hayat sahibi oldukları için ve hayvanı cesetleriyle Allah'ın (celle celâlühü) dilediği zaman onlardan hayvan yaratacağı meniler gibi bazıları da, ileride hayat sahibi olacakları için, "dinler değil" denilmiştir. Yani onlar hiçbir zaman hayat sahibi değil, mutlak olarak ölüdürler.

B- " Ne zaman dirilip mahşere gönderileceklerinin de farkında olamazlar."

O bâtıl İlahlar, kendilerine tapanların, ne zaman dirilip mahşere gönderileceklerinin bile farkında değillerdir.

Bu kelâm, onlarla istihza anlamını ifade etmektedir. Zira cansızların, görülen şeyleri bile idrak etmeleri, herkesçe bikndiği gibi, imkânsızdır. Şu halde ancak Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr (her şeyden haberdar olan) Allah'tan başka kimsenin bilmedikleri şeyleri nasıl bilecekler!

Bu kelâm bize bildiriyor ki, ölümden sonra dirilme, mükellefiyetin gereklerindendir ve onun vaktini biknek de, İlahlık için gerekli bir vasıftır.

22
"Sizin İlâhınız bir tek İlahdır. Ahirete inanmayanlar yok mu, onların kalpleri inkarcıdır; kendileri de büyüklük taslayanlardir."

A- "Sizin İlâhınız bir tek İlahdır."

Bu kelâm, hüccetin ikamesinden sonra iddia edileni sarahatle belirtmek ve neticeyi özetlemektir. Yani sizin ilâhınıza hiçbir şeyde hiçbir şey ortak olamaz.

B- " Ahirete inanmayanlar yok mu, onların kalpleri inkarcıdır."

Ahirete ve onun hallerine, ezcümle zikredilen ölümden sonraki dirilmeye ve ondan sonra onların cezasını ve zilletini gerektiren uhrevî cezaya inanmayanlar yok mu, onların kalpleri, Allah'ın (celle celâlühü) birliğini, yahut ona delâlet eden âyetleri inkâr etmektedir.

C- " Kendileri de büyüklük taslayanlardir."

Onlar Allah'ın birliğini, yahut ona delâlet eden âyetleri kabul etmekten büyüklük taslayanlardir. Hulâsa, açıklanan hüccet ve delillerden, İlahlığın, Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğu sabit oldu. Bunun sonucu olarak da, onların inkârdaki ve büyüklük taslamadaki ısrarları kalmaktadır.

23
"Hiç şüphe yoktur ki Allah, onların gizlemekte olduklarını da, açıklamakta olduklarını da kesinlikle bilmektedir. O, şüphesiz büyüklük, taslayanları sevmez."

A- " Hiç şüphe yoktur ki Allah, onların gizlemekte olduklarını da, açıklamakta olduklarını da kesinlikle bilmektedir."

Hiç şüphesiz Allah, onların kalplerinde gizledikleri inkârı da, onların açığa vurdukları büyüklük taslamayı ve Kur’ân'la ilgili olarak "eskilerin masalları" demeleri gibi çirkin sözlerini de kesinlikle bilmektedir. Sonunda onları bundan dolayı cezalandıracaktır.

B- " O, şüphesiz büyüklük taslayanları sevmez."

Bu cümle, kelâmın zımnen ifade ettiği ceza vaadinin illetidir. Yani Allah (celle celâlühü) tevhidi, yahut ona delâlet eden âyetleri kabul etmekten büyüklük taslayanları sevmez. Yahut bütün büyüklük taslayanları sevmez. Şu halde zikredileni kabul etmekten büyüklük taslayanları nasıl sever?

24
"Onlara, Rabbiniz ne indirdi, denildiği zaman, ’eskilerin masallarını' elerler."

Bundan önce onların dalâleti beyan edildikten sonra bu kelâm da, onların saptırmasını beyan etmektedir.

Onlara gelen heyet, yahut Müslümanlar, yahut kendilerinden bazıları istihza yoluyla o inkarcılara ve büyüklük taslayanlara:

"Rabbiniz ne indirdi ?" dedikleri zaman, "eskilerin masakarı" diye cevap verirler. Yani sızın incürildiğini iddia ettiğiniz şey, eskilerin masalları ve bâtıllarıdır; indirilme diye bir şey yoktur, derler.

Bir görüşe göre bunu söyleyenler, Hacc mevsiminde Mekke, girişlerini tutup Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ne indiğini soran hacıları peygamberden nefret ettirenlerdir.

25
"Kıyamet günü kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için öyle diyorlardı. Dikkat! Yüklendikleri yük ne kötüdür!"

Onlar kendi dalâletlerinin günahlarını tam olarak, -yani musibetlerin mü’minlerin günahlarına kefaret olmanın aksine, bunların musibetleri günahlarına kefaret olup ondan bir şey eksiltmeden- taşımaları ve davet ettikleri şeyin dalâlet olduğunu bilmeden saptırdıkları kimselerin günahlarından bir kısmının saptırma vebalini de yüklenmeleri için öyle diyorlardı. Zira her ikisi de bu günahta ortaktırlar. Çünkü bin saptırıyor, diğeri de ona itaat ediyor. Bundan dolayı ikisi de o günahı yüklenirler.

26
"Onlardan öncekiler de gerçekten hile yapmışlardı. Sonunda Allah'ın emri onların, binalarının temellerine erişti de, tavan, tepelerine çöktü. Ve onlara bu azap, fark edemedikleri yönden gelmişti."

A- " Onlardan öncekiler de gerçekten hile yapmışlardı. Sonunda Allah'ın emri onların, binalarının temellerine erişti de, tavan, tepelerine çöktü."

Bu onların kurdukları tuzağa kendilerinin düşeceklerine, hilelerinin gailesinin kendi başlarına geleceğine dâir bir vaat anlamındadır. Tıpkı kendilerinden önceki eski ümmetlerin âcil (dünyevî) azaba uğramaları gibi. Onlar, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tuzaklar kurmuşlardı.

Sonunda Allah'ın emri ve hükmü, onların binalarının temellerine, yahut direklerine erişti de, o binaları temellerinden sarstı da, binalarının tavanları tepelerine çöktü. Zira temel ve direkler gittikten sonra binanın ayakta kalması mümkün değildir.

O hileci kâfirlerin, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için tuzaklar tasarlayıp kurmaları ve Allah'ın (celle celâlühü) o hile ve tuzakları boşa çıkarıp onların helakine sebep kılması, öyle bir kavmin haline benzetilmiş ki, onlar, binalar yapıp binaları direklerle sağlamlaştırmışlar. Sonunda felâket, direklerine isabet edip onları yıkmış da, tavanlar tepelerine çökmüş ve neticede hepsi helâk olmuşlardır.

B- "Ve onlara bu azap, fark edemedikleri yönden gelmişti."

Bu azap onlara, hiç ummadıkları, beklemedikleri yönden gelmişti; onlar, kendi arzuları olan bunun aksini bekliyorlardı. Kur'ân-ı Azîm için eskilerin masalları diyen bu hilebaz kâfirlere de, eski kavimlere geldiği gibi hiç ummadıkları yönden bir azap gelecektir.

Bu azaptan murat, dünyevî azaptır. Zira bundan sonraki âyet, kıyamet azabını anlatmaktadır.

27
"Sonra kıyamet günü Allah onları rezil edecek ve diyecek ki, uğurlarında düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede? Kendilerine ilim verilmiş olanlar diyecekler ki, şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir."

A- " Sonra kıyamet günü Allah onları rezil edecek."

Bu temsilden anlaşılan azap, yahut onların bu şekilde zikredilen azabı, dünyadaki cezalarıdır. Kıyamet gün ünü de ise şahitlerin huzurunda rezillik azabı ile onları rezil edecek.

Âyette "onlar" diye bahsedilenler, Kur'ân hakkında iftirada bulunanlardır. Yahut hem onlar, hem de temsil ettikleri hilecilerdir. Ancak bu şekilde düşünülmesine âyetin önü ve sonu müsait değildir. İleride bu daha iyi görülecektir.

B- " Ve diyecek ki, uğurlarında düşman kesildiğiniz ortaklarım nerede?"

Onları takbih ve rezil etmek üzere Kur'ân'a iftirada bulunan ve putlara tapanlara Allah, peygamberler ve mü'minler, size bâtıl olduklarını beyan ettiklerinde, onları benim ortağım kabul edip uğrunda peygamberlere ve mü'minlere düşman kesildiğiniz o putlar şimdi nerede? Diyecek.

Buradaki ortaklık, onların yalan izafelerini hikâye etmek içindir. Bu itibarla hem istihza, hem takbih anlamını da taşımaktadır.

Bu sorudan murat, istihza ve susturma kabilinden şefaat veya müdafaa için o ortak saydıkları şeyleri huzura getirme isteğidir.

O ortakların nerede olduğunun sorulması, onların gerçekten gaip olmalarını gerektirmez. Burada bâtıl İlahlar ile tapıcıları arasına bir engel konmak gibi bir durum yoktur. Eğer gerçekten İlah olsalar, kendilerine umut bağlayanlar onlara en çok muhtaç oldukları bir saatte orada olurlardı. Soru onların hiç oknadıklarını ortaya koymaya yeterlidir. Aslında böyle bir ortaklık iddiasında bulunacak ilah da yoktur, onların bulunduğu bir yer de yoktur.

C- " Kendilerine ilim verilmiş olanlar diyecekler ki, şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir."

Mahşer ehlinden kendilerine tevhid delillerine dâir ilim verilmiş olup da dünyada o kâfirleri tevhide çağırdıklarında, kâfirlerin de kendilerine karşı mücadele verdikleri ve büyüklük tasladıkları peygamberler ve mü'minler, onları tahkir için, perişan hallerine sevinçlerini göstermek, daha önce onlara öğüdediklerini açıklamak ve onlara yaptıkları vaatleri tahkik etmek için diyecekler ki, bugün gerçekten rezillik, zillet, perişanlık ve azap, Allah'ı, âyetlerini ve peygamberlerini inkâr edenleredir.

28
"Melekler, kendilerine zulmedici olarak canlarını alacakları sırada, biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek barış önerecekler.

Onlara şöyle denilecek: Hayır! Sizin yaptığınız şeyleri elbette ki Allah çok iyi bilendir. "

A- " Melekler, kendilerine zulmedici olarak canlarını alacakları sırada, biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek barış önerecekler."

Bu kelâm, o rezillik ve azabı, ölüme kadar küfrü devam edenlere tahsis etmektedir. Ömrünün sonunda da olsa, içlerinden îman edenlerse bu hükmün dışındadır.

Onlar öyle kimselerdir ki, meleklerin canlarını almaya geldikleri zamânâ kadar küfürlerini sürdüreceklerdir.

Bunlar kendi nefislerine zulmedici olarak vasıflandırılmışlardır. Çünkü onların küfürleri kendi kendilerine zulümdür, hem de nasıl bir zulüm. Nitekim onlar küfürleri sebebiyle kendi nefislerini ebedî azaba maruz bırakmışlar ve Allah'ın verdiği fıtratı değiştirmişlerdir.

Nihayet melekler onların bu halde canını alırken, onlar barış teklif edecekler, düşmanlığı terk edecekler ve dünyada sürdürdükleri kibri ve çetin inadı terkedip, biz dünyada hiçbir kötülük yapmıyorduk, şirk beslemiyorduk, deyip inkarlarını reddeceklerdir. Bu onların En'âm sûresi 23. âyette belirtilen "Rabbimiz, Allah'a ant olsun ki, biz müşrikler değildik" sözleri gibidir.

Onların kendi şirklerini kötülük olarak ifade etmeleri, onun kötülük olduğunu itiraf anlamına gelir. Yoksa bunu kendilerinden sâdır olduğunu itiraf etmekle beraber şirkin kötü olduğunu inkâr anlamında değildir.

"Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" ifadesi, barışın tefsiri de olabilir. Buna göre barıştan murat, ona delâlet eden kelâm demektir. Her iki takdirde bu cümle 27. âyetteki "Ortaklarım nerede?" sorusuna cevaptır. Nitekim En'âm sûresinde de böyledir. Yoksa bu cümle, maruz kaldıkları rezillik ve azaba müstehak olmadıkları iddiasıyla kendilerine ilim verilmişlerin sözlerine cevap değildir.

B- "Onlara şöyle denilecek: Hayır! Sizin yaptığınız şeyleri elbette ki Allah çok iyi bilendir."

Kendilerine ilim verilmiş olan kimseler, onların bu iddialarını reddetmek ve nefyettiklerini ispat etmek üzere diyecekler ki, Hayır siz yaptıklarınızı yapınız; Allah (celle celâlühü) sizin yaptığınız şeyleri gayet iyi bilendir; işte şimdi sizi onlardan dolayı cezalandıracağı zamandır.

29
"Haydi, kendisinde temelli olarak kalacağınız Cehennemin kapılarından girin! İşte o kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!"

Her sınıf, kendisi için hazırlamış olan Cehennem kapısından girsin!

Diğer bir görüşe göre ise, burada Cehennem kapıları, Cehennemin çeşitli azaplarıdır. Buna göre girmek, o azaba katlanmaktır.

Kibirlenenlerden murat, tevhidi kabul etmekten kibirlenenlerdir. Nitekim "Kalpleri inkarcıdır; kendileri de büyüklük taslayanlardır" (âyet 22) mealindeki âyette de belirtildi.

Onların tekebbür unvanıyla zikredilmeleri cehennemde ebedî kalmalarına sebep olan şeyin bu olduğunu zımnen bildirmek içindir.

"Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" (âyet 28) cümlesini, "Biz kendi inancımıza göre hiçbir kötülük yapmıyorduk" şeklinde tevil ederek, bu kelâmlarında kendilerini yalanlama olmadığını söylemek, mezkûr red cümlesi (Hayır! Sizin yaptığınız şeyler...) ve En'âm süresindeki, "Gör ki, onlar kendi kendilerini nasıl yalanladılar" âyetler dolayısıyla mümkün değildir.

30
"Takva sahiplerine de, Rabbiniz ne indirdi, denecek. Onlar, hayır indirdi, diyecekler. İşte bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Ahiret yurdu ise, muhakkak daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu hakikaten güzeldir!"

A- " Takva sahiplerine de, Rabbiniz ne indirdi, denecek. Onlar, hayır indirdi, diyecekler.".

Burada takva sahiplerinden murat, mü’minlerdir. Onların takva ile vasiflandırılmaları, verdikleri cevabın takvadan kaynaklandığını zımnen bildirmek içindir.

Rivâyet olunur ki, Arap kabileleri, Peygamberimiz hakkında bilgi getirmek için hac mevsiminde adamlarını gönderiyorlardı. Bu kabilelerin temsilcileri Mekke girişlerine geldiklerinde Mekke yoluna sıralanmış olan küfür propagandacıları, onları engelliyorlardı; geri dönmelerini tavsiye ediyorlardı ve onlara:

" Onu hiç görmeseniz, sizin için daha hayırlı olur" diyorlardı. Kabilelelerin temsilcileri de:

"Eğer biz, Muhammed'i görmeden ve durumuna muttak olmadan geri dönersek, en kötü temsilci oluruz" diyorlardı ve Peygamberimizin ashabiyla görüşüyorlardı. Ashab da, onlara gerçekleri anlatıyordu. İşte "hayır indirdi" diyenler bunlardır.

B- " İşte bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Ahiret yurdu ise, muhakkak daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu hakikaten güzeldir!"

Dünyada güzel ameller yapanlara, yahut ihsanda bulunanlara güzel mükâfatlar vardır. Ahiret yurdunun mükâfatı ise, dünyada kendilerine verilen mükâfattan muhakkak daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu olan âhiret yurdu gerçekten güzel mi güzeldir.

31
"O güzel yurt, girecekleri adn cennetleridir; altından ırmaklar akmaktadır. Orada onlar için diledikleri her şey vardır. İşte Allah takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır."

Cennette, cennet ehli için, arzuladıkları bütün zevkler ve lezzeder mevcuttur. İşte Allah (celle celâlühü), mezkûr takva sahiplerinin de öncekide dahil oldukları, o şirkten ve günahlardan sakınanların hepsini, bu mükemmel mükâfat ile mükâfatlandırır.

32
"O takva sahipleri ki, melekler, size selâm olsun, yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık Cennete girin, diyerek onların canlarını tertemiz alırlar."

Burada "temiz olarak" ifadesinden murat, kendilerine zulmetmek pisliğinden temizlenmiş demektir. Bu bize anlatıyor ki, takvada işin esası, zikredilen şeylerden ölüme kadar temiz kalmaktır. Bu itibarla bu ifade, mü'minler için takvayı süreki kılmalarını, başkaları için de tahsilini teşvik etmektedir.

Bir görüşe göre de, tayyib olarak; yani meleklerin onlara cennet müjdesini vermesiyle sevinçli ve keyifli olarak, demektir. Yahut ruhlarının, tamamen Cenâb-ı Mukaddes'e yönelmek üzere alınmasına sevinerek, demektir.

El-Kurezî diyor ki, "Mü'minîn ruhu alınacağı zaman ölüm meleği ona gelir ve kendisine, sana selâm olsun, ey Allah'ın dostu, Allah (celle celâlühü) sana selâm göndermiştir, der ve ona cenneti müjdeler."

Burada cennetten murat Adn Cennetleridir. Bundan dolayı, cennet, ilâve bir vasıfla vasıflandırılmamiştır. Adn Cennetlerine girmelerinden murat, zamanı gelince girmektir. Bu büyük bir müjdedir. Yoksa, bundan murat, cennet bançelerinden bin olan kabre girmek değildir. Çünkü bu, cennetin kendisine girmek kadar büyük bir müjde değildir.

"Yapmış olduğunuz iyi işler" de, takva ve itaat üzere sebat etmek demektir.

Bir görüşe göre ise, meleklerin can alması, onları haşre hazırlamaları demektir. Cennete girme emri ancak o zaman gerçekleşccektir.

33
"O kâfirler, meleklerin, kendilerine gelmesinden, yahut Rablerinin buyruğunun gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmemiş, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi."

A- " O kâfirler, meleklerin, kendilerine gelmesinden, yahut Rablerinin buyruğunun gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?."

Sözü edilen Mekke kâfirleri, canlarını azapla almak üzere meleklerin, yahut Rablerinin azap buyruğunun kendilerine gelmesinden başka bir şey mı beldiyorlar?

Kâfirler, bunu hiçbir zaman beklemezken, bunu beklediklerinin ifade edilmesi, beklenen bir şey gibi mutlaka kendilerini bulacağı için değil, fakat onu gerektiren sebeplere tevessül ettikleri için, sanki onun gelmesini istiyorlar ve yolunu bekliyorlar.

Yukarıda belirtildiği gibi, Rablerinin buyruğundan murat, dünya azabıdır, kıyamet değildir; çünkü bundan sonra gelecek olan, "Allah onlara zulmetmemiş, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi. Sonunda yaptıklarının cezası onları çarpmış" ifadesi, kendilerine isabet edenin dünya azabı olduğu hususunda gayet sarihtir.

B- " Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı."

Bu kâfirlerin işlediği, şirk, zulüm, tekzip ve istihza gibi fiilleri, kendilerinden önceki ümmetler de işlemişlerdi.

C- " Allah onlara zulmetmemiş, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi."

Allah (celle celâlühü) zikredilecek azapları ile onlara zulmetmemiş, fakat onlar, bu azabı gerektiren çirkin fiillerini sürdürerek kendilerine zulmetmişlerdi.

34
"Sonunda yaptıklarının cezası onlara çarpmış ve alay etmekte oldukları şey onları sarıvermişti."

Kendi kendilerine yaptıkları zulümler ve bu yaptıklarının kötü sonuçları, onları çepeçevre kuşattı.

35
"Allah'a ortak koşanlar dediler ki, Allah dileseydi, ne biz, ne de babalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye tapmaz ve O'nun haram kıldığından başka hiçbir şeyi haram kılmazdık. Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere apaçık tebliğden başka bir şey düşer mi?"

A- " Allah'a ortak koşanlar dediler kı, Allah dileseydi, ne biz, ne de babalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye tapmaz ve O'nun haram kıldığından başka hiçbir şeyi haram kılmazdık."

Bu ortak koşanlardan murat, Mekke müşrıkleridir. Burada onların küfürlerinin başka bir çeşidi anlatılmaktadır. Yani bu müşrikler dediler la; eğer Allah, bizim başka bir şeye tapmamamızı dileseydi, ne biz, ne de dinimizde kendilerine uyduğumuz babalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye tapmaz ve O'nun haram kıldığından başka Bahire, Sâibe gibi (Mâide 5/103) şeyleri haram kılmazdık.

Mekke kâfirleri bu sözlerini Resûlüllahi (sallallahü aleyhi ve sellem) tekzip için ve onun peygamberliğini eleştirmek için söylüyorlardı. Gerekçeleri de şuydu: Allah'ın dilediği mutlaka olur, dilemediği de mümkün olmaz. Şu halde eğer peygamberlerin söyledikleri ve Allah'tan naklettikleri gibi Allah, bizim tevhit inancımızı kendisine bir ortak koşmamamızı ve haram saydıklarımızdan bir şeyi haram saymamamızı dileseydi, sonuç farklı olurdu. Öyle olmadığına göre Allah'ın onlardan hiçbir şey dilemediği ve dolayısıyla peygamberlerin bunu kendiliklerinden söyledikleri sabit olmuş olur.

İşte Allah (celle celâlühü), onların bu sözlerine şöyle cevap, vermektedir:

B- " Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı."

Daha önceki ümmetler de, kendileri gibi bu çirkin fiilleri işlemişler; peygamberleri, hataları için kendilerini uyardıkları ve hakka hidâyet etmeye çalıştıkları zaman, onlar Allah'a ortak koşmuşlar; O'nun haram kıldığını haram saymamışlar; peygamberlerinin sözlerini reddetmişler ve onlara karşı bâtıl ile mücadele vermişlerdi.

C- " Peygamberlere apaçık tebliğden başka bir şey düşer mi?"

Allah'ın (celle celâlühü) mesajlarını, emir ve yasaklarının asıllarını tebliğ eden peygamberlere apaçık tebliğden, hak yolu göstermekten, vahiy hükümlerini ve ezcümle Allah'ın, kendi gücünü ve ihtiyarını hakkın tahsili için harcayanları mutlaka hidâyetine eriştirdiğini ortaya koymaktan başka bir şey düşer mi, onların bundan başka vazifesi var mı?

Nitekim Allah (celle celâlühü) meâlen buyurur ki:

"Ama Bizim uğrumuzda cihat edenleri Biz mutlaka yollarımıza eriştiririz." (Ankebût 29/69).

Fakat onların istidlalinin gereği olan, kendileri istesinler veya istemesinler, onları zorla hidâyete eriştirmek ve sözlerini onlarda infaz etmek ise, peygamberlerin vazifesi değildir ve mükellefiyet çarkının üzerinde döndüğü hikmetle hiç ilgisi yoktur. Bu yüzden onun sonuçlarının görülmemesi, peygamberlerin hak olmadıklarına veya Allah'ın bunu dilemediğine delil olarak ileri sürülemez. Zira kulların fiillerinde, mükâfat ve cezayı gerektiren şeylerin ilâhî irade ile gerçekleşmesi için, kulların, ihtiyarlarını onlara yöneltmesi ve tahsili için cüz'î ihtiyarlarını harcamalan gerekir. Aksi takdirde mükâfat da, ceza da zaruri olmuş olurdu.

Bu kelâm, sebebiyet bildirmektedir. Sanki şöyle denilmiştir: Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı; ama yaptıkları bâtıldır; çünkü peygamberlerin vazifesi, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını duyurmaktan ibarettir; yoksa onların gereklerini insanlara zorla uygulatmak değildir.

Bu kelâmm ifade tarzı bize bildiriyor ki, peygamberler bu tebliğe memurdur ve onların bunları tebliği, insanların bir hakkıdır.

Bu izahatla anlaşıldı ki, "Allah dileseydi..." kelâmını istihza anlamına hamletmek, cevaba münasip olmaz. Allah (celle celâlühü) doğruyu en iyi bilendir.

36
"Ant olsun ki, Biz her bir ümmete, Allah'a ibadet edin ve Tâğuttan sakının, diye emretmeleri için bir peygamber göndermişizdir. İşte onlardan bir kısmına Allah hidâyet vermiştir. Kimine de sapıklık hak olmuştur. Artık siz yeryüzünde bir gezin de, peygamberleri yalan sayanların sonu nice olmuş, bir görün!"

A- " Ant olsun ki, Biz her bir ümmete, Allah'a ibadet edin ve Tâğuttan sakının, diye emretmeleri için bir peygamber göndermişizdir. İşte onlardan bir kısmına Allah hidâyet vermiştir. Kimine de sapıklık hak olmuştur."

Bundan önce, insanları icbar etmenin, peygamberlik vazifelerinden olmadığı gibi, mükâfat ve cezayı gerektiren ihtiyarî fiillere taallûk eden ilâhî irade babından da olmadığı beyan edildikten sonra, burada da, ilâhî iradenin, kulların fiillerine nasıl taallûk ettiği tahkik edilmektedir.

Biz, eski ümmetlerden her bir ümmete özel bir peygamber gönderdik ve "Yalnız Allah'a ibadet edin, Şeytandan ve dalâlete çağıran herkesten sakının!" diye onlara emrettik; Peygamberler de, yalnız Allah'a ibadet etmeyi ve Tâğuttan sakınmayı tebliğ ettiler. Bunun üzerine insanlar fırkalara ayrıldılar.

Onlardan bir kısmı, güçlerini ve cüz'î ihtiyarlarını hakkın tahsiline harcadılar, Allah da, onları hakka döndürdü, Kendine ibadet ve Tâğuttan sakınma konusunda onlara hidâyet etti. Bir kısmı ise, dalâletteki inat ve ısrarlarından, güçlerini hakkın tahsiline harcamamalarından dolayı, ölüm anına kadar sapıklık içinde kaldılar. Hidâyetleri için ilâhî iradenin olup olmaması, onların, hakka yönelip yönelmemesine göre hâsıl olmuştur. Yoksa icbar ve zorlama ile olmamıştır.

B- " Artik siz yeryüzünde bir gezin de, peygamberleri yalan sayanların sonu nice olmuş, bir görün!".

Ey Kureyş! Yeryüzünü bir dolaşın, gezin de, Ad, Semûd Kavminin ve onların yolundan gidip de haklarında sapıklığın sabit olduğu tekzip çilerin sonu nasıl oluyormuş bir görün. Umulur ki, onların yurtlarında, diyarlarında göreceğiniz helâk ve azaptan ibret alırsınız.

Bu gezme emrinin sadece onlar hakkında dalâletin sabit olduğunu haber vermeye tertip edilmesi ve onlara azap geldiğinin haber verilmemesi, bunun beyana muhtaç olmadığını ve haber vermenin görmek yerini tutmadığını zımnen bildirmek içindir.

Âyette görme emri, gezme emrine tercih edilmiş, çünkü görme gezmeden sonra gerçekleşir. Bir de şu gerçeği bildirmek içindir. Eski ümmetlerin bu akıbetinde ana sebep, onların tekzibi ve "Allah dileseydi, kendisinden başka hiçbir şeye tapmazdık" seklindeki gerekçeleridir.

37
"Ey Resûlüm! Sen onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de, bil ki, Allah, saptırdığı kimseyi hidâyete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur."

A- " Ey Resûlüm.! Sen onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de, bil ki, Allah, saptırdığı kimseyi hidâyete erdirmez.".

Ey Resûlüm! Sen Olanca gayretinle Kureyş'i hidâyete erdirmeye çalışsan da, bil ki Allah (celle celâlühü) kendi kötü ihtiyarlariyla dalâlet yarattığı Kureyş'te, icbar ve zorlama ile hidâyet yaratmaz. Ya da sen onların hidâyetine çok düşkünlük göstersen de, buna muktedir olamazsın. Çünkü Allah, saptırdığını hidâyete erdirmez ve bunlar da o zümredendir.

B- " Onların yardımcıları da yoktur."

Hidâyet için kendilerine yardım edecek, yahut azabı onlardan defedecek bir yardımcıları da bulunmamaktadır.

38
"O kafirler, Allah ölen bir kimseyi diriltemez, diye olanca yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. Öyle değil, bu, O'nun bizzat Kendisine karşı hak bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bilmez."

Bu âyette de, kâfirlerin bâtıl inançlarından biri olan, ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmeleri beyan edilmektedir.

Onlar olanca güçleriyle yemin ederek bunu inkârda bulundular. Allah (celle celâlühü) da, hak sözüyle onların iddiasını en beliğ şekilde reddetti. Yani Allah (celle celâlühü) gerçekleştirilmesi sabit olan bir vaadi olarak onları diriltecektir. Çünkü O'nun vaadinin yerine gelmemesi imkânsızdır. Yahut bu dirilme, hikmetinin gereklerindendir.

Fakat insanların çoğu bunu bilmezler; çünkü onlar, Allah'ın ilim, kudret, hikmet ve diğer kemal sıfatları ile hakkında mümkün olanlardan ve olmayanlardan haberdar değillerdir. Yaratılış sırrını, onun uzak gayesini, dirilmenin Allah'ın, câri âdeti olarak gözettiği hikmetinin gereklerinden olduğunu da anlamazlar. Bundan dolayı insanların çoğu, Allah'ın onları dirilteceğini bilmezler; bunun için de dirilmenin olmayacağını veya onun Allah'ın hak bir vaadi olmadığını söylerler. Sonuçta onlar:

"Gerçekten, gerek bize, gerekse daha önce atalarımıza böyle bir vaatte bulunuldu; bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" (Mü'minûn 23/83) derler.

39
"Hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyi onlara açıklaması ve kâfirlerin de kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için Allah ölüleri diriltecektir."

Âyetteki "onlara" zamkı, ölenlerin hepsi içindir. Çünkü bu açıklama, mü’minleri de kapsamaktadır. Zira mü’minler her ne kadar dirilmeyi biliyorlarsa da, hakikati bizzat gördüklerinde durum tamamen vuzuha kavuşacak ve onların bilgisi yakıyn mertebesine ulaşacaktır. Yeniden dirilmenin de dahil olduğu ve onların muhalefet ettikleri bütün hakikatlerin açıklanması, Allah'a ortak koşma, yeniden dirilmeyi inkâr, hak vaadin yalanlanması, özellikle de "Allah ölüleri diriltemez" iddiasında kendilerinin yalancı olduklarının ortaya çıkması

için, Allah onları yeniden diriltecektir. Çünkü onlar, her şeyi olduğu gibi ve gerçek sûretlerıyle bizzat gördüklerinde, bu kesin bilgi hâsıl olacaktır.

Hakkın, "hakkında anlaşmazlığa düştükleri şey" olarak ifade edilmesi, onun azametine delâlet etmesi içindir.

Âyette zikredilen hususların, dirilmenin sebep ve gayesi kılınması da şunun içindir. Kâfirler dirümeyi gerçekleştirmenin hak olduğunun ortaya konmasının, inkârlarında yalancı olduklarını ortaya çıkardığını gördükleri zaman, bu onları inkârlarından caydırıcı olacağı gibi, kabul etmeye de teşvik, edici olur. Çünkü zorunlu olarak bu, gerçekleştirmek azimetinin doğruluğuna delâlet etmektedir.

Bir de, gayelerin müteaddit olması, gaye kılınan fiilin vukuuna daha çok delâlet eder. Yoksa zatı itibarıyla dirilmenin aslî gayesi, mükafat ve cezadır. Mükâfat ve ceza da, hayatın en uzak gayesidir. Yaratıksın gayesi ise, Allah'ın (celle celâlühü) marifeti ve ibadetidir. Bunların burada zikredilmemesi, başka yerlerde tekerrür ettiği ve malûm olduğu içindir.

40
"Biz, bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sözümüz ancak’ol!' dememizdir. O da hemen oluverir."

Bundan önce yeniden dirilmenin mutlaka olacağına dikkat çekildikten sonra burada da, baştan olsun, tekrar olsun, mutlak olarak yaratılmanın keyfiyeti beyan edilmektedir.

İlâhî irade ona taallûk etmeden önce bir şey değil iken, ona bir şey denilmesi, İlâhî irade taallûk, ettiği zaman vücut bulması itibariyladır. Yoksa ondan önce bir şey olduğu için değildir.

Yani büyük olsun, küçük olsun, Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sözümüz ancak "ol!" demektir. Biz ona "ol!" deyince o da hemen oluverir. Şu halde bu âyet de "O, herhangi bir şeyin olmasını dilediği zaman, yalnız, "ol!" der, o da hemen oluverir." (Mü'minûn 23/68) âyetinin ifade ettiği hakikati ifade etmektedir.

Aslında madde boyutunda orada ne söz vardır, ne de sözün söylendiği varlık vardır; ne emir vardır, ne de memur vardır. Dolayısıyla âyetin zahirinden anlaşıldığı gibi, yaratma sebebinin "ol" demekten ibaret olması da gerekmez.

Nitekim "Bir şeyi yaratmak istediği zaman O'nun emri (yaptığı) "Ol" demekten ibarettir." (Yâsîn .36/82) âyetinin zahiri de, bu inhisarı ifade etmektedir. Zira burada emirden murat, sözü de, fiili de kapsayan bir mefhumdur ve onun "ol" kelimesine inhisar etmesinin zorunlu bir sonucu olarak, yaratma sebepleri de mutlak şekilde buna inhisar etmiş olur.

İşte bundan dolayı hakikatte yaratmakla ilgili bu ifadeler, Allah'ın (celle celâlühü) iradesinin taallûkuna göre, İlâhî kudret dahilinde olan mümkün varlıklarm vücuda gelmesinin kolaylığınm temsilî bir anlatımı ve süratle meydana gelmesinin tasviridir. Bu temsil ve tasvir de, itâatli memurun, emrine itaat edilen bir âmirin, işi yaptırmasında kullandığı sembollerle ifade edilmektedir. Bu itibarla kastedilen mânâ şudur: Bizim irademiz taallûk ettiği zaman, bir şeyi icat etmemiz, olabilecek en hızlı şekilde ve en kısa sürede tecelli eder.

Âyette Allah'ın bu eylemi "hususi söz" anlamına gelen emir olarak ifade edilince, mutlak icadın mutlak söz olarak ifade edilmesi icap etmiştir. Bu konuyu iyi düşünmek gerekir.

Âyet-i kerimede gerçekten akılları ve fikirleri dehşete düşüren bir mükemmeliyet vardır.

41
"Kendilerine Allah uğrunda zulmedildikten sonra hicret edenlere gelince, hiç şüphesiz onları bu dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlerse, âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür."

A- " Kendilerine Allah uğrunda zulmedildikten sonra hicret edenlere gelince, hiç şüphesiz onları bu dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz."

Herhalde bu âyete konu olanlar, Resülullah'ın ashabından Mekke kâfirlerinin kendilerine zulmedip onları yurtlarından çıkardıktan sonra Habeşistan'a hicret eden ve bu hicret dönüşü Allah'ın bu âyette buyurduğu gibi Medine'ye güzel bir şekilde yerleştirilen Habeşistan muhaciri müslümanlardır. Nitekim Katâde de böyle demektedir. Meşhur görüş olduğu üzere bu sûrenin son âyeti hariç, diğerlerinin Mekke'de nazil olduğu görüşüne en münasip olanı da budur.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu âyet Suheyb, Bilâl, Ammâr, Habâb, Âyıs, Cübeyr ve Ebû Cendel b. Süheyl (radıyallahü anh) adlarındaki ashab hakkında nazil olmuştur. Müşrikler, bu zatları yakalamışlar ve onları İslâm'dan döndürmek için kendilerine işkence yapmaya başlamışlar. Bunun üzerine Suheyb onlara:

"Ben yaşlı bir adamım, sizin yanınızda olsam size bir faydam olmayacağı gibi, size karşı olmam da bir zarar getirmez" diyerek onları ikna etmiş ve kendi malından onlara fidye verdikten sonra Medine'ye hicret etmiştir.

Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) onu görünce, kendisine:

" Ey Suheyb, akşverişin çok kârlı oldu" demiş,

Hazret-i Ömer de

" Suheyb ne güzel kuldur. O Allah'tan korkmasa da O'na isyan etmez" demiştir.

İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bu görüş, el-Assam'dan rivâyet edilen, sûrenin tamamının Medine'de nazil olduğu görüşüne uygundur. Bu âyetten itibaren sûrenin sonuna kadarki âyetlerin Medine'de nazil oldukları şeklinde Katâde'den gelen rivâyet ise, bu âyetin iki hicret (Habeşistan ile Medine hicretleri) muhacirleri hakkında nazil oldukları şeklinde naklettiğimiz görüşe hamledilmektedir. Bu durumda sûre Medine'de iki hicret arasında nazil olmuştur.

Resûlüllah'ı bu muhacirlerden saymaya âyetin nazmı da, Peygamberimizin yüce şanı da müsait değildir.

Onların güzel bir şekilde yerleştirilmeleri, kendilerine zulmeden Mekkeliler'e bütün Araplar'a ve bütün doğu ve bati halklarına galip gelmeleri şeklinde de tefsir edilmiştir.

B- " Eğer bilirlerse, âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür."

O muhacirlerin mezkûr amellerinin âhiretteki mükâfatı, dünyada kendilerine verilen mükâfattan elbette daha büyüktür.

Hazret-i Ömer'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, muhacirlerden birine beytülmalden bir şey verdiği zaman, şöyle derdi: "Al şunu, Allah (celle celâlühü) sana mübarek eylesin. Bu, Allah'ın (celle celâlühü) dünyada sana vaat ettiğidir; âhirette sana sakladığı ise bundan daha üstündür."

Eğer kâfirler bilselerdi ki, Allah (celle celâlühü), bu muhacirlere her iki cihan saadetim verecek, onlar da muhacirlerin dinini kabul ederlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, eğer muhacirler, mükâfatlarını bilselerdi, daha çok cihat ederlerdi, yahut hicrette uğradıkları musibetlerden ve sıkıntılardan dolayı üzülmezlerdi.

42
"Onlar sabredenler ve yalnız Rablerine tevekkül edenlerdir."

O muhacirler, kâfirlerin eziyetleri, aileleri ile vatan ayrılığı gibi sıkıntılara katlananlar ve yalnız Rablerine tevekkül ederek, başkasından yüz çevirip bütün işlerini Allah'a havale edenlerdir.

43

"Ey Resûlüm! Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilgi sahiplerine sorun."

A- " Ey Resûlüm! Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik."

Bu âyet, Kureyş'in iddiasını reddetmektedir. Nitekim onlar, "Allah, insanlardan elçisi olmayacak kadar yücedir" demişlerdi. Onların, "Allah dileseydi, biz O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık" (âyet 35) sözlerinin dayanağı da bu idi.

Yani İlâhî hikmetin gereği olarak ilâhî sünnet şöyle cereyan etmektedir: Allah (celle celâlühü) kamunun daveti için birtakım insanlar gönderir; insanlara tebliğ etmeleri için bu mümtaz kişilere melek vasıtasıyla emirlerini ve yasaklarını vahyeder.

B- "Eğer bilmiyorsanız, bilgi sahiplerine sorun."

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yapılan hitaptan maksat, hitabın içeriğine kâfirlerin dikkatini çekmek olduğundan, burada hitap, kâfirlere yöneltilmiştir. Yani eğer siz bilmiyorsanız, Kitap ehline, yahut târih âlimlerine, yahut ilim ve tahkik ehli olarak bilinen herkese sorun ki, bu hakikatleri size anlatsınlar.

Bu âyet delâlet ediyor ki, Allah (celle celâlühü) kamunun daveti için hiçbir zaman melek göndermemiştir. "Melekleri elçiler kılan Allah..." (Fâtır 35/1) âyetinin mânâsı ise, melekleri meleklere, yahut peygamberlere elçi kılmıştır, demektir. Yine bu âyet delâlet ediyor ki, Allah (celle celâlühü) bir kadını ve bir çocuğu da peygamber olarak göndermemiştir, İsa'nın henüz beşikte iken, nebi peygamber olması ise, buna ters düşmez; çünkü nebi, resulden daha kapsamlı bir mânâ ifade etmektedir. (Resul, ayrı bir Kitabı ve şeriatı olan peygamberdir. Nebi ise, ayrı bir Kitabı ve şeriatı olmayıp, kendisinden önceki diğer bir peygamberin Kitabı ve şeriatı ile hükmedebilir.)

Yine bu âyet işaret ediyor ki, bilinmeyen konularda âlimlere başvurmak zorunludur.

44
"Onlar apaçık mucizeler ve Kitaplarla gönderilmişlerdi. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlamaları için sana da bu Kur’ân'ı indirdik."

Burada Kur’ân'a zikir denilmiş, çünkü Kur’ân, gafiller için bir hatırlatma ve uyarmadır.

Yani Mekke ballanın da öncelikle dahil oldukları bütün insanlara, Kur’ân'daki hükümleri, şer'î kuralları; bunlardan başka azabı gerektiren amellerinden dolayı çeşitli cezalarla helâk edilmiş olan ümmetlerin hallerini; sadra şifa veren tafsilâtk biçimde açıklaman için; onların düşünüp hakikatlere, içindeki ibretlere karşı uyanmaları ve eski ümmetlere isabet eden azaplara sebep olan günahlardan sakınmaları için, sana da bu Kur’ân'ı gönderdik.

Âyetin metninde kullanılan tübeyyin kelimesi, maksudu sarahat ile beyan etmeyi de, buna delâlet eden irşadı da kapsadığı için, mutlak kıyas da buna dahil olmaktadır. Bu kıyas ister şer'î hükümlerde olsun, ister başka konularda olsun...

45
Bak. Âyet 46.

46
"Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini yere batırıvermesinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden veya onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalayamayacağından emin mi oldular ? Onlar Allah'ı bundan hiç de âciz bırakacak değillerdir."

Bu kâfirler, Resûlüllah'a karşı tuzak kurup ashabını îmandan alıkoymak isteyen Mekkekler'dir. Yoksa bazılarının dediği gibi, peygamberlerin helaki için tuzak kuranlar da değil, her iki fırkayı kapsayan kâfirler de

değildir. Zira bundan maksat, Mekke kâfirlerini, eski ümmetlere isabet eden çeşitli cezaların benzerlerinden sakındırmaktır.

Yani ey Resûlüm! Biz sana Kur'âni indirdik, ki, insanlara içeriğini ve ezcümle çeşitli azaplarla helâk edilen ümmetlerin haberlerini mükemmel olarak açıklayasm ve onlar da bunları düşünüp anlasınlar. Onlar düşünüp anlamadılar mı? Yoksa Resûlüllah'a kötülük tuzakları kuranlar, mü'minleri îmandan alıkoymaya çalışanlar, Allah'ın (celle celâlühü), Kaarun'a yaptığı gibi kendilerini yere batırıvermesinden emin mi oldular?

Yahut onlar bunu düşündüler mi? Veya gaflet hallerinde, güvenk yerlerinden, yahut arzularının geleceğini umdukları yerden azabın gelmeyeceğinden veya onlar seyirlerinde ve ticaret yerlerinde dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalayamayacağından emin mi oldular? Dönüp dolaşma halinin vehmettirdiğinin aksine onlar, Allah'ı bundan hiç de engelleyemezler ve kaçmakla da kurtulamazlar.

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) yakalamasının pek çetin ve feci olduğunu bildirmektedir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Allah, zâlime mühlet verir; ama sonunda onu yakalayınca, artık kurtulamaz."

47
"Yoksa onlar bir endişe içinde iken, Allah'ın onları yakalamasından güvende midirler? Demek ki, hiç şüphesiz senin Rabbin, çok şefkatlidir, pek merhametlidir."

A- " Yoksa onlar bir endişe içinde iken, Allah'ın onları yakalamasından güvende midirler?"

Kendilerinden önce bir kavim helâk edildiği için onlar da, helâk ve azap korkusu ve endişesi içinde iken, Allah'ın azabının bu halde onları yakalamasından güvende olduklarını mı sanıyorlar?

Yoksa Allah'ın, onların nefislerini ve mallarını yavaş yavaş azaltarak kendilerini yakalayamayacağını, sonunda helâk olmaktan da kurtulacaklarını mı zannediyorlar?

Âyette bu üç hâlin zikredilmesinden murat, Allah'ın (celle celâlühü), hangi veçhile olursa olsun, onları helâk etmeye kaadir olduğunu beyan etmektir; yoksa helaklerini bu üç hale inhisar ettirmek değildir.

B- " Demek ki, hiç şüphesiz senin Rabbin, çok şefkatlidir, pek merhametlidir."

Nitekim siz âcil bir cezaya müstahak olduğunuz halde, sizi acilen cezalandırmıyor ve size halindik vasfıyla muamele ediyor.

48
"Allah'ın yarattığı her hangi bir şeyi görmediler mi ki, onun gölgeleri zelil olarak ve Allah'a secde ederek sağa sola döner."

Onlar hiç Allah'ın yarattığı her hangi bir şeye bakmadılar mı ki, onun gölgelerinin, Yaratanin iradesinin gerektirdiği şekilde yavaş yavaş küçüldüğünü, âdeta Allah'a secde eder gibi sürekli sağa sola döndüğünü farketınediler.

Gölgelerin secde etmesinden murat, uzayıp kısalması, sağa sola dönmesi, ilâhî iradeye bağlı kalması, ona göre şekil alması ve teshir edildiği hallerden imtina etmemesidir.

Hulâsa, gölgeler, güneşin yükselip alçalmasiyla, yahut doğuş ve batış yerlerinin değişmesiyle bir taraftan bir tarafa döner. Zira güneş senenin bir gününde Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiriyle belli bir günlük yörüngede dönmektedir. Ve gölgeler, zeki olarak kendilerine takdir edilmiş uzamaya ve kısalmaya bağlı kalırlar. Yahut gölgelerin zeki olması, secde şeklinde yere yapışması demektir. Zaten gölge sahipleri olan cisimler de, Allah'ın hükmüne boyun eğmişlerdir.

Bir görüşe göre, sağdan murat, feleğin sağıdır ki, onun doğu tarafıdır. Çünkü yıldızlar, doğudan doğup yükselirler ve parlarlar. Feleğin solu da, doğusunun mukabik olan batı tarafıdır. Zira gölgeler, günün başında

doğuda başlar ve batıda yerin dört yönünden birine düşer. Zeval (gün ortası) vaktinde de doğudan yerin dörtbir yönüne düşer.

49
"Şu göklerde olanlar, bu yerdeki bütün canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan yalnız Allah'a secde ederler."

Bundan önce gölgelerin ve onların sahipleri olan dünya cisimlerinin secdeleri ve boyun eğmeleri beyan edildikten sonra burada da, gölgelen olsun veya olmasın, kendi iradeleriyle hareket eden yaratılmışların secdeleri beyan edilmektedir. Yani bütün göklerde ve yerde var olan bütün canlılar, asla büyüklük taslamadan, ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasına değil, yalnızca Allah'a (celle celâlühü) secde ederler; ancak O'na boyun eğerler.

Âyette ifade edilen inhisar, tersi inhisara da şâmildir, bütün fertlerin secdesini kapsayan inhisara da şâmildir. Ancak muhatapların haline daha münasip olan fertlerin, inhisarıdır.

Nitekim, "Allah dedi ki, iki İlah edinmeyin" (Nahl 16/51) âyeti de bunu bildirmektedir.

Âyette, "şu göklerde olanlar" denildikten sonra "ve bütün melekler" denilmesi, başka âyetlerde Cebrâîl'in meleklerden sonra zikredilmesi kabilinden olup tazim içindir. Yahut göklerdekilerden, ruh denilen mahlûk veya göklerdeki melekler kastedilir ve meleklerden de yer melekleri olan muhafızlar (hafaza) kastedikr.

"Büyüklük taslamadan", kaydı, melekler içindir. Melekler, yüce şanlarıyla beraber Allah'a ibadet ve secde etmekten büyüklük taslamazlar.

50
"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne em rolün ursa onu yaparlar."

A- " Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar."

Onlar, kaahir olarak üstlerinde bulunan Rablerinin heybet ve celalinden korkarlar. Nitekim diğer bir âyette de, "Kulları üstünde kaahir olan ancak O'dur" (En'âm 6/18) denilmektedir. Yahut onlar, Rablerinin, kendilerine üstlerinden bir azap göndermesinden korkarlar.

B- " Ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar."

Yani o melekler, kendilerine emredilen itaatleri ve tedbirleri yerme getirirler.

Emrolunmak fiilinin, faili meçhul olarak zikredilmesi, Celâl sünnetinin böyle câri olduğuna binaendir ve faili sarahatle belirtmeye gerek olmadığını bildirmek içindir. Çünkü bu fiilin, O'ndan başkasına isnat edilmesi imkânsızdır.

Bu âyet delâlet ediyor ki, melekler de mükelleftir ve korku ile umut mertebeleri arasında bulunmaktadırlar.

51
"Allah buyurdu ki, iki İlah edinmeyin! İlah ancak bir tek İlahdır. O halde yalnız Benden korkun!"

A- " Allah buyurdu ki, iki İlah edinmeyin! İlah ancak bir tek İlahdır."

Bu kelâmda Allah kelimesinin zikre tahsis edilmesi, İlahlığm yalnız Kendisine mahsus olduğunu bildirmek içindir; yasaklanan ise, O'na ortak koşmaktır. Yoksa yasaklanan, yalnız iki İlah edinmek değil; istenen şey, yalnız iki İlah edinmemekle hâsıl o karamaktadır; ancak İlahlığı tamamen Allah'a tahsis etmekle hâsıl olmaktadır.

Yani Allah (celle celâlühü) bütün, mükelleflere buyurdu ki: "İki İlah edinmeyin; İlah ancak bir tek İlah'dır." Allah'ın İlahlığı ise zaten müşriklerce de kabul edilmektedir.

B- " O halde yalnız Benden korkun!"

Eğer bir yüce varlıktan korkacaksanız, başkasından değil, sadece Benden korkun! Zira göklerde ve yerde Kendisine secde edilen, bir tek Benim.

52
"Şu göklerde ve bu yerde ne varsa, ancak O'nundur. Din de temelli olarak yalnız O'nundur. O halde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?"

Bu kelâm, göklerde ve yerde bulunan her şeyin, niçin hassaten yalnız Allah'a boyun eğdiklerini açıklamakta ve korkuyu yalnız Kendisine tahsis etmeyi tahkik etmektedir.

Gördüğünüz şu göklerde ve yerde ne varsa, hepsinin yaratılışı da, mülkiyeti de ancak O'nundur. Dinde itaat ve boyun eğme de, ancak O'na vacip ve sabittir. Bu hiçbir zaman değişmez.; çünkü yukarıda belirtildiği gibi, kendisinden korkulmaya yegâne layık olan tek İlah yalnız Allah'tır.

Dindeki külfet de O'nun içindir; mü'minlere mükâfatı, kâfirlere azabı hiç kesilmeyecek olan yine O'dur. O halde bütün varlıkların yalnız Kendisine secde etmesi, her şeyin O'na ait olması, Kendisine ortak koşulmasını yasaklaması ve dinin Kendisi için olması gibi mezkûr hususlar açıklandıktan sonra, bu vasıflara sahip Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

Halbuki bunlar, korkuyu O'na tahsis etmeyi gerektirmekte ve halleri anlatılan o putlardan korkmanızı ve onlara itaat etmenizi gerektirecek hiçbir şey olmadığını ortaya koymaktadır.

53
"Size gelen her nimet, işte ancak O Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman, yine ancak, O'na yalvarırsınız."

Büyük-küçük, ne olursa olsun, size ulaşan her bir nimeti ihsan eden, sadece O Allah'tır. Sonra size küçücük bir zarar dokunduğunda, onun giderilmesi için başkasına değil, ancak ve ancak Allah'a yalvarırsınız.

54
"Sonra sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir güruh, hemen Rablerine ortak koşarlar."

Buradaki sonra kelimesi, zararın dokunma süresinin uzun olduğuna ve uzun bir süreden sonra zararın kalktığına delâlet için değil, tam tersine ona terettüp eden şirk mertebesinin, dalâletin en uzak mertebesi olduğuna işaret içindir.

Eğer bu hitap, bütün insanlara ise, bu fırka, kâfir olan fırka demektir. Eğer hitap yalnız kâfirlere ise, 'içinizden bir güruh" ifadesi, beyan içindir. Yani siz kâfirler fırkası, demek olur. Ancak hitap, kâfirler için olduğu takdirde onlardan bir kısmı ibret alıp küfründen vazgeçmiş de olabilir.

Nitekim diğer bir âyette:

"Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı, orta (doğru) yolu tutar." (Lokman 31/32) denilmektedir.

Bu görüşe göre, anılan ifade yine beyan içindir.

55
"Kendilerine verdiğimiz nimete nankörlük etmek için sanki bunu yaparlar. Haydi, bir süre daha yaşayın; fakat yakında bileceksiniz."

A- " Kendilerine verdiğimiz nimete nankörlük etmek için sanki bunu yaparlar."

Onlardan zararı kaldırmak nimetine nankörlük için sanki bunu yapmaktadırlar. Onların şirkten gayesi, nimete nankörlük etmek ve bu nimetin Allah (celle celâlühü) tarafından olduğunu inkâr etmektir.

B- " Haydi, bir süre daha yaşayın; fakat yakında bileceksiniz."

Bu emir, tehdit içindir. Burada doğrudan doğruya onlara hitap edilmesi. İlâhî gazabın son haddini ifade etmek içindir.

Yani haydi bakalım, siz bir süre daha yaşayın; ama yakında bu işinizin akıbetini ve size inecek azabı anlayacaksınız.

Bu ifade, o nankör kâfirler için, pek ağır bir vaat olup yakalanmalarının pek çetin ve ifade edilemeyecek kadar ağır olduğunu zımnen bildirmektedir.

56
"Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilemedikleri nesnelere de pay çıkarıyorlar. Allah'a ant olsun ki, uydurmakta olduğunuz bu şeylerden hiç şüphesiz sorguya çekileceksiniz!"

A- " Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilemedikleri nesnelere de pay çıkarıyorlar."

Bu kelâm da, onların cinayetlerini saymaktadır. Yani onlar, kendilerine zarar dokunduğunda Allah'a yalvarmak ve zarar kalktığında da O'na ortak koşmak gibi yapacaklarını yapıyorlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz ekinlerden, hayvanlardan ve diğer mallardan da; hakikatlerini ve değersizliklerini bilemedikleri o cansız varlıklara, cehalet ve beyinsızlık olarak Allah'a ortak koştukları ve kendilerine fayda vereceklerini ve şefaat edeceklerini iddia ettikleri putlara da ibadet olarak pay ayırıyorlar.

B- " Allah'a ant olsun kı, uydurmakta olduğunuz bu şeylerden hiç şüphesiz sorguya çekileceksiniz!"

Dünyada iftiranızla ibadete layık gördüğünüz o İlahlardan dolayı, hiç şüpheniz olmasın kı siz kınanma ve takbih olarak sorguya çekileceksiniz.

Kelâmın başında yemin zikredilmesi ve son derece gazap belirterek doğrudan doğruya onlara hitap edilmesi, açıkça şiddetli ceza vaadini ifade etmektedir.

57
"Onlar, kız çocukları Allah'a mahsus kılıyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Sevdikleri erkek çocuklar da kendilerinin oluyor."

Bu âyete konu olan Huzaa ve Kinane kabileleridir kı, onlar, meleklerin Allah'ın (celle celâlühü) kızları olduklarını söylüyorlardı.

Sübhânallâh! Allah, onların söylediklerinden münezzehtir. Yahut onların, bu gibi büyük sözü söylemeye cüret etmelerine taaccüp ifade etmektedir.

58
"Onlardan birine kız doğumu müjdelendiği zaman öfkesini içine akıtarak yüzü kapkara kesilir."

Bu kabile insanlarından birine kızının olduğu müjdelendiği zaman, içi hüzün ve kızgınlık dolarak, insanlara karşı utanç duymaktan yüzü kapkara kesikr.

Yüzün kapkara kesilmesi, büyük keder ve üzüntünün kinaye olarak ifadesidir.

59
"Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenmeye uğraşır durur. Aşağılık duygusu içinde doğan kızı yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Dikkat edin! Verdikleri hüküm ne kadar kötü!"

A- " Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenmeye uğraşır durur. Aşağılık duygusu içinde doğan kızı yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün!"

Bu insanlardan birine kız doğumu müjdesi verilince, bir taraftan utancından kendi kavminden gizlenir, toplum içine çıkmamaya çalışır; öte yandan da, zillet içinde bu kızı yanımda mı tutayım, yoksa onu diri diri toprağa mı gömeyim! diye kendi kendine düşünür, durur.

B- " Dikkat edin! Verdikleri hüküm ne kadar kötü!"

Onların erkek çocukları kendilerinden sayıp, zillet ve hakaret olarak telakki ettikleri kızları Allah'a mahsus kılmaları ne kadar kötü bir davranış, verilen ne kadar kötü bir hükümdür. Oysa ki Allah, eşten de, çocuktan da münezzehtir.

Şu halde onların hatasının esası, kızları kendileri için kabul etmemeleri, onları Allah'a mahsus kılmalarıdır; yoksa erkek çocukları, kendilerinin saymaları veya erkek çocukları Allah'ın saymamaları değildir. Ancak bu hatanın esası, olması gerekenin tersini yapmış olmaları da olabilir.

Nitekim başka âyetlerde de:

"Demek erkek size, dişi O'na öyle mi? O zaman bu insafsızca bir taksim." (Necm 53/22) denilmektedir.

60
"Kötü sıfat, ahirete îman etmeyenler içindir. Yüce sıfat ise Allah'ındır. Zaten Azîz ve Hakîm olan ancak O'dur."

A- " Kötü misal (sıfat), âhirete îman etmeyenler içindir. Yüce misal (sıfat) ise Allah'ındır."

Ölümleri halinde yerlerini almaları için çocuğa ihtiyaç duymak, yardımlarını görmek için erkek çocukları tercih etmek, utançlarını kaldırmak için ve açlık korkusuyla kızları diri diri toprağa gömmek gibi çirkinlikte misal sayılabilecek kadar kötü olan sıfatlar, o âhirete îman etmeyenler içindir. Bütün bu sıfatlar, aciz, kusur ve aşırı cimrilikten kaynaklanmaktadır.

Zatî vaciplik (Zatın varlığımn zorunlu olması), mutlak zenginlik, sınırsız cömertlik, yaratılmışların sıfatlarından münezzeh olmak ve ezcümle onların söylediklerinden uzak olmak gibi mutlak yücelikte misal sayılan sıfatlar ise, ancak Allah'ındır.

B- " Zaten Azîz ve Hakim olan ancak O'dur."

Kâmil kudrete ve özellikle onları günahlarından dolayı sorumlu tutmaya yegâne kaadir olan ve bütün yaptıklarını üstün bir hikmetin gereği olarak yapan ancak Allah'tır. İşte bunlar da, Allah'ın (celle celâlühü) hârika sıfatlarındandır.

61
"Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden acilen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir vakte değin ertelemektedir. Ecelleri gelince de, ne bir saat geri kalırlar, ne de ilen gidebilirler."

A- " Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden acilen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı."

Allah (celle celâlühü), kâfirleri; küfürleri, günahları ve ezcümle onların sayılan çirkinlikleri yüzünden acilen cezalandırmaya kalksaydı, yeryüzünde hiç bir canlı kalmaması gerekirdi; zâlimlerim, zulümlerinin uğursuzluğuyla hepsini tamamen helâk etmesi icap ederdi.

Bu kelâm, "Zaten Azîz ve Hakîm ancak O'dur" cümlesinin sarih ifadesi olup, onların işledikleri çirkinliklerin son haddine vardığını bildirmektedir. Diğer bir âyette ise: "Bir de öyle bir fitneden sakının ki, o, içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz" (Enfâl 8/25) denilmektedir.

Ebû Hüreyre bir adamın "Şüphesiz zâlim, ancak kendi nefsine zarar verir" dediğini duyunca, şöyle demiştir: "Llayir! Vallahi, zâlimin zukmü yüzünden toy kuşu bile yuvasında ölür." Demiştir.

İbn-i Mes'ûd da şöyle demiştir: "İnsan oğlunun günahından dolayı, yahut zâlim bir hayvan yüzünden, pislik böceği bile deliğinde ölebilir. "

Eskiler derler ki: "Babalar, yok ederse, çocuklar yaşamaz."

Ve dünyada insanlar, zulümleri sebebiyle helâk olsalar, dünyada başka canlıların da kalmaması lâzım gelir; çünkü hayvanlar, insanların faydaları için yaratılmışlardır. Nitekim bir âyette, "O Allah ki, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratmıştır." (Bakara 2/29) denilmektedir.

B- " Fakat onları belirli bir vakte değin ertelemektedir. Ecelleri gelince de, ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri gidebilirler."

Allah (celle celâlühü) insanları, işledikleri yüzünden hemen cezalandırmaz; onları ömürleri için, yahut azapları için belli bir vakte kadar erteliyor ki, üresinler ve azapları daha da ağırlaşsın. Ama belirlenmiş süreleri gelince, ne bir saat geri kalırlar, ne de ileri gidebilirler.

Süre geldiğinde ondan ileri gitmek (o süreden geride kalmak) tasavvur edilemediği halde bunun zikredilmesi, süreden geri kalmanın imkânsız şeylerden olduğunu bildirmek konusunda, mânâyı daha kuvvetli olarak ifade etmek içindir.

Bu, "Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatınca, Ben şimdi tevbe ettim, diyenler ile kâfk olarak ölenler için kabul edilecek tevbe yoktur." (Nisa 4/18) meâlindeki âyet kabilindendir.

Zira kâfir olarak ölen bir kimse hiç tevbesi olamayacağı halde tevbeleri kabul edilmeyenler zümresinden sayılmıştır. Bu, ikisinin de bu konuda eşit olduklarını bildirmek içindir. Bunun tefsiri Yûnus sûresinde tafsilatlı olarak geçmişti.

62
"Hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a mahsus kılıyorlar. Dilleri de, en güzel sonucun gerçekten kendilerinin olduğu yalanını anlatır durur. Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve şüphesiz onlar, ateşin öncüleri olacaklardır."

A- " Hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a mahsus kılıyorlar. Dilleri de, en güzel sonucun gerçekten kendilerinin olduğu yalanını anlatır durur."

Onlar hoşlanmadıkları şeyleri kendi iddialarına göre, Allah'a nispet ediyorlar.

Bu cümle, daha önce zikredilenin bir tekrarı mahiyetinde olup onları tekrar takbih etmektedir. Bir de bu cümle, bundan sonra gelecek "Dilleri de, en güzel sonucun..." cümlesine bir ön hazırlık mahiyetindedir. Yani onlar, bu yanlışları yaptıkları halde, dilleri Allah katında en güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatır, durur.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Rabbime döndürülmüş olsam bile, şüphesiz O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır." (Fussilet 41/50).

B- " Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve şüphesiz onlar, atesm öncüleri olacaklardır."

Bu kelâm, onların söylediklerini reddetmekte ve onun aksini ispat etmektedir.

Yani hiç şüphesiz onlar için, umdukları güzel akıbetin aksine, daha ağırı olmayan cehennem ateşi azabı vardır ve onlar gerçekten ateşin öncüleri olacaklardır. Yahut onlar ateşe terk olunacaklardır.

63
"Ey Resûlüm! Allah'a ant olsun ki, senden önceki milletlere de peygamber göndermişizdir. Fakat şeytan onların yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti. İşte bugün o, onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır."

A- " Ey Resûlüm! Allah'a ant olsun ki, senden önceki milletlere de peygamber göndermişizdir. Fakat şeytan onların yaptıklarım kendilerine süslü göstermişti. İşte bugün o, onların velisidir."

Bu kelâm, Resûlüllahi, kâfirlerden gördüğü cehaletler için teselli etmektedir ve ondan dolayı onlar için bir ceza vaadidir.

Yani Biz, onlara da peygamberler göndermiştik. Peygamberler onları hakka davet etmişlerdi; onlar ise, bu çağrıya olumlu cevap vermemişlerdi. Çünkü şeytan, onların yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti de, bu yüzden onlar, küfürlerinde ısrar etmişlerdi. İşte şeytan, onlara yaptıklarını süslü gösterdiği gün nasıl onların velisi olduysa, onlar ateşte yanarken de onların velisi odur. O, ne de kötü bir velidir!

Veli, yardımcı demektir. Demek ki bugün onların şeytandan başka yardımcısı da yoktur. Bu ifade, onların yardımcisiz kalacakların kuvvetle anlatmak içindir.

"Onların" zamiri, Kureyş müşriklerini anlatıyor da olabilir. Çünkü şeytan eski ümmetlere de yaptıklarını süslü göstermişti. O halde Kureyş müşriklerinin velisi de şeytandır. Çünkü Kureyş müşrikleri de onlardandır. Yahut onların emsalinin velisi şeytandır.

B- " Ve onlar için elem verici bir azap vardır."

Ahirette onlar için, elem verici bir azap olan cehennem vardır.

64
"Biz bu Kitabı (Kur'ân'ı) da sana, sırf hakkında ihtilâfa düştükleri şeyleri insanlara açıklayasın diye ve îman eden bir zümreye de bir hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik."

Biz Kur'ân'ı sana, sırf, tevhit, kader, fiillerin hükümleri ve âhiret ahvak gibi, hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri, insanlara açıklayasın diye gönderdik. Ayrıca îman eden bir zümreye, hidâyet ve rahmet vesilesi olsun diye indirdik.

Hidâyetin, rahmetten önce zikredilmesi, vücut olarak hidâyetin önce olmasından dolayı olsa gerektir.

Kur'ânin hidâyet ve rahmet olması mü'minlere tahsis edilmiştir; çünkü Kur'ânin eserlerini ganimet edinen mü'minlerdir.

65
"Allah semadan (yukarıdan) bir su indirdi ve onunla, ölümünden sonra yeryüzünü ihya etti. Muhakkak ki bunda, dinleyen zümre için hiç şüphesiz bir delil vardır."

Yukarıdan suyun indirilmesinde, onunla, ölü toprağın ihya edilmesinde, bu gibi uyarıları tefekkür ve izan ile dinleyen bir zümre için, Allah'ın varlığına, sınırsız ilmine, kudretine ve hikmetine delâlet eden bir delil var ki, hem de nasıl bir delil!

Sözü edilen insanlar için "dinleyen" denilmesi, böyle olmayanların sağır gibi sayılmasından dolayıdır.

66
"Hiç şüphe yok ki, sizin için davarlarda da bir ibret vardır.

Size onların karınlarından dışarıya çıkardıkları şeyler ile kan arasından çıkan, içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyo-ruz."

Evet, bu ibret o kadar büyük bir ibrettir ki, idrakinde akıllar hayrete düşer ve büyük dehaların anlayışı da onu anlamakta bocalar.

İbn-i Abbâs in şöyle dediği rivâyet edimektedir:

"Hayvan yemini yediğinde yem, onun işkembesinde (midesinde) sindiri-kp pişince, onun alt kısmı fers olur; orta kısmı süt olur ve en üst kısmı da kan olur."

İbn-i Abbâsin anlatmak istediği şu olsa gerek:

Onun ortasında olan kısım, süt maddesi olur ve onun üst kısmı da bedeni besleyen kan maddesi olur. Zira süt ve kanın işkembede oluşmadıkları, tartışma götürmez bir gerçektir.

Fakat ciğer, işkembede (midede) sindirilmiş olan yemeğin özünü çeker ve onun posası olan fers kalır. Sonra ciğer devam eden hazmı süresince o özü içinde tutar ve onu dört sıvı karışıma ayrıştırır. Ciğer, bu sıvının, safra ve sevda ihtiyacından artakalanını da ayrıştırıp onları da böbreğe, öde ve dalağa pompalar.

Sonra geri kalanı da uzuvlara ihtiyaçları nispetinde dağıttır. Böylece hepsine Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiriyle uygun olan hakkını ulaştırır. Sonra eğer bu hayvan dişi ise, mizacında berd (serinlik) ve rutubet üretmek için, gıdası miktarın ca karışımı fazla olur. Böylece fazla üretilen kısım, önce cenin için rahme gönderilir. Cenin rahimden ayrılınca o fazla kısım, yahut onun bazısı memelere dökülür ve çevresindeki beyaz etlerin etkisiyle beyaz rengini alır ve tadı da lezzetk kılınıp sonunda süt haline gelir.

İşte bu karışımları, sütü, onların bulundukları yerleri, mecraları, onları meydana getiren sebepleri, onlarda her an ona uygun şekilde tasarruf eden kuvvetlerin teshiri konularındaki hârika işleri düşünen kimse, O'nun ilmini, kudretinin, hikmetinin kemalini, şefkat ve rahmetinin sonsuzluğunu kabul etmek zorunda kalır.

Sütün hâlis olmasi, kan ve artik ile yan yana olmasına rağmen kaahir kudretin aralarına koyduğu bir engel nedeniyle birbirlerine hiç karışmamaları ve sonuçta kan ile artık vasıflarının şaibesinden temiz olmasıdır. Yine süt, boğazdan kolayca geçen bir maddedir. Eskiler derler ki: "Süt, kimsenin boğazında kalmamıştır."

67
"Hurma ağacının meyvelerinden ve üzümlerden de şerbet ve güzel bir rızık elde edersiniz. Hiç şüphesiz bunda, aklını kullanan bir millet için büyük bir ibret vardır."

A- " Hurma ağacının meyvelerinden ve üzümlerden de şerbet ve güzel bir rızık elde edersiniz."

Seker, şarap demektir, bir görüşe göre de, şıra demektir.

Diğer bir görüşe göre ise yemek demektir.

Güzel rızık da, kuru hurma, pekmez, kuru üzüm ve sirke gibi ürünlerdir.

Bu âyet her ne kadar şarabın haram kılınmasından önce nazil olmuşsa da, yine de şarabın kerahetine delâlet etmektedir ve en azından kınama ile minneti ifade etmektedir.

B- " Hiç şüphesiz bunda, aklını kullanan bir millet için büyük bir ibret vardır."

Tefekkür ve dikkatli nazarla akıllarını kullanan bir toplum için bunda pek açık ve büyük bir ibret vardır.

68
"Rabbin bal arısına da ilham etti ki; dağlarda, ağaçlarda ve insanların yaptıkları çardaklarda kendine yuvalar edin!"

Allah bal arısına ilham etti. Her şeyi bilen ve her şeyden, haberi olan Allah'tan başkasının bilemeyeceği yöntemlerle ona bilgi öğretti.

İnsanların yaptıkları çardaklar, üzüm çardakları, çatılarıdır.

Diğer bir görüşe göre bal arıları için yaptıkları özel çardaklardır. Buna göre mânâ şöyledir: Rabbin bal arısına ilham etti ki, sahipleriniz olmadığı zaman, dağlarda ve ağaçlarda yuvalar edin; sahiplerin olduğu zaman da, onların size yaptıkları çardaklarda yuva edin!

69
"Sonra meyvelerin, her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarına gir! Onların karınlarından, renkleri, başkabaşka, kendısinde insanlara şifa bulunan bir şerbet çıkar. Hiç şüphesiz bunda düşünen bir kavım için büyük bir ibret vardır."

A- " Sonra meyvelerin, her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarına gir!"

Tatlısından tuzlusuna kadar arzu ettiğin her meyveden ye ve Rabbinin kaahir kudretiyle, acı çiçeklerin, karnında tatlı bala dönüştürülmesi için, yahut baktı yapımı için sana kolaylaştırdığı yollara, yahut evine geri dönerken, yolunu şaşırıp karıştırmayarak Allah'ın kolaylaştırdığı yollara gir!

B- " Onların karınlarından, renkleri başka başka, kendisinde insanlara sifa bulunan bir şerbet çıkar."

Bundan önce bal arısına emredilenler sıralandıktan sonra, burada da, balda Allah'ın kudretiyle meydana gelen hârikalar beyan edilmektedir.

Burada şarap, bal demektir. Meşrubat gibi içildiği için ona şarap denilmiştir.

Bal arısının, güzel kokulu çiçekleri ve yaprakları yemesinden sonra neticede bunların bala dönüştüğünü, sonra da kışa saklamak için onu kustuğunu iddia edenler, şarap kelimesiyle ye emrinin kullanılmış olmasını delil olarak göstermektedirler.

Bazılarının iddiasına göre ise, bal arısı, çiçeklerde ve yapraklarda dağınık halde bulunan küçük tatlı parçaları (özleri) ağzıyla alır ve bunları yuvasına koyar; nihayet bunlar çok miktarda toplanınca bala dönüşür. Bu görüşü savunanlar, âyetteki "karınlar"ı "ağızlar" olarak tefsir etmektedirler.

Balın rengi, bal arısının veya oğul un yaşına veya bal maddesine bağlı olarak değişmekte, kara, sarı ve kırmızı farklı renklerde olabilmektedir.

Balın balgam hastalıklarında ve diğer bazı hastalıklarda kendi başına veya başka maddelerle beraber kullanılarak insanlara şifa olduğu bir gerçektir. Zira içinde bal bulunmayan macun, hemen hemen yok gibidir.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, bir adam Peygamberimize geldi ve:

"Benim kardeşim karnından şikâyet ediyor" dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona;

"O hastaya bal içir" buyurdu.

Adam gitti, sonra yine geldi ve:

"Ben ona bal içirdim; ama faydası olmadı" dedi.

Bunun üzerine Resûlüllah buyurdu ki:

"Haydi git ona bal içir; çünkü Allah doğruyu söylemektedir; senin kardeşinin karnı yalan söylemektedir" dedi.

Adam gitti ve yine hastaya bal içirdi; hasta şifa buldu ve bağdan kurtulmuş gibi eski zindeliğine kavuştu.

Diğer bir görüşe göre, Kur’ân'da, yahut Allah'ın (celle celâlühü) beyan buyurduğu bal arısının hallerinde, insanlara şifa vardır, demektir.

İbn-i Mes’ûd'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre:

"Bal, derde devadır, Kur’ân da, kalplere şifadır. O halde siz iki şifadan ayrılmayın: Bal ve Kur’ân, "

C- " Hiç şüphesiz bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."

Zikredilen ilâhî kudretin eserlerinde tefekkür eden bir toplum için, hiç şüphesiz büyük bir ibret vardır. Zira özellikle bal arısının sahip olduğu o ince bilgileri ve uzman mühendislerin bile ancak ince ve hassas âlet ve edevat ile başarabildikleri güzel sanatı ve doğru taksimatları içeren acayip çalışmaları düşünen bir kimse, kesin olarak hükmeder ki, bunları ona ilham eden ve gösteren kaadir ve hakim bir yaratıcı vardır.

70
"Sizi ancak Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Sizden kimi de vardır ki, çok şey bildikten sonra hiçbir şey bilmez hale gelsin diye ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz Akah, her şeyi bilendir; her şeye kaadir olandır."

A- " Sizi ancak Allah, yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Sizden kimi de vardır ki, çok şey bildikten sonra hiçbir şey bilmez hale gelsin diye ömrün en kötü çağma kadar yaşatılacak."

Allah, bundan önce zikredilen suyun, bitkilerin, hayvanların ve bal arısının acayip hallerini zilorettikten sonra burada da, insanın ömür boyu karşılaştığı bazı olağanüstü durumlara ve bu aradaki hârika gelişmelere işaret buyurmaktadır.

Âlimler insan ömrünü dört aşamaya ayırmışlardır. Birincisi büyüme ve gelişme çağıdır. İkincisi, idrâk ve gençlik çağıdır. Üçüncüsü az çöküş çağıdır. Buna orta yaşlılık çağı da denikr. Dördüncüsü, büyük çöküş çağıdır. Buna da ihtiyarlık çağı denir,

Yani ey insanlar! Sizi ancak Allah (celle celâlühü) yarattı. Sonra üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan iradesinin gerektirdiği ecellerle çocuk olarak, genç olarak ve ihtiyar olarak sizi vefat ettirecek. Sizden kimileri vardır kı, çok şey bildikten sonra hiçbir şey bilmez hale gelsin, yahut bildiği şeyi bilmez hale gelsin, yahut önceleri akıl edebildiği halde akıl edemez hale gelsin diye, ömrünün en kötü çağına kadar yaşatılacak.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, ömrün en rezil çağı, yetmiş beş yaşından sonraki ömürdür. Katâde'n (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, doksan yaşından sonraki ömürdür.

Diğer bir görüşe göre ise, doksan beş yaşından sonraki ömürdür.

Âyetin metninde "Redd / döndürülmek" fiilinin kullanılması, bu yaşa kadar yaşatılmanm, kuvvetten sonra zafiyete döndürülmeyi anlatmak içindir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Biz kime uzun ömür verirsek, onun gelişmesini tersine çevririz." (Yâsîn 36/68).

Akıl ve güç eksikliğinde çocuğa benzeyen düşkün ihtiyar ömrünün durumundan daha kötüsü yoktur.

B- " Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir; her şeye kaadir olandır."

Allah (celle celâlühü) her şeyi bildiği için sizin ömürlerinizin miktarını da bilmektedir. Ve O her şeye de kaadirdir. Güçlü ve zinde bir genci aniden öldürmeye de, bir pir-i faniyi uzun süre yaşatmaya da kaadirdir.

Bu kelâm şu hakikate dikkat çekmektedir: Ecellerin farklı olması, ancak kaadir ve hakim olan Allah'ın takdiriyledir. Onların bünyelerinin terkibini yapan, mizaçlarını (kan şunlar mı) belli bir nispette düzenleyen O'dur. Eğer bunlar, tabiatların gerekleri olsaydı, bu kadar çok farklılıklar olmazdı.

71
"Allah rızık hususunda kiminizi kiminize üstün kılmıştır. Üstün kılınanlar, ellerinin altındakilere verip de, bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Artık Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?"

A- " Allah rızık hususunda kiminizi kiminize üstün kılmıştır.. Üstün kılınanlar, ellerinin altındakilere verip de, bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar."

Allah rızkta sizi farklı kılmıştır; ekerinizin altındakilere verdiğinden fazla size rızık vermiştir. Rızık ta başkasından üstün kılınanlar, Allah'ın onlara verdiği rızkı, yaratılış ve rızık verilme vasıflarında ortakları olan ekerinin altındakilere verip de rızkın tasarrufunda ve tedbirinde onları kendilerine eşit duruma getirmezler; Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan ancak az bir şey onlara verirler.

Şu halde insan olmak ve Allah (celle celâlühü) tarafından yaratılmış bulunmak vasıflarında kendilerinin ortakları olan o ellerinin altındaki insanlarla, kendilerine mahsus olmayıp fakat kendilerine de, onlara da şâmil olan, sadece istihkakında onlara misal oldukları rızıkta eşit olmaya razı olmayan bu müşriklere ne oluyor ki, ancak Allah'a layık olan, O'nun zatına mahsus bulunan ilâhlık ve mabutlukta, itibar derecesinden bile uzak bulunan bazı yaratılmışları O'na ortak koşuyorlar?

Malûm olduğu üzere bu, müşriklerin yaptıklarının son derece çirkin bir şey olduğunu anlatmak için takbih alarak verilen bir temsildir. Nitekim bilâyette şöyle denilmektedir: "Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızklarda, birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit ortaklarınız var mı?" (Rûm 30/28).

B- " Artik Allah'ın nimetini, mi inkâr ediyorlar?"

Onlar, Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar ki, böyle O'na ortak koşuyorlar? Zira onların tutumları, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine bahşettiği nimetleri ortaklarına izafe etmelerini ve o nimetlerin Allah katından olduklarını inkâr etmelerini gerektirmektedir. Yahut Allah (celle celâlühü) bu üstün hüccetleri kendilerine bahşettikten sonra, bunları inkâr mı ediyorlar?

Yahut mânâ şöyledir: Efendiler kendi rızıklarını kölelerine vermiyorlar; onların da, kölelerinin de rızıklarını veren Benim. Şu halde onlar, kölelerine bir şey verdiklerini sanmasınlar. O ancak Benim, efendilerinin eliyle verdiğim rızıktır. Bu itibarla rızıkta hepsi eşittir. Onların kölelerinden bir üstünlüğü yoktur. Onlar bu hakikati niçin anlamıyorlar da, Allah'ın nimetini inkâr ediyorlar?

Şu halde bu kelâm, rızıkta üstün kılınanların iddiasını, yahut bu iddiayı bildiren fiillerini reddetmek anlamını ifade etmektedir.

Yahut mânâ şöyledir; Rızıkta üstün kılınanlar, üstünlüklerinin bir kısmını kölelerine veriyor değillerdir ki hepsi onda eşit olsunlar... Kaldı kı rızıkta üstün kılınmaları, bakalım, şükür mü ederler, nankörlük mü ederler diye imtihan edilmeleri içindir. Onlar bunu anlamıyorlar mı kı, Allah'ın nimetini inkâr ediyorlar? Sanki şöyle denilmiştir: Onlar Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar kı, kölelerine rızıklarını vermiyorlar?

Ebû Zer'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, Resûlüllah'ın,

"Kôleleriniz sizin kardeşlerinizdir. Öyleyse giydiğinizden onları giydirin ve yediğinizden onlara ye dirin" dediğini duyduktan sonra, kölesine kendisinden farksız olarak abasının cinsinden aba giydirdiği ve gömleğinin cinsinden gömlek giydirdiği görülmüştür.

72
"Allah, kendilerinizden size eşler yarattı. Eşlerinizden de sizin için çocuklar ve torunlar meydana getirdi ve güzel şeylerden size rızık verdi. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetlerine nankörlük mü, ediyorlar?"

A- " Allah, kendilerinizden size eşler yaratti. Eşlerinizden de sizin için çocuklar ve torunlar meydana getirdi ve güzel şeylerden size rızık verdi."

Allah (celle celâlühü) sizin cinsinizden size eşler yarattı kı, onlarla ünsiyct bulaşınız; bütün işlerinizi düzene koyasınız ve sizin gibi çocuklarınız olsun.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), Havva'yı Âdem'in (aleyhisselâm) eğe kemiğinden yarattı, demektir.

Âyette "Eşlerinizden de sizin için çocuklar yarattı" denilmesi, çocukların meşru eşlerden olmasının zorunlu olduğunu ve evliliğin asıl gayesinin çocuk yapmak olduğunu bildirmek içindir.

Hafîd, hizmete koşan kişi demektir.

Bir görüşe göre ise hafîdler torunlardır.

Bir diğer görüşe göre ise hafideler kız çocuklarıdır. Böyle ifade edilmeleri, onların evlere daha mükemmel hizmet verdiklerinden dolayı minnet veçhesini bildirmek içindir. Bir başka görüşe göre ise bunlar, kadının ilk kocasından olan çocuklarıdır.

Başka bir görüşe göre de çocuklardır. Buna göre bu atıf, vasıfların farklı olmasından dolayıdır. Onlar kızların kocalarıdır, damatlardır diyenler de vardır.

Güzel şeylerden verilen rızık, lezzetk şeylerden, yahut helâl olan şeylerden verilen rızıktır.

B- " Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetlerine nankörlük mü, ediyorlar?"

Hâlâ onlar şanı bu kadar yüce olan Allah'ı inkâr edip de putların, kendilerine fayda vermesi, bahire gibi hayvanların haram olması gibi bâtıl şeylere inanıyorlar? Ve Allah'ın zikredilen nimetleriyle beyanın ihata edemeyeceği diğer nimetlerini inkâr mı ediyorlar? Nitekim onlar bu nimetleri putlara izafe ediyorlar.

73
"Müşrikler, Allah'tan başka, kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şey veremeyen ve buna güçleri yetmeyen putlara mı tapıyorlar?"

Müşrikler, Allah'ın nimetine nankörlük edip de O'ndan başka, kendilerine göklerden yağmur yağdıramayan, yerde bitkiler yetiştiremeyen bir rızka da malik olmaya güçleri yetmeyen putlara mı tapıyorlar? Putların re'sen bunlara güçlen yoktur. Çünkü hareketsiz ve cansızdırlar. Yahut mânâ şöyledir: O kâfirler, canlı olup işleri başarabildikleri halde bu rızıktan bir şeye güçleri yetmemektedir. Şu halde hissiz cansız putlarının buna nasıl güçleri yeter?

74
"Ey müşrikler! O halde Allah'a benzerler koşup durmayın! Şüphe yok ki Allah her şeyi bilir; siz ise bilemezsiniz."

A- " Ey müşrikler! O halde Allah'a darb-ı mesel vermeyin, benzerler koşup durmayın!"

Burada doğrudan doğruya müşriklere hitap edilmesi, bu yasağın pek ehemmiyetli olduğunu bildirmek içindir.

Ortak, koşmamak yerine, darb-ı mesel vermeyin ifadesinin kullanılması, herhangi bir şeyde Allah'a ortak koşmayı yasaklamak kastı içindir. Çünkü darb-ı nıesekn esası, bir hali diğer bir hale, bir kıssayı diğer bir kıssaya teşbih etmektir. Yani hiçbir şeyi Allah'ın şanına teşbih etmeyin!

Âyetin ifade tarzı delâlet ediyor ki, bu yasak, Allah (celle celâlühü) tarafından onlara bahşedilen o sayılan nimetlere terettüp etmektedir. Onların ortak koştukları putlar ise, tafslati geçen yaratılma nimeti, rızıkta üstün kılınma nimeti, eşler ve çocuklar nimeti şöyle dursun, göklere yağmur yağdırmaya, yerde bir rızık yetiştırtmeye malik olmaktan bile pek uzak bulunuyorlar,

B- " Şüphe yok ki Allah her şeyi bilir; siz ise bilemezsiniz."

Bu cümle mezkûr yasağın illeti ve ondan dolayı ceza vaadidir. Yani Allah (celle celâlühü) sizin yaptıklarınızın ve yapmadıklarınızın hakikatini ve gayet ağır ve çirkin şeyler olduklarım bilir; siz ise bunu bilemezsiniz; bilmiş olsaydınız onları yapmazdınız. Yahut Allah (celle celâlühü) eşyanın hakikatini bilir; sız ise bilemezsiniz. Onun için siz kendi yanlış görüşlerinizi bırakın ve size gelen emirlere ve yasaklara uyun!

Şöyle bir mânâ da verilebilir: Siz Allah'a darb-ı mesel vermeyin; şüphesiz O, nasıl misal verdiğinizi bilir, siz bilemezsiniz. Bu yüzden de dalâlet uçurumlarından yuvarlanırsınız.

75
"Allah, hiçbir şeye mâlik ve kaadir olmayan memlûk (başkasının malı) bir köle ile tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz, gizli açık harcayan kimseyi misal verir. Onlar eşit olurlar mı hiç! Elhamdü lillâh / Allah'a hamdolsun! Hayır, o insanların çoğu bilmiyorlar."

A- " Allah, hiçbir şeye mâlik ve kaadir olmayan memlûk (başkasının malı) bir köle ile tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz, gizli açık harcayan kimseyi misal verir."

Burada Allah (celle celâlühü) bu konuda darb-ı mesekn nasıl verildiğini onlara öğretmektedir. Allah (celle celâlühü) onlara kendi Cenabının hak ile Kendisine ortak koştukları şeylerin halinin birbirinden çok uzak ve birbirlerine zıt olduklarına delil gösterilecek öyle bir şey zikrediyor ki, bu onların irtikap ettiklerinin anlamsız olduğunu açıkça haykırmaktadır.

Burada kulun (kölenin) memlûk olarak vasıflandırılması, onu hür insandan temyiz etmek içindir. Çünkü her ikisi de, Allah'ın kullarıdır. Bunda, hepsinin Allah'ın kulları oldukları mânâsı da mündemiçtir.

"Hiçbir şeye kaadir olmayan" kaydı da, onu, kısmî tasarruf yetkisi olan mükâteb (belli bir ücret karşılığmda âzât edilmesi için kendisiyle velisi arasında bir anlaşma yapılmış olan) köle ile mezun köleden ayırt edilmesi içindir.

Güzel rızık, helâl, hoş rızık demektir, yahut insanlarca güzel ve makbul sayılan rızık demektir.

Gizli ve açık harcamaktan murat, her zaman lûtfu ihsan olarak harcamalarda bulunmak ve açıktan yapılan yardımı kabul etmeyenlere de gizlice yardımı etmektir. Yine bu ifadede, Allah'ın (celle celâlühü) gizli ve açık nimetlerinin sınıflarına da işaret vardır.

Önce gizli harcamanın zikredilmesi, onun açık harcamadan üstün olduğunu bildirmek içindir.

Hiçbir şeye malik ve kaadir olmayan kölenin mukabik olarak "mallara malik olan hür" denilmemiştir. Oysa ki bu Allah'ın hali ile iki kısım insanın halinin tamamen farklı olduğuna daha çok delâlet etmektedir; ama hür insanların da, Allah'a kulluk yularıyla bağlı oldukları, sahip oldukları mallara malik olmalarının ise, kendilerinin etkisiyle değil, sırf Allah'ın onlara rızık vermesiyle olduğu hakikatini tahkik için böyle denilmiştir. Bir de, misalden kastedilen mânânın, yani misal konusu iki insanın halleri arasındaki farkın daha kuvvetli olarak ifade edilmesi içindir. Zîra başkasının mülkü olan köle, malik kul gibi olamayacağına göre, cansız putlar ile bütün kâinatın Mâliki ve âlemlerin Yaratıcısı için başka nasıl bir mukaayese yapılabilirdi ki...

B - " Onlar eşit olurlar mı hiç!"

Zikredilen sıfatlara sahip olan köleler ile hürler, insan olmak ve Allah tarafından yaratılmış olmak vasıflarında eşit oldukları halde ve hürlerin harcadıkları şeyler, meydana getirilmesi, mal edinilmesi bakımından kendilerinin gerçek mânâda etkisi olmayıp onlara Allah'ın bir vergisi iken, onlar eşit olurlar mı hiç! Onlar eşit olmadıklarına göre, Alemlerin Rabbi hakkındaki nasıl bir düşünceniz var ki, zekilerin de en zelili olan putları O'na ortak koşuyorsunuz?

C- " Elhamdü lillâh / Allah'a hamdolsun! Hayır, o insanların çoğu bilmiyorlar."

Bütün övgüler Allah'ındır; çünkü nimetler, başka vasıtaların eliyle hâsıl olsa da, şüphesiz bütün nimetlerin, sahibi ancak O'dur. Bu itibarla değil tapılmaya layık olmak, O'nun dışında hiç kimse gerçek anlamda bir övgüye bile layık olamaz.

Bu kelâm, bize şu gerçeği irşat etmektedir: Zikredilen kimselerin eliyle gerçekleşen nimetler de, hakikatte Allah'a aittir. Nitekim âyetteki, "bir rızık verdiğimiz..." ifadesinden de bu hakikat anlaşılmaktadır.

Hayır, o insanların çoğu, zikredilen hakikati bilmezler ve bundan dolayı da Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini başkasına izafe ederler ve o nimetler için ona kulluk ederler.

"O insanların çoğu bilmiyorlar" denilmesi, bazılarının bunu bildiklerini, fakat inat olarak gereğini yapmadıklarım zımnen bildirmek içindir. Nitekim ileride gelecek 83. âyette, "Onlar Allah'ın nimetini bilirler; sonra da inkâr ederler." denilmektedir.

76
"Allah şu iki kişiyi de misal verir. Onlardan biri dilsizdir; hiçbir şeyi beceremez ve efendisinin üstüne bir yüktür. Onu nereye gönderse hiçbir hayır getirmez. Şimdi bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu hiç!"

A- " Allah şu iki kişiyi de misal verir. Onlardan biri dilsizdir; hiçbir şeyi beceremez."

Allah (celle celâlühü), geçen misalin delâlet ettiği hakikate daha vazıh ve açık delâlet eden başka bir misak de vermektedir. İki kişiden biri anadan doğma dilsizdir; kıt anlayışı ve kötü idrâki yüzünden, ne kendi nefsi için, ne de başkası için kendi kavrayışı ve ferasetıyle hiçbir şeyi beceremez.

B- "- Ve efendisinin üstüne bir yüktür."

Bundan önce o kişinin mutlak olarak hiçbir gücünün olmadığı zikredildikten sonra bu cümle de, onun kendi nefsinin maslahatlarını düzenleme gücünün olmadığını beyan etmektedir.

C- " Onu nereye gönderse hiçbir hayır getirmez."

Efendisi, onu ne işe gönderse başaramaz, hiçbir iş beceremez.

Bu cümle de, o kişinin, efendisinin en ufak bir işini bile yapmaya muktedir olmadığını beyan etmektedir.

D- " Şimdi bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse, eşit olur mu hiç!"

Mezkûr kötü vasıflara sahip olan bu adam, mantıklı, fikir, beceri ve rüşte sahip, insanları bütün faziletlerin kaynağı olan adalete teşvik ederek insanlara faydalı olan ve avam olsun, havas olsun, herkese iyiliği ve yararı dokunan, bunun yanı sıra kendisi de doğru yolda yürüyen kimse ile, eşit olur mu hiç!

Mezkûr sıfatların mukabili, memuriyet hakkının bile olmamasıdır. Bu iki sıfatın hulâsası da, kâmil bir âmirlik liyakatidir ki, bu, bütün güzellikleri hâiz olmayı gerektirmektedir.

Şunu da bil ki, bundan murat, geçmiş misak hikâye etmek değil, fakat misak zikredilenlerle inşa etmektir.

Şu da uzak bir ihtimal değildir: Allah (celle celâlühü), iki fırkanın yaratılışını onların vasıflarıyla misal vermektedir. Onların yaratılışı da böyle gerçekleşmiştir. Bundan amaç, onların eşit olmayışlarını, Allah (celle celâlühü) ile onların ortak koştuklarının eşk olmalarının imkânsız olduğuna delil saymaktır. Böylece bu, geçmiş bir misakın hikâye edilmesidir.

77
"Şu göklerin ve bu yerin gaiplerini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Kıyamet işi ise, göz açıp kapama gibi veya daha yakındır. Şüphesiz Allah, her şeye kaadirdir."

A- Şu göklerin ve bu yerin gaiplerini bilmek ancak Allah'a mahsustur."

Yaratılmışların bilgisiyle ilgili meçhulleri; ne müşahede, ne de delil ile bilinmesine imkân bulunmayan gaiplikleri bilmek, ancak Allah'a mahsustur; başkaları ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak bu bilgilere sahip değillerdir.

Bundan murat, her şeyin ilim olarak Allah'a mahsus olduğunu beyan etmektir; yoksa yaratılma ve mülk olarak bu ihtisası beyan etmek değildir. Gerçi yaratılma ve mülkiyet itibarıyla da bu, yine Allah'a mahsustur.

Bu kelâm zımnen bildiriyor ki, Allah'ın ilmi, huzûrîdir, gaybî değildir. Zira gaiplerin haddi zatında tahakkukları da, Allah'a göre ilimdir.

B- " Kıyamet işi ise, göz açıp kapama gibi veya daha yakındır."

Göklerin ve yerin bilinmezliği yönünden münakaşalara en çok konu olan, kıyametin süratli gelişi, yahut vuku bulacağı zaman, göklerde ve yerde kıyamet eserlerinin zuhur etmesi gibi konulardır. Çünkü kıyametin bizzat vuku bulması vakti, Allah'a mahsus olan gaipliklerdendir. Bu kanuda açık bilgi yoktur.

Zaman itibarıyla göz açıp kapamadan da daha süratli olabilir. Çünkü göz açıp kapama zamanı bize göre oldukça kısa ise de, onun daha da kısa zamanlara bölünmesi mümkündür. Kıyametin geliş sürati ise, başka zamanlara taksimi kabil olmayan bir zamanda gerçekleşir. Çünkü o, hareketin başlamasından ibarettir.

Yahut kıyametin gelişinin çok yakın olduğu ifade edilmek üzere "göz açıp kapayacak kadar veya daha da yakın" denmiştir.

Hangi mânâya göre olursa olsun, bu, kıyametin süratle gelişi için temsilî bir ifadedir. Nitekim kıyametin gelişinin sürati, bu sûrenin başında "Kıyamet geldi" diye ifade edilmişti.

C- "Şüphesiz Allah, her şeye kaadirdir."

Allah'ın (celle celâlühü) kıyameti de olabilecek en süratli şekilde getirmeye gücü yeter.

Yahut hakikati ve keyfiyeti Allah'a mahsus gaipliklerden olan kıyametin gerçekleşmesi, kâfirlerin inkâr ettikleri ve imkân dahilinde olmadığını iddia ettikleri, dirilerin öldürülmesi ve önceki-sonraki bütün ölülerin dirdtilmesi işinin, süratle halledilmesi ve kolay gerçekleşmesi, bir göz açıp kapamak kadar veya ondan daha da kısadır.

Allah (celle celâlühü) her şeye kaadir olduğu gibi elbette buna da kaadirdir.

Diğer bir görüşe göre ise, göklerin ve yerin gaipliği, bizzat kıyamet gününün kendisinden ibarettir. Zira kıyamet gününün özel bilgisi Allah'tan başka herkesçe meçhuldür.

78
"Ve Allah sizi analarınızın karnından, hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkarmıştır. Süksedesiniz diye de size kulaklar, gözler ve kalpler vermiştir."

A- " Ve Allah sizi analarınızın karnından, hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkarmıştır."

Bu cümle 72. âyetteki "Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı" cümlesine atıf olup onunla beraber tevhit delilleri manzumesine dahildir kı, 65. âyette "Allah, yukarıdan bir su indirdi"; 70. âyette "Allah sizi yarattı"; 71. âyette "Allah kiminizi kiminize üstün kıldı" ifadeleri de bu delillere dahildir.

B- " Şükredesiniz diye de size kulaklar, gözler ve kalpler vermiştir."

Allah (celle celâlühü) ilim ve marifetleri tahsil etmek üzere duyu organlarınızı; cüzi şeyleri hissedip kalplerinizle idrâk etmeniz için, beyan buyurduğu müştereklikleri ve farklılıkları anlamanız için, sonuçta sizde

kesin ilimlerin hâsıl olmasıyla bu ilimleri kullanarak kesbî ilimleri tahsil imkanı elde etmeniz için, bunları size vermiştir ki, size bahşedilen çeşitli nimetleri anlayıp Allah'a şükredesiniz.

Âyette, kulaklar, gözlerden önce zikredilmiş. Çünkü kulak, vahyi telakki yoludur. Yahut kulak idrâki, göz idrâkinden önce hâsıl olduğu içindir..

79
"Gök boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başkası ratmuyor. Hiç şüphesiz bunda îman edecek bir toplum için açık ibretler vardır."

A- " Gök boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşlara bakmıyorlar mı?"

Kuşlar, kendileri için yaratılmış olan kanatlar ve uçuşa müsait imkânlarla uçmak için teshir edilmişlerdir.

Bu ifade de mübalağa (kuvvetli anlatım) vardır; çünkü teshirin mânâsı, bir şeyi başkasına boyun eğdirmek ve dilediği gibi onda tasarruf edebilecek hale getirmektir. Denizleri, gemileri, hayvanları insana teshir etmek gibi. Buradaki teshir, içinde dilediği gibi uçması için havayı kuşa teshir etmektir. Aslında yer çekimi kanunlarına göre, kuşun tabiatının gereği yere düşmek olduğu halde, Allah o tabiatı uçmaya teshir etmiştir. Bu, uçmanın, kuşun tabiatının gereği olmayıp, Allah'ın teshiriyle olduğuna dikkat çekmektedir.

Gök boşluğu / semânın cevvi, yerden ve atmosferden uzak olan boşluktur. Yerden en uzak olan nesne ise Levh-i Mahfuz'dur.

B- " Onları Allah'tan başkası tutmuyor."

Kuşlar, havada kanatlarını açıp kapatırken (kanat çırparken) ve dururken, onları tutan ancak Allah'ın sınırsız kudretidir. Zira onların cisimlerinin ağırlığı ve havanın kıvamının hafifliği, kuşların yere düşmesini gerektirir. Onların ne üstlerinde bir askı, ne de altlarında bir direk vardır.

C- " Hiç şüphesiz bunda îman edecek bir toplum için açık ibretler vardır."

Kuşların uçmaya teshir edilmesinde, onların kanatlarının, kuyruklarının hafif yaratılması; cisimlerinin de, kanatlarını ve kuyruklarını açtıklarında ağırlık olarak, aşağıdaki kıvamı ince havayı delemeycek kadar hafifletilmesi, önündeki havaya büyük bir hızla çarptığında onu yaracak şekilde vücudunun dizayn edilmesi suretiyle uçmaya en uygun biçimde yaratılmalarında, hiç şüphesiz îman edecek bir toplum için açık ibretler vardır.

Bu ibretler, îman edecek bir topluma tahsis edilmiştir, çünkü bundan faydalanacak olan onlardır.

80
"Allah, evlerinizi sizin için bir mesken kıldı ve sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama gününüzde, hafif bulduğunuz evler, yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir zamânâ değin bir ev eşyası ve bir faydalı mal kılmıştır."

Allah taştan ve çamurdan bina ettiğiniz evlerinizi, ikamet zamanlarında barınacağınız sabit meskenler kıldı; bunlarda huzur ve sükûn buluyorsunuz. Sizin için davar derilerinden de o malûm evlerinizden farklı evler kıldı ki, bunlar da büyüklü küçüklü çadır çeşitleridir.

Gerek göçerken, söküp yüklemekte ve taşımakta, gerekse konaklarken indirip kurmakta sız bu çadır evleri hafif ve kolayca kullanırsınız. Koyun yünlerinden, deve yapağılarından ve keçi kıllarından da, ihtiyacınızı karşılayacak, eskiyip çürümeye yüz tutuncaya, yahut siz ölünceye kadar kullanabileceğiniz ev eşyası ve faydalanacağınız mallar yaparsınız.

81

"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi birbirinizin darbelerinden koruyacak zırhlar yarattı. İşte itâatli olmanız için Allah nimetini size böyle tamamlamaktadır.

A- " Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaptı."

Allah (celle celâlühü), sizin hiçbir katkınız olmaksızın sizin için bulutlar, ağaçlar, dağlar ve diğerleri gibi gölgelikler yarattı; siz sıcaktan korunmak için bunların gölgesinden faydalanıyorsunuz.

Allah (celle celâlühü) bunu da minnet saymış, çünkü özellikle, o diyarlar çok sıcaktır.

B- " Dağlarda da sizin için barınaklar yaratti."

Allah (celle celâlühü) dağlarda da sizin için mağaralar, oyuklar ve dehlizler, barınacağınız yerler meydana getirdi.

C- " Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi birbırınizın darbelerinden koruyacak zırhlar yaratti."

Allah (celle celâlühü) sizi sıcaktan soğuktan koruyacak elbiseler yapmak üzere pamuk, keten, yün ve diğer maddeleri yarattı..

Âyette, yalnız sıcağın zikredilmesi, iki zıttan birinin zikredilmesiyle diğerinin de kastedilmesi kabilindendir. Ya da o diyarlar sıcak olduğundan dolayı, onlar için asıl önemli olan şeyin sıcaktan korunmak olduğundan sadece sıcakla iktifa edilmiştir.

Ve savaşta sizi kıkçlarm darbesinden ve mızrakların vuruşundan meydana gelebilecek yaralardan koruyacak zırhlar ve miğferler yapacacağınız madenler yarattı.

Allah (celle celâlühü) hepimizin Kendisine karşı minnet borçlu olduğumuzu bu âyette beyan buyurmaktadır. Nitekim herkese bahşettiği bütün nimetlerini zikretmektedir. Önce 80. âyette,

"Evlerinizi sizin için bir mesken kıldı..." buyurarak mukimlere mahsus olan nimetlerini zikretmiştir. Sonra davar derilerini kullanabileceğimizi anlatarak, çadır ve benzeri şeyleri temin etmeye gücü yeten misafirlere mahsus olan nimetini zikretmiştir. Sonra da buna muktedir olmayan ve ancak tabu gölgelerden faydalanabildi bütün insanlara şâmil olan nimetini, ardından da herkes için barışta ve savaşta gerekli olan nimetlerini zikretmiştir. Bundan sonra şöyle demektedir:

D- " İşte itâatli olmanız için Allah nimetini size böyle tamamlamaktadır."

Size bolca bahşedilen zahirî, bâtınî, enfüsî ve âfâkî nimetlere bakıp da, onları size bahşedenin hakkını tanımanız, neticede yalnız O'na inanmanız, O'na ortak koştuklarınızı bırakmanız ve O'nun emrine boyun eğmeniz için, yahut azaptan veya şirkten kurtulmanız için, bir görüşe göre de, zırhları giymekle yaralanmaktan kurtulmanız için, işte Allah nimetini böyle tamamlamaktadır.

82
"Ey Resûlüm! Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir."

Burada hitabın onlardan çevrilip Resûlüllah'a yöneltilmesi, kendisini teselli içindir. Yani eğer onlar İslâm dininden yüz çevirirlerse ve onlara verilen delilleri, ibretleri ve öğütleri kabul etmezlerse, artik senin tarafında bir taksirat kalmaz; çünkü senin vazifen, açıklayıcı tebliğden ibarettir ve sen bunu gerçekten fazlasıyla yaptın.

83
"Onlar Allah'ın nimetini bilirler; sonra da onu inkâr ederler. Zaten onların çoğu kâfirdir."

Bu kelâm beyan ediyor ki, onların İslâm dininden yüz çevirmeleri, asla Allah'ın sayılan nimetlerini bilmemelerinden değildir. Zira onlar, o nimetleri bilirler ve onların Allah'tan (celle celâlühü) olduğunu da kabul

ederler; ama sonra da kendi fiilleriyle, yani o nimetleri verenden başkasına tapmakla veya "Bu, ilâhlarımızın şefaatiyledir" veya "şu sebepledir" demelde Allah'ın nimetini inkâr ederler.

Bir görüşe göre de, Allah'ın nimeti, Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğidir. Onlar, oğullarını tanıdıkları gibi, onun peygamberliğini mucizelerle bilekler; sonra da inat olarak onu inkâr ettiler.

Burada bilmek ve inkâr etmek fiillerinin mutlak olarak bütün müşriklere isnat edilmesi, bir kavmin bazısının halinin, hepsine isnat edilmesi kabilindendir. Tıpkı "Filanoğulları falanı öldürdüler" denmesi gibi. Oysa katıl, ancak onlardan bir kışıdır. Zira müşriklerin bir kısmı böyle değildir.

Âyette de: "Zaten Onların çoğu, kâfirdir", denilmektedir. Yani onların çoğu, kalpleriyle inkâr etmektedirler; zikredilenleri kabul etmemektedırler. Kemiyet olarak kemali bildiren onlar hakkındaki mutlak küfür hükmü, birinci, fırkanın keyfiyet olarak kemaline ters düşmez.

"Onların çoğu" ifadesinin izahı olarak şöyle de denilmiştir: Onların bazısı, akıllarının noksanlığı veya ibret gözüyle bakmakta kusur etmeleri yüzünden Allah'ın nimetini bilmediler. Yahut mükellefiyet çağına erişmedikleri için onların aleyhinde hüccet sabit olmamıştır.

84
"O gün, her ümmetten bir şahit (peygamber) getireceğiz. Sonra kâfirlere özür için izin verilmeyecek, Rablerini razı etmeleri de istenmeyecektir."

Bu getirilecek şahit, her ümmetin kendi peygamberidir. Her peygamber, kendi ümmetinin îmanı, itaati, küfür ve isyanı hakkında şâhitlik edecektir.

Sonra kâfirlere özür için izin verilmeyecek; çünkü onların haklı bir özrü yoktur. Kâfirlerin bu hali, kendilerine "Alçaldıkça alçalın orada! Artık Bana karsı konuşmayın!" (Mü'minûn 23/108) denileceği zamandır. Bu hal, onlar için peygamberlerinin, onların aleyhinde şâhitlik etmesinden de daha ağırdır.

Ve o kâfirlerden, Rablerini razı etmeleri de istenmeyecektir; onlara, "Rabbinizi razı edin" denmeyecektır. Çünkü âhiret, amel yurdu değil, ceza ve mükâfat yurdudur.

85
"O zâlimler, azabı gördüklerinde, artık azap onlardan hafifletilmeyecek, onlara mühlet de verilmeyecektir."

Zâlimler, kendi zulümleriyle hak ettikleri Cehennem azabını gördüklerinde, artık o azap kendilerinden hafifletilmeyecek ve onlara yeniden herhangi bir mühlet: de verilmeyecektir. Nitekim diğer bir âyette de, "Aksine kıyamet kendilerine öyle ani gelir ki, onları şaşırtır." (Enbiyâ 2140) denilmektedir.

86
"Allah'a ortak koşanlar, ortaklarını gördükleri zaman derler ki, Rabbimiz! îşte bunlar, Senden başka tapmış olduğumuz ortaklarımızdır. Onlar da bunlara, siz hiç şüphesiz yalancılarsınız, diye söz atarlar."

Allah'a ortak koşanlar, dünyada yalvardıkları putları, yahut onları küfre sevk etmelde küfürde ortak oldukları, azgınlık ve dalâlette arkadaş bulundukları şeytanları gördükleri zaman derler ki:

"işte bunlar, Senden başka tapmış olduğumuz, itaat ettiğimiz ortaklarımızdır." Onlar, azabın o taptıkları putlarla kendileri arasında pay edilmesi umuduyla bunu söylüyorlar.

Fakat ortakları bunlara, "siz hiç şüphesiz yalancılarsınız" diyerek onları hayal kırıklığına uğratıyorlar ve hiç de suçu üstlenmiyorlar. İşte bunu duyduklarında, kendilerini tekzip etmelerini, müdafaa etmelerini, dolayısıyla azaptan kurtulmalarını beklerken bu acı gerçekle karşılaşırlar.

Onlar, putlara taptıkları ve onlara itaat ettikleri halde putlar, kendilerini yalancı olarak nitelemişlerdir. Çünkü putlar, onların kendilerine tapmalarına razı değillerdi. Şu halde onların tapmaları, meleklerin,

"Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı." (Sebe' 34/41) âyetinde dendiği gibi putlara değil cinlere idi. Yani putlar, onların bize tapmalarına biz razı olmadık, buna razı olan cinlerdir, demek istiyorlardı.

Yahut putlar, Allah'ı (celle celâlühü) tenzih etmek için, kendilerini ortaklar ve İlahlar olarak vasıflandırılmalarmı tekzip ederler. Şeytanlar da, onların, kendilerine tapmalarına razı iseler de, ancak onları buna icbar etmemişlerdir.

Nitekim İblis diyor ki:

" Zaten, benim, size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım; sız de benim davetime hemen uydunuz" (İbrâhîm 14/22). Demek istiyor ki, siz hakikatte bize tapmadınız; ancak kendi hava ve heveslerinize taptınız.

87
"O gün müşrikler, Allah'a teslimiyet arz edecekler. Uydurdukları o İlahlar ise, ortadan kaybolmuştur."

Dünyada kibirlilik taslayanlar, o gün Allah'ın üstün ve galip hükmüne teskmiyet ve itaat gösterecekler ve onların, Allah'ın ortakları olduğuna, onların kendilerine yardım ve şefaat edeceklerine dâir uydurdukları, bâtıl olup ortadan kaybolacaktır. Bu, koştukları ortakların, kendilerini tekzip edip onlarla ilgileri olmadığını söyledikleri zamandır.

88
"İnkâr edip de insanları Allah yolundan alıkoyanlar vok mu, işte onlara, yapmakta olduklara bozgunculuktan dolayı azaplarım kat kat arttıracağız."

Kendileri küfre gittikleri gibi bir de, başkasının Müslüman olmasına engel olup onları küfre sevk edenler yok mu, onlara, kendi küfürleriyle hak ettikleri azaba bir azap daha katacağız. Bu ilâve azap konusunda denilmiştir ki, develer, katırlar ve yılanlar büyüklüğünde akrepler onları sokacaklar ve sokulan, kırk sene bunun sıtmasında kalacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar ateşten çıkarılıp Zemherıre atılacaklar. O zaman şiddetli soğuktan, hemen ateşe götürülmelerini isteyecekler.

Onların sürekli bozgunculukları, mezkûr alıkoymalarıdır.

89
"O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit çıkaracağız. Ey Resûlüm! Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Her şey için mükemmel bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak bu Kitabı parça parça sana indirdik."

A- " O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit çıkaracağız. Ey Resûlüm! Sem de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz."

Bu kelâm, tehdidi katlamak için geçen kelâmın tekrarıdır.

Bu ifade tarzından anlaşılıyor ki, peygamberlerin, kendi ümmetleri hakkındaki şahitlikleri, onların huzurunda cereyan edecektir. Peygamberlerin bu şahitliği, onların mazeretlerini kesmek içindir. Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şâhitliği ise, hem o ümmetler, hem de şahitleri hakkında olacaktır. Nitekim bir başka âyette şöyle denilmektedir: "Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman onların halleri nice olacak?" (Nısâ 4/41).

Diğer bir görüşe göre ise, "seni de kendi ümmetine şahit olarak göstereceğiz" demektir.

Âyette zikredilen günden murat, kıyamet günüdür.

B- " Her şey için mükemmel bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak bu Kitabı parça parça sana indirdik."

Din işleriyle ilgili her şey için ve ezcümle ümmetlerin, peygamberleri ile olan halleri için, yine bu âyet-i kerimede bildirildiği gibi şahitlerin getirilmesi ve Peygamberimizin de hepsine şahit olarak getirilmesi konusu için mükemmel bir açıklama, âlemler için bir hidâyet ve rahmet kaynağı -zira kâfirlerin bu Kitabın eserlerinin ganimetlerinden mahrum kalmaları Kitaptan değil, onların taksiratından kaynaklanmaktadır- ve özellikle Müslümanlar için bir müjde olarak bu mükemmel Kitabı parça parça sana indirmiş bulunuyoruz.

Şu halde bu âyet de Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), hepsine şahit olacağı konusunda bir delil gibidir.

Kur'ân'ın bütün din işleri için bir açıklama olması, bazıları hakkında Kur'ân'da nas bulunması bazısını da sünnete havale etmesi itibarıyladır. Nitekim Kur'ân, Peygamberimize uymayı, ona itaat etmeyi emretmektedir. Ve Kur'ân'da Peygamberimiz hakkında,

"O, havadan (arzusuna göre) konuşmaz" (Necm 53/3) denilmektedir. Yine Kur'ân'da icmaa teşvik vardır. Ve peygamberimiz ümmetinin, kendi ashabına uymasından hoşnut olacağını bildirmiştir.

Nitekim şöyle buyurmuştur:

"Benim ashabım, yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız, hidâyete erışksi-niz." Ashab (radıyallahü anh) da, içtihat etmişler ve içtihat yollarını göstermişlerdir. Bu itibarla Sünnet, İcmâ ve Kıyas da, Kur'ânin açıklamasına ıstinadenciır.

Kur'ân'da bazı kapalı ifadelerin bulunması, onun mükemmel bir açıklama olmasına zarar vermez. Çünkü bu mükemmeliyet, keyfiyet itibarıyla değil, kemiyet itibarıyladır.

Nitekim, "Zaten Ben, kullara zallâm (çok zulmedici) değilim.." (Kaf 50/29) âyetinin tefsirinde de şöyle denilmiştir, Bu, ifade de, filan adam, kölesine zâlimdir; kölelerine de zallamdır, denilmesi kabilindendir. "(Yani çoğul için mübalağa kipi kullanılmaktadır. Yoksa çok zulmedici anlamında değildir.)

"Muhakkak ki, Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emretmekte; çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı da yasaklamaktadır. O, tutasınız diye size öğüt vermektedir."

A- " Muhakkak ki, Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emretmekte; çirkin işleri, kötülük ve azgınlığı da yasaklamaktadır."

Allah (celle celâlühü), hidâyet ve rahmet olarak ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdiği Kur'ân'da adaleti, yani ifrat ile tefrit arasındaki orta yolu emretmektedir. Adalet, bütün faziletlerin başı olup şu meziyetleri kapsamaktadır:

Akıl ve meleke kuvvetinin fazileti olan, hürriyet ile ahmaklık arasında bulunan orta hikmet.

Hayvanî şehvet kuvvetinin fazileti olan, hayasızlık ile şehvet sönüklüğü arasında bulunan iffet.

Yırtıcı öfke kuvvetinin fazileti olan, tehevvür ve korkaklık arasında bulunan şecaat (cesaret).

İtikat (inanç) hikmeti olan, ateizm ile şirk atasında bulunan tevhid. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Adalet, tevhidin kendisidir."

Yine inanç hikmeti olan, cebir (insanın belirlenmış kadere mecbur olduğu fileri) ile kader (insanın kendi kaderini kendisinin belirlediği fikri) arasında bulunan kesbi (iktisap hürriyeti filerini) kabul etmek.

Ameli hikmet olan, ibadetsizlik ile ruhbanlık (ibadetin dışında bir işle meşgul olmamak) arasında bulunan vaciplerin edası ile ibadet etmek.

Ahlakî hikmet olan, cimrilik ile israf arasında bulunan cömertlik.

İhsan, emredilen işi layıkıyla yerine getirmektir. Bu da kemiyet (sayı) itibarıyla olabilir. Nafileleri eda etmek gibi. Yahut keyfiyet itibarıyla olur.

Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buna işaretle şöyle buyurmuştur:

"İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmendir. Zira sen O'nu gör emiyor s an, O, seni şüphesiz görmektedir."

Akrabaya yardım etmek, onların muhtaç oldukları şeyleri kendilerine vermektir. Âyetteki bu ifade, önemine binaen, genelden sonra hususi olanı zikretmek kabilindendir.

Fuhuş, ifrat derecesinde şehvet kuvvetine bağlılıktir. Zina gibi.

Münker, şer'an veya aklen yasak olan, öfke kuvvetinin eserlerini ifrat derecesinde göstermektir.

Bağy, insanlara karşı üstünlük taslamak, azgınlık ve tahakküm etmektir. Bu da, şeytanî ve vehmî kuvvetin eserlerinden olup yukarıda zikredilen şehvet ve öfke kuvvetlerinin rezaletlerinden hâsıl olmaktadır. İnsanlarda ne kadar şer varsa, mutlaka bu kısımlara dahil olup bu üç kuvvet (şeytanî vehim, şehvet, öfke) vasıtasıyla sâdır olmaktadır.

İşte bundan dolayıdır ki, İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh):

"Bu âyet, Kur'ân'da hayırları ve serleri en çok toplamış olan âyettir. Eğer Kur'ân'da bu âyetten başka bir şey olmasaydı, hidâyet ve rahmet olma hususunda her şeyin mükemmel açıklanması, İçin bu âyet yeterli sayılırdı" demektedir.

B- " O, tutasınız diye size öğüt vermektedir."

Allah (celle celâlühü) sizin öğüt almanızı ve aldığınız öğütleri tutarak emir ve yasaklara uymanızı istediği için, size öğüt vermektedir.

91
"Ahit verdiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın.

Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı pek İyi bilir."

Bu ahit, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) verilen biattir. Zira bu biat, aslında Allah (celle celâlühü) ile biadeşmektir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir:

"Muhakkak ki sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmektedirler." (Fetih 48/10)

Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) verdiğiniz ahdin ve biatin, hükümlerini yerine getiriniz ve muahede sırasında, Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra, ettiğiniz yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah (celle celâlühü) verdiğiniz ahdi ve yemininizi bozmanızı gayet iyi bilmektedir ve bunun karşılığım size verecektir.

92
"İpliğini iyice büküp egirdikten sonra onu söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir toplum diğer bir toplumdan daha güçlü olduğu için yeminlerinizi aranızda aldatma aracı edinmeyin. Allah, bununla sizi ancak imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde hiç şüphesiz size açıklayacaktır."

A- " İpliğini iyice büküp eğir dikten sonra onu söküp bozan kadın gibi olmayın."

Siz yemininizi bozmak hususunda ipliğini iyice büküp eğirdikten, onu muhkemleştiren, fakat daha sonra onu söküp bozan şapşal ve bunak kadın gibi hareket etmeyin,

Deniliyor ki, bu kadın Rayta binti Sa'd b. Temim adındaki kadındır. Bu şapşal kadın, bir arşın uzunluğunda bir ip bükme aleti (kirman), bir parmak uzunluğunda bir iğ ve ona göre büyük bir ağırşak hazırlayıp cariyeleriyle birlikte sabahtan öğleye kadar ip büküyormuş; sonra cariyelerine emir verip bütün büktüklerini onlara söktürüyormuş.

B- " Bir toplum diğer bir toplumdan daha güçlü olduğu için yeminlerinizi aranızda aldatma aracı edinmeyin."

Siz de böyle ahmak bir kadına benzeyerek yeminlerinizi aranızda fesat vesilesi yapmayın; sayıca ve malca çokluğunuz ve onların azlığı yüzünden, yahut anlaşmak olduğunuz toplumun düşmanlarının çokluğu ve kuvveti için haksizlik etmeyin; Kureyş'in yaptığı gibi yapmayın. Nitekim Kureyş, anlaşmak olduğu toplumun düşmanlarında üstünlük gördüğü zaman, atiklerini bozup onların düşmanlarıyla muahede yapardı.

C- " Allah, bununla sizi ancak imtihan etmektedir."

Allah size bu şekilde bir imtihan, bir sınama muamelesi yapıyor ki, bakalım, Allah'a verdiğiniz ahde ve Resûlüllah'a ettiğiniz biate vefa gösterecek misiniz, yoksa Kureyş'in çokluğuna, gücüne, görünüşe bakarak mü’minlerin azlığma ve zafiyetine aklanacak mısınız?

D- "Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde hiç şüphesiz size açıklayacaktır."

Allah (celle celâlühü) kıyamet günü sizin amellerinizin karşılığı olan mükafat ve cezayı verirken bu ihtilâfınızda kimin haklı, kimin haksız olduğunu size açıklayacaktır.

93
"Allah, dileseydi, sizi elbette tek bir ümmet kılardı. Fakat O, dilediğini saptırır; dilediğini de hidâyete erdirir. Zaten yaptıklarınızdan hiç şüphesiz sorumlu tutulacaksınız."

Eğer Allah (celle celâlühü) zorlama ve icbar etmeyi dilemiş olsaydı, sizi İslâm dini üzerinde ittifak etmiş bir tek ümmet kılardı. Fakat Allah (celle celâlühü) bunu dilememistir. Çünkü böyle olması, hikmet kuralına ters düşer. O cüzi ihtiyarın olumsuz kullanılması durumunda dilediği kimsede dalâlet yaratır ve yine cüz'î ihtiyarını olumlu tahsil edilmesi halinde de dilediğini hidâyete erdirir. Zaten siz hepiniz kıyamet günü, dünyada yaptıklarınızdan hiç şüphesiz sorumlu tutulacaksınız.

Bu âyet hidâyet ve dalâlet çarkının, üzerinde, döndüğü şahsî gayrete işaret etmektedir.

94
"Yeminlerinizi aranızda aldatma aracı edinmeyin; aksi halde bir ayak, yere sağlam bastıktan sonra kayabilir. Allah yolundan alıkoyduğunuz için de kötülüğü tadarsınız ve pek büyük azap sizin olur."

A- " Yeminlerinizi aranızda aldatma aracı edinmeyin."

Bu âyet, geçen âyette zımnen ifade edilen hususu sarahaten belirtmektedir. Bundan amaç, yasaklanan şeyin çirkinliğini pek kuvvetlice beyan etmek ve bundan sonraki konuya hazırlık yapmaktır.

B- "Aksı halde bir ayak, yere sağlam bastıktan sonra kayabilir."

Aksı takdirde bir kimse, îman etmekle hakta sabit kadem olduktan sonra ayağı hak yolundan kayabilir.

C- "Allah yolundan alıkoyduğunuz için de kötülüğü tadarsınız ve pek büyük azap sizin olur."

Sız, başkalarını Allah (celle celâlühü) yolundan, ahde vefa ve îman yolundan alıkoyduğunuz için de dünyevî azabı tadarsınız; çünkü biati bozup dinden dönen kimse, bunu başkasına da yol yapmış olur.

95
"Allah'a olan ahdi az bir bahaya satmayın. Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır, "

A- " Allah'a olan ahdi az bir bahaya satmayın."

Bu, Kureyş'in, Müslümanların malî durumunu zayıf görüp islâm dininden dönmeleri için onlara teklif ettikleri dünyalıktır.

B- " Eğer anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan sızın için daha hayırlıdır."

Siz gerçekten ilim ve temyiz ehli iseniz, Allah (celle celâlühü) katındaki inayet, nimet ve uhrevî mükâfat sizin için daha hayırlıdır.

Bu cümle, mezkûr yasağın tahkik yoluyla illetidir. Nitekim bundan sonraki cümle de, daha hayırlı olmasının ılletidir.

96
"Sizin yanınızdaki her şey tükenir; Allah katındakiler ise bakidir. Ant olsun ki, sabredenleri, yapmakta olduklarının en güzeliyle mutlaka mükâfatlandıracağız."

A- " Sizin yanınızdaki her şey tükenir; Allah katındakiler ise bakidir."

Sizin faydalandığınız dünya nimetleri ne kadar büyük olursa olsun, sayıları ne kadar fazla olursa olsun ve süreleri de ne kadar uzun olursa olsun, dünyadaki bütün varlıklarla birlikte tükenecektir. Allah'ın hazinesmdekı dünyevi ve uhrevî rahmeti ise bakidir, uhrevî olan rahmetin bakı olması zahirdir. Dünyevîsi de, uhrevîsi ile bağlantık olup onu gerektirdiğinden, o da bâld olanlara dahil olmaktadır.

B- " Ant olsun ki, sabredenleri, yapmakta olduklarının en güzeliyle mutlaka mükâfatlandıracağız."

Bu kelâm da, "Şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır" kelâmından anlaşılan vaadin yemink tekit ile tekrarıdır. Bu, dinde sebat etmeye ziyadesiyle teşvik içindir.

Ant olsun kı, müşriklerin eziyetine, islâm uğrunda maruz kaldıkları meşakkatlere ve ezcümle ahitlere vefaya ve yoksulluğa sabreden Müslümanları mezkûr sabırlarından dolayı mutlaka mükâfa dan duracağız.

Burada "en güzeliyle" ifadesinin kullanılması, onun güzelliğının mükemmeliyetini bildirmek içindir. Nitekim "ve âhiret sevabının güzelliğini verdi." (Al-i İmrân 3/148) âyeti de bu kabildendir. Yoksa anılan ifade, onun güzelinin mükâfatının verilmeyeceği, yalnız en güzelinın mükâfatının verileceği anlamında değildir.

Zira bu mânâ, hiç kimsenin aklına bile gelmez. Yani Biz, onların mükâfatını amellerinin en üstün kısımlarına, göre vereceğiz; mezkûr amellerinin asgarisi için de en mükemmeknin karşılığı olan bol mükâfatı vereceğiz; yoksa mükâfatları, güzellik mertebelerine göre, yani güzeline güzel mükâfat, en güzeline de en güzel mükâfat vereceğiz, demek değildir.

Bu kelâm, güzel bir taahhüdü, sabır sırasında olabilecek bazı şikâyetlerin affedileceğinin, onların da güzel sabır sayılacağının taahhüdünü açık olarak ifade etmektedir.

Yahut Biz onları, amellerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız, demektir.

Burada amllerin en güz ehni, vacip ve menduplar gibi yapılması tercih edilen veya haramlar ve mekruhlar gibi yapılmaması istenen amellerle tefsir etmeye ve bunu, ceza ve mükâfatın asıl sebebinin bu ameller olduğu, yoksa mubahlar gibi fiili ve terki eşit olanlar olmadığı gerekçesiyle izah etmek mümkün değildir. Çünkü, onların üzerinde bulundukları hususi güzel ameller üzerinde sebat etmeye ve semerelerini tahsil etmeye kendilerini teşvik etmek makamı buna müsait değildir. Aksine onların bazı amellerim mükâfat sebebi olmaktan çıkarmak, rahmetin çemberini genişletmek makamında, onu sınırlamak kabilinden olur.

97
"Erkekten veya kadından kim mü’min olarak iyi amel işlerse, Biz de hiç şüphesiz onu güzel bir hayat ile yaşatırız ve mükâfatlarını, hiç şüphesiz yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz."

Bundan önce mü'minlerden bir taife, üzerinde bulundukları hususi birtakım iyi ameller üzerinde sebata teşvik edildikten sonra burada da mü'minlerin hepsi bütün iyi amellere teşvik edilmektedir. Bu, büyük mükâfatların o mü’minlere ve onların mezkûr amellerine mahsus olduğu vehmim ortadan kaldırmak içindir.

Yani hangi amel olursa olsun, erkekten veya kadından kim, mü’min olarak iyi amel işlerse, Biz de hiç şüphesiz onu güzel bir hayat ile yaşatırız.

"Erkekten veya kadından" denilmesi, hepsine şümulünü kuvvetle beyan etmek içimdir.

"Mü’min olarak" denilmesi, mükâfata hak kazanılmasında veya azabın hafifletilmesinde kâfirlerin amellerine itibar edilmemesindendir.

Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir:

"Onların yaptıkları her biri işi ele alırız da, onu saçılmış zerreler haline getiririz." (Furkan 25/23).

Yahut sâlih amel işleyenin dünyada güzel bir hayat ile yaşatılması, eğer zengin ise, zahirdir, eğer fakir ise, kanaat ile kısmetine razı olmak ve uhrevî mükâfatı beklemekle hayati mutlu olur. Tıpkı oruçlu bir kimsenin, gece nimetlerini düşünmekle gündüzleri de mutlu oknası gibi. Günahkâr ise bu mutluluktan mahrumdur. Çünkü günahkâr fakir ise bu gayet açıktır; eğer zengin ise, ihtirası ve zenginliğin elden gitmesi endişesi, hayatından tat almasına imkân vermez,

Ve âhirette de mezkûr sabredenler için yaptığımız gibi, mükâfatlarını hiç şüphesiz yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.

Şu halde bu cümlede, mânâ itibarıyla tekrar şaibesi yoktur.

98
"Ey Resûlüm, Kur’ân okuduğun zaman, Allah'ın rahmetinde kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!"

Netice olarak, mezkûr mükâfatın, iyi ve güzel amele bağlı olduğu anlaşiknca, bu kelâmda da, iyi ameli güzelleştiren ve fesat şaibesinden kurtaran şey gösterilmektedir.

Burada Kur’ân okumaktann murat, onu okumak istemektir. Bu şekilde sebep olunan şeyin sebeple ifade edilmesinden murat, okumaya bitişik olan irade olduğunu bildirmek içindir.

Yani ey Resûlüm! Kur’ân okumak istediğin zaman, Allah'ın rahmetinden kovulmuş o şeytanın vesvesesinden ve hatıra getireceği şeylerden seni korumasını Allah'tan (celle celâlühü) dile ki, okuma sırasında sana vesvese vermesin. Zira şeytanın böyle bir girişimi vardır.

Nitekim Allah (celle celâlühü) bir âyette buyuruyor ki;

"Ey Resûlüm! Biz senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de insanî arzular katmaya kalkışmasın!" (Hac 22/52).

Burada hitabın Resûlüllah'a tevcih edilmesi ve iyi ameller içinden, okunmak istendiği zaman, istiâzenin (sığınmanın) Kur’ân kıraatine tahsis edilmesi, bunun Resûlüllah'tan başkası için ve diğer iyi amellerde daha önemli olduğuna dikkat çekmek içindir. Zira ne önünden, ne de arkasından bâtılın yaklaşmadığı Resûlüllah, Kur’ân okurken kendisine bu emredildiğine göre, başkası için ve diğer amellerde bu işin ne kadar gerekli olduğunu varın siz hesap edin!

Kur’ân okurken isüâze emri, mendubiyet ifade etmektedir. Cumhûrun görüşü de budur. Ata'ya göre ise bu emir, vücup ifade etmektedir. Ebû Hüreyre ile İmam Mâlik, İbni Şîrîn, Davud ve kurralardan Hamza, âyetin zahirine göre hükmederek, kıraatten sonra istiâzede bulunmuşlardır.

İbn-i Mes’ûd:

" Ben Resûlüllah'ın huzurunda Kur’ân okurken’eûzü bissemî'ıl-alîmi mıneşşeytaankracîm / kovulmuş şeytandan her şeyi işitene ve bilene sığınırım' dedim.

Bunun üzerine Resûlüllah şöyle buyurdu:

- Eûzü billahi mineşşeytaanırracîm / kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım, de. Cebrâîl kalemden levh-i mahfuzdan bana böyle okuttu."

99
"Şu muhakkak ki: îman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenlere onun hiçbir hükmü yoktur."

İman edip de, bütün işlerini Allah'a havale edenlere; şeytanın tasallutu ve hâkimiyeti yoktur. Zira şeytanın vesvesesi onları etkilemez ve onun daveti, onlardan cevap bulmaz.

Bu cümle istiâze emrinin, yahut onun kastedilen cevabının, yani "O, seni korur" gibi bir gizli cümlenin illetidir.

100
"Onun hükmü, ancak onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir."

Şeytanın, icabet gerektirebilen daveti ile olan tasallutu ve velayeti demektir; yoksa zorlama ve icbar ile olan tasallutu ve velayeti demek, değildir; çünkü bu, her iki fırka (hak ile batıl fırkaları) için de söz konusu değildir.

Nitekim Allah (celle celâlühü) şeytanın söylediklerini şöyle hikâye etmektedir:

"Benim sizin üzerinizde bir hükmüm yoktu. Yalnız sizi davet ettim, siz de icabet ettiniz" (İbrâhîm 14/22). Zaten Allah "onu dost edinenler üzerindedir" buyurmakla bunu açıklamaktadır.

Yani şeytanın hükmü, ancak "onu dost edinenler, dost edinip dâvetine icabet edenler ve ona itaat edenler üzerindedir. Zira icbar edden kimse, bu durumdan uzaktır. Ayrıca şeytanın hükmü, kendisini dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir. Bu, şeytan sebebiyle ortak koşanlar de mektir. Zira onları Allah'a ortak koşmaya sevk eden şeytandır.

Bu âyetten önce mütevekkil mü’minlere şeytanın hükmünün olmadığı zikredildikten sonra burada da onun hükmünün müşrik dostlarına mahsus olduğunun zikredilmesi, Allah'a tevekkül hak ile şeytan dostluğu hak arasında mefhum olarak olabilse bile, gerçekte bir orta hal olmadığına ve Allah'a tevekkül etmeyen kimsenin, farkında olmadan şeytanın dostları zümresine dahil olduğuna delildir. Zira bundan önceki illet, bu âyet ile tamamlanmaktadır. Bu itibarla âyet, tevekküle ve zıddından kaçınmaya ziyadesiyle teşvik etmektedir.

101
"Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zamanki Allah neyi tedricen indireceğini en iyi bilendir- müşrikler, Sen ancak bir iftiracısın, dediler. Hayır! Onların çoğu bilmezler."

Biz, Kur’ân'dan bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz, bir âyeti diğer bir âyet ile neshettiğimiz zaman -ki Allah (celle celâlühü), neyi evvel, neyi sonra indireceğini ve hepsinin de hikmet ve maslahatın gereği olarak indiklerini en iyi bilendir. Zira her vaktin gereği, diğer vaktin gereğinden farklıdır. Nitekim nice maslahatlar vardir kı, başka bir vakitte tersine dönüşür. Çünkü maslahatları gerektiren sebepler değişmektedir. Ve şer'î hükümler de ancak, dünyevî ve uhrevî maslahatlar içindir; maslahatlara bağlı olarak döner- neshin hikmetim bilmeyen cahil kâfirler: "Sen ancak bir iftiracısın; Allah adına uyduruyorsun; önce bir şeyi emrediyorsun; sonra fikrin değişiyor, onu yasaklıyorsun" dediler.

Burada müşriklerin bu sözünü hikâye etmek, o küfrün, şeytanın dürtülerinden kaynaklandığını ve onların şeytanın dostları olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Hayır! Onların çoğu; hiçbir şey bilmezler. Ya da nesihte üstün hikmetler olduğunu bilmezler.

Bu hüküm, onların çoğuna isnat edilmiş, çünkü onların bazıları bunu bil dilden halde inat olarak inkâr ederler.

102
"Ey Resûlüm! De ki, îman edenlere sebat vermek, Müslümanlara hidâyet kaynağı ve müjde olmak üzere Rûhulkudüs (Mukaddes ruh) Kur'ân'ı hak olarak Rabbin katından parça parça indirmiştir."

Gerek bundan önceki âyette, gerekse bu âyette tenzil (tedricî olarak indirmek) fiilinin kullanılması Kur'ân'ın tedricî olarak indirilmesinin üstün hikmetin gereği olduğunu zımnen bildirmektedir.

Yani ey Resûlüm! O müşriklere de ki, îman edenlere Allah'ın kelâmı olduğu hususundaki îmanlarında sebat vermek, önceki âyetleri nesneden âyetleri düşünüp uygun maslahatların gözetildiğini tefekkür etmeleriyle inançlarının kökleşmesi ve kalplerinin mutmain olmasını temin etmek, hükmüne boyun eğmiş Müslümanlara da hidâyet kaynağı ve müjde olmak üzere bu Kur'ân, Cebrâîl vasıtasıyla sabit bir hak ve hikmete uygun olarak, ilk nüzulünde de, nesh edilmiş halinde de hikmetten asla ayrılmayan bir vahiy şeklinde Rabbin katından tedricî olarak indirilmiştir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, âyetler inşa (ilk nüzul) olarak hak oldukları gibi, nesih olarak da o derecede haktir.

Kur'ân'ın bu hayatî faydalarının mü'min ve Müslümanlara tahsis edilmesi, onların dışındaki kâfirler için mezkûr şeylerin zıtlarmın hâsıl olduğuna bir tarizdir.

103
"Ant olsun ki, Biz onların, Kur'ân'ı ancak ona bir insan öğretiyor, dediklerini de biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Bu Kur'ân'ıse, apaçık bir Arapça'dır."

A- " Ant olsun ki, Biz onların, Kur'ân'ı ancak ona bir insan öğretiyor, dediklerini de biliyoruz."

O müşriklerin, çirkin söylemleri dışında, Cebrâîl'in indirdiği apaçık bir hakikat olan Kur'âni ona bir insan öğretiyor dediklerini biz elbetteki biliyoruz.

Bu kelâmın, çeşitli tekitlerle süslenmesi, içerdiği tehditleri tahkik içindir.

Müşriklerin bir insandan kastettikleri, Amir b. El-Hadremî'nin kölesi Cebr el-Rûmî'ydi.

Bir görüşe göre ise, Cebr ile Yesîr adlanndakı kişileri kastediyorlardı. Bu iki şahıs, Mekke'de kılıç yapıyorlardı ve Tevrat ile İncil okuyorlardı. Resûlüllah da oradan geçerken okuduklarını duyuyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, müşriklerin kastettikleri, Huvaytib b. Abdüluzzâ'nın kölesi Abis idi. Bu zat Müslüman olmuştu ve kitapları vardı.

Bir diğer görüşe göre ise, bu zat, Selman el-Fârisî idi.

Müşriklerin, Kur'âni Resûlüllah'a öğrettiğini iddia ettikleri şahsın isminin sarih olarak zikredilmesi, onların yalanının ortaya çıkması için daha etkili olacağı halde zikredilmemiş olması, onların bu hitaplarından asıl maksatlarının, Resûlüllah'ın Kur'âni muayyen bir şahıstan öğrendiğini iddia etmek değil, fakat her kim olursa olsun, bir insandan öğrendiğini iddia etmeleriydi. Halbuki Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) öncekilerin de, sonrakilerin de ilimlerinin kaynağı idi.

B- "Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Bu Kur'ân'ıse, apaçık bir Arapça'dır."

Yani Kur’ân'ı kendisinden öğrendiğini söyledikleri şahsın dili yabancıdır, Arapçası düzgün değildir; bu Kur’ân'da ise, pek üstün bir Arapça beyan ve fesahat vardır.

Bu ıkı cümle, o müşriklerin eleştirisini çürütmek için, Kur’ânin mânâ olarak mucize olduğu gibi, nazmı itibarıyla da mucize olduğunu açıklamak içindir. Yani ey müşrikler! Eğer siz, Kur’ân'ı Resûlüllah'a bir insanın öğrettiğini iddia ediyorsanız, pekiyi, söyler misiniz, bütün dünyanın, karşısında âciz kaldığı bu hârika nazmı, o doğru dürüst Arapça bilmeyen yabancı şahıs, nasıl öğretebilir?

O müşriklerin eleştiri esnasında bu gibi asılsız hurafelere teşebbüs etmeleri, onların son derece âciz kaldıklarına delildir.

104
"Allah'ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, şüphesiz Allah onları hidâyete eriştirmez ve onlar için elem verici bir azap vardır."

Allah'ın âyetlerinin Allah katından olduklarını tasdik etmeyenler ve onlar hakkında o söyledikleri saçma şeyleri söyleyip bazen onu iftira olarak, bazen de insanlar tarafından öğretilmiş eskilerin masalları olarak vasiflandıranlar yok mu, şüphesiz Allah (celle celâlühü) onları hakka, kurtuluş yoluna, matluplarına eriştirmez; çünkü onlar, içinde bulundukları kötü halleri yüzünden buna layık değillerdir. Ve onlar için ahirette de elem verici bir azap vardır.

Bundan önce o müşriklerin şüpheleri temizlendikten ve eleştirileri reddedildikten sonra bu kelâm da, Allah'ın âyetlerini inkâr edip Resûlüllah'a iftira atanlara ve bunu insanlardan öğrendiğini iddia edenlere, büyük bir tehdit ve azap vaadidir.

105
"Asıl Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, yalan uydururlar ve işte onlar yalancıların ta kendileridir."

A- " Asıl Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, yalan uydururlar."

O müşriklerin, "Sen ancak bir iftiracısın" sözleri, Kur’ân'ın, Rûhulkudüs vasıtasıyla Allah (celle celâlühü) katından indirilmiş olduğu tahkik edilmek suretiyle reddedildikten sonra bu âyet de, yine mezkûr sözlerini reddetmek ve ancak kendilerinin müfteri olduklarını belirterek bunu kendilerine iade etmektedir. Birbiriyle bağlantık olan bu âyetler arasında "Ant olsun kı Biz... biliyoruz" âyetinin zikredilmesi, onun açıkça malûm olduğu gibi, birinci ret ile şiddetli bağlantısından dolayıdır.

Allah en iyi bilir, mânâ şöyledir: Asıl müfteri, Allah'ın âyetlerini tekzip eden, onun iftira olduğunu ve insanlardan öğrenildiğini söyleyenlerdir. Yani hakikatte asıl iftira, mezkûr veçhile tekzibidir. Çünkü onun hakikati yalandır. Ve yalan ve iftira olmak noktasında, Allah'ın kelâmı olan bir şeyin O'nun kelâmı olmadığına hükmetmek, Allah'ın kelâmı olmayan bir şeyi, O'nun kelâmı olduğuna hükmetmek gibidir.

Âyetin metninde iftiranın yanı sıra bir de yalanın da sarih olarak zikredilmesi, çirkinliğini ziyadesiyle beyan etmek içindir.

Bir görüşe göre de mânâ şöyledir: Yalan uydurmak, ancak Allah'ın âyetlerine inanmayan kimseye yaraşır. Çünkü o, ceza beklemiyor kı, bundan vazgeçsin... Allah'ın âyetlerine inanan ve cezadan korkan kimseden ise, iftira sâdır olması elbette ki mümkün değildir.

B- " Ve işte onlar yalancıların ta kendileridir."

Hakikatte, Allah'ın mezkûr âyetlerine inanmamak vasfını taşıyanlar, yalancılardır, ya da en büyük yalancı onlardır. Zira Allah'ın âyetlerini yalanlamaktan ve bu gibi bos söylemlerle onları eleştirmekten daha büyük yalan yoktur. Bunun sırrı da şudur: Allah'ın yaratmasıyla hakikatte vaki olan bir şeyin vaki olmadığını veya vaki olmayan bir şeyin vaki olduğunu haber vermekten ibaret olan sade yalan (kizb), Allah'ın yalnız fiiline karşı çıkmak olur. Tekzip (yalanlamak) ise, Allah'ın fiiline ve onu bildiren sözüne, bunun her ikisine birden karşı çıkmak olur.

Ya da âdeti yalan söylemek olan kimseyi, ne din, ne de insanlık ondan vazgeçiremez.

Bir diğer görüşe göre ise, burada yalancılar, Peygamberimiz hakkında, "Sen ancak bir iftiracısın" diyenlerdir.

106
"Kim, îmanından sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi îman ile mutmain olduğu halde, inkâra zorlanan kimse hariç- kim kalbini küfre açarsa Allah'ın gazabı işte onların üzerinedir. Onlar için pek büyük bir azap da vardır."

Bundan önce Allah'ın âyetlerine hiç inanmayanların halı beyan edildikten sonra, burada da Allah'ın âyetlerine îman ettikten sonra onları inkâr edenlerin hak beyan edilmektedir.

Yani kalbi îman ile mutmain olduğu, halde, kendi canından veya bir uzvundan olmak korkusu ile inkâra zorlanan kimse hariç, kim, îmanından sonra küfür kelimesini'söylerse, kim inanarak ve gönlü hoş olarak kalbini küfre açarsa, Allah'ın ifade edilemeyen en büyük gazabı işte onların üzerindedir ve onlar için pek büyük bir azap vardır. Çünkü bunların cürmünden daha büyük cürüm yoktur.

Âyetteki istisna (kalbi îman ile mutmain olan hariç) ilâhî gazap, azap veya zemmedilmek hükmünden müstesnadır. Anılan hükme mahkûm olmak için küfür kelimesini söylemek yeterlidir, çünkü küfür sözle de gerçekleşir. Zorla îman etmekte ise, kalbin îman ile mutmain olması, bir fayda vermez. Kalbin îman ile mutmain olmasının fayda vermesi, icbar ile olan küfür içindir. Yani küfre icbar edilen kimse, eğer kalbi îman ile mutmain olup inancı değişmezse, bu hükümden müstesnadır. Âyette bu noktanın, sarih olarak belirtilmemesi, bunun hakikatte küfür olmadığına işarettir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, îman kalbî tasdiktir.

Rivâyet olunur ki, Kureyşliler, Ammâr ile ebeveyni Yâsir ve Sümeyye'yi islâm dininden dönmeye icbar ettiler. Yâsîr ile Sümeyye ise bunu reddettiler. Bunun üzerine Kureyşliler Sümeyye'yi iki deve arasına bağladılar ve "bu kadın, erkekler için Müslüman oldu" diyerek edep yerine mızrakla vurup şehit ettiler. Yâsîr'i de şehit ettiler. İşte İslâm uğruna ilk şehit edilenler bu ikisidir.

Ammâr ise icbar edildiği şeyi dili ile söyledi. Bunu gören Müslümanlar:

" Yâ Resûlallah, Ammâr, kâfir oldu" dediler.

Resûlüllah ise:

"Hayır, Ammâr başından ayağına kadar îman doludur; îman, onun etine, kanına işlemiştir" buyurdu.

Sonra Ammâr ağlayarak Resûlüllah'a geldi. Allah resulü onun gözyaşlarını silmeye başladı ve buyurdu ki:

"Eğer onlar yine seni icbar ederlerse, sen de yine o söylediğini söyle!"

İşte bu hadis de, zorunlu icbar karşısında küfür kelimesini söylemenin caiz olduğuna delildir. Bununla beraber en faziletli olan tavır, ebeveyninin yaptığı gibi, dinin izzetini gösterip zahirî küfürden de sakınmaktır.

Rivâyet olunur ki, (yalancı peygamber) Müseykmetülkezzâb, iki Müslüman yakaladı ve onlardan birine:

" Muhammed hakkında ne diyorsun?" diye sordu. O da,

" Muhammed, Allah'ın Resulüdür dedi.

Müseykme:

" Pekiyi, benim hakkımda ne düşünüyorsun? diye sordu. O da:

" Sen de öylesin" dedi. Bunun üzerine Müseykme onu serbest bıraktı. Müseykme bu sefer diğerine:

" Muhammed hakkında ne diyorsun?" diye sordu. O da,

" Muhammed, Allah'ın Resulüdür dedi.

Müseykme:

" Pekiyi, benim hakkımda ne düşünüyorsun? diye sordu. O da:

" Benim kulağım çok ağır duyuyor" dedi. Sonra yine bu cevabını tekrar etti. Bu hâdise peygamberimize ulaşınca buyurdu ki:

" Birincisi ruhsatı uygulamış, ikincisi ise hakkı haykırmış."

107
"İşte bu, şüphesiz onların bu dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmemesinden ötürüdür."

İmandan sonra küfür, yahut mezkûr tehdit, şüphesiz onların dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmelerinden ve Allah'ın her şeyi kuşatmış olan ilminde kâfir olan topluluğu îmâna ve îmanda sebat etmeyi gerektiren sürekli hidâyete, zorunlu icbar ile erdirmemesinden ibarettir. Bu itibarla Allah (celle celâlühü) onları bâtıldan ve onun sebep olduğu gazap ve azaptan korumaz.

Eğer dünya hayatını âhirete tercih etmek veya Allah'ın kâfirleri icbar hidâyeti ile hidâyet etmemek şıklarından biri olmasa, mesela, âhireti dünya hayatına tercih etmiş olsalardı veya Allah onları icbar hidâyeti ile hidâyet etmiş olsaydı, bu sonuç olmazdı. Fakat ikincisi, İlâhî hikmete ters düşer. Birincisi de onlar için olacak bir şey değildir. İşte bundan sonraki âyetle buna işaret edilmektedir.

108
"İşte onlar Allah'ın, kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür bastığı kimselerdir ve işte onlar gafillerin ta kendileridir."

Zikredilen çirkin vasıfları taşıyanlar, Allah'ın kalplerine, kulaklarına ve gözlerine mühür bastığı kimselerdir. Onlar bu yüzden hakkı tefekkür ve idrâk etmekten imtina etmişlerdir. Ve onlar gerçek gafillerin ta kendileridir. Zira akıbetleri düşünmekten gafil kalmak kadar büyük gaflet yoktur.

109
"Hiç şüphe yok ki, onlar, ahirette ziyana uğrayanların ta kendileridir."

Bu gafil insanlar, ömürlerini zayi etmişler ve onu, ancak ebedî azaba götüren yolda harcamışlardır.

110
"Sonra şüphesiz Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret edip sonra da sabrederek cihat edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra hiç şüphesiz Rabbin Gafurdur, Rahimdir."

Şüphesiz yine Rabbin, Ammâr ve arkadaşları gibi, İslâm dininden dönmek için işkence gördükten sonra ve kalpleri îman ile mutmain olduğu halde müşrikleri razı eden sözleri söyledikten sonra İslâm yurduna hicret edip sonra da Allah (celle celâlühü) yolunda cihat eden ve cihadın zorluklarına katlananların yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra hiç şüphesiz senin Rabbin; onların daha önce işledikleri hatalar için çok bağışlayıcıdır ve ondan sonra yaptıklarının mükâfatı olarak bahşedeceği nimetler konusunda da onlar hakkında pek merhametlidir.

111
"O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz olarak ödenir."

Kıyamet günü, insanlar âlemlerin Rabbinin huzuruna durdukları zaman, herkes gelip özür beyan etmekle kendi canını kurtarmak için uğraşır; başkasının haliyle ilgilenmez ve: "Beni, beni..." diye yalnız kendi nefsi için yalvarır ve herkese de yaptığının karşılığı tam olarak ödenir.

"Zaten onlar mağdur olmayacaklardır."

Onların ecirleri eksik olarak ödenmeyecektir. Yahut sebepsiz olarak onlara azap edilmeyecek ve azapları günahlarından fazla olmayacaktır.

112
"Allah, bir memleketi misal verdi. Bu memleket güven ve huzur içindeydi; rızkı her yerden bol bol ona gelirdi. Derken o memleket, Allah'ın nimetlerine nankörlük etti. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı."

A- "Allah, bir memleketi misal verdi."

Allah (celle celâlühü), bu misak özellikle Mekke halkına vermektedir. Yahut bu misal, Allah'ın (celle celâlühü) nimet verip de nimetin şımarttığı, bu yüzden de yaptıkları nankörlükleri yapanlar ve yaptıklarından ötürü Allah'ın nimetlerini zahmete çevirdiği her toplum içindir ve Mekke halin da öncelikle buna dahildir.

B- " Bu memleket güven ve huzur içindeydi; rızkı her yerden bol bol ona gelirdi. Derken o memleket, Allah'ın nimetlerine nankörlük etti."

Bu memleket, her tür korkudan emniyet içinde idi. Hiçbir şey, halkını rahatsız etmiyordu; Halkın yiyecekleri de her yönden yeterinden fazla oraya geliyordu.

Bir zaman geldi ki, bu memleket halkı, Allah'ın kendilerine bahşettiği devamlı rızık ve güven nimetine nankörlük ettiler.

Âyetin metninde kullanılan çoğul kipinin çeşidi zımnen bildiriyor ki, az nimetlere nankörlük bile bu azabı gerektirdiğine göre, çok nimetlere nankörlük etmenin azabı, çok daha ağır olmalıdır.

C- " Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı."

Allah (celle celâlühü) da, o memleket halkına, daha önce yaptıklarından, yahut anlatılan nankörlüklerinden dolayı açlık ve korku sıkıntısını onlara tattırdı.

Onları tamamıyla kuşatan, açlık, korku ve zararları, insanı örten elbiseye benzetilmiş ve bunun için istiare yoluyla "libas / elbise" kelimesi kullanılmıştır.

Daha önceki kelâmda güvenlik, rızıktan önce zikredildiği halde, burada rızıksızlıktan kaynaklanan açlığın güvensizlikten kaynaklanan korkudan önce zikredilmiş olması, tattırmaya daha münasip olmasından dolayıdır. (Bunun için âyetin metnindeki kelimeler diziminde onunla yan yana zikredilmiştir.) Yahut onunla rızkın gelmesi arasındaki münasebetin gözetilmesi içindir.

113
"Ant olsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de, onu yalan saydılar. Sonunda onlar zulm ederlerken azap onları yakalayıverdi."

Bu kelâm da, verilen misalin devamı olup, onların nimetlere nankörlük etmelerinin, yalnız akla karşı gelmek değil, fakat aynı zamanda Allah'ın insanlar üzerindeki hüccetine de karşı gelmek olduğunu beyan etmektedir.

Ant olsun ki, o memleket halkına kendi cinslerinden, aslını ve nesebini bildikleri peygamber gelip onlara nimete şükretmenin vacip olduğunu haber verdi ve yaptıklarının kötü akıbetiyle onları uyardı da, onlar, peygamberliğini, yahut zikredilenleri haber vermesini yalanladılar. Onlar daha önce bir nebze azap tattıktan sonra bu sefer onların kökünü kazıyan azap kendilerini yakalayıverdi. Bu azap onları yakalarken de onlar;

azabın caydırıcı ilk aşamasını tattıkları halde yine de yaptıklarından vazgeçmeyerek, hâlâ Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine nankörlük etmek ve peygamberini yalanlamak gibi zulümlerine devam ediyorlardı.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, onlar küfür ve inada tamamen batmışlar ve mutat her haddi aşmışlardı.

Azabın, peygamberi yalanlamalarına terettüp etmesi, Allah'ın câri sünnetine binaendir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Biz bir topluma peygamber göndermeden ona azap edecek değiliz" (Isrâ 17/15).

Bu kelâm ile temsil tamamalanmış olur. Misal ister, özellikle Mekke halkı için verilmiş olsun, ister temsil konusu olan toplumun hal ve hareketlerini uygulayan bütün toplumlar için verilmiş olsun, Mekke halkının hali, yan yana dizilen okların birbirlerine paralelliği gibi, o memleket halkının haline paraleldir; tek bir haslette bile aralarında fark yoktur. Buna nasıl hayır demlebilir ki, Mekke halkı güvenk bir haremde bulunuyorlardı.

İnsanlar onların etrafında koşuşuyorlardı; onların kalbinde korkunun hayaline bile yer yoktu ve her türlü meyve ve ürünler oraya toplanıyordu. Onlara kendilerinden bir peygamber geldi; hem de öyle bir peygamber ki, sabâ rüzgarı ile bati rüzgarı estiği sürece onun yüksek rütbesinin idrâkinde akılların hayreti devam edecektir.

Sonra Mekke halkı, Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler ve Resûlüllah'ı yalanladılar. Allah da, onlara açlık ve korku elbisesini giydirip tattırdı.

Nitekim Resülullah'ın, "Allah'ım! Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) yedi felâketi gibi yedi felâket ile, onlara karşı bana yardım eyle!" duasıyla Mekke halkına, her üründe şiddetli bir kıtlık ve bunakm isabet etti. Hattâ Mekke halkı, hayvanlarm leşini, köpek ölülerini, yakılan kemikleri ve kana batırılan yapağıyı da vemek zorunda kaldılar. Ve Resülullah'ın müfrezelerinden dünya bütün genişliğıyle onlara dar geldi. Sonra Bedir savaşında da onları o azap yakalayıverdi.

Bu makamın ve güzel nizamın gereği olan bu mânâdır. Tefsir ehlinin ekseriyetine göre ise, "Ant olsun kı, onlara kendilerinden peygamber geldi" cümlesindeki "onlara" zamiri, Mekke halkı içindir. Bu görüşe göre, Mekke halkının misak zikredildikten sonra onların hak sarih olarak zikredilmektedir ve resulden murat, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ve azaptan murat, Bedir savaşında Mekke hakana isabet eden feci yenilgidir. Ancak bu görüş tahkikten uzaktır. Nitekim bundan sonraki âyetten de hakikat anlaşılmaktadır:

"Artık Allah'ın size rızık olarak verdiğinden helâl ve temiz olanları yeyin; eğer Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun nimetine de şükredin."

Bu kelâm, temsilin neticesiyle bağlan tık olup onları o akıbetin benzerine sürükleyecek davranışlardan alıkoymaktadır. Yani Allah'ın nimetlerine nankörlük eden, O'nun Resulünü yalanlayan toplumun hali, onların başına gelen bunca felâket sizce anlaşıldıktan sonra, artik içinde bulunduğunuz nimetlere nankörlük ederek Resûlüllah'ı yalanlama haline son verin ki, onların başına gelenler sizin başınıza da gelmesin.

Ve Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerinin hakkını bilin; Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) emirlerine ve yasaklarına uyun ve Allah'ın size rızık olarak verdiğinden, helâl ve teniz olarak yeyin ve bakireler (Mâide 5/3) ve benzerlerini haram sayma iftiranızdan da vazgeçin. Eğer Allah'a ibadet ediyorsanız, yahut eğer sizin ilâhlarınızın ibadetinden, Allah'a ibadeti kastettiğiniz iddiası doğru ise, Allah'ın nimetine şükredin; o nimetlerin hakkını bilin ve onlara nankörlükle karşılık vermeyin.

Hiç şüphesiz bu kelâmın ifade ettikleri; onları tamamen yok eden azabın, ön işaretleri ortaya çıkmakla beraber azabın kendisinin henüz bekleniyor olması halinde tasavvur edilebilir. Azap gerçekleştikten sonra ise, artık kim onları sakındırır ve kime yemek ve şükür emredikr? (işte bu da, tefsir ehlinin ekseriyetinin anılan görüşünün isâbetli oknadığını göstermektedir).

O görüşe izah bulmak için, "Onlar zulmederlerken azap onları yakalayıverdi, cümlesini, azabı önceden haber vermek anlamı yüklemeye de; emir ve yasaklarla onların ıslahına gayret edilmesi mânidir.

Vahidînin yaptığı gibi, bundan sonra 116. âyette gelecek yasak hitabı kâfirlere müteveccih olduğu halde, burada yemek emri hitabının mü'minlere tevcih edilmesini, yani, "siz ey mü'minler topluluğu! Allah in, size rızık olarak verdiği ganimetlerden yeyin" şeklinde tefsir etmek; Kur'ân'ın yüce şanına lâyık bir mânâ değildir.

115
"Allah size sadece leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kılmıştır. Ancak kim mecbur kalır da, başkalarının haklarına saldırmaksızın, ölçüyü de aşmaksızın onlardan yerse, onun için bir günah yoktur. Çünkü şüphesiz Allah Gafurdur (çok bağışlayıcıdır), Rahmidir (pek merhamet edicidir)."

Bu âyet, onlara rızık olarak verdiklerinden yemelerim emrettiği şeylerin niçin helâl olduklarının illetini beyan etmektedir. Yani Allah size ancak bunları haram kılmıştır; sizin haram olduklarını iddia ettiğiniz bahîreleri, şaibeleri ve benzerlerini (Mâide: 5/103) haram kılmamıştır. Artık kim, zaruretten dolayı mecbur kalır da, başka bir mecburun hakkına saldırmaksizın ve zaruret miktarını da aşmaksızın, bunlardan bir şey yerse, Allah (celle celâlühü) ondan dolayı kendisini sorumlu tutmaz. Çünkü, şüphesiz Allah (celle celâlühü) çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

Âyetin metninin başında inhisar (sadece) ifade eden kelimenin zikredilmesi, bunlara ilâve edilen yırtıcı hayvanlar ile evcil eşekler dışında, haram olan hayvansal yiyeceklerin bunlardan ibaret olduklarını ifade etmek içindir.

116
"Allah'a karşı yalan uydurmanız için dillerinizin gevelediği yalana dayanarak, şu helâldir, şu da haramdır, demeyin. Allah'a karşı yalan uyduranlar, kesinlikle felâh bulmazlar."

A- " Allah'a karşı yalan uydurmanız için dillerinizin gevelediği yalana dayanarak, şu helâldir, şu da haramdır, demeyin."

Bu kelâm, onların kendi arzularına göre haram ve helâl saymalarının yasağını pekiştirmektedir; Yani sizin, "Şu hayvanların karınlarında olanlar, yalnız erkeklerimize aittir; kadınlarımıza ise haram kılınmıştır" sözlerinizle, sizin dillerinizin yalan yere hayvanlardan helâl ve haram olarak vasıflandırdıkları hakkında;

"Şu helâldir, bu da haramdır" demeyin. Sizin bu vasıflandırmanız; değil bir vahye veya ona bina edilen bir kıyasa istinat etmek, bir mülahazanın ve fikrin sonucu bile değildir.

Hulâsa, sadece dillerinizin yalanı vasıflandırması, onu insanların gözünde güzel tasvir etmesi ve süslü göstermesi için bazı şeyleri helâl, bazı şeyleri de haram saymayın. Sanki sizin dilleriniz yalan ve iftiranın kaynağı olduğu için, yalanın mahiyetini bilen, onun hakikatini kavrayan bir şahıs gibi yalanı insanlara vasıflandırmakta, onu vazıh şekilde tanıtmakta ve en açık biçimde tarif etmektedir.

Bütün bunlar, Allah'a karşı yalan uydurmamanız içindir. Zira helâl ve haramın ölçüsü, sadece Allah'ın emridir. Bu itibarla helâle ve harama hükmetmek, asılsız olarak, helâl ve haram saymayı Allah'a isnat etmek anlamında olur.

B- " Allah'a karşı yalan uyduranlar, kesinlikle felâh bulmazlar."

Herhangi bir konuda yalan olarak Allah'a iftira edenler, ulaşmak için iftira ettikleri amaçlarına kesinlikle ulaşamazlar.

117
"Dünyada onlara pek az bir menfaat, âhirette ise onlar için elem verici bir azap vardır."

Onların içinde bulundukları cahiliyye fiillerindeki menfaatleri pek azdır. Âhirette ise onlar için tarif edilemeyecek kadar elem verici büyük bir azap vardır.

118

"Sana anlattıklarımızı ise, daha önce özellikle Yahudilere haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."

A- Sana anlattıklarımızı ise, daha önce özellikle Yahudilere haranı kılmıştık."

"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Sırtlarında, yahut bağırsaklarında taşıdıkları, yahut da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kılmıştık." (En'âm 6/146) âyetinde sana anlattıklarımızı ise, daha önce özellikle Yahudilere haram kılmıştık; onların dışında öncekilerden ve sonrakilerden hiçbir topluma haram kılmadık.

Bu kelâm, haram etlerin, açıklananlardan ibaret oldukları konusunda geçen zikredilen hasrin (inhisarın) tahkikidir. Çünkü bu kelâm, Yahudilerin iftira ve yalanlarıyla bu hükme olan muhalefetlerini iptal etmektedir. Zira Yahudiler, "Bunların haram kılındığı ilk ümmet biz değiliz; bunlar, Nûh ve İbrâhîm ümmetleri ile onlardan sonra gelenlere de haramdı ve nihayet bize kadar öyle geldi" diyorlardı.

B- " Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."

Biz onları Yahudilere haram kılmakla kendilerine zulmetmedik; fakat kendilerine onlar zuknedıyorlardı. Zira onlar, bu cezalarının sebeplerini işlemişlerdi. Nitekim onların suçları şu âyette teşhir edilmektedir: Yahudilerin zulmü sebebiyle kendilerine daha önce helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık." (Nisa 4/160). Allah şu âyette de onların ağzına taş kapatmaktadır:

"Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in, (Yakub'un) kendisine haram kıldıkları dışında, her türlü yiyecek Isrâiloğulları'na helâl idi. De ki, eğer doğru sözlü iseniz, haydi Tevrat'ı getirin de okuyun." (Al-i İmrân 3/93).

Rivâyet olunur kı, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) yahudilere böyle meydan okuyunca, onlar apışıp kaldılar ve Tevrat'ı çıkarıp göstermeye cesaret edemediler. Zaten Tevrat'ta, temiz şeylerin kendilerine haram kılınmasının sebebinin kendi zulüm ve azgınlıklarının şiddetli cezası olduğu olabildiğince açık olarak beyan edilmiştir. Bu kelâm, haram kılınmak konusunda Yahudiler ile diğer ümmetler arasındaki farka dikkat çekmektedir.

119
"Sonra şüphesiz Rabbin, cehalet yüzünden kötülüğü yapıp arkasından tevbe ederek durumunu düzeltenler hakkında, bundan sonra Gafurdur (çok bağışlayıcıdır), Rahimdir (pek merhamet edicidir)."

Cehalet sebebiyle, Allah (celle celâlühü) ile azabı hakkındaki cehaletleri ve şehvetlerinin kendilerine galip gelmesinden dolayı akıbetlerini düşünmemeleri sebebiyle, Allah'a iftira etmek gibi kötülükleri yapıp arkasından yaptıklarından tevbe ederek amellerini düzeltenler, yahut iyi hale girenler hakkında, hiç şüphesiz Rabbin, kötülükleri çok bağışlayandır, emirlerine ve yasaklarına itaat edenlere de, pek merhametlidir.

Âyette "şüphesiz Rabbin" ifadesinin tekrar edilmesi, vaadi pekiştirmek ve gerçekleştirilmesine son derece önem verildiğini göstermek içindir.

120
"İbrâhîm, gerçekten bâtıldan yüz, çevirip hakka yönelen, Allah'a itaat eden bir ümmet idi ve o, asla Allah'a ortak koşanlardan olmamıştır."

İbrâhîm (aleyhisselâm) ancak dağınık olarak bir ümmette bulunabilen beşerî faziletleri hâiz olduğu için kendi başına bir ümmetti. O tevhid ehlinin reisi ve tahkik sahiplerinin önderi idi. O, şirk ehliyle mücadele etti ve hiçbir şüphe bırakmayan açık ve kuvvetli delillerle müşriklerin ağzına taş bastırdı ve onların bâtıl görüşlerini kesin burhanlarla ve beyinlere işleyen hüccetlerle çürüttü.

İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kendi başına bir ümmet olması, yalnız kendisi mü'min ve diğer bütün insanlar kâfir oldukları içindi.

Diğer bir görüşe göre ise, burada ümmet kelimesi, önder anlamındadır. Zira insanlar ona yöneliyor ve onun hal ve hareketlerine uyuyorlardı.

Nitekim başka bir âyette de:

"Ey İbrâhîm, Ben seni insanlara imam (önder) kılacağım." (Bakara 2/124) denilmektedir.

Müşriklerin şirkleri, peygamberliği eleştirmeleri ve Allah'ın helâl kıldıklarını haram saymak gibi görüşleri çürütüldükten sonra bunun akabinde İbrâhîm'in (aleyhisselâm) zikredilmesi, İslâm dininin hakkaniyetinin ve şirk ile kollarının bâtıl olmasının tartışma götürmez bir gerçek olduğunu bildirmek içindir.

İbrâhîm (aleyhisselâm) temel şeyler olsun, tâli şeyler olsun, müşriklerin dinlerinin hiçbir konusunda onlardan olmamıştır.

İbrâhîm'in asla müşriklerden olmadığı gayet açık bir gerçek iken, burada sarahatle zikredilmesi, yalnız, Kureyş kâfirlerinin: "Biz atamız İbrâhîm'in dini üzerindeyiz" şeklindeki iddialarını reddetmek için değil, fakat hem onların iddialarını, hem de;

"Uzeyr Allah'ın oğludur" (Tevbe 9/30) sözleriyle şirke düşen Yahudilerin İbrâhîm'in (aleyhisselâm) de kendi dinlerinden olduğu konusundaki iftira ve boş iddialarını reddetmek içindir.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"İbrâhîm, ne Yahudi, ne de Hıristiyandı; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslümandı. Asla müşriklerden olmadı" (Al-i İmrân 3/67). Zira zikredilen haram sayma konusu ile gelecek Cumartesi konusu ancak bu izahla intizam göstermiş olur.

121
"O, Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Allah, onu seçmiş ve dosdoğru yola hidâyet etmişti."

A- " O, Allah'ın nimetlerine şükıediciydi.".

Bu kelâmın Arapça metninde geçen kille cemi (ondan aşağı sayıları ifade eden) kipinin tercih edilmiş olması, bize bildiriyor ki, İbrâhîm (aleyhisselâm) az nimetlerin şükrüne bile halel getirmezdi. Şu halde çok nimetlerin şükrüne nasıl halel getiririr? Bir de, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) onların mezkûr temsilde belirtildiği veçhile yaptıkları nankörlük gibi Allah'ın nimetlerine nankörlük etmediğim sarih olarak belirtmek için anılan kip kullanılmıştır.

B- " Allah, onu seçmiş ve dosdoğru yola hidâyet etmişti."

Allah peygamberlik için İbrâhîm'i seçmiş, onu, Kendisine ulaştıran dosdoğru yola, yani islâm dinine hidâyet etmişti. Bu hidâyetin neticesi, Hazret-i İbrâhîm'in hidâyet bulması değil, fakat bunun yanı sıra insanları da hidâyete irşat etmesidir. Zira seçmek karinesinden de bu anlaşılmaktadır.

122
"Ve Biz ona bu dünyada, güzellik verdik. Hiç şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir."

A- " Ve Biz ona bu dünyada, güzellik verdik."

Bu güzellik, bütün insanlar arasında Hazret-i İbrâhîm'in övgüyle anılmasıdır. Hattâ bütün semavî dinlerin mensupları onu önder olarak kabul etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu güzellik, halillik ve peygamberlik makamıdır. Bir başka görüşe göre ise, namaz kılanların, "İbrâhîm'e salâtü selâm ettiğin gibi" demeleridir.

B- " Hiç şüphesiz, o, ahirette de iyilerdendir."

Yani Hazret-i İbrâhîm, cennette de yüksek derece sahiplerindendir. Nitekim Hazret-i İbrâhîm de, duasında şöyle niyazda bulunmuştur: "Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecek içinde de, iyilikle anılmak nasip eyle! Beni naîm cennetinin vârislerinden kıl!" (Şuarâ 26/83-85).

123
"Sonra sana, bâtıldan yüz çevirip hakka yönelen İbrâhîm'in dinine uy, diye vahyettik. İbrâhîm de, hiçbir zaman müşriklerden olmamıştır."

A- " Sonra sana, Bâtıldan yüz çevirip hakka yönelen İbrâhîm'in dinme uy, diye vahyettik."

Millet kelimesi, Allah'ın (celle celâlühü) peygamberleri lisanıyla kulları için teşri buyurduğu dindir. Fakat Allah'a itaat itibarıyla dine millet denilmektedir. Bunun izahı şöyledir. Bu ilâhî düzen, ilâhî emir olarak onu uygulayanlara isnat edildiğinde ona millet denilmektedir. Onu ikame edene isnat edildiğinde de ona dîn denilmektedir.

Râgıb el-Isfahânî der ki, "Millet ile arasındaki fark şudur. Millet, ancak peygambere izafe edilmektedir. Allah ile ümmet fertlerine hiç izafe edilmemektedir ve şer'i hükümlerin parçaları için değil, ancak bütünü için kullanılmaktadır.

İbrâhîm'in milletinden murat, yukarıda Sırât-ı müstakıym (dosdoğru yol) olarak ifade edilen İslâm dinidir.

Peygamberimizin yüksek derecesiyle ve yüce mertebesiyle beraber, Hazret-i İbrâhîm'e uyması gibi konular dinin asıllarıdır. Yoksa zamanın değişmesiyle değişen şer'î hükümler değildir.

B- " İbrâhîm de, hiçbir zaman müşriklerden olmamıştır."

Bu cümle 120. âyette geçen cümlenin tekrarı olup ziyadesiyle tekit ve İbrâhîm'in onların itikat ve amellerinden münezzeh olduğunu açıklamak içindir,

124
"Cumartesi tatili ancak onda anlaşmazlığa düşenlere farz kılınmıştı. Hiç şüphesiz Rabbin, kıyamet günü, anlaşmazlığa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir."

A- " Cumartesi tatili ancak onda anlaşmazlığa düşenlere farz kılınmıştı."

Cumartesi gününe tazim, o gün çalışmayip ibadetle meşgul olmak ve avlanmamak, onda anlaşmazlığa düşenlere farz kılınmıştı.

Bu kelâm, bu konudaki genel olumsuz emri (avlanmamayı) tahkik ve izah edip Hazret-i İbrâhîm'e uyma emrinin o genel emirle bağdaşmaması vehmini ortadan kaldırmaktadır. Nitekim "Sana anlattıklarımızı, daha önce özellikle Yahudilere haram kılmıştık" (118) âyetinin tefsirinde de anlatıldı. Zira Yahudiler iddia ediyorlardı ki, cumartesi tatili, İslâm'ın (hak dinin) şiarlarındandır ve İbrâhîm (aleyhisselâm) de bu şiara riâyet ediyordu.

Yani ey Resûlüm! Cumartesi tatili, senin uymakla emrolunduğun İbrâhîm'in dininin hükümlerinden ve milletinin şiarlarından değildir ki, seninle bazı müşrikler arasında kısmî bir alaka bulunsun. Isrâiloğulları'na Cumartesi tatilinin emredilmesi, ondan uzun bir zaman sonra olmuştur.

Mûsâ (aleyhisselâm), Yahudilere haftanın bir gününü ibadete ayırmalarını emretti ve bunu da Cuma günü olarak tayin etti. Yahudiler ise, ona karşı çıktılar ve:

"Biz, Allah'ın (celle celâlühü) göklerin ve yerin yaratılışını tamamladığı gün olan Cumartesi gününü istiyoruz" dediler. Yalnız Yahudüerden küçük bir grup, Cuma gününe razı oldular. Allah da onların Cumartesi günü tatil yapmalarına izin verdi ve kendilerini, o gün avlanmalarını haram kılmakla imtihan etti. Bunun üzerine Cuma gününe razı olanlar Allah'ın emrine itaat ettiler. Onlar Cumartesi günü avlanmıyorlardı. Onlardan sonra gelenler

ise, avlanmamaya sabretmediler. Allah da onları maymunlar suretine döndürdü; ıtâat edenler ise, bu azaba uğratılmadı.

B- " Hiç şüphesiz Rabbin, kiyamet günü, anlaşmazlığa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir."

Allah iki fırka arasındaki husumet ve ihtilâfı, kıyamet günü halledecektir; her fırkaya layık olduğu mükâfat ve azabı verecektir.

Bu kelâm imâ ediyor ki, dünyada iki fırkadan birinin maymunlar suretine döndürülmesi ve diğerinin de kurtarılması, âhirette karşılaşacakları mükafat ve azaba göre hiç de önemli değildir.

Kur'ân'ıcazının gerektirdiği mükemmel izah budur.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir: Cumartesi hâdisesinin vebak olan, hayvanların suretine döndürülme cezası, ancak, bu konuda tutarsız (ihtilaflı) davranıp da, zaman zaman avlanmayı helâl sayan, zaman zaman da haram sayan kimselere mahsustur. Halbuki onlara kesin olarak vacip olan, Allah'ın emrettiği gibi, haram olması hükmüne her zaman uymalarıdır.

Aralarında hükmetmenin amellerinin karşılığının verilmesi olarak tefsir edilmesi, fiillerinin değişik olması, bazen yasağı ihlal etmeleri ve bazen de harama riâyet etmeleri itibariyladır.

Bu hâdisenin burada zikredilmesinden amaç, müşrikleri, Allah'ın emirlerine muhalefet edenlerin ve Kendisine karşı isyan edenlerin maruz kaldıkları ilâhî gazap ile uyarmaktır. Nitekim Allah'ın nimetlerine nankörlük eden memleketi misal olarak vermekten amaç da budur.

Fakat hiç şüphesiz âyette geçen "aralarında" kelimesi de, delâlet ediyor ki, bu hükümden murat, iki arka arasındaki ihtilâfı halletmektir. Ve mezkûr uyarmak için, mesh (onları insan suretinden çıkarmak) hâdisesinin, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) İbrâhîm'in milletine uyması emrinin hikâyesi ile Peygamberimizin bu millete davet etmesi emrinin hikâyesi arasında zikredilmesi, ağacı kabuklarından, ayırmak kabilinden olur,

"Resûlüm! Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadelet et. Şüphesiz Senin Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir."

A- " Resûlüm! Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadelet et."

Ey Resûlüm! Sen, kendilerine peygamber olarak gönderildiğin ümmetini, bazen Sırât-ı müstakıym olarak, bazen de İbrâhîm'in Sââl milleti olarak ifade edilen Rabbinin yolu olan İslâm'a, muhkem ve doğru sözlerle hakkı açıklayan ve şüpheyi kaldıran delille, yine ikna edici hitaplarla ve faydalı ibretlerle, senin kendilerine nasihat ettiğini ve menfaatlerini istediğini açıkça anlayacakları veçhile davet et!

Şu halde birincisi (hikmet), hakikatlerin takbi olan ümmetin havassinm daveti içindir, ikincisi (güzel öğüt) de avamın daveti içindir.

Ve onlardan inatlı olanlarla da, sert tutumlarını yatıştırmak ve alevlerini söndürmek için münazara ve mücadele yollarının en güzeli olan yumuşaklık, kolay üslubu seçmek, meşhur mukaddimeleri kullanmak yoluyla mücadele et. Tıpkı İbrâhîm el-Halil'in (aleyhisselâm) yaptığı gibi.

B- " Şüphesiz Senin, Rabbin, yolundan, sapanları en iyi bilendir. O, hidâyete erenleri de en iyi bilendir."

Şüphesiz, insanları davet etmeye seni memur kıldığı hak yolundan sapanları, bunca hikmetleri, öğütleri ve ibretleri gördükten sonra da hakkı kabul etmekten yüz çevirenleri en iyi Rabbin bilir ve yolunu, hidâyeti bulmuş olanları da en iyi O bilir.

Bu kelâm, zikredilen iki emrin illetidir. Allah en iyi bilir, mânâ şöyledir: Ey Resûlüm! Davet ve münazarada mezkûr yoldan yürü. Zira Allah (celle celâlühü) müktesep istidadının gereği olarak dalâletten vazgeçmeyecek olanların hakin de ve kendisinde açık bir hayır olduğu için sonu hidâyet olanların hâlini de en iyi bilendir. Bu itibarla Rabbinin sana emir buyurduğu davet yöntemi, hikmetin gereği olan yöntemdir. Bu yöntem, hidâyet olacaklarımı hidâyeti için ve dalâlette kalacakların özrünü kaldırmak için yeterlidir.

Yahut ey Resûlüm! Sana düşen ancak zikredilen davet ve güzel mücadeledir. Hidâyet ile dalâletin hâsıl olması ve amellerin karşılığının verilmesi ise, Allah'a aittir. Zira dalâlette kalanları ve hidâyet olacak olanları en iyi Kendisi bilmektedir. Sonunda her ikisine de lâyık oldukları karşılıkları verecektir.

Âyette, Allah yolundan sapanların önce zikredilmesi, kelâmın asıl konusu onlar olduğu içindir.

Âyetin metninde; dalâlet (sapmak) mânâsı, hadis (sonradan olan) bir şeye delâlet eden fiil kipi ile ifade edilmiş, çünkü dalâlet, Akahin, insanları, üzerinde yarattığı fıtratı değiştirmek ve davetten yüz çevirmektir. Bu ise arızî bir haldir. Fıtrat üzerinde sebat etmekten ve davetin gereği olan yolda gitmekten ibaret olan ihtida ise, böyle değildir.

126
"Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, katlananlar için daha hayırlıdır."

A- " Eğer ceza verecekseniz, size verilen cezanın misliyle ceza verin."

Bundan önce Allah (celle celâlühü) Peygamberimize mahsus olan, davet ile ilgili onun uygun veçhile olmasını emrettikten sonra akabinde burada da, hepsini ilgilendiren konular için, hem Peygamberimiz, hem de onun mensuplarını kapsayan bir hitapla hitap etmektedir.

Burada, Müslümanların âdil eylemlerine ceza denilmesi, kâfirlerin verdikleri cezaya şeklen benzeşmek içindir veya sebep konusunun ismini sebep için kullanmak kabilindendir. Bundan maksat, Müslümanları cezalandıranlara karşı da adaleti gözetmeleri; mücadele, savaşla sonuçlandığı veya niza ve vuruşma ile neticelendiği zaman da aşırı gitmemeleridir.

Zira emredilen davet, hiçbk' zaman adaletten ayrılmaz. Buna nasıl hayır denilebilir ki, emredilen hakka davet, yüzleri tapılan cihetlerden vazgeçirmeyi ve onların geçmişte yaptıklarının geçersiz olduğuna, eski atalarının bağlı bulundukları dinin bâtıl olduğuna hükmeden ve akşik olmadıkları bir anlayışa yönelmelerini gerektirmektedir. Ve hakikatler karşısında çaresiz kalmışlar; gerekçeleri tükenmiş, hüccet ve münazara kapıları kapanmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Uhud savaşında Hazret-i Hamza'ya (radıyallahü anh) işkence yaparak bedeninin uzuvlarını kestiklerini görünce, şöyle buyurdu:

"Yemin ederim ki, Allah beni onlara karşı muzaffer kılarsa, senin yerine onlardan yetmiş kişiye bunun aynısını yapacağım!" işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. O zaman Peygamberimiz yemininin kefaretini verdi ve bu niyetinden vazgeçti.

B- " Ama sabrederseniz, elbette o, katlananlar için daha hayırlıdır."

Âyetteki emir, sınırı aşmama şartıyla misillemenin, mubah olduğuna delâlet ediyorsa da "Eğer ceza verecekseniz" cümlesi tarizi kapalı olarak affı teşvik etmektedir. Bu cümlede ise, tekit olarak bu husus sarahaten zikredilmiş tu:.

127
"Resûlüm! Sen sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlara üzülme; kuracakları tuzaktan da kaygı duyma!"

A- " Resûlüm! Sen sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir."

Bundan önce, Peygamberimizin başkasını tarizi olarak sabra teşvik etmesinden sonra burada kendisine sarahaten sabır emredilmiş, çünkü Peygamberimizin Allah (celle celâlühü) hakkındaki ilmi fazla ve güveni sağlam olduğundan dolayı, ahlâkın azimetlerine (asıl hükümlerine) bütün insanlardan önce kendisi muhataptır.

Yani ey Resûlüm! Kâfirler tarafından uğratıldığın çeşitli acılara, eziyetlere, onlardan gördüğün tamamıyla haktan yüz çevirmeye sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ı zikretmek, O'nun sanını tefekküre dalmak ve bütün himmetinle O'na yönelmekle olur.

Bu âyet, Peygamberimizi ziyadesiyle teselli etmekte, sabrın meşakkatlerini hafifletmekte ve onu şereflendirmektedır.

Yahut senin sabrın da ancak, güzel akıbetleri hazırlayan üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan ilâhî irade iledir. Şu halde bu teselli, güzel sonuçlara şâmil olması cihetiyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, senin sabrın ancak Allah'ın muvaffak kilmasıyla ve yardımiyladır. Şu halde bu teselli, yalnız sabrı kolaylaştırması ve müyesser kılması cihetiyledir.

B- " Onlara üzülme."

Kâfirlerin sana îman etmelerinden ve sana tâbi olmalarından ümidin kesilince de üzülme. Bu da, "Kafirler topluluğuna üzülme!" (Mâide 5/68) âyetinin mânâsını ifade etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani mü'minler için ve onlara yapılanlara üzülme, demektir. Ancak birinci tefsir, âyetin mükemmeliyetine daha münasiptir:

C- " Kuracakları tuzaktan da kaygı duyma!"

Onların ileride sana kuracaktan tuzaktan da gönlün daralmasın, sıkıntı duymasın.

Birincisi (onlara üzülme), onlarla ilgili bir matlubun elden çıkmasına üzülmeme emridir. İkincisi de, onların tarafından gelecek bir kötülükten dolayı elem duymama emridir.

Özellikle birinci tefsire (kâfirlere üzülme) göre, bunların olmaması, emredilen sabrın gereklerinden olduğu halde ayrıca sarahatle zikredilmeleri, ziyadesiyle teldt için ve bu teselliye son derece önem verildiğini göstermek içindir. Yoksa bütün varlığıyla Allah'a (celle celâlühü) yönelip O'ndan başka her türlü mânilerden uzak duran kimsenin kalbine bir matlup gelir mı kı, onun elden çılana sına üzülmemesi emredilsin veya bir mahzur aklına gelir mi, ona düşmekten korkmaması emredilsin!

128
"Şüphe yok ki, Allah, takva sahipleri ve güzel amel edenlerle beraberdir."

Bu kelâm geçen emirlerin illetidir. Burada Allah'ın onlarla beraber olmasından murat, daimi velayettir la, onun sahibi etrafında şikâyet, hüzün ve gönül darlığı şaibesinden hiçbir şey dolaşmaz.

Takvadan murat, onun üçüncü mertebesidir ki, onun aşağısmdaki şirkten sakınma mertebesi ile her türlü günahtan kaçınma mertebesini de içinde toplamaktadır, yani gönlünü Haktan ve bütün varlığıyla kendini O'na vermekten kendisini meşgul eden her şeyden uzak durmaktır. İşte Allah'ın velÂyetini (dostluğunu) temin eden gerçek takva budur.

Allah'ın bu dostlarına, "Haberiniz olsun ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülecek değillerdir." (Yûnus 10/62) müjdesi verilmiştir.

Hulâsa, Allah (celle celâlühü) o takva sahiplerinin velisidir ki, onlar tamamıyla Allah'a yönelip kalplerini O'ndan meşgul eden her şeyden uzak dururlar da, elden çıkmasından dolayı üzülmek veya vaki olmasından

korkmak şöyle dursun, akılları bir matluba, yahut bir mahzura hiç takılmaz bile. İşte yukarıda işaret edildiği gibi, emredilen sabırdan kastedilen budur ve bu sabırla Allah'a yakınlık hâsıl olur ve gaye tamalanmiş olur.

Nitekim diğer bir âyette de; "Artık sabret; güzel akıbet, takva sahiplerinindır." (Hûd 11/49) denilmektedir.

Yoksa sırf günahlardan sakınmak, terkine ruhsat bulunan azimetlerden hiçbir şeye medar olamaz. Şu halde işaret edilen sabır ve ondan sonra zikredilenler, nasıl buna medar olabilir? Fakat buna medar olan sabır, zikredilen mânâdaki sabırdır.

Su halde sanki "Allah, sabredenlerle beraberdir" denilmiştir. Nitekim "ihsan ehli" denilmesi de, bu sabrın, insanların ulaşmak için yarıştıkları ihsan kabilinden olduğunu zımnen bildirmektedir.

Nitekim diğer bir âyette de, "Sabret; çünkü şüphesiz Allah, ihsan ehlinin ecrini zayi etmez." (Hûd 11/15). Bir de,

"Gerçek şudur ki, takva ve sabır sahiplen yok mu, işte Allah, o ihsan ehlinin ecrini zayi etmez." (Yûsuf 12/90) âyetinde, sabrın da, ihsanın da, takva kabilinden oldukları bildirilmektedir.

İhsanın hakikati şudur: Amelleri layık veçhile gerçekleştirmektir. Bu amellerin vasıf güzelliğidir ki, bu güzellik, zati güzelliği meydana getirir. Peygamberimiz ihsanı şöyle tarif etmiştir:

"Allah'ı görüyormuş sun gibi O'na ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmüyorsan, O, sem şüphesiz görmektedir."

Âyette takva, ihsandan önce zikredilmiş, çünkü tahliye, (boşaltma), tabliyeden (bakım ve süslemeden) önce gelmektedir.

Âyetteki takva sahipleri ile, ihsan ehlinden murat, bunların cinsi (hepsi) olabilir. Buna göre, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de öncelikle bu zümreye dahildir. Yahut bunlardan Peygamberimiz ile onun tâbileridır. Onların bu vasıflarla ifade edilmeleri, kendilerini övmek içindir. Bu da işaret ediyor ki, Peygamberimizin hal ve hareketleri, bu ümmetin kendisiyle hidâyet bulmasına vesile olmaktadır.

Nitekim bir zat, taziyet için İbn-i Abbâs'a (radıyallahü anh) şu şiiri söylemişti:

"Isbir, nekün bike sâbkîne feinnemâ sabrurraıyyeti inde sabrkra'si / Sabret ki, biz de sabredenlerden olalım; zira reis sabrederse reaya sabreder."

Herem b. Hayyan'dan rivâyet olunduğuna göre, ölüm hastalığında birisi, ona:

" Vasiyet et!" demiş. O da:

" Vasiyet, ancak maldan olur. Ben size Nahl sûresinin son âyetlerini tavsiye ediyorum!" demiş.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nahl sûresini okursa, Allah (celle celâlühü) dünyada ona bahşettiği nimetlerin hesabını sormayacak. Ve eğer bu sûreyi, okuduğu gün veya gece ölürse, kendisine güzel bir vasiyetle ölen kimsenin ecri verilir."

Bir tek olan Allah'a hamdolsun; O'nun Resulüne ve Resulünün bütün ailesine selâm olsun!

İSRÂ SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur. 111 âyettir. 26, 32, 33, 57. âyetiyle 73-80. âyetleri Medine'de nazil olmuştur.

1
"Kendisine âyetlerimizden, bir kısmını göstermek için kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz O, her şeyi işitenin, her şeyi bilenin ta kendisidir."

A- " Kendisine âyetlerimizden bir kısmını göstermek için kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketk kıldığımız Alescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir."

İsrâ, özellikle gece seyir ettirmek (yolculuk yaptırmak) anlamında olduğu halde, âyette bir de gece kelimesinin zikredilmesi, İsrâ zamanının az olduğunu ifade etmek içindir. Zira "leylen / gece" kelimesindeki nekrelik, bir bölüm mânasını ifade etmektedir.

Âyette Peygamberimiz'in kul olarak ifade edilmesi, Peygamberimiz'in, kendini tamamen Allah'a (celle celâlühü) kulluk etmeye verdiğini ve bunda en uzak mertebeye, en yüksek dereceye eriştiğini bildirmek içindir. Nitekim İsrâ'nın başlangıcı ve nihayeti de buna işaret etmektedir.

İsrâ'nın başlangıç mekânı hakkında ihtilâf edilmiştir.

Bir görüşe göre Mescid-i Haramin kendisidir, zahir olan da budur. Nitekim Peygamberimizin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ben, Alescid-i Haram'da Beytullah'ın yanında Hıcir'de bulunduğum bir sırada, uyku ile uyanıklık arasında bir durumda iken, Cebrâîl bana Burak'ı getirdi."

Diğer bir görüşe göre, Isrâ'nin başlangıç mekânı, Ümmü Hâni binti Ebî Talibin evidir.

Mescid-i Haram'dan murat, haremdir. Mescidi ihata ettiği için ona bu isim verilmiştir. Yahut bütün harem mescit olduğu için böyle ifade edilmiştir.

İbn-i Abbâsin (radıyallahü anh) şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

" Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) yatsı namazından sonra Ümmü Hânî'nın evinde uyurken olanlar oldu ve o da bunları Ümmü Hânî'ye anlattı. Sonra Resûlüllah mescide çıkmak üzere ayağa kalkınca, Ummü Hânî, kavmi kendisini yalanlar endişesiyle, gitmesini engellemek üzere elbisesinden tuttu.

Resûlüllah:

" Beni yalanlasalar da, gidip anlatacağım" dedi.. Nihayet Resûlüllah, Mescid-i Haram'a çıkınca, Ebû Cehil, gelip onun yanma oturdu. Resûlüllah da Ebû Cehil'e Isrâ hâdisesini anlattı. Bunun üzerine Ebû Cehil:

" Ey Kâ'b b. Lüey b. Gaalib topluluğu! Yanıma koşun!" dedi ve onlar gelince de bunu kendilerine anlatti. O zaman taaccüp ve inkâr ifadesi olarak kimi insanlar, el çırpmaya, kimileri de ellerini baslarının üzerine koymaya başladılar ve îman etmiş olanlardan bazıları da dinden döndüler. Bazıları da, Hazret-i Ebû Bekir'e (radıyallahü anh) koşup olanları ona anlattılar. O da

" Eğer o söylediyse, doğru söylemiştir" dedi.

Hazret-i Ebû Bekir'e (radıyallahü anh):

" Bunda da mı onu tasdik edeceksin?" dediler. Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) de:

" Size göre bu olaydan daha çok akıl ötesi bir durum olsa da, ben yine onu tasdik ederim" dedi.

İşte bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir'e (radıyallahü anh) "Sıddık" adı verildi.

İsrâ hâdisesini dinleyenler içinde Beytülmakdisi bilenler vardı. Onlar da, Beytükrıakdisi (Hazret-i Süleyman mabedi) kendilerine anlatmasını istediler. O anda Beytüîmakdis, gayet açık olarak Resûlüllah'a gösterildi ve o da, bakarak anlatmaya başladı. Soranlar:

" Anlattıkları kesinlikle doğru" dediler.

Sonra:

" Bir de, bizim yoldaki kervanımızı anlat" dediler.

Resûlüllah da onlara kervandaki develerin sayısını ve durumların anlattı ve :

"- Kervan, şu gün, güneşin doğmasıyla beraber, önde alacak bir deve olduğu halde gelecek" dedi. O gün gelince, Seniye tepesi tarafına çıkıp kervanı gözlemeye başladılar. Derken onlardan biri:

" Vallahi, işte güneş!" diye haykırdı, diğer biri de:

" Vallahi, işte kervan geliyor; önde de Muhammed'in dediği gibi alacak bir deve var!" dedi. Sonra yine de îman etmediler. Allah onları kahreylesin!

Isrâ'nın tarihinde de ihtilâf edilmiştir.

Bir görüşe göre Hicret'ten bir sene önce olmuştur. Enes ve Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre İsrâ, peygamberlik gelmeden vuku bulmuştur.

İsrâ'nın, uyanıklık hâlinde mi, yoksa uykuda mı olduğu konusunda da ihtilâf vardır. Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre İsrâ, uyku hâlinde olmuştur. Ancak görüşlerin, ekseriyeti bunun aksinedir.

Hak olan görüşe göre İsrâ, peygamberlikten önce uykuda, peygamberlikten sonra da uyanıklık hâlinde vuku bulmuştur.

İsrâ'nın cisimle mi, yoksa ruhla mı olduğu noktasında da ihtilâf edilmiştir. Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, Resülullah'ın bedeni kaybolmamış, miraç ruhuyla olmuştur.

Muâviye'nin rivâyetine göre de Resülullah'ın İsrâ'si, yalnız ruhuyla gerçekleşmiştir.

Hak olan görüşe göre ise İsrâ, bedenen gerçekleşmiştir. Nitekim bu durum, İsrâ hâdisesinin başındaki tenzihten (Sübhane) ve onun zımnen ifade ettiği taaccüpten de anlaşılmaktadır. Zira bedenle olan İsrâ, harikulade bir hâdise olma ve imkânsız görülüp reddedilme noktasında, ruhla olan İsrâ gibi değildir, işte bundan dolayıdır ki, Kureyş buna taaccüp etmiş ve onu mümkün olmayacak bir olay olarak kabul etmiştir.

Aslında bunda bir imkânsızlık yoktur. Zira Hendesede (Geometride) sabittir ki, güneşin kutru (çapı), dünyanın yüz altmış küsur katıdır. Sonra dünya feleğinin tersine dönen en büyük feleğin hareketiyle, bir saniyeden az bir zamanda dünyanın alt tarafı, üst tarafına gelmektedir. Ve sabit bir gerçektir ki, cisimler, hareketin de dahil olduğu durumları kabul etmekte eşit bulunuyorlar. Ve Allah (celle celâlühü), imkân dahilinde olan her şeye kaadirdir. Bu itibarla Allah (celle celâlühü), o hareketi, hatta ondan hızlı bir hareketi Peygamberimizin bedeninde veya onu taşıyan, binitte yaratmaya da muktedirdir. Zaten eğer Mırac, normal şartlara göre imkânsız olmasaydı, mucize sayılmazdı.

Mescid-i Aksa, Beytülmakdis'tır. Ona Mescid-i Aksa (en uzak mabet) denilmesi, onun ötesinde Müslümanlarca kutsal kabul edilen başka mescit olmamasındandır. Aksa (en uzak) vasfının kullanılması, tenzih ve taaccüp mânasını açıkça güçlendirmektedir.

Mescid-i Aksa çevresinin bereketi, din ve dünya bereketidir. Zira orası vahyin indiği ve peygamberlerin (aleyhisselâm) ibadet ettikleri topraklardır.

Isrâ'da Peygamberımiz'e gösterilen bir kısım büyük âyetlerden biri de, gecenin bir kısmında bir aylık yol gitmesidir. Bu yolculuğun, henüz gideceği yere ulaşmadan, Beytülmakdis'i görmeden, peygamberler kendisine temessül etmeden ve onların yüce makamlarına vâkıf olmadan gerçekleşmiş olması, onun Miracin gayelerinden olmasına halel getirmez.

B- "Şüphesiz O, her şeyi işitenin, her şeyi bilenin ta kendisidir."

Allah Peygamberimizin sözlerini, kulağa gerek kalmadan işitenin ve onun fiillerini göze ihtiyaç duymadan görenin ta kendisidir. Böylece Allah (celle celâlühü), Resulüne İsrâ ile ikramda bulunmaktadır ve onu Kendisine yaklaştırmaktadır. Bu da delâlet ediyor ki Isrâ, sadece Peygamberimiz'e ikramda bulunmak ve mertebesini yükseltmek içindir. Yoksa Allah'ın (celle celâlühü) Peygamberimizin sözlerini ve fiillerini ihata etmesi, onu Kendisine yaklaştırmaya hacet olmadan da hâsıl olmaktadır.

Necm sûresinde zikredilen Peygamberimizin göklere Miracının ve onda vuku bulan o mahiyeti tamamıyla kavranamayan hâdiselerin bu sûrede zikredilmemesi, İsrâ'yi dinleyenlerin kabulüne yaklaştırmak içindir.

2
"Biz, Mûsa'ya o Kitabı (Tevrat'ı) verdik ve onu İsrâiloğulları'na, Benden başkasını vekil etmemeleri için bir hidâyet rehberi kıldık."

Bu ifade, Hazret-i Mûsâ'nın Tûr'a davet edildiğini ve orada gerçekleşen münâcâtı imâ etmektedir. Yani Biz Mûsa'ya, Tûr'a yolculuk yaptırdıktan sonra, ona, İsrâiloğulları'nın hidâyeti ve içeriği ile hidâyet bulmaları için Tevrat'ı verdik ki, Benden başka işlerini havale edecekleri Rab edinmesinler, demektir.

3
"Ey Nûh ile birlikte gemiye yüklediğimiz kimselerin nesli! Muhakkak O, çok şükreden bir kuldu."

Bundan murat, Allah'ın (celle celâlühü), atalarını Nûh gemisinde kurtarmak zımnında kendilerine olan nimetini hatırlatmasıdır.

Hazret-i Nûh bütün hallerinde çok şükreden bir kuldu. Bu da bize bildiriyor ki, Nûh (aleyhisselâm) ile beraber olanların kurtarılması, onun duasının bereketiyle olmuştur. Yine bu kelâm, Hazret-i Nuh'un zürriyetini ona uymaya teşviktir ve onları, nankörlüğün en büyük derecesi olan şirkten caydırmadır.

Diğer bir görüşe göre ise, Mûsâ çok şükreden bir kuldu, demektir.

4
"Biz, Kitapta îsrailoğulları'na kesin hükmümüzü şöyle anlattık: Siz o topraklarda hiç şüphesiz iki kez fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde dik başlılık edeceksiniz."

îsrailoğulları'na indirdiğimiz vahiyle Biz kesin hüküm olarak Tevrat'ta onlara bunu anlattık. Zira Mûsa'ya olan indirme ve vahiy, aynı zamanda onlara da indirme ve vahiy sayılır.

İsrâiloğulları'nın ilk fesadı, Tevrat'ın hükmüne muhalefet etmeleri, İşaya'yı (aleyhisselâm) öldürmeleri ve kendilerini Allah'ın (celle celâlühü) gazabiyla uyaran Ermıyâi (aleyhisselâm) hapsetmeleridir. İkincisi de, Zekeriyyâ ile Yahya'yı (aleyhisselâm) öldürmeleri ve İsa'yı (aleyhisselâm) da öldürmeye kastetmeleridir.

Azgınlık derecesinde dik başlılık etmeleri, Allah'a ibadet etmeyi kibirlerine yedirememeleridir. Yahut insanları zulümle ezmeleri ve zulümde ifrat derecesine varıp, haddi aşmalarıdır.

5
"Nihayet bunlardan ilkinin vadesi gelince, üzerinize gayet çetin kullarımızı gönderdik de onlar, evlerin aralarında bile arama yapmışlardı. Bu da yerine gelecek bir vaatti."

A- " Nihayet bunlardan ilkinin vadesi gelince, üzerinize gayet çetin kullarımızı gönderdik de, onlar evlerin aralarında bile arama yapmışlardı."

İsrâiloğulları'nın çıkardıkları iki fesattan ilki için va'dedilen azabın süresi dolunca, işledikleri cinÂyetin cezasını vermek üzere onların üzerine gayet çetin savaşçılar gönderdik. Bunlar, Ninova Kralı Sanherib ile ordusuydu.

Diğer bir görüşe göre bunlar, Kral Lehrasbe'nin kumandanı Buhtünnasr ile ordusu idi. Bir başka görüşe ise Câlût ile ordusu idi. Bu ordu isrâiloğulları'nın âlimlerini ve büyüklerini öldürdü; Tevrat'ı yaktı, mescidi (Kudüs Tapmağım) tahrip etti ve İsrâiloğulları'ndan yetmiş bin kişiyi esir aldı. İşte bu da, İlâhî sünnetin gereği, zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmına musallat kılmak kabilindendir.

B- " Bu da yerine gelecek bir vaatti."

İsrâiloğulları'nın, yeryüzündeki cinayetlerinden dolayı başlarına bu felâketin gelmesi, mutlaka gerçekleşecek bir vaatti; hiçbir kuvvet onu değiştiremez ve engelleyemezdi.

6
"Sonra onlara karşı size tekrar galibiyet verdik; mallarla ve çocuklarla gücünüzü arttırdık; topluluğunuzu daha da çoğalttık."

A- " Sonra onlara karşı size tekrar galibiyet verdik."

Bu hâdiseden yüz sene sonra siz tevbe edip islediğiniz bozgunculuktan ve dik başlılıktan dönünce, size o yaptıklarını yapanlara karşı galibiyet ve devlet verdik. Denilir ki bu zafer, Buhtünnasrin öldürülmesi ve İsrâiloğulları'nın, esirlerini, mallarını kurtarmaları ve hükümdarlığm tekrar kendilerine dönmesidir. Şöyle ki, İsfendiyarin oğlu Bek men, hükümdarlığı dedesi Lehrasbe'nin oğlu Kestasfe'den miras alınca, Allah îsrailoğulları'na karşı onun kalbine şefkat verdi. O da İsrâiloğulları'nın esirlerini geri Şam'a (Suriye ile Fikstin) gönderdi ve Danyali da onlara hükümdar tayin etti. Onlar da orda bulunan Buhtünnasrin adamlarına karşı zafer kazandılar.

Diğer bir görüşe göre bu zafer Davud'un Câlût'u öldürmesidir.

B- " Mallarla ve çocuklarla gücünüzü artırdık; topluluğunuzu daha da çoğalttık."

Sizin mallarınız yağma edildikten ve çocuklarınız esir alındıktan sonra, size bol mal ve çok çocuklar verip gücünüzü artırdık ve topluluğunuzu eskisinden daha fazla çoğalttık.

7
"İyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz, yine kendinize etmiş olursunuz. Nihayet diğer cezalandırma vadesi gelince, yüzünüzü kara etsinler ve daha önce girdikleri gibi yine Mescide (Süleyman mabedine) girip tahrip etsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün kırıp döksünler diye, başka bir milleti göndereceğiz."

A- " İyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz, yine kendinize etmiş olursunuz."

İster kendi nefsinize dönük olsun, ister başkasıyla ilgili olsun, layık veçhile iyilik ederseniz -ki, bu da, o isin kendisi güzel olduğu takdirde tasavvur ecklebilir- yahut ihsanda bulunursanız, kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; çünkü onun mükâfatı size aittir. Eğer işlerinizi layık veçhile yapmayarak kötülük ederseniz, yahut kötü işler yaparsanız, yine kendinize etmiş olursunuz; çünkü onun vebak size aittir.

Hazret-i Ali' nin (radıyallahü anh) "Ben hiç kimseye iyilik de etmedim; kötülük de etmedim" deyip, arkasından bu âyeti okuduğu rivâyet edilmiştir.

B- " Nihayet diğer cezalandırma vadesi gelince, yüzünüzü kara etsinler ve daha önce girdikleri gibi yine Mescide (Süleyman mabedine) girip tahrip etsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün kırıp döksünler diye, başka bir milleti göndereceğiz."

Onların yüzünü kara etmeleri, çekecekleri acı ve ıstırabın izlerim yüzlerinde göstermeleri demektir. Nitekim diğer bir âyette de, "inkâr edenlerin yüzleri kararacak" (Mülk 67/27) buyurulmaktadır.

Allah (celle celâlühü), Farslari Isrâiloğulları'na musallat kıldı. Nihayet bölgedeki Bâbıl hükümdarı Cudred

Diğer bir görüşe göre Cerdus kumandasındaki ordu, İsrâiloğulları'yla savaştı.

Bir görüşe göre bu ordu kumandanı, Mescide (Süleyman mabedine) girdi ve kurbanlarını kestikleri yere de baktı; orada kaynayan bir kan gördü; kendilerine bunun sırrını sordu.

Onlar da:

" Bizden kabul edilmeyen bir kurban kanıdır" dediler. Kumandan:

" Bana doğruyu söylemediniz" dedi; sonra onlardan binlerce insan öldürdü. Fakat o kan, sakinleşmedi.

Sonra kumandan onlara:

" Eğer bana doğruyu söylemezseniz, sizden bir tek insan sağ bırakmayacağım" dedi.

O zaman bunun üzerine onlar:

Bu kaynayan kan, Zekeriyya'nın oğlu Yahya'nın (aleyhisselâm) kanıdır" dediler.

Kumandan da:

" işte bunun gibi cinayetlerinizden dolayı Rabbiniz sizden intikam almaktadır" dedi. Sonra şunu da ilâve etti:

" Ey Yahya! Senin Rabbin ve benim Rabbim, senin yüzünden senin kavminin başına geleni bilmektedir. Artık Allah'ın izniyle sakinleş. Yoksa onlardan bir tek insan sağ bırakmayacağım."

İşte o zaman Yahya'nın (aleyhisselâm) kanı dindi.

8
"Belki Rabbiniz size merhamet eder. Fakat siz eğer fesada dönerseniz, Biz de sizi cezalandırmaya döneriz. Biz Cehennemi kâfirler için zindan kıldık."

A- " Belki Rabbiniz size merhamet eder. Fakat siz eğer fesada dönerseniz, Biz de sizi cezalandırmaya döneriz."

Son cezanızdan sonra eğer yeni bir tevbe ile tevbe ederek, içinde bulun duğunuz günahlardan vazgeçerseniz, belki Rabbiniz size merhamet eder. Fakat eğer siz daha önceki fesadınıza bir kez daha dönerseniz, Biz de sızı cezalandırmaya tekrar döneriz.

Ve İsrâiloğulları yine eski fesatlarına döndüler ve Allah (celle celâlühü) da onlara Romalıları musallat etti. Romalılar onları, haraç, vergi vs. gibi yükümlülüklere bağladılar.

Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre:

"İsrâiloğulları, yine eski fesatlarına döndüer. Allah (celle celâlühü) da Muhammed'i gönderdi. Ondan sonra onlar, zeki olarak cizye veriyorlar." Katâde'den de bunun benzeri bir rivâyet vardır.

B- " Biz Cehennemi kâfirlere zindan kıldık."

Biz, Cehennemi kâfirlere, ebediyen çıkamayacakları bir zindan kıldık.

Diğer bir görüşe göre, Biz Cehennemi hasır gibi yaygı kıldık.

9
"Şüphe yok ki bu Kur'ân, en doğru yola iletir, iyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdele."

A- " Şüphe yok ki, bu Kur'ân, en doğru yola iletir."

Hiç şüphe yok ki bu Kur'ân, insanların yalnız bir fırkasını değil, fakat Mûsa'ya verdiğimiz Kitap gibi bütün insanları, yolların en kadar ve en sağlamı olan tevhid ve islâm dinine iletir; hidâyet düsturu olarak ona sarılanları hidâyete erdirir; yoksa hidâyeti bilfiil tahsil etmesi, mü'minler içindir.

B- " İyi işler yapan mü'minlere de, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdele."

Kur'ânin içerdiği hükümlere ve prensiplere îman edip Kur'ân'da açıklanan iyi işleri yapan mü'minlere de, o amelleri karşılığında kendileri için, hem kendisi büyük, hem de katları büyük, yani on kat ve daha fazlası bir mükâfat olduğunu müjdele.

10
"Ahirete inanmayanlara gelince, onlar için de elem verici bir azap hazırladık."

Yeniden dirilme, hesap ve ceza gibi, Kur'ân'da açıklanan âhiret hükümlerine inanmayanlara gelince...

Onların inkâr ettikleri içinden âhiret, zikre tahsis edilmiştir. Çünkü onların îman etmeleri emredilen şeylerin en büyükleri, âhiretle ilgilidir. Bir de, onların amelleri ile Kur'ânin bildirdiği ceza arasındaki münasebeti gözetmek içindir.

Elem verici azap, Cehennem azabıdır. Yani onların varlığını inkâr ettikleri ahirette, kendileri için elem verici bir azap hazırlanmıştır. Bu zecir, onlara daha etkilidir. Çünkü hiç umulmayan yerden gelecek azap, daha kötü ve fecidir.

11
" İnsan bazen hayrı istediği kadar, şerri de ister. Zaten insan çok acelecidir."

A- " İnsan bazen hayrı istediği kadar, şerri de ister."

Bundan öne, hidâyet edici Kur'ânin hak beyan edildikten sonra, burada da hidâyet edilen insanın hak beyan edilmekte ve ikisinin arasındaki fark anlatılmaktadır.

Burada insandan murat, insan cinsidir; onun bazı fertlerinin hali, hepsine isnat edilmiştir. Yahut insanların bazı zamanlardaki hak hikâye edilmektedir. Birincisine göre mâna şöyledir: Kur'ân, insanları en yüksek hayra, en büyük mükâfata çağırmaktadır ve en büyük şer olan elem verici azaptan da insanları sakındırmaktadır. İnsanların bir kısmı olan kâfirler, kendileri için en büyük şer olan mezkûr azabı istemektedirler. Bunu da diliyle ikrar etmektedirler.

Nitekim bazıları:

" Ey Allahım, eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hak ise, üzerimize gökten taş yağdır; yahut bize elem verici bir azap getir" (Enfâl 8/32); Eğer doğru sözlülerden isen, bize va'dettiğin azabı, bize getir, " (A'râf 7/70) benzeri şeyler söylüyorlardı.

Yahut onların dilleriyle istemesi değil, fakat sonuç olarak, bu neticeye varan, bunu gerektiren kötü amelleriyle mecazî istemeleridir. Nitekim hepsinin hali budur.

Onların hayrı istemeleri ise, hakikat değil farazidir. Zira onlar hayır istemekten uzaktır. Bir de "hayrı istediği kadar" denilmesi işaret ediyor ki, onlara yaraşan buydu.

B- "Zaten insan çok acelecidir.".

Kendilerine mezkûr duâ isnat edilen insan, aklına gelenlerin zararlarını hiç görmeden, onları istemekle çok acele etmektedir. Yahut çok acele edip azabın da acele gelmesini istemektedir. Halbuki azap, zaten mutlaka gelecektir. Buna göre bu, onlarla bir nevi istihzadır.

Onların istemeleri, amellerine hamledildiği takdirde, acelecilik de, azabı gerektiren o kötü amellerine dalmak ve onları sürdürmek anlamına hamledilebilir.

İkinci tefsire göre (insanın bazı hallerde şerri istemesi) mâna şöyledir. Kur’ân'ınsanı hayra davet eder. Öfke hâlinde olduğu gibi insan bazen kendi nefsi, ailesi ve malı için, şer olanı Allah'tan isteyebilir. Ve insan yaratıksı itibarıyla acelecidir; sabırsızdır; başındaki belâ zail oluncaya kadar bu hak devam eder.

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) zevcesi Hazret-i Sevde'ye bir esir emanet etti. Esir, bağlarının acısından gece inleyince, Hazret-i Şevde, onun bağlarını gevşetti. Esir de kaçtı gitti. Bu Peygamberimiz'e haber verilince, Peygamberimiz: "Allahım! Bu kadının ellerini kes" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Şevde, ellerini kaldırıp duanın kabul olmasını beklemeye başladı. O zaman Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki, "Ben Allah'tan diledim ki, benim duamı, azaba müstahak olmayan ailem için rahmete çevirsin."

Yahut âyetin mânası şöyledir: İnsan, hayır olduğunu sandığı şerri istemektedir. Zaten insan aculdür; işlerine basket ve gerçek bir tefekkürle yaklaşmıyor ki, istemeye layık olan hayır tahakkuk etsin ve kaçınmaya layık olan serden uzak kalsın.

12
"Biz gece ile gündüzü iki âyet (alâmet) olarak yarattık.

Böylece gece âyetini sönük kıldık; gündüz âyetini ise aydınlık kıldık; ki, Rabbinizin lütfü keremini arayasınız ve yılların sayısını ve hesabını bilesiniz. Zaten Biz her şeyi gereği gibi bildirdik."

A- " Biz gece ile gündüzü iki âyet (alâmet) kıldık."

Burada, her biri şüphe götürmez parlak birer burhan olan ve takipçisinin asla dalâlete düşmeyeceği birer ana yol gibi belli olan âyetlerle ve âfâkî delillerle, hakkı bulma yolunu göstermekten ibaret olan mezkûr Kur’ân hidâyetinin bazı kısımları beyan edilmeye başlanmaktadır. Zira gece ile gündüzün iki âyet kılınması ve bundan sonra zikredilecek gece âyetinin sönük ve gündüz âyetinin de aydınlık kılınması, her ne kadar kâinat hidâyetlerinden ise de, onları haber vermek, onlara dikkat çekmek, Kur’âni hidâyetlerdendir.

Âyette gecenin önce zikredilmesi, tahakkuk sırasını gözetmek içindir. Çünkü gecenin açılmasıyla gündüz meydana gelir ve gece ay başları belli olur. Eğer gece, bir önceki güne izafe edilmiş olsa (ona bağlı sayılsa), o gece ayrı aydan ve onun gündüzü ayrı aydan sayılır. Bir de gündüz âyetinin, vasıtasız olarak ona terettüp ettirilmesi için gece önce zikredilmiştir.

Yani Biz, gece ile gündüzü, oluşumlarıyla, birbirini izlemesiyle, uzunluk ve kısalıkta farklı olmalarıyla, akılların anlamakta hayrete düştükleri bir düzende yaratılmalariyla, iki âyet kıldık. Bu iki âyet, onların, Hakim

ve Kaadir bir kuvvet tarafından meydana getirildiklerine delâlet etmekte ve Kur’ân-ı Kerimin hidâyet ettiği İslâm ve tevhid dinine yol göstermektedir.

B- " Böylece gece âyetini sönük kıldık; gündüz âyetini ise aydınlık kıldık."

Gece âyeti, karanlık olarak yaratılmış; gündüz âyeti ise aydınlık olarak yaratılmıştır; gündüzün eşyanın görülebildiği bir zamandır, yahut insanlar için eşyayı aydınlatmaktadır.

C- " Rabbinizin lûtfu keremini arayasınız ve yılların sayısını ve hesabını bilesiniz."

Biz, gündüzü aydınlık kıldık ki, gündüz aydınlığında kendiniz için Rabbinizden rızık talep edesiniz. Zira gece rızık aramanız daha zordur.

Âyetin metninde kullanılan kelimelerin mâna incelikleri delâlet ediyor ki, rızık tahsilinde talepten başka bir tesir yoktur. Rızık vermek ise Allah'a (celle celâlühü) aittir. Fakat vacip (zorunlu) değil; O, rızıkları Rubûbiyet hükmüyle lûtfu kerem olarak ihsan etmektedir.

Yine, Allah'ın (celle celâlühü) gece ile gündüzü bu düzende yaratması, onların karanlık ve aydınlık olarak birbirini izlemesiyle, hareketleriyle, vaziyetlenyle ve diğer halleriyle, yılların sayısını bilesiniz, diyedir. Zira dinî ve dünyevî maslahatlarınız için bir takını ilmî veriler buna bağlıdır. Yine bunun zımnında ayların, gece ve günlerin ve mezkûr maslahatlardan buna bağlı olanların hesabını bilmeniz içindir.

Sayı (adet) ve hesabın taallûk ettikleri şeylerin vücudu ve ademi vücudu bakımından hesap, sayıdan önce olduğu halde, âyette sayının önce zikredilmesi, hesabın taallûk ettiği şeylerin, yılların içerdiği vakitler olduğuna daha baştan dikkat çekmek içindir. Yılların sayısına taallûk eden bilgi, hesabın taallûk ettiği tafsilâtlı bilginin icmali halidir.

Yahut zikredildiği gibi adette (sayıda) başka bir şeyin hâsıl olmasına itibar edilmediği için, bunun itibar edildiği hesaba göre, mürekkebin (terkiplinin) karşısındaki basit gibidir. Ya da sayıya taallûk eden bilgi, mertebelerin en yükseğidir. Bundan dolayı minnet beyanı makamında, önce zikredilmek hakkına sahiptir. En iyisini Allah (celle celâlühü) bilir.

D- " Zaten Biz her şeyi gereği gibi bildirdik."

Zikredilen gece ile gündüzün iki âyet kılınması ve buna bağlı olan dînî ve dünyevî faydalar dışında da sizin dünya ve ahirette muhtaç olduğunuz her şeyi, Kur’ân'da hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, gayet üstün bir beyan ile bildirdik. Nitekim diğer bir âyette de, "Bu Kitabı (Kur’âni) da sana, her şey için bir açıklama... olarak indirdik." (Nahl 16/89) denilmektedir.

13
"Her insanın amelini onun boynuna doladık. Kıyamet günü onun önüne, açılmış olarak duran ve amellerini gösteren bir kitap da çıkaracağız."

A- " Her insanın amelini onun boynuna doladık."

Taair, takdire uygun alarak kendi ihtiyarıyla, kendisinden sâdır olan ameller, yahut ezeli ilimdeki istihkakına göre ezeli taksimatta kendisine düşen ameller demektir.

Amellerin boyna dolanması, kendisine şiddetle bağlı ve son derece irtibatlı olduğunu tasvir etmek içindir. Yani biz yaptıklarını kendisine öyle sımsıkı bağlı kıldık ki, ebedî olarak onu bırakmayacak; tıpkı boyundaki gerdanlık ve demir halka misak, her halükârda ondan ayrılmayacaktır.

B- "Kıyamet günü onun önüne açılmış olarak duran ve amellerini gösteren bir kitap da çıkaracağız."

Yaptıklarının en küçüklerinin, en basitlerinin de yazılı olduğu bir amel defterini, Kıyamet günü onun karşısına çıkaracağız ki, onu, önünde açılmış olarak bulacak

Hasen diyor la, dünya hayatında senin için bir defter açılır ve bununla iki melek görevlendirilir. İşte bu iki melek, sağında ve solunda bulunmaktadır. Sağındaki melek, iyiliklerini, solundaki melek de kötülüklerim tespit eder. Öldüğün zaman bu defter dürülür ve seninle beraber mezarına konur. Nihayet kıyamet günü bu defter senin önüne çıkarılır.

14
"Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana kendi nefsin yeter, denecek."

Katâde'den rivâyet edildiğine göre, o gün dünyada okumasını bilmeyenler de okuyabilecek.

Bir görüşe göre bu kitaptan murat, amellerinin, eserlerinin iz bıraktığı kendi nefsidir. Zira hayır olsun veya şer olsun, insandan sâdır olan her amel, insanın ruhunda özel bir tesir bırakır. Ancak ruh bedene bağlı olduğu müddetçe anılan tesir gizli kalır. Ruhun bedenden alâkası kesildiği zaman, onun kıyameti kopmuş olur. Çünkü ruh, o zamânâ kadar bedende sükûnet ve istikrar hakirdeydi. Bedenden ayrıldığında ise harekete geçer ve yüce âleme doğru yükselmeye yönekr. İşte o zaman perde kalkar; haller ortaya çıkar ve ruh levhası üzerinde, ömrü müddetince yaptığı her şeyin resmi zuhur eder. Amellerin yazılması ve okunması bu demektir.

15
"Kim hidâyet yolunu seçerse, ancak kendisi için seçmiş olur; kim de yoldan saparsa, yine ancak kendi aleyhine sapmış olur.

Zaten hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez. Biz bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz."

A- Kim hidâyet yolunu seçerse, ancak kendisi için seçmiş olur; kim de yoldan saparsa, yine ancak kendi aleyhine sapmış olur."

Bu kelâm, daha önce geçen Kur'ânin en doğru yola hidâyet edici olmasının ve amellerin sahiplerinden ayrılmayacağı beyanının fezlekesidir. Yani her kim, Kur'ânin hidâyetiyle hidâyet olur da, içerdiği hükümleri uygularsa ve yasakladıklarından da vazgeçerse, bu hidâyetinin menfaati yalnız kendi nefsine döner, kendine yarar sağlar; hidâyet buknayan başkasına sirayet etmez. Kim de Kur'ânin hidâyet ettiği yoldan saparsa, onun dalâletinin vebak de yalnız kendisine aittir; dalâlete düşen başkasına ait değildir. İşte bunun için amel sahibinden ayrılmaz.

B- " Zaten hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez."

Bu da ikinci cümlenin tekididir. Yani kendi günahlarının vebalini taşıyan bir kimse, başkasının günahının vebalini taşımaz ki, ikinci şahıs, kendi vebalinden kurtulabilsin ve günahkârla günah arasındaki bağlılığa halel gelebilsin. Sonuç olarak herkes, ancak kendi günahını yüklenir.

İşte "her insanın amelini onun boynuna doladık" âyetinin tahkiki budur. "Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun da ondan nasibi olur. Kim de kötü bir işe aracılık ederse, onun da ondan nasibi olur." (Nisa 4/85) ve "Kıyamet günü kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve cehaletle saptırdıkları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için..." (Nahl 16/25) âyetlerinin, başkasının iyiliğinden faydalanmak ve onun kötülüğün dan zarar görmek hususu ise, hakikatte kendi iyiliğinden faydalanmak ve kendi kötülüğünden zarar görmektir.

Zira amel sahibinin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığı kendisine aittir. Aracıya erişen ise, onun aracılığının karşılığıdır; yoksa asıl iyilik ve kötülüğün karşılığı değildir. Keza, dalâletin karşılığı da sapkınlara mahsustur. Saptıranlarin yüklendikleri ise, saptırmanın karşılığıdır; yoksa dalâletin karşılığı değildir.

Bu konuda (yukarıda belirtildiği gibi) tekidin ikinci cümleye tahsis edilmiş olması, onların boş umutlarını kesmek içindir. Zira onlar, iddia ediyorlardı ki, eğer kendileri hak üzerinde değiller ise, bunun sorumluluğu, taklit ettikleri seleflerine aittir.

B- "Biz bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz."

Bundan önce hidâyetle dalâletin sonuçlarının sahiplerine mahsus olduğu, hidâyet bulan kimsenin kendi hidâyetinin semerelerinden mahrum kalmayacağı ve hiç kimsenin başkasının cinÂyetinden sorumlu tutulmayacağı beyan edildikten sonra, burada da ilâhî inayet beyan edilmektedir.

Yani üstün hikmetlere bina edilmiş olan sünnetimizde, yahut geçmiş hüküm ve takdirimizde, sadece akıl ıdrakiyle iktifa ederek, indirilmiş kitapta beyan edildiği veçhile, kendilerine hakkı gösterecek, onları dalâletten alıkoyacak, hüccetleri ikame edecek ve prensipleri ortaya koyacak bir peygamber göndermedikçe, dalâlet ve azap ehline azap etmek diye bîr şey asla olamaz.

Şeyh Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin de dediği gibi, bu azaptan murat, onları tamamıyle yok etme cezasıdır. Ondan sonra gelen cümleye uygun anlam da budur. Yahut dünyevî azabı da, uhrevî azabı da kapsayan ve tamamiyle yok etme azabının çeşitlerinden biri olan azap cinsi murat edilmektedir.

Azaptan murat ne olursa olsun, "bir peygamber göndermedikçe" ifadesi, azabın mutlak olarak hiç olmayacağını bildirmek için değil, bunun tahakkukundan önce olmayacağını bildirmek içindir. Yoksa uhrevî azabın Peygamber geldikten sonra hemen vaki olması mümkün olmadığı gibi, dünyevî azab da, onu gerektiren ahlâksızlık ve isyandan sonra ancak hâsıl olur. Nitekim malûm olduğu üzere bu azap, Nûh kavmine, bin seneye yakın bir zaman gecikmek olarak gelmiştir.

16
"Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, oranın şımarık zengin ileri gelenlerine (hakkı, hayrı) emrederiz. Onlar ise yoldan çıkarlar. Böylece o ülke, helake müstahak olur; Biz de orayı yerle bir ederiz."

A- " Biz bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, oranın şımarık zengin ilen gelenlerine (hakkı, hayrı) emrederiz."

Bundan önce, peygamber gönderilmeden azap vaki olmayacağı beyan edildikten sonra, burada da azabın vuku keyfiyeti beyan edilmektedir

Burada iradeden murat, iradenin bilfiil gerçekleşmesi değildir. Zira irade gerçekleşince, irade konusu olan şey de aynı anda gerçekleşmiş olur. Yine bu iradeden murat, irade konusu şeyin, kendisine takdir edilmiş vakitte vukuuna taallûk eden ezelî irade de değildir. Çünkü bundan sonra zikredilen ceza, onunla beraber gerçekleşmez. Fakat burada murat olan irade, vaktinin yaklaşması demektir. Nitekim "Allah'ın emri gelmiştir" (Nahl 16/1) âyeti de bu kabildendir.

Yani hikmetin gereği, olarak, zulüm ve günahlarından ötürü, Bizim irademizin bir ülkeyi helâk etmeye taallûk etmesinin ve o ülke halkını, zikrettiğimiz toptan yok etme azabiyla azap etmemizin -ki bu azap da, beyan ettiğimiz gibi ancak peygamber gönderdikten sonra olabilir- vakti, muayyen bir sınır olmaksızın yaklaşüğı zaman, halkına gönderdiğimiz peygamber vasıtasıyla, oranın ceberut, şımarık zengin olan ileri gelenlerine ve hükümdarlarına iyilik emrederiz.

Allah'ın (celle celâlühü) emirleri hepsine şâmil olduğu halde bunların zikre tahsis edilmeleri, hitapta onların asıl olmaları, diğerlerinin ise onlara tâbi olmaları sebebiyledir. Bir de, emrin bunlara tevcih edilmesi, daha etkilidir.

O şımarık zengin ileri gelenlere neyin emredil eliği, âyette sarih olarak zikredilmemiştir. Ondan, hak ve hayrın murat olduğu anlaşümaktadır. Zira Allah kötülüğü, edepsizliği emretmez, özellikle Kur’ânin hidâyeti zikredildikten sonra bu husus daha da açık olarak anlaşılmaktadır. Yahut âyetteki emretmekten murat. Bizden emir sâdır oldu, demektir.

B- " Onlar ise yoldan çıkarlar. Böylece o ülke, helake müstahak olur; Biz de orayı yerle bir ederiz."

Emirlerimize karşılık onlar, itaatten çıkarak serkeşlik etmeye başlarlar. Böylece onlar yoldan çıkıp azgınlık gösterdikten sonra o ülke azap de helâk edilmeye müstahak olur. Biz de, halkını yok etmekle onu darmadağın ederiz.

Geçen ifadelere münasip olan tefsir budur.

Bir görüşe göre âyetteki emir, mecazî anlamda yoldan çıkmak ve onunla sebep teşkil etmek mânasına hamledilmektedır. Yani Allah (celle celâlühü), kendilerine, onları şımartan ve yoldan çıkmalarına sebep olan bol nimetler verir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada emir, çoğaltmak anlamındadır. Hadiste de şöyle denilmektedir: "Malın hayırlısı, ıslah edilen hurma ağaçları ve doğurgan taylardır." (işte bu hadiste de emir kökünden türetilen kelime, çokluk anlamında kullanılmıştır).

Âyetin metninde geçen "Emarnâ / emrettik" fiilinin, "Amarnâ" ve "Emmarnâ" şeklinde kıraati de mevcuttur. Bu durumda "Onları emirler, âmirler, yöneticiler kıldık" anlamına da gelmektedir. Ancak dalâletten zecir ve hidâyete teşvik makamı, bu görüşlerin hiçbirine müsait değildir. Zira bu görüşlerin hulâsası şudur: Onların azgınlıkları, Allah'ın iradesine ve onları şımartan bol nimetleri kendilerine bağışlamasına bağlıdır. Ve bu emir, mecazî olarak, onları kötülüğe sevk etmek anlamına hamledildiği takdirde de, gerçekten onları kötülüğe sevketme mânası çıkar.

17
"Zaten Biz, Nuh'tan sonra nice nesilleri helâk ettik. Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak da Rabbin yeterlidir."

A- " Zaten Biz, Nuh'tan sonra nice nesilleri helâk ettik."

Karn, bir kavmin bir kuşağın yok olduğu süredir. Bu süre, yirmi, otuz, kırk, seksen veya yüz senedir. Bunun yüz sene olduğu görüşünü şu hadis de teyit, etmektedir: Peygamberimiz bir zata duâ ederken "Bir karn yaşayasın" buyurmuş, o zat da yüz veya yüz yirmi sene yaşamıştır.

Nûh peygamber zamanından sonra helâk edilenler Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonra helâk edilenlerden Kur'ân-Kerım'de kıssaları anlatılan ve anlatılmayan kavimlerdir. Nûh kavminin bu helâk edilen nesillere dahil edilmemesi, onların durumu açık olduğu içindir. Kaldı ki Nuh'un zikri, onların zikrine işarettir.

B- " Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak da Rabbin yeterlidir."

Rabbi'nin ilmi ve basireti, onların günahlarının zahirini de, iç yüzünü de kuşatmıştır. Bu itibarla Allah günahlarından dolayı onları cezalandıracaktır.

Bu kelâm işaret ediyor ki, onlara peygamberlerin gönderilmesi, onlara hak ve hayır emredilmesi ve bunlardan sonra âyette zikredildiği şekilde onların yoldan, çıkması, onlardan sâdır olanları bilmek ilmini tahsil için değildir. Zira bu ilim, ondan önce de mevcuttu. Fakat o mezkûr şeyler, her yönden onların özürlerini kesmek ve onları hüccetle ilzam etmek içindir.

18
"Her kim şu çabuk geçen dünyayı dilerse, burada ona, yani istediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen veririz; sonra da onu, yerinmiş ve kovulmuş alarak Cehenneme koyarız."

A- " Her kim şu çabuk geçen dünyayı dilerse, burada ona, yani istediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen veririz."

Kâfirlerden, günahkârlardan, riya ve nifak ehlinden, dünyalık için hicret edenlerden ve sadece ganimet almak için cihad edenlerden her kim yaptığı işi, yalnız dünyalık için, dünyadaki çeşitli arzu ve istekleri için yapıyorsa ve onunla beraber âhireti hiç dilemiyorsa, bu dünyada istediğimiz kimseye, istediklerinin hepsini değil, dilediğimiz kadarını veririz.

Âyette; "istediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını hemen veririz" ifadesiyle, bunun hâsıl olması, Allah'ın dilemesi şartına bağlanmış, çünkü yaratılış çarkının üzerinde döndüğü ilâhî hikmet, her isteyenin, muradına ermesini gerektirmediği gibi, istediği, verilen kimselerin de, istediklerinin tamamını elde etmesini gerektirmez." Kim dünya hayatını ve ziynetini istiyorsa, işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve onlar orada,

hiçbir zarara uğratılmaz" (Hûd 11/15) âyetinden ise, her amel sahibinin bütün emellerine ulaşacağı ve her amel sahibinin yaptıklarının sonuçlarını elde edeceği gibi bir anlam anlaşılmamalıdır. Nitekim bu âyetin tefsirinde Allah'ın lûtfu keremiyle bunun tahkikine işaret edildi.

B- " Sonra da onu, yerinmiş ve kovulmuş alarak Cehenneme koyarız."

Dünyada ona acilen verdiğimizin yerine, sonra da ona Biz, Cehennem ve onun içindeki azap çeşitlerini veririz. O, Cehenneme, yerinmiş ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girecektir.

Bir görüşe göre, bu âyet, münafıklar hakkındadır. Onlar, Müslümanlara karşı riyakârca davranıp onların safında savaşıyorlardı. Münafıkların bundan amacı, yalnız, ganimetlerden ve diğer şeylerden pay almalarıydı. Ancak muayyen âyetlerin dışında bu sûrenin Mekke'de inmiş olması, bu tefsire engeldir.

19
"Kim de mü’min olarak âhireti diler ve onun için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür."

Sahih bir îman ile ve îmanına halel getirecek bir hali olmaksızın iman etmiş olarak, âhireti ve ondald ebedî nimetleri dileyen ve onun için layık veçhile çalışan, kendi görüşüne göre uydurduğu yollarla ibadet etmeyip, Kur’ânin bildirdiği emir ve yasaklara riâyet ederek, hareket edenlerin îmanları, amelleri ve çalışmaları Allah katında en güzel şekilde kabule şayan olur ve onun mükâfatı da verilir.

Burada makbul olmanın îman ve âhirete değil, sadece çalışmaya bağlanması, bunun asıl umde olduğunu zımnen bildirmek içindir.

20
"Hepsine, onlara da, bunlara da Rabbinin ihsanından sürekli olarak bolca veririz. Zaten Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir."

A- " Hepsine, onlara da, bunlara da Rabbinin ihsanından sürekli olarak bolca veririz."

Her iki fırkaya da muratları doğrultusunda sürekli olarak ve bolca verilen nimetler, dünyalık isteyip o maksatla çalışanlar için verilen, dünya nımetlerıdır. Âhireti isteyip de o maksat için çalışanlara da, yukarıda makbul çalışma ifadesiyle işaret edilen âhiretin ebedî nimetleri verilir.

Âyette "Rabbinin ihsanından" yani nihayeti olmayan geniş hazinesinden denilmesi, bu ihsanların çalışma ile hak edilmiş bir karşılık olmayıp, sadece Allah'ın lütfü keremi olduğuna dikkat çekmek içindir.

B- " Zaten Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir."

Rabbinin ihsanı isteyen hiç kimseden kısılmaz. Kâfirler gibi mahzurlu halleri olsa bile, hikmete binâen İlâhî iradenin gereği olarak takdir edilmiş herkese eriştirilir.

21
"Bak Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kıldık! Ahirette ise, elbette ki derece ve üstünlük farkları daha büyüktür."

A- " Bak Biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kıldık"

Bundan murat, geçen İlâhî ihsanın ve dünyevî ihsan mertebelerinin farklı olmasının mahzurlu olmadığını izah etmek ve bununla uhrevî ihsan mertebelerinin de farklı olacağına dikkati çekmektir.

Yani ibret nazarıyla, Biz dünyevî ihsanlarımızda insanların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak. Bu dünyada kimi insan aşağıda, kimi yukarıdadır. Kimi kuvvetli, kimi zayıf; kimi mâlik, kımı de memlûktur. Kimi zengin, kımı de fakır... İşte bunlara ibret, nazarıyla baktığın zaman âhiret ihsanının mertebelerini ve dünyadan üstün olan âhiret hayatı ehlinin fazilet derecelerinin farklılığını da anlarsın. Nitekim şu cümle de, onu açıklamaktadır:

B- "Ahirette ise, elbette ki derece ve üstünlük farkları daha büyüktür."

Ahiret ve ondaki nimetlerin derece ve üstünlük farkları elbette ki daha bü}diktür; çünkü oradald farklılık, Cennet ve onun mahiyeti ve vasıfları tarif edilemeyecek kadar yüksek olan derecelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Cennet nimetleri, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir insan kalbinin düşünmediği güzellikler ve iyilikler olarak ifade edilmiştir.

Bundan önceki âyette zikredilen (onlara da, bunlara da Rabbinin ihsanından veririz) ihsandan, yalnız dünyevî ihsan da kastedilebilir. Buna göre, Rabbimizin, ihsanının kısıdı olmadığını ifade eden cümle de, dünyevî ihsanın birinci fırkaya mahsus olduğu vehmini kaldırmak mânasına hamledikr. Zira daha önce onların iradesinin dünyaya tahsis edilmiş olması, onların bu ihsana nail olacaklarının zikre tahsis edilmesi ve ikinci fırka ile aralarındaki nisbetin zikredilmemesi, bu ihsanın ikinci fırkaya mahsus olduğu vehmini vermektedir.

Yani yalnız dünyalık istediklerini zikrettiğimiz birinci fırkaya değil, Rabbinin geniş ihsanından her iki fırkaya da veririz; zaten Rabbinin dünyevî ihsanı, onu isteyenden de, başkasını isteyenden de kısıtlanmaz. Bak bu ihsanda, her iki fırkadan da kimini kimine nasıl üstün kılmışız?

İlâhî ihsanın birinci fırkadan kısıtlanmayacağı mânasına itibar etmek ve bunun ilâhi ihsanın şümulünü tahkik için olduğunu söylemek, "Zaten Rabbinin ihsanı kısıtlı değil!" ifadesinin, dünyevî ihsanın, ikinci fırkaya mahsus olduğu vehmini ortadan kaldırmak, için söylenmiş olmasını gerektirir. Nitekim cumhûr diyor ki, "Allah, bir kimsenin isyanından dolayı, onu ihsanından mahrum bırakmaz."

22
"Allah ile birlikte başka bir ilah edinme! Sonra yerinmiş ve tek başına terkedilmiş bir âciz olarak kalırsın."

A- " Allah ile birlikte başka bir İlah edinme!"

Bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir; fakat ondan murat Resûlüllah'ın ümmetidir. Bu Resûlüllah ile ümmetinin, heyecanına heyecan katmak ve onların tevhid inancı ateşini daha da alevlendirmek içindir. (Yoksa Resûlüllah için tevhidin dışında bir şey sözkonusu değildir). Yahut bu hitap, buna muhatap olabilen herkes içindir.

B- " Sonra yerinmiş ve tek başına terkedilmiş bir âciz olarak kalırsın."

Allah'tan başka bir ilah edindiğin takdirde melekler ve mü’minler tarafından kınanırsın ve Allah'ın (celle celâlühü) inÂyetinden mahrum bir âciz olarak kalırsın.

Bu kelâm, tevhid ehlinin, hem melekler ile mü’minlerin övgüsüne, hem de Allah'ın (celle celâlühü) inÂyetine sahip olduğunu zımnen bildirmektedir.

23
"Rabbin kesin olarak hükmetti ki, Kendisinden başkasına ibadet etmeyin; ana-babanıza da iyilik edin! Şayet onlardan biri veya her ikisi, senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf!" bile deme ve onları azarlama, onlara güzel söz söyle."

A- " Rabbin kesin olarak hükmetti ki, Kendisinden başkasına ibadet etmeyin; ana-babanıza da iyilik edin!"

Âyetin metnindeki "kaza / hüküm" fiili yerine, diğer bir kıraatte tavsiye fiili zikredilmektedir.

Yani Rabbin kesin olarak emretti ki, Kendisinden başkasına ibadet etmeyin. Zira ibadet, tazimin son derecesidir. Bu itibarla ibadet, ancak son derece azamet ve ihsan sahibi olan Allah'a (celle celâlühü) yaraşır.

Bu ifade, mezkûr âhiret için çalışmanın izahı gibidir.

Yine Allah (celle celâlühü) kesin olarak emretti ki, ana-babanıza iyilik edin. Çünkü sizin var olmanızın ve hayatınızın zahirî sebebi onlardır.

B- " Şayet onlardan biri veya her ikisi, senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf!" bile deme ve onları azarlama, onlara güzel söz söyle."

Ana-babadan herhangi biri veya her ikisi senin yanında, senin kefaletinde yaşlanırsa, (yardıma, bakıma muhtaç duruma gelirse) onlara karşı tiksinti, iğrenme, bıkkınlık ve hizmetleri ile masraflarından usanma ifadesi olarak onlara "öf!" bile deme; onlara katı, kaba davranma ve onlara lûtfu kerem ifadesi olan, güzel edebin ve alçakgönüllülüğün gereği olan tatlı sözler söyle.

Mesela, onlara hitap ederken, "Babacığım! Anneciğim! "diye hitap et!

Nitekim İbrâhîm (aleyhisselâm) babası kâfir olduğu halde ona:

" Babacığım" diye hitap ederdi. Yine, ebeveyne isimleriyle seslenılmemekdir. Zira bu, kabalıktır; edepsizliktir ve hayasızların âdetidir.

Fuzayl b. Iyaz'a ana-baba itaati sorulduğunda:

"Hiç üşenmeden, aşkla, şevkle onlara hizmet etmektir" demiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, ana-baba itaati şöyledir:

Bağırarak onlarla konuşmamak, onlara surat asmamak, onlara açıkça veya kalben muhalefet göstermemek, yaşadıkları sürece onlara karşı her zaman merhametli davranmak, öldükleri zaman duâ etmek, onlardan sonra, onların dostlarına hizmet etmektir.

Nitekim Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

" Ölümünden sonra babaya en büyük iyilik, onun dostunun ailesine sıla-ı rahimde bulunmaktır."

24
"Ve onlara merhamet ederek alçakgönüllülükle üzerlerine kol-kanat ger ve: Rabbim, Onlar, küçükken bana nasıl baktılarsa, Sen de onlara merhamet et! diyerek duâ et."

Onlara olan aşırı merhamet, şefkat ve nezaketinden dolayı, kendilerine tevazu kanadını ger. Zira onlar bugün, bütün yaratılmışlar içinde kendilerine en çok ihtiyacı olan sizlere muhtaçtırlar. Ve sen bu fani dünyadaki merhametinle de iktifa etme. Onlara, Allah'ın (celle celâlühü) baki geniş rahmeti içinde duâ ederek de ki;

" Ey Rabbim! Dünyevî ve uhrevî rahmetinle anama babama rahmet eyle. Onlara İslâm hidâyetini nasip eyle. Tıpkı ben küçükken onlar, beni merhametle yetiştirdikleri gibi, sen de onlara merhamet eyle.

Allah, ana baba hakkındaki tavsiyeye o kadar büyük önem vermiştir kı, onlara iyilik etmeyi Kendi tevhidiyle beraber zikretmiş ve ikisini de ilâhî kesin emir kapsamına almış, sonra da ana-baba hukukunu gözetmek emrini öylesine daraltmıştır ki, onlardan şikâyet etmeyi gerektiren sayısız haller varken, şikâyet ifade edecek en ufak bir kelimeye bile ruhsat vermemiştir.

En son olarak da, her şeyi kuşatmış olan rahmetini, ana-babanm, evlâtlarını yetiştirmesine benzetmiştir.

Peygamberimizin şöyle dediği rivâyet edilir:

" Allah'ın rızası, ebeveynin rızasındadır ve O'nun gazabı da, onların, gazabın dadır."

Şöyle de rivâyet olunmuştur:

Ana-babaya itaatli olan kimse, dilediğini yapar; fakat yine Cehenneme girmez. Ana-babaya asi olan kimse de her hayrı yapar, yine de Cennete girmez."

Adamın biri Peygamberimize:

" Benim ana-babam, o kadar yaşlandılar ki, küçüklüğümde onların bana yaptıkları hizmeti ben de onlara yaptım. Şimdi ben onların hakkını ödeyebildim mi?" diye sordu.

Peygamberimiz buyurdu ki:

" Hayır! Çünkü onlar sana bakarken, senin yasamanı istiyorlardı; sen ise, onlara hizmet ederken onların ölmesini, istiyorsun."

Yine yaşlı bir zat Peygamberimize gelip:

" Benim oğlumun çok malı, serveti var; fakat malından bana harcamıyor" diye şikâyette bulunmuştu.

O anda Cebrâîl (aleyhisselâm) gelip Peygamberimize dedi ki:

" Bu ihtiyar, oğlu hakkında öyle beyitler söylemiş ki, kulaklar onun benzerini duymamıştır." Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) merak edip kendisinden o beyitleri okumasını istedi. Bunun üzerine ihtiyar adam, oğlu hakkında söylediği beyitleri okumaya başladı:

Gazevtüke mevlûden ve müntüke yâfıan — Küçükken besledim seni, gençliğinde iyilik yaptım sana

Teullü bimâ ecnâ aleyke ve tünhilü — Sana karşı yaptıklarımdan dolayı kızıyor ve hep beni dövüyorsun.

İzâ leyletün daakatke bissukmi lem ebit / Sen bir gece hastalandığında senin hastalığın için ben uyumazdım.

Lesukmike illâ bakiyen etemelmelü / Hep ağlar yatakta kıvranır dururdum

Keennî enelmatruuku dûneke billezî / Sanki seni vuran hastalık senin yerine benî vurmuş

Turıkte bihî dûnî ve ayneyye tehmülü — Ve iki gözümden yaşlar akardı

Felemmâ belağtes-sinne velğaâyetelletî / Nihayet sen son arzum olan yaşa, çağa gelince

Ileyhâ medâ mâ küntü fîke üemmilü — Senden hiçbir şey beklemedim.

Cealte cezaî ğılzaten ve fezaazaten / Sense yaptıklarımın karşılığı olarak bana karşı kaba davrandm

Keenneke entel-münimül-mütefaddılü / Sanki iyilik eden sendin.

Feleyteke iz lem ter'a hakka übüvveti / Keşke babalık hakkıma riâyet etmediğine göre

Fealte kemel-cârrul-mücâviru yef alü / Hiç değilse komşunun yapması gerekeni bana yapsaydın.

Resûlüllah bunları dinleyince çok öfkelendi ve ihtiyarın oğluna: "Sen bütün malınla birlikte babana aitsin" buyurdu.

25
"Rabbiniz kalplerinizdekini en iyi bilendir. Eğer siz iyi olursanız, şüphesiz Allah da, çok tevbe edenler için pek bağışlayıcıdır."

Rabbiniz, sizin kalplerinizdeki ana-baba itaatini ve isyanını en iyi bilendir. Eğer sizin kastınız, ana-baba isyanı ve fesat değil de, salâh ve itaat olursa, şüphesiz Allah (celle celâlühü) beşerin pek az uzak kalabildiği

kusurlardan hakkıyla tevbe edip Kendisine dönenlerden sâdır olan bir nevi taksirat veya fiilî ve sözlü eziyetleri tamamen bağışlamaktadır.

Bu âyet, ana-baba haklarına riâyet etmenin ne kadar önemli olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Bundan, bütün, tevbe edenler de murat edilmiş olabilir. Buna göre, ebeveynine karşı suç işleyenler de, öncelikle buna dahil olmaktadır.

26
"Bir de, akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya hakkını ver; Lüzumsuz yere de saçıp, savurma."

Bundan önce ana-babaya îtâat tavsiye edildikten sonra burada da akrabalara yapılması gerekenler tavsiye edilmektedir. Herhalde bu akrabalardan murat, yakın akrabalardır ve onların hakkından kastedilen de nafakadır. Nitekim akrabadan sonra yoksul ve yolda kalmışın zikredilmesinden de bu mâna anlaşılmaktadır. Zira yoksul ve yolda kalmış için emredilen, kesinlikle mali yardımdır. Yani yoksula ve yolda kalmışa, Mekke döneminde farz kılınmış olan zekât gibi maldan yardim et. Keza, yasaklanan israf ve aşırı tutumluluk ile aşırı açıldığı da, yine malla ilgilidir. Çünkü bütün bunlar, mali tasarruflardır.

Lüzumsuz yere saçıp savurma, zikredilenlerin dışında müstahak olmayan kimselere yapılan mali harcamadır. Yoksa bundan murat, anılan sınıflara fazla harcama yapmak demek değildir. Eğer bu mâna murat olsaydı, âyetin metninde zikredilen tebzir kelimesi yerine, mali harcamada haddi aşmak anlamında olan israf kelimesinin kullanılması münasip olurdu. Zaten israf, bundan sonra. "Büsbütün eli açık da olma" ifadesiyle yasaklanmaktadır. Hulâsa, tebzir de israf da kötüdür.

27
"Zira saçıp savuranlar, gerçekten şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."

A- " Zira saçıp savuranlar, gerçekten şeytanların dostlarıdır."

Bu kelâm, tebzirin kişiyi şeytanın dostlarından yaptığını beyan etmekle, onun niçin yasaklandığını bildirmektedir. Bu kardeşlikten murat, tebzirin de, dahil olduğu hayırsız kötü sıfatlarda şeytana tam benzediktir. Yani onlar tebzirde bulunmakla şeytanlar gibi olmuşlardır.

Yahut bu kardeşlikten murat, sadakat ve bağlılıktır. Yani tebzirciler zikredilen israfta ve günahlardaki harcamalarda, şeytanların dostları ve tabileri olmuşlardır.

Zira onlar, develer kesiyor ve onun üzerinde kumar oynuyorlardı; mallarını da gösteriş için ve diğer yasak günahlarla eğlenceler için harcıyorlardı. Ya da bu kardeşlikten murat beraberliktir. Yani tebzirciler, Cehennemde şeytanlarla beraberdir. Buna göre, bu kelâm, onlar için bir tehdittir.

B- "Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."

Bu cümle de, anılan illet-sebep cümlesinin devamıdır. Yani şeytan, Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine karşı aşırı derecede nankördür. Zira onun işi, Allah'ın, kendisine verdiği bütün kuvvet ve kudreti, yaratılış gayeleri dışında çeşitli günahlar için, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak için, insanları saptırmak için, onları küfre ve kendilerine bahşedilmiş olan bunca nimetlere nankörlük etmeye sevk etmek için, Allah'ın emretmediği şeylere harcamaktır.

Şeytanın diğer çirkin vasıfları içinden nankörlük vasfının zikre tahsis edilmiş olması, bize bildiriyor ki, Allah'ın nimetlerini yersiz olarak harcamaktan ibaret olan tebzir, nimetleri yaratılış gayelerine uygun olarak kullanmaktan ibaret olan şükrün zıddı olan, nankörlük kabilindendir.

28
"Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti beklemek için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine tatlı bir söz söyle."

Eğer onlara vermek üzere Rabbinden umduğun rızık gelmediği için onların yüzüne bakamıyorsan, bari kendilerine tatlı bir söz söyle ve onlara güzel vaatte bulun.

Önceleri Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisinden bir şey istenip de yanında verecek bir şey yoksa, utancından, isteyenden yüz çevirip sükût ederdi. Bunun üzerine güzel sözlerle vaatte bulunması kendisine emredildi ki, susması sebebiyle bir soğukluk meydana gelmesin.

Yahut onlara, Allah lütfü kereminden bize de, size de rızık versin, diye, yoksulluklarının kolaylaştırılması için duâ et, demektir.

29
"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra yerinir, mallarının hasretini çekersin."

Bu kelâm, cimriyi cimrilikten, savurganı da israftan alıkoymaya yönelik iki temsili ifade olup onları bunlardan uzak tutarak bu iki harcamanın ortası olan iktisada sevk etmek içindir. Cimriliğin kötülüğü baştan bilindiği için, buna göre anlatımda en çirkin şekilde tasvir edilmiştir.

İsrafın gailesi ise, sonradan ortaya çıktığından, onun çirkinliği de ondan sonra "yerinir, mallarının hasretini çekersin" ifadesiyle anlatılmıştır.

Yani elini büsbütün açıp malının tamamını dağıttığın takdirde de, muhtaç duruma düşüp yaptığına pişman olduğunda, hem Allah (celle celâlühü) katında, hem insanlar nezdinde, hem de kendi iç dünyanda kınanmış olursun.

Câbırin şöyle bir olay anlattığı rivâyet edilir:

" Bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) aramızda oturduğu sırada bir çocuk geldi ve Resûlüllah'a dedi ki:

-Annem, senden bir gömlek istiyor.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da çocuğa:

-Bir saat sonra gel! dedi.

Çocuk, annesine gidip durumu anlatınca, annesi:

- Ona de ki, annem, senin sırtındaki gömleği istiyor.

Çocuk da gelip bunu Resûlüllah'a aktardı. Resûlüllah, evine girip gömleğini çıkardı ve çocuğa verdi. Çıplak olarak, evinde oturmak zorunda kaldı. Bilâl ezan okudu, cemaat Resûlüllahi beklemeye başladı. Fakat Resûlüllah Miü namaza çıkamadı."

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Ancak sonundaki bazı âyetlerin dışında bu sûrenin Mekke'de nazil olmuş olması, bu rivâyetin sıhhatine engeldir. Keza şu rivâyet de, aynı sebepten dolayı sahih olamaz.

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz Akra' b. Habis ile Uyeyne b. Hısnilfezârî'ye ganimet develerinden pay verdi. O zaman Abbas b. Mirdas da gelip şu şiiri söyledi:

"Etec'alü nehbî ve nehbel-ubeyd beyne Uyeyne vel-akra' — Sen benimle Ubeyd'in yağmasını Uyeyne ile Akra'a mı veriyorsun?

Ve mâ kâne Hısnün ve lâ hâbisün yefûkaani mirdâse fî mecmaı / Onların babaları Hısn ile Habis hiçbir toplantıda benim babamdan üstün olmadılar.

Ve mâ küntü dûnemruin minhümâ ve men tedaılyevme lâ yürfau / Ben de hiçbir zaman onların ikisinden geri kalmadım. Senin bugün mertebesini indireceğin kimse, bir daha yükseltilemez.."

Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Ey Ebû Bekir! Bu adama hemen yüz deve ver ki ağzı kapansın" buyurdu.

Anılan şahısların hepsi, müellefe-i kulüp olan (mali yardım ile gönülleri islâm'a ısındırılmaya çalışılan) kimselerdi. İşte bunun üzerine bu âyet nâzıl oldu. Fakat bu rivâyet de, anılan sebepten dolayı sahih kabul edilemez.

30
"Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bol verir; dilediğine de daraltır. Şüphesiz O, kullarından haberdardır, onları çok iyi görmektedir."

A- " Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bol verir; dilediğine de daraltır."

Bu kelâm, geçen kelâmın illet ve gerekçesidir. Yani Rabbin, hikmetine bağlı olan iradesinin gereği olarak, bazı kullarının rızkını genişletir; bazılarının rızkını da daraltır. Şu halde ey Resûlüm! Senin, yardım isteyenlerden yüz çevirmek zorunda kaldığında yüz çevirmemen de, yahut elini iyice açtığın takdirde elindekinin tamamen tükenmesi de senin maslahatın için men edilmiştir.

B- "Şüphesiz O, kullarından haberdardır, onları çok iyi görmektedir."

Bu da, geçen hususun illetidir. Yani senin Rabbin, şüphesiz onların sırrını da, açığını da bilir. Bu itibarla onların bilmedikleri maslahatlarını da bilmektedir.

Şöyle de tefsir edilebilir: Eli sıkı olmak da, eli açık olmak da, bütün göklerin ve yerin hazinelerinin kudreti elinde bulunan, sırları da, zahirleri de bilen Allah'ın işidir. Kullar ise iktisat etmek, durumundadır.

Şu mâna da murat edilmiş olabilir: Allah (celle celâlühü), rızkı bazen genişletir; bazen de daraltır. Siz de onun sünnetine uyun, eliniz büsbütün açık olmasın; büsbütün sıkı da olmasın.

Şöyle de anlamlandırmak mümkündür: Allah, iradesine göre rızkı genişletir de, daraltır da. Onun için siz; rızkı dar tutulmuş olana elinizi büsbütün açmayın.

31
"Yoksulluk korkusundan çocuklarınızı öldürmeyin. Onların da, sizin de rızkınızı Biz veririz. Onların canına kıymak gerçekten büyük bir hatadır."

A- " Yoksulluk korkusundan, çocuklarınızı öldürmeyin. Onların da, sızın de, rızkınızı Biz veririz."

Bazı Araplar; yoksulluk endişesiyle kızlarını, diri diri toprağa gömüyorlardı. İşte bundan dolayı bu cinayetten şiddetle men edildiler. Yani onların da, sizin de rızkınızı Biz veriyoruz; siz vermiyorsunuz. O halde siz, onların rızkını tahsil etmekten âciz olduğunuzu bildiğiniz için, yoksukuk korkusuyla onları öldürmeyin.

Bu kelâm, onların rızkının bir taahhüdüdür ve onların iddiasındaki gerekçeyi ortadan kaldırmak suretiyle, bu yasağın illetini beyan etmektedir.

B- " Onların canına kıymak gerçekten büyük bir hatadır."

Bu da, yasaldanan şeyin haddi zatında büyük bir hata olduğunu beyan etmek suretiyle anılan yasağın ikinci bir illetidir.

32

"Zinaya da yaklaşmayın! Çünkü o, şüphesiz, bir hayasızlıktır ve kötü bir yoldur."

Zina yapmak bir yana, onun yakın veya uzak ön sebeplerine de yaklaşmayın; çünkü onlara yaklaşmak, zinaya yaklaşmayı hazırlamaktadır.

Bu vaşağın, çocuk öldürme yasağı ile mutlak olarak haram kılınmış bir cana kıyma yasağı arasında zikredilmesi, zinanın da, çocukları öldürmek gibi sayılması itibarıyladır. Çünkü zina nesepleri zayi etmektir. Zira nesebi sabit, olmayan kimse, ölü hükmündedir.

Zina, son derece çirkin bir iştir ve kötü bir yoldur. Çünkü o, neseplerin karışmasına ve fitnenin kopmasına sebep olan cinsî ilişki gasbıdır.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurur ki:

"Bir kul, zina ettiği zaman, îman ondan ayrılır ve başının üstünde gölge gibi durur. Nihayet zina fiilinden kesilince îmanı ona geri döner."

"Zina eden, zina ederken mü'min değildir."

Huzeyfe'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Zinadan sakının; zira onda altı kötü haslet vardır. Üç tanesi dünyadadır. Üç tanesi de âhirettedir.

Dünyada olanlar: Güzelliğin gitmesi, sürekli yoksulluk, ömrün kısalması.

Âhirette olanlar da şunlardır: Allah'ın gazabı, kötü hesap, Cehennemde ebedî kalmak."

33
"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın. Bir kimse haksız olarak öldürülürse, onun velisine yetki verdik. Fakat o veli de, kısasta ileri gitmesin! Şüphesiz, O veli, hakkı için yardım görmektedir."

A- " Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın."

Şu üç sebep (îmandan sonra küfre dönme, evli ve âkil bâliğ iken zina etme ve masum bir kimseyi taammüden öldürme) dışında, Allah'ın İslâm veya ahit ile haram kıldığı cana kıymayın.

B- " Bir kimse haksız olarak öldürülürse, onun velisine yetki verdik."

Bir kimse, öldürülmesi için ortada hiçbir sebep yokken, katlı gerektirecek veya mubah kılacak bir sebep olmaksızın, mazlum olarak öldürülürse, onun velisi olan vârise, yahut vârisi olmadığı takdirde sultana (yöneticiye) cinÂyetin gerektirdiği kısas yapmak veya diyet almak yetkisini verdik. Hattâ kısas hakkı olan kimse dışında başka birisi, kısas niyetiyle kaatili öldürürse, o da kısas olarak öldürülür ve durum zahir olmadıkça (bilinmedıkçe) velinin, "Ben ona kısas yapma emrini verdim" demesi de bir şey ifade etmez.

Yahut onun velisine galip hüccet verdik.

C- " Fakat o veli de, kısasta ileri gitmesin!"

Veli, meşru sınırı aşıp da kaatik öldürdükten sonra onun uzuvlarını kesmesin (mesule yapmasın); yahut katili değil de akrabalarından birini öldürmesin; yahut câhiliye devri insanlarının yaptığı gibi bir yerine iki kişi öldürmesin; yahut diyet gerektirdiği halde katili öldürmesin.

D- " Şüphesiz, O veli, hakkı için yardım görmektedir."

Bu, mezkûr olumsuz emrin illetidir. Yani Allah (celle celâlühü), ona kısas veya diyeti vacip kılmakla ve hakkının uygulanması için hâkimlere ona yardım etmelerini emretmekle, kendisine yardım etmiştir. Artık o da, hakkının fazlasını istemesin ve ona yardım edenin emrinin dairesi dışına çıkmasın.

Yahut Allah (celle celâlühü), haksız yere öldürülene yardım etmektedir. Yani Allah (celle celâlühü), zikredilen hususlarda ona yardım etmektedir. Artık onun velisi de onun hakkında aşırı gitmesin.

Ya da, Allah (celle celâlühü) velinin zulüm ve aşırılıkla öldürdüğü kimseye yardim etmektedir. Bu görüşlere göre de bu kelâmın geçen hükmün illeti olmasının sebebi açıktır.

Mücâhid, "Fakat veli de kısasta israf etmesin" yerine, ilk kaaüi bu cinayeti işlemekle, kendi nefsini dünya ve âhiret helakine maruz bırakarak, kendi nefsi hakkında israf etmesin" diye tefsir yapmıştır.

Nitekim diğer bir âyette de:

"De ki, ey nefisleri hakkında israf eden kullarım." (Zümer /53) denilmektedir.

34
"Yetim, rüştüne erinceye kadar onun malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirmektedir."

A- " Yetim, rüştüne erinceye kadar onun malına ancak en güzel şekilde yaklaşın."

Burada da yaklaşma ifadesinin kullanılması, yasağın şiddetim ifade etmek içindir. Yetimin malına en güzel şekilde yaklaşmaktan murat, onun malını korumak ve artırmaktır.

"Yetim rüştüne erinceye kadar" ifâdesi, onun malında en güzel şekilde tasarruf etmenin caiz olmasının son vaktini tayin etmek içindir; yoksa en güzel şekilde yaklaşma sınırını tayin etmek için değildir.

B- " Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluk gerektirmektedir."

Bu ahit, ister sizinle Rabbiniz arasında cereyan eden ahit olsun, ister sizinle başka insanlar arasında cereyan eden ahit olsun. Ahdi yerine getirmek, ahde bağlı kalıp onu bozmamak ve gereklerini yerine getirmektir.

35
"Müşteriye, ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hayırlıdır ve neticesi bakımından en güzelidir."

A- " Müşteriye, ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın."

Müşterilere satmak üzere ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün; eksik ölçmeyin.

Tastamam ölçme emri, müşteriye ölçme zamanı ile kayıtlandırılmış, çünkü eksik ölçme o zaman olabilir. Satıcıdan satın almak üzere yaptığı ölçmede ise, ölçüyü tam tutma emrine gerek yoktur, zira kendisi için ölçen kimsenin eksik ölçmesi düşünülemez.

Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir:

"İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam olarak ölçüp tartarlar." (Mutaffıfîn/2).

Kıstas, karsetûn denilen tartı aletidir.

Bir görüşe göre de, kıstas büyük küçük her türlü tartıdır. Kıstas Arapça'ya Rumca'dan geçen bir kelimedir. Bu Kur’ânin Arapça olmasına halel getirmez. Zira Arapça ya geçen yabancı kelimeler de Arapça sayılır.

B- "Bu hayırlıdır ve neticesi bakımından en güzelidir."

Ölçü ve tartıyı tastamam yapmak, dünyada hayırlıdır. Çünkü bu, güvenilirlik ölçütü olup onun muamelesini teşvik etmekte ve insanlar arasında güzel anılmasına vesile olmaktadır. Ve yine bu, uhrevî neticesi bakımından da en güzelidir.

36
"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü şüphesiz kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."

Bilmediğin sözlerin ve fiillerin ardına düşme. Mesela, bir kimsenin, kendisini bir maksada ulaştıracağını bilmediği bir mesleğe girmesi gibi.

Zanna uyulamayacağmı savunanlar, bu âyeti hüccet göstermektedir. Onlara şöyle cevap verilir: Âyetteki bilgiden murat, kat'î (kesin) olsun, zannî olsun, bir senede dayanan, tercihe şayan itikattır. Bu mânada yaygın olarak kullanıldığı inkâr edilemez.

Bir görüşe göre, âyetin ifâde ettiği hüküm, itikat konularına mahsustur.

Bir diğer görüşe göre de, bu hüküm, zina suçlaması ve yalancı şâhitlik hakkındadır.

Nitekim Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisi de bunu teyit etmektedir:

"Bir kimse, bir mü'mini, kendisinde olmayan bir şeyle suçlarsa, Allah (celle celâlühü) onu hüsran bataklığında hapseder ve kurtarıcı bir unsur buluncaya kadar orada kalır."

37
"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü şüphesiz sen, o yeri yaramazsın; boyca da dağlara eremezsin."

A- " Yeryüzünde böbürlenerek yürüme."

"Yeryüzünde" kaydı, yeryüzünde yürümenin böbürlenmeye uygun olmadığını ziyadesiyle açıklamak ve bildirmek içindir. Yani yeryüzünde kibk lenerek, şımararak, böbürlenerek yürümemek gerekir.

B- "Çünkü şüphesiz sen, o yeri yaramazsın; boyca da dağlara eremezsin."

Bu kelâm, olumsuz emrin illeti olmakla beraber böbürlenen ile istihza etmek mânasını da ifade etmekte ve bu tavrın yeryüzüyle iftihar yarışı yapmak ve ona karşı kibirlilik taslamak olduğunu bildirmektedir. Yani sen, yeryüzüne sert, şiddetli basmakla onu yaramazsın ve yeryüzünün parçalarından olan dağlara da boyca eremezsin ki, ona karşı tekebbür etmen mümkün olsun. Zira tekebbür, böbürlenme, fazla kuvvet ve iri cüsseyle olmaktadır. Halbuki ikisi de sende yoktur.

Bu kelâm, böbürlenen kimsenin yürürken başını dik tutmasına ve parmak uçları üzerinde yürümesine bir tarizdir.

38
"Bunlardan kötü olanların hepsi, Rabbinin katında çirkin şeylerdir."

Emirler ve yasaklar konusunda zikredilen yirmi beş hasletten kötü olan on iki hasletin hepsi, Rabbinin sevmediği, hoşnut olmadığı şeylerdir. Yahut Allah'ın iradesiyle makbul olarak murat değildir; yoksa mutlak olarak murat oknadığı söylenemez; çünkü kesin delillerle sabittir ki, her şey, Allah'ın yüce iradesiyle vâki olmaktadır.

Bu kelâm, yukarıda yasaklanan bütün şeylerin illetinin devamıdır. Yasaklanan bu şeylerin bir kısmı büyük günahlardan oldukları halde, mutlak kerahetle (mükreh olarak) vasillandırılmalari, Allah (celle celâlühü) katında mücerret kerahetin de bunlara son vermenin zorunlu olmasında yeterli olduğunu bildirmek içindir.

Bu ifade bize zımnen bildiriyor kı, bunların dışındakiler, Allah'ın (celle celâlühü) hoşnut olduğu şeylerdir. Bunun sarahatle belirtilmemesi, gerek olmadığı içindir.

39
"İşte bunlar. Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Allah ile birlikte başka İlah edinme! Sonra yerinmiş ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak Cehenneme atılırsın."

A- " İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir."

Geniş şekilde anlatılan mükellefiyetler, Rabbinin sana vahy ettiği hikmetlerin bir kısmıdır veya o hikmetlerin cinsindendir.

Hikmet, şer'î hükümlerin bügisi veya hakkın kendisini tanımak ve onu uygulamaktır.

Yahut işte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği, neshi ve bozulması mümkün olmayan muhkem hükümlerdendir.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, bu on sekiz âyet Mûsa'nın levhalarında da yazılı idi. Bu on sekiz âyetin başı, Allah ile beraber bir İlah daha edinme! (İsrâ 17/22) âyetidir.

Nitekim Allah buyuruyor ki:

"Öğüt ve her şeyin açıklaması olarak ne varsa hepsini Mûsâ için levhalarda yazdık." (A'râf 7/145). Bunlar Tevrat'ta on âyettir.

B- "Allah ile birlikte başka İlah edinme! Sonra yerinmiş ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak Cehenneme atikrsın."

Bu hitap Resûlüllah'adır. Fakat ondan murat, yasaklanan şeyin sâdır olması tasavvur edilebilen kimselerdir.

Tevhit ile ilgili bu emrin tekrar edilmesi, şu gerçeklere dikkat çekmek içindir. Tevhit, din işinin başı ve sonudur; hikmetin de başı ve temel dayanağıdır. Bir kimse yanında hikmet üstatları çok değersiz kalsa da ve tepesi gökteki bulutlara değse de, tevhid inancı olmadan, ilmi ve hikmeti kendisine bir fayda sağlamaz.

Yirmi ikinci âyetteki, "Allah ile birlikle başka bir İlah edinme! Sonra yerinmiş ve kendi başına terkedilmiş olarak kalırsın" (İsrâ 17/22) ifadesiyle, Allah'a ortak koşmanın sonuçları belirtilmişti.

Burada ise:

"Sonra yerinmiş ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak Cehenneme atikrsın" denilmek suretiyle, uhrevî neticesi ona açıklanmıştı.

Hulâsa, uhrevî neticesi olarak da, hem kendi nefsin, hem de başkaları tarafından kınanmış ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak Cehenneme atikrsın, demektir.

40
"Ey müşrikler, Rabbiniz, erkek çocukları size seçti de, Kendisi de meleklerden kız çocuklar mı edindi? Hiç şüphesiz siz, büyük bir hezeyan içindesiniz."

A- " Ey müşrikler, Rabbiniz, erkek çocukları size seçti de, Kendisi de meleklerden kız çocuklar mı edindi?"

Bu, meleklerin, Allah'ın (celle celâlühü) kızı olduğunu söyleyen müşriklere hitaptır. Yani Allah (celle celâlühü) sizi kendi cenabından üstün tutmuş da, evlâdın (size göre) üstün olanını size tahsis etmiş ve Kendi Zatı için de (size göre) daha az hayrı ve faydası olanı mı tercih etmiştir? Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Erkek çocuk size, kız çocuk da O'na, öyle mi ?" (Necm 53/21). "Yoksa kız çocuklar O'na, oğlan çocuklar da size mi?" (Tûr 52/39).

B- " Hiç şüphesiz siz, büyük bir hezeyan içindesiniz."

Siz kendi bâtıl inancınıza göre, Allah'a çocuk isnat etmekle, öyle büyük bir hezeyan savuruyorsunuz ki, ne kadar büyük bir vebal, gerektirdiği ve ne kadar akıllara durgunluk verdiği tarif edilemez; buna hiç kimse cüret edemez. Zira onlar Allah'ı (celle celâlühü) çabucak zail olan mütecanis cisimler kabilinden sayıyorlar.

Oysa ki O'nun misli yoktur; yegâne kahhâr ve zâtı ile bakı ancak O'dur. Sonra sız, sevmediğiniz kendinizce hayırları az olan çocukları O'na izafe ediyorsunuz ve oğlan çocukları kendinize seçmekle kendinizi O'ndan üstün tutuyorsunuz. Sonra siz, yaratılmışların en şereflilerinden olan melekleri hayvanların eksi vasfı olan dişüikle vasıflandırıyorsunuz. Bu ne kadar çirkin bir sapkınlık ve ne kadar şeni ve berbat bir küfürdür.!

41
"Ant olsun ki, öğüt alsınlar diye, Biz bu konuyu Kur'ân'da anlatıp durmaktayız. Halbuki bu onlara daha da uzaklaşmalarından başka bir şey sağlamıyor."

A- " Ant olsun ki, öğüt alsınlar diye, Biz, bu konuyu Kur'ân'da anlatıp durmaktayız."

Ant olsun ki onlar, Kur'ân'dakıleri anlasınlar ve söylediklerinin bâtıl olduğuna vâkıf olsunlar diye, Biz bu konuyu tekrar tekrar anlatıp durmaktayız.

B- " Halbuki bu onlara daha da uzaklaşmalarından başka bir şey sağlamıyor."

Halbuki bu mükemmel tekrar anlatım, onların içinde bulundukları çirkinliklerin bâtıl olduklarına vesile olan öğütlenmeleri bir yana, haktan kaçıp yüz çevirmekten başka onlara bir şey sağlamaz.

42
"Ey Resûlüm, de ki, eğer onların dedikleri gibi Allah ile beraber başka İlahlar bulunsaydı, o zaman bu İlahlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a elbette bir yol ararlardı."

Eğer müşriklerin dedikleri gibi, Allah (celle celâlühü) ile beraber başka İlahlar olsaydı, o zaman bu İlahlar, Arşın sahibi olan Allaha -hâşâ!- galip gelmek ve O'nu engellemek için çareler ararlardı. Nitekim hükümdarların birbirlerine karşı, âdetleri budur.

Bir âyette şöyle denilmektedir:

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka bir İlah olsaydı, düzenleri bozulurdu." (Enbiyâ 21/22).

Bir görüşe göre ise mâna şöyledir:

"Eğer onların dedikleri gibi Allah (celle celâlühü) ile beraber başka İlahlar bulunsaydı, o zaman bu İlahlar, Arş in sahibi olan Allah'a yaklaşmak için yol ararlardı."

Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir:

"İşte onların yalvardıkları varlıklar, Rablerine hangisi daha yakındır diye vesile ararlar." (İsrâ 17/57).

Ancak Birinci görüş, daha zahirdir ve bundan sonraki âyete daha münasip düşmektedir. Zira bundan sonraki âyetin başında bulunan "Sübhâne / münezzehtir" ifadesi, sarahatle bildiriyor ki, burada kastedilen, onların dediklerinde, onların düşünemedikleri pek büyük bir engel vardır. Halbuki Allah'a yaklaşmak için O'na yol aramak, bu izaha mahsus olmadığı gibi, onların farkında olmadan kendileri hakkında lâzım gelen bir husus da değildir, aksine onların, doğrudan doğruya itikat ettikleri bir hususdur.

43
"Allah, onların dediklerinden tamamen münezzeh ve büyük bir yücelikle yücedir."

Allah (celle celâlühü), Zati itibarıyla onların dedikleri büyük şeyden, yani kendisiyle beraber başka bir ilahın olması ve kızlarının bulunması vasıflarından gerçekten münezzehtir, çok uzaktır ve son derece yücedir. Bunun aksi nasıl olabilir ki? Allah (celle celâlühü), vücut vasfının en yüksek mertebesindedir ki, bu da, zatî vücuttur. Onların dedikleri gibi ortakları ve çocukları olması ise, imkansızlığın en son derecesidir. Yoksa bunun imkânsızlığı, Allah'ın Kendi zâtı olarak, vücut mertebelerinin en yükseğinde olduğu ve çocuk edinme de zatî vücudun en aşağı mertebesi olduğu için değildir.

Zira bu, bekaası imkânsız olanın özelliklerindendir. Çünkü onların dedikleri, mücerret çocuk edinme değil, fakat çocuk edinme ve Kendisiyle beraber başka bir ilahın da olmasıdır. Hiç şüphe yok ki, bunun vücuda dahil olması bir yana, varlığı düşüncesi bile imkân dahilinde değildir. Onun, vücut mertebelerinin en aşağısı olması da, şanı bu kadar yüce olan Allah'a göredir.

44
"Yedi gök, yer ve bunlarda olanlar, O'nu tesbih eder; O'nu överek tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. O, gerçekten Halîm'dir (azap için aceleci değildir), Gafuur'dur (çok bağışlayıcıdır)."

A- " Yedi gök, yer ve bunlarda olanlar, O'nu tesbih eder; O'nu överek tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."

Yedi gök, yer ve bunlarda olan melekler, insanlar ve cinler, O'nu tesbih ederler. Buna göre tesbihten murat, umumi hir mecaz yoluyla, söz lisanını da, hal lisanını da kapsayan bir mânadır.

Ve hayvan olsun, bitki olsun veya cansız olsun, Allah'ı (celle celâlühü) överek tesbih etmeyen, O'nu mukaddes Zatına yakışmayan imkân lazımlarından ve hâdislik (sonradan olma) sonuçlarından hal lisaniyla tenzih etmeyen hiçbir şey yoktur. Zira bütün varlıklar, mümkün ve hadis olmaları itibarıyla, pek açık olarak delâlet ediyorlar ki, onların A'lîm (her şeyi bilen), Kaadır (her şeye muktedir olan), Hakîm (bütün işlerinde hikmet bulunan), Zâtı vacip olmakla, ortada silsilesi (yaratanın da yaratanı şeklindeki fasit döngü) kesilmiş olan bir Yaratan vardır.

B- "Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız."

Siz ey müşrikler! Bunu anlayan doğru bakışı ihlâl ettiğiniz için, onların tesbihlerini anlayamazsınız.

C- " O, gerçekten Halimdir, Gafuurdur."

Sizin içinde bulunduğunuz hal, gayet açık olarak tevhide delâlet eden delilleri tefekkür etmekten yüz çevirmeniz ve küfür ile şirke tamamen batmanız, acilen cezalandırılmanızı gerektirdiği halde, O, sizi acilen cezalandırmamaktadır ve sizden tevbe edenleri de bağışlamaktadır.

45
"Ey Resûlüm! Sen Kur’ân okuduğun zaman, Biz seninle âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz."

Sen, tesbihi, tenzihi ifade eden, içindeki tevhide, şirki terk etmeye ve diğer şer'î hükümlere davet eden Kur’âni okuduğun zaman, Biz gizli hikmetler üzerine bina edilmiş olan irade ve kudretimizle, seninle âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz.

Müşriklerin, inkâr ettikleri tevhid ve benzeri şeyler arasından burada, âhireti inkâr etmelerinin zikre tahsis edilmiş olması delâlet ediyor ki, Kur’ân'da îman edilmesi emredilen hususların çoğu, âhiretle ilgilidir. Bir de, bunun zikri, bundan sonra onlardan nakledilecek yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri, onu acilen istemeleri ve benzeri hususlar için bir ön hazırlık olması içindir.

İşte ey Resûlüm! Müşriklerle senin arana çekilen manevi perde, senin peygamberliğini ve yüce kadrini anlamalarına engel olmaktadır. Bundan dolayıdır ki onlar, "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." (İsrâ 17/47) gibi büyük bir sözü söylemeye cüret etmişlerdir.

Bu perdeyi şöyle tefsir edenler de vardır: Esma binti Ebî Bekir'den (radıyallahü anha) rivâyet: olunduğuna göre, Tebbet sûresi nazil olunca, Ebû Leheb'in kor karısi Ümmü Cemîl, eline bir taş alarak geldi. O sırada

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, Ebû Bekir'le (radıyallahü anh) beraber Mescitte oturuyordu. Hazret-i Ebû Bekir Ümmü Cemîli görünce, Yâ Resûlallah, o kadın geliyor, seni görmesinden endişe ederim, dedi. Peygamberimiz de: "O, asla beni göremeyecektir" buyurdu ve Kur'ân'dan âyetler okudu. Ummü Cemil geldi, Ebû Bekr'in yanında dikildi ve Resûlüllah'ı göremedi.

Ancak, âyetteki perdeyi bu mânaya hamletmek, zevki selimin kabul etmediği ve âyet-i kerime nazmının da müsait olmadığı bir izahtır.

46
"Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulakları içine de bir ağırlık yerleştirdik. Sen Kur'ân'da yalnız Rabbini andığında, onlar arkalarına dönüp kaçarlar."

A- "Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulakları içine de bir ağırlık yerleştirdik."

Kur'ânin hakikatini, onun Allah katından olduğunu anlamamaları için onların kalpleri üzerine birçok perde, kulakları içine de, onu hakkıyla duymalarına engel olan bir ağırlık ve sağırlık da yerleştirdik.

Bu ifadeler, onların Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında son derece cahil olduklarını, kalplerinin Kur'âni anlamaktan gayet uzak olduğunu ve kulaklarının onu hemen reddettiğini anlatan temsillerdir.

Bunların zikredilmesinin sebebi, onların, hal lisanının tesbihini anlamadıkları beyan edildikten sonra, söz lisanının tesbihini de anlamadıklarını beyan etmek ve bir de şu gerçeği bildirmek içindir. Bu tesbih öylesine açıktır ki, ancak duyuları iptal eden kuvvetli bir engelden dolayı anlaşılmaması tasavvur edilebilir. Ayrıca, onların bu halinin de, daha önce zikredilen hallerinden daha çirkin olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bu âyetteki ifade, onların:

"Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz perdeler içindedir; kulaklarımızda da bir ağırlık vardır; seninle bizim, aramızda da bir perde vardır." (Fussılet 41/5) şeklindeki sözlerinin hikâyesi değildir.

Zira onların bu sözlerinden maksat, onların Kur'ân ve Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkındaki inançlarını haber vermektir. Onlar bu sözleriyle, tasdik ve îmâna engel olan vasıflar taşıdıklarını bilmiyor ve bu gerçeği inkâr ediyorlar. Kur'ân hakkındaki inançları, onun büyü, şiir ve eskilerin masalları olması gibi itikatlarıdır. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkındaki inançlarını da buna kıyasla. Yoksa onların bu sözlerinden maksatları, bu konuda idrâklerinin ötesinde bir engel olup kendileri ile onu anlamaları arasında bir perde teşkil ettiğini bildirmek değildir. Ve hiç şüphesiz bu tefsir, o makama da münasip düşmemektedir..

B- " Sen Kur'ân'da yalnız Rabbini andığında, onlar arkalarına dönüp kaçarlar."

Ey Resûlüm! Sen, Kur'ân'da onların İlahlarından söz etmeden yalnız Rabbini andığında, onlar arkalarını dönüp, kaçarlar.

47
"Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırlarken de o zâlimlerin, siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz, dediklerini en iyi bileniz."

Rivâyet olunur ki, Peygamberimiz irşat ve tebliğde bulunurken, Abdüddâroğulları'nelan iki adam onun sağında, iki adam da solunda dururdu. Bunlar el çırparak, ıslık çalarak ve şiirler söyleyerek, insanların onun konuşmasını duymalarına engel olmaya çalışıyorlardı.

İşte Biz, onların seni dinlerken, konuşmalarını karıştırmak, seni ve Kur'ân'ı hafife almak ve istihza etmek gibi hayırsız maksatlar güttüklerini ve kendi aralarında fısıldaşırlarken de, haksız ve zâlim olarak birbirklerine;

"Siz faraza ona uyarsanız..." yahut "sözlerini karıştırmak ve istihza için takip ettiğiniz adam, sizin gibi bir insan, fakat büyülenmiş de delirmiş", yahut "sihirbazlık bilen bir adamdan başkasına uymuyorsunuz" gibi şeyler söylediklerini çok iyi biliyoruz.

48
"Ey Resûlüm! Bak senin için ne türlü benzetmeler yapmışlar da, yoldan sapmışlar... Artık onlar yolu bulamazlar."

Ey Resûlüm! Bak seni nasıl şâire, sihirbaza ve mecnûna benzetmişler de, bütün bu benzetmelerinde, hüccet yolundan sapmışlar. Artık onlar, bir insanın kabul edebileceği bir eleştiri yolunu bulamazlar. Böylece onlar, saçmalıyorlar, bocalıyorlar ve hiç kimsenin, bâtıl olduğunda şüphe etmediği şeyler ileri sürüyorlar. Artık onlar hakkı ve doğru yolu bulamazlar.

Bu kelâmın, büyük bir vaat ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için de tescili olduğu gayet açıktır.

49
"Bir de onlar demişlerdi ki, gerçekten biz, bir kemik yığını ve toprak olmuşken, muhakkak yepyeni bir yaratılışla diriltilecek miyiz?"

Bu istifham, inkâr için olup bu neticeden sonra yeniden dirilmenin imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Zira canlının tazeliği, ile çürümüşün kuruluğu arasında büyük bir tezat vardır.

Yeniden dirilmenin, kemik yığını ve toprak olmak zamanıyla kayıtlandırılmasi, onların inkârlarının bu zamânâ tahsisi anlamında değildir. Zira onlar, ölümden sonra beden eski haliyle olsa da, diriltilmesini inkâr ediyorlar. Fakat bu zaman ile kayitlandırılması, yeniden, dirilmeyi hayata zıt olan bir hale tevcih etmek suretiyle inkârı takviye etmek içindir.

Bu inkârın mercü, anılan halden yeniden dirilmenin inkârıdır. Bu da, onların küfür ve dalâlette son derece ileri gittiklerine delâlet etmektedir.

50
Bak. Âyet 51.

51
"Ey Resûlüm, sen de ki, ister taş, ister demir olun, ister yeniden dirilmesi kalbinizde imkânsız gibi düşünülen herhangi bir yaratık olun, mutlaka tekrar diriltileceksiniz. Diyecekler ki., bizi tekrar hayata kim döndürecek? De ki, sizi ilkin yaratan Zat! Onlar da başlarını sallayacaklar ve alay ederek, ne zaman bu? diyecekler. De ki, Belki de çok yalan!"

A- " Ey Resûlüm, sen de ki, ister taş, ister demir olsun, ister yeniden dirilmesi kalbinizde imkânsız gibi düşünülen herhangi bir yaratık olun, (mutlaka tekrar tekrar diriltileceksiniz)."

Onlara cevap ve imkânsız gördüklerine izah olarak, Resûlüm sen onlara de ki, taş olun, demir olun, isterse hayat ile arasında son derece zıtlık olduğu için hayatı kabul etmesi imkânsız gibi büyük bir hâdise olarak düşünülen herhangi bir yaratık olun, siz mutlaka ve kaçınılmaz olarak tekrar diriltileceksiniz.

B- " Diyecekler kı, bizi tekrar hayata kim döndürecek? De kı, "Sızı ilkin yaratan kudret!"

Onlar, bizimle hayata geri dönme arasında bu farklılık, bu imkânsızlık varken, bizi tekrar hayata kim döndürecek, diye soracaklar. Onlara de ki, siz, hayatin kokusunu bile almamış bir toprak iken, ortada taklit edilecek bir örnek ve üslup da olmaksızın, en baştan sizi yaratan, yoktan var eden büyük güç, kudret sahibi Allah, sizi tekrar hayata döndürecektir. Bu ilk yaratmaya kaadir olan, çürümüş kemikleri bilinen eski haline döndürmeye kaadir olamaz mı? Elbette ki O, buna kaadirdir.

C- " Onlar da başlarını sallayacaklar ve alay ederek, ne zaman bu? diyecekler. De ki, belki de çok yakın!"

Onlar da, taaccüp ve inkâr için başlarını sağa sola sakayarak, bu senin bahsettiğin hayata yeniden döndürülme ne zaman olacak, diye soracaklar. De ki, belki tahmin bile edemeyeceğiniz kadar yakında olacak.

52
"Allah sizi çağıracağı gün, hemen O'na hamdederek çağrısına uyarsanız, ölümünüzden sonra çok az kaldığınızı sanırsınız."

Allah sizi dirilteceği gün, siz de O'na boyun eğerek, size yaptıklarına hamdederek, O'na hiç karşı gelmeyerek, yahut ilâhî kudretin eserlerini ve hükümlerini gördüğünüzde, O'nun kudretinin kemak için kendisine hamdederek dirileceksiniz ve korkunç halleri gördüğünüzde, mezarlarınızda, yahut dünyada çok az kaldığınızı zannedeceksiniz. Tıpkı bir kentin yanından geçen yolcu gibi...

Bu âyette, diriltme ile dirilme anlamında çağırma ile icabetin kullanılması, bunun gerçeldeşmesinin gayet kolay okluğunu ve bunlardan maksadın muhasebe ve cevap için ihzar olduğunu bildirmek içindir.

53
"Ey Resûlüm! Mü’min kullarıma söyle ki, sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şüphesiz şeytan aralarını bozar. Zira şeytan gerçekten insanın apaçık düşmanıdır."

A- " Ey Resûlüm! Mü’min kullarıma söyle ki, sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şüphesiz şeytan aralarını bozar."

Mü'min kullarıma hatırlat ki, müşriklerle tartışırken, onlara karsı haşin davranmasınlar, sözün en güzelini söylesinler.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Kitap ehliyle ancak en güzel şekilde tartışın" (Ankebût 29/46). Çünkü şüphesiz şeytan, bozgunculuk yapar; şerri ve nizâı körükler ve onları birbirine karşı kışkırtır ki, aralarında zorlama, şer, dokundurma, galip gelme ve zarar verme yarışı başlasın. İşte bu da, inadın güçlenmesine ve fesadın sürmesine sebep olabilir.

Bu cümle, sözün en güzelini söyleme emrinin illetidir.

B- " Zira şeytan gerçekten insanın apaçık düşmanıdır."

Bu cümle de, şeytan aralarını bozar, cümlesinin illetidir.

54
"Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder, dilerse sizi cezalandırır. Zaten Biz seni onlara bir vekil olarak göndermedik."

A- " Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder, dilerse sizi cezalandırır."

Rabbiniz dilerse sizi îmâna muvaffak ederek size merhamet eder; dilerse de kâfir olarak canınızı almakla sizi cezalandırır.

Bu cümle, geçen sözün en güzelini tefsir etmektedir. Yani onlara bu söz ve benzerlerini söyleyin ve onların Cehennem ehli olduklarını açıkça söylemeyin; zira bu onları şerre kışkırtır. Kaldı ki, akıbetleri ancak Allah'ın bileceği bir şeydir; belki de onları îmâna hidâyet eder.

B- " Zaten Biz seni onlara bir vekil olarak göndermedik."

Biz, onların işlerini sana havale etmedik kı, onları îmâna icbar edesin. Biz seni onlara, ancak müjdeci ve uyarıcı olarak, gönderdik. O halde onları idare et ve ashabına da söyle, onları idare etsinler; onlara katlansınlar; onlarla nizaa girmesinler, karşılık vermesinler.

Bu, savaş izni âyeti nazil olmadan öncesi içindi.

Bir görüşe göre bu âyet, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. Ona bir adam sövmüş, fakat onun o adamı affetmesi emredilmişti.

Bir diğer görüşe göre ise, müşriklerin mü'minlere eziyeti çok deri dereceye varmıştı. Bunun üzerine onlar, Resûlüllah'ın yanında şikâyette bulundular. İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

Bir başka görüşe göre de; onlara söylenmesi emredilen en güzel söz; "Allah sizi hidâyete erdirsin ve size merhamet eylesin!" demektir.

55
"Rabbin göklerde ve yerde olanları en iyi bilendir. Ant olsun ki, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Davud'a da Zebur'u vermiştik."

A- "Rabbin göklerde ve yerde olanları en iyi bilendir."

Ey Resûlüm! Senin Rabbin, göklerde ve yerde olanların hepsini ve ezcümle bütün insanların tercih ve seçim ehliyetlerinin açık ve gizli sebeplerini de en iyi bilendir. İşte bundan dolayı senin Rabbin, ehliyeti olanlardan dilediklerini peygamberlik ve velayet için seçer.

Bu kelâm, müşriklerin, Ebû Tâlib yetiminin peygamber olması, ashabının da çıplak ve aç insanlardan oluşması, onların büyüklerden ve ileri gelenlerden olmaması pek İsabetsizdir, şeklindekı iddialarını reddetmektedir.

Âyette, "göklerde olanlar" ifadesinin zikredilmesi, o müşriklerin, "Bize melekler inekrilmelı değil miydi?" şeklindeki iddialarını çürütmek içindir. Âyette "yerde olanlar" ifadesi ile de, müşriklerin, "Bu Kur'ân, iki kent (Mekke ile Tâif) halkından büyük bir adama indirilmek değil miydi?" (Zuhruf 43/31) sorusu reddedilmiştir.

B- " Ant olsun ki, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık."

Biz, nefsî faziletler ve cismanî alâkalardan arınmak cihetinden peygamberlerin bir kısmını bir kısmına, üstün kıldık. Yoksa bu üstünlük, mal ve taraftar çokluğu cihetinden değildir.

C- " Davud'a da Zebur'u vermiştik."

Bu âyet Davud'un (aleyhisselâm) üstün kılınmasının cihetini beyan etmektedir. Zira onun üstün kılınması, kendisine Zebur verildiği içindir; yoksa ona mülk ve saltanat verildiği için değildir.

Bu kelâm peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) üstün kılındığını bildirmektedir. Zira Peygamberimizin üstün vasıfları ve peygamberlerin sonuncusu olduğu, Zebur'da yazılıdır.

Yine bu âyet işaret ediyor ki, "Şüphesiz dünyaya, Benim iyi vasıflı kullarım vâris olacaklardır." (Enbiyâ 21/105) âyetindeki iyi vasıflı kullardan murat, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ümmetidir.

56
"Ey Resûlüm! De ki, Allah'tan başka İlah sandıklarınızı çağırın. Göreceksiniz ki onlar, o zararı sizden kaldırmaya muktedir olamayacaklardır."

Allah'ın dışında İlah sandıkları melekleri, Mesih'i ve Uzeyr'i de çağır salar, hastalık, kıtlık, yoksulluk gibi zararları kendilerinden tamamen kaldırmaya veya onları başka bir tarafa çevirmeye güçlerinin yetmeyeceğini onlara söyle.

57
"İşte onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine hangisi daha yakın diye vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü şüphesiz Rabbinin azabı, korkulacak bir azaptır."

A- " İşte onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine hangisi daha yakın diye vesile ararlar. O'nun rahmetim umarlar ve azabından korkarlar."

Allah'ın dışındaki her varlık, müşriklerin İlah diye yalvardıkları putlar da, boyun eğip ibadet etmekle, kendi nefisleri için vesile ararlar. Yahut Rablerine en yakın olanları, Rablerine boyun eğip ibadet için daha çok hırs sahibidirler. Onlar da diğer kullar gibi O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Şu halde Rablerine en yakın olanlar, İlahlık bir yana, kendi zararlarını nasıl kaldırabilirler!

B- " Çünkü şüphesiz Rabbinin azabı, korkulacak bir azaptır."

Yani melekler ve resul peygamberler de dahil herkes, Rabbinin azabından korkmakdır.

Bu cümle, "ve azabından korkarlar" cümlesinin illetidir. Burada azabın zikre tahsis edilmesi, bu makamın azaptan sakındırmak makamı olması ve Rablerine en yakın olanların, azaptan uzak olduklarını imâ etmek içindir.

58
"Ne kadar memleket varsa, Biz hepsini kıyamet gününden önce mutlaka helâk edeceğiz veya orayı gayet çetin bir azap ile azap edeceğiz. Bu, Kitapta (Levh-i mahfuzda) yazılıdır."

A- " Ne kadar memleket varsa, Biz hepsini kıyamet gününden önce mutlaka helâk edeceğiz veya orayı gayet çetin bir azap ile azap edeceğiz."

Bundan önce ilâhî azabın, korkulması gereken bir azap olduğu ve yaratılmışların en büyükleri olan melekler ile peygamberlerin (aleyhisselâm) bile ondan korktukları beyan edildikten sonra, burada da İlâhî azabın, kendisinden korkmayanlara mutlaka erişeceği beyan edilmektedir.

Memleketlerden maksat, kâfir memleketlerdir. Yani ne kadar kâfir memleket varsa Biz, onların hepsini kıyamet gününden önce mutlaka depremle veya halkını toptan helâk etmekle yok edeceğiz. Çünkü onlar bunu gerektiren büyük suçlar işlemişlerdir.

"Kıyamet gününden önce" denilmesinin sebebi, kıyamet gündeki helâk, sadece kâfir memleketlere mahsus olmayacağı gibi, ceza olarak da değil, fakat dünyanın ömrü sona ereceği içindir.

Ve Biz, onların öldürülmeleri ve esir alınmaları gibi yalnız dünyevî azaplarla da yetinmeyeceğiz, fakat âhirette de, anlatılamayacak kadar çeşitli ağır azaplarla da onların hepsini cezalandıracağız. Zira âsi ve azgın kâfir memleketlerin çoğunun cezaları kıyamete tehir edilmiştir.

B- " Bu, Kitapta yazılıdır."

Sözü edilen helâk ve azap etme, Levh-i mahfuzda yazılıdır. Bunların keyfiyeti, mucip sebepleri ve tayin edilen vakti tam olarak belirtilmiştir.

Bir görüşe göre, âyette zikredilen helâk, halkı, iyi olan memleketler içindir, azap da, halkı kötü olan memleketler içindir.

Mukaatil diyor ki, Dahhâk b. Müzâhim'in kitabında bu âyetin tefsiri ile ilgili şunu gördüm:

"Mekke'yi Habeşler (Habeşistanklar) tahrip edecektir. Medine ise açlıktan helâk olacaktır. Basra, suyun altında kalacaktır. Küfe'yi Türkler tahrip edecektir. Dağlar, yıldırımlar ve depremlerle yıkılacaktır. Horasan ise, çeşitli felâketlerle yok olacaktır."

Hafız Ebû Amr el-Dânî, Kitâbül-Fiten'de diyor ki:

"Vehb b. Münebbih'ten rivâyet olunduğuna göre, Ermîniyye harap oluncaya, kadar Cezire emniyette kalacaktır. Mısır harap oluncaya kadar da, Ermîniyye güvende olacaktır. Küfe harap oluncaya kadar da, Mısır emniyette

olacaktır. Küfe harap olmadan da, melhame-i kübrâ / büyük savaş, mehdî, deccal savaşı olmayacaktır. Melhame-i kübrâ olunca da Kostantiniyye, Hâşimoğulları'ndan birinin eliyle fethedilecektir. Endülüs'ün harabı da zenciler tarafından olacaktır. Afrika'nın harabı, Endülüs tarafından, Mısır'ın harabı da, Nil'in kuruması ve orduların birbirine düşmeleriyle olacaktır. Irak'ın harabı açlıktan, Kûfe'nin harabı ise, arkadan gelecek düşmanlar tarafından olacaktır. Düşmanlar kendilerini o kadar kuşatacak ki, Fırat'tan bir damla su bile içemeyeceklerdir. Basra'nın harabı da, suyun altında kalmayla olacaktır. Eyle'nin harabına, onları karadan ve denizden kuşatan bir düşman sebep olacak, Reyyin, Deylem tarafından; Horasan Tibet tarafından; Tibet de, Çin tarafından harap edilecektir. Hind ile Yemen'in harabına, çekirgeler ve sultan sebep olacaktır."

Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"İslâm memleketlerinden en son harap olacak yer Medine'dir. Ömerî de, bu hadisi böyle tahric etmiştir.

Ancak, âyetteki memleketin umumî mânada bütün memleketleri kapsamasına, sibak ve siyak müsait değildir.

59
"Bizi, mucizeleri göndermekten alıkoyan başka bir şey değil, ancak eskilerin onları yalanlamalarıdır. Semûd Kavmine de o dışı deveyi açık bir mucize olarak vermiştik de, onlar o yüzden zâlim olmuşlardı. Biz, mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz."

A- " Bizi, mucizeleri göndermekten alıkoyan başka bir şey değil, ancak eskilerin onları yalanlamalarıdır."

Kureyş'in istediği ölüleri diriltmek, beyaz taşları altına çevirmek ve benzerleri gibi mucizeleri göndermekten Bizi alıkoyan, başka bir şey değil, ancak eskilerin mucize istemeleri üzerine onlara gelen mucizeleri yalanlamalarıdır.

Allah (celle celâlühü) hakkında âcizlik imkânsız olduğu için, mucizeleri göndermemesi, üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan iradesiyle olup tekzip veya başka bir mâniden dolayı değil ise de, mezkûr tekzipleri ilâhî sünnet hükmünce, onların tamamen yok edilmelerini gerektirmesi münasebetiyle ve azgınlık ile inattaki müştereklik hükmü sebebiyle diğerlerinin de tekzibini gerektirmesi ve suçtaki iştirak hükmüyle, onlara gelen azabın bunlara da gelmesine sebep olması, onların istedikleri mucizelerin gönderilmesine ters düşmektedir. Çünkü yok olmalarını gerektiren tekzip mevcuttur.

Yok edilmeleri ise birtakım üstün hikmetlerden dolayı ve ezcümle kendilerinden sonraki nesillerinin îman etmeleri ihtimalinden dolayı, bu ümmetin cezasınınn ahirete tehir edilmesiyle ilgili kader kaleminin yazdıklarına aykırıdır. İşte bundan dolayı bu konudaki terslik, istiare yoluyla alıkoyma (menetme) olarak ifade edilmiştir. Bu da azabın gönderilmesini hazırlayan sebeplerin kuvvetli olduklarını bildirmek içindir. Yoksa onların iddia ettikleri gibi, Allah'ın Peygamberini (sallallahü aleyhi ve sellem) mucizelerle güçlendirmek istemediği için değildir.

Bu âyette, alıkoyma (men etme) fiili;

"Eğer Allah onlardan bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile, yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi." (Enfâl 8/23) âyetinde olduğu gibi, Allah'ın sonraki müşriklerden sâdır olacak fiillerini bilmesine isnat edilmeyip eski müşriklerin tekzibine isnat edilmesi örneğini ibraz etmekle, hücceti onların aleyhinde ikame etmek için ve onların isteklerinin verilmemesinin ana sebebi, onların yaptıklarından başka bir şey olmadığını bildirmek içindir.

B- " Semûd Kavmine de o dişi deveyi açık bir mucize olarak vermiştik de, onlar o yüzden zâlim olmuşlardı."

Bizi, mucizeleri göndermekten alıkoyan, eskilerin onları yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim onların istedikleri açık mucizeleri onlara vermiştik de, onlar ise, o mucizeleri yalanlamışlardı. Ve istemeleri üzerine Semûd Kavmine de açık bir mucize olmak üzere o dişi deveyi vermiştik. Onlar ise, o yüzden zâlim olmuşlardı; onu yalnız inkâr etmekle kalmayıp onu boğazlayıp zâlim olmuşlardı. Yahut o deveyi boğazlamak sebebiyle kendi nefislerine zulmetmişler ve kendilerini helake maruz bırakmışlardı.

Burada Semûd Kavmine verilmiş olan mucizenin zikre tahsis edilmiş olması, Semûd'un da onlar gibi Arap olmasından dolayıdır. Yahut onlar, Semûd Kavmi hakkında fazlasıyla bilgi sahibi idiler. Nitekim onlar oradan geçerken, bu kavmin helâk olmasının kalıntılarını görüyorlardı. Yahut bu mucize, kayadan çıkarılmış bir hayvan olması hasebiyle, "De ki, isterseniz taş veya demir olun..." (İsrâ 17/50) âyetinin ifade ettiği hususun tahakkukuna daha açık bir delildir.

C- " Biz, mucizeleri ancak korkutmak için göndeririz."

Biz, istenen mucizeleri ancak, akabinde gelecek o kökleri kazıyıcı azabın öncüsü olarak onlara göndeririz. Onlar da bundan korkmaymca olanlar olur.

60
"Hani sana, Rabbin gerçekten insanları kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanetlenen o ağacı, ancak insanları imtihan etmek için gerçekleştirdik. Biz, onları korkuturuz; fakat bu onlara büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz."

A- " Hani sana, Rabbin gerçekten insanları kuşatmıştır, demiştik."

Allah (celle celâlühü) ilmiyle insanları kuşatmıştır. Nitekim imam Sa'lebî, İbn Abbâs'tan böyle nakletmiştir. Binaenaleyh onların geçmiş ve gelecek küfür ve tekziplerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

B-" Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanetlenen o ağacı, ancak insanları imtihan etmek için gerçekleştirdik."

Bu kelâmda şu noktaya da dikkat çekilmektedir. Bunun tahakkukunun delili, bazı mucizeler kendilerine geldiğinde onlardan sâdır olan fiillerdir. Zira bu mucizelerin hepsi, harikulade hâdiseler olup Allah tarafından Peygamberlere (aleyhisselâm) indirilmiş olmak vasfında müşterektir. Şu halde onların, mucizelerin bir kısmını tekzip etmeleri, diğerlerini de tekzip etmelerim gerektirmektedir.

Bu rüyadan murat, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Miraç gecesinde gördüğü, dünya ile göklerin acayiplikleridir. Nitekim bu sûrenin başında zikredilmişti. Bunun rüya olarak ifade edilmesi, onunla rüya arasında fark olmadığı içindir. Yahut gece vald olduğu içindir veya kâfirlerin "belki de rüyadır" dedikleri içindir.

Bizim sana ayan beyan gösterdiğimiz rüya, büyük bir mucize, hem de asgarî basirete sahip olan kimsenin, tasdikinde tereddüt etmediği gerçek bir mucize olmakla beraber, ancak insanların imtihan edildiği bir imtihan vesilesi kıldık. Hattâ Müslümanların bir kısmı da dinden döndü. Ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı da böyle kıldık. Bu ağacın lanetlenmesinden murat, mecazî isnat olarak, onu tadanın lânetlenmesidir, yahut rahmetten uzaklaştırılmasıdır.

Zira bu ağaç cehennemde rahmetten en uzak bir mekânda bitmektedir. Yani Biz o ağacı da ancak onlara imtihan vesilesi yaptık.

Nitekim o müşrikler demişlerdi ki, "Muhammed cehennem ateşinin taşları da yaktığını iddia ediyor. Sonra da, onda ağaç bittiğini söylüyor." Onlar gerçekten bu konuda büyük bir dalâlete düşmüşlerdir. Nitekim onlar akıllarının kabul ettiği hükme de inatla karşı koymuşlardır.

Zira onlar devekusunun, kor ve kızgın demir parçacıklarını yuttuğunu ve bunların ona zarar vermediğini görüyorlar. Yine, semender denilen hayvanın yününden yapılan mendillerin ateşe atıldıklarında yanmadığını da görüyorlar. Yine onlar, her ağaçta ateş bulunduğunu da görüyorlar.

B- " Biz, onları korkuturuz; fakat bu onlara büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz."

Biz bu ve benzeri mucizelerle onları korkuturuz; fakat bu, onlara, sınırsız bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz. Binaenaleyh eğer Biz, onların istedikleri mucizeleri de göndersek, benzerlerine karşı takındıkları

tavrı bu mucizelere karşı da takınırlardı ve emsallerine gönderilen azap, onlara da gönderilirdi. Halbuki Biz, bu ümmet hakkında umumî azabın kıyamete ertelenmesine hükmettik.

Âyet-i Kerime'nin gerektirdiği mükemmel izah budur. Müfessırlerin ekseriyeti ise, burada, Allah'ın insanları kuşatmasını, kudretinin kuşatması olarak tefsir etmişlerdir. Buna göre, Allah (celle celâlühü) bu kelâmla, onların, istedikleri mucizelerin indirilmemesinden dolayı olması muhtemel bir hüzün için Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli etmektedir. Fakat onların istedikleri mucizelerin indirilmesi, kâfirlerin tanından (eleştirisinden) hâsıl olabilecek bir nevi hüzün maslahatı için değildir.

Vakıa, onlar, "Sen gerçek bir Peygamber olsaydın, Mûsâ ile diğer peygamberlerin (aleyhisselâm) getirdikleri gibi sen de bu mucizeleri getirirdin" diyorlardı. Bu tefsire göre sanki şöyle denilmiştir:

Ey Resûlüm! O vakti hatırla ki, sana şunları söylemiştik. Senin hakkında lûtfu kerem sahibi olan Rabbin, insanları gerçekten kuşatmıştır; onlar O'nun kudret elinde bulunuyorlar; O'nun iradesinin dışına çıkamazlar. Binaenaleyh O, sem onlardan koruyacaktır. Artık sen onlara aldırma ve sana emrettiğim mesajı tebliğ et. Nitekim gördüğün gibi, daha önce sana gösterdiğimiz rüyayı da insanlar için şüphe uyandıran bir imtihan kıldık. Bununla beraber o rüya, senin vazifende sana bir zafiyet ve hâlinde bir fütur getirmedi.

Allah'ın onları kuşatması, Bedir savaşında Kureyş'in helâk edilmesi olarak da tefsir edilmiştir. Bu görüşe göre, Bedir zaferi, "O topluluk hezimete uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar." (Kamer 54/45) ile "O kâfirlere de ki, siz mağlup olacaksınız ve Cehenneme sürüleceksiniz." (Al-i İmrân 3/12) âyetleri ve benzerlerinde bildirildiği gibi, henüz beklenen bir hâdise olduğu halde bu âyette (Rabbin gerçekten insanları kuşatmıştır) şeklinde mazi (geçmiş) kipi ile ifade edilmesi Allah'ın ihbardaki âdetine bınaendır, (Vukuu kesin olan bir hâdise, vaki olmuş olarak ifade edilmektedir).

Bu rüya. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), rüyasında o müşriklerin, öldürülüp yere vurulduklarını görmesiyle de tefsir edilmiştir.

Nitekim rivâyet olunur ki, Peygamberimiz Bedir suyunun başına varınca:

"Vallahi, sanki ben, o topluluğun cesetlerinin düşeceği yerleri görüyorum" demiş ve yeri göstererek: "Şurası filanın düşeceği yer, şurası da filanın düşeceği yer!" demişti. Bunu Kureyş de duymuş ve onunla alay etmişti.

Yine mezkûr rüya, Peygamberimiz in (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'ye gireceğini görmesi ile de tefsir edilmiştir. Rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu rüyasını ashabına da anlatmış ve Hudeybiye yılında Mekke'ye doğru yola çıkmış, fakat müşrikler onu engellemişlerdi.

Bu sûre, Mekke'de nazil olduğu halde anılan hâdiselerin Medine dönemine ait olmasının izahı olarak da denilmiştir ki, bu onların helâk edileceklerinin vahiy ile bildirilmesi anlamında olabilir. Yine, mümkündür ki, bu rüya Mekke'de vaki olmuş, fakat anlatılması ve öldürülecekleri yerlerin tayini, Hicret'ten sonra olmuştur.

Ancak bu izaha göre, insanların bununla imtihan edilmesinin Hicret'ten sonra vaki olması ve onların azgınlıklarının artmasının da, âyetin nüzulü sırasında henüz meydana gelmemesine rağmen, beklenen bir şey olması lâzım gelir.

Bir görüşe göre de, bu rüya, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Bedir savaşında gördüğü rüyadır ki, "Hani Allah, rüyanda onları sana az göstermişti. Eğer onları çok gösterseydi, elbette çekinecektiniz." (Enfâl 8/43) âyeti de onu anlatmaktadır. Ancak hiç şüphesiz o rüya Medine'de vaki olmakla beraber insanlara imtihan konusu kılınmamıştır.

61
"Hani meleklere, Âdem'e secde edin, demiştik. İblisten başka bütün melekler hemen secde etmişlerdi. İblis, ben, çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim, demişti."

Bu, cereyan eden İlâhî emir ile meleklerin tereddütsüz olarak bu emre itaatlerini hatırlatmakta ve 57. âyetin mânasını tahkik etmektedir.

Melekler ile İsâ ve Uzeyr'in (aleyhisselâm), itaat, vesile edinmek, rahmet ummak ve azaptan korkmak halleri ile İblisin halinden, hakka karşı inat göstererek emre muhalefet edenlerin hali de anlaşılmaktadır.

Yani o zamanı hatırla ki, Biz, meleklere, "Selâm ve saygı olarak Âdem'e secde edin; zira onun faziletleri bunu gerektirmektedir." demiştik de bunun üzerine iblisten başka bütün melekler, hiç tereddüt etmeden, emre uymak ve Ademin hakkını eda etmek üzere hemen secde etmişlerdi. İblis de, melekler zümresine dahildi ve secde emri, ona da şâmildi. Allah (celle celâlühü), İblisi şöyle kınamıştı:

" Ey İblis! Sana ne oluyor kı, secde edenlerden olmadın?" (Hicr 15/32); "Ben sana secdeyi emrederken, seni ondan engelleyen nedir?" (A'râf 7/12), "Kudret elimle yarattığım Âdem'e secde etmene engel olan nedir?"(i her 15/56).

İblis de demişti ki:

" Ben yüce bir unsurdan yaratılmışken, çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim!"

62
"İblis demişti ki, şu benden üstün tuttuğuna bak! Ant olsun ki eğer beni kıyamet gününe kadar yaşatıp geciktirirsen, pek azı müstesna, onun neslini mutlaka kendime uyduracağım."

A- " İblis demişti ki, şu benden üstün tuttuğuna bak!"

İblis bunu, yukarıda anlatılan sözlerinden hemen sonra söylememiş, fakat ebediyen lanetlenmiş olarak meleklerin yüce âleminden çıkması emredildikten sonra Allah'tan (celle celâlühü) mühlet istemesi kendisine mühlet verilmesinden sonra söylemiştir. Bunların burada zikredilmemesi, başka yerlerde zikredilmesiyle iktifa edildiği içindir.

İblis dedi ki, ey Rabbim! Benden üstün tutup da, ona secde etmemi emrettiğin kimseyi bana anlatır mısın; niçin onu benden üstün tuttun ?

B- " Ant olsun kı eğer beni kıyamet gününe kadar yaşatıp gecıktırırsen, pek azı müstesna, onun neslini mutlaka kendime uyduracağım."

Eğer beni kıyamet gününe kadar sağ bırakırsan, Senin koruduğun muhlis kullar müstesna, onun neslinin çoğunu kendime uyduracağım; dilediğim gibi onlara kumanda edeceğim; onlara büyük ölçüde hâkim olacağım. Yahut onların kökünü kazıyacağım. İblisin bu sözleri de, Ant olsun ki, ben onlara dünyalıkları süslü (cazip) göstereceğim ve onların hepsini azdıracağım." (Hicr 15/39) demesi gibidir.

İblis, bu talebinin hâsıl olacağını meleklerden telakki etmiş veya meleklerin: "Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mı yaratacaksın?" (Bakara 2/30) sözlerinden bu sonucu çıkarmıştı. Yahut da Ademin (aleyhisselâm) yaratılmasından bu işareti çıkarmıştı.

63
"Allah buyurdu ki, hadi git! Onlardan kim sana uyarsa, işte Cehennem, tam bir ceza olarak sizin cezanızdır!"

Bu, İblisi kovmak ve kendisini, nefsinin güzel gösterdiği kötülüklerle başbaşa bırakmak demektir. Yani haydi, seçtiğin işe git! Onlardan kim sana uyarsa, tam birr ceza olarak, Cehennem, senin de, onların da cezasıdır.

64
"Onlardan kime gücün yeterse, sesinle şaşırt; süvarilerinle, yayalarınla üzerlerine yürü; mallarına ve evlâtlarına da ortak ol ve onlara vaatlerde bulun. Zaten şeytan, aldatmadan başka onlara ne va'deder!"

Onlardan kime gücün yeterse, fesada çağırmanla onları şaşırt, onlara yaygara yap ve abes ile fesat ehlinden senin yardımcıların olan süvarilere ve yayalara da seslen de, bunlarla üzerine yürü!

İbn-i Abbâs, Mücâhid ve Katâde (radıyallahü anh), diyorlar ki, İblisin, cinlerden ve insanlardan süvarileri ve yayaları vardır. Allah'a isyan yolunda savaşan süvariler ve yayalar, İblisin süvarileri ve yayalarıdır.

İblisin mallarına ve evlâtlarına ortak olması, haramdan mal kazanıp biriktirmeye ve uygun olmayan şekilde tasarruf etmeye onları sevk etmek ve haram yoldan çocuk sahibi olmaya, çocuklara, Abdüluzzâ / Uzzanın kulu gibi şirk ifade eden isimleri takmaya onları teşvik etmek ve onları bâtıl dinlere, kötü mesleklere ve çirkin fiillere sevkederek kendilerini saptırmak demektir. İblisin onlara vaatlerde bulunması da, ilâhların şefaati, atalarının faziletine güvenmeleri ve emel besleyerek tevbeyi tehir etmeleri gibi boş vaatlerde bulunması demektir.

65
"Şu muhakkak ki, Benim hâlis kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır. Zaten onların vekili olarak Rabbin yeter."

A- " Şu muhakkak ki, Benim hâlis kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır."

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz îman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde şeytanın hiçbir hâkimiyeti yoktur." (Nahl 16/99).

B- " Zaten onların vekili olarak Rabbin yeter."

Onların tevekkül etmeleri ve senin azdırmandan kurtulmaları için, yardım istemeleri için vekil olarak Rabbin yeter.

66
"Sizin Rabbiniz O'dur ki, lütfü kereminden arayasınız diye gemileri denizde sizin için yüzdürmektedir. Şüphesiz O, sizin için çok merhametlidir."

A- " Sizin Rabbiniz O'dur ki, lütfü kereminden arayasınız diye gemileri denizde sizin için yüz dür mek tedir."

Rabbiniz o kadar kaadir ve hakimdir ki, sizin faydanıza gemileri denizde yürütür ve yüzdürür. Böylece siz O'nun tarafından bahşedilen lûtfu kereminden, yahut O'nun verdiği kazançtan rızık arayabilir, faydalanabilirsiniz.

Bu kelâm, daha önce zikredilen 56. âyete bir tamamlayıcı olarak, tevhid delillerinden olan bazı nimetleri hatırlatmaktadır. Bundan sonra gelecek âyete de bir ön hazırlık mahiyetindedir.

B- "Şüphesiz O, sizin için çok merhametlidir."

Nitekim Allah (celle celâlühü) sizin muhtaç olduğunuz şeyleri size hazırlamış ve onun zor olan sebeplerini de sizin için kolaylaştırmıştır.

Bu cümle, makablinin zeyli mahiyetinde olup Allah'ın lûtfu kereminden rızık aramanız için gemileri denizlerde yüzdürmesinin illetini de beyan etmektedir.

Âyetin metninde rahim (çok merhametli) kelimesinin zikredilmesi, bu rahmetten, dünyevî rahmetin ve büyüğü de, küçüğü de olan dünya nimetlerinin murat edildiğine delâlet etmektedir.

67
"Denizde size zarar dokunduğunda, Allah'tan başka bütün yalvardıklarmız kaybolup gider. Fakat O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insanoğlu çok nankördür."

Denizde boğulma korkusu geçirdiğiniz zaman, Allah'tan (celle celâlühü) başka yalvardığınız melekler veya Isâ veya diğerleri sizin aklınızdan çıkar, beklenen felâketin önlenmesi için, ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak Allah'tan başkasına yalvarmak aklınıza gelmez. Fakat Allah (celle celâlühü) sizi karaya çıkarıp boğulmaktan kurtarınca, tevhid ten yüz çevirirsiniz, yahut nimet nankörlüğüne devam edersiniz.

68
"O'nun, kara tarafında sizi yere batırmasından, yahut üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz?"

Siz simdi kurtuldunuz da, emniyetli sandığınız kara tarafında sızı yerm dibme geçirmesinden, yahut şiddetli bir rüzgarla üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz? Sonra sizi bundan koruyacak veya onu sizden çevirecek hiçbir yardımcı da bulamazsınız. Çünkü O'nun yegâne üstün emrim geri çevirecek hiçbir kuvvet yoktur.

69
"Yahut O'nun sizi tekrar denize döndürüp üzerinize bir kasırga göndermesinden ve nankörlüğünüze karşı sizi boğmasından emin mi oldunuz? Sonra bundan dolayı kendinize bir takipçi bulamayacaksınız."

A- Yahut O'nun sizi tekrar denize döndürüp üzerinize bir kasırga göndermesinden ve nankörlüğünüze karsı sizi boğmasından emin mi oldunuz?"

Onların tekrar denize dönmeleri kendi ihtiyarlariyla olduğu halde, denize döndürme fiilinin Allah'a isnat edilmesi, Allah'ın onları denize dönmek zorunda bırakan sebepleri yaratması itibarıyladır. Bu da imâ ediyor ki, onlar birinci yolculuklarında karşılaştıkları tehlike o kadar korkunç olmuş ki, onlar bu şekilde tekrar denize döndürülmeseler, kendiliklerinden dönmezler.

Onların nankörlüğünden murat, Allah'a ortak koşmaları veya kurtarma nimetine nankörlük etmeleridir.

B- " Sonra bundan dolayı kendinize bir takipçi bulamayacaksınız."

Size yaptıklarımızın intikamını Bizden talep edecek bir kimse de bulamazsınız. Nitekim başka bir âyette de, "Allah, onun akıbetinden korkmaz." (Şems 91/15) denilmektedir.

70
"Ant olsun ki, Biz, insanoğlunu şerefli kıldık; onları karada ve denizde taşıttık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan büsbütün üstün kıldık."

A- " Ant olsun ki, Biz, insanoğlunu şerefli kıldık."

Biz, iyisi de, kötüsü de dahil olmak üzere bütün insanoğlunu, suret olarak, mutedil boy, yeryüzündekilere hâkimiyet, savunma imkânı, sanatları öğrenme yeteneği olarak ve anlatılamayacak kadar çok hususlarda şerefk ve üstün kıldık.

Bu bağlamda İbn-i Abbâs diyor kı, bütün hayvanlar yiyeceklerim ağızlarıyla alırlar. İnsan ise yiyeceğini eliyle ağzına götürmektedir. Bazılarının bu konuda, maymunların da insanlar gibi davrandıklarını söylemeleri, el ile ayak arasına fark koymamaktan ileri gelmektedir. Zira maymun eliyle değil, pislıklere basüği ayaklarıyla yiyeceklerini ağzına götürmektedir.

B- "Onları karada ve denizde taşıttık."

Biz, insanları karada ve denizde hayvanlar ve gemiler gibi vasıtalarla taşıttık. Diğer canlıların hiçbiri için bu yoktur.

Bir görüşe göre ise, Biz, insanları karada ve denizde taşıttık. Nitekim onları yerin dibine batırmadık, suda boğmadık, demektir. Ancak malûm olduğu üzere birinci tefsir, şereflendirmeye daha münasiptir. Zira ikinci tefsire göre bütün hayvanlar böyledir.

C-" Kendilerine güzel güzel rızıklar verdik lezzetler verdik."

Onlara el emeği olan ve olmayan çeşitli nimetler ve rızıklar verdik.

D- " Ve onları yarattıklarımızın çoğundan büsbütün üstün kıldık."

Biz insanların terkibinde, hakkı bâtıldan, güzeli çirkinden temyiz eden idrâk kuvvetlerini yaratarak ilim ve idrâkte, onları meleklerin dışında diğer yarattıklarımızdan çok üstün kıldık. Binaenaleyh onların bu nimetlere şükretmeleri, nankörlük etmemeleri, kuvvetlerini hak itikatların tahsilinde kullanmaları ve en yüksek akla sahip yüce âlemin (meleklerin) dışında bütün yaratılmışlardan üstün kılınmış olan insan bir yana, asgari temyize sahip olan hiçbir varlığın kabul etmediği şirklerini bırakmaları gözetmek zorunda olduklari bir haktır.

Bu üstünlükten melekler istisna, edilmiş, çünkü meleklerin bilgileri daimidir ve hata ile noksandan temizdir.

Bu âyet münakaşa konusu olan meleklerin insanlardan üstün olduklarına delâlet etmez. Zira buradaki üstünlükten murat, iyisi de, kötüsü de dahil olmak üzere bütün beşer fertleri arasında müşterek olan bir üstünlüğü beyan etmektir. Bu üstünlüğün, Allah (celle celâlühü) katındaki büyük derece ve fazla yakınlık anlamında olması ise mümkün değildir.

Eğer denilse kı, üstün kılınanlar ile kendilerinden üstün kılınanlardan kimlerin murat olunduğu beyan edildikten sonra, üstünlük konusunu tayin etmeye ne hacet vardır? Zira meleklerin, beşerin bütün fertlerinin üstün kılınmasından istisna edilmeleri, bazı beşer fertlerinin kendilerinden üstün kılınmasından istisna edilmelerini gerektirmez. Buna cevaben deriz ki, bunun tayini elbette gereklidir. Zira beşerin günahkâr fertlerinden hiçbirisi hiçbir mahlûktan üstün değildir; hatta onlar, her alçaktan daha alçaktır.

Nitekim;

İşte onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir, hatta onlardan bile daha sapıktır." (A'râf 7/179),

" Şüphesiz Allah katinda hayvanların en kötüsü, kâfir olanlardır." (Enfâl 8/55) âyetleri de bu hakikati beyan etmekledir.

71
"Her insan topluluğunu önderleriyle çağıracağımız o gün, kimin amel deften sağından verilirse, işte onlar amel defterlerini okuyacaklar ve onlar kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaklar."

Burada, insanların dünyadaki hallerine ve amellerine göre âhirette de hallerinin değişik olacağı beyan edilmektedir.

Biz, dünyada şerefk ve üstün kıldığımız her insan topluluğunu, peygamberlerıyle, yahut dinî önderleriyle, yahut Kitaplarıyla, yahut dinleriyle çağıracağımız kıyamet günü...

Bir görüşe göre onlar, önceden gönderdikleri amel defterleriyle çağırılırlar. Şöyle kı, onlar, "Ey hayır Kitap sahipleri! Ey şer kitap sahipleri! diye çağırılırlar. Yahut onlar, "Ey şu dinin mensupları! Ey bu dinin mensupları! diye çağırılırlar.

Bir diğer görüşe göre ise, âyetin metnindeki "imam" kelimesi, "üm" (anne) kelimesinin bir çoğul şeklidir. (Yani onlar anneleriyle çağırılacaklar). Bu görüşe göre, kıyamet günü insanların, anneleriyle çağırılmaları, İsa'ya (aleyhisselâm) saygı, Hazret-i Hasen ve Hazret-i Hüseyin'in şerefini beyan etmek ve zina çocuklarının nesebini gizli tutmak içindir.

İşte o gün çağırılanlardan kimin amel defteri sağından verilirse, işte onlar, defterlerini okuyacaklar. Amel defterlerinin sağdan verilmesi, verilen kitabın ve sahibinin şerefini göstermek ve daha baştan içindekileri müjdelemek içindir.

"Onlar amel defterlerini..." cümlesinde çoğul zamirinin kullanılması, onların, şanları yüce bir topluluk olduklarını bildirmek, yahut kitapları kendilerine verilirken tek tek verildiği gibi değil, kitapların toplu halde okuyacaklarını zımnen bildirmek içindir. Böylece onlar, kendilerine açık olarak verilen kitaplarını, çeşitli nimetleri içeren muhtevasına çok sevinerek okuyacaklardır ve onlara kitaplarında yazılmış olan amellerinin ecirlerinden en ufak bir şey eksik venimeyecektir; hatta kat kat fazlası verilecektir.

72
"Kim bu dünyada kör ise, o, âhirette de kördür ve ondan da daha çok yolunu şaşırandır."

Çağırılanlardan kim kendilerine üstünlük ve şeref bahşettiğimiz dünyada kör olup doğru yolu bulmamış ve bahşettiğimiz şeref ve üstünlük nimetinin şükrünü eda edip hukukunu ifa etmek şöyle dursun, o nimeti bılmemisse ve kendisinde yarattığımız akıl ve kuvvetleri, yaratılışlarının gayesi olan hak ılım ve marifet yolunda kullanmamışsa, işte o, âhirette de kördür; kendisini kurtaracak ve ona faydası olacak bir yardımcı da bulamayacaktır. Çünkü dünyadaki körlük, âhiret körlüğünü mucip olmaktadır.

İşte bu bedbaht insanlar, körden bile daha çok yolunu şaşıranlardır. Zira onlar, kendilerine bahşedilmiş olan istidadı kullanmamışlar ve hakkı bulma vasıtalarını muattal bırakmışlardır. İşte bu kör, amel defteri solundan verilenin ta kendisidir. Zira ondan önce zikredilen mukabil fırkanın hali buna delâlet etmektedir.

Hakka ve İnsikaak sûrelerinde bunlar, "amel kitapları solundan verilenler" olarak ifade edildikleri ve güzel mukabelenin gereği de bu olduğu halde burada bu şekilde ifade edilmeleri, her halde mucip iketi bildirmek içindir. Nitekim Vakıa sûresinde de, "Eğer o sağcılardan ise..." (Vakıa 56/90) ifadesinden sonra "Ama eğer yalancı sapıklardan ise..." (Vakıa 56/92) denilmiştir.

Burada iki taraftan birinde sebep, diğerinde de sebebin konusu zikredilmiş ve her birinde, aklî şahadete dayanılarak, zikredilen, zikredilmeyene delâlet etmektedir. Nitekim "Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, artık O'ndan başka onu kaldıracak yoktur. Eğer O, sana bir hayır dilerse, artık O'nun lutfu keremini geri çevirecek hiçbir güç de yoktur." (Yûnus 10/107) buyurulmaktadır.

73
"O müşrikler, sana vahyettiğimizden başkasını yalan yere Bize isnat etmen için, az kalsın, seni, sana vahyettiğimizden saptıracaklardı ve o zaman seni yürekten bir dost edineceklerdi."

Bu âyet, Sakif kabilesi hakkında nazil olmuştur. Şöyle kı, onlar, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demişlerdi:

"Sen bize, Araplar'a karşı kendileriyle iftihar edeceğimiz şu ayrıcalıkları vermedikçe biz senin emrine girmeyeceğiz. Biz, zekât, öşür vermeyeceğiz; namazımızda secde etmeyeceğiz; bizim alacağımız faiz bizim olacak; bizden alınacak olan faiz ise kaldırılacaktır; bizim Lât putu hakkındaki geleneklerimizi sürdürmemize karışmayacaksın; sen Mekke'yi harem (kutsal mekân) yaptığın gibi bizim vadimiz Vecc'i de harem olarak ilan edeceksin. Eğer Araplar, bunları niçin yaptığını sana sorarlarsa, Allah'ın sana böyle emrettiğini söyleyeceksin."

Bir görüşe göre bu âyet, "Bizim için bir azap âyetini rahmet âyeti yap ve bir rahmet âyetini de azap âyeti yap" diyen Kureyş hakkında nazil olmuştur. Yahut onlar demişlerdi ki: "Sen bizim ilâhlarımıza el sürmedikçe, biz de Hacer-i Esved'e el sürmene, izin vermeyeceğiz."

74
"Eğer Biz sana sebat vermeseydik, ant olsun ki, az kalsın, onlara birazcık meyledecektin."

Eğer Biz korumamızla sana sebat vermeseydik, onların kuvvetli aldatmaları ve şiddetli hileleri karşısında az kalsın onlara birazcık meyletmeye yaklaşacaktın. Fakat İlâhî koruma senin imdadına yetişti de, değil onların tekliflerine meyletmek, asgarî derecede onlara yaklaşmaktan bile seni men etti.

Bu âyet-i kerime sarahatle bildiriyor ki, kuvvetli sebepler olduğu halde Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara icabete kalkışmamiştir. Yine bu âyet delildir ki, masumiyet, Allah'ın (celle celâlühü) inâyetiyledir, O'nun muvaffak kılmasiyladır.

75
"O zaman şüphesiz sana hayatın ve ölümün azabını kat kat tattırırdık; sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamayacaktın."

A- " O zaman şüphesiz sana hayatın ve ölümün azabını kat kat tattırırdık."

Eğer sen onlara asgari derecede meyletmeye yaklaşsaydın, başkası bu fiilden dolayı dünyada ve ahirette ne kadar azap görüyorsa, Biz sana dünyada ve ahirette onun iki katını tattırırdık. Çünkü şerefli, kimselerin cezası ağır olur.

Bir görüşe göre, (lügat olarak kat kat anlamına gelen) âyetteki dı'f kelimesi, azabın isimlerindendi!'.

Bir diğer görüşe göre ise, hayatin kat kat azabından murat, âhiret azabıdır ve ölümün kat kat azabından murat da, kabir azabıdır."

B- " Sonra Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamayacaktın."

Sen bu hataya düştükten sonra Bizim azabımızı defedecek bir yardımcı da bulamayacaktın.

76
"Bir de onlar, seni yurdundan çıkarmak için, hiç durup dinlenmeden seni gerçekten rahatsız ediyorlardı. O takdirde senden sonra onlar da fazla kalamazlardı."

Mekke müşrikleri, seni Mekke'den çıkarmak, için düşmanlıkları ve tuzaklariyla her zaman seni rahatsız ediyorlardı. Eğer sen çıkmış olsaydın, senden sonra onlar da ancak az bir zaman kalırlardı. Nitekim de öyle oldu. Zira onlar Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) hicretinden sonra Bedir savaşında helâk edildiler.

Bir görüşe göre bu âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar, Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'de ikaamet etmesini kıskanmış ve bundan dolayı da Peygamberimiz'e, Peygamberlerin makamı Şam'dır. Eğer sen de peygambersen, Şam'a git ki, biz de sana îman edekm, demişlerdi.. Bunun, üzerine Şam'a girmek fikri Peygamberimiz'in aklına düştü. Sonra yola çıkıp bir merhale gittikten sonra bu âyet nazil oldu. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) yoldan geri döndü. Sonra Yahudiler'den Kurayzaoğulları öldürüldüler ve onlardan kısa bir süre sonra da Nadr oğulları sürgün edildiler."

77
"Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da böyledir. Sen Bizim kanunumuzda, asla değişiklik bulamazsın."

Allah'ın değişmez bir kanunu olarak, hangi ümmet, peygamberini içlerinde barındırmayıp onu yurdundan çıkarmışlarsa, Allah (celle celâlühü) da onları helâk etmiştir.

78
"Gündüzün güneşin zevalinden gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namazı gereğince kıl; bir de sabah namazını kıl. Çünkü şüphesiz sabah namazı şahididir."

A- " Gündüzün güneşin zevalinden gecenin karanlığı bastırıncaya kadar namazı gereğince lal; bir de sabah namazını kıl."

Güneşin dülûkü, güneşin zevali demektir.

Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisi de bunu bildirmektedir:

" Cebrâîl güneşin zevâk sırasında bana geldi ve bana öğle namazını kıldırdı."

Bir görüşe göre, güneşin dülûkü güneşin batışıdır.

Gecenin karanlığının bastırdığı zamandan murat, yatsı namazı vaktidir.

Bu âyetten murat, belirtilen iki vakit, arasında sürekli olarak namaz kılmak değil, fakat her namazı, Cebrâîl'in beyanıyla tayın edilen vaktinde kılmaktır. Nitekim namazların, rekât sayıları da, Cebrâîl'in beyanıyla belirlenmiştir.

Âyette, gündüz namazlarının vakitlerinin başlangıcı ve sonu belirtilmiş, fakat aradaki, vakitler belirtiknemiştir. Çünkü insanlar bu vakitlerde uyanıktır. Bunun için bu namazların vakitleri birbirine bitişiktir. Ama Yatsı ile Sabah namazlarının vakitleri böyle değildir. Çünkü insanlar bu iki vakit arasında uyku ile meşgul oldukları için, onların vakitleri birbirinden ayrıdır. İşte bundan dolayıdır ki, Sabah namazı vakti, diğer vakitlerden ayrı olarak zikredilmiştir.

Bir görüşe göre, âyetteki namazdan maksat, akşam namazıdır ve zikredilen tahdit de, onun ilk vakti ile son vaktini, beyan etmek içindir. Akşam namazı vaktinin, güneşin batmasından sonra ufukta görünen kızıllık veya aklığın kaybolmasına kadar devam etmesi de, buna delil gösterilmiştir.

Âyette Sabah namazı Sabah Kur'âni olarak ifade edilmiş. Çünkü Kur'ân okumak namazın olmazsa olmaz bir rüknüdür. Bu da tıpkı, namazın rükû ve secde olarak ifade edilmesi gibidir. Âyetteki bu ifade, aynı zamanda, namazda Kur'ân okumanın rükün olduğuna da delil gösterilmiştir. Fakat hakikatte bu âyette böyle bir delâlet yaktur. Belki bu ifade, namazda Kur'ân okumanın sevap olmasından dolayıdır. Evet, eğer bu Sabah namazındaki Kur'ân okuma olarak tefsir edilirse, bu emir Sabah namazı için sarahatle, diğer namazlar için de delâlet olarak, namazda Kur'ân okumanın vacip olduğunu ifade eder.

Âyette, Sabah Kur'âni denilmesi, Sabah namazında uzun Kur'ân okumayı teşvik için de olabilir.

B- "Çünkü şüphesiz sabah namazı şahididir."

Sabah namazına gündüz melekleri ile gece melekleri şahit olmaktadır. Yahut aydınlığın karanlıkla değişmesi ve ölümün kardeşi sayılan uykudan uyanmak gibi ilâhî kudretin şahitleri Sabah namazına şahit olmaktadır. Yahut namaz kılanların çoğu buna şahit olmaktadır. Yahut Sabah namazı, büyük cemaatlerin şahit olmasına (toplanmasına) layık bir namazdır.

Bu âyetteki dülûk kelimesi eğer zeval olarak tefsir edilirse, âyet, beş vakit namazı bildirmektedir. Eğer batmak olarak tefsir edikrse, Öğle ile İkindiden başka diğer namazları bildirmektedir.

79
"Ey Resûlüm! Gecenin bir vaktinde uyanıp sana mahsus, fazla bir namaz olmak üzere artık namaz kıl. Rabbinin seni Makaam-ı Mahmud'a (övülmüş makama) göndermesini umabilirsin."

A- " Ey Resûlüm! Gecenin bir vaktinde uyanıp sana mahsus fazla, bir namaz olmak üzere artık namaz kıl."

Ey Resûlüm! Ümmetine şâmil olmadan, yalnız sana mahsus olmak üzere, beş farz namazın dışında ilâve bir namaz olarak, bu namazı kıl!

Bu namazın vakti, Sabah namazından önce iken, ondan sonra zikredilmesinin sebebi, bunun Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)e özgü bir namaz olmasından dolayı olsa gerek.

Mücâhid ve Süddî'ye göre, burada "nafile" kelimesi, ihtiyarî ibadet demektir. Ancak bunun ifade ettiği fazlalık mânası, farzlara fazla bir ilâve olduğu için değil, Peygamberimiz'in derecesine fazlalık kazandırdığı (derecesini daha da yükselttiği) cihetiyledir.

Zira Peygamberimız'in (sallallahü aleyhi ve sellem) geçmişi de, geleceği de bağışlanmıştır. Bu itibarla onun nafile ibadetleri, derecesinin yükselmesini sağlar. Ama onun dışında ümmeti için böyle değil, onlar için nafile ibadetler, günahlarına kefaret olur ve farz ibadetlerindeki eksikleri telafi eder.

B- " Rabbinin seni Makaam-ı Mahmud'a (övülmüş makama) göndermesini umabilirsin."

Ey Resûlüm! Sen küçük ölüm sayılan uykudan namaz ve ibadet için uyandığın gibi, büyük ölümden sonra seni, sana layık olan kemale erdirecek olan Rabbinin seni Makaam-ı Mahmud'a, yani sence de, bütün insanlarca da övgüye layık olan makaama göndermesini umabilirsin.

Bu müjde, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) gece namazı meşakkatini hafifletmek mânasını da ifade etmektedir.

Ebû Hüreyre'den rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Makaam-ı Mahmûd, ümmetim için şefaat edeceğim makamdır."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Makaam-ı Mahmûd'u şöyle tefsir etmiştir:

Öncekilerin de, sonrakilerin de seni öveceği, bütün halkları seyredeceğin, her dileğinin verileceği, her dileğin kabul olacağı ve herkesin senin sancağın altında toplandığı makamdır.

Huzeyfe'den rivâyet olunduğuna göre, diyor ki, Kıyamet günü insanlar bir düzlükte toplanacaklar. Orada hiç kimse konuşmayacaktır. Allah tarafından ilk çağırılan Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) olacak. O da bu davete şöyle cevap verecektir.

"Buyurun, huzurunda emrini bekliyorum. Şer, Sana değildir. Hidâyete ermiş olan ancak Senin hidâyete erdirdiğindir. Senin kulun, huzurundadır; onun varlığı Seninledir ve dönüşü de Sanadır. Senden başka sığınacak ve korunacak bir yer yoktur. Sen mübareksin; Sen yücesin. Seni tenzih ederim ey Beytin Sahibi!"

80
"Ve de ki: Rabbim! Beni doğrulukla oraya koy ve doğrulukla oradan çıkar ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver!"

A- " Ve de ki: Rabbim! Beni doğrulukla oraya koy ve doğrulukla oradan çıkar."

Beni razı olduğun doğrulukla mezara koydur ve ikinci dirilişte yine razı olduğun doğrulukla, şerefle mezardan çıkar.

Şu halde bu âyet Allah'ın Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) va'dettiğini talep etmesinin telkinidir ki, o da dirilişten sonra, en büyük makam olan Makaam-ı Mahmud'a erişmesidir.

Bir görüşe göre ise bundan murat, Medine'ye sokulması ve Mekke'den çıkarılmasıdır. Buna göre önce Medine'ye sokulmasının zikredilmesi, asıl amaç bu olduğu içindir.

Diğer bir görüşe göre bundan murat, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'ye muzaffer olarak sokulması ve Mekke'den müşriklerden emin olarak çıkarılmasıdır.

Bir başka görüşe göre ise, Hicret sırasında malûm mağaraya salimen sokulması ve salimen oradan çıkarılmasıdır.

Bunu, peygamberlik yükünün altına sokulması ve bunun hakkını eda etmiş olarak yükün altından çıkarılması, hatta her mekâna, her işe sokulması ve oradan çıkarılması şeklinde anlayanlar da vardır.

B- " Ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver!"

Bana muhalefet edenlere karşı bana yardım edecek bir hüccet ver. Yahut küfre karşı İslâm dinine destek ve yardımcı olacak bir hükümranlık ve üstünlük ver.

İşte Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) bu dualarının kabul olundukları şu âyetlerle bildirilmiştir:

"Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Mâide 5/67), "Haberiniz olsun ki, Allah'ın fırkası, felâha erenlerin ta kendileridir." (Mücadele 58/22), Onu bütün dinlerden üstün kılmak için..." (Tevbe 9/33), "Hiç şüphesiz onları yeryüzünde hâkim kılacaktır." (Nûr 24/55).

81
"Yine de ki: Hak geldi; bâtıl yıkıldı. Çünkü bâtıl yıkılmaya mahkûmdur."

İslâm geldi, sabit ve derin vahiy geldi; şirk, küfür ve şeytanın hileleri bâtıl oldu. Çünkü nasıl olursa olsun, bâtıl sabit değildir, yıkılmaya mahkûmdur.

Bu kelâm, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) telkin edilen yardımcı kuvvet talebi duasının kabul edileceğine dâir güzel bir vaattir.

İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke fethinde Mekke'ye girdiği gün, Beytullahin etrafında 360 put bulunuyordu. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) elindeki asayı teker teker putların gözüne dayayıp, "Hak geldi, bâûl yıkıldı" diyerek onları yüzüstü devirmeye başladı; nihayet hepsini bu şekilde devirdi; yalnız Huzaa'nın putu kaldı. Bu put Kâ'be'nin üstünde bulunuyordu ve bakırdandı. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ali'ye "bunu yere at" buyurdu. Hazret-i Ali Kâ'be'nin üstüne çıkıp onu yere atarak kırdı.

82
"Biz Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o mü'minler için şifa ve rahmettir; zâlimlerin ise ancak hüsranını arttırır."

A- " Biz Kur'ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o mü'minler için şifa ve rahmettir."

Biz Kur'ân'dan öyle hakikatler indiriyoruz ki, Kur'ân'ın muhtevasına îman edip onu anlayan mü'minlerin, şüphe ve evham hastalıklarına şifadır; onların dinini kuvvetlendirmek ve nefislerini ıslah etmek için hastalara şifa veren deva gibidir.

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle rivâyet edilmiştir:

"Kur'ân'dan şifa ummayan kimseye Allah şifa vermesin."

Bu kelâm, Kur'ân'ın bir kısmının şifa olduğu anlamında değildir; fakat onun tamamı şifâdır. İlâhî hikmetin gereği olarak her defasında nazil olan âyetler, nüzulünü gerektiren hallere, pek muvafık düşmesi sebebiyle insanlara, hastalara şifa veren isabetli ilaç vazifesi görmektedir. Bu itibarla Kur'ân'ın her bir bölümü şifa olma vasfı taşımaktadır.

Bazılarının bunu Kur'ânin bir kısmının şifa olduğu mânasına hamletmeleri ve buna misal olarak da Fatiha sûresi ile şifa âyetlerini göstermeleri izahma ise, bundan sonraki cümle müsait değildir.

B- " Zâlimlerin ise ancak hüsranını arttırır."

Kur'ânin tamamı veya her bir bölümü, haddi zatında hastalıklara şifa olduğu halde, onu tekzip eden ve eşyayı yerk yerine koymayan zâlim kâfirlerin ise, ancak küfür ve tekzipleri sebebiyle helaklerini arttırmaktadır.

Bu âyet işaret ediyor ki, hidâyet ve irşat edilmeleri sırasında mü'minler için hâsıl olan şüphe ve kuşkular, hastalıklar gibidir. Kâfirlerdekı inat cehaleti ise, ölüm ve helâk gibidir.

O kâfirler, kendi fiilleriyle kendileri hüsranı arttırdıkları halde, bunun Kur'ân'a isnat edilmesi, Kur'ânin buna sebep olması itibariyladır. Bu da, Kur'ânin şifa vesilesi olduğu gibi, helâk vesilesi de olmak gibi taaccüp edecek bir Kitap olduğunu bildirmektedir.

83
"Biz insana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ona kötülük dokundu mu, umudunu yitirir."

İnsana sağlık ve başka nimederi bahşettiğmıiz zaman, onun şükrünü edâ etmek şöyle dursun, Bizi anmaktan bile yüz çevirir ve yan çizip Bize itaat etmekten uzaklaşır. Ona yoksulluk, hastalık veya gökten inen bir âfet dokundu mu, Bizim rahmetimizden tamamıyla umudunu keser.

Burada ifade edilen umutsuzluk, insanların bu sifati taşıyan bazı fertleri itibarıyla tamamını bununla vasıflandırmak kabindendir.

"insana şer dokunduğu zaman uzun uzun yalvarıp durur." (Fussilet 41/51) ve benzeri âyetlerle bu âyet arasında bir çekski yoktur. O âyetlerde anlatılan, diğer bazı insanların halidir.

Bir görüşe göre, bu âyetten kastedilen, Velid b. Muğîre'dir.

84
"De ki, Herkes yaratılışına göre davranır. Artık Rabbin, kimin daha doğru yol tuttuğunu en iyi bilendir."

Sizden ve sizin gibi olmayanlardan her fert, hidâyet ve dalâletteki haline yahut ruhunun özüne ve bedenî mizacına bağlı olan hallerine göre davranır. Artik, sizi bu değişik, tabiatlarda yaşatmış olan Rabbiniz, kimin daha doğru ve açık yol tuttuğunu en iyi bilendir.

85
"Sana ruhu soruyorlar. De ki, Ruh Rabbimin emrindedir. Size ise ancak az bir bilgi verilmiştir."

Bu âyetin zahirine göre bu sual, insan bedenini yöneten ve insan hayatının başlangıcı olan ruhun hakikati hakkındaydı.

Rivâyet olunur kı, Yahudiler Kureyşliler'e dediler ki:

"Muhammed'e Ashâb-ı Kehf i ve ruhu sorun. Eğer o, bunların hepsine cevap verirse veya sükût ederse, bilin ki o peygamber değildir; ama eğer bir kısmına cevap verip bir kısmına vermezse, bilin ki, o peygamberdir."

Kureyşliler de bunları sorunca, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) anılan iki kıssayı anlattı; fakat ruh meselesini müphem bıraktı. Zaten Tevrat'ta da ruh meselesi müphem bırakılmıştır.

Yani ruh, beşer aklının kavrayamadığı, Allah'ın (celle celâlühü) bilgisini Kendisinde gizli tuttuğu sırlardandır ve size ancak az bir bilgi verilmiştir; bu bilginizle, ruh gibi meseleleri anlamanız mümkün değildir.

Rivâyet olunur ki; Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara, bunu söyleyince onlar:

" Bu hitap özellikle bize midir" diye sordular.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

" Hayır, hem bize, hem de sizedir" buyurdu. Bunun üzerine onlar dediler ki:

" Senin hâlin ne kadar tuhaftır? Bir diyorsun ki: "Kime hikmet verilirse, gerçekten ona çok hayır verilmiş demektir." (Bakara 2/269), bir de bunu söylüyorsun.

İşte bunun üzerine şu âyet-i kerime nazil oldu:

"Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsa..." (kokman 31/27). O müşriklerin akılları karışık olduğundan dolayi anılan sözlerini söylemişlerdi. Zira insanî hikmetin gereği olan, insanın, beşer gücünün müsait olduğu ölçüde hayırları bilmesidir; hatta yalnız dünya ve âhiret saadetinin bağlı olduğu hayırları bilmesidir. Bu bilgi ise, Allah'ın sonsuz ilmine göre pek az bîr ilimdir; fakat haddi zatında veya insana göre çok hayırlara vesile olmaktadır.

Yahut ruh, sırf yaratma emri ile var olan garip varlıklardandır; o, bedenin uzuvları gibi bir maddeden hâsıl olan, bir asıldan doğan bir varlık değildir ki, onu, bazı başlangıç unsurlarıyla tarif etmek mümkün olsun. Hulâsa, ruh, emir âlemindendır; halk (bir ana unsurdan yaratma) âleminden değildir.

Ruh konusundaki emir, "Allah'ın emri, ancak bir şeyi dilediği zaman ona'ol!' demekten ibarettir. O da hemen oluverir." (Yâsîn 36/82) âyetindekı emir kabilinden değildir. Çünkü burada, var edilen, ister emir âleminden olsun, ister halk âleminden olsun, yaratma süratinden ibarettir.

Bu âyet şu gerçeğe dikkat, çekmektedir. Ruh, beşer idrâkinin mâhiyetini kavrayamadığı varlıklardandır; onun hakkında mümkün olan sadece "size ise ancak az bir bilgi verilmiştir" cümlesiyle istisna edilen bu kadar bir icmali bilgidir ki, siz onu duyularınızla istifade ediyorsunuz. Zira nazarî marifetlerin taallûku, ancak cüzilerin hissettirmesindendir. İşte bundan, dolayıdır ki, "Bir hissi kaybeden kimse, bir ilmi kaybetmiş demektir" denilmiştir. Belki de his, eşyanın çoğunu idrâk edemez ve hissin, zatının marifetinin bağlı olduğu halleri de idrâk edemez.

Bir görüşe göre ise, ruh hakkında soru soranlar, onun kadîm mi, yoksa hadis (sonradan hâsıl olmuş bir şey) mi olduğunu, sormuşlardı. Onların sorusuna verilen cevap da, ruhun hadis olduğu, Allah'ın yaranmasıyla, O'nun yaratma emrinin İh da siy la var olduğu şeklinde oldu.

Ancak bu sual, soranların haline münasip olmadığı gibi, onların bilgisinin az olduğunun belirtilmesi de buna müsait değildir. Zira buna göre, onların sordukları şeye bilgileri yeterlidir ve o da, kendilerine haber verilmiştir.

Bir başka görüşe göre, ruhtan murat, melekten daha büyük ruhanî büyük bir mahlûktur.

Bir diğer görüşe göre ise, ruhtan murat Cebrâîl'dir veya Kur'ân'dır. Buna göre, onun Allah'ın emrinden olması, beşer kelâmından değil, kelâmının vahyinden olması demektir.

86
"Ant olsun ki, Biz eğer dilesek, sana vahyettiklerimizi ortadan kaldırırız; sonra sen, Bize karşı ona bir vekil bulamazsın."

Biz, eğer istesek, mü'minlere şifa ve rahmet, sana verilen ilimlerin de kaynağı olarak vahyettiğimiz; o kafirlerin az kalsın seni saptıracakları zaman, üzerinde kalman için sana sebat verdiğimiz ve o olmasa az kalsın onlara biraz meyilde bulunacağın Kur'âni ortadan kaldırır; onu mushaflardan ve gönüllerden tamamen sileriz.

İbn-i Mes'ûd'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey, emanettir; en son kaybedeceğiniz şey de namazdır. Ant olsun, öyle topluluklar gelecek ki, dinleri olmadığı halde namaz, kılacaklar. Bu Kur'ân'a gelince, bir sabah kalkacaksınız ki, ondan hiçbir şey kalmamış."

Bunun özerine bir zat:

" Bu nasıl olur, biz Kur'âni gönüllerimize yerleştirdik, mushaflara yazdık, onu çocuklarımıza öğretiyoruz, onlar da kendi çocuklarına öğretecekler."

İbn-i Mes'ûd dedi ki:

" Bir gün gelecek, insanlar geceden sonra sabaha çıkınca, Kur'ân yoksulu olacaklar; mushaflar kaldırılmış olacak ve gönüllerdeki. Kur'ân da çekilmiş olacak."

Ve sonra sen, Kur'âni yazılı ve muhafaza edilmiş olarak geri getirecek Bize karşı bir vekil de bulamazsın.

87
"Ancak Rabbinin rahmeti olarak Kur'ân'ı baki kıldım. Çünkü onun sana lûtfu keremi pek büyüktür."

A- "- Ancak Rabbinin rahmeti olarak Kur’âni baki kıldım."

Rabbinin rahmeti olarak Kur’âni kaldırmayıp, onu sonsuza kadar baki kıldım. Buna göre bu ifade ile, Kur’ânin indirilmesi minnetinden sonra bu minnet beyan edilmekte, hukukunun her zaman gözetilmesini teşvik etmekte, onun yüce kadrinin ihlâl edilmesinden ve nimetlerin en büyüğü, en değerlisi olan bu nimetin şükründe kusur edilmesinden sakındırılmaktadır.

Yahut âyetin tefsiri şöyledir: Ancak Allah'ın rahmeti müstesna. Zira o rahmet sana eriştiği, takdirde Kur’ân kaldırıldıktan sonra da o rahmet Kur’âni sana geri getirebilir.

B- "Çünkü onun sana lütfü keremi pek büyüktür."

Nitekim Allah (celle celâlühü), seni peygamber olarak göndermiş; Kur’ân'ı sana indirmiş; onu senin hıfzında muhafaza etmiş ve daha nice nimetleri sana bahsetmiştir.

88
"De ki, Ant olsun, bu Kur’ân'ın benzerini meydana getirmek üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine arka da olsalar, onun benzerini meydana getiremezler."

Kur’ânin yüce kadrini bilmeyen ve yüce şanını anlamayan, aksine onun beşer kelâmından ibaret olduğunu iddia eden kimselere de ki: Ant olsun, eğer belagat, güzel nazım ve mükemmel mâna bakımından akılların idrâk edemediği kadar üstün sıfatlar taşıyan bu Kur’ânin benzerini meydana getirmek üzere insanlar ve cinler bir araya gelip ittifak etseler ve hayallerini gerçeklestırmek hususunda birbirlerine yardımcı da olsalar, aralarında fesahat, belagat ehli Araplar ve yüksek beyan sahibi usta edipler de olsa, Kur’ân'ın zikredilen hârika vasıflarından hiçbirinde, onun benzerini meydana getiremezler.

Âyette özellikle insanlarla cinler zikredilmiş, çünkü Kur’ân'ın Allah’Iskatından olduğunu inkâr edenler onlardır. Yoksa onlardan başkalarının buna muktedir oldukları anlamında değildir.

Bu âyet, kâfirlerin, Kur’ânin bazı âyetlerini diğer bazı âyetlerle değiştirmek girişimden umutlarını da tamamen kesmektedir.

Bu âyetin, bazılarının dediği gibi, daha önce geçen "Sonra sen, bize karşı ona bir vekil bulamazsın", cümlesine izah olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Ancak bunun caiz olmaması, bazılarının dediği gibi, Kur’ânin benzerini getirmek, onu geri getirmekten daha zor olduğu için ve bir şeyin mümkün olmamasının izahı, ancak ondan daha kolay olan bir şeyin mümkün olmamasıyla izah edildiği için değildir.

Zira Allah'ın emri olmadan onu geri getirmenin, onun benzerini meydana getirmekten daha zor olduğu konusunda şüphe yoktur. Hayır, bu kelâmı, anılan kelâmın izahı olarak düşünmek caiz değildir. Çüntü bu yemin cümlesi, Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) yönelik olarak değil, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından mütekebbir kâfirlere yönelik olarak sevk edilmiştir.

89
"Yine ant olsun ki, Biz bu Kur’ân'da insanlara her bir misalden türlü türlü anlattık. Yine de insanların çoğu ille de nankör olmaktan başkasını kabullenmediler."

Biz, zikredilen üstün vasıflara sahip olan bu Kur’ân'da insanlara, güzellik, garabet ve nefisleri celp etmek gibi bütün hârika vasıflardan türlü türlü misaller verdik. Yine de insanların çoğu, nankör olmaktan başkasını kabullenmediler.

90
"Ve dediler ki, Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla îman etmeyeceğiz."

Kur’ânin icazı ve diğer açık mucizeler karsısında onların aczi ve açık mağlubiyetleri ortaya çıkınca, hüccetler karşısında susmak zorunda kalan kimselerin âdeti olduğu üzere, normal olarak gerçekleşmesi mümkün olmadığı gibi, İlâhî hikmetin de gerektirmediği gerekçelere sarılarak dediler ki,

"Sen bizim için Mekke toprağında suyu hiç kesilmeyen bir kaynak tiskırtmaclıkça sana asla îman etmeyeceğiz."

91
"Yahut senin hurmalıktan ve üzümlükten bir bahçen olmalı ve içinden şarıl şarıl ırmaklar akıtmalısın."

Irmakların akıülmasından murat, bağı bahçeyi ve onda yetişen bitkileri sulama imkânı veren bir akıtma, ya da devamlı akıtmadır.

92
"Yahut iddia ettiğin gibi göğü parçalar halinde üzerimize düşürmelisin veya Allah ile melekleri karşımıza getirmelisin."

"Veya üzerlerine gökten parçalar düşürürüz." (Sebe' 34/9) âyetinde iddia ettiğin gibi göğü parçalar halinde üzerimize düşürmeksin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirip onları, iddianın doğru olduğuna şâhitlik etmeleri için kefil göstermeksin.

93
"Yahut altından bir evin olmalı, yahut göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da asla inanmayacağız. De ki, Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece peygamber olan bir beşerim."

A- " Yahut altından bir evin olmalı, yahut göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da asla inanmayacağız."

Sen bize, senin tarafından okunan bir kitap değil de, bizim doğrudan doğruya okuyacağımız ve içinde seni tasdik eden ifadeler bulunan bir kitap indirmedikçe, sadece göğe çaktığına da inanmayacağız, yahut çıktığını tasdik etmeyeceğiz.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Abdullah b. Ümeyye Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle demişti:

" Sen göğe bir merdiven kurmadıkça ve gözümün önünde o merdivenden çıkarak göğe yükselmedikçe ve senin dediklerine şâhitlik edecek dört melek refakatinde açık bir kitapla beraber dönmedikçe, sana asla îman etmeyeceğiz."

Onların bu anlamsız taleplerinden maksatları inattan başka bir şey değildi, Eğer onlara, talep ettikleri kat kat getirilmiş olsa da, onların kibir ve inadını arttırmaktan başka bir şey sağlamazdı. Yoksa onların gördükleri o sağır dağların bile karşılarında secdeye kapandığı mucizeler kendilerine yeterdi.

B- " De ki, Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece peygamber olan bir beşerim."

Onların şiddetli inadına taaccüp ederek ve İlâhî sahayı ona yakışmayan ve neredeyse göklerin bile onlardan dolayı çatladığı bu gibi çirkin taleplerden tenzih etmek ve söylediklerinin anlamsız olduğuna dikkat çekmek üzere de ki: Ben, Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak İlâhî mesajı tebliğ etmek üzere Rabbim tarafından memur edilmiş bir peygamber, bir beşerim; ben de, diğer peygamberler gibi bu konuda muhayyer değilim; eski peygamberler de ancak kavimlerinin haline uygun olarak Allah'ın kendi elleriyle izhar buyurduğunu gösteriyorlardı. Yoksa mucizeler onların elinde değildi; onların, mucizeler için Allah'a tahakküm etmek (mutlaka istemek) gibi bir hakları yoktu. Ve ben melek değilim ki, göğe yükselmek gibi bir şey benim için tasavvur edilebilsin.

94
"Zaten" o insanlara hidâyet rehberi geldiğinde, îman etmelerine, Allah bir beşer mi peygamber göndermiş, demelerinden başka bir şey engel olmamıştır."

Yukarıda, anlamsız sözleri zikredilen o insanlara, îmanı gerektiren mucizelerle beraber İlâhî vahiy geldiğinde, Kur'ân'a ve senin peygamberliğine îman etmelerine, "Allah bir insanı mı peygamber diye bize göndermiş"

demeleri engel olmuştur. Onlar bu sözleriyle, Allah'ın elçisinin, beşer cinsinden olabileceğini red ve inkâr ediyorlardı.

Bu kelâmdan murat, bu sözün bazılarından sâdır olması ve diğer bazılarını îmandan engellemesi demek değildir; fakat îman etmelerine engel olan, bu sözü söylemelerini gerektiren hepsine şâmil inançtır. Bunun söz olarak ifade edilmesi, bunun, ağızlarından çıkan mücerret bir söz olduğunu, hiçbir anlamı ve delili olmadığını bildirmek içindir.

İmanın birçok değişik mânileri olduğu halde manii buna hasretmek (İman etmelerine bunu demelerinden başka şey engel olmamıştır demek), en büyüğü bu olduğu içindir, yahut Peygamberimizin "Ben sadece peygamber olan bir beşerim" şeklindeki, cevabını dinlediklerinde, o hale göre mâni bu idi. Zira o anda başka boş şüpheleri akıllarına gelmeden sadece onunla meşguldüler.

Bu kelâm, onların son derece inatlı olduklarını bildirmektedir. Zira bu kelâm, işaret ediyor ki, zikredilen cevap, onların şüphelerini kökünden kesip kendilerini îmâna zorladığı halde onlar, bunu tersine çevirip onu îmâna engel sayıyorlar.

95
"De ki, eğer yeryüzünde gezip dolaşan sakin melekler olsaydı, elbette Biz de onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik."

Ey Resûlüm! Hikmetimizi beyan etmek ve şüpheyi izale eden hakkı tahkik için Bizim tarafımızdan onlara de ki, Eğer yeryüzünde insanların yerme gezip dolaşan, görevli olarak göğe yükselmeyip, istikrarlı olarak hep yerde yaşayan melekler olsaydı, elbette biz de, onları hakka hidâyet ve hayra irşat için gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.

Çünkü o takdirde yeryüzündekiler, onunla bir araya gelip kendisini dinlemek imkânına sahip olurlardı. İnsanlar ise, meleklerle ilişki kurmak ımkânmdan uzaktır. Bunun aksi nasıl olur ki, ilişki kurmak, taraflar arasında münasebet bulunması ve aynı cinsten okmaları şartına bağlıdır.

Bu itibarla kamu insanlara melek peygamber göndermek, yaratılış ve teşriin üzerinde bina edilmiş oldukları İlâhî hikmete ters düşmektedir. Melek, ancak insanlar arasından, kutsî kuvvetle desteklenen, hem ruhanî, hem de cismanî âlemle alâkadar bulunan ve temiz ruhların mahsus olduğu has kullara gönderilir ki, bu has kullar (peygamberler), bir taraftan alıp öbür tarafa versinler.

96
"De ki, Benimle sizin aranızda, şahit olarak Allah yeter. Zira O, kullarından gerçekten tamamen haberdardır; onları hakkıyla görendir."

A- " De ki, Benimle sizin aranızda, şahit olarak Allah yeter."

Bizim adımıza o söylediklerini onlara söyledikten ve peygamber göndenim esindeki hikmetleri beyan ettikten sonra, onlar hâlâ başlarını kaldırıp sana bakmadıklarında, ikinci olarak kendi adına onlara de ki, Benim peygamberlik vazifelerini en mükemmel biçimde yerine getirdiğime ve sizin de tekzip ve inadınıza, benimle sizin aranızda şahit olarak yalnız Allah (celle celâlühü) yeter.

Buradaki şahitliği, bazılarının tercih ettiği gibi, Peygamberimizin davasına uygun olarak mucizeler göstermesini, onun peygamberliğinin şâhitliği olarak izah etmeye, "benimle sizin aranızda" ifadesi müsait değildir.

B- "Zira O, kullarından gerçekten tamamen haberdardır; onları hakkıyla görendir."

Allah gönderdiği peygamber kullarıyla, kendilerine peygamberler gönderdiği kullarından gerçekten tamamıyla haberdardır ve O'nun basireti kulların zahir hallerini de, gizli hallerini de kuşatmıştır. İşte bundan dolayı O hepsinin karşılıklarını verecektir.

Bu cümle zikredilen şahitliğin yeterli olmasının illetidir. Bu kelâm, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için bir tescili ve kâfirler için de bir tehdittir.

97
"Allah kimi hidâyete erdirirse, işte gerçek hidâyete ermiş ancak odur; kimi de saptırırsa, artık onlara, Allah'tan başka, dostlar bulamayacaksın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır olarak yüz üstü hasredeceğiz. Yerleri Cehennemdir, alevi azaldıkça onlara alevi arttıracağız."

A- " Allah kimi hidâyete erdirirse, işte gerçek hidâyete ermiş ancak odur; kimi de saptırırsa, artık onlara, Allah'tan başka, dostlar bulamayacaksın."

Allah kimi Kendisinden gelen hidâyet rehberiyle hakka hidâyet ederse, işte gerçekten hakka ve sevaba hidâyet olan, yahut her istediğine kavuşan ancak odur. Bu inatçı kâfirler gibi, kötü seçiminden dolayı kimde de sapıklık yaratırsa, artık onlara Allah'tan başka, kendilerim hak yola erdirecek, yahut onları dünyevî ve uhrevî arzularına ulaştıracak yolu gösterecek yahut onların dalâletinin gerektirdiği azaptan kendilerini kurtaracak yardımcılar bulamayacaksın.

B- " Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır olarak yüz üstü hasredeceğiz."

Rivâyet olunur ki, Resûlüllah'a, onlar kıyamet günü yüzüstü nasıl yürüyecekler, diye soruldu. O da buyurdu ki:

"Onları ayaklarının üstünde yürüten kuvvet, onları yüzüstü yürütmeye de kaadirdir."

Kıyamet gününde onlar, gözlerini dindirecek bir şeyi göremeyecekler; kendilerinden kabul edilecek bir özür beyan edemeyecekler ve onların kulaklarının hoşuna gidecek bir şeyi duyamayacaklardır. Çünkü onlar dünyada âyetleri ve ibretleri görmüyorlardı ve hakkı duymuyorlardı.

Âyette zikredilen lıaşr, hesaptan sonra mahşer yerinden Cehenneme, kuvvetleri ve hisleri alınmış olarak haşredilmeleri de olabilir. Ve bu şekilde hasredildikten sonra kuvvetleri ve hisleri sonra kendilerine iade ediliyor da olabilir. Zira mahşerin bazı yerlerinde onların bu duyularla idrâk ettikleri şüphe götürmez bur gerçektir.

C- "Yerleri Cehennemdir, alevi azaldıkça onlara alevi arttıracağız."

Ateş, onların derilerini ve etlerini yeyip de yakacak bir şey kalmadığından dolayı alevi azaldıkça, derilerini başka derilerle değiştirmek suretiyle ateşin tekrar alevlenmesini, şiddetlenmesini temin ederiz.

Bu azabın onlara tatbik edilmesi de onların ölümünden sonra tekrar hayata döndürülmeyi inkâr etmelerinden dolayıdır. Böylece bu azap hep tekrar edilir ki, onlar, dünyada büyük delillerle anlamadıklarını burada gözleriyle görsünler. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu bildirmektedir.

98
"İşte cezaları budur. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve Biz bir yığın kemik ve kırıntı olduğumuz vakit mi gerçekten yeni bir yaratılış ile gönderileceğiz, dediler."

Bu cezalarının sebebi şudur: Onlar, yeniden hayata döndürüleceklerine pek açık olarak delâlet eden aklî ve naklî delillerimizi inkârın en şiddetlisiyle inkâr ederek böyle dediler.

99
"Görmediler mi ki, şu gökleri ve bu yeri yaratmış olan Allah, muhakkak onlar gibilerini de yaratmaya kaadirdir. Allah, onlar için bir vâde koymuştur. Bunda şüphe yoktur. Fakat zâlimler, inkarcı olmaktan başkasını kabullenmediler."

A- " Görmediler mi ki, şu gökleri ve bu yeri yaratmış olan Allah, muhakkak onlar gibilerini de yaratmaya kaadirdir."

Onlar, tefekkürle anlamadılar mı ki, şu muazzam gökleri ve yeri bir ana madde olmaksızın, yoktan var etmiş olan Allah (celle celâlühü), onlar gibi küçük, mahlûkları yaratmaya, da muhakkak kaadirdir. Kaldı ki, bu, onun misli de değildir. Bu yaratmaktan murat, hayata iade etmektir. Nitekim bu, bundan önceki âyette yeni bir yaratılış olarak ifade edilmiştir.

B- " Allah, onlar için bir vâde koymuştur. Bunda şüphe yoktur. Fakat zâlimler, inkarcı olmaktan başkasını kabullenmediler."

Onlar biliyorlar ki, gökleri ve yeri yaratmaya kaadir olan Allah, kendileri gibi insanları yaratmaya da kaadirdir. Ve o Allah onlar için ve tekrar diriltilmeleri için kesinlikle bir vâde koymuştur ki, o kıyamet günüdür.

100
"Ey Resûlüm! Onlara de ki, eğer siz, Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, harcama korkusuyla kesinlikle cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir."

A- " Ey Resûlüm! Onlara de ki, eğer siz, Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, harcama korkusuyla kesinlikle cimrilik ederdiniz."

Eğer siz Rabbimin bütün varlıklara bahşettiği rızkının hazinelerine sahip olsaydınız, harcamadan korkup cimrilik ederdiniz. Çünkü insan, kendi nefsinin menfaatini dünyadaki herkese tercih etmektedir. Eğer başkasını bir şey için tercih etse de, onu da ancak, daha üstün bir menfaat için tercih etmektedir. Şu halde insan, Allah'ın cömertliğine göre mutlak olarak cimridir.

B-" Zaten insan çok cimridir."

Çünkü insanın yapısı, ihtiyaç üzerine ve muhtaç olduğu şeyde cimrilik etmek üzerine ve harcadığının da karşılığını almak düşüncesi üzerine bina edilmiştir.

101
"Ant olsun ki, Biz, Mûsa'ya dokuz mucize vermiştik, işte îsrailoğulları'na sor, Mûsâ onlara geldiğinde Fir’avun ona, ey Mûsâ, ben hiç şüphesiz seni büyülü sanıyorum, demişti."

A- " Ant olsun ki, Biz, Mûsa'ya dokuz mucize vermiştik."

Biz, Mûsa'ya peygamberliğine ve Allah katından getirdiklerinin doğruluğuna pek açık olarak delâlet eden dokuz mucize vermiştik. Bunlar şunlardır; Asa, beyaz el, çekirge, kımıl, kurbağalar, kan, tufan, kıtlık ve ürün azlığı.

Bir görüşe göre, son üç mucizenin yerine şunlar zikredilmektedir. Suyun kayadan fışkırması, Tûr'un İsrâiloğulları'nın tepesinin üstüne kaldırılması ve denizin yarılması. Ancak bu üç mucizenin, henüz indirilmemiş olmaları ve ilk ikisinin de Fir’avunda ilgili olmayıp îsrailoğulları'na verilmiş olmaları, bu görüşün sıhhatine engel teşkil etmektedir.

Safvan b. Assâl'dan rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimize bir Yahudi, Mûsa'ya verilen dokuz açık âyeti sordu. Peygamberimiz de buyurdu ki:

1. Allah'a ortak koşmayacaksınız;

2. Hırsızlık etmeyeceksiniz;

3. Zina yapmayacaksınız;

4. Allah'ın yarattığı canı haksız yere öldürmeyeceksin iz;

5. Sihir yapmayacaksınız;

6. Faiz yemeyeceksiniz;

7. Öldürülmesi için suçsuz bir adamı yetkili makamlara jurnal etmeyeceksiniz;

8. İffetli bir kadını zina ile suçlamayacaksınız;

9. Toplu savaştan firar etmeyeceksiniz

10. Ve siz Yahudilere mahsus olmak üzere Cumartesi yasağını çiğnemeyeceksiniz.

Bunun üzerine o Yahudi, Peygamberimizin ellerini ve ayaklarını öptü. Ancak zikredilenler, bu görüşün sıhhatine de mânidir. Peygamberimizin böyle cevap vermiş olması ise, soran için bunların mühim olmasından dolayı olmalıdır. Soran Yahudi'nin, bunu kabul etmesi ise, Tevrat'ta yazılı oldukları için ve Resûlüllah'ın ancak vahiy ile bunu bildiğini anladığı içindir.

"İşte İsrâiloğulları'na sor, Mûsâ onlara geldiğinde Fir’avun ona, ey Mûsâ, ben hiç şüphesiz seni büyülü sanıyorum, demişti."

Bir görüşe göre, bu hitap (sor hitabı), Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Yani bu konuda kesin bilginin artması için ve daha da emin olmak için, yahut senin doğruluğunun ortaya çıkması için o mucizeleri İsrâiloğulları'na da sor!

102
"Mûsâ, Fir’avun'a dedi ki, Ant olsun, sen biliyorsun ki bunları, birer ibret olmak üzere, ancak şu göklerin ve bu yerin Rabbi indirmiştir. Ey Fir’avun! Ben de senin gerçekten mahvolduğunu sanıyorum."

Mûsâ (aleyhisselâm) Fir’avuna, ant olsun, sen de biliyorsun kı, o apaçık mucizeleri birer ibret olmak üzere, şu göklerin ve yerin haalıkı (yaratanı) ve müdebbiri (tedbircisi) indirmiştir; bu muazzam mucizeleri zaten O'ndan başkası getirmeye muktedir olamaz.

Bu mucizeler, sana doğru, olduğumu göstermektedir; fakat sen kibir ve inadından vazgeçmiyorsun, dedi. Bu da, "Kendileri de bunları kesin olarak bildikleri halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler." (Neml 27/14) âyeti kabilindedir. Ve Fir’avun'un bunu bilmesinin zorunlu sonucu olarak da, Hazret-i Mûsâ'nın büyülü olması bir yana, onun son derece üstün akla sahip olduğunu bilmesi gerekirdi.

Bu kelâmda Hazret-i Mûsâ, Fir’avun'un zannma karşı kendi zannını beyan etmiştir. Ama iki zan arasında çok fark vardır. Nasıl olmasın ki, Fir’avun'un zannı apaçık bir bühtandır; Hazret-i Mûsa'nın zannı ise kesin olanı talimin etmektir.

103
"Sonra Fir’avun, onları o ülkeden çıkarmak istedi. Biz de onu ve beraberindekilerin hepsini boğuverdik."

Fir’avun, Hazret-i Mûsâ'nın gösterdiği mucizeler karşısında çaresiz kalınca, İsrâiloğulları'nı Mısır toprağından çıkarmak istedi. Yahut onları öldürerek kendilerini yeryüzünden kaldırmak istedi.

Nitekim Fir’avun:

"Onların oğullarını öldüreceğiz; kadınlarını ise sağ bırakacağız." (A'râf 7/127) demişti. İşte Biz de, Fir’avun'un planını tersine çevirdik ve kendisi ile kavmini boğmakla ortadan kaldırdık."

104
"Bundan sonra da Isrâiloğulları'na dedik ki, o topraklarda oturun. Ahiret vadesi geldiği zaman da, hepinizi bir araya getireceğiz."

Biz, Fir’avun ile ordusunu denizde boğduktan sonra Mısır toprağından çıkarmak istediği İsrâiloğulları'na dedik ki: O topraklarda oturun. Kıyamet vadesi geldiği zaman da, sizleri ve onları karışık olarak bir araya getireceğiz; sonra aranızda hükmedeceğiz ve mutlu, kutlu kullarımızı bedbaht olanlardan ayıracağız.

105
"Biz Kur’ân'ı ancak hak olarak indirdik; o da ancak hak olarak indi. Seni de ancak bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak gönderdik."

Biz, Kur’âni ancak indirilmesini gerektiren bir hak olarak indirdik ve o da, ancak hak olarak, yalnız hakkı içererek indi. Yahut Biz Kur’âni gökten ancak mahfuz olarak indirdik ve o da ancak, şeytanların karıştırmasından mahfuz olarak indi. Bundan murat, Kur’ân'a ilkin de, sonra da bir bâtıl karışmadığını beyan etmek olmalı. Ve Biz seni de ancak, itaatlilere mükâfat müjdeleyen ve isyankârlara da azabı bildiren bir uyarıcı olarak gönderdik. Bu cümle, Kur’ânin hakkaaniyetini tahkikten sonra Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkaniyetini tahkik anlamındadır.

106
"Ve Kur’ân'ı insanlara dura dura okuyasın diye onu (âyet âyet sûre sûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik."

Biz Kur’ân'ı parça parça indirdik; çünkü bu, onun hıfzedilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştinr. Ve hikmet ve maslahatın gereği olarak, vaki olan hâdiselere ve vakalara uygun olarak Kur’âni peyderpey indirdik.

107
"De ki, siz Kur’ân'a ister inanın, ister inanmayın, ondan önce kendilerine ilim verilenler yok mu, işte onlara Kur’ân okunduğu zaman onlar, yüzükoyun secdeye kapanırlar."

O kafirlere de ki, sız Kur’ân'a inansanız da, inanmasanız da, sizin îmanınız onun kemalini artırmaz ve sizin bundan kaçınmanız da ona bir eksiklik vermez. Onun indirilmesinden önce eski Kitapları okumuş olanlar, vahyin hakikatini ve peygamberlik işaretlerini anlayanlar, hak ile bâtılı, hakçı ile batılciyı birbirinden temyiz eden ve eski İlâhî Kitaplarda senin ve sana indirilen Kur’ân'ın vasıflarını görmüş olanlar yok mu, işte onlara Kur’ân okunduğu zaman onlar, Allah'ın (celle celâlühü) emrine tazim için ve o Kitaplarda va'dettığı peygamberliğini gerçekleştirdiğine şükür olarak yüzükoyun secdeye kapanırlar.

Âyetin bu son cümlesi, "ister inanın, ister inanmayın" cümlesinden anlaşılan onların îmanına aldırmamanın illetidir. Yani eğer siz ona îman etmiyorsanız, sizden hayırlı olan kimseler, ona en güzel şekilde îman etmişlerdir. Bu cümle, Resûlüllah'ı teselli olarak, "De ki" cümlesinin illeti de olabilir. Yani ey Resûlüm! Sen, cahillerin îmanı yerine âlimlerin îmanıyla teselli bul ve cahillerin îmanını da, yüz çevirmelerini de çok büyütme!

108
"Ve derler ki, Rabbimizi tenzih ederiz, hiç şüphesiz Rabbimizin vaadi yerine gelir, "

O bahtiyar mü’minler, secdelerinde derler ki, Sübhaane Rabbinâ — Ralobimizi tenzih ederiz; Rabbimizi kâfirlerin tekzibinden, yahut vaadini yerine getirmemekten tenzih ederiz, iliç şüphesiz Rabbimin vaadi yerine gelecektir.

109
"Ve ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar, bu onların saygısını arttırır."

A- " Ve ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar."

Bu cümle tekrar edilmiş, çünkü birinci secdeleri, Allah'ın emrini tazim içindir veya vaadini gerçekleştirdiğine şükürdür. İkinci secdeleri ise, Kur’ân'ın öğütleri kendilerini etkileyip Allah (celle celâlühü) korkusundan ağlamalarını temin ettiği içindir.

B- " Bu onların saygısını arttırır."

Kur’ân'ı dinlemeleri, onların bilgisini ve Allah (celle celâlühü) hakkındaki kesin îmanlarını arttırır.

110
"De ki, ister Allah'a duâ edin, ister Rahman'a duâ edin. Hangisine duâ etseniz, en güzel adlar O'nundur. Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini kısma da; ikisinin arası bir yol tut."

A- " De kı, ister Allah'a duâ edin, ister Rahman'a duâ edin. Hangisine duâ etseniz, en güzel adlar O'nundur."

Müşrikler, Resûlüllah'ın "Yâ Allah! Yâ Rahman!" dediğini duyunca, "Muhammed, iki İlaha tapmamızı menediyor; kendisi ise, başka bir İlaha duâ ediyor" dediler.

Yahudiler de Peygamberimiz'e:

" Sen gerçekten Rahman ismini çok az zikrediyorsun; Halbuki Allah (celle celâlühü) bu ismi Tevrat'ta çok zikretmiştir" dediler.

İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Birincisine göre (müşriklerin dediklerine göre) bundan murat, anılan iki lâfız da eşittir; itibarî mânaları farklı olsa da, her ikisi de bir Zattan ibarettir. Tevhit ise, mâbûd olan Zat içindir. İkincisine göre (Yahudilerin dediklerine göre) ise, bundan murat şudur: Her iki İsım de, güzel zikir olarak ve maksuda götürme sebebi olarak eşittir. Ancak ikincisi, "Hangisine duâ etseniz..." cümlesine, daha uygundur.

Bu kelâm, takdirinde şöyledir:

Hangisine duâ etseniz, güzeldir. Ancak mübalağa için, "En güzel adlar O'nundur" cümlesi onun yerine kaim olmuştur. Bir de delile delâlet etmek için... Çünkü Allah'ın bütün isimlerinin güzel olması, bu iki ismin de güzel olmasını gerektırmektedir. Allah'ın bütün isimlerinin güzel olması, bu isimlerin celâl, cemal ve ikram sıfatlarının kemaline delâlet etmelerinden dolayıdır.

B- " Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini kısma da; ikisinin arası bir yol tut."

Namazda Kur’ân okurken sesini müşriklere duyurma; çünkü bu, namazda onların size kötü sözler söylemelerine ve sizi şaşırtmak için boş gürültü yapmalarına sebep olmaktadır. Yine, sesini arkandaki mü’minlere duyuramayacak kadar da kısma; ikisinin arasında orta bir yol tut. Çünkü işlerin hayırlısı ortasidır. Bunun yol olarak ifade edilmesi, yönelenlerin yöneldikleri, uyanların uydukları bir husus olması ve kendilerini matlûba ulaştırması itibarıyladır.

Rivâyet olunur ki, Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) kısık sesle okuyordu ve:

" Ben, Rabbime yakariyorum; zaten O, benim İhtiyacımı bilmektedir" diyordu.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) ise, yüksek sesle okuyordu ve:

" Ben şeytanı kovuyorum ve uyuklayanları uyandırıyorum" diyordu. Sonra bu âyet nazil olunca, Peygamberimiz Hazret-i Ebû Bekir'e sesini biraz yükseltmesini ve Hazret-i Ömer'e de sesini biraz, kısmasını emretti.

Diğer bir görüşe göre ise, bütün namazlarında sesli okuma; hepsinde gizli de okuma; ikisinin arasında orta bir yol tutarak gündüz namazlarında gizli oku; gece namazlarında ise sesli oku, demektir.

Burada namazın, duâ anlamında kullanıldığını düşünenler de vardır. Bazı âlimler bu âyetin; "Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin." (A'râf 7/55) âyetiyle neshedildiğini söylemektedirler.

111

"Ey Resûlüm! Evlât edinmeyen, hükümranlıkta hiçbir ortağı bulunmayan, acizlikten ötürü de bir dosta ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim, de ve O'na tekbir getirdikçe getir!"

Ey Resûlüm! Uzeyr Allah'ın oğludur diyen Yahudilerin, Mesih Allah'ın oğludur diyen Hıristiyanların ve melekler, Allah'ın kızlarıdır diyen Mekhoğulları'nın iddia ettiklerinin aksine, evlât edinmeyen ve birden fazla ilâha inanan Senevîler'in de iddia ettiklerinin aksine, İlahlıkta hiç ortağı bulunmayan ve güçsüzlükten, acizlikten ötürü de bir yardımcıya, bir dosta ihtiyacı olmayan Allah'a (celle celâlühü) hamd ederim, de.

Hamd esnasında bu yüce sıfatların zikredilmesi, bize bildiriyor ki, hamde layık olan, bu sıfatlara sahip olan Zattır; başkası değildir. Zira bunlarla ancak kemal ve var etmenin tam kudreti hâsıl olur. İşte bundan dolayıdır ki, bundan sonra "Ve O'na tekbir getirdikçe getir." denilmektedir. Bu kelâm, şu hakikate dikkat çekmektedir. Kul, tenzih ve hamdin ifası konusunda ne kadar çaba harcarsa harcasın ve itaatler ile ibadetler için ne kadar gayret sarf ederse etsin, yine de bunlarda kusurunu kabul etmesi gerekir.

Rivâyet olunur kı, Abdülmuttalib oğulları'ndan her çocuk konuşma çağına geldiğinde, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ona bu âyet-i kerimeyi öğretirdi.

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, İsrâ sûresini okuyup da, anne-baba hakları ile ilgili âyetleri okurken kalbi yumuşarsa, Cennette ona, bir kıntar altın sadakanın mükâfatı verilir."

Kıntar, bin iki yüz ukiyedir (okkadır). Hamd da, büyüklük ve azamet de, celâl de yegâne Allah'ındır!

KEHF
SÛRESİ

110 âyettir. Mekke'de nazil olmuştur. 28. âyetiyle 83-101. âyetleri Medine'de nazil olmuştur.

1
Bak. Âyet 3.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Bütün övgüler O Allah'a mahsustur ki, kâfirleri, Kendisinden gelecek gayet çetin bir azap için uyarmak ve yararlı işler yapan mü'minlere, içinde temelli kalacakları güzel bir mükâfatı muhakkak elde edeceklerini müjdelemek ve "Allah evlat edindi" diyenleri de ikaz etmek için kuluna (Muhammed'e), kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan, dosdoğru bu Kitabı (Kur'ân'ı) indirmiştir."

A- " Bütün övgüler O Allah'a mahsustur kı, kuluna bu Kitabı indirmiştir."

Bütün övgüler o Allah'a (celle celâlühü) mahsustur ki, kulu Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) bu mükemmel Kitabı Kur'ân'ı indirmiştir. Bu, öyle bir kitaptır ki, kemâl vasfıyla vasıflandırılmaya bile ihtiyacı yoktur. O, bütün semavî Kitaplar arasında el-Kitâb olarak, meşhurdur ve bu ismin kendisine tahsis edilmesine de layıktır.

Burada Kitap, Kur'ânin tamamından, yahut, o zamana değin nazil olan bölümlerden ibarettir. Nitekim daha önce de geçti.

Allah'ın böyle vasiflandırılmasi, övgülerin niçin O'na mahsus olduğunu zımnen bildirmek ve Kur'ânin yüce şanını belirtmek içindir. Şanı nasıl yüce olmasın ki, iki cihan saadetinin çarkı onun üzerinde dönmektedir.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah'ın kulu olarak ifade edilmesi, onun, kulluğun en yüce mertebesine eriştiğini bildirmek, kendisini şereflendirmek içindir. Bir de Hıristiyanlar in Hazret-i İsa (aleyhisselâm) hakkındaki iddialarının aksine, elçinin, kendisim gönderenin kulu olması gerektiğini zımnen bildirmek içindir.

B- " Bu kitapta hiçbir eğrilik bulunmamaktadır."

Kur'ânin ifadelerinde hiçbir karışıldık ve mânâlarında bir çelişki, yahut hakka davetten sapma, yoktur.

C- " O kayyım (doğrultan) bir kitaptır."

Kur'ân, kulların dinî ve dünyevî maslahatlarını dosdoğru düzenleyen bir Kitaptır. Nitekim bu kelimeden sonra zikredilen uyarı ve müjdelemeden de bu mânâ anlaşılmaktadır. Şu halde Kur'ân, kemâl vasfıyla (kendisinde hiçbir eğrilik bulunmamak) vasıflandırıldıktan sonra burada tekmil (kemale erdirmek) vasfıyla vasıflandırılmaktadır. Yahut Kur'ânin kayyım olması, kendisinden önceki semavî Kitapların doğruluğuna şahit olması ve onların gözeticisi olmasıdır. Ya da kayyım dosdoğru, istikameti sonsuz demektir. Buna göre bu kelime ma-kabline tekittir.

D- " Kâfirleri, Kendisinden gelecek gayet çetin bir azap için uyarmak ve yararlı işler yapan mü'minlere, içinde temelli kalacakları güzel bir mükâfatı muhakkak elde edeceklerini müjdelemek ve "Allah evlat edindi" diyenleri de ikaz etmek için..."

Yararlı işler yapanlara mü'min olma şartının getirilmesi, amellerin kabule şâyân olması için, îmanın şart olduğunu bildirmeye yöneliktir.

Güzel mükâfattan murat, Cennet ve onun güzel nimetleridir.

Burada uyarmanın müjdelemekten önce zikredilmesi, kâfirleri, içinde bulundukları küfürden vazgeçirmeye son derece önem verildiğini göstermek içindir. Bir de kötü vasıflardan temizlemek, iyi vasıflarla donatmaktan önce gerçekleştiği içindir.

4
Bir de “Allah çocuk edindi” diyenleri (azabla) korkutmak için yapmıştır.

Çetin azabın müstehakları hakkında zikredilen umumi uyarıdan sonra,

'Allah evlât edindi' diyenler hakkında özel bir uyarının zikredilmesi, bu fırkanın halinin son derece berbat olduğunu bildirmek içindir. Zira onların küfür ve dalâleti, son derece çirkindir. Diğer kâfirlerden özellikle bu büyük sözü söyleyenleri de uyarmak için... Bunlar, Melekler Allah'ın kızlarıdır, diyen birtakım Arap kâfirleri ile, Uzeyr Allah'ın oğludur diyen Yahudiler ve İsâ Mesih, Allah'ın oğludur, diyen hıristiyanlardır.

Birinci uyarıyı, "insanları uyar, mü’minleri de müjdele" (Yûnus 10/2) âyetinde olduğu gibi, mücerret zararı haber vermek ve uyarı konusu azabın, uyarılan kimselere erişmesini itibara almadan, mü'minleri de kapsayacak tarzda, umumi mânâda almak, bu kelâm-ı kerîmin anılan fırkanın dışındakilere çetin azabın erişeceğine delâlet etmemesi sonucunu doğurur.

5
"Ne onların (Allah evlat edindi diyenlerin), ne de atalarının buna dâir hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar da büyük oldu... (Ne kadar da büyük konuşuyorlar!) Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar."

A- "Ne onların, ne de atalarının buna dâir hiçbir bilgisi yoktur"

Allah'ın evlât edindiğine dâir onların hiçbir bilgisi yoktur. Bu, malûmun veya imkânının tahkiki varken, onların bunun yolunu ihlâl ettikleri anlamında değil, haddi zatında bunun imkânsız olduğu anlamındadır. Keza, onların taklit ettikleri atalarının da buna dâir hiçbir bilgileri yoktur! Böylece hepsi cehalet ve dalâlet çölünde yollarını şaşırmışlardır.

Yahut bunun doğru mu, yoksa yanlış mı olduğuna dâir onların hiçbir bilgisi yoktur. Fakat onlar, bir fikir ve görüşe sahip olmaksızın, körlükten ve cehaletten bunu söylüyorlar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar, bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar." (En'âm 6/100).

Yahut onların, söylediklerinin hakikatine ve ne kadar büyük bir şenaat olduğuna dâir hiçbir bilgileri yoktur. Nitekim diğer bir âyette şöyle dendin ektedir: "Rahman çocuk edindi, dediler. Gerçekten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak; yer yarılacak; dağlar yıkılıp düşecektir." (Meryem 88-89) Bundan sonraki cümleye en uygun mâna budur.

B- " Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu?" (Ne kadar da büyük konuşuyorlar!)

Küfür ve iftira olarak onların ağızlarından çıkan bu söz, ne büyüktür, ne büyük konuşuyorlar. Çünkü onlar bu sözleriyle, Allah in Cenâb-ı Kibriyasına asla layık olmayan bir şeyi isnat ettiler.

C- " Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar."

Onların bu konuda söyledikleri, doğruluk imkânı asla bulunmayan bir sözden ibarettir.

6
"Ey Resûlüm! Onlar bu Kur’ân'a inanmazlarsa, arkalarından üzülüp neredeyse kendini perişan edeceksin."

O kâfir kavmin, Kur’ân'a îman etmekten yüz çevirmesinden dolayı, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) duyduğu şiddetli üzüntü ve hayıflanma, çok sevdiği bir şeyi kaybettikten sonra kendini helâk etmesi beklenen bir kimsenin haline benzetilerek, Peygamberin onlardan ayrı düşmesine ve kendisini terk etmelerine olan teessüfü, bu şekilde temsilî olarak anlatılmaktadır. Âyetin amacı, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bu üzüntüden sakınmasını sağlamaya yöneliktir.

7
"Şüphesiz Biz, yeryüzünde olanları ona bir süs kıldık ki, insanların hangilerinin daha güzel amel edeceğini deneyelim."

Biz, mükelleflerin dışında, hayvan olsun, bitki olsun veya maden olsun, yeryüzünde bulunan bütün yaldızları ona süs kılmışızdır. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir:

"O Rabbiniz ki, yeryüzündekilerin hepsini sizin için yaratmıştır." (Bakara 2/29).

Hulâsa, yeryüzünde bulunan bütün varlıklar, mükelleflerin onlara ibretle bakmaları, onlardan faydalanmaları ve gerçekleri bulmak için onları delil olarak kullanmaları için yaratılmıştır. Zira yılanlar ve akrepler bile, âhiret azabını hatırlatmaları bakımından fayda kabilindendir. Hattâ süs kapsamına giren her hadis (sonradan yaratılmış varlık) bile, yaratanın varlığına ve birliğine delâlet etmesi bakımından faydalıdır.

Nitekim eşler ve çocuklar da, dünya hayatının ziynetinden dır ve hattâ onların en büyüğüdür. Fakat bu, onların mükellefler cümlesinden olmalarına mâni değildir. Çünkü bunlar, sahiplerine intisapları cihetiyle ziynet kapsamına dahilekr; mükellefler olmaları cihetiyle ise imtihan edilenler kapsamına girmektedirler.

Ve yaptıklarımızı da, insanların hangilerinin daha güzel amel edeceğini bir nevi denemek için yaptık ki, iyilik sahibi kötülük sahibinden ayrıldıktan sonra ve her iki fırkanın fertlerinin sınıfları, bakışlarına terettüp eden ilmî mertebelerine göre ve ondan kaynaklanan amel derecelerine göre belli olduktan sonra, onlara karşılıkları olan mükâfat ve cezayı verelim. Nitekim Hûd sûresinin başında da bu konu zikredildi.

Güzel amel, dünya nimetlerinde aşırıya kaçmamak, dünya ziynetlerine (süslerine) mağrur okmamak, aza kanaat etmek, dünya nimetlerini ve imkânlarını layıkıyla kullanmak, onlar hakkında tefekkür edip onları ilâhî marifete vesile kılmak, şer'î izin ölçüsünde onlardan yararlanmak, onların hukukunu eda etmek ve onlara şükretmek; kâfirlerin ve kötü arzuların sahiplerinin yaptıkları gibi, dünya nimetlerini ve süslerini şehvetlere ve kötü amaçlara vesile yapmamak demektir.

Âyette zikredilen deneme (imtihan), amellerin güzel ve daha güzel olmaları itibarıyla değil, fakat güzel ve çirkin olmaları itibarıyla iki fırkaya da şâmil olduğu halde, tafzil kipiyle zikredilmesi (daha güzel denilmesi), bundan asıl gayenin, iyilik ehlinin iyiliğinin kemalinin ortaya çıkması olduğunu zımnen bildirmek içindir. Nitekim Hûd sûresinin 7. âyeti de bu kabildendir.

8
"Biz, hiç şüphesiz oradaki her şeyi kupkuru bir toprak yapacağız."

Dünyanın ömrü sona erince Biz, hiç şüphesiz yeryüzündeki bütün yaratılmışları yok edeceğiz ve daha önce seyredenleri hayretler içinde bırakan, bakanlara sevinç ve neşe veren o hârika güzelliklerinden sonra yeryüzünü kupkuru bir toprak haline getireceğiz.

Bu cümle, geçen cümledeki illeti tamamlamaktadır. Yani ey Peygamberim! Kendi kavminin sana indirdiğimiz Kitabı yalanladıklarını görünce ona üzülme; çünkü şüphesiz Biz, yeryüzündeki çeşitli varlıkları ona süs kıldık ki, onların amellerini deneyelim ve sonunda amellerine göre onlara, karşılık verelim ve Biz, yakın bir gelecekte yeryüzündeki her şeyi yok edeceğiz ve yaptıklarının cezasını da vereceğiz.

9
"Ey Resûlüm! Yoksa Sen, Bizim âyetlerimizden (sadece) Kehf (mağara) ve Rakıym (kitabe) yaranının ibrete şayan olduklarını mı sandın?"

Bu hitap, Resûlüllah içindir; bundan murat ise, Peygamberimizin ümmetinin, bunca büyük âyetlerden sadece bunun ibrete şayan olduğunu sanmamalarıdır. Yani ey Peygamber! Yoksa sen, bunca âyetlerimiz ve ezcümle yeryüzündekileri anılan hikmete binaen ona süs yapmamız ve sonra da hiçbir şey yokmuş gibi hepsini kupkuru bir toprak haline getireceğimizi bildirmemiz karşısında Kehf ve Rakiym yaranının, uzun bir zaman yaşamalarını ibrete şayan bir âyet mi sandın? Bunların kıssası her ne kadar harikulade bir hâdise ise de, diğer büyük âyetlere göre ve ezcümle zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) acayip yaratıkları karşısında, önemsiz bir hâdise sayılır.

Rakiym, Ashâb-ı Kehfin köpeğidir.

Bir görüşe göre Ashâb-ı Kehfin isimlerinin yazılıp mağaranın kapısına konulan kurşun veya taş bir levhadır. Bir başka görüşe göre, o mağaranın bulunduğu vadidir. Başka bir rivâyete göre rakiym, o mağaranın bulunduğu dağın adıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, onların köyüdür. Öte yandan Ashâb-ı Kehfin mekânının Filistin'de değil, Ğadbân ile Eyle arasında olduğunu söyleyenler de vardır.

Rakıym adamlarının, Ashâb-ı Kehf ten ayrı üç kişi olduğu, bir mağaraya sığındıkları ve onlar içerdeyken mağaranın kapısının, bir kaya parçasıyla kapandığı, bunun üzerine her biri, amelinin en güzelini zikrederek onun hürmetine duâ ettiği ve sonunda kurtuldukları şeklindeki hikâyeleri, Buhârî ve Müslim'de anlatılmaktadır.

10
"Hani o genç yiğitler, mağaraya sığınmışlardı da, Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bize durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla, demişlerdi."

Ashâb-ı Kehf (mağara yârânı) denilen bu genç yiğitler, Rum eşrafından idiler. İmparator Dakyanus, onları şirke zorluyordu. Onlar da, dinleri için ondan kaçtılar ve dağlarında bulunan bir mağaraya sığınıp orayı mesken edindiler ve şöyle duâ ettiler:

Ey Rabbimiz! Adetlere bağlı yaşayan insanların gözlerinden gizli olan özel rahmetinin hazinelerinden bize ihsan eyle ve kâfirleri terk edip kendimizi ibadetine verdiğimiz bu hayatımızda, matluba ulaştıran bir yolda olmayı nasip eyle!

11
"Biz de mağarada onların kulaklarına nice yıllar perde vurduk."

Bu ifade, temsık olarak onları uyutmak anlamındadır. Uyku hâlinde bütün duyuların şuur ve idrâki perdelendiği halde yalnız kulakların zikre tahsis edilmesi, âdete göre perdelenmeye muhtaç olan, onlar olduğu içindir. Zira normal olarak uyuyan kişinin, halktan uzak tek başına bulunduğu zaman, uyanma yolu kulaklarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin ifadesi, kinaye yoluyla ağır uyku demektir.

12
"Sonra da iki zümreden (mü’min olanlar ile hasımlarından) hangisinin, eğleştikleri müddeti daha iyi kavradığını bilelim (görelim) diye onları uyandırdık."

Burada bilmek, uyandırmaya gaye ve amaç kılınmıştır. Ancak bunun izahı, bilmeyi mecazî olarak izhar (ortaya çıkarmak) ve temyiz anlamına hamletmek, yahut buradaki bilmeyi, uyandırmaya gaye olabilen ve hadis (ezek olmayan) olan, cezanın taallûk ettiği halî (o hale mahsus) bilgiye hamletmek şeklinde değildir.

Ashâb-ı Kehfi uyandırmaya, onların sayılanlar ile sayılmayan olmak üzere iki fırkaya ayrılmaları sonucunu doğurmaz ki, ilim veya izhar ile temyiz ona taallûk etsin ve bunlar gaye ve amaç olabilsin. Ashâb-ı Kehf konusunda terettüp eden şey, onların, isabetsiz bir takdir (tahmin) yapanlar ile onu İlâhî ilme havale edenler olmak üzere iki fırkaya ayrılmalarıdır.

Bunların her ikisi de, saymakla ilgili değil, fakat âyet-i kerimeyi temsilî mânâya hamletmekle olur ki, bu da mecazî olarak, müsebbebin ismini sebebe vermek kabilinden bilmeyi denemek anlamında kabul etmekle olur. Ve deneme konusu olan fiilin denenen kişiden mutlaka sâdır olması, deneme için zorunlu değildir. Aksine bazen tacizi (âciz bırakmak) teklif kabilinden onun aczini ortaya koymakla da olabilir.

Nitekim "Haydi sen de güneşi batıdan getir." (Bakara 2/258) âyeti bu kabildendir. İşte burada da murat olan odur. Yani Biz, onları uykudan uyandırdık ki, kendilerine onları deneyenin muamelesini yapakm.

Yani biz onları uyandırdık ki, bilelim ve görelim, onların uykuda kaldıkları müddet hakkında takdir yapan fırka ile onun bilgisini Allah'a (celle celâlühü) havale eden fırkadan hangisi bunun gayesini daha iyi kavrar da, onların acizlikleri ortaya çıkar ve bunun ilmini Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr (her şeyden haberdar olan) Allah'a havale eder; onların, halini ve Allah'ın onların bedenlerini ve dinlerim nasıl koruduğunu anlar da, onların Allah'ın kudretinin ve ilminin kemaline olan kesin îmanları daha da artar ve bu hâdiseyi, ölümden sonraki dirilmeye misal sayar. Yine, Biz bu hâdiseyi, o zamanın mü'minlerine bir lûtfu kerem ve kâfirlerine de apaçık bir mucize olması için gerçekleştirdik.

Bu âyette, izahında zikredilen yüce gayelerden, yalnız, Allah'tan (celle celâlühü) sâdır olan mebdein (kaynağın) zikri ile iktifa edilmiş; 19. âyette (Aralarında birbirlerine sormaları için Biz onları uyandırdık) ise, bu gayelere vesile olan birbirlerine sormalarının zikri ile iktifa edilmektedir.

Atâ'nın İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetine göre, bu iki fırkadan biri, Ashâb-ı Kehf denilen zatlar, diğerleri de o kentin hükümdar sülalesidir.

Diğer bir görüşe göre ise, her iki fırka da başkalarıdır. Ancak birinci görüş daha zahirdir.

13
"Resûlüm! Biz, onların başından geçenleri doğru olarak sana anlatıyoruz. Onlar, gerçekten Rablerine îman etmiş genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetlerini arttırmıştık."

A- " Resûlüm! Biz, onların başından geçenleri doğru olarak sana anlatıyoruz."

Bu âyetten itibaren, "Hani o genç yiğitler mağaraya sığınmışlardı..." âyetinde mücmel olarak geçen kıssanın tafsilatı anlatılmaktadır,

Muhammed b. İshak b. Yesar, Ashâb-ı Kehf kıssasını şöyle anlatmaktadır:

" Zamanla İncil mensuplarının inançları karıştı; inançlarında büyük hatalar meydana geldi; hükümdarlar azmaya ve sonunda da putlara tapmaya ve bâtıl mabutlar için kurbanlar kesmeye başladılar. Dakyanus adındaki hükümdar ise, çok büyük azgınlık ve zulüm gösterdi; bütün ülkede eğlence ve fesadı yaygınlaştirdi ve kendisine muhalefet edip Mesih'in dînini yaşayanları da öldürmeye başladı. Dakyanus insanları, öldürülmek ile putlara tapmak gibi iki seçenek arasında bırakıyordu.

Böylece dünya hayatını tercih edenler, onun istediklerini yapmaya razı oluyordu; ebedî hayatı tercih edenlerse, öldürülüyor; uzuvları kesiliyor ve şehir surları ile kapılarına asılıyorlardı. O kentin eşrafından olan, yahut hükümdarın yakınları olan o gençler, bu durumu görünce, kendilerini namaz ve duaya verip Allah'a yalvarmaya başladılar. Onlar böyle ibadet ve duâ ile meşgul oldukları bir sırada zâlim hükümdarın adamları onları bastırdılar ve kendilerini hükümdarın huzuruna getirdiler. Hükümdar da, onlara söyleyeceklerim söyledi ve kendilerini öldürülmek ile putlara tapmak arasında muhayyer bıraktı.

O yiğit gençler:

" Bizim öyle bir İlâhımız vardır ki, O'nun azameti ve cebbarlığı, gökler ile yeri doldurmuştur. Biz O'ndan başkasına asla tapmayacağız ve bizi davet ettiğin şeyi asla kabul etmeyeceğiz. Artık sen ne yapacaksan yap."

Bunun üzerine hükümdar, onların üstündeki değerli elbiselerin (üniformaların) çıkarılmasını emretti ve onları huzurundan kovdu. Sonra da hükümdar bazı işleri için Ninova kentine gitti. Hareketinden önce de, kendi

durumlarını iyice düşünmeleri için bu seferinden dönünceye kadar onlara mühlet verdiğini, kendi emrine uyarlarsa ne âlâ, uymazlarsa diğer Müslümanlara yaptığını onlara da yapacağını bildirdi.

Bunun üzerine bu gençler de dinlen için kaçıp sarp bir mağaraya sığınmaya karar verdiler. Her biri kendi evinden bir şeyler aldı. Aldıklarının da bir kısmını sadaka verdiler. Geri kalanı da azık olarak yanlarında götürdüler ve varıp o mağaraya sığındılar. Onlar mağarada gece gündüz namaz kılıyor ve ağlayıp inleyerek Allah'a (celle celâlühü) yalvarıyorlardı.

Yemek işlerini Yemlîhâ adındaki arkadaşlarına havale ettiler. Yemlîhâ da sabahları güzel elbiselerini çıkarıp miskinlerin elbisesini giydikten sonra kente gidiyor, onların ihtiyaçlarını satın alıyor ve şehirde dolaşan haberleri tecessüs ettikten sonra arkadaşlarının yanma dönüyordu.

Hükümdar seferinden dönünceye kadar onlar bu minval üzere hayatlarını sürdürdüler. Hükümdar dönünce, onların babalarını huzuruna celbetti. Babaları ise bu gençlerin kendilerine karşı gelip mallarını talan edip çarşılarda pazarlarda dağıttıktan sonra dağa kaçtıklarını söylemekle özürlerini beyan ettiler. Yemlîhâ bu kötü gelismeyi görünce, az bir yiyecekle, ağlayarak arkadaşlarının yanına döndü ve gördüğü korkunç hali onlara anlattı.

Onlar da Allah'a sığınmak üzere secdeye kapandılar. Sonra secdeden başlarını kaldırdılar ve oturup kendi durumlarını görüşmeye başladılar. İşte o anda Allah (celle celâlühü) onların kulaklarına perde vurdu. Onlar yiyecekleri başlarının ucunda olarak uykuya daldılar. Sonra Dakyanus, süvarileri ve yayalarıyla onları aramaya çıktı. Sonunda onları mağarada buldular. Hükümdar onların oradan çıkarılmalarını emretti. Fakat kimse o mağaraya giremedi.

Nihayet hükümdarın adamları, hiçbir çare bulamayınca, içlerinden biri hükümdara dedi ki:

" Sen bunları ele geçirseydin onları öldürmeyecek miydin?" dedi. Hükümdar da:

" Elbette öldüreceğim" dedi. O adam da dedi ki:

" Öyleyse mağaranın kapısını kapattır ve onları içerde bırak. Açlıktan ve susuzluktan ölsünler. Onların mağarası, onların mezarı olsun."

Hükümdar da öyle yaptı. Sonra işte bu âyetlerde anlatılanlar oldu.

B- " Onlar, gerçekten Rablerine îman etmiş genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetlerini arttırmıştık."

Biz de onların üzerinde bulundukları dinde kendilerine sebat vermiş ve onlar için bu dinin gizli güz düklerini meydana çıkarmıştık.

14
"Onların kalplerini metin kıldık ki, zâlim hükümdarın karşısında durdukları zaman, şöyle diyebildiler:

- Bizim Rabbimiz, şu göklerin ve bu yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına İlah diye asla duâ etmeyeceğiz. Çünkü ant olsun ki, o zaman gerçek dışı konuşmuş oluruz."

Ashâb-ı Kehfi oluşturan kişiler, hak dinin şiarlarını açıklamak için hükümdarın karşısına durdukları zaman. Biz onların kalbine metanet verdik de, onlar, ailelerini, evlerini, nimetlerim ve arkadaşlarını terk etmek zorluklarına katlandılar ve korkmadan, çekinmeden zâlim Dakyanus'un yüzüne karşı hakkı haykırmaya cesaret gösterdiler.

Mücâhid diyor ki, "Onlar, birbirleriyle randevulaşmadan kentten çıkıp bir araya geldiler. Onların en büyüğü dedi ki:

" Benim içimde düşündüğüm Rabbim şüphesiz tekmil şu göklerin ve bu yerin Rabbidir.

Diğer arkadaşları da:

" Biz de aynen öyle düşünüyoruz" dediler. İste o zaman:

" Bizim Rabbimiz, şüphesiz tekmil şu göklerin ve bu yerin Rabbidir" diyerek davalarının özetini ve gereğini bu sözleri zımnında beyan ettiler. Zira onların Rabbinin, göklerin ve yerin Rabbi olması, O'nun, göklerde ve yerde bulunan bütün varlıkların da Rabbi olmasını gerektirmekteydi.

Bir görüşe göre ise, onların durmalarından murat, cebbar hükümdarın putlara tapmayı reddetmelerinden dolayı onları kınaması karşısında dimdik durup ona aldırış etmemeleridir. Bu görüşe göre, bundan sonraki âyet, makabline bağlı olmayıp hükümdarın huzurundan çıktıktan sonra söyledikleri sözler olur.

15
"İşte şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka İlahlar edindiler. Onlara dâir açık bir delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim var mı artık?"

Bu istifham, inkâr ve taciz (âciz bırakmak) anlamındadır. Yani şu bizim kavmimiz, kendi taptıkları varlıkların ilah olduklarına dâir, onları İlah edinmenin doğru olduğu hakkında, iddialarına açıkça delâlet eden bir delil getirmeleri gerekmez mi?

Bu kelâm, onları susturmak içindir.

16
"Onlar birbirlerine şöyle demişlerdi: Mademki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında taptıklarından ayrıldınız, öyleyse o mağaraya sığının ki, Rabbiniz rahmetinden size yaysın ve işinizde sizin için kolaylık hazırlasın."

Onlar birbirlerine, mademki siz, dinî inançta onlardan ve onların, Allah'ın dışında, taptıklarından ayrıldınız, yahut cismanî (fizikî) olarak onlardan ayrılmak istediniz, yahut mademki siz, onlardan ayrıldınız -kı ayrılanlar Allah'tan başkasına ibadet etmiyorlardı- öyleyse o mağaraya sığının. Yahut siz, dinî inanç olarak onlardan ayrıldığınıza, göre, cismanî olarak da onlardan ayrılın ve o mağaraya sığının ki, Rabbiniz, her iki cihanda da rahmetini size yaysın, size olan rahmetini genişletsin ve dininizden dolayı olan bu kaçma işinizde sizin için kolaylıklar hazırlasın, demişlerdi.

17
"Resûlüm! Orada olsaydın görürdün ki, güneş doğduğu zaman, mağaralarının sağına vuruyor, batarken de onlara isabet etmeden sol taraftan onları terk ediyordu.

Onlar ise, mağaranın genişçe bir yerinde idiler. İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah, kimi hidâyet ederse, o, gerçek hidâyete erenin ta kendisidir; kimi de saptırırsa, artık sen, ona yol gösterici bir dost bulamazsın."

A- " Resûlüm! Orada olsaydın görürdün ki, güneş doğduğu zaman, mağaralarının sağına vuruyor, batarken de onlara isabet etmeden sol taraftan onları terk ediyordu."

Burada, Ashâb-ı Kehfin o mağaraya sığındıktan sonraki halleri beyan edilmektedir. Bunun sarahatle zikredilmemesi, buna ihtiyaç olmadığını bildirmek içindir. Zira onların, buna ilişkin mezkûr emre göre hareket ettikleri açıktır. Bir de daha önce, "Hani o genç yiğitler o mağaraya sığınmışlardı" cümlesi göz önünde bulundurularak burada zikredilmemiştir.

Bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir. Yahut buna muhatap olabilen herkes içindir. Burada görmekten murat, gerçekten vaki olmuş bir görmeyi haber vermek değil, fakat "orada olsaydın, bunu görecektin" demektir.

Güneşin doğarken de, batarken de bu şekilde onlara isabet etmemesi, onlara bir lûtfu kerem olarak Allah'ın (celle celâlühü) harikulade bir tasarrufu idi.

B- " Onlar ise, mağaranın genişçe bir yerinde idiler."

Bu cümle de, bunun garip bir hal olduğunu beyan etmektedir. Yani görürdün ki, güneş, onların sağından ve solundan geçerken onlara isabet etmiyordu; Halbuki onlar mağaranın genişçe bir yerinde oldukları için, kudret elinin müdahalesi olmasa onlara isabet ederdi.

C- " İste bu, Allah'ın âyetlerindendir."

Onlar, normal olarak güneşe maruz iken, güneşin doğarken de, batarken de onlara isabet etmemesi, Allah'ın (celle celâlühü) ilminin kudretinin kemaline, tevhit inancının hak olduğuna ve bu zatların, Allah (celle celâlühü) katında keramet (feraset) ehli olduklarına açıkça delâlet eden âyetlerdendir.

Onların bu hali, Dakyanus'un kuzeye bakan mağaranın kapısını kapattırmasından önce idi. İşte bu seyir haliyle güneş doğarken meyilli (eğik) olarak mağaranın sağ tarafından içeriye vuruyordu ve batarken de dik olarak sol tarafından içeriye vuruyordu. Böylece güneşin ışınları mağaranın her iki tarafına vuruyor ve onun ufunetim kurutup havasını mutedil hale getiriyordu. Fakat güneşin ışınları onlara vurup bedenlerine zarar vermiyor ve elbiselerini çürütmüyordu.

Muhtemeldir kı, mağaralarının kapısının, batı tarafına olan meyli daha fazlaydı. Ondan dolayı bu sonuç hâsıl oluyordu. Buna göre "İşte bu" işareti, onların o mağarayı seçtiklerine işarettir. Anılan

"İşte bu" işaretini, Allah'ın (celle celâlühü) bu uzun zamanda onları mağarada korumasına veya Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) onların hallerine muttali kılmasına işaret olarak kabul etmek izahına ise, kıssanın ortasında zikredilmesi müsait değildir.

D- " Allah, kimi hidâyet ederse, o, gerçek hidâyete erenin ta kendisidir; kimi de saptırırsa, artık sen, ona yol gösterici bir dost bulamazsın."

Allah (celle celâlühü) kimi muvaffak kılarak hakka hidâyet ederse, işte gerçekten felâh bulmuş olan odur.

Bundan murat, onların matluba isabet etmeleriyle ve umdukları geniş rahmet ve kolaylığın gerçekleştirildiğini haber vermekle onları övmek ve kendilerine şâhitlik etmektir. Yahut bu gibi âyetlerin çok olduklarına, fakat ancak Allah in (celle celâlühü) ibret almak için muvaffak kıldığı kimselerin bunlardan faydalandıklarına dikkat çekmektir.

Ve Allah (celle celâlühü) kendi tercih ve seçimini dalâlet yönünde kullanmasından dolayı kimde de dalâlet yaratırsa, artık sen ne kadar çaba harcasan da, ona, kendisini zikredilen felâha hidâyet edecek bir yardımcı asla bulamazsın. Zira haddi zatında böyle bir yardımcının bulunması imkânsızdır. Yoksa bulunabildiği halde ve bulunması mümkün iken bulamazsın, demek değildir.

18
"Onlar uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağ yana ve sol yana çeviririrdik. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer sen onları görsen, mutlaka geri dönüp kaçardın ve herhalde için korkuyla dolardı."

A- " Onlar uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağ yana ve sol yana çeviririrdik."

Bu hitap da, Peygamberimiz içindir, yahut buna muhatap olabilen herkes içindir.

Burada zikredilen "Onlar uykuda oldukları halde" ifadesi, daha önce kulaklarına perde vurulmasının zikrine dayanılarak zikredilmeyen hususun izahıdır.

Onların sağ yana ve sol yana çevrilmeleri, toprağa gelen beden kısımlarının çürümem esi içindir. Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki:

"Eğer onlar sağ yana ve sol yana çevrilmemiş olsalardı, toprak, onların bedenlerini çürüttürdü."

Bir görüşe göre, onlar yılda iki kez sağa-sola çevriliyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, yılda bir kez aşura günü çevriliyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, dokuz yılda bir çevriliyorlardı.

B- " Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktadır."

Bir görüşe göre, yolda bir köpeğin yanından geçerken köpek de onların peşine düştü. Onlar defalarca köpeği kovaladılar; fakat köpek geri dönmedi.

O zaman Allah (celle celâlühü) köpeği konuşturdu ve köpek dedi ki:

"Benden korkmayın; zira ben gerçekten Allah'ın dostlarını seviyorum. Siz uyurken ben sizi korurum."

İşte onların köpeği bu köpektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu köpek bir çobanın köpeği idi. Çoban da, onların dinini kabul etmişti.

Başka bir görüşe göre ise bu köpek, içlerinden birinin av köpeği, yahut ziraat köpeği, yahut koyun sürüsünün köpeği idi. Köpeğin renginde de ihtilâf edilmiştir.

Bir görüşe göre alaca idi.

Diğer bir görüşe göre ise sarı idi.

Başka bir görüşe göre ise kızılca, bir görüşe göre ise başka bir renkte idi. Köpeğin adının, Kıtmir, Reyyan, Tetûh, Katmur veya Sevr olduğuna üş kin de farklı görüşler vardır.

Halid b. Ma'den diyor ki:

"Cennette hayvanlardan yalnız Ashâb-ı Kehfin köpeği ile Bel'am'ın merkebi olacak, "

Ashâb-ı Kehfin köpeğinin köpek cinsinden olmadığını, onun bir aslan olduğunu söyleyenler de vardır.

C- " Eğer sen onları görsen, mutlaka geri dönüp kaçardın ve herhalde için korkuyla dolardı, "

Allah (celle celâlühü) onlara heybet ve korkunç bir görünüm vermişti; konuşmak isteyen, uyanık bir insan gibi gözleri açık bulunuyordu.

Bir görüşe göre bunun sebebi, tırnaklarının ve saçlarının çok uzamış olması idi. Ancak onların: "Bir gün veya günün bir kısmı eğleştik" sözleri ile "Sakın sizi kimseye sezdirmesin" sözü bu izaha müsait değildir. Çünkü bu sözlerden anlaşılan zahir manaya göre, haddi zatında onların hallerinin değişmemiş olmasıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, onların korkunç görünümleri, bedenlerinin çok büyük olmasından dolayı idi.

Âyette "İçin korkuyla dolardı" cümlesinin "geri dönüp kaçardın" cümlesinden sonra zikredilmesi, her birinin ayrı bir sonuç olarak terettüp ettiğini bildirmek içindir. Çünkü eğer bu iki hal (dönüp kaçma ile içine korku dolması), mevcudun aksi olan gerçekleşme, sırasına göre zikredilmiş olsaydı, ilk akla gelen, her ikisinin bir tek sonuç olarak terettüp etmesi olurdu. Bir de zikredilen tertip, kaçmakla da korkunun gitmediğini zımnen bildirmek içindir. Nitekim normal olan, kaçmakla korkunun kalkmasıdır.

Muâviye'den rivâyet olunduğuna göre, Rûm ülkesine gazaya gelince, bu mağaraya uğramış ve oranın bakıcısına:

" Bunların üstünü açsan da, onlara baksak" demiş.

O zaman İbn-i Abbâs Muâviye'ye:

" Buna Hakkın yok; çünkü Allah (celle celâlühü) senden daha hayırlı olan zati bundan men etmiştir.

Nitekim Allah (celle celâlühü) Resulüne hitaben:

" Eğer sen onları görsen..." buyurmuştur.

Muaviye de:

" Ben onlar hakkında bilgi edinmeden buradan ayrılmayacağım" demiş ve bazı adamlarına, "Siz gidin, bakın" diyerek onları göndermiş. O adamlar, mağaraya girince, Allah (celle celâlühü) onlara bir rüzgâr göndermiş de, rüzgâr hepsini yakmış.

19
"İşte böylece kendi aralarında konuşup birbirlerine sormaları için Biz onları uyandırdık. İçlerinden biri:

- Ne kadar kaldınız? dedi. Kimi, bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık, dediler. Kimileri de şöyle dedi.

- Rabbimiz kaldığımız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz içinizden birini şu paranızla şehre gönderin de, kimin yemeği daha temiz, baksın ve ondan size erzak getirsin. Bir de dikkatli davransın ve sakın kimseye sezdirmesin."

A- "İste böylece kendi aralarında konuşup birbirlerine sormaları için Biz onları uyandırdık."

Yani, kudretimizin kemaline delâlet eden bir âyet olarak Biz, onları uyuttuğumuz ve cesetlerini çürümekten ve dağılmaktan koruduğumuz gibi, aralarında birbirlerine sorular sormaları ve açıklanan üstün hikmetin ortaya çıkması için onları uyandırdık.

Daha önce onların uyandırılmalarının gayesinin, onları denemek olduğu belirtildiği halde burada onların birbirlerine soru sormalarının buna gaye kılınması, denemenin soruşmalarına terettüp eden hükümlerden olması itibarıyladır. Bununla iktifa edilmesi, diğer sonuçlarını da gerektirmesmden dolayıdır.

B- "İçlerinden biri, Ne kadar kaldınız? dedi. Kımı, bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık, dediler."

Bu soruyu soran, onların reisi olan Mekselmina idi. Reisleri, onların normal hallerinde kısmî bir değişiklik gördüğü için bunu sormuş olmak.

Deniliyor ki, onların: "Birgün veya günün bir kısmı kadar.." Demelerinin sebebi, şudur: Onlar kuşluk vakti mağaraya girmişlerdi ve akşam üstü uyanmışlardı. Onun için önce "Bir gün kaldık" dediler. Fakat sonra güneşin henüz batmadığım görünce de, "veya günün bir kısmı kadar kaldık" dediler. Bu sözleri, onların kuvvetli zannına göre olduğu için, yalan sayılmaz.

C- "Kimileri de şöyle dedi. Rabbimiz kaldığımız müddeti daha iyi bilir."

Bazıları da, kendilerince anlaşılan delillere bakarak veya Allah'tan (celle celâlühü) bir ilham ile dediler ki:

"Siz kaldığınız müddeti bilemezsiniz; onu ancak Allah (celle celâlühü) bilir."

Bu sözleri, güzel edebe en iyi şekilde riâyet edilerek ilk iki görüşü ret etmek anlamındadır. İşte bu sözleri ile malûm iki fırkaya ayrılmaları gerçekleşmiş olur.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu da, daha öncekini de söyleyenler, onların hepsidir; fakat bu iki farklı şeyi iki halde söylemişlerdir. Ancak âyetin metni bu izaha müsait değildir. Zira bu kelâm, muhavere ve karşılıklı cevap seklinde cereyan etmiştir. Yoksa, "Sonra, dediler ki, Rabbimiz, kaldığımız müddeti daha iyi bilir" denilirdi.

D- "Şimdi siz içinizden birini şu paranızla şehre gönderin de, kimin yemeği daha temiz, baksın ve ondan size erzak getirsin. Bir de dikkatli davransın ve sakın kimseye sezdirmesin."

Onların bunu söylemeleri, konunun derinliğine dalmayıp o anda kendileri için en önemli olan konuya yönelmek içindir. " Şu paranızla..." denilmesi, konuşanın, o günkü yiyeceklerini almaları için parayı bazı arkadaşlarına uzattığını zımnen bildirmektedir. Onların yanlarında para taşımaları, azık için hazırlık yapmanın, Allah'a (celle celâlühü) Tevekkül etmeye ters düşmediğine delildir. .

Yani, şimdi siz, içinizden birini şu verdiğim gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, şehir esnafından, sattığı yiyeceği daha helal, daha temiz yahut daha çok ve ucuz olandan size erzak getirsin ve aliş-verişte aldanmamak için yahut tanınmamak için gizli davranmaya dikkat etsin ve sizi şehir halkandan kimseye sezdirmesin; çünkü sizi tanırlarsa, haberiniz hemen yayı-kr.

20
"Çünkü onlar sizi anlarlarsa, sizi taşlayarak öldürürler. Yahut sizi kendi dinlerine döndürürler. O zaman da ebediyen iflah olamazsınız."

A- "Çünkü onlar sizi anlarlarsa, sizi taşlayarak öldürürler. Yahut sizi kendi dinlerine döndürürler."

Yani, dikkatli davranmak konusunda size verilen emre bağlı kalın; çünkü onlar sizi teşhis ederlerse, yahut sizi ele geçirirlerse, eğer dininizi terk etmezseniz, sizi taşlayarak öldürürler yok eğer dininizde sebat etmezseniz, sizi zorla kendi dinlerine döndürürler. Yahut onlar da, önceleri kendi kavimlerinin dininde idiler ve sizi eski dininize döndürürler, demektir.

Önce, taşlanarak öldürülmeleri zikredilmiş, çünkü onların zahir haline göre dinlerinde sebat edeceklerdi.

B- "O zaman da ebediyen iflah olamazsınız."

Yani icbar ile de olsa, onların dinine girdiğiniz takdirde ne dünyada, ne de âhirette ebediyen hayra, felâha ermeyeceksiniz.

Bu kelâmda, onlar için pek ağır bir tehdit olduğu açıktır.

21
"Biz böylece insanları onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin kopacağında şüphe bulunmadığını bilsinler. Hani halk, aralarında kendi durumlarını tartışıyordu da, onların üzerine bir bina kurun, diyorlardı. Rableri onları en iyi bilendir. Onların durumlarına vâkıf olanlar ise, biz hiç şüphesiz onların üzerine (yanı başlarına) bir mescit yapacağız, dediler."

A- "Biz böylece insanları onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin kopacağında şüphe bulunmadığını bilsinler."

Yani onların kesin iman mertebelerinin daha da yücelmesi için Biz, onları uyuttuğumuz ve uyandırdığımız gibi, insanları onlardan haberdar ettik ki, insanlar, onlarda görecekleri acayip haller sebebiyle, Allah'ın (celle celâlühü), yeniden diriltme vaadinin, yahut bu vaadinin de öncelikle dâhil olduğu

Bütün vaatlerinin hak olduğunu, onlardan cayma olmayacağını ve hiçbir kuvvetin onları engellemeyeceğini bilsinler. Çünkü onların uyuması ve uyanması, ölüp de sonra diriltilen kimsenin hak gibidir. Ve yine bilsinler kı, bütün mahlukları hesap ve ceza için yemden diriltmekten ibaret olan kıyametin kopacağında da hiç şüphe yoktur.

Çünkü Allah'ın (celle celâlühü), onları vefat ettirdikten sonra üç yüz seneden fazla bir zaman bedenlerim çözülüp dağılmaktan koruduğunu ve sonra onları dünyaya gönderdiğini, gören kimsenin, o'nun vaadinin hak olduğunda ve Onun mezardakilcre de ruhlarını iade ederek yeniden onları dirilteceğinde ve kendilerini hesaba çekip amellerinin karşılığını vereceğinde şüphesi kalmaz.

B- "Hani halk, aralarında kendi durumlarını tartışıyordu da, onların üzerine bir bina kurun, diyorlardı."

Yani halk, aralarındaki ihtilalin kalkması ve hakkın ortaya çıkması için kendi durumlarını tartışmaya başladılar. Deniliyor ki, tartışma konusu dinî inançları idi. Nitekim onlar, ölümden sonraki dirilme hakkında görüş ayrılığı içinde, idiler: Bazıları buna inanıyor, bazıları da inanmıyordu. İnananlardan bazıları, bedenlerin diriltilmesine değil, ruhların diriltilmesine inanıyor; bazıları da hem bedenin, hem de ruhun diriltilmesine inanıyorlardı.

Deniliyor ki, o zaman kentin hükümdarı, mü'min, iyi bir insandı. Memleketinin halkı, belirtildiği gibi ölüm ötesi hayat hakkında ihtilafa düşmüşlerdi. Bunun üzerine hükümdar, kendi evine çekilip kapısını kapattı ve eski bir hırka giyip külün üstüne oturdu ve kendisine hakkı göstermesi için Rabbine yakarmaya başladı. O sırada bir çoban, Dakyanus tarafından kapattırılan mağaranın kapısını açıp o mağarayı koyunlarına ağıl yapmayı düşündü. İşte bu çoban, mağara kapısını açınca, Allah Onları uyandırdı ve aralarında malûm konuşmalar geçti.

Rivâyet olunuyor ki, yiyecek getirmek üzere kente gönderilen adam, kente girince, yiyecek satın almak için dirhemlerini (gümüş paralarını) çıkardı. Bu paralar hükümdar Dakyânûs sikkesi idiler. O paraları gören halk, onu, bir define bulmakla itham ederek kendisini hükümdara götürdüler. O da, kıssalarını hükümdara anlattı.

Bazı adamlar dediler ki:

" Babalarımızdan duyduğumuza göre, Dakyânûs zamanında bir grup genç, dinlerinden dolayı Dakyânûs'tan kaçmışlar. Belki de bunlar onlardır."

Bunun üzerine Müslüman, kâfir, bütün kent halkı hükümdarla beraber çıkıp o mağaraya gittiler ve onları görüp kendileriyle konuştular. Sonra o gençler, hükümdara:

" Seni Allah'a ısmarlıyoruz ve insanlarla cinlerin şerrinden emin olmanı diliyoruz!" diyerek veda ettikten sonra kendi yerlerine döndüler ve mekânlarında öldüler. Hükümdar, kendi elbiselerini onların üstüne attı ve her biri için altından bir tabut yaptırdı. Hükümdar, rüyasında onların bu tabutları sevmediklerini gördü. Bunun üzerine tabutlarını çınar ağacından yaptırdı ve mağaranın kapısında da bir mescit bina ettirdi.

Bir görüşe göre, onlar mağara kapısına varınca, Ashâb-ı Kehf'ten olan genç, onlara dedi ki:

" Siz burada durun önce ben onların yanma gireyim ki korkmasınlar." Genç, içeri girince de, mağara kapısı, belirsiz hale geldi. Onlar da oraya bir mescit binâ ettiler.

Diğer bir görüşe göre ise, tartışma konusu, o gençlerin uyanmalarından önceki halleri idi. Yani halk, o gençler ile Dakyânûs arasında cereyan eden korkunç halleri kendi aralarında müzakere ederken, onları masallardan ve ağızdan ağza dolaşan hikâyelerden öğrenirken, Biz o insanları onlara muttali kıldık.

Onların üzerine, yani mağaranın kapısına bir bina kurulmasını isteyenler, onların türbelerini korumak için bunu istiyorlardı.

C- "Rableri onları en iyi bilendir."

Bu da, tartışanların kelâmındandır. Yani onlar, neseplerinden ve mağarada kalmalarından onların gerçek halını anlamayınca, bunu, bütün gizlileri hakkıyla bilen Allah'a (celle celâlühü) havale ettiler. Yahut bu cümle, doğrudan doğruya Allah in kelâmından olup tartışanlardan, bu konunun derinliğine dalanların sözlerini reddetmek içindir.

Diğer bir görüşe göre bu kelâm, Ashâb-ı Kehf İn vefatında onların hakkında söylenendir. Yahut onların ölümü ve uykusu hakkında söylenendir. Nitekim insanlar, onların öldükleri veya önceki hallerinde olduğu gibi uyudukları konusunda ihtilaf etmişlerdi.

D- " Onların durumlarına vâkıf olanlar ise, biz hiç şüphesiz onların üzerine (yanı başlarına) bir mescit yapacağız, dediler."

Bunu söyleyenler, hükümdar ile Müslümanlar idi.

22
"İnsanların kimi, onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir, diyecekler. Kimileri de, onlar beş kişidir, altıncıları da köpekleridir, diyecekler. Her iki grup da bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektedir.

Onlar yedi kişidir ve sekizincileri köpekleridir, diyenler de olacaktır. Resûlüm! De ki, onların sayılarını Rabbim en iyi bilendir. Onları ancak pek az insan bilir. Öyleyse Ashab-ı Kehf hakkında açık delilden başka bilin ünakaşaya girişme ve onlar hakkında insanların hiçbirinden bilgi isteme!"

A- " İnsanların kimi, onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir, diyecekler. Kimileri de, onlar beş kişidir, altıncıları da köpekleridir, diyecekler. Her iki grup da bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektedir. Onlar yedi kişidir ve sekizincileri köpekleridir, diyenler de olacaktır."

Bunların üçünü de söyleyenler, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Devrinde onların kıssasına dalan Ehl-i Kitâb ile Müslümanlardır. Ancak bu görüşün her biri, hepsine ait değil, fakat bir kısmına aittir. Deniliyor ki, birincisini "üç kişi olduktan ve dördüncüleri de köpekleri olduğunu" söyleyenler Yahudilerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu, Necrân Hıristiyanlarından Seyyîd söylemişti. Bu adanı, Hıristiyanlığın Yakubî mezhebine mensup idi. İkincisini de, Hıristiyanlar söylemişlerdi. Yahut onlardan Nastûrî mezhebine mensup olan el-Akıb söylemişti. Onların yedi kişi olduklarını ve sekizincilerinin de köpekleri olduğunu söyleyenler de, Müslümanlardı. Müslümanlar bunu, bu vahiyden telakki ile ve kendilerine doğruyu gösteren bu ifadeden ilhanı ile söylüyorlardı. Çünkü bu tespit, bilinmeyen hakkında tahmin yürütmek olarak ifade edilmemektedir.

B- "Resûlüm! De ki, onların sayılarını Rabbim en iyi bilendir. Onları ancak pek az insan bilir. Öyleyse Ashab-ı Kehf hakkında açık delilden başka bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında insanların hiçbirinden bilgi isteme!"

Yani, ey Peygamberim! Hakkı tahkik için ve bu iki görüşü reddetmek üzere de kı: Onların sayılarını Rabbim en iyi bilendir. Onların sayıları bir yana, kendilerini bile ancak, Allah'ın (celle celâlühü), bu delillerden faydalanmaya muvaffak kıldığı pek az insan bilir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Diyor ki:

" Vâv harfi vaki olunca (ve sekizincileri...), sayı kesinlik kazanmıştır." İbn-i Abbâs in (radıyallahü anh):

" Ben de, onların sayılarını bilen az kişilerdenim" demesinin sebebi de budur. Eğer bu konuda başka bir vahiy olsaydı, İbn-i Abbâs onu bilirdi ve bu konuda âyetteki "Vâv" anlam çıkarmaya muhtaç olmazdı ve bunu diğer Müslümanlardan öğrenirdi.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

" Ashâb-ı Kehf yedi kişidir. Onların isimleri de şöyledir: Yemlîhâ, Mekşelibnâ (veya Mekselina) Meşlibna (veya Meslina). Bunların üçü, hükümdarın sağ vezirleri idi. Solunda da şunlar vardı: Mernûs, Debernûş, Şâzenûş. Hükümdar, işlerinde bunlarla istişare ediyordu. Yedincisi de, onlar, hükümdarları Dakyânûs'tan kaçarken yolda onlara katılan çobandır kı, onu da adı Kefîşitatayuş (veya Kefeştatayuş) idi."

Ve ey Peygamberim! Sen, zikredilen ilk iki görüş sahiplerinin de câhil olduklarını görünce, artık o genç yiğitler hakkında, vahiyde belirtilmekte olan, onların, bilinmeyen hakkında tahmin yaptıkları, icmali olarak, onların bilgisiz oldukları ve bu konudaki bilgiyi, Allah'a havale etmek hususlarını beyan etmek dışında onlarla münakaşaya girişme; onların cehaletini sarahatle söyleme ve onları takbih etme; çünkü bu, sahip olduğun yüksek ahlâkı ihlal eder. Ve onlar hakkında bu konunun derinliğine dalanlardan malûmat da isteme. Çünkü bu konuda sana anlatılanlar başkasına ihtiyaç bırakmamaktadır. Kaldı kı, onlar bu konuda zaten bilgi sahibi değildir.

Atâ diyor ki; "Onları ancak pek az insan bilir, demek, Ehl-i Kıtab'tan pek az insan bilir, demektir." Bu görüşe göre, Ashâb-ı Kehf İn sayıları hakkında zikredilen üç görüş de, Ehl-i Kıtab'a aittir. Zikredilen deliller ise, üçüncü görüşün doğru olduğunu mü'minlere göstermek içindir.

Buna göre mânâ şöyledir: Ey Peygamberim! Onların hepsinin bu konuda yanlış olmadıklarına sen vâkıf olduktan sonra artık apaçık vahyin bildirdiği açık hususlar dışında onlarla münakaşaya girme; onların hepsine cahil deme; çünkü az da olsa, onlardan isabetli olanlar da vardır.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Onlardan malûmat istemesinin yasaklanması, bunun caiz olabileceği vehmini veya bazılarının isabetli olduklarına binaen bunun vaki olmak ihtimalinin vehmini bertaraf etmek içindir Yani ey Peygamberim! O genç yiğitler hakkında onlara müracaat etme ve üçüncü görüşü de onların görüşü olduğu cihetiyle tasdik etme; fakat vahiy telakkisi olması cihetiyle tasdik et.

23
Bak. Âyet 24.

24
"İnşaallah / Allah dilerse demedikçe, sakın ben bunu yarın yaparım, deme! Unuttuğun zaman Rabbini an ve Rabbimin beni bundan daha yakın bir irşada erdirmesi umulur, de."

A- "İnşaallah / Allah dilerse demedikçe, sakın ben bunu yarın yaparım, deme!"

Burada "yarın"dan murat, mutlak olarak gelecek zamandır ve yarın da öncelikle buna dahif olmaktadır.

Zira bu âyetin nüzul sebebi şöyledir: Yahudiler, Kureyş'e dediler ki:

" Muhammed'e ruhu, Ashâb-ı Kehf'i ve Zülkarneyn'i sorun."

Onlar da, bunları Peygamberimize sordular. Peygamberimiz de, onlara:

" Yarın bana gelin; size haber vereceğim" buyurdu ve "İnşaallah!" demedi.

İşte bu sırada vahiy gecikti ve onlara karşı zor duruma düştü ve Kureyş, kendisini yalanladı.

Yani ey Peygamberim! Azmettiğin bir şey için, "İnşaallah/Allah dilerse" demedikçe, "Ben bunu gelecek bir zamanda mutlaka yapacağım!" Sakın deme!

Diğer bir görüşe göre ise, burada "Ancak İnşaallah/Allah dilerse" istisnası, ebedîlik anlamındadır. Yani hiçbir zaman bunu sakın söyleme! Demektir. Nitekim A'râf: 89. Âyette de bu istisna ebedîlik mânâsını bildirmektedir.

B- "Unuttuğun zaman Rabbini an ve Rabbimin beni bundan daha yakın bir irşada erdirmesi umulur, de."

Yani bir unutkanlık olarak "İnşaallah" demeyi unutursan, hatırladığında telâfi için "İnşaallah" de!

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"Azmettiği fiili gerçekleştirmedikçe, aradan bir sene de geçse, hatırladığında bunu telafi etmelidir." İşte bundan dolayıdır ki, İbn-i Abbâs'a göre istisnayı tehir etmek caizdir. Kamu Fıkıh âlimleri ise, bunun aksini söylüyorlar. Gerekçeleri de şudur:

Eğer istisnanın tehiri caiz olursa, hiçbir ikrar, talak (boşama) ve azat etmek akdi gerçekleşmez ve doğru ile yalan bilinmez.

Kurtubî diyor kı: "İstisnanın caiz olması, bereketlenme vesilesini telafi etmek ve günahtan kurtulmak için caizdir; hükümleri değiştiren istisna ise, ancak muttasıl (aralıksız) olursa geçerlidir."

Mâna şöyle de olabilir:

"İnşaallah" demeyi unuttuğun zaman, Rabbini tesbîh ve istiğfar ile an! Buna göre bu kelâm, "İnşaallah" demeye ziyadesiyle teşvik ifade etmektedir.

Yahut Rabbinin bazı emirlerini terk ettiğin zaman o'nu ve azabını an ki, onu telâfiye vesile olsun.

Yahut unutkanlık hak olursa, Rabbini an ki, unutulanı sana hatırlatsın.

Bu kelâm, unutulan namazın hatırlandığında eda edilmesi şeklinde de tefsir edilmiştir.

Ve de ki: Rabbimin beni, Ashâb-ı Kehf haberinden daha yakın ve açık olarak peygamberligime delâlet eden bir âyete muvaffak kılıp onu, insanlara irşat ve rehber kılması umulur.

Nitekim. Allah bu temenniyi gerçekleştirmiş ve tarihleri daha eski peygamberlerin kıssaları ile ilgili bilgiler ve kıyamete değin gelecek asırlarda olacak hâdiseler ile ilgili bilgiler gibi bundan daha büyük ve açık mucizeleri Peygamberimize vermiştir.

Yahut Rabbımin beni, unutulandan daha yakın bir irşada erdirmesi umulur, de! Demektir.

25
"Onlar mağaralarında üç yüz yıl ve buna ilâve olarak dokuz yıl kalmışlardır."

Yani anılan genç yiğitler, mağaralarında kulaklarına perde vurulmuş olarak, diri olarak bu kadar sene kalmışlardır.

Bu cümle, daha önce mücmel olarak zikredilen ve pek büyük bir hâdise olduğuna işaret edilen konuyu açıklamaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ifade, Ehl-i Kitab'ın kelâmının hikâyesidir. Zira onlar, bu zatların sayıları hakkında ihtilaf ettikleri gibi, mağaralarında kaldıkları müddet konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları böyle demişlerdi; bazıları ise, üç yüz sene kaldıklarını söylemişlerdi.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"Ehl-i Kitab'a göre, onlar Şemsî üç yüz sene kalmışlardır. Allah ise Kamerî sene olarak zikretmiş ve ikisinin arasındaki fark, her yüz senede üç senedir. Böylece Kamerî sene ile üç yüz dokuz yıl olmaktadır."

26
"Resûlüm! De ki, Onların ne kadar kaldıklarını en iyi bilen Allah'tır. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na mahsustur. O'nun görmesi de, işitmesi de hayrete şayandır. İnsanların O'ndan başka velîleri yoktur. O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez."

A- "Resûlüm! De ki, Onların ne kadar kaldıklarını en iyi bilen Allah'tır. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O'na mahsustur. O'nun görmesi de, işitmesi de hayrete şayandır."

Bu kelâm bize bildiriyor ki; Allah'ın (celle celâlühü), görülen ve işitilen varlıklar hakkındaki ilminin şanı, idrâk sahiplerinin idrâk kapasitesi dışında kalmaktadır; o'nun ilmi önünde hiçbir perde ve engel yoktur; o'nun ilmi, yoğun eşya ile yoğun olmayan eşyaya göre, küçük ve büyüğe göre, gizli ve açığa göre değişmez.

Âyette, önce görmenin, zikredilmiş olması, sadedinde olduğumuz şeyin, görülenler kabilinden olmasından dolayı olmalıdır.

B- "insanların O'ndan başka velîleri yoktur. O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez."

Yani göklerin sakinleri ile yer sakinlerinin Allah'tan (celle celâlühü) Başka işlerini yönetecek ve müstakil olarak kendilerine yardım edecek velileri yoktur ve O, kendi hükmünde, yahut bilinmeyenlerle ilgili ilminde onlardan hiçbir kimseyi kendine ortak etmez ve müdahaleci yapmaz.

27
"Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku! Onun kelimelerini değiştirebilecek bir kuvvet yoktur. O'ndan başka bir sığınak da asla bulamayacaksınız."

Kur’ân-ı Kerîmin, Peygamberimize göre gizli bilgilerden olan Ashâb-ı Kehf kıssasını ihtiva etmesi, onun mucize bir vahiy olduğuna delâlet ettiği için Allah Peygamberimize, devamlı Kur’âni okumasını emir buyurdu. Yani ey Peygamberim! Sen, onların, "bundan başka bir Kur’ân getir, yahut onu değiştir" şeklindeki sözlerini hiç dinleme; o'ndan başka onun kelimelerini tebdil ve tağyire hiç kimse muktedir değildir ve sen ne kadar araşan da, o'ndan başka hiçbir zaman zaruret halinde sığınacağın bir sığınak bulamayacaksın.

28
"Ey Resûlüm! Rızasını dileyerek sabah akşam Rablerine yalvaranlarla birlikte olmakta sebat et ve dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme; Bizi anmaktan kalbine gaflet verdiğimiz, kötü arzularına uymuş ve işi taşkınlıktan ibaret olan kimseye boyun eğme."

A- "Ey Resûlüm! Rızasını dileyerek sabah akşam Rablerine yalvaranlarla birlikte olmada sebat et ve dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme"

Yani ey Peygamberim! Allah'ın (celle celâlühü) Rızasını dileyerek bütün vakitlerde, yahut günün iki tarafında Rablerine yalvaranlarla beraber olmaya devam et ve eşrafla, zenginlerle ve dünyevî imkânlara sahip olanlarla oturup kalkmayı arzu ederek üstlen başlan perişan fakir mü’minleri hor görme.

Bu yoksul mü’minlerden murat, Sulıeyb, Ammâr ve Habâb (radıyallahü anh) gibi fakir mü’minlerdi. Yahut Ashâb-ı Suffa idi ki, bunlar yedi yüz erkek idiler. Deniliyor kı, kâfirlerin reislerinden bir grup, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki:

"O koyun gibi kokan köleleri etrafından uzaklaştır ki, biz gelip senin meclisine oturalım."

Nitekim Nûh (aleyhisselâm) Kavmi de şöyle demişlerdi:

" Sana tâbi olanlar, bu perişan yoksullar iken, biz sana imân eder miyiz!"

İste onların Peygamberimize bu teklifte bulunmaları üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur.

B- " Bizi anmaktan kalbine gaflet verdiğimiz, kötü arzularına uymuş ve işi taşkınlıktan ibaret olan kimseye boyun eğme."

Yani Bizi anmak istek ve arzusu hiç olmadığı için kalbine gaflet verdiğimiz, yahut kalbini gâfil olarak bulduğumuz, kötü arzularına uymuş ve işi ziyâ (zayi olmak) ve helâk olan, yahut hakkı kulak arkası eden, yahut işi taşkınlıktan ibaret olan o fakirleri meclisinden kovmanı isteyen o kodamanlara uyup da salcın o yoksul mü’minleri meclisinden kovma. Onlar, gaflet içinde bulunuyorlar; o fakir mü’minler ise, bütün vakitlerde Rablerine yalvarmakla meşgul bulunuyorlar.

Bu kelâm, şu hususa dikkat çekmektedir: O kodaman kâfirlerin Peygamberimize bu teklifte bulunmalarının sebebi, onların kalplerinin, Allah'tan ve o'nun cihetinden gâfil olması ve hissiyata tamamen dalmalarıdır. Bunda dolayı da, onlar, gerçek şerefin, bedenin süsü ile değil, fakat ruhun ziyneti ile olduğunu kavrayamamışlardır.

29
"Ve de ki:

- Bu hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen îman etsin; dileyen inkâr etsin. Şüphe yok ki, Biz, zâlimlere öyle bir Cehennem hazırladık ki, onun duvarları, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.

"Su!" diye feryat ettikçe, erimiş bakır tortusu gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne kötü içki ve ne berbat bir mekân!"

A- "Ve de ki: Bu hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen îman etsin; dileyen inkâr etsin."

Yani ey Resûlüm! O kötü arzularına uyan gafillere de ki: Bana vahiy edilen haktır; başka bir şey değildir ve bu, Rabbiniz tarafındandır; benim tarafımdan değildir ki, onu değiştirmem tasavvur edilebilsin veya ona uymakta tereddüt edilsin. Artık diğer dileyen, diğer mü'minler gibi hakikatte gerekçe teşkil etmeyen şeyleri gerekçe olarak ileri sürmeden imân etsin, dileyen de inkâr etsin.

Bu kelâm, (artik dileyen...) açıkça onlar için bir tehdittir ve onların îmanına ihtiyaç olmadığını, kendilerinin ve îmanlarının olup olmamasına aldırılmadığını bildirmektedir.

Bu cümle (artık dileyen...), söylenmesi emredilen şeylere dâhil olmayıp doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından bir tehdit de olabilir.

B- "Şüphe yok ki, Biz, zâlimlere, öyle bir Cehennem hazırladık kı, onun duvarları, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır."

Bu kelâm, ağır bir azap vaadidir; mezkûr tehdide de tekittir ve onun ifade ettiği küfür zecrinin (küfürden caydırmanın) illetinin beyanıdır, yahut muhayyer bırakmanın zahirinden anlaşılan, onların küfrüne aldırmamanın ve kendilerini küfürden caydırmaya da pek önem verilmemesinin sebebini beyan etmektedir. Çünkü küfrün cezasını hazırlamak, kendilerine mühlet verilmesinin sebeplerindendir.

O kâfirlerin zâlim olarak ifade edilmeleri, küfrü tercih etmenin ve seçmenin haddi aşmak ve eşyanın yerini haksız olarak değiştirmek olduğuna dikkat çekmek içindir.

Sürâdık, çadır demektir. Onları kuşatan ateş, ona benzetilmiştir.

Bir görüşe göre sûrâdık, çadırın arkasındaki odadır.

Diğer bir görüşe göre de, Cehennemin dumanı demektir.

Başka bir görüşe göre de ateşten duvarlar demektir.

C- "Su!" diye feryat ettikçe, erimiş bakır tortusu gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne kötü içki ve ne berbat bir mekân!"

Yani o zâlim kâfirler, Cehennemde "su!" Diye feryat edip yardım istedikçe, erimiş bakır tortusu, yahut kaynar zeytinyağı tortusu gibi, içilmek için yaklaştırılınca, şiddetli hararetiyle yüzleri haşlayan bir su kendilerine verilir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurur ki: "Bu âyetin anlattığı su, kaynar zeytinyağının tortusu gibidir. Ağza yaklaştırılınca, yüzün derisi dökülür."

30
"İman edip de faydalı işler yapanlar, bilsinler ki, Biz, güzel iş yapan kimsenin ecrini kesinlikle zayi etmeyiz."

Bu kelâm, mezkûr muhayyer bırakma ifadesinden anlaşılan îmanı teşvik etmenin illeti gibidir.

31
"İşte onlara, altlarından ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Onlar Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle bezenecekler; ince dibadan da, kalın dibadan da yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel mükâfat, ne güzel mekân!"

Renkler içinden yeşil rengin tahsis edilmiş olması, bütün renklerin en güzeli ve en zarifi olduğu içindir.

Âyette hem ince dibanın, hem de kalın dibanın zikredilmesi, nefisleri arzuladığı ve gözlerin zevk aldığı her şeyin Cennette mevcut olduğunu bildirmek içindir.

32
"Peygamberim! Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat! Biz onlardan birine iki üzüm bağını vermiş, çevrelerini de hurma ağaçlarıyla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik."

A- "Peygamberim: Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat!"

Yani kâfirler ile mü'minler fırkalarına şu iki adamı misal olarak anlat. Fakat bu karşılaştırma, zikredilen âyetlerden anlaşılan onların uhrevî halleri cihetiyle olmayıp fakat birinci fırkanın (kâfirlerin), Allah'ın (celle celâlühü) Bol nimetleri içinde yaşadıkları halde Allah'a (celle celâlühü) İsyan etmeleri ve eliğer fırkanın (mü'minlerin) ise, yoksulluk meşakkatlerini çektikleri halde Allah'a itaat etmeleri cihetiyledir.

Misal olarak verilen iki adam, İsrail Oğullarından iki kardeş veya iki ortak idi. Kâfir olanın adı Katrûs, mü'min olanın adı da Yehûzâ idi. Bunlar sekiz bin dirhemi aralarında bölüştüler. Kâfir olan, kendi payı ile arazı ve bağ bahçe satın aldı. Mü'min olan ise, kendi payını hayır işlerine harcadı. Sonra âyette anlatılanlar oldu.

Diğer bir görüşe göre ise bu iki adam. Mahzûm Oğullarından idiler ve kâfir olan, Ümmü Seleme'nin ilk kocası Esved bin Abdillah bin Abdilesed idi.

B- "Biz onlardan birine iki üzüm bağını vermiş, çevrelerini de hurma ağaçlarıyla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik."

Bu tasvir, onlar için, hem hububat, hem de meyvelerin bir arada yetiştiği en mükemmel tarla ve bağlık arazilerinin şekli olduğu içindir.

33
"Bağların her ikisi yemişlerini vermiş, ondan hiçbir şey eksik bırakmamıştık. Bağların arasından birer ırmak da fışkırtmıştık."

A- Bağların her ikisi yemişlerini vermiş, ondan hiçbir şey eksik bırakmamıştık.

Yani bağların her ikisi de ürünlerini vermiş ve ürünler, yenecek hale gelmişti ve diğer bağlarda olanların aksine, ürünlerden hiç eksilme de olmamıştı. Zira ürünler genellikle bazı seneler çok, bazı seneler de az olur ve yine bazı ağaçlar, bazı seneler meyve verir; bazı seneler vermez.

B- "Bağların arasından birer ırmak da fışkırtmıştık."

Yani devamlı sulanmaları ve daha güzel bir manzara oluşması için her bir bağın içinden de bir ırmak fışkırtmıştık.

Gerçekleşme sırasına göre ürünlerin yetişmesi, ırmakların fışkırmasından sonra olduğu halde burada bu sıranın aksinin zikredilmesi, iki bağın güzelliklerinin tamamlanmasında her ikisinin ayrı, ayrı unsurlar olduklarını bildirmek içindir. Nitekim daha önce geçen sûrelerde de bunun benzerleri zikredildi. Eğer gerçekleşme sırasına göre bunun aksi olsa, her ikisinin bir tek vasıf olup biri diğerine terettüp etliği anlaşılırdı. Zira âdete göre ürünlerin yetişmesi, sulanma sonucunda gerçekleşmektedir.

Bu kelâm işaret ediyor ki, meyvenin yetişmesi, mutlaka sulanmaya bağlı değildir. Bu da, "Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir." (Nûr: 35) meâlindeki âyet kabilindendir.

34
"Bu adamın başkaca serveti de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; nefer (çevre, evlat) bakımından da senden daha güçlüyüm."

A- Bu adamın başkaca serveti de vardı.

Yani bu iki bağın sahibinin bu iki bağ dışında başkaca serveti de vardı.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Diyor ki: "Semer, altin, gümüş, hayvanlar ve diğer makar-dır." Mücâhid ise diyor ki: "Semer, özellikle altın ve gümüştür."

B- "Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; nefer (çevre, evlat) bakımından da senden daha güçlüyüm."

Yani ben, çevre olarak; destekçiler olarak senden daha güçlüyüm. Yahut erkek evlât olarak senden daha güçlüyüm. Zira kendisiyle beraber savaşa gidenler erkek evladıdır.

35
"Bu adam kendisine zulmederek (gururla) bağına girmiş; "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmıyorum" demişti."

Yani bu adam, kendini beğenmişliği ve küfrüyle kendi nefsine zulmederek, halleri, sayılan, vasıfları ve şekilleri açıklanan bağına girmiş ve uzun emeli, sürekli olan gafleti ve kendisine mühlet verilmesine (acilen cezalandırılmamasına) aldanması sebebiyle:

" Bu bağın yok olacağını sanmıyorum" demişti.

Her halde o, arkadaşının, kendisine öğüt vermesine, bağının yok olacağını kendisine hatırlatmasına, bağlarına mağrur olmamasını öğütlemesine ve asıl bakî olan iyi amellerin tahsilini kendisine emretmesine karşılık bunu söylemişti.

36
"Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, hiç şüphem yok ki, orada bundan daha hayırlı bir akıbet bulacağım."

Onun, Rabbine döndürüldüğü takdirde de dünyadaki bağlarından daha hayırlısını bulacağını umması ve yalan yemini, dünyadaki servetine, zatî liyakatinden ve Allah (celle celâlühü) katındaki üstünlüğünden dolayı sahip olduğuna inanmasından ve dünyevî imkânların kendisi için istidrac (azabının artırılması, tedricî olarak azaba yaklaştırılması) olduğunu idrâk etmemesinden dolayıdır.

37
"Arkadaşı onunla karşılıklı konuşurken kendisine dedi ki:

" Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra seni bir erkek biçimine sokan Rabbini inkâr mı ettin?"

Âyette, "onunla karşılıklı konuşurken" denilmesi, söylenecek kelâmın muhavere için söylenen önemli bir kelâm olduğuna baştan dikkat çekmek içindir.

Onun kâfir olması, kıyameti inkâr etmesinden dolayıdır. Topraktan yaratılması, Âdem'in yaratılışı zımnındadır. Çünkü Ademin (aleyhisselâm) yaratılmasından beşerin her ferdinin nasibi vardır. Zira onun şerefli fıtratı, kendi nefsine münhasır değildi, fakat insan cinsinin bütün fertlerinin fıtratini icmali olarak, içeren bir örnek olup sonuçların, hepsinde câri olmasını gerektirmekteydi. Bu itibarla Âdemin (aleyhisselâm) topraktan yaratılması, bütün insan fertlerinin topraktan yaratılması demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani seni topraktan yarattı; çünkü toprak senin asıl maddendir. Zira meniyi meydana getiren gıdalar, topraktan hâsıl olmaktadır.

Bu âyet, ölüm sonrası dirilişin deliline de işaret etmektedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

" Ey insanlar! Eğer ölüm sonrası diriliş hakkında şüpheniz varsa, düşünün ki, Biz sizi muhakkak kı topraktan yaratmışızdır." (Hacc: 5)

38
"Fakat O Allah ancak benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam."

Yani sen kâfirsin; ben ise mü'minim ve ben, Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Bu kelâm, arkadaşının küfrünün, Allah'a ortak koşmakla olduğunu bildirmektedir.

39
"Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, demeli değil miydin! Eğer malca ve evlatça beni kendinden az görüyorsan, ben de durumlarımızın tersine dönmesini umuyorum;

A- "Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, demeli değil miydin!"

"Mâşâallah", bu, Allah'ın dilemesiyle hâsıl olan bir kemal ve güzellik-tir, demektir; yahut Allah'ın (celle celâlühü) dilediği şey, mutlaka gerçekleşir, demektir.

Bu kelâmdan murat, muhatabı, bu bağların ve içindekilerin Allah'ın (celle celâlühü)Dilemesiyle meydana geldiğini, O, dilerse onları tutabileceğini ve dilerse de onları hemen yok edebileceğini kabul etmeye teşviktir.

Yani sen bağına girdiğinde, aczini itiraf etmek için ve bu bağların imar ve tedbiri konusunda sana müyesser olan başarının ancak Allah'ın (celle celâlühü) yardım ve kudretiyle olduğunu kabul etmek anlamında olan bu sözleri söylemeli değil miydin?

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna güre şöyle buyurmuştur:

" Bir şeye baktığında onu beğenip de, Mâşâallah! Kuvvet Yalnız Allah'ındır, derse, ona zararı olmaz (nazarı değmez)."

B- "Eğer malca ve evlatça beni kendinden az görüyorsan, ben de durumlarımızın tersine dönmesini umuyorum."

40
"Belki Rabbim bana senin bağından daha iyisini verir; senin bağına da gökten yıldırımlar gönderir de o, kupkuru bir topraktan ibaret kalır."

41
"Yahut bağının suyu dibe çekilir de, bir daha onu bulamazsın.

Yani eğer sen beni kendinden yoksul görüyorsan, ben de, bendeki yoksulluk ile sendeki zenginliğin tersine dönmesini ve benim îmanımdan dolayı senin, bağından daha, hayırlısını bana nasip etmesini ve küfründen dolayı da nimetini senden almasını ve bağım harap etmesini umuyorum.

42
"Derken onun serveti felâketle kuşatılıp yok edildi. O da bağı uğruna harcadığı para ve emeklerden ötürü ellerini ovuşturmaya başladı. Bağın dalları da (çöken) çardakları üstüne çökmüştü.

O zaman: "Ah, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmasaydım!" diyordu."

A- Derken onun serveti felâketle kuşatılıp yok edildi. O da bağı uğruna harcadığı para ve emeklerden ötürü ellerini ovuşturmaya başladı.

Yani onun malûm iki bağı ile içindekiler felâketle kuşatılıp yok edildi. O da bağların îman için harcadığı para ve emeklere pişman olup bunun ifadesi olarak ellerini ovuşturmaya başladı.

Her halde pişmanlığın, o anda yok olan bağa değil de, harcadıklarına tahsis edilmesi, pişmanlık, ihtiyari fiillerden dolayı duyulduğu içindir. Bir de, bağların îman için harcadıkları, felâketlerden korunması mümkün olan mallardan olduğu halde, faydalarını görmek umuduyla onları bağların bakımı için harcamış ve harcadıklarının boşa gitmeyeceğini düşünmüştü. İşte bundan dolayı "Hiçbir zaman bunun yok olacağını sanmıyorum" demişti. Fakat ne zaman ki, bağlarının da yok olabileceği ortaya çıktı, işte o zaman daha önceki boş iddiasına binaen, saklanması mümkün olan mallarını böyle çabuk yok olabilen bağlarına harcadığına pişman oldu.

B- "Bağın dalları da (çöken) çardakları üstüne çökmüştü."

Yani felâkete maruz kalan bağın dalları da, daha önce çökmüş olan çardakların üstüne çökmüştü.

Burada hurma ve ekinlerin durumu zikredilmeyip bağın durumu zikre tahsis edilmiş, çünkü asıl umde odur; hurma ile ekin onun tamamlayıcılarıdır. Yahut bunun zikredilmesi, diğerlerinin zikrine ihtiyaç bırakmaz; Çünkü bağ çardaklarla tahkim edilmişken onun yok olması, diğerlerinin önceden yok olması demektir. Yahut bağların imarı için yapılan harcama daha fazla olduğu içindir.

Deniliyor ki, Allah (celle celâlühü), o bağların üzerine ateş yağdırdı da, ateş hepsini yaktı ve akan ırmakları da dibe çekilip yok oldu.

C- "O zaman: "Ah, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmasaydım!" diyordu."

Sanki o, kardeşinin kendisine verdiği öğüdü hatırlamış ve uğradığı felâketin sebebinin kendi şirki (Allah'a ortak koşması) olduğunu anlamış da bunun için, müşrik olmayıp da bu musibete duçar olmamayı temenni etmiştir. Onun bu sözlerinin, şirkten tevbe ve taksiratına pişmanlık anlamında olması da muhtemeldir.

43
"Kendisi için, Allah'tan başka yardım edecek hiçbir zümre de yoktur ve kendi kendini de kurtaracak değildir."

Yani buna yegâne muktedir olan Allah'tan (celle celâlühü) başka kendisine yardım edip felâketi önleyecek bir cemaati de yoktur ve kendi kuvvetiyle kendi kendini Allah'ın (celle celâlühü) intikamından kurtarabilecek de değildir.

44
"İşte orada velayet (hâkimiyet), yalnız, Hak olan Allah'a mahsustur. O'nun mükâfatı da, sonucu da en hayırlı olandır."

Yani işte o makamda ve o halde yardım, yalnız Allah'a mahsustur; başka bir kimse buna muktedir olamaz. Yahut anılan misalde kâfire karşı onun mü’min kardeşine yardım ettiği gibi, her zaman kâfirlere karşı mü’minlere yardım edecektir. Nitekim "Onun mükâfatı da, sonucu da en hayırlı olandır" cümlesi de bu tefsiri desteklemektedir. Yani Allah'ın (celle celâlühü) dostlarına bahşedeceği mükâfat ve akıbet, en hayırlı olanıdır.

Mezkûr "velayet" kelimesi, "vilâyet" olarak da okunmuştur. Buna göre, "hâkimiyet ve saltanat", yegâne Allah'ındır; O, mağlup olamaz ve kimse o'na engel olamaz. Yahut başkasına ibâdet edilemez.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

" Gemiye, bindikleri zaman, dini yalnız Allah'a tahsis ederek o'na yalvarırlar." (Ankebût: 65) Bu görüşe, göre, bu kelâm, onun, "Keşke Allah'a ortak koşmasaydım!" Sözünün, başına gelen musibetten dolayı, kendi kendine bir şikâyet ve çırpmış anlamında olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Şimdi mi? Halbuki sen daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun." (Yûnus: 91)

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "İşte orada" işareti, âhirete işarettir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bugün hükümranlık kimindir? Kahhâr ve tek olan Allah'ındır." (Gafir: 16)

45
"Ey Peygamberim! Onlara dünya hayatının misalini de anlat: Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su ile, yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış; sonra da o bitkiler, rüzgârların savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Zaten Allah her şeye muktedirdir."

A- Ey Peygamberim! Onlara dünya hayatının misalini de anlat: Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su ile, yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış; sonra da o bitkiler, rüzgârların savurduğu çerçöp haline gelmiştir.

Yani onlara dünya hayatının güzelliğini, cazibesini ve süratle zevâlini benzeri bir misal ile anlat ki, ona bel bağlayıp güvenmesinler ve âhiretten tanıamen yüzlerini çevirmesinler. Yahut dünya hayatının, garabet mis ak olan acayip sıfatlarını açıkla.

Bu teşbihte kendisine benzetme yapılan, suyun kendisi değil, fakat cümleden çıkan sonuçtur kı, su ile biten bitkinin halidir: Önce yemyeşil olur; sonra da rüzgârlarla savrulup sanki hiç yokmuş gibi olur.

B- "Zaten Allah her şeye muktedirdir."

Yani var etmek ile yok etmenin de dahil oldukları her şeye, Allah hakkıyla muktedirdir.

46
"Mal ve evlat, şu dünya hayatının süsüdür. Baki olan iyi işler ise, Rabbin katında mükâfat olarak da daha hayırlıdır, umut bağlamaya da daha layıktır."

A- Mal ve evlat, şu dünya hayatının süsüdür.

Bundan önce dünya hayatının kendisi bir misal ile anlatıldıktan sonra burada da, onların iftihar ettikleri dünya hayatının güzellikleri anlatılmaktadır. Nitekim o kâfir kardeş, mü’min kardeşine, "Ben servet olarak senden fazlayım ve evlat sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm" demişti.

Evlat, maldan daha aziz olduğu halde yukarıda (39. âyette) ve "Size mallarla ve evlat ile yardım ettik." Âyeti ile benzerlerinde olduğu gibi burada da malın, evlattan önce zikredilmesi, süs, yardım ve benzeri hususlarda malın derin etkisinden ve fertler ile vakitlere göre umumî olmasından dolayıdır. Zira mal, babalara da, evlatlara da her zaman yardımcıdır.

Evlat ise, baba olabilecek yaşa geldiklerinde yardımları görülebilir. Bir de mal, nefsin bekasının sebebidir; evlat ise, insan türünün bekasının sebebidir. Bir de, mala olan ihtiyaç, evlada olan ihtiyaçtan daha zarurîdir. Bir de malın kudreti, evlattan fazladır. Bir de mal, evlat olmasa da süstür; ama aksi öyle değildir. Zira evlatları olup da malı olmayan kimse, sıkıntı içindedir.

Hulâsa, onların iftihar ettikleri mal ve evlat, dünya hayatını süsleyen şeylerdir ve onların nedenli çabuk zail oldukları, verilen misal ile anlaşıldı. Şu halde kendisinden daha önce zail olan vasıflarının hak nasıl olmalıdır?

B- "Baki olan iyi işler ise, Rabbin katında mükâfat olarak da daha hayırlıdır, umut bağlamaya da daha layıktır."

Baki olan iyi işler, bütün hayır işleridir.

Diğer bir görüşe göre ise beş vakit namazdır.

Bir diğer görüşe göre ise, "Sübhanallah, ve'lhamdü li'llah ve la ilahe illallah ve'llâhü ekber — Allah'ı tesbih ederim; O'na hamdederim. Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür" zikridir.

Başka bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü) rızası için yapılan her iştir. Hangi tefsire göre olursa olsun, fakir mü’minlerin, sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek yaptıkları ameller, öncekide buna dahildir.

Bu amellerin salâhı ve nefsin arzuladığı bütün dünyevi hazlar yok oldukları zaman, bunların baki olacakları açık bir hakikattir. İşte bu ameller, ahirette Allah (celle celâlühü) katında sahibine dönecek mükâfat olarak da daha hayırlıdır ve umut bağlamaya da daha lâyıktır; çünkü sahibi, ahirette, dünyada umduğu her şeye nail olur. Zikredilen mal ve evlat sahibinin ise, ahirette nail olacağı bir emeli yoktur.

47
"O günü hatırlat ki, dağları yürüteceğiz, yeryüzünün de meydana çıktığını (engebelerin kalkıp her tarafın göründüğünü) göreceksin ve içlerinden hiçbirini bırakmamacasına insanları mahşerde toplayacağız."

Yani o gün dağları yerlerinden söküp onları olduğu gibi boşlukta yürüteceğiz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"O gün dağlara baktığında onları yerlerinde duruyorlar sanırsın; Halbuki onlar bulutlar gibi havada seyretmektedir." (Neml: 88) Yahut Biz, dağları toz duman haline getirdikten sonra onların parçacıklarını yürüteceğiz.

O günün hatırlatılmasından murat, müşrikleri, o gün olacak korkunç hâdiselerle uyarmaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, makabline atıftır. Yani baki olan iyi işler, Allah (celle celâlühü) katında ve kıyamet gününde daha hayırlıdır.

Ve o gün yeryüzünün her tarafını da dümdüz göreceksin. Bu hitap, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir, yahut görebilen herkes içindir. Yeryüzünün, dağlar altında kalan kısımlarının meydana çıkması keyfiyeti açıktır. Başka yerlerin meydana çakması ise, önceleri, dağların, görmeye engel olduğu yerlerin, dağların ortadan kalkmasıyla ortaya çıkması ve görünür hale gelmesi demektir. İşte o zaman her yer, engebesiz dümdüz bir saha haline gelecektir.

48
"O gün hepsi de sıra, sıra Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Yemin olsun ki, ilk defa yarattığımız gibi (çırılçıplak) geldiniz Bize. Hayır! Size, sizin için bir kavuşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız, denilecek."

A- O gün hepsi de sıra, sıra Rabbinin huzuruna çıkarılırlar.

Yani o gün hepsi, dağınık ve karışık değil de, sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkardırlar.

Sahih bir hadiste şöyle denilmektedir: "Allah (celle celâlühü), kıyamet günü öncekileri de, sonrakileri de düz bir sahada sıralar halinde toplayacaktır."

B- Yemin olsun ki, ilk defa yarattığımız gibi (çırılçıplak) geleliniz Bize. Hayır!

Size, sizin için bir kavuşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız, denilecek.

Yani onlara, Allah tarafından, "siz, ilk defa sizi yarattığımız gibi, yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak Bize geldiniz..." denilecek.

Yahut onlara: "Siz dünyada iftihar vesilesi yaptığınız mallardan ve yardımcılardan yoksun olarak Bize geldiniz" denilecek.

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir:

"Yemin olsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker Bize geleceksiniz ve dünyada size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız." (En'âm:94)

Ve yine onları ayıplamak ve takbih etmek üzere kendilerine:

"Hayır! Siz dünyada, sizin için vaat ettiğimiz dirilme ve kıyamet hallerini gerçekleştirmek için size bir kavuşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız" denilecek.

49
"Ve o kitap ortaya konulmuştur. Mücrimlerin, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün.

"Vay halimize! Bu nasıl kitapmış ki, küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini saymış!" derler.

Ve işledikleri şeyleri karşılarında hazır bulmuşlardır. Zaten senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."

A- Ve o kitap ortaya konulmuştur.

Bu cümle, "Rabbinin huzuruna çıkarılırlar" cümlesi üzerine atıf olup hatırlatılmak istenen kıyametin, korkunç hallerine dahildir. Burada, geçmiş fiil kipinin kullanılması, diğerlerinde olduğu gibi, muhakkak olacağına delâlet etmek içindir. (Olacağı muhakkak olan, olmuş hükmünde kabul edilebilir.)

O kitaptan murat, amel defterleridir. Onun konulmasından murat da, sahiplerinin sağ veya sol ellerine verilmesidir, yahut sevap ile günah terazisine konulmasıdır.

B- Mücrimlerin, onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış ki, küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsim saymış!" derler.

Bu mücrimlerden murat, bütün mücrimlerdir. Böylece kıyameti inkâr edenler öncelikle buna dahildirler.

C- "Ve işledikleri şeyleri karşılarında hazır bulmuşlardır

Yani dünyada işledikleri günâhları, yahut onların cezasını karşılarında yazılı bulacaklardır.

D- "Zaten senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.

Yani senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez ki, birinin işlemediği günahları onun amel defterine yazmış olsun veya müstahak olduğu azâbın fazlasını versin. Şu halde bu kelâm, ezek kalemin adaletini göstermektedir.

50
"Hani meleklere, "Âdem'e secde edin!" Demiştik. İblisten başka hepsi hemen secde ettiler. İblis cinlerden idi. Sonra Rabbinin emrinden çıktı. Şimdi siz, Benden başka onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin düşmanın izdir. O, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!"

A- Hani meleklere, "Âdem'e secde edin!" demiştik, iblisten başka hepsi hemen secde ettiler. İblis cinlerden idi. Sonra Rabbinin emrinden çıktı.

Bu secde, selâmlama ve saygı gösterme secde sidir. Daha önce bunun izahı geçti.

"İblis cinlerden idi" cümlesi, müstesna olarak iblisin secde etmemesinin sebebinin beyanıdır. Sanki "O niçin secde etmedi?" Mukadder (gizli) sualine cevap olarak, "Çünkü o, aslen cinlerden idi. Sonra Rabbinin emrinden çıktı" denilmiştir. Yahut İblis, Allah'ın (celle celâlühü) emri sebebiyle yoldan çıkıp kâfir olmuştur.

Burada iblisin kıssasını hatırlatmaktan maksat, kendi nesepleri ve mallarıyla övünüp yoksul mü'minler arasına girmeyi kendilerine yakıştırmayan mütekebbirlere olan inkâr ve reddi ağırlaştırmaktır. Yani bunun İblisin işi olduğu ve onların, böyle davranmakla İblisin vesvesesine uydukları beyan edilinektedir. Nitekim âyetin bundan sonraki bölümü de bunu haber vermektedir.

B- "Şimdi siz, Benden başka onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz?

Şeytanın zürriyeti, onun çocuklarıdır veya mecazî olarak, ona uyanlar demektir. Katâde diyor ki: "Âdem oğulları üredikleri gibi, şeytanlar da ürerler." Denilmiştir kı, kuyruğunu Dübürüne sokarak yumurtlamakta ve açılan her yumurtasından bir cemaat şeytan çıkmaktadır.

C- "Halbuki onlar sizin düşmanınizdır.

Nitekim diğer bir âyette de:

"Çünkü onlar gerçekten benim düşmanımdır; âlemlerin Rabbi benim dostumdur." (Şuarâ: 77) ve bir âyette de:

"Düşman ancak onlardır." (Münafıkûn: 4) denilmektedir.

D- "O, zâlimler için ne kötü bir değişmedir!

Yani zâlimlerin, Allah'ı (celle celâlühü) İblis ile zürriyetine değişmeleri ne kötü bir şeydir! Bu ifade, onların yaptıklarının, pek çirkin bir zulüm olduğunu açıkça bildirmektedir.

51
"Ben ne şu gökleri ve bu yeri yaratırken, ne de kendilerini yaratırken şeytan ile soyunu şahit tutmadım. Ben zaten yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim."

A- Ben ne şu gökleri ve bu yeri yaratırken, ne de kendilerini yaratırken şeytan ile soyunu şahit tutmadım.

Allah yerine şeytan ile soyunu dost edinmelerinin, kendilerine habisliği, sapıklığı ve düşmanlığı gibi sakıncaları beyan edildikten sonra burada da haddi zatinda bunun mümkün de olmadığı beyan edilmektedir. Yani Ben, İblisi ve soyunu, göklerin ve yerin yaratılışına şahit kılmadım; çünkü Ben, gökleri ve yeri şeytanları yaratmadan önce yarattim. Ve şeytanları yaratırken de onların bazılarını, diğer bazılarının yaratılışına şahit kılmadım.

Cumhûr âlimlerin tefsir görüşü budur.

Diğer bir görüşe göre ise, Ben zâlimleri yaratırken de, şeytanları şahit kılmadım, demektir. Bu görüşün delili şudur: Bu makama uygun olan mâna budur; zira şeytanların, kendilerini dost edinenlerin yaratılışına şahit kılınmamaları, onların dost edinilmemesini gerektirmektedir. Çünkü bu dostluğu gerektirecek asgari sebep, velinin (dostun), onu edinenlerin yaratılışında hazır bulunmasıdır. Bu olmayınca da, bu dostluğu gerektirecek bir sebep de yok demektir. Şeytanların birbirlerinin yaratılmasında hazır bulunmamaları ise, bu dostluğun reddinin ve inkârının sebebi değildir.

B- "Ben zaten yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.

Yani Ben zaten insanları doğru yoldan saptıranları, yaratmak işimde veva her hangi bir işimde yardımcı edinecek değilim kı, İlahlığın bazı hükümlerinde ortaklık iddia edilip buna binaen dostlukta da ortaklık vehmedilebilsin.

Bu kelâm onları takbih etmek anlamını ifade etmekte ve onların akıllarının ve görüşlerinin son derece sakat olduğunu bildirmektedir. Nitekim budalaların ve çocukların bile şüphe etmedikleri bu kadar açık hakikati de anlamıyorlar ve sarahatle belirtilmesine ihtiyaç duyuyorlar.

Bir görüşe göre, âyetin mânâsı şöyledir: Ben ne gökleri ve yeri yaratırken, ne de kendilerini yaratırken müşrikleri şahit kılmadım; onları yaratılış sırlarına muttali etmedim ve başkalarında bulunmayan faziletleri kendilerine tahsis etmedim ki, iddia ettikleri gibi kendileri insanlara örnek teşkil etsinler ve insanlar oların îmanı gibi îman etsinler. Binaenaleyh dine yardımları dokunur umuduyla onların sözüne itibar edilmez. Zira Benim, yoldan çıkaranları yardımcı edinmem asla uygun olmaz.

52
"O gün Allah, kâfirlere: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettiğiniz şeyleri çağırın!" Buyuracak. Onlar dar onları çağıracaklar. Ancak onlar, bunlara cevap vermeyecekler. Zaten Biz aralarına bir tehlike koymuşuzdur."

A- O gün Allah, kâfirlere: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettiğiniz şeyleri çağırın!" Buyuracak. Onlar dar onları çağıracaklar. Ancak onlar, bunlara cevap vermeyecekler.

Allah (celle celâlühü), o kâfirleri takbih için kendilerine buyuracak ki:

"Benim ortaklarım olduklarını ve size şefaat edeceklerini iddia ettiğiniz, o Allah'tan başka taptıklarınızın hepsini, yahut İblis ile zürriyetini çağırın."

Onlar, o bâtıl mabûdfarı çağıracaklar; fakat o mabutları, kendilerine cevap vermeyecekler ve imdatlarına gelmeyecekler; çünkü bu, mümkün, değildir.

B- "Zaten Biz aralarına bir tehlike koymuşuzdur.

Bu tehlike, iki tarafın helakin yeri olan Cehennem ateşidir. Yahut helakin kendisi sayılan, ağır düşmanlıktır. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) diyor ki: "Senin sevgin, külfet olmasın; düşmanlığın da karşı taraf için helâk olmasın."

Yahut âyetin metnindeki "Beyn" kelimesi, ilişki mânasındadır. Yani onların dünyada birbirleriyle olan ilişki ve dostlukları, ahirette kendileri için helâk kılmışızdır.

Âyetteki ortaklardan murat, melekler, Uzeyr, İsâ (aleyhisselâm) ve Meryem (aleyhisselâm) de olabilir. Âyetin metnindeki Mevbik kelimesinden de, uzun berzah murat olabilir. Yani Biz, aralarına, yürünüp gidilmesi helâk edici olan uzun bir berzah/ara) koymuşuzdur. Zira o kâfirler Cehennemin dibinde, ortak koştukları bu zatlar (Hazret-i Uzeyr, İsâ, Meryem) ise Cennetin yüksek mekânlarında olacaklar.

53
"Mücrimler, o ateşi görür görmez, ona yuvarlanacaklarını kesin olarak anladılar; ondan bir kurtuluş yolunu da bulamadılar."

Yahut onlar, Cehennem ateşini uzaktan görünce, ona yuvarlanacaklarını o anda kesin olarak anlayacaklar ve ondan bir dönüş yolunu da bulamayacaklardır.

54
"Yemin olsun ki, Biz, bu Kur’ân'da insanlara her türlü misalden tekrar tekrar vermekteyiz. Zaten insan, tartışmaya en çok düşkün varlıktır."

Yani Biz, bu Kur’ân'da insanların maslahatları ve menfaatleri için her türlü misalden ve ezcümle mezkûr iki adam misak ve dünya hayatının misali gibi misalleri birçok veçhile tekrar, tekrar vermekteyiz. Yahut îmanı gerektiren ve garabette, güzellikte ve nefisleri celp etmekte misal gibi olan çeşitti hârika mânaların her türünden tekrar, tekrar vermekteyiz ki, hakkı kabul etsinler; ama onlar hakkı kabul etmediler.

Zaten insan cibilliyet olarak tartışmaya en çok düşkün varlıktır. Onun bu konudaki tartışması, bâtıl ve haksız sebeplerle şiddetli husumet göstermesi ve kati tartışmalara girmesidir.

55
"Kendilerine hidâyet geldiğinde o insanları îman etmekten ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan şey, sadece, eskilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut o azâbın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir."

Yani bâtıl halleri anlatılan o Mekke halkına, içindeki çeşitli mânaları ile îmâna hidâyet eden Kur’ân-ı Azîm geldiğinde yalnız Allah'a (celle celâlühü) îman edip içinde, bulundukları şirki terk etmelerine ve kendilerinden sâdır olan çeşitli günahlardan ve ezcümle hakka karşı bâtıl ile mücadele vermelerinden dolayı mağfiret dilemelerine engel olan şey, sadece eskilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut o azâbın göz göre, göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.

Hulâsa, Kur’ân-ı Kerîm, îmanı gerektiren o kadar delilleri içermektedir kı, eğer bu gibi kuvvetli hikmetler olmasaydı, insanların yaratılışında tartışma, isteği olsa bile, onlar îman etmekten imtina etmezlerdi.

56
"Biz, gönderilmiş peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfirler ise, hakkı ortadan kaldırmak için bâtıl yolla uğraşır dururlar. Bir de, onlar âyetlerimizi de, uyarıldıkları şeyleri de alaya almışlardır."

A- Biz, gönderilmiş peygamberleri, sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfirler ise, hakkı ortadan kaldırmak için bâtıl yolla uğraşır dururlar.

Yani Biz, ümmetlere gönderdiğimiz peygamberleri sadece, mü’minlere mükafat müjdelemek ve kâfirleri ve günahkârları da azap ile uyarmak üzere göndeririz. Kâfirler ise, bunca mucizelerin gösterilmesinden sonra yine mucize istemek ve inadına, Ashab-ı Kehf ve benzeri kıssaları sormak gibi, hakkı ortadan kaldırmak, insanların ayaklarını kaydırmak için bâtıl yolla uğraşır dururlar. Nitekim onlar, peygamberlere:

"Sizde bizim gibi beşerden başka bir şey değilsiniz." (Yâsîn: 15), "Eğer Allah dileseydi, mutlaka melekleri gönderirdi."(Müininûn:24) gibi şeyler söylüyorlardı.

B- "Bir de, onlar âyetlerimizi de, uyarıldıkları şeyleri de alaya almışlardır.

Yani onlar, sağır dağların bile, karşılarında yere kapandıkları âyetlerimizi de, onların maruz kalacakları ceza ve azabı haber veren öncü hâdiseleri de alaya almışlardı.

57
"Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatılıp da onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptıklarını unutandan daha zâlim kim vardır! Şüphe yok ki, Biz, Kur’ân'ı anlamamaları için kalplerine perdeler, kulaklarına da bir ağırlık koymuşuzdur. Sen onları hidâyete ne kadar da çağir-san, artık onlar hiçbir zaman hidâyete ermeyeceklerdir."

A- Rabbinin âyetleri kendisine hatırlatılıp da onlardan yüz çevirenden ve kendi elleriyle yaptıklarını unutandan daha zâlim kim vardır!

Yani Kur’ânin âyetleri kendine hatırlatılıp da tefekkür etmeden, ibret almadan onlardan yüz çevirenden ve işlemiş olduğu küfrü, günahları ve ezcümle mezkûr hakka karşı bâtıl yolla mücadelelerini, hak ile alay etmelerini ve akıbetlerini unutandan daha zâlim kim vardır?

B- "Şüphe yok ki, Biz, Kur’ân'ı anlamamaları için kalplerine perdeler, kulaklarına da bir ağırlık koymuşuzdur. Sen onları hidâyete ne kadar da çağır-san, artik onlar hiçbir zaman hidâyete ermeyeceklerdir.

Bu kelâm, onların yüz çevirmelerinin ve unutmalarının sebebini beyan ederek kalplerinin mühürlü olduğunu bildirmektedir.

"Sen onları hidâyete..." Cümlesi, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) mukadder sualine cevap mahiyetindedir. Bu sual, Peygamberimizin, onların Müslüman olmalarına fazla önem vermek halinden anlaşılmaktadır. Sanki Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) "Ben niçin onları davet etmeyeyim?" demiş de, buna cevap olarak böyle denilmiştir.

58
"Senin Rabbin ise, rahmet sahibi o çok bağışlayandır. Eğer yaptıkları yüzünden, onları acilen muaheze etseydi, azaplarını mutlak surette çarçabuk verirdi. Hayır! Onlar için bir kavuşma zamanı vardır ki, o zaman Allah'tan başka sığınak bulamayacaklardır."

A- Senin Rabbin ise, rahmet sahibi o çok bağışlayandır.

Âyetin metninde rahmet maddesinin mübalağa kipi ile zikredılmeyip yalnız mağfiret maddesinin mübalağa kipi ile (Gafur) zikredilmesi, onların günahlarının çok olduğuna dikkat çekmek içindir. Bir de, mağfiret, zararların terkidir ve Allah (celle celâlühü), nihayetsiz olarak azapların terkine Kaadir'dir. Rahmet ise, fiil ve icattır ve ancak nihayeti (sonu) olan şeyler, vücut kapsamına girmektedir. Âyette mağfiretin, rahmetten önce zikredilmesi, boşaltmanın süslemeden önce olması itibarıyladır. Yahut bu makama göre mağfiret daha cin emlidir; çünkü bu makam, gerektin', ci sebeplen mevcut olan azabı beyan etmek makamıdır. Nitekim âyetin bundan sonraki cümlesi de bunu belirtmektedir.

B- "Eğer yaptıkları yüzünden, onları acilen muaheze etseydi, azaplarını mutlak surette çarçabuk verirdi.

Yani eğer Allah (celle celâlühü) işledikleri günahlar yüzünden ve ezcümle kendileri, hakkında anlatılan o bâtıl yoldan mücadeleleri, Rablerinin âyetlerinden yüz çevirmeleri ve uyarıldıkları azaplara aldırış etmemeleri gibi büyük hataları yüzünden onları âcîlen muaheze etmek isteseydi, azaplarını kesinliklc hemen çarçabuk verirdi.

C- "Hayır! Onlar için bir kavuşma zamanı vardır ki, o zaman Allah'tan başka sığmak bulamayacaklardır.

Bu kavuşma zamanı kıyamet günüdür. Bu cümle mukadder bir cümleye atıftır. Yani onlar ansızın muaheze edilmeyecek!erdir ve onlar için bir kavuşma zamanı vardır.

59
"İşte helâk ettiğimiz o memleketler! Onlar zulmettikleri zaman, onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de belli bir zaman belirlemiştik."

A- İste helâk ettiğimiz o memleketler! Onlar zulmettikleri zaman, onları helâk ettik.

Yani iste Ad ve Semûd ve benzerlerinin memleketleri gibi helâk ettiğimiz memleketler. Onlar, Kureyş'in anlatılan o çirkin fiilleri gibi davranışlarla zulmettikleri vakit onları helâk ettik.

Onları helâk etmek vaktinden murat, zulmettikleri o muayyen vakit değil, fakat zulümlerinin başlangıcından helâk oldukları zamânâ kadar uzayan müddettir.

B- "Onları helâk etmek için de belli bir zaman belirlemiştik.

Bu, Kureyş'e de bir vakit belirlendiğine delil olarak beyan edilmiştir ki, gafletten uyansınlar ve azabın geciktiğe aklanmasınlar.

60
"Bir zaman Mûsâ, genç adamına demişti ki:

" İki denizin kavşağına varıncaya kadar durmadan gideceğim, yahut uzan zaman yürüyeceğim."

Hazret-i Mûsâ'nın bu genç adamı, Yûş' bin Nûn bin Efrâyim bin Yûsuf'tur (aleyhisselâm). Ona Fetâ denilmiş, çünkü o, Hazret-i Mûsâ ile birlikte kalıyor ve ona hizmet ediyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûşa', Hazret-i Mûsa'dan ilim öğreniyordu ve öğrenci yaşlı da olsa ona Fetâ denilir.

Öyle anlaşılıyor ki, her ümmet için tayin edilmiş bir buluşma zamanı olduğu beyan edildikten sonra bu kıssanın hatırlatılması, kıssadaki mülakat (karşılaşma) yerinin ve zamanının hatırlatılması içindir. Ayrıca bu kıssada başka büyük faydalar da vardır.

İki denizin kavşağı, Fars ve Rûm denizlerinin birleştiği boğazın doğu sahilidir.

Diğer bir görüşe göre ise, Tanca kentinin bulunduğu yerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu denizler, Ermenistan'daki Ker ve Res Denizleri'dır.

Başka bir görüşe göre ise, bu denizler Afrika'dadır.

Âyetin metnindeki Hukub, yıl, seksen yıl ve ebedî mânâlarına gelmektedir.

Âyette anlatılan bu yolculuğun asıl sebebi: Kıp tilerin (Fir'avun ordusunun) helakinden sonra Mûsâ (aleyhisselâm), İsrail Oğullarıyla beraber Mısır'a yerleşip oraya tamamen hâkim olunca, Allah (celle celâlühü), ona, kendi kavmine Allah'ın nimetini hamlatmasını emir buyurdu. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ, kavmini toplayıp onlara öyle hârika bir hutbe okudu ki, hepsinin kalbi etkilendi ve gözlerinden yaşlar aktı.

O zaman kavmi, kendisine:

" İnsanların en büyük âlimi kimdir?" diye sordular.

Hazret-i Mûsâ da:

"Benim!" dedi. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), ilim mercii, olarak Kendisini göstermediği için onu kınadı ve ona şöyle vahiy buyurdu:

" Hayır! Senden daha büyük âlim bir kulum var; o, iki denizin birleştiği yerde bulunmaktadır; adı Hızır'dır (aleyhisselâm)."

Hızır (aleyhisselâm), Mûsa'dan (aleyhisselâm) önce hükümdar Efrîzûn zamanında ve Zülkarnenyn'den az sonra yaşamış ve Hazret-i Mûsâ zamanına kadar da hayatta kalmıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsâ, Rabbine: " Hangi kulunu en çok seviyorsun?" diye sordu. Allah da:

" Beni zikreden ve Beni hiç unutmayanı..." diye cevap verdi. Hazret-i Mûsâ:

" Hangi kulun en iyi hâkimdir?" diye sordu. Allah (celle celâlühü) da:

" Hak ile hükmeden ve kötü arzularına uymayan hâkimdir" buyurdu. Hazret-i Mûsâ:

" Ey Rabbim! Hangi kulun en büyük âlimdir?" diye sordu. Allah (celle celâlühü) da şöyle cevap vereh:

" Kendi ilmine ilâve olarak insanlardan da ilim öğrenen kimsedir. Umulur ki, insanlardan öğrendiği bir kelime, onu hidâyete götürür veya onu tehlikeden döndürür."

O zaman Hazret-i Mûsâ:

" Ey Rabbim! Eğer kulların içinde benden daha âlimi varsa, onu bana göster!" dedi.

Allah (celle celâlühü) da:

" Hızır, senden daha bilgilidir" buyurdu. Hazret-i Mûsâ:

" Ben onu nerede bulabilirim?" diye sordu. Allah (celle celâlühü) da:

" Deniz sahilinde o kayanın yanında..." buyurdu.

Hazret-i Mûsâ:

" Ey Rabbim! Sahilin orasını nasıl bulabilirim?" dedi. Allah (celle celâlühü) da buyurdu ki:

" Bir balığı bir sepete koyarsın. Onu kayıp ettiğin yerde Hızır'ı bulursun."

Hazret-i Mûsâ da, bir balık alıp bir sepete koydu. Yola koyulduktan sonra yanındaki gence dedi ki:

" Balığı kayıp ettiğin zaman bana haber ver!" Sonra ikisi, birlikle yollarına devam ettiler...

61
"Nihayet her ikisi, iki denizin kavşağı arasına vardıklarında balıklarını unuttular. O zaman balık denizde bir yol tutup gitmişti."

Onlar oraya vardıklarında balığı ve hareketlerini izlemeyi unuttular.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûşa', balığın durumunu Hazret-i Mûsa'ya söylemeyi unuttu ve Hazret-i Mûsâ da, bu konuda ona bir şeyi emretmeyi unuttu.

Rivâyet olunuyor ki, ikisi, nihayet o iki denizin kavşağına vardılar. Orada bir kaya vardı ve hayat pınarı da orada bulunuyordu. Bu hayat pınarının suyu cansız bir şeye isabet etse, mutlaka hayat bulur. İşte orada Hazret-i Mûsâ ile Yûşa' başlarını o kayanın üstüne koyup uyumaya başladılar. O balığa suyun serinliği ve esintisi isabet edince, canlandı.

Daha önce de ikisi bu balıktan yemişlerdi. Balığın canlanması, Hazret-i Yûşa'nın o uykudan uyanmasından sonra olmuştu.

Bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûşa', hayat pınarından abdest aldı ve o sırada su, balığa sıçradı; balık hemen canlanıp suya atladı; sonra balık denizde bir yol tutup gitti.

Bir görüşe göre, Allah Hazret-i Mûsâ veya Hızır (aleyhisselâm) için mucize olarak, balığın önünde suyun akıntısını durdurdu ve sular kemer gibi önünde yükseldi.

62
"Kavşağı geçince Mûsâ, genç adamına:

" Azığımızı getir bize. Bu yolculuğumuzdan gerçekten pek yorgun düştük" dedi."

Yani ikisi, buluşma yeri olarak belirlenmiş o iki deniz kavşağını geçince... Deniliyor ki; onlar o gece ve ertesi gün öğleye kadar yürüdüler ve Mûsâ iyice acıktı. İşte o zaman, yanındaki genç adamına:

"Azığımız, olan balığı getir bize. Bu yolculuğumuzdan gerçekten pek yorgun düştük" dedi. Deniliyor ki, Mûsâ (aleyhisselâm), ondan önce hiç bu kadar yorulmamış ve açıkmamıştı.

63
"Genç adam: "Gördün mü? Biz orada kayanın dibine çekildiğimiz zaman balığın durumunu sana söylemeyi gerçekten unutmuşum; onu söylemeyi ancak şeytan bana unutturmuştur. Balık, şaşılacak bir şekilde o denizde yolunu tutup gitmişti" dedi."

A- Genç adam: "Gördün mü? Biz orada kayanın dibine çekildiğimiz zaman balığın durumunu sana söylemeyi gerçekten unutmuşum; onu söylemeyi ancak şeytan bana unutturmuştur.

Bundan önce iki kez, iki deniz kavşağı olarak zikredildiği halde burada kayanın dibine çekildikleri yer olarak zikredilmesi, hâdise mahallim iyice tayin etmek içindir. Zira iki deniz kavşağı, geniş bir yer olup o hâdiseye göre mezkûr muradı gerçekleştirmek için gerekli asıl yer değildir.

Bir de, özrü açıklamak içindir; çünkü kayanın dibine çekilip uyumak normal olarak unutmaya sebep olur. Hazret-i Yûşa'nın bu söylediklerinden muradı, orada başından geçeni unutmadan Hazret-i Mûsa'ya taaccüp ettirmektir. Zira arada gördüğü büyük gariplikler, unutulacak şeyler olmadığı halde ve balığın kayıp olması, matlubun bulunmasına işaret olarak belirlenmesine rağmen bu unutma olmuştu. Bu üslup, insanlar arasında mutat bir üsluptur; bir kimsenin başından büyük bir hâdise geçince:

"Başıma gelenleri gördün mü?" der. Bundan muradı, hâdisenin korkunçluğunu anlatmak, arkadaşına taaccüp ettirmek ve bunun alışılmış bir vaka olmadığını bildirmektir. Yoksa bazı kimselerin dediği gibi, bundan murat, hâdiseyi haber vermek değildir.

B- "Balık, şaşılacak bir şekilde o denizde yolunu tutup gitmişti" dedi.

Yani balık, dirilmiş, hareket etmeye başlamış, denize düşmüş ve şaşılacak bir şekilde o denizde yolunu tutup gitmiştir.

Bir görüşe göre bu cümle, Hazret-i Mûsâ'nın kelâmmdandır. Ancak bu gerçek değildir.

64
"Mûsâ: "İşte aramakta olduğumuz şey o idi" dedi. İkisi de hemen izlerinin üzerine geri döndüler."

65
"Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."

Hazret-i Mûsâ ile Yûşa geldikleri yoldan geri döndüler ve nihayet o kayanın yanına geldiklerinde bir zat buldular. Cumhûra göre bu zat Hızır'dır (aleyhisselâm) Onun asıl adı Belyâ b. Melkânt'dır.

Diğer bir görüşe göre ise bu zat İlyâs'dır

Yani Biz o kulumuza katımızdan vahiy ve peygamberlik vermiştik ve kendisine tarafımızdan, mahiyeti bilinmeyen, miktarı tarif edilemeyen özel bir ilim vermişti ki, bu, bilinmeyenler ilmidir.

66
"Mûsâ ona: "Sana öğretilen hayırdan bana öğretmen üzere seninle beraber gelebilir miyim?" dedi."

Hazret-i Mûsâ, bir rakım gizli ilimlerin sırlarını öğrenmek üzere, bir süre kendisiyle beraber dolaşmak için Hazret-i Hızır'dan bu şekilde izin istemişti. Hazret-i Mûsa'nın peygamber olması ve şeriat sahibi bulunması, kendi şeraitinin hükümleri ile ilgili bulunmayan gizli ilimlerin esrarını öğrenmesine, mânı bir husus teşkil etmez.

Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Hızır (aleyhisselâm) ile konuşurken son derece alçak gönüllü davranmıştır.

67
"O dedi ki: "Sen benimle beraber olmağa asla sabredemezsîn."

68
"Kavrayamadığın bilgiye karşı nasıl sabredebilirsin!"

Hızır Mûsâ'nın kendisiyle beraber bulunmaya sabredemeyeccğini teldt ile ve sanki imkânsız olduğunu bildirmekte ve "Kavrayamadığın bilgiye karşı nasıl sabredebilirsin?" İfadesiyle de bunun sebebini izah ederek kendisinin, zahire göre yasak olan sebepleri gizli birtakım işleri idare ettiğini bildirmektedir. Ve salâh ehli ve özellikle de şeriat sahibi olan bir kişi, yasak işleri gördüğü zaman kayıtsız kalmaya kendini zaptedemez.

Buhârî, Sahihi'nde şöyle denilmektedir:

"Hızır, Mûsa'ya (aleyhisselâm) dedi ki:

- Ben, Allah (celle celâlühü) tarafından bana öğretilmiş ve senin bilmediğin bir ilme sahibim; sen de, Allah (celle celâlühü) tarafından sana öğretilmiş ve benim bilmediğim bir ilme sahipsin."

69
"Mûsâ:

" İnşâallah, beni sabırlı bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem" dedi."

Yani Allah (celle celâlühü) dilediği takdirde, beni, seninle beraber kalmaya sabreden ve hiçbir işine itiraz etmeyen ve senin emrine karşı gelmeyen bir kişi olarak bulacaksın.

Bu kelâm, kulların fiillerinin Allah'ın (celle celâlühü) dilemesine bağlı olduğuna delildir.

70
"Hızır:

" Eğer bana tâbi olursan, sana hakikatini açıktan söyleyinceye kadar artık hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" dedi."

Aralarında geçen konuşmalardan sonra Hazret-i Hızır, Hazret-i Mûsa'ya, kendisiyle beraber yolculuk etmeye şartlı olarak izin verip dedi ki: Benimle beraber olduğun surece göreceğin davranışlarım dan dolayı bana itiraz ederek benimle tartışmak şöyle dursun, ben onun hakikatini sana açıklamadan sen onun hikmetini bile bana sormayacaksın.

Hazret-i Hızır'ın bu sözü, kendisinden sâdır olan her şeyin, mutlaka bir hikmeti ve güzel bir sonucu olduğunu bildirmektedir.

Burada anlatılan tavır, öğrencinin, öğretmene karşı ve tabiin, öndere karşı takınmak zorunda olduğu edeptir.

71
"Bunun üzerine ikisi yola koyuldular. Nihayet o gemiye bindikleri zaman Hızır, gemiyi deldi.

Mûsâ:

" İçindekileri boğmak için mi gemiyi deldin? Gerçekten korkunç bir iş yaptın" dedi."

Hazret-i Mûsâ ile Hızır (aleyhisselâm) bir gemi bulmak için birlikte sahilde yürümeye başladılar. Yûşa ise, Hazret-i Mûsâ onu geri çevirip İsrail Oğullarının yanma gönderdi. Deniliyor ki; bir gemi, Hazret-i Mûsâ ile Hızır'ın (aleyhisselâm) yanından geçerken Hızır onlara seslenince, onlar Hızır'ı tanıdılar ve ikisini navlunsuz olarak gemiye aldılar.

Deniliyor ki; gemi denize açıldıktan sonra Hızır eline bir balta alıp geminin suda kalan kısmından iki tahta söktü.

İşte o zaman Hazret-i Mûsâ, ona:

" Sen geminin içindeki yolcuları boğmak için mi gemiyi deldin? Gerçekten korkunç bir iş yaptın" dedi.

72
"Hızır:

" Ben sana, benimle beraber olmağa asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi."

Hızır (aleyhisselâm) bu sözleriyle, daha önceki sözlerini Hazret-i Mûsa'ya hatırlatıyor ve vaadine vefa göstermediğini tahkik ediyor.

73
"Mûsâ:

" Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde de bana zorluk çıkarma" dedi."

Hazret-i Mûsâ'nın unuttuğu şey, kendisi açıklamadan önce sebepleri gizli olan fiillerin hikmetini sormamasına ilişkin Hızır'ın (aleyhisselâm) tavsiyesidir. Hazret-i Mûsâ demek istedi ki, ben senin tavsiyeni unuttum ve unutana muaheze yoktur.

Nitekim Buhârî Sahihi'nde belirtildiğine göre, Mûsa'nındı birinci karşı cilası, tamamen unutma eseri idi. Yahut Hazret-i Mûsâ'nın, unutmadan dolayı kendisini muaheze etmemesini istemesi, özrünün beyanı olarak, ona unuttuğunu vahim ettirmektedir. Bu ifade, yalan da söylemeden gayeye ulaşmak için başvurulan tarizlerdendir. Yahut Hazret-i Mûsâ'nın unutmaktan maksadı, terk etmektir. Yani tavsiyeni ilk defa terk ettiğimden dolayı beni muaheze etme.

Ve seninle beraber kalmakta bana zorluk çıkarma; yaptığıma göz yumarak ve benimle tartışmayarak bu beraberliği bana kolaylaştır.

74
"Yine yola koyuldular. Derken erkek çocuğa rastladılar. Hızır, onu hemen öldürdü.

Mûsâ:

" Bir can karşılığı olmaksızın masum bir kimseyi öldürdün ha?

Gerçekten ilkinden de kötü (büyük) bir iş yaptın!" dedi."

A- Yine yola koyuldular. Derken erkek çocuğa rastladılar. Hızır, onu hemen öldürdü.

Yani Hızır (aleyhisselâm), Mûsâ'nın özrünü kabul etti; sonra gemiden çıkıp yollarına devam ettiler. Derken diğer çocuklarla oynayan bir çocuk gördüler. Hızır (aleyhisselâm), hemen boynunu bükerek onu öldürdü.

Diğer bir görüşe göre ise, çocuğun başını duvara vurarak onu öldürdü.

Bir diğer görüşe göre ise, Hızır (aleyhisselâm), çocuğu oturtup onu bıçakla boğazladı.

B- "Mûsâ: "Bir Can karşılığı olmaksızın masum bir kimseyi öldürdün ha? Gerçekten ilkinden de kötü (büyük) bir iş yaptın!" dedi.

Bir insanın öldürülmesini mubah kılan îmandan sonra küfür ve evli iken zina etmek gibi sebepler içinden burada bu (sebepsiz öldürme) zikre tahsis edilmiş, çünkü o çocuğun haline göre bunun vukuu, en yakın ihtimaldir.

Mûsâ (aleyhisselâm), Hızır'ın (aleyhisselâm) bu yaptığının, birincisinden daha kötü olduğunu söyledi. Çünkü gemide açtığı deliğin kapatılması mümkündür. Fakat bu sefer öldürdüğü çocuğu hayata döndürmek mümkün değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, birincisi, bundan daha büyüktür; çünkü bir kişiyi öldürmek, bir geminin bütün yolcularını boğmaktan daha ehvendir.

75
"Hızır: "Ben sana, benimle beraber kalmaya asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi."

Burada "sana" kelimesinin ilâve edilmesi, tavsiyeye bağlı kalmadığından ve pek az sabır ve sebat göstermesinden ötürü ziyadesiyle kınanmasını ifade etmek içindir. Zira karşı koyup tavsiyeyi reddetmesi tekerrür etmiş ve hatırlatmakla kaçınmadığı için ikincisinde daha kuvvetli bir uyarı yapılmıştır,

76
"Mûsâ:

" Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artik benimle arkadaşlık etme. Şüphesiz kendi tarafımdan son mazeretimi de kullandım" dedi."

Yani üç kez sana muhalefet etmiş olacağım için artık bir daha benden özür kabul etme; çünkü yeteri kadar özrümü kabul ettin.

Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Allah, kardeşim Mûsa'ya rahmet eylesin; utandı da bunu söyledi. Eğer arkadaşıyla beraber kalsaydı, en acayip şeyleri görecekti."

77
"Yine yola koyuldular. Nihayet bir kent halkının yanına varıp onlardan yiyecek istediler. O kent halkı ise, onları konuklamaktan kaçındılar. Bu sırada orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır hemen onu doğrulttu.

Mûsâ:

" İsteseydin mutlaka bu işine karşılık bir ücret alırdın" dedi"

A- Yine yola koyuldular. Nihayet bir kent halkının yanına varıp onlardan yiyecek istediler.

Bu kent, Antakya idi.

Diğer bir görüşe göre ise bu kent Eyle idi.

Bir diğer görüşe göre ise Berka idi.

Başka bir görüşe göre ise Endülüs'te bir kent idi.

Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bunlar, çok cimri bir kent halkı idiler." Denilmiştir ki:

"Kentlerin en kötüsü, konukların ağırlanmadıkları ve yolcuların haklarının gözetilmediği kentlerdir."

Rivâyet olunuyor ki, Hızır ile Mûsâ o kentin mahallelerini dolaşıp onlardan yiyecek istediler; fakat kent halkı onlara yemek vermediler ve kendilerini konuklamalarını istediler; fakat kent halkı onları konuklamaktan imtina ettiler.

B- "O kent halkı ise, onları konuklamaktan kaçındılar. Bu sırada orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır hemen onu doğrulttu.

Mûsâ:

İsteseydin mutlaka bu işine karşılık bir ücret alırdın" dedi.

Bir görüşe göre Hızır elini duvara sürünce, duvar hemen doğruluverdi.

Diğer bir görüşe göre ise, duvarı yıkıp yeniden bina etti.

Bir diğer görüşe göre ise, bir direk desteğiyle duvarı doğrulttu.

Deniliyor ki, Hızır'ın (aleyhisselâm) boyu altmış arşın idi. Mûsâ (aleyhisselâm), bu sözleriyle, duvarı onarmasına karşılık, Hızır'ı yemek ihtiyaçlarını karşılayacak bir ücret almaya teşvik etmek de idi. Yahut lüzumsuz bir işle uğraştığını tariz ediyordu. Öyle sanılıyor ki, Hazret-i Mûsâ, şiddetli ihtiyaçlarına rağmen o kent halkının kendilerini yardımdan mahrum bıraktıkları halde Hazret-i Hızır'ın kendisini ilgilendirmeyen bir işle meşgul okluğunu görünce, sabredemeyip bunu söylemiştir.

78
"Hızır dedi ki: "İşte bu, seninle benim ayrılmamızdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."

Yani bu ayrılık, ikimizin artık kesin ayrılığıdır. Yahut işte bu an bizim ayrılmamız zamanıdır. Yahut bu üçüncü sualin, kesin ayrılmamızın sebebidir.

Hızır'ın (aleyhisselâm) bu ifadesi, Hazret-i Mûsa'nın sabırsızlığının tarizi ve onu kınamayı ifade etmektedir.

79
"O gemi yok mu, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde, her sağlam gemiyi gasp eden bir zorba hükümdar vardı."

Yani o benim elekliğim gemi yok mu, zâlimlere karşı kendilerini savunamayan, güçsüz insanlarındı.

Bir görüşe göre bu gemi, on kardeşindi Bunların beşi kötürüm idiler; beşi de denizde çalışıyorlardı. Bu görüşe göre, denizde çalışma fiilinin hepsine isnat: edilmesi tağlîb yoluyladır. Yahut vekillerin çalışması, müvekkillerin çalışması sayıldığı içindir.

Sağlam gemileri gasp eden zorba hükümdar, bir görüşe göre onların ilerisinde idi.

Diğer bir görüşe göre ise onların arkasında idi ve onun yanma dönmeleri zorunlu idi. Bu zorba hükümdarın adı Celenda b. Kerker idi.

Bir görüşe göre ise Menule b. Çelendâ El-Ezdi idi.

80
"O oğlana gelince, onun ana-babası mü’min kimselerdi. Ancak biz, bu çocuğun onları azgınlığa ve küfre sevk etmesinden korktuk."

Yani benim öldürdüğüm oğlana gelince, onun ebeveyni mü’min kimselerdi.

Fakat biz, bu çocuğun onları azgınlığa sürüklemesinden ve ebeveyninin nimetlerine nankörlük ederek onlara isyan ve kötülük etmesinden ve kendilerine şer ve belâ getirmesinden, yahut ebeveyninin îmanına karşın bu çocuğun azgınlığa ve küfre düşmesinden ve böylece bir evde iki mü’min ebeveyn ile azgın ve kâfir bir çocuğun bir arada olmasından, yahut bu çocuğun kendi hastalığını onlara da sıçratmasından, onları da saptırmasından ve neticede ebeveyninin de kendi yüzünden hak dinden dönmelerinden korktuk..

Hazret-i Hızır, çocuğun ebeveyni için endişe etmişti, çünkü Allah (celle celâlühü) o çocuğun hâlini kendisine bildirmiş ve onu bu sırra muttali kılmıştı.

Bir kırâete (okuyuşa) göre ise, "Rabbin korktu" anlamına gelecek şekilde okunmuştur. Yani Rabbin böyle olmasını hoş karşılamadı, demektir.

81
"İşte bunun için istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin."

Yani anılan sebepten dolayı istedik ki, Rableri bu sakıncalı çocuk yerine kendilerine, günahlar ile kötü ahlaktan uzak ve daha merhametli ve şefkatli hayırlı bir evlat versin.

Deniliyor ki, o ana-babanın bir kız çocuğu oldu; sonra bir peygamber o kızla evlendi ve bir peygamber doğurdu. Allah (celle celâlühü) onun eliyle bir ümmeti hidâyete eriştirdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kız, yetmiş peygamber doğurdu (veya onunla evlenen peygamberin soyundan bu kadar peygamber dünyaya geldi).

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü) o çocuk, yerine kendileri gibi mü’min bir çocuk ihsan buyurdu.

82
"Duvara gelince de, bu duvar, şehirde iki öksüz çocuğundur. Duvarın altında da onlara ait bir hazine vardır. Babaları da iyi bir kimse idi.

İşte Rabbin, bu öksüz çocukların erginliğe erişmelerini ve hazinelerini çıkarmalarını istedi. Bu, Rabbinden onlara bir rahmettir.

Ben onu kendiliğimden yapmadım. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."

A- "Duvara gelince de, bu duvar, şehirde iki öksüz çocuğundur. Duvarın altında da onlara ait bir hazine vardır."

Deniliyor ki, bu iki çocuğun adlan Asrem ve Sarım idi. Öldürülen çocuğun adı da Ceysûr idi.

Bu duvarın altındaki hazine, merfû olarak (Peygamberimize ulaşan busen etle) rivâyet olunduğuna göre, gümüş ve altından idi. "Altin ile gümüşü biriktirip saklayanlar..." (Tevbe: 34) âyetinde altın ile gümüşü biriktirip saklamanın zemmedilmesi, bunların zekâtını ve diğer haklarını ödemeyenler hakkındadır.

Bir görüşe göre de, bu hazine, altından bir levha idi ve üzerinde şu yazılı idi:

"Kadere inandığı halde üzülen kimseye şaşarım. Rızka inandığı halde kendini bu kadar fazla yoranlara şaşarım. Ölüme inandığı halde bu kadar sevinç içinde yaşayanlara şaşarım. Kıyametteki hesaba inandığı halde gaflet içinde yaşayanlara şaşarım. Dünyayı ve onun dünya ehlini nasıl ters yüz ettiğine inandığı halde dünyaya bel bağlayanlara şaşarım. La ilahe illâllah, Muhammedu'r-rasûlüllah"

Bir diğer görüşe göre ise, bu hazine, yazılı kâğıtlar olup içlerinde önemli bilgiler vardı.

B- "Babaları da iyi bir kimse idi.

Bu kelâm, Hızır'ın bu çabasının, bu iyi babadan dolayı olduğuna dikkat çekmektedir.

Deniliyor ki, bu iki öksüz çocuk ile bu hazineyi saklayan arasında yedi baba vardı.

C- "İşte Rabbin, bu öksüz çocukların erginliğe erişmelerini ve hazinelerini çıkarmalarını istedi.

Yani eğer ben, bu duvarı doğrultmasaydım, mutlaka yıkılırdı ve bu iki öksüz çocuk, mallarını koruyup geliştirmeye muktedir olmadan önce hazine, duvarın altından meydana çıkmış ve zayi olmuş olurdu.

D- "Bu, Rabbinden onlara bir rahmettir.

Yahut bu gördüğün şeyi yapışım, Rabbinin onlara bir rahmetidir.

E- Ben onu kendiliğimden yapmadım.

Yani ben, bu yaptıklarımı kendi görüşüm ve içtihadım olarak yapmadım; fakat Allah'ın (celle celâlühü) emri olarak yaptım.

F- "İşte hakkında sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."

Bu kelâm, bütün zikredilenlerin fezlekesi mahiyetindedir.

Bir hatırlatma:

Hızır'ın (aleyhisselâm) hayatı hakkında ihtilaf edilmiştir:

Bir görüşe göre Hızır (aleyhisselâm), hayattadır. Sebebi de şudur: Hızır (aleyhisselâm), Zülkarneyn'in öncü kumandanı idi. Zülkarneyn o karanlık bölgeye girince, önde giden Hızır Hayat Pınarını buldu ve inip onda yıkandı ve ondan içti. Zülkarneyn ise yolunu kayıp eckp geri döndü.

İslam âlimleri derler ki; İlyâs da hayattadır. İkisi her sene hac mevsiminde bir araya gelirler.

Diğer bir görüşe göre ise, Hızır (aleyhisselâm) ölüdür.

Zira rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), bir gece yatsı namazını kıldıktan sonra şöyle buyurdu:

" Siz bu gecenizi biliyor musunuz? Biliniz ki, bu geceden itibaren, yüz sene sonra, şu anda yeryüzünde yaşayanlardan hiçbir insan kalmayacaktır."

Ve eğer o zaman Hızır hayatta olmuş olsa da, ondan yüz sene sonra hayatta kalmayacaktı.

Rivâyet olunuyor ki, Hızır Mûsa'dan (aleyhisselâm) ayrılmak istediği zaman, Hazret-i Mûsâ, ona:

" Bana tavsiyelerde bulun! dedi" dedi.

Hızır da ona dedi ki:

" Başkalarına anlatmak için ilim öğrenme; onunla amel etmek için öğren!"

83
"Ey Peygamberim! Sana Zülkarneyn hakkında da soru soruyorlar. De ki: Size ondan da bir haber vereceğim."

A- Ey Peygamberim! Sana Zülkarneyn hakkında da soru soruyorlar.

Peygamberimizi imtihan için Zülkarneyn hakkında ona soru soranlar Yahudiler idi. Yahut Yahudilerin telkiniyle bunu Kureyşliler sormuşlardı.

İbni Ishâk'a göre, bu, Zülkarneyn Yâfes b. Nuh'un (aleyhisselâm) evladından Merzübân b. Merdebe'dir ve zenci idi.

Bir görüşe göre bu Zülkarneyn, Büyük iskender b. Fikfûs El-Yunânî'dir.

Diğer bir görüşe göre adı Abdullah b. Dahhâk'tır.

Bir diğer görüşe göre, Mus'ab b. Abdullah b. Feynâne b. Mansûr b. Abdullah b. El-Azer b. Avn b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe'b. Ya'rub b. Kahtân'dır. Süheyk'ye göre adı, Mezüban b. Müdrike'dir. İbni Hişam böyle demiştir. Anılan Mus'ab, Tübbe'in (Yemen hükümdarlarının) ilkidir.

Başka bir görüşe göre ise, bu Zülkarneyn, Dahhâki öldüren Efrızûn'dur (Feridun'dur).

Ebû Reyhan El-Bîrünî, "El-Asârü'l Bakiye Anit Kurûn'il Hâliye" isimli kitabında diyor ki: "Zülkarneyn, Ebû Kerib Sümeyye b. Îrîn b. Efrîkts El-Himyerî'dir. Onun hükümdarlığı, dünyanın doğusuna ve batısına kadar uzanıyordu. Yemen Tübbe'lerinin (hükümdarlarının) iftihar ettikleri zat budur. Nitekim şâir diyor ki:

"Kad kâne zülkarneyni ceddi müslimen;

Mekken alâ fi'l, arzı ğayre müfennedin

Beleğai meşârıka ve'l meğâribe yebteğî

Esbâbe emrin min hakimin mürşidin

— Zülkarneyn, gerçekten müslüman bir dedem idi. Uzun zaman yeryüzünde hüküm sürdü; ancak yaşlılıktan zayıf düşmedi, bunamadı. Onun hükümdarlığı, doğu ülkelerini de, batı ülkelerini de içine alıyordu. O, yol gösteren hakimin emriyle o seferleri yapmıştı."

Bazıları, bu görüşü gerçeğe en yakın görüş olarak kabul etmişlerdir. Zira unvanlarının basında "Zû" kelımsi bulunanların hepsi Yemenli idiler. Mesela: Zûlmenar, Zûnevas, Zûnnûn, Zûruayn, Zûyezen, Zû Geden gibi.

İmâm El-Râzî diyor ki: "Birinci görüş en zahir olan görüştür; çünkü Kur'ânin ifade ettiği gibi bu kadar geniş ve güçlü bir hükümdarlığa erişen, Yunanlı İskender idi. Nitekim târih kitapları da buna şahittir.

Rivâyet olunuyor ki, İskender'in babası ölünce, o zamânâ değin dağınık hükümdarlıklar hâlinde bulunan Rum hüküm daldıklarını kendisine bağladı. Sonra Arap hükümdarlarına yöneldi ve hepsini hâkimiyeti altına aldı. Sonra Yeşil Deniz'e kadar ilerledi. Sonra Mısır'a döndü ve İskenderîyye şehrini bina edip şehre kendi adını verdi. Sonra Şam bölgesine girip İsrail Oğulları üzerine yürüdü; Beytülmakdis'e vardı ve orada Kurbanlıkta kurban kesti.

Sonra Ermenistan ve Babülebvab'a vardı. Iraklılar, Kıbtiler ve Berberilerin tamamı onun hükümranlığını kabul ettiler. Sonra Dara b. Dârâ üzerine yürüdü ve onu defalarca yenilgiye uğrattıktan sonra nihayet muhafızlarının kumandanı onu öldürdü ve savaş sonunda İskender bütün Fars ülkelerine hâkim oldu. Sonra Hindistan'a yürüdü ve orayı fethettikten sonra Serendik şehri ile birçok büyük şehirler bina etti.

Sonra Çin'e yöneldi ve uzak doğu milletleriyle savaştı. Sonra Horasan'a döndü ve bölgede birçok şehir bina etti. Oradan da Irak'a döndü ve orada Şehrizur'da hastalanıp öldü."

Rivâyet olunuyor ki, müneccimler, İskender'e demişlerdi ki: "Sen ancak, yeri demir, göğü tahta olan bir mekânda öleceksin."

İskender fethettiği her ülkenin gümüş ve altınlarını bir yere toplayıp toprağa gömüyor ve hazinenin yerini ve özelliklerini (haritasını) yazıyordu.

İskender, Bâbil'e gelince, burnundan kan akmaya başladı ve atından yere düştü. Hemen onu, yere yaydıkları zırhların üstüne aldılar. Bu arada Güneşten rahatsız oldu ve tahta kalkanı ona gölgelik yaptılar.

İskender, çevresine baktı ve dedi ki:

" İşte demir yer ve tahta gök!" dedi. O zaman öleceğini kesin olarak anladı. İskender, bin altı yüz yaşında öldü.

Diğer bir görüşe göre ise üç bin yaşında öldü. İbni Kesir diyor ki: "Bu, çok garip bir görüştür."

Ondan daha garibi de İbni Asâkir'in:

"Bana ulaşan bir görüşe göre, İskender, otuz altı veya otuz iki sene yaşamıştır ve o, Dâvûd ve Süleyman'dan (aleyhisselâm) sonra yaşamıştır" demesidir. Zira bu, ancak ikinci Zülkarneyn için mümkün olabilir. Nitekim ileride zikredeceğiz.

Ben elerim ki; İmâm Râzî'nin anlattıkları İskender'in, İsrail Oğulları üzerine yürümesi, Beytülmakdis'e varması ve Kurbanlıkta kurban kesmesi gibi hususların da Birinci Zülkarneyn'e izafe edilmesi mümkün değildir.

Zülkarneyn'in, Müslüman ve veli bir zat olduğunda ittifak edildikten sonra onun peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir.

Bir görüşe göre o peygamber idi.

Zira "Biz onu gerçekten yeryüzünde kudret ve imkân sahibi kıldık" (Kehf: 84) denilmiştir. Ve bu âyetin zahirine göre, bu imkân ve kudret, dînî imkân ve kudrete de şâmildir. Ve bunun kemali de ancak peygamberlikle olur.

Bir de, "Ve ona her şey için bir yol gösterdik" (âyet: 84) denilmiştir.

Ve peygamberlik de bunun kapsamına dahildir. Bir de, "Ey Zülkarneyn! Onlara azap edeceksin yahut iyilik etmek yolunu seçeceksin dedik."(Kehf: 86) gibi âyetlerden de onun peygamber olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, Zülkarneyn bir melek idî. Zira rivâyet olunuyor kı, Hazret-i Ömer bir adamın diğer bir adama "Ey Zülkarneyn!" Dediğini doyunca: "Allah'ım! Bizleri bağışla! Siz kendinize böyle meleklerin isimlerini koymaya niçin razı olmuyorsunuz?" Dedi.

İbni Kesîr diyor ki:

"Sahih olan görüşe göre Zülkarneyn, peygamber de değîl, melek de değil; o ancak iyi ve âdil bir hükümdar idi; ülkelere hâkim olmuş; hükümdarlarına boyun eğdirmiş ve memleketler onun hükümranlığını kabul etmişlerdir. Ve o, Allah yoluna davet ediyordu; insanlar arasında tam bir adalet ve başarılı güçlü idare uyguluyordu. Hızır da, ordusunun önünde bulunuyordu; hükümdarların veziri gibi ona müsteşarlık yapıyordu. El-Ezrakî ve başkalarının da zikrettiklerine göre, Zülkarneyn, İbrâhîm El-Halil (aleyhisselâm) eliyle Müslüman olmuş ve onunla İsmail (aleyhisselâm) ile beraber Kâ'be'yi tavaf etmiştir."

Rivâyet olunuyor ki, Zülkarneyn, yürüyerek hacca gitmiş; İbrâhîm (aleyhisselâm) onun geldiğini duyunca, onu karşılamış; ona duâ etmiş ve kendisine bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Deniliyor kı; İbrâhîm binmesi için ona bir at getirmiştir. Fakat kendisi: "Halil'in bulunduğu yerde ben ata binmem" demiştir. İşte o zaman kendisine bulutlar teshir edilmiş; sebepler ona dürülmüş ve İbrâhîm (aleyhisselâm) ona bu müjdeyi vermiştir. Bundan sonra bir kavimle savaşmak istedikleri, zaman, bulutlar, Zülkarneyni, onun askerlerini ve bütün savaş malzemelerini taşıyordu.

Ebû Tufeyl diyor ki:

"Hazret-i Ali'ye Zülkarneyn'in peygamber mi, yoksa hükümdar mı olduğu sorulmuş. O da demiş ki: O peygamber de değildi, hükümdar da değildi; fakat o; Allah'ı seven ve Allah'ın sevdiği bir kul idi. O, Allah için nasihat veriyordu; Allah (celle celâlühü) da onun nasihatlerini kabul etmiş ve amelleri hürmetine ona bulutlar teshir edilmiş ve sebepler durulmuştur."

Zülkarneyn'e bu unvanın niçin verildiği konusunda da ihtilaf edilmiştir.

Bir görüşe göre, zira o, güneşin iki tarafında, yani doğuya ve batıya varmıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, zira o, Rum ile Fars'a hâkim olmuştu.

Bir görüşe göre ise, başında, yahut tacında iki boynuza benzeyen bir şey vardı.

Başka bir görüşe göre ise, iki saç örgüsü vardı. Bir başka görüşe göre ise, basının iki yanında bakır boynuzlar vardı.

Bir görüşe göre de, o, insanları Allah yoluna davet etti. Bu uğurda kafasının sağ tarafında isabet eden bir darbe ile öldürüldü. Sonra Allah (celle celâlühü) onu yeniden diriltti. Bu sefer de kafasının sol tarafına isabet eden bir darbe ile öldürüldü. Sonra Allah (celle celâlühü) onu tekrar diriltti.

Bir görüşe göre de, Zülkarneyn, rüyasında göklere yükselip güneşin iki boynuzundan tuttuğunu görmüş.

Diğer bir görüşe göre de, zira onun devrinde iki Karn (asır) geçmişti.

Bir görüşe göre de, zira ona nûr ile zulmet (karanlık) teshir edilmişti. Yürüdüğü zaman nûr, önünden gidip yolunu aydınlatıyordu; karanlık da arkadan onu buruyordu.

Bir görüşe göre de, kahramanlığından dolayı bu lakabı almıştı.

İkinci Zülkarneyn'e gelince, İbni Kesîr diyor kı:

"O, İskender b. Filibs b. Masrîme Meyton b. Rumi b. Litî b. Yunan b. Yafes b. Nüne b. Şehûne b. Rumiyee b. Sûnt b. Nûfile b. Rumî b. Afser b. Anri b. Îs b. İshak b. İbrâhîm el-Halil'dir. İbni Asâkir, şeceresini şöyle zikretmiştir. Makedonyak, Yunanlı, Mısırlı ve Rumların, günlerini tarihi olarak kullandıkları iskender, bu İkinci Zülkarneyn'dir. Bu iki Zülkarneyn arasında iki bin senden daha fazla bir zaman vardır. Bu İkinci Zülkarneyn, İsâ'dan (aleyhisselâm) üç yüz sene kadar önce idi. Onun veziri Filozof Aristo idi. İşte Dara b. Dara'yi öldürüp Fars hükümdarlarına boyun eğdiren ve onların topraklarını istila eden İskender'dir."

İbni Kesîr sonra diyor kı:

"Biz izahatı verdik, çünkü çoğu insan, ikisinin bir olduğuna ve Kur'ân'da zikredilen Zülkarneyn'in, bu ikincisi olduğuna inanıyor. İşte bu yüzden de büyük bir hata ve çok fesat doğmuş oluyor. Buna nasıl hayır denebilir ki, birinci Zülkarneyn, salâh ehli, mü'min, âdil bir hükümdar idi ve Hızır da onun veziri idi. Hattâ onun peygamber olduğu da söylenmektedir, ikincisi ise, kâfir idi ve veziri de filozof Aristo idi. İkisinin arasında iki bin seneden fazla bir zaman vardır. Binaenaleyh o nerde, bu nerde?"

Ben derim ki; Makedonya, Rumek şehirlerinden olup Osmank saltanat merkezi Kostantiniyye'nin batısında dini duyguları kuvvetli bir kenttir. Konstandinıyye ile arasındaki mesafe on beş günlük kadardır. Seyruze (S er ez) kendi yakınlarında bulunmaktadır. Eskiden bu İskender'in başkenti idi. Bu gün ise meskûn olmayan bir harabedir. Ancak kentin bazı kalıntıları, bayındır olduğu dönemdeki haşmetini ve sultanın üstün şevketini göstermektedir. Ben de, Sultanın da bulunduğu bazı gazâ seferlerinde kafilelerle beraber oradan geçerken, basiret ehline ibret veren acayip tarihi eserler gördüm.

B- "De ki: Size ondan da bir haber vereceğim.

Bu, okunan vahiy yoluyla Allah'tan (celle celâlühü) hikaye etmek olduğu için "okuyacağım" denilmiştir. Yahut onun hakkında Allah Tarafından Kur'ân okuyacağım.

Burada gelecek kipinin (okuyacağım) kullanılması, vaadini gerçekleştirmek suretiyle Peygamberimizi teyit ve tasdik makamına münasip olan tekit ve tahkike delâlet içindir. Yoksa kimilerinin dediği gibi okumanın gelecek zamanda vaki olacağı için değildir. Çünkü bu âyet, kıssanın tamamının vahiyden önce münferit olarak nazil olmamış, fakat kendisinden sonraki âyetlerle birlikte nâzıl olmuştur. Onlar Peygamberimize Zülkarneyn, Rûh ve Ashâb-ı Kehf hakkında soru sordukları zaman Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) Onlara:

84
"Biz onu gerçekten yeryüzünde kudret ve imkân sahibi kıldık ve ona her şey için bir yol gösterdik."

"Yarın bana gelin; size haber vereceğim" buyurdu. Fakat vahiy, on beş gün veya kırk gün gecikti. Nitekim daha önce de bu vakıa zikredildi.

Burada, o vaat edilen şeyin okunmasına başlanmaktadır. Yani Biz, yeryüzünde tedbir, fikir ve sebepler olarak ona tasarruf kudretini ve imkânını verdik. Nitekim bulutlar ona teshir edilmiş (onun emrine verilmiş), sebepler (vasitalar) onun önüne serilmiş, nûr ona yayılmış, kendisi için gece ile gündüz kılınmış, yeryüzünde dolaşmak ona kolaylaştırılmış ve yolları onun ayağına getirilmiştir. Ve Biz, ona hükümdarlığının bütün önemli işlerinde ve saltanatiyla ilgili her hususta başarılması için gerekli olan ilim, yahut kudret, yahut vasıta verdik.

85
"O bir yol tutup gitti."

Yani batıya varmak istedi de, kendisini oraya ulaştıracak bir yol tuttu.

Öyle sanılıyor ki, ilkin batıya varmak istemesi, güneş hareketine riâyet içindir.

86
"Nihayet Güneşin battığı yere varınca, onu kara balçıkta batıyor buldu. Orada bir kavim de buldu. Biz: "Ey Zülkarneyn! Onlara azap edeceksin, yahut iyilik etmek yolunu seçeceksin!" dedik."

A- Nihayet Güneşin battığı yere varınca, onu kara balçıkta batıyor buldu. Orada bir kavim de buldu.

Yani nihayet batıda kara parçasının bittiği, artık kimsenin karadan ötesine ilerlemek imkânı olmayan yere varıp iki görüşten birine göre boylamların başlangıcı olarak kabul edilen Hâlidât adalarının bulunduğu okyanusun sahilinde durunca, güneşi kara bir balçıkta batıyor (gibi) buldu.

Âyetin metninde geçen "Hamietin" (kara balçık) kelimesi, sıcak anlamındaki "Hamiyetin" olarak da okunmuştur.

Rivâyet olunuyor ki, Emevi hükümdarı Muâviye, yanında İbn-i Abbâs in da hazar bulunduğu bir sırada bu âyeti okurken "Hamiyetin" olarak okumuş. İbn-i Abbâs; "Hamietin" deyip onu tashih etmek istemiş. Bunun üzerine Muâviye, Abdullah bin Amr bin As'a:

" Sen nasıl okuyorsun?" diye sormuş,

O da:

" Mü’minlerin Emkinin okuduğu gibi..." demiş. Sonra Muâviye, Kâ'bülahbar'a dönmüş ve ona: " Sana göre güneş nerde batıyor?" diye sormuş. O da:

" Su ile çamurda (balçıkta)" demiş. Böylece o da İbn-i Abbâsin görüşüne muvafakat etmiş. Ancak iki görüş arasında kesin bir çelişki yoktur. Çünkü o pınarın her iki vasfı da taşıyor olması mümkündür. Muâviye'nin Kıraeti de, kesin olarak işitilmiş olduğu halde, Kâ'bülahbari dinledikten sonra İbn-i Abbâsin görüşüne dönmesi, İbn-i Abbâsin Kıraetinin mânâya delâleti kesin, diğerinin ise ihtimali olmasından dolayıdır,

Öyle sanılıyor ki, Zülkarneyn, okyanus sahikne varınca, güneşin batışını, öyle görmüştür. Zira orada bakıldığında sudan başka bir şey görülmemektedir.

B- "Orada bir kavim de buldu. Biz:

" Ey Zülkarneyn! Onlara azap edeceksin, yahut iyilik etmek yolunu seçeceksin!" dedik.

Deniliyor ki, bu kavmin giysileri, yabani hayvanların derilerinden idi; yiyecekleri de, denizin sahile attıkları idi. Bu ihsanlar kafir idiler. İşte bunun için Allah (celle celâlühü), Zülkarneyn'i onları öldürmek ile îmâna davet etmek arasında muhayyer bıraktı. İşte "Biz, ey Zülkarneyn!.. dedik" cümlesinin mânâsı, budur. Yani onları baştan, öldüreceksin yahut kendilerini İslam dinine davet etmek ve dinin hükümlerine irşat etmek suretiyle onlara iyilik etmek yolunu seçeceksin.

Zülkameyn'in peygamber olduğunu kabul etmeyenler ise, ona yapılan bu hitabın, o asrın peygamberi vasıtasıyla olduğunu veya bu muhayyerlik, o peygamberin şer'î hükümlerine uygun olarak, vahiy değil, ilham yoluyla olduğunu söylemektedirler.

87
"O dedi ki: "Zulmedeni cezalandıracağım; sonra o, Rabbine döndürülür; O da, ona görülmemiş bir azap ile azap eder."

Yani Zülkarneyn, Allah'ın (celle celâlühü) bu konudaki emrini aldıktan sonra ikinci şıkkı seçerek o peygambere, yahut yanında bulunan has adamlarına dedi ki; kendi nefsine zulmederek benim davetimi kabul etmeyip en büyük zulüm olan şirkte ısrar edeni öldürmekle ona azap edeceğim.

Katâde diyor ki: "Zülkarneyn, küfründe ısrar edenleri kaynayan kazanlara atıyordu; îman edenlere ise yiyeceklerini ve giyeceklerini veriyordu.

Ve sonra âhirette o, Rabbine döndürülür; O da, ona, görülmemiş bir feci azap olan Cehennem, azâbıyla azap eder.

Bu cümle açıkça delâlet ediyor ki, bu hitap, vahiy yoluyla değildi ve bu söyleşi, bir peygamber ile veya yanında bulunan istişare ehliyle olmuştur.

88
"îman edip iyi işler yapana gelince, en güzel karşılık onundur. Ve buyruğumuzdan kolay olanı kendisine söyleyeceğiz."

Yani benim davetimin gereği olarak îman edip îmanın gerektirdiği şekilde iyi işler yapana gelince, her iki cihanda da güzel karşılık, yahut Cennet onundur.

Diğer bir görüşe göre ise, Zülkarneyn, o insanları öldürmek ile esir almak arasında muhayyer bırakıldı. Verilen cevap ise, hikmetli üslup kabilindendir. Zira zahire göre onlar kâfir oldukları halde bu iki seçenek arasında muhayyer olmaktır. İşte bunu için denildi ki, kâfir olan hakkında İslam kuvvetine riâyet edilir; mü'min hakkında ise, ancak onun sevdiği muamele yapılır.

89
"Sonra Zülkarneyn doğuya bir yol tuttu."

Yani Zülkarneyn, batı seferinden sonra kendisini güneşin ilk doğduğu ülkelere ulaştıracak bir yol tuttu.

90
"En son, güneşin doğduğu yere ulaşınca, güneşi, öyle bir kavim üzerine doğuyor buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü kılmamıştık. (Bunlar çıplak idiler.)"

Yani nihayet dünyada güneşin ilk doğduğu bölgeye varınca... Deniliyor ki, Zülkarneyn, on iki yılda buraya varabildi.

Diğer bir görüşe göre ise daha az bir sürede oraya ulaşti. Zira onu bulutlar teshir edilmiş ve vasıtalar durulmuştu.

Deniliyor ki, bu kavim, zenci idiler. Kâ'bülahbar diyor ki: "O kavmin toprağı bina tutmuyordu ve toprak altında tüneller vardı. Güneş, ilk doğduğu zaman o tünellere, yahut denize giriyorlardı. Güneş iyice yükseldikten sonra da dışarı çıkıp geçimlerinin temini için çalışıyorlardı.

Bazı seyyahlardan (ülkelerarası gezginlerden) nakledildiğine göre diyor ki: "Ben, seyahatimde Çin topraklarını da geride bıraktıktan sonra bu kavmi sordum. Bana dediler ki: "Seninle onlar arasında bir günlük yol kaldı." Nihayet onların yurduna vardım. Baktım ki, bunları bir kulağını yere seriyor; diğer kulağıyla da üstünü örtüyor. Benimle beraber onların lisanını bilen bir rehber vardı. Onun vasıtasıyla bana dediler ki:

"Güneşin nasıl doğduğunu görmek için mi bize geldin?" Biz onlarla konuşurken, birden çan sesi gibi bir ses duydum ve o anda kendimden geçmişim. Sonra ayıldığımda onlar, vücuduma zeytinyağı sürüyorlardı. Güneş suda doğunca baktım, suyun üstündeki zeytinyağı gibi bir görünüm arz ediyor. Hemen beni de kendi tünellerine soktular. Nihayet güneş yükseknce, çıkıp denizde balık tutmaya başladılar, tuttukları balıkları güneşte kurutuyorlardı; böylece balıklar yenecek hale geliyordu."

Müfessirlerden Mücâhid diyor ki: "Güneşten korunmak için elbise giymeyen zenciler, dünyanın bütün diğer sakinlerinden daha fazladırlar."

91

"İşte o, böyle idi. Onunla ilgili olanı Biz ilmimizle kuşatmıştık."

Yani mertebesinin yükseldiği ve hükümranlığının genişliği konusunda Zülkarneynin durumu sana anlattığımız gibi idi. Yahut Zülkarneyn'in o en doğudaki kavme karşı tutumu da, batıdaki kavme karşı olan tutumu gibi muhayyerlik idi. Yahut size örtü kıldığımız elbiseleri, örtüleri, dağları ve diğerlerini onlara kılmamış tık. Ve ona verdiğimiz sebepler, sayılar ve imkânlar o kadar çoktu ki, ancak Bizim ilmimiz onları kavrayabilir. Yahut onun maceralarını ancak biz biliriz.

92
"Sonra başka bir yol tuttu."

Yani Zülkarneyn, batı ve doğu seferlerinden sonra güneyden kuzeye doğru üçüncü bir yol tuttu.

93
"Nihayet iki dağ arasına vardığında orada öyle bir kavim buldu ki, neredeyse hiçbir söz anlamıyorlardı."

Yani aralarına set yapılan iki dağ arasına vardığında...

Burası, vehmedıldiği gibi Ermenistan ile Azerbaycan dağlarının arası değil, Türkistan'ın (Türklerin sakin oldukları bölgelerin) bittiği yerin hemen doğusunda idi. İşte o iki dağın ardında öyle bir insan topluluğu gördü ki, lügatlerinin garip olmasından ve anlayışlarının kıtlığından neredeyse hiçbir söz anlamıyorlardı.

Bu kavmin hangi milletten oldukları hakkında ihtilaf edilmiştir: Dahhâk, bunların, Türklerin bir kolu olduklarını söylemektedir.

Süddî de diyor kı: "Türkler Ye'cûc ile Me'cûc'un bir koludur. Bunlar yurtlarından ayrıldılar. Zülkarneyn, set çekince, onlar settin dışında kaldılar. İste bütün Türkler, bu settin dışında kalanlardır.

Katâde diyor kı: "Ye'cûc ile Me'cûc, yirmi iki kabiledir. Zülkarneyn, yirmi bir kabilesinin önüne set çekti; bir kabilesi ise dışarıda kaldı, işte bu kabileye Türk denir; çünkü onlar, settin dışına terk edildiler."

Tarihçiler diyor kı: "Nuh'un üç çocuğu vardı. Sâm, Hâm, Yâfes. Sâm, Arapların ve Rumların babasıdır, Hâm da, Habeşlerin, Zencilerin ve Nübelerin (Nubya ahalisinin yani, Mısırlıların, Libyalıların, Sudanlıların) babasıdır. Yâfes de, Türklerin, Hazarların, Slavların Ve Ye'cûc ile Me'cûc'un babasıdır.

94
"Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Burada Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadır. Bizimle onların arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?"

Onlar, tercümanları vasıtasıyla bunu söylediler, yahut bizzat söylediler. Buna göre, Zülkameyn'in onların konuşmalarını anlaması ve onların da kendisini anlamaları, Allah (celle celâlühü), kendisine ihsan ettiği sebepler cümlesin dendir.

Ye'cûc ile Me'cûc, yukarıda zikrettiğimiz gibi Nuh'un oğlu Yâfesin evladındandır.

Diğer bir görüşe göre ise, Ye'cûc Türklerdendir; Me'cûc da, onların bir koludur. Ye'cûc ile Me'cûc'un vasıflarında da ihtilaf edilmiştir:

Bir görüşe göre, cüsseleri son derece küçük ve boyları da bir karışı aşmayacak kadar kısadır.

Diğer bir görüşe göre ise, cüsseleri son derece büyük ve boyları da yüz yirmi arşını bulacak kadar gayet uzundur ve bazılarının bedenlerinin genişliği de bu miktarı bulmaktadır. Deniliyor kı, onların tırnakları ve dişleri de, yırtıcı hayvanlar gibidir.

Yani onlar, Zülkarneyn'e dediler ki; Ye'cûc ile Me'cûc, bizim topraklarımızda öldürmek, ekinlerimizi ve diğer mallarımızı tahrip etmek suretiyle bozgunculuk yapmaktadır.

Deniliyor ki, Ye'cûc ile Me'cûc, ilkbaharda çıkıyorlardı ve yaş, kuru ne varsa hepsini alıp götürüyorlardı. Onların insanları yedikleri de söylenmektedir.

95
"Zülkarneyn dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet, sizin vereceğinizden daha hayırlıdır. Siz bana iş gücünüzle yardım edin de, ben sizinle onlar arasında bir set yapayım."

Yani rabbimin bana bahşettiği hükümranlık, mal ve diğer imkânlar, bana vermek istediğiniz vergiden daha hayırlıdır; benim bu vergiye ihtiyacım yoktur. Siz bana işçiler, iyi duvar ustaları ve gerekli aletlerle yardım edin de, ben sizinle Ye'cûc ve Me'cûc arasında bir set yapayım.

Zülkarneyn'in bu taahhüdü, onların beklentilerinin de üstünde oldu.

96
"Bana demir kütleleri getirin." Nihayet iki dağın arasını aynı seviyeye getirince: "Üfleyin (körükleyin)!" dedi. Nihayet demiri kor haline getirince: "Bana erimiş bakır getirin ki, üstüne dökeyim" dedi."

Zülkarneyn'in bu talebi, onların vergilerini ret etmesiyle çelişmez. Zira onlara emredilen, parası verilmek üzere demir kütlelerini getirmeleridir. Bir de, malzemeleri getirmek, yapılan işe karşılık vergi vermeleri kabilinden olmayıp fakat iş gücü ile yardım etmek kabilindendir.

Burada set inşası için gerekli kaya parçaları, odunlar vs. içinde yalnız demir kütlelerinin zikre tahsis edilmiş olması, bu inşaat için en çok ihtiyaç duyulan madde bu olduğu için olmalıdır. Zira set için başlıca madde budur ve bu, diğer gerekli malzemelerden en zor bulunanıdır.

Deniliyor ki; Set binası için önce derin bir temel kazılarak suya kadar inildi ve temel, kayalardan ve erimiş bakırdan atıldı; duvarlar da, aralarına odun ve kömür konulan demir kütleleriyle yapıldı. Nihayet o iki dağ arası en üst seviyeye kadar kapatıldı. Yapılan settin uzunluğu yüz fersah idi (Fersahı yaklaşık 5 km olarak kabul edenler olduğu gibi yaklaşık 8 km ve 9 km olarak da hesaplayanlar vardır). İşte âyetin "Nihayet iki dağın arasını aynı seviyeye getirince..." bölümü bunu anlatmaktadır. Yani Zülkarneyn İn emri üzerine onlar da demir kütlelerini getirdiler ve set yavaş yavaş yükseltilerek nihayet iki dağın tepesinin seviyesine getirildi.

Deniliyor ki, setin yüksekliği iki yüz arşın idi; genişliği de elk arşın idi.

97
"Artık onu aşmaya da muktedir olamadılar, onu delmeye de güç getiremediler."

Yani onlar Zülkarneynin emrettiği erimiş bakırı getirdiler ve o da onu üstüne döktürdü. Sonuçta bu maddeler karışıp birbirine yapıştı ve pürüssüz düz bir dağ meydana geldi. Sonra Ye'cûc ile Me'cûc gelip tırmanmaya başladılar; fakat yapamadılar ve seti delmeye çalıştılar; ancak ona da güç yetiremediler. Zira set, düz ve çok yüksek idi ve çok sert, muhkem ve geniş idi. Bu büyük bir mucizedir. Zira bu kadar çok miktarda demin kütleleri ısındıktan sonra değil kor haline gelinceye kadar onları körüklemek, hiçbir canlı onun etrafında dolaşamaz. Bu itibarla sanki Allah (celle celâlühü) bu yüksek harareti, bu işi yapanların bedenlerine karşı tesirsiz kılmış ve bu iş böyle başarılmıştır. Elbette ki Allah (celle celâlühü) her şeye Kaadir'dir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu set, büyük taşlarla bina edilmiş ve bu taşlar, demir ve bakır çengellerle birbirlerine bağlanmış ve bu çengeller, deknmış taşların içinde eritilerek taşlarda hiç boşluk bırakılmamıştır.

98
"Zülkarneyn dedi ki: Bu, Rabbimden bir merhametidir. Fakat Rabbimin vaadi gelince, O, bunu yerle bir edecektir. Zaten Rabbimin vaadi haktır."

A- Zülkarneyn dedi ki: Bu, Rabbimden bir merhametidir.

Yani Zülkarneyn, yanında bulunan o ülke insanları ile diğerlerinde dedi ki; bu set, bunu gerçekleştirmek imkânlarına sahip kılınmamız, benim elimle ve gözetimim altında yapılan bu sağlam ve muhteşem set, Rabbim tarafından bütün kullara ve özellikle setin civarında bulunanlara büyük bir rahmetin esendir.

Bu kelâm, bize bildiriyor ki, bu eser, normal olarak insanların gayretiyle meydana getirilen eserler kabilinden değil, fakat zahiren benim girişimimle olmuşsa da hakikatte sırf ilâhî bir ihsandır.

B- "Fakat Rabbimin vaadi gelince, O, bunu yerle bir edecektir.

Bu vaadin zamanı, kıyamet günüdür. Yoksa kimilerin dediği gibi Ye'cûc ile Me'cüc'un çıkış zamanı değildir; çünkü âyet-i kerime bu mânâya müsait değildir. Bunun gelmesinden murat, kıyametin gelmesini de, Ye'cûc ile Me'cüc'un çıkışı, Deccal'in gelmesi ve Hazret-i İsa'nın inmesi gibi ön hazırlıklarının gelmesini da kapsayan bir mânâdır. Yoksa kimilerin dediği gibi yalnız kıyametin, yaklaşması değildir. Çünkü bundan, sonra anlatdacak bazı hâdiselerin, kıyametin kopmasından sonra gerçekleşecekleri kesindir.

Hulâsa, vadesi gelince, bu set, bunca muhkemliğine ve sağlamlığına rağmen yerle bir olacaktır.

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinin genişliği beyan edildikten sonra bu kelâm da, o'nun kudretinin büyüklüğünü beyan etmektedir.

C- "Zaten Rabbimin vaadi haktır.

Yani Rabbîmin bu vaadi, yahut bunun da öncelikle dahd olduğu bütün vaatleri haktır, sabittir, mutlaka gerçeklesecektir.

Bu cümle, Zülkarneynin kıssasından zikredilenlerin sonudur.

99
"Allah'ın vaadi gelince, biz onları birbiri içinde dalgalanır bir halde bırakırız. Sûra da üfürülür. Böylece onları akıl almaz bir şekilde bir araya toplarız."

A- Allah'ın vaadi gelince, biz onları birbiri içinde dalgalanır bir halde bırakırız.

Bu kelâm, bundan önce anlatılan kıssaya dahil olmayıp doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) Tarafından ifade edilmektedir. Yani o İlahi vaadin bazı ön hazırlıkları geldiğinde, Biz, onları, insanlar ve cinler birbirlerine katışmış olarak, hâdisenin korkunçluğu karşısında şaşkınlık içinde ve deniz dalgalan gibi birbiri içinde dalgalanır halde bırakırız. Her halde bu hal, birinci Sûr Ne Alasından (üflenmesinden) önce olacaktır.

Yahut Ye'cûc ile Me'cûc, setten dışarı çıkıp izdiham hâlinde ülkelere dağılırken Biz, onları birbiri içinde dalgalanır bir halde bırakırız.

Rivâyet olunuyor ki, Ye'cûc ile Me'cûc, denize ulaşırlar; deniz suyunu içerler ve hayvanlarını yerler; sonra ağaçlan ve sağlam yerlere sığınmayan insanlardan bulduklarını da yerler. Ancak Mekke, Medine ve Beyiülnıakclis'e giremezler.

Sonra Allah (celle celâlühü), bunlara, (develerin, koyunların burnunda bulunan bir kurtçuktur, yahut çekirdeklerde bulunan beyaz, yahut: toprağın altından ekinlerin köklerini yiyen siyah uzun bir kurt olan) Neğaf kurdu misak bir kurtçuğu musallat eder. Bu kurtçuk, enselerinde peyda olup gelip kulaklarına girer ve hepsi, bir tek kişi gibi bir anda ölürler. Bundan sonra Allah (celle celâlühü) bir kuş gönderir. Bu kuş onların cesetlerini alıp denizlere atar. Sonra Allah (celle celâlühü) bir yağmur yağdırır ve yeryüzünü yıkayıp onlardan kalan pis kokudan temizler. Böylece yeryüzü cam gibi tertemiz olur. Sonra yeryüzüne bereket verir. Bu, Hazret-i İsa'nın inmesinden ve Deccal'in öldürülmesinden sonra olacak.

B- "Sûra da üfürülür. Böylece onları akıl almaz bir şekilde bir araya toplarız.

Bu ikinci Sûr'a üfürmedir. Birincisi zikredilmemiş, çünkü o, umumi bir felâkettir; onda yalnız kâfirlere mahsus bir hal yoktur. Bir de, birincisinde vald olan korkunç haller ile ikincisinde vaki olanlar arasında fasda olmaması için birincisi zikredilmemiştir. Yani ölümlerinden sonra mahlûkların cesetleri darmadağın olduktan sonra onları, hesap için bir sahada toplayacağız.

100
Bak. Âyet 101.

101
"Bizi anmaktan kalp gözleri perde içinde bulunan ve Kur'ân'ı işitmeye tahammül edemez olan kâfirlere o gün bütün korkunçluğuyla Cehennemi açıkça göstereceğiz."

Yani bütün mahlukları toplayacağımız gün Cehennemi bütün korkunçiuğuyla kâfirlere apaçık göstereceğiz.

Mahşerde toplanacak olan herkes, Cehennemi göreceği halde, bu göstermenin kâfirlere tahsis edilmesi, bunun özellikle kâfirler için olmasından dolayıdır.

O kâfirler ki, dünyada, basiret sahipleri için, tefekkür edenler için Beni tevhit ve temcit (şan, şeref ve iyilik kaynağı olduğunu) ile anmaya vesile olan âyetlerimizi anmaktan kalp gözleri perdelenmiş bulunmaktadır. Yahut basiretleri Beni, sanıma layık şekilde anmaktan, yahut Kur'ân'ı hakkıyla tefekkür etmekten perdelenmiş bulunmaktadır. Ve onlar, hakka karşı asır derece sağır olmalarından ve Resûllalah'a olan düşmanlıklarından dolayı, ne önünden, ne de arkasından bâtılın hiç yaklaşmadığı hak kelâmını işitmeye bile tahammül edemezler.

Bu kelâm, onların gözle görülen apaçık âyetler karşısındaki körlüklerini de, işitme ile ilgili delillerden yüz çevirmelerini de temsili olarak ifade etmektedir.

102
"Kâfirler, Benden başka kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz, kâfirlere ziyafet olarak Cehennemi hazırlamışızdır."

A- Kâfirler, Benden başka kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar?

Burada, "kukarım" kelimesinden de anlaşıldığı gibi, kâfirlerden murat, Allah'ın yegâne ve tek İlah olduğumu inkar edenlerdir. Yani Benim yegâne ve tek İlah olduğumu inkar edenler, Benden başka, Benim idarem ve hakimiyetim altında (kullarım olan) melekleri, İsa'yı (aleyhisselâm) ve Uzeyr'i (aleyhisselâm) 3, kendilerini Benim azabımdan koruyacak mabut dostlar mı sandılar? Halbuki bu dostluk mümkün değildir. Çünkü dostluk iki taraflı olur. Halbuki onların kendilerince dost ve mabut edindikleri melekler ile anılan peygamberler, onların velÂyetinden tamamen münezzehtir. Nitekim onların dost edindikleri bu peygamberler: "Ey Rabbimiz! Onların yerine bizim dostumuz ancak Sensin!" (Sebe: 4) demektedirler.

3 Bu iki peygamberi, kâfirler "Allahın oğulları" olarak kabul edip, öylece inanıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, bu dost edinmelerinin, kendilerine faydalı mı olacağını sandılar? Demektir. Ancak İsabetli olan, birinci tefsirdir. Çünkü ikincisine göre, dostlukları ve geçerliliği kısmen teslim edilmiş olur.

B- "Biz, kâfirlere ziyafet olarak Cehennemi hazırlamışızdır

Bu kelâm, o kâfirlere yapılan bu hazırlık, onların bâtıl zanları üzerine bine edilen küfürleri sebebiyle olduğunu ve onların, zanlarında hatalı olduklarını bildirmekte ve ayrıca onlarla istihza etmek anlamını da ifade etmektedir. Zira onları dost edinmeleri, kıyamet gününe azık ve diğer ihtiyaçlarını hazırlamak kabilindendir. Bu itibarla sanki şöyle denilmiştir: Biz, onların, kendi nefisleri, için hazırladıkları azık ve diğer ihtiyaçları yerine kendileri için Cehennemi hazırlamışızdır.

Bu kelâmda, ziyafet (yolcu yemeği) kelimesinin kullanılması, Cehennem azabının ötesinde de, bunun örneği olduğu bir azap daha olduğuna imâ etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki Nüzul kelimesi (ziyafet anlamında değil) durak anlamında tefsir edilmiştir. Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) da bunu böyle tefsir etmiştir.

103
"Ey Peygamberim! De ki: "Amelleri bakımından en çok ziyana uğrayanları size bildirelim mi?"

Yani ey Resûlüm Muhammed! O kafirlere de ki...

Bundan cince o kâfirlerin, kendi zanlarınca güzel saydıkları, fakat hadi zatında kötü olan amelleri itibarıyla halleri beyan edildikten sonra burada da, o kafirlerin, kendilerinden sâdır olan ve haddi zatında güzel olan amelleri itibarıyla hallerini beyan etmektedir. Bu amelleri kendi zanlarınca da güzeldir. Nitekim onlar amellerini beğeniyorlardı ve onların mükafatlarını alacaklarına ve sonuçlarını göreceklerine kesin olarak güveniyorlardı.

104
"Onlar o kimselerdir ki, kendileri, gerçekten iyi işler yaptıklarını sandıkları halde şu dünya hayatında çabalan boşa gitmiştir."

Yani onların dünya hayatında o ameller için harcadıkları gayretler, emekler, tamamen boşa gitmiştir.

Bir görüşe göre bunlardan murat, İki Kitap Ehlidir. İbn-i Abbâs, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Mücâhıd (radıyallahü anh) böyle demişlerdir. Buna göre, ibâdetlerde ilgili neshedilmiş hükümlere göre yaptıkları ameller de buna dahil olmakladır.

Bir diğer görüşe göre ise bunlar, kendilerini manastırlara hapsederek pek ağır riyazetlere katlananlardır. Muhtemeldir ki, âyette konu edinilen kâfirler, bunları da, diğerlerim de kapsamaktadır.

İhsan, yapılacak işleri lâyık veçhile yapmaktır. Bu, amellerin (işlerin) vasıf güzelliğidir ki, bu güzellik zatî güzelliği gerektirmektedir. Yani onlar, o amellerini lâyık veçhile yaptıklarını sanıyorlardı; çünkü çaba harcayarak ve elde etmek için güçlüklerle katlanarak yaptıkları işleri beğeniyorlardı.

105
"İşte onlar o kimselerdir ki, Rablerinin âyetlerini ve Rablerine kavuşmayı inkâr etmişlerdir de, bu yüzden amelleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü Biz de onlar için bir terazi tutmayacağız."

A- İşte onlar o kimselerdir ki, Rablerinin âyetlerini ve Rablerine kavuşmayı inkâr etmişlerdir de, bu yüzden amelleri boşa gitmiştir.

Bu kelâm, Peygamberimize Söylenmesi emredilen cümlelere dâhil olmayıp, fakat ziyana uğrayanların tarifini tamamlamak, onların hüsranlarının ve çabalarının boşa gitmesinin sebebini beyan etmek ve böylece tarifin, muhataplara tam uygunluğunu sağlamak üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından ifade edilmiştir.

Yani işte o kâfirler öyle kimselerdir ki, Rablerinin, aklî ve naklî olarak tevhide çağıran âyetlerini ve ikinci dirilişten sonra Rablerinin huzuruna çıkmayı ve devamındaki hâdiseleri inkâr etmişler de, bu yüzden o amelleri tamamen boşa gitmiştir.

B- "Kıyamet günü Biz de onlar için bir terazi tutmayacağız.

Yani amelleri boşa gitmiş o mezkûr vasıflan taşıyan kâfirler için Biz de, bir terazi tutmayacağız; onların amellerine hiç itibar etmeyip kendilerini o amellerin sonuçlarından mahrum bırakacağız. Zira mükâfatların temel sebebi iyi amellerdir ve onların amelleri de tamamen boşa gitmiştir. Bu mahrumiyet, amellerinin boşa gitmesinin kaçınılmaz sonuçlarından olduğundan, bu cümle, onun sonucu olarak ona atıf edilmiştir. Küfürlerinin cezaları ise, bundan sonra zikredilecektir.

Yahut onların amellerini tartmak için bir terazi kurmayacağız. Zira terazi ancak tevhit ehlinin sevapları ve günahları İçin kurulur kî, itaatlerin ve isyanların miktarları tamamlansın ve eksiklere kefaret olup olmamak ona terettüp etsin. Zira tevhit ehli için miktarlar kemiyet itibarıyla tespit edilir. Küfür ise, onun, sevapları boşa çıkarması, kemiyet itibarıyla değil, keyfiyet itıbarıvladır. İşte bundan dolayı onlar için hiç terazi kurulmaz.

106
"İnkâr ettiklerinden ve âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıklarından dolayı, onların cezası işte bu Cehennemdir."

Bundan önce o kâfirlerin boşa çıkan amellerinin sonuçlan beyan edildikten sonra burada da, onların küfürlerinin ve diğer günahlarının sonuçlan beyan edilmektedir.

"Küfürlerinden dolayı" denilmesi, sarih olarak bildiriyor ki, uğratılacakları Cehennem azabı, onların, âyetleri ve peygamberleri alaya almak gibi diğer çirkinliklerini de içinde bulunduran küfürlerinden dolayıdır. Zira onlar, âyetleri ve peygamberleri sadece inkâr etmekle kalmayıp fakat onları alaya almak gibi pek büyük bir cürümü de işlemişlerdir.

107
"iman edip iyi işler de yapanlara gelince, onların ziyafetleri Firdevs Cennetleridir."

Azap vaadi olarak, kâfirlerin sonuçları beyan edildikten sonra burada da, mükâfat vaadi olarak, kâfirlerin vasıflarının zıddı olan vasıfları taşıyanların akıbeti beyan edilmektedir.

Yani Rablerinin âyetlerine ve o'na kavuşmaya îman edip iyi işler de yapanlara gelince, onların ziyafetleri Firdevs Cennetlerinin meyveleridir. Yahut ikramdaki mübalağa ifadesi olarak, Firdevs Cennetlerinin kendileridir, demektir. Bu mânaya göre âyet, bize bildiriyor ki, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) Lisanıyla, "Ben, iyi işler işlemiş kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların da duymadığı ve hiçbir beşerin kalbinin hayal edemediği kadar büyük nimetler hazırladım" kutsî hadisinde beyan edildiği üzere, Allah'ın (celle celâlühü) Onlar için hazırladığı büyük mükâfatlar, ziyafet hazırlıkları mesabesindedir.

Yahut onların kon aldan Firdevs Cennetleri'dır, demektir.

Bu âyet işaret ediyor ki, îman ve iyi işler sahiplerine İlâhî rahmetin eseri, Allah'ın (celle celâlühü) ezelî şefkatinin gereği olarak erişir; Cehennemin kâfirlere konak kılınması ise böyle olmayıp, onların kötü tercihlerinin gereğidir.

Mücâhid diyor ki: "Firdevs, Rumca bostan demektir." İkrime ise diyor ki: "Firdevs, Habesçc cennet demektir." Dahhâk ise diyor ki: "Firdevs, ağaçları birbirlerine dolanmış bahçelerdir."

Bir görüşe göre ise, Firdevs, bazı özel bitkileri olan bahçedir.

Bir diğer görüşe göre ise, özellikle üzüm bağlan için kullanılmaktadır.

Başka bir görüşe göre ise, ekseriyeti üzüm olan bahçedir. Müberred diyor ki:

"Araplardan duyduğuma göre, birbirlerine dolanan ağaçlar ve genellikle de bu tür üzüm ağaçlan için kullanılmaktadır.

Kâ'b diyor ki:

"Cennetler içinde Firdevs cennetinden daha yükseği yoktur. Mârufu (iyiliği) emredenler ve Münkerden (kötülükten) alıkoyanlar, bu cennete gireceklerdir.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Cennette yüz; derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıllık mesafe vardır. Firdevs, en yüksek derecedir. Dört nehir de bu cennettedir. Siz de Allah'tan cennet dilerken o'ndan Firdevsi dileyin. Firdevs in üstünde de Rahmanin Arşı vardır. Cennet ırmakları da, buradan fışkırmaktadır."

108
"Onlar orada sonsuz olarak kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler."

Zira onlar için bundan daha aziz ve üstün bir nimet tasavvur olunamaz ki, nefisleri onu çeksin ve gözleri ona dikilsin.

109
"Ey Peygamberim! De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa ve bir o kadarını daha ilâve getirsen, Rabbinin sözlerinin yazılması bitmeden o mürekkep deniz mutlaka tükenecektir."

Yani de ki: Eğer Rabbimin, sözlerini, hikmetlerini ve ezcümle tevhide çağıran ve şirkten sakındıran mezkûr âyetlerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsa, Rabbimin sözlerinin yazılması bitmeden o mürekkep denizler, bunca çokluklarına rağmen mutlaka tükenecektir. Çünkü Allah'ın; (celle celâlühü) Sözlerini ve hikmetlerinin sonu yoktur.

Şu halde bu ifade, denizler tükendiliten sonra Allah'ın sözlerinin de biteceğine delâlet etmez.

Âyetteki "Ve bir o kadarını daha ilâve getirsen" bölümü, telkin edilen kelâma dahil olmayıp doğrudan doğruya Allah Tarafından ifade edilmekte olup bunun içeriğini tahkik, mânâsını tasdik etmekle beraber bir de, içeriğe kuvvet katmak için getirilmiştir. Yani Biz bir o kadarını daha ilâve ve destek olarak getirmesek de, getirsek de, Allah'ın sözlerinin yazılması bitmeden o mürekkep denizler mutlaka tükenecektir. Zira nihayetleri olan iki şeyin toplamının da nihayeti vardır. Hattâ varlık kavramına dahil olan bütün cisimlerin, mutlaka nihayetleri vardır. Zira boyutlu bütün varlıkların nihâyetli olduklarına kesin deliller vardır.

110
"De ki: Gerçekten ben yalnız sizin gibi bir beşerim. Şu var ki, "ilahınız, bir tek Ilahdan ibarettir" diye bana vahiy olunuyor. Öyleyse kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık iyi iş yapsın ve Rabbine. İbadette hiçbir ortak koşmasın."

Yani ey Resûlüm! Sen, Allah'ın sözlerinin şanını onlara beyan ettikten sonra de ki: Ben de sizin gibi bir beşerim; Allah'ın o tam olan sözlerini ihata ettiğimi iddia etmem; bana o sözlerden şunlar vahiy olunmaktadır. "Sizin İlahınız bir tek İlahdan ibarettir; ne yaratmakta, ne de diğer İlahlık hükümlerinde o'nun hiçbir ortağı yoktur." İşte ben, ancak bununla sizden temayüz etmekteyim. Öyleyse kim, Rabbinin lûtfu keremini umuyorsa, o aziz talebini tahsil için, o da, îman ve salâh ehli kullar gibi artık iyi iş yapsın ve Rabbine ibâdette, Rablerinin âyetlerini ve o'na kavuşmayı inkâr edenler gibi açık olarak da ortak, koşmasın ve riya ehli ile riya için sevap umanlar gibi gizli olarak da ortak koşmasın.

Rivâyet olunuyor ki, Cündübe b. Züheyr (radıyallahü anh), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dedi ki:

"Ben amellerimi, hiç şüphesiz Allah (celle celâlühü) için yaparım. Fakat insanlar yaptıklarıma muttali oldukları zaman bu da, beni sevindirir."

Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki:

"Allah (celle celâlühü) kendisine ortak koşulan ameli kabul etmez, "

İşte bunun tasdiki olarak bu âyet nazil oldu. Ancak diğer bir rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona şöyle buyurmuştur:

"Senin için iki sevap vardır: Gizli amel sevabı, bir de alenî amel sevabı" Bu, görenler, duyanlar da, kendisini örnek alıp o ameli yapmaları niyetiyle yapılan ameller içindir.

Rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz:

"Küçük şirkten de sakının!" buyurdu.

Huzurda bulunanlar:

" Küçük şirk nedir?" diye sordular.

O da:

" Riyadır" buyurdu.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bu kimse, Kehf Sûresinin son âyetini okursa, tepesinden ayağına kadar onu nur kaplar. Sûrenin tamamını okursa, ona, yerden göğe kadar uzanan bir nur verilir."

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bu kimse, yatağına yattığı zaman Kehf sûresinin son âyetini okursa, onun yatağı, Mekke'ye kadar parlayan bir nur olur. Bu nurun uzandığı yere kadar, yatağından kalkıncaya kadar kendisine duâ eden melekler olur. Eğer yatağı Mekke'de ise, nuru Mekke'den Beytülmamur'a kadar parlar. O nurun içinde, uyanıncaya kadar kendisine duâ eden melekler olur."

Allahü teâlâ'nın bunca muazzam nimetlerinden dolayı o'na hamdederim.

MERYEM SÛRESİ

Meryem Sûresi 98 âyet olup secde âyeti olan 58. Âyet ile 71. Âyet Medine'de; diğer âyetleri Mekke'de nazil olmuştur.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd. Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyyâ'ya olan rahmetini anmasıdır."

Yani bu sûre, Kâf. Hâ. Yâ. Ayn. Sâd süresidir. Yahut bu basit (mürekkep olmayan) harflerin cinsinden oluşan sûre, Rabbinin, kulu Zekeriyyâ'ya olan rahmetini anmasıdır.

3
"Hani o, Rabbine gizli bir sesle niyaz etmişti."

Zekeriyya (aleyhisselâm) güzel edebi gözetmek için gizli bir sesle niyazda bulunmuştur. Zira Allah'a göre gizli niyaz da, açık niyaz gibi olmakla beraber İhlâs bakımından daha etkili, riyadan daha uzak ve çocuk istemesinden dolayı insanların, kendisini ayıplamasından kurtulmaya da daha uygundur.

Zira çocuk, o insanların yanlış telakkisine göre, o çok ilerlemiş yaşına, ihtiyarlığına yakışmayan birtakım ön hazırlıklara tevakkuf etmektedir. Bir de, gizlice niyaz etmesi, korktuğu yakın akrabalarının gailesinden selâmet bulmak için de daha uygundur.

Diğer bir görüşe göre ise, onun gizli sesle niyaz etmesi, ihtiyarlık zafiyetinden dolayı idi. Derler ki; Hazret-i Zekeriyyâ, o zaman altmış yaşında bulunuyordu.

Diğer bir görüşe göre altmış beş yaşındaydı. Bir başka görüşe göre yetmiş yaşındaydı.

Başka bir görüşe göre yetmiş beş yaşındaydı. Bir başka görüşe göre ise yaşı daha da fazlaydı. Nitekim Al-i İmrân sûresinde geçti.

4
"Rabbim! Gerçekten benim kemiklerim gevşedi; kocalıktan da saçım ağardı. Ve Sana olan niyazımda ben hiç bedbaht olmadım."

A- "Rabbim! Gerçekten benim kemiklerim gevşedi; kocalıktan da saçım ağardı."

Gevşeme, özellikle kemiklere isnat edilmiş, çünkü kemik, bedenin direğidir; ona zafiyet ve rehavet isabet edince, bedenin tamamına isabet eder. Yahut kemik, bedenin en sert kısmıdır; en dayanıklısıdır ve hastalıklardan en az etkilenen kısımdır. Bu itibarla kemikler gevşeyip zayıflayınca, diğer kısımları daha çok gevşer ve zayıflar.

B- "Ve Sana olan niyazımda ben hiç bedbaht olmadım."

Yani ben bu uzun ömrüm boyunca Sana olan duâ ve niyazlarımda hiçbir zaman bedbaht olmadım; aksine ne zaman Sana duâ ve niyazda bulunduysam, kabul edilmiştir.

Hazret-i Zekeriyyâ, ihtiyarlığı ve halinin zayıflığı gibi İlâhî rahmeti celp eden halini arz ettikten sonra bu sözleriyle de, daha önce yaptığı duâ ve niyazlarının kabul olmasını da vesile yapmaktadır. Zira Allah (celle

celâlühü), uzun zaman kulunun duasını hep kabul buyurup kendisini bu saadete akştırmca, onu hiçbir zaman ve özellikle de zarureti ve şiddetli ihtiyacı olduğu zaman kendisini hüsrana uğratmaz.

Denilmiştir ki; duasının kabul olmasını istiyorsa, dileğine münasip olan Allah in (celle celâlühü) isim ve sıfatlarıyla duâ etsin.

5
"Şüphesiz ben, arkamdan yerime gelecek yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Artık tarafından bana bir veli (oğul) ver!"

A- " Şüphesiz ben, arkamdan yerime gelecek yakınlarımdan endişe ediyorum."

Zira Hazret-i Zekeriyyâ'nın yaşının çok ilerlemesi ve kuvvetinin zayıflaması, kendisinin ölümünden sonra yerine gelecek olan hakkında endişe etmesinin ilk sebeplerindendir.

Hazret-i Zekeriyyâ'nın endişe ettiği yakın akrabaları, amcasının oğulları idiler. Bunlar, İsrâiloğullarının en kötü insanları idiler. İşte bundan dolayı Hazret-i Zekeriyyâ, onların halef olarak yerine geldiklerinde ümmeti hakkında iyi davranmamalarından, zulmetmelerinden ve dinini değiştirmelerinden endişe ediyordu.

B- "Karım da kısırdır. Artık tarafından bana bir veli (oğul) ver!"

Yani benim karım da gençliğinden beri hiç çocuk doğurmamış bir kısırdır. Artık normal sebepler vasıtasıyla değil, de, sebepsiz ve vasıtasız var etmek yoluyla, sadece geniş lûtfu kereminden ve yegâne üstün kuvvetinden bana sulbümden bir oğlan ver!

Zira Hazret-i Zekeriyyâ'nın arz ettiği ihtiyarlık, kuvvetten düşmesi ve karısının kısır olması, normal sebepler vasıtasıyla çocuk sahibi olma umudunu kesmesini ve harikulade veçhile kendisine çocuk verilmesini gerektirmektedir. Hazret-i Zekeriyyâ'nın, Hazret-i Meryem hakkında harikulade bir hâdiseyi görmesinin, kendisinin bu duaya yönelmesine sebep olması, bu anlatılanlara hiç halel getirmez. Nitekim:

"İşte orada Zekeriyyâ, Rabbine niyazda bulundu..." (Al-i îmrân: 38) âyetinden de bu husus anlaşılmaktadır. Burada onun zikredilmemesi, orada zikredilmesıyle iktifa edildiği içindir. Nitekim orada duanın baş tarafının zikredilmemesi de, burada zikredilmesıyle iktifa edildiği içindir. Zira bir yerde zikredilen şeylerle iktifa edilerek başka yerde zikredilmemesi üslubu, Kur'ânin ince sanatındandır.

6
"Ki, o bana vâris olsun. Yâkûb hanedanına da vâris olsun. Rabbim! Onu hoşnut olduğun biri kıl!"

A- "Ki, o bana vâris olsun. Yâkûb hanedanına da vâris olsun."

Yani ilim, din ve peygamberlikte benim mirasımı yaşatsın. Zira peygamberler, miras olarak mal bırakmazlar. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Biz peygamberler zümresine vâris olunmaz; bizim bıraktığımız mal, sadakadır."

Diğer bir görüşe göre ise, yani İsrail Oğulları âlimlerinin reisliğinde bana vâris olsun, demektir. Zira Hazret-i Zekeriyyâ, o devirde âlimlerin reisi idi. Hazret-i Zekeriyyâ'nın (aleyhisselâm) karısı, Hazret-i Meryem'in annesinin kız kardeşi idi.

Burada zikredilen Yâkûb, bir görüşe göre, Yâkûb Bin İshâk Bin İbrâhîm'dir (aleyhisselâm). Kelbî ile Mukaatil'e göre ise, bu Yâkûb, Süleyman'ın neslinden İmrân Bin Mâsânin kardeşi Yâkûb Bin Mâsân'dır.. Hazret-i Yâkûb ailesi, Hazret-i Yahya b. Zekeriyyâ'nın dayıları idi.

Kelbî diyor ki: "O zaman Mâsân oğulları, İsrail Oğullarının reisleri ve hükümdarları idiler ve Zekeriyyâ da, İsrail Oğulları âlimlerinin reisi idi. İşte bunun için Hazret-i Zekeriyyâ, bir oğlunun olup âlimlerin riyasetini kendisinden ve İsrail oğullarının hükümdarlığını da Mâsân Oğullarından miras almasını istedi."

B- "Rabbim! Onu hoşnut olduğun biri kıl!"

Yani ey Rabbim! Onu, sözlerinden ve davranışlarından hoşnut olduğun iyi bir insan kıl!

7
"Allah buyurdu ki: Ey Zekeriyyâ! Sana Yahya adında bir oğlanı müjdeleriz ki, daha önce onu hiç kimseye adaş kırmamıştık."

Allah'ın (celle celâlühü), Hazret-i Zekeriyyâ'ya bu hitabı, bizzat oknayip fakat melek vasıtasıyladır. Yani meleğin, bu ibareyi, Allah'tan Hazret-i Zekeriyyâ'ya hikâye etmesi yoluyladır. Nitekim:

"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi, aşan kullarım!..."(Zümer: 53) âyeti de bu kabildendir. Bunun tahkiki, Âkı İmrân sûresinde geçti,

Allah'ın (celle celâlühü) Hazret-i Zekeriyyâ'ya olan bu hitabı, onun seslenişine cevap ve duasını kabul edeceğinin vaadidir. Ancak bu, "Biz de onun duasını kabul ettik ve Yahya'yı ona bağışiadık."(Enbiyâ: 90) âyetinden ilk akla geldiği gibi duasını tamamıyla kabul edeceğinin vaadi değil, fakat üstün hikmetlere bağlı olarak gerçekleşen İlâhî iradenin gerektirdiği şekilde duasının kısmen kabulü anlamındadır.

Zira peygamberlerin (aleyhisselâm) duaları kabule şayan ise de, bütün duaları mutlaka kabul olur, demek değildir. Görmedin mi ki, Hazret-i İbrâhîm'in Kendi babası hakkındaki duası ve Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Ve ben Allah'tan (celle celâlühü), ümmetimin birbirleriyle savaşmamalarını istedim, fakat bu duam kabul olunmadı" hadisinde beyan ettiği duası kabul olunmamıştır.

İste Hazret-i Zekeriyyâ'nın bu duasında da, Allah (celle celâlühü), ona, hoşnut olduğu bir peygamber olarak, Hazret-i Yahya'yı vermeye ve kendisine vâris olmamasına hükmetmiştir. Böylece Allah (celle celâlühü) Onun duasının birinci kısmını kabul etmiş, ikinci kısmını ise kabul etmemiştir. Nitekim meşhur görüş olduğu üzere, Hazret-i Yahya, babası Hazret-i Zekerivyâ'dan önce öldürülmüştür.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yahya, babasından sonra bir süre yaşamıştır. Bu görüşe göre, zikredilen izahı gerektirecek bir müşkül nokta yoktur.

Hazret-i Yahya'nın isminin tayin edilmiş olması, İlâhî vaadi pekiştirmek ve kendisini şereflendirmek içindir. Daha önce Yahya isminin hiç kimseye verilmeyip bu ismin ona tahsis edilmiş obuası, Hazret-i Yahya'ya ilâve bir şeref ve saygınlık kazandırmaktadır. Zira insanların isimlerinden farklı olarak garip ve mümtaz bir ismin verilmesi, hiç şüphesiz, isim sahibine şeref kazandırmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki Semiyyen, ismen adaş demek değil, fazilet ve kemalde eşsiz demektir. Nitekim Meryem: 65. Âyette de "Semiyyen" kelimesi bu mânadadır. Zira vasıfta ortak olanlar, isimde ortak olanlar gibidir.

Derler la; hiç günah işlememek ve hiçbir günah niyetini de içinden geçirmemek, bir pîr-i fâni ile bir kısır koca karıdan doğmuş olmak ve son derece iffetli olmak vasıflarında Yahya Peygamberin bir benzeri yoktur. Şu halde bu âyet, kendisinden sonra nazil olan Al-i İmrân: 39. Âyetinin icmalidir.

Denilmiştir ki, Yahya isminin kendisine verilmesi, annesinin rahmi kendisiyle veya Allah'ın (celle celâlühü) dini onun davetiyle hayat bulduğu içindir.

8
"Zekeriyya dedi ki: Rabbim! Karım bir kısır, ben de ihtiyarlığın son derecesine varmış iken, benim nasıl bir oğlum olabilir?"

Allah'ın (celle celâlühü) Hazret-i Zekeriyyâ'ya hitabı, melek vasıtasıyla eriştiği halde Zekeriyya'nın (aleyhisselâm) Bizzat Allah'a seslenmesi, ziyadesiyle yalvarış, yakarış, tamamıyla Allah'a yönelmede gayret harcamak için ve onun, meleke hitap etmesinin, Allah'ın (celle celâlühü) onun halini bilmesinin melek aracılığına tevakkuf ettiği vehmini doğurmasından sakınmak içindir. Nitekim beşerin, Allah'tan sâdır olan fiilleri bilmesi, her zaman melek aracılığına tevakkuf etmektedir.

Yani benim karım, baştan beri kısır olup kendi gençliği ile benim gençliğimde çocuk doğurmadığı halde, şimdi, ihtiyarlığımdan dolayı mafsallarım, kemiklerim kurumuş olduğu ve karım da, bir kocakarı olduğu halde benim nasıl bir oğlum olabilir?

Burada, Âl-i İmrân sûresindekinin aksine, Hazret-i Zekeriyya, önce kendi karısının hâlini anlatmış, çünkü kendi hali, duası içinde zikredilmiştir. Burada daha önce zikredilene tamamlayıcı olarak zikredilen, ihtiyarlığın en uzak mertebesine erişmesidir. Anılan sûrede ise, duasında kendi halini anlatmamaktadır. İşte onun için orada kendi hâlini, karısının hâlinden önce anlatmaktadır. Çünkü kendi halinin kusurlu olduğunu hemen anlatması daha münasip olmaktadır.

Hazret-i Zekeriyya, daha önce, kendisine bir oğlan vermesi için Allah'a (celle celâlühü) duâ ettiği halde ve özellikle Âl-i İmrân sûresinde zikredilen kanıtları gördükten sonra Allah'ın (celle celâlühü) buna muktedir olduğu noktasındaki kesin îmanı daha da kuvvetlendiği halde bu kelâmı söylemesi, Allah'ın kudretini tazim etmek, ona taaccübünü ifade etmek ve o'nun bu büyük nimetini pek önemsediğini bildirmek içindir. Zira bu sözleriyle, normal şartlara göre imkânsız olduğu halde bunun doğrudan Allah'ın lûtfu kereminden olduğunu açıklamaktadır, Yoksa Hazret-i Zekeriyya'nın bu sözleri, çocuğunun olmasını uzak görmek anlamında değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Zekeriyyâ'nın bunu söylemesi, aldığı cevabın, mü’minlerin kesin îmanını arttırması ve bâtılcıların da, bâtıllarından vazgeçmesi içindir.

Bir diğer görüşe göre ise, sözleri, bunu uzak görmek anlamında idi. Nitekim duâ de bu müjde arasında altmış sene geçmişti ve böyle duâ ettiğini de unutmuştu. Ancak bu görüş, isabetten uzaktır.

9
"Allah: Öyledir, dedi; Rabbin buyurdu ki: O, Bence çok kolaydır. Bundan önce sen hiçbir şey değil iken, seni yaratmışınıdır."

A- "Allah: Öyledir, dedi; Rabbin buyurdu ki: O, Bence çok kolaydır."

Kimilerine göre bu âyet hülasa olarak şunu ifade etmektedir: Allah (celle celâlühü) Diyor ki; işte bunun gibi garip ve gayet güzel söz söyledim. Yani bu harikulade vaat gibi vaatte bulundum ve özellikle bu, normal şartlarda imkânsız ise de, Bence çok kolaydır.

Yahut Allah: İşte gerçek şudur, dedi... Yahut Allah: Durum, vaat ettiğim gibidir, dedi ve o, mutlaka gerçekleşecektir. Yahut ey Zekeriyya! durum dediğin gibidir. Buna göre bu cümle, Hazret-i Zekeriyyâ'nın kendisi ile karısının hallerinin, çocuk yapmaya müsait olmamasıyla ilgili söylediklerini tasdik etmektedir. Bundan sonra gelen cümle ise, önceki takrirden sonra imkânsız olmadığını beyan etmek içindir. Yani Allah (celle celâlühü) dedi ki; bu hâdise, haddi zatında akıldan uzak bir şey olduğu halde Bence çok kolaydır.

B- "Bundan önce sen hiçbir şey değil iken, seni yaratmışımdır.

Bu cümle, makablini açıklamaktadır. Bundan murat, başlangıçta insanların yaratılmasıdır. Zira mutlak yokluktan sonra gerçekleşen budur. Yoksa bundan murat, birinci yaratılıştan sonra normal üreme yoluyla yaratılmak değildir.

Hakikatte yoktan yaratılan insan, Âdem (aleyhisselâm) olduğu halde: "Daha önce baban Âdem, hiçbir şey değil iken, onu yarattım" denilmemiş. Halbuki çocukla müjdelenen Hazret-i Zekeriyyâ'nın hali, onun haline kıyaslamak yoluyla, bunun imkânsız olmadığını ifade etmek konusunda yeterli olurdu. Böyle iken, hücceti kuvvetlendirmek ve kıyas yolunu tavzih etmek için bu üslup kullanılmıştır. Zira bu üslupla, Âdem'in yoktan var edilmesinden her beşer ferdinin payı olduğuna dikkat çekilmektedir.

Çünkü Âdem'in (aleyhisselâm) hârika fıtratı, kendi nefsine münhasır olmayıp fakat icmali olarak bütün insan fertlerinin fıtratını da içeren ve onun sonuçlarının hepsine câri olmasını gerektiren bir örnek idi. Bu itibarla Allah'ın Âdem'i (aleyhisselâm) bu garip ve mükemmel şekilde yaratması, onun neslinin her ferdi için de geçerlidir.

Âdem'in (aleyhisselâm) zürriyetinin bütün fertlerine sirayet eden bu şekildeki yaratılması, mezkûr yaratılmanın ona isnat edilmesinden anlaşılacağı gibi, bunun kendi nefsine münhasır olmasından daha hârika ve garip olduğu ve Allah'ın kudretinin, ilminin ve hikmetinin kemaline daha çok delâlet ettiği için ve bu takdirde Hazret-i Zekeriyyâ'nın yokluğu daha açık olduğu ve onun hali, kendisine müjdelenen çocuğun haline örnek olmaya daha uygun olduğu için mezkûr yaratma fiili, Hazret-i Zekeriyyâ'ya isnat edilmiştir.

Nitekim: "Yemin olsun ki, sizi yaratmışız ve sonra da sizi biçimlendirmişizdir." (A'râf: 11) âyetinde de, minnet beyan etmek hakkının tam olarak verilmesi için, yaratılma ve biçimlendirilme fiilleri, muhataplara isnat edilmiştir.

Şu halde hulâsa olarak sanki şöyle denilmiştir: Ben, daha önce sen hiçbir şey değil iken, tamamen yokluktan ibaret iken, Âdem'i (aleyhisselâm) yaratmak zımnında seni de yaratmışımdır.

Âyetteki şeyi, itibara değer bir şey olarak yorumlamaya ise, bu makam engeldir ve âyetin ifadesi ona müsait değildir.

10
"Zekeriyyâ dedi ki: "Rabbim! Bu hususta bana bir işaret ver!" Allah buyurdu ki: "Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gün ve üç gece insanlarla konuşamamandır."

A- Zekeriyyâ dedi ki: "Rabbim! Bu hususta bana bir işaret ver!"

Yani ey Rabbim! Dileğimin tahakkuk edeceğine ve hamilelik gerçekleşeceğine delâlet eden bir işaret bana ver!

Hazret-i Zekeriyyâ'nın bu isteği, kimilerinin dediği gibi, müjdeyi pekiştirmek ve tahkik etmek için değildir. Çünkü bu, peygamberlik makamına yakışmaz.

Bu istek, ancak hamileliğin başlangıcını tarif etmek içindi Zira müjde, tayinsiz ve mutlak idi. Ve hamilelik de, bilinmeyen gizli bir hâdise idi. İşte bundan dolayı Hazret-i Zekeriyyâ, o büyük nimetin sürecinin başlamasından itibaren onu şükür ile karşılamak ve şükrünü, mutat olarak anlaşılıncaya kadar geciktirmemek için, Allah'ın (celle celâlühü) kendisini ona muttak kılmasını istedi. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde de bu noktaya işaret edildi. Kaldı ki, Hazret-i Zekeriyyâ'nın bu isteği, müjdeden uzun bir zaman geçmiş olmasından sonra olması lazımdır.

Çünkü rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Yahya, Hazret-i İsa'dan altı ay, yahut, üç sene büyüktü. Ve hiç şüphe yok kı, Hazret-i Zekeriyyâ'nın duası, Hazret-i Meryem'in çocukluğunda olmuştu. Zira "işte orada Zekeriyyâ, Rabbine yalvardı..." (Âl-i İmrân: 38) âyetinden de anlaşılmaktadır. Ve Hazret-i Meryem de, on yaşında veya on üç yaşında iken Hazret-i İsa'yı doğurmuştur.

B- "Allah buyurdu ki: "Sana işaret, sapasağlam olduğun halde üç gün ve üç gece insanlarla konuşamamandır."

Yani senin yaratıksın, bedeni uzuvların sapa sağlam iken ve sende dilsizlik ve dil arızası şaibesi yok iken ve sen Zikir ve tesbihe muktedir olduğun halde, üç gün ve üç gece insanlarla insanların sözleriyle konuşamamandır.

11
"Bunun üzerine Zekeriyyâ Mihrabtan (Mabetten) kavminin karşısına çıkarak onlara: "Sabah ve akşam Allah'ı tesbih edin!" diye işaret eyledi."

Yani bunun üzerine Hazret-i Zekeriyyâ, mabetten, yahut odadan kavminin karşısına çıktı. Kavmi, mabede girip namaz kılmak için mabedin arkasında toplanmış, onlara kapıyı açmasını bekliyorlardı. O anda Hazret-i

Zekeriyyâ, rengi değişmiş olarak onların karsısına çıkınca, bu halı onların hoşuna gitmedi ve: "Neyin var?" Dediler. Hazret-i Zekeriyyâ da onlara: "Sabah ve akşam tesbih edin!" diye işaret etti.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu yere yazdı.

Ebû'l Âk'ye der kı: "Bu namazlardan murat, Sabah ile İkindi namazlarıdır."

Yahut günün iki tarafında Rabbinizi tenzih edin! demektir. Herhalde Hazret-i Zekeriyyâ, şükür olarak tesbih etmeye ve bunu kavmine de emretmeye memur bulunuyordu.

12
"Ey Yahya! Kitaba (Tevrat'a) kuvvetle sarıl!" dedik ve henüz çocuk iken ona ilim ve hikmet verdik"

Yani "Ey Yahyâ! Tevrat'ı kuvvetle, ciddiyetle ve Rabbinden başarı dileyerek tut!" dedik ve kendisi henüz çocuk iken ona hüküm verdik.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Hüküm, peygamberliktir. Hazret-i Yahyâ, otuz yaşında iken Allah (celle celâlühü) ona peygamberlik vermiştir."

Diğer bir görüşe göre ise hüküm, hikmet, Tevrat'ı anlamak ve dinî ilimleri bilmektir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Yahyâ, henüz çocuk iken, çocuklar, kendisini oynamaya çağırdıklarında, "Biz oyun için yaratılmadık" diye cevap vermiş.

13
"Ve katımızdan ona büyük bir huy yumuşaklığı ve (her türlü günahtan) temizlik verdik. Ve o, pek sakınan biri idi."

Yani Biz ona katımızdan büyük bir rahmet verdik. Yahut Biz, ebeveynine ve diğer insanlara karşı şefkatli olması için onun kalbine merhamet verdik. Ve Biz ona günahlardan temizlik verdik. Yahut ona, ebeveynine harcayacağı sadaka verdik. Yahut onu, insanlara sadaka vermeye vakfettik. Ve o, günahlardan pek sakınan biri idi.

14
"Ve ana-babasına çok iyi davranan bir kimse idi; o, dik kafalı bir zorba, hiç değildi."

Yani Hazret-i Yahyâ ebeveynine karşı son derece lütûfkâr ve iyilik yapan bir şahsiyet idi ve o, ana-babasına karşı mütekebbir ve isyankâr hiç değildi. Yahut o, Rabbine karsı isyankâr değildi.

15
"Doğduğu gün, öleceği gün ve tekrar diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun!"

Yani doğduğu gün, şeytandan diğer insanlara erişen kötülüklerden, öleceği gün kabir azabından ve tekrar diri olarak mezardan kaldırılacağı gün kıyametin korkunç hallerinden ve Cehennem ateşinden selâmette olsun!

16
"Peygamberim! Kitapta (Kitabın bu sûresinde) Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir mekâna çekilmişti."

Hazret-i Zekeriyyâ'nın kıssasından sonra Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) bu kıssayı da zikretmesi emredilmiş, çünkü iki kıssa tamamen ıç içedir.

Burada Kitaptan murat, Kur'ân değil, fakat bu sûre-i kerimedir. Çünkü bu kıssanın zikri ile sûrede zikredilen diğer peygamberlerin kıssalarının zikrini gerektiren Hazret-i Zekeriyyâ'nın kıssası, bu sûrenin başında zikredilmektedir. Yani bu sûrede: Hazret-i Meryem'in kıssasını da an. Zira anma (zikir), şahısların kendileri için değil, fakat onlarla ilgili haberler içindir.

Hazret-i Meryem, yalnız olarak ibâdet etmek üzere, ailesinin bulunduğu mekândan ayrılıp Beytül makdisin doğusunda, yahut evinin doğusunda bulunan bir mekâna çekilmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Meryem, aybaşı halinden yıkanmak için bir duvarın arkasında muhafazak bir yerde oturdu. İşte bundan sonraki cümle bunu ifade etmektedir.

17
"Meryem, bir de, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken Biz ona Ruhumuzu (Cebrâîl'i) gönderdik de, ona tam bir insan şeklinde göründü."

Hazret-i Meryem, Mescitte kalıyordu. Aybaşı olduğu zaman, teyzesinin evine gidiyordu ve temizlendiği zaman yine Mescide dönüyordu, işte Hazret-i Meryem, bu yıkanma yerinde iken, melek, sakalı henüz bitmemiş, parlak yüzlü, kıvırcık saçlı genç bir adam şeklinde onun yanma yaklaştı. İşte "Biz ona Ruhumuzu gönderdik" cümlesinin mânâsı budur. Yani Biz, ona Cebrâîl'i gönderdik. Cebrâîl'in bu şekilde ifade edilmesi, bu makamın hakkını vermek içindir.

Cebrâîl kusursuz, bünyesi sağlam ve bütün insan güzelliklerini taşıyan bir genç şeklinde Hazret-i Meryem'e göründü.

Diğer bir görüşe göre ise, Beytülmakdis in hademelerinden Yûsuf adında Hazret-i Meryem'in bir yaşıtı suretinde ona göründü. Cebrâîl'in bu şekilde ona görünmesi, onun sözlerinden ürkmemesi ve Allah'ın (celle celâlühü) kelâmından ona aktaracaklarım alması içindi. Zira eğer melek suretinde ona görünseydi, Hazret-i Meryem, ondan ürker ve onunla ilişki kuramazdı. Kimileri, onun bu şekilde kendisine görünmesi, Hazret-i Meryem'i şehvete getirmek ve menisinin, rahmine inmesini sağlamak için olduğunu söylemişlerse de, bu görüş, Allah'ın harikulade kudretinin eserlerini beyan etmek makamına ters düşmekle beraber, bir de, bundan sonraki âyet de onu tekzip etmektedir.

18
"Meryem dedi ki: Ben, senden, Rahman olan Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkuyorsan, bana dokunma!"

A- Meryem dedi ki: Ben, senden, Rahman olan Allah'a sığınırım.

İşte bu da âdil bir şahittir ki, aşırı meyil ve şehvetten doğan o hak yaşaması (orgazm) şöyle dursun, onun kalbine meyil şaibesi bile girmemiştir. Evet, Cebrâîl'in bu üstün güzellik ve cemalde temsil edilmesi, kendisini denemek ve iffetini imtihan etmek için idi. Ve zaten son derece takva ve iffeti de görülmüştür.

Hazret-i Meryem'in, Allah'ı Rahman sıfatıyla zikretmesi, ziyadesiyle o'na sığınmak ve ansızın karşılaştığı fiilden korunmak için özel rahmetin eserlerini celp etmek içindir.

B- "Eğer Allah'tan korkuyorsan, bana dokunma!

Yani eğer sen Allah'tan korkup o'na sığınmaya önem veriyorsan, işte ben o'na sığmıyorum; sen de o'na sığın ve bana dokunma!

19
"Cebrâîl : "Ben, sana tertemiz bir oğlan bağışlaman için Rabbimin ancak bir elçisiyim" dedi."

Cebrâîl bu sözleriyle demek istiyor ki, ben, senin vehmettiğin gibi kendisinden kötülük beldenen biri asla değilim; ben ancak senin sığındığın Rabbinin elçisiyim; senin gömleğinin içine üflemek suretiyle, sana günah bakımından tertemiz, yahut hayır üzere büyüyen ve sene, sene büyürken de hep hayır ve salâh üzerinde olacak bir oğlan bağışlanmaya sebep olmak için burada bulunuyorum.

20
"Meryem: "Benim bir oğlum nasıl olabilir ki, bana bir insan eli değmemiştir. Ben iffetsiz de değilim" dedi."

Yani bana, nikâhlı olarak bir insan eli değmemiş ve ben, erkeklerle olmayı arzu eden iffetsiz bir kadın da değilim.

21
"Cebrâîl dedi ki: "Öyledir." Rabbin buyurdu: "Bu, Bence pek kolaydır. Bunu, insanlara bir ibret ve Bizden bir rahmet kılalım diye yapacağız. Zaten bu, ezelde karara bağlanmış bir hüküm idi."

A- Cebrâîl dedi ki: "Öyledir."

Yani Cebrâîl (aleyhisselâm), Hazret-i Meryem'in sözünü izah ve tahkik olarak: "Evet, gerçek durum aynen dediğin gibidir" dedi.

B- "Rabbin buyurdu: "Bu, Bence pek kolaydır.

Bu cümle, makabline bir açıklama mahiyetindedir. Yani beni sana gönderen Rabbin dedi ki: Benim sana anlattığını gibi, sana hiç insan eli değmeden sana bir oğlan bağışlamak, âdete göre imkânsız ise de, Bana mahsus bir şey olmak üzere, bence çok kolaydır. Zira Benim sebeplere ve vasıtalara ihtiyacım yoktur.

C- "Bunu, insanlara bir ibret ve Bizden bir rahmet kılalım diye yapacağız.

Yani Biz, bir oğlan bağışlamayı, onlara, kudretimizin sonsuzluğuna delâlet eden bir âyet ve hüccet olması için gerçekleştireceğiz.

D- "Zaten bu, ezelde karara bağlanmış bir hüküm idi."

Yani böyle mucizevî bir şekilde bir oğlanın bağışlanmasına zaten ezelde hükmedilmiş, yahut takdir edilmiş ve Levh-i Mahfûz'a yazılmıştır; bu hüküm, kaçınılmaz olarak sana uygulanacaktır. Yahut bu hâdise, üstün hikmetler içerdiği için olması gereken bir şeydir.

22
"Böylece Meryem ona hamile kaldı. Sonra hamliyle birlikte uzak bir yere çekildi."

A- "Böylece Meryem ona hamile kaldı."

Yani Cebrâîl Hazret-i Meryem'in gömleğine üfledi ve nefesi onun içine girdi. Demliyor ki, Cebrâîl (aleyhisselâm) onun gömleğini kaldırdı ve onun yakasından içeriye üfledi; bunun neticesinde hamile kaldı.

Diğer bir görüşe göre ise, Cebrâîl (aleyhisselâm) uzaktan üfledi de, havası kendisine ulaştı ve hemen hamile kaldı.

Bir diğer görüşe göre ise, Cebrâîl , onun ağzına üfledi.

Hazret-i Meryem'in hamilelik müddeti yedi ay sürdü.

Diğer bir görüşe göre ise sekiz ay sürdü. Ve Hazret-i İsa'dan başka sekiz aylık hiçbir çocuk yaşamamıştır.

Başka bir görüşe göre ise, gebelik müddeti dokuz ay idi.

Bir görüşe göre ise gebelik süresi, yalnız üç saat oldu.

Bir görüşe göre de, yalnız bir saat oldu; hamile kalması ile doğum yapması bir oldu.

Hazret-i Meryem o zaman on üç yaşında bulunuyordu.

Bir görüşe göre, henüz on yaşında idi ve iki kez aybaşı olmuştu.

B- "Sonra hamliyle birlikte uzak bir yere çekildi.

Yani Hazret-i Meryem, bu hamilelik haliyle, ailesinden uzak bir yere bir dağın arkasına çekildi.

Diğer bir görüşe göre ise, evinin arka kısmına çekildi. Hamilelik müddetinin pek kısa olduğu rivâyetlere en uygun olan bu görüştür.

23
"Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya sevk etti. Meryem: "Keşke bundan önce ölseydim de, büsbütün unutulmuş olaydım!" dedi."

A - "Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya sevk etti."

Yani Hazret-i Meryem de doğum sancısı başlayınca, hem onunla örtünmek için, hem de doğum sırasında dayanmak için bir hurma ağacının gövdesinin arkasına çekildi. Bu hurma ağacı, dalları ve yeşilliği olmayan kuru bir ağaç idi. Mevsim de kış idi.

Muhtemeldir ki, Allah Hazret-i Meryem'e âyetlerini göstermek, onun korkusunu gidermek ve ona, yeni doğum yapanların yemeği ve en uygun gıdası olan taze hurma yedirmek için kendisine bunu ilham etmişti.

B- "Meryem: "Keşke bundan önce ölseydim de, büsbütün unutulmuş olaydım!" Dedi.

Yani Hazret-i Meryem, o andaki üzüntüsünün ifadesi olarak dedi ki: Keşke ben, bu duruma düşmeden önce ökmüş olsaydım ve unutulması gereken önemsiz bir şey olsaydım!

Hazret-i Meryem, kendisi ile Cebrâîl (aleyhisselâm), arasında cereyan o şerefli vaadi bildiği halde bunu söylemesi, sırf insanlardan haya ettiği ve onların ayıplamasından korktuğu içindir. Yahut insanların kendisi hakkında konuşacakları ile günaha girmelerinden endişe ettiği içindir. Yahut o da, ağır musibetlerle karşı karşıya kalan iyi insanların söyleye geldikleri sözü söylemiştir. Nitekim Hazret-i Ömer'den (radıyallahü anh) Rivâyet olunduğuna göre, kendisi bir gün yerden bir saman çöpü almış ve: "Keşke ben bu saman çöpü olsaydım da, başka bir şey olmasaydım!" demiştir. Hazret-i Bilâl'den rivâyet olunduğuna göre o da: "Keşke Bilâl'in annesi Bil al'i doğurmasayek!" demiştir.

24
"İşte o zaman aşağısından bir ses ona şöyle seslendi: "Üzülme! Rabbin alt yanından küçük bir nehir meydana getirmiştir."

Yani o zaman Cebrâîl ona seslendi. Deniliyor ki, Cebrâîl doğan yavruya ebelik yapmıştı.

Diğer bir görüşe göre, aşağısından, bulunduğu tepenin aşağısından demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, hurma ağacının altından ona seslenilmişti.

Bir görüşe göre, İsâ (aleyhisselâm) ona seslenmişti. Ona şöyle seslenilmişti: Üzülme! Senin alt yanında bulunan bir yerden bir çağlayan meydana getirmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, küçük bir ırmak senin emrine verilmiştir; emredersen akacak; emretmezsen akmayacaktır.

Merfû olarak (Peygamberimize kadar kesintisiz bir senetle) rivâyet olunduğuna göre İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

"Cebrâîl ayağını yere vurmuş; hemen tatlı bir su fışkırmış ve ark halinde akmaya başlamıştır."

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İsâ, bunu yapmıştır.

Bir diğer görüşe göre ise, orada kuru bir dere vardı; o anda Allah (celle celâlühü), o derede su akıtmıştır. Nitekim benzer bir şeyi de hurma ağacında yapmıştır. Zira o hurma ağacı kuru idi ve değil meyvesi, dallan ve yapraklan bile yoktu ve mevsim de kış idi. Böyle olduğu halde Allah Onda dallar, yapraklar ve meyve meydana getirmiştir.

Bir görüşe göre de, orada bir akarsu vardı.

Ancak hârikaların meydana gelmesini beyan etmek makamına uygun olan ve âyet-i kerimenin ifadesinden ilk anlaşılan manâ, birincisidir.

Başka bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki "Seriyye" (küçük ırmak anlamında olmayıp) şanı yüce ulu bir peygamber demektir ki, bu, İsa'dır (aleyhisselâm).

25
"Hurma ağacını kendine doğru silkele ki, üzerine taze olgun hurma dökülsün."

26
"Artık ye ve iç! Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen, de ki: Rahman olan Allah'a oruç adadım da, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım." -

A- "Artık ye ve iç! Gözün aydın olsun!"

Yani o küçük ırmağın suyundan iç ve taze hurmadan ye! Yahut hurmadan ye ve onun suyundan iç! Ve neşeni bozma; seni üzen ve kaygılandıran şeylere kafanı takma; onları kafadan at; zira Allah (celle celâlühü), senin durumunu, alelade hükümlere göre ibâdet edenlerin aklından geçenlerden tenzih etmiş ve basit unsurlar ile mürekkep bitkilerden, kâinat âdetlerine göre hârika olan ve senin bu işindeki esrara vâkıf olma yoluna işaret eden delilleri de onlara göstermiştir.

B- "Eğer insanlardan birini görürsen, de ki: Rahman olan Allah'a oruç adadım da, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."

Yani bu arada sen herhangi bir insan görüp de o, seni konuşturmak isterse, sen, ona de ki:

"Ben, Rahman olan Allah'a sükût orucu adadım; bundan dolayı bugün hiçbir insanla konuşmayacağım; yalnız meleklerle konuşacağım ve Rabbime yakaracağım."

Diğer bir rivâyet göre ise, Hazret-i Meryem'e adak orucunu işaretle bildirmesi emredilmişti. En zahir olan görüş de budur. Hazret-i Meryem'in, sefih insanlarla tartışması ve Hazret-i Meryem'in sözlerini başkalarına aktarıp dedikodu konusu yapmaları hoş görülmediği için ve bir de, Hazret-i İsa'nın sözüyle iktifa edilmesi için kendisine bu sükût emredilmişti. Zira Hazret-i İsa'nın sözleri, eleştirilerini kesmek için kesin bir delil idi.

27
"Nihayet oğlunu kucağında taşıyarak kavmine getirdi. Kavmi dediler ki: "Ey Meryem! Yemin olsun ki, sen iğrenç bir iş yapmışsın."

Yani Hazret-i Meryem, doğum kanından temizlendikten sonra oğlunu kucağında taşıyarak kavmine geldi. Kavmi onun bu halini pek yadırgayarak dediler ki: "Ey Meryem! Yemin olsun ki, gerçekten sen büyük bir hata, iğrenç bir fiil yapmışsın. Yahut bu gelişin, pek acayip oldu."

28
"Ey Harun'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam değildi; annen de iffetsiz değildi."

Bu Hârun, peygamber olan Hazret-i Harun'dur. Hazret-i Meryem, Hazret-i Hârun'un kardeşleri derecesinde olan kimselerin soyundan olduğu için kendisine böyle hitap edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, kendisinin soyundan idi. İkisinin arasında bin yıl vardı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu Hârun, onların zamanından yaşayan iyi veya kötü bir adamdı; onlar, Hazret-i Meryem'i ona benzettiler. Yani ey Meryem! Sen bizim yanımızda Hârun gibi iyi bir insandın, demek istediler. Yahut Hârun kötü bir insandı ve Hazret-i Meryem'i ona benzetmekle kendisine hakaret ettiler.

Onların bu sözleri, Hazret-i Meryem'in yaptığı işin iğrenç ve pek kötü bir şey olduğunu izah etmekte ve iyi insanların çocuklarının hayâsızlık yapmalarının daha kötü olduğuna dikkat çekmektedir.

29
"Bunun üzerine Meryem, çocuğu işaret etti. Onlar: "Biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşalım?" dediler."

A- Bunun üzerine Meryem, çocuğu işaret etti.

Yani kavminin bu sözlerine karşılık Hazret-i Meryem, Hazret-i İsa'yı işaret ederek onunla konuşmalarını istedi.

Zahire göre Hazret-i Meryem, onlara sükût adağını ve kendisine emredildiği veçhile insanlarla tartışmaya girmeyeceğini beyan etmişti. Şu halde bu kelâm delâlet ediyor ki, Hazret-i Meryem'e emredilen, adağını ifade ile değil, işaret ile bildirmesi idi. Her ikisini de yapmak ise, alışılmış bir şey değildir

B- "Onlar: "Biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşalım?" dediler.

Yanı onlar, Hazret-i Meryem'in bu cevabını reddederek dediler ki; biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşalım? Bugüne değin aklı başında bir insanın beşikteki bir çocukla konuştuğunu hiç bilmiyoruz.

30
"Çocuk dedi ki: "Şüphe yok ki, ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitabı verdi ve beni peygamber yaptı."

Allah (celle celâlühü), hakkı tahkik ve Hazret-i İsa'nın İlahlığını iddia edenleri reddetmek üzere, kaçınılmaz bir hakikat olarak onu böyle konuşturmuş; Allah'ın kulu olduğunu ona söyletmiştir.

Bir görüşe göre, Hazret-i İsa'yı konuşturan Hazret-i Zekeriyyâ'dır (aleyhisselâm)..

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"Hazret-i Meryem, çocuğa işaret edince, kavmi çok kızdı ve: "Meryem'in bizimle alay etmesi, yaptığından daha çok zorumuza gidiyor" dediler."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İsâ, o sırada meme emiyordu. Onların o sözlerini işitince, meme emmeyi bıraktı; onlara yüzünü döndü; sol tarafına yaslandı; onlara sehâdet parmağıyla işaret etti ve söylediklerini söyledi. Deniliyor ki, Hazret-i İsâ, onlara söylediklerini söyledikten sonra çocukların normal olarak konuştukları çağa gelinceye kadar bir daha hiç konuşmadı.

31
"Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı ve yaşadığım müddetçe bana namazı ve zekâtı emretti."

Yani Allah (celle celâlühü) bana İncil verdi; beni peygamber yaptı namaz ve zekatı emretti ve nerede olursam olayım, beni faydalı ve hayrın muallimi (öğretmeni) kıldı.

Bir görüşe göre Allah (celle celâlühü), Hazret-i İsa'yı çocukluğunda kâmil akil sahibi kıldı ve onu peygamber yaptı.

Ve yine Allah'ın "Yaşadığını müddetçe namazı ve malım olduğu takdirde zekâtı, yahut nefsimi rezaletlerden temizlemeyi bana kuvvetle emretti."

32
"Beni anneme saygılı kıldı ve beni bedbaht bir zorba kılmadı."

Yahut beni, anneme saygılı olmakla mükellef kıldı. Ve beni Allah'a (celle celâlühü) karşı inatçı bedbaht, mütekebbir bir zorba kılmadı.

33
"Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak mezardan kaldırılacağım gün bana selâm olsum!"

Yani Yahya'ya olduğu gibi bana da selâm olsun. Bu ifade, düşmanlarına lanet okumasının tarizidir. Zira selâmın cinsini kendi nefsine ispat etmesi, kendi zıtlarına da selâmın zıddını ispat etmenin tarizidir. Nitekim "Hidâyete uyanlara selâm olsun!" (Tâ-hâ:47) âyeti de bu kabildendir. Zira bu da, yalanlayıp yüz çevirenlere azap olmasının tarizidir.

34
"İşte hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsâ, hak söz olarak budur."

Yani o yüce sıfatlan anlatılan zat, Meryem oğlu İsa'dır; Hıristiyanların vasıflandırdıkları değildir.

Bu ifade, en beliğ veçhile ve delil göstermek suretiyle Hıristiyanları iddialarında tekzip etmektedir. Zira Hazret-i İsâ, burada, Hıristiyanların ona isnat ettikleri vasıfların zıddıyla vasıflandırılmaktadır.

"Hak söz olarak" ifadesi, "Şüphe yok ki, ben, Allah'ın kuluyum..." kelamının tekidi mahiyetindedir.

"İşte hakkında şüphe ettikleri..." cümlesi, makabknin mefhumunu açıklamaktadır.

Onların Hazret-i İsâ hakkında şüphe etmeleri, kuşku duymaları, yahut hakkında tartıştıkları, Yahudilerin "sihirbaz" ve Hıristiyanların da "Allah'ın oğlu" demiş olmaları demektir.

35
"Allah'ın her hangi bir çocuk edinmesi olur şey değildir. O, bundan tamamen münezzehtir. O, bir şeye hükmettiği zaman, ona sadece "Ol!" Der; o da hemen oluverir.."

A- "Allah'ın her hangi bir çocuk edinmesi olur şey değildır. O, bundan tamamen münezzehtir."

Bu kelâm, Hıristiyanları tekziptir ve Allah'ı (celle celâlühü) onların haksız hücumlarından uzak tutmaktır.

B- "O, bir şeye hükmettiği zaman, ona sadece "Ol!" Der; o da hemen oluverir.."

Bu kelâm da, Hıristiyanları tamamen susturmak içindir. Zira bu kelâm beyan ediyor ki, Allah'ın yüce şanının gereği olarak O, her hangi bir şeye hükmettiği zaman, ona iradesini iliştirir ve böylece o iş, hiç gecikmeksizin hemen oluverir. O halde şanı böyle olan bir zatın, çocuğunun olması nasıl vehmedılebılir.

36
"Yine çocuk dedi ki: "Şüphe yok ki, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona kulluk ediniz, işte bu, dosdoğru yoldur."

A- "Yine çocuk dedi ki: "Şüphe yok ki, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdır. Öyleyse ona kulluk ediniz."

Bu da, Hazret-i İsa'nın sözlerindendir.

Âyetin metnindeki "inne" kelimesi, bir kırâete göre "enne" olarak okunmuştur. Buna göre bu cümle, illet (sebep) cümlesidir. Yani Allah (celle celâlühü), benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olduğu için o'na kulluk edin. Nitekim. "Bütün mescitler Allah'a ait olduğu için artık siz de Allah ile beraber hiç kimseye yalvarmaymız."(Cin: 18) âyeti de bu kabildendir.

B- "İşte bu, dosdoğru yoldur."

Yani zikrettiğim tevhit yolu, dosdoğru yoldur; bu yolun yolcusu, hiçbir zaman (yolda) kaybolmaz.

37
"Sonra fırkalar, kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. O büyük günün şahitliğinden vay o kâfirlerin haline!"

A- "Sonra fırkalar, kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler."

Bu sonucun, makabline terettüp ettirilmesi, onların yaptıklarının ne kadar kötü olduğuna dikkat çekmektedir. Zira onlar, ittifakı gerektiren şeyi, ihtilaf kaynağı yapmışlardır. Çünkü Hazret-i İsa'nın anlatılan bu sözleri, onun, Allah'ın kulu ve elçisi olduğu noktasında açık delil olduğu halde, Yahudiler ve Hıristiyanlar, meselenin çözümünde ifrat ve tefrite giderek anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

Yahut Hıristiyan fırkalar Hazret-i İsâ hakkında anlaşmazlığa düştüler: Nastûrîler, Hazret-i İsa'nın Allah'ın Oğlu olduğunu söylediler. Yakubîler, onun Allah'ın kendisi olduğunu, yere indiğini, sonra yine göklere yükseldiğini söylediler. Allah (celle celâlühü) bundan tamamen münezzehtir.

Melenkânîler ise, Hazret-i İsa'nın, Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylediler.

B- "O büyük günün şâhitliğinden vay o kâfirlerin haline!"

Yani büyük korkunç halleri, hesabı ve ezası olan kıyamet gününe şahit olduklarında, o ihtilafa düşen kâfirlerin vay haline! Yahut o günün, kendileri aleyhine şâhitlik etmesinden... Zira o gün melekler, peygamberler Ve onların dilleri, kulakları, elleri ile ayaklan ve diğer uzuvları, onların kâfir ve günahkâr olduklarına şâhitlik edeceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise bu şâhitlik, onların, Hazret-i İsâ ile annesi hakkındaki yalan şahitlikleridir.

38
"Onlar, Bize geldikleri gün, ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler! Fakat o zâlimler bugün açık bir sapıklıktadırlar."

A- "Onlar, Bize geldikleri gün, ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler!"

Bu, o gün onların kulaklarının ve gözlerinin ne kadar keskin olacağına taaccüp anlamını ifade etmektedir. Yani onlar dünyada sağır ve kör iken, hesap ve ceza için Bize gelecekleri kıyamet gününde kulaklarının ve gözlerinin keskinliği taaccübe şayandır. Yahut bu ifade, onların, o gün duyacakları ve görecekleri ile kendilerim tehdit etmek anlamındadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetteki (tam kelime mânâsı olarak) "onlara duyur ve göster" emirleri, o gün için vaat edilenleri ve başlarına gelecek olanları kendilerine duyur ve göster! Demektir.

B- "Fakat o zâlimler bugün açık bir sapıklıktadırlar."

Yani o zâlimler, dünyada sonsuz bir sapıklık içinde bulunmaktadırlar. Nitekim onlar, ibretle bakmaktan ve duymaktan tamamen gafil kalmışlardır.

Onların zâlim olarak ifade edilmeleri, bu yaptıklarının, kendi nefislerine zulüm olduğunu bildirmek içindir.

39
"Ey Peygamberim! O iş yerine geldiği hengâmedeki pişmanlık gününün dehşeti ile onları uyar! Onlar hâlâ bir gaflet içindedirler ve onlar hâlâ inanmıyorlar."

A- Ey Peygamberim! O iş yerine geldiği hengâmedeki pişmanlık gününün dehşeti, ile onları uyar!

Kıyamet günü hesap tamamlanıp bir fırka Cennete, diğeri de. Cehenneme konulduktan sonra bütün insanlar yaptıklarına pişman olacaklardır:

Kötülük yapanlar, kötülük yaptıklarına pişman olacaklar; iyilik yapanlar da, niçin daha fazlasını yapmadıklarına pişman olacaklardır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz e (sallallahü aleyhi ve sellem):

"Kıyamet günü hesaplar bitip Cennet ve Cehennem yaranları yerlerine konulduktan sonra neler olacak?" diye sorulunca buyurdu ki:

"O zaman ölüm, gösterişk bir Koç suretinde getirilecek ve kesilecek. Bu sırada her iki fırka da ona bakacaklar, işte o zaman bir münâdi, söyle seslenecek:

"Ey Cennet ehli! Bu, ebedi bir hayattır; artık ölüm yoktur. Ve ey Cehennem ehli! Bu ebedî bir hayattır; artık ölüm yoktur." O zaman, Cennet ehlinin sevincine bir sevinç daha katılmış olacak ve Cehennem ehlinin kederine de bir keder daha katilmiş olacak."

B- "Onlar hâlâ bir gaflet içindedirler ve onlar hâlâ inanmıyorlar.

Yani onlar, hâlâ kıyamette kendilerine yapılacak muamelelerden gafil bulunuyorlar ve onlar hâlâ îman etmiyorlar.

40
"Şüphe yok ki, yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak Biz vâris olacağız ve onlar ancak Bize döndürülecekler."

Yani Bizden başka hiç kimsenin, yeryüzü üzerinde ve onda bulunan varlıklar üzerinde ne mülkiyet hakkı, ne de hükümranlık hakkı kalmayacaktır.

Yahut vârisin, mirası tüketmesi gibi, Biz de, yeryüzünü de, onun üzerindeki bütün varlıkları da tamamen helâk edeceğiz ve onlar, amellerinin karşılığım almak üzere ancak Bize döndürülecekler; ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasına döndürülmeyeceklerdir.

41
"Ey Resûlüm! Kitapta (Kur'ân'da) İbrâhîm'i de an! Zira o, gerçekten dosdoğru bir peygamber idi."

A- "Ey Resûlüm! Kitapta (Kur'ân'da) İbrâhîm'i de an!"

Yani bu sûrede, yahut Kur'ân'da İbrâhîm'in kıssasını o insanlara oku ve onlara tebliğ et. Nitekim diğer bir âyette de "Bir de, onlara İbrâhîm'in haberını oku!"denilmektedir. Zira o insanlar, Hazret-i İbrâhîm'in neslindendirler. Bu itibarla umulur ki, onun kıssasını duymakla, içinde bulundukları çirkinlikleri kaldırırlar.

B- "Zira o, gerçekten dosdoğru bir peygamber idi."

Yani o, bütün hal ve hareketlerinden doğruluktan hiç ayrılmazdı. Yahut o, çok tasdik edici idi, çünkü Allah'ın gaip işlerini, âyetlerini, kitaplarını ve peygamberlerini tasdik ettiren çok delile sahip bulunuyordu. Ve bir peygamber idi; sıddîklık ve peygamberliği kendi nefsinde toplamıştı. Nitekim "Peygamberlerden ve Sıddîklardan..." âyetinden de bu mânâ anlaşılmaktadır. Onun hem Sıddîk hem de peygamber olduğunun zikredilmesi, her halde Sıddîklık vasfının peygamberlik vasfına tahsis edildiği vehminden şiddetle sakınmak için olmalıdır. Zira her peygamber, mutlaka Sıddîkt'tır.

42
"Hani babasına demişti ki: "Babacığım! İşitmez, görmez; sana hiçbir fayda da sağlayamaz olan şeylere ne diye tapıyorsun?"

Yani hani Hazret-i İbrâhîm, babası Azer'e demişti ki; babacığım! Sen kendisine taparken ve yakarırken senin övgünü işitmeyen, huzurunda eğilip saygı gösterdiğini de görmeyen, yahut banların da öncelikle dahil oldukları

hiçbir şeyi, işitmeyen ve görmeyen, bir menfaatin celbinde veya bir zararın definde sana hiçbir şeyi sağlayamayan şeylere ne diye tapıyorsun?

Hazret-i İbrâhîm babasını hak dine davet ederken, en güzel ve en sağlam yolu takip etmiş ve en güzel edep ve ahlak üslubuyla hüccet göstermiştir ki, babası kibir ve inat yoluna sapmasın ve büsbütün doğru yoldan uzaklaşmasın. Nitekim Hazret-i İbrâhîm, babasından, âlim olsun, cahil olsun, her akıl sahibinin, tazim ve saygının en yüksek derecesi olan tapmak, şöyle dursun, hiç önem bile vermediği ve bel bağlamadığı şeylere tapmasının izahını istemiştir. Halbuki ibâdet, ancak tamamen müstağni olan ve herkese nimetler bahşeden bir zata layıktır ki, O da, yegâne yaratan, rızk veren, hayat bahşeden, hayata son veren, mükâfat ve ceza veren Allah'tır.

Hazret-i İbrâhîm bu sözleriyle şu önemli noktaya da dikkat çekmektedir: Akıl sahibi olan kimse, yaptığı her şeyi, doğru bir sebep ve gaye için yapmalıdır. Ve bir şey, hayat, temyiz, işitme ve görme sıfatlarına sahip olup fayda ve zarar sağlamaya muktedir olsa, hayrı ve şerri dokunsa da, fakat mümkün (varlığı zorunlu olmayan) bir varlık olsa, eşref-i mahlûkat bile olsa, aklı selim sahibi olan kimse, ona tapmaktan kaçınır; çünkü ihtiyaçta ve Vâcib-i Mutlak'a ve Kaahir Kudret'e boyun eğmek konusunda onu da kendisi gibi görmektedir. Şu halde taştan veya ağaçtan yapılan ve hayat vermek vasfının ne kendisine, ne de eserine sahip olmayan cansız yani kendisinin bile aşağısında olan putlara ne demeli?

Sonra Hazret-i İbrâhîm, apaçık hakka hidâyet etmek için, babasını, kendisine uymaya davet etti. Çünkü babasına İlâhî ilimden nasip verilmemiş ve kendi başına isabetli bir tefekküre sahip bulunmuyordu. Hazret-i İbrâhîm, davetinin başında da, zikredilen saygı ve atıfeti sunuyordu, işte onun için Hazret-i İbrâhîm şöyle demişti:

43
"Babacığım! Hiç şüphesiz sana erişmeyen bir ilim bana erişmiştir. Artık bana uy da, seni dümdüz bir yola ileteyim."

Hazret-i İbrâhîm, babası son derece câhil ise de, onu müfrit cehaletle vasıflandırmadı ve kendisi her ne kadar üstün ilme sahip ise de, kendi nefsini üstün ilimle vasıflandırmadı; fakat kendini, birlikte yola çıkan iki arkadaştan yolu daha iyi bilen arkadaş suretinde gösterdi ve güzellikle gönlünü kazanmak için "Artık bana uy da, seni dümdüz bir yola ileteyim" dedi. Yani seni, en yüce arzulara ulaştıracak, felâkete ve azaba götüren dalâletten kurtaracak yola eriştireyim.

Sonra da içinde bulunduğu halden onu kurtarmak için, o halı, her akıl sahibinin nefret ettiği bir suretle tasvir etti; o halin tamamen faydasız olmanın ötesinde büyük bir zararı da mucip olduğunu beyan etti. Zira bu hal, hakikatte şeytana tapmaktır, çünkü onu emreden şeytandır, işte onun için şöyle dedi:

44
"Babacığım! Şeytana kulluk etme' Çünkü şeytan, gerçekten Rahman olan Allah'a karşı gelmiştir."

A- "Babacığım! Şeytana kulluk etme"

Babacığım! Senin putlara tapman, şeytana tapmak sayılır; çünkü onlara tapmayı sana güzel gösteren ve seni buna kışkırtan şeytandır.

B- "Çünkü şeytan, gerçekten Rahman olan Allah'a karşı gelmiştir."

Bu kelâm, zikredilen olumsuz emrin illeti ve tekididir. Yani şeytan, sana çeşitli nimetleri bahşeden Rabbine karşı isyan etmiştir. Ve hiç şüphesiz âsiye itaat eden kimse de âsidir. Ve âsi olan herkes de, nimetlerin kendisinden geri alınmasına ve intikam alınmasına müstahak olur.

Şeytanın diğer cinayetleri içinden Rabbine isyanı zikre tahsis edilmiş, çünkü hepsinin temeli odur. Yahut onun isyanı, Hazret-i Âdem ile zürriyetine olan düşmanlığının neticesi olduğu içindir. Bu itibarla Hazret-i İbrâhîm'in bunu hatırlatması, babasının, şeytanın dostluk ve itaatinden kaçınmasını gerektirmektedir.

Âyette Rahman isminin zikredilmesi, şeytanın isyanının şenaatini, göstermek, içindir.

45
"Babacığım! Ben, Rahman olan Allah tarafından sana bir azap dokunup da, şeytanın yakını olmandan korkuyorum."

Hazret-i İbrâhîm, bu kelâmiyla, babasının, içinde bulunduğu şeytan ibâdetinin kötü akıbetinden, yani taptığı şeytanın uğrayacağı feci azaptan sakındırmaktadır.

Şeytanın yakını olmak, ebedî lanete uğramakta onun arkadaşı olmak demektir.

Hazret-i İbrâhîm'in "korkuyorum" demesi, babasına karşı güzel davranmak ve onun durumuna çok önem verdiğini göstermek içindir.

46
"Babası dedi ki: "Ey İbrâhîm! Sen benim İlâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, yemin olsun ki, seni hiç şüphesiz taşlarım. Şimdi uzun bir süre benden uzak dur!"

Yani ey İbrâhîm! Sen benim İlâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Onlara sırt mı dönüyorsun? Ne tuhaf şey? Eğer sen bana verdiğin bu öğüt ve uyandan vazgeçmezsen, yemin olsun ki, seni hiç şüphesiz taşlarla, yahut dilimle taslayacağım. Şimdi uzun bir zaman benden uzak kal!

47
"İbrâhîm dedi ki: "Sana selâm olsun! Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır."

Hazret-i İbrâhîm'in vedalaşması, kötülüğe iyilikle karşılık vermek suretiyle olmuştur. Yani ben bundan sonra da sana bir kötülük yapacak değilim ve seni üzecek bir şey de söyleyecek değilim; fakat ben senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim; seni tevbeye muvaffak etmesini ve hidâyete erdirmesini niyaz edeceğim. Nitekim "ve benim için babamı bağışla" sözünden sonra "Çünkü şüphesiz o, dalâlette olanlardandır." sözünden de bu mâna anlaşılmaktadır.

Kâfirin, küfür üzere öleceği kesin olarak belli olmadan önce bu şekilde ona mağfiret dilemenin caiz olduğunda şüphe yoktur. Mahzurlu olan, küfür üzere kalmasıyla beraber ona mağfiret ellemektir. Zira bunun ne aklî olarak, ne de nakli olarak cevaz yolu yoktur. Küfür üzere öldükten sonra ona mağfiret dilemeye ise, aklî bir engel yok ise de, nakli engel vardır. Nitekim rivâyet oluyor ki. Peygamberimizin, amcası Ebû Tâlib'e:

"Ben men' edilmedikçe sana mağfiret dilemeye devam edeceğim" demişti. Bunun üzerine "Müşriklere mağfiret dilemek, ne Peygambere yaraşır, ne de mü’minlere" âyeti nazil oldu. (Ebû Tâlib, Mekke'de peygamberliğin onuncu yılında vefat etmiştir. Tevbe sûresi ise Medine'de en son nazil olan sûrelerdendir ve hatta ekseriyete göre en son nazil olan sûredir. Ve bu âyetin müstesna olarak Mekke'de nazil olduğu konusunda da hiçbir rivâyet mevcut değildir. Binaenaleyh bu hadis, bazı temel hadis kaynaklarında yer almışsa da, sahih ve sabit olmadığı gayet açıktır.)

Hazret-i İbrâhîm'in, babası için mağfiret isteyeceğine dâir bu vaadi, keza onun "Yemin olsun kı, ben senin için mağfiret dileyeceğim" demesi ve ondan sonra "Babamı bağışla" demesi, babasının îmanından henüz umudu kesilmediği zamanda söylenmiştir. Çünkü o zaman durumu belli değil idi. Nitekim "İbrâhîm, babasının Allah'ın düşmanı olduğu belli olunca ondan uzaklaştı." denilmektedir. Nitekim Tevbe sûresinde izahı geçti. Ve "Ancak İbrâhîm'in, babasına, yemin olsun ki, senin için mutlaka mağfiret dileyeceğim! demesi müstesnadır." âyetinde belirtildiği üzere Hazret-i İbrâhîm'in bu istiğfarının örnek alınamayacağının bildirilmesi de, bu istiğfarın cevazına halel getirmez.

Ancak bu, Mimlerinin dediği gibi yasak gelmeden önce veya babasına verdiği sözden dolayı olduğu için değildir. Çünkü yasak, durum belli olduktan sonraki istiğfar hakkındadır. Hazret-i İbrâhîm'in istiğfarı ise, durum belli olmadan önce olmuştur. Bu itibarla yasak, ona asla şâmil olmaz. Ve mahzurlu olan bir şeyi vaat etmek de, onun mahzurluğunu ortadan kaldırmaz, Fakat cevaza halel gelmemesi şunun içindir: Bir hareketin

örnek teşkil etmesinden murat, ondan vazgeçilmesi hakkında ceza vaadi olduğundan, zorunlu olarak örnek alınması demektir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Yemin olsun ki, sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar için, onlarda güzel örnekler vardır. Kim de yüz çevirirse, bilsin ki, şüphesiz Allah, yegâne zengindir; övgüye lâyıktır."

Hulâsa, anılan âyette Hazret-i İbrâhîm'in istiğfarının, kafirler için istiğfardan istisna edilmesi, ancak, iman etmesi umulan kâfir için iman istemenin vacip olmadığını ifade etmektedir. Kaldı ki, bu istisna vâki olduğu zaman, îman umudu da kesilmişti. Anılan istiğfarın vacip olmadığı noktasında ise, akıl sahibi hiçbir kimsenin tereddüt etmediği bir gerçektir, iman durumu kesin olarak belli olmadan Önce istiğfarın caiz olmadığına ise, anılan âyetteki istisna katiyen delâlet etmez,

48
"Ben de, sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyorum ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki, Rabbime yalvarmakla Bedbaht olmayacağım."

A- "Ben de, sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyorum ve Rabbime yalvarıyorum."

Yani Hazret-i İbrâhîm dedi ki; benim öğütlerim size tesir etmediğine göre artik ben de, senden de, senin kavminden de ayrılıyorum; dinim için hicret edeceğim ve yalnız Rabbime duâ ediyorum.

Hazret-i İbrâhîm'in bu duasından murat, Şuarâ sûresinde geçen duâsıdır, demek de caizdir. Yine onun: "Rabbim! Bana sâlih evlat bağışla!" (Saffât: 100) âyetinde belirtildiği gibi evlat için ettiği duanın kastedildiği de uzak ihtimal değildir. Nitekim sibak ve siyak da buna müsaittir.

B- "Umulur ki, Rabbime yalvarmakla bedbaht olmayacağım."

Yani umarım ki, çabalarım zayi olmayacak ve ben hüsrana uğramayacağım.

Bu ifade, onların, kendi İlâhlarına tapmakla bedbaht olduklarının tarizidir. Bu kelâmın başında "Umulur ki" denilmesi, tevazu ve güzel edeb gözetmek ve şu gerçeğe dikkat çekmek içindir: Kulların duasına icabet ve mükâfat vermek, Allah ; için bir mecburiyet değil, fakat o'nun lûtfu keremidir. Ve kul için muteber olan, hayatının sonudur. Bu ise, Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr olan Allah'a mahsus gizli bilgi edendir. Bu hususlar gayet açık olarak bundan anlaşılmaktadır.

49
"Nihayet İbrâhîm, onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından ayrılıp başka bir bölgeye çekildikten sonra Biz, ona İshâk'ı ve Yâkûb'u bağışladık ve hepsini peygamber kıldık."

Nihayet Hazret-i İbrâhîm kâfir olan akrabalarının ülkesinden ayrılıp Şam bölgesine hicret etti. İshâk ile Yâkûb'un ona bağışlanması, bu hicretin hemen akabinde olmamıştır. Zira meşhur olan rivâyete göre hicretten hemen sonra ona bağışlanan İsmail'dir. Nitekim Hazret-i İbrâhîm'in: "Rabbim! Bana sâlih evlat bağışla!" duasından sonra Allah (celle celâlühü): "Biz, ona halîm bir oğlan müjdeledik."buyurmuştur.

Herhalde Hazret-i İbrâhîm'in, akrabalarından ayrılması üzerine kendisine İshâk ile Yâkûb'un (aleyhisselâm) bağışlandığının ifade edilmesi, kendilerini terk ettiği aile ve akrabalarına karşılık ona verdiği nimetlerin son derece büyük olduklarını beyan etmektir. Zira İshâk ile Yâkûb Peygamberlerin şecereleridir; her ikisinin bir çok şanları yüce çocukları ve torunları vardır.

Diğer bir rivâyete göre ise, Hazret-i İbrâhîm, Şam bölgesine gelirken önce Harran'a geldi; orada Sâre ile evlendi ve Sâre, İshâk'ı doğurdu ve İshâk'ın da oğlu Yâkûb oldu. Ancak birinci görüş, hakikate en yakın ve en açık olanıdır.

Ve onların bir kısmını değil, fakat İshâk ile Yâkûb'un her ikisini peygamber kıldık ve onların neslinden de peygamberler kıldık.

50

"Onlara rahmetimizden bağışladık ve kendilerine haklı yüce bir şöhret sağladık."

Yani Allah Hazret-i İbrâhîm'in: "Bana, sonra gelecekler içinde de, iyilikle anılmayı nasîp eyle!" duasını kabul buyurup onları insanlar için medar-ı iftihar kılmış ve insanlar, dualarının kabul olması için onları övmeyi vesile kılmaktadır.

Bu haklı şöhretin âyette, yücelikle vasiflandırılması, onların, kendilerine yapılan övgüye lâyık olduklarına ve asırların, devletlerin, millet ve mezheplerin değişmesiyle onlara yapılan övgülerin hiç kesilmeyeceğine delâlet etmesi içindir.

51
"Ey Resûlüm! Kitapta Mûsa'yı da an. Çünkü o gerçekten halis idi ve Resul bir peygamberdi."

A- "Ey Resûlüm! Kitapta Mûsa'yı da an."

Hazret-i Mûsa'nın, Hazret-i İsmail'den önce zikredilmesi, Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Yâkûb'un (aleyhisselâm) bahsi arasına fasıla girmemesi içindir.

B- "Çünkü o gerçekten halis idi ve Resul bir peygamberdi."

Yani Hazret-i Mûsâ, gerçekten tevhîd ehli idi; ibadetini şirk ve riyadan temiz kılmıştı. Yahut o, bütün varlığiyla Allah'a (celle celâlühü) yönelmiş ve kendini Rabbinden başka her şeyden uzak tutmuştu.

Diğer bir Kırâete göre ise. Âyetin metnindeki "muhlis" kelimesi. "Muhlas" olarak okunmuştur. Buna göre, Allah, kendisi halis kılmıştı, demektir.

52
"Ona Tûr'un sağ yanından seslendik ve onu çok münacatçı olarak Kendimize yaklaştırdık."

Tûr, Mısır ile Medyen arasında bulunan bir dağdır.

Âyetin metnindeki "Eymen" kelimesi, mübarek anlamında da tefsir edilmiştir. Yani ona mübarek Tûr dağının...

Ona oradan seslenilmesi, kelâmın, ona, o cihetten temsil edilmesi demektir.

Ve biz, teşrif için onu çok münâcaatçı olarak Kendimize yaklaştırdık.

Hazret-i Mûsâ'nın hali, hükümdarın konuşmak için kendisine yaklaştirdığı ve sohbeti için seçtiği kimsenin haline benzetilmiştir.

Kimilerine göre ise, âyetin metnindeki "Necciyen" kelimesi, (münâcaatçı anlamında olmayıp) yüksekte olduğu halde, demektir. Zira rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, göklerde o kadar yükseltildi ki, nihayet kalemin sesini duyar hale geldi.

53
"Rahmetimizden olmak üzere kardeşi Harun'u da peygamber olarak ona bağışladık."

Yani ona olan merhametimizden ve şefkatimizden, dolayi, yahut rahmetimizin bir parçası olarak ve onun: "Ve ailemden kardeşim Harun'u da bana vezir (yardımcı) kıl!" duasına icabet olarak, peygamber olarak kardeşi Harun'un destek ve yardımını da ona bağışladık. Yoksa Harun'un kendisini bağışladık, demek değildir. Çünkü Hârûn yaşça ondan büyüktü.

54
"Ey Resûlüm! Kitapta İsmail'i de an! Çünkü o, gerçekten sözüne sâdık idi ve Resul bir peygamber idi."

Hazret-i İsmail'in, babasından ve kardeşinden ayrı ve müstakil olarak zikredilmesi, onun zikrine son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Hazret-i İsmail'in, sözüne sadık olarak zikredilmesi, bu vasfıyla çok şöhret bulduğu içindir. Hazret-i İsmail'in: "İnşallah, beni sabredenlerden bulacaksın." sözleriyle babasına verdiği söze bağlı kalması, buna kanıt olarak yeterlidir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, Resul olan peygamberlerin ayrı Şerîatlerinin olması şart değildir. Zira Hazret-i İbrâhîm'in çocukları resul oldukları halde onun Şerîatine bağlı bulunuyorlardı.

55
"Ve o, halkına namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi katında da hoşnutluğa ermişti."

A- "Ve o, halkına namazı ve zekâtı emrederdi."

Hazret-i İsmail'in bu emri, en mühim olan şeyle meşgul olmak kabilindendir kı, kişinin, önce kendi nefsini ve en yakını olan insanları kemale erdirmeye yönelmesidir. Nitekim Allah (celle celâlühü), Peygamberimize: "Ve önce yakın arabalarını uyar!", "Ve ailene namaz kılmayı emret!" (Tâ-Hâ), "Kendi nefislerinizi ve ailelerinizi ateşten koruyun!" buyurmuştur. Ve Hazret-i İsmail, kendi ailesini kemale erdirmeye çalışmakla, diğer bütün insanları da kemale erdirmeye çalışmıştır. Çünkü kendi ailesi örnek alınmaktadır.

Diğer bir rivâyete göre ise, onun ailesi, ümmetidir. Zira peygamberler, ümmetlerinin babaları sayılır.

B- "Rabbi katında da hoşnutluğa ermişti."

Zira pek üstün sıfatlara ve ezcümle zikredilen övgüye değer hasletlere sahip idi.

56
"Bu Kitapta İdrîs'i de an! Çünkü o, gerçekten dosdoğru bir insan, bir peygamber idi."

İdrîs Şîs'in torunu ve Hazret-i Nuh'un babasının dedesidir. Zira Hazret-i Nuh'un babası Lemek, onun babası Metûşleh, onun babası bir görüşe Ahnûh'dur ki, bu İdrîs'dir. Ona İdrîs denilmesi, çok ders vermesinden dolayıdır.

Rivâyet olunuyor ki, Allah (celle celâlühü), Hazret-i İdrîs'e otuz sahife indirmiştir. Ve ilk önce kalem ile yazı yazan ve yıldızlar ilmi ve hesap ile uğraşan da odur.

Hazret-i İdris, bütün hal ve hareketlerinde hiç doğruluktan ayrılmayan bir Sıddîk idi, aynı zamanda bir peygamber idi. Zira her Sıddîkın peygamber olması şart değildir.

57
"Onu pek yüksek bir makama yücelttik."

Bu yüksek makam, peygamberlik şerefi ve Allah (celle celâlühü) katındaki yakınlığı-dır. Diğer bu yüksek makam, güzel anılmakla olan yüksek rütbedir. Nitekim "Senin zikrini (ününü) yüceltmedik mi?" (İnşirah: 4) âyeti de bu kabildendir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu yüksek makam Cennettir.

Başka bir görüşe göre ise, göklerin (semanın) altı veya dördüncü katıdır.

Kâ'b'dan ve başkasından Hazret-i İclrîs'in göklere yükseltilmesinin sebebi konusunda rivâyet olunduğuna göre denilmiştir ki; bir gün Hazret-i İdrîs'ten bir iş istendi. O da bunu yerine getirirken şiddet güneş sıcağına maruz kaldı. O zaman Hazret-i İdrîs dedi ki:

"Ey Rabbim! Ben bir gün güneş sıcağında yürüdüm; işte onun sıcağından bu kadar etkilendim. Pekiyi, her gün güneşi beş yüz senelik yolu da taşıyanın hak acaba nasıldır? Allah'ım! Güneşin ağırlığını ve sıcaklığını ona hafiflet!" Güneşi taşıyan melek, ertesi gün güneşin, ağırlığında ve sıcaklığında çok hafiflik hissedince:

"Ey Rabbim! Güneşi ne yaptın?" diye sordu.

Allah da dedi ki:

"Benim kulum İdrîs, onun ağırlığını ve sıcaklığını sana hafifletmemi diledi ve ben de duasını kabul ettim."

Bunun üzerine o melek:

"Ey Rabbim! Benimle İdrîs arasında dostluk kıl!" diye niyaz etti. Allah (celle celâlühü) da ona izin verdi. Böylece melek, Hazret-i İdrîs'i göklere çıkardı.

58
"İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in ve Nûh ile birlikte gemide taşıdığımız kimselerin zürriyetinden ve İbrâhîm ile İsrail'in soyundan, hidâyete erdirdiğimiz ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, Rahman olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

A- "İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in ve Nûh ile birlikte gemide taşıdığımız kimselerin zürriyetinden ve İbrâhîm ile İsrail'in soyundan, hidâyete erdirdiğimiz ve seçkin kıldığımız kimselerdendir."

Yani işte bu sûre-i kerîmde zikredilen o yüksek rütbeli ve gayet faziletli insanlar o kimselerdir la, Allah (celle celâlühü) Kendilerine çeşitli dinî ve dünyevi nimetler bahsetmiştir. Nitekim daha önce de buna mücmel olarak işaret edildi.

Hazret-i Nûh ile birlikte gemide taşınanların zürriyetinden murat, Hazret-i İdrîs dışındakilerdir. Zira Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i Nuh'un oğlu Sâm zürriyetinden İdi. Hazret-i İbrâhîm'in zürriyetinden olanlar da diğerleridir. Hazret-i Mûsâ, Hârûn, Zekeriyya, Yahyâ ve İsâ da, İsrail'in zürriyetinden idiler.

Bu âyet delâlet ediyor ki, bir insanın kızlarının çocukları da, onun zürriyetinden sayılır.

Hidâyete erci irilen ve seçkin kılınanlar, hakka hidâyet edilmiş ve peygamberlik ile izzet ve şeref için seçilenlerdir.

B- "Onlara, Rahman olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

Bu kelâm, onlar, nesep şerefinde, nefsin kemalinde ve Allah (celle celâlühü) Katındaki yakınlıkta yüksek mertebelere ve yüce derecelere sahip oldukları halde,

Allah'tan nasıl korktuklarını ve o'na huşu duyduklarını beyan etmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Kur’ân'ı okuyun ve ağlayın; eğer ağlayamiyorsanız, ağlıyor gibi yapınız."

Demişler ki; tilâvet secdesi yapan kimse, okuduğu secde âyetlerine münasip dualar okumalıdır. Mesela, bu tilâvet secdesinde şöyle duâ etmelidir: "Allah'ım! Beni, kendilerine nimetler bahşedilmiş, hidâyete erdirilmiş, Sana secde eden ve âyetlerim okurken ağlayan kullarından eyle!" İsrâ süresindeki tilâvet secdesinde de şöyle duâ etmelidir: "Allah'ım! Beni, Sana yakarışta bulunurken ağlayan ve huşu duyan kullarından eyle!" Secde süresindeki ülâvet secdesinde de şöyle duâ etmelidir: "Allah'ım! Beni, sırf rızan için secde eden, hamd ederek Seni tenzih eden kullarından eyle! Ve ben, emirlerine karşı kibir göstermekten Sana sığınırım!"

59

"Nihayet onların ardından, namazı bırakan ve nefislerinin arzularına uyan kötü bir nesil geldi. Bu yüzden onlar ileride Cehennemdeki Ğayy deresine uğrayacaklardır."

Namazları zayi etmeleri, onları tamamen terk etmeleri, yahut vakitlerini tehir etmeleri demektir.

Şehvetlerine uymaları, şarap içmeleri, baba bir olan kız kardeşleriyle evlenmeyi helâl görmeleri ve çeşitli günahlara batmalarıdır.

Âyetteki Ğayy, şer ve fenalık demektir. Zira Araplar, her şerri Ğayy olarak ve her hayrı da Reşat (doğru yol) olarak ifade ederler. Dahhâk'e göre, onların, Ğayy'a uğramaları, Ğayy'ın cezasını bulmaları demektir. Nitekim "Onlar, günaha uğrarlar" âyeti bu kabildendir. (Yani günahlarıma cezasını bulurlar.) Yahut bu yüzden onlar, Cennet yolundan sapmış olurlar.

Diğer bir görüşe göre ise, Ğayy, Cehennemde öyle bir vadidir kı, diğer Cehennem vadileri ondan Allah'a sığınırlar.

60
"Ancak tevbe eden, îmâna gelen ve iyi işler de yapan kimseler hariçtir; işte onlar, Cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar."

Âyetteki "îmâna gelen" ifadesi, bunun kâfirler hakkında olduğuna delâlet etmektedir.

Onların, en küçük bir haksızlığa uğratılrnamaları, amellerinin karşılığından hiçbir şey eksiltilmemesi demektir. Bu ifâde, onların eski küfürlerinin, kendilerine zarar vermeyeceğine ve mükâfatlarının eksik verilmesine sebep teşkil etmeyeceği gerçeğine işaret etmektedir.

61
"Onların girecekleri Cennetler, Rahman Allah'ın, kullarına, görmedikleri halde vaat ettiği Adn Cennetleridir. Şüphesiz o'nun vaadi yerini bulacaktır."

A- "Onların girecekleri Cennetler, Rahman Allah'ın, kullarına, görmedikleri halde vaat ettiği Adn Cennetleridir."

Adn kelimesi, ikamet manâsının ismidir, yahut özellikle Cennet topraklarının isimidir.

B- "Şüphesiz o'nun vaadi yerini bulacaktır."

Yani Allah'ın Cennet vaadinin de öncelikle dâhil olduğu bütün vaatleri, mutlaka gerçekleşecektir; aksi mümkün değildir.

62
"Orada hiçbir boş söz duymayacaklar; işitecekleri söz ancak selâmdır. Ve onların orada sabah-akşam rızkları da vardır."

A- "Orada hiçbir boş söz duymayacaklar; işitecekleri söz ancak selâmdır."

Yani Cennet ehli, orada, fuzûli ve faydasız hiçbir söz duymayacaklar.

Bu ifade, faydasız boş sözlerin, bu dünyada da mümkün mertebe kaçınılması gereken şeylerden olduğuna dikkat çekmektedir.

Cennet yaranı, ancak meleklerin, kendilerine verdikleri selâmları, yahut onların birbirlerine verdikleri selâmları işitirler. Yahut selâmet duasını işitirler. Ve onların selâmet duasına ihtiyaçları olmadığına göre bu, saygı ifade etmektedir.

B- "Ve onların orada sabah-akşam rızkları da vardır."

Yani onların Cennet nimetlerinden faydalanmaları, tıpkı bu dünyada nimetlerden faydalananlar gibi sabah-akşam tekrarlanmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise bundan maksat, rızklarının devamlı ve çok olmasıdır. Yoksa Cennet hayatında sabah ve akşam vakitleri zaten yoktur.

63
"Kullarımızdan, takvâlı olanları vâris kılacağım Cennet işte budur."

Yani miras bırakanın malını mîras olarak mirasçıya bıraktığımız gibi, kullarımızdan takva sahibi olanlara da, takvaları sebebiyle miras olarak bırakacağımız Cennet işte budur.

Temellük ve istihkak anlamında kullanılan kelimelerin en kuvvetlisi

Viraset maddesi olduğundan bu hususta onun fiili kullanılmıştır. Zira bu istihkakta fesih, geri caymak ve iptal söz konusu değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, Cehennem ehli, îman ve itaat sahibi oldukları takdirde Cennette kendilerine verilecek olan meskenlere de, ilâve bir mükâfat olarak, Cennet ehli vâris kılınırlar.

64
"Biz melekler, Rabbinin emri dışında peyderpey inmeyiz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey o'nundur. Ey Resûlüm! Senin Rabbin seni unutmuş değildir."

Bu kelâm, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy geciktiğinde Cebrâîl'in söylediklerini hikâye etmektedir. Şöyle ki: Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve Rûh sorulunca, nasıl cevap vereceğini bilemedi ve bu konuda kendisine vahiy ineceğini umuyordu. Fakat vahiy, kırk gün veya on beş gün gecikti ve bundan dolayı Resûlüllah . çok zor durumda kaldı. Müşrikler: "Muhammed'ın Rabbi, onu bıraktı" dediler. Sonra inen vahiy, anılan konuları beyan etti. İşte bu sırada Allah bu sûre ile Duhâ sûresini indirdi.

Yani Allah, hikmetinin gereği olarak emir buyurmadıkça biz melekler böyle peyderpey inmeyiz. Bizim önümüzde, arkamızda ve ikisi arasında olan mekânlar ve zamanlar o'nundur; o'nun emri ve iradesi olmadıkça biz, bir mekândan diğer bir mekâna intikal edemeyiz; her hangi bir zamanda inenleyiz. Ve senin Rabbin, seni unutmuş değildir; bizim sana inmememiz, ancak, üstün hikmet içeren İlâhî emrin vaki olmamasından dolayıdır; yoksa kâfirlerin iddia ettikleri gibi Rabbin, seni terk etmedi ve sana darılmadı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetin baş tarafı, Cennete girdiklerinde birbirlerine hitap ederek neşe ve sevinçlerini bildiren takva sahiplerinin sözlerini hikâye etmektedir. Yani Allah'ın emri ve lûtfu keremi olmadıkça biz Cennete giremezdik. Geçmişte, gelecekte ve hak hazırda ne varsa, hepsinin mâliki o'dur. Bu itibarla bizim bulduğumuz ve bulacağımız bütün nimetler, o'nun lûtfu keremindendir. Ve âyetin "Rabbin seni unutmuş değildir" kısmı ise, o takva sahiplerinin, Allah hakkında söylediklerini açıklamaktadır. Yani senin Rabbin, amel sahiplerinin amellerini ve onlara vaat ettiği, mükâfatı unutacak değildir,

65
"Senin Rabbin, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin rabbidir. Öyleyse o'na ibâdet et; ibâdetinde de sabırlı ol! Sen o'na bir adaş bilir misin?"

A- "Senin Rabbin, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin rabbidir."

Bu kelâm da, Allah'ın (celle celâlühü) unutmasının imkânsız olduğunu beyan etmektedir. Zira göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin hâkimiyeti kudret elinde olan Allah'ın (celle celâlühü) sahasında gaflet ve unutmanın varolması tasavvur olunabilir mi hiç!

B- "Öyleyse o'na ibâdet et; ibâdetinde de sabırlı ol!"

Yani sen Rabbini, zikredilen kâmil Rubûbiyetle tanıdıktan sonra artık o'na ibâdet et ve ibâdetinde de sabırlı ol! Zira Rabbini bu şekilde tanımanın, o'nun ibâdetini icâp ettirdiğinde şüphe yoktur. Yahut sen, Rabbinin, seni unutmayacağını veya her ne olursa olsun, amel sahiplerinin hiçbir amelini unutmayacağını anladığına göte, artık o'nun ibâdetine yön el ve meşakkatlerine katlan ve vahyin gecikmesinden ve kâfirlerin alay etmelerinden dolayı da hiç üzülme! Zira O, her iki cihanda seni gözetmektedir ve sana lûtfu kereminden ihsan edecektir.

C- "Sen o'na bir adaş bilir misin?"

Zahire göre bundan murat, "Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbi" gibi Kendisine özgü isimlerinde bir ortak bilir misin sen Ona? Yani böyle bir şey asla olamaz. Böyle bu cümle, anılan ismin müstakil olarak o'na mahsus olduğunu, haklı veya haksız olarak, başkası için kullanılmadığını beyan etmek suretiyle, o'nun umumî Hanlığının, o'na ibâdet etmeyi, bütün ibâdetleri o'na tahsis etmenin zorunluluğunu îzah etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat İsm-i Celîl'de (Allah isminde) o'na adaş bilir misin? demektir. Zira müşrikler, kibir ve inatta o kadar ileri gittikleri halde putlarına bu ismi asla vermezlerdi.

Bir diğer görüşe göre ise, İlâh isminde adaş demektir ve bundan murat, bu isimle haklı olarak isimlendirmedir. Yani lâyık olarak, İlâh olarak isimlendirilen bir şeyi bilir misin sen? Haksız olarak isimlendirmek ise, yok hükmündedir. Bu iki görüşe göre, bu cümlenin, ibâdetin zorunluluğuna izah olması, anılan iki yüce ismin (Allah ve İlâh), ibâdet istihkakını zımnen ifade etmeleri itibariyladır. Böyle düşünülmelidir.1

66
"Şu insan diyor ki: "Öldüğüm zaman gerçekten diri olarak kabrimden çıkarılacak mıyım?"

Burada insan'dan murat bütün insan cinsi olabilir. Buna göre bu sözün, bütün insanlara isnat edilmesi, bütün insanlar bunu söylememisse de, içlerinde bunun söylenmiş olması ıtibariyladır. Nitekim katıl, içlerinden bir kişi iken, "Filan oğulları, filanı öldürdüler" denilmektedir. Yahut burada insandan kastedilen, kafir olanlardır veyahut Übeyy b. Halef adındaki müşriktir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Übeyy, çürümüş bir kemik alıp onu ufalamış ve: "Muhammed, biz ölüp bu hale geldikten sonra yeniden dirilteceğimizi iddia ediyor" demişti.

Yani insan, inkâr etmek ve imkânsız olduğunu ifade etmek üzere "öldüğüm zaman gerçekten diri olarak toprak altından, yahut ölüm halinden çıkarılacak mıyım?" diyor.

67
"İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini Biz yaratmışızdır."

Bu ifade bize bildiriyor ki, insan olmak, karşı karşıya bulunduğu bu muazzam kâinatı tefekkür etmesini ve bu gibi sözleri asla ağzına almamasını gerektirmektedir. İşte bu sözün, insan cinsinin tamamına veya bazı fertlerine bu unvanla isnat edilmesinin sırrı da budur.

Yani insan, düşünmez mi ki, içinde bulunduğu bu varlık halinden önce hiçbir şey değil iken, Biz, kendisini yaratmışızdır. Şu halde insan, yaratılmaya tamamen zıt bir hal olan yoklukta iken, vücuda gelmesi aklî olarak daha imkânsız gibi görüldüğü halde kendisini yarattığımıza göre, dağılmış maddelerine eski vasıflan kazandırarak kendisini yaratmaya Kaadir olduğumuz, öncekide ve daha açık bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Öyleyse insan, ne diye bunu düşünmüyor da, içinde bulunduğu inkâra düşüyor?

68
"Ey Resûlüm! Senin Rabbine yemin olsun ki, Biz onları şeytanlarıyla birlikte mutlaka mahşerde toplayacağız; sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette Cehennemin çevresinde hiç şüphesiz hazır bulunduracağız."

A- "Ey Resûlüm! Senin Rabbine yemin olsun ki, Biz onları şeytanlarıyla birlikte mutlaka mahşerde toplayacağız."

Allah'ın bu şekilde yemin etmesi, inkâr konusu hâdisenin gayesini bildirmek suretiyle onu tahkik etmek ve bir de, Peygamberimizin sanını ve mertebesini yüceltmek içindir. Yani ey Muhammed senin Rabbine yemin olsun

ki, Biz, bunu söyleyenleri toprağın altından diri olarak çıkardıktan sonra şeytanlarıyla birlikte mahşere sevk edeceğiz.

Böylece bu âyet, topraktan diri olarak çıkarılmayı, istidlal yoluyla en beliğ ve kuvvetli şekilde kanıtlamaktadır. Yani bu hakikat o kadar açıktır kı, sarih olarak ifade edilmesine bile ihtiyaç yoktur; belirtilmeye muhtaç olan, diriltilmekten sonra vuku bulacak korkunç hallerdir.

Rivâyet olunuyor ki, kâfirler, kendilerini azdırmış olan şeytan dostlarıyla beraber ve her biri şey tanıyla birlikte bir zincir içinde mahşere gönderileceklerdir. Bu hal, her ne kadar kâfirlere mahsus ise de, fakat bütün insanlar mahşere gönderilirken, kâfirlerin de şeytanlarıyla beraber onların içinde bulunmaları itibarıyla, bu halin, insan cinsine nispet edilmesi caiz görülmektedir. Nitekim kabirlerinden diri olarak kaldırılmayı inkâr sadedinde söyledikleri söz, de, insanların bir kısmından sâdır olduğu halde hepsine isnat edilmesi caiz görülmüştür.

B- "Sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette Cehennemin çevresinde hiç şüphesiz hazır bulunduracağız."

Yani bahtiyar olsun, bedbaht olsun, bütün insanları Cehennemin çevresine getireceğiz kı, mutlu ve kutlu insanlar, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini nasıl bir azaptan kurtardığını bizzat görsünler de neşe ve sevinçleri daha da artsın ve bedbahtlar da, kendilerine nasıl bir azap hazırlandığını bizzat müşahede etsinler ve saadetti insanların, oradan mükâfat yurduna döndüklerini ve onların güldüklerim görsünler de, onların keder ve üzüntüleri daha da artsın.

Onların düz üstü çökmeleri, karşılarındaki korkunç manzaradan dolayıdır. Yahut bu hal, onların, mükâfat ve azaba ulaşmadan önce hesap için duruşlarının devamıdır. Zira bütün mahşer ehli, diz üstü beklerler. Nitekim "Ve her ümmetin diz çöktüğünü görürsün." (Casiye: 28) âyeti de bunu bildirmektedir. Nitekim karşılıklı konuşma meclislerinde de âdet olan oturma şekli budur.

Eğer anılan Âyetteki insan'dan murat, kâfirler ise, herhalde onlar, kendilerine hakaret olsun diye yahut gördüklerinin dehşetinden ayağa kalkamadıkları için, dizüstü olarak mahşer yerinden Cehennemin kenarına sevk edilirler.

69
"Sonra her bir güruhtan Rahman olan Allah'a karşı en çok âsi olanları çekip ayıracağız."

Yani her hangi bir dini kabul etmiş her ümmetten Rahman olan Allah'a karşı en şiddetli asi ve inatçı onları Cehenneme attıracağız.

Burada "en şiddetli" denilmesi, Allah'ın bazı günahkârları affedeceğine dikkat çekmektedir.

Anılan "şu insan diyor ki..." (ayet: 66) cümlesindeki insandan, kâfirler kastedildiği takdirde mânâ şöyle olur: Biz, onların her taifesinden en âsileri, sonra daha âsi olanları ve en azgınları, sonra daha azgın olanları ayırtırız da, bu sıraya göre onları Cehenneme attırırız. Yahut o taifelerden en âsi olanlarını layık oldukları Cehennem tabakasına koyarız.

70
"Sonra, onlardan Cehenneme daha çok müstehak olanları elbette Biz daha iyi biliriz."

Cehenneme daha çok müstahak olanları, her bir güruhtan çekilip çıkarılan en çok âsi olanlarıdır. Bundan ve en çok âsi olanlardan, her taifenin reisleri de kastedilebilir. Zira reislerinin azapları, katmerlidir. Çünkü onlar, kendileri dalâlette olduklari gibi, başkalarını da dalâlete düsürmüşlerdir.

71
"Ey insanlar! İçinizden Cehennemin yanına varmayan hiç kimse yoktur. Ey Resûlüm! Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir bükümdür."

A- "Ey insanlar! İçinizden Cehennemin yanına varmayan hiç kimse yoktur. Ey Resûlüm!"

Yani kâfir olsun, mü’min olsun, her insan, mutlaka Cehennemin yanına uğrayacaklar; iyi mü’minler, geçerken sönük olacak; diğerleri geçerken ise, alevleri onları içine alacaktır.

Hazret-i Câbir'den rivâyet olunduğuna göre, bu âyetin mânâsı Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) soruldu; bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki; "Cennet ehli Cennete girdikleri zaman, birbirlerine diyecekler ki:’Rabbimiz hepimizin Cehennemin yanına uğrayacağımızı bize vaat etmemiş miydi?'

O zaman onlara denilecek ki: "Cehennem sönük iken siz yanından geçtiniz."

"Onlar, Cehennemden uzak tutulacaklardır." âyetinden kastedilen ise, Cehennem azabından uzak tutulmaktır.

Bir görüşe göre, "Cehenneme uğrarlar" Cehennemin üstüne çekilecek Sırattan geçerler, demektir.

B- "Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür."

Yani herkesin Cehennemin yakınına varması, Allah'ın (celle celâlühü), kendi Zâtına vacip kıldığı ve mutlaka vâki olacağına hükmettiği bir gerçektir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), bunun için yemin etmiştir.

72
"Sonra Biz, takva sahiplerini kurtaracağız; zâlimleri ise orada diz üstü bırakacağız."

Yani Biz, küfür ve günahlardan sakınmış olan mü’minleri, içinde bulundukları diz üstü çökmek halinden kurtarıp onları Cennete sevk edeceğiz; küfür ve günahlarla zâlim duruma düşmüş olanları ise, orada kendi hallerinde diz üstü vaziyette bırakacağız.

Bu kelâm da delâlet ediyor ki, Cehenneme uğramaktan murat, Cehennemin etrafında diz üstü vaziyette bulunmaktır ve mü’minler, bu vazıyette orada bulunduktan sonra günahkârlardan ayrılacaklar ve günahkârlar, bu diz üstü vaziyetinde Cehenneme atılacaklardır.

73
"Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğu zaman, kâfirler, îman edenlere: "İki topluluktan hangisi mevki ve makam bakımından daha üstün, meclis ve topluluğu daha güzeldir?" dediler."

Bu âyet sonuna kadar, onların perişan hallerini ve vahim akıbetlerini teşhir eden âyetleri dinlediklerinde söylediklerini hikâye etmektedir. Yani müşriklere âyetlerimiz ve ezcümle mü’minlerin güzel hâlini ve kâfirlerin de kötü hâlini ifâde eden bu âyetler, lâfız ve manâ olarak gayet açık olarak, yahut Resûlüllahtn beyanlarıyla gayet açık olan, yahut icazları gayet açık olan âyetlerimiz okunduğu zaman, küfür, azgınlık ve inatta ısrar eden Nazr b. Haris ve adamları gibi kâfirler, îman edenlere: "Mü’minler ve kafirler topluluğundan, yani bizden ve sizden hangisi mevki ve makam olarak daha hayırlı, meclis ve topluluk olarak daha güzeldir?" dediler.

Rivâyet olunuyor ki, kâfirler, saçlarını yağlayıp tarıyorlardı; güzel kokular sürünüyorlardı ve değerli elbiseler ve takılarla süsleniyorlardı; sonra fakir mü’minlere bunu söylüyorlardı. Onlar demek istiyorlardı ki: Kendilerinin hak hazırda da daha üstün olmaları ve akıbetlerinin de daha güzel olacağı inkârı kabil olmayan bir gerçektir ve bu durumları, kendilerinin Allah (celle celâlühü) Katındaki üstünlüklerinden ileri gelmektedir. Zira üstünlüğü, noksanlığı ve yükseklik ile alçaklığı düzenleyen Allah'tır ve bunun zorunlu neticesi olarak da, mü’minlerin dünyadaki nasipleri eksik olduğuna göre onların Allah Katında değersiz olduklarıdır.

O kâfirlerin bu boş ve değersiz kıyası ve sakat görüşü, sırf cehaletlerinden kaynaklanmaktadır. Onlar, dünyanın zahirî hayatından başka bir şey bilmiyorlar, işte onların bilgileri bu kadardır. Allah (celle celâlühü) da, onların iddialarını reddetmek üzere söyle buyurmuştur:

74
"Biz, onlardan önce nice nesiller helâk ettik ki, onlar dayama-döşeme ve gösteriş bakımından onlardan daha güzel idi."

Yani Biz, onlardan önce Ad, Semûd gibi nice azgın ümmetleri çeşitli azaplarla helâk ettik ki, onlar, iftihar vesilesi yaptıkları dünyalık bakımından kendilerinden çok üstün idiler. Eğer o ümmetlere verdiğimiz dünyalıklar, onların Bizim katımızda itibar sahibi olmalarından dolayı olsaydı, onlara yaptıklarımızı yapmazdık. Bu onlar için, apaçık bir tehdit ve azap vaadidir. Sanki şöyle denilmiş olur: Öyleyse bunlar da, onların akıbetlerinin bir benzerini beklesinler.

75
"Ey Peygamberim! De ki: "Kim sapıklıkta ise, Rahman olan Allah ona mühlet verdikçe versin! Nihayet, kendilerine vaat olunan şeyleri -ki, dünyada azaptır, yahut kıyamette azaptır- gördüklerinde, işte o zaman mevki ve makam bakımından daha kötü ve asker bakımından daha zayıf olanın kim olduğunu bileceklerdir."

A- "Ey Peygamberim! De ki: "Kim sapıklıkta ise, Rahman olan Allah ona mühlet verdikçe versin!"

Allah dünyada onca nimetlere ve imkânlara sahip oldukları halde helâk edilen ümmetlerin akıbetleri beyan buyurduktan sonra burada da, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), dünyalıklarıyla iftihar edenlere, her iki fırkanın akıbetlerini beyan etmek suretiyle cevap vermesini emir buyurmaktadır.

Burada, sapıklıkta bulunanlardan murat, hem kâfirleri, hem de fâni dünyanın lezzetlerine dalıp onlarla sevinenleri de kapsayan genel bir mâna da olabilir; yalnız kâfirlere de mahsus ve onlardan ibaret de olabilir.

Yani kim sapıklıkta karar kılmış, cehalete ve gaflete tamamen batmış ise, Rahman olan Allah, uzun ömür, servet ve tasarruf imkânı vermek suretiyle ona mühlet verdikçe versin.

Burada emir kipinin (verdikçe versin) kullanılması, mazeretleri ortadan kaldırmak için, İlâhî hikmetin gereği olarak, bunun, yapılması gereken şeylerden olduğunu bildirmek içindir. Nitekim bir âyette de: "Düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür size vermedik mi!" denilmektedir. Yahut bu mühlet istidrac içindir. Nitekim bir âyette de: "Onlara fırsat vermemiz, ancak günahlarını arttırmaları içindir."

Diğer bir görüşe, göre ise, burada murat, mühlet ve uzatma dıâsıdır. Burada Rahman ismi kullanılmış, çünkü uzatmak ve mühlet vermek, dünyevî rahmetin hükümlerindendir,

B- "Nihayet, kendilerine vaat olunan şeyleri -ki, dünyada azaptır, yahut kıyamette azaptır- gördüklerinde, iste o zaman mevki ve makam bakımından daha kötü ve asker bakımından daha zayıf olanın kim olduğunu bileceklerdir."

Onlara vaat olunan iki azaptan bin, dünyevî azaptır ki, mü’minlerin onlara galip gelmeleri, onların yurtlarını istila etmeleri ve onları esir almak ve öldürmek suretiyle cezalandırmalarıdır; diğeri de kıyamet günü maruz kalacakları perişanlık ve cezadır. Onlar, bu iki azaba veya yalnız birine mutlaka mâruz kalacaklardır. Zira âhiret azabından kurtulmaları asla mümkün değildir.

Bu kelâmdan kastedilen mâna, onların o zaman, hepsi zayıf olan askerlere sahip olacak anlamında değildir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi." Bu şekilde zikredilmesi, onların, meclislerde ve mahfillerde kendileriyle iftihar ettikleri büyük destekçilere ve üstün yardımcılara sahip oldukları yönündeki iddialarını reddetmek içindir.

76
"Doğru yola gidenlerin hidâyetini Allah arttırır. Devamlı kalan iyi işler ise, Rabbinin katında mükâfat bakımından daha hayırlı ve akıbetçe daha güzeldir."

A- "Doğru yola gidenlerin hidâyetini Allah arttırır."

Bundan önce dalâlet ehlinin hali beyan edildikten sonra burada da dalâlet ehlinin hali beyan edilmektedir.

Bir görüşe göre ise, bu cümle, "Kim sapıklıkta ise, Rahman olan Allah ona mühlet verdikçe versin." Cümlesine atıftır. Yani Allah (celle celâlühü), dalâlette olanın dalâletini uzattıkça uzatır ve hidâyete ermişlerin hidâyetini de arttırır. Nitekim bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ve hidâyete erenlerin hidâyetini arttırır."

Bir görüşe göre ise, bu cümle mezkûr şart cümlesine atıftır. Yani Allah (celle celâlühü), kâfire mühlet verilmesi ve dünya hayatından faydalandırılması, onun Allah (celle celâlühü) Katında üstün olduğu için olmadığı beyan edildikten sonra onun akabinde de, mü'minin dünya hayatından nasibinin az olması da, onun noksanlığı için olmadığı, fakat Allah (celle celâlühü) Onun hakkında ondan daha hayırlısını irade buyurduğu için olduğu beyan edildi.

B- "Devamlı kalan iyi işler ise, Rabbinin katında mükâfat bakımından daha hayırlı ve akıbetçe daha güzeldir."

Bu cümle, söylenmesi telkin edilen kelâma dâhil olmayıp doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından ifade edilmiştir.

Yani faydalan baki kalan ve sevapları devamlı olan isler ve ezcümle beş vakit namaz ve "sübhânallah velhamdu lıllah ve lâîlâhe illallah vallahu ekber / Allah'ı tenzih ederim; Allah'a hamdederim ve Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve Allah en büyüktür." Zikri, Allah (celle celâlühü) katında mükâfat bakımından, kâfirlerin faydalandıkları ve iftihar vesilesi yaptıkları nakıs ve fani nimetlerden daha hayırlıdır. Zira mü'minlerin iyi işlerinin sonucu, ebedî nimetlerdir; kâfirlerin dünyalıklarının neticesi ise, ebedî pişmanlık ve dayanılmaz azaptır. Nitekim "ve akıbetçe daha güzeldir" kelâmı da buna işaret etmektedir.

77
"Ey Resûlüm! Ayetlerimizi inkâr edip de "Yemin olsun ki, bana mal ve evlat verilecek" diyen adamı gördün mü?"

Yani ey Peygamberim! Âyetlerimizi ve ezcümle ölümden sonra dirilmeyi bildiren âyetlerimizi inkâr eden...

Bu âyet, Âs bin Vâil hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Habbâb bin Eretl'in ondan alacağı vardı. Kendisinden alacağını istediğinde Âs, ona: "Hayır, sen Muhammed'i inkâr etmedikçe vermeyeceğim!" dedi. Habbâb da dedi ki: "Hayır asla! Vallahi, ben hayatımda da, öldükten sonra da ve tekrar dirildikten sonra da onu inkâr etmeyeceğim!" Âs da ona dedi ki: "Sen ölümden sonra dirildiğinde bana gelirsin; o zaman benim makm ve evladım olacak; ben de sana borcumu vereceğim."

Diğer bir rivâyete göre ise, Habbâb dedi ki: Allah, senin canını alıncaya ve seni tekrar diriltinceye kadar ben Muhammed'i inkâr etmeyeceğim!" Bunun üzerine Âs da: "Ben gerçekten öleceğim ve sonra yine diriltilecek, miyim?" Dedi. Habbâb da: "Evet!.." Dedi. Âs da: "Beni bırak, öleyim ve sonra dirileyim; o zaman bana mal ve evlat verilecek; ben de sana borcumu ödeyeceğim" dedi, İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bu istifham, onun halinden taaccüp etmek ve bu hâlin, taaccüp edilmesi gereken tuhaf ve şen'î bir hal olduğunu bildirmek içindir.

Âs, sözünün başında yalan yemin ederek alay olarak, ahirette kendisine mal ve evlat verileceğini söylemişti. Yani ey Peygamberim! Onun haline bak da, bu tuhaf tavrına ve şen'î cüretine taaccüp et.

78
"O, bilinmeye muttali mi olmuş, yoksa Rahman olan Allah'ın katından bir söz mü almış?"

Asin mezkûr sözünün taaccübe şayan olduğuna işaret edildikten sonra bu kelâm ile de, o şeni söz reddedilmekte ve bâtıl olduğu belirtilmektedir. Yani o, şanının azametinden, ancak Alîm (her şeyi bilen) ve Ha bîr (her şeyden haberdar olan) olan Allah'a mahsus bir bilgi olan bilinmeyenler ilmine erişmiş ki, ahirette kendisine mal ve evlat verileceğini iddia ediyor ve buna and da içiyor? Yoksa Rahman olan Allah katından bir söz mü almış? Zira bu bilgiye ancak bu iki yoldan biriyle ulaşılır.

Bu kelâmda Rahman unvanının kullanılması, onun iddia ettiği bilginin kaynağının İlâhî rahmet olduğunu bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise âyetteki ahit, şahadet kelimesidir.

Bir diğer görüşe göre ise iyi ameldir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) Bunlar için mükâfat vaat etmesi, ahit (söz) gibidir.

79
"Kesinlikle hayır! Onun ne dediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız."

A- "Kesinlikle hayır! Onun ne dediğini yazacağız."

Âyetin metnindeki "Kellâ" (kesinlikle hayır) kelimesi, o büyük sözü ağzına almasını şiddetle reddetmek ve büyük bir hatâ içinde olduğuna dikkat çekmek içindir.

Yani Biz, onun ne dediğini yazdığımızı kendisine göstereceğiz. Yahut Biz, caninin suçunu yazıp zaptını tutan kimse gibi kendisinden intikam alacağız. Zira bunu yazmanın kendisi, onu söylemesinden sonra değildir ki, "yazacağız" diye gelecek kipi kullanılabilsin. Nitekim bir âyette "İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında Rakîb ve Atîd (sağ, sol) melekleri olmasın.". Şu halde birinci görüşe göre (onun ne dediğini yazdığımızı kendisine göstereceğiz) gizli bir şeyi açıklamak, olmayan bir şeyi ihdas etmek kabilindendir. Zira her ikisi de, bir şeyi gizlilikten açığa çıkarmaktır. İkinci görüşün izahı ise, bir şey için, sebebinin adını kullanmak kabilindendir. Zira suçlunun suçunu yazmak, onun kesin olarak cezalandırılmasının sebebidir.

B- "Ve azabını uzattıkça uzatacağız."

Yani Onun kendi nefsi için iddia ettiği mal ve evlat yerine, küfründen, Allah'a (celle celâlühü) iftira etmesinden ve âyetleriyle alay etmesinden dolayı müstahak olduğu azabını uzattıkça uzatacağız, yahut arttıracağız ve katlayacağız.

80
"Onun söylediğine (mal ve evlada) Biz vâris olacağız; kendisi de Bize yapayalnız olarak gelecektir."

Yani dünyada kendisine verilmiş olan mal ve evladı ondan alacağız ve kendisi kıyamet günü, kendisine fazlasının verilmesi şöyle dursun, Bize, malsız ve evlatsız yapayalnız olarak gelecektir.

81
"Onlar, kendileri için bir kuvvet kaynağı olsun diye Allah'tan başka İlâhlar edindiler."

Bundan Önce o malûm kâfirin sözleri ve o sözlerin, içeriğinin aksi bir sonucu gerektirdiği hikâye edildikten sonra bu kelâmda da, umduklarının zıddını gerektiren umumi cinayetleri hikâye edilmektedir. Yani onlar, Allah'ın (celle celâlühü) dışında putları İlâhlar edindiler ki, o putlar kendileri için kuvvet kaynağı olsunlar; onlarla Allah (celle celâlühü) arasında irtibat ve şefaatçi olsunlar.

82
"Kesinlikle hayır! taptıkları İlâhlar, onların ibâdetlerini tanımayacaklar ve onlara karşı zıt ve düşman kesileceklerdir."

A- "Kesinlikle hayır! Taptıkları İlâhlar, onların ibâdetlerini tanımayacaklar."

Bu kelâm, onların inançlarını ve boş umutlarını şiddetle reddetmektedir. Yani onların taptıkları ilâhlar, kendilerine yaptıkları ibâdetleri inkâr edecekler; Allah (celle celâlühü) onları konuşturacak ve onlar: "Sız bize tapmadınız" diyeceklerdir. Yahut kâfirler, küfürlerinin kötü akıbetini müşahede etlikleri zaman, onlara yaptıkları ibâdeti inkâr edeceklerdir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, biz ortak koşmadık." (En'am: 23)

B- "Ve onlara karşı zıt ve düşman kesileceklerdir."

Bundan önceki cümlenin birinci mânâsına göre, yani onların, kendilerine izzet vereceklerini umdukları ilâhları onlara zillet ve zafiyet verecektir. Yahut onların azabına yardım ve âlet olacaktır. Nitekim o putları, Cehennemin yakıtı, yakacağı olacaklardır. Yahut nitekim onlara tapmaları, azaplarına sebep olmuştur, ikinci mânaya göre ise, kâfirler, dünyada Allah'ı (celle celâlühü) severcesme sevdikleri ve taptıkları putlara zıt ve düşman kesilip onları tanımayacaklardır.

83
"Ey Resûlüm! Görmedin mi ki, Biz, o kafirler üzerine gerçekten şeytanları göndermişizdir. Şeytanlar onları coşturdukça coşturuyorlar."

Bu kelâm, Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem), mezkûr âyet-i kerimelerin ifade ettikleri ve o azgın ve inatçı kâfirler hakkında hikâye ettikleri çeşitli çirkin sözleri ve fiilleri, hiçbir engel tanımadan azgınlığa ve dalâlete tamamen dalmaları, inatta ifrat etmeleri, küfürde kararlı olmaları ve hak, hiçbir şüphe ve tereddüt kalmaksızın tamamen ortaya çıktığı halde ona karşı mücadele vermek için ittifak etmeleri gibi hallerinden taaccüp ettirmek ve bütün bunların şeytanın azdırması ve saptırmasiyla olduğuna, yoksa kısmen de olsa, haklı bir sebep bulunmadığına dikkat çekmek anlamını ifade etmektedir.

Şeytanların, onların üzerine gönderilmesinden maksat, onlara musallat kılınmaları ve kendilerini saptırmak imkânlarının şeytanlara verilmesidir, yahut şeytanların, onlara ayrılmaz arkadaş kılınmalarıdır.

Bu taaccüp ettirmekten maksat, şeytanların kâfirler üzerine gönderilmesinden Resûlüllah'ı taaccüp ettirmek değil, fakat kâfirlerin zikredilen hallerinden, şeytanın azdırmasının sonuçlan olmaları itibarıyla taaccüp ettirmektir. Nitekim "Şeytanlar onları coşturdukça coşturuyorlar"

Cümlesinden bu hakikat anlaşılmaktadır. Yani şeytanlar, çeşitli vesveselerle onları günahlara çok şiddetli bir şekilde kışkırtmaktadır.

84
"Artık onlar hakkında acele etme. Çünkü Biz onlar için günlerini teker, teker sayıyoruz."

Yani ey Resûlüm! Cinayetlerinin gereği, acele olarak helâk edilmelerini, son ferdine kadar hepsinin yok edilmelerini ve yeryüzünün onların fesatlarından temizlenmesini talep etme! Çünkü onların helaki yakındır; onların ancak, teker, teker saydığımız sayılı günleri ve nefesleri kalmıştır.

85
"Takva sahiplerini Rahman olan Allah'ın huzurunda küme halinde toplayacağımız gün.."

86
"Günahkârları da susuz olarak Cehenneme süreceğimiz gün.."

87
"Rahman olan Allah katında izin verilmiş olanlardan başka kimse şefaate muktedir olamayacaktır."

Yani takva sahibi olan mü'minleri, kendilerini geniş rahmetine gark edecek olan Rahman Allah'ın huzurunda, hükümdarların lûtfu keremlerini bekleyen kümeler halinde ve günahkârları da susuz olarak hayvan sürüsü gibi Cehenneme süreceğimiz gün, Rahman olan Allah katında îman ve takva ziynetine sahip kılınmış, yahut şefaat emri verilmiş olanlardan başka kimse şefaate muktedir olamayacaktır. Buna göre bu kelâm, insanları, bu mertebeye erişmenin sebebi olan îman ve takvaya teşvik etmektedir. Yahut takva sahipleri, ancak İslam ahdini edinmiş kimselere şefaat edebilirler. Buna göre ise, Müslüman olmaya teşvik etmektedir. Yahut mücrimlerden ancak Müslüman olanlara şefaat edilebilir.

88
"Rahman olan Allah, çocuk edindi" dediler."

Bundan önce, puta tapanlar anlatıldıktan sonra bu âyet de, Yahudilerin, Hıristiyanların ve meleklerin Allah'ın (celle celâlühü) -hâşâ!- kızları olduklarını söyleyen Arapların suçlarını anlatmaktadır.

89
"Ey bunu söyleyenler! Yemin olsun ki, siz pek çirkin bir şey uydurdunuz."

Bu âyet, onların bâtıl sözünü reddetmekte ve doğrudan doğruya onlara hitap edilmekle, bunun pek korkunç olduğunu ifâde etmekte ve onların son derece câhil ve suçlu olduklarını tescil etmektedir.

90
"Bundan dolayı neredeyse gökler çatladıkça çatlayacak, yer yarılacak, dağlar da yıkılıp çökecektir."

91
"Rahman olan Allah'a çocuk isnat ettiklerinden dolayı, .."

92
"Halbuki çocuk edinmek, Rahman olan Allah'ın şânına yakışmaz."

93
"Çünkü şu göklerde ve bu yerde olan herkes, ancak kul olarak, Rahman olan Allah'a gelecektir."

Yani meleklerden, insanlardan ve cinlerden herkes, ancak kul olarak, Rahman olan Allah'a gelecek ve kul olarak, boyun eğerek o'na sığınacaktır.

94
"Yemin olsun ki, Allah, onları ilmiyle kuşatmıştır ve onları bir, bir saymıştır."

Yani Allah onları sonsuz ilmiyle tamamen kuşatmıştır; hiçbir kimsenin o'nun ilminin ihatasından ve kudret ile hâkimiyetinin avucundan dışarı çıkması mümkün değildir. Ve Allah (celle celâlühü), onların şahıslarını, fiillerini ve nefeslerini saymıştır; her şeyin miktarı o'nun katında bellidir.

95
"Kiyamet günü, onların hepsi de, Rahman olan Allah'a yalnız olarak gelecektir."

Yani onların her biri, kıyamet günü çevresinden ve yardımcılarından ayrı ve yalnız olarak gelecektir.

96
"îman edip de, iyi işler de yapanlara gelince, Rahman olan Allah, şüphesiz onlar için bir sevgi yaratacaktır."

Bundan önce kâfirlerin çirkin halleri açıklandıktan sonra burada da mü’minlerin güzel halleri açıklanmaktadır.

Yani îman ve iyi işler sahibi olan bahtiyar insanlar, başka sebeplere baş vurmadan, Allah (celle celâlühü), onlara karşı kalplerde sevgi yaratır.

Burada Rahman unvanı zikredilmiş, çünkü burada vaat edilen şey, bu sifatın eserlerindendir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Allah (celle celâlühü), bir kulu sevdiği zaman, Cebrâîl’e (aleyhisselâm) der ki: "Ben, filan şahsı seviyorum; sen de onu sev!" Bunun üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm) de onu sever ve bütün gök ehline şöyle seslenir: "Allah, filan şahsı sevmiş, siz de onu sevin!"

Böylece gök ehli de onu sever. Sonra yeryüzünde de o şahsa karşı sevgi yaratılır."

Âyette gelecek kipi (sevgi yaratacaktır) kullanılmış, çünkü bu sûre Mekke'de nazil olmuştur ve o zaman bu mü’minler, kâfirler arasında sevilmiyorlardı, Allah (celle celâlühü) da, onlara bunu vaat etti ve islam yayılınca da bu vaadini gerçeldeştirdi. Yahut vaat edilen sevgi, kıyamette gerçekleşecektir. Şöyle kı, kıyamet günü şahitlerin huzurunda onların sevapları ortaya konulunca, dünyada ona karşi duyulan bütün kin ve düşmanlık insanların kalbinden çıkarılır.

Kıyamet günü bu bahtiyar mü’minlere verilecek onca yüksek nimetler içinde anılan sevginin zikre tahsis edilmiş, çünkü kıyamet günü kâfirler arasında düşmanlık, zıtlık, irtibatları kesmek ve birbirlerine lanet okumaları yaygın olacaktır.

97
"Ey Resûlüm! İşte Biz, Kur’ân'ı senin diline kolaylaştırdık ki, onunla, takva sahiplerini müjdeleyesin ve şiddetle karşı çıkan bir topluluğu da uy arasın."

Yani ey Resûlüm Muhammed! Bu indirilen sûre-i kerimeyi tebliğ et; onunla müjdele ve uyar; çünkü Biz, bu Kur’ânı senin dilin olan apaçık

Arapça olarak sana indirdik ki, içerdiği emir ve yasaklara uymakla takvaya erişenleri müjdeleyesin ve şiddetle karşı çıkan bir topluluğu da uyarasın.

98
"Onlardan önce nice nesiller helâk etmişizdir. Şimdi onlardan birini hissedip görüyor musun, yahut onlardan bir fısıltı işitiyor musun?"

A- "Onlardan önce nice nesiller helâk etmişizdir"

Bu kelâm, kâfirleri helâk etmek tehdidi zımnında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) Mükâfat vaat etmekte ve onu uyarmaya teşvik etmektedir. Yani Biz, bu inatçı kâfirlerden önce nice nesilleri helâk etmişizdir.

B- "Şimdi onlardan birini hissedip görüyor musun, yahut onlardan bir fısıltı işitiyor musun?"

Bu cümle, makabli için bir çeşit izah mahiyetindedir. Yani Biz, onları tamamen helâk ettik; köklerini kazıdık. Öyle ki, artık onlardan hiçbir kimse görülmez ve onlardan bir fısıltı işitilmez.

Resûlüllahtan (sallallahü aleyhi ve sellem), rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse Meryem sûresini okursa, Hazret-i Zekerîyyâ, Hazret-i Yahya, Hazret-i İsâ ve bu sûrede zikredilen diğer peygamberleri tekzîp ve tasdîk edenlerin ve dünyada Allah'a duâ edenlerin ve etmeyenlerin sayılarının on katı kadar ona sevap verilir."

TÂHÂ SÛRESİ

135 âyet olup Mekke'de nazil olmuştur; yalnız 130. ve 131. âyetleri Medine'de nazil olmuştur.

1
"Tâ-hâ"

Derin ilim sahibi âlimlerin cumhûruna göre, "Tâ-Hâ" da, diğer sûrelerin başında zikredilen harfler kabilindendir.

Diğer bir görüşe göre ise, mânâsı "Ey kişi!" demektir. Bu mânâ, İbn-i Abbâs Hasen, Mücâhid, Said b. Cübeyir, Katâde, İkrime ve Kelbî'den de rivâyet olunmuştur. Ancak "Tâhâ", Said b. Cübeyr'e göre Nabatî dilindedir. Katâde'ye göre ise Süryanî dilindedir. İkrime'ye göre ise, Habeşî dilindedir. Kelbî'ye göre ise, bir Yemen dili olan Akl veya Ukl lisanıyladır.

2
"Ey Resûlüm! Biz, bu Kur’ân'ı sana, sıkıntı çekmen için indirmedik."

Bu âyetteki ifâde, Resûlüllah'ı müşrikler tarafından karşılaştığı sıkıntılardan dolayı teselli etmektedir. Yani ey Peygamberim! Biz bu. Kur’ân'ı sana, azgınlarla konuşurken, âsilerle tartışırken sıkıntıları göğüslemen için indirdik, onların küfrüne aşırı derecede üzülmen ve îman etmeleri için kendini harap edercesine uğraşman için indirmedik.

Nitekim diğer bir âyette de "Arkalarından üzüntü İle nerede ise kendim harap edeceksin." denilmektedir. Hayır, ey Resûlüm! Biz bu Kur’ân'ı sana tebliğ ve öğüt için gönderdik ve bunu da sen yaptın. Artık bundan sonra onlar îman etmezlerse, senin bir sorumluluğun yoktur.

Yahut bu ifâde, Peygamberimizi, yapmakta olduğu aşın derecedeki cihat ve ibâdetten alıkoymak içindir. Nitekim rivâyet olunuyor ki. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), geceleri o kadar namaz kılıyordu ki, ayaklan şişiyordu. Bunun üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm), ona:

"Kendi nefsini de gözet; çünkü onun da senin üzerinde hakkı vardır" dedi. Yani Biz bu Kur’ân'ı sana, kendini ağır perhizlerle ve büyük sıkıntılarla harap etmen için göndermedik; sen ancak, müsamahakâr olan Hanîf dini ile gönderilmişsin.2

Bir görüşe göre ise, müşriklerden Ebû Cehil, ile Nazr b. Haris, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler ki; "Sen bedbahtsın; çünkü atalarının dinini terk ettin. Bu Kur’ân da, bedbaht olman için sana inmiştir." işte onların bu sözleri reddedilerek denildi ki; bu. Kur’ân'ı onların dedikleri için sana indirmedik.

Ancak ilk görüş daha münasiptir. Çünkü gelecek âyetteki istisna da, bunun kanıtıdır.

Yahut "Tâ-Hâ" kelimesi, Kur’ân'ın bir adıdır. Yani Kur’ân'a yemin olsun ki... Yemin cümlesi olması hâlinde bu sûrenin adı da olabilir.

3
"Biz, bu Kur’ân'ı sana, ancak, Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere indirdik."

Yani ey Resûlüm! Biz bu Kur’ân'ı sana, onun tebliği için kendini harap etmek çizere göndermedik; fakat Allah'tan (celle celâlühü) korkar durumda olanlara, kalbi yufka, tabiatı yumuşak olduğundan, uyanlardan etkilenenlere, yahut Allah'ın (celle celâlühü), uyarılmakla korkacağını bildiği kullara bir öğüt olmak üzere indirdik.

Bu tebliğ ve öğüt, umumî olduğu halde burada, korkanlara tahsis edilmiş, çünkü ondan faydalananlar bu insanlardır.

4
"Kur’ân, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey indirilmiştir."

Arapça metinde bulunan ibare ile ilgili iki sahifelik bazı açıklamalar Önsöz'de belirtildığı gibi burada mahfuz tutulmuştur.

Ziyadesiyle tahkik ve izah için Allah (celle celâlühü) tarafından bu şekilde anlatılmıştır. Yerin ve göklerin yaratılmasından murat, "Göklerde ve yerde bulunan her şey o'nundur." âyetinden de anlaşıldığı gibi, yerin ve göklerin, bütün içindekilerle birlikte yaratılmaları olduğu halde burada yalnız yerin ve göklerin yaratılmalarının zikredilmiş olması, asil olan kendileri olup içlerindeki varlıkların onlara bağlı olmasından dolayıdır. Yerin önce zikredilmesi, hisse daha yakın ve daha açık olmasından dolayıdır. Göklerin, yücelikle vasıflandırılmaları, azameti pekiştirmek içindir.

Bu âyetler, "En güzel isimler Allah'a mahsustur." âyetine kadar Kur’ân'ı indiren Allah'ın Şanını tazım içindir ki, bu da, indirilen Kur’ân'ın şanının tazimini gerektırmektedir. Böylece mehabetin artması ve kalplere İlâhî korkunun girmesi sağlanmış olur ki, bu, karşı çıkan isyankârların, inat ve azgınlıklarından vazgeçmelerine ve Allah korkusuna yönelmelerine sebep olmaktadır. Bu da, ibret alıp îman etmek sonucuna götürmektedir.

5
"Rahman olan Allah, Arş'ı istîvâ etmiştir."

Allah'ın göklerin ve yerin Yaratıcısı olmakla vasiflandırılmasının ardından Rahman olarak vasiflandırılması, göklerin ve yerin yaratılmasının, Allah'ın Rahmetinin eserlerinden olduğunu zımnen bildirmek içindir. Nasıl ki, "Rahman olan Allah, göklerin ve yerin Rabbidir." âyetinde de Rahman olarak vasiflandırılması, o'nun Rabliğinm, rahmet olarak olduğunu bildirmek içindir.

Allah'ın Rahman olarak vasiflandırılması, aynı zamanda işaret ediyor ki, Kur’ân'ın peyderpey indirilmesi de, o'nun rahmetinin hükümlerındendir. Nitekim "Rahman olan Allah, Kur’ân'ı öğretmiştir." (Rahman: 1) âyeti de, bu hakikati bildirmektedir.

Sübûtunun malûm olması gereken mevzu başının rahmet kılınmış olması, Allah'ın Rahman olmasının, apaçık olduğunu ve sarih olarak belirtmeye gerek olmadığını bildirmek içindir.

Arş'ı istiva etmek, hükümranlık ve saltanatın mecazî ifadesidir. Bundan murat, kâinatın icadının ve idaresinin Allah'ın (celle celâlühü) üstün iradesine bağlı olduğunu beyan etmektir.

6
"Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile Serâ'nın (toprağın.) altında olanların hepsi ancak O'nundur."

Göklerde ve yerde olan varlıklar, ister onların bir parçası olarak bulunsun, ister ayrı varlıklar olarak bulunsun, hepsi ancak Allah'ındır. Keza hava ve bulut gibi her zaman, yahut kuşlar gibi çoğu zaman yer ile gök arasında bulunan bütün varlıklar da yalnız o'nundur; hiç kimsenin mülk olarak, tasarruf olarak, hayat vermek ile hayat almak olarak ve îcat etmek ve yok etmek olarak, bunlarda ne müstakil, ne de ortak olarak bir etkisi ve yetkisi yoktur. Yine toprağın altında olan bütün varlıklar da yalnız o'nundur. Toprağın altında olanlar da, âyetteki "yerde olanlar" ifâdesine dâhil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, fazlasıyla açıklama olması içindir. Muhammed b. Kâ'b'ten rivâyet olunduğuna göre, "toprağın altında olanlar"dan murat, yedi kat yerin altında olanlardır. Süddî'den rivâyet olunduğuna göre ise, âyetteki Sera kelimesi, yedinci kat yerin, üzerinde bulunduğu kayadır.

7
"Sen, sözü açıktan söyleyeceksen, bilesin ki, O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de şüphesiz bilir."

Bundan önce Allah'ın saltanatının genişliği ve kudretinin bütün kâinatı kuşattığı beyan edildikten sonra burada da o'nun ilminin bütün eşyayı kuşattığı beyan edilmektedir. Yani eğer sen, Allah'ı (celle celâlühü) açıktan anacaksan ve o'na yalvaracaksan, bil ki, O, bunları açıktan yapmana muhtaç değildir; zira O, senin başkalarından gizlediğin şeyleri de, onlardan daha gizli olanları da, yani kafanda düşünüp de hiç söylemediğin şeyleri de şüphesiz bilmektedir. Yahut O, senin kendi, nefsine sır olarak sakladıklarını da, gelecekte sır olarak, saklayacaklarını da şüphesiz bilir.

Bu kelâm, yüksek sesle söylemeyi yasaklamak anlamında olabilir. Nitekim, diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Kendi içinden, yalvar arak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle, sabah akşam Rabbini an!" Yahut bu kelâm, kullan ırşât ediyor kı, yüksek sesle yalvarmak, Allah'a duyurmak için değil, fakat nefsi zikirle tasvir etmek, zikir üzerinde sabit kılmak, nefsi başka şeylerle meşgul olmaktan menetmek, onu vesveseden kesmek ve yalvarıp yakarmakla onu sindirmek gibi gayeler içindir.

8
"İşte O, Allah'tır. Kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur. Esmâ-i Hüsnâ (en güzel isimler) O'na mahsustur."

A- "İşte O, Allah'tır."

Bu kelâm, zikredilen bütün kemal sıfatların, Hak Mâbûd'a mahsus olduğunu ifade etmektedir. Yani o zikredilen yüce sıfatların yegâne sahibi Allah'tır.

B- "Kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur."

Bu kelâm da, hakkı doğrulamakta ve az önceki ifadenin zımnen açıkladığı Uluhiyyetin Allah'a mahsus olduğunu açık-seçık bildirmektedir. Zira bütün varlıkları yaratmak, Rahman olmak, her şeyin Maliki olmak ve her şeyi kuşatan ilme sahip bulunmak gibi Allah'a isnat edilen sıfatlar, bunu apaçık gerektirmektedir.

C- "Esmâ-i Hüsnâ (en güzel isimler) O'na mahsustur."

Bu kelâm, zikredilen Halık olmak, Rahman olmak, Mâlik olmak, Alim olmak, Allah'ın isimleri ve sıfatları olduklarını, o'nun Zâtında ise taaddüt (birden fazla çokluk) olmadığını beyan etmektedir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, müşrikler, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) "Ya Allah, Ya Rahman!" dediğim duyduklarında, dediler kı: "Muhammed, bizi, iki İlâha tapmaktan men' ediyor; kendisi ise, başka bir İlâha da tapıyor."

9
"Ey Resûlüm! Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?"

Bu kelâm, zikredilen hadiste de konu edilen tevhîd hususunu îzah etmekte ve bunun, peygamberler arasında da süregelen bir gelenek olduğunu beyan etmektedir. Nitekim "Şüphe yok ki, Ben, evet Ben, Allah'ım. Benden başka hiçbir İlâh yoktur." âyetinde Hazret-i Mûsa'ya hitap edilirken de tevhit işlenmiş ve Hazret-i Mûsâ, sözlerini de bununla tamamlamıştır.

Nitekim şöyle demiştir: "Sizin İlâhınız, Kendisinden başka hiçbir İlâh olmayan yalnız Allah'tır."

Bazılarına göre, Hazret-i Mûsâ hayatının Peygamberimize anlatılması, onun peygamberliğin ağır yükünü taşıması ve elçilik hükümlerinin tebliğinde karşılaştığı zorluklara sabretmesi ile teselli bulmak içindir. Ancak sûrenin başında, Peygamberimizin, aşırı derecede ağır meşakkatlere girmesinin men' edilmesi, bu mânaya müsait değildir.

10
"Hani O, bir ateş görmüştü de, ailesine: "Bekleyin! Ben gerçekten bir ateş gördüm. Belki ondan size bir kor getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum" demişti."

Rivâyet olunuyor kı, Hazret-i Mûsâ annesinin ve kardeşinin yanına gelmek için Hazret-i Şuayb'tan (aleyhisselâm) izin istedi ve izin aldıktan sonra ailesiyle birlikte yola çıktı ve Şam hükümdarlarından korktuğu

için normal yollardan yürümüyordu. Nihayet Tûr Dağının bati tarafında bulunan Tuvâ Vadisine varınca, yolunu kayıp etti. Koyunları da dağıldı. Yanında suyu da yoktu. Karanlık bir kış gecesi idi ve kar da yağıyordu. Bu gece, bir Cuma gecesi idi, İşte o gece orada karısı bir çocuk doğurdu. Hazret-i Mûsâ, ateş yakmak için çakmağını çakmaya çalışiyordu. İşte bu esnada Hazret-i Mûsâ, Tûr dağının sol tarafında bir ateş gördü. Bunun üzerine ailesine: "Siz, burada bekleyin!.." dedi. Yani Hazret-i Mûsâ, kendisi ateşin yanma doğru giderken, ailesinin kendisini takip etmemesini emretti; yoksa başka bir yöne gitmemeleri için bunu söylemedi; zira bu, akla gelebilecek bir şey değildir.

Hazret-i Mûsâ, bu emriyle, karısına, çocuğuna ve hizmetçisine hitap ediyordu. (Onun için çoğul kipini kullanmıştır.)

Diğer bir görüşe göre ise, yalnız karısına hitap ediyordu. Çoğul kipinin kullanılması ise, tazim içindir.

Bir görüşe göre âyette geçen rehberden (ateşin yanında bir rehber bulurum) murat, din işlerine rehberlik edecek bir rehberdir. Zira iyi kulların fikirleri, her zaman din işleriyle meşguldür; hiçbir şey onları bundan uzaklaştırmaz.

Ancak ilk görüş, daha kuvvetlidir; çünkü kelâmın evveli, Hazret-i Mûsa'nın, ailesini teselli etmesi içindir. Nitekim "...Belki oradan size bir haber, yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm." (Kasas: 29) âyetinde sarih olarak belirtilmektedir.

11
"Oraya vardığında kendisine şöyle seslenildi: -Ey Mûsâ!"

Yani Hazret-i Mûsâ, daha önce uzaktan gördüğü ateşin yanına varınca...

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Hazret-i Mûsâ, yeşil bir ağaç gördü. Bu ağacı aşağıdan tepesine kadar bembeyaz bir ateş sarmış ve son derece büyük, bir ışık saçıyordu. Hazret-i Mûsâ, orada durdu ve bu ateşin şiddetli ışığından ve ağacın da şiddetli yeşilliğinden hayretler içinde kaldı. Ne ateş, ağacın yeşilliğini bozuyordu, ne de ağacın bol suyu, o şiddetli ışığı azaltabiliyordu."

Derler ki; ateş dört kısımdır: Bir kısmı yer (yakar), fakat içmez (su içermez). Bu, dünya ateşidir. Bir kısmı da içer, fakat yemez. Bu da, yeşil ağacın içerdiği ateştir. Bir kısmı da yer ve içer. Bu da, Cehennem ateşidir. Bir kısmı da yemez ve içmez. Bu da Mûsa'nın (aleyhisselâm) ateşidir.

Yine derler ki; ateş dört nevidir (çeşittir): Bir çeşidi, hem ışığı var, hem de yakması var. Bu, dünya ateşidir. Bir çeşidi de ışığı da yok yakması da yok. Bu da, yaş ağaçların içerdiği ateştir. Bir çeşidi de ışığı var, yakması yok. Bu da, Hazret-i Mûsa'nın gördüğü ateştir. Bir çeşidi de, yakması var, ışığı yoktur. Bu da Cehennem ateşidir.

Rivâyet olunuyor ki, o ağaç, böğürtlen ağacı idi.

Diğer bir görüşe göre ise sakız ağacı idi.

12
"Muhakkak ki, Ben, evet Ben, senin Rabbinim! Haydi, ayakkabılarını çıkar; çünkü sen şimdi gerçekten o kutsal vadi Tuvâ'dasın!"

A- "Muhakkak ki, Ben, evet Ben, senin rabbinim!"

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsa'ya sesleniknce, Hazret-i Mûsâ: "Konuşan kimdir?" dedi. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü): "Ben senin Rabbinim!" buyurdu. O zaman İblis: "Belki bu işittiğin, Şeytanın sözüdür" diye vesvese verdi. Hazret-i Mûsâ ise: "Ben bunun Allah'ın kelâmı olduğunu biliyorum; çünkü ben bu kelâmı bütün yönlerden ve bütün bedenimle işitiyorum!" dedi.

Ben derim ki; Hazret-i Mûsa'nın kelâmı, gerçeğin ta kendisidir; zira böyle olmayan bir sesi işitmek, ancak Hailâk (her şeyin yaratıcısı) ve Ahırı (her şeyi bilen) Allah'ın (celle celâlühü) sesinin kendisi değil, o'nun eserlerindendir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsâ, Rabb-ı İzzetin kelâmını ruhanî olarak telakki etti. Sonra bu kelâmın misak bedenine ulaşıp müşterek hisse intikal etti ve algılandı; yoksa bu kelâm kulakla işitilmedi.

B- "Haydi, ayakkabılarını çıkar."

Hazret-i Mûsa'ya, ayakkabılarını çıkarması emredildi, çünkü yalın ayak olmak, tevazu ve güzel edebe daha uygundur. İşte bunun içindir ki, eski büyük zatlar, Kâ'be'yi yalın ayak tavaf ediyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, o kutsal vadi ile bereketlenmek için ayaklarının o toprağa değmesi için böyle emredildi.

Bir diğer görüşe göre ise, Hazret-i Mûsa'nın ayakkabıları, tabaklanmamış merkep derisinden olduğu için (dinen temiz sayılmadığı için) çıkarması emredildi.

Başka bir görüşe göre ise, yani kalbini ailenden ve maldan arındır, demektir.

C- "Çünkü Sen şimdi gerçekten o kutsal vâdi Tûvâ'dasın!"

Bu cümle, emredilen ayakkabılarını çıkarmasının lüzumunun illetini beyan etmekte ve bu emrin sebebinin, o mekânın şeref ve kutsiyeti olduğunu beyan etmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, ayakkabılarını çıkardı ve onları vadinin arkasına attı.

13
"Ben seni peygamberliğe seçtim. Şimdi vahiy edilecek şeyleri dinle!"

14
"Şüphe yok ki, Ben, evet Ben, Allah'ım. Benden başka hiçbir İlâh yoktur. Öyle ise Bana ibâdet et ve Beni anmak için gereğince namaz kıl!"

Zira İlâhlığın Allah'a mahsus olması, ibâdeti O'na tahsis etmeyi gerektirmektedir.

Namaz da ibâdete dâhil olduğu halde yalnız onun ayrıca zikre tahsis edilmesi, diğer ibâdetlerden üstün olmasından dolayıdır. Zira namazda Ma'bûd anılmakta ve hem kalp, hem de lisan o'nun zikriyle meşgul olmaktadır, işte bunun içindir ki, "Beni anmak için" denilmiştir. Zira Allah'ın zikri, lâyık veçhile ancak ibâdet ve namaz zımnında gerçekleşmektedir,

Yahut zikrimi hâlis kılmak için, sadece Benim rızamı talep etmek için, ona hiç rıyâ karıştırmadan ve başkaca bir gaye gütmeden namaz kıl! demektir. Yahut Benî unutmamak ve Beni hatırlamak için namaz kıl! demektir. Yahut namazı bütün İlâhî Kitaplarda emrettiğim için... Yahut Ben de, seni methederek, sena ederek hatırlamak için... Bir başka görüşe göre ise, zikrimin vakitlerinde, yani namaz vakitlerinde namaz kıl! demektir. Yahut namazımı hatırladığında namaz kıl! demektir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse namaz vaktini uykuda geçirirse, yahut unutursa, hatırladığı zaman namaz kılsın. Çünkü Allah (celle celâlühü) "Namazımı hatırladığında namaz kıl!" demiştir."

15
"Herkesin, işlemekte olduğu şeyin karşılığını bulması için Kıyamet mutlaka gelecektir. Nerede ise Kıyametin geleceğini de gizli tutacaktım."

A- "Herkesin, işlemiş olduğu şeyin karşılığını bulması için Kıyamet mutlaka gelecektir."

Bu kelâm, ibâdet ifasının ve namaz kılmanın zorunlu olmasının sebebini açıklamaktadır.

Kıyametin kopmasının, "gelecektir" şeklinde ifade edilmesi, onu, kesin ve muhataplara doğru gelmekte olan bir hâdise olarak göstermek suretiyle gerçekleşeceğini tahkik etmek içindir.

B- "Nerede ise Kıyametin geleceğini, de gizleyecektim."

Yani eğer İlâhî bir lûtfu kerem olmasa ve onların mazeretlerini kesmek için olmasa, kıyametin (vaktini gizli tuttuğum gibi) geleceğini de gizli tutacaktım.

Yahut herkesin, çalışır olduğu şeyin karşılığını bulması için nerede ise, kıyameti gerçekleştirecektim.

Kıyametin gelmesi, yalnız, herkesin işlemiş olduğu şeyin karşılığını bulması için olmayıp fakat herkesin, kendisinden sâdır olanın karşılığını bulması içindir. Bu sâdır olan, ister anılan ibâdetlerin ifasına çalışmak olsun, ister oturup onların ifasına hiç çalışmamak olsun veya o ibâdetlerin zıtlarını tahsil için çalışmak olsun. Böyle iken, gaye olarak, herkesin, işlemekte olduğu şeyin karşılığını bulmasının zikre tahsis edilmesi, şu hakikati bildirmek içindir: Kıyametin gelmesinden asıl gaye, ibadetlerin mükâfatlarını bildirmektir. Onların terkinden dolayı verilecek azap ise, âsilerin kötü seçimlerinin gereklerindendir. Ve emredilen ibâdetlerin zorunluluk kuvveti ve kıyametin şiddetli korkunçluğu ve çetinliği, herkese, ilâhî emirlere uymayı ve kendisini kıyametin korkunç azabından kurtaracak itaatlerin tahsiline çalışmayı gerektirmektedir.

İşte o zaman, kendisini o azaba düşürecek günahlardan, sakınmış olur. Nitekim "O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı noktasında sizi denemek için, Arş su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır." âyeti de bu hakikati (asıl gayenin iyi amellerin mükâfatı olduğu, azap vermek olmadığı gerçeğini) ifade etmektedir.

Zira denemek, yalnız güzel ve daha güzel olması itibarıyla değil, fakat güzel ve çirkin olması itibarıyla, bütün mükelleflerin amellerine şâmil ise de, mezkûr âyette, yalnız güzel ve daha güzele bağlanmıştır. Zira daha önce zikredildiği gibi, bu kâinatın, böyle hârika ve son derece mükemmel yaratılmasından asıl maksat, iyilik yapanların iyiliklerinin kemalinin ortaya çıkmasıdır.

İşte bu kâinattaki hârikailk ve mükemmeliyet de, onun gereğini yapmayı icap ettirmektedir, öyle ki, hiç kimse, bu apaçık yoldan sapmamak, fakat her fert, kâinatın yol gösterdiği mutlak îman ve itaate erişmekdir. Fertler arasındaki farklılık ise, îman ve itaatteki kuvvet ve zafiyet mertebelerinde olmalıdır. Onlardan tamamen yüz çevirip dalâlet uçurumuna yuvarlanmak ise, bu hârika yaratılışın gayelerine dâhil olmak şöyle dursun, asla vâki bile olmamakdır. Bu, hiçbir haklı delil ve gerekçe olmaksızın, kişilerin kötü tercihlerinden kaynaklanan bir şeydir.

Âyetteki "herkesin işlemekte olduğu şey"den, mutlak amel de (çalışma) kastedilebilir.

16
"Artık, Kıyamete inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler, sakın seni ona îmandan alıkoymasınlar; sonra mahvolursun."

Yani kıyamete inanmayan ve nefsinin hissi ve fani arzularına uyan kimseler, sakın seni kıyamete îmandan, onu hatırlamaktan ve gözetmekten alıkoymasınlar. Yoksa helâk olursun. Çünkü kıyametten ve onun azabından kurtaran amellerin tahsilinden gâfil kalmak, ister istemez, helaki mucip olmaktadır.

Bu emir, Hazret-i Mûsa'nın heyecanına heyecan katmak ve onun aşkını alevlendirmek içindir. (Yoksa bunun aksi Hazret-i Mûsâ hakkında asla düşünülemez.)

Bu emir, zahire göre her ne kadar kâfirlerin Hazret-i Mûsa'yı, kıyamete inanmaktan ve onu düşünmekten alıkoymalarını önlemek için ise de, hakikatte en beliğ ve kuvvetli şekilde, kendi kendine de bu duruma düşmekten onu alıkoymak içindir. Zira bir şeyin sebeplerini ve ona ulaştıran hazırlık unsurlarını men' etmek, istidlah yoldan, onu bizatihi men' etmek ve sebeplen de temelinden iptal etmektir. Nitekim Mâide: 2-8 âyetler de bu kabildendir.

Bu olumsuz emir (... Seni alıkoymasınlar), ınüsebbebin nehyi, fakat sebebin iradesi kabilinden de olabilir. Yani bu nehiy, Hazret-i Mûsa'nın, o kâfirlere yumuşak iltifat göstermesi hakkında olabilir. Çünkü bu tutum, onların Hazret-i Mûsa'yı kıyamete îmandan alıkoyma gayretine girmelerine sebep olabilir.

17
"O sağ elindeki nedir ey Mûsâ!"

Hazret-i Mûsa'nın, kendi nefsiyle ilgili emir olunduğu özel hallerin hikâye edilmesinden sonra burada da, onun, yaratılışla ilgili mükellef olduğu hususların hikâye edilmesine başlanmaktadır.

Bu istifham, Hazret-i Mûsa'ya görünecek acayip hallere önceden îkaz ve dikkat çekmek içindir.

18
"Mûsâ dedi ki: "O, benim asanıdır. Ona dayanırım; onunla davarlarıma yaprak silkerim ve benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır."

Hazret-i Mûsa'nın, asayı kendi nefsine isnat etmesi, asanın niçin sağ elinde olduğunu tahkik için ve ileride kendisine isnat edilecek fiillere bir ön hazırlık olması içindir. Yani o, benim asamdır. Yorulduğumda ve sürümün başında durduğumda ona dayanırım; onunla davarlarıma yaprak silkerim, yahut onunla davarlarımı sürerim ve benim ona bu kabilden başkaca ihtiyaçlarım da vardır.

Nitekim rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, yürürken asasını omzuna atıp yayını, okluğunu, süt kabını ve benzen şeyleri ona asıyordu. Çölde durduğu zaman da asayı yere saplıyordu ve çakmak taşlarının her birini bir çatalına asıyordu ve başının üstüne atıp gölgelik yapıyordu. Kuyudan su çektiği urgan kısa geldiği zaman da urganı asasına bağlıyordu. Yırtıcı hayvanlar koyunlarına saldırdıkları zaman da asâsiyla onları kovuyordu. Hazret-i Mûsa'nın asası, iki çatalk ve baston gibi ucu eğri idi. Ağaçların yüksek dallarını yaklaştırmak için asanın eğri ucunu dala takıp dak indiriyordu. Dalı kırmak istediği zaman da onu iki çatal ile büküyordu.

Allah'ın (celle celâlühü) bunu sormasından maksat, as ânın hakikatini ve o güne değin görülen menfaatlerini beyan etmek idi. Tâ ki, bu hakikatin ve menfaatlerin dışında birtakım hârikalar görüldüğünde, onların, Allah'ın ihdas buyurduğu açık âyetler ve kahredici mucizeler oldukları ve aslında onların, asadan kaynaklanan özellikler olmadıkları anlaşılsın. Şu halde asânın hakikatini ve menfaatlerini tafsik ve icmali olarak anlatmak, bu asânın da diğer asalar cinsinden olduğunu ve onların menfaatlerini içerdiğini beyan etmek içindir. Ta ki, Hazret-i Mûsa'nın cevabı, Alim (her şeyi bilen) ve Habîr Allah'ın sualinden anladığı gayeye uygun olsun.

19
"Allah: "Onu elinden bırak, ey Mûsâ!" buyurdu."

Yani ey Mûsâ! O asayı elinden bırak ki, o asanın şanından, hiç aklına gelmeyen fevkalâdelikler göresin.

20
"Mûsâ da onu hemen bıraktı. Bırakır bırakmaz asâ, hemen hareket edip süzülen bir yılan oluvermişti."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), asayı elinden yere bırakınca, değnek kalınlığmda bir sarı yılan oluverdi; sonra şişip kalınlaşmaya başladı, işte bundan dolayıdır ki, bazı âyetlerde küçük sarı yıla benzetilmiş ve bazı âyetlerde de ejderha olarak isimlendirilmiştir. Burada ise, her iki hali kapsayan bir ifade kullanılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, asâ, baştan ejderhaya dönüşmüş. Bu makama uygun olan da bu mânâdır. Nitekim "O hemen apaçık bir ejderha oluverdi." âyetinin zahiri de bunu ifade etmektedir, ince sarı yılana benzetilmesi ise, cüssesinin küçüklüğü için değil, fakat celadeti ve süratli hareketi içindir.

21
"Allah buyurdu: "Al onu, korkma! Biz, onu eski haline döndüreceğiz."

A- "Allah buyurdu : "Al onu, korkma!"

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Asâ, taş, ağaç, önüne ne çıkarsa hepsini yutan bir erkek ejderhâ oluverdi. Hazret-i Mûsâ, bunu görünce korkup kaçtı. Zaten beşer olarak bir insan, pek korkunç şeyleri gördüğü zaman korkmamak ve kaçmamak için kendine malik olamaz.

B- "Biz, onu eski halıne döndüreceğiz."

Hazret-i Mûsâ'nın korkmadan onu tutması üstün bir meziyettir ve onun eski haline döndürülmesi, başka bir mucizenin gösterilmesidir ve onun, Hazret-i Mûsâ'nın emrinde olduğunu bildirmektedir. Ta ki, Hazret-i Mûsâ, Fir’avun'a karşı dâvasını izah ederken kendinden emin olsun ve en ufak bir sarsılma geçirmesin.

Yani ey Mûsâ! Sen onu tutunca. Biz, onu eski hak olan asaya döndüreceğiz. Deniliyor ki, Hazret-i Mûsa'ya o zaman tam bir öz güven geldi. Hattâ elini o ejderhanın ağzına sokuyor ve onun çenelerinden tutuyordu.

22
"Bir de elini koltuğunun altına sok ki, ayrı bir mucize olmak üzere o, kusursuz bembeyaz çıksın."

Hazret-i Mûsâ, yılanı tuttuktan ve yılan eskisi gibi asaya dönüştükten sonra kendisine böyle emir olundu.

Âyetteki kusursuz, alaca hastalığı olmaksızın demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, elini gömleğinin içinden çıkardığında gözleri kamaştıran güneş ışığı gibi bir ışık saçıyordu.

23
"Tâ ki, sana en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim."

Yani Biz bunları gerçekleştirdik ki, en büyük âyetlerimizden olan asâ Ve beyaz el mucizesini sana gösterelim.

24
"Fir’avuna git; çünkü şüphesiz o, iyice azmıştır."

Bu kelâm, geçen mukaddimelerin takdiminden asıl amacın ne olduğunu Hulâsa etmektedir. Bunun, daha önce zikredilen emirlerden ayrı olarak zikredilmesi, asıl amacın bu olduğunu bildirmek içindir. Yani ey Mûsâ! Gördüğün büyük mucizelerle Fir’avun'a git, onu ibâdetime çağır ve onu Benim gazabımla korkut; çünkü o, tekebbürde, azgınlıkta ve gaddarlıkta haddi aşmış ve nihayet beşer için en büyük cürüm olan İlahlık iddiasında bile bulunmuştur.

25
Bak. Âyet 26.

26
"Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Yüreğime genişlik ver! İşimi bana kolaylaştır!"

Allah o büyük ısı Hazret-i Mûsa'ya emir buyuranca, Hazret-i Mûsâ: "Rabbim! Gönlüm daralıvor ve dilim dönmüyor" diyerek Rabbine yalvardı, aczini gösterdi ve Rabbinden, gönlünü genişletmesini, kalbine ferahlık vermesini, kendisini Hakkın sânlarını ve halkın hallerini, bilen, karşılaşabileceği sıkıntıları ve nahoş halleri güzel sabır ve sebatla, ferah bir gönül ve cesur bir yürekle göğüsleyebilecek halîm ve dayanıklı bir kimse kılmasını Ve bununla beraber, en büyük, en çetin ve en korkunç vazife olan bu vazifesini, imkânlarını bahşetmek ve engelleri kaldırmak suretiyle kolaylaştırmasını niyaz etti.

27
Bak. Âyet 28.

28
"Dilimden de düğümü çöz! Ki sözümü anlasınlar!"

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsa'nın, küçüklüğünde ağzına aldığı bir ateş korundan dolayı dilinde pelteklik bulunuyordu. Şöyle ki: Hazret-i Mûsa'nın küçüklüğünde bir gün Fir'avun onu kucağına aldı. Hazret-i Mûsâ, Fir'avun'un sakalından tutup çekiştirdi. Çünkü Fir'avun'un sakalına takılmış parlak mücevherler, Hazret-i Mûsa'nın ilgisini çekmişti. Fir'avun, Hazret-i Mûsa'nın, böyle sakalını çekiştirmesinden dolayı öfkelendi ve Hazret-i Mûsa'nın öldürülmesini emir etti. Bunun üzerine Fir'avun'un karısı Hazret-i Âsîye, müdahale edip: "O. henüz ateş koru ile yakutu birbirinden ayırt edemeyen küçük bir çocuktur" dedi. O zaman bunu test etmek için ateş koru ile yakut Hazret-i Mûsa'nın önüne konuldu. Hazret-i Mûsâ, ateş korunu alıp ağzına koydu. Deniliyor ki, Hazret-i Mûsa'nın, eli de yandı ve Fir'avun, onun elini tedavi ettirmeye çalıştı; fakat eli tam olarak iyileşmedi. Sonra Hazret-i Mûsâ, Fir'avun'u hakka davet edince, Fir'avun, ona: "Beni hangi İlâha davet ediyorsun?" dedi. Hazret-i Mûsâ da: "Senin iyileştirmekten âciz kaldığın elini iyileştiren İlâha davet ediyorum" dedi.

Hazret-i Mûsa'nın bu duasından sonra dilindeki peltekliğin tamamıyla zail olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bunun zail olduğunu söyleyenler, "Allah dedi kı: Ey Mûsâ! İstediğin sana verilmiştir." âyetini delil gösterirler. Bunun aksini söyleyenler ise, "Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür." ve "... Ve nerede ise söz anlatamayacak durumda olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?" (Zuhruf: 52) âyetlerini delil sayarlar ve birinci görüşe de şöyle cevap verirler: Hazret-i Mûsâ, dilinin düğümünün tamamıyla çözülmesini dılememişti; fakat anlatmaya engel olan düğümün çözülmesini istemişti. Ve bu görüşü savunanlar, "Ki sözümü anlasınlar" cümlesini emrin cevabı ve duanın amacı olarak kabul ederler. Böylece düğümün kısmen çözülmesiyle, onun isteği gerçekleşmiş olur.

Ancak gerçek şudur ki, bu anlatılanlar, Hazret-i Mûsa'nın dilinde kısmî bir pelteklik kaldığına delâlet etmez. "Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür." âyeti buna delâlet etmez, zira ileride göreceğin gibi, Hazret-i Mûsâ, bunu, dilindeki düğümün çözülmesini niyaz etmeden önce söylemiştir. Kaldı ki, Hazret-i Harun'un dilinin ondan daha düzgün olması, onun diline pelteklik hiç kalmadığını gerektirmez. Zira dildeki daha fazla düzgünlük, Hazret-i Mûsa'nın dilinde de bir düzgünlük olmasını gerektirir ki, bu da dildeki düğüme tamamen ters düşmektedir. "Nerede ise söz anlatamayacak durumda olan..." âyetinde anlatılanlar ise, lânetli Fir'avun'um, azgınlık ve taşkınlığının mübalağası kabilindendir. Yoksa bu sözleri, Hazret-i Mûsa'nın dilindeki pelteklikte hiç iyileşme olmadığına delâlet ederdi.

29
"Bana ailemden bir de vezir ver!

30
Bak. Âyet 32.

31
Bak. Âyet 32.

32
Kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı pekiştir ve onu işime ortak kıl!"

Yani bana ailemden bir de, mükellef kılındığım ağır yükleri taşımada bana bir yardımcı, yahut görüşüne baş vuracağım bir melce', yahut bir kuvvet olarak kardeşim Harun'u ver ki, onun sayesinde kuvvetimi pekiştireyim ve onu peygamberlik işime ortak kıl ki, peygamberliği lâyık veçhile edâ etmek, için ikimiz yardımlaşalım.

33
Bak. Âyet 34.

34
"Tâ ki, seni çok tesbîh edelim. Ve Seni çok zikredelim (analım)"

Bu âyetler, son üç duanın gayesini anlatmaktadır. Zira tesbih ve zikrin her biri, diğerine ilâve edilmek suretiyle birbirini arttırdıkları ve katladıkları gibi, birbirlerini takviye ve teyit etmekle de, birbirini arttırmaktadır. Zira tesbih ve zikirden murat, kalben veya halvette (yalnızlıkta) yapılanları değildir ki, ikisi bir arada oldukları

zaman da, tek başına olduğu zaman da hak değişmesin. Fakat bunlardan murat, peygamberliğin edası ve azgın meretleri hakka davet sırasında ifa edilenleridir. Ve hiç şüphesiz bu zikir ve tesbih, ikisi bir arada bulundukları zaman ile Hazret-i Mûsâ tek başına bulunduğu zaman farklı olur. Zira bu durumda zikir ile tesbih, onlardan diğerinin desteğiyle, hakkı izhar etmesiyle sâdır olur ki, bu durum, Hazret-i Mûsâ tek başına olduğu zaman mevcut değildir.

Yani tâ ki, Seni, Sana yakışmayan sıfatlardan, fiillerden ve ezcümle azgın Fir’avun "un iddia ettiği ve isyankâr grubun kabul ettiği İlâhlıktaki ortaklık iddiasından Seni tenzih edelim ve Seni, sana lâyık olan kemâl, cemâl ve celâl sıfatlarıyla vasıflandırakm; bunları çokça, her zaman ve ezcümle Fir’avun'u davet ve karşılıklı olarak deliler göstermek sırasında yapalım.

35
"Şüphesiz Sen bizi görmektesin!"

Yani şüphesiz la, Sen, bizi ahvalimizi ve Senden olan dileklerimizin bizim maslahatımıza olduğunu ve mükellef kılındığımız peygamberlik vazifesının ifasında bizim için faydalar olduğunu ve Harun'un da, emir olunduğum vazifenin ifasında en güzel yardımcı olduğunu bilirsin.

36
"Allah dedi ki: "Ey Mûsâ! İstediğin sana verilmiştir."

Hazret-i Mûsâ'nın isteklerin verikniş olması, ilâhî iradenin, o taleplerin kesin olarak hâsıl olmalarına taallûk etmesi ve Allah'ın (celle celâlühü) O talepleri kesin olarak takdir buyurmasıdır. Bu itibarla, işinin kolaylaştırılması ve arkasının pekiştirilmesi gibi o taleplerin bazılarının bilfiil vâki olmasının henüz bekleme safhasında olsa da, hepsi mutlaka hâsıl olacakti. İşte bunun içindir kı, "Seni kardeşinle destekleyeceğiz." denilmişti.

Bu âyette "Ey Mûsâ!" diye hitap edilmesi, Hazret-i Mûsâ'nın, duasının kabul edilmesiyle şereflendirilmesinden sonra doğrudan doğruya hitap ile de şereflendirilmesıdır.

37
"Yemin olsun ki, Biz sana bir kez daha lutufta bulunmuştuk."

Bu kelâm, daha önceki bir durumu izah etmekte ve isteklerinin kabul edildiğine Hazret-i Mûsâ'yi ziyadesiyle mutmain kılmaktadır. Zira bu kelâm şunu beyan etmiş oluyor: Önceden onun duası ve talebi olmadan Allah (celle celâlühü), o büyük nimetleri kendisine bahşettiğine göre, kendisi talep ve duâ ettiği zaman elbetteki o nimetlerin benzerini bahşedecektir.

Bu kelâmın başında yemin edilmesi, konuya son derece önem verildiğini ifade etmek içindir. Yani Allah'a yemin olsun ki, Biz sana önceden başka bir vakitte de lutufta bulunmuştuk.

38
"Hani, annene vahiy edilecek şeyi şöyle vahiy etmiştik."

Bulada vahiy etmekten murat, o zamanın bir peygamberine yapılmış va-hn- olabilir. Nitekim "Biz, Havarilere vahiy ettik." âyetindekı vahiy de bu kabildendir. Yahut melek vasıtasıyla peygamber olmayan bir kimseye vahiydir. Tıpkı Allah'ın (celle celâlühü), Hazret-i Meryem'e vahiy buyurması gibi. Yahut bu vahiyden murat ilhamdır. Nitekim "Rabbin, arıya vahiy buyurdu ki..." âyetindekı vahiy de bu kabildendir. Yahut rüyada göstermektir.

Vahiy edilen şey de, Hazret-i Mûsâ'yi sandığa koyup Nil nehrine atma emridir. Vahiy edilen şey, ilgi çekmek ve önemini vurgulamak için önce müphem olarak zikredilmiş, sonra açıklanmıştır ki, daha iyi hazmedilsin.

Diğer bir görüşe göre ise, yani vahiy edilmesi gereken, onun büyük şânına ve önemine halel getirmeyen şeyi vahiy ettik.

Bir diğer görüşe göre ise, ancak vahiy ile bilinen şeyi vahiy ettik. Ancak bu, son iki mânaya münasip değildir. Çünkü eğer ancak ilham ile veya rüyada gösterilmekle bilinen mutad bir şey olsa, onun önemi vurgulanmış olmaz.

39
"Mûsâ'yi sandığa koy da, onu büyük suya bırak; su onu kıyıya atsın da, Benim düşmanım, onun da düşmanı olan Fir’avun onu alsın.

Ve Benim nezaretimde yetiştirilmen için sana karşı tarafımdan bir büyük sevgi bırakmışımdır."

"Onun hakkında endişe ettiğin zaman, onu büyük suya (el-Yemm) bırak, " âyetindekı bırakmaktan murat da, onu sandığa koyduktan sonra sandığı suya bırakmaktır; yoksa sandıksız olarak suya bırakmak değildir.

Büyük suyun, onu sahile atması, İlâhî iradenin gereği olarak mutlaka olacak bir husus olduğundan, o büyük su, bununla emir olunmuş temyiz sahibi bir itâatli varlık gibi kabul edilmiştir.

Âyetin metninde düşman kelimesinin iki kez tekrar edilmesi, mübalağa için, emri sarihleştirmek için ve bir de şu gerçeği bildirmek içindir: Fir’avun'un, Hazret-i Mûsa'ya olan düşmanlığı muhakkak olduğu halde onu etkilemez ve ona zarar vermez; aksine muhabbetine sebep olur. Zira zahiren helâk sebebi olan bir şeyi, yani büyük suya atılmasını ve hem Allah'ın düşmanı, hem de kendisinin düşmanı olan Fir’avun'un eline düşmesini emretmek, bize bildiriyor ki, zahirî bir kahır altında gizli bir lütuf vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, Fir’avun'un, Allah'ın (celle celâlühü) düşmanı olması, vaki olan bir gerçektir; Hazret-i Mûsa'nın düşmanı olması ise, ilende beklenen bir sonuç itibarıyladır.

Âyetteki sahilden, sahilin kendisi değil, suyun ortası olmayan ve sahile yalan olan ve suyu, Fir’avun'un bahçelerine giden kanallara akan kısım demektir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsa'nın annesi, sandığa önce pamuk, koydu; sonra Hazret-i Mûsa'yı sandığa koydu; sonra da sandığın dış kısmını ziftledi ve onu büyük suya bıraktı. O büyük sudan, Fir’avun'un bahçesine küçük bir kanal ayrılıyordu. Sular, sandığı o kanaldan bahçeler içinde bulunan bir havuza getirdi. Bu sırada Fir’avun ile karısı Âsîye Binti Müzâhim de havuzun kenarında bulunuyorlardı. Havuza gelen bu sandığın çıkarılması emredildi ve sandık açılınca, içinden güzeller güzeli bir bebek çıktı. Allah'ın düşmanı Fir’avun, onu kadar çok sevdi ki, nerede ise ondan hiç ayrılamıyordu.

İşte "sana karşı tarafımdan bir büyük sevgi bırakmışımdır" cümlesi, bunu ifade etmektedir. Allah (celle celâlühü) tarafından kalplere ekilen bu muhabbet, o kadar büyüktü ki, Hazret-i Mûsa'yı gören kimseler, nerede ise ondan ayrılamıyorlardı. İşte bundan dolayıdır ki, Allah'ın düşmanı ve ailesi de Hazret-i Mûsa'yı çok seviyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sevgi, Allah sevgisıdır ve Allah'ın sevdiği kimse de, mudaka kalplerin sevgilisi olur.

40
"Hani, kız kardeşin, gidip:’Ona bakacak birini size bulayım mı?' diyordu. Böylece gözü aydın olsun ve üzülmesin diye seni annene geri döndürmüştük. Ve sen birini öldürdün de, seni o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bundan sonra yıllarca Medyen halkı içinde kalmıştın; sonra kaderin icabı buraya geldin ey Mûsâ!"

A- "Hani kız kardeşin gidip: "Ona bakacak birini size bulayım mı?" diyordu."

Hazret-i Mûsa'nın ablası, Fir’avun ve karısı Âsîye'nin, onun için, memesini kabul edecek bir süt anne aradıklarını görünce bu teklifte bulunmuştu. Zira Hazret-i Mûsâ, hiçbir kadının memesini kabul etmemişti ve bir kadının ona bakıp kendisini büyütmesi için de Hazret-i Mûsâ'nın, onun memesini kabul etmesi, lazımdı.

Rivâyet olunuyor ki, Mısır'da haber yayıldı ki, Fir’avun ailesi, Nil nehrinde bir oğlan çocuk bulmuşlar ve bu çocuk, hiçbir kadının memesini kabul etmiyor ve bunun için kadın (sütana) araştırmak zorunda kalmışlar.

Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ'nın ablası Meryem de, ondan bir haber almak için evden çıkıp kimliğini gizleyerek saraya geldi ve onlara söylediklerini söyledi ve onlar da söylediklerini söylediler. Sonra gidip annesini getirdi; Hazret-i Mûsâ, annesinin memesini kabul etti.

B- "Böylece gözü aydın olsun ve üzülmesin diye seni annene geri döndürmüştük."

Yani ablan Meryem, o teklifte bulununca, onlar da, ona: "Ona bakacak kadını bize getir!" dediler. Sonra o da anneni getirince, Biz de, seni bulmakla gözü aydın olsun ve ondan sonra senin ayrılığından dolayı bir daha üzülmesin diye seni annene geri döndürmüştük.

C- "Ve sen birini öldürdün de, seni o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık ve seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bundan sonra yıllarca Medyen halkı içinde kalmıştın.

Yani sen, bir Kıbtî'nin kavga ettiği bir İsrailli şahsın senden yardım, istemesi üzerine o Kıbti'yi öldürdün de, Biz seni bağışlamakla, katlinden dolayı korktuğun İlâhî azaptan, yahut Medyen'e hicret etmenle seni Fir’avun'un kısasından kurtarmıştık ve seni iyiden iyiye denedik, yahut seni defalarca kurtardık.

Bu Hazret-i Mûsâ'nın, Medyen'e hicret yolculuğunda karşılaştığı güçlüklerin icmali ifadesidir ki, bunlar, vatanından göç etmesi, sevdiklerinden ayrüması, yaya olarak yürümesi ve azığının bulunmaması gibi zorluklardır.

Rivâyet olunuyor ki, Saîd b. Cübeyr, İbn-i Abbâs'a (radıyallahü anh) bu âyetin mânasını sormuş ve o da şöyle demiştir: "Yani biz seni peş peşe mihnetlerden kurtardık, demektir. Mûsâ, İsrail Oğullarının erkek çocuklarının öldürüldükleri bir yılda, doğdu. İşte bu da büyük bir belâdır, ey Saîd b. Cübeyr! Bir de annesi, onu o büyük suya (deniz'e, yani Nil nehrine) bıraktı; Fir’avun, onu öldürmeye yeltendi; kendisi bir Kıbtî'yi öldürdü; Medyen'e gidince orada Hazret-i Şuayb'in yanında on yıl müddetle çalışmayi taahhüt etmek zorunda kalıp kendi nefsini onun hizmetinde icar etti; Ailesini alıp Medyen'den Mısır'a gelirken de yolunu kayıp etti; karanlık bir gecede koyunları dağıldılar ve bu belâların her biri vâki olduğunda Mûsâ (aleyhisselâm): "Bu, bir imtihandır" derdi, ey Saîd b. Cübeyr!"

Ancak âyetin nazmının gereği olan, Medyen'de on yıl çalışması ile ondan sonrakilerin o imtihanlardan sayılmamasıdır. Zira o imtihanlardan, Medyen'e varmadan Önceki hâdiselerin kastedilmesi bir zorunluluktur. Çünkü bundan sonra şöyle denilmektedir: "Bundan sonra yıllarca Medyen halici içinde kalmıştın." Zira mezkûr icar ile ondan sonrakiler, Medyen'e vardıktan sonra vâki olduğunda hiç şüphe yoktur. Ve Hazret-i Mûsâ'nın, Medyen'e varmasıyla değil, onların içinde yıllarca kalmasıyla, onun on yıl içinde katlandığı ve her biri bir imtihan, hem de nasıl bir imtihan olan çeşitli sıkıntılara ve belalara işaret edilmektedir.

Medyen, Şuayb'in (aleyhisselâm) ülkesi olup Mısır'dan sekiz konak uzaklıktadır.

D- "Sonra kaderin icabı buraya geldin ey Mûsâ!

Yani karanlık bir kış gecesinde yolunu şaşırman ve koyunlarının dağılması gibi hâdiseler olduktan sonra, tayın ettiğim vakitte seninle konuşmak ve seni peygamber seçmek ile ilgili takdir buyurduğum kaderi icabı olarak, ateş gördüğün, ilâhî nida duyduğun ve yakardığın mekâna geldin; sen, ne önce, ne de sonra tam bu kadere uygun olarak buraya geldin. Yahut sen, peygamberlere vahiy edilmesi için takdir edilmiş olan kırk yaşının basında buraya geldin.

Âyetin sonunda "ey Mûsâ!" denilmesi, Hazret-i Mûsa'yı teşrif için ve birinciden sonra ikinci kez anlatılan hikâyenin sonuna gelindiğine dikkat çekmek, içindir.

41
"Seni Kendim için elçi seçtim."

Bundan önce, ileride benzerlerinin de hâsıl olacağına Hazret-i Mûsâ'nın güvenini daha da pekiştirmek için, o büyük nimetlerin bahşedılmesiyle minnet izhar edildikten sonra bu kelâm, "Ben seni peygamberliğe seçtim.."

(ayet: 13) âyeti için bir hatırlatma ve istediği gibi kardeşi Hazret-i Hârûn ile desteklenmiş olarak Hazret-i Mûsâ'nın, Fir’avun'a gönderilmesi emrine bir ön hazırlıktır.

Allah'ın (celle celâlühü), bazı hususiyetleriyle hükümdar yanında Hazret-i Mûsa'ya yakınlık kazandırması, onu Kendisi için elçi seçmesi ve bazı büyük vazifeler için aday göstermesi, ona bahşettiği manevî haşmetin temsilî anlatımlarıdır.

42
"Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün ve Beni anmada gevşek davranmayın."

Bu âyetlerden murat, beyaz el ile asadır. Bunlar iki mucize ise de, her bin, birçok mucize içermektedir, (işte onun için, Arapça'da üçten aşağısı için çoğul kipi kullanılmadığı halde âyetin metninde bu iki mucize için çoğul kipi kullanılmıştır.) Nitekim "Onda apaçık birçok âyetler vardır: İbrâhîm'in makamı vardır." âyetinde de çoğul kipinin kullanılması bu sebep iledir. Zira asânın hayvana dönüşmesi bir mucizedir. Onun tarif edilemeyecek kadar büyük bir ejderha olması da başka bir mucizedir. Onun cüssesinin pek büyük olmasına rağmen süradi hareketi de başka bir mucizedir. Hazret-i Mûsâ'nın, elini ejderhanın ağzına sokup da ejderhanın ona zarar vermeyecek kadar emrine boyun eğmesi de başka bir mucizedir. Sonra onun asaya dönüşmesi de başka bir mucizedir. Keza, beyaz el de, haddi zatında beyaz olması bir mucizedir. Onun ışık saçması da ayrı bir mucizedir. Sonra eski haline dönmesi de ayrı bir mucizedir.

Ve siz ey Mûsâ ve Hârûn! Benim mesajlarımı ve davetimi tebliğ ederken de Beni, yüce sıfatlardan ve güzel fiillerden Bana yakışanlariyla anmakta da gevşeklik göstermeyin.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Benim mesajlarımı tebliğde gevşeklik göstermeyin, demektir. Çünkü zikir (anmak), bütün ibâdetler için kullanılmaktadır ve hepsinin en büyüğü de, peygamberlerin ilâhî emirleri tebliğ etmeleridir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani nerede olsanız Beni unutmayın; Beni zikretmekle yardım ve destek dileyin ve bilin kı, her şey, ancak Benim zikrimle müyesser olur.

43
"İkiniz Fir’avuna gidin; çünkü o, iyiden iyiye azmıştır."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Hârûn, Mısır'da iken ona, Hazret-i Mûsâ ile buluşması için vahiy edildi. Diğer bir rivâyete göre ise, Hazret-i Hârûn, Hazret-i Mûsâ'nın geldiğini duydu da, onunla buluştu.

44
"Fakat ona yumuşak söz söyleyin; belki o, öğüt alır, yahut korkar."

A- "Fakat ona yumuşak söz söyleyin."

Zira yumuşak söz, inatçıların inadının çemberini kırar ve azgınların huyunu yumuşatır. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Sözlerinizi şiddetle söylemeyin!"

Bir görüşe göre, yumuşak söz, "De ki: Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin?" âyetlerinde belirtildiği gibidir. Zira bu, arz ve meşveret suretinde davettir. Ancak bundan sonra gelecek, "Ona deyin ki: Biz şüphesiz senin Rabbinin elçileriyiz." âyeti, bu görüşü reddetmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Fir’avun'a künyesiyle hitap edin! demektir. Fir’avun'un üç künyesi vardı: Ebû Abbâs, Ebû Velid, Ebû Murre.

Başka bir görüşe göre ise, yani Fir’avun'a, hiç ihtiyarlamayacağı, yemek, içmek ve evlilik lezzetinin her zaman bakı olacağı bir gençlik ve ancak ölümle zail olacak bir hükümdarlık ona vaat edin! demektir.

B- "Belki o, öğüt alır, yahut korkar."

Yani belki Fir’avun, ona tebliğ edeceğiniz öğütlerimden öğütlenir ve teşvik ettiğiniz nimetlere rağbet gösterir ve Benim azabımdan korkar.

45
"İkisi dediler ki: "Rabbimiz! Kadar biz, onun bize karşı aşırı davranmasından, yahut taşkınlık etmesinden korkuyoruz."

Bunu söyleyen, hakikatte Hazret-i Mûsâ olduğu halde bu sözün her ikisine isnat edilmesi, şunu bildirmek içindir: Bu tebliğ ve irşatta, asıl olan Hazret-i Mûsa'dır; Hazret-i Hârûn ise, bütün yaptıklarında ona tâbidir. Mümkündür kı,

Hazret-i Hârûn, ikisi buluştuktan sonra bunu söylemiş; sonra âyet nazil olduğunda Hazret-i Hârûn'un sözü de Hazret-i Mûsâ'nın sözü ile beraber hikâye edilmiştir.

Nitekim "Ey peygamberleri Temiz şeylerden yeyin!.." âyeti de bu kabildendir. Zira bu hitap da bize çoğul kipiyle hikâye edilmiştir. Halbuki bu peygamberlerin her birine ayrı olarak hitap edilmiştir. Zira o peygamberlerin vücut olarak bir araya gelmeleri imkânsızdır. Şu halde hitapta bir araya gelmeleri nasıl mümkün olabilir!

Yani biz Fir’avun'un, kahirinden, yahut hükümdarlığının elden çıkması endişesiyle davetimizi tamamlamamıza ve mucize göstermemize sabretmeden bizi cezalandırmasından, yahut son derece cüretkâr ve kaba olmasından dolayı taşkınlık gösterip Senin şanın hakkında yakışıksız şeyler söylemesinden korkuyoruz.

Burada mutlak olarak taşkınlığın (tuğyanın) zikredilmesi, hüsnü edeptendir.

46
"Allah buyurdu ki: Korkmayın; çünkü Ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm."

Yani vehmettiğiniz her iki şeyden de korkmayın; çünkü Ben sizinle beraberim...

"Çünkü Ben sizinle beraberim" ifadesi. Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Harun'a ziyadesiyle tesellidir. Allah'ın’3- Onlarla beraber olmasından maksat, onlara kemâliyle yardım etmek ve kendilerini korumaktır. Nitekim "işitir ve görürüm" ifadesi de bunu bildirmektedir. Yani sizinle Fir’avun arasında cereyan edecek konuşmaları ve fiilleri Ben işitir ve görürüm. Onun için zarar ile şerri defetmek ve fayda ile hayrı celp etmek gibi her duruma uygun olanı mutlaka sizin için yapacağım.

47
"Haydi, ona gidin de, deyin ki: "Biz şüphesiz Rabbinin elçileriyiz. İsrail Oğullarını bizimle salıver; artık onlara işkence etme. Biz gerçekten Rabbinden sana bir mucize getirdik. Hidâyete uyana selam olsun!"

A- "Haydi ona gidin de, deyin ki: "Biz şüphesiz senin rabbinin elçileriyiz."

Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Harun'un bu şekilde emir olunmaları, daha baştan hakkı tahkik etmek içindir. Ta ki, o azgın, onların şanını bilsin de, cevabını ona göre versin. Keza burada Rab unvanın zikri de bunun içindir.

B- "Hemen İsrâiloğullarını bizimle beraber sakver; artık onlara işkence etme."

Zira onların, Rablerinin iki elçisi olmaları, sözlerinin dinlenip İsrail Oğullarının kendileriyle beraber sakverilmesini gerektirmektedir. Bundan murat, İsrâiloğullarının esaretten ve baskıdan kurtarılmaları ve Fir’avun’un zâlim elinin altından çıkarılmalarıdır; yoksa onlarla beraber Şam'a gitmelerim teldif etmek değildir. Nitekim "artık onlara işkence etme" ifadesinden bu mânâ anlaşılmaktadır. Yani İsrâiloğullarını, içinde bulundukları işkencede tutma! demektir. Zira İsrâiloğulları, Kıbtîlerin idaresi altında yaşıyorlardı ve hafriyat ve taş taşımak gibi ağır ve onur kırıcı işlerde çalışıyorlardı. Ayrıca Kıbtî idareciler, onların oğlan çocuklarını da iki yılda bir öldürüyorlardı. Kadınlarım ise öldürmeyip hizmetlerinde çalıştırıyorlardı.

Hazret-i Mûsâ ile Hârûn'un, peygamberliklerini beyan etmeleri ve davalarının doğruluğuna delâlet eden mucize getirmelerinin zikri arasında sakverilme hükmünün zikredilmesi, önemini belirtmek içindir; bir de, bu şekilde Fir'avun'a teklif edilen şey, hafifletilmiş olur. Zira âdete göre, peygamberliğin hükmü olduğu üzere, Fir'avun'a ve onun kavmine ağır mükellefiyetler getirmeden sırf İsrail Oğullarının sakverilmesi, pek ağır bir teklif değildir. Bir de, mucizenin getirilmesinin beyanında, göreceğin gibi, bir nevi uzatma vardır. Bu itibarla sakverilme hükmünün, mucizenin getirilmesinin zikrinden sonraya tehir edilmesi, âyetin nazmının insicamına halel getirir.

Bazılarının, "Bu, delâlet ediyor ki, mü'minleri kâfirlerden kurtarmak, için onları îmâna davet etmekten daha önemlidir" şeklindeki, görüşleri ise, asla kabul edilemez.

C- "Biz gerçekten rabbinden sana bir mucize getirdik."

Bu kelâm, geçen kelâmın zımnen ifade ettiği peygamberlik davasının açıklamasıdır ve bir de, İsrail Oğullarının sakverilmelerinin niçin zorunlu olduğunu belirtmektedir. Zira onların Allah (celle celâlühü) tarafından mucize getirmeleri, onların peygamberliklerini tahkik ve izah etmekte ve emirlerine uyulmasını zorunlu kılmaktadır.

Hazret-i Mûsâ ile Hârûn, müteaddit mucizeler getirdikleri halde burada "bir mucize" denilmiş, çünkü burada kastedilen, davayı delili ile ispat etmektir; yoksa hüccetlerin müteaddit olduklarını beyan etmek değildir. Nitekim A'râf: 105. Ve Şuarâ: 30. Âyetleri de bu kabildendir. "Eğer doğrulardan isen, bir âyet getir." âyetinde ise, zahire göre, her hangi bir âyet kastedilmektedir.

D- "Hidâyete uyana selâm olsun!"

Yani her iki cihanda selâmeti temin eden Allah'ın selâmı, meleklerin selâmı ve Müslümanların selâmı, hakka erdiren Allah'ın âyetlerim tasdik ederek hidâyete erişen kimseler üzerine olsun!

Bu kelâm, Hazret-i Mûsâ ile Hârûn'a uymalarını en nâzik şekilde açıkça teşvik etmektedir.

48
"Hiç şüphesiz bize vahiy olundu ki, peygamberleri yalanlayan ve yüz çevirenlere azap edilecektir."

Yani, hiç şüphesiz Rabbimiz tarafından bize vahiy olundu ki, dünyevî ve uhrevî azap, Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onları kabul etmekten yüz çeviren kimselere erişecektir.

Bu azap vaadinde de son derece nezaket gösterilmiştir. Zira ona azap edileceği açıkça söylenmemiştir.

49
"Fir'avun dedi ki: "Sizin Rabbiniz de kim, ey Mûsâ!"

Yani Hazret-i Mûsâ ile Hârun Fir'avun'a varıp emir olunduklarını ona tebliğ ettikten sonra Fir'avun dedi ki... Bunların zikredilmemesi, icaz için ve onların, aldıkları emirleri, hiç gecikmeksizin süratle yerine getirdiklerini ve bir de, bunların sarahatle zikrine ihtiyaç olmayacak kadar açık olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Hazret-i Mûsâ ile Hârûn (aleyhisselâm) "Biz şüphesiz Rabbinin elçileriyiz.", "Biz gerçekten Rabbinden sana bir mucize getirdik" sözlerinde Fir'avun'a "senin rabbin" dedikleri halde, Fir'avun, onarın sözlerini hikâye etmek yoluyla da olsa, "benim Rabbim de kim?" dememesi, son derece azgınlığının ve serkeşliğinin ifadesidir. "Sizin Rabbiniz de kim?" demiş, çünkü elçileri gönderenin, elçilerin Rabbi olması lazımdır. Yahut Hazret-i Mûsâ ile Harun, "Şüphesiz biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz." sözlerinde kendi Rablerinin, herkesin Rabbi olduğunu sarahatle belirtmişlerdi. Burada yalnız, Fir'avun'um Rabbi olduğunu zikretmekle yetinmeleri, burada kastedilen için ye terk olmasından dolayıdır.

Yani siz Rabbinizin iki elçisi iseniz, o halde bana söyleyin; sızı gönderen rabbiniz kimdir?

Fir'avun, her ikisine hitap ettiği halde nidayı Hazret-i Mûsa'ya tahsis etmiş (ey Mûsâ! demiş), çünkü peygamberlikte asıl olan Hazret-i Mûsa'dır; Hazret-i Hârûn ise, onun veziridir.

Bir görüşe göre ise, Fir’avun, Hazret-i Mûsâ'nın dilinde pelteklik bulunduğunu bildiği için bundan faydalanıp onu susturmak istiyordu. Ancak Fir’avun'un, Hazret-i Mûsa'da gördüğü o ümidini boşa çıkaran güzel beyânı, bu görüşü reddetmektedir. Fir’avun'un, "Nerede ise sözünü anlatamayacak durumda bulunan..." sözü ise, onun habisliğinden ve küstahlığından ileri gelmektedir. Nitekim daha önce de açıkladık.

50
"Mûsâ dedi ki: "Bizim rabbimiz, her şeye yaratılışım veren, sonra onlara doğru yolu gösterendir."

Yani Hazret-i Mûsâ, Fir’avun'a cevaben dedi ki; bizim Rabbimiz, her şeye kendisine uygun olan suretini, şeklini ve ona bağlı olan özelliklen ve faydalan verendir. Yahut bizim Rabbimiz, yaratılmışlarına muhtaç oldukları ve faydalandıkları her şeyi verendir. Yahut yaratılışta ve surette her canlıya bir eş yaratmıştır. Nitekim erkek atı kısrakla, erkek deveyi dişi deve ile ve erkeği kadınla çiftleştirmiş ve hiçbir hayvanı emsinden olmayan bir hayvanla çiftleştirmemiştir.

Ve Rabbimiz, her şeye verdiği yeteneklerle faydalanma ve yardım görme yolunu da göstermiş ve kemaline nasıl erişip kalıcılığını nasıl idame ettireceğini de öğretmiştir. Bu, hayvanlarda ihtiyarîdir. Cansızlar ile bitkilerde ise tabiidir.

Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), pek üstün ve uygun bir üslupla Fir’avun'a cevap vermiştir. Şöyle kı; Allah'ın (celle celâlühü) Bizzat Âlim ve Kaadir olduğunu, her şeyin Yaratıcısı olduğunu ve her şeye, ona uygun olan bütün nimetleri lûtfu keremiyle bahşettiğini beyan etmiş ve bunun zımnında da bildirmiştir ki, Allah'ın (celle celâlühü), kendisini o azgına göndermesi, o'nun o azgına olan yol göstermesi cümlesindendir. Daha önce ise Allah (celle celâlühü), kâinattald delillerle ona hakkı göstermişti. Nitekim o delilleri anlamak için ona akıl, duyular ve zahirî ile batini vasıtalar bahsetmiştir.

51
Bak. Âyet 52.

52
"Fir’avun dedi ki: "Öyleyse, önceki milletlerin hali nedir?" Mûsâ dedi ki: "Onların bilgisi rabbimin katında bir kitaptadır. Rabbim ne şaşırır, ne de unutur."

Lânetli Fir’avun, Hazret-i Mûsa'nın, delil konusunda açık hüccetleri hârika bir tarzda ortaya koyduğunu görünce, Hazret-i Mûsâ'nın sözlerinin haklılığının ve kendi hurafelerinin bâtıl olmasının insanlarca anlaşılmasından korkarak Hazret-i Mûsa'yı, ilgisiz ve konu dışı hikâyelere çekmeye ve sadedin dışına çıkarmaya çalıştı. Bundan amacı, belki Hazret-i Mûsâ için bir nevi gaflet zuhur eder de, o da bu fırsatı kullanıp kavmine bilgiçlik taslar ümidi idi. İşte bunun için dedi ki: "Öyleyse, geçmiş milletlerin ve eski ümmetlerin hak nedir; onların başına gelen hâdiselerin tafsilatı nedir?" Hazret-i Mûsâ da, ona cevaben dedi ki: "Onların halleriyle ilgili bilgiler, bütün tafsilatıyla Allah (celle celâlühü) batındadır. Ancak benim bu tebkgatımla ilgisi yoktur."

Bir görüşe göre, Fir’avun, bu sözleriyle, eski milletlerden kimlerin bedbaht, kimlerin de bahtiyar olduklarım sormuş. Fakat bundan sonra "Mûsâ dedi kı: Onların bilgisi Rabbimin katında bir Kitaptadır..." Denilmesi, bu görüşe müsait değildir. Zira bunun mânası şudur: Bu, senin sorduğun, Allah'tan (celle celâlühü) Başka kimsenin bilemeyeceği gizli bilgilerdendir. Ben ise, ancak bir kulum; benim bildiğim, peygamberliğimle ilgili o'nun bana bildirdiklerinden ibarettir.

Zira eğer Fir’avun, bu sözleriyle, mezkûr bedbahtlık ve bahtiyarlık sormuş olsaydı, hidâyete uyanların selâmet bulacakları ve ondan yüz çevirenlerin de azaba uğratılacakları belirtilerek cevap verilecekti. Nitekim 47. İle 48. Âyetlerde de beyan edildi.

Âyetteki Kitaptan maksat, Levh-ı Mahfuz'dur. Yani onların bilgisi bütün tafsilatıyla Levh-ı Mahfuz'da kayıt edilmiştir. Bu ifade, bu bilginin, Allah'ın (celle celâlühü) imkânı dâhilinde ve ilmi içinde olmasının, âlimın, bilgileri hıfzetmesi ve kâtiplerle kayıt altına almasıyla temsil etmek kabilinden de olabilir. Nitekim "Rabbim ne şaşırır, ne de unutur" cümlesi de buna işaret etmektedir. Yani Rabbim, baştan şaşırmaz ve baki olan ilmi

sonradan da gitmez; fakat o'nun ilmi ebediyen sabittir. Zira şaşırmak da, unutmak da Allah (celle celâlühü) için imkânsızdır.

Bu kelâm, birinci görüşe göre, o bilginin Levh-ı Mahfuzda kayıt edilmesinin, Allah'ın, bilginin başlangıcında veya bekasında ona muhtaç olduğu için olmadığını beyan etmek içindir.

53
"O, yeri size beşik kılan ve orada size yollar meydana getiren, gökten de su indirendir, işte Biz o su ile türlü, türlü bitkilerden çiftler çıkarmışızdır."

A- "O, yeri size beşik kılan ve orada size yollar meydana getiren, gökten de su indirendir."

Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), Fir'avun'un sualine pek hârika bir cevap vermiştir. Nitekim bu cevabında hakkın üstündeki perdeyi kaldırmakla beraber, sadedin dışına çıkmamış; Allah'ın yüce şanlarını beyan etmeye devam etmiş; sonra da yine tamamıyla konuya dönerek Allah'tan (celle celâlühü) hikâye etmek yoluyla böyle demiştir. Yani Allah (celle celâlühü), yeryüzünü size beşik gibi kılmıştır; sız onu beşik gibi, yatak gibi kullanmaktasınız. Ve Allah (celle celâlühü), sizin için yeryüzünde, dağlar arasında, vadilerde ve çöllerde yollar meydana getirmiştir. Siz, ihtiyaçlarınızı temin etmek ve yeryüzünün imkânlarından ve nimetlerinden faydalanmak için bu yollan kullanarak bir ülkeden diğerine gidiyorsunuz.

B- "İşte biz o su ile türlü türlü bitkilerden çiftler çıkarmışızdır."

Bu kelâm da, Hazret-i Mûsa'dan hikâye edilen hususlara dâhildir. Burada fiilin (çıkarmışızdır) "biz" kipiyle zikredilmesi, bundaki sonsuz kudret ve hikmete olan açık delâlete dikkat çekmek için ve bu işin, ancak, her şeye Kaadir olan, şanı pek yüce olan, buyruğuna boyun eğilen ve bütün eşyanın, iradesine izan gösterdiği bir Hâkim kuvvet için müyesser olabileceğini bildirmek içindir.

Nitekim "Görmedin mi ki, Allah, gökten su indirmiştir, işte Biz o su ile renkleri değişik ürünler çıkarmışızdır." âyeti ile "Yoksa gökleri ve yeri yaratan ve sızın için gökten su indiren mi? İşte Biz o su ile güzel güzel bahçeler meydana getirdik." âyeti de bu kabildendir. Ancak mezkûr iki âyette fiil kipi değişikliğinden önceki kısım, Allah'ın sarılı kelâmıdır; burada ise, o'nun kelâmının hikâye edilmesidir.

Yani, işte Biz, gökten indirdiğimiz yağmur suyu ile sınıf, sınıf çiftler -Zira onlar arasında da bir çeşit izdivaç vardır- ve tatları, kokuları, şekli ve faydaları değişik olan bitkiler çıkarmışızdır. Bunların bir kısmı, insanların çeşitli şekillerde faydalandıkları bitkilerdir; bir kısmı da hayvanların faydalandıkları bitkilerdir. Allah'ın (celle celâlühü), kullarına bahşettiği nimetlerin tam, mükemmel olmasının bir yönü de şudur ki, kullar, rızklarını hayvanların çalışmasiyla tahsil ettikleri için, onların yemleri, kendi ihtiyaçlarının fazlasıdır ve kendilerine yiyecek olmaya uygun değildir.

54
"Yeyiniz; davarlarınızı da otlatınız. Hiç şüphesiz bunda alıkoyan akıl sahipleri için birçok işaretler vardır."

Yani Biz, yerden türlü türlü bitkilerden çiftler çıkardık ve dedik kı: Yiyiniz ve davarlarınızı da otlatınız. Yani onları bizzat ve bilvasıta faydalanmanıza hazırlayınız ve biliniz ki, zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) şanlarında ve fiillerinde, bâtıla uymaktan ve ezcümle o azgının iddia ettiği ve onun günahkâr kavminin de kabul ettiği bâtıldan ve çirkin işleri işlemekten alıkoyan akıl sahipleri, için, Allah'ın zatının yüce şanlarına, sıfatlarına, fiillerine ve Hazret-i Mûsâ ile Harun'un peygamberliğinin sıhhatine açıkça delâlet eden çokça büyük işaretler vardır.

Bunların işaretler teşkil etmesi, bütün âlemler için geçerli olduğu halde, anılan akıl sahiplerine tahsis edilmesi, o işaretlerden favdalananlar ve aksine davranmaktan alıkoyanların o akıl sahipleri olmaları itibarıyladır.

55
"Biz, sizi topraktan yarattık; yine sizi ona döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."

Yani Biz, babanız Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılması zımnında sizi de topraktan yarattık. Zira beşerin her ferdinin, Hazret-i Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılmasından payı vardır. Çünkü Hazret-i Âdem'in hârika fıtratı, kendi nefsine münhasır değil, fakat icmali olarak, beşer cinsinin bütün fertlerinin fıtratını ihtiva eden bir örnek olup Hazret-i Âdem ile Havva'nın özelliklerinin, hepsine sirayet etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu itibarla Hazret-i Âdem'in topraktan yaratılması, bütün insanların topraktan yaratılması sayılır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, sizin bedeninizi, dolaylı olarak, topraktan meydana gelen gıdalardan hâsıl olan meniden yarattık, demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, kadınların rahmi ile görevli olan melek, doğacak çocuğun defnedileceği yerden toprak alır ve meninin üstüne serpiştirir. Böylece çocuk, toprak ve meniden yaratılmış olur.

Ve sizi öldürmek ve bedenin parçalarını dağıtmak suretiyle yine sizi toprağa döndüreceğiz ve dağılıp toprağa karışmış olan bedeninizin parçalarını bir araya getirip eski hâlinize döndürmek ve ona ruh vermek suretiyle bir kez daha sizi topraktan çıkaracağız.

Bunun ikinci kez topraktan çıkarmak olması, insanların yaratılmasının, her ne kadar ikinci kez biçiminde değil ise de, topraktan çıkarmak sayılması itibanyladır.

56
"Yemin olsun ki, Biz, Fir’avun'a o mucizelerimizin hepsini gösterdik; Fakat o yalana kaydı ve yan çizdi."

Bundan önce, hakkı kabul edip ona boyun eğmeyi gerektiren Hazret-i Mûsâ'nın zikrettiği Allah'ın o büyük nimetlerinin hikâye edilmesinden sonra burada da, Hazret-i Mûsâ ile Fir’avun arasında cereyan edenler, icmali olarak hikâye edilmektedir. Başında yemin edilmesi, içeriğine son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Biz, Fir’avun'a mûcizelerimizin hepsini gösterdik; fakat o, Hazret-i Mûsâ'nın doğruluğunu gösteren elindeki kanıtları gördüğü halde, hiç tereddüt etmeden ve gecikmeksizin, inat olarak Hazret-i Mûsa'yı tekzip etti ve azgınlığı ile kibrinden dolayı îman ve itaatten imtina etti. Bîr görüşe göre de, bütün âyetleri yalanladı ve onlardan bir şeyi kabul etmekten kaçındı. Yahut hakkı kabul etmekten kaçındı.

Nitekim Kur’ân'ın başka âyetlerinde şöyle denilmektedir: "Fir’avun dedi ki: Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söyleyenlerden isen, haydi, onu göster bakalım. Bunun üzerine Mûsâ asasını yere bıraktı. Asâ hemen apaçık bir ejderha oluverdi. Elini de koynundan çıkardı. O da, seyredenlere bembeyaz görünüverdi."

Zikredilen mucizeler, iki tane oldukları halde âyette çoğul kipinin kullanılması (Halbuki Arapça'da çoğul, üçten aşağısı için kullanılmaz), Tâ-Hâ: 42. Âyetin tefsirinde de anlatıldığı gibi, iki mucizenin her birinin içerdiği ve her biri gerçek akıl sahipleri için birer açık mucize olan pek garip şeyler itibanyladır. Ve gerçekten Fir’avun'un huzurunda, her biri büyük olağanüstü hâdise olan başka hâdiseler de zuhur etmiştir.

Nitekim rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), asasını yere bırakınca, asâ, ağzını açmış, kıllı, büyük bir ejderhaya donuverdi. Bu ejderhanın iki çenesinin arası seksen arşın idi ve alt çenesini yere koymuş; üst çenesini de Fir’avun sarayının surlarının üzerine koymuştu, işte bu ejderha, Fir’avun'a yöneldi. Fir’avun kaçtı ve kaçarken de donuna etti. İnsanlar da izdiham halinde geri kaçmaya başladılar. Bu sırada Fir’avun'un kavminden, izdihamdan yirmi beş bin kişi öldü. İşte bu sırada Fir’avun:

"Ey Mûsâ! Seni gönderen Rabbin hakkı için bu ejderhayı tut!" diye feryat etti.

Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ, ejderhayı tuttu ve ejderha eskisi gibi asaya donuverdi. Yine rivâyet olunuyor ki, asâ, yılana donuverdi ve bir mil kadar havaya yükseldi; sonra yere indi ve Fir’avun'a yöneldi ve:

"Ey Mûsâ! Dilediğini bana emret!" demeye başladı ve Fir’avun da: "Ey Mûsâ! Seni gönderen Rabbin aşkına..." demeye başladı.

Yine Hazret-i Mûsâ, elini koynundan çıkardı; o anda eli, bembeyaz, harikulade ve ışınları güneş ışınlarını bile bastıran bir beyazlıkta görünüverdi. Herkes etrafına toplanıp hayretle ona bakmaya başladılar. İşte görüldüğü

gibi, bu iki olayın her birinde, birçok büyük mucizeler bulunmaktadır. Ancak bu mucizeler sarahatle ziloredikrıediği için "hepsi" kelimesiyle pekiştirme yapıldı. Sanki şöyle denilmiştir:

Biz o iki mucizemizi bütün bölümleri ve tafsilâtlatıyla Fir’avun'a gösterdik. Yani Fir’avun'un bunda hiç mazereti kalmamıştır. Dokuz mucizeden geri kalanlarının da bu mucizelere dahil olduklarını söylemek caiz değildir; çünkü o mucizeler, Hazret-i Mûsâ, Fir’avun'un sihirbazlarına galip geldikten sonra aralıklı olarak yirmi sene kadar bir zaman içinde onun eliyle zuhur etmişlerdir.

Nitekim A'râf sûresinde geçti. Ve hiç şüphe yoktur kı, bu iki mucize gösterildiğinde, silıkbazlarin tavrı henüz bekleme aşamasında idi. Denizin yarılması gibi Fir’avun'un kavmim îmâna irşat için değil, fakat helâk edilmeleri için mucizeler ile Fir’avun'un denizde helâk olmasından sonra dağın kaldırılması, Hazret-i Mûsa'nın elbisesini kaçıran taş ve pınarların fış kırdığı taş gibi, israil Oğullan için gösterilen mucizeleri, bu âyetteki mucizelere dahil saymak ise, anılan isabetsiz görüşten de daha fazla gerçekten uzaktır.

Hazret-i Mûsâ'nın, diğer bazı peygamberlerin mucizelerini. Fir’avun'a anlatması, Hazret-i Mûsâ'nın yalan söylemesi imkânsız olduğu için, o mucizeleri huzurunda izhar etmek ve kendisine göstermek hükmünde olduğu gerekçesiyle, o peygamberlerin mucizelerini de bu âyetteki mucizelerden saymak, hakikatten pek uzak bir görüştür. Çünkü Hazret-i Mûsâ'nın, o peygamberlerin mucizelerini Fir’avun'a anlattığı burada zikredilmemiştir. Üstelik bundan sonra zikredileceği gibi, Hazret-i Mûsa'nın gösterdiği mucizenin. Fir’avun tarafından sihre hamledılmesi ve ona misliyle karşılık vermeye yeltenmesi, bu görüşe apaçık mânidir ve bu, o mucizelerden murat, bizim zikrettiğimiz mucizeler olduğunu kesin olarak ifade etmektedir. Eğer böyle olmasaydı, İlahlık ve hükümlerinin Allah'a mahsus olduğuna delâlet eden Allah'ın (celle celâlühü) fiillerinden anlattıklarını, bu mucizeler cümlesinden saymak caiz olurdu.

57
"Fir’avun dedi ki: "Yaptığın büyü ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?"

Yani dedi kı: Ey Mûsâ! Gösterdiğin büyü ile bizi Mısır'dan çıkarmak için mi, bizden ayrılıp gurbete gittikten sonra oradan, tekrar bize geldin? Yahut bunun için mi bize karşı cephe aldın? Bu senin yaptığın, akli başında kimsenin yapmaya yelteneceği bir şey değildir. Çünkü bu, imkânsız olan bir şeye yeltenmektir.

Fir’avun’un bunu söylemesi, Hazret-i Mûsa'ya karşı kavmini son derece öfkelendirmek içindir. Çünkü Fir’avun bu sözleriyle demek istiyordu ki, Mûsa'nın (aleyhisselâm) aman, sırf İsrail Oğullarını ellerinden kurtarmak değildir; fakat Kıbtileri vatanlarından çıkarmak ve onların bütün mallarına ve mülklerine el koymaktır. Fir’avun bu şekilde halkı Hazret-i Mûsa'ya karşı kışkırtıyordu ki, ona kimse tâbi olmasın ve ona karşı büyük husûmet besleyerek ona karşı kendilerim müdafaa etsinler.

Fir’avun'un, Hazret-i Mûsa'nın gösterdiği açık mucizeleri büyü olarak vasıflandırması, kavmini, Hazret-i Mûsa'ya karsı koymaya cesaretlendirmek içindi.

58
"Öyle ise, yemin olsun ki, şüphesiz biz de seninkine benzer bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, ne senin, ne de bizim cayamayacağımız, uygun bir yerde seninle bizim aramızda bir buluşma zamanı ayarla!"

Lânetli Fir’avun'un bu seçimi Hazret-i Mûsa'ya bırakması, çekindiği ve mücâdeleye mecâk kalmadığı söylenmesinden kaçındığı için, celâdet izhâr etmek ıcm ve süre uzun da olsa, kısa da olsa, karşı koyma imkânlarını hazırlamaya ve üstün gelmek üzere alet ve edevatını düzenlemeye muktedir olduğunu göstermek içindi.

59
"Mûsâ dedi ki: "Buluşma zamanımız bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplandığı zaman olsun."

Bir görüşe göre ziynet günü, Aşûra Günü'dür. Yahut Nevruz günüdür. Yahut onların her sene bayram olarak kutladıkları bir gündür.

Hazret-i Mûsâ'nın, böyle bir günü tâyin etmesi, son derece kuvvetli olduğunu, kendine özgüveni bulunduğunu ve onlara hiç aldırmadığını göstermek içindi. Çünkü o gün onların olanca güçlerini gösterdikleri gündür. Bir de, hakkın ortaya çıkması ve bâtılın perişan olması, çok sayıda şahitler huzurunda olsun ve hazır bulunanlar, bulunmayanlar, bütün halk arasına yayılsın.

60
"Bunun üzerine Fir’avun dönüp gitti; hilesini (sihirbazlarını) topladı; sonra geri geldi."

Yani Fir’avun, o meclisten kalkıp gitti; sihirbazları ve aletlerini topladı; sonra topladıklanyla birlikte tâyin edilen yere geldi.

"Sonra" (sonra geri geldi) kelimesi, işaret ediyor ki, firavun, hemen geri gelmedi; fakat hayk zaman sonra geri geldi.

61
"Mûsâ sihirbazlara dedi ki: "Yazıklar olsun size! Sakın, Allah'a karşı yalan uydurmayın! Sonra O, bir azap ile kökünüzü keser. Zaten iftira eden perişan olmuştur.

Yani onlara dedi ki; Fir’avun'un yaptığı gibi sakın, siz de, benim elimle gösterilecek Allah'ın mucizelerini sihir sayarak Allah'a] Karşı iftira etmeyin. Yoksa son derce korkunç bir azapla kökünüzü keser. Zaten ne zaman ve ne şekilde olursa olsun, o'na iftira eden, perişan olmuştur. Şu halde burada yasaklanan iftira da, öncelikle buna dahildir. Ve iftira eden Fir’avun, perişan olmuştur; siz de onun gibi olmayın.

62
"Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; sırlarını da fısıldaştılar."

Sihirbazlar, Hazret-i Mûsâ'nın bu sözlerini dinleyince, kızdılar ve ona üstün gelmek için aralarında müşavere ettiler ve Hazret-i Mûsa'ya karşı uygulayacakları taktikleri de Hazret-i Mûsa'ya duyurmadan gizlice fısıldaştılar ki, Hazret-i Mûsâ, duyup da taktiklerine vâkıf olmasın.

63
"Onlar şöyle dediler: "Şu iki adanı, gerçekten sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin çok şerefli dininizi ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka değildir."

Yani onlar kendi aralarında gizlice görüştükten sonra şu karara vardılar: Bu iki adam, iki sihirbazdan başka bir şey değildirler. Bunların amacı, daha önce gösterdikleri büyüleriyle, ülkeniz Mısır'ı istila ederek sizi oradan çıkarmak ve kendi dinlerini yüceltip sizin en üstün olan dininizi ortadan kaldırmaktır.

Sihirbazlar, kendi dinlerinden, Fir’avun’um kavminin dinini kastediyorlardı; yoksa sihkbazlığı kastetmiyorlardı; çünkü onlar, sihri din olarak kabul etmiyorlardı.

Bir görüşe göre ise, yani onlar, sizin ülkenizin üstün insanlarını, yani İsrail Oğullarını götürmek istiyorlar, demektir. Zira Hazret-i Mûsâ: "İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder" demişti. Ve İsrail Oğullan, Mısır halkı içinde en bilgili insanlardı. Fakat Mısır halkının kendi ülkelerinden çıkarılmaları, ancak, orayı istila, edip idaresini ellerine geçirmekle olur. Şu halde buna göre İsrâiloğullarının Şam bölgesine nakledilmeleri nasıl tasavvur olunabilir! işte bu, anılan görüşün sıhhatine mânidir.

Başka bir görüşe göre ise, âyetteki "tarikat" kelimesi, kavmin ilen gelenleri ve eşrafıdır. Fakat açık bir gerçektir ki, götürmeyi onlara tahsis etmek, meziyeti olmayan bir iştir.

64
"Öyle ise bütün hilelerinizi (hünerlerinizi) toplayınız; sonra sıra halinde gelin! Bugün üstün gelen, kazanmıştır."

A- "Öyle ise bütün hilelerinizi toplayınız; sonra sıra halinde gelin!"

Yani bu iki şahıs, sizi yurdunuzdan çıkarmak ve dininizi ortadan kaldırmak istediklerine göre, öyle ise, siz de, bütün hilelerinizi toplayınız, hepiniz ittifak hâlinde olunuz; bir şahıs bile geride kalmasın ve hepiniz bir yaydan ok atar gibi birlikte hareket ediniz ve sonra sıra hâlinde geliniz.

Bu şekilde emir olunmaları, seyredenler için daha heybetk olduğu için ve orada bulunanlara korku salmak için daha etkili olmasından dolayıdır. Deniliyor ki, Fir'avun'un sihirbazları yetmiş bin idiler ve her birinin elinde bir ıp, bir de asâ vardı ve hepsi birden Hazret-i Mûsa'ya yöneldiler.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar, yetmiş iki sihirbaz idiler. İki tanesi Kibtî'lerden, diğerleri ise İsrâiloğullarmdan idiler.

Başka bir görüşe göre ise, bunlar, dokuz yüz sihirbaz idiler. Bunların üç yüzü, Farslardan, üç yüzü de Rumlardan ve üç yüzü de İskenderiyeli idiler.

Bir görüşe göre ise, bunlar on beş bin kişi idiler.

Bir görüşe göre de, otuz bin küsur idiler. Allah doğrusunu daha iyi bilir.

Toplama yeri olarak tâyin edilen yer, geniş bir yer olmalı. Hazret-i Mûsâ, o yerin bir tarafında onlara böyle hitap etmişti; onlar da, o yerin başka bir tarafında durumu kendi aralarında görüşmüşlerdi. Sonra mezkûr veçhile o yerin orta kısmına gelmeleri emredilmiş.

B- "Bugün üstün gelen, kazanmıştır."

Yani bugün gâlip gelecek olan, Fir'avun'um vaat ettiği ödülleri ve ona yakınlık kazanacaktır. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Fir'avun dedi ki: Evet, siz, hiç şüphesiz bana yakın kişilerden olacaksınız." Kale ne'am ve inneküm lemine'l-mükarrabîn), "Onlar da dediler ki, Fir'avun'un kudreti hakkı için hiç şüphesiz biz gâlip geleceğiz."

Diğer bir görüşe göre ise, o sihirbazlar, Hazret-i Mûsâ'nın söylediklerini dinleyince, kendi aralarında fısıldaşmaları, "Bu, bir sihirbazın sözleri değil" demeleri idi.

Bir diğer görüşe göre ise, şöyle fisildaşmişlardi:

"Eğer bize gâlip gelirse, ona tâbi olacağız" sözü idi.

Bir görüşe göre de, şöyle demişlerdi: "Eğer bu adam sihirbaz ise, biz ona gâlip geliriz; yok eğer gökle alâkası varsa, galibiyet onundur." Buna göre onlar, sözlerini Fir'avun'dan ve adamlarından gizlemişlerdi. Ve onların:

"Bu iki adam, ancak iki sihirbazdır..." sözleri de, şuna hamledikr: Onlar mezkûr sözler veçhile kendi aralarında ihtilafa düştüler; çekişme ve tartışmadan sonra ise, fikirlerinden döndüler ve mücadele fikrinde birleştiler."

65
"Onlar dediler ki: "Ey Mûsâ! Sen at veya önce atan biz olalım!"

O sihirbazlar, Hz Mûsa'da hayli işaretleri, vakar ve özgüven gördüklerinden dolayı ona karşı edebi gözetmek ve önce veya sonra olmasıyla durumlarının değişmeyeceğini göstererek celâdet izhâr etmek için Hazret-i Mûsâ'yı muhayyer bıraktılar.

66
"Mûsâ dedi ki: "Hayır, siz alın!" Bir de baktı ki, ipleri ve değnekleri (yaptıkları) büyüleri sayesinde kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."

A- "Mûsâ dedi ki: "Hayır! Siz atın!"

Hazret-i Mûsâ da, onların edebine daha güzel bir edeple karşılık verdi. Nitekim- atma hakkını kesin olarak onlara verdi. Bir de, onların sihrine hiç aldırmadığını göstermek için, onların önce atmak meyline müsaade etmek için ve bir de onlar, bütün gayret ve imkânlarını harcayarak sahip oldukları hünerleri göstersinler de, sonra Allah (celle celâlühü) Kudretini izhâr buyursun ve neticede hakkı bâtılın tepesine bindirsin de, batilin işini tamamen bitirsin, diye onlara öncelik hakkını vermiştir. Zira Hazret-i Mûsâ, biliyordu ki, kendi eliyle zuhur edecek olan mucize, onların ortaya koydukları bütün sihir hilelerini yutacaktır.

B- "Bir de baktı ki, ipleri ve değnekleri (yaptıkları) büyüleri sayesinde kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."

Yani onlar iplerini ve değneklerini attılar. Hazret-i Mûsâ. : Baktı kı, ipleri ve değnekleri büyüleri sayesinde kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor. Şöyle ki, o sihirbazlar, iplerine ve değneklerine cıva sürmüşlerdi. Onlara güneş vurunca, depreşip oynamaya başladılar. Böylece bunlar hareket ediyormuş gibi Hazret-i Mûsa'ya göründü.

67
"Onları görünce Mûsâ, içinde bir çeşit korku bile hissetti."

Yani Hazret-i Mûsâ, ansızın bu manzara ile karşılaşınca, beşer tabiatının gereği olarak, içinde bir çeşit korku bile hissetti. Zira beşer yaratıksın da yılandan nefret etmek ve onların sokmak gibi zararlarında sakınmak duygusu vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsâ, insanların kafasının karışıp kendisine uymamalarından endişe etti, demektir. Ancak bundan sonraki ifadelerden anlayacağın gibi gerçek bu değildir.

68
"Korkma! Üstün gelecek olan, muhakkak sensin! dedik, "

Yani Mûsa'ya dedik ki; o vehmettiğinden sakın korkma! Çünkü gâlip gelecek olan şüphesiz sensin.

Bu ifade, Hazret-i Mûsâ'nın gâlip geleceğini en belîğ ve kuvvetli şekilde bildirmektedir.

69
"Sağ elindekini yere atıver de, onların yaptıklarını yutuversin. Onların yaptıkları bir sihirbaz oyunundan ibarettir. Sihirbaz ise, nereye varsa iflah olmaz."

A- "Sağ elindekini yere atıver de, onların yaptıklarını yutuversin"

Yani Sağ elindeki asanı yere atıver, demektir. Nitekim A'râf sûresinde böyle zikredilmektedir. Burada asanın açık olarak zikredilmeyip müphem bırakılması, durumunu korkunç göstermek, şanını tazım etmek ve bu asanın, normal eserleri olan asalar cinsinden, olmadığını, fakat bu asanın, cinsinin diğer fertlerinin dışında, mahiyeti müphem ve eserleri garip bir asâ olduğunu bildirmek içindir. Başka âyetlerde asanın sarih olarak zikredilip bu nüktenin gözetilmemesi, hâdisenin hikâye edilmesinde de bunun gözetilmeme sini gerektirmez.

Anılan müphemiyetin tahkir anlamına hamledilmesı, yani "onların iplerinin ve değneklerinin çok olmasına aldırma ve elindeki küçük asayı at; zira senin asan, küçük tek bir asâ olmasına rağmen, onların bunca çok ve büyük değneklerini yutacaktır" mânâsına hamledilmesi izahına, asanın halinin daha önce iki kere açıklanması mânidir. Kaldı ki, bu mâna, asâ, yaptıklarını, asıl şekliyle yaptığı takdirde uygun olur. Halbuki daha önce belirtildiği gibi, asâ, aslî şekliyle kalmamaktadır.

Gördüğün gibi bu âyet, sarih olarak belirtiyor ki, Hazret-i Mûsâ'nın korkusu, mezkûr insanların kafasının karışmasından ve kendisine tâbi olmamalarından değildi. Yoksa o korkuyu izale etmek için, onların îman etmelerini ve tâbi olmalarını gerektiren vaatlerde bulunulmak suretiyle korkmama sebebi zikredilir di.

B- "Onların yaptıkları bir sihirbaz oyunundan ibarettir. Sihirbaz ise, nereye varsa iflah olmaz"

Sihirbaz nerede olursa olsun ve nereye varırsa varsın, asla iflah olamaz.

Asanın şanının ve İlâhî bir mucize olmasının belirtilmesi, sebebi daha da takviye edeceği halde belirtilmemesi, bunların açık olduğunun zımnen bildirmek içindir.

70
"Bunun üzerine sihirbazlar, secdeye kapandılar; "Hârûn ile Mûsa'nın Rabbine îman ettik" dediler."

Yani Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) sağ elindeki asasını yere bıraktı ve asâ, onların iplerini ve değneklerini yutuverdi. Bunun üzerine sihirbazlar, secdeye kapandılar. Zira kesin olarak anladılar ki, Hazret-i Mûsâ'nın gösterdiği hâdise, sihir kabilinden değil, o, ancak Allah'ın (celle celâlühü) mucizelerinden biridir.

Rivâyet olunuyor ki, sihirbazların reisi dedi ki: "Biz bu güne kadar karşılaştığımız bütün insanlara gâlip geliyorduk ve âletlerimiz de hep yanımızda kalıyordu. Eğer bu sihir ise, bizim attığımız âletler nerede?" işte böylece onların reisi, cisimlerin hallerinin değişmesini, kâinatın Yaratıcısı Kaadir ve Âlim Allah'a delil saydı ve bu mucizenin Hazret-i Mûsâ'nın eliyle meydana gelmesini de, onun peygamberliğinin şüphesiz olarak doğruluğuna delil saydı, işte onların gördükleri, onların yüz üstü secdeye kapanmalarına sebep oldu; onlar tevbe ve îman ettiler ve boyun eğmenin son hak olan secdede bulundular. Deniliyor ki, onlar secdeye kapandıktan sonra Cenneti, Cehennemi, mükâfatı ve azabı görmeden başlarını secdeden kaldırmadılar.

İkrıme'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "O sihirbazlar secdeye kapanınca, Allah (celle celâlühü) secdelerinde Cennetteki yerlerini kendilerine gösterdi." Onların: "Şüphesiz biz Rabbimize îman ettik ki, günahlarımızı bağışlasın." demeleri, anlatılan halleriyle çelişmez; çünkü Cennetteki menzillerin onların menzilleri olması, bu söz kendilerinden sâdır olması itibanyladır.

Bu âyette onların kelâmı hikâye edilirken, Hazret-i Harun'un önce Hazret-i Mûsâ'nın ise sonra zikredilmesi, cümle fasilalarını (sonlarındaki ses uyumlarını) gözetmek içindir. Bir de, onların kelâmı da bu şekilde vâki olmuş olabilir. Bu da, Hazret-i Harun'un yaşının daha büyük olmasından dolayı olabilir, yahut Fir’avun ile kavmi tarafından ileri, sürülen bâtıl vehimden ziyadesiyle sakınmak için olabilir. Zira Fir’avun, Hazret-i Mûsa'yı küçüklüğünde büyütmüştü. Onun ıcın eğer Hazret-i Mûsâ, önce zikredilmiş olsa, belki lânetk firavun ile kavmi, daha ilk baştan amaçlarının Fir’avun olduğunu vehmedebilirlerdı.

71
"Fir’avun dedi ki: "Ben size izin vermeden önce ona îman ettiniz öyle mi? Hiç şüphesiz o, size büyü öğreten ulunuz dur. Öyle ise yemin olsun ki, ben, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama mutlaka keseceğim ve sizi hurma dallarına (kütüklerine) asacağım! Ve siz, hangimizin azabının daha çetin ve sürekli olduğunu kesinlikle anlayacaksınız."

A- "Fir’avun dedi ki: "Ben size izin vermeden önce îman ettiniz öyle mı? Hiç şüphesiz o, size büyü öğreten ulunuz dur."

Fir’avun’un, sihirbazlara böyle demesi, onların îman etmelerini kınamak içindir; yoksa ondan sonra kendilerine izin verdiği veya izin vermesi bekleniyordu demek değildir.

Yani Mûsâ, büyü sanatında sizin en bilgininizdir ve üstadınızdır, onun için size üstün geldi. Yahut o, size büyünün bazı kısımlarını öğretmiş, fakat bazı inceliklerini de öğretmemiş. İşte bunun için o, size gâlip geldi.

İşte bu, Fir’avun'un tezvir edip de kavmine duyurduğu bir şüphedir. Bir de kavmine gösteriyor ki, îman da, onun iznine bağlıdır. Şu halde onların îmanı izinsiz olarak vâki olduğuna göre geçersizdir. Ve onlar, Hazret-i Mûsâ'nın talebelerinden oldukları için, ne Hazret-i Mûsâ'nın gösterdiğine itibar edilir, ne de kendilerinin gösterdiklerine itibar edilir. İşte Fir’avun, diğer insanların da, sihirbazlara uyarak Allah'a (celle celâlühü) îman etmelerinden korktuğu için böyle demişti.

B- "Öyle ise yemin olsun ki, ben, sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama mutlaka keseceğim ve sizi hurma dallarına (kütüklerine) asacağım!"

Fir’avun, daha önceki sözlerinden sonra sihirbazlara yönelip onlara kesin ağır bir tehditte bulunarak diyor ki; Allah'a yemin olsun ki, ben, sızın ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama, yani sağ el ve sol ayak olarak mutlaka keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım!

Derler ki; insanların cesetlerini ağaçlara ilk asan, Fir’avun'dur.

C- "Ve siz, hangimizin azabının daha çetin ve sürekli olduğunu kesinlikle anlayacaksınız."

Fir’avun’um bu sözleri, belki de Hazret-i Mûsa'yı küçük düşürmek ve onunla alay etmek içindir. Çünkü Hazret-i Mûsa'nın azap vermek ile alakası yoktu. Yahut da Fir’avun, sihirbazlara göstermek istiyordu ki, onların îmanları, mucize ye hüccet gördüklerinden dolayi değil, fakat Hazret-i Mûsa'dan korktukları içindi. Zira onun asasının, kendi iplerini ve asalarını yuttuğunu görmüşler ve kendi hayatlarından da endişe etmişlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan (hangimizin), kendi nefsi İle Hazret-i Mûsa'yı değil, fakat onların, "Biz, Hârûn ile Mûsâ'nın Rabbine îman ettik" sözleriyle îman ettikleri Hazret-i Mûsâ'nın Rabbini kastediyordu.

72
"Sihirbazlar dediler ki: "Bize gelen şu mucizelere ve bizi yoktan var eden Rabbimize elbette ki, seni tercih edecek değiliz. Haydi, sen hükmedeceğine hükmet! Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsin!"

A- "Sihirbazlar dediler ki: Bize gelen şu mucizelere ve bizi yoktan var eden rabbimize elbette ki, seni tercih edecek değiliz."

İman eden sihirbazlar, Fir’avun’um tehditlerine hiç aldırmadılar ve dediler ki; bize, Allah tarafından gelen şu apaçık mucizelere ve bizi ve diğer yaratılmışları yoktan var eden Rabbimize elbette ki, seni tercih etmeyeceğiz!

Hazret-i Mûsa'nın eliyle zuhur eden asâ mucizesi, daha önce tahkiki anlatıldığı gibi bir çok mucizeleri içermektedir. Zira o sihirbazlar, o asâ mucizesinin büyük, küçük bütün özelliklerim biliyorlardı. İşte bundan dolayı âyette, "mucizeler" diye çoğul kipi kullanılmıştır.

Âyette Allah'ın (celle celâlühü) Fâtıriyyet (yoktan var etmek) unvanıyla zikredilmesi, bu hükmün gerekçesini zımnen bildirmek içindir. Zira Allah'ın, onların Yaratıcısı okması ve Fir’avun'un da yaratılmışlar cümlesinden bulunması, Fir’avun'u Allah'a tercih etmemelerini gerektirmektedir.

Sihirbazların bu sözleri, Fir’avun'un, "Ben size izin vermeden önce ona îman ettiniz." şeklindeki lan amasına cevaptır.

B- "Haydi, sen hükmedeceğine hükmet! Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsın!"

Bu sözleri, Fir’avun'un, "Yemin olsun ki, ben sizin ellerinizi..." şeklindeki tehdidine cevaptır. Yani sen yapacağını yap. Yahut sen hükmedeceğini hükmet. "Sen ancak bu dünya hayatında hükmedebilirsm" cümlesi ile ondan sonra gelecek âyet, onların, Fir’avun'un hükmüne aldırmamalarının sebebidir. Yani sen ancak yalnız bu dünya hayatında dilediğini yaparsın, yahut hükmedersin. Bizim ise, bu dünyanın zevkinde gözümüz ve azabından da korkumuz yok.

73
"Biz gerçekten şimdiye dek olan yanıltılarımızı ve senin bizi zorladığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îman ettik. Allah'ın mükâfatı en hayırlı ve cezası en sürekli olandır."

Yani biz gerçekten şimdiye değin işlediğimiz küfür ve günahları ve senin bızı uzak kentlerden toplayıp zorlamanla Hazret-i Mûsa'ya karşı yaptığımız büyüyü bağışlaması ve âhirette bizi ondan dolayı cezalandırmaması için Rabbimize iman ettik; yoksa bu fâni dünya nimetlerinden faydalanmak için îman etmedik ki, bizi tehdit ettiğin kesip asmadan etkilenelim.

Onların yaptığı büyü de, hatalarına dâhil olduğu halde ayrıca zikre tahsis edilmesi, sihirbazların, daha önce yaptıkları büyüden son derece nefret ettikleri ve İlâhî mağfirete rağbet ettikleri içindir.

Zorlamanın zikredilmesi, zorlama ile de olsa, kendilerinden sâdır olan büyü için ayrıca bağışlanmak dilemenin vacip olduğunu bildirmek içindır. Bır de zorlamanın zikredilmesinde, bir çeşit bağışlanmayı celp etmenin özrü vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, onların zorlamadan maksatları, büyü öğrenmeye zorlanmalarıdır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, o sihirbazların reisleri yetmiş iki îdşi idiler, ikisi Kibtî'lerden, diğerleri ise İsrail Oğullarından idiler. Ve Fir'avun, onları büyü öğrenmeye icbar etmişti.

Başka bir görüşe göre ise, Fir'avun, onları Hazret-i Mûsa'ya karşı büyü ile mücadele etmeye zorlamıştı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, büyücüler, Fir'avun'a: "Mûsâ uyurken onu bize göster" dediler. O da, Hazret-i Mûsâ'yi onlara gösterdi. Büyücüler baktılar ki, kendisi uyurken, asası onu koruyor. Bunun üzerine büyücüler dediler kı:

"Onun yaptığı büyü değildir; zira büyücü uyuduğu zaman büyüsü bozulur." Fakat Fir'avun, mutlaka mücadele etmelerini istedi.

Fakat, büyücülerin istekli ve hevesli olarak Hazret-i Mûsa'ya karşı mücadeleye yeltenmeleri, bu görüşe mânidir. Nitekim onların: "Biz galip gelsek, gerçekten bize bir ödül var (A'râf: 113) meâhndeki sözleri ile "Fir'avun'un kuvveti hakkı için hiç şüphesiz biz galip geleceğiz!" mealindeki sözlerinden de anlaşılmaktadır.

74
Bak. Âyet 75.

75
"Çünkü şu muhakkak ki, kim, Rabbine günahkâr olarak gelirse, artık onun için sırf Cehennem vardır. Orada ne ölür, ne de yaşar; Kim de, Rabbine mü'min ve iyi davranışlarda bulunmuş olarakgelirse, işte bunlar için sırf yüksek dereceler vardır."

Bu iki şart cümlesi, büyücülerin kelâmından olup, niçin Allah'ın (celle celâlühü) mükâfatının daha hayırlı ve cezasının da daha sürekli olduğunu açıklamakta, bu gerçeği tahkik etmekte ve Fir'avun'un iddiasını da çürütmektedir.

Çünkü şu muhakkak ki, kim, Rabbine kâfir ve günahkâr olarak gelirse', artık onun için sadece Cehennem vardır. O, orada ne ölür ki, azabı sona ersin, ne de rahat bir hayat sürer. Kim de, Allah'a (celle celâlühü), o'nun katından gelen mucizelere ve ezcümle bizim gördüğümüz mucizelere îman etmiş ve iyi işler yapmış olarak gelirse, işte bunlar için, îmanları ve amelleri sebebiyle sadece yüksek dereceler vardır.

Bu âyet, iyi amel olmadan sırf îmanın, mükâfat gerektirmediğine delâlet etmez. Zira îman ve iyi ameller şartına bağlanmış olan, mutlak mükâfat değil, fakat yüksek derecelerdir. İhtilaf konusu olan ise, mutlak mükafattır.

76
"İçinde temelli olarak kalacakları, altından ırmaklar akan Adn Cennetleri... İşte arınanların mükâfatı budur."

Adn, kelimesi daha önce de belirtildiği gibi, ikamet anlamındadır, yahut Cennet toprakları demektir.

İşte zikredilen îman ve iyi ameller sayesinde küfür ve günâhlardan arınanların mükâfatı bu yüksek derecelerdir.

Bu âyet, Allah'ın mükâfatının en sürekli olduğunun tahkikidir.

Mezkûr âyetlerde, önce günahkârın halinin zikredilmesi, Fir'avun'un, "Hangimizin azabı en çetin ve en sürekli olanıdır." şeklindeki iddiasının reddi olarak, Allah'ın (celle celâlühü) azabının en çetin ve en sürek olanı olduğunu acilen zikretmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu üç âyet, büyücülerin sözlerinin hikâyesinden olmayıp doğrudan doğruya Allah'ın (celle celâlühü) kelamındandır.

Derler ki; Fir’avun'un, îman eden bu büyücülere vaat ettiği azabı uyguladığına dâir Kur’ân'da da, hadîste de bir sarahat mevcut değildir.

77
"Yemin olsun ki, Biz, Mûsa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; sonra onlara denizde kuru bir yol aç ve batmaktan korkmaksızın, düşmanın yetişmesinden de endişe etmeksizin o yoldan yürü!" diye vahiy etmiştik."

Bu âyetten itibaren Fir’avun ile kavminin akıbeti icmali olarak hikâye edilmektedir. Ancak burada, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), büyücülere galip geldikten sonra yirmi sene içinde onun eliyle Fir’avun ile kavmine gösterilen açık mucizeler zikredilmemiştir. Nitekim bu mucizeler, A'râf süresinde zikredilmiştir.

Bu kelâmın başında yeminin zikredilmesi, içeriğine son derece önem verildiğim göstermek içindir.

Burada İsrail Oğullarının, "kullarım" unvanıyla ifade edilmeleri, onlara merhamet izhar etmek, durumlarına önem verdiğini bildirmek ve onlar. Allah'ın (celle celâlühü) kulları oklukları halde, Fir’avun'un, kendilerini köle edindiğine ye onlara çeşitli zulümler uyguladığına dikkat çekmek içindir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Biz, Mûsa'ya, vahiy ettik kı seni kendilerini Fir’avun’un sultasından kurtarmak için gönderdiğimiz kullarımızı geceleyin yola çıkar; sonra onlara denizde kuru bir yol aç...

78
"Fir’avun da askerleriyle birlikte onların peşine düştü. Derken denizsuları onları kaplayıverdi."

Yani Hazret-i Mûsâ da, kendisine verilen emirlere hemen uyarak derhal geceleyin kavmini yola çıkardı; sonra onlara denizde kuru bir yol açtı ve o yoldan yürüdü. Fir’avun da, askerleriyle birlikte onların peşine düşüp karada ve denizde onları takip etti.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), gecenin ilk saatlerinde kavmini yola çıkardı. Sayılan altı yüz yetmiş bin idi. Fir’avun, bunu haber alınca askerleriyle onların peşine düştü. Fir’avun'un önden giden ordusu yedi yüz bin kişiden oluşuyordu. Fir’avun, İsrail Oğullarının izini takip etti ve nihayet onlara yetişti; artık iki ordu birbirini iyice görüyordu. İşte o zaman Hazret-i Mûsâ, asasını denize vurdu. Deniz on iki kola ayrıldı. Her birinin suları koca bir dağ gibi idi. Hazret-i Mûsâ, İsrâiloğullarının on iki kolu ile bu geçitlerden sağ salim olarak geçti. Fir’avun da askerleriyle onların peşinden gitti. Onlar, denizde açılan geçitlere tamamen girince, tarifi imkânsız korkunç dalgalar, onları kaplayıverdi.

79
"Fir’avun, kavmini saptırdı. Zaten o, kavmini hiç doğru yola iletmedi."

A- "Fir’avun, kavmini saptırdı."

Yani Fir’avun, kavmini öyle bir yola iletti ki, o yol, her iki cihanda onu kavmiyle beraber hüsrana götürdü. Nitekim onlar, küfür üzere o korkunç dünyevî azapla öldüler ve bu azabın devamında da uhrevî sonsuz azap vardır.

B- "Zaten o, kavmini hiç hidâyet etmedi (doğru yola iletmedi)"

Yani Fir’avun, kavmini, dinî ve dünyevî gayelere ulaş uran yola hiçbir zaman ulaştırmadı.

Bu cümle, Fir’avun’um, kavmini saptırmasının îzahı ve tekididir. Zira bazı saptırıcilar var ki, saptırdığı kimseleri bazı gayelerine ulaştırır.

Bu kelâm, Fir’avun'un, "Ben sizi ancak doğru yola hidâyet ederim." sözünden dolayı onunla bir nevi alay etmek anlamını ifade etmektedir. Zira bir şahıs için hidâyeti nefyetmek, kısmen hidâyete ulaştırma şeklinde tasavvur olunabilir bir insan olduğunu zımnen bildirmektedir. Bu ise, Fir’avun hakkında ancak istihza olarak tasavvur olunabilir.

Burada saptırmayı ve hidâyeti, yalnız dinî saptırma ile dinî hidâyete hamletmeye, Fir’avun "un, askerlerini dünyevî helâk yoluna sevk etmesini beyan etmek şeklinde anlamaya müsait değildir. Bu saptırmayı denizde saptırmaktan ve Hidâyeti de denizden kurtarmaktan ibaret kılmak ise, selim aklın kabul edeceği bir izah değildir.

80
"Ey İsrail Oğulları! Şüphe yok ki, sizi düşmanınızdan kurtardık; Tûr dağının sağ tarafına gelmeniz için size vâde verdik; üzerinize de kudret helvası ile bıldırcın indirdik."

A- "Ey İsrail Oğulları! Şüphe yok ki, sizi düşmanınızdan kurtardık."

Bu kelâm, Allah (celle celâlühü), Firravun ile kavmini denizde boğduktan ve Hazret-i Mûsâ ile kavmini denizden kurtardıktan sonra Allah'ın (celle celâlühü), İsrail Oğullarına yaptığı hitabı hikâye etmektedir. Ancak bu hitap, denizden kurtulmalarının hemen akabinde gerçekleşmemiş, fakat Allah (celle celâlühü), dinî ve dünyevî onca çeşitli nimetleri onlara bahşettikten sonra bu hitapta bulunmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise bu hitap, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) dönemindeki, Yahudiler içindir. Yani Allah (celle celâlühü), onların atalarına bahşettiği nimetlerle, atalarına asaleten, onlara da dolayk olarak minnet izhâr buyurmuştur.

Ancak bundan sonra gelecek olan "Kavminden acele ile ayrılmaya seni sevk eden nedir ey Mûsâ!" âyeti, bu görüşe müsait değildir. Zira bu âyeti, hikâye etmek değil de doğrudan doğruya inşâ hitabına hamletmek imkânsızdır. Binaenaleyh isabetli olan görüş, "dedik ki, " fiilinin takdir edilmesiyle hitabın hikâyesine hamledilmesı-dır. Yani Biz, İsrâiloğullarına dedik ki; ey İsrâiloğulları! Şüphesiz sizi, düşmanınız Fir’avun ve kavminden kurtardık. Nitekim onlar önceleri, başınıza dertler açıyorlardı; azâbın en kötüsünü size reva görüyorlardı; yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlardı; kızlarınızı ise kendileri için sağ bırakıyorlardı.

B- "Tûr dağının sağ tarafına gelmeniz için size vâde verdik."

Yani Tûr dağının, Mısır'dan Şam'a gelen yolcu için sağ tarafına düşen bir mekâna gelmeniz için peygamberiniz vasıtasıyla size vâde verdik. Yani münacatta bulunması ve kendisine Tevrat indirilmesi için Mûsa'ya vâde verdik.

Bu vâde Hazret-i Mûsa'ya verildiği halde onların hepsine isnat edilmesi, onlarla ilgili olduğu için, faydasının onlara sirayet ettiği için ve minnet makamının hakkının ifa edilmesi içindir. Nitekim "Yemin olsun ki, Biz, sizi yarattık; sonra size suret verdik." âyeti de bu kabildendir. Zira burada da yaratma ve tasvir, muhataplara isnat edilmiş, Halbuki bizzat yaratılıp tasvir edilen, Hazret-i Âdem'dir

C- "Üzerinize de kudret helvası ile bıldırcın indirdik."

Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) İsrail Oğullarıyla birlikte Tîh Çölünde iken, şafak vaktinden güneş doğuncaya kadar kudret helvası kar gibi yağıyordu ve her ferde Sa' denilen ölçek (yaklaşık 3 kg.) Düşüyordu. Ve güney rüzgârları da bıldırcın kuşları getiriyordu; her şahıs kendi ihtiyacı kadar kuş kesiyordu. Nitekim bu hâdise, daha önce de defalarca zikredildi.

81
"Size rızık olarak verdiklerimizin, temiz olanlarından yeyiniz. Bu işte taşkınlık da etmeyin! Sonra sizi öfkem çarpar. Her kim ki, hışmıma uğrarsa, o gerçekten Cehenneme yuvarlanmıştır."

A- "Size rızık olarak verdiklerimizin tayyib (temiz) olanlarından yiyiniz."

Bu kelâm, mezkûr yiyeceklerin kendileri için mubah olduklarını beyan etmek ve Allah'ın (celle celâlühü) onlara olan nimetini, tamamlamak için zikredilmiştir.

Tayyib olanları, lezzetk olanları, yahut helâl olanları demektir.

Ayetlerde önce denizden kurtarma nimetinin, sonra dinî nimetin, sonra da dünyevî nimetin zikredilmesinde, ne kadar güzel bir nazım ve pek hoş bir tertip olduğu gayet açıktır.

B- "Bu işte taşkınlık da etmeyin! Sonra sizi öfkem çarpar. Her kim ki, hışmıma uğrarsa, o gerçekten cehenneme yuvarlanmıştır."

Yani size verdiğimiz rızkın şükrünü ihlal etmek, size tayin edilen sınırı aşıp israf etmek ve şımarıklık göstermek ve müstahakların hakkını engellemek suretiyle taşkınlık etmeyin! Bunu yaparsanız, benim azabım sizi bulur. Ve kim ki, hışmıma uğrarsa, o gerçekten helâk olmuştur. Yahut Cehenneme; yuvarlanmıştır.

82
"Yine Ben, tevbe eden, îman eden ve iyi işler yapan, sonra doğru yoldan ayrılmayanları hiç şüphesiz tamamen bağışlarım."

Yani yine de Ben, şirkten, günahlardan ve ezcümle mezkûr şeylerden taşkınlık etmekten tevbe eden, îman edilmesi gerek hakikatlere îman eden ve şer'i ve aklî olarak iyi kabul edilen işler de yapan, sonra hidâyet istikametinden hiç ayrılmayan kimseleri hiç şüphesiz tamamen bağışlarım.

Burada zikredilen "sonra doğru yoldan ayrılmayan" kaydıyla işaret ediliyor kı, bu hak sürekli olmayan kimse, İlâhî mağfiretten uzaktır.

83
"Kavminden acele ile ayrılmaya seni sevk eden nedir ey Mûsâ!"

Burada, mezkûr vâdeleşme gereğince Hazret-i Mûsâ'nın, Allah ile münâcaatta bulunma yerine geldiğinde, Allah (celle celâlühü) ile kendisi arasında cereyan edenler, hikâye edilmektedir.

Yani acele edip kavminin temsilcilerinden yalnız olarak gelmeye seni sevk eden nedir ey Mûsâ!

Gördüğün gibi bu kelâm, Hazret-i Mûsa'nın, temsilcilerden önce gelmesinin sebebini sormakta ve onlardan ayrı olarak tek başına gelmesinin hoş karşılanmadığını bildirmektedir. Zira bu durum, zahire göre, onları gafil saymak ve kendilerine itibar etmemek anlamına gelmektedir. Halbuki Hazret-i Mûsâ, onları da beraberinde getirmeye memur idi. Yoksa âyetin bu inkâr istifhamı, Hazret-i Mûsa'dan sâdır olan acelenin kendisi için değildir. Zira bu, azim sahibi bir peygambere lâyık olan hazma ters düşen bir nakısadır. İşte bundan dolayıdır ki, bundan sonraki âyette Hazret-i Mûsâ, yalnız gelmediğini, kendileriyle beraber geldiğini ifade etmektedir.

84
"Mûsâ dedi ki: "Onlar da benim peşimdeler. Hoşnut olman için sana acele geldim ey Rabbim!"

Yani Hazret-i Mûsâ dedi ki; onlar da benimle beraberdir; ben ancak birkaç adım (kısa bir mesafe) onların önündeyim. Bunun, beraberliğımıze, bırlikteliğimize halel getirmeyeceğini sanmıştım; çünkü bu kadarı, yol arkadaşları arasında da hiç önemsenmez.

Hazret-i Mûsâ bu kadar az bir mesafe onların önünde bulunmasının olumsuz bir kasıt taşımadığını zikrettikten sonra bunun, İlâhî rızâyı kazanmak için olduğunu bekitmektedir.

Yani ey Rabbim! Fermanına uymakta acele etmem ve ahdine vefa göstermem için itina göstermem, Seni hoşnut etmek içindir.

Bu kelâmda "ey Rabbim!" Denilmesi, özrünün kabul edilmesi amacıyla, ziyadesiyle yalvarma ve yakarış bildirmek içindir.

85
"Allah buyurdu: "Senden sonra biz kavmini imtihan ettik ve Sâmirî, onları yoldan çıkardı."

Yani ey Mûsâ! Sen, kavminin arasından ayrıldıktan sonra Biz, onları buzağıya tapmak konusunda imtihan ettik.

Bunlar, Hazret-i Mûsâ'nın, Hazret-i Hârûn (aleyhisselâm) ile beraber gende bıraktığı İsrail Oğulları olup altı yüz bin kişi idiler. Bunlardan sadece on iki bin kişi buzağıya tapmaktan kurtulmuştu.

Rivâyet olunuyor ki, onlar, Hazret-i Mûsa'nın gitmesinden itibaren yirmi gece onun vasiyetine bağlı kaldılar. Ancak onlar, bu gecelere günlerini ilâve ederek süreyi kırk gün olarak kabul ettiler ve: "Biz sayıyı tamamladık, fakat hâlâ Mûsâ (aleyhisselâm) da yok, ondan bir haber yok." dediler. Ve Sâmirî, onları yoldan çıkardı; zira fitneyi düzenleyen o idi. Nitekim Sâmîrî, onlara demişti ki: "Mûsâ'nın size verdiği süreden gecikmesinin yegâne sebebi sudur: Sizin yanınızda Mısırkların ziynet eşyaları bulunmaktadır ve bunlar size haramdır" dedi ve buzağı süreci böyle başladı. Şu halde Hazret-i Mûsâ, Allah'ın (celle celâlühü) Huzuruna geldiğinde Allah'ın (celle celâlühü) Bunu kendisine haber vermesi, o'nün ilminde ve iradesinde tahakkuk etmesi itibarıyla olabilir. Yahut beklenen bir şeyin, olmuş gibi haber verilmesi kabilinden olabilir. Nitekim "Cennet yaranı seslendiler ki..." âyeti ile benzerleri de bu kabildendir. Yahut Sâmirî, Hazret-i Mûsâ gittikten sonra bu fitneyi gerçekleştirmeye azimli bulunuyordu ve onun hazırlıklarını yapmaya da girişmişti. Böylece fitne haber verildiğinde zaten gerçekleşmişti.

Sâmirî, İsrail Oğullarının Sâmîre kabilesine mensuptur.

Diğer bir görüşe göre ise, Sâmîrî, Kerman'k ahlaksız bir adamdı.

Bir diğer görüşe göre ise, Bâcîrma halkından idi. Asıl adı da, Mûsâ b. Zafer idi. Ve Sâmirî, zahiren Müslüman olmuş bir münafık idi ve onun kavmi, buzağıya tapıyorlardı.

86
"Bunun üzerine Mûsâ, kızgın ve üzgün olarak kavmine döndü. Dedi ki: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Sizden ayrılmam, mı size çok uzun geldi, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazabın inmesini mi istediniz de, bana olan sözünüzden caydınız?"

A- "Bunun üzerine Mûsâ, kızgın ve üzgün olarak kavmine döndü."

Yani Hazret-i Mûsâ, kırk günü tamamlayıp Tevrat'ı aldıktan sonra kavmine döndü; yoksa o fitne kendisine haber verilmesinin hemen akabinde döndü, demek değildir.

B- "Dedi ki: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Sizden ayrılmam mı size çok uzun geldi, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazabın inmesini mi istediniz de, bana olan sözünüzden caydınız?"

Yani Hazret-i Mûsâ, kavmine dedi kı; ey kavmim! Rabbiniz, içinde nûr ve hidâyet bulunan Tevrat'ı size vermeyi vaat etmemiş miydi? Yoksa Rabbiniz size bunu vaat etti de, fakat vaadin gerçeldeşmesi, uzun sürdü de, bu yüzden hataya düştünüz, yoksa da üzerinize Rabbinizden pek büyük bir gazabın inmesini mi istediniz de, bana olan sözünüzden caydınız ve ben sizin yanınıza dönünceye kadar, size emrettiğim hususta sebat etmediniz?

87
"Dediler ki: "Biz sana olan vaadimizden kendi isteğimizle caymadık; fakat biz o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları ateşe atmıştık; Sâmirî de atmıştı."

A- "Dediler ki: "Biz sana olan vaadimizden kendi isteğimizle caymadık; fakat biz o kavmin ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik."

Yani dediler ki; eğer biz kendi hakinize bırakılmış olsaydık ve Sâmirî'nin aldatması olmasaydı ve bazı şartlar da onun lehinde olmasaydı, biz sana olan vaadimizden caymazdik. Fakat biz, Mısır'dan ayrılmaya karar verince, düğünde takınmak bahanesiyle iğreti olarak Kibtî'lerden aldığımız ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik.

Diğer bir rivâyete göre ise, israil oğullan, kendi bayram günlerinde takınmak için Kıbtî'lerden ziynet eşyasını eğreti olarak almışlardı; sonra Mısır'dan ayrılırken, durumlarına vâkıf olurlar korkusuyla sahiplerine iade etmemişlerdi.

Başka bir görüşe göre ise, bu ziynet eşyaları, Fir'avun kavminin denizde boğulmasından sonra sahile vurup da Isrâiloğullarının aldıkları ziynet; eşyaları idi. Buna göre âyette bunların "Evzâr" (ağırlıklar) olarak ifade edilmeleri, bunların vebal ve günah olmasından dolayıdır. Zira o zaman ganimetler helâl değil idi.

B- "Sonra da onları ateşe atmıştık; Sâmkî de atmıştı."

Yani biz, onların vebalinden kurtulmak umuduyla onları ateşe atmıştık; Sâmirî de, yanında bulunanları ateşe atmıştı. Sâmkî de, kendileri gibi yanında bulunan ziynet eşyasını ateşe atıyormuş gibi göstermişti. İşte bundan dolayı onlar o söylediklerini söylemişlerdi. Fakat aslında Sâmirî, Resulün bastığı yerden aldığı toprağı ateşe atmıştı. Nitekim ileride gelecektir.

Rivâyet olunuyor kı, Sâmirî, İsrail Oğullarına dedi ki: "Şüphesiz Mûsâ'nın size dönmekte gecikmesi sorumlulukta sizinle beraber olmamak içindir. O'nun düşüncesi çukuru biz kazalım, orada ateşi biz yakalım, zinet eşyası olarak elde ne varsa onları ateşin içine biz atalım şeklinde olsa gerektir."

88
"İşte bu adam, onlar için, böğürebilen bir buzağı heykeli çıkardı. Bunun üzerine: "İşte bu, sizin de, Mûsa'nın da İlâhıdır; fakat Mûsâ, onu unuttu" dediler."

A- "işte bu adam, onlar için, böğürebilen bir buzağı heykeli çıkardı."

Yani Sâmirî, anılan sözleri söyleyenler için, böğürebilen, etk, kank bir cüsse, yahut cansız bir altın hey kek çıkardı.

B- "Bunun üzerine: "İşte bu, sizin de, Mûsâ'nın da İlâhıdır; fakat Mûsâ, onu unuttu" dediler."

Yani Sâmirî ile ilk görenlerden onun fitnesine kapılanlar dediler kı: İşte bu, sizin de, Mûsâ'nın da İlâhıdır; fakat Mûsâ, onun farkına varamadı ve gitti; onu Tûr'da arıyor.

Bu ifade edilenler, Sâmkî'nin söz ve fiil olarak, fitnesinin neticesinin ziyadesiyle izah için ve sonra da, gelecek inkârın buna terettüp edilmesi için Allah (celle celâlühü) tarafından hikâye edilmesidir.

89
"Artık onlar görmüyorlar mı ki, o buzağı, sözle cevap vermiyor; onlara zarar vermeye de, bir menfaat sağlamaya da muktedir olamıyor?"

Bu kelâm, hem sapanların, hem de saptıranların halini inkâr ve takbih etmekte ve bâtıl olduğuna hiç kimsenin şüphe etmemesi gereken en büyük yasağı bozmaya, yani buzağıyı İlâh edinmeye yönelmelerinden dolayı onların beyinsiz olarak, vasıflandırmaktadır.

Yani görmüyorlar mı ki, o buzağı, ne onlara bir söz söyleyebiliyor, ne de onların sözlerine cevap verebiliyor? Yine ne onlara bir zarar verebiliyor, ne de onlara bir fayda getirebiliyor? Yahut kendisine ibâdet etmedikleri takdirde ne onlara bir zarar verebiliyor, ne ona ibâdet ettikleri takdirde kendilerine bir fayda sağlayabiliyor? O halde onlar nasıl onun İlâh olduğunu vehmediyorlar ?

90
"Yemin olsun ki, Hârûn, daha önce onlara şöyle demişti: Ey kavmim! Siz bununla sadece denendiniz. Sizin Rabbiniz gerçekten Rahman (çok merhamet eden) olan Allah'tır. O halde bana uyun da buyruğuma itaat edin!"

A- "Yemin olsun ki, Hârûn, daha önce onlara şöyle demişti: Ey kavmim! Sız bununla sadece denendiniz."

Bundan önce onların akli hükme karşı kibir gösterdikleri beyan edildikten sonra bu yemin cümlesi de, onların, peygamberlerine karşı azgınlık ve isyan gösterdiklerini beyan ederek mâkablindeki inkâr ve takbihi tekit etmektedir. Yani Allah'a Yemin olsun ki, Hazret-i Hârûn, Hazret-i Mûsâ dönmeden önce onlara öğüt vermiş ve zikredilen sözlerle işin hakikatine dikkatlerini çekmişti. Yahut Hazret-i Hârûn, Sâmirî'nin sözlerinden önce bu uyarısını yapmıştı. Belki de Hazret-i Hârûn, o ateş çukurundan buzağı çıktığını görünce, onların fitneye kapılacaklarından endişe etmiş ve onları uyarmaya koşup: "Ey kavmim! Siz bu buzağı ile sadece denendiniz", yahut "saptırıldınız; hakka irşat için değil, yapılan sırf fitne içindir" demişti.

B- "Sizin Rabbiniz gerçekten Rahman (çok merhamet edici) olan Allah'tır."

Hazret-i Hârûn, onların bâüldan men ettikten sonra bu sözüyle de kendilerini hakka irşat etmektedir. Onun Rab ve Rahman unvanlarını zikretmesi, kendilerini hakka meylettirmek içindir. Nitekim buzağıyı anılan şekilde vasıflandırması da, onları bâtıldan alıkoymaya çok ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Yani sizin ibâdetinize yegâne lâyık olan Rabbiniz, Rahman olan Allah'tır.

C- "O halde bana uyun da buyruğuma itaat edin!"

Yani gerçek bu olduğuna göre artık hak dinde sebatta bana uyun da, bu emrime, itaat edin ve hâlini bildiğiniz buzağıya tapmayı bırakınız.

91
"Onlar demişlerdi ki: "Mûsâ, bize dönünceye kadar ona tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!"

Onlar, Hazret-i Harun'a böyle cevap verdiler. Onların, buzağıya tapmalarını, Hazret-i Mûsâ'nın dönmesine bağlamaları, Hazret-i Mûsâ, döndüğünde bunu terk edeceklerini vaat etmek anlamında değildir, fakat bunu bırakmayı, haksız gerekçelerle geciktirmek anlamında idi. Ve onlar, bu sözlerinin altında, Sâmirî'nin sözüne dayanarak, Hazret-i Mûsâ'nın bu konuda açık bir şeyi getirmeyeceğini düşünüyorlardı.

Rivâyet olunuyor ki, onlar, böyle deyince, Hazret-i Hârûn, on iki bin kişi ile beraber onlardan ayrıldı. İşte bunlar buzağıya tapmayanlardı. Nihayet Hazret-i Mûsâ, dönünce, uzaktan, onların buzağı etrafında oynarken çıkardıkları çığlık seslerini duyunca, yanında bulunan yetmiş kişiye: "Bu, fitne sesidir" dedi.

Yanlarına varınca da, o söylediklerini söyledi ve onlardan da o söylediklerini duydu.

92
Bak. Âyet 93.

93
"Mûsâ dedi ki: "Ey Hârûn! Onları sapmış gördüğünde bana uymandan seni ne alıkoydu ? Yoksa emrime karşı mı koydun?"

A- "Mûsâ dedi ki: "Ey Hârûn! Onları sapmış gördüğünde bana uymandan seni ne alıkoydu?"

Hazret-i Mûsâ Süâ, onların verdiği cevabı duyunca, öfkek olarak Hazret-i Harun'un sakalından ve kafasından tutarak dedi ki; ey Hârûn! Onlar, buzağıya tapacak ve sana o çirkin sözü söyleyecek kadar inatta ileri gittikleri zaman sana ne- oldu da, bana uymadın; benim gibi Allah (celle celâlühü) İçin kızmadın ve o'nu inkâr edenlere karşı savaşmadın? Yahut niçin gelip bana haber vermedin? Belki senin onları terk etmen, kendilerini bundan caydırırdı.

Ancak bu son görüş İsâbetk değil, çünkü Hazret-i Harun'un öğütleri onları caydırmadıysa, onların içinden ayrılması hiç caydırmaz. Buna karşı, "Onlar, Hazret-i Harun'un gidip Hazret-i Mûsa'ya haber vereceğini, bilselerdi, Hazret-i Mûsâ'nın dönmesinden korkup bundan vazgeçerlerdi" şeklindeki bir izah da, kabule şayan olmaktan uzaktır. Bunun aksi nasıl olur ki, zaten kendileri, Hazret-i Mûsâ, dönünceye kadar buna son vermeyeceklerini açıkça belirtmişlerdi.

B- "Yoksa emrime karşı mı koydun?"

Yani yoksa dinde kesin tavır ve hamiyet gösterme emrime karşı mı geldin? Zira Hazret-i Mûsâ'nın: "Benim yerime sen halife ol!" Demesi, zımnen bu emri içermektedir. Zira hilafet, ancak halife bırakanın bulunması hâlinde yapacağı işleri halifenin bizzat yapmasıyla gerçekleşmektedir.

94
"Hârûn dedi ki: "Ey annemin oğlu! Saçımı, sakalımı tutma! Ben, senin:'İsrail Oğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!' demenden korktum."

A- "Hârûn dedi ki: "Ey annemin oğlu! Saçımı, sakalımı tutma!"

Hazret-i Harun'un Bu izafeyi anneye tahsis etmesi, anne hakkını tazim için ve Hazret-i Mûsâ'nın kalbini yumuşatmak içindir. Yoksa bazılarının dediği gibi anne bir kardeş oldukları için değildir. Zira âlimlerin cumhûruna göre onlar anne, baba bir, öz kardeş idiler.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, Allah (celle celâlühü) İçin aşırı öfkesinden ve kızgınlığından dolayı Hazret-i Harun'un saçını sağ eliyle ve sakalım da sol eliyle tutmuştu. Hazret-i Mûsâ hâdiseler karşısında demir mizaçlı katı bir insan olduğundan, kavminin, buzağıya taptıklarını görünce, kendine hâkim olamayıp yaptıklarını yaptı.

B- "Ben, senin: İsrail Oğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!' demenden korktum."

Hazret-i Hârûn, bu kelâmıyla, niçin İsrail Oğullarıyla savaşmadığını beyan etmekte ve Hazret-i Mûsâ'nın emrine karşı gelmediğini, aksine emrine uyduğunu açıkça belirtmektedir.

Yani Hazret-i Hârûn dedi ki; ben, onları bölüp birbirleriyle savaştırsam ve birbirlerine kırdırsam, senin bana: "İsrail Oğulları bir babanın çocukları oldukları halde sen kendi görüşünle onların arasına ayrılık düşürdün!" demenden korktum.

Hazret-i Hârûn, ayrılıktan, birleşmenin mümkün olmadığı ve savaşla sonuçlanan ayrılığı kastetmektedir. Ve "sözümü tutmadın" cümlesindeki sözden de, "kavmim içinde benim yerime geç ve onları ıslah et." sözünü kastetmektedir.

Yani Hazret-i Hârûn dedi ki; ben kendi görüşüme göre, maslahatı, sen dönünceye kadar belâyı olduğu gibi muhafaza edip onları idare etmekte buldum. İşte onun için seni bekledim ki, sen kendin bu işi düzeltesin. Özellikle onlar son derece güçlü ve biz de az ve zayıf iken, ne yapabilirdik?

Nitekim Hazret-i Hârûn'un, "Bu kavim, beni zayıf gördüler ve az kaldı, beni öldüreceklerdi." demesi de bunu bildirmektedir.

95
"Mûsâ: "Pek iyi, senin zorun nedir, ey Sâmirî?" dedi."

İsrail Oğulları ile Hazret-i Harun'un, fesadı Sâmirîye isnat etmekle özür beyan etmeleri üzerine Hazret-i Mûsâ, Sâmirîyi takbih etmek üzere dedi ki; ey Sâmirî! Derdin nedir, bu yaptığını niçin yaptın?

Hazret-i Mûsâ, Samirî'nin, hilesinin bâtıl olduğunu kendi itirafıyla göstermek ve kendisine uygulayacağı cezanın, onun fitnesine kapılanlar ile onlardan sonra gelecek ümmetlere de bir ibret dersi olması'için, ona böyle hıtâp etmiştir.

96
"Sâmirî dedi ki: "Ben, onların görmediklerini gördüm. O zaman İlâh elçisinin izinden bir avuç toprak aldım da, onu erimiş ziynet eşyasının içine attım, işte bunu nefsim bana hoş gösterdi."

Yani Şâmili, Hazret-i Mûsâ'nın bu hitabına cevap olarak dedi ki; kavmin bilmediğini ve anlamadığını ben bildim ve anladım. Yahut kavmin görmediğini ben gördüm. Bundan sonra gelecek "İşte bunu nefsim bana hoş

gösterdi." İfadesine de en münasip düşen, bu mânadır. Zira Hazret-i Mûsâ'nın bilmediği bir ilmi iddia etmek, büyük bir cüret olup Samirî'nin hâline ve makamına uygun düşmez. Fakat Hazret-i Mûsâ'nın görmediği bir şeyi görmeyi iddia etmek, böyle olmayıp rastlandı olarak olabilen hususlardandır.

Sâmirî, Cebrâîl'i (aleyhisselâm), bir at sırtında görmüştü; onun atı, kupkuru yolda yürürken ön veya arka ayaklarını kaldırır, kaldırmaz, onun altından hemen yemyeşil bitki çıkıyordu. İşte bunu gören Sâmirî, bunun bir sırrı olduğunu anlamış ve atin bastığı yerden bir avuç toprak almıştı. İşte onun "O zaman ilâh elçisinin izinden bir avuç toprak aldım..." sözünün mânası budur. Yani ey Mûsâ! Allah'ın (celle celâlühü), seni Tûr dağına götürmek için sana gönderdiği meleğin atının bastığı topraktan bir avuç aldım.

Burada Cebrâîl'in Allah'ın Elçisi unvanıyla zikredilmesi, her halde, onun, kavmin vâkıf olmadığı İlâhî sırlara onun vâkıf olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Sâmirî, bu sözü, kelâmının başında söylediğini tekit etmek ve aldığı toprağı ne zaman aldığına dikkat çekmek için söylemiştir. Sâmkî, "İşte bunu nefsim bana hoş gösterdi" sözünden de kastettiği, yaptığı işi, sırf Nefs-i Emmâreye uymak ve onun ayartmasiyla yaptığıdır. Yoksa akli delil veya İlâhî ilham gibi başka bir şey için söylememiştir.

97
"Mûsâ dedi ki: "Defol! Artık hayatın boyunca:'Bana dokunmayın!' diyeceksin. Yine senin için kesinlikle kurtulamayacağın bir azap vaadi var. Taparak üstüne düştüğün İlâhına bir bak! Yemin olsun, onu mutlaka yakacağız, sonra onu parçacıklar hâlinde denize savuracağız, "

A- "Mûsâ dedi ki: "Defol! Artık hayatın boyunca:'Bana dokunmayın!' diyeceksin."

Yani Hazret-i Mûsâ, Sâmirî'ye dedi ki; bu insanlar arasından defol! Artık hayatın boyunca insanlardan ayrı kalacaksın. Ancak bu ayrılık, ihtiyarî bir mükellefiyet değil, fakat zorunlu olarak buna mecbursun. Şöyle ki.: Allah (celle celâlühü) Ona amansız bir hastalık vermişdi ve kendisi, her hangi bir kimseye dokununca ve birisi ona dokununca, mutlaka kendisinde hemen şiddetli bir sıtma başlardı. İşte bundan dolayı kendisi de insanlardan kaçıyordu ve insanlar da ondan kaçıyorlardı. Ve Sâmiri, olanca sesiyle "Dokunma yok!" diye bağırıyordu. Ve Sâmirî ile görüşüp konuşmak, onunla bir araya gelmek, alış-veriş yapmak gibi normal olarak insanlar arasında cereyan eden bütün muameleler İsrail Oğullarına yasaldandı ve insanlar arasında, Harem'e (Mekke'ye) iltica eden katilden ve çölde kaçan yabani hayvandan daha yalnız kaldı. Deniliyor ki, Sâmirî'nin kavminde bu güne kadar o hastalık hâlâ bakidir.

Her halde onun suçuna özellikle bu cezanın verilmesi, aradaki zıddiyet münasebetidir. Zira Sâmirî, ölülerin hayatına sebep olan bir işle uğraşınca, onun zıddıyla cezalandırıldı. Nitekim kendisine dokunmak, dirilerin ölmesine sebep olan sıtma sebebi olmuştur.

B- "Yine senin için kesinlikle kurtulamayacağın bir azap vaadi var."

Yani Allah (celle celâlühü) Bu dünyada seni cezalandırdıktan sonra ahirette de senin için, o'nun mutlaka gerçekleştireceği bir azap vaadi daha var.

C- "Taparak üstüne düştüğün İlâhna bir bak! Yemin olsun, onu mutlak yakacağız, sonra onu parçacıklar haline denize savuracağız."

Yani Biz onu mutlaka ateşte yakacağız, yahut eğe ile yontacağız; sonra onun külünü, yahut talaşını denize savuracağız ve ondan hiçbir madde ve eser bırakmayacağız.

Hazret-i Mûsâ, bunu tamamen gerçekleştirmiştir. Nitekim onun, "tanrına bir bak" demesi de, bunun kanıtıdır. Bunu açıkça zikretmemesi ise, bunun açık bir husus olduğuna ve yeminle tekit edilen vaadinden caymasının imkânsız olduğuna dikkat çekmek içindir.

98
"Sizin İlâhınız, kendisinden başka hiçbir İlâh olmayan yalnız Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

Bundan önce bâtıl çürütüldükten sonra, burada da hitap şekli değiştirilip hepsine tevcih edilmek suretiyle hak gerçek olanla ortaya konmaktadır. Yani sizin ibâdete lâyık olan yegâne Mabudunuz o Allah'tır ki, Kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur; hiçbir varlık, hiçbir hususta ve ezcümle İlahlık hükümlerinde onun ortağı olamaz. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Binaenaleyh o buzağı da, öncekide o'nun ilminin kapsamına dâhildir.

Hazret-i Mûsâ'nın, tevhidin izahı olarak söyledikleri, burada tevhîd ifadesiyle son bulmaktır.

99
"Ey Resûlüm! İşte böylece geçmişin kıssalarından bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz sana da katımızdan büyük bir Kitap verdik."

A- "Ey Resûlüm! İşte böylece geçmişin kıssalarından bir kısmını sana anlatıyoruz."

Bu kelâm ile, daha önce zikredilen eski ümmetlerin kıssalarının benzerlerini anlatan âyetlerin indirilmesiyle Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) Güzel vaat kabilinden hitap edilmektedir. Yani ey Resûlüm! Senin basiretini daha da açmak, ilmini sağlamlaştırmak, mucizelerini çoğaltmak ve ümmetinden basiret sahibi olanlara hatırlatmak için, daha önce dinlediğin hârika kıssalar gibi kıssaları sana anlatıyoruz.

B- "Şüphesiz sana da katımızdan büyük bir Kitap verdik."

Yani şüphesiz Biz, sana da katımızdan, eskilerin hikmetli ve ibretli kıssalarını ve haberlerim içeren, tefekkür ve itibara lâyık büyük bir Kitap verdik; bütün iyilikleri ihtiva eden Kur’ân-ı Kerîm'i verdik.

100
"Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki, o, kıyamet günü ağır bir yük taşıyacaktır."

Yani kim, iki cihan saadetinin yegâne kaynağı olan şânı yüce o muazzam Kitaptan yüz çevirirse,

Diğer bir görüşe göre ise, kim, Allah'tan yüz çevirirse, küfür ve günahlarından dolayı, kıyamet gününde büyük bir vebal taşıyacak ve ağır bir azaba uğrayacaktır.

101
"Onlar bu yükün altında temelli olarak kalacaklardır. Kıyamet günü onların yükü ne kötü!"

Yani onlar bu günah yükünün karşılığı olan Cehennem azabında sonsuz olarak kalacaklardır.

102
"Sûra üfürüldüğü gün, işte o gün suçluları korkudan gözleri gömgök olarak mahşerde toplayacağız."

Onların gözlerinin gömgök halde haşır edilmelerinin sebebi şudur: Gözün gömgök renginde olması, Araplara göre en kötü ve en sevimsiz gözdür. Zira Arapların en büyük düşmanı olan Rumların gözleri böyle idi. İşte bundan dolayıdır ki, Araplar düşmanı vasıflandırırken: "Kara yürekli, kızıl sakallı, gök gözlü" derlerdi.

Yahut gözleri âmâ olarak onları mahşerde toplayacağız, demektir. Çünkü âmâların gözbebeğinin rengi böyle olur.

103
"Aralarında "Dünyada sadece on gün kaldınız" diye fısıldaşacaklar."

Yani onlar kıyamet gününün çetin azabını görüp de, dünyada ömürlerini gayri meşru arzularda ve şehvetlerin peşinde geçirmelerinden dolayi o azaba müstahak olduklarını kesin olarak anladıklarında, dünyada kaldıkları süreyi, çok kısa veya âhiret müddetini çok uzun görmelerinin ifadesi olarak, kendi aralarında böyle fısıldaşacaklar. Yahut bunu, mezarda söyleyecekler.

Onların haline en münasip olan da bu mânadır. Zira onlar, dünyada inkâr ettikleri ve imkânsızlar kabilinden saydıkları yeniden dirilmeyi bilfiil yaşayınca, itiraf olarak ve vukuu süratinin gerçekleşmesi olarak bunu demekten kendilerini alamayacaklar. Yani sanki birbirlerine: "Siz gerçekten diriltildiniz ve mezarda ancak pek kısa bir süre kaldınız" diye fısıldaşacaklar. Yoksa onların perişan ve korkunç hali, nimet ve sevinç günlerini hatırlatmak, o hayati kısa görmek ve ona teessüf etmek imkânını onlara vermez.

104
"Onların aralarında konuştukları konuyu Biz en iyi bileniz. Onların en olgun olanı o zaman / "Bir günden fazla kalmadınız" diyecektir."

Yani Biz, onların dünyada ne kadar kaldıklarını en iyi bileniz. Onların, görüş olarak, yahut hareket ve davranış olarak en olgun ve âdil olanı o zaman: "Siz yalnız bir gün kaldınız" diyecektir.

Bu sözün, onların en olgun olanına isnat edilmesi, Allah'ın (celle celâlühü), bunu tercih buyurduğu anlamına gelmektedir. Fakat bu tercih, onun doğruya daha yalcın olduğu için değil, fakat durumun korkunçluğunu daha iyi bildirdiği içindir.

105
(Ey Resûlüm), sana dağların kıyâmetteki hâlini sorarlar(sa), de ki: “ Rabbim onları ufalayıp savuracak.

106
Bak. Âyet 107.

107
"Ey Resûlüm! Sana dağların ne olacaklarını soruyorlar. Sen de, de ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak.

Yerlerini de dümdüz bir toprak olarak bırakacak. Orada bir iniş de, bir yokuş da göremeyeceksin."

Dağların, sonunda ne olacaklarını soran Sakîf kabilesinden bir zât idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Mekke müşrikleri alay etmek için bunu sormuşlardı.

Yani Allah (celle celâlühü), sonunda dağları kum haline getirecek; sonra şiddetli bir rüzgâr gönderip kumları darmadağın edecektir. Dağların yerleri de, diğer yerlerle aynı seviyeye getirilip her taraf dümdüz olacaktır. Artik dağların yerlerinde, yahut yeryüzünde engebe görmeyeceksin,

108
"O gün insanlar, dâvetçiye (İsrafil'e) uyacaklar. Ona karşı hiçbir yançizme olmayacaktır. Çok merhamet edici olan Allah'a karşı sesler kısılmıştır. Artık fısıltıdan başka bir ses işitemezsin."

A- "O gün insanlar, dâvetçiye (İsrafil'e) uyacaklar. Ona karşı hiçbir yan çizme olmayacaktır."

Yani dağların savrulacağı gün insanları Allah (celle celâlühü) adına mahşere çağıran İsrafil'in çağrısına uyacaklar. Çağrılanlardan hiçbir kimse, yan çizemeyecektir.

İsrafil (aleyhisselâm) ikinci üflemede Beytülmakdis'in Sahrası (kayası)' üzerinde ayakta şöyle seslenecektir: "Ey çürümüş kemikler, ey ayrılan mafsallar, ey parçalanan etler! Rahman Allah'ın huzuruna kalkın!" Bunun üzerine onlar da, her taraftan mahşere yönelecekler.

B- "Çok merhamet edici olan Allah'a karşı sesler kısılmıştır. Artık fısıltıdan başka bir ses ışitemezsin."

Yani o gün Allah'ın (celle celâlühü) heybetinden bütün sesler kısılacaktır. Artik yalnız gizli sesleri duyabilirsin.

Yahut o gün artık yalnız, onlar mahşere doğru yürürken ayak seslerini duyabilirsin.

109

"O gün çok merhamet edici olan Allah'ın izin verdiği, sözünden de hoşnut olduğu kimseden başka hiç kimsenin şefaati fayda vermez."

Yani o korkunç hallerin vâki olacağı gün, Rahman (çok merhamet edici) olan Allah'ın, şefaat izni verdiği ve hakkında ve yüce şânı için söylediği sözlerinden hoşnut olduğu kimseden başka hiç kimsenin şefaati fayda vermez; başkaları ise, şefaate kalkışmaları farz edilse bile, şefaatleri fayda vermez. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir:"Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.", "Rahman Allah huzurunda söz ve izin alandan başkalarının şefaat hakkı olmayacaktır.", "Allah rızasını kazanmış olanlardan başkasına şefaat etmezler."

Şu halde Allah'ın (celle celâlühü) izin vermediği kimseden şefaat asla sâdır olmayacaktır. "Ondan hiçbir şefaat kabul olunmaz." âyetinin mânâsı ise, şefaat izni verilmeyecektir, demektir. Yoksa şefaat vâki olduktan sonra kabul olunmayacaktır, demek değildir.

110
"O, insanların geçmişlerini de, geleceklerini de bilir. İnsanların bilgisi ise, o'nun bildiklerini kavrayamaz."

A- "O, insanların geçmişlerini de, geleceklerini de bilir."

Yani Allah (celle celâlühü), insanların geçmiş hallerini, de,

Diğer bir görüşe göre ise, dünyalarını da, geleceklerim de, bir görüşe göre de âhiretlerini de bilir.

B- "İnsanların bilgisi ise, o'nun bildiklerini kavrayamaz."

Diğer bir görüşe göre ise, insanların bilgisi, kemâl sıfatlarına ve ezcümle her şeye şâmil olan ilme sahip olması cihetiyle, o'nun Zâtını kavrayamaz.

Bir diğer görüşe göre ise, yani insanların bilgisi, geçmiş ve gelecek hallerini kavrayamaz, demektir. Zira insanlar, bunların hepsini bilmiyorlar ve bildiklerinin de tafsilatını bilmiyorlar.

111
"Bütün yüzler (başlar), hep diri ve her şeye hâkim olan Allah için eğilip bükülmüştür. Zulüm yüklenen ise, gerçekten hüsrana uğramıştır."

Yani başlar, kahredici hükümdarın elinde bulunan esirler gibi zeki olarak eğilmiştir.

Herhalde bu yüzler, günahkârların yüzleridir. Nitekim diğer bir âyette de, "Kâfirlerin, yüzleri karardı." denilmektedir. Zaten bundan sonra, "zulüm yüklenen ise, gerçekten hüsrana uğramıştır" denilmesi, bunu teyit etmektedir. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), bu cümlenin tefsiri olarak diyor ki: "Yani Allah'a ortak koşup da tevbe etmeyen, hüsrana uğramıştır."

112
"Her kim mü’min olarak iyi işler de yaparsa, artık o, ne zulümden, ne de hakkının çiğnenmesinden korkar."

Yani her kim, îman edip de İslam dininin iyi saydığı işler de yaparsa, o, artık İlâhî vaadin gereği olarak hak ettiği mükâfatın verilmemesinden de, eksik verilmesinden de korkmaz. Yahut zulüm cezasından da, hak çiğnemek cezasından da korkmaz. Zira her ikisi de kendisinden sâdır olmamış ki, onların cezasından korksun.

113
"Ey Resûlüm! Biz onu işte böylece Arapça bir Kur’ân olarak indirdik de, onda bazı vaatleri tekrar tekrar açıkladık ki, sakınsınlar, yahut Kur’ân kendileri için bir öğüt meydana getirsin."

Yani ey Resûlüm! Azap vaatlerini içeren ve kıyametin korkunç hallerini bildiren âyetler gibi Kur’ân'ın tamamını Arapça olarak indirdik kı, Araplar, mânasını anlasınlar ve beşer gücü üstünde olup. Yaradan tarafından indirildiğine delâlet eden mucize nazmına vâkıf olsunlar. Ve Biz, Kur’ân'da bazı vaatleri tekrar,

tekrar açıkladık ki, küfür ve günâh fiillerinden sakınsınlar, yahut Kur’ân, onlara bir öğüt ve ibret meydana getirsin de, neticede onları takvaya götürsün.

114
"Şu halde, gerçek hükümran olan Allah, pek yücedir. Ey Resûlüm! Allah'ın sana olan vahyi bitirilmeden önce Kur’ân'ı okumakta acele etme ve: "Rabbim! Benim ilmimi artır!" de."

A- "Şu halde, gerçek hükümran olan Allah, pek yücedir."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) Zâtını ve kullarını kendileriyle yönettiği emirleri, yasakları, mükâfat ile ceza vaatleri gibi sıfatlarının şânını tazim etmektedir. Yani Allah'ın (celle celâlühü) Zâtı pek yücedir ve Zâtı, sıfatları, fiilleri ve halleri itibarıyla yaratılmışlara benzemekten son derece münezzehtir O, emirleri geçerli olan, mükâfat vaatleri umulmaya ve ceza vaatlerinden korkulmaya lâyık olan ve hükümranlığı ile Zatî Uluhiyyeti hak olan yegâne Hükümdardır. Yahut o'nun Zatı ve sıfatları sabittir, değişmez.

B- "Ey Resûlüm! Allah'ın sana olan vahyi bitirilmeden önce Kur’ân'ı okumakta acele etme ve: "Rabbim! Benim ilmimi artır!" de."

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), vahyin telakki ve hıfzına son derece itina gösterdiği için, önceleri Cebrâîl kendisine vahiy getirdiğinde harf, harf ve kelime, kelime telaffuzda onu takip ediyordu. İşte burada Kur’ân'ın indirilmesi zikredilirken, İstitrat (arasöz) olarak bu da yasaklanmıştır. Çünkü kelimeleın zihinlere yerleşmesi, mânalarının yerleşmesine bağlıdır. Ve bir kelimenin telaffuzu, ondan sonra gelecek olanları duymaktan alıkoyabilir.

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), ilim ve irfanının arttırılmasını niyaz etmesi de emredilmiştir. Yani ey Resûlüm! Allah'tan (celle celâlühü) ilminin artmasını niyaz et; çünkü seni amacına ulaştıracak olan, acele etmek değil, fazla ilimdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), mezkûr emirle, açıklaması gelmeden önce, mücmel olanı tebliğ etmekten men edildi. Ancak bu görüş isabetli değildir; çünkü açıklaması gelmeden önce, mücmel olan âyetleri okumanın ve tebliğ etmenin sıhhat ve meşruiyetinde şüphe yoktur.

115
"Yemin olsun ki, Biz, daha önce Âdem'e de ahit (emir) vermiştik. Fakat O, ahdi unuttu. Onu azim sahibi de bulmadık."

Bu kelâm, Kur’ân'da ki bazı vaatlerin tekrar, tekrar açıklanması hususunu bildirmekte ve Âdem oğullarının temelinde isyan ve damarlarında unutkanlık bulunduğunu beyan etmektedir. Bir de, "işte böylece geçmişin kıssalarından bir kısmını sana anlatıyoruz." âyetinde verilen vaat, böylece gerçekleştirilmektedir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Biz, Âdem'e (aleyhisselâm) Daha önce emir vermiş ve tavsiyede bulunmuştuk. Fakat o, ahdi unuttu, ona itina göstermedi ve nihayet ondan gafil kaldı. Yahut unutulan bir şey gibi onu terk etti. Biz, Âdem'i işler karşısında azim ve sebat sahibi bulmadık. Çünkü o, azim sahibi olsaydı, Şeytan, onun ayağını kaydıramazdı ve onu aldatamazdı. Hazret-i Âdem'in bu durumu, işin başında olup henüz hâdiselerde tecrübe sahibi oknadan, zorluklan yaşamadan ve acılar tatmadan önce idi.

Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bütün Âdem oğullarının hayalleri, Âdem'in hayalleri ile tartılsa, Âdem'in hayalleri ağır gelir. Zaten Allah (celle celâlühü) onun hakkinda: "Biz, onu azım sahibi bulmadık." buyurmuştur."

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, Âdem'de günah işlemek azmi bulmadık, demektir. Zira Hazret-i Âdem, kasıtlı olarak değil, fakat hata ile günah işledi.

116
"Hani, Biz, meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik de, onlar da hemen secde etmişlerdi; ancak İblis hariç, o, yüz çevirmişti."

Burada, Hazret-i Âdem'in o malûm hali, unutmasının nasıl gerçekleştiği ve azim sahibi olmayışı beyan edilmeye başlanmaktadır.

117
"Bunun üzerine Biz de demiştik ki: "Ey Âdem! Bu, sana da, eşine de gerçekten büyük bir düşmandır. Sakın, sizi Cennetten çıkarmasın! Sonra bedbaht olursun."

Yani Biz, nasihatine pek önem verdiğimiz için ondan sonra da Âdem'e demiştik ki; ey Âdem! Bu yaptığını gördüğün Şeytan, sana da, eşme de gerçekten büyük bir düşmandır. Sakın, sizin Cennetten çıkarılmanıza sebep olacak bir şeyi size yaptırmasın. Sonra bedbaht olursun.

Burada bedbahtlık fiili, yalnız Hazret-i Âdem'e isnat edilmiş, çünkü bu işlerde asıl olan Hazret-i Âdem'dir ve onun bedbahtlığı eşinin bedbahtlığını gerektirmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada şakilikten (bedbaht'lıktan) murat, geçim imkânlarının temininde güçlüktür. Ve bu da, erkeklerin vazifelerınden-dır.

118
Bak. Âyet 119.

119
"Şüphesiz Cennette senin için aç kalman da yok, çıplak kalman da yok. Yine sen Cennette susuzluk çekmeyeceksin, sıcaktan da bunalmayacaksın."

Bu âyetler, mezkûr emrin gereğinin yapılmasının sebebini beyan etmektedir. Zira Cennette rahatlık imkânlarının bir arada bulunmaları, orada kalmak sebeplerinin tahsiline çok önem verilmesini ve oradan çıkarılmaya sebep olacak hareketlerden kaçınmak için büyük gayret harcamayı gerektirmektedir.

Burada, Cennette Hazret-i Âdem'in, türlü, türlü yiyeceklerden, içeceklerden ve her çeşit güzel giyeceklerden ve beğenilen meskenlerden faydalanma imkânına sahip olduğu sarahaten belirtilmemiş. Halbuki bunun, Cennette kalmaya teşvik olduğu açıktır. Böyle iken bunun yerine bunların zırlan olan açlık, susuzluk, çıplaklık ve sıcaktan bunalmanın zikredilmesi, yasak olan o şeyleri hatırlatmak ve anılan nimetlerde, Allah'ın (celle celâlühü) sakındırdığı çeşitli bedbahtlıkların bulunduğuna dikkat çekmek içindir. Ta ki, bedbahtlığa sebep olacak şeylerden şiddetle kaçınsın. Kaldı ki, bu konudaki teşvik, istisna edilen ağaçtan başka Cennetin bütün nimetlerinden faydalanmasına izin verilmesiyle hâsıl olmuştur.

Nitekim "Ey Âdem! Sen ve eşin Cennette yerleşip dilediğiniz nimetinden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın!" âyetinde belirtilmiştir. Burada bunun zikredilmemesi, oradaki zikriyle iktifa edildiği içindir. Burada, zımnen tehdit de ifade eden teşvikin zikredilmesiyle iktifa edilmiştir.

"Cennette senin için aç kalman da yok..." İfadelerinin mânası, zikredilen dört şeyden hiçbirinin asla olmaması demektir. Zira tolduk, suya kan mistik, giyinmiştik ve barınma, bazen zıtlarının, yani yiyecek, içecek, giyecek ve meskenin bulunmaması halinin arız olmasından sonra hâsıl olmaktadır. Cennette ise durum böyle değildir. Aksine, mezkûr şeylerden birine meyil ve istek vaki olunca, bu istek, zaruret haddine varmadan da onlardan faydalanır.

Açlık ile susuzluk ve keza çıplaklık ile sıcaktan bunalma halleri aynı cinsten oldukları halde bir arada zikredilmemeleri, minnet makamının hakkını tamamıyla ifa etmek içindir. Zira bu şekilde ayrı zikredilmeleri, işaret ediyor kı, bunların her birinin bulunmaması, kendi başına müstakil bir nimettir.

Eğer açlık ile susuzluk bir arada zikredilmiş olsaydı, her ikisinin bulunmamasının tek bir nimet olduğu vehmedilebilırdi.

Keza çıplaklık ile sıcaktan bunalma için de aynı şey söylenebilir. Bir de, ziyadesiyle açıklama olsun diye, mezkûr şeylerden her birinin olmamasının bizzat maksût olduğuna ve asıl olarak zikredildiğine dikkat çekmek

içindir. Yoksa bunların bazısının zikrinin, başkasının zikrine bağlı olarak ve bir ara söz olarak gerçekleşmemistir. Nitekim aynı cins olan iki şeyin bir arada zikredilmesi takdirinde bu husus, vehmedilebilir.

120
"Derken şeytan ona vesvese verip dedi ki: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve yok olmaz bir saltanatı göstereyim mi?"

Yani Şeytan ona vesvesesini ulaştırdı, yahut gizilce ona vesvese verdi ve

Dedi ki: Ey Âdem! Sana, meyvesini yiyen bir kimsenin, hiç ölmeyi sonsuz olarak yaşayacağı ağacı göstereyim mi?

Burada kastedilen ebedî hayat, insan olarak da olabilir, melek olarak da olabilir. Nitekim diğer bir âyette de, "Ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi."

121
"Nihayet ikisi de ondan yediler. Bunun üzerine ayıp yerleri kendilerine açhverdi. Üstlerini Cennet yaprağı ile örtmeye koyuldular. Ve Âdem, Rabbine âsi olmuş da yolunu şaşırmıştı."

A- "Nihayet ikisi de ondan yediler. Bunun üzerine ayıp yerleri kendilerine açılıverdı."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Hazret-i Âdem ile Havva (aleyhisselâm), Allah'ın (celle celâlühü) nurdan kendilerine giydirdiği giysiden çıplak kaldılar ve nihayet edep yerleri açılıverdi."

B- "Üstlerini Cennet yaprağı ile örtmeye koyuldular."

Bu cümlenin tefsiri A'râf sûresinde geçti.

C- "Ve Âdem, Rabbine âsi olmuş da yolunu şaşırmıştı."

Yani Hazret-i Âdem, daha önce zikredildiği gibi o ağaçtan yemekle Rabbine âsi olmuş da matlubu olan ebedî hayat yolunu şaşırmıştı, yahut emir olunduğu doğru yoldan sapmıştı. Çünkü düşmanının sözüne aldanmıştı.

Hazret-i Âdem'in hatası küçük olduğu halde onun isyan ve şaşırmakla vasıflandırılması, bu hatasını büyük göstermek ve ondan üreyen evladını bu hataların emsalinden şiddetle men' etmek içindir.

122
"Sonra Rabbi onu seçti de tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti."

A- "Sonra Rabbi onu seçti de tevbesini kabul etti"

Yani Hazret-i Ademin bu hatasından sonra Rabbi, kendisini tevbeye sevk etmek ve muvaffak kılmakla onu seçti ve Kendisine yaklaştırdı ve Hazret-i Âdem ile eşi Havva'nın (aleyhisselâm) "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz." şeklindeki rövbelermden sonra onun tevbesini kabul etti.

Seçmek ve tevbeyi kabul etmek hususlarında yalnız Hazret-i Âdem'in zikredilmesi, daha önce zikredilen sebepten (Hazret-i Havva'nın, ona tâbi olmasından) dolayıdır.

B- "Ve doğru yola yöneltti."

Yani Rabbi, onu, tevbede sebata ve günahlardan temiz kalmak için sebeplerine sarılmaya yöneltti.

123
"Dedi ki: Birbirinize düşman olarak ikiniz de Cennetten inin! İmdi, benden size hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarsa, artık o doğru yoldan sapmaz ve bedbaht olmaz."

A- "Dedi ki: Birbirinize düşman olarak ikiniz de Cennetten inin!"

Yani Cennetten yeryüzüne inin ve geçimlerinizi kazanma yolunda bir birlerinize düşman olacaksınız. Nitekim insanlar, geçimleri uğrunda birbirleriyle çekişip savaşmaktadır.

Burada Hazret-i Âdem ile Havva için, "inin" filimde çoğul kıpının kullanılması, onların zürriyetlerin ask ve evlatlarının menşei olmaları itibanyladır.

B- "İmdi, benden size hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarsa, artık o doğru yoldan sapmaz ve bedbaht olmaz."

Yani kim Benim hidâyetime uyarsa, artık o, dünyada doğru yoldan sapmaz ve ahirette bedbaht olmaz.

124
"Kim de Beni anmaktan yüz çevirirse, işte onun için şüphesiz sıkıntılı bir hayat olacak ve Biz onu kıyamet günü kör olarak haşir edeceğiz."

A- "Kim de Beni anmaktan yüz çevirirse, işte onun için şüphesiz sıkıntılı bir hayat olacak."

Yani kim de, Beni hatırlatan ve Bana yönlendiren hidâyetimden yüz çevirirse, onun için dünyada şüphesiz sıkıntılı bir hayat olacak. Zira onun himmet ve gayretinin tamamı ve göz diktiği hedefler, dünyevî amaçlardan ibarettir ve o, kendini tamamen onları arttırmaya vermiştir ve onların eksilmesinden korkmaktadır. Ahirete tâlip olan mü'min ise böyle değildir. Üstelik, Allah (celle celâlühü), bazen küfrün uğursuzluğuyla onların hayatını daraltır ve îmanının bereketiyle mü'minin hayatını genişletir. Nitekim Allah (celle celâlühü) Şöyle buyurmaktadır: "Onlara zillet ve meskenet damgası vurulmuştur.", "Eğer o kasabaların halici îman edip aykırılıklardan sakınsalardı, Biz, mutlaka gökten ve yerden bereket kapılarını onlara açardık.", "Eğer Kitap Ehli îman etselerdi, ...mutlaka üstlerinden (gökten) ve altlarından (yerden) gelecek rızklar yiyeceklerdi."

Diğer bir görüşe göre ise, sıkıntılı hayattan murat, Cehennemde yiyecek olarak yalnız kuru diken ile zakkum ağacını bulmalarıdır.

Bir diğer görüşe göre ise bundan murat, kabir azabıdır.

B- "Ve Biz onu kıyamet günü kör olarak haşır edeceğiz."

Yani Biz, onları gözlerini, görmelerini kayıp etmiş olarak haşır edeceğiz. Nitekim "Biz, onları kıyamet gününde yüzüstü, kör, dilsiz ve sağır olarak haşır edeceğiz." âyetinde de bu mânâdadır.

125
"O: "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşır ettin? Halbuki ben, tam olarak gören idim!" der."

Yani Halbuki ben, dünyada tam olarak gören bir insan idim, der.

126
"Allah buyurur ki: İşte sen böyle yaptın: Âyetlerimiz sana gelmişti de, sen onları unutmuştun. İşte bugün de sen öylece unutuluyorsun!"

Yani işte sen şunu yaptın. Hiç kimseye gizli kalmayacak kadar apaçık olan âyetlerimiz sana gelmişti de, sen onlara karşı kör kaldın ve hiç hatırlanmayan bir şey gibi onları tamamen terk ettin. İşte senin dünyadaki unutman gibi bugün de sana uygun bir ceza olarak sen kör olarak bırakılacaksın. Fakat bu körlük, bazılarının dediği gibi ebedî olmayacak, fakat Allah'ın (celle celâlühü) dilediği zamânâ kadar olacak, sonra o körlüğü kaldıracak ve o, kıyametin korkunç hallerini ve Cehennemdeki yerini görecektir. Bu da, ona azap üstüne azap olacaktır. Keza, dılsizlik ve sağırlığı da Allah (celle celâlühü) kaldıracaktır. Nitekim "Onlar Bizim huzurumuza çıkacakları gün ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler!" âyetinden de bu gerçek anlaşılmaktadır.

127
"Haddi aşıp da Rabbinin âyetlerine inanmayanlara işte böyle ceza veririz. Âhiret azabı elbette daha çetin ve daha süreklidir."

Yani gayri meşru nefsanî arzulara tamamen batmış olup da rabbinin âyetlerine înanmayıp onları yalanlayan ve onlardan yüz çeviren kimselere işte böyle cinayetlerine uygun cezalar veririz. Mutlak olarak âhiret azabı, yahut Cehennem azabı ise, o sıkıntılı azaptan, yahut o sıkıntılı azap ile kör olarak haşır edikmekten daha çetindir ve daha süreklidir.

128
"Kendilerinden önce nice nesilleri Bizim helâk etmiş olmamız, onlara doğru yolu göstermedi mi? Halbuki onlar, yurtlarında gezip dolaşıyorlardı. Çünkü bunda, (sağlam) akıl sahipleri için hiç şüphesiz çok ibretler vardır."

A- "Kendilerinden önce nice nesilleri Bizim helâk etmiş olmamız, onlara doğru yolu göstermedi mi?"

Bu kelâm, makabkni izah etmektedir. Âyetin meâlindeki "onlar" zamiri, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) muasırı olan müşrikleri ifade etmektedir. Yani kendilerinden önce Bizim çok eski kavimleri helâk etmiş olmamız, onların hidâyete erişmeleri için ibret dersi olmadı mı? Yahut onların sonuçlarını kendilerine göstermedi mi?

Bu hidâyetin izahı, A'râf: 100. Âyetin tefsirinde geçti.

B- "Halbuki onlar, yurtlarında gezip dolaşıyorlardı."

Yani Bizim, Hicr dost ve tarafları, Semûd Kavmi ve Lût (aleyhisselâm) Kavminin kasabalarının halkı gibi, eski nesilleri helâk etmemiz, bu müşriklere ibret dersi olmadı mı? Halbuki bu müşrikler, Şam seyahatlerinde onların yurtlarından geçerken helaklerinin eserlerini görüyorlar. İşte bu, kendilerinin de onların akıbetine uğramamaları için ibret alıp hakka hidâyet olmalarını gerektirmektedir.

Yahut nice eski nesiller, kendi yurtlarında güven içinde gezip dolaştıkları bir sırada Bizim onları helâk etmiş olmamız, bu muasır müşriklere hidâyet vesilesi olmadı mı?

C- "Çünkü bunda, (sağlam) akıl sahipleri için hiç şüphesiz çok ibretler vardır."

Bu, mezkûr inkârın gerekçesi ve hidâyet delili olduğu halde hidâyete eremeyişlerinin izahıdır. Yani birçok eski kavimlerin bu yüzden helâk edilmelerinde, çirkinliklerden ve en büyük çirkinlik olan, o Mekke kâfirlerinin, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr etmek, onlara karşı kör gibi davranmak ve diğer çeşitli günahlardan işledikleri fiillerden alıkoyan sağlam akıl sahipleri için hiç şüphesiz hidâyetleri gayet açık ve hakka delâletleri gayet aşikâr çok büyük ibretler vardır. Şu halde bu tarihî gerçekler, hakka hidâyet etmektedir, hem de nasıl etmektedir!

129
"Ey Resûlüm! Eğer Rabbinden, daha önce sâdır olmuş bir söz ve belirlenmiş bir vâde olmasaydı, elbette onların helaki da kaçınılmaz olurdu."

Bu kelâm, Resûlüllah Devrindeki, müşriklerin, "Kendilerinden önce nice nesilleri Bizim helâk etmiş olmamız..." âyetinin bildirdiği eski kavimlerin helakinin bir benzerine uğramamalarının hikmetini beyan etmektedir.

Yani eğer bu ümmetin azabının, İlâhî hikmetin ve maslahatın gereği olarak âhirete ertelenmesinin sözü ve ömürleri, yahut azapları için belirlenmiş bir vade -ki, kıyamet günüdür, yahut Bedir savaşı günüdür- olmasaydı, bu kâfirlerin işledikleri cinayetlerin cezası bir saat bile asla ertelenmezdi ve Ad ve Semûd kavimleri gibi eski kavimlerin başına gelenler, bunların da başına gelirdi.

Âyette, Peygamberimize hitaben "...Rabbinden" denilmesi, işaret ediyor ki, o asırdaki müşriklerin cezalarının tehir edilmesi, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şerefi hürmetinedır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Sen onların arasında iken Rabbin onlara azap gönderecek değildir."

130
"Ey Resûlüm! Artık sen, onların söylediklerine karşı sabret. Güneşin doğmasından önce de? batmasından önce de Rabbini överek tesbîh et; gecenin bazı anlatında da, gündüzün iki tarafında da tesbîh et ki, hoşnut olasın."

A- "Ey Resûlüm! Artık sen, onların söylediklerme karşı sabret, "

Yani zilcredildiği gibi onların azabının tehir edilmesi, ihmal için değil, fakat mühlet vermek için olduğuna ve cezaları mutlaka vâki olacağına göre, artık sen, onların söyledikleri küfür kelimelerine sabret.

Zira Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) onların mutlaka azaba uğratılacaklarım bilmesi, kendisini teselli eder ve sabretmesini kolaylaştırır.

B- "Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini överek Tesbîh et."

Yani seni hidâyet ve başarısının kemaline ulaştıran Rabbini överek namaz kıl. Yahut Allah'ı o kafirlerin o'na isnat ettikleri o yüce şanına yakışmayan şeylerden tenzih et; sana bahşettiği hidâyet temyizinden dolayı o'na şükret ve bütün nimetlerin sahibi O olduğunu kabul et!

Ancak birinci görüş, daha zahirdir ve "güneşin doğmasından önce" ifadesine de daha münâsip düşmektedir. Zira Allah'ı tenzih etmek için vakit tâyini, dinde biknen bir şey değildir. Bu itibarla bundan murat "Sabah namazı"dır ve "güneşin batmasından önce" ifadesinden murat da "Öğle ve ikindi namazları"dır.

C- "Gecenin bazı anlarında da, gündüzün iki tarafında da Tesbîh et ki, hoşnut olasın."

Yani bu vakitlerde de namaz kıl. Bundan da murat, "Akşam ve Yatsı namazları"dır. Bu, Akşam ile Yatsı namazının özel faziletleri olduğunu bildirmektedir. Zira bu iki namaz vaktinde kalp, daha topludur ve istirahata daha meyilkdir. Bu itibarla bu iki vakitteki ibâdet insana daha zor gelmektedir. İşte onun için bir âyette şöyle denilmektedir: "Şüphesiz gece kalkışı, daha tesirk ve sağlam bir okumaya daha elverişkdir."

Âyetteki "gündüzün iki tarafında da" ifadesi. Sabah namazı ile Akşam namazının tekrarı olup onların özel meziyetlerini bildirmek içindir.

131
"Sakın, kendilerini imtihan etmek için onlardan bazılarını faydalandırdığımız dünya hayatının debdebesine gözlerini dikme! Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir."

A- "Sakın, kendilerini imtihan etmek için onlardan bazılarım faydalandırdığımız dünya hayatının debdebesine gözlerini dikme!"

Yani ey Resûlüm! Salem, kendilerini bir nevi imtihan edip denemek, yahut onlar sebebiyle ahirette kendilerine azap etmek için, kafirlerden bazı sınıflan faydalandırdığımız dünya hayatının süslerine ve şatafatına rağbet ve meyil için göz dikme!

B- "Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir!"

Yani Rabbinin, ahirette sana hazırladığı, yahut dünyada sana bahşettiği peygamberlik ve hidâyeti, o kâfirlere dünyada verilen nimetlerden daha hayırlıdır. Zira sana verilen bu nimetler, haddi zatında en büyük nimetler olmanın yanı sıra, bir de bu nimetlerde insanların (dünyevi mânada bir) yarısı yoktur ve gailelerden emindir. O kâfirlere verilen nimetler ise böyle değildir. Ve ey Resûlüm! Sana verilen nimetler daha süreklidır. Zira sana verilen nimetler, dünya debdebesi gibi kesilmeyecektir; onların kendisi, veya eserleri ebedi kalacaktır.

132

"Ailene namazı emret; kendin de sabırla ona devam et. Senden rızk istemiyoruz; Biz, sana rızk veriyoruz. İyi akıbet de, takva sahiplerinindir."

A- "Ailene namazı emret; kendin de sabırla ona devam et."

Bundan önce Peygamberimize namaz emredildikten sonra burada da, kendi ev halkına ve kendisine tâbi olan ümmetine namazı emretmesi emredilmiştir ki, ihtiyaçlarının temininde yardımlaşsınlar; tamamen geçim derdiyle uğraşmasınlar ve servet erbabı gibi dünyalığa ihtiraslı olmasınlar.

B- "Senden rızk istemiyoruz; Biz, sana rızk veriyoruz."

Yani kendi rızkı ile ailenin rızkını temin etmekle (ne pahasına olursa olsun bu rızkı temin etmekle) seni mükellef kılmıyoruz; senin rızkını da, onların rızkını da Biz veriyoruz. O halde sen, yalnız âhiret işlerini düşün.

C- "İyi akıbet de, takva sahiplerınındır."

Yani güzel akıbet de, takva sahiplerinindir.

Bu kelâm, her şeyin temelinin, takva olduğuna dikkat çekmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, ailesine bir zarar geldiği zaman Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), onlara namaz kılmayı emrederdi ve bu âyeti okurdu.

133
"Onlar: "Muhammed, Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi?" dediler. Eski Kitaplardakinin kanıtı olan Kur’ân gelmedi mi onlara?

A- "Onlar: "Muhammed, Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi?" dediler."

Burada, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem). sabretmekle emir olunduğu o kâfirlerin bazı bâtıl sözleri hikâye edilmektedir.

Yani onlar dediler ki; Muhammed, Rabbinden bize, peygamberlik iddiasının doğruluğuna delâlet eden, yahut bizim istediğimiz mucizelerden bir mucize getirmeli değil miydi?

O kâfirler, kibir ve inatta öyle bir dereceye varmışlardı ki, karşısında sağır dağların bile secdeye kapandığı mucizelerden gördüklerini mucize kabilinden saymamışlar ve nihayet bu büyük şenaati ifade edecek cüreti dahi bulmuşlardı.

B- "Eski Kitaplardakinin kanıtı olan Kur’ân gelmedi mi onlara?"

Yani Tevrat, İncil ve diğer semavî Kitaplardaki bilgilerin bir ispâü olan Kur’ân gelmedi mı onlara?

Allah bu kelâmiyla, onların o çirkin sözlerini red ve tekzip etmektedir. Onlar, o sözlerinin altında, Kur’ân-ı Kerîmin gelmesiyle, mucizenin geldiğini inkâr etmek niyetini taşıyorlardı. Halbuki Kur’ân, bütün mucizelerin anası, başı, en büyüğü ve en sürekli olanıdır. Zira mucizenin hakikati, peygamberliği iddia eden zatın, hangi hususlarda olursa olsun, bazı harikulade özelliklerinin bulunmasıdır. Ve hiç şüphe yoktur ki, bütün özelliklerin en büyüğü ve en üstünü ikmdir. Çünkü ilim, bütün işlerin ask ve eylemlerin başıdır. Ve hiçbir ilimle uğraşmamış ve hiçbir ilim ehlinden ders almamış ümmî bir insanın eliyle ortaya çıkan Kur’ân, bütün öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini hâiz bulunmaktadır. Şu halde Kur’ân geldikten sonra artık hangi mucize istenebilir ve Kur’ân ortada iken hangi delil talep edilebilir ?

Kur’ân-ı Kerîmin, Tevrat, İncil ve diğer semavî Kitaplardaki bilgilerin kamusu olması, bütün peygamberlerin ittifak ettikleri bu Kitaplardaki hakiki itikatların ve temel hükümlerin hak olduklarına ve eski ümmetlerin haberlerinin doğru olduğuna şâhitlik etmesidir. Kur’ân'ın icazı, hak olduğuna şâhitlik edecek başka bir kanıta ihtiyaç bırakmamaktadır. Bu itibarla Kur’ân, başka şeylerin ispati için kanıt olarak kullanılmaya lâyıktır. İşte bu

da, Kur’ânin şanının ne kadar yüce ve burhanının ne kadar parlak olduğunu açıkça göstermekte ve Kur’ânin gelmesiyle en büyük mucizenin gerçekleştiğini, ziyadesiyle izah ve tahkik etmektedir.

134
"Eğer Biz, bundan önce bir azap ile onları helâk etseydik, mutlaka şöyle diyeceklerdi: Ey Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, zelîl ve perişan olmadan önce âyetlerine uysaydık!"

Bu kelâm, bundan önce zikredilen Kur’ân'ın, inkârı mümkün olmayan bir mucize olduğunun izahı olup onların da kıyamet günü Kur’ân'ı kabul edeceklerini beyan etmektedir. Yani eğer Biz, Kur’ân mucizesi, yahut Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gelmeden önce onları, kökleri kazıyan bir azapla helâk etseydik, onlar kıyamet günü mutlaka şöyle diyeceklerdi: Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir peygamberi bir Kitapla beraber gönderseydin de, dünya azabı ile zelil olmadan ve bugün de Cehenneme düşmekle perişan olmadan önce âyetlerine uysaydık!

Fakat Kur’ân gelmeden önce Biz, onları helâk etmedik. Böylece onların mazereti kesilmiş oldu. İşte bunun için onlar, kıyamet gününde, "Hayır, bize uyarıcı geldi de, biz onu yalanladık ve Allah, bir şey göndermemiştir, dedik" diyeceklerdir.

135
"De ki: Herkes beklemektedir. Artık siz de bekleyin. Doğru yolun yolcuları kimmiş ve hidâyete ermiş olan kimmiş, yakında anlayacaksınız."

Yani ey Resûlüm! O inatla direnen kâfirlere de kı; bizden de, sizden de her fert, bizim akıbetimizi ve sizin akıbetinizi beklemektedir. Artık siz de bekleyin...

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tâ-Hâ sûresini okursa, kıyamet günü Muhacirler ile Ensar'ın sevapları kadar kendisine sevap verilecek."

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Cennet ehli, Kur’ân'dan yalnız Tâ-Hâ ve Yâsîn sûrelerini okurlar."

ENBİYÂ SÛRESİ

112 âyettir ve Mekke'de nazil olmuştur.

1
"Şu insanların hesap vermeleri yaklaştı. Onlar ise bir gaflet içinde yüz çevirmektedirler."

A- "Şu insanların hesap vermeleri yaklaştı."

Bu sûrenin başının, bundan önceki sûrenin sonu ile olan münasebeti, açıklanmaya gerek olmayacak kadar açıktır. (Zira bundan önceki sûrenin sonu, dünya hayatından sonraki hayat ile alakadar idi ve bu sûrenin başı da, bu hayattan sonraki hesap ile alakalıdır. Ancak nüzul sırasına göre bu sûre ile bundan önceki sûre arasında yirmiden fazla sûre vardır. Bu münasebet, nüzul tertibine göre geçerli değildir.)

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu âyetteki insanlardan murat, müşriklerdir. Bundan sonraki cümleden anlaşılan da budur. Onların hesap vermelerinin yaklaşması, kıyametin yaklaşması zımnında onların hesap vermelerinin yaklaşmasıdır. Yaklaşma fiili, kıyamete isnat edilmeyip hesaba isnat edilmiş; Halbuki, kıyametin yaklaşması, hesabın yaklaşmasını da, kıyametin diğer korkunç hallerinin yaklaşmasını da zorunlu olarak ifade etmektedir. Ancak kelâmın siyakı, onların hesaptan gafletini ve onu hatırlatan uyarılardan yüz çevirmelerini beyan etmek için olduğundan dolayı bu fiil, hesaba isnat edilmiştir."

Yani şu müşriklerin, azabı gerektiren kötü amellerinden hesap vermeleri yaklaşmıştır. Bu yaklaşmadan murat, önce bu hesap, onlardan uzak iken şimdi yaklaşmıştır; çünkü onlar her saatte hesaba, bir önceki saatten daha yaklaşmış oluyorlar. Bu yaklaşmayı, geçmiş zamana göre veya Allah'a (celle celâlühü) göre yakın olduğunu veyahut her gelecek yakındır, şeklinde izah etmek, buradaki yaklaşma ile ilgisi olamaz ve yaklaşma mânasını tahkik için buna gerek de yoktur.

B- "Onlar ise bir gaflet içinde yüz çevirmektedirler."

Yani o müşrikler, ondan tam bir gaflet ve aymazlık içinde bulunuyorlar; yoksa geleceğini kabul, edip de aldırmıyorlar, demek değildir; aksine, akıllarına göre, amellerin cezası gerektiği halde, onlar onu red ve inkâr etmektedirler ve kendilerini gaflet uykusundan uyandıran âyet ve uyarılardan yüz çevirmektedirler.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Onlara Rablerinden ne zaman yeni bir öğüt gelse, kendileri onu hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir. O zâlimler şöyle fısıldaştılar: Bu Muhammed, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir. Siz şimdi kendiniz de görüp dururken yine de o sihre mı kapılacaksınız?"

A- "Onlara Rablerinden ne zaman yeni bir öğüt gelse, kendileri onu hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir."

Yani Rablerinden ne zaman, bunu kendilerine en mükemmel şekilde hatırlatan ve onları gaflet uykusundan tamamıyla uyandıran Kur’ân'ın öğütlerinden yeni nazil olan âyetler onlara gelse, aşın gafletlerinden ve işlerin akıbetini düşünmekten tamamıyla yüz çevirmelerinden dolayı, onu hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye dalarak dinlemişlerdir.

B- "O zâlimler şöyle fısıldaştılar: Bu Muhammed, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir."

Bundan önce onların mutat cinayetleri hikâye edildikten sonra burada da onların hususi cinayetleri beyan edilmektedir.

C- "Siz şimdi kendiniz de görüp dururken yine de o sihre mi kapılacaksınız?"

"Yani bu Muhammed de, ancak sizin cinsinizden sizin gibi bir beşerdir ve onun getirdiği de sihirdir. Siz bunu bildiğiniz halde, bunun sihir olduğunu gördüğünüz halde yine izân ve kabul için onun huzuruna mı gideceksiniz?"

Onların bunu söylemeleri, kendi bâtıl inançlarına yerleşmiş olan şu düşünceye binaendir ki, peygamberler ancak melek olur ve insanların eliyle gerçekleşen bütün harikulade işler sihir kabilindendir. Onlar şu hakikatten gafil kalmışlardır ki, bir insanın bütün insanlara peygamber olarak gönderilmesi, teşriî hikmetin, gereğidir. Allah (celle celâlühü) onları kahreylesin, nasıl da haktan dön duruluyorlar!

O müşriklerin bunu fisildaşmaları şunun içindi: Onlar, eski inancı sağlamlaştırmak, ser ile fesat tohumlarını ekmek, hile ve tuzak hazırlıklarını yapmak yoluyla peygamberlik müessesesini yıkmak ve Allah'ın (celle celâlühü) nurunu söndürmek gayreti içinde bulunuyorlardı. Halbuki kafirlerin hoşuna gitmese de, Allah (celle celâlühü) nurunu mutlaka tamamlayacaktır.

4
"Muhammed, dedi ki: "Gökteki ve yerdeki her sözü Rabbim bilir. Zaten her şeyi işiten ve bilen yegâne o'dur."

A- "Muhammed, dedi ki: "Gökteki ve yerdeki her sözü Rabbim bilir."

Allah (celle celâlühü), o müşriklerin hallerini ve sözlerini Peygamberimize vahiy buyurduktan sonra burada da, peygamberimizin, onların işlerinin Allah için gizli olmadığını, sırlarının açık olduğunu beyan etmek üzere söylediklerini hikâye etmektedir.

B- "Zaten her şeyi işiten ve bilen yegâne o'dur, "

Yani Allah (celle celâlühü) her şeyi ve ezcümle onların fısıldaştıkları şeyleri de hakkıyla işitir ve bilir ve sonunda onların sözlerinin ve fiillerinin cezasını verecektir.

5
"Hayır, o kâfirler dediler ki: "Bunlar saçma rüyalardır; hayır, onu kendisi uydurmuştur; hayır, o, bir şâirdir. Böyle değilse, öncekilere gönderilenin benzeri bir mucize bize getirsin."

A- "Hayır, o kâfirler dediler ki: "Bunlar saçma rüyalardır; hayır, onu kendisi uydurmuştur; hayır, o, bir şâirdir."

Burada Allah (celle celâlühü) onların diğer bazı bâtıl sözlerini, hikâye etmektedir. Yani onlar, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında, "Bu ancak sizin gibi bîr beşerdir" demekle ve onun eliyle zâhir olan Kur'ân mucizesine de, "O, gerçekten bir sihirdir" demekle yetinmediler; fakat "Bu, karışık saçma rüyalardır" dediler ve bununla da yetinmeyip "Hayır, bunun ask ve aslının şüphesi bile olmaksızın, sırf kendisi uydurmuştur" dediler; sonra da "Hayır, o, bir şâirdir ve onun getirdiği de şirkdir; dinleyenlere hakikati olmayan mânalar hayal ettirmektedir" dediler.

İşte hüccetler karşısında mağlup olup şaş İtin kalan bâtılcilann hak budur; onlar, bâtıl ile en bâtıl arasında, fasit ile en fasit arasında bocalayıp dururlar.

B- "Böyle değilse, öncekilere gönderilenin benzeri bir mucize bize getirsin."

Yani eğer bizim dediğimiz gibi olmayıp gerçekten Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber ise, o halde eski peygamberlerin getirdiği beyaz el ve asâ mucizeleri gibi bir mucize bize getirsin ki, ona îman edelim.

6
"Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir memleket halkı îman etmemişti. Şimdi bunlar mı îman edecekler?"

Bu kelâm, bundan önce işaret edilen, onların son sözlerinin bildirdiği zımnî îman vaadini yalanlıyor ve beyan ediyor ki, onların bu mucizeleri ıstemelerindeki halleri, tırnaklarıyla ecelini eşeleyen hayvan gibidir ve onların isteklerine cevap verilmemesi, kendilerine mühlet verilmesi anlamındadır. Zira eğer onların istedikleri mucizeler verilip de kendileri yine kesin olarak îman etmeseler, eski ümmetlerde cari olan İlâhî sünnetin gereği olarak, göklerinin kazılması gerekecekti. Çünkü mucizeler isteyip de o mucizeler verildikten sonra îman etmeyenlere, mutlaka tamamen yok edici azap inmektedir. Halbuki ezelde Allah'ın (celle celâlühü) hak kelâmı, bu ümmete toptan yok etmek azabının inmeyeceği şeklinde yazılmıştır.

Yani helâk edilen ümmetlerden hiçbirisi, istedikleri mucizeler kendilerine verildikten sonra îman etmemiştir. Şimdi, bu kâfirler, o eskilerden de daha serkeş ve azgın oldukları halde, istedikleri mucizeler kendilerine verilse de îman edecekler mi?!

7
"Ey Resûlüm! Senden önce de ancak, kendilerine vahiy ettiğimiz erleri peygamber olarak göndermişizdir. Ey insanlar! Eğer bilmiyorsanız, artık bilgi erlerine sorunuz."

A- "Ey Resûlüm! Senden önce de ancak, kendilerine vahiy ettiğimiz erleri peygamber olarak göndermişizdir."

Bu kelâm, onların, "Muhammed de ancak bir insandır... "sözlerine cevap olmasının yanı sıra bir de, "Eski peygamberlere verilen mucizelerin bir benzerini bize getirsin" sözlerinin altına gizledikleri, Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) eski peygamberler gibi olmadığı anlamına gelen tarizlerinin de zımnen reddidir. İşte bundan dolayıdır ki, "Böyle değil, ise, öncekilere gönderilenin benzeri... "cümlesinin cevabı, bundan önce zikredilmiştir. Bir de, onlar o sözü (Böyle değil ise...) muhataplarını âciz bırakmak maksadıyla söyledikleri için, acilen onun reddi ve iptali gerekir. Nitekim Hûd: 33 ile Hicr: 8 âyetlerinin tefsirinde de geçti.

O kâfirlerin yalanlama sebeb yaptıkları husus, hakikatte tasdiki gerektirmektedir. Çünkü hikmetin gereği olan, insanlara insan bir elçinin ve meleklere de melek bir elçinin gönderilmesidir. Nitekim "De ki: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik." âyetinde bu hakikat ifade edilmektedir.

Zira avam insanlar, meleklerle münasebet kurmak liyâkatinden uzak bulunuyorlar. Çünkü bu, feyiz alan ile feyiz veren arasında bir münasebetin bulunmasına tevakkuf etmektedir. Bu itibarla insanlara peygamber olarak bir meleğin gönderilmesi, yaratılış ve teşri' çarkının, üzerinde döndükleri hikmete ters düşmektedir. Hikmetin gereği olan, meleğin, insanlardan temiz ruhlu, kutsi kuvvede desteklenmiş, hem ruhanî, hem de cismanî âlemle ilgi kurabilen havas olanlarına gönderilmesidir ki, bu peygamberler, bir taraftan alsınlar ve öbür tarafa versinler.

Yani Biz, seni ümmetine peygamber olarak göndermeden önce diğer ümmetlere de, ancak, seçilmeye ve peygamber olarak gönderilmeye lâyık olan özel kısanlardan birtakım erler göndermiş ve melek vasıtasıyla onlara kurallar, hükümler, kıssalar ve haberler vahiy etmişizdir. Tıpkı sana vahiy ettiğimiz gibi. Vahyin hakikatinde de, mefhûmunda da iki vahiy arasında fark yoktur.

Nitekim bu hakikati, "Nuh'a ve diğer peygamberlere vahiy ettiğimiz gibi sana da vahiy ettik... Allah, Mûsâ ile gerçek kelâm ile konuşmuştur." âyetlerinde de anlatılmıştır. Nasıl ki, beşer olarak seninle eski peygamberler arasında hiçbir fark yoktur. Şu halde onlara ne oluyor ki, senin de, diğer peygamberlerden farksız olduğunu ve sana vahiy edilenlerin de, onlara vahiy edilenlere muhalif olmadığım anlamıyorlar da, bu söylediklerini söylüyorlar?

B- "Ey insanlar! Eğer bilmiyorsanız, artık bilgi erlerine sorunuz."

Bundan önce Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) hitap edilerek hak tahkik edildikten sonra burada da hitap değiştirilerek kâfirlerin susturulmaları ve inkâr mertebesinden indirilmeleri için hitap onlara tevcih edilmiştir. Zira bundan önce anlatılan yüksek hakikatlerin beyanı için hitaba ehil olan, Resûlüllah'tır (sallallahü aleyhi ve sellem). Onun haber vermesiyle o hakikatlere vâkıf olmak ise, avam halkın vazifelerinden-dır.

Yani, câhil insanlar! Eğer siz anlatılanları bilmiyorsanız, eski peygamberlerin ahvâline vâkıf olan Kitap Ehline (Yahudi ve Hıristiyanlara) sorun ki, şüpheniz zail olsun.

Müşriklere "bilgi erlerine sorunuz" diye bu şekilde emredilmiş, çünkü büyük topluluklara anlatmak bilgi gerektirir. Kaldı ki, Kitap Ehli olanlar, Peygamberimizin düşmanlığmda müşriklerle beraber ortak hareket ediyorlardı ve Peygamberimize karşı mücadelede müşriklere danışıyorlardı. Şu halde bu kelâm, durumun gayet açık olduğuna ve Peygamberimizin kuvvetine gayet net bir şekilde delâlet etmektedir.

8
"Biz peygamberleri, yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar dünyâda ebedî kalacak da değillerdir."

Bundan önce peygamberlerin beşer olmak konusunda örnek oldukları beyan edildikten sonra burada da peygamberlerin beşerî ve tabiî hükümlerde diğer insanlara örnek oldukları beyan edilmektedir. Yani Biz, peygamberleri yemek, içmek ihtiyaçları olmayan birer ceset olarak yaratmadık; fakat bozulma ortamını sağlamak için onları yemeğe ve içmeğe muhtaç olarak yarattık. Ve peygamberler (aleyhisselâm) temelli bir hayat da sürecek değillerdir. Zira bozulmanın sonu, kaçınılmaz olarak yokluğa varır.

Burada ebedî hayattan murat, meleklerin hayati gibi pek uzun bir süre kalmaktır, yahut sonsuz hayattır. Onların inancına göre melekler ölümsüzdür. Yani Biz, peygamberleri gıda alan ve ecellerine göre hayattan ölümle sona eren bedenler kıldık; onları melekler kılmadığımız gibi, melekler gibi gıdalardan müstağni olan, bedenleri hiç bozulmayan varlıklar da kılmadık.

Şu halde bu cümle, bundan önce zikredilen eski peygamberlerin melekler değil, beşer oldukları hususunu açıklamakta, bir de onların, "Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor?.." şeklindeki sözlerini red etmektedir.

9
"Sonra, onlara olan vaadimizi gerçekleştirdik de, onları ve istediklerimizi kurtardık; haddi aşanları da helâk ettik."

Yani Biz, o peygamberlere vahiy ettik; sonra, o vahiyler içinde düşmanlarını helâk etmek konusunda kendilerine verdiğimiz vaadi gerçekleştirdik de, onları ve mü’minler ile sonra îman edecek olanlar ve onların nesilleri gibi İlâhî hilanetin, bırakılmalarını gerektirdiği kimseleri kurtardık. İşte Arapların, tamamen yok edici azaptan korunmalarının sırrı budur. Ve Biz, küfür ve günahlar islemek suretiyle haddi aşanları da helâk ettik.

10
"Yemin olsun ki, size, içinde sizin için öğüt bulunan bir Kitap indirmişizdir. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?"

A- "Yemin olsun ki, size, içinde sizin için öğüt bulunan bir Kitap indirmişizdir."

Bundan önce Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) diğer peygamberler gibi olduğu beyan edilerek peygamberliği tahkik edildikten sonra bu kelâm da, sûrenin başında, gelen âyetlerinden yüz çevirdikleri, onunla alay ettikleri, bazen ona sihir, bazen saçma rüyalar ve bazen de uydurma ve şiir olduğunu söyledikleri Kur’ân-ı Azîm'in hak oluşunu tahkik etmekte ve onun mertebesinin yüceliğini beyan etmektedir. Bu kelâmın yemin ile tekit edilmesi, içeriğine fazla önem verildiğini göstermek ve muhatapların, inkârın en son mertebesinde olduklarını bildirmek içindir.

Yani, ey Kureyş topluluğu! Allah'a (celle celâlühü) yemin olsun ki, size şânı yüce, burhanı gayet açık öyle bir Kitap indirmişizdir ki, içinde sizin için sân şöhret bulunmaktadır; bu Kitabın sizin için güzel sonuçlan vardır; size büyük faydalar, sân şöhret sağlamaktadır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Hiç şüphesiz bu Kitap, senin ve kavmin için şân şöhret getirmektedir."

Diğer bir görüşe göre ise, yani bu Kitabın içinde, dininiz ve dünyanız için muhtaç olduğunuz her şey mevcuttur, demektir. Yahut içinde, sizin istediğiniz güzel ahlâkın bütün umdeleri mevcuttur.

Bir diğer görüşe göre, içinde sizin için öğüt var, demektir. Âyetin sibak ve siyakına en münasip olan mâna da budur.

B- "Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?"

Yani aklınızı kullanarak tefekkür edip de, hakikatin böyle olduğunu hâlâ anlamayacak mısınız? Yahut siz hiçbir şeyi ve ezcümle zikredilen konuyu anlamak için aklınızı kullanmayacak mısınız?

Yani, câhil insanlar! Eğer siz anlatılanları bilmiyorsanız, eski peygamberlerin ahvâline vâkıf olan Kitap Ehline (Yahudi ve Hıristiyanlara) sorun ki, şüpheniz zail olsun.

Müşriklere "bilgi erlerine sorunuz" diye bu şekilde emredilmiş, çünkü büyük topluluklara anlatmak bilgi gerektirir. Kaldı ki, Kitap Ehli olanlar, Peygamberimizin düşmanlığında müşriklerle beraber ortak hareket ediyorlardı ve Peygamberimize karşı mücadelede müşriklere danışıyorlardı. Şu halde bu kelâm, durumun gayet açık olduğuna ve Peygamberimizin kuvvetine gayet net bir şekilde delâlet etmektedir.

11
"Biz, halkı zâlim olan nice memleketi kırıp geçirdik; ardından da başka topluluklar meydana getirdik."

Bu kelâm, "Haddi aşanları da helâk ettik" cümlesinde mücmel olarak anlatılan hususa bir çeşit açıklama ve helaklerinin keyfiyet ve sebebi için bir beyandır. Ayrıca bu kelâm, helâk edilenlerin çokluğuna da dikkat çekmektedir.

Bu kelâmda "kırıp geçirme" ifadesinin kullanılması, Allah'ın (celle celâlühü) onlara olan gazap ve kızgınlığının ne kadar şiddetli olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

Yani Biz, halkı sızın gibi, Allah'ın âyetlerine haksızlık ederek onları inkâr eden nice memleketleri kırıp geçirdik ve onların helakinden sonra nesep ve din olarak onlardan farklı olan başka topluluklar meydana getirdik.

Bu kelâm; o önceki kavimlerin tamamen yok edildiklerine ve arkalarının külliyen kesildiğine dikkat çekmektedir. İşte bundan dolayıdır ki, o helâk edilen kavimlerin yerme başka kavimlerin meydana getirilmesi, onların helaklerinin hazırlık aşamalarını bildiren bundan sonraki âyetten önce zikredilmiştir.

12
"İşte, azabımıza uğrayacaklarını hisseder etmez, onlar oradan hemen kaçmaya koyulurlardı."

Yani onlar Bizim şiddetli azabımızı müşahede edercesine tam olarak idrâk ettikleri zaman hayvanlarını koşturarak veya onlar gibi süratle koşarak kaçmaya koyulurlardı.

13
"Onlara denildi ki: Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün ki, elbette sorguya çekileceksiniz."

Yani onlara, azap meleği tarafından, yahut orada bulunan mü’minler tarafından hal lisanıyla veya söz lisanıyla alay ve tahkir için denildi ki; kaçmayın! içinde bulunduğunuz refaha ve iftihar ettiğiniz yurtlarınıza dönün; belki de önemli işlerde ve hâdiselerde sual, meşveret ve tedbir için aranırsınız. Yahut yurtlarınız bomboş kaldığında aranırsınız ve "Bunların sahiplen nerede?" diye size sorulur. Yahut gelen konuklar, sizden yiyecek ve azık isterler. Zira onlar, riya için mallarını harcayan eli açık kimselerdi. Yahut onlar cimri insanlar idi ve alay üstüne alay için onlara böyle söylenmiştir.

14
"Onlar: "Eyvah bizlere! Gerçekten biz zâlimlermişiz!" demişlerdi."

Yani onlar, kaçmakla kurtulmaktan umutlarını kesince ve azabın ineceğini kesin olarak anlayınca, bunu söylediler. Yani biz gerçekten bu azaba, müstahakmışız, demişlerdi.

15
"Biz onları biçilmiş ot ve sönmüş ocak haline getirinceye kadar o sözleri tekrar etmeleri sürüp gitmişti."

Yani onlar son nefeslerini verinceye kadar da mezkûr sözlerini tekrar edip durmuşlardı.

16
"Biz, göğü, yeri ve aralarındakileri oyuncular olarak yaratmadık."

Bu ilâhî kelâm, icmalî olarak işaret ediyor ki., kâinatın yaratılışı ve Âdem oğullarının yoktan var edilmesi, büyük sonuçlan meydana getiren yüksek hikmet kuralları üzerine kurulmuştur. Yine bu kelâm., şu hakikatlere de dikkat çekmektedir: Yukarıda hikâye edilen o memleketler halkına inen korkunç azap, o İlâhî hikmetin icabı ve amellerinin gereği olarak o hikmetlerin sonuçlarıdır ve onların izlerinden yürüyen muhatapların da, onların günahları gibi günahları vardır.

Yani Biz, göğü, yeri ve aralarında bulunan sayısız cinsleri, nevileri ve fertleri bu hârika nizam ve intizam içerisinde hikmetlerden ve maslahatlardan boş olarak yaratmadık. -Bunun oyun olarak ifade edilmesi, bunu, Allah'‘tan (celle celâlühü) sâdır olmasının imkânsız olduğunda hiç kimsenin şüphe etmediği bir şey ile tasvir etmek yoluyla, Allah'ın (celle celâlühü) hikmetsiz olarak yaratmaktan son derece münezzeh olduğunu beyan etmek içindir.- Fakat Biz, göğü, yeri ve aralarındakileri, insanın vücuda gelmesi için başlangıç olması, yaşamasına sebep olması ve Bize ıtâat ve ibâdet etmek vasıtasıyla, en son gaye olan marifetimizi tahsil için sürükleyici bir delil olmaları için yarattık. Nitekim "O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı noktasında sızı denemek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. "Ben, cinleri ve insanları, ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım." âyetleri de bu hakikati anlatmaktadır.

17
"Biz, eğlence isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Eğer Biz, öyle bir şey yapsaydık, bunu yapardık."

A- "Biz, eğlence isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik."

Bu kelâm, bundan önce zikredilen Allah (celle celâlühü) için oyun ve eğlence olmadığı hususunu açıklamaktadır. Yani eğer Biz, oyun ve eğlence edinmek isteseydik, onları Kendi kudretimiz cihetinden, yahut Kendi katımızdan, Bize yaraşır şekilde mücerretlerden edinirdik; cebbar hükümdarların yüksek ve süslü tahtlar, süslü döşeme ve sergiler yaptırdıkları cisimlerden edinmezdik. Fakat bunları irade etmemiz imkânsızdır; çünkü hikmete ters düşmektedir. Bu itibarla oyun ve eğlence edinmemiz kesinlikle imkânsızdır.

B - "Eğer Biz, öyle bir şey yapsaydık, bunu yapardık."

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, bunu yapanlardan değiliz, demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, âyetteki "Lehv" kelimesi. Yemen lügatiyle çocuk demektir.

Başka bir görüşe göre ise, zevce demektir. Ve görüşlere göre bu kelâm, Hıristiyanların inancını red etmektedir. Ancak bu son iki görüşün isabetten uzak oldukları açıktır.

18
"Hayır! Biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de, o, bâtılın beynini parçalar." Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. Ey müşrikler! Allah'a yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!

A- "Hayır! Biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de, o, bâtılın beynini parçalar. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir."

Yani hayır, Biz, eğlence irade buyurmayız; Bizim şanımız, ciddiyetten ibaret olan hakkı, eğlence kabilinden olan bâtila gâlip kılmaktır. Sonunda, o hikâye edilen memleketler halkına yaptığımız gibi hak, batılı tamamen yok eder.

B- "Ey müşrikler! Allah'a yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!"

Bu kelâm, Kureyşliler için bir tehdit olup o eski kavimlerin uğradıkları ceza ve azâbın bir benzerinin onlar için de olacağını bildirmektedir.

19
"Göklerdeki ve yerdeki her şey ancak O'nundur. O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibâdet etmekten kibirlenmezler ve yorulmazlar."

A- "Göklerdeki ve yerdeki her şey ancak O'nundur."

Bu kelâm, bundan önce geçen Allah'ın (celle celâlühü) bütün kâinatı üstün bir hikmetle ve mükemmel, bir nizam ile yarattığı ve O'nun hakkı üstün, kılıp bâük mağlup edeceği şeklindeki hakikatleri izah etmektedir. Yani bütün kâinat, yaratılış olarak, mülk olarak, idare ve tasarruf olarak, hayat vermek ve hayat almak olarak, cezalandırmak ve mükafatlandırmak olarak ancak Allah'ındır; hiçbir kimsenin ne doğrudan doğruya, ne de dolayk olarak hiçbir müdâhalesi olamaz.

B- "O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibâdet etmekten kibirlenmezler ve yorulmazlar."

Bunlardan murat, meleklerdir. Bundan önce melekler, "göklerdekıler" olarak ifade edildikleri halde burada böyle ifade edilmeleri, onlar Allah (celle celâlühü) katindaki şeref ve yakınlıklarından dolayı, onları tem sik olarak, hükümdarların yakınlarına benzetmek içindir.

20
"Onlar bıkıp usanmaksızın gece gündüz Allah'ı tenzîh ederler."

Yani melekler bütün vakitlerde Allah'ı (celle celâlühü) tenzih, tazım ederler ve şanını yüceltirler; onlar boş kalmakla veya başka bir işle meşgul olmakla zikirlerine asla ara vermezler.,

21
"O müşrikler, yerden (taş, ağaç gibi) bir takım İlâhlar edindiler de, ölüleri onlar mı diriltecekler?"

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) bütün kâinatı hikmetle yarattığı, bütün kâinatın O'nun hükümranlığı ve hükmü altında olduğu, O'nun kullarının izanla O'na itaat ve sebatla O'na ibâdet ettikleri, O'nu Kendisine yakışmayan her şeyden ve ezcümle ortaklardan tenzih ettikleri beyan edilmek suretiyle hak tahkik edildikten sonra burada da, o müşriklerin diğer bazı cinayetleri takbih yoluyla hikâye edilmektedir.

Burada inkâr, cehalet ve şen'î sayma konusu, o bâtıl İlâhların, ölüleri diriltmeleridir; yoksa İlâh edinmeleri değil, çünkü zaten o husus, o müşriklerde kesin olarak vâkidir. Yani onlar, yerden edindikleri İlâhlar, özellikle bunlar, hakir ve cansız varlıklar iken, ölüleri mi diriltecekler? Hayır, olamaz; çünkü edindikleri İlâhlar, bu kudretten son derece uzaktır.

O müşrikler, her ne kadar sarih olarak bunu söylememişlerse de, fakat onlara İlahlık iddia ettiklerine göre, onlar için, ölüleri diriltmeyi de iddia etmiş sayılırlar. Çünkü ölüleri diriltmek, zorunlu olarak, İlahlık hususiyetlerindendir.

22
"Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka İlâhlar olsaydı, gök ve yerin nizamı mutlaka bozulurdu, O halde Arş'ın Rabbi olan Allah'ı, onların yakıştırdıkları sıfatlardan tenzih edin!"

A- "Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka İlâhlar olsaydı, gök ve yerin nizamı mutlaka bozulurdu."

Bu kelâm, delil ve gerekçe beyan etmek suretiyle, birden fazla ilâh olması fikrini iptal etmekte ve hatta imkânsız olduğunu kanıtlamaktadır. Yani eğer o müşriklerin iddia ettikleri gibi göklerde ve yerde Allah'tan (celle celâlühü) başka ilâhlar olsaydı, göklerin, yerin ve içlerindekilerin nizamı tamamen bozulurdu. Bunlardaki mükemmel nizam bozulmadığına göre, Allah'tan başka ilah olmadığı sabit olmuş olur.

Zira ilâhlık, göklerde ve yerde tağyir, tebdil, icat, idam, hayat vermek, hayat almak olarak, mutlak mânada tasarruf istibdadının kudretini gerektirmektedir. Şu halde göklerin ve yerin bu mükemmel düzende kalması, o ilâhların tesiriyle olduğu söylenebilir ki, bu imkânsızdır.

Zira muayyen bir sebebe bağlı olan bir şeyin, müteaddit sebeplerle vâki olması imkânsızdır. Yahut göklerin ve yerin bu mükemmel nizamda kalması, bir tek İlâhnm tesirıyledir. O zaman diğerlerinin ilâhlıkla ilgisi asla olamaz. Bu delil, mutlak olarak, birden fazla Ilâhnın olmasını imkânsız kılmaktadır. Zira birden fazla İlâh olması takdirinde eğer hepsinin muradı aynı yönde tevafuk ederse, kuvvetler, birbirlerini iterler; eğer muratları farklı olursa, birbirlerini engellerler. Böylece hiçbir şey vücuda gelmemiş olur.

B- "O halde Arş'ın Rabbi olan Allah'ı, onların yakıştırdıkları sıfatlardan tenzih edin!"

Yani Allah'ın vahdaniyeti (tekliği) kesin delil ile sabit olduğuna göre, siz de, Arş'ın Rabbi olan Allah'ı (celle celâlühü), o müşriklerin yakıştırdıkları ve haddi zâtında O'na yakışmayan bütün sıfatlardan ve ez cümle ilâhlıkta ortağı bulunmaktan haklciyla tenzih edin!

23
"Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise yaptıklarından sorgulanacaklardır."

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) ilâhlıkta ortağı bulunmadığı beyan edildikten sonra burada da beyan ediliyor ki, Allah'ın azametinin sonsuz kuvvetinden ve kahir saltanatının üstünlüğünden öyle bir makamdadır ki, yaratılmışlarından hiçbir kimse, yaptıklarından dolayı onunla münakaşa edemez ve soru soramaz. Kullar ise, en küçük işlerinden ve en ufak hareketlerinden dolayi sorgulanacaklar. Çünkü onlar, Allah'ın mülkleri ve kullandır.

Şu halde bu kelâm, kâfirler için büyük bir tehdittir.

24
"Yoksa Allah'tan başka İlâhlar mı edindiler. De ki: Haydi, delillerinizi getirin!" İşte bu Kur’ân, benimle beraber olanların ve benden öncekilerin öğüdüdür! Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bu yüzden ondan yüz çevirmektedirler.

A- "Yoksa Allah'tan başka İlâhlar mı edindiler?"

Bundan önce onların ilah edindikleri varlıkların, Hanlığın hususiyetlerini ve ezcümle ölüleri diriltmek vasfını taşımadıkları, dolayısıyla ilâhlıklarmin hakikatte bâtıl olduğu gösterildi, birden fazla ilahın olmasının imkânsız olduğuna ve yegâne ilahın Allah (celle celâlühü) olduğuna dâir kesin deliler ikame edildi. Burada da, onların ilah edindikleri varlıklarm, ilâhlık hususiyetlerinden tamamen yoksun oldukları halde onları Allah'a (celle celâlühü) ortak kılmanın ne kadar anlamsız olduğu gösterilmekte, onlar, bâtıl davalarına dâir muteber delil ikame etmeye icbar edilerek susturulmakta ve bütün semavî Kitapların, tevhidin yegâne hak ve ortak koşmanın da bâtıl olduğunu ifade ettikleri tahkik edilmektedir.

Yani, Allah'ın (celle celâlühü), yegâne ilâhlığını gerektiren yüce şânı apaçık iken, o müşrikler, İlahlık hususiyetlerinden tamamen yoksun olan bir takım varlıkları O'na ortak koştular.

B- "De kı: Haydi, delillerinizi getirin!"

Yani ey Resûlüm! O müşrikleri susturmak, onlara taş yutturmak konusunda kendilerine de ki: Haydi, iddianıza dâir aklî ve nakli delillerinizi getirin. Zira din işlerinde ve özellikle bu gibi önemli hususlarda delili olmayan hiçbir söz doğru kabul edilemez.

C- "İşte bu Kur’ân, benimle beraber olanların ve benden öncekilerin öğüdüdür!"

Bu kelâm, Kur’ânin ne kadar parlak bir delil olduğunu bildirmekte ve onun, bütün İlâhî Kitapların kendisinden söz ettiklerine ve bütün eski peygamberlerin, hakkında şâhitlik ettiklerine işaret etmekte ve o müşriklerin son derece âciz olduklarını ortaya çıkarmak için, onları, delil ikame etmeye ziyadesiyle heyecanlandırmaktadır.

Yani tevhîd hakkında vârid olan ve aklî kesin hücceti içeren vahiy, benim ümmetim ile eski ümmetlerin öğüdüdür. İşte ben delilimi ikame ettim; şimdi siz de delilinizi ikame edin.

Diğer bir görüşe göre ise, yani işte benim ümmetime de indirilmiş olan Kitap ve işte eski peygamberlerin ümmetlerine indirilmiş olan üç Kitab ve Sahıfeler! Haydi, onlara başvurun ve bakın; onların hiçbirinde tevhîd emrinden ve ortak koşmak yasağından başka bir şeyi bulacak mısınız! Şu halde bu kelâm, o müşriklerin davalarının aksini zımnen ispat eden susturmak anlamını da içermektedir.

D- "Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bu yüzden ondan yüz çevirmektedirler."

Bu cümle, telkin edilen kelâma dâhil olmayıp doğrudan doğruya Allah bitarafından ifade edilmekte ve onlardan delil istemek suretiyle kendilerini susturmak emri konusundan sonra şu gerçeği bildirmektedir: O müşriklere, hakkın hak ve bâtılın da bâtıl olduğunu delil ile kanıtlamak da fayda vermez; çünkü onların çoğu hakkı bilmezler ve hak ile bâtılı birbirinden ayırt etmezler. Bu yüzden de belgeler ve hüccetler ne kadar tekrarlansa da, tevhîd'den ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tâbi olmaktan yüz çevirmeye devam ederler; içinde bulundukları azgınlık ve sapıklıktan vazgeçmezler. Yahut onlar, kendilerine anlatılan aklî delillerden yüz çevirirler.

25
"Ey Resûlüm! Senden önce hiçbir peygamber göndermemişiz ki, ona: "Şüphesiz Benden başka İlâh yoktur; o halde Bana ibâdet edin!" diye vahiy etmemiş olalım."

Bu âyet, daha önce mücmel olarak anlatılan, tevhidin, bütün ilâhî Kitaplarda zikredilen ve bütün peygamberlerin, üzerinde ittifak ettikleri bir hakikat olduğu hususuna bir açıklama mahiyetindedir.

26
"Rahman olan Allah, evlât edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Hayır, evlât dedikleri melekler, lûtfu kereme mazhar olmuş kullardır."

A- "Rahman olan Allah, evlât edindi" dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir."

Bundan önce Allah'ın mutlak olarak ortaklardan münezzeh olduğu beyan edildikten sonra bu âyet de, bir grup müşriklerin cinayetlerini hikâye etmekte olup bunun bâtıl olduğunu ortaya koymakta ve Allah'ın bundan münezzeh olduğunu beyan etmektedir. Bunu söyleyenler, Huzâ'a kabilesinin bir koludur. Bunlar: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" derler. Vâhıdî'nın naklettiğine göte, Kureyş ile Cüheyne ve Benî Müleyhe gibi bazı Arap kabileleri, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylerler.

Burada, bütün varlıkların, nimet olarak, Kendisi tarafından korunup beslendiğini ifade eden Rahman vasfının kullanılması, onların o bâtıl sözlerinin ne kadar şen'î olduğunu göstermek içindir.

Âyetin metninde zikredilen "Sübhaneh" (O münezzehtir) kelimesi şu mânalara gelmektedir: Allah (celle celâlühü) zatıyla, Kendisine yaraşır şeklide münezzehtir. Ben, O'nu lâyık veçhile tenzih ederim. Siz O'nu lâyıkıyla tenzih edin.

B- "Hayır, evlât dedikleri melekler, lûtfu kereme mahzar olmuş kullardır."

Yani melekler, onların dedikleri gibi asla değildir; fakat onlar, Allah'ın ikramına mazhar olmuş, O'nun katında yalcın bir makama erişmiş bahtiyar kullardır.

27
"O'ndan emir almadan önce konuşmazlar ve onlar ancak O'nun buyrultusuyla iş yaparlar."

A- "O'ndan emk: almadan önce konuşmazlar."

Bu cümle de, meleklerin Allah'ın (celle celâlühü) emirlerine son derece itaatkâr ve bağlı olduklarını bildirmektedir. Yani Allah (celle celâlühü) bir şeyi söylemeden, yahut, onu emretmeden önce melekler onu asla söylemezler.

B- "Ve onlar ancak O'nun buyrultusuyla iş yaparlar."

Bundan önce meleklerin, sözde Allah'a olan bağlılıkları beyan edildikten sonra bu cümlede de, onların işlerinde de O'na bağlı oldukları beyan edilmektedir. Hulâsa, melekler ancak Allah'ın emri ile konuşurlar ve O'nun emri ile iş görürler; O'nun emri olmadan onlardan asla bir şey sâdır olmaz.

28
"Allah, onların gelecekte yapacaklarını da, geçmişte yaptıklarım da bilir. Onlar, O'nun razı olduğundan başkasına şefaat da edemezler. Zaten onlar, Allah korkusundan titrerler."

A- "Allah, onların gelecekte yapacaklarını da, geçmişte yaptıklarım da bilir."

Bu cümle, makablinin sebebinin izahı ve sonra gelenlere de bir ön hazırlık mahiyetindedir. Zira melekler, Allah'ın (celle celâlühü) ilminin, kendilerinin geçmiş ve gelecek bütün sözlerini ve işlerini kuşattığım bildikleri için, her zaman kendi, hallerini kontrol ederler. Bundan dolayı da Allah'ın emri olmadan bir şey söylemezler ve bir ış yapmazlar.

B- "Onlar, O'nun razı olduğundan başkasına şefaat da edemezler. Zaten onlar, Allah korkusundan titrerler."

Yani melekler, Allah'a (celle celâlühü) duydukları heybetten dolayi, O'nun, şefaatine razı olduğundan başkasına şefaat de edemezler.

29
"Onlardan her kim: "Ben, Allah'tan başka bir İlâhım" derse, işte Biz onu Cehennemle cezalandırırız. İşte Biz, zâlimlere böyle ceza veririz."

Yani meleklerden her kim, farzı muhal: "Ben, Allah'tan ayrı bir ilahım" derse, Biz, onu da diğer mücrimler gibi Cehennemle cezalandırırız ve onların üstün şifadan ve güzel fiilleri kendilerine fayda vermez.

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) hükümranlığının kuvvetine, cebbarlığının üstünlüğüne ve meleklerin, o kâfirlerin, haklarında vehmettikleri gibi olmalarının imkânsızlığına açıkça delâlet etmektedir.

30
"Şu kâfirler, görüp düşünmezler mi ki, şu gökler ve bu yer bitişik bir halde iken, Biz onları birbirinden ayırttık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de îman etmeyecekler mi?"

A- "Şu kâfirler, görüp düşünmezler mi ki, şu gökler ve bu yer bitişik bir halde iken, Biz onları birbirinden ayırttık."

İkrime, Hasen-ı Basrî, Katâde ve Saîd b. Cübeyr'in rivâyederine göre İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Yani gökler ile yer önceleri bir şey idiler.

Sonra Allah (celle celâlühü) onları birbirinden ayırttı ve gökleri şimdild yere yükseltti ve yeri de yerinde bıraktı. "

Kâ'b ise diyor ki: "Allah (celle celâlühü) gökleri ve yeri bitişik olarak yarattı. Sonra bir rüzgâr yarattı. Bu rüzgâr ikisinin arasına girip onları birbirinden ayırttı.

Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Allah (celle celâlühü), yeri Beyt-ül Makdis yerinde el taşı şeklinde yarattı; üzerinde kendisiyle bitişik duman vardı. Sonra dumanı yükseltti ve ondan gökleri yarattı. Taşı

ise yerinde bıraktı ve onu yayarak kendisinden yeryüzünü yarattı. İşte " gökler ve yer bitişik bir halde iken, Biz onları ayırttık" cümlesinin mânası budur.

Mücâhid ve Süddî diyorlar ki: "Gökler, bir kat hâlinde bitişik idiler. Sonra Allah (celle celâlühü) onu ayırtıp yedi gök yaptı. Keza yer de, bitişik halde tek kat idi. Sonra Allah (celle celâlühü) onu da ayırtıp yedi kat yer yaptı. "

Atâ'nın İbn Abbâs'tan rivâyeti ve tefsir âlimlerinin çoğunun görüşüne göre, gökler bitişik, dümdüz ve yağmur yağdırmaz sert bir madde hâlinde idi; Yer de, tabakaları bitişik ve bitki yetiştirmez halde idi. Sonra gök, yağmur ile ve yer de bitkiler ile yarıldı. Bu görüşe göre, göklerden murat, dünyaya en yakın olanıdır ve kelimenin çoğul olarak zikredilmesi de, ufuklar itibarıyladır veya diğer göklerin de yağmurun yağmasında etkisi olması itibarıyladır. Kâfirlerin, bu anlamdaki bitişiklik ve ayrılmayı bildikleri açık bir gerçektir, önceki mânalara göre ise, her ne kadar bitişiklik ve ayrılmanın anlamlarını bilmiyorlarsa da, onları öğrenmek imkânına sahip bulunuyorlardı. Bu da, dikkatle bakmak ve tefekkürle olabilir. Çünkü ayrılma, eski bir müessire muhtaç arızî bir durumdur. Yahut âlimlere sormak ve kitapları okumakla bunlar öğrenilir.

B- "Ve her canlı şeyi sudan yarattık."

Diğer bir âyette de, "Allah, her canlıyı sudan yaratti." Zira su, her canlının maddelerinin en büyük kısmını oluşturmaktadır. Yahut canlıların aşın derecede suya ihtiyaçları vardır ve sudan çok yararlanmaktadırlar. Yahut Biz, her canlıyı, suyun mutlaka gerekli olduğu bir sebepten yarattık.

C- "Yine de îman etmeyecekler mi?"

Bu kelâm, îman etmeyi kesin olarak gerektiren, yegâne İlâhın Allah (celle celâlühü) olduğuna delâlet eden, bütün yaratılmışların, O'nun hükümranlığı ve kudreti altında hükmüne boyun eğdiğine delâlet eden dâhili ve haricî âyetler mevcut iken, îman etmemelerini inkâr anlamını ifade etmektedir.

31
"İnsanları fazla sarsmaması için yeryüzünde birtakım sabit dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açtık ki, gayelerine ulaşsınlar."

Yani insanları fazla sarsmalarını istemediğiniz için, yahut insanları fazla sarsmasınlar diye yeryüzünde bir takım sabit dağlar diktik. Yeryüzünde, yahut o dağlarda geniş geniş yollar açtık -baştan beri yollan öyle meydana getirdik, yahut sonra o yollan genişlettik- ki, insanlar maslahatlarına ve işlerine ulaşsınlar.

32
"Biz, göğü de korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, göğün âyetlerinden yüz çevirmektedirler."

Yani Biz, göğü de, irademizin gerektirdiği belli bir zamana kadar düşmekten veya bozulup dağılmaktan kahir kudretimizle koruduk. Yahut göğü, şeytanların dinlemesinden ateş alevleriyle koruduk. Onlar ise, Allah'ın birliğine ve bir kısmı hissedilen, bir kısmı da tabiat ve astronomi ilimlerinde araştırma yapılmakla anlaşılan ilmine, hikmetine, kudretine ve iradesine delâlet eden göğün âyetlerinden yüz çevirmektedirler; onları incelemiyorlar. Sonuçta içinde bulundukları küfür ve dalâlette kalıyorlar.

33
"Geceyi, gündüzü, güneşi ve Ayı yaratan yegâne O'dur. Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedir."

Burada, onların yüz çevirdikleri âyetlerin bir kısmı anlatılmaktadır. Yani bunca muazzam âyetleri tek başına yaratan yegâne O'dur. Bunların her biri ayrı bir yörüngede suda yüzer gibi seyretmektedir.

34
"Biz, senden önce hiçbir insana ebedî hayat vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi yaşayacaklar?"

Yani Biz, senden önce hiçbir insana dünyada ebedî yaşamak imkânım vermedik; çünkü böyle bir şey, yaratılış ve din hikmetine ters düşmektedir. Şimdi sen hikmetimizin gereği olarak ölürsen, sanki onlar sonsuz mu yaşayacaklar?

Müşriklerin, "Onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz." dedikleri zaman bu âyet nazil oldu.

Burada, onların dünyada ebedî yaşamalarını inkâr etmekten murat, bunun sebebi olan, onların Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) ölümüne sevinmelerini teşhir etmektir. Zira Peygamberimizin başına bir hâdisenin gelmesine sevinmek de, aklı başında olan bir insandan sâdır okmaması gereken bir şeydir. Yani ey Resûlüm! Sen ölürsen, onlar dünyada ebedî mi kalacaklar ki, senin ölümüne sevinecekler?

35
"Her canlı ölümü tatmaktadır. Bir imtihan olmak üzere sizi hayırla da, şerle de deneriz. Ve siz ancak Bize döndürüleceksiniz."

Bu âyet, inkâr konusu olan, onların ebedî hayat sürmeyeceklerine delildir. Bu hitap, bütün insanlar içindir, yahut yalnız kâfirler içindir. Yani her canlı, ruhunun, bedeninden ayrılması acısını tadacaktır. Bir çeşit imtihan olmak üzere sizi belâlarla da, nimetlerle de deneriz; sabır ve şükür edip etmediğinize bakarız. Ve siz ancak Bize döndürüleceksiniz; başkasının bunda ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak müdâhalesi yoktur.

Sonunda sizin amellerinize göre cezanızı verecek Biziz.

Bu âyet delâlet ediyor ki, bu dünya hayatından asıl maksat, imtihandır; mükâfat ve azaba hazırlanmaktır.

36
"Ey Resûlüm! O kâfirler seni gördükleri zaman, "Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar. Halbuki onlar, çok merhamet edici olan Allah'ın Kitabını inkâr edenlerin tâ kendileridir."

Yani Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) onların, zarar ve fayda getirmeyen ilâhlarını eleştirdiğinden dolayi onu ayıplıyorlar. Halbuki onlar, kendilerine nimetler bahşeden Rahman olan Allah'ın, (celle celâlühü) Kendisine yaraşan tevhidini, yahut insanların irşadı için peygamberler gönderdiğini ve Kitaplar indirdiğini, yahut Kur’ân'ı inkâr ediyorlar.

37
"Şu insan, aceleden yaratılmıştır. Âyetlerimi size göstereceğim; hele acele etmeyin."

A- "Şu insan, aceleden yaratılmıştır."

İnsanın, aşırı aceleci ve sabırsız olmasından dolayı, aceleden yaratıldığı ifade edilmiştir. Yani insanın, üzerinde yaratıldığı huy, sanki onun yaratıldığı şeymiş gibi ifade edilmiştir. Bu, insanın, bu vasfa son derece bağlı olduğunu, ondan hiç ayrılmadığını bildirmek içindir. İnsanın bir acelesi de, küfre koşması ve ilâhî tehdiderin gerçekleşmesini acele istemesidir.

Rivâyet olunuyor ki, Nazr b. Haris, "Allah'ım! Eğer bu kitap, Senin katından gelmiş bir gerçekse, üzerimize gökten taş yağdır..." dediği zaman bu âyet nazil oldu.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, burada insandan murat, Âdem'dir ve Âdem (aleyhisselâm) yaratıldığında ruh, göğsüne ulaşıp henüz bedeninin başka kısımlarına ulaşmamışken, ayağa kalkmak istedi.

Rivâyet olunuyor ki, rûh, Âdem'in gözüne ulaşınca, Cennet meyvelerine baktı; rûh, iç kısmına ulaşınca da, yemek arzu etti.

Deniliyor ki, Allah (celle celâlühü), Âdem'i (aleyhisselâm) Cuma günü akşama yakın güneş batmadan önce yarattı ve acele edip güneş batmadan önce yaratmasını bitirdi. Buna göre yani insan, acele ile yaratıldı, demektir. Ve bunun zikredilmesi, Âdem'in işlerde acele etmesinin sebebi olduğunu beyan etmek içindir.

Âdem'in yaratılması, evlâdına da sirayet eden bir husus olmakla beraber, yine en zahir olan görüşe göre, bu insandan murat, bütün insanlardır.

Bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki "Acel" (acele), Hımyerilerin lügatinde "çamur" demektir. Ancak bunun bura ile hiç münasebeti yoktur.

B- "Âyetlerimi size göstereceğim; hele acele etmeyin."

Bu, acele edenlere tehdit yollu bir hitaptır. Yani Ben, hepsinde ahirette Cehennem ateşi ve diğer azaplarımı size göstereceğim; siz şimdi dünyada bunların acele olarak gerçekleşmesini istemeyin.

Bu yasak, nefislerinin yaratılışında bulunan aceleciliği istemesinden vazgeçirmek içindir.

38
"Eğer doğru iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek? "diyorlar."

Yani "Bizi tehdit için söylenen kıyametin gelmesi, ne zamandır?" diyorlar. Onlar, alay ve inkâr etmek maksadıyla, acele gelmesini istemek için bunu söylüyorlardı." Nitekim onlara verilen cevap da, bunu göstermektedir. Yoksa onlar bunu, Mülk Süresindeki gibi, ilzam yoluyla, vaktini tayin etmek talebiyle söylemiyorlardı.

"Eğer doğru iseniz..." şeklindeki hitapları, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile kıyametin geleceğini bildiren âyetleri okuyan mü'minler içindir.

39
"O kâfirler, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi sayamayacakları, kendilerine yardım da olunmayacağı hengâmeyi bir bilseler!.."

Bu kelâm, o kâfirlerin acele olarak gelmesini istedikleri kıyametin çetinliğını, korkunçluğunu ve azabının şiddetini ve onların bunu acele olarak istemelerinin sebebinin, bu hallerini bilmediklerinden dolayı olduğunu beyan etmektedir.

Burada ön ve arka anlamlarında olan yüz ile sırt zikre tahsis edilmiş, çünkü ön ile arka, yanların en meşhurlarıdır ve onları kuşatmak, her tarafı kuşatmak demektir ve bu iki taraftan kuşatılan insan hiçbir taraftan azabı Önlemeye muktedir olamaz.

Yani onlar kıyametin bu korkunç hallerini bilselerdi, böyle onun acele gelmesini istemezlerdi.

40
"Hayır! Onlara kıyamet ansızın geliverecek de, onları şaşırtacak; onlar da onu geri çevirmeyecekler; kendilerine mühlet de verilmeyecektir."

Yani onlar, onu engelleyemeyecekler; fakat kendilerine vaat edilen azap, yahut Cehennem azabı, yahut kıyamet onlara ansızın geliverecek de, onları mağlup edecek, yahut şaşırtacaktır. Onlar da, o vaat edilen azabı, yahut kıyameti geri çeviremeyecekler ve bir an olsun dinlenmek için kendilerine hiç mühlet de verilmeyecektir.

41
"Yemin olsun ki, senden önce de bir çok peygamber ile alay edilmiştir de, onlardan maskaralık yapanları, maskaralık yaptıkları şey (azap) sarıvermişti."

Bu kelâm, onların, acele etmek zımnında Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay etmelerinden dolayi onu teselli etmek ve eski peygamberlerle alay edenlere isabet eden azapların bir benzerinin de onlara isabet edeceğim zımnen vaat etmek anlamlarım taşımaktadır. Bu kelâmın başında yemin zikredilmesi, mefhûmunu ziyadesiyle belirtmek içindir.

42
"Ey Resûlüm! De ki: Gece ve gündüz, Rahman olan Allah'a karşı sizi kim koruyacak? Aksine onlar, Rablerini anmaktan yüz çevirirler."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Gece ve gündüz, Rahman olan Allah'a karşı sizi kim koruyacak?"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisiyle alay edenlerin sonlarının helâk olduğu beyan edilmekle teselli edildikten sonra burada da, kendisine hitap edilerek, onların başına kakmak ve onları susturmak yoluyla kendilerine böyle demesi emredilmektedir. Yani onlara de ki; gece, gündüz inmesine müstahak olduğunuz Rahman Allah'ın azabından sizi kim koruyacak?

Burada gece, gündüzden önce zikredilmiş, çünkü belâlar, daha çok gece gelir ve gece gelen belâlar da, daha ağır olur.

Burada Rahman sıfatının zikredilmesi, bize bildiriyor ki, onları koruyan, Allah'ın (celle celâlühü) umumî rahmetidir.

B- "Aksine onlar, Rablerini anmaktan yüz çevirirler."

Bundan önce Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), onların halinin gerektirdiği şekilde kendilerine mezkûr sualin sorması emredildi. Zira onlar, gece, gündüz Allah (celle celâlühü) tarafından korunmamış olsa, kendilerine çeşitli âfetler inerdi. Bu itibarla onlar, herkesten daha çok bunu kabul etmekle mükellef kılınmaya ve içinde bulundukları şirkten dolayı ayıplanmaya lâyıktır. İşte bundan sonra da bu kelâm ile beyan ediliyor ki, onların başka bir hak daha vardır kı, kendilerim hiç muhatap almamayı gerektirmektedir ki o da şudur: Onların, Allah'ın (celle celâlühü) azabından korkmaları, içinde bulundukları güven ve rahati ilâhî koruma saymaları ve Koruyandan bir şey istemeleri şöyle dursun, Allah'ı (celle celâlühü) anmayı akıllarından bile geçirmiyorlar.

43
"Yoksa onları Bize karşı savunacak bir takım ilâhları mı var? Uydurma ilâhları, kendilerine bile yardım edecek güçte değillerdir. Onlar Bizden de yardım görmezler?"

A- "Yoksa onları Bize karşı savunacak bir takım ilâhları mı var?"

Bundan önce, Allah'ın kendilerini koruduğunu bilmemelerinin, onların korkmamalarından kaynaklandığı, bu da, Rablerini anmaktan tamamen yüz çevirmelerinden ileri geldiği beyan edildikten sonra burada da, kendi İlâhlarına güvenmelerinden ve korumalarını onlara isnat etmelerinden dolayı kınanmaktadırlar. Yani yoksa bizim, onların hak ettiği azabı önlememizin ve kendilerini korumamızın ötesinde, Bizim katımızdan gelecek azabı önleyecek ve kendilerini koruyacaklarına güvendikleri bir takım ilâhları mı var?

B- "Uydurma ilâhları, kendilerine bile yardım edecek güçte değillerdir. Onlar Bizden de yardım görmezler?"

Bu kelâm, geçen inkârı açıklamakta ve itikatlarının bâtıl olduğunu izah etmektedir. Yani o uydurma ilâhları, kendi kendilerine bile yardım edemezler ve Bizim tarafımızdan da yardım görmezler. Şu halde başkalarına yardım etmeleri nasıl vehmedilebilir!

44
"Hayır! Biz onları da, atalarını da bu dünyada barındırdık. Artık ömürleri bitmeyecekmiş gibi kendilerine uzun geldi. Şimdi görmüyorlar mı ki, onların yurduna girerek etrafından eksiltip durmaktayız. Artık gâlip onlar mıdır?"

A- "Hayır! Biz onları da, atalarını da bu dünyada barındırdık. Artık ömürleri bitmeyecekmiş gibi kendilerine uzun geldi."

Bu kelâm, onların vehimlerinin aksine, kendilerinin korunmalarının sebebinin. İlâhî takdirde kendilerine belirlenmiş ömürleri süresince dünyada barındırılıp faydalandırılmaları olduğunu beyan etmektedir.

B- "Şimdi görmüyorlar mı kı, onların yurduna girerek etrafından eksiltip durmaktayız."

Şu halde onlar nasıl Bizim azabımızdan kurtulacaklarını vehmediyorlar?

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), o kâfirlerin yurtlarını Müslümanların eliyle tahrip buyurmasını ve İslam yurduna katmasını temsilî ve tasvirî olarak anlatmaktadır.

C- "Artık gâlip onlar mıdır?"

Yani bu halleriyle, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlere karşı onlar mı üstündür? Bu gerçekler orta yerde iken ve kendileri de bu gerçekleri gördükleri halde onların üstün oldukları vehmedilebılir mi hiç!

Bu ifadede, asıl galiplerin Müslümanlar oldukları tariz edilmektedir.

45
"Ey Resûlüm! De ki: Ben sadece vahiy ile sizi uyarıyorum. Fakat sağır olanlar, uyarıldıkları zaman bu çağrıyı duymazlar."

Bundan önce Allah (celle celâlühü) tarafından, onların acele olarak istedikleri şeyin ne kadar korkunç olduğu, o istedikleri, geldiğinde hallerini ne kadar kötü olacağı beyan edildikten, bu konudaki cehaletleri de teşhir edildikten, kendilerini gece, gündüz, belâlarından ve diğer, âfetlerden koruyan Rablerini anmaktan yüz çevirdikleri ve diğer kötülükleri de beyan edildikten sonra Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara şunu söylemesi emredildi: Sizin acele istediğiniz kıyamet hakkında ben ancak, onun geleceği ve korkunç halleri olacağı konusunda sizi doğru vahiy ile uyarıyorum; ben yalnız, onun geleceğini haber vermekle sizi uyarıyorum; onu kendim getirmekle sizi uyarmıyorum. Zira onu getirip size göstermem, yaratılış ve din hikmetine ters düşmektedir. Çünkü îman, delile dayanmaktadır, görmeye değil.

Âyetin "Fakat sağır olanlar... " kısmı, telkin edilen kelâma dâhil ve onun açıklayıcı bir zeyk gibi sayılabilir. Buna göre, onları kınamak, takbih etmek ve cehaletleri ile inatlarının aşırılığını tescil etmek üzere, onlara bunu söylemek Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) emredilmiştir. Sağırlar, uyan da olsa, müjdeleme de olsa kelâmı duymadıkları halde, "uyarıldıkları zaman bu çağrıyı duymazlar" denilmesi, onların sağırlığının son derece ağır olduğunu beyan etmek içindir. Nitekim âyette duâ (çağrı) kelimesinin kullanılması da bundan dolayıdır. Zira uyarı, normal olarak yüksek seslerle, mükerrer olarak ve bu mânayra delâlet edecek tonlarla yapılmaktadır. Şu halde onlar bunu da duymadıklarına göre, onların sağırlığı son derece ağırdır, demektir. Yahut anılan "fakat sağır olanlar..." kısmı, "Hayır! Onlar rablerini anmaktan yüz çevirirler." kabilinden olup doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından ifade edilmiştir. Yani sen onlara bunu söyle, fakat onlara bunu duyuramazsın.

46
"Yemin olsun ki, onlara Rabbinin azabından küçük bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz "Vah bize! Gerçekten biz zâlim kimselermişiz!" derler."

Onların, kıyametin haberinin kendilerine gelmesinden hiç etkilenmedikleri beyan edildikten sonra burada da yemin tekidiyle bu gerçek ifade edilmektedir. Yani Allah'a (celle celâlühü) yemin olsun ki, Allah'ın (celle celâlühü) azabından onlara en ufak bir şey dokunsa, kendi nefislerine helâk ile beddua ederler ve nefislerinin kendilerine zulmettiğini itiraf ederler.

47
"Biz kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Artık hiç kimseye hiçbir şeyle haksızlık edilmeyecektir. Yapılan şey, bir hardal tanesi, ağırlığında da olsa, onu getireceğiz. Hesapçılar olarak da Biz yeteriz."

Bu kelâm, onların kendisiyle uyarıldıkları kıyamet gününde olacak olanları beyan etmektedir. Yani Biz, onların acele olarak gelmesini istedikleri kıyamet günü onların amel sayfalarını tartmak için, yahut kıyamet ehli için adâletk teraziler kuracağız.

Bir görüşe göre ise, terazileri kurmak, amellere göre hesap ve cezanın olacağının temsik ifadesidir. Bu konudaki tafsilat, A'raf sûresinde geçti.

Kıyamet günü teraziler kurulacak ve artık hiç kimsenin en ufak bir hakki zayi edilmeyecek; en ufak bir haksızlığa mâruz kalmayacak; hayır ise hayır, şer ise şer, her hak sahibinin hakkı tam olarak verilecektir. Yapılan amel, bir hardal tanesi kadar küçük ve önemsiz de olsa, tartmak, için onu da getireceğiz; onun da karşılığım vereceğiz. Hesapçılar olarak da Biz yeteriz; çünkü Bizim ilmimizden ve adaletimizden daha üstün ilim ve adalet yoktur.

48
"Yemin olsun ki, Biz, Mûsâ ve Harun'a, takva sahipleri için bir ışık, bir öğüt olmak üzere o Furkan'ı verdik."

Burada anlatılanlar, "Biz, senden önce de ancak, kendilerine vahiy ettiğimiz erlerden başkasını peygamber olarak göndermedik... âyetlerinde mücmel olarak anlatılanlara bir çeşit tafsilattır. Bir de, onların kurtarılmaları ile düşmanlarının helâk edilmelerinin keyfiyetine işaret etmektedir. Bu kelâmın başında tekit yemininin zikredilmesi, meflıûmuna son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Bu âyette geçen Furkan'dan murat, Tevrat'tır. Keza, ışık ve öğüt de yine Tevrat'tır.

Yani Allah'a (celle celâlühü) yemin olsun ki, Biz, onlara yüce bir vahiy ve kapsamlı bir Kitap verdik; bu Kitap, hak ile batılı birbirinden ayırt ettiği gibi, aynı zamanda cehalet ve azgınlık karanlıklarını da aydınlatan bir ışık ve insanlar için bir öğüt kaynağıdır.

Burada takva sahipleri zikre tahsis edilmiş, çünkü onun nurundan ve ganimetlerinden istifade edenler onlardır. Yahut âyetin metninde geçen (ve öğüt diye tercüme edilen) zikir, takva sahiplerinin muhtaç oldukları din kurallarının ve hükümlerinin zikridir.

Diğer bir görüşe göre ise âyette zikredilen Furkan, yardım demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, Hazret-i Mûsâ ile İsrail Oğulları için denizin yarılmasıdır. Ancak âyetin siyakına uygun olan birinci görüştür. Zira bu kelâm, zikredilen sıfatlarda bütün İlâhî kitaplarla ve özellikle de Tevrat'la ortak olan Kur’ân'ı tahkik etmek içindir. Bir de, denizin yarılması, kâfirlerin, "Eğer öyle değilse, haydi., bize, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin." sözleriyle istedikleri mucizedir.

49
"O takva sahipleri ki, görmedikleri halde Rablerinden korkarlar; onlar kıyamet korkusundan da titrerler."

A- "O takva sahipleri ki, görmedikleri halde Rablerinden korkarlar."

Yani o takva sahipleri ki, görmedikleri halde Rablerinin azabından korkarlar.

Bu, kâfirlere bir tarizdir. Çünkü onlar, uyarıldıkları şeyi bilfiil görmedikçe uyarılmaktan etkilenmiyorlar.

B- "Onlar kıyamet korkusundan da titrerler."

Mutlak korkunun zikrinden sonra kıyamet korkusunun zikredilmesi, korkulanların en büyüğü kıyamet olduğunu bildirmek içindir. Bir de, takva sahiplerinin, kıyametin acele gelmesini isteyenlerin vasıflarının zıddını taşıdıklarını sarih olarak belirtmek içindir.

50
"İşte bu Kur’ân, indirdiğimiz bereket kaynağı bir öğüttür. Siz şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?"

Burada Kur’ân, Tevrat'ın geçen âyetteki son vasfı (öğüt olmak) ile vasiflandırılması, makama münasebetinden ve sûrenin başındaki Kur’ân'ın vasıflandırılmasına uygun düşmesinden dolayıdır. Yani işte bu indirdiğimiz Kur’ân, hayır ve faydası bol bir bereket kaynağıdır. Siz simdi, onun da Tevrat gibi Allah (celle celâlühü)

tarafından vahiy ile verildiğini apaçık delillerle anladıktan sonra onun Bizim katımızdan indirildiğini inkâr etmekte ısrar mı ediyorsunuz? Siz Tevrat'ın halini düşündükten sonra bu inkârın hiçbir dayanağı kalmaz.

51
"Yemin olsun ki, Biz, daha önce İbrâhim'e de rüştünü vermiştik. Zaten Biz onu iyi tanırdık."

A- "Yemin olsun ki, Biz, daha önce İbrâhîm'e de rüştünü vermiştik."

Yani Biz, Mûsa'ya ve Harun'a (aleyhisselâm) Tevrat'ı vermeden önce İbrâhim'e de, ona ve onun gibi büyük peygamberlere lâyık olan rüştü, yani vahiy ile hâsıl olan özel hidâyete dayanan kâmil ihtida (hidâyete ermek) ve ilâhî sırlan kullanarak ümmetini ıslah iktidarını vermiştik.

Hazret-i İbrâhim'e (aleyhisselâm) rüştünün verilmesinin önce zikredilmesi, bununla Kur'ân'ın indirilmesi arasındaki benzedikten dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, İbrâhîm'e peygamberliğinden önce, yahut erginlik çağından önce ona rüştünü vermiştik, demektir. Ancak makam, bu görüşe müsait değildir.

B- "Zaten Biz onu iyi tanırdık."

Yani İbrâhîm'in (aleyhisselâm), ona verdiklerimize ehil olduğunu biliyorduk. Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) bütün ince ayrıntıları da bildiğine ve fiillerinde hür olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

52
"Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine: "Şu tapmakta olduğunuz heykeller nedir?" demişti."

Yani İbrâhîm'in (aleyhisselâm) rüştünün kemaline ve yüksek faziletine vâkıf olman için onun, babasına ve kavmine bu söylediklerini an.

Hazret-i İbrâhîm'in bu suali, tecâhül (bildiğini bilmiyormuş gibi davranmak) kabilindendir. Nitekim onların putları hakkındaki suali, normal olarak hakikatin beyanını, yahut ismin açıklanmasını talep eden bir sual tarzı değildir. Sanki Hazret-i İbrâhîm., onların ilah edindikleri putların mahiyetlerinin, taş veya ağaç olduklarım iyice kavradığı halde bunların ne okluklarını bilmiyormuş gibi sual sormaktadır.

53
"Onlar dediler ki: Biz babalarımızı bunlara tapar olarak bulduk."

Onlar, böyle cevap verdiler, çünkü Hazret-i İbrâhîm'in sualinin sonucu, onların, o putlara tapmak sebebini öğrenmek idi. Nitekim Hazret-i İbrâhîm'in, onları, "tapmakta olduğunuz" şeklinde vasıflandırması da bunu bildirmektedir. Sanki şöyle sormuş oluyor: "Bunlar nedir? Sizin onlara tapmanıza lâyık mıdır?" Onların itibar edilecek bir gerekçesi olmayınca, onlar, taklide sığındılar. Hazret-i İbrâhîm de, yemin tekidi bir kelâm ile, onların görüşünü şöyle iptal etti:

54
"İbrâhîm dedi ki: Yemin olsun ki, siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklıktasınız."

Yani yemin olsun ki, siz de, bu bâtıl âdeti sizin için meydana getiren babalarınız da, aklı başında hiçbir kimseye gizli olmayan apaçık ve pek tuhaf büyük bir sapıklık içinde kalmaya devanı etmektesiniz. Çünkü sizin bu ibâdetı-nız, hiçbir delile dayanmamaktadır ve taklit de, ancak kısmen hak olma ihtimak olan hususlarda caizdir.

55
"Dediler ki: Bize gerçeği mı getirdin, yoksa sen oyunbazlardan mısın?"

Yani onlar, Hazret-i İbrâhim'in o sözlerini duyunca, dinî inançlarının dalâlet olmasının imkânsız olduğunu ifade etmek, Hazret-i İbrâhîm'in, kendilerim dalâletle vasıflandırmasına taaccüplerini ve bu sözlerinde ciddi,

olmasından tereddütlerini bildirmek üzere dediler ki; bunu bize ciddi olarak mı söylüyorsun, yoksa söylediklerin şaka mı, mizah mı?

56
"İbrâhîm dedi ki: Hayır! Sizin Rabbiniz, şu göklerin ve bu yerin de Rabbidir ki, onları yoktan meydana getirmiştir ve ben de buna şahitlik edenlerdenim."

A- "İbrâhîm dedi ki: Hayır! Sızın Rabbiniz, şu göklerin ve bu yerin de Rabbidir ki, onları yoktan meydana getirmiştir."

Hazret-i İbrâhîm, bununla, onların, sözlerini üzerine bina ettikleri hususu, yani o putların kendi ilâhları olmalarını red etmektedir. Yani gerçek, sızın bildiğiniz gibi değil, fakat Rabbiniz, şu göklerin ve bu yerin de Rabbidir kı, onları yoktan var etmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm'in bu sözleri, iddiasına delil ikame etmek suretiyle, oyun oynadığını red etmek içindir.

Hazret-i İbrâhîm'in, bu sözlerinde Allah'ı (celle celâlühü) onların Rabbi olmakla vasıflandırdıktan sonra O'nu gökleri ve yeri yaratmış olmakla da vasıflandırması, hakkı tahkik için ve böyle olmayan bir varlığm, İlâh olmaktan uzak olduğuna dikkat çekmek içindir. Yani sizin Rabbiniz, gökleri, yeri, içlerindeki yaratılmışları ve ezcümle sizleri, babalarınızı ve taptığınız putları da, faydalanacağı bir örnek ve uyacağı bir tarif olmaksızın yoktan var etmiştir.

B- "Ve ben de buna şâhitlik edenlerdenim."

Yani ben de, size anlattığım gibi sizin Rabbinizin, yalnız, göklerin ve yerin Rabbi olan. Allah olduğunu, O'ndan başka her ne olursa olsun, hiçbir varlığın İlâh olmadığını hakikat: ve delil ile bilenlerdenim. Zira bir şeyin şahidi olan, onu tahkik ederek hakikatini anlamış olan kimse demektir. Hazret-i İbrâhîm'in de buna şahadeti, onu hüccet ile kanıtlamış olması demektir. Bu itibarla sanki Hazret-i İbrâhîm şöyle demiştir: Ben bunu beyan ederim ve onu delil ile kanıtlarım.

57
"Allah'a yemin ederim, ki, siz, arkanızı dönüp gittikten sonra ben, hiç şüphesiz putlarınıza bir oyun oynayacağım!"

Yani siz, onların ibâdetinden dönüp bayram yapmaya gittikten sonra ben onları kırmaya çalışacağım.

Âyette kullanılan ifade, buna fırsat bulmanın zor olduğunu ve bunun başarılmasının, hilelere baş vurmaya bağlı olduğunu bildirmektedir.

Hazret-i İbrâhîm, bunu gizli söylemişti.

Bir görüşe göre, bunu biri duymuştu.

58
"Sonra İbrâhîm, kendisine müracaat etsinler diye onları param parça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı."

Rivâyet olunuyor ki, Azer, bir bayramlarında Hazret-i İbrâhîm'i de yanma aldı ve bayram kutlamalarına puthanelerinden başlayarak, önce oraya girdiler ve putlara secde edip yanlarında getirdikleri yemekleri, önlerine koydular ve: "Biz dönünceye kadar ilâhların bereketi yemeklere geçsin!" diye duâ ettiler. Sonra çıkıp gittiler. Hazret-i İbrâhîm ise, orada kaldı. Onlar gittikten sonra Hazret-i İbrâhîm, putlara bir göz gezdirdi. Bunlar yetmiş put: idi ve sıralar halinde bulunuyorlardı. Bu putların en büyüğü de, yüzü kapıya dönüktü. Bu büyük put altından idi ve gözlerinde, gecelen parlayan iki kıymetli taş bulunuyordu. Hazret-i İbrâhîm, eline aldığı balta ile hepsini kırdı; yalnız o büyük putu bıraktı ve baltayı da onun boynuna astı. Bunu, kendisine müracaat etmeleri ve karşılıklı hüccet beyanında onları gelecek delillerle mağlup edip kendilerini susturmak için yaptı.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, büyük puta müracaat edip de diğer putları kimin kırdığını ona sorsunlar diye böyle yaptı, demektir. Zira içinden çıkılmayan hâdiselerde tapılan varlığa müracaat edilmelidir. Bîr diğer görüşe göre ise, kendi ilâhlarının, kendilerine isabet edecek bir zararı önlemekten ve onları kırana bir zarar vermekten âciz oldukları sabit olduğunda belki Allah'a (celle celâlühü) ve O'nun tevhidine dönerler diye bunu yaptı, demektir.

59
"Onlar dönüp bunu görünce: "İlahlarımıza bunu kim yaptı? Hiç şüphesiz o, zâlimlerden biridir" dediler."

Yani onlar bayramlarından dönüp putlarına yapılanları görünce, inkâr, kınama ve takbih anlamında dediler ki; İlâhlarımıza bunu kim yaptı? Bunu yapan zâlimlerden sayılmaktadır.

Onlara göre ilâhlarını paramparça edenin zâlimlerden sayılması, o ilâhlar saygıya lâyık iken, onlara hakaret etmeye cüret ettiği içindir, yahut onları kırıp paramparça etmekte ve onları tahkirde çok ileri gittiği içindir, yahut kendi nefsini tehlikeye mâruz bıraktığı içindir.

60
"Bir kısmı: "Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrâhîm deniliyormuş" dediler."

Onlardan bazıları, soranlara cevap olarak dediler ki; bu İlâhlarımızı tahkir eden İbrâhîm adında bir genç varmış; herhalde onlara bunu yapan odur.

61
"Dediler ki: O halde onu halkın gözleri önüne getirin; olur ki, onlar tanıklık ederler."

Yani onu getirin ve herkesin kendisini görebileceği yüksekçe bir yere çıkarın; belki insanlar, onun söylediklerine ve yaptıklarına şâhıtlik ederler. Yahut onun halkın gözlen önüne getirin kı, ona vereceğimiz cezayı görsünler, demektir.

62
"Sen mi yaptın bunu İlâhlarımıza ey İbrâhîm!" dediler."

Yani onlar, Hazret-i İbrâhîm'i halkın huzuruna getirip soruşturmaya başladılar ve kendisine bunu sordular.

63
"İbrâhîm: "Belki de bunu büyükleri yapmıştır. Haydi, onlara sorun; eğer konuşabiliyorlarsa, söylesinler" dedi."

Hazret-i İbrâhîm, kırmadığı büyük putu göstererek bunu söyledi. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm), kendisini amacına ulaştıran, onları hüccede ilzam etmeyi en nâzik ve en güzel şekilde sağlayan tariz üslubunu seçerek kendi ilâhları hakkında onları düşünmeye sevk etmiş ve bu amacını gerçekleştirirken yalan söylemekten de kaçınmıştır. Hazret-i İbrâhîm, bu işi büyük puta isnat ederek bu sözleriyle büyük putu bizzat fail olarak gösterdiği gibi, baltayı onun boynuna asmak suretiyle fiilen bunu göstermişti. Hazret-i İbrâhîm'in bu ısı büyük puta isnat etmekten maksadı, onun bu işin baş sebebi olduğudur. Şöyle ki, Hazret-i İbrâhîm, o putların yanma girdiğinde, onların Allah'tan (celle celâlühü) başka kendilerine tapılması için sıra sıra dizildiklerini görünce, içinden o putlara öfkelenmişti; en büyük puta olan öfkesi ise, daha büyük ve şiddetli idi. Çünkü en çok ona saygı gösteriyorlardı. İşte onun bu fiili ona isnat etmesi, kendisini onları kırmaya sevk eden o büyük put olması itibanyladır.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm'in bu sözleri, o puta tapanların inancına göre caiz olması gereken sonucu hikâye etmektedir. Sanki onlara şöyle demiştir: Siz bu putların en büyüğünün bu işi yapmış olmasını inkâr etmiyorsunuz; çünkü kendisine tapılan ve ilah olarak kendisine yakardan bir varlık, bunun daha ağır olanına muktedir olması gerekir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm şöyle demişti: "Bunu yapan bu putların büyüğüdür. O, bütün putların en büyüğü iken, kendisinin yanında bu küçük putlara tapılmasına kızmıştır." Buna göre, Hazret-i İbrâhîm'in bu

sözleri, temsik bir ifade olup bundan maksadı, Allah'ın (celle celâlühü), Kendi ibâdetine putları da ortak etmelerinden dolayı onlara kızdığına dikkat çekmektir.

Diğer bir görüşe göre, Hazret-i İbrâhîm, kendisinden sâdır olan fiili puta isnat etmek maksadıyla bunu söylememiş; fakat onları hüccetle ilzam etmek ve susturmak amacına tarizi bir üslupla varmak için o fiili kendine ısnât etmiştir. Bunun bir misali de, sen güzel yazı yazmakla meşhur olduğun halde yazdığın güzel bir yazı için ümmî bir kimsenin sana: "Bunu sen mı yazdın" demesi ve senin de: "Hayır, sen yazdın" diye cevap vermen gibidir, işte bunda da senin maksadın, yazının sana ait olduğunu tesbit etmekle beraber, soran ile de istihza etmektir; yoksa niyetin yazının sana ait olduğunu red etmek ve ona ait olduğunu saptamak değildir.

Ancak bu görüş, tahkikten çok uzaktır. Mezkûr misalde mânanın hülâsası, sadece, yazının kendi nefsine ait olduğunu saptamak, gerçek durumun açık olduğunu iddia etmek ve bununla beraber soran ile alay etmek ve sualinin, cehaletinden kaynaklandığını bekitmektir. Zira sualini, kendisine göre bu yazının, başkası tarafından yazılmış olmasının muhtemel olduğu esası üzerine bina etmiştir. Halbuki sana göre bu imkânsızdır. Ama Hazret-i İbrâhîm'in kırma fiilini puta ısnât etmesinden muradının, sadece, o fiilin kendisine ait olduğunu saptamak olmadığı gibi, suallerini, kendilerine göre, bunun, başkası tarafından yapılmış olmasının muhtemel olduğu esası üzerine bina ettiklerinden dolayı bu sualin, cehaletlerinden kaynaklandığını belirtmek de değildir. Fakat Hazret-i İbrâhîm'in muradı, onları, putları hakkında tefekküre yöneltmektir. Nitekim onun: "Eğer konuşabiliyorlarsa... " sözü de bunu bildirmektedir.

Hazret-i İbrâhîm'in: "Eğer konuşabiliyotlarsa..." yerine, "Eğer duyabiliyorlarsa", yahut "Eğer akıl edebiliyorlarsa" dememiş, -kaldı ki, sormak, duymaya ve akıl etmeye bağlıdır- çünkü sormanın neticesi cevaptir ve onlarin konuşmaması daha açıktır ve bu şekilde onları susturmak daha etkılidir. Ve bu da önceden hâsıl olmuştur. Nitekim bundan sonraki âyet bunu şöyle ifade etmektedir:

64
"Bunun üzerine kendi akıllarına müracaat ettiler; sonra kendi kendilerine: "Gerçekten zâlimler sizlersiniz, sizler!" dediler."

Yani bunun üzerine onlar kendi akıllarına müracaat ederek düşündüler kı, kendi nefsinden zararı önlemeye ve kendilerini kıran kimseye hiçbir şekilde zarar vermeye muktedir olmayan bir varlık, başkasından da zarar önlemeye ve ona bir menfaat sağlamaya muktedir olamaz. Şu halde böyle bir varlık nasıl mâbûd olabilir! İşte o zaman kendi aralarında birbirlerine dediler kı; siz, sorumlu tutmayı gerektiren bu kınayıcı sualinizle, yahut putlara tapmakla siz zâlim oldunuz; siz: "Hiç şüphesiz o zâlimlerdendir" sözünüzle zâlim saydığınız kimse zâlim değildir. Yahut o putlara tapmakla sız zâlim oldunuz; onları kıran değil.

65
"Sonra tekrar eski kafalarına dönerek: "İbrâhîm! Yemin olsun ki, bunların konuşmadığını sen pek âlâ biliyorsun!" dediler."

Yani onlar, akıllarına müracaat etmekle istikamet bulduktan sonra yine mücadeleye döndüler ve dediler ki; ey İbrâhîm! Vallahi, bu putların hiç konuşmadığını biliyorsun; o halde nasıl onlara sormamızı istiyorsun?

66
"İbrâhîm dedi ki: "Öyleyse, Allah'tan başka, size hiçbir fayda ve zarar getiremeyen şeylere mi tapıyorsunuz ha?"

Zira putların halinin İlâhlığa zat olduğunu bilmek, onlara tapmaktan kaçınmayı kesinlikle gerektirmektedir.

67
"Size de, Allah'tan başka taptıklarınıza da yuh olsun! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"

A- "Size de, Allah'tan başka taptıklarınıza da yuh olsun!"

Bu kelâm, onların apaçık bâtıl olan dinde ısrar etmelerine karşı Hazret-i İbrâhîm'in feryadıdır.

B- "Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"

Yani hâlâ alınızı kullanıp tefekkür ederek yaptığınızın ne kadar çirkin olduğunu anlamayacak mısınız?

68
"Kimileri: "Eğer bir iş yapacaksanız, onu ateşte yakın da, ilâhlarınıza yardım edin!" dediler."

Yani onlar, delil getirmekten âciz kalınca, çareleri tükenip afallayınca birbirlerine dediler ki; eğer İlâhlarınıza yardım edecekseniz, yahut hatırı sayılır bir iş yapacaksanız, onu yalcın; çünkü bu, en ağır cezadır ve ondan intikam almakla İlâhlarınıza yardım edin!

İşte hüccetle mağlup edilen bâtılcının her zaman hali budur; sen, kesin delillerle onun şüphesini kaldırdığında rezil olunca, kaba kuvvete başvurmaktan başka çaresi kalmamaktadır.

Deniliyor ki, Hazret-i İbrâhîm için "Onu yakın..." diyen, Nemrûd b. Kenan b. Sencârîb b. Nemrûd b. Kûs b. Hâm, b. Nuh'tur

Diğer bir görüşe göre ise bunu söyleyen Heyûn, yahut İledir adında Fars Kürtlerinden biri idi; bu adam yerin dibine batinidı.

Rivâyet olunuyor ki, onlar, Hazret-i İbrâhîm'i yakmaya karar verince, Enbât (Nebatilerin) kentlerinden olan Kûsâ'da bir Hazîre yaptılar. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Onun için bir yer yapın ve derhal onu ateşe atin!" dediler. İşte bundan sonra onlar kırk gün müddetle çeşitli ağaç türlerinden sert odunlar topladılar ve öyle büyük bir ateş yaktılar kı, kimse çevresine bile yaklaşamazdı. Hattâ çok yükseklerde üstünden uçan kuşlar bile alevlerinden yaniyorlardı. Ve hiç kimse ateş sahasına yaklaşamadığı için Hazret-i İbrâhîm'i nasıl ateş atacaklarını bilemediler. Derken İblis oraya gelip kendilerine mancınık aletinin nasıl yapıldığını öğretti; onlar da mancınık yaptılar.

Diğer bir görüşe göre ise, mancınık aletini onlara bir kürt yaptı. Allah da o kürdü yerin dibine batırdı. O, kıyamet gününe kadar batmaya devam edecektir. Sonra onlar, İbrâhîm'i alıp zincirlerle bağladılar ve o mancınığa koydular ve mancınıkla onu ateş fırlattılar. Hemen Cebrâîl (aleyhisselâm) kendisine gelip: "Bir ihtiyacın var mı?" dedi. Hazret-i İbrâhîm de: "Sana bir ihtiyacım yok" dedi. Cebrâîl (aleyhisselâm) "Öyleyse Rabbinden dile!" dedi. Hazret-i İbrâhîm: "Rabbimin benim halimi bilmesi, bana yeter" dedi. Allah (celle celâlühü) da, onun bu sözünün bereketine o Hazîre'yi bir bahçe yaptı.

69
"Biz de: "Ey ateş! İbrâhim'e serinlik ve esenlik ol!" dedik."

İşte bu âyet, Hazret-i İbrâhîm'in o ateşten nasıl korunduğunu bildirmektedir. Yani Biz de ateşe dedik ki; İbrâhim'e zarar vermeyen bir serinlik haline gel!

Rivâyet olunuyor ki, melekler, Hazret-i İbrâhîm'in iki koltuğundan tutup yere oturttular. Bir de baktı ki, suyu gayet tatlı bir pınarın başında, kırmızı gül ve nergis bahçesinde bulunuyor. Ateş yalnız, kendisini bağladıklar bağları yakmıştı.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm, serinlik ve esenliğe dönüşen o ateşte kırk gün, yahut elk gün kaldı. Hazret-i İbrâhîm: "Ben hayatımda orada geçirdiğim günler kadar hiç mutlu olmadım" diyordu.

İbni Yesâr diyor kı: "Allah ona gölge meleği gönderdi; melek, yanında oturup ona ünsiyet verdi. Nemrûd, sarayından seyrederken baktı ki, Hazret-i İbrâhîm gayet güzel bir bahçede yanında bir arkadaşı ile beraber gayet iyi durumda oturuyor ve etrafı tamamen ateş ile kuşatılmış haldedir. Nemrûd, oradan Hazret-i İbrâhim'e: "İbrahkn! Sen oradan çıkabilir misin?" diye seslendi. Hazret-i İbrâhîm de: "Evet!" dedi.. Nemrûd: "Öyleyse, haydi, kalk da, çık, bakayım!" dedi. Bunun üzerine Hazret-i İbrâhîm, ayağa kalkıp yürümeye başladı ve ateş sahasının dışına çıktı. Nemrûd da, kendisini karşılayıp ona saygı gösterdi ve ona: "Senin yanında gördüğüm adam kimdi?" diye sordu. O da: "O gölge meleği ıdı; Rabbim, onunla ünsiyet bulayım diye onu bana göndermişti" dedi. Nemrûd: "Rabbinin senin hakkında yaptığında gördüğüm kudreti ve izzeti için O'na bir

kurban sunmak istiyorum" dedi. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm): "Sen bu dininde, kaldığın müddetçe Allah (celle celâlühü) senin kurbanını kabul etmez" dedi. Nemrûd dedi ki: "Ben hükümdarlığımı bırakamam; fakat sonra ben, Rabbine kurban olarak dört bin sığır keseceğim. "Sonra Nemrûd, bu kurbanları kesti ve Hazret-i İbrâhîm'den elini çekti. O zaman Hazret-i İbrâhîm on altı yaşında bulunuyordu.

İşte gördüğün gibi bu hâdise, en büyük mûcizelerdendir. Zira ateşin, güzel bir havaya dönüşmesi, Allah'ın (celle celâlühü) kudretine göre garipsenmiyorsa da, bu şekilde olması, harikulade olaylardandır.

Bir görüşe göre, Hazret-i İbrâhîm'in ateşi kendi hâlinde duruyordu; fakat Allah (celle celâlühü), Hazret-i İbrâhîm'i ateşin zararından korumuştu. Tıpkı Semender kuşunun ateşte yanmaması gibi.

70
"Onlar İbrâhîm'e bir tuzak kurmak istediler, fakat Biz, onları büsbütün hüsrana uğrayanlardan kılmışızdır."

Yani onlar, Hazret-i İbrâhîm'e zarar vermek için ona büyük bir tuzak kurmak istediler; fakat Biz, onları en büyük hüsrana uğrayanlardan kılmışızdır. Nitekim onların, hak nurunu söndürme çabaları, Hazret-i İbrâhîm'in hak üzerinde, kendilerinin ise bâtıl üzerinde olduklarına kesin delil olmuş ve Hazret-i İbrâhîm'in derecesinin yükselmesine, kendilerinin ise en şiddetli azaba, müstahak olmalarına sebep olmuştur.

71
"Biz, onu ve Lût'u kendisinde âlemler için bereketler kıldığımız o memlekete ulaştırıp kurtardık."

Yani Biz, onları Irak bölgesinden kurtarıp Şam bölgesine ulaştırdık. Şam bölgesinin bereketi bütün insanlar içindir, çünkü peygamberlerin çoğu bu bölgeden çıkmış ve dinî ve dünyevî kemallerin ve hayırların temel prensipleri olan o peygamberlerin Şerîatleri bu bölgeden dünyaya yayılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu bölgenin bereketi, nimetlerinin ve ürünlerinin bol olması demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) Filistin'e yerleşti; Lût (aleyhisselâm) da, Mütefike'ye yerleşti. İkisinin arasında bir günlük mesafe vardır.

72
"İbrâhîm'e, İshâk'ı ve fazla olarak Yakûb'u da verdik. Hepsini de iyilerden kıldık."

Yani Hazret-i İbrâhîm'e, İshâk'ı verdik ve ihsan olarak, yahut torun olarak, yahut dileği olan İshâk'a ilâve olarak Yakûb'u da verdik. Bunların dinî ve dünyevî iyiliklere muvaffak kıldık; böylece onlar kâmil insanlardan oldular.

73
"Ve onları buyruğumuzla insanları hidâyete eriştiren rehberler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahiy ettik. Onlar, yalnız Bize ibâdet eden kimselerdi."

A- "Ve onları buyruğumuzla insanları hidâyete eriştiren rehberler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahiy ettik."

Yani Biz, Hazret-i İbrâhîm'in; "... ve min zürriyyeti" duasını kabul ederek onları, din işlerinde kendilerine uyulan, Bizim buruğumuzla ve kendilerini ümmetlerine peygamber olarak göndermekle ümmeti hakka yönelen ve neticede kemale erişen önderler kıldık ve kendilerine, hayırlı işler yapmayı vahiy ettik ki, ümmetlerini hayra teşvik etsinler de, böylece ilimlerine ameli de katmakla kemalleri tamamlansın. Yine namaz kılmayı ve zekât vermeyi de onlara vahiy ettik.

B- "Onlar, yalnız Bize ibâdet eden kimselerdi."

Yani anılan peygamberleri yalnız ve yalnız Bize ibâdet ediyorlardı ve onlar Bizim ibâdetimizden başka bir ibâdeti akıllarından bile geçirmezlerdi.

74
"Lût'u da an! Ona hikmet ve bilgi verdik ve kendisini, o çirkin işleri işlemekte olan memleketten kurtardık." Çünkü onlar, gerçekten yoldan çıkmış kötü bir kavım idiler.

A- "Lût'u da an! Ona hikmet ve bilgi verdik."

Yani Hazret-i Lût'a hikmet, yahut peygamberlik, yahut hasımlar arasında hak ile hükmetmeyi ve peygamberlere lâyık olan ilim verdik.

B- "Ve kendisim, o çirkin işlen işlemekte olan memleketten kurtardık. Çünkü onlar, gerçekten yoldan çıkmış kötü bir kavim idiler."

Yani Biz, Hazret-i Lût'u, Livata fiilini işleyen o memleket halkından kurtardık...

75
"Lût'u da rahmetimizin içine aldık. Çünkü o, gerçekten iyilerden idi."

Yani Biz, Lût'u (aleyhisselâm) da rahmetimizin ehli olan, yahut Cennet yaranı olan bahtiyar kullarımıza dâhil eyledik. Çünkü o, gerçekten, tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş mutlu ve kutlu kullarımızdan idi.

76
"Nuh'u da an! Hani o daha önce duâ etmiş, Biz de onun duasını kabul etmiştik. Nihayet kendisini de, îman eden ailesini de o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık."

Yani Hazret-i Nuh'un Sââl haberini de an! Hani o, bu zikredilen peygamberlerden önce, kavminin helaki için Allah'a (celle celâlühü) duâ etmiş ve Biz de, onun duasını ve ezcümle, "Ben gerçekten mağlup durumdayım; bana yardım eyle!" duasını da kabul etmiştik ve nihayet kendisini de, îman eden ailesini de o tufandan kurtarmıştık.

Diğer bir görüşe göre ise, o büyük sıkıntı, kavminin eziyeti idi.

77
"Âyetlerimizi yalan sayan kavme karşı onu muzaffer kılmıştık. Onlar muhakkak kötü bir kavim idiler. Bu yüzden onların hepsini suda boğduk."

Ayetlerimizi yalan sayan kavme karşı onu muzaffer kıldık ve onlardan intikam aldık. Çünkü onlar gerçekten azabımızı hak etmiş kötü bir kavim idiler. İşte bu yüzden onların hepsini, suda boğduk; zira hakkı yalanlamakta ısrar ve şer ile fesada dalmak, kesin olarak helaki gerektirmektedir.

78
"Dâvûd ve Süleyman'ı da an! Hani o kavmin koyunlarının çobansız girip yayıldığı ekin tarlası hakkında hüküm vermişlerdi. Biz de hükümlerine şahit idik."

Diğer bir görüşe göre, bu çobansız koyunların gece girip büyük zarar verdikleri, ekin değil, salkımları sarkmış üzüm bağlan idi.

79
"Böylece hükmetmeyi Süleyman'a Biz öğretmiştik. Onların hepsine de hüküm ve ilim vermiştik. Dâvûd ile beraber tesbih etsinler diye dağları ve kuşları ona tâbi kıldık. Bunları Biz yapmaktayız."

A- Böylece hükmetmeyi Süleyman'a Biz öğretmiştik."

Rivâyet olunuyor ki, iki adam, Davud'un (aleyhisselâm) yanına geldiler; bunlardan biri dedi ki: "Bu adamın koyunları gece benin ekinime girip büyük zarar verdiler. Hazret-i Dâvûd da, tazminat olarak, o koyunların ekin sahibine verilmesine hükmetti. Bu iki adam Hazret-i Süleyman'ın yanından geçerken hâdiseyi kendisine

anlattılar. Hazret-i Süleyman: "Başka bir hüküm, iki taraf için de daha uygun olur" dedi. Hazret-i Dâvûd, bunu haber alınca, Hazret-i Süleyman'ı çağırttı ve ona dedi kı: "Peygamberlik ve babalık hakkı için, her iki taraf için de daha uygun olanı bana söyle!" Hazret-i Süleyman da dedi kı: "Bana göre, koyunlar, arazı sahibine verilmek ve o, koyunların sütünden, yününden ve doğacak nesillerinden faydalanmak. Ekin tarlası da koyunların sahibine verilmek ve tarlayı eski haline getirmelidir. Ekin o hale gelince de, herkes malını geri almalıdır. " Bunun üzerine Hazret-i Dâvûd: "Gerçek hüküm, senin, hükmündür" dedi ve bu hükmü uygulattı.

Bana göre, Hazret-i Dâvûd ile Hazret-i Süleyman'ın (aleyhisselâm) hükümleri kendi, içtihatlarına dayanıyordu. Zira Hazret-i Süleyman'ın: "Başka bir hüküm, iki taraf için de daha uygun olur" demesi ile sonra da: "Bana göre, koyunlar arazi sahibine verilmek..." demesi, bu hükmün vahiy yoluyla olmadığını sarih olarak ifade etmektedir. Yoksa kesin olarak, yegâne hükmün bu olduğunu ifade ederdi. Ve Hazret-i Dâvûd da, Hazret-i Süleyman'dan, görüşünü söylemesini yemin ile talep etmezdi. Aksi takdirde Hazret-i Süleyman'ın, hükmünü baştan söylemesi vacip olurdu ve onu gizlemesi haram olurdu. Bundan zorunlu olarak, Hazret-i Davud'un hükmünün de içtihat olması lâzım gelir. Zira zorunlu olarak, Nass ile olan hülcmün içtihad ile nakzedılmesi imkânsızdır. Hattâ -Allahu Âlem- ben derim ki; Hazret-i Süleymânın görüşü istihsân'a (faydalı olanı tercih etmek, metoduna) dayanan bir içtihad idi. Nitekim onun: "Taraflar için daha uygun..." demesi de, bunu bildirmektedır. Hazret-i Davud'un görüşü ise kıyas idi.

Nitekim bir köle, efendisi aleyhinde bir cinayet işlediği zaman, imâm Ebû Hanîfe'ye göre, efendisi, köleyi cinâyet sahibine verir, yahut fidyesini verir ve onu karşılamak için köleyi satar. İmâm Şafiî'ye göre ise, kölenin efendisi, bu cinÂyetin fidyesini verir. Ve rivâyet olunuyor ki, ekinin değeri ile koyunların değeri arasında bir fark yoktu. Hazret-i Süleyman, istihsân hükmünü tercih etmişti. Nitekim o, koyunlardan faydalanmayı, kayıp edilen ekinden faydalanma yerine saymıştı. Ama koyun sahiplerinin koyunlar üzerindeki mülkiyeti baki kalıyordu. Koyunların sahibine de, onun tarafından gelen zarar telâfi edilinceye kadar ekin tarlasında çalışması vacip kılmıştı. Nitekim Şafiî akimlerine göre, bir kimse, bir köleyi gasp edip de, köle, onun elinden kaçarsa, tazminat olarak kölenin değerini sahibine verir.

Böylece kölenin sahibi, gasp edenin ortadan kaldırdığı menfaatlerin karşılığı olarak, kölenin değerinden faydalanır. Ama sonra, kaçan köle yakalanırsa, taraflar eski mallarına dönerler.

Âyetteki "Böylece hükmetmeyi Süleyman'a Biz öğretmiştik" kelâmı, Hazret-i Süleyman'ın hükmünün tercihe şayan olduğuna ve Hazret-i Davud'un, onun hükmüne döndüğüne delildir. Halbuki içtihada bina edilen hüküm, başka bir içtihâd ile nakzedilmez; ikinci içtihâd, birincisinden daha kuvvetli olsa bile. Fakat bu, bizim Şerıatimizin hususiyederindendir. Kaldı ki, konuya ilişkin haberlerde vârid olduğuna göre, Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Süleyman'ın hükmünü duymadan kesin hükmünü vermemişti.

Bu meselenin bizim Şeriatimizdeki hükmüne gelince, Ebû Hanîfe'ye (radıyallahü anh) göre, eğer zarar meydana getiren hayvanın yanında onu süren veya yeden biri bulunmuyorsa, tazminat lâzım gelmez. İmâm Şafiî'ye göre ise, bu gibi hâdiseler gece olursa, tazminat lâzım gelmez; gündüz olursa lâzım gelir.

B- "Onların hepsine de hüküm ve ilim vermiştik."

Bu kelâm, hükmetmenin Hazret-i Süleyman'a tahsis edilmesinden akla gelebilecek, Hazret-i Davud'un hükmünün şer'i olmaması gibi bir vehmi ortadan kaldırmaktadır. Yani Biz, yalnız Hazret-i Süleyman'a değil, her ikisine de birçok hikmet ve ilim vermiştik.

Bu âyet, sadece delâlet ediyor ki, müçtehıdin hatası, müçtehidliğine halel getirmez.

Bir görüşe göre, her müçtehidin, isâbetli olduğuna da delâlet etmektedir. Ancak bu görüş, âyetteki "Böylece hükmetmeyi Süleyman'a Biz öğretmiştik" gerçeğine ters düşmektedir. Eğer "Böylece hükmetmeyi ... "cümlesi nakledilmeseydi, anılan iki peygamberin de aynı hükümde birleştikleri muhtemel olurdu; Kaldı ki, "Böylece hükmetmeyi ..." kelâmı, Hazret-i Süleyman'ın küçük yaşma rağmen bilgi üstünlüğünü göstermek içindir. Zira Hazret-i Süleyman o sırada on bir yaşında bulunuyordu.

C- "Dâvûd ile beraber tesbih etsinler diye dağları ve kuşları ona tâbi kıldık."

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) her ikisine olan umumî ihsanı beyan edildikten sonra burada da her birine mahsus olan ihsanları anlatılmaktadır.

Dağların ve kuşların Hazret-i Dâvûd ile beraber Allah'ı (celle celâlühü) tesbîh etmeleri, Hazret-i Davud'un duyduğu temsilî bir sesle O'nu takeks etmeleridir. Yahut onların takdisi, Allah'ın (celle celâlühü) onlarda yarattığı kelâm ile olmaktaydı.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki fiil, Tesbîh kökünden olmayıp Sebh kökünden olup, onlar, Hazret-i Dâvûd ile beraber yüzüyorlardı, demektir.

D- "Bunları Biz yapmaktayız.

Yani bu gibi şeyleri yapmak. Bizim şanımızdandır. Bu itibarla bunlar, size göre pek garip şeyler ise de, Bize göre öyle değildir.

80
"Savaşınızda sizi korusun diye sizin için Davud'a zırh sanatını da öğrettik. Artık şükredecek misiniz?"

Diğer bir görüşe göre ise, önceleri zırhlar, yassı düz parçalar hâlinde iken, Hazret-i Dâvûd, halkalar hâlinde dokunan zıhlar yaptı.

81
"Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik; onun emriyle, kendisinde bereket yarattığımız yere doğru akar, giderdi. Zaten Biz her şeyi biliriz."

A- "Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik."

Âyetin ifade tarzından anlaşılıyor ki, Hazret-i Davud'a bahşedilen teshir ile Hazret-i Süleyman'a bahşedilen teshir arasında fark vardı. Nitekim Hazret-i Süleyman'a teshir edilen rüzgâr İle diğer şeyler, hükümranlığının emri altında küllî bir İnkıyat ile onun emirlerine ve yasaklarına uymaları şeklindeydi. Dağların ve kuşların Hazret-i Davud'a teshir edilmeleri ise, bu derece olmayıp fakat Allah'ın (celle celâlühü) ibâdetinde ona tâbi olmaları ve uymaları şeklindeydi.

Hazret-i Süleyman'a teshir edilen rüzgâr, o kadar şiddetli idi ki, kısa bir zaman içerisinde onun tahtını çok uzaklara taşıyordu. Nitekim ilgili bir âyette şöyle denilmektedir: "Onun sabah gidişi bir aylık mesafe idi ve akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi." Bu rüzgâr haddi zâtında yumuşak ve rahatlatıcı idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu rüzgâr, Hazret-i Süleyman'ın isteğine bağlı olarak, bazen yumuşak, bazen de kasırga şeklinde esiyordu.

B- "Onun emriyle, kendisinde bereket yarattığımız yere doğru akar, giderdi."

Bu yerden murat, Şanı bölgesi idi. Bu rüzgâr, sabahlan Hazret-i Süleyman'ı istediği yere götürüyordu; akşamlan da onu geri Şam'a getiriyordu.

Kelbî diyor ki: "Hazret-i Süleyman ve kavmi, bu vasıtaya binip (İran'daki) Istahr'dan Şam'a geliyorlardı ve diledikleri yere gidip aynı günde evlerine dönüyorlardı."

C- "Zaten Biz her şeyi biliriz."

İşte bundan dolayı Biz, o vasıtayı hikmete uygun olarak yürütürüz.

82
"Onun için dalgıçlık yapan, daha başka işler de gören o şeytanlardan da onun emrine verdik. Biz onları gözetim altında tutuyorduk."

A- "Onun için dalgıçlık yapan, daha başka işler de gören o şeytanlardan da onun emrine verdik."

Yani Hazret-i Süleyman için dalgıçlık yaparak ona denizlerden değerli şeyler çıkaran ve şehirler, saraylar bina etmek ve garip sanatlar icat etmek gibi daha başka işler de gören Şeytanlardan da onun emrine verdik. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden...

ne dilerse yaparlardı."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Süleyman'a teshir edilen cinler, mü'min cinler olmayıp kâfir cinler idi. Çünkü "Şeytanlardan" denilmesi de, bunu bildirmektedir.

B- "Biz onları gözetim altında tutuyorduk."

Yani o şeytanlar, Süleyman'ın (aleyhisselâm) emrinden çıkmasın, yahut tabiatları gereği olan kötülükleri yapmasınlar diye onları gözetim altında tutuyorduk. Deniliyor ki, bu gözetim için o Şeytanların başında meleklerden bir topluluk ve mü'min cinlerden de bir topluluk görevlendirilmişti. Zeccâc diyor ki: "O Şeytanlar, yaptıklarını bozmamak için gözetim altında tutuluyorlardı. Zira Şeytanların âdeti, gündüz yaptıklarını geceleri bozmak idi."

83
"Eyyûb'u da an! Hani, Rabbine: "Dermansız bu dert beni sardı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye niyaz etmişti."

Hazret-i Eyyûb'un, kendi nefsini, ilâhî merhameti gerektirecek şeklide vasıflandırmakla yetinip talebini arz etmemesi, niyâzmdakı nezâketinden dolayıdır.

Hazret-i Eyyûb, Rumların babası olan Îs b. İshâk'ın (aleyhisselâm) soyundan idi. Allah (celle celâlühü) kendisine peygamberlik verdi. Pek geniş bir aile ve servete sahip oldu. Sonra Allah (celle celâlühü) onu imtihan buyurdu: Evleri üstlerine çökmesiyle çoçuldan helâk oldu; serveti de elinden gitti ve on sekiz, yahut on üç sene, yahut, yedi sene, yedi ay, yedi gün ve yedi saat bir hastalık çekti.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Eyyûb'un karısı Mâhîre Binti Mîşâ b. Yûsuf (radıyallahü anha), Yahut Rahme Binti Efrâyim b. Yûsuf (aleyhisselâm), bir gün kendisine:

"- Bu hastalıktan şifâ bulmak için Allah'a duâ etsen!..." dedi.

Hazret-i Eyyûb da ona:

"- Bizim rahat yaşadığımız müddet ne kadardı?" diye sordu. Karısı da:

"- Sekiz sene" dedi.

Hazret-i Eyyûb:

"- Benim belâlı müddetim, rahatlık müddetim kadar olmamışken, ben bunun için Allah'a duâ etmekten utanırım" dedi.

Rivâyet olunuyor ki, İblis, azametli bir görünümde Hazret-i Eyyûb'un karısının yanına geldi ve ona dedi ki:

"Ben, yeryüzünün ilahiyim. Senin kocana bu yaptıklarımı, yaptım, çünkü o, beni bırakıp göklerin ilahına tapmaya başladı. Eğer o, bana bir kez secde ederse, ikinizden aldıklarımın hepsini, mallarınızı, çocuklarınızı geri vereceğim ve kocanı sağlığına kavuşturacağım."

Hazret-i Eyyûb, o sırada atılmış olduğu çöplük gibi bir yerde, bulunuyordu ve hiç kimse onun yanına yaklaşmıyordu. Bunun üzerine karısı, onun yanma gidip bunları kendisine anlattı. Hazret-i Eyyûb:

"Herhalde sen, o lânetlinin sözlerine kapıldın. Yemin olsun kı, eğer Allah (celle celâlühü) bana şifâ verirse, hiç şüphesiz ben sana yüz kamçı vuracağım. Artık bundan sonra senin yiyeceklerinden ve içeceklerinden tatmak, bana haram olsun!" dedi ve onu yanından kovdu.

Bundan sonra Hazret-i Eyyûb, tek başına o çöplük gibi yerde, kaldı, hiç kimse onun yanma yaklaşmıyordu. İşte o zaman secdeye, kapanarak:

"Ey Rabbim! Dermansız bu dert beni sarmıştır. Sen ise, merhamethlerin en merhamedişisin!" diye niyazda bulundu. Bunun üzerine kendisine: "Kaldır başını! duan kabul olunmuştur. Vur ayağını yere!" diye nida edildi. Hazret-i Eyyûb da, ayağını yere vurunca, onun altından bir pınar fışkırmaya başladı. Hazret-i Eyyûb, o su ile yıkandı, bedenindeki bütün kurtlar döküldü ve bütün yaralan iyileşti. Sonra tekrar ayağını vurdu; ikinci bir pınar fışkırmaya başladı. Onun suyundan da içti; içindeki bütün hastalıklardan kurtuldu ve eski sağlığına, gençliğine ve cemâline kavuştu. Sonra kendisine güzel bir elbise giydirildi. İşte bu gelişmeler, âyette şöyle anlatılmaktadır:

"Biz de onun duasını kabul ettik. Onu saran hastalığı kaldırmış ve tarafımızdan bir rahmet ve ibâdet edenlere bir öğüt olmak üzere ailesini, onlarla beraber daha bir o kadarını kendisine vermiştik."

Hazret-i Eyyûb bu şekilde şifâ bulunca, ayağa kalkıp çevresine göz attı; baktı kı, eski ailesi ve serveti kat, kat geri verilmiş.

Bir görüşe göre, bu, Hazret-i Eyyûb'un, bundan sonra, önceki çocuklarından kat kat fazla çocukları olmak suretiyle gerçekleşmiştir.

Bu arada karısı da:

Onu beni kovmuş olsa da, ben onu ölmeye ve kurda, kuşa yem olmaya mı terk edeceğim! Hiç şüphesiz ben ona döneceğim!" dedi.

Sonra Hazret-i Eyyûb'un yanma dönünce, baktı ki, ne o çöplük gibi yer kalmış, ne de eski hal kalmış; bütün şeyler değişmiş. Bunun üzerine o mekânın etrafında dönüp ağlamaya başladı ve orada nadide giysiler içinde bulduğu zâtın yanına varıp ona sormaktan çekindi. Hazret-i Eyyûb, onu görünce kendisine birini gönderip onu yanına çağırttı. Yanına gelince de, ona:

Ey Allah'ın kulu! Sen böyle ne arıyorsun?" diye sordu.

O da ağlayarak dedi ki:

"- Ben, bu çöplüğe terkedilmiş olan o hastalıklı adamı arıyorum!"

Hazret-i Eyyûb, ona:

"- O, senin neyindi?" dedi.

O da:

"- Benim kocamdı" dedi. Hazret-i Eyyûb:

"- Sen görsen onu tanır mısın?" dedi. O da:

"-Tanımaz olur muyum?" dedi. Hazret-i Eyyûb, tebessüm ederek: "- işte ben oyum!" dedi.

Karısı, onun gülmesinden kendisini tanıdı ve hemen boynuna sarıldı.

Yani Biz, bu nimetleri, Eyyûb'a olan rahmetimiz olarak ve ibâdet edenlere öğüt olmak üzere vermiştik ki, onlar da, Eyyûb sabrettiği gibi sabretsin ve onun nail olduğu mükâfatlara nail olsunlar. Yahut bunları, ıbâdet edenlere ve ezcümle Eyyûb'a (aleyhisselâm) rahmet olmak üzere ve onları unutma yıp ihsan ile onları yâd etmek üzere vermiştik.

85
"İsmail'i de, İdrîs'i de, Zülkifl'i de an! Bunların hepsi de sabredenlerdendi, "

Zülkifl, İlyas'dır. (aleyhisselâm)

Diğer bir görüşe göre ise, Yûşa' b. Nûn'dur.

Bir diğer görüşe göre ise, Zekeriyyâ'dır kendisine Zülkifl denilmesi, Allah (celle celâlühü) tarafından büyük nasıp sahibi, yahut kefalet sahibi olmasından dolayı, yahut kendi devrindeki peygamberlerin amel ve sevaplarının kat kat fazlasına sanıp olmasından dolayıdır. Yani bu peygamberlerin hepsi, ağır mükellefiyetlere ve şiddetli hâdiselere karşı sabredenlerden idiler.

86
"Onları rahmetimizin içine aldık. Onlar gerçekten iyi kimselerdendi."

Yani Biz, onları da peygamberler camiasına dâhil eyledik, yahut âhiret nimetleri içine aldık. Onlar gerçekten salâhta, etrafında hiçbir fesat şaibesinin dolaşmadığı kemale ermiş peygamberlerdi. Zira peygamberlerin salâhı, fesat bulanıklığından münezzehtir.

87
"Zünnûn'ıı (Yûnus'u) da yâd eyle! Hani, kavmine öfidelenerek çıkıp gitmişti de, Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.

Derken karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir İlâh yoktur; Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!" diye niyaz etmişti."

A- "Zünnûn'u (Yûnus'u) da yâd eyle! Hani, kavmine öfkelenerek çıkıp gitmişti de, Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı."

Zünnûn, balina yaranı demek olup Hazret-i Yûnus'dur. Hazret-i Yûnus, uzun zaman kavmini hakka davet etmesi karşısında, onların şiddetli serkeşliğmden ısrarlarını sürdürmelerinden bıkıp usanınca, kendisine bu konuda bir emir gelmeden, kavmine öfkelenerek onların arasından hicret etmişti.

Bir görüşe göre, Hazret-i Yûnus, kavmine azap vaat etti; fakat bu arada kavmi tevbe ettiği için, zamanında azap gelmedi. Hazret-i Yûnus, bu durumu bilmediği için,

kavmine yalan söylediğini zannetti. İşte bundan dolayı öfkelenmişti.

Yani Yûnus (aleyhisselâm) kaçıp giderken Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı, yahut kendisini cezalandırmayacağımızı, yahut onda kudretimizi kullandırmayacağımızı sanmıştı.

Diğer bir görüşe göre îse, bu temsilî bir ifade olup onun hali, böyle sanan kimsenin haline benzetilmektedir. Yani o, Bizim emrimizi beklemeden kavmini terk ederken, sanıyordu ki, Biz, böyle sananlara karşı uyguladığımız muameleyi ona karşı uygulamayacağız. Nitekim "O, malının kendisini ebedî kılacağını zanneder."âyeti de bu kabildendir. Yani böyle sanan kimsenin muamelesini ona uygularız.

Başka bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûnus'un bu zannı, aklından geçen şeytanî bir vehimdir. Buna zan denilmesi, mübalağa içindir.

B- "Derken karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir İlâh yoktur; Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!" diye niyaz etmişti."

Yani gemi yolcuları arasında kur'a çekilip denize atılmasından ve balinanın onu yutmasından sonra yoğun zifirî karanlıklar içinde, yahut balinanın karnının karanlığı, deniz karanlığı ve gece karanlığı içinde...

Bir görüşe göre de, onu yutan balinayı ondan daha büyük bir balina yuttu. Böylece iki balina karınlarının karanlıkları ile deniz ve gece karanlıkları hâsıl oldu.

İşte bu karanlıklar içinde Hazret-i Yûnus şöyle niyazda bulunmuştu: "Senden başka hiçbir İlâh yoktur; Seni Sana yaraşır şekilde, bir şeyin Seni âciz bırakmasından, yahut başıma gelen bu musibetin tarafımdan sebepsiz olmasından tenzîh ederim. Ben Gerçekten, kavmim arasından hicret etmeye acele etmekle, kendilerini tehlikeye mâruz bırakan zâlimlerden oldum."

88
"Biz de onun duasını kabul eyledik ve onu o sıkıntıdan kurtardık, îşte Biz, mü’minleri böyle kurtarırız."

A- "Biz de onun duasını kabul eyledik ve onu o sıkıntıdan kurtardık."

Yani Biz de, onun, suçunu en nâzik ve güzel şekilde itiraf zımnında ettiği niyazı kabul eyledik.

Resûlüllah tan rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir sıkıntıya duçar olan kimse, bu duayı okuyarak niyazda bulunursa, mutlaka onun duası kabul olunur."

Ve Biz, Yûnus'u kurtardık. Onu yutan balina, kendisini dört saat karnında tuttuktan sonra, bir görüşe göre de, üç gün sonra onu sahile attı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sıkıntı, balinanın onu yutması sıkıntısıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu sıkıntı, onun hatasıdır.

B- "İşte Biz, mü’minleri böyle kurtarırız."

Yani sıkıntılara mâruz kalan mü’minler de, ihlâs ile bize yalvardıklarında onları da, bundan aşağı bir kurtarmakla değil, böyle tam olarak kurtarırız.

89
"Zekerîyya'yı da arı! Hani, o, Rabbine şöyle niyaz etmiştir: Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen vârislerin en hayırlısısın."

Yani Hazret-i Zekeriyya şöyle niyazda bulunmuştu: Rabbim! Beni, bana vâris olacak çocuksuz bırakma! Eğer beni vârissiz bırakırsan, Sen vârislerin en hayırlısısın.

90
"Biz de onun duasını kabul ettik de, ona Yahya'yı bağışladık; eşini de kendisi için elverişli kıldık. Gerçekten onlar hayırlı işlerde yarışıyorlardı; ümit ve korku ile Bize yalvarıyorlardi; onlar Bize karşı derin saygı içinde idiler."

A- "Biz de onun duasını kabul ettik de, ona Yahya'yı bağışladık; eşim de kendisi için elverişk kıldık."

Yani Biz de, Hazret-i Zekeriyyâ'nın duasını kabul ettik de, ona Yahya'yı bağışladık. -Bu duanın kabulünün ve Hazret-i Yahya'nın bağışlanmasının keyfiyeti Meryem sûresinde geçti.- Ve Biz, kısır hâlinden sonra eşini de doğurmaya elverişli hale getirdik. Yahut eşi önceleri hırçın iken, Biz, onun huyunu güzelleştirerek onu muaşeret için ıslâh ettik.

B- "Gerçekten onlar hayırlı işlerde yanşıyorlardı; ümit ve korku ile Bize yalvarıyorlardi; onlar Bize karşı derin saygı içinde, idiler."

Bu kelâm, daha öne açıklanan Allah'ın (celle celâlühü), mezkûr peygamberlere çeşitli ihsanlarının illetini beyan etmektedir. Yanı o peygamberler, asıl hayır prensiplerinde istikrar ve sebat göstermekle beraber çeşitli hayır işlerinde daha ileriye gitmeye çalışıyorlardı ve ümit ile korku içinde, yahut mükâfata rağbet ederek, icabet umarak, yahut itaate rağbet ederek ve azaptan korkarak, yahut günahlardan korkarak, yahut ümit ve korku için Bize yalvarıyorlardi ve onlar Bize karşı her zaman derin bir saygı, sükûnet, huşu, yahut korku içinde bulunuyorlardı. Hülasa, o peygamberler, üstün hasletlere sahip olmaları sebebiyle Allah (celle celâlühü) tarafindan bahşedilen nimetlere eriştiler.

91
"Irzını iffetle korumuş olan Meryem'i de yâd eyîe! Derken, Biz ona ruhumuzdan üflemiştik; kendisini de, oğlunu da âlemlere bir ibret kıldık."

Bu âyetin asıl metninin başında "Elletî / O Kadın ki" kelimesinin kullanılması, Hazret-i Meryem'in şanını tâzirn etmek ve öncelikle, kendisini., hakkında iddia ettikleri fiilden tenzih etmek içindir.

Yani cinsel ilişkinin helâlinden de, haramından da ırzını korumuş olan Hazret-i Meryem'i de yâd eyle! Derken, Biz, onun karnında Hazret-i İsa'ya, mahiyetinin bilgisi Bize ait olan ruhumuzdan hayat vermiştik.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, Ruhumuz Cebrâîl (aleyhisselâm) tarafından ona üflemeyi gerçekleştirmiştik ve Hazret-i Meryem ile oğlu Hazret-i İsa'nın Söâî kıssasını, yahut onların hâlini âlemlere ibret kıldık. Zira ikisinin hâlini tefekkür eden kimse, Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin kemalini hakikat olarak anlamış olur.

Şu halde bu âyetten murat, Hazret-i Meryem ve oğlu Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) ile hâsıl olan büyük âyettir. Ayrıca her birinin birçok âyetleri vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetten murat, her ilcisinin bütün müstakil âyetlerini kapsayan âyet cinsidir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Biz, onu bir âyet İvildik; oğlunu da bir âyet kıldık, demektir.

92
"İşte bu din, gerçekten bir tek din olarak sizin dininizdıı. Ben de Rabbinizim. O halde Bana ibâdet edin!"

Bu hitap, bütün insanlar içindir. Yani bu tevhîd ve islam dini, sınırlarını korumanız, haklarını gözetmeniz ve hiçbir şeyini ihlâl etmemeniz gereken dininizdir. Ben de sizin yegâne Rabbinizim; Benden başka İlâh yoktur. O halde yalnız Bana ibâdet edin; başkasına değil!..

93
"İnsanlar, kendi aralarında din birliğini bozmuşlardır. Ama hepsi Bize döneceklerdir."

Bu kelâm, onların din birliğini bozmalarını, dini param parça etmelerini teşhir etmekte ve bu çirkin fiillerinin başkalarına sirayet etmesini men' etmektedir. Sanki şöyde denilmiştir: Bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri Allah'ın (celle celâlühü) dininde onların işledikleri o büyük hatayı görmüyor musunuz? Ama fırkaların, yahut fertlerin her biri, başkasına değil ancak Bize döneceklerdır. O zaman Biz, onların amellerine göre ceza ve mükâfatlarını vereceğiz.

94
"İmdi, her kim, mü’min olarak iyi işler yaparsa, artık onun emeği için hiçbir inkâr yoktur. Zaten Biz, onu kesin olarak yazmaktayız."

A- "imdi, her kim, mü’min olarak iyi işler yaparsa, artık onun emeği için hiçbir inkâr yoktur."

Bu kelâm, işaret edilen ceza ve mükâfatın nasıl verileceğinin tafsilaü mahiyetindedir. Yani her kim, mü’min olarak iyi işler yaparsa, onun için, amelinin mükâfatından mahrumiyet yoktur. Bunun, nimeti örtmek ve inkâr etmek anlamında olan nankörlük olarak ifade edilmesi, Allah'tan sâchr olması imkânsız olan çirkinlikler olarak tasvir edilmek suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) bundan son derece münezzeh olduğunu beyan etmek ve bu mükâfatı vermeyi, Allah'a (celle celâlühü) vacip mis gibi göstermek içindir.

B- "Zaten Biz, onu kesin olarak yazmaktayız."

Yani Biz, onların amellerini amel defterlerinde kesin olarak tespit etmekteyiz; onlardan en ufak bir şeyi bırakmayız.

95
"Helakine hükmettiğimiz bir memleket halkının, artık ceza için Bize dönmemeleri kesinlikle imkânsızdır."

Yani azgınlıkları ve taşkınlıkları yüzünden Bizim, helakim takdir ettiğimiz, yahut helakine hükmettiğimiz bir memleket halkının artık ceza için Bize dönmemeleri, tasavvur bile olunamaz.

Bu cümle, daha önce zikredilen, "Ama hepsi Bize döneceklerdir" cümlesinin izahı mahiyetindedir.

"Ama hepsi Bize demeceklerdir" cümlesinde de belirtildiği gibi, bu dönmeme imkânsızlığı, herkese şâmil iken, burada onlara tahsis edilmiş, çünkü ölümden sonra dirilmeyi ve Allah'a (celle celâlühü) dönmeyi inkâr edenler, onlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, onların tevbeye dönmeleri imkânsızdır, demektir.

Bir diğer tefsire göre ise, yani onlar için, imanlı olarak iyi işler yapmak imkânsızdır; çünkü onlar, içinde bulundukları küfürden dönmezler.

96
"Nihayet Ye'cûc ile Me'cûc setleri açıldığı ve onlar her tepeden akın ettikleri vakit.."

Yani onların helaki devam edecek; nihayet kıyamet koptuğu zaman Bize dönecekler ve: "Eyvah bize!.." diyecekler. Yahut onların tevbeye dönmelerinin imkânsızlığı devam edecek; nihayet kıyamet kopunca tevbeye dönecekler; fakat artık tevbenin onlara bir faydası olmayacaktır. Yahut onlar, küfürden dönmeyecekler, nihayet kıyamet kopunca küfürden dönecekler; fakat o zaman da küfürden dönmenin kendilerine bir faydası olmayacaktır.

Ye'cûc ile Me'cûc, insanlardan iki kabiledir. Derler ki; Ye'cûc ile Me'cûc, diğer bütün insanların dokuz katidir.

İşte onların seti açıldığı zaman kendileri, yahut insanlar, her tepeden, yahut her mezardan akın edecekler.

97
"Ve gerçek vaat yaklaşınca, işte o zaman, kâfirlerin gözleri bakakalacaktır. "Eyvah bize! Gerçekten biz bundan muhakkak gaflette imişiz; hatta biz zâlim kimselermişiz" diyecekler."

A- "Ve gerçek vaat yaklaşınca, işte o zaman, kâfirlerin gözleri bakakalacaktır."

Bu gerçek vaatten murat, birinci Sûr Nefha'sı (üflemesi) olmayıp ikinci Sûr Nefha'sından sonra gerçekleşecek olan dirilme, hesap ve cezadır.

B- "Eyvah bize! Gerçekten biz bundan muhakkak gaflette imişiz; hatta biz zâlim kimselermişiz" diyecekler."

Yani onlar diyecekler ki; yazıklar olsun bize! Biz gerçekten, bu ansızın karşılaştığımız ikinci hayattan ve ceza için Allah'a (celle celâlühü) dönmekten tam bir gaflet içinde idik ve bunların hakikat olduklarını bilmiyorduk; hatta biz, bunlardan habersiz gafiller de değildik; -nitekim âyetler ve uyarılarla dikkatimiz çekilmişti- fakat o âyetler ve uyarılar hakkında zâlimler idik; onları yalanlamıştık. Yahut biz, kendi nefsimizi ebedî azaba mâruz bırakmakla kendi kendimize zulmetmişiz.

98
"Onlara: "Siz de, Allah'ın dışında taptığınız şeyler de Cehennem yakıtısınız; siz oraya varacaksınız!" denecek."

Bu hitap, Mekke kâfirleri için olup daha önceki ifadelerden mücmel olarak anlaşılan akıbetlerini, uyarının kuvvetlendirilmesi ve özrün tamamen ortadan kaldırılması için, bu kez sarahatle bildirmektedir.

Onların, Allah'ın dışında taptıkları şeylerden maksat, putlarıdır. Zira onlar, putlara tapıyorlardı. Nitekim onlar için âyetin asıl metninde kullanılan "Mâ" harfinden de anlaşılmaktadır. (Zira Arapça'da "Mâ", akıl sahibi olmayan varlıklar için, "Men" ise, akıl sahibi olanlar için kullanılmaktadır.)

Rivâyet olunuyor ki-, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti, okuyunca, İbn'uz-Ziba'râ (Abdullah b. Ez-Ziba'râ b. Kays Es-Sehmi El- Kureyşi, Cahilîyye devrinde Kureyş'in ünlü bir şâiri idi; Müslümanlara karşı şiddetli hücumları oluyordu. Bu tavrı, Mekke fethine kadar devam etti. Mekke fethedilince, Necran'a kaçtı. Sonra Mekke'ye dönüp Müslüman oldu ve özür dileyip Resûlüllahı methetmeye başladı. Resûlüllah da, ona değerli bir kaftan hediye etti. Hicrî 15 yılında vefat etmiştir.)

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) dedi ki:

"- Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki, sana düşmanlık yapacağım. Yahudiler, Uzeyr'e tapmadılar mı? Hıristiyanlar da, Mesih'e tapmadılar mı? Muleyh Oğulları da, meleklere tapmadılar mı?"

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de ona şöyle karşılık verdi:

"- Kendi kavminin lügati hakkında da ne kadar câhilsin! Sen bilmiyor musun ki, "Mâ" harfi, akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılmaktadır?"

Diğer bir rivâyete göre ise, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ona şöyle karşılık vermişti: "Hayır, onlar, bu ibâdeti, kendilerine emreden Şeytana tapınışlardı, " Yine rivâyet olunuyor ki, Abdullah b. Ez-Ziba'râ, Peygamberimize:

"Bu dediğin, bizim ilâhlarımıza mı mahsustur, yoksa Allah'tan başka tapılan bütün ilâhlar için midir?" dedi. Peygamberimiz de: "Hayır, Allah'tan başka, tapılan bütün ilâhlar içindir" buyurdu. Ancak bu iki rivâyet, birincisiyle çelişmemektedir. Zira birinci rivâyette, hükmün, putlara mahsus olduğu gayet açıktır.

Diğer ikinci rivâyette ise, hükmün, putlara da, diğer tapılanlara da şâmil olduğuna açık bir delâlet yoktur. Âyetin hükmünün genel olması, ibare cihetinden de genel olmasını gerektirmez. Zira hükmün genel olması için, Allah'tan başka mabûtluk vasfının bulunması yeterlidir. Bu itibarla muhtemeldir ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), mezkûr mabutların, ibare cihetinden hükme dâhil olmadıklarını beyan ettikten sonra, iddialarının reddinin ve ilzamın tekidi için, onları mağlup etmeyi ve susturmayı tekrarlamak için, delâlet cihetinde de onların bu hükme dâhil olmadıklarını beyan etmiştir.

Ancak bu hükmün putlara tahsisi, Hazret-i Uzeyr'in, Hazret-i Mesih'in ve meleklerin, onların iddia ettikleri gibi mabutları olmaları cihetiyle değildir. Zira bazı mabutların, tapanlar ve tapılanlar için gazap ifade eden bir hükümden çıkarılması, ibâdetleri için kısmî bir ruhsat vehmettirebilir. Hayır, mezkûr tahsis, hakkı tahkik etmek ve onların mabûtlukla hiç ilgisinin bulunmadığını, dolayısıyla Allah'tan başka mabûtluk vasfında putlarla ortak olduklarından dolayı mezkûr hükme dâhil olmalarının vehmedilemeyeceğini beyan etmek içindir. Onların mabutları, bu ibâdeti kendilerine emreden Şeytanlardır.

Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Sen yücesin! Bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, diyecekler."Bu itibarla mezkûr hükme dâhil olanlar, şeytanlardır. Zira Allah'tan başka mabûtluk vasfında putlarla ortak bulunuyorlar; mezkûr peygamberler ve melekler ise bu hükme dâhil değillerdir.

İşte zikredilen hadisleri birbirleriyle bağdaştırmanın izahı budur. Âyetteki "Alâ" harfini, akıl sahiplerini de kapsayacak genellikte kabul etmek ve bundan sonra gelecek, olan "Kendileri için tarafımızdan güzel akıbet takdir edilmiş olanlar..."âyetini de, buna beyan veya tahsis saymanın izahı ise, sibak ve siyaka müsait değildir. Nitekim zevk-i selim de buna şahittir.

"Eğer o taptıkları, gerçek İlâh olsaydı, (onlar) Cehenneme varmazlardı. Halbuki hepsi de orada sonsuz kalacaklardır."

A- "Eğer o taptıkları, gerçek ilâh olsaydı, (onlar) Cehenneme varmazlardı."

Yani eğer onların putları, iddia ettikleri gibi İlâhlar olsaydılar, onlara tapanlar, Cehenneme varmazlardı. O halde onların, Cehenneme varacakları kesinleştiğine göre, zorunlu olarak, o putların İlâh olmalarının imkânsızlığı da anlaşılmış olur.

İşte gördüğün gibi bu da sarih olarak bize bildiriyor ki, onların taptıklarından murat, pudardır. Zira burada kastedilen, onların iddialarının aksini ispat etmektir. Onların iddiası ise, putların İlâh olduklarıdır; yoksa Şeytanların İlâh oldukları değildir ki, Şeytanların Cehenneme varmaları, onların, İlâh olmadıklarına hüccet sayılsın.

Eğer denilse ki, daha önce zikredilen Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hadisinde (Hayır, Allah'tan başka tapılanların hapsi için geçerlidir) vâki olan açıklama ise, âyetin siyakından ibare olarak kastedilenin beyanı sırasında kelâmın varmış olduğu noktayı, tamamlayıcı bir husus olarak beyan etmek sırasında vâki olmuştur. Nitekim anılan İbn'uz-Ziba'râ, diğer mabutların hâlini de sormuştu. İşte bu sual karşısında ilk cevap ile yetinmek, anılan peygamberler ve meleklerin ibâdetine kısmi ruhsat vehmettirebilirdi. Buna cevaben denilir ki, onlara göre mabutlar, Şeytanlardı ve onlar da, âyetin hükmüne (Cehennemin yakıtı olmak...) dâhildir. Ancak dâhil olmaları, ibare delâlet yoluyla değil, delâlet yoluyladır. Ta ki, mezkûr iki hadis arasında çelişki lâzım gelmesin.

B- "Halbuki hepsi de orada sonsuz kalacaklardır."

Yani tapanlar da, tapılanlar da, Cehennemde sonsuz kalacaklar; ondan hiç kurtulamayacaklardır.

100
"Orada onlar için inim inim inlemek vardır, Onlar orada birbirlerinin iniltisini işitmezler."

İnim inim inlemek, o putlara tapanların fiili ve akıbeti olduğu halde, Tağkb kainimden hepsine izafe edilmiştir. Bununla beraber "Onlar" zamirinin, tapanları göstermesi de caizdir. Zamir olarak ifade edilmeleri, zamirin merciini karıştırmak ihtimali olmadığı içindir. "Onlar Orada Başka Bir Şey İşitmezler" zamiri, için de aynı izah, geçerlidir. Yani korkunçluğun şiddeti ve azabın fecaati yüzünden onlar Cehennemde birbirlerinin iniltisini hiç duymazlar.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar Cehennemde, kendilerini sevindirecek söz işitmezler.

101
"Kendileri için tarafımızdan güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince; işte onlar Cehennemden uzak tutulurlar."

Kâfirlerin hak açıklandıktan sonra burada da mü’minlerin hali beyan edilmektedir. Zira Kur’ân'ın câri olan üslûbu, Vaad ile vaîd (vaat edilen ceza) ve Terğîb ile Terhîb gibi zıtlar, hep çift olarak zikredilmektedir.

Yani Bizim İlâhî takdirimizde hasletlerin en güzeli olan saadet, yahut itaatte basan yazılmış olanlar, yahut itaatinden dolayi mükâfat müjdesi yazılmış olanlar... En etkih ve en zahir olan mâna, bu sonuncusudur. Zira ilk iki mâna, açık olmamakla beraber, mükelleflerin kudreti dâhilinde de değildir. Şu halde bu cümle devamıyla beraber, "imdi, her kim mü’min olarak iyi işler yaparsa..." âyetindeki icmalin tafsilatıdır, Nitekim "Siz de, Allah'ın dışında taptığınız şeyler de..."âyeti de, "Artık onun emeği için hiçbir inkâr yoktur"cümlesindeki icmalin tafsilatıdır.

İşte o mutlu ve kutlu insanlar, Cehennemden uzak tutulurlar. Zira onlar, Cennette olacaklar ve Cennet nerde, Cehennem nerde!..

Rivâyet olunuyor ki, bir gün Hazret-i Ali (radıyallahü anh), hutbe okurken, bu âyeti okudu. Sonra dedi ki: "Ben, bu âyetin anlattığı bahtiyar insanlardanım. Ebû Bekir, ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Saîd, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde b. El-Cerrâh (radıyallahü anh) da onlardandırlar." Sonra namaz için kamet getirilmiş ve Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ayağa kalkıp abasını çekerek, "Onlar, Cehennemin o korkunç uğultusunu işitmezler"âyetini okumuş.

İşte Hazret-i Ali'den rivâyetle bu anlatılanlar da, bu âyetin, özel bir tâıfe hakkında olduğuna sarih delil olamaz.

102
"Onlar, Cehennemin o korkunç uğultusunu işitmezler. Canlarının dilediği nimetler içinde ebedî kalacaklardır."

Cennet yaranının, tehlike ve helakten kurtulmaları anlatıldıktan sonra bu ayette de onların, bütün arzularına erişecekleri anlatılmaktadır. Yani onların en büyük nimetler içindeki hayatları sonsuz olacaktır.

103
"O en büyük dehşet onları endişelendirmez. Melekler, kendilerini karşılayıp: "İşte size vaat olunan gününüz!" derler."

A- "O en büyük dehşet onları endişelendirmez."

Onların, Cehennemden kurtuluşları anlatıldıktan sonra burada da onların korkudan tamamen emin olacakları beyan edilmektedir. Çünkü en büyük dehşet ve korku onları endişelendirmedikten sonra zorunlu olarak, diğerleri onları hiç etkilemez.

Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bu en büyük dehşet, Cehenneme dönclürülmeleri endişesidir." Dahhâk'e göre ise, Cehennem kapısı kapatılıncaya kadar devam eden süreçtir.

Diğer bir görüşe göre ise, ölümün, bir güzel toklu şeklinde kesilinceye kadar olan aşamadır.

Bir diğer görüşe göre ise, en büyük korku ve dehşet, son Nefha'dır.

Zira Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmaktadır: "Sûr'a üfürüldüğü gün, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır..."

Ancak bu görüş isâbetli değildir, çünkü bu âyette "Allah'ın dilediği kimseler müstesna" istisnasıyla, o büyük dehşetten emin olanlar, iyi amelleri olan bütün mü’minler değildir. Kaldı ki, âlimlerin ekseriyetine göre, bu en büyük dehşet, son Nefha'da değil, birinci Nefha'da olmaktadır. Nitekim Neml sûresinde gelecektir.

B- "Melekler, kendilerini karşılayıp: "İşte size vaat olunan gününüz!" derler."

Yani melekler, kendilerini karşılayıp: "Dünyada îman ve itaatlerinize karşılık size vaat edilen çeşitli mükâfatların verildiği gününüz işte bu gündür!" diye müjde verirler.

Bu âyet de, sarahatle ifade ediyor ki, kendileri için güzel akıbet takdir edilmiş olanlardan murat, kimilerinin dediği gibi özellikle Hazret-i Mesîh, Hazret-i Uzeyr ve Melekler (aleyhisselâm) değil, fakat îman ve iyi amelleri, olan bütün mü'minlerdir

104
"O günü düşün ki, yazılı kâğıtların sicillini (tomarını) dürer gibi göğü durup bükeceğiz, ilk yaratmaya başladığımız gibi, üzerimize bir vaat olmak üzere onu tekrar o hale getireceğiz. Biz, şüphesiz vaadimizi yaparız."

A- "O günü düşün ki, yazılı kâğıtların sicillini (tomarını) dürer gibi göğü durup bükeceğiz."

Diğer bir görüşe göre ise, Sicili, kendisine getirilen insanların amel defterlerini düren meleğin adıdır. Buna göre, yani o meleğin, amel defterlerini dürmesi gibi... demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, Sicili, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kâtibinin adıdır. Buna göre de, yani, bu kâtibin, yazılı kâğıtları dürmesi gibi... demektir.

B- "İlk yaratmaya başladığımız gibi, üzerimize bir vaat olmak üzere onu tekrar o hale getireceğiz. Biz, şüphesiz vaadimizi yaparız."

Yani Biz, nasıl yaratılmışları yokluktan sonra yaratmışsak, yine yolduktan sonra onları eski haline getireceğiz. Yahut dağılmış parçalan bir araya toplayacağız. Bundan maksat, başlangıca kıyasla (eski hâle) iadenin de olabileceğini beyan etmektir. Zira bunu imkân dâhilinde gösteren, zatî imkân ile ikisine kudretin erişmesi aynıdır.

105
"Yemin olsun ki, 'Tevrat'tan sonra Zebur'da da yazdık ki: "Şüphesiz şu topraklara ancak o sâlih kullarım vâris olacaktır."

Zebur, Hazret-i Davud'un Kitabıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, peygamberlere indirilen bütün semavî Kitaplara Zebur denir. Zikir de, Tevrat demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, Levh-ı Mahfuz demektir. Yani yemin olsun ki, Biz, Tevrat'ta, yahut Levh-ı Mahfuz'da yazdıktan sonra Hazret-i Davud'un Kitabında da, yahut peygamberlere indirilmiş bütün Kitaplarda da yazdık ki kâfirlerin sürülmesinden sonra şu topraklara mü'minler vâris olacaklardır.

Bu kelâm, Allah'tan (celle celâlühü), İslâm dinini azîz ve Müslümanları gâlip kılacağına bir vaattir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu topraklardan murat,

Cennet topraklarıdır. Nitekim "Onlar: Bize verdiği sözü yerine getiren ve bızı dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun..." âyeti de bunu bildirmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu topraklardan murat, Mukaddes Topraklardır; Hazret-i Muhammed'in ümmeti bu topraklara vâris olacaktır.

106
"İşte bunda, kulluk eden zümreye gerçekten bir belâğ (yeterli bir ders) vardır."

Yani bu sûre-i kerimede zikredilen haberler, üstün öğütler, vaatler, tehditler, tevhide ve bu peygamberliğin doğruluğuna kesin olarak delâlet eden delillerde, gayeleri âdet değil, ibâdet olan zümre için yeterli bir ders, yahut murada erişme sebebi vardır.

107
"Ey Resûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

Yani ey Resûlüm! Biz, seni, sana indirdiğimiz mezkûr şeyler ile iki cihan saadetine vesile olan diğer kanunlar, hükümler ve benzeri hususlarla göndermemiz, ancak bütün âlemlere olan geniş rahmetimizden dolayıdır. Yahut, seni ancak rahmet olarak âlemlere gönderdik. Zira kendileriyle gönderildiğin şeyler, iki cihan saadetinin sebepleri ve her iki cihanda menfaat ve maslahatlarınızın, intizamının kaynağıdır. Bunların eserlerini ganimet olarak değerlendirip almayanlar, kendileri kendi nefisleri ve haklarının hürmetinde kusurlu hareket etmiş olurlar; yoksa Allah onları saadetten mahrum etmiş değildir.

Bir görüşe göre ise, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) kâfirler hakkında rahmet olması, onların, yerin dibine batmaktan, hayvanların suretine dönüştürülmekten ve toptan yok edilmekten emin olmalarıdır. Nitekim "Sen onların arasında iken Rabbin onlara azap edecek değildir." âyeti de bunu bildirmektedir.

108
"De ki: Bana, sadece, sizin İlâhınızın, bir tek İlândan ibaret olduğu vahiy olunuyor. Artık Müslüman olmayacak mısınız?"

A- "De ki: Bana, sadece, sizin İkilinizin, bir tek İlâhdan ibaret olduğu vahiy olunuyor."

Zira Peygamberlerin gönderilmesinden asıl maksat, tevhîd inancını tesis etmektir. Diğer dinî hükümler ise, bunun fer'i meseleleridir.

B- "Artık Müslüman olmayacak mısınız?"

Yani bunca açık delillerden sonra siz artık ihlâsa yönelip ibâdeti Allah'a tahsis etmeyecek misiniz?

Âlimler derler kı; bu kelâm, vahdaniyet sıfatını öğrenmenin işitmek yoluyla da olabileceğine delâlet etmektedir.

109
"Eğer yüz çevirirlerse, o zaman de ki: Bana vahiy olunanları size tas tamam bildirdim. Vaat olunduğunuz kıyamet, yakın mıdır, yoksa uzak mı bilmiyorum."

Yani eğer onlar, İslam dininden, kanun ve temel esaslarından yüz çevirip vahyin icaplarına aldırmazlarsa, o zaman sen de onlara de ki; ben emir olunduğum şeyleri, yahut size karşı savaşacağımı size tastamam bildirdim, bunu hiç kimseden gizlemedim. Yahut size bildirdiğim gerçekler karşısında benimle sizin durumunuz eşittir. Yahut düşmanlıkta durumlarımız eşittir.

Bir görüşe göre ise, yani ben size apaçık delillerle bildirdim ki, ben şüphesiz adalet ve istikamet üzerindeyim.

Vaat olunan şey, Müslümanların gâkbiyeti ve İslam dininin güçlenmesi olarak da tefsir edilmiştir.

110
"Şüphesiz Allah, sizin aşikârınızı da bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir."

Yani Allah (celle celâlühü), sizin, açıktan İslam dinini eleştirmenizi, âyetleri ve ezcümle vaat edilen kıyameti bildiren âyeti yalanlamanızı kesinlikle bildiği gibi ve Müslümanlara beslediğinizi gizli kin ve düşmanlığınızı da bilir.

111
"Bilmiyorum, belki de o vaadin uzaması, sizi denemek ve bir vakte kadar faydalandırmak içindir."

Yani bilmiyorum, belki de size vaat edilen cezanın uzaması, belki, de sızın için bir istidrâctır ve fitnenizi artırmaktır, yahut ne yapacağınızı görmek için sizin için bir imtihandır ve Allah'ın (celle celâlühü) üstün hikmetlere bağlı olarak iradesinin gerektirdiği geçici bir faydalandırmadım Tâ ki, bu, sizin aleyhinizde hüccet olsun.

112
"Peygamber dedi ki: Rabbim! Hak ile hükmünü ver! Zaten Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir (Rahmân'dır) ve sizin yakıştırdığınız sonuca karşı yardımı umulandır."

A- "Peygamber dedi ki: Rabbim! Hak ile hükmünü ver!"

Bu âyet, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) duasını hikâye etmektedir. Yani ey Rabbim! Bizimle Mekke halkı arasında adaletli hükmünü ver kı, bu İlâhî adalet, âcil ağır bir azabı gerektirmektedir. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bu duası kabul olundu. Nitekim onlar Bedir savaşında cezalandırıldılar, hem de nasıl cezalandırıldılar!

B- "Zaten Bizim Rabbimiz, çok merhamet edendir (Rahmân'dır) ve sızın yakıştırdığınız sonuca karşı yardımı umulandır."

Bundan önceki cümlede Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), "Rabbim!" demiş, çünkü bu kabil duâ, Peygamberimize mahsus vazifelerdendir. Bu cümlede ise "Rabbimiz" demiş, çünkü yardım dilemek, bütün mü'minler için umumî vazifelerdendir.

Mekke müşrikleri, nihaî galibiyetin kendilerinin olacağını, İslam bayrağının önce dalgalanacağını, fakat sonra duracağını, kendilerine vaat edilen azap gerçek olmuş olsa, şimdiye kadar gelmiş olmasının lâzım olduğunu ve benzeri faydasız şeyler söylüyorlardı, işte bu durumda Allah (celle celâlühü), Resûlüllahın (sallallahü aleyhi ve sellem) duasını kabul buyurdu; müşrikleri emellerinde hüsrana uğrattı; onlarin düzenini bozdu; dostlarına yardım buyurdu ve sonunda Bedir savaşında başlarına gelenler geldi.

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem), rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, Enbiyâ sûresini okursa, Allah (celle celâlühü) onun hesabını kolaylaştırır; onun hatalarını bağışlar ve Kur’ân'da isimleri zikredilen bütün peygamberler, ona selam verirler."

HAC
SÛRESİ

Sûre, 78 âyettir. 19 âyetten itibaren 6 âyeti Medine'de nazil olmuş; diğerleri ise Mekke'de nazil olmuştur.

1
"Ey insanlar! Rabbinize karşı takvâlı olun (o'nun azabından sakının!) Çünkü kıyamet zelzelesi, gerçekten pek büyük bir şeydir."

A- "Ey insanlar! Rabbinize karşı takvâlı olun (o'nun azabından sakının!)"

Bu hitabın hükmü, nüzulü sırasında mükellef bulunanları kapsadığı gibi, o sırada mevcut oldukları halde teklif mertebesinde olmayıp da sonra bunlara dâhil olacak olanları ve kıyamete kadar bunlara dâhil olacak olanları da kapsamaktadır. Ancak şifahî hitap, birinci gruba mahsustur. Nitekim izahı Nisâ sûresinin başında geçti.

Burada insanlar, erkeklere de, kadınlara da şâmildir. Âyetin asıl metninde takva fiilinin erkeklere mahsus olan kip ile zikredilmesi ise, Tağlib (birden fazla olanlardan birinin galip kabul ederek onun kipinin kullanılması) kabilindendir.

Burada emredilen takva, mutlak takvadır ki, günah olan her türlü fiilden ve günah olan her türlü fiilin terkedilemeyişinden sakınmak demektir. Buna, İslam dininin tarif ettiği şekilde Allah'a ve âhiret gününe îman da öncekide dâhildir.

Yani bütün varlıklarınızın Mâliki olan ve sizin Mürebbiniz bulunan Allah'ın (celle celâlühü) azabından salcının.

B- "Çünkü kıyamet zelzelesi, gerçekten pek büyük bir şeydir."

Burada Allah'ın (celle celâlühü) bazı cezalan zikredilerek mezkûr takva emrine uymanın gerekçesi beyan edilmektedir. Zira korunmak için takva elbisesini zırh etmekten başka çaresi bulunmayan kıyamet zelzelesinin büyüklüğünü, korkunçluğunu ve ondan önce meydana gelecek olan hallerin fecaatim düşünmek, ister istemez, takvaya ilgi duymayı ziyadesiyle gerektirmektedir. Bu zelzele, "Şu yerküre o zelzelesiyle zelzele geçireceği zaman." âyetinde zikredilen zelzeledir.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre bu zelzele, kıyamet günü olacaktır. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, kıyamet zelzelesi, kıyametin kopması demektir. Alkame ile Şa'bi'den rivâyet olunduğuna göre, bu zelzele, kıyamet akşamı güneş doğmadan önce gerçekleşecektir. Buna göre bu zelzele, kıyametin yakın alâmetlerindendir.

Bu zelzelenin "şey" olarak ifade edilmesi, bize bildiriyor ki, akıllar, bunun mâhiyetini idrak etmekten âcizdir ve ifadeler, bunu ihata edemez, ancak böyle müphem olarak ifade edilebilir.

2
"Onu gördüğünüz gün, çocuğunu emzirmekte olan her emzikli kadın, emzirdiği çocuğunu unutacak ve her gebe kadın yükünü düşürecektir. Ve sen o gün insanları sarhoş bir halde görürsün; Halbuki onlar içkiden sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok çetindir."

A- "Onu gördüğünüz gün, çocuğunu emzirmekte olan her emzıkli kadın, emzirdiği çocuğunu unutacak ve her gebe kadın yükünü düşürecektir."

Yani siz, kıyametin o zelzelesini, onun korkunç başlangıcını gördüğünüz zaman, o anda çocuğunu emzirmekte olan her kadın, bunun dehşetinden, memesini verdiği bebeğini tam olarak, emzirip doyurmayı unutacak ve her hâmile kadın, gebelik süresi tamamlanmadan hamlini düşürecektir.

Bu izah, yukarıda zikredilen Alkame ile Şa'bi görüşüne göre (kıyamet zelzelesinin, kıyametten önce olacağı görüşüne göre), açıktır, İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) görüşüne göre (kıyamet zelzelesinin, kıyametin kopması anlamında olduğu görüşüne göre) ise, durumun korkunçluğunun temsik anlatımı olduğu, söylenmiştir. Ancak bu izah isâbetli değildir; çünkü o zaman durum, belirtilen halden daha çetin, daha korkunç ve daha fecî olacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyette anlatılan durum, ikinci Nefha'da olacak. Zira insanlar, birinci Nefha'da öldükleri hal üzere ikinci Nefha'da ditilip kalkacaklar. Bu itibarla çocuğunu emzirirken ölen kadın, o hal üzere dirilip kalkacak ve gebe kadın da, gebe olarak ditilip kalkacak. Ancak hiç şüphe yoktur ki, insanların, mezarlarından kalkması, ikinci Nefha'da sonra olacak; ondan önce olmayacak ki, zikredilen durum tasavvur edilebilsin.

B- "Ve sen o gün insanları sarhoş bir halde görürsün; Halbuki onlar içkiden sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok çetindir."

Yani sen, o kıyamet zelzelesinin vuku bulduğu gün sen, insanların her ferdi, insanları sarhoş gibi bir halde görür; Halbuki onlar hakikatte içici sarhoşu değillerdir; fakat Allah'ın (celle celâlühü) azabı çok çetindir. İşte bu azabın korkunçluğu, onları vurur; akıllarını başlarından alır ve onların temyiz gücünü yok eder. İşte onları bu hale getiren, o korkunç manzaradır.

3
"İnsanlardan kimi de vardır ki, hiç bilgisiz olarak Allah hakkında tartışmaya girer durur ve azgın her şeytanın izine uyar, gider."

İkincı dırilişi bildiren kıyametin ne kadar büyük bir hâdise olduğu beyan edildikten sonra bu kelâm da, onu inkâr eden bazı insanların hâlini beyan etmektedir.

Yani insanlardan kimi de vardır ki, sözlerinden anlaşıldığı gibi bilgisizce ve cehaletle Allah (celle celâlühü) hakkında tartişmaya girer ve içinde hiç hayır olmayan bâül şeyler söyler ve yaptığı tartışmada, yahut bütün bâtıl işlerinde ve ezcümle bunda da azgın, inat ve yalnız fesat düşünen her Şeytanın izine uyar, gider.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet, Nazr b. Haris hakkında nazil olmuştur. Bu adam, tartışmacı bir kâfir olup meleklerin Allah'ın kızları olduklarını, Kur'ânin eskilerin masallan olduğunu ve ölümden sonra dirilme olmayacağım söylüyordu. Ancak âyetin ifade ettiği hal, anılan Nazr gibi diğer azgın kâfirleri de kapsamaktadır.

Burada şeytandan murat, başkalarını küfre çağıran kâfirlerin reisleridir, yahut İblis ve askerleridir.

4
"O Şeytan hakkında yazılmıştır ki, kim onu yoldaş edinirse, bilsin ki, o, onu mutlaka yoldan çıkaracak ve çılgın Cehennem azabına sürükleyecektir."

5
"Ey insanlar! Siz eğer öldükten sonra dirilmekten herhangi bir şüphede iseniz, o takdirde düşünün ki, Biz sizi topraktan, sonra bir damladan, sonra pıhtılaşmış bir kan parçasından, sonra uzuvları önce belirsiz, sonra belirlenmiş canlı bir çekim etten yarattık ki, size hakikatleri gösterelim.

Ve dilediğimizi, belli bir vakte değin rahimlerde tutarız; sonra sizi bir bebek olarak annenizin karnından çıkarırız; sonra da erginliğinize erişmeniz için sizi çıkarırız. İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en aşağı (en uzak) çağına değin bırakılır ki, bilgi sahibi bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Ve sen yeryüzünü kupkuru görürsün; fakat Biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır; kabarır ve her güzel çiftten bitkiler verir."

A- "Ey insanlar! Siz eğer öldükten sonra dirilmekten herhangi bir şüphede iseniz, o takdirde düşünün ki. Biz sizi topraktan, sonra bir damladan, sonra pıhtılaşmış bir kan parçasından, sonra uzuvları önce belirsız, sonra belirlenmiş canlı bir çekim etten yarattık ki, size hakikatleri gösterelim."

Bundan önce, bilgisiz olarak tartışanların hak beyan edildikten ve akıbetlerine işaret edildikten sonra burada da, onların, hakkında tartiştıkları ikinci dirilmenin bir gerçek olduğuna hüccet ikame edilmektedir.

Yani ey insanlar! Siz eğer öldükten sonra dirilmenin, mümkün ve Allah'ın (celle celâlühü) kudreti dâhilinde olduğundan, yahut onun vukuundan herhangi bir şüphede iseniz...

Âyette, onların ikinci dirilme hakkındaki inançları şüphe olarak ve şüphe ifade eden "Reyb" kelimesi de nekre olarak zikredilmiş, Halbuki onlar, bunun imkânsız olduğuna kesin olarak inanıyorlardı. İşte bunun îzahı ile, âyette kullanılan ifadenin, "Eğer öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız..." anlamına gelecek bir ifadeye tercih edilmesinin izahı, Bakara; 23 âyetin tefsirinde geçti.

Eğer bundan bir şüphede iseniz, şüphenizin zail olması için ilk yaratılışa bakın; Biz, sizin her bir ferdinizi, Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılışı zımnında icmali olarak topraktan yarattık. Zira beşerin her ferdinin, Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılışından nasibi vardır. Zira onun şerefli fıtratı, kendisine münhasır değildi; fakat insan cinsinin bütün fertlerinin fıtratını icmali olarak ihtiva eden ve sonuçlarının hepsinde cereyan etmesini gerektiren bîr örnektir. Bu itibarla Âdem'in topraktan yaratılması, bütün insanların ondan yaratılması demektir. Nitekim daha önce defalarca bunun izahı geçti.

Bu âyette, zikredilen aşamaların her birinin, onların yaratılması için bir başlangıç kılınmış olması ve "Sonra meniyi pıhtılaşmiş kan parçası haline soktuk; sonra pıhtılaşmiş kan parçasını da bir parçacık et haline soktuk../'âyetinde olduğu gibi, bu aşamaların her birinin, kendisinden sonraki aşama için başlangıç olarak zikredilmemesi, Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin büyüklüğüne daha çok delâlet etmekte ve müşriklerin bunu imkânsız sayan fikirlerinin şiddetini daha iyi kırmaktadır.

İşte Biz, sizi böyle hârikalar yaratarak meydana getirdik ki, sizin için, anlatılmaları imkânsız hakikatler, sırlar ve ezcümle Ölümden sonra dirilmenin sırrı anlaşılmış olsun. Zira bir kimse, zikredilen bu tedricî yaramışı hakkıyla düşünen kimse, zorunlu olarak şu kesin hükme varır: Beşeri önce, hiç hayat kokusunu almamış topraktan yaratmaya ve yaratılış aşamaları ve halleri arasında bunca farklılıklar varken, onlarda tasarruf edip bir halden diğerine dönüştürmekle, kendi benzerini sürekli olarak doğurmaya el verişk bir şekilde inşa etmeye Kaadir olan bir kuvvet, onun iadesine de Kaadir'dir; hatta bu, ona kıyasla daha kolaydır.

B- "Ve dilediğkmizi, belli bir vakte değin rahimlerde tutarız."

Bu kelâm da, insanların yaratılışı tamamlandıktan sonraki halini beyan etmektedir. Âyetin bu ve bundan sonraki kısmı, hakikatleri göstermek gerekçesine dayandırılan aşamak yaratmanın devamı ve hakikatleri göstermenin unsurlarından olduğu halde ona dâhil edilmemiş, zira birinci kısım, Allah'ın (celle celâlühü), kudrete konu olan her şeye ve ezcümle bahis konusu olan ikinci kez ekriltmeye olan kudretinin kemaline delâlet etmesi daha net ve açıktır.

Yani Biz, o aşmalardan sonra dilediğimizi, doğum zamanına değin rahimlerde tutarız.

Gebeliğin en az süresi altı aydır. En uzun süresi ise iki yıldır.

Diğer bir görüşe göre ise dört yıldır.

Bu kelâm işaret ediyor ki, rahimlerdeki bazı ceninler, yaratılışları tamamlandıktan sonra Allah (celle celâlühü) onların rahimlerde kalmalarını dilemez; böylece anneleri düşük yapar.

Âyette düşüklere değinilmemiş, çünkü onların zikri bu makama münasip değildir. Zira burada kelâm, yaratılma aşamalarını geçiren çocuklar hakkındadır.

Âyetin bu cümlesi, sarahatle bildiriyor ki, âyetteki "gayri muhallaka" (uzuvları belirsiz olan) ifadesinden murat, noksan olarak veya kusurlu olarak doğan çocuk değil ve buraya kadar açıklanan aşamalar, doğumdan önce ceninin geçirdiği aşamalardır.

C- "Sonra sizi bir bebek olarak annenizin karnından çıkarırız; sonra da erginliğinize erişmeniz için sızı çıkarırız."

Yani sizi anne rahmine yerleştirdikten sonra hamilelik sûresi tamamlandığında sızı bir bebek olarak dünyaya getiririz.

D- "Sonra da erginliğınıze erişmeniz için sizi çıkarırız."

Yani sızın tedricî olarak büyümeniz ve sonra da kuvvet, akıl ve temyizde kemale ermeniz için sizi dünyaya çıkarırız.

Diğer bir görüşe göre ise, yani sonra da kemale ermeniz için size mühlet veririz, demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, bundan önceki cümlelerle birlikte mânası şöyledir: Biz, sizi mezkûr tedrîc üzere, ona terettüp eden iki gaye için yarattık: Biri, yüce şanımızı beyan etmek, diğeri de sizi rahimlere yerleştirmek, sonra bebek olarak oradan çıkarmak, sonra da kemalinize ermeniz için ve Allah'ın şanını ve kudretini göstermenin bilfiil hâsıl olması, hepsinden sonra olduğu halde önce zikredilmesi, onun en büyük gaye ve bizzat maksut olduğunu bildirmek içindir.

E- "İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en aşağı (en uzak) çağına değin bırakılır ki, bilgi sahibi bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin."

Yani içinizden kimi, erginlik çağına erdikten sonra veya ondan önce vefat eder. Yine içinizden kimi de en aşağı (en uzak) çağına değin, en ileri ihtiyarlık ve bunama çağma değin bırakılır ki, birçok bilgiye sahip bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin, bildiklerini inkâr etsin ve muktedir olduğu işlerden âciz kalsın.

F- "Ve sen yeryüzünü kupkuru görürsün; fakat Biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır; kabarır ve her güzel çiftten bitkiler verir."

Burada ifade edilenler de, ölümden sonra dirilmenin bir gerçek olduğuna ikinci bir hüccettir. Bu hitap, görmeye muhatap olabilen herkes için geçerlı-dır. Burada görmek, göz görmesidir. Yeryüzünün kupkuru olması da, cansız, bitkisız olması demektir.

6
"İşte bu, şundandır ki, Allah, şüphesiz hakkın ta kendisidir ve O, şüphesiz ölüleri diriltir ve O, şüphesiz her şeye Kaadirdir."

A- "İşte bu, şundandır ki, Allah, şüphesiz hakkın ta kendisidir."

Bundan önce ölümden sonra dirilmenin hak olduğu tahkik edildikten ve gerek insanlar âleminden, gerekse bitkiler âleminden buna dâir deliller ikame edildikten sonra bu kelâm da, şu hakikatleri beyan etmektedir: Bu anlatılanlar, Allah'ın İlâhlığının eserlerindendir; zâtı, sıfatı ve fiili ile ilgili şanlarının hükümlerindendir ve o kâfirlerin, vücûdunu, hatta imkân dâhilinde olmasını inkâr ettikleri kıyametin kopması ve ölümden sonra dirilme, onların, kendi nefislerinde ve haricî varlıklarda gördükleri o acayip eserlerin esbabından ve onların, Allah'tan (celle celâlühü) sâdır olmalarının başiangıçlarmdandır.

Bu kelâm, delilin kuvvetini, tahakkukta medlulün asaletini açıkça bildirmekte ve inkârının bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Zira müsebbibin tahakkukuna kesin olarak hükmetmekle beraber sebebin tahakkukunu inkâr etmek, basit akılların bile bâtıl olduğuna hükmettiği açık gerçeklerdendir.

Âyetteki Hak, sübûtu zati için olduğundan, kaçınılmaz olan hak demektir; yoksa mutlak sabit olan demek değildir.

Âyetin basındaki işaret (işte bu), insanın değişik aşamalarla yaratılması, birbirlerinden farklı hallere dönüştürülmesi ve cansız olan yeryüzüne hayat verilmesi gibi mezkûr hususları işaret etmektedir. Yani bu

hârika işlerin hâsıl olmasının sebebi, Allah'ın (celle celâlühü), zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde yegâne Hak olması ve Kendisinden başka bütün varlıkları vücûda getirmesi sebebiyledir.

B- "Ve O, şüphesiz ölüleri diriltir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) şanı ve âdeti, ölüleri diriltmektir. Hülasa, Allah (celle celâlühü), bidayet olarak (baştan) da, iade olarak da cansızlara hayat vermeye Kaadir'dir. Öyle olmasaydı, meniye ve ölü toprağa defalarca hayat vermeye Kaadir olmazdı.

C- "Ve O, şüphesiz her şeye Kaadir'dir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) kudreti sonsuzdur; yoksa bu sayısız varlıkları ve ezcümle zikredilen şeyleri var edemezdi. Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin sonsuz olduğuna "Allah'ın kudreti Zâtı içindir ki, onun bütün varlıklara nispeti eşittir. Şu halde müşahede, Allah'ın (celle celâlühü) bazı cansızlara hayat vermeye muktedir olduğuna delâlet ettiğine göre, bütün cansızlara hayat vermeye muktedir olması lâzım, gelmektedir" şeklinde, delil getirmenin menşei ise, bu kelâm-ı kerîmin amacının, mezkûr özel eserlerin, tam ve umumî kudretin parçalarından ve müsebbiplerinden olduğunu beyan etmekten gafil kalmaktan ileri gelmektedir.

Ölülerin diriltilmesi, İlâhî kudretin kapsamının bir parçası iken, burada onun zikre tahsis edilmesi, tartışma konusu hususu sarahatle belirtmek ve inkarcıların inkârını def etmek içindir. Onun önce zikredilmesi ise, ona verilen önemi göstermek, içindir.

7
"Ve kıyamet, mutlaka gelecektir; bunda hiç şüphe yoktur. Ve şüphesiz Allah, kabirlerdekileri diriltip kaldıracaktır."

A- "Ve kıyamet, mutlaka gelecektir; bunda hiç şüphe yoktur."

Yani kıyamet gerçeği, kâinat delilleri ve vahiy delilleri ile o kadar açıktır kı, geleceğinden şüphe etmeye hiç mahal yoktur. Nitekim Bakara sûresinin başında da bu ifadenin izahı geçti.

B- "Ve şüphesiz Allah, kabirlerdekileri diriltip kaldıracaktır."

Bu cümle de, bundan önceki iki cümle gibi âyetin başında bildirilen sebebe (İşte bu, şundandır ki,) dâhildir. Ancak bu sebebiyet, kıyametin gelmesinin ve ölülerin diriltilmesinin, zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) fillerinde O'nun kudretinin tesiri gibi müessir olmaları cihetiyle olmayıp fakat her ikisi de, Allah'ın (celle celâlühü) varlığını gerektiren sebepler olmaları cihetiyledir; Allah'ın (celle celâlühü) varlığına ve sonsuz kudretine delil gösterilebilecek şekilde mezkûr şeylerin yaratılması ve ölü toprağa hayat verilmesi, O'nun, üstün hikmetlere bina edilmiş olan hârika işlerinden olup kullarına olan şefkatinin de icabıdır ki, bunları tefekkür etsinler; bunu, dirilmenin ve kıyametin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğine delil saysınlar; bunu ifade eden açık vahyi tasdik etsinler ve bu vesile ile ebedî saadete erişsinler. Eğer bunlar olmasa, Allah bu yaptıklarını yapmazdı; hatta başta kâinati da yaratmazdı. Gördüğün gibi bu da, Allah'ın (celle celâlühü), sıfatlarında hakkaniyetinin ve son derece mükemmeliyetinin göstergelerindendir. Kıyametin gelmesi ve kabirlerdekilerin diriltilip kaldırılması, hikmetin gereği olduğundan, Allah'ın (celle celâlühü) Hakîm olmasının, kinaye yoluyla ifadesi kılınmıştır. Sanki şöyle denilmiştir: Bu, şundan dolayıdır ki, Allah (celle celâlühü), ölüleri diriltmeye ve her şeye Kaadir'dir; O, gerçekten Hâkim'dir; vaadinden caymaz. Ve O, kıyameti ve ölümden sonra dirilmeyi, vaat etmiştir. Şu halde vaadim mutlaka yerine getirecektir. Malûmun olduğu üzere bunun sonucu, kıyametin gelmesine ve kabirlerdekilerin dirilmesine İlâhî hikmeti delil göstermektir. Ancak burada kelâmın konusu bu değildir; fakat kelâmın konusu, kıyamet ile dirilmenin, mezkûr insanın yaratılmasına ve toprağın ihya edilmesine sebep olmalarıdır. Bunu iyice tefekkür et ve apaçık haktan ayrılma!

8
Bak. Âyet 9.

9

"İnsanlardan kimi de vardır ki, hiçbir bilgiye, hiçbir rehbere ve aydınlatıcı Kitaba dayanmadan, sırf Allah yolundan saptırmak için sağına ve soluna gururla eğilerek Allah hakkında tartışmaya girer, durur. Dünyada onun için rezîl rüsvâ olmak vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı ateşin azabını tattıracağız."

A- "İnsanlardan kimi de vardır ki, hiçbir bilgiye, hiçbir rehbere ve aydınlatıcı Kitaba dayanmadan, sırt Allah yolundan saptırmak için sağına ve soluna gururla eğilerek Allah hakkında tartışmaya girer, durur."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu âyete konu olan şahıs, Ebû Cehil b. Hişâm'dır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin konusu, kim olursa olsun, insanları saptırmaya ve azdırmaya çalışan herkestir. Nitekim birincisinde zikredilenden murat, onları taklit edendir. Buna göre orada geçen şeytan, mutlak olarak, saptıran, azdıran demektir.

Bu âyetteki bilgiden murat, zanırî bilgidir. Hidâyetten murat da, marifete ulaştıran istidlal ve sıhhatli tefekkürdür. Aydınlatıcı kitap da, hakkı açıklayan vahiydir. Yani kimi insanlar da, zarurî bir mukaddimeye, fikrî bir hüccete ve vahyi bir delile dayanmadan Allah'ın (celle celâlühü) şanı hakkında tartışır durur. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar, Allah'tan başka, Allah'ın, kendisi hakkında hiçbir delil indirmediği, kendilerinin de hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeylere tapıyorlar."

Bir görüşe göre, bu âyette konu edilen kimseden murat, birinci tartışmacıdır ve buradaki tekrar, tekit ve devamı için, yani ne istidlalden, ne de vahiyden dayanağı olmadığını beyan için hazırlıktır. Ancak âyetin ifadesi, buna müsait değildir. Nasıl olabilir ki, bu kimsenin, azgın her Şeytana uymakla vasiflandırılması, aklî' ve nakli delili olmamakla vasıflandırılmasına gerek bırakmaz.

Burada, Allah (celle celâlühü) yolundan saptırmaktan murat, mü'minleri veya insanları hidâyetten dalâlete çıkarmaktır, yahut kafirleri dalâlette bırakmak veya dalâletlerini arttırmaktır.

B- "Dünyada onun için rezîl rüsvâ olmak vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı ateşin azabını tattıracağız."

Dünyadaki rezîl rüsvâ olmaları, Bedir savaşında öldürülmeleri ve esir alınmalarıdır.

10
"Ona: "İşte bu, önceden ellerinin yaptıkları yüzündendir. Yoksa Allah, elbette ki kullarına hiç de zulmedici değildir" denir."

Yani ona denir ki; bu dünyevî ve uhrevî azap, ellerinin işlemiş olduğu küfür ve günahlar sebebiyledir.

Bu fiiller, ellere isnat edilmiş, çünkü iktisap (bir şeyi yapmak veya elde etmek), âdete göre ellerle olmaktadır.

Ve gerçek şudur ki Allah (celle celâlühü), kullarının günahı olmadan onlara hiç de zulmedici değildir. Ehl-i Sünnet itikadına göre, Allah'ın (celle celâlühü), günahsız olarak da kullarına azap etmesi, büyük zulüm olması şöyle dursun, hiç zulüm bile değil iken böyle ifade edilmesinin izahı, Al-i İmrân: 182 âyetin tefsirinde geçti.

11
"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a yalnız bir yönden ibâdet eder. Şöyle ki: Kendisine bir hayır isabet ederse, onunla mutmain olur; fakat ona bir musibet isabet ederse, dinden yüz çevirir. O, dünyasını da, ahretini kaybetmiştir. İşte bu, apaçik hüsranın tâ kendisidir."

A- "İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a yalnız bir yönden ibâdet eder. Şöyle ki: Kendisine bir hayır isabet ederse, onunla mutmain olur; fakat ona bir musibet isabet ederse, dinden yüz çevirir."

Bundan önce, küfrünü net ve açık olarak ortaya koyanların hali beyan edildikten sonra burada da kararsız olanların halini beyan edilmektedir. Yani insanların bir kısmı da, Allah'a yalnız dinin bir yönüyle ibâdet eder; dinde sebat sahibi değildir. Tıpkı savaşan ordunun bir tarafına çekilip bekleyen ve zafer hissedince yerinde duran, zafer görmeyince de firar eden savaşçı gibi, bu kimse de, sağlık ve bol rızk gibi bir dünyalık kendisine isabet ederse, zahiren konumunda sebat gösterir; yoksa hiçbir şeyin kendilerini geri çevirmediği ve yönlerini

değiştirmediği mü’minler gibi gerçekten mutmain değillerdir. Fakat bu kimsenin kendisine veya ailesine veyahut malına bu: fenalık gelince, dinden yüz çevirir.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet, Medine'ye gelip yerleşen bazı bedevi Araplar hakkında nâzıl olmuştur. Bunlardan biri, bedeni sağlıklı olduğu, ati sağlıklı bir tay, karısı da sağlıklı bir çocuk doğurduğu, malı ve koyunları çoğaldığı zaman, "Ben, bu dine girdiğim günden beri hep hayır gördüm!" der ve bu halinden mutlu olur. Ama eğer bunun aksi olursa, "Ben, serden başka bir şey görmedim!" der ve dinden yüz çevirir.

Ebû Saîd El- Hudrî'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"Bir Yahudi Müslüman oldu; sonra musîbetlere uğradı. Kendisi bu musibetleri, İslam'ın uğursuzluğuna saydı ve Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına gelip: "- Benim ahdimi feshet!" dedi. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Hayır! İslam ahdi feshedilemez!" buyurdu."

Diğer bir rivâyete göre ise, bu âyet, Müellefe-i Kulûb (kalbi İslam'a ısındırılacak bazı yeni Müslümanlar) hakkında nazil olmuştur.

B- "O, dünyasını da, ahretini kaybetmiştir, işte bu, apaçık hüsranın tâ kendisidir."

Yani bu kimse, dinden dönmekle ismeti (dokunulmazlığı) kalkmış; amelleri boşa gitmiş ve neticede dünyasını da, ahretini de kayıp etmiştir, işte bu, en büynik hüsrandır; bunun ikinci bir benzeri yoktur.

12
"O, Allah'ın dışında, kendisine zarar da, fayda da getirmeyen varlıklara yalvarır. İşte bu, büsbütün uzak olan sapıklığın tâ kendisidir."

Bu kelâm, mezkûr hüsranın ne kadar büyük olduğunu beyan etmektedir. Yani bu kimse, Allah'ın (celle celâlühü) ibâdeti dışında öyle varlıklara tapıyor ki, onlara tapmadıkları zaman kendilerine bir zarar veremezler ve taptıkları zaman da kendilerine bir fayda getiremezler. Hülasa, onların taptıkları varlıklar, fayda vermek, onların şanından olmayan, cansız varlıklardır.

13
"O, zararı, faydasından daha yakın olana yalvarmaktadır. Yemin olsun ki, o yalvardığı, en kötü yardımcı ve en kötü yoldaştır."

Bu kelâm, mezkûr yalvarma ve duasının sonucunu beyan etmekte ve bunun niçin büsbütün bir sapıldık olduğunu açıklamakta ve bir de, taptı İdarinin zararının doğrudan doğruya olmayacağının belirtilmesinden, anlaşılması muhtemel olan bunun dolayk olarak olabileceği vehmini de ortadan kaldırmaktadır.

Bu âyetin metninde, putlar için, akıl sahipleri hakkında kullanılan "Men" harfinin kullanılmış olması, puta tapanın hâlını ziyadesiyle takbih ve zemmetmek, içindir.

Yani o kafir, kıyamet gününde, mabudu yüzünden mutazarrır olduğunu ve Cehenneme girdiğini ve ondan hiçbir fayda görmediğini göstermek üzere, o zararı faydasından daha yakın olan için: "Vallahi o, en kötü yardımcı ve en kötü dosttur!" diye haykırır. Zararı faydasından daha yakın olan,

böyle olduğuna göre, sırf zarar olan ve hiçbir faydası olmayanın hali nice olmalıdır?

Bu iki âyetin tefsiri olarak şöyle de denilebilir: Bu âyette geçen, duâ (yalvarma, haykırma), bir önceki âyette geçen duâ için tekit olmakla beraber bir de, sonrası için bir hazırlık olup onun kötü ibâdeti, "işte bu, büsbütün uzak olan sapıklığın tâ kendisidir" cümlesiyle beyan edildikten sonra bununla da, taptığı şeyin halinin kötü olduğu beyan edilmektedir. Yani onun, kendisine zarar da, fayda da vermeyen bir şeye ibâdeti zikredildikten sonra Allah (celle celâlühü) tarafından: "O, zararı faydasından daha yakın olana yalvarmaktadır" denilmiş, sonra da bu zararı faydasından daha yakın olan i çın: "Vallahı o, en kötü dost ve en kötü yoldaştır" denilmiştir,

14
"Şüphe yok ki Allah, îman edip iyi işler yapan kimseleri, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır. Zira şüphesiz Allah, dilediğini yapar."

A- "Şüphe yok ki Allah, îman edip iyi işler yapan kimseleri, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır."

Bundan önce küfürlerini net ve açık olarak ortaya koyan kâfirler ile kararsız olan kâfirlerin hallerinin ve akıbetlerinin son derece kötü olduğu, taptıklarının, kendilerine hiçbk fayda vermeyecekleri, aksine onlara büyük zararları olacağı ve kendilerinin de, taptıklarının dostluklarının ve yoldaşlıklarının gayet kötü olduğunu kabul edecekleri ve onları en ağır şekilde zemmedecekleri anlatıldıktan sonra bu kelâm da, yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibâdet edenlerin hallerinin ve akıbetlerinin son derece iyi olduğunu anlatmaktadır.

B- "Zira şüphesiz Allah, dilediğini yapar."

Bu cümle, makablinin illetini beyan etmekte ve tahkik olarak onu açıklamaktadır. Çünkü Allah üstün hikmetlere binâen, şanına lâyık şekilde gayet mükemmel isler yapan ve ezcümle Kendisine îman edip Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) tasdik edeni mükâfatlandırır ve Kendisine ortak koşup Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) yalanlayanı da cezalandırır.

Bu anlatılanlar, Allah'ın (celle celâlühü), Resûlüllah'a yardımının sonuçlan olduğu için bundan sonra O'nun, Resulüne olan yardımı anlatılmaktadır.

15
"Her kim, Allah'ın, dünya ve ahirette Resulüne asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa, haydi, yukarıya bir ip bağlasın; sonra da boynunu o ipe geçirip ayağını yerden kessin! Sonra da baksın, acaba, hilesi, kızdığı ilâhî yardımı engelleyecek midir?"

Yani bunu zanneden, kendi içinden tasavvur edip baksın, kızdığı yardıma karşi koymak ve engellemek konusunda kudretini sonuna kadar harcasın, bu ilâhî yardımı engelleyebilecek, mi? Hayır, asla engelleyemeyecektir.

Diğer bir görüşe göre de, yani üstümüzdeki göklere bir ip uzatsın da oraya çıksın ve sonra da vahyi kessin! demektir.

Bir diğer görüşe göre de, yani mesafeyi kat' etsin de, gökler âlemine çıksın da, yardımı engellemeye çalışsın! demektir. Ancak âyetin siyakı bu görüşleri reddetmektedir. Çünkü bundan amaç, farz edilen şeyler, vukuu ve tahakkuku takdirinde de, kızdığı yardımı engelleyemeyeceğini beyan etmektir. Ve apaçık bir gerçektir ki, imkânsız olan şeylerin vukuunu ve hükmünü, özellikle de vahyin kesilmesi hükmünü ona bağlamanın hiçbir anlamı yoktur. Zira vahyin kesilmesini farz etmek, kesin olan merama halel getirmektedir.

Bir görüşe göre de, Müslümanlardan bazı kimseler, müşriklere çok kızdıkları için, Allah'ın (celle celâlühü), Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) vaat ettiği yardımın geç kaldığını düşünüyorlardı. Ve müşriklerden bazıları da, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) uymak istiyorlardı; fakat onun başarısının devamından endişe ediyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Bazı âlimler, âyetteki nusret'i, rızk olarak tefsir etmişlerdir. Buna göre mâna şöyledir: rızklar, Allah'ın (celle celâlühü) kudret elindedir; Allah (celle celâlühü) dilemedikçe hiçbir rızk ekle edilemez. Bu itibarla kul, kısmetine razı olmakdır. Şu halde her kim ki, kendi rızkını Allah'ın (celle celâlühü) vermediğini zannedip de sabır etmezse ve teskmiyet göstermezse, öyleyse sabırsızlığm son noktası olan kendini asmak fiiline tevessül etsin ve bilsin kı, bu da, kısmeti engelleyemez ve rızkı geri çeviremez.

16
"İşte Biz, böylece o Kur’ân'ı açık seçik âyetler halinde indirdik. Ve şüphe yok ki Allah, dilediği kimseye hidâyet eder."

A- "İşte Biz, böylece o Kur’ân'ı açık seçik âyetler hâlinde indirdik."

Yani işte Biz, üstün hikmetleri içeren o hârika inzal (nazil etmek) gibi, Kur’ân'ın tamamını, yüksek mânalara delâleti açık seçik olan âyetler halinde indirdik.

B- "Ve şüphe yok kı Allah, dilediği kimseye hidâyet eder."

Yani şüphesiz Allah (celle celâlühü), kimi dilerse, onu hidâyete erdirir veya hidâyet üzerinde sabit kılar veyahut hidâyetini arttırır. Yahut Allah (celle celâlühü) dilediğini hidâyete, erdirdiği için Kur’ân'ı böyle indirmiştir. Yahut gerçek şudur ki, Allah (celle celâlühü) dilediğini, hidâyete erdirmektedir.

17
"Mü’min olanlar, Yahudi olanlar, Sabitler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlar yok mu, muhakkak ki Allah, kıyamet günü bunlar arasında hükmedecektir. Çünkü şüphesiz Allah, her şeye şahittir."

A- "Mü’min olanlar, Yahudi olanlar, Sabiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlar yok mu, muhakkak ki Allah, kıyamet günü bunlar arasında hükmedecektir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) hidâyetiyle mezkûr apaçık âyetlere, yahut öncekide bu âyetler olmak üzere, îman edilmesi lâzım olan her şeye îman edenler, Yahudi, olanlar, Sabiî'ler, Hıristiyan'lar, bir görüşe göre ateşe tapan,

Diğer bir görüşe göre güneşe ve ay'a tapan bir kavim olan, bir görüşe göre de, Hıristiyanlardan ayrılıp da çul giymeyi âdet edinmiş bir kavim olan, başka bir görüşe göre de, kısmen Hıristiyanlıktan ve kısmen de Yahudilikten esinlenmiş bir kavim olan ve kâinatın nur ve zulmet olmak üzere iki ask olduğunu söyleyen Mecüsî'ler, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşan putperestler yok mu, muhakkak ki Allah (celle celâlühü), kıyamet günü bunlar arasında, evet mü’minler ile küfür dininde ittifak etmis bu beş fırka arasında hükmedecek; hakçıyı bâtılcıdan ayırtacak ve bunların her ferdine, hak ettiği mükâfat ve cezayı verecektir.

B- "Çünkü şüphesiz Allah, her şeye şahittir."

Bu cümle, makablinde geçen hükmetmenin illetidir. Yani Allah (celle celâlühü) her şeyi bilendir ve bütün halleri gözetendir. Bunun zorunlu gereği olarak da O'nun bilgisi, mezkûr fırkaların her bir ferdinden sâdır olanları tafsilatıyla kuşatmaktadır ve ona lâyık olan karşılığı verecektir.

18
"Görmez misin ki, göklerde olanlar, yerde olanlar, güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçok insan da vardır ki, onlara azap hak olmuştur. Allah, kimi tahkir ederse, artık ona ikramda bulunacak hiçbir kimse yoktur. Şüphe yok ki Allah, dilediğini yapar."

A- "Görmez mısın ki, göklerde olanlar, yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir."

Bundan önce, Allah'ın (celle celâlühü) mezkûr fırkalar arasında hükmetmesini mucip olan O'nun her şeye ve ezcümle o fırkaların hallerine ve fiillerine de şahit olduğu beyan edildikten sonra bu kelâm da, yine mezkûr hükmetmeyi mucip olan mezkûr fırkaların amellerini beyan etmekte ve bir de, onun keyfiyetine ve bunun azap ile mükâfat, ikram ile tahkir seklinde olacağına işaret etmektedir.

Burada görmekten kastedilen, bilmektir. Görmek olarak ifade edilmesi, bunun malûm olduğunu zımnen bildirmek içindir, Âyetteki hitap, görmek imkânına sahip herkes içindir. Zira bu hakikat, hiç kimseye gizli kalmayacak kadar açıktır.

Bu secdeden murat, İlâhî iradeye tam olarak boyun eğmektir; yoksa akıl sahiplerine mahsus olan ibâdet secdesi değildir.

B- "Birçok insan da vardır ki, onlara azap hak olmuştur."

Yani birçok insan da vardır ki, küfür ve isyanları sebebiyle onlara İlâhî azap hak olmuştur.

C- "Allah, kimi tahkir ederse, artık ona ikramda bulunacak hiçbir kimse yoktur."

Yani Allah (celle celâlühü), ezelî imiyle, seçimini şer yönünde kullanacağını bildiği için kimi bedbaht yazmışsa, artik ona saadet ikram edecek hiç kimse yoktur.

D- Şüphe yok ki Allah, dilediğini yapar.

Yani Allah (celle celâlühü) her dilediğini ve ezcümle ikram ve tahkiri de mutlaka yapar.

19
Bak. Âyet 20.

20
"Şu iki taraf, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır. İşte şu kâfirler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Başları üstünden o kaynar su dökülecektir. Karınları içinde olan organlar ve derileri o su ile eritilecektir. Onlar için demirden kamçılar da vardır."

A- "Şu iki taraf, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır."

Burada iki taraf, denilmesi, husûmetin iki tarafını tayin etmek ve bu husûmetin, mezkûr altı fırkadan her biri ile diğerleri arasında olduğu vehmini gidermek ve husûmet mahallini açıklamak içindir. Yani mü'minler fırkası ile beş fırkaya ayrılmış olan kafirler fırkası, Rablerinin şanı, yahut dini, yahut zâtı, yahut sıfatlan hakkında -ki bunların hepsi de O'nun şanlarındandır- çekişen iki hasımdır. Zira taraflar arasında muhavere ve çekişme cereyan etmese de, iki fırkadan her biri, kendi inancının hak olduğuna, karşi tarafın inancının ise bâtıl olduğuna inanması ve sözleri ile fiillerini buna bina etmesi, diğer fırkaya karşı husûmet sayılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, Yahudiler ile Mü'minler çekiştiler: Yahudiler: "Bizim Allah hakkındaki inancımız daha haklıdır; bizim Kitabımız sizinkinden daha eskidir ve bizim peygamberimiz de sizinkinden öncedir" dediler. Mü'minler de: "Asıl biz, Allah (celle celâlühü) hakkında daha haklı inanca sahibiz; biz, Muhammed'e de îman ettik; sizin peygamberinize de îman ettik ve Allah'ın indirdiği bütün Kitaplara da îman ettik. Siz ise, bizim Kitabımızı ve Peygamberimizi bildikten sonra sırf haset için Peygamberimizi inkâr ediyorsunuz" dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

B- "İşte şu kâfirler için ateşten bir elbise biçilmiştir."

Burada, "Allah, kıyamet günü bunlar arasında hükmedecektir"

cümlesinde mücmel olarak anlatılanı açıklamaktadır. Yani korkunç bir ateş, elbisenin bedeni kaplaması gibi şu kâfirlerin bedenini kaplayacaktır.

C- "Başlan üstünden o kaynar su dökülecektir. Karınları içinde olan organlar ve derileri o su ile eritilecektir.

21
Onlar için demirden kamçılar da vardır."

Yani başları üstünden de son derece sıcak olan o kaynar su dökülecektir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Eğer o sudan bir damla, dünya dağları üstüne dökülse, onları eritir."

22
"Zor sıkıntıdan onlar oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürüleceklerdir ve: "Tadın, bu şiddetli ateşin azabını!" denecektir."

Yani Cehennem yaranı, içinde bulundukları ateşten her defasında çıkmaya yaklaşınca, Cehennemin üst kısmından dibine döndürülecekler ve hiçbir zaman içinden çıkarılmayacaklardır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Cehennemin şiddetli alevleri, onları yukarı fırlatır; nihayet onlar üst kısmına geldiklerinde kamçılarla vurulup yetmiş senelik mesafe kadar aşağıya inerler.

23
"Şüphe yok ki Allah, îman edip iyi işler de yapanları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır. Orada altın bileziklerle ve incilerle bezenecekler. Orada giysileri ise ipektir."

Kâfirlerin kötü hak beyan edildikten sonra burada da mü'minlerin iyi hak beyan edilmektedir. Âyetin başında tahkik kelimesinin (şüphe yok ki) zikredilmesi, mü'minlerin halinin, kâfirlerin halinden son derece farklı olduğunu bildirmek, mü'minlerin durumuna fazla önem verildiğini izhar etmek ve kelâmın içeriğinin tahkikine delâlet içindir.

Yani Cennette melekler, Allah'ın (celle celâlühü) emriyle onları bu şekilde bezeyip giydireceklerdir.

24
"Ve onlar, sözün pek güzeline yönlendirilmişler ve övgüye lâyık olan Allah'ın doğru yoluna iletilmişlerdir."

A- "Ve onlar, sözün pek güzeline yönlendirilmişler."

Sözün en güzeli, onların şunu söylemeleridir: "Bize verdiği söze sâdık olan ve dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun!"

B- "Ve övgüye lâyık olan Allah'ın doğru yoluna iletilmişlerdir."

Yani onlar, kendisi övgüye lâyık olan yola veya sonu -ki Cennettir- övgüye lâyık olan yola iletilmişlerdir.

25
"Kâfirler ve Allah yolundan ve orada yerli ve taşralı, kendisini ziyaret eden bütün insanlara eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoymaya kalkanlar ve burada zulüm yolu ile uygunsuzluk isteyenler yok mu, Biz, muhakkak surette onlara dayanılmaz bir azaptan tattıracağız."

Burada alıkoymaya kalkmaktan murat, geçmişte veya gelecekte bunu yapmak değil, fakat bunu sürekli yapmak anlamındadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Mescid-i Harâm'dan alıkoymaya kalkan o kafirlere Biz, muhakkak surette dayanılmaz bir azaptan tattıracağız, demektir. Zira Harem'de zulüm ile uygunsuz işler yapmak isteyenler, dayanılmaz azaba duçar olacaklarına göre, buna bir de küfrü ve Allah (celle celâlühü) yolundan alıkoymayı da ilâve edenler, bu azabın daha ağırıyla cezalandırılmaya müstahak olurlar.

Bazılarına göre burada Mescid-i Harâm'dan murat, Mekke'dir. Zira "Kendisini ziyaret eden bütün insanlara eşit kıldığımız" şeklinde vasiflandırılması da, buna delildir.

Mescid-i Haramin bu şekilde vasiflandırılması, ondan alıkoymaya kalkanları ziyadesiyle takbih içindir.

26
"Biz, bir zamanlat İbrâhim'e, Beytullah'ın yerini uğrak kılmış ve ona demiştik ki: Bana hiçbir şey ortak koşma ve Evimi, tavaf edenler, ayakta ibâdet edenler, rüku ve secdeye varanlar için temiz tut!"

Yani o vakti hatırla ki, Biz, Beytullah'ın yerini İbrâhîm için merci (uğrak) içilmiştik; İbrâhîm (aleyhisselâm), îmar ve ibâdet için oraya uğruyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, İbrâhîm'i Beytullah'ın bulunduğu yerde konaklatmıştık, demektir.

Deniliyor ki, Beytullah, Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) Tufanı günlerinde göklere kaldırıldı. O Beytullah, kırmızı yakuttan idi. Hazret-i İbrâhîm zamanında Allah ona yerini, Hacûc denilen rüzgâr marifetiyle bildirdi; bu rüzgâr, o yerin etrafını süpürdü. Böylece Hazret-i İbrâhîm, Beytullah'ı eski temeli üzerinde binâ etti.

Rivâyet olunuyor ki, Kâbe-ı Kerîm, beş kez binâ edilmiştir: Birincisinde melekler onu binâ etmişler. Bu Kâ'b e, kırmızı yakuttan idi. Sonra bu Kâ'b e, Hazret-i Nûh. Tufanı zamanında göklere kaldırıldı, ikincisini ise, Hazret-i İbrâhîm binâ etmiştir. Üçüncüsünü de, câhiliyye devrinde Kureyşliler binâ etmiştir. Bunda Resûlüllah da bizzat bulunmuştur. Dördüncüsünü de İbnü'z Zübeyr binâ etmiştir. Beşincisini de Haccâc binâ etmiştir. Biz, bu konudaki görüşleri, daha önce Bakara: 127 âyetin tefsirinde zikretmiştik.

Beytullah'ın temiz tutulması, putlardan ve kirlerden temiz tutulması demektir.

Burada namazın, rükünleri olan kıyam, rükû ve secde ile ifade edilmesi, bunların her birinin bu temizliği gerektirdiğim belirtmek için olabilir. Şu halde bunların hepsi bir araya geldiği takdirde nasıl olmak?

27
"Ve insanlar arsında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse her uzak yoldan gelen yorgun argın develer sırtında, sana (Kabe'ye) gelsinler."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm), Ebû Kubeys dağına çıkıp: "Ey insanlar! Rabbinizin Beytini haccedin!" diye haykırdı. Allah (celle celâlühü) da, dünyanın doğusu ile batisi arasında bulunan bütün erkeklerin sulplerinde ve kadınların rahimlerinde bulunanlardan, ezelî ilminde hacca gideceğini bildiği bütün insanların ruhlarına bu nidayı duyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hitap, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için olup bu emir Vedâ Haccı'nda kendisine verilmiştir. Ancak bu sûrenin Mekke'de nazil olmuş olması, bu görüşe engeldir.

28
"Tâ ki, kendilerine ait olan bir takım menfaatleri bizzat görsünler ve belli günlerde, kendilerine rızk olarak verdiğimiz kurbanlık hayvanlar üzerinde Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yeyin, hem de o zavallı yoksullara da yedirin."

A- "Ta kı, kendilerine ait olan bir takım menfaatleri bizzat görsünler ve belli günlerde, kendilerine rızk olarak verdiğimiz kurbanlık hayvanlar üzerinde Allah'ın adını ansınlar."

Yani tâ ki, kendilerine ait olan çok sayıda üstün menfaatleri, yahut bu ibâdete mahsus olan dinî ve dünyevî bir çeşit menfâatleri bizzat görsünler ve kurban kesme günlerinde, bir görüşe göre ise, Zilhicce ayının ilk on gününde, kendilerine rızk olarak verdiğimiz kurbanlık hayvanları kesmeye hazırlarken ve keserken Allah'ın (celle celâlühü) adını ansınlar.

B- "Artik onlardan hem kendiniz yeyin, hem de o zavallı yoksullara da yedırm."

Yani kurbanlıkları Allah'ın (celle celâlühü) adını anarak kesin; sonra da etlerinden yeyin...

Bu yeme emri İbâhe (mubah kılmak) için olup bir cahiliyye âdeti olarak kurban etlerinden yememek sıkıntısını kaldırmaktadır. Yahut bu emir, Sünnet ifade edip bu etten yemek hususunda kendileri ile yoksulların eşit olduklarını ifade etmektedir. "O zavalk yoksullara da yedirin" emri ise, zorunluluk ifade etmektedir.

Bir görüşe göre birinci emir de, zorunluluk ifade etmektedir.

29
"Sonra insanlar, kirlerini gidersinler; adaklarını da yerine getirsinler ve o Beyt-i Atîk'i (Eski Evi/Kâ'be"yi) de tavaf etsinler."

Yani temizdik işlerini yapsınlar. Yahut ihramdan çıktıklarında bıyıklarım kısaltsınlar; tırnaklarını kessinler ve koltuk altlarım temizlesinler; haclarında yaptıkları hayırlı adaklarını da yerine getirsinler.

Bir görüşe göre ise, yani haccın vaciplerini yerine getirsinler. Ve Kabe'yi rükün tavafı olarak, yahut veda tavafı olarak tavaf etsinler.

Kâ'be'ye, Beyt-i Atık denilmesi, insanlar için kurulan ilk mabet olmasından dolayıdır. Yahut Atik azat edilmiş anlamında olup Kâ'be, zorba zâlimlerin tasallutundan korunduğu için böyle vasıflandırılmıştır. Nitekim Kâ'be'yi yıkmak için yola çıkan her zâlim bir hükümdarı Allah (celle celâlühü) kahretmiştir. Haccâc El- Sakafî'nin, maksadı ise Kabe'yi yıkmak değildi; Ibnü'z Zübeyr'i oradan çıkarmak idi.

30
"İşte böyle! Her kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, işte o, Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılınmıştır. Artık o pislik putlardan kaçının; yalan sözden de kaçının!"

A- "işte böyle! Her kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, işte o, Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır."

"işte böyle" anlamındaki "Zâkke" kelimesi, iki kelâm arasında, yahut bir kelâmın iki veçhesi arasında fasıla olmak üzere zikredilmektedir.

Yani her kim, Allah'ın hükümlerim ve ihlal edilmesi helâl olmayan yasaklarını gözetmenin zorunlu olduğunu bilip gereğini yaparsa, işte bu saygıyı göstermesi, ahirette Rabbi katında sevap olarak daha hayırlıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu yasaklar, haccın yasaklan ve onunla ilgili mükellefiyetlerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, bunlar, Kâ'b e, Mescid-i Haram, Beled-ı Harâm (Mekke) ve Haram Ay'dır.

C- "Size okunanların dışında kakın hayvanlar sîze helâl kılınmışur."

Helâl kılınmış olan hayvanlar, daha önce de zikredilen sekiz çift hayvanlar olup bunlar mutlak olarak helâl kılınmıştır; ancak tahrîm âyetinde zikredilenler müstesnadır ki bunlar, arızî bir sebeple ölen ve Allah'tan (celle celâlühü) başkasının adı anılarak kesilen hayvanlar vs. dir.

Bu cümle, daha önce geçen kurban etini yemek ve yedirmek emrine bir açıklamadır ve bir de, hac ihramının, avlanmayı yasak kılması gibi, helâl etleri yemeyi de yasak kılması vehmini ortadan kaldırmaktadır.

Ç- "Artık o pislik putlardan kaçının."

Bundan önce, o dört ayaklı hayvanların helâl kılınmalarının beyanı, bununla meşgul olmayı, bundan kaçmmamayi gerektirmektedir. Onun akabinde de kaçınılması gereken yasaklar zikredildi; sonra da yasakların en büyüğünden kaçınmak emredildi. Yani her kim Allah'ın (celle celâlühü) yasaklarına saygı gösterirse, bu, kendisi için daha hayırlıdır. Sağmal hayvanlar ise, yasaklardan değildir. Zira Tahrîm âyetinde size okunanlar dışında onlar sîze helâl kılınmıştır. Orada size okunanlardan ise kaçınmak gerekir. Öyleyse kaçınılması gereken şeylerin en büyüğünden kaçının.

D- "Yalan sözden de kaçının!"

Bu kelâm, tahsisten sonra tamim kabilindendir. Zira puflara tapmak, yalanların başıdır. Demek ki, Allah yasaklara saygı gösterilmesini teşvik buyurduktan sonra bunun arkasından, kâfirlerin savundukları Ba hıra, Sâibe vs. nın haram sayılmasını ve bunun Allah'ın hükmü olduğu iftirasını bu şekilde red etmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat yalancı şâhitliktir. Zira rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz "Yalancı şâhitlik, Allah'a ortak koşmanın üç katına muâdildir" buyurmuş ve ardından da bu âyeti okumuştur.

Bir diğer görüşe göre ise, yalan sözden murat, Câhihyye insanlarının, telbîyelerinde şöyle demeleridir: "Lebbeyke/Fermanma uydum. Senin ortağm yoktur; ancak Senin bir ortağın var ki, Sen, onun da, onun mâlik olduklarının da Mâlikisin, "

31
"Kendisine ortak koşmaksızın sırf Allah için Hanîf (tevhîdçi) mü'minler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o, gökten düşüp de kendisini kuş kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürükleyip atmış gibidir."

Yani Allah'a (celle celâlühü), öncelikle putlar olmak üzere hiçbir ortak koşmaksızın O'nun için, bâtıl bütün dinlerden yüz çevirip hak dine yönelmiş ve elini O'nun için hâlis kılmış mü'minler olun. Her kim Allah'a (celle celâlühü) ortak koşarsa, o, îman zirvesinden küfür çukuruna düşmüş olacağından, sanki gökten düşüp de kendisini kuş kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere atmış gibidir; çünkü alçaltıcı arzular, onun fikirlerini darmadağın eder ve Şeytan, onu dalâlet çukuruna atmış olur.

Âyetin bu ifadesi, terkip teşbihi kabilinden de olabilir. Yani Allah'a (celle celâlühü) ortak koşan kimse, bu iki şekilden biriyle helâk olmuş kimse gibi helâk olur.

32
"îşte böyle! Her kim Allah'ın nişanelerine saygı gösterirse, işte bu, şüphesiz kalplerin takvâsındandır."

Yani durum budur. Yahut işte bu buyruklara uyun!

Burada şiarlardan murat, Hacc kurbanlıklarıdır. Nitekim "Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin şiarlarından kılmışızdır." âyeti de bunu bildirmektedir. Bundan sonra gelecek âyete de en uygun olan mâna da budur.

Hacc kurbanlıklarma saygı göstermek, bunun bir ibâdet, olduğuna inanmak ve bu kurbanlık için en güzeli, en semizi ve en pahak olanı seçmektir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) yüz deve kurban etti. Bu develerin içinde Ebû Cehıl'in, burnuna altın halka taktığı erkek devesi de bulunuyordu. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de, satması için kendisine üç yüz dinar teldif edilen yürük, güçlü bir dişi deveyi kurban etti.

İşte bu şekilde Hacc kurbanlıklarma saygı göstermek, kalplerin takvasından deri gelmektedir, yahut takvâlı kalp sahiplerinin işidir.

Takva, kalbe izafe edilmiş, çünkü takvanın merkezi kalptir ve takva, kalbe iyice yerleşince, onun esen diğer beden organlarında da kendisim gösterir.

33
"Sizin için onlarda (kurbanlık hayvanlarda) belli vakte değin bir takım menfaatler vardır. Sonra varacakları yer Beyt-i Atîk'tir (Kabe'dir)."

Yani Hacc kurbanları kesilip etleri dağıtılıncaya ve sız de ondan yeyinceye kadar, onların sütünden, yününden o develerin sırtına binmekten faydalanmak gibi sizin için bir takım faydalar vardır. Sonra kesilmek üzere, varacakları yer Harem bölgesidir. Burada sonralık anlamı, zaman itibanyladır, yahut mertebe itibanyladır. Yani sizin için dünyevî bir takım menfaatler vardır; sonra da dinî bir takım menfaatler vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki şiarlar, Hacc ıbâdederı ve nişaneleridir. Yani Hacc günleri sona erinceye değin, Hacc Menâsik'inin ifasında ve Hacc şiarlarının ikame edilmesinde sizin için ecir ve sevap menfaaderı vardır. Sonra insanların ihramlı bulunma süresi, Hacc Menâsiki eda edildikten sonra bayramın birinci günü yapacakları ziyaret tavafı ile sona erer.

34
"Allah'ın, kendilerine rızk olarak verdiği dört ayaklı hayvanlardan boğazlarken üzerlerine Allah'ın adını ansınlar diye her îman etmiş ümmete bir kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, İlâhınız, bir tek İlahdır. Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Ey Resûlüm! O samimi alçak gönüllüleri müjdele!"

A- "Allah'ın, kendilerine rızk olarak verdiği dört ayaklı hayvanlardan boğazlarken üzerlerine Allah'ın adını ansınlar diye her îman etmiş ümmete bir kurban kesmeyi gerekli kıldık."

Burada ümmetten maksat, hak din mensuplarıdır. Âyetin metnindeki "Mensek" (kurban kesmek) kelimesi, bir Kırâete göre "Mensik" olarak okunmaktadır. Buna göre "kurban yeri" demektir.

"Allah'ın adını ansınlar diye" denilmesi, kurban kesmekten asıl gayenin Mâbûd'u hamlamak olduğuna dikkat çekmek içindir.

"Dört ayaklı hayvanlar" denilmesi, kurbanın bu hayvanlardan olmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmek içindir.

B-"İmdi, İlâhnız, bir tek İlahdır."

Bu hitap genel olup içeriği, makabline terettüp etmektedir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) her ümmet için kurban kesmeyi gerekli kılması, O'nun birliğine delâlet eden hususlardandır.

Burada "bir tek ilâh" anlamında "ilâhün Vâhidün" denilmiş, çünkü amaç, Allah'ın (celle celâlühü) hepsinin tek İlâhı okluğunu beyan etmenin yanı sıra, Kendi Zâtında da tek olduğunu beyan etmektir.

C- "Öyleyse yalnız O'na teslim olun. Ey Resûlüm! O samımı alçak gönüllüleri müjdele!"

Bu cümlenin içeriği de, makabline terettüp etmektedir. Yani sizin Tanırınız, bir tek ilâh olduğuna göre, kurbanı, yahut anmayı yalnız O'na tahsis edin ve hassaten O'nun rızası için yapın; buna şirk şaibesini hiç karıştırmayın.

35
"Onlar öyle insanlardır ki, Allah'ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene de sabrederler; namaz da kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah için harcarlar."

Yani onlar öyle bahtiyar insanlardır ki, Allah'ın adı her anıldığında, O'nun celâlinin kıvılcımlarının çakmasından kalpleri titrer; mükellefiyetlerin güçlüklerine ve hâdiselerin zorluklarına da katlanırlar; namazlarını vakitlerinde kılarlar ve kendilerine rızk olarak verdiğimiz şeylerden hayır yollarında harcarlar.

36
"Biz, bedene'leri (büyük baş hayvanları) da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden (kurbanlık) kılmışızdır. Onlarda sizin için hayır vardır. O halde onları ayakta ayakları bağlı olarak keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyaçlarını gizleyen, dilenen fakirlere de yedirin. İşte şükredesiniz diye bu hayvanları Biz, sizin emrinize verdik."

A- "Biz, bedene'leri (büyük baş hayvanları) da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden (kurbanlık) kılmışızdır."

"Bedene", deve demektir. Bedence büyük oldukları için develere bedene denilmiştir. "Bedene (deve) yedi kişiye, sığır da yedi kişiye ortaklaşa kurban olabilir." hadisiyle, sığır da, yedi kişiye kurban olarak yeterli sayılmak hükmünde deve gibi kabul edildiğinden, şen hükümde ikisi bir cins sayılmıştır.

B- "Onlarda sizin için hayır vardır."

Bu cümle, makabk için bir izah mahiyetindedir. Yani bunlarda sizin için birçok, dinî ve dünyevî hayırlar vardır.

C- "O halde onları ayakta ayakları bağlı olarak keserken üzerlerine Allah'ın adını anın."

Yani siz, kurbanlık develeri ayakta ve ön ayaklan ile arka ayakları bağlanmış olarak keserken "Allahu ekber lâilâhe illallah vallahu ekber allahümme minke ve ileyk/Allah, en büyüktür. Allah'tan başka İlâh yoktur. Allah en büyüktür. Allah'ım! Bu, benden Sanadır! şeklinde Allah'ı anın!

Bir kırâete göre, "ayakta ayaklan bağlı" şeklinde tercüme edilen "Savâff kelimesi "Savâfiye" şeklinde okunmuştur ki, "o kurbanlık develer sırf Allah rızası için" demek olur.

D- "Yan üstü yere düştüklerinde ise, artik onlardan hem, kendiniz yeyin, hem de ihtiyaçlarını gizleyen, dilenen, fakirlere de yedirin."

Kurban edilen develerin yan üstü yere düşmeleri, kinaye olarak ölmeleri demektir. Kanaatkar fakir, elindekine kanaat ederek dilenmeyen yoksuldur. Yahut dilenen yoksuldur.

E- "İşte şükredesiniz diye bu hayvanları Biz, sizin emrinize verdik."

Yani hâlis Allah rızası için kurban keserek nimetlerimize şükredesiniz dîye, bu kurbanlık develer, son derece cüsseli ve güçlü oldukları halde size karşı koymasınlar, onları itaatli olarak tutup yularlarından bağlayasınız, ayakta durdurup ayaklarını da bağlayasınız ve sonra da onları boğazlayasınız diye onlari sizin, emrinize verdik.

37
"O kurbanların etleri ve kanları Allah'a varacak değildir; fakat O'na varacak olan sadece sizin takvanızdır. Sizi hidâyete erdirdiğinden dolayı Allah'ı yüce tanıyasiniz diye onları böylece size teshir etti. Ey Resûlüm! İyi davrananları müjdele!"

A- "O kurbanların etleri ve kanları Allah'a varacak değildir; fakat O'na varacak olan sadece sizin takvanızdır."

Yani kestiğiniz kurbanların sadaka verilen etleri ve onların kesilirken akıtılan kanları, et ve kan olarak Allah'ın (celle celâlühü) rızasını kazandıracak ve kabul makamına erecek değildir; fakat O'na varacak olan, sizi O'nun emrine uymaya, onu tazim etmeye, O'na kurban kesmeye ve içtenlikle O'na yönelmeye davet eden kalplerinizin takvâsıdır.

Bir görüşe göre de, Câhiliyye insanları, kestikleri kurbanların kanlarını Kâ'b e'ye sürüyorlardı. Müslümanlar da bunu yapmak istediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

B- "Sizi hidâyete erdirdiğinden dolayı Allah'ı yüce tanıya siniz diye onları böylece size teshir etti."

Yani Allah (celle celâlühü) size teshir yolunu ve Kendisine kurban kesmek keyfiyetini gösterdiğinden dolayı başkasının muktedir olamadığı şeylere muktedir olmak azametini anlayasiniz ve sonuçta azamet ve ululuğu yalnız O'na tahsis edesiniz diye onları böylece size teshir etti.

Diğer bir görüşe göre ise bu tekbîr, ihramdan çıkarken, yahut kurban keserken getirilen tekbîrdir.

C- "Ey Resûlüm! İyi davrananları müjdele!"

Yani ey Resûlüm! Yapıp yapmadıktan bütün din işlerinde samimiyetten ayrılmayanları müjdele!

38
"Şüphe yok ki Allah, îman edenleri korur. Çünkü şüphe yok ki Allah, hiçbir hain ve nankörü sevmez."

A- "Şüphe yok ki Allah, îman edenleri korur."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü), düşmanlarına karşı mü’minlerin yardımcısı olduğunu, kâfirlerin mü’minleri. Hacc'dan engellemeye asla muktedir olamayacaklarını beyan ederek mü’minlerin gönüllerini ferahlatıyor ki, gönül rahatlığı ile Hacc Menasik'ini eda etsinler.

B- "Çünkü şüphe yok ki Allah, hiçbir hain ve nankörü, sevmez."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) ücram vaadi zımnında müşriklere yapdan ceza vaadinin illetini beyan etmekte ve onları kahır ve rezil ederek def edeceğini bildirmektedir.

Allah'ın (celle celâlühü) hain ve nankörleri sevmemesi, kinaye olarak onlara buğuz ettiği anlamındadır. Yani Allah (celle celâlühü), emanetleri olan emir ve yasaklarına, yahut bütün emanetlerinde hainlik edenleri ki bu hıyanetin büyük kısmı nimetlerine nankörlüktür- sevmez.

39
"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, gerçekten zulme uğramış olmaları sebebiyle, savaşmalarına izin verilmiştir. Allah, onlara yardıma hiç şüphesiz Kaadir'dir."

A- "Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, gerçekten zulme uğramış olmaları sebebiyle, savaşmalarına izin verilmiştir."

Bu Müslümanlar, Peygamberimizin ashabıdır önceleri müşrikler, onlara eziyet ediyorlardı ve onlar dövülmüş ve kafaları kırılmış olarak Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip şikâyet ediyorlardı. Peygamberimiz de onlara: "Sabredin; zira bana henüz savaş emri verilmedi" diyordu. Nihayet Müslümanlar, Medine'ye hicret ettikten sonra bu âyet nâzıl oldu. Yetmiş küsur âyette Müslümanlara savaş yasaklandıktan sonra savaş izni hakkında nâzıl olan ilk ayet budur.

B- "Allah, onlara yardıma hiç şüphesiz Kaadir'dir."

Bu, Müslümanlara zafer vaat etmekte, Allah'ın (celle celâlühü) onlara olan mezkûr ikram vaadini tekit etmekte ve mezkûr vaatten murat, sadece Müslümanları müşriklerin elinden kurtarmak olmadığını, fakat aynı zamanda onları galip muzaffer kılmak olduğunu sarahatle bildirmektedir. Allah'ın (celle celâlühü) onlara yardıma Kaadır olduğunu haber vermek, İlâhî azametin tarzıdır.

40
"Onlar, o kimselerdir ki, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı yurtlarından haksız olarak çıkarılmışlardır. Eğer Allah, bazı insanların şerrini diğer bazı insanlar ile savmasaydı, mânâstırlar, kiliseler, sinagoglar ve içlerinde Allah'ın adı çokça andan camiler muhakkak yıkı-kp giderdi. Yemin olsun ki, Allah, Kendisine yardım edenlere şüphesiz yardım edecektir. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, gâliptir."

A- "Onlar, o kimselerdır ki, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı yurtlarından haksız olarak çıkartılmışlardır."

Yurtlarından murat Mekke'dir. Yani onlar, yurtlarından çıkarılmalanm gerektiren bir durundan olmadığı halde sırf tevhîd inançları sebebiyle çıkarılmışlardır. Halbuki bu inançları, onların, yurdarından çıkarılmalarını, oradan kovulmalarını, gerektirmez, aksine orada saygın olarak kalmalarını gerektirmektedir.

B- "Eğer Allah, bazı insanların şerrini diğer bazı insanlar ile savmasaydı, manastırlar, kiliseler, sinagoglar ve içlerinde Allah'ın adi çokça anılan camiler muhakkak yıkılıp giderdi."

Yani eğer her asırda ve zamanda Allah mü'minleri kâfirlere musallat etmeseydi, müşriklerin diğer din mensuplarının yurtlarını istila etmeleriyle rahiplerin manastırları, Hıristiyanların kiliseleri, Yahudilerin sinagogları ve içlerinde Allah'ın (celle celâlühü) adı çokça anılan camiler muhakkak yıkılıp giderdi.

"İçlerinde Allah'ın adı çokça anılan" vasfının camilere tahsis edilmesi, onun ve cemaatinin üstünlüğünü belirtmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise bu vasıf, dördünün sıfatıdır. Ancak bu doğru değildir; çünkü Şeriatlerının nesih edilmesinden sonra Allah'ın adının manastırlarda, kiliselerde ve havralarda çokça anıldığını beyan etmek, makamın gereği olmayan ve akli sekmin kabul etmediği, hususlardandır.

C- "Yemin olsun ki, Allah, Kendisine yardım edenlere şüphesiz yardım edecektir."

Yani yemin olsun ki, Allah dostlarına, yahut dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Nitekim Allah (celle celâlühü) vaadini gerçekleştirerek Muhacirleri ve Ensâr'ı Arap ulularına, Iran Kisrâlarina ve Rum Kayserlerine musallat etti ve topraklarına ve yurtlarına vâris kıldı.

D- "Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir."

Yani Allah, dilediği her şeye ve ezcümle Müslümanları muzaffer kılmaya Kaadir'dir ve hiçbir kuvvet O'na engel olamaz; karşı koyamaz.

41
"Onlar o mü'minlerdir ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek, namazı gereğince kılarlar; zekâtı verirler; iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoyarlar. Zaten bütün işlerin sonu yalnız Allah'a varır."

A- "Onlar o mü'minlerdir ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek, namazı gereğince kılarlar; zekâti verirler; iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoyarlar."

Allah yurtlarından çıkarılanlara iktidar ve hâkimiyet dizgini verdiği zaman onların gösterecekleri güzel hal ve hareketleri belirterek kendilerine ikramı en anlamlı ve güzel şekilde vaat etmektedir.

Hazret-i Osman'dan rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Vallahi, bu ilâhî kelâm, imtihandan önce metih ile senadır." Hazret-i Osman (radıyallahü anh) demek istiyor ki, onlar, yaptıkları hayırları gerçekleştirmeden önce kendilerini övmüştür.

Bu âyet, Hulefâ-ı Râşidîn'in idarelerinin sıhhatine delildir. Zira Allah (celle celâlühü), yeryüzünde iktidar ve nüfuz ile âdil idare, onlardan başka diğer Muhacirlere vermemiştir. Ensâr Müslümanlar ile Mekke fethinde Müslüman olanlar ise, âyetin konusu olan Müslümanlara dâhil değillerdir.

Hasen El- Basrî'den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Bu âyete konu olanlar, genelde Hazreti Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetidir."

B- "Zaten bütün işlerin sonu yalnız Allah'a varır."

Zira bütün işlerin yegâne mercii Allah'ın (celle celâlühü) hüküm ve takdiridir.

Bu cümle. Allah'ın (celle celâlühü), dostlarını gâlip kılmak kelâmını yüceltmek vaadini tekit etmektedir.

42
Bak. Âyet 43.

43
"Ey Resûlüm! Eğer o kâfirler seni yalanlıyorlarsa, bil ki, onlardan önce Nûh kavmi de, Ad Kavmi de, Semûd Kavmi de İbrâhîm kavmi de, Lût kavmi de, Medyen yaranı da peygamberlerini yalanlamışlardı. Mûsâ da yalanlanmıştı. İşte Ben o kâfirlere mühlet verdim; sonra kendilerini yakaladım. İşte Benim inkârım nasilmış!"

A- "Ey Resûlüm! Eğer o kâfirler seni yalanlıyorlarsa, bil ki, onlardan önce Nûh kavmi de, Ad Kavmi de, Semûd Kavmi de İbrâhîm kavmi de, Lût kavmi de,

44
Medyen ashabı da peygamberlerini yalanlamışlardı. Mûsâ da yalanlanmıştı."

Bu kelâm, Resûlüllah'a düşmanlık eden kâfirleri helâk etmeyi vaat ederek onu teselli etmekte ve "Yemin olsun ki, Allah, Kendisine yardım edenlere mutlaka yardım edecektir." âyetinde vaat edilen yardımın da keyfiyetini tayın etmekte ve bütün işlerin akıbetlerinin Kendisine döneceğini beyan etmektedir. Yani ey Resûlüm! Eğer onların seni yalan saymalarına üzülüyor s an, bil kı, bunda sen yalnız değilsin. Zira senin kavminin sem yalanlamalarından önce Nûh kavmi de, Âd Kavmi de, Semûd Kavmi de, İbrâhîm kavmi de,

Lût kavmi de, Medyen yaranı da, adları zikredilen ve edilmeyen peygamberlerini yalanlamışlardı. Âyet de bu kısımlar hazfedilmiş, çünkü maksat gayet açıktır. Yahut maksat yalanlama fiilinin kendisidir.

Âyette Hazret-i Mûsâ hakkında üslûp değiştirilip "Mûsâ da yalanlanmıştı" denilmesi, Hazret-i Mûsâ'nın kavmi İsrail Oğulları olup onlar ise, kendisini yalanlamadıkları, kendisini yalanlayanların Kıbtî'ler oldukları için değildir. Zira bu gerekçe, onların "Mûsâ'nın kavmi" unvanıyla zikredilmemelerini gerektirir; başka bir unvanla da zikredilmemelerini gerektirmez. Kaldı ki israil Oğulları da defalarca kendisini yalanlamışlardı. Nitekim "Biz, Allah'ı apaçık görmedikçe sana asla îman etmeyeceğiz!" gibi âyet-i kerimelerde bu husus anlatılmaktadır. Hayır! Hazret-i Mûsâ hakkında bu değişik, ifadenin kullanılması şu gerçeği, bildirmek içindir: Onların Hazret-i Mûsâ'yi yalanlamaları son derece çirkin idi. Zira onun mucizeleri gayet açik idi.

B- "İşte Ben o kâfirlere mühlet verdim; sonra kendilerini yakaladım."

Yani Ben, onların ecel ipleri kopuncaya kadar kendilerine mühlet verdim ve verdiğim mühlet süresi sona erince de o fırkaların hepsini teker teker yakaladım.

C- "işte Benim inkârım nasilmış!"

Yani onları helâk etmek olan inkârım nasilmış! Bu, son derece korkunç ve fecî olmuştur.

45
"İşte nice memleket vardır ki, onlar, zulüm ile meşgul iken, Biz onları helâk edivermişizdir. Artık duvarlar, çökmüş çatıların üstüne yıkılmıştır. Nice kuyular da kullanılmaz hale gelmiş ve yüksek saraylar bomboş kalmıştır."

A- "işte nice memleket vardır ki, onlar, zulüm ile meşgul iken, Biz onları helâk edivermişizdir."

Yani Biz, çok sayıda memleketi, halkını helâk etmişizdir. Bu cümle, "işte Benim inkârım nasilmış!" cümlesinin izahı mahiyetindedir.

B- "Artık duvarlar, çökmüş çatıların üstüne yıkılmıştır, "

Yani binaları bomboş kalmış ve zamanla önce çatılan çömüş; sonra da duvarları, çökmüş olan çatıların üstüne yıkılmıştır. Yahut artık çatıları sağlam dururken binalar bomboştur. Yahut, çatılar çökmüş; duvarlar ise ayakta durmaktadır.

A- "Nice kuyular da kullanılmaz hale gelmiş ve yüksek saraylar bomboş kalmıştır."

Yani çöllerde nice mamur kuyular vardir kı, çevre sakinleri helâk olduklarından metruk kalmış ve ondan su çekilmez olmuş ve yüksek, yahut kireçle sıvalı saraylar vardır ki, sakinleri boşaltılıp bomboş kalmıştır.

Bir görüşe göre bu kuyudan murat, Hadramud'taki bir dağın eteğinde bulunan bir kuyudur. Bu saraydan murat da, o dağın tepesinde bulunan bir saray idi. Bu kuyu ve saray, Sâlih Peygamberin (aleyhisselâm) bakayasından olan Hanzalc b. Şalvarı kavmine ait idiler. Onlar Sâlih Peygamberi öldürünce, Allah (celle celâlühü) da, onları helâk etti ve bu kuyu ile sarayı muattal bıraktı.

46
"Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olsun. Ancak şu muhakkak ki, o gözler kör olmaz; fakat göğüslerdeki kalpler kör olur."

A- "Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olsun."

Bu âyet, helâk edilenlerin yere serildikleri mekânları görüp ibret almaları için onları seyahate teşvik etmektedir. Onlar her ne kadar seyahat etmişlerse de, ibret için seyahat etmedikleri için seyahat etmemiş sayılırlar. İşte bundan dolayı buna teşvik edilmişlerdir. Yani onlar niçin gafil kalıp yeryüzünde dolaşmamışlar ki, görecekleri ibret ve basiret vesilesi olacak şeyleri görmek sebebiyle, düşünülmesi gereken tevhidi düşünsünler ve işitmeleri gereken vahyi, yahut helâk edilmiş olan ümmetlerin çevrelerinde bulunan insanlardan onların haberlerini işitsinler. Zira bu insanlar, onların hâllerini kendilerinden daha iyi bilirler.

C- "Ancak şu muhakkak ki, o gözler kör olmaz; fakat göğüslerdeki kalpler kör olur."

Yani asıl noksanlık, onların duyularında değil, fakat kötü arzulara uyup gaflete dalan akıllarındadır.

Âyette göğüs kelimesinın zikredilmesi, tekit için, mecazî ifade olmadığını belirtmek için ve gerçek körlüğün, göz körlüğü olmadığına daha fazla dikkat çekmek içindir.

Rivâyet olunuyor ki, "Kim bu dünyada kör ise, ahirette de kördür."âyeti nâzıl olunca, âmâ oları İbnî Ummi Mektûm: "Ya Resûlallah! Şimdi ben, ahirette de âmâ mı olacağım?" diye sordu...

47
"Ey Resûlüm! Onlar alay yolu ile o azabın çabuk gelmesini senden istiyorlar. Allah da vaadinden asla caymayacaktır. Şüphe yok ki, Rabbin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir."

A- "Ey Resûlüm! Onlar alay yolu ile o azabın çabuk gelmesini senden istiyorlar. Allah da vaadinden asla caymayacaktır."

O kâfirler, kendilerine vaat edilen azabın gelmesini şiddetle inkâr ediyorlardı. Onların o azabın çabuk gelmesini istemeleri, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay etmek ve kendi, iddialarına göre Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) âciz bırakmak içindi. İşte bunun için bu halleri, hata sayılmak ve red edilmek yolu ile kendilerinden hikâye edilmiştir.

B- "Şüphe yok ki, Rabbin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) Halim sıfatının ve vakarının son derece geniş olduğunu beyan ederek mezkûr acelecilikerinin hatâ olduğunu beyan etmekte ve onların sahasının gayet dar olması sebebiyle Allah (celle celâlühü) katında gayet kısa olan bir süreyi pek uzun bir müddet saydıklarını açıklamaktadır. Nitekim bir âyette de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz onlar, onu uzak görüyorlar; Biz ise yalcın görüyoruz." işte bundan dolayıdır ki, onlar o azabı uzak görüyorlar ve gecikmesini inkârına vesile sayarak çabuk gelmesini istemek cüretini gösteriyorlar. Bılmiyorlar ki, bütün işlerin vukuunun ve ihbarının takdir ölçütü, Allah (celle celâlühü) katındaki miktardır.

Bir görüşe göre, bu âyetteki Allah'ın (celle celâlühü) vaadinden murat, her ümmetin helaki için tayin buyurduğu belli süredir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "O azâbın acele gelmesini senden istiyorlar. Eğer tâyin edilmiş bir belli bir süre olmasaydı, o azap mutlaka acilen kendilerine gelecekti."

Şu halde birinci cümle (Allah da vaadinden asla caymayacaktır.), o azâbın, vaat edilen vaktinden önce gelmesinin imkânsız olduğunu beyan ederek onların onu acele istemelerinin anlamsız olduğunu bildirmektedir. İkinci cümle (Rabbin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir.), Allah (celle celâlühü) katinda pek kısa olan bir müddetin onlar için çok uzun sayıldığını beyan ederek acele etmelerinin anlamsız olduğunu beyan etmektedir.

Bu izaha göre, bu kelâm-ı kerîmde, o kâfirlerin azâbi acele istemeleri altında gizledikleri inkârlarına değinilmemekte, fakat sözlerinin zahirine göre cevap verilmekte ve onların inkârlarının reddi için, kendilerinden önceki emsallerinin akıbetlerini anlatmak yeterli sayılmaktadır.

O kâfirlerin acele olarak istedikleri azâbi, âhiret azabına hamletmek ve âyette geçen günü de, azâbın şiddetinden dolayı uzun sayılan azap gününden ibaret saymak, yahut gerçekten uzun olan, yahut azabının şiddetinden dolayı uzun sayılan âhiret günlerinden ibaret saymak, kelâm-ı kerimin siyak ve sibakının müsait olmadığı bir İzahtır. Çünkü siyaktan da, sibaktan da, bu azabın dünyevî azap olduğu ve uzayan zamanın, azaptan önce mühlet olarak geçen zaman olduğu, yoksa azap ile beraber geçen zaman olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

48
"Nice memleket(ler) vardır ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet vermişimdir. Sonra onları yakalamışımdır. Zaten son gidiş ancak Banadır."

A- "Nice memleket(ler) vardır ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet vermişimdir. Sonra onları yakalamışımdır."

İşte bu âyet de, mezkûr "İşte Ben, o kâfirlere mühlet verdim; sonra kendilerini yakaladım." âyeti gibi sarih olarak ifade ediyor ki, burada kastedilen, onlara uzun zaman mühlet verdikten sonra dünyada onları yakalamaktır.

Yani nice memleketler halkı var ki, Ben, bu insanlara mühlet verdiğim gibi onlara da mühlet vermiştim de, nihayet bu insanlar gibi onlar da, kendilerine vaat edilen azabı inkâr ettiler ve peygamberleriyle alay etmek için o azabı acele istediler.

"Onlar zulmedip dururlarken" cümlesi, Allah'ın son derece Halîm olduğunu ifade etmekte ve o acele edenlerin zulmünü tariz yolu ile bildirmektedir. Yani Biz, onlara mühlet verdik; Halbuki bu kâfirler gibi onların zulmü de, cezalarının acilen verilmesini gerektiriyordu. Ama Ben, onlara uzun mühlet verdikten sonra azap ve ceza ile onları yakalamışımdır.

B- "Zaten son gidiş ancak Banadır, "

Bu cümle, makabk için açıklayıcı bir zeyil mahiyetinde olup tariz yoluyla ifade edilen o acelecilerin işlerinin sonunun, bu çetin yakalayış olacağını sarih olarak ifade etmektedir. Yani hepsi, sonunda yalnız Benim hükmüme döneceklerdir; ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak hiçbir kimsenin bunda müdâhalesi asla olmayacaktır. O zaman Ben, onların amellerine uygun olan muameleyi kendilerine yapacağım.

49
"Ey Resûlüm! De ki: Ey insanlar! Ben size ancak apaçık bir uyarıcıyım

Yani ben sizi, ancak, helâk edilen ümmetlerin haberlerinden bana vahiy olunanlarla apaçık uyarıyorum; size vaat edilen azâbın getirilmesine benim müdâhalem söz konusu değildir kı, o azâbın acele gelmesini benden istiyorsunuz.

Bundan sonra her iki fırkanın (mü'minler ile kâfirlerin) halleri beyan edildiği halde burada yalnız uyarının zikriyle iktifa edilmiş, çünkü işaret edildiği gibi bu kelâmın konusu, müşrikler ile onların azabıdır. Mü'minler ile mükâfatlarının zikredilmesi ise, onları ziyadesiyle öfkelendirmek içindir.

50
"İmdi, îman edip iyi işler yapan kimseler için mağfiret ve üstün rızk vardır, "

Yani îman eden ve iyi ameller de yapan kimseler için, kendilerinden sâdır olan günahların bağışlanması ve Cennet vardır.

51
"Ayetlerimizi tesirsiz kılma yolunda yarışı önde götürenlere gelince, işte onlar da Cehennem yaranıdırlar."

Yani onlar kendi iddialarına ve takdirlerine göre öndedirler ve islam için kurdukları tuzakların başarıya ulaşacağını umuyorlar.

Diğer bir kırâete göre, yani âyetlerimizi tesirsiz kılmak için insanları îmandan alıkoyanlara gelince... demektir.

Bir görüşe göre, Cahîm, Cehennemin aşağı derecelerinden birinin adıdır.

52
"Ey Resûlüm! Biz Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o, içinden bir arzu geçirdiği zaman, Şeytan onun arzusuna ille de vesvese katmaya çalışmasın. Fakat Allah, Şeytanın katacağı vesveseyi iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerinin hükümlerini içine sapasağlam yerleştirir. Zaten Allah, her şeyi bilendir: her işinde hikmet sahibidir."

A- "Ey Resûlüm! Biz Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik, ki, o, içinden bir arzu geçirdiği zaman, Şeytan onun arzusuna ille de vesvese katmaya çalışmasın. Fakat Allah, Şeytanın katacağı vesveseyi ıptâl eder. Sonra Allah kendi âyetlerinin hükümlerini içine sapasağlam yerleştirir."

Resul, Allah'ın (celle celâlühü), insanları davet edeceği yeni bir Şerîatle gönderdiği peygamberdir. Nebî ise, bunu da kapsar; Allah'ın (celle celâlühü) eski bir şeriatı uygulamak için gönderdiği peygamberi de kapsar. Nitekim Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) arasında yaşamış olan İsrail Oğullan peygamberleri hepsi nebî idiler, işte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kendi ümmetinin âlimlerini israil Oğullan peygamberlerine benzetmiştir. Şu halde nebî, resulden daha geniş kapsamlıdır. Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisi de buna delâlet etmektedir: Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) nebilerin sayısı sorulmuş; o da: "Yüz yirmi dört bindir" diye cevap vermiştir. "Onlardan resul olanlar kaç tanedir?" diye sorulmuş; o da: "Onlar da büyük bir topluluk olup sayıları üç yüz on üçtür" buyurmuştur.

Diğer bir görüşe göre, resul; hem mucizesi olan, hem de kendisine indirilmiş Kitabı olan peygamberdir. Resul olmayan nebî ise, kendisine indirilmiş Kitabı olmayan peygamberdir.

Bir diğer görüşe göre ise, resul; kendisine meleğin vahiy getirdiği peygamberdir, nebî ise; hem buna denir; hem de rüyada kendisine vahiy gelen peygambere denir.

Yani resul olsun, nebî olsun, bütün eski peygamberler, içlerinden bir arzu geçirirken, mutlaka şeytan, o arzularına, onların dünya ile meşgul olmasını gerektirecek vesvese katardı. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphesiz dünyevî arzular benim kalbimi de duman gibi kaplar. Bunun îçin ben günde yetmiş kere Allah'a istiğfarda bulunuyorum." (Müslim, Zikir Kitabı Hadis: 41; Ebû Davud, Vitir Kitabi, Bab: 26)

İşte Allah (celle celâlühü), şeytanın, peygamberlerin içinden geçen arzularına kattığı dünyevî istekleri iptal edip kaldırır; onları o arzulara meyil etmekten korur ve onları bu arzulan îzale edecek tedbirleri irşat eder; sonra Allah (celle celâlühü), peygamberlerin, tamamen Hakkin şanlarına gark olmalarını sağlayan âyetlerinin hükümlerini onların gönüllerine sapasağlam yerleştirir.

B- "Zaten Allah, her şeyi bilendir; her işinde hikmet sahibidir."

Yani Allah (celle celâlühü), bihnmesi şanından her şeyi ve ezcümle kullardan bilerek veya bilmeyerek sâdır olan bütün sözleri ve fiilleri hakkıyla bilmektedir ve bütün işlerinde de hikmet sahibidir.

Deniliyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) içinden, yoksulluğun kalkmasını temenni etmişti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kavminin îmâna gelmesini şiddetle arzu ettiği için, onları îmâna yaklaştıracak hususların nâzıl olmasını temenni ediyordu ve bu temennisini ısrarla sürdürdü.

Nihayet bir gün kavminin meclisinde iken Necm sûresi nâzıl oldu. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de sûreyi okumaya başladı. Nihayet "Ve üçüncüleri olan ötekim, Menat'ı gördünüz mü?" âyetine gelince, Şeytan ona vesvese verdi ve sonunda lisanından sehven: "İşte onlar yüce kuğulardır ve hiç şüphesiz onların şefaati umulur" ifadesi çıkıverdi. Bunun üzerine müşrikler çok sevindiler; hatta Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), sûrenin sonunda secde ederken onlar da kendisine iştirak ettiler ve Mescid-i Harâm'da bulunan mü'min, müşrik herkes secde etti. Sonra Cebrâîl (aleyhisselâm), bundan dolayı Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) uyardı. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buna çok üzüldü. İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü), Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyetle teselli buyurdu.

Bu görüş, tahkik ehli âlimlerce reddedilmektedir. Eğer bu görüşün sıhhati kabul edilse, bu bîr imtihan olup onunla, îman üzere sabit olan ile îmanı sarsılan kimselerin birbirlerinden ayrılması hikmetine binaen olmuştur.

Bir görüşe göre de, âyetteki temenni okumak anlamındadır. Şeytanın ona bir şey katması da, yüksek sesle aykırı şeyler okuyup dinleyenlerin, onun, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) okumasından olduğunu sanmalarına sebep olmasıdır. Ancak bu görüş de, Kur'ân'a olan güvene halel getirir, gerekçesi ile reddedilmektedir. Ve bu sakınca, "fakat Allah, şeytanın katacağı'vesveseyi iptal eder. Sonra Allah, âyetlerinin hükümlerini sapasağlam içine yerleştirir." ifadesiyle de kalkmaz. Çünkü bu ifadede de aynı ihtimal mevcuttur.

Bu âyet delâlet ediyor ki, sehiv ve vesvese, peygamberlerden de sâdır olabilir.

53
"Allah, Şeytanın bu vesvesesine müsaade eder ki, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri kaskatı olan kimseler için, bunu bir deneme vesilesi yapsın. Zâlimler hiç şüphesiz uzak bir şekaavet içindedirler."

A- "Allah, Şeytanın bu vesvesesine müsaade eder ki, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri kaskati olan kimseler için, bunu bir deneme vesilesi yapsın."

Bu âyet, özellikle Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında Şeytana böyle vesvese atma imkânının verilmesinin illetini beyan etmektedir. Bu illetin Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında olduğu, bu kelâm-ı kerimin siyakından da anlaşılmaktadır.

Zira diğer peygamberler hakkında Şeytana bu kukanın verilmiş olması için, âyette zikredilen hususlar gerekçe olamaz.

Bu âyet delâlet ediyor ki, Şeytanın kattığı şeyler, kakçı olsun, bâtıla olsun, herkesçe açıkça biliniyordu.

Âyetteki hastalık, şüphe ve nifaktır. Nitekim "Kalplerinde hastalık vardır." âyetinde de bu anlamdadır.

Kalpleri kaskati olanlar, müşriklerdir.

B- "Zâlimler hiç şüphesiz uzak bir şekaavet içindedirler."

Yani kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri kaskatı olanlar, hiç şüphesiz şiddetli bir düşmanlık ve tam bir muhalefet içinde bulunuyorlar. Bu cümle, makablinin içeriğini açıklayan bir zeyil mahiyetindedir.

54
"Yine, kendilerine ilim verilenler, bu Kur'ân'ın hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de, ona îman etsinler; böylece kalpleri tatmin olsun. Hiç şüphesiz Allah, îman edenleri dosdoğru yola eriştirmektedir."

A- "Yine, kendilerine ilim verilenler, bu Kur'ân'ın hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de, ona îman etsinler; böylece kalpleri tatmin olsun."

Bir görüşe göre ise, yani kendilerine ilim verilenler, Şeytana bu katma imkânının verilmesinin, üstün hikmet ve güzel gaye içeren bir gerçek olduğunu bilsinler. Çünkü bu, Âdem'den beri insanlarda cari olan ilâhî bu adettir.

Bu îzaha göre, geçen âyette zikredilen temkini (imkân vermeyi) Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında tahsis etmeye gerek kalmaz. Ancak âyetteki "ona îman etsinler", yani Kur'ân'a îman etsinler; îmanlarında sebat göstersinler, yahut Şeytanın vesvesesini reddetmekle îmanlarım arttırsınlar.

Böylece kalpleri, Kur'ân'daki emir ve yasaklara itaat, huşu ve izan gösterip tatmin olsun.

B- "Hiç şüphesiz Allah, îman edenleri dosdoğru yola eriştirmektedir."

Yani hiç şüphesiz Allah (celle celâlühü), özellikle din işlerinde ayakların kaydığı müşkülat karşısında îman edenleri sıhhatli bakışla hakka ulaştırır.

55
"Kâfirler, kıyamet, kendilerine ansızın gelinceye, yahut kısır bir günün azabı gelinceye değin Kur’ân konusunda bir şüphe içinde kalıp duracaklar."

Diğer bir görüşe göre ise, "ondan" zamiri Resûlüllah'a irca edilmektedir. Yani onlar Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında bir şüphe içinde kalacaklar. Ancak birinci görüş, daha zahirdir. Nitekim "Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam içine yerleştirir." ve "Bu Kur’ân'ın hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de, ona îman etsinler." âyetleri ile bundan sonra gelecek "inkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara gelince..." âyetleri de bunun kanıtlarıdır.

Âyetteki "ondan" zamirinin, şeytanın, peygamberin dileğine kattığı vesveseye irca edilmesi ise, asla caiz değildir. Çünkü ondan şüphe etmek, o kâfirlerin kıyamete dek sürecek hallerinden değildir; onların şüphesi ancak Kur’ân hakkındadır.

Bu kıyametten murat, kıyamet alametleri olmayıp kıyametin kendisidir. Nitekim "ansızın" ifadesinden de anlaşılmaktadır. Zira bu ifade, ancak gerçek kıyamet için kullanılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kıyametten kastedilen, ölümdür. Kısır gün de, kendisinden sonra gün olmayan son gündür. Sanki her gün, kendisinden sonraki günü doğurmaktadır. Bu itibarla kendisinden sonra gün bulunmayan son gün, kısır sayılır. Bu günden murat da yine kıyamettir Yani kendilerine o korkunç günün azabı gelinceye değin...

Bazılarına göre bu günden murat, o kâfirlerin öldürülecekleri Bedir savaşı gibi bir savaş günüdür. Buna kısır denilmiş, çünkü kadınların çocukları o gün öldürülecek; böylece kadınlar, doğurmamış kısır gibi olacaklar. Yahut savaşçılar, savaşların çocuklarıdır. Bu itibarla onlar öldürülünce, savaşlar kısır kalacaklar. Böylece mecazî olarak savaş günü, kısır olarak vasıflandırılmıştır. Yahut da, o savaş gününde kendileri için bir hayır olmadığı için bu vasfı almıştır. Nitekim aynı sebepten dolayı, yağmur getirmeyen ve ağaçları aşılamayan rüzgâra da kısır rüzgâr denilmektedir. Yahut da Bedir savaşına bu sıfatın verilmesi, o savaşta meleklerin savaşmalarından dolayıdır.

Ancak kelâm-ı kerimin siyakı bu görüşlere asla müsait değildir. Zira o günde hükümranlık ve küllî tasarrufun Allah'a (celle celâlühü) tahsis edilmesi, sonra, o gün vaki olacak olan, Allah'ın (celle celâlühü), iki fırka arasında uhrevî mükâfat ve azap ile hükmetmesinin beyan edilmesi, bu günden murat kıyamet olduğuna şüpheye mahal bırakmaksızın açıkça hükmetmektedir.

56
"O gün mülk, yalnız Allah'ındır. O, insanlar arasında hüküm verecektir. İmdi, îman edenler ve iyi işler de yapanlar, nimet dolu Cennetlerdedirler."

A- "O gün mülk, yalnız Allah'ındır."

Yani kıyamet günü kahir saltanat, tam hâkimiyet ve mutlak tasarruf yalnız Allah'ındır (celle celâlühü); hiçbir ortağı yoktur; o gün hiçbir kimse için hiçbir iş için gerçek tasarruf olmayacağı gibi, dünyada olduğu gibi mecazî ve şeklen bir tasarruf da olmayacaktır. Zira dünyada bazı kimselerin kısmen şeklî tasarrufları vardır.

B- "O, insanlar arasında hüküm verecektir."

Yanı kıyamet günü Allah (celle celâlühü), Kıyamet günü, Kur’ân'a ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) îman edenler ile bunlar hakkında şüphe içinde olanlar arasında, her fırkanın müstahakkını vermek suretiyle hükmedecektir.

C- "imdi, îman edenler ve iyi işler de yapanlar, nimet dolu Cennetlerdedirler."

Bu kelâm, mezkûr hükmün tefsir ve izahıdır. Yani Kur’ân-ı Kerim'e iman edip ondan şüphe duymayanlar ve Kur’ân'da verilen emirlere uyanlar, nimet dolu Cennetlerde olacaklardır.

57
"İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır."

Yani inkâr ve tekziplerinde ısrar edip bu tutumlarını sürdürenlere gelince, iste onlar için alçaltıca bir azap vardır.

İki fırkanın akıbederini anlatan bu iki kelâmdan birincisinin metnine tümleç cümlesinde "f' harfinin kullanılmaması, ikincisinde ise kullanılması, bize bildiriyor ki, kâfirlerin azaba duçar edilmeleri, kötü amelleri sebebiyledir. Mü'minlerin mükâfatlandırılmaları ise, onların ıyı amelleri bunu gerektirdiği için değil, fakat Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu keremidir.

58
"Allah yolunda göç ettikten sonra savaşta öldürülen, yahut ölenlere hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızk verecektir. Hiç şüphesiz Allah, rızk verenlerin en hayırlısıdır."

A- "Allah yolunda göç ettikten sonra savaşta öldürülen, yahut ölenlere hiç şüphesiz Allah, güzel bir rızk verecektir."

Yani cîhad için göç ettikten sonra göç sırasında öldürülen, yahut ölenlere ebedî olarak hiç kesilmeyen Cennet nimetleri verilecektir.

Âyette, bu uğurda öldürülen ile ölene eşit vaatte bulunulmuş, çünkü ikisinin kasti ve asıl ameli eşittir. Ancak güzellik dereceleri farklı olabildiği için, bu rızkın verildiği kimselerin hali de, güzel rizldardaki farklılığa göre farklı olabilir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bazı Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın peygamberi! Şu Allah yolunda öldürülenlere, Allah'ın (celle celâlühü) verdiği hayrı biliyoruz. Ama onlar cîhad ettikleri gibi biz de seninle beraber cîhad ediyoruz. Biz seninle beraber bu cihadı yaparken öldüğümüz takdirde bizim ne mükâfatımız olur?" İşte bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, bazı kafileler, Hicret için Mekke'den çıkıp Medine'ye yöneldiler. Ancak müşrikler onların peşine düşüp kendilerini öldürdüler. İşte âyet bunlar hakkında nâzıl olmuştur.

B- "Hiç şüphesiz Allah, rızk verenlerin en hayırlısıdır."

Zira Allah (celle celâlühü) hesapsız olarak rızk verir ve O'nun verdiği rızka, Kendisinden başka hiç kimse muktedir olamaz.

Bu cümle, makabk için açıklayıcı bir zeyil mahiyetindedir.

59
"Hiç şüphe yok ki Allah, onları, hoşnut olacakları bir yere sokacaktır. Ve hiç şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; Halîm'dir."

A- "Hiç şüphe yok ki Allah, onları, hoşnut olacakları bir yere sokacaktır."

Bu verden murat Cennettir. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Âyette, "hoşnut olacakları" denilmiş, çünkü onlar, Cennette, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın tasavvur edemediği nimetleri görecekler ve bundan hoşnut olacaklardır."

B- "Ve hiç şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; Halim'dir."

Yani Allah ezcümle onların ve düşmanlarının halledin de gayet iyi bilmektedir; fakat düşmanlarının cezasını acilen vermemektedir.

60

"İşte durum böyle! Her kim, kendisine verilen cezanın (eziyetin) misli ile karşılık verir de, sonra kendisine saldırılırsa, hiç şüphesiz Allah, ona yardım edecektir. Hiç şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır; çok mağfiret edicidir."

A- "işte durum böyle! Her kim, kendisine verilen cezanın (eziyetin) misli ile karşılık verir de, sonra kendisine saldırılırsa, hiç şüphesiz Allah, ona yardım edecektir."

Yani durum bundan ibarettir. Bu cümle, makabline izah mahiyetindedir ve kendisinden sonraki kelâmın, makablinden bağımsız olduğuna dikkat çekmektedir.

Kendisine yapılan eziyetin misli ile karşılık vermek, kısasa fazla bir şey ilâve etmeme demektir. İlk yapılan eziyete de ceza denilmesi, ikisi benzeşmesi içindir, yahut cezanın sebebi olduğu için ona da ceza denilmiştir.

B- "Hiç şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır; çok mağfiret edicidir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) bağışlaması ve mağfireti bol olduğundan, O'nun, "Kim sabreder ve affederse, bu hareketi şüphesiz hayırlı işlerdendir." âyetinde teşvik buyurduğu affetmeye ve sabra, bu kimse intikamı tercih etmesinden dolayı ondan sadır olan hareketi af ve mağfiret eder. Bu âyette bağışlamaya büyük teşvik vardır. Zira Allah'ın (celle celâlühü) kudreti sonsuz olduğu halde Kendisi affettiğine göre, insanlar daha çok affetmelidir. Bir de, bu âyet, Allah'ın (celle celâlühü) cezalandırmaya Kaadir olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü ancak affın zıddına muktedir olan kimse af ile vasıflandırılır.

61
"Allah, buna Kaadir'dir; çünkü O, geceyi gündüze katar; gündüzü de geceye katar ve şüphe yok ki Allah, her şeyi işitendir, görendir."

A- "Allah, buna Kaadir'dir; çünkü O, geceyi gündüze katar; gündüzü de geceye katar."

Yani Allah (celle celâlühü) bu yardıma muktedirdir; çünkü bazı yaratılmışlarını diğerlerine gâlip kılmak ve zıt olan şeylerini yerlerini değiştirmek, O'nun yüce şanından ve kâinatta cari olan sünnetındendir. Bu İlâhî tasarrufun, gece ile gündüzün birbirine katılması, yani birinden eksilenin öbürüne ilâve edilmesi, yahut birinin, ötekinin yerinde hâsıl edilmesi ile ifade edilmesi, en açık ve net misal olmasından dolayıdır.

B- "Ve şüphe yok ki Allah, her şeyi işitendir, görendir."

Yani Allah (celle celâlühü) her şeyi ve ezcümle ceza verenin sözünü de işitendir; her seyi ve ezcümle onun fiillerini de görendir.

62
"Bu, böyledir; çünkü şüphesiz Allah, hakkın tâ kendisidir ve O'nun dışında taptıkları ise, bâtılın tâ kendisidir ve gerçekten Allah, yegâne yüceler yücesinin ve ulular ulusunun tâ kendisidir."

A- "Bu, böyledir; çünkü şüphesiz Allah, hakkın tâ kendisidir ve O'nun dışında taptıkları ise, bâtılın tâ kendisidir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz kudret ve ilme sahip olması sabittir; çünkü şüphesiz Allah (celle celâlühü), zâti için vaciptir; Kendi nefsinde, sıfatlarında ve fiillerinde eşsizliği sabittir. Zira O'nun vücudunun ve tekliğinin vacip olması, bütün varlıklann başlangıcı olmasını ve her şeyi bilmesini gerektirmektedir. Yahut Allah'ın (celle celâlühü) hakkın tâ kendisi olması, yegâne İlâh olarak sabit olmasıdır. Ve ancak her şeyi bilen ve her şeye muktedir olan zât İlâh olabilir.

O kâfirlerin taptıklarının bâtıl olması, haddi zâtında yok sayılması, yahut İlâhlığının bâtıl olması demektir.

B- "Ve gerçekten Allah, yegâne yüceler yücesinin ve ulular ulusunun tâ kendisidir."

Yani Allah (celle celâlühü) her şeyden daha yücedir; ortağı olmaktan münezzehtir ve en büyük sultandır.

63
"Görmedin mi ki, Allah, gökten yağmur indirmiştir de, şu yeryüzü yemyeşil oluvermiştir. Şüphe yok ki Allah, çok lütufkârdır; her şeyden haberdardır."

Şüphesiz Allah'ın lûtfu keremi, büyük, küçük, her şeye ulaşmaktadır ve O, zahir, bâtın (gizli), Kendisine yaraşan bütün güzel tedbirleri bilmektedir.

64
"Şu göklerde ve bu yerde ne varsa, hepsi, yalnız Allah'ındır. Hiç şüphe yok ki Allah, yegâne müstağninin ve övgülerin gerçek sahibinin tâ kendisidir."

Yani göklerde ve yerde ne varsa, hepsi, yaratılış olarak da, mülk olarak da ve tasarruf olarak da yalnız Allah'ın (celle celâlühü)dır. Ve hiç şüphe yok ki Allah (celle celâlühü), her şeyden müstağnidir ve sıfatlan ve fiilleriyle bütün övgülerin yegâne gerçek kaynağıdır.

65
"Görmedin mi ki, Allah, yeryüzünde olanları ve emriyle denizde akıp giden gemileri sizin emrinize vermiştir. Göğü de, Kendi izni olmadıkça yeryüzüne düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara gerçekten çok şefkatlidir; çok merhametlidir."

A- "Görmedin mi ki, Allah, yeryüzünde olanları ve emriyle denizde akıp giden gemileri sizin emrinize vermiştir."

Yani Allah (celle celâlühü), yeryüzünde bulunan şeyleri size boyun eğdirmiş; istifadeniz için hazırlamıştır; siz istediğiniz gibi onları kullanıyorsunuz. Nitekim tastan daha katı, demirden daha sert ve ateşten daha korkunç bir şey olmadığı halde Allah (celle celâlühü), onları sizin istifadenize vermiştir.

B- "Göğü de, Kendi izni olmadıkça yeryüzüne düşmekten korur."

Yani Allah (celle celâlühü), göğü (gökteki cisimleri), havada duracak şekilde yaratmıştır. Ancak O'nun izni (emri) olduğu zaman, yani kıyamet günü düşecektir.

Bu kelâm, göğün kendi zatıyla (dıştan bir müdahale olmaksızın) havada kaldığını reddetmektedir. Zira gök (gök cisimleri) de, aşağıya düşme kabiliyeti hususunda diğer cisimler ile eşit özelliktedir. Bu itibarla gök de, diğer cisimler gibi aşağıya düşme kabiliyetine sahiptir.

C- "Çünkü. Allah, insanlara gerçekten çok şefkatlidir; çok merhametlidir."

Nitekim Allah (celle celâlühü), insanlara yaşama imkânlarını hazırlamış; onlara menfaatlerin kapılarını açmış ve kâinat âyetleri ile vahiy âyetlerinden delil bulmak yollarını onlara açıklamıştır.

66
"Sizi ilkin dirilten, sonra sizi öldürecek, sonra yine diriltecek olan O'dur. Şu insan hiç şüphesiz çok nankörün tâ kendisidir."

A- "Sizi ilkin dirilten, sonra sizi öldürecek, sonra yine diriltecek olan O'dur."

Yani bu sûrenin başında tafsilatıyla açıklandığı gibi, sız önceleri cansız maddeler ve sonra da meni iken size hayat veren, sonra ecelleriniz geldiğinde sizi öldürecek, sonra mezardan kalkacağınız zaman sızı yine diriltecek olan ancak Allah'tır (celle celâlühü).

B- "Şu insan hiç şüphesiz çok nankörün tâ kendisidir."

Yani insan, Allah'ın (celle celâlühü) apaçık nimetlerine karşı çok nankördür. Ancak bütün insanlar böyle değildir; bu, bazı insanların vasfını bütün, insanlara teşmil, etmek kabilindendir.

67
"Biz, her ümmet için, uygulamakta oldukları bir şeriat kilmışızdır. Artık onlar bu işte seninle sakın çekişmesinler. Sen, Rabbine davet etmene bak. Çünkü hiç şüphesiz sen dosdoğru bir yoldasın."

A- "Biz, her ümmet için, uygulamakta oldukları bir şeriat kilmışızdır."

Yani Biz, her ümmet için belli bir şeriat belirlemişizdir. Öyle ki, her ümmet, kendi şerîat'ini bırakıp ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasının şerîat'ini uygulayamaz. İşte Mûsâ'nın gönderilmesinden İsa'nın (aleyhisselâm) gönderilmesine kadar olan ümmetin şerîaü Tevrat'tır; bu ümmet yalnız onu uygulamakta ve onun hükümleriyle amel etmektedir; başka ümmetler, Tevrat ile amel edemezler. İsa'nın (aleyhisselâm) gönderilmesinden Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmesine kadar olan ümmetin şeriati ise İncil'dir; yalnız bu ümmet, İncil'i uygular ve onun hükümleriyle amel eder; başkaları onunla amel edemezler. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderildiğinde mevcut olan insanlar ile onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olan insanlar, bir tek ümmettir; onların şeriati de Kur’ân'dır. Nitekim "Sizden her bir ümmet için bir şeriat ve din yolu kılmışızdır." âyetinin tefsirinde izahı geçti.

B- "Artık onlar bu işte seninle sakın çekişmesinler."

Zira Allah'ın her bir ümmet için ve ezcümle bu ümmet için müstakil bir şeriat tayin ettik; hiçbir ümmet, kendisi için tayin edilmiş olan şeriati bırakıp başka bir şerîati uygulayamaz, işte bu hakikat, bu ümmetin Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) itaat etmesini ve kendi şerîatlerinin, ataları için tayin edilmiş olan Tevrat ve İncil olduğu iddiasıyla, din işlerinde sakın seninle çekişmesinler. Zira Tevrat ile İncil, onların hükümlerinin kaldırılmasından önceki geçmiş ümmetlerin şeriatleridir. Bu ümmet ise müstakil bir ümmet olup şeriati, yalnız şanlı Kur’ân'dır.

Âyetin olumsuz emri (çekişmesinler), gerçek mânasında olabildiği gibi, kinaye olarak, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), mezkûr iddialarına binaen olan çekişmelerine aldırmaması anlamında da olabilir. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), onlarla çekişmemesi anlamında izahına ise, makam müsait değildir.

Âyette zikredilen çekişmenin konusu, mezkûr hususdur. Bu çekişme konusunu, Huzaî'lerin ve başkalarının: "Size ne oluyor ki, kendi öldürdüğünüz (boğazladığınız) hayvanların etlerini yiyorsunuz da, Allah'ın öldürdüğü (kendi kendine ölen) hayvanların etlerini yemiyorsunuz?" şeklinde Müslümanlara söylediklerine tahsis etmeye ise asla imkân yoktur.

Zira bu İzah, ölü hayvan etini yemek ve dinlerındekı diğer bâtıl şeyleri, Allah'ın bazı ümmetler için meşru kıldığı hususlardan sayılmasını gerektirmektedir. Halbuki bunun gerçek dışı olduğunda hiçbir akıl sahibi şüphe etmez.

C- "Sen, Rabbine davet etmene bak. Çünkü hiç şüphesiz sen dosdoğru bir yoldasın."

Yani Ey Resûlüm! Sen onları, yahut onların da öncekide dâhil oldukları bütün insanları, şerîatlerinde beyan edildiği veçhile Rabbinin tevhidine ve ibâdetine davet et. Çünkü hiç şüphesiz sen, hakka ulaştıran dosdoğru yoldasın.

Bu dosdoğru yoldan murat, din ve şerîattir, yahut delilleridir.

68
"Eğer seninle mücadeleye girişirlerse, sen de, de ki: Allah, yapmakta olduklarınızı en iyi bilendir."

Yani zikredilen tahkikten ve onların aleyhinde hüccetin sabit olmasından sonra eğer seninle mücâdeleye girişirlerse, tehdit olarak onlara de ki; Allah bâtılları ve ezcümle mücâdelenizi en iyi bilendir.

69
"Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeylerde Allah, kıyamet günü aranızda hükmedecektir."

Yani hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz din işlerinde Allah (celle celâlühü), sizden mü'min olanlar ile kâfir olanlar arasında kıyamet günü, dünyada hüccet ve âyetlerle açıklandığı gibi mükâfat ve ceza ile hükmedecektir.

70
"Bilmiyor musun ki, Allah, şu göklerde ve bu yerde ne varsa, hepsini muhakkak bilir. Çünkü bu, bir kitapta (Levh-ı Mahfûz'da) kayıtlıdır. Bu biliş, şüphe yok ki, Allah'a pek kolaydır."

Yani hiçbir şey ve ezcümle kâfirlerin söyledikleri ve yaptıkları da Allah'a (celle celâlühü) asla gizli kalmaz. Çünkü göklerde ve yerde ne varsa, hepsi, daha yaratılmadan önce Levh-ı Mahfuz'da yaratılmıştır. Artik Biz, her şeyi bilip muhafaza ederken onların yaptıkları sem hiç etkilemesin. Zikredilen ilim, ihata ve Levh-ı Mahfûz'da tespit edilmeleri, yahut kıyamet günü onların arasında hükmetmek, şüphe yok ki Allah'a (celle celâlühü) pek kolaydır. Zira O'nun ilmi ve kudreti, Zâtının gereğidir. Bundan dolayı Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz ve hiçbir şey O'nun kudretine zor gelmez.

71
"Onlar, Allah'tan başka, Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendisine dâir hiçbir bilgileri de olmayan şeylere tapıyorlar. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur."

Bu kelâm, müşriklerin, akıl ve görüşlerinin zayıf ve kapalı olduğuna delâlet eden bazı bâtıl hallerini hikâye ederek onların, din işlerini, vahye veya akla dayak bir temel üzerine binâ etmediklerini ve dinin temek ve dayanağı olan apaçık deliller kendilerine anlatıldığı halde onlardan şiddetle yüz çevirdiklerinî bildirmektedir. Yani onlar, Allah'ın (celle celâlühü) ibâdeti dışında, Allah'ın (celle celâlühü), ibâdetinin cevazı hakkında hiçbir hüccet indirmediği, ibâdetinin cevazı hakkında da aklî zaruret veya delil gibi hiçbir bilgileri de okmayan şeylere tapıyorlar. Ve bâtıl ve zulüm olduğuna en basit akılların bile hükmettiği böylesi büyük zulmü irtikâp edenlerin, dinlerini teyit edecek ve görüşlerinin haklılığını anlatacak, yahut zulümleri sebebiyle uğrayacakları azabı engelleyecek bir yardımcıları da yoktur.

72
"Onların yüzüne karşı açık âyetlerimiz okunduğu zaman, kafirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Neredeyse, âyetlerimizi kendilerine okuyanlara saldıracaklar. De ki: Şimdi size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? O ateş! Allah, onu kâfirlere vaat etmiştir. Ne kötü sondur o!"

A- "Onların yüzüne karşı açık âyetlerimiz okunduğu zaman, kafirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Neredeyse, âyetlerimizi kendilerine okuyanlara saldıracaklar."

Yani o kâfirlerin yüzüne karşı, hak itikatlara ve doğru hükümlere, yahut putlara tapmanın bâtıl olduğuna, yahut Allah (celle celâlühü) katından olduklarına delâletleri gayet açık olan âyetlerimiz okunduğu zaman, onların suratlarında hoşnutsuzluk, yüz ekşitme, saldın izlerini sezersin, yahut düşündükleri şerrin belirtilerini görürsün. Nitekim "Neredeyse, âyetlerimizi kendilerine okuyanlara saldıracaklar" cümlesine en münâsip olan mâna da, bu son görüştür. Yani bu kâfirler, taklidi olarak aldıkları bâtıl inançları için, kendilerine âyetlerimizi okuyanlara o kadar kızıyorlardı ki, neredeyse, onlara saldıracaklardı. Onların, ibâdetlerinin doğruluğunu vehmettirecek hiçbir delil bulunmayan, aksine aklın ve naklin, bâtıl olduğuna hükmettiği şeylere tapmaları ve kendilerini apaçık delil ile hakka hidâyet etmeye çalışanlara bu çirkin hoşnutsuzluğu göstermek kadar büyük ve kör bir cehalet var mıdır!

C- "De ki: Şimdi size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? O ateş! Allah, onu kâfirlere vaat etmiştir. Ne kötü sondur o!"

Yani ey Resûlüm! Sen de, onların görüşlerim reddetmek ve Müslümanlara zarar vermek umutlarını tamamen kesmek üzere onlara de ki: Ben size hitap ederek, sizin, âyetleriırnzi okuyanlara gösterdiğiniz kızgınlık ve tepkinizden, yahut âyetlerimizi okuyanlara yapmak istediğiniz fenalıklardan, yahut bu okuma sebebiyle duyduğunuz bu rahatsızlıktan daha kötüsünü size haber vereyim mi? O ateş! Allah (celle celâlühü) onu kâfirlere vaat etmiştir. O ateş ne kötü sondur!

73

"Ey insanlar! Size bir misal verilmiştir. Artık onu dinleyin:

Allah'ın dışında taptığınız şeyler, bunun için hepsi bir araya gelseler de, hiçbir zaman bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. Bu isteyen de âciz; kendisinden istenilen de!.."

A- "Ey insanlar! Size bir misal verilmiştir. Artık onu dinleyin."

Yani size öyle garip bir hal, hârika bir kıssa anlatılmıştır ki, asırlar boyu ülkelerde misal olarak anlatılmaya değer. Yahut onların, putlara tapmalarında, ibâdetin liyâkatinde Allah'a bir misal kılınmıştır. Artık onu dinleyin, yahut bu sebeple onu dinleyin:

B- "Allah'ın dışında taptığınız, şeyler, bunun için hepsi bir araya gelseler de, hiçbir zaman bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar."

Bu kelâm, mezkûr misal için belirtilen birinci izaha göre, mısalin beyan ve tefsiridir. İkinci îzaha göre ise, onların, ibâdetin liyâkatinde putları Allah'a (celle celâlühü) misal kılmalarının niçin bâtıl olduğunu beyan etmektedir.

Yani sinek, son derece küçük ve zayıf bir hayvan olduğu halde, onu yaratmak için bir araya gelip yardımlaş salar da, onu yaratamazlar ve sinek, onlardan bir şey kapıp alacak olsa, onlar bunun, karşısında âciz kalırlar; onu kendisinden geri alamazlar.

Bu kelâm, o kâfirlerin, her şeye muktedir olan ve bütün kâinatı tek başına var eden Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmakla, son derece büyük, bir cehalet sergilediklerini, en âciz olan bir varlığı misal göstererek bildirmekte; onların hepsi bu iş için ittifak etseler bile, en küçük ve önemsiz canlıya bile söz geçiremeyeceklerini, hatta ona karşı da koyamayacaklarını ve kaptığı bir şeyi ondan geri almaktan da âciz kalacaklarını beyan etmektedir.

Deniliyor ki, putlara tapanlar, putlara güzel kokular ve bal sürüp onlara sunuyorlardı ve onların üzerine kapılan kapatıyorlardı. Fakat sinekler pencerelerden girip bak ve kokulu maddeleri yiyorlardı.

C- "Bu isteyen de âciz; kendisinden istenilen, de!.."

Yani puta tapan da, onun taptığı put da âcizdir. Yahut bak ve güzel kokulu maddeleri isteyen sinek de âciz, kendisinden bunlar istenen put da âcizdir. Ve bunu araştırıp gözlemlediğin zaman anlayacaksın ki, put, sinekten derecelerce daha zayıftır ve ona tapan da, bütün câhillerden daha câhil ve bütün sapkınlardan daha saplandır.

74
"Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, mutlak güçlüdür; galiptir."

Yani o müşrikler, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmakla ve münâsebet olarak O'ndan en uzak olan şeyi O'nun ismiyle isimlendırmekle, O'nu hakkıyla tanıyamadılar. Ve hiç şüphesiz Allah (celle celâlühü), mümkün olan bütün şeyleri yaratmaya ve bütün varlıkları yok etmeye muktedirdir; bütün varlıklara karşı gâliptir. Onların ilâhlarının, en güçsüz varlık karşısındaki âcizliğini de yukarıda gördün.

75
"Allah, meleklerden de elçiler seçer; insanlardan da elçiler seçer. Şüphesiz Allah, her şeyi işitendir; her şeyi görendir."

A- "Allah, meleklerden de elçiler seçer; insanlardan da elçiler seçer."

Yani Allah (celle celâlühü), vahiy için Kendisi ile peygamberler arasında vasıta olacak meleklerden elçiler seçer ve insanlardan da elçiler seçer. İnsanlardan secden elçiler, temiz ruhların yalnız kendilerine verildiği, kutsî kuvvetle desteklenen, ruhlar âlemi ve cisimler âlemi denilen her iki âlemle de alakadar olan müstesna insanlar olup vahyi bir taraftan alıp diğer tarafa aktarırlar; halkın maslahadariyla ilgilenmeleri, kendilerini

Hakka tamamen vermeye engel olmaz. Böylece Allah'ın (celle celâlühü) elçileri olan peygamberler, kendilerine indirilen vahiy ile insanları Allah'a (celle celâlühü) çağırırlar; onlara O'nun şerîatlerini ve hükümlerini öğretirler.

Öyle sanılıyor ki, Allah (celle celâlühü), İlahlıkta tekliğini (vahdaniyetini) ve hiçbir şeyin- Kendisine ortak olamayacağını beyan buyurduktan sonra burada da beyan buyuruyor ki, peygamberlik için seçilmiş öyle kulları vardır ki, onların dâvetine icabet ve itaat, Allah'ın (celle celâlühü) ibâdetine vesile kılınır. Peygamberlerin derecesi, Allah'tan (celle celâlühü) başka varlıklar için derecelerin en yücesi ve gayelerin en büyüğüdür. Allah (celle celâlühü) bu kelâmiyla, peygamberliği açıklamış oluyor ve onların: "Allah, dileseydi, melekler indirirdi.", "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz." şeklindeki sözleri ile "Melekler, Allah'ın kızlarıdır." sözlerini ve diğer bâtıl inançlarını böylece çürütüyor.

B- "Şüphesiz Allah, her şeyi işitendir; her şeyi görendir."

Yani Allah (celle celâlühü) işıtilebılen her şeyi işiten ve görülebilen her şeyi görendir. Onun için Kendisine hiçbir söz ve fiil gizli kalmaz.

76
"Allah, onların önlerinde kini de, arkalarındakini de (yaptıklarını da, yapacaklarını da) bilir. Bütün işler de, yalnız Allah'a döndürülür."

Yani Allah (celle celâlühü) onların yaptıklarını da, yapacaklarını da hakkıyla bilir ve bütün işler de, yalnız Kendisine döndürülür; ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasına döndürülmez.

77
"Ey îman edenler! Rükû edin; secdeye varın; Rabbinize ibâdet edin; hayır işleyin ki, kurtuluşa eresiniz."

Yani namazlarınızda rükû ve secde edin. Allah (celle celâlühü), onlara rükû ve secdeyi emretmiş, çünkü İslam'ın ilk zamanlarında Müslümanlar, namazlarında rükû ve secde etmiyorlardı. Yahut namaz kılın, demektir. Bu görüşe göre, namaz, rükû ve secde olarak ifade edilmiş, çünkü rükû ve secde, namazın en büyük rükünleridir. Yahut da Allah (celle celâlühü) için eğikn ve secdeye kapanın demektir. Ve bütün ibâdet şekilleriyle O'na ibâdet edin; bütün işlerinizde, nafile ibâdetler, sıla-ı rahim ve üstün ahlak gibi hayırlı ve maslahatlı olanları araştırın. Ve siz bütün bunları yaparken de, kesin olarak kurtuluşa ereceğinize hükmetmeyin; amellerinize güvenmeyin; fakat kurtuluşa ereceğinizi yalnız umut edin.

Bu âyet, İmam Şafiî'ye göre secde âyetidir. Çünkü âyetin zahiri secdeyi emretmektedir. Bir de Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Hacc sûresi iki secde ile fazîletk kılınmıştır. Bu iki secdeyi yapmayacak olan kimse, bu sûreyi, okumasın!"

78
"Allah yolunda hakkıyla cîhad edin! O Allah, sizi seçmiştir; atanız İbrâhîm'in dini gibi din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklememiştir. Peygamberin size şâhıt olması, sizin de insanlara şâhit olmanız için, Allah, bundan önceki Kitaplarda da, Kur’ân'da da size "Müslümanlar" adını vermiştir, öyleyse namazı gereğince kılın; zekâtı da verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. Sızın Mevlâ'nız O'dur. İşte O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcı!"

A- "Allah yolunda hakkıyla cîhad edin!"

Yani Allah (celle celâlühü) için, bâtıl ehli gibi dininin zâlik düşmanlarıyla hakkıyla cîhad edin ve nefis ile kötü arzular gibi dininin batin (gizli) düşmanlarıyla hakkıyla cîhad edin!

Yine Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, Tebûk savaşından döndüğünde şöyle buyurmuştur: "Küçük cîhaddan döndük; şimdi büyük cîhada!..."

Hakkıyla cîhad, halis olarak Allah (celle celâlühü) rızası için olan bir hak uğruna yapılan cîhad demektir.

B- "O Allah, sizi seçmiştir."

Yani Kendi dini için ve dinme yardım için sizi seçen O'dur; başkası değildir.

Bu cümle, cihadı gerektiren ve ona davet eden hususa dikkat çekmektedir.

C- "Atanız İbrâhîm'in dini gibi din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklememiştir."

Yani Allah (celle celâlühü), yapılması sizin için zorluk teşkil edecek şeylerle sızı mükellef kılarak din hususunda sizi sıkıntıya sokmamış ve İbrâhîm'in dini gibi, sizin dininizi de geniş kılmıştır.

Bu kelâm işaret ediyor ki, bu dini yaşamaları için hiçbir engel ve mükellefiyederin terki, için de kendilerinin hiçbir özrü yoktur. Yahut bu kelâm, zorluk teşkil eden bazı emirlerin terkinin ruhsatına işaret etmektedir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), şöyle buyurmuştur: "Size bir şeyi emrettiğim zaman, ondan yapabildiğinizi yapın!"

Buharî, Kitabu'l İtisam, Bab: 6, Müslim, Kitabul Fezâil Hadîs: 130, Nesaî, Kitabu'l Hacc, Bab: 1; İbni Mâceh, Mukaddime.

Bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), dinde zorluk yüklememiştir, çünkü her günah için bir çıkış yolu vermiştir. Nitekim Allah (celle celâlühü) zorluklarda ruhsat tanımış; günah işleyenler için tevbe kapısı açmış ve Kendi haldan için kefaretler, kul haldan için de diyet ve yaralama tazminatı meşru kılmıştır.

Allah (celle celâlühü), Hazret-i İbrâhîm'i bu ümmetin babası olarak ifade buyurmuş, çünkü Hazret-i İbrâhîm, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) atasidır ve Resûlüllah da, ümmetinin babası gibidir. Zira bu ümmetin ebedî hayatinin ve âhirette geçerli olacak veçhile varlıklarının sebebi kendisidir. Yahut Arapların çoğu, Hazret-i İbrâhîm'in zürriyetinden idiler. İşte bundan dolayı ekseriyet itibarıyla babalan, sayılmaktadır.

D- "Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, Allah, bundan önceki Kitaplarda da, Kur’ân'da da size "Müslümanlar" adını vermiştir."

Yani kıyamet günü Resûlüllahm (sallallahü aleyhi ve sellem), size tebliğ ettiğine, dâir -Bu, delâlet ediyor ki, ismetine binaen Peygamberin kendi nefsi için de şahitliği geçerlidir- size şahit olması, yahut itaat edenin itaatine ve isyan edenin de isyanına şahit olması ve peygamberlerin tebliğine dâir sizin de insanlara şahit olmanız için, Allah (celle celâlühü), bundan önceki eski Mukaddes Kitaplarda da, Kur’ânda da size "Müslüman" adını vermiştir.

Yahut İbrâhîm (aleyhisselâm), size "Müslüman" adını vermiştir. Kur’ân'da onlara "Müslüman" adının verilmesi, her ne kadar Hazret-i İbrâhîm tarafından değil ise de, onun, daha önce "Neslimizden de Müslüman bir ümmet kıl!" duasında bu İsını vermesi sebebiyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Kur’ân'da da onun, size Müslüman adını vermesinin beyanı vardır, demektir.

E- "Öyleyse namazı gereğince lalın; zekâtı da verin ve Allah'a sımsıkı sarıklı."

Yani çeşitli ibâdetlerle Allah'a (celle celâlühü) yakınlık kazanmaya çaksın. Âyette, ibâdetler içinden namaz ile zekâtın zikre tahsis edilmesi, önem ve faziletlerinden dolayıdır.

Ve bütün islerinizde Allah'a (celle celâlühü) güvenin ve yardım ile başarıyı yalnız O'ndan dileyin.

F- "Sizin Mevlâ'nız O'dur. İşte O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcı!"

Yani Allah (celle celâlühü), yegâne yardımcınız ve işlerinizin mütevelksidir. İşte O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır! Zira velayet ve yardımda O'nun benzen yoktur. Hattâ hakikatte O'ndan başka Veli ve yardımcı yoktur.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Hacc sûresini okursa, geçmişte yapılan ve gelecekte de yapılacak hacların ve umrelerin sayısınca hac ve umre yapmış gibi sevap kazanmış olur."

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Basrîlere göre 119, Kûfilere göre ise 118 âyet olup Mekke'de nazil olmuştur.

1
"İman edenler, gerçekten felâha (kurtuluşa) ermişlerdir."

Felâh, murada ermek ve fenalıklardan kurtulmaktır.

Bir görüşe göre ise, felâh, hayırda kalmaktır. İflâh da, hayra girmektir. Yani mü'minler, hallerinden beklendiği gibi, her hayra eriştiler ve her zarardan kurtuldular.

Zira mü'minlerin îmanı ve ondan kaynaklanan sâlih amelleri, Allah'ın (celle celâlühü) lütufkâr vaadi gereğince felâh sebeplerindendir.

Burada îman edenlerden murat, ya tevhîd, peygamberlik, ölüm sonrası dirilme, anketteki mükâfat ve ceza ile benzerleri gibi Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) dininden olduğu zorunlu olarak bilinen hususlara îman edenlerdir. Ya da îmanın fer'î meselelerini de yerine getirenlerdir.

2
"Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler."

Huşu, korku ve zillet göstermektir. Yani onlar Allah'tan (celle celâlühü) korkuyorlar; zillet havasına bürünüyorlar ve gözlerini secde yerlerine dikiyorlar.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), namaz lalarken göğe bakıyordu. Bu âyet nazil olduktan sonra namazda artık hep secde yerine bakmaya başladı.

Yine rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), namaz kılan bir şahsın, sakalıyla oynadığını görünce şöyle buyurdu: "Eğer bu şahsın kalbi huşu duysaydı, organları da huşu duyardı."

3
"Ve onlar, boş şeylerden yüz çevirenlerdir."

Yani onlar her zaman mâlâyâni sözlerden ve fiillerden yüz çevirenlerdir. Böylece onların namazda yüz çevirmeleri öncekide buna dahil olmaktadır. Onların namazda bundan yüz çevirmelerini sağlayan, namazın bunu gerektiren özel halidir; yoksa bazılarının dediği gibi din işlerinde ciddi olmaya çalışmak değildir. Çünkü bu îzah, mâlayâni'den şeylerin kendisinde ciddiyete engel bir husus olmayabileceğini vehmettirebilir.

4
"Ve onlar, zekât verenlerdir."

Onların, namazda huşu ile vasıflandı rıkmalarından sonra bununla da vasitlandırılmaları, onların, bedenî ve mâlî ibâdetlerin ifasında, haramlardan sakınmada ve erdemli insanların sakınması gereken bütün şeylerden sakınmada azamî mertebeye eriştiklerini belirtmek içindir. Bedenî ve mâk ibâdet arasında mâlayâniden yüz çevirme hususunun zikredilmesi, namazdaki huşu ile son derece alâkadar olmasından dolayıdır.

5
"Ve onlar, iffetlerim, koruyanlardır."

6

"Ancak eşleri ve cariyeleri hariç. Çünkü onlar, bunlarla ilişkilerinden dolayı kınanmamaktadırlar."

Yani onlar, cinsel arzularını eşleri ve cariyeleri dışındaki kadınlarla tatmin cihetine gitmezler.

Bu, bize bildiriyor ki, bazı malûm istisnalar dışında, o insanların şehvet duyguları, bunu arzuladığı halde onlar kendilerini frenlemeyi başarmaktadır, işte iffetin kemak bununla tahakkuk etmektedir.

7
"Artık her kim bunun ötesine yeltenirse, işte onlar, haddi aşan kimselerdir."

Yani her kim, dört hür kadın veya istediği kadar cariyelerle yetinmeyip bu geniş sınırın ötesine yeltenirse, işte onlar, son derece haddi aşan kimselerdir.

Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir El- Siddıyktan (radıyallahü anh) nakledilen görüşün aksine, bu âyet, müt'a nikâhının haram kılındığına kesin olarak, delâlet etmez. Nitekim el-Kâsım b. Muhammed diyor ki: "Kişinin müt'a nikahıyla aldığı kadın, zevcesi değildir. Şu halde ona helâl olmaması gerekir. Bu kadın, onun zevcesi değil, çünkü ıcmâ ile bu eşler birbirlerine vâris olmazlar. Eğer zevcesi olsaydı, aralarında veraset gerçekleşirdi. Nitekim Allah (celle celâlühü) buyurur ki: "Sizin zevcelerinizin bıraktığı mirasın yarısı sizindir." Şu halde ona helâl olmaması lazımdır. Çünkü Allah (celle celâlühü) buyurur ki: "Ancak zevceleri hariç. " "Zira müt'a nikâhının meşruiyetini savunanlar diyebilirler ki: "Bu kadın, kısmen onun zevcesidir." Her zevcenin vâris olduğu hususuna gelince, müt'a nikâhını savunanlar bunu kabul etmezler. Bazı kimselerin, el-Kâsım b. Muhammed'in görüşüne itiraz konusunda: Eğer onun sözünden "Eğer kadın hayatında onun karısı olsaydı..." kastedılirse, bu, mezkûr neticeyi ifade etmez. Yok "Eğer ölümünden sonra karısı olsaydı... demek, istenmişse, bu iki hususun birbirini gerektirmesi kabul edilmez" şeklindeki izahın ise, hiçbir anlamı yoktur. Evet, bunun aksi söylense, geçerli bir izah olur.

8
"Yine onlar, emânetlerine ve ahitlerine riâyet edenlerdir."

Yani onlar, Hakkın ve halkın emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler; onları ıslah veçhile muhafaza ederler.

9
"Ve onlar, namazlarını devamlı kılanlardır."

Yani onlar, farz namazlarını devamlı vakitlerinde İmanlardır.

Bu âyet, yukarıda geçen 2 âyetin (Onlar, namazlarında huşu içindedirler.) tekrarı değildir. Zira namazdaki huşu, namaz kılmaktan başka bir şeydir. Bu ıkı hususun fasılak olarak zikredilmesi, her birinin müstakil olarak ve kendi basına bir fazilet olduğunu bildirmek içindir. Eğer ikisi bir arada zikredilmiş olsa, namazdald huşu ile namaz kılmanın bir tek fazilet olduğu vehmedilebılirdi.

10
"İşte onlar, vârislerin tâ kendileridir."

Yani bu yüce şifadan taşıyanlar, malların ve azıkların en rağbetk ve değerli olanlarının vârisi olarak vasıflandırılmaya başkalarından daha lâyıktır.

11
"Onlar, Firdevs'e vâris olacaklar. Onlar orada ebedî kalacaklardır."

A- "Onlar, Firdevs'e vâris olacaklar."

Bu cümle, onların vâris oldukları şeyi beyan etmekte, mutlak olarak zikredilen veraseti kayitlandırmakta ve şanını tazım için, müphem olarak zikredilmesinden sonra onu tazim etmektedir. Bu ifade, lütûfkâr vaadin gereği olarak, amelleriyle Firdevs'e lâyık olduklarının, kuvvetlice bildirilmek üzere mecazî ifadesidir.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, kâfirlerin kayıp ettikleri Cennetteki yerlerini onlardan mîras alıyorlar. Çünkü Allah (celle celâlühü) her insan için Cennette de, Cehennemde de bir yer yaratmıştır.

B- "Onlar orada ebedî kalacaklardır."

Yani onlar, Firdevs'te, yahut Firdevs'in üst tabakasında ebedî kalacaklardır.

Firdevs, bütün meyve çeşitlerinin bulunduğu bahçedir.

Rivâyet olunuyor kı, Allah (celle celâlühü), Firdevs Cennetinin saraylarını, bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten ve aralarındaki harcı da kokusu gayet kuvvetli miskten olmak üzere yaptırmıştır.

Bir görüşe göre de, bir kerpici de saf miskten olmak üzere yaptırmıştır. Ve onda en güzel meyve ve güzel kokulu ağaçları da diktirmişim.

Yani onlar, ebediyen ölmeyecekler ve oradan çıkarılmayacaklardır.

12
"Yemin olsun ki, Biz, insanı süzme balçıktan yarattık."

Bundan önce insanın mutlu ve kutlu fertlerinin hak beyan edildikten sonra burada da insanın ilk yaratılışı, yaratılış aşamalarında ve fıtrat evrelerinde geçirdiği değişiklikler icmali olarak beyan edilmektedir. Burada insandan murat, insan emsidir. Yani Allah'a yemin olsun kı, Biz, insan emsini Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılışı zımnında icmali olarak Hacc sûresi ile diğer başka sûrelerde tahkik edildiği veçhile yarattık.

İnsanın, aşamalardan ve evrelerden sonra meni haline gelmiş süzme balçıktan yaratılması İzahı ise, isabetten uzaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada insandan murat, Âdem'dir Çünkü balçıktan süzme bir özden yaratılan odur. Nitekim bunun tahkikini daha önce gördün.

13
"Sonra onu bir nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik."

Yani sonra Âdem'den farklı olan insan fertleri itibarıyla onun cinsini, yahut -insandan Âdem (aleyhisselâm) kast edildiği takdirde- onun neslini nutfe'den yarattık, yahut süzme balçığı nutfe haline getirerek onu kadın rahmine yerleştirdik.

14
"Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı yaptık. Arkasından o kan pıhtısını da bir et parçası haline soktuk. Ardından o et parçasını da kemiklere çevirdik. Peşinden de bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik, işte yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne mübarektir!"

A- "Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı yaptık. Arkasından o kan pıhtısını da bir et parçası haline soktuk. Ardından o et parçasını da kemiklere çevirdik. Peşinden de bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratişla insan haline getirdik."

Yani beyaz olan meniyi kırmızı olan katı kan haline getirdik. Arkasından o kan pıhtısını da organları belli, olmayan bir et parçası haline soktuk. Ardından o et parçasının çoğunu veya tamamını, hikmetin gereği olan özel biçim ve şekilde kaulaştırıp bedenin iskeleti, haline getirdik. Peşinden de bu kemikleri, daha önceki et parçasından arta kalan etlerle, yahut kudretimizle meydana getirdiğimiz yeni etlerle ve her kemiğe uygun olan türden, uygun miktarda ve ona münâsip şekilde kapladık. Sonra başka bir yaratişla tam olarak ona bedenî suretini, yahut liflemek suretiyle ruhunu, yahut kuvvetlerini ve duyularım, yahut bunların hepsini verdik.

Burada "Sümme / Sonra" kelimesinin kullanılması, iki yaratışın birbirinden tamamıyla farklı olduğuna işaret etmek içindir. İste İmâm Ebû Hanîfe bu âyeti hüccet, göstererek diyor ki: "Bir kimse, bir yumurtayı gasp

ettikten sonra onun yanında iken yumurtadan civciv çıkarsa, civcivin tazminatı değil, yumurtanın tazminatı lazım gelir. Çünkü civciv olması, başka bir yaratışladır. "

B- "İşte yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne mübarektir!"

Yani Allah'ın (celle celâlühü) son derece kapsamlı ilminde ve açık kudretinde şânı ne kadar yücedir!

Burada yüce isim Allah'ın zikredilmesi, heybeti arttırmak, gönüllere korku vermek, zikredilen acayip fiillerin, İlâhlık hükümlerinden olduklarını zımnen ifade etmek ve tafsilatıyla anlatılan Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin eserlerini, duyan veya düşünen, kimsenin, Allah'ın şanını tazim için hemen bunu ifade etmesinin bir vecibe olduğunu bildirmek içindir.

Yani Allah yaratış olarak yaratıcıların en güzelidir. Şu halde bu güzellik, yaratış fiiline aittir. Deniliyor ki; bu ifadenin bir benzeri de. Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) "Allah, güzeldir; güzelliği sever" sözleridir. (Diğer bir rivâyete göre, hadîs, "Allah güzeldir; güzeli sever" seklindedir. Müslim, Kıtabul-Eyman, hadîs rakamı: 147; İbni Mâce, Kîtabu'd duâ, Bab: 10; Ahmed b. Hanbel: 4, 133, 134, 151) Yani Allah'ın (celle celâlühü) fiili güzeldir.

Rivâyet olunuyor ki, Abdullah b. Ebî Serh, Resûlüllah'ın vahiy kâtipliğını yapıyordu. Bu âyeti yazarken "Sonra onu başka bir yaratişla insan haline getirdik" cümlesine kadar âyeti yazınca, daha Resûlüllah, "işte yaratıcıların en güzeli oları Allah, ne mübarektir!" meâlindeki en son cümleyi söylemeden kendisi acele edip bu cümleyi böyle yazdı. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de: "Yaz! Öylece nazil oldu" buyurdu. Bunun üzerine Abdullah şüpheye düştü ve kendi kendine: "Eğer Muhammed'e vahiy geliyorsa, işte bana da geliyor" dedi ve kâfir olarak Medine'den Mekke'ye gitti. Sonra Mekke fethinde Müslüman oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, kâfir olarak öldü.

Saîd b. Cübeyrin İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetine göre, İbn-i Abbâs diyor ki: "Bu âyet nazil olunca, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh): "Fetebâreke'llah... İşte yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne mübarektir!" dedi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem): "Böyle nazil oldu ey Ömer!" buyurdu. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de bununla iftihar ederek şöyle diyordu: Dört şeyde Rabbime muvafık oldum: 1) Kâ'be tavafından sonra Alakam-ı İbrâhîm'in arkasında iki rekât namaz kılmak, 2) Kadınlara hicap konulması (perde arkasından kadınlarla konuşmak), 3) Ben, Resûlüllah'ın hanımlarına: "Yahut Allah ona daha hayırlısını verir" deyince, "Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha hayırlısı, kendisini Allah'a veren, îman eden, sebatla îtâat eden, tevbe eden, ibâdet eden, oruç tutan dul ve bakire eşler verebilir" âyeti nazil oldu. 4) "İşte yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne mübarektir!" âyetidir."

İşte bak ki, bu vak'a, nasıl Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) saadetine, Abdullah b. Ebî Şerhin ise bedbahtlığına sebep olmuştur! Nitekim Allah (celle celâlühü) buyurur kı: "Allah, onunla birçok kimseyi saptırır; birçoklarım da hidâyete eriştırk.

Denilemez ki: "İşte burada insan, kendiliğinden Kur’ân nazmı gibi konuşmuş oluyor ve bu da, Kur’ânin icazına halel getirir. " Zira beşer kudretinin haricinde olan, Kur’ânin en kısa sûresi miktarıdır. Kaleli ki, bu âyet-ı kerimenin icazı makabline bağlıdır.

15
"Sonra, siz bunun ardından hiç şüphesiz öleceksiniz."

16
"Sonra, kıyamet gününde siz, mutlaka tekrar diriltileceksiniz."

Yani bütün bu acayip islerden sonra hiç şüphesiz ölüme varacaksınız. Sonra ikinci Sûr Nefha sı (üflemesi) yapıldığında ise, hesap için ve mükâfat ile ceza için tekrar diriltilip mezarlarınızdan kaldırılacaksınız.

17
"Yemin olsun ki, Biz, sizin üstünüzde yedi yol yaratmışızdır. Biz, bu yaratılmışlardan habersiz de değiliz."

A- "Yemin olsun ki, Biz, sizin üstünüzde yedi yol yaratmışızdır."

Bundan önce insanların yaratılması beyan edildikten sonra burada da onların bekasının muhtaç olduğu şeylerin yaratılması beyan edilmektedir. Yani Biz, yukarıda yedi gök yaratmışızdır. Ancak bu yaratma sırasında yukarıda olmak haline itibar edilmemiştir. Çünkü insanların yaratılmasından sonra bu yukarılık keyfiyeti hâsıl olmuştur.

Göklere yol denilmesi, meleklerin yolları oldukları içindir, yahut yıldızların yörüngeleri göklerde olduğu içindir.

B- "Biz, bu yaratılmışlardan habersiz de değiliz."

Yani Biz, göklerden, yahut bütün yaratılmışlardan ve ezcümle göklerden, yahut insanlardan habersiz ve onları ihmal etmiş de değiliz; aksine, hikmetin gereği olarak, kendilerine takdir edilmiş kemalin sonuna erinceye ve faydalan yeryüzündekilere ulaşıncaya kadar onları zail olmaktan ve bozulmaktan koruruz ve idare ederiz.

18
"Gökten gereği kadar su indirdik de, onu yerde durdurduk. Hiç şüphesiz Biz, onu büsbütün gidermeye de muktediriz."

A- "Gökten gereği kadar su indirdik de, onu yerde durdurduk."

Gökten indirilen su, yağmurdur, yahut Cennetten inen nehirlerdir.

Bir görüşe göre bunlar beş nehirdir: Hind nehri Seyhun, Belh nehri Ceyhun, Irak nehirleri Dicle ile Fırat, Mısır nehri Nil. Allah (celle celâlühü) bu nehirleri Cennetin bir pınarından indirmiş; onları dağlara emanet ederek yeryüzünde akıtmış ve insanların hayatlarının çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasını bu nehirlerle mümkün kılmıştır.

Kader ile, insanların menfaatlerinin celbine ve zararlarının define uygun olan bir takdirle demektir. Yahut bildiğimiz ihtiyaçları ve maslahatları miktarınca demektir.

B- "Hiç şüphesiz Biz, onu büsbütün gidermeye de muktediriz."

Yani Biz, bu suyu indirmeye muktedir olduğumuz gibi, onu ifsâd etmek, yahut yukarı kaldırmak, yahut yerin derinliklerine batırmak suretiyle kendisinden faydalanmayı imkânsız kılmaya da muktediriz.

19
"Sonuçta o yağmur sayesinde size hurmalıklardan ve üzümlüklerden bağlar-bahçeler meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyveler vardır; siz onlardan da yersiniz."

Yani sizin için onlarda yaş hurma, üzüm, kuru hurma, kuru üzüm, meyve suyu, pekmez ve benzerleri gibi çeşitli meyveler vardır ve siz gıda olarak onlardan yersiniz ve hayatınızı bu sayede sürdürürsünüz.

20
"Tûr-i Sînâ'da yetişen bir ağaç da meydana getirdik ki, bu ağaçtan hem yağ çıkar, hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) biter."

Tûr-i Sînâ, Mısır ve Eyle arasında bulunan ve "Mûsâ Dağı" da denilen veya Fikstin'de bulunan bir dağdır. Buna Tûr-i Sînîn de denilmektedir.

Zeytin ağacı, başka yerlerde de yetiştiği halde bu dağın zikre tahsis edilmesi, bu dağı tazim içindir. Bir de bu ağacın asıl menşei bu dağ olduğundan dolayıdır.

Yani bu ağaç o kadar bir ağaçtır ki, verdiği meyvenin yağı çıkarılır ve bu yağ, hem yağlanma ve aydınlatmada kullanılır; hem de ona ekmek batırılarak katık olarak yenir.

21
"Sizin için mal ve davar hayvanlarda da hiç şüphesiz ibret vardır. Onların karınlarındaki sütten size içiririz. Onlarda sizin için birçok faydalar daha vardır. Onların etlerinden de yersiniz."

A- "Sizin için mal ve davar hayvanlarda da hiç şüphesiz ibret vardır."

Bundan önce su ve bitkiden insanlara ulaşan nimetler beyan edildikten sonra burada da hayvanlar tarafından onlara ulaşan nimetler beyan edilmektedir. Bir de şu gerçek beyan edilmektedir: Bu nimetler, haddi zâtında, insanların çeşitli şekillerde faydalandıkları nimetler olmakla beraber, bunlarda büyük ibretler olup insanların bunlardan ibret almaları ve onların özelliklerinden, Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin büyüklüğüne ve rahmetinin genişliğine deliller çıkarmaları ve bu nimetlere nankörlük etmeyip şükretmeleri gerekir. Burada ibret, hayvanlara tahsis edilmiş, çünkü ibret konusu hayvanlarda bitkilerden daha zahirdir.

B- "Onların karınlarındaki sütten size içiririz."

Burada ibret konulan açıklanmaktadır. Karınlarındakinden murat süttür ve karınlardan murat da, onların içleridir. Yahut karınlarındakinden murat, kendisinden süt oluşan yemleridir. Bu takdirde karınlarından murat, gerçek, manâsıdır.

C- "Onlarda sizin için birçok faydalar daha vardır. Onların etlerinden de yersiniz."

Yani zikredilen yünlerinden ve kıllarından başka o hayvanlarda sizin için birçok faydalar daha vardır. Siz onların etlerinden de yersiniz. Böylece siz, onların ürünlerinden faydalandığınız gibi, onların kendilerinden de faydalanırsınız.

22
"Onların (hayvanların) üzerinde de, gemilerde de taşınırsınız."

Yani bu mal ve davarlar üzerinde taşınırsınız. Ancak bu ifade, onların hepsinin üzerinde taşınma olmasını gerektirmez; fakat deve ve benzerleri gibi bir kısmında gerçekleşmesi yeterlidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat, özellikle develerdir. Çünkü Araplarda taşıt olarak kullanılan hayvanlar, özellikle develerdir. Ve gemilere uygun olan da develerdir. Zira develere kara gemileri denilmektedir. Hulâsa siz, karada da, denizde de Allah'ın (celle celâlühü) size bahşettiği vasıtalarla taşınırsınız.

23
"Yemin olsun ki Nuh'u kavmine gönderdik de, onlara dedi ki:

"Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Artik sakınmaz mısınız?"

A- "Yemin olsun ki Nuh'u kavmine gönderdik de, onlara dedi ki:"

Burada, eski ümmetlerin, kendilerine bahşedilmiş olan sayısız nimetlere ibret gözüyle bakmadıkları, peygamberlerinin uyanlarından ders almadıkları ve bu yüzden onların duçar oldukları azap çeşitleri, muhataplara uyarı olmak üzere anlatılmaktadır. Önce Hazret-i Nûh. (aleyhisselâm) kıssasının anlatılmasının sebebi gayet açıktır. Hazret-i Nûh kıssasının, "... ve gemilerde de taşınırsınız" âyetinden sonra zikredilmesi, son derece güzel uyum vardır.

Bu kıssanın başında yemin edilmesi, ona son derece önem verildiğini göstermek içindir, Hazret-i Nuh'un şerefli nesebi, gönderilmesinin keyfiyeti ve kavmi içinde kaldığı süre ile ilgili açıklama, A'raf sûresi ile Hûd sûresinde geçti.

B- "Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin."

Yani yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibâdet edin. Nitekim. "... Yalnız Allah'a ibâdet edeceksiniz." âyetinden de bu husus anlaşılmaktadır. Burada bu kaydın zikredilmemesi, gerçek ibâdetin bu olduğunu bildirmek içindir. Ortak koşarak yapılan ibâdet ise, zaten ibâdet sayılmaz.

C- "Sizin O'dan başka hiçbir İlâhınız yoktur."

Bu cümle, emredilen ibâdetin, yahut bu emrin illetini beyan etmektedir. Yani sizin vücutta veya âlemde O'ndan başka hiçbir İlâhınız yoktur.

D- "Artik sakınmaz mısınız?"

Yani sız artık, içinde bulunduğunuz ibâdetsizliğin mucip olduğu Allah'ın (celle celâlühü) azabından kendi nefsinizi sakınmaz mısınız? Nitekim "Gerçekten ben sizin için büyük bir günün azabından kork ve "... acıklı bir günün azabından... " âyetlerinden anlaşılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Rabbiniz Allah'ın ibâdetini terk etmekte korkmaz mısınız? demektir. Ancak bu görüş, isâbetli değildir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini sizden almasından korkmaz mısınız? demektir. Ancak bu izahta da itiraza mahal vardır.

Bu cümleden önce mukadder bir cümle vardır. Yani sız "sızın O'ndan başka hiçbir İlâhnız yoktur" hakikatini anlayıp da, O'nun azabından sakınmaz mısınız? Kı O'nun azabının sebebi, ibâdete lâyık olması şöyle dursun, Allah'ın (celle celâlühü), onu îcat etmesi olmasa, var olmaya bile lâyık olmayan şeylere ibâdette O'na ortak koşmanızdır. Yahut bunu düşünüp de azabından sakınmaz mısınız?

24
"Kavminin kâfir olan ileri gelenleri de şöyîe dediler: "Bu, sizin benzeriniz bir insandan başka bir şey değildir. Sizden üstün sayılmak istiyor, Allah, dileseydi, muhakkak melekler indirirdi. Biz eski atalarımızdan böyle bir şey duymadık."

A- "Kavminin kâfir olan ileri gelenleri de şöyle dediler: "Bu, sizin benzeriniz bir insandan başka bir şey değildir."

O kavmin hepsi kafir oldukları halde ileri gelenlerinin küfürle vasıflandırılmaları, onların küfürlerinin daha derin ve küfürdeki azgınlıklarının daha şiddetli olduğunu bildirmek içindir. Yani ileri gelenleri, avam halka dediler ki; bu adam, cins olarak da, vasıf olarak da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir; sizinle onun arasında hiçbir fark yoktur.

Onların Hazret-i Nuh'u bu şekilde vasıflandırmaları, onun yüksek mertebesini düşürmek ve peygamberlik makamından indirmek için gösterdikleri aşın gayretlerinin ifadesidir.

B- "Sizden üstün sayılmak istiyor."

Yani o da, sizin gibi bir insan olduğu halde peygamberlik iddiasıyla sizden üstün sayılmak ve önünüze geçmek istiyor.

Onların Hazret-i Nuh'u bu şekilde vasıflandırmaları, muhataplarını ona karşı öfkelendirmek ve onları düşmanlığma kışkırtmak gayesine matuf idi.

D- "Allah, dileseydi, muhakkak melekler indirirdi."

Hazret-i Nuh'un bir beşer olduğu tahkik edildikten sonra burada da, onların fasit iddiasına göre, mutlak olarak insanların peygamber olamayacakları beyan edilmektedir. Yani eğer Allah (celle celâlühü), peygamber göndermek isteseydi, meleklerden peygamberler gönderirdi.

Âyette "indirirdi" ifadesi kullanılmış, çünkü meleklerin gönderilmesi, ancak indirmek yoluyla olur.

D- "Biz eski atalarımızdan böyle bir şey duymadık."

Yani biz, yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibâdet etmeyi ve diğerlerinin ibâdetini bırakmayı emreden böyle bir kelâmı geçmiş atalarımızdan duymadık.

Bir görüşe göre de, yani Nûh (aleyhisselâm) gibi bir kimsenin peygamberlik davasını geçmiş atalarımızdan duymadık, demektir.

Onların bunu söylemesi, ya kendileri ile geçmiş atalarının uzun bir fetret (peygambersiz dönem) içinde bulunmalarından dolayi idi, yahut tekzip, inat ve azgınlık ile fesada tamamen dalmaları sebebiyle idi. Hangi mânaya göre olursa olsun, Hazret-i Nuh'un ilk davetinde halkı engelleyen ana sebep olmalıdır. Nitekim âyetin başından da bu anlaşılmaktadır.

Diğer bir: görüşe göre ise, yani biz, Nuh'un (aleyhisselâm) peygamber olduğunu geçmiş babalarımızdan duymadık, demektir. Buna göre geçmiş babalarından murat, kendilerinden önce Hazret-i Nûh zamanında ölenlerdir. Onların mezkûr sözleri, Hazret-i Nuh'un son zamanlarında kendilerinden sâdır olan sözleridir. Bundan sonra gelecek Hazret-i Nuh'un duasına münâsip olan mâna da budur.

25
"Bu adam, ancak kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Artık bir süreye değin ona katlanıp bekleyin."

Yani bu adamda ancak cinnet vardır, yahut cinleri vardır; ona böyle hayal ettiriyorlar. İşte bundan dolayi bu söylediğini söylüyor. Artık siz bir süre ona katlanın, sabredin ve bekleyin; umulur ki., bu süre içinde ayılır.

Bu kelâm; bundan önceki cümlenin son tefsirine göre, onlar, Hazret-i Nuh'un, en akıllı ve sözleri en sağlam olan insan olduğunu bildikleri halde kibir taslama ve inat hallerini sürdürdüklerini, daha önceki onu beşer olarak vasıflandırmayı ve üstünlük istediği iddialarını bırakıp şimdi de onu böyle vasıflandırdıklarını göstermektedir. Birinci tefsire göre ise, bu kelâm, onların fasit söylemleri arasındaki çelişkiyi göstermektedir. Allah onları kahreylesin, nasıl da haktan döndürülüyorlar!

26
"Nûh dedi ki: "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et."

Hazret-i Nûh (aleyhisselâm), onların küfür ve yalanlamada ısrar ettiklerini ve azgınlık ile sapkınlıldarmı sürdürdüklerini görüp onların îmana gelmelerinden umudunu tamamen kesince ve Allah da, îman edenlerin dışında kavminden artik hiç kimse îman etmeyeceklerini vahiy ile bildirince, dedi ki; Rabbim! Onların beni yalanlamaları sebebiyle, yahut beni yalanlamalarına karşın, onları tamamen helâk etmek suretiyle bana yardım et.

Bu cümle, "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiçbir kimseyi bırakma!"âyetinin icmali olarak hikâyesidir.

27
"Bunun üzerine Biz ona şöyle vahiy ettik: "Bizim nezaretimizde ve sana vahiy ettiğimiz şekilde gemiyi yap. Buyruğumuz gelip de tennûr da kaynayınca, her hayvan cinsinden eşler hâlinde iki tane ile içlerinden daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al! O zâlimler hakkında ise Bana hiç yalvarma. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır."

A- "Bunun üzerine Biz ona şöyle vahiy ettik: "Bizim nezaretimizde ve sana vahiy ettiğimiz şekilde gemiyi yap. Buyruğumuz gelip de tennûr da kaynaymca, her hayvan cinsinden eşler hâlinde iki tane ile içlerinden daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al!

Yani sanki Allah (celle celâlühü) tarafından görevlendirilen muhafızlar ve bekçiler kendisini, gemi yapımında yanlışlık yapmaktan alıkoyuyorlarmış gibi bizim nezâretimiz ve gözetimimizde ve geminin nasıl yapılacağına

ilişkın emrimiz ve tâlimatımıza uygun olarak gemiyi yap. Nihayet emrimiz, yani azabımız gelince... Nitekim Bugün Allah'ın emrinden koruyacak kimse yoktur... " âyetindeki emir de, azap anlamındadır. Yoksa bazılarının dediği gibi binme emri değildir. Bu azabın gelmesinden murat da, son derece yaklaşması, yahut ilk görülmesi demektir. Yani gemi yapımı tamamlandıktan sonra azabımız gelip de tennûr (tandır) kaynaymca...

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Nuh'a Allah (celle celâlühü) tarafından denildi ki: "Su, tennûr'dan (tandırdan) kaynaymca, yanındakilerle beraber gemiye bin!" Bu tennûr, Âdem'in (aleyhisselâm) idi; sonra Nuh'a (aleyhisselâm) intikal etmişti. Ondan su kaynaymca, Hazret-i Nuh'un karısı kendisine haber verdi ve hemen gemiye bindiler, tennûr'un yeri hakkında İhtilaf edilmiştir:

Bir görüşe göre, bugünkü Küfe camisinin yerinde ve bugünkü Kinde kapısının girişinin sağ tarafının yerinde idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Şam'da Ayn Verde denilen yerde idi.. Bu konunun tafsilatı, Hûd sûresinde geçti.

Bu âyet, açıkça bildiriyor ki, emir, Hazret-i Nuh'un, gemiyi yapmasından önce idi. Hûd sûresinde ise şöyle denilmektedir: "Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca, Nuh'a dedik ki: "Canlı çeşitlerin her birinden iki eş al... " Bunun izahı şöyle olmalıdır: Hûd süresindeki bu âyet, şartsız olarak verilen başka bir emrin hikâye edilişine hamledilebilir. Bu emir, taliki (şarta bağlı) emrin bağlandığı tennûr'un kaynaması sırasında emir konusu hususun önemine binaen vârid olmuştur. Yahut bu emir de, geçen emrin kendisidir. Fakat taliki (şarta bağlı) emir, şartın gerçekleşmesinden önce, emir konusu hususu gerektirmek noktasında yok sayıldığı için, sanki şartın tahakkukunda sâdır olmuştur. İşte bundan dolayı şartsız emir suretinde hikâye edilmiştir. Bu izah, İsrâ: 61. âyetin tefsirinde de geçti.

Hazret-i Nuh'un ailesinden murat, onun karısı ve oğullarıdır. Ailesini gemiye alması emrinin, zikredilen hayvan çiftlerinin gemiye alması emrinden tehir edilmiş, çünkü ithal (iç eriye alma) emrinde asıl olan hayvan çiftleridir; zira hayvanların gemiye alınmaları Hazret-i Nuh'un çalışmalarına, hatta ailesinin ve yanındaki mü’minlerin yardımına muhtaçtır. Kendisi ile ailesi ve yanındaki mü’minler ise, ondan sonra kendi ihtiyarlarıyla gemiye binerler. Bir de, zikri tehir edilen ailesi, ondan sonraki istisna ve diğerleriyle bir nevi açıklanmaktadır. Bu itibarla ailenin önce zikredilmesi, kelâm-ı kerîmin ilgili bölümleri arasında kesinti hak meydana gelmiş olur.

B- "O zâlimler hakkında ise Bana hiç yalvarma."

Yani o zâlimlerin kurtarılmaları için Bana hiç yalvarma.

C- "Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır."

Bu cümle, olumsuz emrin illetidir. Yahut böyle bir duanın kabul olmayacağının izahıdır. Yani onların ortak koşmaları ve günahları sebebiyle boğulmalarına kesin olarak hükmedilmiştir. Böyle kimselere ise, şefaat edilmez ve böyle bir şefaat kabul da olunmaz. Nitekim o zâlim kavmin helâk edilmesiyle sağlanan kurtuluşa hamd etmesi Hazret-i Nuh'a, şöyle emredilmiştir:

28
"Artık sen, yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde: "Bizi zâlimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamd olsun!" de!"

Yani sen, ailenden ve mü’min taraftarlarından olan yanındakilerle birlikte gemiye yerleşip o zâlim topluluktan kurtulduğunda Allah'a (celle celâlühü) böyle hamd et! Bu kelâm da, "Böylece zâlim topluluğun kökü kesildi. Alemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun!" âyeti kabilindendir.

29
"Ve de ki: "Rabbim! Beni bereketli bir yere indir. Zaten Sen, iskân edenlerin en hayırlısısın!"

Yani beni gemide, yahut gemiden bereketli, çok hayırlı olacak bir şekilde, yahut çok hayrı olan bir yere indir.

Duasının icabetine vesile olması için Hazret-i Nuh'a, duasına uygun olarak Allah'a (celle celâlühü) senada bulunması emredilmiştir.

Hazret-i Nuh'un yanındakiler de kendisiyle beraber gemiye yerleşip kurtuldukları halde bu emrin yalnız kendisine verilmesi, onun faziletini göstermek ve onun duasının, başkasının duasına ihtiyaç bırakmadığını zımnen bildirmek içindir.

30
"Hiç şüphesiz bunda bir takım ibretler vardır. Hiç şüphesiz Biz, insanlara böyle belâ vermekteyiz, insanları böyle denemekteyiz."

A- "Hiç şüphesiz bunda bir takım ibretler vardır."

Yani Hazret-i Nuh'a (aleyhisselâm) ve kavmine yapılanlarda, hiç şüphesiz basiret sahiplerinin çıkaracakları büyük deliller ve itibar sahiplerinin alacakları büyük ibret vardır.

B- "İliç şüphesiz Biz, insanlara böyle belâ vermekteyiz, insanları böyle denemekteyiz."

Yani hiç şüphesiz Biz, Nûh (aleyhisselâm) kavmine büyük bir belâ ve çetin bir azâp vermişizdir. Yahut hiç şüphesiz Biz, kim ibret ve öğüt alır diye kullarımızı bu âyetlerle denemekteyiz. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yemin olsun kı, Biz onu ibret olarak bıraktık. Artık ibret alan yok mu?"

31
"Sonra onların ardından başka nesiller meydana getirdik."

Yani onların helâk edilmesinden sonra Âd Kavmini meydana getirdik. Nitekim İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) böyle rivâyet edilmiştir ve tefsir âlimlerinin çoğu da bu görüştedir. Malûm olduğu üzere diğer sûrelerde Âd Kavminin, kıssasının, Nûh kavminin kıssasının ardından zikredilmesine de en uygun olan görüş budur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kavım, Semûd Kavmidir.

32
"Onların içinden kendilerine: "Allah'a ibâdet edin. Sizin O'ndan başka hiçbir İlâhnız yoktur. Yine de sakınmayacak mısınız?" buyruğumuzu bildiren bir peygamber gönderdik."

Bu âyette de, "Böylece seni bir ümmet içinden gönderdik."âyetinde olduğu gibi, peygamberin, o topluluktan gönderildiği ifade edilmektedir. "Yemin olsun kı, Biz, nûh'u kavmine gönderdik." âyeti ile Mü'minûn: 23 âyetinde ise, Hazret-i Nuh'un, kendi kavmine gönderildiği ifade edilmektedir. Burada böyle ifade edilmesi, kendilerine gönderilen peygamberin, kencii yerleri dışından gelmediğini, aksine aralarında yetiştiğini baştan bildirmek içindir. Nitekim "Onların içinden bir peygamber" denilmesi de bunu bildirmektedir. Yani nesep olarak kendilerinden olan peygamber, demektir. Nitekim Hûd ile Sâlih nesep olarak, gönderildikleri kavimden idiler.

"Sizin O'ndan başka hiçbir İlâhınız yoktur" cümlesi, emredilen ibâdetin, yahut bu ibâdeti emretmenin, yahut bu emre uymak zorunluluğunun illetini beyan etmektedir.

33
"Onun kavminden kâfir olup âhiret hayatıyla buluşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz kişiler, halka dediler ki: "Bu adam, sadece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer; sizin içtiğinizden de içer."

Bundan önce peygamberin gönderilmesi zımnında hikâye edilen hak sözden sonra burada da onların bâtıl sözleri hikâye edilmektedir. Bunun hikâye edilmesinden murat, mutlak olarak, onların Hûd'u yalanlamalarını icmali olarak hikâye etmektir. Yoksa Hazret-i Hüd ile onların arasında geçen karşılıklı konuşmaları ve tartışmaları tafsilatıyla hikâye etmek, değildir.

Onların kâfir olmakla vasıflandırılmaları, kendilerini zemmetmek ve küfürde aşın gittiklerine dikkat çekmek içindir. Yani Hazret-i Hûd'un kavminden kâfir olan ve akaretteki hesabı, mükâfat ve cezayı, yahut tekrar dirilişle ikinci hayatla buluşmayı inkâr eden ve dünya hayatında çok mal ve evlât nimetlerini verdiğimiz eşrafı, çevrelerini saptırmak için onlara dediler kı; bu adamın sıfatlan ve halleri de sizin gibi insanların sıfatlan ve halleri olup o da sizin yediğinizden yemekte ve sizin içtiğinizden de içmektedir.

34
"Yemin olsun ki, sizin gibi bir insana itaat ederseniz, hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlar olursunuz."

Yani siz, zikredilen ahval ve sıfatlarda sizin gibi olan bir insanın emirlerine eğer uyarsanız, akıllarını yitirmiş ve görüşlerinde yanılmış kimseler olursunuz. Zira kendi nefislerinizi zeki etmiş olursunuz.

İşte bu bedbahtlara bak ki, kendilerini iki cihan saadetine eriştirecek olan hak peygambere uymayı hüsran saymışlar; ötesinde daha büyük hüsran bulunan putlara tapmayı ise hüsran, saymamışlar! Allah onları kahreylesin, nasıl da haktan döndürülüyorlar!

35
"O size, siz öldüğünüz ve toprak ve kemik yığını haline geldiğiniz zaman mutlak surette kabirden çıkarılacağınızı mı vaat ediyor?"

Onların bu kelâmı, daha önce geçen Hûd'a (aleyhisselâm) tâbi olmaları konusunu açıklayıp onları îmana davet eden hususun vâki olmasını red ve inkâr etmekte ve imkânsız olduğunu bildirmektedir.

Yani sizin bedeninizin et ve diğer bazı kısımları toprak, bazı kısımları da kemik haline geldiği zaman...

Âyette önce toprağın zikredilmesi, onlara göre imkânsızlığı daha kuvvetli olduğu için ve başka maddelerin toprağa dönüştüğü bilindiği içindir. Yahut sizin daha önce ölenleriniz tamamen toprak, sonra ölenleriniz de kemik haline geldiği zaman...

36
"Heyhat, heyhat! tehdit edildiğiniz şey ne kadar uzak!"

Heyhat, kelimesini tekrarı, uzaklığı tekîd içindir. Yani bunun vaki olması, yahut doğruluğu ne kadar uzak!

37
"Hayat, dünya hayatımızdan ibarettir. Burada ölürüz ve yaşarız. Biz tekrar diriltilecek de değiliz."

Yani dünya hayatından başka hayat yoktur; asrımız bitinceye kadar kimimiz ölürüz; kimimiz de doğarız. Ve bîz öldükten sonra da diriltilecek değiliz.

38
"Bu, Allah'a karşı yalan uyduran bir adamdan başka bir şey değildir. Zaten biz ona inanacak değiliz."

Yani Hûd (aleyhisselâm), peygamberlik iddiasında ve Allah'ın (celle celâlühü) bizi tekrar yaratacağını vaat etmesinde Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uydurandan başka bir şey değildir. Zaten söyledikleri konularda biz onu tasdik edecek değiliz.

39
"O peygamber dedi ki: "Rabbim! Beni yalanlamaları sebebiyle bana yardım et!"

Yani Hûd (aleyhisselâm), kavmini îmana davet hususunda bütün yollara baş vurduktan sonra îmanlarından umudu kesilince, Allah'a (celle celâlühü) yönelerek dedi ki; Rabbim! Beni yalanlamaları ve bunda ısrar etmeleri sebebiyle bana yardım et ve onlardan benim intikamımı al!

40
"Allah buyurdu ki: "Pek yakında onlar hiç şüphesiz pişman olacaklardır."

Yani Allah (celle celâlühü), duasına icabet ve kabul edeceğini vaat etmek üzere buyurdu ki; onlar pek yakın bir zamanda azabı görecekleri vakit yaptıklarına, yalanlamalarına pişman olacaklardır.

41
"Derken onları o hak olan sayha (çığlık) yakaladı da, kendilerini sel süprüntüsüne çeviriverdik. Artık zâlimler güruhu rahmetten uzak olsun!"

Belki de o akim rüzgâr kendilerine çarpınca, o sırada korkunç bir sayha (çığlık) da onları yakalayıverdi.

Rivâyet olunuyor ki, Şeddâd b. Âd, İrem kentinin yapımını tamamlayınca, ailesiyle birlikte ona doğru yürümeye başladı. Nihayet şehre yaklaşınca, Allah (celle celâlühü) gökten bir sayha gönderdi; böylece hepsi helâk oldu.

Diğer bir görüşe göre ise sayha, azap ve ölümün kendisidir.

Bir görüşe göre de, tamamen yok edici şiddetli azaptır.

Bu sayhanın hak olması, engellenmesi mümkün olmayan sabit hâdise demektir, yahut Allah'tan (celle celâlühü) adalet olarak, yahut doğru vaat olarak, demektir.

42
"Sonra onların ardından başka nesiller meydana getirdik."

Yani onların helakinden sonra Hazret-i Sâlih, Lût, Şu'ayb (aleyhisselâm) kavimleri ile diğer kavimler meydana getirdik.

43
"Hiçbir ümmet, ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir."

Yani helâk edilen ümmetlerden hiç biri, helakleri için tayin edilmiş vakit gelmeden önce helâk olmaz ve onların helaki, o vakitten bir saat bile ertelenmez.

44
"Sonra peygamberlerimizi art arda gönderdik. Her ne zaman bir ümmete peygamberleri geldi mi, onu yalanladılar. Biz de, onları birbiri ardından yok ettik ve kendilerini ibret kıssaları kıldık. Artık îman etmeyen güruh, rahmetten, uzak olsun!"

A- "Sonra peygamberlerimizi art arda gönderdik."

Bu, peygamberlerin gönderilmesi, o nesillerin hepsinin meydana getirilmesinden sonra olduğu anlamında değildir; fakat her peygamberin gönderilmesi, kendisine mahsus olan neslin meydana getirilmesinden sonra olduğu anlamındadır. Yani onlardan sonra başka nesiller meydana getirdik; onlardan her bir nesle kendilerine has bir peygamber gönderdik.

B- "Her ne zaman bir ümmete peygamberleri geldi mi, onu yalanladılar."

Burada her peygamberin, ümmetine gelişi ve rısâleti tebliğ ederken onlardan sâdır olan hareket beyan edilmektedir. Peygamberlerin gelişinden murat, ya tebliğdir, ya da gelişin kendisidir. Buna göre bu kelâm, onların, peygamberleriyle ilk karşılaşmalarında onları yalanladıklarını beyan, etmektedir.

C- "Biz de, onları birbiri ardından yok ettik ve kendilerini ibret kıssaları İçildik."

Yani onlar, helakin sebebi olan küfür, tekzip ve diğer günahlarda birbirlerini izledikleri gibi, Biz de, onları birbiri ardından helâk ettik ve kendilerinden ancak, ibret alanların ibret aldıkları hikâyeleri geride bıraktık; bu hikâyeler, eğlence ve taaccüp için anlatılmaktadır.

D- "Artık îman etmeyen güruh, rahmetten uzak olsun!"

Burada onların tekzip hikâyelerinin icmaliyle iktifa edildiği gibi, onların îman etmemekle vasiflandırılmaları ile iktifa edilmiştir. Daha önce zikredilen nesiller ise, küfür ve düşmanlıkta azgınlıkları ve haddi aşmaları zikredilince, zulüm ile vasıflandırıldılar.

45
Bak. Âyet 46.

46
"Sonra, kardeşi hârûn ile beraber âyetlerimizle ve apaçık bir mucize ile mûsâ'yı firavun'a ve ileri takımına gönderdik. Onlar ise, büyüklük tasladılar. Zaten onlar zorbalar güruhu idiler."

A- "Sonra, kardeşi Hârûn ile beraber âyetlerimizle ve apaçık bir mucize ile Mûsâ'yı Fir’avun'a ve ilen takımına göndendik."

Bu âyetlerden murat, şu dokuz âyettir: (Beyaz) El, Asa, Çekirgeler, Kımıllar, Kurbağalar, Kan, Ürün Kıtlığı, Taun Hastalığı. Ancak dokuz âyetten, denizin yarılması mucizesini bunlara dâhil etmek mümkün, değildir. Çünkü bu âyetlerden murat, onların tekzip ettikleri ve karşısında büyüklük tasladıkları mucizelerdir.

Apaçık mucize, hasmı ilzam eden apaçık hüccet demektir ki, bu da Asa mucizesi olabilir. Bu izaha göre, Asâ, mucizesi de, mezkûr âyetlere dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, bu mucizenin, Hazret-i Mûsâ'nın mucizelerinin anası mesabesinde ve ilki olduğu içindir. Bir de, Tâ-Hâ sûresinde tafsilatı geçtiği gibi, Asanın yılana dönüşmesi ve büyücülerin büyü malzemelerini, yutması gibi Asa mucizesine bağlı olarak görülen çeşitli mucizeler olduğu için bu mucize ayrıca zikredilmiştir. Asânın vurulmasıyla denizin yarılması, yine Asânın vurulmasıyla kayadan pınarların fışkırması, Asânın koruculuk yapması, mum olması, meyveli yeşil ağaç olması, kova ve ip olması ile daha önce ve daha sonra Fir’avun ve kavminin huzurunda değil onların gıyabında Asadan zuhur eden mucizeleri burada konu etmek ise, makamın gereğine münâsip değildir.

Yahut apaçık mucize, mezkûr âyetlerin kendisidir. Buna göre, âyetlere bir de apaçık mucize denilmesi, mucizelerin iki büyük unvanı olduğuna dikkat çekmek ve onların farklılığını zati farklılık gibi saymak içindir.

Âyet Fir’avun ile kavminin eşrafı zikre tahsis edilmişler, çünkü İsrail Oğullarının serbest bırakılıp Hazret-i Mûsâ ile beraber gönderilmeleri. Fir’avun ile eşrafın görüşüne bağlıdır; halkın görüşüne bağlı değildir.

B- "Onlar ise, büyüklük tasladılar. Zaten onlar zorbalar güruhu idiler."

Yani onlar, serkeşlik göstererek itaatten büyüklük tasladdar. Zaten onlar mütekebbir ve azgın bir kavim idiler.

47
"Bu yüzden onlar dediler ki: "Bizim benzerimiz olan iki adama îman eder miyiz! Halbuki onların milleti bizim hizmetkârlarını izdir."

Gördüğün gibi bu kıssalar delâlet ediyor ki, peygamberliği inkâr edenlerin şüphesinin dayanağı, peygamberlerin hallerini kendi hallerine kıyaslamak idi. Bu, onların, beşerî hallerin hakikatlerinin tafsilatını, kemal ve noksanlık derecelerinde fertlerin farklılıklarını bilmeyişlerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bazı insanlar, yüceler yücesi makamda olurlar.

Bu bahtiyar zatlar, kendilerine has temiz ruhları olan, kutsî kuvvetle desteklenen, özleri temiz olduğu için her iki âlemle, yani ruhanî ve cismanî âlemle irtibat kurup feyizleri bir âlemden alıp diğer âleme aktaran, halkın maslahatlariyla ilgilenmeleri, bütün varlıklarıyla kendilerini Cenâb-ı Hakk'a vermelerine engel olmayan peygamberlerdir. Bazı insanlar da, dört ayaklı hayvanlar gibi, hatta yolca daha da sapık olan bu câhiller gibi aşağılar aşağısında bulunmaktadır.

Onların, Hazret-i Mûsâ ile Hârûn (aleyhisselâm) için "Onların milleti bizim hizmetkârlarımızdır.", yani İsrail Oğullan, köleler gibi bizim emrimiz dedir, demelerinden maksatları, her halde Hazret-i Mûsâ ve Hazret-i Hârûn'a tarizde bulunarak beşer olmaları dışında başka bir yönden onların mertebesini peygamberlik makamından düşürmek idi.

Bu cümle, onların Hazret-i Mûsâ ile Harun'a îman etmelerini red ve inkâr etmenin tekididir. Bu inkârları, onların fasit iddiasına binaendir ki, bu iddianın temek, dinî riyasetleri de, mal ve şöhrette önde olmaya bağlı olan dünyevî riyasete kıyaslamaktır. Kureyş'in tutumu da böyle idi. Nitekim onlar da şöyle demişlerdi: "Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi." (Ahkaf: 11), "Bu Kur'ân, iki şehirden bir büyük adama indirilmek değil miydi?" (Zuhruf: 31) Yine, onların bu sakat anlayışları, peygamberlik için seçmenin, kısmen yaratılıştan ve kısmen de iktisap ile hâsıl olan mezkûr yüce sıfatlan ve melekeleri hâiz olmaya bağlı olduğunu bilmemekten ileri gelmektedir.

48
"Böylece onlar mûsâ ile hârûn'u yalanladılar; bu sebeple de helâk edilenlerden oldular."

Yani Fir'avun kavmi, Hazret-i Mûsâ ile Hârûn'u yalanlamakta ısrar ettiler ve çok kibirlik tasladılar. Bu sebeple de Kızıl Deniz'de boğulanlardan oldular.

49
"Yemin olsun ki, onlar belki yola girerler diye mûsâ'ya o Kitabı verdik."

Yani onları helâk edip İsrail Oğullarını onların hâkimiyetinden kurtardıktan sonra Mûsâ'ya (aleyhisselâm) Tevrat'ı verdik.

Tevrat'ın Hazret-i Mûsâ'ya verilmesi, diğer İlâhî Kitaplarda olduğu gibi, onun kavminin hakka irşat edilmesi amacına yönelik olduğundan, sanki bu Kitap onun kavmine verilmiş gibi sayılarak "belki yola girerler" denildi. Yani bu Kitaptaki kurallar ve hükümleri uygulamak suretiyle belki hak yola girerler.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Mûsa'nın kavmine o Kitabı verdik, demektir. Âyetteki "onlar" zamirini (onlar belki yola girerler) Fir'avun ile kavmine irca etmek ise mümkün değildir. Zira firavun ile kavminin denizde boğulmasından sonra Tevrat'ın, İsrail Oğullan için indirildiği bilinen bir gerçektir. Buna, "Yemin olsun ki, Biz, eski nesilleri helâk ettikten sonra Mûsâ'ya o Kitabı verdik." âyetini, anılan görüşe delil göstermek ise, mümkün değildir. Zira zorunlu olarak biliniyor ki, bu eski nesillerden murat. Fir'avun kavmine de şamil olan nesiller değil; fakat özellikle Nûh, Hûd, Sâlih Ve Lût kavimleri gibi onlardan önce helâk edilmiş olan kavimlerdir. Nitekim Kasas sûresinde gelecektir.

50
"Meryem oğlunu ve annesini de bir âyet (ibret kaynağı) kıldık ve onları yerleşmeye elverişli, akar suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

A- "Meryem oğlunu ve annesini de bir âyet (ibret kaynağı) kıldık."

Bir insan dokunmaksızın, Hazret-i İsa'nın, Hazret-i Meryem'den doğması seldine tecelli etmiş olan bu âyet, Allah'ın kudretinin büyüklüğüne delâlet eden pek hârika bir âyettir. Şu halde âyet bir tane olup her ikisine de nispet edilmiştir. Yahut bu cümlenin manâsı şöyledir: Biz, Meryem oğlunu bir âyet kıldık; nitekim beşikte konuştu ve ondan sonra da kendisinden birçok mucizeler zuhur etti ve annesini de ayrı bir âyet kıldık; nitekim ona bir insan dokunmadan Hazret-i İsa'yı doğurdu. Bu izaha göre, birincisi, ikincisinin ona delâlet etmesinden dolayı hazfedilmiştir.

Âyette, Hazret-i İsa'nın, Hazret-i Meryem'in oğlu olarak ve Hazret-i Meryem'in de onun annesi olarak ifade edilmesi, daha baştan onların âyet olduklarını bildirmek içindir. Zira nesep, babaya ait olduğu halde, Hazret-i İsa'nın, Hazret-i Meryem'e nispet edilmesi, onun babasız olduğuna delâlet etmektedir. Yani Biz, Meryem oğlunu, babası olmaksızın kendi başına ve baba olmaksızın, kendisini doğuran annesini de ayrı olarak bir âyet kıldık.

Âyette önce Hazret-i İsa'nın zikredilmesi, âyet olmak hususunda asıl olmasından dolayıdır. Nitekim. "Biz, Meryem'i ve oğlunu âlemlere âyet kıldık." âyetinde ise, Hazret-i Meryem'e isnat edilen ihsan ve üflemede asıl olduğu için, kendisi önce zikredilmiştir.

B- "Ve onları yerleşmeye elverişli, akar suyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."

Deniliyor ki, yerleştirildikleri yer, Beytülmakdis toprağından İlyâ denilen tepedir. Nitekim burası yüksekçe bir yerdir ve Kâ'bül Ahbar'dan rivâyet olunduğuna göre, burası, yeryüzünün ciğeri mesabesinde olup diğer yerlerden semaya on seldz mil daha yakındır.

Diğer bir görüşe göre ise, burası Şam toprağında Ğavta denilen yerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, Fikstin toprağında Remle'dir.

Başka bir görüşe göre ise, burası Mısır toprağındadır. Zira Mısır köyleri yüksekçe yerlerde bulunmaktadır.

Bu yerin istikrarlı olması, toprağı yumuşak, yerleşmeye elverişk ova olması demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, meyveleri ve ekinleri bol olduğundan, insanların yerleştikleri yer demektir.

Bu yerin suyunun, akar olarak vasıflandırılması, külfetsiz olarak su içmek, hayvanları suvarmak, ekinleri sulamak ve hârika manzarasından keyif almak gibi çeşitli faydalan olduğunu biklirmek içindir.

51
"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yeyin; sâlih amel yapın. Ben gerçekten yaptıklarınızı hakkıyla bilenim."

A- "Ey Peygamberler! Temiz şeylerden yeyin; sâlih amel yapın."

Burada, her peygamberin kendi asrında muhatap olduğu hususlar, icmali olarak Reesûlullah'a hikâye edilmektedir. Bunun, Hazret-i İsâ ile annesinin, yaşamaya elverişk bir yere yerlestirılmelerınden sonra zikredilmesi, nimetlerden faydalanma imkânlarının tertibinin, Hazret-i İsa'ya özgü şeylerden olmadığını, fakat temiz şeylerin mubah kılınmasının bütün eski peygamberler için geçerli bir kadîm şeriat olduğunu bildirmek içindir. Yani Biz, her peygambere dedik ki; temiz şeylerden yeyin ve sâlih amel yapın. Zira sizin var olmanızın gayesi ve Rabbiniz katında yegâne faydası olan sâlih amellerdir.

Bu âyet, temiz nimetlerden faydalanmayı terk etmek olan ruhbanlığm bâtıl olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, Hazret-i İsâ ile annesi, yaşamaya elverişk yere yerleştirildikten sonra, eski peygamberlere söylenmiş olanları hikâye etmektedir ki, onlar da, kendilerine rızk olarak verilen nimetlerden faydalanmak hususunda eski peygamberlere uysunlar.

Bir diğer görüşe göre ise, bu nida ve hitap, Hazret-i İsâ içindir. Çoğul kipinin (peygamberler) kullanılması ise, tazim içindir.

Tâbıî âlimlerinden Hasen, Mücâhid, Katâde, Süddî Ve Kelbî'ye göre ise, bu âyetin hitabı, yalnız Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir ve burada Arapların adeti olan, bir kişiye çoğul kipi ile hitap etmek üslubu gözetilmıştir. Bu hitap, aynı zamanda Peygamberimizin faziletini ve onun, diğer peygamberlerin kemal sıfadarını hâiz olması hasebiyle hepsinin yerine kaim olduğunu bildirmektedir.

B- "Ben gerçekten yaptıklarınızı hakkıyla bilenim."

Yani Ben, gizli, açık, bütün yaptıklarınızı eksiksiz olarak bilenim; dolayısıyla onların karşılığını vereceğim.

52
"Şüphesiz bu, bir tek ümmet olarak sizin ümmetınızdir. Ben de sizin Rabbinizim! O halde Benden sakının!"

Bu kelâm da, mezkûr veçhile peygamberlere yapılan hitaba dâhil olup islam ve tevhîd dininin, bütün peygamberlerin ve ümmetlerin emir olundukları bir din olduğunu beyan etmektedir. Yani doğruluk ve sağlamlığı apaçık olan bu din ve şeriat, ana hüküm ve kuralları zamanla değişmeyen bir tek din ve şerîat olarak sizin dininiz ve şerîatinizdir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "bu" işareti, peygamberlere îman eden ümmetleri göstermektedir. Yani îman eden ümmetler, îmanda ve ibâdet birliğinde müttefik olan bir tek cemaat olarak sizin cemaatinizdir. Ben de, sizin Rabbinizim; İlahlıkta Benim ortağım yoktur. O halde zikredilen, bütün peygamberler ve ümmetler için, İlâhlığın Bana mahsus olmasının gereklerini ihlâl ederek Bana muhalefet etmekten sakanın.

Bu emir, peygamberler hakkında heyecanlarına heyecan katmak ve aşk ateşlerim daha da alevlendirmek içindir. Bu emir genel ümmetler hakkında ise, sakındırmak ve icabet ettirmek içindir.

53
"Fakat insanlar din işlerini aralarında parça parça böldüler.

Her fırka (hizip) kendilerinde bulunan ile sevinip böbürleilmektedir."

Burada, o eski peygamberlerden sonra onların ümmetlerinde meydana gelen muhalefet ve parçalanmalar hikâye edilmektedir. Yani onların dini bir tek din iken, onlar onu, dağınık parçalara ve çeşitli dinlere böldüler. O fırkalardan (hiziplerden) her biri, seçtikleri din anlayışını beğenip onun yegâne hak olduğuna inandılar.

54
"Ey Resûlüm! Sen şimdi onları bir zamânâ değin sapıklıkları ile baş başa bırak."

Bu emir, onlardan her fırkanın, kendi inancıyla sevinmesine terettüp etmektedir. Zira onların, içinde bulundukları sapıklığa tamamen dalmaları ve bunda ısrar etmeleri, kalplerinin mühürlendiğinin işareti erindendir. Yani onları, öldürülecekleri, yahut küfür üzere ölecekleri zamânâ değin, yahut kendilerine azap gelinceye değin sapıklıkları ile baş başa bırak.

Şu halde bu âyet, onlara dünya ve âhiret azabını vaat etmekte, Resûlüllahı (sallallahü aleyhi ve sellem) da teselli etmekte ve Resûlüllahı, âcil olarak onlara azap istemekten ve azâbın gecikmesinden dolayı sabırsızlanmaktan men' etmektedir.

55
Bak. Âyet 56.

56
"Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve evlât ile, onların hayırlarına koşuyoruz?" Hayır! Onlar işimizi anlamıyorlar.

A- "Onlar sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve evlât ile, onların hayırlarına koşuyoruz?"

Evlât, maldan daha azîz olduğu halde malın önce zikredilmesinin sebebinin izahı, Kehf sûresinde geçti.

B- "Hayır! Onlar işimizi anlamıyorlar."

Yani hayır! Biz, bunu asla yapmayız. Fakat onlar, dört ayaklı hayvanlar gibi anlayış ve şuurları yoktur ki, düşünüp onlara yaptığımız mal ve evlât yardımının kendileri için istidrac ve onların günahlarının artmasını beklemek için olduğunu anlasınlar. Onlar, kendileri için hayırlara koştuğumuzu sanıyorlar.

57
Bak. Âyet 58.

58

"Şüphesiz o kimseler ki, Rablerinden olan korkudan dolayı titrerler; Rablerinin âyetlerine de hakkıyla îman ederler; Rablerine hiçbir şekilde de ortak koşmazlar; Rablerine muhakkak dönecek lerınden dolayı, vermekte oldukları sadakaları kalpleri titreyerek verirler; işte onlar, hayırlarda koşuşurlar ve hayırlara erişirler.

A- "Şüphesiz o kimseler ki, Rablerinden olan korkudan dolayı titrerler;

Rablerinin âyetlerine de hakkıyla îman ederler;

59
Rablerine hiçbir şekilde de ortak koşmazlar;

60
Rablerine muhakkak döneceklerinden dolayı, vermekte oldukları sadakaları kalpleri titreyerek verirler."

Bundan önce kâfirlerin umudunu, onlar için hayırlara koşulduğundan kesildikten ve yalan zanları iptal edildikten sonra burada da hayırlara koşmanın kimler için olduğu beyan edilmektedir. Yani şüphesiz o kimseler ki, Rablerinin azabından olan korkudan dolayı titrerler ve o kimseler ki, Rablerinin kâinatta yaratılmış âyetleri ile katından indirilen âyetlerinin bildirdikleri gerçekleri tasdik ederler ve o kimseler ki, ne açık, ne de gizli olarak, Rablerine ortak koşmazlar ve rablerine muhakkak döneceklerinden dolayı ve sadakalarının kendilerinden kabul edilmemesi, lâyikı veçhile olmaması ve bu yüzden muaheze edilmekten endişe ettiklerinden dolayı, vermekte oldukları sadakaları kalpleri şiddetli korkudan titreyerek verirler.

Bu kelâmda üç kez Rab unvanının zikredilmesi, Rab olmanın, şiddetli korku, îman ve ortak koşmamanın illeti ve mucip sebebi olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Burada dört cümlede vasıflan anlatılanlar, her biri mezkûr sıfatlan olan değişik taifeler olmayıp fakat bu dört vasfı taşıyan bir tek taifedir. Bu itibarla sanki şöyle denilmiştir: "O kimseler kı, Rablerine olan korkudan dolayı titrerler ve Rablerinin âyetlerine hakkıyla inanırlar..." Ayetlerde bu şekilde ifade edilmesi, bu sıfatların her birinin müstakil olarak üstün fazileti olduğunu bildirmek ve her sıfat müstakil olduğundan, sıfatın sahibini de müstakil gibi saymak içindir.

61
B- "işte onlar, hayırlarda koşuşurlar ve hayırlara erişirler."

Yani başkaları değil, özellikle belirtilen yüce sıfatlan taşıyanlar, hayırlara ve ezcümle sâlih ameller için vaat edilmiş olan âcil hayırlara koşuşurlar.

Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Bundan dolayı Allah, onlara dünya mükâfatı ve âhiret mükâfatının güzelliğini verdi.", "Biz dünyada onun mükâfatını verdik; ahirette de hiç şüphesiz o, iyilerdendir." işte bu bahtiyar kullara, onların zıtlarına verilmeyen nimetler ve mükâfatlar verilmiştir.

Ve onlar, âhiretten önce dünyada bazı hayırlara erişirler.

Diğer bir görüşe göre ise, hayırlardan murat tâatlardır. Yani onlar, tâat ve ibâdetlere şiddetle rağbet ederler ve bunlar için yapılan yarışta insanları geçerler. Ancak birinci görüş daha isabetlidir.

62
"Biz hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını teklif etmeyiz. O hakkı konuşan kitap da katımızdadır. Onlar haksızlığa da uğratılmazlar."

A- "Biz hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını teklif etmeyiz."

Bu cümle, yarışı önde götürenlerin, hayırlara erişmeye vesile olan tâat ve ibâdet fiillerinin kolay olduklarını, insanların vüsati ve takati dışında olmadıklarım beyan etmek suretiyle o fiilleri teşvik etmektedir. Yani Bizim cari olan adetimiz, hiçbir kimseye imkânları dışında olan bir işi teklif etmemektir.

Yahut bu cümle, Allah'ın (celle celâlühü) kullarına ancak imkânları dahilinde olan işleri teklif ettiğini beyan ederek bu saklı insanların amellerinin derecesinden âciz olanlara ruhsat vermektedir. Yani eğer insanlar, tâat ve ibâdetlerde o önde gidenlerin mertebesine erişmiyorlarsa, olanca güçlerini ve imkânlarını bu yolda harcamışlarsa, kendileri için bir taksirat sayılmaz.

Tabiî âlimlerinden Mukaatil diyor ki: "Ayakta namaz kalamayan kimse, oturarak namaz kılsın. Oturarak da namaz kılamayan kimse, işaretle (imâ de) namaz kılsın."

B- "O hakkı konuşan Kitap da katımızdadır."

Bu kelâm, makablinin tamamlayıcısı mahiyetinde olup onlara teklif edilen amellerin ve o amellere terettüp eden hesap, mükâfat ve ceza hallerini beyan etmektedir.

Bu kitaptan murat, insanların hesap sırasında okuyacakları amel defterleridir. Nitekim "hakkı konuşan" ifadesinden de anlaşılmaktadır. Diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: İşte bu kitabımız hakkı konuşmaktadır. Çünkü şüphesiz Biz yaptıklarınızı kayıt ediyorduk. "Yani Bizim katımızda öyle bîr kitap var ki, her ferdi amelleri, yahut amellerde önde gidenler ile asgarî derecede olanların amelleri olduğu gibi onda tespit edilmiştir. Yoksa bu kitapta eskilerin amelleri tespit edilmiş de sonrakilerin amelleri ihmal edilmiş değildir. Bu itibarla bu kelâm, insanların mazeretlerini de ortadan kaldırmaktadır.

C- "Onlar haksızlığa da uğratılmazlar."

Bundan önce Allah'ın (celle celâlühü) teklifte ve amellerin yazımında lütufkarlığı beyan edildikten sonra burada da O'nun cezadaki keremi ve adaleti beyan edilmektedir. Yani insanlar, ceza ve mükâfatta, mükâfatın eksıltılmesi, yahut azabın arttırılması suretiyle haksızlığa uğratılmazlar; fakat teklif olundukları ve amel defterlerinin hak olarak konuştuğu amelleri miktarınca karşılık görürler.

Bu cümle, mâkablindeki teklif ve amellerin yazımı için izah da olabilir. Yani onlara imkânları haricinde olan işlerin teklif edilmesiyle ve bazı amellerinin ve ezcümle amelleri önde olanların derecesinden aşağı olan az amellilerin amellerinin yazılmaması suretiyle haksızlığa da uğratılmazlar, fakat bu amellerin hepsi miktarınca ve mertebesince yazdır.

Zikredilen, hususlar, âyette zulüm olarak ifade edilmiştir; Halbuki bunların hiçbiri zulüm değildir. Nitekim daha önce de açıklandığı gibi, sâlih ameller mükâfatın belli bir mertebesi şöyle dursun, mükâfat olarak hiçbir şeyi gerektirmemektedir ki, onun aşağısında bir mükâfat verilmesi, hakkım eksiltme sayılsın. Yine kötü ameller de azabın belli bir derecesini gerektirmez ki, onun fevkinde bir azap vermek, fazla azap sayılsın. Keza, imkân dahilinde olanların teklif edilmesi ve amellerin yazdması, Allah'a (celle celâlühü) vacip (zorunlu) bir husus değildir ki, onun terki zulüm sayılsın. Fakat böyle olmakla beraber, ilâhî sahayı en kâmil şekilde zulümden tenzih etmek için, mezkûr hususlar, Allah'tan sâdır olması imkânsız olan bir iş olarak tasvir edilmiş ve onlara zulüm denilmiştir.

63
"Hayır! O kâfirlerin kalpleri bu konuda derin bir gaflet içindedir. Onların, bundan başka yapmakta oldukları başka bir takım işlen de vardır."

A- "Hayır! O kâfirlerin kalpleri bu konuda derin bir gaflet içindedir."

Yani o kâfirlerin kalpleri, Kur’ân'da beyan edilen, hakkı konuşan ve şahitler huzurunda onların kötü amellerini ortaya koyacak Allah'ın bir kitabı olduğu, sonunda da amellerinden dolayı ceza görecekleri gerçeğinden derin bir gaflet içinde bulunuyorlar. Nitekim gelecek bir âyette de, "Ayetlerimiz size okunuyordu" denilmektedir.

Yahut o kâfirlerin kalpleri, sâlih amel sahiplerinin güzel hallerinden derin bir gaflet içindedirler.

B- "Onların, bundan başka yapmakta oldukları başka bir takım işleri de vardır."

Yani onların, zikredilen, kalplerinin derin bir gaflet içinde olmasından başka çeşitli küfür ve günahları da vardır ki, bundan sonra gelecek "Büyüklük taslayarak arkanızı dönüveriyor; geceleri de bir araya gelerek hezeyanlar savuruyordunuz." âyetinde de belirtildiği gibi Kur'ân'ı eleştirmeleri de bunlardan idi. Onlar, bu fiillerini adet haline getirerek ısrarla sürdürüyorlar; o fiilleri bırakacak değillerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani mü'minlerin vasıflandırıldıkları mezkûr sâlih amellerden başka, yapmakta oldukları bir takam işleri vardır, demektir. Ancak bu görüşe şöyle itiraz edilebilir ki, onların kötü amellerinin, mü'minlerin iyi amellerinden başka olmakla vasıflandırılmasının bir özel anlamı yoktur.

Bir diğer görüşe göre ise, yani "içinde bulundukları şirkten başka..." demektir. Ancak bu görüşün, isabetten uzak olduğu açıktır; çünkü bu, daha önce zikredilmedi ki, âyetteki "bundan" işareti onu gösterebilsin.

64
"Nihayet Biz, refah içinde yaşayanlarını o azap ile yakaladığımızda, bir de bakarsın ki, feryadı basıp Allah'a yalvarırlar."

Yani onlar, kötü amellerini sürdürecekler; nihayet kendilerine servet ve evlât verdiğimiz o müreffeh olanlarını azap ile yakaladığımızda bir de bakarsın ki, feryadı basıp yardım için Allah'a (celle celâlühü) yalvarırlar.

Karnilerine göre bu azap, Bedir savaşında öldürülmeleri ve esir alınmalarıdır. Kimilerine göre ise, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem): "Allah'ım! Mudaroğullarını ağır bir cezaya uğrat ve Hazret-i Yûsuf'un (onun devrinde Mısır'da olan) kıtlık yıllan gibi kıtlık yularını ver!" duası üzerine onların uğradıkları kıtlık ve açlıktır. Öyle kı, onlar, köpek etlerim, leşleri, yakılmış kemikleri ve çocuk cesetlerini bile yediler. Buna âhiret azabı da dahildir. Çünkü o azabı gördüklerinde feryadı basıp yalvarırlar; fakat onlara red cevabı verilir ve yardımdan umutları kesilir. Bedir savaşında maruz kaldıkları azapta ise, onların feryadı olmamıştır. Nitekim "Yemin olsun ki, Biz, onları azap ile yakaladık da, yine Rablerine boyun eğmediler ve yalvartılıyorlardı."Zira bu âyetteki azaptan kesin olarak, kastedilen, Bedir savasında öldürülmeleri ve esir alınmalarıdır. Açlık azabına gelince, Ebû Süfyan, bunun için Resûlüllah'a yalvarmış ve Resûlüllah da onu ümitsiz bırakmamıştı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kıtlığın kalkması için duâ etmiş ve bunun üzerine kıtlık onlardan kalkmıştır.

Azap, hepsi için umumî olduğu halde onların müreffeh zümresi, azap ile yakalanmak ve feryadı basmak zikrine tahsis edilmiş, çünkü bunların halinin tersine döndüğü, durumlarının altüst olduğu gayet açıktır ve bu hal onlar için daha zordur. Bir de, müreffeh zümre, refah içinde, korumalar ve muhafızlarla haşmet içinde yaşadıkları halde, bu perişan duruma düştüklerine göre, korumalar ve hizmetçiler haydi, haydi perişan olurlar.

65
"Boşuna bağırıp çağırmayın bu gün! Çünkü siz, tarafımızdan yardım görmeyeceksiniz!"

A- "Boşuna bağırıp çağırmayın bu gün!"

Yani onlara böyle denilecek ve onların, yalvarma vaktini kaçırmalarından dolayı talepleri reddedilecek, susturulacaklar ve boş umutlan kesilecektir.

B- "Çünkü siz, tarafımızdan yardım görmeyeceksiniz"

Yani bu yalvarmanın size bir faydası olmayacaktır; Bizim tarafımızdan, sizi, uğradığınız felâketten kurtaracak bir yardım olmayacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Bize karşı size yardım edilmeyecek ve Bize engel olunmayacaktır. Ancak bu kelâm-ı kerîmin siyakı bu mânaya müsait değildir. Zira onların yalvarışı, Allah'tan başkasına değildir ki, başkası tarafından onlara böyle cevap verilsin.

66
Bak. Âyet 67.

67
"Zira âyetlerimiz size okunuyordu; siz ise büyüklük taslayarak arkanızı dönüveriyor, geceleri bir araya gelerek hezeyanlar savuruyordunuz."

A- "Zira âyetlerimiz size okunuyordu."

Bu âyet de, sarih olarak ifade ediyor ki, onlara yardım edilmemesinin sebebi, âyetleri inkar etmeleridir. Eğer yukarıda zikredilen görüşe göre belirtildiği üzere eğer nefy edilen yardım, başkasından vehmedilen yardım olsaydı, bunun illeti, onların âciz ve zelil olmaları, yahut gâlip kuvvet ve kudretin yegâne Allah'a ait olduğu şeklinde olurdu.

B- "Siz ise büyüklük taslayarak arkanızı dönüveriyor, geceleri bir araya gelerek hezeyanlar sa vuruyordunuz."

Yani dünyada âyetlerimiz size okunuyordu; fakat siz, Beyt-i Harâm'ın, yahut Harem toprağının hadimleri ve bakıcıları olmakla iftihar ederek, yahut Benim Kitabıma karşı kibir taslayıp onu yalanlayarak arkanızı dönüveriyordunuz; tasdik etmek ve uygulamak şöyle dursun, dinlemekten bile şiddetle yüz çeviriyordunuz. Geceleri de bir araya gelerek Kur'ân hakkında hezeyanlar savuruyordunuz. Nitekim o müşrikler, geceleri Kâ'be'nin etrafında toplanıp sohbet ediyorlardı ve genellikle de Kur'ân hakkında hezeyanlar savurup onu büyü ve şiir olarak vasıflandırıyorlardı,

68
"Onlar bu Kur'ân'ı iyice düşünmediler mi? Yoksa onlara, eski atalarına gelmemiş olan bir şey mi gelmiştir?"

Yani onlar, arkalarını dönme, büyüklük taslama ve hezeyan savurma fiillerini şuursuzca yaptılar da, niçin Kur'ân hakkında takındıkları çirkin tavır yerine, onun metin olarak da mucize olduğunu, mefhûmunun doğruluğunu, gaipten verdiği haberleri anlamak ve Allah (celle celâlühü) katından bir hak olduğunu idrâk etmek ve sonuçta ona îman etmek için onu iyice inceleyip düşünmediler? Yoksa onlara, eski atalarına gelmemiş olan bir şey mı gelmiştir kı, onu yadırgadılar; haktan uzak saydılar ve bu yüzden küfür ve dalâletlerine düştüler? Hülasa, Allah (celle celâlühü) katından peygamberlere Kitapların gelmesi, Allah'ın (celle celâlühü) kadım, bir sünnetidir; neredeyse inkârı kabil değildir. Ve Kur'ân'ın gelmesi de, aynı sünnetin devamıdır. O halde Kur'ân'ı nasıl inkâr ediyorlar?

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah'a (celle celâlühü), Kitaplarına ve peygamberlerine îman edip boyun eğen Hazret-i İsmail (aleyhisselâm) ve ondan sonra gelen Adnan, Kahtân, Mudar, Rebîa, Kays, Haris b. Kâ'b, Esed b. Huzeyme, Temim b. Murre, Tebbe', Dabbe b. Udde gibi eski atalarına gelmemiş olan Allah'ın (celle celâlühü) azabından emin olmak teminatı mı gelmiştir?

69
"Yoksa peygamberlerini tanımadılar da, bundan dolayı mı onu inkâr ediyorlar?"

Bu da o kâfirler için başka şekilde bir tevbıhtır. Yani yoksa onlar, Resûlüllah'ın eminliğini, dürüstlüğünü, güzel ahlakını, hiç kimseden öğrenim görmediği halde üstün ilmini ve peygamberlere lâyık olan diğer kâmil vasıflarını bilmediler de, bundan dolayı mı onun peygamberliğini inkâr ediyorlar?

70
"Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar? Hayır! O, kendilerine o hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise o haktan hoşlanmayanlardır."

A- "Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar?"

Bu da o kâfirler için başka bir tahkirdir. Yani Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), akılca insanların en üstünü, en zekisi, en sağlam görüşlü, en vakuru olduğu halde, onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar?

İkisi Kur'ân hakkında, ikisi de Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında olan mezkûr dört tevbıhte aşağıdan yukarıya terakki usulü gözetilmiştir. Nitekim önce düşünmemekle tevbih edilmişler. Kur'ân, bunun keyfiyetini hiç açıklamamışsa da, bu tevbih konusu tahakkuk etmiştir. Sonra öyle bir şeyle tevbih edilmişler ki,

eğer Kur’ân o vasfı taşımış olsaydı, onların inkâr sebebi olurdu. Sonra da Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ilgili olarak, onların Peygamberimizi tanımamakla tevbih edilmişlerdir. Bu da, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında hayır olsun, şer olsun, hiçbir şeyi bilmemeleri ile tahakkuk eder. Sonra da öyle bir şeyle tevbih edilmişler ki, Peygamberimizde bulunsaydı, onun peygamberliğine bir nakısa olurdu.

B- "Hayır! O, kendilerine o hakkı getirmiştir. Onların çoğu ise o haktan hoşlanmayanlardır."

Yani durum, onların Kur’ân ve Resûlüllah hakkında iddia ettikleri gibi değil, fakat Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), kaçınılmaz ve sabit, içinde bâtıl için asla yer bulunmayan bir hakkı kendilerine getirmiştir. Onların çoğu ise, fıtratlarında bâtıla uygun eğrilik ve yamukluk bulunduğundan dolayı, yalnız özellikle bu haktan değil, hiçbir haktan hoşlanmazlar. İşte bundan dolayıdır kı, onlar bu açık haktan da hoşlanmadılar ve bu geniş yoldan saptılar.

Âyette onların çoğunun zikre tahsis edilmesi, ancak diğerlerinin, bütün haklardan nefret etmediklerini gerektirmektedir. Bu ise, onların bu açık haktan hoşlanmamalarıyla çelişmez. Bunu iyice düşün!

Diğer bir görüşe göre ise, anılan hüküm, ekseriyetle kayıtlandırılmış, çünkü bazılarının îman etmemeleri, kendi kavminin kınamasından çekinmesinden dolayı, yahut anlayış kıtlığından ve yeterince düşünmemesinden dolayı idi. Ancak malumun olduğu üzere, onların hepsi küfürde ittifak ettikleri halde, bazılarının haktan nefret etmediklerinin söylemek, bu makamın hiç müsait olmadığı bir izahtır.

71
"Eğer Hak, onların kötü arzularına uysaydı, gökler ve yer ile onlarda bulunanlar mutlaka bozulurdu. Hayır! Biz onlara şereflerini getirdik. Fakat onlar, kendi şereflerine sırt çevirdiler."

A- "Eğer Hak, onların kötü arzularına uysaydı, gökler ve yer ile onlarda bulunanlar mutlaka bozulurdu."

Bu kelâm, beyan ediyor ki, haktan hoşlanmamaları, hakkın, kendi bâtıl arzularına uymadığı içindir ve onların bu arzulan, felâketi muciptir. Yani eğer onların hoşlanmadığı hak ve ezcümle Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) getirdikleri, onların bâtıl arzularına uygun olsaydı, gökler ve yer ile onlarda bulunanlar mutlaka bozulurdu ve salâh ile intizamdan tamamen çıkmış olurdu. Zira nizamı yegâne ayakta tutan haktir.

Bu âyet, hakkın şanının ne kadar yüce ve makamının ne kadar yüksek olduğuna açıkça dikkat çekmektedir.

Kimilerine göre, âyet, şunu ifade etmektedir: Eğer Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) getirdiği hak, onların kötü arzularına uyup da şirke dönüşseydi, muhakkak Allah (celle celâlühü), kıyameti koparıp bu âlemi helâk ederdi ve bunu asla ertelemezdi.

Ancak bu izah, Peygamberimizin haline uygun değildir.

Bazılarının, "yani hak onların arzularına uysaydı, Allah, İlâh olmaktan çıkardı" şeklindeki izahı ise, asla muhtemel olan bir mâna değildir.

B- "Hayır! Biz onlara şereflerini getirdik. Fakat onlar, kendi şereflerine sırt çevirdiler."

Bundan önce o kâfirler, âlemi ayakta tutan haktan hoşlanmamakla takbih edildikten sonra burada da, her nefsin tabiî olarak, kendi hayrına olan şeye rağbet ettiği halde onların kendi hayırlarına olan Kur’ân'dan yüz çevirmekle takbih edilmektedirler.

Burada zikirden murat, onların iftihar ve şeref vesilesi olan Kur’ân'dır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Hiç kuskusuz Kur’ân, senin ve kavmin için zikirdir (şereftir)"

Yani, hayır! Biz, onların en güzel şekilde yönelip kucaklamaları gereken iftihar ve şeref vesilelerini onlara getirdik. Fakat onlar, özellikle kendileri için şeref ve iftihar vesilesi olan Kur’ân'a sırt çevirdiler; yönelmeleri ve ilgilenmeleri hiç gerekmeyen bâtıldan ise yüz çevirmediler.

Kur’ân, Allah'a (celle celâlühü) nispet edilirken (Biz onlara zikirlerini getirdik) "zikir" unvanıyla zikredilmesinde, gizli bir nükte ve hârika bir hikmet olduğu açıktır. Zira bandoların, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şânı hakkında söylediklerinin hikâye edildiği makamın gereği olan, onu getiren Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) hak olmasını gerektiren Kur’ân'ın hak olduğunu sarih olarak belirtmektir. Şereflendirmek ise, özellikle Resûlüllah da şereflendirilenlerden olduğu zaman, ancak Allah'a (celle celâlühü) yaraşır.

Bir görüşe göre ise, burada zikirden murat, "Eğer öncekilere verilenlerden bizde de bir zikir (kitap) olsaydı... " âyetinde temenni ettikleri zikirdir.

Başka bir görüşe göre ise, bu zikir, onlara verilen öğüttür.

İlk iki görüşe göre, müşrikleri takbih anlamı daha şiddetli olur. Çünkü onların, kendi öğütlerinden yüz çevirmeleri, kendi şereflerinden, yahut temenni ettikleri kitaptan yüz çevirmeleri kadar şeni ve çirkin değildir.

72
"Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun? İşte Rabbinin ücreti en hayırlıdır. O, rızk verenlerin de en hayırlısıdır."

Daha önce zikredilen, "Yoksa onda bir cinnet olduğunu mu söylüyorlar?" tevbıhinden sonra bu kelâmda da o kâfirlere farklı bir tevbih yöneltilmektedir. Yani yoksa onlar, risaleti edâ etmene karşılık onlardan bir ücret istediğini mi iddia ediyorlar? İşte Rabbinin, dünyada sana verdiği rızk ile ahirette sana vereceği mükâfat en hayırlıdır. Hulâsa, sen, peygamberliğine karşılık onlardan, bîr karşılık isteme; zira şüphesiz Allah'ın (celle celâlühü) dünyada ve ahirette sana verdiği rızk, en hayırlıdır.

73
"Hiç şüphesiz sen onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun."

Yani hiç şüphesiz senin onları çağırdığın yol, aklı sekinin, doğruluğuna şâhitlik ettiği yoldur; onların her hangi bir şekilde seni itham etmelerini vehmettirecek bir eğrilik şaibesi yoktur.

Bu âyetlerde Allah (celle celâlühü) onları ilzam etmiş ve gerekçelerini kaldırmıştır. Nitekim inkâr ve ithama sebep olacak bütün hususları saymış ve onların, haktan hoşlanmamaları ve kıt anlayışları dışında hiçbir gerekçelerinin mevcut olmadığını beyan buyurmuştur.

74
"Ahirete inanmayanlar ise, hiç şüphesiz yoldan sapmaktadırlar."

O kâfirlerin, ahirete inanmamakla vasıflandırılmaları, onların dünyaya tamamen dalmalarını ve dünya hayatından başka hayat olmadığını iddia etmelerini takbih etmek ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir. Zira ahirete inanmak ve o günün büyük hâdiselerinden korkmak, hakkı aramanın ve hak yoldan yürümenin en kuvvetli sebeplerindendir.

Burada yoldan, yol cinsi murattır. Yani onlar, senin kendilerini davet ettiğin dosdoğru yol şöyle dursun, bütün yoklardan sapmışlardır. Bu ifade, onların son derece sapkın ve azgın olduklarını bildirmektedir. Zira bu ifade bildiriyor kı, gittikleri yola, eğri yol bile denmez.

75
"Eğer Biz, onlara acıyıp da, içinde bulundukları sıkıntıyı kaldırmış olsaydık, muhakkak azgınlıkları içine dalıp bocalar, dururlardı."

Yani eğer Biz, onlara acıyıp da, içinde bulundukları kıtlık ve kuraklığı kaldırmış olsaydık, muhakkak aşın küfürleri, kibirleri, Resûlüllah ile mü’minlere olan düşmanlıkları içine dalıp hidâyetten uzak olarak hayretler içinde kalırlardı.

Rivâyet olunuyor ki, Sümâme b. Esâl El-Hanefî, Müslüman olup Yemâme'ye gidince ve Mekke halkına gıda maddelerinin gelmesine engel olunca ve Allah (celle celâlühü) onlara kıtlık musallat edip Mekke halkı, kana batırılan deve yünlerini bile yemek zorunda kalacak kadar şiddetli bir açlığa maruz kalınca, Ebû Sûfyân, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip dedi ki: "Allah ve akrabalık hakkı için söyler inisin, âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia eden sen değil mısın?" Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da: "Elbette ki öyledir!" buyurdu.

Ebû Süfyan dedi ki: "Ey Muhammed! Babaları klıçla öldürdün; evlâtları da açlıkia öldürdün." işte o zaman bu âyet nazil oldu. Yani eğer Biz, onlara acıyıp da, başlarına gelen kıtlık ve zayıflığı kaldırsak ve onlar, bolluğa çıksalar yine eski küfürlerine ve kibirlerine dönerler ve bu yalvarış ve yakarışları da unutulacak. Nitekim öyle de oldu.

76
"Yemin olsun ki. Biz, onları azap ile yakaladık da, yine Rablerine boyun eğmediler. Zaten onlar yalvarmıyorlardı."

Bu azaptan murat, Bedir savaşında öldürülmeleri, esir alınmaları ile onların uğradıkları çeşitli azaplar ve ezcümle anılan kıtlıktır. Yani onları bu azaplarla yakaladığımız halde onlar yine de Rablerine boyun eğmediler; zelil olduklarını kabullenmediler; aksine azginlıklarını ve kibirlerini sürdürdüler. Zaten onların adetinde yalvarmak yoktu.

77
"En son üzerlerine Biz çok çetin bir azap kapısı açınca, bir de bakarsın, onlar orada umutsuz kalmışlardır."

Bu azap, âhiret azabıdır. Nitekim kapının açılması ve şiddetli olmak ile vasıflandırılarak korkunç gösterilmesinden de anlaşılmaktadır. Hulâsa, onlar âhiret azabı görmeden önce dünyada öldürülmek, esir alınmak, açlık ve başka mihnetlere duçar oldukları halde, onlardan bir itaat yumuşaması ve İslam'a yönelme hiç görülmedi. Ebû Sûfyanın, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip yalvarması ise, Allah'a (celle celâlühü) boyun eğmek ve yalvarmak ile hiç alakası yoktu; fakat amacına ulaşıncaya kadar bir nevi alçaklık idi. Bu itibarla Ebû Sûfyanın hali, "Aç kalınca yaltaklanır; tok olunca azar" kabilindendir. İşte o müşriklerin çoğu, âhiret azabını görünceye kadar tutumlarını sürdürürler; âhiret azabını gördüklerinde ise, artik bütün umutlan kesilir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki kapıdan murat, açlıktır. Zira açlık, öldürülmek ve esir alınmaktan daha şiddetli ve umumîdir. Yani Biz, önce onları Bedir savaşında ileri gelenlerinin öldürülmeleri ve esir alınmaları azabı ile yakaladık; fakat onlardan yalvarma ve boyun eğme görülmedi. En son onların üzerine, daha ağır ve etkili olan açlık kapısını açınca, işte o zaman umutlarını kestiler; boyunları eğildi ve onların en azgınları ve en inatkları, sana gelip atıfet dilediler. Ancak isâbetli olan, birinci görüştür.

78
"Sizin için kulakları, gözleri ve kalpleri yaratandır. Ne de az şükrediyorsunuz!"

Yani Allah (celle celâlühü), sizin kâinat âyetleri ile vahiy âyetlerini görmeniz için kulaklarınızı ve gözlerinizi ve gördüklerinizi tefekkür edip gereği gibi ibret almanız için de kalplerinizi yaratandır. Sız bu büyük nimetlere şükür sayılmayacak kadar ne de az şükrediyorsunuz! Zira şükürde esas olan, haddi zâtında büyük nimetler olan bu güçleri, yaratılış gayesine uygun olarak kullanmaktır. Sız ise, bunu çok ihlal ediyorsunuz.

79
"Sizi yeryüzünde yaratıp yayan da O'dur. Ve siz ancak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

Yani sizi, üremek yoluyla yaratıp yeryüzüne yayan da O'dur. Ve siz, böyle dağıldıktan sonra kıyamet gününde başkasının değil, ancak O'nun huzurunda toplanacaksınız. O halde size ne oluyor ki, O'na îman etmiyorsunuz ve nimetlerine şükretmiyorsunuz?

80

"Yaşatan da, öldüren de O'dur; gecenin ve gündüzün değişmesi de O'nundur. Yine de aklınızı kullanmaz mısınız?"

Yani yaşatmak ve öldürmekte de hiçbir gücün O'na müdâhalesi yoktur. Ve gece ile gündüzün değişmesinde, birbirini izlemesinde yahut uzamak ve kısalmak şeklindeki değişikliklerinde, yahut İlâhî emir ve hükümler itibarıyla değişik olmalarında yegâne müessir O'dur. Siz hâlâ tetkik ve tefekkür ile aklınızı kullanarak hepsinin Bizden olduğuna ve Bizim kudretimizin, bütün mümkünleri ve ezcümle tekrar dirilmeyi de kapsadığını idrâk etmez misiniz?

81
"Buna rağmen onlar, eskilerin dedikleri gibi dediler."

Yani onlar, akıllarını kullanmadılar; fakat ataları ve onların bir başka dindaşlarının dedikleri gibi dediler.

82
"Dediler ki: "Gerçekten biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelince mi, mutlaka tekrar diriltileceğiz?"

Bu âyet, bundan önceki âyetin iphamına tefsir ve icmaline tafsildir. Bununla ilgili izahat daha önce geçti.

83
"Yemin olsun ki, bize de, daha önce atalarımıza da böyle vaatte bulunuldu. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir."

84
"Ey Resûlüm! Sen de onlara de ki: Eğer biliyorsanız, söyleyin, bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?"

Yani ey Peygamberim! Sen de onlara de ki; eğer siz bir şey biliyorsanız, bana söyleyin bakalım, bu dünya ve ondaki varlıklar, kime aittir? Zira bu, cevap olarak yeterlidir.

Bu ifade, durumun gayet açık olduğunu ve onların cehaletini pek kuvvetli olarak açıkça ortaya koymaktadır.

Yahut yani eğer bunu biliyorsanız, bana haber verin, demektir. Buna göre âyet, onları tahkir etmekte ve cehaletlerini açıklamaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, onlar cevap vermeden önce Allah (celle celâlühü) onların cevabını şöyle açıklamaktadır:

85
"Onlar: "Allah'a aittir" diyecekler. De ki: "Yine düşünmeyecek misiniz?"

Zira akıl, zorunlu olarak, hepsinin yaratıcısının Allah (celle celâlühü) olduğunu itiraf etmeye kendilerini mecbur kılmaktadır. Onlar bunu itiraf ettiklerinde ise kendilerini susturmak üzere de ki; siz bunu bildiğiniz halde, yahut bunu söylediğiniz halde, niçin düşünmüyorsunuz ki, dünyayı ve ondaki bütün varlıkları baştan yaratan Allah (celle celâlühü), ikinci kez onların iadesine de Kaadir'dir.

Zira ilk fiil, iadeden daha kolay değildir; hatta akılların kıyasına göre durum, bunun aksinedir.

86
"De ki: "Yedi göklerin rabbi ve muazzam Arş'ın rabbi kimdir?"

87
"Onlar: "Allah'ındır" diyecekler. De ki: "Hâlâ Allah'tan sakınmaz mısınız?"

Yani onları susturmak ve tevbilı için de ki; siz bunu bildiğiniz halde, kendinizi O'nun azabından sakınmıyorsunuz. Nitekim bu bilginin gereğim yapmıyorsunuz; O'nu inkâr ediyorsunuz; tekrar dirilmeyi reddediyorsunuz ve O'na İlahlıkta ortak nispet ediyorsunuz.

88

"De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin, her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, fakat Kendisine karşı ko umulmayan kimdir?"

Yani eğer bir şey biliyorsanız, yahut bunu biliyorsanız, söyleyin bakalım, zikredilen ve edilmeyen şeylerin tam ve kahir mülkiyetini, yahut hazinesini elinde tutan, dilediği zaman başkasını koruyup kollayan, fakat Kendisine karşı başkasını korunmak ve ona yardım etmek mümkün olmayan kimdir?

89
"Onlar: "Allah'ındır" (Allah'dır) diyecekler, De ki: "O halde nasıl oluyor da, böyle aldatılıyorsunuz?"

Yani onlar, hakkı itiraf etmek zorunda kalarak diyecekler kı; "her şeyin hükümranlığı Allah'ındır (celle celâlühü); Kendisi, başkasını koruyan, Kendisine karşı ise korunulması mümkün olmayan yegâne O'dur." De ki; o halde nasıl oluyor da, aldatılıyorsunuz ve bile bile doğruluktan bu azgın hâlinize döndürülüyorsunuz. Zira aldatılmış ve aklı karışmış olmayan kimse böyle olmaz.

90
"Hayır! Biz, onlara o hakkı getirdik; onlar ise, hiç şüphesiz yalancılardır."

Yani Biz, hak olduğu tartışma götürmez olan tevhidi ve tekrar dirilme haberini onlara getirdik; onlar ise, şirk ve kıyameti inkâr konusundaki sözlerinde hiç şüphesiz yalancıdırlar.

91
"Allah evlât edinmemiştir; Onunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Olsaydı, elbette her ilâh kendi yarattığını idare eder ve şüphesiz biri diğerine galebe çalardı. Allah onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir."

A- "Allah evlât edinmemiştir; Onunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Olsaydı, elbette her ilâh kendi yarattığını idare eder ve şüphesiz biri diğerine galebe çalardı."

Yani Hıristiyanların ve meleklerin Allah'ın (celle celâlühü) kızları olduklarını iddia edenlerin söylediklerinin aksine Allah (celle celâlühü) asla evlât edinmemiştir; O, bundan çok münezzehtir. Puta tapanların ve diğerlerinin dediklerinin aksine, ilâhlıkta O'na ortak olacak hiçbir ilâh da yoktur. Eğer iddia ettikleri gibi Onunla beraber başka bir ilâh olsaydı, elbette her ilâh kendi yarattığını tek başına idare etmeye kalkar; onun hükümranlığı diğerlerinin hükümranlığından ayrı-kr ve hükümdar arasında olduğu gibi ilâhlar arasında bir mücadele ve savaş olurdu ve şüphesiz biri diğerine galebe çalardı. Böylece her şeyin hükümranlığı, tek başına Allah'ın (celle celâlühü) kudret elinde olmazdı. Bu ise, hiçbir aklı selim sahibinin asla söylemeyeceği bâtıl bir şeydir. Üstelik bütün kâinatın, Vâcibü'l-Vücûd (varlığı zorunlu) bir tek Zâtın kudretine dayandığına dâir kesin deliller ortadır.

B- "Allah onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir."

Yani Allah onların Kendisine yakıştırdıkları ortaklardan ve evlâttan tamamen münezzehtir.

92
"Allah, gaibi de, açığı da bilendir. Öyleyse O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir."

Allah'ın (celle celâlühü) gaibi de, açığı da bilmesi, ortağının olmadığına diğer bir delildir. Zira onlar da, yalnız Allah'ın (celle celâlühü) bunları bildiğini kabul etmektedir. İşte bundan dolayı "öyleyse O, müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir" denilmiştir. Zira bu bilgilerin Allah'a (celle celâlühü) mahsus olması, Kendisinin, ortağı olmaktan münezzeh olmasını gerektirmektedir.

93
Bak. Âyet 94.

94
"Ey Resûlüm! De ki: "Rabbim! Eğer onlara vaat olunan azabı bana gösterecek isen, Rabbim! O halde beni o zâlim kavim içinde bulundurma!"

Bu azaptan murat, dünyevî azaptır; zira uhrevî azap, bu makama münâsip değildir. Yani Rabbim! Eğer tamamıyla yok edici olan dünyevî azabın mutlaka gelmesi zorunlu ise, o halde onların içinde olacakları azapta beni onlara arkadaş etme!

Bu kelâm bize bildiriyor ki, onlara vaat edilen azap, çok feci bir azaptır; öyle kı, o azaba uğramayacak kimselerin bile ondan Allah'a (celle celâlühü) sığınması lazımdır. Yine, bu kelâm, onların bu azâbi inkâr etmelerinin ve istihza yoluyla onu âcil olarak istemelerinin reddidir.

Diğer bir görüşe göre ise, Resûlüllah'a bunun emredilmesi (ey Resul! De ki...), nefsini sindirmek içindir.

Bir diğer görüşe göre ise, kâfirlerin uğursuzluğu, bazen başkalarına sıçradığı için Resûlüllah'a bu emredilmiştir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Bir de öyle bir fitneden sakının ki, o, içinizden yalnız zulmedenlere bulaşmakla kalmaz."Rivâyet olunuyor ki, Allah (celle celâlühü), Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinde büyük bir felâket meydana geleceğini bildirmiş; fakat onu zamanına muttak kilmamiştır. İşte ondan dolayı kendisine bu duayı emir buyurmuştur.

95
"Biz, onlara vaat ettiğimiz azabı sana göstermeye hiç şüphesiz kaadir'iz."

Fakat Biz, o azabı erteliyoruz; çünkü onların veya onlardan sonra gelecek olanların bazısının îman edeceklerini biliyoruz. Yahut ey Resûlüm! Sen onların içinde iken Biz, onlara azap etmeyeceğimiz için bu azabı erteliyoruz.

Başka bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü) bu azabı Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) göstermiştir; bu azap, Bedir savaşında, yahut Mekke fethinde onların başına gelenlerdir. Ancak bu görüşün, isabetten uzak olduğu açıktır. Zira bundan ilk akla gelen, onların müstahak oldukları bu vaat edilen azabın, korkunç ve tamamen yok edici bir azap olup gerekli hikmeti için, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) eliyle olmamasıdır.

96
"Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav! Biz, onların seni nasıl vasıflandırdıklarını en iyi bileniz."

A- "Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav!"

En güzel olan tutum, bağışlamak ve kötülüğe iyilikle karşılık vermektir. Ancak bu tutum, dinde zafiyete sebep olmamalıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, en güzel olan, tevhîd kelimesidir; kötülük de ortak koşmaktır.

Bir diğer görüşe göre ise, en güzel olan, mârufu (meşrûu) emretmektir; kötülük de, dinen yasak olandır.

B- "Biz, onların seni nasıl vasıflandırdıklarını en iyi bileniz."

Yani Biz, onların hilafı hakikat olarak seni nasıl yanlış vasıflandırdıklarını en iyi bileniz.

Bu kelâm, onlar için bir ceza ve azap tehdididir; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için ise, bir tesellidır ve işini Allah'a (celle celâlühü) havale etmesi için yol göstermektir.

97
"Ve de ki: "Rabbim! O şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!" .

98
"Onların karşımda bulunmalarından da Sana sığınırım, Rabbim!"

Yani Allah (celle celâlühü) tarafından sana emredilen güzelliklerin ve ezcümle kötülüğü iyilikle savmanın aksini telkin eden şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım ve onların, huzurumda bulunmalarından da Sana sığınırım!

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), şeytanların vesveselerinden Rabbine sığınması emredildikten sonra onlarla olan ilişkilerden şiddetle kaçınmayı ifade etmek için onların huzurundan da Rabbine sığınması emredilmiştir. Hulâsa, de ki: Rabbim! Şeytanların herhangi bir halde benim huzurumda ve etrafımda bulunmalarından da. Sana sığınırım!

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğu üzere bu sığınmanın, namaz ve Kur'ân okumak haline tahsis edilmesi ve Ikrıme'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğu üzere ölüm haline tahsis edilmesi, sığınmaya daha çok ihtiyaç olduğu haller olmasından dolayıdır.

99
Bak. Âyet 100.

100
"En son, o müşfiklerden birine ölüm gelip çattığında: "Rabbim! Beni geri çevir; umulur ki, terk ettiğim îmanla beraber iyi iş yaparım!" der. Asla! Şüphesiz o, onun mutlaka söyleyeceği bir sözdür, önlerinde dirilecekleri güne değin bir berzah (engel) vardır."

A- "En son, o müşriklerden birine ölüm gelip çattığında: "Rabbim! Beni geri çevir; umulur ki, terk ettiğim îmanla beraber iyi iş yaparım!" der."

Yani o müşrikler, mezkûr hallerini sürdürürler; nihayet onlardan her hangi birine, geri çevrilmesi mümkün olmayan ölüm gelince ve ölüm alâmetleri belirince, îman ve ibâdetteki taksiratına pişman olarak der ki; Rabbim! Beni geri dünyaya çevir ki, îman ettikten sonra iyi işler yaparım!

Âyette, "umulur ki, îman ederim; sonra da sâlih ameller yapayım" denilmek suretiyle, diğer sâlih ameller gibi îmanın, temenniye dâhil edilmemiş olması, dünyaya dönmesi takdirinde îman etmesi, umulan bir şey olmak değil, mutlaka gerçekleşecek bir husus olduğunu, bunun için vukuunu haber vermeye gerek olmadığını zımnen bildirmek içindir. Yani gerçekleştireceğini muhakkak olan îman ile beraber belki sâlih amel de yaparım.

Diğer bir görüşe göre ise, yani terk ettiğim mal veya dünyadan demektir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Alümın, ölüm meleklerini görünce, melekler ona derler ki: "Seni dünyaya geri çevirelim mi?" derler. Mü'min: "Kederler ve hüzünler yurduna mı? Hayır! Allah (celle celâlühü) tarafına!.." der. Kâfir ise: "Beni geri çevirin!" diye yalvarır."

B- "Asla! Şüphesiz o, onun mutlaka söyleyeceği bir sözdür, önlerinde dirilecekleri güne değin bir berzah (engel) vardır."

Yani onun geri dönme talebi asla kabul olunmayacaktır; geri dönmesi imkânsızdır. Onun, "Rabbim! Beni geri çevir... " sözü, derin pişmanlığından dolayı mutlaka söyleyeceği bir sözdür. Onların önlerinde dirilecekleri kıyamet gününe kadar geri dünyaya dönmelerine bir engel vardır.

Bu, onların dünyaya geri dönme umutlarını tamamen kesmektedir. Zira kıyamet günü artık dünyaya geri dönüş olmayacağı bilinmektedir. O gün âhiret hayatına dönülecektir.

101
"Sûr'a da üfürüîünce, artık o gün aralarında akrabalık bağlan kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar."

Yani dirilme ve mezarlardan kalkmanın gerçekleşeceği ikinci nefha'da kıyamet için Sûr'a üfürüîünce... Diğer bîr görüşe göre ise burada "sûr", cesetler demektir. Yani cesetlere ruhları üfürüîünce, artık o gün aralarında kendilerine fayda verecek akrabalık bağları kalmaz. Çünkü büyük şaşkınlık ve dehşetten dolayı rahim

(akrabalık ilişkisi) ve atıfet kalkmış olur. Öyle kı o gün insan, kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve evlâdından bile kaçar. Yahut o gün, dünyadakinin aksine, iftihar edecekleri soy sop kalmaz. Ve o gün herkes kendi nefsiyle meşgul olduğu için birbirlerini arayıp sormazlar. "O zaman birbirlerine yönelip birbirlerini sorarlar." âyeti bununla çelişmez; çünkü buradaki durum, ikinci nefha'nin başındadır. Orada anlatılan ise, ondan sonradır.

102
"O zaman kimin tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

Yani o zaman kimin itikat ve amel tartıları ağır basarsa, kimin Allah (celle celâlühü) katında tartısı ve değeri olan doğru itikatları ve sâlih amelleri olursa, işte onlar bütün arzularına erenlerin ve bütün fenalıklardan kurtulanların ta kendileridir.

103
"Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar da kendilerine yazık etmişlerdir ki, Cehennemde sonsuz kalacaklardır."

Yani kimin de Allah (celle celâlühü) katında tartısı ve değeri olan itikatları ve amelleri olmazsa, işte onlar da, kendi nefislerine kemalât kazandırmamak, zamanlarını zayi etmek ve kemale erme kabiliyetini ortadan kaldırtmak suretiyle yazık etmişlerdir. Bunlar, kâfir olanlardır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Kıyamet gününde onlar için bir tartı ikame etmeyiz.". Bu konudaki tafsilat A'raf sûresinde geçti.

104
"Orada yüzlerini ateş yalar. Orada onların suratları çirkin ve gülünç bir haldedir."

Burada özellikle yüzlerin zikre tahsis edilmesi, bütün âzâ'ların en şereflisi olmasından dolayıdır. Bu itibarla onun hâlini beyan etmek, Cehenneme sebep olan günahlardan caydırmak için daha etkikdir.

105
"Onlara denecek ki: "Âyetlerim, size okunurdu da, siz onları yalanlardınız değil mi?"

Yani onları tahkir, tevbih için ve azaba müstahak olmalarına sebep olan hususu hatırlatmak üzere kendilerine denilecek ki: Dünyada âyetlerimiz size okundu da, siz o zaman onları yalanladınız değil mı?

106
"Onlar diyecekler ki: "Rabbimiz! Azgınlığımız bastırdı da, sapıklar güruhu oluverdik."

Yani diyecekler ki: Kendi irademizle seçmiş olduğumuz azgınlığımız bize gâlip geldi de, onun sebebiyle haktan sapmış bir güruh oluverdik.

Gördüğün gibi onların bu sözleri, duçar oldukları azabın, kendi kötülükleri sebebiyle olduğunu itiraf etmeleridir. Bazılarının dediği gibi bunun, haklarında yazılmış ezelî bedbahtlığın galip gelmesinin ifadesi seklinde bir mazeret beyanı olduğu görüşü ise, haddi zâtında bâtıldır. Zira onlara ne saadet, ne de bedbahtlıktan hiçbir şey yazılmaz; ancak Allah'ın (celle celâlühü), onların kendi ihtiyarlarıyla yapacaklarını bildiği şeyleri yazmıştır. Zira zorunlu bir gerçektir kî, ilim, maluma tâbidir. Ayrıca bu görüşü bundan sonraki âyet de reddetmektedir.

107
"Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha küfre dönersek, işte o zaman biz gerçekten zâlimleriz, "

Yani ey Rabbimiz! Bizi ateşten çıkar ve dünyaya gönder. Eğer biz tekrar küfre ve günahlara dönersek, biz, zulümde haddi aşmış oluruz.

İşte bu âyet de, mezkûr görüşü (kader mahkumu olmakla mazeret beyan etmeleri görüşünü) red etmektedir. Zira eğer, kendilerinden sâdır olan günahlara mecbur ve mahkum, olduklarına inanmış olsalardı, dünyaya dönmeyi talep etmezlerdi ve döndükleri takdirde îman ve ibâdeti vaat etmezlerdi. Hattâ onların, "eğer biz

dönersek... " sözleri sarih olarak bildiriyor ki, onlar o anda îman ve tâat duygusu içindedirler. Dünyaya döndükleri takdirde vaat ettikleri ise, îman ve tâati ihdas etmek değil, fakat o anda mevcut: olana sebat etmektir.

108
"Allah buyuracak ki: "Tutun dilinizi orada! Bana karşı söz söylemeyin artık!"

Yani Cehennemde hor ve zeki olarak susun ve köpekler gibi defolun! Cehennemden, çıkarılıp dünyaya gönderilmek için de artık Benden bir şey istemeyin!

Bir görüşe göre ise, yani azabın kaldırılması için Bana bir şey söylemeyin! demektir. Ancak gelecek illet, bu görüşü reddetmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani artık Benimle hiç konuşmayın! demektir ve bu onların son sözü olur; ondan sonra ancak manâları anlaşılmayan uğultu, homurtu ve köpek uluması gibi sesler işitilecek. Fakat bundan sonraki hitaplar, kesinlikle bu görüşü redd etmektedir.

109
"Zira kullarımdan bir zümre vardı ki: "Rabbimiz! İman ettik. Bizi artık bağışla ve bize merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.” derlerdi.

Bu zümre, mü’minlerdir.

Bir görüşe göre ise, Sahabî'lerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, Ehl-i Suffa'dır (radıyallahü anh)

110
"Siz de onları alaya aldınız. Bu, Beni anmayı bile size unutturmuştu. Siz onlara hep güler, dururdunuz."

Yani siz artik "Rabbimiz!.." dualarınızı bırakın, susun; çünkü siz, "Rabbimiz! Biz îman ettik..." şeklinde duâ edenlerle alay ediyordunuz ve onların istihzasiyla hep meşgul oluyordunuz. Hattâ siz o kadar onlarla alay etmekle aşırı derecede meşgul oldunuz ki, bu haliniz. Beni anmayı bile size unutturmuştu ve artık siz onlara hep güler dururdunuz.

111
"Bugün Ben, onlara, sabretmelerinin mükâfatını verdim. Onlar gerçekten muratlarına erenlerdir."

Bu âyet, o bahtiyar insanların güzel halini ve kâfirlerin eziyetlerinden dolayı fayda gördüklerini beyan etmektedir.

112
"Allah, onlara: "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar."

Bundan önce Allah "dilinizi tutun orada! Bana karşı söz söylemeyin artık" sözleriyle dünyaya dönmelerinin imkânsız olduğuna dikkat çektikten sonra bu kelâm ile de Kendisi veya buna memur olan melek, onların geri dönmek istedikleri dünyada ne kadar kaldıkların hatırlatmak için bunu sormaktadır.

113
"Onlar derler ki: "Bir gün, yahut daha da az bir zaman kaldık, işte sayanlara sor!"

Yani onlar, dünyada kaldıkları süreyi bu şekilde çok kısa gösterdikten sonra derler ki; işte bunun sayısını bilenlere sor; zira bizim başımıza gelen bu azaptan dolayı biz bunun gerçek sayısını bilmeyiz.

Yahut kulların ömürlerini ve amellerini sayan meleklere sor! demektir. Bir kırâete göre, azgınlara sorun; zira onlar da bizim dediğimizi derler, anlamına gelecek şekilde okunmuştur. Buna göre, her halde bunu söyleyenler, avam halk olup onlar, reisleri, kendilerini saptırarak onlara zulmettikleri için, bunlar onlari böyle

vasıflandırırlar. Bir diğer kırâete göre ise, eskiden çok yaşamış olanlara sorun, çünkü onlar da, bu sûreyi böyle kısa görürler, anlamına gelecek şekilde okunmuştur.

114
"Allah buyurur ki: "Siz sadece pek az bir zaman kaldınız; siz bilmiş olsaydınız!.."

Yani Allah yahut melek onları tasdik ederek der ki; siz sadece pek az bir zaman kaldınız. Eğer bir şey bilmiş olsaydınız, yahut ilim ehlinden olmuş olsaydınız, bunu, az kaldığınızı bildiğiniz gibi o gün de az kaldığınızı anlardınız ve bunun gereğini yapardınız ve bu azapta ebedî kalmazdınız.

115
"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin gerçekten Bize döndürülmeyeceğinizi mi sanmıştınız?"

Yani siz, hiçbir şey bilmiyor musunuz ki, üstün bir hikmet olmaksızın sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin Bize döndürülmeyeceğinizi mi sanmıştınız ki, tekrar dirilmeyi inkâr ettiniz. Zira ikinci dirilme olmadığı takdirde sizin yaratılmanız boşuna yaratılma kabilinden sayılır. Biz, tekrar hayata iade etmek ve amellerinizin karşılığını vermek için sizi yarattık.

116
"İşte mutlak hâkim ve hak olan Allah, çok yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, yüce arş-ı kerîmin rabbidir."

Bu kelâm, Allah'ın (celle celâlühü) Zâtını ve ilk hayat ile son hayatta kulların mükâfat ve cezalarını üstün ve erişilmez bir hikmetle yöneten O'nun şanım tazim etmektedir. Yani Allah Zâtı itibarıyla yücedir ve Zâtında, sıfatlarında, hallerinde ve fiillerinde yaratılmışlara benzemekten ve fiillerinin, hikmet ve maslahatların ve övgüye lâyık sonuçlardan bilgisiz olmaktan münezzehtir. O, başlangıçta da, iadede de, îcat ile îdam (yok etmek), diriltmek ile öldürmek, cezalandırmak ve mükâfatlandırmak hususlarında yegâne mutlak hak ve hâkimdir; O'ndan başka her şey, O'nun mülkü ve hükümranlığının kahrı altındadır. O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur; zira O'ndan başka herkes O'nun kuludur; O, yüce Arş'ın sahibidir. Şu halde Arş'ın altında ve ihatası içinde kalan bütün varlıkların da sahibidir.

Arş'ın "kerîm" olarak vasiflandırılması, ya vahyin ve ezcümle Kur’ân-ı Kerîm, yahut hayır, bereket ve rahmet oradan indiği içindir. Ya da en büyük kerem sahibi Allah'a (celle celâlühü) nispet edildiği içindir. Bir kırâete göre ise, Kerîm kelimesinin harekesi, Rabbe sıfat olacak şekilde okunmuştur. Nitekim "Şerefli Arş'ın sahibidir." âyeti de bu kabildendir.

117
"Her kim, Allah ile beraber, kendisi için ona hiçbir delil bulunmadığı halde başka bir ilâha yalvarırsa, işte onun hesabı rabbinin katındadır. Şu muhakkak ki, kâfirler, felâh bulmazlar."

A- "Her kim, Allah ile beraber, kendisi için ona hiçbir delil bulunmadığı halde başka bir ilâha yalvarırsa, işte onun hesabı rabbinin batındadır."

Burada "ona hiçbir delil bulunmadığı halde" ifadesi, "başka ilâh" ifadesi için lâzım (ayrılmaz) bir sıfat olup, "İki kanadıyla uçar..."kabilindendir ve tekit ifade etmektedir. Bu ifade, şu hakikate dikkat çekmektedir: De ki sız bir dindarlık, geçersizdir. Şu halde en basit akılların bile aksine hükmettiği bâtıl din ile dindarlık nasıl olabilir?

B- "Şu muhakkak ki, kâfirler, felâh bulmazlar."

Bu sûre-i kerîme, mü’minlerin felahını bildiren âyet ile başlamakta ve sûrenin sonunda da, kafirlerin felâh bulmayacakları bildirlmektedir. Sonra da Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) mağfiret ve rahmet istemesi şöyle emredilmektedir:

118

"Ey Resûlüm! De ki: “Rabbim! (Ümmetimi) bağışla, onlara merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın.”

Bu âyet, mağfiret ve rahmet dilemenin, en önemli dini işlerden olduğunu bildirmektedir. Öyle ki, geçmiş ve gelecek yanlışları bağışlanmış olan Peygambere Aşı bile emredilmiştir. Şu halde diğerleri için ne kadar önemli olmakdır!

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Mü'minûn sûresini okursa, Ölüm Meleği kendisine indiğinde melekler ona rahatlık, güzel rızk ve gözlerini aydın kılacak büyük nimetler müjdelerler."

Yine Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bana öyle on âyet indirildi ki, onların hükümlerini ikame eden kimse, Cennete girer. " Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra Mü'minûn sûresinin başından on âyet okudu." 4

4 Tırmızî, Kıtabü't-Tefsır, Sûre: 23, Bab: 1

Yine rivâyet olunuyor ki, bu sûrenin bası da, sonu da, Cennet, hazinelerındendir. Her kim, sûrenin başından üç âyetle amel ederse ve sonundan da dört âyetle öğütlenirse, mutlaka kurtuluş ve felâh bulur.

NÛR SÛRESİ

Bu sûre, 62 veya 64 âyettir; tamamı Medine'de nazil olmuştur,

1
"Bu, katımızdan, indirdiğimiz ve hükümlerini farz kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt alırsınız diye onda pek açık âyetler de indirdik."

A- "Bu, katımızdan indirdiğimiz ve hükümlerini farz kıldığımız bir sûredir."

Yani bu sûre, katımızdan indirdiğimiz ve hükümlerini kesin olarak farz kıldığımız pek şanlı bir sûredir.

Bu âyet, sûrede farz kılınanların farziyetinin pek kuvvetli olduğunu açıkça bildirmektedir.

Diğer bir kırâete göre ise, bu sûre, birçok farzları ihtiva etmektedir, yahut selef ile haleften, mükelleflerinin çok olduğu farzları kapsamaktadır, anlamına gelecek şekilde okunmuştur.

B- "Düşünüp öğüt alırsınız diye onda pek açık âyetler de indirdik."

Eğer bu âyetlerden murat, en zahir görüş olduğu üzere, farz kılman hükümlerin ifade edildikleri âyetler olursa, onların bu sûrede bulunmaları keyfiyeti açıktır ve o âyetlerin pek açık olmasının mânası da, hükümlerine delâletleri açık demektir. Yoksa mutlak olarak pek açık demek değildir; çünkü mutlak olarak bu âyetlerin ifadeleri de, diğer sûrelerin âyetleri gibidir. Bu görüşe göre, sûrenin indirilmesi, bu âyetlerin indirilmesini de ifade ettiği halde, 'indirmek" fitlinin burada da tekrar edilmesi, bu âyetlerin şanına son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Eğer bu âyetlerden murat, sûrenin bütün âyetleri olursa, bu zâidiyet (onda pek açık...), bir küllün (bir bütünün), kendi cüzlerinin (parçalarının) her birine şâmil olması itibanyladır. Bu görüşe göre, bu sûrenin âyetlerinin tamamı, sûrenin kendisi olduğu halde, indirmek fiilinin tekrar edilmesi, âyetlerin şerefini ve yüksek mevkiini göstermek içindir. Bu ifade, "Biz, Hûd'u ve onunla beraber îman edenleri kurtardık." cümlesinden sonra "Ve onları ağır bir azaptan kurtardık." denilmesi kabilindendir.

Yani öğüt alırsınız ve hükümlerinin icrasını gerektiren hâdiselerin vukuunda icaplarını uygularsınız diye bu sûrede pek çok âyetler de indirdik.

Bu kelâm, bize bildiriyor ki, bu âyetler devamlı hatırda tutulmalıdır. Öyle ki, onlara ihtiyaç hâsıl olduğunda hemen o âyetlere baş vurulmakdır.

2
"Zinâ eden kadın ile zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde onlara acıyacağınız tutmasın. Onların uygulanan cezasına mü'minlerden bir grup şahit olsun!"

A- "Zinâ eden kadın ile zinâ eden erkekten her birine yüz sopa vurun."

Burada, zikredilen pek açık âyetlerin tafsilatına ve hükümlerinin beyanına geçilmektedir.

'/Aniye, kendi arzusuyla zinâ eden, kendi isteğiyle erkeğe zinâ imkânını veren kadındır; yoksa kendisiyle zorla zinâ edilen kadın değildir.

Âyette zaniye kadın, zinâ eden erkekten önce zikredilmiş, çünkü zinâ fiilinde asıl olan kadındır; zira zinâ filini tahrik eden şeyler, kadında daha çoktur ve kadın, bu fiile imkân vermediği takdirde bu fiil gerçekleşmez.

Bu âyette bildirilen yüz sopa hükmü, önceleri, evli olan ve olmayan bütün kadınları kapsayan umumî bir hüküm idi. Sonra bu hüküm, evli kadınlar hakkında kesin olarak nesih edildi (kaldırıldı). Bu kesin nesih konusunda delil olarak, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), zinâ işleyen Mâiz adındaki şahsı ve başkasını da recim etmesi (bunların taşlanarak öldürülmesine hükmedip bu hükmü uygulaması), yeterli delildir. Şu halde bu, Kur'ân hükmünün, meşhur hadisle nesih edilmesi kabilindendir. El-Izah adlı tefsir kitabında şöyle denilmektedir: "Recim, üzerinde ittifak edilen meşhur sünnet ile sabit olmuş bir hükümdür. Şu halde meşhur sünnet ile, Kur'ân hükmüne ziyade (ilâve) caizdir.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Ben, Kur'ân'ın hükmüyle, zinâ eden kadına yüz sopa vurdum ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sünnetinin hükmüyle de, zinâ eden kadını recim ettim."

Diğer bir görüşe göre ise, bu hüküm, tilâveti (okunma metni) nesih edilmiş, fakat hükmü bâld olan "Yaşlı erkek ve yaşlı kadın, zinâ ettikleri zaman, Allah'ın cezası olarak, onları mutlaka recim edin. Allah, Azîz'dir, Hakîm'dir. "âyetiyle nesih edilmiştir. Ancak. Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet edilen hadis, bu görüşü red etmektedir.

B- "Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde onlara acıyacağınız tutmasın."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) tâatindc ve cezasını uygulamada mahkûmlara şefkat ve merhametiniz tutup da, hükmü uygulamaktan sizi alıkoymasın veya müsamaha göstermenize sebep olmasın.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Muhammed'in kızı Fatıma bile hırsızlık etse, mutlaka onun da elini keserim."

Bu âyette, "Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız" ifadesi, mü'minlerin heyecanına heyecan katmak ve bu yöndeki ateşlerini daha da alevlendirmek içindir (yoksa onların îmanında şüphe olduğu için değildir). Zira Allah'a (celle celâlühü) ve âhiret gününe îman, Allah'a (celle celâlühü) itaatte ciddiyet ve hükümlerinin icrasında gayret gerektirmektedir.

Âyette âhiret gününün zikredilmesi, hükümleri uygulamamak veya müsamaha göstermek karşılığının âhiret azabı olduğunu hatırlatmak içindir.

C- "Onların uygulanan cezasına mü'minlerden bir grup şahit olsun!"

Bu, cezayı ağırlaştırmak içindir. Zira insanların huzurunda rezîl, rüsvâ olmak, bazen cezadan da fazla caydırıcı olur.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre taifenin asgarisi, üç kişidir. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, dört kişiden kırk kişiye kadardır. Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre ise, taife on kişidir. Burada taifeden murat, teşhir ve caydırıcılık hâsıl olacak bir topluluktur.

3
"Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrike olan bir kadından başkasıyla evlenmez. Zinâ eden kadınla da, zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenmez. Bu, mü'minlere: haram kılınmıştır."

A- "Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrike olan bir kadından başkasıyla evlenmez. Zinâ eden kadınla da, zinâ eden veya müşrik olan bir erkekten başkası evlenmez."

Bu hüküm, genellikle mutat olan hal üzerine binâ edilmiştir. Bundan amaç, mü'minler, zinâcı kadınlarla zinâ etmekten men' edildikten sonra zinâci kadınlarla evlenmelerinin de men edilmesidir.

Medine'de bazı yoksul muhacir Müslümanlar, zengin müşrike zinâcı kadınlarla evlenmeye rağbet gösterdiler ve bunun için Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) izin istediler, işte bunun üzerine bu evliliğin, zinâcıların fiillerinden ve müşriklerin özelliklerinden olduğu beyan edilerek bu evlilikten nefret ettirildiler. Yani zinâcı

erkek, ancak bu ikisinden biriyle evlenmeye rağbet eder; zinâcı kadınla evlenmeye de ancak bu ikisinden biri rağbet eder. Bu itibarla siz, bunların etrafında dolaşmayın ki, o zümreye dahil olmayasınız veya onların vasiflarıyla vasıflandırılmayasımz.

Bu konuda asıl nefret ettirme, ikinci cümle ile ifade edildiği halde, birinci cümlenin zikredilmesi, ya o Müslümanların, rağbetlerini bu kadınlara hasrettiklerini ortaya koydukları içindir. Nitekim onlarla evlenmek için izin istemişlerdi Ya da iki taraf arasındaki alakayı tekit etmek ve zecir ile tenfiri ziyadesiyle ifade etmek içindir, ikinci cümlede müşrike kadının zikredilmemesi, bu zecir ve ten fitin asıl sebebinin, sırf şirk olmayıp fakat zinâ olduğuna dikkat çekmek içindir. Birinci cümlede bunun zikredilmesi ise, zinâcı kadını müşrike kadınlar zümresine dahil etmek suretiyle zinâcı kadınla evlenmekten ziyadesiyle nefret ettirmek içindir.

B- "Bu, mü'minlere haram kılınmıştır."

Yani zinâcı kadınlarla evlenmek, mü'minlere haram kılınmıştır. Zira bu evlilik, fâsıklara benzemeye, töhmet altında kalmaya, kötü dedikodulara, nesep eleştirisine, yaşam imkânlarının haleldar olmasına ve değil mü'minlere, âdi ve rezîl insanlara bile yakışmayan birçok mefsedetlere sebep olmaktadır.

İşte bundan dolayıdır ki, ziyadesiyle zecri bildirmek için tenzih, tahrım (haram kılınma) olarak ifade edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki olumsuzluk (evlenmez), yasak anlamındadır. Zaten diğer bir kırâete göre nehiy sıygasıyla okunmuştur. Bu görüşe göre tahrım de, gerçek manâsında olup bu evlilik haram kılınmış, demektir. O takdir de bu hüküm, ya nüzul sebebine mahsustur, ya da bu hüküm, "Ve aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişk olanları evlendirin..." âyetiyle nesih edilmiştir. Zira bu âyet, zinâ e: kadınları da kapsamaktadır. Rivâyet edilen bir hadis de bunu teyit etmektedir. Nitekim Peygamberimize At bu evlilik sorulmuş ve o da şöyle cevap vermiştir: "Nikâhtan önceki cinsel ilişki zinadır; nikâhtan sonraki ise, meşru evliliktir. Haram olan, helâl olanını haram kılmaz."

Âyetteki, nikâhtan (evlilikten) cinsel ilişkinin murat olduğu görüşünün bâtıl olduğu ise, gayet açıktır.

4
"Muhsane (iffetli, hür, ergin, Müslüman) kadınlara zinâ isnat edip, sonra dört şahit getirmeyenlere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin. İşte onlar günahkârların tâ kendileridir."

A- "Muhsane (iffetli, hür, ergin, Müslüman) kadınlara zinâ isnat edip, sonra dört şahit getirmeyenlere seksen sopa vurun."

Zinâcı kadınların hükmü beyan edildikten sonra burada da, iffetli kadınlara zinâ ısnât etmenin hükmü beyan edilmektedir.

Muhsane kadın, iffetli, hür, ergin Müslüman kadın demektir.

Âyette "Sümme/Sonra" kelimesinin kullanılmış olması, şahitlerin getirilmesinin tehirinin caiz olduğunu bildirmektedir. Şu var ki şâhitlik edâ edilirken dört şahidin bir araya gelmesi şarttır. İmam Şafiî'ye göre ise, suçlama ile şâhitlik arasında gecikme caiz olduğu gibi, dört şahidin şâhitlikleri arasinda da gecikme caizdir. Şahitlerden birinin, suçlanan kadının kocası olması da caizdir, imam Şafii'ye göre bu, caiz değildir.

İşte anılan kadınlara zinâ isnadında bulunup da dört şahit getirmeyen kimselere seksen sopa vurulur; çünkü onların dört şahit getirmemeleriyle, yalan ve iftiraları ortaya çıkmış olur. Nitekim gelecek bir âyette "İşte bu şahitleri getiremeymce, artik onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir."denilmektedir.

Muhsan bir erkeğe de zinâ suçlaması yapıldığı ve dört şahit getirilmediği takdirde aynı hüküm cari olduğu halde burada kadınların zikre tahsis edilmesi, vakanın hususî olmasından, bir de, zinâ suçlamasının kadınlar hakkında yaygın olmasından dolayıdır.

B- "Ve artık onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin."

Bu da, müfteriler için ilâve bir hükümdür. Zira bunda da caydırma anlamı vardır. Çünkü sopa vurma, bedene acı verdiği gibi, bu da kalbe acı vermektedir. Müfteri, suçlanan masuma diliyle ezâ verdiği için, uygun bir ceza olarak, onun menfaatleri harcanmıştır.

Haksız olarak yapılan zinâ suçlamasına terettüp eden ebedî şahadet reddi, suçlama sırasında sabit olan şahadet ehliyetine dayanan şahadet sebebiyledir, işte tevbe edip Müslüman olduktan sonra, daha önceki zinâ suçlamasından dolayı bu cezanın uygulandığı kâfirin şâhitliğinın kabul edilmesinin sırrı da budur. Zira onun şahitliği, eski ehliyetine dayanmamaktadır; fakat Müslüman olmasından sonra hâsıl olan yeni ehliyetine dayanmaktadır. Bundan dolayı bu hüküm, ona şâmil olmaz. Bunu böylece düşün ve: "Müslümanlar, kâfirlerin nesebine itibar etmez. Bundan dolayı da Müslüman'ın suçlamasıyla lâzım gelen ayıp ve kabahat, kâfirin suçlamasıyla lâzım gelmez" görüşüne itibar etme. Zira bu izah, zikredilen husus itibar edilmeden, Nass'a rağmen illet ile hükmetmek olur ki, bunun caiz olmadığı açıktır.

Yani belirtildiği şekilde müfteri duruma düşen kimseler, tevbe edip ıslah olsalar bile, artık onların hayati boyunca, suçlama sırasında sabit olan şahadet ehliyetlerine dayanan şahitliklerinin hiç birini kabul etmeyin. Zira daha önce belirtildığı gibi, bu da cezanın devamıdır. Hulâsa ceza olarak hem onlara seksen sopa vurulur, hem de şâhıtlikleri ebedî olarak reddedikr.

C- "İşte onlar günahkârların tâ kendileridir."

Bu kelâm, makablinin izahıdır ve Allah katinda onların halinin ne kadar kötü olduğunu beyan etmektedir. Yani günahkârlıkla, itaatin dışına çıkmak ve haddi tecavüz etmek ile, aleyhlerine hükmedilenler bunlardır; bunlar bu haslette o kadar ileri gitmişler ki, sanki günahkâr vasfının kullanılmasına yalnız bunlar müstahaktır; diğer günahkârlar müstahak değildir.

5
"Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Çünkü şüphesiz Allah, Ğafûr'dur, Rahîm'dir."

Bu istisna, mezkûr günahkârlardandır. Zira burada zikredilen illet (Çünkü şüphesiz Allah...) de bunu bildirmektedir. Yani o pek büyük ve korkunç günahı işledikten sonra tevbe edip amellerini ıslah eden, kendilerinde ortaya çıkan kusurları telâfi eden ve ezcümle cezası için gidip teslim olan ve suçladığı kimseden de helâllik alanlar, mezkûr günahkârlardan müstesnadır; o zaman Allah (celle celâlühü), kendilerinden sâdır olan günahtan dolayı onları müahaze etmez ve kendilerini günahkârlar zümresine dahil etmez. Çünkü O'nun rahmet ve mağfireti sonsuzdur.

İmâm Şâfiîye göre ise, bu istisna, "onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin" cümlesindendir. Bu itibarla Şafii'ye göre, onların şâhitliğinın kabul edilmemesi hükmü, tevbe etmeleriyle son bulur ve ondan sonra şâhitlikleri kabul edilir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Hanımlarına zinâ isnadında bulunup da, kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin hiç şüphesiz doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ederek şâhıtlik etmesi, beşinci defada da, "eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını" dilemesidir."

Bundan önce başkasına zinâ isnadında bulunanların hükmü beyan edildikten sonra burada da özellikle kendi Hanımlarına zinâ isnadında bulunanların hükmü beyan edilmektedir. Ancak böyle olması, bu kelâmın, daha önce geçen Muhsane'leri, (eşler değil, de) yabancı kadınlara tahsis etmek suretiyle değildir ki, geçen 4 âyetin, zannî delil olarak kalması ve bu yüzden de onunla had cezasının sabit olmaması lâzım gelsin. Zira bu kabil tahsisin şartlarından biri de, tahsis eden kelâmın nüzulünün sonra gerçekleşmemiş olmasıdır. Hayır, bu hükmim özel olması, bu kelâmın, geçen 4 âyetin hükmünün umumiyetini nesih etmesiyledir. Zira ileride belirtileceği gibi bunun nüzulünün sonra olması zorunludur. Böylece geçen 4 âyetin, nesihten sonra kalan hükmüne delâleti kati olarak kalmış olur. Çünkü yerinde de belirtildiği gibi, neshin delili bir illet ile izah edilmez.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defada da, "eğer kocası doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını" dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır."

Bir kimse, kendi karısına mezkûr şeklide zinâ isnadında bulununca, kadın hapsedilir, bu hapis, suçunu itiraf eckp recim edilinceye kadar, yahut bu isnadı bir şekilde bertaraf edinceye veyahut kendisi de bu şekilde kendine lanet okuyarak yemin edinceye (Lian'da bulununcaya) kadar devam eder. Bu şekilde Lian'da bulunması, kendisini dünyevî azaptan, yani sonu recim (taşlanarak öldürülmek) olabilen hapis ten kurtarır.

Rivâyet olunuyor ki, Kazif (zinâ suçlaması) âyeti nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onu minberde okudu. Bunun üzerine Asım b. Adiyy el-Ensârî (radıyallahü anh) ayağa kalkıp: "Ya Resûlallah! Allah, beni sana feda eylesin! Yani bir adam, karısının yanında bir erkek görüp de, bunu şikâyet ve dâva edecek olsa, seksen sopa vurulacak; ondan sonra şahitliği de (ebediyen) reddedilecek ve fâsık olarak ilan edilecek; eğer kılıçla vurup öldürse, kendisi de (kısas olarak) öldürülecek; eğer sükût edip hiç sesini çıkarmazsa, dört şahit getirinceye kadar bu öfkeyi yüreğinde taşıyacak. O kötü adam ise bu arada, işini görmüş, gitmiş olacak!., Allah'ım! Bize bir kapı aç!" dedikten sonra dışarı çıktı. Yolda damadı Hilal b. Ümeyye, yahut Uveymîr ile karşılaştı ve ona: "Nedir bu telaşın? Arkanda ne var?" diye sordu. Damadı da: "Arkamda şer var! Ben, karım, yani senin kızın Havle'nin yatağında Şerik b. Sehma'yı gördüm!" dedi. Asım: "Vallahi, işte sualim bu idi. Ne de çabuk başıma geldi de imtihan edildim?" dedi ve ikisi birlikte hemen Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanına girip olanları kendisine anlattılar. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, (Asım'ın kızı) Havle'nin ifadesini aldı. Havle, bunu inkâr etti. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), karı-koca arasında mezkûr şekilde Liân yaptırdı.

Lîân sebebiyle vaki olan boşanma, İmânı Ebû Hanîfe İle İmâm Muhammed'e (radıyallahü anh) göre, Bâine (rücû imkânı bulunmayan kesin) bir talâk hükmündedir. Bu talâkın hükmü, ebedî değildir. Hattâ ondan sonra adam kendi kendini tekzip edip de, ona had (zinâ suçlaması cezası) uygulanırsa, bu karısıyla evlenmesi caiz olur.

İmâm Ebû Yûsuf, İmâm Züfer, Hasen b. Ziyâd ve imâm Şafiî'ye göre ise, Lîân sebebiyle vaki olan boşanma, talâksız bir boşanma olup o kadının ebedî olarak kendisine haram olmasını gerektirmektedir; ondan sonra karı-koca olarak bir araya gelmeleri ebediyen mümkün olmaz.

10
"Allah'ın lûtfu ve merhameti üzerinize olmasaydı ve Allah, gerçekten tevbeleri çok kabul edici ve mutlak hikmet sahibi olmasaydı, haliniz harap olurdu."

Minnet makamına hakkını vermek için, burada hitap, değiştirilerek zinâ isnadında bulunanlara ve kendilerine bu isnat yapılanlara tevcih edilmiştir.

Yani eğer Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu merhameti üzerinize olmasaydı, tevbeleri kabulünde son derece müsamahakâr ve bütün fiillerinde ve hükümlerinde ve ezcümle sizin için meşru kıldığı Liân hükmünde hikmet sahibi olmasaydı, kelimelerle anlatılamayacak kadar başınıza büyük işler gelirdi. Ezcümle eğer size bu, meşru kılınmasayclı, kocaya suçlama haddi (cezasi)nin uygulanması lâzım gelirdi. Halbuki zahire göre, onun iddiası doğrudur; çünkü kendi karısının hâlini en iyi bilen odur ve zahire göre karısına iftira da etmez; çünkü ortaya çıkacak rezîl-rüsvalık ikisi arasında müşterektir. Bir de, Allah bunu kendileri için meşru kıldıktan sonra da eğer erkeğin şâhitliklerini, suçlama haddının kendisine uygulanmasını gerektirseydi, onun durumu değerlendirme imkânı kalmazdı. İşte bütün bu hükümlerin, Allah'ın hikmetinden, lûtfu merhametinden ileri geldiğinde hiç şüphe yoktur. İşte bundan dolayı, ikisinden birinin yalancı olduğu kesin olmakla beraber, her birinin şahitliği, kendisine yönelen dünyevî cezayı ortaya çıkarmaktadır. Bunların ikisinden yalancı olan, şâhıdikleri esnasında, kendisinden kaldırdığı azabın daha ağırı ile müptela olmaktadır. Bunun da, ilâhî üstün hikmetin hükümlerinden ve lûtfu rahmetinden olduğu açıktır. Doğru söyleyen taraf için böyle olduğu zahirdir. Yalancı tarafa gelince, bu

lûtfu merhamet, ona mühlet verilmesi, dünyada suçunun örtülmesi, had cezasının ondan kaldırılması ve onu tevbeye maruz bırakmak şeklinde tezahür etmektedir. Nitekim burada Allah'ın (celle celâlühü) Tevvâb (tevbeleri çok kabul edici) unvanının zikredilmesinden de bu anlaşılmaktadır. Şânı pek yüce, rahmeti pek geniş ve hikmeti pek ince olan Allah'ı tesbih ederim!

11
"Resülullah'ın zevcesine bu ağır iftirayı getiren o kimseler, sizden bir güruhtur. Siz onu kendiniz için bir kötülük sanmayın; aksine, o, sizin için bir hayırdır. Onlardan her birine günah olarak, ne işlemişse, onun cezası vardır. Onlardan bu günahın öncülüğünü yapıp büyük kısmını yüklenen kimse için ise, çok büyük bir azap vardır."

A- "Resûlüllah'ın zevcesine bu ağır iftirayı getiren o kimseler, sizden bir güruhtur."

İfk, yalan ve iftiranın en ağırıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, aniden karşına çıkıncaya kadar hiç sezemediğin bühtandır. Böyle bir iftiraya maruz kalan, mü'minlerin vakdesi Hazret-i Âişe El- Sıddiyka'dir (radıyallahü anha)

Âyette "getirmek" fiilinin kullanılması, aslı, esası olmaksızın, kendiliklerinden bunu uydurduklarına işaret etmektedir. Bu hâdise şöyle cereyan, etmiştir:

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir sefere çıkmak istediği zaman zevceleri arasında kur'a çeker; kur'a kime çıkarsa, onu yanında götürürdü.

Hazret-i Aîşe (radıyallahü anha) diyor ki: "Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) çıktığı bir gazadan önce aramızda kur'a çekti. -Bunun Mustalık Oğulları gazası olduğu söylenmektedir- Çekilen kur'a bana çıktı. Bunun üzerine ben, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber sefere çıktım. Bu sefer, hicap âyetinin nüzulünden sonra olduğundan, ben, devenin sırana konulan bir hevdece (hevdec, bir çeşit koçu, koşi, yahut tahtı revam) bindirildim. Böylece, yürüyüp gidilecek yere vardık. Sefer dönüşünde nihayet Medine'ye yaklaşınca, bir yerde konakladık. Sonra hareket için duyuru yapıldı. Ben def-i hacet için kalıp yürüdüm. Nihayet ordugâhtan uzaklaşıp def-ı hacette bulunduktan sonra tekrar eşyamızın yanma döndüm. O anda göğsümdekı gerdanlığımı yokladım; bir de baktım ki, Zafare (Yemen'de bir kent) Akîki'nden olan gerdanlığım kopmuş. Ben de geri dönüp aramaya başladım. Böylece onu aramak yüzünden geciktim. Beni hevdecin içinde devenin sırtına yükleyen kişiler, gelip hevdecimi deveme yüklemişler ve benim, içinde olduğunu sanmışlar; ben çok hafif olduğum için, hevdecin hafifliğini de yadırgamamışlar ve deveyi alıp götürmüşler. Ben ise, ancak ordu hareket ettikten sonra gerdanlığımı buldum ve konaklama yerine döndüm. Ancak orada ses, seda kalmamıştı. Ben de eski yerime gelip orada beklemeye başladım. Ben, onların, benim yokluğumun farkına varacaklarını ve dönüp beni arayacaklarını biliyordum. Ben yerimde oturup beklerken uyku bastırdı; böylece uyumuşum. Safvân b. El-Muattil Es- Sülemî adındaki şahıs da, artçı olarak ordunun arkasından geliyordu. Beni görünce beni tanımış. Ben, onun, (bir musibet anında söylenen) "İnnâ İthali ve innâ ileyhî râcîün/Biz, ancak Allah'ın kudretiyle varız ve yalnız o'na döneceğiz!" sesiyle uyandım. Hemen yüzümü Cilbab'imla (yeldirmemle) örttüm. Vallahi, tek bir kelime olsun, konuşmadık ve onun İstırcâ (innâ Litaah...) duasından başka ondan tek bir kelime bile işitmedim. Kendisi indi ve devesini çöktürüp devenin ön ayaklarına bastı. Ben de kalkıp deveye bindim; kendisi de devenin yularından çekerek yürümeye başladı ve nihayet biz, iyice bunalmış olarak kaba kuşluk vaktinde konaklama halinde olan orduya yetiştik Konakladıklarında onlar, beni bulamayınca bana ne oldu? diye beni konuşmaya başlamışlar ve o sırada ben gelince de bazı insanlar, benim hakkımda dedikodu yapmaya başladılar. İşte bu yüzden bazı insanlar helâk oldular (dinlerini yıktılar)."

Usbe, sayıları on ile yirmi arasında değişen topluluktur. Bu iftirayı atanlar, Abdullah b. Ubeyy, Zeyd b. Rifâ'a, Hassan b. Sabit, Mistah b. Esâse, Hım ne Bint Cahş ve bunlara yardım edenlerdir.

B- "Siz onu kendiniz için bir kötülük sanmayın; aksine, o, sizin için bir hayırdır."

Bu hitap, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Âişe ve Safvân (radıyallahü anh) için olup daha baştan onları teselli etmektedir.

Yani bu iftira (ifk) hâdisesi, sonuç olarak sizin için köü'ilük değil, fakat hayir getirmektedir. Zira siz, bu vesile ile pek büyük sevap kazanıyorsunuz ve sizin sahanızın nezihliği, şanınızın tazimi, sizin hakkınızda dedikodu yapanlar hakkında şiddetli azap tehdidi ve sizin için hüsnü zanda bulunanların ise medhü senası hakkında on sekiz âyet nazil olup Allah (celle celâlühü) katındaki üstünlüğünüz ortaya çıkmıştır.

C- "Onlardan her birine günah olarak ne işlemişse, onun cezası vardır. Onlardan bu günahın öncülüğünü yapıp büyük kısmını yüklenen kimse için ise, çok büyük bir azap vardır."

Yani bu iftira işine bulaşan topluluktan her birine günah olarak bu işe bulaştığı kadar cezası vardır. Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık olarak bu iftirayı önce başlatmak ve insanlar arasında yaymak suretiyle günahın büyük kısmını yüklenen Abdullah b. Übeyy'e,

Diğer bir görüşe göre ise, Abdullah b. Übeyy ile Hassan ve Mistah'a -Zira bunların ikisi de, bu iftirayı sarahatle ifade etmekte ona iştirak etiler- ahrette, yahut dünyada da çok büyük bir azap vardır. Nitekim onlara iffetsizlik suçlaması cezası (seksen sopa) uygulandı ve şâhitlik ehliyetleri kaldırıldı ve Abdullah b. Ubeyy, münafıklığı şahitlerle sabit olmuş menfur bir insan haline geldi; Hassan da, gözleri âmâ ve elleri felç oldu; Mistah'ın da, gözleri tamamen kapandı.

12
"Bu bühtanı işittikleri zaman, erkek ve kadın mü’minlerin, kendi nefisleri hakkında hüsnü zanda bulunarak: "Bu, apaçık bir bühtandan ibarettir." demeli değil miydiler?"

Bundan önce Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ashabına olan hitap değiştirikp mezkûr iftirayı dillerine dolayanlara tevcih edilmiş ve îman sahibi oldukları belirtilmekle, tevbihleri ve teşnileri tekit edilmiştir. Zira onların îmanla vasıflandırılmaları, kendilerini, kendi nefisleri hakkında hüsnü zanda bulunmaya ve kendi nefislerine kötülük etmekten alıkoymaya sevk eder. Bunda asla şüphe yoktur.

Kendi nefisleri, kendi nefisleri derecesinde olan hemcinsleri demektir. Nitekim "Sonra siz kendi nefislerinizi öldürüyorsunuz..." ile "Ve kendi nefsinizi kötü lakaplarla çağırmayın" âyetlerdekı ifadeler de bu kabildendir.

Bu itibarla onların îman vasfının gereğini ihlal etmeleri, daha çirkin, daha şenî ve onun tevbihi daha haklı olur. Bir de, âyetin bu ifadesi, iftira işine bulaşanların sarih tevbıhlerine vesile olmaktadır.

Eğer âyetteki îmandan murat, hakiki îman ise, mezkûr şeyleri gerektirmesi, gayet açık olur ve tevbih, mü’minlere mahsus olur. Yok eğer bu îman, münafıkların da zahiren gösterdikleri îmanı da kapsayan mutlak îman ise, mezkûr gerektirmesi, onların, zahirî iddialarının aksini göstermekten kaçınmaları cihetiyledir. Buna göre tevbih, hepsine yöneltilmiş olur.

Yani mü’min erkekler ve kadınlar, bu bühtanı bizzat uydurandan, yahut başkasından ilk işittiklerinde hiç gecikmeden ve tereddüt etmeden kendileri gibi olan o mü’minler hakkında hüsnü zan da bulunmak idiler ve o anda şunu demeli idiler: Bu, apaçık bir bühtandan ibarettir. O halde Hazret-i Ebû Bekir El-Sıddıykin kızı, mü’minlerin validesi ve Resûlüllah'ın zevcesi Hazret-i Âişe El-Sıddıyka (pek dürüst) hakkında böyle bir şey nasıl mümkün olabilir!

13
"İftiracılar buna dâir dört şahit getirmeli değil miydiler! İşte bu şahitleri getiremeyince, artık onlar Allah katında yalancıların tâ kendileridir."

Bundan önce iftiracılardan işittikleri, "Bu, apaçık bir bühtandır" sözleriyle tekzip edildikten ve bunu söylemediklerinden dolayı tevbih edildikten sonra bu kelâm da, ya söylenmesi teşvik edilen sözlere dahil olup dinleyenleri, iftiracıları susturmaya veya tekzip etmeye teşvik etmektedir. Yani bu iftira işine dalanlar, söylediklerine dâir şahitlik edecek dört şahit getirmek değiller miydi! İşte o müfteriler, bu şahitleri getiremeyince onlar, sağlam zahirî deliller üzerine kurulmuş olan Allah'ın (celle celâlühü) hükmünde ve şeriatında tam olarak yalancıların ve başkalarına değil sadece kendilerine yalancı denilmeye müstahak olanların tâ kendileridir. İşte bundan dolayıdır ki, had cezası özellikle onlara terettüp etmiştir. Ya da bu kelâm, doğrudan

doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından sevk edilmiş olup onların söylediklerinin hiçbir delile müsait olmadığı belirtilmek suretiyle yalanlarına hüccet teşkil etmektedir.

14
"Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lûtfu, merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size muhakkak surette pek büyük bir azap dokunurdu."

Bu hitap, hem dileyenler içindir, hem de iftirayı dillerine dolayanlar içindir. Yani eğer Allah'ın (celle celâlühü) dünyada size bahşettiği çeşitli nimetleri ve ezcümle tevbe için size mühlet, vermesi gibi ve ahirette de, dünyada yaptığınız tevbeden sonra size bahşedeceği affı ve mağfireti olmasaydı, içine daldığınız iftira konuşmasından dolayı size dünyada acilen, yanında tevbih ve had cezasının çok önemsiz kaldığı pek büyük bir azap mutlaka dokunurdu.

15
"Hani siz o iftirayı aktarıyordunuz ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyordunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyordunuz; Halbuki bu, Allah katında çok büyük bir suçtur."

A- "Hani siz o iftirayı aktarıyordunuz ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyordunuz."

Yani siz bu iftirayı uyduranlardan alıp başkasına aktarırken ve kalplerde (kafalarda) kaynağı ve delili olmayan bir şeyi sırf ağızlarınızda geveleyip dururken o pek büyük azap sizi yakalardı. Zira ağızlarınızla söylüyor olduğunuz şey, kalbinizdeki bir bilgiden kaynaklanmıyordu. Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "Onlar, kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler."

B- "Bunun önemsiz olduğunu sanıyordunuz; Halbuki bu, Allah katında çok büyük bir suçtur."

Yani siz bu iftirayı eklinize dolamayı sorumluluk gerektirmeyen kolay bir şey sanıyorsunuz; yahut fazla cezası olmayan bir şey sanıyorsunuz; Halbuki bu, Allah (celle celâlühü) katında vebal olarak ve azap sebebi olmak cihetinden tarif edilemeyecek kadar büyük bir şeydir.

16
"Siz onu duyduğunuzda: "Bunu ağza almak bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, pek büyük bir bühtanıdır" demeli değil miydiniz!"

Yani siz bu iftirayı, uyduranlardan, yahut yayanlardan duyduğunuzda onları tekzip ve irtikâp ettikleri suçun ne kadar korkunç olduğunu göstermek için: "Bizim böyle bir şeyi konuşmamız mümkün değildir; bu, hiçbir şekilde bizden sâdır olmaz."

Sübhanallah, bu iftirayı ağzına alanlara taaccüp ifade etmektedir. Bu kelime, aslında Allah'ın (celle celâlühü) pek acayip işleri görüldüğünde, Allah'ı (celle celâlühü), o gibi şeylerin Kendisine zor gelmesinden tenzih etmek anlamında kullanılırdı. Sonra çokça kullanılarak nihayet taaccüp edilen her şey için de kullanılmaya başlandı.

Yahut bu kelime, Allah'ı (celle celâlühü), Peygamberinin (sallallahü aleyhi ve sellem) zevcesinin iffetsiz olmasından tenzih anlamındadır. Zira Peygamberin İğz zevcesinin iffetsiz olması, kendisinden nefret ettirir ve evlilik gayesine halel getirir. Bu mânaya göre, anılan kelime, makabline îzah ve "Bu, pek bir bühtandır" cümlesine ön hazırlıktır. Zira hakkında bu iftira uydurulan şahıs, son derece azametk bir insandır ve böyle bir isnadın doğru olması imkânsızdır. Çünkü günahların önemsizliği ve büyüklüğü, sahipleri itibarıyladır.

17
"Bunun gibisine bir daha dönmemenizi Allah size tembih ediyor. Eğer îman edenler iseniz..."

Yani hayatınız boyunca bu gibi günahlara bir daha dönmemeniz için, bunlara dönmekten sizi alıkoymak için size bu nasihati veriyor. Eğer mü’minlerden iseniz, bu gibi günahlara bir daha dönmemeniz gerekir. Zira îman, mutlaka bundan alıkoyar.

Bu kelâmda, heyecana heyecan katmak ve serzeniş vardır.

18
"Ve Allah, bu âyetleri size açıklıyor. Allah, alîm'dir (her şeyi bilendir); hakîm'dir (her işinde hikmet sahibidir)."

A- "Ve Allah, bu âyetleri size açıklıyor."

Yani Allah (celle celâlühü) şer'î hükümleri ve güzel edebi bildiren âyetleri size pek açık olarak beyan ediyor; onları baştan bu şekilde indiriyor ki, onlardan öğüt ve edep alasınız.

B- "Allah, alîm'dir (her şeyi bilendir); hakîm'dir (her işinde hikmet sahibidir)."

Yani Allah (celle celâlühü) bütün yaratılmışların hallerinin büyüğünü de, küçüğünü de eksiksiz olarak bilmektedir ve bütün tedbirlerinde ve fiillerinde hikmet sahibidir. Şu halde Allah'ın (celle celâlühü) bütün insanları hakka irşat etmek, onları tezkiye edip temizlemek için peygamber olarak seçip gönderdiği bu kadar büyük bir insanın zevcesi hakkında söylenenlerin doğru olması nasıl mümkün olabilir!

19
"O kimseler ki, îman edenler arasında o çirkin işin (iftirâ'nın) yayılmasını arzuluyorlar, dünyada da, âhirette de dayanılmaz bir azap onlara mahsustur. Zaten Allah, bilir; siz ise bilemezsiniz."

A- "O kimseler ki, îman edenler arasında o çirkin işin (iftirâ'nın) yayılmasını arzuluyorlar, dünyada da, âhirette de dayanılmaz bir azap onlara mahsustur."

Burada çirkin işten murat, son derece çirkin olan o menfur iş ve zinâ suçlaması (ifk) demektir. Yahut zinanın kendisidir. Zinanın kendisi kastedüdiği takdirde onun yayılmasından maksat, haberinin yayılması demek olur. Yani onun yayılmasını arzuluyorlar ve bunu yaymaya kalkışıyorlar. Bu, sarahatle zikredilmemiş, çünkü arzulamak, kaçınılmaz olarak bunu da gerektirmektedir.

Burada îman edenlerden murat, ya bütün insanlardır ve mü'minlerin zikri, insanlar arasında umde olmalarından dolayıdır. Ya da özellikle mü'minler kastedilmektedir.

Dünyadaki dayanılmaz azaptan murat, onlara uygulanan had cezası ile başlarına gelen dünyevî belalardır. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Abdullah b. Ubeyy ile Hassan ve Mistah'a haksız yere zinâ suçlaması cezasını uygulamış ve Safvân da, Hassân'a bir kılıç darbesi vurmuştu ve gözleri de tamamen kapanmıştı. Ahiret azabından murat ise, Cehennem azabı ile yalnız Allah'ın (celle celâlühü) bildiği başkaca azaplardır.

B- "Zaten Allah, bilir; siz ise bilemezsiniz."

Yani Allah (celle celâlühü) bütün işleri ve ezcümle onların kalbindeki mezkûr kötü arzularım da eksiksiz olarak bilir; siz ise, O'nun bildiklerini bilemezsiniz; siz ancak zahirde hislerle anlaşılan sözleri ve fiilleri bilirsiniz. O halde siz işlerinizi bildiklerinize bina ediniz ve dünyada gördüğünüz zahir hallere göre cezalandırınız. Allah (celle celâlühü) ise, sırları yegâne bilendir. Bu itibarla O, ahirette, işlenip de kalplerde gizli tutulan fiillerden dolayı da cezalandırır.

Bu izah, dünyadaki dayanılmaz azabın, zinâ isnadı haddinden (cezasından) ibaret olmasına veya bunu da kapsamasına göredir. Nitekim cumhûrun ittifakı da bu yöndedir. Ama eğer anılan dünyevî azap, mutlak olarak kastedilirse, o takdirde "îman edenler arasında o çirkin işin yayılmasını arzuluyorlar" cümlesindeki arzulamadan, yayma gayreti olmaksızın, yalnız arzulamanın kendisi kastedilir. Âyet-i kerîmenin siyakına münâsip olan da bu tefsirdir. Buna göre, arzulamaya azabın terettüp ettirilmesi, o çirkin işi yaymak için gayret harcayan ve bilfiil çalışan kimselerin azaplarının daha ağır ve büyük olduğuna dikkat çekmek için olur ve "Zaten Allah, bilir; siz ise bilemezsiniz" cümlesi, dayanılmaz azâbın sübutuna îzah ve gerekçe mahiyetinde olur.

20

"Allah'ın lûtfu, rahmeti üstünüze olmasaydı ve Allah gerçekten çok şefkatli ve merhametli olmasaydı, haliniz harap mı harap olurdu."

Bu kelâm, onlara âcil azap vermemek suretiyle gösterilen minnetin tekrarı mahiyetinde olup onların cürümlerinin son derece büyük olduğuna dikkat çekmektedir.

21
"Ey îman edenler! O Şeytanın adımlarına uymayın. Kim, Şeytanın adımlarına uyarsa, muhakkak ki o, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah'ın lûtfu, merhameti üzerinizde olmasaydı, sizden hiç biriniz ebedî olarak temiz kalamazdı. Fakat Allah dilediği kimseyi temize çıkarmaktadır. Zaten Allah, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."

A- "Ey îman edenler! O Şeytanın adımlarına uymayın. Kim, Şeytanın adımlarına uyarsa, muhakkak ki o, edepsızliği ve kötülüğü emreder."

Yani ey îman edenler! Yaptığınız ve yapmadığınız bütün fiillerde ve ezcümle edepsizliğin yayılmasını arzulamak ve bunun için gayret harcamak işinde Şeytanın yolundan gitmeyin. Kim, Şeytanın yolundan giderse, o, edepsizliği ve kötülüğü irtikâp etmiş olacaktır. Zira Şeytanın devamlı âdeti bunları emretmektir. Şu halde Şeytanın yolundan giden kimse, bu emrine kesin olarak uymuş olur.

Âyetteki "muhakkak ki o, " zamiri, şeytanı ifade eder. Yahut Şeytanın adımlarına uyanı ifade eder. Zira Şeytanın adımlarına uyan kimse, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Çünkü Şeytanın işi, saptırmaktır. Bu itibarla Şeytana uyan, dalâlet ve fesat rütbesinden saptırmak ve ifsat etmek mertebesine yüksekr.

B- "Allah'ın lûtfu, merhameti üzerinizde olmasaydı, sizden hiç biriniz ebedî olarak temiz kalamazdı. Fakat Allah dilediği kimseyi temize çıkarmaktadır. Zaten Allah, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."

Yani eğer Allah'ın (celle celâlühü), bu apaçık delillerin, günahları yok eden tevbe tevkikinin ve günahlara kefaret olan hadlerin izahının da dahil oldukları lûtfu, merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz günahların pisliğinden ebedî olarak temiz kalamazdı. Fakat Allah (celle celâlühü) kullarından dilediğine lûtfu rahmetinin feyizlerini nasip eder; onu tevbeye sevk eder; sonra tevbesini kabul buyurur. Nitekim size de böyle yaptı. Allah (celle celâlühü), bütün sözleri ve ezcümle onların izhar ettikleri tevbeyi eksiksiz olarak işitendir ve bütün malumatı ve ezcümle onların niyetlerini de hakkıyla bilendir. Bu kelâm, onları tevbelerinde ihlask olmaya teşvik etmektedir.

22
"Sizden fazilet ve varlık sahipleri, akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere mallarından vermeyeceklerine dâir yemin etmesinler; bağışlasınlar; hoş görsünler! Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Zaten Allah, ğafûr'dur, rahîm'dir."

A- "Sizden fazilet ve varlık sahipleri, akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere mallarından vermeyeceklerine dâir yemin etmesinler; bağışlasınlar; hoş görsünler!"

Diğer bir görüşe göre ise, yani andan sınıflara mallarından vermekte eksiklik göstermesinler, demektir. Ancak en zahir olan birinci görüştür. Zira bu âyet, Hazret-i Ebû Bekir El-Sıddıyk (radıyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki: Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) Mistah'ın da, müfterilerin Hazret-i Âişe hakkındaki bühtan dedikodusunu diline doladığını görünce, ondan sonra artık Mistah'a infakta bulunmayacağına yemin etmişti. Mıstah, fakır Muhacirlerden ve Hazret-i Ebû Bekir'in teyzesinin oğlu olduğundan, Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh), ona malî yardımda bulunuyordu.

Âyetteki faziletten murat, dinî fazilettir. Hazret-i Ebû Bekir El-Sıddıykin dinî faziletine delil olarak sadece bu âyet bile yeterlidir.

B- "Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?"

Yani size kötülük edeni bağışlamanız ve ona karşı hoşgörü göstermenize karşılık Allah'ın (celle celâlühü) sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?

C- "Zaten Allah, ğafûr'dur, rahîm'dir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü), günahkâr kullarını müahaze için kamil kudreti olduğu halde ve kulların, cezalandırmayı gerektiren günahları da çok olduğu halde, O'nun mağfireti ve rahmeti yine çok çok tecelli etmektedir. Bu kelâm, affetmek için büyük bir teşvik ve karşılığının verileceğine dâir de üstün bir ilâhî vaattir. Yani siz, Allah'ın (celle celâlühü) sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? işte bu, o bağışlamayı gerektiren hususlardandır.

23
Bak. Âyet 24.

24
"Muhsane (namuslu) ve gafile (ilgisiz) mü'mine kadınlara zinâ isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir. Dilleri, elleri ve ayaklan, yapmış olduklarına dâir aleyhlerine şahitlik edeceği gün, onlara pek büyük bir azap da vardır."

A- "Muhsane (namuslu) ve gafile (ilgisiz) mü'mine kadınlara zinâ isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir."

Muhsane, kendilerine isnat edilen o çirkin fiilden uzak ve iffetli olan kadın demektir. Gafile kadın ise, ne o çirkinlik, ne de onun mukaddimelerini aklından bile asla geçirmeyen tamamen ilgisiz kadın demektir. Bu itibarla gafile vasfının ifade ettiği nezihlik, muhsane vasfında yoktur. Yani içlen ve kalpleri, her kötülükten arı ve temiz olan kadın demektir. Mü'mine kadınlar da, vaciplere, mahzurlara ve diğerlerine hakikî ve tafsik bir îman ile îman etmiş olan kadınlar demektir. Nitekim bu âyette mü'mine kelimesinin, mâkablindeki îmanın aslını bildiren kelimelerden sonra zikredilmesinden de bu îmanın hakiki ve tafsik îman olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu kelimenin en son zikredilmesi, bundan murat olan mânanın, zikredildiği gibi vasfi îman olduğunu, yoksa bu kelimenin daha önce zikredilmesi takdirinde ilk akla geldiği gibi, bu kelimenin, kısmî mânası için de kullanılmasına imkân veren kısmı mânası olmadığını bildirmek içindir.

Âyette zikredilen kadınlardan murat, Hazret-i Âişe El-Sıddiyka'dır (radıyallahü anha) Çoğul kıpı ile ifade edilmesi ise, ona yapıları çirkin isnadın, diğer vâkdelerimıze (Peygamberimizin bütün zevcelerine) yapılmış gibi olmasından dolayıdır. Zira bütün bu görüşe göre vakdelerımiz, ismette, nezakette ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) intisapta müşterektir. Nitekim "Nûh kavmi, peygamberleri yalanladı." ve benzerleri de bu kabildendir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyete konu olan kadınlardan murat, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) zevceleridir. Buna göre, Hazret-i Âişe El-Sıddıyka da öncelikle buna dahildir.

Bu kadınlardan, Hazret-i Âişe El- Sıddıyka'nın murat olması ve çoğul kipinin kullanılmasının, bu ümmetin kadınlarından mezkûr sıfatları taşıyanların da aynı hükme tâbi oldukları görüşüne ise, bu kadınlara yapılan haksız isnada terettüp eden cezanın, kâfir ve münafıklara mahsus olduğu gerçeği mânidir. Ve hiç şüphe yok ki, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) zevceleri dışındaki kadınlara haksız olarak zinâ isnadında bulunmak, küfür değildir. Binaenaleyh bu kadınlardan murat, mezkûr iki vecıhten birine göre, Peygamberımizin (sallallahü aleyhi ve sellem) zevceleri olması gerekir. Zira diğer mü'mine kadınlar içinden onların özel bir hükmü vardır ki, bu çirkin isnat onlar hakkında olduğu takdirde küfür sayılmıştır. Bu özel hüküm, onların Allah katındaki yüksek şerefini göstermek ve Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) haysiyet sahasını, bir kimsenin kötülük maksadıyla etrafında dolaşmasından korumak içindir. Hattâ İbn-i Abbâs'a (radıyallahü anh) bu âyetler sorulduğunda Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) namusuna leke sürmenin, küfür çeşitlerinin en ağırını sayarak şöyle demiştir: "Bir kimse, bir günah işledikten sonra tevbe ederse, tevbesi kabul olur. Ancak Hazret-i Âişe'nîn (radıyallahü anha) iftira hâdisesine bulaşanlar müstesna... "İbn-i Abbâs'ın (radıyallahü anh) bu sözleri, Hazret-i Âişe hakkındaki iftiranın, ne kadar korkunç bir günah olduğunu göstermek ve onun ağır bir küfür olduğuna dikkat çekmekten başka bir şey değildir.

İşte bunun içindir ki, bu müfteriler, Hazret-i Âişe hakkında söylediklerinden dolayı dünyada ve âhirette lanetlenmişler. Nitekim mü’minler ve melekler onlara ebediyen lanet okumaktadırlar.

B- "Dilleri, ellen ve ayaklan, yapmış okluklarına dâir aleyhlerine şâhitlik edeceği gün, onlara pek büyük bir azap da vardır."

Yani zikredilen ebedî lanet ile beraber onlar için ifade edilemeyecek kadar pek büyük ve korkunç bir azap da vardır. Zira işledikleri cinayet gayet büyüktür.

Âyetteki "Dilleri, elleri ve ayakları... şâhitlik edeceği gün..." cümlesi, ya makabli ile bağlantılı (muttasıl) olup mezkûr azabın geliş vaktini ve korkunçluğunu tayin ederek ve diğer cezalan gerektiren başka cinayetleri ile beraber bu cezayı gerektiren cinayetlerini de korkunç bir keyfiyetle ve harikulade bir şekilde beyan etmek suretiyle mezkûr azabı izah etmekteekr. Ya da bu cümle, makablinden bağımsız olup o gün olacakların korkunçluğunu beyan etmek suretiyle o günün korkunçluğunu bildirmektedir. Buna göre bu ifade, o gün vuku bulacak büyük dehşet ve umumî felaketin tafsilatının kelimelerle anlatılamayacağını bildirmek içindir. Yani onların dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerine şâhitlik edeceği gün, kelimelerle anlatılamayacak haller ve hâdiseler olacaktır.

Kıyamet günü onların dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik etmelerinin anlamı şudur: Allah (celle celâlühü) kendi kudretiyle o organları konuşturacak ve her biri, kendisinden sâdır olan sahibinin fiillerini haber verecektir. Yoksa bu organların her biri, onların malûm cinÂyetini haber verecek, anlamında değildir.

25
"O gün Allah, onlara hak olan cezalarını tastamam verecektir. Şüphesiz onlar da, Allah'ın her şeyi apaçık bildiren hakkın tâ kendisi olduğunu anlayacaklardır."

A- "O gün Allah, onlara hak olan cezalarını tastamam verecektir."

Yani onların organlarının, o çirkin amellerine şâhitlik edeceği gün, Allah onların sâbıt ve mutlaka gerçeklestirilmesi gereken cezalarını tastamam ve verecektir.

B- "Şüphesiz onlar da, Allah'ın her şeyi apaçık bildiren hakkın tâ kendisi olduğunu anlayacaklardır."

Yani onlar da, Kur’ân-ı Kerîm'de belirtildiği veçhile o korkunç halleri ve dehşeti müşahede ettikleri zaman, Allah'ın (celle celâlühü), zâtının, sıfatlarınının, fiillerinin ve ezcümle onların gördükleri ve haklarında organlarının konuş umulduğu şeyleri de olduğu gibi apaçık bildiren tam kelimelerinin zorunlu olarak hak ve sabit olduğunu anlayacaklardır.

Âyetin metnindeki "Mübîn" kelimesi, eşyayı olduğu gibi bildiren demektir, Yahut hak olduğu apaçık olan demektir. Bu kelimenin, Allah'ın (celle celâlühü) ilâhhğının apaçık olduğu, başkasının ilâhlıkta O'na ortak olmadığı ve başkasının mükâfat ve cezaya muktedir olmadığı şeklinde tefsir edilmesinin, bu makam ile pek münasebeti yoktur. Nitekim mezkûr hak kelimesının de, apaçık hak sahibi, adaleti gayet açık âdil şeklinde tefsir edilmesinin de, bu makam ile pek ilgisi yoktur.

Eğer sen şanlı kitabımız Kur’ân-ı Kerim'de, azgın, zorba ve inatçı bütün kâfirler hakkında vârid olan tehdit âyetlerinin hepsini incelersen, çeşitli tehditler ve teşditlerle dolu bu tahkir edici âyetlerin fevkinde bir şeyi bulamazsın. Bu, Peygamberimizin yüce şan ve şerefini ve Hazret-i Âişe El-Sıddiyka'nın (radıyallahü anha) iffet ve nezahetini göstermekten başka bir şey değildir.

26
"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de, kötü kadınlara; ve iyi kadınlar, iyi erkeklere; iyi erkekler de, iyi kadınlara mahsustur, işte o şerefli insanlar, iftiracıların söylediklerinden çok uzaktırlar. Mağfiret ve çok iyi bir rızk onlarındır,

A- "Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de, kötü kadınlara; ve iyi kadınlar, iyi erkeklere; iyi erkekler de, iyi kadınlara mahsustur, işte o şerefli insanlar, iftiracıların söylediklerinden çok uzaktırlar."

Bu kelâm, insanlar arasında cari olan ilâhî sünneti beyan etmektedir. Şöyle ki, Allah'ın (celle celâlühü) görevli bir meleği vardır; bu melek, birbirlerine lâyık olanları birbirlerine sevk etmektedir. Yani kötü kadınlar, kötü erkeklere mahsustur; o kadınlar, başkasını değil, kötü erkekleri bulur. Kötü erkekler de, kötü kadınları bulur; çünkü aynı sınıftan olmaları, onları birbirine cezp eder. Yine iyi kadınlar, başkasını değil, ancak iyi erkekleri bulur. İmdi Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), iyilerin iyisi ve hayırlıların hayırlısı olduğuna göre, bunun zorunlu bir sonucu olarak, Hazret-i Aîşe El-Sıddıyka'nın (radıyallahü anha) da iyi kadınların en iyisi olduğu ve hakkında söylenen saçmalıkların tamamen haksız ve boş olduğu ortaya çıkmış olur. Nitekim "İşte o şerefli insanlar, iftiracıların söylediklerinden çok uzaktırlar" kelâmı da bu hakikati bildirmektedir. Nitekim bu işaret (İşte onlar), öncelikle Hazret-i Âişe'nin de dahil olduğu Ehl-i Beyti göstermektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan işaret, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Aîşe El-Sıddıyka ve Safvâni (radıyallahü anha) göstermektedir. Yani o sânları yüce olmakla vasıflandırılan insanlar, haklarında iftiracıların uydurdukları yalanlardan tamamen uzaktırlar.

Diğer bir görüşe göre ise, yani kötü sözler, kötü erkeklere ve kötü kadınlara mahsustur; onlara lâyıktır; başkası hakkında kötü sözler, söylenmemekdir. Yine kötü erkekler ve kadınlar, haklarında kötü sözlerin söylenmesine lâyıktırlar, iyi sözler de, iyi erkeklere ve kadınlara mahsustur; onlar, haklarında iyi sözlerin söylenmesine lâyıktır. İşte bu iyiler, kötülerin, onların hakkında söylediklerinden çok uzaktırlar.

Şu halde bu tefsire göre de, sonuç olarak bu âyet, Hazret-i Âişe El-Sıddıyka'yı tenzih etmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani kötü sözler, kötü erkeklere ve kadınlara mahsustur; başkalarından sâdır olmaz. Yine kötü erkekler ile kötü kadınlar, kötü sözleri sarf ederler. İyi sözler de, iyi erkeklere ve iyi kadınlara mahsustur; başkasından sâdır olmaz. İyi erkekler ve iyi kadınlar da, iyi sözlerin ehlidirler; onlardan iyi sözlerden başka bir şey sâdır olmaz. İşte o iyi insanlar, kötü insanların söyledikleri kötü sözlerden çok uzaktırlar; onlardan böyle sözler sâdır olmaz. Bu görüşe göre, âyetin sonucu, "sübhânallah! bu, büyük bir bühtandır" diyenleri tenzih etmektir.

B- "Mağfiret ve çok iyi bir rızk onlarındır."

Beşer olarak onlar da, günahlardan tamamen uzak kalmadıkları için, Allah'ın (celle celâlühü) büyük mağfireti onlar hakkında da caridir. Onlara verilecek çok iyi bir rızk ise, Cennettir.

27
"Ey îman edenler! Sahibinden izin almadan ve ona selam vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

A- "Ey îman edenler! Sahibinden izin almadan ve ona selam vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin."

Bundan önce zinanın ve iffetli kadınları suçlamanın yasakları anlatıldıktan sonra burada da, erkeklerin kadınlarla iç içe olmaları ve yalnızlık hâlinde kadınların yanına girmeleri gibi mezkûr iki şeyden birine ortam hazırlayabilecek yasaklar ve iki cihan saadetine vesile olacak güzel edepler ve hoşnutluk veren fiiller anlatılmaktadır.

Âyette zikredilen evlerden murat, kiracı da olsa, emanetçi de olsa, herkesin mesken olarak kullandığı ev demektir. Bu itibarla evini kiraya veya ariyet (iğreti) olarak vermiş olan kimse de, içinde oturandan izinsiz olarak o eve giremez.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, başkasının meskenine girmek isterken üç kez: "Esselamu Aleyküm! Gireyim mi?"der. Eğer kendisine izin verilirse, girer; yoksa geri döner."

B- "Bu, sizin için daha hayırlıdır."

Yani izin alarak meskenlere girmeniz, ansızın veya Câhiliyye selamı de girmenizden daha hayırlıdır. Nitekim Câhiliyye devrinde birisi, başkasının evine girmek istediği zaman: "İyi sabahlar! İyi akşamlar!" diyerek izinsiz olarak içeri giriyordu. Böylece bazen adamı kansiyla beraber bir yorgan altında buluyordu.

Rivâyet olunuyor ki, bir adam, Peygamberimize Mü'-

"- Annemin yanma girerken de izin isteyeyim mi?" diye sordu.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de: "- Evet!.." dedi.

Adam:

"- Annemin benden başka hizmetini gören kimsesi yoktur. Ben her defasında yanına girerken izin isteyeyim mi?" diye sordu.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem):

"- Sen anneni çıplak görmek istiyor musun?" dedi.

O adanı da:

"- Hayır!.." dedi.

Peygamberimiz Mü'

"- O halde izin iste!" buyurdu.

C- "Eğer düşünürseniz."

Yani bu size emredilmiş, yahut size söylenmiştir ki, düşünesiniz, öğüt alasınız ve gereğini yapasınız.

28
"Eğer o evlerde hiçbir kimse bulamazsanız, yine size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size: "Geri dönün!" (Geri dönün) denikrse, hemen dönün. Bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Zaten Allah sizin yaptığınızı tamamıyla bilendir."

A- "Eğer o evlerde hiçbir kimse bulamazsanız, yine size izin verikınceye kadar oraya girmeyin."

Bu evlerde hiç kimsenin bulunmamasından murat, ya izin vermeye yetkili kimsenin bulunmamasıdır. Buna göre, izin verme etkisi olmayan kadınların ve çocukların bulunup bulunmamaları arasında bir fark yoktur. Ya da izin yetkisi olsun veya olmasın, hiç kimsenin bulunmamasıdır. Buna göre, âyet-ı kerîmenin sarîh ifadesi, boş evlere dahi girmenin yasak olduğudur. Zira bu evlere girmek, mutad olarak insanların sırlarına muttak olmak ihtimalini, taşımaktadır. Bir de, başkasının mülkünü kullanmak, mutlak olarak yasaktır. Kadınların ve çocukların mahremiyetlerine muttak olmak ihtimak olan evlere izinsiz olarak girmenin haram olduğu, âyetin sarîh ifadesi ile sabittir. Zira bu evlere girmek, mezkûr gerekçe ile haram olduğuna göre, bu gerekçeden daha kuvvetli bir gerekçenin, yani mahremiyetlere muttak olmak da buna ilâve edilmesi halinde daha kuvvetli olarak haram olur.

Yani eğer girmek istediğiniz evlerde hiçbir kimse bulamazsanız, oraya girmeyin ve izin yetkisi olan bir kimse gelip size izin verinceye kadar sabredin.

B- "Eğer size: "Geri dönün!" (Geri dönün) denilirse, hemen dönün."

Anılan yasağın izin şartina bağlı kılınması, kapılarda mutlak olarak beklemek, hatta reddedildikten sonra da tekrar izin istemek ruhsatını vehmettirdiği için bu vehim, bu cümle ile ortadan kaldırılmıştır. Yani izne yetkili olsun, veya olmasın, girmek istediğiniz ev halkı, tarafından size: "Geri dönün" (Girmeyin) diye emredilirse, hemen dönün ve birincisinde olduğu gibi izin istemeyi üç kez tekrarlamakla ısrar etmeyin ve ikincisinde olduğu gibi izin verecek olan kimse gelinceye kadar beklemekte de ısrar etmeyin. Zira bu davranış biçimi, insanların gönlünde nefret meydana getirir ve kişiliği iyice zedeler.

C- "Bu, sizin için daha nezih bir davranıştır."

Yani bu durum karşısında sizin hemen geri dönmeniz, ısrar ve inat etmekten ve kapılarda beklemekle hâsıl olacak aşağılık ve rezaletten daha nezih bir davranıştır.

D- "Zaten Allah sizin yaptığınızı tamamıyla bilendir."

Binaenaleyh Allah (celle celâlühü) sizin yapıp yapmadığınız bütün mükellefiyetlerinizi bilir. Dolayısıyla onların karşılığını mutlaka verecektir.

29
"Özel mesken olmayıp faydalanma hakkınız bulunan binalara izinsiz olarak girmenizde her hangi bir sakınca yoktur. Zaten Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."

A- "Özel mesken olmayıp faydalanma hakkınız bulunan binalara izinsiz olarak girmenizde her hangi bir sakınca yoktur."

Yani yalnız özel bir topluluğun meskeni olarak kullanılmayan, fakat kim olursa olsun, mecbur kalan herkesin kendine mesken edinmeden geçici olarak faydalandığı kervansaraylar, tekkeler, hanlar, hamamlar, umumî dükkânlar ve benzerleri gibi, sıcaktan, soğuktan korunmak, eşyayı, yükleri indirmek, alış-veriş yapmak, yıkanmak ve o binaların ve müşterilerinin durumuna uygun olan başka işlerin de yapıldığı mekânlara, daha önceki müşterilerinden, idarecilerinden, işletmecilerinden ve sahiplerinden İzin almaksızın girmenizde her hangi bir sakınca yoktur. Zira bu mekânlar, kamu işleri, umumun yararlanması için yapılmıştır.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) "Ya Resûlallah! Biz ticaret için dolaşıyoruz ve hanlara iniyoruz. Şimdi biz, izinsiz olarak oralara girmeyecek miyiz?" diye sordu. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, izinsiz girilebilen bu mekânlar, def-i hacetin yapıldığı harabelerdir. Ve âyetteki "Meta" da, def-i hacettir. Ancak zahire göre, bu da, "evler" kapsamına dahildir; yoksa yalnız bu murat değildir.

B- "Zaten Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."

Bu kelâm, anılan yerlerden birine, bir kötülük veya kadınların mahremiyetlerine muttak olmak için giren için ağır bir tehdit ifade etmektedir.

30
"Ey Resûlüm! Erkek mü’minlere de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar; iffetlerini de korusunlar! İste bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır."

Bu âyet ile, bütün mü’minlere şâmil olan ve evlere girerken izin isteyenlerin hükmünün de öncelikle içinde bulunduğu genel bir hükmün beyanına başlanmaktadır.

Bu hitap, özellikle Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) tevcih edilmiş ve hitaptaki emirler ve yasaklar, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) görüşüne havale edilmiş, çünkü bu emirler ve yasaklar, çokça vald olan cüzî hususlara ilişkin mükellefiyetler olduğundan, bunları emreden ve tedbirlerini üstlenen kimsenin, bunlara muhafızlık ve gözcülük yapması uygun olur.

Yani ey Resûlüm! Mü’minlere de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar; helâl olanlarla iktifa etsinler ve zevceleri ile cariyeleri dışında namuslarını da korusunlar. İşte bu sakınma ve koruma, kendileri için şüphe pisliğinden daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah (celle celâlühü), onların yapmakta olduklarından haberdardır; kendilerinden sâdır olan hiçbir fiil ve ezcümle onların bakışlarından, diğer duyularını kullanmalarından, bedenî (yani cinsel) organlarını hareket ettirmelerinden ve bunlardan neyi kastettiklerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz, işte bundan dolayı yapıp yapmadıkları bütün işlerinde Allah'a (celle celâlühü) karşı dikkatli olsunlar.

31
"Kadın mü’minlere de, de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar; iffetlerini de korusunlar; açık olan (görülebilen) kısımlar hariç, ziynetlerini de açmasınlar; baş örtülerini de yakaları üzerine (göğüslerini kapayacak şekilde) koysunlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü’mine kadınlar), sahip oldukları köleler, erkekliği kalmamış aile içindeki erkekler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerim göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey îman edenler! Hepiniz Allah'a dönün ki, felâha eresiniz."

A- "Kadın mü’minlere de, de ki, gözlerini haramdan sakınsınlar; iffetlerini de korusunlar; açık olan (görülebilen) kısımlar hariç, ziynetlerini de açmasınlar"

Yani ey Resûlüm! Kadın mü’minlere de, de kı, gözlerini, bakılması haram olan yerlere bakmaktan sakınsınlar; örtünmekle, yahut zinadan uzak durmak suretiyle iffetlerini de korusunlar. Önce gözlerini sakınmaları zikredilmiş, çünkü bakmak, zinanın habercisi ve fesadın öncüsüdür. "Ve ziynet takıları ile diğer süslerini de göstermesinler." Bu ifade, ziynet takılarının ve diğer süslerin yerlerini göstermenin ne kadar ağır bir yasak, olduğunu açıkça bildirmektedir. Ancak yüzük, sürme, kına ve benzerleri gibi iş görürken açıkta alan kısımlar bu yasaktan müstesnadır. Zira bunların örtülmesinde açık olarak zorluk vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki ziynetten murat, ziynet yerleridir, yahut doğal güzellikler ile süs güzellikleridir ve bu hükümden müstesna olan da, yüz ve iki eldir, çünkü bunlar avret (bakılması haram) değildir.

B- "Baş örtülerini de yakaları üzerine (göğüslerini kapayacak şekilde) koysunlar."

Ziynetlerin gösterilmesinin yasak olduğu belirtildikten sonra burada da bazı ziynet yerlerinin örtülmesi keyfiyeti gösterilmektedir. Câhiliyye devrinde kadınlar, baş örtülerinin uçlarını arkalarına salıyorlardı. Böylece geniş olan yakalarından göğüsleri ve gerdanlıkları görünüyordu, işte bundan dolayı baş örtülerinin uçları, göğüslerini ve gerdanlıklarını örtmesi için, baş örtülerinin uçlarını gerdanlıkları ve göğüsleri üzerine salmaları emredildi.

C- "Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü’mine kadınlar), sahip oldukları köleler, erkekliği kalmamış aile içindeki erkekler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler."

Burada da, ziynetlerini göstermeme emri tekrar edilmiş, çünkü bundan önceki emirden, bakılana göre görünmesi zarurî olan bazı maddeler istisna edildiği gibi, burada da, bakana göre bazı ruhsat maddeleri istisna edilmektedir.

Kadınların kocaları bundan müstesnadır, çünkü karılarının ziynetinden maksat onlardır. Erkekler, kanlarının bütün bedenine, hatta onların malum yerine de bakabilirler. Keza, kadınların babalan, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları da bu hükümden müstesnadır. Çünkü bu kimselerle kadınlar arasında zarurî olan çok yakın münasebetler vardır ve bu erkekler tarafından fitne (kötü davranış) vâki olması pek enderdir; zira her iki tarafta da doğal olarak, yalcın akrabalara dokunma nefreti mevcuttur. Bu erkekler, anılan kadınların ev hizmetleri sırasında açılan yerlerini görüp bakabilirler.

Âyette müstesnalar içinde amcalar ile dayılar zikredilmemiş, çünkü ihtiyat olan, kadınların onlardan örtünmeleridir. Zira onların, bu kadınları kendi oğullarına anlatmaları ihtimali sakıncası vardır.

Yine, kadınlara hizmet eden ve onlarla sohbet eden hür ve mü’min kadınlar da bu hükümden müstesnadır. Zira kâfir olan kadınlar, gördüklerini erkeklere anlatabilirler.

Yine, sahip oldukları cariyeler de, bundan müstesnadır. Kadının erkek köleleri ise, kendisi için yabancı erkekler gibidir.

Diğer bir görüşe göre ise, cariyeleri gibi erkek köleleri de bundan müstesnadır. Çünkü rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz Hazret-i Fatıma'nın (radıyallahü anha) yanına ona bağışladığı bir erkek köle ile beraber geldi. O sırada Hazret-i Fatıma'nın (radıyallahü anha) üstünde kısa bir örtü vardı; onunla başını örtünce, geri kalan kısmı ayaklarına ulaşmıyordu; ayaklarını örtünce de, üst kısmı başına ulaşmıyordu. Bu durumunu gören Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), : "Senin için bir sakınca yoktur; burada yalnız baban ve erkek kölen vardır" buyurdu.

Keza, kadınlara karşı isteği kalmamış aile içindeki erkekler de, mezkûr hükümden müstesnadır. Bu erkekler, şeyh-i fâni (Hazret-i Ömer hadisinde deniliyor kı; kendisi, ordusuna, "Savaştığınız düşmanların çok yaşlı erkekleri ile kadınlarını öldürmeyin!" diye emir veriyordu.) denilen çok yaşlılar ile memsûh (doğuştan erkeklik organı hiç gelişmemiş olan, yahut erkeklik organı ile husyeleri tamamen kesilmiş olan) erkeklerdir. Erkeklik organı kesilmiş olan erkekler ile hadimlaştırılmış olan erkekler hakkında ise görüş ayrılığı vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar, artık yemeklerini yemek için kadınların peşine takılan ve kadınlara karşı hiçbir his beslemeyen budala erkeklerdir.

Yine, henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklar da bundan müstesnadır. Çünkü bu çocuklar henüz temyiz, yahut ergenlik çağına erişmemişlerdir.

D- "Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar."

Yani kadınlar, gizlemekte oldukları (bir çeşit ayak bileziği olan) halhallerinin çıkardığı takırdı sesleri duyulsun diye ayaklarını yere vurmasınlar; çünkü bu, erkekleri onlara meylettirir ve bu kadınların erkeklere meyk olduğunu vehmettirir.

Kadınların, takılarını göstermemeleri emredildikten sonra takılarının seslerini bile duyurmamalarının emredılmesi, takıların yerlerinin gösterilmesinin ne kadar şiddetle yasak okluğu açıkça anlaşılmaktadır.

E- "Ey îman edenler! Hepiniz Allah'a dönün ki, felâha eresiniz."

Bundan önce Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) yapılan hitap, burada değiştirilip bütün mü’minlere tevcih edilmiştir. Bu, tevbeye son derece önem verildiğini ve onun emrinin, ancak Allah'a (celle celâlühü) yaraşan büyük hususlardan olduğunu göstermek içindir. Zira hiçbir mükellef, mükellefiyetlerin gereklerini lâyıkıyla ifa etmekte bir çeşit taksirattan uzak kalamaz.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): "Hûd sûresi, beni İhtiyarlattı." (Tirmizî, Kıtâbu't-Tefsir, Sûre: 56, Bab: 6) hadisiyle seni yasakların hepsinden men' etmektedir. Çünkü. Hûd sûresinde: "Emir olunduğun gibi dosdoğru ol!" âyeti vardır. Özellikle emir edilen husus, eğer şehvetlerden el çekmek ise, daha da büyük önem arz etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetin meâli, yani câhılıye devrinde yaptıklarınızdan tevbe edin, demektir. Zira câhiliye adetleri, İslam ile ortadan kalkıyorsa da, her akla geldiğinde ondan pişmanlık duymak ve terkine azim göstermekle tamamen kalkmaktadır.

Hulâsa, hangi mânaya göre olursa olsun, iki cihan saadeti, ancak hâlis bir tevbe ile kazanılmaktadır.

32
"Sizden bekâr olanları, o dürüst kölelerinizi de, cariyelerinizi de evlendirin. Onlar eğer yoksul iseler, Allah Kendi lûtfu ile onları zengin kılar. Zaten Allah, lûtfu geniş olan ve her şeyi bilendir."

A- "Sizden bekâr olanları, o dürüst kölelerinizi de, cariyelerinizi de evlendirin."

Bundan önce Allah (celle celâlühü), zinayı ve onun yakın ve uzak sebeplerini men' ettikten sonra burada da evlenmeyi emretmektedir. Zira evlenme, beser nevinin bekasının ana sebebi olmak cihetiyle bizzat maksut olmanın yanı sıra, zinadan da en iyi caydırıcıdır.

Âyetin hitabı, veliler ve efendiler içindir. Yani bekâr olan hür erkekler ile hür kadınları ve sâlih olan kölelerinizi ve cariyelerinizi evlendirin; bunun için gerekli yardımları yapın.

Evlendirme emrinde, kölelerde salâh şartı konulmuş, çünkü kölelerden sâlih olmayanlar, efendisinin, kendisiyle ilgilenip ona şefkat göstermesine ve dinen ve âdet olarak gerekli olan mal ve menfaatleri harcamayı üstlenmesine lâyık değildir; hatta dürüst olmayan köle ve cariyeyi yanında bile tutmamak-dır. Hür erkeklerde ve kadınlar için bu emirde salâh şartı konulmamış, çünkü onlarda genellikle salâh vardır. Kaldı ki, hürler, kendileri ve mallan ile ilgili tasarruflarda kararı kendi başlarına vermek hakkına sahiptir. Şu halde hürler evlenmeye karar verince, velilerinin onlara yardım etmeleri gerekir. Zira evlenme yardımında hürler üzerinde, ödenmesi zorunlu bir hak terettüp etmez ki, bu yardım, ergeç onlara geri dönecek bir yatırım olarak itibar edilebilsin.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki salâh, evlenme ve onun hukukunu gözetme ehliyetidir.

B- "Onlar eğer yoksul iseler, Allah Kendi lûtfu ile onları zengin kılar."

Bu kelâm, iki taraftan birinin fakirliğinin evlenmeye engel olması vehmini ortadan kaldırmaktadır. Yani isteyen erkek tarafının veya istenen kadın tarafının fakirliği evlenmelerine engel olmasın. Zira Allah'ın (celle celâlühü) lûtfu keremi, dünya malına ihtiyaç bırakmaz. Çünkü dünya malı gelip geçicidir. Allah (celle celâlühü) onu dilediğine hesapsız olarak verir. Yahut bu kelâm, onları zengin kılacağı vaadidir. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) "Bu âyette zenginlik arayın!" buyurmuştur. Ancak bu zenginlik, Allah'ın (celle celâlühü) dilemesi şartına bağlıdır.

Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Eğer siz yoksulluktan korkuyorsanız, bilin ki, Allah dilerse, siz lûtfu kereminden zengin kılar."

C- "Zaten Allah, lûtfu geniş olan ve her şeyi bilendir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) zenginliği çok geniştir; dilediği insanları zengin kılmak. O'nun hazinesini eksiltmez. Zira O'nun nimetleri asla tükenmez ve kudretinin nihayeti de yoktur. Bununla beraber O, her şeyi bilendir; ilâhî hikmet ve maslahatın gereği olarak, dilediği kimsenin rızkını genişletir; dilediği kimsenin rızkını da daraltır.

33
"Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, onları lûtfu ile zengin kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden Mükâtebe (anlaşması) isteyenlerle, onlarda hayır (güvenilirlik) görüyorsanız, hemen Mükâtebe yapın ve Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Cariyeleriniz namuslu kalmak istiyorlarsa, dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için onları fuhşa zorlamayın. Kim onları o işe zorlarsa, artık şüphe yok ki Allah, zorlanmalarmdan sonra onlar için ğâfûr'dur, rahîm'dir."

A- "Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, onları lûtfu ile zengin, kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar."

Bundan önce fakirlerin evlenmelerinin de caiz olduğu beyan edildikten sonra bu kelâm da, evlenme hazırlıklarından ve imkânlarından âciz olanlara, kendileri için daha iyi ve uygun olan yol gösteriîmektedır. Yani evlenme imkânlarını, yahut evlenmek için gerekli olan malı bulamayanlar ise, Allah (celle celâlühü), onları lûtfu kereminden zengin kılıncaya kadar iffetli kalmaya ve şehvetlerini dizginlemeye olanca gayretleriyle çalışsınlar,

Bu kelâm, o yoksullar için, ilâhî ihsan ile kendilerini zengin kılmak ile iffetlerini korumakta ilâhi lûtfa mazhar olacakları vaadidir; onların kalpleri için de takviyedir ve ilâhî lûtfu keremin, iffetlilere ve sakillere daha yakın olduğunu bildirmektedir.

B- "Sahip olduğunuz kölelerden Mükâtebe (anlaşması) isteyenlerle, onlarda hayır (güvenilirlik) görüyorsanız, hemen Mükâtebe yapın."

Bundan önce Allah (celle celâlühü), sâlih ve evlendirilmeye lâyık kölelerin evlendirilmesini emrettikten sonra burada da, erkek kölelerden ve cariyelerden mükâtebeye lâyık olanlarla mükâtebe yapmayı emir buyurmaktadır.

Mükâtebe akdi, efendinin, kendi kölesine: "Dirhem olarak şu miktar üzerinde seninle mükâtebe yapıyorum; onu bana ödediğin zaman azat olursun!" demesi ve kölenin de: "Ben de kabul ettim!" demesi veya bu ifadelerin benzerleriyle gerçekleşir. Bundan sonra köle, efendisine o miktarı ödediği takdirde azat olur.

Mükâtebe emri, zorunluluk için olmayıp mendûbiyet (tavsiye) içindir. Zira kitabet akdi de, menfaat içermektedir. İşte bundan dolayı diğer akitler gibi bu da zorunlu değildir.

Mükâtebe akdi, peşin olarak da caizdir; vâdek olarak caizidir; taksitk olarak da caizidir; taksıtsiz olarak da caizdir. İmam Şafiî'ye göre ise, ancak vadeli ve taksitli olarak caizdir. Bu konu, yerinde tafsilatıyla anlatılmaktadır.

"Onlarda hayır görüyorsanız... " cümlesindeki hayırdan murat, emanet (güvenilirlik), rüşt, helâl bir kazanç ile ödeme gücü ve azat edilip serbest bırakıldıktan sonra insanlara eza vermeyecek dürüstlük demektir.

C- "Ve Allah'ın size vermiş olduğu malınızdan siz de onlara verin."

Bu, mallarından bir miktar bu mükâtebck köle ve cariyelere vermeyi efendilerine emretmektedir. Kitabet bedelinden bir miktar indirmek de bunun hükmündedir. Bu hususta asgari miktarda mal vermek yeterlidir.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu emir, kitabet bedelının dörtte birini indirmektir. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre bu yardım, kitabet bedelinin üçte birini indirmektir.

Biz Hanefîlere göre bu âyetteki emir mendûbiyet ifade etmektedir. İmam Şafiî'ye göre ise vücub ifade etmektedir. Ancak Peygamberinizin (sallallahü aleyhi ve sellem): "Mükâteb üzerinde bir dirhem bile kaldığı müddetçe o köledir." (Ebû Davud, Kitab'ül Itak, Bab: 1; Tirmizî, Kitabu'l Büyü, Bab: 35; Malik- El-Muvatta, Kıtabü'l-Mükâteb, Hadis: 1, 2.) hadisi, Şafiî'nin içtihadını red etmektedir. Zira eğer kitabet bedelinden indirim yapmak vacip olsaydı, bu bedelden geri kalan bu kadar küçük miktar kesin olarak sakıt olurdu. Bir de, eğer indirim yapmak vacip olsaydı, bu vücub, akde bağlı olurdu. Böylece akıt, indirimi hem zorunlu kılar, hem de sakıt edici olurdu. Bir de, kitabet akdi, bir muavaza (karşılıklı menfaat) akdi olduğundan, alış-verıs akdinde de olduğu gibi, indirim yapmaya ıcbâr edilmez.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "onlara verin" demek, onlara ödünç verin, demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, onlara vermek emri, o köleler, kitabet bedelini ödeyip azat edildikten sonra da nifakta bulunmayı eski efendilerine emretmektir.

Âyette (Allah'ın size vermiş olduğu malından) malın Allah'a (celle celâlühü) izafe edilmesi ve o malın, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerine vermesiyle vasıflandırılması, emre uyup emredileni gerçekleştirmeye teşvik içindir. Nitekim "Allah'ın, sizi tasarrufta yetkili (halife) kıldığı maldan hayır için harcama yapın." âyeti de bu kabildendir. Zira malın, Allah (celle celâlühü) tarafından kendilerine ulaştığı ve gerçek malikinin Allah (celle celâlühü) olduğu mülâhazası, malı emredilen yönde harcanmasını gerektiren en kuvvetli sebeplerdendir.

Başka bir görüşe göre ise, anılan verme emri, kölelerin sadakalardan hisselerinin verilmesi emridir. Buna göre bu emir, yine kesin olarak vücub içindir. Anılan izafe ve vasıflandırma ise, verilecek kaynağı tayin etmek içindir. Bir başka görüşe göre ise, anılan emir, bir mendûb olarak, bütün Müslümanların, mükâteb kölelere sadaka vererek yardım etmeleri emridir. Mükâteb oları köle zengin de olsa, efendisinin ona sadaka vermesi

caizdir. Çünkü kölenin unvanı değişmiştir (mükâteb olmuştur). Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), (Hazret-i Aîşe'nin azatlı cariyesi olan) Berîre hakkındaki hadisinde: "O et, Berîre için sadaka, bizim için ise hediyedir" buyurmuştur. Hazret-i Âişe, Berîre adındaki cariyesini azat ettikten sonra bir gün Berîre'ye sadaka olarak verilmiş olan et tencerede pişerken Peygamberimiz eve gelmiş. Kendisine takdim edilen yemekte et görmeyince, sebebini sormuş. Kendisine, bu etin Berireye sadaka olarak verildiği ve Resûlüllah'ın sadaka malından yemediği için önüne et konulmadığı söylenince, Peygamberimiz: "O et, Berire için sadakadır: bizim için ise hediye sayılır" buyurmuştur.

D- "Cariyeleriniz namuslu kalmak istiyorlarsa, dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için onları fuhşa zorlamayın."

Fetâ, erkek kölenin, fetât da, cariyenin kinayesidir. İşte buna binâen Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Siz, köle ve cariyenizden söz ederken, "Benim fetâm (gencim), benim fetâ tim (genç kızım)" desin; "Benim kölem, benim cariyem" demesin."

Asıl mânası itibarıyla bu kelimenin, fuhuş kelimesiyle ziyadesiyle münasebeti vardır. Çünkü genellikle fuhuş, yaşlı cariyeler ile küçük cariyeler değil, genç cariyelerden beklenmektedir.

Âyetteki "Namuslu kalmak istiyorlarsa.." ifadesi, bu yasağın, onların namuslu kalmak istemeleri takdirine tahsis için ve diğerlerini bunun hükmünün dışına çıkarmak için değildir. Mesela: Cariyelerin, kendileriyle zinâ etmek isteyen erkeğin bir özelliğinden dolayı, yahut belli bir zaman veya mekân için, yahut kısmen icbarı doğru gösteren başka gerekçelerden dolayı zinâ etmek' istememeleri halinde buna icbar edilmemeleri demek değildir. Hayır! Âyetin anılan İfadesi, onların sürekli olarak uygulaya geldikleri, bir âdete binâendır. Nitekim onlar, cariyelerini zinaya zorluyorlardı; cariyeleri ise, iffetlerini korumak istiyorlardı. Halbuki bu cariyeler, cinsel ilişkı arzularının en yoğun olduğu çağda bulunuyorlardı ve güzel ahlakı sağlayan, çirkinliklerden alıkoyan manevî değerler hakkındaki bilgilen de eksik idi.'

Nitekim (baş münafık) Abdullah b. Übeyy'in yedi cariyesi vardı. Kendisi bu cariyeleri zinaya icbar ediyordu ve onları baş haracı (cizye vergisi) vermekle yükümlü kılmıştı. Bu cariyelerden iki tanesi, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) baş vurup şikâyette bulundular, işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bu âyet, onların bu çirkin âdetini ziyadesiyle açıkça takbih ve zem etmektedir. Zira asgari bir şerefe sahip olan kimse, haremi himayesinde bulunan cariyelerine zinâ etmeyi emretmek ve onları buna icbar etmek şöyle dursun, özellikle onlar kendi iffetlerini korumak istedikleri halde onların zinâ etmelerine rıza göstermez.

Bu îzahı iyice kavramaya çalış ve "Zorlama, ancak namuslu kalmak iradesi karsısında gerçekleştiği için, âyetteki şart cümlesi kullanılmıştır. " görüşü ile "Eğer namuslu kalmak, bu yasağın şartı kılıma da, bu şartın bulunmaması halinde zorlamanın caiz olması lâzım gelmez; zira mümkündür ki, namuslu kalmak istemeyen cariyeler hakkında bu fiile zorlamanın gerçekleşmesi zaten imkânsız olduğu için böyle ifade edilmiştir. " görüşüne ise asla itibar etme; çünkü bu görüşler gerçeklikten uzaktır.

Âyetteki " Dünya hayatının geçici menfaatlerim elde etmek için" ifadesi, zorlamanın kaydıdır. Ancak bu kayıt da, daha önceki gibi (namuslu kalmak istiyorlarsa), yasağın bağlı olduğu bir kayıt değil, fakat aralarında mutat, olan bu olduğu içindir. Bu, önemsiz bir menfaat için büyük bir vebal yüklenmelerini tahkir için zikredilmiştir. Yani çabuk zail olacak ve hemen yok olmak üzere olan bir menfaat elde etmek talebiyle onları zinaya zorlama halinizi sürdürmeyin.

E- "Kim onları o işe zorlarsa, artık şüphe yok kı Allah, zorlanmalarından sonra onlar için ğâfûr'dur, rahîm'dir."

Bu cümle, zorlanan cariyelerin, zorlandıkları günâhın cezasından kurtulacaklarını ve zorlama sonucunun zorlayanlara ait olduğunu beyan etmek suretiyle yasağı açıklamak ve onu uygulamanın zorunlu olduğunu tekit etmek için zikredilmiştir.

Yani kim, o cariyeleri, anılan fuhşa zorlarsa, artık şüphe yok ki Allah (celle celâlühü), bu cariyelerin zorlanmalarından sonra onlar için Ğafûr'dur, Rahîm'dîr.

(Âyetin metninde "onlar için" anlamındaki) "Le Fitin ne" ifadesi, İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) mushaf'ında sarih olarak mevcuttur. İbn-i Abbâs'in (radıyallahü anh) kıraeti de böydedir. Zaten " zorlanmalanndan sonra" ifadesinden de bu mâna anlaşılmaktadır.

Hasen-ı Basrî (radıyallahü anh) bu âyeti okuduğu zaman: "Vallahi, o fuhşa zorlanan cariyeler için, Vallahi onlar için Allah, ğâfûr'dur, rahîm'dir" derdi.

Âyette geçen şart cümlesinde zorlayanlar da zikredildiği halde Allah'ın (celle celâlühü) mağfiret ve rahmetinin bu cariyelere tahsis edilmesi, onları fuhşa zorlayanların, ilâhî mağfiret ve rahmetten tamamıyla mahrum olduklarına apaçık delâlet etmektedir. Böylece sanki "o cariyeleri fuhşa zorlayanlar için Allah, ğafûr Ve rahîm değildir" denilmiştir. Bu itibarla tevbe şartıyla, ilâhî mağfiret ve rahmetin, müstâkil olarak, yahut zorlanan cariyelerle beraber zorlayanlara da şâmil kılınması, kelâm-ı celîkn mükemmeliyetini ihlal ve yasağın korkunç gösterildiği makamda onu hafif göstermek olur.

Fuhşa zorlanan cariyelerin, geçmiş günâhları olduğunu bildiren onların mağfirete ihtiyaçları ise, ya her ne kadar onlar fuhşa zorlanıyorlarsa da, zinâ esnasında beşer cibilliyetinin hükmü olarak, bir çeşit arzudan uzak kalmayacakları şaibesi itibarıyladır; ya da zorlama, bazen ihtiyari tamamen ortadan kaldıracak dereceden eksik olması itibarıyladır; yahut da zinâ fiilinin son derece korkunç olduğunu göstermek ve zorlanan cariyelerin, zinadan uzak kalmakta direnmelerini teşvik etmek ve zorlayanları bundan şiddetle sakındırmak içindir. Zira burada beyan ediliyor ki, bu cariyeler, mazeretli olmakla beraber, İlâhî mağfiret ve rahmet olmasa, cezaya maruzdurlar. Şu halde onları fuhşa zorlayanları, daha çok azaba müstahak olmaz mı?

34
"Yemin olsun ki, Biz, size açık açık bildiren bir çok âyetler, sizden önce gelip geçen kavimlerden misaller ve takva ehline öğütler indirmişizdir."

Bu âyetin geçmiş ve gelecek âyetler arasında zikredilmesi, âyetlerin mefihumlarıyla amel etmeye tam olarak yönelmeyi gerektiren yüce şanlarını beyan etmek içindir. Âyetin başında yemin zikredilmesi, şanına son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Yani, Vallahi, bu sûre-i kerîmede öyle âyetler indirmişizdir ki, bu âyetlerde konu edilen had cezalan, sair ahkâm ile âdap ve muhtaç olduğunuz diğer ilâhî emirler ve yasaklar bu âyetlerin konusu olarak apaçık belirtilmiştir. Bu İzaha göre, açıklama vasfının âyetlere isnadı mecazîdir.

Yahut Biz öyle apaçık âyetler indirmişizdir ki, eski kutsal Kitaplar ile aklı selim de onları tasdik etmektedir.

Eski kavimlerin misallerinden murat, eski kavimlerin acayip kıssaları, eski kutsal Kitaplarda zikredilen darbımeseller ve peygamberlerin (aleyhisselâm) diliyle söylenen sözler kabilinden olan misallerdir. Bu itibarla bu misaller, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kıssası ve Hazret-i Meryem (radıyallahü anha) kıssasını çağrıştıran Hazret-i Âişe kıssası ile bu sûre-i kerîmede vârid olan diğer misalleri, açık olarak kapsamaktadır.

Âyetteki "açık açık âyetleri", geçen âyetlere tahsis etmek ve mis ak de, yalnız acayip kıssaya hamletmek îzahı ise, gelecek temsillerin kusurlu sayılması sakıncası sebebiyle red edilmektedir. 35

Âyetlerin, takva ehline öğüt olmaları, onların muhtevasından ders almaları, onların sayesinde haramlardan, mekruhlardan (nahoş şeylerden) ve güzel âdaba halel getiren hareketler gibi uygun olmayan bütün hal ve hareketlerden salınmalarıdır. Şu halde öğütler, geçen âyetlerden ve misalden ibarettir. Zira bunların bu mânada öğüt olmaları gayet açıktır.

Anılan âyetler, hadleri ve hükümleri beyan eden âyetlere tahsis edilmiş; öğüt de, "Allah'ın dininde onlara acıyacağınız tutmasın...") âyeti ile "Bu iftirayı işittiğinizde..."âyeti ve âdap hakkında vârid olan diğer âyetlere tahsis edilmiştir.

"Size indirdik..." âyetinde belirtildiği üzere Kur’ân'ın inzali bütün insanlar için olduğu gibi, âyetlerin öğüt olmaları da, herkes için olduğu halde burada öğütün, takva ehline tahsis edilmesi, öğütleri ganimet olarak

telakki edip nurlarından istifade edenlerin ancak takva ehli olduğunu beyan etmek suretiyle muhatapları, takva ehli olan zümreye dâhil olmaya teşvik içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, açık, açık bildiren âyetlerden, misallerden ve öğütlerden murat, şanlı Kur'ân'da bulunan bütün âyetler, misaller ve öğütlerdir.

35
"Allah, şu göklerin ve bu yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir mişkat gibidir. Bu lamba, bir bulur sırça içindedir; bu billur, sanki inci gibi parlayan bir yıldız gibidir ki, doğu da olmayan, batıda da olmayan mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden çıkan yağdan yakılır. Öyle ki, kendisine hiç ateş değmese de, onun yağı kendiliğinden neredeyse parlayıverecektir. O, nûr üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi Kendi nuruna kavuşturur. Allah, insanlara temsiller getirir. Zaten Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Allah, şu göklerin ve bu yerin nurudur."

Eğer bundan önceki âyette geçen âyetlerden, misallerden ve öğüderden, son görüşte belirtildiği gibi, bütün Kur'ân'daki âyetler, misaller ve öğütler murat olursa, bu âyet, onların beyanını izah etmekte ve o beyanın, burada zikredildiği veçhile son derece mükemmel olduğunu bildirmektedir. Yok eğer anılan âyetlerden, misallerden ve öğütlerden, birinci görüş olarak belirtildiği gibi, sadece bu sûredeki âyetler, misaller ve öğütler murat olursa, o takdirde bu âyet, şu gerçeği tahakkuk ettirmektedir:

Allah'ın (celle celâlühü) beyanı, bu sûre-i kerîmede vârid olanlarla sınırlı değil, fakat beyan edilmesi, gereken bütün hükümlere, şer'î kaidelere, onların prensiplerine, dünya ve âhirette onlara terettüp eden gayelerine ve bunların dışında beyan konusu olan her şeye şâmildir ve bu beyanlar, en mükemmel şekilde Allah'tan (celle celâlühü) vâki olmaktadır. Nitekim Allah (celle celâlühü), bu beyanı, beyanın en kuvvetli mertebesi olan aydınlatma olarak ifade buyurmuş ve aydınlatanı da, nurun kendisi olarak ifade buyurmuştur. Bundan amaç, aydınlatmanın kuvvetine ve tesirin şiddetine dikkat çekmek ve Allah'ın (celle celâlühü) kendi zâtıyla zahir olduğunu, O'ndan başka her şeyin ise, O'nun izhâr buyurmasıyla zâhır olduğunu bildirmektir. Nasıl ki, nûr, kendi zâüyla aydındır; başkası ise, onunla aydınlanmaktadır.

Nurun, göklere ve yere izafe edilmesi, mecazî mânada nûr olarak ifade edilen beyanın, son derece yaygın olduğuna ve insanların irşadı ile alâkadar ve beyana lâyık olan her şeye tamamen şâmil olduğuna delâlet etmesi içindir. Tıpkı, mecazî olarak kullanılmış olan nûr, yukarı âlemlerde ve aşağı âlemde bulunan cisimlerden onu kabul eden her şeye şâmil olması gibi. Zira gökler ile yer, hissi nûr için başkaca tezahür mahalli bulunmayan iki cismanî âlemin cihetleridir.

Yahut nurun, göklere ve yere izafe edilmesi, beyanın, onların ve onlarda bulunan varlıklarm hallerine şâmil olduğuna delâlet etmesi içindir. Zira her varlığın ahvalinden beyana lâyık olanlar, tafsilatlı olarak, yahut icmali olarak mutlaka beyan edilmiştir. Bunun aksi nasıl olabilir! Zira hiç şüphe yok ki, bütün varlıkların, Yaradan'ın varlığına, sıfatlarına delil oldukları ve tekrar dirilişin gerçek olduğuna kanıt oldukları beyan edilmiştir.

Yahut da nurun, göklere ve yere izafe edilmesi, beyanın, göklerin ve yerin ehli ile alâkadar olduğuna delâlet etmesi içindir. Nitekim İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir: "Yani Allah (celle celâlühü) gökler ve yer ehlinin hidâyetçisidir; hepsi O'nun nuruyla hidâyet bulurlar ve O'nun hidâyetiyle dalâlet şaşkınlığından kurtulurlar."

Gizli kılmakta (ihfâ'da) asıl olan yok etme, îdam olduğu gibi, izhârda da asıl olan îcat olduğu gerekçesiyle, tenviri, Allah'ın (celle celâlühü), mahiyetleri yokluktan vücuda çıkarmak mânasına hamletmek, yahut gökleri ay, güneş ve diğer yıldızlar ve onlardan saçılan ışıklarla tezyin etmek, yahut meleklerle tezyin etmek ve dünyayı da peygamberler, âlimler ve mü'minlerle tezyin etmek, yahut bitkiler ve ağaçlarla süslemek mânasına hamletmek, yahut Allah'ın (celle celâlühü) gökleri yeri ve onlarda bulunanları tedbir etmesi mânasına hamletmek, makama münâsip düşmez ve nizamın güzelliğine de müsait olmaz.

B- "O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir mişkat gibidir. Bu lamba, bir billur sırça içindedir; bu billur, sanki inci gibi parlayan bir yıldız gibidir ki, doğuda olmayan, batıda da olmayan mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden çıkan yağdan yakılır."

Mişkât, dışarıya açılmayan, duvardaki kapak küçük pencere, delik, kandillik demektir. Misbah, çok ışık veren büyük lamba demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, Mişkât, kandilin ortasında bulunan delikli kamıştır; Misbah da, yanan fitildir.

Allah'ın (celle celâlühü) nurundan murat, kâinatı aydınlatan İlâhî feyiz Kur'ân-ı Mübîndir. Nitekim bundan önce Kur'ân âyetlerinin, inzâl (indirmek) ve tebyîn (açık açık olmak) ile vasiflandırılmasından da anlaşılmaktadır. Zaten "ve size apaçık bir nûr indirdik."âyetinde de sarahatle nûr olarak vasıflandırılmıştır. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) ile Zeyd b. Eşlem (radıyallahü anh) de böyle demişlerdir. Karanlığin, mecazî olarak bâtıl anlamında kullanılması gibi, nurun da, mecazî olarak hak anlamında kullanılması her ne kadar yaygın ise de, burada nuru, haktan ibaret kılmak görüşünü, âyetlerin şânının beyanı ve zikredilen tebyin ile vasiflandırılması makamı red etmektedir. Kaldı ki, hak, daha önce zikredilmedi. Bir de, Kur'ân-ı Kerîm'in şânında olduğu gibi, nûr mefhumunda da muteber olan zahir olmak ve izhâr etmektir. Hak olması hasebiyle hakkın mefhum undaki muteber olan ise, izhâr değil, yalnız zahir olmaktır.

Mesel, acayip sıfat demektir.

Yani Kur'ân'ın acayip nurunun tenvîr ve aydınlatmadaki sıfatı...

Mübarek, faydalan çok demektir. Nitekim kandilin fıtık, bu ağacın yağı ile yanmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bereket ile vasıflandırılmış, çünkü bu ağaç, Allah'ın (celle celâlühü) âlemlere bereketk kıldığı topraklarda yetişmektedir.

Bu ağacın şarkî de, garbî de olmaması, bazen güneş alıp bazen almayacak yerlerde değil, yüksek tepeler ve geniş düzlükler gibi, güneş doğarken de, batarken de ve bütün gün boyu güneş alan yerlerde bulunması demektir. Bu, İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Saîd b. Cübeyr ve Katâde'nin görüşüdür. Ferrâ ile Zeccâc ise diyorlar kı: "Yani yalnız şarkî ve yalnız garbî değil, fakat hem şarkîdir, hem de garbidir; yani güneş doğarken de, batarken de güneş almaktadır; her ikisinden de nasibini almaktadır ve bundan dolayı yağı daha safidir."

Diğer bir görüşe göre ise, yani bu ağaç, dünyanın doğu bölgelerinde de, batı bölgelerinde de yetişmez; fakat dünyanın ortası olan Şam bölgesinde yetişmektedir. Zira Şam bölgesinin zeytinleri, en üstün kalitededir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani devamlı güneş vurup onu yakacak yerlerde yetişmez, hiç güneş vurmayip da onu ham bırakacak yerlerde de yetişmez. Bir hadiste şöyle denilmektedir: "Hiç güneş almayan yerlerde yetişen ağaç ve bitkilerde de, her zaman güneşin vurduğu yerlerde yetişen ağaç ve bitkilerde de hayır yoktur."

C- "Öyle ki, kendisine hiç ateş değmese de, onun yağı kendiliğinden neredeyse parlayıverecektir."

Yani bu ağacın yağı, safiyet ve aydınlatma özelliğinde öyledir ki, hiç ona ateş değmeden de neredeyse kendiliğinden parlayiverecektir.

D- "O, nûr üstüne nurdur."

Bu cümle, temsilin fezlekesi, ondan hâsıl olan mânanın sarih ifadesi ve bundan sonra gelene de hazırlık mahiyetindedir.

Yani Kur'ân'ın, kendisiyle ifade edildiği ve acayip sıfatının, temsilî olarak kandilliğin sıfatıyla açıklanan nûr, muazzam bir nûr üstüne muazzam bir nurdur. Yoksa muayyen ve gayri muayyen bir nûr üstüne yine muayyen veya gayri muayyen bir nurdan ve yalnız iki nurun toplamından ibaret değildir, fakat o nûr, belli bir sınırla değil, sınırsız olarak kat kat artan bir nurdur. Bu nurun, temsilî olarak anlatıldığı kandil ışığı ile sınırlandırılması ise, insanlar arasında câri olan âdete göre, ışık mertebelerinin son sınırı olmasından dolayıdır. Zira lamba, küçük yuva (delik) gibi dar bir yerele olduğu zaman, yansıyan ışıkların, ana ışıkla birleşmesi sebebiyle daha kuvvetli ve toplu ışık vermektedir. Geniş yerde olan lamba ise böyle değildir; zira onda ışık etrafa dağılır. Yine kandil (lamba), aydınlatmayı ziyadesiyle arttırmanın en büyük yardımcı aracıdır. Keza,

zeytin yağı ve safiyeti de öyledir. Âdete göre, bu mertebelerin ötesinde daha kuvvetli ışık sağlayacak başka bir mertebe yoktur.

Âyetteki nuru, (Kur'ân değil de) nurun kendisi olarak kabul etmek ise, Kur'ân'ın yüce sanına yaraşmaz.

E- "Allah dilediği kimseyi Kendi nuruna kavuşturur."

Yani Allah (celle celâlühü), kullarından hidâyetini dilediği, kimseyi, kesin olarak matlûba ulaştıran özel bir hidâyetle o şânı pek yüce yoğun nura kavuşturur; o kimseyi, bu nûr içindeki hakikat delillerini, Allah (celle celâlühü) katından olduğunu, icazını, gaibi bildiren haberlerini ve îmanı mucip olan diğer üstün vasıflarını anlamaya muvaffak eder.

Bu kelâm bize bildiriyor ki, bu hidâyetin ana sebebi ve dayanağı yalnız Allah'ın (celle celâlühü) dilemesidir ve ilâhî irade olmadıkça sebeplerin tezahürü, matlûplara ulaştırmaktan uzaktır.

F- "Allah, insanlara temsiller getirir."

Yani Allah (celle celâlühü), hidâyet esnasında insanların halinin ihtiyaç duyduğu temsiller gerektirir. Çünkü irşat bağlanımda temsillerin büyük etkisi vardır. Zira temsil, aklî olarak düşünülenleri., hissedilenler şeklinde göstermek ve garip mânaları, ünsiyetli şeyler olarak tasvir etmektir. İşte bundan dolayıdır ki, apaçık Kur'ân'ın kendisiyle ifade edildiği İlâhî nûr, kandillik nuru olarak temsil edilmiştir.

G- "Zaten Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Yani aklî olsun, hissi olsun ve zahir olsun, bâtın olsun, Allah (celle celâlühü) her şeyi hakkıyla bilendir. Ve bunun gereği olarak da, O'nun dileği, insanlardan hidâyete lâyık olanların hidâyetine taallûk eder; diğerlerine taallûk etmez; çünkü bunun aksi, tekvin (yaratılış) ve teşriin (ilâhî kanunların), üzerine binâ edildikleri hikmete ters düşer. Yine Allah'ın (celle celâlühü) her şeyi biliyor olmasının gereği olan diğer bir husus da, insanların hallerinin gerektirdiği şekilde, O'nun umumî hidâyetinin çeşitli ve yollarının farklı olmasıdır.9

9 Malik Bin Nelvı, Kur'ân-ı Kerim Mucizesi eserinde bu ayeti son ilmî gelişmeler ışığında ıncelemekte ve Kur'ân'ın icazının ebedî olduğunu göstermektedir.

"O kandil, öyle evlerdedir ki, Allah, yükseltilmesine (yüeeltilmesine) ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Seçkin adamlar orada sabah akşam O'nu tesbîh ederler."

A- "O kandil, öyle evlerdedir ki, Allah, yükseltilmesine (yüceltilmesine) ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir."

Bundan önce Kur'ân-ı Kerîm'in şânı konusunda onun, şer'î kuralları, hükümleri, bunların prensiplerini, onlara terettüp eden mükâfatlar ile cezaları ve bunlardan başka âhiretin halleri ve korkunç sahneleri beyan edildi ve Kur'ân'ın gayet açıklayıcı ve öğretici olduğuna da işaret edildi. Nitekim onun aydınlatması, açıklanan kandil ışığı ile temsil edildi ve o nûr, en yüksek mertebede zahir olmakla beraber, ancak, Allah'ın dilediği kimsenin onun hidâyetinden faydalanacağına, başkasının faydalanamayacağına işaret edildi...

İşte bütün bu hakikatlerin beyanından sonra bu âyetten itibaren de her iki fırka anlatılmakta ve hidâyet bulup bulmamakta hallerinin keyfiyetini, bildiren bazı amelleri tasvir edilmektedir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, âyetteki evlerden murat, bütün mescitlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın (celle celâlühü) her hangi bir peygamberinin binâ ettiği mescitlerdir ki, onlar da şu mescitlerdir: Hazret-i İbrâhîm ile İsmail'in (aleyhisselâm) binâ ettikleri Kâ'be; Hazret-i Dâvûd ile Süleyman'ın binâ ettikleri Beytülmakdis; Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) binâ ettiği Medine Mescidi ile Kuba Mescidi.

Bu evlerin yükseltilmesine izin verilmesinden murat, diğer evlerden farklı olarak, yüksek binâ edilmelerinin emredılmesidır.

Diğer bir görüşe göre ise, o evlerde Allah'a (celle celâlühü) ibâdet etmekle, kadir ve kıymetlerinin yüceltilmesi emridir. Bu görüşe göre, âyette ondan sonra gelen "içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir" cümlesi, onun îzahi kabilindendir. Hangi görüşe göre olursa olsun, bu emrin izin olarak ifade edilmesi, işaret ediyor ki, burada memurun haline yaraşan, bu konuda sanki izinliymiş gibi, henüz emir vârid olmadan önce emredilecek şeyi gerçeldeştirmek niyetiyle emir konusuna yönelmesidir.

Burada Allah'ın (celle celâlühü) isminin anılmasından murat, O'nun bütün zikirleridir.

B- "Seçkin adamlar orada sabah akşam O'nu tesbîh ederler."

Tesbîh'in aslı, tenzih ve kutsamaktır. Derler ki; bundan, farz namazlar kastedilmiştir. Nitekim "sabah akşam" sözleriyle vakitlerin tayini de bunu bildirmektedir. Yani sabahlar ve akşamlar O'nu tesbîh ederler.

Bu tesbîhten, tenzihin kendisi de kastedilebilir. Buna göre bu tenzih, namazların esnasında ve vakitlerinde vâki olan tenzihlerden ibarettir. Bu tenzîlı, sair tenzihlerden daha üstün olmasından dolayı zikre tahsis edilmiştir. Yahut bu tenzih, bütün vakitlerde vâki olan tenzihlerdir. Buna göre günün iki tarafının (sabah akşam) zikredilmesi, günün tamamını ifade etmektedir. Zira günün vakitlerinde umde olan ve iş güçlerin yapılmasıyla ilgili en çok günün iki tarafı ifade edilmekledir.

37
"O seçkin adamları, Allah'ı anmaktan, namazı gereğince kılmaktan ve zekâtı vermekten hiçbir ticaret ve alım satım alıkoyamaz. Onlar, bu yüreklerin ve şu gözlerin tersine döneceği bir günden korkarlar."

Bu kelâm, o seçkin şahsiyederin, kendilerini tamamıyla Allah'ın (celle celâlühü) ibâdetine verdiklerini, onların, halleri olarak belirtilen tesbihe gark olduklarını ve her ne olursa olsun, hiçbir engelin onları bundan alıkoyamadığını ifade etmektedir.

Burada özellikle ticaret, zikre tahsis edilmiş, çünkü onlara en kuvvetli ve en meşhur engeldir. Yani ne kadar kârlı olursa olsun, hiçbir ticaret ve akm satım, onları ibâdetlerinden meşgul etmez.

Alım-satım da, ticaretin kapsamına dâhil olduğu halde bir de ayrıca zikredilmesi, diğer ticaret nevilerinden daha cazip olduğu içindir. Çünkü akm satımın kazancı, kesin ve peşindir; diğer ticaretlerin kazancı ise, ikinci asama satiş sırasında beklenmektedir. İşte bundan dolayı diğer ticaretlerin alıkoymamasından, akm satımın da alıkoymaması lâzım gelmez.

Vâkıdî'den naklolunduğuna göre, burada ticaretten murat, satın almaktır; çünkü ticaretin aslı ve başlangıcı budur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ticaret, satılmak üzere bir yerden başka bir yere sevk edilen davar ve emtiadır.

Yani ne kadar cazip ve kârlı olursa olsun, hiçbk ticaret ve alıs-veriş, o bahtiyar insanları, tesbîh ve hamd ile Allah'ı (celle celâlühü) anmaktan, namazları geciktirmeden vaktinde hakkıyla kılmaktan ve hak sahiplerine verilmesi farz kılınmış olan zekâtı vermekten alıkoyamaz.

Zekât, yalnız mescitlerde ifa edilen bir ibâdet olmadığı halde burada zikredilmesi, namazın arkadaşı olup diğer yerlerde hep onunla beraber zikredilmesinden dolayıdır. Bir de, zekâtın burada zikredilmesi, bu seçkin insanların güzel amellerinin, mescitlerde ifa edilenlere münhasır olmadığına dikkat çekmek içindir. Nitekim "Onlar, bu yüreklerin ve şu gözlerin tersine döneceği bir günden korkarlar" cümlesinin burada zikredilmesi de, onların korkularının, mescitlerde bulunmalarına bağlı olmadığına dikkat çekmek içindir.

Yüreklerin ve gözlerin tekallüb etmesi, korku ve dehşetten yerinden oynaması, normal halinin bozulması ve dışarı fırlaması demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "... gözler yıldığı, yürekler gırtlağa geldiği zaman..." Yahut yüreklerin ve gözlerin halinin bozulup tersine dönmesi ve kalpler, önceleri mühürlü

iken şimdi hakikatleri idrâk etmesi ve gözler de, önceleri kör iken şimdi hakikatleri görmesi demektir. Yahut yürekler, kurtulmak umudu ile helâk olmak korkusu arasında ve gözler de, hangi taraftan götürülecekleri ve amel defterlerinin hangi taraftan verileceği tereddüdü içinde olmaları demektir.

38
"Allah, onları, yaptıklarının daha güzeliyle mükâfatlandıracak ve lûtfunden onlara fazlasıyla verecektir de onun için. Zaten Allah, dilediği kimselere hesapsız olarak rızık verir."

Yani onlar hiçbk engel tanımadan, tesbîh, zikir, zekât ve kıyamet korkusu gibi amellerine devam ederler ki, Allah kendilerine vaat ettiği gibi bir tek sevap için, onun on katından yedi yüz katına kadar sevapla kendilerini mükâfatlandırır ve lûtfunden onlara fazlasıyla bir takım nimetler verir ki, bunların hususiyetlerini, yahut miktarlarını onlara vaat etmemiştir ve dolayısıyla bunların keyfiyetleri ve kemiyetleri akıllarına bile gelmez; fakat ancak bazı âyet ve hadislerde icmali olarak vaat edilmiştir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "İyilik edenlere, iyilik ve daha fazlası var."

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de kutsî bir hadiste Allah'tan (celle celâlühü) hikâye ederek şöyle buyurmuştur: "Ben, sâlih kullarım için öyle nimetler hazırlamısımdır ki, onları hiçbir göz görmemiş; hiçbir kulak işitmemiş ve onlar, hiçbir insanın kalbinden bile geçmemiştir."

Bundan başka da daha nice icmali vaatler vardır ve "Zaten Allah, eklediği kimseye hesapsız olarak rızık verir" cümlesi de, bunlardan biridir. Zira bu cümle, mezkûr ziyâdeyi açıklayan bir zeyil mahiyetinde olup Allah'ın (celle celâlühü) onların amellerinin mükâfatından fazla olarak hesapsız hayırlar vereceğinin vaadidir,

Allah'ın (celle celâlühü) dilediği kimselerden murat, güzel sıfatlan zikredilen kimselerdir. Yani Allah (celle celâlühü), güzel sıfatlan zikredilen o kimselere hesapsız olarak rızık verir. Onların "Allah'ın dilediği kimseler" olarak ifade edilmeleri, mezkûr rızkın, yegâne sebebinin sırf Allah'ın (celle celâlühü) dilemesi olduğuna, yoksa anlatılan amelleri olmadığına dikkat çekmek içindir. Nitekim Allah'ın (celle celâlühü) nuruna kavuşmanın yegâne sebebi de, yine İlâhî iradedir; yoksa sebeplerin tezahürü değildir. Bir de, bu ifade bize bildiriyor ki, o güzel sıfatlara sahip olanlar, Allah'ın İl hesapsız olarak rızık vermeyi dilediği kimselerdir. Nasıl kı, onlar, Allah'ın (celle celâlühü), nuruna kavuşturmayı eklediği kimselerdendir. Nitekim onların açıklanan amelleri bu gerçeği bildirmektedir. Zira zikredilen tesbîh, namaz, zekât, âhiret günü ile dehşetinin korkusu ve mükâfat umudu, nurdan kastedilen Kur’ân-ı Kerimden kaynaklanmaktadır. İşte bu kelâm ile, ilâhî hidâyetle hidâyet bulanın halinin beyanı en açık ve net şekilde tamamlanmış olur.

39
"Kâfirlere gelince, onların amelleri engin bir çöldeki bir serap gibidir ki, susamış, onu bir su sanır; nihayet onun yanına vardığında orada hiçbir şey bulamaz. Ve yanında Allah'ın hükmünü bulur. İşte o zaman Allah, onun hesabını tastamam görür. Zaten Allah, hesabi gayet çabuk olandır."

A- "Kâfirlere gelince, onların amelleri engin bir çöldeki, bir serap gibidir ki, susamış, onu bir su sanır; nihayet onun yanına vardığında orada hiçbir şey bulamaz."

Yani îman edenlerin amellerinin hak ve geleceği anlatıldığı gibidir . Kâfirlere gelince, onların sıla-ı rahim., köleleri azat etmek, hacılara su vermek, Beytullah'ı onarmak, yardıma muhtaç olanların yardımına koşmak, misafir ağırlamak ve ancak îmanla beraber olması takdirinde ilahi mükâfat gerektiren diğer amelleri, engin bir çöldeki bir serap gibidir... Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Kâfirlerin hak şöyledir: Onların amelleri fırtınak bir günde rüzgârın şiddede savurduğu küle benzer..."

B- "Ve yanında Allah'ın hükmünü bulur. İşte o zaman Allah, onun hesabını tastamam görür. Zaten Allah, hesabı gayet çabuk olandır."

Bu cümle, tamamlayıcı olarak, ondan sonraki hallerini beyan ediyor ki, onların sonunun, serabı gören susamış gibi yalnız hüsran ve umutsuzluktan ibaret olduğu vehmedilmesin ve ondan sonra başlarına geleceklere göre o hüsranın tamamen önemsiz kaldığı anlaşılsın.

Bu cümle, "orada hiçbk şey bulamaz" cümlesine atıf değil, fakat temsil yoluyla anlaşılan kâfirlerin, mezkûr amellerinden hiçbir şeyi ve eserini bulmamaları mefhumuna atıftır. Yani nihayet kâfirler, kıyamet gününde, dünyada, ahirette kendilerine faydası olacağını sandıkları amellerinin yanına vardıklarında o amellerden bir şey bulamazlar ve Allah'ın (celle celâlühü) hükmünü bulurlar. İşte o zaman Allah (celle celâlühü), mezkûr amellerinin hesabım ve cezasını tastamam görür. Zira onların, îmanları olmadığı halde amellerinin faydasına inanmaları ve bunun gereğince hareket etmeleri, küfür üstüne küfür olup kesin olarak ceza gerektirmektedir.

Deniliyor ki, bu âyet, Utbe b. Ebî Rebîa b. Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, bu adam, Câahiîiyye devrinde rahiplerin kıyafetlerini giyip kendim ibâdete vermiş ve dindarca bir hayat yaşamaya başlamış; ama sonra İslam gelince küfrü seçmiştir.

40
"Yahut kâfirlerin hali, engin denizdeki karanlıklar gibidir ki, onu bir dalga, onun üstünden diğer bir dalga, onun üstünden de bir bulut kaplamaktadır. Birbiri üstüne karanlıklar... Öyle ki, insan elini çıkarıp uzatsa, onu bile görecek değildir. Zaten bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık onun için ışık adına bir şey yoktur."

A- "Yahut kâfirlerin hali, engin denizdeki karanlıklar gibidir ki, onu bır dalga, onun üstünden diğer bir dalga, onun üstünden de bir bulut kaplamaktadır."

Bundan önce, o kâfirlerin çok güvendikleri ve her ortamda iftihar vesilesi yaptıkları amelleri zikredilen seraba benzetildikten ve ilâve olarak çetin bir hesap ve azap görecekleri belirtildikten sonra burada da, onların, aldananların aldanması için içinde hiçbir hayır şaibesi bulunmayan çirkin amelleri, engin denizlerde üst üste dalgalarla kaplanmış ve dalgaların üstünde de, yıldızların ışıklarını örten bir bulut bulunan karanlıklara benzetilmiştir.

"Üstünde bîr bulut" denilmesi, dalgaların sanki bulutlara ulaşmış gibi kat kat ve üst üste olduklarına işaret etmektedir.

B- "Birbiri üstiine karanlıklar..."

Bu da, karanlıkların son derece zifiri olduklarını beyan etmektedir. Tıpkı "nûr üstüne nûr" kelâmı, nurun son derce kuvvetli olduğunu ifade ettiği gibi.

C- "Öyle ki, insan elini çıkarıp uzatsa, onu bile görecek değildir."

Yani bu karanlıklara müptela olan kimse, kendi eline bakmak için elini çıkarıp gözünün en yakınına götürse, onu bile görecek değildir.

D- "Zaten bir kimseye Allah nûr vermemişse, artik onun için ışık adına bir şey yoktur."

Bu kelâm, makabli için bir zeyil mahiyetinde olup temsilin ifade ettiği kâfirlerin amellerinin böyle olduğunu açıklamakta ve onların bu sonucunun, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini nuruna, Kur’ân'a hidâyet buyumumasından ileri geldiğini açık etmektedir.

41
"Görmüyor musun ki, göklerde ve yerde olanların hepsi ve uçan kuşlar da kanatlarını çırparak Allah'ı tesbîh etmektedirler. Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir. Zaten Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."

A- "Görmüyor musun ki, göklerde ve yerde olanların hepsi ve uçan kuşlar da kanatlarını çırparak Allah'ı tesbîh etmektedirler."

Bu hitap, Resûlüllah için olup Allah'ın (celle celâlühü), ona nûr mertebelerinin en yükseğini ve en parlağını, indirdiğini ve zahir âlem ile bâtın âlemin en ince ve küçük sırlarını beyan ettiğini bildirmektedir. Yani ey Resûlüm! Sarih vahiy ve sahîh delil sayesinde müşahede gibi bir kesin bilgi ile biliyorsun ki, şu göklerde ve bu yerde onların bir parçası olarak ve ayrı olarak bulunan aklı olan ve olmayan bütün varlıkları hepsi, devamlı Allah'ı (celle celâlühü) zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde, yüce şanına yakışmayan her türlü noksanlık ve

halelden manevî bir tenzih ile tenzih etmektedir. Kâinatın bu tenzihini bütün aklı selim sahiplerini anlamaktadır. Zira mürekkep olsun, basit olsun, kâinatta bulunan bütün mümkün varlıklar, mahiyetleri, vücutları ve halleri itibarıyla, varlığı vacip, kemal sıfatlarının yegâne sahibi, yüce şanına yakışmayan her şeyden mukaddes olan bir Yaradanm varlığına delâlet etmektedir. Allah (celle celâlühü) bu delâletin kuvvetine ve gayet açık olduğuna da dikkat çekmektedir. Nitekim hal lisanını söz lisanı mertebesinde kabul ederek, akıl sahiplerine mahsus bulunan ve tenzih mertebelerinin en kuvvetlisi ve zahiri olan tesbih ile onu ifade buyurmuş ve bu mânayı, âkil sahipleri için kullanılan harfi (Men), âkil sahipleri olmayanlar için kullanılan harfe (Mâ) tercih etmekle de tekit etmiştir. Sanki, önemli olsun veya olmasın, her şey ve arazların (araz, başka varlıklar vasıtasıyla görünen) ve ayinlerin her ferdi, âkil, nâtik olup birer doğru haberci olarak, Allah'ın (celle celâlühü) yüce şanını ve üstün hükümranlığını bildirmektedir.

Göklerde ve yerde, Allah'ın (celle celâlühü) kemal sıfatlarına delâlet: eden varlıklar da bulunduğu halde yalnız tenzih, zikre tahsis edilmiş, çünkü kelâmın siyakı, -Hâşâ! Sümme Hâşâ!- cansız varlıkları ilâhlıkta Allah'a (celle celâlühü) ortak kılarak ve evlat edinmeyi O'na isnat ederek tenzihi ihlal eden kâfirlerin halını takbih etmek içindir.

Âyetteki Tesbîh'i, yaratılmışların her nevine uygun olan mânalara hamletmek, yani bundan sonra gelecek olan "Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir." Cümlesinden de ilk akla geldiği gibi, âkil sahiplerinin tesbihine de, başkasının tesbihine de şâmil olacak mecazî bir mânanın kastedilmesi ise, insan ve cin kâfirlerin de, âkil sahipleri oldukları halde, o mânada kesinlikle Allah'ı (celle celâlühü) tesbîh etmedikleri, onların tesbîhi, âkil sahibi olmayan varlıkların da onlara iştirak etlikleri, mezkûr delâlet tesbîhi olduğu gerçeği ile reddedilmektedir.

Bu âyet, kâfirlerin hatasını ziyadesiyle ortaya koymakta ve onların, en aşağı cihetleri olan cansız varlık, cisim ve hayvan olmaları cihetleriyle Allah'ı (celle celâlühü) tesbîh ettiklerini, en şerefli cihetleri olan insan olmaları cihetiyle O'nu tesbîh etmediklerini beyan etmektedir.

Kuşlar da, yerdeki varlıklara dahil oldukları halde ayrıca zikredilmişler, çünkü kuşlar, devamlı yerde kalmazlar; bir de kuşların pek hârika mükemmel bir özelliği olup onların tesbîhi bu cihetten anlatılmak istenmektedir. Zira kuşların bu ciheti, Yaradanının kudretinin kemalini ve O'nun tedbirinin güzelliğim gayet açık bildirmektedir. Nitekim "kanatlarını çırparak" kaydı de bunu bildirmektedir. Zira Allah'ın (celle celâlühü), istedikleri gibi havada durmak ve hareket etmek imkânına sahip olmaları için ağır cisimlere kanatlar ve hafif kuyruklar vermesi ve bunları açıp yummak suretiyle onlara kullanma keyfiyetini öğretmesi, aklını kullanan bir kavım için apaçık bir hüccet ve âyet olup Mecîd (lûtfu keremi bol) olan Yaradanın kudretinin kemaline ve Mübdî (ilk yaratan) ve Muîd (sonra yine hayata döndüren) Allah'ın üstün hikmetine delâlet etmektedir.

B- "Her biri kendi duasını ve tesbihini bilmiştir."

Bu kelâm, zikredilen varlıkların her birinin Yaradanım tenzihinin son derece derin ve köklü olduğunu beyan etmektedir. Zira onların hali, kendisinden sâdır olan fiilleri, rasgele ve düşünmeden değil, fakat bilerek ve kasten yapan kimsenin haline benzetilmektedir. Bu arada şu hakikatlere de işaret edilmektedir. Zikredilen eşyanın her birinin, mezkûr tenzih ile beraber, Allah'a (celle celâlühü) zatî bir ihtiyacı vardır; kendisini ilgilendiren bilgileri yeterliliği ve yeteneği nispetinde O'ndan feyiz almaktadır. Bunun tahkiki şöyledir: Mümkün olan varlıkların her biri, haddi zâtında (kendi kendine) vücut bulmak, yeterlik ve yeteneğinden uzaktır; fakat başlangıçtan da, beka olarak da, kendi şanına uygun olan vücut ve onu takip eden kemallerin feyizlerini almaya yeteneği vardır. İşte o, sürekli Allah'tan (celle celâlühü) feyiz almaktadır; Allah (celle celâlühü) her an Zâtı ve sıfatları ile alâkadar, kelimelerle ifade edilemeyecek kadar çeşitli feyizler ona yağdırmaktadır. Öyle ki, ilâhî yardım ile arasındaki, alâka kesilince, o anda yok oluverir, işte o manevî feyiz almak, duâ ve yakarış demek olan Salât (namaz)olarak ifade edilmiştir ki, temsil ikmal edilsin ve tafsilatıyla zikredilen meziyetler ifade edilmiş olsun.

Dua, tesbihten önce zikredilmiş, çünkü duanın mertebesi ondan öndedir Âyetin bu cümlesi şöyle de tefsir edilebilir: Kuşların her çeşidi ve ferdi, Allah'ın (celle celâlühü) onlara özel olarak ılhâm buyurduğu duâ ve tesbîhi bilmiştir.

Bu tefsire göre de, bu cümle, her kuş çeşidinin ve ferdinin, duâ ile tesbihinde derin bilgiye sahip olduklarını, duâ ile tesbihin onlardan sâdır olmasının düşüncesiz ve rasgele olmadığını, aksine ilme ve kesin bilgiye

dayandığını, Allah'ın (celle celâlühü) onlara ilham buyurduğu şekline halel, getirmediklerini beyan etmektedir. Zira Allah'ın yaratılmışların her nevine, dehâ sahibi akıllı varlıkların bile keşfedemediği bir takım ince bilgileri ilham buyurduğu, inkârı kabil oknayan bir gerçektir. Buna nasıl hayır denilebilir kı, kirpi bile, idrâki en geri hayvanlardan olduğu halde, kuzey ve güney rüzgârları esmeden önce onları hisseder ve ona göre yuvasının girişini değiştirir. Hattâ rivâyet olunuyor ki, istanbul'un fethinden önce bu kentte servet yapmış bir adam varmış. Bunun sebebi şu imiş: Bu adam, rüzgârlar esmeden önce hangi yönden eseceğini biliyormuş ve insanları bu yönde uyarıyormuş; insanlar, bu uyarısından faydalanıp gemicilik işleri ile diğer işlerim ona göre düzenliyorlarmış. Bu adamın bu bilgiye sahip olmasının sebebi de şu imiş: Bu adam, evinde bir kirpi besliyormuş ve onun davranışlarından bu bilgilen ediniyormuş.

Bu îzaha göre, âyette kuşların zikre tahsisi edilmelerinin sebebi, onların seslerinin daha açık ve tesbihe hamledilmeye daha uygun olmasından dolayıdır.

C- "Zaten Allah onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."

Bu cümle, makabknin mefhumuna bir İzahtır. Onların yaptıkları, birinci tefsire göre, akıl sahibi olsun veya olmasın, bütün varlıklara şâmil olan mezkûr delâletten ibarettir. İkinci tefsîre göre ise, ya hem onlardan, hem de kuşlara mahsus olan özel tesbihten ibarettir; ya da yalnız kuşların tesbihinden ibarettir. Buna göre bu cümle, yalnız kuşların tesbîhini izah etmektedir; ilk iki tefsire göre ise, hepsinin tesbihine izahtır.

Diğer bir görüşe göre ise mezkûr "bilmiştir" fiili ile tesbîh ve duâ zamirleri Allah'a (celle celâlühü) racidir. Yani Allah (celle celâlühü) gökler ve yerde olanların hepsinin duâ ve tesbîhini bilmiştir.

42
"Şu göklerin ve bu yerin hükümranlığı sadece Allah'ındır. Gidiş de, yalnız O'nadır."

Zira göklerin ve yerin yegâne Yaradanı O'dur ve onlarda bulunan zât ve sıfatların, var etme ve yok etme olarak, baştan ve iade olarak yegâne mutasarrıfı O'dur. Ve hepsinin ölmek ve tekrar dirilmek olarak gidişleri de ancak O'nadır.

Hulâsa, baştan da, sonuçta da hükümranlık, yalnız Allah'a (celle celâlühü) mahsustur.

43
"Görmüyor musun ki, Allah, bulutlan kolayca yürütüp sürüyor; sonra onları bir araya getiriyor; sonra da onları bir kütle durumuna sokuyor. Bir de bakıyorsun ki, onun arasından yağmur çıkıyor. Allah, gökteki dağlar misak kütlelerden dolu da indirmekte, onu istediğine çarptırmakta, istediğinden de uzak tutmaktadır, öyle ki, bulutun şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alır."

A- "Görmüyor musun ki, Allah, bulutlan kolayca yürütüp sürüyor; "

Bu kelâm işaret ediyor ki, bulutların sürülmesi, ilâhî kudret için pek önemsiz bir hâdisedir.

B- "Sonra onları bir araya getiriyor; sonra da onları bir kütle durumuna sokuyor."

Yani sonra İlâhî kudret, o bulut parçalarını bir araya getirerek ve onları üst üste koyarak bir kütle durumuna sokuyor.

C- "Bir de bakıyorsun ki, onun arasından yağmur çıkıyor."

Yani o bulutların üst üste yığılıp yoğunluk kazanmasından sonra bir de bakıyorsun ki, onun yarıklarından yağmur çıkıyor.

Bu ifade de, "Bunun üzerine mûsâ'ya: Asân ile denize vur! diye vahiy ettik; derhal yarıldı." Âyetinin ifadesi kabilinden olup fiilden sonra neticenin pek süratle hâsıl olduğunu bildirmektedir.

D- "Allah, gökteki dağlar misali kütlelerden dolu da indirmekte, onu istediğine çarptırmakta, istediğinden de uzak tutmaktadır."

Burada semadan murat, buluttur. Çünkü yukarıda olan her şeye sema denilmektedir.

Yahut Allah (celle celâlühü), gökteki dolu dağlarından dolu da indirmektedir. Ancak ilk görüş daha açıktır.

Yahut Allah (celle celâlühü) gökten dağlar kadar çok dolu da indirmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, semadan murat, gök kubbedir ve yerde taşlardan dağlar bulunduğu gibi, göklerde de dolu dağları bulunmaktadır. Akli olarak bunu reddeden bir kesin delil de mevcut değildir.

Meşhur olan görüşe göre, buharlar yükselirken, eğer onları çözen hararetle karşılaşmadan havanın soğuk tabakalarına kadar yükselirlerse ve soğuk daha da şiddetlenirse, buharlar orada yoğunlaşıp bulut haline gelir; eğer soğuk şiddetlenmezse, yağmur olarak yağmaya başlar; eğer soğuk şiddetlenip de, yoğunlaşmadan önce buhar derecesine gelirse, kar olarak yağar; yahut dolu olarak yağar. Bazen hava, aşırı derece soğur ve sonunda büzülüp buluta dönüşür ve ondan yağmur veya kar yağar. Bütün bunlar üstün hikmetlere ve maslahatlara dayanan ilâhî iradenin sonuçlandır.

İşte Allah (celle celâlühü) bu şekilde yağdırdığı doluyu istediğine çarptırmaktadır. Böylece dolunun isabet ettiği kimse, bedenî ve malî zarar görmektedir. Allah (celle celâlühü) dilediğinden de bu doluyu uzak tutmaktadır. Bu kimse de, onun zararlarından kurtulmaktadır.

E- "Öyle ki, bulutun şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alır."

Diğer bir kırâete göre, (parıltı anlamındaki) "Sena" kelimesi. "Sena" olarak okunmuştur. Buna göre yükseklik ve yücelik anlamındadır.

Yani bu bulutun şimşeğinin ışığı ve sürati o kadar müthiştir ki, neredeyse gözleri, alır.

Gözlerin zikredilmesi, ziyadesiyle korkunçluğunu ve tesirinin şiddetini beyan etmek, içindir. Sanki gözler kapalı da olsa, onları alacak.

Bu, ilâhî kudretin kemalim gösteren en kuvvetli delillerdendir. Zira bu, zıddı, zıt tan üretmek kabilindendir.

44
"Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Hiç şüphesiz bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır."

Yani Allah (celle celâlühü), gece ile gündüzü, onları art arda getirmek suretiyle, yahut birini eksiltip diğerini arttırmak suretiyle, yahut sıcaklık ve soğulduk gibi onlarda gerçekleşen durumlarla ve ezcümle bulutların sürülmesi ve onun sonuçlarıyla hallerini değiştirmek suretiyle onları birbirine çeviriyor. Bunda, hiç şüphesiz basiret sahipleri için, ezelî Yaradanın varlığına, birliğine, kudretinin kemaline ve bütün kâinatı kuşattığına ve iradesinin, yüce şânına yakışmayan şeylerden münezzeh olduğuna apaçik delâlet vardır.

45
"Allah, her canlıyı sudan yaratmıştır. İşte onlardan kimi karnı üstünde sürünür; onlardan kimi de iki ayak üstünde yürür; kimi de dört ayak üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Şüphesiz Allah her şeye Kaadir'dir."

A- "Allah, her canlıyı sudan yaratmıştır."

Yani Allah (celle celâlühü), yerde yürüyen her canlıyı, maddesinin bir kısmı olan sudan, yahut özel bir su olan meniden yaratmıştır. Bu ikinci görüşe göre, gâlip olan şeyi, bütün için değerlendirmek olur. Çünkü bazı canlılar, meni olmaksızın üremektedir.

B- "İşte onlardan kimi karnı üstünde sürünür; onlardan kimi de iki ayak üstünde yürür; kimi de dört ayak üstünde yürür."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) yarattığı canlılardan yılan gibi bir kısmı karnı üstünde sürünür; insan ve kuş gibi baza canlılar da iki ayak üstünde yürür; deve, davar ve mal hayvanları ile vahşî hayvanlar gibi bazıları da dört ayak üstünde yürür.

Âyette, örümcek ve diğer haşarat gibi dörtten fazla ayaklar üstünde yürüyen canlıların zikredilmemesi, zikredilenlere göre önemsiz olmalarından dolayıdır.

C- "Allah dilediğini yaratır."

Allah (celle celâlühü), zikredilen ve edilmeyen canlılar türünden, basit olsun, mürekkep olsun, dilediği canlıları, ana unsur aynı olmakla beraber, eklediği suretlerde, dilediği organlarla, dilediği biçimlerde ve dilediği hareketlere, tabiatlara, kuvvetlere ve fiillere sahip olarak yaratır.

D- "Şüphesiz Allah her şeye kaadir'dir."

İşte bu kudretiyle dilediği canlıyı dilediği gibi yaratır.

46
"Yemin olsun ki, Biz, birçok açıklayıcı âyetler indirdik. Zaten Allah, dilediğini doğru yola iletir."

Yani Allah buyuruyor ki, dinî hükümlerden ve kâinat sırlarından uygun olan hakikatleri açıklayan birçok âyetler indirdik. Zaten Allah (celle celâlühü), dilediği kimseyi, bu âyetleri doğru değerlendirmeye muvaffak kılmak ve muhtevalarını hakkıyla tefekkür etmek suretiyle, hakkın hakikatine ve Cenneti kazanmak imkânına ulaştıran doğru yola iletir.

47
"Münafıklar: "Biz, Allah'a ve Resulüne îman ettik; itaat de ettik" diyorlar. Sonra onlardan bir güruh bunun ardından yüz çeviriyorlar. Zaten onlar hiç de îman etmiş değillerdir."

A-' "Münafıklar: "Biz, Allah'a ve Resulüne îman ettik; itaat de ettik" diyorlar."

Burada, Allah'ın (celle celâlühü) doğru yola hidâyet edilmesini dilemediği bazı kimselerin halleri beyan edilmeye başlanmaktadır.

Hasen El- Basrî diyor ki: "Bu âyet, zahiren îman ettiklerini açıklayıp da içlerinde küfür gizleyen münafıklar hakkında nazil olmuştur."

Diğer bir görüşe göre ise bu âyet, münafık Bişr hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Bişr, bir Yahudi'den davacı oldu ve davanın halk için o Yahudi'yi, Yahudilerin reisi Kâb b. Eşrefin hükmüne davet etti. Onun hasmı olan Yahudi ise, kendisini Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hükmüne davet etti.

Bir diğer görüşe göre ise bu âyet, Muğîre b. Vâil hakkında nazil olmuştur. Muğîre, bir arazi ve su hakkında Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) davacı oldu ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) hakemliğim kabul etmedi.

Hangi görüşe göre olursa olsun, âyet çoğul kipinin kullanılması (diyorlar), bize bildiriyor ki, bunu söyleyene yardım eden ve bu söylemde kendisini destekleyen bir grup vardı. Nitekim "Filan oğullan, filan oğullarını öldürdüler" denilir. Halbuki katil, onlardan bir kişidir.

B- "Sonra onlardan bir güruh bunun ardından yüz çeviriyorlar. Zaten onlar hiç de îman etmiş değillerdir."

Yani onlar, Allah'a (celle celâlühü) ve Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) îman ettiklerini ve onların emir ve yasaklarına itaat ettiklerini söyledikleri halde içlerinden bir güruh, bu duan ve itaat iddiasından sonra hükmünü kabul etmekten yüz çeviriyorlar. İşte bu îman ve îtâat iddiasında bulunduktan sonra bu akde ve işe iştirak edenler, gerçek mü’min değillerdir; îmanda ihlas ve sebat ehli değillerdir.

48
"Aralarında hükmetmek için Allah'a ve Resulüne çağırıldıkları zaman da, bakarsın ki, içlerinden bir güruh, yüz çevirip giderler."

Hakikatte hüküm Allah'ın (celle celâlühü) ise de, bilfiil ve bizzat hükmeden Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) iken, Allah'ın zikri, Resûlüllahı tazım için ve Allah, katındaki yüksek makamını bildirmek içindir.

Yani onlar, aralarında hükmetmek için Resûlüllah'a davet edildikleri zaman, hak onların aleyhinde olduğunu ve Resûlüllah'ın hak ile hükmedeceğini bildiği için, bakarsın ki, içlerinden bir güruh, Resûlüllah'ın hükmüne başvurmaktan yüz çeviriverirler.

49
"Ama hükmedilen hak, kendi lehlerine ise, ona boyun, eğip gelirler."

Yani hükmedilecek hakkın, kendi aleyhlerine değil, lehlerine olduğunu bildikleri zaman ise, boyun eğerek Resûlüllah'a gelirler; çünkü Resûlüllah'ın haktan ayrılmayarak kendi lehlerine hükmedeceğini kesin olarak bilirler.

50
"Onların kalplerinde bir hastalık mı var; yoksa şüpheye mi düşmüşlerdir; yoksa Allah ve Resulünün, kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır! İşte onlar zâlimlerin tâ kendileridir."

A- "Onların kalplerinde bir hastalık mı var; yoksa şüpheye mi düşmüşlerdir; yoksa Allah ve Resulünün, kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?"

Bundan önce onların bir takım tahkik edilmiş mevcut çirkinlikleri ile beklenen çirkinlikleri ortaya konulduktan sonra burada ise, onların mezkûr yüz çevirmeleri inkâr ve takbih edilmekte, onun kaynağı beyan edilmekte ve kaynağının çeşitleri belirtılmektedir. Yani onların mezkûr yüz çevirmeleri, kalplerinde küfür ile nifak hastalığı bulunmasından dolayı mıdır, yahut gerçekliği apaçık ortada iken Peygamberimizin peygamberliğinde şüpheye düşmelerinden dolayı mıdır, yahut Allah ve Resulünün, kendilerine haksızlık edeceğinden korkmalarından dolayı mıdır?

B- "Hayır! İşte onlar zâlimlerin tâ kendileridir."

Bu kelâm ile de, zikredilen hususların, mezkûr yüz çevirmelerinin kaynağı olmadığı belirtilmekte ve bunun kaynağının, onların şenaatlerinden başka bir şey olmadığına hükmedilmektedir. Yani zikredilenlerin hiçbirisi bunun kaynağı değildir. İlk ikisi değildir, çünkü eğer onlar olmuş olsa, hükmedilecek hak, onların lehine olduğu zaman da onlar Peygamberimizden yüz çevirirlerdi ve boyun eğerek onun hükmüne gelmezlerdi. Çünkü o zaman da onların nifak ve şüpheleri mevcuttur. Üçüncüsüne gelince, o zaten hiç mevcut değildir. Zira onlar, Peygamberin haksızlık edeceğinden hiç korkmuyorlardı. Çünkü onlar, Peygamberimizin emânet ve hak üzerindeki sebatını ayrıntılarıyla biliyorlardı. Hayır! Onların yüz çevirmelerinin asıl kaynağı, onların, zâlimlerin tâ kendileri olup hak sahiplerine zulmetmek istemeleri ve hakkı inkâr etmelerinin mümkün olması idi. İşte bundan dolayı onlar, Peygamberimizin hakemliğini kabul etmiyorlardı. Zira Peygamberin hakka hükmedeceğini kesin olarak biliyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, "yoksa şüpheye mi düşmüşlerdir?" cümlesinin mânası, yani Peygamberde bir töhmet sebebi görüp de onun hakkında güven ve itimatları mı sarsılmıştır? demektir.

Bu tafsilatı yüksek bir nazarla iyice tefekkür et ve bu konudaki kıylükaale îtibar etme!

51
"Aralarında hükmetmek üzere mü’minler Allah'a ve Resûlüne çağırıldıkları vakit sözleri ancak "İşittik ve itaat ettik" demelerinden ibaret olur. İşte onlar da, felâha erenlerin ta kendileridir."

Yani mü’minler, mü’minlerden olsun, başkalarından olsun, hasımları ile aralarındaki davaların halli için Resûlüllah'a çağırıldıkları zaman, onlar, Resülullah'ın vereceği hükmü peşinen kabullenmek anlamında böyle derler, işte bu güzel vasfı taşıyan mutlu ve kutlu insanlar da, bütün dileklerine kavuşmuş ve tekmil kötülüklerden kurtulmuş bahtiyar insanların ta kendileridir.

52
"Kim Allah'a ve Resulüne itaat eder ve Allah'tan korkar ve sakınırsa, işte onlar da muratlarına erenlerin ta kendileridir."

Bu kelâm, makablinde ifade edilen mü’minlerin güzel halini açıklamakta ve diğerlerini de onların zümresine dâhil olmaya teşvik etmektedir.

Yani kim, her ne olursa olsun, gerek yalnız kendisini ilgilendiren hususlarda, gerekse başkasını da ilgilendiren hususlarda emredilen serî hükümlerde Allah'a ve Resulüne itaat ederse,

Diğer bir görüşe göre ise, yani farzlarda ve sünnetlerde Allah'a ve Resulüne itaat ederse -ancak birinci görüş makama daha münâsiptir- ve geçmiş günâhları için Allah'tan korkar ve gelecek için de Allah'a karsı aykırılıklardan sakınırsa, işte bu itaat, korku ve sakınma vasıflarını taşıyanlar, ebedî nimetlere erenlerin tâ kendileridir.

53
"Münafıklar, sen kendilerine emrettiğin takdirde hiç şüphesiz savaşa çıkacaklarına dâir en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. Ey Resûlüm! Sen o münafıklara de kı: Yemin etmeyin; sizinki belli bir itaattir. Çünkü şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Münafıklar, sen kendilerine emrettiğin takdirde hiç şüphesiz savaşa çıkacaklarına dâir en ağır yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."

Bu kelâmda da, onların, yalan yeminlerle pekiştirdikleri diğer bazı yalanları hikâye edilmektedir.

Mukaatil diyor ki: "Allah'a yemin eden kimse, en ağır yemini yapmış olur."

Bazıları, âyetteki çıkmayı, savaşa çıkmak olarak değil, fakat yurtlarından ve mallarının içinden çıkmak olarak tefsir etmişlerse de, bu görüş, isabetli değildir. Çünkü bu ifade, onların Resûlüllah'a söyledikleri: "Sen nerede olursan, senin yanında olacağız; sen çıkarsan, biz de çıkarız; sen evinde kalırsan, biz de kaktız; sen cihad için bize emrederse, biz cihada çıkarız" şeklindeki sözlerinin hikâyesidir.

B- "Ey Resûlüm! Sen o münafıklara de ki: Yemin etmeyin; sizinki belli bir itaattir."

Onların mezkûr sözleri ve yeminleri yalan okluğundan dolayi Peygamberimiz, onu reddetmekle emir olundu. Yani onların sözlerini reddetmek, onu ağızlarına almalarını men etmek ve yalancı oldukları için bunun kabul edilmeyeceğim belirtmek üzere o münafıklara de kı; zahirî sözlerinizle iddia ettiğiniz itaat için yemin etmeyin; çünkü sizin itaatiniz münafıkça bir ıtâat olup yalnız dilinizle söylediğiniz, fakat kalbinizin tasdik etmediği bir itaattir.

Onların bu sahte itaati, belli bir itaat olarak ifade edilmiş, çünkü onların itaatinin münafıkça olduğu herkesçe biliniyordu.

Âyetin bu cümlesini, "sizden istenen, münafıkça bir itaat değil, gerçek bir itaattir" mânasına hamletmek ise, makama münâsip değildir.

C- "Çünkü şüphesiz Allah, saptıklarınızdan haberdardır."

Yani Allah, sizin açık ve gizli bütün amellerinizden ve ezcümle yeminle pekiştirdiğiniz yalan sözlerinizden ve kalbinizde gizlediğiniz küfür ile nifaktan ve mü’minleri aldatmak azminizden ve diğer şer ve fesat çeşitlerinden hakkıyla haberdardır.

Bu cümle, onların itaatinin münafıkça bir itaat olduğuna hükmetmenin illeti olup bu hallerinin mü'minler arasında şöhret bulmanın yegâne sebebi, Allah'ın bunu bildirmesidir. Yine bu cümle onlar için ceza vaadi olup Allah'ın onların bütün kötü amellerinin ve ezcümle nifaklarının cezasını vereceğini bildirmektedir.

54
"De ki: "Allah'a itaat edin; Resûlüllah'a da itaat edin! Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Resûlüllah'a düşen, kendisine yüklenen sorumluluğu (tebliği) yapmaktan, sizin sorumluluğunuz da size yüklenen görevleri yerine getirmekten ibarettir. Eğer ona itaat ederseniz, hidâyete erersiniz." Zaten Resûlüllah'a düşen, sadece apaçık tebliğdir."

A- "De ki: "Allah'a itaat edin; Resûlüllah'a da itaat edin!"

Burada "De ki..." emrinin tekrar edilmesi, bunun son derece önemli olduğunu belirtmek ve ikisinin farklı olduğunu zımnen bildirmek içindir.

Çünkü birincisinde söylenen, red ve azarlama yoluyla bir yasaktır. Nitekim "Orada dilinizi tutun ve konuşmayın artik!" âyeti de bu kabildendir. İkincisinde söylenen ise, teklif ve teşrî yoluyladır.

Onların itaati mezkûr şeîdlde vasıflandirildiktan sonra burada mutlak olarak zikredilip sıhhat ve ihlas gibi vasıflarla vasıflandırılmaması, onların itaatinin asla itaat olmadığına dikkat çekmek içindir.

B- "Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Resûlüllah'a düşen, kendisine yüklenen sorumluluğu (tebliği) yapmaktan, sizin sorumluluğunuz da size yüklenen görevleri yerine getirmekten ibarettir."

Bu hitap, Allah tarafından itaate memur edilen kimselere yönelik olup bu emri pekiştirmek, ona uymanın gerekliliğini kuvvetlice ifade etmek ve muhatapları, korkutmak ve teşvikle ona hamletmek içindir. Zira her hangi bir maksat için sevk edilen kelâmın üslubunu değiştirmek, söyleyenin buna yeni bir önem verdiğini bildirir ve dinleyen için de ziyadesiyle rağbet celp eder. Nitekim Kehf: 109 âyetinin tefsirinde de geçti. Özellikle bu değişikliğin, vasıtalı hitabın, vasıtasız hitaba dönüştürülmesi şeklinde olması, daha da anlamlı olur. Zira Allah'ın, Peygamberimiz vasıtasıyla emir etmesinden sonra bizzat onlara hitap buyurması ve emre uymak ile ondan yüz çevirmek hükmünü icmali veya tafsili olarak beyan buyurması, zikredilen tekit ve kuvveti son derece ifade etmektedir.

Yani eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Resûlüllah'a düşen, kendisine yüklenen tebliğdir ve sız bunu, "Allah'a itaat edin; Resûlüllah'a itaat edin!" söylemesiyle müşahede ettiniz. Ve sizin sorumluluğunuz da, size emir edilen itaattir.

C- "Eğer ona itaat ederseniz, hidâyete erersiniz."

Yani eğer size itaat edip emrine uyarsanız, asıl maksat olan ve her türlü hayra ulaştırıp her türlü serden kurtaran hakka erersiniz.

D- "Zaten Resûlüllah'a düsen, sadece apaçık tebliğdir."

Bu kelâm, makablim açıklayıp yüz çevirmenin kötü sonuçlarının ve itaatin faydasının yalnız kendilerine ait olduğunu bildirmektedir.

Burada elçiden murat, ya bütün peygamberlerdir, yahut da îzaha muhtaç her şeyi îzah eden Peygamberimizidir.

55
"Allah, (celle celâlühü) sizden îman edip de sâlih işler yapanlara, kendilerinden öncekileri hâkim kıldığı gibi, onları da hiç şüphesiz yeryüzüne hâkim kılacağını, onlar için seçip beğendiği dini onların iyiliğine yerleştireceğini ve korku döneminden sonra, bunun yerine güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar, Bana ibâdet ederler ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kim küfre giderse, işte onlar yoldan çıkmışların tâ kendileridir."

A- "Allah, sizden îman edip de sâlih işler yapanlara, kendilerinden öncekileri hâldm kıldığı gibi, onları da hiç şüphesiz yeryüzüne hâkim kılacağını, onlar için seçip beğendiği dini onların iyiliğine yerleştireceğim ve korku döneminden sonra, bunun yerine güven sağlayacağını vaat etti."

Bu kelâm, "Eğer ona itaat ederseniz, hidâyete erersiniz" cümlesinde ifade edilen lütûfkâr vaadi açıklamakta, onda mücmel olarak ifade edilen ve hidâyetin sonuçları olan çeşitli dinî ve dünyevî sarahatle ve tafsilatıyla bildirmekte ve hidâyetin mihveri olan itaatten neyin murat olduğunu da zımnen ifade etmektedir.

Burada îman edenlerden murat, hangi taifeden ve hangi vakitte olursa olsun, mutlak olarak küfürden sonra îman eden kimselerdir; yoksa yalnız münafıklar taifesinden îman edenler değil ve bu âyet-i kerîmenin nâzıl olmasından sonra îman edenler de değildir. Zira bu lûtufkâr ilâhî vaat, hepsini kapsayan genelliktedir. Şu halde "sizden" hitabı, yalnız münafıklar için değil, fakat bütün kâfirler içindir.

Âyette zikredilen itaatin tefsiri, işaret edildiği gibi, ancak îman ve saklı amelin her ikisiyle tamamlanmakta ve lütûfkâr vaatteki mükâfat, ancak her ikisine terettüp etmektedir.

Yani Allah (celle celâlühü), İman edip de sâlih ameller yapanları, memleketlerinde istedikleri gibi tasarruf eden hükümdarlar gibi, yeryüzünde diledikleri gibi tasarruf yapan halîfeler, yahut îman etmeyen ve sâlih ameller yapmayan insanlara halef kılacağını vaat etmiştir. Nitekim Allah, Mısır'da Fir'avun ile kavminin helakinden sonra ve Şam bölgesinde de Cebabîre kavimlerinin helakinden sonra İsrail Oğullarını, onların yerine halîfe kılmıştır. Yahut kendilerinden öncekilerden murat, hem Isrâiloğullarıdır, hem de daha önceki diğer mü'min ümmetlerdir. Nitekim "Sizden öncekilerin, Nûh, Ad ve Semûd kavimlerinin..." âyetlerinde bu kavimlere işaret edilmektedir.

Allah'ın, onlar için seçip beğendiği dini onların iyiliğine yerleştirmesi, vaat edilen nimetlerin en büyüğü olduğu halde önce zikredilmemiş, çünkü nefisler, âcil hazlara daha çok meyyaldir. Bundan dolayi âcil bazların başta zikredilmesi, meyletmek için daha etkilidir.

Yani Allah (celle celâlühü), onlar için seçip beğendiği İslam dinini hiç şüphesiz yeryüzüne yerleştirip sabit kılacaktır; onlar, hükümlerini uygulamayı sürdürecekler ve bütün hal ve hareketlerinde ona baş vuracaklardır.

Âyetin metninde dinin, onlara izafe edilmesi ve sonra da seçilip beğenilmesiyle vasıflandırılması, onların kalplerini alıştırmak, onu ziyadesiyle teşvik etmek ve onda sebat etmenin faziletini belirtmek içindir.

Allah (celle celâlühü) korku döneminden sonra güven sağlayacağını da vaat etti. Nitekim Peygamberimizin Ashabı, Hicretten önce on seneden fazla bir zaman korku içinde yaşadılar; sonra Medine'ye hicret: ettiler. Bu dönemde Müslümanlar, sabah akşam silah taşıyorlardı. Hattâ bir gün onlardan bir zât dedi kı: "Bizim güven içinde olacağımız bir gün gelmeyecek mi?" Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu kı: "Pek kısa bir zaman sonra sizden binleri, üzerinde hiçbir demir silah bulunmadan büyük kalabalıklar içinde güven içinde yayılacaktır." İşte o zaman Allah (celle celâlühü) bu âyeti indirdi ve vaadini gerçekleştirip Müslümanları Arap yarımadasına hâkim kıldı, onlara doğu ve batı ülkelerinin fethini müyesser kıldı ve Müslümanlar, her milletin çekindiği gâlip ve muzaffer bir toplum haline geldi.

Bu âyet, açıkça Peygamberimizin peygamberliğinin hak olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü gaibi, vâki olmasından önce olduğu gibi haber vermiştir.

Diğer bir görüşe göre ise bu âyetteki korkudan ve güvenden murat, âhiret azabından korkmak ve ondan güvende olmaktır.

B- "Çünkü onlar, Bana ibâdet ederler ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar.

Bu kelâm, anılan vaadin, tevhîd itikadı üzerinde sebat etmek ve ibâdette Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak şart ve kaydına bağlı olduğunu bildirmektedir.

C- "Artık bundan sonra kim küfre giderse, işte onlar yoldan çıkmışların tâ kendileridir."

Yani o lütufkâr vaatten sonra ve elde edilmesi yolunda son derece ehemmiyetle güzel çalışmaları gerektiren yüce gayelerin tafsilatı konusunda yapılan izahattan sonra her kim, zikredilen uyarı ve teşviklerden etkilenmeyerek küfürde sebat edip onu sürdürürse, işte onlar, haktan uzak düşmüş, azgınlık ve dalâlet çölünde şaşkın kalmış, fâsıklık, küfür ve azgınlık sınırlarının son haddine varmış bedbahtların tâ kendileridir.

56
"Ve namazı gereğince kılın; zekâtı da verin; Resûlüllah'a da itaat edin ki, merhamet göresiniz."

Bu cümle, kelâmın siyakından anlaşılan ve makamın gerektirdiği bir mukadder cümleye atıftır. Zira Allah'ın, itaate memur olanlara, yüz çevirmemek konusunda uyarı yoluyla "Eğer yüz çevirirseniz../' buyurması, "Eğer ona itaat ederseniz, hidâyete erersiniz" kelâmıyla da onları itaate teşvik buyurması, O'nun, îman ve sâlih amel karşılığında açıklanan halife kılınmaları ile ondan sonra vaat edilen rağbetli şeyleri vaat etmesi ve küfürden vazgeçmek için de îmanı, sâlih ameli emretmeyi ve küfrü de men etmeyi gerektiren ceza vaadi bu mukadder cümleyi zımnen ifade etmektedir. Bu itibarla sanki şöyle denikmıştir: Artık siz de îman edin, sâlih ameller yapın, namazı gereğince kılın... Yahut artık siz de küfürde kalmayın ve namazı gereğince kılın!

Bu cümleyi "Allah'a itaat edin" cümlesine atfetmek ise, İlâhî kelâmın mükemmeliyetine uygun değildir.

Allah'ın (celle celâlühü), hakikatte Allah'a itaat olan Resulüne itaatini onun vasıtasıyla emrettikten sonra bir de bizzat bunu emretmesi, geçmiş emrin tekidi ve içeriğinin îzahı olması içindir. Kaldı ki Resûlüllah'a olan itaatin konusu, Allah'ın rızasına uygun olan edepleri de kapsayan bütün seri hükümlerdir. Yani Resûlüllahm bütün emir ve yasaklarında ona itaat edin. Yahut buradaki emirler, daha önce geçen emirlerin, özellikle namaz ve zekât: ile birlikte tamamlayicısıdır. Buna göre, daha önce zikredilenlerden murat, namaz ve zekât dışındaki şer'î hükümlerdir. Yani sair hususlarla ilgili emirlerine de uyun, demektir.

57
"Kâfirleri bu yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacaklarını sakın sanmayasın! Onların son varacağı yer de Cehennemdir. Yemin olsun, o, pek kötü varış yeridir!"

A- "Kâfirleri bu yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacaklarını sakın sanmayasın!"

Bundan önce Peygambere itaat eden kimsenin durumu beyan edildi ve onun, iki cihan saadetini temin eden mutlak rahmete nail olacağına işaret edildi; sonra da Peygambere isyan eden kimsenin fışkın son haddinde olduğu beyan edildi. Burada da, teşvik ve uyarı hususuna tamamlayıcı olarak, bu âsinin dünya ve âhiretteki akıbeti beyan edilmektedir.

Bu hitap, ya muhatap olabilen herkes içindir, ya da "Sen asla müşriklerden olma!" âyeti ile benzerleri kabilinden olmak üzere, yalnız Peygamberimiz içindir. Buna göre bu âyet, şu hakikati bildirmektedir: Bunu böyle sanmak, o kadar çirkin ve sakıncalı bir şeydir ki, kendisinden böyle bir şeyin sâdır olması mümkün olmayan kimse bile bundan men edilir. Şu halde kendisinden sâdır olması mümkün olan kimsenin hali nasıl olmalı?

Yani ne kadar kaçarlarsa kaçsınlar, dünyanın bütün genisliğıyle her hangi bir ülkesinde Allah'ın, onlara yetişip kendilerini helâk etmekten âciz olduğunu sakın, sanmayasın!

B- "Onların son varacağı yer de Cehennemdir."

Yani kâfirleri, bu yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacaklarını sakın, sanmayasın ve onların varacağı yer Cehennemdir. Yahut kâfirlerin bu yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacaklarını sakın, sanmayasın; zira onlara ilâhî azap yetişecek ve onların varacakları yer de Cehennemdir.

C- "Yemin olsun, o, pek kötü varış yendir!"

Bu cümle, makabline bir îzah mahiyetindedir. Onların yeryüzünde kaçacak her yere kaçmakla kurtulamayacakları belirtildikten sonra Cehennemin, onların son varacakları yerin Cehennem olduğu belirtilmesinde son derece edebî bir güzellik vardır. Kur'ân'ın yüce şanına aşk olsun!

58
"Ey îman edenler! Köleleriniz, cariyeleriniz ve siz hürlerden henüz ergenlik çağma ermemiş küçük kimseler, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra olmak üzere üç vakitte yanınıza girmek için sizden izin istesinler.

Bunlar, sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına serbest girip çıkmanızda size de, onlara da bir günâh yoktur. Çünkü siz birbirinizi çokça dolaşmaktasınız. Allah âyetleri size işte böylece açıklamaktadır. Zaten Allah, Alîm'dir (her şeyi bilendir); Hakîm'dir (sınırsız hikmet sahibidir)."

A- "Ey îman edenler! Köleleriniz, cariyeleriniz ve siz hürlerden henüz ergenlik çağma ermemiş küçük kimseler, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vâkit ve yatsı namazından sonra olmak üzere üç vakitte yanınıza girmek için sizden izin istesinler."

Bundan önce, daha önce zikredilen hükümler ile gelecek hükümlere ilişkin emir ve yasaklara uymayı gerektiren temsiller, teşvikler, uyarılar ve mükâfat ile ceza vaatleri konusunda gerekli İzahat verildikten sonra burada yine mezkûr hükümlerin devamı olan birtakım hükümlerin beyanına dönülmektedir.

Bu hitap, ya özellikle erkekler içindir ve kadınlar da nass'ın delaletiyle hükme dahildir, ya da hitap, her iki sınıf içindir.

Rivâyet olunuyor ki, Esma Binti Ebî Mersed'in bir kölesi, onun istemediği bir zamanda yanma girdi. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), henüz ergenlik çağma ermemiş olan Mîdiec b. Amr El-Ensârî'yi, Hazret-i Ömer'i çağırmak için öğle üzeri ona gönderdi. Midlec de, o sırada uyumakta olan ve elbisesi açılmış bulunan Hazret-i Ömer'in yanma girdi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer dedi ki: "Allah'ın, babalarımızı, çocuklarımızı ve hizmetçilerimizi, bu saatlerde izinsiz olarak yanımıza girmelerini yasaklamasını ciciden çok arzu ediyorum!" Sonra Midlec ile beraber Resûlüllah'ın yanına gittiğinde bu âyetin nazil olduğunu gördü.

Sabah namazından önceki vakit için izin gereklidir; çünkü bu vaktin, yataktan kalkma vakti ve uyku elbisesini gündüz elbisesiyle değiştirme vakti olduğu bilinmektedir. İzin gerekli olan ikinci vakit de, öğle uykusu için gündüz elbisesini çıkarıp uyku elbisesini giydiğiniz vakittir.

Birinci vakit ile üçüncü vakitte, bu emrin sebebi olan soyunma zikredilmemiş, yalnız ikinci vakit için zikredilmiş, çünkü öğle uykusu için elbise çıkarma zamanı pek kısadır. Bir de bu uyku zamanı gündüz olduğu için, girip çıkmanın çok olabileceği ve benzer olayların beklendiği bir vakittedir. Diğer iki vakit ise, böyle değildir; çünkü o iki vakitte dâima soyunma olduğu bilinen bir gerçek olduğundan, bunun sarahatle belirtilmesine ihtiyaç yoktur.

Üçüncü vakit de, yatsı namazından sonraki vakittir. Zira bu vakit, zorunlu olarak, soyunma ve yatağa girme vaktidir.

Âyette zikredilen öncelik (sabah namazından önce) ve sonralık (yatsı namazından sonra), iki namaz vaktinin arasını kaplayan mutlak öncelik ve sonralık değil; fakat o uzun vakitten, âdete göre, o namaz vaktinin bitişiği sayılan vakitlerdir.

B- "Bunlar, sızın açık bulunabileceğiniz üç vakittir."

Bu cümle, anılan üç vakitte izin istemenin zorunlu olmasının gerekçesini beyan etmektedir. Yani bu üç vakit, âdete göre örtünmenin olmayabileceği vakitlerdir.

C- "Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına serbest girip çıkmanızda size de, onlara da bir günâh yoktur."

Yani anılan üç vaktin dışında birbirinizin yanına izinsiz olarak serbest girip çıkmanızda size de, köle ve çocuklara da bir günâh yoktur; çünkü günâhı mucip emre muhalefet ve avretlere muttah olma hali mevcut değildir.

D- "Çünkü siz birbirinizi çokça dolaşmaktasınız."

Bu kelâm, izin istememe ruhsatını sağlayan özrü beyan etmektedir ki, bu, insanların köleler ve çocuklarla olan zorunlu ilişkileri ve onlarla iç içe olmalarıdır. Yine bu kelâm, anılan hükümlerin illetlere dayandıklarına ve bu vâkitlerin açık bulunabilme vâkitleri olduklarından diğer vakitlerden farklı olduklarına delilidir.

E- "Allah âyetleri size işte böylece açıklamaktadır."

Yani Allah (celle celâlühü), hükümleri bildiren âyetleri iste böylece açık seçik olarak indirmektedir. Yoksa önce bu âyetler açık seçik değil iken sonra onları açıklıyor, demek değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah (celle celâlühü), hükümlerin illetlerini, işte böylece açıklamaktadır, demektir. Ancak bu görüş açık değildir. Kaldı ki buna göre, âyetleri burada zikredilen âyetlere tahsis etmek lâzım gelir.

F- "Zaten Allah, Alîm'dir (her şeyi bilendir); Hakim'dir (sınırsız hikmet sahibidir)."

Yani Allah (celle celâlühü) her şeyi eksiksiz olarak bilmektedir. Şu halde sizin hallerinizi de bilmektedir. Ve Allah (celle celâlühü) bütün işlerinde hikmet sahibidir. Binâenaleyh size, dünya ve âhiretiniz için faydalı olanları teşri buyurmaktadır.

59
"Çocuklarınız ergenlik çağına erdikleri vakit, daha öncekiler, izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. Allah âyetlerini size işte böylece açıklamaktadır. Zaten Allah, Alim'dir; Hakîm'dır."

Bundan önce anılan üç vakit dışında çocukların ve kölelerin, yanınıza girip çıkarken izin istememelerinde bir sakınca olmadığı beyan edildikten sonra akabinde de çocukların, ergenlik çağma ermelerinden sonraki halleri beyan edilmektedir, çünkü akla gelebilir ki, ailenin çocukları, yanlarına devamlı girip çıktıkları için ergenlik çağından sonra da diğer yabancılar gibi olmayacakları vehmedılebilir.

Yani hür yabancı çocuklar, ergenlik çağma erdikleri vakit, yanınıza girmek istediklerinde, daha önce "Ey îman edenler! Sahibinden izin almadan ve ona selam vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin." âyetinde anlatılanlar izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler.

Bunların, daha önce olmakla vasıflandırılmaları, daha önce zikredilmeleri itibarıyladır; yoksa denildiği gibi, bunların ergenlik çağına ermelerinden önce onların ermiş olmaları itibarıyla değildir. Çünkü teşbihten maksat, bunların izin istemeleri keyfiyetini beyan etmek ve ziyadesiyle İzah etmektir. Bu ise, ancak dinleyicilerce bilinen kimselerin izin istemelerine teşbih ile hâsıl olmaktadır. Ve hiç şüphe yok la, onların bunlardan önce ergenlik çağına ermeleri, bir vakıa ise de, hiç kimsenin aklına gelmez. Dinleyicilerce bilinen ise, ancak onların, bunlardan önce zikredilmeleridir. Yani bunlar da, daha önce zikredilenler gibi, orada geçen tafsilata göre bütün vakitlerde izin istesinler ve kendilerine, "Geri dönün, girmeyin!" denildiğinde geri dönsünler.

60
"Evlenme umutlan kalmamış yaşlı kadınların, ziynetlerini göstermeksizin örtülerini çıkarmalarında üzerlerinde bir vebal yoktur. Bununla beraber bundan da sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır. Zaten Allah, her şeyi işitendir; her şeyi bilendir."

Yani hayız (ay hali) ve gebe kalmak imkânı kalmamış ve yaşlılıktan dolayı evlenme umudunu yitirmiş ihtiyar kadınlar, "Ziynetlerini göstermesinler..." âyetinde gizlenmesi emredilen ziynetlerini göstermeksizin, Cilbâb (yeldirme) ve benzeri giysilerini çıkarmalarında bir sakınca yoktur. Bu ruhsatla beraber eğer o giysilerim

çıkarmazlarsa, kendileri için daha hayırlıdır; çünkü bu hal, töhmetten uzaktır. Allah, her şeyi işittiğine göre, bu kadınlar ile erkekler arasında geçen konuşmaları da işitmektedir. Ve Allah her şeyi bildiğine göre, bu kadınların maksatlarını da bilmektedir.

Bu kelâm, açıkça büyük bir uyarıdır.

61
"Âmâya güçlük yok; topala güçlük yok; hastaya güçlük yoktur (bunlar, yapamayacaklarıyla mükellef değildir). Sızın içinde, kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden, yahut analarınızın evlerinden, yahut kardeşlerinizin evlerinden, yahut kız kardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarınızın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtarları uhdenizde bulunan evlerden, yahut can dostlarınızın evlerinden (yemek) yemenizde bir sakınca yoktur. Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman da, Allah tarafından mübarek ve güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selam verin! Düşünesiniz diye Allah size âyetleri böylece açıklamaktadır."

A- "Âmâya güçlük yok; topala güçlük yok; hastaya güçlük yoktur (bunlar, yapamayacaklarıyla mükellef değildir). Sizin içinde, kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden, yahut analarınızın evlerinden, yahut kardeşlerinizin evlerinden, yahut kız kardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarınızın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtarları uhdenizde bulunan evlerden, yahut can dostlarınızın evlerinden (yemek) yemenizde bir sakınca yoktur."

Bu malûl insanlar, kendilerinden tiksinti duyarlar ve hareketleri ve vaziyetleıyle eziyet verirler diye sağlam insanlarla yemek yemekten sakınıyorlardı. Zira âmâ, farkında olmadan yanmdalanin el uzattığı yemek kısmının aynısına el uzatabilirdi. Topal da, oturduğu mecliste fazla yer kaplayıp yanındakine darlık yapabiliyordu. Hasta da, yanındakine ezâ vermekten uzak kakmıyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu malûl insanlar, ilim öğrenmek için bazı zâtların evlerine gidiyorlardı. Bu zâtlar da, onlara yedirecek bir şeyi bulamayınca onları babalarının, yahut analarının evlerine, yahut âyet-i kerîmede belirtilen diğer bazı yakınlarının evlerine götürüyorlardı. Bu malûl insanlar da, bunu sakıncalı görüp "Bizi başkasının evine götürdü; her halde kendi ailesi bu durumdan hoşlanmadı" diyorlardı. Yine, mücâhitler gazaya giderken geride, anılan malûl kişileri evlerinde bırakıp evlerinin anahtarlarını da onlara verdiklerinde ve evlerinden yemelerine izin verdiklerinde, bu malûl zâtlar, izin gönül hoşluğuyla oknayabilir korkusuyla bu evlerden yemek yemeyi sakıncalı buluyorlardı. Yine, başka insanlar da, başkalarının evlerinden yemek yemeyi sakıncalı buluyorlardı, işte bundan dolayı onlara denildi ki; o sayılan sınıfların ve durumları sizin gibi olan mü’minlerin, sayılan sınıflarla beraber bu akrabaların evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur,

Kendi evlerinizden murat, kendi eşlerinizin ve ailelerinizin bulundukları evlerdir. Binâenaleyh evlâdın evleri de buna dahildir. Zira onların evlen de, kendi evi gibidir. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): "Sen ve malın, babana aitsiniz" buyurmuştur. (İbni Mâce, Kitâbu't Ticâret, Bab: 64; Ahmed b. Hanbel: 2/179, 204, 214)

Yine Peygamberimiz buyurur ki: "Kişinin en temiz malı, kendi kazancıdır ve çocuğu da kendi kazancıdır."

Anahtarları, uhdenizde bulunan evler, daha önce belirtıldığı gibi, sahiplerinin izniyle tasarrufta bulunduğunuz evlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu evler, kölelerinin ve cariyelerinin evleridir.

Yine, candan dostlar ile sizin aranızda nesebi bir akrabalık olmasa da, onların evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur. Zira candan dostlar, buna, birçok akrabadan daha fazla razı ve memnun olmaktadır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "insanın can dostu, ebeveyninden bile ilendir; çünkü Cehennem ehli, yardım isterken, babalarından, annelerinden yardım istemezler; fakat "Artık bizim ne şefaatçimiz var, ne de bir can dostumuz var." derler.

Anılan kimselerin evinden yemek yemenin caiz olması hükmü ev sahibinin rızası, sarih izin ile veya ona delâlet eden bir karine ile bilinmesi haline mahsustur. İşte bundan dolayı özellikle bunlar zikredilmiştir. Zira câri olan âdete göre bunlar, birbirlerinin evinden yeyip içerler.

B- "Toplu halde veya ayrı ayrı yemenizde bir sakınca yoktur."

Bu kelâm, makablinin cinsinden başka bir hükmü beyan etmektedir. Şöyle ki, Kinane kabilesinden Leys b. Amr Oğulları, yalnız olarak yemeklerini yemeyi sakıncalı buluyorlardı ve bazıları, kendisiyle beraber yemek yiyecek bir misafir buluncaya değin, bütün gün yemek yemeden beklerdi ve misafir bulamayınca yine de yemek yemezdi. Böylece bazen bu adamlar, yemekleri önlerinde hazır iken, ona el uzatmadan sabahtan akşama değin bekliyorlardı ve bazen memeleri süt dolu develeri yanlarında iken, kendisiyle beraber süt içecek birim buluncaya değin süt içmiyorlardı. Nihayet bunlar akşama değin bekleyip de birini bulamayınca yemeklerini yemeye başlıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, onların zenginleri, fakir akrabalarının veya fakır dostlarının yanma gittiklerinde ve onlar, kendilerini yemeğe buyur ettiklerinde: "Ben, seninle yemek yemeyi sakıncalı buluyorum, çünkü ben zenginim; sen ise fakirsin!" diyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, Ensar'dan bir kavim, kendilerine konuklar geldiğinde, konuklarından ayrı olarak yemek yemiyorlardı. İste bunun üzerine kendilerine, diledikleri gibi yemek yemeleri ruhsatı verildi.

Başka bir görüşe göre ise, onlar, yemek için toplandıklarında, âmâ ve benzerlerine ayrı olarak yemek veriyorlardı, işte bu âyetle, Allah (celle celâlühü), bunun zorunlu olmadığını beyan buyurdu.

C- "Evlere girdiğiniz zaman da, Allah tarafından mübarek ve güzel bir yasama dileği olarak birbirinize selam verin!"

Meskenlerle ilgili ruhsatlar beyan edildikten sonra burada da, o ruhsatların uygulanması sırasında gözetilmesi vacip olan edepler beyan edilmektedir.

Hazret-i Enesten (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Ne zaman benim ümmetimden birisiyle karşılaşırsan, ona selam ver; bu, senin ömrünü uzatır. Kendi evine girdiğin zaman da ev halkına selam, ver; bu, evinin hayrını çoğaltır. Kuşluk namazım da kıl; çünkü o, iyilerin ve kötülükten dönüp tevbeye yönelenlerin namazıdır."

D- " Düşünesiniz diye Allah size âyetleri böylece açıklamaktadır."

Bu kelâm, zikredilen hükümleri tekit ve tazim etmektedir. Yani bu âyetlerin içerdiği hükümleri ve dinî kaideleri anlayasınız, gereklerini uygulayasınız ve bu sayede iki cihan saadetine eresiniz diye Allah bu ayetlerini size işte böylece açıklamaktadır.

62
"Mü’minler, ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne gönülden îman ederler; onlar, o peygamber ile ortak bir iş içinde iken, ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. Ey Resûlüm! Gitmek için senden izin isteyenler var ya, işte onlar gerçekten Allah'a ve Resulüne iman edenlerdir.

İmdi bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin veriver ve kendileri için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, Ğâfûr'dur (çok bağışlayandır); Rahîm'dir (çok merhamet edendir)."

A- "Mü’minler, ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne gönülden îman ederler; onlar, o Peygamber ile ortak bir iş içinde iken, ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. Ey Resûlüm! Gitmek için senden izin isteyenler var ya, işte onlar gerçekten Allah'a ve Resulüne îman edenlerdir."

Yani îmanı kâmil olanlar, ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne gönülden ve samimiyetle îman ederler; onlara bütün hükümlerde ve ezcümle bundan önce umumî ve her zaman vâki olan halleri ile, zaman zaman vâki olan hususi halleri ile ilgili açıklanan hükümlerde itaat ederler. Mesela: Cumalar, bayramlar, savaşlar ve görüş

ve tecrübe sahiplerinin bir arada bukanmasını zorunlu olarak gerektiren diğer önemli işler gibi önemli işlerde Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber iken, izin isteyip kendilerine izin verilmedikçe toplantıyı terk edip gitmezler. Kaldı ki, bu işleri hepsi, Cuma namazı ve düşmanla karşılaşma gibi onların mutlaka bulunmalarım da gerektirmez; fakat bulunmamalarına da ruhsat vardır.

Burada ruhsat için şart olan yalnız izin istemek değil, fakat izin almaktır. Onun zikriyle iktifa edilmiş, çünkü gerçek mü'minler tarafından gerçekleştirilen şey, izin istemektir ve îmanın kemalinde itibar edilen de, izin istemeye terettüp eden izin vermek ile gitmek değil, fakat izin istemektir; çünkü bu, îmanının sıhhatinin ölçütü ve münafıktan ayırt etme özelliğıdır. Zira münafıkların âdeti, firar için sıvışmak idi.

Peygamberimizin izni olmadan gitmenin ne kadar büyük bir cinâyet olduğuna dikkat çekmek îçin de, "Gitmek için senden izin isteyenler var ya, işte onlar gerçekten Allah'a ve Resulüne îman edenlerdir" denilmiştir. Böylece birinci cümlede, kâmil îman sahiplerinin, ancak îman ile izin istemeyi bir araya getirenler olduğuna hükmedildiği gibi, bu cümle ile de, izin isteyenlerin, ancak Allah'a ve Resulüne îman edenler olduğuna hükmedilmiştir.

B- "İmdi bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin veriver ve kendileri için Allah'tan mağfiret dile."

Bundan önce mü'minlerin vazifesi beyan edildikten sonra burada da Peygamberimizin vazifesi beyan edilmekte ve izin istendiğinde de izin vermesinin kaçınılmaz olmadığı, fakat onun kararına bağlı olduğu bildirilmektedir.

Yani ey Resûlüm! Onlar bazı önemli işleri ve çetin durumları için izin istediklerinde, izinlerinde hikmet ve maslahat gördüğün kimselere izin ver ve kendileri için mağfiret dile; zira izim istemek, kuvvetli bir özür için olsa bile, dünya işini âhıiret işinin önüne almak şaibesinden uzak olmaz.

C- "Şüphesiz Allah, Ğâfûr'dur (çok bağışlayandır); Rahîm'dır (çok merhamet edendir)."

Yani Allah (celle celâlühü), kullarının taksiratını çok bağışlamakta ve rahmetinin eserlerini onlara ziyadesiyle yağdırmaktadır.

Bu cümle, onlar için mağfiret dilemek emri zımnında vaat edilen mağfiretin illetini beyan etmektedir.

63
"Ey mü'minler! Peygamberin çağırmasını birbirinizi çağırmaya kıyaslamayın. Allah, içinizden izin alarak çıkanları siper edinerek, sıvışıp gidenleri elbette biliyor. O halde onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine dayanılmaz bir azap çatmasından çekinsinler."

A- "Ey mü'minler! Peygamberin çağırmasını birbirinizi çağırmaya kıyaslamayın. Allah, içinizden izin alarak çıkanları siper edinerek sıvışıp gidenleri elbette biliyor."

Bu cümle, makablinin, içeriği için bir izah mahiyetindedir. Yani Peygamberin sizi çağırmasını, itikatta ve uygulamada, birbirinizi çağırmaya hiçbir halde ve işte ve ezcümle ciddiyetsizlikte ve izin istemeden onun meclisini terk etmede, birbirinizi çağırmaya kıyaslamayın. Zira bu, gerçekten haram kılınmış şeylerdendir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Peygamberin, Rabbine olan duasını sızın küçüklerinizin büyüklerinize yalvarmalarına kıyaslamayın. Zira büyükleriniz bazen küçüklerinizin isteklerini kabul ederler; bazen de reddederler. Peygamberimizin duası ise, her zaman. Allah katında kabul olunmaktadır; hiçbir zaman geri çevrilmez. Bu tefsire göre bu cümlenin, makabline İzah olması, ya Allah'ın, Peygamberimizin duasını kabul buyurması, onların da gelip gitmede, Peygamberimizin emrine tam olarak uymalarını gerektirmektedir, ya da Peygamberin bu hali, onun öfkesine maruz kalmaktan sakınmayı gerektirmektedir. Zira bu durumları, onların helakini gerektirecek Peygamberimizin bedduasına sebep olabilir.

Bir görüşe göre de, yani siz, Peygamberi, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi onun ismiyle, yahut yüksek sesle, yahut odaların arkasından çağırmayın, fakat onu muazzam lakabıyla, mesela: Ya Resûlallah! Ya Nebıyyeilah! Şeklinde, gayet saygık, tazim, tevazu ve alçak sesle çağırın, demektir. Ancak bu görüş, bu

makama münâsip değildir. Çünkü "Allah, içinizden izin alarak çıkanları siper edinerek sıvışıp gidenleri elbette biliyor" cümlesi, Peygamberin, bundan önce zikredilen hususlara ilişkin emrine muhalefet edenler için bir tehdittir. Zikredilen şeyin bu iki husus arasına girmesinin ise, hiçbir izahı olmaz.

Yani Allah (celle celâlühü) cemaatten azar azar gizlice ve izin alanları siper edinerek, yahut arkasına takılıp onun adamlarından olduğunu göstererek sıvışıp gidenleri elbette biliyor.

B- "O halde onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine dayanılmaz bir azap çatmasından çekînsinler."

Bu kelâm, ma-kabline terettüp etmektedir. Zira Allah'ın (celle celâlühü) onların mezkûr hallerini bilmesi, elbetteki bu muhalefetten sakınmalarını gerektirmektedir.

Âyetteki "onun" zamiri, Allah içindir, çünkü gerçek âmir O'dur. Yahut Resûlüllah içindir; çünkü zikri maksut olan odur. Yani Allah'ın emrine, yahut Peygamberin emrine aykırı davranıp gereğini yapmayanlar, dünyada başlarına bir belâ gelmesinden veya âhirette kendilerine dayanılmaz bir azap çatmasından çekinsinler.

64
"Haberiniz olsun ki, göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. O, sizin, içinde bulunduğunuz işi elbette ki biliyor. Onların, Kendine döndürülecekleri günü de biliyor. O zaman, yaptıklarını onlara bildirecektir. Zaten Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Yani bilmiş olun ki, göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklar, yaratılış olarak, mülk olarak, tasarruf olarak, icât (var etme) olarak, idam (yok etme) olarak başlangıçta da, kıyamette tekrar hayata iade edildiklerinde de yegâne Allah'ındır. Siz ey mükellefler! içinde bulunduğunuz bütün hal ve vazıyetleri ve ezcümle muvafakat, muhalefet, ihlas ve nifakı elbetteki hakkıyla bilmektedir ve Allah'ın emrine muhalefet eden münafıkların, ceza ve azap için O'na döndürülecekleri günü de bilmektedir.

Âyette "Kendine döndürüleceklerini de biliyor denilmeyıp "Kendine döndürülecekleri günü de biliyor" denilmesi, Alkildin buna dâir ilmini ziyadesiyle tahkik ve en mükemmel şekilde îzah etmek içindir. Zira bir şeyin vâki olacağı vakti bilmek, onun vukuunu bilmeyi, en mükemmel ve kuvvetli veçhile gerektirmektedir.

Âyetteki "sizin" hitabının da, münafıklara mahsus olması caizdir.

B- "O zaman, yaptıklarını onlara bildirecektir."

Yani Allah (celle celâlühü), huzuruna çıktıkları gün, yaptıkları kötü işleri ve ezcümle emre muhalefetlerini onlara bildirecektir. Buna da uygun olan tahltir ve ceza terettüp edecektir.

C- "Zaten Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Yerde ve gökte zerre miktarı bir şey bile Allah'ın (celle celâlühü) ilminden gizli kalmaz.

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nûr sûresini okursa, geçmiş ve gelecek mü’minler sayısının on katı sevap verilir."

Allah (celle celâlühü), en iyi bilendir.

FURKÂN SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de nazil olmuştur; 77 âyettir.

1
"Bütün âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna (Muhammed'e) Furkan'ı indiren Allah, mübarektir."

Mübarek kelimesinin kökü olan bereket, maddî ve manevî nemâ ve ziyâde, bir de bol hayır ve hayrın devamı demektir. Bu makama en uygun olan birinci mânaya göre, bunun Allah'a (celle celâlühü) isnat edilmesi, Allah'ın, zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde Kendisinden başka her şeyden yüce olması ve ezcümle mucize olan, Allah'ın, yüce sân ve sıfatlarının yüceliğini, fiillerinin hikmetler ve maslahatlar esası üzerine bina edildiğini ve halel şaibesinden tamamen temiz olduğunu ifâde eden Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesinde de yüce olması itibariyladır. İkinci mânaya göre ise, Allah'ın, yaratılmışlara bol feyizleri ve özellikle de insana olan çeşitli hayırları ve ezcümle bütün dinî ve dünyevî hayırları içeren Kuranın indirilmesi itibarıyladır.

Furkan, mastar olup iki şeyi birbirinden iyice ayıran demektir. Kur'ân'a bu vasfın verilmesi, hükümleriyle hak ile batılı birbirinden tamamen ayırdığı, yahut îcaziyla, haklı ile haksızı birbirinden ayırdığı içindir, yahut haddi zâtında veya indirilmesi sırasında bölümleri birbirinden ayrı kılındığı içindir.

Peygamberimizin kul unvanıyla zikredilmesi, onu şereflendirmek ve onun, kulluk mertebelerinin en yükseğinde bulunduğunu bildirmek ve Hıristiyanların iddiasını reddetmek konusunda peygamberin de, ancak kendisini gönderenin kulu olduğuna dikkat çekmek içindir.

Uyarıcı olan ya Peygamberimizdir, ya Furkandır. Müjdeci olduğu zikredilmemiş, çünkü bu kelâmın siyakı, kâfirlerin ahvali hakkındadır.

2
"O Allah ki, bütün göklerin ve yerin hükümranlığı sade Kendisine aittir; O, çocuk de edinmemiştir; hükümranlığında ortağı da yoktur; O, her bir şeyi yaratmış ve gereğince takdîr etmiştir."

A- "O Allah ki, bütün göklerin ve yerin hükümranlığı sade Kendisine aittir; "

Yani göklerin ve yerin hükümranlığı, ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasının değildir; ancak ve ancak Allah'ındır. Çünkü Allah'ın kahir saltanatı ve açık galibiyeti, gökler, yer ve ikisinde bulunan varlıklar üzerinde var etme, yok etme, hayat vermek, hayatı sona erdirmek ve hikmetler ve maslahatlara binâ edilmiş olan emir ve yasaklarda tam kudret ve külli tasarruf sahibi olmasını gerektirmektedir.

B- "O, çocuk de edinmemiştir; hükümranlığında ortağı da yoktur; "

Yani Mesih İsâ ve melekler hakkında o çirkin sözü söyleyenlerin iddia ettiklerinin aksine Allah çocuk da edinmemiştir gökler ile yerin hükümranlığında ortağı da yoktur.

Bundan önce zikredilen, göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a mahsus olması, bu cümlede ifâde edileni de, kesin olarak gerektirdiği halde bunun ayrıca zikredilmesi, birden fazla ilah olduğunu söyleyen Mecûsîlerin iddiasının bâtıl olduğunu sarih olarak belirtmek ve onların itikadını bertaraf etmek içindir. İkisinin arasında, çocuk edinme hususunun zikredilmesi, bunun müstakil ve ayrı bir şey olduğuna dikkat çekmek ve bunun, birincinin devamı, olduğu vehminden sakınmak içindir.

C- "O, her bir şeyi yaratmış ve gereğince takdîr etmiştir."

Yani Allah (celle celâlühü), varlıkların her birini, üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan iradesinin gerektirdiği şekilde takdîr kanunlarına uygun olarak vücuda getirmiştir. Şöyle ki, onların her birini hususî maddelerden belli suretlerde yaratmış ve eserleri ile hükümleri değişik olan kuvvetleri ve özellikleri onlarda tertip etmiş ve onu, takdiri yapılamayan ve mahiyeti bilinmeyen hârika bir takdirle, kendisiye irade buyurduğu özelliklere ve uygun fiillere hazırlamıştır. Meselâ: insanı, kavramak, idrâk etmek, dünya ile âhiret işlerine nazar ve tedbir ile yaklaşmak, çeşitli sanatları îcat etmek ve çeşitli işlerle uğraşmak için hazırlamak. Diğer canlı nevilerinin halleri de böyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onları, belirti süre kadar kalmak üzere takdîr etmiştir.

3
"Müşrikler, Allah'tan başka bir takım ilâhlar edindiler ki, hiçbir şeyi yaratamazlar; aksine kendileri yaratılmışlar; kendilerine bile ne zarar, ne de fayda veremezler; öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya da kudretleri yoktur, "

A- "Müşrikler, Allah'tan başka bir takım ilâhlar edindiler ki, hiçbir şeyi yaratamazlar; aksine kendileri yaratılmışlar; "

Bu sûre-i kerîmenin başında, Allah'ın Fürkân-ı Azîm'i Resulüne indirdiği zikredilerek, Allah kemal sıfatlarıyla vasıflandırılarak ve yüce şânına yakışmayan sıfatlardan tenzih edilerek hakkın hakikati beyan edildikten sonra müşriklerin, Kur'ân'ı indirmiş olan Allah indirilmiş olan Kur'ân ve Kur'amn indirildiği Peygamberimiz hakkındaki bâtıl inançları sırasıyla anlatıldı ve bu inançlarının bâtıl olduğu açıklandı.

Yani o müşrikler, göklerin ve yerin hükümranlığının Kendisine, mahsus olması, çocuğunun ve ortağının olmaması, her şeyi Kendisinin yaratmış olması ve onlari en güzel şekilde takdîr buyurması gibi yüce şanları zikredilen Allah'tan başka kendileri için öyle bir takım ilâhlar edindiler ki, onlar hiçbir şeyi yaratmaya muktedir değildir; aksine kendileri de diğer yaratılmışlar gibi yaratılmışlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o ilâhlar, bir şeyi yapmaya muktedir değillerdir; aksine kendileri başkaları tarafından yapılmaktadır. Nitekim o putları, onlara tapanlar yontmak ve tasvir etmekle meydana getiriyorlar.

B- "Kendilerine bile ne zarar, ne de fayda veremezler; "

Bu kelâm, makablinin delâlet etmediği acz ve zafiyetlerinin mertebelerini beyan etmektedir. Zira yaratmaktan âciz olan bazı yaratılmışlar, bazen kısmî olarak zararı önlemeye ve menfaat sağlamaya muktedir olur. Mesela: Hayvanlar gibi. Bu ilâhları ise, her hangi bir zararda tasarruf sahibi değildir ki, onu kendi nefsinden def etsin ve her hangi bir menfaatte de tasarruf sahibi değildir ki, onu kendine celp edebilsin. Şu halde başkaları için nasıl zarar ve faydaya mâlik olabilirler!

Burada zarar önce zikredilmiş, çünkü zararı önlemek, haddi zâtında daha mühim olmanın yanı sıra, bir de, menfaat mertebelerinin birincisi ve en önde olanıdır.

C- "Öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya da kudretleri yoktur."

Hayattakileri öldürmek, ölüleri diriltmek ve ölüleri diriltip kabirlerinden çıkarmaktan daha ehven olan, zararın define ve menfaatin celbine muktedir olmadıkları zikredildikten sonra anılan hususlarda da tasarruf sahibi olmadıklarının zikredilmesi, tafsilatıyla mezkûr fiillerin her birinden âciz olduklarının sarahatle belirtilmesi ise tapılmaya lâyık İlâhın bütün bunlara muktedir olmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bu kelâm, o müşriklerin son derece câhil olduklarını ve akıllarının zayıf olduğunu bildirmektedir. Sanki onlar, kendi ilâhlarının sahip olmadığı mezkûr şeyleri bilmiyorlar ve bunların sarahatle zikrine muhtaç bulunuyorlar.

4
"Kâfir olanlar: "Bu Kur'ân Muhammed'in uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. Başka bir zümre de bu hususta ona yardım etmiştir" dediler. İşte onlar böylece, korkunç bir zulmle ve yalana başvurmuşlardır."

A- "Kâfir olanlar: "Bu Kur’ân Muhammed'in uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. Başka bir zümre de bu hususta ona yardım etmiştir" dediler."

Burada, Kur’ân ve Peygamberimiz hakkındaki bâtıl inançları birlikte anlatılmakta ve bu inançları çürütülmektedir. Bunu söyleyen, kâfirler, ya Nadr b. Haris, Abdullah b. Ümeyye, Nevfel b. Huveylîd ve adamları gibi küfür ve azgınlıkta aşın olanlarıdır. Kelbî ile Mukatil'den rivâyet olunduğuna göre, bunu söyleyen, Nadr b. Hâris'tir. Çoğul kipinin kullanılması ise, diğerlerinin de ona iştirak etmesinden dolayıdır. Yahut da bunu söyleyenler, bütün müşriklerdir.

Bunu söyleyenler demek istiyorlar ki; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi, -hâşâ-Kur’ân'ı uydurmuş ve Yahudiler de, ona yardım etmişler. Onların bâtıl iddiasına göre, Yahudiler, eski ümmetlerin haberlerini Peygamberimize anlatmışlar ve o da, bunları kendi sözleriyle ifâde etmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, onların bu çirkin iddiasına göre, Peygamberimize, yardım eden, Cibr ve Yesâr adlarında iki zatmış. Bu iki zât, Mekke'de kike yapmakla uğraşıyorlar ve Tevrat ile incil okuyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, kastedilen yardımcı Abis adındaki zât idi. Bu konunun tafsilatı Nahl sûresinde geçti.

B- "İşte onlar böylece korkunç bir zulmle ve yalana başvurmuşlardır."

Yani onlar, bu söyledikleriyle pek korkunç ve kavranması imkânsız bir zulme baş vurmuşlar. Nitekim onlar, ne önünden, ne de arkasından bâtılın yaklaşamadığı katıksız hakkı, beşer tarafından uydurulmuş bir yalan saymışlar. Halbuki Kur’ân, hârika nazmı ve üstün tarzı itibarıyla öyle bir mükemmeliyettedir ki, bütün insanlar ve cinler, onunla yarışmak için bir araya gelseler, onun bir âyetini bile meydana getirmekten âciz kalırlar. Yine Kur’ân, gizli hikmetleri ve iki cihan saadetini temin eden hükümleri ve gaip işleri içermesi itibarıyla da, beşer aklının erişemediği ve anlamakta bütün güç ve kudretlerin yetersiz kaldığı yüksek bir mertebededir. Keza, onlar, bu iddialarıyla, son derece büyük bir yalana baş vurmuşlardır. Nitekim Peygamberimizin tamamen uzak ve ilgisiz olduğu bir şeyi ona isnat etmişlerdir.

5
"Yine onlar dediler ki: "Bu Kur’ân Muhammed'in başkasına yazdırıp da, kendisine sabah-akşam okunmakta olan eskilerin masallarıdır."

O müşrikler, kaçınılmaz bir hak olan Kur’ân'ı beşerin yardımıyla uydurulmuş bir yalan saydıktan sonra kendi fasit iddialarına göre yardımın keyfiyetini beyan etmişler. Yani onlar dediler ki; bu Kur’ân, Peygamberimizin kendisi ümmî olduğu için, başkasına yazdırıp da, sonra onu yazanların ağzından hıfzetmek için, kendisine o yazanlar tarafından her zaman, yahut insanlar akşam evlerine çekildikten sonra akşamları ve daha insanlar evlerinden çıkmadan sabahleyin okunmakta olan eskilerin masallarıdır.

İşte o müşriklerin bu büyük cürümlerine bak! Allah, onları kahreylesin, nasıl da haktan, döndürülüyorlar!

6
"Ey Resûlüm! De ki: Kur’ân'ı, şu göklerdeki ve bu yerdeki bütün sırları bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, gafur'dur (çok bağışlayıcıdır); rahîm'dir (çok merhamet edendir)."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Kur’ân'ı, şu göklerdeki ve bu yerdeki bütün sırlan bilen Allah indirdi."

Yani ey Resûlüm! Sen de, onların iddiasını reddetmek ve hakkı tahkik etmek üzere de ki...

"Kur’ân'ı şu göklerdeki ve bu yerdeki bütün sırları bilen Allah indirdi."

Burada Allah'ın Kendini, ilminin gizli ve açık her şeyi ihata etmekle vasıflandırması, indirdiği Kur’ân'ın, beşerin aklından gizli sırlan ihtiva ettiğini bildirmek içindir. Bir de, bunda, kendilerinden hikâye edilen cinayetlerinin de Allah'ın ilmi dâhilinde olduğuna ve onların cezasının verileceğine tariz vardır.

Yani bu Kur’ân, bazılarının yardımıyla ve bazılarının da yazmasıyla uydurulmuş sözlerden ve eskilerin masallarından değildir; aksine o, semavî bir Kitap olup onu, hiçbir şeyin, ilminin dışında kalmadığı Allah indirmiş ve onun içine, beşerî anlayışların, etrafında dolaşamadığı çeşitli hikmetleri ve sırlan hârika bir şekilde yerleştirmiştir. Nitekim o, hepinizi fesahat ve belâgatıyla âciz bırakmış ve alîm ve habîr (her şeyden haberdar) olan Allah'ın tevil ki olmadan önceden bilinmesi mümkün olmayan geleceğe ait bir takım gaipleri ve gizli hâdiseleri haber vermiştir. Siz ise onu eskilerin masalları kabilinden uydurulmuş yalan saydınız ve bu yüzden de üzerine azap kamçısının yağdırılmasına müstahak oldunuz.

B- "Şüphesiz O, gafûr'dur (çok bağışlayıcıdır); rahîm'dir (çok merhamet edendir)."

Bu kelâm, onların azabının niçin tehir edildiğini ifâde etmektedir. Yani Allah'ın (celle celâlühü) rahmet ve mağfireti ezelî ve ebedîdir. Bunlar da, onların azabının tehir edilmesini gerektirmektedir, İşte bundan dolayı, onun hakkında söylediklerıniz, âcil cezayı tam olarak gerektirdiği ve Allah, buna gayet muktedir olduğu halde, bu ceza acilen verilmemektedir.

7
"Yine dediler ki: "Bu ne biçim peygamber? Bizim gibi yemek yiyor; çarşılarda gezip dolaşıyor! Ona bir melek indirilip de kendisiyle birlikte uyarıcı olmalı değil miydi!"

A- Yine dediler ki: "Bu ne biçim peygamber? Bizim gibi yemek yiyor; çarşılarda gezip dolaşıyor!"

Burada kendisine Kur’ân'ındirilmiş olan Peygambemrıizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hususıyetleriyle ilgili cinayet mertebesindekihatak anlayışları anlatılmaktadır.

Onların, Peygamberimize peygamber demeleri istihza yoluyladır. Nitekim Fir’avun’un, "Size gönderilen peygamber, hiç şüphesiz delidir." (Şuarâ: 27) demesi de bu kabildendir.

Onlar bu sözleriyle demek istiyorlar ki; eğer bu zâtın iddia ettiği peygamberliği doğru ise, o halde niçin onun hali bizimkinden farklı değildir? Onların bu görüşleri, onların ancak şaşkınlığından, akıl eksikliğinden ve madde âlemine kusurlu bakmalarından ileri gelmektedir. Zira peygamberlerin, başkalarından farklı ve ayrıcak olmaları, cismanî şeylerle değil, fakat ruhanî şeylerledir. Nitekim "De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım; şu var ki bana, İlâhınızın bir tek İlâh olduğu vahiy olunmaktadır

B- "Ona bir melek indirip de kendisiyle birlikte uyarıcı olmak değil miydi!"

Yani ona kendi gerçek suretinde ve melektik haliyle bir melek indirilip de...

Kâfirler, önce Peygamberimizin, yemek, içmek ihtiyacı oknayan bir melek olmasını teklif ediyorlardı; sonra bunda vazgeçip ondan daha hafif bir teklif olarak kendisine bir melek indirilip de onu tasdik etmesini ve uyarıcılıkta ona destek olmasını teklif ettiler.

8
"Yahut kendisine bir hazine atılmalı ve yahut onun, içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi!" O zâlimler, mü’minlere: "Siz, ancak büyülü bir adama uyuyorsunuz" dediler."

A- "Yahut kendisine bir hazine atılmak ve yahut onun, içinden yiyeceği bir bahçesi olmak değil miydi!"

Burada onlar, ikinci tekliflerinden de vazgeçip daha aşağı bir teklif olarak, kendisine yardım kaynağı olacak, geçimi için çalışmasına ihtiyaç bırakmayacak ve doğruluğuna delil olacak gökten bir hazine indirilmesini teklif ettiler. Onların "Veyahut onun, içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi!" şeklindeki teklifleriyle de, önceki tekliflerinden de vazgeçip gerçekleşmesi daha kolay bir teklifte bulundular.

B- "O zâlimler, mü’minlere: "Siz, ancak büyülü bir adama uyuyorsunuz" dediler."

Bu zâlimler, bundan önce zikredilen sözleri söyleyenlerdir. Onların zâlim olarak zikredilmeleri, söylediklerinde zâlim olduklarını ve haddi tecavüz ettiklerini tescil etmek içindir. Zira söyledikleri, dalâletten de öte

saptırmaktır. Bir de, onlar bu sözleriyle, Peygamberimize büyü isnat etmektedirler. Yani onlar, mü'minlere dediler ki; siz, ancak büyülenip de büyü ile aklı karıştırılmış bir insana uyuyorsunuz.

Diğer bir görüşe göre ise, yani siz melek değil, ancak bir beşere uyuyorsunuz, demektir. Fakat onların haline daha münâsip olan birinci görüştür.

9
"Ey Resûlüm! Bak, sana nasıl meseller (temsiller) getirmişlerdir de, haktan sapmışlardır. Artık hiçbir yol bulamazlar."

Burada, onların ağızlarına almaya cüret ettikleri bâtılların ne kadar büyük hatalar oldukları beyan edilmekte ve ondan taaccüp ettirilmektedir. Yani ey Resûlüm! Bak ki, onlar senin hakkında nasıl o akıl dışı acayip ve garabetinden meseller sayılabilecek sözleri söylemişler ve gerçek olma ihtimali bulunmayan o sıfatlar ile bir takım halleri uydurmuşlar ve böylece hüccet yolundan tamamen sapmışlar! Nitekim onlar, asgarî derecede akıl ve temyiz sahibi olan kimseden sâdır olabilecek bir delil getirmemişler ve böylece şaşkınlık içinde kalmışlardır. Artık onlar, peygamberliğini eleştirmek için, bâtıl bile olsa, bir sözde karar kılamazlar. Yahut onlar, apaçık olarak haktan sapmışlar. Artık onlar, hakka ulaştıracak bir yol bulamazlar. Zira bu gibi bâtılları kullanmayı itiyat edinen kimse, artık hak mukaddimeleri kullanmak ve haklı sonuçlara ulaşmak yolunu bulamaz.

10
"O Allah ne mübarektir ki, dilerse sana, ondan daha hayırlısını, altlarından ırmaklar akan cennetleri verir ve sana saraylar ihsan eder

Yani o Allah'ın hayır ve bereketi o kadar çoktur ki, O dilerse, onların sahip olmanı istedikleri o içinden yiyeceğin bahçeden daha hayırlısını, âhırette sana vaat ettiği, o altlarından ırmaklar akan cennetler gibisini ve sarayları dünyada âcil olarak verir.

Âyette "O Allah... dilerse sana..." denilerek bunun Allah'ın dilemesine bağlanması, bunun gerçekleşmemesi, Allah'ın, hikmetler ve maslahatlara binâ edilmiş iradesiyle olduğunu bildirmektedir.

Âyette, onların ilk iki teklifine cevap verilmemesi, onların akıl dışı ve bâtıl ve teşriî hikmete ters oldukları gayet açık olduklarından, cevap vermeye bile değmediğine, kısmen cevap vermeye değer olanın, son teklifleri olduğuna dikkat çekmek içindir. Zira son teklifleri, tamamen hikmete ters değildir. Nitekim bazı peygamberlere, dünyada peygamberlikle beraber pek büyük mülkler de verilmiştir.

11
"Hayır! Onlar, kıyameti yalan saydılar. Biz de kıyameti inkâr edenler için alevk bir ateş hazırladık."

Burada onların eski cinayetlerini hikâye ederek yapılan tahkirleri bırakılıp diğer cinayetlerini hikâye ederek onlar tahkir edilmekte ve devamında da, bu cinayetleri sebebiyle âhirette duçar olacakları çeşidi cezalar beyan edilmektedir.

Yani Biz de, kıyameti yalan saymaları sebebiyle onlara pek büyük ve alevleri şiddetli, şöyle, şöyle bir ateş hazırladık. Yahut Biz, kıyameti yalan sayan herkes için bu ateşi hazırladık ve onlar da, öncelikle bu zümreye dâhildir.

12
"Cehennem ateşi onları uzaktan görünce, onun öfke homurtusunu ve uğultusunu işitecekler."

Yani Cehennem ateşi, uzaktan bakan bir kimsenin görebileceği bir mesafe kadar onlara yaklaşınca... Nitekim Peygamberimizin: "Ateşleri birbirini görmesin!" hadisi de bu kabilden olup mecazîdir. Yani mü'min ile müşrikin ateşleri, birbirini görebilecek (birinin ateşinin yanında bulunan bir kimse, diğerinin ateşini görebilecek) kadar mü'min, müşrikin yakın komşusu olmasın.

Âyette, görmek fiilinin, onlara değil, ateşe isnat edilmesi, ateşin öfke homurtusunun ve uğultusunun, onları gerçekten veya temsilî olarak gördüğü zaman, onlara duyacağı şiddetli öfkeden dolayı olduğunu bildirmek içindir.

Âyetin ifâdesi, zımnen bildiriyor ki, ateş, onları göreceği zaman ateş ile onlar arasındaki mesafe, malûm dünya mesafelerindeki mutat uzaklık değildir. Bu da, ateşin pek korkunç olduğunu bildirmektedir.

Kelbî ile Süddî diyorlar ki: "Ateşin onları göreceği mesafe, bir senelik yürüyüş mesafesidir."

Diğer bir görüşe göre ise, yüz senelik mesafedir.

Bu ifâdede, ateşin çatırtılı sesi, öfkeli insanın sesine ve homurtusuna benzetilmişti. Bize göre, hayat, bünye şartına bağlı olmadığı için mümkündür ki, Allah (celle celâlühü), Cehennem ateşinde bir hayat yaratır da, böylece görür, öfke homurtusunu ve uğultusunu çıkarır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu öfke homurtusu ve uğultusu, Cehennem Zebaniler'inindir; bunlar, mecazî olarak Cehennem ateşine isnat edilmiştir.

13
"Elleri boyunlarına bağlı olarak Cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok olup gitmeyi isteyecekler."

"Dar bir yerine" denilmesi, Cehennem azabının şiddetini ifâde etmek içindir. Zira keder, darlıktadır, ferahlık da, genişliktedir. "Cennetin genişliği gökler ve yer kadardır" şeklinde vasıflandırılmasinin sırrı da budur.

İbn-i Abbâs ve İbni Ömer'den rivâyet olunduğuna göre, diyorlar ki: "Mızrak dibinin demiri, ağacını sıktığı gibi, Cehennem de onları sıkar. "

Kâfirlerin Cehennemdeki halleri Peygamberimize sorulunca buyurdu meydana ki: "Ruhum, kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, duvarda kazık sıkıştırıldığı gibi, onlar da Cehennemde sıkıştırılacaklardır. "

Kelbî diyor ki: "Cehennem ehli, aşağıdakileri alevler yukarıya kaldırır. Yukarıdakileri de yeni girenler aşağıya indirir. Böylece büyük bir izdiham getir. "

Diğer bir görüşe göre ise, onlar şeytanlarla birlikle zincirlere vurularak Cehennemin dar bir yerme atıldıkları zaman... demektir. Şöyle ki: Her bir kâfir bir şeytanla birlikte zincire vurulacak ve ayaklarında da prangalar olacak.

14
"Onlara denilecek ki: "Bugün yalnız bir kere yok olmayı istemeyin; birçok kere yok olmayı isteyin!"

Bunun söylenmesi ya gerçek olup melekler, onların azabının ebedî olduğuna, yalvarmalarına cevap verilmeyeceğine ve helâk olmaktan temenni ettikleri kurtuluşa eremeyeceklerine dikkatlerini çekmek için bunu söyleyecekler, yahut bu ifâde, onların halini, kendisine bunun söylendiği kimsenin haliyle temsil ve tasvir kabitindendir. Yoksa aslında orada ne söz var, ne de hitap var.

Yani bunu bir kere değil, birçok kere isteyin; çünkü içinde bulunduğunuz azap o kadar şiddetti ve süreklidir ki, bunu bir kere istemek değil, her an istemeyi gerektirmektedir. Bu da o azâbın ne kadar korkunç olduğuna daha iyi delâlet etmektedir.

Bir görüşe göre ise, siz öyle bir azabın, düştünüz ki, sizin orada helakiniz bir kere değil, takat birçok keredir. Bu da, ya o azabın çeşitleri olduğu ve her çeşidinin şiddetinden dolayı helâk gerçekleşeceği içindir, yahut da onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derileri başka derilerle değiştirileceği için, onların helaklerinin nihayeti yoktur. Ancak bu görüş bu makama uygun değildir. Nasıl uygun olabilir ki, onların istedikleri helâk, azaplarını sona erdirecek ve kendilerini kurtaracak bir helaktir. Şu halde onlara verilen cevap, isteklerinin

imkânsız olduğunu, onların bu isteğini devamdı gerektirecek çetin az âbın sonsuzluğunu bildirmek suretiyle kurtuluş umutlarını kesmelidır.

Âyette zikredilen emrin (bir kere istemeyin, birçok kere isteyin), "bugün" ile kayıtlandırılması, korkunçluğu ve dehşeti ziyadesiyle ifâde etmek ve bugünün diğer malûm günler gibi olmadığına dikkat çekmek içindir.

15
"Ey Resûlüm! De ki: Bu mu daha hayırlıdır, yoksa takva sahiplerine vaat olunan sonsuzluk Cenneti mi? Orası, onlar için bir mükâfat ve bir varış yeri olmuştur."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Bu mu daha hayırlıdır, yoksa takva sahiplerine vaat olunan sonsuzluk Cenneti mi?"

Yani ey Resûlüm! Sen de, onları tahkir etmek, susturmak ve geçmişlerine hayıflandırmak üzere onlara de ki; kıyameti yalan sayanlar için, korkunçluğu, dehşeti ve ehlinin perişanlığı anlatılan o Cehennem mi daha hayırlıdır, yoksa takva sahiplerine vaat olunan sonsuzluk cenneti mi?

Sonsuzluk cenneti denilmesi, cennetin methi içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, dünya cennetlerinden ayırt etmek içindir.

Burada takva sahiplerinden murat, mutlak olarak takva vasfını taşıyanlardır; yoksa takvanın yalnız ikinci, yahut üçüncü mertebesinde olanlar değildir.

B- "Orası, onlar için bir mükâfat ve bir varış yeri olmuştur."

Yani o cennet, Allah'ın ilminde, yahut Levh-ı Mahfûz'da, daha önce belirtildiği gibi lûtufkâr İlâhî vaat gereğince amellerinin karşılığı olarak takva sahiplerinin mekânı ve varacakları yer olmuştur. Yahut bu husus, geçmiş fiil kipi ile, yani, (olmuştur) şeklinde ifâde edilmiştir. Çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir. İşte bundan dolayı bu husus, gerçekleşmiş ve vâki olmuş gibi anlatılmıştır.

16
"Onlar orada sonsuz kalmak üzere diledikleri her şey kendileri için vardır. Bu, Rabbinin niyaz edilen bir vaadidir."

A- "Onlar orada sonsuz kalmak üzere diledikleri her şey kendileri için vardır."

Yani onlar, sonsuz olarak cennette kalacaklar ve orada, diledikleri her çeşit zevklere, lezzetlere ve nimetlere sahip olacaklardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Cennette, nefsinizin arzu ettiği her şeye sahip olacaksınız."

Herhalde cennette her fırka, kendisine sağlanacak nimetlerin derecelerine kanaat getirecek ve gözlerini, daha yüksek mertebelerdeki nimetlere dikmeyecekler. Bu itibarla cennet ehlinin hiçbir fırkası için mahrumiyet lâzım gelmez ve mertebeleri eşit olmaz.

B- "Bu, Rabbinin niyaz edilen bir vaadidir."

Yani onların diledikleri, yahut takva sahiplerine vaat edilen, Rabbinin, niyaz edilmeye, değer bir vaadidir. Çünkü bu, yarışanların, uğruna yarıştıkları mükâfatlardır. Yahut bunlar, insanların, "Ey Rabbimiz! Peygamberlerine indirdiğin âyetlerde bize vaat ettiklerini bize ver!" gibi dualarında niyaz ettikleri nimetlerdir. Yahut meleklerin, "Ey Rabbimiz! Onları... kendilerine vaat ettiğin Adn Cennetlerine koy!" dualarında bahtiyar insanlar için niyaz ettikleri Cennetlerdir.

17
"O gün Allah onları ve Allah'tan başka taptıkları nesneleri toplayacak da, o nesnelere diyecek ki: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan saptılar?"

Allah'tan başka taptıklarından murat, akıl sahibi olsun veya olmasın taptıkları bütün varlıklardır. Yahut taptıklarından murat, melekler, Hazret-i Mesih ve Hazret-i Uzeyr'dir. Zira sual ile cevap karinesi de buna delâlet etmektedir. (Zira tapılan putlar cevap vermeye muktedir değildir.) Yahut putlar da buna dâhildir ve Allah (celle celâlühü), onları konuşturacaktır. Yahut onların cevabı, lisân-ı hal ile olacaktır. Nitekim ellerin ve ayakların şahitlik etmesi konusunda da bunun İzahı geçti.

Yani Allah hepsini mahşerde topladıktan sonra müşrikleri tahkir etmek ve susturmak için, taptıkları mabutlarına diyecek ki: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız; sız mi onları kendinize tapmaya çağırdınız? Yoksa kendileri, doğru bir nazarla bakmadıkları ve mürşitten yüz çevirdikleri için mi kendiliklerinden yoldan saptılar?" Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey Isâ! Sen mi insanlara, beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilah edinin! demiştin?"

18
"Diyecekler ki: "Sübhanallah! Senden başka veliler edinmek bize yakışmaz. Fakat Sen onlara ve babalarına o kadar nimet verdin ki, sonunda Seni anmayı unuttular. Zaten onlar helâk olmuş bir güruh oldular."

A- "Diyecekler ki: "Sübhanallah! Senden başka veliler edinmek bize yakışmaz."

Yani onlar, kendilerine söylenene taaccüp ederek "Sübhanallah!" diyeceklerdir. Çünkü onların taptıkları ya masum meleklerdir, ya da hiçbir kudreti olmayan cansız varlıklardır. Yahut bu ifade, zımnen şu hakikati bildirmektedir: Onların taptıkları, Allah'ın tesbih ve tevhidinin alâmetleridir. Şu halde onlar, Allah'ın kullarını nasıl saptırırlar!

Yahut "Sübhanallah", Allah'ı ortaklardan tenzih etmek anlamındadır. Yani onlar da, sorulan suale cevap olarak diyecekler ki; "Sübhanallah, Seni tenzih ederiz! Senden başka tapacağımız velîler edinmek bize yakışmaz; çünkü bu, bizim halimize ters düşer. Şu halde bizim, başkasını bizi velî edinmeye sevk etmek şöyle dursun, Senden başkasını velî edinmeye başkasını sevk etmek, nasıl tasavvur edilebilir! "

Yahut, "Sübhanallah! Senden başka (kendi başımıza) tâbiler edinmek, bize yakışmaz, demektir. Zira velî kelimesi, metbû (kendisine tâbi olunan) anlamında kullanıldığı gibi, tâbi anlamında da kullanılmaktadır. - Nitekim "Mevlâ" kelimesi de, üst için de, ast için de kullanılmaktadır. - "Şeytanın velileri" tamlamasında da veli, tâbi anlamındadır.

B- "Fakat Sen onlara ve babalarına o kadar nimet verdin ki, sonunda Seni anmayı unuttular."

Bundan önce, onların taptıkları nesnelerin, kendilerini saptırmaktan münezzeh oldukları beyan edildikten sonra bu kelâm ile de, kendilerinin dalâlette oldukları beyan edilmektedir.

Burada onların kötü işleri teşhir edilmektedir. Nitekim onlar, hidâyet sebeplerini dalâlet sebepleri yapmışlardır.

Yani ey Rabbimiz! Sen, takdîr etsinler ve şükürlerini ifâ etsinler diye, onlara ve babalarına çeşidi nimetler verdin. Onlar ise, zevk ü sefalara daldılar; nihayet Seni anmayı unuttular yahut nimetlerini ve âyetlerini tefekkür etmeyi unuttular. Sonunda hidâyet sebeplerini kendi kötü, seçimleriyle dalâlete vesile yaptılar.

C- "Zaten onlar helâk olmuş bir güruh oldular."

Yani onlar, kendi seçimleriyle kendilerinden sâdır olacağına dâir olan ezelî ilmine binaen verdiğin hükümde helâk olmuş bir güruh oldular.

19
"Müşriklere de denir ki: "İşte taptıklarınız, söylediklerinizde sizi tamamen yalancı çıkardılar. Artık siz, ne azabınızı geri çevirebilirsiniz, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. Sizden kim zulmederse, Biz ona büyük bir azap tattıracağız."

A- "Müşriklere de denir ki: "İşte taptıklarınız, söylediklerinizde sizi tamamen yalancı çıkardılar. Artık siz, ne azabınızı geri çevirebilirsiniz, ne de bir yardım temin edebilirsiniz."

Tap ilanların cevabı bittikten sonra Allah hitabı değiştirip bu sefer onu tapanlara tevcih ederek, o bâtıl ilâhlara tapanları takbih ve susturmak için onlara karşı gösterilen hücceti beyan buyurmaktadır.

Tapanların söylediklerinden murat, "Onlar ilandır" demeleridir.

Diğer bir görüşe göre ise, "Bunlar bizi saptırdılar" demeleridir. Ancak şu husus, bu görüşe manidir: Onların bu sözlerinde tekzîp edilmeleri, bundan sonra gelecek olan azabı geri çevirememeleri ve yardım temin edememeleri konusuyla ilgisi yoktur. Bunu gerektiren, onların kendi iddialarına göre, o nesnelerin kendi ilâhları ve yardımcıları olmalarıdır.

B- "Sizden kim zulmederse, Biz ona büyük bir azap tattıracağız."

Yani, ey mükellefler! Siz mükelleflerden her kim, kibir ve inattan ayrılmayip içinde bulundukları fesadı sürdüren ve inatta mutat sınırı aşan bu kâfirler gibi zulmederse, Biz de âhirette ona kelimelerle anlatılamayacak kadar büyük bir azap tattıracağız. Bu azap, Cehennem ateşinin azabıdır.

Zulmün umumî olarak zikredilmesi, bu büyük azabın tattırılmasında fâsıkmda kâfire iştirakini gerektirmez. Zira bu cezanın gerekmesi için, tevbe olmaması, iyi amellerin tamamen boşa gitmesi ve bize göre İlâhî affa mazhar olmaması şartları vardır.

20
"Ey Resûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerlerdi ve çarşılarda gezip dolaşırlardı.

Zaten sizin bazınızı bazınıza imtihan vesilesi kılmışızdır. Bakalım, sabredecek misiniz? Zaten Rabbin, her şeyi hakkıyla görmektedir."

A- "Ey Resûlüm! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerlerdi ve çarşılarda gezip dolaşırlardı."

Bu kelâm, onların, "Bu ne biçim peygamber ki, bizler gibi yemek yiyor; çarşılarda dolaşıyor! " şeklindeki sözlerine cevaptır.

B- "Zaten sizin bazınızı bazınıza imtihan vesilesi kılmışızdır, Bakalım, sabredecek misiniz?"

Bu kelâmda eski hitap değiştirilip hitap bütün peygamberlere tamim edilmiştir. Burada birinci "bazınız"dan murat, ümmetlerin kâfirleridir. Zira o kâfirlerin, özellikle o peygamberlerin tebliğlerine muhatap olmaları ve ümmet olarak o peygamberlere tâbi bulunmaları, onların bazısı sayılmasına doğru bir sebeptir, ikinci "bazımz"dan murat ise, onlarin peygamberleridir. Ancak bu, "sizin bazınızın tamamını bazınızın tamamına imtihan ve mihnet vesilesi kılmışız dır" anlamında, keza, "sizin bazınızın her ferdini diğer bazınızın her ferdine imtihan vesilesi kuralsızdır" anlamında, yine "sizin müphem olarak, bazınızı müphem olarak bazınıza imtihan vesilesi kılmışız dır" anlamında da değildir. Zira zorunlu olarak sabit bir gerçektir ki, bütün peygamberler bütün olarak, bütün ümmetler ile imtihan edilmemiş; keza, peygamberlerin her ferdi de, ümmetlerin her ferdi ile imtihan edilmemiş ve ümmetlerin müphem olarak bazısı, müphem olarak peygamberlerin bazısına imtihan vesilesi kılınmamıştır. Fakat bunun anlamı şudur: Ümmetlerin muayyen bazısı, peygamberlerin muayyen bazısına imtihan vesilesi kıbnmiştır. Yani Biz, kâfir ümmetlerden her hususî ümmeti, kendisine gönderilmiş olan muayyen peygambere imtihan vesilesi ve mihnet kılmışızdır. Bunun bu şekilde açık olarak ifâde edilmemesi, durumun buna şahit olması ile iktifa edilmesindendir.

Bu hitabı (bazınızı bazınıza), bütün mükellefleri kapsayacak genellikte ve her iki bazıyı da genel ve müphem olarak kabul ederek, "hangisi olursa olsun, sizin bazınızı diğer bazınıza, imtihan vesilesi kılmışızdır" şeklinde izah etmeye ise, "Bakalım, sabredecek misiniz?" cümlesi mânidir. Çünkü mezkûr kılmanın amacı budur. Ve açık bir hakikattir ki, insanların her ferdinin imtihanının gayesi, sabır değil, fakat onun haline münâsip olan başka şey de olabilir. Kaldı ki, yalnız sabrın zikredilmesi ve başka bir yüce gayenin zikredilmemesi de, delâlet ediyor ki, imtihan edilenlerin haline uygun olan ve onlardan sâdır olması beklenen, yalnız sabırdır; başkası

değildir. Bu itibarla imtihan edilenlerden murat, peygamberlerin olması icap eder ki, onunla, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli hâsıl olsun. Şu halde mâna şöyledir: Hikmetimiz gereğince câri olan sünnetimiz (değişmez İlâhî kanunumuz), peygamberlerin, kendi ümmetleri ile, ümmetlerinin onlara karşı, düşmanlık yapmaları, onlara ezâ etmeleri ve insaf sınırlarını aşan sözleri ile imtihan edilmeleridir ki, siz peygamberlerin sabrını görelim.

C- "Zaten Rabbin, her şeyi hakkıyla görmektedir."

Bu kelâm, güzel sabrından dolayı Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) büyük mükâfat verileceğine dâir lütufkâr bir vaattir. Ayrıca Rab kelimesinin, Resûlüllahi ifâde eden zamire izafesi de, onun için ziyadesiyle şereftir.

21
"Bize kavuşmayı ummayanlar dediler ki: "Bize melekler indirilmeliydi, yahut Rahibimizi görmeliydik." Yemin olsun ki, onlar, kendileri hakkında kibre kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir."

Bundan önce bazı bâtıl hâlleri beyan edildikten sonra burada da, diğer bazı bâtıl sözleri hikâye edilmekte ve neden bâtıl oldukları beyan edilmektedir.

Allah'a kavuşmaktan murat, ya tekrar dirilmek ve huzuruna toplanmaktır, yahut Allah'ın hesabına kavuşmaktır. Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "Kadar ben hesabımla karşılaşacağımı bitiyordum." Onların Allah'a kavuşmayı ummamalarından murat da, bunu hiç beklememeleridir. Çünkü onlar, tekrar dirilmeyi ve âhiret hesabını tamamen inkâr etmektedirler. Yoksa ondan murat, onların, Allah'a güzel bir şekilde kavuşmayı ummamaları ve kötü kavuşmadan korkmamaları da değildir. Zira bunların olmaması, onların içinde bulundukları azgınlığı, kibri, tekrar dirilmeyi ve hesabı doğrudan doğruya gerektirmemektedir.

Yani sözlerinin gerektirdiği kötü azapla, sonuçlanan bize, yahut hesabımıza dönmeyi beklemeyenler dediler ki; Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) doğru olduğunu bize bildirecek melekler bize indirilmeliydi.

Diğer bir görüşe göre ise, yani melekler, peygamberliği bize indirmeliydi, demektir. Nitekim "yahut Rabbimizi görmeliydik" cümlesine münâsip olan mâna da, bu ikinci görüştür. Çünkü her iki söylem de, onlarin kibir ve azgınlıkta pek aşırı olmalarından kaynaklanmaktadır.

Nitekim "Yemin olsun ki onlar, kendileri hakkında kibre kapılmışlardır" cümlesi de bunu bildirmektedir. Yani onlar, peygamberlik konusunda kendi nefisleri hakkında kibre kapılmışlar da, nihayet bu son derece çirkin olan sözü ağızlarına almaya cüret etmişler ve zulüm ile azgınlıkta son derece ileri gitmişlerdir. Nitekim Resûlüllah ve melek aracılığı olmaksızın Allah ile ilişki kurmak mertebesine ermeyi ummuşlar.

Nitekim diğer bir âyette de: "Allah, bizimle konuşmalı değil miydi?" Ve onlar, sağır dağların bile, karşısında secdeye kapandıkları kahir mucizelerle iktifa etmemişler de, anlamsız teklifler için her yola başvurmuşlar. Hattâ onların habis nefisleri, hiçbir ümmetin gözlerinin görmediği; himmetlerinin erişemediği ve ancak eski peygamberlerden ulü'l-Azm peygamberlerin nail oldukları pek yüksek şeyleri umut etmiştir.

Bu İlâhî kelâm, onların hallerinin son derece çirkin olduğuna açıkça delâlet etmekte ve kibirleri ile azgınlıklarından taaccübü de zımnen bildirmektedir.

22
"O melekleri görecekleri gün, o gün o günahkârlara hiç de müjde yoktur. Onlar: "Maazallah! Allah saklasın!" diyecekler."

A- "O melekleri görecekleri gün, o gün o günahkârlara hiç de müjde yoktur."

Bundan önce onların, kendilerine meleklerin indirilmesini teklif etmelerinin pek büyük bir hatâ ve son derece çirkin bir teklif olduğu beyan edildikten sonra burada da, melekleri gördüklerinde nelerle karşılaşacakları beyan edilmektedir.

Âyette, "O meleklerin inecekleri gün" denilmeyip "O melekleri görecekleri gün" denilmesi, onların melekleri görmelerinin, kendilerinin teklif ettikleri şekilde bir görme olmayıp fakat malûm olmayan bir veçhile olacağını baştan bildirmek içindir.

Müjdenin olmaması, onun ziddınm olacağından kinayedir. Nitekim "Bitin ki, şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez." ifâdesindeki, sevmemek öfkeden kinayedir. Bu itibarla "hiç müjde yoktur" ifâdesi, onlar için büyük felâketler olacağına en beliğ ve kuvvetli şekilde delâlet etmektedir.

B- "Onlar: "Maazallah! Allah saklasın!" diyecekler."

Yani onlar meleklerin indirilmesini talep ve teklif edecekler. Ama melekleri gördükleri zaman, onlarla karşılaştıklarına hiç de memnun olmayacaklar; onlardan çok korkmuş olacaklar ve kötü bir hâdise, şiddetti bir azap indiğinde söyledikleri sözü söyleyecekler.

Diğer bir görüşe göre ise, melekler, kâfirlerin umudunu kesmek için "Hicren Mahcüren", yani mağfiret, yahut Cennet, yahut müjde size tamamen yasaktır, Allah bunu size yasaklamıştır, demektir. Ancak bu, açık bir İzah değildir.

23
"Onların yaptıkları her bir iyi ameli ele alacak ve onu toz duman edeceğiz."

Bu âyette de, onların dünyada, sıla-i rahim, yardıma muhtaç olanların yardımına koşmak, misafir ağırlamak ve savaş esirlerine güzel muamele etmek gibi, îman ile beraber yapmış olmaları halinde mutlaka mükâfatına erecekleri iyi amellerin halini beyan etmekte, onların hali ile mezkûr amellerinin hali, sultanlarına muhalefet edip kendisine karşı gelen ve sultanın da onlarin mallarına ve ellerinde bulunanlara yönetip hepsini ifsat ettiği, yaktığı ve parçaladığı, onlardan ne bir şey, ne de bir eser bırakmadığı bir kavmin haline benzetilmektedir.

Yani Biz, onların amellerine yönetip onları iptal ettik; onların tamamen bâtıl olduklarını gösterdik, demektir. Yoksa hakikatte bu işte ne yönelmek var, ne de teşbihi kastedilen bir şey var.

24
"O gün cennet yaranının kalacakları yer daha hayırlı ve dinlenecekleri yer daha güzeldir."

Yani "De ki: Bu mu daha iyidir, yoksa takva sahiplerine vaat edilen ebedîlik cenneti mi daha hayırlıdır?" (Furkân: 15) âyetinde kendilerine işaret edilen mü'minlerin, o kâfirler için müjde olmayacağı, "Maazallah!" diyecekleri, yaptıkları amellerin toz duman olacağı gün takva sahiplerinin kalacakları ver, yani vakitlerinin çoğunda oturmak ve konuşmak için kalacakları yer ve dinlenecekleri, eşleri ile baş başa kalacakları yer daha hayırlı ve daha güzeldir.

Onların kalacakları bu mekânların, hem daha hayırlı olmak, hem de daha güzel olmakla vasıflandırıfması, işaret ediyor ki, o mekânlar, çeşitli ziynetler ve süslerle süslü olacaktır.

Bu mekânların daha hayırıı ve daha güzel olması, ya bu ziyâde mudak olarak kastedilmektedir. Yani onlar olabildiğince en hayırlı ve en güzel mekânlarda olacaklardır. Yahut bu ziyâde, kâfirlerin dünyada sahip oldukları nimetlere göredir. Yahut alay yoluyla, kâfirlerin âhirette sahip olacakları nimetlere göredir. Nitekim benzeri bir İzah, "De ki: Bu mu hayırlıdır

25
"O gün gök, ak bulutlarla açılacak ve melekler, indirildikçe indirileceklerdir."

Bu bulutlar, "Onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi beklerler?" âyetinde zikredilen buluttur. Deniliyor ki; bu bulut, duman gibi ince ak bir buluttur. Bu bulut, ancak Isrâiioğulları için olmuştur.

Ve o gün melekler de, hiç görülmemiş acayip bir şekilde indirildikçe indirileceklerdir. Deniliyor ki; o gün gök, kat, kat yarılacak ve melekler, o bulutların arasından kulların amel defterleriyle inecekler.

26
"İşte o gün hakikî hükümranlık Rahmân'ındır. Kâfirler için ise o, pek çetin bir gündür."

A- "işte o gün hakikî hükûmranlık Rahmân'ındır."

Yani o kıyamet günü kahir hükümranlık, umumî istila, hem suret, hem mâna, hem zahir, hem de batın olarak yegâne Allah (celle celâlühü) için sabittir; bu hükûmranlığın zevali asla olmayacaktır. O gün Allah'ın merhameti de sabittir.

Burada "o gün" kaydının zikredilmesinin faydası şudur: Mezkûr hükûmranlığın, yegâne Allah (celle celâlühü) için sabit olması, o güne mahsustur; dünya günlerinde ise zahirî kısmî tasarruf başkaları için de sabittir.

B- "Kâfirler için ise o, pek çetin bir gündür."

Yani o gün hükümranlık, kulları için son derece merhametli olan Allah'a mahsus olmakla beraber kâfirler için pek zor bir gündür. Mü'minler için ise Allah'ın lûtfu keremiyle o gün pek kolay bir gündür. Nitekim hadiste şöyle denilmektedir: "Kıyamet günü mü'minler için o kadar kolaylaştırılır ki, dünyada kıldığı bir farz namazdan bile hafif geçer." Bu cümle, makabli için bir izah mahiyetindedir.

27
"O gün zâlim, ellerini ısırıp şöyle der: "Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım!"

Elleri ısırmak, parmak uçlarını ısırmak, parmak uçlarını yemek, dişlen yakmak gibi ifâdeler, öfkelenmek ve hayıflanmaktan kinayedir. Çünkü bu fiiller, öfkelenmeyi ve hayıflanmayı taldp eden fiillerdir.

Burada zâlimden murat, ya Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Nitekim deniliyor ki; bu zât, Peygamberimizin meclisinde çok bulunuyordu. Bir gün de bu zât, Peygamberimizi ziyafetine davet etti. Peygamberimiz ise, şahadet kelimesi getirmedikçe yemeğini yemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine o da şahadet kelimesi getirdi. Übeyy b. Halef de, Ukbe'nin yakın dostu idi. Übeyy, îman etmesinden dolayı Ukbe'yi kınayarak ona "Sen, dininden döndün!" dedi. Ukbe de: "Hayır! Muhammed, benim evimde benim yemeğimi yemek istemedi; ben de utandım ve bunun için şahadet kelimesini söyledim. O zaman Übeyy b. Halef, Ukbe'ye dedi ki: "Hayır! Sen, gidip Muhammed'in sırtına basmadıkça ve yüzüne tükürmedikçe ben senden razı olmayacağım!" Ukbe de Peygamberimizin bulunduğu yere gitti. O sırada Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Dârun-Nedve denilen Mekke hükümet konağında secde halinde bulunuyordu. Ukbe, Übeyye b. Halefin istediklerini yaptı. O zaman peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Ben, Mekke dışında seninle karşılaşırsam, mutlaka başını kılıçla uçuracağım!" Sonra Bedir savaşında Ukbe b. Ebi Muayt esir düştü. Peygamberimiz, Hazret-i Ali'ye emir buyurdu; Hazret-i Ali de, onu gebertti. Diğer bir rivâyete göre ise, Asım b. Sabit El-Ensârî, onu gebertti.

Peygamberimiz de, Uhud savaşında Übeyy ile teke tek çarpışmada onu mızrakla yaraladı. Übeyy, Mekkeye döndükten sonra bu yaradan öldü.

Yahut âyetteki zâlimden murat, Ukbe b. Ebî Muaytin da öncelikle dâhil olduğu bütün zâlimlerdir.

İşte bu zâlimler, kıyamet günü diyecekler ki; keşke Peygamberle beraber, beni bu kötü durumlardan kurtaracak bir yol, hak yolu tutsaydık da, dalâlet yollarına sapmasaydık!

28
"Yazık bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim!"

Falancadan murat, dünyada kendisini saptıran kimse demektir. Eğer âyetteki zâlimden Ukbe murat ise, falanca da Übeyy'den kinayedir. Eğer zâlimden bütün zâlimler murat ise, falanca da, insan şeytanlarından ve cin şeytanlarından saptıran herkesten kinayedir.

Kıyamet günü zâtimin bu temennisi, her ne kadar pişmanlık ve hayıflanma göstermek için ise de aynı zamanda, cinÂyetini başkasına yakıştırmaya çalışmak suretiyle zımnen bir nevi gerekçe ve özür beyanı mahiyetindedir.

29
"Yemin olsun ki, Kur'ân, Peygamber vasıtasıyla bana geldikten sonra o kötü dost, beni ondan saptırdı. Zaten o şeytan, ziyadesiyle insanı felâket içinde yüzüstü bırakandır."

A- "Yemin olsun ki, Kur'ân, Peygamber vasıtasıyla bana geldikten sonra o kötü dost, beni ondan saptırdı."

Bu kelâm, mezkûr temennisinin gerekçesinin beyanı mahiyetindedir. Kelamın başında yeminin zikredilmesi, hatasını, pişmantiğini ve hayıflanmasını ziyadesiyle beyan etmek içindir. Yani yemin olsun ki, Kur'ân, peygamber vasıtasıyla bana ulaştıktan ve ben içindeki hakikati öğrenmek imkânına sahip olduktan sonra o kötü dost, beni Kur'ân'dan, yahut Resûlüllah'ın nasihatinden, yahut şahadet kelimesinden saptırdı.

B - "Zaten o şeytan, ziyadesiyle insanı felâket içinde yüzüstü bırakandır."

Zira şeytan, insanı helake götürünceye kadar ona dostluk yapar; sonra onu terk eder ve ona hiç faydası olmaz.

Bu kelâm, makabli için bir açıklama mahiyetindedir. Bu cümle, ya doğrudan doğruya Allah kelâmındandır; yahut zâtimin kelâmının devamıdır. Buna göre bunu söyleyen zâtim, dostunu, şeytanî vasıfların en özeti olan saptırmakla vasıflandırdıktan sonra onu şeytan olarak, vasıflandırmıştır. Yahut şeytandan İblisi kastetmiştir. Çünkü vesvesesi ve iğvâ ile kendisini saptıranların dostluğuna ve hidâyetçi olan Resûlüllahın muhalefetine sevk eden İblistir. Şeytanın, onu yüz üstü bırakmakla vasıflandırılması da, zımnen bildiriyor ki, şeytan ona dünyada vaatlerde bulunuyor ve âhirette ona faydalı olacağı umudunu ona veriyordu. Bu, İblisin haline daha uygundur.

30
"Resûlüllah da dedi ki: "Ey Rabbim! kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk etliler

Bu cümle, "Bize kavuşmayı ummayanlar dediler ki..." cümlesine atıftır. Bu iki cümle arasında zikredilenler, o kâfirlerinin söylediklerinin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ve âhirette onların başına gelecek felâket ve belâları beyan eden ara sözler mahiyetindedir.

Peygamberimizin, Resûlüllah unvanıyla zikredilmesi, hakkı tahkik etmek ve kâfirlerin kafasına vurmak içindir. Zira o kâfirlerden hikâye edilenler, Peygamberimizin peygamberliği hakkındaki eleştirileridir. Yani onlar şöyle, şöyle dediler; Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onlardan son derece azgınlık ve isyan görünce, Rabbine şikâyet mahiyetinde dedi ki; ey Rabbim! Şenaatleri anlatılan kavmim, bu Kur'ânin ve ezcümle âhirette onların başına gelecek çeşitli azapları anlatan bu âyetleri tamamen terk ettiler; bunlara îman etmediler; başlarını kaldırıp bakmadılar ve onların vaatlerinden hiç etkilenmediler.

Bu kelâm işaret ediyor ki, mü'min kimse, Kur'ân'la çokça haşır-neşir olmalıdır ki, bu kelâm-ı kerîmin zahirinin kapsamına dâhil olmasın. Nitekim Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Bir kimse, Kur'ân öğrendikten sonra Mushaf (Kur'ân kitabını) duvara asıp ona baş vurmazsa, içindekilere bakmazsa, kıyamet günü o kimse, Kur'ân, kendisine asılmış olarak gelecek ve Kur'ân, şöyle diyecektir: "Ey Alemlerin Rabbı! Senin bu kulun, beni tamamen terk etti; benimle onun arasında hükmet!"

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar bu Kur'ân'ı hezeyan kıldılar, demektir. Bu da, ya onların bâtıl iddialarına göredir; yahut Kur'ân'ı duydukları zaman hezeyan etmeleri itibariyladır. Nitekim başka bir âyette onların halı şöyle anlatılmaktadır: "O kâfirler, bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve okunduğu zaman gürültü yapın! dediler." Bu Kelâm-ı Kerîm, o kâfirler için apaçık bir uyarı idi. Zira peygamberler, kendi kavimlerini Allah'a şikâyet ettikleri zaman, onlara âcil bir azap gelir ve artık kendilerine mühlet verilmez.

31
"Ey Resûlüm! İşte Biz, her bir peygambere o suçlulardan azılı bir düşman kılmışızdır. Zaten sana hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter!"

A- "Ey Resûlüm! İşte Biz, her bir peygambere o suçlulardan azık bir düşmanmışızdır."

Bu kelâm-ı kerîm, Peygamberimiz için bir teselli mahiyetinde olup kendisini önceki peygamberlere uymaya sevk etmektedir. Yani ey Resûlüm! Müşriklerden, sana karşı söyledikleri bâtılları söyleyen ve yaptıkları bâtılları yapan azık düşmanlar kıldığımız gibi, şerîat ve davet sahibi olan her bir peygambere, kavimlerinin mücrimlerinden azılı düşmanlarmışızdır. O halde onlar sabrettikleri gibi, sen de sabret!

B- "Zaten sana hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter!"

Bu kelâm-ı kerîm, Peygamberimizi bütün maduplanna erdirmek ve düşmanlarına karşı muzaffer kılmak hususunda lütufkâr bir vaattir. Yani ey Resûlüm! Senin bütün işlerinin Mâliki olan ve seni kemale erdiren, seni en büyük gayeye erdirecek olan ve ezcümle yazdığı vaadi zamanında gerçekleştirecek, kıyamete kadar dünyanın her tarafında hükümlerini icra edecek ve bütün düşmanlarına karşı sana yardım edecek olan Rabbin sana yeter!

32
"Kâfir olanlar: "Bu Kur'ân, ona hepsi birden bir defada indirilmeli değil miydi!" dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tertîl eyledik (âyet, âyet okuduk)."

O kâfirlerin, Peygamberimiz hakkındaki istekleri hikâye edildikten sonra burada da onların, özellikle Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki istekleri hikâye edilmektedir. Bunu söyleyen kâfirler de, öncekini söyleyen kâfirlerdir. Onların küfür unvanıyla zikredilmeleri, kendilerini zemmetmek ve hükmün illetini zımnen bildirmek içindir.

Yani o kâfirler dediler ki: "Diğer üç Mukaddes Kitapta olduğu gibi,

Kur'ân da, Muhammed'e bir tek defada indirilmek değil miydi?" Bu ahmakça kelâmın bâtıl olduğu., herkesçe bilinmektedir. Zira eski Mukaddes Kitapların hak ve Allah katından olduklarının delili, o Kitapların icazı değildi. Kur'ân-ı Kerim'in hak ve Allah katından olduğunun bir delili de, onun asırlar boyu devam eden mucize nazmıdır ki, bu mucize, onun en kısa sûresinde bile gerçekleşmiştir.

Nitekim benzerini meydana getirmek hususunda en kısa sûresi ile de kâinata meydan okunmuştur. Ve hiç şüphe yoktur ki, icaz çarkının döndüğü yörünge, hallerin gereklerine mutabık olmaktır. Ve o hallere mutabık olanın değişik olması, o hallerin değişmesinin ve yenilenmesinin kesin olarak zaruretindendir. Ayrıca Kur'ânin parça parça indirilmesinde birçok faydalar daha vardır ki, "Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık..." cümlesiyle de onların bazısına işaret edilmiştir. Zira bu cümle, onların bâtıl iddialarını reddetmek üzere doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından vârid olup tedricî vahyin hikmetini beyan etmektedir.

Zira Kur'ânin tedricî olarak nazil olmasında metinlerini hıfzetmek, mânalarını anlamak, hükümlerini zabit etmek ve muhtevasindaki münâsip hikmet ve maslahatların tafsilatına vâkıf olmak kolaylığı vardır. Ayrıca Kur'ân'ın tedricî olarak nazil olması, mükelleflerin ahvâlinden, baştan itibaren sürekli olarak meşru kılınmasını, yahut nesih ile değiştirilmesini gerektiren sebeplere bağlıdır. Keza, şanlı Kur'ân'da vârid olan haberler ve yeni hâdiseler hakkındaki sözler ve fiiller içerîkli âyetler de böyledir. Ve bunların yenilenmesinin gereği olarak, bunlarla ilgili kâfirlerin vâki olan ve hikâye edilmelerini, yahut iptal edilmelerini gerektiren istekleri ve âhiretteki akıbetlerinin beyanı da yenilenmektedir. Üstelik o kâfirler, Kur'ân'ın defaten nazil olması şeklindeki isteklerinde ürnaklanyla ecelini araştıran keçi gibi davranıyorlar. Nitekim onlara, Kur'ânin her hangi bir vahiy nöbetinde nazil olan en küçük sûresi gibi bir sûre meydana getirmeleri emredilince, onların itiraz etmekte, âciz oldukları ortaya çıktı ve yeryüzü bütün genişliği ile onlara dar gelmeye başladı. Şu halde Kur'ân bir defa da indirilseydi ve onun tamamı gibi bir kitap meydana getirmeleri istense, halleri nîce olur?

Kur'ânin tertîl edilmesi, âyet âyet ayrı olarak art arda okunması demektir. İbrâhîm en-Nahaî, Hasen-ı Basrî ve Katâde böyle demişlerdir. İbn Abbâs (radıyallahü anh) ise diyor ki: "Yani Biz, Kur'ân'ı öyle açıkladık, ki, onda tefrik ve tespit vardır." Süddî ise diyor ki: "Yani Biz, Kur'âni iyice açıkladık, demektir." Mücâhid diyor ki: "Yani Biz, Kur'ân'ın bölümlerini arka arkaya kıldık, demektir."

Diğer bir görüşe göre ise, bu, Kur'âni tertîl ile okumak emridir. Nitekim diğer bir âyette de: "Kur'âni da tertîl ile (tane tane) oku!" denilmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Biz, Kur'âni Cebrâîl lisaniyla azar, azar yirmi sene, yahut yirmi üç sene zarfında mühletle sana okuduk, demektir.

33
"O İslam düşmanlarının sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, Biz, onun karşılığında sana doğrusunu ve daha güzel açıklama getirmeyelim."

O kâfirlerin, o son derece çirkin olan, akıl dairesi dışında kalan, bu yüzden de mesel gibi sayılan o anlatılan teklifleri de bu meseller cümlesinden-dir. Yani o kâfirler, senin ve Kur'ân hakkında eleştiri maksadıyla bâtıllıkta misal olan acayip bir kelâm getirdiler mi, Biz mutlaka onun karşılığmda, sabit olan, onu iptal eden ve dedikoduyu kesen hak cevabi getiririz. Nitekim geçen o hak cevaplar da, onların o çirkin suallerinin damarlarını kesip onları tamamen ortadan kaldırmıştır.

Kur'ân'daki temsillerin daha güzel açıklama olmaları, haddi zâtında son derece güzel olmasıdır. Yoksa onların getirdikleri temsillerin de kısmen güzel oldukları, Kur'ân'dakileriı ise onlardan daha güzel oldukları anlamında değildir. Nitekim daha önce de benzerleri geçti.

Bu âyet, ibaresiyle, onların bütün suallerinin bâtıl ve bütün cevapların doğru olduklarını ifâde etmektedir. Yine mezkûr işaret de, onların son sualinin de bâtıl olduğunu ve cevabının da doğru olduğunu bildirmektedir. Zira eğer Kur'ân, tedricî olarak nazil olmasaydı, onların o çirkin tekliflerinin iptali mümkün ve Peygamberimizin kalbini o cihetten tespit etmek kabil olmazdı.

Âyetteki mesel, hükümdarlık, yemek-içmek ihtiyacı olmamak, hazinesi ve mükemmel bahçesi olmak ve Kur'ânin ona bir tek defada inmesi gibi Peygamberimiz hakkında teklif ettikleri garip vasıflar da olabilir. Yani onlar, senin sahip olmanı teklif ettikleri, "Böyle olmak değil miydi!" dedikleri hiçbir garip hal yoktur ki Biz, mümkün hallerden Bizim hikmetimizde ve irademizde sana verilmesi hak olan ve senin kendisiyle gönderildiğin hak için daha güzel açıklama ve hak olduğuna daha kuvvetli delâlet bulunan üstün vasıflan vermişizdir. Bu vasıflar, senin zâtında ve sıfatlarında bulunanlardır.

Ancak mezkûr istisna bu görüşe mânidir. Çünkü ondan ilk akla gelen, Allah'ın ona verdiği hakkın, o kâfirlerin getirdikleri bâtıllara terettüp etmesi ve onları yıkmasidır. Oysa hiç şüphe yoktur ki, Allah'ın, Peygamberimize, peygamberliğine lâyık üstün melekelerden verdiği vasıfları, ilk baştan vermiş; yoksa onlardan hikâye edilen teklifler karşısında o teklifleri yıkıp iptal etmek için vermemiştir.

34
"O kimseler ki, yüzleri üstü cehenneme sürüleceklerdir, işte onlar, yerleri en kötü, yollan en sapık olanlardır."

Yani o kâfirler ki, yüzüstü sürülerek cehenneme çekileceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, onların yüzleri arkalarına ve ayaklan da yukarıya çevrilmiş halde cehenneme sürüleceklerdir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Kıyamet günü insanlar üç şekilde haşır olunurlar: Üçte biri, hayvanların sırtında; üçte biri de, yüzleri üstü ve üçte biri de, ayaklan üzerinde hızla koşarlar."

Bir görüşe göre, yani onların kalpleri, süfli şeylere bağlı ve yüzleri onlara dönük olarak haşır olunurlar, demektir. Ancak bu görüş, isabetten uzaktır; çünkü o günün dehşeti, onların süfli şeylere bağlı kalmalarına ve onlara yönelmesine imkân verecek durumda değildir.

Yolun, sapık olarak vasıflandırılması, mübalağa için mecazî isnat kabilindendir. Onlardan daha üstün olan (Mufaddal Aleyh), Resülullah'tır (sallallahü aleyhi ve sellem). Bu da, "De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği... kimseler." âyeti kabilîndendir. Sanki şöyle denilmiştir: Onları bu tekliflere sevk eden, Peygamberimizin yolunu sapık göstermek suretiyle mertebesini tahkir etmeleri ve kendi hallerinin, yerlerinin en kötü ve yollarının en sapık olduğunu bilmemeleridir.

35

"Yemin olsun ki, Mûsa'ya o Kitabı verdik; kardeşi Harun'u da ona vezir kıldık."

Bu cümle, daha önce geçen teselli ve "Hidâyet verici ve yardımcı olarak Allah sana yeter." âyetinde de geçen hidâyet ve zafer vaadinin tekidi mahiyetindedir. Zira burada zikredilen peygamberler ile kavimleri arasında cereyan eden hâdiseler, icmali fakat maksat için yeterli bir şekilde hikâye edilmektedir. Yani Allah'a yemin olsun ki, Biz, sonunda Mûsa'ya Tevrat'ı verdik ve başta da kardeşi Hârûnü ona vezir kıldık.

36
"Haydin, âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin!" dedik. Sonunda onları yerle bir ediverdik."

A- "Haydin, âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin!"dedik."

Yani Biz, o zaman Mûsâ ile Harun'a: "Haydin, âyetlerimizi yalan sayan Fir’avun ile kavmine gidin!"dedik.

Bu âyetler, Hazret-i Mûsa'nın eliyle gösterilen dokuz mucizedir. Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hârûn, ilk gönderildiklerinde, kavimleri, âyetleri yalan saymakla vasıflandırılmamışlar, çünkü zarurî olarak, kavimlerinin âyetleri yalan saymaları, o âyetlerin onlara gösterilmesinden sonradır ve âyetlerin gösterilmesi de, onların, kavimlerine peygamber olarak gitmelerinden sonradır ve gitmeleri de buna ilişkin emirden sonradır. Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hârûn kavminin tekziple vasıflandırılmasının, ancak hâdisenin Resûlüllah'a hikâye edilmesi sırasında olması, bundan sonra zikredilecek yerle bir edilmeyi niçin hak ettiklerini beyan etmek içindir.

B- "Sonunda onları yerle bir ediverdik."

Yani Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hârûn da, aldıkları emrimiz gereğince kavimlerine gittiler ve nihayet âyetlerimizin hepsini onlara gösterdiler. Onlar ise, sürekli âyetlerimizi yalan saydılar. Biz de o sürekli tekziplerinden sonra, kelimelerle anlatılamayacak ve mahiyeti idrâk edilemeyecek kadar pek korkunç bir şekilde onları yerle bir ediverdik.

İşte görüldüğü üzere, maksût olan kısımla iktifa edilerek kıssanın yalnız iki ucu zikredilmiştir.

Âyetteki "Sonunda onları yerle bir ediverdik." cümlesini, "Onları yerle bir etmeye hükmettik" mânasına hamletmenin, zahiren bir zorlama olmanın yanı sıra hiçbir îzahi da yoktur. Zira vâki olup bitmiş olan onların yerle bir edilmelerinin hikâye edilmesinde itibara şayan bir fayda yoktur.

Hazret-i Mûsa'ya Tevrat'ın verilmesi, kavminin helakinden sonra olup diğer mucizeler gibi onların helakinde etkili bir unsur olmadığı halde kıssanın başında zikredilmesi, kıssanın başında, Hazret-i Mûsa'nın tam kemale erdiğini ve onun emellerinin en büyüğü olan Isrâiloğullarının, Fir’avun'un sultasından kurtarılması ve Tevrat'ın hükümleriyle onların hakka irşat edilmeleri emeline nail olduğunu bildirmek içindir. Zira zikredildiği veçhile hidâyet vaadinin tekidi bununla hâsıl olmaktadır.

37
"Nûh kavmi de, peygamberleri yalanladıkları vakit kendilerini tufanda boğduk ve onları insanlara büyük bir ibret kaynağı kıldık. Biz, zâlimlere acıklı bir azap da hazırlamışızdır."

A- "Nûh kavmi de, peygamberleri yalanladıktan vakit kendilerini tufanda boğduk"

Burada peygamberlerden murat, Hazret-i Nûh ile ondan önceki peygamberlerdir (aleyhisselâm)!, yahut yalnız Hazret-i Nuh'tur. Zira onu yalanlamak, peygamberlerin hepsini yalanlamak sayılır. Çünkü bütün peygamberler, tevhîd ve islam noktasında ittifak hâlindedir.

B- "Ve onları insanlara büyük bir ibret kaynağı kıldık."

Yani Hazret-i Nûh kavminin tufanda boğulmasını, yahut onların kıssasını insanlara büyük bir ibret kaynağı kıldık; onu gören veya duyan herkes ibret almaktadır.

C- "Biz, zâlimlere acıklı bir azap da hazırlamışızdır."

Burada zâlimlerden murat, Hazret-i Nûh kavmidir. Onların zâlim olarak ifâde edilmeleri, küfür ve tekzipte haddi tecavüz ettiklerini bildirmek içindir. Acıklı azaptan murat da, âhiret azabıdır. Çünkü daha önce vâki olduğu bildirilen azâbın hazırlandığını haber vermekte bir fayda yoktur.

Yahut zâlimlerden murat, onların azabından ibret almayan diğer bütün zahirilerdir. Böylece Kureyş kafirleri de öncelikle bu zâlimlere dâhil olmaktadır. Buna göre âyetteki azap, dünya azabına da, âhiret azabına da muhtemeldir.

38
"Âd'ı da, Semûd'u da, Ress halkını ve bunlar atasında daha birçok nesilleri de helâk ettik"

Ress halkı, putlara tapan bir kavım idi. Allah (celle celâlühü), Hazret-i Şuâyb'ı (aleyhisselâm) onlara peygamber olarak gönderdi. Onlar ise, Hazret-i Şuâybi yalanladılar. İşte bu insanlar, önceleri suyu akıyor iken sonra bir daha örülüp kullanılmayan Ress kuyusunun başında iken, kendileri ve yurtlan yerin dibine geçirildiler.

Diğer bir görüşe göre ise, Ress, Yemame'nin Felec bölgesinde bir kasabadır. Semûd Kavminin bakayası burada yaşıyordu. Onlara bir peygamber gönderildi; onlar bu peygamberi öldürdüler. Bu yüzden hepsi helâk oldular.

Bir diğer görüşe göre ise, Ress, Uhdût'tur (ateşle dolu hendektir) (Bürûc: 4).

Başka bir görüşe göre ise, Antakya'da Habîb El-Neccâr'in içine atılarak öldürüldüğü kuyudur.

Bir başka görüşe göre ise Ress yaranı, Peygamber Hanzala b. Safvânin ashabıdır. Allah (celle celâlühü) onları büyük bir kuşla belâya uğratmıştı. Bu kuşta her çeşit renk bulunuyordu. Boynunun uzun olmasından dolayı ona Ankaa adını vermişlerdi. Bu kuş, onların Fetah, yahut Demah denilen bir dağında yaşıyordu. Bu kuş, başka av bulamadığı zaman onların çocuklarını kapıp götürüyordu, işte bundan dolayı bu kuşa Muğrib (çullanan) da diyorlardı. Hazret-i Hanzala, bu kuşa beddua etti; onu yıldırım çarptı. Sonra bu insanlar Hazret-i Hanzala'yı katlettiler. Bunun üzerine hepsi helâk oldular.

Diğer bir görüşe göre ise, Ress yaranı, peygamberlerini yalanlayıp da onu bir kuyuya atan bir kavimdir.

Kurun (Karn'lar)dan murat, o zaman biriminde yaşayan insanlardır,

Bir görüşe göre Kam, kırk senedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yetmiş senedir.

Bir diğer görüşe göre ise yüz senedir.

Başka bir görüşe göre ise yüz yirmi senedir.

O Karnlar hakkında bu icmali beyan ile iktifa edilmesi, bunların her biri, şöhrette ve kıssanın garabetinde, zikredilen ümmetler mesabesinde olmadığından dolayı olabilir.

39
"Onların her biri için misaller verdik; hepsini de alt üst ederek yok eyledik."

Yani Biz, o mezkûr ümmetlerin her birini peygamberler vasıtasıyla uyardık; onlara, içinde bulunduklar küfür ve günâhlardan caydıracak acayip kıssalar beyan ettik ve bundan hiç etkilenmedikleri, başlarını kaldırıp bakmadıkları ve küfür ile düşmanlıklarını sürdürdükleri için hepsini darmadağın ettik.

40
"Yemin olsun ki, bu müşrikler, belâ yağmuru yağdırılmış olan memlekete uğramışlardır. Pekiyi, onu görmüyorlar mıydı? Hayır! Onlar dirileceklerini ummuyorlar."

A- "Yemin olsun ki, bu müşrikler, belâ yağmuru yağdırılmış olan memlekete uğramışlardır. Pekiyi, onu görmüyorlar mıydı?"

Bu kelâm-ı kerîm, onların, darmadağın edilmiş bazı ümmetlerin helâk kalıntılarını gördüklerini ve onlardan ibret almadıklarını beyan etmektedir.

Bu kelâmın başında yeminin zikredilmesi, içeriğini ziyadesiyle açıklamak içindir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Kureyş, Şam'a yaptıkları ticaret seferlerinde, taş yağdırılmış olan memlekete uğramışlardır. Burası, Lût kavminin kasabalarıdır. Bunlar beş kasaba idi.. O kasabalardan yalnız bir tanesi kurtuldu ki, onun sakinleri, o çirkin işi işlemiyorlardı. Diğerlerini ise, Allah, yağan taşlarla helâk buyurdu.

B- "Hayır! Onlar dirileceklerini ummuyorlar."

Bu kelâm, şu hakikati ifâde etmektedir: Kureyş kâfirlerinin, o kasabalar halkının uğradıkları azabın kalıntılarını gerçek mânada görmemelerinin, ondan ibret almamalarının sebebi, o azabın kalıntılarını gözleriyle görmedikleri için değil, fakat bu az âbın, onların günâhlarının cezası olduğunu inkâr ettikleri içindir. Ancak bu inkârları, sarih olarak ifâde edilmeyip bunu gerektiren ve kâinatın yaratılışının asıl gayesi olan uhrevî ceza ve mükâfatını inkâr etmelerinin zikriyle iktifa edilmiştir. Bu da, kinaye yoluyla dirilmeyi ummamaları, yani onu beklememeleri ile ifâde edilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Hayır! Onlar, anketteki ceza ile mükâfatı gerektiren tekrar dirilmeyi inkâr ediyorlardı ve hiçbir kimsenin dirileceğini asla kabul etmiyorlardı. Halbuki bu dirilmenin gerçekleşeceği kesindir ve istisnasız olarak bütün insanlar için vâki olacaktır. O halde onlar, nasıl belli bir taife hakkında dünyevî cezayı kabul edecekler! Kaldı ki, bu ceza, her zaman vâki olacak ve onunla günâhlar arasında ayrılmaz bir bağlılık var diye bir kural da yoktur ki, gördükleri helâk eserlerinden öğüt ve ibret alsınlar. Onlar bunu ancak bir rastlantıya hamlediyorlar.

41
"Ey Resûlüm! Seni gördükleri zaman: "Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği!" diyerek hep seni alaya alıyorlar."

Yani sana karşı muameleleri, seni alaya almaktan ibarettir. Ve seni tahkir maksadıyla böyle derler. Yani onların "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği" demeleri, teskm anlamında değil, fakat inkâr anlamında istihza içindir.

42
"İlahlarımıza çok bağlı olmasaydık, gerçekten neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı" diyorlar. Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler."

A- "İlahlarımıza çok bağlı olmasaydık, gerçekten neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı" diyorlar,

Yani "Biz bu ilâhlarımıza olan bağlılığımızda sebat göstermeseydik ve onların ibâdetlerine sımsıkı bağlı olmasaydık, gerçekten neredeyse bizi onların ibâdetinden tamamen saptıracak ve kendilerinden de uzaklaştıracakü. "

Müşrikler, bu sözleriyle itiraf ediyorlar ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), hakka davet, mucizeler göstermek, hüccet ve deliller ikame etmek hususlarında o kadar gayret harcamıştır ki, onların aşırı serkeştik ve inatları olmasa, bâtıl dinlerini terk etmek aşamasına gelmişlerdi.

Rivâyet olunuyor ki, bu söz, Ebû Cehl'in sözlerindendir.

B- "Azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler."

Bu kelâm, Allah tarafından onların son sözlerine cevaptır ve onların, Peygamberimize zımnen dalâlet isnat eden bu sözlerini şiddetle reddetmektedir.

Yani geç de olsa, onlar, küfür ve inatlarının gerektirdiği azabı gördükleri zaman asıl kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler.

Bu kelâmda açık bir vaat vardır. Bir de, Allah'ın (celle celâlühü) onlara mühlet verdiğine, yoksa onları ihmal etmediğine dikkat çekmektedir.

43
"Kötü arzularını kendisine ilah edinen kimseyi gördün mü? İşte ona sen mi koruyucu olacaksın?"

A- "Kötü arzularını kendisine, ilah edinen kimseyi gördün mü?"

Daha önce o kâfirlerin çirkin sözleri ve fiilleri hikâye edildikten sonra burada da, onların şeni hallerinden Resûlüllah'a taaccüp ettirilmekte, onların geleceği beyan edilmekte ve onun görmeye ve taaccüp etmeye değer bir garabette olduğuna dikkat çekilmektedir.

B- "İşte ona sen mi koruyucu olacaksın?"

Bu, Peygamberimizin, istekli olarak veya kerhen onun koruyucusu olduğunu, içinde bulunduğu dalâletten onu alıkoyup kendisini hakka irşat edebileceğini ret ve inkâr etmektedir. Yani ey Resûlüm! Sen, onların kötü arzularına uymaktaki aşırılıklarını ve hidâyete uymaktan azgınlık gösterdiklerini gördükten sonra istesin veya istemesin, onu îmâna zorlamak suretiyle mi koruyacaksın?

44
"Yoksa sen, onların çoğunu işitirler veya akılları erer mi sanıyorsun? Hayır! Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler; hatta onlar yolca daha da sapıktırlar."

A- "Yoksa sen, onların çoğunu işitirler veya akılları erer mi sanıyorsun?"

Burada mezkûr inkârdan farklı bir inkâra işaret edilerek Peygamberimizin, onları işiten veya akıl eden kimselerden olduklarını sanmaması bildirilmektedir. Nitekim Peygamberimizin, onların daveti, irşadı ve öğütlenmeleri için gösterdiği gayret ve ihtimamdan, onun böyle sandığı anlaşılmaktadır. Ancak burada inkâr konusu, birincisinde olduğu gibi, vâki olmayacağı anlamında değil, fakat vâki olmaması anlamındadır. Yani ey Resûlüm! Sen onların çoğunu, kendilerine okuduğun âyetleri hakkıyla işiten veya muhtevasında, çirkinliklerden alıkoyan ve güzelikleri, gerektiren öğütleri akil edenler mi sanıyorsun ki, onlarla bu kadar ilgileniyorsun ve îman etmelerini umuyorsun?

B- "Hayır! Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidirler; hatta onlar yolca daha da sapıktırlar."

Bu cümle, inkârı îzah ve tekit etmek ve sanmak maddesini tamamen kesip atmak anlamındadır. Yani o kâfirler, kulaklarına gelen âyetlerden faydalanmamak ve gördükleri delil ve mucizeleri tefekkür etmemek hususunda ancak dört ayaklı hayvanlar gibidir ki, bu hayvanlar, gaflette misal olarak verilir ve dalâlet ile özdeşleşmişlerdir. Hattâ onlardan da yolca daha sapıktır. Zira bu hayvanlar, yemlerini veren sahiplerine itaat ederler; onları tanırlar; kendilerine, iyilik edenleri kötülük edenlerden ayırt ederler; onları faydalı olan şeyleri ararlar ve zararlı şeylerden sakınırlar; otlanacakları ve su içecekleri yerleri bilirler ve dinlenme yerlerine çekikrler. Bu kâfirler ise, Rablerine, Yaradanlarına ve Rızklarını Verene itaat etmezler; onlara yaptığı iyilikleri en büyük düşmanlar olan şeytanın kötülüklerinden ayırt etmezler; menfaatlerin en büyüğü olan sevabı talep etmezler; zararların ve tehlikelerin en büyüğü olan ilâhî azaptan sakınmazlar ve en hoş meşrep ve ihtiyacı tam olarak karşılayan tatlı kaynağı olan hakka hidâyet olmazlar.

Zira bu hayvanlar, hayır iktisabını gerektiren bir hak itikadına sahip değillerse, şer gerektiren bâtıl bir itikada da sahip değillerdir. Bu müşrikler ise, böyle değillerdir. Nitekim onlar batılı temel olarak almışlar ve şer hükümlerini onun üzerine binâ etmişlerdir. Bir de, bu hayvanların cehalet ve dalâlet hükümleri, kendi nefislerine münhasır olup başkasına sirayet etmemektedir. Bu müşriklerin cehaleti ise, fitne ile fesadın kopmasına, insanların doğru yoldan alıkonulmasına ve kullar arasında fitne-fesat anarşi ve kargaşa çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bir de, hayvanların durumu, onlara verilmiş olan her hangi bir kuvveti iptal etmemekte, fakat aksine her kuvveti yara ülış gayesine çevirmekledir. Bu itibarla kemal talebinde hayvanlar tarafında bir kusurluk yoktur. Bu müşrikler ise, aklî kuvvetlerini iptal etmekte, insanların, üzerinde yaratıldıkları aslî fıtratı

zayi etmektedirler. İşte bundan dolayı onlar, azabın en büyüğüne ve cezanın en şiddetlisine müstahak olmaktadırlar.

45
"Ey Resûlüm! Rabbine bakmaz mısın ki, gölgeyi nasıl uzatmıştır? İsteseydi, onu elbette ki, sakin de kılar, bırakırdı. Sonra Biz güneşi ona delil kıldık."

A- "Ey Resûlüm! Rabbine bakmaz mısın ki, gölgeyi nasıl uzatmıştır?"

Bundan önce, tevhîd'den yüz çevirenlerin cehaletleri ve dalâletleri beyan edildikten sonra burada da tevhidin bazı delilleri beyan edilmektedir.

Yani ey Resûlüm! Tevhidin Bir delili, olarak Rabbinin işine bakmaz mısın ki, güneş yeni doğduğu zaman, dağ, binâ, ağaç ve diğer cisimlerin gölgesini nasıl uzun kılmıştır? Yoksa öğleden sonra güneş batmcaya kadar olduğu gibi, gölgeler önce kısa iken sonra uzatmış değildir. Çünkü bu mânaya göre, gölgenin kendisinin Allah'ın inşa ve ihdasiyla ilgili bir sarahat olmadığı gibi, kelâm-ı kerîmin siyakı da buna manidir.

Kimilerine göre bu gölgeden murat, şafak sökmesinden güneş doğuncaya kadar olan zamandır ki, bu, vakitlerin en güzelidir. Zira halis karanlıktan tabiatlar nefret etmektedir. Ve güneşin ışınları da, havayı ısındırır ve gözlen kamaştırır. İşte bundan dolayıdır ki "ve uzun gölge..." âyetinde Cennet, bununla vasıflandırılmıştır. Ancak bu görüş isabetli değildir; çünkü hiç şüphe yoktur ki, burada murat, insanların gördüklerinde dikkatlerini Allah'ın büyük kudretine ve üstün hikmetine çekmektir. Bu itibarla gölgeden, insanların örfünde bilinen özel hâlin murat olması icap eder ki, bu da, onların, güneş ile arasında güneş ışıklarını geçirmeyen kesif bir cismin bulunduğu yerde gördükleri şeydir. O görüşte zikredilen şey ise, her ne kadar hakikatte şarkî ufkun gölgesi ise de, insanlar, onu gölge saymıyorlar ve gölgenin bilinen vasıflarıyla onu vasıflandırmıyorlar.

Âyetten murat, Peygamberimizin, uzun gölgenin keyfiyetine bakmasının îzahı olduğu halde bakmak irilinin Allah'a tevcih edilmesi, Peygamberimizin bakmasının, mütalaa ettiği eserlere ve hârikalara münhasır olmadığına, fakat onun bakışlarının hedefinin Şanlı Yaratanın şanlarının marifeti olduğuna dikkat çekmek içindir.

B- "İsteseydi, onu elbette ki, sakin de kılar, bırakırdı."

Bu kelâm, daha baştan, gölgenin uzatılmasında âdi sebeplerin tesiri olmadığına, onda asıl müessirin ilâhî irade ve kudret olduğuna dikkat çekmek içindir.

Yani Allah (celle celâlühü) gölgenin uzun halinde kalmasını isteseydi, elbette ki, onu olduğu gibi bırakırdı.

Bu durum sükûn olarak ifâde edilmiş, çünkü onun mukabili olan, o gölge yapan cisim ile güneş arasındaki vaziyetlerin değişmesine göre halinin değişmesi, gözle hareket ve intikal olarak görülmektedir. Hulâsa, Allah isteseydi, gölgenin hak hiç değişmezdi; güneş onu iptal etmezdi.

Bunu, "isteseydik, güneşi bir vaziyette tutardık" şeklinde İzah etmek ise, bu kelâm-ı kerîmin siyak gayesinden ve sarih olarak belirtilen hususta gafil olmaktan ileri, gelmektedir ki, o husus da, Allah'ın kahir kudretinin ve üstün hikmetinin kemalini beyan etmektir. Bu da, bütün yeni meydana gelen şeylerin Allah'ın (celle celâlühü) Zâtına isnat edilmesi, bütün âdi sebeplerin sebebiyet derecesinden tamamen düşürülmesi ve sırf müsebbiplerin vücuduna delâlette münhasır kalmasıyla gerçeldeşmektedir. Yoksa bu, güneşin bir tek konumda ikame edilmesi gibi Allah'ın bazı hârikalara muktedir olduğunun zikredilmesiyle gerçekleşmez. Üstelik bu, İlâhî kudretin ve hikmetin kemaline delâleti, gölgenin kendi halinde bırakılmasından daha büyüktür. Çünkü o, bunun ferlerinden ve lâzimlarindandır. Şu halde bu, beyan konusunda zikredilmeye evlâ ve daha haklıdır.

C- "Sonra Biz güneşi ona delil kıldık."

Yani Biz, güneşi ona alâmet kıldık; güneşin değişen halleri, onun hallerine delîl kılınmıştır. Ancak aralarında sebebiyet ve tesir asla yoktur.

46
"Sonra gölgeyi yavaş, yavaş Kendimize çekmişizdir."

Buradaki sonralık, zaman itibarıyla olan sonralıktır. Zira kabız etmek ile uzatmanın, yaratılmışların maslahatlarına bağlı olarak gerçekleştiğini beyan etmek, İlâhî hikmete daha fazla delâlet etmektedir. Ancak bu sonralık, mertebe itibarıyla olan sonralık da olabilir. Yani Biz gölgeyi uzun olarak inşâ ettikten sonra güneş ışınları, yerine vurduğunda onun asla tesiri olmaksızın sırf kudret ve irademizle onu izâle ettik ve sildik.

Gölgenin bu hali, bast olunmuş (yayılmış) bir şeyi dikmek anlamında olan kabız ile ifâde edilmiş, çünkü onun ihdası da, uzunluğuna yaymak anlamında olan med olarak ifâde edilmiştir.

Âyette "kendimize" denilmesi, onun vücut kaynağı Allah olduğu gibi, mercii de O, olduğunu açıkça belirtmek içindir.

Bu hâdisenin yavaş, yavaş gerçekleşmesi, onun zahirî sebebi olan güneşin, belli ve değişmez bir yolda yaratılmışların maslahatlarının ve faydalarının icabı olarak kalkmasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü) semâyı (göğü) kurulmuş bir kubbe gibi binâ edince ve yeryüzünü de onun altında yayınca, kubbe, gölgesini yere vurdu. Çünkü ışık yoktu.. İşte Allah'ın onu uzatması budur. Eğer Allah dileseydi, onu o halde devamlı sakin kılardı. Sonra Allah, güneşi yarattı ve onu o gölgeye musallat kıldı ve onu gölgeye, takip edilen bir sebep yaptı. Böylece gölge, güneşle artar ve eksilir; uzar ve kısalır. Sonra güneşle iptal etti. Böylece onu, hiç güçlük olmaksızın kolay ve azar azar kabız etti.

Yahut Allah (celle celâlühü), kıyamet kopacağı zaman gölgenin sebeplerini, yani gölge yapan cisimleri kolayca kabız edecektir. Buna göre, onun yok edilmesi, sebeplerinin yok edilmesi olarak zikredilmiş demektir. Tıpkı onun inşası da, sebeplerinin inşası olarak zikredildiği gibi. Onun kolaylıkla vasıflandırılması da, "işte o, Bize göre kolay bir hasırdır." âyeti kabilindendir.

47
"Sizin için geceyi örtü, uykuyu da bir dinlenme, gündüzü de yayılma zamanı yapan O'dur."

Bu kelâm-ı kerîmde, Allah'ın kudretinin, hikmetinin, rahmetinin parlak hükümlerinin ve yaratılmışlara saçılmış nimetinin bazı hârika eserleri beyan edilmektedir.

Gölgenin hallerinin beyanından hemen sonra yeryüzünün gölgesi sayılan gecenin hükümlerinin beyan edilmesi, üslubun son derece güzel bir inceliğidir.

Yani Rabbiniz O Allah'tır ki, geceyi sizin için bir libâs gibi kılmış; elbiseleriniz sizi örttüğü gibi, gece de karanlığıyla sizi örtmektedir. Ve genellikle gece vâki olan uykuyu da, uyaniklık haline mahsus olan çalışma molası kılmıştır. Bu, aslında ölüm demek olan sübât olarak ifâde edilmiş, çünkü hayat hükümlerinin kesilmesi noktasında aralarında tam bir benzerlik var. İşte bu benzerlikten dolayıdır ki, başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Rabbiniz O'dur ki, gece sizi vefat ettirir." "Allah, ölümleri zamanında ruhları vefat ettirir. Ölmeyenleri de, uykularında vefat ettirir."

Ve Allah gündüzü de, ölülerin dirilmesi gibi, o uykudan ayilip yayılma ve çalışma zamanı kılmıştır.

Bu kelâm, işaret ediyor ki, uyku ile uyanıklık, ölüm ile dirilmenin örneğidir.

Lokman (aleyhisselâm) şöyle demiştir: "Oğulcuğum! Nasıl ki uyuyorsun da, sonra uyandırılıyorsun; öylece de ölürsün ve diriltilirsin. "

48
"Rahmetinin önünde rüzgârları bir müjde olarak gönderen de O'dur. Gökten tertemiz bir su da indirmişizdir."

Âyetin metnindeki "Büşrâ/ Müjde" kelimesi, diğer bir kırâete göre, "Nüşren" olarak okunmuştur ki, buna göre bulutlan yayan rüzgârlar, demek olur.

"İndirimişizdir" fiihnde azamet kipinin (biz) kullanılması, yağmurun yağdırılmasına pek önem verildiğini göstermek içindir. Çünkü rüzgârların gönderilmesinin neticesi budur. Yani Biz, azametimizle, tertip ettiğimiz rüzgârların gönderilmesiyle yukarıdan, tertemiz bir su indirimsizdir. Bazılarının, "yani kendisi temiz olan ve başkasını da temizleyen bir su" diye tefsîr etmeleri de, bu suyun tertemizliğini îzah içindir.

Nitekim: "Sizi temizlemek için üzerinize bir su indirir." âyeti de bunu bildirmektedir. Zira Arapça'da tahûr kelimesi, ya sıfat olarak kullandır. Nitekim "tabur bir sudur" denilir. Yahut da cins isim olarak kullanılır. Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem): "Toprak, mü'minin tahûrudur / temizleyicisıdır" (Ebıi Dâvûd, Kitabu't-Tahâret, Bab: 137) hadisinde cins isim olarak kullanılmıştır. Tahûr kelimesi, taharet (aptes alma) mânasında da kullanılmaktadır.

Nitekim Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem): "Namaz, ancak tahûr ile olur" buyurmaktadır.

Âyette gökten indirilen suyun, tahûr olarak vasifiandırılması, nimetin tam olduğunu ve ondan sonraki nimetin de tam olacağım zımnen bildirmektedir. Zira tahûr olan suyun kullanımı ve faydası, bu vasfını izâle eden maddelerin karıştığı sudan daha iyidir. Bir de, anılan vasıflandırdım, onlar, zahirlerini temizlemek zorunda olduklarına göre bâtınlarının temizlenmesinin daha zorunlu olduğuna dikkat çekmektedir.

49
"Ta ki, onunla ölü bir bölgeyi ihya edelim ve onunla, yarattıklarımızdan davarları, malları ve insanları bol, bol sulayalım."

Yani, tâ ki, gökten indirdiğimiz o tertemiz su ile, bayındır olan veya olmayan bir toprak parçasını bitkiler bitirmek suretiyle ihya edekm ve su, vadilerde akarken, yahut göllerde, havuzlarda, sarnıçlarda, yahut kuyularda biriktikten sonra onunla, yarattıklarımızdan davarları, mallan ve çöllerde yaşayıp su ihtiyaçlarını yağmur suyundan karşılayan insanları bol, bol sulayakm.

Yukarıda belirtildiği gibi bu insanlardan murat, çölde yaşayanlardır. Zira kasabaların ve kentlerin sakinleri, akarsuların ve kaynakların yakanlarında ikamet ediyorlar. Bundan dolayı onların ve davarlarının ve mallarının yağmur sularına ihtiyaçları yoktur. Diğer hayvanlar da su için uzaklara da gidiyorlar. Böylece genellikle susuz kalmazlar. Âyet-i kerîmelerin siyakı, Allah'ın büyük kudretini göstermek olduğu gibi, aynı zamanda nimet çeşitlerini saymak içindir.

Davar ve mal (en'am) denilen hayvanlar, insanların temel malları olduğundan ve insanların menfaatlerinin çoğu ve geçimleri bunlara bağlı olduğundan, onların sulanması, insanların sulanmasından önce zikredilmiştir. Nasıl ki, aynı sebepten dolayı toprağın ihyası da hayvanlardan önce zikredilmiştir. Zira toprağın ihyası, o hayvanların hayatının ve geçiminin sebebidir.

50
"Yemin olsun ki, Biz, insanların öğüt almaları için bunu, aralarında çeşitli şekillerde anlatmışızdır. Fakat insanların çoğu ille nankörlük edip yan çizmiştir."

A- "Yemin olsun ki, Biz, insanların öğüt almaları için bunu, aralarında çeşidi şekillerde anlatmışızdır."

Yani Allah'a yemin olsun ki, insanlar, tefekkür etsinler, bu vesile ile Allah'ın kudretinin kemalini ve rahmetinin genişliğini bilsinler ve nimetinin şükrünü, hakkıyla yerine getirsinler diye, Biz, bu sözü, yani bundan önce geçen güzel amaçlar için bulutların inşâsı ve yağmurun indirilmesi zikrini Kur'ân'da ve diğer semavi Kitaplarda tekrar edip önceki ve sonraki insanlar arasında çeşitli şekillerde anlatmışızdır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "bunu" zamiri, yağmura racidir ve yağmurun insanlar arasında tasrifi de, bazı bölgelerde yağdırılıp bazı bölgelerde yağdırılmaması; yahut bazı vakitlerde yağdırılıp bazı vakitlerde yağdırılmaması; yahut bazen sağanak, bazen de çisenti halinde olması, bazen şimşekli, yıldırımdı, bazen de sessiz olması demektir. Ancak birinci görüş daha zahirdir.

B- "Fakat insanların çoğu ille nankörlük edip yan çizmiştir."

Yani seleflerden olsun, haleflerde olsun, insanların çoğu, ille nimete karşı nankörlük edip ona aldırmıyorlar. Yahut Allah'ın (celle celâlühü) nimeti olduğunu inkâr ediyorlar. Meselâ: "Filan yıldızın akmasıyla bize yağmur yağdırıldı" diyorlar ve Allah'ın ihsanını ve rahmetini anmıyorlar.

Yağmurların yalnız yıldızlardan kaynaklandığına inanan kimse, kâfir olur. Fakat hepsinin Allah'ın yaratmasiyla olduğuna ve yıldızların değişik halleri de Allah tarafından yağmura işaret kılındığına inanan kimse, kâfir olmaz.

51
"Ey Resûlüm! Dilemiş olsaydık, elbette her kasabaya bir uyarıcı peygamber gönderirdik."

Yani dilemiş olsaydık, halkını uyarmak için her kasabaya bir uyarıcı peygamber gönderir, senin peygamberlik yükünü hafifletirdik. Fakat Biz bunu dilemedik de yapmadık; ancak son peygamberliği münhasıran sana verdik. Nitekim bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bütün âlemlere uyarıcı olması için..." Bu, şânını yüceltmek, seni tazim etmek ve diğer peygamberlerden üstün kılmak içindir.

52
"Ey Resûlüm! Artık kâfirlere boyun eğme ve Kur’ân'la onlara karşı olanca gücünle büyük bir mücadele ver!"

A- "Ey Resûlüm! Artık kâfirlere boyun eğme."

Yani artık hakka davet ve hakkı izhârda sebat ve gayret göster ve kâfirlere karşı çetin dur.

Sanki bu emir, Resûlüllah'ın kâfirlere müdara etmemesi ve davette hatır, gönül gözetmemesi emridir. Zira Peygamberimiz efendimiz, onların İslam dinine girmelerini çok arzu ettiğinden, onların gönlünü almak için aşın derecede gayret gösteriyordu.

B- "Ve Kur’ân'la onlara karşı olanca gücünle büyük bir mücadele ver!"

Yani Kur’ân'ın içindeki uyarı, tehdit, öğüt ve hakkı yalanlayan ümmetlerin akıbetlerini hatırlatmayı ihtiva eden âyetleri okumak suretiyle onlara karşı olanca gücünle büyük bir mücadele ver. Zira bütün âlemlerin mezkûr şekilde daveti, kemiyet ve keyfiyet bakımından anlatılamayacak kadar büyük bir mücadeledir. Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cîhad et; onlara karşı sert davran."

53
"Şu tatlı ve kandırıcı, şu da tuzlu ve acı iki denizi yan yana salıveren ve ikisi arasına da bir engel ve aşılmaz bir sınır koyan da O'dur."

Yani bu iki denizi yan yana, mücavir ve bitişik olarak, fakat sulan birbirine karışmayacak şekilde sakveren ve ikisi arasında da, kudretinden gözle görülmeyen bir engel -Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Görebileceğiniz bir direk olmaksızın..." ve aşılmaz bir sınır, büyük bir ayırım koyan da O'dur.

İşte buna örnek olarak Dicle nehri gösterilebilir. Nitekim bu nehir, denize dökülünce denizi yarıyor ve denizin içinde fersahlarca gittiği halde suyunun tadı değişmiyor.3

Diğer bir görüşe göre ise, tatlı denizden murat, büyük nehirdir; acı denizden murat da büyük denizdir ve engelden murat da, ikisinin arasındaki topraklardır. Buna göre ilâhî kudretin eseri, ikisini ayırtmakta ve sıfatların değişik olmasında olur. Halbuki her unsur, tabiatının gereği olarak, başkasıyla birleşmek, yapışmak ve keyfiyette benzeşmek istemektedir.

54
"O sudan bir insan yaratıp da, ona nesep ve hısım veren de O'dur. Zaten senin Rabbin her şeye hakkıyla Kaadir'dir."

A- "O sudan bir insan yaratıp da, ona nesep ve hısım veren de O'dur."

Bu sudan murat, Hazret-i Âdem'in çamurunun yoğrulduğu sudur. Yahut Allah'ın birleşmesi, yumuşaması ve kolaylıkla çeşitli şeldl ve biçimleri kabul etmek istidadını göstermesi için beşerin maddesinin bir parçası kıldığı sudur. Yahut bu su, menidir.

Yani Allah (celle celâlühü) yarattığı insani da iki kısım kılmıştır: Biri, nesebin sahibi olan, nesebin isnat edildiği erkeklerdir; diğeri de, kendileri vasıtasıyla evlilik akrabalığı, hısımlık tesis edilen kadınlardır. Nitekim başka bir âyette de söyle denilmektedir: "Ondan da erkek ve kadın olmak üzere iki eş yarattı. "

B- "Zaten senin Rabbin her şeye hakkıyla Kaadir'dir."

Yani senin Rabbin her şeye ziyadesiyle Kaadir'dir. Nitekim bir tek maddeden, çeşidi organları ve çok farklı tabiatları bulunan bir beşer yaratmış ve onu da mütekabil iki kısma ayırtmıştır. Bazen de bir meniden, erkek veya kız olarak ikiz yaratmaktadır.

55
"Kâfirler, Allah'tan başka, kendilerine ne fayda, ne de zarar verebilen şeylere tapıyorlar. Zaten her kâfir, Rabbinin aleyhine olarak şeytana yardımcıdır."

A- "Kâfirler, Allah'tan başka, kendilerine ne fayda, ne de zarar verebilen şeylere tapıyorlar."

Yani kafirler, O şanı zikredildiği gibi yüce olan Allah'tan başka fayda ve zarar vermek asla şânından olmayan o putlara, yahut Allah'tan başka tapılan şeylere tapıyorlar. Zira hiçbir mahlûk, müstakil olarak fayda veya zarar veremez.

B- "Zaten her kâfir, Rabbinin aleyhine olarak şeytana yardımcıdır."

Yani her kâfir, İlahlığının eserleri zikredilen Rabbine karşı, düşmanlık ve şirkle şeytana yardım etmektedir.

Burada kâfirden murat, bütün kâfirlerdir yahut Ebû Cehil'dır. Yahut Rabbı katında hiçbir kâfirin değer ve itibari yoktur. Buna göre, bu da, "Allah, onlarla konuşmaz ve onlara bakmaz." âyetinin ifâde ettiği hakikati ifâde etmektedir.

56
"Ey Resûlüm! Biz seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermişizdir."

Yani ey Resûlüm Muhammed! Biz seni ancak mü’minlere müjdeleyici ve kâfirlere de uyarıcı olarak göndermişizdir.

57
"De ki: Ben, peygamberliğime karşılık ücret adına sizden, Rabbine bir yol tutmak dileyen kimselerden başka bir şey istemiyorum."

Yani de ki; ben, peygamberhğimin tebliğine karşılık ücret olarak bir şey istemiyorum; sizden istediğim, Rabbine bir vol tutmak isteyen kimselerin, onları dâvct ettiğim gibi îman ve ıtâat ile Rabbine yakınlık kazanması ve O'dan kurtuluş talep etmesidir.

Bunun ücret olarak tasvir edilmesi, ifası istenmesi cihetindendir.

58
"Hiç ölmeyen O Hay/ (diri) Allah'a (celle celâlühü) güvenip dayan ve O'nu hamd ile tesbih et! Kullarının günâhlarından O'nun haberdâr olması yeter."

A- "Hiç ölmeyen O Hayy (diri) Allah'a güvenip dayan ve O'nu hamd ile tesbîh et!"

Yani o kâfirlerin şerlerinden emin ve ücretlerinden müstağni olmak için O Hayy (Ezek, Ebedî ve Eksiksiz Hayat ile Muttasif) olan Allah'a tevekkül et; zira tevekküle yegâne lâyık olan O'dur; ölmeye mahkûm olan diğer canlılar değildir. Çünkü bunlar öldüğünde, onlara güvenen, zayi olur. Ve O'nu noksan sıfatlardan tenzih et; kemal sıfatlarıyla O'nu öv ve nimetlerine şükrederek fazlasını talep et.

B- "Kullarının günâhlarından O'nun haberdâr olması yeter."

Yani kullarının gizli, açık, bütün günâhlarından Allah'ın (celle celâlühü) haberdâr ve nıuttak olması yeter; O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Bu itibarla O, kullarının hak ettiklerini tam olarak verir.

59
"O, bütün gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükümran olan Rahmân'dır. Artık O'nu bir bilene sor!"

A- "O, bütün gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükümran olan Rahmân'dır."

Allah daha önce Zâti sıfatlardan olan ebediyetle (Hayy) vasıflandırıldıktan sonra burada da fiilî bir şifada vasıflandırılmaktadır. Yine bu kelâm ile Allah'ın ilim sıfatına işaret edilmektedir ki, bu, O'na tevekkül etmenin zorunluluğunun izahını ve tekidini de kapsamaktadır. Zira bu muazzam cisimleri metin bir tedbir ve muhkem bir tertip ile bu hârika nizam ve mükemmel şekilde, bir defada yaratmaya muktedir olduğu halde, akılların tafsilatına vâkıf olmadığı büyük hikmetlere ve güzel gayelere binâen muayyen vakitlerde Yaratan, Kendisine tevekkül edilmeye en lâyık ve işlerin Kendisine havale edilmesine en uygun olandır.

B- "Artık O'nu bir bilene sor!"

Yani icmali olarak zikredilen Allah'ın mezkûr varlıkları yaratması ve Arş'a hükümran olması hususlarının tafsilatını bir bilene sor; yoksa bu hususların yalnız kendilerini sor, demek değildir; çünkü bu hususların beyanından sonra suale ihtiyaç kalmaz. Çünkü bu sual şekli itina mânasını içermektedir ki, bu da, sorulan şeyin, soran için hâsıl olmamış pek önemli bir şey olmasını gerektirmektedir. Ve sırf yaratmak ile Arş'a hükümran olmak hususlarının böyle olmadıkları zahirdir.

Bazılarına göre, bu hitap Peygamberirnizedir; fakat murat başkalarıdır ve bu kelâmın takdîri, "Eğer bunda şüphe ediyorsan, bir bilene sor" şeklindedir. Ancak bu, doğruluktan uzaktır. Hayır, bu kelâmın asıl takdiri şöyledir: Eğer zikredilenin tahkikini veya tafsilatını istiyorsan, bîr bilene sor!

Habîr, şânı yüce, işlerin zahirini de, batınını (içyüzünü) de bilen demektir ki bu, Allah'tır Yani bunu Allah'a sor ki, seni apaçık olarak ona muttak kılsın.

Diğer bir görüşe göre ise, yani bunu, eski Kitaplarda onu okumuş olana sor kı, seni tasdik etsin, demektir. Bu görüşe göre, yukarıda zikredilen takdire hacet kalmaz.

Bir diğer görüşe göre ise, bu kelâmın mânası şöyledir: Eğer onlar, bu sıfatın (Hayy) Allah için kullanılmasını inkâr ediyorlarsa, o zaman onu, Ehl-i Kitâb'tan bunu sana bildirecek kimseye sor ki, onların Kitaplarında bunun eşanlamlısını söylesinler.

60
"Onlara: "Rahmân'a secde edin!"denildiği zaman, onlar:

"Rahman da ne? Bize emrettiğin şeye secde mi ederiz!" derler ve bu emir onların nefretini arttırır."

O kâfirler, Rahman ismini Allah için kullanmadıkları, yahut bundan murat Allah'tan başkası olduğunu sandıkları için böyle demişlerdi. İşte onun için "bize emrettiğin şeye secde mi ederiz!" demişlerdi. Yani biz, kendisine secde edeceğimiz şeyin ne olduğunu bilmeden bize emrettiğin şeye mi, yahut senin bunu bize emrettiğin için mi secde ederiz?

Diğer bir görüşe, göre ise, Rahman Arapçalaştırılmış bir kelime olup onu duymadıkları için böyle, demişlerdi.

61
"Şu gökte burçlar yaratan, orada bir çırağ (güneş) ve aydınlatıcı bir Ay meydana getiren Allah, mübareklerin mübareğidir."

Bu burçlar, göklerdeki on iki burçtur. Burç, aslında yüksek saray anlamında iken bunlara İsım olarak verilmiş, çünkü yüksek binalar, sakinleri için ne ise, burçlar da seyyâre (gezegen)'ler için odur.

Burada çırağ, güneş demektir. Nitekim diğer bir âyette de: "Ve güneşi çırağ kılmıştır." denmiştir.

Diğer bir Kırâete göre, âyetin metnindeki Sirâc kelimesi, çoğul olarak Süruc okunmuştur. Buna göre ondan murat, güneş ile büyük yıldızlardır.

62
"Düşünüp öğüt almak yahut şükretmek isteyenler için, gece ile gündüzü birbirinin ardında getiren de O'dur."

Gece ile gündüzün birbirinin halefi (birbirinin ardından gelen) olması, onlarda yapılan işler için birbirinin yerine kaim olması veya nöbetle birbirini izlemesi demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ve gece ile gündüzün birbiri ardınca değişmesinde..."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerim ve hârika işlerini tefekkür edip onlar için, Zâti vacip ve kullara son derece merhametli hakim bir Yaratanın zorunlu olarak olmasını öğrenmek, yahut gece ile gündüzde bulunan nimetlerden dolayı veya gece ile gündüzün, zikredenler için iki vakit olup birinde zikrini kaçıranlar için diğerinin telâfi zamanı olmasından dolayı şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de Allah'tır.

63
"Rahmân'ın kullan onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve câhiller onlara laf attığında "Selâm!" der, geçerler."

Bundan önce Allah'ın ibâdetinden ve secdesinden nefret edelerin hali beyan edildikten sonra bu kelâm, Rahmanın hâlis kullarının vasıflarını, dünyevî ve uhrevî hallerini beyan etmektedir. Bu kelâmda halis kulların kendi nefislerine yönelik olan halleri de beyan edilmekte, sonra da başkasına karşı izledikleri tutum açıklanmaktadır. Yani onlar yürüyüşlerinde hiç kabalık göstermeden sükûnet ve tevazu ile yürürler ve beyinsiz câhiller onlara laf attıklarında, kötü bir hitapta bulunduklarında:

"Size Allah selâmetlik versin! Sizden anlaşma, uyuşma istiyoruz; sizinle bizim aramızda ne hayır, ne de şer var!" gibi sözler söyleyip geçerler.

Diğer bir görüşe göre ise, yani câhiller, kendilerine kötü bir hitapta bulunduklarında, sayesinde eziyet ve günâhtan kurtulacak isabetli söz söylerler, demektir.

Bu kelâmda, bu hâlis kulların, kâfirlerle olan muamelesine değinilmemektedir ki, Ebû'l Akye'den naklolunduğu gibi, bu âyet, kıtal (savaş) âyeti ile nesih edilmiş, denilebilsin.

64
"O kullar, gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam ederek geçirirler."

Bu kelâm da, o halis kulların, Rablerine karşı olan tutumlarındaki halleri beyan edilmektedir. Yani bu kimseler, gecelerini tamamen veya kısmen namaz kılarak ihya ederler.

Denilmiştir ki; bir kimse, gece namazında asgari bir şey okursa, bu âyetin sırrına mazhar olur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetten, akşam namazından sonraki iki rekât namaz ile Yatsı namazından sonraki iki rekât namaz kastedilmektedir. Âyetin metninde secdenin kıyamdan önce zikredilmesi, cümle sonlarının uyumu içindir.

65
"Ve onlar şöyle derler. "Ey Rabbimiz! Cehennem azabını bizden çevir. Onun azabı gerçekten bitmez bir felâkettir."

Yani namazlarından sonra, yahut bütün vakitlerinde şöyle derler; ey Rabbimiz! Cehennem azabını bizden sav; onun azabı gerçekten tükenmez bir şer ve kaçınılmaz bir helaktir.

Bu kelâm, onlar için ziyadesiyle övgüdür; çünkü onların, insanlarla olan ilişkilerini güzel tuttukları ve Hakkın ibâdetinde gayret gösterdikleri halde ilâhî azaptan korkuyorlar; azabın kendilerinden çevrilmesi için Allah'a yalvarıyorlar ve onlar amellerine güvenip onu katlamıyorlar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ve o kimseler ki, yapmakta olduklarını, kalpleri, Rablerine dönecekleri korkusuyla titreyerek yaparlar."

66
"Cehennem gerçekten ne kötü bir durak ve ikametgâhtır!"

Bundan önce o mutlu ve kutlu insanların, Cehennem azabından korunmak dileklerine, Cehennem azabının halinin kötü olması gerekçe olarak beyan edildikten sonra burada da, cehennemin kendisinin de haddi zâtında pek kötü olduğu, anılan dileğe illet olarak beyan edilmektedir.

67
"O kullar, harcama yaptıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."

Yani o bahtiyar kullar, harcama yaparken de israf edip ikram haddini aşmazlar; cimri gibi harcamayı da dar tutmazlar; ikisi arasında vasat ve âdil bir yol tutarlar.

Diğer bir rivâyete göre ise, israf, günâhlar yolundaki harcamadır; "kater" (cimrilik) de, vacipleri ve ibâdetleri kısmak/azaltmaktır.

68
"Yine onlar o kimselerdir ki, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar; Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa, onun büyük cezasını bulur."

A- "Yine onlar o kimselerdir ki, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar; Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zinâ etmezler."

Bu mutlu ve kutlu kulların, ta'at ve ibâdetleri ifa ettikleri beyan edildikten sonra burada da günâhlardan sakındıkları beyan edilmektedir.

İsraf ve cimriliğin olmamasının zikri, iktisat mânasını tahkik etmek içindir. Bu kulların, îmanları zahir iken, onların şirk kosınadıklarının sarahatle belirtilmesi, tevhîd ile ihlâsa son derece önem verildiğini göstermek ve katil ile zinayı da bu sırada zikretmekle onların ne kadar korkunç günâhlar olduklarını bildirmek ve bir de, Kureyş kâfirleri ile diğer kâfirlerin içinde bulundukları şirki belirtmek ve ona karşı durmak içindir.

Yani o bahtiyar kullar, Allah ile beraber başka bir ilaha tapmazlar ve Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana haksız yere, onun harâmlığını ve dokunulmazlığını kaldıran bu sebep olmadığı halde kıyarlar ve zinâ etmezler. Hulâsa, onlar, bu son derece çirkin büyük günâhlardan hiçbirini işlemezler; kâfirler ise, bu günâhların hepsini istiyorlardı. Nitekim onlar, Allah'a ortak koştukları gibi, Allah'ın haram kıldığı canlara daima kıyıyorlardı ve ezcümle kız çocuklarını toprağa gömerek öldürüyorlardı; zinayı yaygın olarak işliyorlardı ve ondan hiç kaçınmıyorlardı.

B- "Kim bunları yaparsa, onun büyük cezasını bulur."

Yani her kim, anılan kâfirlerin yaptıkları gibi zikredilen günâhları yaparsa, âhirette onun cezasını bulur.

69

"Kıyamet günü azabı katmerleşir ve aşağılanmış olarak onda devamlı kalır."

Yani kıyamet günü azabı kat, kat artar ve o katmerli azabın içinde zeki, hakir, hem cismen, hem ruhen azap çekerek ebedî olarak kalır.

70
"Ancak tevbe edip îman eden ve sâlih ameller de işleyenler müstesna; işte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Zaten Allah, gafur'dur (çok bağışlayıcıdır); rahîm'dir. (çok eskgeyendir)"

A- "Ancak tevbe edip îman eden ve sâlih ameller de işleyenler müstesna; işte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir."

Yani tevbe, iman ve sâlih ameller vasıflarını taşıyanlar, bu hükmün dışında olup Allah (celle celâlühü), onların geçmiş günâhlarını tevbe ile siler ve onların yerine gelecek iyi amellerini koyar. Yahut onların günâh işleme melekesini kaldırıp tâat işlemek melekesini yerine koyar. Yahut onu, eski kötü amellerinin zıtları olan iyi amellere muvaffak eder. Yahut onun için her azap yerine bir mükafat koyar.

Diğer bir görüşe göre ise, onların şirkini îmanla, Müslümanların katlini müşriklerin katli ile ve zinayı da iffet ile değiştirir.

B- "Zaten Allah, gafurdur (çok bağışlayıcıdır); rahîm'dir (çok merhamet edendir)."

Bu cümle, makablinde geçen kötülüklerin imhası ve iyiliklerin ikamesi için bir izah mahiyetindedir.

71
"Kim tevbe eder, sâlih ameller de yaparsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner."

Yani kim, işlediği günâhlardan pişmanlık duyarak onları tamamen terk etmek suretiyle tevbe ederse ve eski taksiratını telafi ederek sâlih ameller de yaparsa, yahut günâhlardan tamamen çıkıp ta'atlara girerse, şüphesiz o, bu yaptıklarıyla tevbesi kabul edilmiş, Allah kendisinden razı olmuş, azabını kaldırmış ve ona mükâfatlar bahşetmiş olarak Allah'a dönmüş olur. Yahut o, hakkıyla tevbe eden ve onlara ihsanda bulunan Allah'a dönmüş olur. Yahut o, Allah'a, yahut O'nun mükâfatına güzel bir dönüş yapmış olur.

72
"Yine onlar o kimselerdir ki, yalan şahitlikte bulunmazlar; boş sözlerle karşılaştıklarında ağır başlılıkla geçip giderler."

Yani onlar yalan şahitlik etmezler yahut yalan meclislerinde bulunmazlar. -Zira bâtıl meclislerinde kasten bulunmak, bâtıla iştirak sayılır.- Ve onlar bir rastlantı olarak, boş ve hayırsız sözlerin, konuşulduğu yerden geçerken, ondan yüz çevirir; ona vâkıf olmak istemezler ve o sözlere kaülmazlar. Bu kabilden olarak onlar, çirkin şeylerden de gözlerini kaparlar; günâhlara hiç iltifat etmezler ve apaçık müstehcen olanın kinayesinden de kaçınırlar.

73
"O kimselere Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında onlara karşı sağırlar ve körler gibi davranmazlar."

Yani o bahtiyar kullara Rablerinin, öğütler ve hükümler içeren âyetleri hatırlatıldığında dikkat ve ciddiyetle onu dinlemeye ve ona bakmaya koyulurlar.

Âyette, yapılması gerekenin zıddının ifâde edilmiş olması, kâfir ve münafıkların yaptıklarına belirtip karşı durmak içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "onlara" zamiri, günâhları ifâde etmektedir.

74

"Ve onlar o kimselerdir ki: "Ey Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine öncü kıl!" derler."

Yani onlar, eşlerinin ve çocuklarının, Allah'ın emirlerine uymakta ve fazilet ehli olmak için muvaffak olmalarını Rablerinden niyaz ederler. Zira Allah'ın tâat ve ibâdetinde mü'min kişiye ailesinin yardımcı olması kalbine sevinç getirir ve din yolunda kendisine iştirak ettiklerini görmesi ve cennette onlarla birlikte olmayı umması, gözlerini aydınlatır. Nitekim Allah "Zürriyetlerini de kendilerine ilhak ettik." âyetiyle bunu vaat etmektedir.

Ve bizi, ilim ve amel başarısı ihsan etmek suretiyle, takva sahiplerinin dinî merasimlerde imâm, öncü olarak kabul ettiği kimseler eyle!

Diğer bir görüşe göre ise, burada imam, hedefleyip yönelen anlamındadır. Yani bizi, takva sahiplerini hedefleyen ve onların izinden giden kimselerden eyle demektir.

75
"İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin yüksek makamı ile mükâfatlandırılacaklar ve orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır."

Bundan önce sekiz âyette vasıflan belirtilen o mutlu ve kutlu insanların üstün amelleri beyan edildikten sonra burada da onlarin âhiretteki ebedî saadeti anlatılmaktadır. Yani onlar, meşakkatlere, tâat ve ibâdetlerin sıkıntılarına, kötü arzuların terkine sabrettiklerinden ve cihâda tahammül ettiklerinden dolayı cennetin yüksek derecesiyle mükâfatlandırılacaklar ve orada melekler tarafından hürmet ve selâmla karşılanacaklardır; melekler, onlari selâmlayıp kendilerine uzun hayat ile afetlerden selâmet duasında bulunurlar.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, birbirlerine hürmette bulunup birbirlerini selâmlarlar.

76
"Onlar orada sonsuz olarak kalacaklardır. Orası ne güzel bir yerleşim alanı ve ikametgâhtır!"

Yani Onlar cennette ne ölürler, ne de oradan çıkardırlar.

77
"Ey Resûlüm! De ki: Duanız ve ibâdetiniz olmasa, Rabbim size ne diye değer versin? Siz, Rabbinizi kesinlikle yalanlamış oldunuz. Ondan dolayı da azap yakanızı bırakmayacaktır."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Duanız ve ibâdetiniz olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?"

Allah Resülullah'a emrediyor ki, uğruna birçok ibadet yapılan o büyük nimetlere erişenlerin, ancak bundan önce sayılan güzel amelleri sayesinde o nimetlere eriştiklerini ve o amelleri olmasa kendilerine hiç itibar edilmeyeceğini insanlara anlatsın.

Yani ey Resûlüm! İnsan türü tabiatından sâdır olan hayırları ve serleri onlara anlatarak onların hepsine hitaben de ki: "Eğer sizin Allah'a olan ibâdetiniz ve yakarmanız olmasa, Rabbim, size hangi özelliğinize bakarak size değer versin?" Zira insanın, kendisi için yaratıldığı şey, Allah'ın marifeti ve tâatidir. Yoksa insan da, diğer hayvanlar gibi olur.

Zeccâc diyor ki: "Yani duanız olmasa, Allah katında sizin ne ağırlığınız olur?"

Diğer bir görüşe göre ise, yani Rabbinizin sizi İslam'a davet etmesi olmasa, O, sizi ne yapsın? demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani sizin Rabbinizle beraber başka ilaha da yalvarmanız olmasa, size ne diye azap etsin?

B- "Siz, Rabbinizi kesinlikle yalanlamış oldunuz."

Bundan önce mü’minlerin hak beyan edildiği gibi, burada da muhatap kâfirlerin hak beyan edilmektedir. Yani siz kâfirler, size bildirdiğim hakikatleri kesinlikle yalanladınız; onlara muhalefet ettiniz ve siz, zikredilen mü’minler gibi onları uygulamadınız.

Diğer bir görüşe göre ise, siz ibâdette kusurluluk ve eksiklik gösterdiniz, demektir.

Bunun Hulâsası, her iki fırka da cinsleri bir ve kurtuluş imkânları müşterek olduğu halde, birinin kurtuluşa ermesinin, diğerinin ise hüsrana uğramasının yegâne sebebi, amellerinin farklı olmasıdır.

C- "Ondan dolayı da azap yakanızı bırakmayacaktır."

Yani yalanlamanızın cezası veya eseri, sizi cehenneme yuvarlayincaya kadar yakanızı bırakmayacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, azapları devamlı olacaktır.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, bu ceza, Bedir savaşında öldürülmeleridir.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Kim, Furkân sûresini okursa, kıyamet günü, kıyametin şüphesiz geleceğine îman etmiş gerçek mü’minler zümresinde Allah'ın huzuruna çıkacak ve zahmetsiz olarak cennete konulacaktır."

ŞUARÂ SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 226 veya 227 âyettir. 224. ile 227. âyet Medine'de nazil olmuştur.

1
"Ta. Sîn. Mim."

Bu harfler, ya tadat etmek tarzında serd edilmiştir; yahut da ekseriyetin görüşü olduğu üzere bu sûrenin adıdır. Yani bu, Tâ. Sîn. Mîm süresidir; yahut bu sûreyi zikret, oku! demektir.

2
"Bunlar, apaçık olan bu Kitabın âyetleridir."

Bu kitaptan murat Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu Kitabın apaçık olması da, icazının apaçık olmasıdır. Yahut bu Kitap, serî hükümleri ve onlarla ilgili konuları apaçık beyan etmektedir. Yahut da bu Kitap, hak ile batılı birbirinden ayırt etmektedir.

Yani bunlar, Kur'ânin muayyen âyetleri olup bu müstâkil isim ile ifâde edilmektedir.

Bu âyetlerin, Kur'ânin bir kısmı olması, Kur'ân'ın tamamının meşhur üstün vasıflarına sahip olması demektir.

3
"Ey Resûlüm! Onlar îman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın."

Yani ey Resûlüm! Senin kavmin, o apaçık Kitap Kur'ân-ı Kerîm'e îman etmiyorlar diye yahut îman etmeyecekler korkusuyla neredeyse kendi canına kıyacaksın; sen kendi kendine acı!

4
"Biz dilersek, üzerlerine gökten bir mucize indiririz de, boyunları ona eğilerek kalıvcrir."

Bu âyet, mezkûr aşırı üzüntüyü men etmenin illetini beyan ederek onların îmanının, Allah'ın (celle celâlühü) iradesinin taallûk ettiği şeylerden kesinlikle olmadığını, bu itibarla îman etmelerine tamah etmenin ve gerçekleşmemesinden dolayı acı duymanın anlamsız olduğunu bildirmektedir.

Yani ey Resûlüm! Biz dilersek, îman etmelerini o kadar istediğin kavminin üzerine gökten, kendilerini îmâna zorlayacak bir mucize indiririz de, bu mucize karşısında boyunları eğilmek zorunda kalıvcrir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu boyunlardan murat, reisler ve cemaatlerdir.

5
"Kendilerine Rahrnân'dan hiçbir yeni öğüt gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler."

Bu kelâm, onların şiddetli serkeşliklerini ve kendilerini icbar eden bir mucize olmadıkça küfür ve tekziplerinden vazgeçmeyeceklerini beyan ediyor ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onlarin islam'ının üstüne bu kadar düşmesin ve umudunu Müslüman olmalarından kessin.

Bu âyet, Peygamberimizin yüksek fazilet ve şerefine ve kavminin kendisine karşı olan tutumlarının pek çirkin olduğuna delâlet etmektedir. Rahman unvanının zikredilmesi de, onlarin şenaatlerinin pek büyük ve cinayetlerinin pek korkunç olduğunu göstermek içindir. Zira Allah (celle celâlühü) tarafından mutlak olarak onlara gelen şeylerden yüz çevirmeleri, ne kadar şenî ve çirkindir. Allah'ın rahmeti mucibince ve sırf onların menfaati için gelen şeylerden yüz çevirmeleri ise, daha şenî ve daha çirkindir.

Yani İlâhî hikmet ve maslahata binâen, Allah'ın geniş rahmetinin gereği olarak, onları kemaliyle uyaran ve tamamıyla gafletten uyandıran Kur’ân öğütlerinden yeni bir öğüt veya bölümlerinden yeni bir bölüm Allah tarafından onlara gelmez ki, onlar, tekzip ve istihza anlamında ondan yüz çevirip küfür ve dalâletlerinde ısrar etmesinler.

6
"Artık onlar hakkı yalanlamışlardır. Fakat alay edip durdukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir."

A- "Attık onlar hakkı yalanlamışlardır."

Yani onlar, kendilerine gelen Kur’âni sarih olarak ve istihza ile beraber yalanlamışlar ve ondan yüz çevirmekle iktifa etmemişlerdir. Nitekim onlar bu Kur’âni bazen sihir, bazen eskilerin masalları ve bazen de şiir olarak vasiflandırmışlardır.

B- "Fakat alay edip durdukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir."

Burada, bundan önce geçen yüz çevirmelerinden ve tekziplerinden söz edilemeyip sadece alay etmelerinin zikredilmesi, bunların her ikisinin de alay etmekle beraber yapıldıklarını bildirmek içindir. Nitekim diğer bir yerde de şöyle denilmiştir:

"Rablerinin âyetlerinden onlara bir âyet gelmeyedursun, o âyetlerden mutlaka yüz çevirirler. Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardır. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri yakında onlara gelecektir."

Alay ettiklerinin haberleri, dünyada ve âhirette uğrayacakları cezalardır. Bu cezaların haberler olarak ifâde edilmesi, ya Kur’ân-ı Kerîm'in haber verdiği hususlardan olmasından dolayıdır yahut onlar, haberlerini duymakla gizli şeylere vâkıf oldukları gibi, bu cezalan görmekle de, Kur’ân'ın hakikatine vâkıf olacaklardır. Bu, ifâde, cezanın korkunçluğunu bildirmektedir. Zira âyetin metninde zikredilen "Nebe' / Haber", korkunç büyük haberler için kullanılmaktadır. Yani onların daha önce, vâkıf olmak için hallerini tefekkür etmeden alay ettikleri şeyin hakikati kesinlikle onlara gelecektir.

7
"Onlar, yeryüzüne bakmazlar mı ki, orada rağbet edilen her bir çiftten nice ürünler yetiştirmişizdir!"

Yani onlar, âyetlerden yüz çevirmek, tekzip ve istihza gibi yaptıklarını yaptılar ve kendilerini yaptıklarından caydıran ve yüz çevirdiklerine ve îmâna yönelten yeryüzündeki acâyipliklere ibrede bakmadılar mı ki, yeryüzünde faydası çok her bir güzel çiftten nice ürünler yetiştirdiğimizi görmediler.

Burada yerde yetişen faydalı ürünler, zikre tahsis edilmiş, çünkü dahî kudrete ve nimete biriikte delâlet eden onlardır. Ancak bundan, faydalı olsun, zar ark olsun, bütün bitki çeşiderinin murat olması da, muhtemeldir. Buna göre hepsinin kerametle (rağbet görmekle) vasıflandırıhnası, Allah'ın (celle celâlühü) faydasız hiçbir şey yaratmadığına dikkat çekmek içindir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "O Rabbiniz ki, yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratmıştır." Zira gafiller anlamasa da ve akıl sahipleri onun bilgisine etmeseler de, hakim olan Allah, üstün bir hikmeti olmayan hiçbir şeyi yapmaz.

8
"Hiç şüphe yok ki, bunda bir ibret vardır; ama o insanların çoğu mü’min olmadılar."

Yani hiç şüphe yok ki, anılan bitki çiftlerinin her birinde, onu yetiştirenin kudretinin kemâline, ilim ve hikmetinin sınırsız olduğuna ve rahmetinin son derece genişliğine delâlet eden, küfürden vazgeçip îman etmelerini gerektiren pek büyük bir âyet vardır. Fakat Peygamberimizin kavminin çoğu mü’min olmadılar.

Bir görüşe göre yani Allah'ın ilminde ve takdirinde mü’min olmadılar. Zira Allah (celle celâlühü) ezelden biliyordu ki, teklifin ölçütü olan onların ihtiyarları (seçimleri), ser tarafına döndürülecek ve onlar, bu büyük âyetleri tefekkür etmeyeceklerdir.

Sibeveyhi'ye göre bu cümlenin Arapça metnindeki "Kâne" fiili zâid olup mânâsı, fakat onların çoğu mü’min değildir, seklindedir. Onların îman etmelerini gerektiren birçok deliller kendilerine Allah (celle celâlühü) tarafından geldiği halde kibir ile inatta azgınlık ve aşırılık gösterdiklerini beyan makamına en münasip olan mânâ budur. Birinci tefsire göre, onların küfrünü Allah'ın ilmine ve takdirine isnâd etmek, zahire göre onların mazur oldukları vehmini uyandırabilir. Zira işaret edilen tahkik, takva sahibi mahir âlimlerce bile bilinmeyebilir. Bu tefsire, göre sanki şöyle denilmiştir: bunda, îmanı gerektiren gayet açık deliller vardır; fakat bununla beraber onların çoğu mü’min değildir; çünkü onlar küfür ile dalâlette çok ileri gitmişler ve azgınlık ile cehalete tamamıyla batmışlardır.

İmansızlık, onların hepsine değil çoğuna isnâd edilmiş, çünkü onlardan bazıları îman edeceklerdi.

9
"Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne azizdir, rahimdir."

Yani senin Rabbin, irade buyurduğu her hususta ve ezcümle onlardan intikam almakta galiptir ve merhameti de pek geniştir. İşte bundan dolayı onlar, çeşidi cezalar gerektiren büyük suçlar işledikleri halde onları ansızın hemen muahaze etmez; kendilerine mühlet verir.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Ey Resûlüm! Hani Rabbin, Mûsa'ya: "O zâlimler güruhuna, Fir’avun'un kavmine git!" diye seslenmişti."

Daha önce o kâfirlerin, müşahede etmekte oldukları kâinat âyetlerinden yüz çevirdikleri beyan edildikten sonra bu kelâm da, makablinde geçen ve onların, kendilerine gelen bütün vahiy âyetlerinden yüz çevirmelerini ve onları yalanlamalarını izah etmektedir. Yani ey Resûlüm! İçinde bulundukları tekzipten kendilerini caydırmak ve kendileri gibi zâlim tekzipçilerin başına gelenlerden onlari sakındırmak için, âyetlerimizden yüz çevirip onları tekzip eden kimselere o vakti anlat ki, Allah (celle celâlühü), Hazret-i Mûsa'ya nida etmişti ve onu tekziplerinden dolayı Fir’avun kavminin başına gelenleri sen kendi kavminin kâfirlerine anlat. Neticede onların, kendilerine gelen âyetlere îman etmeyeceklerini göreceksin demektir.

Ancak bu hakikatin anlaşılması, yalnız, bunların hâlini onlara kıyas etmekle, değil. Fakat kendileri gibi eski kavimlerin kıssasını ifâde eden vahyi işittikten sonra da onların ısrarlarını görmek ve bundan ibret almamalariyla daha açık ortaya çıkacaktır. Nitekim her kıssadan sonra "Hiç şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır. Ama onların çoğu mü’min değildir.") ifâdesinin tekrarı da buna işaret etmektedir.

Fir’avun kavminin zâlim olması, küfürleri, günahları, İsrâiloğullarını köle edinmeleri ve onların erkek çocuklarını öldürmeleri gibi cürümleri sebebiyle idi.

Hazret-i Mûsa'ya Rabbinin nidasının basında söylenen bu değil, fakat Tâ-hâ sûresinde: "Şüphesiz ki ben, senin Rabbinim..."

âyetinden "Sana büyük âyetlerimizi göstermek için..." âyetine kadar anlatılanlardır.

Bir kıssa içinde geçen kelâmların değişik ibareler ve farklı üsluplarla anlatılmasının tahkiki, A'raf sûresinin başında "Bana bak! dedi..." âyetinin tefsirinde geçti.

Âyette, "O zâlimler kavmi/güruh" ifâdesinden sonra "Fir’avun kavmi" denilmesi, bu kavmin zulümde artık özel isim gibi olduğunu, sanki zâlimler kavminin mânâsının ve tercümesinin Fir’avun kavmi, olduğunu bildirmek içindir.

Âyette, "Fir’avun kavmi" denilmesiyle iktifa edilmesi ve kendisinin de zikredilmemesi, Fir’avun'un, meşhur olduğu üzere, bu hükme ilk dâhil olan kişi olduğunu bildirmek içindir. Hâlâ sakınmayacaklar mı?

Hazret-i Mûsa'nın uyarı için gönderilmesinden sonra bunun zikredilmesi, onların zulümdeki taşkınlığından ve düşmanlıktald aşırdıklarından taaccüp ettirmek içindir.

"Hâlâ sakınmayacaklar mı?"

Diğer bir kırâete göre bu fiil hitap kipi ile olup hâlâ sakınmayacak mısınız? demektir. Buna göre bu ifâde, onlar için ziyadesiyle ilâhî gazap bildirmektedir. Şöyle ki, sanki onların zulmünün zikredilmesi, onların şifahî hitabinâ yol açmıştır. Onlar o zaman her ne kadar gaip iseler de, kendilerine gönderilen peygamberin kelâmında hazır gibi kabul edilmişlerdir. Zira bunu kendilerine tebliğ edecek olan, peygamberleridir ve peygamberlerine duyurmak, onlara duyurmanın başlangıcıdır. Bir de, bu, iyice tefekkür edenler için takvaya ziyadesiyle teşvik ifâde etmektedir.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Ben kadar beni yalanlamalarından korkuyorum. O takdirde kalbim daralır, dilim de dönmez olur; bundan dolayı benimle gelmesi için Hârun'a da haber gönder! Hem benim onlara karşı bir suçum vardır. Bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum."

A- "Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Ben kadar beni yalanlamalarından korkuyorum. O takdirde kalbim daralır, dilim de dönmez olur; bundan dolayı benimle gelmesi için Harun'a da haber gönder!"

Yani Hazret-i Mûsâ, Allah'a (celle celâlühü) yalvararak dedi ki; Rabbim! Ben, onların baştan beni yalanlamalarında korkuyorum. O takdirde kalbim daralır; dilim de dönmez olur; bunan dolayı benimle gelmesi ve senin mesajının tebliğinde bana destek olması için Cebrâîl ile ona haber gönder.

Görüldüğü üzere Hazret-i Mûsâ, bu istidasını (arzuhalini) üç şey üzerine binâ etmiştir: yalanlanma korkusu, kalbin daralması ve zaten kendisinde mevcut olan dil tutukluluğunun, sıkılması halinde ruhî bunalımın kalbini etkilemesiyle kendisini konuşamaz hale getirmesi. Zira bunlar bir araya gelince, dil tutukluluğu tuttuğunda kendisini takviye edecek bir yardımcıya şiddetle ihtiyacı hâsıl olur ki, dâvetine halel gelmesin ve hücceti inkıtaa uğramasın. Hazret-i Mûsa'nın bu gerekçeleri, İlâhî emri telakki etmesiyle bir ügisi yoktur. Bu, emri yerine getirmek için yardımcı talep etmesi ve özür beyan etmesidir.

14
B- "Hem benim onlara karşı bir suçum vardır. Bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum."

Bu suçtan murat, o kıbtî şahsı öldürme sidir. Bunun suç olarak vasiflandırılmasi, onların iddiasına göredir. Nitekim "onlara karşı" sözünden de anlaşılmaktadır.

Hazret-i Mûsa'nın bu sözü, müteaddit yerlerde anlatılan bir kıssaya işaret etmektedir.

Yani ben tek başıma onlara gittiğim takdirde mesajı gereği gibi onlara tebliğ etmeden önce o suçum karşılığında beni öldürmelerinden korkuyorum.

Hazret-i Mûsa'nın bu sözü de, emre uymamak için bir gerekçe belirtmek anlamında değil, fakat ancak vaki olmasından önce, beklenen belâyı def etmek içindir.

15
"Allah buyurdu ki: "Asla seni öldüremezler. Haydin, ikiniz de mucizelerimizle gidin. Çünkü şüphesiz ki biz, sizinle beraberiz; her şeyi işitmekteyiz."

Bu kelâmda, Allah (celle celâlühü), Hazret-i Mûsa'nın her iki talebini de icabet buyurduğunu beyan etmektedir: Onların şerrini def etmek ve kardeşi Harun'u da yanma katmak. Yani ey Mûsâ! O zannettiğin şeyleri bırak da, istediğin kardeşinle beraber gidin...

"Mûcizelerimizle" denilmesi, bu mucizelerin, Hazret-i Mûsa'nın korktuğu şeyi def edeceğine işaret etmektedir. "Çünkü şüphesiz ki biz, sizinle beraberiz..." ifâdesi de, Hazret-i Mûsâ ile Hârun için ziyadesiyle teselli olup kâmil bir koruma altında olduklarını bildirmektedir. Nitekim diğer bir âyette de: Şüphesiz ben sizinle beraberim; her şeyi işitir ve görürüm." denilmektedir.

Hazret-i Mûsa'ya vaad edilen, Fir’avun’un huzurunda gerçekleşeceği için bu hitapta çoğul zamiri kullanılmıştır. Yani biz, ikinizle Fir’avun arasında cereyan edecek olanların hepsini işitiriz; sonuçta sizi ona karşı muzaffer kılarız.

Bu kelâmda Allah'ın hâli, dostlarına yardım etmek ve onları düşmanlarına karşı muzaffer kılmak için bir kavmin birbiriyle olan mücadelesinde hazır bulunan şevketli bir hükümdarın hak ile temsil edilmektedir. Bu, yardım vaadini kuvvetle ifâde etmek içindir. Yahut burada işitmek, mecazî olarak bilmek yerinde kullanılmıştır.

16
Bak. Âyet 17.

17
"Haydi, Fir’avun'a gidin de, deyin ki: "Gerçekten biz, İsrâiloğullarını bizimle beraber gönderesin diye Âlemlerin Rabbinin elçîsîyiz."

Yani benim size olan bu lutufkâr vaadimden sonra haydi, Fir’avun'a gidin...

Burada elçi kelimesinin tekil olarak zikredilmesi, ya her birinin elçiliği itibarıyladır, yahut ikisinin talebinin bir olması itibariyladır.

18
Bak. Âyet 19.

19
"Fir’avun, Mûsa'ya dedi ki: "Çocukken seni aramızda yetiştirmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?

Yaptığın işi de yapmıştın. Zaten sen kâfirin (nankörün) birisin!"

A- "Fir’avun, Mûsa'ya dedi ki: "Çocukken seni aramızda yetiştirmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçinmedin mi?"

Yani Hazret-i Mûsâ ile Hârun, Fir’avun'a gidip emir olunduklarını kendisine anlattıktan sonra Fir’avun, Mûsa'ya böyle dedi.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ ile Hârun, Fir’avun’un kapısına vardılar. Fakat bir sene müddetle onların Fir’avun’un huzuruna çıkmalarına izin verilmedi. Nihayet Fir’avun’un teşrifatçısı, ona: "Burada, Âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu iddia eden bir adam var" deyince, Fir’avun: "Ona izin ver; gelsin; belki bizi güldürüp eğlendirir" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ ile Hârun, Fir’avun’un huzuruna varıp ilâhî mesajı ona tebliğ ettiler. Fir’avun, Mûsa'yı görünce onu tanıdı ve işte o zaman dedi ki: "Sen çocukken seni evimizde, kucağımızda yetiştirmedik mi? Sen hayatının birçok yıllarını aramızda geçırmedin mi?"

Bir görüşe göre, Hazret-i Mûsâ, Fir’avun'un sarayında otuz sene kaldıktan sonra Medyen'e gitti ve orada on sene kaldıktan sonra tekrar Mısır'a dönüp otuz sene müddetle onları Allah'ın hak dinine davet etti ve Fir’avun ile ordusunun, denizde boğulmalarından sonra da elli sene yaşadı.,

Bir görüşe göre, Hazret-i Mûsâ, kıbti adama yumruk atarken, henüz on iki yaşındaydı ve ondan hemen sonra Medyen'e kaçtı. Allah, en iyi bilir.

B- "Yaptığın işi de yapmıştın."

Yani Fir’avun, Hazret-i Mûsa'yı yetiştirip büyültmesi gibi ona yaptığı iyilikleri saydıktan sonra ona "Yaptığın işi de yapmıştın" diyerek kendisinin aşçısı olan kibtîyi öldürmesinden dolayı onu kınadı ve bunu çok büyütüp kendisini rezil-rüsva etmeye çalıştı.

C- "Zaten sen kâfirin (nankörün) birisin!"

Yani sen iyiliklerime nankörlük ettin; nitekim benim has adamlarımdan birini öldürdün.

Yahut sen kâfirin tekisin, demektir. Buna göre. Fir’avun, Hazret-i Mûsa'ya iftira etmişti, yahut onun gerçek durumunu bilmiyordu. Nitekim Hazret-i Mûsâ, onun sarayında yaşarken takiyye ediyordu yoksa Hazret-i Mûsâ nerde, onların dinine iştirak etmesi nerde!

Yahut Fir’avun'un bu sözü, Hazret-i Mûsa'nın, onun ilâhlığını inkâr ettiği, yahut onların dinine göre kâfir sayıldığı anlamındadır. Zira onların taptıkları başka bir ilâhları vardı.

20
Bak. Âyet 21.

21
"Mûsâ dedi ki: "O işi ben bilmezlerden iken yapmıştım. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet: ihsan etti ve beni peygamberlerden kıldı."

O nimet diye başıma kaktığın şey ise, İsrâiloğullarını kendine köle etmendir."

A- "Mûsâ dedi ki: "O işi ben bilmezlerden iken yapmıştım. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet ihsan etti ve beni peygamberlerden kıldı."

Hazret-i Mûsâ, ona cevap verip öldürme meselesinde onu tasdik etti; kendisine küfür isnâd etmesinde ise onu tekzip etti. Yani sen iftira olarak iddia ettiğin gibi ben kâfirlerden değilim; ancak ben o zaman bir cahillik ve düşüncesizlik ettim, yahut bir hata işledim. -Zira Hazret-i Mûsâ, bu katil taammüden işlememiş; fakat kıbtîyî terbiye etmek istemişti- yahut ben, attığım yumruğun yaratacağı sonuçtan habersizdim, yahut unutmuştum. -Nitekim âyetin metnindeki dalâlet kelimesi, Bakara: 282. âyetinde de (en tedılle) bu mânâya gelmektedir.- Ve ben, sizin bana bir zarar vermenizden, bu fiilimden dolayı hak etmediğim bir cezaya beni çarptırmanızdan korkunca da, hemen aranızdan kaçıp Rabbime yöneldim. Sonra Rabbim bana hikmet ihsan etti ve beni peygamberlerden kıldı.

22
B- "O nimet diye başıma kaktığın şey ise, İsrâiloğullarını kendine köle etmendir."

Hazret-i Mûsâ, önce Fir’avun’un, kendisini kınadığı ve peygamberliğine eleştiri yaptığı isnâdları reddetti; sonra da onun nimet olarak saydığı hususu ele alıp onu izah etti ancak o nimeti sarahaten reddetmedi; çünkü aslında bu doğru idi ve peygamberliğine de halel getirmiyordu. Ancak bu nimetin hakikatine dikkat çekerek dedi ki; senin zahiren başıma kaktığın beni yetiştirme nimeti, hakikatte İsrâiloğullarını köle edinmen ve onların erkek çocuklarını öldürmek istemendir. Zira benim senin yanma düşmemin ve beni büyütmenin sebebi odur.

Yahut benim başıma kaktığın nimet, İsrâiloğullarını köle edinmen mi?

23
"Fir’avun dedi ki. "Alemlerin Rabbi dediğin de nedir?"

Fir’avun, Hazret-i Mûsa'dan bu metin kelâmı duyunca, onun, işindeki kararlılığını ve parlayıp gürlemesinden hiç etkilenmediğini görünce, Hazret-i Mûsa'nın davasına itiraz etmeye başladı ve önce, kendisini elçi olarak göndereni sorarak "Alemlerin Rabbi dediğin de nedir?" dedi. Bunu, kendisinden başka Âlemlerin Rabbi olduğunu inkâr ederek söylüyordu. Nitekim "Ben sizin en yüce Rabbinizim.", "Ben benden başka sizin için ilah bilmiyorum." âyetlerinden de anlaşıkmaktadır ve Hazret-i Mûsa'nın cevabı bittiğinde onun ceza vaad etmesi bunu ifâde etmektedir.

24
"Mûsâ dedi ki: "Bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir." Siz eğer işin hakikatini düşünüp anlayan kişiler iseniz, bunu anlarsınız."

A- "Mûsâ dedi ki: "Bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir."

Hazret-i Mûsâ, Fir'avun'a cevap verdi ve ziyadesiyle, tahkik ile takrir için ve lânetlinin, âlemleri kendi hükümranlığı altında bulunan memleketlere hamletmek suretiyle yapacağı tezvir ve kafa karıştırma maddesini tamamen kesip atmak için âlemlerden neyi kastettiğini tayin etti.

B- "Siz eğer işin hakikatini düşünüp anlayan kişiler iseniz, bunu anlarsınız."

Yahut eğer siz, herhangi bir şeyin hakikatini anlayan kişiler iseniz, bunu daha iyi anlamaksınız, çünkü gayet açık ve delili parlak bir vakıadır.

25
"Fir'avun, çevresinde bulunanlara: "Duyuyor musunuz?" dedi."

Fir'avun, Hazret-i Mûsa'nın bu cevabım duyunca, bu sözlerin, kavminin kalplerini etkilemesinden ve izan göstermelerinden endişe ettiği için çevresinde bulunan kavminin eşrafına: "Duyuyor musunuz?" dedi. İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Fir'avun'un çevresinde bulunanlar, kollarında bilezikler bulunan beş yüz kişilik hassa meclisi idi. Fir'avun, bunu söylemekle, Hazret-i Mûsa'dan işittiği cevabın, aslında taaccüp edilmeye değer olmadığı halde, şüphesiz bir hakikat gördüğü kendi ilahliğina muhakf olduğu için yine de onun duyuknasını ve taaccüp edilmesini istiyordu.

26
"Mûsâ dedi ki: "O, sizin de Rabbiniz, eski atalarınızın da Rabbidir."

Hazret-i Mûsâ, ilk iki cevabında münderic olan mânâyı sarahatle belirtmek ve Fir'avun'u ilâhlık iddiasından kulluk mertebesine indirmek için bunu söyledi.

27
"Fir'avun, çevresindekilere: "Size gönderilen bu elçiniz hiç şüphesiz delidir" dedi."

Hazret-i Mûsa'nın, zikredilen cevapla karşılık vermesi, Fir'avun'u öfkelendirdi ve Fir'avun, kavminin etkilenmesinden endişe etti. Bunun üzerine kavmini, Hazret-i Mûsa'nın söylediklerini kabul etmekten alıkoymak için, çirkin söylemini iki tekid ile pekiştirerek, Hazret-i Mûsa'nın söylediklerinin, akıl sahibi bir kimseden sâdır olan bir şey olmadığını kavmine göstermek istedi, Fir'avun'un, bu sözünde Hazret-i Mûsa'ya, "gönderilmiş elçi" demesi, istihza yoluyladır. "Size gönderilen" demesi de, kendine gönderilmesini gururuna yedirmediği içindir.

28
"Mûsâ dedi ki: "O, doğunun da, batının da, aralarındakilerin de Rabbidir. Eğer siz aklınızı kullansanız anlarsınız."

A- "Mûsâ dedi ki: "O, doğunun da, batinin da, aralarındakilerin de Rabbidir."

Hazret-i Mûsâ, ilk cevabını tekmil ve tefsir etmek ve onların cehaletine, Hazret-i Mûsa'nın sözlerini anlamadıklarına dikkat çekmek için bunu söyledi. Zira Allah'ın (celle celâlühü), göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbi olduğunu beyan etmek, doğu ile batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olduğunu da zımnen içeriyordu, fakat bunda, gökler ile içindekilerin hareketlerinin, hallerinin ve vazıyetlerinin değişmesinin, dünyanın bazen karanlık ve bazen de aydınlık olmasının Allah'a (celle celâlühü) istinadı sarih olarak bulunmadığı için, doğunun ve batının arasındakileri de söyleyerek onları, Allah'ın, zikredilenlerin de Rabbi olduğunun marifetinin yoluna irşad etti. Çünkü doğunun ve batının zikredilmesi, güneşin doğmasını ve batmasını bildirir ki, bunlar, göklerin ve içindekilerin, bu mükemmel düzeni doğuran hârika hareketlerine

bağlıdır. Bütün bu hâdiseler, zorunlu olarak bir yaratana muhtaçtır ki, o, cahiller güruhunun, mutlak bir yöneticiye ihtiyaç olmaksızın, durumlarının devam edeceğini vehmettikleri göklerin ve yerin sandıkları gibi değil, fakat Kadir (kudreti sınırsız), alim (ilmi sınırsız) ve hakim (hep hikmetle icraat yapan) olan Allah'ın emriyle olduğunu anlattı.

B- "Eğer siz aklınızı kullansanız anlarsınız."

Yani eğer siz gerçek akıl sahibi iseniz, yahut siz her hangi bir şeyi anlıyorsanız, durumun benim dediğim gibi olduğunu anlarsınız denmiş oldu.

Bu kelâm, bu durumun, asgari akla sahip olan kimsenin şüphe etmeyeceği kadar yani son derece açık olduğunu bildirmekte ve o kâfirlerin, akıl dairesinden uzak olduklarına ve Hazret-i Mûsa'ya isnâd ettikleri deliliğin kendilerinde olduğuna işaret etmektedir.

29
"Fir'avun dedi ki: "Yemin olsun ki, benden başka bir ilah edinirsen, hiç şüphesiz seni o zindana atılmışlardan ederim!"

Lânetli Fir'avun, Hazret-i Mûsa'nın, üstün hikmetler esası üzerine kurulmuş olan sözlerini işitince ve davasını sürdürmekteki şiddetli hazmını, kuvvetli azmini ve münazarada mağlup olacak kimselerden olmadığını görünce, insaflı konuşmayı bırakıp zulüm ve gaddarlık tarafına yönelerek sual ve cevapta içinde gizlediğini böyle açıkladı. Fir'avun, bu sözleriyle, Hazret-i Mûsa'nın, peygamberlik davasından vazgeçmesi ve kendisine dokunmamasıyla da tatmin olmayacağını bildiriyor ve kendisini ilah edinmesini teklif ediyor. Çünkü o, ilâhlık iddiasında bulunacak kadar dalâlet ve azgınlığın son haddine varmıştı. İşte Fir'avun'un bu sizleri de sarih olarak bildiriyor ki, birinci cevabınclaki taaccüp, taaccüp ettirmesi ve ikinci cevapta da Hazret-i Mûsa'ya delilik isnâd etmesi, ilâhlığı kendisinden başkasına isnâd etmesinden dolayı idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Fir'avun'un suali, Hazret-i Mûsa'yı elçi olarak gönderenin hakikatini anlamak içindi ve onun cevabından taaccüp etmesi de, ilah için yaptığı vasıflandırmanın kendisine mutabakat etmediği içindi. Çünkü Hazret-i Mûsâ, gerçek ilahın ahvalini anlatıyordu. Ancak ne Kelâm-ı Kerîmin ifâdesi, ne de Fir'avun'un hak ve sözleri bu görüşe müsait değildir.

Fir'avun'un, "Seni o zindana atılmışlardan ederim" demekle, Hazret-i Mûsa'nın da bildiği belli zindan mahkûmlarını kastetmektedir. Nitekim Fir'avun, onlari derin bir çukura atıp ölüme terk ediyordu.

30
"Mûsâ dedî ki: "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam, yine mi?"

Yani Hazret-i Mûsâ dedi ki: "Sana apaçık bir şey, davamın doğruluğunu apaçık ortaya koyan bir mucize getirsem, yine mi bana bu cezayı vereceksin?" Zira mucize, hem yaratanın varlığına ve hikmetine delâlet etmektedir, hem de eliyle zahir olduğu kimsenin davasının doğruluğuna delâlet etmektedir.

31
"Fir'avun dedi ki: "Eğer doğrucularda isen, haydi getir onu"

Yani Fir'avun dedi ki: "Eğer senin kelâmından anlaşıldığı gibi, sen, davanın doğruluğuna, gerçek peygamber olduğuna apaçık delâlet edecek bir şey getireceksen, haydi getir de, görelim!"

32
"Bunun üzerine Mûsâ asasını yere alıverdi; âsâ o anda hemen apaçık bir ejderha oluverdi."

Yani Hazret-i Müsâ (aleyhisselâm) asasını yere bırakınca âsâ, hemen o anda ejderha okluğu apaçık anlaşılan bir varlığa dönüştü; yoksa ejderhaya benzeyen bir varlığa dönüştü, demek, değildir.

33
"Elini de koynundan çıkardı; o anda bakanlara bembeyaz görünen bir şey oluvermişti."

Rivâyet olunuyor ki, Fir’avun birinci mucizeyi görünce, Hazret-i Mûsa'ya: "Bundan başka da mucizen var mı?" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ, elini çıkardı ve Fir’avun'a: "Bu nedir?" dedi. Fir’avun: "Bu senin elindir; içinde ne var?" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ, elini koltuğunun altına soktuktan sonra onu tekrar çıkarınca, nerdeyse gözleri kamaştıran ve ufuklara kadar yayılan ışınlar saçıyordu.

34
Bak. Âyet 35.

35
"Fir’avun, çevresindeki kodamanlara: "Hiç şüphesiz bu çok bilgili bir sihirbazdır! Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Artık ne buyurursunuz?" dedi."

Hazret-i Mûsa'nın gösterdiği mucize hücceti Fir’avun'u kâhiretti ve onu şaşkına çevirerek sonunda kendisini ilâhlık iddiasının zirvesinden, kendi iddiasına göre kulları olan kimselere eğilmek ve onların emrine uymak alçaklığına indirdi. Yahut Fir’avun önceleri tek başına karar verirken, sonra onlara danışmak zorunda kalmak mertebesine düştü ve Hazret-i Mûsa'nın, kendi memleketini istilâ etmesinden korktuğunu izhar etti.

Fir’avun’un, "Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor", -yani sizi kahrederek ve cebren yurdunuzdan çıkarmak istiyor- sözlerinde çıkarma fiilını ve yurdu onlara isnâd etmesi, onları Hazret-i Mûsa'dan nefret ettirmek içindir.

36
Bak. Âyet 37.

37
"Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy ve kentlere zabıtalar gönder; ne kadar usta sihirbaz varsa, sana getirsinler."

Yani Fir’avun'un çevresindeki ilen gelenler dediler ki; Mûsâ ile kardeşi Harun'un işini ertele,

Diğer bir görüşe göre ise, onları hapset ve kentlere sihirbazları toplayacak zabıtalar gönder; ne kadar uzman sihirbaz varsa, sana getirsinler.

38
"Böylece belli bir günün tayin edilen vaktinde sihirbazlar toplandı."

Bu vakit, Hazret-i Mûsa'nın: "Buluşma zamanımız, bayram günü, kuşluk vakti, insanların toplandığı zaman olsun." sözleriyle tayin ettiği vakit idi.

39
"Halka: "Siz de artık toplanır mısınız?" denildi."

Halk toplanmak için acele, etmeyip ağır davrandıklarından ve onları acele toplanmaya teşvik etmek için böyle denildi.

40
"Fir’avun'un adamları: "Sihirbazlar galip gelirlerse, herhalde onlara uyarız" dediler."

Yani eğer sihirbazlar galip gelirlerse, biz de herhalde Mûsa'nın (aleyhisselâm) dinme değil, dinlerinde onlara uyarız.

Fir’avun adamlarının bu sözlerinden maksatları, gerçekten sihirbazların dinine uymak değil, Mûsa'ya (aleyhisselâm) uymamaktır. Ancak bu işe verdikleri ehemmiyet ve ciddiyeti ziyadesiyle belirtmek için sözlerini kinayek olarak ifâde etmişlerdir.

41
"En son sihirbazlar geldiklerinde Fir’avun'a: "Şayet biz galip gelirsek, hiç şüphesiz bize büyük bir mükâfat var değil mi?" dediler."

42
"Fir’avun dedi ki: "Evet, o takdirde hiç şüphesiz siz, yakınlarımdan olacaksınız!"

Yani Fir’avun dedi ki: "Evet, siz Mûsa'ya galip geldiğiniz takdirde size büyük bir mükafat olacak ve ayrıca siz hiç şüphesiz yakınlarımdan olacaksınız."

Deniliyor ki, Fir’avun, onlara dedi ki: "Siz benim meclisime ilk giren ve en son çıkan en itibarlı kimseler olacaksınız!"

43
"Mûsâ onlara dedi ki: "Ne alacaksanız, atın!"

Yani sihirbazlar, Hazret-i Mûsa'ya: "Ey Mûsâ önce sen mi atacaksın, yoksa önce atan biz mi olakm?" dedikten sonra Hazret-i Mûsâ, onlara bunu söyledi.

Hazret-i Mûsa'nın bundan maksadı, onlara sihri ve göz boyacılığı emretmek değil, fakat hakkı izhâr etmek ve bâtılı çürütmek için, onların mutlaka yapacakları işte öncelik iznini vermek idi.

44
"Bunun üzerine iplerini ve değneklerini yere attılar ve "Fir’avun'un izzeti hakkı için hiç şüphesiz biz galip geleceğiz!" dediler

O sihirbazlar kendilerine aşırı derecede güvendikleri için ve sihrin en büyük maharederini gösterebildikleri için, iplerini ve değneklerini atarken bunu söylemişlerdi.

45
"Sonra Mûsâ asasını attı; o anda âsâ, onların uydurduklarını yutuverdi."

Yani Hazret-i Mûsa'nın attığı âsâ, o sihirbazların göz boyacılığıyla, veçhesini ve suretini değiştirip yürüyen yılanlar gibi gösterdikleri iplerini ve değneklerini hemen yutuverdi.

46
Bak. Âyet 47.

47
"O zaman, sihirbazlar hemen secdeye kapandılar.

"Mûsa'nın ve Harun'un Rabbi olan Âlemlerin Rabbine îman ettik" dediler.

Yani o sihirbazlar, o manzarayı gördükten sonra hiç gecikmeksizin ve tereddüt etmeksizin, kendilerine mâlik olmayarak ve sanki gayri ihtiyari bir kuvvetle buna itiliyorlarmış gibi hemen secdeye kapandılar. Çünkü onlar, böyle, bir şeyin sihrin sınırları dışında olduğunu, bunun İlâhî bir iş olup Hazret-i Mûsa'yı tasdik için onun eliyle zahir olduğunu kesin olarak anlamışlardı.

Bu âyet de delâlet ediyor ki, sihirbazların himmetiyle gerçekleşebilecek en son şey, göz boy ayıcılık, tezvir ve ask olmayan hayak göstermektir.

Âyette, Âlemlerin Rabbinin, Mûsa'nın ve Harun'un Rabbi olarak izah edilmesi; ondan, Fir’avun'un kastedildiği vehmini bertaraf etmek içindir. Çünkü Fir’avun'un cahil kavmi, kendisini ilah olarak vasıflandırıyordu. Bir de Allah'a îman etmelerini gerektiren şeyin, Hazret-i Mûsâ ile Harun'un eliyle izhar buyurduğu kahredici mucize olduğunu zımnen bildirmek için.

48
"Mûsa'nın ve Harun'un Rabbine…

49
"Fir’avun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona îman ettiniz ha! Hiç şüphesiz sîze büyüyü öğreten büyüğünüzmüş o! Şimdi siz gerçekten anlayacaksınız; yemin olsun ki ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve yine yemin olsun ki hepinizi astıracağım!"

Fir’avun’un, "Ben size izin vermeden" demesi, onun bu izni vermesi, mümkün olduğu ve beklendiği anlamında değildir.

Yani Mûsâ, size büyüyü, öğreten büyüğünüzmüş; onun için aranızda muvazaa yaptınız. Yahut Mûsâ, sihrin bir kısmını öğretmiş, bir kısmım da öğretmemiş; onun için size gâlip geldi.

Fir’avun'un bundan maksadı, kavminin kafasını karıştırmak idi. Ta ki, kavmi, sihirbazların, basiretli olarak ve hal zuhur ettiği için îman ettiklerine inanmasınlar.

Âyetteki, "Yemin olsun ki..." yemininden sonra gelen kısım, Fir’avun’un, "Şimdi siz gerçekten anlayacaksınız" sözleriyle vaad ettiği cezanın izahıdır. Yani siz şimdi, yaptıklarınızın vebalini anlayacaksınız.

50
Bak. Âyet 51.

51
"Sihirbazlar dediler ki: "Hiçbir zararı yok; şüphesiz biz, ancak Rabbimize döneceğiz. Biz ilk îman edenler olduğumuz için Rakibimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız."

Yani o sihirbazlar dediler ki; bunda bizim hiçbir zararımız yok, aksine büyük bir fayda var, çünkü Allah rızası için buna göstereceğimiz sabır, günahlarımıza kefaret olur ve ondan dolayı bize pek büyük sevap yazılır.

Yahut senin bizi tehdit ettiğin öldürmekte bizim hiçbir zararımız yok; çünkü biz, herhangi bir ölüm sebebiyle mutlaka Rabbimize döneceğiz ve hak yolunda öldürülmek, bunların en ehveni ve umut verenidir.

Ve yine bizim için hiçbir zarar yok; çünkü biz, Fir’avun'a bağlı olan insanlardan yahut orada bulunanlardan ilk îman edenler olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız.

52
"Mûsa'ya: "Kullarımı gece yola çıkar; çünkü mutlaka takip edileceksin!" diye vahyettik."

Hazret-i Mûsâ, Mısır'da yıllarca kalıp Fir’avun kavmini hakka davet etti ve onlara mucizeler gösterdi; fakat onun bütün gayretleri sonuç vermedi; onların azgınlık ve inadı daha da arttı. Nitekim "Yemin olsun ki, biz de ders alsınlar diye firavungilleri yıllarca kuraklık ve ürün kıtlığı ile cezalandırdık" âyetinin tefsirinde tafsilâtı geçti.

"Çünkü mutlaka takip edileceksiniz" cümlesi, onları gece yola çıkarmanın illetidir. Yani Fir’avun ile ordusu, sabahleyin sizi takıp edecekleri için, sen yanmdakilerle birlikte gece yola çık ki, siz denize varmadan size ulaşmasınlar; sonra onlar da sizin arkanızdan denizde, açılan yollara girecekler ve ben, denizi onların üstüne kapatıp hepsini boğacağım.

53
Bak. Âyet 54.

54
"Fir’avun da kentlere asker toplayıcılar gönderdi. Onlar hiç şüphesiz sayıları az bir topluluktur. Ve böyle iken bizi hiç şüphesiz öfkelendirmişlerdir."

Fir’avun, Hazret-i Mûsâ ile İsrâiloğullarını takip etmek için kentlere asker toplayıcılar gönderdi ve İsrâiloğullarının küçük bir topluluk olduklarını söyledi. İsrâilogutlarının sayısı, altı yüz yetmiş bin iken Fir’avun'un onları azımsaması, kendi ordusuna oranladır. Zira Rivâyet olunuyor ki, Fir’avun, onların arkasından, her birinin kumandasında bin asker bulunan bir buçuk milyon atlı kumandan göndermişti. Fir’avun kendisi de, büyük bir ordu ile yola çıktı. Bu ordunun önde giden kısmı, yedi yüz bin kişilik tolgalı küheylan süvarilerinden oluşuyordu.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, Fir’avun, kısrak at süvarileri hariç, sadece erkek at süvarilerinden bir milyon süvari ile yola çıkmıştı.

Fir’avun, bu sözleriyle demek istiyordu ki, onlar, bize oranla az bir topluluk olup önemsenmezler ve galip çıkmaları beklenmez; fakat bizi öfkelendiren ve bunaltan hareketlerde bulunuyorlar. Ve biz, her zaman teyakkuz hâlinde bulunan, ihtiyatlı olan ve bütün işlerinde tedbiri elden bırakmayan bir milletiz. Bizim önümüze en ufak bir tehlike çıkarsa, derhal onu söndürürüz.

Fir’avun’un bu gerekçeleri, hükümranlığına ve gücüne halel geldiği sanılmama sı için kentlerinden toplanan askerlere beyan ettiği mazeretlerdir.

55
Fakat onlar bizi kızdırıyorlar.

56
Biz ise ihtiyatlı (silâh kuşanmış) bir topluluğuz.” (dedi).

57
Bak. Âyet 58.

58
"Sonunda biz Fir’avun ve kavmini bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve kıymetli bir yerden çıkardık, İsrâiloğullarını da oralara vâris kıldık."

Yani onlar bütün bunlara sahip iken, biz, bunları bırakıp çıkmaları için sebep yaratırız ve bu sebep, onları çıkmaya sevk eder. İşte bu garip çıkarmayı gerçekleştirdiğimiz gibi, onların anılan varlıklarının yanından ayrılmasından itibaren, kabız ve tesellüm gerçekleşmeksizin, vârisin, mirasa mâlik olması gibi, İsrâiloğullarını o varlıklarina mâlik kıldık.

59
İşte böyle yaptık ve onlara İsrâîl oğullarını mirascı kıldık.

60
"Derken Fir’avun ile ordusu, güneş doğarken arkalarına düştüler."

61
"En son iki topluluk birbirini görünce, Mûsa'nın adamları. "Hiç şüphesiz yakalandık!' dediler."

Âyetin metnindeki "Müdrekün" kelimesi, diğer bir kırâete göre, "Müdderekün" şeklinde okunmuştur. Buna göre, yani hiç şüphesiz hepimiz onların eliyle yavaş, yavaş yok edileceğiz! demektir.

62
"Mûsâ: "Hayır, asîa! Şüphesiz Rabbim benimledir; o, bana yol gösterecektir" dedi."

Yani Hazret-i Mûsâ, adamlarına dedi ki; paniklenmeyin; şüphesiz onlar size ulaşamayacaklardır; çünkü şüphesiz benim Rabbim, inayet ve hidâyet için benimledir; elbette o, beni onlardan tamamen koruyacaktır.

Rivâyet oluyor ki, Yûşâ Hazret-i Mûsa'ya dedi ki: "Ey kekmullah / Allah'ın kelâmına muhatap olan, neresi sana emir olundu? İşte Fir'avun, bizi kuşattı ve önümüz de deniz!" Hazret-i Mûsâ: "işte burası!.." dedi. Bunun üzerine Hazret-i Yûşâ, suya daldı ve Hazret-i Mûsâ da, asasını denize vurdu. İşte o zaman olanlar oldu...

Rivâyet olunuyor ki, Fir'avun ailesinden bir mü'min, Hazret-i Mûsa'nın yanında bulunuyordu. İşte bu zât, Hazret-i Mûsa'ya: "Neresi sana emir olundu? İşte önün deniz ve firavungiller de arkadan seni kuşattılar!" dedi. Hazret-i Mûsâ da: "Denizin sahiline gelmem bana emir olundu; herhalde burada ne yapacağım da bana emir olunacak!" dedi. İşte o zaman kendisine emredilenler emredildi.

63
"O zaman Mûsa'ya: "Âsân ile denize vur!" diye vahyettik. O anda deniz yarıkverdi; her parçası koca bir dağ gibi oldu."

İşte bu âyet, Hazret-i Mûsâ, deniz sahiline geldikten sonra kendisine emredilenleri anlatmaktadır. Bu deniz, Kızıl Deniz'dir, yahut Nil nehridir. Hazret-i Mûsâ, asasını denize vurunca, denizde, İsrâiloğullarının sıbtları (kolları) sayısınca on iki yol açıldı. Bu yarılma sonucu meydana gelen su yığılmalarının her biri, yerinde sabit duran bir koca dağ gibi oldu. Bunun üzerine İsrâiloğullarımn her bir kolu, bir yola girdi.

64
"Öbürlerini de oraya yaklaştırdık."

Yani Fir'avun ile kavmini de denize yaklaştırdık ve nihayet onlar da, Isrâiloğullarinin peşinden o deniz yollarına girdiler.

65
"Mûsâ ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık."

66
"Sonra diğerlerini denizde boğduk."

Yani Mûsâ ile beraberinde bulunanlar, karşı tarafta karaya çıkıncaya kadar denizi o halde muhafaza ettik. Sonra denizi diğerleri üzerine kapatarak hepsini boğduk.

67
"Hiç şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır; ama onların çoğu îman etmiş olmadılar."

Yani bundan önce anlatılanların hepsinde: Hazret-i Mûsa'dan sâdır olan hareketlerde, onun eliyle gösterilen kahredici mucizelerde, Fir'avun ile kavminin sözlerinde, fiillerinde, İsrâiloğullarına uyguladıkları baskı ve işkencelerde, kelimelerle anlatılamayacak kadar büyük bir ders vardır, ibret almak isteyenler, bundan ibret almak; Peygamberimizin durumunu Hazret-i Mûsa'nın durumuna ve kendi hallerini, de o helâk edilen insanların haline kıyaslamak ve onların işledikleri küfürden, günahlardan ve Resûlüllah'a muhalefetten sakınmak ve Allah'a (celle celâlühü) îman edip Resulüne itaat etmeli ki, onların başlarına gelenler, kendi başlarına gelmesin.

Yahut bu açıklanan kıssada, Peygamberimizin, onu kimseden duymadan aslına uygun olarak hikâye etmesinde büyük bir âyet vardır; bu âyet, onun sadık vahiy yoluyla olduğuna delâlet etmekte, yalnız Allah'a îman etmeyi ve Resulüne itaat etmeyi gerektirmektedir.

Ama onların kıssasını Peygamberimizden dinleyenlerin çoğu îman etmiş olmadılar; onlar, Peygamberimizin durumunu Hazret-i Mûsa'nın durumuna ve kendi hallerini de o helâk edilen tekzipçilerin haline kiyaslamaddar ve Peygamberimizin, kimseden işitmeden onların kıssasını nasıl aslına sadık ve uygun olarak anlattığını da tefekkür etmediler. Halbuki bu iki yoldan her biri de, kesin olarak îman etmeyi gerektirmektedir.

68
"Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne azız ve rahimdir."

Yani Allah irade buyurduğu her işte ve ezcümle tekzıpçilerden intikam almakta yegâne galiptir. Yine o, yegâne rahimdir. İşte bunun için, onlar, vahiy yoluyla bu büyük âyeti gördükten sonra îman etmemekle âcil cezayı hak ettikleri halde onlara mühlet vermektedir.

Bu sûre-i kerîmenin başından yedi kıssanın sonuna kadar, hatta sûre-ı kerîmenin sonuna kadar kelâm-i kerîmin fesahat ve mükemmeliyetinin, şüphesiz ve apaçık olarak gerektirdiği izah budur. Böyle iken,

Diğer bir görüşe göre, "Onların çoğu îman etmiş olmadılar" (âyet: 67) cümlesindeki onlar zamiri, Fir'avun asımdaki kıbtileri ve diğer kavimleri ifâde etmektedir. Buna göre, yani Mısır halicinin çoğu îman etmediler, demektir. Nitekim onlardan Asiye, Hızkîl, Hazret-i Yûsuf'un tabutunu gösteren Yâmûşâ'nın kızı Meryem ve İsrâiloğullarından başkası îman etmedi. İsrâiloğulları da, kurtulduktan sonra tapmak için bir buzağı heykek talep etmişler; onu ilah edinmişler ve "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız!" demişlerdi.

Bu görüş, tahkikten uzaktır. Bunun aksi nasıl olabilir ki, İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kıssası hariç, bu sûre-i kerîmede varid olan kıssalardan her biri, Rablerinin emrine karşı gelmiş, elçilerine (aleyhisselâm) isyan etmiş, tekziplerini ısrarla sürdürmüş ve bu yüzden de Allah'ın (celle celâlühü) dünyevî ceza ile cezalandırdığı ve köklerini tamamıyla kazıdığı muayyen bir fırkanın hâlini beyan etmek içindir. Nitekim îman etmelerini gerektiren ve onları küfür ve isyandan men' eden o peygamberlerin eliyle gösterilen büyük âyetleri yani mucizeleri gördükten sonra peygamberleri tekzip etmelerinin, kıssaların başında zikredilmesi de bu hakikati açıkça belirtmektedir. O halde özellikle onların helakini haber verdikten sonra onların çoğunun îman etmediklerini haber vermek ve mü'minler, onlar hakkında anlatılan cinayetlere asla iştirak etmedikleri halde önce mü'minleri onların cümlesinden sayıp sonra onlardan ihraç etmek nasıl mümkün olabilir! Kur'ân-ı Kerîm, bu gibi izahlardan tenzih edilmelidir. Sen de iyice tefekkür eyle!

69
"Ey Resûlüm! Onlara İbrâhîm'in kıssasını da oku."

Yani ey Resûlüm! Müşriklere Hazret-i İbrâhîm'in O muazzam kıssasını da sana vahiy olunduğu gibi oku ki, daha önce zikredildiği gibi, bu müşriklerin, kendilerine gelen âyetlere iki yoldan biriyle dahi (seni Hazret-i İbrâhîm'e kıyaslamak ve kendilerini de onun helâk olan kavmine kıyaslamak veya bu konuda sen kimseden bir şey duymaksızın, sana gelen vahiy ile bu kıssayı olduğu gibi anlatmanı düşünerek) îman etmediklerine vâkıf olasın.

70
Bak. Âyet 71.

71
"Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti. Onlar: "Putlara tapıyoruz. Onlara tapmaya da devam edeceğiz" diye cevap vermişlerdi."

Burada, "Allah yolunda neyi harcayacaklarını sana soruyorlar, de ki, malınızın ihtiyaç fazlasını" "Rabbiniz neyi indirdi? Dediler ki, hayır indirdi.") âyetleri ile benzerlerinde olduğu gibi, yeterli cevap ile iktifa edilmemiş, fakat Hazret-i İbrâhîm'in kavminin, yaptıklarını izhar etmekle tatminkâr cevabı verdikten sonra putlara tapmaya devam edeceklerini de buna ilâve etmeleri, habis nefıslerindeki sevinç ve iftiharı ortaya koymak içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz, gündüzleri onlara tapmaya devam edeceğiz, demektir. Çünkü onlar, gecelen değil, gündüzleri o putlara tapıyorlardı.

72
Bak. Âyet 73.

73
"İbrâhîm: "Onlara yalvardığınızda sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda, ya da zarar verebiliyorlar mı?" dedi."

Yani Hazret-i İbrâhîm onlara dedi ki; pekiyi, siz o putlara yalvardığınızda onlar, sizin yalvarışınızı işitiyorlar mı? Yahut size bir şey veya duanızın cevabını duyurabiliyorlar mı? Buna kudretleri var mı? Yahut onlara tapmanızdan dolayı sîze fayda, ya da onlara tapmadığınız takdirde bir zarar verebiliyorlar mı? Zira ibadetin ve özellikle de sizin anlattığınız mübalağalı ibadetin, bir menfaati celp etmesi veya bir zararı def etmesi lazımdır.

74
"Onlar: "Hayır! Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk" dediler."

Onlar bu sözleriyle, taptıkları putların, hiçbir şey işitmediklerini ve hiçbir fayda ve zarar veremediklerini itiraf etmişler ve taklitten başka hiçbir dayanakları olmadığını izhar etmek zorunda kalmışlardır.

Yani biz, zikredilen şeylerden hiçbirini atalarımızdan öğrenmedik ve görmedik; biz atalarımızı böyle yapar bulduk; onlar bizim ibadetimiz gibi ibadet ediyorlardı; biz de onlara uyduk.

75
Bak. Âyet 76.

76
"İbrâhîm dedi ki: "Şimdi sizin de, eski atalarınızın da neye taptığınızı gördünüz mü?"

Yani Hazret-i İbrâhîm dedi ki; şimdi sizin de, eski atalarınızın da taptıklarınıza bakıp da onları hakkıyla gördünüz mü veya tefekkür edip de onları hakkıyla anladınız mı?

77
"İşte onlar gerçekten benim düşmarnındır. Ancak Âlemlerin Rabbi benim dostumdur. "

A- "işte onlar gerçekten benkm düşmanımdır."

Bundan önce onlarin, taptıkları putların hallerini bilmediklerine dikkat çekildikten sonra bu âyette de putların hak beyan edilmektedir. Yani bilin ki, o putlar, kendilerine tapanların, Allah'ı sever gibi onlara sevgi besleyenlerin gerçekten düşmanlarıdır. Zira putlara tapanlar, kişinin, düşmanından gördüğü zararın fevkinde onlardan zarar görmektedirler.

Yahut onları putların ibadetine teşvik ve sevk eden, insanın en büyük düşmanı olan şeytandır.

Fakat Hazret-i İbrâhîm onlara tariz olmak üzere durumu kendi nefsinde tasvir ederek "İşte onlar gerçekten benim düşmanımdır" demiştir. Zira nasihat konusunda tariz, sarahatten daha faydalıdir. Bir de, Hazret-i İbrâhîm'in "Benim düşmanundir" demesi, bunun bir nasihat olduğunu ve kabule daha çok şayan olması için kendi nefsinden başladığını zımnen bildirmektedir.

B- "Ancak Alemlerin Rabbi benim dostumdur."

Yani fakat Alemlerin Rabbi böyle değil, o, dünyada da, âhirette de benim dostumdur; o, dünya ve âhiretin iyiliklerini bana lutfetmektedır.

Nitekim bundan sonra zikrettiği dostun vasıfları da O'nun her zaman lütufkâr olduğunu bildirmektedir.

78
"O Âlemlerin Rabbi ki, beni yarattı; doğru yolu da bana o göstermektedir."

Gerek bu vasıf, gerekse buna atfen zikredilen vasıfların hepsi, O'nun Âlemlerin Rabbi olmasının mânâsının kapsamına dâhil oldukları halde O'nun bunlarla vasiflandırılması, Hazret-i İbrâhîm'e mahsus olan nimetlerin sarih olarak zikredilip açıklanması içindir. Çünkü bu üslup, ibadeti Allah'a tahsis etmenin, din ile dünya menfaatlerinin celbi için ve her iki dünyanın zararlarını def etmek yalnız O'na iltica etmenin zorunlu olması noktasında daha etkilidir.

Yani beni yaratan ve yaratıldığım ve bana ruh üfürüldüğü andan itibaren, din ve dünya işlerinden beni ilgilendiren, benim maslahatıma olan işlerde iyiye, güzele, faydalıya, doğruya her zaman beni hidâyet eden yalnız O'dur. Zira Allah yarattığı her canlıyı, yaratıldığı andan itibaren ecelinın sona erdiği zamânâ kadar, yaratılış gayesi olan hayat ve memat işlerine hidâyet etmektedir. İşte bu hidâyet sayesinde o cardı, menfaatlerin celbinin ve zararların definin imkânına sahip olmaktadır. Bu da (akıl sahibi olmayan canlılarda olduğu gibi) ya tabiîdir yahut (akıl sahiplerinde olduğu gibi) ihtiyarîdir. İnsana göre bunun başlangıcı, ceninin, ana karnında hayız kanını emmeye hidâyet edilmesi ve bunun sonu da, Cennet yoluna ve onun ebedî nimetlerinden faydalanmaya hidâyet edilmesidir.

79
"O Alemlerin Rabbi ki, beni yediren ve içiren de O'dur."

Bu sıfatların başında, "O Alemlerin Rabbi ki, veya o ki, " anlamına gelen "Mevsukun / ellezî'nin" tekrar edilmesi, hükmü gerektirmek noktasında her birinin Allah'ın müstakil bir yüce sıfatı olduğunu, başka bir sıfatın devamı kılınmayip Allah hakkında bağımsız olarak zikredilmeye değer olduğunu bildirmek içindir.

80
"Hastalandığım zaman bana şifa veren de O'dur"

Bu sıfat, yedirme ve içirme sıfatının devamı olarak zikredilmiş, çünkü sağlık ile hastalık, genellikle yemek ve içmekle bağlantıkdir.

Hazret-i İbrâhîm'in, hastalanmayı kendi nefsine, şifayı ise Allah'a isnad etmesi, güzel edebi gözetmek içindir. Nitekim Hızır (aleyhisselâm) da: "Ben onu kusurlu yapmak istedim ve "Rabbin istedi ki, o iki çocuk en güçlü çağlarına erişsin." demişti.

81
"O ki, benim canımı alacak, sonra beni diriltecek de O'dur."

Can almak da, baştan ve tekrar diriltmek gibi Allah'ın en büyük hususiyetlerinden olduğu için ve âhiretin bütün aşamaları ölüme ve ölümden sonraki dirilmeye bağlı olduğu için ikisi bir arada zikredilmiştir. Bir de, ölüm, Hazret-i İbrâhîm'in ebedî hayata erişmesinin vesilesi olması hasebiyle kendisi için gayet tabiîdir

82
"O ki, hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum da O'dur."

Hazret-i İbrâhîm'in bu sözleri, alçak gönüllülük göstermek, ümmetine günahlardan sakınmayı, kendi taksiratlarının mağfiretini talep etmeyi öğretmek, kendisinden sâdır olabilecek küçük günahları telafi etmek ve kendi hallerini düşünüp de son derece kötü durumda olduklarını anlamaları için onları uyarmak anlamındadır. Zira Hazret-i İbrâhîm, Allah'a son derece itaatkâr ve ibadetli iken, hak böyle olduğuna göre, küfre, çeşidi günahlara ve hatalara tamamıyla batmış olan kavminin hali nasıl olmalıdır?

Hazret-i İbrâhîm'in söylediği üç sözüne, yani (Nemrutgillerle beraber bayram yerine gitmemek için) "Gerçekten ben hastayım" demesi, (onların putlarını kendisi kırdığını söylemeyip) "Hayır! Onların büyüğü bunu yapmıştır" demesi ve (Mısır'da kendisine sorulduğunda) karısı Sâre için "Benim kız kardeşimdir" demesine hamletmek, mümkün değildir. Çünkü bu sözleri, tariz kabilinden olup istiğfarı gerektiren hatalar kabilinden olmamanın yanı sıra, bu sözlerini, ancak kendi kavmi ile arasında cereyan eden bu söyleşiden sonra söylemiştir. Üçüncü sözünün böyle olduğu zaten gayet açıktır; çünkü Hazret-i İbrâhîm'in, Şam bölgesine hicret etmesinden sonra vaki olmuştur, ilk iki sözü de, putların kırılmasıyla ilgili olarak söylenmiştir. Ve gayet açık olarak bilinmektedir ki, aralarında cereyan eden bu söyleşi, işin başında vaki olmuştur.

Hatalar, dünyada bağışlandığı halde hesap günü ile bağlantdı kılınmış, çünkü onun sonucu hesap günü belli olur. Bir de, bu ifâde, hesap gününü korkunç göstermekte ve bağışlanmadığı takdirde o gün cezanın vaki olacağına işaret etmektedir.

83

"Rabbim! bana hükm (hikmet) ver ve beni sâlihlere dâhil eyle!"

Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm), kendi kavmine, yaratıldığı andan itibaren kıyamete kadar Allah (celle celâlühü) tarafından kendisine lütfedilen çeşitli nimetleri zikrettikten sonra bu nimetleri sağlama bağlamak ve fazlasını celb etmek için kendisini Allah'a yalvarış ve yakarışta bulunmaya sevk etmiştir.

Hükm, hikmet anlamında olup Hakk'a halife, halka da reis olmak imkânını temin eden ikrn ile ameldeki kemâldir. Ve beni sâlihlere dâhil eyle!"

Yani salâhta kök salmış ve büyük günahlardan da, küçük günahlardan da arınmış kâmiller zümresine dâhil olmak adaylığımı hazırlayan ilimlere, amellere ve melekelere beni muvaffak eyle! Yahut cennette beni de onlarla beraber kıl!

Allah (celle celâlühü), Hazret-i İbrâhîm'in duasını kabul buyurdu. Nitekini şöyle buyurmaktadır: "Hiç şüphesiz İbrâhîm, âhirette sâdilerdendir."

84
"Sonra gelecekler içinde sadık lisan (iyilikle anılmayı) da bana nasip eyle!"

Yani sonuçları kıyamete kadar devam edecek dünyada güzel bir şan-şöhret bana nasip eyle!

İşte bundan dolayıdır ki, bütün ümmetler, Hazret-i İbrâhîm'i sevmekte ve onu övgüyle anmaktadır.

Yahut benim neslimden; dinimin aslını yenileyecek ve insanları benim davet ettiğim tevhide davet edecek sadık bir zürriyet nasip eyle demektir ki, o da, Peygamberimizdir! İşte bundan dolayıdır ki,

Peygamberimiz: "Ben, atam İbrâhîm'in davetiyim" buyurmuştur

85
"Beni Naîm cennetinin vârislerinden kıl."

Yani âhirette beni naîm cennetinin vârislerinden kıl. Bu verasetin mânâsı, Meryem sûresinde geçti.

86
"Babamı da bağışla; çünkü o gerçekten sapmışlardandır."

Yani babamı hidâyet ve imâna muvaffak eyle demektir. Nitekim "Çünkü o gerçekten sapmışlardandır" illet cümlesinden de bu mânâ anlaşdmaktadır. Yani babam, gerçekten hak yolundan sapmıştır. Bu konunun tahkiki, Meryem sûresinde ziyadesiyle anlatıldı.

87
Bak. Âyet 88.

88
"İnsanların dirilecekleri gün beni rezîl-rüsva etme!" O gün mal ve oğullar hiç bir fayda vermez."

A- "insanların dirilecekleri gün beni rezîl-rüsva etme!"

Yani taksiratımdan dolayı beni sorgulama. Yahut benim mertebemi bu Cennet vârislerinin bazılarının mertebesinden tenzü etme. Yahut bana azap eyleme! demektir. Çünkü Hazret-i İbrâhîm'in akıbeti meçhul idi ve azap edilmesi aklen caiz idi.

Bütün bu izahlar, Hazret-i İbrâhîm'in alçak gönüllülük göstermesine bınâendir.

Yahut babama azap eyleme! Yahut onu imâna muvaffak etmeyerek sapmışlara dâhil olarak onu haşr eyleme demektir.

B- "O gün mal ve oğullar hîç bir fayda vermez. "

Bu cümle, mezkûr günü izah etmekte olup o günün korkunçluğunu pekiştirmek için ve gelecek istisnaya da hazırlık için zikredilmiştir.

Yani dünyada hayır ve iyilik yolunda harcanmış olsa bile mal ve şefaat için hazırlanmış sâlih olsalar bile oğullar, îman olmadıkça hiç kimseye bir fayda vermez.

89
"Ancak Allah'a selim bir kalp ile gelenler fayda bulur."

Yani küfür ve nifak hastalığından temiz bir kalp ile Rabbinin huzuruna varanlar, yaptıkları iyiliklerden ve hayırlı evladından fayda bulurlar. Zira anılan iki şeyin faydası, îman şartına bağlıdır.

Bu âyet, Hazret-i İbrâhîm'in, babası için mağfiret dilemesinin, imâna hidâyetinin talebi anlamında olduğunu teyid etmektedir. Çünkü babasının kâfir olarak ölmesinden sonra bağışlanmasını talep etmesi imkânsızdır.

Kaldı ki, Hazret-i İbrâhîm, böyle bir duanın fayda vermeyeceğini pek âlâ bilmektedir. Çünkü bu duâ, şefaat kabilindendir.

90
"O gün cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır."

Yani kıyamet günü mahşerde cennet, küfür ve günahlardan sakınan kimselere o kadar yaklaştırılır ki. Cennet yaranları onu mahşer yerinden görürler ve ondaki çeşitli güzelliklere vâkıf olurlar da, oraya haşır edilecek olanların, kendileri olduklarına çok sevinirler.

91
"Cehennem de, sapkınlara açılır."

Yani Cehennem de, hak yoldan, îman ile takvadan sapanlara öyle açılır ki, onlar da, cehennemi ve ondaki korkunç manzaraları görürler ve oraya atılacaklarını ve ondan kurtulma imkânı bulamayacaklarını kesin olarak anlarlar.

92
Bak. Âyet 93.

93
"Sapkınlara: "Allah'tan başka taptıklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar mı? Yahut kendi kendilerine yardımları dokunuyor mu?" denilecek."

Yani o zaman sapkınlara denilecek ki: "Dünyada Allah'tan başka taptığınız ve mahşerde sizin için şefaatçi olacaklarını iddia ettiğiniz ilâhlarınız nerede? Onlar, size yardım edip azabı sizden savabiliyorlar mı? Yahut kendi kendilerine yardımları dokunup azabı kendi nefislerinden savabiliyorlar mı?" denilecek.

Bu sual, tahkir ve iskât kabilinden olduğu için cevabı beklenmemektedir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir:

94
Bak. Âyet 95.

95
"Şimdi onlar, o sapkınlar ve İblis orduları, hep birden cehenneme tepe taklak atılırlar."

Yani şimdi o ilâhları, onlara tapan sapkınlar ve onları saptıran, onlara vesvese veren ve içinde bulundukları putların ibadetini ve çeşidi küfür ve günahları kendilerine süslü gösteren şeytanları, dünyada azabın sebebinde

birleştikleri gibi cehennemde de bir arada olmaları için, cehennemin dibinde yerlerini buluncaya kadar tepe taklak yuvarlanırlar.

Diğer bir görüşe göre ise, İblisin orduları, insanlardan ve cinlerden ona uyan asilerdir. Ancak isabetli olan birinci görüştür.

96
Bak. Âyet 97.

97
"Orada onlar birbirleriyle çekişerek diyecekler ki: "Tallahi, biz hiç şüphesiz apaçık bir sapıklıktaynıışız.

Çünkü biz sizi Âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı. Artik bizim ne şefaatçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz. Ah keşke bizim için bir kerecik dünyaya dönüş olsa da, îman edenlerden olsak! "

A- "Orada onlar birbirleriyle çekişerek diyecekler ki: "Tallahi, biz hiç şüphesiz apaçık bir sapıklıktaymışız."

Yani o putlara tapanlar, mezkûr putlar ve İblisin ordusuyla beraber cehenneme atıldıktan sonra onlarla çekişerek, dalâlete batmak, hatalarını itiraf etmek, nedamet duyup kendi kendilerini ayıplamak konusunda, taptıkları pudara hitaben böyle diyeceklerdir.

Bu izaha göre, Allah, o zaman, onların taptıkları putları tartışacak hale getirecek, yani onlara anlamak ve konuşmak kudretini verecektir.

Onların, dalâletlerini apaçık olarak vasıflandırmaları, nedametlerini ve hayıflanmalarını doyasıya ifâde, etmek ve hak apaçık ortada iken, görüşlerinde ne kadar büyük hata işlediklerini beyan etmek içindir. Nitekim onlarin yemin biçimi (tallahi) de taaccüp ifâde etmektedir.

B- "Çünkü biz sizi Âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk."

Yani ey pudar! Biz gayet fahiş bir sapıklıktaymışız ki, siz, Alemlerin Rabbinin en zeki ve âciz mahlukları iken, ibadet Liyakatinde sizi, Alemlerin Rabbi ile eşit tutmuşuz.

C- "Bizi ancak o günahkârlar saptırdı."

Onlar, sapkın olduklarını itiraf ettikten sonra bu sözleriyle de onun sebebini beyan etmektedirler. Yani bizim düştüğümüz o fahiş dalâlet, ancak o günahkârların saptırmasiyla oldu. Günahkârlardan murat, kendilerini saptıran reisleri ve büyükleridir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey Rabbimiz! Biz gerçekten ulularımıza ve büyüklerimize uyduk da, onlar bizi yoldan saptırdılar."

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre, günahkârlardan murat, onlarin uydukları kimselerdir.

Hangi mânâ olursa olsun, bu kelâm da, "Biz atalarımızı böyle yapar bulduk." diyenlere tarizden en büyük nasip vardır.

Ibnı Cüreyç'ten rivâyet olunduğuna göre, bu günahkârlardan murat, İblis île Hazret-i Âdem'in katil olan oğludur. Çünkü katli ve çeşidi günahları ilk işleyen odur.

D- "Artik bizim ne şefaatçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz."

Yani mü’minler için meleklerden ve peygamberlerden (aleyhisselâm) şefaatçiler var; ama bizim için ne şefaatçi var, ne de mü’minler için gördüğümüz yakın dost var. Yahut bizim şefaatçi ve dost saydıklarımızdan ne şefaatçi var, ne de yakın dost var. Bu, onların şefaatçi ve yakın dost saydıklarının, düşman olmalarından kinayedir. Nitekim "Allah fesadı sevmez âyetindeki sevginin olmayışı, öfkeden kinayedir.

Bu âyette ifâde edilen hakikat, "Dostlar, o gün birbirlerinin düşmanıdır, ancak takva sahipleri müstesna." âyetinde beyan edilmiştir.

Yahut biz, öyle bir helâk yerine düştük ki, bizi ondan ne şefaatçi, ne de dost kurtaramaz. Buna göre şefaatçi ve dostun olmayışı, onların eserlerinin olmayışı demektir.

E- "Ah keşke bizim için bir kerecik dünyaya dönüş olsa da, îman edenlerden olsak! "

Yahut eğer bizim için dünyaya bir kerecik dönüş olsa, biz şöyle şöyle hayırlar yapardık.

Ancak "îman edenlerden olsak!" cümlesi, ikinci görüşe müsait değildir. Çünkü bu, temenni cevabı olup îmanlarının, bu dönüşe mutlaka terettüp ettiği noktasında kesin ifâdedir.

98
Çünkü (ey putlar), sizi âlemlerin Rabbine denk tutuyorduk.

99
Bizi ancak (kendilerine uyduğumuz bizden önceki) mücrimler sapıttı.

100
Artık bizim için ne şefaatçılar var,

101
Ne de yakın bir dost...

102
Bari bizim için geriye bir dönüş olsaydı da mü'minlerden olsak.”

103
"Bunda hiç şüphesiz büyük bir ders vardır; ama onların çoğu îman etmiş olmadılar."

Yani Hazret-i İbrâhîm'in kıssasının içerdiği Mekke halkının içinde bulundukları put ibadetinin bâtıl olmasının beyan edilmesinde, puta tapanların akıbetinin açıklanmasında, yani kıyamet günü Naîm cennetlerinin mü’minlere yaklaştırıldığını, cehennemin de kendileri için açıldığını ve çeşidi azap ve cezaların kendilerini kuşattığını gördüklerinde puta tapanların, fahiş hatalarını itiraf edip îman fırsatını kaçırmalarının, buna hayıflanmalarının ve mü’minlerden olmak için tekrar dünyaya dönmeyi temenni etmelerinin anlatılmasında ifâde edilemeyecek kadar pek büyük bir ders vardır. Bu ders, bütün puta tapanlar için ve özelikle de Hazret-i İbrâhîm'in dininde olduklarını iddia eden Mekke halkı için, aynı azaba uğramak korkusuyla, içinde bulundukları bâtıl ibadetten tamamıyla sakınmalarını gerektirmektedir. Zira onların uğradıkları azabı gerektiren fiile iştirak etmeleri halinde aynı âkibet ve azaba duçar olacaklardır.

Yahut ey Resûlüm! Sen bu konuda kimseden bir şey duymadan bu kıssayı aslına sadık olarak olduğu gibi onlara okuyup anlatmanda, Kur’ân'ın Allah tarafından inmiş vahiy olduğuna delâlet eden ve kesin olarak ona îmanı gerektiren büyük bir delil vardır.

Fakat bu kıssayı kendilerine okuduğun insanların çoğu îman etmediler; aksine küfür ve dalâletlerinde ısrar ettiler.

Bazı kimselerin vehmettikleri gibi, bunu, "Hazret-i İbrâhîm'in kavminin çoğu îman etmediler" şeklinde tefsir etmek ise, asla mümkün değildir; çünkü gayet açıkça bilinmektedir ki, Hazret-i İbrâhîm'den duydukları, onların azgınlıklarını ve küfrünü artırmaktan başka hiçbir şeye yaramamış ve nihayet onlar, Hazret-i İbrâhîm'e karşı yaptıkları o büyük cürüme cüret göstermişlerdir. O halde onlar hakkında nasıl "Onların çoğu îman etmediler" denilebilir! Ona ancak Lût iman etti ve sonunda Allah (celle celâlühü), onları kurtarıp Şam toprağına hicret etmelerini emir buyurdu. Bu konudaki kelâmın devamı, Hazret-i Mûsa'nın kıssasının sonunda geçti.

104

"Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne azizdir, hâkimdir."

Yani ey Resûlüm! Hiç şüphesiz senin Rabbin, kavminin cezasını da vermeye yegâne Kadirdir. Fakat geniş rahme tiyle onlara mühlet veriyor ki, onların veya nesillerinin bir kısmı îman etsinler.

105
"Nûh kavmi de, peygamberleri yalan saydılar."

Bir görüşe göre kavim, ümmet demektir. Onların peygamberleri yalanlamaları, ya bütün peygamberlerin, tevhit ve zamanlara, asırlara göre değişmeyen hak dinlerin temel hükümlerine göredir. Yahut peygamberlerden murat bir peygamberdir. Nitekim yalnız bir atı ve bir hırkası olan kimse hakkında: "Filan adam, hayvanlara biniyor ve hırkalar giyiyor" denilerek çoğul, tekil anlamında kullanılmaktadır.

106
"Hani bir zamanlar kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"

Bu zamandan murat, taraflar arasında olup bitenler sona erinceye kadar hâdiselerin cereyan ettiği uzun zamandır. Nasıl ki onların tekzibi de, Hazret-i Nuh'un ilk davetinden itibaren sonuna kadar onlardan sâdır olan tekziptir.

Hazret-i Nuh'un onlara kardeşliği (din kardeşliği değil) nesep kardeşliğidir,

Yani Hazret-i Nûh, onlara demişti ki: "Siz Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız ki, O'ndan başkasına da ibadet ediyorsunuz?

107
"Ben gerçekten size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

Yani ben, gerçekten Allah tarafından size gönderümiş ve aranızda da güvenirlikle meşhur olan bir elçiyim.

108
"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."

Yani size yaptığım tebliğlerden sonra artık Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakinin ve tevhid ile Allah'a itaate ilişkin size verdiğim emirlere uyun.

109
"Sizin hayrınıza yaptıklarıma karşı sîzden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ecrim verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir."

Yani size yaptığım duâ ve öğüdere karşı sizden asla bir ücret istemiyorum. Benim yaptıklarımın ecrini verecek olan, ancak Alemlerin Rabbidir.

110
"O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

Bu, Hazret-i Nuh'un hiçbir dünyevî menfaatte gözü olmamasının, bundan münezzeh olmasının gerektirdiği bir sonuçtur. Nasıl ki, bundan önce zikredilen aynı cümle de, onun güvenilirliğinin gerektirdiği sonuç ıdı. Bu cümlenin tekrar edilmesi, tekid için ve Allah'a karşı gelmekten sakınmayı ve O'na itaati gerektirmek hususunda her birinin müstakil olduğuna dikkat çekmek içindir. Şu halde her ikisi bir araya gelince, bu sonuçları nasıl gerektirmezler.

111
"Onlar dediler ki: "Sana en aşağı tabaka tâbi olurken, biz sana îman eder miyiz hiç!"

Yani içimizde mal ve itibar olarak en aşağı olan kimseler sana tâbi olurken, biz sana îman eder miyiz hiç! Bu insanların sana tâbi olmalarının hiçbir değeri olmaz; çünkü onların sağlam aklı ve isâbetli görüşü yoktur.

Hazret-i Nûh'un kavmi, başka yerde zikredildiği gibi, bu sözleri önceleri söylemişlerdi. Bu sözleri, onların akıllarının son derece zayıf olmasından, gözlerinin yalnız dünyalıkları görmesinden, en şerefli olan dünyalığı fazla olan, en aşağı olan da dünyalıktan mahrum bulunan kimseler olduğu görüşüne sahip bulunmalarından, dünyalıkların Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar değeri olmadığını ve gerçek nimetlerin âhiret nimederı olduğunu, en şereflinin, bunları kazanmış olan ve en aşağının da bunlardan mahrum kalan kimseler olduklarını bilmemelerinden kaynaklanmaktadır.

112
"Nûh dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında bilgim yok."

Bu kelâm, onların, sözleriyle işaret ettikleri, Hazret-i Nuh'a îman edenlerin tahkik ve basiret ile îman etmedikleri iddialarına cevaptır. Yani benim vazifem, zahire itibar etmek ve hükümleri zahire binâ etmektir; onların içyüzünü araştırmak ve kalplerini yarıp bakmak, benim işim değildir.

113
"Onların hesapları ancak Rabbime aittir.! Şuurlansanız!"

A- "Onların hesapları ancak Rabbime aittir! "

Yani onların amellerinin muhasebesi, o amellerin zahirinin ve batının keyfiyetini değerlendirmek, ancak Rabbime aittir. Çünkü sırlara ve kalbin gizlediklerine muttali olan ancak kendisidir.

B- "Şuurlansanız!"

Yani eğer her hangi bir şeye şuur erdirseydiniz yahut şuurlu olsaydınız, bu açık hakikati mutlaka anlardınız. Fakat siz şuursuz olduğunuz için bu söylediklerinizi söylüyorsunuz.

114
"Ben, îman edenleri kovacak değilim."

Bu cümle, onların sözlerinin vehmettirdiği yoksul mü’minleri kovması talebine ve îmanlarını bu şarta bağlayıp tabileri olan yoksulları îmanlarına engel saymalarına cevaptır.

115
"Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım"

Bu cümle, bir illet ve sebep gibidir. Yani ister azizlerden olsunlar, ister zekilerden olsunlar, ben ancak bütün mükellefleri uyarmak ve onları küfür ve günahlardan alıkoymak için gönderilmiş bir peygamberim. O halde zenginlerin bana tâbi olmaları için yoksulları kovmak, benim için nasıl olabilir! Yahut bana düşen vazife, ancak açık hüccet ile sizi uyarmaktan ibarettir ve ben bunu yaptım. Bazılarınızı razı etmek için diğer bazılarınızı kovmak ise, benim işim değildir.

116
"Dediler ki: "Ey Nûh! Sen eğer bu dediklerine son vermezsen, hiç şüphesiz taşlanmışlardan olacaksın."

Yani Hazret-i Nuh'un kavmi, kendisine dediler ki: "Ey Nûh! sen eğer bu söylediklerinden vazgeçmezsen, hiç şüphesiz sövülenlerden, yahut taşla taşlanmış olanlardan olacaksın. Onlar, bunu en son aşamada söylemişlerdi. Allah, onları kahreylesin!

117
"Nûh dedi ki: "Rabbim! Kavmim beni yalanladı."

Yani Hazret-i Nûh dedi la: "Ey Rabbim! Bunca uzun zamanlardan beri kavmimi hak dine davet ettiğim halde sonunda onlar, beni yalanlamakta ittifak ettiler, küfürlerinde ısrar ettiler ve benim davetim, ancak onların benden daha fazla kaçmasını sağladı. Nitekim bundan sonraki duasından bu mânâ anlaşılmaktadır.

118
"Artık benimle onların arasında hakkıyla hükmet. Beni de, beraberimdeki mü'minleri de kurtar."

Yani benimle onlar arasında her ikimizin müstahak olduğu şeye hükmet ve beni de, beraberimdeki mü'minleri de onların suikastından yahut kötü işlerinin uğursuzluğundan kurtar.

Hazret-i Nûhün bu duası, Nûh sûresinde tafsilatlı olarak zikredilen duasının icmâk olarak anlatımıdır.

119
"Bunun üzerine biz, onu ve beraberindekileri, o dolu geminin içinde kurtardık."

120
"Sonra da geri kalanları suda boğduk."

Yani Hazret-i Nûhün duası üzerine biz, kendisini ve beraberindeki mü'minleri, o kendileri ve ihtiyaçları olan şeylerle dolu olan geminin içinde kurtardik ve onların kurtarılmasından sonra da geri kalan o kâfirlerin hepsini tufan suyunda boğduk.

121
"Hiç şüphesiz bunda büyük bir ders vardır; fakat onların çoğu îman etmiş olmadılar."

122
"Ey Resûlüm! Hiç şüphesiz senin Rabbin, yegâne azizdir, rahimdir."

Bu iki âyetin tefsiri daha önce geçti. Ancak burada "Onların çoğu" ifâdesini, Hazret-i Nûhün kavmine hamletmek, isabet hususunda öncekinden daha da uzaktır.

123
"Âd Kavmi de, peygamberleri yalanlamıştı."

124
"Hani bir zamanlar kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti; "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"

125
"Gerçekten ben sizin için gönderilmiş bir elçiyim."

126
"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."

127
"Sizin hayrınıza yaptıklarım karşılığında sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak Âlemlerin Rabbidir."

Onların tekzibinden ve vaki olduğu zamandan neyin murat olduğuna ilişkin izahat, Nûh kıssasının başında geçti.

Yani siz niçin Allah'a karşı gelmekten sakınmıyorsunuz da, o yaptıklarınızı yapıyorsunuz?

Bu âyetlerin tefsiri daha önce geçti. Kıssanın başında bu âyetlerin zikredilmesi, şu hakikatlere dikkat çekmek içindir: peygamberlerin gönderilmesinin temel gayesi, insanları ilâhî mükâfatlara yaklaştıran ve azaptan uzaklaştıran hakkın marifetine ve itaatine davet etmektir. Ve peygamberlerin şeriatlerinde, zamanlara göre ve

asırlara göre değişen bazı feri hükümlerde farklılıklar varsa da, bütün peygamberler, bu gibi temel hükümlerde ittifak içindedirler. Ve peygamberler, dünyevî arzulardan ve amaçlardan tamamen münezzeh bulunuyorlar.

128
"Siz, her yüksek yerde bir alâmet (koca bir yapı) kurup eğleniyor musunuz?"

Yani siz, yolculara yol işareti olarak, her yüksek yerde boş yere bir alâmet mi dikiyorsunuz?

Zira onlar, yolculuklarında yıldızlarla yollarını buluyorlardı; bundan dolayı da bu kabil işaretlere ihtiyaçları yoktu.

Yahut siz, her yüksek yere. Hamam burçları mı yahut gelip geçenlerle eğlenmek için içinde toplanmak için yapdar mı, yahut iftihar edecek yüksek saraylar mı yapıyorsunuz?

129
"Dünyada temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?"

Yani sanki dünyada temelli kalacakmıssınız gibi, (âhiret işlerini tamamen ihmal ederek) su barajları, yahut muhkem saraylar ve kaleler mi binâ ediyorsunuz?

130
"Yakaladığınız zaman zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?"

yani siz, birini yakalayıp kamçı veya kılıçla vurduğunuz zaman, zorbalar gibi acımasız olarak, hiç merhamet etmeden, terbiye amacını gütmeden ve akıbeti de hiç düşünmeden mi davranıyorsunuz.

131
"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

Yani Allah'tan korkun ve bu fiilleri terk edin ve sizi davet ettiğim konularda bana itaat edin; zira bu, sizin için daha faydalıdır.

132
"Bildiğiniz şeylerle size yardım eden Allah'a karşı gelmekten sakının."

Yani bildiğiniz çeşitli nimetler ve sınıf, sınıf iyiliklerle size yardım eden Allah'a (celle celâlühü) karşı gelmekten sakının.

133
Bak. Âyet 134.

134
"O, size mal-davar, oğullar, bahçeler ve pınarlar ile yardım etmiştir."

Allah'ın Onlara bahşettiği nimetler bundan önce icmali olarak zikredildikten sonra burada, o nimetler tafsilatlı olarak anlatılmıştır; çünkü icmalden sonra tafsil ve iphamdan sonra tefsir, ziyadesiyle takrir ifâde etmektedir.

135
"Kadar ben, sizin hakkınızda pek büyük bir günün azabından endişe ederim."

Yani bu nimetlerin şükrünü eda etmediğiniz takdirde gerçekten ben sizin hakkınızda hem dünyada, hem de âhirette pek büyük bir azaptan endişe ederim. Çünkü nimete şükretmek, nimetin artmasını mucip olduğu gibi, ona nankörlük etmek de, azabı gerektirmektedir. Nitekim Allah buyurur ki: "Yemin olsun ki, eğer nimetime şükrederseniz, nimetimi size arttırırım; ama nankörlük ederseniz, bilin ki, benim azabım gerçekten çetindir."

136

"Onlar dediler ki: "Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, bizce birdir."

Yani sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, biz kendi inancımızdan asla vazgeçmeyeceğiz.

İkinci şıkkın mukabilinden farklı kılınması (öğüt vermesen de, denilmeyip öğüt verenlerden olmasan da, denilmesi), onun öğüdüne önem verilmediğini mübalağalı (kuvvetli) olarak ifâde edilmesi içindir. Yani sen öğüt versen de, öğüt erilinden ve bilfiil öğüt verenlerden hiç olmasan da bizim dinî inancımız hiç değişmez.

137
"Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir."

Yani senin bize getirdiğin, eskilerin uydurup yazdıklarından başka bir şey değildir. Yahut bizim mensubu olduğumuz din, eskilerin ahlâkından ve geleneğinden başka bir şey değildir. Biz de onlara uyuyoruz. Yahut bizim hayat ve ölüm anlayışımız, eski bir gelenek olup insanlar hep bu anlayışta olmuşlardır.

Âyetin metninde geçen "Huluk" kelimesi, "Halk" olarak da okunmuştur. Buna göre, bu, eskilerin ihtilafından başka bir şey değildir, demektir. Tıpkı: "Bu, eskilerin masallarıdır" dedikleri gibi. Yahut bizim yaratılışımız da, eskilerin yaratılışı gibidir; biz de onlar gibi yaşayacağız ve onlar gibi öleceğiz; ölümden sonra ne dirilme var, ne de hesap var demektir.

138
"Biz azaba uğratılacak da değiliz."

Yani biz yaptıklarımızdan dolayı azaba da uğratılacak değiliz.

139
"İşte böylece onu yalanladılar. Biz de kendilerini yokediverdik. Hiç şüphesiz bunda büyük bir ders vardır. Fakat onların çoğu îman etmiş değildir."

140
"Ey Resûlüm! Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne azizdir, rahîm) dir."

Yani onlar, peygamberlerini yalanlamalarında ısrar ettiler. Biz de bunun sebebiyle onları soğuk bir rüzgârla helâk ettik.

141
"Semûd kavmî, kendilerine gönderilmiş peygamberleri yalanlamıştır."

142
"ilanı bir zamanlar kardeşleri sâlih onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"

143
"Gerçekten ben sizin için gönderilmiş güvenli bir peygamberim."

144
"Artık Allah'a karşı gelmekten salcının ve bana itaat edin."

145
"Ben buna karşı sizden hiçbir ücret de istemiyorum. Benim ecrim ancak Âlemlerin Rabbine aittir."

146
Bak. Âyet 147.

147
"Siz, burada, Cennet gibi bahçelerde, pınar başlarında, ekin tarlalarında ve salkımları sarkmış (veya meyveleri hoş, yumuşak) hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız hiç?!"

148
Ekinlerin ve meyvası yumuşak, hoş hurma ağaçlarının içinde...

149
"Sevinç içinde (veya ustaca) dağlardan evler oymaktasınız."

150
"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

151
Bak. Âyet 152.

152
"Yeryüzünde bozgunculuk yapıp insanlara dirlik, düzenlik vermeyen aşırıların emrine uymayın."

153
"Kavmi dediler ki: "Sen, ancak iyice büyülenmişlerdensin."

Yani sen, ancak delirecek kadar büyülenmişlerdensin. Yahut sen de, ancak Sehr / akciğer sahiplerindensin, yani insanlardansın. Buna göre, bundan sonraki âyet, bunun tekididir.

154
"Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer sözlerinde doğruculardan isen, haydi bize bir mucize getir, "

Yani eğer sen peygamberlik davasında doğruculardan, isen...

155
"Hûd dedi ki: "İşte mucize bu dişi devedir: onun bir su içme hakkı vardır; belli bir gün içme hakkı da sizindir."

Yani Allah Hazret-i Hûdün duası üzerine o dişi deveyi bir kayadan çıkardıktan sonra kavmine böyle dedi. Nitekim bunun tafsilatı A'raf sûresi ile Hûd sûresinde geçti.

Yani siz, sizin için tayin edilmiş su içme nöbetinize kanaat getirin devenin, su içme hakkına tecavüz etmeyin.

156
"Ona kötülükle ilişmeyin; yoksa pek büyük bir günün azabı sizi yakalayiverir."

Günün, pek büyük vasfıyla vasıfiandırılmasi, o gün vuku bulacak hâdiseler itibanyladır. Korkunçluğu ifâde etmek için bu vasıflandırma, azabın pek büyük olmakla vasıflandırılmasından daha büyük anlam ifâde etmektedir.

157
"Buna rağmen onlar, deveyi kestiler, ama hemen pişman oldular."

Deveyi kesme fiili, onların hepsine isnâd edilmiş, çünkü onu kesen, hepsinin görüşüyle onu kesmişti. İşte bundan dolayıdır ki, bu yüzden gelen azap, hepsini kapsamıştı.

Onlar, o deveyi kestikten hemen sonra da, tevbe olarak değil, azap korkusundan yaptıklarına pişman olmuşlardı. Yahut onlar, azabın işaretlerim görünce pişman olmuşlardı, işte bundan dolayı tevbe olarak da olsa, pişmanlıkları, kendilerine fayda vermemişti.

158
"Bunun üzerine azap onları yakalayiverdî. Hiç şüphesiz bunda büyük bir ders vardır. Ama onların çoğu îman etmiş değildi."

159
"Ey Resûlüm! Hiç şüphesiz senin Rabbin, yegâne azîz'dir, rahîm'dir."

Denilmiştir ki, bu makamda onların çoğunun îman etmediklerinin belirtilmiş olması, işaret ediyor ki, eğer onların çoğu veya bir kısmı îman etmiş olsaydı, o azaba uğratilmazlardı. Ve Kureyşin böyle bir azaba uğratılmamalan, onların içinden îman edenlerin bereketiyle olmuştar.

Ancak malûmun olduğu üzere, çoğu îman etmemekle meşhur olan kavim Kureyştir.

160
"Lût kavmi, kendilerine gönderilmiş peygamberleri yalan saymıştır."

161
"Kardeşleri Lût onlara demişti ki; "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"

162
"Ben, gerçekten size gönderilmiş güvenli bir elçiyim."

163
"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."

164
"Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim, ecrimi verecek olan, ancak Alemlerin Rabbidir

165
Bak. Âyet 166.

166
"Rabhinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, âlemler içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz. Hayır! Siz sınırı aşan bir kavimsiniz

167
"Onlar şöyle dediler: "Ey Lût! Bu dediklerine son vermezsen, hiç şüphesiz yurdundan çıkarılmışlardan olacaksın."

168
"Lût dedi ki: "Kadar ben, sizin bu işinize öfkelenenlerdenim."

169
"Ey Rabbim! Beni ve ailemi onların yapmakta olduklarının vebalinden kurtar."

170
"Bunun üzerine biz, Lût ve bütün taraftarlarını kurtardık."

171
"Ancak bir kocakan müstesna; o, geride kalanlar arasında kaldı."

172
"Sonra diğerlerini yerle bir ettik."

173
"Üzerlerine yağmur yağdırdıkça yağdırdık. Uyarılanların (buna rağmen yola gelmeyenlerin) yağmuru ne de kötü

174
"Hiç şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır; fakat onların çoğu îman etmiş olmadılar."

175
"Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne azîz'dir, rahîm'dir."

176
"Eyke halkı, kendilerine gönderilmiş peygamberleri yalanlamışlardır."

Eyke, sözlük olarak, yumuşak ağaçların bittiği meşelik demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, eyke, dallan birbirlerine dolanan ağaçtır. Ve onların ağaçlan da sedir ağaçlan idi. Özel isim olarak eyke, Medyen'e yakın meşelik bir bölge olup kıssaya konu olan bir kavmin yerleşim alanıdır. Bu kelime Leyke olarak da okunmuş ve o kavmin memleketinin adıdır, denilmiştir.

Eyke halkı, Hazret-i Şuayb'ın Peygamber olarak gönderildiği kavimlerdendi. Hazret-i Şuayb, bu kavimden olmayıp onların yabancısı idi. İşte bundan dolayı daha önceki zikredilen peygamberler gibi, "Kardeşleri Şuayb onlara şöyle demişti" denilmemiş, şöyle denilmiştir;

177
"Hanî bir zamanlar Şuayb onlara şöyle demişti: "Siz, Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?"

178
"Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."

179
"Artık Allah'a karşı, gelmekten sakının ve bana itaat edin."

180
"Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak Âlemlerin Rabbidir."

181
"Ölçüyü tastamam yapın; hakları eksik verenlerden olmayın."

182
"Doğru terazi ile tartın."

183
"İnsanların haklarını hiç kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karşılıklı çıkarmayın."

A- "İnsanların haklarını hiç kısmayın. "

Yani insanların hangi hakları olursa olsun, ondan en az bir şeyi kısmayın.

Bu insanlar, bazı haksız muamelelere, iyice dalmış olmalarından dolayı, özellikle o günahlar zikredildikten ve tahsisten sonra tamim kabilinden bu âyet zikredilmiştir.

B- "Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karşılıklı çıkarmayın."

Yani yeryüzünde katil, yağmacılık ve yol kesicilik gibi. Bozgunculuklar yaparak karışıklık çıkarmayın.

184
"Sizleri ve önceki nesilleri yaratan Allah'tan korkun."

185
"Onlar dediler ki: "Sen ancak iyice büyülenmişlerden birisin."

186

"Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Biz hiç şüphesiz seni ancak yalancılardan biri sanıyoruz."

A- "Sen de ancak bizim gibi bir insansın."

Onlarin bu iki cümleyi birbirine atfen zikretmeleri, tekzibin daha kuvvetli bir ifâdesi olarak, büyülenmiş olmanın ve insan olmanın her birinin kendi başına peygamberliğe ters düştüğünü ifâde etmek içindir.

B- "Biz hiç şüphesiz seni ancak yalancılardan biri sanıyoruz."

Yani biz hiç şüphesiz seni iddia ettiğin peygamberlik davasında yalancılardan bir sanıyoruz.

187
"Eğer sen doğruculardan isen, haydi, üzerimize gökten bir parça düşür."

Burada gökten murat, bulutlardır yahut onları gölgeleyen çatıdır.

Öyle sanılıyor ki, onların bu sözleri, Hazret-i Şuayb'in, Allah'tan korkmak emriyle zımnen bildirdiği tehdide cevaptır. Onların bunu talep etmeleri, inkâr ve tekzipteki kararlılıklarını ifâde etmek içindir. Yoksa bunu talep etmek değil, akıllarından bile geçirmezlerdi.

188
"Şuayb dedi ki: "Rabbim, yapmakta olduklarınızı en iyi bilendir."

Yani Hazret-i Şuayb dedi ki: "Rabbim, küfür ve günahlardan yapmakta olduklarınızı ve onlarin sebebiyle müstahak olduğunuz azabı en iyi bilendir, O, sonra kendisine takdir edilen vakitte mutlaka o azabı indirecektir.

189
"En son Şuayb'ı yalanladılar. Bunun üzerine o gölge gününün azabı kendilerini yakalayıverdî."

Yani onlar, tekziplerinde direnip ısrar ettiler. Bunun üzerine onların istediği şekilde gölge gününün azabı onlari yakalayiverdi.

Eğer onlar, "üzerimize gökten bir parça düşür" sözlerinde gökten bulutları kastetmişlerse, gölge günü azabının mânâsı açıktır. Eğer ondan gölge yapan çatıyı kastetmişlerse, azap, o cihetten indiği için böyle denilmiştir.

Âyetin metninde azap kelimesinin, kendisine değil, onun gününe izafe edilmesi, bize bildiriyor ki, o gün o azaptan başka bir azap daha vardır. Şöyle ki, Allah, onlara yedi gün, yedi gece öyle şiddetli bir sıcak musallat buyurdu ki, ne rutubet, ne su, ne de yer altındaki barınakların ona faydası olmuyordu, işte bundan dolayı onlar, çöle çıkmak zorunda kaldılar. Orada serinlik ve hoş bir esinti veren bir bulut onları gölgeledi. Böylece hepsi onun gölgesinde toplandıktan sonra o buluttan üzerlerine ateş yağdı da, hepsi yandılar.

Rivâyet olunuyor ki, Şuayb (aleyhisselâm), iki ümmete gönderilmiştir: Medyen halkına, Eyke halkına. Medyen halkı, korkunç bir ses ve zelzele ile Eyke halkı da, gölge gününün azabiyla helâk edildüer.

O azap, gerçekten pek büyük bir gününün azabı idi yani o gün vaki olan felaket ve büyük hâdisenin şiddeti, korkunçluğu ve fecaati pek büyük idi.

190
"Hiç şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır, fakat onların çoğu îman etmiş olmadılar."

191
"Hiç şüphesiz senin Rabbin yegâne Aziz'dir, Rahîm'dir."

Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem), kavminin müslüman olması için gösterdiği hırstan vazgeçirmek, onların müslüman olmalarından umudunu kesmek, Müslüman olmamalarına olan hayıflanmasını önlemek için kendisine vahiy edilen yedi kıssa burada sona ermektedir. Bu kıssaların zikredilmesi, bu sûre-i kerîmenin

başında zikredilen "Onlara, Rahman olan Allah'tan hiçbir yeni öğüt gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler. İşte onlar onu yalan saymışlardır. Fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir." âyetlerinin meflıûmunu tahkik etmek içindir.

Zira bu kıssaların her biri, nüzulü yenilenen müstakil öğütler olup Allah'ın (celle celâlühü) geniş rahmetinin gereği olarak O'nun tarafından kendilerine gelmiştir. Ancak Onlar, bu kıssaları peyderpey tafsilatarıyla dinledikten sonra da çokları îman etmiş olmadılar. Onlar, bu kıssaları tefekkür etmedikleri ve her birinde bulunan o imâna davet eden ve küfür ile azgınlıktan men' eden öğütlerden ibret almadıkları gibi, bu kıssaları aslına uygun olarak olduğu gibi anlatan âyet-i kerîmelerin yüce şanlarını da düşünmediler. Halbuki onlar, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) bu kıssaları hiç kimseden asla dinlemediğini de biliyorlardı. Ve onlar, kendilerini men eden hiçbir şeyi hiç dinlememiş gibi içinde bulundukları küfür ve dalâletlerini sürdürdüler. Nitekim Hazret-i Mûsâ kıssasının sonunda tahkik edildi.

192
"Hiç şüphesiz ki, Kur'ân, âlemlerin rabbinin indirmesidir."

Yani hikâye edden kıssaları ifâde eden âyet-i Kerîmeler, yahut bu âyetleri de içeren Kur'ân-ı Kerîm, hiç şüphesiz Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

Kur'ân'ın bu şekilde vasıflandırılması, kastedilen hakikati ziyadesiyle ifâde etmek, içindir. Allah'ın (celle celâlühü), âlemlerin Rabbi olarak vasıflandırılması, Kur'ân'ın indirilmesinin, bütün âlemlerin terbiyesi ve Allah'ın âlemlere olan merhametinin hükümlerinden olduğunu bildirmek içindir. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."

193
Bak. Âyet 194.

194
"Ey Resûlüm! Senin, uyarıcılardan olman, için Kur'ân'ı apaçık Arapça lisanıyla kalbine Ruhu'l Enim indirmiştir."

Cebrâîl ilâhî vahyin emini ve onu peygamberlere ulaştıran vasıta olduğu için, kendisine "Ruhu'l Emin" denilmektedir.

Burada kalpten murat, ruhtur. Eğer bedenin bir uzvu olan kalp kastedilirse, onun zikre tahsis edilmesi, aralarında bağlantı olduğundan dolayı, bütün ruhanî mânâların önce ruha indiği, sonra ondan kalbe intikal, ettiği içindir. Sonra mânâlar dimağa yükselir ve mütehayyile levhasında şekillenir.

Yani içindeki korkunç cezalarla insanları uyarman için Kur'ân-ı Kerîmi Cebrâîl vasıtasıyla senin kalbine mânâ ve mefhûmu gayet açık Arapça lisaniyla indirmiştir ki, onların her hangi bir mazereti kalmasın.

Bu kelâmda mevcut ifâdelerin tercih edilmesi delâlet ediyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de, peygamberlik liyakatiyle meşhur olan uyarıcı büyük peygamberler zümresine dâhildir ve uyarısı yapılan azap, muhakkak vaki olacaktır.

Âyetin (Arapça) metninde, Kur'ân'ın, Arapça lisanıyla olmasının, sonra zikredilmiş olması, uyarmaya fazla önem verildiği içindir. Bir de, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), mezkûr uyarıcı peygamberler zümresinden olması dayanağının, sırf Kur'ân'ın kendisine indirilmesi olduğuna işaret etmek içindir; yoksa Arapça lisanıyla indirilmiş olması değildir.

Âyetteki "Arapça lisanıyla" kaydını, "İndirmiştir" fiiliyle bağlantılıdır. Cumhûr âlimlerin caiz gördükleri gibi, onu "Uyarıcılardan olman için" ifadesiyle bağlantılı saymak, Kur'ân'ı indirmenin gayesinin, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) sadece, Hûd, Sâlih ve Şuayb (aleyhisselâm) Peygamberler gibi, Arapça lisanıyla uyaranlardan olması lazım gelir ki, bunun isabetsiz olduğu gayet açıktır. Bunun aksi nasıl olabilir ki, uyarı konusunda en büyük bela, Hazret-i Nûh ile Mûsa'nın (aleyhisselâm) uyarılarıdır ve müşriklerin kalbine en

büyük tesiri yapan en şiddetli müeyyide, Hazret-i İbrâhîm'in uyarışıdır. Zira o müşrikler, Hazret-i İbrâhîm'in dininden olduklarını iddia ediyorlardı.

195
Açık bir Arab dili ile...

196
"Hiç şüphe yok ki Kur'ân, öncekilerin kitaplarında da vardır."

Yani hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ın bahsi (zikri), yahut mânâsı önceki kutsal kitaplarda da mevcuttur. Zira Kur'ân'ın, tevhit ve Allah'ın zâtı ve sıfatlan hakkındaki diğer bilgileri gibi, asırların değişmesiyle nesih ve tebdil kabul etmeyen hükümleri eski kutsal kitaplarda da yazılıdır. Keza, Kur'ân'ın içerdiği öğütler ve kıssalar da öyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), öncekilerin kitaplarında da vardır, demektir. Ancak bu görüş açık değildir.

197
"İsrâiloğullarının bilginlerinin de Kur'ân'ı bilmesi, kâfirler için yeterli bir delil değil midir?"

Yani o kâfirler. Isrâiloğulları âlimlerinin de Kur'ân hakkında bilgi sahibi olmalanndan gafil mi kalddar? Bu da, Kur'ân'ın Âlemlerin Rabbi katından indirilmiş olduğuna ve öncekilerin kitaplarında da ondan söz edildiğine delâlet eden ye terk bir delil değil midir?

198
Bak. Âyet 199.

199
"Eğer biz, Kur'âni Arapça bilmeyen birine indirseydik de, o da onu kâfirlere okusaydı, yine ona îman edecek değillerdi."

Yani eğer biz, Kur'ân'ı bu hârika ve mucize nazmiyla, Arapça konuşmasını bilmeyen bir yabancıya (Arap olmayana) indirseydik ve o da Kur'ân'ı harikulade bir doğru okuyuşla kâfirlere okusaydı, okuma güzelliği ile metin icazı bir araya geldiği halde, yine ona îman edecek değillerdi. Zira onların aşın inadı ve kibirdeki şiddetli serkeşlikleri îmanlarına engel olurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, yani eğer biz, Kur'ân'ı Arap olmayan birine onun lisanıyla indirseydik de, o da onu kâfirlere okusaydı, ona îman edecek değillerdi; çünkü Kur'ân'ı anlamazlardı ve yabancıya tâbi olmaktan kaçınırlardı. Ancak bu görüş isabetli değildir; çünkü bu görüş, o kâfirlerin kibir ve inatta aşın gittiklerini beyan etmek makamına münasebetli olmaktan çok uzaktır.

200
Bak. Âyet 201.

201
"İşte biz, Kur'ân'ı günahkârların kalbine böylece sokmuş uzdur. Onlar acıklı azabı görmedikçe ona îman etmezler."

Yani işte biz, Kur'ân'ı mezkûr hârika metot ile günahkârların kalbine sokmuşuzdur; onlar, Kur'ân'ın mânâlarını, fesahatini ve gerek nazım bakımından, gerekse bilinmeyenleri haber vermek bakımından beşer gücünün dışında olduğunu anlamışlardır, ilâve olarak da, kendisinden önce nazil olmuş olan kutsal kitapların mensuplarının âlimleri, ittifakla kabul ediyorlar ki, eski kutsal kitaplar, Kur'ân'ın indirileceğini ve indirileceği Peygamberin gönderileceğini vasıflarıyla müjdelemektedir. İşte onlar, îman etmelerini gerektiren bu gibi hususlardan hiç etkilenmiyorlar ve o acıklı azabı görmedikçe ona îman etmezler. O acıklı azap, kendilerini imâna icbar edecek; fakat o zaman îmanın bir faydası olmayacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz, Kur'âni inkâr ve tekzip halini ve vasfını onların kalbine sokmuşuzdur; onlar, acıklı azabı görmedikçe ona îman etmezler.

Ancak birinci görüş, bu makama daha münasiptir. Çünkü bu makam, birbirlerini destekleyen bunca îman delilleri, hidâyet ve irşad unsurları mevcut olduğu halde ve onların mazeretleri de tamamen kesüdiği halde son derece kibir ve inat gösterdiklerini beyan etmek makamıdır.

Bu âyetin tefsiri hakkında İbn Abbâs ve Hasen ve Mücâhid'den naklolunduğuna göre şöyle demişlerdir: "Yani şirki ve tekzibi günahkârların kalbine sokmuşuzdur."

202
"İşte o azap, onlara, kendileri farkında olmadan ansızın geliverecektir."

203
"O zaman diyecekler ki: "Bize mühlet verilir mi acaba?"

Yani onlar o acıklı azabı gördüklerinde, kaçırdıkları imâna hayıflanarak

Ve taksiratlarım telafi etmek için kendderine mühlet: verileceğini temenni ederek böyle diyeceklerdir.

204
"Onlar yine de azbımızı mı acele istiyorlar?"

Yani onlar, "Haydi, üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize acıklı bir azap getir.", "Haydi, bize vaad ettiğin azabı getir..." ve benzeri sözleriyle azabımızı mı acele istiyorlar? Ve fakat azap indiği zaman da onlar, belirtildiği gibi mühlet talep ediyorlar.

205
Bak. Âyet 206.

206
"Ey Resûlüm! imdi gördün mü? Eğer biz onları yıllarca yaşatıp faydalandırsak, sonra tehdit edilmekte oldukları azap onlara gelse!"

207
"Faydalandırıldıktan nimetlerden hangisi onlara fayda verecektir?"

(Faydalandırıldıktan nimetler onlara hiç fayda vermeyecektir). Görmek, bir şeyi haber vermenin en kuvvefk ve meşhur sebeplerinden olduğu için, "gördün mü" ifâdesinin, "Bana haber verir misin?" kullanılması yaygınlaşmıştır.

Bu hitap, her kim olursa olsun, buna muhatap olabilen herkes için geçerlidir. Yani ey Resûlüm! Bana söyler misin? Eğer biz, onların ömürlerini uzatarak uzun yıllar kendilerini güzel bir hayat de yaşatsak, sonra tehdit edilmekte oldukları azap onlara gelse, o uzun zaman yaşadıkları dünya nimetlerinden hangisi, yahut hangi fayda onlara fayda verecektir?

Diğer bir görüşe göre ise, yani o uzun ve güzel dünyevî yaşamları, azabın önlenmesinde kendilerine bir fayda vermeyecektir. Ancak birinci görüş, daha kuvvetlidir. Çünkü bu görüş, haber sorma şekline daha uygundur ve mezkûr faydanın olmayacağına daha mükemmel ve kuvvetli delâlet etmektedir. Sanki bu hitaba muhatap olabilen herkes. Onların dünya hayatından güzel bir şekilde faydalandırılmalarının, kendilerine ne fayda verdiğini haber vermekle mükellef kıünmış ve hiç kimse, bundan haber vermeye asla muktedir olamamıştır.

Bu kelâm, onların "Bize mühlet verilir mi acaba?" sözlerine terettüp etmektedir. Bu iki kelâm arasındaki cümleler, bir ara kelâm mahiyetinde olup kınama ve susturma anlamındadır.

208

Bak. Âyet 209.

209
"Biz, hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcıları olmadan helâk etmemişizdir. Zaten biz zâlimler değiliz."

A- "Biz, hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcıları olmadan helâk etmemişizdir."

Yani helâk edilen bütün memleketlerin uyarıcıları vardı ve hüccetle ilzam edilmeleri için kendilerini, öğütlerle uyarmışlardır.

B- "Zaten biz zâlimler değiliz."

Yani biz, zâlimler değiliz ki, zâlim olmayanları helâk edelim.

Bir görüşe göre, yerinde beyan edildiği üzere, ehl-i sünnet itikadına göre, onlar uyarılmadan Allah tarafından helâk edilmeleri de asla zulüm olmadığı halde, helâk edilen memleketlere uyarıcıların gönderildiğinin ve onlara zâlimlik edilmediğinin belirtilmesi, Al-i İmran sûresinin 182. Âyetinin tefsirinde anlatıldığı gibi, bunu, Allah'tan (celle celâlühü) sâdır olması imkânsız olan bir şey olarak tasvir etmek suretiyle, Allah'ın bundan son derece münezzeh olduğunu beyan etmek içindir.

210
"Kur’ân'ı şeytanlar indirmiş değildir."

Bundan önce Kur’ân'ın, Hazret-i Cebrâîl (aleyhisselâm) tarafından indirildiği beyan etmek suretiyle hak, tahkik edildikten sonra bu kelâm da, kâfirlerin, Kur’ân hakkında, onun, şeytanın kâhinlerin aklına getirdiği şeyler kabilinden olduğu şeklindeki iddialarını reddetmektedir.

211
"Bu, onlara düşmez; hem buna güçleri de yetmez."

Yani Kur’ân'ı indirmek, şeytanlara düşen bir ış değil ve zaten buna güçleri de asla yetmez.

212
"Hiç şüphe yok ki, şeytanlar, vahyi işitmekten büsbütün uzaklaştırılmışlardır."

Yani hiç şüphesiz şeytanlar, meleklerin sözlerini işitmekten tamamen uzaklaştırılmışlardır; çünkü zâtların safiyetinde, hakkın nurlarının feyizlerini kabul ve rabbani ilimler ile nuranı marifetlerin şekillenme istidadında şeytanlar ile melekler arasında bir ortaklık, benzerlik yoktur. Bunun aksi nasıl olabilir ki, şeytanların nefisleri, habistir; (nuranî değil) zulmanîdir; bizzat şerirdir ve hiç hayrı olmayan çeşidi serlerin kabulünden başka hiçbir istidadı yoktur. O halde şeytanlar, ancak meleklerden telakkisi mümkün olan o üstün ve gaybî hakikatleri içeren Kur’ân-ı Kerîm etrafında dolaşma imkânı nasıl olabilir?!

213
"Ey Resûlüm! O halde sakın, Allah ile beraber başka ilaha kulluk edip yalvarma, sonra azaba uğramışlardan olursun."

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) bu şekilde hitap edilmesi, heyecanına heyecan katmak, ihlâsını daha da kuvvetlendirmeye teşvik etmek ve diğer mükelleflere lutufta bulunmak içindir. Zira bu kelâm, netice itibarıyla beyan ediyor ki, Allah'a ortak koşmak, o kadar çirkin ve kötü bir şeydir ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bile sâdır olması mümkün olmayan bu durumdan men' edilmiştir. O halde başkası bundan nasıl men' edilmesin?!

214
"Önce en yakın akrabalarını uyar."

Yani başkalarından önce en yakın akrabalarını, şirkin ve günahların gerektirdiği azap ile uyar; sonra sırasıyla yakın olanları uyar. Zira yakın akrabalarla ilgilenmek daha mühimdir.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet nazil olunca Peygamberimiz Safâ tepesine çıktı ve Kureyş'i kol, kol çağırdı. Nihayet hepsi toplanınca, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem); onlara dedi ki: "Ben size, şu dağın eteğinde düşman süvarileri var, desem, bana inanır mısınız?" onlar da: "Evet, inanırız" dediler. Peygamberimiz, buyurdu ki: "İşte ben size gerçekten bir uyarıcıyım; önümde şiddetli bir azap vardır."

Yine Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ey Abdulmuttalib Oğulları! Ey Haşîm Oğulları! Ey Abd-i Menaf oğulları! Sız kendi nefsinizin fidyesini vererek onu ateşten koruyun; çünkü gerçekten benim size bir faydam olmaz."

Sonra Peygamberimiz buyurdu ki: "Ey Ebû Bekir'in kızı Âişe! Ey Ömer'in kızı Hafsa! Ey Muhammed'in kızı Fatıma! Ey Muhammed'in halası Safiyye! Siz kendi nefislerinizi ateşten satın alın! Çünkü gerçekten benim size bir faydam olmaz."

215
"Sana uyan mü’minlere kanadını indir."

Yani onlara büyük şefkat göster.

Bu mü’minlerden murat, ya bütün mü’minlerdir yahut îman etmek üzere olanlardır yahut da yalnız diliyle tasdik edenlerdir.

216
"Eğer sana karşı gelirlerse, o zaman de ki: "Ben sizin yapmakta olduklarınızdan gerçekten uzağım."

217
"Sen o yegâne Aziz ve rahim olan Allah'a tevekkül et."

Yani eğer sana uymayip karşi gelirlerse, o takdirde sen de ki: "Sizin yapmakta olduklarınızda, sizin amellerinizden ben gerçekten uzağım. "

Ve düşmanlarını kâhiretmeye, dostlarını muzaffer kılmaya muktedir olan Azız ve rahim Allah'a güvenip dayan. O, onlardan ve başkalarından sana gelecek şerri defetmeye kâfidir.

218
Bak. Âyet 219.

219
"O Allah ki, gece namaza kalktığın zaman seni görür ve secde edenler arasında dolaşmanı da görür."

Yani o Allah ki, gece teheccüd namazına kalktığın zaman seni görür ve teheccüd namazını kılanların hallerini denetlemek için onlar arasında dolaşmanı da görür. Nitekim Rivâyet olunuyor ki, gece namazının farz olma hükmü nesli edilince, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), ashabının fazla ibadet etmelerini çok arzu ettiği, için, ne yaptıklarını görmek için o gece evlerim dolaştı; baktı ki, evlerinden, arı kovanının sesi gibi. Allah'ın zikrinin ve Kur’ân tilâvetinin sesleri yükseliyor.

Yahut mü’minlere imamlık ettiğin zaman, Allah, kıyam, rükû, secde ve oturma tasarrufunu da görür demektir.

Allah'ın kendi Zâtını, düşmanlarının kahrını ve dostlarının zaferini bildiren aziz ve rahim sıfatlarıyla vasıflandırdıktan sonra, Peygamberimizin, kendisiyle Allah'ın dostluğunu hak ettiği halini, bilmekle de zâtını vasıflandırması, mezkûr tevekkülü tahkik etmek ve peygamberimizin kalbini tevekküle hazırlamak içindir.

220
"Çünkü gerçekten her şeyi işiten ve her şeyi bilen yegâne O'dur."

Yani Allah, senin söylediklerini de işitendir ve niyetlerini ve yaptıklarım da bilendir.

221
Bak. Âyet 222.

222
"Şeytanlar kime iner, size haber vereyim mi? Şeytanlar, her iftiracı günah budalası üzerine inerler."

Şeytanların, Kur'ân'ı indirmelerinin imkânsız olduğu beyan edildikten sonra burada da şeytanların, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) inmesinin imkânsız olduğu beyan edilmektedir.

Yani şeytanlar, çok iftira etmek ve çok günah işlemek vasıflarına sahip olan kâhinlere ve yalancı peygamberlere inerler; başkalarına ise inemezler. Peygamberimizin sahası, bu vasıfların şaibesinin bile, etrafında dolaşmaktan münezzeh olduğuna göre, şeytanların, onun üzerine inmesinin imkânsız olduğu gerçeği apaçık olarak anlaşılmış olur.

223
"Onlar, şeytanlara kulak verirler. Zaten onların çoğu yalancıdırlar."

A- "Onlar, şeytanlara kulak verirler."

Yani iftiracılar, şeytanlara kulak verirler de, onlardan, bilgilerinin eksik olmasından dolayı sadece bir takım evham ve işaretler alırlar; sonra da bâtil hayallerinin gereği olarak onlara hurafeler eklerler ki, zaten bunların çoğu gerçeğe uymaz; asdsiz çıkar.

B- "Zaten onların çoğu yalancıdırlar."

Yani onlarin söyledikleri sözlerin çoğu yalandır.

Hadiste şöyle vârid olmuştur: "Cinler, kelimeyi kapıp dostunun kulağına fısıldar; kulağında bundan yüz yalan meydana gelir. "

Yahut iftiracılar, şeytanlardan işittiklerini insanlara aktarırlar ve onların çoğu da yalancıdır; onlarin çoğu, şeytanlara iftira ederek şeytanların onlara ilham etmediklerini uyduruyorlar.

En zahir olan görüşe göre "Onların çoğu" ifâdesindeki çokluk, sözleri itibariyladır. Yani bu insanlar, cinlerden hikâye ettikleri sözlerinde pek az doğru söylüyorlar; sözlerinin çoğunda ise yalan söylüyorlar. Hulâsa, onların sözlerinin çoğu yalandır. Yoksa anılan çokluk, kendi zâtları itibarıyla değildir ki, onların çoğuna yalan isnâd edilmesinden, mutlak olarak pek azlarının doğru söyledikleri mânâsı çıkmış olsun. Yalancının (effâkin) mânâsı da, iftiradan başka bir şey konuşmayan, demek değildir ki, onun doğru konuşması imkânsız olsun, Hayır! Onun mânâsı, çok iftira eden, demektir. Su halde bazı zamanlarda nadiren doğru konuşması, bununla çelişmez.

Diğer bir görüşe göre ise, "onlar" zamiri, şeytanları ifâde etmektedir. Yani şeytanlar, bazı gaipleri dinlememeleri, için taşlanıp uzaklaştırıldıktan sonra yüce âlemden (melekler âleminden) işittiklerini kendi dostlarına ulaştırırlar; ama onların çoğu, dostlarına ulaştırdıkları bilgilerde yalancıdırlar. Zira şeytanlar, şirretliklerinden dolayı yahut anlayışlarının veya hıfzlarının veya da anlatımlarının kusurlu olmasından dolayı meleklerin konuştukları gibi onları dostlarına aktarmıyorlar.

Cumhûr âlimlerin caiz gördükleri gibi, şeytanların kulak vermesini, taşlanmalarından önce onların yüce âlemi dinlemeleri, mânâsına hamletmek mümkün değildir. Çünkü buna göre, şeytanların inişinin, kulak vermelerine mükarin (onunla beraber) olması veya onun gayesi olması lazım gelir ki, bu imkânsızdır; çünkü kulak vermelerinin, inişlerinden önce olduğu kesindir.

224
"O şâirlere de ğavîler (azgınlar) uyarlar."

Bundan önce o kâfirlerin, Kur’ân'ın, şeytanların kâhinlere ulaştırdıkları bâtıllar kabilinden olduğu seklindeki sözleri, onların hallerinin, Peygamberimizin hallerine zıt olduğu beyan edilerek çürütüldükten sonra burada da, onların Kur’ân-ı Azîm hakkında onun şiir kabilinden olduğu ve

Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) da şâirlerden olduğu şeklindeki söylemleri, şâirlerin hallerinin, Peygamberimizin haline zıt olduğu beyan edilerek çürütülmektedir.

Yani şâirlere tâbi olanlar, onlarla arkadaşlık edenler, onların yolundan gidenler ve onların arasına katılanlar, azgınlardır; yollardan sapan ve ne yapacaklarını bilmeyen şaşkınlardır; sözlerinde, hareketlerinde ve hallerinde, tutarlı olmayan kimselerdir; onlar, hak yolunu bulup onda sebat eden reşit insanlar değildir.

225
Bak. Âyet 226.

226
"Onların her vadide şaşkınca dolaştıklarını ve yapmayacaklarını söylediklerini görmedin mi?"

Bu âyet, şâirlere ancak azgınların uyduğuna bir delil ve izah mahiyetindedir. Bu hitap, bu hakikati görebilen herkes içindir. Bu genel hitaptan maksat, onların halinin, belli kimselerin görmesine mahsus olmayacak kadar açık ve net olduğunu bildirmektir. Yani görmedin mi ki, şâirler, gerçekten her kıyl-ü kal vadisinde, her vehim ve hayal geçidinde, her azgınlık ve dalâlet yolunda yüzleri şaşkın şaşkın dolaşırlar; muayyen bir yolu tatmazlar; aksine azginlık ve sefahat çöllerinde şaşkın olarak dolanırlar; kaygısızlık ve edepsizlik sahrasında kayıp olurlar. O şâirlerin dini, dokunulmaz namusları yıpratmak, temiz ve yüce nesepleri lekelemek, kadınlar hakkında haram olan şeyler söylemek, güzel kadınları övmek, yalan söyleyip yemin etmek, övgü ve hicivde ifrat ve tefrit arasında gidip gelmekten ibarettir.

O şâirler, sonunda maruz kalacakları kınamalara, eleştirilere aldırmayarak, yapmayacaklarını söylerler. Şu halde Resülullah'ın, şâirlerin bu meslekine uyması, onlara iltihak etmesi ve onların güruhuna katılması nasıl vehmedilebilir?! O Resûlüllah ki, mezkûr şâir vasıflarından en ufak bir şeyin şaibesinin bile, sahasının etrafında dolaşmaktan münezzehtir; bütün yüce sıfatların güzellikleri kendisinde mevcuttur; ahlâkı, mekârim-i ahlâkın güzelliklerinden ibarettir; bütün kutsî kemâlâtı hâizdir; bütün insanî üstün melekelere sahiptir; doğru yolda istikrarlıdır; Sirat-ı Müstakimden hiç ayrılmamaktadır; aziz ve Hamîd (her övgünün gerçek sahibi) olan Allah yoluna davet eden her isabetli emri vermektedir; üstün hikmet çeşitleriyle ve parlak marifet sınıflarıyla kahredici mucizeler ve açık âyetler ile desteklenmiştir; bu âyetlerin, kendilerine mahsus öyle bir hârika nazmı vardır ki, her usta hatibi âciz bırakmaktadır ve garip işler yapan her sihirbazı susturmaktadır. İste böyle...

Peygamberimizi (sallallahü aleyhi ve sellem) şâir olmaktan tenzih konusunda şöyle de denümiştir: Şairlere tâbi olanlar azgın insanlardı; Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) tâbi olanlar ise böyle insanlar değildir. Ancak peygamberimizin şâirlerden olmadığına delil olarak, ona tâbi olanların azgın kimseler olmadıklarım söylemek, onun yüce şânına yakışmaz.

Diğer bir görüşe göre, şâirlere uyan ğavîler, rivâyetçilerdir.

Bir diğer görüşe göre, şeytanlardır.

Başka bir görüşe göre ise, Kureyş'in şu şâirleridir: Abdullah b. el-Zeb'arî, Hübeyr b. Ebi Vehb el-Mahzîmî, Müsâfi' b. Abdülmenaf, Ebû Azze el-Gümehî ve Sakîf kabilesinden Ümeyye b. Ebi's Salt. Bu şâirler, "Muhammed'in okuduklarını biz de söyleyebiliriz" demişlerdi.

227
"Ancak îman edip sâlih ameller yapanlar, Allahı çok ananlar, kendilerine haksızlık edildikten sonra kendilerini savunanlar müstesnadır. Zulmedenler, hangi dönüleceğe döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."

A- "Ancak îman edip sâlih ameller yapanlar, Allahı çok ananlar, kendilerine haksizlik edildikten sonra kendilerini savunanlar müstesnadır."

Burada, Allah'ı çokça ananlar ve şiirlerinin çoğu, tevhit, Allah'ı övmek, O'nun itaatine teşvik etmek, hikmet, öğüt, dünyada zahitçe, yaşamak, dünya nimetlerine aşırı derecede rağbet etmemek, dünyanın şatafatına ve nefsanî cazibesine aldanmayı men etmek konularına ilişkin olan sâlih mü'min şâirler istisna edilmektedir. Bu müslüman şâirler, zaman, zaman hicviyeler söylüyorlarsa da, onlari hicvedenlere karşı kendilerini savunmak maksadıyla bunu yapmaktadırlar.

Bir görüşe göre, istisna edilen şâirlerden murat, Abdullah b. Revaha, Hassan b. Sabit, Kâb b. Mâlik, Kâb b. Züheyr b. Ebi Selma adlarındaki şâir sahabîlerdir. Bu şâirler, Resûlüllah'ı savunuyor ve Kureyş'in hicviyeci şâirlerine cevap veriyorlardı.

Kâb b. Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine şöyle demişti: "Sen de onları hicvet; ruhum, kudret cimde bulunan Allah'a yemin ederim ki, senin hicvin, onlar için oktan daha etkikdir."6

Ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hassân'a da şöyle derdi: "Sen de onlara karşı sür söyle; Cebrâîl , seninle, beraberdir."7

B- "Zulmedenler, hangi dönüleceğe döndürüleceklerini yakında Edeceklerdir."

Bu, şiddetli bir tehdit ve pek kuvvetli bir vaaddir. Zira "Yakında bilecekler" sözü, korkunçluk ifadesidir; "zulmedenler" kelimesinde de ıtlak ve tamim vardır ve "Hangi dönüleceğe döndürülecekler" ifâdesi de ibhâm ve korkunçluk bildirmektedir.

Hazret-i Ömer, Hazret-i Ebû Bekir'e biat ettiğinde Hazret-i Ebû Bekir, bu âyetin bu cümlesini okumuştu.

Yani zâlimler, Allah'ın azabından kurtulmayı umuyorlar; onlar, hiçbir suretle ondan kurtulamayacaklarını anlayacaklardır.

Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, Şuarâ Süresini okursa, Nûh, Hûd Sâlih, Şuayb peygamberleri (aleyhisselâm) tasdik edenlerin ve tekzip edenlerin, İsa'yı tekzip edenlerin ve Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) tasdik edenlerin sayısının on katı kadaı sevap kazanmış olur."

(Bu hadiste özellikle bu peygamberlerin zikredilmesi, bu sûrede onların kıssalarının anlatılmasından dolayıdır.)

NEML SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de nazil olmuştur, 93 veya 94 âyettir.

1
"Tâ. Sin.

İşte bu, bu Kur’ân'ın ve bu açıklayıcı (apaçık) kitabın âyetleridir"

Tâ. Sîn, hakkında söylenecek kelâm, daha önce sûrelerin başlarındaki harfler için söylenen kelâmın aynıdır.

Eğer en zahir ve meşhur görüş olduğu üzere Tâ. Sîn, bu sûrenin adı ise, bu sûre, Tâ. Sîn süresidir, demektir.

"İşte bu" işareti, bu sûrenin kendisini göstermektedir. Zira adının zikredilme siyle malûm olan odur. Bu işaret, âyetleri göstermemektedir; çünkü âyetler kelimesi sarih olarak zikredilmemiştir.

Burada Kur’ân, Kur’ân'ın tamamı demektir. Yahut bu sûre, nâzıl olduğunda o zamânâ değin nazil olmuş Kur’ân'ın kısımlarının tamamı demektir. Nitekim Bakara sûresinin başında da zikredildi. Yani bu sûre, şânı yüce Kur’ân'ın âyetleridir; onun bir kısmıdır, bir özel isim ile ifâde edilen müstakil bir parçasıdır.

Kur’ân'ın açıklayıcı olması, içerdiği hikmetleri, hükümleri, âhiret hallerini ve ezcümle mükâfat ve azabı açıklamasıdır. Yahut rüşd ile azgınlık yollarını açıklamasıdır. Yahut hak ile bâtılı ve helâl ile haramı ayırtmasıdır. Yahut icazı apaçık demektir.

Allah Tâ. Sîn sûresini, Kur’ân olarak vasıflandırmakla onun yüce şânını tazim buyurmuştur. Zira bu vasıflandırma, onun kendi türünde hârika ve mucize nazmiyla mümtaz olduğunu bildirmektedir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Pürüzsüz Arapça bir Kur’ân..." yine anılan sûre kitap olarak da vasıflandırdmıştır ki, bu vasıflandırma da, onun, ilâhî kitapların kemal sıfatlarına şamil olduğunu bildirmektedir. Bu itibarla sanki kitabın tamamıdır. Kur’ân olma vasfının önce zikredilmesi, Kur’ân olma hailinin, kitap olma halinden önce olması itibarıyladır. Her sûresinde bunun aksi olması ise, orada zikredilen gerekçeye göredir.

Bir görüşe göre, burada kitap, Levh-i Mahfuz demektir. Onun açıklayıcı olması da, olacak her şeyin onda yazılmış olması demektir. Ancak âyetlerin Kur’ân'a izafe edilmiş olması, bu görüşe müsait değildir. Zira Levh-ı Mahfuz'un bu âyetlere şamil olması ve hidâyet ve müjde vasıflarına sahip olması bilinen bir şey değildir. Çünkü hidâyet ve müjde olması, açıklaması itibarıyladır. Şu halde açıklama, insanlara ve ezcümle mü’minlere göre olmakdır; Levh-i Mahfuz'a bakanlara göre değil.

2
"Bu âyetler, îman edenler için bir hidâyet ve bir müjdedir."

Mü’minler, zaten hidâyete ermiş iken, bu âyetlerin onlar için hidâyet olması, onların hidâyetini arttırmasıdır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "îman etmiş olanlara gelince, nazil olan sûre, onların îmanım arttırır ve onlar sevinirler." bu âyetlerin, mü’minlere müjde olmasının mânâsı ise, açıktır. Çünkü bu âyetler onlara, Allah'tan (celle celâlühü) bir rahmet ile rıza ve içinde ebedî nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir.

'

3
"O îman edenler ki, namazı gereğince kılarlar, zekâtı da verirler."

Bu âyet, mü’minleri methetmektedir. Burada namaz ile zekât zikre tahsis edilmiş, çünkü ikisi, îmanın karineleri ve bedenî ve mali ibadetlerin kuturları olup diğer sâlih amelleri de arkalarından getirmektedir.

"Ve âhirete kesin olarak inananlar da onlardır." Yani hakkıyla âhirete inananlar, îman edenler ve sâlih ameller yapanlardır; başkaları değildir.

4
"Âhirete inanmayanlar yok mu, biz onların işlerini kendilerine süslü göstermişizdir; bu yüzden bocalar, dururlar."

A- "Âhirete inanmayanla yok mu, biz onların işlerini kendilerine süslü göstermişizdir."

Bundan önce mü’minlerin halleri beyan edildikten sonra burada da kâfirlerin halleri beyan edilmektedir.

Yani Kur’ân'da belirtildiği veçhile âhirete ve onda, sâlih amellerden dolayı mükâfatlar ve kötü amellerden dolayı da azap verileceğine inanmayanlar yok mu, biz, onların kötü işlerini kendilerine süslü göstermişizdir. Nitekim biz tabiatlarını bu işlere iştahlı ve bu işleri nefis için cazip kılmışızdır. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde buyurur ki: "Cehennem, şehvetlerle kuşatılmıştır."

Yahut biz, onlara güzel amellerin dünyadaki güzelliklerini ve âhiretteki çeşidi faydalarını beyan etmek suretiyle o amelleri kendilerine süslü göstermişizdir. Buna göre, amellerin onlara izafe edilmesi, onların bu amellere memur olmaları ve o amellerin, kendilerine vacip olmaları itibarıyladır.

B- "Bu yüzden bocalar, dururlar."

Yani onlar inanmadıkları için her zaman hayret ve şaşkınlık içinde bu işlerle meşgul olup onlara tamamıyla dalarlar; onların fayda ve zararlarını hiç düşünmezler.

Yahut onlar, dalâlet ve sapkınlıkta bocalar dururlar. Bu kelâm, onların son derece azgın ve kibirli olduklarını ve işleri tersine çevirdiklerini bildirmektedir.

5
"İşte onlar, azabı en kötü olanlardır; âhirette en çok ziyana uğrayanlar yine onlardır."

Yani küfür ve şaşkınlıkla vasıflandırılmış olan o mezkûr kimseler, Bedir savasında öldürülmeleri ve esir alınmaları gibi dünyada azabı en kötü olanlarda; âhirette de en büyük zarara uğrayanlardır; çünkü mükâfatları kaçırmış ve azabı hak etmiş oluyorlar.

6
"Ey Resûlüm! Hiç şüphe yok ki, bu Kur’ân, en büyük hakim ve habîr olan Allah tarafından sana verilmektedir."

Bundan önce Kur’ân-ı Kerîm'in bazı şanları beyan edildikten sonra bu kelâm da, bundan sonra gelecek kıssalara hazırlık olmak üzere zikredilmiştir.

Hakim ve habîr vasıflarının tazim edilmiş olmaları, Kur’ân'ın şânını tazim etmek ve Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), Kur’âni bilmesindeki ve büyük, küçük bütün mânâlarını ihata etmesindeki mertebesinin yükseldiğini sarahatle ifâde etmek, içindir. Zira ilimleri ve hikmetleri böyle bir hakim ve alimden telakki eden bir kimse, sağlam ilim ve hikmetin sembolü olur.

Ilım de, hikmet mânâsının kapsamına dâhil olduğu halde ikisinin (hakim, alim) zikredilmesi, ilmin genel bir mânâ ifâde etmesi, hikmetin ise, bir işi hakkıyla yapmak mânâsına delâlet etmesi itibarıyladır. Bir de, şu hakikati zımnen bildirmek içindir: Kur’ân'daki ilimlerin bir kısmı itikadî konular ile hükümler gibi hikmet kabiliendir; bir kısmı da, kıssalar ve gaybî haberler gibi böyle olmayan bölümleridir.

7

"Hani bir zamanlar Mûsâ, ailesine demişti ki: "Ben gerçekten bir ateş gördüm. Varıp oradan bir haber getireceğim, yahut size ondan yanar bir ateş parçası getireceğim ki, ısınasınız."

Bu âyette, bundan önce geçen konuların izah ve tahkiki için, Peygamberimize hitap edilerek ona, Allah (celle celâlühü) tarafından kendisine vahiy edilen Kur'ân'ın bir kısmını okuması emredilmektedir. Yani ey Resûlüm! Onlara o vakti anlat ki, Hazret-i Mûsâ, Tuva vadisinde gece karanlığında, yolunu da kayıp etmiş iken çakmağını çakmış, fakat çakmağı yanmamıştı;

Derken Tûr dağının bir tarafında bir ateş gözükmüştü, işte o zaman Mûsâ âilesine şöyle demişti: "Ben gerçekten bir ateş gördüm. Varıp oradan bir ateş getireceğim; yahut size o ateşten, tutuşmuş bir odun parçası getireceğim."

Eğer Hazret-i Mûsa'nın karısından başka kimse yoktu ise, onun çoğul zamirini (size) kullanması, kinaye yoluyla karısını âde olarak ifâde ettiği içindir; yahut ziyadesiyle teselli olmak üzere tazim içindir.

Hazret-i Mûsa'nın, "Yanar bir ateş parçası / tutuşmuş bir odun parçası" şeklindeki ifâdesi, maksadı tayin içindir ki, hem aydınlanma, hem de ısınma faydalarıdır. Zira bazı ateşler, bu iki faydayı temin etmemektedir.

Hazret-i Mûsa'nın, ateşin bulunduğu yerden yollarını bulmak için bir haber getireceğini veya bir ateş parçası getireceğini söylemesi, umut yoluyladır. Nitekim Tâ-Hâ sûresinde bu olay anlatılırken umut bildiren kelimenin kullanılmasından da anlaşılmaktadır.

Hazret-i Mûsa'nın tereddüt kelimesini (yahut) kullanması, ikisinden birine muvaffak olacağını bildirmek içindir. Zira zahirî durum böyle idi.; bir de Allah'ın (celle celâlühü) sünnetine (O'nun değişmez kuralına) güveniyordu. Çünkü Allah kulunu iki mahrumiyette bırakmaz.

8
"Nihayet oraya vardığında kendisine şöyle seslenildi: "Ateşin bulunduğu yerdekiler ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır." "Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne kadar da münezzehtir! "

A- "Nihayet oraya vardığında kendisine şöyle seslenildi: "Ateşin bulunduğu yerdekiler ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır. "

Ateşin bulunduğu yer, "O mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi... "âyetinde geçen mekândır. Yani bu mekânda ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır. Zahire göre bu hüküm, o vadi ve havalisi olan Şam (Filistin) toprağında bulunanların hepsine şamildir ki, bu topraklara be rekât denilmektedir. Zira bu topraklar, peygamberlerin (aleyhisselâm) gönderildikleri ve hayatta da, mematta da bulundukları yerlerdir. Bundan dolayı bu topraklar ve özellikle de Allah'ın Hazret-i Mûsâ ile konuştuğu mekân mübarektir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan mekân ile çevresindekilerden murat, Hazret-i Mûsâ ile orada hazır olan meleklerdir.

Hazret-i Mûsa'ya İlâhî hitabın bu şekilde başlaması, bereketleri Şam toprağına yayılacak muazzam bir dinî hâdisenin kendisi için hükmedildiğine müjde olması içindir ki, bu, Allah'ın, Hazret-i Mûsâ ile konuşması, onu peygamber seçmesi ve onun eliyle mucizeler göstermesidir.

B- "Âlemlerin Rabbi olan Allah, ne kadar da münezzehtir!"

Bu kelâm, Hazret-i Mûsa'yı bu büyük hâdiseden taaccüp ettirmekte ve bunu irade buyurup gerçekleştirenin, Âlemlerin Rabbi olduğunu bildirmektedir. Bu, vaki olan hâdisenin, pek büyük, şânı muazzam olaylardan olup Allah'ın, âlemleri terbiye etmek hükümlerinden olduğuna dikkat çekmek içindir.

9
"Ey Mûsâ! Şu muhakkak ki, Ben, azîz ve rahîm olan Allah'ım."

Bu kelâm, anılan bereketin eserlerini beyan etmektedir, azîz ve hakim sıfatları, Hazret-i Mûsa'nın eliyle gösterilmesi irade edilen mucizelere ön hazırlık mahiyetindedir yani akılların eremediği muazzam hâdiselere ve ezcümle âsâ ve beyaz el mucizelerine yegâne Kadir olan benim ve bütün yaptıklarımı üstün bir hikmet ve sağlam bir tedbir ile yapan da benim.

10
"Asanı at!" Mûsâ, âsâyı yılan gibi deprenir görünce, arkasını dönüp kaçtı; arkasına da bakmadı. Biz kendisine dedik kî: "Ey Mûsâ! Korkma; çünkü peygamberler benim huzurumda asla korkmazlar."

A- "Asanı at!" Mûsâ, asayı yılan gibi deprenir görünce, arkasını dönüp kaçtı; arkasına da bakmadı."

Yani Hazret-i Mûsâ da, asasını attı; atınca, baktı ki, âsâ, çevik bir yılan gibi deprenip süratle hareket ediyor, demektir. Bu hâdise malûm olduğu için ve pek süratle cereyan ettiğini göstermek için, âyette bazı kelimeler hazfedilmistir. Hazret-i Mûsâ, bu manzara karşısında korkudan arkasını dönüp kaçtı ve arkasına hiç bakmadı. Çünkü Hazret-i Mûsâ, gerçekleşmesi istenen şeyin bu olduğunu sanmıştı.

B- "Biz kendisine dedik ki: "Ey Mûsâ! Korkma; çünkü peygamberler benim huzurumda asla korkmazlar."

Yani bana güven ve benden başka hiç kimseden korkma, demektir. Yahut mutlak olarak hiç korkma, demektir. Nitekim "Çünkü peygamberler benim huzurumda asla korkmazlar" cümlesinden de anlaşılan mutlak olarak korkmamaktır. Ancak bu korkmamak, bütün vakitler için değil, fakat kendilerine hitap edildiği, vahiy edildiği vakit içindir. Zira peygamberler, o vakit Allah'ın yüce şanlarını düşünmeye dalıyorlar; o anda hiç kimseden korkmak, onların aklına gelmez. Ama diğer vakitlerde ise peygamberler, Allahtan en çok korkan insanlardır.

Yahut peygamberlerin benim katımda bir kötü akıbeti yok ki, ondan korksunlar, demektir.

11
"Ancak kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, işte gerçekten ben, ona karşı Gafurum, rahîmim."

Bu istisna, akla gelebilecek, hiçbir peygamberin korkmadığı vehmini kaldırmak içindir. Zira bazılarından, peygamberlerden sâdır olması mümkün olan bazı küçük hatalar sâdır olmuştur. Fakat onlardan bu hatalardan bir şey sâdır olmuşsa da, onlar, onun akabinde, onu ortadan kaldıracak ve onun vesilesiyle Allah'ın mağfiret ve rahmetine lâyık olacak sevaplar işlemişleridir. Bu istisna ile Hazret-i Mûsa'dan sâdır olan o kıbtîyi yumruklayarak öldürmesi hatasına ve sonra da mağfiret dilemesine tariz kastedilmektedir. Hazret-i Mûsa'nın bu hatası zulüm olarak vasıflandırılmış, çünkü: "Rabbim! Ben gerçekten kendi nefsime zulmettim; sen beni bağışla! dedi; Allah da onu bağışladı." âyetinde belirtildiği üzere Hazret-i Mûsâ, bu hatasını zulüm olarak vasıflandırmıştır.

12
"Elini de koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Fir’avun ve kavmine git. Çünkü onlar gerçekten yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır."

Zira Hazret-i Mûsa'nın sırtındaki yün hırka yensiz idi.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki ceyb, gömlek demektir.

Elin kusursuz olması, alaca ve benzeri hastalıkları olmaması demektir.

Hazret-i Mûsa'nın dokuz mucizesine bu beyaz el mucizesi de dâhildir. Diğerleri de şunlardır: 1) Denizin yarılması, 2) Tufan, 3) Çekirgeler, 4) Kımıl, 5) Kurbağalar, 6) Kan, 7) Arazilerinde yokluk, kıtlık, 8) Ekinlerinde noksanlık.

Âsâ ve beyaz eli, dokuz mucizeden sayanlar, son iki mucizeyi bir sayabilirler veya denizin yarılmasını bunlardan saymayabilirler. Zira Hazret-i Mûsâ, denizin yarılması mûcizesiyle Firravun'a gönderilmemiştir.

13
"Nihayet mucizelerimiz göz göre göre onlara gelince, onlar: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler."

Yani mucizelerimiz, Hazret-i Mûsa'nın eliyle onlara apaçık gösterilince... Âyetin metninde mucizelerin, Mübsıra (ki mealde göz göre göre olarak tercüme edildi) olarak vasıflandırılması, zımnen şunu bildirmek içindir: Bu mucizeler, o kadar açık ve parlak idiler ki, eğer (sonuçları değil, kendileri) gözle görülecek şeyler kabilinden olsalar, kendilerini insanlara gösterirlerdi. Yahut bu mucizeler, sanki basiretli bir varlık gibi idiler; çünkü insanları hidâyet ediyorlardı. Körlük ise, başkasına yol göstermesi şöyle dursun, kendisi yolu bulamaz. Yahu bu mucizeler, onlara bakıp tefekkür eden herkese hakikatleri gösteriyorlardı, demektir.

Anılan'Mübsıra' kelimesi, Mebsare' olarak da okunmuştur ki, basiretin çok olduğu mekân demektir.

14
"Vicdanları bunların doğruluğunu yakînen bildiği halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları yine inkâr ettiler. Fakat bak ki, o bozguncuların sonu nice olmuştur!"

A- "Vicdanları bunların doğruluğunu yakînen bildiği halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları yine inkâr ettiler."

Yani onlar, âyetlerimize zulmederek bile bile hakkı inkâr ettiler. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Çünkü onlar, âyetlerimize zulmediyorlardı. Onlar, âyetlere gerçekten pek büyük bir haksızlık yaptılar. Çünkü onları yüksek rütbesinden indirip sihir olarak vasıflandırdılar.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, kendi nefislerine zulmettiler, demektir. Ancak bu görüş isabetli değildir.

Yine onlar, mucizelerimize îman etmeyi kibirlerine yediremedikleri için onları inkâr ettiler. Niteldim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir. "Ve o kimseler ki, âyetlerimizi yalanladılar ve büyüklük taslayıp onlardan yüz çevirdiler."

B- "Fakat bir bak ki, o bozguncuların sonu nice olmuştur!"

Yani âlemlere ibret olmak üzere onları korkunç bir şekilde denizde boğduk.

Âyette onların korkunç sonları açık olarak zikredilmemiş, çünkü bu hâdise, hazır, gaip herkes için meşhur ve malûmdur.

15
"Yemin olsun ki, biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar da: "Mü'min kullarından bir çoğuna bizi üstün kılan Allah'a hamd olsun!" dediler. Hiç şüphesiz bu, apaçık bir lutfun ta kendisidir."

A- "Yemin olsun ki, biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik."

Bu kelam, daha önce zikredilen, Kur'ân'ın, bakîm (bütün işlerinde üstün hikmet bulunan) ve akm (her şeyi bilen) Allah tarafından Peygamberimize verildiği konusuna bir izah kabiîindendir. Zira Hazret-i Dâvud ile Hazret-i Süleyman kıssaları da, tıpkı Mûsa'nın kıssası gibi Kur'ân'ın cümlesinden olup Allah (celle celâlühü) tarafından Peygamberimize verilmiştir.

Bu kelâmın yemin ile başlaması, içeriğine çok önem verildiğini göstermek içindir.

Yani biz, Dâvud ve Süleyman'ın Her birine, şeriatler ilminden, hükümler ilminden ve zırh yapma sanatı ile kuş dili gibi her birine mahsus olan bir takım, uygun ilimler verdik. Yahut her birine yüksek ve aziz ilimler verdik.

B- "Onlar da: "Mü'min kullarından bir çoğuna, bizi üstün kılan Allah'a hamd olsun!" dediler."

Yani biz, her ikisine önemli ikmler verdik, onlar da, bunlarla amel ettiler; başkalarına da öğrettiler ve bu nimeti hakkıyla takdir edip her biri, kendisine verilen ilme şükür olarak dediler ki: "Bize verdiği ilimle mü'min kullarından birçoğuna bizi üstün kılan Allah'a hamd olsun!"

Bu iki peygamberin, üstün kılındıkları mü'minler, kendilerine verilmiş olan bu ilimlerin verilmediği mü'minlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, biç ilim verilmeyen kimselerdir. Ancak bunların mü'min olması, bu görüşe müsait değildir. Çünkü mü'minlerin tamamen ilimsiz olmaları mümkün değildir.

Hazret-i Dâvud ile Süleyman'ın mü'minlerin çoğunu zikre tahsis etmeleri, işaret ediyor ki, bazı mü'minler de, onlardan üstün kılınmışlardır.

Bu kelâm, ilmin faziletine ve ilim ehlinin şerefine en açık delildir; nitekim Hazret-i Dâvud ile Süleyman ilme şükretmişler; onu faziletin esası saymışlar ve kendderinden başkasına verilmemiş olan hükümdarlığa itibar etmemişlerdir. Yine bu kelâm, âlimleri, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine olan lutfuna hamd etmeye, tevazu göstermeye ve her ne kadar kendileri mü'minlerin çoğundan üstün kılınmışlarsa da, çok sayıda mü'minlerin de kendilerinden üstün kalındıklarına inanmaya teşvik etmektedir. Zaten her âlimden üstün âlim vardır. Hazret-i Ömer ne güzel söylemiş: "Bütün insanlar, Ömer'den daha çok dinî bilgiye sahiptir."

16
"Süleyman Davud'a vâris oldu da dedi ki: "Ey insanlar! Biz kuş mantıki (dili) öğretildi ve bize her şeyden bir nasip verilmiştir. Hiç şüphesiz bu, apaçık bir lutfun ta kendisidir."

A- "Süleyman Davud'a vâris oldu da dedi ki: "Ey insanlar! Bize kuş mantıki (dili) öğretildi ve bize her şeyden bir nasip verilmiştir."

Yani Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), dokuz kardeş arasından kendisi, babası Hazret-i Davud'a (aleyhisselâm) peygamberlikte, ilmde, yahut hükümdarlıkta vâris olup yerine geçti ve Allah'ın (celle celâlühü) nimetini teşhir edip seslendirmek ve kendisine verilmiş olan açık mucizeleri zikrederek insanları tasdike çağırmak üzere dedi kı: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bir nasip verilmiştir."

Mantık, insanların örfünde, kalpteki şeyleri bildiren her türlü ifâdedir.

Bazen de kendisiyle seslendirme yapılan her ses için kullanılmaktadır.

Her sınıf kuş, sesleriyle anlaşmaktadır. Hazret-i Süleyman'a (aleyhisselâm) öğretilen kuş dili, seslerin birbirinden ayırt edilip her sesin mânâ ve gayesinin anlaşılmasıdır.

Hikâye ediliyor ki, Hazret-i Süleyman, bir ağaca konmuş, başını oynatarak ve kuyruğunu indirip kaldırarak öten bir bülbülün yanından geçerken, yanındakilere: "Siz bu kuşun ne demek istediğini büiyor musunuz?" dedi.

Onlar da: "Allah ve peygamberi daha iyi bilir" dediler. Süleyman Peygamber, onlara dedi ki: "Bülbül diyor ki: Ben, yarım hurma bulup yediğim zaman, dünya umurumda değil!"

Bir gün de bir üveyik kuşu ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş diyor ki: Keşke yaratılmışlar, hiç yaratılmasaydı!"

Yine bir gün de tavus kuşu ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş diyor ki: Sen başkasına ne yaparsan, sana da o yapılır." (ne ekersen onu biçersin)

Bir gün de hüdhüd (çavuş kuşu) ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş diyor ki: Ey günahkârlar! Allah'tan bağışlanma dileyin!"

Bir gün de bir yabani ördek ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş şunu söylüyor: Her canlı mutlaka ölecek ve her yeni, mutlaka çürüyecek."

Bir gün de bir kırlangıç ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş şunu söylüyor: Hayır yapın; onu mutlaka bulacaksınız."

Bir gün de bir kumru ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Kuş şunu söylüyor: Sübhane Rabbiye'l alâ / yüce Rabbimi tenzih ederim!"

Bir gün de bir kartal ötüyordu. Süleyman (aleyhisselâm) dedi ki: "Bu kartal diyor ki: Gök ve yer dolusu kadar Sübhane Rabbiye'l ala!

Bir gün de bir dekçe (dölengeç) kuşu ötüyordu. Süleyman peygamber dedi ki: "Kuş şunu söylüyor: Allah'tan başka her şey yok olacaktır."

Bir gün de bağırtlak kuşu ötüyordu, Süleyman Peygamber dedi ki: "Bu kuş diyor ki: Sükût eden, selâmet bulur."

Bir gün de papağan ötüyordu. Süleyman dedi ki: "Papağan diyor ki: Yalnız dünyası için kaygılananın vay haline!"

Bir gün de bir horoz ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Horoz şunu söylüyor: Ey gafiller! Allah'ı zikredin!"

Bir gün de bir kerkenez ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Kuş şunu söylüyor: Ey Âdem oğlu! Dilediğin kadar yaşa; sonun ölüm olacaktır."

Bir gün de bir tavşancd ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Bu kuş diyor ki: Gerçek ünsiyet, insanlardan uzak kalmaktadır."

Bir gün de kurbağa ötüyordu. Hazret-i Süleyman dedi ki: "Kurbağa diyor ki: Kuddûs (her türlü, noksandan münezzeh) olan Rabbimi tenzih ederim!" Hazret-i Süleyman'ın: "Bize öğretildi, bize verildi" ifâdelerinde çoğul zamirini kullanması, kendisine gönüllü olarak itaat edilen bir hükümdar olduğunu, halkının, kendisine, itaati için cebir ve tekebbür kullanmadığını zımnen ifâde etmek, hatta emirlerinde ve yasaklarında güzelce itaat gösterip boyun eğmelerini telkin içindir. Nitekim kendisi, bu sırada sefer azimetinde bulunuyordu.

Hazret-i Süleyman'ın "her şeyden..." demesinden, kendisine verilen nimetlerin çok olduğunu kastetmektedir. Nitekim "Filan adama herkes geliyor. Bu adam her şeyi buiyor" sözlerinden de, o adama gelenlerin çok oldukları ve ilminin derinliği kastedilmektedir. "Sebe Melikesine her şey verilmiştir." âyetinden de bu mânâ kastedilmektedir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Hazret-i Süleyman'ın bundan kastettiği, dünya ve âhireti için kendisini ilgilendiren her şeydir."

Mukatil diyor ki: "Bundan murat, peygamberlik, hükümdarlık, cinlerin, insanların, şeytanların ve rüzgârın kendisine müsahhar kılmmasıdır."

B- "Hiç şüphesiz bu, apaçık bir lutfun ta kendisidir."

Yani bana öğretilen kuşdili ve verilen nimetler, Allah (celle celâlühü) tarafından bahşedilmiş apaçık bir lutfun ta kendisidir; bu lutf-u kerem, herkesçe bilinmektedir.

Hazret-i Süleyman bunu şükür ve hamd olarak ifâde etmektedir. Nitekim Resûlüllah da şöyle buyurmuştur: "Ben, Âdem'in evladının efendisiyim! İftihar da yoktur." Yani ben bunu iftihar için değil, şükür olarak söylüyorum.

Muhtemeldir ki, Hazret-i Süleyman, bu sözlerinden sonra insanları savaşa davet etmiştir. Zira Süleyman Peygamberin, halkına, her şeyin ve ezcümle savaş aletlerinin ve imkânlarının kendisine verildiğini haber vermesi, bunu bildirmektedir.

17
"Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil ordusu toplandı. Nihayet ordunun başı ile sonu bir araya getiriliyordu."

A- "Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil ordusu toplandı."

Yani Hazret-i Süleyman'ın hitap ettiği muhatapların girişimleriyle ordusu toplandı. Zira onun hitap ettiği kimseler, insanlardan, cinlerden ve diğerlerinden memleketinin reisleri ve devletinin büyükleri idi. Buna göre Hazret-i Süleyman'ın, "Ey insanlar..." hitabında insanlar, tağkp (galip kılmak) yoluyla hepsini kapsamaktadır.

Bu âyette cinlerin, insanlardan önce zikredilmesi, daha sözün başında onun hükümdarlığının son derece güçlü ve saltanatının pek üstün olduğunu acilen beyan etmek içindir. Zira cinler, serkeş, azgın, itaatsiz ve toplanmak ile boyun eğdiril inekten uzak bir taifedir.

B- "Nihayet ordunun başı ile sonu bir araya getiriliyordu."

Yani ordunun son kısımlarının da toplanması için baş kısmı durduruluyordu. Muhtemeldir ki bu, askerlerde mutad olduğu üzere safların düzeni için olmuştu. Ordunun bu şekilde nizama konulması, ordunun seyri, havada rüzgâr olmadığı zamanlar içindi.

Bu kelâm, onların süratle sefere çıktıklarını zımnen bildirmektedir. Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Süleyman'ın ordugâhı yüz fersah kare idi. (Fersah, yaklaşık 5 km) Bunun yirmi beş fersahını cin askerler, yirmi beşini de insan askerler, yirmi beşini de kuşlar, yirmi beşini de yabani hayvanlar kaplıyordu.

Hazret-i Süleyman'ın sırça kaplamak ağaçlardan yapılmış bin harem evi vardı. Bu kadınların üç yüzü nikâhlı idi; yedi yüzü de odalık cariyeler idi.

Cinler, Hazret-i Süleyman için altın ve ipekten bir fersah kare büyüklüğünde bir sergi dokumuşlardı. Onun altın minberi bu serginin ortasına kuruluyordu ve kendisi bu minbere oturuyordu. Minberinin etrafında da altı yüz bin altın ve gümüş sandalyeler bulunuyordu. Peygamberler, bu altın sandalyelere, âlimler de gümüş sandalyelere oturuyorlardı, insanlar da onların etrafında, insanların etrafında da cinler ve şeytanlar duruyorlardı. Kuşlar da kanatlarıyla, Süleyman'a gölge yapıp onu güneşten koruyorlardı. Saba rüzgârı da o sergiyi havaya kaldırıp onu bir aylık uzaklığa götürüyordu.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Süleyman, şiddetli rüzgâra emir veriyordu; bu rüzgâr onu havaya kaldırıyordu ve yumuşak rüzgâra da emir veriyordu; bu rüzgâr da onu götürüyordu. Bir gün yine havada yolculuk yaparken Allah (celle celâlühü), ona şöyle vahiy buyurdu: "Ben senin hükümdarlığım o kadar güçlendirdim ki, birisi bir şey konuştu mu, mutlaka rüzgâr, onu kulağına getirir."

Hikâye, olunuyor ki, Hazret-i Süleyman, havadaki yolculuğunda bir çiftçinin üstünden geçerken, çiftçi: "Gerçekten Dâvud âilesine muazzam bir hükümdarlık verilmiştir" dedi. Rüzgâr da, bu sesi onun kulağına götürdü. Bunun üzerine Hazret-i Süleyman, yere inip o çiftçinin yanına vardı ve kendisine dedi ki: "Ben senin yanma şunun için geldim: hiçbir zaman muktedir olamayacağın bir şeyi temenni etme!" sonra sözüne, devamla ona dedi ki:'Yemin ederim ki, Allah'ın kabul edeceği tek bir tesbih, Dâvud ailesine verilenden daha hayırlıdır."

18
"Nihayet karınca vâdîsi'ne geldikleri zaman, bir dişi karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki, Süleyman ve ordusu, kendileri farkına varmadan sakın sizi ezmesin!" dedi

Mukatite göre, Karınca Vadisi, Şam bölgesinde karıncaların çok olduğu bir vadidir. Kâbüt, Ahbar'a göre ise, bu vadi Taîf tedir.

Diğer bir görüşe göre bu vadi, binekleri karıncalar olan emlerin mesken tuttukları bir vadidir.

Yani Hazret-i Süleyman ile maiyetleri, yolculuklarına devam ettiler ve nihayet Karınca Vadisine geldiler... Herhalde onlar, vadinin nihâyetinde inmek istemişler. Zira o takdirde yerdekiler onlardan korkar; yoksa onlar havada yolculuk yaparken onlardan korkmazlar. Sanki o dişi karınca onların vadiye doğru geldiklerini görünce, kendisi kaçtı ve karıncalara seslendi; oradaki karıncalar da verilen uyarıyı anlayıp onun arkasından kaçtılar, işte böylece o karıncanın hitap ve nasihati, akıl sahiplerine teşbih edilip akıl sahiplerinin vasfı onun için kullanılmıştır. Bununla beraber Allah'ın o karıncada konuşma kudreti ve diğer karıncalarda da akıl ve anlayış yaratmış olması imkânsız değildir.

Deniyor ki, bu karınca, topal bir karınca idi ve aksayarak yürüyordu. İşte bu karınca, o söyledikleri ile nida etmişti. Hazret-i Süleyman, üç mil mesafeden onun sesini işitmişti. Deniliyor ki, bu karıncanın adı da Tahiye idi.

"Kendileri farkına varmadan" ifâdesi, onların bilerek karıncaları ezmeyeceklerini ve bu karıncanın da, Hazret-i Süleyman ile diğer peygamberlerin (aleyhisselâm) zulümden ve eza vermekten masun olduklarını bildiğini bildirmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Süleyman Suâl karıncanın ne dediğim anladı; onun kavmi ise ne dediğini anlamıyorlardı, demektir.

19
"Süleyman, onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: "Ey Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimetine şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak eyle ve rahmetinle beni sâlih kullarının arasına dâhil eyle!"

Hazret-i Süleyman'ın gülümsemesi onun taaccüp, memnuniyet ve sevincini ifâde ediyordu; o, karıncanın sakınmasından, kendi maslahatları ile diğer karıncaların maslahatları için önlem almasını bilmesinden taaccüp etmiş ve kendisi ile askerlerinin, takva ve şefkatinin, mahlukat sınıfları içinde ve hatta bu gibi konuları anlamakta en geri olan karıncalar içinde bile şöhret bulduğuna memnun olmuştu ve Allah'ın (celle celâlühü) karıncanın pek ince sesini ve ne demek istediğini anlamak hususiyetini kendisine bahşettiğine sevinmişti. Rivâyet olunuyor ki, o dişi karınca, ordunun sesini duymuş, fakat onların havada olduklarını bilmiyordu. O zaman Hazret-i Süleyman, karıncalar tedirgin olmasınlar diye, onlar yuvalarına girinceye kadar rüzgâra durmasını emretti.

Hazret-i Süleyman'ın, ana-babasini da zikretmesi, kendisine bahşedilen nimetlerin çokluğunu ifâde etmek içindir. Zira ana-babasına ihsan edilen nimetler de, kendisine ihsan edilmiş gibi, şükrü gerektirmektedir.

Hazret-i Süleyman'ın, Allah'ın hoşnut olacağı amelleri yapma imkânını dilemesi, şükrü tamamlamak ve nimetin devamını talep etmek anlamında idi. Sâlihler zümresine dâhil edilmesini niyaz etmesi, sâlihler içinde onların yurdu olan cennete girmeyi niyaz etmesi anlamındadır.

20
"Süleyman, bir de kuşları yokladı; sonra dedi ki: "Hüdhüdü niçin göremiyorum? Gaiplerden mi oldu?"

Yani Hazret-i Süleyman, bir de kuşların durumunu yoklaymca, Hüdhüdü aralarında görmedi; bunun üzerine böyle dedi. Övle anlaşılıyor ki, önce: "Niçin onu göremiyorum? Aramızda bir engel mi var? Yoksa başka bir sebepten dolayı mı göremiyorum?" demiş; sonra Hüdhüdün orada olmadığını anlamış; o zaman da, "Yoksa gaiplerden mi oldu?" demiştir.

21
"O, ya bana mutlak ve muhakkak apaçık bir delil getirecek yahut mutlak ve muhakkak ona şiddedi bir azap ile azap edeceğim yahut da mutlak ve muhakkak boğazlayacağım onu!"

Yani Hüdtiüd, hiç şüphesiz ya bana özrünü apaçık gösteren bir delil getirecek yahut hemcinslerine ibret olması için hiç şüphesiz ona şiddetli bir azap ile azap edeceğim, yahutda onu boğazlayacağım.

Bir görüşe göre, Hazret-i Süleyman'ın kuşları cezalandırması, tüylerim yolup onları tüysüz olarak güneşe bırakmakla olurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, kuşu zıddı olan diğer bir kuşla aynı kafese koymakla olurdu.

Bir diğer görüşe göre ise onu sevdiğinden ayırmakla olurdu.

Rivâyet olunuyor ki, Süleyman (aleyhisselâm), Beytül Makdis binasını tamamladıktan sonra cemaatiyle beraber Hacca hazırlandı ve Harem'e (Mekke'ye) varıp dilediği kadar orada kaldı. Orada kaldığı sürece her gün beş bin deve, beş bin sığır ve yirmi bin koyun kurban kesiyordu. Sonra Yemen'e gitmek üzere sefere azimet etti. Hazret-i Süleyman, sabah erkenden Mekke'den çıkıp Süheyl yıldızını önüne alarak yola devam etti ve nihayet kuşluk vakti Sana'ya vardı. İşte kuşluk vaktine kadar aldığı yol, bir aylık yol idi. Yemen'de yeşıiliğini pek beğendiği güzel bir arazi gördü ve yemek yeyip namaz kılmak ıcin oraya indi. Fakat orada su bulamadı. Hüdhüd de Süleyman peygamber'e su kılavuzluğu yapıyordu. Hüdhüd, tıpkı cam kabın içindeki su gibi toprağın altındaki suyu görüyordu. Hüdhüd, suyu keşfedince, Hazret-i Süleyman'ın emrindeki cinler de, deriyi yüzer gibi, o suyun üstündeki toprağı yüzüp suyu çıkarıyorlardı. İşte Hüdhüdün kayıp olması bunun içindi. Süleyman konaklayınca, Hüdhüd havalanmış ve yerde başka bir Hüdhüd görünce yanına inip Süleyman'ın (aleyhisselâm) hükümdarlığını ve kendisine teshir edümış her şeyi ona anlatmış; diğer Hüdhüd de ona Belkis'ın hükümdarlığını ve emrinde on iki bin kumandan bulunduğunu, her kumandanın da emrinde yüz bin kişilik bir ordu bulunduğunu anlatmış. Hüdhüd de, yerli Hüdhüdün anlattıklarını bizzat görmek için onunla beraber gitmiş ve ancak ikindiden sonra dönebilmişti. İşte bundan sonraki âyet bunu anlatmaktadır.

22
"Çok geçmeden Hüdhüd geldi de, dedi ki: "Ben, senin ihata etmediğin bir şey (vâkıf olmadığın bir şeye) ihata ettim (vâkıf oldum) ve Sebe'den sana önemli kesin bir haber getirdim."

Anlatıldığına göre, Hazret-i Süleymanın başına biraz güneş isabet etmiş; Hazret-i Süleyman, başını kaldırıp bakınca, başına gölge yapan kuşlardan Hüdhüdün yerinin boş olduğunu görmüş; bunun üzerine kuşların çavuşu olan Kerkenez Kartalı çağırıp Hüdhüdü sormuş; onun da haberi olmadığını görünce, bu sefer kuşların ulusu olan Tavşancıl Kartalını çağırıp ona, Hüdhüdü bana getir! diye emir vermiş; o da havalanıp etrafa bakınca, bakmış ki, Hüdhüd geliyor. Kartal ona saldırınca, Hüdhüd, ona Allah adını verip: "Seni benden kuvvetli ve kudretli kılan Allah hakkı için bana merhamet et!" diye yalvarmış; kartal da, onu bırakmış ve ona: "Anan, sensiz kalasıca! Allah'ın peygamberi, sana mutlak ve muhakkak azap vereceğine, gerçekten yemin etti" dedi. Hüdhüd: "Pek iyi, yemininde hiç istisna yapmadı mı?" diye sordu. Kartal da: "Hayır! İstisna yaptı: yahut bana, mutlak ve muhakkak apaçık bir özür getirecek, diye istisna yaptı" dedi. Nihayet Hazret-i Süleyman'a yaklaşınca, ona tevazu göstermek için kuyruğunu ve kanatlarını yere bırakıp onları yere sürüyerek yürümeye başladı. Nihayet Hazret-i Süleyman'ın önüne gelince, Hazret-i Süleyman, onun başından tuttu; o da başını ona uzattı ve dedi ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'ın huzuruna duracağın anı hatırla!" Hazret-i Süleyman, titremeye başladı ve kendisini bağışladı. Sonra kendisine nerede kaldığını sordu. O da: "Senin ihata etmediğin bir bilgiyi ihata ettim" dedi.

Şu açık bir hakikattir ki, Hüdhüd'ün, ihatasını iddia ettiği ilimle, bilinmesı ve ihatası, ilim ve hikmet erbabının vazifelerinden olan ilmî hakikatleri ve ince marifetleri kastetmemiştir. Çünkü bu kabil bilgi, muhkem ve kâmil bir ilme ve apaçık bir fazilete tevakkuf etmektedir. Binâenaleyh Hüdhüdün, Hazret-i Süleyman'ın huzurunda bu bilgiyi kendi nefsine isnâd etmesi, saygısizlik ve haddini tecavüz ve Hazret-i Süleyman'ın bu bilgiye sahip olmadığını söylemesi, cinayet üstüne cinayet sayılmaz. Bu itibarla şöyle bir izaha ihtiyaç yoktur: Hüdhüd, ilham yoluyla bu bilgiye sahip olmuş ve Hazret-i Süleyman'a ise peygamberlik, hikmet, çok ilimler ve çok malûmat ihatası ile üstün kılındığı halde, Hüdhüd, bu kimle onun karşısına dikilmiştir. Bu, Hazret-i Süleyman'a ilminde bir imtihan olması için ve kendi nefisini hakir, ilmini de yetersiz görmesi, şu hakikate dikkat, çekilmesi içindir: Allah'ın (celle celâlühü) en önemsiz ve zayıf mahlukları içinde bile, Hazret-i Süleyman'ın ihata etmediği bilgiyi ihata edenler vardır. Yine bu hâdise, Hazret-i Süleyman'ın kendini beğenmişliğe iltifat etmemesi için kendisine bir lütuf sayılır. Zira kendini beğenmişlik, âlimler için âfet sayılır.

Hayır! Hüdhüdün, anılan sözünden kastettiği, ihatası fazilet ve yolduğu da noksanlık sayılmayan hislerle anlaşılan hususlardır. Zira bunların idrâki, ancak sırf hislere bağlıdır ki, bunda akıl sahipleri de diğerleri eşittir. Ve bilinen bir gerçektir ki, Hazret-i Süleyman, sebe halkı ve Melikesinin haberini başkasından hiç işitmemişti.

İşte bundan dolayı Hüdhüd, Hazret-i Süleyman'ın (aleyhisselâm), kelâmını kabul etmesi, özrüne kulak vermeye onu teşvik ederek özrünü kabul etmesini sağlayıp kalbini kazanmak için anılan ifâdeyi kullanmıştır. Zira insan, hârika bir şeyi bildiren özrü kabul etmeye ve bilmediğini telakki etmeye daha çok meyyaldir.

Sonra Hüdhüd, söylediklerini "Ve Sebe'den sana önemli kesin bir haber getirdim" sözleriyle de teyid etti. Nitekim bu sözleriyle, müphem bıraktıklarını bir nevi açıklamış ve Hazret-i Süleyman'a pek önemli bir hizmet vermek sadedinde olduğunu göstermiştir ve ne kadar önemli bir haber getirdiğini de daha sonra söyledikleriyle anlatmıştır.

Yoksa eğer Hüdhüdün söylediklerinden kastı, bu olmayıp da yukarıda anlatıldığı gibi olsaydı, Hazret-i Süleyman hakkında anlatılan hamd ve şükrü ve Allah S?- yolunda muvaffakiyet dilemesinden başka kendisinden ne sâdır olmuş ki, İlâhî hikmet, terki için Hazret-i Süleyman'ın uyarılmasını gerektirsin?

Sebe, bir kabilenin adıdır. Bu kabile, ataları olan Sebe b. Yeşceb b. Ya'rub b. Kahtan'in adını almıştır. Derler ki, asıl adı Abdüşems'dir. Bu lakapla anılması, ilk esir alan kişi olmasından dolayıdır. Sonra Sebe, bu ülkedeki Me'rib kentinin adı oldu. Bu kent ile Sana arasında üç günlük mesafe vardır.

Hüdhüd, haber vermeden önce Hazret-i Süleyman'ın onların durumuna vâkıf olmaması, Allah'ın işlerinin hikmetlerden ve maslahatlardan hâli olması imkânsız ise de, mutlaka özel büyük bir hikmetinin olması gereken garip bir husus değildir. Zira Hazret-i Süleyman'ın konakladığı yer ile Me'sib arası kısa bir mesafe ise de, Hazret-i Süleyman'ın oraya inmesi ile Hüdhüdün haber getirmesi arasından kısa bir zaman geçmişti. Evet, cinler daha güçlü oldukları halde bu görevin özel olarak Hüdhüde verilmesi, ancak, bütün gaipleri hakkıyla bilen Allah'ın bileceği büyük bir hikmete binâendır.

23
"Ben muhakkak, bir kadın gördüm; o, Sebe halkına hükmediyor. Kendisine her şey verilmiş ve muazzam bir tahtı vardır."

A- "Ben muhakkak, bir kadın gördüm; o, Sebe hakana hükmediyor."

Bu kelâmla, Hüdhüd, getirdiği haberi beyan ediyor ve icmâk anlatımdan sonra tafsilatına başlıyor.

Sebe halkına hükmeden, Belkıs binti Şerahîl b. Mâlik b. Reyyan idi. Onun babası, bütün Yemen toprağına hükmediyordu; bu hükümdarlık, kırk babadan beri kendi sülalesinde bulunuyordu. Belkıs tan başka evladı da yoktu. Kendisinden sonra kızı Belkıs, hükümdarlığa geçti ve halkı kendisine itaat etti. Belkıs ile kavmi Mecûsî olup güneşe tapıyorlardı.

B- "Kendisine her şey verilmiş ve muazzam bir tahtı vardır."

Yani hükümdarların muhtaç oldukları her şey kendisine verilmişti ve otuz arşın genişliğinde ve otuz arşın yüksekliğinde,

Diğer bir görüşe göre de seksen arşın genışliğinde ve yüksekliğinde mücevherlerle süslü altın ve gümüşten muazzam bir tahtı vardı, dahimin ayakları da kırmızı ve yeşil yakuttan ve inci ve zümrütten idi. Tahtın üstünde de yedi oda vardı. Her odanın da kiktlı bir kapısı vardı.

Hüdhüd, Hazret-i Süleyman'ın eşsiz hükümdarlığım gördüğü halde Belkıs'ın tahtını muazzam olarak görmesi, ya Belkıs'ın haline göre idi, yahut emsali hükümdarlara göre idi. Bununla beraber Hazret-i Süleyman'ın böyle bir tahtı olmayabilir. Hangi izaha göre olursa olsun, Hazret-i Süleyman'ın huzurunda onun tahtını anlatması, daha önce belirtildiği gibi kendisine kulak asmasını ve Belkıs'ı emri altına almak için oraya azimet etmesini teşvik etmek içindi, işte bundan dolayıdır ki, bunun akabinde onunla savaşmayı gerektiren kendisinin ve kavminin küfrünü beyan etmiştir.

24
"Onu ve kavmini Allah'tan başka güneşe secde ederler buldum. Şeytan da, yaptıklarını kendilerine süslü göstermiş de, onları doğru yoldan alıkoymuştur. Bundan dolayı onlar, doğru yolu bulamıyorlar."

Yani gördüm ki, Belkıs ile kavmi, Allah'ın ibadeti dışında güneşe secde ediyorlar. Şeytan da, güneşe tapmak ile diğer küfür ve günah çeşitlerim kendderine süslü göstermiş ve bu sebeple onları doğru yoldan alıkoymuştur. Zira onların küfür ve dalâletlerini kıymetli göstermeden yaptıklarını süslü göstermek tasavvur edilemez. Ve hak yolu eğri göstermek de, bunun zorunlu bir sonucudur, işte onlar bundan dolayı doğru yolu bulamıyorlar.

25
"Şeytan böyle yapmış ki, göklerde ve yerde gizli bulunanları açığa çıkaran, gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilen Allah'a secde etmesinler."

Yani şeytan, onları doğru yoldan alıkoymuş ki yahut onların yaptıklarım kendilerine süslü göstermiş ki, Allah'a secde etmesinler. Yahut onlar, Allah'a secde etmek yolunu bulamıyorlar.

Diğer bir kırâete göre, âyetin Arapça metnindeki "Ellâ yescüdü" ifâdesi, "Ela yâ üscüdü" şeklinde okunmuştur. Buna göre yani ey kavmim! Allah'a secde edin!" demektir. Buna göre bu kelâm, Allah tarafından da söylenmiş olabilir, Hazret-i Süleyman tarafından da söylenmiş olabilir. Hangi kırâete göre okunursa okunsun, bu tilavet secdesi vaciptir.

Secde edilmek hakkının yegâne Allah'a (celle celâlühü) ait olduğu sadedinde, bunu mucip olan diğer vasıflar içinde özellikle göklerde ve yerde gizli bulunan her şeyi açığa çıkarmak vasfı zikre tahsis edilmiş, çünkü bu vasıf, Allah"ı âfş- tanımak ve hükümlerini kavramak hususunda daha derin anlam ifâde etmektedir. Zira bu vasıfta Allah'ın eserleri ve ezcümle O'nun, yer altındaki suyu bilmek kudreti müşahede edilmektedir.

Âyetteki "gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilen" ifadesiyle işaret ediliyor ki, Allahbüyük âlemde gizli olanları açığa çıkardığı gibi, insanî âlemdeki gizli şeyleri de açığa çıkarmaktadır. Zira bundan murat, Allah'ın, sizin gizlediğiniz halleri açığa çıkarmasının ve sonunda ona göre sizi mükâfatlandıracağının veya cezalandıracağının ifâde edilmesidir.

Bu âyette "açıkladıklarınızı da" ifâdesinin zikredilmesi, ilim dairesini genişletmek ve ilâhî ilme göre her ikisinin de eşit olduğuna dikkat çekmek içindir.

Göklerde gizli olanları açığa çıkarmak, yıldızların ufuklar ötesini aydınlatmalarından sonra ufuklarından da izhar edilmeleri, doğdurulmaları ve bitkilerin yetiştirilmesini de kapsamakta ve hatta bilkuvve mevcut olanı çıkarmak demek olan inşayı da kapsamakta, mümkün olanı yokluktan çıkarmak anlamında olan ibda'ı (icadı) da ve Allah'ın diğer gaiplerini de kapsamaktadır.

26
"O Allah ki, kendisinden başka hiçbir İlah yoktur. O, muazzam arşın sahibidir."

Arş, bütün cisimlerin ilki ve en büyüğüdür.

Malûmun olsun ki, Hüdhüd'den hikâye edilen "Göklerde ve yerde gizli bulunanı açığa çıkaran..." cümlesinden buraya kadar olanlar, Hüdhüdün "Ben, senin vâkıf olmadığın bir şeye vâkıf oldum..." cümlesiyle başlayan sözlerine dâhil değildir; bunlar ancak, Hazret-i Süleyman'dan iktibas ettiği ilimler ve marifetlerdir. Burada onları zikretmesi, Hazret-i Süleyman'ın dindeki kararlılığını beyan etmek içindir. Bütün sözleri de, söylediklerini Hazret-i Süleyman'a kabul ettirmek; Melike Belkıs'la savaşmaya ve hükümdarlığına boyun eğdirmeye ikna edilmesi içindir.

27
"Süleyman, Hüdhüde dedi ki: "Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın? Bakacağız."

Zahire göre burada "Yoksa yalan mı söyledin?" denilmesi gerekirdi. Ancak âyetteki mevcut ifâdenin tercih edilmesi, şunu bildirmek içindir: Hüdhüdün bu konuda yalanı, yalancı olarak vasıflandırılan ve tamamen yalancılığa batmış olan kimselerin zümresine dâhil olmasını gerektirmektedir. Zira hiç aslı olmadığı halde bu sözlerin, dinleyicilerin kalplerini kabule cezp edecek şekilde güzel bir tertip ile sevk edilmesi ve özellikle de

şânı pek yüksek bir peygamberin huzurunda ifâde edilmesi, ancak köklü yalancılardan ve iftiracılardan sâdır olabihr.

28
"Şu mektubumu götür de, onlara bırak; sonra onlardan yakın bir yere çekil de, ne sonuca varacaklarına bak."

Hazret-i Süleyman, vaad ettiği kararını bu sözleriyle bildirmektedir. Hazret-i Süleyman, bu sözlerini, mektubunu yazdıktan sonra aynı mecliste yahut ondan sonra söylemiştir. Hazret-i Süleyman'ın, emri altında bulunan tasarruf ve marifete muktedir emin cinleri değil de, bu elçiliği Hüdhüde tahsis etmesi, onda ilim, hikmet ve doğru feraset alâmetlerini görmesinden dolayıdır; bir de onun hiçbir özrü kalmaması içindir.

29
"Sebe Melikesi dedi ki: "Beyler! Gerçekten bana pek önemli bir mektup bırakılmıştır."

Yani Hüdhüd, kendisine emredildiği gibi, mektubu götürüp onlara bıraktıktan ve yakınlarında bir kenara çekilip beklemeye başladıktan sonra Sebe Melikesi, kavminin ileri gelenlerine böyle dedi. Bunların âyette zikredilmemesi, Hüdhüdün bu hizmeti pek süratle yerine getirdiğine işaret etmek ve bu husus, gayet açık olduğu için sarahatle belirtilmeye ihtiyaç olmadığını zımnen bildirmek içindir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Süleyman, mektubunu misk ile yazıp mühürledikten sonra Hüdhüde verdi. Hüdhüd, Belkıs'ı Me'rib'teki sarayında yatıyorken buldu. Belkıs yattığı zaman, bütün kapıları kilitleyip anahtarları başının altına koyuyordu. Hüdhüd, bir pencereden içeri girip mektubu, sırt üstü yatmakta olan Belkıs'ın göğsünün üstüne bıraktı.

Diğer bir görüşe göre ise, Hüdhüd onu gagaladı; Belkıs, korkarak uyandı.

Bir diğer görüşe göre ise, Belkıs'ın kumandanları ve askerleri etrafında iken Hüdhüd oraya vardı ve bir saat kadar onların üstünde havada döndü, insanlar da ona bakıyorlardı. Nihayet Belkıs da başını kaldırıp bakınca, mektubu onun koynuna bıraktı. Belkıs, Arapça okuma-yazma bilen Tübba' el-Himyerî'nin neslinden gelen bir hanımefendi idi. Nitekim daha önce de geçti. Belkıs, mektubun mührünü görünce, titreyip boyun eğdi. İşte o zaman: "Beyler! Gerçekten bana pek önemli bir mektup bırakılmıştır" dedi.

30
"Mektup, gerçekten Süleyman'dandır ve mektup Bisrnillahirrahmânirrahîm ile başlamaktadır."

Melikenin bu sözleri, mektubun niçin pek önemli olduğuna işaret etmektedir. Yani Melike Belkıs, mektubun pek önemli olmasını, onun Süleyman'dan gelmekle ve bismiliahırrahmânirrahîm ile başlamakla izah etmektedir.

31
"Bana karşı ululanmayın ve müslüman olarak bana gelin! diye yazmaktadır."

Yani mütekebbir hükümdarların yaptıkları gibi bana karşı ululuk taslayıp karşı gelmeyin. Diğer bir kırâete ise, âyetin metnindeki "Tal-ü" fidi, "tağlü" olarak okunmuştur. Buna göre yani haddinizi aşmayın! Demektir.

Ve mü’min olarak bana gelin. Yahut boyun eğerek bana gelin. Ancak birinci mânâ, Hazret-i Süleyman'ın şânına daha uygundur. Kaldı ki, îman, kesin olarak boyun eğmeyi gerektirmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, mektubun nüshası şöyle idi: "Allah'ın kulu Süleyman b. Dâvud'dan, Sebe Melikesi Belkıs'a!.. Hidâyete uyanlara selâm olsun! îmdi, bana karşı ululanmayın ve müslüman olarak bana gelin!"

Hazret-i Süleyman'ın, Belkıs'a İslâm'ı emretmesi, peygamberliğme hüccet ikâme etmekten önce değildir ki, bu emrin, bir taklit talebi olduğu vehmedilebilsin. Zira mektubun bu şekilde ona bırakılması, açık bir mucize olup gönderenin peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) ne apaçık delâlet etmektedir.

32

"Melike dedi ki: "Beyler! Bu işimde bana fetva (cevap) verin; siz yanımda olmadan hiçbir iş için kesin bir karar vermiş değilim."

Bu âyette de Belkıs'ın'dedi' sözünün tekrar edilmesi, muhtevasına son derece önem verildiğini bildirmek içindir.

Yani bana çok zor gelen ve hulâsasını size anlattığım bu işimde bana cevap verin.

Genellikle müşkül hâdiselerin cevabı anlamında kullanılan fetva kekemesinin burada kullanılması, durumun ne kadar korkunç olduğunu göstermek ve onların, ağır müşküllerin halline muktedir bulundukları seviyede olduklarını zımnen bildirmek içindir.

Melikenin onlara: "Siz meclisimde hazır bulunmadan ve sizin görüşünüzü almadan hiçbir iş için kesin karar vermiş değilim" demesi, görüş ve tedbirinde kendisine muhalefet etmemeleri için yumuşak davranarak gönüllerini almaya matuftur.

33
"Beyler dediler ki: "Biz, güçlü kimseler ve çetin savaşçılarız. Yine de emir ve ferman senindir. Artık ne emredeceksen, sen bak!"

Yani Melikenin danıştığı beyler de dediler ki: "Biz, bedence, savaş aletleri ve sayıca güçlü kimseleriz ve savaşta çetin ve büyük kahramanlarız. Yine de ferman senindir. Artık ne emredeceksen, sen bak; biz sana itaat eder, emrine uyarız. "

Yahut demek istedder ki, biz savaş erleriyiz; görüş ve meşveret erleri değiliz. Artık sen bak; ne emredeceksen, biz senin hizmetinde oluruz.

34
"Melike dedi ki: "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve azizlerini zelil ederler. İşte onlar, hep böyle yaparlar."

Melike Belkıs, danıştığı beylerin doğru yoldan ayrılıp savaşa meyil ettiklerini görünce, onların, Hazret-i Süleyman'ın durumunu bilmemelerinden kaynaklanan sözlerini çürütmeye başlıyor. Yani hükümdarlar, çarpışarak, savaşarak bir memlekete girdiler mi, binalarını tahrip ederler; mallarını yok ederler ve öldürmek, esir almak ve sürgün etmek gibi çeşidi yollarla azizlerini zeki ederler. Onların sürekli adetleri böyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, "İşte onlar hep böyle yaparlar" cümlesi, Allah tarafından Melike'yi tasdik anlamındadır. Tıpkı "Rabbinin kelimeleri tükenmeden mutlaka deniz tükenir" cümlesinden sonra "Onun misli kadar mürekkep getirsek de..."

35
"Kadar, ben onlara bir hediye göndereceğim de, elçiler nasıl bir haberle dönecekler? Bakacağız."

Melike Belkıs, kavminin ileri gelenlerinin görüşlerini çürüttükten sonra bu sözleriyle kendi görüşünü açıklamaktadır. Yani ben onlara bir hediye göndereceğim ve onların göstereceği tepkinin gereğine göre davranacağım.

Rivâyet olunuyor ki, Melike Belkıs, Hazret-i Süleyman'a hediye olarak beş yüz genç erkek köle gönderdi. Bu köleler, cariyeler kılığında idi ve bilezikler, gerdanlıklar ve küpeleri vardı. Bindikleri atların çulları da atlas kumaşları idi. Gemleri ve eğerleri de mücevherlerle süslenmiş altından idi. Yine hediye olarak beş yüz de cariye göndermişti. Bu cariyeler oğlanlar kılığında kısraklara bindirilmişlerdi. Hediyeler arasında bin kerpiç altın ve gümüş de vardı. Yine hediyeler arasında inci, yüksek yakut, misk ve amber ile süslenmiş bir taç da vardı. Yine, içinde deliksiz bir inci bulunan bir hokka ile deliği eğri bir boncuk, da vardı. Belkıs, kavminin eşrafından Münzîr b. Amr ile görüş ve akıl sahibi diğer birini de bu hediyelerle gönderiyordu. Ve Belkıs dedi ki: "Eğer o, peygamber ise, oğlanlarla cariyeleri birbirinden temyiz eder ve deliksiz inciye de düzgün bir delik açar ve boncuğun eğri deliğinden de iplik geçirir." sonra Belkıs, Münzir'e dedi ki: "Eğer sana kızgın bakarsa, o,

hükümdardır; bakışı seni hiç korkutmasın. Ama eğer onu güler yüzlü ve nazik görürsen, bil ki, o, peygamberdir."

Bunları seyreden Hüdhüd, gidip hepsini Hazret-i Süleyman'a haber verdi. Hazret-i Süleyman da, cinlere emretti, altın ve gümüş kerpiçler döktüler ve sarayinin cephesinde yedi fersahlık bir sahayı bu kerpiçlerle döşediler. Meydanın etrafında da burçları altın ve gümüşten bir duvar çevirdiler. Ve emretti; kara ve deniz hayvanlarının en güzellerini de o meydanın sağında ve solunda o kerpiçler üzerinde bağladılar. Ve emretti; cin evladından büyük bir kalabalığı da sağda ve solda hazır bulunduruldular. Sonra kendisi de tahtına oturdu. Etrafında da eşrafın sandalyeleri vardı. Şeytanlar fersahlarca, insanlar da fer sahlarca, yabani hayvanlar, yırtıcı hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler de fersahlarca saf bağladılar. Nihayet Belkıs'ın hediye kafileleri yaklaşınca, hayretler içinde kaldılar. Hayvanların, altın ve gümüş kerpiçleri, üstünde pislediklerini görünce de, aşağılık kompleksine düştüler ve yanlarındaki hediyeleri attılar. En son onlar Hazret-i Süleyman'ın huzuruna çıktıklarında da, onlara güler yüzle baktı ve onlara: "Sizin gerinizde ne var?" dedi ve: "Hokka nerede?" dedi. Cebrâîl hokkanın içindekini kendisine haber verdi. Hazret-i Süleyman da: "Hokkanın içinde şöyle, şöyle bir şey var" dedi. Sonra ağaç kurduna emretti; ağaç kurdu, bir kıl aldı ve deliksiz inciyi delip kılı içinden geçirdi. Onun rızkı, ağaçta kılındı. Bir beyaz kurt da, ağzına bir iplik aldı ve o boncuktan geçirdi. Onun rızkı da, meyvelerde kılındı. Hazret-i Süleyman, su getirtti. Hediye olarak kendisine gönderilen cariyeler, bir eliyle su alıp diğer eline verdikten sonra yüzlerine çarpıyorlardı. Oğlanlar ise, eliyle suyu aldığı gibi yüzlerine çarpıyorlardı. Sonra Hazret-i Süleyman, hediyelerin hepsini geri çevirdi. İşte bundan sonraki âyet bunu anlatılmaktadır.

36
"Elçi Süleyman'a gelince, Süleyman dedi ki: "Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha hayırlıdır. Hayır! Hediyelerinizle siz kendiniz sevinirsiniz."

A- "Elçi Süleyman'a gelince, Süleyman dedi ki: "Siz bana mal de yardım, mı ediyorsunuz?"

Hazret-i Süleyman, elçiye ve elçiyi gönderene hitaben bunu söylemişti.

Diğer bir görüşe göre ise, elçiye ve elçinin maiyetine hitaben bunu söylemişti. Ancak birinci görüş, evlâdır; çünkü ona göre, bu kelâm, ağır inkâr ile kınama ifâde eder ve Belkıs de kavmini de kapsar. Hulâsa, Hazret-i Süleyman'ın yüksek şânına ve geniş saltanatına rağmen onların, kendisine malî yardım yapmaları reddedilmekte ve onlar bundan dolayı kınanmaktadır.

B- "Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha hayırlıdır"

Yani Allah'ın bana verdiği ve sizin de eserlerini gördüğünüz peygamberlik ve en büyük hükümdarlık, size verdiği inaldan ve ezcümle sizin hediye olarak getirdiklerinizden daha hayırlıdır. Binâenaleyh benim sizin hediyenize ihtiyacım yoktur. Ve ona ihtiyacım olduğu için de bana takdim edilmemektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, Hazret-i Süleyman, bu sözleri ile devamım onlara, ancak, hokka meselesi ve diğerleriyle ilgili aralarında cereyan eden hususlar belirtildiği şekilde cereyan ettikten sonra söylemiştir. Yoksa "Elçi, Süleyman'a gelince..." ifâdesinin zahirinden anlaşıldığı gibi, onlar, kendisine ilk geldiklerinde bunu onlara söylememişti.

C- "Hayır! Hediyelerinizle siz kendiniz sevinirsiniz."

Bu kelâm ile de, onların Hazret-i Süleyman'a hediye ettikleriyle, iftihar ve minnet ederek ve önemli sayarak sevinmeleri kınanmaktadır. Nitekim hokka, boncuk hâdiseleri de köle oğlanların ve cariyelerin kılıklarının değiştirilmesinden ve diğer hallerinden de anlaşılmaktadır.

Bu kelâm, şuna dikkat çekmektedir: Hazret-i Süleyman'a malî yardımda bulunmak, çirkin bir tutumdur; bu malların onun katında bir değeri olmadığı halde, bunu yarışmacıların yarıştığı cazip bir iş saymak ise, daha fazla çirkin ve ondan dolayı kınamak daha etkilidir.

Diğer bir görüşe göre, yani hayır! Mallarınız artıyor diye size verilen hediyelerle siz sevinirsiniz. Zira siz dünya hayatinin zahirinden başka bir şey bilmiyorsunuz, demektir.

37
"Ey elçi! Dön onlara. Yemin olsun ki, karşı koyamayacakları bir ordu ile geleceğiz ve yemin olsun ki, onları hor ve zelil olarak oradan çıkaracağız."

Yani ey elçi! Belkıs ile kavmine dön. Vallahi, onların mukavemet edemeyecekleri, karşı koyamayacakları bir ordu de onların üzerine geleceğiz ve Allah'a yemin olsun ki, onlar, yurtlarında aziz ve imkân sahibi iken, biz onları oradan sürgün olarak değil, hor esirler olarak çıkaracağız.

38
"Süleyman dedi ki. "Ey ulular! Onlar müslüman olarak bana gelmeden önce hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?"

Hazret-i Süleyman Belkıs'ın gelmesine yakın bunu söylemişti. Rivâyet olunuyor ki: Belkıs'ın elçileri, Süleyman'ın anlatılan haberiyle yamna dönünce, Belkıs dedi ki: "Vallahi, ben anladım ki, o, bir hükümdar değil ve bizim ona gücümüz yetmez." ve Belkıs, Hazret-i Süleyman'a: "Ben, senin emrini ve bizi davet ettiğin dinini anlamak için kendim, kavmimin reisleriyle beraber sana geliyorum" diye haber gönderdi. Sonra Belkıs, Hazret-i Süleyman'a gitmek için sefer ilan etti. Bunun üzerine Himyerî kabile reislerinden on iki bin kişi toplandı. Her bir reisin riyasetinde binlerce insan vardı.

Rivâyet olunuyor ki, Belkıs, bu arada emir verdi; tahtını, içice olan vedı sarayının sonuncusunda bulunan iç içe yedi odanın sonuncusuna koydurdu ve bütün kapıları kiktletti ve onu korumaları için de muhafızlar görevlendirdi. Öyle anlaşılıyor ki, Belkıs'ın, tahtını böyle güvenceye aldığı Hazret-i Süleyman'a vahiy olundu. Bunun için o da, Allah'ın (celle celâlühü), kendisine özel olarak bahşettiği acayip işlerin kendi eliyle icrasını göstermek, Allah'ın büyük kudretine ve kendi pey gamb erhğinin sıhhatine muttak olmasını ve bir de, onun tahtını tanınmaz hale getirip bakalım tanır mı, tanımaz mı? diye onun aklını denemek istedi.

Belkıs'ın tahtının getirilmesi, "Onlar müslüman olarak bana gelmeden önce" kaydına bağlanmış, çünkü böyle, olması, daha tuhaf, daha acayiptir; âdete göre olma ihtimak daha uzaktır ve Allah'ın kudretine ve peygamberliğinin sıhhatine delâleti daha açıktır. Bir de, Belkıs'ın denenmesi ve hârika mucizelere muttak olması, ilk geldiğinde, gerçekleşmesi içindi. Diğer bir görüşe, göre ise, Belkıs, müslüman olarak oraya vardıktan sonra rızası olmadan makm almak helal olmayacağı içindi.

39
"Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Sen meclisinden kalkmadan önce ben onu sana getiririm ve hiç şüphesiz bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz."

Yani cinlerden Zekvân, yahut Sahr adında azgın ve habis biri dedi kı: Sen hükümet: meclisinden kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Hazret-i Süleyman, yarım gün hükümet meclisinde, bulunuyordu.

40
"Kendisine kitaptan bir bilgi verilmiş olan kimse dedi ki: "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm." Süleyman, Melikenin tahtını yanı başına yerleşmiş olarak görünce, dedi ki: "Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim? diye beni denemek için Rabbımin lutfundandır. Zaten kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur; kim de nankörlük ederse, bilsin kı, Rabbim, gerçekten, her şeyden müstağnidir, çok kerem sahibidir."

A- "Kendisine Kitaptan bir bilgi verilmiş olan kimse dedi ki: "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm."

Bu kelâmın, makablinden ayrı zikredilmesi, iki söyleyenin, sözlerinin ve tahtı getirmek kudretlerinin keyfiyetinin tamamen farkli olduğunu bildirmek içindir. Yahut birinciyi itibar derecesinden düşürmek içindir.

Bir görüşe göre, bunu söyleyen, Hazret-i Süleyman'ın veziri Âsaf b. Berahya idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu söyleyen, onunla duâ edildiği, zaman her duanın kabul olduğu İsm-i A'zamı bilen başka bir zât idi.

Bir diğer görüşe göre, Hızır, yahut Cebrâîl yahut da Allah'ın (celle celâlühü), Hazret-i Süleyman'a destek kıldığı bir melek idi.

Başka bir görüşe göre ise, bunu söyleyen, Hazret-i Süleyman'ın kendisi idi. Ancak bu görüşün isabetten uzak olduğu açıktır.

Bu kitaptan murat, bütün semavî kitapları kapsayan ilâhî kitapların cinsidir. Yahut Levh-i Mahfuzdur.

"Bir bilgi" denilmesi de, bu bilginin malûm olmayan bir bilgi olduğuna işaret etmektedir.

B- "Süleyman, Melikenin tahtını yanı başına yerleşmiş olarak görünce, dedi ki: "

Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim, diye beni denemek için Rabbimin lutfundandır."

Yani tahtı en kısa zamanda getireceğini söyleyen zât, onu getirince ve Hazret-i Süleyman, Melikenin tahtını yanma yerleşmiş olarak hazır görünce... Âyette hazfedilen kısım, gayet açık olmasından dolayı, zikretmeye gerek olmadığından dolayı hazfedilmiştir. Zira ona terettüp eden Hazret-i Süleyman'ın, tahtı görmesinin beyan edilmesinden gayet açık olarak anlaşılmakta ve artık onun sarih olarak zikredilmesine ihtiyaç kalmamaktadır. Bir de, bu İşın pek süratle gerçekleştiğini bildirmek için anılan kısım hazfedilmiştir. Sanki tahtı getirme vaadi ile Hazret-i Süleyman'ın onu görmesi arasına hiçbir şey girmemiştir.

Hazret-i Süleyman'ın, tahtı görmesinin, yanında yerleşmesi kaydıyla zikredilmesi de, bu mânâyı teyid içindir. Zira bu kayıt, araya, tahtı getirme başlangıcının da girmediğini vehmettirmektedir. Sanki taht, hep yanında imiş. Bir de, anılan kayıt, tahtın, mülküne dâhü olarak devamlı olarak orada kalacağına da delâlet etmektedir.

Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), tahtı yanında hazır görünce, diğer peygamberlerin ve hâlis kulların âdeti olduğu üzere nimeti şükürle telakki ederek dedi ki; bu kısa zaman içerisinde tahtın huzuruma getirilmesi, yahut vasıta ile, yahut bir görüş olduğu üzere doğrudan doğruya tahtı huzuruma getirtmek imkânına sahip olmam, benim hak etmediğim Rabbımin bana olan lutfundandır. Bundan amaç, bakalım, şükür mü ederim, yani ona gücüm, kuvvetim olmaksızın sadece onu Allah'ın lutfu olarak görür, onun hakkım eda eder miyim, yoksa kukam bahşedilen diğer nimeder gibi, ona nankörlük ederek kendi nefsim için de arada bir pay ve tesir görür müyüm, yahut onun gereklerini yerine getirmekte kusurlu davranır mıyım?

C- "Zaten kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur; kim de nankörlük ederse, bilsin ki, Rabbim, gerçekten her şeyden müstağnidir, çok kerem sahibidir."

Zira kim şükrederse, onun görevli meleği bu şükrünü kayıt eder; bu şükür, nimeti arttırır; vacip yükünü zimmetinden düşürür ve onunla nankörlük ayıbından kurtulmuş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki, Rabbim, onun şükründen gerçekten müstağnidir ve kerem sahibidir; cezasını acilen vermez ve şükür olmadan da nimet bahşeder.

41
"Süleyman dedi ki: "Onun tahtını tanımayacağı bir hale sokun! Bakalım, tanıyacak mı, tanımayanlardan mı olacak?"

Bundan önce hikâye edilen de, bundan sonra hikâye edden de Hazret-i Süleyman'ın kelâmından olduğu halde hikâyenin (dedi ki...) tekrar edilmesi, geçen kısım ile gelecek kısmın birbirinden farklı olduğuna dikkat çekmek içindir. Zira Hazret-i Süleyman'ın bundan önce söyledikleri Allah'a (celle celâlühü) şükür kabilindendır; ikinci kelâmı ise, hizmetçilerine emri kabilindendir.

Yani Hazret-i Süleyman adamlarına dedi ki; Belkıs'ın tahtının görünümünü her hangi bir şekilde değiştirin; tanımayacağı bir hale sokun! Bakalım tanıyacak mı? Yahut makama uygun bir cevap verebilecek mi?

Diğer bir görüşe göre ise, yani bakalım, tahtını gördüğünde, ondan ibret alıp Allah'a "Seve Resulüne îman edecek mi? Zira kendisi tahtını kiktk kapılar ardında, görevli muhafızların, bekçilerin korumasında bıraktığı

halde kısa bir zaman içerisinde oraya getirilmiş olması îman etmesini gerektiren pek kuvvetli bir delildir. Ancak bunun, tahtı tanımayacak hale getirmek kaydına bağlanması, bu mânâya engeldir; çünkü tahtı tanınmayacak hale getirmenin bununla alakası yoktur.

42
"Nihayet Melike gelince, kendisine: "Senin tahtın da böyle mi?" denildi. Melike dedi ki: "Tıpkı o!" "Bize ondan önce bu bilgi verilmiştir ve biz müslüman olmuşuzdur."

A- "Nihayet Melike gelince, kendisine: "Senin tahtın da böyle mi?" denildi.

Burada, Süleyman Peygamberin kast ettiği tecrübe (deneme) hikâyesine başlanmaktadır. Yani Belkıs, Süleyman'ın (aleyhisselâm) huzuruna çıktığında onun tahtı da orada bulunuyordu. Doğrudan doğruya Hazret-i Süleyman tarafından, yahut vasıtalı olarak kendisine: "Senin tahtın da böyle mi idi?" denildi.

Belkıs'a: "Bu, senin tahtın mı?" denilmedi ki, kendisine telkin olmasın da, tahtın görünümünü değiştirmenin amacı, yani Belkıs'ın zekâsının anlaşılması gayesi ortadan kalkmasın. Zira Belkıs'ın aklının zayıf olduğu Hazret-i Süleyman'a anlatılmıştı.

B- "Melike dedi ki: "Tıpkı o!"

Belkıs'ın bu cevabı, onun son derece akıllı olduğunu bildirmektedir. Zira tahtın kendisi değil, bazı vasıflarında değişiklik yapıldığı için gerçeği anladığı halde, onların tahtın dış görünümünde yaptıkları değişikliğe işaret ederek ve Hazret-i Süleyman ile olan karşılıklı konuşmasında da güzel edebi gözeterek: "Ta kendisi!.." demedi.

C- "Bize ondan önce bu bilgi verilmiştir ve biz müslüman olmuşuzdur."

Öyle anlaşılıyor ki, Belkıs da, Hazret-i Süleyman'ın, kendisinin aklını denemek ve kendisine mucize izhar etmek istediğini tahmin ettiği için: "Bizim gördüğümüz bu mucizeden önce de baş elçimiz Münzir'den dinlediklerimiz sayesinde Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz kudreti ve senin peygamberliğinin sıhhati hakkında biz bilgi sahibi olmuşuz ve o vakitten itibaren müslüman olmuşuzdur" demiştir. Belkıs'ın bu sözleri de, sağlam ve mükemmel bir düşünce ve zekâya sahip olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

43
"Melîke'yi, Allah'tan başka taptığı şeyler, hak dinden alıkoymuştu. Çünkü o, gerçekten kâfir bir kavimden idi."

Bu kelâm, (başkasının sözünü hikâye kabilinden olmayıp) doğrudan doğruya Allah (celle celâlühü) tarafından olup şimdiye kadar, yani Hazret-i Süleyman'ın yanına gelmeden önce Belkıs'ı islâm'ını açıklamaktan alıkoyan şeyi beyan etmektedir. Yani Belkıs'ı İslâm'ını açıklamaktan alıkoyan şeyin, eskiden güneşe tapması idi. Çünkü o, tamamen küfre batmış bir kavimden idi. İşte bundan dolayı o, Hazret-i Süleyman'ın hâkimiyetine girmeden önce kavmi içinde iken islâm'ını açıklamaya muktedir olmamıştı.

Diğer bir görüşe göre, "Bize ondan önce bu bilgi verilmiştir." cümlesinden "Çünkü o, gerçekten kâfir bir kavimden idi." cümlesine kadar olan kısım, Hazret-i Süleyman ile müşavirlerinin sözlerindendir. Yani sanki onlar, Belkıs'ınn sözlerini dinlediklerinde onun İslâm'ını anladılar da onun halini takdir ettiler. Zira Belkıs, daha önce elçi Münzir'den dinlediği eski deliller ve tahtı ile ilgili gördüğü bu açık mucize sayesinde Allah'ın sonsuz kudretini ve Hazret-i Süleyman'ın peygamberliğinin sıhhatini anlamış; islâm ona nasip olmuş ve isabetli cevap vermişti. İşte Hazret-i Süleyman de müşavirleri de, buna atfen demişler ki: "Belkis'tan önce, Allah'ın kudretinin ve O'nun katından gelen peygamberliğin sıhhatinin bilgisi bize verilmiştir ve biz hep İslâm dini üzerindeyiz." Onlar, bunu, Belkis'tan faziletli kılındıklarina, Belkıs, kâfirler arasında yetişip güneşe tapması, kendisini İslâm'dan alıkoyduğundan, ondan önce Allah'ı (celle celâlühü) tanıyıp müslüman olduklarına şükür olarak söylemişlerdir.

Ancak bu görüşün, isabetten uzak ve zorlama bir izah olduğu açıktır,

44

"Melikeye: "Gir saraya!" denildi. Melike gelip de orayı görünce, onu derin bir su sandı ve iki ayağını sıvamaya başladı. Süleyman: "Bu gerçekten sırçalardan döşenmiş bir saraydır" dedi. Melike dedi ki: "Ey Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim ve ben, Süleyman'la beraber Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teskm oldum."

A- "Melikeye: "Gir saraya!" denildi."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Süleyman, Belkıs gelmeden önce emir verdi; Belkıs'ın geleceği yol üzerinde beyaz camdan bir saray yaptırdı; onun altından da su akıttırdı; bu suya da balık ve diğer deniz hayvanlarını bıraktı; ortasına da tahtını kurdurdu ve tahta oturdu. Kuşlar, cinler ve insanlar da etrafına toplandılar. Hazret-i Süleyman bunu, Belkıs'a azametini, (cinlerin ve hayvanların da kendisine itaatini göstererek) peygamberliğini ve dindeki sebatını göstermek için yapmıştı.

Bazıları, asılsız olarak iddia etmişler ki, cinler, Belkıs, kendi sırlarını Hazret-i Süleyman'a anlatır endişesiyle, Belkıs'la evlenmesini istemiyorlardı. Zira Belkıs'ın annesi cin idi.

Diğer bir görüşe göre ise, cinler, Hazret-i Süleyman ve Belkıs evliliğinden bir çocuk olup da, hem cinlerin, hem de insanların zekâsına sahip olmasından ve sonuçta Hazret-i Süleyman'ın hükümranlığından çıkarılıp daha ağır ve feci bir hükümranlığa sokulmaktan endişe ediyorlardı, işte bundan dolayı o cinler, Belkıs'ın aklında noksanlık olduğunu, bacaklarının da çok kılk olduğunu ve ayaklarının da eşek tırnakları gibi olduğunu söylemişlerdi. İşte bundan dolayı Hazret-i Süleyman, tahtının görünümünü değiştirerek aldım denemek istemiş ve bacakları ile ayaklarını görmek için de camdan sarayı yaptırmıştı.

B- "Melike, gelip de orayı görünce, onu derin bir su sandı ve iki ayağını sıvamaya başladı."

Yani Belkıs, yanında Hazret-i Süleyman olduğu halde saraya girip sırça zemini görünce onu derin bir su sandı ve etekleri ıslanmasın diye iki ayağını sıvamaya başladı. Hazret-i Süleyman baktı ki, onun bacakları ve ayakları, insanların en güzel bacaklarından ve ayaklarındandır; yalnız bacakları kıllıdır.

Bir görüşe göre, zırnık gibi kadınların vücut kıllarını temizlemek için kullandıkları maddeleri ilk kullanan, Beikistır. Hazret-i Süleyman, cinlere emretmiş; onlar da kılları temizleyen bir macun hazırlamışlardı.

Hazret-i Süleyman, Belkısla evlendi ve cinlere emretti; cinler ona, Yemen'de Silhayn sarayını ve Sana'da bir dağın tepesinde Gamdan şatosunu yaptılar. Hazret-i Süleyman, ayda bir kez onu ziyaret edip yanında üç gün kalıyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Süleyman, Belkıs'ı Hemdan kralı Zâtübba' ile evlendirdi ve onu Yemen üzerine musallat etti ve Yemen cinlerinin emin Zevbeaya da, ona itaat etmesini emretti. O da ona kaleler, saraylar binâ etti.

C- "Süleyman: "Bu gerçekten sırçalardan döşenmiş bir saraydır" dedi.

Yani Hazret-i Süleyman, Belkıs'ın hayret ve dehşete kapıldığım görünce, onun su sandığı şeyin, sırça döşenmiş zemin olduğunu söyledi.

D- "Melike dedi ki: "Ey Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim ve ben, Süleyman'la beraber Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."

Yani Belkıs, bu mucizeyi de görünce dedi ki; ey Rabbim! Ben, şimdiye kadar güneşe tapmakla, -isabetten uzak olan bir görüşe göre ise, Süleyman'ın, beni derin suda boğmak istediğini sanmakla- gerçekten kendime yazık etmişim ve ben Süleyman'a uyarak Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.

Belkıs'ın, "Alemlerin Rabbi" demesi, Allah'ın İlahlığını, ibadete yegâne lâyık olduğunu ve bütün varlıkların ve ezcümle daha önce taptığı güneşin de İlahı olduğunu bildiğini izhar etmek içindir.

"Yemin olsun, ki, Semûd Kavmine, Allah'a ibadet: edin! diye kardeşleri Sâlih'ı gönderdik. Onlar, hemen birbirleriyle çekişen iki fırka oluverdiler.

46
"Sâlih dedi ki: "- Ey kavmim! Niçin iyilikten önce kötülüğe acele ediyorsunuz? Merhamet olunmanız için Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?"

47
"Kavmi dediler ki: "Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. Sâlih de dedi ki: "- Uğursuzluğunuz, Allah katındadır. Hayır! Siz imtihana çekilen bir kavimsiniz."

48
"O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar ve hiçbir ıslah işinde bulunmuyorlardı."

49
"Onlar, Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Sâlih'e ve ailesine mutlak ve muhakkak gece başlan yapıp hepsini öldürelim; sonra da velisine: "Biz, Sâlih ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik. Hiç şüphesiz biz, doğru söylüyoruz" diyelim."

50
"Onlar, bir tuzak kurdular. Biz de, haberleri olmadan onların tuzaklarını altüst ettik"

51
"Ey Resûlüm! Bak işte, tuzaklarının akıbeti nice oldu? Biz onları ve kavimlerini toptan yok etmişizdir."

52
"Zulmetmeleri yüzünden işte çökmüş evleri! Hiç şüphe yok ki, bunda, anlayan bir kavim, için büyük bir ibret vardır."

53
"îman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık."

54
"Lût'ıı da peygamber olarak gönderdik. Hani kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre o hayasızlığı yapacak mısınız?"

55
"Siz hiç şüphesiz kadınların dışında erkeklere şehvetle yaklaşıyorsunuz ha? Evet! Siz cahillik eden bir kavimsiniz."

Âyette iki teldd harfinin kullanılması (hiç şüphesiz), hiç kimsenin bunu tasdik etmediğini bildirmek içindir. Zira bu hayasızlık, akıldan son derece uzak bir iştir.

"Erkeklere" denilmesi, takbihi güçlendirmek ve erkekler ile onlara şehvetle yaklaşmak arasındaki tersliği tahkik içindir.

Yani siz, asıl şehvet mahalli olan kadınları bırakıp da şehvet mahalk olmayan erkeklere mi şehvetle yaklaşıyorsunuz? Evet! Siz bunun çirkinliğini bilmeyen cahillerin işini yapıyorsunuz. Yahut siz bu fiilin feci akıbetini bilmiyorsunuz. Yahut siz hayasızlık yapan bir kavimsiniz.

56
"Kavminin cevabı ise ancak şu oldu: "Lût hanedanını memleketinizden çıkarın; çünkü onlar çok temiz kalmak isteyen insanlarmiş."

Yani onlar, bizim fiillerimizden, yahut pisliklerden teiniz kalmak istiyorlar ve bizim fiilimizi pis sayıyorlar.

îbn Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre, onlar bunu istihza kabilinden söylemişlerdi. A'raf sûresinde geçti ki, onların bu sözü, Hazret-i Fûtun, emir ve yasak içeren vaazlarından sonra söylenmiştir; yoksa bundan başka sözleri olmadı demek değildir.

57
"Bunun üzerine biz de Lût'u ve ailesini kurtardık. Ancak karısı müstesna; onu, geriye kalanlardan olarak takdir ettik."

Yani biz, Hazret-i Lûtün karısını azapta kalanlardan takdir ettik.

58
"Onların üzerine müthiş bir yağmur indirdik. O uyarılanların yağmuru ne kötü oldu!"

Onların maruz kaldıkları azabın keyfiyeti defalarca geçti.

59
"Ey Resûlüm! De ki: El-hamdü lillah / Allah'a hamd olsun! Seçkin kıldığı kullarına selâm olsun! Allah mı hayuiıdır, yoksa onların ortak koştukları mı? "

Bundan önce Allah (celle celâlühü), anılan peygamberlerin kıssalarını, onların, Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz kudretini ve yüce şânmı ifâde eden haberlerini, o peygamberlerin yüksek kadirlerine ve haberlerinin sıhhatine delâlet eden o kendilerine tahsis buyurduğu kahredici âyetleri ve açık mucizeleri Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) beyan buyurdu; o peygamberlerin lisanıyla İslâm'ın hak din olduğunu, küfür de şirkin ise bâtıl olduğunu, o peygamberlere uyan kimsenin hidâyete eriştiğini, onlardan yüz çevirenin ise helâk uçurumundan yuvarlandığını da açıkladı; o kıssaların içerdiği çeşitli İlâhî marifetlerle de Resülullah'ın kalbini ferahlandırdı; mukaddes âlemden akan sübhanî melekelerin nurlariyla da Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kalbine nur doldurdu ve bütün bunlarla,

"Ey Resûlüm! Hiç şüphesiz bu Kur'ân, Hâkim ve ahin olan Allah tarafından sana verilmiştir." âyetinde anlatılan hakikatin mânâsını takrir buyurdu, işte ondan sonra burada da, Allah, Resulüne, herkesin istediği ve hîç kimsenin de daha ötesine göz dikmediği nimetlerden kendisine ihsan etmesinden dolayı hamd etmesini emir buyurduğu gibi, öncelik hakkını ve din için çalışmalarının hakkını eda etmek üzere, haberleri Peygamberimize vahy edilen İlâhî marifetler cümlesinden olan o kıssaları anlatılan peygamberlerin de dâhil olduğu bütün peygamberlere selâm etmesini de emir buyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hamd ve selâm emri Lût (aleyhisselâm) içindir; Allah (celle celâlühü), kavminin kâfirlerini helâk buyurmasından dolayı kendisine hamd etmesini ve hayasızlıktan korumakla ve helakten kurtarmakla seçtiği kutlu insanlara da selâm vermesini emir buyurmuştur. Ancak bu görüşün isabetten uzak olduğu açıktır.

60
"Onlar mı hayırlı, yoksa gökleri ve yeri yaratan ve size gökten bir su indiren mi? işte biz, o su ile güzel güzel duvarla çevrik bahçeler meydana getirmişizdir ki, onun ağacını bitirmeye gücünüz yetmez. Allah ile birlikte başka bir ilah mı var! Hayır! Onlar haktan yan çizen bir kavimdir."

A- "Onlar mı hayırlı, yoksa gökleri ve yeri yaratan ve size gökten bir su indiren mi?"

Yanı yüce şanları zikredilen Allah mı hayır, yoksa Allah'a ortak koştukları putlar mı?

Bu tereddüdün mercii, kâfirlerin Allah (celle celâlühü) tarafından susturulmasına, onların sakat görüşlerinin çürütülmesine ve onların tahkir edilmesine tarizdir. Zira pek açık bir gerçektir ki, onların Allah'a ortak koştuklarında bir hayır ihtimali yoktur ki, onların Allah'a ortak koştukları nesneler ile, kendi hayrından başka hayır olmayan ve yegâne İlâh olan Allah arasında bir karşılaştırma yapılabilsin.

Bu cümleyi de, söylenmesi emredilenlere dâhil saymak görüşüne ise, bundan sonra gelecek olan "İşte biz, o su ile güzel güzel bahçeler meydana getirmişizdir" cümlesi engeldir; çünkü bu cümle, bu susturmanın bizzat Allah tarafından olduğunu sarih olarak ifâde etmektedir.

Yine, bu cümleyi, "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhinde haddi aşan kullarım!.." âyetindeki ifâde kabilinden, Peygamberimize emredilenin kendi ifadesiyle ondan hikâye edilmesi mânâsına hamletmek de sebepsiz olarak açık bir zorlamadır.

Bu istifham, takrir için olup onları zorunlu olarak hakkı ikrar etmeye sevk etmektedir. Zira asgarî temyize sahip olan hiçbir kimse, bütün mahlukları yaratan ve her birine onun lâyık olduğu faydaları bahşeden Allah'ın (celle celâlühü), o mahlukların en değersizinden ve aşağısından (putlardan) hayırlı olduğunu, hatta onların ortak koştukları nesnelerde kesinlikle hiçbir hayır bulunmadığını kabul etmemek kudretine mâlik değildir.

B- "İşte biz, o su ile güzel güzel duvarla çevrik bahçeler meydana getirmişizdir ki, onun ağacını bitirmeye gücünüz yetmez."

Yani onun meyveleri ve diğer hârika vasıfları şöyle dursun, siz onun ağacını bile meydana getiremezsiniz. Şimdi bu hârikaları yaratan Allah mı hayırlı, yoksa sizin O'na ortak koştuğunuz nesneler mi?

Bu kelâmda, makabli gibi fiilde gaip kipinin kullanılmayıp "Biz" kipinin kullanılması, bu fiilin, Allah'ın zâtına mahsus olduğunu tekid etmek ve şu hakikati de bildirmek içindir: sınıfları, vasıfları, renkleri, tatları, kokuları ve şekilleri bunca değişik olan ve bir de bu kadar hârika güzellik ve manzaralara sahip bulunan bahçeleri meydana getirmek, ancak yegâne eşsiz Allah'ın muktedir olduğu muazzam hâdiselerdendir. Nitekim "Gücünüz yetmez" kaydı da, bunu bildirmektedir.

C- "Allah ile birlikte başka bir ilah mı var!"

Yani kendisinden başka hiçbir gücün muktedir olamadığı bazı fiilleri zikredilen Allah (celle celâlühü) ile beraber başka ilah mı var ki, onun, ibadetle Allah'ın ortağı olduğu vehmedüebilsin! Daha önce, onların ortak koştuklarında hiç hayır olmadığı delili ile o müşrikler mağlup edildikten sonra burada da, istidlal yoluyla, külli nefiy (olumsuzluk) zımnında, Allah'a ortak koştuklarında İlalılık olmadığını ifâde etmekle, o müşrikler susturulmaktadır. Zira asgari temyize sahip olan kimse, onların ortak koştuklarında hiç hayır bulunmadığım inkâr etmeye muktedir olmadığı gibi, onlarda asla İlahlık olmadığını inkâr etmeye de, özellikle İlahlık vasıflarının Allah'tan başkasında bunmadığını düşündükten sonra muktedh olamaz. Bundan sonra dört kez gelecek bu ifâdenin oralardaki izahı da böyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada kastedilen, zikredilen yaratmak fiili ile ona atfen zikredilen fiillerde Allah de beraber başka bir İlah olmadığım, ifâde etmektir. Fakat bu, müşriklerin yalnız bununla susturulması anlamında değildir. Nasıl aksi olur ki, müşrikler de, Allah'ı (celle celâlühü) inkâr etmiyorlar. Nitekim "Yemin olsun ki, onlara, gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, hiç şüphesi? Allah! derler." âyeti de bunu ifâde etmektedir. Hayır, o müşrikleri asıl susturan delil, Hanlığın zikredilen zorunlu vasıflarında ortağı olmadıklarını kabul ettikleri nesneleri ibadette O'na ortak koşmalarıdır. Sanki şöyle denilmiştir: İlahlığın hususiyetlerinde ortak olan Allah ile birlikte başka bir İlah var mı ki, ibadette O'na ortak kılınabilsin!

Bir diğer görüşe göre ise, mânâ şöyledir: Allah yegâne Yaratan ve valeden olduğu halde, başkası onunla denk tatulabilir mi, ibadette O'na ortak sayılabilir mi!

Ancak bu görüşler içinde, en zahir ve "Onunla beraber hiçbir ilah yoktur." âyetine de uygun olan birinci görüştür ve bu makamın hakkını tam olarak veren de bu görüştür. Çünkü birinci görüşe göre bu kelâm, yalmz yaratmak ve şubelerinde değil. Allah ile birlikte hiçbir İlah olmadığını doğrudan doğruya ifâde etmektedir.

D- "Hayır! Onlar haktan yan çizen bir kavimdir."

Bundan önce müşriklere hitap edilerek onlar kesin delillerle mağlup edildikten sonra burada da, onların kötü halleri beyan edilmekte ve bu halleri başkasına hikâye edilmektedir. Yani o müşriklerin âdetleri, hak yoldan

tamamıyla yan çizmek ve her hususta istikametten ayrılmaktır. İşte bundan dolayı onlar, yaptıklarını yapıyorlar; apaçık haktan ibaret olan tevhidden yan çiziyorlar ve bâtıl olduğu apaçık belli olan şirke kapılıyorlar.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o müşrikler, başkasını Allah ile denk tutuyorlar. Ancak bu görüş faydasız uzak bir görüştür.

61
"Onlar mı hayırlı, yoksa yeryüzünü bir karargâh kılan, aralarında ırmaklar akıtan, yerküre için sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasına engel koyan mı?" Allah ile birlikte başka bir İlah mı var! Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar."

A- Onlar mı hayırlı, yoksa yeryüzünü bir karargâh kılan, aralarında ırmaklar akıtan, yerküre için sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasına engel koyan mı

Yani o bâtıl ilâhlar mı hayırlı, yoksa yeryüzünün bir kısmım sudan uzak tutmak, onu yaymak ve tesviye etmek suretiyle insanların ve hayvanların yaşayabileceği şekilde ve istifadelerine uygun olarak yaratan, ortasından, faydalanacakları ırmaklar akıtan, yerkürenin insanları sarsmaması için onda sabit dağlar yaratan, onda madenler, dağ eteklerinde su kaynakları ve insanların maslahatları için sayısız nimetler var eden, tatlı deniz de tuzlu deniz arasında, yahut Fars (Iran) ve Rum (İstanbul) boğazlarındaki iki deniz arasında birbirlerine karışmalarını önleyen engel koyan Allah mı?

B- "Allah ile birlikte başka bir İlah mı var! Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar."

Yani daha önce belirtildiği gibi, var olmakta, yahut bu hârikaları yaratmakta Allah (celle celâlühü) ile birlikte başka bir İlah mı var hayır! Onların çoğu hiçbir hakikati anlamıyorlar, işte bundan dolayı apaçık olduğu halde içinde bulundukları şirkin bâtıl olduğunu anlamıyorlar.

62
"Onlar mı hayırlı, yoksa muzlar (çaresiz) kalana kendisine yalvardığında karşılık veren ve sıkıntıyı kaldıran mı ve sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı hayırlıdır! Allah ile birlikte, başka bir İlah mı var! Pek az tezekkür ediyorsunuz (düşünüyorsunuz)."

A- "Onlar mı hayırlı, yoksa muztar (çaresiz) kalana kendisine yalvardığında karşılık veren ve sıkıntıyı kaldıran mı ve sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı hayırlıdır!"

İbn Abbâs'a göre bu muztar, çaresiz kalan demektir. Süddîden rivâyet olunduğuna göre ise, muztar, gücü, kuvveti olmayan kimse demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani günahkâr kimse, kendisinden mağfiret dilediği zaman demektir. İnsanların, yeryüzünün halifeleri kılınmaları, yeryüzünün iskânında ve tasarrufunda kendderinden önceki ümmetlere vâris kılınmalan demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hilafetten murat, hükümranlık ve tasalluttur.

B- "Allah ile birlikte başka bir İlah mı var! Pek az tezekkür ediyorsunuz (düşünüyorsunuz)."

Yani bunca nimetleri bütün insanlara bahşeden Allah (celle celâlühü) ile birlikte başka bir İlah mı var! Siz pek az, yahut pek az zaman düşünüyorsunuz.

Bu kelâmın sonunda tezekkür kelimesinin zikredilmesi, bize bildiriyor kı, bu kelâmın mefhumu, zeki olsun, olmasın, herkesin zihninde mevcuttur ve o kadar açık bir hakikattir ki, idrâk edilmesi, sadece bir yöneliş ve tezekküre tevakkuf etmektedir.

63

"Onlar mı hayırlı, yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size yol gösteren ve yağmurunun önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi hayırlıdır! Allah ile birlikte başka bir ilah mı var? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir."

A- "Onlar mı hayırlı, yoksa karanın ve denizin karanlıklarında size yol gösteren ve yağmurunun önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi hayırlıdır."

Yani yoksa gece karanlıklarında karada ve denizde size yol gösteren ve yağmurunun önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi!

Eğer rüzgârların oluşmasında ekseriyetle sebebin, bir hava tabakasının soğuması sonucunda yükselen soğuk dumanların yer değiştirmeleri ve havayı dalgalandırmaları olduğu doğru ise, şüphe yok ki, bu ortamı sağlayan ve hâdiseyi gerçekleştiren sebeplerin tamamı Allah'ın yaratmasiyladır. Ve şüphesiz sebebin yaratıcısı, müsebbebîn de yaratıcısıdır.

B- "Allah de birlikte başka bir ilah mı var? Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir."

Bu kelâm, Allah'tan başka ilah olmadığının takrir ve tahkikidir. Yani bütün kemâl sifadarım, cemâl ve celâl vasıflarını isteyen, bütün mahlukatın, kudretinin kahrı altında olmasını gerektiren ilâhlıkta yalnız olan Allah'ın zâtı, onların ortak kostakları nesnelerin, ilah ve ortak olarak var olmalarından son derece yücedir, münezzehtir. Yoksa onların, ortak koştukları nesnelerin, ilah ve ortak olmaksızın, bir varhk ve mahluk olarak var olmaları bir gerçektir. Yahut Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir.

64
"Onlar mı hayırlı, yoksa ilkin yaratan, yok ettikten sonra yaratmayı tekrar edecek olan ve gökten ve yerden size fizik veren mi hayırlıdır? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, kesin delillerinizi getirin!"

A- "Onlar mı hayırlı, yoksa ilkin yaratan, yok ettikten sonra yaratmayı tekrar edecek olan ve gökten ve yerden size rızık veren mi hayırlıdır?"

Yani ilk başta yaratan, ölümden sonra da tekrar diriltmekle yaratmayı tekrar eden ve kâinat nizamının, üzerine binâ edildiği hikmetin gerektirdiği hârika bir düzene bağlı olarak semavî (gökle alakalı) ve arzî (yerle ilgili) sebeplerle size rızık veren mi hayırlıdır, yoksa ibadette O'na ortak koştuğunuz o hiçbir şeye kudreti asla düşünülemeyen cansız nesneler mi hayırlıdır?

B- "Allah ile birlikte başka bir ilah mı var!"

Yani Allah'tan başka bir ilah mı var ki, ibadette ona ortak kilinsin!

C- "De ki: -Eğer doğru söylüyorsanız, kesin delillerinizi getirin!"

Önceki ayıplamadan sonra bu kelâm da, Peygamberimize, onları ayıplamasını emretmektedir. Yani siz eğer o davanızda doğru iseniz, Allah ile birlikte başka bir ilah olduğuna delâlet eden akdi veya nakli bir delil getirin! Yoksa bazılarının dediği gibi bu, Allah'tan başkasının, O'nun zikredilen fiillerinden birine muktedir olduğuna delâlet eden bir delil getirin! demek değildir. Zira onlar, bunu sarih, olarak iddia etmiyorlardı ve hakikatte öyle ise de, bunun ilahhğin zorunlu icaplarından olduğunu kabul etmiyorlardı. Bu itibarla onların sarih iddiası olmayan bir hususa delil getirmelerini talep etmenin bir izahı yoktur.

65
"De ki: Bütün göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez. Onlar ne zaman tekrar diriltileceklerini de bilemezler."

A- "De ki: bütün göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."

Allah'ın (celle celâlühü) yegâne İlah olduğu tahkik edddikten sonra makabline ikmal ve bundan sonra zikredilecek olan tekrar dirilme konusuna da hazırlık olmak üzere bu kelâmda da, gaibi bilmenin Allah'a mahsus olduğu beyan edilmektedir.

B- "Onlar ne zaman tekrar diriltileceklerini de bilemezler, "

Yani onlar, ne zaman diriltilip mezarlarından kaldırılacaklarını da bilemezler. Halbuki bu, onlar için mutlaka olacaktır ve kendilerince en önemli şeylerdendir.

66
"Hayır! Onların âhiret hakkındaki bilgileri güdük kalmıştır. Hayır! Onlar ondan şüphe içindedirler. Hayır! Onlar âhiretten kördürler."

A- "Hayır! Onların âhiret hakkındaki bilgileri güdük kalmıştır."

Bundan önce, onların gaibi bilmedikleri belirtildi ve bu husus, onların mutlak sonları olan bir vakti de bilmemeleriyle tekid edildi. Bu kelâmda da, o hususun tekidi ve takriri daha da kuvvetlendirilmektedir. Zira burada onların, tekrar dirilme vakitlerini bilmemek cehaletinden daha fahiş bir cehalet içinde oldukları beyan edilmektedir. Nitekim âhiretı bilmelerinin, birbirlerini destekleyen bunca sebepleri olduğu halde onlar âhiret hallerini mutlak olarak bilmiyorlar.

B- "Hayır! Onlar ondan şüphe içindedirler."

Burada da onların âhiret hakkındaki cehaletleri bırakılıp bundan da daha kötü olan halleri beyan edilmektedir kı, bu da onların, âhiret hakkındaki hayretleridir. Yani onlar, âhiret in kendisi ve gerçekleşmesi hakkında ciddi bir şüphe içindedir. Bunlar, âhirette olacak hâdiseler şöyle dursun, âhiretin kendisi hakkında, hayret içindedirler. Tıpkı bir kimsenin, hakkında delil bulamadığı bir husus hakkındaki hayreti ve şaşkınlığı gibi.

C- "Hayır! Onlar âhiretten kördürler."

Burada daha önceki halleri de bırakılıp içinde bulundukları hâlin, şüpheden de daha ağır ve feci olduğu beyan edilmektedir. Yani onların basiretleri tamamen bozulduğu için âhiretin delillerini de görecek durumda değillerdir.

67
"Kâfir olanlar demişlerdi ki: "Biz ve babalarımız toprak olunca mı, gerçekten, sahi biz mi çıkarılmış olacağız?"

Burada kâfirlerin, ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmeleri anlatdarak onların âhiret hakkındaki cehaletleri ve körlükleri beyan edilmektedir. Onların, "Kâfir olanlar" şeklinde zikredilmeleri, onları zemmetmek ve bâtıl hükümlerinin illetini zımnen bildirmek içindir.

Bu çıkarılmaktan murat, mezardan çıkarılmaktır. Bu çıkarılmanın, toprak oklukları vakit ile kayitlandırdması, onların inkârının, yalnız o zamanki çika-İmaya tahsisi anlamında değildir. Zira onlar, beden aynı hak üzerinde olsa da ölümden sonraki dirdmeyi mutlak olarak inkâr ediyorlar. Hayır, andan kayıtlandırma, inkârı takviye etmek içindir; zira inkâr, çıkarılmaya münafi olan bir halde çıkarılmaya tevcih edilmektedir.

68
"Yemin olsun ki, biz, daha önce de babalarımız bununla tehdit olunmuşuzdur. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir."

Yani biz de, Muhammed'den önce babalarımız da, ölümden sonra hesap için diriltilip mezardan çıkarılmakla tehdit olunmuşuzdur.

"Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" cümlesi, takrirden sonra ikinci takrirdir.

69

"Ey Resûlüm! Onlara de ki: "Yeryüzünde gezin de, günahkârların akıbeti nice olmuştur, görün!"

Yani yeryüzünde gezin de, kendilerini, İlah olarak yalnız Allah'a ve sizin inkar ettiğiniz âhiret gününe îman etmeye davet eden peygamberleri yalanlamaları sebebiyle o günahkârların akıbeti nice olmuştur, görün. Zira onlarin akıbetini görmekte, basiret sahipleri için yeterli ibret vardır.

Âyette tekzipçiler (yalanlayanlar) yerine mücrimler (günahkârlar) ifâdesinin kullanılmış olması, mü'minlerin, günahların terkini Allah'ın lutf-u keremıyle başardıklarını hatırlatmak içindir.

70
"Ey Resûlüm! Onların yüzünden üzülme; kurmakta oldukları tuzaktan dolayı da sıkıntı duyma, "

Yani ey Resûlüm Mubammed! Onların küfür ve tekzipte ısrar etmelerinden dolayı üzülme ve kurmakta oldukları tuzaktan dolayı gönlün daralmasın; çünkü Allah (celle celâlühü), seni insanlardan mutlaka koruyacaktır.

71
"Onlar diyorlar ki: "Eğer doğru sözlü iseniz, bu tehdit konusu azap ne zaman gerçekleşecek?"

Yani o kâfi der diyorlar ki: "Eğer sen, âcil bir azabın başımıza geleceği konusunda verdiğin haberde doğu isen, bu azap ne zaman gelecek?"

Burada çoğul zamirinin (iseniz) kullanılması, mü'minlerin de, anılan ihbarda Peygamberimize iştirak etmeleri itibarıyladır.

72
"De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı belki pek yakında başınıza gelecektir."

Onların başına geleceği haber verilen azap, Bedir Savaşında uğradıkları azaptır.

Bu âyetin metninde kullanılan "Asâ/belki" kelimesi, şüphe ifâde etmemektedir. Zira başkalarının kelâmında kullanıldığında şüphe ifâde eden "Asâ", "Lealle" ve "Sevfe" kelimeleri, hükümdarların vaadlerinde kullanıb dıldannda kesinlik ifâde etmektedir. Onların bu şekilde (belki) ifâde etmeleri, vakar izhar etmek ve kendi emsalinin işaretlerinin bile, başkalarının sarahatleri gibi kesindir. İşte Allah'ın mükâfat ve ceza vaadleri de böyledir.

73
"Hiç şüphe yok ki, senin Rabbin bütün insanlara lûtf-u kerem sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

Yani hiç kuşku yok ki, senin Rabbin, bütün insanlara lutf-u ihsanda bulunmaktadır ve bu kâfirlerin işledikleri günahlardan sonra ve ezcümle onların, azabın çabucak gelmesini istemelerinden sonra da azaplarını tehir buyurması, O'nun ıhsanmdandır. Fakat insanların çoğu bu nimetin hakkını vermiyorlar da, ona şükretmiyorlar; aksine bu kâfirlerin yaptıkları gibi cehâletleriyle azabın çabucak gelmesini istiyorlar.

74
"Hiç şüphe yok ki, senin Rabbin, onların kalplerinin gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir."

Yani ey Resûlüm! Senin Rabbin, onların gizlediklerini de, açığa vurdukları fiilleri ile sözleri ve ezcümle onların, azabı çabucak istediklerini de bilir.

Bu kelâm, bize bildiriyor ki, o kâfirlerin açığa vurdukları dışında da çok çirkin işleri vardır ve Allah (celle celâlühü), hepsinden dolayı onların cezasını verecektir.

Âyette önce gizlinin, sonra açığın zikredilmesinin sebebi, "Onlar bilmezler mı ki, gizlediklerini de, açığa vurduklarını da Allah bilmektedir."

75
"Bütün gökte ve yerde gaip olan hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın."

Bu kitap, Levh-ı Mahfuz'dur. Âyetin metnindeki "Mübîn" kelimesi, apaçık mânâsında kullamldığı gibi, açıklayıcı mânâsında da kullanılmaktadır. Buna göre yani bu kitap, onu mütalâa edene içindekini açıklamaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, apaçık kitap, mecazî olarak âdil hüküm demektir.

76
"Şüphe yok ki, bu Kur'ân, Isrâiloğullarına, hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin çoğunu anlatmaktadır."

Kur'ân'ın, İsrâiloğullarına anlattığı bu kabil konulardan biri de, Hazret-i İsa'nın durumudur. İsraîloğullari, bu konuda da anlaşmazlığa düşerek fırkalara ayrılmışlar; ifrat ile tefritte ve tesbih ile tenzihte azgınlık ve aşırılık göstermişler; birçok konuda aralarında o kadar şiddetli ve zor ayrılıklar bas göstermiş ki, birbirlerini lanetlemişler. İnen Kur'ân-ı Kerîm bu konunun hakikatini beyan etmektedir. Onlar insaf ehli olsalar, bunu görürler.

77
"Hiç şüphe yok ki, Kur'ân, mü'minler için bir hidâyet rehberi ve rahmettir."

Binâenaleyh İsrâiloğullarmdan îman edenler de, bu münkirlere öncelikle dâhildir.

78
"Ey Resûlüm! Senin Rabbin, onlar arasında elbette hükmünü verecektir. O, yegâne azîz'dir, Alîm'dir."

Yani ey Resûlüm Muhammed! Senin Rabbin, İsrâiloğulları arasında hak hükmünü verecektir; yahut hilemetle hükmedecektir. O, yegâne galip ve üstün olduğu için O'nun hükmü geri cevrilmeyecektir. Ve o, her şeyi ve ezcümle ne ile hükmedeceğini bilmektedir.

79
"O halde sen, Allah'a tevekkül et. Çünkü şüphe yok ki, sen apaçık hak üzeresin."

A- "O halde sen, Allah'a tevekkül et."

Yani ey Resûlüm! Allah'ın şânı böyle olduğuna göre, artık sen, Allah'a tevekkül et. Günkü bu, O'na tevekkül etmeyi ve tevekkül emretmeyi gerektirmektedir. Yani şânı bu kadar yüce olan Allah'a tevekkül et, zira bu, herkesin O'na tevekkül etmesini ve bütün işlerini O'na havale etmesini gerektirmektedir.

B- "Çünkü şüphe yok ki, sen apaçık hak üzeresin."

Bu kelâm sarahatle, Allah'a tevekkül etmek, illeti olarak. Peygamberimizin apaçık hak üzere olduğunu, yahut hak ile bâtılı birbirinden tefrik eden, yahut haklı ile bâtılciyi birbirinden ayırtan bir düstur üzere olduğunu bekitmektedir. Zira Peygamberimizin böyle olması, onun, Allah'ın hıfzına, yardımına ve desteğine mutlaka güvenmesini gerektirmektedir.

80
"Şüphesiz sen ölülere işittiremezsin. Arkalarını dönüp gittikleri zaman o sağırlara da duyuramazsın."

A- "Şüphesiz sen ölülere işittiremezsin."

Bu, Peygamberimizin tevekkül etmesinin lüzumunun ikinci illetidir. Tevekkül, tamamen Allah'a yönelmekten, işlerini O'na havale etmekten ve başkaca vesileler aramaktan yüz çevirmekten ibarettir. Tevekkülün lüzumunun illeti olarak, önce, Allah tarafından onu gerektiren hususlar zikredildi ki, bunlar, Allah'ın hak ile hükmetmesi, Aziz ve alim olmasıdır. Tevekkülü mucip ikinci bir illeti olarak zikredilen husus da, bir veçhe göre

Peygamberimiz tarafındandır ki, onun hak üzere, olmasıdır, ikinci veçhe göre ise, Allah tarafındandır ki, O'nun hakka yardımı ve desteğidir.

Sonra tevekkülün üçüncü bir illeti de zikredddi ki, bu, bizzat değil, bilvasıta tevekkülü muciptir ki, bu hususun, Allah'tan başka bütün teşebbüslerden yüz çevirmeyi gerektirmesidir. Zira onların ölüler, sağırlar ve körler gibi olmaları, onların taraftarlığından ve desteğinden umudu tamamen kesmeyi gerektirmekte ve desteği, yardımı Allah'a tahsis etmeyi mucip olmaktadır ki, zaten Allah'a tevekkül etmenin mânâsı da budur.

O kâfirler, ölülere benzetilmişler, çünkü onlara okunan bunca uyarılardan hiç etkilenmemektedirler.

Âyette işittirmenin mutlak olarak zikredilip mefulünün (tümlecinin) zikredilmemesi, onların hak adına hiçbir şeyi işitmediklerini beyan etmek içindir.

Belki de burada kastedilen, onların kalplerinin, zikredilen şuursuzlukta ölülere benzetilmesidir. Zira kalp de, şuurlardan biridir. Bu şuurun tamamen muattal olduğuna işaret edildikten sonra kulak ve göz şuurlarının da muattal olduğu beyan edilmiştir. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onların öyle kalpleri vardır ki, onunla anlamazlar; öyle gözleri de vardır ki, onlarla görmezler; öyle kulakları da vardır ki, onlarla işitmezler." yoksa eğer böyle bir izah olmazsa, onlar, ölülere benzetildikten sonra onların ayrıca sağırlara ve körlere benzetilmelerinin fazla bir meziyeti olmaz.

B- "Arkalarını dönüp gittikleri zaman o sağırlara da duyuramazsın."

Yani bunlara, her hangi bir şey için olan davetini duyuramazsın. Burada "Arkalarını dönüp gittikleri zaman" kaydının zikredilmesi, teşbihi tamamlamak ve olumsuzluk mânâsını pekiştirmek içindir. Zira onlar, hakka olan çağrıdan sağır olmanın yanı sıra, dâvetçiden yüz çevirip ona arkalarım dönüyorlar. Ve hiç şüphe yok ki, sağır olan, çağıran, ona yakın ve kulağının karşısında da olsa, yine duymaz. Şu halde ondan uzak ve arkasında olduğu zaman nasıl duyabilir!

81
"Sen körleri dalâletlerinden kurtarıp hidâyete erdirecek de değilsin. Sen ancak âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin. Zira onlar müslümanlardır."

A- "Sen körleri dalâletlerinden kurtarıp hidâyete erdirecek de değilsin."

Yani onları, matluba eriştiren bir hidâyete erdiremezsin. Nitekim "Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin..." âyetindeki hidâyet de, bu kabildendir. Zira hidâyet olmak, görmeye bağlıdır.

B- "Sen ancak âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin."

Yani sen ancak, âyetlerimize îman etmek, şanlarından olan kimselere faydalı bir duyurma yapabilirsin.

C- "Zira onlar müslümanlardır."

Bu, onlarin îman etmelerinin illetidir. Yani çünkü onlar hakka boyun eğmişlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, ihlasla Allah'a yönelmiş lerdir. Nitekim bu kelime, "Küm muslini olarak yüzünü Allah'a döndürürse..." âyetinde de bu mânâdadır.

82
"O söz, kendilerine vaki olduğu zaman, onlara yerden büyük bir Dâbbe çıkaracağız da, o insanların, âyetlerimize kesin olarak îman etmediklerini söyleyecektir."

Bu âyet, "Çabucak gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı..." âyetinde işaret edilen onların acele gelmesini istedikleri azabın geri kalan kısmı olan kıyamet ve ön hâdiselerini beyan etmektedir.

O sözden murat, onların acele gelmesini istedikleri kıyameti ve onun korkunç hallerini anlatan âyetlerdir. Onun vaki olmasından murat da, kıyametin kopmasidir. Bu şekilde ifâde edilmesi, onun vukuunun ve tesirinin şiddetini bildirmek içindir.

Vaki olma fiili, söze isnâd edilmiş, çünkü bundan maksat, gelmesini ifâde eden âyetlerin tasdiki olması hasebiyle kıyametin vukuunu beyan, etmektir.

Burada vald olmaktan kastedilen, onun yaklaşmasıdır. Nitekim "Allah'ın emri geldi." ifâdesi de bu kabildendir.

Yani onların duymadıkları ve tasdik etmedikleri mezkûr sözün anlattığı kıyametin vukuu yaklaştığı zaman, onlara yerden bir Dâbbe çıkaracağız. Bu Dâbbe, Cessâse (Etâ emru'Uâh) denilen bir mahluktur. Bunun büyük bir Dâbbe olarak ifâde edilmesi, çok garip bir mahluk olduğunu ve vasıflarının ifâdelere sığmadığını bildirmek içindir.

Hadiste vârid olduğuna göre, Dâbbetü'l-Arz denilen bu mahlukun uzunluğu altmış arşındır. Hiç kimse ona yetişemez ve hiçbir kaçan, ondan kurtulamaz.

Rivâyet olunuyor ki, Dâbbetü'l Arz'ın dört ayağı, yelesi, uzun kılları ve iki kanadı var.

İbni Cüreyc'ten rivâyet olunduğuna göre, Dâbbetü'l-Arz'ın vasıfları şöyledir: Kafası, öküz kafaşıdır; gözü, domuz gözüdür; kulakları, fil kulaklarıdır; boynuzları, dağ keçisi boynuzlarıdır; boynu devekuşu boynudur; göğsü, aslan göğsüdür; rengi, kaplan rengidir; böğürleri, kedi böğürleridir; kuyruğu, koç kuyruğudur; ayaklarının tabanları, deve ayağının tabanlarıdır, iki mafsalının arası, Hazret-i Âdem'in zira'ı (parmak uçlarından dirseğe kadar) ile on iki zira'dır.

Vehb b. Münebbih diyor ki: "Yüzü, insan yüzüdür; diğer bedeni ise, kuş bedenidir."

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Dâbbetü'l-Arz, kuyruğu olan bir hayvan değil; fakat insan, gibi sakalı vardır." Ancak meşhur olan görüşe göre, Dâbbetü'l-Arz, bir hayvandır.

Rivâyet olunuyor kı, Dâbbetü'l-Arz, yalnız başını çıkarıyor. Başı da göğe, yahut bulutlara erişiyor.

Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Dâbbetü'l Arz'da her renk vardır, iki boynuzu arasındaki mesafe, bir fersahtır."

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, Dâbbetü'l-Arz'ın tam olarak ortaya çıkması ancak üç günde tamamlanır.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Dâbbetü'l-Arz, üç günde ortaya çıkar. Bu arada insanlar ona bakiyorlardir. Her gün ancak üçte biri ortaya çıkar."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimize "Dâbbetü'l-Arz nereden çıkar?" diye soruldu ve o da buyurdu ki: "Allah katında en büyük hürmete sahip olan Mescit'ten çıkar." Yani Mescıd-i Haram'dan çıkar.

Yine Rivâyet olunuyor ki, Dâbbetü'l-Arz, üç kez çıkar: Önce Yemen'in en uzak bölgesinde çıkar; sonra çölde çıkar. Sonra uzun bir zaman gizli ka-kr. Bir gün insanlar, Allah katında en büyük hürmete ve şerefe sahip olan mescidde iken, Dâbbetü'l-Arz, Mahzum oğulları yurdunun karşısında, Mescid-i Haram'dan çıkarken sağda kalan Beytullah'ın köşesinden çıkar. Orada bulunan insanlar, dehşet içinde kalırlar. Kimisi kaçar; kimisi de durur, dikkatle bakar.

Diğer bir görüşe göre ise, Safâ tepesinden çıkar.

Yine Rivâyet olunuyor ki, bir gün Hazret-i İsa, müslümanlarla birlikte Beytullah'ı tavaf ederken aniden altlarındaki yer sarsılmaya başlar; bu sarsıntı, kandilleri bile hareket ettirir ve Safâ tepesi, say yerine bakan tarafından yarılıp Dâbbetü'l-Arz, Safâ'dan çıkar. Hazret-i Mûsa'nın âsâsi ile Hazret-i Süleyman'ın mührü de yanında olacak. Sonra âsâ ile mü’minin alnındaki secde yerine vuracak; bu vuruştan beyaz bir nokta meydana

gelecek; sonra bu nokta yayılacak ve nihayet bundan yüzü tamamen aydınlanmış olacak ve iki gözü arasına da "Mü'min" yazacak. Kâfiri, de burnundan mühürleyecek; ondan meydana gelecek nokta da yayılacak ve bundan yüzü da tamamen kararmış olacak ve iki gözü arasına da "Kâfir" yazacak. Sonra onlara: "Ey filan! Sen Cennet ehlindensin ve ey filan! Sen de Cehennem ehlindensin!" diyecek.

Ibn Abbas'tan rivâyet olunuyor ki, kendisi ihramlı iken, elindekı âsâ ile Safâ tepesine vurarak: "Dâbbetü'l-Arz, şu anda benim bu âsâmın sesini kesinlikle duymaktadır" demiştir.

Ebû Hüreyre'nin Peygamberimizden rivâyetine göre, Peygamberimiz: "Ecyâd geçidi, ne kötü geçittir!" buyurmuş ve bunu iki veya üç kez tekrarlamış ve: "Niçin, Ya Resûlallah?" diye sorulunca da şöyle buyurmuştur: "Dâbbetü'l-Arz, ondan çıkacak; üç kez bağıracak; onun sesini dünyanın doğusu ile batısı arasında bulunan herkes duyacak; sonra da düzgün bir Arapça ile konuşacak." İşte bu âyetteki "O insanların, âyetlerimize kesin olarak îman etmediklerini söyleyecektir" cümlesinin mânâsı budur. Yani o kâfir insanların, kıyametin ve öncüsü olan hâdiselerin geleceğini bildiren âyetlerimize, yahut bu âyetlerin de dâhil oldukları bütün âyetlerimize kesin olarak îman etmediklerini söyleyecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Dâbbetü'l-Arz'ın, kıyametten hemen önce çıkacağını bildiren âyetinin de dâhil olduğu âyetlerimize kesin olarak îman etmediklerini söyleyecektir. Ancak hak olan birinci görüştür. Nitekim sen de bunu deride kavrayacaksın.

O kâfir insanlar, âyetleri inkâr ettikleri halde, o insanların kesin olarak îman etmediklerinin ifâde edilmiş olması, onların, kesin olarak o âyetlere îman etmeleri ve onların sıhhatine hükmetmeleri gerekirken, onların bunun aksini yaptıklarını bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, "O insanlar, âyetlerimize kesin olarak îman etmiyorlardı" cümlesi makablinden bağımsız olup Dâbbetü'l Arzın sözleri değil doğrudan doğruya Allah'ın kelâmıdır. Ancak bu cümlede geçmiş ve gelecek fiil kiplerinin kullanılmış olması, bu görüşü reddetmektedir. Çünkü bu ifâde, o kâfirlerin dünyada kesin olarak îman etmediklerinin hikâyesi olduğu hususunda sarih bir delildir.

Burada insanlardan murat, ya bütün kâfirlerdir, yahut Mekke müşrikleridir.

Vehb b. Münebbih'ten rivâyet olunduğuna göre, Dâbbetü'l arz, gördüğü herkese, Mekke halkının Muhammed'e ve Kur'ân'a îman etmediklerini haber verecektir.

Âyetin metnindeki "tükellimihüm/onlara söyler" fiili, diğer bir kırâete göre" teldımühüm/onları yaralar" şeklinde, okunmuştur. Buna göre bu yaradan murat, âsâ ve mührün damgasıdır.

83
"O gün her ümmet içinden âyetlerimizi yalanlayanlardan bir güruh hasredeceğiz (toplayacağız). İşte onlar, toparlanılıp hesap yerine sevkedileceklerdir."

Bundan önce kıyametin bazı öncü hâdiseleri anlatıldıktan sonra burada, kıyamet koptuğunda âyetleri yalanlayanların halleri icmali olarak anlatılmaktadır.

Bu kelâmın başında Peygamberimize hitap eden bir emir gizlidir. (Ey Resûlüm! onlara anlat!)

Bu haşirden murat, bütün mahlukları kapsayan genel haşirden sonra azap için olan haşirdir.

Yani ey Resûlüm! Onlara o günü anlat ki, bütün peygamberlerin ümmetlerinden, yahut her nesilden büyük bir güruh toplayacağız. Yani onların bir kısmını toplayacağız. Çünkü her ümmetin, hak dini tasdik edeni var, tekzip edeni vardır.

İşte o güruhların baş tarafları durdurulup geride kalanların da onlarla birleşmesi sağlanacak ve hepsi toplu olarak hesap yerine sevk edileceklerdir.

Bu ifâde, o güruhların sayılarının pek çok olduğuna ve dağınık gruplar halinde olduklarına açıkça delâlet etmektedir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Ebû Cehil, Velid b. Muğîre ve Şeybe b. Rebîa, Mekke halkının huzurunda ve keza diğer ümmetlerin ileri gelenleri de onların huzurunda cehenneme sevk edileceklerdir."

84
A- "En son onlar hesap yerine geldiklerinde Allah buyuracak ki: "Siz benim âyetlerimi, hiçbir bilgi ile kavramadığınız halde yalanladınız öyle mi?"

Yani onlar nihayet sual, cevap, münakaşa ve hesap yerine geldiklerinde Allah (celle celâlühü), hakkı yalanlamalarından dolayı onları kınamak üzere buyuracak ki: "Bu günle karşılaşacağınızı bildiren âyetlerimi, hiç incelemeden, mahiyetini anlamadan ve kesin olarak tasdike şayan olduklarını görmeden daha işin başında yalanladınız öyle mi?"

Bu kelâm, kesin olarak delâlet ediyor ki, her iki yerde de âyetlerden murat, o Kur'ân âyetleridir ki, sıhhat delilleri ile doğruluk ispatlarım içerdikleri halde, onlar bu âyetler hakkında inceleme ve tefekkürde bulunmaları gerekirken, bunları yapmadan ve onlari kavramadan peşinen inkâr etmişlerdir. Yoksa âyetlerden murat, kıyametin kendisi, ile onun hâdiseleri değildir.

B - "Yoksa yaptığınız ne îdi?"

Yani yoksa siz, o âyetleri ne yapıyordunuz ve siz bundan başka ne yapıyordunuz?

Hulâsa, onlar bundan başka bir şey yapmadılar. Sanki onlar, ancak küfür ve günahlar için yaratılmışlardır. Halbuki onlar ancak îman ve ibadetler için yaratılmışlardır. Onlar, takbih edilmek için bu azarlara muhatap olduktan sonra cehenneme atılıyorlar.

85
"Zulmettikleri için aleyhle rinde ki hükmü bildiren söz gerçekleşmiştir. Artık onlar konuşamazlar."

Yani onların, Allah'ın âyetlerini yalanlamak suretiyle zulmetmeleri sebebiyle azabın geleceğini bildiren sözün mânâsı, onların aleyhinde gerçekleşmiştir. Artık onlar konuşamazlar; çünkü onlar cevaptan tamamen kesilmişler ve acıklı azabın meşguliyetiyle müptela olmuşlardır.

86
"Görmüyorlar mı ki, biz, dinlensinler diye geceyi karanlık ve çalışsınlar diye gündüzü aydınlık kılmışızdır. Hiç şüphe yok ki, îman eden bir topluluk için bunda birçok büyük deliller vardır."

A- "Görmüyorlar mı kı, biz, dinlensinler diye geceyi karanlık ve çalışsınlar diye gündüzü aydınlık kılmışızdır."

Bu görme, kalbî görmedir. Çünkü gece de gündüz her ne kadar gözle görülen nesneler ise de, onların böyle kılınmalari, akıl de idrâk edilen şeyler kabilindendir. Yani onlar bilmediler mi ki, biz, geceyi karanlık kıldık kı, uyku ve istikrar ile dinlensinler ve gündüzü de aydınlık kıldık ki, geçimlerinin temini için çalışma imkânlarını bulsunlar.

B- "Hiç şüphe yok ki, îman eden bir topluluk için bunda birçok büyük deliller vardır."

Yani gece ile gündüzün anlatıldıkları gibi kılınmalarında, ölümden sonraki diriksin gerçek olduğuna ve onu bildiren âyetlerin doğru olduklarına apaçık delâlet eden birçok büyük deliller vardır. Nasıl bu deliller olmasın ki, gece ile gündüzün, akıllara hayret veren ve Allah'tan başka hiç kimsenin kavrayamadığı hikmetlere bağlı olarak hârika bir şekilde birbirini izlemesini ve değişmelerini düşünen ve ufuklarda, ölümü çağrıştıran gece karanlığinm, hayatı çağrıştıran gündüz aydınlığiyla değiştiğini müşahede eden ve kendi nefsinde de, ölümün kardeşi, olan uykunun, hayat gibi olan uyanıklıkla değiştiğini gören kimse, kıyametin hiç şüphesiz geleceğine, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar diriltip kaldıracağına, Allah'ın, bunu, o ikinci hayat için misal ve

tahakkukuna delil kıldığına, bunu bildiren ve gece de gündüz halinin buna delil olduğunu ifâde eden âyetler ile diğer bütün âyetlerin Allah katından nazil ve hak olduğuna kesin olarak hükmeder.

87
"Sûr'a üfürüleceği gün, Allah'ın diledikleri bir yana, bütün göklerde olanlar ve yerde bulunanlar dehşet içindedirler. Hepsi de küçülerek O'nun huzuruna gelirler."

A- "Sür'a üfürüleceği gün, Allah'ın diledikleri bir yana, bütün göklerde olanlar ve yerde bulunanlar dehşet içindedirler."

Sûr, melek İsrafil'in üfürdüğü boynuzdur.

Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Allah göklerle yerin yaratılışını tamamladıktan sonra Sürü yarattı; sonra onu İsrafil'e verdi. İsrafil de onu ağzına koydu ve gözlerini Arş'a dildp ne zaman emir verilecek diye beklemeye başladı."11

Ebû Hureyre diyor ki: "Ben, ya Resûlallah! Sûr nedir? diye sordum. O da: "Boynuz biçimindedir" buyurdu. Ben: "Nasıl bir şeydir?" dedim, O da buyurdu ki: "Çok muazzam bir şeydir. Nefsim, kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, onun bir dairesi, gök ile yer arası kadar geniştir. İşte İsrafil'in, bu Sûr'a üfürmesi emredilir ve o da üfürür. O zaman, Allah'ın dilediğinden başka hiç kimse hayatta kalmaz. İşte "Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde ne varsa, hepsi ölecektir." âyetinde anlatılan da budur. Sonra ikinci kez Sûr'a üfürmesi emredilecek ve o da üfürünce, bütün ölüler dirilip ayağa kalkacaktır. İşte "Sonra ikinci kez Sûr'a üflenince, bir de bakarsın ki, onlar ayağa kalkmış, bakıyor" cümlesinde anlatılan budur."

Bu âyet-i kerimenin siyak ve sibakına göre, burada murat olan üfürme, ikinci üfürmedir ve "Bütün göklerde olanlar ve yerde bulunanlar dehşet içindedir" cümlesindeki dehşetten de, insanlar dirilip mahşer yerine gönderilecekleri zaman, görecekleri harikulade korkunç manzaralar karşısında hepsini kaplayacak olan korku ve dehşettir.

Muhtemeldir ki, ilk Sûr'a üfürüldüğünde vaki olacak hallerin beyanının, gerçekleşme sırası itibarıyla bundan sonra vaki olacak olan, her ümmet içinden bir güruhun toplanmasının beyanından sonra zikreddmesi, hatırlatmayı tekrar etmekle korkutmayı da tekrar etmek için ve bu iki hâdiseden her birinin, kendi başına zikre değer büyük bir felâket ve korkunç bir hâdise olduğunu bildirmek içindir. Eğer vaki olma sırası gözetilmiş olsaydı ikisinin, hatırlanması emredilen tek bir hâdise olduğu vehmeddebilirdi. Nitekim Bakara sûresinde kesilmesi emredilen sığır bahsinde de izahı geçti.

Bu âyette, "Allah'ın diledikleri bir yana" ifadesiyle istisna edilenler, kimisine göre, Cebrâîl , Mîkâil, İsrafil ve Azrail'dir (aleyhisselâm). Kimilerine göre ise, huriler, Cennet ile cehennemin görevli melekleri ve Arş'i taşıyan meleklerdir.

B- "Hepsi de küçülerek O'nun huzuruna gelirler."

Yani Sûr'a üfürüldüğünde diriltilenlerin hepsi, küçülerek, hor ve zeki olarak hesap için mahşer yerine Rabb-i izzetin huzuruna gelirler.

88
"Sen dağlan da görür, onları yerinde donmuş gibi sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçmesi gibi geçmektedirler. Bu her şeyi yerli yerince yaratan Allah'ın sanatıdır. Çünkü şüphe yok ki, o, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır."

A- "Sen dağları da görür, onları yerinde donmuş gibi sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçmesi gibi geç inektedirler."

Yani şunu da onlara anlat: O gün dağları da göz görmesiyle yerlerinde sabit gibi görürsün; Halbuki onlar, rüzgârların sürade hareket ettirdiği bulutlar gibi seyir hâlindedirler. Zira pek büyük cisimler, bir istikamette hareket ettikleri zaman, onların hareketi neredeyse belli olmaz.

Bu teşbihin içine, parçalara bölünüp dağılmak hususunda dağların hak-nin, bulu darın haline benzetilmesi de dâhil edümiştir. Nitekim diğer bir âyette de meal olarak şöyle denilmektedir: "Dağlar da, atılmış renkli yün gibi olacaklar."

Bu hâdise de, ikinci kez Sûr'a üflenmesinden sonra mahlûkların haşiri sırasında olacaktır. O zaman Allah bu yeri başka bir yer ile değiştirecek; yerin biçimini de değiştirecek ve dağlan da, anlatılan korkunç şekilde yerlerinden yürütecek ki, mahşer ehli, bunu görsünler. Dağlar, her ne kadar ilk Sûr'a üflendiğinde dökülüp parçalanıyorsa da, onların yürütülmesi ve yerin tesviye edilmesi, ancak ikinci üflemede olur. Nitekim diğer âyetlerde de meâlen şöyle dendmektedir: "Sana dağlar hakkında soru soruyorlar; de ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak. Sonra yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin. O gün insanlar, dâvetçiye İsrâfîl'e) uyacaklar." "O gün yer başka bir yer ile gökler de başka göklerle değiştirilecek ve insanlar, Bir ve Kaldıâr olan Allah'ın huzuruna çıkacaklar." Zira İsrafil'e uymak ve insanların Allah'ın huzuruna çıkmaları, ancak ikinci üflemeden sonra olacak.

Âlimler, "O gün dağları yerlerinden götürürüz ve yeryüzünü dümdüz görürsün ve onları mahşerde toplamışız..." âyetinin tefsirinde diyorlar ki; bu âyette geçmiş (mazı) fiil kipinin, gelecek fiil kipine atfedilmesi, haşirin, yürütmek ve görmekten önce gerçekleşeceğine delâlet etmek içindir. Yani onlari bundan önce haşir ettik, demektir.

Kimi âlimlere göre, bu üfürmeden murat, ilk üfürmedir ve dehşet de, pek korkunç olmasından dolayı ölümle sonuçlanan dehşettir. Nitekim âyette meal ile şöyle denilmektedir: "Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir." böylece bunun tesiri, vaki olduğunda hayatta bulunanlara mahsus olur; ondan önce ölen ümmetler için bir tesiri olmaz.

Kimi âlimlere göre, Sûr'a üfürüldüğü gün onlar, boyun eğerek Allah'ın buyruğuna gelirler, demektir. Ancak şüphe yok ki, bu, Kur'ân sahasının tenzih edilmesi gereken uzak bir izahtır. Bundan daha uzak da, bu üfürmenin, "Bunlar da ancak, gecikmesi asla olmayacak korkunç bir ses beklemektedirler." âyetinde belirtilen üfürme olduğunu söylemektir. Buna göre, bu vaki olduğunda Allah (celle celâlühü), dağları yürütür; böylece dağlar, bulutlar gibi geçer; sonuçta dağlar, serap haline gelir ve yer de, sakinlerini öyle sarsmaya başlar ki, denizde demir atan bir gemi gibi, yahut canlılar tarafından sallanan asık kandil gibi olur.

Bu görüşün bu makam ile kesinlikle hiçbir irtibatı yoktur. Bu konuda kaçınılmaz olan hak görüş, daha önce belirttiğimiz görüştür. Bundan sonra gelecek "Onlar o gün korkudan da emindirler." ifâdesi de, bu konudaki sarih delillerdendir.

B- "Bu her şeyi yerk yerince yaratan Allah'ın sanatıdır."

Yani zikredilen Sûr'a üfürme ve onu takip eden bütün hâdiseler, her şeyi hikmetinin gereği olarak yerk yerince ve sağlam olarak yaratan Allah'ın sanatıdır.

Bununla, bu fiillerin pek muazzam ve korkunç olduklarına dikkat çekilmekte ve bunun, sebepsiz olarak ve önemli bir sonucu olmaksızın, bu âlemin nizamım bozmak ve kâinatın ahvalini ifsat, etmek olmadığı, fakat hikmet esası üzerine kurulmakta olan Allah'ın hârika işleri kabilinden olduğu bildirilmektedir ki, Allah'ın Bu hârika işleri, öyle güzel sonuçlar doğurmaktadır ki, yaratma mukaddimelerinin ve var etme prensiplerinin bu sağlam ve mükemmel şekilde düzenlenmesi de bu sonuçlar içindir. Nitekim "Her şeyi yerk yerince yaratan" ifâdesi de bunu bildirmektedir.

C- "Çünkü şüphe yok ki, o, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır."

Bu kelâm, zikredilenlerin Allah'ın muhkem ve mükemmel işleri olmasının illet ve izahıdır. Zira bununla beyan ediliyor ki, Allah'ın (celle celâlühü), mükelleflerin yaptıklarının zahirini ve batınını (iç yüzünü) bilmesi, mükelleflerin, tekrar diriltilip Allah'ın huzuruna haşir edilmelerinden sonra o işlerin ve onların gerçek güzellik ve çirkinklerinin ortaya çıkarılmasını ve gökler ile yerin de, âyetlerde anlatılan değişiklikleri görmelerini gerektirmektedir ki, mükellefler, bunları görmekle, Allah'ın vaadinin hiç şüphesiz hak olduğunu anlasınlar.

89
"Kim iyilikle Allah'ın huzuruna gelirse, ona daha iyisi verilir. Onlar o gün büyük korkudan da emindirler."

A- "Kim iyilikle Allah'ın huzuruna gelirse, ona daha iyisi verilir."

Yukarıda geçen "Çünkü şüphe yok ki, o, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır" cümlesiyle ile işaret edilen, amellerin karşılıklarının verileceği, hususu, burada beyan edilmektedir. Yani sizden veya Allah'ın huzuruna gelenlerden her kim iyi ameller getirirse, ona daha iyisi verilir. Daha iyisi olması, ya onun kat kat olması itibarıyladır, yahut mükâfatının kesintisiz ve devamlı olması itibarıyladır. Kimilerine göre ise, yani ona, o amellerden hâsıl olan Cennet iyiliği var, demektir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, burada iyilik (hasene), şahadet kelimesi demektir.

B- "Onlar o gün büyük korkudan da emindirler."

Yani Allah'ın huzuruna iyilikler getirenler, muhasebenin tamamlanıp sevap ile günahların ortaya çıkması sonunda azabı müşahede etmekten hâsıl olan o kelimelerle ifâde edilemeyen büyük dehşetten de emindirler. Bu korku, "En büyük korku da onları üzmez." âyetinde anlatılan korkudur.

Hasen-ı Basrîden rivâyet olunduğuna göre bu korku, kulun, cehenneme götürülmesi emredildığında onun duyacağı korkudur.

İbn Cüreyc ise diyor ki: "Ölüm, bir hayvan şeklinde Cennet ile Cehennem arasında boğazlanıp münâdinin: "Ey Cennet yaranı! Bu, ölümü olmayan ebedî bir hayat. Ve ey Cehennem yaranı! Bu, ölümü olmayan sonsuz bir hayat!.." diye sesleneceği zaman Cehennem eldin in duyacakları korkudur."

İşte iyilik ile gelen bahtiyar insanlar için bu en büyük korku olmayacak ve onlara bundan hiçbir zarar dokunmayacaktır. Allah'ın istisna buyurdukları dışında herkesi kaplayacak olan genel korku ise, Sûr'a üfürmenin başında dehşet verici korkulu halleri görmekten hâsıl olan panik ve korkudur ki, bunun zararından emin olunsa da, yaratılış hükmünün gereği olarak hiç kimse bundan kurtulamaz..

90
"Kim de kötülük getirirse, yüz üstü ateşe atılacak. Siz ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz."

A- "Kim de kötülük getirirse, yüz üstü ateşe atılacak."

Kimi âlimlere göre, burada kötülükten murat, Allah'a ortak koşmaktır (şirktir).

Yahut bu ifâde de, "Ellerinizi tehlikeye atmayınız!" âyetinde olduğu gibi, önemli bir parçanın kük (bütün) yerinde kullanılması kabilindendir. Yani onlar, ateşe, atılacaklar, demektir.

B- "Siz ancak yaptıklarınızın, karşılığını görmektesiniz."

Bu, ya iltifat, (önceki gıyabî üsluptan hitap üslubuna geçmek kabilinden)dir, yahut "Onlara denir ki" ifâdesi mukadderdir.

91
"Ben ancak, bu şehrin Rabbine -ki onu dokunulmaz kılmıştır -Rabbine ibadet etmekle emrolundum. Zaten her şey onundur ve ben müslümanlardan olmakla emrolundum."

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), onlara dünya ile hallerini beyan ettikten ve kıyametin hâdiselerini açıkladıktan sonra böyle demesi emir edilmiştir. Bu kelâm, Peygamberimizin, davet isini ziyadesiyle tamamladığına ve ondan sonra Allah'ın ibadetinden, O'nu tefekkür etmekten başka işi kalmadığına, artık onlar ister dalâlette kalsınlar, ister hidâyete ersin ve ister iyi olsunlar, ister kötü olsunlar, aldırmaması gerektiğine dikkat çekmek içindir. Tâ ki bu tutum, onları, kendi halleriyle ilgilenmeye ve Hazret-i Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) onları davet etmekle aşırı derecede ilgilenmesinden kendilerini mutlak olarak

imâna icbar ettiğini vehmetmesinler, kendi hallerini düzeltmekle meşgul olsunlar ve gördükleri apaçık âyetleri tefekkür etsinler.

Bu şehir, Mekke'dir. Âyetin metninde Rabbin, özellikle bu şehre izafesinin zikre tahsis edilmesi, bu kutsal kentin şânını yüceltmek ve mekânını yükseltmek, içindir. Allah'ın onu dokunulmaz kıldığının belirtilmesi de, onun için teşrif üstüne teşriftir ve tazim üstüne tazimdir. İlave olarak bunda, emrin illeti ve emre uymayı gerektiren hususun da izahı vardır. Tıpkı, "Onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine ibadet: etsinler." âyetlerinde olduğu gibi. Bir de, onların yaptıklarının son derece çirkin olduğuna işaret etmek içindir. Nitekim, malûm olduğu üzere, Mekke şehri, bitkileri ile ağaçlarının kesilmesi, av hayvanlarının ürkütülmesi ve her hangi bir şekilde küfür kadesinin gösterilmesi yasaklanmış iken, onlar, kötülüklerin en büyüğünü ve en şeni küfrü işlemeyi sürdürmektedirler. Nitekim Mekke kâfirleri, onun Rabbinin ibadetini terk ettiler; oraya putlar diktiler ve onlara tapmaya kapandılar. Allah, onları kahreylesin, nasıl da haktan çevriliyorlar!

B- "Zaten her şey onundur ve ben müslümanlardan olmakla emrolundum."

Yani yaratmak olarak, mülk olarak ve tasarruf olarak her şey yalnız O'nundur; hiçbir kuvvet, hiçbir şeyde O'nun ortağı değildir.

Bu kelâm, hakkı tahkik içindir ve burada Rabbin, Mekke'ye izafe edilmesi, zikredilen tazim ve teşrii: için olduğuna, bununla beraber Allah'ın bütün kainatın Rabbi olduğuna dikkat çekmek içindir.

Ve ben, İslâm ve tevhıd dini üzerinde sebat gösterenler zümresinden olmamla, kendimi yalnız Allah'a teslim etmekle emir olundum. Nitekim diğer bir âyette de meal ile şöyle denilmektedir: "Kendini yalnız Allah'a teslim eden kimseden dini daha güzel kim var!"

92
"Kur’ân okumakla da emrolundum. İmdi kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa, ona de ki: "Ben sadece uyacılardanım."

A- "Kur’ân okumakla da emrolundum."

Yani Kur’ân'ın içinde gizli olan hârika hakikatlerin yavaş yavaş bana açılması için devamdı Kur’ân okumakla emir olundum. Yahut irşad ve daveti tekrar etmek yoluyla insanlara devamlı Kur’ân okumakla emir olundum. Bu mânâya göre bu kelâm, hidâyet ve irşad için insanlara Kur’ân okumanın yeterli olduğuna, ayrıca mucizeler göstermeye gerek olmadığına dikkat çekmektedir.

B- "İmdi kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa, ona de ki: -Ben sadece uyarıcılardanım."

Yukarıda geçen "Kur’ân okumakla da emir olundum" cümlesinin ikinci mânâsına göre, bu kelâmın mânâsı da, kim, Kur’ân'a îman edip ondaki hükümleri uygulamakla doğru yola gelirse, demektir. Birinci mânâsına göre ise, kim zikredilen İslâm, ibadet ve Kur’ân tilavetinde bana uymakla doğru yolu bulursa, demektir.

Yani kim, anılan şekilde doğru yolu bulursa, onun hidâyetinin faydaları bana değil, kendisine ait olur; kim de, küfürle ve Kur’ân'ın muhtevasıyla amel etmekten yüz çevirmekle, yahut zikredilen hususlarda bana muhalefet etmekle dalâlette kalırsa, onun hakkında de ki: "Ben sadece uyarıcılardanım ve ben, uyarı borcumu ifâ ettim. Bundan dolayı onun dalâletinin vebalinden hiçbir şey bana ait değil, bütün vebali yalnız kendisine ait olur.

93
"Ve de ki: "El-hamdü li'llah / Allah'a hamdolsun! O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız." Ey Resûlüm! Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir."

A- "Ve de ki: "El-hamdü li'llah / Allah'a hamdolsun! O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız."

Yani de ki: "Allah'ın bana bolca ihsan buyurduğu nimetlerinden dolayı ve çeşitli dinî ve dünyevî nimetleri içeren peygamberlik nimetini bana bahşetmesinden, beni, peygamberlik yüklerini taşımaya ve hükümlerini apaçık âyetlerle ve parlak delillerle bütün insanlığa tebliğ etmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na hamd ederim."

O, elbetteki dünyada açık ve üstün âyetlerini size gösterecek; siz de, onların, Allah'ın âyetleri olduklarını tanıyacaksınız; ancak bu tanımanız size faydası olmayacak bir zamanda olacak. Bu âyetler, Kur'ân'ın haber verdiği Dâbbetü'l arz'ın çıkışı ile diğer kıyâmet alâmetleridir. Bazı âlimler, Bedir Savasını da bu âyetlerden saymışlarsa da, "Siz de onları tanıyacaksınız" ifâdesi buna müsait değildir.

Çünkü onlar Bedir Savaşının, onlar için bir âyet ve ibret olduğunu kabul etmiyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, "Allah, âyetlerini âhirette size gösterecek" demektir.

B- "Ey Resûlüm! Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Bu kelâm, makabli için bir zeyü ve izah mahiyetinde olup mükâfat ve ceza vaadlerini de zımnen içermektedir. Nitekim bu kelâmın (Arapça) metninde Rab kelimesinin, Resülullah'ın zamirine izafe edilmesi ve hitabın önce Resûlüllah'a tahsis edilip sonra bütün kâfirlere tamim edilmesi (yaptıklarınızdan) de bu hakikati haber vermektedir. Yani ey Resûlüm! Senin Rabbin, senin yaptığın iyiliklerden ve ey kâfirler! Sizin de yaptığınız kötülüklerden habersiz değildir. Binâenaleyh o, hepinizin amellerinin karşılığını mudaka verecektir.

Hulâsa, ey Resûlüm! Senin Rabbin, onların amellerinden habersiz değildir. Bu itibarla o, mutlaka onları azaba uğratacaktır. Onun için onlar, azaplarının tehir edilmesi, Allah'ın onların yaptıklarından habersiz bulunmasından dolayı olduğunu sanmasınlar! Allah, doğrusunu herkesten iyi bilir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tâ. Sîn sûresini okursa, Hazret-i Süleyman, Hûd, Salih, İbrâhîm ve Şuayb'a îman edenlerin ve onları yalanlayanların sayılarının on katı kadar sevap kazanır ve kıyamet günü mezarından Lâ ilahe illallah! diye nida ederek kalkacaktır."

KASAS SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nazil olmuştur,

Bir görüşe göre, 52. ilâ 55. âyetleri Medine'de nazil olmuştur. 88 âyettir.

1
"Tâ. Sîn. Mîm"

2
"Bunlar apaçık kitabın âyetleridir, "

Bu iki âyetin benzerleri hakkındaki icmali ve tafsilatlı izahlar daha önce geçti.

3
"Mûsâ ile Fir’avun kıssasından bir kısmını îman eden bir kavim için gerçek olarak sana okuyoruz."

Yani Cebrâîl (aleyhisselâm) vasıtasıyla sana okuyoruz. Bu okuma, mecazî olarak indirmek anlamında da olabilir.

Peygamberimizin davet ve beyanı genel olduğu halde burada, îman eden kavmin zikre tahsis edilmiş olması, bundan faydalananlar, onlar oldukları içindir.

4
"Fir’avun, Mısır toprağında gerçekten azmış; oranın halkını şialara (sınıflara) bölmüştü. Onlardan bir sınıfı güçsüzleştiriyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise kendileri için sağ bırakıyordu. Çünkü o, gerçekten bozgunculardandı."

A- "Fir’avun, Mısır toprağında gerçekten azmış; oranın halkını şialara (sınıflara) bölmüştü."

Yani Fir’avun, Mısır toprağında zorbalık gösterdi; zulüm ve düşmanlıkta bilinen haddi tecavüz etti ve oranın halkını, dilediği her şer ve fesatta kendisini destekleyen fırkalara, sınıflara, yahut ona itaatte birbirlerini destekleyen sınıflara bölmüştü; yahut istihdamda halkını sınıflara bölmüştü; her sınıfı, inşaat, tarım, hafriyat ve diğer ağır işler gibi beki alanlarda çalıştırıyordu. Çalıştırmadıklarına da kelle vergisi koyuyordu. Yahut kararlarında ittifak etmemeleri için sınıflar arasında kin ve düşmanlık meydana getiriyordu.

B- "Onlardan bir sınıfı güçsüzleştiriyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise kendileri için sağ bırakıyordu, "

Fir’avun’un güçsüzleştirdiği sınıf, İsrâiloğulları idi. Şöyle ki: Bir kâhin, Fir’avun'a demişti ki: "Isrâiloğullarından bir çocuk dünyaya gelecek. Senin hükümdarlığın onun eliyle yıkılacak." Fir’avun’un yaptıkları, tamamen onun ahmaklığından kaynaklanıyordu. Zira eğer bu doğru olsa, çocuk öldürmenin buna faydası olmaz; eğer yalan olsa, çocuk öldürmenin ne gerekçesi olur!

C- "Çünkü o, gerçekten bozgunculardandı."

Yani Fir’avun, gerçekten ifsada, bozgunculuğa tamamen batmış hükümdarlardandı, işte bundan dolayıdır ki, peygamberlerin masum evlatlarını katletmek gibi büyük pek büyük bir cürüme cüret göstermiştir.

5
"Biz ise, orada güçsüzleştirilenlere lutufta bulunmak, onları önderler yapmak ve kendilerini fıravungillerin vârisleri kılmak istiyorduk."

Yani biz, israîloğullarını Fir’avun'un baskı ve zulmünden kurtarmak suretiyle onlara lutufta bulunmak, onlar önceleri başkalarının emrinde uyruklar iken, din işlerinde kendilerini imamlar, önderler yapmak ve kendilerini, Fir’avun ile kavminin mülkünde bulunan her şeye vâris kılmak istiyorduk.

Isrâiloğullarinın, din önderleri kılınmaları, zaman itibarıyla, firavungikere vâris kılınmalarından sonra olduğu halde burada verasetlerinin ondan sonra zikredilmiş olması, vâris kılınmalarının mertebesi, din önderleri kılınmalarının mertebesinden daha aşağı olduğu içindir. Bir de, verasetin devamı olan hususlar ile onun arasına başka bir şeyin girmemesi içindir.

6
"Ve onları o topraklara hâkim kılmak, Fir’avun ile Elâmân'a ve onların askerlerine, korktukları akıbeti göstermek istiyorduk."

Yani biz, İsrâiloğullarmı, diledikleri gibi tasarruf etmek üzere Mısır ve Şam topraklarına hâkim kılmak ve onları güçsüzleştiren Fir’avun, Hâmân ve onlarin askerlerine, onların korktukları ve önlemeye çalıştıkları, Isrâiloğullarından doğacak bir çocuğun eliyle hükümranlıklarının yıkılmasını ve helâk olmalarını göstermek istiyorduk.

7
"Mûsa'nın anasına, onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişe ettiğinde ise, onu deryaya (Niî nehri'ne) bırak! Korkma da, üzülme de; çünkü biz, onu sana mutlaka geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri kılacağız, diye bildirdik."

Yani biz, Hazret-i Mûsa'nın anasına ilham veya rüya ile bildirdik ki, onu gizleyebildiğin sürece kendisini emzir. Komşuların, onun ağlama sesini duymalarından sonra gidip şikâyet etmelerinden, böylece kendisine zarar geleceğinden endişe ettiğinde ise, onu Nil nehrine at! Onun boğulup kayıp olmasından veya bir şiddete maruz kalmasından korkma ve üzülme. Çünkü biz, yakın bir zamanda onu sana tekrar getireceğiz; bundan emin ol! Ve biz onu peygamberlerden biri kılacağız.

Rivâyet olunuyor ki, Isrâiloğullarınm hamile kadınlarını gözetmekle görevli ebelerden biri, Hazret-i Mûsa'nın anasının dostu idi. Hazret-i Mûsa'nın anası, ona: "Bu gün senin dostluğunun bana mutlaka faydası olmalıdır dedi. Nihayet ona doğum yaptırdığında çocuk yere düşünce, bebeğin iki gözü arasında parlayan bir nur, ebeyi korkuttu; bütün mafsalları titremeye başladı ve o ebenin gönlünde bebeğe karşı büyük bir sevgi oluştu. Sonra Hazret-i Mûsa'nın anasına dedi ki: Ben ancak, sana doğum yaptırıp doğan çocuğun cinsiyetini Fir’avun'a haber vermek için sana geldim; fakat doğurduğun çocuğa karşı gönlümde, şimdiye kadar hiç kimse için beslemediğim bir sevgi meydana geldi. Sen bu çocuğu koru." Ebe kadın, o evden ayrılınca, Fir’avun’un müfettişleri geldiler. Hazret-i Mûsa'nın anası, telaşa kapılarak onu bir beze sarıp yanan bir tandırın içine koydu. Hazret-i Mûsa'nın anası, o anda paniğe kapılıp aklı başından gittiği için ne yaptığını bilmiyordu. Müfettişler, arama yaptılar; fakat bir şey bulamadılar. Sonra çıkıp gittiler. Anası çocuğu nereye koyduğunu bilmiyordu. Nihayet onun ağlama sesini tandırdan duyunca, hemen oraya koştu. Zaten Allah (celle celâlühü) ateşi ona serinlik ve esenlik kılmıştı. Sonra Fir’avun, çocukları aramak işini daha da sıkı tutunca, Allah (celle celâlühü), ona bildirdiklerini bildirdi.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsa'nın anası, oğlunu, papirüs kamışından yayıp iç kısmını ziftle sıvadığı bir sandığın içine koymuş ve üç ay müddetle onu bu sandık içinde emzirmişti.

8
"Derken firavun ailesi, kendilerine bir düşman ve keder kaynağı olsun diye onu sahipsiz olarak bulup aldılar. Şüphesiz firavun, Hâman ve askerleri yanılgı içinde idiler."

A- "Derken Fir’avun ailesi, kendilerine bir düşman ve keder kaynağı olsun diye onu sahipsiz olarak bulup aldılar."

Yani Hazret-i Mûsa'nın anası, kendisine emredildiği gibi onu sandığa koyup Nil nehrine bıraktıktan sonra firavun ailesi, sahipsiz bir çocuk olarak onu bulup alddar; bu işe çok itina, gösterip onu zayi olmaktan kurtardılar.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) ile diğerleri diyorlar ki: "Fir’avun’un o zaman evlat olarak tek bir kızı vardı ve hayatta en çok sevip değer verdiği, insandı. Bu kızda ağır bir alaca hastalığı vardı ve tabipler onu iyileştirmekten âciz kalmışlar ve demişlerdi ki: "Bu kızın şifası, bu Nil nehrinden olacak; şu ay, şu gün şu saatte, güneş yeni doğarken, insan gibi bir mahluk Nil nehrinde bulunup alınacak; onun tükrüğü alacak yerlere sürülecek; böylece kız şifa bulacak." İşte o gün gelince, Fir’avun, Nil kenarındaki makamına oturdu. Yanında da karısı, Asiye binti Müzahim b. Ubeyd b. Reyyan b. Velid bulunuyordu. Asiye'nin bu son dedesi Velid, Hazret-i Yûsuf el-Sıddîk. (aleyhisselâm) zamanında Mısır Fir’avun’u idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Âsiye, Isrâiloğullarından Hazret-i Mûsa'nın kolundan (Sıbtı'ndan) idi.

Bir diğer görüşe göre ise, Âsîye, Hazret-i Mûsa'nın halası idi. Süheyk, böyle anlatmaktadır.

Ve Fir’avun’un hasta kızı da, cariyeleriyle birlikte gelip o da Nil kenarında oturdu. Bir de baktılar ki, Nil'de bir sandık var; dalgalar vurup onu sürüklüyor, sonunda sandık bir ağaca takıldı. Fir’avun, onu bana getirin! diye haykırdı. Hemen kayıklarla gidip aldılar ve getirip Fir’avun’un önüne koydular. Sandığı açmaya çalıştılar; fakat açamadılar. Sandığı kırmak istediler; ancak onun da sakıncalı olduğunu anladılar. Hulâsa, bir çare bulamadılar. Bir ara Asiye, eğilip sandığa bakınca, sandığın içinde bir nur gördü; başkaları ise, bu nuru göremediler. Âsiye, sandığı açmaya uğraştı ve sonunda açtı. Bir de baktılar ki, bir bebek, beşiğinde uyuyor. Bebeğin iki gözü arasında parlayan bir nur var; bebek, baş parmağından süt emiyor. Allah (celle celâlühü), onların gönüllerine bebeğin sevgisini verdi. Fir’avun’un kızı da, hemen onun tükrüğünü alıp alacalı yerlerine sürmeye başladı ve o anda şifa buldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Fir’avun'un kızı, bebeğin yüzüne bakar bakmaz, hemen iyileşti. Sonra Fir’avun’un kavminden bazı azgın kimseler Fir’avun'a dediler ki: "Biz öyle sanıyoruz ki, bu çocuk, bizim korktuğumuz çocuktur. Sizin korkunuzdan Nil nehrine atılmış. Gel, sen bunu öldür!" Bunun üzerine Fir’avun, onu öldürmek istedi. Fakat Âsiye, çocuğu inlemesine kendisine bağışlamasını istedi; o da, onu öldürmekten vazgeçti. Nitekim bundan sonraki âyette zikredilecektir.

Hazret-i Mûsa'nın onlara düşman ve keder kaynağı olması, aslında onu Nil'de bulup almaları için sebep ve gaye olmayıp onun bir sonucudur. Fakat bu sonuç, onların fiiline terettüp etmek cihetinden, fiile sevk eden sebep ve gayeye benzetilmiştir.

B- " Şüphesiz Fir’avun, Hâmân ve askerleri yanılgı içinde idiler."

Yani onlar bütün yaptıklarında yanılgı içinde idiler. Bundan daha garip ne olabilir ki, onlar, Hazret-i Mûsâ için binlerce çocuk öldürdüler; sonra da onu alıp büyüttüler ki, büyüsün de, onlara, korktuklarını yapsın!

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsa'yı bulmak için onlar doksan bin yeni doğan bebek öldürdüler. Yoksa onlar, öyle büyük günahkârlar idiler ki, Allah (celle celâlühü) onların düşmanlarını onların elinde büyüttü?

9
"Fir’avun'un karısı dedi ki: "Bana da, sana da göz aydınlığıdır. Onu öldürmeyin. Olur ki, bize faydası dokunur. Yahut onu evlat ediniriz." Halbuki onlar işin farkında değillerdi."

A- "Fir’avun’un karısı dedi ki: "Bana da, sana da göz aydınlığıdır. Onu öldürmeyin."

Yani Fir’avun'un karısı, Mûsa'yı sandıktan çıkarınca: "Bana da, sana da göz aydınlığıdır..." demişti. Zira ikisi de Mûsa'yı görür görmez, onu pek sevmişlerdi. Yahut Fir’avun’un kızının alaca hastalığı, onun tükrüğüyle şifa bulduğu için böyle demişti.

Bir hadiste şöyle vârid olmuştur: "Fir’avun, Âsiye'ye: "Sana göz aydınlığıdır; bana değil" demişti. Eğer: "Sana göz aydınlığı olduğu gibi, bana da göz aydınlığıdır" deseydi, Allah Asiye'yi hidâyete erdirdiği gibi, Fir’avun’u da hidâyete erdirirdi."

Âsîye'nin, Fir’avun'a: "Onu öldürmeyin" diye çoğul kipiyle hitap etmesi, onu tazim etmek içindir. Tâ ki, arzusunda ona yardımcı olsun.

B- "Olur ki, bize faydası dokunur."

Zira bu çocukta bereket ve necabet alâmetleri vardır. Zira Asiye, onda mezkûr alâmetleri görmüştü.

C- "Yahut onu evlat ediniriz."

Zira bu çocuk evlat edinilmeye pek uygundur.

D- "Halbuki onlar işin farkında değillerdi."

Yani onlar, firavun ailesi, onu sahipsiz bir çocuk olarak bulup aldı ki,

onlara bir düşman ve keder kaynağı olsun ve Fir’avun'un karısı da böyle şöyle dedi; Halbuki onlar, onu bulup almak, ondan fayda ummak ve kendisini evlat edinmek işlerinde yanılgı içinde ıdder.

10
"Mûsa'nın anasının yüreği bomboş sabahladı. Eğer vaadimize inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı."

A- "Mûsa'nın anasının yüreği bomboş sabahladı."

Yani Hazret-i Mûsa'nın anası, oğlunun Fir’avun'un eline düştüğünü duyunca, yüreği akıl ve şuurdan bomboş sabahladı. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Gönülleri bomboş olarak kendilerine bile bakamaz durumda..."

Diğer bir görüşe göre ise, Mûsa'nın anasının yüreği, keder ve üzüntüden bomboş sabahladı, demektir. Çünkü o, Allah'ın (celle celâlühü) vaadine son derece güveniyordu. Yahut çünkü o, Fir’avun’un, yavrusuna şefkat gösterip onu evlat edindiğini duymuştu.

B- "Eğer vaadimize inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı.

Yani eğer Allah'ın vaadini tasdik edenlerden, yahut onun korumasına güvenenlerden olması için onun kalbini sabır ve sebat ile pekiştirmemiş olsaydık, aşırı hayret ve dehşetinden dolayı, yahut onu evlat edinmesine olan aşırı sevincinden dolayı neredeyse Mûsa'nın işini ve kıssasını açığa vuracaktı. Yoksa Fir’avun'un, onu evlat edinmesine ve şefkatine inananlardan olması için onun kalbini pekiştirdik, demek değildir.

11
"Anası, Mûsa'nın ablasına: "Onun izini takip et!" dedi. Oda, onlar farkına varmadan uzaktan onu gözetledi."

Burada, "kızma" denilmeyip de "ablasına" denilmesi, emri yerme getirmeyi gerektiren muhabbet sebebini sarih olarak belirtmek içindir.

12
"Biz, sütanalarının sütlerini emmeyi daha önceden ona haram kıldık. Bunun üzerine ablası: "- Sizin adınıza ona bakacak, hem de ona iyi duygular besleyecek bir aile göstereyim mi?" dedi."

A- "Biz, sütanalarının sütlerini emmeyi daha önceden ona haram kıldık.."

Yani Mûsa'nın ablası daha onun izini ve haberini takip etmeye çıkmadan önce biz, süt analardan süt emmesini ona haram kıldık.

B- "Bunun üzerine ablası: "Sizin adınıza ona bakacak, hem de ona iyi duygular besleyecek bir aile göstereyim mi?"dedî."

Yani ablası, Mûsa'nın, süt anaların memesini kabul etmediğini, Fir’avun'un ona çok itina gösterdiğini ve memesini kabul edecek birini aradığını görünce, onlara: "Sızın için ona bakacak, hem de ona iyi duygular besleyip emzirmesinde ve bakımında kusur etmeyecek bir âde göstereyim mi?" dedi.

Rivâyet olunuyor ki, Mûsa'nın ablasının bu sözlerini duyunca: "Hiç şüphesiz bu kız, bu bebeği ve ailesini tanıyor. Onu yakalayın ve bu bebeğin halini anlatıncaya kadar onu sıkıştırın!" dedi. Bunun üzerine Mûsa'nın (aleyhisselâm) ablası: "Ben, o Menin hükümdar için iyi duygular beslediğini demek istedim" dedi. O zaman Fir’avun, çocuğa bakacak aileyi getirmesini emretti. O da gidip anasını getirdi. O sırada Mûsâ (aleyhisselâm), Fir’avun’un kollarında ağlıyordu. Fir’avun da, onu avutmaya çalışiyordu. Fir’avun, Mûsa'yı anasına verdi. Mûsâ, anasının kokusunu alınca ağlamayı kesti ve onun memesini emmeye başladı. Fir’avun ona: "Sen kimsin? Bu çocuk senin memenden başka hiçbir memeyi kabul etmedi!" dedi. Mûsa'nın anası dedi ki: "Ben, kokusu güzel, sütü güzel bir kadımın. Hangi çocuk getirilse, beni kabul eder." Fir’avun, Mûsa'yı ona verdi ve bunun için kendisine bir ücret de bağladı. Mûsa'nın anası da onu alıp aynı gün evine döndü. İşte bundan sonraki âyet bunu anlatmaktadır.

13
"Böylece biz onu anasına döndürdük ki, gözü aydın olsun, üzülmesin ve Allah'ın vaadinin kesinlikle hak olduğunu bilsin. Fakat Yine de pek çoğu bilmezler."

Yani yavrusuna kavuşmakla gözü aydın olsun, onun ayrılığından dolayı üzülmesin ve Allah'ın vaadlerinin bir kısmını görüp diğer kısmını da ona kıyaslamak suretiyle, oğlunu kendisine döndürmesi ve onu peygamberlerden biri kılması hususunda Allah'ın verdiği vaadin gerçek olduğunu, vaadinden caymasının asla mümkün olmadığını bilsin diye biz onu anasına döndürdük. Fakat yine de pek çoğu bunun böyle olduğunu bilmezler de bunda şüpheye düşerler. "Yahut onu anasına döndürmekten asıl amacın, anasının bu sonucu önceden bilmesi olduğunu, diğer hususların ise ayrıntı olduğunu bilmezler.

Bu âyette, Mûsa'nın anasının, onun Fir’avun’un eline düştüğünü duyduğunda gösterdiği olumsuz tepkilere tariz vardır.

14
"Mûsâ olgunlaşıp kemale erişince, biz ona peygamberlik ve ilim verdik. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız biz!"

Tam olarak olgunlaşma yaşları otuz ile kırk arasındadır. Zira bu yaşlarda akıl, kemâle erer.

Rivâyet olunuyor ki, bütün peygamberlere kırk yaşında peygamberk gelmiştir.

Yani Mûsâ bedeni ve aldî olgunluk ve kemale erişince, ona peygamberlik ve din ilmi yahut hikmet ehli ile âlimlerin ilmini ve vasıflarım verdik. Mûsa'ya ilim ve hikmet verilmesi, peygamberliğinden önce idi. Böylece kendisine ilim ve hikmet verildikten sonra artık ondan cahilce sözler ve hareketler hiç sâdır olmadı.

Bu izah, kıssanın nazmına en uygun olanıdır. Zira Allah (celle celâlühü) Mûsa'ya (aleyhisselâm), Peygamberliği ancak Medyen'e hicretinden sonra Mısır'a geri dönerken yolda vermişti.

15
"Mûsâ, halkının gaflette bulunduğu bir sırada şehre girdi, Derken orada, biri kendi yaranından, diğeri de düşman tarafından olan ıkı adamın dövüştüklerini gördü. Yaranından olan kimse, düşmanından olana karşı Mûsa'dan yardım istedi. Mûsâ da, herife bir yumruk attı da, ölümüne sebep oldu. O zaman Mûsâ dedi ki: "Bu, şeytanın işindendir; çünkü o, gerçekten saptırıcı apaçık bir düşmandır."

Yani Hazret-i Mûsâ, mutat olmayan bir vakitte yahut onu beklemedikleri bir vakitte -ki bir görüşe göre öğle uykusu vakti idi ve

Diğer bir görüşe göre de akşam ile yatsı arası idi. Fir’avun sarayından yahut şehir varoşu Menften, yahut Habin'den, yahut Aynşems'ten şehre girdi. Derken orada, bin kendi dindaşları olan Israîiloğullarından, diğeri de, dinen kendisine muhalif olan kıbtilerden olan iki adamın kavga ettiklerini gördü. Israûoğullarından olan kimse, kibtiye karşı kendisinden yardım istedi. Hazret-i Mûsâ da, Kibtiye bir yumruk vurdu da, ölümüne sebep oldu. O zaman Mûsâ dedi ki: "Bu, şeytanın işindendir..." çünkü Hazret-i Mûsâ, kâfirleri öldürmeye memur değildi. Yahut Hazret-i Mûsâ, onların içinde güvenilir bir insan idi. Bundan dolayı onları gafil avlaması haksızlık olurdu.

Bu hâdise, Hazret-i Mûsa'nın ismet vasfına halel getirmez. Çünkü bu öldürme hata ile olmuştur. Hazret-i Mûsa'nın bu fiilini şeytanın işinden sayması, onu zulüm olarak isimlendirmesi ve ondan dolayı istiğfarda bulunması, Allah'a (celle celâlühü) pek yakın olan kulların âdetidir ki, kendilerinden sâdır olan küçük günahları da büyük sayarlar.

16
"Mûsâ dedi ki: "Ey Rabbim! Kadar ben kendime zulmettim. Artık beni bağışla!" Rabbi de onu bağışladı. Çünkü o, yegâne gafûr'dur, rahîm'dir."

Hazret-i Mûsa'nın iki kelâmı arasına başka kelâmın girmesi, ikisinin birbirinden farklı olduklarını göstermek içindir. Zira bu kelâmı, yakarış ve duadır; birincisi ise böyle değildir.

17
"Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Bana lütfettiğin nimete yemin olsun ki, artık suçlulara asla arka çıkmayacağım!"

Yani Mûsâ dedi ki: "Beni bağışlaman nimetine yemin olsun ki, ben kesinlikle tevbe edeceğim ve bundan böyle artık suçlulara asla arka çıkmayacağım."

Bu kelâm, Allah'tan atıfet dilemesi anlamında da olabilir. Yani bana ihsan ettiğin nimetin hakkı için beni koru kı, yardımı bir cürüme sebep olacak kimseye yardım etmeyeyim.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Hazret-i Mûsâ, ihtiyatlı konuşmadığı için bir kez daha buna müptelâ oldu." Bu izah, birinci tefsiri (yemin oknasi) teyid etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani bana ihsan ettiğin kuvvetle senin dostlarına yardım edeceğim; bu kuvvetimi düşmanlarının yardımında asla kullanmayacağım! demektir.

18
"Böylece korkarak, etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı. Bir de baktı ki, dün kendisinden yardım isteyen adam, yine yardım için feryat ediyor. Mûsâ ona: "Sen hiç şüphesiz apaçık bir azgınsın!" dedi."

Yani Hazret-i Mûsâ, o kibtîyi kaza ile öldürdükten sonra kendisinden intikam alınması korkusuyla, yahut askerlerin korkusundan etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı. Bir de baktı ki, dün kendisinden yardım isteyen adam, yine yardım için feryat ediyor. Hazret-i Mûsâ ona dedi ki: "Sen hiç şüphesiz apaçık bir azgınsın; sen bir adamın katline sebep oldun; şimdi de başka biriyle kavga ediyorsun! "

19
"Derken Mûsâ, ikisinden düşmanı olan adamı yakalamak isteyince, adam dedi ki: "Ey Mûsâ! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da kıymak mı istiyorsun? Sen buralarda ille bir cebbar (zorba) olmak istiyorsun; ıslahçi olmak istemiyorsun."

Yani Hazret-i Mûsâ, hem kendisine, hem de onunla kavga eden israilliye düşman olan kibtîyî yakalamak isteyince -zira o kıptı, onların dininde değildi ve bir de kıbtiler, mutlak olarak Israîiloğullarının düşmanları idiler- kavga eden İsrailli, (azgın) dediğinde kendisini yakalayacağını zannederek Hazret-i Mûsa'ya böyle dedi.

Derler ki; o kıbti adam, kavga ettiği İsraillinin bu sözünü duyunca, bir gün önce Fir’avun'un adamını öldürenin Hazret-i Mûsâ olduğunu anladı ve hemen Fir’avun'a gidip bunu kendisine anlattı. Fir’avun da, Hazret-i Mûsa'nın öldürülmesini emretti.

Diğer bir görüşe göre, Hazret-i Mûsa'ya: "Sen buralarda ille bir cebbar olmak istiyorsun..." diyen, o kipti idi.

Cebbar, dilediği dayak ve öldürme fiillerini işleyip sonuçlarını hiç düşünmeyen kimsedir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın emrine boyun eğmeyen mütekebbir kimsedir.

Yani Hazret-i Mûsa'ya dedi ki, sen ille bir cebbar, zorba olmak istiyorsun, sözlerinle ve fiillerinle îslahçı olmak istemiyorsun.

20
"Şehrin ırağından bir adam koşarak geldi de: "Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar; hemen buradan çık. Gerçekten ben senin iyiliğini isteyenlerdenim" dedi."

Yani şehrin ırak bir semtinde oturan bir adam koşarak geldi, yahut bir adam şehrin uzak bir semtinden koşarak geldi... Deniliyor ki, bu adam, Fir'avun çevresinden bir mü'min idi ve adi da Hizkîl, yahut Şem'un, yahut Şem'ân idi.

21
"Bunun üzerine Mûsâ, korkarak, etrafı gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni zâlimler güruhundan kurtar!" dedi."

Yani Hazret-i Mûsâ, bu adamın kendisine bu bilgiyi vermesi üzerine kendisini arayanların onu yakalamaları korkusuyla etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve: "Rabbim! Beni zâlimler güruhundan kurtar ve beni yakalamalarından koru!" diye niyazda bulundu.

22
"Medyen'e doğru yöneldiğinde de dedi ki: "Umarım ki, Rabbim beni doğru yola iletir."

Medyen, Şuayb'in (aleyhisselâm) kasabasıdır. Hazret-i İbrâhîm'in oğlu Medyen'in adı buraya verilmiştir. Medyen, Fir'avun'un hükmü altında değildi. Medyen ile Mısır arasında sekiz günlük mesafe vardır.

Hazret-i Mûsâ, Allah'a (celle celâlühü) tevekkül etmek ve O'nun güzel tevfikine güvenmek anlamında bunu söylemişti. Hazret-i Mûsâ, Medyen yolunu da bilmiyordu. Önüne üç yol çıktı. O da, orta yolu tuttu. Onun peşine düşenler ise, diğer iki yoldan gittiler. Denilir ki, Hazret-i Mûsâ, yalın ayak yola çıktı ve oraya varıncaya kadar ayaklarının derileri, bile soyuldu.

Bir görüşe göre de, atlı ve elinde kısa bir mızrak bulunan bir melek geldi ve onu Medyen'e götürdü.

23
"Mûsâ, Medyen suyuna varınca, orada hayvanlarını suvaran bir topluluk gördü. Onların gerisinde de hayvanlarını suvarmayan iki kadın gördü. Onlara: "Derdiniz nedir?" dedi. Dediler ki: "Bütün çobanlar suvarıp çekilmeden biz suvaramayız; babamız da büyük bir ihtiyardır."

Medyen suyu, onların su aldıkları bir kuyudur. Hazret-i Mûsa'nın gördüğü iki kadın, o kalabalığın aşağısında durup koyunlarını kuyuya yaklaşmaktan engelliyorlardı ki, koyunları, diğer koyunlara karışmasınlar. Zaten kuyuya yaklaşmalarında bir fayda da yoktu. İşte. Hazret-i Mûsâ, onların geride durup koyunlarını kuyuya yaklaşmaktan engellediklerini görünce, onlara, niçin böyle geride kaldıklarını, koyunlarının önünde durduklarını ve diğerleri gibi onları suvarmadıklarını sormuştu. Onlar da demişlerdi ki: bizim halimiz hep bövledir; çobanlar, hayvanlarım kanasiya suvarıp çekilmeden biz koyunlarımızı suvaramıyoruz. Çünkü kovayı onlardan almaktan âciziz ve erkekler arasına karışmaktan da çekiniyoruz.

O iki kadının: "Babamız da büyük bir ihtiyardır" demeleri, babalarının niçin koyunlarını suvarmak için onlarin başında bulunmadığının özrünü beyan etmek içindir. Yani şunu demek istediler. Biz tesettürlü iki zayıf kadınız; erkekler arasına karışıp onların elinden kovayı alamayız; bunu yapacak bir erkeğimiz de yoktur; babamız da

çok yaşlı bir ihtiyardır; yaşlılık onu çökertmiştir. Onun için diğer insanlar, su ihtiyaçlarını karşılayıncaya kadar biz suvarmamızı tehir ediyoruz.

24
"Bunun üzerine Mûsâ, onların yerine davarlarını süvariverdi. Sonra gölgeye çekildi de: "Rabbim! Gerçekten bana indireceğin her hayra muhtacım" dedi."

A- "Bunun üzerine Mûsâ, onların yerine davarlarını suvariverdı."

Yani Hazret-i Mûsâ, onlara acıyarak onların yerine bunu yaptı. Rivâyet olunuyor ki, çobanlar, hayvanlarını suvardıktan sonra kuyunun ağzına, ancak yedi erkeğin, kimilerine göre on erkeğin, kimilerine göre kırk erkeğin, kimilerine göre de yüz erkeğin kaldırabileceği büyük bir kaya parçasını koyuyorlardı. Hazret-i Mûsâ, bunca yorgunluk, vücudunda meydana gelen yara-bereye ve açlığına rağmen tek başına bu kocaman kayayı kaldırdı. Muhtemeldir ki, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), suvarmak için onlarla itiş-kakışa girdi de, onlar da, Hazret-i Mûsa'yı suvarmaktan âciz bırakmak için o taşı kuyunun ağzına kapattılar. Çünkü zahire göre Hazret-i Mûsâ, o iki kadının halini görünce, onların yerine hemen suvarmaya girişti. Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, o kadınların koyunlarını suvanncaya kadar hepsini sudan uzaklaştırdı.

Diğer bir görüşe göre ise, orada başka bir kuyu vardı ve mezkûr kaya bu kuyunun ağzında idi. Yine rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, onlardan bir kova su istedi, onlar da kovalarını kendisine verdüer ve: "Sen bu kova ile su çek!" dediler. Ve kovayı da ancak kırk kişi çekebiliyordu. Hazret-i Mûsâ, bu kova ile su çekti ve havuza döktü ve bereketi için duâ etti ve o iki kadının koyunlarını bundan suvardı ve onları gönderdi.

B- "Sonra gölgeye çekildi de: "Rabbim! Gerçekten bana indireceğin her hayra muhtacım" dedi."

Yani Hazret-i Mûsâ, onların yerine koyunlarını suvardıktan sonra orada bulunan bir gölgeye çekildi ve o zaman: "Rabbim! Gerçekten ben, büyük, küçük, bana indireceğin her hayra muhtacım" dedi. Âlimlerin çoğuna göre, burada hayırdan murat yemektir; çünkü makamdan anlaşdan budur,

Diğer bir görüşe göre ise, yani bana indireceğin büyük hayra, iki cihan hayrına dünyada muhtaç duruma düştüm, demektir. Çünkü o, Fir’avun’un yanında iken refah içinde idi. Hazret-i Mûsâ, memnuniyet ve şükrünü izhar etmek için bunu söylemişti.

25
"Sonra o iki kadından biri utana utana yürüyerek Mûsa'ya geldi; dedi ki: "Babam, bizim yerimize davarları suvarma karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Bunun üzerine Mûsâ, Şuayb'ın yanına varıp başından geçenleri anlatınca, Şuayb: "Korkma; o zalimler güruhundan kurtuldun" dedi."

A- "Sonra o iki kadından biri utana utana yürüyerek Mûsa'ya geldi; dedi ki: "Babam., bizim, yerimize davarları suvarma, karşılığını ödemek için seni çağırıyor, "

Bir görüşe göre, Hazret-i Mûsa'yı çağırmaya gelen kız, o iki kızdan büyük olanı idi ve adı da Safurâ, yahut Safra idi.

Diğer bir görüşe göre ise, küçüğü idi ve adi Sufeyrâ idi. Yani kızlar, babalarına döndükten sonra biri, Hazret-i Mûsa'yı çağırmaya geldi.

Rivâyet olunuyor ki, kızlar, diğer insanlardan önce, koyunlarının memeleri süt dolu ve karınları tok olarak babalarının yanma dönünce babaları onlara: "Niye böyle erken geldiniz? dedi. Onlar da: "Biz, iyi bir adanı bulduk; o, bize acıdı da, bizim yerimize davarlarımızı suvardı" dediler, Bunun üzerine babaları, kızlarından birine: "Git de, onu bana çağır" dedi. Deniliyor ki, Hazret-i Mûsa'ya gelen kız, çok utanarak ve yüzünü, gömleğinin yeniyle örterek yanına gelmişti, Onun: "Babamız seni çağırıyor, " şeklinde çağırmayı babasına isnâd etmesi ve ücretini vermek için olduğunu söylemesi, sözünde şüphe okluğunu vehmettirmemek içindir. Kızın bu sözleri, onun aklının, haya ve iffetinin kemaline açıkça delâlet etmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, onun davetini kabul etti ve kız önde, kendisi de arkasında yola koyuldular. Yolda gelirken rüzgâr, kızın elbisesini vücuduna yapıştırıyordu ve vücudunun hatları belli oluyordu. Hazret-i Mûsâ, bu durumu görünce, kıza: "Sen, arkamdan yürü de, yolu bana tarif et" dedi. Kız da öyle yaptı. Nihayet Hazret-i Şuayb'ın evine geldiler.

B- "Bunun üzerine Mûsâ, Şuayb'ın yanına varıp başından geçenleri anlatınca, Şuayb: "Korkma; o zalîmler güruhundan kurtuldun" dedi."

Bu Kelâm-ı Kerîmin nazmının zahirinden anlaşıldığına göre, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) nın, tereddütsüz olarak, kendisini çağıran kızın davetini kabul etmesi, Hazret-i Şuayb'ı görmekle bereketlenmek, onun fikrinden istifade etmek. Güç bulmak idi; yoksa kızın anlattığı gibi yaptığı iyiliğin ücretini almak için değil idi. Nitekim malûm olduğu üzere, rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Şuayb, ona yemek getirince, Hazret-i Mûsâ: "Biz öyle bir ailedeniz ki, dinimizi dünya dolusu altınla satmayız ve yaptığımız iyiliğin ücretini de almayız" dedi ve elini yemeğe uzatmadı. Nihayet Hazret-i Şuayb dedi ki: "Bizim, evimize gelen herkes için töremiz budur." İşte bundan sonra Hazret-i Mûsâ, karşılıksız olarak kendisine yapılan bir iyiliği kabul etmek kabilinden yemek yemeye başladı. Bunun aksi nasıl olabilir ki., Hazret-i Mûsâ, kendi kıssasını Hazret-i Şuayb'a anlatmış ve kendisinin, peygamberler hanedanından, Hazret-i Yakub (aleyhisselâm) evlâdından olduğunu söylemişti. Ve böyle Aziz bir misafir de ağırlanmaya lâyıktır; özellikle de Allah'ın (celle celâlühü) Peygamberlerinden birinin evinde...

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsa'nın, yaptığı hizmetin ücretini kabul etmesi, kendisi için hoş karşılanmayan bir şey değildir; çünkü yokluk ve açlık kendisini buna mecbur etmiştir. Nitekim Atâ b. Sâîb'den rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, "Rabbim! Gerçekten bana indireceğin her hayra muhtacım" diye duâ ederken de, kızlara duyurmak için yüksek sesle duâ etmişti, işte bundan dolayıdır ki, kendisine: "Bizim yerimize suvarmanın ücretini vermek için..." denilmiştir. Muhtemeldir ki, Hazret-i Mûsa'nın böyle duâ etmesi, ücretinin verilmesine vesile olması içindi.

26
"Şuayb'ın iki kızından biri dedi ki: "Onu ücretle çoban tut! Çünkü ücretle tutacağın en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır."

Bunu söyleyen kız, gidip Hazret-i Mûsa'yı çağıran ve sonra Hazret-i Mûsâ ile evlendirilen kız idi.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Şuayb, kızına dedi ki: "Onun güçlü ve güvenilir olduğunu sana kim söyledi?" dedi. Bunun üzerine kızı, o ağır kayayı kuyunun ağzından nasıl kaldırdığını, o büyük kova ile nasıl su çektiğim, babasının mesajını kendisine iletirken başını çevirip kendisine bakmadığını ve yolda da rüzgâr, elbisesini vücuduna yapıştırıp vücudunun hatlarını belli ettiği için, arkasından gelmesini söylediğini babasına anlattı.

27
"Şuayb dedi ki: "Bana sekiz yıl işçilik etmene karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan, artık o kendinden; yoksa ben sana sıkıntı vermek istemem, inşallah beni dürüstlerden bulacaksın."

A- "Şuayb dedi ki: "Bana sekiz yıl işçilik etmene karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan, artik o kendinden; yoksa ben sana sıkıntı vermek istemem."

Yani eğer bu sekiz senelik süreyi on yıla tamamlarsan, bu, benim seni icbar ettiğim için değil, bana iyiliğin olur, demektir. Hazret-i Şuayb'ın bunu söylemesi, Hazret-i Mûsa'ya kendi görüşünü arz etmek ve bunu arzu etmek anlamında idi; yoksa bilfiil bu şartla olan bir akdi bağlamak ve gerçekleştirmek anlamında değildi.

Yahut "Ben sana sıkıntı vermek istemem" ifâdesi, yani vakitleri gözetmek, işleri zamanında ve tam olarak yapmak hususunda da seninle tartışmam, demektir.

B- "inşallah beni dürüstlerden bulacaksın."

Yani inşallah, güzel muamele, yumuşak tavır ve ahde vefada beni iyi insanlardan bulacaksın.

Hazret-i Şuayb'ın, "inşallah" demesi, Allah'ın ismiyle berekedenmek ve işini Allah'ın tevfikine havale etmek anlamındadır; yoksa iyi davranmasını Allah'ın dilemesi şartına bağlamak için değildi.

28
"Mûsâ dedi ki: "İşte bu, seninle benim aramdadır. İki müddetten hangisini doldurursam, bana karşı husumet yok." Allah da söylediklerimize vekildir."

A- "Mûsâ dedi ki: "İşte bu, seninle benim aramdadır. İki müddetten hangisini doldurursam, bana karşı husumet yok."

Yani senin söylediklerin, benimle yaptığın muahede ve bana şart koştuğun husus, ikimiz için de geçerlidir; hiçbirimiz onun dışına çıkmayacak; ben bana koşulan şartın dışına çıkmayacağım; sen de, kendine koştuğun şartın dışına çıkmayacaksın, iki müddetten en uzununu da, en kısasım da hizmetle doldursam, bana karşı husumet yok.

Hazret-i Mûsa'nın bu sözleri, murat olanı sarahatle, belirtmek ve muhayyerlik hususunu netleştirmek içindi. Hulâsa, iki süreden hangisini doldurursam, fazlasını benden istemek için aramızda husumet olmayacak, demektir. İki müddetten en fazlasını doldurduğu takdirde, zaten hiç husumet olmayacağı malûm iken, her iki süreyi de kapsayan bir genelleme yapması, gerçekleşmemek hususunda ikisinin eşit olduğunu belirtmek içindir. Yani onyıldan fazla benden istenmeyeceği gibi, sekiz yıldan fazla da benden istenmemekdir.

Yahut iki süreden hangisini doldurursam, bana günah yoktur; en uzununu doldurduğum takdirde günahım olmayacağı gibi, en kısasım doldurduğum takdirde de günahım olmayacak.

B- "Allah da söylediklerimize vekildir."

Yani aramızdaki şartlara Allah (celle celâlühü) şahit ve gözeticidir. Binâenaleyh hiçbirimizin bunun dışına çıkmaya asla hakki yoktur.

Hazret-i Şuayb ve Hazret-i Mûsa'dan hikâye edilenler, nikâh akdi ile ücret akdinin gerçekleştirilmesi için aralarında cereyan eden kelâmın tamamı değil, fakat yalnız, karar verip gerçekleşmesi için ittifak ettikleri hususlar beyan edilmektedir. Nitekim onların şeriatine göre akdin icaplarının tafsilâtı zikredilmeksizin, kıssanın icmali olarak zikredilmesi için gereken lasını ile iktifa edilmesinden de anlaşılmaktadır.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Şuayb ile Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) akdi tamamlayınca, Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsa'ya: "Şu eve gir de, o asalardan birini al!" dedi. Hazret-i Şuayb'ın yanında bazı peygamberlerin asaları bulunuyordu. Hazret-i Mûsâ da, Hazret-i Âdem'in cennetten inerken getirdiği ve peygamberden peygambere miras kalarak nihayet Hazret-i Şuayb'a intikal eden âsâyı aldı. Hazret-i Şuayb'ın gözleri görmüyordu. Hazret-i Mûsâ'nın aldığı âsâyı elleyince, onu vermek istemedi ve ona: "Başka bir âsâ al!" dedi. Hazret-i Mûsâ, elini uzatınca yine o âsâ eline geldi ve bu, yedi kere tekrarlandı. O zaman Hazret-i Mûsâ, bu âsânm bir üstün özelliği olduğunu anladı.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Âdem'in ölümünden sonra Cebrâîl bu âsâyı aldı ve Hazret-i Mûsâ, bir gece bu âsâyı buluncaya kadar Cebrâü'de kaldı.

Bir diğer görüşe göre ise, bir melek, insan suretinde Hazret-i Şuayb'a gelip bu âsâyı ona emanet bıraktı. Hazret-i Şuayb da, kızına, Mûsa'ya bir âsâ getirmesini emretti. Kızı da bu âsâyı getirdi. Hazret-i Şuayb, o âsâyı geri götürmesini söyledi ve bu gidip gelme yedi kez tekrarlandı. Fakat her defasında o âsâdan başkası kızın eline gelmedi. Sonunda o âsâyı Hazret-i Mûsa'ya verdi; fakat sonra pişman oldu. Çünkü o âsâ emanet idi. Hemen Hazret-i Mûsa'nın peşine düştü. İkisi âsâ hakkında tartıştılar. Sonunda oraya ilk gelecek adamın hakemliğine razı oldular. Derken oraya bir melek geldi. Melek onlara: "Âsâyı yere bırakın; kim onu kaldırabilirse, âsâ onun olsun!" dedi. İlk önce âsâyı Hazret-i Şuayb, yerden almak istedi; fakat âsâyı kaldıramadı ve Hazret-i Mûsâ, âsâyı yerden kaldırdı.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre ise, bu âsâ, ağaçtan yapılmış bir âsâ olup bir tesadüf olarak Hazret-i Mûsâ'nın eline geçmişti.

Kelbî'den rivâyet olunduğuna göre, içinden Hazret-i Mûsa'ya nida edilen aç, böğürtlen ağacı idi ve onun âsâsi da böğürtlen ağacından idi.

Hazret-i Suayb ile Hazret-i Mûsâ, anılan şekilde mutabık kalmalarının ertesi sabun Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsa'ya dedi ki: "Yol kavşağına vardığında sakın sağ tarafa gitme; çünkü sağ tarafta ot çok ise de, orada bir ejderha var. Senin için ve koyunlar için ondan endişe ederim." Nihayet Hazret-i Mûsâ, oraya varınca, koyunlar sağ tarafa gitmeye başladılar ve Hazret-i Mûsâ, onlara engel olamayınca kendisi de onların peşinden gitti. Sonra baktı ki, hiç benzerini görmediği otlaklar ve çayırlar var. Sonra Hazret-i Mûsâ bir ara uyudu. İşte bu sırada ejderha ona saldırdı. Asâ da, ejderhayı karşılayıp onunla mücadele etti ve sonunda onu öldürdü ve kank olarak Hazret-i Mûsa'nın yanına döndü. Hazret-i Mûsâ uyanıp âsâyı kanlı ve ejderhayı da öldürülmüş görünce, buna çok sevindi. Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Şuayb'ın yanma dönünce Hazret-i Şuayb, (gözleri görmediği için) hayvanları eliyle yokladı; baktı ki, hayvanların karnı tok ve memeleri de süt dolu. Hazret-i Mûsâ da, olanları kendisine anlattı; Hazret-i Şuayb, olanları öğrenince, çok sevindi ve anladı ki, Hazret-i Mûsâ ile asanın büyük meziyetleri vardır. Ve Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsa'ya dedi ki: "Bu sene doğacak koyun yavrularından kafasının ve gövdesinin renkleri değişik (kafası beyaz, gövdesi siyah, -

Diğer bir görüşe göre ise, -kafası siyah, gövdesi beyaz) olan erkek ve dişi yavrular senin olsun!" Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), Hazret-i Mûsa'ya: "Asanı koyunların su içtikleri havuza at!" diye vahiy buyurdu. O da asasını hayvanların su içtikleri havuza attıktan sonra onları suvardı. Sonunda bir tek istisna olmaksızın, bütün koyunlar, kafaları ile gövdelerinin rengi farklı yavrular doğurdular. Hazret-i Şuayb da, sözünü yerine getirdi.

29
"Nihayet Mûsâ, süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr dağı tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Siz bekleyin; ben gerçekten bir ateş gördüm; belki oradan size bir haber getiririm, yahut ateşten büyük bir odun parçası getiririm ki, ısınasınız."

Yani Hazret-i Şuayb ile Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm), iki akdi bağladıktan sonra Hazret-i Mûsâ, taahhüderini yerine getirdi. Nihayet süreyi tamamlayınca, Hazret-i Şuayb'ın izniyle ailesini alıp Mısır'a doğru yola çıktı...

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, iki süreden uzun olanı doldurdu ve ondan sonra on sene Hazret-i Şuayb'ın yanında kaldı; sonra Mısır'a dönmeye karar verdi de, Hazret-i Şuayb'dan izin istedi ve o da ona izin verdi. Bunun, üzerine ailesiyle yola çıktı. Yolda yollarını kayıp ettikleri bir gecede Tûr dağı taratır dan bir ateş gördü. Ailesine: "Siz burada bekleyin; ben gerçekten bir ateş gördüm; belki oradan yolumuzla ilgili bir haber getiririm, yahut ateşten bü yük bir odun parçası getiririm de ısınırsınız."

30
"Nihayet ateşin bulunduğu yere varınca, o mübarek bölgedeki derenin sağ kıyısında bulunan ağaçtan kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Muhakkak ki, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ım ben!"

Bu âyetteki ifâdeler, her ne kadar lâfız olarak, Tâ-Ha ile Neml sûrelerindeki lâfızlardan farklı ise de, murat, olan mânâ itibarıyla oralardaki ifâdelere, muvafıktır.

31
"Ve denildi ki: "Asanı yere bırak!" Mûsâ, âsânın yılan oluverip küçük ak yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmamak üzere kaçtı, "Ey Mûsâ! Dön, gel ve korkma; zira şüphesiz sen güvende olanlardansın!" dedik."

Bu âyetin ikinci cümlesi, hazfedilmiş bir cümlenin devamı ve izahıdır. O cümle, durumun, ona delâletinden dolayı, bir de mânâsının son derece süratle gerçekleştiğini bildirmek için hazfedilmiştir. Yani Hazret-i Mûsâ da, âsâyı yere bıraktı; âsâ, bir uzun yılan oluverdi de, hareket etmeye başladı. Hazret-i Mûsâ, onun yılan oluverip cüssesi kocaman olduğu halde küçük ak yılan gibi çevik hareketlerini görünce korkudan, dönüp arkasına bakmamak üzere kaçtı. O zaman Mûsa'ya dedik ki: "Dön, gel ve korkma; çünkü şüphesiz sen korkulacak şeylerden güven içinde olanlardansın. Zira şüphe yok ki, benim huzurumda peygamberler korkmaz."

32
"Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açtığın kanatlarını da kendine çek. İşte bu ikisi, Fir’avun'a ve adamlarına karşı senin Rabbin tarafından iki kesin, açık delildir. Çünkü onlar, sınırın dışına çıkmış bir güruh olmuşlardır."

A- "Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açtığın kanatlarını da kendine çek."

Yani ey Mûsâ! Elini koynuna sok; ayıbı ve kusuru olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Ve kendini yılandan korumak için açtığın, tıpkı korkuya kapılan kimse gibi sağ elini sol kolun altına ve sol elini de sağ kolun altına sokmak suretiyle açtığın kanatlarını da kendine çek. Yahut ellerini koynuna sokmak suretiyle kanatlarını kendine çek! demektir. Bu ikinci mânâya göre, bu emir, başka bir gaye için mezkûr emrin tekrarı olur ki, o gaye de, düşmana karşı cüret izhâr etmek için ve mucizenin başlangıcı olması içindir.

Kanatları kendine çekmekten murat, âsânın yılan oluvermesi karşısında cesaret ve sebat göstermek de olabilir. Buna göre bu ifâde, kuşun halinden istiaredir (mecazdır). Zira kuş, korktuğu zaman kanatlarını açar; güven ve sükûn içinde olduğu zaman da kanatlarını kendine çeker.

B- "İşte bu ikisi, Fir’avun'a ve adamlarına karşı senin Rabbin tarafından iki kesin, açık delildir. Çünkü onlar, sınırın dışına çıkmış bir güruh olmuşlardır."

Yani bu âsâ mucizesi ile beyaz el mucizesi, Fir’avun'a ve adamlarına gösterilmek üzere Rabbin tarafından verilmiş kesin ve gayet açık iki delildir. Çünkü onlar, zulüm ve düşmanlık sınırları dışına çıkmış bir güruh olmuşlardır. Bundan dolayı da seni bu iki kesin ve parlak mucize de kendilerine göndermemize müstahak olmuşlardır.

33
"Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm; bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum."

34
"Kardeşim Harun var ya, onun dili benimkinden daha düzgündür. Bunun için beni doğrulayan bir yardımcı olarak onu da benimle birlikte gönder çünkü ben gerçekten beni yalanlamalarından korkuyorum."

Yani Hazret-i Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Ben vaktiyle onların içinde iken kasır olmaksızın onlardan bir adam öldürmüştüm; bu yüzden kısas olarak beni öldürmelerinden korkuyorum. Kardeşim Hârun, benden daha düzgün konuşur. Bunun için hakkı özetlemek, hakkın delilini açıklamak ve şüphelen çürütmek suretiyle bana yardımcı olmak üzere onu da benimle birlikte gönder. Çünkü delil açıklamaya lisanım pek müsait olmadığından, ben gerçekten beni yalanlamalarından korkuyorum."

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki doğrulamaktan murat, Hazret-i Harun'un takrir ve izahı (açıklamaları) sayesinde o kâfir kavmin, kendisini doğrulamalarıdır.

35
"Allah buyurdu ki: "Pazını kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve size öyle bir sultan (üstünlük) vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size erişemeyeceklerdir, ikiniz ve ikinize uyanlar, yegâne galip olacaksınız."

Yani seni kuvvetlendireceğiz, demektir. Zira kişinin kuvvetli olması, elinden iş gelmesidir, işte bundan dolayıdır ki, kişinin bütün varlığı, eli ile ifâde edilmektedir. Ve elin güçlü olması da, kolun, pazının güçlü olmasına bağlıdır.

Burada sultan tasallut ve galibiyet, üstünlük demektir. Bir görüşe ise, hüccet demektir. Ancak bu görüş isabetli değildir.

36
"Nihayet Mûsâ, apaçık âyetlerimizi onlara getirince, dediler ki: "Bu, iftira edilmiş (uydurulmuş) bir büyüden başka bir şey değildir. Biz eski atalarımızdan da bunu işitmedik."

A- "Nihayet Mûsâ, apaçık âyetlerimizi onlara getirince, dediler ki: "Bu, iftira edilmiş (uydurulmuş) bir büyüden başka bir şey değildir."

Yani Hazret-i Mûsâ, onun peygamberliğinin sıhhatine apaçık delâlet eden âyetlerimizi onlara getirince...

Bu âyetlerden murat, âsâ ile beyaz eldir. Zira Hazret-i Mûsâ'nın onlara gösterdiği mucizeler bunlardır. (Arapça'da çoğul kipi üçten aşağısı için kullanılmadığı halde) bu iki mucizenin çoğul olarak ifâde, edilmesinin sırrı, Tâ-Ha sûresinde geçti.

Büyünün iftira edilmiş olması, bundan önce benzeri görülmemiş uydurma bir büyü demektir. Yahut sen bu büyüyü uyduruyorsun; sonra da Allah'a (celle celâlühü) iftira ediyorsun, demektir. Yahut bu büyü de, diğer büyü çeşitleri gibi iftiradır, demektir.

B- "Biz eski atalarımızdan da bunu işitmedik."

Yani biz bu büyüyü, yahut peygamberlik iddiasını eski atalarımızdan da işitmedik; onların günlerinde de böyle bir şey vaki olmamıştır.

37
"Mûsâ dedi ki: "Rabbim, kendi katından hidâyeti kimin getirdiğini ve bu yurdun hayırlı akıbetinin kimin olacağını en iyi bilendir. Şu muhakkak ki zâlimler iflah olmazlar."

A- "Rabbim, kendi katından hidâyeti kimin getirdiğini ve bu yurdun hayırlı akıbetinin kimin olacağını en iyi bilendir."

Hazret-i Mûsâ, bu sözünden kendini kastetmektedir. Çünkü onun bu sözleri, onların mezkûr sözlerine cevaptır. Bu yurttan murat, bu dünyadır. Onun hayırlı asli akıbeti de, cennettir. Zira bu dünya, âhiretin köprüsü ve tarlası olarak yaratılmıştır. Dünyadan asıl ve bizzat gaye, mükâfata erişmektir. Ceza ise, asilerin amellerinin ve azgınların kötülüklerinin sonuçlarıdır.

B- "Şu muhakkak ki zâlimler iflah olmazlar."

Yani şüphe yok ki, zâlimler, hiçbir uhrevi matluba erişmezler ve hiçbir mahzurdan da kurtulmazlar.

38
"Fir’avun dedi ki: "Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilah bilmiyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yakarak tuğla imal et ve bana bir kule yap; belki Mûsâ'nın İlahına ulaşır, vâkıf olurum. Zaten ben onu hiç şüphesiz yalancılardan sanıyorum."

Lânetli Fir’avun, sihirbazları toplayıp mücadeleye kalkıştıktan ve gelişen hâdiseler gerçekleştikten sonra bunu söylemişti. Belki de Fir’avun, eğer Allah gökte bir cisim ise, O'na ulaşmak mümkün olur diye vehmetmişti. Yahut Fir’avun, Hâmân'ın, kendisine bir rasathane yapmasını emretmişti; kendi aklı sıra bu rasathaneden yıldızları gözleyecekti de, bir peygamberin gönderilmesine ve kendi hükümranlığının değişeceğine delâlet eden bir şey olup olmadığına bakacaktı.

Deniliyor ki, ilk önce tuğla yapan, Fir’avun'dur. İşte bundan dolayıdır ki, Hâmân'a verilen emirde, bu sanat da zımnen anlatılmaktadır. Bir de, bu emrinde bir azamet de var.

39
"Fir’avun ve ordusu, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar."

Yani Fir’avun ve ordusu Mısır toprağında haksız olarak, lâyık olmadıkları halde büyüklük tasladılar ve ceza için tekrar diriltilip bize gönderilmeyeceklerini sandılar.

40
"Biz de onu ve ordusunu yakaladık da, denize attık. Artık zâlimlerin sonu nice olmuştur, gör!"

A- "Biz de onu ve ordusunu yakaladık da, denize attık."

Yani Fir'avun ile ordusu, küfür ve azgınlıklarım had safhaya vardırdıktan sonra biz de onu ve ordusunu yakaladık da, denize, attık. Bu kıssanın tafsilatı daha önce geçti. Bu ifâde tarzında, bu yakalama işi açık olarak tazim edilmekte, korkunçluğu ve denize, atılanların da hakirliği ifâde edilmektedir. Sanki Allah (celle celâlühü), çokluklarına rağmen onları bir avuca alıp denize fırlatmıştır. Bunun bir benzeri de şu âyettir: "Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyamadılar. Kıyamet günü de bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Gökler de, O'nun sağ eliyle dürülmüş olacaktır."

B- "Artık zâlimlerin sonu nice olmuştur, gör!"

Yani zâlimlerin sonunu gör ve insanlara da anlat ki ondan ibret alsınlar.

41
"Biz, onları ateşe çağıran imamlar (öncüler) kılmışızdır. Kıyamet gününde de yardım görmeyeceklerdir."

A- "Biz, onları ateşe çağıran imamlar (öncüler) kılmışızdır."

Yani biz, onları, ateşin sebepleri olan küfür ve günahlarda öncüler kılmışızdır; dalâlet ehli onların peşinden giderler. Onlar, hür iradelerini bunun tahsik yönünde kullandıkları için, biz onları böyle kılmışızdır. (yoksa onları buna icbar etmek asla söz konusu değildir.)

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz, onları, ateşe çağıran imamlar olarak vasıflandırdık. Nitekim "Rahmanın kulları olan melekleri dişi olarak vasıflandırdılar." âyetinin ifâdesi de bu kabildendir.

B- "Kıyamet gününde de yardım görmeyeceklerdir."

Yani kıyamet gününde de azabın kendilerinden uzaklaştırılması için hiçbir şekilde yardım görmeyeceklerdir.

42
"Bu dünyada onların arkasına bir lanet taktık. Kıyamet gününde de onlar iğrenç kimselerdir."

Bu dünyada onları Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdık ve lanet edenlerin lanetine her zaman hedef kıldık. Nitekim melekler ve mü'minler, halef ve selef olarak hep onlara lanet okumaktadırlar. Kıyamet gününde de onlar, Allah'ın rahmetinden uzak olacaklardır. Yahut gözlerinin mavi ve yüzlerinin kara olması gibi iğrenç bir sıfatta olacaklardır. Ebû Ubeyde'ye göre ise, yani kıyamet günü de helake uğrayanlardan olacaklardır.

43
"Yemin olsun ki, biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra o insanlara basiretler ve bir ışık ve bir rahmet olmak üzere Mûsa'ya kitabı verdik. Belki öğüt alırlar."

Yani biz, Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût (aleyhisselâm) kavimlerini helâk ettikten sonra Mûsa'ya Tevrâti verdik.

Onlarin helakinden sonra Hazret-i Mûsa'ya Tevrat'ın verildiğinin beyan edil mesi, bunu gerektiren şiddetli bir ihtiyacın mevcut olduğunu zımnen bildirmek içindir. Bu, bundan sonra zikredilecek Kur'ân-ı Kerim'in Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmesini gerektiren ihtiyacın beyanına bir ön hazırlık mahiyetindedir Zira eski nesillerin helâk edilmiş olması, onların dinî ahkâm ve kurallannir da tamamen ortadan kalkmasına sebep olur ki, bu sonuç, âlem nizamının ve ümmetlerin ahvalinin bozuknasina sebep olmaktadır. Bu da, yeni bir teşri; gerektirmektedir. Bu yeni teşri'de, asırların değişmesiyle değişmeyen temel kuralların baki kılınması ve asırların icaplarına göre değişen fer'i hükümlerin yeniden tertibi ve ibreti mucip olan eski ümmetlerin hallerinin hatırlatılması şeklinde olmaktadır. Hulâsa itibarıyla sanki şöyle denilmiştir: Yemin olsun ki, biz, Mûsa'ya (aleyhisselâm), Tevrat'ı ona ihtiyaç duyulan bir zamanda verdik.

Tevrat, insanlara basiret olsun, hakikatleri gören ve hak ile bâtılı birbirinden temyiz eden kalplerin nuru olsun diye indirilmiştir.. Zira onların kalpleri, anlayış ve idrâkten tamamen kör idiler. Çünkü basar, gören gözün nuru olduğu gibi, basket de, idrâk eden kalbin nurudur. Yine Tevrat, Allah'ın (celle celâlühü) yolu demek olan semtlere ve hükümlere insanları hidâyet etmek ve onlara rahmet olmak üzere gelmiştir. Zira onun muhtevasını uygulayan kimse, Allah'ın rahmetine erişir.

44
"Resûlüm! Mûsa'ya emri verdiğimiz zaman sen, Tûr Dağının batı yönünde değildin ve görgü şahitlerinden de değildin."

Yani biz, vahiy ile ve kendisine Tevrat'ı vermekle Mûsa'ya Peygamberlik vazifesini verdiğimiz zaman sen, vahiy ile buluşmanın mekânı olan Tûr dağının batı yönünde onun yanında değildin ve o vahyin görgü şahitlerinden olan, o seçümiş yetmiş kişiden de değildin ki, Mûsâ (aleyhisselâm) vahye muhatap olduğunda cereyan eden hâdiseleri göresin ve sen, Tevrat'ı levhalara yazan kâtiplerden de değilsin ki, onun muhtevasını aynen insanlara anla tabilesin.

Bu âyetlerde şu hakikat beyan edilmektedir: Kur’ân-ı Kerîmin indirilmesi de, ona şiddetle ihtiyaç bulunduğu ve kesin olarak hikmetin gereği olduğu bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu âyetin başında da, Kur’ân'ın Allah "Iskatından gelen doğru bir vahiy olduğu şu izah ile tahkik edilmektedir: Kur’ân'da açıklanan tarihî olayların bilinmesi, ya bizzat o olayları görmekle, yahut onları görenlerden öğrenmekle mümkün olabilir. Kur’ân'ıçin her ikisi de olmadığına göre, onun kesin olarak, Allâmül Guyüb — gaipleri hakkıyla bilen Allah'ın (celle celâlühü) kelâmı olduğu anlaşılmış olur. Bu âyet de, "İçlerinden hangisinin, Meryem'i himayesine alması için kur'a çekmek üzere kalemlerini suya atarlarken sen onların yanında değildin." âyeti kabılindendir.

45
"Fakat biz, nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin. Hayır! Gönderen biziz."

A- "Fakat biz, nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti."

Yani fakat biz, senin zamanın ile Mûsâ'nın (aleyhisselâm) zamanı arasında çok nesiller yarattık da, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Bu yüzden de şeriatler ve hükümler değişti; tarihî haberler bilinmez oldu, özellikle en son kavimler için bu bilgilerin kapıları tamamen kapandı. İşte bundan dolayı mevcut durumlar yeni bir teşri' gerektirdi. Buna binâen biz de sana vahy ettik.

B - "Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin."

Bu kelâm da, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), kıssayı bilmesinin, kıssanın görgü şahitlerinden dinlemek yoluyla olduğu ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Yani sen Medyen halkı Şuayb (aleyhisselâm) ile ona îman edenlerden de değilsin ki, kıssayı anlatan âyetlerimizi onlardan dinleyerek öğrenmiş olabilesin.

C- "Hayır! Gönderen biziz."

Yani seni gönderen ve bu âyetler ile benzerlerini sana vahiy eden biziz.

46
"Mûsa'ya seslendiğimiz zaman da sen, Tûr Dağının yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine hiçbir peygamber gelmemiş olan bir topluluğu uyarasın diye Rabbinden büyük bir rahmet olmak üzere seni göndermişizdir. Umulur ki, öğüt alırlar."

Yani Tûr dağının yanında biz: "Şüphe yok ki, ben, âlemlerin yegâne Rabbi olan Allah'ım!" diye Mûsa'ya (aleyhisselâm) seslendiğimiz, ona Peygamberlik verdiğimiz ve onu Fir’avun'a gönderdiğimiz zaman da sen onun yanında değildin. Fakat senden önce seninle İsâ arasındaki beş yüz yetmiş senelik bir fetret devrinde, yahut Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) Hazret-i İsâ davetinin, İsrâiloğullarına mahsus olduğu görüşüne göre seninle İsmail Peygamber arasındaki devirde yaşadıkları için kendilerine hiç peygamber gelmemiş olan bir

topluluğu uyarasın diye bizden sana ve insanlara büyük bir rahmet olmak üzere seni, zikredilen olayları ve diğerlerini de bildiren Kur’ân ile gönderdik.

Burada da Hazret-i Mûsa'ya peygamberlik verilmesi ile Medyen'de yaşaması ve ona Allah tarafından seslenilmesi hâdiselerinin sırasıyla zikredilmemesi, her birinin, Peygamberimizin kıssayı anlatmasının ilâhî vahiy yoluyla olduğuna ayrı ayrı ve başk başına müstakil deliller olduklarına dikkat çekmek içindir. Eğer bu hâdiseler, vaki olmak sırasına göre zikredilmiş olsaydı, hepsinin birlikte yalnız bir delil oldukları vehmedilebilirdi. Nitekim Bakara sûresinde sığır ile ilgili metinlerin tefsirinde de anlatıldı.

47
"Bizzat kendi işledikleri günahlar yüzünden kendilerine bir musibet çarpınca: "Rabbimiz! Sen bize bir elçi gönderseydin de, âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık!" diyecekler diye seni gönderdik."

Yani onların bizzat işledikleri küfür ve günahları)üzünden kendilerine bir ceza çarptığında: "Rabbimiz! Sen bize, kendi katından âyetlerle teyid edilmiş bir elçi gönderseydin de, onun eliyle gösterilen âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık!" diye mazeret beyan etmeleri olmasaydı, seni göndermezdik; fakat onların, mutlaka bunu diyecekleri kesin olduğu için, biz, onların mazeretlerini tamamen kesmek için seni onlara bu apaçık delillerle gönderdik.

48
"İşte tarafımızdan o hak kendilerine gelince: "Mûsa'ya verilen kitap gibi ona da verilmeli değil miydi?" demişlerdi." Pekiyi, daha önce Mûsa'ya verilenleri de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler. Ve: "Biz kesinlikle hepsini de inkâr edenleriz" demişlerdi.

A- "İşte tarafımızdan o hak kendilerine gelince: "Mûsa'ya verilen kitap gibi ona da verilmek değil miydi?" demişlerdi."

Yani Mekke hakana Peygamberimize indirilen Kur’ân gelince, onlar inatçı bir tavır takınıp şu talepte bulundular: Niçin Muhammed'e de, Mûsa'ya verildiği gibi toptan indirilmiş bir kitap verilmedi?

Hazret-i Mûsâ'nın diğer mucizeleri gibi, âsâ mucizesi ile beyaz el mucizesinin de bu makam ile ilgisi yoktur.

B- "Pekiyi, daha önce Mûsa'ya verilenleri de inkâr etmemişler miydi?"

Bu kelâm da, onların iddialarım reddetmekte ve söylediklerinin, kendilerini hakka irşad eden bir talep olmadığını, sırf inat olarak söylendiğini ortaya koymaktadır. Yani onlar, bu hakkı inkâr ettikleri gibi, Mûsa'ya (aleyhisselâm) verilen kitabı da inkâr etmemişler miydi?

C- "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler."

Yani demek istemişlerdi ki: "Hazret-i Muhammed'e verilen de, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) verilen de birbirini tasdik ederek birbirini destekleyen iki sihirdir."

Şöyle ki: Mekke müşrikleri, Yahudilerin bayramında Yahudi reislerine bir heyet göndermişlerdi. Giden heyet, Peygamberimizin onlarca durumunu sormuşlardı. Yahudi reisleri de: "Biz onu, sıfatları ve özellikleriyle Tevrâtta görüyoruz" demişlerdi. Heyet geri dönüp Mekke müşriklerine onların dediklerini haber verince, Mekke müşrikleri böyle demişlerdi.

D- "Ve: "- Biz kesinlikle hepsini de inkâr edenleriz" demişlerdi."

Onların bu kelâmı, Kur’ân'ıle Tevrat'ı sihir olarak vasıflandırmalarından anlaşılan küfürlerini tasrih ve tekid etmektedir. Bu da, onların küfür ile azgınlıkta ne kadar ileri, gittiklerini göstermektedir.

49
"Resûlüm! De ki: "Siz eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden daha doğru bir kitap getirin de ben de ona uyayım."

Yani eğer her ikisinin de değişik sihirler oldukları hususunda söylediklerinizde doğru iseniz, sizin sihir olarak vasıflandırdığınız Tevrat ile Kur'ân'dan daha doğru bir kitap getirin, eğer böyle bir kitap getirirseniz, ben de ona uyarım.

Bu âyette zikredilen şart, Peygamberimizin hüccetinin ne kadar haklı ve açık olduğuna delâlet etmektedir. Zira bu iki kitaptan daha doğru bir kitabı getirmenin, imkânsız bir iş olduğu gayet açıktır. Böylece bu şart, onları susturmak ve mağlup etmek için kelâmın dairesini daha da genişletmektedir.

50
"Eğer icabet etmezlerse (cevap vermezlerse), artık bil ki, onlar, ancak kötü arzularına uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kötü arzusuna uyan kimseden daha sapkın kim olabilir! Şüphe yok ki, Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez."

A- "Eğer icabet etmezlerse (cevap vermezlerse), artık bil ki, onlar, ancak kötü arzularına uymaktadırlar."

Yani eğer onlar senin onlara teklif ettiğini, yapmazlarsa, o iki kitaptan daha doğrusunu getirmezlerse...

Bunun icabet olarak ifâde edilmesi, şunu bildirmek içindir: Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi hakkında o kadar son derece emindir ki, zikredilen şeyi getirmeyi onlara emretmesi, sanki onları, olmasını istediği bir şeye davet etmek şeklinde olmuştur.

B- "Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kötü arzusuna uyan kimseden daha saplan kim olabilir!"

Yani böyle, bir insan, her sapkından daha sapkındır.

Âyette, kötü arzuya uymanın, Allah'tan (celle celâlühü) hidâyet olmamak kaydına bağlanması, daha ziyade kınama ve takbih içindir; yoksa kötü arzuya uymanın, Allah'ın hidâyetiyle birlikte olmasının imkânsız olduğu gayet açıktır.

C- "Şüphe yok kı, Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez."

Yani şüphesiz Allah kötü arzularına uymak ve apaçık hakka hidâyet eden âyetlerden yüz çevirmek fenalığına batmak suretiyle kendi nefislerine zulmedenleri doğru yola iletmez.

51
"Yemin olsun ki, düşünüp öğüt alsınlar diye biz, sözü onlara ardarda dizdik, durduk."

Yani biz, hikmet ve maslahatın gereği olarak Kur'ân bölümlerini ard arda indirdik. Yahut Kur'ân'daki mükafat ile ceza vaadi erin i, kıssalarını, ibretlerini, öğüt ve nasihatlerini ard arda dizdik, durduk. Umulur ki onlar.

Kur'ân'ın içerdiği hakikatlere inanırlar.

52
"O kimseler ki, Kur'ân'dan önce kendilerine kitap vermişizdir, onlar Kur'ân'a îman ederler, "

Bu kimseler, Ehl-i Kitap'tan îman edenlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar İncil ehlinden olup otuz iki tanesi, Cafer ile beraber Habeşistan'dan gelenler ve sekiz tanesi de Şam'dan gelenlerdi.

53
"Onlara Kur'ân okunduğu zaman, "Biz ona inandık. Çünkü şüphe yok ki, O, Rabbimiz katından geîen hakkın ta kendisidir. Biz ondan önce de müslüman idik" derler."

Bu âyet beyan ediyor ki, onların îmanları eski olup onlar, Peygamberimizin vasıflarım eski kutsal kitaplarda gördükleri zaman ona îman etmişler ve Kur'ân'ınmeden önce de onlar islam dini üzerinde bulunuyorlardı.

54
"İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kez verilecektir. Onlar kötülüğü de iyilikle savarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan da hayır için harcarlar."

A- "İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kez verilecektir."

Yani mezkûr vasıfları taşıyanlara, bir kez kendi kitaplarına îman ettikleri için, bir kez de Kur'ân'a îman ettikleri için ve bu iki îmâna sabır ve sebat gösterdikleri mükâfatları iki kez verilecektir. Yahut nazil olmadan önce de Kur'ân'a îman ettikleri ve nazil olduktan sonra da îman ettikleri için, yahut kendi dindaşlarından kendilerini terk edenlerden ve müşriklerden gördükleri, ezalara sabrettikleri için mükâfatları iki kez verilecektir.

B- "Onlar kötülüğü de iyüikle savarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan da hayır için harcarlar."

Yani onlar, günahı itaat ile savarlar. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "Kötülüğün ardından iyilik getir ki, onu silsin!" 12

12 Tirmizî/Kitabü'l Birr, bab: ; Darimî/Kitâbü'r Rikak, bab: ; Ahmed b. Hanbel, Müsned: /. . . .

55
"Onlar boş sözleri işittikleri zaman da ondan yüz çevirirler ve: "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Size selâm olsun! Biz cahilleri istemiyoruz" derler."

Yânî mezkûr kutlu insanlar, "Boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile geçip giderler." âyetinin sırrına ermiş olarak, mütâreke ve kendilerini Allah'a havale etmek yoluyla: "Sizin işleriniz size, bizim işlerimiz de bize. Size selâm olsun! Biz cahdleri istemiyoruz" derler. Yani biz, cahillerin sohbetini ve arkadaşlığım istemiyoruz, derler.

56
"Resûlüm! Şüphe yok ki, sen, sevdiğin kimseyi hidâyete eriştiremezsin; fakat Allah, dilediği kimseyi hidâyete eriştirir. Hidâyete istidadı olanları da en iyi bilen ancak O'dur."

Yani ey Resûlüm! Sen bütün gayretlerini harcasan da ve olanca gücünle çalışsan da, sevdiğin bir kimseyi arzu ettiğin hidâyete kesin olarak eriştirmeye, onu islâm'a dâhil etmeye muktedir olamazsın; Allah hidâyetini dilediği kimseyi hidâyete eriştirir ve onu İslâm'a dâhil buyurur.

Alimlerin cumhûruna göre, bu âyet, Ebû Talib hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Ebû Talib'in ölümüne yakın Resûlüllah onun yanına gelmiş ve ona: "Amcacığım! "La ilahe illallah!" de kı, ben, bu kelimeyi Allah (celle celâlühü) katında islâm'ına hüccet sayayım." 13 Ebû Talib de Peygamberimize demiş ki: "Ey kardeşimin, oğlu! Ben, hiç şüphesiz senin davanda doğru olduğunu biliyorum. Fakat ben hakkımda: "Ölürken dehşete kapıldı" denilmesinden ve eğer bu îmanımın, ölümümden sonra senin aleyhinde ve atanın oğulları (akrabaların) aleyhinde bir eksiklik olarak kullanılmasından endişe etmeseydim, sende gördüğüm bu şiddetli arzu ve nasihat karşısında o kelimeyi kesinlikle açık olarak da söylerdim ve senden ayrılırken gözünü aydın kılardım. Fakat ben, büyüklerim Abdulmuttalib, Hâşim ve Abdi Menaf dini üzere öleceğim."

13 Buharî/Kitabü Menakıbı Ensar, bab: 40; Kitabüt Tefsir, sûre: 9, bab: 16, Sûre: 28, bab: 1. Kitabu'l îman, bab: 19; Ahmed b. Hanbel Müsned: 5/433

57
"Dediler ki: "Biz seninle beraber hidâyet yoluna girersek, yurdumuzdan atılırız. Pek iyi, biz onları, her şeyin ürünlerinin, tarafımızdan rızık olmak üzere taşınıp toplanmakta olduğu güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler."

A- "Dediler ki: "Biz seninle beraber hidâyet yoluna girersek, yurdumuzdan atılırız."

Bu âyet, Haris b. Osman b. Nevfel b. Abdimenaf hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: bu adam, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip: "Senin gerçekten hak üzere olduğunu biliyoruz; fakat biz, sana uyup Araplara muhalefet etmekten korkuyoruz. Biz zayıfız. Bizi yurdumuzdan atmalarından korkuyoruz" dedi. İste Allah (celle celâlühü), onların mazeretlerini şöyle reddetmiştir:

B- "Pek iyi, biz onları, her şeyin ürünlerinin, tarafımızdan rızık olmak üzere taşınıp toplanmakta olduğu güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler."

Yani biz, onları korumadık mı ve Araplar etrafta birbirlerini boğazlarken, onların mekânını, beytü'l haramın hürmeti için güvenli kılmadık mı? . . Şu halde onlar, putlara taparken halleri böyle güvenli olduğuna göre, Beytullah'ın hürmetine bir de tevhit hürmeti ilâve edilince, nasıl oradan atılmaktan korkuyorlar! Fakat onların çoğu, cahil olup bunu anlamazlar ve anlamak için tefekkür etmezler.

Yahut onların çoğu, bu ürünlerin Allah (celle celâlühü) katından bahşedilen rızık olduğunu bilmezler; ancak pek azı, bunu tefekkür edip anlarlar. Zira onlar anlamış olsalar, Allah'tan başkasından korkmazlardı.

58
"Biz, refahları yüzünden şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda ancak pek az oturub muştur. Onlara vâris olan ancak biziz."

Burada da, Allah'ın cezasından korkmanın o kâfirlere yaraştığını beyan buyurmaktadır. Yani nice memleketlerin halkları var ki, güvenlikte, bolluk ve refahta onların hali de, bu kâfirlerin hali gibi idi. Nihayet onlar şımardılar da, biz de, onları yerle bir edip yurtlarım harabe haline getirdik. İşte zulümleri sebebiyle onların bomboş kalan yerleri.'Oraların yerle bir edilmesinden sonra ancak pek az bir zaman oralarda kalanlar olmuştur. Zira ancak, gelip geçen yolcular, oralarda bir gün veya günün bir kısmı kalmışlardır. Yahut onların günahlarının uğursuzluğundan ancak pek az kimseler oralarda kalmışlardır. Biz, oraları kendilerinden miras almışızdır. Zira onların yurtlarını ve mülklerini kullandıkları gibi kullanacak hiç kimse onlardan gende kalmamıştır.

59
"Resûlüm! Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi, memleketlerinin ana merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk eden değildir ve biz, ancak halkı zâlimler olan memleketleri helâk etmişizdir, "

Zikredilen memleketlerin helâk edilmeleri beyan edildikten sonra bu âyet de, ilâhî inayeti beyan etmektedir. Yani üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan ilâhî sünnette, peygamberler vasıtasıyla tebliğ yapılmadan memleketlerin helâk edilmesi, doğru değil, hatta imkânsızdır. Yahut Allah'ın geçmiş hükümlerinde ve eski icraatlarında da uyarı yapılmadan helâk etmek yoktur; aksine İlâhî âdet, bu durumda helâk etmemektir.

Peygamberlerin tebliğleri için memleketlerin ana merkezlerinin seçilmesi, sâkinlerinin daha zeki ve düzenk olmalarından dolayıdır.

Yani ey Resûlüm! Rabbin, memleketlerin kentlerine, kasabalarına, hakkı anlatan, onları uyarmak ve teşvik etmekle hakka davet eden âyetlerimizi okuyan bir peygamberi göndermedikçe o memleketleri helâk etmez. "Bu, hüccetle onları ilzam etmek ve: niçin bize peygamber göndermedin ki, âyetlerine uyaydık!" demek mazeretlerini kesmek içindir. Ve biz, memleketlerin merkezlerine, onları hakka davet ve irşâd eden peygamber gönderdikten sonra da onlar Peygamberimizi yalanlamak ve âyetlerimizi inkâr etmek suretiyle zâlim duruma düşmeden de onlari helâk etmemişizdir.

Şu halde ilâhî sünnet gereğince peygamber gönderilmeden helâk etmek olmaz. Fakat peygamber gönderikp de yalanlanması durumunda da her helâk etmek olmayabilir.

60
"Size verilen her şey, dünya hayatının geçimliği ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlıdır ve daha kakçıdır. Yine de akıl etmeyecek misiniz?"

Yani dünyalıklardan size verilen her şey, sayılı günlerde faydalanıp süslendiğiniz şeylerdir. Allah katındaki mükâfat ise, daha hayırlıdır, çünkü onun lezzeti, acı şaibelerinden temiz ve sevinci, keder izlerinden uzak tam bir sevinçtir ve ilâhî mükafat aynı zamanda sonsuzdur. Artık niçin tefekkür edip de bu açık hakikati akıl etmiyorsunuz da, hayırlı olanı önemsiz olana değişiyorsunuz?

61
"Şimdi, kendisine güzel bir vaaddc bulunduğumuz, kendisi de ona kavuşan kimse, kendisini dünya hayatının geçici menfaatiyle geçindirdiğimiz, sonra kıyamet gününde cehenneme hazırlanmışlar arasında bulunan kimse gibi midir?"

Yani kendisine o güzel cenneti vaad ettiğimiz ve dahi vaadde gerçekleşmeme ihtimak imkânsız olduğundan, kendisi de kesin olarak ona kavuşacak olan kimse, kendisini, acı ve kederlerle dolu, kesildiğinde de hayıflanmayı doğuran dünya hayatının geçici menfaatiyle faydalandırdığımız, sonra kıyamet gününde cehenneme hazırlanmışlar arasında bulunan kimse gibi midir?

62
"Onlara seslendiği gün Allah: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettiğiniz hani nerede?55 diyecektir."

63
"Aleyhlerine söz (hüküm) sabit olan reisleri: "Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz azdığımız gibi, onları da azdırdık. Onların suçlarından beri olduğumuzu, sana arzederiz. Zaten onlar bize tapmıyorlardı" diyecekler."

Aleyhlerine hüküm sabit olan reisleri, onların ortakları olan şeytanlardır. Yahut onların, Allah'tan başka ilah edindikleri, yani bütün emir ve yasaklarında itaat ettikleri reisleridir. Onların aleyhinde hükmün sabit olması, hükmün gereğinin sabit ve tahakkuk etmesi demektir. Bu söz, "Yemin olsun ki, cehennemi cinlerden ve insanlardan dolduracağım." âyeti ile diğer ceza vaadleri âyetleridir.

Bu hüküm, onlara uyanlara da şamil olduğu halde, reislerinin bu hükme tahsis edilmesi, küfürde ve azabı hak etmekte asıl olmalarından dolayıdır. Nitekim bu, "Yemin olsun ki., senden ve sana uyanlardan cehennemi dolduracağını." âyetinden de anlaşılmaktadır.

"Benim ortaklarım olduklarını iddia ettiğiniz hani nerede?" suali, onlara tapanlar için olduğu halde, reisleri cevap vermeye acele ederler, çünkü onlar biliyor ki, kendilerinden sual edilmesi (Hani nerede? Denilmesi), huzura getirilip kendilerine uyanları saptırmakla kınanmaları içindir ve kendilerine tapanların da: "Bunlar bizi saptırdı" diyeceklerini kesin olarak biliyorlar. Yahut onlara tapanlar, bunu mazeret olarak söylerler; reisleri ise, söylediklerini, tâbilerinîn sözlerini reddetmek için söylerler. Şu var ki, onlara tapanların bunu diyecekleri zahir olduğu için, icaz olarak zikredilmemiştir.

Onların reislerinin: "Şunlar azdırdığımız kimselerdir" demeleri, bunu onların huzurunda söyleyeceklerini ve inkâr ile reddine muktedir olamayacaklarını beyan etmek, içindir. Onların: "Biz azdığımız gibi onları da azdırdık" demelerinden murat da, biz onları azmaya icbar etmedik; bizim azdırmamız, vesvese vermek, vesile olmaktır; yoksa onları icbar etmek değildir. Binâenaleyh biz kendi ihtiyarımızla azdığımız gibi, onlar da kendi ihayarlarıyla azdılar. Biz, onlardan ve onların ihtiyar ettikleri küfür ve günahlardan beri olduğumuzu sana arz ederiz. Zaten onlar bize tapmıyorlardı; onlar ancak kendi kötü arzularına tapıyorlardı.

64
"Onlara: "Allah'a ortak koştuklarınızı çağırın!" denir. Onlarda çağırırlar; fakat kendilerine, cevap vermezler ve karşılarında azabı görümler. Onlar gerçekten hidâyete erselerdi, bu sonuçla karşılaşmazlardı."

Onları tahkir veya iskât için kendilerine: "Allah'a, ortak koştuklarınızı çağırın!" denir. Onlar da, büyük şaşkınlıklarından dolayı onları çağırırlar, fakat kendilerine cevap vermezler; çünkü cevap vermeye ve yardım etmeye muktedir olmazlar ve azabın, kendilerini kapladığını görürler. Eğer onlar, hakka hidâyet olsalardı, yahut azabı önlemek için bir çare bulmuş olsalardı, karşılaş tıkları sonuçla karşılaşmazlardı. Yahut onlar, hidâyete ermiş olmayı temenni edecekler.

65
"O gün Allah onları çağırıp: "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" buyuracak."

O kâfirlere önce ortak koştukları sorulacak; sonra da, kendilerini bundan men' eden peygamberlere ne cevap verdikleri sorulacak.

66
"O gün artık bütün haberler körleşmiştir."

Yani onlar o gün bütün haberlerden kör olacaktır. Bunun aksi olarak ifâde edilmesi, mübalağa içindir. Bir de şu hakikate işaret etmek içindir: Zihne gelen bilgi, dışarıdan ona ulaşmaktadır. Bu itibarla zihin dışarıya karşı kör olduğu zaman, bilgi edinme imkânı kalmaz.

Bu haberlerden murat, ya onların, peygamberlere verdikleri ve Allah'ın onlardan sual buyurduğu haberlerdir yahut bütün haberlerdir ve bu haberler de öncelikle onlara dâhildir.

Kıyamet günü peygamberler, mesuliyet gailesinden münezzeh oldukları halde, bu korkunç makamda bilgiyi Allamül ğuyûb/her şeyi hakkıyla bilen Allah'a havale ettiklerine göre, bu sapkın ümmetlerin hak nice olmak! Binâ enaleyh onlar birbirlerine de soramayacaklardır. Yani onlar, içinde bulundukları dehşetten dolayı yahut hepsinin cehalet: derecesinin eşit olduğunu bildiklerinden dolayı verecekleri cevabı birbirlerine de soramayacaklardır.

67
"İmdi, tevbe eden, îman edip sâlih amel yapanlar, felâha erenlerden olmaları umulur."

Yani şirkten tevbe ettikten sonra îman ile sâlih ameli kendinde toplayan kimse, Allah katında arzularına kavuşanlardan, kaçılan azaptan kurtulanlardan olmaları umulur.

Burada şüphe bildiren kelimenin kullanılması (asa/umulur, belki), büyüklerin âdeti olarak kesinlik ifâde etmektedir. Yahut tevbe eden tarafından umut ifâde etmektedir. Yani tevbe eden, felahı ummalıdır.

68
"Resûlüm! Senin Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir.

A- "Resûlüm! Senin Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur."

Yani senin Rabbin, hiçbir mecburiyeti olmadan ve kudreti karşısında hiçbir engel bulunmadan her dilediğini yaratır ve seçer; onların ise muhayyerlik ve seçim hakkı yoktur. Yani sonucu etkileyecek bir seçim hakları yoktur. Bunda hiçbir şüphe mevcut değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, yaratılmışlardan biç kimsenin, Allah (celle celâlühü) adına seçim hakkı yoktur. Şu rivâyet de bu görüşü teyid etmektedir: Rivâyet olunuyor ki, bu âyet, Velid b. Muğîre'nin: "Bu Kur'ân, iki kentten (Mekke ve Taiften) ulu bir adama indirilmeli değil miydi?" demesi üzerine inmiştir. Yani Allah peygamberleri, onları göndereceği kavimlerin seçimine göre göndermez.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Allah (celle celâlühü), hayırlı ve faydalı olanı seçer.

B- "Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir."

Yani Allah (celle celâlühü), Zâtı itibarıyla, özel bir münezzehlikle bir kimsenin, kendisiyle niza etmesinden ve seçiminin, kendi seçimiyle çarpışmasından münezzehtir ve onlarin ortak koştuklarından, yahut onların ortak koştuklarının ortaklığından şânı yücedir.

69

"Senin Rabbin, onların kalplerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir."

Yani senin Rabbin, onların, kalplerinde Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) besledikleri düşmanlığı ve kini de bilir; onların açığa vurdukları eleştiriyi de bilir.

70
"O, öyle bir Allah'tır ki, ondan başka hiçbir İlah yoktur. Önce de, sonra da hamd, ancak onundur; hüküm de onundur ve ancak ona döndürüleceksiniz."

Yani o, ibadete yegâne lâyık olan öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka ibadete lâyık hiçbir ilah yoktur. Önce de, sonra da hamd edilecek, ancak O'dur; çünkü dünyada da, âhiret de yaratılmışlara bahşedilen bütün nimetlerin sahibi O'dur. Mü'minler, dünyada O'na hamdetükleri gibi âhiret de, lutfuna sevinç duyarak ve O'na hamdetmekten zevk alarak şöyle derler: "Bizden bütün üzüntüleri gideren Allah'a hamdolsun! Vaadini bize doğru olarak gerçekleştiren Allah'a hamdolsun!"

Ve her hususta başkasının ortaklığı olmaksızın geçerli hüküm yegâne O'nundur. Ve tekrar diriltilip mahşere gönderilirken de yalnız O'na döndürüleceksiniz; başkasına değil!

71
"Resûlüm! De ki: "Söyleyin bana! Allah, geceyi üzerinize aralıksız olarak kıyamete dek sürdürse, Allah'tan başka size ışığı getirecek ilah kimdir? Yine de işitmeyecek misiniz?"

A- "Resûlüm! De ki: "Söyleyin bana! Allah, geceyi üzerinize aralıksız olarak kıyamete dek sürdürse, Allah'tan başka size ışığı getirecek ilah kimdir?

Yani ey Resûlüm! Onlara de ki: "Söyleyin bana! Eğer Allah güneşi dünyanın altında tutmak yahut onu görünmeyen ufuklar etrafında dolaştırmak suretiyle geceyi üzerinize aralıksız olarak kıyamete dek sürdürse, Allah'tan (celle celâlühü) başka size ışığı getirecek ilah kimdir?"

Burada "ışığı getirecek" ifâdesi, "Yaratıcının ikinci sıfatı olup ıskat ve ilzâm, bu sıfata bağlanmıştır. Bu ifâde de, "De ki: gökten ve yerden size rızık verecek kimdir?" ile "O zaman size kim bir akar su getirecek?" âyetleri ve benzerlerinin ifâdesi bikirdendir.

B- "Yine de işitmeyecek misiniz?"

Yani bütün bu gerçekler karşısında yine hak kelâmı tefekkür ve basiretle işitip de, izan göstermeyecek misiniz ve gereğince amel etmeyecek misiniz?

72
"De ki: "Söyleyin bana! Allah, gündüzü üzerinize aralıksız olarak kıyamete dek sürdürse, içinde istirahat edeceğiniz geceyi getirecek Allah'tan başka ilah kimdir? Yine de bunu görmeyecek misiniz?"

Yani eğer Allah (celle celâlühü), güneşi göğün ortasında tutmak, yahut ufukların üstünde bir yörüngede hareket ettirmek suretiyle gündüzü üzerinize aralıksız olarak kıyamete dek sürdürse, işlerin yorgunluklarından içinde istirahat edeceğiniz geceyi getirecek Allah'tan (celle celâlühü) başka ilah kimdir? Yine de, asgari basirete sahip olan herkesçe bilinmekte, olan bu açık faydayı görmeyecek misiniz?

73
"O'nun rahmetinden olarak sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki, geceleyin dinlenesiniz; gündüzün de O'nun lutf-u kereminden rızkınızı arayasınız ve şükredesiniz."

Yani yaptıklarını yaptıklarından dolayı Allah'a (celle celâlühü) şükretmeniz için, yahut O'nun nimetini anlayıp da ondan dolayı kendisine şükretmeniz için bu mükemmel nizamı kurmuştur.

74
"O gün Allah onları çağırıp: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir."

Bu uyarı üstüne uyarı, şu gerçeği bildirmek içindir: Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmak kadar O'nun gazabını celp eden başka bir şey yoktur. Nasıl ki, O'nun rızasını kazanmak için tevhidten daha müessir bir şey yoktur.

75
"O gün biz, her bir ümmetten bir şahit çıkarırız da, ümmetlere: "Kesin delilinizi getirin!" deriz. O zaman hepsi bilirler ki, hak Allah'ındır ve uydura geldikleri ortaklar da kendilerinden ayrılıp kaybolmuşlardır."

Burada fiilde "Biz" kipinin kullanılması (çıkarırız), bu hususun son derece önemli ve bu halin pek korkunç olduğunu göstermek içindir.

Bu şahit peygamberdir; o peygamber, o ümmetin haline sahitlik edecektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Her ümmetten bir şahit getireceğimiz zaman onların hali nice olacak!"

İşte kıyamet günü o ümmetlerin her birine: "Yaşadığınız dinin doğruluğuna dâir kesin delillerinizi getirin!" deriz. O gün hepsi bilirler ki, İlahlıkta hak yegâne Allah'ındır; İlahlıkta O'nun hiçbir ortağı yoktur ve dünyada uydura geldikleri ortaklar, kendilerinden ayrılıp kayıp olacaklardır.

76
"Şüphesiz Kârûn, Mûsa'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı azmıştı. Biz de kendisine öyle hazîneler vermiştik ki, gerçekten, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Hani kavmi kendisine şöyle demişti: "Şımarma; çünkü şüphe yok ki, Allah, şımarıkları sevmez."

A- Şüphesiz Kârûn, Mûsa'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı azmıştı.

Kârûn, Hazret-i Mûsâ'nın (aleyhisselâm) amcası Yashur b. Kahes b. Lav ey b. Yakubün oğlu idi. Hazret-i Mûsâ da, İmrân b. Kahes'in oğludur.

Diğer bir görüşe göre ise Hazret-i Mûsâ, Karun'un kardeşinin oğludur. Yüzünün güzelliğinden dolayı Karun'a münevver de denirdi.

Bir görüşe göre Kârûn, İsrâiloğullarmdan Tevrat'ı en iyi okuyan idi. Fakat Sâmirî, münafık olduğu gibi, o da münafık oldu ve dedi ki: "Peygamberlik Mûsa'ya, kurbanlık yeri ile kurban da Harun'a! . . Pekiyi, bana ne kaldı?"

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, İsrâiloğullarını denizden geçirdikten sonra Hazret-i Hârun'a peygamberlik, imamlık ve kurban vazifeleri veriknce, Kârûn bundan alındı ve onu kıskandı. O zaman Hazret-i Mûsa'ya dedi ki: "Sen bana bir mucize göstermedikçe ben seni tasdik etmem." Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ, İsrâiloğullari reislerine, birer âsâ getirmelerini emretti ve getirilen asaları toplayıp içinde kendisine vahyin geldiği kubbe çadırın içine koydu. Onlar da, geceleri asalarının nöbetini tutuyorlardı. Nihayet sabah olunca, baktılar ki, Harun'un âsâsi, yemyeşil yapraklar vermiş sallanıyor. Bunu göre Kârûn: "Mûsâ, ne de acayip sihirler yapıyorsun!" dedi. İşte "Fakat onlara karşı azmıştı" kelâmı bunu anlatmaktadır. Yani Kârûn, İsrâiloğullarmdan ustun olmak, onların, kendi emrinde olmalarını istedi.

Yahut onlara zulmetti, demektir.

Bir görüşe göre, Karun'un onlara zulmetmesi, Fir’avun, kendisini İsrâiloğullarına kral tayin ettiği zaman olmuştu.

Diğer bir görüşe ise, yani Kârûn, İsrâiloğullarını kıskandı, demektir. Bu kıskançlığı da, Hazret-i Mûsâ ile Hârun hakkında zikredilen kıskançlığıdır.

B- "Biz de kendisine öyle hazîneler vermiştik ki, gerçekten, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.

Yani biz, kendisine o kadar servet vermiştik ki, mallarını içinde sakladığı sandıkların anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onun hazinelerini güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı, demektir.

C- "Hani kavmi kendisine şöyle demişti: "Şımarma; çünkü şüphe yok ki, Allah, şımarıkları sevmez."

Dünyada aşırı sevinç ve şımarma, mutlak olarak kötüdür. Çünkü bu hal, dünya sevgisinin, dünyaya razı olmanın ve dünyanın geçici olduğundan gafil olmanın neticesidir. Zira dünya lezzetlerinin geçici olduğunu bilmek, düşünmek, ister istemez üzüntüyü mucip olur. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "Allah'ın size verdiği nimederle şimarmayasiniz diye..."

Bu konuda yasak, ilâhî muhabbete engel olmakla gerekçelendırilerek: "Çünkü şüphe yok ki, Allah, şımarıkları sevmez" denilmiştir. Yani Allah (celle celâlühü) dünyanın süslü varlıklarıyla şımaranları asla sevmez.

77
"Allah'ın sana verdiğinden âhiret yurdunu ara; dünyadan nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsan et. Yeryüzünde bozgunculuk da yapma; çünkü Allah, bozguncuları sevmez."

A- Allah'ın sana verdiğinden âhiret yurdunu ara; dünyadan nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsan et

Yani Allah'ın sana verdiği zenginliği âhiret mükâfatına vesile olacak hayır işlerinde harca; fakat dünyadan nasibini de tamamen unutma; sana verilen dünyalık ile âhiretini kazanmaya çalış ve sana yetecek kadarını da kendine bırak ve Allah'ın (celle celâlühü) sana nimetler bahsettiği gibi, sen de Allah'ın kullarına iyilik et.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah'ın (celle celâlühü), o nimetlerle sana ihsan ettiği gibi, sen de şükür ve itaat ile ihsanda bulun.

B- "Yeryüzünde bozgunculuk da yapma; çünkü Allah, bozguncuları sevmez.

Bu kelâm da, Karun'u içinde, bulunduğu zulüm ve şımarmadan men' etmek içindir. Allah'ın (celle celâlühü) bozguncuları sevmemesi, onların kötü fiillerinden dolayıdır, (yoksa insan olarak değil...)

78
"Kârûn dedi ki: "Bu servet, ancak bendeki bilgi sayesinde bana verilmiştir." O bilmiyor muydu ki, Allah, kendisinden önceki nesülerden, ondan daha güçlü, taraftarı ondan daha çok olan kimseleri helâk etmiştir. Günahkârlardan günahları sorulmaz."

A- "Kârûn dedi ki: "Bu servet, ancak bendeki bilgi sayesinde bana verilmiştir."

Kavminin, Karun'a: "Allahm sana ihsan ettiği gibi..." şeklindeki sözleri, Kârûn' da bir sebep ve liyâkat olmaksızın, Allah'ın (celle celâlühü) o malları ve hazineleri kendisine bahşettiğini bildirdiği için, sanki Kârûn, bu sözleriyle onların nasihat mahiyetindeki sözlerini reddetmek istemektedir. Yani ben, bilgim sayesinde insanlardan üstün kılındım; mal ve şöhret ile onlardan üstün kılınmayı hak ettim.

Karun'un, bilgiden kastettiği Tevrat bilgisidir. Zira Kârûn, onlardan Tevrat'ı en iyi bilen idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu bilgiden kasıt, kimya bilgisi idi.

Bir diğer görüşe göre ise, marangozluk, ticaret ve diğer kazanç yollarıyla ilgili bilgilerdir.

Başka bir görüşe göre ise, hazinelerin ve definelerin bilgisi ıdı.

B- "O bilmiyor muydu ki, Allah, kendisinden önceki nesülerden, ondan daha güçlü, taraftarı ondan daha çok olan kimseleri helâk etmiştir."

Kârûn, Tevrat'ta okuyarak, Hazret-i Mûsa'dan öğrenerek ve tarih hafızlarından dinleyerek hakikatleri bildiği halde kuvvet ve malıyla gurura kapılmasından dolayı, Allah (celle celâlühü), bu kelâm ile onu kınamakta ve bu halinin, taaccübü mucip olduğunu bildirmektedir. Yani Kârûn, Tevrat'ı okumadı mı ve Allah'ın (celle celâlühü), kendisi gibi eski nesilleri ne yaptığını bilmiyor mu ki, onların gurur vesilesi yaptıkları dünyahktan gurur vesilesi yapmaktadır!

Yahut bu kelâm, Karun'un bilgi iddiasını ve onun sayesinde üstün olmak iddiasını reddetmekte ve onda böyle bir bilgi olmadığım ifâde etmektedir. Yani kendisi, iddia ettiğini bildi de, bunu niçin bilmedi ve kendi nefsini tehlikelerden korumadı?

C- "Günahkârlardan günahları sorulmaz."

Yani bilgi edinmek için günahkârlara günahları sorulmaz; fakat ansızın azaba uğratılırlar.

Kârûn, kendisinden daha güçlü ve daha zengin olanların helâk edilmelerinin belırtilmesiyle tehdit edilince, bunu tekid için de Allah beyan ediyor ki, bu durum, o helâk edilen kavimlere mahsus değildir; fakat Allah (celle celâlühü), bütün günahkârların günahlarına mı Halidir; onların cezasını mutlaka verecektir,

79
"Sonra Kârûn, debdebesiyle kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler: "Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı! Çünkü hiç şüphesiz o, pek büyük bir nasıp sahibidir" demişlerdi."

A- "Sonra Kârûn, debdebesiyle kavminin karşısına çıktı."

Deniliyor ki, Kârûn, alaca bir katırın sırtında, kızıl kadifeden bir aba giymiş, katırın sırtında bir altın eğer olduğu halde ve kendisi gibi tek tip kıyafet giymiş dört bin kişilik maiye tiyle kavminin karşısına çıktı.

Diğer bir görüşe göre ise, kendilerinin sırtında da, atlarının sırtında da atlas kumaşlar olduğu halde ve ziynetli ve üstlerinde atlas kumaşlar bulunan üç yüz beyaz köle sağında ve öylece üç yüz beyaz cariye de solunda bulunduğu halde kavminin karşısına çıktı.

Bir diğer görüşe göre ise, safranla boyanmış kumaşlar giymiş doksan bin kişilik maıyetiylc kavminin huzuruna çıktı.

B- "Dünya hayatını arzu edenler: "Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı! Çünkü hiç şüphesiz o, pek büyük bir nasip sahibidir" demişlerdi."

Bunu söyleyenler, mü'minler olup bunu beşer cibilliyetinin gereği olarak söylemişlerdir ki, cibilliyet itibarıyla her insan dünyada bolluk ve kolaylık ister. Katâde'den rivâyet olunduğuna göre ise, onlar bu servet ve imkânı,

Allah (celle celâlühü) yolunda kullanmak ve hayra harcamak için temenni etmişlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu söyleyenler, kâfir bir kavim idi.

80
"Kendilerine gerçek ilim verilmiş olanlar ise, şöyle demişlerdi: "Yazıklar olsun size! îman edip sâlih amel yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. O nimete de ancak sabredenler kavuşturulur."

A- Kendilerine gerçek ilim verilmiş olanlar ise, şöyle demişlerdi:'Yazıklar olsun size! îman edip sâlih amel yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır.

Yani kendilerine, dünya ve âhiret ahvali ile ilgili ikmler lâyıkıyla verilmiş olanların, Allah'ın (celle celâlühü) vereceği mükâfat ile yetinmeyerek böyle bir temennide bulunmaları kendilerine yaraşmaz.

Bu bahtiyar mü'minlerin, bu şekilde vasıflandırılıp âhireti istemekle vasıflandırılmamaları (âhiret mükâfatını isteyenler, denilmemesi), şu gerçeğe dikkat çekmek içindir: iki cihan ahvalini lâyıkıyla bilmek, dünyaya itibar

etmeyip âhirete yönelmeyi kesin olarak gerektirmektedir ve Karun'un imkânlarını temenni edenlerin temennisi, ancak, iki cihan ahvalini lâyıkıyla bilmemelerinden kaynaklanıyordu.

B- "O nimete de ancak sabredenler kavuşturulur.

Yani bu âlimlerin konuştukları kelimeye, yahut mükâfata, yahut cennete, yahut îman ile sâlih amele ancak şehvetlerin terkinde ve itaatte sabredenler kavuşturulur.

81
"Derken biz kendisini de, sarayını da yerin dibine geçirdik.

Artık Allah'tan başka kendisine yardım edecek hiçbir güruh yoktur; kendisi de, kendisini savunanlardan olmamıştır."

A- Derken biz kendisini de, sarayını da yerin dibine geçirdik.

Rivâyet olunuyor ki, Kârûn, Hazret-i Mûsa'ya her zaman eza veriyordu, Hazret-i Mûsâ ise, akrabası olduğu içki onu idare ediyordu. Nihayet zekât emri nâzil olunca, Hazret-i Mûsâ, servetinin binde birini zekât vermesi takdirinde kendisiyle sulh olacağını ona anlattı. Kârûn, bunu hesaplayınca çok gördü. Bunun üzerine Hazret-i Mûsa'ya bir komplo hazırlayıp onu İsrail Oğulları arasında rezil-rüsva etmek istedi. Bunun için de Isrâiloğullarından bir fahişe kadına bin altın bir rivâyete göre ise bir leğen dolusu altın teklif etti. Nihayet bir bayram günü Hazret-i Mûsâ, ayağa kalkıp bir hutbe okudu ve hutbesinde dedi ki: "Kim hırsızlık yaparsa, elini keseriz. Kim de bekâr olarak zina ederse, ona sopa vururuz; kim de evli olarak zina ederse, onu taşlayarak öldürürüz." O zaman Kârûn: "Sen de mi olsan?.." dedi. Hazret-i Mûsâ da: "Evet, ben de olsam!" dedi. Kârûn: "İsrâıloğullarinin iddiasına göre, sen, filanca kadınla zina etmişsin!" dedi. Bunun üzerine o kadın huzura getirildi. Hazret-i Mûsâ, doğruyu söylemesi için o kadına yemin verdi. Kadın da dedi ki: "Kendi nefsinde sana iftira etmek için Kârûn, bana rüşvet teklif etti." o zaman Hazret-i Mûsâ, Rabbine secdeye kapanıp ağlamaya başladı ve dedi ki: "Rabbim! Eğer ben Senin peygamberin isem, benim hatifim için gazap eyle!" bunun üzerine Allah "Dilediğini yere emret; yer, senin emrine uyacaktır" diye Hazret-i Mûsa'ya vahiy buyurdu. O zaman Hazret-i Mûsâ da dedi ki. "Ey İsrâüoğulları! Allah (celle celâlühü), Fir'avun'a gönderdiği gibi, berk Karun'a da göndermişti]:. İmdi, Kârûn de beraber olanlar, onun yanında yerlerini alsınlar; benimle beraber olanlar da, ondan uzak dursunlar" Bunun üzerine iki şahıs dışında bütün İsrâiloğulları, Karun'dan uzaklaştılar. Sonra Hazret-i Mûsâ: "Ey yer! Onları yakala!" dedi. Yelde, onları dizlerine kadar içine çekti. Sonra Hazret-i Mûsâ, tekrar yere: "Onları yakala!" dedi. Bu sefer yer, onları göbeklerine kadar kendine çekti. Sonra Hazret-i Mûsâ yine: "Onları yakala!" dedi. Bu sefer onları boğazlarına kadar içine çekti. Bu sırada onlar, Hazret-i Mûsa'ya: "Allah aşkına akrabalık hakkı için!.." diye yalvarıyorlardı. Hazret-i Mûsâ ise, şiddetli öfkesinden dolayı onlara hiç bakmıyordu. Sonra Hazret-i Mûsâ, tekrar yere: "Onları yakala!" dedi. O zaman yer, onların üstüne tamamen kapandı. Bu sırada İsrâiloğullarından bazıları, kendi aralarında: "Mûsâ, Karun'un konakları, hazineleri yalnız kendisine kalsın diye ona böyle beddua etti!" diye fısıldaşiyorlardı. O zaman Hazret-i Mûsâ, Allah'a duâ etti; nihayet Karun'un konakları ve bütün malları da yerin dibine battı.

B- "Artık Allah'tan başka kendisine yardım edecek hiçbir güruh yoktur; kendisi de, kendisini savunanlardan olmamıştır.

Yani artık Allah'tan (celle celâlühü) başka kendisine yardım edip azabı ondan uzaklaştıracak şefkatli bir cemaati yoktur; kendisi de hiçbir şekilde kendisini savunanlardan olmamıştır.

82
"Dün onun yerinde olmak isteyenler şöyle demeye başlamışlardı:'Vay! Demek ki, Allah, kullarından dilediği kimsenin rızkını genişletiyor da, azaltıyor da. Allah bize lütfetmemiş olsaydı, mutlaka bizi de yerin dibine batırırdı. Vay! Demek ki, kâfirler gerçekten iflah olmazmış!"

Yani yakın bir zamanda Karun'un yerinde olmayı temenni etmiş olanlar, pişmanlıklarını ifâde etmek konusunda şöyle demeye başlamışlardı: Allah, gerçekten rızkı genişletmeyi de, kısmayı da sırf iradesiyle gerçekleştirmektedir; yoksa genişletmeyi gerektiren bir keramet için ve kısmayı gerektiren bir tembellik için değil. (Yani bunlar, zahirî sebep ise de, neticeyi gerçekleştiren ilâhî iradedir.) Ve eğer Allah (celle celâlühü)

bize lütfetmeyip temenni ettiğimizi Karun'a verdiği gibi, bize de vermiş olsaydı, onu yerin dibine batırdığı gibi, bizi de yerin dibine batırırdı. Vay demek ki, Allah'ın nimetini inkâr edenler, yahut peygamberlerini ve onların vaad ettikleri âhiret mükâfatım yalanlayanlar gerçekten iflah olmazmış!

Hulâsa, onlar, intibaha gelip o temennide bulunmakla işledikleri hatayı anlamışlar ve pişmanlık duymuşlardı.

83
"İşte âhiret yurdu! Biz onun yeryüzünde böbürlenme ve bozgunculuk istemeyen kimselere veririz. Zaten güzel akıbet takva sahiplerinindir."

A- İşte âhiret yurdu! Biz onun yeryüzünde böbürlenme ve bozgunculuk istemeyen kimselere veririz.

Yani haberini duyduğun ve vasıflarını anladığın o muazzam âhiret yurdunu biz, Fir’avun ve Karun'un yaptıklarının aksine, yeryüzünde kullara tahakküm, tasallut, zulüm ve düşmanlık istemeyen kimselere veririz.

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Kişi, kendi ayakkabısının bağının, başkasının bağından daha güzel olmasıyla böbürlenirse, o da bu böbürlenme kapsamına dâhil olur."

B- "Zaten güzel akıbet takva sahiplerinindir.

Yani güzel akıbet, Allah'ın (celle celâlühü) razı olmadığı sözlerden ve hareketlerden sakınanlarındır.

84
"Kim bir iyilik getirirse, ona ondan daha hayırlı karşılık verilir; kim de bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıklarının cezasını görürler."

Yani kim kıyamet gününde dünyada yaptığı bir iyilik getirirse, onun karşılığı olarak kendisine, zât, vasıf ve miktar olarak daha hayırlısı verilir; kim de bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıklarının yalnız misliyle ceza görürler.

85
"Ey Resûlüm! Kur’ân'ın gereklerini sana tarz kılan Allah, şüphe yok ki, seni, sana vaad ettiği şeye mutlaka kavuşturacaktır. De ki: "Kimin hidâyetle geldiğini ve kimin apaçık sapıklıkta olduğunu en iyi bilen Rabbimdir."

A- "Ey Resûlüm! Kur’ân'ın gereklerini sana farz lalan Allah, şüphe yok ki, seni, sana vaad ettiği şeye mutlaka kavuşturacaktır."

Yani Kur’ân'ın tilavetini, tebliğini ve onu uygulamayı sana farz kılan Allah (celle celâlühü), himmetlerin, yolunda tüketildiği, gözlerin bakakaldığı ve ona erdirmeyi sana vaad ettiği Makam-ı Mahmud'a seni mutlaka ulaştıracaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimize vaad edilen Mekke-i Muazzama'dır. Bu görüşe göre, Peygamberimiz Mekke'de halkından eziyet ve şiddet gördüğü zamanlarda Allah (celle celâlühü), hicret etmesini emir buyurmuş ve sonra onu açık bir üstünlükle ve kahredici bir kuvvetle muzaffer olarak Mekke'ye döndüreceğini vaad etmişti.

Bir görüşe göre, Peygamberimiz hicret ederken Cuhfe demlen yere vardığında kendisinin ve atalarının doğum yeri olan ve Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) Haremi bulunan Mekke'ye büyük özlem duymaya başladı. O zaman Cebrâîl nâzil olup yanına geldi ve kendisine: "Mekke'yi çok mu arzu ediyorsun?" dedi. O da: "Evet! . ." dedi. İşte o zaman bu âyeti kendisine vahy etti.

B- "De ki: "Kimin hidâyetle geldiğini ve kimin apaçık sapıldık ta olduğunu en iyi bilen Rabbimdir."

Yani de ki: kimin hidâyetle geldiğini, mükâfat ile yardıma lâyık olduğunu ve kimin apaçık sapıklıkta olduğunu, azap ve zillete müstahak olduğunu en iyi bilen Rabbimdir.

Bu hidâyet ve sapıldıktan kastedilen, Peygamberimizin hidâyeti ve müşriklerin şirkidir. Bu kelâm, geçen ceza vaadinin takriridir.

86
"Sen bu kitabın sana vahyohmcağını ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmet olarak sana gelmiştir. O halde sakın, kâfirlere arka çıkma!"

A- "Sen bu kitabin sana vahyoluncağını ummuyordun. Bu ancak. Rabbinden bir rahmet olarak sana gelmiştir."

Yani sen, bu kitabın sana indirileceğini ummadığın gibi, Makam-ı Mahmud'a ulaştırılacağını yahut Mekkeye döndürüleceğini ummuyordun. Fakat bu kitap, ancak Rabbinden bir rahmet olarak sana gelmiştir.

B- "O halde sakın, kâfirlere, arka çıkma!"

Yani onları idare etmek, onlara katlanmak ve taleplerine, icabet etmek suretiyle onlara arka çıkma.

87
"Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra o kâfirler sakın, seni onlardan alıkoymasın. Sen Rabbine davet et ve sakın müşriklerden olma!"

Yani Allah'ın (celle celâlühü) âyetleri sana indirildikten ve tilâveti ve uygulaması sana farz kılındıktan sonra o kâfirler, salan, seni onu okumaktan ve uygulamaktan alıkoymasın. Sen, insanları tevhide ve Rabbinin ibadetine davet et ve sakın, onlara işlerinde yardım ederek müşriklerden olma.

88
"Allah ile beraber başka bir ilaha da yalvarma. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm ancak O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

A- "Allah ile beraber başka bir daha da yalvarma."

Bu emir ile makabk, Peygamberimizin heyecanına heyecan katmak, aşk ateşini alevlendirmek ve müşriklere yardım etmesi umutlarım tamamen kesmek için ve bir de şu hakikati bildirmek içindir: Yasaldanan şirk, o kadar çirkin ve kötü bir şeydir ki, kendisinden bunun sâdır oknası asla mümkün olmayan kimse bile bundan men' edilmektedir, (yoksa Peygamberimizin şirke düşmesi, ihtimal dâhilinde olduğu için kendisine böyle emredilmiş değildir.)

B- "O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm ancak O'nundur ve sız ancak O'na döndürüleceksiniz."

Yani yegâne İlah Allah'tır. O'nun zâtından başka bütün varlıklar, yok olmaya mahkumdur; çünkü Allah'tan başka varlıklar, her ne olursa olsun, haddi zâtında varlıkları imkân dahilindedir (zorunlu değildir) ve helake, yok olmaya maruzdur. Yaratılmış arasında geçerli olan da yegâne O'nun hükmüdür. Ve kıyamet dirilişinde, hak ve adaletle karşılık verilmesi için siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

Pey gamb erimiz den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Her kim, Tâ, Sîn. Mîm sûresini okursa, Mûsa'yı (aleyhisselâm) tasdik ve tekzip edenler sayısınca kendisine sevaplar yazılır ve göklerdeki ve yerdeki bütün melekler, kıyamet gününde onun doğru yolda olduğuna şahitlik ederler."

ANKEBÛT SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre 69 âyettir.

1
"Elîf. Lâm. Mîm."

Bu harflerin tefsiri de, daha önce Sûre-i Kerîmelerin başında geçen benzerlerinin tefsiri gibidir.

2
"İnsanlar, imtihan edilmeksizin sadece "îman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?"

Yani insanlar meşakkatti işlerle imtihan edilmeden sırf "îman ettik" demeleriyle kurtulacaklarını mı sandılar? Hayır! Allah (celle celâlühü) onlari, hicret, cihat, nefsanî arzuları terk etmek, ibadet ile itaat vazifeleri, canlarında ve mallarında çeşitli musibetler gibi ağır mükellefiyetlerle mutlaka deneyecektir kı, ihlas ehli, münafıklardan, dinde sebat üzere olanlar, hâdiseler karşısında îmanları sarsılanlardan ayrılsın ve Allah (celle celâlühü) amellerinin mertebelerine göre onların mükâfat ve cezalarını versin. Zira mücerret îman, ihlas ile olsa da, ancak ebedî Cehennem azabından kurtulmaya vesile olur. Ayrıca mükafat veya ceza sebebi olmaz.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet, bazı sahabîler hakkında nâzil olmuştur. Bu sahabîler, sabır göstermeyip müşriklerin eziyetlerinden şikâyet etmişlerdi.

Diğer bir görüşe, göre ise, bu âyet, Allah (celle celâlühü) yolunda işkence gören Hazret-i Ammar hakkında nazil olmuştur.

Bir diğer görüşe göre ise, Hazret-i Ömer b. Hattâb'ın (radıyallahü anh) kölesi olan Mehca' hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Bedir Savaşında Amir b. El-Hadremî, ona bir ok atıp kendisini şehit etmiş ve babası ile karısı ondan dolayı şikâyet, feryat ile figan etmişlerdi. Bu savaşta müslimanlardan ilk şehit düşen bu zât îdi. İşte ondan dolayı Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onun hakkında şöyle buyurmuştu:

"Şehitlerin efendisi Mehca'dır. Bu ümmetten ilk cennet kapısına çağırılacak olan kişi odur."

3
"Yemin olsun ki, biz kendilerinden öncekileri de imtihan etmişizdir. Yemin olsun ki, hiç şüphesiz Allah, doğruları biliyor ve onları ortaya çıkaracak; yalancıları da biliyor ve onları hiç şüphesiz meydana çıkaracaktır."

A- "Yemin olsun ki, biz kendilerinden öncekileri de imtihan etmişizdir."

Yani bu imtihan, üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan eski bir yol olup bütün ümmetlerde cari olmuştur. Bundan dolayı bunun aksi beklenmemelidir. Hulâsa, eski ümmetlere, bunlara isabet eden mihnet ve meşakkatlerden daha ağırları isabet etmiştir. Onlar ise bunlara sabır göstermişlerdir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Nice peygamberler vardır ki, onunla beraber birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zafiyet göstermediler, boyun da eğmediler."

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Sizden önceki ümmetlerde bazı mü'minler yakalanıp tepelerine testere konuluyor ve kafaları ikiye bölünüyordu; fakat bu işkence, onları hak dinlerinden çevirmiyordu ve başları demir tarakla taranıp etleri, damarları ve kemikleri parçalanıyordu; fakat bu işkence, onları dinlerinden çevirmiyordu."

B- "Yemin olsun ki, hiç şüphesiz Allah, doğruları biliyor ve onları ortaya çıkaracak; yalancıları da biliyor ve onları hiç şüphesiz meydana çıkaracaktır."

Yani Allah'a yemin olsun ki, o, "Biz îman ettik" diyenlerden doğru olanları biliyor ve onları imtihan ile ortaya çıkaracak ve yalancıları da biliyor ve onlari da meydana çıkaracaktır ve bu hallerine göre mükâfat ve cezaları verüecektir.

Yahut âyetin metnindeki, "Ya'lemü" fiili, "Onları işaretleyecek" demektir. Yani Allah (celle celâlühü), kıyamet gününde onları, yüzlerinin beyaz ve siyah olması gibi, işaretlerle işaretleyecektir.

4
"Kötülük yapanlar, bizden kaçabileceklerini mi sandılar yoksa? Hükmettikleri şey ne kötü!"

Yani kötülük yapanlar, bizden kurtulacaklarını ve bizim onları kötü işlerinden dolayı cezalandırmaya muktedir olmayacağımızı mı sandılar yoksa?

Onlar, her ne kadar Allah'ın (celle celâlühü) kudretinden kurtulacaklarını sanmamış ve bunu içlerinden de geçirmemişlerse de, kendileri, günahlarda ısrar ettikleri ve akıbeti düşünmedikleri için, buna umut bağlamış olanlar gibi sayılmışlardır. Nitekim "O malının kendisini gerçekten ebedî kılacağını sanmıştır." âyeti de bu kabildendir.

5
"Kim Allah'a kavuşmayı ummuyorsa, bilsin ki, Allah'ın tayin ettiği o vakit hiç şüphesiz gelecektir. Zaten o, her şeyi yegâne işitendir; bilendir."

A- "Kim Allah'a kavuşmayı ummuyorsa, bilsin ki, Allah'ın tayın ettiği o vakit hiç şüphesiz gelecektir."

Yani kim, Allah'ın (celle celâlühü) mükâfat veya cezasıyla, yahut kıyamet günü O'nun hükmüyle karşılaşmayı, yahut cennette Allah'a (celle celâlühü) kavuşmayı, yahut O'nun mükâfatına ermeyi ummuyorsa...

Diğer bir görüşe göre ise, kim, Allah'ın (celle celâlühü) azabından korkuyorsa...

Bir diğer görüşe göre ise, Allah'a (celle celâlühü) kavuşmak, akıbete erişmek demektir ki, ölüm meleğiyle, yeniden dirilişle, hesap, mükâfat ve ceza ile karşılaşmaktır. Bu, temsili bir ifâde olup o hal, uzun bir zaman efendisinden uzak kaldıktan sonra, onun bütün hal ve hareketlerini bilen bu efendisine dönen bir kölenin haline benzetilmektedir. Bu durumda efendisi, ya hareketlerinden razı olduğu için, onu sevinç ve mutlulukla karşılayacak, yahut da hareketlerinden memnun olmadığı için onu kızgınlıkla karşılayacaktir.

İste anılan beklenti içinde olanlar, kesin olarak bilsinler ki, Allah'ın (celle celâlühü) bunun için tayin buyurduğu vakit hiç şüphesiz gelecektir; hiçbir engel ve kuvvet buna mani olamayacaktır. Zira ömür, durmadan kısalmaktadır: O mükâfat ve cezanın da mutlaka gelmesi gerekmektedir. Ve bu vaktin gelmesi de, buluşmanın gerçekleşmesini gerektirmektedir.

Hulâsa, artık dileyen, güzel mükâfata vesile olan ameller seçsin ve kendisini kötü azaba sevk edecek şeylerden sakınsın. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Artık Rabbine kavuşmayı uman, sâlih amel yapsın ve Rabbinin ibadetine hiç kimseyi ortak koşmasın." bu âyet, büyük mükâfat ve ceza vaadini açıkça ifâde etmektedir. Yahut artık dileyen kimse, emelini ve umudunu gerçekleştirecek, yahut Allah'a (celle celâlühü) yakınlığı gerçekleştirecek amellere koşsun.

B- "Zaten o, her şeyi yegâne işitendir; bilendir."

Yani Allah (celle celâlühü), onların zahirî amellerini de, kalplerindeki itikatlarım da yegâne işiten ve bilendir.

6
"Kim de cihat ederse, ancak kendisi için cihat etmiş olur. Çünkü hiç şüphesiz Allah, bütün âlemlerden müstağnidir."

Yani kim de, Allah'a (celle celâlühü) itaat yolunda cihat ederse, ancak kendisi için cihat etmiş olur; çünkü onun faydası kendisinedir ve hiç şüphesiz Allah (celle celâlühü), bütün âlemlerden müstağnidir. Bu itibarla O'nun, âlemlerin itaatine ihtiyacı yoktur. Onlara itaat emir buyurması, ancak rahmeti mucibince onlara mükâfat vermeyi zımnen bildirmek içindir.

7
"O kimseler ki, îman ettiler, sâlih ameller de işlediler, biz onların kötülüklerini hiç şüphesiz örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile mükâfat vereceğiz."

Yani biz, onların küfürlerini îmanla ve günahlarını da onlardan sonra yapılan itâaderle mutlak ve muhakkak örteriz ve onlara, yalnız güzel amellerinin mükâfatını vermekle kalmayacağız, fakat daha güzeli ile karşılık vereceğiz.

8
"Biz, insana, ana-babasma güzellik tavsiye ettik. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşmana zorlarlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman, yaptıklarınızı size haber vereceğim ben!"

A- "Biz, insana, ana-babasma güzellik tavsiye ettik."

Yani biz, insana, ana-babasma, güzel olan hareketler tavsiye ettik. Yahut son derece güzel olduğu için sanki haddi zâtında güzelliğin kendisi olmuş hareketler tavsiye ettik. Nitekim "insanlara da güzel söyleyin." âyeti de bu kabildendir.

Tavsiye, mânâ ve tasarruf olarak emir anlamındadır. Ancak tavsiye, memura veya başkasına faydası olan emir için kullanılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu emir, söylemek anlamındadır. Yani biz, insana, ana-babasma güzel muamelede bulunmasını söyledik.

B- "Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşmana zorlarlarsa, onlara itaat etme."

Bu âyet bize bildiriyor ki, bâtıl olduğu bilinmese bile, sıhhati bilinmeyen bir şeye uymak caiz değildir. Şu halde bâtıl olduğu biknen bir şeye uymak nasıl caiz olabilir!

Ana-babanin bu gibi emirlerine itaat edilmez; çünkü Hakk'a (Allah'a) karşı günah işlemek için mahlûka (insanlara) itaat edilmez.

Âyette, ana-babanm, çocuklarını şirke zorlamalarına ıtâat edilmeyeceği belirtilmesi, zorlamadan daha hafif tekliflerine uymamak hükmünün haydi haydi sabit olduğunu zımnen bildirmektedir.

C- "Dönüşünüz ancak banadır. O zaman, yaptıklarınızı size haber vereceğim ben!"

Yani sizden îman edenlerin de, şirk koşanların da; ana-babasma itaat edenlerin de, isyan edenlerin de dönüşü ancak banadır; hepinize, amellerinize göre karşılık vereceğim; hayır ise, hayır, şer ise şer vereceğim.

Bu âyet, Sad b. Ebi Vakkas hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Hazret-i Sad müslüman olunca, onun annesi Hamnet, Sad, İslâm dinini bırakmadıkça güneşten gölgeye geçmeyeceğine, hiçbir şey yemeyeceğine ve içmeyeceğine yemin etti ve üç gün böyle bekledi. Keza, Lokman: 15. ve Ahkaf: 15. âyetlerinin tefsirleri de böyledir.

Diğer bir rivâyete göre ise, bu âyet, Ayyaş b. Ebi Rebia el-Mahzumi hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Ayyaş da, Hazret-i Ömer b. El-Hattâb ile beraber hicret edip nihayet ikisi Medine'ye varmışlar. Bunun üzerine Ayyaş'ın annesi Esma'dan kardeşleri olan Ebû Cehil ile Haris de onun arkasından Medine'ye gelip Ayyaş'ın evine, inmişler ve kendisine: "Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) dininde de süa-ı rahim ve ana-babaya itaat var. Sen ise anneni terk ettin. O, seni yanında görmedikçe yemeyecek, içmeyecek ve hiçbir eve

girmeyecektir. Haydi, bizimle beraber gel" demişler ve onu ikna etmek için uğraşıp durmuşlar. Ayyaş, Hazret-i Ömer ile istişare edince, Hazret-i Ömer, ona: "Bunlar seni aldatmaya çalışiyor. Sen, burada kalırsan, ben mahmı seninle bölüşürüm" demiş. Ancak kardeşleri ısrar edince, Ayyaş, Hazret-i Ömer'i dinlemeyip onlara uymuş. O zaman Hazret-i Ömer, kendisine şöyle demişti: "Beni dinlemediğine göre, öyleyse benim şu yürük devemi al; ona hiçbir deve yetişemez. Eğer kardeşlerinden bir şüphe kaparsan, hemen geri dön!" Nihayet onlar, çöle çıkınca, Ebû Cehil ona: "Benim devem yoruldu; beni de kendi devenin sırtına al" demiş. O da, devenin çulunu kendine ve ona göre hazırlamak için aşağı inince, kardeşleri hemen onu yakalayıp sımsıkı bağlamışlar ve ona yüzer kamçı vurduktan sonra onu annesine götürmüşlerdi. Annesi de: "Sen Muhammed'in dininden dönünceye kadar hep işkence göreceksin" demişti.

9
"O kimseler ki, îman etmişler, sâlih ameller de yapmışlardır, onları hiç şüphesiz salîhler zümresine dâhil edeceğiz."

Yani îman ve sâlih amelleri kendi nefislerinde toplamış olanları biz mutlak ve muhakkak salâhta iyice kök salmış olan bahtiyar kullar zümresine dâhil edeceğiz.

Salâhın kemâli ise, mü'minlerin son derecesi ve Resul peygamberlerin bile son emelidir. Allah Hazret-i Süleyman'ın duasını hikâye ederek şöyle buyurmaktadır: "Ve rahmetinle beni sâlih kullarının zümresine dâhil eyle!" Yine Allah (celle celâlühü), Hazret-i İbrâhîm hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Ve hiç şüphesiz o, âhirette sakillerdendir."

Yahut biz, onlari mutlak ve muhakkak sâlihlerin yeri olan cennete dâhil edeceğiz, demektir.

10
"İnsanlardan kimi de vardır ki: "Allah'a îman ettik" derler; fakat Allah uğrunda bir eziyete uğratıldıkları zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi sayarlar. Yemin olsun ki, Rabbinden bir yardım gelecek olsa, hiç şüphesiz: "Biz gerçekten sizinle beraberdik" derler. Pek iyi, Allah, âlemlerin kalplerinde olanı en iyi bilen değil midir?"

Yani kimi insanlar vardır ki, îman ettikten sonra kâfirler, îman etmelerinden dolayı onlara işkence yaptıklarında gördükleri işkenceyi, şiddet ve korkunçlukta Allah'ın (celle celâlühü) azabı gibi sayarak İslâm dininden dönerler. Halbuki gördükleri işkence, Allah'ın (celle celâlühü) azabının bir esintisi yanında bir önemi yoktur. Yemin olsun ki, fetih ve ganimet gibi Rabbinden bir zafer gelecek olsa, biç şüphesiz: "Biz gerçekten sizinle beraberdik; dinde sizin taraftarınız idik; onun için bizi de ganimete ortak edin" derler.

Bunlar, bazı zayıf müslümanlar idi. Kendilerine kâfirlerden bir eza dokunduğu zaman, kâfirlere uyuyorlardı ve bunu müslümanlardan gizli tutuyorlardı, işte Allah (celle celâlühü) "Pekiyi, Allah, âlemlerin kalplerinde olanı en iyi bilen değil midir" kelâmiyla onların iddialarını reddetmiştir. Yani Allah (celle celâlühü), ofdarin kalplerindeki ihlâs ve nifakı, kendilerinden bile daha iyi bilen değil midir ki, onlar, irtidatlarını müslümanlardan gizliyorlar ve ganimet almak çın müslümanlardan olduklarını iddia ediyorlar!

Bu izah, geçen kelâma da, gelecek kelâma da en uygun olanıdır.

11
"Allah, hiç şüphesiz gönülden îman edenleri de, ortaya çıkaracak; münafıkları da meydana çıkaracaktır."

Yani Allah ihlaslı mü'minleri de, küfürleri ister kâfirlerin eziyetinden dolayı olsun, ister olmasın, bütün münafıkları da er geç ortaya çıkaracak ve hepsinin îmanlarının ve nifaklarının karşılığını verecektir.

12
"Kâfir olanlar, îman edenlere: "Siz bizim bu yolumuza uyun; sizin günahlarınızı biz yüklenelim" derler. Halbuki onlar, öbürlerinin günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir. Hiç şüphesiz onlar, tam yalancılardır.

A- "Kâfir olanlar, îman edenlere: "Siz bizim bu yolumuza uyun; sizin günahlarınızı biz yüldenelim" derler. Halbuki onlar, öbürlerinin günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir."

Kâfirlerin, eziyet ve tehditlerle müslümanları küfre sevk etme çabaları beyan edildikten sonra burada da, müslümanları özendirmekle küfre sevk etmek gayretleri beyan edilmektedir.

Bundan önce onlar, küfürle vasıtlandırılmadıkları halde burada küfürle vasıflandırılmışlar, çünkü burada kelâmın siyakı, o kâfirlerin cinÂyetini beyan etmek içindir. Bundan önceki kelâm ise, o kâfirlerin aldattıkları mü'minlerin cinayetlerini beyan etmek için idi.

B- "Hiç şüphesiz onlar, tam yalancılardır."

Nitekim onlar, günahlarını yüklenmeyi vaad etmek zımnında vaad ettiklerini gerçekleştirmeye muktedir olduklarını haber vermişlerdir. Zira yalan, sarf edilen sözler itibari ile hâsıl olduğu gibi, mefhumun gereği olan husus itibarıyla da hâsıl olmaktadır. Nitekim "Eğer doğru iseniz, bunların isimlerim bana söyleyin, bakayım!" âyeti de bu kabildendir.

13
"Hiç şüphesiz onlar, kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve hiç şüphesiz bu uydurdukları şeylerden kıyamet günü sorgulanacaklardır."

O kâfirlerin söyledikleri sözlerin, muhataplarına hiçbir faydası olmadığı beyan edildikten sonra burada da, o sözlerinin âhiretteki zararlı sonuçları beyan edilmektedir.

Hataların yük olarak ifâde edilmesi, hataların ağır ve ezici olduklarını bildirmek içindir.

Yani onlar hem kendi hatalarının yükünü taşıyacaklar, hem de saptırdıkları kimselerin küfrüne ve günahlarına sebep olduklarından dolayı, onların yüklerinden hiçbir şey eksilmeksizin, ilâve olarak nice yükleri de taşıyacaklardır ve dünyada uydurdukları yalanlar île bâtıllardan ve ezcümle bu yalanlarından sorgulanacaklardır.

14
"Yemin olsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine göndermişizdir. O, aralarında elli yıl eksik bin sene kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi."

A- "Yemin olsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine göndermişizdir. O, aralarında elli yıl eksik bin sene kaldı."

Bundan önce, mü'minlerin, kâfirlerin eziyetiyle imtihan edilmeleri beyan edildikten sonra burada da, peygamberlerin, ümmetlerinin eziyetine müptela oldukları beyan edilmektedir. Bu, imtihan edilmeden sırf îman ile bırakılıverileceklerini sananların fikrini reddetmek ve onları sabra teşvik etmek içindir. Zira peygamberler, kendi ümmetlerinden çeşitti fenalıklar görüp bunlara sabrettiklerine göre, bu mü'minlerin sabretmeleri daha uygun ve gereklidir. Derler ki; Hazret-i Nuh'un (aleyhisselâm) ömrü, bin elli sene idi. O, kırk yaşlarında kavmine peygamber olarak gönderildi ve onları dokuz yüz elli sene müddede hakka davet etti ve tufandan sonra da altmış sene yaşadı.

Vehb b. Münebbîh'ten rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Nûh, bin dört yüz sene yaşamıştır.

Âyette, Hazret-i Nuh'un, davet süresinin (dokuz yüz altmış değil de) doku:: yüz elk olarak zikredilmesi, belki de sayıyı tam (küsuratsız) olarak bildirmek içindir. Zira dokuz yüz elk sene, bazen ona yakın (yaklaşık) sayı için de kullanılabilir. Bir de, bin sayışım zikretmek, uzun müddeti hayal ettirir. Çünkü bu kıssadan maksat, Resülullah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli etmek ve kâfirlerden gördüğü eziyetlere katlanmakta sebat etmesini sağlamak ve imtihan edilmeden bırakılacaklarını sananların fikirlerinin ne kadar yanlış olduğunu göstermektir.

B- "Sonunda onlar zulümlerim sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi."

Tufan, bir şeyi şiddetli ve bolca kaplayan sel, rüzgâr ve karanlık için kullanılmaktadır.

Yani onlar, bu uzun zaman içerisinde Hazret-i Nuh'tan dinledikleri âyetlerden etkilenmediler ve içinde bulundukları küfürden ve günahlardan vazgeçmediler. Nihayet bu süre tamamlandıktan sonra tufan, kendilerini yakalayıverdi.

15
"Fakat biz onu ve gemi yaranını kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık."

Hazret-i Nûh ile beraber gemiye binenler, onun çocukları ve kendisine uyanlar idi. Bunların sayısı, seksen idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar yetmiş sekiz kişi idi. Kimilerine göre ise, sayıları on idi. Kimilerine göre de sekiz idi. Gemidekilerin yarısı erkek, yarısı da kadın idi.

16
"İbrâhîm'i de gönderdik. Hani kavmine: "Allah'a ibadet edin ve O'na ortak koşmaktan sakının. Eğer biliyorsanız, işte bu sizin için daha hayırlıdır."

Yani aklı tekâmül edip ibredi nazara ve istidlale muktedir olunca ve kemal mertebesinden tekmil (kemale erdirmek) mertebesine yükseknce, İbrâhîm'i (aleyhisselâm) de kavmine peygamber olarak gönderdik. Böylece o, halkı hakkın yoluna irşada girişti ve kavmine: "Yalnız Allah'a ibadet edin ve O'na ortak koşmaktan sakının. Eğer siz hayır ile şerri biliyorsanız ve onları birbirinden ayırt ediyorsanız, bu ibadet ile şirkten sakınma, sizin içinde bulunduğunuz halden daha hayırlıdır. Yahut eğer siz, her hangi bir veçhile bir şey biliyorsaniz bu, zikredilen yalnız Allah'a ibadet ile şirkten sakınmanın daha hayırlı olduğunu bilmeniz için yeterlidir.

Onların içinde bulundukları şirk ve günahlarda hiç hayır olmadığı halde "Daha hayırlıdır" ifâdesinin kullanılması, onların bâtıl iddiaları itibarıyladır.

17
"Siz ancak Allah'tan başka birtakım putlara tapıyorsunuz ve bir yalan uyduruyorsunuz. Şüphesiz Allah'tan başka taptığınız şeyler, size hiçbir rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın; O'na ibadet edin ve O'na şükredin, siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

A- "Sız ancak Allah'tan başka birtakım putlara tapıyorsunuz ve bir yalan uyduruyorsunuz."

Bundan önce, onların dinlerinin, hak dine göre şer olduğu beyan edildikten sonra burada da, onların dinlerinin haddi zâtında bâtıl ve serden ibaret olduğu beyan edilmektedir. Yani siz ancak, Allah'tan başka öyle putlara tapıyorsunuz ki, haddi zâtında onlar, sizin için yapılmış timsalleridir (heykel ve suretlerdir); onların başka hiçbir özelliği yoktur. Ve siz bir yalan uyduruyorsunuz. Nitekim siz, onları ilah diye vasıflandırıyorsunuz ve onların Allah katında şefaatçileriniz olduklarını iddia ediyorsunuz.

Yahut siz, bu putları, yalan ve iftira için yapıp yontuyorsunuz.

B- "Şüphesiz Allah'tan başka taptığınız şeyler, size hiçbir rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın; O'na ibadet edin ve O'na şükredin, siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

Bu kelâmda da, onların taptıklarının serden ibaret olduğu ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağı beyan edilmektedir. Yani sizin taptığınız ilâhlar, size en ufak bir rızk temin etmeye muktedir değillerdir. O halde siz, rızkınızın tamamını Allah (celle celâlühü) katında arayın; çünkü yegâne Rezzâk ve sağlam kuvvet sahibi O'dur. Ve siz yalnız O'na ibadet ederek, nimetlerine de şükrederek ibadetinizi maduplariniza vesile yapın ve şükrünüzle de mevcut nimetlerinizi sağlama alın ve onu fazlasının celbine de vesile yapın. Siz, ölüm ile, sonra da tekrar dirilmekle, başkasına değil, ancak O'na döndürüleceksiniz. O halde siz, emrettiklerimi yapın.

18
"Eğer siz yalanlarsanız, ne çıkar? Çünkü sizden önceki birçok ümmetler de, kendilerine tebliğ edileni yalan saymışlardı... Zaten peygambere düşen, yalnız açık tebliğdir."

A- "Eğer siz yalanlarsanız, ne çıkar? Çünkü sizden önceki birçok ümmetler de, kendilerine tebliğ edileni yalan saymışlardı..."

Yani eğer siz, sonra tekrar dirilip Allah'a (celle celâlühü) döndürüleceğiniz hususunda size anlattıklarımda beni yalanlarsanız, bu yalanlamalarınızla bana zarar veremezsiniz; çünkü sizden önceki birçok ümmetler de, benden önceki peygamberleri, yani Hazret-i Şit'i, Hazret-i İdris'i ve Hazret-i Nuh'u (aleyhisselâm) yalanladılar, fakat onların yalanlaması, o peygamberlere zarar vermedi, ancak kendilerine zarar verdi. Nitekim onlara gelen azaba sebep oldu, O halde sizin tekzibiniz de öyle olacak.

B- "Zaten peygambere düşen, yalnız açık tebliğdir."

Yani peygambere düşen vazife, şüpheye mahal bırakmayacak açık tebliğden ibarettir. Onun kavminin, kendisini tasdik etmesi, onun vazifesi değildir. Ve ben, bu tebliğ vazifesini ziyadesiyle yerine getirdim. Binâenaleyh bundan sonra sizin yalanlamanız, bana asla zarar vermez.

19
"Görmediler mi ki, Allah, yaratmayı baştan nasıl gerçekleştiriyor? Şüphe yok ki, bu, Allah'a pek kolaydır."

A- "Görmediler mi ki, Allah, yaratmayı baştan nasıl gerçekleştiriyor?"

Doğrudan doğruya (başkasının kelâmını hikâye ederek değil) Allah (celle celâlühü) tarafından sevk edilmiş olan bu kelâm, ölümden sonraki dirilmenin delili ve yolu gayet açık iken onların bunu yalanlamalarını inkâr ve ret anlamındadır. Yani onlar, Allah'ın (celle celâlühü), yaratılmışları baştan maddeden ve madde olmaksızın nasıl yarattığına bakıp da, bu gerçek hakkında, görmek kadar açık ve net olan bir bilgiye sahip olmadılar mı! Sonra onu iade (tekrar) edecektir.

Yani Allah ilk yaratma gibi yaratmayı tekrar edecektir. Kimilerine göre, bu cümle de, mezkûr istifhamın (görmeder mi?) kapsamındadır ve bu iade, inşa etmek anlamındadır. Yani yine onlar, görmediler mi, Allah (celle celâlühü), her sene, bir önceki sene gibi, bitkileri, meyveleri ve diğerlerini nasıl inşa edip vücuda getiriyor? Zira bunlar da, tekrar dirilmenin gerçek olduğuna ve şüphesiz vaki olacağına dâir deliller meyanındadir.

B- "Şüphe yok ki, bu, Allah'a pek kolaydır."

Yani bu zikredilen iade ve tekrar, şüphesiz Allah'a kolaydır; bunları gerçekleştirmek için O'nun hiçbir şeye ihtiyacı, yoktur.

20
"Ey İbrâhîm! De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah, yaratmayı baştan nasıl yapmıştır, bakın! Allah, bundan sonra âhiret neş'etini (oluşumunu) da yaratacaktır. Şüphe yok ki, Allah, her şeye Kadirdir."

A- "Ey İbrâhîm! De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah, yaratmayı baştan nasıl yapmıştır, bakın!"

Yani ey peygamberim İbrâhîm! Kavmine de ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah'ın (celle celâlühü), bu canlı ve cansız yaratıkları başta nasıl böyle değişik tavırlarda, farklı tabiatlarda ve çeşitli, ahlâkta yaratmıştır, bakın; dünyanın çeşitti bölgelerinde bulunan yaratılmışların sınıflarının durumlarını araştırın.

B- "Allah, bundan sonra âhiret neş'etini (oluşumunu) da yaratacaktır."

Yani Allah, sizin bu gördüğünüz hayattan sonra âhiret hayatını da yaratacaktır.

Âyette, tartışma konusu olan hayata iadenin, neş'etini (oluşum) olarak ifâde edilmesi, ilk yaratmanın da neş'et olduğunu bildirmektedir ve böylece her ikisinin de, hem hakikat, hem de isim olarak, Allah'ın (celle celâlühü) şanlarından bir tek şan olduğuna, dikkat çekmek içindir. Zira her ikisi de, yoktan var etmek ve yokluktan vücuda çıkarmaktır, ikisinin arasındaki fark, yalnız öncelik ve sonralık farkıdır.

C- "Şüphe yok ki, Allah, her şeye Kadirdir."

Bu kelâm, tahkiki yoldan makabknin illet ve izahıdır. Zira bir kimse, Allah'ın (celle celâlühü) her şeye ve ezcümle kıyamette hayatı tekrar iade etmeye muktedir olduğunu bilirse, buna muktedir olduğunda ve bunu haber verdikten sonra onun vukuunda tereddüt etmesi tasavvur olunamaz.

21
"Allah, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder ve ancak O'na döndürüleceksiniz."

A- "Allah, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder ve ancak O'na döndürüleceksiniz."

Yani ikinci hayatta (âhirette) Allah (celle celâlühü), kime dilerse, -ki, bunlar, âhireti kesin olarak inkâr edenlerdir- ona azap eder ve kimi düerse de -ki, bunlar da âhireti tasdik edenlerdir- ona merhamet eder.

Bu cümle, makabknin tamamlayıcısı mahiyetindedir. Âyette, azap etmek, önce zikredilmiş, çünkü bu makarna, korkutmak, teşvikten daha münasiptir.

B- "Ve ancak O'na döndürüleceksiniz."

Yani ikinci dirilişte ancak Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız. O zaman Allah azaptan ve rahmetten hangisini dilerse, size onunla muamele buyuracaktır.

22
"Siz bu yerde de, şu gökte de Allah'ı âciz bırakamazsınız. Zaten sizin Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur."

Yani siz bu yerde gizlenmekle, yahut derinliklerine inmekle de ve dünyadan çok daha geniş olan şu göklere yükselebildiğiniz takdirde orada savunma tedbirlerini almakla da Allah'ı (celle celâlühü), sizin hakkınızda hükmünü ve takdirini icra etmekten âciz bırakamazsınız. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey bütün cin ve insan toplulukları! Şu göklerin ve bu yerin bölgelerinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa, haydin, çıkınız. Ancak büyük bir güçle çıkabilirsiniz."

Yahut bu yerde de, şu göklere doğru yükselen kalelerde de Allah'ı (celle celâlühü) aciz bırakamazsınız.

Yahut siz bu yerde ve şu göktekilerde de Allah'ı âciz bırakamazsınız:

B- "Zaten sizin Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur."

Yani yerden çıkacak veya gökten inecek bir belanın size isabet etmesinden sizi koruyacak ve onu engelleyecek Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur.

23
"O kimseler ki, Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr ettiler, işte onlar benim rahmetimden umutlarını kesmişlerdir ve işte acıklı azap onlar içindir."

Bu âyetler, kıyametteki dirilmeye delâlet eden ilk yaratma ile âhiret hayatını bildiren âyetleri de öncelikle kapsayan geniş bir mânâ ifâde etmektedir. Bu âyetleri, Allah'ın vahdaniyet delillerine tahsis etmek ise, bu makama münasip düşmez.

Yani o kimseler ki, Allah'ın (celle celâlühü) Zâtına, sıfatlarına ve fiillerine delâlet eden tekvini (kâinattaki) âyetleri ile vahiy âyetlerini ve bu âyetlerin ifâde ettikleri Allah'a kavuşmayı inkâr ettiler, işte Allah'ın âyetleri ile O'na kavuşmayı inkâr etmek vasıflarını taşıyan bu bedbahtlar, kıyamet gününde benim rahmetimden umutlarını keseceklerdir. Yahut tekrar dirilmeyi ve hesabı inkâr ettikleri için dünyada ondan umutlarını kesmişlerdir. Ve bu çirkin vasıflarından dolayı, kâfirlere özellikle onlara mahsus olarak, şiddet ve acısının tarifi imkânsız bir azap vardır.

24
"Kavminin İbrâhîm'e cevabı ise: "O'nu öldürün yahut yakın!" demelerinden başka olmamıştır. Allah da, onu o ateşten kurtarmıştır. Şüphesiz bunda, îman eden bir kavim için ibretler vardır."

A- "Kavminin İbrâhîm'e cevabı ise: "O'nu öldürün yahut yakın!" demelerinden başka olmamıştır."

Âyetti Kerîmenin nazmının zahirinden akla ilk geldiği gibi, bundan murat, Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) hüccetlerine cevap sadedinde onlardan bu çirkin sözden başka hiçbir şey sâdır olmamıştır, demek değildir. Fakat bütün gelişmelerden sonra en son kararlaştırdıkları cevap, bundan ibaret olmuştur, demektir. Yoksa onlardan sayısız hurafeler ve bâtıl sözler sâdır olmuştur.

B- "Allah da, onu o ateşten kurtarmıştır."

Yani onlar, Hazret-i İbrâhîm'i ateşe attılar. Başka sûrelerde anlatıldığı gibi, Allah (celle celâlühü) da, Hazret-i İbrâhîm'i ateşten kurtardı, ateşi ona serinlik ve esenlik yaptı. Nitekim enbiyâ sûresinde, Hazret-i İbrâhîm'in ateşe atılması ve Allah'ın (celle celâlühü) ateşe seslenmesiyle onu ateşten kurtarması keyfiyeti tafsilatıyla anlatıldı. Deniliyor ki, o gün hiçbir yerde ateşten faydalanılmadı.

C- " Şüphesiz bunda, îman eden bir kavim için ibretler vardır."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) Hazret-i İbrâhîm'i ateşten kurtarmasında, îman eden bir kavim için apaçık acayip ibretler vardır. Bu ibretler, Allah'ın onu ateşin hararetinden kurtarması, onca ateşi az bir zaman içinde söndürmesi ve ateşin yerinde bir bahçe meydana getirmesi gibi hârikalardır. İman etmeyenler ise, bu açık ibretlerden gafil ve onların sonuçlarının ganimetlerinden mahrumdurlar.

25
"İbrâhîm de onlara demişti ki: "Siz sadece dünya hayatına mahsus aranızdaki sevgi uğruna Allah'tan başka birtakım putlar edinmişsiniz. Sonra kıyamet günü birbirinizi tanımazlıktan geleceksiniz ve birbirinize lanet okuyacaksınız. Varacağınız yer de cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur."

A- "İbrâhîm de onlara demişti ki: "Siz sadece dünya hayatına mahsus aranızdaki sevgi uğruna Allah'tan başka birtakım putlar edinmişsiniz."

Yani Hazret-i İbrâhîm onlara hitaben dedi ki: "Sîzin Allah'tan (celle celâlühü) başka aranızda bir takım putları ilah edinmeniz, sadece aranızda muhabbet meydana getirmeye ve onlara tapmak üzere toplanıp kaynaşmaya onları vesile ve sebep kılmak, yahut onları sevmek içindir. Bu da dünya hayatınıza mahsustur. Siz dünyada bunun gereklerini de icra ettiniz. Nitekim o putlara yardım ederek sevgilerini kazanmak için bana karşı yaptıklarınızı da yaptınız. Nitekim "Eğer bir şey yapacaksanız, İbrâhîm'i yakın ve ilâhlarınıza yardım edin." âyeti de bunu bildirmektedir

B- "Sonra kıyamet günü birbirinizi tanımazlıktan geleceksiniz ve birbirinize lanet okuyacaksınız. Varacağınız yer de cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur."

Yani sonra kıyamet günü bu işler tersine döner ve aranızdaki sevgi nefrete ve şefkat, de lânetleşmeye dönüşür ve putlara tapanlar, onları tanımazlıktan gelir. Ve siz ve putlarınız birbirinize lanet okuyacaksınız. -Zira o gün Allah (celle celâlühü), putları da konuşturacaktır. - Ve ebedî olarak içinde kalmak üzere varacağınız yer de cehennemdir ve benim Rabbim, beni attığınız ateşten kurtardığı gibi, sizi ateşten kurtaracak hiç yardımcınız da yoktur.

26
"Bunun üzerine Lût ona îman etmişti. Ve İbrâhîm: "Kadar ben, Rabbime hicret edeceğim. Şüphesiz o, yegâne azîz'dır; Hâkim'dir" demişti."

A- "Bunun üzerine Lût ona îman etmişti."

Yani Hazret-i Lût yalnız peygamberliğinde ve davet ettiği tevhidde değil, fakat bütün sözlerinde onu tasdik etmişti. Zira Hazret-i Lût, başından beri küfürden münezzeh idi.

Hazret-i Lûtün, ateşin, Hazret-i İbrâhîm'i yakmadığını görünce, îman ettiği görüşü, de, bizim zikrettiğimiz mânâya hamledilmelidir. Yahut Hazret-i Lût'un îmanından, îmanım yüksek mertebesi kastedilmekdir ki, ancak kâmil insanların yükselebildiği îman derecesidir.

Hazret-i Lût Hazret-i İbrâhîm'in kardeşinin oğludur.

B- "Ve İbrâhîm: "Kadar ben, Rabbime hicret: edeceğim. Şüphesiz o, yegâne aziz'dır; Hâkim'dır" demişti."

Yani Hazret-i İbrâhîm demişti ki: "Ben mutlaka kavmimin içinden Rabbımin bana emrettiği yere hicret edeceğim. Şüphe yok ki, Rabbim, işlerinde, yegâne galip olandır. Dolayısıyla o, beni, düşmanlarımdan koruyacaktır. Ve O'nun yaptığı her işte mutlak hikmet ve maslahat vardır. Binâenaleyh o, ancak içinde benim kurtuluşum bulunan şeyi bana emreder.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm), Küfe bölgesinde bulunan Küba'dan, Hazret-i Lûtün amcasının kızı Sâre ile beraber önce. Harran'a, sonra Şam bölgesine hicret etti ve Filistin'e yerleşti. Hazret-i Lût da, Sedûm'e (Sedûm veya Sodome, Filistin'de Lût gölü kıyısında bir kenttir) yerleşti.

27
"İbrâhîm'e İshak ile Yakub'u da bağışlamıştık; peygamberliği ve kitapları da onun soyundan gelenlere verdik; ona dünyadaki mükâfatını da verdik. Hiç şüphesiz âhirette de o, en büyük sâlihlerdendır."

Yani biz, İbrâhîm'e (aleyhisselâm), çocuk doğurmasından umudunu kestiği o kısır, kocakarı eşinden dilediği, bir oğul ve fazla olarak ikinci bir oğul da vermiştik; onun soyundan çok peygamber gönderdik; dört büyük semavî kitap dâhil olmak üzere onlara ilâhî kitaplar verdik ve onun hicretinin karşılığı olarak dünyada, evlat ve pâk zürriyet, soyunda peygamberliğin sürekli devam etmesi, hak dinlerin mensuplarının atası saydınak ve kıyamete dek ona övgü ve salât getirilmesi gibi mükâfatlar da verdik.

28
"Lût'u da gönderdik. Hani kavmine demişti ki: "Hiç şüphesiz siz, daha önce dünyada hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz."

Âyetin baş tarafının tefsiri, daha önce Hazret-i İbrâhîm kıssasında benzeri için yapılan tefsirin aynısıdır. Âyetin "Dünyada hiçbir milletin yapmadığı... " kısmı, bu fiilin son derece çirkin olduğunun izahıdır. Zira bütün dünya insanlarının bu fiilden uzak durması, bunun ancak, insan tabiatının tiksindiği ve nefislerin nefret ettiği bir fiil olduğunu göstermektedir.

29
"Gerçekten siz, erkeklere mi yanaşacaksınız ve o meşru yolları kesecek ve toplantı yerlerinizde edepsizlik mi yapacaksınız?"

Kavminin cevabı ise: "Sen doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize!" demelerinden başka olmamıştır."

A- "Gerçekten siz, erkeklere mi yanaşacaksınız ve o meşru yolları kesecek ve toplantı yerlerinizde edepsizlik mi yapacaksınız?"

Yani siz, gehp geçenlerin yokarım fuhuşla kesecek misiniz? Nitekim rivâyet oluyor ki, onlar bu çirkin fiili çoğu kez yabancılarla yapıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani siz, çocuk yapmak yolundan yüz çevirip çocuk yapmayan ilişkiye yönelmekle kadınların meşru yolunu mu keseceksiniz?

Bir diğer görüşe göre ise, yani siz öldürmek ve soymakla yolları im keseceksiniz?

Ve siz arkadaşlarınızla toplandığınız meclislerde cinsel ilişki, yellenme, etekleri açma ve benzeri gayri ahlâkî çirkin fiillerde bulunmaya devam mı edeceksiniz?

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, âyetteki münker: "İnsanlar arasında küçük taş, güke atmak, parmak çıtlatmak, sakız çiğnemek, dış karıştırmak, etek çözmek, mizahta sövgü ve edepsizce sözler kullanmaktır."

Başka bir görüşe göre ise, yanlarından geçenleri alaya almaktır. Bir başka görüşe göre ise, o çirkin fiili toplantı yerlerinde aleni yapmaktır.

B- "Kavminin cevabi ise: "Sen doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize!" demelerinden başka olmamıştır."

Yani Hazret-i Lût, bir defasında onlara böyle öğüt verirken, onlardan sâdır olan cevap, bu çirkin sözlerden ibaret kalmıştır. Hazret-i Lût, bu öğüdünde, onlara azap da vaad etmişti. (Onun için Allah'ın azabını getir bize, demişlerdi.) "Onun kavminin cevabı da: "Onları kasabanızdan çıkarın!" demelerinden ibaret oldu." âyeti ile "Onun kavminin cevabi ise: "Lût ailesini kasabanızdan çıkarın!" demelerinden ibaret oldu." âyetinde belirtilen ise, bundan sonra ve Hazret-i Lût ile aralarında bir çok kere cereyan eden konuşmaların sonuncusunda kendilerinden sâdır olan cevaptır. Bunun tahkiki A'raf sûresinde geçti.

30
"Lût dedi ki: "Rabbim! Şu bozguncu güruhuna karşı bana yardım eyle!"

Yani o çirkin fuhşu icat etmek, kendilerinden sonra gelen sapıklara da bu yolu açmak, bu fiile ısrarlı olmak ve istihza yoluyla azâbı acilen istemek suretiyle bozgunculuk yapan bu güruha vaad edilen azabı indirerek onlara karsı bana yardım eyle!

31
"Elçi meleklerimiz, İbrâhîm'e iki oğul vereceğimizin müjdesini getirdiklerinde dediler ki: "Biz bu memleket halkını mutlaka helâk edeceğiz. Çünkü şüphesiz buranın halkı zâlimlerden olmuşlardır."

Yani elçi meleklerimiz, Hazret-i İbrâhîm'e, istediği gibi bir oğul ve bir fazlasını da ihsan etmek müjdesini getirdiklerinde, (tafsilatı Hûd: 69 de ondan sonraki âyetlerde ve Hicr: 67. âyetinde zikredildiği gibi) konuşma sırasında dediler ki: "Biz bu Sedüm kasabasının halkını kesinlikle helâk edeceğiz. Çünkü onlar zulümlerinde ısrar ettiler; çeşitli bozgunculuk ve isyanlarda çok ilen gittiler."

32
"İbrâhîm dedi ki: "Şüphesiz Lût da oradadır." Melekler dediler ki: "Orada kimlerin bulunduğunu biz pek iyi biliyoruz. Hiç şüphesiz onu ve ailesini kurtaracağız, yalnız karısı müstesna, o, geride kalacaklar arasındadır."

Yani Hazret-i İbrâhîm, yanına gelen elçi meleklere: "Lût da, onlar arasında iken, siz nasıl o memleket halkını helâk edeceksiniz?" dedi. Melekler de, bu sözlerinden demek istedder ki, biz, Hazret-i Lûtün ve Hazret-i İbrâhîm'in söylemediği Hazret-i Lût'a uymuş olan mü’minlerin yerlerinden habersiz değiliz ve onlarla yakından ilgileniyoruz.

Hazret-i Lûtün karısının geride kalacaklar arasında olmasından murat, azapta kalanlar arasında yahut o kasabada kalacaklar arasında olması demektir.

33
"Elçi meleklerimiz, Lût'a geldiklerinde de Lût, onlar hakkında tasalandı ve onlar için ne yapacağını bilemedi. Elçilerimiz dediler ki: "Korkma, üzülme de, çünkü biz, şüphesiz seni ve aileni kurtaracağız; valnız karın müstesna; o, geride kalacaklar arasındadır."

A- "Elçi meleklerimiz, Lût'a geldiklerinde de Lût, onlar hakkında tasalandı ve onlar için ne yapacağını bilemedi."

Yani elçi meleklerimiz, Hazret-i İbrâhîm'in yanından ayrıldıktan sonra Lûtün (aleyhisselâm) yanına geldiklerinde, kavmi onlara kötülük yaparlar diye endişe duymaya başladı ve muhtemel kötülüğü önlemek için önlem de alamadı.

B- "Eçilerimiz dediler ki: "Korkma, üzülme de, çünkü biz, şüphesiz seni ve âdem kurtaracağız; yalnız karın müstesna; o, geride kalacaklar arasındadır."

Yani elçi melekler, Hazret-i Lût'un, kendileri için endişelendiğini anlayınca ve kavminin saldırısı karşısında kendilerini savunmaktan âciz kalıp nihâvet "Keşke onlara karşı koyacak bir gücüm olsaydı, yahut sağlam bir yere sığınabilseydim!" dediğini görünce, ona dediler kı: "Bizim için kavminden korkma ve hiçbir şeye, yahut onlari helâk etmemize üzülme de. Çünkü biz, şüphesiz seni ve âdeni, onlara isabet edecek azaptan kurtaracağız. Yalnız karın müstesna; o geride kalacaklar arasındadır.

34
"Şüphesiz yoldan çıkmaları yüzünden biz, bu memleket halkının üzerine gökten korkunç bir azap yağdıracağız."

Bu kelâm, Hazret-i Lût ve ailesini kurtarmak ile işaret edilen azabın, devam eden fiskları sebebiyle onlara ineceğini beyan etmektedir.

35
"Yemin olsun ki, biz, aklını kullanan bir topluluk için o kentten apaçık bir âyet bırakmışızdır."

Basiret ve ibret için aldım kullananların ders aldığı bu âyet, onların acayip kıssaları ve harap olmuş diyarlarının kalıntılarıdır. Yahut yağdırdan taşlardır, Zira o yağdırılmış olan taşlar, onlardan sonra da duruyordu. Yahut toprağın yüzünde kalan kara su idi.

36
"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı göndermiştik. O da demişti ki: "Ey kavmim yalnız Allah'a ibadet edin ve âhiret gününe umut bağlayın ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın."

Yani Hazret-i Şuayb Sâ, kavmine, demişti ki: Ey kavmim! Yalnız Allah'a (celle celâlühü) ibadet edin ve âhiret günü ile o gün vuku bulacak çeşitli korkunç halleri bekleyin ve bu gün (dünya hayatında) öyle ameller yapın ki, âhiret gününün gailesinden emin olasınız.

Diğer bir görüşe göre ise, yani âhiret gününün mükâfatım umut edin.

Bir diğer görüşe göre ise, burada umut (recâ) korku anlamındadır.

37
"Fakat onlar onu yalanladılar. Sonra o korkunç sarsıntı kendilerini yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar."

Bu sarsıntı, şiddetti bir deprem idi. Hûd sûresinin, "O zâlimleri, o korkunç ses yakalayıverdi." âyetindeki korkunç ses ise, Hazret-i Cebrâil'in sesidir. Zira o korkunç ses, havayı dalgalandırarak ve mücavir alanları sarsarak deprem meydana getirmişti. İşte bu deprem sonucunda onlar kentlerinde yahut meskenlerinde diz üstü çökerek can vermişlerdi.

38
"Âd'ı da, Semûd'u da helâk ettik. Zaten onların fecî halleri, oturdukları yerlerden sizce anlaşılmaktadır. Yaptıklarını şeytan onlara süslemişti de, onları doğru yoldan alıkoymuştu. Halbuki onlar görebilecek durumdaydılar."

A- "Adi da, Semûd'u da helâk ettik. Zaten onların fecî halleri, oturdukları yerlerden sizce anlaşılmaktadır."

Yani siz Mekkeliler, Ad ve Semûd kavimlerini helâk ettiğinizi, Şam güzergâhınızda bulunan harabe meskenlerinden apaçık anlarsınız.

B- "Yaptıklarını şeytan onlara süslemişti de, onları doğru yoldan alıkoymuştu. Halbuki onlar görebilecek durumdaydılar."

Yani şeytan, onların çeşitti küfür ve günahlarını kendilerine süslemişti de, onları hakka ulaştıran doğru yoldan alıkoymuştu. Halbuki onlar, tefekkür ve istidlal (delil bulmak) imkânına sahip bulunuyorlardı; fakat bunu yapmadılar. Yahut onlar, peygamberlerin verdikleri doğru haberler ile, azaba, uğrayacaklarım biliyorlardı, fakat gaflete daldılar ve nihayet başlarına gelenler geldi.

39
"Karun'u da, Fir’avun'u da Ilâmân'ı da helâk etmiştik. Yemin olsun ki, Mûsâ onlara o mucizeleri getirmişti; fakat onlar o bölgede büyüklük taslamışlardı. Zaten onlar azabımızdan kurtulacak değillerdi."

A- "Kârûnü da, Fir’avun’u da Hâmâni da helâk etmiştik."

Denilmiştir ki, Karun'un, Fir’avun "dan önce zikredilmesi, nesebinin şerefinden dolayıdır.

B - "Yemin olsun ki, Mûsâ onlara o mucizeleri getirmişti; fakat onlar o bölgede büyüklük taslamışlardı. Zaten onlar azabımızdan kurtulacak değillerdi."

40
"İşte onların her birini günahı yüzünden cezalandırmışızdır. Nitekim onlardan kiminin üzerine taşlar yağdıran fırtına gönderdik; kınımı de korkunç bir ses yakalayıverdi; kimini de yerm dibine geçirdik; kimini de suda boğduk. Zaten Allah, onlara zulmedecek değildi; fakat kendilerine kendileri zulmediyorlardı."

A- "İşte onlarin her birini günahı yüzünden cezalandırmışadır. Nitekim onlardan kiminin üzerine taşlar yağdıran fırtına gönderdik; kimini de korkunç bir ses yakalayıverdi; Kimini de yerin dibine geçirdik; kimini de suda boğduk."

Bu kelâm, "Zaten onlar azabımızdan kurtulacak değillerdi" cümlesiyle müphem olarak ifâde edilen İlâhî azabın sarih anlatımıdır.

Taşlar yağdıran fırtına ile helâk edilen, kavım, Lût’ün kavmidir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), onlara bir melek göndermiş ve bu melek, onlara taş yağdırmıştı.

Korkunç bir sesle helâk edilenler de, Medyen ve Semûd kavimleridir. Yerin, dibine geçirilen de Karun'dur.

Suda boğulmakla helâk edilenler de, Hazret-i Nûh kavmi ile Fir’avun ve kavmidir.

B- "Zaten Allah, onlara zulmedecek değildi; fakat kendilerine kendileri, zulmediyorlardı."

Yani Allah (celle celâlühü) onlara yaptıklarında kendilerine zulmetmedi; zira O'nun zulmetmesi imkânsızdır. Fakat onlar, bu azapları gerektiren çeşitli küfür ve günahlara devam etmekle kendi kendilerine zulmediyorlardı.

41
"Allah'tan başka dostlar edinenlerin hali, örümcek hali gibidir. Örümcek bir yuva edinir; Halbuki yuvaların en çürüğü şüphe yok ki., örümcek yuvasıdır. Bilselerdi, bunu anlarlardı."

Hattâ bu zavallıların edindikleri mutemet ve dayanak, örümceğin dayanağı olan evinden de daha çürüktür. Çünkü örümceğin dayanağının hakikati ve faydası kısmen mevcuttur.

Yahut o müşfiklerin, tevhid ehline kıyasla durumları, örümcek yuvasının, taşlar ve kireçten yapılan sağlam binaya kıyasla durumu gibidir.

Yani eğer onlar bir şeyler bilselerdi, kendi hallerinin böyle olduğuna, dinlerinin, örümcek yuvasından bile çürük olduğuna kesin olarak hükmederlerdi.

42
"Allah, kendisinden başka yalvardıkları bütün şeyleri biliyor. Zaten o, yegâne azîz'dir; hakîm'dir."

Yani önemli bir şey sayılmayan bir varlığı, azîz ve hakim olan Allah'a ortak koşmak, son derece ahmaklıktır ve cansız varlıklar, her şeye Kadir ve Kalık:, ilmi sınırsız olan ve her şeyi son derece mükemmel yaratan Allah'a göre tamamen yok hükmündedir ve bu yüce sıfatlara sahip olan Allah onlari cezalandırmaya elbetteki Kâdir'dir.

43
"İşte biz, bu temsilleri insanlar için getirmekteyiz; fakat onları ancak bilginler anlayabilirler."

Yani biz, bu temsil ve benzerlerini, insanların anlayışından uzak olan hakikatleri anlayışlarına yaklaştırmak için getirmekteyiz; fakat onların gerçek güzelliklerini ve faydalı sonuçlarını ancak derin bilgiye sahip olup eşyayı gereği gibi tefekkür edenler anlayabilirler.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Âlim, her şeyi Allah'tan bilen, O'nun emir ve yasaklarına uyan ve O'nun öfkesinden kaçman kimsedir."

44
"Allah, bütün gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır. Hiç şüphe yok ki, bunda, îman edenler için bir ibret vardır."

A- "Allah, bütün gökleri ve yeri hak olarak yaratmıştır."

Yani Allah bütün gökleri ve yeri, hikmetleri ve maslahatları gözeterek yaratmıştır. Yahut Allah gökleri ve yeri, zorunlu bir hak olarak ve dinî ve dünyevî faydaları gerektirecek şekilde yaratmıştır.

B- "Hiç şüphe yok ki, bunda, îman edenler için bir ibret vardır."

Yani zikredilen Allah'ın (celle celâlühü) yüce şanları, mü’minler için hakikate delâlet etmektedir.

Göklerin ve yerin hidâyet ve irşadı, bütün insanlar için olduğu halde burada yalnız mü’minler zikre tahsis edilmiş, çünkü bundan faydalanan yalnız onlardır.

45
"Resûlüm! Sana vahyolunan kitabı oku; namazı da gereğince kıl. Çünkü şüphesiz ki, namaz, her türlü edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar. Allah'ın zikri (Allah'ı anmak) elbetteld en büyük ibadettir. Yani namaz, şüphesiz ibadetlerin en büyüğüdür. Zaten Allah, yaptıklarınızı bilir."

A- "Resûlüm! Sana vahyolunan kitabi oku; namazı da gereğince kıl. Çünkü şüphesiz ki, namaz, her türlü edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar."

Yani ey Resûlüm! Okunmasıyla Allah'a yaklaşmak, içerdiği mânâları düşünmek, içindeki hükümleri, güzel edepleri ve mekârim-i ahlâkı insanlara hatırlatmak ve onları uygulamaya sevk etmek için, sana vahiy olunan kitabı oku ve namazı gereğince kılmaya devam et.

Bu namaz, cemaatle kuman beş vakit namazı da kapsadığı ve Peygamberimize kılma emri, zımnen ümmeti için de geçerli olduğu için, bu emrin illet ve sebebi olarak "Çünkü şüphesiz ki, namaz, her türlü edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar" denilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Ey Resûlüm! Onlara namaz kaldır; çünkü namaz, her türlü edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar.

Namazın edepsizlikten ve kötülükten alıkoyması, bunlara son vermeye sebep olması demektir. Zira namaz, Allah (celle celâlühü) ile münacâttır. Bu itibarla namaz, Allah'ın emrine tam bir yönetiş ve isyanlarından tamamen yüz çevirmek ile olmakdır.

İbn-i Mes'ûd ve İbn Abbâs diyorlar ki: "Gerçek namazda günahlardan caydıricilık ve önleyicilik vardır. İmdi, bir kimsenin namazı, kendisine iyiliği emretmez ve kötülükten alıkoymazsa, o kimse namazla, Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey yapmamış olur."

Hasen ve Katâde de hadisi şöyle rivâyet etmişlerdir: "Bir kimsenin namazı, kendisini her türlü edepsizlikten ve kötülükten alıkoymazsa, o namaz kendisine vebaldir."

Hazret-i Enes'ten rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Ensardan bir genç, Resûlüllah ile beraber namaz kılıyordu; sonra da her türlü edepsizliği işliyordu. Bunun hali Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) anlatıldı. Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki: "Onun namazı, kendisini günahlardan alıkoyacaktır." Aradan çok geçmeden bu genç, tevbe etti ve hali güzelleşti. "

B- "Allah'ın zikri (Allah'ı anmak) elbetteki en büyük ibadettir Yani namaz, şüphesiz ibadetlerin en büyüğüdür."

Bu âyet ile "O zaman Allah'ın zikrine koşun." âyetinde namazın, Allah'ın zikri olarak ifâde edilmesi, namazın, bütün sevaplardan üstün olmasında ve kötülüklerden alıkoymaktaki umdenin namazdaki. Allah'ın zikri olduğunu bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani edepsizlikler ve kötülükler ânında Allah'ı zikretmek, bunları yasakladığım ve onlardan dolayı ağır vaadlerde bulunduğunu hatırlamak, bunlar için en büyük caydırıcıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Allah'ın (celle celâlühü) sizi rahmetle anması, sizin O'nu ibadetlerinizle anmanızdan elbetteki daha büyüktür.

C- "Zaten Allah, yaptıklarınızı bitir."

Yani Allah kendi zikrinden ve diğer ibadetlerden yaptıklarınızın hepsini eksiksiz olarak bitir. Bunun için, en güzel şekilde mükâfatlarınızı verecektir.

46
"Onlardan zulmedenleri hariç, ehl-i kitab olanlarla ancak en güzel şekilde mücadele edin ve onlara deyin ki: "Biz, bize indirilmiş olana îman ettik; size indirikniş olana da îman ettik." Bizim İlahımız ile sizin İlahınız da bir tektir ve biz O'na testim olmuşuzdur."

A- "Onlardan zulmedenleri hariç, ehl-i kitab olanlarla ancak en güzel şekilde mücadele edin ve onlara deyin ki: "Biz, bize indirilmiş olana îman ettik; size indirikniş olana da îman ettik?"

Yani Ehl-i Kitab olan Yahudi ve Hıristiyanlarla en güzel hasletle mücadele edin: kabalığa yumuşaklıkla karşılık vermek, öfkeye karşı sakin davranmak, eleştiriye öğütle karşılık vermek ve tehevvüre karşı teenni ile davranmak gibi. Ancak müslümanların, Ehl-i Kitab'a karşı takınacakları tavırlar, zafiyet ve zülete delâlet edecek şekilde olmamalıdır.

Bir görüşe göre bu âyet, kıtal (savaş) âyeti ile nesli edilmiştir.

Ancak düşmanlık ve inatta, yahut Allah'a çocuk isnâd etmek ve "Allah'ın eli sıkıdır" demek gibi sözleriyle aşırıya giderek zulmedenleri hariç; böyle olanlara karşı ise, hallerine uygun bir müdafaa yapılmakdır.

B- "Ve onlara deyin ki: "Biz, bize indirilmiş olana îman ettik; size indirilmiş olana da îman ettik."

Yani Ehl-i Kitab'a deyin kı, bize indirilmiş olan Kur'ân'a îman ettik; size indirilmiş olan Tevrat ve incil'e de îman ettik." Tevrat ve incil'e îman keyfiyetinin tahkiki, Bakara sûresinin sonunda geçti.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyin; tekzip de etmeyin ve deyin ki: "Biz, Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine îman ettik." Eğer onlar bâtıl bir şey söylerlerse, onları tasdik etmezsiniz; hak bir şey söylerlerse, onları tekzip etmezsiniz."

C- "Bizim ilahimiz ile sizin İlahiniz da bir tektir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."

Yani bizim İlahırnız da, sizin İlahınız da bir tektir; İlahkta ortağı yoktur ve biz, özellikle O'na itaat etmekteyiz.

Bu kelâm, anılan iki fırkanın (Yahudilerin ve hiristiyanların) haline bir tarizdir. Zira onlar hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

47
"Resûlüm! İşte böylece sana da bu kitabı indirdik. Artık kendilerine kitap verdiğimiz o kimseler de ona îman ederler. Şu kâfirlerden de ona îman eden nice kimseler vardır. Zaten ancak o kâfirler, âyetlerimizi inkâr ederler."

A- "Resûlüm! İşte böylece sana da bu kitabı indirdik. Artık kendilerine kitap verdiğimiz o kimseler de ona îman ederler."

Yani diğer mukaddes kitapların inzaline muvafık olan bu hârika inzal ile sana da, bu Kur'ân'ı ve ezcümle güzel mücadeleyi, emreden mezkûr âyeti indirdik. Artık kendilerine kitap verdiğimiz o kimseler de ona îman ederler.

Bu kimselerden murat, özellikle iki kitap ehlinden Abdullah b. Selâm ile benzerleridir. İman etmeyenler, kitabın muhtevasıyla amel etmedikleri için sanki kendilerine kitap verilmemiş gibi savdırlar.

Yahut îman edenlerden murat, Resülullah'ın zamanından önceki Ehl-i Kitabtır. Zira onlar, iki kitaplarında gördükleri gibi Kur'ânin nüzulünü tasdik ediyorlardı. Bu görüşe göre, onlar kitabın verilmesiyle tahsis edilmişler, çünkü onlardan sonra Resülullah'ın muasırı olarak yaşayanlar, nesih edilmek suretiyle kitap, kendilerinden alındığından, onlara kitap verilmemiştir.

B- "Şu kâfirlerden de ona îman eden nice kimseler vardır."

Birinci görüşe göre (Abdullah b. Selam ile benzerleri murat olduğu görüşüne göre) şu kâfirlerden murat, arap müşrikleridir, yahut Mekke müşrikleridir. İkinci görüşe göre ise, şu kâfirlerden murat, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) devrindeki Ehli Kitaptır.

C- "Zaten ancak o kâfirler, âyetlerimizi inkâr ederler."

Burada kitabın, âyetler olarak ifâde edilmesi, bu âyetlerin, mânâlarına ve Allah (celle celâlühü) katından nazil olduklarına olan delâletinin apaçık olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bu kâfirlerden murat, küfre tamamen batmış olan ve onda kararlı olan kâfirlerdir. Zira onların bu hah, kendilerini, âyetlerin hak oldukları marifetine götürecek tefekkürden alıkoyar.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kâfirler, Kâb b. Eşref ile benzeri kâfirlerdir.

48
"Kur'ân'darı önce sen ne bir kitap okurdun, ne de elinle yazı yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar, mutlaka şüphe duyarlardı."

Yani biz, bu kitabı sana indirmeden önce sen, insanlar arasında mutat olduğu üzere, bir kitap okuyabilecek durumda da değildin; onu elinle yazabilecek imkâna da sahip değildin. Yahut kitap okumak ve yazmak, âdetin değildi. Çünkü sen bundan önce buna muktedir veya bu âdeti olan bir insan olsaydın, onlar, mutlaka şüpheye

düşüp: "Belki o (Muhammed), bu Kur’âni öncekilerin kitaplarından akmıştır" derlerdi. Sen, bu hırkana sahip bir insan olmadığına göre, onların, senin hakkında haklı bir şüphe kaynağı kalmamış olur.

Farz edilen takdire göre de onlar bâtıla olarak vasıflandırılmışlar, çünkü mezkûr ihtimale göre de, onlar yine bâtıla uymuş olurlar; zira Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) o şüpheden münezzeh olduğu gayet açıktır.

49
"Hayır! O Kur’ân, kendilerine ilim verilenlerin kalplerinde sabit olan apaçık âyetlerdir. Zaten âyetlerimizi ancak zâlimler inkâr eder."

A- "Hayır! O Kur’ân, kendilerine ilim verilenlerin kalplerinde sabit olan apaçık âyetlerdir."

Yani Kur’ân, kendilerine kitap verilenlerin kalplerinde sabit ve iyice yerleşmiş olan apaçık âyetlerdir; onların hıfzettikleri bir kitaptan alınmamıştır. Ve Kur’ân âyetleri, onların kalplerinde o kadar sağlam muhafaza edilmektedir ki, hiç kimse onun tahrifine muktedir olamaz.

B- "Zaten âyetlerimizi ancak zâlimler inkâr eder."

Yani âyetlerimiz, zikredilen vasıfları hâiz iken, onları ancak, serde, kibirde ve fesatta haddi aşan zâlimler inkâr ederler.

50
"Yine Rabbinden ona başka mucizeler indirilmeli değil miydi? demişlerdi. De ki: "Mucizeler, ancak Allah'ın katindadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

Yani onlar şunu da demişlerdi: "Sâlih Peygamberin dişi devesi gibi, Hazret-i Mûsa'nın âsâsi gibi ve Hazret-i İsa'nın sofrası (Mâîde) gibi başkaca mucizeler Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilmek değil miydi?" de ki: "Mucizeler, ancak Allah'ın (celle celâlühü) katindadır; hiç kimsenin müdahalesi asla olmaksızın, onları dilediği gibi indirir. Ben ise, ancak apaçık bir uyarıcıyım; benim vazifem sadece getirdiğim âyetlerle uyarmaktan ibarettir."

51
"Kendilerine okunmakta olan bu kitabı sana indirmemiz, yetmedi mi onlara? Hiç şüphesiz îman eden bir kavim için onda büyük bir rahmet ve öğüt vardır."

A- "Kendilerine okunmakta olan bu kitabı sana indirmemiz, yetmedi mi onlara?"

Bu kelâm, başkasının kelâmını hikâye etmek olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından, onların taleplerini reddetmek ve taleplerinin bâtıl olduğunu beyan etmek için vârid olmuştur. Yani sadece hakkı bildiren, sen, eski semavî kitapları okuyup incelemek imkânından uzak iken, onları tasdik eden bu kitabı sana indirmemiz yetmedi mi onlara? Bu öyle bir kitap ki, her zaman ve mekânda kendilerine okunmaktadır; zevali ve izmihlâli olmayıp onların yanında her zaman sabit âyeti bulunmaktadır. Bu kitabın âyetleri dışındaki âyetler ise, misyonunu ifa ettikten sonra zail olmaktadır ve her mekânda değil, ancak bazı mekânlarda okunmaktadır.

Yahut bu kitap, Yahudilere okunup onların elindeki kitapta bulunan senin ve dininin vasıflarını tahkik etmektedir,

B- "Hiç şüphesiz îman eden bir kavim için onda büyük bir rahmet ve öğüt vardır."

Yani onda şânı pek yüce ve asırlar boyu baki kalacak olan bu kitapta, anılan kâfirler gibi inadına çabalayanlar için değil, fakat îman için gayret eden bir kavim için hiç şüphesiz pek büyük bir nimet ve öğüt vardır.

Deniliyor ki, mü’minlerden bazı kimseler, Yahudilerin söylediklerinden bazı şeyler ihtiva eden bir kitabı Resûlüllah'a getirdiler. Bunun üzerine

Resûlüllah buyurdu ki:

"Bir kavmin, kendi peygamberlerinin getirdiklerini bırakıp onun getirmediklerine yönelmesi, dalâlet olarak onlara yeter, "

52
"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Bütün göklerde ve yerde olanı o bitir. O kimseler ki, bâtıla inanırlar ve Allah'ı inkar ederler, işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir, "

A- "De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Bütün göklerde ve yerde olanı o bitir."

Yani ey Resûlüm! O kâfirlere de ki: Benden sâdır olanlar ile sizden sâdır olanlar hususunda aramızda şahit olarak Allah yeter. Bütün göklerde ve yerde olanları ve ezcümle benim hatim ile sizin hâlinizi o, eksiksiz olarak bitir.

Şu halde "bütün göklerde..." cümlesi, makabli için, yani Allah'ın şahit olarak yeterli olduğu hususuna bir açıklama mahiyetindedir.

B- "O kimseler ki, bâtıla inanırlar ve Allah'ı inkar ederler, işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

Yani o kimseler ki, Allah'tan başka ilâhlara inanırlar ve Allah'a îman etmeyi gerektiren bunca kesin ve apaçık deliller var iken, O'nu inkâr ederler, işte onlar, ticaretlerinde zarar edenlerin ta kendileridir; zira onlar, aslî fıtratı ve îmanı gerektiren sözlü delilleri zayi ederek, îman karşılığında küfrü satın almışlardır.

Bu âyet, (daha önce belirtilen) en güzel mücadele kabilindendir. Nitekim bâtıla îman, Allah'ı inkâr etmek ve hüsran, onlara sarih olarak isnâd edilmemiş, fakat bu, müphem olarak zikredilmiştir. Tıpkı "Hiç şüphesiz biz ve sız, hidâyet üzereyiz yahut apaçık dalâletteyiz." âyetinde olduğu gibi.

53
"Senden o azabın, çabuk gelmesini istiyorlar. Eğer önceden belirlenmiş bir vâde olmasaydı, o azap onlara elbette gelirdi. Yemin olsun ki, o, onların haberi olmadan kendilerine ansızın hiç şüphesiz geliverecektir."

A- "Senden o azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Eğer önceden belirlenmiş bir vâde olmasaydı, o azap onlara elbette gelirdi."

Yani onlar, "Bu vaadin gerçekleşmesi, ne zamandır?" ve "Haydi, gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize bir azap getir." gibi sözleriyle o azabın çabuk gerçekleşmesini istiyorlar. Eğer Allah, onların azabı için bir vâde belirlememiş ve Levh-i Mahfuz'da onu beyan etmemiş olsaydı, onlara tayin edilmiş olan azap, acele istedikleri gibi elbette onların başına getirdi.

Bir görüşe göre bu vâdeden murat, kıyamet günüdür. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Allah, Resûlüllah'a, kavmine toptan yok etmek azabını göndermeyeceğini ve onların azabını kıyamet gününe tehir buyuracağını vaad etmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu vâdeden murat Bedir Savaşı günüdür.

Bir diğer görüşe göre ise, eceileriyle ölecekleri vakittir. Ancak bu görüşün, isabetten uzak olduğu açıktır; çünkü onlar, tabiî olarak yok edilmekle tehdit edilmiyorlardı ve kendilerinin âcil olarak istedikleri de bu değildi.

B- "Yemin olsun ki, o, onların haberi olmadan kendilerine ansızın hiç şüphesiz geliverecektir."

Bu cümle, bundan önceki cümle ile, işaret edilen vâdesi geldiğinde azabın geleceği hususunu beyan etmektedir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, kendileri için tayin edilmiş olan azap, vâdesi geldiğinde onların, azabın gelişinden haberi olmadan ansızın mudaka onlara gelecektir.

Her halde azabın bu şekilde onlara gelmesinden murat, onlar acele ettiklerinde onların talepleri kabul edilerek azap, onlara gelmeyecektir. Çünkü böyle olması, onların fikrine göre ve şuurunda oldukları bir zamanda gelmesi demek olur. Yoksa azabın bu şekilde gelmesi, bazı eski ümmetler gece uykuda oldukları, yahut kuşluk vakti oynadıkları bir sırada kendilerine azap gelmesi gibi, bunların mağrur olarak kendilerini güvende sandıkları ve kimsenin aklına azap gelmediği bir zamanda azâbın gelmesi anlamında değildir. Zira âhiret azabı ile bedir günü azabı bu kabilden değildir.

54
"Senden o azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Hiç şüphesiz Cehennem kâfirleri kuşatacaktır."

Makablinden bağımsız olan bu kelâm, onların son derece cahil ve zayıf görüşlü olduklarını ortaya koymaktadır.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, onların acele gelmesini istedikleri azap, âhiret azabıdır. Yani o azabın çabuk gelmesini senden istiyorlar; Halbuki bütün azapların fevkinde olan o dehşetli azap, kendilerini mutlaka kuşatacaktır.

Deniliyor ki, küfür ve günahlar, hakikatte ateşin ta kendisidir; fakat bu dünyada bu suretle tecelli etmektedir. Bu hususun izahı, daha önce a'raf: 8. Âyetinin tefsirinde geçti.

Bu kâfirlerden murat, ya malûm kâfirlerdir yahut bütün kâfirlerdir ve malûm kâfirler de öncelikle bunlara dâhildir.

55
"O gün azap, onları tepelerinden ve ayaklarının altından kuşatacak ve Allah, onlara: "İşlemekte olduğunuz günahların cezasını tadın!" diyecektir."

Diğer bir görüşe göre, bundan önceki âyette, cehennemin onları kuşatmasıyla işaret edilen azap, kendilerini kuşatacağı gün, kelimelerle ifâde edilemeyecek kadar korkunç haller olacaktır. Bu görüşe göre, bunun açık olarak zikredilmemesi, azâbın çokluğunu ve fecaatini ihsas ettirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre, "İşlemekte olduğunuz..." kelâmını söyleyecek olan, bazı meleklerdir. Bu melekler, Allah'ın emriyle diyecekler ki: dünyada sürekli olarak işlemekte olduğunuz günahların ve ezcümle azâbın acele gelmesini istemenizin cezasını tadın.

56
"Ey îman eden kullarım şüphesiz benim arzım geniştir. Artık yalnız bana ibadet edin."

Bu hitap, kâfirler tarafından karşılaştıkları engellemelerden dolayı dinî icaplarını lâyıkı ile ifâ etmek imkânına sahip olmayan bazı mü’minler için teşrif hitabı olup onlara en selâmetli yolu göstermektedir. Yani eğer bir memlekette ibadet sizin için müyesser ve dininizin icaplarını açıktan yaşamanız mümkün olmuyorsa, bunları yapabileceğiniz yerlere hicret edin.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, dini için bir yerden bir yere hicret etse, bu iki yer arası bir karış (en az bir mesafe) bile olsa, Hazret-i İbrâhîm ve Muhammed'in arkadaşı olur. "

57
"Her can ölümü tadacaktır. Sonra ancak bize döndürüleceksiniz."

Bu kelâm, makablinden bağımsız olup ilâhî enirlere süratle uymayı teşvik içindir. Yani herkes ölüm acısını ve kederini mutlaka tadacak ve sonunda Bizim hükmümüze ve ameline göre vereceğiniz karşılığa dönecekti". Şu halde bu akıbete mahkum olan kimsenin, buna hazırlık yapmaktan başka çaresi yoktur.

58
"O kimseler ki, îman etmişler ve sâlih ameller yapmışlardır, hiç şüphesiz onları, altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine sonsuz olmak üzere yerleştireceğiz. Sâlih ameller yapanların mükâfatı ne güzeldir!"

59
"Onlar sabredenlerdir ve ancak rablerine tevekkül edenlerdir."

Yani o büyük mükâfatlara erenler, o kimselerdir ki, müşriklerden gördükleri eziyedere, hicret sıkıntılarına ve diğer mihnet ve meşakkatlere sabrederler ve bütün işlerinde ancak Allah'a tevekkül ederler.

60
"Nice yürüyen hayvan vardır ki, rızkım yanında taşımaz. Onların rızkını da, sizin rızkınızı da veren Allahtir. Zaten her şeyi hakkıyla işiten ve her şeyi hakkıyla bilen yegâne odur."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, 'Mekke'deki mü'minlere Medine'ye, hicret etmelerini emredince, mü'minler dediler ki: "Geçim imkânımız bulunmayan bir kente biz nasıl gidelim?" İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Yani nice yürüyen hayvan vardır ki, güçsüz olduğundan dolayı rızkını yanında taşımaz, yahut biriktirip depolamaz; her sabah kalktığında yanında hiçbir rızk yoktur. Sonra, bu hayvanlar, güçsüz ve tevekkülüyle beraber ve siz de gücünüz ve gayretlerinizle beraber rızık konusunda eşitsiniz; hepinizin rızkını ancak Allah verir. Çünkü hepinizin rızkı, birtakım sebeplere bağlanmıştır; fakat o sebepleri yaratan yalnız Allah'tır. Bundan dolayı siz ey Mekke'de ikamet eden mü'minler, hicret için fakirlikten korkmayın. Zaten her şeyi eksiksiz olarak işiten ve dolayısıyla sizin bu sözlerinizi de işiten ve her şeyi tam olarak bilen ve dolayısıyla sizin kalplerinizdeki sırlarınızı bile yegâne O'dur.

61
"Yemin olsun ki, sen kendilerine: "Şu gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğuna amade kılan kimdir?" diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!.." diyecekler. O halde haktan nasıl döndürülüyorlar? "

A- "Yemin olsun ki, sen kendilerine: "Şu gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğuna amade kılan kimdir?" diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!.." diyecekler."

Yani yemin olsun ki sen, Mekke'lilere: "Şu gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğuna amade kılan kimdir?" diye sorsan, hiç şüphesiz onlar: "Allah!.." diyecekler. Çünkü onların bunu inkâr etmeleri ve hatta bunda tereddüt etmeleri bile mümkün değildir.

B- "O halde haktan nasıl döndürülüyorlar?"

Bu kelâm, başkasının kelâmının anlatımı olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından varid olmuş, Mekke kâfirlerinin, anılan farazi cevaplarının gereğini yapmamalarını inkâr ve red içindir. Yani gerçek bu kadar açık iken o halde nasıl oluyor da onlar, zikredilen yaratma ve teshir fiillerinin yegâne Allah'a ait oluğunu ikrar ettikleri halde, Allah'ın yegâne İlah olduğunu ikrar etmiyorlar?

62
"Allah kullarından kime dilerse, ona rızkı genişletir; kimi dilerse, ona da rızkı sıkar. Şüphesiz Allah, her şeyi tam olarak bilendir."

Yani Allah, rızkının genişletilmesine lâyık olanı bilir ve ondan dolayı rızkını genişletir ve rızkının kısılmasına lâyık olanı da bilir ve lâyık olduğu için onun rızkını da kısar.

Yahut Allah, rızkı genişletmekten ve kısmaktan hangisinin hangi vakitte hikmet ve maslahata uygun düştüğünü bitir de, her birini vaktinde gerçekleştirir.

63
"Yine yemin olsun ki, onlara: "Şu gökten su indirip ölümünden sonra bu yeryüzünü onunla canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!" diyecekler. De kı: "El-hamdu li'llah/ Allah'a hamd olasun!" Hayır! Onların çoğu anlamıyorlar."

A- "Yine yemin olsun ki, onlara: "Şu gökten su indirip ölümünden sonra bu yeryüzünü onunla canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!" diyecekler. De ki: "El-hamdu li'llah Allah'a hamd olsun!"

Yani kendilerine böyle bir soru yöneltildiğinde onlar da, asılları ve ferleri dâhil olmak üzere bütün kâinatı yaratanın yegâne Allah olduğunu itiraf ederler. Sonra da onlar, hiçbir şeye muktedir olduğu tasavvur edilmeyen bazı yaratıkları Allah'a ortak koşuyorlar. Sen de ki: Allah'a hamd olsun la, hakkı, bâtılcilarin bile inkârına cüret edemeyecekleri kadar açık ve senin hüccetini onların aleyhinde zahir kılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah'a hamd olsun ki, seni bu dalâletlerden korumuştur, demektir. Ancak bu görüşün isabetten uzak olduğu açıktır.

B- "Hayır! Onların çoğu anlamıyorlar."

Yani onların çoğu, önemli hiçbir şeyi anlamıyorlar da, bunun için anıları sözlerinin gereğini uygulamıyorlar ve yaratılmışların en değersizini Allah'a ortak koşuyorlar.

Yahut onlarin sözleri karşısında niçin hamdettiğini anlamıyorlar.

64
"Bu dünya hayatı bir eğlenceden ve bir oyundan ibarettir. Âhiret yurdu ise, hiç şüphesiz o, hayatın ta kendisidir."

Bu kelâm, dünya hayatinin ne kadar kıymetsiz ve önemsiz olduğuna işaret etmektedir. Elbetteki öyledir. Nitekim. Resûlüllah şöyle buyurmuştur: "Eğer Allah katında dünyanın bir sivrisinek kanadı kadar değeri olsaydı, Allah, dünyadan bir yudum su bile kâfire içirtmezdi."18

Yani bu dünya hayatı, ancak, çocukların oynayıp eğlendikleri bir nesne gibidir; çocuklar, bir süre bu nesnenin etrafında toplanıp sevinirler; sonra etrafından dağılıp onu yalnız bırakırlar. Âhiret hayatı ise, gerçek hayatın ta kendisidir; çünkü o hayat için ölüm ve yokluk söz konusu değildir. Bu gerçeği bilmiş olsalardı!..

Yani onlar bu gerçeği bilmiş olsalardı, aslında hayat sayılmayan, hayat gibi sanılan yaşayışının zevali çabuk ve hemen yok olmak üzere bulunan bu dünya hayatını âhiret hayatına tercih etmezlerdi.

65
"İşte onlar, gemiye bindikleri zaman, dini yalnız Allah'a halis kılarak o'na yalvarırlar. Fakat kendilerini salimen karaya çıkarıp kurtarınca, bir bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar."

Yani o kâfirler, anlatılan şirklerine rağmen, denizde gemi ile yolculuk yaparken bir tehlike ile karşılaştıkları zaman, dinlerinde ihlâs üzere, olan mü’minler gibi, Allah'tan başkasına yalvarmazlar; çünkü kesin olarak bilirler ki, Allah'tan başkası kendilerini bu tehlikeden kurtaramaz. Fakat Allah, kendilerini bu tehlikeden kurtarıp karaya çıkarınca, hemen şirke dönüverirler.

66
"Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek ve başı boş yaşamak için bunu yapıyorlar. Fakat yakında bilecekler."

A- "Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek ve başı boş yaşamak için bunu yapıyorlar."

Yani o kâfirler, anılan tehlikeden kurtulunca, hemen şirke dönüveriyorlar ki, kendilerine bahşettiğimiz ve ona karşı şükretmeleri gereken kurtarma nimetine nankörlük etsinler ve bası boş yaşasınlar.

B- "Fakat yakında bilecekler."

Yani onlar, bunun akıbetini ve gailesini, azabı gördüklerinde, bilecekler.

67
"Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim Mekke'yi güvenli, mukaddes kıldığımızı görmemişler mi? Hâlâ mı bâtıla inanacaklar ve onların nimetlerine nankörlük edecekler?"

A- "Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim Mekke'yi güvenli, mukaddes kıldığımızı görmemişler mi?"

Yani onlar, görmediler mi ki, biz, onların şehri Mekkeyi mukaddes ve yağmadan, saldırıdan güvenk ve halkını her türlü kötülükten uzak kıldık? Oysa etrafta, insanlar, öldürülüyor ve esir almıyorlardı. Zira Mekke çevresinde Araplar, birbirleriyle savaş ve yağmacılık içinde İdiler.

B- "Hâlâ mı bâtıla inanacaklar ve onların nimetlerine nankörlük edecekler?"

Yani hak, böyle şüphesiz ortaya çıktıktan sonra da mı, hakka değil, bâtıla inanacaklar ve şükrü gerektiren nimete nankörlük edecekler? Nitekim onlar, Allah'a, başkasını ortak koşuyorlar.

68
"Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine hak gelince, onu yalan sayandan daha zâlim kimdir? O kâfirlere cehennemde bir yer mi yok!"

A- "Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine hak getince, onu yalan sayandan daha zâlim kimdir?"

Yani Allah'ın ortağı olduğunu iddia edenler de veya kendisine hak peygamber, yahut Kur'ân gelince onu yalan sayanlardan daha büyük zâlim yoktur.

B- "O kâfirlere cehennemde bir yer mi yok!"

Bu kelâm, bütün kâfirler için cehennemde bir yer olduğunun takrir ve beyanıdır. Nitekim şu şiir de bu ifâde kabilindendir: "Elestüm hayre men rekibe'i metaya Ve end'bâlemine bütüne rahtn / siz hayvanların sırtına binen süvarilerin en hayırlısı değil misiniz!, Âlemlerin, Rab kabilesinin bâtınlarının (boylarının) da en hayırlısı değil misiniz! "

Yani o kâfirler, Allah'a İftira etmek ve apaçık hakkı yalan saymak gibi cinayetleri işlemekle cehennemi boylamayı hak etmediler mi?

Yahut bu kelâm, onların, kâfirlerin halini bildikleri halde, zikredilen iftira ve tekzibe cüret etmelerini inkâr ve yadırgamak anlamındadır. Yani onlar, kâfirlerin, cehennemi boylayacaklarını bilmediler mi ki, bu büyük cürüme cüret ettiler?

69
"O kimseler ki, bizim uğrumuzda ciîıad ederler, onları hiç şüphesiz yollarımıza hidâyet ederiz. Zaten Allah hiç şüphesiz iyilik yapanlarla beraberdir."

A- "O kimseler ki, bizim uğrumuzda cihad ederler, onları hiç şüphesiz yollarımıza hidâyet ederiz."

Yani bizim uğrumuzda ve halis olarak rızamız için cihat edenleri biz hiç şüphesiz bize ulaşan yolun seyrine ve bize ulaşmaya muvaffak ederiz. Yahut onların hayır yollarına hidâyetlerini ve o yollarda yürümek başarısını daha da arttırırız. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Allah, hidâyete erişenlerin hidâyetini daha da artırır." Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Bir kimse, bildikleriyle amel ederse, Allah, bilmediklerinin ilmini de ona bahşeder "

B- "Zaten Allah hiç şüphesiz iyilik yapanlarla beraberdir."

Bu beraberlik, yardım ve inayet anlamındadır. Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuş tor:

"Bir kimse, Ankebût sûresini okursa, bütün mü'minlerin ve münafıkların sayısının on katı kadar ona sevap yazılır."

RÛM SÛRESİ

Sûrenin 17. Ayeti hariç, tamamı Mekke'de nazil olmuştur. 60 veya 59 âyettir.

1
"Elif. Lam. Mîm"

Bu âyetin tefsiri, daha önce sûrelerin başında defalarca geçen benzeri için yapılmıştı.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Rumlar, o yakın yerde mağlup oldular. Onlar da, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.

A- "Rumlar, o yakın yerde mağlup oldular."

Yani Rumlar, Arap toprağının onlara en yakın olan Şam etrafında yahut onların, Arap toprağına en yakın olan topraklarında mağlup oldular. Mücâhid diyor ki: "Bu toprak, el-Cezıre toprağıdır. Burası, Rumların, İran'a en yakın toprağıdır." İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre ise, bu savaşım cereyan ettiği yer, Ürdün ve Filistin idi.

B- "Onlar da, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir."

Rumlar da, bu mağlubiyetlerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdi:

Rivâyet olunuyor ki, iranlılar, Rumlara karşı savaş açtılar; nihayet Ezriat ve Busrâ'da,

Diğer bir görüşe göre ise, el-Cezıre'de onlarla karşılaştdar ve Rumları mağlup ettiler. Bu haber Mekke'ye ulaşınca, müşrikler sevindiler ve müslümanlara "Siz ve hıristiyanlar, ehl-i kitabsiniz; biz ve İranlılar ise, putperestiz, işte bizim kardeşlerimiz, sizin kardeşlerinize galip geldiler; biz de mutlak ve muhakkak size galip geleceğiz. Bunun üzerine Hazret-i Ebubekir onlara dedi ki: "Allah, sizin gözlerinizi aydın kılmasın! Vallahi, Rumlar, birkaç yıl içinde Iranklara karşı mutlaka galip geleceklerdir." O zaman melun Übeyy b. Halef, Hazret-i Ebubekir'e (radıyallahü anh) dedi ki: "Yalan söylüyorsun; aramızda bir süre tayin et; bunun için sertinle bahse girerim." Hazret-i Ebubekir de, her iki taraf için on cins deve yavrusu üzerine, bahse girdi. Ve süreyi de üç yıl olarak tayin ettiler. Sonra Hazret-i Ebubekir, bunu Resûlüllah'a anlattı. Resûlüllah buyurdu ki: "Âyette bu süre, tibid' olarak ifâde edilmektedir. Bici ise, üçten dokuza kadardır. Siz, bahse konu malı arıtırın ve süreyi de uzatın." Bunun üzerine bahse konu deve yavrularının sayısını yüze çıkardılar ve süreyi de dokuz yıla uzattılar. Bu arada Übeyy, (Bedir Savaşında) Resülullah'ın elinden aldığı yaradan öldü ve hicretin yedinci yılının başında Rumlar, İranlılara galip geldiler. Bu galibiyet, Hudeybiyye antlaşmasının yapıldığı tarihe rastlamıştı. Diğer bir rivâyete göre, bu galibiyet tarihi, Bedir Savaşının olduğu güne rastlamıştı; hem müslümanlar, hem de Rumlar, o gün zafer kazanmışlardı. Bunun üzerine Hazret-i Ebubekir, üzerinde bahis yapdan deve yavrularını Übeyy'in çocuklarından aldı ve onları Resûlüllah'a getirip: "Bunları sadaka olarak dağıt" dedi. Bu bahis, henüz kumar yasaklanmadan önce idi.

İşte bu âyetler de, Peygamberimizin peygamberliğinin doğruluğunu ve Kur'ânin Allah katından nazil olduğunu ispatlayan apaçık mucizelerdir. Zira bu âyetler, alîm (her şeyi bilen) ve habîr (her şeyden haberdar olan) Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği gaybi haber vermiştir.

Diğer bir kırâete göre, ikinci âyetteki galibiyet fiili, malûm kipiyle ve üçüncü âyetteki fiil ise, meçhul kipiyle okunmaktadır. Buna göre mânâ şöyledir: Rumlar, Şam arazisine galip geldiler; ileride müslümanlar da, onlara

galip geleceklerdir. Nitekim müslümanlar, bu âyetlerinin nüzulünün dokuzuncu yılında Rumlara karşı savaştılar ve memlekederini fethettiler.

4
Birkaç (3-9) yıl içinde... Önünde ve sonunda emir Allah'ındır.

O gün(Romalıların üstün geldiği gün) mü'minler ferahlanacak.

Yani her iki vaktin öncesinde de, sonrasında da, mağlup oldukları zaman da, galip geldikleri zaman da ferman, yegâne Allah'ındır. Hulâsa, mağlubiyetleri de, galibiyetleri de, ancak Allah'ın emri ve hükmü iledir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "O galibiyet günlerini biz, insanlar arasında döndürür, dururuz."

O gün mü'minler de, Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir yani Rumların, İranlılara galip gelecekleri ve Allah'ın vaad ettiği onların galibiyetlerinin gerçekleşeceği gün, mü'minler de, Allahm yardımıyla ve ehl-i kitabı kitapsızlara galip kılmasiyla ve daha önce Rumların mağlubiyetinden dolayı müslümanların haline gülen Mekke kâfirlerinin şimdi öfkelenmeleriyle ve bunun, mü'minlerin de, kâfirlere galip geleceklerinin delillerinden olmasıyla sevineceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki Allah'ın yardımı, mü'minlerin, müşriklere, Rumların İranlılara galip gelecekleri noktasında daha önce verdikleri haberi doğru çıkarmasıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu yardım, Allah'ın, zâlimleri birbirlerine düşürmesi, onların sözbirliğini bozması, onların birbirlerinin gücünü kırmaları ve nihayet güçlerinin azalıp yok olmalarıdır. Bu da sonuç olarak, müslümanların güçlenmesini sağlamıştır.

Ebû Saki el- Hudri'den rivâyet olunduğuna göre, Rumların galibiyeti Bedir gününe rastlamıştı. Bu günde, Allah'ın, mü'minlere, yardım ettiği ve mü'minlerin buna sevindikleri açık bir hakikat olarak bilinmektedir. Ancak birinci görüş, bundan sonraki cümleye daha münasip düşmektedir.

5
Allah'ın (Bedir'de) zafer vermesiyle... O, dilediğine zafer verir; O, Azîz'dir (her şeye gâlibdir), Rahîm'dir (çok merhametlidir).

D- "Allah, diledığine yardım eder. Zaten azîz, rahim odur.

Bu cümle, daha önce geçen "Önce de, sonra da ferman sadece Allah'ındır" cümlesinin izahı mahiyetindedir. Yani Allah, kullarından dilediğine yardım edip onu düşmanına galip kılmaktadır. Zaten yegâne galîb O'dur. Binâenaleyh her kim olursa olsun, Allah'ın yardımını engelleyecek, O'nu yardımdan âciz kılacak hiç kimse olamaz. Ve O'nun rahmeti de, sınırsızdır. Binâenaleyh hangi fırka olursa olsun, kime dilerse ona yardım eder.

Bu rahmetten murat, dünyevî rahmettir. Meşhur kırâete göre, bunun izahı açıktır; çünkü her iki fırka (Rumlar, İranlılar) da, uhrevî rahmete ehil değildir. Diğer kırâete (Rumların galip gelecekleri, onlara da müslümanların galip gelecekleri mânâsına) göre de, müslümanlar her ne kadar âhiret rahmetine ehil iseler de, burada kastedilen, onların, dünyevî rahmetin sonuçları olan zaferleridir.

Âyette izzet vasfının (azîz) önce zikredilmesi, itibarda bunun önce olmasından dolayıdır.

6
"Bu, Allahın vaadidir. Allah, vaadinden caymaz. Fakat şu insanların çoğu bilmiyorlar."

A- Bu, Allahın vaadidir. Allah, vaadinden caymaz.

Yani Allah, böyle vaad etmişti ve dünya ile ilgili olsun, âhiret ile ilgili olsun, Allah, hiçbir vaadinden caymaz. Çünkü O'nun hakkında yaları imkânsızdır.

B- "Fakat şu insanların çoğu bilmiyorlar.

Yani insanların çoğu, Allah'ın bu yüce şanlarını bilmiyorlar.

7
"Onlar dünya hayatından görünen önemsiz kısmını bilirler; âhiretten ise tamamen gafildirler."

Onların dünya hayatından bildikleri dünyanın süsleri, cazibeleri ve kötü arzularına uygun düşen halleridir ki, onların bunlara tamamen dalmalarına ve kapanmalarına sebebiyet vermektedir. Yoksa onların dünya hayatından bildikleri, kimilerin dediği gibi, dünyanın süslerinden ve cazip hallerinden faydalanmaları değildir; çünkü bunlar, dünya hayatından bildikleri değil, fakat onların, bu konudaki bilgilerine terettüp eden fiilleridir.

Yani onlarin dünya hayatından bildikleri, dünyanın görünen önemsiz aldatıcı süsleridir; dünyanın asıl gayesi ve yüksek amacı olan âhiretten ise tamamen gafil bulunuyorlar; onu akıllarına hiç getirmiyorlar; âhiretin tanınmasına sebep olacak dünya hallerini idrâk etmiyorlar ve bundan sonra belirtileceği gibi âhiret hakkında tefekkür etmiyorlar.

8
"Kendi kendilerine düşünmezler mi ki, Allah, bütün gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak ve belli bir süre için yaratmıştır? Hiç şüphesiz insanların birçoğu rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler."

A- Kendi kendilerine düşünmezler mi ki, Allah, bütün gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak ve beki bir süre için yaratmıştır?

Bu kelâm, o kâfirlerin düşüncelerini yalnız mezkûr dünya hayatına hasretmelerini ve âhiretten gafil kalmalarını reci ve takbih etmektedir. Yani o gafiller, yalnız dünya hayatinin zahirini mi biliyorlar? Yahut düşüncelerini yalnız ona mı hasrediyorlar? Onlar, kalpleriyle tefekkür etmediler ki, Allah'ın, gökler ile yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak yarattığını bilsinler.

Bu haktan murat, mutlaka olması gereken zorunlu gerçektir ki, üstün hikmet ve doğru gaye üzerine binâ edtimiş olup mükellefler, onların değişen varlıklarını, sıfatlarını ve hallerini, yaratıcının vücuduna, birliğine, ilmine, kudretine, hikmetine, yegâne Mabûd olduğuna, verdiği bütün haberlerin ve ezcümle, ölümden sonra ebedî hayat için onlari dirilteceğine, iyiler de kötülerin birbirlerinden ayrılmasından ve varlıklarda yaratılmış olan âyetlere, delillere, alamet ve işaretlere bakış açılarına terettüp eden ilim ve itikat derecelerine, göre, her iki fırkanın fertlerinin durumları belli olduktan sonra amelleri nispetinde karşılık göreceklerine dâir verilen haberlerin de doğru olduğuna dâir deliller keşfederler. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, arş'ı su üzerinde iken, bütün gökleri ve yeri altı günde (aşamada) yaratandır." Zira amel, yalnız bedenî amellere mahsus değildir. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Hanginizin aklı daha güzeldir; hanginiz Allah'ın haram kıldıklarından daha çok sakınır ve Allah'a ibadete daha çok koşar..." Bu âyetin tahkiki, Hûd sûresinin basında geçti.

Âyetteki belli süre, yani Allah'ın, onların bekaları için takdir buyurduğu ve varlıklarının o süre sonunda zorunlu olarak son bulacağı müddet, kıyametin kopacağı vakittir.

Bu âyetin diğer bir mânâsı da şöyledir: Onlar, kendilerine, yaratilmışların en yakını olan, durumlarım, vasıflarını ve hallerini diğerlerinden daha iyi bildikleri kendi nefislerini düşünmediler mi? Onların, zahirî ve batini olarak kendi nefislerinde yarattığı garip hikmetleri tefekkür etmediler mi? Bu hikmetler, ihmale değil, ilâhî tedbire, delâlet etmektedir. Bunların zorunlu olarak bir sonu olmalıdır. O vakit geldiğinde onları tedbir eden Allah, iyiliğin karşlığını iyilik, kötülüğün karşılığını da kötülük olarak verecektir. Onlar, kendi nefislerini düşünseler, bütün yaratdmişlarin durumlarının da İlâhî hikmet ve tedbire göre cereyan ettiğini ve o vakitte bu nizamın sona ereceğini anlarlardı.

Ancak malûmun olduğu üzere insanin sonunun (mead) ve yaptığı kötülük ve iyiliğe göre karşılık bulması, bizzat maksut ve ispata muhtaç olan husustur. Şu halde onu, başkasının son bulacağının ispatına vasıta kılmak,

hem hakikatten uzak, hem de işi tersine çevirmek olur. Bunu iyice düşün, (bu itibarla anılan ikinci izah, geçerti değildir.)

B- "Hiç şüphesiz insanların birçoğu rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

Bu cümle, makabline açıklayıcı bir zeyil mahiyetinde olup onların çoğunun, mezkûr âhiret hallerinden gafil kalmak, kendilerini, âhiretin tanınmasına irşad edecek göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan hârikalıkların yaratılışını tefekkür etmekten yüz çevirmekle de kalmayıp ikinci hayatta Allahın hesabıyla ve cezasıyla karşı karşıya gelmeyi de inkâr ettiklerini bildirmektedir.

9
"Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha çetin idiler; toprağı kazmışlar; yeri de onların yaptıkları imardan daha mükemmel imar etmişlerdi. Peygamberleri de, onlara nice açık deliller getirmişlerdi. Böylece, Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler."

A- Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin akıbederinin nice olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha çetin idiler; toprağı kazmışlar; yeri de onların yaptıkları imardan daha mükemmel İmar etmişlerdi.

Bundan önce, kendi akıbederine delâlet eden emsallerinin haüerini görmeleri ile kendilerine öğüt verildikten sonra bu kelâm da, onlar için bir kınamadır. Yani onlar, yeryüzünün çeşitli bölgelerini dolaştılar ve kendilerinden önce helâk edilmiş olan Ad ve Semûd gibi ümmetlerin akıbetlerini gördüler. Halbuki bu ümmetler, önceleri, dünya hayatından faydalanmaya daha çok muktedir idiler. Zira onlar daha güçlü idiler. Ve onlar, ziraat için, yahut su barajları yapmak, madenleri çıkarmak ve diğer amaçlar için toprağı kazmışlar ve ziraat, dikim ve binâ gibi çeşitli şekillerde yeri de, kemiyet, keyfiyet ve zaman olarak onların yaptıklarından daha fazla İmar etmişlerdi. Zira Mekke hallet, ziraat yapılamayan bir vadide bulunuyorlardı ve başka yerlere de uzanamıyorlardı.

Bu kelâm, onlarla istihza anlamım da ifâde etmektedir. Zira Mekke müşrikleri, dünyaya mağrur olup dünyalıklarıyla iftihar ediyorlardı. Halbuki dünyevî durumları zayıf ve imkânları dar idi. Çünkü dünyevî imkânlar, ülkelere açılmak, insanlara tahakküm etmek ve yeryüzünün çeşitli bölgelerinde türlü tasarruflarda bulunmaya bağlıdır. Mekke halkı ise, verimli olmayan bir vadiye sığınmışlar ve çevre insanlarının kendilerini kapıp götürmelerinden korkuyorlardı.

B- "Peygamberleri de, onlara nice açık deliller getirmişlerdi. Böylece, Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.

Yani o eski güçlü ümmetlerin peygamberleri de, onlara nice mucizeler, yahut açık deliller getirmişlerdi. Sonuçta onlar, peygamberlerini yaları saydılar; Allah da, onları helâk buyurdu. Böylece, onların, helaklerini gerektiren cürümleri olmadan Allah, kendilerini helâk edecek değildi.

Cürümleri olmadan da Allah'ın, onlari helâk etmesi, asla zulüm sayılmayacağı halde bunun zulüm olarak ifâde edilmesi, ehl-i sünnet kaidesine hisürendir ki, Allah'ın, bundan son derece tenzih edilmesi için bu muamele, Allah'tan sâdır olması imkânsız olan zulüm şeklinde gösterilmektedir. Bunun izahı, Enfâl: 51 ile Âlî İmrân: 182 âyetlerinin tefsirinde geçti.

Hulâsa, Allah, onlara hak etmedikleri bir muamele yapmadı; fakat onlar helaklerim gerektiren pek büyük günahlar işlemekle, kendi kendilerine zulmettiler.

10
"Sonunda Allah'ın, âyetlerini yalanlayarak ve onları alaya alarak kötülük edenlerin akıbetleri pek fena oldu.

Yani onlar, Allah'ın peygamberlerine indirilen âyetlerini ve onların eliyle gösterilen mucizelerini yalanladıkları ve onları alaya aldıkları için, akıbetleri, dünyevî ve uhrevî azapların en kötüsü olan ateş azabı oldu.

11
"Allah, ilkin onları yaratıyor; ölümden sonra yaratmayı tekrar edecektir. En sonunda ancak ona döndürüleceksiniz."

Yani Allah, başta tamamen yoktan var etmek olarak onlari yaratıyor; ölümden sonra da ikinci dirilişle yaratmayı tekrar ediyor. En sonunda hesap ve ceza için O'nun huzuruna döndürüleceksiniz.

12
"Kıyamet kopacağı gün mücrimler umutlarını kesip susacaklardır."

Yani yaratmayı tekrar edeceği ve kendisine dönecekleri gün olan kıyametin kopacağı gün, umutlarını kesip şaşkınlık içinde susacaklardır,

13
"Allah'a ortak koştuklarından kendilerine hiçbir şefaatçi de çıkmayacaktır. Zaten onlar ortaklarını inkâr edeceklerdir."

Yani onların dünyada sandıkları gibi, kıyamet günü, kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir şefaatçileri de olmayacaktır. Zaten o gün onlar, dünyada Allah'a ortak koştukları şeylerin gerçek mahiyetlerini anlayacakları için, onların hanlığını ve Allah'a ortak olduklarını inkâr edeceklerdir.

Kimi âlimlere göre, yani onlar, dünyada o ortak kostakları sebebiyle kâfir olmuşlardı, demektir. Ancak bu izah doğru değildir; çünkü bunu bildirmekte önemli bir fayda yoktur.

14
"Kıyamet kopacağı gün, işte o zaman mü'minler ile kâfirler birbirlerinden ayrılacaklardır."

"Kıyamet kopacağı gün" ifâdesinin burada da tekrarlanması, kıyamet gününün, o gün olacakların korkunçluğunu ve dehşetini bildirmek içindir, "iste o zaman mü'minler ile kâfirler birbirlerinden ayrılacaklardır" cümlesi de, tekrar kıyametin korkunçluğunu bildirmek içindir. Bu ifâde tarzıyla işaret ediliyor ki, bu ayrılma, kıyamet gününün bir aşamasında gerçekleşecektir. Bu aşamada mahşer yerindeki insanlar, mü'minler ve kâfirler olmak üzere iki fırkaya ayrılacaklardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bir fırka cennete, diğer fırka da cehennemde olacaktır." bu cennete ve cehenneme girmek ise, hesap, tamamlandıktan soran gerçekleşecektir.

15
"İmdi îman edip sâlih ameller de yapanlar, işte onlar gayet güzel bir bahçede hubür, habret (sevinç) içinde olacaklardır."

Bu kelâm, anılan iki fırkanın halini beyan etmektedir. Bu bahçeden murat, cennettir.

Diğer bir görüşe göre, habret, güzel nağmedir. Ve aynı zamanda cennetteki emâ'dır (sazlı, sözlü eğlencedir). Bu konuda çeşidi görüşler vardır.

Çünkü bu ifâde, bütün sevinç şekillerine muhtemeldir. Nitekim İbn Abbâs ile Mücâhide göre, cennet bahçelerinde onlara ikramlar yapılır, demektir. Katâde'ye göre ise, onlara nimetler ihsan edilir, demektir. İbni Keysan'a göre, onlara ziynetler bahşedilir, demektir. Bekir b. Ayyaş'a göre ise, başlarına taç konulur, demektir. Vekî'a göre ise, cennette semâ (sazlı, sözlü eğlence) demektir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, bir gün cenneti ve ondaki nimetleri anlatmıştı. Cemaatin son kısmında da bir bedevi Arap bulunuyordu. O bedevi: "Ya Resülallah! Cennette semâ da var mı?" diye sormuş. Peygamberimiz de şöyle buyurmuş: "Ey bedevi Arap! Cennette bir nehir vardır; bu nehrin iki kıyısında bembeyaz, çukur ve kısık gözlü bakire kızlar vardır. Bunlar, insanların hiç duymadığı pek güzel sesleriyle şarkı söylerler. İşte bu, cennet nimetlerinin en büyüğüdür."

Bu hadisi rivâyet eden zât diyor ki: "Ben, Ebû Derda'ya "Bunlar, nasıl şarkı söylerler?" dedim. O da: "Tesbîh ederek..." dedi.

Rivâyet olunuyor ki, cennette, dallarında gümüşten çanlar bulunan ağaçlar vardır. Cennet ehli, semâ istedikleri zaman, Allah, arşın altından bir rüzgâr gönderir; o rüzgâr o ağaçlara isabet edip o çanları hareket ettirir ve çanlar öyle güzel ve etkileyici sesler çıkarırlar ki, dünyalılar, bu seslen duymuş olsalar, zevkinden ölürlerdi.

16
"Ama kâfir olup âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlar yok mu, işte onlar da azapta hep hazır bulundurulacaklardır."

Yani ama kâfir olup âyetlerimizi ve ezcümle açıklanan hususları anlatan âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlar yok nur, işte onlar da hep azap içinde bulunacaklardır; ebediyen ondan ayrılamayacaklardır.

Ahiret buluşmasını inkâr etmek de, âyetleri inkâr etmeye dâhil olduğu halde ayrıca sarih olarak zikredilmesi, önemini bildirmek içindir.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Öyleyse, akşama ererken ve sabaha girerken, gündüzün sonunda ve öğle vaktinde Allahı tesbîh edin. Göklerde ve yerde hamd da O'na mahsustur."

Bundan önce iki fırkanın, yani sâlih ameller yapan mü’minlerin ve âyetleri yalan sayan kâfirlerin halleri ile bu iki fırkanın sevapları ve azapları beyan edildikten sonra bu kelâmda da, azaptan kurtarıp sevaba erdirecek ibadet, yani Allah'ı, O'na yakışmayan her şeyden tenzih etmek ve büyük nimetlerine hamdetmek, insanlara emredilmektedir. Önce tesbîh zikredilmiş, çünkü tahliye, tehliyeden (süslemeden) önce gelmektedir.

Yani bundan önce anlatılan hakikatleri anladığınıza göre o halde Allah'ı, bu vakiderde, O'nun zikrettiği şeylerden tenzih edin; O'nu lâyık veçhile tesbîh edin ve O'na hamd edin. Âyette her ne kadar hamd emri geçmediyse de, hamdin, Allah'a sabit olduğunu ve gökler ile yer ehlinden temyiz sahibi olanlara vacip olduğunu bildirmek, en beliğ ve kuvvetli veçhile emir anlamındadır.

Âyetin metninde tesbîh vakitleri arasında hamdin zikredilmesi, O'nun şânının önemini belirtmek ve tesbih ile hamdin beraber yapılmasının en uygun şekil olduğunu zımnen bildirmek içindir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Biz, barudinle beraber sem tesbîh ediyoruz." diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbine kamd ederek O'nu tesbih et." Peygamberimiz de buyurur ki: "Bir kimse, sabahları ve akşamları yüz kere "Sübhanallahi ve bi hamdıh / Allah'a hamdederek O'nu tesbîh ederim!" derse, günahları, deniz köpükleri kadar çok olsa da, bağışlanır."

Yine Peygamberimiz buyurur ki: "Bir kimse, sabahları ve akşamları yüz kere "Sübhanallahi ve bi hamdih" derse, kıyamet günü, hiç kimse, O'nun getirdiğinden daha faziletli bir amel getirmiş olmaz; ancak O'nun söylediğini veya daha fazlasını söylemiş olan müstesna! ..."

Yine Peygamberimiz buyurur ki: "İki kelime var ki, lisanda hafiftir; mizanda (terazide) ağırdır: Sübhannallahi ve bi hamdihi sübhanallahil azîm."

Bunlardan başka birçok âyetlerde ve hadislerde, tesbîh ile hamd'in bir arada zikredilmeleri de, onların birlikte ifa edilmelerinin önemini bildirmektedir.

Âyette, Tesbîh ve Hamd'in anılan vakitlere tahsis eddmesi, delâlet ediyor ki, o vakitlerde zuhur eden Allah'ın kudretinin âyetleri, rahmetinin ve nimetinin hükümleri, O'nun münezzeh olduğuna, lıamdc yegâne lâyık olduğunu ifâde eden deliller olduklarına ve O'nun tesbîh ve hamd'in gerektirdiklerine kesin olarak delâlet etmektedir.

Muhtemeldir kî, bu vakitlerin özellikle zikredilmesinin sırrı şudur: Zikredilen vakitlerin dışında hiçbir vakitte, insanların hallerinde, önceki vakitten çıkıp sonraki vakte girildiğini açık ve doğru olarak bildiren değişiklikler olmamaktadır. Zira anılan vakitlerin her birinde haller açıkça değişmektedir. Sabah ile akşamda bu değişiklik gayet açıktır. Öğleye gelince, bu vakitte, öğle uykusu için dış elbiselerin çıkarılması âdettir. Nitekim Nur: 36 âyetinin tefsirinde bu konu geçti.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetteki tesbîh ve hamd'den murat, namazdır. Çünkü namazda tesbih ve hamd vardır.

"İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, bu âyet, beş vakit namazı ifâde etmektedir: "Akşama ererken" ifâdesinden akşam ile yatsı namazları, "Sabaha girerken" ifâdesinden sabah namazı, "Gündüzün sonunda" ifâdesinden ikindi namazı, "Öğle vaktinde" ifâdesinden de öğle namazı kastedilmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki, Hasen-ı Basrî, bu âyetin Medine'de nazil olduğunu söylemektedir. Zira Hasen-ı Basrî diyordu ki: "Mekke döneminde vacip olan namaz iki rekât idi. Bu iki rekât, her hangi bir vakitte kılınabiliyordu. Beş vakit namaz ise ancak Medîne döneminde farz kılındı."

Alimlerin cumhûruna göre ise, beş vakit namaz, Mekke döneminde farz kılınmıştır. Doğru olan da bu görüştür. Çünkü miraç hadisinde beş vakit namaz zikredilmekte ve sonunda da: "işte bu namazlar, her gece ile gündüz için beş namazdır" denilmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, kendisine en büyük ölçekle ölçülmesini arzu ediyorsa, "Fe sübhanallahî İtine tümsûne ve hine tusbihûn / öyleyse akşama ererken ve sabaha girerken... Allah'ı tesbih edin." âyetlerini okusun. "

Yine Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, sabahleyin bu iki âyet âyet ile bundan sonraki, âyeti okursa, o gün kaçırdığı sevapları telafi etmiş olur; eğer akşam bu âyetleri okursa, o gece kaçırdığı sevapları telafi etmiş olur."

19
"O, ölüden diriyi çıkarır; diriden de ölüyü çıkarır; yeryüzünü de ölümünden sonra canlandırır. İşte siz de kabirlerinizden böylece çıkarılacaksınız."

Yani Allah, insanı meniden, kuşu yumurtadan çıkarması gibi ölüden diriyi çıkarır; meni ve yumurtayı da hayvandan çıkarması gibi diriden de bir ölüyü çıkarır; yeryüzünü de kurumasından sonra bitkilerle canlandırır, işte bu çıkarma gibi siz de kıyamet günü kabirlerinizden böylece çıkarılacaksınız. Bu kelâm, daha önce zikredilen "Allah, ilkin onları yaratıyor; ölümden sonra yaratmayı tekrar edecektir..." âyetine bir nevi tafsilattır.

20
"Sizi topraktan yaratması da, O'nun varlığının delillerindendir. Sonra siz her yana dağılan insanlar oluverdiniz."

A- Sizi topraktan yaratması da, O'nun varlığımn delillerindendir.

Yani sizin tekrar diriltileceğinize açıkça delâlet eden kuvvetli delillerden biri de, Hazret-i Âdem'in yaratılması zımnında sizi, hayat kokusunu hiç duymamış, onunla sizin aranızda, zât ve sıfat olarak hiç münasebet bulunmayan topraktan yaratmasıdır. Zira daha önce defalarca izah edildiği gibi, Hazret-i Âdem'in yaratılması, bütün zürriyetinm yaratılmasını icmali olarak kapsamaktadır.

İşte bu da, ölüm sonrası hayatın gerçekleşeceğine apaçık delâlet eden kuvvetli bir delildir; çünkü ilkin yaratılmalarının, o hayatın iade edüeceğine delâleti, ölüden dirinin çıkarılması, diriden de ölünün çıkarılması ve ölümünden sonra yeryüzünün canlandırılmasının, bu ikinci hayata delâletinden daha zahirdir.

B- "Sonra siz her yana dağılan insanlar oluverdiniz.

Yani siz, öyle yaratıldıktan sonra birden yeryüzünün her tarafına dağılan insanlar oluverdiniz.

Bu kelâm, "Ey insanlar! Eğer siz, tekrar diriltilmekten şüphede iseniz, işte biz, sizi topraktan, sonra da meniden yaratmışızdır." âyetindeki icmalin bir nevi tafsilatıdır.

21
"Kendilerine ülfet edesiniz diye sizin için kendinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da, O'nun varlığının delillerindendir. Hiç şüphe yok ki, düşünen bir topluluk için bunda birçok âyetler vardır."

A- Kendilerine ülfet edesiniz diye sizin için kendinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da, O'nun varlığının delillerindendir.

Yani yine, zikredilen ikinci dirilişe ve ondan sonraki uhrevî cezaya delâlet eden delillerden birisi de, sizin için kendinizden eşler yaratmasıdır. Zira sizin eşlerinizin ask olan Hazret-i Havva'yı, Hazret-i Âdem'in eğe kemiğinden yaratması zımnında, eşlerinizin, kendinizden yaratılması mânâsı vardır. Nitekim daha önce bunun tahkiki geçti.

Yahut sizin için kendi cinsinizden eşler yaratması demektir. "Kendilerine ülfet edesiniz" cümlesine en uygun olan da bu ikinci mânâdır. Yani onlara ülfet ve meyledip huzur bulmanız için eşlerinizi yaratmıştır, (bunlar tek taraflı gibi anlaşılmamalıdır; eşler için de aynı amaç, geçerlidir.) Zira aynı cinsten olmak, kaynaşma ve anlaşma sebebidir; tıpkı ayrı cinsten olmak, dağılma ve nefret sebebi olduğu gibi.

Ve Allah'ın, sizinle eşleriniz arasında sevgi ve merhamet meydana getirmiş olması da, andan delillerdendir. Bu sevgi ve merhametten murat, eşler arasında evlilik ismeti ile gerçekleşen sevgi ve merhamettir. Yani daha önce aranızda tanışma ve şefkat gerektiren yakın ve uzak akrabalık yok iken, Allah, size meşru kıldığı evlilik sebebiyle sizinle eşleriniz arasında karşılıklı sevgi ve merhamet meydana getirmiştir.

Denilir ki, eşler arasındaki sevgi ve merhamet, Allah tarafindandır; öfke ve nefret ise şeytandandır.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, burada sevgi, cinsel ilişkiden kinayedir; merhamet de, çocuktan kinayedir. Nitekim başka âyetlerde de çocuk için, "Bizden rahmet..." denilmiştir.

B- "Hiç şüphe yok ki, düşünen bir topluluk için bunda birçok âyetler vardır,

Yani zikredilen onların topraktan yaratılmalarında, kendilerinde eşlerinin yaratılmasında ve aralarında sevgi ve merhamet meydana getirilmesinde, üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan bu fiilleri hakkıyla düşünen bir zümre için, çoğu kez mahiyeti gereğince kavranamayan ve miktarı takdir edilemeyen pek büyük âyetler vardır.

Bu cümle, makablini açıklayan bir zeyil mahiyetindedir; bir de, zikredilen şeylerin, "âyetlerindendir" ifâdesinden de anlaşıldığı gibi, bir tek âyet olmayıp birçok âyetleri kapsadığına dikkat çekmektedir.

22
"Bütün gökleri ve yeri yaratması ve dillerinizin ve renklerinizin değişik olması da, O'nun varlığının delillerindendir. Hiç şüphesiz bunda bütün bilginler için birçok büyük ibretler vardır."

A- Bütün gökleri ve yeri yaratması ve dillerinizin ve renklerinizin değişik olması da, O'nun varlığının delillerindendir,

Yani Allah'ın, bütün gökleri ve yeri yaratması da, zikredilen uhrevî hayata ve ondan sonraki cezaya delâlet eden delillerdendir. Zira gökleri, yeri ve onlarda bulunan varlıkları, onlar için hazırlanmış bir madde olmaksızın, yaratmaya Kadir olması, daha önce canlı olan bir şeyi yine hayata döndürmeye Kadir olduğuna en zahir delildir.

Yahut Allahın gökleri ve yeri yaratmasının anılan hakikate delil olması, göklerin, yerin ve onlarda bulunanların yaratılması, ancak beşerin, ilk hayatı ile son hayatı içindir. Nitekim "Rabbiniz O'dur ki, yeryüzünde bulunan her şeyi sizin, için yaratmıştır." ile "O Allah ki, hanginizin ameli daha güzeldir diye sizi imtihan etmek için, arşı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır." âyeti de bu hakikati bildirmektedir.

Ve dillerinizin değişik olması da bunun delilidir; nitekim Allah, her sınıf insana lisanını öğretmiş; O'nun kurallarını vazetmeyi onlara ilham buyurmuş ve kendilerine bu kudreti bahsetmiştir.

Yahut Allah, telaffuzlarınızın cins ve şekillerini değişik kılmıştır, nitekim her yönden keyfiyetleri aynen bir olan iki telaffuzu duymak neredeyse imkânsızdır.

Yine renklerinizin, siyah, beyaz ve ikisinin arası olmak, üzere değişik olması da, yahut beden organlarının hatlarının, şekillerinin, renklerinin ve güzelliklerinin değişik olması da anılan delilerdendir, öyle kı, bu değişikliklerle şahıslar birbirlerini tanınmaktadır. Hattâ ikizler, yaratılış maddeleri ile sebepleri ve onlarla ilgili özelliklerde uyum içinde bulundukları halde, anılan vasıflarda birbirine çok benzeseler de mutlaka ikisinin arasında farklılıklar vardır.

Dillerin ve renklerin değişik olması, hakikatte enfüsî (dahilî) âyetlerdir; çünkü bundan önce zikredilen onların nefislerinin ve eşlerinin yaratılması kısmına dâhildir. Böyle iken, bunların afakî (haricî) âyetler olan göklerin ve yerin yaratılması kısmında zikredilmeleri, bunların da müstakil deliller olduklarını bildirmek ve bunları, insanların yaratılmasının tamamlayıcı unsurlarından sayıp hepsinin bîr delil oldukları vehminden sakınmak içindir.

B- "Hiç şüphesiz bunda bütün bilginler için birçok büyük ibretler vardır."

Yani zikredilen gökler ile yerin yaratılmasında ve diller ile renklerin değişik kılınmasında bütün bilginler için, sayıca çok, nitetik olarak pek büyük ibretler vardır. Nitekim, bir âyette de: "Bunları ancak âlimler idrâk etmektedir." denilmektedir.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, bu deliller, gayet açıktır ve hiç kimse için gizli kalmamaktadır.

23
"Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve onların lûtfundan rızkınızı aramanız da, O'nun varlığının delillerindendir. Hiç şüphe ok ki, işiten bir topluluk için bunda birçok ibretler vardır."

A- Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve onların lûtfundan rızkınızı aramanız da, onun varlığının delillerindendir.

Yani sizin, nefsi (ruhî, beyinsel) kuvvetlerinizin dinlenmesi ve tabiî (bedenî) kuvvetlerinizin güçlenmesi için geceleyin ve gündüzün uyumanız ve her ikisinde de rızkınızı aramanız da, Allah'ın varlığımn delillerindendir. Zira uyumak da, rızk aramak üzere çalışmak da, hem gece, hem de gündüz vaki olmaktadır. Ancak genellikle uyumak geceleyin, rızk için çalışmak da gündüzün vaki olmaktadır.

Yahut geceleyin uyumanız ve gündüzün de rızkınızı aramanız, demektir. Nitekim, mutat olan ve bu konuda varid olan diğer âyetlere uygun olan da bu mânâdır.

B- "Hiç şüphe yok ki, işiten bir topluluk için bunda birçok ibretler vardır.

Yani anlamak ve aydınlanmak için kelâmı işiten bir topluluk için hiç şüphesiz bunda birçok ibretler vardır. Zira onlar, bu beyanın içerdiği hakikatleri tefekkür ederler ve onlardan, Allah'ın yüce şanlarına dektiler çıkarırlar.

24
"Yine O'nun delillerindendir ki, korku ve umut için size şimşeği gösteriyor ve gökten bir su indiriyor da, ölümünden sonra toprağı onunla diriltiyor. Hiç şüphe yok ki, aklını kullanan bir zümre için bunda birçok âyetler vardır."

Yani yine Allah'ın varlığının delillerindendir ki, yıldırım korkusu ve yağış umudu için, yahut yolcu için korku ve mukim için de umut olmak üzere size şimşeği gösteriyor ve gökten bir su indiriyor da, kurumasından sonra toprağı onunla canlandırıp bitkiler meydana getiriyor. Hiç şüphesiz aldım kullanan bir zümre için bunda birçok

önemli âyetler vardır. Zira bu âyetler o kadar zahirdir ki, idraki için, sebeplerin ve keyfiyetlerinin oluşmasının anlaşılmasında, kullanıldığı takdirde, mücerret akıl bile yeterlidır.

25
"Bütün göğün ve yerin onun emrü fermânıyla durması da onun varlığının delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı, siz kabirlerinizden hemen çıkıvcrirsiniz."

A- Bütün göğün ve yerin onun emrü fermânıyla durması da onun varlığımn delillerindendir.

Yani bütün göklerin ve yerin Allah'ın, onu irade etmesiyle ayakta durması, da, O'nun varlığımn delillerindendir.

Burada dahî iradenin emir olarak ifâde edilmesi, O'nun sonsuz kudretine ve kurallar ile sebeplerden müstağni olduğuna delâlet etmesi içindir.

Burada Allah in gökleri ve yeri ikame buyurmasından murat, onları inşa buyurması değildir. Zira inşa gerçeği, bütün gökleri ve yeri yaratması... O'nun varlığımn delillerindendir" âyetiyle beyan edildi. Yine bu ikameden murat, - bazılarının dediği gibi- görülen bir mukîm (ayakta tutan) olmaksızın durdurulmaları da değildir; zira bu da, onların inşasının devamıdır. Bunun sarih olarak zikredilmemesi ise, " göreceğiniz bir direk olmaksızın, gökleri yarattı." âyeti gibi birçok yerde zikredildiği içindir. Hayır, burada göklerin ve yerin ikame edilmelerinden murat, " Allah, bütün gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak ve belli bir süre için yaratmıştır." âyetinde de belirtildiği üzere, mevcut nizamlarının, tayin edümiş zamânâ kadar devam etmesidir.

B- "Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı, siz kabirlerinizden hemen çıkiverirsiniz.

Bu âyet, gerçekleşme itibarıyla sayılan diğer âyetlerden sonra olup âhiretteki dirilişe bitişik olduğu için, zikir olarak da diğerlerinden sonra zikredilerek dirilişe bitişik kılınmıştır. Zira bu kelâm, göklerin ve yerin Mevcut nizamının süresi sona erdikten sonra öbür hayat için diriksin gerçekleşeceğini haber vermektedir; daha önce tâdât edilip delili sayılan âyetlere terettüp etmektedir. Yoksa kimi âlimlerin dediği gibi, bu da delillere dâhil değildir. Sanki şöyle denilmiş olur: Göklerin ve yerin, mevcut nizamının, Allah'ın takdir buyurduğu zamânâ değin O'nun emir ve fermânıyla durması da, varlığının delillerindendir. Sonra, süresi bittiğinde Siz kabirlerinizde iken sizi topraktan tek bir davetle çağırdığı zaman, "Ey Ölüler! Çıkın!" dediği, zaman, siz kabirlerinizden hemen çıkiverirsiniz. İşte "O gün çağıranın emrine uyacaklardır." âyeti de bunu bildirmektedir.

26
"Bütün göklerde ve yerde ne varsa, ancak O'nundur; hepsi O'na boyun eğmiştir."

Yani bütün göklerde ve yerde meleklerden, insanlardan ve cinlerden ne varsa, yaratılış, mülkiyet ve tasarruf olarak ancak O'nundur; başkasının hiçbir veçhile bunlarda ortaklığı yoktur. Hepsi, O'nun icraatına boyun eğmişlerdir, hiçbir şânına karşı imtina etmek onların haddine değildir.

27
"İlk yaratmayı gerçekleştiren, ölümden sonra onu tekrarlayacak olan yegâne O'dur. Zaten bu, O'nun için daha kolaydır. Bütün göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur. Zaten azîz ve haldim yegâne O'dur."

A- İlk yaratmayı gerçekleştiren, ölümden sonra onu tekrarlayacak olan yegâne O'dur.

Bu âyet, daha önce zikredildiği halde burada tekrar edilmesi, sonrası için takrir ve ön hazırlık olması içindir.

B- "Zaten bu, O'nun için daha kolaydır."

Yani sizin kudretlerinize ve aranızda cari olan kurallara göre bu daha kolaydır; yoksa Allah için her ikisi de eşittir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani bu, pek kolaydır, demektir.

Bazı âlimlere göre, inşa (baştan yaratmak), lütuf yoluyladır ki, fail, fiil ile fiilin terki (yapıp yapmamak) arasında muhayyerdir, iade etmek ise, gerçekleşmesi mutlaka zorunlu olan vacip kabilindendir. Bu itibarla iade, husule inşadan daha yakındır. Zira inşa, hâsıl olmak ile olmamak arasında eşit durumdadır.

Bu görüş, haktan pek uzaktır; çünkü fiilin daha kolay olmasından murat, faili, icat etmeye dâvet eden hususların çokluğu ve kudretin, ona taallûkunu gerektiren sebebin kuvveti itibarıyla değil, fakat kudreti, vücuduna taallûk ettikten sonra ve vücudu başka sebeple vacip olduktan sonra hâsıl olmasının ve kendisinden sâdır olmasının kolay olması demektir. Bunda ise, anılan kudret taallûkunun, vacip veya muhayyer olması arasında bir fark yoktur.

C- "Bütün göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur.

Yani bütün göklerde ve yerde, umumî kudret, mükemmel hikmet ve diğer kemal sıfatları gibi şânı garip bütün yüce sıfatlar ancak O'nundur; başkasının bunlara denk sıfatlara sahip olması şöyle dursun, onlara yakın sıfatlara sahip olmaları bile mümkün değildir. Allah, bütün göklerde ve yerde bulunan yaratılmışların ve delillerin ihsanlarıyla bu sıfatlarla vasiflandırılmaktadır.

Burada yüce sıfatı "La ilahe illallah" demek olarak tefsir edenler, bu kelâmı, Allah'ı Vahdaniyet ile (bir ve tek olarak) vasıflandırmak şeklinde tefsir etmişlerdir.

D- "Zaten, azîz ve hakîm yegâne O'dur.

Yani mümkün, olan her şeyi baştan yaratmaktan da, onu tekrar hayata döndürmekten de âciz bırakılması asla söz konusu olmayan yegâne mutlak kaadir ve bütün tulleri hikmet ve maslahat kurallarına göre cereyan eden mudak hakim ancak Allahtır

28
"Allah, kendinizden size bir temsil vermiştir: size rızk olarak verdiğimiz şeylerde, mülkiyetiniz altında bulunan kölelerinizden, birbirinizden çekindiğiniz gibi çekineceğiniz derecede sizinle eşit haklara sahip ortaklar olur mu hiç! Akıllarını kullanan bir topluluk için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz."

A- Allah, kendinizden size bir temsil vermiştir: size rızk olarak verdiğimiz şeylerde, mülkiyetiniz altında bulunan kölelerinizden, birbirinizden çekindiğiniz gibi çekineceğiniz derecede sizinle eşit haklara sahip ortaklar olur mu hiç!

Yani Allah, şirkin (Allah'a ortak, koşmanın) bâtıl olduğunu iyice açıklayan sizin kendi hallerinizden bir temsil vermiştir. Zira sizin kendi halleriniz, size en yakın olan, sizce en iyi bilinen haller olduğundan, böyle bir temsil, mezkûr şirkin bâtıl olduğuna en zahir şekilde delâlet etmektedir. Çünkü bu temsikn ona delâleti önceliklidir. O temsil de şudur: Size rızk olarak verdiğimiz mallarda veya tasarruf hakkına sahip olduğunuz her hangi bir şeyde, mülkiyetiniz altında bulunan köle ve cariyelerinizden, görüşlerini almadan yalnız kendi görüşünüzle, tasarrufta bulunmaktan, kendiniz gibi hür ortaklardan çekindiğiniz gibi çekineceğiniz derecede tasarrufta sizinle eşit haklara sahip ortaklar olur mu hiç siz kendi nefsiniz için buna razı olur musunuz? Kölеleriniz, beşeriyet ve onun hükümlerinde sizin emsaliniz oldukları halde, size verdiğimiz rızklarda sizin ortaklarınız olmalarına, sizinle, onlar arasında hiç fark olmaksızın, onların da sizin gibi tasarruf etmelerine gönlünüz razı olur mu hiç! Ebetteki razı olmazsınız. O Köleler, sizin gibi beşer oldukları, sizin yaratmadığınız, fakat Allah'ın yarattığı insanlar oldukları halde bu ortaklığı utanç verici sayıyorsunuz. Şu halde siz, Allah'ın zâti hususiyetlerinden olan mabûdiyette, O'nun yarattığım, hatta O'nun yarattığı insanlar tarafından meydana getirilen nesneleri nasıl O'na ortak koşuyorsunuz? Nitekim siz bu putları kendi elinizle, yapıyorsunuz; sonra da onlara tapıyorsunuz.

B- "Akıllarını kullanan bir topluluk için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz."

Yani işlerin tefekküründe akıllarını kullanan bir zümre için biz, âyetlerimizi hep bu temsil gibi gayet acık olarak beyan ve izah ediyoruz; hiçbir konuda bundan aşağı beyan ve ı?ahıımz olmaz. Zira temsil, aklî olan mânâları hissî surette tasvir etmek ve idi âk ten kaçan konuları ünsiyetli hale getirmektir. Bu itibarla temsil, izah ve beyanın en yüksek derecesi sayılmaktadır.

Âyetler, herkes için açıklandığı halde, burada, aklını kullananlar zikre tahsis edilmiş, çünkü âyetlerden faydalananlar, onlardır.

29
"Hayır! Zulmedenler, bilgisizce kötü arzularına uymuşlardır. Allah'ın dalâlette bıraktığını artık kim hidayete erdirebilir! Zaten onların hiçbir yardımcısı yoktur."

Bu kelâm, artık o kâfirlere hitap etmekten, temsillerle, âyetlerin tafsili ile ve hak mukaddimeleri kullanmakla onları hakka irşad etmekten yüz çevrildiğini bildiriyor ve onların hakka uymalarının imkânsız olduğunu beyan ediyor. Yani onlar, açıklanan âyetlerden hiçbir şeyi akıl etmemişler; aksine tamamen bilgisizce, inançlarının bâtıl olduğunu bilmeyerek kötü arzularına uymuşlar; arzularına o kadar kapanmışlar ki, kendilerini hiçbir şey geri çevirememektedir. Bilgi sahibi olan kimse ise, bâtıla uyduğu zaman, bilgisi, ergce onu bâtıldan geri çevirir. Kendi hür iradelerini dalâletin iktisabında kullanmaları sonunda Allah'ın dalâlette bıraktığı, kendilerinde dalâlet yarattığı kimseleri artık hiç kimse hidâyete erdiremez. Zaten Allah'ın hidâyet vermediği kimseleri dalâletten kurtarabilecek, dalâlete ve afetlerine uymaktan koruyabilecek hiçbir yardımcıları yoktur.

30
"Resûlüm! Attık sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın, insanları kendisi üzerinde yarattığı fıtrat dinine yönlendir. Zira Allahın yaratışında hiçbir değiştirme olmaz. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."

A- Resûlüm! Artık sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın, insanları kendisi üzerinde yarattığı fıtrat dinine yönlendir.

Bu ifâde, Resülullah'ın dine yönelmesine, o istikamette sebat etmesine ve onun sebeplerinin tertibine önem vermesine bir temsildir. Zira gözle görülen bir şeye önem veren bir kimse, gözünü ona diker; bakışını ona doğrultur ve ona yönelerek yüzünü ona çevirir. Yani ey Resûlüm! Sen hanîf olarak (bâtıla iltifat etmeyerek), yüzünü sadece, bu hak dine, Allah'ın, insanları kendisi üzerinde yarattığı fıtrat dinine doğrult; sağa, sola hiç bakmadan yalnız ona dön. Yahut hanîf (dosdoğru) dine dön.

Âyette, "Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtrat dinîne" denilmesi, bu emre uymanın vücûbunu teltid etmek içindir. Zira Allah'ın, insanları, hakkı kabul etmeye yatkın, hakkı idrâk etmek imkânına sahip olmak demek olan fıtrat üzerinde, yahut İslâm milleti (dini) üzerinde yaratması, bu fıtrata sarılmayı ve kesin olarak ona bağlı kalmayı gerektirmektedir. Zira bu fıtratla baş başa bırakilsalar, bu fıtrat, onlari hak dine götürür; bunun karşısında başka bir dini seçmezler. Onlardan sapanlar ise, insan ve cin şeytanlarının ay artmasıyla sapmaktadırlar.

Peygamberimiz, bu hakikati anlatmak konusunda (bir kudsî hadiste) Allah'tan hikâye ederek şöyle demektedir: "Bütün kullarım, hanîf olarak yaratıldılar; fakat sonra şeytanlar, onları dinlerinden saptırdılar ve başkasını bana ortak koşmalarını onlara emrettiler."

Peygamberimiz, bir hadisinde de şöyle buyurmaktadır: "Her çocuk, islam fıtratı üzerinde doğmaktadır. Nihayet onu Yahudi ve Hıristiyan yapan, onun ebeveynidir."

B- " Zira Allah'ın yaratışında hiçbir değiştirme olmaz.

Bu cümle, ilâhî fıtrata bağlı kalmanın, bu emre uymanın zorunluluğunun illet ve sebebini açıklamaktadır. Yani kötü arzulara uyarak ve şeytan vesvesesini kabul ederek Allah'ın yarattığı fıtratın gereğini ihlal etmek, onun icaplarını yerine getirmemek suretiyle fıtratı değiştirmek asla doğru, uygun olmaz.

Diğer bîr görüşe göre ise, yani hiç kimse Allah'ın fıtratını değiştiremez. Bu görüşe göre değiştirmeyi, fıtratın kendisini değiştirmek mânâsına hamletmek gerekir ki bu da, fıtratı tamamen ortadan kaldırmak ve onun yerine, hakkı kabul etmeye yatkın olmayan ve hakkı idrâk etmek imkânı bulunmayan başka bir fıtratı koymakla olur. Zira birinci mânâya göre değiştirmenin, mümkün ve hatta kesin olarak vaki olduğu zorunlu bir gerçektir. Bu mânâya göre, illet ve sebep ciheti şöyledir: Sağlam fıtrat, herkeste bulunmaktadır. Şu halde onun icaplarını

tertip ederek ona bağlı kalmak gerekir ve kötü arzulara uyup şeytan izinden gitmek suretiyle fıtratı ihlal etmemek lazımdır.

C- "İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.

Yani dosdoğru, hiç eğrisi ve yanlışı olmayan din, işte bu islâm dinidir; fakat insanların çoğu bu hakikati, bilmiyorlar; bu yüzden de İslâm'dan tamamen sapıyorlar.

31
"Hepiniz Allah'a yönelerek ona karşı gelmekten sakının; namazı da gereğince lalın ve hiçbir veçhile müşriklerden olmayın."

Yani Allahın koyduğu fıtratı değiştirerek hiçbir şeküde müşriklerden olmayın.

32
"Dinlerini paramparça edip türlü fırkalara ayrılmış olanlardan olmayın. Her fırka, kendi elindeki ile böbürlenmektedir."

A- Dinlerini paramparça edip türlü fırkalara ayrılmış olanlardan olmayın.

O müşriklerin, dinlerini paramparça etmeleri, kötü arzularına göre, taptıklarında görüş ayrılığına düşmeleridir.

Bu kelâm, müşriklerin her hangi bir fırkasına katılmaktan şiddetle sakındurmaktadır; zira bütün müşriklerin apaçık dalâlette olduklarını bildirmektedir.

B- "Her fırka, kendi elindeki ile böbürlenmektedir."

Yani her ûrka, elindeki eğri, çürük ve bâtıl görüş üzerine tesis edilmiş din ile böbürlenmekte, kendi dininin hak okluğunu sanmaktadır. Fakat heyhat!..

Bu cümle, makabli için, dinlerini paramparça etmeleri ve türlü, türlü fırkalara ayrılmaları hususu için bir izah mahiyetindedir.

33
"Şu insanlara her hangi bir zarar dokundu mu, rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, katından bir rahmet tattırdı mı, onlardan bir fırka, hemen Rablerine ortak koşarlar."

Yani şu insanlar, bir sıkıntıya düştükleri zaman, başkasına yalvarmaktan dönüp Allah'a yönelirler. Sonra o sıkıntıdan kurtulduklarında bir de bakarsın ki, onlardan bir fırka, hemen Allah'a ortak koşmaya başlarlar.

Ortak koşma, onlardan yalnız bir fırkaya tahsis edilmiş, çünkü onların bazıları böyle değildir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Sonra onlari kurtarıp karaya çıkarınca, bakarsın ki, onlardan bazıları doğru yolda kalmaktadır", yahut kısmen caydığı için "Küfürde orta bir yol tatmaktadır."

34
"Şunun için ki, kendilerine verdiğimiz, nimetlere nankörlük etsinler! Şimdi eğlenmeye çalışın; ama yakında bileceksiniz."

Yani sonuç olarak, kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etmek için bunu yapıyorlardı.

Yahut bu, bir tehdit emridir. Yani kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler bakalım! ...

35
"Yoksa onlara bir sultan (hüccet) mi indirmişiz de, o hüccet de müşrik olmalarım mı söylemektedir?"

Bu kelâm, onlardan yüz çevirmenin lüzumunu bildirmekte ve cinayetlerini ifşa edip başkalarına tâdât etmektedir.

Âyetteki sultan, açık hüccet demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yoksa onlara, elinde kesin delil bulunan bir melek mi indirmişiz... demektir. Burada söylemek (tekellüm), delâlet yoluyla olan söylemektir. Tıpkı "Bu, size karşi gerçeği söyleyen kitabımız dır" âyetinde olduğu gibi. Yahut ifâde söylemesidir.

Müşrik olmalarını söylemek, müşrik olmalarına sebep olan emir de olabilir.

36
"Biz, şu insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, ona sevinirler. Yaptıklarından dolayı onlara bir fenalık çarptı mı da, hemen ümitsizliğe düşüverirler."

Yani şu insanlara sağlık ve geniş imkânlar gibi nimetler verdiğimiz zaman, hamd ve şükür olarak değil, fakat şımararak ve böbürlenerek sevinirler. Onların bizzat işledikleri günahların uğursuzluğu olarak kendilerine bir sıkıntı isabet ettiği zaman da, hemen Allah'ın rahmetinden ümitlerini keserler.

37
"Görmediler mi ki, Allah, dilediği kimsenin rızkını genişletiyor ve daraltıyor? Hiç şüphesiz bunda, inanır bir toplum için birçok deliller vardır."

Yani onlar bakıp görmediler mi ki, Allah, ödediği kimsenin rızkını bol veya dar olarak verir? Su halde onlara ne oluyor da, mü’minler gibi, hem sevinçli hallerinde de, sıkıntılı hallerinde de şükür ve muhasebe yapmıyorlar? Hiç şüphesiz bunda, inanır bir zümre için, ilâhî kudret ve hikmete dâir birçok detiller vardır.

38
"O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en hayırlısıdır. İşte kurtuluşa erenler de ancak onlardır. Allah'ın vechini (rızasını) isteyenler için bu, en hayırlısıdır. İşte kurtuluşa erenler de onlardır."

A- "O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en hayırlısıdır. İşte kurtuluşa erenler de ancak onlardır."

Yani ey Resûlüm! O halde sen, akrabaya, Sıla-i Rahim, sadaka ve diğer hayırlar gibi hakkını ver ve yoksul ile yolda kalmışlara da haklarını ver. Bu hitap, Peygamberimiz içindir, yahut rızkları genişletilenler içindir.

B- "Allah'ın vechini (rızasını) isteyenler için bu, en hayırlısıdır. İşte kurtuluşa erenler de onlardır."

Yani Allah'ın zâtını, yahut cihetini isteyip de yaptıkları iyilikle, sırf O'nun rızasını, yahut başka bir ciheti değil, sadece O'na yaklaşma cihetini kasteden kimseler için, en hayırlısı budur. İşte felâha erenler de, onların ta kendileridir; çünkü kendilerine bahşedilmiş olan geniş imkânlarla, ebedi nimetleri kazanmışlardır.

39
"İnsanların mallarında artış olması için verdiğiniz riba (faiz), Allah katında artış getirmez. Allah rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekât verenler, mallarını kat, kat arttıranların ta kendileridir."

Yani insanların mallarını arttırmak için, muamelede karşılıksiz olarak verdiğiniz fazlalığm Allah katında bereketi olmaz. Sadece Allah rızasını kazanmak için zekât verenler ise, mükâfatlarını kat, kat arttıranların ta kendileridir.

40
"Allah, odur ki, sizi yaratmış; sonra rızkınızı vermiştir; sonra o, hayatınızı sona erdirecektir; daha sonra da sizi tekrar diriltecek-tir. Pekiyi, sizin Allah'a ortak kostaklarınız içinde bunlardan bir şey yapabilecek var mı? Allah, onların ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir."

Bu kelâmda, Allah'a, İlalılığın ayrılmaz vasıfları ve hususiyetleri ispat edildikten sonra bu özellikler, onların, Allah'a ortak kıldıkları putlardan ve diğer bâtıl mabutlardan tamamen nefy edilmekte ve bu hüküm, hüccet, müşahede ve ittifakın delâlet ettikleri inkâr ile de pekiş dirilmektedîr. Sonra da Allah'ın ortaklardan münezzeh olduğu sonucu bundan çıkarılmaktadır.

41
"İnsanların bizzat işledikleri günahlar yüzünden karada ve denizde bu düzensizlik belirdi ki, Allah, yaptıklarının cezasının bir kısmını dünyada onlara tattırsın; olur ki dönerler onlar."

Yani insanların bizzat işledikleri günahların uğursuzluğu yüzünden, yahut insanların, onları (sebeplerini) gerçekleştirmeleri ile, karada ve denizde kıtlık, davar kıran, sel, felaket, bereketsizlik ve zararların çoğalması gibi, yahut dalâlet zulüm meydana geldi.

Diğer bir görüşe göre ise, denizden murat, sahil ve deniz kasabalarıdır.

Bir görüşe göre ise, karada fesat (bozgunluk) çıkması, Kaabilin, kardeşi Halil'i öldürmesiyle, denizde de Çelendi denilen hükümdarın gemileri gasp etmesiyle olmuştur.

Dünyada onlara verilen ceza, günahlarının cezasının bir kısmıdu; çünkü cezanın tamamı âhirette verilecektir.

42
"Resûlüm! De ki: şu yeryüzünde gezip dolaşın da, daha öncekilerin akıbetleri nice olmuş görün. Onların çoğu müşrik idi."

A- "Resûlüm! De ki: şu yeryüzünde gezip dolaşın da, daha öncekilerin akıbetleri nice olmuş görün."

Yani eski milletlerin akıbetlerini anlamak için, yeryüzünde gezip dolaşın da onlardan kalan tarihî eserleri görün, inceleyin.

B- "Onların çoğu müşrik idi."

Bu cümle, onların başına gelenlerin sebebinin, aralarında şirkin yayılması olduğunu, yahut çoğunda şirk, diğerlerinde ise, şirkten aşağı olan günahları olduğunu bildirmektedir.

43
"Sen artık Allah katından, dönüşü olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü, dosdoğru olan bu dine tut! O gün fırka fırka olacaklardır."

Yani Allah'ın ezelî iradesi o günün geleceğine taallûk, ettiği için, vâdesi geldiğinde Allah, onu geri döndürmeyecektir. O gün insanlar, iki lirkaya ayrılacaklar; bir fırka cennete, bir fırka da cehennemde olacaktır.

44
"İmdi, kim kâfir olursa, küfrü kendi aleyhinedir; kim de sâlih amel yaparsa, işte onlar kendileri için hazırlık yapmış olurlar."

Yani kim kâfir olursa, küfrünün vebak olan ebedî Cehennem azabı kendisinin olur; kimde sâlih amel yaparsa, onlar da, cennette kendileri için yer hazırlamış olurlar.

45
"Şunun için ki, Allah, iman edip sâlih ameller yapanlara lûtfundan mükâfat versin. Şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez."

Yani Allah, onları iki fırkaya ayırtır ki, her fırkaya ameline göre karşılık versin.

Maksut olan bizzat mü’minlerin mükâfatı olduğu için, gaye konusunda o, zikredilmiştir.

Bu mükâfat, lütuf olarak ifâde edilmiş; çünkü mükâfatlar, zorunluluk değil, lütuf kabilindendir.

İkinci fırkanın cezasına da, "şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez cümlesiyle işaret edilmiştir. Zira Allah'ın sevmemesi, O'nun öfkelenmesinden kinayedir ki, o da, mutlaka cezayı gerektirmektedir.

46
"Allah'ın, rahmetinden size tattırması da, buyruğu ile gemilerin denizde akması da, lutf-u kereminden rızkınızı arayasınız ve şükredesiniz diye müjdeciler olarak rüzgârlar göndermesi de onun varlığının delillerindendir."

Bu rüzgârlardan murat, sabâ, kuzey ve güney rüzgârlardır. Zira bunlar rahmet rüzgârlarıdır. Günbatısı rüzgârı ise, azap rüzgârıdır. Peygamberimizin: "Allah'ım! Onları rüzgârlar (üç rüzgâr) kıl; tek rüzgâr kılma!" hadisi de, bunu anlatmaktadır.

Tattırılan rahmetten murat, ilâhî rahmetin sonuçlardır. Diğer bir rivâyete göre ise, yağmur yağmasına bağlı olarak meydana gelen bolluktan Yahut rüzgârın esmesiyle beraber hâsıl olan ferahlıktır.

Aranan rızktan murat da, deniz ticaretiyle elde edilen rızktır.

47
"Ey Resûlüm! Yemin olsun ki, senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de, onlara mucizeler getirdiler. Sonra biz mücrimlerden öç aldık. Zaten mü’minlere yardım etmek, üzerimize düşen bir haktır."

Yani biz, seni kendi kavmine gönderdiğimiz gibi, senden önce nice peygamberleri de kendi kavimlerine gönderdik. Sen kendi kavmine mucizeler getirdiğin gibi, her peygamber de, kendine, mahsus mucizeleri kavmine getirmişti. Sonunda onlar, peygamberlerini yalanladılar; biz de, onlardan öç aldık.

"Zaten mü’minlere yardım etmek, üzerimize düşen bir haktir" kelâmı, mü’minler için ziyadesiyle teşrif ve ikramdır. Nitekim mü’minler, Allah katında, kendilerine yardim edilmesi hakkına sahip kılınmışlardır. Bir de, bu cümle, kâfirlerden öç almanın, mü’minlere yardım etmek için olduğunu zımnen bildirmektedir.

Belki de bu âyetin, rüzgârların hallerini ve hükümlerini bildiren mezkûr âyet ile gelecek âyet arasında zikredilmesi, kâfirleri uyarıp onları, istenen şükrün gereklerini ihlal etmekten sakındırmak içindir. Nitekim "ve şükredesiniz diye", yani rüzgârların gönderilmesine bağlı kılınmiş olan nimetlere şükredesiniz diye. Kâfirler, bu şekilde uyarılmış ki, o ümmetlerden intikam alındığı gibi, kendilerinden de alınmasın.

48
"Allah, odur ki, rüzgârları gönderir; onlar da bir bulut kaldırır; sonra Allah onu gökyüzünde dilediği gibi yayar ve onu parça, parça böler; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Artık onu kullarından dilediğine isabet ettirince, bir de bakarsın, onlar sevinç içinde kak verirler."

Bu kelâm, daha önce rüzgârların hallerinden mücmel bırakılan hususları beyan etmektedir. Yani Allah, O'dur ki, rüzgârları gönderir; rüzgârlar da, bir bulut kaldırır; sonra Allah, onu gökyüzünde, gök boşluğunda dilediği gibi, bazen bir bütün olarak, hareket eden, yahut duran, tamamen kaplayıcı olarak, yahut böyle olmayarak, bir tarafta, yahut her tarafta yayar, bazen de o bulutu parça, parça yayar; nihayet her iki defasında da arasından yağmurun çıktığını görürsün. Artık Allah, o yağmuru kullarından dilediği kimselerin memleketlerine ve topraklarına isabet ettirince, bir de bakarsın ki, onlar seviniverirler.

49
"Halbuki onlar, daha önce üzerlerine yağmur yağdırılmasından önce umutlarını iyice kesmişlerdi."

Âyette "önce" kelimesinin tekrar edilmesi, tekid için ve uzun zaman yağmur görmediklerin ve umutlarını tamamen yitirdiklerini bildirmek içindir.

50

"Resûlüm! Artık sen, Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak ki, yeryüzünü, ölümünden sonra nasıl diriltmektedir! Hiç şüphesiz o, ölüleri de diriltecektir. Zaten o, her şeye Kâdir'dir."

A- "Resûlüm! Artık sen, Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak kı, yeryüzünü, ölümünden sonra nasıl diriltmektedir!"

Yani ey Resûlüm! Yağmurun yağdırılmasının sonucu olarak Allah'ın rahmetinin eserleri olan çeşidi bitkilere, ağaçlara ve meyvelere bak ki, Allah, yeryüzünü, ölümünden sonra nasıl hârika bir şekilde diriltmektedir!

Bu bakma emrinden murat, Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve rahmetinin geniştiğine dikkat çekmek, bir de, bundan sonra gelecek olan yeniden dirilme konusuna hazırlık olması içindir.

B- "Hiç şüphesiz o, ölüleri de dirdtecektir."

Yani hiç şüphesiz yüce şanlarından bazıları zikredilen Allah, ölüleri, tekrar diriltmeye de Kadirdir. Çünkü bu ikinci diriltme, daha önce bedenlerinin maddelerinde bulunan hayvani kuvvetlerin benzerlerini tekrar ihdas etmektir. Tıpkı yeryüzünü diriltmek de, daha önce onda bulunan nebatî (bitkisel) kuvvetleri yeniden meydana getirmek olduğu gibi.

Yahut Allah, ölüleri de hiç şüphesiz diriltecektir.

C- "Zaten o, her şeye Kâdir'dir."

Bu cümle, makablinin mefhumunu açıklayan bir zeyil mahiyetindedir. Yani Allah, her şeye ve ezcümle onları diriltmeye de son derece Kadirdir. Çünkü O'nun kudretinin her şeye nispeti eşittir.

51
"Yemin olsun ki, biz, zararlı bir yel gön dersek de, ekini sararmış görseler, ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar."

Kimilerine göre "Ekini sararmış görseler" yerine, yani bulutu sararmış görseler, demektir. Ancak bu görüşün isabetten uzak olduğu açıktır.

Yani yemin olsun ki, biz, sıcak veya soğuk bir yel göndersek de, ekinleri yemyeşil iken, bu yel vurduktan sonra onu sararmış görseler, ardından hiç tereddüt etmeden nankörlüğe başlarlar.

Daha önce bu kâfirlerin durumu tespit edildikten sonra burada onlar açıkça zemmedilmekte ve onların ifrat ile tefrit arasında süratle değiştikleri bildirilmektedir. Zira onlar, her halükârda tevekkül etmek, onlardan yağmur kesildiğinde Allah'a sığınıp istiğfarda bulunmalı, O'nun rahmetinden umutlarını kesmemek, kendilerine yağmur isabet ettiğinde de ibadette bulunmak suretiyle şükre koşmak, sevinçte de ifrat cihetine gitmemeli, ekinlerine hilafet vurduğunda da onlar belaya sabretmek ve O'nun nimetlerine nankörlük etmemelidirler. Halbuki onlar, bunun aksini yaptılar; kendilerine fayda getiren hareketlerde bulunmadılar ve zararlarına olan işler yaptılar.

52
"Resûlüm! Elbette sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara ses duyuramazsın, "

Zira onlar da tıpkı sağırlar gibidirler; çünkü hakka karşı şuurları kapanmıştır.

Âyette, ses duyuramama hükmünün "Arkalarını dönüp giderlerken" kaydına bağlanması, o kâfirlerin hallerinin son derece kötü olduğunu beyan etmek ve onların iki kötü hasleti kendi nefislerinde topladıklarına dikkat çekmek içindir: onlar kulaklarını hakka kapatmışlar ve hakka kulak vermekten de yüz çevirmişlerdir. Eğer onlarda bu ikisinden biri bile olsa, onlara yeterdi. Şu halde, ikisini kendi nefislerinde topladıkları zaman durumları nasıl olur zira konuşana bakan sağır, onun sözlerinden hiçbir şey anlarnıyorsa da, onun vaziyetlerine ve hareketlerine bakarak sözlerinden bir şeyler anlayabilir. Ama konuşana arkasını döndüğü zaman, ondan hiçbir şeyi anlayacak değildir.

53
"Ve sen, körleri sapıklıklarından çevirip hidâyete erdirecek değilsin. Sen ancak teslimiyet göstererek âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin."

Onların körler olarak vasıflandırılmaları, görmenin gerçek amacını yitirdikleri için, yahut kalpleri kör olduğu içindir.

Zira kendilerine emrettiğin hakka boyun eğenlerin îmanı, kendilerini âyetleri tefekkür etmeye ve kabul ile karşılamaya davet etmektedir.

Yahut âyetlere îman edenlerden murat, onlara îman etmeye yakın olan ve onlara gereğince, yönelen kimseler demektir.

54
"Allah odur ki, sizi ilkin güçsüz yaratmıştır; sonra güçsüzlüğün, ardından güç vermiştir; sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık vermiştir. O, dilediğini yaratır. Zaten yegâne, atim ve kadir O'dur."

A- "Allah odur ki, sizi ilkin güçsüz yaratmıştır; sonra güçsüzlüğün ardından güç vermiştir; sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık vermiştir."

Yani Allah, ilkin sizi güçsüz yaratmıştır; sizin esasınızı güçsüzlük kılmıştır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "İnsan, zayıf olarak yaratılmıştır." Yani sizi zayıf bir asıl olan meniden yaratmıştır; sonra güçsüzlüğün ardından siz erginliğe erdiğinizde, yahut ruhlar bedeninize girdiğinde size güç vermiştir; sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık vermiştir.

B- "O, dilediğini yaratır. Zaten yegâne atim ve kadir O'dur."

Yani Allah, her dilediğini ve ezcümle zikredilen güçsüzlüğü, gücü ve ihtiyarlığı da yaratır. Zaten her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten, yegâne O'dur.

55
"Saat (kıyamet) kopacağı gün, günahkârlar, bir saatten başka kalmadıklarına yemin derler. İşte onlar dünyada da haktan böyle döndürülüyorlardı."

A- "Saat (kıyamet) kopacağı gün, günahkârlar, bir saatten başka kalmadıklarına yemin derler."

Kıyamete saat denilir, çünkü kıyamet, dünyanın son saatinde kopacaktır. Yahut kıyamet, aniden kopacağı için ona saat denilmektedir.

İşte kıyamet koptuğu zaman, günahkârlar kabirlerinde, yahut dünyada bir saatten fazla kalmadıklarına yemin edeceklerdir. Ancak birinci görüş, en zahir olanıdır. Zira onların kabirde bekletilmelerinden sonraki aşama, ikinci diriliş günüdür. Dünyada kalmaları ise böyle değildir.

Bir diğer görüşe göre ise, ancak bir saat kaldıklarına yemin ettikleri devre, dünyanın yok olması ile ikinci diriliş arasında azaplarının kesildiği devredir.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Dünyanın yok olması ile ikinci diriliş arasında kırk vardır."

Hadiste geçen kırk sayısı, saatlere de, günlere de, yıkara da muhtemeldir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunun kırk yıl mı, yahut kırk bin yıl mı olduğu bilinmemektedir.

Onlarin, kaldıkları süreyi az bulmaları, unutmadır, yahut yalandır, yahut da tahmindir.

B- "İşte onlar dünyada da haktan böyle döndürülüyorlardı."

Yani onlar, tıpkı bu haktan yanlışa döndürülme gibi, dünyada da haktan ve doğruluktan böyle döndürülüyorlardı.

56
"Kendilerine ilim ve îman verilmiş olanlar ise şöyle derler: yemin olsun ki, siz, Allah'ın, kitabında belirttiği yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz bilmiyordunuz."

Yani dünyada kendilerine ilim ve îman verilmiş olan melekler ve insanlar ise şöyle derler: "Yemin olsun ki, siz Allah'ın ilminde, yahut hükmünde, yahut yazısında ve tayininde, yahut Levh-ı Mahfuzda, yahut "Onların gerisinde ise bir berzah (ölüm ile haşır arası dönem) vardır." âyetinde belirtildiği, üzere Kur'ân'da belirttiği yeniden dirilme gününe kadar kaldınız."

Kendilerine kim ve îman verilmiş olanlar, bu sözleriyle, onların söylediklerini reddedecekler ve bunu yemin ile de pekiştirecekler. Belki de, o bedbahtlar, aşın şaşkınlıklarından dolayı, dünyada kendilerine vaad edilen, kendileri ise inkâr ettikleri, bütün kâinatın yok olmasından sonra olacağını duydukları ve kendisi için pek uzun bir zaman takdir ettikleri ve aslında dünyada, onun gerçekleşeceğine inanmamış oldukları ikinci diriliş olduğunu anlamayacaklar. İşte bunun, üzerine anılan ilim sahipleri onların sözlerini reddedecekler ve kendilerinin, dünyada duyup da inkar ettikleri gayet uzun bir zaman berzahta kaldıklarına dikkat çekeceklerdir ve "İşte bugün yeniden dirilme..." sözleriyle vukuunu haber vererek onları susturacaklardır. Yani dünyada size vaad edilen yeniden dirilme günü budur; fakat siz dünyada bunun hak olduğunu bilmiyordunuz ve alay ederek çabucak gelmesini istiyordunuz.

57
"Artık o gün, zulmeden kimselerin mazeretleri fayda vermeyecektir; onlardan tevbe de istenmeyecektir."

Yani kıyamet günü artık beyan edecekleri mazeretler, kendilerine bir fayda sağlamayacağı gibi, dünyadakinin aksine, onlar tevbe ve ibadete de davet edilmeyeceklerdir.

58
"Yemin olsun ki, biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misal vermişizdir. Yine yemin olsun ki, sen onlara bir âyet getirsen, o kâfirler hiç şüphesiz şöyle diyecekler: "Siz ancak yalancılarsınız."

Yani Allah'a yemin olsun ki, biz onlara, temsil gibi garip sayılan her hali beyan ettik ve her sıfatı vasıflandırdık ve kıyamet günü diriltilecek olanların sıfatlan, kıssaları, onlarin söyleyecekleri, onlara söylenecek olanlar ve mazeretlerinin geri çevrilmesi gibi her acayip kıssayı da anlattık. Yine yemin olsun ki, sen onlara, bunların benzerlerini anlatan bir Kur'ân âyetim getirsen, aşırı azgınlıklarından, inatlarından ve kalplerinin katı olmasından dolayı, sana hitap ederek şöyle diyecekler: "Siz ancak yalancılarsınız."

59
"Allah, bilmeyen kimselerin kalplerini işte böyle mühürler."

Yani bu feci mühürleme, gibi, Allah, ilim talep etmeyen, hakkı araştırmayan, fakat inandıkları hurafelerde ve icat ettikleri saçmalıklarda ısrar eden kimselerin kalplerini mühürler. Zira mürekkep cehalet (bilmemek ve bilmediğini de kabul etmemek), hakkin idrakine engel olmakta ve haklıyı tekzip etmeyi mucip olmaktadır.

60
"Resûlüm! Attık sabret! Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Buna kesin, olarak inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesinler!"

Yani ey Resûlüm! Artık onlardan duyduğun saçma sözlere ve gördüğün kötülüklere sabret. Şüphesiz Allah'ın, sana verdiği zafer, islâm dinini üstün kılmak ve hak sözü yükseltmek (ilây-ı kelimetullah) vaadi haktır; bu vaad, mutlaka yerine getirilecek ve gerçekleşecektir. Onlara okuduğun âyetleri yalanlayarak ve saçma hareketleriyle ve ezcümle onların sana: "Siz ancak yalancılarsınız" diyerek sana eziyet edenler, sakın seni gevşekliğe ve kararsızlığa sevk etmesin! Zira onlar, hakka karşı şüphe içinde ve dalâlette bulunuyorlar; bu gibi hareketler onlardan beklenir.

Bu kelâm-ı kerîm, zahiri itibarıyla her ne kadar kâfirleri, Peygamberimizi gevşektiğe sevk etmekten men' etmek anlamım ifâde ediyorsa da, kinaye, yoluyla, Peygamberimizin, onların bu hareketlerinden etkilenmemesini ve onların fitnesine düşmemesini emir buyurmaktadır. Nitekim "Bir kavmeolan öfkeniz, sizi adaletsizliğe sevk etmesin." âyeti de bu kabildendir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse Rûm sûresini okursa, yer ile gök arasında Allah'ı tesbih eden meleklerin sayısının on katı kadar ona sevap verir ve o gün ve gecesinde zayi ettiği imkânları telafi etmiş olur. "

LOKMAN SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur. Namaz ve zekâtı anlatan 4. Âyetinin Medine'de nazil olduğu rivâyeti varsa da, bu rivâyet zayıftır; çünkü bu rivâyet, namaz ile zekâtın, Mekke'de meşru kılındıklarına ters düşmektedir.

Bir rivâyete göre bu sûrenin 27, 28 ve 29. Âyetleri Medine'de nâzti olmuştur. Sûre, 34 veya 33 âyettir.

1
"Elif. Lanı. Mim."

2
"İşte bu âyetler, hâkim kitabın âyetleridir."

Kur'ân'a hakim denilmesi, çok hikmet içermesinden dolayıdır. Yahut Kur'ân'ın, hakim olarak vasıflandırılması, Allahın sıfatıyla vasıflandırılması kabilindendir. Yahut onu indiren, onu söyleyen hâkimdir, demektir.

3
"Bu âyetler, sevap işleyenler için bir hidâyet rehberi ve rahmettir."

4
"Onlar, o kimselerdir ki, namazı gereğince kılarlar; zekâtı da veririler ve onlar âhirete de kesin olarak inananların ta kendileridir."

Eğer bu sevaplardan murat, İslâm dininde bilinen meşhur ameller ise, bu takdirde ondan sonraki âyet, o amellerin izahı olur; yok eğer sevaplardan bütün sevaplar kastediliyorsa, bu takdirde, bütün ameller içinden bu üç amelin zikre tahsis edilmesi, onların, diğer amellerden daha faziletli ve önemli olduklarını göstermek içindir.

5
"İşte onlar, rablerinden olan bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de onlardır."

Yani onlar, bütün matluplarına erişenler ve her fenalıktan önemsiz kurtulanlardır. Çünkü onlar ilmi de, ameli de hâiz olmuşlardır. Bu kelâmın olabildiğince izahı, Bakara sûresinde geçti.

6
"O insanlardan öylesi var ki, hiçbir bilgiye dayalı olmaksızın., Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için lehvel hadisi (boş lakırdı) satın alır. İşte onlara rezil-rüsva edici bir azap vardır."

Lehvel Hadis, kişiyi, önemli ve faydalı konuşmalardan alıkoyan asılsız lakırdılar, önemsiz masallar, komik konuşmalar ve diğer hayırsız fuzûk sözlerdir.

Deniliyor ki, bu âyet, Nazr b. Haris hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, bu zât, Acemlerin (frankların) kitaplarını satın almış; bunları Kureyşlîlere anlatıyordu ve şöyle diyordu: "Muhammed, Ad ve Semûd tarihini size anlatıyor; bende size Rüstem, Isfendiyar ve Kisraların tarihini anlatıyorum."

Diğer bir görüşe göre ise, anılan Nazr, cariyeler satın alıyordu ve müslüman olmak isteyenleri engellemek için bu cariyeleri onlarla eğlenmeye gönderiyordu.

Yani o insanlardan kimi de var ki, satın alacağı hakkında hiçbir bilgisi olmaksızın, sırf hayırdan ibaret olan bir şey karşılığında sırf serden ibaret olan bir şeyi satın alarak, Allah'ın yoluna eriştiren hak dininden, yahut Allah'a hidâyet eden kitabını okumaktan saptırmak ve islâm dinini, yahut Kur'ân okumayı maskara edinmek için boş

lakırdı satın alır. İşte onlar, batili hakka tercih etmekle ve insanları bâtıla teşvik etmekle, hakka ihanet etmelerinden dolayı kendilerine rezil-rüsva edici bir azap vardır.

7
"Âyetlerimiz kendilerine okunduğu zaman sanki onları işitmemiş gibi, sanki iki kulağında ağırlık varmış gibi fazla büyüklük taslayarak yüz çevirir. İşte ona dayanılmaz bir azabı müjdele."

A- "Ayetlerimiz kendilerine okunduğu zaman sanki onları işitmemiş gibi, sanki iki kulağında ağırlık varmış gibi fazla büyüklük taslayarak yüz çevirir."

Yani hikmet dolu Kitabın âyetleri olan ve sevap işleyenler için hidâyet rehberi ve rahmet olan âyetlerimiz, o hayrın karşılığında şerri satın alanlar okunduğu zaman, işittiği halde sanki onları hiç işitmemiş gibi, sanki öyle işitmeye mani iki kulağında ağırlık varmış gibi aşın derecede büyüklük taslayarak onlardan yüz çevirir ve onlara hiç aldırmaz.

Bu kelâm, işaret ediyor ki, âyetleri işiten kimsenin, yüz çevirmesi ve büyüklük taslaması tasavvur olunamaz. Zira âyetlerde, onlara yönelmeyi ve boyun eğmeyi gerektiren açık hakikatler vardır. Nitekim bu ifâde kabilinden olarak şâir Leyla bînt Tarif de, (kardeşinin mersiyesinde) şöyle demektedir:

(Ey sedir ağacı! Neden böyle yaprak açmışsın! Sanki sen, Tarifin oğluna hiç yas tutmamışsın!)

B- "İşte ona dayanılmaz bir azabı müjdele."

Yani ona bildir ki, son derece elem veren azap, mutlaka ona erişecektir. Burada müjdeleme ifâdesinin kullanılması, onlarla istihza içindir.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Şüphesiz îman edip de, sâlih ameller yapanlar için, içinde sonsuz kalacakları cennet nimetleri vardır. Bu, Allah'ın verdiği hak vaadtir. Zaten azîz ve hâkim yegâne O'dur."

A- "Şüphesiz îman edip de, sâlih ameller yapanlar için, içinde sonsuz kalacakları cennet nimetleri vardır. Bu, Allah'ın verdiği hak vaadtir."

Bundan önce Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin hali beyan edüdikten sonra burada da O'nun âyetlerine îman edenlerin hali beyan edilmektedir. Yani onların bu îman ve sâlih amelleri karşılığmda, içinde ebedî kalacakları cennet: nimetleri bardır.

Âyetin metninde ters bir izafe ile "cennatün naîm" (naîm cennetleri) denilmesi, mübalağa içindir.

B- "Zaten azîz ve hâkim yegâne O'dur."

Yani Allah, yegâne azîz'dir; hiçbir kuvvet O'na galip gelip de vaadlerının infazına ve gerçekleştirilmelerine engel olamaz ve O, hakîm'dir; ; hikmet ve maslahatı oknayan hiçbir iş yapmaz.

10
"Allah, şu gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı. Sizi sarsmaması için yere de sabit dağlar yerleştirdi ve orada her çeşit canlıyı yaydı. O gökten bir su indirmişiz de, orada faydası çok her bitkiden çift, çift bitirmişizdir."

A- "Allah, şu gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı."

Bu kelâmın içeriği, Allah'ın, sonsuz kudret demek olan izzetine ve sonsuz ıkın demek olan hikmetine delil gösterilmektedir ve yine bu kelâm, tevhid temelini hazırlamaktadır; bunu açıklamaktadır; ortak koşmak fikrim de tamamen çürütmekte ve şirk ehlini susturmaktadır.

"Görebildiğiniz bir direk olmaksızın" kaydı, işaret ediyor ki, sizin göremediğiniz bir direk, yani İlâhî kudret direği, gökleri tutmaktadır.

B- "Sizi sarsmaması için yere de sabit dağlar yerleştirdi ve orada her çeşit canlıyı yaydı. O gökten bir su indirmişiz de, orada faydası çok her bitkiden çift çift bitirmişizdir."

Bundan önce göklerin ve yerin istikrarındalti Allah'ın hikmedi işi beyan edildikten sonra burada da, yerin istikrarındalti Allah'ın hârika işi beyan edilmektedir. Bu konu ile ilgili geniş izahat, Ra'd sûresinin 2. Âyetinin tefsirinde geçti.

Dağlar olmasa, yer sarsılmaya maruzdur, çünkü yerin parçalarının yayılmış olması, onun ortam ve vaziyetlerinin değişmesini gerektirir. Zira onun her bir parçasının, doğrudan doğruya kendi varlığından veya onların ayrılmaz bir vasıflarından dolayı muayyen bir ortam ve vaziyete mahsus olması imkânsızdır.

11
"İşte bu, Allah'ın yarattığıdır; O'ndan başkasının neyi yarattığını haydi bana gösterin. Hayır! Zâlimler apaçık bir sapıklıktadır."

A- "İşte bu, Allah'ın yarattığıdır; O'ndan başkasının neyi yarattığını haydi bana gösterin."

Yani zikredilen gökler, yer ve onlarla ilgili o anlatılan şeyler, hepsi, Allah'ın yarattığı şeylerdir. O'ndan başka sizin ibadetlerinizde kendisine ortak koştuğunuz bâtıl ilâhlar, neyi yaratmışlar ki, onunla, tapiknaya lâyık olmuşlar, haydi bana gösterin.

B- "Hayır! Zâlimler apaçık bir sapıklıktadır."

Burada o kâfirleri delillerle susturmak kısmına son verilmekte ve onların apaçık sapıklığı tescil edilmektedir. Onların apaçık sapıklığı, artık, aklî hak mukaddimelerle onlara hitap etmekten yüz çevirmeyi, gerektirmektedir. Zira onların bu delillerden bir şey anlayıp da onun sayesinde fikirlerinin bâtıl olduğunu anlamaya hidâyet bulmaları, yahut Uzam ve iskâttan etkilenip de, inançlarından vazgeçmeleri imkânsızdır.

Onların zâlim olarak ifâde edilmeleri, ortak koşmakla onların hakkı yerine koymadıklarını, sınırları aştıklarını ve kendi nefislerini ebedî azaba maruz bırakmakla kendi kendilerine zulmettiklerini bildirmek içindir.

12
"Yemin olsun ki, biz, Lokman'a: "Allah'a şükret!" diye hikmet verdik. Zaten kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur; kim de nankörlük ederse, bilsin ki, Allah, hiç bir şeye muhtaç değildir; her türlü övgüye yegâne lâyık olandır."

A- "Yemin olsun ki, biz, Lokman'a: "Allah'a şükret!" diye hikmet verdik. Bu kelâm, şirkin tamamen bâtıl olduğunu beyan etmektedir.

Hazret-i Lokman, Hazret-i Eyyubün kız kardeşinin, yahut teyzesinin oğlu Azer'in evladından Bâûra'nın oğludur. Hazret-i Lokman, Hazret-i Dâvud zamanına kadar yaşamış ve Hazret-i Dâvud, ondan ilim öğrenmiştir. Hazret-i Lokman, peygamber olarak gönderilmeden önce de dinî fetva veriyordu.

Bir görüşe göre Hazret-i Lokman, Isrâiloğulları içinde kadılık yapıyordu. Alimlerin cumhûruna göre Hazret-i Lokman, peygamber değil, hekim idi. Âlimlerin örfünde hikmet, nazarî ilimleri öğrenmek ve kendi gücü nispetinde üstün işlere tam meleke iktisap etmek suretiyle insan nefsini kemale erdirmektir. Hazret-i Lokmamın hikmetleri konusunda rivâyet olunuyor ki, kendisi birkaç ay Hazret-i Dâvud ile arkadaşlık etmiş. Bu arada Hazret-i Dâvud, zırh yapıyordu; Hazret-i Lokman ise, ona ne yaptığını hîç sormamış. Nihayet Hazret-i Dâvud, zırhı tamamlayınca giymiş ve: "Sen ne güzel savaş giysisisin!" demiş. O zaman Hazret-i Lokman: "Sükût,

hikmettir; bu hikmeti, uygulayan ise pek azdır" demiş. Hazret-i Dâvud, bir gün ona demiş ki: "Seni hekim kılan Allah hakkı için bana söyle; sen nasıl hikmete eriştin?" Hazret-i Lokman dedi ki: "Ben, başkasının eli altında idim." Hazret-i Dâvud, bunu duyunca, bir çığlık atıp kendinden geçti. Hazret-i Lokman sözüne devam ederek dedi ki: "Bir gün benim efendim, bana, bir koyun kesmemi ve en güzel iki parçasını kendisine getirmemi emretti. Ben de hayvanı kestikten sonra onun dilini ve kalbini kendisine götürdüm. Sonra aradan bir kaç gün geçti; yine bir koyun kesmemi ve en kötü iki parçasını kendisine getirmemi emretti. Ben de koyunu kestikten sonra yine onun dilini ve kalbini kendisine götürdüm. Kendisi bunu bana sorunca da, ona dedim ki: Bu iki parça, iyi oldukları zaman, bedenin en iyisidirler; kötü oldukları zaman da, bedenin en kötüleridir."

B- "Zaten kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur; kim de nankörlük ederse, bilsin ki, Allah, hiç bir şeye muhtaç değildir; her türlü övgüye yegâne lâyık olandır."

Bu kelâm, makablinin mefhumunu izah etmekte ve emre uymanın gerekli olduğunu beyan etmektedir. Yani Allah'a (celle celâlühü) şükreden kimse, kendi menfaatine şükretmiş olur, çünkü bu şükür, mevcut nimetleri sağlamlaştırır ve fazlasını da celb eder. Ve kim de nankörlük ederse, bilsin ki, Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. Binâenaleyh Allah'ın şükre ihtiyacı yoktur ki, nankörlük edenlerin nankörlüğünden zarar görsün! Ve hiç kimse, Allah'a hamd etmese de, O'na bilfiil hamd edilmektedir, bütün yaratılmışlar, hâl lisanıyla O'na hamd etmektedirler.

Bütün yaratılmışların Allah'a şükür de ettikleri zikredilmemiş, çünkü hamd, zımnen şükrü de ifâde etmektedir; hatta hamd, şükrün başıdır. Nitekim peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Hamd, şükrün başıdır. Allah'a hamd etmeyen bir kul, O'na hiç şükretmemistir." İşte bu itibarla Allah'a hamd ispat etmek, O'na şükrü de kesin olarak ispat etmek olur.

13
"Hani Lokman, oğluna öğüt verirken demişti ki: "Ey oğulcağızım! Allah'a ortak koşma; çünkü hiç şüphesiz şirk, büyük bir zulümdür."

Hazret-i Lokman, En'am, yahut Eşkem adındaki oğluna böyle öğüt vermişti. Deniyor ki, Hazret-i Lokman'ın oğlu kâfir idi. Hazret-i Lokman durmadan ona öğüt verdi ve sonunda müslüman oldu.

14
"Biz, şu insana, ana-babasma iyilik etmesini tavsiye ettik.

Çünkü hele anası sıkıntı üstüne sıkıntıya katlanarak onu taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıldadır. Bunun için bana ve ana-babana şükret, diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Son dönüş ancak banadır."

A- "Biz, şu insana, ana-babasma iyilik etmesini tavsiye, ettik. Çünkü hele anası sıkıntı üstüne sıkıntıya katlanarak onu taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıldadır. Bunun için bana ve ana-babana şükret, diye tavsiyede bulunmuşuzdur."

Bu kelâm, Hazret-i Lokmanin tavsiyesi arasında bir ara cümlesi gibi olup tavsiyedeki şirk nehyini tekid etmektedir. (Nitekim bu kelâmın sonunda, bana ve ana-babana şükret, denilmektedir.)

Kelamın bir kısmı, özellikle ana hakkındaki vasiyeti tekid etmektedir.

Çocuğun sütten kesilmesi, üç sene bitimindedır. Şafiî'ye göre emzirme müddeti budur. Ebû Hanîfe'ye göre ise, bu sûre otuz aydır. Bunun izahı yerinde geçti.

Bu âyette olduğu gibi, ana hakkına öncelik verilmesinden dolayıdır la, Peygamberimiz, kendisine: "Kime itaat edeyim" diye soran şahsa: "Anana!... Sonra yine anana!.., sonra yine "Anana!.." demiş; ondan sonra da "Sonra babana!.." demiştir.24

B- "Son dönüş ancak banadır." (Ileyye'hmasîr)

Bu cümle, emre uymanın zorunlu olmasının illet ve sebebini beyan etmektedir. Yani son dönüş, başkasına değil, ancak banadır. O zaman senden sâdır olan şükrün veya küfrün karşılığım vereceğim.

15
"Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme; dünya işlerinde ise onlarla iyi geçin ve bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda hepinizin dönüşü ancak banadır. O zaman yapmış olduklarınızı size haber vereceğim."

Yani eğer ana-babalar, ibadet istihkakında bana ortak olmaları hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, bu konuda onlara itaat etme; dünya işlerinde ise, şeriat ve insanlığın gerektirdiği şekdde o müslüman olmayan an-baba ile iyi geçin. Ve tevhid ve ibadette ihlas de bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda senin de, onların da dönüşü ancak banadır. Siz bana döndüğünüz zaman, her birinizden sâdır olan hayır ve şerrin karşılığini ben vereceğim.

16
"Lokman dedi ki: "Ey oğulcağızım.! Yaptığın iş, bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde, yahut göklerde, yahut yerin derinliklerinde olsa kıyamet günü Allah onu getirecektir. Çünkü, şüphesiz Allah, Latiftir; habîr'dir."

Bundan önce, Hazret-i Lokman'in tavsiyesinin başında bulunan ortak koşmama emri izah ve tekid edildikten sonra burada da, tavsiyesinin mütebakisi hikâye edilmektedir.

Yani ey oğulcağızım! Yaptığın kötülük veya İyilik, hardal tanesi kadar küçük, bile olsa ve bu kadar küçük olmasından başka bir de, bir kayanın içinde veya göklerde ve yerde en gizli yerde olsa, yahut ulvî (yüce) âlemde veya süiti (aşağı) âlemde olsa, kıyamet günü Allah, mutlaka onu getirecek ve onun hesabı görülecektir. Çünkü şüphesiz Allah, latiftir; itini her gizli şeye erişmektedir ve o, habîr'dir; her şeyin mahiyetinden hakkıyla haberdardır.

17
"Ey oğulcağızım! Namazı gereğince kıl; iyiliği de emret; kötülükten de vazgeçirmeye çalış; başına gelenlere de sabret. Şüphesiz bunlar, Allahın azmettiği işlerdendir."

Yani ey oğulcağızım! Kendi nefsinin kemale ermesi için gereğince namaz lal; başkasının kemale ermesi için de onlara iyiliği emret, kötülükten de vazgeçirmeye çalış; uğradığın sıkıntı ve mihnetlere ve özellikle emir olunduğun işlerde de sabret. Şüphesiz bu zikredilenler, fazla meziyetlerinden dolayı, Allah'ın kesin olarak kullarına hükmettiği önemli işlerdendir.

18
"Büyüklük taslayarak insanlara surat asma; yerde şımarıkça yürüme. Zira şüphesiz Allah, kendini beğenip kurulan kimseleri sevmez."

19
"Yürüyüşünde normal ol; sesini de alçalt. Çünkü şüphe yok ki, seslerin en çirkini elbetteki eşek sesidir."

A- "Yürüyüşünde normal ol; sesini de alçalt."

Yani şımarıkça ve kibirii yürüyüşten sakındıktan sonra da pek ağır yürümek ile süratli yürümek arasında vasat olarak yürü. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Süratli yürümek, mü'minin güz ektiğini götürür."25 Hazret-i Âişe'nin, Hazret-i Ömer hakkında "Yürürken süratli yürürdü" demesinden murat ise, pek ağır yürüyüşün üstünde yürürdü, demektir.

B- "Çünkü şüphe yok ki, seslerin en çirkini elbetteki eşek sesidir."

Bu kelâm, anılan emrin, en beliğ ve kuvvetli şekilde illet ve sebebini belirtmektedir. Zira seslerini gereksiz olarak yükseltenler, eşeklere ve sesleri de eşeğin anırma sesine benzetilmektedir. Bu Kelâm-ı Kerîm, gereksiz olarak sesi yükseltmekten ziyadesiyle sakındırmak ta ve nefret ettirmektedir.

20
"Görmediniz mi ki, Allah, bütün göklerde ve yerde olanları sizin emrinize teshir etmiş (vermiş); zahirî ve batinî (açık ve gizli) nimetlerini size bolca bahsetmiştir? İnsanların kimi de vardır ki, hiçbir bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır, durur."

A- "Görmediniz mi ki, Allah, bütün göklerde ve yerde olanları sizin emrinize teshir etmiş (vermiş); zahirî ve batinî (açık ve gizli) nimetlerini size bolca bahsetmiştir?"

Burada, Lokman'ın kıssasından önce geçen o müşriklere hitap edilerek, tevhit delillerini müşahede ettikleri halde olumsuz hallerini ısrarla sürdürmelerinden dolayı kınanmaları konusuna tekrar dönülmektedir.

Bu âyette geçen teshirden murat, ya teshir edilen varlıkların, kendisi için teshir yapılanın faydasına verilmesidir. Bu da iki hali kapsamaktadır: birincisi, o varlıkların onun emrine boyun eğdirilmeleri ve dilediği gibi o varlıklarda tasarruf etmesi ve istediği gibi onları kullanmasi batıldir. Dünyadaki canlı ve cansız varlıklardan insanın emrine verilmiş olan, onun faydasına, kullanılan bütün varlıklar gibi. İkincisi, insanların dünyevî ve uhrevî maslahatlarının bağlı bulunduğu göklerdeki bütün varlıklar ve hâdiseler gibi kullanılmasında insanın müdahalesi olmaksızın, onun muradının hâsıl olmasına sebep olan şeyler gibi.

Ya da burada teshirin mânâsı, bütün göklerde ve yerde olan varlıklara buyruğa boyun eğdirilmeleri ve emre amade kılınmalarıdır. Zira bütün göklerde ve yerdeki kâinat, Allah'ın emrine amade kılınmış olarak insanların menfaatlerini gerektirmektedir. İnsanın dilediği gibi kullandığı varlıklar da, her ne kadar zahiren onun emrine verilmişlerse de, hakikatte onlar da, yüce Allah'ın emrine amadedirler.

Burada zahirî ve batinî nimetler, hislerle veya akil ile anlaşılan, sizce bilinen veya bikmmeyen nimetlerdir. Nimetin izahı ve tafsilatı, Fatiha Sûresi tefsirinde geçti.

B- "İnsanların kimi de vardır ki, hiçbir bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır, durur."

Yani yine de insanların içinde öyleleri de vardır ki, delile dayanan hiçbir bilgisi, Resûlüllah tarafından hiçbir rehberi ve Allah'ın indirdiği hiçbir aydınlatıcı kitabı olmadan, sadece taklit ile, Allah'ın tevhidi ve sıfatları hakkında tartışır, durur.

21
"Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde: "Hayır! Biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" dediler. Ya eğer şeytan, onları alevk ateşin azabına çağırıyor idiyse!.."

A- "Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde: "Hayır! Biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" dediler."

Yani hiçbir bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı kitabı olmadan Allah'ın tevhidi ve sıfatları hakkında tartışıp duranlara böyle denildiğinde onlar da, putlara tapmayı kastederek: "babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" derler.

B- "Ya eğer şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!.."

Yani ya eğer şeytan, putlara tapan onların babalarını alevk ateşin azabına çağırıyor idiyse! . .

Bazıların dediklerinin aksine âyette geçen "onlar" zamiri, kendi nefislerini ifâde etmez, fakat belirtildiği gibi babalarını ifâde eder. Çünkü âyette inkâr ve reddin sebebi, onların uydukları babalarının şeytana uymuş olmalarıdır; yoksa kendi nefislerinin böyle olması değildir. Yani şeytan, onların içinde bulundukları şirk sebebiyle alevk ateşin azabına çağırıyor idiysede mi o babalarına uyacaklar? İşte onlar, şeytanın çağrısı gereğince alevk ateşin azabına yönelmiş bulunuyorlar.

22

"Kim sevap işleyerek kendini tamamen Allah'a verirse, işte o gerçekten gayet sağlam kulpa tutunmuştur. Zaten bütün işlerin sonu ancak Allah'a varır."

A- "Kim sevap işleyerek kendini tamamen Allah'a verirse, işte o gerçekten gayet sağlam kulpa tutunmuştur."

Yani kim amellerinde zât ve vasıf güzelliklerini gerçekleştirmek suretiyle sevap işleyerek bütün işlerini Allah'a havale edip tamamıyla O'na yönekrse, işte o, başvurulan sebeplerin en sağlamına tutunmuş olur.

Âyetin bu ifâdesinde, Allah'a tevekkül edip ibadetlerle meşgul olan kimsenin hali, bir dağın tepesine tırmanmak isteyip de dağın tepesinden sarkıtılan en sağlam ipin kulpuna tutunan kimsenin hak ile temsil eddmektedir.

B- "Zaten bütün işlerin sonu ancak Allah'a varır."

Yani bütün işlerin sonu, başkasına değil, ancak Allah'a varır ve o zaman Allah, bu kimselere en güzel mükâfatı verir.

23
"Resûlüm! Kim kâfir olursa, artık onun küfrü seni üzmesin.

Onların dönüşleri ancak bizedir. Biz de yaptıklarını kendilerine anlatacağız. Çünkü şüphe yok ki, Allah, kalplerde olanı hakkıyla bilendir. "

A- "Resûlüm! Kim kâfir olursa, artık onun küfrü seni üzmesin."

Yani ey Resûlüm Muhammed! Kim küfründe ısrar ederse, artik onun küfrü seni üzmesin; onun küfrü, dünyada da, âhirette de sana bir zarar vermez.

B- "Onların dönüşleri ancak bizedir. Biz de yaptıklarını kendilerine anlatacağız. Çünkü şüphe yok ki, Allah, kalplerde olanı hakkıyla bilendir."

Yani onların nihaî dönüşleri başkasına değil, ancak bizedir. Biz de o zaman, onların dünyada islemiş oldukları küfür ve günahların azap ve cezasını vererek yaptıklarının ne demek olduğunu kendilerine anlatacağız. Çünkü Allah, bütün kalplerde olanları ve ezcümle onların kalplerinde olanları da hakkıyla bilendir.

24
"Onları dünyada biraz faydalandırırız; sonra kendilerini zorunlu olarak pek ağır bir azaba sürükleriz."

Yani onları dünyada az miktarda veya az bir zaman faydalandırırız. Zira geçici olan bir şey, ömrü ne kadar uzun olsa da, devamlı, olan şeye göre az sayılır.

Sonra biz, onları zorunlu olarak öyle bir azaba sürükleriz kı, bu azap, pek ağır cisimler gibi kendilerine ağır gelir. Yahut bu azap, onları yaktığı gibi bir de kendilerini tazyik edip sıkıştırır.

25
"Yemin olsun ki, onlara: "Şu gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, hiç şüphesiz: "Allah!" diyeceklerdir. De ki: "El-hamdu k'llah / Allah'a hamd olsun." Fakat onların çoğu bilmezler."

A- "Yemin olsun ki, onlara: "Şu gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, hiç şüphesiz: "Allah!" diyeceklerdir."

Yani bu hakikat gayet açık olduğu için kendileri de bunu kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

B- "De ki: "El-hamdu k'llah / Allah'a hamd olsun." Fakat onların çoğu bilmezler."

Yani de ki; Allah'a hamd olsun ki, tevhit delillerini, üstünlük taslayanların bile inkâr edemeyecekleri kadar açık kılmış ar. Fakat onların çoğu hakikat adına hiçbir şey bilmezler. İşte bundan dolayı itiraflarının gereğini yapmazlar. Yahut onların çoğu bu hakikatin kendilerini ilzam ettiğini bilmezler.

26
"Bütün göklerde ve yerde olanlar ancak Allah'ındır. Şüphe yok ki, hiç bir şeye ihtiyacı olmayan ve her övgüye yegâne lâyık olan ancak Allah'tır."

Yani bütün göklerde ve yerde olanlar ancak Allah'ındır; bundan dolayı da göklerde ve yerde, kendisinden başka ibadete lâyık hiçbir ilah yoktur. Şüphe yok ki, bütün âlemlerden müstağni, olan, âlemlerde bulunan hiçbir şeye ihtiyacı olmayan yegâne Allah'tır ve hiç kimse O'nu övmese de, bütün övgülere yegâne lâyık olan ancak O'dur. Yahut bilfiil övülen ancak Allah'tır; çünkü bütün yaratilmışlar, hal lisanıyla O'nu övmektedirler.

27
"Yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz daha ilâve edilerek mürekkep olsa, yine Allah'ın sözleri yazmakla bitmez. Şüphe yok ki, Allah, azîz'dir, hakîm'dir."

A- "Yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz daha ilâve edilerek mürekkep olsa, yine Allah'ın sözleri yazmakla bitmez."

Yani yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsa ve okyanus denizi de bunca genişliğiyle tükendiliten sonra, arkasından yedi deniz daha ilâve edilerek hiç arkası kesilmeden bu kalemler ve mürekkeple Allah'ın sözleri yazılsa, bu kalemler ve mürekkep tükenecek, fakat Allah'ın sözleri yine bitmeyecektir. Nitekim Kehf sûresinin 109. Âyetinin tefsirinde de geçti.

Okyanus denizi, daha büyük ve geniş olduğu halde ilâve edilmek fiili, ona değil, yedi denize isnat edilmiş, çünkü dağlara ve akarsuların kaynaklarına mücavir olan bu denizlerdir ve büyük nehirler önce bu denizlere, sonra büyük okyanusa akmaktadır.

B- "Şüphe yok ki, Allah, azîz'dir, hakîm'dir."

Yani hiçbir güç, Allah'ın kudreti önünde duramaz ve hiçbir şey de, O'nun ilminin ve kudretinin dışına çıkamaz. İşte bütün ilimlerin ve hikmetlerin kaynağı olan Allah'ın sözleri yazılmakla hiç bitmez.

28
"Sizin hepinizin yaratılması ve diriltilmesi, ancak bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Allah, her şeyd hakkıyla işitendir, görendir."

A- "Sizin hepinizin yaratılması ve diriltilmesi, ancak bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir."

Yani sizin hepinizin yaratılması ve diriltilmesi, kolaylık bakımından ancak bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Çünkü Allah'ın bir işi gerçekleştirmesi, O'nu diğer bir işten alıkoymaz. Zira hepsinin vücut bulması, O'nun zorunlu iradesinin zâti kudretiyle beraber tecelk etmesine bağlıdır. Nitekim "biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona sözümüz sadece "ol!" dememizdır. O da hemen oluverir." (Nahl: 40) âyeti de bu hakikati bildirmektedir.

B- "Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, görendir."

Yani Allah, işitme konusu olan her şeyi işitendir ve görme konusu olan her şeyi görendir; O'nun bazı varlıkları bilmesi, kendisini diğerlerird bilmekten meşgul etmez. İşte Allah'ın yaratması ve diriltmesi de böyledir.

29
"Görmedin mi ki, Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye eklemektedir; güneşi ve ayı da buyruğuna boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir vadeye kadar akıp gitmektedir. Ve şüphesiz Allah, yaptıklarınıza tamamen agâhtır."

A- "Görmedin mi ki, Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye eklemektedir; güneşi ve ayı da buyruğuna boyun eğdirmiştir."

Bu hitap, Resûlüllah içindir.

Bir görüşe göre, hitap, muhatap olabilen herkes içindir. Geçen kelâm ile gelecek kelâma en uygun olan da, bu hitabın genel olmasıdır.

Yani görmek gibi sayılan kuvvetli bir bilgi ile bilmiyor musun ki, Allah, geceyi gündüze ve gündüzü de geceye eklemektedir ve böylece uzunluk ve kisalık olarak onların hak değişmektedir.

B- "Bunların her biri belli bir vadeye kadar akıp gitmektedir."

Yani güneş ile ay, Allah'ın, hareketlerinin devamı için takdir buyurduğu sûre olan kıyamet gününe kadar özel ve zorunlu hareketleriyle, senenin günlerine göre değişen günlük yörüngelerinde devamlı akıp gitmektedirler.

Hasen Basrî'den den rivâyet olunduğu gibi, güneş ve ayın hareketleri için takdir eddmiş olan süre, kıyamete kadar olan zamandır. Çünkü onların hareketi ancak kıyamet günü sona erecektir.

Kimilerine göre, güneş ile ayın hareketi, yörüngelerinde cereyan eden özel hareketleridir ve onlar için tayin edilmiş olan vade, devirlerinin sonudur ve güneşin hareket süresi bir sene, ayın hareket süresi de bir ay olarak tayin edilmiş demektir. Bu görüşe göre bu cümle, güneş ile ayın teshir edilmeleri hükmünü beyan etmekte ve gece ile gündüzün birbirlerine ilâve edilmeleri keyfiyetine ve bunun, güneşin günlük yörüngelerindeki hareketinin farklılığına göre gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Böylece güneşin hareketi tepeye doğru devam ettikçe dünyanın üstündeki yay hattı uzamakta ve buna bağlı olarak, gecenin bir kısmının ona ilâve edilmesiyle günün uzunluğu artmaktadır. Bu süreç, güneş, tepeye en yakın olan yörüngeye ulaşıncaya kadar devam etmektedir ki, bu da, güneşin, Yengeç Burcunun başına erişmesidir. Sonra güneş, tepeden uzaklaşmaya başlar ve buna bağlı olarak, dünyanın üstündeki yay hattı durmadan küçülür ve günün bir kısmının geceye ilâve edilmesiyle gün hep kısalır. Bu süreç, güneş, tepeden en uzak yörüngeye erişince kadar devam eder ki, bu da, güneşin Oğlak Burcuna girmesidir.

C- "Ve şüphesiz Allah, yaptıklarınıza tamamen agâhtır.

Bu da, âyetteki "görmedin mi?" hitabı hususî de olsa, umumî de olsa, görmek kapsamına dâhildir. Zira bu hârika işleri ve üstün tedbirleri gören kimse, bunları gerçekleştiren Allah'ın ilminin, kendi amellerinin büyüklerini de, küçüklerini de kuşatmış olduğu hakikatinden gafil kalmaz.

30
"İşte bu, şunun içindir ki, Allah, gerçekten yegâne haktır; O'ndan başka taptıkları ise, kesinlikle bâtıldır. Ve gerçekten Allah, yegâne yüceler yücesi ve ulular ulusudur."

A- "İşte bu, şunun içindir ki, Allah, gerçekten yegâne haktır; O'ndan başka taptıkları ise, kesinlikle bâtıldır."

Yani zikredilen âyetler, Allah'ın İlahhğının, yegâne hak İlahlık olduğunu beyan etmek, tevhidin hakkaniyetini ifâde etmek ve O'ndan başka taptıklarının halılığının bâtıl olduğunu bildirmek içindir. Zira bu âyetler, bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde bu hakikati açıkça ispatlamaktadır.

Hak İlahhğin Allah'a mahsus olması, O'ndan başkasının Hanlığının bâül olduğunu da gerektirdiği halde, ayrıca bunun da sarih olarak ifâde edilmesi, tevhit noktasına pek önem verildiğini göstermek için, bir de, mezkûr hususun bâtıl olmasının delâletinin, yalnız dolaylı yoldan olmayıp fakat aynı zamanda doğrudan doğruya da sabit olduğunu bildirmek içindir.

B- "Ve gerçekten Allah, yegâne yüceler yücesi ve ulular ulusudur."

Yani mezkûr âyetler, aynı zamanda şu hakikati de bildirmek içindir: Allah, her şeyden yücedir ve her şeye hâkim ve galiptir. Zira mezkûr âyetti, kerimelerin muhtevası, en büyük yücelik ve ululuğun yegâne Allah'a mahsus olduğunu gayet mükemmel olarak açıklamaktadır.

Kimileri de bu kelâm-ı kerimi şöyle, tefsir etmişler: zikredilen sınırsız ilim ile kudret, hârika işler ve bunların Allah'a mahsus olması şunun içindir: Zâtında sabit, bütün cihetlerinden vacip, yahut İlahlığı sabit olan yegâne Allah'tit. Ancak malûmun olduğu üzere, Allah'ın hak olması ve O'nun yüceliği ve ile ululuğu, sayılan hükümlerin dayanağı olabihyorsa da, putların Hanlığının bâtıl olmasının, buna dayanak olmakla ilgisi yoktur. Bu itibarla bunu da sebepler konusunda zikretmenin bir anlamı olmaz; hatta işi tersine çevirmek olur. Zira zorunlu olarak sabittir ki, onların bâtıl olmasını gerektiren, zikredilen hükümlerdir; yoksa onların bâtıl olması, o hükümleri gerektiren değildir.

31
"Görmedin mi ki, size delillerini göstermek için denizde gemiler Allah'ın lûtfu ile akıp gitmektedir. Hiç şüphe yok kı, bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için birçok ibretler vardır."

A- "Görmedin mi ki, size delillerini göstermek, için denizde gemiler Allah'ın lûtfu ile akıp gitmektedir."

Yani Allah, birliğinin, ilim ve kudretinin bazı delillerini göstermek için denizde gemiler, kendi lûtfu keremiyle, sebeplerini yaratıp hazırlamasiyla akıp gitmektedir.

Bu kelâm-ı kerim, Allah'ın üstün kudretine, sonsuz hikmetine ve sınırsız ihsanına diğer bir delildir..

B- "Hiç şüphe yok ki, bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için birçok ibretler vardır."

Bu kelâm, mâkabline illet ve sebep mahiyetindedir. Yani zikredilenlerde, meşakkatlere ziyadesiyle sabredip de dâhili ve haricî delilleri tefekkür etmekte kendini yoran ve Allah'ın nimetlerine çok şükreden kimseler için bir çok büyük ibretler vardır.

Çok sabretmek ve çok şükretmek, mü’minin vasıflarıdır. Bu itibarla sanki" her mü’min için" denilmiş sayılır.

32
"Onları dalgalar, gölgeler gibi sardığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Ama Allah, onları karaya çıkarıp kurtardı mı, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi ancak çok hain nankörler inkâr eder."

A- "Onları dalgalar, gölgeler gibi sardığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Ama Allah, onları karaya çıkarıp kurtardı mı, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar."

Yani dalgalar, dağların, bulutların vs. gölgeleri gibi onlari sarıp kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a halis kılarak yalnız O'na yalvarırlar. Zira o zaman karşılaştıkları güçlükler ve sıkıntılar sebebiyle, fıtratla çekişen nefis arzuları ve taklit zail olmaktadır. Ama Allah, onları karaya çıkarıp kurtardı mı, içlerinden bir kısmı, tevhit yolu olan orta yolu tutar. Yahut bunlar, küfürde orta yolu tatar; çünkü küfründen kısmen caymış olur.

B- "Zaten bizim âyetlerimizi ancak çok hain nankörler inkâr eder."

Zira bunların hıyaneti, fıtrî ahdi, yahut denizde verdikleri ahdi bozmaktır. Ve bunlar, Allah'ın nimetlerine de nankörlük etmektedir.

33
"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Babanın evladına ve evladın da kendi babasına hiç bir fayda veremeyeceği bir günden korkun. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Artık dünya hayatı sakini sizi aldatmasın ve çok aldatıcı şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sakın, sizi kandırmasın."

A- "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Babanın evladına ve evladın da kendi babasına hiç bir fayda veremeyeceği bir günden korkun."

Âyette (Arapça metinde), evladın, babasına fayda vermeyeceği, babanın, evladına fayda vermeyeceğinden farklı bir ifâde ile (babaninki fiil cümlesi ile, evladınki ise isim cümlesi ile) zikredilmesi, şunun içindir:

babanın, evladına faydası olmayacağına göre, evladın, babasına faydası haydi, haydi olmayacaktır. Bir de, bazı mü'minlerin, kâfir olan babalarına âhirette faydaları olacağı beklentisini tamamen kesmek içindir.

B- "Şüphesiz Allah'ın vaadi haktir. Artik dünya hayatı sakını sizi aldatmasın ve çok aldatıcı şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sakın, sizi kandırmasın."

Yani şüphesiz Allah'ın mükâfat ve ceza vaadi haktır; aksinin olması asla mümkün değildir. Artik dünya hayati sakın, sizi aldatmasın ve çok aldatıcı olan şeytan, günahları size cazip göstererek ve tevbe ve bağışlanma ile umutlandırarak sizi günahlara sürüklemesin.

34
"Şüphesiz kıyametin ne zaman kopacağının bilgisi, ancak Allah katindadır. Yağmuru da o yağdırır; rahimlerde olanı da ancak o bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını da dirayet etmez (bilmez); hiç kimse nerede öleceğini de dirayet etmez (bilmez). Şüphe yok ki, Allah, alîm'dir (her şeyi hakkıyla bilendir); habîr'dir (her şeye tamamen agâhtır)."

A- "Şüphesiz kıyametin ne zaman kopacağının bilgisi, ancak Allah katındadır. Yağmuru da o yağdırır; rahimlerde olanı da ancak o bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını da dirayet etmez (bilmez); hiç kimse nerede öleceğini de dirayet etmez (bilmez)."

Rivâyet olunuyor ki, Haris b. Amr, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzuruna geldi ve: "Kıyamet ne zaman kopacak? Ve ben tohumlarımı toprağa ektim; ne zaman, yağmur yağacak? Ve benim karımın hamileliği erkek mi, kız mı? Ve ben yarin ne yapacağım? Ve ben nerede öleceğim?" diye sordu. İşte bu sırada bu âyeti kerime indi.

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre: "Gaybm anahtarları beştir" buyurmuş ve ondan sonra da bu âyeti kerimeyi okumuştur, 26

Yani şüphesiz kıyametin ne zaman kopacağını ancak Allah bitir. Yağmuru da, ez eh ilminde takdir buyurduğu zamanlarda ve tayin buyurduğu yerlerde ancak o yağdırır. Rahimlerde olan çocuğun erkek veya dişi, tam veya eksik olduğunu da ancak, o bilir. Hiç kimse de, yarın hayır mı, yahut şer mi işleyeceğini de kesin olarak bilmez; bazen hayır ve serden birine azmeder; fakat onun aksini yapar. Ve hiç kimse, ne zaman öleceğini bilmediği gibi, nerede, öleceğini de bilmez.

Rivâyet olunuyor ki, bir gün Azrail Süleyman Peygamberin meclisine uğradı ve orada, mecliste bulunanlardan birine sürekli baktı. Baktığı adam da, Hazret-i Süleyman'a: "Bu kimdir?" Diye sordu. Hazret-i Süleyman da: "Azrail'dir" dedi. O şahıs da, Hazret-i Süleyman'a: "Bana öyle geliyor ki, o, beni istiyor; sen rüzgâra emret de, beni Hindistan'a atsın" dedi. Hazret-i Süleyman da öyle yaptı. Sonra Azrail (aleyhisselâm), Süleyman'a dedi ki: "Ben, taaccüp ettiğim için hep o adama bakıyordum. Zira bana, Hindistan'da onun canını almam emredildi; fakat onu burada görüyordum."

Âyetin metninde Allah'a ilim isnat edilmesi, kula ise dirayet isnat edilmesi, şu hakikati bildirmek içindir:, kul, anlamak için bütün çarelere başvursa ve bu yolda bütün imkânlarını harcasa da, kendi yapacağı işleri ve akıbetini anlayamaz. Şu halde hakkında delil bulunmayan başka işleri nasıl anlayabilir!

B- "Şüphe yok ki, Allah, alîm'dir (her şeyi hakkıyla bilendir); habîr'dir (her şeye tamamen agâhtır)"

Yani Allah'ın ilmi sınırsızdır. Bundan dolayı hiçbir şey ve ezcümle zikredilen hususlar da O'nun ilminden gizli almaz ve Allah, her şeyin dış yüzünü bildiği gibi, iç yüzünü de bilmektedir.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle, buyurmuştur:

"Bir kimse, Lokman sûresini okursa, kıyamet günü Hazret-i Lokman ona arkadaş olur ve bu sûrede zikredilen iyilikleri yapan ve zikredilen kötülüklerden sakınan insanların sayısının on katı kadar ona sevap verilir."

SECDE SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. 30 veya 29 âyettir.

1
"Elif. Lam. Mîm."

Bu harfler, ya sûrenin adıdır. Yani bu, Elif Lâm Mîm süresidir. Yahut bu harfler, tâdât şeklinde olup bir terkip değildir.

2
"Bu kitabın, âlemlerin Rabbi katından indirilmiş olduğunda hiç şüphe yoktur."

3
"Yoksa kâfirler: "Muhammed, onu uydurdu mu" diyorlar?

Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için -hidâyete ersinler diye- Rabbinin katından indirilen hak kitaptır."

A- "Yoksa kâfirler: "Muhammed, onu uydurdu mu" diyorlar?"

O kâfirler, bu sözleriyle, Kur'ân'ın Allah katından indtiilmiş olduğunu inkâr ediyorlardı. Bu kelâm ile, onların iddiaları reddedilmekte ve taaccüp edilecek bir boş iddia olduğu beyan edilmektedir. Zira onların bu iddiasının bâtıl olduğu ve beşer üstü olan bu kelâm-ı kerimin, Peygamberimiz tarafından uydurulmuş olmasının imkânsız olduğu gayet açıktır.

B- "Hayır! O, senden önce kendilerine, hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için -hidâyete ersinler diye- Rabbinin katından indirilen hak kitaptır."

Bundan önce onların iddiaları reddedildikten sonra bu kelâmda da, onların inkâr ettikleri şeyin hakikatin ta kendisi olduğu beyan edilmektedir. Nitekim bundan önce "âlemlerin Rabbi" denilmiş iken, burada, Peygamberimizi teşrif (şereflendirmek) için "senin Rabbin" denilmiştir. Bundan sonra da Allah katından indirilmiş olan bu kitabın gayesi beyan edilmek suretiyle mezkûr hakikat teyit edilmektedir. Zira bir şeyin gaye ve hikmetini beyan etmek, özektikle de bu gayenin, güzel olması, büyük faydaları intaç etmesi ve bunlara şiddetli ihtiyaç olması halinde, mutlaka o şeyin vücuda gelmesinin lüzumunu temin ve tekit eder. Ve Kureyş kabilesi de, insanların en sapkını ve Peygamber gönderilmek ve kitap indirilmek suretiyle hidâyet edilmeye insanların en muhtacı idiler. Nitekim Peygamberimizden önce onlara Peygamber gönderilmemişti. Yani senin uyarmandan önce, yahut senin zamanından önce kendilerine uyarıcı Peygamber gelmemiştir.

Âyetteki "hidâyete ersinler diye" ifadesiyle bildirilen umut, Peygamberimiz cihetinden itibar edilmektedir. Yani onların hidâyetini umarak kendilerini uyarman için... demektir.

4
"Allah O'dur ki, gökleri, yeri ve bunların arasında ileri altı günde (aşamada) yaratmış, sonra arş'a istiva etmiştir (hükümran olmuştur). Sizin O'dan başka ne bir veliniz, ne de şefaatçiniz vardır. Artık öğütlenmeyecek misiniz?"

A- "Allah O'dur kı, gökleri, yeri ve bunların arasında ileri altı günde (aşamada) yaratmış, sonra arş'a istiva etmiştir (hükümran olmuştur)."

Bu kelâm-ı kerimin tefsiri daha önce geçti. (Furkan: 59)

B- "Sizin O'dan başka ne bir veliniz, ne de şefaatçiniz vardır."

Yani siz Allah'ın rızasını kazanmazsanız, size yardım ve şefaat edecek, sizi O'nun azabından koruyacak hiç kimse olmaz; sizin maslahatlarınızı gözetecek ve yardım yerlerinde size yardım edecek olan yegâne O'dur. O, sizi inÂyetinden mahrum bırakırsa, sizin ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız olmaz.

Burada şefaatçi, yardımcı anlamındadır.

C- "Artık öğütlenmeyecek misiniz?"

Yani bütün bunlardan sonra artık siz, bu nasihatleri dinleyip de, onlarla öğütlenmeyecek misiniz? Yahut siz, bunları dinlediğiniz halde bunlardan öğüt almayacak mısınız?

Birinci mânâya göre, inkâr, hem dinlemeye, hem de öğüdenmeye ilişkindir, ikinci mânâya göre ise, inkâr, öğüdenmeyi gerektirecek dinleme tahakkuk ettiği halde öğüdenmemeye ilişkindir.

5
"Allah, her işi gökten yere yönetir. Sonra işler, sizin saydıklarınızdan bin yıl tutan bir günde O'nun ilminde sabit kalır (yahut) O'na yükselir."

Bir görüşe göre, yani Allah, dünya işlerini, melekler vs. gibi semavî sebeplerle yönetir; bu sebeplerin sonuçları ve hükümleri dünyaya iner. Sonra bu işler, sizin saydıklarınız zamanlardan bin yıl tutan uzun bir zaman Allah'ın ilminde bilfiil mevcut olarak sabit kalır. Bundan maksat, hâdiselerin tedbiri ile meydana gelmesi arasındaki zamanın pek uzun olduğunu beyan etmektir.

Diğer bir görüşe göre ise âyetin mânâsı şöyledir: Allah, günlük hâdiseleri levh-ı mahfûz'da tespit, ederek tedbir ettikten sonra melekler, onları dünyaya indirir. Sonra sizin saydıklarınızdan bin yıl tutan bir zamanda onlar Allah'a yükselir. Zira gök ile yer arasındaki mesafe beş yüz seneliktir. (Böylece gidiş ve gehşin toplamı bin yıl tutar.)

Bir diğer görüşe göre ise mânâ şöyledir: Allah, bin senelik hükümleri meleke verir; melek onları dünyaya indirir. Sonra melek, bu bin seneden sonra ikinci bin senelik hükümleri almak için Allah katına yükselir.

Başka bir görüşe göre ise, yani Allah, bütün işleri kıyamete kadar tedbir eder; kıyamet koptuğunda bütün işler O'na yükselir.

Bir başka görüşe göre ise, yani emredilen itaatleri vahiy ile gökten yere indirerek tedbir eder; sonra hâlis olarak ancak uzun bir zaman O'na yüksekti. Çünkü ihlas ile hâlis ameller azdır. Ancak malûmun olduğu üzere, hâlis amellerin az olması, onların semaya geç yükselmesini gerektirmez; fakat yükselen amellerin az olmasını gerektirir.

6
"İşte o Allah, görülmeyeni de, görüleni de bilen azîz ve rahim olandır."

Yani gökleri ve yeri yaratan, arş'a hükümran olan, yegâne veli ve yardımcı olan ve kâinatı zikredildiği gibi hârika bir şekilde tedbir eden Allah, görülmeyeni de, görüleni de bilen, her ikisini de hikmete uygun olarak tedbir eden, emrinde galip olan ve kullarına son derece merhametli olandır.

Bu âyet işaret ediyor ki, Allah, bütün bu zikredilenleri lûtfu keremiyle gerçekleştirmektedir.

7
"O Allah ki, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır. Ve şu insanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır."

A- "O Allah ki, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır."

Yani Allah, her yaratılmışın yaratılışını gayet güzel ve mükemmel yapmıştır. Çünkü Allah'ın yarattığı her varlık, hikmet ve maslahata gayet uygun olarak düzenlenmiştir. Bu itibarla yaratılmışların hepsi güzeldir. Ancak yaratılmışların bir kısmı daha da güzeldir. Nitekim Kur'ân'da şöyle denilmektedir: "incire, zeytine, sina dağına ve şu güvenli beldeye yemin ederim ki, biz, insanı en güzel biçimde yarattık."

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir: o Allah ki, her şeyi nasıl yaratacağını bilmiştir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Allah, lûtfu keremiyle, her şeye, kendisine uygun olan yaratılışı bahsetmiştir, demektir.

Başka bir görüşe göre ise, yani Allah, her mahlukuna, onun muhtaç olduğu her şeyi ilham ile öğretmiştir, demektir.

Ebû'l Beka diyor ki:'Atimi Allah, mahluklara, muhtaç oldukları her şeyi öğretmiştir." Bu görüşe, bu âyet de, sonuç, olarak, "o da: bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren, sonra da ona doğru yolu gösterendir, dedi." âyetinin mânâsını ifâde etmektedir.

B- "Ve şu insani yaratmaya da çamurdan başlamıştır."

Yani Allah, bütün yaratılmış canlılar içinden insanı, anlamakta akılların hayrete düştüğü hârika bir şekilde yaratmaya çamurdan başlamıştır. Nitekim Allah, Âdem'i, insan cinsinin bütün fertlerinin fıtratını icmali olarak içerecek şekilde ve her ferdin farklı olan istidat derecesine göre kuvveden fiile çıkmasını gerektirecek özellikte pek acayip bir fıtratta yaratmıştır. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu bildirmektedir.

8
"Sonra onun neslini nâçiz bir sülâleden üretmiştir."

Nesilden murat onun zürriyetidir. Ona nesil denilmiş, çünkü Hazret-i Âdem'in zürriyeti kendisinden ayrılmaktadır, (nesil de, ayrılmak anlamındadır.)

Nâçiz sülâleden (suyun özünden) murat, menidir.

9
"Sonra onu düzeltip şekillendirmiş ve kendi ruhundan ona üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler var etmiştir. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

A- "Sonra onu düzeltip şekillendirmiş ve kendi ruhundan ona üflemiştir."

Yani Allah, sonra ana rahminde insanın uzuvlarını tam olarak şekillendirmiş; ona gereken biçimi vermiş ve kendi ruhundan ona üflemiştir.

Burada ruhun, Allah'a izafe edilmesi, insani teşrif içindir ve bir de şu hakikatleri bildirmek içindir: insan son derece acayip bir mahluk ve hârika bir sanattır; onun Allah'ın huzuruna münasip bir şanı vardır; beşer aklının dahî marifetten erişebileceği en son makam, bazen O'na izafet ile ifâde edilen, bazen de O'nun emrine nispet edilmekle ifâde edilen mertebedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "de ki: ruh, Rabbimin emrindendir."

B- "Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler var etmiştir."

Yani Allah, sizin menfaatiniz için bu duyu organlarım yaratmıştır ki, bunların, haddi zâtında kıymetleri edilemeyecek kadar büyük nimetler olmaktan başka, bir de size bahşedilen dinî ve dünyevî diğer nimetleri anlamanın vesileleri olduklarını anlayasınız ve bunlara şükredesiniz; yani bu organların her birini, yaratılış gayesine uygun olarak kullanıp kulaklarınızla tevhidi ve yeniden dirilmeyi ifâde, eden vahiy âyetlerini ve gözlerinizle de kâinat âyetlerini idrâk edesiniz ve kalplerinizle de bunların hak olduklarına deliller bulasınız.

C- "Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

Yani siz, ne kadar az şükrediyorsunuz, yahut az zamanda şükrediyorsunuz! Bu cümle, makabli için bir zeyil mahiyetinde olup o kâfirlerin, bu büyük nimetlere olan nankörlüklerini beyan etmektedir. Zira burada azlık, yokluk anlamındadır, (siz, hiç şükretmiyorsunuz, demektir.) nitekim bundan sonraki kelâm da, bunu bildirmektedir.

Bu âyetlerde, insanın hallerinin, fıtratın başlangıcından ruh üflenmesine kadar hitap üslubuyla ifâde edilmesi -ki, bu, onun gerçekleri anlamaya yetenekli ve salâhiyetti olduğunu bildirir- son derece bir ifâde mükemmeliyetı vardır.

10
"Kâfirler: "Biz toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, biz mi hiç şüphesiz yeniden yaratılacağız?" dediler. Hayır! Onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir."

A- "Kâfirler: "Biz toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, biz mi hiç şüphesiz yeniden yaratılacağız?" dediler."

Bu kelâm, o kâfirlerin bâtıl inançlarını beyan etmektedir. Burada bundan önceki hitap kipinin terk edilip gıyabî kipin kullanılması da, bize bildiriyor ki, onların anılan nimetlere şükretmemeleri, onlardan yüz çevirmeyi (hitap ifâdesinin terk edilmesini) ve başkalarına teşhir amacıyla cinayetlerinin tâdât edilmesini gerektirmektedir.

Yani kâfirler dediler ki: "Biz toprak olup yeryüzünün toprağına karışıp ondan fark edilmez hale geldiğimiz zaman..." yahut "toprağa gömülerek kayıp olduğumuz zaman..."

Bir kırâete göre, (âyetin metnindeki) "dalelnâ" fiili, "saklnâ" olarak okunmuştur. Yani biz, toprakta çürüdüğümüz zaman, yahut toprağa dönüştüğümüz zaman...

Bir görüşe göre, bunu söyleyen Übeyy b. Halef adındaki müşriktir.

Diğer müşrikler de onun sözüne rıza gösterdikleri için, bu söz hepsine isnat edilmiştir. (Dediler, denilmiştir.)

B- "Hayır! Onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir."

Burada, onların yeniden yaratılmayı inkâr etmelerinin beyanından daha ağır ve şeni olan bir hususun beyanına intikal edilmektedir ki, bu da, onların, âhiret hayatını ve orada karşılaşacakları korkunç akıbetlerin tamamını inkâr etmeleridir.

11
"De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği sizi vefat ettirecektir (sizin canınızı alacaktır). Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."

Bu kelâm, hakkı beyan etmekte ve onların bâtıl iddialarını reddetmektedir. Yani hak olan budur; yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi ölüm, canlılara cibilliyet gereği olarak arız olan tabii hallerden değildir.

Yani sizin canlarinizi almakla ve ecellerinizi saymakla görevli bulunan ölüm meleği Azrail sizin yüzlerinize ve arkalarınıza vurarak en çetin ve feci şekilde sizin ruhlarınızı alıp sizde canlılık adına hiçbir şeyi bırakmayacaktır. Yahut sizden hiç kimseyi geride, bırakmayacaktir. Sonra siz, hesap ve ceza (karşılık) için, yeniden diriltilip Rabbinize döndürüleceksiniz.

12
"O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük ve işittik; şimdi bizi dünyaya geri gönder de, sâlih ameller yapalım; çünkü biz kesin olarak inandık" diyecekleri vakit bir görsen!., "

Yani sen, bundan önceki âyette belirtildiği gibi, "biz, toprağın içinde kayıp olduktan sonra..." diyen günahkârların, yahut bunların da dâhil oldukları bütün günahkârların, Rableri huzurunda, dünyada işledikleri çirkin suçları meydana çıktığında utanç ve mahcubiyetten başlarını öne eğecekleri,

"Rabbimiz! Biz de artık hakkı görenlerden ve işitenlerden olduk ve görülen ve işitilen âyetleri idrâk etmek istidadı bizim için de hâsıl oldu; daha önce ise biz hiçbir şeyi idrâk etmeyen körler ve sağırlar idik; şimdi bizi dünyaya gönder de, o âyetlerin gereği olan sâlih ameller yapalım; çünkü biz kesin olarak inandık" diyecekleri vakit bir görsen! . .

Yani onlar o zaman, bu sözleri ile, görme ve işitme duyularının ve kalplerinin sıhhatli ve âyetleri anlayıp gereklerini yapmaya muktedir hale geldiklerini iddia edecekler. Hulâsa, onlar: "Biz daha önce hiçbir şeyi akıl edemiyorduk. Şimdi ise kesin olarak inandık" diyecekler. Bütün bu söyledikleri, dünyaya geri döndürülmek dileklerinin kabul edilmesi umuduyla yakarıştaki gayretlerinin ifadesidir. Ancak heyhat!.. Onların gördükleri, o zaman kendilerine gösterilecek küfür ve günahların, çirkin suretleri ve işittikleri de, meleklerin, kendilerine, gidecekleri yerin kesin olarak Cehennem olduğunu bildirmeleri de olabilir. Bu görüşe göre mânâ şöyledir: biz şimdi amellerimizin çirkinliğini gördük. Halbuki biz dünyada onları güzel görüyorduk. Ve biz, son durağımızın Cehennem olduğunu işittik. Bu mânâ, daha sonra zikredilen sâlih amel yapma vaadine de daha münasiptir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani biz, Peygamberlerini tasdik ettiğini işittik, demektir. Ancak malûmun olduğu üzere Allah'ın, o zaman Peygamberlerini tasdik etmesi, onların bildırdıkları ceza ve mükâfat vaatlerinin gerçekleşmesidir; yoksa onların doğru olduklarını haber vermekle, değildir ki, onlar, bunu işitsinler.

Başka bir görüşe göre ise, yani şimdi biz, Peygamberlerin sözlerini itaat ve izân ile işittik, demektir.

Âyette şartın cevabı mahzûftur. Yani bunu görseydin, anlatılması imkânsız pek korkunç bir şey görürdün.

Bu hitap, kim olursa olsun, muhatap olabilen herkes içindir. Zira bundan murat, o kâfirlerin kıyametteki kötü hallerini ve bu hallerin korkunçluğunun ve fecaatinin idrâkinin, garip ve pek çetin hadiseleri görebilen binlerine mahsus olmayıp fakat görebilen herkesin bunun korkunçluğundan ve dehşetinden taaccüp ettiğini ifâde etmektir.

Bazılarına göre, bu hitabın umumî olmasından maksat, onların halinin, gizli kalmasının asla mümkün olmayacak kadar aşikâr olduğunu, bu itibarla bunun, birilerine mahsus olmadığını, fakat görebilen herkes için geçerli olduğunu beyan etmektir. Ancak bu izahı yapanlar, hakkın tahkikinden sapmışlardır. Zira burada maksat, onların halinin son derece perişan olduğunu beyan etmektir; yoksa maksat, onların halinin son derece aşikâr olduğunu beyan etmek değildir. Zira bu, müsellem hususlardandır. O halde bunu böyle izah etmek gerekir.

13
"Ve biz dilemiş olsaydık, herkese hidâyetini elbette verirdik. Fakat "cehennemi hiç şüphesiz cinlerden ve insanlardan tamamıyla dolduracağım" diye benden kesin söz sâdır olmuştur."

Yani eğer biz, iyi olsun, kötü olsun, herkese, kendisini mutlaka imâna ve sâlih amele hidâyet edecek vesileler vermeyi bilfiil dileseydik, biz, onu, kazanç yurdu olan dünyada mutlaka verirdik ve bunu, ceza ve mükâfat yurdu olan âhirete tehir etmezdik. Fakat "iblis: Senin mutlak kudretine yemin olsun ki, onlardan hâlis kılınmış kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi. Kadar -ki, ben zaten doğruyu söylerim- mutlak ve muhakkak sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım! buyurdu." âyetlerinde belirtildiği gibi, İblisin sözüne karşı bu vaat benden sâdır olmuştur -işte mezkûr sâd âyetlerinden de bu kastedilmektedir.

Nitekim burada, cinlerin, insanlardan önce zikredilmesinden de anlaşılmaktadır. - işte o sözümüzün gereği olarak biz, herkese hidâyet vermeyi dilemedik; fakat biz, hidâyetimizi İblis'e uyarılardan uzaklaştırdık. Ve siz de İblis'e uyanlara dâhilsiniz. Nitekim siz, İblisin azdırmasıyla tercihinizi bâtıl yönünde kullandınız. Ve bizim kulların fiillerini dilememiz de, onların tercihine bağlıdır. İşte siz de, hidâyeti tercih etmeyip dalâleti tercih edince, biz de, onu size vermeyi dilemedik; onu, kendisini tercih eden iyi nefislere verdik. Bundan sonra gelecek 15. Âyette, zikredilenlerden murat da, bu hidâyetin bahsedildiği bahtiyar insanlardır. Bu itibarla hidâyet verme, iradesinin olmamasının ana sebebi, onların kötü tercihleridir; mezkûr ilâhî vaadin tahakkuku değildir.

Yukarıda belirtildiği gibi, bu ilâhî irade (dileme), kulların fiillerinin gerçekleştiği andaki fiili irade ile kayıtlandırılmıştır, çünkü ezeli irade, kulların olacak fiillerine icmalî olarak taallûk etmesi hasebiyle azap sözünün tahakkuk etmesinden öncedir. Bu itibarla hidâyetin olmaması, o ezelî iradenin tahakkukuna

bağlanamaz. O ezelî irade, ancak Allah'ın, onların gelecekte tercihlerini bâtıl yönünde kullanacaklarını, batılı hidâyete tercih edeceklerini ezeli ilmiyle bilmesi demektir. İşte eğer dahî irade bu fiilî cihetle kastedddiği takdirde zikredilen sebebe bağlanabilir. Tıpkı "Allah, onlarda hayır olduğunu bilseydi, onlara mutlaka işittirirdi." âyetinde ifâde edildiği gibi.

Şu halde bu âyetin mânâsının, "eğer biz dileseydik, herkese, bizim katımızda bulunan öyle bir lütuf verirdik ki, onu tercih etseler, hidâyet bulurlardı; fakat biz, bunu onlara vermedik; çünkü küfrü tercih ettiklerini bildik" şeklinde olduğunu vehmedenler, işleri tamamen karıştırmışlardır.

14
"O gün onlara şöyle denilecek: artık, bu günümüze kavuşmayı unutmuş olmanız yüzünden şu azabı tadın. Muhakkak Biz de sizi unutmuşuzdur. Yaptıklarınızdan ötürü şu ebedi azabı tadın."

Bu kelâm, bize bildiriyor ki, onların azap edilmeleri, sadece azap vaadinin daha önce kesinleşmiş olmasından dolayı değil, fakat azap ve azap vaadi de, onlardan kaynaklanan bir sebep mucibincedir. Yani sizin dünyaya dönüşünüz olmayacak, yahut sizin hakkınızda azap vaadim kesinleşmiştir. Bu korkunç günü tamamen unutmanız, onu hiç düşünmemeniz ve ona hiç hazırlık yapmamanız yüzünden artık şu azabı tadın. Şüphesiz biz de, tamamen unutulmuşlar gibi sizi azapta bırakmışızdır. Yaptıklarınızdan ötürü şu azabı tadın.

Âyetin son cümlesi, tekidi tekrar ve pekiştirmek mahiyetindedir.

15
"Bizim âyetlerimize ancak o kimseler îman ederler ki, âyetlerimizle kendilerine öğüt verildiğinde, onlar, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve tabletini hamd ile tesbih ederler."

Bu kelâm-ı kerim, o kâfirlerin, kendilerine hidâyet verilmesine lâyık olmadıklarını açıklamakta ve kendilerine hidâyet (yol gösteren imkân) verilse bile, îman etmeyeceklerini bildirmekte ve buna lâyık olanları tayin etmektedir. Yani biz, sizi dünyaya geri göndersek de, iddia ettiğiniz gibi, âyetlerimize îman etmeyeceksiniz ve gereğince iyi işler yapmayacaksınız. Nitekim diğer bir âyette de: "eğer onlar geri dünyaya geri gönderilseler de, kendilerine yasak edilen günahlara yine mutlaka dönerler." denilmektedir. Zira bizim âyetlerimize ancak o kimseler îman ederler ki, âyetlerimizle kendilerine öğüt verildiğinde, îman etmeyi, ceza ve mükâfat vaatlerimizin gerçekleştiği kıyamet gününe kadar tehir etmek şöyle dursun, hiç tereddüt bile etmeden ve gecikmeden hemen yüzüstü secdeye kapanırlar ve Allah'ı, O'na yakışmayan her vasıftan ve ezcümle, yeniden diriltmekten aciz olmaktan tenzih ederler ve aynı zamanda O'nu, bahsettiği nimetlerden dolayı ve nimetlerin en büyüğü olan âyetleri vermek ve onlarla hidâyete ermek başarısını ihsan etmek nimetinden dolayı hamdederler.

Âyetin metninde Rab kelimesinin, onların zamirine izafe edilmesi (Rablerini... denilmesi), tesbih ile hamdin illetini ve onların bunu, Allah'ın, kendilerinin Rabbi olduğu mülahazasıyla yaptıklarını bildirmek içindir.

Ve onlar, Allah'a boyun eğerler ve büyüklük taslayıp da yaptıkları secdeden, tesbih ve hamdden geri durmazlar.

16
"Azabından korkarak ve rahmetini umarak rablerine yalvarmak üzere yanları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."

Bu kelâm-ı kerim de, o mutlu ve kutlu insanların diğer güzeikiderini beyan etmektedir.

Yani onlar, Allah'ın gazabından, azabından ve ibadetlerinin kabul edilmemesinden korkarak ve O'nun rahmetini umarak devamlı Rablerine yalvarmak üzere, yanları yataklardan, yatma yerlerinden uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz mallardan da hayır ve hasenat yolunda harcarlar.

Yanları yataklarda uzak kalanlardan murat, geceleri teheccüt namazını

Enes b. Malik diyor ki: "Bu âyet, biz ensar müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Bizler, akşam namazını kıldıktan sonra Peygamberimizle beraber yatsı namazını da kılmadan meskenlerimize dönmezdik."

Yine Enes'ten rivâyet olunduğuna göre der ki: "Bu âyet, ashaptan bazı kimseler hakkında nazil olmuştur ki, bunlar, akşam namazından sonra yatsı namazına kadar namaz kılıyorlardı. Bu namaz, evvâbîn namazıdır."

Bu görüş, Ebi Hazim ile Muhammed b. El-Mükender'in de görüşüdür. Bu görüş, İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmektedir.

Atâ ise diyor ki: "Bunlar, yatsı namazını ve sabah namazını cemaatle kılmadan uyumayan kimselerdir."

Meşhur olan görüşe göre ise, bu namazdan murat, gece namazıdır. Hasen-ı Basrî, Mücâhid, imam Malik, İmam Evzâî ve diğer bazı kimselerin görüşü de budur. Zira Peygamberimiz buyurmuş ki: "Ramazan ayından sonra en faziletti oruç, Allah'ın ayı denilen Muharrem ayının orucudur. Farz namazlardan sonra en faziletti namaz, gece namazıdır."

Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, "bu, kulun gece kalkıp namaz kılmasıdır" buyurmuştur.

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü Allah, öncekileri ve sonrakileri bir araya topladığı zaman, bir münadi gelip herkese duyuracak bir yüksek sesle şöyle nida edecek:" bugün burada toplanmış olanlar, kimin öncelikle Allah'ın lûtfu keremine lâyık olduğunu bileceklerdir, "sonra bu münadi geri dönüp şöyle seslenecektir:" yanları yataklardan uzak kalanlar, ayağa kalksınlar! "sayıları az olan bu kimseler, ayağa kalkacaklar." Sona münadi yine geri dönüp şöyle seslenecek: "bollukta ve darlıkta Allah'a hamdedenler, ayağa kalksınlar!" Sayıları az olan bu insanlar da ayağa kalkacaklar ve bunlar hepsi, cennete sakveriiecekler. Sonra diğer insanlar, hesaba tabi tutulacaklar."

17
"İşte yapmakta oldukları iyi işlere karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez."

Yani ne mukarreb (Allah'a yakın) meleklerden, ne de resul olan Peygamberlerden bile hiç kimse, o büyük vasıfları sayılan bahtiyar insanlar için, dünyada yaptıkları sâlih amellere karşılık, ne mutluluklar saklandığını bilemez.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Allah Azze ve celle diyor ki: ben, sâlih kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insan aklının tasavvur edemediği büyük nimetler hazırladım. Sizin muttak kılındığınız ve anladığınız cennet lezzetlerini bırakın; onlar, sizin için sakladıklarım yanında az sayılır. İsterseniz, "İşte yapmakta oldukları iyi işlere karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez, " âyetini okuyun."

Deniliyor ki; bu insanlar, amellerini gizlemişler; Allah da, onların mükâfatlarını gizlemiştir.

18
"Artık, mü'min olan kimse, fâsık (yoldan çıkmış) kimse gibi olur mu hiç! Bunlar elbette bir olamazlar."

A- Artık, muinin olan kimse, fâsık (yoldan çıkmış) kimse gibi olur mu hiç!

Yani mü’min ile fâsık arasındaki apaçık fark ortaya çıktıktan sonra o üstün vasıfları zikredilen mü’min, halleri zikredilen fâsık gibi olur mu hiç!

B- "Bunlar elbette bir olamazlar.

Bundan önceki cümle ile, aralarında benzerlik olmadığının ifâde edilmesiyle, bu cümle ile ifâde edilen mânâ, en beliğ ve kuvvetli şekilde tamamıyla bildirildiği, halde bu cümle ile de sarih olarak ifâde edilmesi, bundan sonra gelecek tafsilatın buna bina edilmesi içindir.

19

"îman edip sâlih ameller yapanlara gelince, işte yapmış oldukları iyi işlere karşılık olarak, kendileri için Me'vâ (kalıcı yurt) cennetleri vardır."

Bundan önce anılan iki fırkanın dünyadaki halleri zikredildikten sonra burada da onların mertebeleri açıklanmaktadır.

Âyetin metninde cennet, me'vâya izafe edilmiş, çünkü gerçek yurt cennettir; dünya ise, mutlaka terk edilecek bir geçici konaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, me'vâ, muayyen bir cennetin adıdır. Hangi mânâ olursa olsun, bu ifâdede, yukarıda zikredildiği gibi, onların, dünyada konakları olan yataklarından yanlarım uzak tuttuklarına işaret edilmiş olması, uzak bir ihtimal değildir.

20
"Fâsık (yoldan çıkmış) olanlara da gelince, işte onların kalıcı yurtları ateştir. Onlar oradan çıkmak istedikçe, geri orya döndürülecekler. Ve kendilerine: "Yalan saymakta olduğunuz bu Cehennem azabım tadın!" denilecektir."

A- "Fâsık (yoldan çıkmış) olanlara da gelince, işte onların kalıcı yurtları ateştir."

Yani Allah'a itaat yolundan çıkmış olan kimselere de gelince, mü’minlerin Me'vâ cennetleri yerine bunlar için de kalıcı yurt olarak Cehennem ateşi vardır.

B - "Onlar oradan çıkmak istedikçe, geri oraya döndürülecekler."

Bu kelâmda da, cehennemin, onlar için nasıl kalıcı yurt olacağı beyan edilmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, Cehennem ateşinin alevleri onlara çarpıp kendilerini üst katlara kaldırır; nihayet onlar Cehennem kapısına yaklaşıp da oradan çıkmak istediklerinde, tekrar alevlerin onlara çarpmasıyla cehennemin dibine inerler. Ve bu halleri ebedî olarak devam eder.

C- "Ve kendilerine: "Yalan saymakta olduğunuz bu Cehennem azabını tadın!" denilecektir."

Yani onların azabım daha da ağırlaştırmak ve öfkelerini arttırmak için kendilerine: "Dünyada devamti yalanlamakta olduğunuz bu Cehennem azabını tadın, bakalım!" denilecektir.

21
"En büyük azaptan, önce onlara hiç şüphesiz bu yakın azaptan attıracağız. Olur ki, dönerler."

A- "En büyük azaptan önce onlara hiç şüphesiz bu yalan azaptan tattıracağız."

Yani âhiret azabından önce onlara hiç şüphesiz dünya azabını tattıracağız. Bu azap, onlarin maruz kaldıkları yedi senelik kıtlık, Peygamberimizle yaptıkları savaşlarda öldürülmeleri ve esir alınmalarıdır.

B- "Olur ki, dönerler."

Yani olur ki, bunu müşahede edip de hayatta kalanları, küfürlerinden tevbe, ederler.

22
"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir! Biz, muhakkak günahkârlardan öç alacağız."

A- "Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir!"

Rivâyet olunuyor ki, Velid b. Ukba, Bedir Savaşında Hazret-i Ali'ye karşı iftiharda bulundu. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Daha önce, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda onu secde, tesbih ve hamd ile karşılayanların hak beyan edildikten sonra burada da, Allah'ın âyetlerini yüz çevirmekle karşılayanların hak icmali olarak beyan edilmektedir.

Âyette "sümme sonra", kelimesinin kullanılması, Allah'ın âyetlerinin haktan ibaret oldukları aklen gayet açık iken ve onlara iki cihan saadetine irşat ettikleri halde onlardan yüz çevirmelerinin son derece yadırganacak bir şey olduğunu bildirmek içindir. Nitekim bir hamaset şiirinde şöyle denilmektedir:

Bu felaketi ancak öyle bir hür kadının oğlu def edebilir ki, ölümün acılarını görür; sonra ziyaret eder." (İşte burada da "sümme— sonra" kelimesi ayni mânâda kullanılmıştır.)

B- "Biz, muhakkak günahkârlardan öç alacağız."

Yani günahları küçük de olsa, biz, muhakkak bütün günahkârlardan intikam alacağız. O halde en büyük zâlimlerden ve en ağır suçlulardan alacağımız intikam da ona göre olacaktır.

23
"Yemin olsunki, biz, Mûsa'ya o kitabı verdik. Artık sen, bu kitabın Allah tarafından sana verildiğinden şüphe etme. O kitabı da biz, İsrail oğulları için bir hidâyet rehberi kılmış idik."

A- "Yemin olsunki, biz, Mûsa'ya o kitabı verdik."

Yani biz, Mûsa'ya Tevrat'ı verdik. Tevrat'ın kitap olarak ifâde edilmesi, Tevrat ile Kur’ân arasında mücaneset olduğunu (ikisi de semavî kitap cinsinden olduklarını) ve Peygamberimize Kur’ân'ın verilmesinin de, Hazret-i Mûsa'ya Tevrat'ın verilmesi gibi olduğunu bildirmek içindir.

B- "Artık sen, bu kitabin Allah tarafından sana verildiğinden şüphe etme."

Yani ey Resûlüm! Sen, bu Kur’ân'ın, Allah tarafından sana verildiğinden şüphe etme. Nitekim bu hakikat Neml: 6. Âyetinde de zikredilmektedir. Hulâsa, ey Resûlüm! Sana verdiğimiz kitabim bir benzerini Mûsa'ya vermiştik ve sana indirdiğimiz vahyin bir benzerini de ona indirmiştik. Artık sen, o kitap ve vahyin bir benzerine kavuştuğundan şüphe etme.

Diğer bir görüşe göre ise, sen, Mûsa'ya o kitabın verildiğinde, yahut sen, Mûsâ ile karşılaştığından şüphe etme.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "İsrâ gecesinde ben, Mûsa'yı gördüm; esmer, uzun boylu, kıvırcık saçlı idi; Şüûne kabilesinin adamlarına benziyordu."

C- "O kitabı da biz, İsrail oğulları için bir hidâyet rehberi kılmış idik.

Yani biz, Mûsa'ya verdiğimiz kitabı da İsrail oğulları için bir hidâyet rehberi kılmış idik.

Deniliyor ki; Hazret-i İsmail nesli, Tevrat'ın hükümleri ile hükmetmemiştir.

24
"Sabrettikleri ve âyetlerimize kesin olarak îman ettikleri müddetçe, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola İleten rehberler de meydana getirmiştik."

Yani itaatlerin meşakkatlerine ve din uğruna cihat etmek güçlüklerine sabrettikleri, yahut dünyalık zevklerinden uzak kalmaya sabrettikleri ve gereği gibi tefekkür etmelerinden dolayı o kitabın içerdiği hakikatlere kesin olarak îman ettikleri müddetçe, onlarin içinden, buyruğumuzla, yahut muvaffak kumamızla, başkalarını, kitabin içerdiği hükümlerle hak yoluna, yahut onlari, kitabın içindeki Allah'ın dinine ve kurallarına ileten rehberler de meydana getirmiştik. İşte ey Resûlüm Muhammed! Biz, sana verdiğimiz kitabı da ümmetin için hidâyet kıldık ve biz, hiç şüphesiz biz, senin ümmetinden de, o hidâyet gibi hidâyet edecek rehberler kılacağız.

25
"Şüphesiz ki, Rabbin, hakkında anlaşamadıkları şeylerde kıyamet günü onların aralarında hükmedecektir."

Yani Rabbin, hakkında anlaşamadıkları din işlerinde kıyamet günü Peygamberlerle ümmederi, yahut mü'minler ile müşrikler arasında hükmedecek ve o zaman hakçı ile bâtilciyi birbirinden ayırtacaktır.

26
"Harabe halindeki meskenlerinde dolaşıp durdukları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz, hidâyet vesilesi olarak onlara yetmedi mi? Hiç şüphe yok ki, bunlarda birçok ibretler vardır. Yine de kulak vermeyecekler mi?"

A- "Harabe hâlindeki meskenlerinde dolaşıp durdukları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz, hidâyet vesüesi olarak onlara yetmedi mi?"

Yani ticaret yolları üzerinde bulunan yurtlarında, memleketlerinde dolaşıp durdukları ve helâk kalıntılarını gördükleri. Ad, Semûd ve Lût kavmi gibi kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz, hidâyet vesilesi olarak onlara yetmedi mi? Onlar bundan gafil mi kaldılar? Onlara hidâyet vesilesi olmadı mı? Yahut bunca kavimleri helâk edişimiz, onların da akıbetini kendilerine açıklamıyor mu?

B- "Hiç şüphe yok ki, bunlarda birçok ibretler vardır. Yine de kulak vermeyecekler mi?"

Yani bunca eski azgın ümmetleri helâk edişimizde, yahut onların harabe yurtlarında bir çok büyük ibretler vardır. Yine de onlar, tefekkür ve öğütlenmek amacıyla bu âyetlere kulak vermeyecekler mi?

27
"Görmüyorlar mı ki, biz, yağmuru cürüz (kurumuş) toprağa sevk ediyoruz da, onunla bir ekin yetiştiriyoruz ki, ondan davarları da yiyor, kendileri de. Yine de görmeyecekler mi?"

A- "Görmüyorlar mı ki, biz, yağmuru cürüz (kurumuş) toprağa sevk ediyoruz da, onunla bir ekin yetiştiriyoruz ki, ondan davarları da yiyor, kendileri de."

Cüzür toprak, bitkisi tamamen yok olup kuru kalmış toprak demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, cüzür, Yemen'de bir yerin adıdır.

Yetiştirilen ekinden davarların yediği kısımlar, saman, yeşil arpa, yaprak ve bu amaçla yetiştirilen bazı hububattır, insanların yedikleri kısım ise, onların gıda olarak kullandıkları hububat ve meyvelerdir.

B- "Yine de görmeyecekler mi?"

Yani Allah'ın sonsuz kudretine ve lûtfüne delil olarak kullanmak için yine de bu hakikatleri görmeyecekler mi?

28
"Kâfirler: "Eğer doğru söylüyorsan, bu fetih ne zaman?" diyorlar."

Müslümanlar: "Allah, müşriklere karşı bize fetih ihsan edecektir", yahut: "bizimle onlar arasında hükmedecektir" diyorlardı. Mekke müşrikleri, de, bunu duydukları zaman, tekzip ve istihza olarak: "Eğer Allah'ın, size zafer ihsan edeceği", yahut "aramızda hükmedeceği iddianızda doğru iseniz, bu fetih, ne zaman?" diyorlardı. Yani zafer yahut aralarında hükmetmek ne zaman?

29
"De ki: O fetih günü, kâfir olanlara îmanları fayda vermeyecek; onlara mühlet de verilmeyecek."

Yani onları susturmak ve hakkı tahkik etmek üzere onlara bunu söyle.

Fetih günü, kıyamet günüdür ki, o gün, mü’minler ile düşmanları arasında hükmedilecek ve düşmanlarına karşı nihaî zaferi kazanacaklardır.

Diğer bir görüşe göre ise, fetih günü, Bedir savaşı günüdür.

Mücâhid ile Hasen el Basrî'den rivâyet olunduğuna göre ise, fetih günü, Mekke fethi günüdür.

Âyette, onların sualine verilen cevabın, sualin zahirine mutabık olarak verilmemesi, bunun sorulacak bir şey olmadığına dikkat çekme içindir, Zira bu husus, bildirilmeye muhtaç olmayan gayet açık bir hakikattir. Keza, o gün onların îman edecekleri ve kendilerine mühlet verilmeyeceği de, bildirilmeye muhtaç olmayan hakikatlerdir. Beyana muhtaç olan, ancak o günkü îmanın kendilerine, fayda vermeyeceği ve onlara mühlet verilmeyeceğidir. Sanki onlara şöyle denilmiş oluyor: siz hiç acele etmeyin; sizinle benim öyle bir günüm olacak ki, siz îman edeceksiniz, fakat îmanınız size fayda vermeyecek ve siz mühlet isteyeceksiniz, fakat size mühlet verilmeyecek.

Bu izahın, fetih günü hakkındaki birinci görüşe (kıyamet günü olduğu görüşüne) göre geçerli olduğu açıktır. Diğer iki görüşe (fetih gününün, Bedir Savaşı günü veya Mekke fethi günü olduğu görüşlerine) göre ise, bu kâfirlerden murat, birinci görüşte, olduğu gibi, bütün kâfirler değil, fakat Bedir savaşında veya Mekke fethinde öldürülmüş olan kâfirlerdir. Bunun aksi nasıl olabilir ki, Mekke fethinde mecburen îman edenlere îmanları fayda vermiş ve Bedir savaşında îman eden bazı insanlara da îmanları fayda vermiş sizinle beraber beklemekteyiz." en zahir olan görüşe göre ise, yani onlar da, müslümanların helakini beklemektedirler, demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar, ancak, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi beklerler?"

Buna yakın bir görüş de şöyledir: sen bizim azabımızı bekle; şüphesiz onlar da, onu beklemektedirler. Zira onların, mezkûr azabı acele istemeleri ve içinde bulundukları küfür ve günahlarda ısrar etmeleri, buna kesin olarak terettüp edecek azabı beklemeleri hükmündedir.

Diğer bir kırâete göre ise, âyetin, metninde, onların beklemesini ifâde eden mutazırûn kelimesi, mutazarûn olarak okunmaktadır. Buna göre, yani asil onlar, helakleri beklenmeye müstahaktırlar. Yahut melekler, onların helakini beklemektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, şöyle buyurmuştur: "Bir kimse. Secde sûresi ile Mülk sûresini okursa, Kadir gecesini ihya etmiş gibi sevap kazanır."

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, secde sûresini evinde okursa, üç gün şeytan o eve girmez."

"Artık onlardan yüz çevir ve bekle; onlar da şüphesiz beklemektedirler."

Yani ey Resûlüm! Artık onların tekzibine aldırma ve onlara karşı kazanacağın zaferi ve onların helakini bekle; onlar da şüphesiz beklemektedirler.

AHZÂB SÛRESİ

Medine'de nazil olmuştur; 73 âyettir.

1
"Ey Peygamber! Allah'a karşı takvâlı ol (aykırılıklardan sakın). Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Çünkü şüphe yok ki, Allah, alîm'dir, hakîm'dir."

A- "Ey Peygamber! Allah'a karşı takvâlı ol (aykırılıklardan sakın)."

Peygamberimize Peygamberlik unvanıyla seslenilmesi, onun şânını yüceltmek ve onun makamının yüksekliğine dikkat çekmek içindir.

Burada emredilen takvadan murat, takvada sebat etmek ve onu daha arttırmaktır. Zira takva, pek geniş bir kapı ve sonuna erişilemeyen pek uzun bir süreçtir.

B- "Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Çünkü şüphe yok kı, Allah, alîm'dir, hakîm'dir."

Yani küfrünü açıkça ortaya koyan kâfirler ile küfrünü gizleyen kâfirlere, dinde gevşeklik müslümanlar için zillet sayılacak hususlarda boyun eğme.

Rivâyet olunuyor ki, Mekke müşriklerinin, Peygamberimizle yaptıkları saldırmazlık andlaşması süresinde Mekke müşriklerinden Ebû Sübyan b. Harb ile İklime b. Ebi Cehil ve Ebû A'ver el-Sülemî, Medine'ye gelip münafıklardan Abdullah b. Übeyy ile Muattib b. Kuşeyr ve Cedd b. Kays adlarındaki şahısları da yanlarına alarak Resülullah'ın huzuruna çıktılar ve şu teklifte bulundular: "Sen bizim ilâhlarımızdan böyle bahsetmekten vazgeç ve de ki: "Onlar, şefaat edebilir; fayda sağlayabilir" O zaman biz de, seni Rabbinle rahat bırakırız." Onların bu teklifi, Peygamberimize ve mü'minlere pek ağır geldi ve onları öldürmek istediler, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yani ey Resûlüm! Ahdini ve saldırmazlık andlaşmasını bozmaktan sakın ve Mekkeli kâfirler ile Medineli münafıkların senden talep ettiklerini kabul ederek onlara yardım etme. Şüphe yok ki, Allah'ın ilmi ve hikmeti sınnsız-dır. Bu itibarla Allah, iyi, kötü her şeyi bitir. Netice olarak, ancak maslahatı olanı sana emreder ve seni ancak kötü olandan men' eder ve üstün hikmetin gerektirmediği bir şeyi hükmetmez.

2
"Rabbinden sana vahyolunana uy. Çünkü şüphe yok ki, Allah, bütün yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.

A- "Rabbinden sana vahyolunana uy."

Yani yapıp yapmadığın bütün işlerde, Rabbinden sana vahiy olunan âyetlere ve ezcümle. Allah'a karşı takvâlı olmayı emreden ve kâfirler ile münafıklara yardım etmeyi men' eden bu âyete uy.

Bu kelâmda, rab unvanının kullanılması, bu emre uymanın gerekliliğini tekit etmek içindir.

B- "Çünkü şüphe yok ki, Allah, bütün yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır."

Bir görüşe göre, bu hitap, Resûlüllah'adır ve hitapta çoğul kipinin kullanılması, tazim içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, hitap, Peygamberimiz ile mü'minleredir.

Bir görüşe göre ise, gaipler içindir. Ancak bunun isabetten uzak olduğu açıktır. Evet, eğer bir nevi tağlıb (hazırları, gaiplere galip kılmak) yoluyla, hitap, hepsi için olabilir.

Bunlardan hangi görüşe göre olursa, olsun, bu cümle, emrin illeti ve emrin gerekliliğini tekit içindir. İlk iki görüşe göre, terğib (teşvik) ve terbip (uyarmak) yoluyladır. Netice olarak şu anlamdadır: Allah, sizin yaptığınız emre uymaktan ve uymamaktan hakkıyla haberdardır. Bu itibarla mutlaka birine mükâfat ve diğerine de ceza terettüp edecektir. Son görüşe göre ise, yalnız terğib yoluyladır. Yani Allah, her iki fırkanın yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Sonuçta Allah, seni, senin için hayırlı ve intizamlı olana irşat edecek; seni, onların kurdukları hilelere ve fenalık planlarına muttak edecek ve bunların defi için gerekti olan tedbirleri sana emredecek. İşte bundan dolayı mutlaka vahye uymaksın ve gereğini yapmaksın.

3
"Allah'a tevekkül et. Zaten vekil olarak Allah yeter, "

Yani bütün işlerini Allah'a havale et Zaten koruyucu olarak ve bütün işlerin havale edilmesi için Allah yeter. Allah ise, hakkı söyler ve o, doğru yola iletir,

4
"Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmamış; zihar yaptığınız eşlerinizi de analarınız kılmamış ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız yapmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz kendi sözlerinizdir."

A- "Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmamış; zihar yaptığınız eşlerinizi de analarınız kılmamış ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız yapmamıştır."

Burada, Peygamberimizin, uymaya emredildiği vahyin zikrine başlanmaktadır. Âyetin başındaki ifâde bir temsil olup Allah, bunu, bundan sonra zikredilecek hususlara hazırlık konusunda zikretmiş ve bununla su hakikate dikkat çekmiştir: zihar yapılan bir eşin, aralarında cari olan malûm hususlarda ve hükümlerde gerçek ana gibi ve evlatlığın da gerçek oğul gibi kabul edilmesi, bir insanın içinde iki kalbin olması gibi imkânsız bir şeydir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm-ı kerim, Arapların bir iddiasını reddetmektedir. Şöyle ki, Araplar, zeki ve becerikli insanların iki kalbi olduğunu iddia ediyorlardı. İşte bundan dolayı Ebi Ma'mcr veya Cemil b. Useyd el Fihri için "zül kalbeyn" (iki kalbli) diyorlardı.

Yani Allah, bir adamda iki kalp yaratmamıştır. Âyette "içinde" (anlamındaki) "cevf' kelimesinin zikredilmesi, fazla izah içindir. Nitekim "fakat göğüslerdeki kalpler kör olur." ifâdesi de bu kabildendir. Ve keza, analık ile eşlik vasıfları ve evlatlık ile öz oğulluk vasıfları da tek bir şahısta bir araya gelmez. Ancak bu vasıfların bir araya gelmemesi, kalpte olduğu gibi hiçbir şeküde bir araya gelmemesi, yani gerçek eşlik ile gerçek olmayan analığın ve keza, gerçek evlatlık ile gerçek olmayan oğulluğun da bir araya gelmemesi anlamında değildir. Ve yine mutlak olarak, eşlik, hükümleri ile analık hükümlerinin ve evlatlık hükümleri ile öz oğulluk hükümlerinin de bir araya gelmemesi anlamında da değildir. Fakat gerçek eşlik ile analık hükümlerinin ve gerçek evlatlık ile öz oğulluk hükümlerinin bir araya gelmeyecekleri anlamındadır. Zira bu âyetin amacı, Arapların, zihar yaptıkları Hanımlarına analık hükümlerini ve evlatlıklarına da öz oğulluk hükümlerini icra etmek geleneğini kaldırmaktır.

Zihar, bir kimsenin, kendi karısına: "Seni benim için anamın sırtı gibisin (onun gibi haramsın)!" demesidir. Bu, karısından uzak durmak kararıdır. Cahiliyye devrinde bu ifâde, karısını boşamak sayılırdı. İslam'a göre ise bu ifâde, ya boşamayı, yahut kefaretini verinceye kadar karısının kendisine haram olmasını gerektirmektedir. Ziharin (sırtın) zikredilmesi, direği olduğu karından kinayedir. Zira karının ifâde edilmesi, fercin (cinsiyet uzvunun) ifâde edilmesine yakındır. Yahut sırtın zikredilmesi, haram kılmayı ağır bir şekilde ifâde etmek içindir. Zira cahiliyye devri Arapları, kadının sırtı yukarıya dönük olarak onunla cinsi ilişkide bulunmayı haram sayıyorlardı.

B- "Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz kendi sözlerinizdir."

Yani bu zihar ve demeniz, yahut bu evlatlık için evladım, demeniz, gerçek payı olmaksızın, sadece kendi ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizdir. Bundan dolayı da, sizin iddia ettiğiniz gibi bu sözleriniz, gerçek oğulluk, hükümlerini gerektirmekten uzaktır.

C- "Allah ise, hakkı söyler ve o, doğru yola iletir."

Yani Allah ise, gerçeğe uygun olanı söyler ve o, ancak doğru yola iletir. O halde siz, bu sözlerinizi bırakın ve Allah azze ve celle'nin sözünü tutun.

5
"Evlat edindiklerinizi babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en kadar ve adaletlisi budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, onları sizin din kardeşleriniz ve bakıp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanilarak yaptıklarınızda size vebal yoktur; fakat kalplerinizin kastettiğinde günah vardır. Zaten Allah, gafur'dur, rahîm'dir."

A- "Evlat edindiklerinizi babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en kadar ve adaletlisi budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, onları sizin din kardeşleriniz ve bakıp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin."

Yani evlatlıklarınızı kendi gerçek babalarına nispet ve tahsis ederek çağırın. Zira Allah'ın adaletinde ve hükmünde en kadar budur. Eğer kendilerini nispet edeceğiniz gerçek babalarını bilmiyorsanız, onları din kardeşleriniz ve bakıp gözettiğiniz can dostlarınız olarak kabul ederek onları öylece çağırın.

B- "Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yoktur; fakat kalplerinizin kastettiğinde günah vardır. Zaten Allah, gafur'dur, rahîm'dir."

Yani yanılgı veya unutma veyahut dil sürçmesi olarak yaptıklarınızda size vebal yoktur; fakat vebal, yasaklandıktan sonra kalplerinizle kastederek yaptığınız yanlışlıklar içindir. Zaten Allah, bu yanılanlar için çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.

Bir kimse, biri için, "bu benim oğlumdur" derse, eğer o, söyleyenin kölesi ise, her hal ü kârda âzât olur ve ona nesebi sabit olmaz. Ancak eğer onun nesebi meçhul ise ve yaş itibarıyla da, onun gibilerin, bunun gibi evladı olması mümkün ise ve bundan önce başkasından nesebi sabit olmamış ise, anılan iddiada bulunan kimseden nesebi sabit olur.

6
"Peygamber, mü'minlere kendilerinden daha yakın dosttur. Onun eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yaraşıktır. Şu kadar kı, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız yakışıkalır. Bunlar, kitapta yazılıdır."

A- "Peygamber, mü'minlere kendilerinden daha yakın dosttur."

Yani Peygamberimiz, din işlerinde de, dünya işlerinde de mü'minlere kendilerinden daha yakın dosttur. Nitekim bu mutlak ifâde de, bunun delilidir. Şu halde mü'minler. Peygamberimizi kendi öz nefislerinden bile fazla sevmelidirler; onun verdiği hükmü, kendi hükümlerinden bile önce uygulamalıdırlar; onun hakkını kendi haklarına tercih etmelidirler ve ona şefkatleri, kendi nefislerine olan şefkalerinden bile önce olmakdır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Tebûk seferine çıkarken, insanlara bu sefere çıkmalarım emir buyurdu. Enes adındaki sahabi: "Babalarımızdan, analarımızdan izin isteyelim!" dedi. İşte o zaman bu âyetti kerime nazil oldu.

Bir kırâete göre, âyetin metninde, "o, onların babalarıdır" mealinde bilcümle de vardır. Yani Peygamber, dinde mü'minlerin babalarıdır. Zira her Peygamber, ebedî hayatı temin eden hususlarda asıl olması hasebiyle, kendi ümmetinin babası sayılır, işte bundan dolayıdır ki, mü'minler de din kardeşleridir.

B- "Onun eşleri, onların analarıdır."

Yani Peygamberin eşleri, kendileriyle evlenmelerinin haram olması ve saygı duyulmaya lâyık olmaları hususunda mü'minlerin anaları gibidir. Diğer hususlarda ise, yabancı hanımlar gibidirler. İşte bundan dolayıdır kı, Hazret-i Âişe: "Biz, kadınların anaları değiliz" demiştir.

C- "Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yaraşıktır. Şu kadar kı, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız yakışık alır."

Yani birbirlerine akraba olan mü'minler ve muhacirler, levh-i mahfuz'a göre, yahut Allah'ın indirdiği bu âyete göre, yahut miras âyetine göre, yahut Allah'ın farz kıldığı hükme göre, birbirlerine varis olmak konusunda önceliklidirler. Yahut mirasta, akraba olanların akrabalık hakkı, diğer mü'minlerin din hakkı ve muhacirlerin hicret hakkından önce gelmektedir.

Bu âyet, İslam'ın ilk yıllarında hicret ve din kardeşliği sebebiyle sabit olan miras hükmünü nesih etmiştir.

D- "Bunlar, kitapta yazılıdır."

Yani zikredilen iki âyet, levh-ı mahfuz'da, yahut Kur'ân'da, bir görüşe göre ise Tevrat'ta yazılıdır.

7
"Ey Resûlüm! Hani biz, o Peygamberlerden ahitlerini almıştık; senden de, nuh'tan da, İbrâhîm'den de, Mûsa'dan da, Meryem oğlu İsa'dan da, evet biz, onlardan sağlam söz aldık."

Yani ey Resûlüm! O vakti an ki, biz, bütün Peygamberlerden, risaleti (ilâhî mesajı) tebliğ edeceklerine ve dine davet edeceklerine dâir ahitlerini almıştık...

Âyette isimleri zikredilen Peygamberlerin de, Peygamberlere dâhil oldukları gayet açık iken, özellikle bunların zikre tahsis edilmesi, bunların meziyetlerini, faziletlerini ve bunların, şeriat (ilâhî kitap) sahibi olan Peygamberlerin ünlülerinden ve ülü'i azim olan resullerin ileri gelenlerinden olduklarını bildirmek içindir.

Âyetteki "evet, biz, onlardan sağlam söz aldık" cümlesiyle ifâde edilen söz de, birincinin aynısıdır ve bu sözün alınması, birinci sözün alınmasıdır. Bunun birinciye atıf yoluyla zikredilmesi, şânını yüceltmek içindir. Yani biz, onlardan şânı yüce, yahut yemin ile tekit edilmiş bir söz aldık. Nitekim hûd: 58. Âyetindeki tekrar da, bu kabildendir.

8
"Ta ki, Allah, doğruculara doğruluklarından sorsun! O kâfirlere de dayanılmaz bir azap hazırlamıştır. "

A- "Tâ ki, Allah, doğruculara doğruluklarından sorsun!"

Yani Allah, bunu yapmıştır ki, kıyamet günü bunu Peygamberlere sorsun.

Bu doğrucularda murat peygamberlerdir. Onların bu vasıfla zikredilmeleri Peygamberlerin, kendilerine sorulan hususlarda doğrucu olduklarım baştan bildirmek içindir. Onlara sorulması, bunu gerektiren bir hikmete binaendir.

Yani ta ki, Allah, ahitlerine sadık kalan Peygamberlere, kavimlerine söylediklerini yahut Peygamberlerine îman etmemiş olan kavimlerini susturmak için, onların, Peygamberi tasdiklerini sorsun. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Allah'ın, Peygamberleri toplayıp da" size ne cevap verildi? "diyeceği gün..."

Yahut ta ki, Allah, Peygamberleri tasdik edenlere tasdiklerini sorsun! Zira doğrucuyu tasdik eden de doğrucudur ve onun tasdiki de doğruluktur.

Bir görüşe göre ise, yani ta ki, Allah, ahdine sadık kalan mü'minlere, kendi nefislerine şahadet ettirirken, onların ahitlerine olan sadakatlerini sorsun! Ancak Peygamberlerin ahdini hatırlatma makamı, bu mânâya engeldir.

B- "O kâfirlere de dayanılmaz bir azap hazırlamıştır."

Bu cümle de, mukadder olan "Allah, bunu yapmıştır" cümlesine atıftır, yoksa kimilerin dediği gibi, "biz, Peygamberlerden ahitlerini almıştık..." cümlesine atıf değildir. Bu atfı, "Peygamberlerin gönderilmesi ve onlardan ahit alınması, mü'minleri mükâfatlandırmak içindir" şeklinde izah etmek, yahut "mânâ şöyledir: Allah'ın, Peygamberlerden, kendi dinine davet etmelerini kuvvetle istemesi, mü'minleri mükâfatlandırmak içindir" şeklinde izah etmek, pek açık bir zorlamadır, ilâve olarak da, bu izah, kâfirler için dayanılmaz azap olduğunu zikretmenin, bizzat maksut olmadığı sonucuna varır, Evet, "ta ki., Allah, doğruculara doğruluklarından sorsun!" Cümlesinin delâlet ettiği cümleye atıf edilmesi caizdir. Yani böylece Allah, mü'minleri mükâfatlandırmış ve kâfirler için de dayanılmaz bir azap hazırlamıştır.

9
"Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani sizin üzerinize ordular gelmişti de, biz de, onların üzerine kasırga ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Zaten Allah, sizin yapmakta olduklarınızı tamamıyla görmektedir."

A- "Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani sizin üzerinize ordular gelmişti de, biz de, onların üzerine kasırga ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik."

Bu ordulardan murat, ahzâb'tır (hizipler, topluluklardır) ki, bunlar, Kureyş, Gatafan ve Kurayza ile Nadîr yalıud ilerinden oluşuyordu. Sayıları da on iki bin civarında idi.

Resûlüllah, bu orduların kendilerine doğru hareketini duyunca, Selmarı el-Fârisî'nin tavsiyesiyle Medine etrafında hendek kazdırdı. Sonra müslümanlardan üç bin askerle Medine'nin dışına çıktı; askerî karargâhım da hendeğin gerisinde, hendeği kendileri ile düşman arasında bırakacak şekilde kurdu ve çocuklar ile kadınların da Medine kalelerine sığınmalarını emretti. Bu arada kimi insanları şiddetli bir korku sardı; bazı mü'minler de, her türlü zanlarda bulundular ve münafıklar arasında da nifak su yüzüne, çıktı. Öyle ki, Muattib b. Kuşeyr dedi ki: "Muhammed, Kisra (İran hükümdarı) ve Kayserin (Roma imparatorunun) hazinelerini bize vaat ediyordu; Halbuki biz tuvalete bile gidemiyoruz."

Ve karşi karşıya duran iki taraf üzerinden bir aya yakın bir zaman geçtiği halde aralarında daha savaş başlamadı. Yalnız, aralarında Amr b. Abdivüdd, İkrime b. Ebi Cehil, Hübeyre b. Ebi Vehb, Nevfel b. Abdullah, Dırar b. El-Hattâb ve Beni Muharibin kardeşi Mirdasin da bulunduğu Kureyş'in bazı atlı bahadırları, atlarına binip hendeğin dar bir yerine yöneldiler ve adarını koşturup oradan atlamayı basardılar; sonra da atlarıyla hendek de sel' denilen tepe arasında kalan tuzlak sahada dolaşmaya başladdar. Bunun üzerine Hazret-i Ali, müslümanlardan bir grupla derleyip onların geçtiği geçidi tuttu. Bunun üzerine o atlılar, onlara yöneldiler. Bu atlılardan amr b. Abdivüdd, kim olduğu bilinsin diye bir işaret takmıştı. Hazret-i Ali, ona dedi ki: "Ey Amr! Ben seni Allah'a, Resulüne ve İslam'a davet ediyorum!" Amr: "Benim ona ihtiyacım yoktur!" dedi. Hazret-i Ali: "Ben seni düelloya davet ediyorum!" dedi. Amr: "Ey kardeşimin oğlu (yeğenim)! Vallahi, ben seni öldürmek istemiyorum!" dedi. Hazret-i Ali: "Ama Vallahi, ben, sen öldürmek istiyorum!" dedi. İşte o zaman Amr, öfkelendi. Amir, gayretli ve kahramanlığıyla meşhur bir kimse idi. Amr, atından indi ve atını boğazladı. Yahut kılıcıyla atının yüzüne vurdu. Sonra Hazret-i Ali'ye yöneldi, iste o zaman ikisi birbirine hamle yaparak dönmeye başladılar. Sonunda Hazret-i Ali, ona ağır bir darbe indirip işini bitirdi. Hazret-i Ali, onu öldürünce, onun beraberindeki atlılar, hezimete uğrayıp kaçmaya başladılar ve gerisin geriye hendekten karşı tarafa atladılar. Ve Amr ile beraber Münebbih b. Osman b. Abdiddar ve Nevfel b. Abdullah b. El-Muğîre el-Mahzûmî adlarında iki adamları daha öldürüldü. Bunları da Hazret-i Ali öldürdü.

Deniliyor ki, taraflar arasında yalnız ok ve taş atışmaları oldu ve nihayet Allah, yardımını indirdi; onların üzerine kasırga ve göremedikleri ordular, yani melekler gönderdi. Gönderilen meleklerin sayısı bin idi. Allah, bir kış gecesinde soğuk bir saba rüzgârı onların üzerine gönderdi; bu rüzgâr, onları dondurdu ve toz-toprağı yüzlerine savurdu. Ve Allah, meleklere de emir verdi; onlar da, çadırlarının kazıklarını söktüler; çadır iplerini kopardılar; ateşlerini söndürdüler; yemek çömleklerini devirdiler; atlar birbirlerine girdi; kalplerine büyük bir korku girdi ve melekler, onların ordugâhı etrafında tekbir getirmeye başladılar. O zaman Tuleyha b. Huveylid el-Esedî dedi ki: "Muhammed var ya, o size önce sihir yapmaya başlamıştır. Artık bundan kurtulmaya bakalım!" Böylece düşman orduları, savaşmadan hezimete uğradılar.

B- "Zaten Allah, sizin yapmakta olduklarınızı tamamıyla görmektedir."

Yani Allah, sizin hendek kazmanızı ve savaş hazırlıklarını yaptığınızı tamamıyla görmektedir. Yahut sizin, O'na sığındığınızı ve sizin O'nun lûtfunû umduğunuzu hakkıyla görmektedir. İşte bundan dolayı (zahirî tedbirleri aldığınızdan dolayı) sizi düşmanlarınıza karşı muzaffer kıldı.

10
"Hani onlar, hem yukarıdan, hem de aşağı tarafınızdan sizin üzerinize gelmişlerdi. Ve hani gözler, zâyiğ olmuştu (yerinden kaymıştı.). Yürekler de gırtlağa dayanmıştı. Siz Allah hakkında türlü, türlü zanlarda bulunuyordunuz."

A- "Hani onlar, hem yukarıdan, hem de aşağı tarafınızdan sizin üzerinize gelmişlerdi."

Yani düşman orduları hem vadinin yukarı tarafından, doğudan sizin üzerinize gelmişlerdi, -bunlar, Uyeyne b. Hisn kumandasındaki Galatan oğulları ile onlara katılmış olan necid'liler ve Amir b. Tufeyl kumandasındaki Hevazin'liler idi ve Kurayza yahudileri ile Nadir yahudüeri de onlara katılmışlardı.- hem de vadinin aşağı tarafından, batıdan sizin üzerinize gelmişlerdi. Bunlar da, Kureyş ve onların taraftarları olan Ahabiş, Kinane oğulları ve Tihâme'liler idi. Bunların kumandanı da Ebû Süfyan idi. Bunların sayısı, on bini buluyordu.

B- "Ve hani gözler, zâyiğ olmuştu (yerinden kaymıştı)."

Yani gözler, hayret ve şaşkınlıktan, yerinden ve doğrultusundan kaymışü.

Diğer bir görüşe göre de, yani gözler, şiddetli korkudan, hiçbir tarafa bakmayıp yalnız düşmana dikilmişti.

C- "Yürekler de gırtlağa dayanmıştı."

Zira şiddetli korku halinde ak ciğer şişer ve onun yükselmesiyle yürek de gırtlağa kadar yukarı çıkar.

Diğer bir görüşe göre ise, hakikatte yürekler, gırtlağa çıkmaz; bu ifâde, yürek acısı için bir temsildir.

D- "Siz Allah hakkında türlü, türlü zanlarda bulunuyordunuz.

Bu hitap, mutlak olarak îmanını izhar edenler içindir. Yani siz, Allah hakkında çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. Nitekim kalpleri sabit olan muhlisler, Allah'ın, dinini yüceltmek hususundaki vaadini mutlaka gerçekleştireceğine inanıyorlardı. Nitekim onların: "İşte Allah ve resulünün bize vaat ettikleri!" sözleri de bunu bildirmektedir. Yahut muhlis mü'minler, Allah'ın, kendilerini imtihan ettiğini zannettiler. Bundan dolayı da küçük hatalardan ve katlanma zafiyetinden korktular. Kalpleri zayıf olanlar ile münafıklar ise, kendilerinden hikâye edilen o hayırsız zanlarda bulundular.

11
"İşte orada mü'minler, imtihandan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı."

Yani işte o korkunç zamanda yahut o kaypak zeminde mü'minler, imtihandan geçirilir gibi bir muameleye tabi tutuldular. Sonunda muhlis mü'min, münafıktan ve sebatlı olan, sarsılandan ayrılmış oldu. Ve mü'minler de, korku ve dehşetten şiddetli bir sarsıntı geçirdiler.

12
"Ve o sırada münafıklar ile kalplerinde bir hastalık bulunanlar: "Meğer Allah ve Resulü, bize sadece aldatıcı vaatlerde bulunmuşlar!" diyorlardı."

Yani o zor anda münafıklar ile kalplerinde îman zafiyeti olanlar: "meğer Allah ve Resulü'mün bize vaat ettiği İslam dininin yüceltilmesi ve zafer, aldatıcı bir vaat imiş"; yahut "boş bir sözmüş!" diyorlardı. Bunu söyleyen Muattib b. Kuşeyr idi; benzerleri de buna rıza göstermişlerdi. Muattib şöyle demişti: "Muhammed, bize Kisra'nın (İran hükümdarının) ve Kayser'in (Roma imparatorunun) hazinelerini vaat ediyordu; Halbuki bizden hiçbiri korkudan tuvaletine bile gidemiyor. İşte bu, sadece aldatıcı bir vaattir."

13
"O zaman onlardan bir güruh da demişti ki: "Ey Yesrib Ehli (Yesribliler / Medineliler)! Sizin için durulacak yer yok; hemen dönün!" İçlerinden bir kısım ise: "Evlerimiz gerçekten açık!" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Halbuki evleri hiç de açık değildi. Onlar, sadece kaçmak istiyorlardı."

A- "O zaman onlardan bir güruh da demişti ki: "Ey Yesrib Ehli (yesribliler / Medineliler)! Sizin için durulacak yer yok; hemen dönün!"

Yesrib kelimesi, Medine-i Mutahhere'nin adıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, Yesrib, bir bucağında Medine kentinin bulunduğu bir bölgenin adıdır. Peygamberimiz, (Yesrib, kelimesi, çirkinlik anlamına geldiğinden dolayı) bu ismi sevmediği için Medine'nin bu isim ile anılmasını men' etti ve "bu kent tayyibe" veya "tabe'dir" buyurdu. Öyle sanılıyor ki, o münafıklar, Peygamberimize muhalefet için Medine'yi bu isimle zikretmişlerdi.

Bunu söyleyen, Evs b. Kayzî ile ona bağlı olanlar idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Abdullah b. Übeyy ve adamları idi.

Onların "ey Yesrib ehli" demeleri, onları kendi kentlerine dönmelerini teşvik içindi. Onlar, Medine'nin dışında kurulmuş olan asken, karargâhta durma imkânınız yok; onun için siz, Medine'deki evlerinize dönün! Demek istiyorlardı. Onların bu sözlerinden maksadı, firar etmelerini emretmek idi; fakat bu sözlerine geçerlilik kazandırmak ve bu dönüşün, ayıplanacak bir firar kabilinden olmadığını bildirmek için bunu böyle ifâde etmişlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, onların bu sözlerinin mânâsı şöyledir: Sizin Muhammed'in dininde kalmanız mümkün değildir; artık daha önceki şirk inancına dönün! Yahut Muhammed'e yaptığınız biatten dönün ve Muham-med'i düşmanlarına testim edin! Yahut sizin artık Medine'de durmak imkânınız kalmamıştır; Medine'de durabilmek için, kâfir olarak oraya dönün! Ancak bundan sonraki cümleye en münasip düşen mânâ birincisidir.

B- "İçlerinden bir kısım ise: "Evlerimiz gerçekten açık!" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Halbuki evleri hiç de açık değildi. Onlar, sadece kaçmak istiyorlardı."

Bunlar, Harise oğulları ile Seleme oğulları olup Peygamberimizin emrine bağlı olarak evlerine dönmek istiyorlardı.

Yani anılan iki kabile de: "Evlerimiz, savunmasız ve düşmana ve hırsızlara maruzdur; onun için bize izin ver ki, gidip evlerimizi güvenli hale getirelim de, sonra yine ordugâha dönelim!"

14
"Eğer evlerinin her yanından üzerlerine gelinip de, küfre dönmeleri istenseydi, mutlaka dönerlerdi ve bu dönmeyi ancak pek az geciktirirlerdi."

Yani eğer evlerimiz savunmasızdır, diye izin isteyenlerin evleri, gerçekten tamamıyla savunmasız olup isteyen her soyguncu ve bozguncunun onlara girmesine açık olsaydı, sonra, şu anda kendilerinden istenen îman ve itaat yerine, bu korkunç durum karşısında başkaları tarafından, irtidat ve küfre dönmeleri istenseydi, karşi karşıya bulundukları büyük felakete ve dağınık saldırıya aldırmadan mutlaka küfre dönerlerdi ve bu dönmeyi, ancak bu sual ve cevabin sığabileceği bir zaman geciktirirlerdi; şimdi yaptıkları gibi, evleri selamette olduğu halde, evlerinin her tehlikeye, açık olduğu gerekçesiyle hiç meşgul olmazlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar küfre döndükten, sonra Medine'de ancak az bir zaman kalırlardı. Ancak bu makama uygun olan, birinci görüştür.

Onlarin evlerine girmeleri tarz edilen kimselerin, o müttefik düşman ordularının askerleri ile izah edilmesi, "üzerlerine gelinip..." ifâdesinde fitin meçhul bırakılması suretiyle biidirilen umumîlik mânâsına ters düştüğü

gibi, aynı zamanda bu izah, gerçek durumu bir nevi değiştirmek olur. Zira malûmun olduğu üzere kelâm-ı kerimin siyakı şu gerçeği bildirmek içindir: onlar, hakka davet edildiklerinde, geçersiz gerekçeler ileri sürerler; bâtıla davet edildiklerinde ise, onları hiçbir engel alıkoymadan, öncelikle ona koşarlar. Buna göre, mezkûr askerlerin onların üzerine girmesi ve küfür davetinin başka bir taifeye isnat edilmesi, isabetten pek uzaktır. Çünkü din düşmanlığı ile bilmen, mü'minlerle bilfiil savaşan, haktan yüz çevirmekte ısrarlı olan ve küfür ile dalâlete ciddiyetle davet eden anılan askerlerdir, (bu itibarla mezkûr küfür davetinin, başka bir taifeye isnat edilmesi isâbeth değildir.)

15
"Yemin olsun ki, onlar, daha önce arkalarını dönüp kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise, her zaman sorumluluk gerektirmektedir."

A- "Yemin olsun ki, onlar, daha önce arkalarım dönüp kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi."

Nitekim Harise oğulları, Uhud Savaşında dağılmışlardı; sonra bir daha bunun tekerrür etmeyeceğine dâir Peygamberimize söz vermişlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sözü verenler, Bedir savaşında bulunmayıp da, sonra Allah'ın, Bedir mücahitlerine verdiği keramet ve fazileti duyunca: "Bundan böyle Allah, önümüze bir savaş çıkarırsa, hiç şüphesiz savaşacağız!" diye söz veren bir kavim idi.

B- "Allah'a verilen söz ise, her zaman sorumluluk gerektirmektedir."

Yani Allah'a verilen söz, yerine getirilinceye kadar talep edilen bir gerekliliktir.

Diğer bir görüşe göre ise, sahibi, bu sözüne vefa göstermekten sorumludur ve bundan dolayı mükâfat veya ceza gerekmektedir.

16
"Resûlüm! Onlara de ki: eğer ölmekten veya öldürülmekten kaçıyorsanız, bu kaçış size asla fayda vermez. O takdirde de, ancak az bir süre yaşatılırsınız."

Zira her şahıs, takdir kaleminin yazdığı muayyen bir vakitte eceliyle, yahut kılıç darbesiyle ölmesi mukadderdir. Farz edekm bu kaçış, size fayda verip de ölümünüzün gecikmesinden faydalansanız da, bu, az bir faydalanma veya az bir zaman olur.

17
"De ki: Allah, size bir kötülük dilerse, O'na karşı sizi kim korur; yahut size rahmet dilerse, O'na kim engel olabilir? Onlar, kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar."

Yani Allah, onlar, kendilerine fayda temin edecek bir dost ve kendilerinden zararı def edecek bir yardımcı bulamazlar.

18
"Allah, sizden insanları Resûlüllah'ı dinlemekten alıkoymaya çalışanları ve kardHanımlarına: "Haydin bize katılın" diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunlar, ancak pek az savaşa gelir."

A- "Allah, sizden insanları Resûlüllah'ı dinlemekten alıkoymaya çalışanları ve kardHanımlarına: "Haydin bize katılın" diyenleri gerçekten biliyor."

Yani Allah, sizin içinizden insanları Resûlüllah'ı dinlemekten alıkoymaya çahşan münafıkların kimler olduklarını ve Medine münafıklarından: "haydin bize katılın" diyenler gayet iyi bilmektedir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, o münafıklar, bunu söylerken, Resülullah'ın ordugâhını terk etmişler ve Medine'ye doğru yönelmişlerdi.

B- "Zaten bunlar, ancak pek az savaşa gelir."

Yani bu münafıklar, zaten pek az zamanda veya pek az savaşa gelir. Zira bu münafıklar, savaşa katılmamak için mazeret beyan ediyorlardı; başkalarım da savaştan alıkoymak için bütün imkânlarını kullanıyorlardı ve zaman, zaman mü'minlerle beraber olduklarını vehmettirmek için mü'minlerle beraber savaşa çıkıyorlardı; fakat bu durumda da ya hiç çarpışmaya katilmiyorlardı yahut mecbur kaldıklarında da pek az savaşıyorlardı. Nitekim diğer bir âyette de: "Onlar, ancak pek az savaştılar." denilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm da, münafıkların kelâmının devamıdır. Yani Muhammed'in adamları, müttefik ordulara ancak pek az mukavemet edebilirler.

19
"Size karşı gayet cimri davranırlar. Korku gelip çatınca da, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarım görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sivri dilleri ile sizi incitirler. İşte onlar, îman etmemişlerdir. Bundan dolayı Allah, onların amellerini boşa çıkarmıştır. Zaten bu iş, Allah'a göre pek kolaydır."

A- "Size karşı gayet cimri davranırlar."

Yani size yardım etmekte yahut Allah yolunda harcamakta yahut zafer ve ganimette size karşı gayet cimri davranırlar.

B- "Korku gelip çatınca da, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sivri dilleri ile sizi incitirler. İşte onlar, îman etmemişlerdir. Bundan dolayı Allah, onların amellerini boşa çıkarmıştır."

Yani savaş korkusu ve dehşeti gelip çatınca da, can çekişip de üzerine ölüm baygınlığı çökmüş olan kimse gibi, korkudan, panikten perişan olmuş bir halde, göz bebekleri dönerek, sığınmak için sana baktıklarını görürsün. Savaşın korkusu geçince ve ganimetler elde edilince ise, o münafıklar, ganimet mallarına düşkünlük göstererek: "Ganimetlerden bizim hisselerimizi tam olarak verin; zira biz de sizinle beraberdik; sizinle birlikte savaştık; bizim sayemizde galip geldiniz ve size yardımımız oldu!" diyerek sivri dilleri ile sizi incitirler. İşte o kötü vasıfları taşıyanlar, muhlis olarak îman etmemişlerdir. Bundan dolayı Allah, onların amellerinin bâtıl ve geçersiz olduğunu açığa çıkarmıştır. Zira onların sabit olan bir ameli yoktur ki, boşa çıkarılsın (iptal edilsin). Yahut Allah, onların riyakârlığını ve nifakını iptal etmiştir. Böylece bu halleri artık, dünyevî menfaat sağlamamaktadır.

C- "Zaten bu iş, Allah'a göre pek olaydır."

Yani o münafıkların yaptıkları göstermelik amellerin faydasız olduğunu açığa çıkarmıştır.

Bütün işler, Allah'a göre kolay okluğu halde özellikle bunun zikre tahsis edilmesi, onların amellerinin, bâtıl olduğunun açığa çıkarılmaya müstahak olduğunu beyan etmek içindir. Zira bunun, pek kuvvetli sebepleri vardır ve hiçbir mani hal de mevcut değildir.

20
"Onlar, müttefik orduları gitmemiş sanırlar. Müttefik ordular, yine gelecek olsa, isterler ki, bedevî Araplar arasında bulunsunlar da, sızın haberlerinizi oradan sorsunlar. Zaten aralarınızda bulunsalar da, ancak pek az savaşırlardı."

Yani o münafıklar, son derece korkak olduklarından dolayı, Medine üzerine gelen müttefik orduların, hezimete uğramadıklarını, fakat Medine'nin içine kaçtıklarını sanırlar. Eğer o müttefik ordular, ikinci kez gelecek olsalar, bedevî Araplar içine çıkıp da onlar arasına karışmayı ve sizinle ilgili olup bitenleri oradan birbirlerine, yahut bedevî Araplara sormayı temenni ederler. Zaten bu kez Medine'ye dönmeyip aranızda olsalar ve savaş olsa, ancak, riya ve ayıplanmak korkusundan az savaşırlardı.

21

"Yemin olsun ki, Resûlüllah, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."

Yani Resülullah'ın, savaşta sebat ve zorlukları göğüslemek gibi örnek alınması gereken güzel hasletleri vardır. Yahut Resûlüllah kendisi örnek alınması gereken bir önderdir. Onu örnekler alanlar, Allah'ın mükâfatım yahut ona ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça, çok zaman zikredenlerdir. Zira Allah'ın devamlı zikri, kişiyi itaate bağlar ve işte ancak onunla Resûlüllah'ı örnek almak gerçekleşir.

22
" Hakikî mü'minler ise, müttefik düşman ordularını gördüklerinde: "İşte Allah ve resulünün bize vaadettiklerü, Allah da, Resulü de doğru söylemiştir" dediler. Bu, ancak, onların îmanını ve Allah'a teslimiyetini arttırdı."

A- "Hakiki mü'minler ise, müttefik düşman ordularını gördüklerinde: "İşte Allah ve Resulünün bize vaadettikleri!"

Bundan önce, başkalarından sâdır olan haller anlatıldıktan sonra burada da, o kritik durumlarda ve çeşitli zanlarda bulunulduğu sırada muhlis mü'minlerin sergiledikleri şerefli davranış beyan edilmektedir. Yani gerçek mü'minler ise, müttefik, düşman ordularını, daha önce kendilerine anlatıldığı gibi görünce: "İşte bu vaziyet, yahut imtihan, Allah ve resulünün bize vaat ettikleridir. Onların bu vaatten maksadı, Allah'ın şu âyetteki vaadidir:" Ey mü'minler! Yoksa siz, sizden önce gelip geçen mü'minlerin başına gelenlerin sizinde başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mı sandınız?" yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve o kadar sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman? dediler.

Dikkat edin Allah'ın yardımı yakındır."

Peygamberimiz de bu vaadi şöyle bildirmişti: "size karşı müttefik düşman ordularının toplanması, sizin durumunuzu ağırlaştıracaktır; fakat yine de onlara karşı nihaî zafer sizindir."

Yine, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Müttefik düşman orduları, dokuz, on gece sonra size doğru yola çıkacaklardır."

B- "Allah da, Resulü de doğru söylemiştir." dediler.

Yani Allah'ın da, Resûlü'nün de doğru söyledikleri ortaya çıkmıştır. Yahut Allah da, Resulü de, imtihan konusunda doğru söyledikleri gibi, zafer ve mükâfat konusunda da doğru söylemişlerdir, dediler.

C- "Bu, ancak, onların îmanını ve Allah'a teslimiyetini arttırdı."

Yani muhlis mü'minlerin bu gördükleri, ancak, onların Allah'a ve vaatlerine olan îmanını ve Allah'ın emirlerine ve takdirlerine olan teslimiyetlerini arttırdı.

23
"O mü'minlerden, Allah'a verdikleri ahde sâdık kalan nice erler vardır. İşte onlardan kimi ahdini yerine getirip canını vermiştir; kimi de onu beklemektedir. Onlar ahitlerini hiç mi hiç değiştirmemişlerdir."

A- "O mü'minlerden, Allah'a verdikleri ahde sâdık kalan nice erler vardır."

Yani yalnız, güzellikleri anlatılanlar değil, mutlak olarak nice muhlis mü'minler var ki, Resûlüllah ile beraber sebat edip din düşmanları ile savaşmak hususunda Allah'a verdikleri ahde sâdık kalmışlardır.

Bu âyet, Hazret-i Osman b. Affan, Hazret-i Talha b. Ubeydillah, Hazret-i Saıd b. Zeyd b. Amr b. Nevfel, Hazret-i Hamza, Hazret-i Mus'ab b. Umeyr, Hazret-i Enes b. Nadr ve diğer bazı sahabe hakkındadır ki, bu İslam bahadırları, bunlar, Resûlüllah ile beraber bir savaşa katıldıklarında şehit düşünceye, kadar sebat edip çarpışmayı adamışlardı.

B- "İşte onlardan kimi ahdini yerine getirip canını vermiştir; kimi de onu beklemektedir."

Yani Hazret-i Hamza, Mus'ab b. Umeyr, Enes b. Malik'in amcası olan Enes b. Nadîr ve diğer bazı sahabe gibi, anılan ahdi verenlerin bir kısmı, anılan ahdi ve adağı yerine getirip şehit olmuştur; bir kısmı da bunu beklemektedir. Bunlar da, Hazret-i Osman, Hazret-i Talha ve diğer bazı sahabe gibi daha sonra şehit olanlardır. Nitekim bu zâtlar, ahit ve adaklarına bağlı kalarak, Resülullah'ın yanında sebat göstermek ve âyet-i kerimenin nüzulüne kadar savaşmayı sürdürmek gibi ahitlerinin bir kısmını yerine getirmişler ve şehit olarak ölünceye kadar İslam uğrunda savaşmak gibi bir kısmım da yerine getirmek için beklemektedirler.

Âyette onlar hakkında "beklemek" fiilinin kullanılması, onların şehitliği büyük bir aşk ile beklediklerine pek doğru bir delüdir.

C- "Onlar ahiderini hiç mi hiç değiştirmemişlerdir."

Yani bu sahabe, ahitlerinin ne kendisini, ne de vasıflarından hiçbir şeyi değiştirmemişler; fakat gönüllü olarak ve bütün haklarını gözeterek, olabildiğince en güzel şekilde sebat göstermişlerdir. Daha önce şehit olan birinci grubun bu hali, gayet açıktır. Diğerleri için de, bu uğurda şehit olmayı beklemeleri, en doğru delildir.

Birinci grubun hali gayet açık olduğu halde, ahdi değiştirmemek vasfının, onlara da tamim edilmemesi, bu hükümde ikinci grubun da kendileri ile eşit olduğunu bildirmek içindir. Zira beyana muhtaç olan, ikinci grubun halidir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Talha, Uhud savaşında Resülullah'ın yanında sebat gösterdi ve sonunda eli yaralandı, işte o zaman Peygamberimiz: "Talha, cenneti hak etti" buyurdu. Diğer bir rivâyete göre: "Talha, hak etti" buyurdu.

Hazret-i Cabir rivâyetinde, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünde gezen bir şehidi görmek isteyen kimse, Talha b. Ubeydillah'a baksın!"

Hazret-i Âişe rivâyetine göre ise, Peygamberimiz söyle buyurmuştur: "Ahdini yerine getirmiş olarak yeryüzünde gezen bir şehidi görmek isteyen, Talha'ya baksın!"

Peygamberimizin bu hadisi de, işaret ediyor ki, Hazret-i Talha, anılan birinci grup sahabe'nin hükmündedir.

24
"Çünkü Allah, sadakat göstermelerinden dolayı bütün sâdıkları mükâfatlandıracak; münafıkları da dilerse azaba uğratacak, yahut da tevbelerini kabul edecektir. Allah, hep gafûr'dur; rahîm'dir."

A- "Çünkü Allah, sadakat göstermelerinden dolayı bütün sâdıkları mükâfatlandıracak; münafıkları da dilerse azaba uğrtacak, yahut da tevbelerini kabul edecektir."

Ahzâb: 8. âyeti gibi, bu âyet de, daha önce tafsilatıyla anlatıları hallerin ve sözlerin vukuunu gerektiren sebep ve gayeyi beyan etmektedir. Yani bütün o vaki olanlar şunun için vald olmuştur: Allah, sâdıkları, kendilerinden sâdır olan sözlü ve fiili sadakat ve vefanın karşılığını verecek; münafıkları da, cezalandırmak isterse, kendilerinden sâdır olan sözlü ve fiili amelleri yüzünden azaba uğratacak, yahut da tevbe ettikleri takdirde tevbelerini kabul edecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, mânâ şöyledir: Muhlis mü’minler, sebat ve ahde vefa ile, güzel akıbet kastettikleri gibi, münafıklar da, ahıtlerirti değiştirmekle, kötü akıbet kastetmişlerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyet, "o mü’minlerden öyle erler vardır kı, Allah'a verdikleri ahde sâdık kalmışlardır..." cümlesinde belirtilen sadakatin illetidir.

Başka bir görüşe göre ise, bu kelâm, "Bu, ancak, onların îmanım ve Allah'a teskmiyetlerini arttırdı." cümlesinin illetidir.

Bir başka görüşe göre ise, bu kelâm, "Mü’minler, müttefik düşman ordularını gördüklerinde..." cümlesinin illetidir. Yani Allah, onları, o vaziyeti görmekle imtihan buyurdu ki, onların amellerinin karşılığını versin!.. Bu konuyu iyice tefekkür eyle! Muvaffakiyet, yegâne Allah'tandır.

B- "Allah, hep gafûr'dur; rahîm'dir.

Yani Allah, tevbe eden kulları için hep çok bağışlayıcıdır ve çok merhamet edicidir.

25
"Ve Allah, o kâfirleri umduklarından hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle gerisin geriye çevirmiştir. Allah'ın yardımı, o savaşta mü’minlere yetti. Zaten Allah pek güçlüdür; yegâne galip

A- "Ve Allah, o kâfirleri umduklarından hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle gerisin geriye çevirmiştir."

Bu kelâmda, zikredilen kıssanın kalan kısmına dönülmekte ve "biz de onların üzerine kasırga ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik." âyetinde işaret edilen nimetin devamı açıklanmaktadır.

Bu âyet, bundan önceki âyetin başında mukadder olan bir cümleye atıftır. Yani anılan hususlar hikâye edildikten sonra şöyle denilmiş sayılır: bu hâdiseler vaki olmuş ve Allah, o kâfirleri umduklarından hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle gerisin geriye çevirmiştir.

Yahut bu âyet, "biz de, onların üzerine göndermiştik." cümlesine atıftır. Buna göre atıfı iki cümle arasında, müttefik düşman ordularının başına gelen, akıl ve anlayışların hayret ettiği, o dizleri büken, ayakları kaydıran büyük hâdise ve belanın zikredilmesi ve îman ehti ile küfür ve nifak ehlinden sâdır olan söz ve hallerin açıklanması, bu nimetin büyüklüğünü ve yüce kadrini belirtmek içindir. Zira mü’minlerin bu nimete en çok muhtaç oldukları bir zamanda bu nimetin onlara ulaştığı beyan edilmektedir. Yani biz de, onların üzerine kasırga ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik ve bununla, o kâfirleri... gerisin geriye çevirmiştik, demektir.

B- "Allah'ın yardımı, o savaşta mü’minlere yetti. Zaten Allah pek güçlüdür; yegâne galiptir."

Yani Allah'ın, kasırga ve sizin görmediğiniz orduları göndermek yardımı, o savaşta mü’minlere yetti. Zaten Allah, her dilediğini ihdas etmeye gayet muktedirdir ve her şeye yegâne galip olan O'dur.

26
"Allah, ehl-i kitaptan müşrik ordularına yardım edenleri de kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz."

Yani Allah, perişan olarak geri çevrilen müşrik ordularına yardım eden Kureyzaoğulları yahudilerini de kalelerinden indirdi ve onların kalplerine öyle bir şiddetli korku düşürdü ki, karşı koymaları şöyle dursun, hiçbir hareket bile göstermeden kendilerini öldürülmeye çoluk-çocuklarını da esir alınmaya teskm ettiler; siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

Rivâyet olunuyor ki, müttefik düşman ordularının hezimete uğrayıp geri döndükleri ve müslümanların da Medine'ye dönüp silâhlarım bıraktıkları gecenin sabahı Cebrâîl Resûlüllah'a gelip dedi ki: "Allah, senin, Kurayzaoğulları üzerine yürümeni emretmektedir; ben de, onlara gidiyorum!" Bunun üzerine Resûlüllah, müslümanlara: "Kurayza oğulları yurduna varmadan önce ikindi namazını kılmayacaksınız!" diye ilân etti. Nihayet oraya vardılar ve yirmi bir veya yirmi beş gün müddetle, onları kuşatma altında tuttular. Nihayet bu kuşatma, onları iyice bunalttı. Sonra Peygamberimiz, onlara: "Benim vereceğim hükmü peşin kabul ederek kalelerinizden ineceksiniz!" Buyurdu. Fakat onlar, bunu kabul etmediler. Peygamberimiz: "Öyleyse, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul edin!" Buyurdu. Onlar da, buna razı oldular. Hazret-i Sa'd de, onların savaşçılarının öldürülmesine ve çocukları ile kadınlarının da esir alınmasına hükmetti. Peygamberimiz de, tekbir getirerek: "Ey Sa'd! Yemin olsun ki., sen, yedi göğün fevkindeki Allah'ın hükmü ile hükmettin!" ve bu hüküm infaz edilerek bu Yahudilerden altı yüz savaşçı,

Diğer bir görüşe göre ise, sekiz yüz ile dokuz yüz arası savaşçı öldürüldü ve yedi yüz de esir alındı.

27
"Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Zaten Allah, her şeye Kaadirdir."

A- "Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı."

Yani Allah, onların yerlerine, yurdarı olan kalelerine, paralardan, ev eşyasından ve malları ile davarlarından oluşan mallarına siz mirasçı kıldığı gibi, ilminde ve takdirinde, henüz basıp almadığınız İran ve Roma toprakları gibi, bir görüşe göre de, kıyamete kadar fethedilecek topraklara, bir görüşe göre de Hayber toprağına da sizi mirasçı kıldı.

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Kurayza Oğullarının ürün yetiştiren arazilerini ensar'a değil, muhacirlere verdi. Ensar, bunun sebebini sorunca da, Peygamberimiz: "Siz, kendi yurdunuzda bulunuyorsunuz..." buyurdu. Hazret-i Ömer: "Ya Resûlallah! Bedir savaşı ganimetlerinde yaptığın gibi, bu ganimetlerin de beşte birini kendine, ayirtsan!" Dedi. Peygamberimiz: "Hayır! Bu ganimetler, insanlara değil, bana yemeklik kılınmiştır!" Buyurdu. Sahabe de: "Allah ve resulünün yaptığına razıyız!" Dediler.

B- "Zaten Allah, her şeye Kaadirdir."

Nitekim siz de, sizin teslim aldığınız bu topraklara sizi mirasçı kumasında siz de, O'nun bazı kudretlerini müşahede ettiniz. O halde diğer hususları da buna kıyas edebilirsiniz.

28
"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer siz dünya hayatını ve ziynetini istiyorsanız, gelin, size Müt'anızı (hakkınızı) vereyim ve sizi güzellikle salıvereyim."

Yani ey Peygamber! Sen kendi Hanımlarına de ki: eğer siz, dünya refahını, dünya nimetlerinden bolca faydalanmayı ve dünya süslerini istiyorsanız, kendi iradeniz ve ihtiyarınızla gelin, sizin Müt'anızı (evtilik bedelinizi) vereyim ve size zarar vermeden güzellikle sizi salıvereyim.

Rivâyet olunuyor kı, Peygamberimizin muhtereme eşlen, kendisinden süslü elbiseler ve fazla nafaka istediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Peygamberimiz de, Hazret-i Âişe'den başlayıp kendisini muhayyer etti. Hazret-i Âişe, Allah'ı, Resulünü ve ahiret yurdunu seçti. Sonra Peygamberimizin diğer eşleri de, Hazret-i Âişe'nin seçtiklerini seçtiler. Peygamberimiz de, onların bu tercihinden dolayı Allah'a şükretti. O zaman şu âyetti kerime nazil oldu: "Bundan sonra başka başka kadınlarla evlenmen sana helal değildir."

Bu muhayyer bırakmanın, boşanma yetkisini onlara vermek anlamında olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Eğer boşanma yetkinisin onlara vermek anlamında ise, onların, kendi nefislerini (ayrılmayı) tercih etmeleri ile boşanma gerçekleşir. Hasen eh Basrî, Katâde ve ilim ehlinin birçoğuna göre, Peygamberimizin, eşlerini muhayyer bırakması, boşama yetkisini onlara vermek anlamında değildi; fakat onları iki irade arasında muhayyer bırakmak idi. Yani eğer onlar, dünyayı seçseler, Peygamberimiz, onlardan ayrılacaktı. Nitekim "Gelin, size hakkınızı (Müt'anızı) vereyim ve sizi güzellikle salıvereyim" cümlesi de, bunu bildirmektedir. Diğer tabiî âlimlerine göre ise, Peygamberimizin bu tahyiri (muhayyer bırakması), boşama yetkisini onlara vermek anlamında idi. Öyle ki, onlar, kendi nefislerini (ayrılmayı) tercih etseler, bu, boşanma sayılırdı.

Tahyır (muhayyer bırakmak) hükmünde de ihtilaf edilımştir: İbni Ömer, İbn-i Mes’ûd ve İbn Abbâs'a göre, bir kimse, kendi karısını muhayyer bırakıp da kadın da, kendi kocasını (onunla beraber kalmayı) tercih ederse, talak adına hiçbir şey düşmez. Eğer kadın, kendi nefsini tercih ederse, biz Hane filere göre Bâine (Rucû imkânı olmayan) bir talak düşer; Şâfiilere göre ise Ric'î (Rucû imkânı olan) bir talak düşer. Ömer b. Abdülaziz, İbni Ebi Leyla ve Süfyan-ı Sevrî'nin görüşleri de budur. Zeyd b. Sabitten rivâyet olunduğuna göre ise, eğer bu şekilde muhayyer bırakılan kadın, kocasını tercih ederse, bir talak düşer, eğer kendi nefsini tercih ederse, üç talak düşer. Bu, Hasen-ı Basrî'nin de görüşüdür ve İmam Mâlik'ten gelen bir rivâyet de böyledir.

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre, anılan şekilde muhayyer bırakılan bir kadın, eğer kendi nefsini (ayrılmayı) tercih ederse, bâine bir talak düşer. Yine Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre, eğer bu kadın,

kocasını tercih ederse, talak adına hiçbir şey düşmez. Büyük İslam merkezlerinin fakîhlerini icmâı da bu yöndedir.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, şöyle demiştir: "Resûlüllah, bizi muhayyer bıraktı; biz de onu tercih ettik ve Resûlüllah, bunu talak, (boşama) saymadı."

Anılan şekilde muhayyer bırakılan Peygamberimizin Hanımlarına, istemeleri halinde önce Müt'alarının verilmesi, ikram kabilindendir ve böylece daha baştan onların mazeretleri de kesilmiş olur.

Kendisiyle henüz cinsel ilişkide bulunulmadan boşanan ve nikâh akdi sırasında kendisine bir: mihirde belirlenmemiş olan kadınlara, Mut'a verilmesi, biz Hanefîlere göre vaciptir. Diğerlerine müt'â vermek ise, müstahabtir. Mut'a, değeri, kocanın zenginliğine ve fakirliiğine göre değişebilen bir kadın gömleği ile bir baş örtüsü ve bir milhafeden (çarşaftan) oluşmaktadır. Ancak eğer kadının mıhrinin yarısı, bundan az ise, o takdirde ikisinden değen az olan, vacip olur. Ancak bu, beş dirhemden az olmaz.

29
"Ama eğer Allah'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, şüphesiz Allah, içinizden güzel davranan kadınlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

Burada Allah'ın (celle celâlühü) zikri, Peygamberimizin, Allah katındaki mertebesinin yüceliğini bildirmek içindir. Yani ama eğer siz Allah'ın resulünü ve yanında, dünya ve içindeki her şeyin önemsiz sayıldığı ahiret yurdunun nimetlerini diliyorsanız, bitin ki, şüphesiz Allah, içinizden güzel davranan kadınlar için, iyilikleri karşılığında kadri, kıymeti anlatılamayacak kadar büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

Bu âyette anlatılan seçenek için mükâfat zikredildiği halde, birinci seçenek için (dünya hayatını istemeleri halinde) cezasının zikredilmemesı, muhayyer mânâsını ziyadesiyle gerçekleştirmek ve icbar şaibesinden sakınmak içindir. Zaten Mut'a verilmesinin, salıvermekten önce zikredilmesi ve salıverilmenin, güzellikle vasıflandırılmasındaki sır da budur.

30
"Ey Peygamberin hanımları! Sizden kim çirkinliği açık olan bir büyük günah işlerse, onun azabı, iki katına çıkarılır. Zaten bu, Allah'a göre gayet kolaydır."

A- "Ey Peygamberin hanımları! Sizden kim çirkinliği açık olan bir büyük günah işlerse, onun azabı, iki katına çıkarılır."

Burada hitabın değiştirilip doğrudan doğruya Peygamberimizin Hanımlarına tevcih edilmesi, onların öğüdüne pek önem verildiğini belirtmek içindir. Hem buradaki, hem de bundan sonraki hitapta onlar, Peygamberimize izafe edilmişler (Peygamberin hanımları, denilmiş), çünkü onlara vârid olan hükümlerin sebebi, bu izafedir (Peygamberimizin eşleri olmalarıdır).

Bu çirkinliği açık büyük günahtan murat, onların işleyecekleri bütün büyük günahlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, onların, Peygamberimize isyan etmeleri, geçimsizlik çıkarmaları, Peygamberimize zor gelecek, yahut içi sıkılacak ve ondan dolayı üzülecek taleplerde bulunmalarıdır.

Yani efendimizin hanımları, böyle bir günah işledikleri takdirde, onların azabı, başkasının azabının iki misli olur. Zira onların günahları, daha çirkindir. Çünkü günahın çirkinliğinin fazla olması, günah işleyen kimsenin faziletinin ve ona ihsan edilen nimetin fazla olmasına bağlıdır. İşte bundan dolayıdır ki, hür bir insanın had cezası, kölenin had cezasının iki katıdır. Ve Peygamberler, ümmetlerin kınanmadıkları şeylerden dolayı da serzenişlere maruz kalmışlardır.

B- "Zaten bu, Allah'a göre gayet kolaydır."

Yani onların, Peygamberimizin eşleri olmaları, onların cezasının iki kat olmasına engel değil, aksine Peygamberimizin hukukunun gözetilmesi için bu vasıfları, o ağır cezayı gerektirmektedir.

31
"Sizden kim, Allah ve Resulüne itaat eder ve sâlih amel yaparsa, mükâfatım ona iki kat vereceğiz. Ve biz, ona iyi bir rızık hazırlamışızdır."

A- "Sizden kim, Allah ve resulüne itaat eder ve sâlih amel yaparsa, mükâfatını ona iki kat vereceğiz."

Yani sizden kim, Allah ve resulüne itaat etmeye devam ederse, biri, itaat ve takvasından dolayı, diğeri de kanaat ederek ve iyi muaşeret sergileyerek Resülullah'ın rızasını talep etmesinden dolayı olmak üzere mükâfatım ona iki kat vereceğiz.

B- "Ve biz, ona iyi bir rızık hazırlamışızdır."

Yani biz, cennette onun iki kat mükâfatından başka bir de hoşnut olacağı bir rızk ona hazırlamışızdır.

32
"Ey Peygamberin hanımları! Siz, kadınlardan her hangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvayı gözetiyorsanız, erkeklere karşi yumuşak sözlü olmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse, yanlış bir şüpheye düşebilir. Siz uygun tarzda konuşun."

Yani ey Peygamberin hanımları! Siz fazilet ve şerefte diğer kadınlardan her hangi bir kadınlar cemaati gibi değilsiniz. Eğer siz, Allah'ın hükmüne ve resulünün rızasına muhalefet etmekten sakınıyorsanız, yahut eğer siz, halinize lâyık olan takva vasfını gözetiyorsanız, insanlara hitap ederken, konuşmalarıyla şüphe uyandıran ve başka mânâ ihsas ettiren kadınların yumuşak konuşma edasından şiddetle sakının; sonra kalbinde şüphe ve kötülük hastalığı bulunan kimse, yanlış bir umuda kapılabilir. Siz, şüphe ve kötü umuttan son derece uzak gayet ciddi ve sert bir eda ile, yahut sert, fakat güzel konuşma üslubuyla konuşun.

33
"Evlerinizde oturun; eski cahiliyye adetinde olduğu gibi çalımlı, nazlı yürümeyin. Namazı da kılın, zekâtı, da verin. Allah'a ve Resulüne itaat edin."

A- "Evlerinizde oturun; eski cahiliyye adetinde, olduğu gibi çalımlı, nazlı yürümeyin."

Yani siz, gerekti haller dışında, lüzumsuz olarak dışarıda dolaşmayın, evlerinizde oturun ve gerekli hallerde dışarı çıktığınızda da eski cahiliyye kadınları gibi çalımlı, nazlı yürümeyin.

Eski cahiliyye, Hazret-i Âdem ile Hazret-i Nûh zamanları arasındaki devirdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Idris ile Hazret-i Nûh zamanları arasındaki dönemdir.

Bir diğer görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm'in doğduğu zamandır. Bu dönemlerde bazı kadınlar, şeffaf entariler giyip yolun ortasından yürüyerek kendilerini erkeklere, gösteriyorlardı.

Başka bir görüşe, göre ise, eski cahiliyye, Hazret-i Davud ile Hazret-i Süleyman zamanıdır.

Son cahiliyye ise, Hazret-i İsâ ile Hazret-i Muhammed arasındaki dönemdir.

Bir görüşe göre ise, eski cahiliyye, küfürdür. Son cahiliyye ise, İslam dönemindeki risktir (ahlâksızlıktır). Peygamberimizin, Ebû'd Derda'ya: "Sende bir cahiliyye var!" demesi ve onun Ebû'd Derda'nın: "Küfür cahiliyyesi mi, islam cahiliyyesi mi?" diye sorması üzerine de: "Hayır! Küfür cahiliyyesi!" Buyurması da, bu son görüşü teyit etmektedir.

B- "Namazı da kılın, zekâtı da verin.

Peygamberimizin zevcelerine, bütün ibadetler içinden özellikle namaz ile zekâtın emredilmesi, diğer ibadetlerden üstün olmaları ve bunların, bedenî ve malî ibadetlerin temeli olmalarından dolayıdır.

C- "Allah'a ve resulüne itaat edin.

Yani yapıp yapmadığınız bütün işlerinizde ve özellikle de size emredilen ve sizin men' edildiğiniz bütün işlerde, sadece. Allah'a ve resulüne itaat edin.

Ey Ehl-i Beyt! Allah, sadece o günah lekesini sizden uzak tutmak ve sizi tertemiz bulundurmak istiyor.

Yani ey Peygamberin ev halkı! Allah, sadece o iffetinizi lekeleyecek günah lekesinden sizi uzak tatmak ve sizi, günahların kirinden tertemiz bulundurmak istiyor.

Bu kelâm-ı kerim, Peygamberimizin Hanımlarına, anılan şeylerin emredilmesinin ve anılan şeylerden men' edilmelerinin illetidir, işte bundan dolayıdır ki., âyetin metninde, önce hitap, başkalarına da tamim edilmekle, hüküm genelleştirilmiş; sonra da "Ey Ehl-i Beyt" denilerek bundan maksut olan, Peygamber evinin barındırdığı kimseler oldukları sarahatle belirtilmiştir.

İşte gördüğün gibi bu âyet, Peygamberimizin hanımlarının, Ehl-i Beytinden olduklarına apaçık bir delil ve hüccet olup şia'nın, Ehl-i Beyti, Hazret-i Fatıma, Hazret-i Ali ve oğulları Hazret-i Hasen ile Hazret-i Hüseyin'e, tahsis etmeleri görüşünün bâtıl olduğuna hükmetmektedir.

Şia'nın diğer bir delili de şu hadistir: rivâyet olunuyor ki: "Bir gün Resûlüllah, sırtında, üzerinde deve semeri resminin işlendiği, kara iplikten dokunmuş bir geniş aba olduğu halde dışarı çıkıp bir yere oturdu. O sırada Hazret-i Fatıma, yanına geldi; Peygamberimiz, onu da abanın altına aldı. Sonra Hazret-i Ali de oraya geldi; Peygamberimiz, onu da abanın altına aldı. Sonra Hasen ile Hüseyin de oraya geldüer; Peygamberimiz, onları da abanın altına aldı.

Sonra: "Ey Ehl-i Beyt! Allah, sadece o günah lekesini sizden uzak tutmak ve sizi tertemiz bulundurmak istiyor" âyetini okudu."

Bu hadis, Hazret-i Fatıma, Hazret-i Ali ve Hazret-i Hasen ile Hazret-i Hüseyin'in de Ehl-i Beytten olduklarına delildir; Peygamberimizin hanımlarının Ehl-i Beytten olmadıklarına delil değildir. Eğer buna delâlet etmesi farz edilse bile, yine buna itibar edilmez. Çünkü rivâyet edilen hadisin karşısında âyet nassi vardır.

34
"Evlerinizde Allah'ın âyetlerinden ve hikmetinden okunanları da anlatın. Şüphe yok ki, Allah, çok lütufkârdır; o, her şeyden haberdardır."

A- Evlerinizde Allah'ın âyetlerinden ve hikmetinden okunanları da anlatın.

Yani siz Peygamberin hanımları! Evlerinizde, mucize ifadeleriyle, Peygamberin doğruluğuna apaçık delâlet eden âyetleri ve çeşitli ilimleri ve hükümleri içeren hikmetleri ihtiva eden bu cami (gayet kapsamlı) kitabı da öğüt ve uyarı olarak insanlara anlatın.

Bu âyette, Allah, Peygamberimizin hanımlarına ihsan ettiği nimetleri hatırlatmaktadır. Şöyle ki, Allah, onları, Peygamberin ev halkı, vahyin nazil olduğu mekânın sakinleri kılmış ve onlar, vahyin nüzulü sırasında, îmanlarının kuvvetlenmesini ve ibadet isteklerinin artmasını gerektiren zorluklar müşahede etmektedirler. Bütün bunlar da, kendilerine yasak edden hususlardan sakınmalarını ve emirlere uymalarını teşvik etmek içindir.

Âyetlerin nüzulü de evlerde gerçekleştiği halde ve vahyin nüzul hâdisesine daha münasip düştüğü halde, "evlerinizde nazil olan..." denilmeyip "evlerinizde... okunan..." denilmesi, bu ifâdenin, bütün âyetleri kapsaması ve bütün evlerde gerçekleşmesi ve onlara, hatırlamak ile hatırlatmak imkânını veren tekerrürün ve devamın lüzumunu bildirmek içindir. Nüzul ifâdesi ise, bunları bildirmez.

Ayetleri okuyanın tayin edilmemesi, Hazret-i Cebrâîl'in tilavetini, Peygamberimizin tilavetini de, Peygamberimizin hanımlarının okumasını ve diğerlerinin de öğrenmek ve öğretmek için okumalarını da kapsaması içindir.

B- Şüphe yok ki, Allah, çok lütufkârdır; o, her şeyden haberdardır.

Yani Allah, din için maslahatlı olanları bilir ve onları tedbir buyurur, işte bundan dolayı bu emir ve yasakları vaz' etmiştir. Yahut Allah, Peygamberlik için ehliyetli olanları ve onun Ehl-i Beytinden olmaya lâyık bulunanları gayet iyi bilmektedir.

35
"Müslüman erkekler ile müslüman kadınlar, mü'min erkekler ile mü'mine kadınlar, itaatte sebat eden erkekler ile itaatte sebat eden kadınlar, doğrucu erkekler ile doğrucu kadınlar, sabreden erkekler ile sabreden kadınlar, alçak gönüllü erkekler ile alçak gönüllü kadınlar, sadaka veren erkekler ile sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ile oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ile iffetlerini koruyan kadınlar ve Allah'ı çok anan erkekler ile Allah'ı çok anan kadınlar var ya, işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

Yani Allah'ın hükmüne boyun eğip O'na karşi teshmiyet içine giren erkekler ile kadınlar, tasdik edilmesi gereken hususları tasdik eden erkekler ile kadınlar, itaat ve ibadetleri ifa edip onlara müdavim olanlar, sözlerinde ve işlerinde doğrucu olan erkekler ile kadınlar, itaatlerde ve günahlara karşı sabreden erkekler ile kadınlar, Allah'a karşı kalpleri ve bedenleriyle tevazu gösteren erkekler ile kadınlar, mallarında vacip olan sadakaları veren erkekler ile kadınlar, farz oruçları tutan erkekler ile kadınlar, ırzlarını haramdan koruyan erkekler ile kadınlar, kalpleri ve dilleriyle Allah'ı çok zikreden erkekler ile kadınlar var ya, Allah, anılan güzel amelleri sebebi ile bunlara, işledikleri küçük günahlar için bir mağfiret hazırlamış -çünkü onların yaptıkları sâlih ameller, onların küçük günahlarına kefaret olmaktadır- ve yaptıkları itaat ve ibadetlerden dolayı ve övgüye, lâyık hasletleri sebebiyle onlara ve benzerlerine büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hanımları dediler ki: "Ya Resûlallah! Allah, erkekleri Kur'ân'da hayırla zikretmiş; bizim de kendisiyle anılacağımız bir hayır yok mu? Biz, itaat ve ibadetlerimizin kabul olunmamasından korkuyoruz!" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu soran Peygamberimizin eşlerinden Ümmü Seleme'dir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimizin hanımları hakkında nazil olanlar nazil olanca, mü'minlerin hanımları da dediler ki: "Bizim hakkımızda hiç bir şey nazil olmadı!" işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Âyetin metninde kadınların, erkeklere atıf edilmesi, cinsiyetleri değişik olduğu içindir. Bu atıf zorunludur. Çiftlerin (çift, çift zikredilenlerin) birbirlerine atıf edilmesi ise, iki vasfın farklı olmasından dolayıdır. Bu itibarla bu atıf, zorunlu değildir. Nitekim Tahrîm: 5. âyetinde bu kelimeler arasında atıf yoktur. Burada bu atfın faydası, onlara hazırlanan nimetlerin sebebi, bu güzel vasıfları bir araya getirmeleri olduğunu bildirmektir.

36
"Allah ve resulü, bir işe hükmetti mi, mü'min bir erkek ve mü'mine bir kadın için, artık işlerinde muhayyerlik hakkı yoktur. Kim de Allah'a ve resulüne karşı gelirse, gerçekten apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."

A- Allah ve resulü, bir işe hükmetti mi, mü'min bir erkek ve mü'mine bir kadın için, artık işlerinde muhayyerlik hakkı yoktur.

Burada Allah'ın zikredilmesi, Resülullah'ın emrini tazim içindir. Yahut Resûlüllah'ın hükmünün, Allah'ın hükmü olduğunu bildirmek içindir. Zira bu âyet, Resülullah'ın halası Ümeyme Bınti Abdulmuttahb kızı Zeyneb Binli Cahş hakkında nazil olmuştur. Resûlüllah, Zeyneb'i Zeyd b. Harise ile evlendirmek istemişti; fakat Zeyneb ile kardeşi Abdullah rıza göstermemişlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, Ummü Külsüm Binti Ukbe b. Ebi Muayt hakkında nazil olmuştur. Anılan Ummü Külsüm, kendini Resûlüllah'a hibe etmişti (evlendirme işini Resûlüllah'a bırakmıştı); Resûlüllah da, onu

Zeyd ile evlendirmişti; fakat Ummü Külsüm ile kardeşi, bu evlendirmeyi hoş karşılamamışlar ve: "Biz, Resûlüllah'ı istemiştik; o ise, bizi kölesiyle evlendirdi" demişlerdi.

Yani Resûlüllah, Allah'ın hükmüne binaen bir işe hükmetti mi, mü'min bir erkek ve mü'mine bir kadın için, artık işlerinde seçim hakkı kalmaz; fakat onlar, artık Resülullah'ın kararına uymak onun tercihini tercih etmek zorundadırlar.

Burada çoğul zamirinin (işlerinde) kullanılmasi, mü'min erkek ve mü'mine kadının genel olmasından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Resülullah'ın emirlerinde onların muhayyerlik hakkı yoktur, demektir. Buna göre, Resûlüllah için çoğul zamirinin kullanılması, tazim içindir.

B- "Kim de Allah'a ve resulüne karşı getirse, gerçekten apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.

Yani her kim, herhangi bir işte Allah'ın ve Resûlüllah'ın emrine karşı gelir de, kendi kararıyla hareket ederse, o, gerçekten hak yoldan ve doğru çizgiden apaçık sapmış olur.

37
"Resûlüm! Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de iyilik ettiğin kimseye: "Eşini yanında tut; Allah'tan kork!" diyordun ve Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Halbuki asıl çekinmene lâyık olan Allah'tır. Nihayet Zeyd, o kadından vatar'ını yerine getirince (ilişiğini kesince), biz onu sana nikâhladık ki, evlatlıkları, kanlarıyla ilişkilerini kestiklerinde o kadınlarla evlenmek hususunda mü'mınlere bir güçlük olmasın. Zaten Allah'ın emri mutlaka gerçekleşir."

A- Resûlüm! Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de iyilik ettiğin kimseye: "Eşini yanında tat; Allah'tan kork!" diyordun ve Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Halbuki asıl çekinmene lâyık olan Allah'tır.

Yani Resûlüm! O vakti hatırla ki, sen, Allah'ın, kendisim İslam'a ve seni de, güzel terbiyesi ve gözetimi için muvaffak kıldığı, senin de, Allah'ın inâyetiyle çeşitli iyiliklerde bulunduğun ve ezcümle köletikten azat edip hürriyetim verdiğin Zeyd b. Harise'ye: "Eşin Zeyneb'i yanında tut; onun hakkında Allah'tan kork da, onun sana karşı kibirli davranmasını gerekçe sayarak, ona zarar vermek için kendisini boşama!" diyordun ve Allah'ın açığa vuracağı şeyi, yani kendisi boşadığı takdirde onunla evlenmeyi, yahut boşamasını istemeyi, insanların, bundan dolayı seni ayıplamalarından çekinerek içinde gizliyordun. Halbuki eğer bunda çekinecek bir şey varsa, asıl çekinmene lâyık olan Allah'tır.

Zeyd'ın anılan vasıflarla (Allah'ın kendisine nimet verdiği...) zikredilmesi, şunu beyan etmek içindir: Zeyd'ın hah, Resûlüllah'tan sâdır olan şeye, yani kalbindekinin aksini göstermeye ters düşmektedir. Zira bu, Zeyd'den utanmak veYa Resûlallah'a karşı ihtişamlı bir hak olması durumunda olabilecek bir davranıştır. Halbuki bunların ikisi de, Zeyd hakkında düşünülemez.

Hâdise şöyle cereyan etmişti: Peygamberimiz, Hazret-i Zeyneb'i Zeyd ile evlendirdikten sonra bir gün Hazret-i Zeyneb'i görünce, insan cibilliyetinin kaçınılmaz bir sonucu olarak kalbine bir şey geldi. O anda: "Sübhanallah mukalkbü'l kulûb/kalpleri döndüren Allah'ım! Seni tesbih ederim!" dedi. Hazret-i Zeyneb de, bunu duydu; sonra bunu Zeyd'e de anlattı. Zeyd, bunu anladı ve Zeyneb'e karşı içine bir nefret düştü. Sonra Zeyd, Peygamberimizin huzuruna çıkıp: "Ben, eşimden ayrılmak istiyorum!" dedi. Peygamberimiz de, Zeyd'e: "Sana ne oluyor? Ondan bir şüphen mi hâsıl oldu?" dedi. Zeyd de: "Hayır! Vallahi, onda hayırdan başka bir şey görmedim; fakat şerefinden dolayı bana karşı büyüklük taslıyor!" dedi. Peygamberimiz de: "Eşini yanında tut ve onun hakkında Allah'tan kork; bu tekebbürünü gerekçe göstererek ona zarar vermek için kendisini boşama!" buyurdu.

Bu hususta Peygamberimizin dikkatinin çekilmesi, yalnız kalbındekını gizlemesinden dolayı değil, fakat insanların dedikodusundan çekinerek gizlemesinden ve gizlediği şeyin aksini göstermesinden dolayıdır.

Zira bu gibi hallerde kendisi için münasip olan, sükût etmesi yahut işi Rabbine havale etmesi idi.

B- "Nihayet Zeyd, o kadından vatar'ini yerine getirince (ilişiğini kesince), biz onu sana nikahladık ki, evlatlıkları, kanlarıyla ilişkilerini kestiklerinde o kadınlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir güçlük olmasın.

Yani Zeyd'in o kadına ihtiyacı kalmayınca ve onu boş ayıp iddeti de sona erince...

Diğer bir görüşe göre ise, vatar'ın karşılanması, kinaye olarak talak (boşama) demektir. Tıpkı "sana ihtiyacım kalmadı" demek gibi.

Burada nikâhlamaktan (biz onu sana nikâhladık) murat, Resûlüllah'a, o kadını kendisine nikâhlamayi emretmektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani nikâh akdi vasıtası olmaksızın, o kadım kendisine zevce yaptı, demektir. Bu görüşü şu rivâyet de teyit ediyor: Hazret-i Zeyneb, Peygamberimizin diğer hanımlarına şöyle derdi: "Sizi velileriniz evlendirdi; benim nikâhım ise, Allah tarafından kılındı."

Bir görüşe göre, . Hazret-i Zeyneb'i Peygamberimize istemek için Hazret-i Zeyd elçilik yaptı. İşte bu, çok büyük bir imtihandır ve Hazret-i Zeyd'in îmanının ne kadar, kuvvetli olduğuna dâir âdil bir şahittir.

Peygamberimizin Hazret-i Zeyneb ile evlenmesi, bir cahiliyye geleneği olan, boşanmalarından sonra da evlatlıkların kanlarıyla evlenmenin haram olduğu geleneğini kaldırmak içindir. Zira müslümanlar için en güzel örnek Resûlüllah'tır.

Bu âyet delâlet ediyor ki, başka delil ile yapılan tahsisler dışında bu hususta, Resûlüllah ile ümmetin hükmü aynıdır.

Zaten Allah'ın emri mutlaka gerçekleşir.

Yani Allah'ın yaratmak dilediği şeyler, yahut O'nun, haklarında "kün/ol!" Emrini verdiği şeyler, mutlak olmaktadır.

Bu cümle, mâkabk için açıklayıcı bir zeyil mahiyetindedir.

38
"Allah'ın, kendisi için takdir ettiği şeyde Peygambere hiçbir vebal yoktur. Önce geçmiş Peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Zaten Allah'ın fermanı mudaka yerine gelen bir kaderdir."

A- Allah'ın, kendisi için takdir ettiği, şeyde Peygambere hiçbir vebal yoktur.

Yani Allah'ın, Peygamberimize taksim ve takdir buyurduğu şeyde, onun için bir sıkıntı ve vebal olması hikmete hiç de uygun olmaz.

B- Önce geçmiş Peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Zaten Allah'ın fermanı mutlaka yerine gelen bir kaderdir.

Yani Allah'ın takdir buyurduğu evliliklerde vebal olmaması hususunda Allah'ın, eski Peygamberler hakkındaki kanunu da böyledir. Nitekim Allah, eski Peygamberlere de nikâh ve diğer bazı konularda genişlik tammiştır. Nitekim Hazret-i Davud Peygamberin yüz karısı ve üç yüz de cariyesi vardı ve Hazret-i Süleyman Peygamberin de üç yüz karısı ve yedi yüz de cariyesi vardı.

39
"O Peygamberler ki, Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırırlar; Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Zaten hesap görücü olarak Allah yeter."

A- O Peygamberler ki, Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırırlar; Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.

Yani o eski Peygamberler öyle azimli insanlardır ki, Allah'ın emir ve yasaklarını içeren mesajlarını insanlara mutlaka ulaştırırlar; yapıp yapmadıkları bütün işlerde ve özellikle de mesajların tebliği hususunda Allah'tan korkarlar. Nitekim onlar, ilâhî hakikatleri tebliğ ederken bir harf bile eksik bırakmazlar ve bu uğurda da hiçbir yadırgama ve ayıplamadan çekinmezler ve onlar, Allah'tan başka kimseden korkmazlar.

Yukarıda "ve Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun." ifadesiyle, Peygamberimizin, insanların yadırgamasından çekindiği sarahatle, belirtildikten sonra bu âyette de, eski Peygamberlerin yalnız Allah'tan korktuklarının belirtilmesi, Peygamberimizin, halkın yadırgamasından çekindiğine bir tarizdir.

B- "Zaten hesap görücü olarak Allah yeter.

Yani korkulacak hususlarda hesap görücü olarak Allah yeter. O halde başkasından hiç korkulmamalıdır. Yahut küçük günahların da, büyük günahların da muhasibi olarak Allah yeter. Şu halde yalnız O'ndan korkulmakdır.

40
"Muhammed, sizin ricalinizden (adanılarınızdan) hiçbirinin babası değildir; fakat o, Allah'ın Resulü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Zaten Allah, ezelden her şeyi hakkıyla bilendir."

A- Muhammed, sizin ricalinizden (adamlarınızdan) hiçbirinin babası değildir; fakat o, Allah'ın resulü ve Peygamberlerin sonuncusudur.

Yani Resûlüllah Muhammed hakikatte sizin adamlarmızdan hiçbirinin babası değildir ki, onunla adamlarınız arasında, baba ile evlat arasında sabit olan evlilik hanımlığı ile diğer hususlardaki hükümler sabit olsun. Fakat o, Allah'ın resulüdür ve her Peygamber de, ümmetinin babası sayılır; ancak gerçek baba değildir; ancak onlar için son derece şefkatli, nasihatçi ve ebedî hayatlarını kazanma sebebidir. Ve Zeyd de, Peygamber de aralarında, gerçek babalık ve evlatlık bulunmayan adamlarınızdan biridir. Bu itibarla Zeyd'in bu konudaki hükmü de, sizin hükmünüz gibidir. Evlatlık ve evlat edinme hükmü ise, yakınlık ve tahsisten ibarettir. Ve eğer Peygamberimizm, buluğa ermiş bir oğlu olsaydı, kimi insanlar, onun da Peygamber olduğunu söylerlerdi ve bunların nazarında Peygamber, son Peygamber sayılmazdı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimizin oğlu İbrâhîm, vefat ettiğinde Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Eğer İbrâhîm yaşasaydı, kimi insanlara göre Peygamber sayılırdı."

Hazret-i İsa'nın sonra nazil olması, Peygamberimizin sonuncu Peygamber olması gerçeğine bir halel getirmez. Zira Peygamberimizin sonuncu Peygamber olmasının mânâsı, Peygamberimizden sonra artık hiç kimseye Peygamberlik verilmez, demektir. Bir de, Hazret-i İsâ, indiği zaman, Peygamberimizin ümmetinden birileri gibi, onun şeriati ile amel edecek ve onun kıblesine yönelecektir.

Bu genel hüküm (hiçbirinin babası değildir), Peygamberimizin, Tahir, Kasım ve İbrâhîm adlarındaki çocuklarının babası olması ile bozulmaz; çünkü bu çocukları, ergenlik çağına (rical kelimesinin tekili olan recül sayılma) çağma erişmeden vefat etmişlerdir. Ve eğer buluğ çağma ermiş olsalar bile, muhatap olan adamlar değil, fakat Resülullah'ın adamları sayılırlardı.

B- "Zaten Allah, ezelden her şeyi hakkıyla bilendir."

Ve Allah, ezcümle bu hükümleri ve size beyan buyurup da sizin ise apaçık bir şüphe ile karşıladığınız hükmü de hakkıyla bilendir.

41
"Ey îman edenler! Allah'ı çokça zikredin."

Yani ey îman edenler! Allah'ı, bütün vakitlerde ve hallerde tehlil (lâiiahe illallah), tahmid (el-hamdu lillah), temetil (tazîm) ve takdîs etmek gibi onu yüce vasıflarıyla zikredin.

42

"Ve O'nu sabah-akşam tesbîh edin."

Yani Allah'ı, günün başında da, sonunda da, kendisine lâyık olmayan vasıflardan tenzih edin.

Burada sabah-akşam vakitlerinin zikre tahsis edilmesi, tesbîhi bu vakitlere hasredip diğer vakitlerde yapmamak anlamında değil, fakat bu iki vaktin diğer vakitlerden daha faziletli, olduklarını belirtmek içindir. Çünkü bu iki vaktin zikir ve tesbihleri meleklerce şahitlidir. Nitekim tesbîh de, zikir kapsamına dâhil olduğu halde ayrıca zikredilmesi de, zikirler içinde umde sayılmasından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, her iki fiil (zikretmek ile tesbîh etmek) de, anılan iki vakte müteveccihtir.

Bir diğer görüşe göre ise tesbihten murat, namazdır.

43
"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de sizin için mağfiret dilemektedirler. Zaten Allah, mü'minlere karşı hep çok merhametlidir."

A- "Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de sizin için mağfiret dilemektedirler.

Yani Allah, sizi günahların karanlıklarından itaat aydınlığına çıkarmak için size rahmetini göndermekte ve sizin hayrınıza ve salâhınıza inayet buyurmaktadır ve melekleri de size merhamet için duâ etmektedirler.

B- "Zaten Allah, mü'minlere karşı hep çok merhametlidir.

Bu cümle, makabli için bir takrir mahiyetindedir. Yani Allah, sizin de dâhil olduğunuz mü’minler zümresine karşi son derece merhametlidir. İşte bundan dolayıdır ki, Allah, bizzat ve bilvasıta sizin ıslahınıza önem vermekte ve sizi îman ile itaate hidâyet etmektedir.

44
"O'na kavuşacakları gün, Allah'ın mü'minlere iltifatı, "selâm" dır. Ve Allah, onlara çok kıymetti bir mükâfat hazırlamıştır."

A- O'na kavuşacakları gün, Allah'ın mü'minlere iltifatı, "selam" dır.

Bundan önce ilâhî rahmetin dünyevî eserleri, yani onların işlerine önem vermek ve kendilerini itaate hidâyet etmek hususları beyan edildikten sonra burada da ilâhî rahmetin uhrevî hükümleri beyan edilmektedir.

Yani ölürken yahut mezarlarından tekrar diriltildiklerînde yahut cennete girdiklerinde Allah'a kavuşacakları gün, O'nun mü’minlere iltifatı, onları tazim için kendilerine selâm vermektir.

Yahut bu selam, kendilerine Cennet müjdesi, yahut saygı olarak melekler tarafından verilmektedir. Nitekim başka bir sûrede de şöyle denilmektedir: "Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklar; sabretmenize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun akıbeti ne güzeldir derler." yahut meleklerin bu selamı, onların her kötülükten ve afetten selamette olduklarını haber vermek anlamındadır.

B- "Ve Allah, onlara çok kıymetli bir mükâfat hazırlamıştır.

Bundan önce, cennete girmeden evvel onlara erişen ilâhî rahmet beyan edildikten sonra burada da, onlar cennete girdikten sonra kendilerine, erişecek ilâhî rahmet beyan edilmektedir.

45
"Ey Peygamber! Muhakkak ki, biz, seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak göndermişizdir.

Yani Peygamberim Muhammed! Muhakkak ki, biz, seni, kendilerine gönderildiğin ümmete bir şahit, olarak göndermişizdir: sen onların hallerini murakabe ediyorsun ve amellerini müşahede ediyorsun; onlardan sâdır

olan tasdik veya tekzibin ve içinde, bulundukları hidâyet veya dalâletin şahitliğini yüklenmiş oluyorsun ve bu şahitliği, kıyamet gününde onların lehinde veya aleyhinde makbul olarak ifa edeceksin.

Yine, biz, seni bir müjdeci ve uyarıcı olarak, göndermişizdir: mü'minlere cenneti müjdelersin; kâfirleri, de Cehennem ateşi ile uyarırsın.

46
"Ve Allah'ın izniyle kendisine çağıran bir dâvetçi ve nur saçan bir kandil olarak göndermişizdir."

Yani biz, seni Allah'ın izni ve müyesser kılması ile, Allah'ın varlığını, birliğini ve îman edilmesi gereken sıfatlarını ve fiillerini ikrar etmeye çağıran bir dâvetçi olarak ve cehalet ile dalâlet karanlıklarında ışık saçan, onun ışıkları ile hak ve hidâyet yolları aydınlanan bir kandil olarak göndermişizdir.

Bu davetin Allah'ın izni ile kayıtlandırılmış olması, bu hizmetin ifasının zor ve gayet çetin olup ancak ilâhî inayetle hâsıl olabildiğini bildirmek içindir. Nasıl böyle olmasın ki, bu davet, insanların yüzlerini taptıklarından çevirmek ve boyunlarına alışık olmadıkları halkaları geçirmektir.

47
"Mü'minlere, Allah'tan kendilerine büyük, bir fazilet (üstünlük) olduğunu müjdele."

Yani ey Resûlüm! Sen, insanların hallerini murakabe et ve onlardan mü'min olanlara da müjde ver ki, kendileri için, diğer ümmetlerin mü'minlerinden mertebe ve şeref üstünlüğü vardır. Yahut onlar için, amellerinin mükâfatından başka, bir de lütuf ve ihsan olarak, bir ziyade vardır.

48
"O kâfirlere ve münafıklara itaat etme (uyma). Onların eziyetlerine de aldırma ve Allah'a tevekkül et. Zaten Allah, vekil olarak yeter."

A- O kâfirlere ve münafıklara itaat etme (uyma).

Bu kelâm-ı kerim, Peygamberimizin., davet işinde kâfirlere müdara etmesini, tebliğde yumuşak davranmasını ve uyarıda müsamaha göstermesini yasaklamaktadır. Bunun kinaye yoluyla itaat olarak ifâde edilmesi, yasaklanan husus, itaate dâhil edilerek ve o suretle tasvir yapılarak bu yasağı ve tenfırı (nefret ettirmeyi) ağırlaştırmak içindir.

Bu emri, Peygamberimizin heyecanına heyecan katmak ve onun hizmet ateşini alevlendirmek kabilinden olduğunu söyleyenler, tahkikten merhalelerce uzak düşmüşlerdir.

B- "Onların eziyetlerine de aldırma ve Allah'a tevekkül et. Zaten Allah, vekil olarak yeter.

Yani senin davet ve uyarıda kararlı davranman sebebi ile, sana yapacakları eziyetlere de aldırma ve yapıp yapmadığın bütün işlerinde ve ezcümle bu işinde de Allah'a tevekkül et; o, kâfirlere karşı senin için yeter. Zaten Allah, bütün hallerde işlerin vekili, işlerin havale mercii olarak yeter.

Daha önceki âyetlerde Peygamberimiz, beş vasıf (şahit, müjdeci, uyarıcı, dâvetçi, nur saçan bir kandil) ile vasıflandırıldıktan sonra bu âyette de, o vasıfların her birine mukabil ona münasip düşen bir hitap ile hitap eddmiştir. Şu var ki, şahidin mukabili olan murakabe emri sarih olarak zikredilmemiş, çünkü müjdecinin mukabik olan müjdeleme emri, ona açık olarak delâlet etmektedir. Nitekim az önce zikredildi. Uyarıcının mukabili, kâfirlere ve münafıklara müdara yapmak ve onları uyarmada müsamaha göstermek olarak zikredildi. Nitekim tahkikini gördün. Allah'ın izniyle O'na çağıran dâveteinin mukabik de, tevekkül emri olarak zikredildi. Zira tevekkül, Allah'tan medet ve inayet talep etmekten ibarettir. Nur saçan kandilin mukabili de, Allah ile iktifa etmek olarak zikredildi. Zira Allah, kudsi kuvvetle desteklediği, Peygamber olarak seçtiği ve insanları dalâlet karanlıklarından hak nuruna hidâyet eden bir aydınlatıcı ve burhan kıldığı bir kimse, Allah ibikti fa etmeye ve O'ndan başka hiçbir şeye iltifat etmemeye lâyıktır.

49

"Ey îman edenler! Mü'mine kadınları nikâh edip sonra zifafa girmeden onları boşarsamz, artık onları sayacağınız bir iddet müddetince bekletmek hakkınız olmaz. O halde onları mal bağışıyla memnun ederek güzel bir şekilde serbest bırakın."

A- "Ey îman edenler! Mü'mine kadınları nikâh edip sonra zifafa girmeden onları boşarsamz, artık onları sayacağınız bir ıddet müddetince bekletmek hakkınız olmaz."

Iddet konusunda erkeklere hitap edilmesi ve ıddetin onlara isnat edilmesi, iddetin, kocaların hakkı olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim "hakkınız olmaz" denilmesi de bunu bildirmektedir.

Bu iddet konusunda, anılan kadınlarla muteber bir halvet (baş başa) geçirmek de, cinsel temas hükmündedir.

Bu hüküm, müslümanların evlendikleri kitap ehli kadınlar için de geçerli olduğu halde âyette bu hükmün mü'mine kadınlara tahsis edilmesi, şu noktaya dikkat çekmek içindir: mü'min erkek, kendi, dölü (nutfesi) için hayırlı olan kadını seçmeli ve yalnız mü'mine kadını nikâh etmelidir.

Âyetin metninde "sümme" sonra" kelimesinin zikredilmesinin faydası, cinsel ilişki imkânı gerçekleştikten sonra boşamanın gecikmesinin, nesepte olduğu gibi iddette de etkih olacağı vehmini bertaraf etmek içindir.

B- "O halde onları mal bağışıyla memnun ederek güzel bir şekilde serbest bırakın."

Yani eğer nikâh akdi sırasında o kadınlara belli bir mehir belirlenmemiş ise, böyle yapın. Zira mehri belirlenmiş kadın için, bu durumda o mehrin yarısı lazım gelir; yoksa Mut'a lazım gelmez. Çünkü söz konusu Müt'ayi vermek, biz hanefiilere göre bir rivâyette müstahabtir; diğer rivâyette ise müstahab da değildir.

Bu kadınları güzel bir şekilde, serbest bırakmak da, onlara bir zarar vermeden ve onların her hangi bir hakkını da engellemeden onları kendi evlerinizden çıkarmaktır. Çünkü bu kadınlar için iddet söz konusu değildir.

Güzel bir şekilde serbest bırakmayı, bu kadınları sünnî (sünnet olan) boşama şekliyle boşamak olarak açıklamak imkânı yoktur; çünkü bu sünnî talak, ancak kendisiyle cinsel ilişki gerçekleşmiş olan kadın için söz konusu olabilir.

50
"Ey Peygamber! Şüphe yok ki, biz, sana mehirlerini verdiğin zevcelerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği o elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber Medine'ye hicret eden kızlarını helal kıldık. Bir de, kendisini Peygambere mehirsiz hibe eden (bağışlayan) mü'mine bir kadını, Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, mü'minlerden ayrı, sana mahsus olarak helal kıldık. Şüphe yok ki, biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri bilimsizdir. Sence bir sıkıntı olmasın diye bunları böyle yaptık. Zaten Allah, daima gafür'dur; rahîm'dir."

A- "Ey Peygamber! Şüphe yok ki, biz, sana mehirlerini verdiğin zevcelerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği o elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber Medine'ye hicret eden kızlarını helal kıldık."

Melihlerin verilmesi, acilen vermek seklinde olur yahut nikâh akdinde belirlenmesi seklinde olur. Hangi şekilde olursa olsun, onların, Peygamberimize bu şartla helal kılınmaları, helal olmanın buna tevakkuf etmesinden dolayı değildir. Çünkü hiç mehir belirlenmeden de yapılan nikâh akdinin sahih olduğu bir gerçektir ve bu takdirde cinsel ilişki gerçekleşmişse, emsal mehir lazım gelir; eğer cinsel ilişki gerçekleşmemişse, Mut'a lazım gelir. Peygamberimiz için eşlerinin helal olmalarının bu şarta bağlanması, kendisi için en faziletk ve evlâ olanın tercih edilmesi anlamındadır. Tıpkı bu âyette, Peygamberimiz için cariyelerin helal kılınmalarının, savaş ganimeti olmaları şartına bağlanmış olması gibi. Zira satın alınan cariyeler için, ilk halleri ve onlara cari olan hükümler tahakkuk etmez. Ve yine bu âyette, Peygamberimizin akrabası olan hanımların kendisine helal kılınmalarının, onunla beraber hicret etmiş olmaları şartına bağlanmış olması gibi.

Muhtemeldir ki, anılan hükümlerin, Peygamberimiz için bu şartlara bağlanmış olması, kendisi için efzal ve evlâ olanın tercihi anlamında olmayıp fakat bu hükümlerin, Peygamberimize mahsus olduğu anlamındadır. Nitekim

şu rivâyet de bu görüşü teyit etmektedir: rivâyet olunuyor ki, Ebû Talihtin kızı Ümmü Hâni' şöyle demiştir: "Resûlüllah, benimle evlenmek istedi; fakat ben ona özrümü beyan ettim, o da özrümü kabul etti. Sonra Allah, bu âyeti, indirdi. Böylece ben ona helal kılınmadım; çünkü ben, onunla beraber hicret etmedim, fakat ancak Mekke fethinde, müslümanlar arasına kamdım."

B- "Bir de, kendisim Peygambere mehirsiz hibe eden (bağışlayan) mü'mine bir kadını, Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, mü'minlerden ayrı, sana mahsus olarak helal kıldık."

Kendisini Peygambere mehirsiz olarak hibe etmek, bu mânâyı bildiren her hangi bir ifâde ile gerçekieşebitir. Bu hüküm de, mutlak olmayıp fakat Peygamberimizin mehirsiz olarak onun namusuna malik olması şartına bağkdır. Zira bu şekilde ona malik olması, teklifi kabul etmesi anlamındadır. Bu âyet, temlikin, hibe lafzıyla olması için sarih olmadığına göre, nikâh akdinin hibe lafzıyla gerçekleşip gerçekleşmemesi konusunda da ihtilaf dayanağı olamaz.

Bu kelâm-ı kerimde anlatılan nikâh akdinin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda ihtilaf edilmiştir: İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimizin hanımları içinde anılan hibe nikâhı alınmış hiçbirisi yoktu.

Diğer bir görüşe göre ise, Pey gamb erimizin şu dört hanımı hibe nikâhı ile alınmışlardı: Meymûne binti el-Haris, Zeyneb binti Huzeyne el-Ensariyye, Ümmü Şerik binti Cabir, Havle binti Hakim.

Bu kelâmda Peygamberimizin iki kez Peygamber unvanıyla zikredilmesi, ikram içindir ve bu hükmün sabit olmasının sebebinin, Peygamberlik vasfı olduğunu bildirmek içindir. Bu itibarla hüküm, Peygamberimize mahsustur. Nitekim "mü'minlerden ayrı, sana mahsus olarak" ifâdesi de bunu bildirmektedir.

Yahut "anılan nikâhları anılan kayıtlarla özellikle sana helal kıldık" demektir.

Birinci mânâya göre, anılan özel madde (kendisini mehirsiz olarak bağışlayan kadının mehirsiz olarak helal kılınması), diğer mü'minler için tahakkuk etmez; onlar için tahakkuk eden, emsal mehir ile helal kılınmasıdır. İkinci mânâya göre ise, bütün o anlatılan kadınların, mezkûr kayıtlarla helal kılınmaları, diğer mü'minler için tahakkuk etmez; onlar için tahakkuk eden, sayılanların bir kısmının malûm nikâh şartlarıyla helal kılınmasidır.

C- "Şüphe yok ki, biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri bilimsizdir."

Bu kelâm, Peygamberimize ikram ve geniştik olarak, nikâh akdinde farz kılınmamış olan şartların mü'minler için farz kılındığını beyan ederek, daha önce geçen hükümlerin Peygamberimize mahsus olup diğer mü'minler için geçerh olmadığını açıklamaktadır.

Yani şüphesiz biz, hanımları ve elleri altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere nelerin farz kılınması gerektiğini ve bu hakların sınırlarının ve vasıflarının nasıl olması gerektiğini bilmişiz ve bu veçhile farz kılmışız ve ey Resûlüm! Sana bazı ayrıcalıklar tahsis etmişizdir.

D- "Sence, bir sıkıntı olmasın diye bunları böyle yaptık."

Yani bu özel hükmü sana tanıdık ki, senin için bir darlık ve sıkıntı hâsd olmasın. Yoksa bu, anılan hükmün diğer mü'minlere: sabit olmaması bunun içindir, demek değildir.

E- "Zaten Allah, daima gafûr'dur; rahîm'dir."

Yani Allah, kaçınılması zor olan günahlar için çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir. İşte bundan dolayıdır ki, sıkıntı olabilecek konularda hükümleri genişletmiştir.

51
"Eşlerinden kimi dilersen, nöbetinden geri bırakabilirsin; kimi de dilersen yanına alabilirsin. Boşadığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına alabilirsin. Artık senin için bir vebal yoktur. Böyle yapman, onların

mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve kendilerine verdiğine hepsinin razı olmasına daha uygundur. Zaten Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah, ezelden, alîm'dir; halîm'dir."

A- Eşlerinden kimi dilersen, nöbetinden geri bırakabilirsin; kimi de dilersen yanma alabilirsin. Boşadığm hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına alabilirsin. Artık senin için bir vebal yoktur.

Yani ey Resûlüm! Eşlerinin içinden dilediğinin nöbetini gözetmeyip yatağına gitmeyebilirsin; nöbeti olmasa da, onlardan dilediğinin de yatağına gidebilirsin.

Yahut eşlerinden kimi dilersen, onu boşayabilirsin; kimi dilersen, onu yanında tutabilirsin.

Ve ey Resûlüm! Rica talakla (rucû etmek imkânı bulunan boşama ile) boşadığm hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına alabilirsin. Artık senin için bu zikredilenlerin hiç birinde vebal yoktur.

Bu kelâm-ı kerim, Peygamberimiz için evlilik hallerinin hepsini içeren bîr taksimattır. Zira Peygamberimiz, hanımlarından birilerini ya boşayacak yahut da yanında tutacak. Yanında tutunca da, ya yatağına gidecek yahut da girmeyecek onu da yatak nöbeti taksimatına dâhil edecek, yahut da etmeyecek. Ve eşlerinden birini bosadığı zaman da onu tamamen terk edecek yahut da onu tekrar arzu edecek.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hazret-i Şevde, Hazret-i Cüveyriye, Hazret-i Safiyye, Hazret-i Meymune ve Hazret-i Ummü Habibe için normal nöbetlerini gözetmeyip dilediği gibi onlar için nöbet belirtiyordu. Peygamberimiz, Hazret-i Âişe, Hazret-i Hafsa, Hazret-i Ummü Seleme ve Hazret-i Zeyneb adlarındaki eşleri için ise, erken nöbet uyguluyordu. Böylece Efendimiz Hazretleri, beş hanımı için tehirh ve dört hanımı için de erken nöbet uyguluyordu.

Diğer bir rivâyet göre ise, Peygamberimiz bu muhayyerlik verildiği halde yine eşleri arasında eşittik gözetliyordu. Yalnız Hazret-i Şevde hariç, o, gece nöbetini Hazret-i Âişe'ye bağışlamış ve: "Ya Resûllah! Beni boşama; benim muradım sadece hanımlarının zümresinde haşr olmaktır" demişti.

B- "Böyle, yapman, onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve kendilerine verdiğine hepsinin razı olmasına daha uygundur."

Yani bu işin senin arzu ve dileğine bırakılması, hepsinin mutlu ve hoşnut olmalarına daha uygundur. Zira bu, hepsinin eşit oldukları bir hükümdür. Sonra, eğer onlar arasında eşittik gözetirse, onlar, bunu senin bir lutfun olarak kabul ederler; eğer bazılarını tercih edersen, bunun da Allah'ın hükmü ile olduğunu bilirler. Bu yüzden onların gönlü bununla da tatmin olur.

C- "Zaten Allah, kalplerinizde olanı bitir."

Yani Allah, kalplerinizde gizlediklerinizi ve düşündüklerinizi bilmektedir. O halde kalbinizdeki sırları da güzelleştirmeye çalışın.

D- "Allah, ezelden alîm'dir; Halîm'dir."

Yani Allah'ın ilmi sınırsız olduğundan sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de gayet iyi bilmektedir. Ve Allah, hatim olup cezaları acilen vermez. Binaenaleyh siz, cezaların ertelenmesine aldanmayın; çünkü bu, mühlet vermektir, yoksa ihmal etmek değildir.

52
"Bundan sonra başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, onların yerine başka hanımlar alman, onların güzellikleri hoşuna gitse de, sana helal olmaz. Zaten Allah, her şeyi gözetleyendir."

A- "Bundan sonra başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, onların yerine başka hanımlar alman, onların güzellikleri hoşuna gitse de, sana helal olmaz."

Yani ey Resûlüm! Yanında bulunan dokuz eşinden sonra, Peygamberimiz hakkında dokuz hanım, bizim hakkımızdaki dört hanım gibi azami sınırdır.

İbn Abbâs ve Katâde diyorlar ki: "Yani senin muhayyer bırakmana rağmen seninle beraber kalmayı tercih eden dokuz eşinden sonra demektir."

Diğer bir görüşe göre de, yani Allah'ın ve Resulünün onları tercih etmelerinden ve kendilerinin de, senin onlara tanıyacağın vuslat ve hicranına rıza göstermelerinden sonra demektir.

Keza, ey Resûlüm! Bu dokuz eşinden her hangi birini boşayip da onun yerine başka bir kadını nikâh etmen de, onların güzellikleri hoşuna gitse de, sana helal olmaz.

Allah, Peygamlerimizin bu Hanımlarına. Peygamberimizi tercih etmelerine ve ondan hoşnuduk göstermelerine karşılık olarak, ikram ve mükâfat olarak bu nimeti bahsetmiştir. Bundan sonra Peygamberimiz de, onlarin üstüne başka hanım almamıştır. Efendimizin bu eşleri, efendimiz vefat edinceye kadar nikâhında olan şu eşleridir: Âişe binti Ebi Bekir, Hafsa binti Ömer, Ummü Habibe binti Ebi Sübyan, Şevde binti Zem'a, Ümmü Seleme binti Ebi Ümeyye, Safiyye binti Huycy b. Ahtab el-Hayberiyye, Aleymune binti el-Harıs el-Hilaliyye, Zeyneb binti Cahş el-Esediyye, Cuveyriyye binti el-Haris el Mustalıkiyye.

İklime diyor ki: "Yani sana, zikredilen vasıflarla helal kıldığımız dört cins kadınlardan sonra bedevî Araplardan ve yabancılardan, yahut kitab ehlinden olan kadınlar, yahut nikâh ile alacağın cariyeler sana helal olmaz" demektir. Ancak âyetteki "onların yerine başka hanımlar alman" ifâdesi bu mânâya müsait değildir. Zira mezkûr cinslerin helal edilmesi, onların nikâhlarının helal edilmesi demektir. Şu halde bunların yerme başkasını almanın mânâsı, onların nikâhının helal kılınması yerine başkalarının nikâhının helal kılınması demek olmalıdır ki, bu, ancak hükmün neshedilemesi ile tasavvur edilebilir. Nesih ise, beşerî vazifelerden değildir. (Allah'a mahsustur.)

Bir görüşe göre ise, bu âyette işaret edilen kadın, Cafer b. Ebi Talib'in dul karısı Esma binti Umeys el-Has'amiyye'dir. Bu hanım da, Peygamberimizin, güz ektiklerini beğendiği kadınlardandı.

Bu âyetin, muhkem veya mensûh (neshedilmiş) olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bunun mensûh olduğunu söyleyenlerin kimisine göre, "eşlerinden kimi dilersen geri bırakabilirsin; kimi de dilersen, yanına alabilirsin..." âyeti ile kimilerine göre de, "ey Peygamber! Şüphe yok ki, biz, sana... helal kıldık." âyeti ile nesih edilmiştir. Âyetlerin nüzul sırası, mushaftaki (Kur'ân'daki) tertibe göre değildir, (bu itibarla bunu nesih eden âyetin, mevcut: Kur'ân tertibine göre ondan önce olmasının bir sakıncası yoktur.)

Diğer bir görüşe göre ise, bu hüküm sünnet ile nesih edilmiştir.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Resûlüllah, vefat etmeden önce kadınların nikâhı kendisine helal kılınmıştı." Hazret-i Enes ise diyor ki: "Peygamberimiz, vefat ederken bu tahrîm (başka kadınlarla evlenmenin haram olması) hükmü baki idi."

B- "Zaten Allah, her şeyi gözetleyendir.")

Yani Allah, her şeye nigâhbandir, her şeyi gözetleyendir. O halde O'nun sınırlarını aşmaktan ve helallerini çiğneyip haramlarına tecavüz etmekten sakının.

53
"Ey iman edenler! Siz çağırılmadan Peygamberin evlerine girip yemeğin pişme zamanını beklemeyin, fakat davet edildiğiniz zaman girin; yemeği yeyince hemen dağılın; sohbete dalmayın; çünkü muhakkak kı, bu hareketiniz Peygamberi üzmekte, fakat o, sizden utanmaktadır. Allah ise hakki söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından gereken bir şey istediğiniz zaman, perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalplerinizin için de, onların kalpleri için de daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâh etmeniz ebediyen caiz değildir. Çünkü bu, Allah katında gerçekten pek büyük bir şeydir."

A- "Ey îman edenler! Siz çağırılmadan Peygamberin evlerine girip yemeğin pişme zamanını beklemeyin, fakat davet edildiğiniz zaman girin; yemeği -yeyince hemen dağılırı; sohbete dalmayın; çünkü muhakkak ki, bu hareketiniz Peygamberi üzmekte, fakat o, sizden utanmaktadır. Allah ise hakkı söylemekten çekinmez."

Bundan önce Peygamberimizin, gözetmesi gereken eşlerinin hakları beyan edildikten sonra burada da, insanların gözetmek zorunda oldukları Peygamberimizin eşlerinin haklarının beyanına başlanmaktadır.

Bu kelâm-ı kerim delâlet ediyor ki, yemeğe davet vaki olmadan, yemek anında izin verilse bile içeri girilmemesi gerekir.

Yani yemekten sonra hemen dağdın ve birbirinizle sohbete dalmayın. Yahut Peygamberin ev halkının konuşmalarını dinlemek için beklemeyin. Çünkü muhakkak ki, daha önce yaptığınız bu hareket, Peygamberi üzmektedir. Çünkü bu hareketinizle Peygamberin evini kendisine ve ailesine daraltmış oluyorsunuz ve Peygamberin, önemsiz şeylerle meşgul olmasını gerektirmekte ve önemli şeylerle meşgul olmaktan da kendisini alıkoymaktadır. Fakat yine o, sizden, yani sizi evinden çıkarmaktan utanmaktadır; Allah ise, hakkı söylemekten çekinmemektedir.

Pey gamb erimiz, onların nefsinden değil, kendilerini evinden çıkarmaktan utanıyordu. Zira "Allah ise, hakkı söylemekten utanmaz" ifâdesi, utandan şeyin, kendileri değil, kendileri ile ilgili bir hak olmasını gerektirmektedir. Bu ise, ancak, onları evden çıkarmaktır. Binaenaleyh bu hakkın, utanma uğruna terk edilmemesi gerekir. İşte bundan dolayıdır kı Allah, bu hakkı bırakmayıp size onları evden çıkarmayı emretmiştir.

Bu hitap, özellikle bazı kimseler ve benzerleri içindir. Bu insanlar, Peygamberimizin yemek zamanını kollayıp davetsiz olarak onun evine girip oturuyorlar ve yemeğin hazırlanmasını bekliyorlardı. Yoksa eğer bu emir genel olmuş olsa, yemek daveti olmadığı takdirde, hiç kimsenin izin ile de olsa, Peygamberimizin evine girmesinin ve yemekten sonra mühim bir iş için olsa da, beklemesinin caiz olmaması lazım gelirdi.

B- "Peygamberin hanımlarından gereken bir şey istediğiniz zaman, perde arkasından isteyin."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Ömer: "Ya Resûlallah! Senin yanma iyi insanlar da geliyor; kötü insanlar da geliyor. Mü'minlerin validelerine (peygamber hanımlarına), perde gerisine çekilmelerini emretsen!" dedi. İşte bu sırada bu âyet-ı kerime nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, bir gün Peygamberimiz, bazı ashabı ile yemek yiyordu. Bu sırada birinin eli Hazret-i Âişe'nin eline değdi. Bu, Peygamberimizin hoşuna gitmedi, işte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

C- "Bu, sizin kalplerinizin için de, onların kalpleri için de daha temiz bir davranıştır."

Yani sizin izinsiz olarak Peygamberin evine girmemeniz, evine girip yemek yedikten sonra sohbet için beklememeniz ve Peygamberin hanımlarından, bir şey isterken de, perde arkasından istemeniz, sizin kalpleriniz için de, onların kalpleri için de şeytan vesveselerinden daha temiz bir davranıştır.

Ç- "Sizin Allah'ın resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâh etmeniz ebediyen caiz değildir. Çünkü bu, Allah katında gerçekten pek büyük bir şeydir."

Yani Peygamberin hayatında onun hoşuna gitmeyecek ve kendisini rahatsız edecek bir harekette bulunmanız ve onun vefatından sonra hanımlarını nikâh etmeniz yahut ayrıldığı hanımları ile evlenmeniz ebediyen caiz değildir. Çünkü Peygambere eza etmeniz ve kendisinden sonra hanimlariyla evlenmeniz, ifâde edilemeyecek kadar pek büyük ve korkunç, bir şey olur.

Bu kelâm, pek açık bir şekilde Resülullah'ın şânını tazim etmekte ve hayatta iken de, vefat ettikten sonra da kendisine, hürmet: gösterilmesinin zorunlu olduğunu bildirmektedir. İşte bundan dolayıdır ki, bundan sonraki âyette, bu insanlar için ağır bir tehdit zımnî olarak bildirilmektedir:

"Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de, şüphe yok ki, Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Yani siz. Peygamberin vefatından sonra hanımlarıyla evlenmek gibi hayırsız şeyleri dilinizle açığa vursanız da, onları kalbinizde gizleseniz de, şüphe yok ki, Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. Sonuçta Allah, sizden sâdır olan bu açık günahlardan dolayı da, gizli günahlardan dolayı da sizi mudaka cezalandıracaktır.

Bu kelâmın ifâde ettiği tamimde (genellemede), maksudun hüccetinden başka bir de, cezanın korkunçluğu, ağırlığı ve çetinliği ziyadesiyle bildirilmektedir.

55
"Peygamberin hanımlarına, kendi babalarına, oğullarına, kardHanımlarına, kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, onların mü'mine olan karılarına ve ellerinin altında bulunanlara görünmelerinden dolayı günah yoktur. Ey Peygamber hanımları! Allah'tan korkun. Şüphe yok ki, Allah, her şeye şahittir."

A- "Peygamberin hanımlarına, kendi bablarma, oğullarına, kardHanımlarına, kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, onların mü'mine olan karılarına ve ellerinin altında bulunanlara görünmelerinden dolayı günah yoktur."

Bu âyet, Peygamberimizin hanımlarının, kendilerine karşı örtünmeleri gerekmeyen kimseleri beyan etmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, hicap âyeti nazil olunca, onların babaları, (ilk evliliklerinden olan) oğulları ve akrabaları: "Ya Resûlallah! Biz de mi perde arkasından onlarla konuşacağız?" diye sordular, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Âyette amca ve dayı zikredilmemiş, çünkü onlar da, babalar hükmündedir. İşte bundan dolayıdır ki, "ve babaların İbrâhîm, İsmail ve İshak'ın İlahı..." âyetinde böyle ifâde edilmiştir. Hazret-i İsmail, Hazret-i Yakub'un amcası olduğu halde babası olarak ifâde edilmiştir.) yahut da amca ve dayının zikredilmemeleri, kardeşlerin ve kardeş oğullarının zikriyle iktifa edilmesinden dolayıdır. Zira Peygamberimizin hanımları ile iki fırka (kardeşler ve kardeş oğulları) arasında örtünme lüzumunun olmamasının sebebi, kendileri iki amca ve dayıları arasındaki sebebin aynısıdır, yani halalık ve teyzeliktir. Zira Peygamberimizin eşleri, kardeşlerinin oğullarının halaları ve kız kardeşlerinin oğullarının da teyzeleridir.

Diğer bir görüşe göre ise, başka kadınların, amcalarından ve dayılarından örtünmemeleri, -belki bunlar, gördüklerini kendi oğullarına anlatırlar, endişesiyle- hoş karşılanmadığı için, âyette amca ve dayı zikredilmemiştir.

Ellerinin altında bulunanlardan murat, köleleri ile cariyeleridir, yahut yalnız cariyeleridir. Bunun izahı Nûr Sûresinde geçti.

B- "Ey Peygamber hanımları!. Allah'tan korkun. Şüphe yok ki, Allah, her şeye şahittir."

Yani ey Peygamber hanımları! Yapıp yapmadığınız bütün işlerde ve özellikle de size emredilen ve yasaklanan hususlarda Allah'tan korkun. Şüphe, yok ki, Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz ve O'nun ilmi farklı hallere göre değişmez.

56
"Şüphe yok ki, Allah ve melekleri, bu Peygambere salavât getirirler. Ey îman edenler! Siz de ona salavât getirin ve bütün kalbinizle teslimimde bulunun (selam verin)."

İslam âlimleri derler ki; salât (salavâtm tekili), Allah'tan olduğu zaman rahmet anlamında olur; meleklerden olduğu zaman ise, istiğfar (mağfiret dilemek) anlamında olur.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yani Allah, Peygambere rahmet buyurmakta, melekler de ona duâ etmektedirler, demektir."

Yine İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yani Allah ve melekleri Peygamberi tebrik etmektedirler, demektir."

Ebû'l Âkye diyor ki: "Allah'ın Peygambere salâtı, meleklere onu övmesi-dir. Meleklerin salâtı ise, ona duâ etmeleridir."

Şu halde âyetteki "salavât getirirler" ifâdesinden, anılan mânâların her bir ferdinin, hakikî mânâ olabilecek şekilde genel bir mecazî mânâ kastedilmelidir. O da şöyle olur: Allah ve melekleri, Peygambere hayır ve salâh getirmek için onunla ilgilenirler; onun şerefini izhar etmek ve şânını tazim etmek için onunla alakadar olurlar. İşte bu da, Allah'ın rahmet etmesi ve meleklerin ekonun için duâ ve istiğfarda bulunmaları ile olmaktadır. Ey îman edenler! Siz de buna itina gösterin; çünkü herkesten önce bu, sizin vazifenızdir. Bu " Allah'ım! Muhammed'e salat ve selam eyle!" demek veya benzerleriyle olmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki teslim, Peygamberin emirlerine boyun eğmektir.

Bu âyet, Peygamberimize salât ve selam getirmenin mutlak olarak vacib olduğuna delâlet etmektedir; tekrarının vacib olup olmadığı ise belirtilmemektedir.

Bir görüşe göre, Peygamberimizin adı anıldıkça ona salat ve selam getirmek vacibtir. Zira Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Yanında adım anıldığında bana salavât getirmeyene, yazıklar olsun!"

Yine Peygamberimiz buyuruyor ki: "Yanında adım anıldığında bana salavât getirmeyen kimse, cehenneme girdiğinde Allah, onu benim şefaatimden uzak tutar.

Yine rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah, benim için iki melek görevlendirmiş. Bir müslüman'in yanında adım anıldığında bana salavât getirirse, mutlaka o iki melek: "Allah, seni bağışlasın!" derler ve Allah ile melekleri de, o iki meleke cevap olarak: "Amîn!" derler. Ve benim adım, bir müslüman'in yanında anıldığında bana salavât getirmezse, mutlaka o iki melek ona: "Allah, seni bağışlamasın!" der ve Allah ile melekleri de, o iki meleke cevap olarak: "Âmîn!" derler."

Kimi İslam âlimlerine göre ise, Peygamberimizin adının anıldığı her mecliste, anılma tekerrür etse de, bir kere salât ve selam getirmek vacip olur. Nitekim secde âyeti ile hapşıran kimseye rahmet okumak için yine tekerrürde de bir secde ve bir kere rahmet okumak lazım gelir. Keza, başında ve sonunda Peygamberimizin adı anılan dualar için de bir kez salât ve selam lazım gelir.

Kimi İslam âlimlerine göre ise, vacip olan salât ve selam, ömürde bir keredir. Bu âlimler, şehadet: kelimelerini getirmek konusunda da vacip olan, ömürde bir kere getirmektir demişlerdir.

İhtiyatın ve Peygamberimizin yüce şânının gereği: olan, onun yüksek adı her anıldığında ona salât ve selam getirmektir.

Namazda Peygamberimıze salât ve selam ifâde eden: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîm'e ve alâ âli İbrâhîm. İnneke hamîdün mecîd / Allah'ım! Muhammmed'e ve Muhammed'in ailesine salât eyle. Tipkı İbrâhîm'e ve İbrâhîm'in ailesine salât eylediğin gibi. Şüphe yok ki, sen bütün övgülerin ve şan, şereflerin yegâne meretisin!" Duasını okumak, biz hanefîlerc göre, namazın cevaz şartı değildir. İbrâhîm el-Nahaî'den gelen bir rivâyete göre, sahabeler, namazda Peygamberimize salât ve selam okumak olarak, Et'tehıyyat duâsındaki "es'selamü aleyke eyyühan'nebiyyü -- sana selam olsun, ey Peygamber!" İfadesiyle iktifa ediyorlardı. İmam Şafiî ise, namazda Peygamberimize, salât getirmeyi namazın şartı saymıştır.

Peygamber olmayanlara salât getirmek ise, Peygamberlerden sonra onlar dolayısıyla olursa caizdir; müstakil olarak olursa, mekruhtur. Çünkü salât, insanların örfünde, Peygamberleri anmanın şiarıdır. İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz her ne kadar azîz ve celîl ise de, ona "azîz ve cebi Muhammed" denilemez, (çünkü bu vasıflar, insanların örfünde Allah için kullanılmaktadır.)

"Şüphesiz Allah ve Peygamberine ezâ edenlere Allah, dünyada ve âhirette lanet etmiş ve onlar için tahkir edici bir azap hazırlamıştır."

Burada ezâ etmekten murat, mecazî olarak, Allah ve resulünün sevmediği küfür ve günah fiilleri olabilir. Çünkü Allah hakkında hakikî manâsıyla ezâ görmek, imkânsızdır.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'a ezâ vermek, yahudilerin, hıristiyanların ve müşriklerin: "Allah'ın eh sıkıdır; Allah, üç ilahının üçüncüsüdür; mesîh İsâ, Allah'ın oğludur; melekler, Allah'ın kızlarıdır; putlar, Allah'ın ortaklarıdır" demeleridir. Allah, bu söylediklerinden son derece münezzehtir.

Bir diğer görüşe göre ise, Allah'a ezâ vermek, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ezâ vermeleri de, onun hakkında: "Şairdir, sihirbazdır, kâhindir, mecnûndur" demeleridir.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberimize ezâ etmeleri, müşriklerin Uhud Savaşında Peygamberimizin ön dişlerini kırmaları ve mübarek yüzünü yaralamalarıdır.

Bir görüşe göre de, Peygamberimizin, Hayber Fethinde esir alınan Hazret-i Safiyye ile Medine'ye dönerken yolda gerçekleşen evlenmesini eleştirmeleridir. Gerçek olan ise, Peygamberimiz hakkında vaki olan mezkûr her iki hususa da şamil olmasıdır.

Yahut gerçek manâsıyla ezâ vermeleri, Peygamberimiz hakkındadır; Allah'ın zikredilmesi ise, Peygamberimizi tazim için, Allah katındaki yüksek kadrini ve ona ezâ etmenin, Allah'a ezâ etmek sayıldığını bildirmek içindir.

İşte anılan şekillerde Allah'a ve resulüne ezâ edenleri, Allah, dünyada ve âhirette tart eder, rahmetinden uzaklaştırır; bu kimseler, dünyada da, âhirette de Allah'ın rahmetine asla erişemezler ve ayrıca Allah, onlar için âhirette uğrayacakları tahkir edici bir azap da hazırlamıştır.

58
"Erkek mü'minlere ve kadın mü'ninelere, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir bühtan ve pek büyük bir günah yüklenmiştir."

Bundan önce, Allah ile resulü hakkında ezâ vermek, mutlak olarak zikredildikten sonra burada "yapmadıkları bir şeyden dolayı" kaydıyla kayıtlandırılması, Allah ile resulüne yapılan ezanın mutlaka haksız bir ezâ olduğunu, mü’minlere yapılan ezanın ise, hakti da, haksız da olabileceğim bildirmek içindir.

Yani erkek mü’minlere ve kadın mü’minelere, onun yüzünden ezaya müstahak olacakları suçları olmaksızın, sözlü veya fiilî bir ezâ verenler, şüphesiz bir bühtan ve apaçık pek büyük bir günah yüklenmişlerdir.

Deniliyor ki, bu âyet, bazı münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bu münafıklar, Hazret-i Ali'yi incitiyorlardı ve asılsız dedikoduları ona duyuruyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Âişe'ye iftira atanlar (ifk ehli) hakkında nazil olmuştur.

Dahhâk ile Kelbi'ye göre ise, bu âyet, bazı zinakâr insanlar hakkında nazil olmuştur ki, bunlar, geceleri tuvalet hacetlerini gidermek için evlerin dışına çıkan kadınları takip ediyorlardı. Bu ahlâksız insanlar, genellikle yalnız cariyeleri (köle kadınları) rahatsız ediyorlardı. Fakat bazen bilmeyerek veya bilmezlikten gelerek hür kadınları da rahatsız ediyorlardı. Zira bütün kadınların elbise ve kıyafetleri aynı idi.

Zahir olan görüşe göre ise, bu âyet, anılan hususların hepsini ve bundan sonra gelecek kötü haber yayanların fitnesini de kapsamaktadır.

59
"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına de ki; ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman, cilbablarini (dış örtülerini) üstlerine alsınlar. Bu, onların hür olarak tanınmalarına ve incitikmemelerine en elverişli bir davranıştır. Zaten Allah, daima gafur'dur, rahîm'dir."

A- "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına de ki; ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman, cilbablarını (dış örtülerini) üstlerine alsınlar."

Bundan önce, ezâ verenlerin kötü halleri, onları bundan caydırmak için müeyyide ile beyan edildikten sonra bu âyette de, Allah, Peygamberimize, o ahlâksızlardan ezâ gören bazı hanımlara, onlarin ezalarını kısmen önleyecek olan tesettürü ve ezâ görmek yerlerinde tanınmayı sağlayacak giysiyi o kadınlara emretmesini emretmektedir.

Cilbab, Hımar'dan (başörtüsünden) daha geniş ve ridâ'dan daha küçük olup kadınların başına sarıp devamını da göğüslerinin üstüne şarlattıkları giysidir. (Ridâ, baş ile belden yukarısını örten çar, şal, futa veya aba gibi giysidir.)

Diğer bir görüşe göre ise cilbab, milhafe (yeldirme, ferace) ve kadınların bir iş için dışarı çıktıklarında yüzlerini ve bedenlerini örttükleri giysidir.

Gilbablarını üstlerine almalarından kastedilen, cilbabın bir kısmıyla örtünüp geri kalan kısmını da bedenin üstüne salıvermektir.

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre ise, kadın, yüzünün bir tarafını gözüyle ve alniyla beraber tamamen örter; diğer tarafım da yalnız göz hariç her yanını örter.

B- "Bu, onların hür olarak tanınmalarına ve incitilmemelerine en elverîşk bir davranıştır. Zaten Allah, daima gafûr'dur, rahîm'dir."

Yani zikredilen örtünme, hür kadınların, ahlâksız adamların hedefi olan şarkıcı cariyeler ile diğer cariyelerden ayırt edilip de bu ahlâksız adamlar tarafından rahatsız edilmemelerine daha elverişli bir davranıştır. Zaten Allah, kadınların eski taksiratı için çok bağışlayıcıdır ve kulları için çok merhamet edicidir. Nitekim Allah, bu gibi meselelerde olduğu gibi her zaman kullarının maslahatlarını gözetmektedir.

60
"Yemin olsun ki, o münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kötü haber yayanlar, bu hareketlerinden vazgeçmezlerse, mutlak ve muhakkak seni onlara musallat kılacağız; sonra orada senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler."

Yani yemin olsun ki, eğer o münafıklar, içinde bulundukları nifaktan ve müslümanları incitmeyi mucip olan nifak işlerinden, kalplerinde hastalık bulunan kimseler de, içinde bulundukları istikrarsızlıktan ve bundan kaynaklanan hayırsız işlerden ve her iki gruptan da Medine şehrinde, müslümanların sırlarını ve müslümanların incinmesini mucip olan iftira ve yalan haberleri yaymak gibi hallerinden vazgeçmezlerse, biz, mutlak ve muhakkak onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürmeni, yahut Medine'yi terk etmek zorunda kalacakları bir muameleyi onlara uygulamanı emredeceğiz ve seni buna teşvik edeceğiz. Sonra onlar, Medine'de senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler, yahut az bir komşuluk sürdürebilirler ki, bu da, durumları anlaşılincaya kadar geçen süredir.

61
"Onlar, lanetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve gebertildikçe gebertilirler."

62
"Önce gelip geçenler hakkında Allah'ın kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişildik bulamazsın."

Yani Allah'ın geçmiş ümmetler için koyduğu kanun. Peygamberlere karşı münafıklık yapanların ve yalan ve iftiralarla Peygamberlerin hizmetlerini engellemeye çalışanların ele geçirildikleri yerde yakalanıp öldürülmeleridir. Ve sen, Allah'ın bu kanununda asla bir değişiklik bulamazsın; çünkü bu kanunda, teşri' çarkının, üzerinde döndüğü hikmet temek üzerine bina edilmiştir,

63

"İnsanlar, sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: onun bilgisi Allah katindadır. Onun vaktini sana bildiren bir şey mi var! Belki de kıyametin zamanı yakındır."

A- "İnsanlar, sana kıyametin ne zaman kopacağım soruyorlar."

Müşrikler, kıyametin bir an önce kopmasını istiyorlarmış gibi alay yoluyla bunu soruyorlardı. Yahudiler de, Peygamberimizi imtihan etmek amacıyla bunu soruyorlardı. Zira Allah, kıyametin zamanını Tevrat'ta da, diğer semavî kitaplarda da meçhul bırakmıştır.

B- "De ki: onun bilgisi Allah katindadır."

Yani kıyameti ne zaman kopacağını bilmek. Allah'a mahsustur; ne Allah'a yalan (mukarreb) melekler, ne de resul olan Peygamberler bu bilgiye sahip değildir.

C- "Onun vaktini sana bildiren bir şey mi var! Belki de kıyametin zamanı yakındır."

Bu hitap müstakil olarak Peygamberimiz için olup mezkûr emrin kapsamına dâhil değil; kıyamet zamanını Allah'tan başkası bilmemelde beraber yalan olması da muhtemel olduğunu bildirmektedir. Yani kıyametin zamanım sana hiçbir şey asla bildirmez. Belki de kıyametin kopma zamanı yakındır.

Bu kelâm, kıyametin çabuk gelmesini isteyenler için bir tehdit ve inat edenler için bir iskât ifâde etmektedir.

64
"Şüphe yok ki, Allah, kâfirlere lanet etmiş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır."

Yani Allah, mutlak olarak bütün kâfirleri, dünyada da, âhirette de rahmetinden kovmuş, uzaklaştırmış ve ayrıca âhirette uğrayacakları çok şiddetti, yanan bir ateşi onlara hazırlamıştır.

65
"Onlar orada ebedî olarak kalacaklar; hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamayacaklardır."

Yani onlar, kıyamette kendilerini bu ateşten koruyacak hiçbir dost ve kendilerini bu ateşten kurtaracak hiçbir yardımcı bulamayacaklardır.

66
"Yüzleri o gün ateşte o yana bu yana çevrilirken, "yazık bize, keşke Allah'a itaat edeydik; o peygambere de itaat edeydik!" diyecekler."

Yani o gün onlar, ateşte çevrilerek pişirilen, et gibi, yahut tencerede pişirilirken suyun kaynarnasiyia bir bu yana bir o yana, yahut bir halden bir hale dönen et gibi, Cehennem ateşinde o yana bu yana çevrilirken, yahut onlar döndürülerek, baş aşağı edilerek, cehenneme atılırken böyle diyeceklerdir.

Âyette, özellikle yüzlerinin zikredilmesi, bedenin en şerefli organı olduğu içindir. Bu itibarla durumun çok feci ve halin pek korkunç olduğu ifâde, edilmiş olur. Ancak yüzler, bedenlerin tamamı anlamında da kullanılmış olabilir.

67
"Ve dediler ki: "Ey Rabbimiz! Biz gerçekten ulularıroıza ve büyüklerimize itaat ettik de onlar da bizi yoldan çıkardılar"

Bundan önce ki âyette gelecek fiil kipi (diyecekler) kullanıldığı, halde burada geçmiş fiil kipinin (dediler) kullanılması şunun içindir: onlar bu sözü, mezkûr sözleriyle beraber her zaman söylemezler; fakat bunu bir çeşit mazeret için söylerler. Bundan maksatları, kendilerini bu vartaya atan kimselerin azaplarının iki kat olmasıyla yüreklerinin soğumasidır. Gerçi, bu sözlerinin, kurtuluşları için bir mazeret olarak kabul edilmeyeceğim de biliyorlar.

Onların ululardan ve büyüklerden kastettikleri, kendilerine küfrü telkin eden öncüleridir. Onların, bu adamları ulu ve büyük olarak vasıflandırmaları, özürlerini kuvvetlendirmek içindir. Yoksa onların ulu ve büyük dedikleri, kimseler, hakir ve rezil bir halde bulunuyorlar.

Yani biz, bu konuda öncülük yapanların telkinlerine kapıldık da onlar da, batılı bize süslü göstererek bizi yoldan çıkardılar.

68
"Ey Rabbimiz! Onlara bu azaptan iki kat ver ve onları pek büyük bir lanete uğrat."

Yani ey Rabbimiz! Bize verdiğin azabın iki katini onlara ver ve onları pek ağır ve şiddetli bir lanete uğrat.

Her iki duanın başında da nidanın (ey) zikredilmesi, yakarışı ve icabet istidasını kuvvetlendirmek içindir.

69
"Ey iman edenler! Mûsa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Sonunda Allah onu, onların dediklerinden temize çıkardı. Zaten o, Allah katında şerefli idi."

Deniliyor ki, bu âyet, Hazret-i Zeyd ile Hazret-i Zeyneb ve onlar hakkında insanların söyledikleriyle ilgilidir.

Yani Allah, sonunda Hazret-i Mûsâ'nın, kendisine isnat edilen kabahatlerden beri olduğunu izhar buyurdu. Şöyle ki: Karun, fahişe bir kadına büyük miktarda mal vaat ederek Hazret-i Mûsa'nın, kendisiyle zina etmekle suçlamaya ikna etti. Nihayet Allah, Hazret-i Mûsâ'nın bundan münezzeh olduğunu meydana çıkardı; o fahişe kadın, kendisi ile Karun arasında cereyan eden muvazaayı ikrar etti. Ve Kasas Sûresinde belirtildiği gibi Karun'un başına gelenler geldi.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Alûsâ, Hazret-i Hânın ile beraber Tûr dağına gidip Hazret-i Harun'un orada ölmesi üzerine insanlar, Hazret-i Mûsa'yı, Hazret-i Harun'u öldürmekle suçlamışlardı. Sonunda melekler, Hazret-i Harun'u taşıyıp getirdiler ve onu, kendisini suçlayanların önünden geçirdiler. Böylece onlar, Hazret-i Harun'un öldürülmediğini gördüler.

Bir diğer görüşe göre ise, yüce Allah, Hazret-i Harun'u hayata döndürdü de, o da, Hazret-i Mûsâ'nın suçsuz olduğunu bildirdi.

Başka bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsa'nın kavmi, bedeninde alaca, hastalığı, yahut husyesinde şişkinlik olduğunu söylediler. Zira Hazret-i Mûsâ, avret yerlerinin görünmesinden çok utanıp tesettüre çok titizlik gösteriyordu, işte Allah, bunu söyleyenleri, onun bu kusurlardan uzak olduğuna muttak kıldı. Şöyle ki: Hazret-i Mûsâ, yıkanırken elbisesini üstüne koyduğu taş, elbisesiyle beraber kaçtı. Bu kıssa meşhurdur.

70
"Ey îman edenler! Allah'a karşı takva üzere olun ve doğru söz söyleyin."

Yani yapıp yapmadığınız bütün işlerde ve özellikle de, Allah'ın resulüne eziyet veren şeyler şöyle dursun, onun hoşuna gitmeyen işlerde Allah'tan korkun ve her hususta doğruyu söyleyin, her zaman amacınız hak olsun.

Bu âyetten kastedilen, müslümanları, Hazret-i Zeyneb hakkında dillerine doladıkları haksız konuşmalardan kendilerini nehy etmektir.

71
"O takdirde Allah, işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim. Allah'a ve resulüne itaat ederse, şüphesiz büyük bir saadete ermiş olur."

A- "O takdirde. Allah, işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar."

Yani bu ilâhî buyruğa uyduğunuz takdirde Allah, sizi sâlih amellere muvaffaklar, yahut amellerinizi kabule şayan hale getirir ve onlardan dolayı mükâfat verir ve sizi doğru söz ve fiile yönelterek amellerinizi, günahlarınıza kefaret kılar.

B- "Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse, şüphesiz büyük bir saadete ermiş olur."

Yani her kim, emirlerde ve yasaklarda ve ezcümle, bu mükellefiyetlerde yüce Allah'a ve resulüne itaat ederse, şüphesiz her iki cihanda büyük bir saadete ermiş olur; bu o kadar büyük bîr saadettir ki, takdir ve tarifi mümkün değildir.

72
"Muhakkak biz, o emaneti göklere, yere ve dağlara arz (teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler; bundan korktular. Ve bunu insan yüklendi. Şüphe yok ki, insan, çok zâlim, çok câhildir."

A- Muhakkak biz, o emaneti göklere, yere ve dağlara arz (teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler; bundan korktular.

Bundan önce yüce Allah'a ve resulüne itaat etmenin ne kadar büyük bir saadet vesilesi olduğu anlatıldıktan sonra; bu itaatin dışına çıkanların, pek acıklı bir azaba duçar olacakları ve bu itaate riâyet edenlerin de, büyük bir saadete erişecekleri belirtildikten sonra onun akabinde de burada, bu saadeti gerektiren şer'î mükellefiyetlerin ağırlığı ve bu işin zorluğu temsik olarak anlatılmakta ve onlardan sâdır olan itaat ve itaatsizlik, bu mükellefiyetleri kabul ve iltizam etmelerinden sonra kendilerinden sâdır olduğu bildirilmektedir.

Mükellefiyetler, emanet olarak ifâde edilmesi, şu hakikate dikkat çekmek içindir: bu mükellefiyetler, gözetilmesi gereken haklar olup yüce Allah, onları mükelleflere emanet olarak tevdi etmiş; onlarin, bu emanetleri itaat ve inkiyat (boyun eğmek) göstererek güzel telakki etmelerini zorunlu, kılmış ve haklarından hiçbir şey ihlal etmeksizin onları hakkıyla gözetip korumalarını emretmiştir.

Âyette, göklerin, yerin ve dağların, bu mükellefiyetlere istidatlı olup olmadıklarına bakmanın, bu emanetleri onlara arz etmek olarak ifâde edilmesi, bu mükellefiyetlere fazlasıyla önem verildiğim ve göklerin, yerin ve dağların bu mükellefiyetleri kabul etmelerinin talep edildiğini belirtmek içindir. Göklerin, yerim ve dağların, o emanetleri kabul etmek istidatlarının olmamasının da, onların, bu emanetleri yüklenmekten çekinmeleri ve ürkmeleri olarak ifâde edilmesi, bu mükellefiyetlerin heybet ve azametini göstermek içindir. Bu emanetlerin kabulünün, yüklenmek olarak ifâde edilmesi de, bu emanetlerdeki zorluk mânâsını tahkik etmek içindir. Şöyle, ki, bu emanetler, yüklenmek için maddî kuvvetlerin en büyüğünün ve en çetinin kullanıldığı ağır cisimler kabilinden kılınmiştır.

Yani o emanetler, şanları o kadar muazzamdır ki, eğer kuvvet ve şiddette, en büyük misâl olan bu büyük cisimlere riâyetleri teklif edilse ve bu cisimler, şuur ve idrâk sahibi olsalar, kesinlikle bu emanetleri kabul etmekten çekinirler ve ürkerlerdi. Fakat bu kelâm, gerçek cihe tiyle vârid olmayıp farz edilen bir şey, gerçek olan bir şey suretinde tasvir edilmiştir. Bundan amaç, kastedilen mânâyı temsil ve izah ile ziyadesiyle tahkik etmektir.

B- "Ve bunu insan yüklendi."

Yani bu emanetler insana teklif edilince, insan onları yüklendi. Bu yüklenme, insanın bunlara istidadı olmasıyla itibar edilmektedir; yahut mis âk günü (kaiû belâ sürecinde insandan ahit alınırken) bu emanetlerin ona teklif edilmesiyle olmuştur.

Hulâsa, insan, zayıf bünyesine ve gevşek kuvvetine rağmen bu emanetleri yüklendi ve kabullendi. Bu, insanın, fıtrî istidadının gereği olarak, bu emanetleri kabul etmesinden ibarettir yahut yüce Rabbin: "ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Hitabına "belâ / elbette ki!" Cevabiyla ikrarda bulunmasından ibarettir.

C- "Şüphe yok ki, insan, çok zâtim, çok cahildir."

Bu kelâmın, bir ara cümlesi olarak, insanin emaneti yüklenmesi ile gayesi arasında zikredilmesi, insanın, ahdine ve yükümlülüğüne vefa göstermeyeceğinin baştan bildirmek içindir.

Yani insanların, sağlam fıtratlarının yahut ezelde verdikleri ikrarın gereklerim yerine getirmeyen fertleri çok zâtim ve çok cahildirler; yüce Allah'ın yarattığı fıtratı değiştirmeyen insanlar ise, zâlim ve cahil değillerdir.

73
"Allah, erkek münafıklar ile kadın münafıkları ve erkek müşrikler ile kadın müşrikleri azaba uğratmak, erkek mü'minler ile kadın mü'irinlerin tevbelerini kabul etmek için böyle olmuştur. Zaten Allah, daima gafûr'dur, rahîm'dir."

A- "Allah, erkek münafıklar ile kadın münafıkları ve erkek müşrikler de kadın müşrikleri azaba uğratmak, erkek mü'minler ile kadın mü'ninlerin tevbelerini kabul etmek için böyle olmuştur."

Âyetin birinci bölümü (Allah, ... azaba uğratmak) ile anılan birinci fırkaya işaret edilmekte ve ikinci bölümü (tevbelerini kabul etmek) ile anılan ikinci fırkaya işaret edilmektedir.

Yani insan, o emaneti yüklenmiştir ki, yüce Allah, buna riâyet etmeyen ve itaat etmeyen fertleri azabına uğratsın... zira yüce Allah'ın, azaba uğratması, bu yüklenmekten O'nun amacı olmasa da, fakat amaçların, gayeleri oldukları fiillere terettüp etmesi gibi, insanın bazı fertleri itibarıyla ona terettüp ettiği için, amaç gibi anlatılmıştır. Yani insanın, o emaneti yüklenmesinin sonucu, yüce Allah'ın, bu fertleri azabına uğratması olacaktır. Zira bu fertler, emanete hıyanet etmişler ve itaatten tamamen çıkmışlardır. Yine anılan yüklenmenin akıbeti olarak, yüce Allah, erkek mü'minlerin ve erkek kadınların tevbesini kabul edecektir. Çünkü bu insanlar, itaat ipini boyunlarından tamamen çıkarıp atmamışlar ve insanın, yaratılışı icabı az kere uzak kalabildiği taksiratları tevbe ve rücu ile telafi etmektedirler.

Bir önceki âyette geçen emaneti, itaat olarak tefsir etmek, isabetten çok uzaktır. Zira bu emanet, yüce Allah tarafındandır; itaat ise, mükelleflerin fiillerindendir ve teklife bağlıdır.

Bu kelâm-ı kerimi, "Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse, şüphesiz büyük bir saadete ermiş olur." vaadine bir açıklama olarak kabul etmek, yani itaatin şânının tazimini bunun vesilesi olarak kabul ederek, "bu gibi şânı yüce emirlerin hukukunu edâ eden ve onları hakkıyla gözeten kimse, iki cihan saadetine erişmeye lâyık olur" diye tefsir etmek görüşüne ise, insanın önce zulüm ve cehaletle vasıflandırılmışı, sonra da, insanın, bu emaneti yüklenmesini, bir fırkasını azaba uğratmak, bir fırkasının da tevbesini kabul etmek gayesine bağlamak hususları mânidir. (Zira Allah'a ve resulüne itaat edenler için, zulüm ve cehalet söz konusu olmadığı gibi, onlar için azaba uğratılmak da bahis mevzuu değildir.)

Diğer bir görüşe göre ise, burada emanetten murat, mutlak olarak boyun eğmek olup tabiî olana da, ihtiyarî olana da şamildir. Emanetin arz edilmesinden murat da, onun istidasıdır ki, muhayyer olandan fiilin talebini de kapsar; başkasından fiilin sâdır olmasının iradesini de kapsar. Emanetin yüklenmesinden murat da, emanete hıyanettir ve edasından imtina etmektir. Buna göre emaneti yüklenmekten imtina etmek, hıyanetten imtina etmek ve matlup olanı yerine getirmek olur. Bu görüşe göre mânâ şöyledir: bu cisimler (gökler, yer ve dağlar), bunca azamet ve kudretlerine rağmen emanetle cine hıyanet etmekten çekindiler ve bizim emirlerimizi yerine getirdiler. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "sonra duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yerküreye, isteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de, isteyerek geldik, dediler." (Fussilet: 11) İnsan ise, emanete hıyanet etti. Nitekim ona verdiğimiz emirleri yerine getirmedi. Şüphesiz insan çok zâlim, çok cahildir.

Bir diğer görüşe göre ise, yüce Allah (celle celâlühü) gökleri, yerküreyi ve dağları yarattığı zaman onlarda anlayış da yaratmıştı ve onlara buyurdu ki: "Ben bazı farzları koydum; bu farzlarda bana itaat edenler için cennet yarattım ve isyan edenler için de Cehennem yarattım." O cisimler de dediler ki: "bizi niçin yaratmışsan, biz onda sertin emrine amadeyiz; biz farz vazifeleri yüklenmek istemiyoruz; mükâfat ve azap da istemiyoruz." Hazret-i Âdem yaratılınca, bu teklif ona da yapıldı; o, bunu yüklendi ve o, kendisine zor gelecek şeyi yüklenmekle kendi nefsine zulmetti ve vahim akıbeti bilmemekle, de büyük bir cehalet sergiledi.

Başka bir görüşe göre ise, emanetten murat, akıl veya tekliftir. Emanetin onlara teklif edilmesinden murat da, onların buna istidadını itibar etmektir. Onların emaneti yüklenmekten imtina etmelerinden murat da, tabiî

imtinadır kı, buna istidatları ve liyakatleri olmamasıdır. İnsanın bu emaneti yüklenmesinden murat da, o emanete kabiliyeti ve istidadı olmasıdır. İnsan çok zâlim ve çok cahildir, çünkü insana gazap ve şehvet kuvvetleri galip olmuştur. Bu izah, tahkike yakındır. Bu konuyu iyice tefekkür eyle. Hakka muvaffakiyet, yegâne yüce Allah'tandır.

B- "Zaten Allah, daima gafûr'dur, rahîm'dir."

Nitekim yüce Allah, onların tevbesini kabul buyurdu; onların taksiratlarını bağışladı ve itaatlerine karşılık onlara saadet bahşetti.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Ahzâb süresini kendisi okursa ve ailesi ile eli altında bulunanlara da öğretirse, kabir azabından emin olur." Yüce Allah, en iyi bilir.

SEBE SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 54 âyettir.

Bir görüşe göre yalnız 6. Ayeti Medine'de inmiştir.

1
"Her hamd, O Allah'a mahsustur ki, şu göklerde ve bu yerde bulunanların hepsinin sahibi ancak O'dur. Ahirette de her hamd, O'na mahsustur, hakim ve ha bîr yegâne O'dur."

A- "Her hamd, O Allah'a mahsustur ki, şu göklerde ve bu yerde bulunanların hepsinin sahibi ancak O'dur."

Yani göklerin ve yerin hakikatine dâhil olan veya dâhil olmayıp da onların içinde bulunan bütün varlıkların yaratılışı, mülkiyeti, icat (var etmek), idam (yok etmek), hayat vermek ve hayata son vermek gibi bütün tasarrufları yalnız yüce Allah'a aittir. Hulâsa, bütün yaratılmışların sahibi yegâne yüce Allah'tır. Nitekim bunun izahı, Ayetü'l Kürsî'de geçti.

Yüce Allah'ın bu şekilde vasıflandırılmasi, hamdın bütün fertlerinin yüce Allah'a mahsus olmasını beyan etmek içindir. Nitekim Fatiha sûresinin tefsirinde de belirtildiği gibi, anılan vasıflandırma, her hamdın yüce Allah'a mahsus olmasını gerektiren sıfatların yegâne yüce Allah'a (celle celâlühü) ait olduğunu ve Allah'tan başka bütün varlıkların ve ezcümle, insanın da O'nun hükümranlığı altında olduğunu bildirmektedir. Ve böyle olan varlıklar, başkaca sıfatlara sahip olma hakkı şöyle dursun, haddi zâtında ve bağımsız olarak var olma hakkı bile söz konusu değildir. Hayır! Varlıkların bütün vasıfları, yüce Allah tarafından yapılan lüturlardır. Ve böyle olan varlıklar, sebebi, ihtiyarî olarak kudret sahibinden sâdır olan güzellik olan hamde lâyık olmaktan çok uzaktır. Böylece haindin bütün fertlerinin yüce Allah'a mahsus olduğu, anılan vasıflandırma ile gayet güzel anlaşılmış olur.

B- "Ahirette de her hamd, O'na mahsustur."

Bundan önce dünyevî hamdin, yüce Allah'a mahsus olduğu beyan edildikten sonra bu kelâm ile de, uhrevî hamdin de O'na mahsus olduğu beyan edilmektedir.

Bu kelâmda hamdin mutlak olarak zikredilip hamdin neye karşılık olduğunun zikredilmemesi, bu hamdin, uhrevî olmasıyla iktifa edildiği, bundan dolayı tayine gerek kalmadığından dolayı değildir. Bundan önce zikredilen hamdin dünyevî hamd olduğunun belirtilmemesi ise, hamdin, karşılığı olduğu hususların dünyevî olmasıyla iktifa edilmiştir diye anlaşiknamalıdır, Hayır! Burada hamdin mutlak olarak zikredilmesi, "Onlar dediler ki: bize verdiği sözde sadık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris lalan Allah'a hamd olsun." (Zümer: 74) âyeti ile "O Rab ki, lûtfuyle bizi asıl oturulacak yurda yerleştirdi." (Fâtır: 35) âyetlerinde belirtilen uhrevî nimetleri de ve "bizi buna (yani mükâfatı bu olan îman ve sâlih amele) hidâyet eden Allah'a hamd olsun." (A'raf: 43) âyetinde belirtilen o uhrevî nimetlere erişmeye vesile olan dünyevî nimetleri de kapsaması içindir.

Dünyevî nimet de, uhrevî nimet de ilâhî lütuf oldukları halde aralarındaki fark şudur: birinci hamd, ibadet yoluyladır, ikincisi ise, lezzet almak ve gıptaya şayan olmak yoluyladır. Netice de birdir ve iç içedir.

Hadiste şöyle vârid olmuştur: "Cennet ehline nefes alıp vermek ilham edildiği gibi, onlara tesbih de ilham edilir."

C- "Hakim ve habîr yegâne O'dur.

Yani bütün dünya işlerini hikmete uygun olarak tedbir ve idare eden ve bütün eşyanın iç yüzünü ve gizliliklerinin hakkıyla bilen yegâne yüce Allah'tır.

2
"Allah, bu yer yüzünün içine gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de ve göğe yükseleni de hakkıyla bilir, rahîm ve gafur yegâne O'dur."

A- Allah, bu yer yüzünün içine gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de ve göğe yükseleni de hakkıyla bilir.

Burada, yüce Allah'ın ilminin kuşattığı insanların dinî ve dünyevî maslahatlarının bağlı bulunduğu hususlardan bazıları açıklanmaktadır.

Yani yüce Allah, yer yüzünün içine giren yağışları, madenleri, defineleri, ölüleri ve benzeri şeyleri de, ondan çıkan hayvanları, bitkileri, pınar suları ve benzeri şeyleri de, gökten melekleri, kitapları, kaderleri ve benzeri şeyleri de ve göğe yükselen melekleri, kulların ibadetlerini, buharları ve dumanları da gayet iyi bilir.

B- "Rahîm ve gafur yegâne O'dur."

Yani zikredilen nimetlerine hamdedenlere rahmet eden ve taksirat sahiplerini de lûtfu keremiyle bağışlayan yine O'dur.

3
"Kâfir olanlar: "Kıyamet bize gelmeyecek" dediler. De ki: hayır! Her gaybi bilen Rabbim hakkı için kıyamet hiç şüphesiz size gelecektir. Göklerde de, yerde de zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de kesinlikle apaçık bir kitaptadır."

A- "Kâfir olanlar: "Kıyamet bize gelmeyecek" dediler."

O kâfirlerin, "bize" zamirinden kastettikleri, yalnız kendileri veya muasırları değil, fakat bütün insanlardır. Nasıl ki, kıyametin gelmeyeceğinden kastettikleri de, kıyametin hiç olmadığıdır; yoksa aslında kıyametin var olduğunu, fakat henüz hazır olmadığını kastetmemişlerdir. Onların kıyamet için bu ifâdeyi kullanmaları, kıyametin gelmesiyle tehdit edildikleri içindir. Bir de, gelecek zamânâ ait hâdiselerin gerçekleşmesi, ancak özellikle zamanın o dilimlerinin gelmesi ve hazır olmasıyladır.

Diğer bir görüşe göre ise, o kâfirlerin bu sözleri, gelmesi vaat edilen kıyametin kopmasını, istihza yoluyla uzak görmeleri anlamındadır. Tıpkı onların: "bu vaat, ne zamandır?" demeleri gibi.

B- "De ki: hayır! Her gaybı bilen Rabbim hakkı için kıyamet hiç şüphesiz size gelecektir."

Âyetteki "De ki: hayır!" cümlesi, onların sözlerini ret etmek ve onların ret ettiklerini ispat etmek içindir. Yani gerçek olan, ancak kıyametin geleceğidir.

"Her gaybı bilen..." cümlesi de, bu hakikati eksiksiz olarak ve en mükemmel şekilde pekiştirmektedir, "gaybı bilen" ifâdesinin kullanılması da, tekidi daha da güçlendirmekte, ikinci kez bunu sağlamlaştırmakta ve onların inkârlarını tamamen kırmaktadır. Zira yeminden sonra kendisiyle yemin edilenin yüce sıfatlarının mutlak olarak zikredilmesi, yemin konusu olan şeyin şanının azametini ve sübut ile sıhhatinin kuvvetini bildirmektedir. Zira bu, o konuya delil hükmündedir. Ve hiç şüphesiz delil, ne kadar yüksek ve kuvvetli olursa, delilin ispatı da, o nispette kuvvetli olur ve hakkında delil getirilen hususun sübutu da, ona göre haklı olur. Özellikle burada olduğu gibi, zikre tahsis edilen sıfatlar, hakkında yemin edilen hususla özel bir alakası varsa, anılan sübut, daha da güçlü olur. Zira yüce Allah'ın, gayb ilmiyle vasıflandırılması ve yemin konusu olan kıyametin, gaybın em meşhuru ve en gizlisi olması, bu hükmün illetine ve bu hükmün etrafında hiç şüphe olmadığına dikkatlerini çekmektedir. Bu mertebedeki yeminin faydası, inatlı kâfirlere hiçbir özür bırakmamaktır. Zira o kâfirler, Peygamberimizin yalan yere yemin etmesi şöyle dursun, onun en ufak yalandan bile münezzeh bir emin olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Onu tasdik etmemeleri ise, tamamen kibir ve inatlarından dolayı idi.

C- "Göklerde de, yerde de zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de kesinlikle apaçık bir kitaptadır."

Zerre, en küçük karınca demektir. Apaçık kitap, levh-ı mahfuz'dur. "bundan daha küçük..." cümlesi, birinci cümlenin mefhûmunu tekit etmek içindir.

4
"Çünkü Allah, îman edip sâlih ameller de yapanlara mükâfat verecektir. İşte büyük bir mağfiret ve güzel bir rızık onlar içindir."

Bu kelâm, yukarıda geçen "kıyamet hiç şüphesiz size gelecektir" cümlesiyle bildirilen hakikatin illetini ve gelmesini gerektiren gayeyi beyan etmektedir.

Yani işte anılan güzel vasıfları taşıyan insanlar var ya, bu güzel vasıfları sebebiyle, insanın çoğu kez uzak kalamadığı bazı taksiratları için büyük bir mağfiret ve yorgunluğu, minneti olmayan güzel bir rızk onlar içindir.

5
"O kimseler ki, bizi güya âciz bırakırcasına âyetlerimiz hakkında uğraşır, dururlar, işte onlar için de (ricz'den) en kötüsünden pek acıklı bir azap vardır."

Yani o kimseler ki, bizi güya âciz bırakırcasına, âyetlerimizi eleştirmek ve insanları âyetlerimizi tasdik etmekten alıkoymak için uğraşır, dururlar, işte onlar için de en kötü azaptan pek acıklı bir azap vardır.

Katâde diyor ki: "Ricz, azabın kötüsüdür."

6
"Kendilerine ilim verilenler, rablerinden sana indirilenin, hakkın ta kendisi olduğunu ve yegâne azîz ve hamîd olan Allah'ın yoluna hidâyet ettiğini görürler."

Yani Resülullah'ın ashabından ve onların yolundan giden bu ümmetin âlimlerinden, yahut Abdullah b. Selam, Kâ'b ve benzerleri gibi Ehl-i Kitap âlimlerinden îman edenler gibi kendilerine ilim verilenler, sana indirilen Kur'ân'ın, hakkın ta kendisi olduğunu ve yegâne azîz (galib) ve hamîd (bütün övgülerin gerçek mercii) olan Allah'ın yolu olan tevhide ve takva örtüsüne bürünmeye hidâyet etliğini görürler.

7
"O kâfirler, birbirlerine şöyle dediler: "Çürüyüp param parça olduğumuz vakit, sizin, hiç şüphesiz yeniden dirileceğinizi haber veren bîr adamı gösterelim mi size?"

Yani kahrolası Kureyş kâfirleri, Peygamberimizle istihza maksadıyla kendi aralarında dediler ki: "Siz öldükten sonra, sizin bedeniniz çürüyüp param parça ve tamamen un-ufak ve toprak olduktan sonra, mutlak ve muhakkak yeniden dirileceğinizi haber veren bir adamı sağlık verelim mi size?"

8
"Acaba o adam, yalan yere Allah'a iftira mı etmiştir? Yoksa kendisinde bir delilik mi var?" Hayır! Âhirete inanmayanlar, azaptadırlar ve uzak bir sapıklık içindedirler.

A- "Acaba o adam, yalan yere Allah'a iftira mı etmiştir? Yoksa kendisinde bir delilik mi var?"

Yani Kureyş kâfirleri şunu da söylediler: "Bu adam (Peygamberimiz) bu söylediklerinde yalan yere Allah'a iftira mı etmiştir? Yoksa kendisinde bir delilik var da, bu delilik mi, bunları ona vehmettiriyor ve ona bunları söyletiyor?"

Bu Terdid'ten (iki şıklı ifâdeden) (yani iftira mı, yoksa delilik mi?), doğru ile yalan arasında bir vasıta olduğuna ve bu da, bilinçsiz anlatım olduğuna delil çıkarmak, apaçık bir yanlıştır; çünkü iftiranın, yalandan daha özel olduğu gayet açıktır.

B- "Hayır! Ahirete inanmayanlar, azaptadırlar ve uzak bir sapıklık içindedirler."

Bu kelâm, onların istifham yoluyla vârid olan tereddütlerine yüce Allah tarafından cevap olup onların kelâmının her iki şıkkına da itibar etmeyip ikisini de iptal etmekte ve üçüncü bir kısım ispat etmektedir ki, bu kısım, gerçek durumu ortaya koymakta, onların kötü hallerini ve Peygamberimiz hakkında söyledikleriyle imtihan edildiklerini teşhir etmektedir. Yani gerçek durum, onların iddia ettikleri gibi değil, aksine onların aklı son derece karışıktır; anlayış ve idrâkleri gayet sapkındır ve gerçek delilik de budur. Ve onlar, bu hallerinin sebep olduğu azap içindedirler. İşte bundan dolayı bunları söylüyorlar.

Âyette önce azabın, sonra, azabı gerektiren sapıklığın zikredilmesi, onları üzecek ve bedenlerini sarsacak olan şeyi acele zikretmek ve bir de, azabın, onlara son derece süratle terettüp edeceğini bildirmek içindir. Sanki azap, onların sapıklığiyla yarışıyor da, onun önüne geçmektedir.

Sapıklık, aslında sapığın vasfı iken, sapıklığın vasfı olarak zikredilmesi, mübalağa içindir.

Âyette, o kâfirlerin zamirle anılmayip bu şekilde (ahirete inanmayanlar) zikredilmeleri, onların irtikâp ettikleri ve cüret gösterdikleri korkunç şenaatlerin sebebinin, ahireti ve ahiretteki çeşitli azapları inkâr etmeleri olduğuna ve bu olmasa, onların, sonuçları korkusuyla bunları yapmayacaklarına dikkat çekmek içindir.

9
"Onlar, şu gökten ve bu yerden önlerinde ve arkalarında bulunanları görmediler mi? Biz dilesek, onları yere batırırız, yahut üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Hiç şüphesiz bunda hakka yönelen her kul için açık bir ibret vardır."

A- "Onlar, şu gökten ve bu yerden önlerinde ve arkalarında bulunanları görmediler mi?"

Bu kelâm, o kâfirlerin cüret ettikleri Allah'ın âyetlerinin tekzibinin pek korkunç bir inkâr olduğunu, Peygamberimiz hakkında söylediklerinin pek ağır bir vebal olduğunu ve bunların, hiç gecikmeksizin âcil olarak en şiddetli cezayı ve en feci azabı mucip olduğunu bildirmektedir.

B- "Biz dilesek, onları yere batırırız, yahut üzerlerine gökten parçalar düşürürüz."

Bu kelâm, göklerin ve yerin, o insanları kuşatmalarının arz ettiği muhtemel tehlikeyi beyan etmektedir. Bu kelâm, tehlikenin gerçekleşme sebeplerinden ilâhî irade dışında bir şeyin kalmadığına da dikkat çekmektedir.

Yani o kâfirler, cezayı gerektiren o korkunç inkârda bulundular da, kendilerini, kaçacak ve sığınacak hiçbir yer bırakmayacak şekilde her taraftan kuşatmış olan göklere ve yere hiç bakmadılar. Eğer biz, onların cinayetlerinin gereği olarak dilesek, Karun'a yaptığımız gibi, onları yere batırırız, yahut Eyke Yaranma yaptığımız gibi üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Zira bu kâfirler de, işledikleri cürümler sebebiyle bu cezaları hak etmişlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, Allah'ın sonsuz kudretine delâlet eden ve muhtemel tehlikeler arz eden bu kâinatın düzenini o kâfirlere hatırlatmaktadır. Bundan amaç, onların, kâinat düzenini değişmez olarak kabul eden inançlarını yıkmaktır. Nitekim onlar, yeniden dirilmeyi imkânsız görüyorlar ve hatta bu fikri iftira, alay ve boş tehdit sayıyorlardı. Yani onlar, gözlerini mi kapadılar da, kendilerini her taraftan kuşatmış olan gökleri ve yeri görmediler ve bu koca kâinatın yaratılışı mı, yoksa kendilerinin yaratılışı mı daha çetin olduğunu düşünmediler? Eğer biz dilesek, onları yere batırırız, yahut onların üzerine gökten parçalar düşürürüz. Zira belgeler apaçık meydana çıktıktan sonra onlar, âyetleri tekzip etmektedirler. Artık sen, bu konuyu iyice düşün de, apaçık hakka sarıl.

C- "Hiç şüphesiz bunda hakka yönelen her kul için açık bir ibret vardır."

Yani zikredilen gökte ve yerde, bakanları her taraftan kuşatmaları cihetiyle, yahut zikredilenleri ifâde eden bu okunan vahiyde, Rabbine yönelen her kul için açık bir ibret vardır. Zira bir kul, göklerin ve yerin düzenini, yahut mezkûr vahyi düşündüğü zaman, çirkin hareketlerde bulunmaktan kaçınır ve yüce Allah'a yönelir.

Bu kelâmda, tevbeye ve Allah'a yönelmeye büyük teşvik vardır. Bundan sonraki âyetlerde de bu teşvik tekit edilmektedir.

10
A- "Yemin olsun ki, Davud'a katımızdan bir üstünlük verdik; kuşları da emrine verdik."

Yani yüce Allah'a güzel yönelişinden ve sağlam tevbesinden dolayı katımızdan Hazret-i Davud'a, diğer Peygamberlere göre bir nevi üstünlük verdik. Bu üstünlük, bundan sonra âyette zikredilen meziyetlerdir.

Yahut Hazret-i Davud'a diğer insanlarda bulunmayan büyük bir üstünlük verdik. Bu görüşe göre bu üstünlük kapsamına Peygamberlik, kitap, hükümdarlık ve güzel ses de dâhildir.

Âyette "katımızdan" denilmesi, zâti tazim mânâsını (biz verdik) izafe tazimi ile tekit içindir. Nitekim bu kabilden olarak diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf: 65)

B- "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin!" dedik.

Yani ey dağlar! Hazret-i Davud'a tesbihinde, yahut hatalarından dolayı feryadında eşlik edin. Bu da, Davud'a yüce Allah'ın, dağlarda onun sesi gibi bir ses yaratmasıyla olmuştur. Tıpkı (Hazret-i Mûsâ kıssasında) yüce Allah, ağaçta konuşma kudretini yarattığı gibi. Yahut da Hazret-i Davud'a (aleyhisselâm) temsil olarak böyle gösterilmiştir. Nitekim Hazret-i Davud, her defasında tesbih getirirken, onun bir mucizesi olarak, dağlardan da, tesbih sesi duyuluyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Davud 859, hatalarından dolayı üzgün bir yüksek sesle feryat ediyordu ve dağlar da sedalanyla ve kuşlar da sesleriyle ona eşlik ediyorlardı.

Bu ilâhî hitapta dağlar ve kuşların, Allah'ın buyruğuna ve hükmüne boyun eğen akıl sahipleri gibi muhatap alınmaları, bize bildiriyor ki, canlı ve cansız, konuşan ve konuşmayan ne kadar varlık varsa, hepsi yüce Allah'ın iradesine boyun eğmiştir ve O'nun iradesine karşı gelmeleri imkânsızdır. Bu da, Allah'ın, azametinin ne kadar büyük ve hükümranlığının ne kadar mükemmel olduğunu aklı selim sahiplerine açıkça göstermektedir.

C- "Ona demiri de yumuşattık."

Yani ateşte kızdırma ve çekiçle dövme olmaksızın, biz demiri onun elinde mum gibi yaptık; o, dilediği gibi demire şekil veriyordu. Yahut diğer insanların kuvvetine göre mum ne kadar yumuşak ise, onun kuvveti karşısında demiri öyle yumuşak kıldık.

11
"Geniş zırhlar imal et; dokumasını da takdir et (ölçülü yap)! Ey Davud hanedanı! İyi işler yapın. Çünkü şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim" diye emretti.

A- "Geniş zırhlar imal et; dokumasını da takdir et (ölçülü yap)!"

Her tarafı kaplayan geniş dokuma zırhları ilk yapan Hazret-i Davud'dur. Daha önce zırhlar, yassı bütün parçalar halinde idiler.

Derler ki; Hazret-i Davud (aleyhisselâm), İsrâiloğullarına hükümdar olunca, kimliğini gizleyerek halk arasına çıkıp: "Davud hakkında ne diyorsunuz?" diye soruyordu. Halk da, onu övüyordu. Sonra Allah, ona, insan suretinde bir melek gönderdi. Hazret-i Davud, âdeti olduğu üzere ona da sordu. Melek ona dedi ki: "Davud'un bir hasleti olmasa ne güzel adamdır!" dedi. Hazret-i Davud, endişelendi ve o hasletin ne olduğunu sordu. Melek de dedi ki: "Eğer Davud, ailesinin nafakasını beytülrnal'dan vermemiş olsa!.." dedi. İşte o zaman Hazret-i Davud, Beytülmal'a muhtaç kalmamak için kendisine bir imkân vermesini Rabbinden diledi. Allah da, zırh yapma sanatını ona öğretti (ilham etti).

Deniliyor ki, Hazret-i Davud (aleyhisselâm), yaptığı zırhları dört bin paraya satıyordu ve bundan hem kendisi ile ailesinin nafakasını karşılıyor, hem de yoksullara sadaka veriyordu.

Âyette Hazret-i Davud'a emredilen zırhların dokumasındaki takdir, halkalarının birbirleriyle mütenasip olması demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, zırhlarda ince ve kalın çiviler değil, normalinin kullanılmasıdır. Ancak bu görüş reddedilmiş; çünkü Hazret-i Davud'un yaptığı zırhlarda çiviler kullanılmıyordu. Nitekim demirin ona yumuşatılmasından da anlaşılmaktadır.

Bir diğer görüşe göre ise, zırhların dokumasındaki takdir, yani bütün vakitlerim bu işe harcama; fakat "Geçimini sağlayacak kadar buna zaman ayır ve diğer vakitlerini ibadetle geçir", demektir. Bundan sonra gelen cümleye münasip olan da bu mânâdır.

B- "Ey Davud hanedanı! Sâlih ameller yapın. Çünkü şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim" diye emretti."

Bu kelâmda hitap, teklifin genel olması hasebiyle, hem kendisini, hem de ailesini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

"Çünkü şüphesiz..." cümlesi, mezkûr emrin illetidir, yahut bu enire uymanın zorunluluğunun illetidir.

12
"Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik ki, sabah gidişi bir aylık mesafe ve akşam gidişi yine bir aylık mesafe idi. Onun için de erimiş bakırı madeninden çeşme gibi akıttık. Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı da onun önünde çalışırdı. Onlardan kini buyruğumuzdan ayrıfırsa, ona çılgın Cehennemin azabından tattırırız."

A- "Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik ki, sabah gidişi bir aylık mesafe ve akşam gidişi yine bir aylık mesafe idi."

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), sabahleyin Şam'dan rüzgârla uçuyordu ve öğleyin (İran'daki)' İstahr kentine varıyordu. Sonra oradan da uçup akşamleyin Kabil'e varıyordu.

Diğer bir görüşe göre de, Hazret-i Süleyman Suâl, öğle yemeğini (İran'daki) Rey kentinde yiyordu ve akşam yemeğini de Semerkand'ta yiyordu.

Hikâye ediliyor ki, bazı kimseler, Dicle kenarında bir konaklama yerinde bir mektup bulmuşlar. Bu mektupta, Hazret-i Süleyman'ın (aleyhisselâm) bazı maiyetleri tarafından şöyle yazılmış: "Biz, burada konakladık. Burayı biz bina etmedik; biz burayı böyle bayındır olarak bulduk. Biz sabahleyin Istahr'dan yola çıktık ve öğleyin buraya geldik. Biz öğleden sonra buradan yola çıkacağız ve akşam -Inşaallah- Şam'a varıp orada yatacağız. "

B- "Onun için de erimiş bakırı madeninden çeşme gibi akıttık."

Yani Hazret-i Davud için demiri yumuşattığımız gibi, biz Süleyman'a da erimiş baları madeninden, çeşmenin, kaynağından akması gibi akıttık. İşte bundan dolayı âyetin metninde "ayn/çeşme" kelimesi kullanılmıştır.

Hazret-i Süleyman'a (aleyhisselâm) verilen bu bakır madenleri Yemen'de idi. Deniliyor ki, bu bakır madeni ayda üç gün akıyordu.

C- "Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı da onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan ayrılırsa, ona çılgın Cehennemin azabından tattırırız."

Yani Hazret-i Süleyman'ın (aleyhisselâm) emrinde çalışmasını emrettiğimiz cinlerden kim onun emrinden çıkarsa, ona ahirette çılgın Cehennem azabından tattırırız.

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Süleyman'ın yanında, elinde ateşten bir kamçı bulunan bir melek vardı. Bu melek, Hazret-i Süleyman'a isyan eden cinleri dövüyordu; o cinler, bu meleği göremiyorlardı.

13
"Onlar, Süleyman'a mihrablardan (şatolardan), heykellerden, havuzlar gibi büyük leğenlerden ve sabit kazanlardan ne dilerse, yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Zaten kullarımdan şekûr olan (çok şükreden) azdır."

A- "Onlar, Süleyman'a mihrablardan (şatolardan), heykellerden, havuzlar gibi büyük leğenlerden ve sabit kazanlardan ne dilerse, yaparlardı."

Yani Hazret-i Süleyman'ın emrinde çalışan o cinler, Hazret-i Süleyman'ın istediği muhkem sarayları ve pek güzel meskenleri yapıyorlardı.

Bu binalardan savunma ve muharebe yapıldığı için onlara mihrablar denilmiştir.

Yine o cinler, Hazret-i Süleyman'ın istediği meleklerin ve Peygamberlerin heykellerini yapıyorlardı. Zira o zaman âdet olduğu üzere mabetlerde bu heykeller yapılıyordu ki, insanlar bunları görüp onların ibadeti gibi ibadet etsinler. Heykellerin haram olması ise, yeni bir şer'î hükümdür.

Rivâyet olunuyor ki, bu cinler, Hazret-i Süleyman'ın (aleyhisselâm) tahtının altında iki aslan heykeli ve tahtın üstünde de iki kartal heykeli yapmışlardı. Hazret-i Süleyman, tahtına çıkmak istediği zaman bu iki aslan ön ayaklarını büküyorlardı ve tahta oturduğunda da o iki kartal kanatlarıyla kendisini örtüyorlardı.

Yine o cinler, Hazret-i Süleyman Söâl için büyük, havuzlar gibi leğenler yapıyorlardı. Deniliyor ki, bu leğenlerin her bir etrafında bin kişi toplanıyordu.

Yine onlar Hazret-i Süleyman için o kadar büyük sabit kazanlar yapıyorlardı ki, üzerine konuldukları ocak taşlarından hiç indirilmezlerdi.

B- "Ey Davud ailesi! Şükredin. Zaten kullarımdan şekûr olan (çok şükreden) azdır."

Yani kalbiyle, diliyle ve bedeniyle vakitlerinin çoğunda şükrü çokça eda edenler azdır. Bu şükrü yapanlar bile hakkıyla şükretmiş olamazlar. Çünkü bir şükre muvaffak kılınmak da, başka bir şükrü gerektiren bir nimettir. Ve bu sonsuza kadar gider. İşte bundan dolayı denilmiştir ki, şekûr, şükürden âciz olduğunu gören kimsedir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Davud (aleyhisselâm), ibadet için gece ve gündüz saadetini ailesine taksim etmişti. Böylece gece ve gündüzün her saatinde Hazret-i Davud ailesinden mutlaka biri ayakta olup namaz kılıyordu.

14
"Sonunda biz Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak asasını yiyen bir ağaç kurdu gösterdi, işte Süleyman, yere yıkılınca, cinler, kesin olarak anladılar ki, gaybı bilselerdi, o çekilmez azapta kalmazlardı."

A- "Sonunda biz Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak asasını yiyen bir ağaç kurdu gösterdi."

Yani Hazret-i Süleyman'ın asasını yiyen ağaç kurdu ancak, emrinde çalışan cinlere, yahut Hazret-i Süleyman ailesine ölümünü bildirmiş oldu.

B- "İşte Süleyman, yere yıkılınca, cinler, kesin olarak anladılar ki, gaybı bilselerdi, o çekilmez azapta kalmazlardı."

Yani ağaç kurdunun, Hazret-i Süleyman'ın dayandığı asayı yemesi neticesinde Hazret-i Süleyman, yere yıkılınca, cinler, kesin olarak anladılar ki, iddia ettikleri gibi, eğer gaibi gerçekten bilselerdi, Hazret-i Süleyman'ın ölümü gerçekleştiğinde bunu bileceklerdi ve ondan sonra yere yıkılmcaya kadar aradan geçen bir sene müddetle onun emrinde kalıp çekilmez ağır işlerde çalışmazlardı.

Diğer bir kırâete göre, âyetin metnindeki "tebeyyenet'il cinnü" yerme "tebeyyenet'il insü" olarak okunmuştur. Buna göre, yani Hazret-i Süleyman yere yıkılınca, insanlar, cinlerin, gaibi bilmediklerini kesin olarak anladılar, demektir,

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) kıraetine göre ise, "tebeyyenetil insü enne'l cinne lev kânû ya'lemûne'l ğaybe..." şeklindedir. Yani o zaman insanlar kesin olarak anladılar ki, eğer cinler, gaibi bilselerdi...

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Davud Beytü'l Makdis, binasının temelim Hazret-i Mûsa'nın büyük çadırı yerinde attı; fakat bina tamamlanmadan vefat etti. Vefatından önce de bu binayı tamamlamayı Hazret-i Süleyman'a (aleyhisselâm) vasiyet etti. Hazret-i Süleyman da, bu binanın inşaatında cinleri ve şeytanları çalıştırdı. Onlar da binayı yapmaya başladılar. Nihayet Hazret-i Süleyman'ın eceli yaklaşıp da öleceğini anlayınca, Hazret-i Süleyman, binayı bitirmeleri için ve gaibi bildikleri iddialarının bâtıl olduğunun anlaşılması için, ölümünün gizli kalmasını Rabbinden niyaz etti. Ve cinleri, şeytanları çağırıp kendisine kapısız bir sırça köşk yapmalarını emretti. Onlar da emrini yerine getirdiler. Hazret-i Süleyman bu sırça köşkte asasına dayanarak namaz kılıyordu. Sonra ruhu alındığında yine asasına dayanmış vaziyette idi ve öldükten sonra öylece kaldı. Cinler ve şeytanlar da, kendilerine, emredilen işlerde çalışmaya devam ettiler. Nihayet ağaç kurdu Hazret-i Süleyman'ın asasını yeyince, cansız olarak yere yıkıldı. Hazret-i Süleyman ölmeden önce o sırça köşkte namaz kılarken şeytanlar onun etrafında toplanıyorlardı. Kendisi namaz kılarken ona bakan şeytan, mutlaka yanıyordu. Bir gün bir şeytan oradan geçerken Hazret-i Süleyman'a bakınca, onun cansız olarak yere yıkıldığını gördü. İşte o zaman onun bulunduğu yeri açıp baktılar ki, ağaç kurdu onun asasını yemiş. Bunun üzerine insanlar, Hazret-i Süleymenin ne zaman öldüğünü anlamak istediler; bunun için de o ağaç kurdunu yine o asarım üzerine koydular ve onun bir gün bir gece ne kadar ağaç yediğini tespit ettiler ve buna göre hesaplayıp Hazret-i Süleyman'ın bir sene önce öldüğünü anladılar.

Hazret-i Süleyman, elli üç yaşında vefat etti. Kendisi on üç yaşında iken hükümdar oldu ve kırk sene hükümdarlık yaptı. Hazret-i Süleyman, hükümdar olduktan dört yıl sonra Beytü'l Makdis'i bina etmeye başladı.

15
"Yemin olsun ki, Sebe' kavmi için oturdukları yerlerde büyük bir delil vardı: Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. Kendilerine denildi ki: Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin. İşte çok güzel bir belde ve çok bağışlayan bir rab!"

A- "Yemin olsun ki, Sebe' kavmi için oturdukları yerlerde büyük bir delil vardı: biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı."

Bundan önceki âyetlerde, Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerine şükredenlerin ahvali beyan edildikten sonra burada da, Allah'ın nimetlerine nankörlük edenlerin halleri beyan, edilmektedir.

Yani bundan önce Hazret-i Davud ile Hazret-i Süleyman kıssalarında geçen büyük ve açık delile takviye olarak, bir de Sebe' b. Yeşceb b. Ya'rub b. Kahtan evladı olan kavim için oturdukları yerlerde, önceki ve sonraki hallerini düşünmek cihetiyle, muhtar (ihtiyarıyla hareket eden) ve dilediği bütün hârikalara Kaadir olan, iyilik sahiplerine mükâfat ve kötülük sahiplerine, de ceza veren yaradan'ın varlığına delâlet eden büyük bir delil vardı: onların beldesinin sağında ve solunda, birbirleriyle bitişik olduklarından tek bir bahçe görünümünde olan birçok bahçeler vardı. Yahut her şahsin meskeninin sağında ve solunda olmak üzere iki bahçesi vardı.

B- "Kendilerine denildi ki: Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin."

Bu kelâmda, Peygamberlerinin lisanıyla, nimeti ikmal etmek ve nimetin haklarını hatırlatmak üzere kendilerine söylenmiş olanlar, yahut hal lisanıyla söylenmiş olanlar hikâye edilmektedir. Yahut bu kelâm, onların, kendilerine böyle denilmeye lâyık olduklarını beyan etmektedir.

C- "işte çok güzel bir belde ve çok bağışlayan bir rab!"

Bu kelâm, kendilerine emredilen şükrü gerektiren büyük bir nimeti beyan etmektedir.

Yani sizin beldeniz, çok güzel bir beldedir ve bu beldedeki güzel rızkları veren ve sizden şükür talep eden Rabbınız, kendisine şükredenlerin taksiratını çok bağışlayıcıdır.

Deniliyor ki, Sebe' memleketi, havası en güzel ve ürünleri en bol olan bir memleket idi. Öyle ki, kadınlar, ağaçlar arasında elleriyle çalışırken başlarına da bir sepet koyuyorlardı ve o sepetler, kendiliğinden düşen meyvelerle doluyordu. Yine, Sebe' illerinde eziyet veren haşarattan da hiçbir şey bulunmuyordu.

16
"Fakat onlar şükürden yüz çevirdiler. Biz de onların üzerine arim selini gönderdik. Ve onların iki bahçelerini hamt (buruk) yemişli, esl'lik (ılginlık) ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan harap bir bahçeye çevirdik."

A- "Fakat onlar şükürden yüz çevirdiler."

Yani şükrü gerektiren âyetler, kendilerine gösterildikten sonra da onlar şükürden yüz çevirdiler.

Deniliyor ki, Allah, Sebe' halkına on üç Peygamber gönderdi; bu Peygamberler, onları Allah'ın hak dinine çağırdılar; O'nun nimetlerini onlara hatırlattılar ve kendilerini Allah'ın azabıyla uyardılar; fakat onlar, Peygamberlerini yalanladılar.

B- "Biz de onların üzerine arim selini gönderdik."

Yani biz de onların üzerine pek çetin bir sel gönderdik. Yahut pek şiddetli bir yağmur selini gönderdik.

Diğer bir görüşe göre ise, arim, taş yığını demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, suyun önünü kesen engellerdir.

Başka bir görüşe göre ise, arim, suyunu önüne bina edilen settir.

Bir görüşe göre de, Kraliçe Belkıs'ın, iki dağ arasında kayalar ve ziftle bina edip akar sular ile yağmur sularını baraj gölü haline getiren ve sulamaları için ihtiyaç duydukları delikleri de olan muhkem bir set idi.

Bir görüşe göre ise, arim, köstebek fareleridir ki, Allah, o fareleri onlara musallat kıldı ve bu köstebekler, o seti deldiler de, memleketleri sular altında kaldı.

Bir diğer görüşe göre ise, arim, bir vadinin adıdır.

Derler ki, bu olay, Hazret-i Isâ ile Peygamberimız arasındaki fetret döneminde olmuştur.

C- "Ve onların iki bahçelerini hamt (buruk) yemişli, esl'lik (ılginlık) ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan harap bir bahçeye çevirdik."

Hamt, yenilmesi mümkün olmayacak kadar tadı acımsı olan bitkilerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, tadı ekşi ve acı olan her şeydir.

Bir diğer görüşe, göre ise, hamt, sırtlan osuruğu denilen ve haşhaşa benzeyen faydasız bir ağacın meyvesidir.

Başka bir görüşe göre ise, misvak (ereke) ağacıdır; yahut dikenli her ağaç için kullanılmaktadır.

Esi, ılgın ağacıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, esi, ılgın ağacına benzeyen, fakat ondan daha büyük olan meyvesiz bir ağaçtır.

Deniliyor ki, âyette sedir ağacı, "biraz" olarak vasıflandırılmış, çünkü onun meyvesi yenebilir. İşte ondan dolayı bu ağaç, bahçelerde yetiştirilir. Sahih olan görüşe göre ise, sedir ağacı iki çeşittir: bir çeşidinin meyvesi yenir ve

yaprağı el yıkamada kullanılır. Diğer çeşidi ise, mazı türünden bir meyvesi olup asla yenmez ve yapraklarından da yararlanılmaz. Âyette kastedilen, kesinlikle ikinci çeşididir,

Katâde diyor ki: " Sebe' " halkının ağaçları en hayırlı ağaç iken, onların kötü amelleri yüzünden Allah, ağaçlarını en kötü ağaçlara çevirdi.

Onların bu kötü bahçelerine de Cennet (bahçe) denilmesi, eski Cennetleri (bahçeleri) ile bunun arasında ifâde benzerliği hâsıl olması için ve bir de istihza içindir.

17
"İşte küfürleri sebebiyle kendilerini böyle cezalandırmışızdır. Zaten biz, aşırı inkarcılardan başkasına ceza mı veririz!"

Yani onlar, nimetimize nankörlük ettikleri için, yahut Peygamberlerimizi inkâr ettikleri için ve sırf bundan ötürü onları böyle cezalandırmışız, onlardan nimetimizi alıp onun yerine onun zıddım vermişizdir. Zaten biz, nankörlükte, yahut küfürde aşırı gidenlerden başkasına ceza mı veririz!

Burada, hazar halinde yurtlarında Sebe' halkına verilen nimetler ile onların nankörlükleri ve kendilerine verilen ceza beyan edilmektedir. Bundan sonraki âyette ise, ticarî seferleri ile diğer seferlerinde kendilerine verilen nimetler ile o nimetlere gösterdikleri nankörlük ve bu yüzden başlarına gelenler hikâye edilerek kıssaları ikmal ve akıbetleri beyan edilmektedir. Bunların her ikisi birlikte zikredilmemiş, çünkü tekrarda ziyadesiyle dikkat çekme ve hatırlatma vardır.

18
"Onlarla mübarek kıldığımız kasabalar arasında birbirine yakın nice kasabalar meydana getirdik. Ve onlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. "Oralarda geceleri de, gündüzleri de güven içinde gidip gelin" dedik."

A- "Onlarla mübarek kıldığımız kasabalar arasında birbirine yakın nice kasabalar meydana getirdik."

Yani yurtlarında onlara verdiğimiz nimetlerden başka bir de, kendi memleketleri ile dünyada mübarek kıldığımız Şam kasabaları arasında, birbirlerinden görünecek kadar yakın kasabalar meydana getirdik. Bu da, ya o kasabaların sakinlerinin, birbirlerinin kasabalarını görecek kadar yakın olmaları demektir; yahut da yola çıkan kafilelerin yollarına yakın olmaları ve görünmeyecek kadar uzak olmamaları demektir.

B- "Ve onlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık."

Yani bu kasabalar arasındaki mesafeyi de yolcuların haline uygun olarak muayyen miktarda kıldık.

Deniliyor ki, bu kasabalardan birinden sabahleyin hareket eden yolcu, öğle vakti diğer bir kasabaya varıyordu ve öğleden sonra birinden hareket eden bir yolcu da, akşama diğer bir kasabaya varıyordu ve şam'a kadar böyle devam ediyordu. Bütün bunlar, hazarda ve seferde kendilerine, verilen nimetlerin mükemmel kılınması içindi.

C- "Oralarda geceleri de, gündüzleri de güven içinde gidip gelin" dedik."

Yani biz, onlara dedik kı, geceleri de, gündüzleri de istediğiniz zaman arzu etmediğiniz her türlü nahoş hallerden ve hâdiselerden emin olarak o, kasabalar arasında seferler yapın. Buralardaki güvenlik, vakitlere bağlı olarak değişmeyip her zaman ber tamamdır. Yahut seferleriniz ne kadar uzun sürerse sürsün ve günler ve gecelerce devam etse de, siz o kasabalar arasında emniyet içinde yolculuk yapın. Yahut bütün ömrünüzün günleri ve gecelen boyunca hep güven içinde yolculuk yapın; siz bu yolculuklarınızda güvenlikten başka bir durumla karşılaşmayacaksınız.

Ancak Allah (celle celâlühü) tarafından onlara bunun söylenmesi, gerçek mânâda olmayıp fakat onların mezkûr imkânlara sahip olmaları ve bu güvenin sebeplerinin ve unsurlarının mezkûr şekilde onlara verilmesi, onlara bu emrin verilmesi gibi kabul edilmiştir.

19

"Fakat onlar: "Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Sonuçta biz de onları ibret kıssaları haline getirdik ve onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için elbette büyük ibretler vardır."

A- "Fakat onlar: "Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yapağımız şehirlerin arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine yazık ettiler."

Yani onlar, sahip oldukları nimetler yüzünden şimardilar; en güzel hayattan usandılar ve rahatlıktan bıktılar da, meşakkat ve güçlük talep ettiler. Tıpkı İsrâiloğullarının, kudret helvası ile bıldırcın kuşları yerine soğan ve sarımsak istemeleri gibi. Ve anılan Sebe' halkı: "Bizim bahçelerimizin meyvelerinin toplanması zor olsa, onlara daha çok iştah duyarız" dediler ve yol azıkları edinip kafileler halinde develerinin sırtında yolculuk yaparak yolda fakirlere karşı hava atmak için kendileri ile Şam arasında çöller ve bozkırlar meydana getirmesini Allah'tan (celle celâlühü) niyaz ettiler. Allah da, onlarin duasını hemen kabul buyurup Şam ile aralarındaki kasabaları tahrip edip oraları duyan yok, ses veren yok, ıssız çöller haline getirdi. Onlar bu şekilde nimetlerle şımarmakla, yahut nimetleri hor görmekle kendilerini ilâhî gazaba ve azaba maruz bırakarak kendilerine yazık ettiler.

B- "Sonuçta biz de onları ibret kıssaları haline getirdik ve onları darmadağın ettik."

Yani sonuçta biz de onları ibret kıssaları haline getirdik; insanlar, onların hallerine taaccüp ederek onların akıbetlerini ibret olarak anlatmaktadırlar.

Burada âyetin metninde kullanılan kelimeler, açıkça ifâde ediyor ki, onların dağıtılması, o kadar korkunç ve acı olmuştur ki, bir daha birleşme mümkün olmayan sonsuz ayrılmalar için misal olarak anlatılmaktadır.

Bu dağılma neticesinde Gassân kabileleri Şam'a iltihak etmişler; Enmâr kabileleri Yesrib'e (Medine'ye), Cüzam kabileleri Tihâme bölgesine ve Ezd kabileleri de Umman'a iltihak etmişlerdi.

Kelbî'nin, Ebû Hûd'ten rivâyetine göre bu kıssanın aslı şöyledir:

Sebe' evladından olup kendisi ile Sebe' arasında on iki batın bulunan ve aynı zamanda kendisine Müzeykiya b. Maü's Semâ' da denilen Amr b. Amır'e, Kâhine Tarife, Me'rib barajının yıkılacağını ve Arim Selinin, anılan iki bahçeyi yıkacağını haber vermişti. Ebû Zeyd el-Ensarî'den rivâyet olunduğuna göre, anılan Amr, anılan su setini delmeye çalışan bir köstebek faresini görmüş ve artık bu settin ayakta kalmayacağını anlamışa.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan Amr, bir kâhin idi ve kendisi bu felaketi önceden kendi kehânetiyle anlamış ve bunun üzerine kendi emlakini satmış ve binlerce insanlardan oluşan kendi kavmiyle beraber kentten kente göçerek nihayet Mekke-i Muazzame'ye varmışlar. O zamanlar Mekke sakinleri,

Cürhümlüler idi. Cürhüm'lüler, Hazret-i İsmail oğulları ile oradaki diğer kavimlere karşı üstünlük sağlayıp Beytullah'ın (Kabe'nin) velÂyetini zorla ele geçirmişlerdi. Salebe b. Amr b. Amir, onlara elçi gönderip kendisi ile kavminin yerleşebileceği geniş bir arazi bulmak için çeşitli memleketlere gönderdiği öncü adamları dönünceye değin Mekke'de yanlarında kalmak için izin talep etti. Fakat Cürhümlüler, müsaade etmediler. Bunun üzerine iki taraf savaşmaya başladılar ve üç gün süren savaş neticesinde Cürhümlüler yenildiler ve kaçanlar dışında onlardan kurtulan kalmadı. Ve anılan Salebe, kavmi ve askerleriyle beraber Mekke ile çevresinde bir sene kaldılar. Sonra sıtma hastalığına yakalandılar ve sonunda oradan çıkmak zorunda kaldılar. Bu arada çeşitli memleketlere göndermiş olduğu adamları da geri dönmüşlerdi. İşte o zaman iki fırkaya ayrıldılar: Bir fırkası Umman tarafına yöneldi. Bunlar, Ezd, Kinde ve Hımyer kabileleri ile onlara bağlı olanlar idi. Sa'lebe'nin riyasetindeki kavimler de Şam'a doğru yöneldi. Harise b. Sa'lebe'nin, Evs ve Hazreç adlarındaki iki oğlu Medine'ye yerleştiler. İşte en sar (Medineli müslümanlar) bunların sayımdandır. Gassân kabilesi de Şam'a varıp oraya yerleştiler. Huzaa kabilesi ise Mekke'de kaldı. Bunların başında Rebia b. Harise b. Amr b. Amir bulunuyordu. İşte Luhayy kabilesi, bunların devamıdır. Sonra bunlar, Mekke ve Kabe idaresini deruhte ettiler. Sonra Hazret-i İsmail'in evladından olanlar, onlara baş vurup yanlarında ve çevrelerinde ikamet etmek için izin istediler. Onlar da, kendilerine müsaade ettiler.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Ferve b. Müsîk el-Gatifî, Sebe' hakkında Peygamberimize sual sordu. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), buyurdu ki: "Sebe' ", on tane evladı olan bir adam idi. Bunlardan altısı Yemen'e yerleşti. Bunların adları da şöyledir. Mezhic, Kinde, Ezd, Eş'ariyyûn, Hımyer, Enmar, Becîle ve Has'am kavimleri bunların soyundandır. Onun evladından dördü de Şam bölgesine yerleşti. Bunların adları da şöyledir: Lahm, Cüzam, Amile, Gassân. Sebe'lilerin malları helâk olup kentleri harap olunca, bunlar, darmadağın olup etrafa dağıldılar. Bunlardan bazı taifeler de Hicaz'a yerleştiler. İşte bunlardan Huzaa'lılar, Mekke'nin etrafına yerleştiler. Evs ve Hazreç'liler de Yesrib'e (Medine'ye) yerleştiler. İşte Yesrib'in ilk sakinleri bunlardır. Sonra Yahudilerden Kaynuka oğulları, Kurayza oğulları ve Nazîr oğulları adlarındaki üç kabile de, onların yanma yerleşip Evs'liler ile Hazreç'lilerin yeminli müttefikleri oldular. Onlardan, bazı taifeler de Şam'a yerleştiler. Bunlar da, sonra Hıristiyan olan Gassân, Amile, Lahm, Cüzam, Tenvuh, Tağlib kabileleri ile diğerleridir."

İşte Sebe', bütün bu kabileleri içermektedir.

Cumhûra göre, bütün Araplar, iki kısma ayrılmaktadır: Kahtanîler, Adnanîler. Kahtanîler de iki kola ayrılmaktadır: Sebe' kolu, Hadramut kolu. Adnanîler de iki kola ayrılmaktadır: Rebia kolu, Mudar kolu. Kudaa'lılar hakkında ise ihtilaf edilmiştir: Kimileri onları Kahtan'a nispet etmekte, kimileri de onları Adnan'a nispet etmektedir. Allah, cümleden daha iyi bilir.

C- " Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için elbette büyük ibretler vardır."

Yani zikredilen onların kıssasında, nefsî şehvetlere, hava ile heveslere karşı ve itaatlerin meşakkatlerinde ziyadesiyle sabretmek ve nimetlere de fazlasıyla şükretmek şânma sahip olan herkes için elbette büyük ibretler vardır.

Âyette, çok sabredenler ile çok şükredenlerin zikre tahsis edilmeleri, bu kıssadan gerçek mânâda faydalananların bunlar olmasından dolayıdır.

20
"Yemin olsun ki, İblis, onlar hakkındaki tahminini doğru çıkardı. Çünkü îman etmiş fırkadan başka hepsi ona uydular."

A- "Yemin olsun ki, iblis, onlar hakkındaki tahminini doğru çıkardı."

Yani iblis, onlar hakkındaki tahminini gerçekleştirdi. Yahut iblis, onlar hakkındaki tahmininin doğru olduğu gördü.

Diğer bir kırâete göre, âyetteki "saddaka" fiili, "sadaka" olarak okunmaktadır, Buna göre, yani iblis, tahmininde doğru çıktı, demektir. Yani iblis, Sebe'lilerin şehvetlere daldıklarını gördüğünde onlar hakkında bu tahminde bulunmuştu. Yahut Hazret-i Âdem'in, kendi vesvesesine kulak verdiğini gördüğünde: "onun neslinin azmi, kendisinden daha zayıf olacak" demişti.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah, meleklere, dünyada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek insanları yaratacağını haber verdiği zaman, iblis: "yemin olsun ki, ben onları mutlaka saptıracağım ve azdıracağım" demişti.

B- "Çünkü îman etmiş fırkadan başka hepsi ona uydular."

Yani bütün Sebe'liler, yahut bütün insanlar İblis'e uydular; ancak îman etmiş olan fırka hariç, onlar, İblis'e uymadılar.

Burada îman etmiş olanların az olarak vasıflandırılmaları, kâfirlere göredir.

Yahut ancak mü'min fırkalarından halis olanlar, İblis'e uymadılar.

21

"Halbuki iblisin onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak ahirete îman eden kimseyi, ondan şüphe içinde bulunan kimseden ayırt edip bilelim diye böyle yaptık. Zaten senin Rab bin her şeyi gözetip koruyandır."

Yani Halbuki iblisin, vesvese ve azdırmakla onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak İblisin onlara musallat olması, bizim (ezeli ilmimizin yanı sıra bir de) cezanın terettüp ettiği halî (o andaki) ilmimizin buna taallûk etmesi içindir. Yahut mü'min olanın, şüphede olandan ayrılması içindir. Yahut îmanı takdir edilen kimsenin îman etmesi ve dalâleti takdir edilen kimsenin de şüphe etmesi içindir.

Burada ilâhî ilmin hâsıl olmasından murat, onun taallûk ettiği hususun hâsıl olmasıdır. Ancak mübalağa için böyle ifâde edilmiştir.

22
"Ey Resûlüm! De ki: Allah'tan başka ilah sandığınız şeyleri çağırın! Onlar, ne şu göklerde, ne de bu yerde zerre miktarına bile mâlik olamazlar. Her ikisinde de onların hiçbir ortaklığı yoktur. Allah'ın da onlardan hiçbir yardımcısı yoktur."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Allah'tan başka ilah sandığınız şeyleri çağırın!"

Yani ey Resûlüm! iddialarının bâtıl olduğunu ortaya koymak ve kendilerini hüccede mağlup etmek için müşriklere de ki: menfaatlerin celbi veya zararların defi gibi sizin için en mühim olan hususlarda yardım etmeleri için, Allah'tan başka ilah sandığınız şeyleri çağırın. Eğer davanız doğru ise belki size cevap vericiler.

B- "Onlar, ne şu göklerde, ne de bu yerde zerre miktarına bile mâlik olamazlar."

Önceki emirden sonra burada onların yerine Allah'ın cevap vermesi, cevabın değişmez olduğunu ve tekebbür kabul etmediğini bildirmek içindir.

Yani onların bâtıl ilâhları, ne göklerde, ne de yerde, hayırdan, serden, faydadan ve zarardan, hiçbir hususta zerre miktarına mâlik olmazlar.

Burada göklerin ve yerin zikredilmesi, insanların örfünde genellik ifâde ettiği içindir. Yahut onların bâtıl ilâhlarının bir kısmı melekler ve yıldızlar gibi semavîdir, bir kısmı da putlar gibi yerdedir. Yahut hayır ve şerrin yalan sebepleri gökler ve yer ile alakalıdır.

C- "Her ikisinde de onların hiçbir ortaklığı yoktur. Allah'ın da onlardan hiçbir yardımcısı yoktur."

Yani onların bâtıl ilâhlarının, göklerde ve yerde, ne yaratma, ne hâkimiyet ve mülkiyet, ne de tasarruf olarak hiçbir ortaklığı yoktur. Ve Allah'ın da o bâtıl ilâhlardan, göklerin ve yerin idaresinde kendisine yardım edecek hiçbir yardımcısı yoktur.

23
"Allah'ın huzurunda kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati de fayda vermez. Nihayet onların kalplerinden korku giderilince, kendilerine şefaat edilecek olanlar, şefaatçilere: "Rabbiniz ne buyurdu?" diyecekler. Onlar da: "Hak olanı buyurdu. Zaten Allah, yegâne yüceler yücesi ve ulular ulusudur" diyecekler."

A- "Allah'ın huzurunda kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati de fayda vermez."

Yani Allah'ın huzurunda kendisinin izin verdiği kimselerden başkası asla şefaatte bulunamaz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "O'nun izni olmadan huzurunda şefaat edecek kimdir?" (Bakara: 255)

Allah'ın izin vermediği kimselerin şefaati hiç vaki olmayacağı halde, burada şefaatin, fayda vermeyeceğinin ifâde edilmesi, şefaatin vaki olmasından onların amacı olan şeyin, sarih olarak nefyedilmesi içindir,

Âyette istisna edilen şefaat, Allah'ın, şefaat için izin verdiği Peygamberler, melekler ve şefaate ehil olan diğerleridir. Böylece kâfirlerin şefaatten mahrum olacakları pek açık olarak anlaşılmaktadır. Putları cihetinden mahrumiyet sabittir, çünkü onların şefaat izni olmayacağı gayet açıktır. Zira aklı olmayan ve konuşmayan bir

cansıza şefaat için izin verilmesinin imkânsız olduğu zorunlu bir gerçektir. Keza, onlarin taptıkları melekler cihetinden de yine bu şefaat söz konusu değildir, çünkü meleklerin şefaat izni, şefaate lâyık olanlara şefaat etmekle sınırlıdır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Rahmanin izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler." (Nebe': 38) ve gayet açıktır ki, kâfirler için yapılacak şefaat doğru değildir (bu şefaati yapacak olan, doğruyu söylememiş olur).

Yahut şefaate ehil olanların şefaati, hiçbir hal ü kârda fayda vermez, ancak şefaate lâyık olanlardan hakkında şefaat izni verilmiş olanlara fayda verir; şefaate lâyık olmayanlara ise, şefaatçilerden şefaatin vaki olması farz edilse bile, asla fayda vermez. Zira onların şefaati için şefaatçilere izin verilmemiştir; fakat başkalarının şefaati için izin verilmiştir. Bu izaha göre,

Şefaate ehil olanların şefaatinden mahrum oldukları, âyetin sarih ifadesiyle sabit olmakta; putların şefaatinden mahrum olmaları da, âyetin, delaletiyle sabit olmaktadır. Zira onların, şefaate muhtaç olan bazı kimselere şefaat etmeye muktedir olanların şefaatinden mahrum oldukları sabit olduğuna göre, şefaatten âciz olanların şefaatinden mahrum olacakları haydi, haydi sabit olmaktadır.

B- "Nihayet onların kalplerinden korku giderilince, kendilerine şefaat edilecek olanlar, şefaatçilere: "Rabbiniz ne buyurdu?" diyecekler. Onlar da: "Hak olanı buyurdu. Zaten Allah, yegâne yüceler yücesi ve ulular ulusudur" diyecekler."

Korku, şefaatçilerin ve kendilerine şefaat edilecek olan mü'minlerin kalplerinden giderilecek. Kâfirler ise, şefaat mevkiinden çok uzak ve kalplerinden korkunun giderilmesi halinden de bin derece uzak olacaklardır.

Yani şefaatçiler ile şefaat bekleyen mü'minler, izin ve istida makamında korku ve endişe içinde uzun zaman bekleyecekler. Nihayet olacaklar olduktan sonra ve icabet müjdesi kendilerine verildikten sonra kendilerine

Şefaat edilecek olanlar, şefaatçilere: "Rabbiniz ne buyurdu?" Diyecekler. Zira izne muhtaç olan ve izin meselesiyle yakından ilgilenen, haklarında şefaat edilecek olanlardı.

Ve şefaatçiler de: "Hak olanı buyurdu" diyecekler. Zira doğrudan doğruya ve bizzat izin bekleyenler ve onlarla Allah arasında şefaat ile vasıta olanlar, şefaatçilerdir.

Yani Rabbimiz, şefaate lâyık olanlar için şefaat iznini verdi, diyecekler.

Âyetteki "zaten Allah, yegâne yüceler yücesi..." cümlesi de, şefaatçilerin sözlerinin devamıdır. Onlar, Cenab-ı izzetin sınırsız azametini ve bütün mâsivânm kusurunu kabul ve ifâde etmek üzere bunu söylemişlerdir. Yani yücelik ve ululuk ancak O'nun vasfıdır; eşraftan hiç kimse, O'ndan izinsiz olarak konuşamaz.

24
"Ey Resûlüm! De ki: şu göklerden ve bu yerden size rızık veren kim? De ki: Allah!.. Şüphe yok ki, doğru yol üzere olan veya açık bir sapıklıkta bulunan muhakkak ki, ya biziz, yahut sizsiniz."

A- "Ey Resûlüm! De ki: şu göklerden ve bu yerden size rızık veren kim?"

Burada, Allah, Peygamberimize, müşrikleri iskât ederek kendilerini, kendi ilâhlarının göklerde ve yerde bir zerre miktarına mâlik olmadıklarını ve yegâne rezzak'ın Allah olduğunu ikrar etmeye sevk etmeyi emretmektedir. Zira müşrikler de Allah'ı inkâr etmemektedirler. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "De ki: size şu gökten ve bu yerden kim rızk veriyor? Yahut şu kulaklara ve bu gözlere kim mâlik bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor; diriden de ölüyü kim çıkarıyor? Her işi de kim idare ediyor?" Onlar da: "Allah!, ." Diyecekler." (Yunus: 31)

B- "De ki: Allah!.."

Müşrikler, iskât edilmek korkusuyla zaman, zaman cevapta tereddüt ettikleri için Peygamberimize, bunu söylemesi emredilmiştir. Zira müşrıklerce de bundan başka cevap yoktur.

C- "Şüphe yok ki, doğru yol üzere olan veya açık bir sapıklıkta bulunan muhakkak ki, ya biziz, yahut sizsiniz."

Yani rızkı ve zâti kudreti yalnız Allah'tan bilen ve ibadeti O'na tahsis eden tevhit fırkası ile ibadette, en aşağı imkân mertebesinde olan cansız varlıkları Allah'a ortak koşan şirk fırkasından birisi, muhakkak ki, ya hidâyet veya açık sapıklık üzeredir.

Kimin hidâyet ve kimim sapıklık içinde olduğunu tayin eden mezkûr izahtan sonra bu ifâdenin kullanılması, bunları sarahatle belirtmekten çok daha anlamlı ve etkilidir. Zira en şedit hasmı bile susturan insaf üslubu kullanılmıştır.

25
"Ey Resûlüm! De ki: bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmayacaksınız; biz de sizin yaptıklarınızdan sorulmayacağız."

Bu ifâde, insafta, mücadele ve tartışmadan daha anlamlı ve tesirlidir. Zira burada, suçlardan zelie (sürçme) ve en iyinin terki kastediliyorsa da, suçlar, mü'minlere isnat edilmiş; mutlak amel (yap tıkları) de, muhataplara isnat edilmiştir. Halbuki, muhatapların işledikleri, büyük günahların en büyüğüdür.

26
"Ey Resûlüm! De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak; sonra aramızda hak ile hükmedecektir. Zaten o, yegâne en âdil hükmedendir; her şeyi hakkıyla bilendir."

Yani ey Resûlüm! O müşriklere de ki: Rabbimiz, kıyamet günü haşir ve hesap için hepimizi bir araya toplayacak; sonra aramızda hak ile hükmedecek; bizim halimiz ile sizin haliniz belli olduktan sonra hakçı olanları Cennete ve bâtıla olanları da Cehenneme koyacaktır. Zaten Allah, bütün davalarda yegâne en âdil hâkimdir ve verilmesi gereken hükmü yegâne hakkıyla bilendir.

27
"Ey Resûlüm! De ki: Allah'a koştuğunuz ortakları bana göstersenize! Hayır! Bilakis yegâne galip olan ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır."

A- "Ey Resûlüm! De ki: Allah'a koştuğunuz ortakları bana göstersenize!"

Peygamberimiz, onların putlarım gördüğü halde kendisine böyle emredilmesi, onların büyük, hatalarını ortaya koymak ve görüşlerinin bâtıl olduğuna kendilerini muttali, kılmak içindir. Yani onları bana gösterin de, bakayım, misli ve benzeri olmayan Allah'a ibadet istihkakında onları hangi sıfatla ortak koşuyorsunuz!

Muhatap müşriklerin, hüccetle ilzam edilmelerinden sonra kullanılan bu hârika ifâde, onlar için ziyadesiyle susturma anlamını taşımaktadır.

B- "Hayır! Bilakis yegâne galip olan ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır."

Onlarin bâtıl ilâhlarının Allah ile mukayesesi çürütüldükten sonra bu "hayır!" ifadesi de, onları, ortak koşmaktan caydırmak içindir.

Yani kahir galibiyet vasfı ile üstün hikmet vasfı, ancak Allah'a mahsus iken, sizin ortak koştuğunuz o en değersiz ve zelil şeylerin, bu yüce makamla ne alakası olur!

28
"Ey Resûlüm! Biz seni bütün insanlara ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar."

Yani ey Resûlüm! Biz seni bütün insanlara ancak bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik; senin tebliğlerin bütün insanlar için geçerlidir. Fakat insanların çoğu bunu bilmediğinden dolayı onların bu cehaleti, kendilerini, içinde bulundukları azgınlık ve sapıklığa sevk etmektedir.

29
"Kâfirler diyorlar ki, siz eğer doğrucular iseniz, bu vaat ettiğiniz kıyamet ne zaman kopacak?"

Yani o kâfirler, büyük cehaletlerinden ve aşırı azgınlıklarından dolayı, istihza yoluyla, Resûlüllah'a ve mü'minlere hitabem diyorlar ki, eğer siz doğrucular iseniz, bu vaat ettiğiniz kıyamet, yahut "Rabbimiz, hepimizi bir araya toplayacak; sonra aramızda hak ile hükmedecektir" (âyet: 26) âyetinde vaat edilenler, ne zaman gerçekleşecek?

30
"De ki: Size vaat olunan öyle bir gündür ki, ondan ne bir saat (an) geri kalabilirsiniz, ne de ileri gidebilirsiniz."

Yani size öyle bir gün, yahut öyle bir zaman vaat olunmuştur ki, onunla aniden karşılaştığınızda ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri gidebilirsiniz.

Bu cevapta apaçık pek büyük bir tehdit vardir. Nitekim aklen imkânsız olan ileri gitmek de, geri kalmak gibi sayılmıştır. Bunun izahı daha önce defalarca geçti.

Burada, geri kalmak ve ileri gitmek için, ansızın, karşılaşma kaydının olmaması da caizdir. O takdirde ondan geri kalmamak ve ileri gitmemek, tahkik ve izah için olur.

31
"O kâfirler dediler ki: "Biz ne bu Kur'ân'a, ne de ondan önceki kitaplara asla inanmayacağız." Ey Resûlüm! Sen, o zâlimler, rablerinin huzurunda mevkuf olarak birbirlerine söz atarken ve zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara: "siz olmasaydınız, biz mutlaka îman edenler olacaktık" derken, onları bir görsen!.."

A- "O kâfirler dediler ki: "Biz ne bu Kur'ân'a, ne de ondan önceki kitaplara asla inanmayacağız."

Yani o kâfirler dediler ki, biz, ahiret hayatını bildiren ne bu Kur'ân'a, ne de eski semavî kitaplara asla inanmayacağız.

Bir görüşe göre, Mekke kâfirleri, Ehl-i Kitab'a Resülullah'ın Peygamberliği hakkında sorular sordular. Ehl-i Kitap da, onun vasıflarını kendi kitaplarında okuduklarını haber verdiler. İşte o zaman Mekke kâfirleri öfkelenip bunu söylediler.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "ondan önceki" nden murat, kıyamettir.

B- "Ey Resûlüm! Sen, o zâlimler, rablerinin huzurunda mevkuf olarak birbirlerine söz atarken ve zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara: "siz olmasaydınız, biz mutlaka îman edenler olacaktık" derken, onları bir görsen!.."

Yani ey Resûlüm! Sen, o anketi inkâr edenler, rablerinin huzurunda muhasebe makamında birbirlerine söz atarken ve tâbi olanlar, dünyada büyüklük taslayıp azgınlık ve sapıklıkta başkalarını arkalarından sürükleyenlere: "Eğer sizin bizi saptırmanız ve bizi îman etmekten alıkoymanız olmasaydı, biz, Resûlüllah'a mutlaka tâbi olup îman edenler olacaktık" derken onları bir görsen!..

32
"Büyüklük taslayanlar, zayıf olanlara diyecekler ki: size hidâyet geldikten sonra sizi doğru yoldan biz mi alıkoyduk? Hayır! Suç işleyen, siz idiniz."

Yani dünyada büyüklük taslayanlar, arkalarından giden o zayıfları, kendilerinin îmandan alıkoyduklarını inkâr edecekler ve günahlara dalmış olmaları sebebiyle, onları îmandan alıkoyanın yine kendileri olduklarını ispata çalışacaklar.

33
"Zayıf olanlar da, büyüklük taslayanlara: "Hayır! Bunun sebebi, gece gündüz kurduğunuz hiledir. Hani siz, Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortaklar koşmamızı bize emrediyordunuz" diyecekler. Onlar azabı görünce

pişmanlıklarını israr edecekler (gizleyecekler). Biz de, o kâfirlerin boyunlarına halkalar takarız. Onlar ancak işledikleri günahları yüzünden cezalandırılırlar."

A- "Zayıf olanlar da, büyüklük taslayanlara: "Hayır! Bunun sebebi, gece gündüz kurduğunuz hiledir. Hani siz, Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortaklar koşmamızı bize emrediyordunuz" diyecekler."

Yani onların peşinden gitmiş olan zayıflar da, dünyada büyüklük taslayanların iddialarını ret ve iptal konusunda diyecekler ki, hayır! Gece gündüz kurduğunuz hile, biz îmandan alıkoydu.

Onların hilesinden murat, anılan şeyleri emretmelerinin kendisidir. Nitekim "bir zamanlar Mûsâ, kavmine şöyle demişti: ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani o, içinizden Peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı." (Mâide: 20) âyeti de bu kabildendir. Zira Peygamberlerin çıkarılması ve hükümdarlar kılınmaları, Allah'ın bir nimetidir ve hem de nasıl bir nimettir! Yahut onların hilesinden murat, onların emirleriyle beraber teşvik ve uyarı konusunda söylenen ve kendilerini emre uymaya sevk eden başka şeylerdir.

B- "Onlar azabı görünce pişmanlıklarını israr edecekler (gizleyecekler)."

Yani anılan iki fırka, azabı gördüklerinde, dalâletlerine ve saptırmalarına duydukları pişmanlıklarını, ayıplanmak korkusuyla birbirlerinden gizleyecekler. Yahut pişmanlıklarını açıklayacaklar, demektir. Zira israr kelimesi iki zıt manya gelen kelimelerdendir. Onların haline münasip olan mânâ da, bu ikinci mânâdır.

C- "Biz de, o kâfirlerin boyunlarına halkalar takarız. Onlar ancak işledikleri günahları yüzünden cezalandırılırlar."

Burada, "onların boyunlarına" denilmeyip "o kâfirlerin boyunlarına" denilmesi, onların zemmini teşhir etmek ve boyunlarına halka vurulmayı gerektiren sebebe dikkat çekmek içindir.

34
"Biz hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek, mutlaka oranın şımarık zenginleri: "Biz, sizin kendisiyle gönderilmiş olduğunuz şeyi kesinlikle inkâr ediyoruz" demişlerdir."

Bu kelâm-ı kerim, Resûlüllah'ın, kendi kavminden gördüğü tekzipten, getirdiği hak dini inkâr etmelerinden, malların ve evladın çokluğuyla yarışmak istemelerinden, dünya varlıkları ve süsleriyle iftihar etmelerinden, bunlarla mü'minlere karşı kibirlenmelerinden, bunların mü'minlerde bulunmaması sebebiyle onları hor görmelerinden ve "iki fırkadan hangisinin mevkii ve makamı daha güzel?" (Meryem: 73) âyetinden dolayı Resûlüllah'ı teselli ederek şu gerçekleri bildirmektedir: biz, hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek, mutlaka oranın şımarık zenginleri, Mekke halkının şımarık zenginlerinin Resûlüllah hakkında söylediklerine benzer şeyler söylemişler; onların Resûlüllah için kurdukları kötü planları gibi planlar kurmuşlar; kendilerince vehmi ve farazi olan ahiret işlerini dünya işlerine kıyaslamışlar; "Allah (celle celâlühü) katinda şerefli olmasaydık, bu dünya güzelliklerini bize vermezdi ve mü'minler de, Allah katinda değersiz olmasalardı, bu dünyanın güzelliklerinden onları mahrum etmezdi" diye iddia etmişler ve davranışlarını bu fikir üzerine bina etmişlerdir.

35
"Yine demişlerdi ki: "Bizim mallarımız ve evladımız daha çoktur ve biz azaba uğratılacak değiliz."

Onların bu sözleri, ya ahiret azabı hiç yoktur, anlamındadır; yahut ahiret azabı olduğu takdirde de, Allah, dünyada kendilerine ikramda bulunduğuna göre, ahirette de kendilerine ihanet etmeyeceği inancına binaendir.

36
"Ey Resûlüm! De ki: muhakkak ki Rabbim, dilediğinin rızkını bol verir ve dilediğinin rızkını kısar. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."

A- "Ey Resûlüm! De ki: muhakkak ki Rabbim, dilediğinin rızkını bol verir ve dilediğinin rızkını kısar."

Bu kelâm, onların iddiasını ret etmekte, onların boş umutlarını tamamen kesmekte ve kâinat çarkının, üzerinde döndüğü hakkı tahkik etmektedir.

Yani Allah, iki fırka için de, bol rızk vermesini ve rızkı kısmasını gerektirecek bir sebep olmaksızın, dilediğinin rızkını bol verir ve dilediğinin rızkım da kısar. Böylece bazen Allah, isyankârın rızkım bol verir; itaatlinin rızkını ise kısar; bazen de bunun aksini yapar; bazen de her ikisinin de rızkını bol verir; bazen de her ikisinin rızkını da kısar ve bazen de aynı şahsın rızkını zaman, zaman bol verir ve zaman, zaman da rızkını kısar. Allah, bunların hepsini, üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan yüksek iradesinin gereği olarak yapmaktadır. Binaenaleyh sebebi itaat ve itaatsizlik olan mükâfat ve azap işi, rızka kiyaslanamaz.

B- "Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."

Yani insanların çoğu bu hakikati bilmedikleri için zannediyorlar ki, bol rızkın sebebi şeref ile üstünlüktür ve rızkın kısılmasının sebebi de önemsenmemektir. Ve insanların çoğu bilmiyorlar ki, bol rızk, çoğu kez istidrâc (bol nimet içinde bulunmakla isyanda ısrar eden kulu yavaş, yavaş ve daha büyük bir azaba yaklaştırmak) yoluyla olmakta ve az rızk da imtihan ve derecelerin yükselmesi için olmaktadır.

37
"Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan şey, mallarınız da değildir; çocuklarınız da değildir. İman eden ve sâlih ameller de yapanlar müstesna; işte onlara, yaptıklarının kat, kat fazlası mükâfat vardır ve onlar yüksek makamlarda güven içindedirler."

Başkasının kelâmını hikâye etmek olmayıp doğrudan, doğruya Allah tarafından yapılan bu değişik hitap, hakkı tahkik ve geçenleri izah içindir.

Yani mallar ve evlat, hiç kimseyi Allah'ın huzuruna yaklaştırmaz. Ancak mallarını Allah yolunda harcayan, evladına hayır öğreten, onları salâh üzere büyüten ve itaatli olmaya hazırlayan sâlih mü'min müstesna, işte bu bahtiyar mü'minlere, yaptıkları sâlih amellerin kat, kat fazlası mükâfat vardır; onların bir iyiliğine karşı on sevap ve daha da fazlası vardır ve onlar Cennetin yüksek makamlarında bütün kötülüklerden güven içindedirler.

38
"Ayetlerimiz hakkında akıllarınca âciz bırakmağa çalışanlar da var ya, işte onlar, azaba ihzar edilmektedir."

Yani âyetlerimiz hakkında ret ve eleştirilerde bulunup Peygamberlerimizi veya bizi âciz bırakmağa çalışanlar var ya, işte onlar, azaba ihzar edilecekler ve güvendiklerinin, kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır.

39
"Ey Resûlüm! de ki: Şüphesiz Rabbim, kullarından dilediğinin rızkını genişletir ve dilediğinin rızkını daraltır. Siz Allah yolunda bir şey harcarsanız, o da, onun yerine başkasını verir. Zaten Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Yani ey Resûlüm! De ki: Allah, dilediğinin rızkını zaman zaman genişletir ve zaman, zaman da daraltır. Bu itibarla siz, yoksulluktan korkmayın; Allah yolunda harcayın ve ilâhî esintileri bekleyin. Siz Allah yolunda bir şey harcarsanız, o da, ergeç onun yerine başkasını verir. Zaten Allah, rızk verenlerin en hayırlısıdır; başkaları, gerçek rızk veren olmayıp ancak rızkın ulaşmasında yalnız vasıtadır.

40
"O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: "Size tapanlar bunlar mıydı?" diyecek."

Yani Allah kıyamet günü, dünyada kibir taslayan ile zayıf görülenleri ve o kibir taslayanların, Allah'tan başka taptıklarını toplayacak; sonra, "Ey İsâ! Sen mi beni ve annemi iki ilah edinin! dedin?" (Mâide: 116) âyeti kabilinden müşriklerin kafasına vurmak, onları ilzam etmek ve müşriklerin boş şefaat umutlarını tamamen kesmek üzere meleklere: "size tapanlar bunlar mıydı?" diyecek.

Bu hitap, özellikle, meleklere tahsis edilmiş, çünkü melekler, onların koştukları ortakların en şereflisi ve muhatap olabilenleridir. Bir de, meleklere tapılması, sirkin başlangıcıdır. Binaenaleyh meleklerin mabutluk mertebesinden uzak olmalarının ve müşriklerin ibadetlerinden münezzeh olmalarının anlaşılmasıyla, diğer ortak koştuklarının halleri de haydi, haydi anlaşılmış olur.

41
"Melekler de: "Hâşâ! Seni tenzih ederiz Rabbimiz! Bizim dostumuz onlar değili sensin. Hayır onlar, cinlere, tapıyorlardı; çoğu onlara inanıyorlardı" diyecekler."

Bu kelâm, o zaman meleklere sorulacak sorudan çıkan bir suale cevap mahiyetindedir. Yani melekler de, kendilerini ondan tenzih etmek üzere diyecekler ki; ey Rabbbimiz! Biz, seni tenzih ederiz; bizimle onlar arasında hiçbir dostluk yoktur; bizin yegâne dostumuz sensin. Hayır! Onlar, şeytanlara tapıyorlardı. Nitekim onlar, Allah'tan başkasına tapmak noktasında şeytanlara itaat ediyorlardı.

Melekler, bu sözleriyle, müşriklerin, kendilerine tapmalarına rıza göstermediklerini belirtmek istiyorlar ve hakikatte kendilerine taptıklarım ret ediyorlar.

Bir görüşe göre, şeytanlar, müşriklere melek olduklarını hayal ettiriyorlardı. Bunun için müşrikler onlara tapıyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, putlara tapıiırken şeytanlar, putların içine giriyorlardı. Böylece putlara tapıiırken onlara da tapılmış oluyordu.

"Onların çoğu" zamiri, insanları ifâde etmektedir. Yahut müşrikleri ifâde etmektedir ve çoğu, hepsi anlamındadır.

42
"İşte bu gün birbirinize ne fayda, ne de zarar vermeye muktedir değilsiniz. Ve zulmedenlere de diyeceğiz ki: "Yalanlamakta olduğunuz şu ateşin tadım tadın!"

A- "İşte bu gün birbirinize ne fayda, ne de zarar vermeye muktedir değilsiniz."

Bu kelâm da, meleklerin, kendilerini, kâfirlerin onlara isnat ettiklerinden tenzih ve beri edecekleri cevabı verdiklerinde meleklere söylenecek, olanlara dâhildir. Meleklere tapanlara, taptıklarının âciz ve eksik olduklarını göstermek ve onlara tapanların umutlarını tamamen kesmek için, şahitlerin huzurunda bu şekilde meleklere hitap edilecektir.

Onların birbirlerine zarar vermeleri söz konusu değil iken, bunun da zikredilmesi, aczi genelleştirmek içindir, yahut kendileri taptıkları takdirde birbirlerine fayda vermeye ve tapmadıkları takdirde de birbirlerine zarar vermeye muktedir olmayacaklardır, demektir. Yahut da zarar vermekten murat, zararı önlemektir.

Onların birbirlerine fayda ve zararlarının olmaması, mutlak ve her zaman olduğu halde, bunun kıyamet gününe bağlanması, müşriklerin, o gün kendilerine faydaları olacağını umdukları içindir.

B- "Ve zulmedenlere de diyeceğiz ki: "yalanlamakta olduğunuz şu ateşin tadını tadın!"

Bu cümle, "o gün Allah, meleklere diyecek ki..." cümlesi üzerine atıftır, (zira anılan cümle, o gün meleklere diyeceğiz ki, anlamındadır.) Yoksa kimilerinin dediği gibi, bundan önceki cümle üzerine atıf değildir. Zira bundan önceki cümle, meleklerin hikâye edilen cevaplarına bağlı olarak, kendilerine hitaben kıyamet günü söylenecek olanlardandır. Bu cümle ise, meleklere söylenecek olanlar hikâye edildikten sonra, o gün, meleklere tapanlara söylenecek olanların, Resûlüllah'a hikâye edilmesidir. Yani onların hepsim toplayacağımız, sonra meleklere şöyle, şöyle diyeceğimiz, onlar da şöyle, şöyle diyeceği ve biz, müşriklere de: "yalanlamakta olduğunuz şu ateşin tadını tadın" diyeceğimiz kıyamet günü, sözlerle ifâde edilmesi mümkün olmayan korkunç haller olacaktır.

43
"Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, onlar demişlerdi ki: "Bu, sizi babalarınızın taptıkları ilâhlardan alıkoymak isteyen bir adamdan başkası değildir. Yine demişlerdi ki: bu Kur'ân da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir."

A- "Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, onlar demişlerdi ki: "Bu, sizi babalarınızın taptıkları ilâhlardan alıkoymak isteyen bir adamdan başkası değildir."

Bu kelâmda, o kâfirlerin diğer bazı küfür çeşitleri beyan edilmektedir. Yani tevhidin hak, şirkin ise bâtıl olduğunu ifâde eden bizim apaçık âyetlerimiz, Resûlüllahin lisanıyla onlara okunduğu zaman, onlar demişlerdi ki: "Muhammed, bizi atalarımızın taptıkları ilâhlardan alıkoymak ve kendi dinine bağlamak isteyen bir adamdan başkası değildir. Yoksa onun iddia ettiği ilâhî bir din değildir."

Bunu söyleyen kâfirlerin, babaları muhataplara izafe etmeleri (babalarınızın) ve kendi nefislerine izafe etmemeleri (babalarımızın, dememeleri), onları şirk üzere bırakmak ve tevhitten nefret ettirmek gayretiyle asabiyet damarlarını tahrik etmek içindir.

B- "Yine demişlerdi ki: bu Kur'ân da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir."

Yani o kâfirler şunu da söylemişlerdi: bu Kur'ân da, aslında doğru olduğuna dâir hiçbir delil toktur; o, uydurulmuş bir yalandan başka bir kitap değildir.

Yine kâfirler, hak kendilerine geldiğinde demişlerdi ki: "bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir."

Yani o kâfirler, Peygamberlik, yahut İslam, yahut Kur'ân - buna göre, bundan önce geçen Kur'ân'dan mânâsı, burada ise, onu mucize nazmı kastedilir- kendilerine geldiğinde hiç düşünüp tetkik etmeden demişlerdi ki:

Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir.

Âyetin ifâde tarzında ve kâfirlerin sarih olarak zikredilmelerinde, o kâfirlerin iddialarına pek büyük bir inkâr ve taaccüp anlamı vardır.

44
"Halbuki biz, daha önce onlara okuyacakları kitaplar da vermemiştik ve senden önce onlara bir uyarıcı da göndermemiştik."

Yani halbuki biz daha önce, Allah'a ortak koşmalarına delil içeren kitaplar da vermemiştik. Nitekim diğer iki âyette de şöyle denilmektedir: "yoksa kendilerine bir kesin delil indirdik de, o delil, ortak koşmalarını mı söylüyor?" (Rûm: 35), 'Yoksa bundan önce kendilerine bir kitap verdik de, ona mı tu tünüyorlar?" (Zuhruf: 21)

Ve senden önce onlara, kendilerini bu şirk dinine davet eden ve şirk koşmadıkları takdirde onları azap ile korkutan bir Peygamber de göndermemiştik. Ve daha önce de, şirkin hiçbir gerekçesi olmadığı anlaşılmıştır. Şu halde onlar, nereden bu bâtıl yolu tutmuşlardır!

Bu ilâhî ifâde, o müşriklerin son derece cahil ve sefih olduklarını bildirmektedir. Bundan sonraki kelâmda ise Allah, onları tahdit etmektedir.

45
"Daha önce gelip geçen imansız milletler de Peygamberlerini yalanlamışlardı. Bunlar ise, onlara verdiğimiz şeylerin onda birine erişmiş değillerdi. İşte onlar, Peygamberlerini inkâr ettiler. Ama benim de onları inkâr etmem, nasıl oldu!.."

A- "Daha önce gelip geçen îmansız milletler de Peygamberlerini yalanlamışlardı. Bunlar ise, onlara verdiğimiz şeylerin onda birine erişmiş değillerdi."

Yani bu kâfirler de, daha önce gelip geçen imansız eski ümmetler gibi kendilerine gönderilmiş Peygamberi yalanladılar. Bu kâfirler ise, o eski kâfirlere verdiğimiz gücün, uzun ömrün ve çok malın onda birine bile erişmemişlerdir. Yahut o eski kâfirler, bu kâfirlere verdiğimiz mucizelerin ve hidâyet delillerinin onda biline bile erişmemişlerdi.

B- "işte onlar, Peygamberlerini inkâr ettiler. Ama benim de onları inkâr etmem, nasıl oldu!.."

Yani evet, onlar, Peygamberlerini inkâr ettiler. Ama ben de, onları yerle bir etmekle kendilerini inkâr ettim. O halde bu kâfirler, benzen bir akıbetten sakınsınlar.

46
"Ey Resûlüm! Onlara de ki: "Size bir tek öğüt veriyorum:

Allah için ikişer, ikişer ve teker teker kalkın; sonra düşünün. Arkadaşınızda hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan önce sizi uyaran bir paygamberdir."

A- "Ey Resûlüm! Onlara de ki: "Size bir tek öğüt veriyorum: Allah için ikişer, ikişer ve teker teker kalkın; sonra düşünün. Arkadaşınızda hiçbir delilik yoktur!"

Yani ikişer, ikişer ve teker, teker Resülullah'ın meclisinden kalkın. Yahut şüphe ve taklitten yüz çevirerek halisen Allah rızası için kendiniz bu işe verin; sonra, hak ve hakikati anlamak için, Peygamberin davasını ve onun getirdiklerini iyice düşünün. Zira izdiham, kafaları, fikirleri vahimlerle karıştırır.

Âyette önce "ikişer ikişer" in zikredilmesi, bunun, itminan için daha uygun ve sağlam olduğunu bildirmek içindir.

B- "Arakadaşınizda hiçbir delilik yoktur."

Bu kelâm, başkasının sözünü hikâye etmek olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından sevk edilmekte olup şu noktayı tefekkür etmeye dikkat çekmektedir: dünya ile ahiret hayatının bağlı olduğu bu kadar büyük bir iddiaya kalkışmak, ya kendisinden kesin delil talep edilip de aczi ortaya çıktığında rezil-rüsva olmaya aldırış etmeyen bir delinin işidir, yahut Allah tarafından desteklenen, Peygamberlik için hazırlanmış bulunan ve hüccetine, kesin deliline güvenen beşer üstü bir insanın işidir. Ve siz, Muhammed'in en akıllı, en doğru sözlü, en nezih ruhlu, en yüksek bilgiye sahip, en güzel davranişli ve beşerî kemâlleri en çok kendisinde toplamış bir insan olduğunu bildiğinize göre, davasında onu tasdik etmeniz gerekir. Nasıl onu tasdik etmeyeceksiniz ki, bütün bu hârika vasıflarına bir de, karşısında sağır dağların bile secde ettiği mucizeleri de eklenmiştir.

Âyetin bu cümlesi, makabli ile bağlantılı da olabilir. Yani sonra düşünün; o zaman anlayacaksınız kı, sizin arkadaşınızda hiçbir delilik yoktur.

Anılan cümlenin istifham şeklinde olması de caizdir. Yani sonra düşünün, deliliğin hangi işaret onda vardır?

C- "O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan önce sizi uyaran bir peygamberdir."

Bu azap, ahiret azabıdır. Zira hadiste belirtildiğine göre Peygamberimiz, kıyametin ne seminde (kıyamet rüzgârlarının ilk esintilerinde, yahut kıyametin ilk alametlerinin gerçekleştiği bir zamanda, yahut kıyamete yakın Allah'ın, son âdem oğulları ümmetini yarattığı dönemde) gönderilmiştir.

47
"De ki: Ben sizden ne ücret istemişsem, o, sizin olsun. Benim ücretim yalnız Allah'a aittir. Zaten o, her şeye hakkıyla şahittir."

A- "De ki: Ben sizden ne ücret: istemişsem, o, sizin olsun."

Yani ben, Peygamberliğime karşılık sizden ne ücret istemişsem, o, sizin olsun.

Bundan murat, Peygamberimizin, hakkı, tebliğ etmeye karşılık onlardan hiçbir ücret istememsidir.

Diğer bir görüşe göre ise, sizden istediğim ücret, o, sizindir, demektir ve bu ücretten şu âyetlerde istenen şey kastedilmektedir: "de ki: buna karşılık sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler olmanızdan başka her hangi bir ücret istemiyorum." (Furkan: 57), "de ki: ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden

başka bir ücret istemiyorum." (Şûra: 23) nitekim onların Allah'a doğru bir yol tutmaları, onların en büyük menfaatidir ve Peygamberimizin akrabaları, onların da akrabalarıdır.

B- "Benim, ücretim yalnız Allah'a aittir. Zaten o, her şeye hakkıyla şahittir."

Yani Allah, her şeye muttalidir; benim sadakatimi ve niyetimin halis olduğunu bilmektedir.

48
"De ki: şüphe yok ki, Rabbim, hakkı ortaya koyar. O, bütün gaybleri hakkıyla bilendir."

Yani ey Resûlüm! Onlara de ki: benim Rabbim, hakkı, kullarından seçtiği kimseye indirir. Yahut hakkı bâtılın üstüne atar ve bâtılı yok eder. Yahut Rabbim, hakkı her tarafa atıp yayar. Bu görüşe göre, bu kelâm, İslam'ı galip kılmak ve hak kelimesini yüceltmek vaadidir.

49
"Ey Resûlüm! De ki: hak geldi. Zaten bâtıl, ne bir şeyi ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir."

Yani ey Resûlüm! Onlara de ki: İslam ve tevhit geldi. Artık şirk tamamen gitti; hiçbir eseri kalmadı.

Diğer bir görüşe göre ise, burada bâtıl, İblis veya puttur. Yani İblis veya put, hiçbir şeyi yaratıp meydana getiremez ve hiçbir şeyi de geri getiremez. Yahut İblis veya put, kendi taraftarlarına ne bir hayır meydana getirebilir, ne de bir hayır geri getirebilir.

50
"De ki: ben eğer sapmış isem, kendi nefsim aleyhine sapmışım demektir. Ve eğer hidâyete ermiş isem, bu da Rabbimin bana vahyetmekte olduğu Kur’ân sayesindedir. Şüphesiz o, her şeyi işitendir ve pek yakındır."

A- "De ki: ben eğer sapmış isem, kendi nefsim aleyhine sapmışım demektir. Ve eğer hidâyete ermiş isem, bu da Rabbimin bana vahyetmekte olduğu Kur’ân sayesindedir."

Yani ey Resûlüm! Yine onlara de ki: eğer ben hak yoldan sapmış isem,

benim dalâletimin vebali kendi nefsime aittir. Zira bu, nefsim sebebiyle olmuş olur. Çünkü bizzat cahil olan ve kötülüğü emreden nefistir. Ve eğer hidâyete ermişsem, bu da Rabbimin bana vahiy etmekte olduğu Kur’ân sayesindedir. Zira hidâyet, Allah'ın yol göstermesi ve muvaffak kılma siyla mümkün olmaktadır.

B- "Şüphesiz o, her şeyi işitendir ve pek yakındır."

Binaenaleyh Rabbim, bütün hidâyete erenlerin ve dalâlette kalanların sözlerini bilmektedir.

51
"Ey Resûlüm! Korkuya düştükleri zaman, onları sen bir görsen!.. Artık kurtuluş yoktur. Ve onlar yakın bir yerden alınıp götürüleceklerdir."

A- "Ey Resûlüm! Korkuya düştükleri zaman, onları sen bir görsen!.."

Yani ölüm, yahut yeniden dirilme anında, yahut Bedir Savaşında korkuya düştükleri zaman...

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Seksen bin kişilik bir ordu, Kabe'yi yıkmak için savaşmak üzere yola çıkacaklar. Nihayet (Mekke ile Medine arasında bulunan) beydâ' denilen yere vardıklarında yerin dibine geçirilecekler."

Bu cümlede şartın cevap cümlesi hazfedilmiştir. Yani onları o zaman görsen, çok korkunç bir şey görmüş olurdun.

B- "Artık kurtuluş yoktur. Ve onlar yakın bir yerden alınıp götürüleceklerdir."

Yani o zaman artık onlar, kaçmakla veya korunaklara çekilmekle kurtulamayacaklardır. Ve onlar yeryüzünde, yahut mahşer yerinden alınıp Cehenneme götürüleceklerdir. Yahut onların cesetleri, Bedir çölünden alınıp Bedir kuyularına götürüleceklerdir. Yahut yerin dibine batırıldıkları zaman ayaklarının altından yakalanacaklardır.

52
"Ve iş işten geçtikten sonra: "Muhammed'e inandık" demişlerdir. Ama uzak bir yerden bu kolaycılık, onlar için nasıl mümkün olur!"

Yani uzak bir yerden böyle kolaycılık nasıl mümkün olur! Zira îman teklif ortamında olur. Onlar ise, bundan çok uzak bir yerde bulunuyorlar.

53
"Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi ve uzak bir yerden gayb hakkında atıp tutmuşlardı."

Yani onlar daha önce teklif zamanında Hazret-i Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem), yahut kendilerini uyardığı şiddetli azabı inkâr etmişlerdi ve Resûlüllah'a, şiir, büyü ve yalan gibi ondan uzak olan şeyleri nispet ederek asılsız zanlarda bulunuyorlar ve bilmedikleri konularda onu eleştiriyorlardı. Halbuki onun getirdiği Kur'ân, en çok şiirden ve büyüden ve yakın, uzak herkesçe bilindiği üzere, onun adetinden en uzak olan yalandır.

Yahut anılan azap hakkında böyle asılsızca atıp tutuyorlardı.

Diğer bir kıra ete göre âyetteki "atma" fiili, meçhul kipi olarak okunmuştur. Yani bunlar, şeytan tarafından onlara atılıp telkin ediliyordu.

54
"Artık önceleri benzerlerine yapıldığı gibi kendileriyle arzu ettikleri şey arasında engel çekilmiştir. Şüphe yok ki, onlar, kararsızlığa sevk eden bir şüphe içindeydiler."

Yani artık kendilerinden önce benzerleri olan eski kâfir ümmetlere yapıldığı gibi, kendileriyle îman ve Cehennem azabından kurtuluş gibi arzu ettikleri saadetler arasında engel çekilmiştir. Şüphe yok ki, onlar, karasızlığa düşüren, yahut kararsızlık içeren bir şüphe içindeydiler. Birinci mânâ, başkasını şüpheye düşüren içindir; ikinci mânâ da, şüphe sahibi içindir. Allahü alem / Allah celle celâlüh, herkesten iyi bilir.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Sebe' sûresini okursa, kıyamet günü bütün Resul ve Nebi Peygamberler, onun arkadaşı olup elinden tutarlar."

FÂTIR SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 45 âyettir.

1
"Bütün gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlılar olarak elçiler kılan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediğini arttırır. Şüphesiz Allah, her şeye Kaadirdir."

A- "Bütün gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlılar olarak elçiler kılan Allah'a hamdolsun."

Yani bütün gökleri ve yeri, örnek alacağı bir misal ve yol gösteren bir kanun olmaksızın yoktan var eden, vahiy, ilham ve sâdık rüya ile kullarına mesajlarım tebliğ etmek için melekleri kendisiyle Peygamberleri ve sâlih kulları arasında vasıtalar kılan Allah'a hamd olsun.

Yahut Allah, bu melekleri kendisiyle bütün yaratılmışlar arasında da elçi ve vasıta İçilmiştir. Nitekim melekler, Allah'ın kudretinin ve icraatının eserlerini bütün yaratılmışlara ulaştırırlar.

Bu melekler, mertebelerine göre kanadarının sayıları da değişik olup bu kanatlarla inerler ve yükselirler. Yahut kanatlarıyla sürat yaparlar. Yani meleklerden bir sınıf var ki, bunların iki kanadı var; diğer bir sınıfın ise üçer kanadı var; bir diğer sınıf var ki, dörder kanadan var.

Rivâyet olunuyor ki, meleklerden altı kanatlı bir sınıf da vardır. Bunlar, iki kanatlarıyla bedenlerini taşırlar. İki kanatlarıyla da uçarlar. Diğer iki kanadariyla da Allah'tan haya ederek yüzlerini örterler.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre, kendisi, miraç gecesi Hazret-i Cebrâîl'i altı yüz kanatlı olarak görmüştür.

Yine rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Cebrâîl'i gerçek suretinde görmek istediğini ona söylemiş. Cebrâîl : "Sen buna dayanamazsın" demiş. Fakat Peygamberimiz, ona: "Gerçek suretinde bana görünmeni mutlaka istiyorum" demiş. Bunun üzerine Peygamberimiz, bir gece ay ışığında araziye çıkmış ve Cebrâîl (aleyhisselâm) de, gerçek suretinde ona görünmüş. Peygamberimiz, onu görünce bayılmış. Sonra ayddığmda Cebrâîl , kendine yaslanmıştı ve bir eli göğsünde, diğer eli de omzunda bulunuyordu. Peygamberimiz: "SübhanAllah! Ben şimdiye kadar hiç böyle bir mahluk görmemiştim" dedi. Cebrâîl de: "Pek iyi, sen İsrafil'i görsen, ne derdin? Onun iki kanadı vardır. Onun bir kanadı güneşin doğduğu yere kadar, bir kanadı da güneşin battığı yere kadar uzanıyor. Arş da onun omzunda olur. Ve zaman, zaman Allah'ın azameti karsısında o kadar küçülüyor ki, bir küçük serçe haline geliyor.

B- "O, yaratmada dilediğini arttırır."

Bu cümle, makablinde zikredilen meleklerin kanaüarın sayısı cihetinden hallerinin değişik olduğunu izah etmekte ve bunun, meleklerin zâdarmdan ileri gelen bir husus olmayıp ilâhî iradenin hükümlerinden olduğunu bildirmektedir. Zira bu cümle, genel bir hükmün beyanı olup bize bildiriyor ki, Allah, hangi yaratık olursa olsun, dilediği her mahlukta, iradesinin ve hikmetinin gereği olarak, ifâde edilemeyecek kadar sayısız hususları arttırır. Peygamberimızden rivâyet olunan hadislerde, güzel yüz, güzel ses ve güzel saç gibi bazı hususların zikre tahsis edilmesi, bazı malûm vasıfların temsil yoluyla beyanı kabilindendir; yoksa vasıflar bundan ibaret olduğu için değildir.'

C- "Şüphesiz Allah, her şeye Kaadirdir."

Bu kelâm, tahkik yoluyla mezkûr hükmün illetini beyan etmektedir. Zira Allah'ın kudretinin, bütün eşyaya şamil olması, O'nun dilediği her şeyi arttirabilmeyi açıkça gerektiren bir hakikattir.

2
"Allah'ın insanlara açacağı her hangi bir rahmeti hiç kimse tutup engelleyemez. O'nun tuttuğu rahmeti de O'ndan sonra hiç kimse salıveremez. Zaten o, yegâne Azîz'dir."

A- "Allah'ın insanlara açacağı her hangi bir rahmeti hiç kimse tutup engelleyemez. O'nun tuttuğu rahmeti de O'ndan sonra hiç kimse salıveremez."

İlâhî rahmet hakkında açmak fiilinin kullanılması, yarışmacıların, uğruna yarıştıkları hazinelerin en değerlisi ve erişilmesi en aziz olduğunu bildirmek içindir.

Yani Allah, rahmet hazinesinden nimet, sağlık, güvenlik, ilim, hikmet ve diğer sayısız iyiliklerden her hangi biri gibi bir şey açarsa, hiç kimse, onu tutup engelleyemez ve O'nun tuttuğu rahmeti de, o, tuttuktan sonra hiç kimse onu salıveremez.

B- "Zaten o, yegâne Azîz'dir.

Yani Allah, rahmetini açmak ile tutmanın da dâhil olduğu bütün işlerden her dilediğine galiptir. Ve o, hakîm'dir; hikmet ve maslahatın gereği olan her işi gerçekleştirmektedir.

Bu cümle, makabli için açıklayıcı bir zeyil mahiyetinde olup rahmetini açmanın da, onu tutmanın da, kâinat çarkının, üzerinde döndüğü hikmetinin gereği olduğunu bildirmektedir.

3
"Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın.

Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratan var mıdır? O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?"

A- "Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın."

Bundan önce Allah, bütün kâinatın yegâne mucidi ve mutasarrıfı olup hiçbir kimsenin kâinatta hiçbir şekilde müdahale imkânı olmadığını beyan buyurduktan sonra burada da bütün insanlara, yahut özellikle Mekke halkına, nimetlerine şükretmelerini emir buyurmaktadır.

Yani ey insanlar! Allah'ın size olan nimetlerinin hakkını bilmek, onları itiraf etmek ve ibadet ile itaatleri nimetlerin sahibine tahsis etmek suretiyle bu nimetlerin hakkını gözetin ve koruyun.

B- "Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir varatan var mıdır? O'ndan başka hiçbir İlah yoktur."

Allah'ın nimetleri, çok çeşitli olmakla beraber, hepsi icat nimeti ile bakı kılma nimetine münhasır olduğu için, cevabında "evet" demenin imkânsız olduğu inkâr istifhamı yoluyla, Allah'tan başka bu iki nimetin kaynağı olmadığı bildirilmektedir.

Yani Allah'tan başka, gökten yağmur yağdırarak ve yerde ürün meydana getirerek size rızk verecek başka bir yaratan var mıdır?

C- "O halde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?"

Yani Allah'ın yegâne İlâh, yegâne yaratan ve yegâne rızk veren olduğu apaçık anlaşıldığına göre, o halde nasıl oluyor da tevhitten şirke döndürülüyorsunuz?

4

"Ey Resûlüm! Seni eğer yalanlıyorlarsa, üzülme; çünkü senden önce de peygamberler yalanlanmıştır. Zaten bütün işler ancak Allah'a döndürülür."

A- "Ey Resûlüm! Seni eğer yalanlıyorlarsa, üzülme; çünkü senden önce de peygamberler yalanlanmıştır."

Burada hitap değişikliği yapılarak, insanlara yapılan iki hitap arasında hitabın Peygamberimize tevcih edilmesi, önce, bu musibetin genel olduğu bildirilerek Peygamberimizin acilen teselli edilmesi, ikinci olarak da, mükâfat ve ceza vaatlerine işaret edilmesi içindir.

Yani ey Resûlüm! Sen onlara kesin delil ikame ve kendilerini ilzam, ettikten sonra da o kâfirler, kendilerine tebliğ ettiğin apaçık hakkı yalanlamaya devam ettiler. Artık sen de, kendi kavimlerinden gördükleri haksızlıklara sabır gösteren eski peygamberleri örnek al, demektir. Bunun âyette zikredilmemesi, sebebin zikriyle sebep konusunu zikrinden iktifa edildiği içindir.

Âyetin metninde "rusul — peygamberler" kelimesinin nekire (nekre / tarifsiz) olarak zikredilmesi, ziyadesiyle teselliyi ve sabrı gerektiren tazim içindir. Yani senden önce de nice sânları yüce peygamberler yalanlanmiştır.

B- "Zaten bütün işler ancak Allah'a döndürülür."

Yani bütün işler, başkasına değil, ancak Allah'a döndürülür; o, senin de ve onların da içinde bulunduğunuz hallerin ve ezcümle senin sabrının ve onların tekzibinin karşılığını verecektir.

Âyette, mükâfat ve ceza zikredilmeyıp yegâne merciin Allah olduğunun zikriyle iktifa edilmesi, mükâfat ve ceza vaatlerinin pek ağır olduklarını açıkça bildirmektedir.

5
"Ey insanlar! Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. Artık dünya hayatı sakın, sizi aldatmasın. Ve o aldatkan şeytan da Allah hakkında sizi sakın, aldatmasın!"

A- "Ey insanlar! Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. Artık dünya hayatı sakın, sizi aldatmasın."

Yani ey insanlar! Allah'ın (celle celâlühü) yeniden diriltme ve ceza ile mükâfat verme vaadi haktır; mutlaka gerçekleşecektir; Allah'ın bu vaadinden cayması imkânsızdır. Artık dünya hayatının nimetlerinden faydalanmak ve onun eğlenceli hayatına dalmak, sakın, sizi bu ilâhî vaadin gerçekleşeceği gün sizin için çok önemli olan o ebedî hayata hazırlık yapmaktan alıkoymasın.

Âyetteki nehy (yasak), zahiren dünya hayatına tevcih ediliyorsa da, hakikatte murat olan, insanların dünya hayatına aldanmamalarıdır. Nitekim "ey kavmim! Bana karşı düşmanlığınız, sakın, size de bir musibet getirmesin!" (Hûd: 89) âyeti bu kabildendir.

B- "Ve o aldatkan şeytan da Allah hakkında sizi sakın, aldatmasın!"

Yani o çok aldatan şeytan da, Allah'ın affına ve keremine sakın, sizi güvendirip aldatmasın; siz günahlarda ısrar ederken, şeytan, size: "siz istediğinizi yapın; çünkü şüphesiz Allah (celle celâlühü), gafûr'dur; bütün günahları bağışlar" deyip de sizi salan, Allah'ın mağfiretiyle umutlandırmasın. Zira Allah'ın, günahları bağışlaması haddi zâtında mümkün ise de, bu umutla günahları işlemek, tabiat onu önler diye zehir içmek gibi intihar kabilinden olur.

Âyette "sakın, aldatmasın" fiilinin iki kere tekrarlanması, mânâyı kuvvetle ifâde etmek (mübalağa) içindir. Bir de, iki aldatma keyfiyetleri farklı olduğu içindir. (Birincisinde aldatan dünya hayatı, ikincisinde şeytan.)

6
"Çünkü o şeytan gerçekten size bir düşmandır. Artık onu düşman tanıyın. O kendi tayfasını ancak Cehennemliklerden olmaya çağırır."

A- "Çünkü o şeytan gerçekten size bir düşmandır. Artık onu düşman tanıyın."

Yani çünkü şeytan, sizin kadim düşmaninizdır. Artık siz, itikatlarınızda, fiillerinizde ona muhalefet edin ve bütün hallerinizde ona karşı dikkatli olun.

B- "O kendi tayfasını ancak Cehennemliklerden olmaya çağırır."

Bu cümle, bir hakikate dikkat çekerek, şeytanın düşmanlığını açıklamakta ve onun itaatinden sakmdırmaktadır: Şeytanın, taraftarlarım nefsî hava ile heveslere uymaya ve dünya zevklerine dalmaya çağırması, dünyada birbirlerini sevenlerin, birbirlerinin ihtiyacına, işine koşması gibi onların dünyevî taleplerini ve menfaatlerini tahsil etmek için değil, fakat onları, hiç ummadıkları şekilde batırmak ve ebedî azaba atmak içindir.

7
"Kâfirler var ya, çetin bir azap onlar içindir. İman edip sâlih ameller de yapanlar var ya, mağfiret ve büyük bir mükâfat onlar içindir."

Yani kâfirler var ya, küfürleri, şeytanın çağrısına kulak verip onun yolundan gitmeleri sebebiyle, anlatılamayacak kadar korkunç ve sonsuz bir azap onlar içindir. İman edip sâlih ameller de yapanlar var ya, îmanları, sâlih amelleri ve ezcümle şeytanı düşman bilmeleri sebebiyle büyük bir mağfiret ve sınırsız bir mükâfat onlar içindir.

8
"Şimdi, kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, bu bahtiyarlar gibi mi? Asla! İşte Allah, şüphe yok ki, dilediğini şaşırtır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse ey Resûlüm! Onlar için üzülerek kendini helâk etme. Muhakkak ki, Allah, onların ne yaptıklarını bilmektedir."

A- "Şimdi, kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, bu bahtiyarlar gibi mi? Asla! İşte Allah, şüphe yok ki, dilediğini şaşırtır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse ey Resûlüm! Onlar için üzülerek kendini helâk etme."

Bu kelâm, ya geçen farklılığın, yani iki fırkanın akıbeti arasındaki apaçık farkın, İbu akıbetlere sebep olan hallerini beyan, ederek izah içindir. Yani iki fırkanın hali zikredildiği gibi olduktan sonra, küfür, şeytan tarafından kendisine cazip gösterilip de içine dalan kimse, küfrü çirkin görüp de ondan sakınan ve îman ile sâlih ameli tercih eden kimse gibi olur mu ki, akıbetleri böyle olmasın. Bu tefsire göre, "İşte Allah, şüphe yok ki, dilediğini şaşırtır..." cümlesi, hepsinin Allah'ın iradesiyle olduğunu beyan ederek, makablini açıklamakta ve hakkı tahkik etmektedir. Yani zira o, dalâleti güzel görüp sevdiği ve tercihim o yönde yaptığı için Allah da, onu saptırarak Esfel-ı Sâfiline (aşağılar aşağısına) döndürür. Ve yine Allah, tercihini hidâyet için kullanan kimseyi de hidâyete erdirerek onu da yüceler yücesine yükseltir.

Yahut bu kelâm, ondan sonra gelecek, Peygamberimizin, onlar müslüman olmadılar diye kendileri için üzülmemesi emrine bir ön hazırlık olup onların buna lâyık olmadıklarını, aksine durumlarına hiç aldırmamaya müstahak olduklarını beyan etmektedir. Yani ey Resûlüm! Onların hali böyle olduktan sonra mı onlara hayıflanıp üzüleceksin? demektir. Bunlar hazfedilmiş, çünkü "öyleyse onlar için üzülerek kendini helâk etme" cümlesi, buna açıkça delâlet etmektedir.

Yahut da bu kelâm, Peygamberimizi, müslüman olmaları için gösterdiği şiddetli hırstan ve onları İslam'a davette harcadığı aşırı gayretten vazgeçirmeye bir ön hazırlık olup küfrü gayet güzel gördükleri için, kendilerini küfürden vazgeçirmenin imkânsız olduğunu beyan etmektedir. Yani bu zikredilenlerden sonra, Şeytan tarafından küfür kendisine süslü gösterilen ve kendisi de onu güzel görüp de küfre, batan kimse, artık hidâyeti kabul eder mi ki, sen, onun müslüman olmasını umuyorsun da, onu İslam'a çağırmakta bu kadar kendini yoruyorsun? İşte burada bunlar hazfedilmiş, çünkü geçen "Allah, şüphe yok ki, dilediğini şaşırtır..." cümlesi, buna delâlet etmektedir. Zira mezkûr kimse de, Allah'ın, şaşırtmak dilediği kimselerdendir. Artık Allah'ın saptırdığı kimseyi kim hidâyete erdirebilir! Ve onlar için hiçbir yardımcı da yoktur.

B- "Muhakkak ki, Allah, onların ne yaptıklarını bilmektedir."

Yani Allah, onların işledikleri çirkinlikleri kesinlikle bilmektedir.

Bu cümle, mezkûr her üç tefsire göre de, makablinin illetini bildirmektedir. Ayrıca bir tehdit içermektedir.

Ibnl Abbas'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bu âyet, Ebû Cehil ile Mekke müşrikleri hakkinda nazil olmuştur."

9
"Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir de, bulutu harekete geçirir. İşte biz onu hayatsız bir bölgeye sevk etmişizdir de, ölümünden sonra toprağı onunla diriltmişızdir. İşte ölülerin yeniden dirilmeleri de böyledir."

Burada "onunla", zamiri, yağmuru ifâde etmektedir. Yağmurun zikri geçmemiş ise de, hariçte olduğu gibi, zihinde de yağmur ile bulut arasında bir bağlantı vardır. Yahut anılan zamir, bulutu ifâde eder; çünkü bulut, sebebin sebebidir.

"Ölümünden sonra", toprağın kurumasından sonra demektir.

Âyette, Allah'a mahsus olduklarını ifâde eden fiilin azamet kipleri kullanılmış (sevk etmişizdir, diriltmişiz dir), çünkü anılan her iki fiilde de büyük bir faaliyet vardır. Bir de, "işte ölülerin yeniden dirilmeleri de böyledir" cümlesiyle ifâde edilen toprağı ihya etmek ile ölülerin yeniden diriltilme!eri arasındaki benzerliğin ikmal edilmesi için. Yani tam manâsıyla ilâhî kudrete mahsus olmak konusunda o diriltme de, bu diriltme gibidir; ölülerin diriltilmeleri de, kudret dâhilinde olmak ve gerçekleşmesinin kolay olması bakımından bu sizin gördüğünüz toprağın ihyası gibidir; aralarında hiçbir fark yoktur; sadece siz, birincisine alışıksınız; ikincisine değilsiniz demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, diriltmenin keyfiyetinde bu benzerlik vardır: Kıyamet günü Allah, arşîn altından bîr su indirecek de, o sudan, ölülerin bedenleri bitecektir.

10
"Kim izzet, şeref istiyor idiyse, bilsin ki, bütün izzet, ancak Allah'ındır. Güzel sözler ve sâlih amel mutlaka O'na yükselir. O, onu yükseltir. Kötülüklerin tuzaklarını kuranlar yok mu, çok çetin bir azap onlar içindir ve onların tuzağı mutlaka boşa çıkacaktır."

A- "Kim izzet, şeref istiyor idiyse, bilsin kı, bütün izzet, ancak. Allah'ındır."

Bunu isteyenler, putlara tapmakla izzet arayan müşriklerdi. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "onlar, kendilerine izzet vesilesi olsun diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler." ((Meryem: 81) bir de, kâfirleri dilleriyle, dost edinen mü’minler idi. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "mü’minlerden başka kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet mi arıyorlar." (Nisa: 139)

Yani anılan müşrikler ve mü’minler gibi kim izzet sahibi olmak için uğraşıyorsa, bilsin ki, dünya ve ahiret izzeti, başkasının değil, yalnız Allah'ındır. Şu halde onlar, izzeti başkasından değil, Allah'tan istesinler.

Âyette "izzeti Allah'tan istesinler" ifâdesinin zikredilmeyip delilinin zikriyle iktifa edilmesi, izzetin Allah'a (celle celâlühü) mahsus olmasının, izzet talebinin de O'na tahsis edilmesini gerektirdiğini bildirmek içindir.

B- "Güzel sözler ve sâlih amel mutlaka O'na yükselir. O, onu yükseltir."

Bu kelâm-ı kerimde, kendisiyle izzet istenen şeyler beyan edilmektedir ki, bunlar tevhit ve sâlih ameldir. Bunların Allah'a yüksemıesi, mecazî olup Allah'ın, onları kabul buyurması demektir. Yahut amel kâtipleri meleklerin, onların yazıldığı sayfalarıyla Allah katına yükselmeleri demektir. Âyetin, hasır bildirmesi gereken ifâde, tarzı, Allah'ın buna kâmil bir önem verdiğim bildirmek içindir. Nitekim "Allah'ın, kullarının tevbelerini mutlaka kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini... hâla bilmezler mi?" (Tevbe: 104) âyeti bu kabildendir.

Yani kendileriyle izzet, talep edilen güzel sözler, yalnız, kulların amellerini yazmakla vazifeli meleklere ulaşmakla kalmayıp onlar, mutlaka Allah'a (celle celâlühü) ulaşırlar. Amellerin sahiplerine izzet veren, onların dileklerini kabul eden, yegâne Allah'tır.

"O, onu yükseltir" ifâdesindeki zamir, tevhit demek olan güzel sözleri ifâde etmektedir. Zira amellerin kabul edilmelerinin ana sebebi tevhittir.

Yahut anılan zamir, sâlih amel ifâde etmektedir. Zira îmanı tahkik ve takviye eden odur ve yüksek derecelere, ancak ameller ile erişilir.

Âyetin metnindeki yükselme anlamına gelen fiil, diğer bir kırâete göre "yus'ıd/ yükseltir" olarak okunmuştur. Buna göre yükselten, Allah'tır, yahut o sözleri söyleyendir veyahut melektir.

Diğer bir görüşe göre ise, "tayyib kelim — güzel sözler", zikir, duâ, istiğfar ve Kur'ân okumayı da kapsamaktadır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, şöyle buyurmuştur: "Tayyib kelim, "Sübhanallah ve'l hamdü li'llah ve lâilâhe illa'llah ve'llahü ekber / Allah'ı tesbih ederim; Allah'a hamdederim ve Allah'tan başka İlâh yoktur ve en büyüktür." Bir kul bunları söylediği zaman, melek, bunu alıp göklere yükselir ve onu Rahman Allah'ın huzuruna arz eder. Eğer bu adamın sâlih ameli yoksa, Allah (celle celâlühü) tarafından kabul olunmaz."

İbn-i Mes'ûd'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Herhangi müslüman bir kul, şu beş kelimeyi söylerse: "SübhanAllah ve'l hamdü li'llah ve lâilâhe illa'Alah va'llahü ekber ve tebareke'llah Allah, mübarektir", mutlaka bir melek bunu alıp kanatlarının altına koyar; sonra onunla yükselir. Bu yükseliş sırasında yanlarından geçtiği bütün melekler, bunları söyleyene istiğfarda bulunurlar. Nihayet melek, onları âlemlerin Rabbinin huzuruna arz eder. Bunun tasdiki de, bu âyet-i kerimedir."

C- "Kötülüklerin tuzaklarını kuranlar yok mu, çok çetin bir azap onlar içindir ve onların tuzağı mutlaka boşa çıkacaktır."

Bundan önce güzel kelimeler ile sâlih amel beyan edildikten sonra burada da kötü kelimeler ile kötü amel ve onların sahiplerinin hali beyan edilmektedir.

Bu tuzaklar, Kureyş'lilerin, Daru'nnedve'de (istişare evinde) Peygamberimiz hakkında düşündükleri tuzaklar ve Peygamberimizi hapsetmek, yahut öldürmek veyahut Mekke'den çıkarmaktan ibaret olan üç tuzaktan birinin uygulanması konusunda fikir yürütmeleridir.

İşte Peygamberimiz için bu kötü tuzakları kuran Kureyş'liler yok mu, bu tuzakları sebebiyle tarifi imkânsız çetin bir azap onlar içindir ve hakkında tuzak kurdukları Peygamberimiz değil, onların tuzakları ve kendileri yok olacaklardır. Nitekim Allah, onların tuzaklarını boşa çıkardıktan sonra onları Mekke'den çıkarmış; onları gebertmiş ve leşlerini de Bedir kuyusunda hapsettirmistir. Böylece, onların bir tanesini Peygamberimiz için gerçekleştirmek istedikleri üç tuzaklarını da Allah, onlar hakkında gerçekleştirmiştir.

11
"Allah, sizi önce topraktan, sonra meniden yaratmıştır.

Sonra sizi çiftler kılmıştır. O'nun bilgisi olmadaan hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar Allah'a pek kolaydır."

A- "Allah, sizi önce topraktan, sonra meniden yaratmıştır. Sonra sizi çiftler kılmıştır. O'nun bilgisi olmadaan hiçbir dişi ne gebe kalır, ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır."

Bu âyet, yeniden dirilmenin ve haşır olmanın bir gerçek olduğunun diğer bir delilidir. Yani daha önce tafsilatı defalarca anlatıldığı gibi, Allah, sizi önce, Hazret-i Âdem'in yaratılması zımnında icmali olarak yaratmış; sonra

da tafsili olarak sizi meniden yaratmıştır. Sonra sizi çeşitli sınıflar, yahut erkek ve dişi kılmıştır. Yahut Katâde'nin dediği gibi, sizi birbirinizin eşi kılmıştır. Ve her dişi, mutlaka Allah'ın iradesine bağlı olarak gebe kalır ve doğurur. Ve bir canlıya uzun ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, bu kitap, levh-ı mahfuz'dur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kitap, Allah'ın ezelî ve ebedî bilgisidir.

Bir diğer görüşe göre ise, her insanın kader sayfasıdır.

Âyetin bu ifâdesi, "Allah, ancak hak ile mükâfadandırır ve cezalandırır" kabilindendir. Yoksa "ömrü uzun yazıldığı halde onu azaltması..." anlamında değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, bir insanın ömrünün uzatılması veya azaltılması, ancak levh-ı mahfuz'da tespit edilmiş çeşidi sebepler itibarıyladır, demektir. Mesela, levh-ı mahfuz'da: "Eğer filan adam, hacca giderse, ömrü altmış senedir; eğer gitmezse, kırk senedir" şeklinde yazılması gibi. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: "Sadaka ve sila-i rahim, ülkeleri mamur eder ve ömürleri uzatır."

Başka bir görüşe göre ise, ömrün azaltılmasından murat, ömrün geçen ve eksilen kısmıdır. Zira kader sayfasında: "Filanın ömrü şu kadar senedir" diye yazılır. Sonra onun altında: "bir günü geçti; iki günü geçti..." şeklinde ömrünün son gününe kadar yazılır.

B- "Şüphesiz bunlar Allah'a pek kolaydır."

Yani insanin yaratılması ve ondan sonra zikredilenler, akıllar ve idrâkler için hayret verici ise de, Allah için pek kolaydır. Zira Allah'ın sebeplerden müstağnidir, işte yeniden diriltilmek de böyledir.

12
"O iki deniz, birbirine eşit olmaz. Şunun suyu tatlıdır; susuzluğu giderir; içilmesi kolaydır. Şunun da tuzludur, acıdır. Böyle iken hepsinden de taze et yiyorsunuz. Takacağınız süs eşyası da çıkarıyorsunuz. Ve ey Resûlüm! Allah'ın lûtfunden nasibinizi aramanız için ve şükredesiniz diye gemilerin suyu yararak gittiğini görmektesin."

A- "O iki deniz, birbirine eşit olmaz. Şunun suyu tatlıdır; sısızluğu giderir; içilmesi kolaydır. Şunun da tuzludur, acıdır. Böyle İken hepsinden de taze et yiyorsunuz. Takacağınız süs eşyası da çıkarıyorsunuz."

Bu misal ile, mü’min ve kâfir anlatılmaktadır.

Yani her İki denizden de taze et yiyorsunuz ve özellikle tuzlu denizden, takacağınız süs eşyası çıkarıyorsunuz.

"Takacağınız süs eşyası da çıkarıyorsunuz" cümlesi, ya bir ara (istitrat) cümlesi olup iki deniz ile onlardaki nimetleri ve menfaatleri anlatan cümleler arasında zikredilmiştir, yahut mezkûr temsilin devamıdır.

Yani iki denizin bazı müşterek faydaları varsa da, sudan bizzat maksut olan hususta birbirinden farklıdırlar. Zira birine, onu ifsat eden ve fıtrî vasfının kemalini değiştiren bir şey karışmıştır. İşte tıpkı bunun gibi, mü’min ile kâfirin de, cesaret, cömertlik ve diğer bazı benzer vasıflar gibi müşterek vasıfları varsa da, kâfir, mü’mine eşit olamaz; çünkü en büyük hususiyette birbirinden farklıdırlar. Zira birinin aslî fıtratı ve kemali bakidir; diğerinin ise baki değildir.

Yahut da, anılan cümle, acı suyun bile kâfirden üstün olduğunu bildirmektedir. Zira acı su da, birçok faydalarda tatlı su ile ortaktır. Kâfir ise, bütün faydalardan tamamen uzaktır. Buna gör bu cümle, de, "bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi, yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar ve öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır; taşlardan bir kısmı da, Allah korkusuyla yukarıdan aşağıya yuvarlanır." (Bakara: 74) âyeti kabilinden-dir.

Âyetteki süs eşyasından murat inciler ve mercanlardır.

B- "Ve ey Resûlüm! Allah'ın lûtfunden nasibinizi aramanız için ve şükredersiniz diye gemilerin suyu yararak gittiğini görmektesin.

Yani ey Resûlüm! Nakliyecilik yaparak Allah'ın lûtfunden nasibinizi aramanız için ve umulur ki, buna şükredersiniz diye, tek bir rüzgârla gemilerin, ileriye ve geriye doğru suyu yararak gittiğini görmektesin.

Şükür için "umulur ki" mânâsını ifâde eden harfin kullanılması, Allah'ın şükürden hoşnut olacağını bildirmek içindir.

13
"Allah, geceyi gündüzün içine sokuyor; gündüzü de gecenin içine sokuyor; güneşi ve ayı da emrine bağlı kılmıştır. Hepsi belirli bir vakte değin akıp gider. İşte bunları yapan Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık ancak O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise, bir hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildir."

A- Allah, geceyi gündüzün içine sokuyor; gündüzü de gecenin içine sokuyor; güneşi ve ayı da emrine bağlı kılmıştır.

Yani Allah, birini arttırmak, diğerini de eksiltmek ve birinin bazı kısımlarım diğerine ilâve etmek suretiyle geceyi gündüzün içine sokuyor; gündüzü de gecenin içine sokuyor ve güneş ile ayı da emrine bağlı kılmıştır.

Burada fiillerin farklı kipleri kullanılmış, çünkü gece ile gündüzün birbirinin içine sokulması, her zaman yenilenen bir hâdisedir. Güneş ile ayın, ilâhî emre bağlı kılınmaları ise, her zaman yenilenen bir hâdise değil, yenilenen teshirin sonucudur. Nitekim buna işaretle, şöyle denilmektedir:

B- "Hepsi belirli bir vakte değin akıp gider.

Yani güneş ile ay, Allah'ın takdir buyurduğu vakte değin, kıyamete kadar, senenin, günleri sayısınca müteaddit olan özel ve mecburî hareketleriyle sürekli hareket ederler. Nitekim Hasen el- Basrî'den de bu tefsir rivâyet edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, güneş ile ayın hareketi, onların özel yörüngelerindeki harekedendir ve belirli vakit de, devirlerinin sonudur. Güneşin devir süresi bir senedir. Ayın devir süresi ise bir aydır. Bu konunun tafsilatı, Lokman Sûresinde geçti.

C- "İşte bunları yapan Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık ancak O'nundur. O'ndan başka taptıklarınız ise, bir hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildir.

Yani bütün bu hârikaları gerçekleştiren, Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık ancak O'nundur...

Bu kelâm, açıkça delâlet ediyor ki, Allah'ın, bütün bu hârikaları yaratmış olması, mezkûr şekilde zorunlu olarak tespitini gerektirmektedir.

14
"Siz o taptıklarınızı çağırırsanız, sizin, çağırmanızı işitmezler. Faraza iştseler bile, size cevap veremezler. Kıyamet günü ise, sizin ortak koşmanızı inkâr edeceklerdir. Ey Resûlüm! Bu hakikati, her şeyden haberdar olan Allah gibi sana hiç kimse haber veremez."

A- Siz o taptıklarınızı çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza iştseler bile, size cevap veremezler,

Bu âyet, makablinin mefhûmu için bir izah gibi olup putlara tapanların zavalk hallerinin pek açık olduğunu ve taptıklarının, işitmeleri mümkün olmayan, cansızlar olduklarını açıklamaktadır.

Yani ey müşrikler! Siz, o taptıklarınızı çağırıp onlara yalvarırsanız, onlar sizin seslerinizi işitmezler. Farz ve takdir edelim ki, işitseler bile, size cevap veremezler. Çünkü onlar, bütün fiillerden tamamen âcizdirler. Yoksa

kimilefinin dediği gibi, onların, sizden ve sizin çağırmanızdan beri olduklarını gösterdikleri için değil. Çünkü böyle bir hal, dünyada onlar hakkinda tasavvur olunamaz.

B- "Kıyamet günü ise, sizin ortak koşmanızı inkâr edeceklerdir.

Yani sizin dünyada taptığınız bu putlar, kıyamet günü, sizin, onları ortak koştuğunuzu ve onlara taptığınızı: "Siz, bize tapmıyordunuz" (Yûnus: 28) sözleriyle inkâr edeceklerdir.

C- "Ey Resûlüm! Bu hakikati, her şeyden haberdar olan Allah gibi sana hiç kimse haber veremez.

Yani ey Resûlüm! Bu hakikatleri sana haber veren Allah gibi hiç kimse onları sana haber veremez; çünkü her şeyin hakikatini bilen yegâne Allah'tır; diğer haber verenler ise eşyanın hakikatlerini bilemezler.

Bu cümleden murat, onların ilâhlarının hali ile ilgili olarak ve onların bu ilâhlar hakkında iddia ettiklerinin gerçek dışı olduğu konusunda Allah'ın haber verdiği hususların tahkikidir.

15
"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise, yegâne müstağnidir, övgüye lâyıktır."

A- "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz."

Yani kendi nefsinizde ve sizin mühim işleriniz ile zor durumlarınızda Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Nitekim bir âyette de şöyle denilmektedir: "insan, zayıf yaratılmıştır."(Nisa: 28)

B- "Allah ise, yegâne müstağnidir, övgüye lâyıktır."

Yani Allah, mutlak olarak müstağnidir; bütün varlıklara nimetleri bahşeden ve övülmesi gereken yegâne O'dur.

16
"Allah dilerse, sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir."

Yani Allah dilerse, sizi tok eder ve yerinize, sizin sıfatlarınızda olmayan, fakat her zaman itaat ve ibadet üzere bulunan başka bir halk getirir; yahut sizin bilmediğiniz başka bir âlemi getirir.

17
"Bu, Allah'a göre hiç de zor bir şey değildir."

Yani sizi yok edip yerinize başka bir halkı veya bilmediğiniz bir âlemi getirmek, Allah'a göre imkânsız olmadığı gibi, zor bir şey de değildir.

18
"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez, Yük günahı ağır gelen kimse, günah yükünü taşımağa birini çağırsa, çağırdığı akarabasi da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Ey Resûlüm! Sen ancak görmedikleri halde rablerinden korkanları ve namazı gereğince kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse, ancak kendisi için temizlenmiş olur. Son varış da yalnız Allah'adır."

A- "Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez."

Yani her günahkâr, ancak kendi günahını yüklenir; başka günahkârların günahlarını yüklenmez, "yemin olsun ki onlar, kendi yüklerini ve kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar..." (Ankebût: 13) âyetinde ifâde edildiği gibi, başkalarını saptıranların kendi günahlarından başka günahları da taşımaları, sapmalarının günah yüklerinden başka saptırmalarının da günah yüklerini taşımaları demektir. Ve bunların her ikisi de kendi günahlarını yüküdür; başkalarının günah yüklerinden bir şey yoktur.

B- "Yük günahı ağır gelen kimse, günah yükünü taşımağa birini çağırsa, çağırdığı akarabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez."

Burada ifâde edilen yüklenme, ihtiyarî yüklenmedir. Bundan önceki ise, zorunlu yüklenmedir. Yani başkasının günahlarını ne zorunlu olarak, ne de ihtiyarî olarak yüklenmek mümkün değildir.

C- "Ey Resûlüm! Sen ancak görmedikleri halde rablerinden korkanları ve namazı gereğince kılanları uyarabilirsin."

Bu kelâm, zikredilen uyarılardan öğüt alanları beyan etmektedir. Yani ey Resûlüm! Sen ancak bu uyarılarla, azabını görmedikleri, halde, yahut insanların bulunmadığı ve kendi başlarına bulundukları zamanlarda rablerinden korkanları ve namazı gereğince kılanları uyarabilirsin; senin uyarman ve sakındırman, senin kavminden ancak bu insanlara faydası olur; temerrüt ve inat ehline ise faydası olmaz.

D- "Kim temizlenirse, ancak kendisi için temizlenmiş olur."

Zira temizlenme faydası, kendisine mahsustur. Nasıl ki, günahlarla kirlenen kimsenin kirliliği de, ancak kendi aleyhine olmuş olur.

Bu cümle, onların rablerinden korkmalarını ve namazı kılmalarını bir nevi izah etmektedir. Zira namaz, temizlenmenin en büyük unsurlarındandır.

E- "Son varış da yalnız Allah'adır."

Yani son varış ve merci de, yalnız Allah'tır; hiç kimsenin ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak bunda yeri yoktur. O zaman Allah, onların temizlenmelerinin en güzel mükâfatını verecektir.

19
"O kör ile bu gören bir olamaz."

Yani kâfir ile mü’min asla bir olamaz."

20
"O karanlıklar ile bu ışık da eşit olamaz."

Yani bâtıl ile hak da bir olmaz.

"Karanlıklar" çoğul olarak, "mir / ışık" tekil olarak zikredilmiş, çünkü bâtılın çeşitleri çoktur; hak ise, bir tanedir.

21
"O gölge ile bu sıcak da bir olmaz."

Yani mükâfat ile azap da bir olamaz.

22
"Bu diriler ile o ölüler de bir olamaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Ey Resûlüm! Sen ise, o kabırdekilere işittirecek değilsin."

A- "Bu diriler ile o ölüler de bir olamaz."

Bu, mü’minler ile kâfirleri anlatan ve birincisinden daha kuvvetli başka bir temsildir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu, âlimler ile cahiller için bir temsildir.

B- "Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir."

Yani Allah, dilediğine işittirir; dilediğini, âyetlerini anlamaya ve onların öğüderiyle öğütlenmeye muvaffak kılar.

C- "Ey Resûlüm! Sen ise, o kabirdekilere işittirecek değilsin."

Bu kelâm da, küfürde ısrar eden kâfirlerin ölülere benzetilmesin bir takviyesi mahiyetinde olup Peygamberimizin, onların îmâna gelmesinden umudunu tamamen kesmek içindir.

23
"Sen sadece bir uyarıcısın."

Yani senin vazifen uyarmaktan ibarettir. Onlara hakkı işittirip kabul ettirmek ise, senin vazifelerinden değildir ve kalpleri mühürlenmiş olanlara işittirmek, senin sıfatın da değildir.

24
"Biz muhakkak ki, seni müjdeleyici ve uyacı olarak hak ile gönderdik ve her millet için mutlaka bir uyarıcı geçmiştir."

Yani biz, muhakkak ki, seni hak vaadi müjdelemek ve hak olan azap ile uyarmak için gönderdik ve gelip geçmiş bütün milletler için mutlaka peygamberlerden veya âlimlerden bir uyarıcı geçmiştir.

25
"Seni yalanlıyorlarsa, üzülme, çünkü bunlardan öncekiler de Peygamberlerini yalanlamışlardır. Peygamberleri onlara büyük mucizeler, açık sabiteler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi."

Yani ey Resûlüm! Eğer onlar seni yalanlamakta ısrar ediyorlarsa, onlara ve yalanlamalarına aldırma; çünkü onlardan önce eski azgın ümmetler de Peygamberlerini yalanlamışlardır. Peygamberleri onlara, kendi Peygamberliğine delâlet eden apaçık mucizeler, Hazret-i İbrâhîm'in sahifeleri gibi açık sahifeler ve Tevrat, İncil ve Zebur gibi aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdi.

26
"Sonra ben, o kâfirleri yakalamışımdır. İşte benim onları inkâr etmem nasilmiş, görsünler!"

Burada, zamir (onları) kullanılmayıp "o kâfirleri..." denilmesi, onları küfürle zemmetmek ve azaba uğratılmalarinin sebebinin de bu olduğunu bildirmek içindir.

Yani onların inkârına karşı benim de, onları azaba uğratmakla olan inkârım nasıl olurmuş, görsünler!

Bu ifâde, onların uğratılacakları ilâhî azabın pek korkunç ve şiddetli olacağını bildirmektedir.

27
"Görmedin mi ki, Allah, şu gökten su indirmiş de, onunla, renkleri başka, başka ürünler çıkarmışındır. Dağlardan da renkleri başka, beyaz, kırmızı ve kapkara yollar, çizgiler meydana getirmişizdir."

Bu kelâm, bitkiler, cansız ve canlı mahluklar gibi bütün yaratılmışlarda değişiklik ve farklılık hep mevcut olduğunu beyan ederek makablinde geçen insanların hallerinin değişik olmasını izah etmektedir.

Bu görme, bilmek anlamındaki kalp görmesidir.

Âyetteki "elyân'dan/ renklerden" murat, cinsleri, yahut sınıflarıdır. Zira her ürünün birçok sınıfları vardır. Yahut ondan murat, biçimleri ve şekillendir. Yahut da sarı, yeşil ve kırmızı gibi renklerdir. Mâba'dine (bundan sonra gelen cümleye) en uygun olan mânâ da budur.

28

"İnsanlardan da, yerde yürüyen hayvanlardan ve sağmal hayvanlardan da yine böyle renkleri çeşitli olanlar vardır. Allah'tan, ancak O'nun kullarından âlim olanlar hakkıyla korkar. Çünkü şüphe yok ki, Allah, azîz'dir, gafur'dur."

A- "insanlardan da, yerde yürüyen hayvanlardan ve sağmal hayvanlardan da yine böyle renkleri çeşitli olanlar vardır. Allah'tan, ancak O'nun kullarından âlim olanlar hakkıyla korkar."

Bu cümle (Allah'tan, ancak...), bundan önce geçen "sen ancak görmeden rablerinden korkanları... uyarabilirsin." (âyet: 18) âyetinin bir tamamlayıcısı mahiyetinde olup insanlardan, Allah'tan hakkıyla korkanları tayin etmektedir. Nitekim bundan önce insanların tabakalarının değişik ve mertebelerinin farklı olduğu beyan edilmişti. Manevî vasiflardaki farklılıklar, temsili olarak, şeklî vasiflardaki farklılıklar ise sarih olarak beyan edilerek her birine uygun olan beyan yapılmıştır.

Yani Allah'ı görmeden O'ndan, ancak kendisini ve O'na lâyık olan yüce sıfatlarını ve güzel fiillerini bilen âlimler hakkıyla korkar. Zira korkunun ana sebebi, korkulan zâtın ve onun sânlarının bilinmesidir. Bu itibarla Allah'ı en çok bilenler, tanıyanlar, O'ndan en çok korkanlardır. Nitekim Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: "Ben hepinizden, Allah'tan daha çok korkar ve daha çok çekinirim." 1

1 Buharî/Kıtabü'l İmân, bâb: 13. Müslim/Kitabu's Siyam, hadis: 74; Mâlik, el-Muvatta/Kitabu's Siyam, hadis: 9, 13; Ebû Davud/Kitabu's Savm, bâb: 36; Ahmed b. Hanbel Müsnedı: 3/317, 5/434; 6/61, 67, 122, 156, 226, 245

İşte bundan dolayıdır ki, anılan cümleden sonra Allah'ın kudretinin kemaline delâlet eden fiilleri zikredilmektedir. Kâfirler ise, bu marifetten çok uzak oldukları için, onların uyarılardan öğüt almaları tamamen imkânsızdır.

B- "Çünkü şüphe yok ki, Allah, azîz'dir, gafûr'dur.

Bu kelâm, Allah'tan korkmanın neden zorunlu olduğunu beyan etmektedir. Zira bu kelâm, Allah'ın, azgınlıkta ısrar edenler için cezalandırıcı olduğunu ve günahlarından tevbe edenler için ise çok bağışlayıcı olduğunu bildirmektedir.

29
"Şüphe yok ki, Allah'ın kitabını okuyup uyanlar, namazı da gereğince kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızktan Allah yolunda gizli ve açık harcayanlar, hiç tükenmeyecek bir kazanç umabilirler."

Yani Kur'ân'ı devamlı okuyup emirlerine sürekli uyduklarından dolayi bu vasıfların, alamet ve adres olduğu kimseler...

Burada Allah'ın kitabından murat. Kur'ân'dır.

Diğer bir görüşe göre ise, bütün semavî kitaplardır. Bu görüşe göre, bundan önce, ilâhî kitapları yalanlayan eski ümmetlerin halleri anlatıldıktan sonra bu kelâm da, o kitapları tasdik edenler için övgü olur. Ancak bu görüş, isabetli değildir, çünkü burada amaç, İslam dinini ve kendisinden önceki semavî kitapları nesih eden Kur'ân'ıle amel etmeyi teşvik etmektir. Eski semavî kitapların, nesihten önce hak olduklarına değinmek ve onların da zikredilen büyük faydaları sağladıklarını zikretmek, onları okumayı ve onlarla amel etmeye yönelmeyi teşvik etmek sonucunu doğurur. Bu tilaveti (okumayı), eski semavî kitapların nesih edilmemiş kısımlarına tahsis etmek de, kesinlikle geçersizdir. Zira meşru olarak kalan da, ancak onların hükümleridir. Fakat bu bile, onların hükümleri olduğu için değil, Kur'ân'ın hükmü olması lıasebiyledir. Eski semavî kitapların metinlerini okumak ise, meşru olmaktan ve sevap gerektirmekten tamamen uzaktır.

Burada gizli ve açık harcamadan murat, belli bir harcama şekli gözetmeden rasgele harcamadır.

Diğer bir görüşe göre ise, gizli harcama, sünnet olan harcamalar içindir; açık harcama da farz olan harcamalar içindir.

Bu kazancın tükenmez olduğunun belirtilmiş olması, bu ticaretin, bazen kazanç, bazen de zararla sonuçlanan diğer ticaretler gibi olmadığını bildirmek içindir. Zira bu ticaret, fani olan bir şey karşılığında baki olan bir saadeti satın almaktır.

Bu ticareti gerçekleştirenlerin, bu kârlı sonucu Allah'tan umabileceklerini haber vermek, onların umduklarının kesin olarak hâsıl olacağını vaat etmek anlamındadır.

30
"Çünkü Allah, onların mükâfatını tam olarak ödeyecek ve lûtfunden onlara fazlasını da verecek. Zira şüphesiz o, gafûr'dur, şekûr'dur."

A- "Çünkü Allah, onların mükâfatını tam olarak ödeyecek ve lûtfunden onlara fazlasını da verecek."

Yani anılan ticareti gerçekleştirenlerin kazancının tükenmesi imkânsızdır; çünkü Allah, onların amellerinin mükâfatını tam olarak ödeyecek ve ilâve olarak da, rahmet hazinesinden dilediği kadar verecektir.

B- "Zira şüphesiz o, gafûr'dur, şekûr'dur."

Bu kelâm, makablinde geçen, Allah'ın (celle celâlühü), niçin onların amellerinin mükâfatını da, fazlasını da vereceğini bildirmektedir. Çünkü şüphesiz Allah, onların taksiradarı için çok bağışlayıcı ve ibadetleri için de şükrü çok kabul edendir; ibadetlerinin mükâfatını bol, bol verendir.

31
"Ey Resûlüm! Sana vahyettiğimiz kitap, kendisinden önceki semavî kitapları doğrulayıcı olarak gelen hakkın ta kendisidir. Hiç şüphe yok ki, Allah, kullarının her haline habîr'dir, basîr'dir."

A- "Ey Resûlüm! Sana vahyettiğimiz kitap, kendisinden önceki semavî kitapları doğrulayıcı olarak gelen hakkın ta kendisidir."

Bu kitap, Kur’ân'dır.

Diğer bir görüşe göre ise, Levh-ı Mahfûz'dur.

Kur’ân, kendisinden önceki kitapları tasdik eder, çünkü Kur’ân'ın hak olması, itikat konuları ile temel hükümlerde eski semavî kitaplara uygun olmasını gerektirmektedir.

B- "Hiç şüphe yok ki, Allah, kullarının her haline habîr'dir, basîr'dir."

Yani Allah'ın ilmi., kullarının zahirini de, iç yüzünü de tamamen kuşatmıştır. Binaenaleyh ey Resûlüm! Eğer senin hallerinde Peygamberliğe uygun olmayan bir şey bulunsaydı, bütün eski ilâhî kitapların da ayarı sayılan bu icâzıı hak kitap sana vahiy edilmezdi.

32
"Sonra o kitaba, kullarımızdan seçtiğimiz kimseleri vâris kıldık. İste onlardan kendisine yazık eden de var; onlardan ortalama giden de var ve onlardan Allah'ın izniyle hayırlarda yarış eden de vardır, işte bu, büyük faziletin ta kendisidir."

A- "Sonra o kitaba, kullarımızdan seçtiğimiz kimseleri vâris kıldık."

Seçilen kimselerden murat, sahabe ve onlardan sonra gelip onların yolundan giden bu ümmetin âlimleridir. Yahut bu ümmetin tamamıdır. Zira Allah, bu ümmeti diğer ümmetlerden üstün ve diğer insanlara şahit olmaları için onları mutedil bir ümmet İvilmiş ve Peygamberlerin en büyüğü olan Peygamberimize ümmet olmak şerefini onlara tahsis buyurmuştur. Bu kitaba vâris kılınmaları, onların bu kitabın hakkını gözetmelerini zorunlu kılmaz. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir. "Onların ardından da şu değersiz dünya malım alıp nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek kitaba vâris olan bir takını kimseler geldi." (A'raf: 169)

B- "işte onlardan kendisine yazık eden de var; onlardan ortalama giden de var ve onlardan Allah'ın izniyle hayırlarda yarış eden de vardır. İşte bu, büyük faziletin ta kendisidir."

Yani onlardan kimi var ki, onlar ilâhî marifette taksirat sahibidir. Bunlar, Allah'ın emirlerini tehir edenlerdir. Onlardan öyleleri de var ki, çoğu zaman Allah'ın emirlerine uyuyorlar; fakat kötü hallerden de tamamen uzak kalmıyorlar. Onlardan öyleleri de var ki, Allah'ın buyruğuyla hayırlarda yarış ederler. Deniliyor ki, bunlar, Muhacir ve Ensar'dan ilk müslümanlardır.

Diğer bir görüşe göre ise bunlar, ilim, amel ve talim (başkasına da öğretmek) olarak, Allah'ın vacip emirlerini yerine gedrmeye müdavim olanlardır.

Âyette "Allah'ın izniyle", yani Allah'ın müyesser ve muvaffak kılmasıyla,

denilmesi, bu mertebeye erişmenin zor olduğuna dikkat çekmek içindir.

Diğer bir görüşe göre İse, kendisine yazık, zulüm eden, cahil kimse demektir; ortalama giden (muktesit) de, öğrenen kimse demektir; hayırlar yarışında önde giden de âlim kimse demektir.

Bir diğer görüşe göre İse, âyetteki zâlim, mücrim demektir; muktesit (ortalama giden) iyi amellere kötü amelleri de karıştıran kimse demektir; yarışta önde giden de, hayırları çok ağır basıp kötülüklerine kefaret olan kimsedir, işte Peygamberimizin şu hadisinin mânâsı da budur:

"Önde gidenler var ya, işte onlar, Cennete girecekler ve orada rızkları hesapsız olarak verilecek. Muktesit olanlar (ortalama gidenler) de var ya, işte onlar da, kolay bir hesap görecekler. Kendi nefislerine zulmedenler de var ya, işte onlar da, mahşer boyunca hapsedilecekler, sonra Allah, rahmetıyle onları karşılayacaktır." (Ahmed b. Hanbel Müsnedi: 5/198)

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Ömer, minberde dedi ki: "Resûlüllah buyurdu ki: Bizim önde gidenlerimiz, önden Cennete gidenlerdir. Bizim muktesıderimiz de, kurtulurlar. Bizim ümmetin zâlimleri (kendi nefislerine yazık edenleri) de, sonunda bağışlanacaktır."

C- "İşte bu, büyük faziletin ta kendisidir."

Yani hayırlar yarışında önde gitmek, Allah'ın büyük lûtfunün ta kendisidir; ancak Allah'ın tevfikiyle ona erişilmektedir.

33
"Onların mükâfatları, içine girecekleri adn Cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenecekler. Orada giysileri de ipektir."

Burada yalnız, hayır yarışlarında önde gidenlerin halinin zikre tahsis edilmesi ve diğer iki fırkanın hallerinden sükût edilmesi, o iki fırkanın mutlak olarak Cennetten mahrum kalacaklarına delâlet etmemekte, fakat onları taksirattan sakındırmakta ve bu bahtiyar fırkanın mertebesine erişmek için kendilerini teşvik etmektedir.

34
"Cennette diyecekler ki: bizden hüznü gideren Allah'a hamd olsun! Hiç şüphesiz Rabbimiz, gafur'dur, şekûr'dur."

A- "Cennette diyecekler ki: bizden hüznü gideren Allah'a hamd olsun!"

Bu hüzün, kendilerini meşgul eden kötü akıbet korkusudur.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu hüzün, hâdiselerin ve afederin hüznüdür. İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivâyete göre ise, bu hüzün, ölüm hüznüdür.

Dahlıâk'tan rivâyet olunduğuna göre. İse, bu hüzün, İblis vesvesesinin hüznüdür.

Diğer bir görüşe göre İse, bu hüzün, geçim hüznüdür.

Başka bir görüşe göre ise, nimetlerin zevalinin hüznüdür.

Zahire göre ise, bu hüzün, dinî ve dünyevî bütün hüzünleri kapsayan her türlü hüzündür.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Lâilahe illAllah.. ehli olan mü'minlere, ne kabirlerinde, ne de mahşerde ve ne de mahşere giderlerken, üzüntü ve tasa olmayacak. Sanki ben, lâilahe İllAllah ehlini görüyorum: onlar, kabirlerinden kalkıp yüzlerinden toprakları silkiyorlar ve şöyle diyorlar: Bizden hüzün kaldıran Allah'a hamd olsun! "

B- "Hiç şüphesiz Rabbimiz, gafûr'dur, Şekûr'dur."

Yani hiç kuşku yok ki, Rabbimiz Allah, günahkârlar hakkında çok bağışlayıcıdır ve itaatliler hakkında da şükrün karşılığım bol, bol verendir.

35
"O Rabbimiz ki, ebedî ikamet yurduna bizi lûtfuyle yerleştirdi. Burada bize ne bir yorgunluk, ne de bir usanç dokunmayacaktır."

Yani o Rabbimiz ki, bizim tarafımızdan mucip bir sebep olmaksızın, sırf kendi lûtfu keremiyle bizi, ebedî ikamet yurdu olan Cennete yerleştirdi...

Yorgunluk olmaması, usanç olmamasını da içerdiği halde, onun da zikredilmesi, mübalağa içindir.

36
"Kâfirlere de Cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki, ölsünler, Cehennem azabı da onlara hafifletilmez, İşte biz, bütün kefûrlara (nankör kâfirlere) böyle ceza veririz."

A- "Kâfirlere de Cehennem ateşi vardır. Ölümlerine hükmedilmez ki, ölsünler, Cehennem azabı da onlara hafifletilmez."

Yani kâfirlerin ikinci kez ölmelerine hükmedilmez ki, ölüp kurtulsunlar ve azapları da hafifletilmez; fakat Cehennem ateşi yavaşladıkça onun alevini arttırırız.

B- "İşte biz, bütün kefûrlara (nankör kâfirlere) böyle ceza veririz."

Yani biz, küfürde, yahut nankörlükte ileri giden bütün kâfirlere böyle ceza veririz; bundan daha hafif bir ceza vermeyiz.

37
"Onlar, orada: "Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki, önce yaptığımız işlerden farklı sâlih ameller yapalım!" diye feryat edecekler. Size, düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar ömür vermedik mi? Ve size uyarıcı da gelmişti. Artık tadın azabı. Çünkü zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur."

A- "Onlar, orada: "Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki, önce yaptığımız işlerden farklı sâlih ameller yapalım!" diye feryat edecekler."

Onlarin bu sözleri, sâlih olmayan eski amellerine hayıflandıklarını ve bunu itiraf ettiklerini, oradan çıkarılmak istemelerinin, bunun telafisi için olduğunu, onların, eski amellerini sâlih zannettikleri, şimdi ise aksinin ortaya çıktığını bildirmektedir.

B- "Size, düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar ömür vermedik mi?"

Bu kelâm, doğrudan doğruya Allah tarafından onlara verilen bir cevap olup kendilerini kınamaktadır. Yani biz, size, düşünecek kimsenin düşünebileceği, iyice tefekkür edebileceği kadar uzun bir zaman mühlet vermedik mi, sizi geciktirmedik mi, size öyle bir ömür vermedik mi?

Deniliyor ki, bu ömür kırk senedir.

İbn Abbâs'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre ise, bu ömür altmış senedir. Hazret-i Ali'den de böyle rivâyet edilmiştir.

Bu ömür, Allah'ın, âdem oğlunun, mazeretini kendisiyle kaldırdığı ömürdür. Nitekim Peygamberimiz, bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah, altmış yaşma kadar ömür verdiği kimsenin mazeretini kaldırmıştır." 2

2 Buhârî /Kitabu'r Rıkak, bab: 5

C- "Ve size uyarıcı da gelmişti."

Bu cümle, mezkûr istifham cümlesine atıftır. Zira mezkûr cümle, "size o kadar ömür vermişizdir" anlamındadır. Nitekim "ey Resûlüm! Biz, senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Ve yükünü de senden indirdik." (inşirah: 1, 2) âyetleri de bu kabildendir. Zira bu da, "biz, senin göğsünü açıp genişlettik. .." anlamındadır.

Burada uyarıcıdan murat, Resûlüllah'tır. Yahut elindeki Kur'ân'dır.

Diğer bir görüşe, göre ise, akıldır.

Bir diğer görüşe göre ise, yaşlılıktır. Başka bir rivâyete göre ise, akrabaların ölümüdür.

Burada uyarıcının zikıiyle iktifa edilmiş, çünkü bu makam, yalnız onun zikrini gerektirmektedir.

D- "Artık tadın azabı. Çünkü zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur, "

Bu kelam, mezkûr ömür verildiğini ve uyarıcı geldiğini ifâde eden cümlelere terettüp etmektedir.

38
"Şüphe yok ki, Allah, bütün göklerin ve yerin gaybını bilir. Muhakkak ki o, kalplerin içinde ne varsa, onu hakkıyla bilir."

A- Şüphe yok ki, Allah, bütün göklerin ve yerin gaybını bilir.

Yani göklerde ve yerde bulunan hiçbir şey Allah'a gizli, kalmaz. Binaenaleyh onların halleri de O'na gizli kalmaz.

B- "Muhakkak ki o, kalplerin içinde ne varsa, onu hakkıyla bilir.

Bir görüşe göre bu cümle, makabli için illet beyanı mahiyetindedir. Zira Allah, gizlilerin gizlisi olan kalplerdekını bildiğine göre, başka gizlileri daha iyi bilir.

39
"Allah, O'dur ki, yeryüzünde sizi halifeler kılmıştır. Artık kim nankörlük ederse, onun nankörlüğü kendi aleyhinedir. O kâfirlerin küfürleri, rableri katında gazaptan başka bir şey arttırmaz ve o kâfirlerin küfrü, kendilerine hüsrandan başka bir şey arttırmaz."

A- "Allah, O'dur ki, yeryüzünde sizi halifeler kılmıştır."

Yani Allah, O'dur ki, kendi dünyasında sizi halifeler kılmış; dünyada tasarruf (kullanmak) anahtarlarını size vermiş; sizi dünyadakilere hâkim ve dünya faydalarını size mubah kılmıştır.

Yahut Allah, sizi önceki ümmetlere halef ve onların ellerindeki dünyalıklara varis kılmıştır ki, tevhit ve itaat ile O'na şükredesiniz.

B- "Artık kim nankörlük ederse, onun nankörlüğü kendi aleyhinedir."

Yani artık kim, Allah'ın bu büyük nimetini inkâr edip onu küçümserse, bu nankörlüğünün, vebali yalnız kendi aleyhine olur; başkasına hiç zararı olmaz.

C- "O kâfirlerin küfürleri, rableri katında gazaptan başka bir şey arttırmaz ve o kâfirlerin küfrü, kendilerine hüsrandan başka bir şey arttırmaz."

Bu kelâm, küfrün vebali ve sonucu olan ilahi gazabı beyan etmektedir. Yani bu küfrün sonucu, öyle bir ilâhî gazaptır ki, onun ötesinde daha büyük bir perişanlık, hakiriik, ahiret hüsranı ve şerri yoktur.

Buradaki tekrar, ziyadesiyle izah olması için ve küfrün, her iki korkunç ve çirkin sonucu da ayrı ve müstakil olarak gerektirdiğine dikkat çekmek içindir.

40
"Ey Resûlüm! Onlara de ki: Allah'tan başka tapmakta olduğunuz ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana: onlar yerdeki hangi şeyi yaratmışlardır! Yoksa onların, şu göklerde mi bir ortaklığı var? Yoksa biz, kendilerine bir kitap verdik de, onlar da o kitaptan bir hüccet üzerinde midirler? Hayır! Zâlimler, birbirlerine aldatmadan başka bir şey vaat etmiyorlar."

A- "Ey Resûlüm! Onlara de ki: Allah'tan başka tapmakta olduğunuz ortaklarınızı gördünüz mü?"

Yani ey Resûlüm! O müşrikleri susturmak için onlara de ki: Allah'tan başka tapmakta olduğunuz ilâhlarınızı gördünüz mü?

Bu bâtıl ilâhlar, onlara izafe edilmiş, çünkü bu iddianın hiçbir geçek tarafı olmaksızın, onları Allah'a ortak koşan o müşriklerdir.

Diğer bîr görüşe göre ise, o müşrikler, bu ilâhlarını kendi mallarına ortak etmişlerdi. Ancak nazmı kerimin siyak ve sibakı, bu görüşe minidir.

B- "Gösterin bana: Onlar yerdeki hangi şeyi yaratmışlardır! Yoksa onların, şu göklerde mi bir ortaklığı var? Yoksa biz, kendilerine bir kitap verdik de, onlar da o kitaptan bir hüccet üzerinde midirler?"

Yani ey müşrikler! Gösterin bana: o taptıklarınız, yerin en ufak parçalarından hangisini yaratmışlardır! Yoksa göklerin yaratılmasında Allah'a ortaklıkları mı var ki, bu sebeple, ilâhlıkta doğrudan doğruya Allah'a ortak olmaya hakları olsun? Yoksa onları ortak edindiğimizi bildiren bir kitap mı kendilerine verdik de, onlar da, kendilerinin ortaklığı olduğuna dâir açık bir hüccet üzerinde midirler?

Âyetteki zamirin (kendilerine), müşrikleri bildirmesi de caizidir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yoksa biz, o müşriklere kesin bir delil mi indirdik?" (Rûm: 35)

Bu kelâm işaret ediyor ki, şirk, pek tehlikeli bir husus olup ispatı için birbirlerini destekleyen deliller olması gerekir.

C- "Hayır! Zâlimler, birbirlerine aldatmadan başka bir şey vaat etmiyorlar."

Bundan önce şirk konusundaki delil olabilecek bütün seçenekler reddedildikten sonra burada da müşrikleri şirke sevk eden husus zikredilmektedir ki, o da, seleflerin, haleflerini ve reislerin, Allah katında şefaatçi olup tabilerini Allah'a yaklaştıracakları vaadiyle onları aldatmalarıdır.

41

"Şüphe yok ki, Allah, bütün gökleri ve yeri, nizamları bozulmaktan tutup korumaktadır. Yemin olsun ki, eğer onların nizamı bozulursa, ondan sonra hiç kimse gökleri ve yeri tutamaz."

Bu kelâm, şirkin son derece çirkin bir şey olduğunu beyan etmektedir. Yani Allah, göklerin ve yerin nizamı bozulmasın diye onları tutmakta, yahut onları, nizamlarının bozulmasından korumaktadır. Yemin olsun ki, eğer göklerin ve yerin nizamı bozulursa, Allah'ın onları tutup korumasından sonra, yahut nizamlarının bozulmasından sonra hiç kimse, gökleri ve yeri tutamaz.

42
"Onlar, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin etmişlerdi ki, eğer gerçekten kendilerine bir uyarıcı gelirse, mutlak ve muhakkak her hangi bir ümmetten daha çok doğru yolda olacaklar. Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şey arttırmamıştır."

A- "Onlar, en ağır yeminleriyle Allah'a yemin etmişlerdi ki, eğer gerçekten kendilerine bir uyarıcı gelirse, mutlak ve muhakkak her hangi bir ümmetten daha çok doğru yolda olacaklar."

Resûlüllah gönderilmeden önce Kureyş'liler duymuşlardı ki, kitab ehli, kendi Peygamberlerini yalanlamışlardı. Bunun üzerine Kureyş'liler şöyle demişlerdi: "Allah, yahudilere ve hıristiyanlara lanet eylesin; onlara Peygamberler geldiler; fakat onlar, Peygamberlerin yalanladılar. Vallahi, eğer gerçekten bize bir Peygamber gelse, mutlak ve muhakkak biz, yahudilerden de, hıristiyanlardan da ve diğer her hangi bir ümmetten de daha çok hidâyete geleceğiz."

Yahut âyetin metnindeki "ıhde'l ürnem — her hangi bir ümmet", belli bir ümmet olup hidâyet ve istikametteki faziletleri anlatılmak üzere böyle anılmaktadırlar.

B- "Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şey arttırmamıştır."

Yani fakat kendilerine bir uyarıcı, hem de nasıl bir uyarıcı, bütün Peygamberlerin eşrefi olan bir Peygamber gelince, bu Peygamber, yahut onun gelişi, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şey sağlamamıştır.

43
"Çünkü onlar, yeryüzünde büyüklük taslamakta ve kötü düzenler kurmak peşindedirler. Halbuki kötü düzen, onun sahibinden başkasını alaşağı etmez. Artık onlar, ancak eskilere uygulanan azap kanununu bekliyorlar. Ey Resûlüm! Artık sen, Allah'ın kanununda bir değiştirme asla bulamayacaksın ve sen Allah'ın kanununda bir sapma da asla bulamayacaksın."

Yani bu kâfirler, ancak Allah'ın onlar hakkındaki sünnetini (âdetini), Peygamberleri yalanlayanların azaba uğratılmaları kanununun uygulanmasını bekliyorlar. Ey Resûlüm! Artık sen, Allah'ın kanununda bir değiştirme, bu azabın yerine başka bir şeyin konulması değişikliğini asla bulamayacaksın ve sen Allah'ın kanununda bir sapma, yani azabın, tekzipçilerden başkasına aktarılması şeklinde yer değiştirmesini de asla bulamayacaksın,

44
"Onlar yeryüzüne gezip de, kendilerinden öncekilerin sonları nice olmuştur, görmediler mi? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler, Bütün göklerde de, yerde de Allah'ı âciz bırakacak hiçbir güç yoktur. O, hep Alim'dir, Kadîr'dir."

A- "Onlar yeryüzüne gezip de, kendilerinden öncekilerin sonları nice olmuştur, görmediler mı?"

Bu kelâm, makablinin kanıtı mahiyetindedir ki, Allah'ın, tekzipçileri azaba uğratma âdeti her zaman gerçekleşmiştir. Nitekim bu müşrikler de, Şam, Yemen ve Irak'a yaptıkları seferlerde eski azgın ümmetlerin yok olmaları eserlerini bizzat görmektedirler.

B- "Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler."

Yani o yok olan eski ümmetler, daha kuvvetli idiler ve ömürleri de bu müşriklerden daha uzun idi. Böyle iken ne onların uzun ömürleri, kendilerine bir fayda sağlamış; ne de onların üstün güçleri kendilerine yetmiştir.

C- "Bütün göklerde, de, yerde de Allah'ı âciz bırakacak hiçbir güç yoktur. O, hep A'lim'dir, Kadîr'dir."

Bu kelâm, bundan önce belirtilen, eski ümmetlerin tamamen yok edildikleri gerçeğini bir nevi izah etmektedir.

Yani anılan eski ümmederden hiç kimse, O'nun azabından kurtulmamıştır.

D- "O, hep alim'dir, kâdir'dir."

Yani Allah'ın ilmi ve kudreti hep sınırsızdır. İşte bundan dolayi o eski ümmetlerin bütün kötü amellerini bilmiş ve o amellerinden ötürü de kendilerini cezalandırmıştır.

45
"Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları hemen, cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat o, belirli bir vakte değin onların cezalarım erteliyor. Nihayet vakitleri gelince, Allah, muhakkak ki, kullarını gayet iyi görendir."

A- "Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı."

Yani eğer Allah, o eski ümmetler için yaptığı gibi, işledikleri günahlar yüzünden bütün insanları hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde insanlardan hiç canlı bırakmazdı. Yahut insanların günahlarının uğursuzluğu yüzünden başka canlılardan da hiçbir canlı bırakmazdı. İbn-i Mes’ûd ile Hazret-i Enes'ten (radıyallahü anh) rivâyet olunan görüş de budur. Ancak bundan sonra gelen cümle, birinci görüşü desteklemektedir.

B- "Fakat o, belirli bir vakte değin onların cezalarını erteliyor. Nihayet vakitleri gedince, Allah, muhakkak ki, kullarım gayet iyi görendir."

Yani fakat Allah (celle celâlühü), kıyamet gününe değin onların cezalarını erteliyor. Kıyamette ise, amelleri hayır ise, hayır ile mükâfatlandıracak ve şer ise, onlari şer ile cezalandıracaktır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Melâike (Fâtır) sûresini okursa, Cennetin sekiz kapısı da, istediğin kapıdan gir! diye kendisini çağıracak."

Allahü teâlâ, daha iyi bilir.

YÂSÎN SÛRESİ

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, bu sûre, Muhammed ismiyle da anılır. Çünkü sûre, kendisini okuyan kimseye, her iki cihanın bütün hayırlarını sağlamaktadır. Yine bu sûre, el Dafia ve el-Kadıye adlarıyla da anılır. Çünkü bu sûre, onu okuyan kimseden her fenalığı uzaklaştırır ve her ihtiyacının hâsıl olmasına vesile olur.

Bu sûre, Mekke'de inmiştir; 83 âyettir.

1
"Yâsîn"

Bu kelâm, ya içindeki harflerin tadadı (sayımı) tarzında terkip siz bir ifâdedir, yahut bu sûrenin adıdır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, Yâsîn, Tayy Kabilesinin lehçesine göre, "Ey insan!" demektir. Derler kı; bu insandan, murat, Resûlullalı'dır.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Hikmet dolu bu Kur'ân'a yemin ederim ki, hiç şüphesiz sen, gönderilmiş Peygamberlerdensin."

Bu kelâm, kâfirlerin, Peygamberimiz hakkındaki "sen gönderümış bir Peygamber değilsin!" şeklindeki inkârlarının reddidir. Allah'ın bu şahitliği, o kâfirlere cevap olarak söylenmiş olan "De ki: Sîzinle benim aramda şahit olarak Allah yeter." (Ra'd: 43) âyetiyle işaret edilen şahitlik cümlesindendir.

Kur'ân'ın, önce yemine tahsis edilmesi, sonra da "hakim hikmet dolu" vasfıyla vasıflandırılması, Kur'ân'ın yüce şânını teşhir etmek ve bir de şu hakikate dikkat çekmek içindir: Kur'ân, hârika hikmetleri içeren mucize nazmı hasebiyle Peygamberimizin, Allah tarafından gönderilmiş olduğuna şahitlik ettiği gibi, bu yemin cihetiyle de ona şahitlik etmektedir. Zira bir şeye yemin etmek, onu, yemin cümlesinin mefhumunun tahakkukuna şahit göstermek demek ve onun sübutunu takviye etmektir. Böylece bu yemin, ona şahit ve kesin delil olur.

4
"Dosdoğru bir yol üzerindesin."

Dosdoğru yol, yalnız tevhit inancından ibaret olmayıp şer'i şerifin tamamından ibarettir. Bundan amaç, Peygamberimizin, müstakil şeriatlerle gönderilmiş olan Peygamberlerden olduğu beyan edildikten sonra Peygamberimizin şeriatinin, bütün şeriatlerin en kuvvetlisi ve en adaletlisi olduğunu beyan etmektir.

5
"Bu Kur'ân, azîz ve rahim olan Allah tarafından indirilmedir."

Kur'ân'ın, bu şekilde vasıflandırılması, hikmet dolu olmakla vasıflandırılmasıyla zâti azameti beyan edildikten sonra Allah tarafından indirilmiş olduğu, vasfının son derece köklü olduğunu beyan etmek içindir. Yani sanki Kur'ân, indirilmenin kendisi olmuştur.

Burada Allah'ın, tam galibiyet ve umumî şefkat ifâde eden iki isminin (Azîz ile rahim) zikre tahsis edilmesi, rağbet ettirerek ve korkutarak Allah'a îmanı teşvik, etmek içindir; bir de, Kur'ânin indirilmesinin, sırf ilâhî rahmetten kaynaklandığını bildirmek içindir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak göndermişizdir." (Enbiyâ: 1.07)

Yahut bu Kur’ân, azîz ve rahîm olan Allah'ın indirmesiyle indirilmiştir, demektir.

Her iki tefsire göre de, bu cümle, mezkûr yemin cümlesinin mefhumunu ziyadesiyle tekit etmektedir.

6
"Babaları korkutulup uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir kavmi korkutup uyarman için indirilmiştir."

Yani fetret (Peygambersiz dönem) uzun sürdüğü için yakın babaları da korkutup uyarılmamış ve bu yüzden kendileri de babalan gibi gaflet içinde kalmış olan bir kavmi korkutup uyarman için...

Yahut babaları korkutulup uyarılmış, kendileri ise uyarılmayıp fetret dönemi uzun sürdüğünden dolayı gaflet içinde kalmış olan bir kavmi korkutup uyarman için...

7
"Yemin olsun ki, onların çoğuna hüküm sabit olmuştur. Artık onlar îman etmezler."

A- "Yemin olsun ki, onların çoğuna hüküm sabit olmuştur."

Yani vallahi, onların çoğuna hüküm sübut ve tahakkuk etmiştir. Fakat bu tahakkuk, onların tarafından, bunu gerektiren bir şey olmaksızın, cebir yoluyla değil, fakat onların küfür ve inkârda ihtiyarî ısrarları, öğüt ve uyarıdan hiç etkilenmemeleri, azgınlık ve taşkınlığa tamamen batmaları ve şeytanin yoluna tamamen girip hiçbir şeyin, kendilerini bu yoldan çevirmeyecek hale gelmeleri sebebiyle, bu hüküm sabit olmuştur. Nasıl buna hayır! Denilebilir ki, burada hükmün sabit olmasından murat, İblisin: "Senin mutlak kudretine yemin olsun ki, onlardan ihlasa erdirilmiş kullarından başka, hepsini mutlaka azdıracağım." (Sâd: 82, 83)

Demesine karşılık Allah'ın: "Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle Cehennemi dolduracağım!" (Sâd: 85) Duyurmasıdır. Nitekim "yemin olsun ki, hem cinlerden, hem de insanlardan bir kısmıyla Cehennemi dolduracağım." (Secde: 13) âyetinden kast edilen mânâ da budur. Nitekim gördüğün gibi, mezkûr Sâd: 85. Âyetinde, Cehenneme ithal etme hükmü, İblis’e uyanlara verilmiştir. Bu da, Cehenneme sokulmalarının sebebinin, İblis’e uymak olduğunu kesin olarak ifâde etmektedir. Bu âyette (Yâsîn: 7), onların çoğu olarak ifâde edilen kimselere bu hükmün sabit olması, ebedî olarak İblisin peşinden gitmekte ısrar edenlerden oldukları içindir.

B- "Artık onlar îman etmezler."

Mezkûr hükmün sübut ve tahakkuk etmesinin temel sebebinin, ölüme değin küfürde ısrar etmeleri olduğu anlaşıldığına göre, bu cümle hakikatte, hükmün sübutundan değil, onlarin ebedî olarak şeytanın peşinden ayrılmamalarından kaynaklanmaktadır.

8
"Onların boyunlarına halkalar takmışızdır ki, bunlar çenelerine kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır."

Burada, onların küfürdeki kararlılıkları ve ondan ayrılmamaları, boyunlarina halkalar geçirilmiş kimselerin hak ile temsil edilerek durumları açıklanmaktadır.

Yani halkalar, çenelerine kadar dayandıkları için, onların boyunlarını hakka doğru çevirmelerine ve başlarını hakka eğmelerine imkân vermemektedir. Onlar, başlarını yukarı kaldırmakta ve gözlerini yummaktadır. Artık onlar hakkı, göremezler veya hakka bakamazlar.

9
"Onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çektik de, kendilerini sardık. Onlar artık göremezler."

Bu kelâm, ya mezkûr temsilin devamı ve ikmalidir; hem de nasıl bir ikmal!.. Yani biz, zikredilenlerden, onların önlerinde de, arkalarında da bir set çektik de, onunla onların gözlerini kapadık. İşte onlar bundan dolayı artık hiçbir şeyi göremezler.

Yahut bu kelâm, ayrı bir temsildir. Zira zikredildiği gibi, onların iki set arasında, hiçbir şeyi göremeyecek kadar gözleri kapatılmış olarak, korkunç bir şekilde mahsur kalmaları, onların hallerinin perişanlığını, azginlık ve cehalet çukurunda mahpus olduklarım ve delil ile âyetleri görmekten mahrum bulunduklarını göstermeye kâfidir.

Bir görüşe göre, mezkûr iki âyet, Mahzûm oğulları hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Ebû Cehil, Resûlüllah'ın namaz kıldığını görünce kafasını kıracağına yemin etmiş ve bir gün Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), namaz kılarken Ebû Cehil, eline aldığı bir taş ile Peygamberimizin kafasına vurmak için yanına yaklaşmış; nihayet taşı atmak üzere elini kaldırınca, eli kendi boynuna dolanmış ve taş da eline yapışıp kalmış; sonra güçlükle o taşı elinden koparabilmişler. Sonra Ebû Cehil, kavminin yanına dönmüş ve olanları onlara anlatmış. Bunun üzerine Mahzûm oğullarından diğer bir şahıs: "Ben bu taşla onu öldüreceğim" demiş ve bu şahıs kalkıp gidince, Allah, onun da gözlerini kör etmişti.

10
"Ey Resûlüm! Onları uyarsan da, uyarmasan da kendileri için birdir; îman etmezler."

Bundan önce o kâfirlerin halleri, temsili olarak anlatıldıktan sonra burada da sarih olarak anlatılmaktadır. Yani ey Resûlüm! Senin onları uyarman da, uyarmaman da kendileri için birdir, onlar hiçbir zaman îman etmezler. Bu ifâdenin izahı, Bakara Sûresinde (Bakara: 6) geçti.

11
"Sen ancak Kur’ân'a uyarı ve görmediği halde Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesine büyük bir mağfireti ve güzel bir mükâfatı müjdele."

Yani ey Resûlüm! Senin uyarman, ancak Kur’ân'ı tefekkür eden, ondan öğüt alan, şeytana uymakta ısrar etmeyen ve görmediği halde Rahmanin azabından korkan, yahut gizli, hallerinde Rahman olan Allah'tan korkan ve O'nun rahmetine mağrur olmayan kimselere tesir edebilir. Zira Allah, rahîm (çok merhametli) ve gaffar (çok bağışlayıcı) olduğu gibi, müntakîm (intikam alan) ve kahhâr'dır (kahredicidir). Nitekim, bir âyette şöyle denilmektedir: "benim kullarıma bildir ki, yegâne gafur ve rahîm benim ve benim azabım gerçekten yegâne dayanılmaz azaptır." (Hicr: 49)

12
"Ölüleri diriltecek olan ancak ve ancak biziz. Onların yaptıklarını da, eserlerini (geriye, bıraktıklarını) da yazmaktayız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır."

A- "Ölüleri dirilecek olan ancak ve ancak biziz."

Bu kelâm, icmali olarak uyarma ve müjdelemeyi içeren pek büyük bir hâdiseyi beyan etmektedir. Yani onların ölümlerinden sonra tekrar kendilerini diriltecek olan ancak ve ancak biziz.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, onların dırıltilmeleri, şirkten imâna çıkarılmalarıdır. Bu görüşe göre bu kelâm, müjdelenen hususun tahakkukunu vaat eden büyük bir ikram vaadidir.

B- "Onların yaptıklarını da, eserlerini, (geriye bıraktıklarım) da yazmaktayız."

Yani biz, onların geçmişte yaptıkları sâlih amelleri ile diğer işlerini ve öğrettikleri ilim, telif ettikleri kitap, meydana getirdikleri vakıflar, bina ettikleri camiler, kervansaraylar, köprüler ve diğer kakçı hayırları ile zulüm ve haksızlık kanunlarını tesis etmek, kullar arasında şer ve fesat prensiplerini düzenlemek ve ihdas edip de kendilerinden sonra gelecek olan müfsitlere âdet haline getirdikleri diğer serler gibi kötülükleri de yazmaktayız.

Diğer bir görüşe göre ise, bu eserlerden murat, yürüyerek camilere gidenlerin eserleridir, izleridir. Herhalde bundan maksat, bunun da, eserlere dâhil olmasıdır.

C- "Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır."

Yani her ne olursa olsun, biz her şeyi, şânı pek yüce, olmuş ve olacak her şeyi içeren levh-ı mahfuz'da yazmışızdır.

13
"Ey Resûlüm! O kasaba halkını onlara darbı mesel olarak anlat (misal ver): Hani oraya o elçiler gelmişti."

A- "Ey Resûlüm! O kasaba halkını onlara darbi mesel olarak anlat, (misal ver)"

Darbı mesel, bazen garip bir hali kendisi gibi bir hal için tatbik edilmek üzere anlatılır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Allah, kâfirler için, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını darbı mesel olarak anlatır (misal verir)" (Tabiîm: 10) bazen de benzerine tatbiki kastedilmeksizin, insanlara garip bir halin zikredilmesi şeklinde olur. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Biz, onlara darbı mesel olarak misaller anlattık." (İbrâhîm: 45)

Buradaki darbı mesel, her iki anlamda da olabilir. Yani biz, onlara, gariplikte (garabette) darbı mesel gibi sıra dışı haller beyan ettik. Birinci mânâya göre, yani ey Resûlüm! Azgınlıkta, küfürde ve Peygamberleri yalanlamak ısrarında, o kasaba halkını bu kâfirlere misal ver; onların halini bunların haline tatbik et. İkinci mânâya göre de, yani ey Resûlüm! O kasaba halkına öyle bir kıssayı anlat ki, bu kıssa, gariplikte darbı mesel gibi olsun.

B- "Hani oraya o elçiler gelmişti."

Bu elçiler, Hazret-i İsa'nın o kasaba halkına gelen elçileri idi.

14
"O zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik de, onları yalanlamışlardı. Biz de bir üçüncü elçi ile bunları desteklemiştik. Onlar da: "Biz muhakkak ki, size gönderilmiş Allah'ın elçileriyiz" demişlerdi."

A- "O zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik de, onları yalanlamışlardı. Biz de bir üçüncü elçi ile bunları desteklemiştik."

Burada o elçilerin gönderilmesinin Allah'a isnat edilmesi, temsilin ikmali ve tesellinin tamamlayıcısı olarak, bunun da Allah'ın emriyle olduğuna binaendir.

Bu iki elçi Yahya (Yuhanna) ile Paulus'tur.

Diğer bir görüşe göre ise, başkaları idi.

Hazret-i İsa'nın elçileri, bu kasaba halkına gelip kendilerini hakka davet etmişlerdi. O kasaba halkı ise, bu elçilerin elçiliklerini yalanlamışlardı.

Elçilere destek olarak, gönderilen üçüncü elçi de Şem'ûn (Petrus) idi.

B- "Onlar da: "Biz muhakkak ki, size gönderilmiş Allah'ın elçileriyiz" demişlerdi."

Elçiler, sözlerini (muhakkak ile) tekit etmişlerdi, çünkü o kasaba halkı, daha önce kendilerini yalanlamışlardı. Zira ilk iki elçinin yalanlanması, hepsinin yalanlanması demektir; çünkü hepsinin sözleri bir idi.

Bu kıssa şöyledir: O kasaba halkı, putperest idiler. Hazret-i İsâ, onlara iki elçi gönderdi. (Bu, elçilerden birinin Paulus olduğu görüşüyle bağdaşmaz; çünkü Paulus, Hazret-i İsa'nın semavî âleme intikal etmesinden sonra Hıristiyanlığı kabul etmiştir.) Nihayet bu iki elçi şehre yaklaştıklarında koyunlarını otlatan bir şahıs gördüler. İşte Yâsîn sûresinde kendisinden bahsedilen bu kişi Habîb Neccar'dır. Bu şahıs, o iki elçiye niçin geldiklerini sordu. Onlar da, hak dini ona anlattılar. Habîb Neccar: "Pek iyi, sizin mucizeniz var mı?" diye sordu. Elçiler de: "Biz, hastalara şifa veririz; körü ve alacalıyı iyileştiririz" dediler. Habîb Neccar'ın iki yıldan beri hasta yatan bir

oğlu vardı. Elçiler, onun vücuduna masaj yaptılar; hasta iyileşip ayağa kalktı. Bunun üzerine Habîb Neccar îman etti; Bu haber şehirde yayıldı; bu iki elçinin elleriyle birçok insan şifa buldu ve bunların haberi hükümdara da ulaştı. Hükümdar, iki elçiye: "Bizim ilâhlarımızdan başka ilah var mı ki?" dedi. Elçiler de: "Elbetteki var; gerçek ilah, seni de, senin ilâhlarım da yoktan var eden İlahdir" dediler. Hükümdar: "Sizin bu davetinizi bir düşüneyim!" dedi. Bu arada insanlar, onları takibata aldılar.

Bir görüşe göre de, onları dövdüler.

Bir diğer görüşe göre ise, bu iki elçi hapsedildiler. Sonra Hazret-i İsâ, Şem'ûn'u (Petrus'u) da oraya gönderdi. Şem'ûn, kimliğini gizleyerek şehre girdi ve hükümdarın yakınlarıyla iyi ilişkiler kurdu. Hükümdarın çevresi ona dost oldular ve kendisini hükümdara da anlattılar. Sonunda hükümdar da ona dost oldu. Nihayet bir gün Şem'ûn, hükümdara dedi ki: "Duyduğuma göre sen, iki şahsı hapsetmişsin. Sen onların ne dediklerini iyice dinledin mi?" Hükümdar da: "Hayır! Onlara kızdığım için kendilerini iyice dinlemedim" dedi. Bunun üzerine hükümdar iki elçiyi huzuruna çağırdı. Elçiler huzura gelince, Şem'ûn, onlara: "Sizi kim gönderdi?" diye sordu. Onlar da: "Eler şeyi yaratan ve hiçbir ortağı bulunmayan Allah, bizi gönderdi" dediler. Şem'ûn: "Haydi o Allah'ı kısaca anlatın" dedi. Elçiler de: "O, her istediğini yapar ve her dilediğine hükmeder" dediler. Şem'ûn: "Pek iyi, sizin mucizeniz nedir?" dedi. Elçiler de: "Hükümdar, ne diliyorsa!.." dediler. Bunun üzerine hükümdar, gözleri tamamen kapalı olan bir çocuğu çağırttı. Çocuk gelince, elçiler, Allah'a duâ ettiler. O anda çocuğun göz yuvaları açıldı. Elçiler, iki bilya alıp onları iki göz yuvasına yerleştirdiler; bilyalat o anda gözler olup onlarla görmeye başladı. O zaman Şem un, Hükümdara dedi ki: "Sen de ilahına söylesen de, o da bunların yaptıklarını yapsa da, yüksek şeref, senin ve onun olsa!.." Hükümdar, Şem'ûn'a dedi ki: "Senden gizli bir sırrım yok. Bizim ilahımız, görmez, işitmez, zarar ve fayda veremez. Şem'ûn, aralarında bulunduğu müddetçe o da kendileriyle beraber putların yanma girip namaz kılıyordu ve yakarışta bulunuyordu. Onlar da, Şem'ûn'un da, kendi dinlerinde olduğunu sanıyorlardı. Sonra hükümdar dedi ki: "Eğer sizin İlahınız, bir ölüyü diriltmeye muktedir olursa, O'na îman ederiz." Bunun üzerine elçiler, yedi gün önce ölmüş olan bir genci çağırdılar; genç hemen dirilip ayağa kalktı ve dedi ki: "Ben, Cehennemin yedi vadisine sokuldum. Ben, sizi., içinde bulunduğunuz dalâletten dolayı uyarıyorum. Artık îman edin!" Ve dirileri genç, şunu da söyledi: "Gök kapıları açıldı da, ben, yakışıklı bir gencin bu üç kişiye şefaat ettiğini gördüm." Hükümdar: "O üç kişi kimlerdir?" dedi. O genç de: "Onlar Şem'ûn ile bu iki kişidir" dedi. O zaman hükümdar, hayretler içinde kaldı. Şem'ûn, o gencin sözlerinin hükümdarı etkilediğini görünce, ona nasihat etmeye başladı. Bunun üzerine hükümdar ile bir topluluk îman ettiler. İman etmeyenlere de, Hazret-i Cebrâîl (aleyhisselâm), korkunç bir sesle gürleyiverdi; o anda hepsi helâk oldular.

Kıssayı böyle arılatırlar. Ancak nazmı kerimin siyakı buna müsait değildir; çünkü âyetlerde yalnız, onların inatlarını sürdürdükleri ve delil göstermekte kibirlerini bırakmadıkları anlatılmakta ve Habîb Neccar'dan başka hiç kimsenin îman ettiği anlatılmamaktadır. Eğer kıssada anlatıldığı gibi, hükümdar ve çevresinden bir topluluk îman etmiş olsalardı, zahire göre, onlarin, elçilere arka çıkıp yardım etmeleri gerekirdi ve onların çabaları ya kabul görürdü, yahut şehit Habîb Neccar gibi kendileri de öldürülürlerdi. Ve bundan bir şekilde, zikredilirdı. Allah'ım! Hakikatten ayırma, şunu diyebiliriz ki, hükümdar, azgın çevresinin korkusundan îmanını gizlemiş ve bir mazeret bulup onlardan ayrılmak için fırsat kollamış olabir.

15
"Onlar, elçilere demişlerdi ki: "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman da bir şey indirmiş değildir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz."

Yani îman etmeyen Antakya halkı, kendilerine gelmiş olan o üç elçiye, hitaben dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi beşersinizi; sizin, iddia ettiğiniz misyona tahsis edilmenizi gerektirecek bizden üstün bir meziyetiniz yoktur ve Rahman olan Allah, sizin iddia ettiğiniz vahiy ve elçilikle ilgili bir şey de indirmiş değildir. Siz elçilik iddiasında ancak yalan söylüyorsunuz."

16
"Elçiler demişlerdi ki: "Rabbimiz bilir ki, biz size hiç şüphesiz gönderilmiş elçileriz."

Burada elçiler, Allah'ın bilgisini şahit gösteriyorlar. Bu da, yemin gibi sayılır. Bir de bunda, onları, Allah'ın ilmine karşı durmaktan sakındırmak vardır.

17
"Bize apaçık bir tebliğden başka bir şey de düşmez."

Yani Rabbimiz tarafından bize verilen, vazife de, mesajını, doğruluğuna şahitlik eden apaçık mucizelerle açıkça tebliğ etmekten ibarettir. Ve biz, bunun uhdesinden çıktık, bunu yerine getirdik. Bundan sonra Rabbimiz tarafından bizim için bir sorumluluk kalmamıştır.

Yahut risâletin mezkûr veçhile tebliğinden başka, sizin tarafınızdan da bizim üzerimizde talep edilecek bir şey yoktur ve biz, bunu yaptık. O halde söylediklerimizi tasdik etmek için daha bizden ne istiyorsunuz?

18
"O kasaba halkı demişlerdi ki: " Şüphesiz biz, sizin yüzünüzden uğursuzlaştık. Eğer bu işe kesin olarak son vermezseniz, hiç kuskusuz sizi taşlayacağız ve hiç şüphesiz bizden size dayanılmaz bir azap dokunacaktır."

Yani onların çareleri kalmayınca ve gerekçeleri tükenince, cahillerin âdetine başvurarak dediler ki:

"Şüphesiz biz, sizin yüzünüzden uğursuzlaştık..." nitekim onlar, nefsî arzularına uygun düşen şeyler, her türlü şer ve vebali doğursa da, onları uğurlu sayarlardı ve iki cihan saadetine vesile olsa da, nefsî arzularına uygun düşmeyen şeyleri uğursuzluk sayıyorlardı.

Yahut elçilerin bu daveti, îman etmedikleri takdirde kendilerine, ailelerine ve mallarına zarar gelmek vaadini içerdiği için, onları uğursuz sayıyorlar ve kendilerinden nefret ediyorlardı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, onlardan yağmur kesilince, bunu söylemişlerdi.

19
"Elçiler şöyle cevap vermişlerdi: "Sizin uğursuzluğunuz, sizinle beraberdir. Size öğüt verilirse mi uğusuzluk oluyor? Hayır! Siz aşırı giden bir güruhsunuz."

Yani sizin uğursuzluğunuzun sebebi, bizim tarafımızdan değil, sizinle beraberdir ki, o, kötü itikadınız ve çirkin işlerinizdir. Sizin saadetinizi temin edecek olan dinî öğütler size verilirse mi uğursuzluk oluyor da, o yüzden bizi azap ve taşlamakla tehdit ediyorsunuz? Hayır! Durum dediğiniz gibi değil, siz, âdetleri günahlarda aşırı gitmek olan bir kavimsiniz. İşte bu yüzden uğursuzluk sizin başınıza gelmiştir.

Yahut zulüm ve düşmanlıkta hep aşırı giden bir kavimsiniz, işte bundan dolayı siz, ikram edilmeleri ve bereket sayılmaları gereken elçileri tehdit ediyorsunuz ve onları uğursuz sayıyorsunuz.

20
"Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak gelip demişti ki: "Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!"

Bu adam Habîb Neccar idi. Bu zât, onlara, kayaları yontup putlar yapıyordu (heykeltıraş idi). Kendisi ile bizim Peygamberimiz arasında altı yüz sene olduğu halde Peygamberimize îman edenlerdendir. Tıpkı Ekber (en büyük) Tübba' ile Varaka b. Nevfel ve diğer bazı kimseler de, Peygamberimizden önce yaşadıkları halde ona îman etmiş olmaları gibi. Peygamberimizden başka, gelmeden önce kendisine îman edilmiş olan hiçbir Peygamber yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise, Habîb Neccar, bir mağarada ibadet ediyordu. Elçilerin geldiklerini duyunca, dinini açığa vurdu.

Habîb Neccar'ın, onların elçilik unvanlarını zikretmesi, kavmini onlara uymaya teşvik içindir. Nasıl ki, "Ey kavmim!.." diye hitap etmesi de, nasihatlerini dinlemeye onları alıştırmak ve meylettirmek içindir.

21
"Kendileri doğru yolda oldukları halde sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyunuz!"

Burada uyma emrinin tekrarı, tekit içindir ve onlara uymayı teşvik eden vasıflarını uymaya vesile kılmak içindir ki, bu, elçilerin dünyevî amaçlardan münezzeh bulunmaları ve her iki cihan hayrına ermiş olmalarıdır.

22
"Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim. Halbuki hepiniz O'na döndürüleceksiniz."

Bu ifâde, başkasını irşat ederken, kendi nefsine nasihat ediyormuş gibi kendisine olan ilâhî lûtfu belirtmek ve söylediklerinin öğütten ibaret olduğunu beyan etmek kabilindendır. Nitekim kendi nefsine tercih ettiğini onlara da tercih ettiğini göstermektedir. Bundan murat, gerçek yaratanlarının ibadetini bırakıp da başkasına tapmalarından dolayı onları kınamaktır. Nitekim ziyadesiyle tehdit ifâde eden "Halbuki hepiniz O'na döndürüleceksiniz" cümlesi de bunu bildirmektedir.

23
"O'ndan başka ilâhlar edinir miyim? Rahman, bana bir zarar dilerse, onların şefaati bana hiçbir fayda veremez ve onlar beni kurtaramaz."

Âyetin başındaki, cümle, Allah'tan başka ilah edinmenin, mutlak olarak inkârı ve reddidir. Ondan sonraki (Rahman, bana bir zarar dilerse...) cümle ise, bu ret ve inkârın gerekçesidir. Bazı tefsir âlimlerinin dedikleri gibi, bu cümleyi ilâhlara sıfat yapılması ise, bu vasıfta olmayan ilâhlar olduğunu vehmettirebilir.

24
"İşte ben o zaman hiç şüphesiz apaçık bir sapıklıkta olurum."

Zira faydası ve zararı olmayan bir şeyi, yegâne Kaadir olan ve yegâne hayır sahibi bulunan muktedir Halik'a (yaratana) ortak koşmak, asgari temyize sahip olan hiç kimseye gizli olmayan apaçık bir sapıklıktır.

25
"Ben gerçekten sizin Rabbinize îman ettim; siz de beni duyun."

Habîb Neccar İn bu sözleri, elçilere hitaptır. Deniliyor ki, Habîb Neccar, kendi kavmine zikredildiği şekilde öğüder verince, onu taşlamak istediler. O da, kendisini öldürmelerinden önce elçilerin yanma koştu ve bunu söyledi.

Habîb Neccar'ın, îmanını tekit (gerçekten) ile ifâde etmesi, istekli ve gönüllü olarak îman ettiğini belirtmek içindir.

Habîb Neccar'ın, Rabbi elçilere izafe etmesi (Rab biniz e), îmanını ziyadesiyle açıklamak, bu îmanının onların Rabbine mahsus olduğunu açıklamak ve onlara uyduğunu bildirmek içindir. Sanki şöyle demiş oluyor: ben, sizi gönderen Rabbinize, yahut bizi kendisine îman etmeye davet ettiğiniz Rabbe îman ettim.

Ve ey elçiler! Siz de benim îmanımı duyun ve Allah katında bana şahit olun.

Diğer bir görüşe göre ise, Habîb Neccar'ın bu hitabı, kâfirler içindir, Bunu şifahen o kâfirlere söylemesi, dindeki kesin kararlılığini göstermek ve kendisini öldürmelerine aldırmamak içindir. Bu görüşe göre, Habîb Neccar'ın, sözlerinde Rabbi kâfirlere izafe etmesi (sizin Rabbinize...), hakin tahkik için ve kavminin, putları rab (ilah) edinmelerinin bâtıl olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bir diğer görüşe göre ise, Habîb Neccar'ın, anılan hitabı, bütün insanlar içindir.

26
Bak. Âyet 27.

27
"Ona: "Gir şu Cennete!" denildi. O: "Keşke benim kavmim, Rabbimin, beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını bilseydi!" dedi."

Habîb Neccar'ın kavmi onu öldürdüklerinde, diğer şehitler için olduğu gibi kendisi için de Cennete girmek ikramı olarak böyle denilmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, kavmi, kendisini öldürmek istediklerinde Allah (celle celâlühü), onu Cennete kaldırdı. Hasen-ı Basrî böyle demiştir. Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, Allah, onu Cennete koydu ve o, hâlâ Cennette diri olup Cennet nimetlerinden faydalandırılmak tadır.

Bir diğer görüşe göre ise, kendisine söylenen bu kelâm, Cennete girme ve Cennet ehli olduğu müjdesi anlamındadır.

Habîb Neccar'ın, kavminin, kendi halini bilmesini temenni etmesi, kendisi hakkında olduğu gibi, kavminin de, küfürden tevbe edip îman ve itaate girmek suretiyle bu saadeti kazanmalarını teşvik içindir. Bu davranış biçimi, şahsî öfkesini bastırıp düşmanlarına karşı merhametli olmak yolunu seçen velilerin davranış biçimidir. Yahut anılan temennisi, kavminin, büyük bir hata içinde olduklarını, kendisi ise hak üzere olduğunu ve kavminin, kendisine olan düşmanlıklarının, ancak kendisine saadet getirdiğini bilmeleri içindir.

28
"Biz, ondan sonra onun kavmi üzerine şu gökten bir ordu indirmedik. Ve indirecek de değildik."

A- "Biz, ondan sonra onun kavmi üzerine şu gökten bir ordu indirmedik."

Yani biz, Bedir ile Hendek savaşlarında Mekke kâfirlerine yaptığımız gibi, Habîb Neccar'ın öldürülmesinden, yahut Cennete kaldırılmasından onun kavminden intikam alıp helâk edilmeleri için onların üzerine şu gökten bir ordu indirmedik; yalnız bir meleğin korkunç sesiyle onların hakkından geldik.

Bu ifâde, onları ve helaklerini tahkir anlamını taşır ve Resûlüllah'ın şanının tazimine işaret eder.

B- "Ve indirecek de değildik, "

Yani onun kavminin helâk edilmesi için şu gökten bir ordunun indirilmesi, bizim hikmetimize uygun değildir. Zira biz, her şey için sebep takdir etmişizdir. Nitekim biz, helâk ettiğimiz ümmetlerden kimisini gökten yağdırılan taşlarla helâk ettik; kimisini korkunç bir sesle, kimisini depremle ve kimisini de suda boğmakla helâk etmişizdir. Kavmine karşı muzaffer olman için gökten ordu indirilmesini ise, sana mahsus bir özellik kıldık.

Yahut biz, Habîb Neccar'dan sonra onun kavmi üzerine, kendilerinden önceki kavimler üzerine indirdiğimiz taş, kasırga ve şiddetli yağmur gibi afetleri indirecek de değildik

29
"Bir sayhadan başka bir şey değildi. İşte o zaman onlar sönüp gitmişlerdir."

Bu korkunç ses (sayha), Hazret-i Cebrâîl tarafından gerçekleştirilmişti, işte o ses, duydukları anda cansız düşmüşlerdi. Onların ölümü, remiz olarak, sönen ateşe benzetilmiştir. Ancak canlı insan, hareket ve alevlenmede yanan ateş gibidir. Ölü insan ise, ateşin külü gibidir. Nitekim şâir Lebîd de şöyle demektedir:

"Ve mâ'mer'u illâ ke'şşihâbi ve davihi. Yehûru remaden ba'de iz hüve sâtiun /

"insan, ancak ateş alevi ve ışığı gibidir; bir süre patladıktan sonra küle dönmektedir."

30
"Bu kullara yazık! Onlara hiçbir Peygamber gelmeye görsün, mutlaka onunla alay ederler."

Yani aslında acınacak durumda olanlar, iki cihan saadetine vesile olan öğütçülerle alay edenlerdir.

Yahut melekler ile mü’min insanlar, onların haline acımışlardır.

Bu acıma, istiare yoluyla Allah tarafından olup onların kendi nefislerine karşı işledikleri cinÂyetin büyüklüğünü anlatmak için de olabilir.

31
"O müşrikler görmüyorlar mı ki, kendilerinden önce nice nesiller helâk ettik; onlar bir daha kendilerine dönmeyeceklerdir."

32
"Hepsi de toplanıp huzurumuza ihzar edileceklerdir."

Birinci (31.) âyette, onların, dünyaya dönmeyecekleri beyan edildikten sonra burada da onların hepsinin mahşere dönecekleri beyan edilmektedir. Yani onların hepsi, hesap ve ceza ile mükâfat için mutlaka huzurumuza ihzar edileceklerdir. Yahut ihzar edilmeleri, azap edilmeleri anlamındadır. Buna göre, kâfirlerin hepsi demektir.

33
"Şu ölü toprak da onlar için büyük bir delildir. Biz ona hayat verdik ve ondan dane çıkardık, işte onlar bundan yerler."

34
"Biz orada hurmalıklardan ve üzümlerden bağlar da meydana getirdik ve orada birçok pınarlar da fışkırttık."

Burada, dane ve üzüme uygunluk sağlanması için "hurma meyveleri" denilmemesı, hurma ağaçlarının özel faydaları ve hârika ve fazla hususiyetleri olmasından dolayıdır.

35
"Tâ ki, onların ürünlerinden ve elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yesinler. Yine de şükretmeyecekler mi?"

Yani biz orada hurmalıklardan ve üzümlerden bağlar meydana getirdik ve meyvelerinin unsurlarını hazırladık ki, o bağların ve hurma ağaçlarının meyvelerinden yesinler.

Diğer bir görüşe göre ise, yani ta ki, onlar, Allah'ın meyvelerinden yesinler. Bu görüşe göre, meyvenin Allah'a izafe edilmesi, Allah'ın, onu yaratmış olması münasebetiyledir.

Onların elleriyle imal ettikleri de onların meyvesinden imal ettikleri sıra ve pekmez gibi şeylerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani ta ki, onlar ürünlerinden yesinler. Onların ürünleri, kendilerinin elleriyle imal ettikleri şeyler olmayıp fakat Allah'ın yaratma siy la meydana gelmektedir.

'Yine de şükretmeyecekler mi?" cümlesi, onların, sayılan nimetlere şükretmemelerini reddetmek ve çirkin saymak anlamındadır. Yani onlar bu nimetleri görüyorlar, yahut onlardan faydalanıyorlar da, niçin onlara şükretmiyorlar?

36
"Şu yerin bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı takdis ve tenzili ederim."

Bu kelâmda, Allah, onların, anılan nimetlere şükretmemelerinden tenzih edilmekte, burada zikredilen O'nun kudretinin hârika eserleri, hikmetinin sırları ve şükrü gerektiren, ibadetin kendisine tahsis edilmesini icap ettiren büyük nimetleri tazim edilmekte ve buna rağmen, onların bu şükrü ve ibadeti ihlal etmelerinden taaccüp ettirilmektedir.

Yani Allah'ı, itikat ve amel olarak kendisine yakışmayan şeylerden, özel bir tenzih ve şanına lâyık bir takdis ile takdis ederim.

İnsanların bilmedikleri çiftlerin, bildirilmemiş olmaları, bunların tafsili olarak bilinmelerinde dinî ve dünyevî maslahatlar bulunmadığından dolayıdır. Onun için Allah, bunları ancak icmali olarak bildirmiştir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "... ve Allah, sizin bilmediklerinizi yaratır." (Nahl: 8) zira Allah'ın üstün kudreti ile mülk ve saltanatının genişliğine vakıf olmaları, bunların icmali olarak bilinmesine vabestedir.

37
"Gece de onlar için büyük bir delildir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız da onlar hemen karanlıklara gömülürler."

38
"Güneş de, kendine mahsus karargahına (yörüngesinde) akıp seyretmektedir. İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir."

A- "Güneş de, kendine mahsus karargahına (yörüngesinde) akıp seyretmektedir."

Yani güneş de, muayyen bir sınıra doğru akıp gitmekte ve bu sınıra vardığında onun devri tamamlanmaktadır. İşte bundan dolayı seyrinin orta sonu, yolcunun, seyrinden sonraki karargahına benzetilmiştır.

Yahut güneş, semanın ortasındaki karargahında akıp gitmektedir. Zira güneşin, semanın ortasındaki hareketi daha ağır olmaktadır. Öyle ki, güneşin orada durduğu sanılmaktadır.

Yahut güneş, kendine mahsus bir istikrar ile akıp gitmektedir.

Yahut güneş, her gün için doğudan batıya takdir edilmiş iki son nokta arasinda akıp gitmektedir. Zira güneşin devrinde doğuda ve batıda üç yüz altmışar nokta var. Her gün birinden doğuyor ve birinden batıyor. Sonra gelecek seneye kadar bir daha o noktalara dönmüyor.

Yahut güneş, kâinatın düzeni yıkılmcaya kadar seyrine devam edecektir.

B- "İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir."

Yani güneşin, akıl ve idrâklere hayret veren bu seyri, yegâne galip ve ilmi, her şeyi kuşatmış olan Allah'ın takdiridir.

39
"Ay için de birtakım menziller takdîr etmişizdir ki, nihayet o, eğri hurma dalına döner."

Ayın menzilleri yirmi sekiz olup isimleri şöyledir: Şeretan (iki Şerat), Betan, Süreyya, Debran, Hak'a, Hen'a, Zira', Nesre, Tarf, Cebhe, Zebre, Sırfe, Ava El-Sımâk, Ğafr, Zebanî, İkiîl, Kalb, Şevle, Neaım, Belde, Sa'd El-Zâbıh, Sa'd Bela', Sa'd El-Suud, Sa'd El-Ahbıye, Ferğ El-Delv El-Mukaddem, Ferğ El-Delv El-Muahhar, El-Reşa. Bu sonuncuya Batn El-Hût da denir.

Ay, her gece, bu menzillerden birine, iner, ne onu geçer; ne de onun gerisinde kalır. Nihayet ay, ictimâdan önceki menziline gelince, ince bir yay şeklini alır.

40
"Ne güneş, aya yetişebilir, ne de gece, gündüzü geçebilir. Hepsi de kendine mahsus bir yörüngede yüzüp giderler."

Yani güneş, süratte aya yetişemez. Çünkü böyle olması, bitkilerin oluşmasını ve canlıların yaşamasını olumsuz yönde etkiler. Yahut güneş, eserlerinde ve faydalarında aya yetişemez. Yahut mekânda güneş, aya yetişemez; onun menziline inemez; ay ışığını bastırmaz.

Hulâsa, güneş ile ay, Allah'ın emrine bağlı olup kendilerine takdir edilmiş olan sınırın dışına asla çıkmazlar.

Diğer bir görüşe göre ise, güneş ile aydan murat, onların parlak delilleridir ve geçmekten murat da, ayın, güneşin kuvvetine erişmesi ve aksi bir durum meydana gelmesidir.

41
Bak. Âyet 42.

42
"Bizim, onların zürriyetini o dolu gemide taşımış ve onlara o gemi benzerlerinden binecekleri şeyler yaratmış olmamız da kendileri için büyük bir delildir."

Burada zürriyetlerinden murat, ticaret için gönderdikleri evlatlarıdır. Yahut sahip bulundukları çocukları ile kadınlarıdır. Bunların zikre tahsis edilmeleri, onların gemilere yerleşmeleri daha zor ve orada tutulmaları daha garip olduğu içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu gemiden murat, Hazret-i Nuh'un gemisidir ve onlarin zürriyetlerinin gemide taşınmış olmaları da, onların eski atalarının o gemide taşınmış olmasıdır. Zira bu muhatap insanlar, onların sulbünde bulunuyorlardı ve onların zürrıyetleridir.

Kendileri zikredilmeyip zürriyetlerinin zikre tahsis edilmesi, minnet beyanında daha anlamlı ve delil, olmasının sebebi olan taaccüpte de daha etkili olduğu içindir.

Geminin benzerleri olan binekler ise, develerdir. Zira develer, kara gemileri sayılır.

Yahut benzerleri, küçük gemiler ve kayıklardır.

Bu gemiler, kulların eliyle yapıldığı halde, Allah'ın mahlukları olarak gösterilmesi, onların yapımlarının da, Allah'ın erdiği kudret ve ilham ile olduğundan dolayı değildir; fakat onların, aslının, Allah'ın kudretine ve hikmetine tamamıyla mahsus olmasından dolayıdır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Gözlerimizle (nezaretimizle) ve vahyimizle gemiyi yap." (Hûd: 37)

Âyette, onların diğer bineklerle olan münasebetlerinin rukûb (binmek) olarak, ifâde edilmesi, bu fiilin, onlarin kendi ihtiyarlariyla olduğu içindir. Nasıl ki, onların zürriyetinın gemi ile olan münasebetlerinin hami (taşımak) olarak ifâde edilmesi, onlarin şuur ve ihtiyarıyla olmadığı içindir; rüzgârın kuvvetiyle olduğu içindir.

43
"Dilesek, onları suda boğarız. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de kurtarılırlar."

A- "Dilesek, onları suda boğarız."

Bu da, delilin devamindandır. Zira onlar, bunun mefhumunu itiraf ediyorlar. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "Dağlar gibi dalgalar onlari kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırılar." (Lokman: 32)

Onların suda boğulmalarının, ilâhî iradeye bağlanması, bize bildiriyor ki,

onların helâk edilmelerini gerektiren günahları tekâmül etmiş ve yalnız ilâhî iradenin taallûk etmesi kalmıştır.

Yani biz, dilesek, onları, kendilerini taşıdığımız gemi ile birlikte suda boğarız. Bu izaha göre, devenin (o gemi benzerlerinden binecekleri şeyler. ..) yaratılmasından bahsedilmesi, bir ara cümlesi olarak, deve ile gemi arasında benzerlik olmasından (bir, deniz gemisi, diğeri kara gemisi...) dolayı, sanki o da bir çeşit gemi imiş gibi, zikredilmiştir.

Yahut dilesek, onlari bindikleri gemiler ve kayıklarla birlikte suda boğarız.

B- "O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de kurtarılırlar."

Yanı biz, bunu irade buyurduğumuz takdirde, artık ne onların imdadına koşup onlar suya düşmeden önce kendilerini kurtaran olur, ne de onlar suya düştükten sonra kurtarılırlar.

44
"Ancak bizden bir rahmet ve bir zamana değin dünyadan faydalandırmamız . müstesnadır."

Yani hiçbir sebeple onların imdadına koşulmaz ve onlar kurtarılmaz; ancak onların imdadına koşmayı ve kurtarılmalarını gerektiren bizim katımızdan büyük bir rahmet ve kendilerine takdir edilmiş ecel müddetince hayattan faydalandırılmaları müstesnadır.

45
"Kendilerine: "Önünüzdeki ve arkanızdaki felaketlerden sakının ki, merhamet olunasınız!" denildiğinde aldırmazlar."

Burada, onların, görüp de hiç tefekkür etmedikleri kâinat delillerinden yüz çevirdikleri gibi, vahiy âyetlerinden de yüz çevirdikleri beyan edilmektedir. Yani nazil olan âyetler veya diğerler ile uyarı yapmak üzere kendilerine: "Önünüzdeki ve arkanızdaki afetlerden ve felaketlerden sakının"; zira bunlar sizi kuşatmıştır...

Yahut sizin umduğunuz ve ummadığınız cihetlerden size isabet edecek kötülüklerden sakının, ..

Yahut sizden önceki ümmetlere inen azaplardan ve ahirette size hazırlanmış olan azaptan sakının, ..

Yahut gökten inen afetlerden ve yerde meydana gelen felaketlerden sakının. ..

Yahut dünya azabı ile ahiret azabından sakının..,

Yahut geçmiş günahlardan ve gelecek günahlardan sakının ki, ilâhî rahmete erişesiniz ve kurtuluşa eresiniz! denildiğinde aldırmazlar. Zira kurtuluş, ancak Allah'ın rahmetiyle mümkün olmaktadır,

46
"Kendilerine rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyedursun, mutlaka ondan yüz çevirmişlerdir."

Bu âyetlerden murat, ya vahiy âyetleridir. Buna göre âyetlerin gelmesi, nazil olması demektir. Yani yönelmeyi ve îmanı gerektiren Kur'ân âyetlerinden bir âyet ve ezcümle yukarıda anlatılan Allah'ın hârika işlerini ve büyük nimetlerini bildiren âyetler, nazil oldu mu, mutlaka tekzip ve istihza yoluyla onlardan yüz çevirirler.

Yahut bu âyetlerden murat, genel bir mânâ olup vahiy âyetlerini de, mucizelere ve diğer hârika işlere de şamil olan kâinat âyetlerini de ve ezcümle yakında sayılan üç âyeti de kapsamaktadır. Buna göre âyetlerin gelmesinden murat, âyetlerin vahiy ile nazil olmalarını da ve kâinat âyetlerinin, onlara zahir olmasını da kapsayan genel bir mânâdır. Yani âyetlerden bir âyet ve ezcümle Allah'ın birliğini ve yegâne İlâh olduğunu bildiren bir âyet nazil oldu mu, mudaka ondan yüz çevirirler ve îman etmelerini sağlayacak doğru bir tefekkür ile yaklaşmazlar.

47
"Onlara: "Allah'ın size verdiklerinden hayra harcayın!" denildiğinde, kâfirler, mü'minlere dediler ki: "Allah, dilerse, kendisini doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım? Siz gerçekten apaçık bir sapıldık içindesiniz."

Yani onlara: "Allah'ın size lütuf ve ihsan ettiği çeşitli mallardan hayra harcayın!" denildiğinde... böyle ifâde edilmesi, hakkı tahkik ve intakı (harcamayı) teşvik içindir. Bu da, "Allah, sana ihsan ettiği gibi, sen de başkasına ihsan et." (Kasas: 77) bir de, bu ifâde ile, onların, emre uymama cinayetlerinin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir. Yani nasihat yoluyla onlara: "Allah'ın size verdiği malların bir kısmını muhtaçlara harcayın, çünkü bu harcama, bela ve kötülükleri önler" denildiğinde, Allah'ı inkâr eden o Mekke'deki zındıklar, mü'minlere ve onların, işlerin Allah'ın iradesine bağlı olduğu inançlarıyla alay etmek üzere mü'minlere dediler ki: "Sizin bize öğüt verdiğiniz gibi, sizin iddianıza göre, Allah, dilerse, kendisini doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz; zira siz, Allah'ın iradesine aykırı bir şey bize emrediyorsunuz" dediler.

Âyetin, "siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz" cümlesi, Allah tarafından onlara verilmiş cevap, yahut mü'minlerin onlara verdikleri cevabın hikâyesi de olabilir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bazı zındıklar vardı. Bunlara, yoksullara sadaka vermeleri emredıldiğinde: "Hayır vallah! Allah, onu fakir bırakmış; biz mi doyuralım?" diyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, mü'min fakirler, Kureyş müşriklerinden, onların Allah'ın payı olarak ayırttıklarını iddia ettikleri ekinlerden ve hayvanlardan kendilerine yedirmelerini istediklerinde, o müşrikler bunu söylemişler. O müşrikler: "Allah, Kaadir olduğu halde, onları doyurmak istemediğine göre, bizim de hiç istememizi lazımdır" fikrini, vehmettirmek istiyorlardı.

Bu ise, onlarin aşırı cehaletlerinden kaynaklanmaktadır. Zira Allah, kullarını bazı zahirî sebeplerle doyurmaktadır ve zenginleri fakirleri doyurmaya teşvik etmek ile onların buna muvaffak kılınmaları da bu sebeplerdendir.

48
"Yine dediler ki: "Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, bu vaat ne zaman gerçekleşecektir?"

Yani o kâfirler, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere hitap ederek şunu da söylediler: "Eğer sizin bize vaat ettiğiniz kıyamet doğru ise..." zira mü'minler de, kıyametin geleceğini vaat eden âyetleri o kâfirlere okuyorlardı.

49
"Onlar birbirleriyle çekişip dururlarken, ancak, kendilerini yakalayıverecek bir tek çığlık bekliyorlar."

Bu kelâm., Allah tarafından onlara verilen cevaptır.

Yani onlar, ticaretlerinde ve muamelelerinde birbirleriyle çekişip dururlarken ve kıyameti hiç hayal etmezken, ancak, ansızın kendilerini yakalayıverecek Hazret-i İsrafil'in birinci sûr nefhasmı bekliyorlar.

Âyetin ifâdesi, "o zaman, siz bakıp dururken, hemen sizi yıldırım çarpmıştı." (Bakara: 55) âyeti, kabiledendir.

Binaenaleyh onlar, kıyametin alametlerinin zuhur etmediğine aldanmasınlar ve kıyametin kapmayacağını sanmasınlar,

50
"Artık onlar, ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler."

Yani Hazret-i İsrafil, birinci olarak sûr'a üflediği zaman, eğer onlar aileleri içinde iseler, onlara bir vasiyette bulunamazlar ve eğer ailelerinin yanında bulunmuyorlarsa da, onların yanma dönemezler; hayır, o çığlık, ansızın onları yakalayacak ve hepsi, bulundukları yerde ölecekler.

51
"Yine sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki, onlar kabirlerinden kalkıp koşarak rablerine gidecekler."

Bu sûr neması, ikincisidir. Bununla birinci nema arasında kırk sene vardır. Onların bu gidişi, ihtiyarî değil, mecburîdir. Nitekim "hepsi de toplanıp huzurumuza ihzar edileceklerdir." (Yâsîn: 32) denilmektedir.

52
"Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? diyecekler. Bu, Rahman'ın vaadettiğidir; Peygamberler de gerçekten doğru söylemişlerdir.

A- "Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? diyecekler."

Onlar kabirlerinden ilk çıkarıldıklarında bunu söyleyecekler.

Deniliyor ki, bu kelâm işaret ediyor ki, o anda akılları son derece karışık olduğu için ondan önce uykuda olduklarım sanacaklar.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Kâfirler için bir nevi uyuklama olacak; onlar bundan uyku tadım duyarlar. Nihayet kabirdekiler, bu sayhayı duyunca, böyle diyecekler.

İbn Abbâs, Übeyy b. Kâ'b ve Katâde'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Allah, iki nefha arasında kabir ehlinden azabı kaldıracak. Böylece onlar bu arada rahat uyuyacaklar. Sonra kabir ehli, ikinci nefha ile diriltilip de, kıyametin korkunç hallerini gördüklerinde bunu söyleyecekler.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, Cehennemi ve içindeki çeşitli azapları gördüklerinde, kabir azabı onun yanında uyku gibi kalacak. İşte o zaman bunu söyleyecekler.

B- "Bu, Rahman'ın vaadettiğidir; Peygamberler de gerçekten doğru söylemişlerdir."

Bu kelâm, melekler veya mü’minler tarafından onlara verilmiş cevaptır. Onların sorusunun (bizi kabrimizden kim kaldırdı?) üslubuna göre, cevap verilmeyip böyle cevap verilmesi, küfürlerini kendilerine hatırlatmak, ondan dolayı kendilerini takbih etmek ve bir de şu noktaya dikkat çekmek içindir: kendilerini ilgilendiren, kabirlerinden kaldırılmanın kendisini sormalarıdır; yoksa kaldıranı sormaları değildir. Sanki mü’minler, onlara şöyle cevap vermişler: sizi kabirlerinizden kaldıran Rahman'dır. O, size gönderdiği kitaplarda bunu size vaat etmişti; size Peygamberler de göndermiş ve onlar da, bu doğru vaadi anlatmışlardı. Gerçek, sizin vehmettiğiniz gibi değil ki, siz, sizi kabirlerinizden kaldıranı soruyorsunuz.

Diğer bir görüşe göre ise bu kelâm, kâfirlerin kelâmlarmdandır. Zira onlar, o zaman, vaktiyle Peygamberlerden dinlediklerini hatırlayacaklar da, bu kelâm ile, kendi nefislerine, yahut birbirlerine cevap vereceklerdir.

Yahut mânâ şöyledir: "Bizi bu kabrimizden kim kaldırdı?" diyecekler. Rahmanin vaat ettiği ve Peygamberlerin de doğru olarak bildirdikleri haktır.

53
"Olan bir çığlıktan ibarettir. İşte o zaman onların hepsi huzurumuzda ihzar edilmişlerdir."

Yani yukarıda anlatılan nefha, Hazret-i İsrafil'in sûr'a üfürmesinden hâsıl olan bir çığlıktan ibarettir, işte o zaman onların hepsi, bir göz kırpması kadar bile gecikme olmaksızın huzurumuzda ihzar edileceklerdir.

Bu kelâm, kabirlerden kaldırılmanın ve hasrın nedenli korkunç olduğunu ve bunların gerçekleşmesi için zahirî sebeplere ihtiyaç olmadığını açıkça bildirmektedir.

54
"İşte o gün hiçbir kimse, en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz de ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız."

Yani o gün, iyi olsun, kötü olsun, hiçbir kimse, en ufak bir zulme uğramaz ve siz de ancak, dünyada işlediğiniz günahların karşılığını bulursunuz.

Bu hitabı (siz de...), mü’minlere de teşmil etmek ise mümkün değildir; çünkü Allah, mü’minlerin mükâfatlarını verecek ve kendi lûtfunden onu kat, kat arttıracaktır.

Bu kelâm, onların, kendileri için hazırlanmış olan azabı gördüklerinde, hakkı tahkik ve onları kınamak için kendilerine söylenecek olanı hikâye etmektedir.

55
"Cennettekiler, o gün gerçekten sevinç ve neşe içinde sefa sürerler."

Bu kelâm da, onların üzüntü ve pişmanlıklarını arttırmak için kendilerine söylenecek olanlar cümlesindendir. Zira kendi kötü halleri belirtildikten sonra düşmanlarının iyi hallerinin bildirilmesi, onların üzüntülerini daha da arttırmaktadır.

Bunun hikâye edilmesi, kâfirleri, içinde bulundukları küfürden caydırmak ve mü’minlerin güzel davranışlarını benimsemeleri içindir.

Âyetteki meşguliyetten murat, kafalarını tamamen meşgul edip başka şeyleri tamamen unutturan lezzetlerdir.

Yahut bu meşguliyetten murat, bakire hurilerle ilişkileridir. Yahut çalgı çalıp eğlenmeleridir.

Yahut ziyaretleşmeleridir.

Yahut Allah'ın onları ağirlamasıdır.

Yahut bu meşguliyet, onların, Cehennem ehlinden meşgul olmalarıdır.

Yahut Cehennemde bulunan ailelerinden meşgul olmaları, onlar için üzülmemekti ve onların haline aldırmamalarıdır ki, içinde bulundukları nimetlerin tadı kaçmasın.

Bu görüşlerin her biri, selef âlimlerinin birinden rivâyet edilmiştir. Şu halde selef âlimlerinin bu görüşlerinden muratları, meşguliyetlerinin bunlardan ibaret olduğunu belirtmek değil, fakat bunların da, onlari meşgul eden nimetlerden olduklarım beyan etmektir.

56
"Onlar ve eşleri gölgelerde tahtlar üzerine yaslanmışlardır."

Burada, Cennet ehlinin zevk ü sefa ile meşguliyetleri ve onların neşe ve sevinçlerini arttıran, eşlerinin de yanlarında olacakları anlatılmaktadır.

57
"Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları da yerine getirilir."

Bundan önce, Cennet ehlinin, ünsiyet verici meclisleri ve her türlü üzüntüden uzak mahfilleri anlatıldıktan sonra, onların, içinde bulundukları meşguliyet ve neşenin keyfiyetini iyice beyan etmek için, orada faydalanacakları yiyecekler, içecekler ve tadacakları cismi ve ruhî lezzetler (icmalî olarak) beyan edilmektedir. Yani Cennette Cennet yaranı için, meyve çeşitlerinin her birinden bolca meyveler vardır ve onların bütün büyük arzuları da, yahut sevinç ve neşe kaynaklarından arzu ettikleri her şey kendilerine sağlanır.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, Cennet yaranı, gıptaya şayan en büyük sevinç ve neşe içinde olacaklardır.

58
"Onlara rahîm rabtan söylenen selam vardır."

Yahut onların arzu ettikleri, rahîm Rabb tarafından melek vasıtasıyla veya ziyadesiyle tazimleri için vasıtasız olarak söylenen selam vardır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Melekler, Cennet ehlinin yanına girip âlemlerin Rabbinin selamım onlara iletirler."

59
"Ey günahkârlar! Siz de ayrılın bugün!"

Yani Cennet ehli, ifâde edilmesi mümkün olmayan sevinç ve neşelerle meşgul olacaklar; daimî nimetlere erişecekler. İşte o zaman şöyle denilecek: "Cennet ehlinin gözleri aydın! Siz günahkârlar da, onlardan ayrı olarak kendi yerlerinize gidin!"

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yani ey günahkârlar! Siz her hayırdan uzak kalın!"

Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre, her kâfirin Cehennemde bir evi olacak; o, o eve kapatılacak ve ne kendisi, başkalarını görebilecek, ne de başkaları, onu görebilecek.

60
Bak. Âyet 61.

61
"Ey âdem oğulları! "Şeytana ibadet etmeyin (tapmayın); çünkü o, sizin apaçık bir düşmanınızdır. Bana ibadet edin. Dosdoğru yol budur!" diye size emir vermedim mi?"

Bu kelâm da, daha önce geçen ayrılına emri ile bundan sonra gelecek Cehenneme girmeleri emri arasında, Cehennem ehline kınama, ilzam ve susturmak olarak söylenecek olanlara dâhildir.

Allah'ın bu emirlerinden murat, "ve şeytanın peşine düşmeyin; çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır." (Bakara: 168, 208; En'âni: 142), "ey âdem oğulları! Şeytan, ana-babanizı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak Cennetten çıkardığı gibi sizi de aklatmasın..." (A'raf: 27) âyetleri ile bu konuda vârid olan diğer âyetlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu emir, insanların ruhları, Hazret-i Âdem'in belinden çıkarılıp kendi nefislerine şahit tutularak onlardan alınan sözdür.

Bir diğer görüşe göre ise, insanlar için yaratılmış olan ve Allah'ın ibadetini emredip başkasına tapmayı men' eden akli ve sözlü kesin delillerdir.

Şeytana ibadet etmekten murat, insanlara vesvese verdiği ve cazip gösterdiği şeylerde ona itaat etmektir. Buna ibadet denilmesi, ondan ziyadesiyle sakındırıp nefret ettirmek için ve bir de Allah'a ibadet karşılığmda vaki olduğu içindir.

Burada yasak (şeytana tapmamak), emre (Allaha ibadet etmek) takdim edilmiş, çünkü boşaltıp temizlemek, süslemeden önce yapılmaktadır. Bir de, "dosdoğru yol budur" cümlesi ile bu emir arasında bağlantı sağlanması içindir. Çünkü bu cümledeki "bu" işareti, Allah'a ibadeti göstermektedir ki, o da, tevhit ve İslam'dan ibarettir. Nitekim "işte bana varan dosdoğru yol budur." (Hîcr: 41) ve: "Ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üstüne oturacağım." (A'raf: 16) âyetlerindeki dosdoğru yoldan da murat olan budur.

62
"Yemin olsun ki, şeytan, sizden birçok nesilleri yoldan çıkarmıştır. Hâlâ akıl etmiyor musunuz?"

A- "Yemin olsun ki, şeytan, sizden birçok nesilleri yoldan, çıkarmıştır."

Bu cümle, o kâfirleri kınamayı ağırlaştırmak ve takbihi tekit etmek içindir. Zira burada, onların işledikleri cinÂyetin, sadece ahdi bozmaktan ibaret olmayıp fakat onun yanı sıra bir de, görmekte oldukları, eski ümmetlerin, şeytana uymaları sebebiyle uğratıldıkları cezalardan da ders almadıkları anlatılmaktadır. Bu itibarla âyetteki hitap, Mekke kâfirlerinin de dâhil oldukları Peygamberimizin muasırı olan kâfirler içindir. Onlara ziyadesiyle kınama ve takbih yapılması, cinayetleri kat, kat olduğu içindir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, şeytan, sizden birçok insanları veya sınıfları, üzerinde sebat etmenizi emrettiğim dosdoğru yoldan saptırmıştır, işte bundan dolayı onlara öyle korkunç cezalar isabet etmiştir ki, bunların haberleri ufukları doldurmuş ve eserleri asırlar boyu kalmıştır.

B- "Hâlâ akıl etmiyor musunuz?"

Yani siz, onların uğradıkları cezaların kalıntılarını gördüğünüz halde, dalâletleri yüzünden bu cezalara uğratıldıklarım akıl etmiyor musunuz? Yahut siz, hiçbir şey akıl etmiyor musunuz? Niçin onların, içinde bulundukları dalâletten vazgeçmiyorsunuz ki, sizin başınıza da felaket gelmesin.

63
"İşte bu size vaat edilen Cehennemdir."

Bundan önce zikredilen kınama, takbih, ilzam ve iskât tamamlandıktan sonra Cehennemin kenarına geldiklerinde onlara bu şekilde hitap edilecektir Yani şeytana uymanız karşılığında, Peygamberlerin lisanıyla size vaat edilen Cehennem, işte budur. Nitekim: "Yemin olsun ki, sen ve sana uyanların hepsiyle Cehennemi dolduracağım." (Sâd: 85), "onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki, hepinizin cezası, tam bir ceza olan Cehennemdir." (Isrâ: 63), "İblis dedi ki: öyle ise, beni azdırmana karşılık, and içerim ki, onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üstüne oturacağım." (A'raf: 16) âyetleri ile daha birçok âyette de bu husus anlatılmıştır.

64
"İnkârınızdan ötürü, bugün oraya düşün.."

Bu emir, aşağılama ve cezalandırma emridir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Tat bakalım. Hani sen kendince en güçlü idin." (Duban: 49)

Yani sizin dünyadaki devamlı küfrünüzden dolayı bugün Cehenneme yukarıdan girin ve onun türlü azaplarını tadın.

65
"Bugün ağızlarına mühür vururuz da, yaptıklarını bize elleri anlatır; ayakları da şahitlik eder.

Burada gaip zamirinin kullanılması (ağızlarına), şunu bildirmek içindir: onların çirkin halleri, kendilerinden yüz çevrilmesini ve çirkin hallerinin başkalarına anlatılmasını gerektirmektedir. Bir de, böyle ifâde edilmesi, bunun, mühürlenmenin gereklerinden olduğuna işaret vardır. Zira hitap etmek, cevap almak içindir. Halbuki orada artık cevap tamamen kesilmiştir.

Yani onların ağızlarına mühür vurulup konuşmaktan men' edilirler.

Rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü kâfirler, kendi küfürlerini inkâr edip tartışmaya girecekler. O zaman onların komşuları, aileleri ve yakınları, onların aleyhinde şahitlik edecekler. Bunun üzerine de müşrik olmadıklarına yemin edecekler. İşte o zaman onların ağızlarına mühür vurulur ve elleri ile ayakları konuşmaya başlar.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir:

"Kıyamet günü bazı kullar diyecekler ki: kendimden başka hiç kimsenin şahitliği beni bağlamaz" diyecekler, işte o zaman, onların ağızlarına mühür vurulacak ve onun azasına: "Siz konuşun" denilecek. Onun azası da, yaptıklarını anlatacak. Sonra konuşmasına izin verilecek. O da diyecek ki: "Öyle ise, siz, Allah'ın rahmetinden uzak olasınız! Ben sizin yüzünüzden dalâlete düştüm." 3

3 Müslim/Kitabü'z Zühd, hadis: 17

Diğer bir görüşe göre ise, azanın konuşturulması ve sahibinin yaptıklarına şahitlikleri, günah izlerinin onlarda görülmesidir.

66
"Biz dilesek, muhakkak gözlerini silme kör yapardık da yolda koşuşup dururlardı; ama nasıl göreceklerdi?"

Yani biz, dilesek, kesinlikle gözlerini, göz çukurları bile olmayacak şekilde dümdüz kör yapardık. O zaman onlar, her zaman gittikleri yolu bulmaya çalışırlardı; ama o yolu nasıl bulacaklardı?

67
"Biz dileseydik, şüphesiz oldukları yerde onları meshederdik (şekillerini değiştirirdik) de, ileri gitmeye de, geri dönmeye de güçleri kalmazdı."

Yani biz, dilesek, şüphesiz onların suretlerini değiştirmek ve kuvvetlerini iptal etmek suretiyle kendilerini başka şekillere sokardık.

İbn Abbâs diyor ki:'Yani onları maymunlar ve domuzlar şekline sokardık."

Diğer bir görüşe göre ise, yani onları taşlara dönüştürürdük.

Katâde' den rivâyet olunduğuna göre ise, "yani onları yatalak kötürümler haline getirirdik."

Bu iki şart cümlesinin zikredilmesi, sadece, Allah'ın, onların gözlerini silme kör yapmaya ve şekillerini değiştirmeye muktedir olduğunu beyan etmek için değil, fakat onlarin, küfürleri, ahitlerini bozmaları ve kendileri gibi insanların yok olma kalıntılarını görmekten ders almamaları sebebiyle, âhirette ağızlarına mühür vurma cezasına uğrayacakları gibi, dünyada da bu cezaya çarptırılmaya müstahak bulunduklarını, ancak bunun tek engeli, ilahi iradenin buna taallûk etmemesi olduğunu beyan etmektir. Yani eğer biz, onların, cinâyetleriyle hak ettikleri silme kör yapılmaları ve şekillerinin değiştirilmesi cezalarını dileseydik, bunu mutlaka yapardık; fakat biz bunu, mühlet verilmesini gerektiren rahmet ve hikmet kanunumuz gereğince dilemedik.

68
"Eme uzun ömür verirsek, biz onun gelişmesini tersine çevririz. Yine de akıl etmeyecekler mi?"

Yani biz, uzun ömür verdiğimiz kimsenin, bedenî ve hissi gelişmesini, önce yarattığımızın tersine çevririz. Böylece gittikçe onun zafiyeti artar; kuvveti eksilir; bünyesi çöker; şekil ve sureti değişir; sonunda beden zafiyetinde, akıl azlığında, anlayış ve idrâkten uzaklaşmakta çocuk haline benzer bir hale gelir.

Yine onlar, bunu görüp de akıl etmiyorlar mı ki, buna muktedir olan bir zât, onların gözlerini silme kör yapmaya ve şekillerini değiştirmeye de Kaadirdir ve bunların olmaması, ilâhî iradenin ona taallûk etmemesinden dolayıdır.

69
"Biz, Peygamber'e şiir öğretmedik. Zaten bu ona yaraşmazdı. Bu, bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân'dır."

A- "Biz, Peygamber'e şiir öğretmedik."

Kâfirler, Peygamberimizin bir şâir olduğunu ve söylediklerinin de şiirden ibaret olduğunu söylüyorlardı. İşte bu kelâm, onların bu iddialarını ret ve iptal etmektedir.

Yani biz, Peygamber'e Kur’ân öğretmekle sür öğretmedik, üstelik Kur’ân da, zaten şiir değildir. Zira şiir, külfede uydurulan, süslü ve sanatlı sözlerden vezin ve kafiyeli olarak, hayal ve boş evham üzere kurulan kelâmdır. Şimdi, şânı yüce, beşer kelâmına benzemekten münezzeh, çeşitli hikmetlerle ve üstün hükümlerle dolu, iki cihan saadetine eriştiren Kur’ân'ın bununla ne alakası var! Onların zihinleri nasıl karmakarışık olmuş da bunları birbirlerine karıştırmışlar! Allah, onları kahreylesin; nasıl haktan döndürülüyorlar!

B- "Zaten bu ona yaraşmazdı."

Şiir söylemek, Peygamberimiz'e yaraşmadığı gibi, söylemeye çalışsa da, başaramazdı. Yani hücceti daha sabit ve hakkındaki şüpheler de daha çürük olması için, biz, Resûlüllah'ı, yazı yazmayı öğrenemeyen ûmmî bir insan kıldığımız gibi, şiir söylemeye çalışsa da, onu başaramayacak bir fıtratta yarattık.

Peygamberimizin şu sözlerine gelince: "Ena'nnebiyyü lâ kezib ena'bnü Abdulmuttalib

/ ben, Peygamberim; yalan yoktur. Ben, Abdulmuttalib'in oğluyum".

"Fici enti illa ısbeun demeyti ve fî sebilillahi mâ lekayti

/ sen ancak kanamış bir parmaksın ve bu, Allah yolunda olmuştur." 4

4 Buharî/Kitabü'l Cihad, bab: 52, 61, 97, 167; Müslim/ Kitabü'l Cihad, hadis: 78, 80; Tirmizî/Kıtabü'l Cihad, bab: 15, Ahmed b. Hanbel Müsnedı: 4/280, 281, 289, 304

Bu iki kelâm, şiir şeklinde düzenlenmesine kasıt ve azim olmaksızın, tesadüfen böyle vârid olmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, "bu ona yaraşmazdı" cümlesindeki zamir, Kurana râcidir. Yani Kur'ân'ın şiir olması yaraşmazdı.

C- "Bu, bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır."

Yani Kur'ân, ancak Allah tarafından bir öğüt ve insanlar ile cinler için bir irşattır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bu Kur'ân, ancak âlemlere bir öğüttür." (Tekvîr: 27) ve yine Kur'ân, ancak semavî bir kitaptır ve böyle olduğu da apaçıktır. Yahut o, hak ile bâtılı birbirinden ayırt eden, mihraplarda, mabetlerde okunan ve okunması ile içindekilerle amel edilmesi, iki cihan saadetine vesile olan bir kitaptır.

O halde Kur'ân'ıle kâfirlerin, hakkında söyledikleri arasında ne alaka vardır.

70
"Diri olan kimseyi uy arasın ve kâfirlere o azap hükmü hak olsun diye."

Yani Kur'ân, yahut Resûlüllah, akıl ve tefekkür sahibi olan kimseyi uyarsın. Zira gafil olan kimse, ölü gibi sayılır.

Yahut Allah'ın ilminde mü'min olan kimseyi uyarasın. Zira ebedî hayat, îman ile hâsıl olmaktadır.

Uyarma, diri kimseye tahsis edilmiş, çünkü uyarıdan faydalanan o kimselerdir.

Ve küfürde ısrar edenlere de azap hükmü hak olsun diye.

Bu kâfirlerin, diri karşıtı olarak zikredilmesi, bize bildiriyor ki, o kâfirler, ilâhî marifet olan hayat eserleri ile hükümlerinden yoksun olduklarında dolayı hakikatte ölüler gibidirler.

71
"Görmediler mi ki, biz, kudret ellerimizin yaptığı şeylerden onlara davarlar yarattık. Böylece onlar bunlara mâlik olmuşlardır."

Yani onlar, tefekkür etmediler mi, düşünmediler mi ve bizzat müşahede etmek gibi anlamadılar mı ki, biz, onların faydalanmaları için bizzat kudret ellerimizin var ettiği şeylerden davarlar yarattık. Böylece onlar, bu davarlara sahip olmuşlardır ve onları kullanmaktadırlar; bu hayvanların faydaları onlara mahsus kılınmıştır; başkaları bunlara müdahale etmemektedir.

Yahut onlar, bizim, kendilerine verdiğimiz kudret ve imkân ile ve o hayvanları emirlerine teshir etmekle, bu hayvanları zaptetmeye ve kullanmaya muktedir bulunuyorlar. Nitekim bir şâir de diyor ki:

"Asbahtü lâ emlikü's silaha ve lâ emlikü re'se'l beîri in neferâ / benden kaçarlarsa (Allah, müsahhar kılmasa), ne silah taşıyabilirim; ne de devenin başını zaptedebilirim."

Ancak birinci görüş, daha zahirdir; çünkü ona göre bundan sonraki cümlede zikredilen nimet, kendi başına ayrı bir nimet olur ve makablinin devamı olmaz.

72
"Ve o hayvanları onların emrine verdik. İşte onların bir kısmı binitleridir; bir kısmından da yemektedirler, "

Yani biz, bu hayvanları onlara öyle itaatli kıldık ki, diledikleri hiçbir şeyde ve hatta boğazlanmakta bile onlara isyan etmezler. Nitekim "işte onların bir kısmı..." cümlesi, bunu bildirmektedir.

73
"Ve bu hayvanlarda onlar için daha nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Yine de mi şükretmeyecekler?"

Yani bu hayvanların her iki kısmında (binit olarak kullanılan kısım ile etlerinden faydalanılan kısım), derileri ile yünlerinden faydalanmak öküzlerle çift sürmek gibi onlar için daha nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Onlar bu nimetleri gördükleri, onlardan faydalandıkları halde yine de bu nimetleri bahşeden Allah'a şükretmeyecekler mi?

74
"Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka birtakım ilâhlar edindiler."

Yani o kâfirler, karşılaştıkları işlerde kendileri tarafından yardım göreceklerini, yahut ahirette kendilerinden şefaat göreceklerini umarak, o üstün kudretin yegâne sahibi ve o büyük nimetleri kendilerine ihsan eden yegâne zât olduğunu bildikleri Allah'tan başka put ilâhlar edindiler ve ibadette onları Allah'a ortak koştular.

75
"Halbuki o ilâhların, kendilerine yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri bu ilâhlar için ihzar edilmiş askerlerdir."

Bu kelâm, onların görüşlerinin bâtıl olduğunu, umutlarının hüsran olacağını ve tedbirlerinin aksi sonuçlar vereceğini beyan etmektedir.

Yani onların o bâtıl ilâhları, kendilerine yardım edemezler. Aksine o müşrikler, bu ilâhları için ihzar edilmiş askerler olup ilâhları Cehenneme sevk edilirken kendileri onları uğurlayacaklar.

Diğer bir görüşe göre ise, yani kendileri dünyada ilâhların koruması, hizmetleri ve müdafaaları için hazırlanmış askerlerdir. Ancak Âyet-ı Kerime'nin nazmı, bu mânâya müsait değildir; çünkü bundan sonra âyetin mefhûmu buna terettüp ettiğine göre, burada ifâde edilen şey, onların, hüsrana uğramaları, boş umutlarını bağladıkları şeyden mahrum kalmaları ve durumun tersine dönüp umdukları hayır yerine şerrin terettüp etmesidir. Zira onların bu hüsranı, Peygamberimizin içinde bulunduğu ağır durumu hafifletir ve sevinmesini mucip olur. Müşriklerin, ilâhlarının hizmetine ve korumasına hazır bulunmaları ise, bundan uzaktır.

76
"Ey Resûlüm! Onların sözü artık seni üzmesin! Çünkü şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurdukların da biliyoruz."

A- "Ey Resûlüm! Onların sözü artık seni üzmesin!"

Bu olumsuz emir, zahire göre onların sözüne yönelik ise de, hakikatte Resûlüllah'a yönelik olup kinaye yoluyla Resûlüllah'ın, üzülmemesini en beliğ ve kuvvetli şekilde ifâde etmektedir. Zira bir şeyin sebeplerini ve unsurlarını nehy etmek, onun delilî olarak nehyetmek ve sebeplerini iptal etmek demektir.

B- "Çünkü şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarım da, açığa vurdukların da biliyoruz."

Bundan önce mezkûr olumsuz emrin illeti zımnî olarak anlatıldıktan sonra burada da illeti sarih olarak anlatılmaktadır. Zira Allah'ın, gizli ve açığı bilmesi, kesin olarak mükafat ve cezayı gerektirmektedir. Yani biz, onların, gizli olsun, açık olsun, bütün cinayetlerinin cezalarını vereceğiz; bizim ilmimizden en ufak bir şey, gizli kalmaz.

Bu kelâm, Peygamberimizi fazlasıyla fes elk etmektedir.

Âyette gizlinin, açıktan önce zikredilmesi, ya Allah'ın ilminin, her şeye şamil olduğunu kuvvetlice ifâde etmek içindir. Sanki Allah'ın, onların gizlediklerini bilmesi, açığa vurduklarını bilmesinden önce gelmektedir. Halbuki hakikatte Allah'ın ilmine göre ikisi de birdir. Çünkü Allah'ın, her şeyi bilmesi, onların suretlerinin hâsıl olması yoluyla değil; fakat her şeyin, kendi nefsinde var olması, Allah'a göre onun bilinmesidir. Bu mânâda ise, açık ve gizli eşya arasında hiçbir fark kalmaz.

Yahut gizlinin açığa takdimi, gizlinin mertebesinin, açık mertebesinden önce olduğu içindir. Zira ne kadar gizli varsa, ya kendisi, yahut ilk unsurları, ondan önce kalpte gizlidir. Bu itibarla ilâhî ilmin, onun ilk haline taallûku, hakikatte ikinci haline taallûkundan önce olmaktadır.

77
"İnsan görmedi mi ki, biz, şüphesiz kendisini meniden yaratmışız. O ise, hemen bize apaçık bir hasım (çetin bir düşman) kesilmiştir."

A- "İnsan görmedi mi ki, biz, şüphesiz kendisinin meniden yaratmışız."

Yani insan tefekkür edip de, kesin olarak anlamdı mı ki, biz, kendisini şüphesiz meniden yaratmışız.

Yahut onlar, Allah'ın, yaşama imkân ve sebeplerini yarattığını anlamadılar mı? Ve Allah'ın, onların nefislerini de yarattığını da anlamadılar mı? Halbuki bunları anlamak, gayet açık ve çok da önemlidir. Bunların birincisi, çirkindir; ikincisi ise, daha da çirkindir.

Bundan önceki kelâm, ellerinde bulunup tevhit ile İslam'ı mucip olan o büyük nimetleri gördükten sonra Allah'a ortak koşmalarının, apaçık bir bâtıl olduğu beyan edildikten sonra burada da, o kâfirler, kendi nefislerinde en açık ve adıl deliller gördükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinin pek açık bir bâtıl olduğu beyan edilmektedir.

Kimilerinin dediği gibi, bu kelâmın, Resûlüllah'a teselli olup onların söylediklerinin, haşiri inkâr etmelerine göre ehven olduğunu beyan ettiği görüşü ise, asla kabule şayan değildir.

B- "O ise, hemen bize apaçık bir hasım (çetin bir düşman) kesilmiştir."

Yani insan görmedi mi ki, biz, kendisini en değersiz ve önemsiz bir varlıktan yaratmışız. O ise, yaratıksın başlangıcının, pek açıkça sıhhatine ve tahakkukuna şahitlik ettiği bir hususta bize husumet ve bâtıl bir mücadele göstermektedir.

Rivâyet olunuyor ki, aralarında Übeyy b. Halef, el-Cümehî, Ebû Cehil, As b. Vâil ve Velid b. Muğîre'nin de bulunduğu bir cemaat, bu konuyu kendi aralarında konuşurken, Übeyy b. Halef dedi ki: "Görüyorsunuz Muhammed ne diyor: Allah, ölüleri muhakkak tekrar diriltecekmiş." Ubeyy b. Halef, sonra şunları söyledi: "Lât ve Uzzâ'ya yemin ederim ki, ben ona gidip kendisiyle tartışacağım." Übeyy b. Halef, eline çürümüş bir kemik aldı ve onu eliyle ufalayarak şöyle dedi: "Ey Muhammed! Sana göre, bu kemik böyle çürüdükten sonra Allah, onu tekrar diriltecek mi?" Peygamberimiz de: "Evet, seni de diriltecek ve seni Cehenneme koyacaktır" buyurdu, işte o zaman bu âyet-ı kerime nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o ise, önemsiz bir su iken, sonra mümeyyiz, tartışmaya muktedir, içindekini fesahade anlatıp açıklayan bir adam olmuştur.

78
"Yaratılışını unuttu da, bize misal getirmeğe kalkıştı. Ve: "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" dedi."

A- "Yaratılışını unuttu da, bize misal getirmeğe kalkıştı."

Yani o kâfir, bizim, onu mezkûr şekilde yarattığımızı - ki, bu, onun getirdiği misalin bâtıl olduğuna açıkça delâlet etmektedir- unuttu da, bizim şânımız hakkında öyle garip bir misal getirdi ki, garabet ve akıldan uzak olmak bakımından masal gibi bir şeydir. O da, bizim, kemikleri diriltmemizi inkâr etmesidir.

Yahut kendi iddiasına göre garip bir misâl getirdi: onu imkânsız gördü; onu masal kabilinden saydı ve onu pek şiddetli bir şekilde inkâr etti. Bu da, bizim, onu diriltmemizdir. Ve o, bizim için yaratılmışlardan misâl getirdi; bizim kudretimizi onların kudretine kıyasladı ve hepsini reddetti.

B- "Ve: "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" dedi."

Yani çürümüş kemiklerin diriltilme sini şiddetle ve kesinlikle inkâr ederek böyle dedi. Yani kemikler, bu kadar çürümüş ve hayattan son derece uzaklaşmış iken, bunları kim diriltecek?

Kemiklerde de hayat olduğunu savunan ve ölmüş çatıkların kemiklerinin necis olduğu hükmünü buna bina eden İslam âlimleri, mesnet olarak bu âyetin zahirini göstermektedirler. Bizim hanefî âlimleri ise, tıpkı lallar gibi kemiklerde de hayat olmadığını savunurlar ve derler ki; kemiklerin dıriltilmesinden murat, duyarlı bir canlı bedeninde kemiklerin taze ve nemli hale getirilmesidir.

79
"Ey Resûlüm! De ki: onları lîk defa yaratmış olan zât diriltecek. Zaten o, her bir yaratışı hakkıyla bilendir."

A- "Ey Resûlüm! De ki: onları ilk defa yaratmış olan zât diriltecek."

Yeni ey Resûlüm! Onlara, hakikate delâlet eden o unuttukları fıtratı kendilerine hatırlatmak ve kendilerini, hakikate şahitlik edecek yola İrşat etmek üzere bunu söyle. Zira ilâhî kudret eski hali üzere bakidir. Çünkü ilâhî kudrette değişiklik olması imkânsızdır. Ve hayat konusu olan madde, de, eski hali üzeredir.

B- "Zaten o, her bir yaratışı hakkıyla bilendir."

Yani Allah, yaratışın, inşa (baştan yaratma) ve iade olarak icat etmenin keyfiyetlerini tafsıfatlarıyla eksiksiz olarak bilmektedir; O'nun ilmi, her şahsın çürüyüp dağılmış olan parçalarının büyüklerini de, küçüklerini de, birbirleriyle olan bitişik, ayrı, birleşme ve ayrılma vaziyetlerini de tamamıyla kuşatmıştır. Binaenaleyh Allah, onlarin hepsini, daha önceki kuvvetleriyle beraber eski durumuna iade edecektir.

80
"O yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz."

Bu yeşil ağaç, dişisine Afar ve erkeğine de Marh denilen bir ağaçtır, (kimilerine göre kızıl söğüt ağacıdır) ateş yakmak, için onlardan iki budak kesilir. Kesilen budaklardan su damlar. Sonra erkek budak olan Marh, dişi budak olan Afar'a sürtülünce, Allah'ın izniyle ateş yakılmış olur.

İşte yemyeşil ağaçta, keyfiyet olarak ateşe zıt olan su bulunduğu halde, ondan ateş çıkarmaya Kaadır olan Allah, önceleri taze ve nemli iken sonra kuruyup çürümüş olan kemiği eski haline döndürmeye haydi, haydi muktedirdir.

81
"Bütün gökleri ve yeri yaratan zât, onların benzerini yaratmaya Kaadir değil midir? Elbette Kaadirdir. Zaten yegâne hallak ve alîm O'dur."

Bu kelâm, başkasının sözünü hikâye etmek olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olup Peygamberimize, müşriklere söylemesinin emredildiği cevabin mefhumunu tahkik etmek ve onları hüccetle ilzam etmek içindir.

Yani başta hiçbir ana madde yok iken, onlari yoktan yaratan ve yemyeşil ağaçtan onlar için ateş çıkaran ve bunca büyüklükleriyle ve muazzam düzenleriyle bütün gökleri ve yeri yaratan Allah, onlar gibi bu varlıklara nispetle küçük ve önemsiz olan varlıkları yaratmaya Kaadir değil midir! Elbette ki, Kaadirdir. Zira akıl pek açık olarak hükmediyor ki, gökleri ve yeri yaratmaya Kaadir olan zât, insanları yaratmaya haydi, haydi Kaadirdir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Muhakkak ki, şu gökleri ve bu yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyüktür." (Mü'min: 57)

82
"O, bir şey yaratmak istediği zaman yaptığı iş, "ol!" Demekten ibarettir. O da hemen oluverir."

Yani Allah, büyük, küçük herhangi bir varlığı yaratmak istediği zaman, gereken şey, kudretinin ona taallûk etmesidir. İşte o yaratılmak istenen şey, başka bir şeye asla tevakkuf etmeksizin hemen oluverir.

Bu kelâm, temsil kabilinden olup, Allah'ın dilediği konularda ilâhî kudretin tesiri, başka bir şeye tevakkuf etmeksizin, süratle hâsıl olmak bakımından, emrine mutlaka itaat edilen bir âmirin, kendisine son derece itaatli olan bir memura verdiği emre benzetılmektedir.

83
"İmdi, her şeyin hükümranlığı ancak kendi elinde bulunan Allah'ın şânı ne kadar yücedir! Zaten siz O'na döndürüleceksiniz."

A- "İmdi, her şeyin hükümranlığı ancak kendi elinde bulunan Allah'ın şânı ne kadar yücedir!"

Bu kelâm, Allah'ı, o kafirlerin vasıflandırdıkları sıfatlardan tenzih etmekte ve yüce şânı hakkında onların söylediklerinden taaccüp ettirmektedir.

Âyetin metnindeki "F" (imdi) harfi, işaret ediyor ki, Allah'ın açıklanan sânları, O'nun münezzeh olduğunu ve en mükemmel şekilde tenzih edilmesini gerektirmektedir. Nasıl ki, O'nun, külk ve mutlak mânâda mâlik olarak vasıflandırılması da, bunu en mükemmel şekilde, mucip olduğunu bildirmek içindir.

B- "Zaten siz O'na döndürüleceksiniz."

Bu kelâm, mükâfat ve ceza vaadini açıkça ifâde etmektedir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Ben, önceleri Yâsîn'in ve onu okumak hakkında rivâyet edilen faziletlerin sebebini, bu faziletlerin niçin bu sûreye tahsis edildiğini bilmiyordum. Meğer bu âyetten dolayı imiş!"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Her şeyin kalbi vardır; Kur’ân'ın kalbi de Yâsîn süresidir. Her kim onu Allah rızası için okursa, Allah, onu bağışlar ve yirmi iki kere Kur’ân'ı hatmetmenin sevabını ona verir." 5

5. Timıizî/Kitabu Sevabi'l Kur’ân, bab: 7; Darimî/Kıtabu Fezail'il Kur’ân, bab: 21

Yine rivâyet olunuyor ki, ölüm meleği (Azrail), bir kimseye indiğinde orada Yâsîn sûresi okunursa, onun her bir harfine karşılık on melek iner. Bu melekler, onun önünde sat bağlayarak, kendisine rahmet ve mağfiret dilerler; onun cenazesinin yıkanmasında bulunurlar; defne götürülürken cenazesini izlerler; ona rahmet dilerler ve defni sırasında da orada bulunurlar.

Yine, bir kimse, can vermeden önce Yâsîn sûresini okursa, ölüm meleği, hemen onun ruhunu almaz; nihayet Cennet muhafızı Rizvan, Cennet şarabından getirip yatağında ona içirir; ondan sonra kendisi suya kanmış olarak ölüm meleği, onun ruhunu alır; kabrinde de hiç susamaz ve Cennete girinceye kadar da su içmek için Peygamberlerin havuzlarına ihtiyaç duymaz.

Yine Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kur’ân'da öyle bir sûre var ki, bu sûre, okuyucusuna şefaat eder ve dinleyicisine de mağfiret diler. İşte o, Yâsîn süresidir."

SÂFFÂT SÛRESİ

Bu sûre, Mekke' de inmiştir; 181 veya 182 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Saf, saf duranlara, ayrıca zecir edenlere, ayrıca zikir okuyanlara yemin ederim ki, hiç şüphesiz sizin İlâhınız bir tek İlâhtır."

Burada Allah, meleklerin sınıflarına yemin etmektedir.

Saf saf durmaktan murat, kendi belli makamlarında durmaları da olabilir. Nitekim âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Bizim her birimiz için belli bir makam vardır. Hiç şüphesiz biz orada saf, saf dururuz." (Sâffât: 164, 165)

Diğer bir görüşe göre ise, saf, saf olan, namazdaki meleklerin ayaklarıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, havadaki meleklerin kanatlarıdır.

Zecir edenler de, göklerdeki ve yerdeki cisimler ile diğer varlıkları onlara uygun olan yerlerde tutmalarıdır. Kulların günahlardan engellenmeleri ile şeytanların da vesveseden, azdırmaktan ve meleklerin konuşmalarına kulak tutmaktan engellenmeleri de, bu zecir edici meleklerin vazifeleri arasındadır.

Zikir okuyan melekler ise, Allah'ın âyetleri. Peygamberlere indirilmiş olan kitapları ile Tesbih, Takdis, Tahmîd (hamd) ve Temcîd (yüceltme) gibi şânı yüksek zikirlerdir.

Eğer saf, saf durmak, bütün bu meleklerin sıfatı ise, âyetlerdeki bu sıralama, ya en yüksek faziletin önce, saf saf durmak, sonra zecir etmek ve sonra da zikir okumak için olduğundan dolayıdır, yahut bunların aksi olduğundan dolayıdır. Yok eğer anılan vasıfların her biri, belli melek sınıfları için ise, âyetlerdeki bu sıralama, meleklerin faziletlerinin sıralamasıdır. Yani saf saf duran melekler, fazilet sahibidirler; zecir eden melekler ise, daha faziletlidir ve zikir okuyan melek de, hepsinden daha faziletlidir. Yahut da bunun aksidir.

Diğer bir görüşe göre ise, mezkûr âyetlerde zikredilen sıfatlardan murat, ilmiyle amel edip cemaatlerin saflarında duran, namazlarda ayakları sıra sıra olan, öğüt ve nasihatleriyle zecir eden, Allah'ın âyetlerini okuyan, şeriatlerını ve hükümlerini okutan âlimlerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, saf saf duranlardan murat, kenetlenmiş bir yapı gibi, savaş meydanlarında saf saf duran gazilerdir. Yahut onları saf, saf dizen kumandanlarıdır. Zecir edenler de, savaş için atlarını sürenler ve savaş meydanlarında düşmanı kovalayanlardır. Zikir okuyanlar da, savaş sırasında Allah'ın âyetlerini ve tesbihini okuyanlardır.

Başka bir görüşe göre ise, saf saf duranlardan murat kuşlardır. Nitekim diğer bir âyette de söyle denilmektedir: "Göklerde ve yerde bulunanlar ile saf, saf olan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?" (Nur: 41) zecir edenlerden murat ise, günahlardan alıkoyan her şeydir. Zikir okuyanlar da, Allah'ın kitabını okuyan herkestir.

Bir görüşe göre de, zecir edenler, Kur’ân'daki caydırıcı emirlerdir.

"Hiç şüphesiz sizin ilâhınız bir tek İlâhtır" cümlesi, tevhitten ibaret olan hakkı, onların konuşmalarındaki üsluba göre, tekidi yemin ile tahkik etmektedir. Bu cümle bir de, bundan sonra gelen burhan-ı natıka hazırlıktır.

3
O Kur’ân okuyanlara...

4
Muhakkak ki İlâhınız birdir.

5
"O, şu göklerin de, bu yerin de, aralarındakilerin de ve doğuların da Rabbidir."

Zira bunların varlığı ve bu hârika nizamda düzenlenmesi, yaradan in varlığına, sınırsız ilim ve kudretine en açık delillerdendir ve birliğinin en âdil şahididir. Nitekim" eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök nizamı kesinlikle bozulurdu." (Enbiyâ: 22) âyetinin tefsirinde izahı geçti.

Âyette "doğular" dan murat, güneşin doğduğu yerlerdir. Bu doğuş yerleri de, her gün değişmektedir. Zira bunlar üç yüz altmış tane olup güneş, Her gün birinden doğmaktadır. Güneşin doğuş yerlerine göre, batış yerleri de değişmekte olup her gün birinden batmaktadır. Bir âyette: "İki doğunu ve iki batinin Rabbidir." (Rahman: 17) denilmesi, yaz ile kış doğuları ve batıları demektir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Şüphesiz biz, yakın göğü hârika bir süsle, yıldızlarla bezedik ve onu itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk."

Yıldızlar, kendileri, birbirlerine göre olan durumları itibarıyla pek büyük bir süstür.

Yıldızların süsünden, onların ışıkları da kastedilmiş olabilir. Nitekim İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, "yıldızların süsü, onların ışıkları demektir" demiştir.

Yıldızların süs olmaları, onlara bakanlara göredir. Sabit olsun, gezegenler olsun, bütün yıldızlar, bakanlara, dünya semasında, hârika ve pek mükemmel bir şekilde parlayan inciler gibi gözükmektedir. İleri sürülen görüş gerçek olsa bile, sabit yıldızların, sekizinci felekte ve ay dışındakilerin de orta felekte bulunmaları, bu hârikalığa bir halel getirmemektedir.

Yıldızların, itaat dışına çıkan şeytanlardan koruma olmaları, onlardan şeytanlara parlak ateş atılmak suretiyle gerçeklesmektedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yemin olsun ki, biz, en yakın olan göğü kandillerle süsledik ve bunları şeytanlara atışlar kıldık..." (Mülk: 5)

8
Bak. Âyet 9.

9
"Onlar, melc-i âlâya kulak tutmazlar. Her yandan kovulup atılırlar ve onlar için süreli bir azap vardır."

A- Onlar, mele-ı âlâya kulak tutmazlar.

Bundan önce, göklerin şeytanlardan korunduğu beyan edildikten sonra burada da şeytanların hali beyan edilmekte ve onların nasıl kovulduklarına ve bu arada onların karşılaştıkları azaba da dikkat çekilmektedir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, mele-ı âla, kâtip meleklerdir. Yine ondan rivâyet olunduğuna göre, mele-ı âla, meleklerin eşrafıdır. Yani şeytanlar, bu meleklere kulak tutup onları dinleyemezler.

B- "Her yandan kovulup atılırlar ve onlar için sürek bir azap vardır.

Yani şeytanlar, göklere yükselmek istedikleri vakit, göklerin her tarafından kovulurlar ve onlar için, dünyada kendilerine ateş atılması azabından başka bir de ahirette sürekli şiddetli bir azap vardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ve onlara alevli ateş azabını hazırlamışızdır." (Mülk: 5)

10
"Ancak meleklerin konuşmalarından bir şey kapan olursa, onu da hemen bir delip geçen parlak ışık kovalar."

Şeytanlar, kulak tutup dinlemek için göklere yükseldiklerinde, ışıklarıyla sanki havayı delen parlak bir ışık onları kovalar ve onları öldürür, yahut onları yakar, yahut onları sersemletir. Derler ki; o şeytanlardan sağ kurtulanların yine bu işe dönmeleri, tıpkı gemi yolcuları gibi, sağ kalıp muradına ermeyi umduklarından dolayıdır.

11
"O halde ey Resûlüm! Sor onlara: yaratılışça onlar mı daha çetin, yoksa diğer varlıklar mı? Şüphesiz biz, onları cıvık çamurdan yaratmışızdır."

A- "O halde ey Resûlüm! Sor onlara: yaratılışça onlar mı daha çetin, yoksa diğer varlıklar mı?"

Yani ey Resûlüm! Mekke müşriklerine sor: onların yaratılışı mı daha kuvvetli, onların bünyeleri mi daha metin, yaratılması daha zor ve icatları daha meşakkatk, yoksa yarattığımız melekler, gök, yer ve aralarındakiler ile doğular, yıldızlar ve delici parlak ışıklar mı?

B- "Şüphesiz biz, onları cıvık çamurdan yaratmışızdır."

Zira insanlarla anılan varlıklar arasındaki fark budur. Yoksa onlarla Ad ve Semûd gibi kendilerinden önceki, ümmetler arasındaki fark değil. Bir de, burada kastedilen, ahiret hayatının ispatı ve onların imkânsız görmelerinin reddidir.

12
"Hayır! Sen hayret ediyorsun; Halbuki onlar alay ediyorlar."

Yani ey Resûlüm! Sen, Allah'ın, bu muazzam yaratılmışlar üzerindeki kudretine ve onların yeniden dirilmeyi inkâr etmelerine hayret ediyorsun; Halbuki onlar, senin taaccübünle ve yeniden dirilmeyi açıklamanla alay ediyorlar.

13
"Kendilerine öğüt verildiği zaman, öğüt almazlar."

Yani onların hiç değişmeyen hali şudur: Kendilerine bir öğüt verildiği zaman, hiç öğüt almazlar ve uhrevî hayatın doğruluğuna delâlet eden bir şey kendilerine hatırlatıldığı vakit, ondan istifâde etmezler. Çünkü onlar, son derece ahmak ve kısa görüşlüdürler.

14
Bak. Âyet 15.

15
"Bir mucize gördükleri zaman da maskaraya alırlar. Ve: "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değil" derler."

Yani onlar, uhrevî hayatın var olduğunu söyleyenin doğmluğuna delâlet eden bir mucize gördükleri zaman, onunla çok alay ederler ve onun büyü olduğunu söylerler. Yahut onu maskaraya almak için birbirlerini çağırırlar. Ve gördükleri büyük mucizenin apaçık bir büyüden başka bir şey olmadığını söylerler.

16
Bak. Âyet 17.

17

"Biz ölüp toprak ve kemikler olunca mı, biz hiç şüphesiz yeniden diriltileceğiz? O eski babalarımız da mı diriltilecek?" derler.

Yani bizim bedenlerimizin bir kısmı toprak olduğu ve bir kısmı da kemiklerden ibaret kaldığı zaman mı? . .

Burada toprak önce zikredilmiş, çünkü bedenin görünen kısımları toprak olmaktadır.

18
"Ey Resûlüm! Onlara de ki: evet, hem de siz aşağılık olarak diriltileceksiniz."

Yani ey Resûlüm! Onları susturmak için sen de kendilerine de ki: evet, hem de siz ve babalarınız aşağılık olarak diriltileceksiniz.

19
"Çünkü o diriltme, kulakları yırtan bir tek çığlıktan ibaret olacak. İşte o zaman onlar bakacaklar."

Yani siz bu diriltmeyi zor görmeyin; çünkü o diriltme, kulakları yırtan bir tek çığlıktan ibaret olacak. İşte o zaman onlar, mezarlarından canlı olarak kalkmış olacaklar ve eskisi gibi görecekler. Yahut kendilerine ne yapılacak diye bakacaklar.

20
"Eyvah bize! Bu, ceza günüdür" diyecekler.

"Bu, ceza günüdür" cümlesi, eyvah! demelerinin illeti ve sebebidir. Yani bu gün, amellerimizin karşılığıyla muamele edileceğimiz gündür.

Onlar, bunu anlayacaklar, çünkü dünyada, yeniden diriltileceklerini, hesaba çekileceklerini ve amellerinin karşılığının verileceğini duyuyorlardı. İşte onlar, yeniden dirilmeyi görünce, ondan sonra olacaklara da kesin olarak inanacaklar.

21
"İşte bu, yalanlamış olduğumuz hüküm günüdür."

Bu kelâm, takbih ve azarlama olarak melekler tarafından kendilerine söylenecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm da, onların birbirlerine söyleyeceklerine dâhildir.

22
Bak. Âyet 23.

23
"Allah, meleklere şöyle emredecek: Şu zâlimleri, onların ezvâcını (yoldaşlarını) ve Allah'tan başka tapmakta oldukları nesneleri de toplayın da, onlara Cehennem yolunu gösterin…

Bu hitap, zâlimlerin, yerlerinden mahşerdeki duruşma yerine, yahut duruşma yerinden Cehenneme sevk edilmeleri için Allah tarafından meleklere verilen emirdir; yahut meleklerin birbirlerine emridir.

Ezvâc (zevçler), kendi benzerleri olan günahkârlardır. Yani putlara tapanlar, bir arada ve yıldızlara tapanlar da bir arada sevk edileceklerdir. Nitekim diğer bir âyette de: "Ve siz üç ezvâc (sınıflar) olacaksınız." (Vakıa: 7) denilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, ezvâc, şeytanlardan olan arkadaşlarıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, kendi dinlerinde olan eşleridir.

Onların, kendi sınıfları içinde, yahut şeytan arkadaşlarıyla, yahut kendi dinlerinde olan eşleriyle ve Allah'tan başka taptiklarıyla sevk edilmeleri, üzüntü ve pişmanlıklarını arttırmak içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sevk, genel olup hem iyiler, hem de koniler içindir, İyiler ise: "tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlar ise, Cehennemden uzak tutulurlar." (Enbiyâ: 101) âyetiyle istisna edilmektedirler. Ancak malûmun olduğu üzere, burada konu olan özellikle müşriklerdir ve bu kelâm, hükmün illetini beyan etmek için zikredilmiştir. Binaenaleyh bu haşır emri genel olup da mezkûr âyetle tahsis yapılması söz konusu değildir.

"Onlara Cehennem yolunu göstermek", yani Cehennem yolunu onlara tarif etmek ve kendilerini ona yöneltmek, o kâfirlerle alay etmek mânâsını da taşımaktadır.

Ve onlar, duruşma yerinde durdurulacaklardır. Öyle sanılıyor ki, melekler, kendilerine emir verilince, onları. Cehenneme sevk etmek işinde acele edecekler. İşte bunun için meleklere bu durdurma emri verilecek.

Bu durdurmanın da, sorguya çekilmeleri için olacak. Bunun da önceden belirtilmesi, bu durdurmanın, af için, yahut azabın tehir edilmesiyle kısmen rahatlamaları için olmadığını, fakat sorguya çekilmeleri için olduğunu baştan bildirmek içindir. Ancak bu sorgu, kimi âlimlerin dediği gibi, itikatları ve amelleri hakkında olmayacak. Çünkü sorgu, onların Cehenneme götürülmeleri emrinden önce vaki olacak. Hayır! Bu sorgu, bundan sonra zikredileceği gibi, takbih, azarlama ve istihza yoluyla, Allah tarafından kendilerine söylenecekler içindir.

24
Ve onları habsedin (tutuklayın); çünkü onlar sorguya çekilecekler.”

25
"Size ne oldu ki, birbirinize yardım etmiyorsunuz?"

Yani size ne oldu ki, dünyada iddia ettiğiniz gibi birbirinize yardim etmiyorsunuz?

Bu soru, o zamânâ kadar tehir ediliyor, çünkü azabın gerçekleşeceği, yardıma şiddetle muhtaç olacakları ve yardımdan tamamen umutları kesileceği vakit, o andır. Bu itibarla o zamanki takbih ve azarlama, daha teshil olur.

26
"Hayır! Onlar, bugün zilletle boyun eğip teslim, olacaklar."

Yani bugün onların acizliği ortaya çıktığı ve bütün çareler tükendiği için, onlar zilletle boyun eğecekler. Yahut bugün acizlikten dolayı birbirlerini teslim edip perişan bırakacaklar. O halde hepsi de yardımdan mahrum kalacaklardır.

27
"Onların bir kısmı, diğer bir kısma yönelir, birbirlerine sorular yöneltirler."

Yani o zaman tâbiler ile reisler, yahut kâfirler ile arkadaşları birbirlerine yönelıp husumet ve tartışma yoluyla İtinama sorularını yöneltirler.

28
"Diyecekler ki: "Siz bize muhakkak sağdan gelirdiniz, "

Yani tâbiler, reislere, yahut hepsi arkadaşlarına diyecekler ki: siz dünyada en inandırıcı ve sağlam yoldan, yahut din yolundan, yahut hayır yolundan bize yaklaşıyordunuz ve sanki fayda sağlamak için yaklaşan kimse gibi bize yaklaşıyordunuz. Biz de size uyduk da, bu yüzden helâk olduk.

29
Bak. Âyet 30.

30
"Ötekiler diyecekler ki: "Hayır! Siz inanmış değildiniz. Bizim ise hiçbir baskımız yoktu. Hayır! Zaten siz azgın bir güruh idiniz."

Yani reisler veya arkadaşları da diyecekler ki: biz sizi îmandan alıkoymadık; siz kendi hür iradenizle îman etmediniz; siz îman etmek imkânına sahip olduğunuz halde îmandan yüz çevirip küfrü ona tercih ettiniz. Bizim sizin, hür iradenizi ortadan kaldıracak bir tahakkümümüz ve tasallutumuz üzerinizde yoktu. Hayır! Zaten siz azgınlığı tercih etmiş ve onda ısrar eden bir güruh idiniz.

31
"Onun için Rabbimizin hükmü üzerimize sabit oldu. Hiç şüphesiz azabı tadacağız."

Bu hükümden murat, "Yemin olsun ki, ben, sizin ve onların hepsinden Cehennemi mutlaka dolduracağım." (Sâd: 85) âyetinde anlatılan hükümdür.

Onların tadacaklarını söyledikleri azap, dünyada kendilerine vaat edilen azaptır.

32
"Evet, biz sizi azdırdık; çünkü biz de azmıştık."

Yani evet, biz sizi azgınlığa çağırdık; ama bu çağrımız, icbar edici değildi; siz kendi ihtiyarınızla bize icabet ettiniz ve azgınlığı hakka tercih ettiniz. Çünkü biz de azmıştık. O halde sizin de azgınlıkta bizim gibi olmanız için böyle bir çağrımızdan dolayı biz kınamaya hakkınız yoktur.

33
"Artık muhakkak onlar, o gün azapta ortaktırlar."

Yani onlar azgınlıkta müşterek oldukları gibi azapta da ortak olacaklardır.

34
"İşte biz, günahkârlara böyle yaparız."

Yani biz, en aşırı günahkârlar olan müşriklere, teşriî hikmetin gereği, olan bu hârika muameleyi uygularız.

35
"Çünkü şüphesiz onlara: "lâ İlahe illAllah" denildiği zaman, büyüklük taslamakta idiler."

Yani davet ve telkin yoluyla kendilerine: "Allah'tan başka hiçbir İlah yoktur" denildiği zaman, kibir taslayarak kabul etmezlerdi.

36
"Ve onlar: "Gerçekten biz mi deli bir şâir için ilâhlarımızı mutlak ve muhakkak bırakacağız?" derlerdi."

37
"Hayır! O, hakkı getirmiş ve peygamberleri de tasdik etmiştir."

Bu kelâm, onlar için ret ve tekzip olup Resülullah'ın getirdiği tevhit dininin, kesin delil ile sabit olan ve bütün peygamberlerin de ittifak ettikleri hak din olduğunu beyan etmektedir. Binaenaleyh şiir ve deliliğin, bu yüce makamda ne işi var!

38
"Hiç şüphesiz siz, o dayanılmaz azabı tadacaksınız."

Yani siz, ortak koşmak, Resûlüllah'ı yalanlamak ve kibir taslamak yüzünden hîç şüphesiz o dayanılmaz azabı tadacaksınız.

Bu kelâmda o kâfirlere doğrudan doğruya hitap edilmesi, onlara karşı sonsuz bir öfke göstermek içindir.

39
"Yapmakta olduğunu, şeylerden başkasıyla da cezalandırlmayacaksiz."

Yani size verilecek azap, ancak islediğiniz kötülüklerin katidir.

40
"Ancak Allah'ın ihlas verilmiş kullan bu azaptan müstesnadır."

Yani hiç şüphesiz siz, dayanılmaz azabı tadacaksınız, ancak Allah'ın tevhit ehli halis kulları böyle değildir. Bundan önceki âyetin arada zikredilmesi, hakkın tahkiki için olup onların, azabı tatmalarının, başkasının harekeden yüzünden olmayıp sırf kendi amelleri yüzünden olduğunu beyan etmek içindir.

41
Bak. Âyet 42.

42
"İşte bunlar için belli bir rızık, türlü meyveler vardır. Naîm Cennetlerinde karşılıklı tahtlar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir."

A- "İşte bunlar için belli bir rızık, türlü meyveler vardır."

Onlara verilecek rızkın belli olması, güzel görünümlü olması, tadının lezzetli olması ve kokusunun güzel olması gibi üstünlük vasıflarından belli özelliklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, vaktinin belli olması demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "sabah, akşam onların rızkları vardır." (Meryem: 62)

Âyette özellikle meyveler zikre tahsis edilmiş, çünkü Cennet ehlinin bütün rızkları meyvelerden ibarettir. Yani Cennetteki yiyecekler, sırf lezzet için alınmaktadır, yoksa gıda almak için değildir. Zira onların gıda almaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü Cennet ehlinin yaratılışları muhkem ve çözülmekten mahfuz olacak; gidenin yerini doldurmak gibi bir sorun olmayacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, özellikle meyvelerin zikredilmesi, meyvelerin diğer yemeklerden sonra alınmasından dolayıdır. Bu itibarla meyvelerin zikredilmesi, diğer yemeklerin zikrine hacet bırakmamaktadır.

B- "Naîm Cennetlerinde karşılıklı tahtlar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir."

Yani onlar, içinde nimetlerden başka bir şey bulunmayan naîm Cennetlerinde karşılıklı tahdar üzerine kurulmuş oldukları halde Allah (celle celâlühü) katından ikram görürler; onlara asla zillet ilişmez. Bu mükâ fa darın en büyüğü ve arzuya en uygun olanıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, kolaylıkla o nimetlere erişirler. Nitekim onlar, dünya nimetlerinin aksine, istemeden ve yorulmadan o nimetlere erişirler.

43
Naîm Cennetlerinde,

44
Karşılıklı tahtlar üzerinde...

45
"Şarap pınarından (ırmağından) doldurulmuş kadehlerle çevrelerinde dolaşılacak."

Cennetin şarabi, pınar ve ırmak şeklinde akacak ve hiç tükenmeyecektir.

46
"Berraktır, içenlere lezzet verir."

47
"O şarapta ne sersemletme vardır, ne de onunla sarhoş olurlar."

48
"Yanlarında, bakışları yalnız Hanımlarına dönük ceylan gözlü dilberler de vardır."

49
"Onlar sanki gün yüzü görmemiş devekuşu yumurtası gibi beyazdır."

Cennet kadınlarının renkleri, devekuşu yumurtasının rengine benzetilmiş, çünkü sarı karışımı olan bu beyazlık, bedenlerin en güzel rengidir.

50
"İşte o zaman birbirlerine dönüp dünyadaki hallerini soracaklar."

Yani onlar, şarap içecekler ve şarap içenlerin adeti olduğu gibi, şarap meclisinde sohbete başlayacaklar; böylece birbirlerine dönüp faziletlerden, marifetlerden ve dünyada lehlerinde ve aleyhlerinde cereyan etmiş olan şeylerden birbirlerine sorular soracaklar.

51
"İçlerinden biri der ki: "Şüphesiz benim dünyada bir arkadaşım vardı."

52
Bak. Âyet 53.

53
"Derdi ki: Sen de gerçekten tekrar dirilmeyi kesin olarak tasdik edenlerden misin? Biz, ölüp toprak ve bir yığın kemik olunca mı, hiç şüphesiz dirilip cezalandırılacağız?"

Yani onların sohbetleri sırasında içlerinden biri, diyecek ki: "Kadar benim dünyada bir arkadaşım vardı. O, benim tekrar dirilmeye inanıp bunu tasdik etmemden dolayı beni kınamak maksadıyla derdi ki: Sen de gerçekten tekrar dirilmeyi kesin olarak tasdik edenlerden misin? . ."

Diğer bir görüşe göre, bir adam vardı. Mallarını Allah rızası için hayır işlerinde harcayıp tüketti. Sonra muhtaç duruma düşüp bir dostundan yardım istedi. O da kendisine: "Senin malına ne oldu?" dedi. Kendisi de: "Ben mallarımı hayır yollarında harcadım ki, Allah, âhirette onların yerine daha hayırlısını bana versin" dedi. Dostu da ona dedi ki: "Gerçekten sen de ceza gününü tasdik edenlerden misin? Yahut sen de uhrevî mükâfat talebiyle sadaka verenlerden misin? Vallahi, ben sana hiçbir şeyi vermeyeceğim!"

Bu görüşe göre, âyette, onlarin ölmelerinin ve toprak ve kemik olmalarının zikredilmesi, yeniden dirilmeyi inkâr etmek üzerine bina edilen cezanın inkârına tekit içindir.

54
"O zât: "Şimdi siz de gelip bakar mısınız?" der."

Yani o konuşan zât, meclistekilere dünyada arkadaşının söylediklerini anlattıktan sonra der ki: "O arkadaşımı size göstermek için siz de benimle gelip Cehenneme bakar mısınız?" O zât, anlattıklarının doğru olduğunu onlara göstermek için böyle der.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu söyleyen Allah'dır. Yahut bazı meleklerdir. Bu melekler onlara derler ki: o arkadaşı size göstermek ve kendi yerinizle Cehennemdekilerin yerleri arasındaki farla anlamak için, siz de gelip Cehennem ehline bakmak ister misiniz?

Bir görüşe göre, Cennette bir pencere var; Cennet ehli bu pencereden Cehennem ehline bakarlar.

55
"İşte o zaman konuşan baktı da, arkadaşını Cehennemin ortasında gördü."

56
"Dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki, az kalsın, beni de böyle felakete sürükleyecektin, "

57
"Rabbimin lûtfu keremi olmasaydı, mutlaka ben de Cehenneme götürülmüşlerden olacaktım."

Konuşan zât. Cehennemde gördüğü dünyadaki, arkadaşına hitaben bunu söylemektedir. Yani az kalsın sen, azdırma gayretinle beni de helâk edecektin. Rabbimin, bana nasip ettiği hidâyet ve ismet lûtfu oknasaydı, sen ve senin gibiler gibi ben de mutlaka Cehenneme götürülmüşlerden olacaktım.

58
Bak. Âyet 59.

59
"Nasılmış, balan! İlk ölümümüzden başka artık bir daha biz ölmeyecek ve bir daha azap görmeyecek değil miyiz?"

O konuşan zât, Cehennemdeki dünya arkadaşına söyleyeceklerini tamamladıktan sonra meclisteki arkadaşlarıyla olan sohbetine dönüp Allah'ın, kendilerine ihsan buyurduğu büyük lütfc ve daimî nimetlere olan sevinç ve memnuniyetlerini ifâde etmek üzere bunu söyler. Kelamda taaccüp mânâsı da vardır.

Yani biz, Cennet nimetleri içinde ebedi olarak yaşayacak da, dünyadaki ilk ölümümüzden başka artık bir daha ölmeyecek ve kâfirlerin aksine bir daha azap görmeyecek değil miyiz.

C) konuşan zât, "onlar, ilk ölümden başka bir daha ölümü tatmayacaklar." (Duhan: 56) âyetinin tasdiki olarak bunu söylemektedir.

Bir görüşe göre, Cennet ehli, ilk Cennete girdikleri zaman, bir daha ölmeyeceklerini bilmiyorlar. Nihayet ölüm, çok gösterişli bir koç şeklinde getirilip kesikr ve "Ey Cennet ehli! Bu hayat ebedîdir; artık ölüm yoktur ve ey Cehennem ehli.! Bu hayat ebedîdir, artık ölüm yoktur!" diye nida edilir, işte o zaman Cennet ehli de, Allah'ın, kendilerini ihsan buyurduğu nimetleri ve güzel hak minnet ve şükranla yâd etmek kabilinden bunu söylerler.

60
"Hiç şüphe yok ki, bu, o büyük kurtuluşun ta kendisidir."

Diğer bir görüşe göre, bu cümle, o konuşan zâtın, arkadaşlarına söylediği kelâma dâhil olmayıp onların sözlerini takrir ve tasdik için Allah'ın buyurduğu bir kelâmdır.

Diğer bir kırâete göre, âyetin metnindeki, "fevz/ kurtuluş" kelimesi yerine "rızk" kelimesi okunmaktadır. Bu rızk da, onlara bahşedilen büyük saadettir.

61
"Artık çalışanlar, ancak böyle bir kurtuluş için çalışsınlar."

Yani çalışanlar, çabuk kesilen ve çeşitli acılarla karışık olan dünya zevkleri için değil, bu kadar değeri yüksek nimetlere erişmek için çalışmalıdırlar.

Bu cümlenin de, o konuşan zâtın kelâmının hikâyesi olmayıp doğrudan doğruya Allah'ın kelâmı olması muhtemeldir.

62
"Şimdi ziyafet olarak bu mu hayırlı, yoksa o zakkum ağacı mı?"

Yani Cennet ehlinin ziyafeti olan ve tamamen lezzet ve neşe veren bulunan o malûm rızk mı daha hayırlıdır, yoksa Cehennem ehlinin ziyafeti olan ve tamamen acı ve keder veren o malûm zakkum ağacı mı daha hayırlıdır.

Zakkum ağacı, Hicaz'ın Tihâme bölgesinde yetişen küçük yapraklı, acı ve pis kokulu bir ağaçtır, işte Cehennem ehlinin yiyeceği olan ağaca da bu ad verilmiştir.

63
"Muhakkak ki, biz, onu zâlimler için bir azap ve imtihan kilmışızdır."

Yani biz, bu zakkum ağacını ahirette onlar için azap ve dünyada da imtihan kilmışızdır. Zira o kâfirler, bu ağacın Cehennem ateşi içinde olacağını duyunca, dediler ki: "Bu nasıl mümkün olabilir? Ateş, ağacı yakar." Onlar, bılmediler ki, ateşte yaşayabilen ve ondan lezzet alan bir canlıyı yaratmaya Kaadir olan Allah (celle celâlühü), ateşin içinde ağaç yaratmaya ve onu yanmaktan korumaya haydi haydi Kaadirdir.

64
"Çünkü o, gerçekten alevli Cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır."

65
"Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir."

Zakkum ağacı, Cehennemin dibinde yetişir; onun dalları ise, Cehennemin katlarına yükselir. Onun tomurcukları, şeytanların basları gibi çirkin ve korkunçtur.

Diğer bir görüşe göre ise, burada şeytanlar, görünüşleri son derece çirkin, yeleleri olan korkunç yılanlardır.

Bir diğer görüşe göre ise, Esten denilen sert, pis kokulu, acı ve görünümü sevimsiz bir ağaç var; onun meyvelerine "şeytanların başları" denilmektedir.

66
"İşte Cehennem ehli, hiç şüphesiz ondan yerler de karınlarını ondan doldururlar."

Yani Cehennem ehli çok aç kaldıklarından dolayı, yahut istemeseler de, azap olması için zoraki o ağaçtan, yahut onun tomurcuklarından yerler de, karınlarını ondan doldururlar.

67
"Sonra zakkum yemeğinin üstüne onlar için kaynar sudan bir içki de vardır."

Yani Cehennem ehli, doya, doya karınlarını zakkumdan doldurduktan ve uzun sûre susuz kaldıktan sonra bağırsaklarını parçalayan irin karışımı bir kaynar su içerler.

68
"Sonra hiç şüphesiz onların dönüşü, çılgın Cehenneme olacaktır."

Yani sonra onların dönüşü Cehennemin alt tabakalarına veya Cehennemin kendisine olacaktır. Zira zakkum ve kaynar su içecek ve bu onların Cehenneme girmelerinden önce kendilerine takdim edilen bir ziyafet olacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, kaynar su, Cehennemden çıkmaktadır. Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "iste bu, günahkârların yalanladıkları Cehennemdir. Onlar Cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar." (Rahman: 43, 44)

Cehennem ehli, Cehennemdeki yerlerinden zakkum ağacının yanma götürülürler ve tıkanmcaya kadar ondan yerler; sonra kaynar sudan onlara içırilir; sonra tekrar Cehenneme götürülürler.

69
Bak. Âyet 70.

70
"Çünkü onlar, babalarını dalâlette bulmuşlar da, peşlerinden itilip koşturulmuşlardır."

Yani onların çeşitli azaplara müstahak olmaları, ne kendilerinin, ne de atalarının tutunacak hiçbir delili olmadan sadece dinde onlari taklit ettikleri içindir. Onlar, atalarını aynı anlayışta dalâlette bulmuşlar; onlarin elinde delil olabilecek bir şey şöyle dursun, şüphe uyandıracak bir şey bile yoktur. Onlar, atalarının hak üzere olup olmadıklarını hiç düşünmemişlerdir. Halbuki az bir tefekkürle atalarının bâtıl üzere, oldukları anlaşılır.

71
"Yemin olsun ki, onlardan önce eski milletlerin çoğu dalâlete düşmüştü. "

Yani senin kavmin Kureyş'ten önce eski ümmetlerden birçoğu hak yoldan sapmışlardı.

72
"Yine Yemin olsun ki, Biz onlara uyarıcılar göndermişizdir."

Yani Biz, o eski ümmetlere de, sânları yüce birçok peygamberler göndermişizdir. Bu peygamberler, onlara dinlerinin bâtıl olduğunu beyân edip vahim akıbetleriyle onları uyarmışlardı.

Burada yeminin tekrar edilmesi, her iki cümlenin mefhumunun tahkikine son derece önem verildiğini göstermek içindir.

73
"İmdi, uyarılanların akıbetinin ne olduğuna bir bak!"

Yani o uyarılanlar, başlarını kaldırıp uyarıya aldırmadıkları için akıbetlerinin ne kadar korkunç ve perişan olduğuna bir bak!

Bu hitap, Ya Resûlallah (sallallahü aleyhi ve sellem) içindir, yahut onların tarihî eserlerini görebilen herkes içindir.

74
"Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna"

Önce âyetten, onların korkunç bir şekilde helâk edildikleri anlaşıldığı için, muhlis kullar istisna edilmişlerdir. Yani Allah'ın, imâna ve uyarıların gereklerini yapmaya muvaffak kılmakla hâlis kıldığı kulları müstesna.

Âyetin metnindeki "muhlesîn" kelimesi, "muhlisîn" olarak da okunmuştur. Yani dinlerini Allah için halis Manlar demektir.

75
"Yemin olsun ki, Nûh, Bize niyaz etmişti de, niyazı ne güzel kabul, ederiz!"

Bu âyetten itibaren anlatılanlar, daha önce icmali olarak zikredilenler için bir nevi tafsil olup bazı peygamberlerin hallerini ve güzel akıbederini beyân etmekte ve bazı uyarılanların da kötü akıbetlerini zımnen bildirmektedir. Nitekim: "uyarılanların akıbetinin ne olduğuna bir bak" (âyet: 73) âyetiyle onlara işaret edilmişti. Bunlar, Hazret-i Nûh kavmi, firavungiller. Hazret-i Lût kavmi ve Hazret-i İlyas kavmi gibi milletlerdir. Bir de, bundan sonra zikredilecek âyetlerde, Allah'ın, imâna muvaffak kılmakla hâlis kıldığı bazı kavimlerin de güzel, akıbeti anlatılmaktadır.

Nitekim mezkûr istisna (Allah'ın ihdasa erdirilmiş kullan müstesna) ile onlara işaret edilmektedir. Bunlar da Hazret-i Yûnus kavmi gibi kavimlerdir.

Hazret-i Nûh kıssasının diğerlerinden önce zikredilmesinin sebebi, beyâna ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Hazret-i Nûh, pek uzun zamanlar kavmini hakka davet ettikten ve onun daveti, onlara nefret ve firardan başka hiçbir fayda vermedikten sonra onlarin îmânından umudu kesilince, Bize niyaz edince, Biz de, en güzel şekilde niyazını kabul ettik. Vallaahi, niyazları en güzel şekilde kabul eden ancak Biziz.

76
"Biz onu da, ailesini de o büyük dertten kurtarmıştık."

Bu büyük dert, tufan suyunda boğulmaktır, yahut kavminin eziyetidir.

77
"Biz, yalnız onun neslini kalıcı kıldık."

Yani Biz, yalnız Hazret-i Nûh zürrîyetını kalıcı kıldık. Nitekim "Ey Rabbimi Yeryüzünde kâfirlerden hiçbir mesken sahibi bırakma!" (Nûh: 26) duasının gereği olarak bütün kâfirleri helâk etmiştik.

Rivâyet olunuyor kı, Hazret-i Nuh'un oğullarından ve eşlerinden başka, gemide onunla beraber olanların hepsi öldüler.

Yahut kıyamete kadar nesii devam edenler, yalnız Hazret-i Nuh'un zürnvetidır.

Katâde diyor ki: "Tufandan sonra bütün insanlar, Hazret-i Nuh'un zürriyetınden ürediler. Onun üç evladı vardı: Sâm, Hâm ve Yâfes. Sâm, Arapların, Farsların ve Rumların atasidır. Hâm da, doğudan batıya kadar bütün zencilerin arasıdır. Yâfes de, Türklerin ve Ye'cûc ile Me'cûcların atasıdır."

78
"Sonradan gelenler arasında ona karşı büyük saygı bıraktık."

79
"Bütün âlemlerde Nuh'a selam olsun!"

Yani sonradan gelen, bütün ümmetler içinde "Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!" kelâmını bıraktık. Böylece ümmetten ümmete her zaman bütün melekler, insanlar ve cinler, Hazret-i Nuh'a selâm getirip ona duâ ederler.

Diğer bir görüşe göre ise, "Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!" dedik, demektir.

80
"Çünkü Biz muhakkak iyileri böyle mükâfatlandırırız."

Bu, Hazret-i Nuh'un, duasını en güzel şekilde kabul etmek, zürrıyetini kalıcı kılmak, güzel hatıratını sürekli kılmak ve kıyamete kadar bütün âlemlerin ona selâm vermesi gibi yüksek, ikramların sebebini bildirerek Hazret-i Nuh'un, ihsan ile marul olup göklü bir ihsana sahip bulunanlar zümresinden olduğunu ve ona yapılan ihsanın da, "İhsanın karşılığı ihsan olur" kabilinden olduğunu beyân etmektedir.

Yani Biz, ihsanda kemâle ermiş olanların hepsini böyle kâmil bir mükâfatla mükâfatlandırırız; bundan, daha aşağı bir mükâfat vermeyiz.

81
"Çünkü o, şüphesiz Bizim has mü'min kullarımızdan idi."

Bu cümle de, Hazret-i Nuh'un ihsan ehli olmasının, onun ibâdetinde muhlis ve îmânında kâmil olması sebebiyle olduğunu bildirmektedir.

Bu âyet, ibâdette İhlasın ve îmânda kemâlin kadrinin ne kadar yüksek olduğuna açıkça delâlet etmektedir.

82
"Sonra diğerlerini suda boğuverdik."

Yani Hazret-i Nuh ve ehline karşı olan bütün kâfir kavmim tufan suyunda boğuverdık.

83
"Hiç şüphesiz İbrâhîm de onun milletinden idi."

Yani Hazret-i İbrâhîm'in şeriatinin teferruatı farklı ise de, temel kaidelerde Hazret-i Nuh'un şeriati aynısı idi.

Muhtemeldir ki, her iki peygamberin şerîatleri arasında tam veya ekseriyetle uygunluk vardı.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Yani Hazret-i İbrâhîm de, Hazret-i Nuh'un dininin ehlinden idi ve onun sünneti üzerinde idi. Yahut Hazret-i İbrâhîm de, Hazret-i Nûh gibi Allah'ın hak dininde kararlı ve tavizsiz idi ve dinini yalanlayanlara karşı verdiği mücadelede büyük sabır gösteriyordu. İkisinin arasında yalnız iki peygamber var: Hazret-i Hûd ve Hazret-i Sâlih. Hazret-i İbrâhîm ile Hazret-i Nûh arasında iki bin altı yüz kırk sene vardır."

84
"Çünkü o, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti."

Kalb-i selîm, kalbî afetlerden, yahut kalbi tamamıyla Allah'a yönelmekten alıkoyan alâkalardan temiz olan kalptir.

Hazret-i İbrâhîm'in kalb-i selîm ile Rabbine gelmesi, Rabbine karşı son derece iblaslı olmasıdır.

85
"Hani o, babasına ve kavmine. "Siz neye tapıyorsunuz?" Demişti."

86
"Allah'tan başka birtakım İlahlar mı istiyorsunuz."

87
"Öyle ise, âlemlerin Rabbi hakkında görüşünüz nedir?"

Yani o halde âlemlerin Rabbi olduğundan dolayı ibâdete, yegâne lâyık olan Allah hakkında görüşünüz nedir ki, hassaten O'na ibâdet etmeyi bıraktınız da, mahlûklarının en değersizini mi O'na ortak koştunuz?

Yahut siz âlemlerin Rabbını nasıl bir şey zannediyorsunuz ki, putları O'na ortak koştunuz?

Yahut siz, O'na ortak koştuktan sonra size ne yapacağı ve sizi nasıl cezalandıracağı konusunda O'nun hakkındaki zannmız nedir?

88
Bak. Âyet 89.

89
"Sonra İbrâhîm, yıldızlara bir göz attı da: "Ben muhakkak rahatsızım" dedi."

90
"Onlar da arkalarını dönüp gittiler."

Deniliyor ki, Hazret-i İbrâhîm'in, gecenin muayyen bazı saatlerinde gelen bir sıtma nöbeti vardı. İşte o saatin gelip gelmediğini anlamak için yıldızlara bir göz attı ve baktı ki, o saat gelmiş. Binâenaleyh Hazret-i İbrâhîm.,

"Ben muhakkak rahatsızım" sözünde doğru idi. Böylece Hazret-i İbrâhîm, onların bayram merasimine katılmamak için bu rahatsızlığını mazeret olarak beyân etti.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm: "Sizin küfrünüzden dolayı benim kalbim rahatsızdır (canım sıkkındır)" demek istedi.

Bir diğer görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm, yıldızların ilmine, yahut kitaplarına, yahut hükümlerine baktı. Buna mâni bir hal de yoktur; zîrâ onun bundan maksadı, kavmi, kendisini bayram yerlerine götürmek istediklerinde, kendisini bırakmaları için, yıldızlara baktığını onlara vehmettirmekti. Çünkü onun kavmi, müneccim bir toplum idi. İşte bundan dolayı Hazret-i İbrâhîm, yıldızlar ilmine göre, hemen hastalanmak üzere olduğuna dâir bir işaret bulduğunu onlara vehmettirdi. Bu hastalık da taun (veba) hastalığı idi. Onların en çok gördükleri hastalık bu idi ve onlar, bu hastalığın bulaşmasından korkuyorlardı. İşte Hazret-i İbrâhîm de, kendisinden uzaklaşsınlar diye bunu söyledi. Bunun üzerine onlar hemen kendisinden uzaklaşıp bayram yerine gittiler ve kendisini putların binasında bıraktılar. İşte "Onlar da arkalarını dönüp gittiler" âyeti, bunu anlatmaktadır. Yani hastalığının bulaşması korkusundan onlar da yanından kaçtılar.

91
Bak. Âyet 92.

92
"Sonra gizlice onların putlarının yanına varıp: "Size getirdikleri şu yemekleri niye yemiyorsunuz? Size ne oluyor ki, konuşmuyorsunuz?" dedi."

Hazret-i İbrâhîm, bunu istihza olarak putlara söylemişti.

Onların, oraya yemek getirmeleri, o yemeklerin bereketlenmesi içindi.

93
"Şimdi de, olanca kuvvetiyle vurmaya başladı."

Yahut Hazret-i İbrâhîm, daha önce yaptığı yeminden dolayı vurmak üzere onlara yöneldi. (Buna göre, âyetin metnindeki yemin kelimesi, sağ/kuvvet anlamında olmayıp yemin—and anlamındadır.) Bu yemini de, "Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra mutlak ve muhakkak pudarınıza bir oyun oynayacağım." (Enbiyâ: 57) âyetinde zikredilen yemindir.

94
"Derken putperestler, koşarak İbrâhîm'e geldiler."

Onlar, bayram merasimlerinden putların binasına dönünce, putların kırıldıklarını gördüler. Bunu kimin yaptığını sordular; sonra Hazret-i İbrâhîm'in bunu yaptığına kanaat getirdiler ve onun getirilmesi emredildi. Onu getirmeye memur edilenler de, koşarak Hazret-i İbrâhîm'e geldiler.

95
Bak. Âyet 96.

96
"İbrâhîm: "Kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yaratmıştır" dedi."

Yani onlar, Hazret-i İbrâhîm'in yanına gelip "dediler ki: Ey İbrâhîm! ilâhlarımıza, bunu sen mi yaptın?" (Enbiyâ: 62) âyetinden "Hiç şüphesiz sen de biliyorsun ki, bu putlar konuşamazlar." (Enbiyâ:65) âyetine kadar konu edilen tartışmalarından sonra Hazret-i İbrâhîm, onlara bunu söyledi.

Âyetteki "Halbuki sizi..." cümlesi, inkâr ve kınamayı tekid etmek için zikredilmiştir. Zîrâ onların putlarının özleri ve maddeleri Allah'ın yaratrnasiyia vücut bulmuştur. Putların şekilleri de, her ne kadar zahiren onların

fiillerinin ürünü ise de, o da, Allah'ın, onları buna muktedir kılmasiyla ve onların fiillerinin tevakkuf ettiği imkân, sebep ve yetenekleri yaratmasiyla hâsıl olmaktadır.

Onların yapmakta olduklarından murat, ya putlardır. Buna göre, burada zamir kullanılmayıp bu açık ifâdenin kullanılması, şu gerçeği bildirmek içindir: o putların Allah'ın mahlûku olmaları, o putları yalnız yontmaları cihefiyle olmayıp fakat aynı zamanda o putları tasvir ve tezyin (süsleme) gibi diğer fiilleri de buna dâhildir. Yahut onların yapmakta olduklarından genel mânâ murattır. Buna göre putlar da öncelikle yaptıklarına dâhildir. Âyetin bu ifâdesi, aynı zamanda hakkın tahkiki olup her ne olursa olsun, onların bütün yaptıklarının Allah tarafından yaratıldığını bevân etmektedir.

97
"Puta tapanlar: "Ona özel bir yapı yapın da, kendisini alevli ateşin, içine atın!" dediler."

Onların bu binayı nasıl yaptıkları Enbiyâ sûresinde anlatıldı.

98
"Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat Biz, onları aşağılardan kıldık."

Yani Hazret-i İbrâhîm, onları hüccetle mağlup edip kendilerini susturunca, halka acizliklerini göstermemek için tuzak kurmaya yöneldiler; fakat Biz Hazret-i İbrâhîm'i yakmak için yaktıkları ateşi ona serinlik ve esenlik kılarak onu Hazret-i İbrâhîm'in yüce şânına bir hüccet kılmak suretiyle onların tuzaklarını iptal ettik ve kendilerini zekilerden kıldık.

99
Bak. Âyet 100.

100
"İbrâhîm de: "Ben, şüphesiz Rabbime gidiyorum. O, bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! bana sarihlerden bir evlat bağışla!" dedi."

Yani Hazret-i İbrâhîm dedi ki: Ben, Rabbimin emrettiği Şam toprağına, yahut kendimi sırf ibâdetine vereceğim yere gidiyorum. Rabbim, dinim için hayırlı olanları, yahut maksadımı bana gösterecektir.

Hazret-i İbrâhîm'in (temenni ve niyaz şeklinde değil de) böyle kesin konuşması, daha önce bunun, kendisine vaat edilmesinden, yahut ziyadesiyle tevekkül etmesinden dolayıdır, yahut Allah'ın, kendisine karşı olan âdetinden dolayıdır. Hazret-i Mûsa'nın hali ise böyle değildi. Nitekim Hazret-i Mûsâ şöyle demişti: "Umulur ki, Rabbim, beni doğru yola iletir." (Kasas: 22) görüldüğü üzere Hazret-i Mûsâ, bu konuda umut bildiren ifâde kullanmıştır.

Hazret-i İbrâhîm'in, Allah'tan dilediği sâlih evlattan kastı, hakka davette ve itaatte kendisine yardım edecek ve gurbette ona can yoldaşı olacak bir evlattı.

101
"Biz de, onu halim (yumuşak huylu) bir oğul ile müjdeledik."

Bu ilâhî ifâdede, üç müjde var: Hazret-i İbrâhîm'e verilecek evlat, erkek çocuk olacak; halimlik (yumuşak huyluluk) çağına erişecek ve halim olacak. Zaten ona verilen oğul Hazret-i İsmail'in halimliği gibi bir halimlik var mı ki! Nitekim babası, kendisini kurban edeceğini ona söyleyince, şöyle demişti: "Ey babacığım! Emir olunduğun şeyi yap! İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın!" (Âyet; 102)

Deniliyor ki, Allah (celle celâlühü), peygamberleri kendisiyle en az vasıflandırdığı sıfat, halimlik sıfatıdır. Zîrâ bu sıfat, pek az insanda bulunur. Ancak Hazret-i İbrâhîm ile oğlu Hazret-i İsmail müstesna. Nitekim Allah, her ikisini de halim olarak vasıflandirmıştır. Zaten onların hikâye edilen halleri de, bunun en doğru kanıtıdır.

102

"Nihayet çocuk, onunla çalışına çağına erince, İbrâhîm: "Ey oğulcağizım! Kadar ben, rüyada seni boğazlıyorum görüyordum. Artık sen düşün; ne diyeceksin?" dedi. Yavrucak: "Ey babacığım! Emir olunduğun şeyi yap! İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın!" dedi."

Burada da, "Kadınlar, Yûsuf'u görünce, onun büyüklüğünü anladılar." (Yûsuf: 31) ve "Tahtı, yanında yerleştirilmiş görünce..." (Neml: 40) âyetlerinde olduğu gibi, makamdan anlaşılan bazı cümleler hazfedilmiştir. Yani Biz, İbrâhîm'e bir oğul verdik. Derken o büyüdü. Nihayet işlerinde ve ihtiyaçlarında kendisiyle çalışacak çağa erişince...

Bu sırada Hazret-i İsmail, on üç yaşında bulunuyordu.

Yani ben, bu rüyada bu hali aynen gördüm. Yahut ifâdesi ve yorumu bu olan bir rüya gördüm. Hazret-i İsmail de, kurban olarak boğazlanmaya, yahut Allah'ın hükmüne sabredeceğini beyân etti.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İbrâhîm, terviye gecesi (Arefe Gecesinden bir önceki gece) rüyada, bir sesin kendisine. "Allah, bu oğlunu kurban etmeni emrediyor" dediğini duydu. Sabahleyin kalkınca, bu rüya Allah'tan mı, şeytandan mı? diye sabahtan akşama kadar terviye (tefekkür) etti. İşte bundan dolayı o güne terviye günü denildi. Nihayet ertesi gece de yatınca, yine aynı rüyayı gördü. İşte o zaman bu rüyanın Allah'tan olduğu marifetine erdi. Bundan dolayı da o güne Arefe günü denildi. Sonra üçüncü gece yine aynı rüyayı gördü. Bunun üzerine oğlu İsmail'i kurban etme işine, başladı. İşte bundan dolayı o güne de nahr/kurban günü denildi.

Bir görüşe göre de, melekler, Hazret-i İbrâhîm'e halım bir oğul müjdesini verdiklerinde: "O takdirde oğlum, Zebihullah / Allah için kurban olacak" dedi. Sonra oğlu doğduktan ve kendisiyle çalışacak çağa gelince, kendisine: "Adağını yerine getir!" denildi.

En meşhur ve zahir olan görüşe göre, Hazret-i İbrâhîm'in muhatabı Hazret-i İsmail İdi. Çünkü Hazret-i İbrâhîm'in Şam toprağına hicretinden sonra ona bağışlanan oğul Hazret-i İsmail'dir. Bir de, Hazret-i İshâk'ın ona müjdelenmesı, Hazret-i İsmail'den sonra olmuştur. Bir de, Peygamberimiz: "Ben, iki kurbanlığm oğluyum" demiştir. İşte bu iki kurbanlıktan biri, atası Hazret-i İsmail'dir; diğeri de, babası Abdullah'tır. Zîrâ Abdulmuttalib, Allah, kendisine zemzem kuyusunun kazılmasını müyesser kılarsa, yahut on oğlu olursa, bir oğlunu kurban edeceğini adamıştı. Nihayet adağının şartı gerçekleşince ve çektiği kur'a Abdullah'a çıkınca, onu fidyesi (kurtarmalığı) olarak yüz deve kurban etti. İşte bundan dolayı insan diyeti (kan bedeli) yüz deve olarak meşru kılınmıştır. Bir de, Hazret-i İbrâhîm'in bu kurban hâdisesi Mekke'de olmuştur. (Hazret-i İshâk ise, Mekke'de değildi.) ve Hazret-i İbrâhîm'in kurban ettiği koçun iki boynuzu Kâ'be'de asılı idi ve nihayet bu boynuzlar, ibni Zübeyr (Abdullah) zamanındaki yangında yanmıştır. Hazret-i İshâk ise, orada değildi. Bir de, Hazret-i İshâk müjdesi, Hazret-i Yâkûb'un ondan veladetiyle birlikte zikredilmektedir. Bu ise, delikanlı olarak kurban edilmesi emrine münasip düşmemektedir.

Eğer denilse ki, rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimize: "Hangi nesep, en şerefli neseptir?" diye sorulmuş ve o da şöyle buyurmuştur: "Yûsuf, Siddiykullah'tır (Allah'ın pek sadakatli kuludur); babası Yakûb, İsrâılullah'tır (Allahin has kuludur); babası İshâk, Zebîhullah'tır (Allah'ın kurbanlık kuludur), babası İbrâhîm, Halîlullah'tır (Allah'ın dostudur)"

Deriz ki, sahih olan rivâyete göre, Peygamberimiz şöyle demiştir: "Yûsuf b. İshâk b. İbrâhîm'dir." Bunun dışındaki fazlalık ise, rivâyet edenin ilaveleridir. Hazret-i Yâkûb'un da, Hazret-i Yûsuf'a yazdığı mektupta böyle dediği rivâyeti ise, sübut bulmamıştır.

Hazret-i İbrâhîm, oğlunu kurban edeceğine kesin olarak karar verdiği halde ona danışması, Allah (celle celâlühü) tarafından gelen bu imtihan hakkındaki fikrini anlayıp da şikâyeti olduğu takdirde sebatını sağlamak, teskmiyet gösterdiği takdirde de ondan emin olmak ve bir de, kendi nefsini de önceden buna hazırlayıp bu büyük imtihanın kolay geçmesini ve ilâhî takdire boyun eğip ziyadesiyle sevap kazanma imkânını elde etmek içindir.

103
Bak. Âyet 104.

104
"İkisi de Allah'ın buyruğuna teslim olup İbrâhîm, onu yüzü üzerine yatırınca, Biz ona şöyle seslendik: "Ey İbrâhîm! Sen gerçekten o rüyaya sadık kaldın. İşte Biz, iyileri muhakkak böyle mükâfâtlandırırız. Hiç şüphesiz bu, apaçık bir imtihanın ta kendisidir."

Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i İsmail'i yan yatırmış ve yüzünün bir tarafı yere gelmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İsmail, babasının emriyle yüzüstü yere yatmıştı ki, babası yüzünü görüp de şefkati, Allah'ın emrini yerine getirmeye mâni olmasın.

Bu hâdise, Mina'da malum kayanın yanında gerçekleşmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, Mina mescidine bakan yerde olmuştu.

Bir diğer görüşe göre ise, bu gün kurbanların kesildiği yerde olmuştu.

Hazret-i İbrâhîm'in rüyaya sadık kalması, kendisine emredilen şeye azmetmesi ve bütün ön hazırlıkları gerçekleştirmesidir.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm., bıçağı Hazret-i İsmail'in boğazına dayayıp olanca kuvvetiyle kesmeye, çalıştı ve bunu defalarca denedi; fakat bıçak kesmedi. Sonra bıçağı onun ensesine koydu; bıçak tersine döndü, işte o anda ilâhî nida erişti.

"İşte Biz, iyileri..." cümlesi, Allah'ın,

niçin Hazret-i İbrâhîm ile Hazret-i İsmail'e ihsanda bulunarak onlardan o musibeti kaldırdığını beyân etmektedir.

Emredilen işin gerçekleşmesinden önce neshin (hükmün iptalinin) caiz olduğunu söyleyenler, bu âyeti hüccet göstermektedirler. Zîrâ Hazret-i İbrâhîm, boğazlamaya memur edilmişti. Nitekim Hazret-i İsmail: "Ey babacığım! Emir olunduğun şeyi yap!" (Âyet: 102) demişti. Halbuki errur, gerçekleşmedi.

Hazret-i İbrâhîm'e verilen emir, muhlis mürnini diğerlerinden ayıran bir imtihanın ta kendisi idi. Yahut apaçık pek zor bir mihnet idi. Çünkü bundan daha zor bir şey yoktur.

105
Gerçekten rüyana sadakat gösterdin. Şüphe yok ki biz, güzel amel işliyenleri işte böyle mükafatlandırırız.”

106
Muhakkak ki bu, açık bir imtihandı.

107
Bak. Âyet 108.

108
"Biz, oğluna bedel büyük bir kurbanlık verdik; sonrakilere de İbrâhîm'e karşı büyük bir saygı bıraktık: İbrâhîm'e selâm olsun! işte Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o gerçekten Bizim mü'min kullarımızdandır."

Bu bedel kurbanlığını büyük olması, cüssesinin semiz olması, yahut kadri, manevî değeri büyük olmasıdır. Zîrâ bu kurbanlık, bütün peygamberlerin efendisi olan Peygamberimizin neslinden geleceği bir peygamberin oğlu bir peygamberin fidyesi idi.

Deniliyor ki, bu kurbanlık, Cennetten getirilen bir koç idi.

İbn Abbâs'tan. (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu kurbanlık, Hazret-i Âdem'in oğlu Hazret-i Hâbil'in kurban edip de kabul edilen koçu idi. Bu koç, Hazret-i İsmail'in fidyesi oluncaya kadar Cennette ödüyordu.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kurbanlık, Sebir Dağından (Mekke'de, Mina'nın kuzeyinde bir dağdır) getirilen bir dağ keçisi idi.

Rivâyet olunuyor ki, bu kurbanlık, Cemre'nin (şeytan taşlama mahallinin) yanında kaçtı; Hazret-i İbrâhîm, yedi taş atarak onu yakaladı. İşte bu, şeytan taşlamada sünnet (dinî bir vecibe) oldu.

Yine rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm, oğlunu kurban etmeye hazırlanırken şeytan, kendisine vesvese verince, şeytana taş atmıştı.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i İsmail'i kesmeye hazırlanırken, Hazret-i Cebrâîl : "Allahu ekber, Allahu ekber!" dedi. Hazret-i İsmail de: "Lâilahe İllAllah vallahu ekber!" dedi. Hazret-i İbrâhîm de: "Allahu ekber ve lillahi'l hamd!" dedi. İşte bundan dolayı bu kelâm, sünnet (dinî gelenek) oldu.

Daha önce de işaret edildiği gibi) Hazret-i İbrâhîm'in has mü’minlerden olması, yakın ve itminan derecesinde köklü bir imâna sahip olması demektir.

109
Bizden saâdet ve selâmet olsun İbrâhîm’e...

110
Güzel amel işliyenleri, işte böyle mükafatlandırırız.

111
Çünkü o, mü'min kullarımızdandı.

112
Bak. Âyet 113.

113
"Ona sâlihlerden bir peygamber olarak İshâk'ı da müjdeledik. Onu da, ishâk'ı da mübarek kıldık. Her ikisinin nesillerinden İse, ihsan sahibi (iyi kimseler) de, kendine apaçık zulmedenler de olacak."

A- "Ona sâlihlerden bir peygamber olarak İshâk'ı da müjdeledik."

Daha önce "Biz de onu halim bir oğul ile müjdeledik." (Âyet: 101) âyetinde geçen oğlu İshâk olarak tefsir edenler, buradaki müjdelemeden, onun peygambediğini kastetmektedirler. Ondan sonra salâhın (sâlihliğin) zikredilmesi, onun şânını tazim etmek ve peygamberliğin amacının da bu olduğuna işaret etmek içindir. Çünkü peygamberlik, bilfiil ve mutlak olarak kemâl ve tekmil (kemâle erdirmek) mânâsını içermektedir.

B- "Onu da, İshâk'ı da mübarek kıldık."

Yani Hazret-i İbrâhîm'in evladına da, Hazret-i İshâk'ın evladına da bereket verdik. Nitekim Biz, ishâk'ın sulbünden İsrâiloğulları peygamberleri ile Hazret-i Eyyûb ve Hazret-i Şuayb gibi peygamberleri dünyaya getirdik.

Yahut Biz, onlara din ve dünya bereketlerini ihsan ettik.

C- "Her ikisinin nesillerinden ise, ihsan sahibi (iyi kimseler) de, kendine apaçık zulmedenler de olacak."

Yani her ikisinin nesillerinden, îmân ve itaat ile, amehnde, yahut kendi nefsine iyilik edenler de, küfür ve günahlarla kendi nefsine zulmedenler de olacak.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, nesebin, hidâyet ve dalâlette tesiri yoktur ve bir insanın sonraki nesillerindeki zulüm, kendisine bir nakısa ve kusur getirmez.

114
Bak. Âyet 115.

115
"Yemin olsun ki, Biz, Mûsa'ya da, Harun'a da nimetler verdik; onları da, kavimlerini de o büyük sıkıntıdan kurtardık. Onlara yardım ettik de, onlar galip gelenler oldular. Her ikisine de hakkı açıklayan o kitabı (Tevrat'ı) verdik; her ikisini de dosdoğru yola ilettik; her ikisine karşı da sonrakilerde büyük bir saygı bıraktık: Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun!"

A- "Yemin olsun ki, Biz, Mûsa'ya da, Harun'a da nimetler verdik; onları da, kavimlerini de o büyük, sıkıntıdan kurtardık."

Yani Biz, Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Hârûn'a, peygamberlik ile dinî ve dünyevî diğer nimetler gibi birçok nimetler bahşettik, onları da, kavimleri olan îsrâiloğullarını da, firavungillerin, hâkimiyetinden ve çeşitli zulüm ve azap ile onlara tasallut etmelerinden kurtardık. Nitekim diğer bir âyette de: "hani Biz, sizi firavungıllerden kurtarmıştık (el-Bakara: 49) denilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, o büyük sıkıntı, denizde boğulmaktır. Ancak bu, uzak bir görüştür; çünkü denizde boğulmak sıkıntısı ve meşakkati İsrâiloğulları için söz konusu değildi.

B- "Onlara yardım ettik de, onlar galip gelenler oldular"

Yani Biz, düşmanlarına karşı Hazret-i Mûsâ ve Hârûn ile onların kavimlerine yardım ettik de, onlar, bu yardımımız sayesinde onlara karşı tam bir galibiyet kazandılar. Halbuki daha önce Hazret-i Mûsâ ile Harun'un kavmi, düşmanlarının esareti ve baskısı altında eziliyorlardı ve azabın en kötüsüne maruz kalıyorlardı.

C- "Her ikisine de hakkı açıklayan o Kitabı (Tevrat'ı) verdik; her ikisini de dosdoğru yola ilettik; her ikisine karşı da sonrakilerde büyük bir saygı bıraktık: Mûsâ ve Harun'a selâm olsun!"

Yani her ikisine de, beyân ve izahı son derece açık olan Tevrat'ı verdik ve onun içerdiği şeriatlerin tafsilatıyla ve hükümlerin teferruatıyla her ikisini de dosdoğru yola ilettik ve sonra gelen ümmetler içinde:" Mûsâ ve Harun'a selâm olsun!" (Selâmün alâ Mûsâ ve Hârûn) şeklindeki güzel hitab ve hâtırayı bıraktık,

116
Onlara yardım ettik de, galib gelenler onlar oldular.

117
İkisine de (helal ve haramı) açıklayan Tevrât kitabını verdik.

118
Kendilerine doğru yolu gösterdik.

119
Sonradan gelenler içinde onlara güzel bir yâd bıraktık.

120
Bizden Mûsa'ya ve Hârûn'a saâdet ve selâmet olsun...

121
Bak. Âyet 122.

122
"Muhakkak Biz, iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü her İkisi de, gerçekten has mü'min kullarımızdandı. Gerçekten İlyas da peygamberlerdendi. Hani o, kavmine demişti ki: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratanlar güzeli (en iyi yaratan) sizin Rabbiniz, eski atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakırsınız da, ba'l'e mi taparsınız?"

Hazret-i İlyas, Hazret-i Mûsa'nın kardeşi Hârûn evladından Yasinin oğlu olup Hazret-i Harun'dan sonra Isrâiloğullarına peygamber olarak gönderilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i İlyas, Hazret-i İdris'tir. Çünkü bazı kıraetlere göre, bu isim yerine İdris, "İdrâs" biçiminde de okunmuştur.

Bal, Şam bölgesinde Bekk (Ba'le, Bekk) halkının taptığı bir put idi. Deniliyor ki, bu put, altından olup uzunluğu yirmi arşın idi ve dört yüzü vardı. Buranın halkı, bu putun fitnesine kapılıp ona büyük bir saygı gösterdiler; hatta ona dört yüz hadim (hizmetçi) tahsis etmiş ve onları peygamber saymışlardı. Şeytan, o putun içine girip o hadimlere sapıkça fikirler veriyordu; hizmetçiler o fikirleri ezberleyip insanlara öğretiyorlardı.

Diğer bir görüşe göre de, bal, Yemen'lilerın dilinde ilah demektir. Yani siz, bazı bâtıl ilâhlara taparsınız, demektir.

123
Şüphesiz İlyas da, gönderilen peygamberlerdendi.

124
O vakit kavmine şöyle demişti: “Siz Allah’dan korkmaz mısınız?

125
O en güzel yaradanı bırakıb da Ba’l isimli puta mı tapıyorsunuz?

126
Allah sizin de Rabbinizdir, evvelki atalarınızın da Rabbidir.

127
Bak. Âyet 128.

128
"Onlar ise, İlyas'ı yalanladılar. İşte onun için Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna, onlarin hepsi, hiç şüphesiz Cehenneme ihzar edileceklerdir."

129
Bak. Âyet 130.

130
"İlyas'a karşı da sonra gelenler içinde büyük bir saygı bıraktık: İlyâsîn'e selâm olsun!"

İlyâsîn de, ilyas'ın diğer bir okunuş şeklidir.

Diğer bir görüşe göre İse, İlyâsîn, İlyas'in çoğuludur.

Diğer bir kırâete göre ise, "Âl-i Yâsîn" olarak okunmaktadır ki, buna göre, Yâsîn, İlyas'in babasıdır.

131
Bak. Âyet 132.

132
"Muhakkak Biz, bütün iyileri böylece mükâfatlandırırız. Çünkü o, has mü'min kullarımızdandı."

133
Bak. Âyet 134.

134
"Lût da, hiç şüphesiz peygamberlerdendi. Hanı onu ve geride kalanlar arasından o kocakarıdan başka ailesinin hepsini kurtarmıştık; sonra diğerlerini yerle bir etmiştik."

İşte Hazret-i Lût'un bu kıssasında da, onun hâlini ve peygamberlerden olduğunu kanıtlayan açık deliller vardır.

135
Ancak (imansız zevcesi) bir koca karı azap içinde kalanlar arasında oldu.

136
Sonra diğerlerini helâk eyledik.

137
Bak. Âyet 138.

138
"Hiç şüphesiz ki, siz de sabah ve akşam onların harap yurtlarına uğruyorsunuz. Yine de akıl etmeyecek misiniz?"

A- "Hiç şüphesiz ki, siz de sabah ve akşam onların harap yurtlarına uğruyorsunuz."

Yani ey Mekke'liler! Hiç şüphesiz siz de, Şam'a yapmakta olduğunuz ticarî seferlerinizde sabah ve akşam onların harap yurtlarına uğrayıp onlarin helâk sonrası kalıntılarını görüyorsunuz. Zîrâ Semûd halkının yurdu, Şam yolundadır.

Herhalde bu târihî kalıntılar, yolcuların sabahları hareket ettikleri ve akşamları da varmak istedikleri konaklama yerlerinin yakınlarında bulunuyordu.

B- "Yine de aleti etmeyecek misiniz?"

Yani siz, bunları gördüğünüz halde niçin akıl edip de, ibret akılıyorsunuz ve onların akıbetine uğramaktan korkmuyorsunuz?

139
Bak. Âyet 140.

140
"Hiç şüphesiz Yûnus da gönderilmiş peygamberlerdendi. Hani o, yüklü gemiye binip kaçmıştı. Derken gemidekilerle karşılıklı kur'a çekmişlerdi de, kaybedenlerden olmuşta. Yûnus, kendini kınayıp dururken onu o büyük balık yutmuştu.

Fakat o, eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalmış gitmişti. Biz, halsiz bir vaziyette, kendisini dışarıya çıkarmıştık ve üstüne gölge yapması için kabak türünden geniş yapraklı bir bitki bitirmiştik."

A- "Hiç şüphesiz Yûnus da gönderilmiş peygamberlerdendi.. Hanı o, yüklü gemiye binip kaçmıştı. Derken gemidekilerle karşılıklı kur'a çekmişlerdi de, kaybedenlerden olmuştu. Yûnus, kendini kınayıp dururken onu o büyük balık yutmuşta. Fakat o, eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalmış gitmişti."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Yûnus, kavmine azap vaat edince, Allah'tan emir almadan aralarından ayrılıp gitti ve sonra bir gemiye bindi. Yolda gemi durdu. Dedi ki: "Gemide efendisinden kaçmış bir köle var." Bunun

üzerine kur'a çektiler; kur'a kendisine düştü. O zaman Hazret-i Yûnus: "kaçan kul benim" deyip denize atladı. Eğer Hazret-i Yûnus, hayatı boyunca, yahut balığın karnında o tesbih ile Allah'ı çokça zikretmeseydi, kıyamete kadar ölü veya diri olarak o büyük balığın karnında kalacaktı. O tesbih şudur: "lâilâhe illa ente sübhaneke innî küntü mine'zzâlimîn / senden başka hiçbir ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zakimlerden oldum." (Enbiyâ: 87)

Diğer bir görüşe göre ise, yani eğer Hazret-i Yûnus, çok namaz kılanlardan olmasaydı... demektir. Çünkü o, rahat zamanında çok namaz kılıyordu.

Bu âyet, çokça zikretmeyi teşvik etmekte ve onun şânını tazim etmektedir ve yine delâlet ediyor ki, bir kimse, rahat zamanında Allah'a yönelirse, Allah da, sıkıntılı zamanlarında onun elinden tutar.

B- "Biz, halsiz bir vaziyette kendisini dışarıya çıkarmıştık ve üstüne gölge yapması için kabak türünden geniş yapraklı bir bitki bitirmiştik."

Yani Biz, o büyük balığı, Hazret-i Yûnus'u, yeni doğan bebek gibi bedeni naziklesmiş halde, kendisini örtecek ağaç ve bitki bulunmayan boş bir araziye atmaya sevk ettik.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Yûnus'u yutmuş olan o büyük balık, gemi ile beraber yüzüyor ve başını kaldırıp suyun üstünde tutuyordu. Hazret-i Yûnus, balığın ağzından nefes alıyor ve tesbih ediyordu. Ve o balık, sahile gelinceye kadar onlardan hiç ayrılmadı. Sahile gelince de, balık, sağ-salim ve hiç bozulmamış olarak kendisini karaya attı. Bu mucizeyi görenlerin hepsi müslüman oldular.

Yine rivâyet olunuyor ki, o büyük balık, Hazret-i Yûnus'u, Musul'un bir köyünün sahiline atmıştı.

Hazret-i Yûnus'un ne kadar balık karnında kaldığı hususunda ihtilaf edilmiştir: kimilerine göre kırk gün kalmış; kimilerine göre yirmi gün; kimilerine göre yedi gün; kimilerine göre üç gün kalmış ve kimilerine göre de, pek az kalmış ve yutulduktan biraz sonra dışarı atılmıştır.

Ata'nın rivâyetine göre, o büyük balık, Hazret-i Yûnus'u yutunca, Allah, o balığa vahiy buyurdu ki, ben, senin karnım ona zindan kıldım.; ben, onu sana yiyecek kılmadım.

Alimlerin ekseriyetine göre, bu bitki kabak olup onu yapraklartyia örtüp sineklerden korumuştu. Zîrâ sinekler onun yapraklarına konmazlar. Buna şu hadis de delâlet ediyor ki, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem): "Sen, kabak yemeğini seviyorsun, neden?" diye sorulunca: "Evet, o, kardeşim Yûnus'un bitkisidir" buyurmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, o, incir ağacının yaprakları idi.

Bir diğer görüşe göre ise o, muz ağacı idi; yapraklariyla örtünüp dallarıyla gölgelenmiş ve meyve siyle iftar etmişti.

Bir görüşe göre, Hazret-i Yûnus, ağacın gölgesinde gölgeleniyordu ve zaman zaman yanına gelen bir dağ keçisinin sütünden içiyordu.

141
(Gemiye binince gemi durdu. O zaman, gemicilerin inancına göre geminin durması, aralarında kaçak bir kölenin bulunmasından ileri gelirdi. İşte kaçağı bulmak için aralarında) Kur’a çekti de mağluplardan oldu. (Bunun üzerine kendini denize attı).

142
(Kavminden kaçmış olduğundan ötürü) nefsini kınamış bir hâlde iken, hemen balık onu yuttu.

143
Eğer çok tesbih edenlerden olmasaydı.

144
Muhakkak (kabirlerden) dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.

145
Hemen onu sahile attık, hasta idi.

146
Üzerine (gölge vermek için) kabak cinsinden bir ağaç bitirdik.

147
"Ve Biz onu, yüz bin veya daha çok insana peygamber olarak göndermiştik."

Hazret-i Yûnus'un gönderildiği kavim, kendilerinden kaçtığı eski kavmi idi. Bunlar, Ninova halkı idi.

Hazret-i Yûnus un bu gönderilmesinden murat, eski gönderilmesidir. Once onun, mutlak manâsıyla gönderilmiş peygamberlerden olduğu haber verildi; sonra da büyük bir ümmete gönderildiği bildirildi. Bu iki gönderme arasında Hazret-i Yûnus'un gemiye kaçması ve ondan sonraki gelişmelerin zikredilmesi, onun sebebinin hatırlatılması içindir ki, o da şudur: Hazret-i Yûnus, kavmini Allah'ın azâbiyla uyarmış ve bu azap için de bir vakit tayin etmişti. Onun kavmi ise, îmân etmemek için haksız gerekçeler ileri sürmüşler ve îmân etmelerini, o azâbın emarelerinin görülmesine bağlamışlardı. Nitekim bu kıssanın tafsilatı. Yûnus sûresinde geçti. Bu anlatım şekli, bundan sonra hikâye edilecek îmânlarının, ilk akla gelebilecek olanın aksine, Hazret-i Yûnusun gönderilmesi akabinde gerçekleşmeyip fakat birtakım gelişmelerden sonra gerçekleştiği anlaşılsın diyedir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Yûnus'un, yüz bin kişilik veya daha fazla bir kavme gönderilmesi, ilk gönderilmesi olmayıp başka bir gönderilmedir.

Bir diğer görüşe göre îse, onun bu ikinci gönderilmesi, ilk kavmi değil, başka bir kavme gönderilmesidir. Ancak bu görüş, zahir değildir.

Hazret-i Yûnus'un gönderildiği kavmin yüz bin kişilik veya daha fazla olması, gözlem yapan birinin tahminine göredir. Yani gözlem yapan bir kimse: "bunlar yüz bin kişidir veya daha fazladır" der. Bundan maksat, kaiabalık bir topluluk olmalarıdır.

148
"Onlar da, kendisine îmân ettiler de, Biz de, kendilerini bir müddete kadar yaşatmıştık. "

Yani Hazret-i Yûnus kavmi, azâbın gelmekte olduğunun alâmetlerini gördükten sonra hâlis bir îmânla îmân ettiler. Biz de onları, dünyayı tercih etmelerinden dolayı, kendilerini takdir buyurduğumuz müddete kadar yaşatmıştık.

Deniliyor ki, bu kıssa ile Hazret-i Lût kıssasının sonunda zikredilen kelâmın zikredilmemesi, bu iki peygamber ile diğer şeriat sahibi ve ülü'l azm peygamberler arasında bir ayırım yapmak için olabilir. Yahut bu sûrenin sonunda, sûrede zikredilen bütün peygamberlere şamil olan teslimiyet zikriyle iktifa edilmiştir.

149
"Ey Resûlüm! O müşriklere sor: Kızlar senin Rabbinin de oğullar onların mı?"

Allah (celle celâlühü), bu sûrenin başında Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), kendilerine sormak yoluyla (âyet: 11) Kureyş müşriklerini ilzam etmesini ve onların, yeniden dirilmeyi inkâr etme fikirlerim çürütmesini emir buyurdu; bunun şüphe götürmez bir gerçek olduğunu bildiren kesin deliller getirdi; onun vukuunu ve o zaman o kâfirlerin görecekleri çeşitli azapları da beyân buyurdu; onlardan ıhlask kullarını istisna kıldı; onlara verilecek ebedî nimetleri de açıkladı; sonra da, eski ümmetlerin çoğunun dalâlete gittiklerim zikretti ve onlara uyarıcılar gönderdiğini de özet olarak zikretti; sonra o uyarıcıların her birinin kıssasını da tafsilatlı olarak beyân buyurdu; her birinin kıssasında da bu uyarıcıların, kendi kullarından olduklarını açıkladı; bu uyarıcıları bazen muhlis olarak ve bazen de mü’min olarak vasıflandırdı; sonra Allah, burada da Resûlüllah'a, onlara, tamamen akıl dışı ve olmayacak bir şeyi sorması yoluyla kendilerini ilzam etmeyi emir buyurdu ki, bu da, onların bâtıl

itikadına göre lazım gelen adaletsiz taksimattır. Nitekim, onlar da, Cüheyne, Seleme oğulları, Huzaa ve Melih oğullarının da içinde bulunduğu bazı Arap kabileleri gibi, meleklerin, Allah'ın kızları olduklarını söylüyorlardı.

Resûlüllah'a verilen bu emir, daha önce zikredilen insanların efendileri olan peygamberlerin de Allah'ın kulları oldukları gerçeğine terettüp ettirilmektedir. Zîrâ bu da, onlarin ilzamını tekit etmekte ve onların fasit görüşlerinin bâtıl olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sonra da onlar, mezkûr küfürlerini içeren hususla, yani melekleri dişi sayarak onları tahkir etmeleriyle ilzam edilmektedirler. Sonra da bu iki küfrü içeren asıl küfürleri iptal ediliyor ki, o da, Allah'a çocuk isnâd etmeleridir. Allah'a çocuk isnâd etmeleri bu ilzam konularına dâhil edilmemiş, çünkü Hıristiyanlar da bu konuda onlarla ortaktırlar.

Yani o halde ey Resûlüm! Onlara sor: kendilerince iki cinsin (erkek ile kadının) en değersizi olan kızlar senin Rabbinin de, kendilerince daha değerli olan oğullar onlarin mı? İşte bunu asgari bir akla sahip olan kimse söylemez.

150
"Yoksa Biz, melekleri dişi olarak yarattık da, onlar orada şahit mi idiler?"

Yani yoksa yaratılmışların en şereflisi olan ve cisimlerin sıfatları ile kötü tabiatlardan uzak bulunan melekleri Biz, kendilerince canlıların en değersizi olan dişi olarak mı yarattık?

"Onlar orada şahit mi idiler?" ifâdesi, tıpkı "Onların yaratılmasına şahit mi oldular?" (Zuhruf: 19) ile "Ben onları, şu göklerin ve bu yerin yaratılmasına da, kendilerinin yaratılmasına da şahit kılmadım." (Kehf: 51) âyetleri gibi onlarla istihza ve kendilerini cehaletle vasıflandırma kabilinden-dir. Zîrâ bu gibi hususlar, ancak müşahede ile bilinebilir. Çünkü akıl yoluyla bilinmelerine imkan yoktur ve bu konuda nakli bilginin olmadığı da bir gerçektir. Şu halde meleklerin dişi olduklarım söyleyen kimse, onların yaratılmasında hazır bulunmuş olması gerekir.

151
Bak. Âyet 152.

152
"Dikkat edin! Onlar var ya, hiç şüphesiz yalan uydurup diyorlar ki: "Allah doğurdu." Onlar hiç şüphesiz yalancılardır."

Bu kelâm, onlara somları kelâma dâhil olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olup onların, fasit fikirlerinin temelini iptal etmek için sevk edilmiş olup bu filerin temelinin sarih bir yalan ve çirkin bir iftira olduğunu ve hiçbir delili ve hattâ şüpheli delili bile olmadığını beyân etmektedir.

Âyetin metnindeki "velede / doğurdu." kelimesi, "veledü" olarak da okunmuştur. Buna göre, yani onlar, meleklerin Allah'ın çocukları olduklarını söylediler, demektir.

153
"Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş?"

Bu kelâm da, onların, iftiralarının ve yalanlarının ispatı olup onların Söylediklerinin, apaçık imkânsız olan bir sonucu, yani Allah'ın, kızları, oğullara tercih etmesini mucip olduğunu beyân etmektedir. (Allah'ın, kızları oğullara tercih etmesinin imkânsız olması, kendi inançlarına göredir ki, onlara göre oğullar, kızlardan çok daha üstündür. Yoksa, gerek daha önce zikredildiği gibi, kızları Allah'a verip oğulları kendilerine bırakmalarının âdil bir taksimat olmaması ve gerek burada belirtilen, Allah'ın üstün olanı seçmemiş olmasının lazım gelmesi, müslümanların itikadına göre değildir; çünkü müslümanlara göre erkek ile kadının birbirine üstünlüğü yoktur.)

154
Bak. Âyet 155.

155

"Ne oluyor size? Ne biçim hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin apaçık kesin bir deliliniz mi var? Eğer doğru sözlülerden iseniz, haydi Kitabınızı getirin."

A- "Ne oluyor size? Ne biçim hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?"

Nasıl böyle hükmediyorsunuz? Halbuki akıl, bedihî olarak bunun bâtıl olduğuna hükmetmektedir. Hiç düşünüp de, bunun bâtıl olduğunu anlamaz mısınız? Zîrâ bu hakikat, zeki olan ve olmayan herkesin aklınca idrâk edilmektedir.

B- "Yoksa sizin apaçık kesin bir deliliniz mi var?"

O müşriklerin, zikredilen delillerle kınanmalarından ve ilzam edilmelerinden sonra burada da, onlar, gerçekleşmesi asla mümkün olmayan bir şeyin kendilerine teklif edilmesiyle ilzam edilmektedirler. Yani sizin elinizde, meleklerin Allah'ın kızları olduklarına dâir gökten inmiş açık bir hüccet mi var? Zîrâ buna hükmetmek için zorunlu olarak, hissî veya aklî bir delil lazımdır. Bunun her ikisi de olmadığına göre, o halde nakli bir delil lazımdır.

C- "Eğer doğru sözlülerden iseniz, haydi Kitabınızı getirin."

Bu âyetleri tetkik eden bir kimse, gayet açık olarak anlar ki, bu âyetler, müşriklerin sözlerine pek büyük bir kızgınlık, ağır bir inkâr, bâtıl inançlarına şiddetli bir nefret, kuruntularını sefihçe, akıl ve idrâklerini sakat görmek mânâlarını ifâde etmekte ve aynı zamanda onlarla istihza etmeyi ve cehaletlerinden taaccüp etmeyi de içermektedir.

156
Yoksa, sizin (gökten inen) açık bir hüccetiniz, (kitabınız) mı var?

157
Doğru söyliyenlerseniz, getirin kitabınızı...

158
"Allah ile cinler arasında da bir nesep uydurdular. Yemin olsun ki, o cinler de, onların hiç şüphesiz hesap yerine ihzar edileceklerini bilmişlerdir."

A- "Allah ile cinler arasında da bir nesep uydurdular."

Burada cinlerden murat, meleklerdir.

İslam âlimleri derler ki; melekler ile emler bir tek cinstir. Cinlerden habis, isyankâr ve tamamen şer olanlar var ya, işte onlar şeytandır. Onlardan temiz olup da yalnız ibâdet eden ve tamamen hayırdan ibaret olanlar da var ya, işte onlar da meleklerdir.

Âyette meleklerin, bu isimle ifâde edilmeleri, onların mertebelerini aşağı ve kendilerini kusurlu göstermek ve insanlar arasında sânları pek yüce bilindiği halde, kendilerine isnâd edilen bu münasebet mertebesine erişmekten çok âciz olduklarını bildirmek içindir, işte bundan dolayı o müşriklerin: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" sözleri, bu şekilde ifâde edilmiştir.

B- "Yemin olsun ki, o cinler de, onların hiç şüphesiz hesap yerine ihzar edileceklerini bilmişlerdir."

Yani Allah'a yemin olsun ki, o müşriklerin tazim edip Allah ile aralarında bir nesep uydurdukları melekler de, o kâfirlerin, bu sözlerindeki yalan ve iftiralarından dolayı Cehenneme ihzar edileceklerini ve azap göreceklerini bilmişlerdir.

Bu sözden murat şudur: o kâfirleri şiddetle tekzip edip onların, bu nispeti iddia ettikleri ve gerçek hali kendilerinden daha iyi bildiklerini kabul ettikleri melekler de, bu iddialarında onları yalanlamaktadırlar ve onların bu inançlarından dolayı azaba uğratılacaklarına kesin olarak hükmetmektedirler.

Diğer bir görüşe göre ise, zındıklardan bir kavim diyorlardı ki: " Allah ile İblis iki kardeştir; Allah, hayır ve keremi (şerefi, izzeti, ihsanı) temsil etmektedir; İblis de, şerri ve alçaklığı temsil etmektedir, İşte "Allah ile cinler arasında da bir nesep uydurdular." âyetinin mânâsı budur."

İmam el-Razî diyor ki: "Bu son görüş, bana göre hakka en yakın görüştür. Bu mecûsîlerin inancıdır ki, onlar. Yezdan ile Ehrîmân diye iki ilaha inanırlar."

Mücâhid diyor ki: " Kureyş: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" dediler. Hazret-i Ebubekir de, onları ilzam etmek için: "O halde onların anneleri kimlerdir? "dedi. Onlar da: "Cinlerin eşrafıdır" dediler."

Bir diğer görüşe göre ise, "Allah ile cinler arasında da bir nesep uydurdular" kelâmının mânâsı, Allah ile aralarında münasebet kurdular, demektir. Nitekim ibâdet istihkakında onları Allah'a ortak, koştular. Buna göre, anılan cümlenin mânâsı şöyledir: yani yemin olsun ki, şeytanlar, Allah'ın, kendilerini Cehenneme ihzar edip orada kendilerine azap edeceğini bilmişlerdir. Eğer onların Allah ile münasebetleri olsaydı, yahut ibâdet istihkakında ortakları olsaydı, Allah, onlara azap etmezdi. Ancak tercihe şayan olan, ilk görüştür.

159
"Allah, onların yalaştırmakta oldukları şeylerden münezzehtir."

Bundan önce, meleklerin, müşrikleri andan iddialarında tekzip ettikleri belirtildikten sonra burada da, meleklerin, Allah'ı, müşriklerin yakıştırdıkları vasıflardan tenzih ettikleri anlatılmaktadır.

160
"Allah'ın muhlis kılınmış kulları müstesnadır."

Bu kelâm da, en güzel ve kuvvetli şekilde, ihlâsk kulların, Allah'ı böyle vasıflandırmaktan uzak olduklarına dâir meleklerin şâhidiğini anlatmakta ve zımnen, meleklerin de bundan berî olduklarım bildirmektedir. Zîrâ melekler de ihlâs sahibi olanlar zümresine dâhildirler. Hulâsa olarak sanki şöyle denilmiştir: Yemin olsun ki, melekler bilmişlerdir ki, müşrikler, o sözlerinden dolayi azap edileceklerdir. Ve melekler: "Allah, onların yakıştırdıkları vasıflardan münezzehtir. Ve Bizim de dâhil olduğumuz Allah'ın has kulları, bu vasıflandırmaktan beridirler" demişlerdir.

161
Bak. Âyet 163.

162
Bak. Âyet 163.

163
"Artık şüphe yok ki, ne siz ve ne de taptıklarınız, Cehenneme girecek kimseden başkasını Allah'a karşı azdıranlarsınız."

Bu söz, muhlis kulların, zikredilen şirkten beri olduklarının izah ve tahkiki olup bu kulları azdırmaktan ve saptırmaktan âciz olduklarını beyân etmektedir.

Âyetteki "taptıklarınız", onlari azdıran şeytanlardır. Bu kelâm, Bize bildiriyor ki, melekler, onlardan ve ibâdetlerinden berî olduklarını ifâde edeceklerdir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Melekler: Hayır! Onlar, cinlere tapıyorlardı." Diyeceklerdir." (Sebe': 41)

Allah (celle celâlühü), ebedî ilmiyle, onların, kötü tercihleriyle küfür üzere öleceklerim ve Cehennem ehli olacaklarını kesin olarak bildiği için "Cehenneme girecek..." buyurmuştur. Yani siz, muhlis kulları ifsad etmek ve saptırmak imkânından uzaksınız. Binâenaleyh muhlis kullar, sizin yüzünüzden fitneye düşmekten ve Allah'ı yanlış olarak vasıflandırmak hususunda sizin yolunuzdan gitmekten kesinlikle berî bulunuyorlar.

164

Bak. Âyet 165.

165
"Melekler şöyle derler: Bizim her birimiz için mutlaka belli bir makam vardır. Ve Biz hiç şüphesiz orada sıra sıra duranların ve hiç şüphesiz Allah'ı tesbih edenlerin ta kendileriyiz."

A- "Melekler şöyle derler: Bizim her birimiz için mutlaka belli bir makam vardır."

Daha önce meleklerin, kâfirlerin sözlerini yalanlamaları, Allah'ı ondan tenzih etmeleri ve muhlis kulları o şirkten beri kılmaları zikredildikten sonra burada da meleklerin durumlarının belli olduğu, onların kulluk makamında bulundukları beyân edilmekte ve meleklerin sânlarının kusurlu olduğu açıklanmaktadır.

Yani ibâdette ve Allah'ın emrine erişmekte bizim her birimiz için belli bir makam vardir; o makamla sinirlidir; o makamı asla geçemez ve ilâhî azamet ve celâl karşısında tevazu için ve heybetinden huşu İçin o makamdan da geri çekilemez. Nitekim rivâyet olunduğu gibi kimi melekler, rükû halinde olup hiç bellerini doğrultmazlar ve kimileri de hep secde halinde olup başlarını secdeden hiç kaldırmazlar.

İbn Abbâs diyor ki: "Göklerde her bir karış kadar yerde mudaka namaz kılan veya tesbih eden bir melek vardır."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Gökler ağır yükünden dolayı İnledi ve inlemek de. Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, göklerde her dört parmak kadar yerde mutlaka bir melek vardır; alnını yere koyup Allah'a secde etmektedir. 6

6 Tirmizî/Kıtâbü'z Zühd, bab: 9. İbni Mâce, Kıtâbü'z Zühd, bab, 19. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/173

Süddî bu âyetin tefsirinde diyor ki: "Yani Biz meleklerin her bir ferdi için Allah'a yakınlık ve müşahededе mutlaka belli bir makam vardır."

B- "Ve Biz hiç şüphesiz orada sıra sıra duranların ve hiç şüphesiz Allah'ı tesbih edenlerin ta kendileriyiz.

Yani Biz, ibâdet ve hizmet mertebelerinde sıra, sıra duranların ve Allah'ı, Cenab-ı Kibriyasma yakışmayan her şeyden tamamıyla tenzîh edenlerin ta kendileriyiz.

Meleklerin, kelâmlarını çeşitli tekidlerle ifâde etmeleri, bunları gönüllü ve büyük bir istekle yaptıklarını bildirmek içindir.

Bu âyetlerin tefsirinde ifâde mükemmeliyetinin gereği olan izah budur. Bunun dışında başka tefsirler de yapılmıştır. Bu konuyu iyice tefekkür eyle! Muvaffak eden, yegâne Allah'tır.

166
Ve Muhakkak ki biz, (Allah'ı şanına lâyık olmayan şeylerden) tenzih edenleriz."

167
Bak. Âyet 168.

168
"O müşrikler diyorlardı ki: Bizde de öncekilere verilenlerden bir kitap olsaydı, hiç şüphesiz Allah'ın muhlis kullan olurduk."

Yani Kureyş müşrikleri diyorlardı ki: Bizde de önceki ümmetlere verilen Tevrat ve İncil gibi bir kitap olsaydı, hiç şüphesiz Biz, onların muhalefet ettikleri gibi muhalefet etmezdik ve ibâdeti yalnız Allah'a tahsis ederdik.

O müşriklerin bu sözleri de, şu sözleri gibidir: "Kendilerine bir peygamber gelirse, her hangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dâir olanca yeminleriyle Allah'a yemin etmişlerdi." (Fâtır: 42)

169
Herhalde Allah’ın ihlas sahibi kullarından olurduk.”

170
"İşte şimdi de onu inkâr ettiler. Fakat yakında bileceklerdir."

Yani onlara öğüt geldi, hem de öğütlerin efendisi ve bütün semavî kitapların ve suhuflarm gözeticisi olan bir kitap (Kur’ân) geldi, fakat onlar onu inkâr ettiler. Fakat onlar, bu inkârlarının feci akıbetini yakında anlayacaklardır.

171
Bak. Âyet 172.

172
"Yemin olsun ki, gönderilmiş peygamber kullarımız için söz vermişizdir: Onlar hiç şüphesiz zafere ulaşacaklardır. Ve Bizim askerlerimiz hiç şüphesiz yegâne galip askerler olacaklardır."

Bu askerlerden murat Peygamberimizin tâbileridir. İşte onlar, dünyada da, ahirette de düşmanlarına galip geleceklerdir. Onların bazı savaşlarda kısmî mağlubiyete uğramaları, bu ilâhî vaade halel getirmez; çünkü onların mücadeleleri sırasında biraz sıkıntı ve eziyet görülse de, sonuçları genellikle başarı ve zaferdir. Ve hüküm, her konuda galip ve ekseri haller içindir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "İslam mücahidleri dünvada bazı hallerde zafer kazanmasalar da, yine uhrevî zafer onlarındır."

173
Ve elbette bizim (mü'min) askerlerimiz; muhakkak onlar galib geleceklerdir.”

174
Bak. Âyet 175.

175
"Ey Resûlüm! Artık bir süreye değin onlara aldırma ve onların halini gör, onlar da göreceklerdir."

Yani kısa bir süre için, yahut Bedir savaşma kadar, yahut da Mekke Fethi gününe değin onlara aldırma, sabret ve onlarin yakında öldürülmelerini ve esir alınmalarını gör.

Bundan murat, sanki önündeymiş gibi gayet yakın olduğunu bildirmektir.

176
"Onlar Bizim azabımızı acele mi istiyorlar?"

177
"Fakat azap, onların alanlarına indiğinde, o uyarılanların sabahı ne kötü olur!"

Rivâyet olunuyor ki, "onlar da göreceklerdir (âyet. 174) âyeti nâzıl olunca, müşrikler: "bu, ne zamandır?" Dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, burada inecek olan azap olmayıp Resülullah'ın, fetih günü inmesidir.

Baskınlar, genellikle sabah vaktinde olduğu için azabın indiği vakit anlamında "uyarılanların sabahı..." denilmiştir.

Rivâyet olunuyor ki, Hayber fethi seferinde Peygamberimiz Hayber önlerine geldiği sırada Hayber sakinleri, kürekleri omuzlarında olduğu halde kalelerinden çıkıp tarlalarına gidiyorlardı. Onlar, islam ordusunun görünce: "Muhammed ve ordusu! ..." deyip gerisin geri kalelerine döndüler. İşte o zaman Peygamberimiz: "Allahü

ekber! Hayber, yıkıldı. Gerçekten Biz, bir kavmin alanlarına indiğimizde, artık uyarılanların sabahı ne kötü olur!" 7

7 Buhârî/Kitabü'l Cihad, bab: 130; Kitâbu's Salat, bab: 12; Kitabü'l Meğazî, bab: 38. Müslim/ Kitabü'l Cihad, hadis: 120, 121. Tirmızî/Kitâbü's Siyer, bab: 3. Nesâî/Kitabü'l Mevakit, bab. 26. Mâlik/Kitâbü'l Cihad, hadis: 48. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/102, 111, 164, 186, 206, 246, 263

178
Bak. Âyet 179.

179
"Ey Resûlüm! Sen yine bir zamânâ değin onlara aldırma ve onların halini gör; onlar da göreceklerdir."

Bu kelâmı, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için teselli üstüne teselli ve vaat edilenin vukuu için tekid üstüne tekiddir.

Diğer bir görüşe göre İse, birincisinden (âyet 174, 175) murad, dünya azabıdır; ikincisinden murad ise âhiret azabıdır.

180
"Senin izzet sahibi Rabbin, onların yakıştırmakta olduklarından son derece münezzehtir."

Bu kelâm, Allah'ı, bu sûrede zikredilen müşriklerin Zat-ı Kibriya'ya yakışmayan vasıflandırmalarından da, bu sûrede zikredilmeyenlerden de ve ezcümle özellikle Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında verdiği vaadi yerine getirmemekten de tenzihtir. Nitekim terbiye, tekmil ve külli mâlikiyet ifâde eden rab unvanının burada, önce Peygamberimizin zamirine, sonra da izzet kelimesine izafe edilmiş olarak zikredilmesi de, bu hakikati, bildirmektedir. Bu itibarla sanki şöyle denilmiştir: Senin mürebbin, kemâle erdiricin olan, mutlak izzet ve galebenin mâliki olan Rabbin, müşriklerin vasıflandırdıkları sıfatlardan ve ezcümle o müşriklere karşi sana yardım etmemekten münezzehtir. Nitekim o müşriklerin, azabı acele istemeleri de, onların, bu yardımın okmayacağı kanaatinde olduklarım bildirmektedir.

181
"Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun!"

Bu kelâm, Allah'ın tenzih edilmesinden sonra peygamberler için bir teşriftir; sânlarını tazimdir ve ayrıca, peygamberlerin her türlü kötülükten salim olduklarını ve bütün arzularına erişeceklerini bildirmektedir.

182
"Âlemlerin Kabbı olan Allah'a hamd olsun!"

Bundan önce Allah'ın bütün selbl (Allah'ın tenzihi vacip olan) sıfatlara sahip olduğuna dikkat çekildikten sonra burada da O'nun sübûti. (Allah hakkında sübûtu vacip olan) sifat-ı Kerimelerine işaret edilmekte ve şu gerçekler de bildirilmektedir: Allah'ın bu sıfatları, güzel fiilleri ve ezcümle Allah'ın, peygamberlere çeşitli yüksek kerametleri, dinî ve dünyevî kemâlleri ihsan ettiğini bildirdiği gibi, peygamberlere ve onlara tâbi olanlara çeşitli zahirî ve bâtinî nimetleri ihsan ettiğini ve bunların da, Allah'ın hamdini mucip olduğunu bildirmektedir. Yine bu âyet, işaret ediyor ki, Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) verilen sözler, yerine getirilmiştir.

Bu âyetlerden murad, Allah'ın tesbihinin, hamdinin nasıl ifa edildiğine ve dinî ve dünyevî kemâllerin erişmesi için Allah ile mü’minler arasında vasıta olan peygamberlere nasıl selâm verildiğine mü’minlerin dikkatini çekmektir.

Muhtemeldir ki, Allah'ı tesbih ve hamd etmek arasında selâmın zikredilmesi, bu sûre-i kerimeyi hamd ile bitirmek içindir. Bir de, bu sıralama, zımnen bize bildiriyor ki, Allah'ın, peygamberlere selâm vermeye muvaffak kılması da, hamdi gerektiren nimetlerdendir.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göte, şöyle demiştir: "Kıyamet günü sevabının büyük ölçekle ölçülmesini isteyen kimse, meclisinden kalkacağı zaman son kelâmı şu olmalıdır:

"Sübhane Rabbike Rabbi'l izzeti amma yesıfûn ve selâm ün ale'l murselîn ve'l hamdu İfîlafai Rabbi'l âlemin / Senin şân ve izzet sahibi Rabbinl, müşriklerin vasıflandırdıklarından tenzih ederim; peygamberlere de selâm olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah'a da hamd olsun!"

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Saffât sûresini okursa, cinlerin ve şeytanların sayısının on katı kadar kendisine sevap yazılır ve şerir şeytanlar ondan uzaklaşır ve şirkten berî olur ve iki muhafız meleği kıyamet gününde, onun peygamberlere îmân ettiğine şahitlik ederler."

SAD
SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de inmiştir; 86 veya 88 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Sâd. Zikir (öğüt) dolu Kur’ân'a yemin ederim ki, o kâfirler, iddia ettiklerinin aksine, boş bir gurur ve zararlı bir tefrika, içindedirler."

A- "Sâd."

Bu harf, sûrenin veya Kur’ân'ın adıdır.

Yahut karşılık vermek anlamında bir emirdir. Yani Kur’ân'a amelinle karşıhk ver; onun emirlerini yerine getir; yasakladıklarından kaçın ve onun ahlakıyla ahlâklanm.

Yahut "Allah doğru söylemiştir" veya "Muhammed doğru söylemiştir" gibi bir kelâmın remzidir.

B- "Zikir (öğüt) dolu Kur’ân'a yemin ederim ki, o kâfirler, iddia ettiklerinin aksine, boş bir gurur ve zararlı bir tefrika içindedirler."

Anılan Sâd da, Kur’ân anlamında olduğu takdirde bu tekrar, yemin konusunu tekit etmek içindir.

Zikir kelimesi, şân, şeref anlamındadır. Nitekim: "Hiç şüphesiz Kur’ân, senin için de, kavmin için de büyük, bir zikirdir." (Zuhruf: 44) âyetinde de bu anlamdadır.

Diğer bir görüşe göre ise, öğüt ve nasihattir. Yahut şeriatler ve hükümler gibi din işlerinde ihtiyaç duyulan bilgiler ile peygamberlerin kıssaları, eski ümmetlerin tarihleri ve mükâfat ile ceza vaatleri gibi hususların anılmasıdır.

Yani bu vasıfları taşıyan Kur’ân'a yemin olsun ki, o bir mucizedir; emirleri vaciptir; kendisi tazime lâyıktır; bunda asla şüphe yoktur. Kâfirlerin izansızlığı ise, onda bir şüphe olduğundan dolayı değil, fakat onlar boş yere şiddetli bir gurur ile asabiyet ve Allah ile Resulüne karşı zar ark bir tefrika içinde olmalarındandır. İşte bundan dolayı izan göstermiyorlar.

3
"Kendilerinden önce filce nesiller helâk etmiştik de, onlar feryat etmişlerdi, " Halbuki kurtulma zamanı değildi, "

Bu, onların küfür ve gururlarından ötürü kendileri için bir ceza tehdididir. Yani kendilerinden öncekilere de kibir ve gururları yüzünden o cezalar isabet etmişti. Bizim gazabımız ve azabımız onlara indiğinde de, kurtulmak, için feryat edip tevbe etmişlerdi. Halbuki o zaman, artık kurtulma zamanı değıldı.

4
Bak. Âyet 5.

5
"Kendi içlerinden, kendilerine bir uyarıcının gelmesine hayret ettiler de, o kâfirler: "Bu, pek yalancı büyük bir sihirbazdır! Bütün ilâhları bir tek İlah mı kılmış? Hiç şüphesiz bu pek tuhaf bir şeydir!" dediler."

Bu kelâm, onların zikredilen kibir ve tefrikalarından kaynaklanan bâtıllarını anlatmaktadır. Yani o müşrikler, kendi cinslerinden ve dünyevî riyaset ile mal bakımından seviyelerinde olmadığını düşündükleri bir şahsın peygamber olarak kendilerine gelmesine şaştılar; bunu pek garip ve vukuunu ihtimal dışı saydılar ve bunu şiddetle inkâr ettiler. Yoksa onlar, bunun vukuuna inandılar ve buna taaccüp ettiler, demek, değildir.

Ve küfür ile faska tamamen batmış olan o kâfirler dediler ki; "Muhammed gösterdiği hârikalarda büyük bir sihirbaz ve peygamberliğini ve Kur’ân'ın nüzulünü Allah'a isnâd etmekte de pek yalancı biridir. Bütün ilâhlardan ilâhlığı kaldırıp ilâhlığı bir tek İlaha mı hasretmiş? Hiç şüphesiz bu pek tuhaf bir şeydir!"

Zîrâ Peygamberimizin getirdiği bu tek İlahlı hak îtikâd, o müşriklerin, atalarından miras aldıkları dine tamamen ters düşüyordu. Çünkü ataları, kuşaktan kuşağa, o bâtıl İlahları kabul edip onlara tapmaya devam ediyorlardı. Zîrâ onların dinde bütün yaptıkları, taklit ve âdet idi. Bu itibarla onlar, âdetlerine ters düşen her şeyi garip ve hatta imkânsız sayıyorlardı.

Onların taaccüplerinin sebebini, tek İlahın, ilim ve kudretinin bunca çok şeye yeterli olmadığı şeklinde izah etmek ise, uygun bir izah değildir. Çünkü onlar, o ilâhları için ilim, kudret ve her hangi bir şeyin meydana gelmesinde tesirleri olduğunu iddia etmiyorlardı ki, o ilâhların ilâhlığırıı reddetmekten, eserlerin müessirsiz kalması lazım gelsin.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), müslüman olunca, bu, Kureyş'in çok ağırına gitti. Bunun üzerine Kureyş ileri gelenlerinden yirmi beş kişi toplanıp Ebû Tâlib'e gittiler ve ona dediler ki: "Sen bizim reisimiz ve büyüğümüzsün. Ve bu sefihlerin yaptıklarını biliyorsun. Biz, bizimle kardeşinin oğlu ara sırma hükmetmen için sana geldik." Bunun üzerine Ebû Tâlib de, Peygamberimizi çağırdı ve ona dedi ki: "Ey kardeşimin oğlu! Şunlar, senin kavmindir; senden bir şey istiyorlar; sen de kavminden tamamen yüz çevirme!" Bunun üzerine Peygamberimiz de onlara: "Benden ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar da dediler ki: "Sen, bizden ve ilâhlarımızdan söz etme; biz de, seni ilahınla baş başa bırakalım!" Peygamberimiz buyurdu ki: "Pek iyi, ben sizin istediğinizi verirsem, siz de, sayesinde bütün Araplara hâkim olacağınız ve Acemlerin de size boyun eğeceği, bir kelime söyler misiniz?" Onlar da "evet, on kelime de söyleriz" dediler. Peygamberimiz: "Lâ ilahe illallah! deyin!" buyurdu. Bunun üzerine kalkıp gittiler ve bu iki âyette zikredilenleri söylediler. 8

8 Tirmızî, Kıtâbu't Tefsir, sûre: 38; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/227, 362

6
Bak. Âyet 7.

7
"Onlardan ileri gelen bir güruh da: "Haydi, gidelim! ilâhlarımıza bağlılıkta direniri!" Çünkü hiç şüphesiz bu (ilâhlarınızı bırakmanız) istenmektedir. Bunu son elinde de işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur’ân, aramızdan. Muhammed'e mi indirildi? "diyerek kalkıp gittiler. Hayır! Onlar zikrim. (Kur’ân'ım) hakkında şüphe içindedirler. Hayır! Onlar azabı daha tatmadılar.

A- "Onlardan ileri gelen bir güruh da: "Haydi, gidelim! ilâhlarımıza bağlılıkta direnin!"

Yani peygamerimiz, bu hazır cevapla Kureyş eşrafını mağlup edip çaresiz bırakınca ve onlar da, Peygamberimizin dindeki kararlılığını ve dinini bütün dinlere galip kılmak azmini görüp Ebû Talibin aracılığıyla umdukları sulhtan umutlarını kesince, birbirlerine öğüt yoluyla dediler ki: Haydi, gidelim ve ilâhlarınıza tapmakta direnin ve onlar hakkında duyduklarınıza da katlanın!

Diğer bir görüşe göre ise, bu sözlerinden muradlari, sözlü olarak dinlerini çokça müdafaa etmek ve bunun için çokça toplantılar yapmaktır.

B- "Çünkü hiç şüphesiz bu (ilâhlarınızı bırakmanız) istenmektedir, "

Yani Muhammed'den (sallallahü aleyhi ve sellem) gördüğümüz tevhîd emri, ilâhlarımızın reddi ve onların ibâdetinin iptali, Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem), gerçekleştirmeye kesin olarak kararlı olduğu bir

şeydir; ne söylenecek sözler, ne de aracılık ve minnet gibi müsamaha sağlaması umulan şeyler, onu kararından vazgeçirmez. Artık siz, Ebû Tâlib vasıtası ve şefaatiyle onu fikrinden vazgeçirmekten umudunuzu kesin. Sizin için yeterli olan, ilâhlarınıza tapmaktan hiç vazgeçmemeniz, buna sabır göstermeniz ve ilâhlarınız hakkında duyacağınız eleştiri ve yakışıksız sözlere katlanmanizdır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani bu, Allah'ın dilediği ve gerçekleşmesine hükmettiği bir şeydir ve Allah'ın olmasını dilediği bir şeyi hiçbir kuvvet engelleyemez ve bu hallerde sabırdan başka hiçbir şeyin faydası olmaz.

Bir diğer görüşe göre ise, yani bu iş, başımıza gelecek zamanın bir hadisesidir; artık ondan kurtuluş yoktur.

Başka bir görüşe göre ise, yani sizin dininiz, sizden alınmak ve ondan dolayı sizin mağlup olmanız istenmektedir.

Bir başka görüşe göre ise, yani Muhammed'in iddia ettiği tevhîd, yahut amaçladığı Araplara ve Acemlere reis ve ulu olmak, herkesin istediği bir şeydir. Artık bu görüşleri iyice, tefekkür et ve bunlardan nazm-ı Kerime uygun olanı tercih et.

C- "Bunu son dinde de işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır."

Yani Muhammed'in söylediklerini biz, dinlerin sonuncusu olan Hiristiyanlık dininde de işitmedik; çünkü Hıristiyanlar da, teslis (üç ilah) itikadına sahiptirler.

Yahut son dinden murat, atalarından gördükleri son dindir.

D- "Kur’ân, aramızdan Muhammed'e mi indiriidi?"diyerek kalkıp gittiler."

Yani biz, insanların reisi ve eşrafı olduğumuz halde Kur’ân, bize değil de, Muhammed'e mi indirildi?

Onların bu sözleri de, "Bu Kur’ân, iki kentten (Mekke ile Taif ten) ulu bir kişiye indirilmeli değil miydi?" (Zuhruf: 31) sözleri gibidir. Onların bundan muradı, Kur’ânin Allah katından indirilmiş olduğunu inkâr etmek idi.

E- "Hayır! Onlar zikrim (Kur’ânim) hakkında şüphe içindedirler."

Yani onlar, Kur’ân, yahut vahiy hakkında şüphe içindedirler. Çünkü onlar taklide meyletmekte ve onun hak olduğu sonucuna götüren delilleri incelemekten yüz çevirmektedirler. Onların inancında Kur’ân ve vahiy hakkında kesin bir fikir yoktur. İşte bundan dolayı onlar vehimler arasında gidip gelmektedirler: bazen ona sihir isnâd ediyorlar ve bazen de ona uydurma diyorlar.

F- "Hayır! Onlar azabı daha tatmadılar."

Onlar azabımı tattıkları zaman gerçek hal, kendilerine belli olacaktır. Ama onlara azap dokunmadıkça onu tasdik etmezler.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, Kur’ân'da vaat edilen azabı henüz tatmadıkları için onun hakkında şüphe, içindedirler.

8
O Kur’ân, aramızdan O’na mı indirilmiş!” (dediler). Şüphesiz o kâfirler, benim Kur’ân’ımdan şüphededirler. Şüphesiz onlar, henüz azabımı tadmadılar.

9
"Yoksa, yanlarında, yegâne aziz ve vehhâb (lütufkâr) olan Rabbinin rahmet hazineleri mi var?"

Yani onların yanında Rabbinin hazineleri mı var ki, istedikleri gibi onda tasarruf edip dilediklerine versinler ve dilediklerine de vermesinler ve kendi fikirlerince hükmedip peygamberlik için bazı ulularını tercih etsinler.

Hayır böyle değildir; peygamberlik ilâhî bir vergi olup onu, seçkin kullarından dilediğine lütfeder; buna hiçbir engel yoktur; zîrâ karşı durulmaz yegâne Azîz ve (ialil) O'dur ve dilediğine her dilediğini bahşeden Vehhâb da yalnız O'dur.

10
"Yoksa, şu göklerin ve bu yerin ve aralarındakilerin hükümranlığı onların mıdır? Öyleyse sebepler hazırlayıp göklere tırmansınlar, bakalım!"

Yani şu ulvî (yüce) ve süfli (aşağı) âlemlerin hükümranlığı kendilerine mi aittir ki, ilâhî işlerde söz sahibi olsunlar ve izzet ile Kibriyâya, Rabbine mahsus olan tedbirlerde hükmedebilsinler ? Eğer iddia ettikleri gibi bu hükümranlıkları varsa, öyleyse Arş'a ulaşma imkânlarına ve yollarına başvurup onlarla yükseisinler ve nihayet oraya eriştiklerinde de kâinatı yönetsinler ve tercih ve tasvip ettikleri kimseye vahiy indirsinler.

Bu kelâm, onlar için pek büyük bir gazap ifâde etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki sebepler, gökler demektir, çünkü gökler, süfli (dünyevî) olayların sebepleridir.

Bir diğer görüşe göre ise, burada sebepler, göklerin kapılarıdır.

11
"Onlar, çeşitli guruplardan oluşmuş hezimete mahkûm bir ordudur."

Yani onlar, peygamberlere karşı çeşitli guruplardan oluşmuş bir kâfirler ordusu olup pek yakında hezimete, uğratılacaklardır. Bundan dolayı onların söylediklerine ve hezeyanlarına aldırma.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Onlardan önce Nuh kavmi, Ad kavini, kazıklar sahibi Fir’avun da, Semûd Kavmi de, Lût kavmi de, Eyke yaratıl da peygamberleri yalanlamışlardı. İşte bunlar da, hakka karşı birleşmiş guruplardı, "

"Kazıklar sahibi" ifâdesi, sabit ve köklü hükümranlık anlamında kullanılmak tadır, Yahut büyük topluluklar sahibi demektir.

Eyke yaranı, Hazret-i Şuayb kavmidir.

14
"O gurupların her biri, peygamberleri mutlaka yalanladılar da, azabını hak oldu."

Yani o gurupların her biri, mutlaka bütün peygamberleri yalanlamışlardır; çünkü bütün peygamberler, hak üzerinde ittifak ettikleri için, birini yalanlamak, hepsini yalanlamak gibidir.

Diğer bir görüşe göre ise, her gurup, mutlaka kendi peygamberini yalanlamıştır.

İşte, peygamberleri yalanlamalarından dolayı onların her birine, işledikleri cinayetlerin karşılığı olarak, daha önce yerlerinde tafsilatları geçen azaplarımın çeşitlerinden onlara uygun olanları sabit ve vâki oldu.

15
"Bunlar da, ancak, hiç gecikmesi olmayan korkunç bir çığlık beklemektedirler."

Daha önce Mekke kâfirleri gibi, hakka karşı birlik oluşturan, hakir ve yakın zamanda hezimete mahkûm oldukları bildirilen kâfir gurupların azabı beyân edildikten sonra şimdi de Mekke kâfirlerinin azabı beyân edilmektedir, Zîrâ eski kâfirlerin azaplarının anlatılması, dinleyenlerin. Mekke kâfirlerinin azabının ne olacağı merakını kesinlikle mucip olmaktadır. Zîrâ Mekke kâfirleri, eski kâfir gurupların suçları gibi veya daha da ağır

suçlar işlemişler ve bu suçları, en ağır cezaları gerektirmektedir ve suçların kotu sonuçlarından hiçbir şeyle henüz karşılaşmamışlardı.

Yani küfür ve hakkı tekzipte o geçmişte helâk edilen taifeler gibi olan şu Mekke kâfirleri, ancak ikinci Nefha'yı (Sûr'a üfürmeyi) beklemektedirler. Ancak onların azabı, o Nefha'daki şiddet ve korkudur, demek değildir. Çünkü o şiddet ve korku, iyisi, kötüsü bütün ümmetleri kapsayacaktır. Hayır, bunun mânâsı şudur: Mekke kâfirleri ile kerıdderi için hazırlanmış olan feci âzap arasında ancak ikinci nefha vardır. Zîrâ onların azabı ahirete ertelenmiştir. Çünkü Peygamberimiz, onlar arasında iken, onların tamamen yok edilmeleri, üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan ilâhî sünnetle bağdaşmaz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Sen onlar arasında iken, Allah, onlara azap indirecek değildir." (Enfâl: 33)

Kimilere göre, bu nefha, birinci nefhadır. Ancak bunun bir haklı izahı yoktur; çünkü onun korkunç hallerini ancak o zaman hayatta olanlar, göreceklerdir. Ve onlara vaad edilen azap, birinci Nefha akabinde vaki olmayacak ve mutlak azap da, o zamânâ kadar tehir edilmez; fakat ölümlerinden itibaren azapları vaki olur.

16
"Onlar alay yoluyla diyorlardı ki: "Rabbimiz! Şu hesap gününden önce bizim amel defterimizi bize acele ver!"

Burada, onların, azaplarının ahirete ertelendiğini duyduklarında alay yoluyla söyledikleri hikâye edilmektedir. Yani onlar diyorlardı ki: Bize vaat ettiğin azaptan bize birazını ver ve onu, başlangıcı mezkûr sayha (korkunç ses) olan hesap gününe erteleme. Yahut bize amel defterimizi ver ki, bakalım içinde ne var!

Diğer bir görüşe göre ise, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah'ın, mü’minlere Cenneti vaat ettiğini anlatınca, Mekke müşrikleri, alay yoluyla dediler ki: "Bizim âhiretten nasibimizi dünyada ver!"

17
"Ey Resûlüm! Onların söylediklerine sabr et; kulumuz kuvvet sahibi Davud'u da onlara anlat. Çünkü o, gerçekten Allah'a çok yönelmekteydi."

A- "Ey Resûlüm! Onların söylediklerine sabr et; kulumuz kuvvet sahibi Davud'u da onlara anlat."

Yani ey Peygamberim! O müşriklerin bu gibi bâtıl, anlamsız sözlerine karşı sabret ve gözlerini yıldırmak amacıyla günahlarının akıbetinin ne kadar korkunç olduğunu göstermek ve işledikleri günahların son derece çirkin olduğuna dikkat: çekmek, için Hazret-i Davud'un kıssasını onlara anlat. Nitekim Hazret-i Dâvûd, şânı yüce bîr peygamber olduğu halde ve bazı özel büyük nimetlere ve kerametlere sahip bulunduğu halde, küçük bir günaha teşebbüs edince, mertebesi indirildi ve melekler, temsil ve ta'rîz ile kendisini uyardılar. Nihayet anladı da, Rabbine dönüp mağfiret diledi ve anlatıldığı gibi, şiddetli bir ağlaması, acı verici bir üzüntüsü ve sürekli bir nedameti oldu. O halde bu kâfirlerin, bu en büyük aşağılıkların, en büyük günahları işleyen bu günahkârların ve en büyük günahlarda ısrar eden bu gafillerin hâli nasıl olacak?

Yahut ey Peygamberim! Sen kendin, Hazret-i Davud'un kıssasını hatırla da, kendi nefsini, sana teklif edilen sabırdan ve onların eziyetlerine katlanmaktan ayrılmaktan koru ki, Hazret-i Davud'un karşılaştığı uyarı ile karşılaşrnayasın.

B- "Çünkü o, gerçekten Allah'a çok yönelmekteydi." (İnnehû evvâb)

Yani Hazret-i Dâvıid, Allah'ın rızasına çok müracaat ediyordu.

Bu kelâm, burada kuvvetten murat, dinî kuvvet okluğuna delildir. Nitekim Hazret-i Dâvûd, bir gün oruç tutar, bir gün de iftar ederdi ve gece yarısı da kalkıp namaz kılardı.

18
Bak. Âyet 19.

19

"Biz, gerçekten akşam, işrâk (sabah) vakitleri onunla beraber tesbiîı eden dağlan, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi ona yönelirlerdi."

Enbiyâ süresinde de işaret edildiği gibi, "onunla beraber" denilmiş, çünkü dağların, onun emrine verilmesi, rüzgârların ve diğer bazı şeylerin Hazret-i Süleyman'ın emrine verilmesi gibi, kühî tasarruf kabilinden olmayıp fakat Allah'a ibâdette ona uymaları ve eşlik etmeleri kabilindendi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu beraberlik teshir (emrine vermek) fiiline değil, fakat tesbih fiiline bağlıdır. Bu görüş, Enbiyâ sûresindekine nispetle gerçeğe daha yakındır.

Dağların tesbihi, temsilî bir sesle idi, yahut Allah'ın onlarda kelâm yaratmakla, yahut da hâl lisanıyla idi.

Yahut dağlar, Hazret-i Dâvûd ile beraber yürüyorlardı, demektir.

İşrak vakti, kuşluk vaktidir.

Ümmü Hâni'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir gün kuşluk namazını kıldı ve: İşte işrak budur, buyurdu."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Ben, kuşluk namazım ancak bu âyetle anladım."

Yine İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:" Hazret-i Dâvûd, tesbih getirdiği zaman, dağlar da ona tesbihle cevap veriyorlardı ve kuşlar da toplanıp tesbih getiriyorlardı."

20
"Biz onun hükümranlığını da kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve davaların hallini de vermiştik."

Yani Biz, onun hükümranlığının heybetle, zaferle ve ordu çokluğuyla kuvvetlendirmiştik.

Deniliyor kı, Hazret-i Davud'un sarayı (mabedi) etrafında tam teçhizatlı kırk bin asker bekliyordu.

Deniliyor ki, bir adam, diğer bir adamdan bir sığır iddia etti ve kanıt gösteremedi. Bunun üzerine Allah, rüyada, Hazret-i Davud'a, o davalıyı öldürmesini emretti; fakat emri yerine getirmekte gecikti. Sonra uyanık halde de bu emir tekrar edildi. Bunun üzerine Hazret-i Dâvûd, bunu o adama bildirdi. O adam da dedi ki.: "Allah, bu günahımdan dolayı beni muaheze etmedi; fakat ben, bu adamın babasını suikastla öldürmüştüm." Bunun üzerine insanlar: "Birisi bir suç işledi mi, Allah, onu Hazret-i Davud'a bildiriyor" diyerek ona heybet duymaya başladılar ve gittikçe onun insanların kalplerindeki heybeti kuvvetlendi.

Âyetteki hikmetten murat, peygamberlik, kâmil ilim ve üstün ameldir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hikmet, Zebur ile şeriaderin ilmidir.

Bir diğer görüşe göre ise, hakka uygun olan her kelâm hikmettir.

Fasl-ı hitab, hakkı bâtıldan ayırt etmek suretiyle davaları halletmektir. Yahut yanlış anlamaya mahal bırakmayacak şekilde muhatabın dikkatim merama çeken özlü kelâmdır.

Diğer bir görüşe göre ise, fasl-ı hitâb, mânâya halel vermeyen ve lüzumsuz sözleri de içermeyen icazdır. Nitekim Peygamberimizin kelâmı hakkında da ""eksiği, fazlası olmayan fasldır" denilmiştir.

21
Bak. Âyet 22.

22

"Ey Resûlüm! O hasımların haberi sana erişti mi? Hani, mihrabın duvarına tırmanarak Davud'un yanına girmişlerdi de, Dâvûd, onlardan korkmuştu. "Korkma! Birimiz, öbürüne haksizlik etmiş iki davacıyız. Artık aramızda adaletle hükmet; haksizlik etme ve bize doğru yolu göster!" dediler.

A- "Ey Resûlüm! O hasımların haberi sana erişti mi? Hanı, mihrabın duvarına tırmanarak Davud'un yanına girmişlerdi de, Dâvûd, onlardan korkmuştu."

Rivâyet olunuyor ki, Allah, Hazret-i Davud'a, iki insan suretinde iki melek gönderdi. Deniliyor ki, bunlar Hazret-i Cebrâîl (aleyhisselâm) ile Hazret-i Mikâil idi. Bunlar, Hazret-i Davud'un yanma girmek istediler; fakat onu ibâdet gününde buldular ve muhafızlar, onları engellediler. Bunun üzerine yanlarında bulunan meleklerin yardımıyla duvarlara tırmandılar. Hazret-i Dâvûd, hiçbir şey duymadan bir de baktı ki, önünde iki kişi oturmuş. Bu hal karşısında Hazret-i Dâvûd, korkuya kapıldı. Çünkü onlar, âdetin hilâfına yukarıdan inmişlerdi; muhafızlar da kapıda beküyorlardı ve dâvalara bakmak, hükümet etmek günü de değildi.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Hazret-i Dâvûd, zamanını dörde ayırmıştı: bir gün ibâdet içindi; bir gün dâvalara bakmak ve hükümet etmek içindi; bir gün kendi özel işleri içindi ve bir gün de vaaz ve nasihat içindi.

B- "Korkma! Birimiz, öbürüne haksızlık etmiş iki davacıyız. Artik aramızda adaletle hükmet; haksızlık etme ve bize doğru yolu göster!" dediler."

23
"İkisinden biri şöyle dedi: "Bu adam benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz dişi koyunu var. Benim ise bir tek dişi koyunum var. Böyle iken "onu da bana ver!" dedi ve hitabta (tartışmada) bana galip geldi."

Dişi koyun, kinaye olarak, kadın anlamında da kullanılmaktadır. Kinaye ile ta'rîz, maksadı daha iyi anlatmaktadır.

"Tartışmada bana galip geldi", yani öyle hüccetler, kanıtlar ileri sürdü ki, onları reddetmeye muktedir olamadım. Yahut kadın istemekte bana galip geldi ve o kadın başkasıyla evlendirildi.

24
"Dâvûd: "Yemin olsun ki, o senin dişi koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Gerçekten ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına mutlaka tecâvüz ederler. Yalnız îmân edip de sâlih ameller yapanlar müstesna. Onlar da ne kadar az!" dedi Dâvûd, Bizim kendisini denediğimizi sezmişti de, Rabbinden mağfiret dilemiş ve eğilip secdeye kapanmış ve tevbe edip Allah'a yönelmişti."

A- "Dâvûd: "Yemin olsun ki, o senin dişi koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Gerçekten ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına mutlaka tecâvüz ederler. Yalnız îmân edip de sâlih ameller yapanlar müstesna. Onlar da ne kadar az!" dedi."

Hazret-i Dâvûd, ya davalının itirafı neticesinde, yahut davacının doğru olması takdirine göre bunu söylemiştir.

B- "Dâvûd Bizim kendisini denediğimizi sezmişti de, Rabbinden mağfiret dilemiş ve eğilip secdeye kapanmış ve tevbe edip Allah'a yönelmişti."

Hazret-i Dâvûd, hükümet meclisinde cereyan edenlerden bunu anlamıştı. Deniliyor ki, Hazret-i Dâvûd, aralarında hükmedince, onlardan biri arkadaşına bakıp güldü ve sonra onun gözleri önünde semaya yükseldiler, işte o zaman Hazret-i Dâvûd, Allah'ın, kendisini imtihan ettiğini anladı.

Bir görüşe göre, yani Biz, Hazret-i Davud'u Uriya denilen şahsın karısıyla denedik.

Diğer bir görüşe göre ise, Biz, bu hüküm ile imtihan ettik ki, bakalım, kendisinden talep edilen şeye uyanır mı?

Bu imtihanda temsilî yol tercih edilmiş, çünkü uyarıda daha etkilidir. Zîrâ bundaki tefekkür, gaye şuuruna götürdüğü zaman, nefsinde ve kalbinde çok daha büyük tesir bırakır ve hatasından uyanmaya daha fazla etkili

olur. Ayrıca bu temsilde, Hazret-i Davud'un yanlışı da açıkça anlatılmamış olur ve bunun açıkça anlatılmaması, haya edilen yakışıksız şeylerden olduğuna da işaret edilmiş olur.

Bu kıssanın aslı şudur: Hazret-i Dâvûd, Uriyya denilen bir şahsın karışım görünce, kalbi ona meyletti. Sonra onun karısını boşamasını istedi. Uriyya da, onu reddetmekten utandı ve istediğini yaptı. Sonra Hazret-i Dâvûd, o kadınla evlendi, işte Hazret-i Süleyman'ın annesi odur. Ve Hazret-i Dâvûd, şeriatinde caiz ve mutat olup ümmeti içinde de şerefe halel getirmezdi. Öyle ki, o insanlardan biri, bir kadından hoşlandığı zaman, kocasından onu boşamasını istiyordu ve boşandıktan sonra da kendisi onunla evleniyordu. İslam'ın ilk devresinde ensar (Medineli) müslümanlar da, muhacir müslümanlara buna benzer bir özveride bulunmuşlardı ve bu, o zaman ayıplanacak bir şey de değildi. Ancak Hazret-i Dâvûd ümmetinde bu caiz olduğu halde, O peygamberlik şânı taşıdığı için, temsilî olarak kendisine gösterildi ki, ümmetinden her hangi biri gibi hareket etmesi kendisine yakışmaz ve kendisinin birçok karısı olduğu halde, tek bir karısı olan birinden karısını boşamasını istemesi ve sonra da onunla evlenmesi hiç de şanına yakışmaz. Aksine kendi hevâsına galip gelmesi, nefsini kahir etmesi ve imtihan edildiği hususta sabretmesi ona yaraşır.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan Uriya, o kadınla evlenmemişti, fakat ona evlenme teklif etmişti. Sonra da Hazret-i Dâvûd, ona evlenme teklif etti. O kadın da, Hazret-i Davud'u tercih etti. İşte Hazret-i Davud'un suçu (!), bir müslüman kardeşinin teklifi üzerine teklif te bulunmasıdır.

Asılsız bir rivâyete göre, Hazret-i Dâvûd, bir gün mabedine girdi ve kapısını kapattıktan sonra namaz kılmaya ve Zebur okumaya başladı. Bu sırada şeytan bir altın güvercin suretinde onun yanına geldi. O da, onu yakalayıp küçük oğluna vermek için ona el uzattı. Güvercin uçtu. Onu yakalamaya çalıştı. Güvercin uçup bir pencereye kondu. Hazret-i Dâvûd da, arkasından pencereye gitti. Pencereden dışarı bakınca çok güzel bir kadın gördü. Kadın saçlarını çözmüş; saçları bedenini örtmüş, işte bu kadın Uriya'nın karısı idi. Uriya, Belka {Ürdün'de bir bölge} gazilerinden idi. Bunun üzerine Hazret-i Dâvûd, Belka ordusu kumandanı Eyyûb b. Surya'ya: "Uriya'yi savaşa götür ve Tâbut'un {İsrâlloğullarının kutsallarının bulunduğu tarihî sandık} önünden gitmesini emret!" diye yazılı emir gönderdi. Onların dinî geleneklerine göre, Tâbut'un önünden giden askerlerin, geri dönmeleri helâl değildi; ya gittikleri yeri fethedecekler, yahut şehit olacaklar. Fakat Allah (celle celâlühü), Uriya'ya fetih müyesser eyledi ve sağ salim döndü. Ancak kumandan, ikinci kez ve üçüncü kez de onu öyle gönderdi ve nihayet savaşta öldürüldü. Hazret-i Dâvûd, şehitlerin ölüm haberini aldığında üzülüyordu, ama buna üzülmedi ve onun karısıyla evlendi. {Bu hikâye, bu günkü muharref Tevrat'ta aynen, yazılıdır.}

İşte bu hikâye, uydurulmuş çirkin bir iftiradır; hem de ne kadar çirkindir! Kulaklar, bu yalanı reddeder ve insan tabiatı bundan nefret eder. Bunu uyduranlara ve yayanlara yazıklar olsun; dilleri kumsun!

İşte bundan dolayıdır ki, Hazret-i Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir: "Bir kimse, yalancı kıssacıların anlattığı Hazret-i Dâvûd hikâyesini anlatırsa, ona yüz altmış sopa vururum. İşte bu, peygamberlere iffetsizlik isnâd edenlerin cezasıdır."

Bir görüşe göre de, bazı insanlar, Hazret-i Davud'u öldürmek istediler ve bunun için mabedinin duvarına tırmanarak onun yanına girdiler; fakat baktılar kı, yanında cemaatler var. İşte o zaman, aralarında hükmetmesi için geldiklerini uydurdular. Ama Hazret-i Dâvûd, onların kötü niyetlerini anladı ve onlardan intikam almak istedi. Sonra anladı ki, Allah, onu bu şekilde imtihan eyledi. Bunun üzerine de Rabbine dönüp mağfiret diledi.

25
"Biz de bu davranışından dolayı onu bağışladık. Hiç şüphesiz katımızda onun yakınlığı ve güzel bir akıbeti vardır."

A- "Biz de bu davranışından dolayı onu bağışladık."

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Dâvûd, kırk gün, kırk gece secdede kaldı ve farz namazlar ile zarurî ihtiyaçları dışında başını hiç secdeden kaldırmadı ve göz yaşları hiç dinmedi. Öyle ki, göz yaşlarından otlar bitip başına kadar yükseldi. Ve içtiği suyun üçte ikisi göz yaşları oldu ve affetmesi için kendini harap edercesine Allah'a yalvarıp yakardı. Nihayet helâk olacak hale geldi ve bu sırada hükümdarlıkla da hiç meşgul, olmadı. Nihayet Işâ adındaki bir oğlu hükümdârlığını ele geçirdi ve kendisini tanımalarını istedi. Bunun üzerine bâtıl ehli olan

bazı İsrâiloğulları da onun etrafında toplandılar. Sonra Hazret-i Dâvûd, ilâhî mağfirete erişince, oğluyla savaşıp onu mağlup etti,

B- "Hiç şüphesiz katımızda onun yakınlığı ve güzel bir akıbeti vardır."

Yani Hazret-i Davud'un bağışlanmasından sonra katımızda yakınlığı, şerefi ve güzel bir akıbet olan Cennet mükâfatı vardır.

26
"Ey Dâvûd! Dedik, Biz seni yeryüzünde gerçekten halîfe kıldık. Sen de insanlar arasında hak ile hükmet. Nefsî heva ve hevese uyma; sonra bu seni Allah yolundan saptırır. Gerçekten Allah yolundan sapanlar yok mu, o hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin, bir azap vardir."

A- "Ey Dâvûd! Dedik, Biz seni yeryüzünde gerçekten halîfe kıldık. Sen de insanlar arasında hak ile hükmet."

Yani Biz, yeryüzünün hükümranlığında ve sakinleri arasında hükmetmekte seni halîfe, yetkili kıldık. Yahut seni, senden önce hak ile hükmeden peygamberlere halîfe kıldık.

Bu âyet, açıkça delâlet ediyor ki, tevbeden sonra Hazret-i Davud'un hâli eski güzel hâli gibi biç değişmedi.

Hak ile hükmetmekten murat, Allah'ın hükümleriyle, kanunlarıyla hükmetmektir. Zîrâ her iki mânâ ile de halifelik bunu kesin olarak gerektirmektedir.

B- "Nefsî heva ve hevese uyma; sonra bu seni Allah yolundan saptırır. Gerçekten Allah yolundan sapanlar yok mu, o hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azap vardır."

Yani gerek hükümetlerde, gerekse diğer din ve dünya işlerinde nefsin heva ve heveslerine uyma; sonra bu hal, seni Allah yolundan saptırır. Ve bu çirkin dalâletin de da pek ağır bir sonucu vardır ki, çetin bir azaba duçar olmalarıdır.

27
"Bütün gökleri ve yeri ve ikisi arasındakileri boşuna yaratmadık. Bu, kâfirlerin zannıdır. Artık o kâfirlerin Cehennemden vay hâline!"

A- "Bütün gökleri ve yeri ve ikisi arasındakileri boşuna yaratmadık."

Bu kelâm., makablinde geçen yeniden diriliş, hesap ve ceza konuları için bir çeşit İzahtır. Yani Biz, gökleri, yeri ve ikisinin, arasında bulunan yaratıkları, akıl ve idrâke hayret veren bir hârika nizâm içinde boşuna, yüce bir amaç ve üstün bir hikmet gözetmeden yaratmadık, fakat bunların yaratılışı, apaçık bir hakkı ve pek üstün bir hikmeti içermektedir. Nitekim bu yaratılmışlar içinde öyle nefisler (insanlar) da yarattık ki, onlara akıl ve hak ile batılı, faydalı ile zararlıyı birbirinden ayırt etmek gücünü de verdik; menfaatlerin celbi ve zararların defi için onlara ilmî ve amelî tasarruflar da verdik; hakkı anlamaları için de âfâkî (haricî) ve enfüsî (dahilî) deliller yarattık ve o delilleri kanıt göstermek kudretini de onlara bahşettik. Sonra bu füturlarla da yetinmedik; fakat onlara peygamberler de gönderdik; büyük, küçük her konuyu açıklayan kitaplar da indirdik; o kitaplara karşı ileri sürülecek bütün itirazları da kaldırdık; insanlar için pek büyük faydalar temin eden mükellefiyetler getirdik ve insanların amellerine göre davranışlarına karşılık olarak güzel âla be der ve cezalar hazırladık.

B- "Bu, kâfirlerin zannıdır. Artık o kâfirlerin Cehennemden vay hâline!"

Yani bu muazzam kâinatın boşa yaratılmış olması, kâfirlerin zannıdır. Çünkü kâfirlerin, kâinatın yaratılış gayesi olan yeniden dirilmeyi ve uhrevî karşılığı inkâr etmeleri, zikredilen kâinatın boşuna yaratılmış olduğunu ve hiçbir yaratılış hikmeti olmadığını söylemek demektir. Allah, onların söylediklerinden son derece münezzehtir.

28
"Yoksa Biz, îmân edip de sâlih ameller yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi kılacağız? Yahut takva sahiplerini (Allah'tan hakkıyla korkanları), fâcirler (yoldan çıkanlar) gibi mi sayacağız?"

Yani Biz, dünya ülkelerinde ıslahat yapan mü’minleri ifsad eden kâfirler gibi mi kılacağız? Zîrâ yeniden diriliş ile ondan sonraki sürecin olmaması, bunu gerektirir. Çünkü dünya hayatından faydalanmakta her iki fırka (kâfirler ile mü’minler) eşittir ve hatta o kâfirlerin bu mü’minlerden dünyevî nasipleri daha fazladır. İşte böyle yapmamız, imkânsızdır. O halde mü’minleri yüceler yücesine yükseltmek ve kâfirleri de aşağılar aşağısına indirmek için, mutlaka yeniden dirilme, amellerinin karşılığı olacaktır.

Yani yahut Biz, takva sahibi mü’minleri şaki kâfirler gibi mi sayacağız? Burada fâcirleri, mü’minlerin tacirlerine hamletmek tefsirine bu makam müsait değildir.

Bu iki fırkadan, önceki iki fırkanın aynısı da kastedilebilir. O takdir de bu tekrar, eşitliğin inkârı konusunda ilk iki vasıftan daha etkili olan başka vasıflar itibarıyladır.

Deniliyor ki, Kureyş kâfirleri, mü’minlere dediler ki: "Ahirette de, size verilecek hayırlar, bize de verilecektir." İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

29
"Ey Resûlüm! Bu mübarek Kitabı, gerçek akıl sahipleri âyetlerini düşünsünler ve öğüt alsınlar diye sana indirdik

Mübarek, dinî ve dünyevî faydaları çok olan şey demektir. Yani Biz, bu Kur’ân'ı indirdik ki, akl-ı selîm sahipleri, onun âyetlerini ve ezcümle kâinatın ve teşriin sırlarım bildiren âyetleri tefekkür etsinler de, onların hârika mânâlarını ve uygun yorumlarını hakkıyla, anlasınlar ve onlardan öğütler alsınlar. Yahut onların akıllarında gizli olan irfanları, kendilerine bahşedilmiş imkânlarla ortaya çıkarsınlar. Zîrâ bunun için ziyadesiyle deliller yaratılmıştır. Nitekim ilâhî kitaplar, ancak şeriat ile anlaşılanları açıkça ortaya koymakta ve akıl ile anlaşılmayan hakikatlere irşad etmektedir.

30
"Biz Davud'a da Süleyman'ı bağışladık. Ne güzel kuldu o! Çünkü o, Allah'a gerçekten çok yöneliyordu."

Yani Hazret-i Süleyman, tevbe ile Allah'a çok yönelirdi. Yahut tesbihe çok yönekrdi.

31
Bak. Âyet 32.

32
"Hani, ona bir akşam üstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağı üstüne basan, cins yürük atlar sunulmuştu. Süleyman: "Gerçekten ben hayır (mal) sevgisini, Rabbimi anmama vesile olması için sevmişimdir" dedi. Nihayet güneş battı. O zaman: "Onları tekrar bana getirin!" dedi. Sonra bacaklarını ve boyunlarını meshetmeye (kesmeye) başladı."

A- "Hani, ona bir akşam üstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağı üstüne basan cins yürük atlar sunulmuştu."

Rivâyet olunuyor ki, Şam ve Nusaybin halkına karşı savaşmış ve onlardan bin at almıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, babası Hazret-i Dâvûd, bu atları Amâlika'dan almıştı ve ondan Hazret-i Süleyman'a miras kalmışlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, bu atlar denizden çıkmış, kanatlı atlardı.

Hazret-i Süleyman, bir gün öğle namazını kıldıktan sonra tahtına oturdu. İşte bu sırada anılan cins yürük atlar kendisine arz edildiler. Bu arz işi, aralıksız olarak akşama kadar sürdü ve kendisi, ikindi namazından veya her gün o vakitte çektiği zikirlerinden gafil kaldı ve etrafındakiler de, ondan çekinip kendisine namazı veya zikri hatırlatmadılar. Sonra Hazret-i Süleyman, bu yüzden ibâdetinden gafil kalmaktan ötürü çok üzüldü; ardından da

o atları geri getirtip onları Allah rızası için kesti ve o atlardan yalnız yüz tane kaldı. İşte insanların ellerindeki cins yürük atlar, bu yüz atın soyundandır.

Deniliyor ki, Hazret-i Süleyman, o atları kesince, Allah, onlardan daha hayırlısını verdi: Onun emriyle hareket eden rüzgârı kendisine bahşetti.

B- "Süleyman: "Gerçekten ben hayır (mal) sevgisini, Rabbimi anmama vesile olması için sevmişimdir" dedi."

Hazret-i Süleyman, güneş battığında, namazdan gafil kalmasının itirafı, pişmanlığı ve ondan sonra atların geri getirilip kesilmelerini emretmesinin bir ön hazırlığı olarak bunu söylemişti.

Hazret-i Süleyman'ın, bunu tekid (gerçekten) ile ifâde etmesi, itiraf ve pişmanlığinin, sadece hayrı gerçekleştirmek için değil, fakat kalbî samimiyetinden doğduğunu bekitmek içindir.

Hayır, büyük mal, servet demektir. Burada ondan murat, kendisini, ibâdetinden meşgul eden atlardır. Belki de, yapacağı hayır konusu oldukları için atları hayır olarak vasıflandırmışım.

Peygamberimiz buyuruyor ki: "hayır, kıyamet gününe kadar atların perçemlerine (yelelerine) bağlıdır." 9

9. Buhatî/Kitâbüi Menakıb, bab: 28. Müslim/Kitâbü'z Zekât, hadis: 25. Ebû Dâvûd /Kıtâbü'l Cihad, bab: 41. İbni Mâce/Kıtâbü't Ticarât, bab: 29. Darımî/Kıtâbü'l Cihad, bab: 33. Mâlik, el Muvatta/Kitâbu 1 Cihad, hadis: 44. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/39, 5 /181

C- "Nihayet güneş battı."

Yani mal sevgisi, beni Rabbimi anmaktan alıkoydu ve bu hâl, güneş batine aya kadar devam etti.

D- "O zaman: "Onlari tekrar bana getirin!" dedi."

Bu kelâm da, Hazret-i Süleyman'ın sözlerine dâhildir ve onun daha önceki sözlerinden neyi kastettiğini bekitmektedir.

E- "Sonra bacaklarını ve boyunlarını meshetmeye (kesmeye) başladı."

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Süleyman, geri getirilen adarı severek bacaklarını ve boyunların okşamaya başladı, demektir. Ancak gerçek, bu değildir.

33
(Bunun üzerine, atlar kendisini meşgul edip ibâdetten alıkoyduklarından onları Allah için kurban etmeye kasd etti ve şöyle dedi): “Onları bana geri getirin.” Artık ayaklarını ve boyunlarını kesip kurban etmeğe başladı.

34
"Yemin olsun ki, Biz, Süleyman'ı imtihan ettik ve tahtının üstüne bir ceset bıraktık; sonra o, eski haline dönmüştü."

Hazret-i Süleyman'ın bu imtihanı hakkında merfû (rivâyet senedi Peygamberimize kadar çıkan) olarak rivâyet edilen en zahir hadis şudur:

"Süleyman, "Yemin olsun ki, ben bu gece yetmiş kadını dolaşıp hepsiyle cinsel ikskide bulunacağım; her biri, Allah yolunda savaşacak bir bahadır doğuracak" dedi ve "inşallah!" demedi. Sonra o gece o karılarını dolaşıp onlarla cinsel ilişkide bulundu. Fakat bir tanesi hariç, hiçbiri hamile kalmadı ve hamile kalan da, yarım bir oğlan doğurdu. Nefsim, kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, eğer Süleyman: "inşallah!" deseydi, o kadınların hepsi, Allah yolunda savaşacak birer bahadır doğuracaklardı."

10. Buharî/Kitâbüi Eymân, bab: 3. Müslim/Kitâbü'l Eymân, hadis: 25. Nesâî/ Kitâbü'l Eymân, bab: 40, 43

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Süleyman'ın bir oğlu oldu. Şeytanlar, toplanıp onu öldürmeye karar verdiler. Hazret-i Süleyman, bunu öğrendi ve oğlunu bulu dar arasında beslemeye başladı. Hiçbir şeyden haberi olmadan bugün oğlunun ölü cesedinin, tahtının üstüne atıldığını gördü. İşte o zaman intibaha gelip hatasını anladı: Zîrâ Allah'a tevekkül etmemişti.

Bir diğer görüşe göre ise, Hz Süleyman, adalardan Saydun'a savaş açtı; onun kralını öldürdü ve Carade adındaki güzeller güzeli kızını da esir aldı ve onu kendisi için seçti ve kız da müslüman oldu. Hazret-i Süleyman, bu kızı çok seviyordu. Kızın, babasına olan üzüntüsünden dolayı gözyaşları hiç dinmiyordu. Bunun üzerine Hazret-i Süleyman, şeytanlara emretti; şeytanlar, babasının heykelini yaptılar. Bundan sonra bu hanım, çocuklarıyla beraber, babasının heykelinin yanına gider ve babasının hükümdarlık döneminde âdetleri olduğu üzere ona secde ederdi. Hazret-i Süleyman'ın veziri Asâf, bunu Hazret-i Süleyman'a bildirdi. Hazret-i Süleyman, o heykeli kırdırdı ve karısını da cezalandırdı. Sonra da tek başına çöle çıktı ve ateş külünden oturacak bir yer hazırlayıp üstüne oturdu ve ağlayıp sızlayarak Allah'a tevbe edip yalvarmaya başladı.

Hazret-i Süleyman'ın, kendisinden çocuk doğurmuş Ümeyne adında bir cariyesi vardı. Hazret-i Süleyman, taharet mahalline veya cinsel ilişki için eşlerinden birinin yanma girdiğinde mühür yüzüğünü bu cariyeye veriyordu. Onun hükümdarlığının sırrı, bu yüzüğün içinde bulunuyordu. Yine bir gün bu yüzüğü o cariyesine verdi. Bu sırada Sabr adında bir şeytan, Hazret-i Süleyman'ın suretine girdi ve gelip mühür yüzüğü cariyeden alıp parmağına taktı ve gidip onun tahüna oturdu, halk da, her zamanki gibi onun meclisinde toplandı ve bu şeytan, Hazret-i Süleyman'ın hanımları hariç, her şeyde hükmünü icra etti ve Hazret-i Süleyman'ın şeklini de değiştirdi. Hazret-i Süleyman, Umeyne adındaki cariyesinden mühür yüzüğünü isteyince de, cariye, onu tanımadı ve kendisini kovdu. İşte o zaman Hazret-i Süleyman, bir hatanın kendisine bulaştığını anladı. Bundan sonra Hazret-i Süleyman, kapı kapı dolaşıp dileniyordu ve: "Ben Süleyman'ım!" deyince de, başına toprak savurup kendisine hakaret ediyorlardı. Sonra Hazret-i Süleyman, balıkçılara gidip onların balıklarını taşımaya başladı. Onlar da, yevmiye olarak kendisine, iki balık veriyorlardı. Hazret-i Süleyman, sarayında puta tapıldığı müddet olan kırk gün bu durumda kaldı. Sonra Asâf ve İsrâiloğullarının ileri gelenleri, bu şeytanın hükümlerini yadırgayıp karşı çıktılar. Sonra o lânetli şeytan uçup gitti ve mühür yüzüğü de denize attı. Yüzüğü bir balık yuttu ve o balık da, Hazret-i Süleyman'ın eline düştü. Hazret-i Süleyman, o balığın karnını yarınca, mühür yüzüğü içinden çıktı. Hazret-i Süleyman, yüzüğü takıp secdeye kapandı ve tekrar hükümdarlığı kendisine döndü ve bir kaya yontup Sabr adındaki o şeytanı içine koydu ve ağzını da ikinci bir kaya ile kapattı; sonra onu demir ve çelikle iyice bağlayıp denize attı.

Bu hikâyeye göre, Hz Süleyman'ın tahtının üstüne atılan ceset, anılan Sahr'dır. Böyle temsil edilmiş, çünkü o şeytan, sahte bir temsil yapmıştı. Hazret-i Süleyman'ın hatası da, ailesinin halinden gafil kalmasıdır. Zîrâ o zamanlar heykel yapmak, dînen sakıncalı değil idi. Ve kendisinin bilgisi haricinde heykele, secde edilmesi de, Hazret-i Süleyman'a zarar vermez.

35
"Dedi ki: Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra hiçbir kimseye nasip olmayacak bir hükümranlık ver! Çünkü şüphe yok ki, sen en çok bağışlayanın ta kendisisin."

Hazret-i Süleyman şöyle niyazda bulundu: Rabbim! Benden sâdır olan zelleyi bağışla ve benim hakine münasip bir mucize olmak üzere, bana, benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir hükümranlık ver!

Zîrâ Hazret-i Süleyman, hükümdarlık ve peygamberlik evinde büyümüştü ve her ikisine varis oldu. İşte onun için Rabbinden her ikisini içinde toplayan bir mucize niyaz etmişti.

Yahut bundan önce benden alındığı gibi bir daha hiç kimsenin benden alamayacağı, yahut azametinden dolayı hiç kimseye müyesser olmayacak bir hükümdarlık ver.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Süleyman, pek büyük bir hükümdar idi. İşte bundan, dolayı böyle bir hükümdarlığın, Allah'ın kanunlarını muhafaza edemeyecek başka birine verilmesinden endişe ediyordu.

Hazret-i Süleyman'ın niyazında bağışlanma talebinin, hükümdarlık verilmesi talebinden önce zikredilmesi, peygamberlerin ve salihlerin geleneklerine uygun olarak din işlerine fazla ehemmiyet vermesinden ve bu

Niyazın icabet için daha etkili olmasından dolayıdır.

36
Bak. Âyet 37.

37
"Biz de, ona istediği yere onun emriyle rahatça giden rüzgârı, bütün bina ustası ve dalgıç şeytanları ve demir halkalarla bağlı diğer şeytanları onun emrine verdik."

Yani Biz de, Süleyman'ın duasını kabul buyurduk, imtihandan önceki hükümdarlığını kendisine iade ettik ve kendisine, onun emriyle istediği yere hiç rahatsız etmeden, yahut emre isyan etmeden giden rüzgârı... emrine verdik.

Öyle anlaşılıyor ki, Hazret-i Süleyman, çalıştırdığı şeytanları sınıflara ayırtmıştı: bina ustası ve dalgıçlar gibi bir sınıfı ağır işlerde çalıştırıyordu. Diğer bir sınıf da, azgın şeytanlar olup şer ve fesattan engellenmeleri için birbirlerine zincirlerle bağlanıyorlardı. Muhtemeldir ki, şeytanların cisimleri şeffaf olup zincire vurulacak sert bir madde görülmezdi ve bu halleriyle pek ağır işler yapabiliyorlardı. Bu itibarla zincirlere vurulmaları, temsilî olarak, şerlerden engellenmeleri anlamında da olabilir.

38
Diğerleri de zincirlere vurulmuştu. (insanlara zarar vermekten alıkonmuşlardı).

39
"Süleyman'a dedik ki: işte bu, Bizim bağışımızdır. Artık dilediğine hesapsız olarak ver, yahut verme!"

Yani sana verdiğimiz muazzam hükümdarlık, geniş imkânlar ve senden başkasına verilmeyen tasallut, Bizim sana özel bağışımızdır. Artık dilediğine hesapsız olarak ver, yahut verme; versen de, vermesen, de hesap vermek zorunda değilsin. Çünkü mutlak tasarruf yetkisi sana verilmiştir.

Yahut bağışımız, çoktur; haddi, hesabı yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise, "işte bu" ile işaret edilen şey, şeytanların onun emrine verilmesidir ve ona verilen muhayyerlik de, şeytanları serbest bırakması, yahut onları zincirlere vurmasidır.

40
"Hiç şüphesiz katımızda onun için yakınlık ve akıbet güzelliği vardır."

Yani Hazret-i Süleyman için, dünyada muazzam hükümranlık olduğu gibi, âhirette de Bize yakınlık ve Cennet vardır.

Deniliyor ki, Hazret-i Süleyman, yirmi sene hüküm sürdükten sonra yukarıda anlatılan imtihanı geçirdi ve bu imtihandan sonra yirmi sene daha hüküm sürdü.

Fıkıhçı Ebû Hanife Ahmed b. Dâvûd el-Dineverî, târihînde diyor kı: Hazret-i Süleyman, Keyhüsrev b. Siyavuş zamanında babasının hükümdarlığını miras aldı ve Şam'dan Irak'a sefer yaptı. Keyhüsrev, bu seferi haber alınca, Horasan'a kaçtı ve kısa bir süre sonra da öldü. Sonra Hazret-i Süleyman, Merv'e sefer yaptı; sonra oradan da Türkistan'a sefer yaptı; ülkenin içlerine kadar seferler yaptıktan sonra oradan da Çin'e geçti. Sonra geri dönüp Fars ülkesine (İran'a) geldi. Orada konaklayıp günlerce kaldı; sonra da Şam'a döndü. Sonra Beytü'l Makdis'in binâ edilmesini emretti. Beytü'l Makdis'in binası bittikten sonra Tihâme'ye (Necran, Mekke ve Cidde'nin de dâhil oldukları sahil şeridi bölgeye) sefer yaptı; sonra da Sana'ya vardı. Onun Yemen, kraliçesiyle arasında geçenler de, Kur'ân'da anlatılmaktadır. Yine Hazret-i Süleyman, Mağrib {Batı Libya, Tunus, Cezayir, Fas} ülkelerine de sefer yaparak Tanca, Endülüs ve başka ülkelere de gitti. Allah, herkesten daha iyisini bilir."

41
"Ey peygamber! Kulumuz Eyyûb'u da an! Hanı, Rabbine: "Rabbim! Kadar şeytan bana bitkinlik ve eziyet verdi" diye seslenmişti."

Hazret-i Eyyûb, Îs'ın oğlu, o da, Hazret-i İshâkin oğludur. Burada bitkinlik ve eziyet verme fiili şeytana isnâd edilmiş, çünkü şeytan, vesvesesiyle bunu gerçekleştirmiştir. Nitekim deniliyor ki, Hazret-i Eyyûb, şeytanın vesvesesiyle servetinin çokluğuyla böbürlenmişti. Yahut bir mazlum kimse, ondan yardım istemiş, fakat ona yardım etmemişti. Yahut Hazret-i Eyyûb'un koyunları, bir kâfir hükümdarın topraklarında yayılıyorlardı. Bundan dolayı Hazret-i Eyyûb, onu idare edip kendisine karşı cihad etmedi.

Yahut Hazret-i Eyyûb'un karşılaştığı musibet, sabrını denemek içindi. Şu halde Hazret-i Eyyûb'un bu sözleri, suçunu itiraf etmek kabilindendir, yahut edebi gözetmektir.

Yahut şeytan, Hazret-i Eyyûb'un ailesine, çevresine vesvese verdi ve nihayet hepsi onu terk ettiler ve kendisini yurdundan çıkardılar.

Yahut Hazret-i Eyyûb'un sözlerindeki bitkinlik ve azaptan murat, onun hastalığında şeytanın, uğradığı belâyı gözünde çok büyütmek, Allah'ın rahmetinden umut kesmek yönünde kendisine, vesvese vermesi ve kendisini bıkkınlık ve şikâyete sevk etmek için uğraşmasıdır. İşte bundan dolayı Hazret-i Eyyûb, bu belayı kaldırmak için ve şeytanın vesvesesini sabr-ı ceınil (güzel sabır) ile def etmek için kendisini muvaffak kılması için Allah'a sığındı.

Hazret-i Eyyûb'un duasının tamamı bu kadar değildir; "sen merhametlilerin en büyüğüsün!" (A'raf: 151) cümlesi de duasına dâhildir. Ancak burada zikredilmemesi, Enbiyâ süresindeki zikriyle iktifa edilmesinden dolayıdır. Nitekim orada da şeytanın zikredilmemesi, buradaki zikriyle iktifa edilmesinden dolayıdır.

42
"Eyyûb'a dedik ki: Ayağını yere vur! İşte yıkanılacak, içilecek serin bir su."

Yani Hazret-i Eyyûb ayağıyla yere vurdu ve oradan bir pınar fiş kırdı ve Biz de: "İşte bu yıkanılacak su ile yıkanırsın ve içilecek suyu içersin; böylece senin dışın da, için de hastalıktan kurtulmuş olacak."

Diğer bir görüşe göre ise, iki pınar fış kırdı: biri yıkanmak için suyu sıcak idi, diğeri de içmek için suyu soğuk idi. Ancak nazmı kerîmin zahiri buna müsait değildir.

43
"Bizden bir rahmet ve akl-ı selini sahipleri için öğüt kaynağı olmak üzere ona hem ailesini, hem de onlarla beraber daha bir mislini bağışladık."

Yani Hazret-i Eyyûb, o su ile yıkanıp ondan içtikten sonra hastalığından kurtuldu ve Biz, ailesini kendisine bağışladık.

Hazret-i Eyyûb'un ailesinin kendisine bağışlanması, ya onların helakinden sonra diriltilmeleri yoluyla olmuştur. Nitekim Hasen-ı Basrî'den rivâyet edilen de budur. Yahut ailesinin dağılmasından sonra tekrar bir araya gelmeleridir.

Hazret-i Eyyûb'un bundan sonra eski çocukları kadar da yeni çocukları oldu.

Hazret-i Eyyûb'un bu hali, akl-ı selîm sahipleri için bir öğüttür; onların onun sabrettiği gibi musibetlere sabretmeleri ve onun Allah'a sığındığı gibi sıkıntılar karşısında Allah'a sığınmaları ve onun gibi güzel akıbetlere erişmeleri için Hazret-i Eyyûb pek güzel bir örnektir.

44
"Ve ey Eyyûb! Eline bir demet dığs (sap) al da, onunla vur; yeminini böyle yerine getir. Gerçekten Biz, Eyyûb'u sabırlı bir kul bulmuşuzdur. Ne güzel kuldur o! Çünkü o, Bize çok yöneliyordu."

A- "Ve ey Eyyûb! Eline bir demet dığs (sap) al da, onunla vur; yeminini böyle yerine getir."

Hazret-i Eyyûb'un karısı, Rahme Bint Efrayem b. Yûsuf,

Diğer bir görüşe göre ise, Leyâ Bint Yâkûb,

bir diğer görüşe göre ise, Masur bint Mişâ b. Yûsuf, bir iş için bir yere gitmişti ve geç kaldı. İşte o zaman Hazret-i Eyyûb, iyileştiği takdirde bu karısına yüz darbe vuracağına yemin etti. İşte bundan dolayı Allah, ona, eline bir demet sap alıp onunla vurmasını emir buyurmuştur.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, dığs, ağaçtan bir tutamdır.

İşte Allah, bununla vurmasını emir buyurdu, çünkü bununla da yemin yerine getirilmiş olur. Allah, Hazret-i Eyyûb'un karısının, kendisine güzel hizmetinden ve onun da, karısından razı olmasından dolayı her ikisine rahmet olarak bu ruhsatı meşru kılmıştır. Bu ruhsat hâlâ bakidir. Ancak bu yüz sapın her biri, ya baş tarafıyla, yahut gövdesiyle vurma şeklinde vurulana isabet etmesi lazımdır.

B- "Gerçekten Biz, Eyyûb'u sabırlı bir kul bulmuşuzdur. Ne güzel kuldur o! Çünkü o, Bize çok yöneliyordu."

Yani gerçekten Biz, Hazret-i Eyyûb'un nefsine, ailesine ve malına isabet eden belaya karşı sabırlı bir kul bulmuşuzdur. Onun Allah'a olan şikâyeti ise, sabrına halel getirmez. Çünkü bu da, afiyet ve şifa temenni etmesi gibi sabırsızlık sayılmaz. Kaldı ki, bunları söylemesi de, dininde fitne olması korkusundandı. Zîrâ şeytan, onun kavmine: "Eğer peygamber olsaydı, bu belâ başına gelmezdi" diye vesvese veriyordu. Bir de, onun şifa istemesi, ibâdedere kuvvet bulması içindi. Çünkü sonunda öyle bir hale gelmişti ki, yalnız kalbi ve dili sağlam kalmıştı.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Eyyûb, münacâtında şöyle demişti: "İlâhî! Biliyorsun ki, benim dilim, kalbime muhalefet etmedi ve gözlerime uymadı; sahip olduğum büyük imkânlar, bana azamet vermedi; ben her defasında yemek yerken mutlaka yanımda yetim bulundu ve yanımda aç varken ben tok olmadım ve çıplak varken ben güzel elbiseler giymedim!" İşte bu münricatından sonra Allah, hastalığını kaldırdı.

45
"Ey Resûlüm Muhammed! Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrâhîm, İshâk ve Yâkûb'u da an!"

Yani ey Muhammed! Din işlerinde, ibâdetlerinde kuvvetli ve basiretli olan, yahut üstün amellere ve ilimlere sahip olan kullarımız İbrâhîm, İshâk ve Yâkûb'u (aleyhisselâm) da an!

Bu ilâhî kelâm, boş duran cahillere tariz olup onların kötürüm ve âmâlar gibi olduklarına işaret etmekte ve imkânları olduğu halde cihad ve tefekkürü terk ettiklerinden ötürü onlari kınamaktadır.

46
"Çünkü Biz, gerçekten onları özellikle âhiret yurdunu düşünen halis kullar kıldık."

Yani onlar dâima âhiret yurdunu düşünmektedirler. Zîrâ onların İtaatte halis kullar olmaları, âhiret yurdunu hep düşündükleri içindir. Çünkü onların, bütün hal ve hareketlerinde gözleri ve fikirleri, Allah'a yakın olmak ve O'nun cemâliyle müşerref olmak noktasına dönüktür. Bunlar ise, ancak ahirette hâsıl olmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Biz, onları ebedî saadete muvaffak kılmak ve onu tercih etmeyi kendilerine lütfetmekle onları halis kullar kıldık.

Yahut Biz, onların âhiret yurdunu düşünmelerini hâlis kıldık; onlar, bu düşünceye hiçbir dert katmamaktadırlar.

Yahut Biz, onlara hep âhireti düşündürmekteyiz; ona rağbet ettirmekteyiz ve onlara, dünyaya itibar ettirmemekteyiz. Nitekim peygamberlerin şânı böyledir.

Diğer bir görüşe göre ise, (âhiret yurdunu düşünen, diye tercüme edilen ifâde) dünyada, başkasında bulunmayan güzel övgü ve doğru Usandır.

47

"Ve hiç şüphe yok ki, onlar katımızda seçkin iyilerdendir."

Yani onlar kendi emsali içinden seçilmiş ve onlara da üstün kılınmış kimselerdir.

48
"İsmail'i, Elyesa'yı, Zülkifl'i de an! Zaten hepsi de iyilerdendir."

Hazret-i İsmail'in, babasından ve kardeşinden ayrı olarak zikredilmesi, burada anlatılan sabır noktasında ileri olmasından dolayıdır.

Elyesa, Ahtûb'un oğludur; o da el Acûziın oğludur. Hazret-i İlyas, onu kendisinden sonra İsrâiloğullarina halife bırakmıştı. Sonra kendisine peygamberlik verildi.

Diğer bir görüşe göre ise, Elyesa, Yûşa peygamberdir.

Zülkifl, Elyesa'nın amcasının oğludur. Yahut Bişr b. Eyyûb'tur. Zülkıfl'in peygamberliğinde ve lakabında ihtilaf edilmiştir.

Bir görüşe göre, îsrâiloğullarından yüz peygamber, öldürülmekten kaçıp kendisine sığındılar ve o da, onları barındırıp kefaletine aldı.

Diğer bir görüşe göre ise, günde yüz namaz kılan sâlih bir adamın amelinin sevabının kefaleti kendisine verildiği için ona Zülkifl denilmiştir.

49
"İşte bu, bir zikirdir (anıştır). Şüphe yok ki, takva sahiplerine (Allah'a isyan etmekten sakınanlara) güzel bir gelecek vardır."

A- "İşte bu, bir zikirdir (anıştır)."

Yani o peygamberlerin güzelliklerini anlatan mezkûr âyetlerle, onlar bir şeref ve güzel bir hatıra olup ebediyen bununla anılacaklar.

Yahut bu âyetler, öğütten ibaret olan Kur’ân'ın bir parçası olup peygamberlerin tarihlerini anlatmaktadır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "bu âyetler, geçmiş peygamberlerin anırışlarıdır."

B- "Şüphe yok ki, takva sahiplerine (Allah'a isyan etmekten sakınanlara) güzel bir gelecek vardır."

O peygamberlerin, dünyadaki güzelce anılmaları beyân edildikten sonra burada da onların âhiretteki büyük mükâfatları beyân edilmeye başlanmaktadır. Bu da, Kur’ân'ın diğer bir bölümüdür.

Burada takva sahiplerinden murat, ya bütün takva sahipleridir ve peygamberler de öncelikle buna dâhildir, yahut yalnız zikredilen peygamberlerdir. Buna göre, onların takva sahipleri olarak vasiflandırılmaları, kemâlin son mertebesi olan takva ile övülmeleridir.

50
"Kapıları kendileri için açtırılmış Adn Cennetleri vardır."

51
"Orada tahtlara kurulmuş oldukları halde oradaki birçok meyve ve içecekten isteyecekler."

Âyette yiyeceklerden yalnız meyvelerin zikredilmesi, Cennet ehlinin yemelerinin sadece keyif ve lezzet için olduğunu, gıda almak için olmadığını zımnen bildirmek içindir. Çünkü gıda almak, bedenden çözülenin yerim doldurmak içindir. Cennet hayatında ise bedende çözülme yoktur.

52
"Yanlarında da, eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt güzeller vardır."

Yani Cennetteki eşleri de kendileriyle yaşıt olacaklardır. Çünkü akranlar arasındaki, sevişme daha fazla olur. Yahut o Cennet kadınları birbirlerine yaşıttır; aralarında yaşlı kadınlar ve yaşı küçük kızlar yoktur.

53
"İşte o hesap günü için size vaat olunan şeyler bunlardır."

54
"Hiç şüphesiz bu, bitmek ve tükenmek bilmeyen rızkımızdır."

Yani zikredilen çeşitli nimetler ve ikramlar, size verdiğimiz rızıktır, onlar bitmek ve tükenmek bilmez.

55
"İşte onların hali böyle; azgınlar için ise, hiç şüphesiz kötü bir gelecek vardır."

56
"Onların girecekleri Cehennemdir. Orası ne kötü bir yataktır!"

57
"İşte bu hamimi (kaynar suyu) ve ğassâkı (irini) tatsınlar!"

Diğer bir görüşe göre ise, hamım, sıcağıyla yakandır; ğassâk da, soğuğuyla yakandır.

Deniliyor ki, bu irinden bir damla dünyanın doğu ucuna düşse, dünyanın batı ucundakileri kokuşturur. Ve yine dünvanm batı ucuna bir damlası düşse, dünyanın doğu ucundakileri kokuşturur.

Bir görüşe göre de, ğassâk, öyle bir azaptır ki, onu ancak Allah bilir.

58
"Buna benzer daha başka cinsleri de vardır."

Yani bu berbat içeceklere benzer, yahut bu şiddetli ve fecî azaba benzer daha başka cinsleri de vardır.

59
"Cehennem yaranlarının ileri gelenlerine: "İşte sizinle beraber Cehenneme sürüklenecek bir güruh! Onlar rahat yüzü görmesinler! Çünkü şüphesiz onlar ateşe gireceklerdir" denecek."

Bu sözler, azgınların reisleri Cehenneme girdiklerinde ve dünyada küfür ve dalâlette onların peşinden giden bir güruh da, onlarla beraber Cehenneme sürüklendiklerinde, Cehennem muhafızları tarafından söylenecektir.

"Çünkü şüphesiz..." cümlesi de, Cehennem muhafızlarının sözlerinden olup onların bu bedduayı niçin hak ettiklerini belirtmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, "Onlar rahat yüzü görmesin!" cümlesinden itibaren azgın reislerinin, tabileri hakkında söyledikleri olup Cehennem muhafızları onlara hitaben, kendileriyle beraber anılan güruhun da Cehenneme sürükleneceklerini söylediklerinde, onlarla beraber olmaktan rahatsızlıklarını ve onlara arkadaş olmaktan nefretlerini bildirmek üzere bunu söyleyeceklerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu sözlerin tamamı, azgınların, tabileri hakkında birbirlerine söyleyecekleridir.

60
"İleri gelenlere uyanlar onlara: "Hayır! Asıl siz rahat yüzü görmeyin! Onu bize siz sundunuz. Ne de kötü bir yerdir!" diyecekler."

Yani ileri gelen azgınların peşinden gitmiş olanlar, kendileri hakkında bu söylenenleri duyunca, böyle diyecekler. Onların, kendi reislerine: "Asıl siz rahat yüzü görmeyin..." bedduâsiyla hitap etmelerinin izahı, son iki tefsire göre. (bir önceki, âyette geçen "rahat yüzü görmeyin!" bedduasının onlar tarafından kendilerine söylenmiş olması tefsirine göre) açıktır. Birinci tefsire göre (anılan beddua cümlesinin, Cehennem muhafızları tarafından söylenmiş olması tefsirine göre) ise, zahire göre bunu, özür olarak Cehennem muhafızlarına arz etmeleri gerekirken, reislerine söylemeleri, herhalde, reislerine hitap ederek ve Cehennem muhafızlarının da hakemliğine baş vurarak, doğru olduklarını gösterip kendi azaplarının hafifletilmesini veya hasımlarının azaplarının arttırılmasını temin etmeyi umdukları içindir.

"Onu bize siz sundunuz" cümlesi, niçin asıl onların reislerinin buna müstahak olduklarını beyân etmektedir. Yani çünkü siz azabı, yahut Cehenneme girmeyi bize sundunuz ve bizi içine düşürdünüz; bunun sebebi, olan bâtıl inançları ve kötü amelleri siz bize takdim ettiniz; onları gözümüzde cazip gösterdiniz ve bizi onlar hakkında yanılttınız; yoksa biz kendiliğimizden bunları yapmadık.

61
"Yine onlar: "Ey Rabbimiz! Bunu bize kim sunduysa, onun ateşteki azabını iki kat artır!" diyecekler."

Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "Rabbimiz! İşte şunlar bizi saptırdı. Onun için onlara ateşten iki kat azap ver!" (A'râf: 38)

Azâbın iki kat olması, ona aynı azaptan bir mislinin ilâve edilmesiyle iki katma çıkarılması suretiyle gerçekleşmektedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbimiz! Onlara o azâbın iki katım ver!" (Ahzâb: 68)

Diğer bir görüşe göre ise, (âyetin metnindeki) Dı'f kelimesinden murat, kobra, engerek yılanlarıdır.

62
"O kâfirler diyecekler ki: "Ne oluyor bize ki, dünyada kendilerini hayırsızlardan saydığımız kimseleri burada göremiyoruz?"

63
"Biz onları maskaraya alırdık. Yoksa, onları gözden mi kaçırdık?"

Onların bu hayırsız kimselerden muradı, dünyada hor görüp maskaraya aldıkları fakır müslümanlardır.

64
"Hiç şüphesiz Cehennem ehlinin bu tartışması bir gerçektir."

Yani Cehennem ehlinin buraya kadar hikâye edilen tartışması bir gerçek-tir; mudaka vuku bulacaktır.

65
"Ey Peygamberim! De ki: Ben sadece bir uyarıcıyım. Ve O bir tek ve Kahhâr olan Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur."

Yani ey Peygamberim! Müşriklere de ki: Ben Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcıyım; O'nun azâbiyla sizi uyarıyorum. Ve ortaklık ve çokluk asla kabul etmeyen ve her şeye kahhar olan Allah'tan başka hiçbir ilah mevcut değildir.

66
"O bütün göklerin, yerin ve ikisi arasinada bulunanların Rabbidir. O, azîz'dir, gaffardır."

Allah (celle celâlühü), bütün göklerin ve yerin ve ikisi arasında bulunan bütün yaratılmışların Rabbidir. O halde O'nun bir ortağı olması nasıl tasavvur olunabilir! O azizdir; hiçbir işte mağlup olmaz. Ve o gaffardır; mağfireti boldur; dilediğine dilediği şeyi bağışlar.

Bu sıfatlar, tevhîd ehli için tevhidi ve mükâfat vaadini, müşrikler için ise ceza vaadini açıkça kuvvetlendirmektedir. Ceza vaadini bildiren kahır ve izzet vasıflarının her ikisinin de zikredilmesi ve mağfiret vasfına takdim edilmeleri, uyarma makamının hakkını vermek içindir.

67
Bak. Âyet 68.

68
"De ki: O verdiğim haber, pek büyük bir haberdir. Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz."

Ey Resûlüm! De ki: benim Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı olduğuma dâir, Allah'ın, ortağı bulunmayan bir tek İlah olduğuna ve anılan yüce sıfatlara sahip olduğuna dâir verdiğim haber, Allah tarafından bildirilen pek büyük bir haberdir.

En zahir olan görüşe göre, "O verdiğim haber", Kur’ân'dır ve zikredilen hususlar da, öncelikle buna dâhildir. Nitekim bu sûrenin son kısmı da, bunun kanıtıdır. İbn-i Abbâs Mücâhid ve Katâde'nin görüşü de bu yöndedir.

"Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz" cümlesi, onların kötü işlerini teşhir konusunda, o pek büyük haberin yüce kadrini takdir etmediklerini, nitekim o haber muazzam bir haber olduğu halde ve onların külli yönelişini ve hüsnü kabul ile karşılamalarını gerektirdiği halde ondan yüz çevirdiklerini beyân etmektedir.

69
"Onlar orada, tartışırken benim Mele-i a'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu."

Bu kelâm, onun pek büyük bir haber olduğunu tahkik etmekte, önceden kendisinin (peygamberin) o konuda bir bilgisi olmadığım ve bilginin mutat sebeplerine de hiç baş vurmadığım zikretmektedir. Zîrâ bu da, Kur’ân'ın, vahiy yoluyla Allah katından indiğine ve diğer peygamberlerin verdikleri haberlerin de böyle olduğuna dâir apaçık bir hüccettir.

Mele-i a'iâ, melekler, Hazret-i Âdem ve lânetli iblistir. Yani bu yüce topluluk arasında tartışma olurken, daha önce benim onlar hakkında hiçbir bilgim yoktu.

Evet, Peygamberimizin, daha önce, anılan topluluk arasında cereyan eden sözler hakkında hiçbir bilgisi olmadığı gibi, Kur’ân'da bildirildiği veçhile, meleklerin secde etmeleri ve iblisin kibir gösterip küfre gitmesi gibi fiilleri hakkında da hiçbir bilgisi yoktu.

70
"Ben ancak apaçık bir uyarıcı olduğum için bana vahiy olunuyor."

Yani ben, Allah tarafından gönderilmiş apaçık bir uyarıcı olduğum için gaip işler ve ezcümle onların halleri bana vahiy olunuyor. Zîrâ Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu bilgilerle mücehhez bulunması, ona vahiy gelmiş olmasını kesin olarak gerektirmektedir.

71
"Hani Rabbin, meleklere: "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım" demişti."

Burada da, anılan yüce topluluk arasında cereyan eden tartışmanın mücmel beyânından sonra tafsili beyânına geçilmektedir.

72
"Artık onu tamamlayıp da ruhumdan da ona üfürdüğüm zaman, "ona hemen secdeye kapanın!" demiştik."

Yani âdem'i insan suretinde ve beşerî hilkatte şekillendirdiğim ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, "selâm ve saygı olarak ona hemen secdeye kapanın!" demiştik.

Aslında orada ne üfüren var, ne de üfürülen var. Bu, ancak hayata kabil olan maddeye bilfiil hayat unsurunu vermenin temsilî ifadesidir. Yani onun hayat istidadını tamamlayıp ona hayat kazandıran ruhu, yani emrimi verdiğim zaman, "ona hemen secdeye kapanın!" demiştik.

73
Bak. Âyet 74.

74
"Bunun üzerine bütün melekler, hep birden secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi; o, büyüklük tasladı da, kâfirlerden oldu."

Yani Allah, Hazret-i Âdem'i yarattı; sonra onun seklini, insanî hilkatini tamamladı da, ruhu ona üfürdü; sonra hiçbir ferdi müstesna olmamak kaydıyla bütün melekler, hep birden ona secde ettiler; yalnız İblis secde etmedi. Onun secde etmeyişi, tefekkür etmek için olmayıp tekebbüründen dolayı idi. Ve ilâhî emre muhalefetinden ve itaatten tekebbür göstermesinden dolayı kâfirlerden oldu. Yahut Allah'ın ezelî ilminde, o kâfirlerden oldu.

İblisin, meleklerdenmiş gibi onlardan istisna edilmesiyle ilgili açıklamalar, Bakara sûresinde geçti.

75
"Allah buyurdu ki: Ey İblis! İki elimle yarattığım bir şeye secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü tasladın, yoksa o yücelerden mi oldun?"

Yani ana-baba vasıta olmaksızın, Bizzat yarattığım bir şeye secde etmekten seni alıkoyan nedir? Senin hakkın olmadığı halde büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlük hakkı olanlardan mı oldun?

Yahut da şimdi mi büyüklük tasladın, yoksa olduğundan beri mı tıslayanlardansın?

"İki elimle" denilmesi, Allah'ın, Hazret-i Âdem'i yaratmaya son derece itina gösterdiğini bekitmek içindir ki, bu, onun yüceltilmesini ve tazim edilmesini gerektirmektedir. Bundan maksat, İblisin şiddetle kınanmasıdır.

76
"İblis: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın; onu ise bir çamurdan yarattın" dedi."

İblisin bu sözleri, kendince kendisini secdeden engelleyen bir şeyin var olmasının iddiasıdır ve üstün olanın, üstün olmayana secde etmesinin uygun olmadığını bildirmektedir. Nitekim şu sözleri de bunu bildirmektedir: "İblis: "Ben kuru bir çamurdan, şekil verilmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim!" dedi." (Hicr: 33)

İblis'in: "Beni ateşten yarattın..." sözleri, iddia ettiği üstünlüğün illetini beyân etmektedir. Ancak lânetli İblis, yanılmıştır; zîrâ üstünlüğü madde ve unsura tahsis etmiş ve fail (yaradan) cihetinden gafil kalmıştır. Nitekim: "iki elimle yarattığım" ifâdesi ile "ve ona ruhumdan üfürdüğüm" ifâdesi bu ilâhî ciheti haber vermektedir. Bir de İblis, işin özü olan gayeden de gafil kalmıştır. İşte bundan dolayıdır ki, yeryüzündeki hilafetin çarkı sayılan ilimde Hazret-i Âdemin meleklerden üstün olduğu ve diğerlerinde bulunmayan birtakım özelliklere sahip olduğu anlaşılınca, meleklere, ona secde etmelerini emir buyurdu.

77
Bak. Âyet 78.

78
"Allah buyurdu ki: "Öyle ise hemen çık oradan; çünkü sen artik kovulmuş birisin! Muhakkak ki, benim lanetim, o hesap gününe değin senin üzerindedir."

Bu ilâhî emir, o lânetli İblisten zahir olan ilâhî emre muhalefet etmesine ve ona bâtıl gerekçeler ileri sürmesine, terettüp etmektedir. Yani Cennetten, yahut melekler zümresi arasından çık.

İnme emrinden (Bakara: 36) murat olan da budur; yoksa kimilerinin dediği gibi, gökten inmek değildir. Çünkü İblis'in, Hazret-i Âdem'e vesvesesi, bu kovulmadan sonra olmuştur. Onun vesvesesinin nasıl olduğu, Bakara sûresinde beyân edilmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, yani olduğun hilkatten çık ve ondan ayrıl, demektir. Zîrâ Hazret-i Âdem, kendi hilkatiyle iftihar ediyordu. İşte önceleri beyaz iken bu ilâhî emirle karardı; yakışıklı iken çirkinleşti ve nûranî iken nursuz oldu.

"Şüphesiz lanet, senin üzerindedir." (Hicr:35) âyetinde lanet kelimesi, Allah'a izafe edilmeden mutlak olarak zikredildiği halde burada Allah'a izafe edilmiş, çünkü meleklerden ve insanlar ile cinlerden lanet edenlerin laneti de, Allah tarafındandır; onlar da İblis'e, Allah'ın laneti ile rahmetten uzaklaştırmasiyia beddua etmektedirler.

"Hesap gününe değin "ifâdesi, bize bildiriyor ki, lanet, çok feci bir şey olduğu halde İblisin cinÂyetinin cezası değil, fakat onun göreceği cezanın bir örneği olup ceza ve hesap gününe kadar devam eder. Ancak bu zamanlamanın zahirinin vehmettirdiği gibi, ceza günü bu lanetin kesileceği anlamında değil, fakat şu anlamdadır: o gün o kadar ağır ceza ve azap çeşitleriyle karşılaşacak ki, bunlar, laneti unutturacak ve onların yanında lanet, kalkmış gibi olacak. Nitekim diğer bazı âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Bir münadi, aralarında, Allah'ın laneti zâlimler üzerine olsun! diye seslenecektir." (A'râf: 44), "Onlar birbirlerine, lanet okuyacaklardır." (Ankebût: 25)

79
"İblis: "Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" dedi."

İblis dedi ki: Rabbim! Âdem ve zürriyctinin, ölümlerinden sonra tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver!

İblisin, bundan muradı, onları azdırmak için imkân bulması, onlardan intikam alması ve tamamen ölümden kurtulması idi. Zîrâ tekrar dirilme gününden sonra artık ölüm yoktur.

80
Bak. Âyet 81.

81
Allah buyurdu ki: "İşte o belli vaktin gününe değin sen gerçekten mühlet verilmişlerdensin!"

Yani mahlûkların yok olması için Allah'ın takdir ve tayin buyurduğu vakte değin sen gerçekten mühlet verilmişlerdensin!

Bu vakit, birinci nefha (İsrafil'in sûra üfürmesi) zamanıdır; yoksa İblisin dilediği tekrar dirilme zamanı değildir.

82
Bak. Âyet 83.

83
"İblis dedi ki: "Senin izzetin hakkı için, onlardan muhlis kılınmış kulların hariç, hepsini hiç şüphesiz azdırıp yoldan çikaracağını!"

Yani İblis dedi ki: Ey Rabbim! Senin izzetine yemin ederim ki, insanlardan, Allah'ın, ibâdeti ve itaati için halis kıldığı ve azmaktan koruduğu kulları hariç, yahut kalplerini ve amellerini Allah için halis kılan kulların hariç, günahları onlara cazip göstermek suretiyle Âdem'in bütün zürriyetini azdırıp yoldan çıkaracağım.

84
Bak. Âyet 85.

85

"Allah buyurdu ki: "Kadar -zaten ben hep doğruyu söylerim- hiç şüphe yok ki, Cehennemi senden ve onlardan sana uyanların hepsinden dolduracağım!"

Yani hiç şüphe yok ki, Cehennemi senin cinsinden olan şeytanlardan ve azmak ile dalâlette sana uyan âdemin zürriyetinin hepsinden dolduracağım. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yemin olsun ki, insanlardan sana kim uyarsa, sizin hepinizi Cehenneme dolduracağım." (A'râf: 18). işte "Ancak Benden söz sabit olmuştur ki, o insanları ve cinleri mutlak ve muhakkak Cehenneme dolduracağım." (Secde: 13) âyetindeki sözden murat, bu sözdür.

Burada hükmün sebebi, şeytana uymak olduğuna göre, gayet açık olarak anlaşılıyor ki, "Eğer Biz dileseydik, her nefse hidâyetini verirdik." (Secde: 89) âyetinde belirtilen ilâhî iradenin olmamasının sebebi, kâfirlerin, kendi kötü tercihleriyle şeytana uymalarıdır; yoksa onlar hakkında anılan ilâhî sözün gerçekleşmiş olması değildir. Bu itibarla hidâyet bulmamaları konusunda cebir kokusu yoktur.

86
"Ey Peygamberim! De ki: ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim."

Yani bu Kur’ân'a karşılık, yahut bana vahiy olunanın tebliğine karşılık sizden dünyevî bir ücret: istemiyorum ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim ki, peygamberliği intihal edeyim ve Kur’ân'ı uydurayım.

87
"Bu Kur’ân, âlemler için bir öğüttür."

Yani bu Kur’ân, Allah tarafından bütün insanlar ve cinler için bir öğüttür.

88
"Siz onun haberini bir zaman sonra hiç şüphesiz anlayacaksınız."

Yani Kur’ânin haber verdiği mükâfatlar ile cezaları ve diğer hususları, yahut verdiği haberin doğru ve yegâne gerçek olduğunu ölümden sonra, yahut kıyamet günü, yahut da İslam her tarafta zuhur edip yayıldığında hiç şüphesiz anlayacaksınız.

Diğer bir görüşe göre ise, hayatta kalanlar, İslam her tarafta zuhur ettiği zaman, ölenler de ölümden sonra anlayacaklardır.

Bu kelâm, açıkça büyük bir tehdit mânâsını ifâde etmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir:

"Bir kimse, Sâd sûresini okursa, Allah'ın, Hazret-i Davud'un emrine verdiği her dağın ağırlığının on katı kadar sevap verir ve büyük, küçük her günahta ısrar etmekten korunmuş olur."

Ebû Umame diyor ki: "Allah, onu büyük, küçük her günahtan korur."

Allah, en iyisini bilir.

ZÜMER SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de nazil olmuştur; 75, yahut 72 âyettir. Yalnız 53-55. âyetleri Medine'de nazil olmuştur.

1
"Bu kitap, azîz ve hakim olan Allah katından indirilmiştir."

Bu âyette izzet ve hikmet vasıflarının zikredilmesi, her iki vasfın da, Kur'ân'da zuhur ettiğini bildirmek içindir. Zîrâ Kur'ânin hükümleri, emirleri ve yasakları, hiçbir engel ve mazeret ileri sürülmeksizin, uygulanmakdır. Ve Kur'ân'ın içerdiği her şey, yüksek hikmetler üzerine binâ edilmiştir.

2
"Ey Resûlüm! Şüphe yok ki, Biz, bu Kitabı sana ancak hak olarak indirmişizdir. O halde sen de dini Allah'a has kılarak ibadet et."

A- "Ey Resûlüm! Şüphe yok ki, Biz, bu Kitabı sana ancak hak olarak indirmişizdir."

Bundan önce Kur'ân'ın yüce şânı ve onun Allah katından indirilmiş olduğu beyân edildikten sonra burada da, Kur'ânin indirildiği Peygamberimizin şânı ve onun zorunlu vazifesi beyân edilmeye başlanmaktadır.

Bu kitaptan murat Kur'ân'dır. Birinci âyetteki kitap'tan da Kur'ân murat olduğuna göre ona raci olacak zamir kullanılmayıp bu kelimenin tekrar edilmesi, Kur'âni tazim ve onun şânına ziyadesiyle itina içindir.

B- "O halde sen de dini Allah'a has kılarak ibadet et."

Yani ey Peygamberim! Kur'âni sana hak olarak indirmişiz; o halde sana indirilen Kur'ân'da beyân edildiği veçhile, sen de, şirk ve riya şaibelerinden uzak olarak dini Allah'a has kılarak O'na ibâdet et.

3
"Haberiniz olsun ki, o hâlis din, yalnız Allah'ındır. O'ndan başka bir takım veliler (dostlar) edinenler, biz onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz derler. Şüphe yok ki, Allah, onların ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah, tam bir yalancı, tam bir kâfir olan kimseyi hidâyete erdirmez."

A- "Haberiniz olsun ki, o hâlis din, yalnız Allah'ındır."

Bu cümle, bundan önce zikredilen dini has kılmanın ve zorunlu olarak bu emre uymanın bir nevi izahıdır. Yani haberiniz olsun ki, kendisine ibâdetin has kılınması zorunlu olan, yegâne varlık Allah'tır. Çünkü ilâhlık sıfatları ve ezcümle bütün sırları, gizlileri sadece Allah bilmektedir.

B- "O'ndan başka bir takım veliler (dostlar) edinenler, "Biz onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz." derler"

Bu kelâm, zikredilen dini has kılmak, yani tevhîd gerçeğinin tahkikidir. Zîrâ burada İhlasın terki demek olan şirkin bâtıl olduğu beyân edilmektedir.

Âyetteki velilerden murat, (tapmak babında) melekler, Hazret-i İsa ve putlardır.

"Biz onlara, bizi sadece..." cümlesi, onların nasıl ortak koştuklarını ve dinlerini has kılmadıklarını beyân etmektedir.

Yani ibâdetlerini Allah'a has kılmayıp başkalarına ibâdet şaibesini buna karıştırıp "Biz hiçbir şey için değil, sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" derler.

C- "Şüphe yok ki, Allah, onların ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir."

Yani Allah, onlarla onların hasımları olan din muhlisleri arasında, tevhîd ve şirk gibi ayrılığa düştükleri ve her fırkanın kendi inancının doğru olduğunu iddia ettiği hususlarda hükmünü verecektir.

Allah'ın hükmünü vermesi, tevhîd ehlini Cennete ve şirk ehlini de Cehenneme atmasıdır.

D- "Allah, tam bir yalancı, tam bir kâfir olan kimseyi hidâyete erdirmez."

Yani Allah, yalana ve küfre tamamen batmış olan kimseyi, her kötülükten kurtuluş ve her matluba erme yolu bulmaya muvaffak etmez. Zîrâ bu ıkı haslet, basireti tamamen yok eder ve hidâyete erme kabiliyetini kaldırır. Çünkü dalâlet eğitimi ve azgınlıktan kaynaklanan bu iki haslet, insanın aslî fıtratını değiştirmektedir.

4
"Allah (farz-ı muhal) bir oğul edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan münezzehtir. O, Bir Tek ve Kahhâr olan Allah'tır."

A- "Allah (farz-ı muhal) bir oğul edinmek isteseydi, elbette yarattiklarından dilediğini seçerdi."

Bu kelâm, hakin tahkik etmek ve - hâşâ- meleklerin Allah'ın kızları oldukları ve Hazret-i İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu inancını iptal etmek konusunda Allah hakkında mutlak olarak çocuk edinmenin imkânsız olduğunu beyân etmektedir. Böylece melekler ve Hazret-i İsâ ile ilgili olarak söylenenler de, öncelikle buna dâhil olmaktadır.

Yani Allah, bir oğul edinmek isteseydi, elbette yarattıkları cinsinden dilediğini çocuk edinirdi. Çünkü Allah'tan başka her varlık, O'nun tarafından yaratılmıştır. Zîrâ varlığı zorunlu olanın birden fazla olması imkânsızdır ve Allah'tan başka her şey zorunlu olarak O'na istinâd etmektedir. Ve açık bir gerçektir' ki, çocuk edinmek, edinen ile edinilen arasında benzerdik olması esasına bağlıdır. Ve yaratılmış olan bir şey, Yaradanına benzemez ki, O'nun çocuk edinmesi mümkün olabilsin. İşte bundan dolayı bizim çocuk edinmek olarak farz ettiğimiz hâdise, çocuk edinmek değil, fakat Allah'ın bir kulu (peygamber olarak) seçmesidir. Yani Allah, bîr oğul edinmek isteseydi, çocuk edinmekle ilgisi olmayan bir şey yapardı ki, o da, dilediği kulunu (peygamber olarak) seçmesidir. Hulâsa, eğer Allah bir oğul edinmek isteseydi, bu, mümkün ve olacak bir iş olmazdı. Fakat bu imkânsızlık, ilâhî irâdenin tahakkukuna bağlı değil, irâde olmaması halinde haydi haydi imkânsız olmak anlamındadır. Bu, "Allah'tan korkmasa da Allah'a isyan etmez "kabilinden-dır.

B- "O, bundan münezzehtir."

Bu kelâm, Allah hakkında çocuk edinmenin imkânsız olduğu gerçeğini izah ve tekid edip Allah'ın bizzat ve kendine özgü bir tenezzüh ile bundan münezzeh olduğunu beyân edişini göstermektedir.

C- "O, Bir Tek ve Kahhâr olan Allah'tır."

Bundan önce Allah'ın, zâtı itibarıyla bundan münezzeh olduğu beyân edildikten sonra burada da, sıfatları itibarıyla münezzeh olduğu beyân edilmektedir. Zîrâ ülûhiyyet (ilâhlık) sıfatı, bütün kemâl sifadarını içermekte ve noksanlık eserlerini reddetmektedir. Yine ülûhiyyet sıfatı, zâti vahdeti (birliği) ifâde etmektedir bu da, Allah ile başkası arasında mutlak olarak benzerlik ve ortaklığın imkânsız olduğunu ifâde etmektedir. İşte bütün bunlar, Allah'ın, onların söylediklerinden münezzeh olduğuna kesin olarak hükmetmektedir. Keza kahhar sıfatı da öyledir. Çünkü çocuk edinmek, başkasının hükümranlığı altında bulunup yok olmaya maruz kimsenin şânı olup yok olması halinde çocuğunun kendi yerine geçmesi için çocuk edinmektedir. Şu halde yok olması imkânsız olan ve bütün kâinatın yegâne Kahhârı olan Allah hakkında, yerine geçmesi için fâni varlıklardan çocuk edinmesi nasıl tasavvur olunabilir!

5

"Allah, bütün gökleri ve yeri hak olmak üzere yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor; gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi de, ayı da buyruğuna almıştır. Her biri belli bir vakte kadar akıp gitmektedir. Haberiniz olsun ki, Allah, yegâne azîz ve gaffardır."

A- "Allah, bütün gökleri ve yeri hak olmak üzere yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor; gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi de, ayı da buyruğuna almıştır. Her biri belli bir vakte kadar akıp gitmektedir."

Burada, zikredilen yüce sıfatların yegâne Allah'a mahsus olduğuna delâlet eden O'nun bazı fiilleri açıklanmaktadır.

Yani Allah'ın bütün gökleri, yeri ve aralarında bulunan varlıkları yaratması hak ve doğru olup sayısız hikmetleri ve maslahatları içermektedir.

"Geceyi gündüzün üzerine örtüyor..." cümlesi de, göklerin ve yerin yaratılmasının beyânından sonra Allah'ın, onlarda nasıl tasarruf ettiğini beyân etmektedir. Zîrâ dünyada gece ve gündüzün meydana gelmesi, göklerin (güneşin) hareketine bağlıdır.

Güneşin ve ayın, belli bir vakte kadar akıp gitmelerinin izahı, daha önce defalarca geçti.

B-" Haberiniz olsun ki, Allah, yegâne azîz ve gaffardır. "

Yani Allah, her şeye ve ezcümle âsileri cezalandırmaya yegâne Galib ve Kadirdir. Ve O'nun mağfireti sonsuzdur. İşte bundan dolayıdır ki, cezaları acilen vermez ve bu hârika kâinattaki rahmetinin eserlerini hemen kaldırmaz.

6
"Allah, sizi bir tek kişiden (âdem'den) yaratmıştır. Sonra ondan da eşini yaratmıştır. Ve sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir (meydana getirmiştir). Sizi analarınızın karınlarında üç karanlıkta çeşidi safhalardan geçirerek yaratmaktadır. İşte sizin Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık ancak O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O halde'O'na kulluk etmekten nasıl döndürülüyorsunuz?"

A- "Allah, sizi bir tek kişiden (âdem'den) yaratmıştır. Sonra ondan da eşini yaratmıştır."

Bu âyette de, zikredilen yüce sıfatların Allah'a mahsus olduklarına delâlet eden Allah'ın diğer bazı fiilleri beyân edilmektedir.

Bu âyetin önceki âyete atıf olarak zikredilmemiş olması, bunun, anılan hususlara delâletinin müstakil olduğunu zımnen bildirmek içindir. Bir de, süflî (aşağı) âlem ile ilgili olduğu için.

Burada başta insanın yaratılmasının zikredilmesi, anılan hususa delâleti daha kuvvetli olduğu içindir. Zîrâ insanın yaratılmasında acayip kudret eserleri ve hikmet sırları vardır. Bir de, insanın bu marifeti asıldır. Zîrâ insan, kendi halini daha iyi anlamaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah, Hazret-i Âdem'in zürriyetini zerreler halinde onun sırtından çıkardı; sonra da ondan Hazret-i Havva'yı yarattı, demektir. Bu izaha göre, bu cümlede, birbirini izleyen üç âyet vardır: Hazret-i Âdem'in babasız, anasız yaratılması, Hazret-i Havva'nın Hazret-i Âdem'in iki kısa kaburga kemiklerinden yaratılması ve sonra da sayısız insanların ikisinden türetilmesi.

B- "Ve sizin için hayvanlardan sekiz çift indirmiştir (meydana getirmiştir)."

Burada da, anılan hususlara delâlet eden Allah'ın diğer bazı fiilleri beyân edilmektedir.

Yani sizin için hayvanlardan sekiz çifte hükmetmiş ve onları sizin için taksim buyurmuştur. Zîrâ ilâhî taksîmât da, gökten inmek olarak vasıflandırılır; çünkü Levh-ı Mahfûz'da yazılır.

Yahut yağmur ve yıldızların ışınları gibi gökten inen sebeplerle sizin için meydana getirilmiştir.

Erkek ve dişi olmak üzere sekiz çift olan bu hayvanlar deve, sığır, koyun ve keçidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hayvanları Cennette yarattı, sonra dünyaya indirdi.

C- "Sizi analarınızın karınlarında üç karanlıkta çeşitli safhalardan geçirerek yaratmaktadır."

Burada da, insanların nasıl yaratıldıkları ve Allah'ın üstün kudretine delâlet eden muhtelif aşamaları beyân edilmektedir. Bu aşamalar da, önce nutfe (meni) iken sonra alaka (aşılanmış yumurta) haline gelmesi, sonra mudğa (şekillenmemiş bir parça et) haline gelmesi, sonra şekillenmiş mudğa haline gelmesi, sonra etsiz kemikler haline gelmesi, sonra kemiklerin etle kapla tıkması, en sonunda da yaratılışı tamamlanmış bir canlı haline gelmesidir.

Üç karanlık da, karın karanlığı, rahim karanlığı ve cenin kesesi karanlığı-dır. Yahut suib (bel) karanlığı, karın karanlığı ve rahim karanlığıdır.

D- "İşte sizin Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık ancak Olumdur. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde'O'na kulluk etmekten nasıl döndürülüyorsunuz?"

Yani işte zikredilen var olma aşamalarında ve ondan sonraki aşamalarda sizin mürebbiniz ve ibâdetin tahsisine yegâne lâyık olan Mâlikiniz Allah'tır (celle celâlühü). Dünya ve ahirette mutlak hükümranlık ancak O'nundur; başkasının bunlarda hiçbir şekilde ortaklığı yoktur. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde sayısız mucipleri ve sebepleri varken, aslında gerçek hiçbir döndürücü sebep yok iken, başkasına tapmaya hiçbir gerekçe yok iken ve başkasına tapmaya sayısız sakıncalar varken, O'nun ibâdetinden nasıl döndürülüyorsunuz?

7
"Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Yine de o, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz, bundan razı olur. Hiçbir günahkâr, diğerinin günahını yüklenmez. Nihayet hepinizin dönüşü, ancak Rabbinizedir. O da, yapmakta olduklarınızı size haber verecektir. Şüphe yok ki, o, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Yine de o, kullarının küfrüne razı olmaz."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) bunca çeşidi nimetlerini gördükten sonra ve îmân ile şükrü gerektiren pek yüce şânlarını anladıktan sonra eğer kâfir olursanız, artık bilin ki, Allah'ın (celle celâlühü), sizin îmânınıza ve şükrünüze ihtiyacı yoktur; onların olmamasından asla etkilenmez. Yine de, kullarının küfrüne razı olmaz. Ancak buna razı olmaması, bundan zarar gördüğü için değil, fakat kullarına rahmet olarak, onlara menfaatler sağlamak ve onlardan zararları önlemek içindir.

B- "Eğer şükrederseniz, bundan razı olur."

Yani eğer siz şükrederseniz, Allah'ın bundan bir menfaati olduğu için değil, sizin menfaatiniz için ona razı olur; çünkü bu, sizin iki cihanda saadete ermenizin sebebidir.

C- "Hiçbir günahkâr, diğerinin günahını yüklenmez. Nihayet hepinizin dönüşü, ancak Rabbinizedir. O da, yapmakta olduklarınızı size haber verecektir. Şüphe yok ki, o, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir."

Burada, kâfirin küfrünün vebalinin, başkasına asla sirayet etmediği, beyân edilmektedir.

Yani küfür vebalini taşıyan bir kimse, başkasının da küfrünün vebalini, taşımaz. Ölümden sonra tekrar dirildikten sonra da hepinizin dönüşü, ancak Rabbinizedir. O da, o zaman., dünyada yapmakta olduğunuz küfür veya îmân amellerinizin karşılığını mükâfat veya ceza olarak verecektir. Şüphe yok ki, o, kalplerde gizli olanları da hakkıyla bilendir, O halde zahir amelleri nasıl bilmeyecek!

8

"İnsana bir zarar dokundu mu, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah, kendisinden ona büyük bir nimet bağışladı mı, önceleri niçin (yahut kime) yalvarmış olduğunu unutur; Allah yolundan saptırmak için O'na eşler de koşar. De ki: küfrünle biraz yaşa. Çünkü şüphe yok ki, sen. Cehennem yaranından sın."

A- "İnsana bir zarar dokundu mu, Rabbine yönelerek O'na yalvarır."

Yani insana hastalık ve saire gibi bir zarar dokundu mu, rahatlık hâlinde yalvardığından dönüp Rabbine yönekr. Çünkü rahatlık hâlinde yalvardiği bâtıl ilahının, bu sıkıntıyı kaldırmak kudretinden uzak olduğunu bilir.

Burada insan, bazı fertlerinin haliyle vasıfl andırılmak tadır, (yoksa bütün insanlar böyle değildir.) nitekim "hiç şüphesiz ki, insan, çok zâlim, çok nankördür."

B- "Sonra Allah, kendisinden ona büyük bir nimet bağışladı mı, önceleri niçin (yahut kime) yalvarmış olduğunu unutur; Allah yolundan saptırmak için O'na eşler de koşar."

Yani Allah, kendi katından ona büyük bir nimet bağışladı mı, önceleri kaldırılması için Allah'a yalvardığı sıkıntıyı unutur.

Yahut önceleri yalvarıp yakardığı Rabbini unutur ve insanları Allah'ın yegâne yolu olan tevhîd ten saptırmak için ibâdette O'na eşler de koşar.

(Burada saptırmak olarak tercüme edilen) idlâl fiili, diğer bir kırâete göre dalâlet fiili olarak da okunmuştur. Buna göre, yani dalâletinin artması ve dalâlet üzerinde sabit, kalması için, Allah'a eşler de koşar, demektir.

C- "De ki: küfrünle biraz yaşa. Çünkü şüphe yok ki, sen Cehennem yarânındansın."

Yani ey Peygamberim! O sapan ve saptıran kimseyi tehdit etmek ve onun halini ve geleceğini bildirmek üzere de ki: Küfrünle biraz, yahut az bir zaman yaşa. Şüphe yok ki, sen Cehennem yarânmdansm; onda devamlı azap görecek olanlardansın.

"Çünkü şüphe yok ki..." cümlesi, onların niçin az yaşayacaklarını bildirmektedir. Bu kelâm, açıkça, onların kurtuluş umudunu tamamen kesmektedir. Yani sen, emir olunduğun îmân ve itaati kabul etmediğine göre, artık, bunun cezasını tatman için, bunların terkiyle emir olunmayı hak ettin.

9
"Yoksa o kâfir, geceleri secde ederek ve ayakta durarak ibâdet eden, âhiretten de çekinen ve Rabbinin rahmetini uman kimse gibi midir! Ey Resûlüm! De ki: bilenlerle bilmeyenler bir olur mu hiç! Kadar ancak akl-ı selîm sahipleri öğüt alabilirler."

A- "Yoksa o kâfir, geceleri secde ederek ve ayakta durarak ibâdet eden, âhiretten de çekinen ve Rabbinin rahmetini uman kimse gibi midir!"

Bu kelâm da, emredilenlere dâhildir (de ki.). Sanki andan tehdidin teiddı ve gazap olarak ona denildi ki: senin halin ve geleceğin mi daha güzel, yoksa, senin gibi sadece kendisine bir zarar dokunduğunda değil de, hem rahat zamanlarında, hem de sıkıntılı zamanlarında ibâdetlerin gereği olarak ve gece saatlerinde ibâdet vazifelerini dâima ifa ederek secde eden, ayakta duran, âhiretten de çekinen ve Rabbinin rahmetini uman, böylece bu sayede korktuğundan emin olan ve umduğuna da erişen kimse gibi midir! Nitekim Rab unvanının kullanılması da bunu bildirmektedir. Zîrâ bu unvan kemâle erdirmeyi ifâde etmektedir. Yoksa, bu kimse, yalnız dünyanın zararından korkuyor ve onun hayrını umuyor, demek değildir.

Âyette önce secde zikredilmiş, çünkü onun ibâdet anlamı daha etkilidir.

B- "Ey Resûlüm! De ki: bilenlerle bilmeyenler bir olur mu hiç!"

Yani hakkı beyân etmek ve ilim ile amelin şerefine dikkat çekmek üzere de ki: Anılan âbid gibi hakikatleri bilip de ilminin gereklerini uygulayan kimseler ile senin, gibi bunları bilmeyenler, yahut hiçbir hakikati anlamayanlar, böylece cehaletlerinin ve dalâletlerinin gereklerini yapanlar bir olur mu biç!

Bu kelâm, birinci fırkanın, hayrın en yüksek derecelerinde olduklarına, ikinci fırkanın da şerrin en aşağı derecelerinde olduklarına ve bunun, insaf ehli olsun veya olmasın, hiç kimsece gizli olmayan pek açık bir hakikat olduğuna dikkat çekmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, teşbih kabilindendir. Yani âlimler de cahiller bir olmadıkları gibi, ibâdet edenler ile isyan edenler de bir değildir.

C- "Kadar ancak akl-ı selîm sahipleri öğüt alabilirler."

Bu kelâm müstakil olup emredilenlere dâhil değil, küfür ve günahlardan caydırıp alıkoyan mezkûr hususlar emredildikten sonra doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olup onların, kâfirlerin kalplerine tesir etmediğini beyân etmektedir. Zîrâ onlarin kafaları çok karışıktır.

Yani bu apaçık beyanattan, ancak halel (zarar veren) şaibelerinden temiz olan akü sahipleri öğüt alabilirler. Bunlar ise, o akıldan çok uzaktır.

10
"Ey Peygamberim! De ki: Ey îmân eden kullarım! Rabbinize karşı takva üzere olun! Çünkü bu dünyada ihsan edenlere (iyilik yapanlara) büyük bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükâfâdarı hesapsız ödenecektir."

A- "Ey Peygamberim! De ki: Ey imân eden Kıllarım! Rabbinize karşı takva üzere olun! Çünkü bu dünyada ihsan edenlere (iyilik yapanlara.) büyük bir iyilik vardır."

Bundan önce öğütlenmek akl-i selim sahiplerine tahsis edildikten sonra burada da Allah (celle celâlühü), Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), mü'minleri öğütlendirmeyi ve onları takvaya ve itaate sevk etmeyi emir buyurmaktadır. Bu da, aki-ı sekm sahiplerinin, onlar olduklarını bildirmektedir. Nitekim sarahatle de belirtilecektır.

Yani ey Peygamberini! Benim bu sözümü onlara aynen söyle.

Bu ifâde, emredilen şeye ziyadesiyle önem verildiğini bildirmektedir. Çünkü Allah'ın emrini aynen nakletmek, emre itaat için daha etkilidir.

Âyette bu şekilde takvadan sonra ihsanın zikredilmesi, takvanın ihsan babından olduğunu ve ikisinin ayrılmaz olduklarını bildirmek içindir. Keza sabır da öyledir. Nitekim başka âyetlerde şöyle denilmektedir: "şüphe yok ki Allah, takva ve ihsan sahipleriyle beraberdir." (Nahl: 128), "gerçek şudur ki, takva ve sabır sahipleri var ya, işte Allah, ihsan sahiplerinin mükâfatını asla zayi etmez." Yûsuf: 90)

Yani şu dünyada ihlâslı olarak güzel ameller yapanlara...

Bu ihsan, kendisine sorulduğunda Resûlüllahin (sallallahü aleyhi ve sellem) şu sözleriyle tarif buyurduğu ihsandır: "İhsan, sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmendir. Zîrâ sen O'nu göremiyorsan da o, şüphesiz seni görmektedir." 11

11 Buharî/Kitâbü'l Eymân, Bâb:37; Müslim/Kitâbü'l Eymân, Hadis: 1, 5; Ebû Dâvûd/Kitâbu's Sünne, Bab: 16; Tirmizî/Kitâbü'l Eymân, Bâb: 5, 6; İbni Mâce /Mukaddime, Bâb: 9. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/436, 4/129, 164

Bu büyük iyilikten murat, Cennettir, yahut dünyada sağlık ve afiyettir.

B- "Allah'ın, yeryüzü geniştir."

Yani kendi yurdunda takva ve İhsanı iyice gerçekleştiremeyen kimse, bunları gerçekleştirmek imkânını bulacağı yerlere hicret etsin. Nitekim peygamberlerin ve sâlihlerin sünneti de bu idi. Zîrâ bu konularda tefrit etmenin hiçbir özrü olamaz.

C- "Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir."

Bu kelâm, emredilen takvayı teşvik etmektedir.

Burada takva sahipleri denilmeyip sabredenler denilmesi, takva sahiplerinin ıhsân faziletine sahip oldukları gibi, sabır faziletine de sahip olduklarını bildirmek içindir. Nitekim takvanın, her ikisini gerektirmesi de, buna işaret etmektedir. Ayrıca sabredenler ifâdesinin kullanılması, hicretin meşakkatlerini ve sıkıntılarını göğüslemek için sabra ziyadesiyle teşvik ifâde etmektedir.

Yani yalnız, dinlerinde sabreden, emir ve yasaklarını koruyan ve o yolda karşılaştıkları sıkıntılardan, belalardan ve ezcümle aile ve yurtlarını terk etmekten dolayı duydukları acılar sebebiyle dinlerinin haklarını gözetmekte taksirat göstermeyen kimselere, bunun karşılığında mükâfatları hesapsız olarak ödenecektir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor kî:'Yani muhasebecilerin hesapları onların mükâfatlarını tespit edemez ve anlayamaz."

Hadiste şöyle denilmektedir: "Kıyamet günü namaz, sadaka ve hac sahipleri için teraziler kurulur ve bunlarla mükâfatları verilir. Dinleri uğrunda sıkıntılara katlanmış olanlar için ise, teraziler kurulmaz; fakat onların mükâfatları, üzerlerine boşaiülırcasına verilir. Hattâ dünyada afiyet içinde yaşamış olanlar, bunu görünce, kendileri de bu mükâfatı almak için, dünyada bedenlerinin makaslarla kesilmiş olmasını temenni ederler.

11
"De kı: ben dini Allah'a halis kılarak O'na ibâdet etmekle emir olundum."

Dinin halis kılınması, şirk ve riya gibi ona ters düşen, hallerden uzak tutulmasıdır.

Burada, Allah'ın, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), ibâdette kendisine emir buyurduğu hususu, yani mü'minlere de emredilen takvayı beyân etmesini emir buyurması, mü'minlerin, mükellefiyetlerini yerine getirmelerini ziyadesiyle teşvik içindir. Bir de, bundan sonra müşriklere yapılan hitaba ön hazırlık olması içindir.

12
"Ve bana, müslümanların ilki olmam için emir olundu."

Yani bana anılan husus emir olundu ki, dünyada ve ahirette müslümanların öncüsü olayım. Zîrâ dinde yarışı kazanmak ihlas iledir.

Yahut bana, müslümanların ilki olmam emir olundu, demekte. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bana, müslüman olanların ilki olmam emir olundu." (En'âm: 14) Yani bana, benim, zamanımda, yahut benim kavmimden müslüman olanların ilki, yahut kendi nefsini davet ettiği şeye başkasını davet edenlerin ilki olmam emir olundu.

13
"De ki: Rabbime karşı gelirsem, kadar, büyük bir günün azabından korkarım."

Yani de ki: Eğer ben, ihlası terk edip sizin içinde bulunduğunuz şirke meyledersem, kıyamet gününün azabından korkarım.

Kıyamet gününün pek büyük bir gün olarak vasıflandırılması, onun hâdiselerinin pek büyük ve pek korkunç olmalarından dolayıdır.

14
"De ki: Ben dinimi ancak Allah'a halis kılarak yalnız O'na ibâdet ederim."

Yani de ki: Ben dinimi her türlü bâtıl şaibesinden arındırarak yalnız Allah'a ibâdet ediyorum; ne müstakil, ne de müşterek olarak başkasına ibâdet etmem.

Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem), dindeki kararlılığını bildirmesi, müşriklerin boş umutlarının tamamen kesilmesi ve bundan sonra onlara yapılan tehdide ön hazırlık olması için, Peygamberimize, en mükemmel ve kuvvetli şekilde önce, Allah'a ibâdet etmeye ve dini O'na hâlis kılmaya memur olduğunu beyân etmesi emredilmiş; sonra, isyan ettiği takdirde azaptan korktuğunu bildirmesi emredilmiş ve sonra da, emre uyacağını bildirmesi emredilmiştir.

15
"Artık ey müşrikler! Siz Allah'tan başka dilediğinize tapın!

De ki: kadar, büyük zarara uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini büyük zarara uğratanlardır. Haberiniz olsun ki, o, apaçık hüsranın ta kendisidir."

A- "Artık ey müşrikler! Siz Allah'tan (celle celâlühü) başka dilediğinize tapın!"

Bu kelâm, Allah'ın o müşriklere olan gazabının şiddetine apaçık delâlet etmektedir. O müşrikler, yasaklandıkları şirke son vermeyince, bu sefer en şiddetli azaba uğramaları için kendilerine sanki şirk emredilmiştir.

B- "De ki: kadar, büyük zarara uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini büyük zarara uğratanlardır. Haberiniz olsun ki, o, apaçık hüsranın ta kendisidir."

De ki: mühim şeyleri zayi etmek ve gerekli olanları yok etmek demek olan büyük zarara uğrayanlar, kendileri ve aileleri için küfrü tercih edip en mühim ihtiyaçlarım zayi etmek sebebiyle kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ebedî azaba ve en büyük tehlikeye uğratanlardır.

Bu hüsranın apaçık olarak vasıflandırılması, bunun ne kadar korkunç, feci olduğuna ve bundan daha büyük hüsran olmadığına açıkça delâlet etmektedir.

16
"Onların üstlerinden ateşten tabakalar vardır; altlarından da tabakalar vardır. İşte Allah, bunlarla kullarını korkutuyor. Ey kullarım! Öyle ise, yalnız benden korkun!"

Yani Allah, bu feci ve korkunç azapla kullarını korkutuyor ve azap bildiren âyetleriyle kullarını azaptan sakındırıyor ki, kendilerini bu azaba düşürecek günahlardan sakınsınlar.

Öyle ise, ey kullarım! Yalnız benden korkun ve benim gazabı mucip olan günahlara bulaşmayın!

Bu kelâm, gayet lütuf ve merhamet içeren Allah'tan bir öğüttür.

17
"Tağûta kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelenlere müjde vardır."

Tağuttan murat şeytandır. Zîrâ Allah'tan başkasına tapmak, aslında şeytana tapmaktır. Çünkü onu emreden ve cazip gösteren şeytandır.

Âyetteki müjdeden murat, peygamberlerin lisanıyla onlara mükâfatların müjdelenmesidir, ölüm anında, haşır olunacakları zaman ve ondan sonra melekler tarafından kendilerine verilen müjdedir.

18

"Ey Peygamberim! Söze iyice kulak verip de onun en güzeline uyanları müjdele! İşte onlar, Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir ve işte akl-ı sekm sahipleri de onlardır."

Bunlar, tağûta tapmaktan kaçınıp bütün benlikleriyle Allah'a yönelenlerdir. Onların bu şekilde ifâde edilmeleri, kendileri için bir teşriftir ve bir de bu ifâde delâlet ediyor ki, onların bu iki yüce vasıfla vasıflandırılmaları, din islerinde temyiz sahibi olup hakkı bâtıldan ayırt ettikleri ve her zaman bütün işlerinde en üstünü tercih ettikleri içindir.

Bu bahtiyar insanların, Allah'ın hak dine eriştirdiği ve akl-ı selim sahibi olup vehimden ve nefsin arzularından temiz olup başkalarının değil, yalnız kendilerinin hidâyete lâyık olduklarını belirtilmesi, delâlet ediyor ki, hidâyet, Allah'ın fiili ile ve nefsin onu kabul etmesiyle hâsıl olmaktadır.

19
"Ey Peygamberim! Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?"

Bu âyette de, mezkûr bahtiyar insanların zıtları olan bedbahdarın halleri icmali olarak beyân edilmekte ve onlar, Tağuta tapıp onun peşinden gittikleri için hidâyet mahrumu oldukları tescil edilmektedir. Nitekim onların, "hakkında azap hükmü gerçekleşmiş..." şeklinde ifâde edilmeleri de, buna işaret etmektedir. Zîrâ âyetin bu ifâdesinden murat, Allah'ın, İblis hakkında şu söyledikleridir: "Yemin olsun ki, seni ve sana uyanların hepsini Cehenneme dolduracağım." (Sâd: 85), "Yemin olsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi Cehenneme dolduracağım." (A'râf: 18)

Bu âyet-î Kerime ile şu hakikate dikkat çekilmektedir: Hakkında azap hükmü verilmiş olan, Cehenneme girmiş gibidir ve Peygamberimizin, onları imâna davet etme gayreti, onları ateşten kurtarmak çabası sayılır.

Yine bu âyet işaret ediyor ki, onları kurtarmaya yegâne Kâdır olan Allah'tır.

20
"Fakat Rablerinden sakınanlara, üst üste yapılmış, altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz."

A- "Fakat Rablerinden sakınanlara, üst üste yapılmış, altlarından ırmaklar akan köşkler vardır."

Ateşte bulunanlardan murat, haklarında: "Onların üstlerinden ateşten tabakalar vardır; altlarından da tabakalar vardır" (âyet: 16) denilen kimseler oldukları için, onlardan bu bahtiyar insanlar istisna edilmiştir. Bu bahtiyar insanlardan murat, "Ey kullarım! Öyle ise, yalnız Benden korkun!" (âyet: 16) hitabına muhatap olan ve daha önce sayılan üstün vasıflarla vasıflandırılan kimseler ile "ey îmân eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının." (âyet: 10) âyetine muhatap olan mutlu ve kutlu kimselerdir.

Yine bu âyette, kâfirlerin Cehennemdeki aşağı katlarına karşılık bu bahtiyar insanlara da, nimetler Cennetinde yüksek dereceler verileceği beyân edilmektedir.

B- "Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz."

Bu mükâfat, Allah'ın vaadidir; hem de nasıl bir vaat! Allah'ın, vaadinden caymaması ise, imkânsızdır.

21
"Görmedin mi ki, Allah, şu gökten bir su indirmiş de, onu yeryüzündeki gözelere yerleştirmiş; sonra onunla türlü, türlü renklerde ürünler yetiştirmektedir. Sonra onunla renkleri çeşitli ürünler yetiştirmektedir. Sonra onlar kurur da, sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu bir ot kırıntısı durumuna getirmektedir. Hiç şüphesiz bunlarda akl-ı selim sahipleri için büyük bir öğüt vardır."

A- "Görmedin mi ki, Allah, şu gökten bir su indirmiş de, onu yeryüzündeki gözelere yerleştirmiş; sonra onunla türlü, türlü renklerde ürünler yetiştirmektedir."

Bu kelâmda, çabuk zail olmak ve yok olmasının yakın olması hususunda dünya hayatı, ekinlerin haline, benzetilmesidir ki, onun süslerine ve ziynetlerine rağbet edilmesin ve onun yaldızlı görünümüne aldanmaktan sakınılsın. Tıpkı "dünya hayatının misâli ancak şuna benzer..." (Yûnus: 24) âyeti gibi. Yahut vaat edilen o köşklerin altından ırmakların akması nimetinin tahakkukuna kanıt olarak, gökten suyun indirilmesi ve ona terettüp eden ilâhî kudretin eserleri ve hikmeti ile rahmetinin hükümleri anlatılmaktadır.

Burada indirilen sudan murat, yağmur suyudur. Deniliyor ki, yeryüzündeki bütün sular, gökten inmiştir. Bu sular önce dünyanın merkezine iner. Sonra Allah, onu bölgeler arasında taksim eder.

B- "Sonra onunla renkleri çeşitli ürünler yetiştirmektedir."

Yani buğday, arpa ve diğerleri gibi türleri çeşitli, yahut renkleri, tatları ve diğer vasıfları gibi keyfiyetleri çeşitli olan ürünler yetiştirmektedir.

C- "Sonra onlar kurur da, sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu bir ot kırıntısı durumuna getirmektedir. Hiç şüphesiz bunlarda akl-ı selîm sahipleri için büyük bir öğüt vardır."

Zîrâ bu gelişmeleri düşünenler anlarlar ki, dünya hayatı, çabuk zail olmak hususunda, her sene gördükleri ekinlerin haline benzemektedir. Böylece dünyanın süslerine aklanmazlar ve onun fitnesine kapılmazlar. Yahut kesin olarak inanırlar ki, gökten su indirmeye ve onu yeryüzünün gözelerine yerleştirmeye Kadir olan Allah, Cennet köşklerinin altından ırmakları akıtmaya da Kadirdir.

22
"Allah"ın, göğsünü İslama açıp da, Rabbinden bir nur üzerinde olan, başkasıyla eşit midir! Allah'ın anılmasından dolayı kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedir."

A- "Allah'ın, göğsünü İslama açıp da, Rabbinden bir nur üzerinde olan, başkasıyla eşit midir!"

Bu kelâm, makabli, yani öğüt akmanın akl-ı selîm sahiplerine tahsis edilmesinin bir nevi izahıdır.

Göğsün İslam'a açılması, buna istidadının ikmal edilmesidir. Zîrâ göğüs, ruhun kaynağı olan kalbin yeridir. İslam'ı kabul eden nefis de, ruha bağlıdır. Bu itibarla göğsün İslam'a açılması, kalbin genişlemesini ve İslam nuruyla nurianmasını temin eder.

Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Nur, kalbe girdiği zaman, kalp açılır ve genişler." Bunun üzerine Peygamberimize: "Bunun alameti nedir?" diye soruldu. Peygamberimiz de buyurdu ki: "Ebedî yurda yönelmek ve aldatıcı yurttan uzak durmak (ona çok meyletmemek) ve gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır."

Yani insanlar hepsi bir olur mu! Allah, bir kimsenin göğsünü geniş ve İslam'a istidatlı yaratıp da, o da aslî fıtrat üzere kalırsa ve ona halel getiren arızî kazanmalardan dolayı bozulmazsa, böylece Rabbinden büyük, bir nur üzerinde kalırsa, yani kâinat ve vahiy âyetlerini gördüğünde ilâhî lütuf onun üzerine, yağıyorsa ve bununla hakka hidâyet bulmaya muvaffak kılmıyorsa, işte bu kimse, kötü tercihiyle Allah'ın yarattığı fıtratı değiştirmesi sebebiyle kalbi katılaşan, göğsü daralan, azgınlık ve dalâlet karanlıkları kendisini istila eden, bu yüzden de o âyetlerden tamamıyla yüz çeviren, sonunda onlardan hiç öğüt almayan ve onları değerlendirmeyen kimse ile eşit olur mu hiç!

B- "Allah'ın anılmasından dolayı kalpleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun!"

Yani kendisiyle göğüslerin İslam'a açılması ve kalplerin mutmain olması gerekirken, aksine yanlarında Allah, yahut âyetleri anıldığında huzursuz olup kalpleri daha çok katılaşan kimselere yazıklar olsun!

C- "İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedir."

Yani onlar, herkesçe bilinen apaçık bir sapıklık içinde ve haktan uzaktırlar.

Bir görüşe göre bu âyet, Hazret-i Hamza ile Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ve Ebû Leheb ile çocukları hakkında nazil olmuştur. Diğer bir görüşe, göre ise, Ammar b. Yâsir ve Ebû Cehil ile çocukları hakkında nazil olmuştur.

23
"Allah, sözün en güzelini, müteşabih (birbiriyle uyumlu) ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkan kimselerin derilerinin tüyleri ondan ürperir. Sonra hem derileri, hem de gönülleri Allah in zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah'ın hidâyet rehberidir; onunla dilediğini hidayete erdirir. Allah, kimi saptırırsa, artık ona yol gösteren olmaz."

A- "Allah, sözün en güzelini, müteşabih (birbiriyle uyumlu) ve tekrarlanan bir kitap olarak indirdi."

Sözün en güzelinden murat, Kur'ân-ı Kerim'dir.

"Rivâyet olunuyor ki, Resülullah'ın ashabı, biraz canları sıkıldı ve Resûlallah'a: "Bize bir şey anlat!" dediler. İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) ve İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, ashab: "Ya Resûlallah! Bize bir şey anlarsan!.." dediler. İşte bunun üzerine bu Âyet-i Kerime nazil oldu. Yani Kur'ân-ı Kerim âyetleri, diğer sözlere ihtiyaç bırakmaz.

Bu kelâm, Kur'ân-ı Kerimin mucize vahiy olduğuna açıkça dikkat çekmektedir.

Kur'ânin müteşabih olması, sıhhat, hükümler, hak ve doğruluk üzerine binâ edilmiş olmak, her iki cihanda bütün faydaların yegâne kaynağı olmak, fesahatte lâfızlarının ve icazda nazmının uyumlu olması noktalarında mânâlarının birbirlerine benzemesi demektir.

Kur'ânin tekrarlanan olması, kıssalarının, haberlerinin, hükümlerinin, emir ve yasaklarının, mükâfat ve ceza vaatlerinin ve öğütlerinin tekrarlanmasıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, tekrar, tekrar okunmasidır.

B- "Rablerinden korkan kimselerin derilerinin tüyleri ondan ürperir. Sonra hem derileri, hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar."

Bundan önce Kur'ân'ın öz vasıfları anlatıldıktan sonra burada da, dinleyicilerinde meydana getirdiği zahirî etkileri beyân edilmekte ve bir de, onun, sözlerin en güzeli olduğu açıklanmaktadır.

Burada ifâde edilen tüylerin ürpermesinden murat, ya temsil ve tasvir yoluyla aşırı haşyetlerini (korkularını) beyân etmektir, ya da gerçekten bu halin hâsıl olduğunu beyân etmektir.

Yani onlar, Kur'ân'ın azap vaat eden âyetlerini dinledikleri zaman, o kadar heybet ve haşyete kapılırlar ki, tüyleri diken, diken olur. Allah'ın rahmeti kendilerine hatırlatıldığı zaman ise, onların haşyetleri umuda ve korkuları da rağbete dönüşür ve Allah'ın rahmetinin anılmasıyla sükûnet ve itmi'nân bulurlar.

C- "İşte bu kitap, Allah'ın hidâyet rehberidir; onunla dilediğini hidayete erdirir. Allah, kimi saptırırsa, artık ona yol gösteren olmaz."

Yani Kur'ân âyetlerındeki hak kanıtlarını ve Allah katından olduğunu ispat eden delilleri tefekkür ederek gücünü hidâyet için kullanan kimselerden Allah dilediğini hidâyete erdirir. Gücünü dalâlet için kullanıp kendisini hakka irşat eden âyetlerden tamamıyla yüz çeviren, mükâfat ve ceza vaatlerinden de hiç etkilenmeyen kimselerden Allah, kimi saptırırsa, yahut inÂyetinden mahrum bırakırsa, artık ona hiç kimse yol gösterip kendisini hidâyete erdiremez; onu dalâlet batağından kurtaramaz.

24
"Kıyamet gününde yüzüyle azabın şiddetinden korunmaya çalışan kimse, bu azaptan emin olan kimse gibi midir! Zâlimlere de: "Kazanmakta olduğunuzu tadın!" denilir."

Yani bütün insanlar bir midir! Kıyamet gününde ellen boynuna bağlı olduğundan dolayı, en değerli uzvu olan yüzüyle azabın şiddetinden korunmaya çalışan kimse, bu azaptan emin olup hiçbir azaba maruz kalmayan ve hiçbir şekilde korunmaya ihtiyaç duymayan kimse gibi olur mu hiç!

Bir görüşe göre bu âyet, Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.

Kıyamet günü zâlimlere, Cehennem muhafızları tarafından: "dünyada ısrarla sürdürdüğünüz küfrün ve günahların vebalini tadın!" denilecektir.

25
"Onlardan öncekiler, peygamberleri yalanlamışlardı da, farkına varmadıkları bir yönden o azap onlara gelivermişti."

Bundan önce, bütün kâfirlere isabet edecek âhiret azabı beyân edildikten sonra burada da, bazı kâfirlere isabet eden dünyevî azap beyân edilmektedir.

Yani onlardan önce eski ümmetler de, peygamberleri yalanlamışlardı da, o ümmetlerden her biri için takdir edilmiş olan azap, hiç ummadıkları ve akıllarına getiremedikleri yönlerden onlara gelivermişti.

26
"Allah da, onlara dünya hayatında o rezilliği tattırdı. Ahiret azabı ise, elbette daha büyüktür. Bunu bilselerdi!.."

A- "Allah da, onlara dünya hayatında o rezilliği tattırdı. Ahiret azabı ise, elbette daha büyüktür."

Dünya hayatında tattıkları azap, mesh (suret ve şekillerinin değişikliğe uğratılması), hasf (deprem, yerin dibine batırılmaları), öldürülmek, esir alınmak, sürülmek ve diğer ceza şekilleridir.

Onlar için hazırlanan âhiret azabı ise, daha şiddetli ve ebedî olduğu için daha büyüktür.

B- "Bunu bilselerdi!.."

Yani onlar, hak adına bir şey anlıyor olsalardı, bunu anlayıp ibret alırlardı.

27
"Yemin olsun ki, Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur’ân'da şu insanlara her türlü misâli getirmişizdir."

Yani öğüt ve ibret alsınlar diye bu Kur’ân'da, bakan ve gören herkes için dinî ihtiyacı olan her türlü misâli getirmişizdir.

28
"Sakınsınlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur’ân'ındirimsizdir."

Yani âyetleri arasında hiçbir şekilde çelişki, uyumsuzluk bulunmayan, yahut içinde şüpheli hiçbir şey bulunmayan. Arapça bir Kur’ân'ındirmişızdir.

29
"Allah, birçok ortakların sahip oldukları ve çekiştirip durdukları erkek bir köle ile bir kişiye bağlı erkek bir köleyi misâl veriyor. Bu ikisi eşit midir! Allah'a hamd olsun! Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar."

A- "Allah, birçok ortakların sahip oldukları ve çekiştirip durdukları erkek bir köle ile bir kişiye bağlı erkek bir köleyi misâl veriyor."

Kur’ân'da misâllerin verilmesinden hikmet, öğüt, ibret almak ve takvayı tahsil etmek olduğu beyân edildikten sonra burada Kur’âni bir misâl verilmektedir. Daha önce Yâsîn sûresinde de belirtildiği gibi misâl verilmekten murat, garip bir hak onun gibi bir hale tatbik etmek ve onu diğerinin misli saymaktır.

Yani Allah, müşrikin, inancının gereği olarak, taptığı her ilahın, onun kulluğunu iddia etmesine misâl olarak, birçok kişinin ortak oldukları ve farklı işlerinde çekiştirip durdukları, nöbetle çalıştırdıkları bir köleyi, şaşkınlığı ve kafasının dağınıklığı bakımından misâl vermektedir; tevhîd ehline misâl olarak da, tek bir kişiye bağlı olan ve başka hiçbir kimsenin, üzerinde hakkı bulunmayan bir köleyi misâl vermektedir.

Âyette erkek köle zikre tahsis edilmiş, çünkü erkek köle, hakkında cereyan eden zarar ve faydayı daha anlar. (O günün şartlarına göre erkeklerin sosyal yönü daha iyi gelişmişti.)

B- "Bu ikisi eşit midir!"

Bu kelâm, ikisinin eşit olmalarını en mükemmel ve kuvvetli şekilde reddediyor ve bize bildiriyor ki, bu, o kadar açık bir hakikattir ki, hiç kimse, ikisinin eşit olduklarını ağzına alamaz ve ikisinin farklı olduklarına hükmetmekte tereddüt etmez. Zîrâ zorunlu olarak biliniyor ki, ikisinden birinin makamı âlayi ılliyyîn'de (yüceler yücesinde), diğerinin ise esfeli sâfilindedir (aşağıların asağısındadır).

C- "Allah'a hamd olsun!"

Bu cümle, makablini bir nevi izah olup tevhîd ehlinin şu hakikate dikkatini çekmektedir: onların sahip oldukları meziyet, Allah'ın tevfıkıyladır ve bu, onların devamlı hamdini ve ibâdetini gerektirmektedir.

Yahut bu cümle bize şunu bildirmektedir: Allah'ın, misâl vermekle, tevhîd ehli olarak kendilerinin en büyük örnek olduklarını, müşriklerin ise kötü bir örnek olduklarını beyân buyurması, Allah'tan kendileri için güzel bir ihsan ve tam bir lütuf olup O'nun hamdini ve ibâdetini gerektirmektedir.

D- "Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar."

Yani bu hakikat, pek açık olduğu halde insanların çoğu olan müşrikler, bunu anlamıyorlar da, şirk ve dalâlet bataklığında kalıyorlar.

30
"Ey Peygamberim! Muhakkak ki, sen de öleceksin; onlar da ölecek."

Bu kelâm, bundan sonra zikredilen kıyamet günündeki davalaşmaları için bir ön açıklama mahiyetindedir.

Bir görüşe göre, o müşrikler. Peygamberimizin ölmesini bekliyorlardı. İşte onların bu beklentisine cevap olarak nazil olmuştur. Yani siz hepiniz, ölüm sadedindesiniz.

31
"Sonra siz muhakkak kıyamet günü Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."

Bu davalaşma aşamasında ey Peygamberim! Sen, Allah katından sana verilen hükümleri ve öğütleri ve ezcümle bu âyetlerin içerdiği hakikatleri onlara tebliğ ettiğini ve hakka daveti tam olarak gerçekleştirdiğini, onların ise, kibir ve inada daldıklarını hüccetle ileri süreceksin.

Diğer bir görüşe göre ise, bu davalaşmaktan murat, dünyada insanlar arasında cereyan eden davalaşmalardır. Ancak birinci görüş, en zahir ve bundan sonra zikredilecek âyetlere en münasip olanıdır. Çünkü bu âyetler, küfür ve îmân konusunda iki taraf arasında cereyan eden davalaşmayı beyân etmektedir.

32
"Allah'a karşı yalan söyleyenden ve kendisine gelen hakikati yalanlayandan daha zâlim kimdir? O kâfirler için Cehennemde bir yer yok mu!"

Yani Allah'a (celle celâlühü) iftira ederek O'na şirk ve çocuk izafe edenden ve peygamberin, kendisine getirdiği hakkı ve doğruyu hiç tetkîk ve tefekkür etmeden yalanlayandan daha zâlim kimdir? Allah'a böyle iftira eden ve daha başta, hiç düşünmeden doğruyu hemen yalanlayan o kâfirler için Cehennemde bir yer mi yok!

33
"O doğruyu getiren ve onu tasdik eden var ya, işte onlar, o takva sahiplerinin ta kendileridir."

Bunlar peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona tâbi olanlardır. Nasıl ki, "Yemin olsun ki, Mûsa'ya kitap verdik. Umulur ki, hidâyete erişirler." (Mü'minûn: 49) âyetinden murat da, Hazret-i Mûsâ ile kavmidir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki getiren ve tasdik eden den murat, bütün peygamberlere ve onlara îmân eden mü'minlere şamil olan genel bir mânâdır. İbn-i Mes'ûd kiraetine göre, anılan fiillerin "getirenler ve tasdik edenler" şeklinde çoğul olarak okunmaları da, bu görüşü desteklemektedir.

34
"Onlar için rableri katında dileyecekleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır."

Bundan önce mü'minlerin dünyadaki güzel işleri beyân edildikten sonra burada da onların güzel akıbetleri beyân edilmektedir.

Yani onlar için, menfaatlerin celbi ve zararların defi konusunda dileyecekleri her şey vardır ve bu, yalnız Cennette değil, âhiretin bütün safhaları içindir. Çünkü günahların örtülmesi, kıyametin o en büyük korkusundan ve diğer hallerinden emin olmak gibi dileyecekleri şeyler, daha Cennete girmeden önce gerçekleşecektir.

35
"Böylece Allah, onların önceleri işlediklerinin en kötüsünü bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfat verecek."

Hulâsa olarak sanki şöyle denilmiştir: zararların zail olması ve sevinçlerin hâsıl olması için Allah, dileyecekleri her şeyi onlara vaat etmiştir ki, bu vaadin gereği olarak, zararların defi için, işlediklerinin en kötüsünü bile örtecek ve faydalı isteklerini vermek için de, yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfat verecek.

36
"Allah, kuluna kâfi değil midir? Onlar, Allah'tan başkalarıyla seni korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa, artık onun için bir yola getiren yoktur."

A- "Allah, kuluna kâfi değil midir? Onlar, Allah'tan başkalarıyla seni korkutuyorlar."

Yani Allah'ın, kuluna yeterli olduğu, o kadar barız bir hakikattir ki, bunun aksim hiç kimse ağzına alamaz ve bu sorunun cevabında hiç kimse tereddüt etmez.

Bu kuldan murat, Peygamberimiz'dir, yahut Peygamberimizin de öncekide dâhil olduğu bütün peygamberlerdir.

Bu kelâm, Peygamberimizi teselli etmektedir. Şöyle ki: Kureyş'liler demişlerdi ki: "Sen bizim ilâhlarımızı eleştirdiğin için, onların sana bir zarar vermelerinden korkuyoruz. Sen ya ilâhlarımıza hakaret etmekten vazgeçeceksin, yahut senin aklına zarar verirler veya seni dek ederler." Nitekim Hûd kavmi de şöyle demişlerdi: "Biz, ilâhlarımızdan biri seni fena çarpmış!" demekten başka bir söz söylemeyiz." (Hûd: 54) işte "Onlar, Allah'tan başkalarıyla seni korkutuyorlar" kelâmının mânâsı da budur. Yani onlar, Allah'tan başka ilah edindikleri putlarla seni korkutuyorlar.

B- "Allah, kimi saptırırsa, artık onun için bir yola getiren yoktur."

Yani Allah, kimi saptırırsa ve nihayet Allah'ın, kulu Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) kâfi olup onu koruduğundan gafil olursa ve fayda da, zarar da asla veremeyen şeylerle onu korkutmaya kalkarsa, artık onu her hangi bir hayra ulaştıracak hiç kimse olmaz.

37
"Allah, kimi de hidâyete eriştirirse, artık onu yoldan saptıracak yoktur. Allah, yegâne galip ve intikam alıcı değil midir?"

Yani Allah, kimi hidâyete eriştirirse, artık onu maksadından alıkoyacak, yahut gidişatına halel getirecek bir fenalık dokunduracak kimse olmaz. Zîrâ Allah'ın fiilini geri çevirecek ve iradesine karşı koyacak hiçbir kuvvet yoktur. Nitekim "Allah, yegâne galip..." cümlesi de, bu hakikati ifâde etmektedir. Yani Allah, mağlup olmaz yegâne galip, karşı durulamaz ve kendisiyle mücadele edilemez yegâne kuvvet ve dostları için düşmanlarından intikam akci değil midir?

38
Yemin olsun ki, ey Peygamberim! Sen onlara: "Şu gökleri ve bu yeri kim yarattı? "diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!" diyecekler. De ki: "Öyleyse bana söyler misiniz? Allah, bana bir zarar vermek isterse, Allah'tan başka taptıklarınız, O'nun verdiği zararı kaldırabilir mı? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar Allah'ın rahmetini önleyebilirlermi? De ki: bana Allah yeter. Tevekkül edenler, yalnız O'na tevekkül ederler.

A- "Yemin olsun ki, ey Peygamberim! Sen onlara: "Şu gökleri ve bu yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlak ve muhakkak "Allah!" diyecekler."

Çünkü bunun delili pek açık ve yolu da mübarektir.

B- "De ki: "Öyleyse bana söyler misiniz? Allah, bana bir zarar vermek isterse, Allah'tan başka taptıklarınız, O'nun verdiği zararı kaldırabilir mi? Yahut. Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar Allah'ın rahmetini önleyebilirler mi?"

Yani onları hüccetle mağlup etmek üzere kendilerine de ki: yukarı ve aşağı âlemin yegâne yaratıcısının Allah olduğunu kesin bir hakikat olarak anladığınıza göre, bana söyler misiniz? Eğer Allah bana bir zarar vermek dilerse, sizin ilâhlarınız, o zararı benden kaldırabilirler mi? Yahut bana bir fayda dilerse, bu rahmetini benden engelleyebilirler mi?

C- "De ki.: bana Allah yeter."

Yani onlara de ki: Bana hayır gelmesi ve şerrin benden önlenmesi için Allah, bana yeter.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, onlara bunu sorunca, onlar sustular, işte o zaman bu kelâm nazil oldu.

D- "Tevekkül edenler, yalnız O'na tevekkül ederler."

Yani tevekkül edenler, Allah'tan başkasına tevekkül etmezler; çünkü her şeyin Allah'ın hükümranlığı altında olduğunu bilirler.

39
Bak. Âyet 40.

40
"De ki: Ey kavmim! Kendi durumunuza göre elinizden geleni yapın; kadar ben yapacağım! Kendisini rezil-rüsva edecek azap kime gelecek, kime daimî azap inecek, yalanda bileceksiniz!"

Yani onlara de ki: siz kendi düşmanca halinize göre elinizden geleni yapın; kadar ben de, kendi durumuma göre elimden geleni yapacağım.

Bu ifâde, zımnen bildiriyor ki, Peygamberimizin hali, durmadan Allah'ın yardım ve desteğiyle güçlenmektedir. İşte bundan dolayıdır ki, onları, "kendisini rezil-rüsva edecek azap kime gelecek..." kelâmiyla, her iki cihanda onlara karşı muzaffer olacağını bildirmekle onları tehdit etmiştir. Zîrâ düşmanlarının rezil-rüsva olması, Peygamberimizin galibiyetin delilidir. Nitekim Allah (celle celâlühü), Bedir savaşında onları cezalandırıp kendilerini rezil-rüsva etmiştir.

Âyetteki daimî azabından murat, Cehennem azabıdır.

41

"Ey Peygamberim! Şüphesiz ki Biz, insanlar için bu Kitabı sana hak olarak indirdik. Artık kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur; kim de saparsa, ancak kendisi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerine bir vekil değilsin."

İnsanların dünyevî ve uhrevî maslahatları Kur'ânin hükümlerine bağlı olduğu için, Kur'ân onların yararına indirilmiştir. Artık Kur'ânin hükümleriyle amel ederse, kendi nefsine fayda sağlamış olur; kim de Kur'ânin hükümleri gereğince amel etmezse, onun vebak yalnız kendisine aittir. Ve ey Peygamberim! Sen onların üzerine bir vekil değilsin ki, onları hidâyete icbar edesin. Senin vazifen, ancak tebliğdir. Ve sen bunu hakkıyla tebliğ ettin.

42
"Allah, (insanların) ölümü vaktinde canları alır. Ölmeyecek olanı da uykusunda bir nevi ölü durumuna sokar. Böylece üzerine ölüm hükmü sabit olan ruhu tutar da, diğerini belli bir vakte değin salıverir. Hiç şüphe yok ki, bunda, düşünür zümreler için birçok âyetler vardır."

A- "Allah, (insanların) ölümü vaktinde canlarını alır. Ölmeyerek olanı da uykusunda bir nevi ölü durumuna sokar. Böylece üzerine ölüm hükmü sabit olan ruhu tutar da, diğerini belli, bir vakte değin salıverir, "

Allah, ruhun bedenle olan irtibatını ve beden üzerindeki tasarrufunu, ya ölüm hâlinde olduğu gibi hem zahir, hem de bâtın olarak keser; yahut uyku halinde okluğu gibi yalnız zahir olarak keser. Böylece üzerine ölüm hükmü sabit olan ruhu tutup onu bir daha bedene geri göndermez; uyku haline soktuğu ruhu ise, uyandığında bedenine geri gönderir ve ecel olarak tayin edilen süreye değin onu serbest bırakır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, insanda bir nefs var, bir de ruh var, ikisinin arasında da güneş ışınları, gibi bir şey var. Nefs, akıl ve temyiz fonksiyonlarını icra eder; ruh da, nefes ve hareket fonksiyonlarını icra eder. Ölüm halinde her ikisi de sona erer. Uyku hâlinde ise, yalnız nefs gider.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet edilen bu görüş, zikredilen görüşe yakındır.

B- "Hiç şüphe yok ki, bunda, düşünür zümreler İçin birçok âyetler vardır."

Yani zikredildığı gibi ölüm halinde her ikisinin de gitmesinde ve uyku halinde ise, birinin tutulup diğerinin salıverilmesinde, Allah'ın (celle celâlühü) kudretinin ve hikmetinin sonsuzluğuna ve rahmetinin şümullü olduğuna delâlet eden birçok garip âyet vardır. Yalnız bu âyetleri, ancak, ruhun bedenle olan irtibatının nasıl olduğunu, ölüm halinde ondan tamamen ayrılmasının nasıl olduğunu, ölümden sonra bedenin yok olmasından sonra da ruhun nasıl baki tutulduğunu, ruhun, saadet ve bedbahtlığını, uyku hâlinde ise ruhun, yalnız zahiren bedenden nasıl, ayrıldığını ve eceli gelinceye değin de nasıl serbest bırakıldığını ancak düşünen zümreler anlar.

43
"Yoksa onlar, Allah'tan başkasını şefaatçiler mi edindiler? Ey Peygamberim! De ki: ya onlar, hiçbir şeye mâlik değillerse ve biç akıl erdir emiyorlar s a!.."

Yani Kureyş, Allah'ın izni olmaksızın, O'nun katında kendileri için şefaat edecek şefaatçiler edindiler. Ey Peygamberim! Onların bu hallerini takbih etmek ve bundan dolayı onları kınamak üzere, kendilerine de ki: Onlar, Allah katinda şefaatçi olabilmeleri şöyle dursun, hiçbir şeye mâlik değillerse ve hiç akıl edemiyorlarsa! . .

Yahut onlarin yaptıkları, hiç de şefaatçiler edinmek değildir; çünkü onların yaptıkları, putları şefaatçiler edinmenin bir şubesidir. Bu ise, en zahir olan imkânsızlardandır.

44
"De ki: Bütün şefaat Allah'ındır. Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur. Sonra ancak O'nun huzuruna döndürüleceksiniz."

Yani ey Peygamberim! Zikredilen hakikatlerle onların cehaletini ispat edip kendilerini hüccetle mağlup ettikten sonra hakkı tahkik için de ki: bütün şefaat Allah'ındır; onun mâliki yegâne Allah'tır. Hiçbir kimse, her hangi bir

şefaatte bulunamaz; ancak kendisine şefaat edilen kişinin, ilâhî rızaya ermiş olması ve şefaatçinin de izinli olması hali müstesna; ancak o takdirde şefaat mümkündür. Müşriklerin şefaatçiler edinmelerinde ise, her iki husus da mevcut değildir.

"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur" cümlesi de, anlatılan hakikatin izahı ve tekididir. Yani bütün göklerin, yerin ve her ikisinde bulunan varlıkların hükümranlığı yalnız Allah'ındır; O'nun izni ve rızası olmadan O'nun her hangi bir işi hakkında konuşamaz. Sonra kıyamet günü ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak hiç kimsenin huzuruna değil, ancak O'nun huzuruna döndürüleceksiniz, işte kıyamet gününde o, dilediğini onlara yapacaktır.

45
"Allah tek olarak anıldı mı, ahirete inanmayanların gönüllerine sıkıntı basar. Ama Allah'tan başkaları anıldı mı, o zaman da yılışırlar."

Yani onların ilâhları anılmadan Allah tek olarak anıldı mı, ahirete inanmayanların canları sıkılır ve nefret ederler. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Sen Rabbini kuran'da tek olarak andığın zaman, onlar, canları sıkılmış vaziyette gerisin geri dönüp giderler." (İsrâ: 46)

Ama Allah'tan başka ilâhları, tek olarak, yahut Allah ile beraber anıldıklarında, o ilâhlarına aşırı meftun olmalarından ve Allah'ın hakkını unuttuklarından dolayı hemen yılışmaya başlarlar.

46
"De ki: Ey gökleri ve yeri yoktan var eden, ey gizliyi de, açığı da bilen Allah'ım! Kendisinde anlaşmazlığa düştükleri şeylerde kullarinin arasında sen hükmedeceksin, "

Yani ey Peygamberim! Hakka davet işinde sıkıntıya düştüğün zaman ve müşriklerin şiddetli kibir ve inatları karşısında canın sıkıldığı zaman de ki: Ben duâ ile Allah'a iltica ediyorum. Zîrâ her şeye Kadir olan ve bütün halleri bilen yegâne O'dur.

Yani anlaşmazlığa düştükleri konularda, kulların arasında her mütekebbir ve inatçının da teslim edeceği ve her serkeşin de boyun eğeceği hükmü sen verirsin. Bu hüküm, dünyevî veya uhrevî azaptır.

47
"Eğer yeryüzünde ne varsa hepsi ve onunla beraber bir misli daha o zâlimlerin olsa, kıyamet gününde o azabın şiddetinden kurtulmak için onu elbette feda ederlerdi. Onlar için hiç hesaba katmadıkları şeyler de Allah tarafından meydana çıkarılacaktır."

A- "Eğer yeryüzünde ne varsa hepsi ve onunla beraber bir misli daha o zâlimlerin olsa, kıyamet gününde o azabın şiddetinden kurtulmak için onu elbette feda ederlerdi."

Bu kelâm, Peygamberimizin niyaz ettiği hükmün eserlerini ve onun son derece çetin ve feci olduğunu beyân etmektedir.

Gördüğün gibi bu kelâm, pek ağır bir ceza vaadidir ve onların kurtuluş umudunu tamamen kesmektedir.

B- "Onlar için hiç hesaba katmadıkları şeyler de Allah tarafından meydana çıkarılacaktır."

Yani onların hesabında olmayan çeşidi cezalar da, Allah tarafından onlar için meydana çıkarılacaktır. Bu, en ağır ceza vaadidir. Bunun bir aksi vaat benzeri de, "Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığım hiç kimse bilemez." (Secde: 17) âyctindekı mükâfat vaadidir.

48
"Onların kazandıkları kötülükler o gün açığa çıkmış olacak ve kendisiyle alay etmekte oldukları şey de, kendilerini sarmış olacaktır."

Yani kıyamet günü amel defterleri kendilerine gösterileceği zaman amellerinin kötülükleri açığa çıkmış olacak ve onların cezası da kendilerini sarmış olacaktır.

49
"Şu insana bir zarar dokundu mu, Bize yalvarır. Sonra kendisine tarafımızdan bir nimet: bağışladık mı, "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır! O, bir imtihandır; fakat onların çoğu bilmiyorlar.

A- "Şu insana bir zarar dokundu mu, Bize yalvarır. Sonra kendisine tarafımızdan bir nimet bağışladık mı, "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der."

Bu ifâde, insanların çoğunun yaptıklarının, insanların hepsine isnâd edilmesi, kabilindendir. Bu insanlara, Allah'ın bir lutfu olarak bir nimet bağışlandığı zaman, derler ki: ben, onu kazanma yollarını bildiğim için, yahut Allah, benim buna lâyık olduğumu bildiği için bu nimet bana verilmiştir.

B- "Hayır! O, bir imtihandır; fakat onların çoğu bilmiyorlar."

Yani onlara bu nimetin verilmesi, kendileri için bir denemedir: bakalım şükrünü eda edecekler mi, yoksa nankörlük mü edecekler? Bu kelâm, o insanların söylediklerini reddetmektedir.

50
"Bu sözü, onlardan öncekiler de söylemişlerdi de, kazandıkları şeyler onlara fayda vermemişti."

51
"Nihayet yaptıkları kötülüklerin vebali onları çarpmıştı. Bunlardan da zulmedenlerin işledikleri kötülükler, kendilerini çarpacaktır. Zaten onlar Allah'ı âciz bırakabilecek değildirler."

Yani "bu nimet bana ancak bilgimden dolayı bana verilmiştir "sözünü onlardan öncekiler de söylemişlerdi de, kazanıp biriktirdikleri dünya malları, onlara fayda vermemişti. Nihayet yaptıkları kötü amellerinin cezası onları çarpmıştı. Bu müşriklerden de zulmedenlerin işledikleri küfür ve günahların vebali, kendilerinden öncekileri çarptığı gibi, kendilerini de çarpacaktır.

Nitekim anılan vebal, onları çarptı, hem de nasıl çarptı? Nitekim yedi sene kıtlığa mahkum oldular ve ileri gelenleri, Bedir savaşında öldürüldüler.

52
"Bilmemişler mi ki, Allah, şüphesiz dilediğinin rızıkını genişletiyor ve daraltıyor. Hiç şüphesiz bunda inanan bir zümre için birçok âyet vardır."

Yani anılan sözü söylediler de, bilmediler mi, yahut gafil kalıp da, bilmediler mi Allah, dilediğinin rızıkını genişletiyor ve daraltıyor ve hiç kimsenin bunda müdahalesi olamıyor. Nitekim Allah, onların rızıkını yedi sene kıstı; sonra yedi sen de genişletti. İşte bu zikredilenlerde, inanan bir zümre için, bütün hâdiselerin Allah'tan olduğuna delâlet eden birçok delil vardır. Delilleri tetkik edenler, îmân ehli oldukları için, onlar zikre tahsis edilmişlerdir.

53
"Ey Peygamberim! Benim adıma de ki: Ey kendi nefisleri aleyhinde haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Zira şüphesiz O, yegâne gafurdur ve rahimdir."

Yani ey Peygamberim! Benim adıma de ki: Ey ifrat derecesinde cinayetler işleyip günahlarda haddi aşan kullarım! Önce benim mağfiretimden, ikinci olarak da benim lütfumden umut kesmeyin. Çünkü Allah, kısmen azap verdikten sonra da olsa, dilediği kimsenin bütün günahlarını bağışlar.

Bu ilâhî mağfireti tevbe şartına bağlamak, âyetin zahirine ters düşmektedir. Nitekim Allah, : "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bunun dışında dilediğini bağışlar." (Nisa: 116) âyetinin zahiri de, Allah'a ortak koşmanın dışında mutlaktır. Nitekim "şüphesiz ki o, yegâne gafurdur ve rahimdir" cümlesinin, makabline, illet olarak mübalağa (çok bağışlayan, çok merhamet eden) ifâde etmesi, yine bu cümlenin hasr

(gafur ve rahîm yegane O'dur) ifâde etmesi, mağfiretten sonra rahmet vaadi, bu cümleden önce mağfiretin genel olmasını gerektiren "kullarım!" kelimesinin, merhamet: icap ettiren zilleti ifâde etmesi, haddi aşma zararının onların nefsine tahsis edilmesi, mağfiret ve mudakiyeti şöyle dursun, rahmetten umut kesilmeme sinin emredilmesi, "çünkü Allah, bütün günahları bağışlar" cümlesinin, buna illet kılınması, zamir makamında ismi celilin (Allah) zâhır olarak kullanılmasından dolayi, mutlak müstağni ve ihsan sahibinin yegâne Allah, olduğunun ifâde edilmesi ve anılan cümlede "bütün" kelimesi ile tekîd yapılması (Allah, bütün günahları bağışlar) da, anılan mağfiretin tevbe şartına bağlı olmadığına delâlet etmektedir.

Nüzul sebepleri konusunda, bu âyetin, tevbe edenler hakkında nazil olduğuna dâir gelen rivâyet de, bu hükmün, tevbe edenlere tahsisini gerektirmez. Bir kelâm içinde mutlak ile mukayyet (kayıtlı) zikredildik!erinde, mutlak olanın da, mukayyet olana hami edilmesinin zorunlu olması iddiası da, teslim edilmemektedir. Kaldı ki, burada bir kelâm değil, bir kelâm gibi sayılması söz konusudur.

54
"Sîze azap gelip çatmadan önce Rabbinize yönelin; O'na teslim olun; sonra sîze yardım olunmaz."

Bu âyette tevbe ve İhlasın emir edilmesi de, bundan önce genel olduğu delilleriyle açıklanan mağfiretin, tevbe şartına bağlı olmasını gerektirmez. Çünkü bu konuda iddia edilen, bundan önceki âyetin, öncesinde tevbe ve azap biç olmaksızın, herkes için bağışlamanın hâsıl olacağına delâlet etmesi değildir ki, tevbe ve İhlasın emredilmesine gerek kalmasın ve bundan sonra zikredilen, azap vaadiyle çelişki oluştursun.

55
"Sizin haberiniz yok iken o azâbın birden bîre gelivermesinden önce, Rabbinizden size indirilmiş olanın en güzeline uyun."

Burada, indirilmiş olanın en güzelinden murat, Kur’ân'dır, yahut yasaklar değil, emirlerdir, yahut ruhsatlar değil, azimetlerdir (aslî hükümlerdir), yahut nesh edilmiş olan değil, öncekini nesli eden son hükümdür. Muhtemeldir ki, ondan murat, Allah'a tamamen yönelmek ve itaat ile ibâdetleri devamlı yerine getirmektir.

56
Bak. Âyet 57.

57
"Kişinin: "Allah'a karşı aşırı gitmem dem dolayı bana yazıklar olsun! Ben gerçekten (Allah'ın diniyle ve o dinin mensuplarıyla) alay edenlerdendim", yahut: "Allah bana (hakka irşad ile) hidâyet verseydi, elbette (şirk ve günahlardan)sakınanlardan olurdum" veyahut o azabı gördüğünde: "Keşke benim için bir kez daha dünyaya dönüş olsaydı da, (itikad ve amelde) iyilerden olsam!" diyeceği günden sakının."

58
Ve yahut azabı gördüğü zaman: “Bana, (dünyaya) bir geri dönmek olsaydı da güzel amel işliyenlerden olaydım.” demesi vardır.

59
"Hayır! Ayetlerim her halde sana gelmişti de, sen onları yalanlamış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştun."

60
"Kıyamet günü, dünyada Allah'a karşı yalan söylemiş olanları yüzleri kapkara göreceksin. (İmân ve itaatten) kibrlenenler için Cehennemde bir yer yok mu!"

Yani dünyada Allah'ı, -hâşâ! - çocuk edinmesi gibi iddialarla yüce şânına yakışmayan vasıflarla vasıflandırarak O'na karşı yalan söylemiş olanların yüzlerini, karşılaşacakları korkunç hallerden dolayı, yahut cehalet karanlığının yansıması olarak, kapkara görürsün.

61

"Allah, takva sahiplerini kurtuluşa erdirecektir. Onlara hiç bir fenalık dokunmayacak ve onlar mahzun da olmayacaklardır"

Yani Allah, şirkten ve günahlardan sakınanları mütekebbirlerin yeri olan Cehennemden kurtaracak ve onları muratlarına erdirecektir.

62
"Allah, her şeyin yaradanıdır ve o, her şeye vekildir."

Yani hayır, şer ve îmân, küfür ne varsa, hepsini Allah yaratmaktadır. Ancak bu, insanları icbar etmekle değil, fakat bu yaratma, kişinin, sebeplere başvurması neticesinde gerçekleşmektedir.

Ve Allah (celle celâlühü), her şeye vekil olup dilediği gibi her şeyde tasarruf etmektedir.

63
"Bütün göklerin ve yerin anahtarları, ancak O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

A- "Bütün göklerin ve yerin anahtarları, ancak O'nundur."

Yani Allah'tan başka hiç kimse, göklerde ve yerde bir şeye mâlik olmayıp onlarda hiçbir tasarruf imkânına sahip değildir; göklerde ve yerde yegâne muktedir'O'dur ve onları koruyan da kendisidir.

Bu âyet, Allah'ın lü, kâinattaki istiklâl ve istibdadına ziyadesiyle delâlet etmektedir. Zîrâ hazinelere ancak anahtarları elinde olan kimseler girebilir.

Hazret-i Osman'dan rivâyet olunduğuna göre, kendisi, Peygamberimize bu âyette geçen anahtarların ne anlama geldiğini sormuş; Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "Onların tefsiri şudur: Lâ ilahe illa'llah va'llahu ekber ve sübhanallahi vebi hamdihi ve estağfırullah ve lâ havle ve lâ kuvvete illa bil-lah'ıl akyyi'il azîm hüve'l evvelü ve'l âhıra ve'z zahiru ve'l bâtın bi yedıh'il hayr yuhyî ve yumît ve hüve alâ külli şey'in kadir Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur; O, en büyüktür; O'na hamd ederek kendisini tenzih ederim ve O'ndan mağfiret dilerim. Bir şeyi yapmak veya yapmamak kudretim, ancak Allah'tandır. O, yücedir; pek büyüktür. Evvel de O'dur; En son da O'dur; Zahir de. O'dur; bâtın da O'dur. Hayır, ancak O'nun elindedir. O, yaşatir; O, öldürür. O, her şeye Kadirdir."

Bu hâdise göre, âyetin mânâsı şöyledir: bu kelimeler, Allah'ındır; bu kelimeler, O'nun tevhidini ve bol ihsan ve keremini ifâde etmektedir. Bu kelimeler, göklerin ve yerin hayırlarının anahtarlarıdır. Bu kelimeleri okuyana hayır isabet eder.

B- "Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

Hulâsa: Allah, her şeyin yegâne Yaradanıdır ve dilediği gibi her şeyde tasarruf edip yaşatır ve öldürür; yüceler âlemi ile aşağı âlemin anahtarları O'nun elindedir. O'nun âfak ve enfüste (hariçte ve dâhilde) kâinat âyetleri île vahiy âyetlerini ve ezcümle bu hakikatleri ifâde eden mezkûr âyetleri inkâr edenler var ya, en büyük hüsrana uğrayanların ta kendileridir.

64
"Ey Peygamberim! Onlara de ki: "Ey cahiller! Bana, Allah'tan başkasına tapmamı mı emrediyorsunuz? "

Yani onlara de ki: Ben bunca âyetleri gördükten sonra Allah'tan başkasına tapmamı mı emrediyorsunuz?

Müşrikler, aşırı hamakatlarından dolayı, Peygamberimize: "Sen de bazı ilâhlarımıza hürmeten el sür; biz de senin İlahına îmân edelim!" demişlerdi.

65

"Yemin olsun ki, sana da, senden önceki peygamberlere de vahyolunmuştur ki, eğer (farzedelim) Allah'a ortak koşar isen, amellerin mutlak ve muhakkak boşa gider ve hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlardan olursun."

Bu kelâm, peygamberlerin heyecanına heyecan katmak ve kâfirlerin umutlarını kesmek için, farzı muhal kabilinden vârid olmuştur. Bir de bize bildiriyor ki, Allah'a ortak koşmak, o kadar şeni' ve çirkin bir şeydir ki, yapmaları mümkün olmayan peygamberler bile ondan men'edilmektedirler. O halde başkası nasıl olmak?

Burada, şirke düşmek halinde amellerin boşa gitmesinin mutlak olarak ifâde edilmesi, muhtemeldir ki, peygamberlerin, -farzı muhal- şirki içindir. Zîrâ onların şirki daha ağır ve daha çirkindir. Yine muhtemeldir ki, amellerin boşa gitmesi, şirkin ölüme kadar sürmesi şartına bağlıdır. Nitekim: "Siz müslümanlardan bir kimse, dininden dönüp de, kâfir olarak ölürse, işte onların amelleri boşa gider." (Bakara: 217) âyetinde bu husus, sarih olarak zikredilmektedir.

66
"Hayır! Yalnız Allah'a ibâdet et ve (sana olan nimetlerine) şükredenlerden ol!"

67
"Onlar, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Oysa kı kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır; bütün gökler de O'nun kudret eliyle durulmuş olacak. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir."

A- "Onlar, Allah'ı (celle celâlühü) hakkıyla takdir edemediler. Oysa ki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır; bütün gökler de O'nun kudret eliyle durulmuş olacak."

Yani onlar, Allah'ın (celle celâlühü) azametini hakkıyla takdir edemediler. Nitekim O'na ortak koştular ve O'nu, yüce şânına yakışmayan sıfatlarla vasıflandırdılar.

Âyet, Allah'ın (celle celâlühü) sonsuz azamet ve kudretine ve akıllara hayret veren bu muazzam fiillerin bile, Allah'ın kudretine göre gayet önemsiz olduklarına dikkat çekmekte ve bu âlemi tahrip etmenin bile, O'na göre en kolay bir ış olduğunu bildirmektedir.

B- "O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir."

Kudret ve azameti bu kadar sınırsız olan Allah, o müşriklerin ortak koştukları şeylerden, yahut onların ortak koşmalarından ne kadar uzak ve yücedir!

68
"Sûr'a üfürülünce, Allah'ın diledikleri müstesna, bütün göklerdekiler ve yerdekiler hemen yere düşeceklerdir. Sonra ona bir daha üfürülünce, bir de bakarsın ki, hepsi ayakta bakınıyor."

Birinci nefha'da yere düşmeleri, ölü olarak yere düşmeleri demektir; yahut baygın halde yere düşmeleri demektir. Bundan müstesna olanlar, Cebrâîl Mikâil (aleyhisselâm) ve İsrafil (aleyhisselâm)'dir. Zîrâ onlar henüz ölmezler. Yahut müstesna olanlar, arş'ı taşıyan meleklerdir.

İkinci kez sûr'a üfürülünce, insanlar, kabirlerinden kalkacaklar, yahut ayakta bekleyecekler, demektir. Onların bakınmaları, şaşkınlar gibi gözlerim çevirip etrafa bakacaklar, yahut kendilerine ne yapılacağını bekleyecekler, demektir.

69
"Yeryüzü, Rabbinin nura ile aydınlanır; o kitap da konulur; peygamberler ve şehitler (veya şahitler) getirilir ve onlar arasında hak ile hükmedikr ve onlara asla zulmedilmez."

Yani icra edilen adaletle yeryüzü Rabbinin nuru ile aydınlanır. Mecazî olarak nur, adalet anlamında kullanılmış, zîrâ adalet, hakları ortaya çıkarır ve ülkeleri güzelleştirir. Nitekim zulme de zulmet (karanlık) denilmektedir.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Zulüm, kıyamet gününde, zulmeder (karanlıklar) olur." 12

12. Buharî/Kıtâbu'l Mazâlim, bab: 8. Tırmizî/Kitâbul Bırr, bab: 83

Kitabın konulmasından murat, hesap ve cezadır. Yahut amel defterlerinin, sahiplerinin ellerine verilmesidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat, Levh-ı Mahfuz'un kurulması ve amel defterleriyle karşilaştırılmasıdır.

Şahitlerden murat, meleklerden ve mü'minlerden, ümmetlerin lehinde ve aleyhinde şâhitlik edecek olanlardır.

Diğer bir görüşe göre ise şehitler getirileceklerdir.

Ve kullar arasında hak ile hükmedilecek ve hiç kimseye, verilen vaadin dışına çıkılarak, mükâfatı eksik verilerek veya azabı arttırılarak zulmedilmeyecektir.

70
"Herkesin yaptığı kendisine tastamam verilir. Zaten Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir."

71
"O kâfirler, bölük, bölük Cehenneme sürülür. Nihayet oraya girdikleri zaman kapıları açılır. Onun bekçileri onlara: "Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?" derler. Onlar da derler ki: "Evet, ama azap hükmü kâfirlerin üzerine sabit olmuştur."

A- "O kâfirler, bölük, bölük Cehenneme sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır. Onun bekçileri onlara: "Size içinizden Rabbınızın âyetlerini size okuyan ve bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?" derler."

Burada, kıyamet günü herkesin amelinin karşılığının tastamam verileceği açıklanmakta ve onun keyfiyeti beyân edilmektedir.

Yani kıyamet günü kâfirler, dalâlet ve şirret tabakalarına göre arka arkaya bölük, bölük sıralanmış halde huşunet ve hakaretle Cehenneme sevk edileceklerdir. Nihayet oraya geldikleri zaman içine girmeleri için Cehennem kapilari açılır. Cehennem bekçileri, onları tahkir etmek ve kınamak için onlara: "Size Rabbinizin âyetlerini okuyan ve sizin Cehenneme gireceğiniz bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler size gelmedi mi?" diyecekler.

Bu âyet-i kerime, ilâhî şeriat tebliğ edilmeden önce mükellefiyet olmadığı hususunda delildir. Zîrâ Cehennem bekçileri, Cehennem ehlini kınarken, buna, peygamberlerin onlara gelmesini ve kitapları kendilerine tebliğ etmelerini gerekçe göstermektedirler.

B- "Onlar da derler ki: "Evet, ama azap hükmü kâfirlerin üzerine sabit olmuştur."

Yani Cehennem yaranı da diyecekler ki: Evet, bize peygamber geldi ve bizi uyardı; fakat azap hükmü kâfirler üzerine sabit olmuştur. Nitekim Allah (celle celâlühü), İblis'e hitaben şöyle buyurmuştur: "Yemin olsun ben, seni ve sana uyanların hepsini Cehenneme dolduracağım." (Sâd: 85)

Ve Cehennem ehli diyecekler ki: işte biz de, şeytana uyanlardan olduk; peygamberleri yalanladık ve: "Allah (celle celâlühü), herhangi bir şey indirmemiştir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz." (Yâsîn: 15) dedik diyeceklerdir.

72
"Onlara: "İçinde ebedî kalacağınız Cehennemin kapılarından İçeri girin!" denir. Büyüklenenlerin yeri ne de kötüdür!"

73
"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da, bölük, bölük Cennete sevk edilirler. Nihayet oraya varıp da, kapıları açıldığında bekçileri onlara: "Selâmün alevinim "selâm size; hoş geldiniz! Artık ebedî kakalar olarak buraya girin!" derler."

Cennet bekçileri de, Cennet yaranma diyecekler kı: Bütün acı ve kötülüklerden selâmet buldunuz; günah kirlerinden arındınız. Yahut size sunulan nimetlerle gönlünüz hoş oldu.

74
"Cennettekiler: "Bize verdiği vaadinde duran ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu Cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun! İyi amel edenlerin mükâfatı ne güzelmiş!" derler.

Burada Allah'ın (celle celâlühü) vaadinden murat, tekrar dirilme ve mükâfat vaadidir.

Cennet ehlinin, Cennetten diledikleri yerde oturmaları, geniş Cennette bulunan çeşitli makamlarda oturmalarının serbest olmasıdır.

75
"Ey Peygamberim! Melekleri görüyorsun la, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın çevresini kuşatmışlardır, insanlar arasında hak ve adaletle hükmedilmiş ve: "Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun!" denilmiştir."

A- "Ey Peygamberim! Melekleri görüyorsun ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş in çevresini kuşatmışlardır."

Melekler, lezzet almak ve zevk duymak için, Allah'ın Celal ve ikram vasıflarıyla O'nu zikrederler.

Bu âyet bize bildiriyor ki, Illiyyîn (yüceler yücesinde bulunanlar) meleklerin en yüksek dereceleri ve en üstün lezzetleri Allah'ın yüce şanlarına gark olmaktır.

B- "insanlar arasında hak ve adlaetle hükmedilmiş ve: "Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun!" denilmiştir."

Yani insanlar arasinda hak ve adalede hükmedilerek bir kısmı Cehenneme, bir kısmı da Cennete konulmuştur. Yahut melekler arasında hak ve adaletle hükmedilerek fazilet derecelerine göre makamlarına yerleştirilmişlerdir. Ve: "Aramızda hak ve adaletle hükmeden ve her birimizi hakkı olan makama yerleştiren Allah'a hamdolsun!" diyeceklerdir. Bunun söyleyenler, aralarında hükmedilmiş olan mü’minler, yahut meleklerdir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, Zümer sûresini okursa, kıyamet gününde Allah, umudunu kesmez ve hâifîn (Allah'tan hakkıyla korkanlar) zümresinin mükâfatını ona verir, "

Hazret-i Âişe'den (radıyallahü anha) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:

"Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) her gece Beni İsrail (İsrâ) ile Zümer sûrelerini okurdu."

MÜ'MİN SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 85 veya 88 âyettir.

1
"Hâ. Mîm."

2
Bak. Âyet 3.

3
"Bu Kitabın indirilmesi, azîz (yegâne galib), alim (her şeyi hakkıyla bilen), günahları örten ve tevbeleri kabul eden, azabı çok çetin, lutf-u kerem sahibi Allah'tandır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Son dönüş ancak O'nadir."

A- "Bu Kitabın indirilmesi, azîz (yegâne galib), alim olan (her şeyi hakkıyla bilen), günahları örten ve tevbeleri kabul eden, azabı çok çetin, lutf-u kerem: sahibi Allah'tandır O'ndan başka hiçbir ilah yoktur."

Âyette, "Günahları örten ve tevbeleri kabul eden" şeklinde, Allah'ın bu iki sıfatı arasında "ve" harfinin zikredilmesi, günahları yok etmek ile tevbeyi kabul etmeyi cem' etme mânâsını ifâde etmek içindir. Yahut iki vasfın ayrı ayrı olduklarını bildirmek içindir; çünkü bu iki vasfın bir oldukları vehmedılebilir. Yahut bu iki fiilin yerleri farklı olduğu içindir. Zîrâ günahın örtülmesinde asil kalabilir. Bu ise, tevbe etmeyenler içindir. Zîrâ hadiste vârid olduğu üzere, günahtan tevbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibi olur.

Âyette, Allah'ın rahmet sıfatları arasında azap sıfatının bir kez zikredilmesi, ilâhî rahmetin önde ve galip olduğunu bildirmek içindir.

O halde Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uyarak O'na bütün varlığımızla yönelmemiz lazımdır.

B- "Son dönüş ancak O'nadır."

Son dönüş, ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkasına değil, yalnız Allah'dır. İşte o zaman itaatliye de, âsiye de yaptıklarının karşılığını verecektir.

4
"Kâfir olanlardan başkası, Allah'ın âyetleriylc uğraşmaz. Ey Peygamberim! Artık onların refah içinde şehir şehir dolaşmaları seni yanıltmasın."

A- "Kâfir olanlardan başkası, Allah'ın âyetleriyle uğraşmaz."

Yani kâfirlerden başkası, Allah'ın âyetlerini eleştirmez ve hakkı ortadan kaldırmak için bâtıl mukaddimeler kullanmaz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Hakkı ortadan kaldırmak için bâtıl ile mücadele verdiler." (Kehf: 56) Mü'minler ise, Allah'ın âyetlerini eleştirmek şöyle dursun, âyetler hakkında şüpheden bir şaibe bile akıllarına gelmez.

Ayederın müşküllerini çözmek, zor anlaşılanları açmak, genel hakikatlerini meydana çıkarmak, idrâklerin daraldığı ve ayakların kaydığı hakikat yollarını aydınlatmak, bâtıl ve dalâlet ehlinin şüphelerini iptal etmek için âyetler üzerinde yapılan tartışmalar ise, en büyük ibâdetlerdendir.

İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz: "Kur'ân hakkında yapılan bazı tartışmalar küfürdür" buyurmak suretiyle tartışmadan tartişmaya fark olduğunu bildirmektedir.

B- "Ey Peygamberim! Artık onların refah içinde şehir şehir dolaşmaları seni yanıltmasın."

Yani onların küfrü tescil edildiğine göre ve Allah'ın en çok sevmediği şey ve dünyevî ve uhrevî hüsranı en çok celbeden şey küfür olduğuna göre, artık onların böyle refah içinde şehir, şehir dolaşmaları seni yanıltmasın. Zîrâ anılan hususları kesin olarak anlamış olan kimse, o kâfirlerin, sahip oldukları dünyevî imkânlara ve süslere aklanmaz. Zîrâ bu kâfirler de, kendilerinden önceki ümmetler gibi ilâhî azaba yakalanacaklardır. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu bildirmektedir:

5
"Onlardan önce mıh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da, peygamberleri yalanlamışlardı. Her ümmet, kendi peygamberlerini yakalamaya azmetmişti; batılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Derken ben de, onları yakalayıverdim. İşte benim, azabım nasilmiş gördünüz."

Yani onlardan önce Hazret-i Nûh kavmi ve bunlardan sonra Ad ve Semûd kavimleri ile benzerleri de, peygamberlere karşı birlik kurup onlarla mücadele etmişlerdi ve bunlardan her ümmet, kendi peygamberlerini yakalayıp cezalandırmak, yahut öldürmek için azmetmişler ve anılan kâfirlerin yaptıkları gibi, hiçbir asil ve hakikati olmayan batılı, bu kaçınılmaz hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Derken ben de, Azîz ve Muktedir olarak onları bundan dolayı yakalayıverdim. İşte benim azabım nasilmiş gördünüz. Zîrâ onların helâk olmalarının tarihî kalıntıları, görenler için ibret vericidir. Ve Yemin olsun ki, ben, bu kâfirleri de yakalayacağım; çünkü hepsinin yolu birdir ve hepsi aynı suça iştirak etmektedirler. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu bildirmektedir:

6
"Yine böylece, bu kâfirlerin, de Cehennem yaranı olduklarına dâir Rabbinin hükmü sabit olmuştur."

Yani ey Peygamberim! Allah'ın hükmü ve icrası, hakkı kaldırıp batılı onun yerine koymak için peygamberlerini yalanlayıp onlara karşı birlikler kurarak mücadele edenler hakkında olduğu gibi, seni de yalanlayan, sana karşı birlik kuran ve senin için, ellerinden gelmeyen şeylere azmeden bu kâfirlerin de Cehennem ehli olduklarına dâir Rabbının hükmü sabit olmuştur. Zîrâ bu kâfirler, azapların en çetini ve en fecisi olan Cehennem azabına ve orada ebedî kalmaya müstahak olmuşlardır. Çünkü bunlar, son derece inatçı kâfirler olup kendilerinden önceki helâk edilmiş olan ümmetler gibi, peygamberlerine kaşı birlik olup mücadele vermişlerdir. İşte bundan dolayı bu kâfirler, azabın bütün çeşitlerini en çok hak etmiş olan kimselerdir.

7
"O arş'ı yüklenen ve çevresinde bulunan melekler, rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na hakkıyla îmân ederler ve mü'minlerin bağışlanması için şöyle niyaz ederler: "Ey Rabbimiz! Sen rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsındır. Artık tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla; onları Cehennem azabından koru!"

A- "o arş'ı yüklenen ve çevresinde bulunan melekler, rablerini hamd de tesbih ederler."

Bu melekler, bütün meleklerin en yüksek tabakasıdır ve hepsinden önce yaratılmışlardır. Bu meleklerin, Arş'ı yüklenmeleri ve çevresinde bulunmaları mecazî olup Arş'ın muhafazası ve tedbiriyle görevli olmaları anlamındadır ve onların, Arş'ın sahibi Allah'a yakın olmalarından ve O'nun yanında itibar sahibi olmalarından kinayedir.

Bu kelâm, Peygamberimizi teselli edip meleklerin eşrafının, Peygamberimizin yanında bulunan mü'minlerin velÂyetine, yardımına ve onlara her iki cihan saadetini niyaz etmeye devam ettiklerini beyân etmektedir. Yani bu melekler, Allah'ı, kendisine yakışmayan vasıflardan tenzili etmekte ve sonsuz nimetlerine, de hamd etmektedirler.

B- "O'na hakkıyla îmân ederler ve mü'minlerin bağışlanması için şöyle niyaz ederler."

Yani bu melekler, kendi hallerine yakışan îmân ile îmân ederler.

Zahiren bunun doğrudan doğruya zikrine gerek olmadığı halde, sarahaten zikredilmesi, îmân faziletini belirtmek, îmân ehlinin şerefini göstermek ve onların, mü'minlere duâ etmelerinin sebebini zımnen bildirmek içindir. Nitekim "ve mü'minlere mağfiret niyaz ederler " cümlesi de, bunu ifâde etmektedir. Zîrâ imadaki iştirak, en kuvvetli ve en mükemmel münasebettir ve nasihat ile şefkati gerektiren en büyük unsurdur.

Anılan meleklerin, mü'minlere mağfiret dilemelerinin de, îmânları, tesbihleri ve hamdları gibi vazifeleriyle beraber zikredilmesi, onların buna son derece itina gösterdiklerini ve bu dualarının Allah katında kabul makamına eriştiğini bildirmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, arş'ı taşıyan meleklerin ayakları, yerin en aşağı tabakasındadır; başları ise, arş'a dayanmaktadır ve onlar her zaman huşu halinde olup gözlerini hiç kaldırmamaktadırlar.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "sız, Rabbinizin büyüklüğünü (kendi zâtını tasavvur ederek) düşünmeyin; fakat Allah'ın yarattığı melekleri düşünün. Şöyle ki: meleklerden İsrafil denilen mahlûk, arş'ın bir köşesi, onun omzundadır, ayakları ise, yerin en aşağı tabakasındadır; başı da, yedi kat göğün üstüne çıkmaktadır. İşte bu melek bile, Allah'ın azameti karşısında o kadar küçülüyor ki, nihayet en küçük serçe haline gelir, " 13

13 İbni Esir/el-Nihâye an Garibi'l Hadis: 5/191

Hadiste şöyle bildirilmektedir: "Allah, bütün meleklere, sabah akşam, hamelet'ül arş (arş'ı taşıyan) meleklerine selâm vermelerini emir buyurmuştur. Bu, Hamelet'ül Arş'ın diğer meleklere üstün kılındıklarını göstermek içindir."

Deniliyor ki, Allah, Arş'ı yeşil bir cevherden yaratmış. Onun köşelerinden her ikisinin arasındaki mesafe, çok hızlı uçan kuşun, seksen senede kat'ettiği mesafe kadardır.

Deniliyor ki; Arş'ın çevresinde meleklerden yetmiş bin saf vardır. Bu melekler tehlîl (lâ ilahe illallah) ve tekbir (Allahü ekber) çekerek Arş'ı tavaf ederler. Bu meleklerin arkasında da yetmiş bin saf melek, vardır. Bunlar da, ayakta, ellerini omuzlarına koymuş vaziyette, yüksek sesle tehlîl ve tekbîr' getirmektedirler. Onların arkasında da yüz bin saf melek vardır. Bunlar da sağ ellerini sol ellerinin üzerine koymuşlar; her biri ayrı bir tesbihle Allah'ı tesbih etmektedir.

C- "Ey Rabbimiz! Sen rahmetçe ve ilimce her şeyi kuşatmışsındır. Artık tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla; onları Cehennem azabından koru!"

Rahmet, önce zikredilmiş, çünkü bizzat maksut olan rahmettir.

Yani ey Rabbimiz! Tevbe ettiklerini ve hak yola uyduklarını bu ilminle bildiğin kimseleri bağışla!

8
"Ey Rabbimiz! Onları da, onların atalarından., zevcelerinden, nesillerinden dürüst olanları da, kendilerine vaat ettiğin Adn Cennetlerine koy! Şüphesiz yegâne Azîz ve hakîm sensin!"

Cennet, ehlinin sevinç ve neşelerinin mükemmel olması için, onların yalanlarının da Cennette olmaları gerekir. İşte bundan dolayı böyle niyaz edilmiştir.

Said b. Cübeyr diyor ki: "Mü'min, Cennete girdiğinde, "benim babam, benim çocuğum, benim eşim nerde?" diyecek. Kendisine: "Onlar senin gibi amel etmediler" denilecek. O da diyecek ki: "Ben, hem kendim için, hem de onlar için amel ediyordum." Bunun üzerine: "Onları da Cennete koyun!" denilecek."

Allah'ın, Cennet ehlinin anılan yakınlarını da kendilerine, ilhak ederek Cennete koyacağına dâir olan ezeli vaadi, şefaat ve istiğfar (mağfiret dileme) olmaksızın, bunun hâsıl olmasını gerektirmez. Kimi islam âlimlerinin: "istiğfarın faydası, ikram ve mükâfatın arttırılmasıdır." Şeklindeki görüşleri de, buna binâ edilmektedir. Ancak birinci görüş, evlâdır; çünkü (mükâfatın arttırılması değil) Cennete dâhil edilmeleri konusunda bu duâ sarihtir.

9
"Bir de, onları bütün kötülüklerden koru! O gün sen kimi kötülüklerden korursan, muhakkak ki, ona rahmet etmiş olursun. Zaten bu da en büyük, kurtuluşun ta kendisidir."

10
"Gerçek şu ki: Cehennemdeki kâfirlere şöyle seslenilecek: Allah'ın size olan gazabı, sizin kendinize olan kızgınlığınızdan elbette daha büyüktür. Zira siz imâna çağrıldığınızda inkâr ediyordunuz."

Bundan önce, kâfirlerin Cehennem ehli oldukları beyân edildikten sonra burada da, kâfirlerin Cennete girmelerinden sonraki halleri beyân edilmektedir.

Yani kâfirler, Cehennemde, dünyada kendilerine kötülük emredip de Cehenneme düşmelerini hazırlayan kendi nefislerine çok kızdıkları zaman, yahut dünyada ahbap olan kâfirler, "o kâfirler, birbirlerini inkâr ederler ve birbirlerine lanet okurlar." (Ankebût: 25) âyetinde de belirtildiği gibi, şâhider huzurunda birbirlerine çok kızacaklar ve birbirlerini şiddetle inkâr edecekler. İşte o zaman uzak bir yerden kendilerine şöyle seslenilecek: Allah'ın sizin emnıâre (kötülükleri çok emreden) nefsinize olan gazabı, yahut O'nun dünyada size olan gazabı, sizin kendi nefsinize olan kızgınlığınızdan elbette daha büyüktür. Zîrâ siz, peygamberler tarafından imâna çağrıldığınızda, hakin kabul etmeyip emnıâre nefisinize ve onun kötü arzularına uyarak, yahut saptıran dostlarınıza uyarak ve onların fikirlerini severek inkâr ediyordunuz.

11
"Onlar diyecekler ki: "Ey Rabbimiz! Bizi iki kez imâte ettin (öldürdün); iki kez de dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Artık buradan çıkmaya hiçbir yol yok mu?"

Bir görüşe göre onların, birinci öldürmekten kastettikleri, (ana rahminde henüz insan şeklini almadan) önce cansız olarak yaratılmalarıdır. İkinci öldürmekten kastettikleri de, ecelleri sona erip ölürken canlarının alınmasıdır. Zîrâ imâte, bir varlığın cansız kılınmasıdır. İster cansız olarak yaratılmış olsun, -Nitekim "Sivrisineği küçük kılan, fili ise büyük kılan Allah'ı tenzih ederim" ifâdesi de bu kabildendir- ister hayattan sonra can alınmış olsun. İki diriltmekten kastettikleri, ilk defa can vermek ve kabir devresinden sonra yeniden diriltilmektir.

Diğer bir görüşe göre ise, birinci öldürmekten kastettikleri, dünya hayatından sonra canların alınmasıdır, ikinci öldürmekten kastettikleri de, kabir hayatından sonra canların alınmasıdır. İki diriltmekten kastettikleri de, (sorgulanmak üzere) kabirde diriltilmek ve kıyamet günü kabirden kaldırılırken diriltilmektir. Bu kelâmı söyleyen kâfirlerin haline en münasip olan da, bu ikinci görüştür.

12
"Onlara denilecek ki: "İşte bunun sebebi şudur: bir tek olan Allah'a ibâdete çağırıldığınız zaman, siz inkâr ettiniz; O'na ortak koşulunca da inandınız. Şimdi hüküm, o yüceler yücesi Allah'ındır."

Bu kelâm, o kâfirlerin isteklerinin imkânsız olduğunu bildirip onların bu azabını gerektiren kötü amelleri olduğunu beyân etmek suretiyle kendilerine verilecek cevabı anlatmaktadır.

Yani bugün hüküm, ancak, hak ile hükmeden ve ancak hikmetin gereğini icra eden Allah'ındır. Allah'ın, zâtında da, sıfatlarında da ve fiillerinde de hiç benzeri yoktur. O, her istediğini yapar ve her dilediğine hükmeder; O'nun hükmüne engel olacak hiçbir güç yoktur. Ve o, müşrikler için bağışlanma olmayacağına ve dünyadaki şenaatleri sonsuz olduğundan dolayı, cezalarının da sonsuz olacağına hükmetmiştir. Binâenaleyh sizin bu Cehennemden çıkmanıza ebediyen imkân olmayacaktır.

13
"Allah O'dur ki, size âyetlerini gösteriyor; sizin için gökten rızık indiriyor. Allah'a yönelenlerden başkası ise, ibret almaz."

A- "Allah O'dur ki, size âyetlerini gösteriyor; sizin için gökten rızık indiriyor."

Yani Allah O'dur ki, size, yüce sânlarına delâlet eden âyetlerini gösteriyor. Bu âyetler, O'nun yegâne İlah olduğunu gerektirmektedir. Size bu âyetleri gösteriyor ki, onları, yegâne İlah olduğuna delil göstere siniz ve onların gereklerini uygulayıp O'nu tevhîd edesiniz ve ibâdetleri kendisine tahsis edesiniz. O, sizin için gökten, rızıkınızın sebebi olan yağmuru indiriyor.

Gökten yağmur indirilmesi de, Allah'ın sonsuz kudretine delâlet eden âyetler cümlesinden olduğu halde, yalnız bu, zikre tahsis edilmiş, çünkü bu, şükrü gerektiren ilâhî rahmetin pek açık ve büyük eserlerinden ve büyük nimetlerindendir.

B- "Allah'a yönelenlerden başkası ise, ibret almaz."

Yani kâinattaki büyük ve parlak âyetlerden ibret alanlar, ancak Allah'a yönelen, kâinatta yaratmış olduğu sonsuz kudretinin kanıtlarını ve ibâdetlerin Allah'a tahsisini gerektiren nimetlerini tefekkür eden kimselerdir. Bu tefekkürden yoksun olanlar ise, ibret ve öğüt almaktan çok uzaktır.

14
"Öyle îse, o kâfirlerin hoşuna gitmese de, haydi, dini Allah'a halis kılarak O'na yalvarın!"

Yani ibret ve öğüt almak, Allah'a yönelenlere mahsus bir fazilet olduğuna göre, siz ey mü'minleri Allah'a yönelmenizin ve O'na olan îmânınızın gereği olarak, dininizi Allah'a hâlis kılarak O'na yalvarın! Varsın, bu ihlaslı hâliniz, kâfirlerin hoşuna gitmesin ve onları öfkelendirsin!

15
"Melekleri arş'a yükselten, arş'ın sahibi Allah, o kavuşma günüyle korkutmak için, kullarından dilediğine kendi emrinden olan ruhu (vahyi) indirir, "

Burada Allah'ın bu iki vasfının zikredilmesi, ibâdetin O'na tahsis edilmesini ve dinin O'na halis kılınmasını gerektiren O'nun yüce şânını ve muazzam hükümranlığını bildirmek içindir. Bu iki vasıf, ya anılan tahsislere kanıt olmak üzere zikredilmiştir. Zîrâ Allah'ın hükümranlığı ve kudret kabzası altında meleklerin arş'a yükseltilmesi ve arş'ın, ulvî (yüce) ve süfli (aşağı) âlemlerin etrafını kuşatmış olması, Allah'ın şânının yüceliğinin ve hükümranlığımn büyüklüğünün sınırsız olmasını gerektirmektedir.

Yahut anılan iki vasıf (melekleri Arş'a yükseltmek ile Arş'ın sahibi olmak), Allah'ın şânının yüceliğini ve hükümranlığının büyüklüğünü mecaz yoluyla anlatmak içindir. Tıpkı Allah'ın, Arş'ın üzerine, istiva etmesi (ona hâkim olması) gibi. Bir de, bu zikredilen iki vasıf, "kullarından dilediğine kendi emrinden olan ruhu indirir" cümlesine hazırlık olmaktadır. Yani Allah'ın, cismanî rızık olan yağmuru indirdiği beyân edildikten sonra ruhanî rızık olan vahyi indirdiği beyân edilmektedir. Yani Allah, bedenler için ruh ne ise, kalpler için aynı derecede önemli olan vahyi, kendi emrinden indirir. Zîrâ vahiy, hayırlı bir ilâhî emirdir. Yahut vahyi, emri sebebiyle indirir.

Burada Allah'ın dilediğinden murat, elçiliği için ve hükümlerini insanlara tebliğ için seçtiği peygamberlerdir.

Korkutandan murat, Allah'tır, yahut peygamberlerdir, yahut vahiydir.

Kavuşma günü, kıyamet günüdür. Zîrâ o gün ruhlarla cisimler ve gök ehli ile yer ehli birbirlerine kavuşur.

16
"O gün onlar meydana çıkarlar. Onlardan hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Hükümranlık kimindir bugün? Kahhâr olan Allah'ındır."

A- "O gün onlar meydana çıkarlar. Onlardan hiçbir şey Allah'a gizli değildir."

Yani onlar o gün kabirlerinden dışarı çıkarlar. Yahut onlar ortaya çıkarlar ve kendilerini ne bir dağ, ne de bir tepe, ne de bina örtmeyecektir. Çünkü o gün yeryüzü dümdüz ve bomboş olacak. Ve o gün insanların üstünde giysiler de olmayacak; hepsi çırılçıplak olacaklar. Nitekim hadiste şöyle denilmektedir: "insanlar, çıplak, yalınayak ve sünnetsiz olarak haşır olunacaklar.14

14 Buharî/Kitâbü'l Enbiyâ, bab: 8/48 Müslim/Kitâbü'l Cennet, hadis: 56. Tirmizî/ Kitâbü'l Kıyamet, bab: 3. Nesâî/Kitâbü'l Cenaiz, bab: 118, 119. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1223, 229, 253; 3/495;

Diğer bir görüşe göre ise, kıyamet günü insanların nefisleri (gönüllerinde olanları) meydanda olacak; bedenleri onları örtmeyecek. Yahut amelleri ve sırları meydanda olacak.

Ve onların zâdarmdan, amellerinden, gizli ve açık, geçmiş ve gelecek hallerinden hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

B- "Hükümranlık kimindir bugün? Kahhâr olan Allah'ındır."

Bu kelâm, o gün vaki olacak sual ve cevabı anlatmaktadır. Yani o gün bir münâdi: "Hükümranlık kimindir bu gün?" Diye seslenecek ve mahşer ehli de: "Kahhâr olan Allah'ındır "diye cevap verecekler.

Diğer bir görüşe göre ise, cevap verecek olan, soru soranın kendisidir. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü Allah, bütün mahlûkları, eritilmiş gümüş misâli bembeyaz, üzerinde Allah'a hiç isyan edilmemiş bir yüksek düz arazide toplayacak. İşte o zaman ilk önce bir münâdi: "Hükümranlık kimindir bugün? Kahhâr olan Allah'ındır!" diye seslenecek.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, hal lisanının söyleyeceklerini anlatır ki, o gün bütün mecazî tasarruf sebeplerinin kesilmesi ve bütün fiillerin, ilâhî kudret kabzasına mahsus olması demektir.

17
"Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün her hangi bir haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir."

Bu kelâm, cevabın devamı olup hükümranlığın Allah'a mahsus olduğunu ve onun neticesi olan âdil hükmün uygulanacağını beyân etmektedir.

Yahut bu kelâm, anılan sual ve cevaptan sonra Allah'ın söyleyeceklerini anlatmaktadır. Yani iyi olsun, kötü olsun, herkese kazandığının karşılığı olan hayır veya şer verilir. Bugün mükâfatı azaltmak veya cezayı çoğaltmak gibi her hangi bir haksizlik yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir, çünkü O'nun bir iş görmesi, başka işleri görmesine engel değildir. Böylece Allah, bütün mahlûkların hesabını en kısa zamanda görecek.

Nitekim İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Allah, onların hesabını görmeye başlayınca, Cennet ehli! Dedi mi, hemen Cennette olurlar ve Cehennem ehli! Dedi mi, hemen Cehennemde olurlar."

18
"Ey Peygamberim! Sen onları âzifet (yaklaşan kıyamet) günü konusunda uyar! Çünkü o anda korkularını yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zâlimlerin hiçbir can dostu yoktur; sözü dinlenir şefaatçisi de yoktur."

Diğer bir görüşe göre ise âzifet çizgisi, Cehennem ehlinin Cehenneme girmeye başladıkları çizgidir.

Diğer bir görüşe göre Âzifet, ölüm anıdır. Tıpkı: "Can, boğaza dayandığında..." (Vakıa: 83) ve "Can, köprücük kemiğine dayandığında..." ((Kıyamet: 26) âyetlerinde de aynı an, anlatıldığı gibi.

Yani yürekler, yerlerinde yukarı çıkıp boğazlarına yapışır ve artık yerlerine geri dönmüyor ki, rahatlasınlar ve dışarı da çıkmıyor ki, ölüp kurtulsunlar.

19
"Allah, gözlerin hain bakışını da, kalplerin gizlediğini de bilir."

Yani Allah, gözlerin namahreme hain ve dikkatle bakmasını ve kalplerin gizlediği sırları da hakkıyla bilmektedir.

20
"Ve Allah, adaletle hükmeder; onların Allah'tan başka taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphe yok ki, Allah, yegâne Semidir ve Basîrdir."

A- "Ve Allah, adaletle hükmeder; onların Allah'tan başka taptikları ise, hiçbir şeye hükmedemezler."

Zîrâ yegâne mâlik ve mutlak hâkim. Allah'tır, işte bunun, için o, neye hükmederse, o hak ve adalettir. Onların Allah'tan başka taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler.

Bu ifâde, onların ilâhları ile istihza anlamını taşımaktadır. Çünkü cansız varlıklar hakkında "hükmeder" denmez..

B- "Şüphe yok ki, Allah, yegâne Semi'dir ve Basîrdir."

Bu kelâm, Allah'ın, gözlerin hain bakışını bildiği ve hakka hükmettiği konularına bir izah, o müşriklerin söylediklerine ve yaptıklarına karşı bir tehdit ve Allah'tan başka yalvardıkları ilâhların halini tarizdir.

21
"Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nice olduğunu görsünler? Onlar kuvvetçe ve yeryüzündeki eserlerce bunlardan daha da üstün idiler. Sonunda günahları yüzünden Allah, onları yakaladı. Onları Allah'ın azabından koruyan da olmadı."

Yani onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, Ad, Semûd ve benzerleri gibi kendilerinden önce peygamberleri yalanlayanların akıbetlerini görsünler? O eski kavimlerin kudretleri, yeryüzündeki tasarruf imkânları, muhkem kaleler ve sağlam şehirler gibi eserleri bunlardan daha üstün idi. Sonunda günahları yüzünden Allah, vahim şekilde onları yakaladı ve onları Allah'ın azabından koruyan da olmadı.

22
"Bunun sebebi şu idi: Peygamberleri kendilerine mucizeler (veya açık hükümler) getirdikleri halde onlar inkâr etmişlerdi. Allah da kendilerini yakalayıvermişti. Çünkü gerçekten o, çok kuvvetlidir; azabı çok çetindir."

23
Bak. Âyet 24.

24
"Yemin olsun ki, Biz, Mûsa'yı mucizelerimizle ve apaçık hüccetle Fir’avun'a, Hârnan'a ve Karun'a gönderdik. Onlar ise: "Bu, çok yalana bir sihirbazdır" dediler."

Bu apaçık ve kahredici hüccet, ya anılan mucizelerin aynısıdır. Buna göre, ayni mucizelerin iki değişik ifâde ile veya iki farklı unvan ile zikredilmeleri içindir. Yahut bu hüccetlerden murat, asâ mucizesi gi bi onların bazı meşhurlarıdır. Buna göre, onlarin da genel mucizelere dâhil oldukları halde ayrica zikredilmeleri, üstünlüklerinden dolayıdır. Tıpkı Hazret-i Cebrâîl ile Mıkâil (aleyhisselâm) de, meleklere dâhil oldukları halde ayrıca zikredildikleri gibi.

İşte Hazret-i Mûsâ Sââl, âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu bildirip onlara büyük mucizeler de gösterince, onlar, bu peygamberlik iddiasında ve gösterdiği mucizelerde çok yalancı bir sihirbaz olduğunu söylemişlerdi.

25
"İşte Mûsâ, tarafımızdan onlara hakkı getirince: "Onunla birlikte îmân edenlerin oğullarını öldürün; kadınlarım ise sağ bırakın!" dediler."

A- "İste Mûsa taralımızdan onlara hakkı getirince: "Onunla birlikte îmân edenlerin oğullarım öldürün; kadınlarını ise sağ bırakın!" dediler."

Yani Hazret-i Mûsâ, onun eliyle gösterilen mucizeleri kendilerine getirince, bunu söylemişlerdi. Nitekim Fir’avun da: "Biz, onların oğullarım öldüreceğiz; kadınlarım ise sağ bırakacağız" demişti. Yani daha önce onlara uyguladığınız muameleyi yine uygulamaya koyun!

Zîrâ Fir’avun, onların oğullarının öldürülmesi işinden el çekmişti. Sonra Hazret-i Mûsâ, peygamber olarak kendilerine gönderilince ve Fir’avun, olacakları sezince, İsrâiloğullarına kızarak ve kâhinler ile müneccimlerin, saltanatını elinden alacağını haber verdikleri çocuğun Hazret-i Mûsâ olduğu zannıyla

İsrâiloğullarını kendi hükümranlığından çıkaracağını düşünerek eski uygulamayı tekrarlamaya başladı.

B- "Zaten kâfirlerin tuzağı mutlaka boşa çıkar."

Yani kâfirlerin şer planları mutlaka boşa çıkar; onlara hiçbir fayda vermez ve takdir edilen kader ve kesinleşmiş hüküm muhakkak, onların aleyhine infaz edilir.

26
"Fir’avun dedi ki: "Bırakın beni, Mûsa'yı öldüreyim; o da Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden veya bu toprakta fesat çıkarmasından gerçekten korkuyorum."

Fir’avun, Hazret-i Mûsa'yı öldürmek istediği zaman, onun erkânı: "Senin korktuğun adam bu değildir; çünkü bu, o adam olamaz; bu, o kadar güçlü biri değil, yalnız bir sihirbazdır. Bir de, sen onu öldüriirsen, insanların içine bir şüphe düşürmüş olursun. Halk, senin, hüccetle ona cevap vermekten âciz kaldığın için, kılıca başvurduğuna inanırlar" diyerek Fir’avun’u bundan vazgeçiliyorlardı.

Lânetli Fir’avun'un dehâsından ve durumdan hoşlanmamasından anlaşılan, Hazret-i Mûsâ'nın peygamber olduğuna ve onun, kendilerine gösterdiği şeylerin, sihir olmayıp açık mucizeler olduklarına kesin olarak inanıyordu; fakat onu öldürmeye kalkarsa, hemen helâk olmaktan korkuyordu. Onun: "Bırakın beni, Mûsa'yı öldüreyim" demesi, kendi kavmine, kendisini engelleyen, onlar oldukları, kendileri olmasa, Mûsa'yı öldüreceği vehmini vermeye çalışıyordu. Aslında kendisini engelleyen, içindeki müthiş korkudan başka bir şey değildi. Onun: "O da, Rabbine yalvarsın!.." demesi, zahire göre celadet izhar edip onun yalvarmasına aldırmadığını, asıl korkusunun, kendisine ve putlara tapmak olan dinlerini değiştirmesi ve bunu başaramadığı takdirde de o topraklarda savaş ve karşılık çıkarması olduğunu göstermek idi.

27
"Mûsâ dedi ki: "Ben, kadar, o hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım."

Hazret-i Mûsâ, lânetli Fir’avun'un bu tehdidini duyunca, bu şekilde onun şerrinden Rabbine sığındı.

28
"Fir’avun ailesinden olup îmânını gizleyen mü’min bir adam dedi ki: "Siz, Rabbim, Allah'tır! demesinden dolayı bir adamı öldürecek misiniz? Bu adam, size Rabbinizden gerçekten mucizeler de getirmiştir. Eğer o, yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir; eğer doğru ise, sizi tehdir ettiği az âbın bir kısmı olsun, size çarpar. Şüphe yok ki, Allah, aşırı giden yalancı kimseyi hidâyete eriştirmez."

Bir görüşe göre, bu mü’min zât, kipti idi ve Fir’avun'un amcasının oğlu olup gizlice Hazret-i Mûsa'ya îmân etmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, bu şahıs, İsrâil'li idi.

Bir diğer görüşe göre ise, tevhîd ehli bir yabancı idi. İşte bu zât, onlara demişti ki; siz, hiç durumunu inceleyip değerlendirmeden sırf "Benim raabim, yalnız Allah'tır!" dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Halbuki bu adam, görmekte olduğunuz gayet açık mucizeleri de Rabbinizden size getirmiştir. Eğer bu zât, yalancı ise, onun yalanının vebali, başkasına dokunmaz ki, bu vebalın defi için öldürülmesi lazım gelsin. Ama eğer doğru ise,

özellikle ona bir kötülük yaptığınız takdirde, söylediklerinin tamamı olmasa da, en azından bir kısmı size çarpar.

Bu zâtın söyledikleri, taassuptan uzak son derece insaflıdır. Onun: "Şüphe yok ki, Allah, aşırı giden yalancı kimseyi hidâyete eriştirmez" kelâmı ise, iki veçheli başka bir hüccettir. Yani eğer sizin iddia ettiğiniz gibi, aşırı giden bir yalancı olsaydı, Allah, kendisini hakka hidâyet etmez ve onu mucizelerle teyid buyurmazdı. Eğer farzı muhal, sizin iddialarınız sabit ise, Allah, onu perişan ve helâk eder, sizin onu öldürmenize lüzum kalmaz.

29
"Ey kavmim! Bugün bu bölgede galipler olarak hükümranlık sizindir. Fakat Allah'ın azabı bize geldiği takdirde, kim bize yardım eder?" Fir’avun dedi ki: "Ben sîze ancak kendi görüşümü gösteriyorum ve size doğruluk yolundan başkasını da sağlık vermiyorum."

A- "Ey kavmim! Bugün bu bölgede galipler olarak hükümranlık sizindir. Fakat Allah'ın azabı bize geldiği takdirde, kim bize yardım eder?"

Yani ey kavmim! Bugün Mısır toprağında siz Israîloğullarına galip ve hâkimsiniz, sizin karşınızda hiç kimse duramaz. Fakat Allah'ın azabı bize geldiği takdirde kim bize yardım eder? O halde kendi durumunuzu bozmayın ve Mûsa'yı öldürmekle Allah'ın azabına kendinizi maruz bırakmayın. Zîrâ o azap geldiği takdirde, hiç kimse ona engel olamaz.

Bu mü’min kişinin, sözlerinde, hükümranlık ve galibiyet gibi hoşa giden şeyleri yalnız onlara isnâd etmesi ve hoşa gitmeyen şeylerde de kendisini de onlara dâhil etmesi, onların gönlünü hoş etmek ve kendileri için nasihatçi olduğunu ve onların yararına çalıştığını gösterip öğütlerinin tesir etmesini sağlamak içindir.

B- "Fir’avun dedi ki: "Ben size ancak kendi görüşümü gösteriyorum ve size doğruluk yolundan başkasını da sağlık vermiyorum."

Yani Fir’avun, onun nasihatini dinledikten sonra dedi ki: Ben size ancak doğru bildiğimi öldürülmesini işaret ediyorum ve size ancak doğruyu sağlık veriyorum. Yahut ben size ancak bildiğimi söylüyorum ve sizden bir şey gizlemiyorum.

Fakat Fir’avun, bu sözünde de yalan söylüyordu. Çünkü büyük bir korku, içindeydi, ama sahte bir celadet gösteriyordu. Zaten öyle olmasaydı, kimseye de bir şey danışmazdı.

30
Bak. Âyet 31.

31
"İman etmiş olan zât dedi ki: "Ey kavmim! Kadar, ben sîzin için, Nûh kavminin, Ad, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin, durumu gibi, peygamberleri yalanlayanların başlarına gelen bir akıbetten korkuyorum. Allah, kullarına bir zulüm isteyecek değildir"

Yani o mü’min zât, kendi kavmine hitaben dedi ki: Ey kavmim! Mûsa'yı yalanladığınız ve ona bir kötülük yaptiğiniz takdirde, ben gerçekten sizin için, Nûh kavminin, Ad, Semûd ve Lût kavmi gibi onlardan sonra gelen eski ümmetlerin hâdiseleri gibi, bir akıbetten korkuyorum. Zaten Allah, kullarına bir zulüm isteyecek değildir.

32
Bak. Âyet 33.

33
"Yine ey kavmim! Kadar, beti sizin için, o vaveyla gününün gelmesinden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah'ın azabından kurtaracak kimse yoktur. Zaten Allah, kimi saptırırsa, artık onu hidâyete eriştirecek kimse yoktur."

O mü’min zât, kendi kavmini dünyevî azap ile korkuttuktan sonra bu kelâmında da onları uhrevî azap ile korkutmaktadır.

Âyette geçen Tenâd (vaveyla) gününden murat kıyamet günüdür. Zîrâ o gün insanlar, yardım için birbirlerine seslenirler. Yahut feryat ve figan için bağrışırlar. Yahut daha önce A'raf Sûresinde zikredildiği gibi, Cennet ehli ile Cehennem ehli birbirlerine seslenirler.

Tenâd kelimesi, iki dal ile (şeddeli olarak) da okunmuştur. Buna göre, insanların birbirlerinden kaçacakları gün demektir. Nitekim diğer bir âyette, de: "O gün kişi, kardeşinden... kaçar." (Abese: 34) denilmektedir.

Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Mahşerde insanlar, Cehennemin uğultusunu duyduklarında kaçmaya başlarlar. Fakat hangi bölgeye kaçsalar, karşılarında meleklerin saflarını görürler. İşte onlar birbirleri içinde dalgalanırken aniden: "Haydi, hesap yerine gelin!" diye bir ses duyarlar.

Onların arkalarına dönüp kaçmaları, mahşer yerinden Cehenneme dönmeleri, yahut az önce belirtildiği gibi Cehennem ateşinden kaçmaları demektir.

34
"Yemin olsun ki, Mûsa'dan önce Yûsuf da size mucizeler getirmişti. Fakat siz onun size getirdiğinden hep şüphe içinde kalmıştınız.

Nihayet vefat edince, "Allah ondan sonra asla peygamber göndermeyecektir" demiştiniz. İşte Allah aşırı giden şüphecileri böyle saptırır."

Bu Yûsuf, Hazret-i Yâkûb oğlu Hazret-i Yûsuf'tur. Bu, ya, Hazret-i Yûsuf'un Fir’avun’u da, Hazret-i Mûsa'nın Fir’avun’u olduğuna göredir; yahut babaların hallerinin evladına isnâd edilmesi kabilindendir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu Yûsuf, Hazret-i Yûsuf'un torunu Yûsuf b. İbrâhîm b. Yûsuf el- Sıddik'tır.

35
"Kendilerine gelmiş hiçbir hüccet olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenlere karşı, Allah katında da, îmân edenler yanında da büyük bir nefret vardır. Allah, her büyüklük taslayan zorbanın kalbini işte böylece mühürler."

"İste Allah, her kibir taslayanın kalbini mühürledığı için, zikredilen aşırılık, şüphe ve haksız mücadele gibi şeyler, onlardan sâdır olmaktadır.

36
Bak. Âyet 37.

37
"Fir’avun dedi Mı "Ey Hâman! Bana bir kule yap; belki o yollara, o göklerin yollarına erişirim de, Mûsa'nın İlahını görürüm. Kadar, ben onu gerçekten yalancı sanıyorum."

Öyle anlaşılıyor ki, Fir’avun, kendi inançlarına göre, dünya hâdiselerine delâlet eden semavî sebepler olan yıldızları gözleyip de, Allah'ın (celle celâlühü), Mûsa'yı gönderdiğine delâlet eden bir işaretin olup olmadığına bakmak için, yüksek bir yerde kendisi için bir rasathane yapılmasını emretmişti.

Yahut Hazret-i Mûsa'nın, haber verdiği şeylerin, gökler ilahının katından olduğunu söylemesinin asılsız olduğunu göstermek içindi. Zîrâ kendisine göre Hazret-i Mûsa'nın bu iddiası, onun, gökler ilahına ulaşıp O'nu görmesine tevakkuf etmektedir ve bu da, ancak göklere yükselmekle hâsıl olmaktadır. Bu ise, insanın muktedir olmadığı bîr şeydir. Fir’avun'un bu fikri, Allah hakkında ve O'nun peygamber göndermesinin keyfiyeti konusundaki cehaletinden kaynaklanıyordu.

İşte böylece Fir’avun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı.

Zaten Fir’avun'un tuzağı tamamen boşa çıktı

Yani bu misâlde olduğu gibi Fir’avun'a, yaptığı, kötü işler son derece süslü gösterildiği için (yaptıklarını çok beğendiği için), tamamen kötü işlere battı ve hakka dönüş yapması mümkün olmadı ve kendi tercihini bâtıla kullandığı için hak yoldan saptırıldı. Zaten onun kurduğu şer planı da, kendisi için hüsran ve helâk oldu.

38
"îman etmiş olan zât, yine dedi ki: "Siz bana uyun; sizi doğru yola iletirim."

39
"Ey kavmim! Bu dünya hayatı geçici bir eğlenceden ibarettir. Ahiret ise, gerçekten ebedî kalma yurdunun ta kendisidir."

Bu mü’min zât, Fir’avun akrabalarından anılan kişidir.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Mûsâ'nın kendisidir.

Dünya hayatının zevak, çarçabuk olduğu için, o hayattan pek az haydalanılır. Anılan mü’min zât, önce bunu mücmel olarak anlatıyor; sonra açıklıyor. Böylece önce dünya hayatını zemmediyor; tahkir ediyor; çünkü dünya hayatına güvenmek, her şerrin başıdır ve Allah'ın gazabına sebep olan çeşidi kötülükler, ondan kaynaklanmaktadır. Dünya hayatı bu şekilde tahkir edildikten sonra âhiret hayatı tazim edilmektedir.

40
"Kim bir kötülük işlerse, ancak onun kadar cezalandırılır; kim de, kadın veya erkek mü’min olarak sâlih bir amel yaparsa, işte onlar Cennete girecekler; orada hesapsız olarak kendilerine rızık verilecektir."

Yani kim dünyada bir kötülük işlerse, Allah'ın adaletinin gereği olarak, âhirette ancak onun kadar cezalandırılır.

Bu âyet delâlet ediyor ki cinayetler, ancak misliyle ödenir.

Kim de, kadın veya erkek, mü’min olarak sâlih bir amel yaparsa, amelin miktar ve muvazenesine bağlı kalınmaksızın, Allah'ın lütuf ve rahmetinden ona kat kat fazla verilir.

Âyette "erkek veya kadın mü’min olarak sâlih bir amel yaparsa..." denilmesi, bize bildiriyor ki, îmân olmadan yapdan amele itibar edilmemektedir ve îmânın sevabı, amelden çok üstündür.

41
"Ey kavmim! Bu halim nedir ki (nedir bu hal), sizi kurtuluşa çağırıyorum; siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz?"

42
"Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hakkında hiç bilgim olmayan nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz; ben ise, sizi Azîz ve Gaffar olan Allah'a davet ediyorum."

Âyette, "Ey kavmim!" çağrısının tekrarlanması, onları gaflet uykusundan uyandırmak, çağrı konusuna pek önem verildiğini göstermek ve öğüdüne verdikleri karşılıktan dolayı kendilerini ağırca kınamak içindir.

Yani ben sizi hayra çağırıyorum; siz ise beni şerre çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve mâbudıyette Allah'a ortaklığı hakkında, yahut ilâhlığı hakkında hiç bilgim olmayan nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz; ben ise, sizi, sonsuz kudret ve galibiyet gibi ve buna tevakkuf eden ilim, irade, mükâfat ile ceza vermek imkânı ve azap etmek ile bağışlamak gibi ilâhlık (ülûhiyyet) sıfatlarını cami' olan Allah'a, davet ediyorum.

Bu kelâmdan murat, onların, çağırdıkları nesnelerin, Allah'ın ortakları olmadıklarını ve ilâhlık için, hakkında ilmi mucip olan kesin delilin gerekli olduğunu bildirmektir.

43

"Hiç şüphe yok ki, sizin beni davet ettiğiniz şey için, dünyada da, âhirette de hiçbir davet hakkı yoktur. Şüphesiz bizim dönüşümüz de, yegâne Allaha'dır. Aşırı gidenler de, Cehennemliklerin ta kendileridir."

Yani hiç kuşku yok ki, sizin beni davet ettiğiniz o bâtıl ilâhların, kendilerine tapmaya davet edilmemekten dolayı lazım gelecek bir hak yoktur. Yahut bu davete icabet etmemekten dolayı doğacak bir hak yoktur. Yahut bu davetten ancak, anlamsız ve boş bir davet olduğu sonucu çıkmaktadır. Yahut bu putların ilâhlığı için bir kesinlik yoktur ki, onlara davet, bir hakka dönüşsün.

Ve şüphesiz biz öldüğümüzde bizim dönüşümüz de, yegâne Allah'a olacaktır. Ve Allah'a ortak koşmak ve haksız yere kan akıtmak gibi dalâlet ve azgınlıkta aşırı gidenler de, Cehennemliklerin ta kendileridir.

44
"Size söylediklerimi yafanda hatırlayacaksınız. Ben de işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphe yok ki, Allah, kullarını hakkıyla görendir."

Burada hatırlamak diye tercüme edilen fiil, hatırlatmak anlamına gelecek kipten (tezkîr) de okunmuştur. Yani siz yakında azabı gördüğünüzde, söylediklerimi birbirinize hatırlatacaksınız.

O kâfirler, bu nasihatlerde bulunan mü'min zâtı cezalandırmak tehdidinde bulundukları zaman, "Ben de işimi Allah'a havale ediyorum. ." demiştir. Yani Allah, kendisine sığınan bencileyin kimseleri kötülüklerden korur.

45
"Allah da, o mü'min zâtı, onların kurdukları tuzakların şerrinden korudu; firavungilleri ise o kötü azap kusatıverdi."

Yani Allah, o mü'min zâtı, onların o çetin şer planından ve muhaliflerine vermek istedikleri azaptan kurtardı.

Deniliyor ki, bu mü'min zât da, Hazret-i Mûsâ ile beraber kurtarılmıştı.

Yine demliyor ki, anılan mü'min zât, sonunda bir dağa kaçtı ve bir grup insan, onu yakalamak için peşine düştüler. Nihayet onu bulduklarında namaz kılıyordu ve yabani hayvanlar, onun etrafında saf olmuşlardı. Bunu gören o insanlar, dehşete kapılıp geri döndüler. Bunun üzerine Fir'avun, bu insanları öldürttü.

Burada kötü azaptan murat, denizde boğulmak, öldürülmek ve Cehennem ateşidir.

46
"O ateş ki, sabah akşam ona arz olunacaklar. Kıyametin kopacağı gün de: "Fir'avungilleri azabın en çetinine sokun!" denilecek."

Onların sabah akşam ateşe arz olunmaları, ateşte yakılmaları demektir. Nitekim İbn-i Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki:" o kâfirlerin ruhları, kara kuşlar bünyesinde kıyamete değin sabah akşam ateşe arz olunur.

Burada "sabah akşam" denilmesi, o iki vakte tahsis İçindir, yahut sabahtan akşama kadar, demektir. Onların halini ancak Allah bilir. Yahut dünya devam ettiği müddetçe ebedî olarak bu azaba duçar olacaklar, demektir.

Nihayet kıyamet koptuğu gün de, melekler: "Fir'avungilleri azabın en şiddetlisine sokun!" diyeceklerdir. Zîrâ bu azap, onların o ana kadar çektikleri azaptan daha şiddetlidir. Yahut onları Cehennemin en şiddetli azabına sokun! Demektir. Zîrâ Cehennem azapları çeşitli, olup bazısı, diğerinden daha şiddetlidir.

47
"Kâfirler, Cehennemde birbirleriyle çekiştikleri vakit, zayıflar, büyüklük taslayanlara: "kadar, biz size uymuştuk. Şimdi siz, ateşin birazını bizden savabilir misiniz?" diyeceklerdir."

Yani ibret almaları için, o kâfirlerin bu çekişmelerini onlara anlat. O gün, kendilerini o azaptan hiçbir dünyevî güç ve imkân kurtaramayacaktır. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "o kâfirlerin mallarının ve evlatlarının çokluğu, kendileri için Allah'tan hiçbir fayda sağlamayacaktır. (Al-i Imrân: 10, 116. Mücadele: 17)

48
"Büyüklük taslayanlar ise: "Kadar, hepimiz ateşin içindeyiz. Allah, kulları arasında kesin hükmü verdi" diyecekler."

Yani dünyada kibir taslamış olan reisleri diyecekler ki: Hepimiz bu Cehennemdeyiz. Biz sizin için nasıl faydalı olabiliriz! Eğer bizim bir gücümüz olsaydı, kendi nefsimize faydalı olurduk. Allah, kulları arasında değişmez hükmünü vermiştir. Artık o hükmü geri çevirtmek veya geciktirmek mümkün değildir.

49
"Cehennemde olanlar, Cehennemin bekçilerine "Rabbinize yalvarın; bir gün olsun azabı bizden hafifletsin!" diyecekler."

Yani Cehennemde bulunan zayıflar da, kibir taslayanlar da, tamamen çaresiz kaldıklarında, Cehennem azabını uygulayan Cehennem bekçilerine böyle diyecekler.

Onların, Cehennemin bekçilerine yalvarmaları, belki de Cehennemliklerin azâbiyla görevli olan melekler, Allah'a daha çok yakın olmalarından dolayı şefaate daha fazla muktedir oldukları düşünülebilir.

Cehennem ehlinin, azabın tamamen kaldırılmasını veya büyük bir kısmının uzun bir zaman kaldırılmasını istemeyip yalnız az bir azabın kısa bir zaman için hafifletilmesini istemeleri, böyle isteklerinin gerçekleşmesini imkân dâhilinde görmedikleri için bunların, temennileri içinde olmadığından dolayıdır.

50
"Cehennem bekçileri de diyecekler ki.: "Peygamberleriniz, size mucizeler getirmediler mi?" Onlar da: "Evet, getirdiler" diyecekler. Bekçiler de diyecekler ki: "Öyle ise, siz kendiniz yalvarın! Zaten kâfirlerin yalvarması tamamen boşunadır."

A- "Cehennem bekçileri de diyecekler ki: "Peygamberleriniz, size mucizeler getirmediler mi?"

Yani buna dâir size uyarı yapılmadı mı, dünyada peygamberler, sürekli, sizin içinde bulunduğunuz küfür ve günahların akıbetinin pek kötü olduğunu bildiren apaçık hüccetler size getirmediler mi? Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?" (Zümer: 71)

Cehennem muhafızlarının bunu söylemekten maksatları, onların duâ vakitlerini zayi etmelerinden ve icabet sebeplerini işlemez kılmalarından dolayı kendilerini ilzam etmek ve kınamaktır.

B- "Onlar da: "Evet, getirdiler" diyecekler." (Kâlû belâ)

Yani o kâfirler de diyecekler ki: "Evet, peygamberler, bize mucizeler getirdiler, fakat biz onları yalanladık. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Elbette ki bize uyarıcı geldi; fakat biz yalanladık ve: "Allah, hiçbir şey indirmedi. Siz ancak, büyük bir sapıklıktasınız." Diye cevap vereceklerdi. (Mülk: 9)

C- "Bekçiler de diyecekler ki: "Öyle ise, siz kendiniz yalvarın! Zaten kâfirlerin yalvarması tamamen boşunadır."

Yani Cehennem bekçileri de diyecekler ki: "Durum böyle olduğuna göre, siz kendiniz yalvarın. Zîrâ bizim, açık mucizeleri getiren peygamberlerini yalanlamış olan insanlar için yalvarmamız, imkânsızdır."

51
"Şüphe yok ki, Biz, peygamberlerimize ve îmân edenlere dünya hayatında da, âhiret hayatında, da, şahitlerin dikileceği gün de elbette yardım ederiz."

Bu kelâm, (başkasının sözünü hikâye, etmek olmayıp) doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olmakta olup kâfirlere isabet eden o anlatılan azâbın, ilâhî hikmetin gereği olan genel bir hükmün bölümlerindendir. O genel hüküm de şudur: Allah'ın değişmez şânı, dünya hayatında peygamberlere ve onlara îmân edenlere, hüccetle, zaferle ve kâfirlerden intikam, almakla muhakkak yardım eder. Onlardan intikam almak da, bir semavî afetle tamamen yok edilmeleri, öldürülmeleri, esir alınmaları veya diğer cezaların verilmesiyle gerçekleşir. İmtihan için kâfirlerin zaman, zaman zahiren galibiyet elde etmeleri, bu genel kurala halel getirmez. Zîrâ bu konuda nazara alınan, genel haller ve nihaî sonuçlardır.

Şahitlerin dikileceği günden murat da, kıyamet günüdür. Bu şekilde ifâde edilmesi, nasıl yardım yapılacağını ve bunun, ilk insanlar ile son insanların huzurunda şahitlerin, peygamberlerin tebliğı ve kâfirlerin de tekzibi konusunda şahitlik yapmaları seklinde olacağım bildirmek içindir.

52
"O gün zâlimlerin ileri sürecekleri özürleri fayda vermeyecektir. Lanet de onlarındır; kötü yurt da onlarındır."

Kıyamet günü zâlimlerin ileri sürecekleri özürler fayda vermeyecek; çünkü bu özürleri tamamen geçersiz özürlerdir.

Lanet, (daha önce birçok kere ifâde edildiği gibi) ilâhî rahmetten uzak olmaktır.

Kötü yurttan murat da, Cehennemdir.

53
Bak. Âyet 54.

54
"Yemin olsun ki, Biz, Mûsa'ya hidâyeti verdik ve İsrail oğullarına, bir hidâyet rehberi ve akl-ı selîm sahipleri için öğüt olmak üzere o Kitabı da, miras bıraktık."

Hazret-i Mûsa'ya verilen hidâyet, insanların hidâyetine vesile oları mucizeler, sahifeler ve şeriat hükümleridir. İsrâiloğullarina miras bırakılan kitap da, Tevrat'tır.

55
"Ey Resûlüm! Artık şen sabreyle. Çünkü Allah'ın vaadi gerçektir. Kusurun için de bağışlanma iste! Akşam sabah da Rabbim hamd ile tesbih et!"

A- "Ey Resûlüm! Artık sen sabreyle. Çünkü Allah'ın vaadi gerçektir. Kusurun için de bağışlanma iste!"

Yani ey Peygamberim! Müşriklerden gördüğün eziyete sabreyle. Çünkü "Yemin olsun ki, peygamber kullarımıza şu sözü vermişizdir: Hiç şüphesiz onlar zafere ulaşacaklardır. Bizim ordumuz, yegâne galip ordu olacaktır." (Sâffât: 171-173) âyetlerinde ifâde edilen ilâhî vaat, gerçektir; aksi asla muhtemel değildir. Sen de, Hazret-i Mûsâ ile Fir'avun'un halini misâl al. Ve bazı hallerde evlâ olanı terk ettiğin için bunun bağışlanmasını iste! Şüphesiz Allah, dinine yardım etmek ve onu bütün dinlerden üstün kılmak için sana kâfidir.

B- "Akşam sabah da Rabbini hamd ile tesbih et!"

Yani devamlı Rabbini hamd ile tesbih et.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki vakitte namaz kıl, demektir. Çünkü islam'ın Mekke döneminde farz olan namaz, sabah iki rekât ve akşam da iki rekât idi.

Bir diğer görüşe göre ise, Rabbine şükür olarak sabah akşam namaz kıl, demektir.

Başka bir görüşe göre ise, bu namazlar, ikindi ile sabah namazlarıdır.

56
"Kendilerine Allah'tan gelmiş kuvvetli açık bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler (uğraşıp duranlar) var ya, onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Peygamberim! Artık sen hep Allah'a sığın. Çünkü şüphesiz Allah, yegâne Semi'dir ve Basîrdir."

A- "Kendilerine Allah'tan gelmiş kuvvetli açık bîr delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler (uğraşıp duranlar) var ya, onların kalplerinde asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur."

O kâfirlere bu konuda bîr delilin gelmesi imkânsız olduğu halde, bu kavdın zikredilmesi, din konusunda konuşmanın, mutlaka kuvvetli açık bir delile dayanmasının zorunlu olduğunu bildirmek içindir. Bu hüküm her ne kadar Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuşsa da, haksız olarak tartışan herkes için geçerlidir.

Yani o Mekke müşriklerinin, hiçbir delile dayanmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girmeleri, ancak, kalplerinde hakka karşı kibir taslama karından ve tefekkür ile öğrenmeyi gururlarına yedırememelerinden kaynaklanmaktadır.

Yahut onların, mutlak olarak riyaset ve önde olmak isteklerinden kaynaklanmaktadır.

Yahut kıskanmak ve çekememek duygusuyla peygamberliğin senin değil, onların olmasını istemelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim başka âyetlerde şöyle denilmektedir: "O kâfirler dediler la: Bu Kur'ân, şu iki kentin (Mekke ile Taıf in) bir ulu adamına nazil olmak değil miydi?" (Zuhruf: 31), "O kâfirler dediler ki: eğer bu, hayırlı bir iş olsaydı, bizden önce Muhammed, ona ulaşamazdı." (Ahkâf: 11)

İşte bundan dolayı Mekke kâfirleri, Allah'ın âyetleri hakkında tartışıp duruyorlardı; yoksa haklı olarak bir tartışma konusu olduğu için, yahut kısmen tartışmalarına dayanak olabilmesi vehim edilen bir şey mevcut olduğu için değil. O Mekke kâfirlerinin, kalplerinde heves ettikleri büyüklüğe erişmeleri asla mümkün değildi.

Mücâhid diyor ki: "Yani onlar, , heves ettikleri büyüklüğe, yani riyaset veya peygamberliğe erişecek değillerdi."

Bir görüşe göre de, Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girenler, Yahudiler idi. Onlar, Peygamberimize diyorlardı ki: "Sen, Tevrat'ta zikredilen adamımız değilsin; bizimki Dâvûd oğlu mesîh'tir. -Onlar Deccal'i kastediyorlardı- o, son zamanda çıkacak; onun hükümranlığı bütün karalara ve denizlere ulaşacak; ırmaklar onun emrinde akacak. O, Allah'ın âyetlerinden bir âyet olacak. O zaman hükümranlık yine bize dönecek."

İşte Allah, Yahudilerin bu temennisini kibir olarak vasıflandırıyor ve temennilerine asla erişemeyeceklerini bildiriyor.

B- "Peygamberim! Artık sen hep Allah'a sığın. Çünkü şüphesiz Allah, yegâne Semi'dir ve Basîrdir."

Yani ey Resûlüm! Artık sen, seni kıskananların ve çekemeyenlerin şer planlarından hep Allah'a sığın.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, o, şeytanın kışkırtmalarındandır.

Şüphesiz Allah, sizin sözlerinizi ve fiillerinizi hakkıyla işitmekte ve görmektedir.

57
"Şu gökleri ve bu yeri yaratmak, insanları yaratmaktan elbette daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler."

A- "Şu gökleri ve bu yeri yaratmak, insanları yaratmaktan elbette daha büyüktür."

Bu kelâm, hakkı tahkik etmekte ve onların tartıştıklarının en meşhuru olan yeniden dirilme gerçeğini açıklamaktadır. Bu kelâm da, "Şu göklerî ve bu yeri yaratan Allah, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?" (Yâsîn: 81) âyeti tarzındandır.

B- "Fakat insanların çoğu bilmezler."

Zîrâ insanların çoğu, aşırı gafletlerinden ve nefsî arzularına uyduklarından dolayı bakışları ve tefekkürleri kusurludur.

58
"O görmeyen ile gören ve îmân edip de sâlih ameller yapanlar ile günahkâr olan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz? "

Yani gafil ile basiret sahibi ve iyilik yapan ile kötülük yapan kimseler bir olmaz. Bu insanlar için başka bir hal olmalı ve orada iki fırka arasındaki fark ortaya çıkmakdır. İşte o da, ikinci dirilişten sonraki hayattır.

59
"Hiç şüphesiz kıyamet gelecektir; bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu inanmazlar."

Zîrâ loyametin kanıtları açıktır ve bütün peygamberler de, onun geleceğini vaat etmekte ittifak etmişlerdir. Fakat insanların çoğu, bakışları hislerinden ibaret olduğu için buna inanmazlar.

60
"Rabbiniz buyurdu ki: Bana duâ edin; duanızı kabul edeyim. Çünkü bana ibâdet etmekten büyüklük taslayanlar, mutlaka aşağılanarak Cehenneme gireceklerdir."

Yani bana ibâdet edin; mükâfatınızı vereyim, demektir. Zîrâ "Bana ibâdet etmekten büyüklük taslayanlar..." cümlesinden de bu mânâ anlaşılmaktadır. Ama eğer bu duadan, istemek mânâsı alınırsa, o takdirde onu engelleyen şey, mânâda mübalağa olsun diye, büyüklük taslamak gibi sayılmış olur. Yahut "Bana ibâdet etmekten..." cümlesindeki ibâdetten, duâ murattır. Zîrâ duâ, ibâdetin en üstün bölümlerinden biridir.

61
"Allah, O'dur ki, dinlenmeniz için size şu geceyi, aydınlık (aydınlatıcı) olarak da bu gündüzü yaratmıştır, iliç şüphesiz Allah, insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

A- "Allah, O'dur ki, dinlenmeniz için size şu geceyi, aydınlık (aydınlatıcı) olarak da bu gündüzü yaratmıştır."

Yani dinlenmeniz için Allah, geceyi serin ve karanlık yaratmıştır ki, hareket ettiren güç zayıflasın (gevşesin) ve hisler sakinleşsin ki, siz geceleyin istirahat ortamını bulaşınız.

B- "Hiç şüphesiz Allah, insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

Allah'ın, insanlara olan lutfu, hiçbir lütufla kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Fakat insanların çoğu, nimetlerin sahibini bilmediklerinden ve nimetlerden gafil odlularından dolayı şükretmezler.

62
"İşte Rabbiniz olan Allah, her şeyin yaradanıdır. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde nasıl döndürülüyorsunuz!"

A- "İşte Rabbiniz olan Allah, her şeyin yaradanıdır. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur."

Yani ülûhiyet ve rubûbiyetin gereği olan bütün fiillerin yegâne sahibi olan Allah, her şeyin yaradanıdır. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur.

B- "O halde nasıl döndürülüyorsunuz!"

Yani bunca gerçekler karşısında siz nasıl Allah'ın ibâdetinden başkasının ibâdetine döndürülüyorsunuz!

63
"Allah'ın âyetlerini bilerek inkâr etmekte olanlar, işte böylece döndürülüyor."

Yani hiçbir gerekçesi ve izahı olmayan bu akıl almaz döndürülme gibi, Allah'ın âyetlerini bilerek inkâr etmekte olanlar da, böylece döndürülmektedirler.

64
"Allah, O'dur ki, yeri size karargâh, göğü de bir nevi bina gibi kümış ve size şekil vermiş de, şeklinizi güzel kılmış ve size leziz besinlerden rızık vermiştir. İşte Rabbiniz Allah budur. Alemlerin Rabbi olan Allah ne de mübarektir!"

Yani Rabbiniz Allah, mezkûr yüce sıfatların sahibidir. O, bütün kâinatın mâliki ve mürebbisidir; her şey O'nun hükümranlığı altındadır; her şey, zât olarak, vücut bulmak olarak ve bütün halleri itibarıyla O'na muhtaçtır. Öyle ki, bir an için ilâhî feyiz, ondan kesilse, kesinlikle tamamen yok olur.

65
"Yegâne Hayy O'dur; O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde dini O'na hâlis kılarak kendisine duâ edin. Her türlü hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."

A- "Yegâne Hayy O'dur; O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde dini O'na halis kılarak kendisine duâ edin."

Yani gerçek ve zatî hayat sahibi yegâne Allah'tır. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur; zîrâ zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde O'na yakın hiçbir varlık yoktur. Öyle ise, ibâdederinizi açık ve gizli şirkten uzak tutarak, kendisine tahsis ederek yalnız O'na ibâdet edin. Zîrâ bunu gerektiren bütün sıfatlar yalnız O'na mahsustur.

B- "Her türlü hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."

Yani bun söyleyin.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Bir kimse, "lâilahe illallah" deyince, hemen ardından "El-hamdu li'llahi Rabbı'l âlemin / Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!" desin."

66
"Ey Resûlüm! O müşriklere de ki: Apaçık belgeler, Rabbimden bana gelince de, Allah'tan başka sizin taptığınız şeylere tapmam bana yasaklandı. Ve âlemlerin Rabbine teslim olmam bana emredildi."

A- "Ey Resûlüm! O müşriklere de ki: Apaçık belgeler, Rabbimden bana gelince de, Allah'tan başka sizin taptığınız şeylere tapmam bana yasaklandı."

Yani o müşriklere de ki: kâinattaki delilleri ve belgeleri anlamak fikri Rabbimden bana gelince (ben, bunlara vâkıf olunca), Allah'tan başka sizin taptığınız şeylere tapmam bana yasaklandı. Yahut tevhîd âyetleri Rabbimden bana nazil olunca da, Allah'tan başka sizin taptığınız şeylere tapmam bana yasaklandı. Çünkü tevhîd âyetleri de, aklî delilleri teyid etmekte ve onlara dikkat çekmektedir. Zîrâ her zaman vahiy âyetleri, afakî ve enfüsî kâinat delillerini tefsir etmektedirler.

B- "Ve âlemlerin Rabbine teskm olmam, bana emredildi."

Yani âlemlerin Rabbi olan Allah'ın emirlerine boyun eğmem ve dinimi O'na hâlis kılmam bana emredildi.

67
"Allah, O'dur ki, sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan yaratmıştır. Sonra bir bebek olarak sizi dünyaya çıkarmaktadır. Sonra erginlik çağına erişmeniz, sonra da ihtiyar olmanız için sizi yaşatmaktadır. Sizden kimileri de önce vefat ettirilmektedir. Bunlar bir vakte eresiniz ve düşünesiniz diye yapılmaktadır."

A- "Allah, O'dur ki, sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan yaratmıştır. Sonra bir bebek olarak sizi dünyaya çıkarmaktadır. Sonra erginlik çağına erişmeniz, sonra da ihtiyar olmanız için sizi yaşatmaktadır. Sizden kimileri de önce vefat ettirilmektedir."

Yani Allah, O'dur ki, sizi Hazret-i Âdem'in yaratılması zımnında sizi topraktan yaratmıştır. Nitekim daha önce defalarca bunun tahkik ve izahı geçti. Sonra Allah, sizi ayrıntılı olarak, önce meniden, sonra aşılanmış yumurtadan, kan pıhtısından yaratmıştır. Sonra da sizi bir bebek olarak dünyaya getirmektedir. Sonra tedricî olarak sizi büyütüyor ki, güçte ve akılda kemâle eresiniz. Sonra da ihtiyar olmanız için sizi yaşatmaktadır. Sizden kimileri de, kemâle erdikten sonra veya ondan da ve ihtiyar olmaktan da önce vefat ettirilmektedir.

B- " Bütün bunlar belli bir vakte eresiniz ve düşünesiniz diye yapılmaktadır."

Belli vakitten murat, ölüm vaktidir, yahut kıyamet günüdür.

Yani anılan vakte erişmeniz için ve bundaki hikmetleri ve ibretleri düşünmeniz için böyle yapılmaktadır.

68
"Dirilten de, öldüren de ancak O'dur. Attık o, her hangi bir işin olmasını dilediği zaman, ona ancak "Ol!" der; o da hemen oluverir."

A- "Dirilten de, öldüren de ancak O'dur."

Yani ölüleri dirilten ve dirileri de öldüren, yahut diriltme ve öldürme fiillerini yapan da ancak O'dur.

B- "Artık o, her hangi bir işin olmasını dilediği zaman, ona ancak "Ol!" der; o da hemen oluverir."

Yani Allah'ın her hangi bir şeyi yaratması, "Ol!" emrinden başka hiçbir şeye tevakkuf etmez.

Âyetin bu ifâdesi, bir temsil olup ilâhî iradenin her hangi mümkün bir şeye taallûk etmesinde kudretinin ne kadar etkili olduğunu göstermek ve Allah'ın yaratması sonucunun, ne kadar süratle gerçekleştiğini tasvir etmek içindir. Yoksa hakikatte ne emir var, ne de emredilen var!

69
"Ey Resûlüm! Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenleri görmedin mi? Nasıl döndürülüyorlar!"

Bu kelâm, o müşriklerin hallerinden ve çürük fikirlerinden taaccüp ettirmek ve bundan sonra gelecek olan onların bütün Kur’ân'ı, diğer semavî kitapları ve şeriatlerini yalanlamaları beyânına bir ön açıklama ve ceza vaadini tertip etmek içindir. Nitekim daha önce zikredilen "Şüphesiz Allah'ın âyetleri hakkında uğraşıp duranlar..." (Mü'min: 56) âyeti de, o müşriklerin, tartışmalarını, hiç değeri olmayan fasit bir temel üzerine, yani boş kuruntuları üzerine binâ ettiklerini beyân etmektedir. Binâenaleyh bu kelâm, daha önce (âyet: 56) geçen kelâmın tekrarı sayılmaz.

Yani şu kibir taslayan ve îmânı gerektiren, tartışmayı da men' eden Allah'ın açık âyetleri hakkında uğraşıp duranları görmedin mi? Kendilerine yönelip kabul etmeyi gerektiren bunca birbirlerini, teyid eden deliller var iken ve hiçbir engel, de yok iken, onlar nasıl döndürülüyorlar!

70
"Onlar, bu Kitabı ve peygamberlerimizi kendisiyle gönderdiğimiz şeyleri yalanlayan kimselerdir. Ama sonra bilecekler."

A- "Onlar, bu Kitabı ve peygamberlerimizi kendisiyle gönderdiğimiz şeyleri yalanlayan kimselerdir."

Bu itaptan murat, Kur’ân'ın tamamıdır, yahut bütün semavî kitaplardır. Diğer peygamberlerin, kendileriyle gönderildikleri şeylerden murat, diğer kutsal kitaplardır, yahut mutlak vahiy ve şeriatlerdir.

B- "Ama sonra bilecekler."

Yani onlar, cezalarını gördükleri zaman, Allah'ın âyetleri hakkında yaptıkları tartışma ve tekzibin ne olduğunu anlayacaklardır.

71
Bak. Âyet 72.

72
"Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suya sürüklenecekler; sonra da ateşte yakılacaklardır."

73
Bak. Âyet 74.

74
"Sonra onlara: Allah'tan başka O'na ortak koştuğunuz ilâhlar nerede?" denilecek. Onlar da: "Bizden kayboldular, Hayır! Biz, önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk!" diyecekler. İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır."

a- "Sonra onlara: Allah'tan başka O'na ortak koştuğunuz ilâhlar nerede?" denilecek. Onlar da: "Bizden kayboldular. Hayır! Biz, önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk!" diyecekler."

Yani onlar da diyecekler ki: "Bizim Allah'tan başka taptığımız sahte ilâhlar, bizden kayboldular. Şimdi anlamış oluyoruz ki, biz onlara tapmakla, hiçbir şeye tapmamışız. Zîrâ bugün anlaşılıyor ki, tapdılarımız, hiçbir değer taşımiyormuş.

B- "İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır."

İşte bu feci şaşkınlık gibi Allah, kâfirleri böyle şaşırtır. Nitekim onlar, ahirette kendilerine faydası olacak bir şeyi bulamamışlardır.

75
"Size yapılan bu azap, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmakta olmanızdan ve taşkınlık etmenizdendir."

Burada "haksız olarak" ifâdesinden murat, şirk ve azgınlıktır.

76
"İçinde ebedî kalıcılar olarak Cehennem kapılarından girin! Kibirlenenlerin ebedî karargahı ne de kötü!"

Yani içinde sonsuz kakalar olarak, sizin için taksim edilmiş Cehennemin yedi kapısından girin! Hakka karşı kibirlenenlerin ebedî karargahı ne de kötü!

77
"Ey Resûlüm! Müşriklerin eziyetlerine artık sabret! Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Onlara vaat ettiğimiz azabın bir kısmını sana ya percekten göstereceğiz, yahut daha önce seni vefat ettireceğiz. Nasıl olsa onlar ancak Bize döndürülecekler."

Yani ey Resûlüm! Müşrikler, kendileri için hazırlanmış olan azaba çarpılıncaya kadar onların eziyetlerine sabret. Şüphesiz Allah'ın, onları azaba uğratma vaadi, mutlaka olacak bir gerçektir. Onlara vaat ettiğimiz azabın bir kısmını, yani öldürülmelerini ve esir alınmalarını ya sana gerçekten göstereceğiz, yahut ondan önce seni vefat ettireceğiz. Nasü olsa kıyamet günü onlar ancak Bize döndürülecekler. O zaman Biz, onların yaptıklarının cezasını vereceğiz.

78
"Yemin olsun ki, senden önce de birçok peygamber göndermişizdir. Onlardan kimilerinin kıssalarını sana anlattık; kimilerinin kıssalarını da sana anlatmadık. Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmek hiçbir Peygamber için mümkün değildir. Artık Allah'ın emir ve fermanı gelince, hak de hüküm olunur ve o zaman bâtılcilar, hüsrana uğrayacaklardır."

A- "Yemin olsun ki, senden önce de birçok peygamber göndermişizdir. Onlardan kimilerının kıssalarını sana anlattık; kimilerinin kıssalarını da sana anlatmadık."

Zîrâ demliyor ki, peygamberlerin sayısı yüz yirmi dört bindir. Kur’ân'da kıssaları anlatılanlar ise, sayılı peygamberlerdir.

Bir görüşe göre, dört bin peygamber, İsrâiloğullarından gelmiş, dört bin peygamber de diğer insanlardan gelmiştir.

B- "Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmek hiçbir Peygamber için mümkün değildir."

Zîrâ mucizeler, çok çeşitli olmakla beraber hepsi Allah tarafından verilmektedir. Diğer ilâhî taksimatlarda olduğu gibi, Allah, bunları da üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan iradesinin gereği olarak peygamberler arasında taksîm etmiştir. Peygamberlerin, mucizelerin bir kısmını tercih etmek ve istediği mucizeleri getirmek gibi bir hakkı yoktur.

C- "Artık Allah'ın emir ve fermanı gelince, hak ile hüküm olunur ve o zaman bâtılcilar, hüsrana uğrayacaklardır."

Yani dünyada ve âhirette Allah'ın azap emri gelince, hak ile hükmedilir; haklı olan, dünyada kurtarılır ve âhirette mükâfatlandırılır; bâtıla da, dünyada helâk edilir ve âhirette azaba uğratılır. Ve Allah'ın emri geldiğinde, başta, kendilerine göre mucize isteyen inatçı kâfirler olmak üzere bâtıla sarılmış olanların hepsi hüsrana uğrayacaklardır.

79
"Allah O'dur ki, bir kısmına binesiniz, bir kısmının da etini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratmıştır."

Bir görüşe göre burada, binilen hayvanlardan özellikle develer kastedilmektedir.

80
"Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizde tasarladığınız bir ihtiyacı onların sırtında gerçekleştirirsiniz. Siz karada onların sırtında ve denizde de gemilerde taşınıyorsunuz."

A- "Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizde tasarladığınız bir ihtiyacı onların sırtında gerçekleştirirsiniz."

Hayvanların sırtına binmekten ve etlerini yemekten başka diğer faydalar, sütlerinden, yünlerinden ve derilerinden faydalanmak ile benzeri faydalardır.

Hayvanların sırtında tasarlananların gerçekleştirilmesi, bunların taşımacılıkta kullanılıp yük ve ağırlıklarm memleketten memlekete bunlarla taşınmasıdır.

B- "Siz karada onların sırtında ve denizde de gemilerde taşınıyorsunuz."

Muhtemeldir ki, bu taşınmaktan murat, kadınların ve çocukların, develerin sırtına kurulan mahfelerde taşınmalarıdır. Bunun binmekten ayrı olarak zikredilmesinin sırrı da budur.

Deve (hayvanlardan yalnız deve kastediliyorsa) ile geminin bir arada zikredilmeleri, aralarında tam bir münasebet bulunduğu içindir. Nitekim develere, "çöl gemileri" de denilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki hayvanlardan murat, sekiz çift hayvandır (deve, sığır, koyun ve keçilerin erkek ve dişileri). Buna göre binmek ve etlerinden yemek, hepsiyle alakalıdır.

81
"Allah, size âyetlerini de göstermektedir. Artık Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz."

Yani Allah, kudretinin sonsuz olduğuna, rahmetinin bol olduğuna delâlet eden âyetlerini de size gösteriyor. Artık o açık âyetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? Zîrâ bu âyetlerin hepsi, o kadar açıktır ki, asgarî bir akla sahip oları kimse, onları inkâr etmeye cüret edemez.

82
"Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden önceki kavimlerin akıbetleri nice olmuş görsünler! Onlar, bunlardan daha çoktu; kuvvetçe ve yeryüzünde bıraktıkları eserlerce bunlardan daha çetin idiler. Fakat kazandıkları şeyler kendilerine fayda vermemiştir."

Helâk edilen eski ümmetlerin, bıraktıkları eserler, binalar, saraylar ve sanatlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, cisimlerinin büyüklüğü sebebiyle yeryüzünde bıraktıkları ayak izleridir. (Cisimlerinin büyüklüğü, ile ayak izleri, mecazî anlamda olsa gerek.)

83
"İşte peygamberleri kendilerine mucizeleri getirdikleri zaman, onlar kendilerinde bulunan bilgilere sevindiler. (Yahut peygamberlerin getirdikleriyle alay ettler.) alaya aldıkları şey de, onları salıvermişti."

Yani peygamberleri kendilerine mucizeleri, yahut açık belgeleri getirince, onlar, kendi bâtıl itikatlarına ve kaypak şüphelerine sevindiler.

Onların bu itikat ve şüphelerine bilgi denilmesi, onlarla istihza içindir.

Yahut onların bilgilerinden murat, tabiat, astronomi, sanat ikmleri ile benzeri ilimlerdir.

Yahut bu bilgiler, peygamberlerinin, kendilerine gösterdikleri bilgilerdir. Yani onlar, bu bilgilerle eğlenip alay ettiler. Nitekim "Alaya aldıkları şey de, onları sarıverdi" cümlesi de, bu görüşü teyid etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan sevinmek de, peygamberler içindir. Zîrâ onlar, o kavimlerin, cehaletlerini sürdürmelerini ve kötü akıbetlerini görünce, güzel akıbetin sebebi olan o kendilerine verilen ilme sevindiler ve bundan dolayı Allah'a şükrettiler; kâfirleri de, cehalet ve istihzalarının cezası sariverdi.

84
"Nihayet o çetin azabımızı gördükleri zaman, "Sadece Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri de inkâr ettik" dediler."

85
"Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman, îmânları onlara fayda verecek değildi. Allah'ın kulları hakkındaki sünneti (değişmez âdeti) budur. O kâfirler, o zaman da hüsrana uğramışlardı."

A- "Fakat çetin azabımızı gördükleri zaman, îmânları onlara tayda verecek değildi."

Zîrâ çetin azabımız onlara çarptığı zaman, îmânlarının kabul edilmesi imkânsızdır. Onun için bu îmân, kendilerine fayda vermez; çünkü fayda veren îmân, mecburî îmân değil, ihtiyarî îmândır.

B- "Allah'ın kulları hakkındaki sünneti (değişmez âdeti) budur. O kâfirler, o zaman da hüsrana uğramışlardı."

Yani kavimlerin, peygamberlerini yalanlamaktan dolayı ilâhî çetin azaba uğratılmaktı, Allah'ın, kulları hakkındaki eski bir âdeti idi. O kâfirler, Allah'ın çetin azabını gördüklerinde hüsrana uğramışlardı.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, mü'min sûresini okursa, bütün peygamberler, sıddîkler, şehitler ve mü'minler, ona mağfiret dilerler."

FUSSİLET SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de nazil olmuştur; 53 veya 54 âyettir.

1
"Hâ. Mîm."

2
"Kur’ân, Rahman (dünyada bütün yaratıklarına rahmet eden) ve Rahîm (ahirette mü'minlere rahmet eden) Allah katından, tenzildir (indirilmiştir)."

Rahman ve rahîme, tenzilin nispet edilmesi, bize bildiriyor ki, Peygamberimize indirilmiş olan bu Kur’ân, dinî ve dünyevî maslahatların temel sebebi olup rabbani rahmetin gereği olarak insanlığa gelmiştir. Nitekim "Ey Resûlüm! Biz seni ancak rahmet olarak indirdik." (Enbiyâ: 107) âyeti, de bu hakikati bildirmektedir.

3
"Bu, anlayan bir kavım için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır."

Yani bu Kur’ân, kendi Usanlarıyla olduğundan dolayı Onu anlayan bir kavim için, yahut faydalanmasını bilen ilim ve tefekkür ehli için, âyetleri Arapça okunan öyle bir kitaptır ki, nazım olarak da, mânâ olarak da net bir şekilde, hükümleri, kıssaları, öğütleri, misâlleri, mükâfat ile ceza vaatlerini, değişik üslup ve mânâlarla açıklamaktadır.

4
"Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat o insanların çoğu ondan yüz çevirmiştir. Artik dinlemezler."

Yani Kur’ân, itaat eden insanlar için müjdeleyici ve günahkârlar için uyarıcıdır. Fakat o İnsanların çoğu, Kur’ân onların lisaniyla olduğu halde onu tefekkür etmekten yüz çevirdiler. Artık onlar, dikkat ve tefekkürle onu dinlemezler ki, yüce kadrini anlasınlar da, ona îmân etsinler.

5
"Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz yoğun perdeler içindedir; kulaklarımızda da ağırlık vardır, Bizimle senin aranda da kalın bir perde vardır. Artık sen istediğini yap; Biz de şüphesiz yapacağız."

A- "Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz yoğun perdeler içindedir; kulaklarımızda da ağırlık vardır, bizimle senin aranda da kalın bir perde vardır."

Yani Resûlüllah, onları imâna ve Kur’ân'dakilerle amel etmeye çağırınca, onlar da böyle dediler. "Çağırdığın şeye karşı kalplerimizde perde, kulaklarımızda ağırlık vardı."

B- "Artık sen istediğini yap; biz de şüphesiz yapacağız."

Yani sen, kendi dininin icaplarını yap, yahut bizi engellemek için elinden geleni yap; biz de şüphesiz kendi dinimizin icaplarını, yahut seni engellemek için elimizden geleni yapacağız. En zahir olan ise, ilk görüştür. Nitekim bundan sonraki âyet de, onların bu sözüne, verilecek cevabın telkinidir.

6
"Ey Peygamberim! Onlara de ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım; fakat bana: "İlahınız bir tek İlahdir. O halde O'na yönelin; O'ndan mağfiret dileyin. O'na ortak koşanların vay haline!" diye vahyolunmaktadır."

Yani ey Peygamberim! Onlara de ki: Ben sizden farklı bir cinsten değilim ki, sizinle benim aramda, dinlerimizin ve amellerimizin farklı olmasını gerektirecek kalın perde ve zıtlık olsun. Hayır! Ben de ancak sizin gibi bir insanım, sizin emir olunduğunuz şeyle emir olundum. Nitekim beni de, sizi de kapsayan bir hitapla hepimiz tevhîdle emir olunmuşuz. Zîrâ "ilahınız" kelimesinin hitabı, Allah'tan hikâye edilen ve bütün insanları kapsayan bir hitaptır. Yoksa "sizin gibi" hitabında okluğu gibi, Peygamberimizm, kâfirlere hitabı değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani ben, bir melek veya cin değilim kı, benden bir şey telakki etmek mümkün olmasın. Ve ben sizi, akıl ve fikrin kabul etmediği bir şeye de çağırmıyorum; ben sizi ancak tevhîde ve amelde istikâmete davet ediyorum. Zaten tevhîde ve istikâmete aklî ve naklî bir takım deliller de delâlet etmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, yani ben melek değilim; ben de ancak sizin gibi bir insanım. Yalnız bana vahiy olundu, size olunmadı. Böylece ben de bir insan olduğum halde peygamberliğim vahiyle doğrulandı. Benim peygamberliğim doğrulandığına göre de, bana uymanız zorunludur. Bu görüşleri iyice tefekkür eyle!

O halde itikatta tevhîd ve amellerde de ihlas ile Allah'a yönelin ve içinde bulunduğunuz kötü itikat ve amelden dolayı O'ndan mağfiret dileyin.

Onlar, tevhîde teşvik edildikten sonra, "O'na ortak koşanların vay haline!" cümlesi de, şirkten korkutmak ve nefret ettirmek içindir.

7
"Onlar o kimselerdir ki, zekâtı vermezler, âhireti inkâr edenlerin de ta kendileridirler."

Onlarin zekât vermemekle vasiflandirilmaları, zekâtı vermemekten sakındırmak ve korkutmak içindir. Nitekim bu vasıf, müşriklerin vasıflarından sayılmış ve âhireti inkâr etmekle beraber zikredilmiştir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre kendisi, "zekâtı vermezler" cümlesini, "lâ ilahe illallah" demezler" olarak tefsir etmiştir. Zîrâ "lâ ilahe illallah" kelâmı, nefislerin zekâtıdır. Yani onlar, nefislerini şirkten, tevhîd ile arındırmazlar. Nitekim "nefsini tezkiye eden (arındıran), kurtuluşa ermiş." (Şems: 9) âyetinde de bu mânâya gelmektedir.

Dahhâk ile Mukatil diyorlar ki: "Yani hayır yollarında harcama yapmazlar ve sadaka vermezler."

Mücâhid diyor ki:'Yani amellerini tezkiye etmezler (arındırmazlar). "

8
"Şüphesiz îmân edip de sâlih ameller yapanlar için minnet-siz, kesintisiz bir mükâfat vardır."

Bir görüşe göre bu âyet, hastalar ve çok yaşlılar hakkında nazil olmuştur. Bunlar, ibâdetten âciz düştükleri zaman, daha önce yaptıklarını yapıyormuş gibi kendilerine mükâfat yazılır.

9
"De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde Yaratanı inkâr ediyor ve kendisine bir takım ortaklar rai koşuyorsunuz? İşte o, bütün âlemlerin Rabbidir. İşte o, bütün âlemlerin Rabbidir."

A- "De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde Yaratanı inkâr ediyor ve kendisine bir takım ortaklar mı koşuyorsunuz? İşte o, bütün âlemlerin Rabbidir."

Bu kelâm, onların küfrünü inkâr ve takbih, etmektedir.

"Yeri iki günde yaratanı..." ifâdesi, Allah'ın yüce şânını tazim ve onların küfrünün ne kadar büyük cürüm olduğunu ifâde etmek içindir. Yani siz, o şânı yüce Allah'ı mı inkâr ediyorsunuz ki, yerin vücuda gelmesini, iki gün kadar bir Zamanda, yahut iki aşamada takdir ve hüküm buyurdu ve her aşamada olacaklar da, en süratli şekilde oldu.. Yoksa gerçek gün, ancak göklerin yaratılmasından, güneş, ay ve yıldızların vücuda getirilmesinden ve hareketlerinin düzenlenmesinden sonra tahakkuk etmiştir.

B- "İşte ö, bütün âlemlerin Rabbidir."

Yani Allah, yalnız dünyanın değil, bütün kâinatın yaraticisi ve mürebbisi-dir. Şu halde yaratıklarının en değersizi olan varlıkların O'na ortak olmaları nasıl tasavvur olunabilir!

10
"Hem de o, yeryüzüne sabit yüksek dağlar yerleştirdi. Orada bereketler de yarattı. Ve orada rızıklarmı takdir buyurdu. Bunları tam dört günde bitirdi. İşte sual edenler için cevap budur."

A- "Hem de o, yeryüzüne sabit yüksek dağlar yerleştirdi."

Dağlar, yeryüzünden yüksek kılınmış ki, onların faydaları, yeryüzü sakinleri için görülsün; bakanlar için ibret ve tefekkür gözlemleri açık olsun.

B- "Orada bereketler de yarattı."

Yani orada çok hayır, insanın da dâhil olduğu birçok canlı çeşıderını ve onlara geçimlik olarak da bitki sınıflarını yarattı.

C- "Ve orada rızıklarını takdir buyurdu."

Yani yeryüzünde, gelecekte sakinleri için, ilahi hikmetin gerektirdiği miktarda ve münasip olarak, çeşitli gıdaların bulunmasına da bilfiil hükmetti.

D- "Bunları tam dört günde bitirdi."

Yani anılan takdiri iki günde ve bütün zikredilenlerle birlikte hepsini tam dört günde bitirdi.

E- "İşte sual edenler için cevap budur."

Yani dünyanın ve içindekilerin yaratılış müddetini sual edenler için cevap budur.

Yahut orada Azıklarını, talep eden muhtaçlar için fark gözetmeksizin dört günde takdir buyurdu.

11
"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yerküreye:

"İsteyerek veya istemeyerek gelin!" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."

A- "Sonra duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yerküreye: "isteyerek veya istemeyerek gelin!" dedi."

Bundan önce takdir keyfiyeti, beyân edildikten sonra şimdi de tekvin (kâinatı yaratmak) keyfiyeti beyân edilmektedir. Bu arada söz konusu beyânın yalnız yerle ve sakinleriyle sınırlı kılınması şunun, içindir: Muhatap alınan Âdem oğullarının yaratılmalarından önce Allah'ın, onların durumuna ve maişet unsurlarının düzenlenmesine çok önem verdiğinin beyân edilmesi, onları imâna sevk eder ve küfür ile azgınlıktan caydırır.

Yani Allah, bundan önce beyân edilen icrasından sonra doğrudan doğruya, bir karanlık hâlinde olan göğe yöneldi.

Buna göre göğe duman denilmesi, maddesi veya onu oluşturan küçük parçacıkları itibarıyladır.

Yahut sudan yükselen bir duman hâlinde olan göğe yöneldi.

Ve Allah, göğe ve yukarıda belirtilen veçhile içindekileri takdir buyurduğu yerküreye dedi ki: İsteyerek, veya istemeyerek gelin; her biriniz muayyen veçhile ve muayyen miktarda vücuda gelin!

Bu emir, takdir edilmelerinden sonra ilâhî iradenin, onların vücuda gelmesine bilfiil taallûk etmesinden ibarettir. Yoksa "ol!" emrinde olduğu, gibi, burada da aslında en emir var, ne de memur var.

"isteyerek veya istemeyerek..." denilmesi, bu emirle, gök ile yerkürede hâsıl olan ilâhî kudretinin tesirinin kesinliğinin ve onların bundan imtina etmelerinin imkânsız olmasının temsilî ifadesidir. Yoksa onların isteyip istememelerinin ispatı için değildir.

B- "İkisi de. "İsteyerek geldik" dediler."

Bu ifâde, onların ilâhî kudretten son derece etkilendiklerinin, emir olundukları gibi hâsıl olmalarının temsili ve bu şekilde var olmalarının, Allah'ın üstün hikmetinin gereği olduğunun tasviridir.

12
"İşte onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Her göğe de görevini vahyetti. Ve Biz, en yakın şu göğü de kandillerle donattık; muhafazasını da sağladık. Bu, azîz (yegâne galib) ve alîm (her şeyi bilen) Allah'ın takdiridir."

A- "İşte onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı."

Bundan önce emir ve cevap şeklinde ifâde edilen göklerin icmali yaratılışı burada açıklanmaktadır. Yoksa bu, göklerin yaratılmasından sonra bu düzenleme değildir. Yani Allah, gökleri, hikmetinin gerektirdiği şekilde hârika ve gayet mükemmel olarak, yedi gök hâlinde iki günde, iki gün kadar bir vakitte yaratti. Yerin ve içindekilerin yaratılmasının zaman miktarı da, daha önce onların takdiri beyân edilirken beyân edilmişti. Böylece bütün kâinatın yaratılması, altı günde tamamlanmıştır. Nitekim Kur'ân'ın birçok yerinde açıkça belirtilmiştir.

B- "Her göğe de görevini vahyetti."

Yani her gökte de, ondaki melekleri, yıldızları ve yalnız Allah'ın bildiği varlıkları yarattı. Nitekim Katâde ve Süddî de böyle tefsir etmişlerdir. Bu görüşe göre, vahiy, emir gibi yaratmaktan ibaret olup, iki gün kaydı, onun için de geçerlidir.

Yahut her göğe, ona münasip olan şeyleri vahiy ve emir buyurdu ve onlari görevleriyle mükellef kıldı. Buna göre ise, vahiy, gerçek mânâsında olup mezkûr iki gün kaydına bağlı değildir. Ancak hangi görüşe göre olursa olsun, âyet, yerin icadı ile göğün icadı arasında bir sıraya (hangisinin önce, hangisinin sonra olduğuna) delâlet etmemektedir; sıra, yalnız takdir ile icad arasındadır.

Eğer mezkûr yaratmak (yeri iki günde Yaratanı: Âyet: 9) ve ona atfen zikredilen üç fiil (yeryüzüne yüksek dağlar yerleştirdi, orada berekeder yaratti ve orada rızıklarım takdir buyurdu. (Âyet: 10) zahirî mânâlarına harnledikrse, o takdirde bu âyetler ile. "Allah O'dur kı, yeryüzündekilerin hepsini yaratti; sonra göğe yöneldi de, onu yedi gök olarak düzenledi." (Bakara: 29) âyeti, yeryüzünün ve ondakilerin yaratılmasının, göklerin ve içindekilerin yaratılmasından önce gerçekleştiğine delâlet eder. Tefsir âlimlerinin çoğunun mutabakatı da bu yöndedir.

Rivâyet olunuyor ki, arş-ı azîm, göklerin ve yerin yaratılmasından önce suyun üstünde idi. Sonra Allah, suda bir hareket meydana getirdi. Bu hareket sonunda suda köpükler oluştu. Bu köpükten de bir duman yükseldi. Köpük, suyun yüzünde kaldı. Allah, bu köpüğü katılaştirdi; sonra onu tek parça hâlinde yere dönüştürdü; sonra yeri de yarıp yedi bölüm haline getirdi. Dumana gelince, o da yukarıya doğru yükseldi. Allah ondan da gökleri yarattı..

Rivâyet olunuyor ki, Allah, yerin cismini pazar günü ile pazartesi günü yarattı; sak günü ile çarşamba günü de yeri döşedi ve içindekileri yarattı; gökleri ve içindekileri de perşembe ve cuma günleri yarattı. Hazret-i Âdem'i de cuma gününün son saatinde yaratti. Kıyametin kopacağı saat de budur.

Diğer bir görüşe göre ise, yerin cisminin yaratılması, göklerin yaratılmasından öncedir. Ancak yerin döşenmesi ve içindekilerin yaratılması, göklerin yaratılmasından sonradır. Çünkü bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yeri de ondan sonra (göğü yarattıktan sonra) döşedi." (Nâziat: 30)

Bir de, Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, Allah (celle celâlühü), yeri, Beytü'l Makdis yerinde bir kaya olarak yarattı. Bu kayanın üstünde de ona yapışık bir duman vardı. Sonra dumanı yukarı yükseltip ondan gökleri yaratti; kayayı da yerinde bıraktı ve ondan da yeri döşedi. İşte'Yer iki gök bitişik idiler; sonra onları ayırttık." (Enbiyâ: 30) âyetinin mânâsı da budur, "İsteyerek veya istemeyerek gelin!" (âyet: 11) emrinde yerin gökle birlikte zikredilmesi, yerin inşa ve ihdas edilmesi değil, fakat yerin, döşenmesi ve kendisine münasip muayyen bir şekil ve nitelik kazanması anlamındadır. Bu itibarla anılan gelmek emri şu anlamdadır: İkiniz de, size uygun şekilde bize gelin; ey yer! Sen, döşenmiş olarak ve kendi sakinlerine karargâh ve döşek olarak ve ey gök! Sen de onların üstüne kurulmuş bir çatı gibi gel! Onların böyle gelmelerinin anlamı, bu veçhile hâsıl olmalarıdır.

Ancak malum olduğu üzere gelme emrinden önce zikredilen, sadece yerin cisminin yaratılması değildir ki, bu zikredilenler mümkün olabilsin. Hayır! Bu emirden önce zikredilen, kesin olarak, yerin döşenmesinden sonra yaratılmış olan yerdekilerin yaratılması da var.

O halde en zahir olan tefsir, ilk iki görüşün kabul edilmesi ve gök ile yere verilen gelmek emrinin, mezkûr veçhile mütenasip olarak yaratılmaları mânâsına hamledilmesidir. Yerin döşenmesinin, bu yaratılıştan sonra olması ise, zorunlu olarak lazım gelmez; lazım gelen, anılan tenasübün, ondan sonra olmasıdır. Ve hiç şüphesiz göğün, kendisine uygun şekilde yaratılması,

onun hâsıl olması için yeterlidir. Ondan önce yerin mezkûr şekilde yaratılması ise, buna halel getirmez. Yukarıda zikredilen "Ondan sonra yeri döşedi" (Nâziât: 30) âyeti de, "göğü binâ edip yükselttikten ve düzene koyduktan sonra yeri döşedi" anlamına hamledilir; "Göğün kendisinin yaratılmasından sonra" mânâsına hamledilmez. Bu sonralık (yerin sonra döşenmesi) konusu da, ya kimüerinin dediği gibi, Allah'ın kahir kudretine delâlet bakımından birincisinden sonra geldiği içindir; yahut muhatapları ilzam için bunun daha etkili olmasından dolayıdır. Zîrâ yerküreye bağlı olan menfaatler, daha fazladır; insanların maslahatlarının, yerküre ile alakası daha açıktır ve insanların, yerkürenin ayrıntılarıyla ilgili bilgileri, göklerden daha mükemmeldir.

İmam Vahidî, Mukâtil'den naklettiğine göre, göğün yaratılması, yerin döşenmesi şöyle dursun, onun icadından bile öncedir. O halde buna göre de, yer ile göğün gelmelerinin emri, zikredilen tenasüp ve tevafuka hamledilmekdir. Ve yerin, gökten önce yaratılması, buna halel getirmediği gibi, göğün, yerden önce yaratılması da bu izaha halel getirmez.

Bütün bu izahlar, âyetin metnindeki "sümme/sonra" (sonra duman halinde olan göğe yöneldi. (Âyet:11) kelimesinin, zaman itibarıyla olan sonralık mânâsı için olduğu takdirdedir. Ama eğer âlimlerin çoğunun tercih ettikleri gibi, mertebe sonralığı olsa, birinci görüşte olduğu gibi, âyet-i kerimede tertip ve sıraya delâlet yoktur. İşte "o Allah ki, yeryüzündekilerin hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi. .." (Bakara: 29) âyeti hakkındaki tefsirde, bu izah (zaman değil, mertebe sonralığı) üzerine binâ edilmektedir. Burada olduğu gibi anılan Bakara: 29 âyetinde, yaratmanın takdir anlamına hamledilmemesi, minnet makamının hakkını vermek içindir

C- "Ve Biz, en yakın şu göğü de kandillerle donattık; muhafazasını da sağladık. Bu, azîz (yegâne galib) ve akm (her şeyi bilen) Allah'ın takdiridir."

Yani Biz, en yakın şu göğü de yıldızlarla donattık. Zîrâ bütün yıldızlar, gökle bitişikmiş gibi gök yüzünde parlar halde gözükmektedir. Ve Biz, o yıldızları afetlerden, yahut gök sakinlerini dinlemek isteyen şeytanlardan koruduk. Yahut Biz, yıldızları gökler için süs ve muhafaza kıldık.

13
"Yine de onlar yüz çevirirlerse, sen de onlara de ki: "İşte ben, Ad ve Semûd kavimlerinin başına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı sizi uyarıyorum!"

Yani eğer onlar yine de, imâna çağıran mezkûr muazzam işleri tefekkür etmekten, yahut îmândan yüz çevirirlerse, sen de onlara de ki: işte ben de, Ad ve Semûd kavimlerinin başına gelen o yıldırım gibi hızla çarpan şiddetli bir azaba karşi sizi uyarıyorum.

14
"Peygamberleri onlara önlerinden ve arkalarından gelerek: "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin!" dedikleri zaman, onlar: "Rabbimiz dileseydi, muhakkak ki, bize melekler indirirdi. Onun için biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz!" demişlerdi."

Peygamberlerin, onların önlerinden ve arkalarından gelmelerinden murat, her taraftan gelmeleri ve onları her cihetten uyarmalarıdır. Yahut geçmiş zaman cihetinden, geçmiş zamanda kâfirlerin başına gelenlerle uyarmak, gelecek zaman cihetinden de onları ileride saracak dünya ve âhiret azâbiyla uyarmaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani eski peygamberler ile sonraki peygamberlerin kendilerine gelmeleridir. Buna göre, peygamberlerin hakka davet sözlerinin kendilerine ulaşması, bizzat kendilerinin onlara gelmeleri gibi sayılmış olur. Nitekim Hud ile Sâlih peygamberler (aleyhisselâm), onları, hem kendilerine îmân etmeye, hem de kendilerinden önce geçmiş ve kendilerinden sonra gelecek peygamberlere de îmân etmeye çağırıyorlardı. Bu itibarla sanki bütün peygamberler, kendilerine gelmişler ve onlara: "Allah'tan (celle celâlühü) başkasına ibâdet etmeyin!" diye hitap etmişlerdir.

Onlar da şöyle cevap vermişlerdi: Rabbimiz, peygamberleri göndermeyi dileseydi, muhakkak ki, bize melekler indirirdi. Onun için biz, kendi iddianıza göre sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz. Zîrâ siz de hızım gibi insansınız; sizin bizden bir üstünlüğünüz de yoktur.

Kimi âlimleri dedikleri gibi, "Rabbimiz, melekleri göndermen dileseydi. .." demek değildir; çünkü daha önce de geçtiği gibi, onlar, insanların peygamber olarak gönderilmeyeceklerini ifâde etmek istiyorlardı.

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Cehil, Kureyş'in ileri gelenleri içinde dedi ki: "Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) işini anlayamadık. Bizim için, şiir, kehânet ve sihri bilen bir adam bulsanız da, gidip onunla konuşsa, sonra da bize gelip durumunu bize anlatsa!.." Bunun üzerine Utbe b. Rebıa dedi ki: "Vallahi, ben, şiir, kehânet ve sihir çok dinledim; bunlar hakkında bilgi, sahibiyim ve bunlar, benim için bilinmeyecek şeyler değildir." Nihayet Utbe, Peygamberimizin yanma gitti ve şunu söyledi: "Ey Muhammed! Sen mı üstünsün, yoksa (büyük deden) Hâşim mi? Sen mi üstünsün, yoksa (deden) Abdulmuttalib mi?

Sen mi üstünsün, yoksa (baban) Abdullah mı? Sen niçin bizim ilâhlarımıza hakaret ediyorsun ve bizi sapık olarak vasıflandırıyorsun? Eğer sen riyaset istiyorsan, senin için sancak bağlarız ve bizim reisimiz olursun. Eğer evlenmek istiyorsan, Kureyş kızlarından beğendiklerinden on tanesiyle seni evlendirelim. Eğer mal istiyorsan, senin için seni zengin edecek bir servet toplayakm!"

Utbe, bunları söylerken Peygamberimiz, susuyordu. Nihayet Utbe, konuşmasını bitirince, Peygamberimiz, "Bismillahirrahmânirrahîm" deyip bu Fussilet sûresinin başından 13. Âyetine kadar okudu. Onu dinleyen Utbe, dehşete kapılıp dayanamadı ve nihayet Peygamberimizin ağzını tutup: "Akrabalık hakkı için yeter!.." diye yalvarmaya başladı, sonra da evine döndü ve hiç Kureyş'in içine çıkmadı. Kureyş, bir süre Utbe'yi görmeyince, "her halde Utbe, dininden döndü!" deyip onun yanına vardılar ve: "ey Utbe! Her halde dininden döndüğün için aramıza çıkmıyorsun!" dediler. Utbe, çok kızdı, sonra dedi ki: "Vallahi, ben onunla konuştum; bana öyle bir şeyle cevap verdi ki, vallahi, o, ne şiirdir, ne kehânettir ve ne de sihirdir. Nihayet "Ad ve Semûd yıldırımı..." sözüne gelince, ben onun ağzını tuttum ve susması için "Akrabalık hakkı için!.." diye yalvardım. Ve ben biliyorum ki, Muhammed, bir şey söylediği zaman hiç yalan söylemez. Onun İçin ben, size azap inmesinden korktum."

15
"Ad Kavmine gelince, haksız olarak yeryüzünde büyüklük tasladılar ve: "Bizden daha kuvvetli kim var?" dediler. Onlar kendilerini yaratmış olan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Zaten onlar, âyetlerimizi bilerek inkâr ediyorlardı."

A- "Ad Kavmine gelince, haksız olarak yeryüzünde bü}diklük tasladılar ve: "Bizden daha kuvvetli kim var?" dediler."

Bundan önce Ad ve Semûdun müşterek mutlak küfürleri anlatildıktan sonra burada da, bunların her birine mahsus olan cinayet ve azap anlatılmaktadır.

Yani Ad ve Semûd kavimleri, büyüklük ve velayet hakları olmadığı halde, yeryüzünde insanlara karsı büyüklük tasladılar, yahut yeryüzünde insanlara üstünlük iddia edip onları istila ettiler ve çetinlikleri ile güçlerini, "Bizden daha kuvvetli kim var?" diye meydan okuyarak ispata çalıştılar. Nitekim onlar, uzun boylu ve çok cüssek insanlar idi. Hattâ onlardan bir kişi tek başına dağdan büyük kayaları çekip kopanyordu.

B- "Onlar kendilerini yaratmış olan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Zaten onlar, âyetlerimizi bilerek inkâr ediyorlardı."

Yani onlar, gafil kalıp görmediler mi, yahut onlar tefekkür edip de müşahedeye benzer açık bir bilgi sahibi olmadılar mı ki, kendilerini yaratmış olan Allah, onlardan daha kuvvetlidir; hem de nasıl kuvvetildir! Zîrâ Allah (celle celâlühü), bizzat sonsuz şeylere muktedirdir; başkasının muktedir olmadığı şeylere gücü yeter; bütün güçlülerin ve muktedirlerin kuvvet ve kudret kaynağı yegâne kendisidir.

16
"Bunun üzerine Biz de, dünya hayatında aşağılık azabını kendilerine tattırmak için o uğursuz günlerde üzerlerine soğuk bir fırtına gönderdik. Ahiret azabı ise, elbette daha aşağılarladır. Onlara yardım da olunmayacaktır."

A- "Bunun üzerine Biz de, dünya hayatinda aşağılık azabını kendilerine tattırmak için o uğursuz günlerde üzerlerine soğuk bir fırtına gönderdik. Ahiret azabı ise, elbette daha aşağılatıcıdır."

Âyetin metinindeki rih-ı sarsar, şiddetli soğukluğuyla helâk eden ve yakan rüzgâr demektir. Yahut esmesi sırasında ses (uğultu) çıkaran kasırga demektir.

B- "Onlara yardım da olunmayacaktır."

Yani onların az âbı hiçbir veçhile önlenmeyecektir.

17
"Semûd'a gelince, onlara da doğru yolu gösterdik; fakat onlar körlüğü hidâyete tercih ettiler. Derken kazanmakta oldukları kötülükler yüzünden o aşağılık azap yıldırımı onları çarptı."

Yani kâinattaki âyetleri (delilleri) yaratmakla, peygamberleri göndermekle, teşriî âyetleri indirmekle ve bütün mazeret ve gerekçelerini gidermekle semûdgillere de hakkı gösterdik, fakat onlar, dalâleti hidâyete tercih ettiler. Derken dalâleti tercih etmeleri yüzünden o korkunç azap felâketi onları çarptı.

18
"İman edenleri de kurtardık. Zaten onlar o yıldırımdan korkuyorlardı."

19
"Allah'ın düşmanlarının ateşe sürülmek üzere toplanacakları gün, onların hepsi bir araya getirilecektir." (oraya, ateşe sürükleneceklerdir)

O kâfirlerin âcil (dünyevî) azapları beyân edildikten sonra, burada da âhiret azapları zikredilmektedir.

Onlarin Allah'ın düşmanları olarak ifâde edilmeleri, kendilerini zemmetmek ve onlari kuşatacak olan çeşitli azapların sebebini bildirmek içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın düşmanlarından murat, ilk kâfirler ile son kâfirlerdir. Ancak bundan sonra gelecek 25. âyet bu mânâya engeldir.

Burada zikredilen Allah'ın düşmanlarının toplanacakları yer, hesap yeridir. Zîrâ bundan sonra zikredilecek şahitlik, orada gerçekleşmektedir; yoksa sual ve cevap bittikten ve onlar Cehenneme sevk edildikten sonra bu şahitlik olmayacaktır.

20
"Nihayet oraya geldikleri zaman, kulakları, gözleri ve derileri, işlemekte oldukları işlere dâir aleyhlerine şahitlik edecektir."

Yani anılan sevkiyat sonunda onlar, hesap yerine geldikleri zaman, kulakları, gözleri ve derileri, dünyada işlemiş oldukları küfür ve çeşitli günahlara dâir aleyhlerinde şâhitlik edeceklerdir.

Bu şâhitlik, ya Allah'ın, onları konuşturmasıyla gerçekleşecektir, yahut anılan uzuvlarda, işlediklerinin, eserlerini meydana getirmekle olacaktır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, derilerin şâhitliğinden murat, cinsel uzuvlarının şahitliğidir. Bundan sonraki âyette, sualin, derilere tahsis edilmiş olmasına en münasip olan mânâ da budur.

21
"Derilerine diyecekler ki: "Neden aleyhimize şahitlik ettiniz?" Derileri de: "Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. Zaten ilk defa sizi O yaratmıştı. Yine O'na döndürülüyorsunuz!" diyecekler."

İbn Abbâs'a (radıyallahü anh) göre, derilerden murat, cinsel uzuvlardır. Sual onlara tahsis edilmiş, çünkü cinsel uzvun şahitlik ettiği zina, cinayet ve çirkinlik olarak, rezillik ve cezayı gerektirmek halamından, gözlerin ve kulakların şâhitlik ettikler yani onların tavassutu ile işlenen cinâyederden daha ağırdır.

Diğer bir görüşe göre ise, derilerden murat, bütün uzuvlardır. Yani tahkir için uzuvlarına bunu soracaklardır. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, onlar, uzuvlarına şunu da diyeceklerdir: "Biz, sizin için mücadele veriyorduk!" diğer bir rivâyete göre de: "Kahir olasıcalar! Biz sizin için mücadele ediyorduk!" diyecekler.

Yani her konuşanı konuşturan Allah, bizi de konuşturdu; olanları anlatmaya bizi muktedir kıldı, biz de, bizim vasıtamızla, işlendiği için bildiğimiz çirkinliklere şâhitlik ettik; onları gizlemedik.

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz kendi ihtiyarımızla konuşmadık; fakat her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. Ancak bu görüş, isabetli değildir; çünkü bu görüş, uzuvların, mecburen bu şâhidikte bulundukları vehmini vermektedir.

Bir başka görüşe göre ise, onların, uzuvlarına bunu sormaları, taaccüp içindir. Buna göre mânâ şöyledir: her canlıyı konuşturan Allah'ın sonsuz kudretine göre, bizim konuşmamız, taaccüp edilecek bir şey değildir. Zîrâ ilk defa sizi yaratmaya, yoktan var etmeye ve tekrar hayata döndürüp ceza göreceğiniz yere sizi göndermeye muktedir olan Allah'ın, sizin uzuvlarınızı konuşturmasına taaccüp edilmez.

22
"Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik edeceğinden sakınmıyordunuz; yapaklarınızın çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini zannediyordunuz (sanıyordunuz)."

Bu kelâm, derilerin verdiği cevabı takrir etmek üzere, o gün Allah tarafından onlara tahkir ve azar olarak söylenecek olanları hikaye etmektedir. Yani siz dünyada çirkin işler yaparken, rezil olmamak için, insanlardan gizlendiğiniz gibi, sizin aleyhinizde şâhitlik etmelerinden çekinmiyordunuz. Aksine, siz yeniden dirilmeyi ve cezayı tamamen inkâr ediyordunuz; yaptıklarınızın çoğunu, yani gizli olarak işlediğiniz çirkinlikleri Allah'ın bilmeyeceğini ve ahirette bunların ortaya çıkmayacağını sanıyordunuz. İşte bundan dolayı yaptıklarınıza cüret gösterdiniz.

Bu âyet bize bildiriyor ki, kıyamet günü uzuvların şahitliği, o zaman Allah'ın o bilgileri onlara bildirmesiyle gerçekleşecektir; yoksa uzuvlar, günahlar sâdır olurken, şahitlik konusu günahları biliyorlardı ve o bildiklerine şahitlik edecekler, demek değildir.

İbn-i Mes’ûd'dan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bir gün Kabe'nin örtüsüne bürünmüştüm. O sırada üç adam oraya girdi. İkisi Sakîf'li, biri de Kureyş'li, yahut ikisi Kureyşli, biri de Sakifli idi. Onlardan biri dedi ki: "Size göre Allah, söylediklerimizi işitir mi?" Diğeri de dedi kıl "Sesli konuşursak işitir; gizli konuşursak işitmez." Ben de, bunları Peygamberimize anlattım. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

Bu görüşe göre, âyette anlatılan hüküm, kâfirlerden bu itikatta olanlara mahsustur.

Belki de en münasip olan, âyetteki zan'dan (zannediyordunuz), hakiki mânâyı da, o mânâyı bildiren hareketlerden onun yerine carı olanları da kapsayan mecazî bir mânânın alınmasıdır. Nitekim "zannediyor ki, malı, kendisini ebedî kılacak." (Hümeze: 3) âyetinden de böyle mecazî bir mânâ alınmaktadır. Zîrâ anlatılan halin, kâfirlerin bütün sınıflarını kapsaması için bu mânânın alınması gereklidir. Bunu iyice tefekkür evle!

23
"İşte Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan, sizi bitirdi de, hüsrana uğrayanlardan oldunuz."

Zîrâ iki cihan saadetine ermeleri için kendilerine bahşedilen bir şey, her iki cihanda da bedbaht olmalarına sebep olmuştur.

24
"Şimdi eğer sabrederlerse, işte ateş onların ebedî karargahıdır, eğer tekrar dünyaya dönüp Allah'ı memnun etmek isterlerse, artık onlar döndürülenlerden değillerdir."

Bu âyetin bir benzen de şudur: "Şimdi sizlansak da, sabretsek de birdir; çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur." (İbrâhîm: 21)

25
"Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de, onlar, önlerindekileri ve arkalarındakileri süslü gösterdiler, cinlerden ve insanlardan kendilerinden önce gelip geçmiş ümmetler hakkındaki söz (hüküm), onlara da sabit olmuştur. Şüphesiz onlar, hüsrana uğrayanlar idiler."

Yani bu dünyada kâfirlere şeytanlardan birtakım arkadaşlar musallat ettik de, o şeytanlar, dünya işlerini ve nefsî arzulara uymayı onlara süslü gösterdikleri gibi, âhiret işlerini de onlara süslü gösterdiler. Zîrâ o şeytanlar, tekrar dirilme, hesap ve kötü bir şey olmayacağını onlara telkin ettiler. Cinlerden ve insanlardan kendilerinden önce kendileri gibi küfür ve isyanda ısrar etmiş olan eski ümmetler hakkındaki azap hükmü, onlara da sabit oldu ve onun mucibi ve tasdik edici delili tahakkuk etti.

Bu söz de Allah'ın İblis'e dediği şu kelâmdır: "Kadar -zaten ben doğruyu söylerim- mutlak ve muhakkak sen ve sana uyanların hepsiyle Cehennemi dolduracağım!" (Sâd: 84), "Yemin olsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi Cehenneme dolduracağım!" (A'râf: 18)

Gördüğün gibi, daha önce zikredilen Allah'ın düşmanlarından murat, kimilerinin dediği gibi, önceki ve sonraki kâfirler değil, fakat Ad ve Semûd kavimleri olduğu hususunda sarılı bir izahtır.

26
"Kâfir olanlar dediler ki: "Şu Kur’ânı dinlemeyin ve okunurken de gürültü yapın. Belki bastırırsınız."

Yani müşriklerin reisleri, kendi çevrelerine dediler ki, yahut müşrikler birbirlerine dediler ki; Kur’ân okunurken susmayın; okuyanın kafasını karıştırmak için, tekerleme ve şiir okumak, alkışlamak ve ıslık çalmak ile karşılık verin; yahut kuru gürültü yapın.

27
"Biz de hiç şüphesiz o kâfirlere pek çetin bir azap tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız."

Yani biz de, hiç şüphesiz bunu diyenlere ve hezeyanlarla gürültü yapanlara, yahut bunlar, öncelikle dâhil olmak üzere bütün kâfirlere tarif edilemeyecek kadar pek çetin bir azap tattıracağız ve onları kötülerin kötüsü olan amelleriyle cezalandıracağız. Yahut onların, mazlumun yardımına koşmak, sılayı rahimde bulunmak ve konukları ağırlamak gibi hayırlı işlerinin karşılığını vermeyeceğiz; çünkü küfür, onların bütün iyi işlerini de sonuçsuz kılmaktadır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Yani Bedir savaşında onlara pek çetin bir azap tattıracağız ve kıyamet günü de, yaptıklarının en kötüsüyle onları cezalandıracağız."

28
"İşte bu Allah düşmanlarının cezası, o ateştir. Ayetlerimizi bilerek inkâr etmekte olduklarından dolayı, orada ceza olarak ebedî kalacakları Cehennem yurdu vardır."

Yani zikredilen ceza, Allah düşmanlarına hazırlanmış olan ateş azabıdır.

29
"Kâfirler, Cehennemde: "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de, aşağılardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım!" diyecekler."

Yani anılan azâbın içinde kıvrananlar, diyecekler ki; Rabbimiz! Cin ve insan şeytanlarından başımıza musallat olup da, küfür ve günahları bize süslü ve cazip göstererek bizi onlara sevk edenleri, yahut da haksız olarak küfrü ve katli gelenek yapan İblis ve Kabil'i bize göster de, zillet ve hakaret olarak, yahut mekân olarak aşağdardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alarak çiğneyip kendilerinden intikam alakm!

Diğer bir görüşe göre ise, onları Cehennemin en aşağı yerine atakm!

30
Bak. Âyet 31.

31
"Şüphesiz: "Rabbimiz, Allah'tır" deyip sonra istikametli (dosdoğru) davrananlar var ya, onlara: "Korkmayın, üzülmeyin ve size vaat olunan Cennetle sevinin! Biz bu dünya hayatında ve âhirette sizin dostlarınızız, gafur ve rahîm olan Allah'ın ikramı olarak orada sizin için canlarınızın çekeceği her şey var ve orada istediğiniz her şey sizin için hazırdır!" diyen melekler indikçe inerler."

Bundan önce kâfirlerin dünya ve âhirette körü halleri beyân edildikten sonra burada da, mü’minlerin dünya ve âhirette güzel halleri beyân edilmektedir.

Yani şüphesiz o kimseler ki: "Rabbimiz, Allah'tır" dedikten sonra bu ikrarda ve gereklerinde sebat gösterenler...

Âyetteki "sümme/ sonra" kelimesi, zaman itibarıyla, yahut mertebe itibarıyla olan sonralık mânâsını ifâde etmektedir.

Hulefa-ı Raşidîn'den, istikâmetin mânâsı hakkında rivâyet edilen îmânda sebat, amelde ihlas ve farzların edası ise, istikâmetin ayrıntılarının beyânıdır.

İşte anılan bahtiyar mü’minlere melekler indikçe inerler; din ve dünya işlerinde sıkıntıya düştüklerinde onlara ilham yoluyla yardım ederler; gönüllerine ferahlık verirler, onlardan korku ve üzüntüyü giderirler. Nitekim kâfirlere musallat olan kötü arkadaşları da, çirkin hareketleri onlara süslü göstererek kendilerini azdırırlar.

Diğer bir görüşe göre ise, bu mü’minlere ölümleri sırasında melekler inip onlara müjde verirler.

Bir diğer görüşe göre ise, kıyamet koptuğunda mezarlarından kalktıkları zaman melekler, onlara inip kendilerine müjde verirler.

Başka bir görüşe göre ise, melekler, mü’minlere üç kez müjde verirler: ölüm sırasında, mezarda ve yeniden dirilecekleri zaman. Ancak en zahir olan görüşe göre, meleklerin bu müjdesi genel ve mutlaktır. Nitekim ilende göreceksin.

A- "Korkmayın:"

Yani ileride karşdaşacağmız şeylerden korkmayın. Zîrâ korku, bir fenalığın beklentisinden dolayı hâsıl olan bir kaygıdır."

B- "Hüzünlenmeyin (üzülmeyin):"

Yani geride bıraktıklarınıza hüzünlenmeyin. Zîrâ hüzün, bir faydayı kaçırmaktan, yahut bir zarar dokumasından dolayı hâsd olan bir kederdir."

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat, mutlak olarak üzülmemeleridir. Yani Allah, size her kederden emin olmak bahtiyarlığım yazmıştır; onun için siz, ebediyyen bunu tatmayın.

C- "Ve size vaat olunan Cennetle sevinin!"

Yani dünyada peygamberlerin Lisanıyla size vaat olunan Cennetle sevinin! Meleklerin bu müjdesi, anılan üç yerdeki müjdelerindendir.

D- "Biz bu dünya hayatında ve ahirette dostlarınızız."

Bu müjde de, meleklerin dünyadaki müjdelerindendir. Yani biz, sizin işlerinizde sizin yardımcılarınızız; size hakkı ilham ederiz ve sizi hayrınıza ve maslahatınıza olan şeylere irşad ederiz. Belki de bu, sürekli itaatli olan mü’minlerin kalbine, bu hayırlı hallerin, Allah'ın muvaffak kılma siy la ve melekler vasıtasıyla onları desteklemesiyle olduğu, şeklinde gelen hayırlı düşüncelerdir.

E- "Ve ahirette dostlarınızız."

Yani o gün kâfirler ile onların arkadaşları arasında düşmanlık ve husumet olurken, biz, size şefaat etmekle size yardım edeceğiz ve ikramlarla sizi karşılayacağız.

32
Gafûr, Rahîm olan Allah’dan konukluk bir ikram olarak...”

33
"İnsanları Allah'a çağıran, sâlih ameller yapan ve: "Ben gerçekten müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?"

A- "İnsanları Allah'a çağıran, sâlih ameller yapan ve: "Ben gerçekten müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?"

Yani insanları Allah'ın tevhidine ve itaatine çağıran...

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre bu, Resûlüllah'tır. O, İslam'a çağırıyordu.

İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivâyete göre ise, bunlar, Resûlüllah'ın ashabı idiler.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, müezzinler hakkında nazil olmuştur.

Ancak gerçek olan şudur ki, bu âyet, zikredilenler hakkında nazil olmuşsa da, hükmü, içerdiği güzel hasletleri nefsinde toplayan herkesi kapsamaktadır.

B - "Sâlih ameller yapan ve: "Ben gerçekten müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?"

Yani kendisi ile Rabbi arasında sâlih ameller yapan ve kendisinin de, müslümanlardan olduğuna sevinerek bunu diyen, yahut İslam'ı din ve mezhep edinerek bunu söyleyenden daha güzel sözlü kimdir?

34
"İyilik ile kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."

A- "İyilik ile kötülük bir olmaz.. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav."

Bundan önce, kul ile Rabbi arasında cereyan eden güzel ameller beyân edildikten sonra bu kelâm da, kullar arasında cereyan eden güzel amelleri beyân edip Resûluîiah'ı, müşriklerden gördüğü eziyetlere sabretmeye ve onların kötülüğüne iyilikle karşılık vermeye teşvik etmektedir.

Yani iyi haslet ile kötü hasletin eseri ve hükmü bir olmaz. Sen ey Resûlüm! Bazı düşmanlarından kötülükle karşılaştığında o kötülüğü, savan iyiliklerin en güzeli ile sav. Mesela: Kötülük edene iyilik etmek gibi. Zîrâ bu, aftan da daha güzeldir.

B- "O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."

Bu kelâm, kötülüğü anılan şekilde önlemenin güzel neticesini beyân etmektedir. Yani sen böyle yaparsan, senin en çetin düşmanın bile, bir can dostu olur.

35
"Bu fazilete sabredenlerden başkası kavuşturulanıaz; ona, büyük nasip sahibi olandan başkası da kavuş tu ruîamaz."

Yani kötülüğe karşı İyilik etmek haslet ve seciyesine, sânları sabır olan kutlu insanlardan başkası kavuşturulanıaz ve hayır ile nefsî kemâlde büyük bir nasıp sahibi olandan başkası da kavuştumlamaz.

Bir görüşe, göre, bu büyük nasip, Cennettir.

Diğer bir görüşe göre ise sevaptır.

Deniliyor ki, bu âyet, Ebû Süfyan b. Harb hakkında nazil olmuştur. Bu zât, önceleri Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) eziyet ediyordu; sonra samimi bir dostu oldu.

36
"Eğer şeytandan gelen bir dürtü seni dürterse, hemen Allah'a sığın. Çünkü Allah, Semi'dir, Alimdir."

Yani eğer şeytandan gelen bir vesvese dürtüsü, seni, tavsiye edildiği gibi, kötülüğü en güzel şekilde savmaktan çevirmek isterse, ona uyma ve hemen onun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü Allah, her şeyi ve ezcümle senin sığınmanı da işitendir ve her şeyi ve ezcümle senin niyetini de, yahut senin iyiliğini de bilendir.

Kötülüğü en iyi şekilde savmayı terk etmenin, şeytanın vesveselerinin eserlerinden sayılması, bundan ziyadesiyle sakındırmakta ve nefret ettirmektedir.

37
"Şu gece de, o gündüz de, şu güneş de, o ay da Allah'ın âyetlerindendir (yüce şânına delâlet eden delillerdendir). Eğer Allah'a ibâdet etmek istiyorsanız, şu güneşe secde etmeyin; o aya da secde etmeyin; onları yaratmış olan Allah'a secde edin."

Yani bütün bu muazzam varlıklar ve hâdiseler, Allah'ın yaratıklarından birer yaratık olup O'nun emir ve fermanına boyun eğmişlerdir. O halde sız güneşe de, aya da secde etmeyin; çünkü ikisi de, sizin gibi Allah'ın emirlerine boyun eğmiş yaratıklardır. Siz bunların hepsini yaratmış olan Allah'a secde edin.

Anılan şeylerin hepsinin, Allah'ın âyetlerinden olduklarının belirtilmesi, hiçbirinin secde edilecek mertebede olmadıklarını bildirmek içindir.

Secde, ibâdet mertebelerinin en yükseği olduğundan dolayı, Allah'a ibâdet etmek isteyenler, secdeyi mutlaka Allah'a (celle celâlühü) tahsis etmelidirler.

İmam Şafiî'ye göre, tilavet secdesinin yeri burasıdır. Biz Hanefîlere göre ise, bundan sonraki âyetin sonudur; çünkü mânâ, onunla tamamlanmaktadır.

38
"Yine de insanlar büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki, Rabbinin yanında bulunan melekler, hiç usanmadan gece gündüz O'nu tesbih etmektedirler."

39
"Yine O'nun âyetlerindendir ki, ey Peygamberim! Sen yeryüzünü kupkuru görürüsün; ama Biz onun üzerine o suvu indirdik mı, harekete geçip kabarır. Şüphesiz ona hayat veren, elbette ölüleri de diriltir. Çünkü o, gerçekten her şeye Kadirdir."

A- "Yine O'nun âyetlerindendir ki, ey Peygamberim! Sen yeryüzünü kupkuru görürüsün; ama Biz onun üzerine o suyu indirdik mi, harekete geçip kabarır."

Yani yağmurdan önce sen yeryüzünü kupkuru, zelil olarak görürsün; ama Biz onun üzerine yağmuru indirdik mi, nebatat ile harekete geçer ve şişer. Zîrâ bitkinin, toprak yüzüne çıkmasına yakın, toprak şişip kabarır; sonra çatlar ve bitki meydana çıkar.

Diğer bir görüşe göre ise, yani yeryüzü, bitkilerle süslenir.

B- "Şüphesiz ona hayat veren, elbette ölüleri de diriltir. Çünkü o, gerçekten her şeye Kadirdir."

Yani yeryüzü ölü hâlinde iken yağmurla ona hayat veren Allah, elbette ölüleri de tekrar diriltir. Çünkü Allah, gerçekten her şeye ve ezcümle diriltmeye de Kadirdir.

40
"Şüphe yok ki, âyetlerimiz hakkında istikâmetten sapanlar, Bizce gizli değillerdir. Pekiyi, Cehenneme atılacak kimse mi hayırlıdır, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Siz dilediğinizi yapın! Şüphe yok ki, o, yapmakta olduklarınızı çok iyi görmektedir."

A- "Şüphe yok ki, âyetlerimiz hakkında istikâmetten sapanlar, Bizce gizli değillerdir."

Yani âyetlerimizi eleştirenler ve onları bâtıl mânâlara hamlederek tahrif edenler, Bizce gizli değillerdir; Biz, bunun yüzünden onların cezasını vereceğiz.

B- "Pekiyi, Cehenneme atılacak kimse mi hayırlıdır, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi?"

Bu kelâm da, onların nasıl cezalandırılacaklarına dikkat çekmektedir.

C- "Siz dilediğinizi yapın! Şüphe yok ki, o, yapmakta olduklarınızı çok iyi görmektedir."

Yani siz ey insanlar! Cehenneme atılmaya veya kıyamet günü güvenle gelmeye sebep olan amellerden dilediklerinizi yapın. Şüphe yok ki Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görmektedir; dolayısıyla amellerinize göre size muamele buyuracaktır.

Bu kelâm, büyük bir tehdit anlamını ifâde etmektedir.

41

"Şüphe yok ki, kendilerine bu Kur’ân geldiğinde onu inkâr edenler, Bizce gizli değillerdir. Ve şüphesiz o, azîz bir Kitabın ta kendisidir."

Yani şüphesiz bu Kur’ân, faydaları pek çok ve eşsiz bir kitaptır. Yahut Allah tarafından korunmaktadır; ona karşı koymak mümkün değildir.

42
"Bâtıl ona önünden de, ardından da yaklaşamaz. O, hakim (her sözünde ve işinde hikmet bulunan) ve hamîd (bütün övgülerin mercii) olan Allah tarafından indirilmiştir."

43
"Ey Resûlüm! Sana söylenenler, senden önceki peygamberlere söylenmiş olanlardan başka bir şey değildir. Hıç şüphesiz senin Rabbin, hem mağfiret, hem de çok acı bir azap sahibidir."

Bu kelâm, Resülullah'ın kâfirlerden gördüğü eziyetlerden dolayı onu teselli etmektedir. Yani kâfirler tarafından senin ve sana indirilmiş olan Kur’ân hakkında söylenenler, senden önceki peygamberler hakkında söylenmiş olan hayırsız şeylerden farklı değildir. Hiç şüphesiz senin Rabbin, peygamberleri için mağfiret sahibidir ve onların düşmanları için de çok acı bir azap sahibidir. Ve Rabbin, senden önceki peygamberlere yardım etmiş ve oların düşmanlarından da intikam almıştır. Ve senin ile düşmanların hakkında da bunu gerçekleştirecektir.

44
"Eğer Biz onu acemî (yabancı) dilden bir Kur’ân kılsaydık, mutlaka diyeceklerdi ki: "Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmak değil miydi? Acaba acemî (yabancı) dilden kitap olur mu?" De ki: "O Kur’ân, îmân eden kimseler için hidâyet rehberi ve şifadır. İman etmeyenlere gelince, onların kulaklarında bir ağrıdık vardır ve Kur’ân onlara kapalıdır. İşte onlar, sanki uzak bir yerden çağırlıyorlar gibi anlamazlar."

A- "Eğer Biz onu Acemî (yabancı) dilden bir Kur’ân kılsaydık, mutlaka diyeceklerdi ki: "Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Acaba Acemî (yabancı) dilden kitap olur mu?"

Bu kelâm, kâfirlerin: "Kur’ân, niçin Acem lisanıyla indirilmedi?" şeklindeki sözlerine cevaptır.

Acemî, anlaşılmayan kelâm ve onu konuşan anlamındadır.

Yahut niçin Kur’ân'ın, hem Acemilere, hem de Araplara anlatılması için bazı âyetleri Acemce ve bazı âyetleri de Arapça kılınmadı?

Llangi mânâya göre olursa olsun, burada anlatılan şudur: Allah'ın âyetleri hangi şekilde onlara gelmiş olsaydı, onlar inatçı bir gerekçe bulurlardı.

B- "De ki: "O Kur’ân, îmân eden kimseler için hidâyet rehberi ve şifadır, îman etmeyenlere gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur’ân onlara kapalıdır. İşte onlar, sanki uzak bir yerden çağirilıyorlar gibi anlamazlar."

Burada onların, Kur’ân'ı kabul etmemeleri ve ona ciddiyetle kulak vermemeleri, seslerin işitilmediği kadar uzak olan bir mesafeden çağırılan bir kimsenin haline benzetilmektedir.

45
"Yemin olsun ki, Mûsa'ya o Kitabı verdik; ama onda da ihtilafa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında iş bitirilmişti. Hiç şüphesiz onlar, Kur’ân hakkında bocalatan bir şüphe içindedirler."

A- "Yemin olsun ki, Mûsa'ya o Kitabı verdik; ama onda da ihtilafa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında iş bitirilmişti."

Bu kelâm, ilâhî kitaplar hakkında ayrılığa düşülmesinin, Peygamberimizin kavmine mahsus olmayıp pek eski bir gelenek olduğunu beyân etmektedir. Bu da, "Sana söylenenler, senden önceki peygamberlere söylenmiş olanlardan başka bir şey değildir." (âyet: 43) kabilındendir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, Mûsa'ya Tevrat'ı verdik; ama onda ayrılığa düşüldü; kimisi onu tasdik etti; kimisi de onu tekzip etti. İşte sana verdiğimiz Kur'ân hakkında senin kavminin hak de böyledir; kimi onu tasdik edecek; kimi de onu tekzib edecek. Eğer senin ümmetin hakkında, onların azabının ve bu kâfirlerle mü'minler arasındaki husumet hakkında verilecek hükmün, "Hayır! Onlara vaat edilen zaman, kıyamet günüdür." (Kamer: 46) ve "hayır! Onları belirlenmiş bir süreye ertelemektedir." (Neml: 61) âyetlerinde belirtildiği gibi, kıyamet gününe ertelenmiş olmasaydı, eski ümmetlerden tekzip edenlere yapıldığı gibi, bu tekzip edenler de, tamamen yok edilirlerdi.

B- "Hiç şüphesiz onlar, Kur'ân hakkında bocalatan bir şüphe içindedirler."

Yani senin kavminin kâfirleri, Kur'ân hakkında bocalatan bir şüphe içindedirler.

Bu cümleyi, "Yahudiler, Tevrat hakkında bocalatan bir şüphe içindedirler" şeklinde tefsir etmenin, hiçbir haklı izahı yoktur.

46
"Kim sâlih amel yaparsa, artık o kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, yine kendi aleyhinedir. Zaten senin Rabbin kullara gaddar değildir."

A- "Kim sâlih amel yaparsa, artık o kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa, yine kendi aleyhinedir."

Yani kim ilâhî kitaplara îmân edip onların gereklerini uygularsa, artık o kendi nefsi lehine yapmış olur; onun faydası, başkasına değil, kendi nefsine olur. Kim de kötülük yaparsa, onun zararı da, başkasına değil, ancak kendisine dokunur.

B- "Zaten senin Rabbin kullara gaddar değildir."

Bu cümle, makablinin mefhumu için açıklayıcı bir zeyil olup iyilik yapanlara mükâfat verilmemesinin ve kötülük yapılmadan azap edilmesinin veya başkasının kötülüğü yüzünden bir başkasına azap edilmesinin, Allah'tan sâdır olması imkânsız olan zulüm olduğu fikri üzerine binâ edilmektedir. Al-i İmrân ve Enfâl sûrelerinde bu konuda tahkik ve tafsilat verilmişti.

47
"Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek ancak Allah'a havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz ve hiçbir dişi hamile kalmaz ve doğurmaz. Allah onlara: "ortaklarım nerede?" diye seslendiği zaman: "Buna dâir Bizden hiçbir şahit olmadığını sana arzederiz!" diyecekler."

A- "Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek ancak Allah'a havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz ve hiçbir dişi hamile kalmaz ve doğurmaz."

Yani kıyametin ne zaman kopacağı sorulduğunda: "Allah bikir", yahut "onu Allah'tan başkası bilmez" denir.

B- "Allah (celle celâlühü) onlara: "ortaklarım nerede?" diye seslendiği zaman: "buna dâir bizden hiçbir şahit olmadığım sana arzederiz!" diyecekler."

Yani Allah onlara: "Sizin iddianıza göre, ortaklarım olarak kabul ettiğiniz şeyler nerede?" diye seslendiği zaman... Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Benim ortaklarım olduklarım, iddia ettiğiniz şeyleri çağırın. .." (Kehf: 52)

Bu ilâhî çağrı, onlar için istihza ve tahkir anlamını taşımaktadır.

İşte Allah (celle celâlühü) onlara böyle seslendiği zaman onlar da diyeceklerdir ki: Şimdi onlarin, senin ortakların olduklarına dâir şahitlik edecek hiç kimse olmadığını sana arz ederiz. Zîrâ biz burada gerçek durumu görünce, onlardan ilgimizi kestik; artık içimizden seni tevhîd etmeyen hiçbir kimse kalmadı.

Yahut dünyada ortakların olduklarını iddia ettiğimiz şeyleri hiçbirimiz göremiyoruz. Çünkü hepsi onlardan kaybolmuşlardır.

Yahut bu söz, müşriklerin, Allah'a (celle celâlühü) ortak koştukları şeylerin sözleridir. Yani bizim içimizden onların haklı olduklarına dâir şahitlik edecek hiç kimse yoktur.

48
"Ve önceleri tapar oldukları şeyler, şimdi onlardan yitmiştir. Onlar da kurtulmak için kaçacak yerleri olmadığım anlamışlardır."

Yahut önceleri taptıkları şeylerin kendilerine hiçbir faydası olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu itibarla o şeylerin hazır bulunması da, kaybolmaları gibi sayılır.

49
"Şu insan menfaat istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokundu mu, artık bir meyustur, bir umutsuzdur."

Bu kelâm da, bir cinsin ekseri fertlerinin vasfını bütün cinse teşmil etmek kabilindendir. Zîrâ Allah'ın rahmetinden umut kesmek, ancak kâfirden sâdır olmaktadır. Nitekim bundan sonra sarahatle belirtilmektedir.

50
"Yemin olsun ki, kendisine dokunan kötülükten sonra tarafımızdan ona bir rahmet tattırdık mı, hiç şüphesiz: "Bu benim hakkımdır; kıyametin kopacağını da sanmıyorum; Rabbime döndürülmüş olsam bile, hiç şüphesiz O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz de hiç şüphesiz kâfirlere yaptıklarını haber vereceğiz ve hiç şüphesiz pek ağır bir azaptan onlara tattıracağız."

A- "Yemin olsun ki, kendisine dokunan kötülükten sonra tarafımızdan ona bir rahmet tattırdık mı, hiç şüphesiz: "Bu benim hakkımdır; kıyametin kopacağını da sanmıyorum; Rabbime döndürülmüş olsam bile, hiç şüphesiz O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" der."

Bu sözleri, onun yanlış itikadını yansıtmaktadır; ona göre dünyada eriştiği nimetler, onlara lâyık olduğundan dolayıdır ve âhiret nimetleri de öyle olacaktır.

B- "Biz de hiç şüphesiz kâfirlere yaptıklarını haber vereceğiz ve hiç şüphesiz pek ağır bir azaptan onlara tattıracağız."

Yani kâfirlerin amellerinin gerçek suretlerini göstereceğimiz zaman, onların amellerini kendilerine haber vereceğiz. Bu konunun izahı, A'râf: 8. âyet ile Yûnus: 23. âyetinin tefsirinde geçti.

51
"Biz insana nimet verdik mi, şükürden yüz çevirir ve hepten uzaklaşır. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman ise, artık o, bol duanın sahibidir."

Yani Biz, insana nimet verdik, mi, kibir ve azamet taslayarak alıp basım gider ve tamamen uzaklaşır.

Belki de bu hal, meyus ve umutsuz oldukları anlatılanlardan başka bir grubun halidir. Yahut bazı vakitlerde, hepsinin halidir.

52
"Ey Resûlüm! De ki: Pekiyi, eğer bu Kur’ân, Allah katından gelmiş de, sonra siz onu inkâr etmiş iseniz, söyleyin bana, haktan uzak bir ayrılığa düşen kimseden daha sapkın kim vardır?"

Yani bana söyler misiniz? Eğer bu Kur’ân Allah katından gelmiş de, ona îmân etmeyi gerektiren bunca kuvvetli deliller varken, siz onu inkâr etmiş iseniz, sizden daha saplan kim vardır?

53

"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, Kur’ân'ın (yahut İslamın, yahut tevhidin) gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?"

A- "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, Kur’ânin (yahut islamın, yahut tevhidin) gerçek olduğu onlara iyice belli olsun."

Kur’ân'ın Allah katından olduğuna kesin olarak delâlet eden âfâk delillerinden murat, Peygamberimizin, gelecek, hâdiseler ve geçmişte inen afetler hakkında verdiği haberlerin, kendisine ve halifelerine Allah'ın müjdelediği fetihlerin ve dünyanın ufuklarindaki galibiyet ve doğu ile batı ülkelerinin istilasının harikulade bir şekilde aynen gerçekleşmesidir.

Kendi nefislerındeki deliller ise, Mekke halkında meydana gelen ve onların başına gelen hâdiselerdir.

İbn Abbâs diyor ki: "Afaktaki deliller, eski ümmetlerin yurtlarındaki tarihî eserleridir. Kendi nefislerındeki delil ise, Bedir savaşında gördükleridir."

Mücâhid, Hasen ve Süddî diyorlar ki: "Afaktaki deliller, Peygamberimiz ile müslümanların fethettikleri kentlerdir. Nefislerindeki delil de, Mekke fethidir."

Diğer bir görüşe göre ise, âfâktakiler, göklerin ve yerin ufuklarındaki güneş ve ay ile onların vasıtasıyla oluşan gece, gündüz, aydınlık, gölge, karanlıklar, bitkiler, ağaçlar ve ırmaklardır, Nefislerındekiler de, ceninlerin, rahimlerin karanlığında yaratılmasındaki eşsiz ince sanat, hârika hikmet ve uzuvlarının ihdası ile terkıplerindeki mükemmeliyettir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "ve nefislerındekiler de. Yine de basiretinizi kullanmayacak mısınız?" (Zâriyât: 21)

B- "Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?"

Bu kelâm, onların, Kur’ân'ın şânında tereddüt ve mat gösterip Allah'ın haber vermesiyle yetinmeyerek mucizelerin gösterilmesine ihtiyaç duymalarından dolayı kendilerini kınamaktadır.

Yani Kur’ân'ın hak olduğunu gösteren o vaat edilen deliller olmadan da, Allah'ın her şeye şahit olarak bunu haber vermesi yetmez mi?

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın âfâkta ve nefislerinde göstereceğini vaat ettiği âyetleri onlar ileride görecekler ve onlar o zaman Kur’ân'ın, her şeye şahit olan Allah tarafından indirildiğim açıkça anlayacaklardır.

Başka bir görüşe göre ise, yani şu sana yetmez mi ki, Allah, diğer şeyleri tahakkuk ettirdiği gibi, her şeye şahit olarak, vaat ettiği âyetleri izhar etmek suretiyle senin işini de tahakkuk ettirecektir. Ancak bu görüş, Peygamberimizin, mezkûr vaadin gerçekleşmesinde tereddüdünü ifade ettiği için onun yüce şânına yakışmadığı gibi, bu görüşü bundan sonraki âyet de reddetmektedir. Çünkü bundan sonraki âyet bildiriyor ki, bunun yetmemesi o kâfirlere göredir.

54
"Haberiniz olsun ki, Rablerine kavuşma konusunda büyük bir şüphe içindedirler. Haberiniz olsun ki, Allah, her şeyi ilmiyle kuşatmıştır."

Yani o kâfirler, tekrar dirilip Rablerinın huzuruna çıkmak ve ceza görmek konusunda büyük bir şüphe içindedirler.

Allah'ın ilmi., mücmel olarak da, tafsilatıyla da, zâhırleriyle de, batuılariyla da bütün eşyayı kuşatmıştır. Binâenaleyh O'na hiçbir şey gizli kalmaz ve O, mutlaka onların küfür ve büyük şüphelerinin cezasını verecektir.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre buyumyor ki:

"Bir kimse, Fussilet sûresini okursa, Allah, onu her bir harfine karşılık on sevap verir."

Allahu alem / Allah cümlemizden iyi bilir.

ŞÛRA SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 53 âyettir.

1
"Hâ, Mîm."

2
"Ayn, Sin, Kâf."

Bu kelimeler, sûrenin iki adıdır, İşte bundan dolayı bu kelimeler, iki âyet sayılarak aralarına fasıla konulmuştur.

Diğer bir görüşe göre ise, kelimelerin tamamı, bir tek isimdir.

3
"Azîz ve hakim olan Allah, sana ve senden önceki peygamberlere işte böyle vahyeder."

Bu âyet, bu sûrenin içeriğinin de, tevhide davet ve hakka irşad konusunda, eski peygamberlere indirilmiş olan diğer semavî kitapların içeriklerine tamamen uygun olduğunu tahkik etmektedir. Yahut sûrenin adı belirtildikten ve şânının büyüklüğüne dikkat çekildikten sonra bu âyet, sûrenin vahiy edilmesi, de, diğer semavî kitapların vahiy edilmesi gibi olduğunu bildirmektedir.

Yani bu sûrede tevhide davet, hakka irşad ve kulların dünyevî ve uhrevî maslahatları sana vahiy edildiği gibi, diğer sûrelerde de sana ve senden önceki peygamberlere de onlara indirilmiş olan kitaplarda aynı hakikatler vahiy edilmiştir. Yahut diğer sûrelerde ve eski peygamberlere indirilmiş olan semavî kitaplarda melek vasıtasıyla vahiy edildiği gibi, bu sûre de yine melek, vasıtasıyla sana vahiy edilmiştir; yoksa bu vahiy, o vahiylerden farklı değildir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz Biz, Nuh'a vahiy ettiğimiz gibi sana da vahiy ettik." (Nısâ: 163)

Bu kelâmda sûrenin içeriğinin, kendisine teşbih yapılan kısım kılınması, keza burada Allah'ın Azîz ve hakim olarak vasifiandırılması, sûrenin tazimini açıkça bildirmektedir.

4
"Bütün göklerdeki ve yerdeki her şey ancak O'nundur; O, Aliyy'dir (yücedir), Azimdir (uludur)."

Bu kelâm, Allah'ın eşsiz izzet ve sonsuz hikmetini beyân etmektedir.

5
"Neredeyse gökler üstlerinden yarılacak! Melekler de Rablerini tesbih ediyorlar ve yerdekiler için istiğfar ediyorlar (bağışlanma diliyorlar)." Haberiniz olsun ki, Allah, gafurdur, rahîmdir.

A- "Neredeyse gökler üstlerinden yarılacak!"

Yani Allah'ın azametinden,

Diğer bir görüşe göre de, Meryem sûresinde de belirtildiği gibi, Allah'a çocuk isnâd etmelerinden (İsa, Allah'ın oğludur, demelerinden), gökler, nerdeyse üstlerinden yarılacak. Yani önce gökler onların başına yıkılacak, sonra da yer... Çünkü yerde sâdır olan o çirkin kelime, gökleri sarsüğma göre, yeri haydi haydi sarsar.

B- "Melekler de Rablerini tesbih ediyorlar ve yerdekiler için istiğfar ediyorlar (bağışlanma diliyorlar)."

Yani melekler, Allah'a hamd ederek onu, kendisine yakışmayan sıfatlardan tenzih ederler ve yerdekiler için, bağışlanmalarını gerektiren şefaat, ilham, ibâdete yaklaştiran sebeplerin tertibi ve kâfirin imâna gelmesi, fâsıkın da tevbe etmesi umuduyla cezanın tehirini gerektiren sebeplerin tertibi için çalışırlar.

Meleklerin bu istiğfarı, mü'minleri de, kâfirleri de kapsamaktadır. Hattâ eğer istiğfar, beklenen zararı önlemek için çalışmak olarak tefsir edikrse, bu istiğfar, bütün canlıları ve hatta cansızları da kapsamaktadır. Ama eğer "Mü'minler için istiğfar ederler (bağışlanma dilerler)." (Mü'min: 7) âyetinde olduğu gibi, istiğfar, yalnız mü'minlere tahsis edikrse, o zaman istiğfarlarından murat, şefaat olur.

C- "Haberiniz olsun ki, Allah, gafurdur, rahimdir."

Zîrâ her mahlûkun, mutlaka Allah'ın rahmetinden büyük bir payı vardır.

Bu kelâm, birinci görüşe göre (göklerin, Allah'ın azametinden yarılması), Allah'ın azameti için ilâve bir açıklamadır. İkinci görüşe göre (Allah'a çocuk ısnâd etmelerinden göklerin yarılması) ise, Allah'ın, Ehl-i Kitâb tarafından kendisine isnâd edilenlerden son derece münezzeh olduğunu beyân etmektedir.

Yine bu kelâm delâlet ediyor ki, o çirkin sözlerinden dolayı, âcil bir cezaya uğratılmamaları, meleklerin, onlara mağfiret dilemeleri ve Allah'ın sonsuz rahmet ve mağfireti sebebiyledir. O halde bu kelâm, Allah'ın, meleklerin istiğfarını kabul buyurduğuna ve talep ettikleri mağfirete ilâve olarak bir de rahmet bahşettiğine işaret etmektedir.

6
"Allah'tan başka veliler (dostlar) edinenler yok mu, işte onları dâima Allah gözlemektedir. Zaten sen onların üzerine bir vekil değilsin."

Yani Allah'a ortaklar ve eşler koşanlar yok mu, işte Allah, onların hallerini ve amellerini her zaman gözlemektedir ve onları bundan dolayı cezalandıracaktır. Sen, onlar için vekil olarak vazifelendirilmedin; senin vazifen ancak uyarmaktan ibarettir.

7
"Şehirlerin anası olan Mekke halkını ve çevresindekileri uyarasın, kendisinde hiç şüphe olmayan o toplama gününden korkutup uyarasm diye işte sana böylece Arapça bir Kur'ân vahyeyledik, insanların bir fırkası Cennettedir; bir fırkası da çılgın alevli Cehennemdedir."

A- "Şehirlerin anası olan Mekke halkını ve çevresindekileri uyarasm, kendisinde hiç şüphe olmayan o toplama gününden korkutup uyarasm diye işte sana böylece Arapça bir Kur'ân vahy eyledik."

Toplama günü, kıyamet günüdür. Zîrâ o gün bütün mahlûklar toplanmaktadır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "O toplama günü Allah sizi toplayacaktır." (Teğabün: 9)

Diğer bir görüşe göre ise, o gün ruhlar ve cisimler toplanacaktir.

Bir diğer görüşe göre ise, ameller ve amel sahipleri toplanacaktır.

B- "insanların bir fırkası Cennettedir; bir fırkası da çdgm alevk Cehennemdedir."

Zîrâ kıyamet günü insanlar önce hesap yerinde toplanırlar; hesaptan sonra da iki fırkaya ayrılırlar.

8
"Allah dileseydi, insanları elbette bir tek millet yapardı. Fakat o, dilediğini rahmetine eriştirir; zâlimler ise, onlar için hiçbir dost ve hiçbir yardımcı yoktur."

Yani Allah (celle celâlühü) dileseydi, insanları hidâyette, yahut dalâlette bir tek millet yapardı. İşte İbn Abbâsin (radıyallahü anh): "Allah, dileseydi, hepsini bir din üzerinde toplardı" şeklindeki sözünün mânâsı da budur.

Hiç şüphe yok ki, Allah'ın, rahmetine eriştirme iradesi ile azabına uğratma iradesi de, iki fırkadan her birinin, gideceği yere lâyık ve müstahak olmasına bağlıdır. İşte "Zâlimler ise..." cümlesi de, bildiriyor ki, azaba uğratılanların bu uğratılmalan, Allah tarafından olmayıp fakat kendi kötü tercihlerinin gereğidir. Yoksa bazılarının dediği gibi, tehditteki mübalağa için böyle ifâde edilmiş değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah dileseydi, bütün insanları mü'min yapardı. Nitekim Mukatil de: "Yani dileseydi, insanları İslam dini üzerinde toplardı" demiştir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Eğer Allah dileseydi, insanları hidâyet üzerinde toplardı." (En'âm: 35), "Eğer Biz dileseydik, her nefse hidâyetini verirdik." (Secde: 13)

Yani eğer Allah, kudret iradesiyle dilemiş olsaydı, bütün insanları imâna icbar edebilirdi, fakat hikmeti iradesiyle dilemiş; insanları mükellef kılmış ve onların durumlarını kendi tercihleri üzerine binâ etmiştir ki, mü'minleri rahmetine dâhil eylesin ve zâlimleri de velisiz ve yardımcisiz bıraksın.

Ancak malumun olduğu üzere, "Eğer Allah dileseydi, bütün insanları mü'min yapardı" mânâsı verildiği takdirde, "Fakat o, dilediğini rahmetine eriştirir" istisnası, ona münasip düşmez; çünkü o takdirde bütün insanlar Allah'ın rahmetine dâhil olmuş olur. Bu itibarla nazm-ı kerimin siyak ve sibakının gereği olan, Allah'ın dilemesi takdirinde bütün insanların, küfürde birleşmeleri mânâsıdır. Nitekim: "İnsanlar bir tek ümmet idi, sonra Allah, peygamberleri gönderdi." (Bakara: 213) âyetinden kastedilen de, mezkûr iki vecih ten biri olup bu insanlardan, İdris Peygamberden sonraki fetret devri ile Nuh peygamberden (aleyhisselâm) sonraki fetret devri insanları kastedilmektedir.

Şu halde murat olan mânâ şöyledir: Allah, dileseydi, insanları, küfür üzerinde ittifak etmiş bir tek millet yapardı; kıyamet günü ve onda olacak korkunç haller ile kendilerini korkutup uyaracak peygamberler göndermezdi. Böylece onlar, içinde bulundukları küfürde kalırlardı. Fakat Allah, dilediğini rahmetine dâhil eder. Bunun için de, hepsine uyarıcılaı gönderir. Sonunda bazıları uyarlardan etkilenip tercihlerini hak yönünde kullanır; Allah da, onları îmân ve itaate muvaffak lalar ve onları rahmetine eriştirir. Diğer bazı insanlar da, uyarılardan etkilenmez ve sapkınlıklarını sürdürürler, işte onlar, zâlimlerdir. Böylece onlar, dünyada içinde bulundukları küfürde kalırlar ve âhirette, kendilerine sahip çıkacak bir velileri ve onları azaptan kurtaracak yardımcıları olmaksızın, Cehenneme sürülürler.

9
"Yoksa onlar, Allah'tan başka veliler (dostlar) mi edindiler?

Halbuki veli yalnız Allah'tır. Ölüleri de ancak O diriltir ve O, her şeye Kadirdir."

Yani onlarin bu şekilde veli edinmeleri, hiçbir şey ifâde etmez; çünkü onlar, putları veli edinmiş oluyorlar. O putların, kendileri için gerçek veli olmaları îse, en bariz imkânsızlardandır. Ölüleri ancak Allah dirilttiğine göre ve her şeye kadir olan da, o olduğuna göre, veli edinilmeye lâyık yegâne O'dur. O halde onlar da, yalnız O'nu veli edinmelidirler.

10
"Hakkında ayrılığa düştüğünüz her hangi bir şeyin hükmü, yalnız Allah'a mahsustur. İşte bu Allah, benim Rabbimdir. Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yönelirim."

A- "Hakkında ayrılığa düştüğünüz her hangi bir şeyin hükmü, yalnız Allah'a mahsustur, "

Bu kelâm, Resülullah'ın, mü'minlere söylediklerinin hikâye edilmesidir. Yani din işlerinde kâfirlerin size muhalefet edip de, onlarla ayrılığa düştüğünüz konularda hüküm, Allah'a mahsustur. Bu hüküm, haklıların mükâfâtiandırılmasi ve bâtılcılann da cezalandırılmasıdır.

B- "işte bu Allah, benim Rabbimdir. Yalnız O'na tevekkül ettim ve yalnız O'na yönelirim."

Yani işte yegâne hâkim ve şânı pek yüce olan Allah, benim Rabbim ve mâlikimdir. Ben bütün işlerimde hassaten O'na tevekkül ederim ve beni sıkıntıya düşüren bütün zor işlerimde yalnız O'na yönekrim.

Diğer bir görüşe göre ise, yani sizin ihtilâf ve ayrılığa düştüğünüz dâvalarda Resülullah'ın hakemliğine başvurun ve onun hükmüne başkasının hükmünü tercih etmeyin.

Bir diğer görüşe göre ise, yani izahında ayrılığa düştüğünüz ve kafanızı karıştıran bütün konuların beyânı için, Allah'ın Kitabına ve Resûiullahln zahir sünnetine başvurun.

Başka bir görüşe göre ise, ruh bilgisi gibi sizin mükellefiyetlerinizle ilgili olmayan konulardan ayrılığa düştüğünüz ve anlama imkânınız bulunmayan meseleler karşısında "Allahu a'lem/Allah cümlemizden iyi bilir!" deyin.

Bunun, içtihada hamledilmesi mümkün değildir; çünkü Resûlüllah'ın huzurunda içtihat etmek caiz değildir.

11
"O, bütün gökleri ve yeri yoktan var edendir. Size kendinizden eşler, evcil dört ayaklı hayvanlarda da eşler var etti. Sizi bu sûrede üretmektedir. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Yegâne semi' (her şeyi işiten) ve basîr (her şeyi gören) O'dur."

Yani Allah, sizin yararınıza evcil dört ayaklı hayvan cinslerini, yahut onları erkek ve dişi olarak yaratmıştır. Bu hârika tedbirlerde Allah'ın benzeri yoktur. O, her şeyi işiten ve her şeyi görendir.

12
"Bütün göklerin ve yerin anahtarları yalnız O'nundur. O dilediğine rızkı bol verir; dilediğinin rızkını da kısar. Çünkü o, her şeyi bilendir."

Yani bütün göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları yalnız Allah'ındır O, üstün hikmetler üzerine binâ edilmiş olan iradesinin gereği olarak, dilediğine rızkı bol verir ve dilediği kimsenin rızkım da kısar. O'nun ilmi, her şeyi tamamıyla kuşattığı için, her şeyi gereği gibi yapar.

13
"O, dinden, Nuh'a tavsiye (emir) ettiğini, sana vahy eylediğimizi de, İbrâhîm'e, Mûsa'ya ve İsa'ya: "Bu dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye tavsiye (emir) ettiği şeyi size de din kılmıştır. Allah, dilediğini seçip bu dine çeker ve kendisine yönelenleri hidâyete erdirir."

A- "O, dinden, Nuh'a tavsiye (emir) ettiğini, sana vahyeylediğimizi de, İbrâhîm'e, Mûsa'ya ve İsa'ya; "Bu dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye tavsiye (emir) ettiği şeyi size de din kılmıştır."

Allah (celle celâlühü) bu kelâmiyla bildiriyor ki, müslümanlara dinin icapları kıldığı hususlar, kâmil ilim ve hikmetten sâdır olmaktadır. Bu dînin icaplarını, eski peygamberlere isnâd buyurması da, bunun, eski peygamberlerin de, üzerinde ittifak ettikleri kadîm bir din olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bu hitap, Peygamberimizin ürnmetinedir. Yani din olarak size emrettiği şeyler, Nuh peygambere ve ondan sonra gelen şeriat sahibi ve ülü'l azm olan diğer meşhur peygamberlere de kesin olarak emir buyurduğu şeylerdir.

Burada özellikle bu peygamberlerin zikredilmesi, sânlarının daha yüce olmasından dolayı ve bir de, kâfirlerin gönüllerini celp etmek içindir. Çünkü bütün kâfirler, bu peygamberlerden bazılarının peygamberliğinde ittifak ederler; Mûsâ peygamber hakkinda ise Yahudiler ve İsâ peygamber hakkında da Hıristiyanlar diğerlerinden ayrılmaktadır. Yoksa müslümanlara emredilen tevhîd ve milletlere ve asırlara göre değişmeyen kaideler ve hükümler gibi İslam dininin diğer esasları, bütün peygamberlere de emredilmiştir. Nitekim âyette kullanılan tavsiye kelimesinden de anlaşılmaktadır. Zîrâ tavsiye, emrin kesin ve kuvvetli olmasını ve emir konusu hususların önemini ifâde etmektedir.

Burada, Allah'ın, Peygamberimize vahiy buyurmasından murat, "işte sana böylece Arapça vahiy eyledik." (Şûra: 7) âyetinde belirtilendir. Yahut bunu da, diğer yerlerdeki vahiyleri de kapsayan genel bir mânâdır. Nitekim diğer bazı âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Sonra sana, hanîf (bâtıla itibar etmeyip hakka yönelen)

İbrâhîm dinine uy! Diye vahiy ettik." (Nahl: 123), "De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım, fakat bana: Sızın ilâhınız bir tek ilâhtır! Diye vahiy olunmaktadır." (Kehf: 110) vs.

Âyette Hazret-i Nûh tavsiyesinin önce zikredilmesi, onlara din olarak emredilenin, kadîm bir din olduğunu önceden bildirmek içindir.

Bu dini doğru tutun: yani Allah'ın tevhidi, itaati, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve mü'min sayılmak için gerekli olan diğer hususlara îmân etmekten ibaret olan İslam dininin erkânını doğru tutun ve dini, bâtıllardan koruyun! Yahut ona hep bağlı kalın ve bu uğurda büyük gayretler harcayın.

Ve onda ayrılığa düşmeyin: Yani dinin usûlü (temel esasları) hakkında ayrılığa düşmeyin! demektir; yoksa asırlara göre değişen dinin furûu (teferruat meseleleri) hakkında ayrılığa düşmeyin! demek değildir. Nitekim "Sizden her bir ümmet için ayrı bir şeriat ve yol koyduk." (Mâide: 48) âyeti de bu hakikati ifâde etmektedir.

Kendilerini çağırdığın bu din, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşanlara ağır geldi.

Burada, onlara, dosdoğru dinden kendilerine emredilen bazı hususların beyânına geçilmektedir.

Yani onları çağırdığın tevhîd ve putlara tapmanın terki, Allah'a ortak koşanlara ağır ve zor geldi ve onu imkânsız gördüler. Nitekim şöyle demişlerdi: "Muhammed, bunca ilâhları bir tek ilah mı yaptı? Hiç şüphesiz bu, pek tuhaf bir şeydir." (Sâd: 5)

B- "Allah, dilediğini seçip bu dine çeker ve kendisine yönelenleri hidâyete erdirir."

Bu kelâm delâlet ediyor ki, o kâfirlerden bir kısmı, bu davete icabet edecektir. Yani ey Resûlüm! Senin dine davet ettiğin insanlardan tercihini hak yönünde, kullananlardan dilediğini seçip buna çeker ve kendisine yönelenleri, tevfik ve lutfuyle hidâyete erdirir.

14
"Onlar, kendilerine hak bilgiler geldikten sonra, sadece aralarındaki, çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinin, azaplarını belli bir vakte değin erteleme sözü geçmiş olmasaydı, aralarında muhakkak hüküm verilip iş bitirilirdi. Onlardan sonra kendilerine kitap verilmiş olanlar da onun hakkında kararsızlığa iten bir şüphe içindedirler."

A- "Onlar, kendilerine hak bilgiler geldikten sonra, sadece aralarındaki, çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinin, azaplarını belli bir vakte değin erteleme sözü geçmiş olmasaydı, aralarında muhakkak hüküm verilip iş bitirilirdi."

Bundan önce şirk ehlinin ahvaline icmalî olarak işaret edüdikten sonra burada da, Ehl-i Kitabın ahvalinin beyânına başlanmaktadır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bunlar, Yahudiler ile Hıristiyanlardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Kendilerine kitap verilenler, ancak o açık delil, kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler." (Beyyine: 4)

Yani onlar, Resûlüllah'ta ve Kur'ân'da, kendi kitaplarında gördükleri gibi hak vasıfları ve delilleri görüp İslam dininin hakkaniyetine dâir bilgiler, yahut Resülullah'ın peygamberliğine dâir hak bilgiler kendilerine geldikten sonra, davet edildikleri ve bazılarının îmân ettiği gibi îmân etmedikleri bu din hakkında, bir şüpheleri olduğu için değil, sadece çekememezlik, hamiyet ve riyaset talebi yüzünden ayrılığa düştüler. Ey Resûlüm! Eğer Rabbinin, onların azabını kıyamet gününe erteleme vaadi olmasaydı, aralarında muhakkak hüküm verilip tamamen yok edilirlerdi. Çünkü onların cinayetleri bu cezayı gerektirmektedir.

B- "Onlardan sonra kendilerine kitap verilmiş olanlar da onun hakkında kararsızlığa iten bir şüphe içindedirler."

Bundan önce Ehl-i Kitabın küfrünün nasıl olduğu beyân edildikten sonra burada da, müşriklerin, Kur'ân'ı nasıl inkâr ettikleri beyân edilmektedir.

Yani Ehl-i Kitaba kitapları verildikten sonra kendilerine Kur’ân verilmiş olan bu müşrikler ise, hakkaniyetini anladıktan sonra sadece çekememezlik ve kibir için îmân etmeyen Ehl-i Kitâb gibi değil, fakat onlar, Kur’ân hakkında kararsızlığa iten büyük bir şüphe içinde bulunmaktadırlar.

Bir görüşe göre, ayrılığa düşenler, eski peygamberlerin ümmetleri olup bu ayrılıktan murat, ayrılığa düşmenin, dalâlet ve fesat olduğunu ve peygamberlerin lisanıyla, hakkında ceza vaadi bulunduğunu bildikleri halde, (kendilerine hak bilgiler geldikten sonra) peygamberlerinden sonra ayrılığa düşen bütün ümmetlerin ayrılığıdır.

Ancak "Eğer Rabbinin, azaplarını belli bir vakte değin, erteleme sözü olmasaydı..." cümlesi reddetmektedir.

Yine başka bir görüş olarak da denilir ki; Allah, tufan ile yeryüzü sakinlerini helâk ettikten sonra insanlar, bir tek ümmet olarak mü’min idiler. Nihayet babalar öldükten sonra evlatlar kendi aralarında ayrılığa düştüler, işte o zaman Allah, peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi ve onlara hak bilgileri ulaştı. Onlar ise, sadece çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler.

Bu görüş de, önceki' gibi, anılan "Eğer Rabbinin..." cümlesiyle reddedilmektedir. Çünkü mezkûr ümmetlerden meşhur olanlar, kendilerine mühlet verilmeksizin, toptan yok edildiler.

Bir de, bu nazm-ı kerimin siyakı, bu ümmetin ahvalini beyân etmek icmdir. Eski peygamberlerin zikredilmesi ise, bu ümmete emredilen dînin, o büyük peygamberlerin, üzerinde ittifak ettikleri kadîm bir din olduğunu tahkik etmek için ve ikâmesinin lüzumunu pekiştirmek, onda ayrılığa ve ihtilafa düşmekten de şiddetle caydırmak içindir. Bu itibarla o eski peygamberlerin ümmetlerinin ayrılığını beyân etmek meselesine girmek, anılan maksada halel getirmek vehmini doğurabilir.

15
"İşte bundan dolayı sen de tevhide çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine de uyma ve de ki: ben, Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdır. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir. Aramızda tartışılacak bîr konu yoktur. Allah hepimizi bîr araya toplayacaktır. Zaten son dönüş ancak O'nadır."

A- "işte bundan dolayı sen de tevhide çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol."

Yani zikredilen ayrılıktan ve kararsız bırakan şüpheden dolayı, yahut Allah, size, yarışmaya değer o dosdoğru kadîm dini emrettiğinden dolayı sen de, bütün insanları bu dinin icaplarını ikâme etmeye çağır. Çünkü onların ayrılığa düşmeleri, onların kararsızlık veren bir şüphe içinde olmaları ve Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) lisanıyla bu dinin onlara emredilmesi, bu dine davet: etmenin ve davet emrinin, sebebidir.

Âyetteki işaret (işte bundan dolayı), mezkûr tavsiye, dini ikâme emri ve tefrika yasağı için değil ki, tekrar şaibesi vehmedilebilsin.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan işaret, dosdoğru dinin kendisi içindir. Buna göre, sen de, o dosdoğru dine çağır ve onun üzerinde ve ona davette sana vahiy edildiği gibi dosdoğru ol! demektir.

B- "Onların heveslerine de uyma ve de la: "Ben, Allah'ın indirdiği Kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim, de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdır. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir. Aramızda tartışılacak bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Zaten son dönüş ancak O'nadır."

Yani onların bâtıl (faydasız) heveslerine de uyma ve de ki: Ben, Allah'ın indirdiği kitapların bazısına îman edip bazısını inkâr edenler gibi değil, o kitapların hepsine inandım.

Bu kelâm, hakkı tahkik etmekte; bütün semavî kitapların usûlda (temel kaidelerde) ittifak ettiklerini beyân etmekte; Ehl-i Kitap olanların gönüllerini celp etmekte ve onlara tarizde bulunmaktadır.

Semavî kitaplara îmân etmenin nasıl olduğu, Bakara sûresinin sonunda geçti.

C- "Ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum."

Yani dinî hükümlerin tebliğinde ve muhakemeler ile davalarda karar verirken aranızda adaleti gerçekleştirmekle emir olundum.

Diğer bir görüşe göre ise, kendimi sizinle eşit tutmakla emir olundum; yapmadığım bir şeyi size emretmemekie, size yasakladığım şeylerde size muhalefet ederek, onları yapmamakla ve büyükleriniz île küçükleriniz arasında ayrım yapmamakla emir olundum.

D- "Allah (celle celâlühü), bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbimzdir."

Yani o, hepimizin yaratanı ve işlerinin mütevellısidır.

Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz de sizedir: . Yani bizim amellerimizin karşılığı mükâfat olsun, azap olsun, başkasına geçmez; yalnız bize aittir ve sizin amellerinizin sonuçları da, sizden başkasına geçmez ki, biz sizin iyiliklerinizden istifâde edelim ve sizin kötülüklerinizden zarar görelim.

E- "Aramızda tartişdacak bir konu yoktur."

Yani aramızda tartışma ve husumet yoktur. Çünkü hak, tamamen ortaya çıkmıştır ve tartışmaya gerek kalmamıştır ve kibir taslamaktan başka muhalefetin de bir gerekçesi kalmamıştır.

F- "Allah (celle celâlühü) hepimizi bir araya toplayacaktır. Zaten son dönüş ancak O'nadır."

Yani Allah (celle celâlühü) kıyamet günü hepimizi toplayacaktır. Zaten son dönüş yalnız Allah'dır. İşte o zaman bizim hakimiz de, sizin hâliniz de meydana çıkacaktır.

Gördüğünüz gibi bu ilâhî bitap, cevap makamında hacız (rezerve) koymak kabilindendir; yoksa muharebe yerlerinde mütareke kabilinden değildir ki, kıtal (savaş) âyeti ile nesih edildiği söylensin.

16
"Daveti kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri, rableri katında hiçtir; hem de onlara büyük bir gazap ve onlar için çetin bir azap vardir."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) dinine yapılan davet, insanlar tarafından kabul görüp insanlar bu dine girdikten sonra, yahut Allah, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) duasını kabul buyurup onu yardımıyla destekledikten sonra, yahut Ehl-i Kitap, Peygamberimiz gönderilmeden önce ilâhî davete icabet edip onun peygamberliğini ikrar ederek kâfirlere karşı onun vasıtasıyla zafer umduktan sonra, Allah'ın dini hakkında tartışmaya girenlerin delilleri boştur, hiçtir; asla delil, sayılmaz. Şöyle ki: Yahudiler ve Hıristiyanlar, delil olarak mü'minlere diyorlardı ki; bizim Kitabımız, sizin Kitabınızdan öncedir; bizim Peygamberimiz de sizin peygamberinizden öncedir; biz sizden hayırlıyız ve hak, sizden önce bizimdir.

İşte hak, açıkça ortaya çıktıktan sonra onlar, kibirlerinden dolayı hakka karşı durdukları için, onlara büyük bir gazap ve tarif edilemeyecek kadar çetin bir azap vardır.

17
"Allah, O'dur ki, Kitabı ve mizanı (şeriati, adaleti, teraziyi) hak olarak indirmiştir. Ey Peygamberim! Ne biliyorsun, belki de kıyamet yakındır."

A- "Allah, O'dur kı, Kitabı ve mizanı (şeriati, adaleti, teraziyi) hak olarak indirmiştir."

Yani Allah, bütün semavî kitapları, içerdikleri hükümler ve haberler itibarıyla hak olarak indirmiştir. Yahut Allah, bütün ilâhî kitapları, hak olan itikatlar ve hükümlerle indirmiştir.

Yine, Allah, hukukun ölçüsü olan ve insanlar arasındaki eşitliği düzenleyen şeriati, yahut adaleti, adalet emrini, yahut teraziyi indirmiştir.

B- "Ey Peygamberim! Ne biliyorsun, belki de kıyamet yakındır."

Yani kıyametin kopması, belki de yakındır. Yahut yeniden diriliş, belki de hemen gelmek üzeredir. O halde amellerin tartıldığı ve karşılıklarının tam olarak verildiği gün, ansızın gelmeden önce, sen Kitaba uy, onunla amel et ve adaletten hiç ayrılma!

18
"Kıyamete inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler; inananlar ise, onun hak olduğunu bilerek ondan titrerler. Haberiniz olsun ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler."

Yani kıyamete inanmayanlar, inkâr ve istihza olarak, onun çabuk gelmesini isteyip diyorlardı ki; kıyamet ne zamandır? Keşke hemen kopsa da, hak, ortaya çıksa; bakalım, bizim yolumuz mu hak, yoksa Muhammed ile ashabının yolu mu hak!

Kıyamete inananlar ise, onun mutlaka gerçekleşeceğini bilerek, mükâfat umdukları için onu çok önemsemekle beraber ondan çok korkarlar.

19
"Allah, kullarına lütufkârdır; dilediğinin rızıkını verir. Zaten yegâne kaviyy ve azîz O'dur."

Yani Allah, kullarına son derece iyilik edip akıl ve fikirlerin erişemediği çeşitli lütuflarda bulunmaktadır; dilediğinin rızıkını dilediği gibi vermektedir. Böylece üstün hikmetine binâen, her kuluna farklı nimetler ihsan etmektedir. Allah, her şeye yegâne kadir ve galibtir; mağlup olması imkânsızdır.

20
"Kim âhiret sevabını istiyorsa, onun sevabını arttırırız; kim de dünya kazancını istiyorsa, ona da ondan veririz; âhirette ise bir nasibi yoktur."

Yani lam amelleriyle âhiret sevabını istiyorsa, onun sevabını arttırırız; bire karşı "ondan yedi yüze ve daha fazlasına kadar arttırırız. Kim de yaptıklarıyla dünya metami ve zevklerini istiyorsa, ona da, dünyalıktan istediğini, umduğunu değil, ona olan taksimatımıza göre bir şeyler veririz; Âhirette ise bir nasibi yoktur; zîrâ onun gayreti dünya için idi. Isrâ sûresinde bu konunun izahı geçti.

21
"Yoksa onların bir takım ortakları var da, Allah'ın, dinden izin vermediği şeyleri onlara şeriat mı yapıyorlar? Eğer erteleme sözü olmasaydı, elbette derhal aralarında hükmolunup iş bitirilirdi. Hiç şüphesiz şu zâlimlere dayanılmaz bir azap vardır."

A- "Yoksa onların bir takım ortakları var da, Allah'ın, dinden izin vermediği şeyleri onlara şeriat mı yapıyorlar?"

Yani yoksa onların şeytanlardan birtakım ortakları var da, şirk, yeniden dirilmeyi inkâr etmek ve yalnız dünya için çalışmak gibi Allah'ın izin vermediği şeyleri onları yanıltarak onlara şeriat mı yapıyorlar?

Diğer bir görüşe göre ise, onların ortaklarından murat, putlarıdır. Onlar, putları Allah'a ortak koştukları için "ortakları" şeklinde onlara izafe yapılmaktadır. Şeriat de o putlara isnâd edilmiş, çünkü o putlar, onların dalâlete ve fitneye düşmelerinin sebebidir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "O putlar, birçok insani dalâlete düşürmüşlerdir." (İbrâhîm: 36) yahut çünkü o putlar, onlar için dalâlet geleneğini meydana getirenlerin heykelleridir.

B- "Eğer erteleme sözü olmasaydı, elbette derhal aralarında hükmolunup iş bitirilirdi. Hiç şüphesiz şu zâlimlere dayanılmaz bir azap vardır."

Yani eğer onların cezasının kıyamete ertelendiğine hükmedilmemiş olsaydı, kâfirler ile mü’minler, yahut müşrikler ile onların ortakları arasında

Elbette derhal hüküm olunup iş bitirilirdi.

22
"Yaptıkları şeyler başlarına gelirken o zâlimlerin, korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip sâlih ameller yapanlar da, Cennet bahçelerındedirler. Rablerinin katında dileyecekleri her şey onlarındır. İşte bu, büyük lutfun ta kendisidir."

Bu hitap, buna muhatap olabilen herkes içindir. Zîrâ bu genel hitaptan maksat, onların kötü akıbetlerini görmenin belli kimselere mahsus olmayıp herkes için açık bir hakikat olduğunu ifâde etmektir.

Yani kıyamet günü, onların yaptıklarının vebali başlarına gelirken o zâlimlerin mutlaka korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip sâlih ameller yapanlar da, Cennetin en güzel ve nezih yerlerindedırler. Rablerinin katında arzu ettikleri bütün lezzetler, onlar için hâsıl olacaktır. İşte mü’minlerin bu hali, her türlü takdir ve tarifin ötesinde, olan büyük lutfun ta kendisidir.

23
"İşte bu, Allah'ın îmân edip sâlih ameller yapan kullarına müjdelediği hayattır. De ki: Ben buna karşılık sizden kurbâ (akrabalık) sevgisinden başka hiçbir ücret istemiyorum. Kim bir iyilik işlerse, onun mükâfatını fazlasıyla veririz. Şüphesiz Allah, gafurdur, şekûrdur."

A- "İşte bu, Allah'ın îmân edip sâlih ameller yapan kullarına müjdelediği hayattır. De ki: Ben buna karşılık sizden kurbâ (akrabalık) sevgisinden başka hiçbir ücret istemiyorum."

Rivâyet olunuyor ki, müşrikler, bir toplantılarında bir araya geldiklerinde birbirlerine dediler ki: "Sız görüyor musunuz; Muhammed, bu hizmetine karşılık bir ücret istiyor mu?" İşte bunun üzerine bu âyet-i Kerime nazil oldu.

Yani ben, bu tebliğ ve müjdelememe karşılık sizden, akrabanız olduğumdan dolayı beni sevmenizden başka, yahut benim akrabalarımı sevmenizden başka bir menfaat istemiyorum.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet nazil olunca, "Ya Resûlallah! Sevilmeleri üzerimize farz kılınan akrabaların kimlerdir?" diye soruldu ve O da: "Ali, Fatıma ve iki oğullarıdır" buyurdu.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Benim ehl-i beytime zulmeden ve yakın akrabalarıma ezâ veren kimselere Cennet haram kılınmıştir. Abdulmuttalib evladından birine bir iyilik yapıp da, karşılığini almamış olan kimse, kıyamet günü karşıma çıktığında ben onun karşılığını vereceğim."

Diğer bir görüşe göre ise, kurbâ, Allah'a yaklaşmaktır. Yani ben sizden, ibâdet ve sâlih amel ile yaklaşıp Allah'ı ve Resulünü sevmenizden başka bir ücret istemiyorum.

B- "Kim bir iyilik işlerse, onun mükâfatını fazlasıyla veririz."

Burada iyilikten murat, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) akrabalarının, sevgisinin de öncelikle dâhil olduğu, mutlak iyiliktir.

Süddî'den rivâyet olunduğuna göre ise, burada murat olan iyilik, Peygamberimizin yakın akrabalarını sevmektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, Hazret-i Ebû Bekir el-Sıddıyk (radıyallahü anh) ve onun sevgisi hakkında nazil olmuştur.

C- "Şüphesiz Allah, gafurdur, Şekûrdur."

Allah (celle celâlühü), günahkârlar için çok bağışlayıcıdır ve itaat edenleri de mükâfata muvaffak kılmak ve mükâfatlarını arttırmak suretiyle şükürlerini fazlasıyla kabul edendir.

24
"Yoksa müşrikler, senin için: "Allah'a karşı yalan uydurdu" mu diyorlar? Oysa ki Allah dilerse senin kalbini de mühürler. Ve Allah, her batılı yok eder, sözleriyle hakkı da ortaya koyar. Çünkü şüphesiz o, bütün gönüllerde olanı tamamıyla bilendir."

A- "Yoksa müşrikler, senin için: "Allah'a karşı yalan uydurdu" mu diyorlar?"

Yani yoksa müşrikler, senin, peygamberlik iddia etmen ve Kur'ân okumandan dolayı "Muhammed, Allah'a karşı yalan uydurdu" mu diyorlar? Onlar, peygambere iftira mı ve özellikle iftiraların da en büyüğü ve en çirkini olan Allah'a iftira mı isnâd ettiler?

B- "Oysa ki Allah dilerse senin kalbini de mühürler."

Bu kelâm, onların söylediklerinin bâtıl olduğuna delildir, zîrâ eğer peygamber, Allah'a (celle celâlühü) iftira etmiş olsa, kesinlikle onu bundan men' ederdi. Bu konunun tahkiki şöyledir: Kur'ân'ın, Allah'a iftira olduğu iddiası, Allah'ın, bunun, Peygamberimizden sâdır olmasını dilemediği, aksine sâdır olmamasını dilediği anlamındadır. Ve bunun zorunlu sonucu da, Allah'ın, bunu kesin olarak Peygamberimizden men' etmesidir. Bu itibarla sanki denümiş oluyor: Eğer bu, Allah'a iftira olmuş olsa, Allah, onun senden sâdır olmamasını dilerdi ve eğer bunu dilese, mutlaka senin kalbini öyle mühürlerdi ki, Kur'ân'ın mânâlarından hiçbir şey senin aklına gelmezdi ve sen onun bir harfini telaffuz edemezdin. Bu sonuç hâsıl olmayıp Peygamberimize gelen vahiy, yine mütemadiyen devam ettiğine göre, onun Allah katından olduğu ortaya çıkmış oluyor.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah (celle celâlühü), dilese, seni, kalpleri mühürlenmiş olanlardan kılar. Zîrâ Allah'a iftira etmeye ancak öylesi kimseler cüret edebilir. Bununla anlatılmak istenen, Peygamberimiz gibi insanlardan iftiranın sâdır olmasının imkânsız olması ve bunun, Allah'a ortak koşmak ve kalpleri mühürlenmiş olanlar zümresine dâhil olmak gibi ihtimal dışı olduğudur.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre şöyle diyor "Yani Alllah dilese, Kur'ân'ı sana unutturmak ve vahyi senden kesmek suretiyle senin kalbini mühürler." Bunun da anlamı şudur: Peygamberimiz, Allah'a iftira etse, mutlaka Allah da ona böyle yapardı. Bu da, "Allah'a yalan iftirada bulunmuş olsa, mutlaka Allah, ona Kur'ân'ı unuttururdu" görüşünün anlamıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Allah (celle celâlühü), dilese, onların ezasının sana zor gelmemesi için, senin kalbini mühürler; onu sabırla bağlar.

C- "Ve Allah (celle celâlühü), her bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı da ortaya koyar."

Bu kelâm da, anılan iftiranın söz konusu olmadığım beyân etmektedir. Yani Allah'ın değişmez âdeti de şudur ki, o, her bâtılı yok eder ve hakkı da vahyi ve hükmü ile sabit kılar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Hayır! Allah, hakkı bâtılın tepesine vurur da, onun kafasını ezer." (Enbiyâ: 18) şu halde eğer onların iddia ettikleri gibi, iftira olmuş olsa, Allah, onu ezip yok ederdi.

Yahut bu kelâm, Resûlüllah için bir vaat olup o kâfirlerin içinde bulundukları yalan ve tekzip bâtılını yok edeceğini ve Peygamberimizin, üzerinde bulunduğu hakkı Kur'ân'ıle yahut karşı durulmaz yardım kararıyla sabit kılacağım vaat etmektedir.

D- "Çünkü şüphesiz o, bütün gönüllerde olanı tamamıyla bilendir.

İşte bundan dolayı Allah (celle celâlühü), gönüllerde bulunan şeylere uygun olanı yok etmek veya sabit kılmak hükümlerini icra etmektedir.

25
"Allah, O'dur ki, kullarının tevbesini kabul eder (kötülükleri bağışlar ve yaptı İdarini bilir)."

Tevbe, pişmanlık duyarak günahlardan rücû etmek ve ebediyyen bir daha o günahlara dönmemeye azmetmektir.

Câbir rivâyet ediyor ki: "Hazret-i Ali (radıyallahü anh) hilafetinde bir gün bir bedevî Arap, Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) mescidine girdi ve: "Allah'ım! Ben senden mağfiret diliyorum ve sana tevbe ediyorum!" dedi ve namaza girmek üzere tekbir getirdi. Nihayet namazını bitirince, Hazret-i Ali (radıyallahü anh), ona dedi ki: "Ey filan! Mağfiret dilerken, hızlı hızlı söylemek, yalancıların tevbesidir. Senin bu tevben bile tevbe gerektirmektedir." Bunun üzerine o bedevî: "Ey mü'indilerin emin! Pek iyi, tevbe nasıldır?" dedi. Hazret-i Ali dedi ki:

Tevbe, altı mânâyı ifâde eden bir kelimedir: 1- Geçmiş günahlara pişmanlık duymak, 2- Zayi edilen farzları iade etmek, 3- Yapılan zulümleri telafi etmek (alınan hakları sahiplerine vermek), 4- Günahlarla beslediği nefsi itaatlerde eritmek, 5- Günahların halavetini nefse tattırdığı gibi itaatlerin acısını ona tattırmak 6- Her gülmeye karşılık ağlamak, "

Yani Allah O'dur ki, kullarının, anılan şekilde yapılan tevbesini kabul eder; bunun sonucu olarak da, dilediği kimseye günahların küçüklerini de, büyüklerini de bağışlar; hayır olsun, ser olsun, bütün yaptıklarınızı bilir ve neticede, hikmetler ve maslahatlar üzerine binâ edilmiş olan iradesinin gereği olarak, karşılıklarını verir ve affeder.

26
"Ve Allah, îmân edip sâlih amellerde bulunanların tevbesine icabet eder (onu kabul eder). Lutfunden onlara fazlasını da verir. Kâfirlere gelince, onlara da çok çetin bir azap vardır, "

A- "Ve Allah, îmân edip sâlih amellerde bulunanların tevbesine icabet eder (onu kabul eder)"

Bundan murat, Allah'ın, onların duasına icabet buyurması ve itaatlerinin mükâfâüni vermesidir. Zîrâ ameller, onlara terettüp eden sonuçlar itibarıyla duâ ve talep anlamındadır. Nitekim: "Duanın en faziletlisi, el-hamduli'llah'dır" hadisi de bu anlamdadır.

15 İbni Mâce/Kıtâbü'l Edeb, bâb: 55; Kitâbu'd Duâ, bab: 5. Tirmizî/Deavât, bab: 48, 112. Mâlrk/el-Muvatta, Kıtâbu'l Kur’ân, hadis: 32. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/127, 5515

Yahut Allah, o kullarını itaate çağırdığında o çağrıya icabet ederler.

İbrâhîm b. Edhem'den rivâyet olunduğuna göre, kendisine: "Bu halimiz nedir ki, biz duâ ediyoruz da, duamız icabet bulmuyor (kabul olmuyor)?" denildi. O da dedi ki: "Çünkü Allah, sizi davet etti; siz ise O'na icabet etmediniz!" sonra İbrâhîm b. Edhem, şu âyeti okudu: "Allah, sizi selâmet yurduna çağırıyor." (Yûnus: 25)

B- "Lutfundan onlara fazlasını da verir."

Allah, lutfundan, onların niyaz ettiklerinden ve ilâhî vaat gereğince hak ettiklerinden fazlasını da verir.

C- "Kâfirlere gelince, onlara da çok çetin bir azap vardır."

Yani mü’minlere verilen mükâfat ve fazla hayra karşın, kâfirlere de çok çetin bir azap vardır.

27
"Allah, kullarına rızkı bol bol verseydi, mutlaka yeryüzünde azarlardı. Fakat o, rızkı dilediği miktarda indirmektedir. Çünkü o, kullarının hâlinden haberdardır; o, her şeyi hakkıyla görendir."

A- "Allah (celle celâlühü), kullarına rızkı bol bol verseydi, mutlaka yeryüzünde azarlardı."

Yani Allah (celle celâlühü), kullarına rızkı bol bol verseydi, beşer cibilliyetinin gereği olarak, onlar mutlaka yeryüzünde şımarıp büyüklük taslarlardı ve bozgunculuk yaparlardı; yahut birbirlerine karşı üstünlük taslayıp zorbalık yaparlardı.

B- "Fakat o, rızkı dilediği miktarda indirmektedir. Çünkü o, kullarının halinden haberdardır; o, her şeyi hakkıyla görendir."

Yani Allah, yüce iradesi gereğince, rızıkı dilediği miktarda indirmektedir. Çünkü O'nun bilgisi, kullarının gizli işlerini de, açık işlerini de tamamen kuşatmıştır. Böylece Allah, her insan için ve her bir vakti için lâyık olan rızıkı takdir buyurmaktadır. Sonuç olarak da Allah, ilâhî hikmetin gereği olarak, kimisini fakir, kimisini de zengin kılmakta; kimisine vermemekte, kimisine de vermekte, kimisinin rızıkını dar, kimisinin rızıkını da geniş kılmaktadır. Eğer Allah, bütün insanları zengin kılsaydi, insanlar azarlardı, eğer hepsini (zarurî ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar) fakir yapsaydı, o zaman da helâk olurlardı.

Rivâyet olunuyor ki, Suffe Ehli (Hicretten sonra, Peygamberimizin Medine Mescidi'nin sofasında yatıp kalkan, ailesi olmayan sahâbiler) zengin olmayı temenni ettiler, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre, bu âyet, Araplar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, bitki bol olduğu sene, birbirleriyle savaşıyorlardı. Kuraklık olduğu sene ise, yaylım bulmak için dolaşıyorlardı.

28
"Yine Allah, O'dur ki, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar. Zaten o, yegâne velidir, bütün övgülerin yegâne merciidir."

A- "Yine Allah, O'dur ki, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar."

Yağmur, insanlar umutlarını kesmeden de yağdığı halde bu kaydın zikredilmesi, kâmil nimeti hatırlatmak içindir.

Yani insanlar umutlarını yağmurdan tamamen kestikten sonra da Allah,

yağmur yağdırıp onlari kuraklıktan kurtarır ve yağmurun bereket ve faydalarını dağda, ovada; bitkide, hayvanda her tarafa yayar. Yahut Allah, geniş rahmetini, zikredilenler öncelikle dâhil olmak üzere her tarafa yayar.

B- "Zaten o, yegâne velidir, bütün övgülerin yegâne merciidir."

Yani Allah, ihsan ile ve rahmetini yaymak suretiyle kullarına yegâne velilik edendir ve o, bundan dolayı hamd'e (övülmeye) yegâne layık olandır.

29
"Şu göklerin, bu yerin ve ikisinde üretip yaydığı dâbbe'nin (canlıların) yaratılışı da O'nun delillerindendir. O, dilediği zaman bunları bir araya getirmeye da Kadirdir."

A- "Şu göklerin, bu yerin ve ikisinde üretip yaydığı dâbbe'nin (canlıların) yaratılışı da O'nun delillerindendir."

Yani göklerin, yerin ve ikisinde bulunan canlıların bu hârikalıkları taşıyan halleriyle yaratılışları da, Allah'ın bariz delillerindendir. Zîrâ gökler ve yer, zâtları ve sıfatları itibarıyla, Allah'ın yüce sânlarına pek açık olarak delâlet etmektedir. Keza, ikisinde bulunan canlılar da öyledir.

Âyetteki dâbbe, canlı demektir, yahut yerde yürüyen canlı demektir. Buna göre gökler için de dâbbe'den söz edilmesinin izahı şudur: Mücavir iki şeye mahsus olan bir şey, her ikisine de isnâd edilebilir. Nitekim "O iki denizden inci ve mercan çıkar."

(Rahman 22) âyetındeki ifâde de bu kabildendir. Zîrâ inci ile mercan, ikisinden değil, tuzlu olan denizden çıkar.

Diğer bir izah olarak, meleklerin, uçmanın yanı sıra yürüyor olmaları da mümkündür. Buna göre melekler, yürümekle vasıflandırılmışlardır.

Yine muhtemeldir ki, Allah, yeryüzünde, yürüyen insanlar gibi, gökte de yürüyen canlılar yaratmıştır. Nitekim "Ve Allah, sizin bilmediklerinizi de yaratmıştır." (Nahl: 8) âyetinden de anlaşılmaktadır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Bu gök ile yer arasında olduğu gibi, yedinci semanını altında ve üstünde de bir deniz vardır. Sonra onun üstünde de sekiz tane erkek dağ keçisi misâli mahlûk vardır. Bunların dizinden tırnaklarına kadar olan uzunluk, yer ile gök arasındaki mesafe kadardır. Sonra onun üstünde de arş-ı azam vardır." 16

16 Ebû Dâvûd/Kitâbü's Sünnet, bab: 18. İbni Mâce/Mukaddıme, bab: 13. Ahmed b. Hanbel. Müsned: 1/206

B- "O, dilediği zaman bunları bir araya getirmeye da kadirdir."

Yani Allah, onları yeniden dirilttikten sonra muhasebe için onları mahşer yerine toplamaya da kadirdir.

30
"Size çarpan her hangi bir musibet, kendi ellerinizle işlediklerinizin verimidir. Yine Allah çoğunu affeder."

Yani size çarpan her hangi bir musibet, o, sizin işlemiş olduğunuz günahlar sonucudur. Yine de Allah, günahların çoğunu affedip cezalarını vermez.

Bu âyet, mücrimlere mahsustur. Zîrâ mücrim olmayanlara çarpan musibetler, başka sebeplerden dolayıdır. Bu sebeplerden biri, masum kimsenin, uğradığı musibete sabır göstermesiyle büyük mükâfata eriştirilmesidir.

31
"Sız bu yeryüzünde Allah'ı aciz bırakamazsınız. Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur."

Yani sızın için hükmedilmiş musibetlerden kurtulmak için her nereye kaçsanız, ondan kurtulamaz siniz ve sizi koruyacak bir veliniz de yoktur ve musibeti sizden uzaklaştıracak bir yardımcınız da yoktur.

32
"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de, Allah'ın varlığının delillerindendir."

33
"Eğer Allah dilerse, rüzgârı durdımıverir de, yelkenli gemiler denizin üstünde kalakalırlar. Hiç şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için birçok ibret vardır."

Yani zikredilen gemilerin, ilâhî iradenin gereği olarak, denizin üstünde bazen akıp gitmelerinde ve bazen de hareketsiz kalmalarında, nefsini gereksiz şeylere yönelmekten alıkoyan ve bütün gayretini Allah'ın âyetlerini ve nimetlerini tefekkür yönünde harcayan kimseler için, yahut bütün kâmil mü'minler için, Allah'ın mezkûr yüce şânlarına delâlet eden birçok büyük ibretler vardır. Zîrâ îmânın yarısı sabır, yarısı da şükürdür.

34
"Yahut Allah, içindekilerin işledikleri günahlardan dolayı bu gemileri batırıverir. Ama birçoğunu da affedip kurtarır."

35
"Ve âyetlerimizle uğraşıp duranlar da, (azaptan) hiçbir kaçacak yer olmadığını bilsinler, diye..."

Bu cümle, mukadder bir illet (sebep) cümlesine atıftır. Yani onlardan intikam almak için ve bunu bilmeleri için onu yapmaktadır.

36
"İşte size verilen şey, yalnız dünya hayatının geçimliğidir.

Allah katında bulunanlar ise, îmân eden ve yalnız Allah'a güvenip dayanmakta olanlar için daha hayırlı ve hep kakçıdır."

Yani sizin rağbet gösterip uğrunda yarıştığınız nimetlerden size verilen şey, dünya hayatının geçindiği olup hayatınız boyunca ondan faydalanırsınız. Allah katındaki âhiret mükâfatı ise, daha hayırlıdır- çünkü faydası, üzüntü ve kederlerden hakstir - ve hep kalıcıdır; hiçbir zaman zail ve yok olmaz. Bu âhiret nimetleri de, başkaları için değil, sadece, îmân edip rablerine güvenip dayananlar içindir.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Hazret-i Ebû Bekir, malının tamamını sadaka olarak dağıtınca, bazı müslümanlar, onu ayıpladılar, işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

37
"Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınırlar; öfkelendikleri zaman da bağışlarlar."

Öfkelenme zamanında bağışlamak zor olduğu için, bu bağışlama zikre tahsis edilmiştir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, burada büyük günahtan murat, Allah'a ortak koşmaktır.

38
"Yine onlar, o kimselerdir ki, Rablerinin dâvetine İcabet ederler; namazı da kılarlar, onların işleri de aralarında meşveret ile görülür; kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah yolunda harcarlar."

Bu âyet ensar müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onları imâna davet buyurdu; onlar da, icabet ettiler. Bu müslümanlar, Hicret'ten önce de, sonra da çetin bir durumla karşı karşıya kaldıklarında toplanıp istişare ediyorlardı; birinin görüşüyle karar alıp hareket etmiyorlardı.

39
"Onlar, bir saldırıya uğradıkları zaman da, intikam alırlar."

Yani o müslümanlar, kendilerine saldıranlar karşısında zillete düşmeyi kabul etmeyip Allah'ın (celle celâlühü) meşru kıldığı şekilde onlardan intikam alırlar.

Müslümanlar, önemli faziletlerle vasıflandırıldıktan sonra burada da cesaretle vasıflandırılmaktadirlar. Bu, onların bağışlayıcı olmakla vasillandırılmalarıyla çelişmez; zîrâ her iki haslet de, yerine göre fazilettir ve yerine göre de zillettir, kötüdür. Nitekim âcizlere karşı, faziletli insanların kusurlarına karşı halimlik göstermek, övgüye şayandır; zorbaya karşı ve şerefsizlerin kabahatlerine karşı halimlik göstermek, ise, yergiye şayandır. Zira bu hilim (yumuşaklık), onları haksızlık yapmaya teşvik etmektedir. Nitekim bir şâir şöyle demektedir:

"İzâ ente ekremte'l kerîme melektehü

Ve in ente ekremte'l leîme temerredâ

Fe vad'u'n nedâ fi mevdn's seyfı bi'l ulâ

Mudırr'un ke vad'ı's seyfı fi mevdıi'n nedâ

/ Şerefli insana ikramda bulunduğun zaman, onu kazanmış olursun; Ama alçak insana ikram yaparsan, azgınlık gösterir. İşte bundan dolayı alicenaplık gösterip iyiliği kılıcın yerine koymak, Zararlı olur; tıpkı kılıcı, iyiliğin yerine koymak gibi."

40
"Bir kötülüğün cezası da, ona kadar olan bir kötülüktür. Fakat kim affeder ve barışırsa, işte onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphe yok ki. Allah, bütün zakimleri sevmez."

A- "Bir kötülüğün cezası da, ona kadar olan bir kötülüktür. Fakat kim affeder ve barışırsa, işte onun mükâfatı Allah'a aittir."

Bu âyet, saldırı karşısında intikam almak, her ne kadar haddi zâtında başkasına kötülük etmek ise de, güzel hasletlerden olduğunu beyân ederek kötülüğü başlatanın, aslında kendisi onu kendi nefsine yaptığına işaret etmektedir, Zîrâ zorunlu olarak eylemler, hayır ise hayır ve şer ise şer olarak, mutlaka karşılık gerektirmektedir.

Bu âyet, tecavüz ve haksızlığın da kesin olarak haram olduğuna dikkat çekmektedir.

Bununla beraber kim, "o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur." (Fussdet: 34) âyetinde belirtilen fedakârlığı göstererek kötülüğü başlatandan intikam almayıp buna göz yumarak affederse, onun mükâfatı Allah'a aittir.

Burada vaadin müphem olması, vaat edilen mükâfatın pek büyük ve bilinen ölçülerin haricinde olduğunu bildirmektedir.

B- "Şüphe yok ki Allah, bütün zâlimleri sevmez."

Yani Allah, başta haksızlık yapanı da, intikamda meşru sınırı aşanı da kesinlikle sevmez.

41
"Kim kendisine yapılan zulümden sonra hakkını alırsa, işte onun aleyhine bir muaheze yoktur."

Yani saldırı karşısında intikam alan kimseye, bir ceza da uygulanmaz ve ayıplama da yapdmaz.

42
"Aleyhte muaheze, ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız olarak zorbalık yapanlar içindir. İşte dayanılmaz bir azap onlarındır."

Aleyhte muaheze, ancak zarar vermeyi başlatan, yahut intikam almada meşru sınırı aşan ve yeryüzünde haksız olarak zorbalık ve bozgunculuk yapanlar içindir. Onların zulümleri ve saldırıları sebebiyle, dayamimaz bir azap onlarındır.

43
"Kim sabreder ve affederse, hiç şüphesiz bu, azmedilmeye değer büyük işlerdendir."

Yani kim, kendisine verilen ezaya sabredip kendisine zulmedenden intikam almayıp onu affederse ve onu Allah'a havale ederse, işte bu sabır ve bağışlama, azmedilmeye değer büyük işlerdendir.

Ancak bu af, daha önce de belirtildiği gibi, şerre yol açmayan, haller içindir.

44
"Allah, kimi şaşırtırsa, ondan sonra artık onun hiçbir velisi yoktur. Azabı gördükleri zaman, zâlimlerin: "Dönecek bir yol var mı?" dediklerini göreceksin."

A- "Allah, kimi şaşırtırsa, ondan sonra artık onun hiçbir velisi yoktur."

Yani Allah'ın, inÂyetinden mahrum bıraktığı kimseye yardım edecek hiçbir velisi olmaz.

B- "Azabı gördükleri zaman, zâlimlerin: "Dönecek bir yol var mı?" de diklerini göreceksin."

Daha önce de çok kez zikredildiği gibi, zâlimler, îmân edip sâlih ameller yapmak için dünyaya tekrar dönmek isteyeceklerdir.

Bu âyet ile bundan sonraki âyet hitabı, o görme imkânına sahip olan herkes içindir.

45
"Yine, onlar ateşe arzolunurlarken, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli, gizli baktıklarını göreceksin. İman etmiş olanlar da diyecekler ki: kıyamet günü bu hüsrana uğrayanlar, gerçekten, kendilerine ve ailelerine yazık etmişlerdir. Haberiniz olsun ki, zâlimler, kesinlikle temeli bir azaptadırlar."

A- "Yine, onlar ateşe, arzolunurlarken, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli, gizli baktıklarını göreceksin."

Yani Cehennem yaranı, Cehenneme arz olundukları zaman, idam mahkumunun, infazdan önce başını öne eğerek göz ucuyla gizli, gizli kılıca bakması gibi Cehenneme baktıklarını göreceksin.

B- "îman etmiş olanlar da diyecekler ki: kıyamet günü bu hüsrana uğrayanlar, gerçekten, kendilerine ve ailelerine yazık etmişlerdir. Haberiniz olsun ki, zâlimler, kesildikle temelli bir azaptadırlar."

Eğer "Kıyamet günü" zarfı, hüsrana uğramanın zarfı ise, mü'minler, bunu dünyada söylerler, demektir. Eğer anılan zarf, "diyecekler" firknin zarfı ise, o takdirde mü'minler, kıyamet günü onları anılan halde gördüklerinde bunu söyleyecekler, demektir.

"Haberiniz olsun ki..." cümlesi, ya mü'minlerin kelâmına dâhildir; yahut doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olup onların kelâmını tasdik içindir.

46
"Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velileri de yoktur. Zaten Allah, kimi şaşırtırsa, artık onun için kurtuluşa çıkacak hiçbir yol yoktur."

Yani o Cehennem ehlinin, dünyada umdukları gibi, o gün azabı onlardan kaldıracak yardımcıları da olmayacaktır.

47
"Allah katından, geri çevrilmesi, imkânsız olan bir gün gelmeden önce Rabbinizin emrine icabet edin. O gün sizin için hiçbir sığmak yoktur; itiraz da edemezsiniz."

Yani Allah, hükmettikten sonra onu artık geri çevirmeyeceği bir gün gelmeden önce, yahut Allah'tan, geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün gelmeden önce, Rabbiniz, peygamberlerin lisanıyla sizi imâna çağırdığında emrine icabet edin. O gün geldiğinde artık sizin için sığınacak bir sığınak da yoktur ve işlediklerinize itiraz da edemezsiniz. Çünkü hepsi sizin amel defterlerinizde yazılıdır ve bedeninizin uzuvları da onlara şahitlik edeceklerdir.

48
"Ey Resûlüm! Yine de yüz çevirirlerse, artık Biz, seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece tebliğdir. Kadar Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdık mı, onunla şımarır; ama kendi elleriyle yapakları yüzünden onlara bir kötülük çarptı mı, işte o zaman insan pek nankördür."

Yani ey Resûlüm! Eğer onlar yine de senin dâvetine icabet etmeyip kendilerini çağırdığın hakikatlerden yüz çevirirlerse, artık Biz seni onların üzerine murakıp ve muhasip olarak göndermedik. Sana düşen sadece tebliğdir ve sen onu da yaptın. Kadar Biz insana, sağlık, zenginlik ve güvenlik gibi bir nimet tattırdık mı, onunla şımarır; ama kendi elleriyle yaptıkları yüzünden hastalık, yoksulluk ve korku gibi bir bela onlara çarptı mı, işte o zaman insan çok nankörlük gösterir; nimetleri tamamen unutur; hep belayı hatırlar; onu çok abartır, onun sebebini hiç düşünmez, aksine kendisi ona müstahak olmadan bu belanın ona çarptığını iddia eder.

Bu haslet, mücrimlerin özelliklerinden olduğu halde, bütün insanlara isnâd edilmiş, çünkü bu nankörlük, insan fertleri arasında pek yaygındır.

49
"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız Allah'ındır.

O, dilediğini yaratır; dilediğine kız çocuklar, dilediğine de erkek çocuklar lütfeder."

Yani Allah, göklerin ve yerin yegâne hükümranı olmasının gereği olarak, her ikisinde de dilediği gibi tasarruf eder ve ez cümle mineden ve musibetleri de dilediği gibi taksim eder. O, senin bilip bilmediklerinden dilediğini yaratır; dilediğine kız çocuklar, dilediğine de erkek çocuklar bağışlar ve hiçbir gücün bunda hiçbir etkisi olamaz.

50
"Yahut onları hem erkek, hem de kız çocuklar olarak çift verir; dilediği kimseleri de kısır kılar. Çünkü o, gerçekten alimdir, kadirdir."

A- "Yahut onları hem erkek, hem de kız çocuklar olarak çift verir; dilediği kimseleri de kısır kılar."

Tefsir âlimleri derler ki; çocukların çift olarak verilmesi, kadının, önce erkek çocuk, sonra da kız çocuk doğurması; yahut önce kız çocuk, sonra da erkek çocuk doğurması veyahut da erkek ve kız çocukları ikiz olarak doğurmasidır.

Yani Allah, çocuklar hakkında kullarının hallerini, yüce iradesinin gereği olarak değişik kılmıştır: bazılarına erkek veya kız çocuklardan yalnız bir sınıf verir; bazılarına da her iki sınıfı da verir ve diğer bazılarını da kısır kılar.

Âyette (âyet: 49), önce kız çocukların zikredilmesi, belki de neslin çoğaltılması için onların erkek çocuklardan çok olmalarından dolayıdır. Yahut âyetin siyakı, olan, insanların istedikleri değil, fakat Allah'ın dilediklerideir. Ve kız çocuklar konusunda da böyledir. Yahut da burada kelâmın konusu, beladır ve cahiliyye Arapları da, kız çocukları en büyük belâ sayarlardı. Yahut da, kız babalarının gönüllerini hoş tutmak içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada kastedilen, peygamberlerin hallerini beyân etmektir. Nitekim Allah (celle celâlühü), Şuayb peygamber ile Lût peygambere kız çocuklar vermiş; İbrâhîm peygambere erkek çocuklar vermiş; Peygamberimize ise hem erkek çocuklar, hem de kız çocuklar vermiş; Yahya peygamber ile İsâ peygamberi (aleyhisselâm) de çocuksuz kılmıştır.

B- "Çünkü o, gerçekten ahmdir, kadirdir."

Allah'ın ilim ve kudreti sonsuzdur. İşte bundan dolayı o, hikmet ve maslahatı olanı yaratır.

51
"Allah'ın, vahiyden, yahut bir perde arkasından ve yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahiy etmesinden başka bir insanla konuşması olamaz. Çünkü o, aliyy'dir (pek yücedir), hakimdir."

A- "Allah'ın, vahiyden, yahut bir perde arkasından ve yahut bir elçi gönderip de izniyle dilediğini vahiy etmesinden başka bir insanla konuşması olamaz."

Bu vahiy, ilhamı ve kalbe atılmayı da kapsamaktadır. Nitekim Hazret-i Mûsâ'nın annesine vahiy edilmesi ile Hazret-i İbrâhîm'e oğlunu kurban etmesinin vahiy edilmesi bu kabildendir.

Mücâhid'den rivâyet olunuyor ki, Allah (celle celâlühü), Zebur'u Hazret-i Davud'un kalbine vahiy buyurmuştur.

Allah'ın (celle celâlühü) konuşmasının diğer bir kısmı da, muhataba görünmeden kelâmını bazı cisimlerde yaratıp muhataba duyurmasıdır. İşte burada ifâde edilen perde arkasından konuşması budur. Bu, Allah'ın hâlini, kendisini göstermeden perde arkasından bazı has adamlarıyla konuşan hükümdarların hali ile temsil kabilindendir ki, bunda da, muhataplar, hükümdarların seslerini duyuyor, fakat şahıslarını görmüyor. İşte Allah'ın, Mûsâ peygamberle ve meleklerle konuşması bu kabildendir.

Allah'ın konuşmasının bir diğer kısmı da, melek vasıtasıyla konuşmasıdır. İşte âyetteki "Veyahut bir elçi gönderip de..." bunu anlatmaktadır. Yani Allah, bir melek gönderir de, o melek de, Allah'ın müyesser

kılmasiyla o beşer peygambere Allah'ın dilediği vahyi ulaştırır. İşte Allah ile peygamberler arasında genel zamanlarda cereyan eden kelâm, bu vahiy kabilindendir.

Rivâyet olunuyor ki, Yahudiler, Peygamberimize dediler ki: "Eğer sen peygamber isen, Mûsâ, Allah'ı görerek onunla konuştuğu gibi, sen de niçin Allah'ı görerek onunla konuşmuyorsun? Sen bunu yapmadıkça Biz kesinlikle sana îmân etmeyeceğiz!" Peygamberimiz de onlara dedi ki: "Hayır! Mûsâ, Allah'ı görmedi!" işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Muhammed'in, Rabbini gördüğünü iddia eden kimse, Allah'a çok büyük bir iftirada bulunmuş olur." Sonra Hazret-i Âişe: "Siz Rabbinizin şu kelâmını hiç duymadınız mı?" deyip bu Âyet-i Kerimeyi okudu.

B- "Çünkü o, aliyy'dir (pek yücedir), hakimdir."

Yani Allah, mahlûkların sifatlarindan münezzehtir; bu zikredilen vecihler dışında kendisi ile insanlar arasında iki taraflı konuşma cereyan etmez. Ve o, hakimdir; bütün işlerini hikmet prensiplerine göre gerçekleştirir. Böylece Allah, bazen vasıta ile konuşur ve bazen de vasıtasız olarak konuşur. Vasıtasız olarak konuşurken de ya ilham yoluyla konuşur, yahut hitap yoluyla konuşur.

52
"İşte böylece sana da emrimizle bir ruh (Kur'ân'ı) vahiy eyledik. Sen önceleri kitap nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat Biz onu (ruhu), kullarımızdan dilediğimizi onunla hidâyete eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Hiç şüphesiz sen de dosdoğru bir yolu göstermektesin."

A- "İşte böylece sana da emrimizle bir ruh (Kur'âni) vahiy eyledik. Sen önceleri kitap nedir, îmân nedir bilmezdin."

Yani işte o eski hârika vahiylerimiz gibi sana da emrimizle, beden için ruh ne ise, kalpler için o kadar hayatî bir ihtiyaç olan Kur'ân'ı vahiy ettik. Zîrâ Kur'ân, kalplere ebedî bir hayat vermektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki ruh, Hazret-i Cebrâîl'dir. Cebrâil'in vahiy edilmesi, vahiy ile Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmesidir.

B- "Sen önceleri kitap nedir, îmân nedir bilmezdin."

Yani sen, vahiyden önce Kitabın ne olduğunu ve Kitabın içinde akıl ile bilinmeyen tafsilatlara îmân etmenin ne olduğunu bilmiyordun. Yoksa bu îmân, yalnız akıl ve tefekkür ile bilinen îmân değildir. Çünkü Peygamberimizin vahiyden önce de bu îmânı bildiği şüphe götürmez kesin bir hakikattir.

C- "Fakat Biz onu (ruhu), kullarımızdan dilediğimizi onunla hidâyete eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Hiç şüphesiz sen de dosdoğru bir yolu göstermektesin."

Burada Allah'ın dilediği kullarından murat, daha önce de bir çok kez belirtildiği gibi, tercihini hidâyet yönünde kullanan bahtiyar kullardır.

Dosdoğru yol da, İslam ile diğer şeriatler ve hükümlerdir.

53
"O yol, bütün göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Haberiniz olsun ki, bütün işler sonunda ancak Allah'a döner."

A- "O yol, bütün göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur."

Yolun, İsm-i Celile izafe edilmesi ve sonra da Allah'ın, "Bütün göklerin, .." cümlesiyle vasıflandırılması, o yolun şânını tazim, istikâmetini takrir ve takip edilmesinin zorunluluğunu teldd etmek içindir. Çünkü kâinattaki

bütün varlıkların, yaratılış, mülkiyet ve tasarruf olarak Allah'ın olması, o yolun dosdoğru olduğunu en iyi şekilde gerektirmektedir.

B- "Haberiniz olsun ki, bütün işler sonunda ancak Allah'a döner."

Yani bütün göklerdeki ve yerdeki bütün işler, başkasına değil, yalnız Allah'a döner.

Bu kelâmın, dosdoğru yola hidâyet bulanlar için mükâfat vaadi ve o yoldan sapanlar için de ceza vaadi olduğu apaçıktır.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Şûra sûresini okursa, meleklerin, kendileri için duâ edip mağfiret ve rahmet diledikleri zümreye dâhil olur."

ZUHRUF SÛRESİ

Bu sûre, Mekke'de inmiş; 89 âyettir.

1
"Hâ. Mîm."

Bunun tefsiri de, Yâ Sîn tefsiri gibidir. Şu farkla ki, bu, isim kabul edildiği takdirde, kimilerinin dediği gibi sûrenin değil, Kur'ânin ismi kabul edilir. Çünkü sûrenin ismi olması, nazmı kerimin mükemmeliyetine halel getirir. (Zîrâ başka hâ-mimler de vardır.)

2
Bak. Âyet 3.

3
"Bu apaçık Kitaba Yemin olsun ki, aklınızı kullarlasınız diye Biz, onu, hakikaten Arapça bir Kur'ân kılmışızdır."

Kur'ân'ın apaçık olması, ilk aşamada kendilerine indirildiği kabul edilen Araplar içindir; çünkü onların lügati ve üslupları iledir.

Yahut Kur'ân, hidâyet yolunu dalâlet yolarından ayrı ve apaçık göstermekte ve diyanet konusunda ihtiyaç duyulan her şeyi apaçık bildirmektedir.

Kur'ân'ın tahkik ve tekidi için de onun Arapça olması gerekirdi; çünkü ancak Arapça olmasıyla, onların islam'ına önem verildiği bildirilmiş olur; onlara verilen bu nimet tam olur ve özürleri tamamen kaldırılmış olur.

Yani Biz, o Kitabı Arapça bir Kur'ân kıldık kı, onu anlayasınız; içindeki hârika nazmı ve üstün mânâyı idrâk edesiniz; onun, beşer gücünün üstünde olduğunu ifâde eden delillerini ve bilgilerini ihtiva ettiğine vâkıf olasınız; bu nimetin hakkını takdir edesiniz ve özürleriniz tamamen kesilsin.

4
"Ve muhakkak ki o, katımızdaki ana kitapta (levh-ı mahfuz'da) mevcuttur. Elbette ki o çok yücedir; hakimdir (hikmet doludur)."

Levh-ı Mahfûz'a, "Ana Kitap" denilmektedir; çünkü o, bütün Semavî Kitapların askdir.

Kuban'ın, hakîm olması, hikmetlerle dolu olması veya muhkem bulunmasıdır.

5
"Siz, haddi aşan bir kavimsiniz diye artık sizi Kur'ân'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"

Bu âyet bize bildiriyor ki, tamamen küfür ve dalâlete batmış olan o müşriklerin Kur'ân'la uyarılmalarında, Kur'ân'ın onların tepesine inip peşlerini bırakmamasında büyük bir dahî hikmet vardır.

Yani ey müşrikler! Sizin, haddi aşan, küfür ve dalâlete tamamen batmış bir kavım olmanız, sizin küfür ve dalâlet üzere ölüp de ebedî azaba duçar olmanız için uyarısız ve öğütsüz olarak kendi halinize bırakılmanızı haklı kıldığı halde, rahmetimiz pek geniş olduğundan dolayı Biz, bunu yapmıyoruz; aksine Resûl-i Emin göndererek ve apaçık kitap indirerek sizi hakka davet ediyoruz.

6

"Daha önceki milletlere de nice peygamberler göndermişizdir."

7
"Onlar, kendilerine gelen, her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı."

Bu kelâm, mâkabk için bir izah olup eski milletlerin azgın ve aşkın olmalarının, Allah'ın onlara peygamberler göndermesine engel olmadığını beyân etmektedir. Yine bu kelâm, kavminin istihza etmesinden dolayı Peygamberimizi teselli etmektedir.

8
"Biz de, kuvvetçe bunlardan daha çetin olan milletleri helâk etmişizdir. Zaten o eskilerin misalleri (kıssaları) âyetlerimizde geçmiştir."

Bu, eski milletlerin başına gelenlerle müşrikleri tehdit etmektir. Eskilerin daha güçlü olmakla vasıflandırılmaları, onların hükmünü bunlara haydi haydi ispat etmek içindir.

O eski milletlerin masal gibi olan kıssaları, Kur'ân'da birçok kez geçmiştir.

9
"Yemin olsun ki, sen kendilerine: "Bütün gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Onları hiç şüphesiz azîz ve alîm olan Allah yarattı" diyeceklerdir."

Yani onlara bunu sorduğun takdirde onlar da, göklerin ve yerin yaratılmasını, hakikatte ve haddi zâtında şânı bu esvapta olan Allah'a isnâd edecekler; yoksa onlar da, Allah'ı bu vasıflarla ifâde edecekler, demek değildir.

Delil beyânında bu yolun tercih edilmesi, zımnen şu hakikati, bildirmek içindir: Allah'ın, zikredilen yüce sıfatlarla, fiillerle ve bunları gerektiren tekrar diriltme ve uhrevî ceza, şüphe götürmeyen apaçık gerçeklerdir ve onlar, kabul etsinler veya etmesinler, hüccet, onların aleyhine sabittir.

Âyetteki sözlerin, aynen müşriklerin sözleri olması da mümkündür.

10
"O, şu yeryüzünü size beşik kılmış ve istenilen yere yarasınız diye orada size yollar da meydana getirmiştir."

Yani sizin yeryüzünde istikrar bulmanız için Allah, yeryüzünü sizin için yaymış ve seferlerinizde istediğiniz yerlere varmanız için, yahut tefekkürle, aslî maksat olan tevhide erişmeniz için orada size yollar, deliller de meydana getirmiştir.

11
"Allah, O'dur ki, gökten ölçüşünce su indirmiştir. İşte Biz, onunla ölü bir memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece mezarlarınızdan çıkarılacaksınız."

Yani Allah, hikmetler ve maslahatlar üzerine binâ edilmiş olan yüce iradesinin gerektirdiği ölçüde su indirmiştir. İşte Biz, o su ile, nemâ ve nebatattan tamamen boş olan bir memlekete hayat veririz.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Yine Allah, O'dur ki, bütün çiftleri yaratmıştır. Sırtlarına binmeniz ve sonra üzerlerine yerleşince de Rabbinizin nimetini anmanız ve: "Bunu bizim hizmetimize veren zâtı yüceleriz; yoksa biz buna güç yetiremezdik ve kadar biz, mutlaka Rabbimize döneceğiz" demeniz için size gemiden ve hayvanlardan binmekte olduğunuz şeyleri var etmiştir. Yoksa biz buna güç yetiremezdik. Kadar biz, mutlaka Rabbimize döneceğiz."

A- "Yine Allah (celle celâlühü), O'dur ki, bütün çiftleri yaratmıştır."

Burada çiftler, yaratılmışların sınıfları demektir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre ise, bu çiftler, tatk, ekşi, beyaz, siyah ve erkek, dişi gibi çeşitlerdir.

Deniliyor ki, Allah'tan (celle celâlühü) başka her şey, çift yaratılmıştır: Alt, üst; sağ, sol vs. gibi.

B- "Sırtlarına binmeniz ve sonra üzerlerine yerleşince, de Rabbinizin nimetini anmanız ve: "Bunu bizim hizmetimize veren zâtı yüceleriz; yoksa biz buna güç yetiremezdik ve kadar biz, mutlaka Rabbimize döneceğiz" de meniz için size gemiden ve hayvanlardan binmekte olduğunuz şeyleri var etmiştir."

Yani gemiye ve binek hayvanlarının sırtına binip yerleştiğinizde Rabbinizin nimetini önce kalbinizle anıp bunun büyüklüğünü düşünüp itiraf ettikten sonra bundan dolayı dilinizle de hamdederek ve taaccübünüzü ifâde ederek bunu demeniz için...

Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), ayağını üzengiye, koyduğu zaman "Bismillah!" derdi. Hayvanın sırtına yerleşince de şunu okurdu: "El-hamdü U'llahi alâ külli hal. Sübhane'llezi sehhare İenâ hazâ ve mâ künnâ lehü mukrinîn ve innâ ilâ rabbinâ le münkalibûn / Her halü kârda Allah'a hamdolsun! Bunu bizim hizmetimize veren Allah'ı yüceleriz; yoksa biz buna güç yetiremezdik ve doğmsu biz, mutlaka Rabbimize döneceğiz" 17

17 Ebû Dâvûd/Kitâbu'l Cihad, bab: 72, 74. Tirmizî/Kitâbu'd Deavât, bab: 46

C- "Yoksa biz buna güç yetiremezdik.

Bu cümle de, Allah'ın nimetini anmaya dâhildir. Zîrâ kendisine nimet bahşedilmiş olan kimse, nimet tahsilinden aczini itiraf etmeden, nimetin kadrini anlayamaz ve hakkını takdir edemez.

D- "Kadar biz, mutlaka Rabbimize döneceğiz.

Bu kelâm bize bildiriyor ki, binek hayvanına ve vasıtasına binen kimse, önündeki seferi ve ondan hareketle de büyük seferi, yani kıyamet günü Allah'a döneceği seferi hakkıyla düşünmeli, işlerini bu düşünce üzerine binâ etmeli ve yayıp yapmayacağı bütün işler için, o büyük sefere uygun olmayan bir şey aklına getirmemelidir. Bunun zorunlu bir sonucu olarak da, sefere çıkmak üzere hayvana, vasıtaya binmesi de, meşru bir gaye için olmakdir.

14
Ve Muhakkak biz, dönüp Rabbimize varacağız.”

15
"Böyle iken onlar, kullarından bir kısmını, O'ndan bir cüz' kıldılar. Hîç şüphesiz insan apaçık bir nankördür."

A- "Böyle iken onlar, kullarından bir kısmını, O'ndan bir cüz' kıldılar."

Burada çocuk, cüz' olarak ifâde edilmiş, çünkü bütün cihetlerden gerçekten vahid/tek olan zâtın cüz'ünün olması, ziyadesiyle imkânsızdır.

B- "Hiç şüphesiz insan apaçık bir nankördür."

İşte insanın bu apaçık nankörlüğünün sonucu olarak o müşrikler de, bu söylediklerini söylüyorlar. Biz, Allah'ın onların vasıflandırdıklarından tenzih ederiz.

16
"Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da, oğulları size mi seçti?"

Yani Allah, yarattığı iki sınıftan, size göre en değersiz olan (müslümanlara göre ise ikisi de eşit değerdedir) kızları kendisine aldı da, size göre en üstünü olan oğulları size mi seçti? Hele siz, Allah hakkında imkânsız olduğu, halde O'nun çocuk edindiğini, söylemek cüretini gösteriyorsunuz; bari hiç aklınız ve hayanız yok mu ki, Allah'ın, iki sınıfın (oğlan ve kızların) en hayırlısını ve üstününü size verip en değersizini de kendisine seçerek sizi kendisine tercih etmesi gibi akıl ve izan dışı bu büyük iddiada bulunmaya cüret gösteriyorsunuz?

17
"O müşriklerden biri, rahmân'a isnâd ettiği kız çocuğu ile müjdelendiği zaman, içi öfke ile dolarak, yüzü kapkara kesilir."

Bu kelâm, mâkabk için bir izah mahiyetindedir. Yani onlar, Allah'a kız çocuklar isnâd ettiler, oysa ki onlardan birine kız çocuğu müjdesi verildiği zaman, üzülür; içi gam ve kederle dolar ve bu kötü müjdenin etkisiyle yüzü kapkara kesilir.

18
"O süs içinde yetiştirilip davalarda delillerini anlatamayan kızlar mı Allah'a isnâd ediliyor?"

Yani süsler içinde yetiştirilmesi gereken, kendi işlerini görmekten âciz olan, genellikle her insanın karşılaştığı dâvalarda (sosyal meselelerden uzak olarak, kapalı bir hayat yaşamasından dolayı) aklı ve fikrî muhakemesi yeteri kadar gelişmeyip erkeklere oranla noksan ve zayıf kalmasından ötürü davasını anlatamayan ve hüccet ikâme edemeyen kızlar mı Allah'a isnâd ediliyor?

19
"Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır. Acaba onlar, meleklerin yaratılmasına şahit mi oldular? Onların bu şahitlikleri yazdacak ve bundan sorguya çekileceklerdir."

A- "Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır."

Bu kelâm, o müşriklerin mezkûr küfürlerinin, başka bir küfrü içerdiğini beyân ederek bundan dolayı onları uyarmaktadır. O küfür de şudur: onlar, Allah katında kulların en mükemmeli ve en şereflisi olan melekleri, (kendilerince) fikir olarak en noksan ve değer olarak en düşük saydıkları dişiler saymışlardır.

B- "Acaba onlar, meleklerin yaratılmasına şahit mi oldular?"

Yani Allah, melekleri yaratırken orada hazır bulunup da onların dişi olduklarına şâhıt oldular mı ki, meleklerin dişi olduklarına hükmediyorlar? Zîrâ bu gibi şeyler, ancak müşahede ile anlaşikr.

Bu kelâm, o müşrikleri cahil saymak ve tahkir etmek anlamını taşır.

C- "Onların bu şâhitlikleri yazılacak ve bundan sorguya çekileceklerdir."

Yani onların amel defterlerine bu şahitlikleri yazdacak ve kıyamet günü bundan sorguya çekileceklerdir.

20
"Ve dediler ki: "Rahman dileseydi, biz onlara tapmazdık."

Onların buna dâir hiç bilgileri yoktur. Onlar ancak yalan söylüyorlar."

Burada da, onların küfürlerinin başka bir çeşidi beyân edilmektedir. Yani onlar şunu da söylediler: "Rahman olan Allah, meleklere tapmamıza razı olmasaydı, biz onlara tapmazdık. "Onlar bu sözleriyle demek istiyorlardı ki, yaptıkları haktır; Allah katında razı olunan bir harekettir ve bunu ancak Allah'ın, kendilerinden istemesiyle yapıyorlar. Bununla beraber onlar, bunun çirkin olduğunu da itiraf etmiş oluyorlar.

Bu izaha göre âyette, müşriklerin bu sözlerinden dolayı zemmedilmiş olmaları, mu'tezile için delil teşkil etmez. {Mu'tezile'ye göre, kul, kendi fiillerini kendisi gerçekleştirir; dahî irade, müdâhıl değildir. }

Onların bâtıl kelâmının temek, şu iki mukaddime üzerine binâ edilmektedir: biri, o müşriklerin meleklere tapmaları Allah'ın dilemesiyledir. İkincisi de, bu, Allah katında hoşnutluğu mucip olmasını gerektirmektedir. Onlar, birinci mukaddimede hata etmişler; çünkü bilememişler ki, dilemek, iki taraftan birinde rıza (razılık) veya rızasızlık itibar edilmeden, mümkünlerden birini diğerine tercih etmekten ibarettir, işte bundan dolayıdır ki, "Onların buna dâir hiç bilgileri yoktur" denilmiştir. Yani onların, bunu söylemekten murat ettikleri konusunda hiç bilgileri yoktur; onların yaptıkları, Allah'ın rıza göstererek dilemesiyle değil, fakat mutlak dilemesiyledir. Bu, sayısız âyetlerde ifâde edilen bir hakikattir.

21
"Yoksa Biz kendilerine Kut'an'dan (yahut iddialarından) önce bir kitap verdik de, onlar ona mı yapışıyorlar?"

22
"Hayır! Onlar: "Biz gerçekten babalarımızı bir din üzerinde bulduk; biz de onların izinde gidiyoruz" dediler."

Yani onlar akli veya nakli bir hüccet getirmediler; aksine, kendileri gibi cahil olan babalarını taklid etmekten başka hiçbir dayanakları olmadığını itiraf ettiler.

23
"İşte böyle, senden önce de hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek, mutlaka oranın kodamanları: "Biz babalarımızı bir din üzerinde bulmuşuzdur; biz de onların izlerine uyarız" derlerdi."

Bu kelâm bildiriyor ki, insanlardaki, taklit dini, kadîm bir sapıklık olup eski milletlerin de taklitten başka dayanakları yoktu.

Âyette, kodamanların zikre tahsis edilmeleri, bize bildiriyor ki, onları tefekkürden alıkoyup taklide yönlendiren şey, nimetler içinde yaşamaları ve çalışmayı sevmeyip atıl kalmalarıdır.

24
"Peygamberleri dedi ki: "Ben, size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş sem, yine mi onların izinden gideceksiniz?" Onlar dediler ki: "Biz sizinle gönderilen şeyi kesinlikle inkâr ediyoruz."

Burada, eski milletlerin, gerekçe olarak, babalarını taklit et tiklerini söyledikten sonra uyarıcı her peygamber ile ümmeti arasında cereyan edenler hikâye edilmektedir.

25
"Biz de onlardan intikam aldık. Bak şimdi, o yalanlayanların encamı nice olmuştur!"

O halde ey Resûlüm! Sen de, kavminin yalanlamalarına aldırma!

26
"Bir zaman İbrâhîm, babasına ve kavmine demişti ki: "Ben sizin taptıklarınızdan kesinlikle uzağım."

Yani onlara Hazret-i İbrâhîm'i anlat ki, tamamen taklidin üstüne kapanmış olan babasından ve kavminden nasıl uzak olduğunu söylemiş ve delil yöntemine sarılmış ki, onlar da, delile dayanmakta onun yolunu tutsunlar, yahut eğer mutlaka taklitten kurtulamayacaklarsa, onu taklit etsinler. Zîrâ Hazret-i İbrâhîm, onların babalarının en şerefksidir.

27
"Ben, yalnız, beni yoktan var edene taparım. Çünkü o, mutlaka beni hidâyete erdirecektir."

Onlar, hem Allah'a, hem de putlara taptıkları için Hazret-i İbrâhîm "yalnız. .." demiştir.

Yani Allah, beni hidâyet üzere sabit kılacak. Yahut şu ana kadar eriştiğim hidâyetin fazlasını bana bahşedecektir.

28

"İbrâhîm, bu sözü, hakka dönerler umuduyla, kendisinden sonrakiler arasında payidar bir söz kılmıştı."

Yani Hazret-i İbrâhîm, bu sözleriyle ifâde ettiği tevhîd kelimesini zürriyetine de payidar bîr söz kılmıştı. Nitekim "İbrâhîm de, bunu oğullarına vasiyet etti; Yâkûb da..." (Bakara: 132) âyetinde de belirtildiği gibi, bunu zürriyetine vasiyet etmişti, işte bundan dolayıdır kı, Hazret-i İbrâhîm'in zürriyetinden her zaman Allah'ı tevhîd edenler bulunmaktadır.

Hakka dönerler umuduyla

Yani umulur ki, onlardan şirke düşenler, tevhîd ehli olanların duâsiyla hakka dönerler.

29
"Hayır! Ben, onları va babalarını kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye değin geçindirdim."

Yani Hazret-i İbrâhîm, onlardan şirke düşenler, tevhîd ehlinin duâsıyla hakka dönerler umuduyla tevhidi oğullarına vasiyet etti; fakat umduğu hâsıl olmadı. Yine de ben, onlardan Resülullah'ın muasırı olan bu Mekke halkını ve onların babalarını uzun süre nimetler içinde yaşattım. Onlar, bu mühlete aldandılar, şehvetlere daldılar ve tevhîd kelimesinden gafil kaldılar. Nihayet onlara Kur'ân ve peygamberliği büyük mucizelerle açık olan, yahut apaçık âyetlerle ve hüccetlerle tevhidi açıklayan bir peygamber gelinceye değin...

30
"Fakat kendilerine hak gelince, onlar: "Bu büyük bir sihirdir; biz onu kesinlikle tanımıyoruz" dediler."

Yani onları, içinde bulundukları gafletten uyandırmak ve tevhîde irşat etmek için kendilerine hak gelince, onların küfrü ve azgınlığı daha da arttı ve eski küfürlerine, hakka karşı inat göstermeyi ve ona ihanet etmeyi de ilâve ettiler. Nitekim: "Bu büyük bir sihirdir; biz onu kesinlikle tanımıyoruz" dediler.

31
"Yine dediler ki: "Bu Kur'ân, o iki şehirden büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"

Böylece onlar, Kur'ân'a sihir deyip onu inkâr ettikleri gibi, Resûlüllah't da küçümsediler. Yani bu Kur'ân, Mekke ile Taif şehirlerinden Velid b. Muğire el-Mahzûmî, Urve b. Mes'ud el-Sekafî, yahut Habib b. Ömer b. Umeyr el-Sekafî gibi, şân-şöhret ve servet sahibi büyük bir adama indirilmeli değil miydi? dediler.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre ise, onlar, bu sözleriyle, Utbe b. Rebia ve Kenane b. Abdi Yâ leyl'i kast ediyorlardı.

Onlar, Kur'ân'ın, Allah katından indirilmiş olduğunu kabul edip fakat anılan büyüklerine değil de, Resûlüllah'a inmesini çekemedikleri için bu ağır sözü söylemediler; fakat Kur'ân'ın, Allah katından olmadığına delil olarak bunu söylüyorlardı. Yani demek istiyorlardı ki, eğer bu Kur'ân, Allah katından olsaydı, bu büyük adamlardan birine inerdi. Zîrâ onların iddiasına göre, peygamberlik, yüksek bir mertebe olup ancak mal ve şân-şöhret bakımından mevkii yüksek olan bir kimse, ona lâyıktır. Onlar, peygamberliğin ruhanî bir mertebe olup ancak havas insanların himmetleri o mertebeye yükselebilir. Bu havas insanlar, temiz ruhlara sahip olan, kutsî kuvvetle desteklenen ve insanî faziletleri de hâiz bulunan çok erdemli şahsiyetlerdir. Dünya şatafatına sahip olup dünyevî zevklerden faydalananlar ise, peygamberlik rütbesine lâyık olmaktan bin derece uzak bulunuyorlar.

32
"Ey Resûlüm! Senin Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini Biz paylaştırmışızdır. Onların bir kısmını dereceler bakımından bir kısmına üstün kıldık ki, birbirlerine iş gördürsünler. Senin Rabbinin rahmeti, onların topladıklarından daha iyidir."

A- "Ey Resûlüm! Senin Rabbinin rahmetini onlar mı taksîm ediyorlar?"

Bu, inkârî bir istifham olup onların cehaletini bildirmekte ve onların tahakkümünden taaccüp ettirmektedir.

Bu rahmetten murat, peygamberliktir.

B- "Dünya hayatında onların geçimliklerim Biz paylaştırmışızdır."

Yani dünya hayatında onların geçimlerinin sebeplerini, hikmet ve maslahatlar üzerine binâ edilmiş olan irademiz gereğince taksîm etmişizdir. Biz bunu onlara bırakmadık; çünkü onun tedbirinden tamamen âciz olduklarını biliyoruz.

C- "Onların bir kısmını dereceler bakımından bir kısmına üstün kıldık ki, birbirlerine iş gördürsünler."

Yani rızıkta ve diğer geçim imkânlarında, hikmetimize uygun olarak, yakınlık ve uzaklık bakımından bir kısmını üstün küdık; kimisini güçsüz, kimisini güçlü; kimisini fakir, kimisin zengin; kimisini hizmetçi, kimisini efendi; kimisini, hâkim, kimisini de mahkum kıldık ki, bazıları, diğer bazısını işlerinde çalıştırsınlar; onlara işlerini gördürsünler; işlerinde onlara emirlerini dinletsinler ve böylece insanlar birlikte yaşasınlar ve karşılıklı olarak ihtiyaçlarını temin etsinler. Yoksa bu sınıflandırma, zenginin kemâlini ve yoksulun noksanını ifâde etmez. Biz dünya işlerinin tedbirini insanlara bırakmamışken, dünya işlerinden Ayyuk Yıldızı kadar yüksekte olan din işlerinin tedbirini onlara nasıl bırakırız! Peygamberlik meselesinden söz etmek, kimin bu hizmet için liyakatli olduğunu tayin ve takdir etmek hakkı, onlara nerden verilmiştir?

D- "Senin Rabbinin rahmeti, onların topladıklarından daha iyidir."

Yani peygamberlik ve ona bağlı olarak iki cihan saadeti, onların, fani dünyanın mallarından topladıkları şeylerden daha hayırlıdır.

33
"Eğer insanların, (kâfirlerin durumundan yanlış bir anlam çıkarıp) küfürde birleşmiş bir tek ümmet haline gelmeleri için bir teşvik gibi algılanmasaydı, (kâfirin dünyalığımn bir değeri olmadığını göstermek için) Rahman olan Allah'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık."

Bu âyet, din için kullanılmayan dünyalığın Allah katında bir değer taşımadığını beyân etmektedir. Yani kâfirlerin dünyalıkları o kadar değersizdir ki, eğer dünyalıkları seven insanların, kâfirlerin dünyalıklarım gördüklerinde, onlara imrenip de hepsinin küfürde birleşmelerine teşvik gibi anlaşılma tehlikesi olmasaydı, kâfirin dünyalığımn hiçbir önemi olmadığını göstermek için, onu bütün şatafatiyla mahlûkların en kötüsü ve âdisi olan kâfirlere verirdik; evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri bile gümüşten yapardık.

34
"Evlerinin, kapılarını ve üzerlerine yaslanacakları kanepeleri de gümüşten yapardık."

35
"Onlara bol miktarda altın ve ziynetler de verirdik. Bütün bunlar sadece dünya hayatinin aldatıcı nıetaindan başka bir şey değildir. Ahiret ise, Rabbinin katında takva sahipleri içindir."

Yani âhiret hayatı ve anlatmakla bitmeyen çeşitli nimederi, Rabbinin katında, küfür ve günahlardan sakınanlar içindir.

İşte bundan da anlaşılıyor ki, en büyük hayat, dünyada değil, âhirettedir.

36
"Kim, Rahman'ın zikrinden gafil olursa, Biz ona bir şeytan musallat ederiz. Artık o, onun için yanından hiç ayrılmayan bir arkadaştır."

Rahmanin zikri, Kur’ân'dır. Onun Allah'ın Rahman ismine izafe edilmesi, âlemlere rahmet olarak indiğini bildirmektedir.

Yani kim, dünya hayatının şatafatiyla fazla meşgul olmasından ve fani dünyanın zevk ve şehvetlerine tamamen dalmasından dolayı Kur’ân'dan yüz çevirirse, ona bir şeytan musallat ederiz. Artık o şeytan, onun için yanından hiç ayrılmayan ve her zaman kendisine, vesvese verip onu azdırmaya çalışan bir arkadaşıdır.

37
"Şüphe yok ki o şeytanlar, onları mutlaka doğru yoldan çıkarırlar, Onlar ise, şeytanları (yahut kendilerini) gerçekten doğru yolda sanırlar."

Yani onlar şeytanları doğru yolda sandıkları için onlara uymaktadırlar. Yahut kendilerini doğru yolda sanırlar. Zîrâ şeytanların doğru yolda olduklarına inanmaları, kendilerinin de doğru yolda olduklarına inanmalarını gerektirmektedir. Çünkü yolları birdir.

38
"Nihayet o şeytan dostu Bize gelince, arkadaşına: "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der."

Yani "Keşke dünyada birbirimizden bu kadar uzak olsaydık; birbirirnizi hiç görmeseydik!" der.

39
"Bugün pişmanlık size asla fayda vermeyecek. Çünkü zulmettiniz. Siz kesinlikle bu azapta ortaksınız."

Burada, o zaman kınama ve tahkir olarak Allah tarafından kendilerine söylenecek olanlar hikâye edilmektedir.

Yani kıyamet günü, onlardan uzak kalmak temenniniz, size asla fayda vermeyecektir; çünkü siz dünyada küfür ve günahlarda onlara uymakla kendi nefsinize zulmettiniz; sizin bu zulmünüz de, sizce de, bütün insanlarca da anlaşılmıştır. Siz dünyada azap sebebinde ortak olduğunuz gibi, şimdi de sız ve o arkadaşlarınız azapta ortak olmaksınız.

40
"Ey Resûlüm! Sağırlara sen mi işittireceksin; yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları sen mi hidâyete erdireceksin?"

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kavmini İslam'a çağırmak hizmetinde aşırı çaba harcıyordu. Onlar ise, gördükleri peygamberliğin kanıtları ve dinledikleri Kur’ânin apaçık mucizeleri karşısında azginlıkları ve körlükleri daha da artıyordu.

Bu kelâm, Peygamberimizin İslam'a davet hizmetinde bu kadar kendisini harap edercesine çalışmasını onaylamayip bunun hayret verici olduğunu bildirmekte, onlar, küfür ve dalâlette böyle talim ederken ve körlüklerine bîr de sağırlık eklenmişken, Peygamberimizin onlarin hidâyetine muktedir olamayacağını beyân etmekte ve ancak Allah'ın onları icbar etmek suretiyle buna muktedir olduğuna işaret etmektedir.

41
"Biz (azabımızı görmezden önce) seni (öbür âleme) götüreceksek de, yine mutlaka onlardan intikam alacağız."

Yani ey Resûlüm! Eğer Biz, onların azabını sana gösterip senin ve mü’minlerin yüreğini soğutmadan canını alırsak, yine mutlaka dünyada ve âhirette onlardan intikam alacağız.

42
"Yahut onlara vaat ettiğimizi sana mutlaka göstereceğiz. Çünkü şüphe yok ki, Biz onlara karşı muktediriz."

Yani yahut onlara vaat ettiğimiz azabı sana göstermek isteriz. Zîrâ Biz onlara karşı her bakımdan muktediriz; onlar Bizim hükümranlığımızdan ve kahrımızdan asla kurtulamazlar.

Nitekim Allah (celle celâlühü), bunu Bedir savaşında Peygamberimize gösterdi.

43

"Öyleyse sen, sana vahyohmanlara sımsıkı sarıl. Çünkü şüphesiz sen dosdoğru bir yoldasın.."

Yani Biz sana vaat ettiklerimizi dünyada da gerçekleştirsek, âhiret gününe de ertelesek, sen, sana vahiy edilen âyet ve şeriatlere sımsıkı sarıl. Çünkü şüphesiz sen dosdoğru bir yoldasın.

44
"Hiç kuşku yok ki Kur'ân, senin için de, kavmin için de pek büyük bir şereftir. Ve hepiniz ondan sorumlu tutulacaksınız."

Yani hepiniz, kıyamet günü Kur'ân'dan ve onun hukukunu gözetip gözetmemekten sorumlu tutulacaksınız.

45
"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize (ümmetlerine) sor! Rahman olan Allah'tan başka tapılacak ilâhlar meydana getirmiş miyiz?"

Yani senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin ümmetlerine ve din âlimlerine sor!

Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Senden önce kitap okuyanlara sor!" (Yûnus: 94)

Bu mecazî ifâdenin (peygamberlerimize sor) kullanılması, sual konusu olan şeyler, onların ümmetlerinin ve din âlimlerinin, uydurdukları şeyler olmayıp fakat peygamberlerin bizzat ifâde ettikleri şeyler olduğuna dikkat çekmek içindir.

Ferrâ diyor ki: "Onların ümmetleri ve din âlimleri de, sual konusu şeyleri peygamberlerin kitaplarından haber veriyorlardı. Bu itibarla onlara sormak,

peygamberlere sormak gibidir."

Yani onlara sorun bakalım, Biz geçmişte putlara tapılmaya hiç hükmetmiş miyiz? Eskilerin her hangi bir dininde Bizim tarafımızdan putperestlik onlara gelmiş inidir?

Bundan maksat, peygamberlerin icmaı ile tevhide delil getirmek ve tevhîd inancının, Peygamberimizin icat ettiği bir inanç olmadığına, dolayısıyla yalanlanmasının ve ona karşı düşmanlık beslenmesinin tamamen haksız olduğuna dikkat çekmektir.

46
"Yemin olsun ki, Biz Mûsa'yı âyetlerimizle Fir'avun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de, Mûsâ: "Ben gerçekten âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti."

Bundan önce bütün peygamberlerin, tevhîd itikadı konusunda müttefik olduklarına işaret edildikten sonra burada da, Hazret-i Mûsâ kıssasının anlatılmasından, Resûlüllah'ın tesellisi kastedilmekte ve Hazret-i Mûsa'nın da tevhide davet etmesi delil gösterilmektedir.

47
"Nihayet âyetlerimizi onlara getirince, o âyetlerimize gülmeğe başlamışlardır."

Yani onlar, âyetlerimizi görür görmez, hiç onları tefekkür etmeden hemen onlarla alay etmeye başladılar.

48
"Onlara gösterdiğimiz her bir mucize, mutlaka diğerinden daha büyüktü. Küfürden doğru yola dönsünler diye onları azap ile yakaladık."

A- "Onlara göstediğimiz her bir mucize, mutlaka diğerinden daha büyüktü."

Yani onlara gösterdiğimiz her bir mucize, icaz mertebelerinin zirvesinde idi. Öyle ki, o mucizeyi gören, kendisiyle kıyaslanacak mucizelerin en büyüğü olduğunu sanırdı.

Bundan murat, mucizelerin hiç birinde bir kusur mülahaza etmeden hepsinin son derece büyük olduklarını belirtmektir.

Yahut onlara gösterdiğimiz her bir mucizenin özel bir icaz yönü olup o yönüyle diğerlerinden büyüktü.

B- "Küfürden doğru yola dönsünler diye onları azap ile yakaladık."

Yani Hazret-i Mûsa'nın kavmi, içinde bulundukları küfürden doğru yola dönsünler diye onları kıtlık, tufan, (sel baskınları), çekirge felaketleri gibi azaplara duçar ettik.

49
"Dediler ki: ey sihirbaz! Sana verdiği ahde göre Bizim için Rabbine duâ et; çünkü Biz hiç şüphesiz hidâyete geleceğiz."

O gibi hallerde. Hazret-i Mûsa'ya böyle seslenmeleri, aşırı azgınlıklarından ve hamakatlarından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, uzman âlimlere sihirbaz diyorlardı. Çünkü onlar sihir ilmine çok büyük önem veriyorlardı.

Yani ey Mûsâ! Sana verdiği peygamberlik ahdine göre, yahut duanı kabul etmek ahdine göre, yahut hidâyete gelenden azabı kaldırmak ahdine göre, yahut sana verdiği ve senin de yerine getirdiğin îmân ve itaat ahdine göre Bizim için Rabbine duâ et; çünkü senin duanla azabı bizden kaldırdığı takdirde biz hiç şüphesiz îmân edeceğiz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yemin olsun ki, azabı bizden kaldırdığın takdirde biz mutlak ve muhakkak sana îmân edeceğiz." (A'raf: 134)

50
"Nihayet Biz azabı onlardan kaldırınca, hemen sözlerinden dönüverdiler."

51
"Fir’avun, kavmine seslenip dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümranlığı ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?"

Yani Hazret-i Mûsa'nın duâsiyla onlardan azap kalktıktan sonra Fir’avun, kavminin îmân etmesi korkusuyla, bizzat veya münadisi (tellâlı) vasıtasıyla, toplanan kavmine ve meskûn yerlerde bunu söyledi.

Irmaklardan murat, büyük Nil nehrini meydana getiren ırmaklardır ki, bunların başkcaları şu dört ırmaktır: Mülk, Tolun ırmağı, Dimyat ırmağı, Tenis ırmağı.

Altımdan akıp giden şu ırmaklar: Yani saraylarım altından, yahut buyruğumla akıp giden ırmaklar.

Diğer bir görüşe göre, tahtimin altından akıp giden. Çünkü Fir’avun'un tahtı çok yüksek, idi.

Bir diğer görüşe göre, benim önümdeki bağ ve bahçelerimde akıp giden...

Fir’avun'un: "Hâlâ görmüyor musunuz?" sözünden muradı, muazzam hükümdarlığını ifâde etmektir.

52
"Yoksa ben, kendisi bir âciz ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?"

Yani ben, bu hükümdârlığimla ve geniş imkânlarımla, bu âciz, hakir ve neredeyse konuşamayacak durumda bulunan Mûsa'dan daha hayırlı değd miyim?

Fir’avun, bu sözleriyle Hazret-i Mûsa'ya iftira ederek daha önce dilinde bulunan pelteklikten dolayı onu halkın gözünden düşürmek istemişti. Zîrâ bu pelteklik, sonra Hazret-i Mûsa'nın dilinden gitmişti. Nitekim bu konuda

bir âyette şöyle denilmektedir: "Senin dileğin (dilindeki peltekliğin gitmesiyle ilgili dileğin) verilmiştir. " (Tâ-Hâ: 36)

53
"Öyleyse ona altın bilezikler verilmeli veya onunla beraber yardımcı melekler gelmeli değil miydi?"

Yani eğer Mûsâ (aleyhisselâm), peygamberlik iddiasında doğru ise, ona hükümdarlık nişanları verilmek değil miydi?

Zîrâ onlar, bir adamı reis yaptıkları zaman, ona altın bilezikler ve altın kemer takıyorlardı.

54
"Böylece Fir’avun, kavmini enayi yerine koydu; onlar da kendisine boyun eğdiler. Kadar onlar yoldan çıkmış insanlardı."

İşte bundan dolayı Fir’avun kavmi., o sapkın ve azgına hemen itaat ettiler.

55
"Bu suretle Bizi öfkelendirince, Biz de onlardan intikam aldık; hepsini suda boğduk."

56
"İşte böylece onları, sonrakiler için selef ve ibret misâli kıldık."

Yani Biz, böylece Fir’avun’un kavmini, kendilerinden sonra gelecek kâfirler için örnek kıldık; sonraki kavimler de, onların uğradıkları azabı gerektirecek onların yolundan gidecekler. Ve onları sonrakiler için öğüt kıldık; yahut mesel gibi acayip bir kıssa kıldık; halk arasında: "Sizin misâliniz de, Fir’avun kavminin misâlidir" denilmektedir.

57
"Ey Resûlüm! Meryem oğlu, bir misâl olarak anlatılınca, senin kavmin, hemen sevinç çığlıkları atıyorlar."

Bu misâli veren Ibnü'z Zeb'arî denilen müşriklerin şâiridir. Bu şahıs, "Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptığımz şeyler, Cehennem yakıtısınız." âyeti hakkında Peygamberimizle tartışmaya girdi ve: "Bu, yalnız bizim ve ilâhlarımız için mi, yoksa bütün ümmetler için de geçerli mi?" diye sordu. Peygamberimiz de: "Bu, sizin ve ilâhlarınız için de ve bütün ümmetler için de geçerlidir" buyurdu. O zaman lânetli Ibnü'z Zeb'arî: "Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki, seni mağlup ettim; pek iyi, Hıristiyanlar, Mesih'e tapmıyorlar mı ve Yahudiler de, ’Uzeyir'e tapmıyorlar mı ve Melih oğulları da, meleklere tapmıyorlar mı? Eğer bütün bunlar, Cehennemde iseler, biz ve ilâhlarımız da onlarla beraber olmaya razıyız!" dedi. İşte o zaman Ibnü'z Zeb'arî'nin kavmi sevindiler; gülmeye başladılar ve kahkahalar attılar.

58
"Ve dediler ki: "Bizim ilâhlarımız mı hayırlıdır, yoksa o mu?" Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Hayır! Onlar kavgacı bir kavimdir."

A- "Ve dediler ki: "Bizim hanlarımız mı hayırlıdır, yoksa o mu?"

Bu kelâm da, mezkûr misâlin diğer bir parçasını hikâye etmektedir. Onlar, beyinsizleri yanıltmak için, bâtıl bir temel üzerine binâ ettikleri iddialarını açıklamak için bunu söylüyorlardı.

Yani İsa'nın, bizim ilâhlardan hayırlı olduğu açık bir gerçektir. Binâenaleyh o, ateşte olursa, bizim de ilâhlarımızla beraber ateşte olmamızda hiçbir sakınca yoktur.

B- "Bunu sana ancak tartışmak için söylediler."

Yani bu misâli, ancak tartışmak için söylediler; yoksa hakkı talep etmek için söylemediler kı, senin açıklamanla hak, meydana çıkınca ona izan göstersinler.

C- "Hayır! Onlar kavgacı bir kavimdir."

Yani onların cibilliyetinde çetin husumet ve inat tartışması vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, o müşrikler, "Allah katında İsa'nın misâli, topraktan yarattığı Âdem'in (aleyhisselâm) misâli gibidir." âyetini duyduklarında dediler ki: "Biz, Hıristiyanlardan daha çok hidâyet üzereyiz; çünkü onlar, bir insana tapıyorlar; biz ise, meleklere tapıyoruz." İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Buna göre, onlarin "Bizim ilâhlarımız mı hayırlıdır, yoksa o mu?" sözleri, kendi ilâhlarını Hazret-i İsa'dan üstün saymak anlamındadır. Çünkü onların ilâhlarından murat, meleklerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, anılan "İsâ'nın misâli"âyeti nazil olunca, müşrikler dediler ki: "her halde Muhammed'in bundan muradı, Hıristiyanlar, beşer olduğu halde mesîh'e taptıkları gibi, kendisi de beşer olduğu halde ona tapmarnızdır ve o, kendisim tapılmaya lâyık görmektedir." Buna göre, "sevinç çığlıkları atıyorlardı" şeklinde tercüme edilen fiil, çağrışıp itiraz ediyorlar, demektir. Ve buna göre, "Bizim ilâhlarımız mı hayır, yoksa o mu?" cümlesindeki "o" zamiri, Muhammed demek olur. Ve onların bu karşılaştırmadan muratları da, Peygamberimizle alay etmek olur.

O müşriklerin bu sözlerinden murat, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylemeleri ve onlara tapmaları sebebiyle kendilerine yapılan eleştiriye cevap vermek, de olabilir. Buna göre sanki şöyle demiş oluyorlar: Biz, evveliyatı olmayan bir söz söylemedik; hiç kabul edilmemiş bir fiil de işlemedik. Zîrâ Hıristiyanlar da, Mesîh'e. Allah'ın oğlu dediler ve ona taptılar. Bizim sözümüz de, fiilimiz de, onlarınkine tercih edilir. Zîrâ biz Allah'a melekleri nispet ettik; Hıristiyanlar ise, O'na insanı nispet ettiler.

59
"Meryem oğlu, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve israil oğullarına misâl kıldığımız bir kuldur."

Yani Meryem oğlu İsâ, sadece kendisine peygamberlik nimetini verdiğimiz ve İsrâiloğullari için, insanlar arasında yaygın olan misâller arasında sayılması gereken pek garip bir hâdise kıldığımız bir kuldur.

60
"Biz eğer dileseydik, elbette, yeryüzünde sizden sonra sizin yerinize geçecek melekler meydana getirirdik."

Bu kelâm, Hazret-i İsâ misâlinin, Allah'ın kudreti için yadırganacak bir hâdise olmadığını ve Allah'ın, ondan daha garip olan ve akıl almaz şeylere muktedir olduğunu tahkik etmekte ve meleklerin, tapılacak dereceden çok, çok aşağıda olduklarına dikkat çekmektedir.

Yani Bizim kudretimiz öyle akıl almaz bir mükemmeliyettedir îti, Biz dilersek elbette, melekleri hârika bir yaratma ile yarattığımız gibi, siz erkek olup doğurma sizin işiniz olmadığı halde, doğurma yoluyla, sizden sonra tıpkı sizin evladınız gibi sizin yerinize geçecek ve diğer melekler göklerde yaşayıp tesbih ve takdis ile meşgul oldukları halde, yeryüzünde, yaşayacak ve sizin yaptığınız işleri yapacak melekler meydana getirirdik.

Şu halde ilâhî kudrete göre durumları böyle olan meleklerin mabudiyete (tapılmaya) lâyık olmaları veya Allah'a intisapları nasıl düşünülebilir! Allah, bu gibi şeylerden son derece münezzehtir.

61
"Hiç şüphesiz O (Meryem oğlu, Kur'ân), kıyametin ilmidir (beyânıdır). Artık ondan (kıyametten) asla şüphe etmeyin. Ve bana uyun Bu dosdoğru bir yoldur."

A- "Hiç şüphesiz O (Meryem oğlu, Kur'ân), kıyametin ilmidir (beyânıdır). Artık ondan (kıyametten) asla şüphe etmeyin."

Yani Hazret-i İsa'nın nazil olması, kıyamet alâmetlerinden biridir. Yahut Hazret-i İsa'nın babasız olarak dünyaya gelmesi, yahut Hazret-i İsa'nın ölüleri diriltmesi, kıyamette vaki olacak şeylerden kâfirlerin inkâr ettikleri en büyük hâdise olan ölülerin tekrar dirilmelerinin doğruluğuna delildir.

Âyetin metnindeki "ilim" kelimesi, diğer bir kırâete göre alâmet anlamında olan "âlem" olarak okunmuştur.

Hadiste şöyle denilmektedir: "Hazret-i İsâ, sırtında iki sarıca giysi ve elinde de bir kısa mızrak olduğu halde Arz-ı Mukaddese'de Efîk demlen tepeye inecek ve orada de Deccal'i öldürecek. Sonra Beytü'l Makdis'e gelecek. O sırada insanlar, sabah namazında olacaklar. İmam, onun imamlığa geçmesi için geri çekilecek; fakat Hazret-i İsâ, onu öne geçirecek ve arkasında Peygamberimız Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şeriatine göre namaz kılacak. Sonra domuzlan öldürecek; haçı kıracak; kiliseleri ve havraları yıkacak ve Peygamberimizin şeriatının tatbıkçisi olarak kendisine îmân edenler dışındaki Hıristiyanları öldürecek."

B - "Ve bana uyun."

Yani benim hidâyetime, yahut şeriatime, yahut peygamberime uyun.

Diğer bir görüşe göre ise, bu, söylenmesi Allah tarafından emredilmiş Resülullah'ın sözüdür.

C- "Bu dosdoğru bîr yoldur."

Yani sizi davet ettiğim yol, yahut Kur'ân, hakka ulaştıran dosdoğru bir yoldur.

62
"Salan, şeytan sizi yoldan çıkarmasın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."

Yani sakın, şeytan, sizi bana uymaktan alıkoymasın. Çünkü o, sizin apaçık bir düşmandır. Nitekim o, sizi Cennetten çıkarıp belalara maruz bırakmıştır.

63
"İsâ, o açık delilleri getirince, demişti ki: ben size gerçekten bu hikmeti getirdim. Bir de, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmini size açıklamak için geldim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

A- "İsâ, o açık delilleri getirince, demişti ki: ben size gerçekten bu hikmeti getirdim. Bir de, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmım size açıklamak için geldim."

Yani Hazret-i Isa, mucizeleri yahut incil'in âyetlerini, yahut açık hükümleri getirince, Israîloğullarina demişti ki: "Ben size öğretmek üzere gerçekten bu hikmeti getirdim. Bir de hakkında ayrılığa düştüğünüz bazı dinî şeyleri size açıklamak için geldim." Dünya işlerine gelince, onları öğretmek, peygamberlerin vazifelerinden değildir. Nitekim Peygamberimiz ashabına şöyle buyurmuştur: "Dünya işlerinizi siz daha iyi bitirsiniz."

B- "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

Yani bana muhalefet konusunda Allah'tan korkun ve Allah'tan size tebliğ ettiğim hususlarda bana itaat edin.

64
"Şüphe yok ki, Allah, benim de yegâne Rabbimdir; sizinde yegâne Rabbinizdir. O halde O'na ibâdet edin. İşte bu, dosdoğru yoldur."

A- "Şüphe yok ki, Allah, benim de yegâne Rabbimdir; sizinde yegâne Rabbinizdir. O halde O'na ibâdet edin."

Bu kelâm, onlara itaat emrettiği şeyi beyân etmektedir ki bu da, tevhîd itikadı, ile hak dinin hükümlerini uygulamaktır.

B- "İşte bu, dosdoğru yoldur."

Yani tevhîd ile hak dinin hükümlerini uygulamak, dosdoğru yoldur; bu yoldan giden asla haktan sapmaz.

Bu cümle ya Hazret-i İsa'nın kelâmındandır; yahut onun kelâmını takrir eden doğrudan doğruya Allah'ın kelâmıdır.

65
"Ama aralarından çıkan o fırkalar, yine de anlaşmazlığa düştüler. Artık o dayanılmaz günün azabından vay o zâlimlerin haline!"

Yani Yahudiler ile Hıristiyanlar arasından hizipleşen gruplar, yine de anlaşmazlığa düştüler. Artık o dayanılmaz kıyamet gününün azabından vay o anlaşmazlığa düşenlerin haline!

66
"Onlar, kendilerinin haberi olmadan, kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar."

Yani o gafil insanlar, kıyameti inkâr edip tamamen dünya işlerine dalmış iken ve hiç kıyameti beklemezken, kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar.

67
"O gün, takva sahipleri dışında, canciğer dostlar bile "birbirlerine düşman kesilirler."

Yani kıyamet günü, birbirlerini çok seven herkes, yahut dünya işlen için birbirlerini seven canciğer dostlar bile birbirlerine düşman kesilirler. Zîrâ aralarındaki sevgi bağları tamamen kopmuş olur. Çünkü o bağların azaba sebep oldukları ortaya çıkmış olur. Ancak takva sahipleri bundan müstesnadır; çünkü onların dünyadaki dostlukları Allah için olduğundan dolayı eski haliyle baki kakı-ve hatta her biri, dostluklarının sonuçları olan mükâfatları ve derecelerinin yükseltilmesini görünce, bu dosduk, daha da artar.

68
Bak. Âyet 69.

69
"Ey âyetlerimize inanmış ve müslüman olmuş kullarım! Bugün size bir korku yoktur ve siz mahzun olacak da değilsiniz."

Bu, kıyamet günü, dünyada Allah için birbirlerini seven takva sahiplerini teşrif ve gönüllerini neşelendirmek için kendilerine, söylenecek olan sözlerin anlatımıdır.

Burada müslüman olmaktan murat, kişinin bütün benliğiyle Allah'a yönelmesi ve kendini tamamen Allah'a itaate adamasıdır.

Mukatil'den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Kıyamet günü insanlar, diriitıldikleri zaman, herkes dehşete kapılır. O zaman bir münadi, "Ey kullarım!" diye seslenir. Bunun üzerine, bütün insanlar, umutla başlarını kaldırırlar. Sonra münadi, "Ey âyetlerimize inanmış ve müslüman olmuş kullarım! . ." diye devam eder. İşte o zaman bâtıl dinlerin mensupları tekrar başlarını önlerine eğerler.

70
"Siz ve eşleriniz, sevinçli ve ikramlı olarak girin şu Cennete."

Yani siz ve müslüman olan eşleriniz...

71
"Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır ve orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey var ve siz, orada ebedî kalacaksınız."

Yani nimetin tam ve kusursuz, sevincin de mükemmel kılınması için kendilerine: "Ve siz orada ebedî kalacaksınız" denir. Zîrâ zevale mahkûm olan her nimette mutlaka korku vardır.

72
"İşte yaptıklarınıza karşılık mirasçı kılındığınız Cennet budur Yani dünyada yaptığınız sâlih amellere karşılık mirasçı kılındığınız Cennet budur."

Amelin karşılığı mirasa benzetilmiş, çünkü amel sahibi, miras gibi onu geriye bırakmış olur.

73
"Orada sizin için çok meyveler vardır. Onlardan yersiniz, "

A- Orada sizin için çok meyveler vardır,

Meyvelerin çokluğu yalnız taneler itibarıyla değil, fakat aynı zamanda cinsleri ve birleri itibarıyladır.

B- "Onlardan yersiniz.

Yani her nöbette onların bir kısmından yersiniz, diğerleri ise, ağaçlarda kahr. Hiçbir vakit ve zamanda ağaçları meyvesiz göremezsin; her zaman Cennet ağaçları en güzel ve kusursuz meyvelerle doludur.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, şöyle buyurmuştur: "Bir adam Cennetin bir ağacından bir meyve kopardı mı, hemen onun benzeri, yeniden meydana gelir."

74
"Şüphesiz mücrimler, Cehennem azabında temelli kalacaklardır."

Burada mücrimlerden murat, günaha tamamen batmış olan kâfirlerdir. Nitekim bu mücrimlerin, mü'minlerin karşıtı olarak zikredilmelerinden de anlaşılmaktadır.

75
"Bu azap, onlardan hafifletilmeyecek ve onlar azapta umutsuz bir haldedirler."

76
"Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zâlimlerin ta kendileri idiler."

Zîrâ kendi kendilerini ebedî azaba maruz bırakan kendileridir.

77
"Onlar Cehennem muhafızına seslenerek: "Ey mâlik! Rabbin, bizim işimizi bitirsin!" derler. Mâlik de: "Siz kesinlikle hep böyle kalacaksınız!" der."

A- Onlar Cehennem muhafızına seslenerek: "Ey mâlik! Rabbin, bizim işimizi bitirsin!" derler.

Yani onlar: "Ey mâlik! Rabbin, bizim canımızı alsın da, kurtulalım!" diye yalvaracaklar.

Bu, zikredilen umutsuz halde olmalarıyla çehşmez; çünkü bu sözleri, azaplarının şiddetinden dolayı ölümü temennî etmeleridir.

B- "Mâlik de: "Siz kesinlikle hep böyle kalacaksınız!" der.

Yani siz bu azapta ebedî kalacaksınız ve ne ölmekle, ne de başka bir şeyle, bundan kurtulamaz siniz.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Cehennem muhafızı Mâlik, ancak bin sene sonra onlara bu cevabi verecektir."

Diğer bir görüşe göre ise yüz sene sonra ve

bir diğer görüşe göre de kırk sene sonra onlara cevap verecektir.

78
"Yemin olsun ki, Biz size hakkı getirdik; fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz."

Bu kelâm, Mâlik'nin cevabinin takriri ve onların temelli Cehennemde kalmalarının sebebinin izahı olarak, onları takbih ve tahkir için, doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olmuştur.

Yani Biz, dünyada size peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek suretiyle hakkı getirdik; fakat çoğunuz, hangi hak olursa olsun, haktan hoşlanmıyorsunuz; onu kabul etmiyorsunuz ve ondan nefret ediyorsunuz. Tevhîd veya Kur'ân olan malum hak ise, onların çoğu değil, onlarin tamamı ondan hoşlanmıyor ve nefret ediyor.

79
"Yoksa müşrikler, bir işe kesin karar mı verdiler. Biz de muhakkak kesin kararlıyız."

Bu kelâm, müşriklerin, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında kurdukları tuzakları teşhir etmektedir. Yani Mekke müşrikleri, Resûlüllah hakkında düşündükleri bir tuzağa kesin karar mı verdiler. Biz de muhakkak onların tuzaklarını boşa çıkarmak için kararlıyız. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek, olanlar, kâfirlerin ta kendileridir."

80
"Yoksa onların sırlarını ve fısıltılarını Biz gerçekten işitmeyiz mi sanıyorlar? Hayır! Yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadırlar."

Müşrikler, toplantı yerlerinde Peygamberimiz için şer planlarını gizlice konuşup aralarında istişare ediyorlardı.

Yani Bizim onlar için görevlendirdiğimiz Hafaza Melekleri, onların sırlatrını, yani kendi kendilerine veya başkasıyla ıssız bir yerde konuştuklarını ve aralarıda fısıldama şeklinde konuştuklarını, yahut bunların da dâhil olduğu onların, bütün sözlerini ve hareketlerini yazmaktadırlar.

81
"Ey Resûlüm! De ki: Eğer Rahman olan Allah için bir çocuk olsaydı, o zaman ben, ona tapanların ilki olurdum."

Yani hakkı tahkik için ve şu hakikate dikkat çekmek üzere bunu söyle: senin onların taptıkları meleklere tapmamak suretiyle onlara gösterdiğin muhalefet, kendilerini veya taptıkları melekleri sevmediğin için değil, fakat meleklere isnâd ettikleri ve onlara ibâdetlerini de üzerine binâ ettikleri sıfatın (Allah'ın kızları olmaları) imkânsız olduğuna kesin olarak hükmettiğin içindir.

Allah'ın şânlarını, O'nun hakkında mümkün olan ve olmayan şeyleri en iyi bilen insan Resûlüllah olduğu ve O'nun haklarına herkesten fazla riâyet ettiği için, eğer Allah'ın -hâşâ- çocuğu olsaydı, Resûlüllah Api, ona tapanların ilki olurdu. Zîrâ babanın taziminin gereği olarak oğlu da tazim edilir.

Bu kelâm, meleklerin, Allah'ın kızları olmadıklarını en beliğ ve en kuvvetli şeküde ifâde etmekte ve Resülullah'ın, tevhîd konusunda yakîn ve sebat üzere olduğunu da açıkça bildirmektedir ve ayrıca kâfirleri kibirlerine mâni olmak mertebesinden indirmek için de en uygun ifâdedir.

Diğer bir görüşe göre ise, eğer sizin iddianıza göre Rahman olan Allah için bir çocuk olsa (siz öyle diyorsanız), ben, tevhîd üzere O'na ibâdet edenlerin ilkiyim, yahut ben bu itikattan istinkâf edenlerin ilkiyim, demektir.

Başka bir görüşe göre ise, bu şart cümlesi değil, olumsuzluk cümlesi olup Rahman olan Allah için bir çocuk yoktur ve ben bunu söyleyenlerin ilkiyim, demektir.

82
"Bütün göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir."

Yani Allah, o kâfirlerin, kendisini vasıflandırdıkları gibi bir çocuğu olmaktan münezzehtir.

Âyetin metninde Rab isminin, en büyük, en muhteşem cisimlere izafe edilmesi, şu hakikate dikkat çekmek içindir: bütün gökler ve onlarda bulunan mahlûklar, Allah'ın hükümranlığı ve İlahlığı altında bulunduklarına göre, bunlarda bulunan bir şeyin, Rabbin -hâşâ- bir parçası olması nasıl düşünülebilir.

83
"Artık sen bırak; kendilerine vaat olunan günlerine kavuşuncaya değin boş hayatlarına dalsınlar ve oynayıp dursunlar."

Yani ey Resûlüm! Onlar bu açık delili duyduktan sonra da hakka iz'an göstermediklerine göre, artık sen onları bırak; anlamsız hayatlarına ve eğlencelerine dalsınlar ve dünyalarında oynayıp dursunlar. Zîrâ onların içinde bulundukları fiiller ve sözler, cehalet ve oyun kabilinden başka bir şey değildir:. Onlar kıyamete kadar buna devam etsinler. O gün geldiğinde ise, yaptıklarının ne demek olduğunu ve kendilerine ne yapılacağını anlayacaklardır.

84
"Allah, O'dur ki, gökte de tek İlahdır ve yerde de tek îlahdır. Ve o, yegâne hakimdir ve yegâne Alimdir."

Yani gökte de, yerde de tapılmaya yegâne lâyık olan İlah Allah'tır. Bütün işlerinde sayısız hikmetler bulunan ve her şeyi bilen de yegâne Allah'tır.

85
"Bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin hükümranlığı yalnız kendisinin olan ve kıyametin vaktini bilmek de ancak kendi yanında bulunan Zat-ı Bari, ne mübarektir! Ve siz ancak O'na döndümleceksiniz."

Gökler ile yer arasında bulunanlar, hava gibi her zaman bulunan varlıkları da, kuşlar gibi zaman, zaman bulunan varlıkları da kapsamaktadır.

86
"Allah'tan başka taptıkları şeyler, şefaat edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler, bundan müstesnadır."

Yani o müşriklerin, Allah'tan başka taptıkları şeyler, iddia ettikleri gibi, onlara şefaat edemezler. Ancak basiret, yakın ve ihlas ile tevhide şahitlik edenler, bundan müstesnadır.

87
"Yemin olsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, hiç şüphesiz "Allah!" derler. O halde O'ndan nasıl döndürülüyorlar?"

Yani bâtıl ilâhlara tapanlara da, tapılanlara da, kendilerini kimin yarattığını sorsan, hiç şüphesiz onlar da, "Allah yarattı!" derler. Çünkü aksının bâtıl olduğu gayet açık olduğu için, bunun inkârı imkânsızdır. Öyleyse, hepsinin Allah tarafından yaratıldığını kabul ettikleri halde Allah'a ibâdetten başkasına tapmaya nasıl döndürülüyorlar?

88
"Peygamberin: "Ya Rab!" diye başlayan duâ ve yakarışları hakkı için, onlar, şüphesiz îmân etmeyecek bir güruhtur."

Peygamberimizin duâ ve yakarışına yemin edilmesi, onları tazim içindir.

Yahut âyetin mânâsı şöyledir: Allah, o müşrikleri sırlarını ve kıyametin ne zaman kopacağını bildiği gibi, Resülullah'ın: "Ya Rab! Onlar, şüphesiz îmân etmeyecek bir güruhtur" dediğini de bilmektedir.

89
"O halde onlardan vazgeç ve "Selâm!" de. Ama yakında bilecekler."

Yani ey Resûlüm! O halde artık onları davet etmekten vazgeç ve onların îmânından ümidini kes ve: "Benim size karşı tutumum, barış içinde mütârekedir" de. Ama biraz gecikse de, onlar yakında hallerini elbette anlayacaklardır.

Bu kelâm, müşrikler için Allah tarafından büyük bir tehdit ve Resûlüllah için de bir tesellidir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Zuhruf sûresini okursa, kıyamet gününde kendilerine: "Ey kullarım! Bugün sizin için korku yoktur ve siz üzülmeyeceksiniz de. Haydin, hesapsız olarak Cennete girin!" denilecek olan zümreye dâhil olur."

DUHÂN SÛRESİ

Mekke'de inmiştir, 59 âyettir.

1
"Hâ. Mim."

2
Bak. Âyet 3.

3
"Şu apaçık Kitaba Yemin olsun ki Biz, muhakkak ki, Kur’ân'ı mübarek bir gecede indirdik. Şüphe yok ki, Biz, onunla insanları uyarmış olduk."

A- "Şu apaçık Kitaba Yemin olsun kı."

Bu iki âyetin tefsiri, bundan önceki sûrede geçtiği gibidir.

B- "Biz, muhakkak kî, Kur’ân'ı mübarek bir gecede indirdik. Şüphe yok ki, Biz, onunla insanları uyarmış olduk."

Yani Biz, apaçık bir kitap olan bu Kur’ân'ı mübarek bir gece olan kadir gecesinde, yahut beraet gecesinde indirmeye başladık ve onu bu gece levh-ı mahfuzdan dünya semasına indirdik ve Cebrâîl (aleyhisselâm), onu kâtip meleklere yazdırdı. Sonra Cebrâîl (aleyhisselâm), Kur’ân'ı yirmi üç seneye yakın bir zamanda bölüm bölüm Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) indirdi. Nitekim Fatiha sûresinin tefsirinde geçti.

Kur’ân'ın inmeye başladığı gece, mübarek olarak vasıflandırılmış, çünkü Kur’ân'ın nüzulü, dinî ve dünyevî bütün faydaları sağlamaktadır. Yahut onun nüzulünde meleklerin, rahmetin, duâ kabulünün, nimetlerin taksimatının, meselelerin hallinin, ibâdetlerin faziletinin ve Resûlüllah'a şefaatinin tamamının nüzulü de vardır.

Bazı zâtlar demişler ki; Kur’ân'ın indiği gece, Zemzem suyu, gayet belirgin bir şekilde artmaktadır.

4
Bak. Âyet 5.

5
"Her bir hikmetli işe, katımızdan bir fermanla o gecede hükmedilir. Çünkü Biz, gerçekten Rabbinin bir rahmeti olarak peygamberler göndermekteyiz. Şüphesiz yegâne semi' ve alîm O'dur, "

A- "Her bir hikmetli işe, katımızdan bir fermanla o gecede hükmedilir."

Bu kelâm delâlet ediyor ki, Kur’ân'ın indiği gece, Kadir Gecesidir.

Yani o geceden gelecek sene o geceye kadar olan kulların azıkları, ecelleri ve bütün işleri o gece yazılıp ilgili meleklere teslim edilir.

Bir görüşe göre de, bu yıllık program, ilgili meleklerce Beraet gecesinde Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilmeye başlanır ve bu çalışma Kadir gecesinde tamamlanır. Sonra bu programın erzak nüshası, Mikâıl'e verilir; savaşlar, depremler, yer batmaları ve yıldırımlar ile ilgili nüsha, Cebrâîl’e verilir; çalışmaların nüshası da, dünya semasının âmiri olan İsmail adındaki meleğe verilir. İsmail, çok büyük bir melektir. Musibetler nüshası da, Melekü'i Mevt (ölüm meleği) de denilen Azrail'e teslim edilir.

B- "Çünkü Biz, gerçekten Rabbinin bir rahmeti olarak peygamberler göndermekteyiz."

Yani Biz, Kur'ân'ı indirdik; çünkü rahmetimizi kullarımıza ulaştırmak için peygamberleri kitaplarla kullarımıza göndermek, Bizim adetimizdir. Yahut çünkü Bizim ezelî rahmetimiz, peygamberlerin gönderilmesini gerektirmektedir. Yahut emirler, Bizim katımızdan sâdır olmaktadır; çünkü rahmetimizi göndermek, Bizim adetimizdir . Ve hiç şüphe yok kı, azıkların taksimatı ile diğer taksimatlar ve Allah'tan sâdır olan emirler, rahmet kabitindendir. Zirâ kulların mükellef kılınmalarından amaç, onlari menfaatlere hazırlamaktır.

C- "Şüphesiz yegâne semi' ve alîm O'dur."

Bu kelâm, Allah'ın İlahlığını tahkik etmekte ve İlahlığın, ancak bu sıfatları hâiz olanın hakkı olduğunu bildirmektedir.

6
Peygamberi kitabla gönderişimiz de, senin Rabbinden bir rahmettir, nimettir. Gerçekten O, Semî'dir, bütün söylenenleri işitir, Alîm'dir, her hâli bilir.

7
"Bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Siz eğer yakînen inanıyorsanız, böylece bilin."

Yani eğer siz ilimlerde yakîn ehli iseniz, yahut size: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorulduğunda ve siz de: "Allah yarattı" diye verdiğiniz ikrarda yakîn sahibi iseniz, böylece bilin.

8
"Ondan başka hiçbir İlah yoktur. O, diriltir ve öldürür. Sizinde Rabbiniz, eski atalarınızın da Rabbidir."

Bu âyet, mâkabti için bir açıklama mahiyetindedir.

9
"Hayır! Onlar, bir şüphe içinde eğlenip duruyorlar."

Yani onlar, Allah'ın zikredilen sânları hakkında, ikrarlarında kesin îmân sahibi olmaksızın bir şüphe içinde bulunuyorlar; söylediklerini ciddiyet ve izan ile değil, fakat eğlenip oynamak kabilinden söylüyorlar.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Ey Peygamberim! Artık sen, göğün, insanları bürüyecek belli bir duman getireceği günü bekle. İşte bu, dayanılmaz bir azaptır."

A- "Ey Peygamberim! Artık sen, göğün, insanları bürüyecek beki bir duman getireceği günü bekle."

Yani o sıkın tık ve açlık gününü bekle. Zîrâ aç olan adam, görme zafiyetinden dolayı göğe bakarken, gök yüzünü dumank görür. Yahut kıtlık yıkarında yağmur az ve toz-duman çok olduğu için gündüzleri de hava kararmaktadır. Yahut Araplar başlan şerre duman diyorlar.

Âyette işaret edilen hâdise şöyle olmuştu: Kureyş, Resûlüllah'a karşı düşmanca hareketlere başlayınca, Peygamberimiz, onlara beddua edip şöyle buyurdu: "Allah'ım! Mudar oğullarına baskını artır ve onlara Yusuf peygamber zamanındaki kırlıklar gibi kıtlıklar ver!"

Peygamberimizin bu bedduası üzerine öyle şiddetli bir kıtlık başladı ki, nihayet Kureyş'liler, hayvan leşlerini, kemikleri ve kana batırılan deve yününü bile yemeye başladılar. İşte bu kıtlık günlerinde havayı çok dumanlı görüyorlardı. Hattâ uzaktan seslenen kimsenin sesini işitiyorlardı; fakat kendisini görenmiyorlardı. İşte insanları bürüyen belirgin duman bu idi.

B- "İşte bu, dayanılmaz bir azaptır."

Bunu, o azaba duçar olanlar söyler.

Nihayet Kureyş'in başına gelen kıtlığın sıkıntdarı had safnaya varınca, Ebû Süfyan ile bir grup, Peygamberimizn yamna vardılar ve Allah ile akrabalık hakkı, için bu felaketin kalkması için duâ etmesini rica ettiler ve duâ edip de bu felaket kalktığı takdirde, îmân edecekleri vaadinde de bulundular. İşte bundan sonraki âyet, bunu anlatmaktadır.

12
"O zaman insanlar: "Ey Rabbimiz! Bu azabı Bizden kaldır. Biz gerçekten inanıyoruz." diyecekler."

Bu âyetlerin zikredilen tefsiri, İbn Abbâs ile İbn-i Mes'ûd'un (radıyallahü anh) görüşüdür. Mücâhid de Mukatil de bu görüşü almışlardır. Ferrâ ile Zeccacin tercih ettikleri görüş de budur.

Diğer bir görüşe göre ise, burada anlatılan duman, kıyamet gününden önce gökten gelecek bir dumandır. Bu duman, kâfirlerin kulaklarından girecek ve her birinin başı, kızartılmış kafa gibi olacak. Mü'mine ise, nezle gibi tesir edecek ve bütün yeryüzü, içinde ateş yaktimış penceresiz, deliksiz bir ev gibi dumanla dolacak.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Kıyametin ilk alâmeti, dumandır; sonra İsâ b. Meryem'in nüzulü; sonra Aden çukurundan bir ateş çıkıp her tarafı aydınlatacak ve insanları mahşere sevk edecek." Mecliste bulunan Huzeyfe: "Ya Resûlallah! O duman, nasıl bir şeydir?" diye sordu. Bunun üzerine peygamberimiz, bu âyeti okudu ve buyurdu kı: "Bu duman, doğudan batıya kadar her tarafı dolduracak ve kırk gün, kırk gece duracak. Mü'mine nezle gibi tesir edecek. Kâfir ise, sarhoş gibi olacak; bu duman, kâfirin burun deliklerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkacak."

Ancak kesinlikle nazm-ı kerimin gereği olan tefsir, ilkidir. Nitekim bundan sonraki âyetten de anlaşdmaktadır.

13
Bak. Âyet 14.

14
"Onlar için öğüt almak nerede? Halbuki kendilerine hakkı açıklayan bir peygamber de gelmişti. Sonra ondan yüz çevirmişler ve: "Bu, öğretilmiş bir dekdir" demişlerdi."

A- "Onlar için öğüt almak nerede?"

İşte görüldüğü üzere bu da, onların kelâmını, azâbın kaldırılması talepleritti reddetmekte ve onların, azap kalktığı takdirde, başlarına gelen musibetten öğüt ve ibret almak anlamında olan îmân etmek vaadini tekzip etmektedir. Yani onlar nasıl veya nerede bundan öğüt alıp da azap kendilerinden kaldırıldığı takdirde verdikleri vaadi yerine getirirler?

B- "Halbuki kendilerine hakkı açıklayan bir peygamber de gelmişti."

Yani halbuki onlar, öğüt ve ibret almayı gerektiren bundan daha büyük bir sebep gördüler. Nitekim şânı büyük bir peygamber onlara geldi ve sağır dağların bile, karşısında yere kapandığı apaçık deliller ve kahır mucizeler göstermek suretiyle kendilerine hak yollarını anlatmıştı.

C- "Sonra ondan yüz çevirmişler ve: "Bu, öğretilmiş bir delidir" demişlerdi."

Yani onlar, bu hakka yönelmeyi gerektiren bunca büyük sebeplen gördükten sonra Resûlüllah'tan yüz çevirmişler ve bununla da yetinmeyerek onun hakkında: "Bu, öğretikmış bir delidir" demişlerdi. Yani onlar, bazen: "Sakif oğullarından birinin kölesi olan filanca yabancı, ona bunları öğretiyor" diyorlardı ve bazen de, dek, diyorlardı. Yahut bazıları öyle, bazıları da böyle diyorlardı. Şimdi, bu sıfatları taşıyan kimselerden, öğüt ve

uyarıdan etkilenmeleri beklenebilir mi? Onlar, tıpkı köpeğe benzer ki, acıktığı zaman, ulumaya başlar ve doyduğu zaman da azmaya başlar.

15
"Kadar, Biz, bu azabı biraz kaldıracağız; ama siz yine muhakkak eski halinize döneceksiniz."

Bu kelâm, onların mezkûr: "Ey Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır..." dualarına doğrudan doğruya Allah tarafından verilen cevap olup onlar için takbih ve tehdit ifâde etmektedir.

Yani Biz, bu malum azabı sizden birazını veya az bir zaman kaldıracağız; ama siz ondan sonra yine eski azgınlığınıza, küfürdeki ısrarınıza muhakkak döneceksiniz ve bu hali unutacaksınız.

Nitekim her iki durum da gerçekleşti; Allah, Peygamberimizin duası hürmetine o azabı kaldırdı; onlar da, çok geçmeden eski azgınlık ve inatlarına döndüler.

Bu dumanı, kıyamet alâmetlerinden olan duman ile tefsir edenler, diyorlar kı; O duman gelince, bu azaba duçar olan kâfirler ve münafıklar, sızlanıp yalvarmaya başlarlar ve: "Ey Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır. Biz gerçekten inanıyoruz" diyecekler. Allah da, kırk gün sonra o azabı kendderinden kaldıracak ve kaldırdıktan sonra onlar yine hemen eski hallerine dönecekler.

16
"O pek büyük yakalayişla yakalayacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alacağız."

Bu gün kıyamet günüdür; yahut Bedir günüdür.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Yemin olsun ki, bunlardan önce firavun kavminide imtihan etmiştik. Onlara: "Allah'ın kullarım benimle beraber gönderin! Çünkü ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben gerçekten size apaçık bir hüccet: getirmişimdir. Yine muhakkak ki, ben, beni taşlamanızdan benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım. Eğer yine bana inanmayacaksanız, o halde beni halime bırakın." diyen değerli bir peygamber de gelmişti."

Yani Biz, Fir’avun kavmini de onlara Mûsa'yı göndermekle imtihan etmiştik. Yahut Fir’avun kavmine mühlet vermekle ve azıklarını genişletmekle onları fitneye düşürmüştük.

Hazret-i Mûsa'nın değerli bir peygamber olması, Allah katında değerli olması, yahut mü’minler için değerli olması veyahut da haddi zâtında kendisinin değerli olması demektir. Çünkü Allah, gönderdiği, her peygamberi mutlaka kavminin ulularından ve eşrafından göndermiştir.

Allah'ın kullarını benimle beraber gönderin: Yani isrâiloğullarını serbest bırakın; benimle beraber gelmelerine izin verin.

Yahut ey Allah'ın kulları! Davetimi kabul ve îmân etmek gibi Allah’ın hakkını yerine getirin.

Çünkü ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim: Yani benim hakkımda menfi bir zan yoktur; Allah, beni vahyine emin seçti ve beni kahir mucizelerle teyid buyurdu.

Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben gerçekten size apaçık bir hüccet getirmişimdir: yani Allah'ın vahyine ve peygamberine ihanet etmeyin. Çünkü ben, gerçekten inkârı kabil olmayan apaçık bir hüccet getirmişimdir.

Yine muhakkak ki, ben, beni öldürmenizden, yahut bana eziyet etmenizden, yahut bana hakaret etmenizden benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığmıyor ve O'na tevekkül ediyorum.

Rivâyet olunuyor ki., Hazret-i Mûsâ: "Allah'a karşı ululuk taslamayın..." deyince, onu öldürmekle tehdit ettiler.

Eğer yine bana inanmayacaksaniz, o halde, beni hakine bırakın: Yani eğer kendi sakat akıl ve idrakinizin gereği olarak Allah'a karşı ululuk taslayacaksanız ve bana inanmayacaksaniz, hiç olmazsa, beni kendi halime bırakın; bana kötülük ve eza etmeyin; çünkü, sizi felâha çağıran kimsenin karşılığı bu olmamalıdır.

Bazı kimselerin dediği gibi: "Eğer inanmayacaksaniz, benden alâkanızı kesin; çünkü benimle îmân etmeyenler arasında dostluk olmaz" şeklindeki tefsir ise, makama münasip değildir.

19
Ve Allah’a karşı baş kaldırmayın; çünkü ben size açık bir bürhanla (peygamberliğime delâlet eden mûcizelerle) geliyorum.

20
Biliniz ki, ben, sizin beni taşlamanızdan (döğüp öldürmenizden) Rabbime ve Rabbinize sığınırım.

21
Eğer bana îman etmezseniz (peygamberliğimi tasdik etmezseniz), benden ayrılın, çekilin.”

22
"Nihayet Mûsâ: "Bunlar, gerçekten suç işleyen, bir güruhtur!" diye Rabbine arz etti."

Yani onlar, tekziplerinde ısrar edince, Hazret-i Mûsâ, Rabbine böyle arz etti.

Hazret-i Mûsâ, bu sözlerinde, onların azabı gerektiren hallerini zikretmekle tarizi olarak bedduada bulunmuş oluyor.

Tefsir âlimleri derler ki, Hazret-i Mûsa'nın, onlara yaptığı beddua şöyle idi: "Allah'ım! Cürümleriyle hak ettiklerini biran önce onlara ver!"

Diğer bir görüşe göre ise, o beddua şu idi: "Ey Rabbimiz! Bizi zâlim bir kavme imtihan konusu yapma!"

23
Allah buyurdu ki: "O halde kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü siz muhakkak takip edileceksiniz!"

Yani Allah buyurdu ki; durum böyle olduğuna göre, artık sen, İsrâiloğullarını gece yola çıkar; Allah sizin için bu tedbire başvurmanızı emir buyurmaktadır; zîrâ Fir’avun ve ordusu, sizin çıkışınızı haber aldıktan sonra sizi takip edeceklerdir.

24
"Sen geçtikten sonra denizi olduğu gibi açık bırak. Çünkü onlar muhakkak boğulacak bir ordudur."

Yani sen, İsrâiloğullarıyla geçtikten sonra denizin tekrar kapanması için asanla vurma; denizin durumunu hiç değiştirme ki, Kiptiler de sizin arkanızdan oraya girsinler. Çünkü onlar muhakkak o denizde boğulacaklardır.

25
Bak. Âyet 26.

26
"Onlar geride (Mısır'da) nice bağlar-bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefa sürdükleri nice nimetler bırakmışlardır."

27
İçinde zevk sürdükleri ne nimet ve refah...

28
"İşte böylece Biz de bütün onları başka bir kavme miras bıraktık."

29
"Gök de, yer de onların ardından ağlamadı; onlara mühletde verilmedi."

Bu ifâde mecazî olarak, onların helakine aldırılmadığını ve varlıklarına önem verilmediğini belirtmektedir. Bu, onlarla ve onların hali ile alay etmek anlamındadır. Yok olması büyük bir kayıp olan kimsenin hak ise, bunun aksidir. Nitekim öyle bir kimse kayıp edildiğinde: "Onun için gök ve yer ağladı" denikr. "Mü’min, öldüğünde onun namaz kıldığı, ibâdet ettiği yerler, amelleri göklere yüksekrken ve rızkı da inerken geçtikleri yollar ve dünyada bıraktığı eserler, onun ardından ağlarlar" rivâyetindeki ifâdeler de, bu kabildendir.

Diğer bir görüşe, göre ise, yani gök sakinleri ile yer sakinleri onların ardından ağlamadılar, demektir.

Ve onların helâk vakti gelince, başka bir vakte kadar, yahut kıyamete kadar kendilerine mühlet de verilmedi; fakat hemen dünyada azapları gerçekleştirildi.

30
Bak. Âyet 31.

31
"Yemin olsun ki, Biz, İsrâiloğullarını o alçaltıcı azaptan, firavun'dan kurtardık. Çünkü o gerçekten zorba idi, aşırı gidenlerden idi."

Yani Biz, Fir’avun ile kavmine yaptıklarımızı yaptık ve İsrâiloğullarını, Fir’avun An, onları köleleştirmesinden, erkek çocuklarını öldürmesinden ve kadınlarını zulüm ve zillet içinde kendileri için sağ bırakmasından kurtardık. Çünkü Fir’avun, gerçekten zorba bir hükümdar idi ve şer de fesatta son derece aşırı idi.

32
"Yemin olsun ki, Biz, hallerini bilerek İsrâiloğullarına, o zamanki milletlerden üstünlük verdik."

Yani, Biz, İsrâiloğullarının buna lâyık olduklarını, bilerek, yahut onların zaman zaman haktan sapıp çok kusur işlediklerini bilerek, kendilerinden çok peygamber çıktığı için onları o zamanki milletlerden üstün kıldık.

33
"Ve onlara, içinde apaçık bir nimet, imtihan bulunan âyetler verdik."

Yani onlara, denizin yarılması, çölde bulutlarla gölgelendirilmeleri, kendilerine kudret helvası ile bıldırcın kuşlarının indirilmesi vs. gibi başka milletlerde görülmemiş büyük âyetler verdik.

34
Bak. Âyet 35.

35
"İşte bu müşrikler hiç şüphesiz diyorlar ki: "Akıbet (veya ölüm), ilk ölümümüzden ibarettir. Biz tekrar diriltilecek değiliz. Eğer doğru söylüyorsanız, haydi atalarımızı getirin, , "

Bu müşriklerden murat, Kureyş kâfirleridir. Zîrâ asd konu onlardır. Fir’avun ile kavminin kıssası ise, dalâlette ısrar etmelerine misâl getirmek ve bunları, onların başına gelen azaptan sakındırmak için zikredilmiştir.

Yani onlar diyorlar ki; akıbet ve işin sonu, bu dünya hayatına son veren ölümden ibarettir.

Diğer bir görüşe göre ise, o müşriklere: "Siz öldükten sonra, ölümden önce yaşadığınız hayat gibi bir hayatınız olacak" denilince, onlar da: "Kendisinden sonra hayat olan ölüm (vücud bulmadan önceki yokluk), ilk ölümden ibarettir" dediler.

Bir diğer görüşe göre ise, mânâ şöyledir: Ölüm, bu ölümden ibarettir; yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi, kabir hayatından sonraki ölüm değildir.

Eğer kıyametin kopması ve ölülerin tekrar diriltilmesi iddianızda doğru söylüyorsanız, haydi atalarımızı getirin ki, bunun gerçek olduğu anlaşılsın.

Diğer bir görüşe göre ise, Kureyş müşrikleri, Peygamberimizden, kendisine danışmaları için büyük ataları Kusayy b. Kilâb'ın dirilmesi için duâ etmesini istiyorlardı. Zîrâ Kusayy, Kureyş'in en büyük atası kabul ediliyordu ve zor ve önemli işler karşısında onun ruhaniyetine baş vuruyorlardı.

36
(Ey öldükten sonra dirileceğimize inananlar) eğer doğru iseniz haydi getirin babalarımızı... (onları diriltin de, dirilmenin hak olduğunu bize haber versinler).”

37
"Bunlar mı hayırlı, yoksa tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onların hepsini helâk ettik. Çünkü onlar gerçekten mücrim idiler."

A- "Bunlar mı hayırlı, yoksa tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi?"

Bu, o müşriklerin reddetmek ve onlar için tehdit anlamındadır. Yani helaki önlemek, için baş vurulan kuvvet ve savunma imkânlarında onlar mı daha üstün, yoksa Tübba' el-Himyerî kavmi mi daha üstün idi? O Tübba' ki, ordusuyla litre (Küfe yakınında tarihî bir kent) üzerine yürüyüp onları perişan etmiş ve Semerkant şehrini bina etmişti; yahut yıkmıştı.

Anılan Tübba' kendisi mü’min idi; kavmi ise kâfir idiler. İşte bundan dolayıdır ki, Allah, kendisini değil, onun kavmini zemmetmiştir. Tübba', yazılarının başında "Bismillahi'llezi meleke bahren ve bahren / Sayısız denizlerin mâliki ilahının ismiyle!" diye yazardı.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Tübba'a kötü söz söylemeyin; o, gerçekten müslüman olmuştu."20

20 Ahmed b. Hanbel: 5/340

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Ben kesin olarak bilmiyorum; tübba' peygamber mi idi, değil mi idi?"

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Tübba', peygamber idi.

Tübba' kavminden öncekilerden murat, Ad, Semûd ve çetin güç sahibi, her inatçı zorbadır.

B- "Onların hepsini helâk ettik. Çünkü onlar gerçekten mücrim idiler."

Bu kelâm, onların akıbetini ve helâk edilmelerinin sebebini beyân ediyor ki, şu hakikat bilinsin: onlar, o kadar kuvvet ve imkân sahibi oldukları halde cürümleri sebebiyle helâk edildiklerine göre, onlardan kuvvet ve imkân bakımından daha zayıf olup aynı cürümü işleyen Kureyş müşriklerinin helaki haydi haydi olur.

38
"Biz, şu gökleri ve bu yeri ve ikisi arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık."

Yani Biz, bunların yaratılmasında yüksek bir gaye ve övgüye şayan bir amaç olmaksızın, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39
"Onları ancak hak (hikmet) ile yaratmışızdır. Fakat onların çoğu bilmiyorlar."

Bu hak ve hikmet, îmân, itaat, yeniden dirilme ve karşılık görmektir. Fakat onların çoğu, gerçeğin bu olduğunu bilmedikleri için, yeniden dirilmeyi ve cezayı inkâr ediyorlar.

40
"Şüphesiz ayırma günü, hepsinin buluşma vaktidir."

Yani hak ile batili, haklı ile haksızı ayırma günü, yahut kişiyi akrabalarından ve dostlarından ayırma günü, hepsinin buluşma vaktidir.

41
"O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Onlar yardım olunacak da değildir."

Yani o gün dostun dosta ve akrabanın akrabaya hiç bir faydası olmaz...

42
"Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler başka. Çünkü Allah, şüphesiz yegâne azîz ve yegâne rahîmdir."

Yani Allah'ın, affetmekle ve şefaatini kabul etmekle merhamet ettiği kimseler müstesna.

43
Bak. Âyet 44.

44
"Gerçek şu ki, zakkum ağacı, o azgın günahkârın yemeğidir. O, karınlarında maden eriği gibi, suyun kaynaması gibi kaynar."

Zakkumun mânâsı Saffât Sûresi'nde geçti.

Burada azgın günahkârdan murat, kâfirdir; çünkü makabli ile mâba'di buna delâlet etmektedir.

45
Maden tortusu gibi karınlarında kaynar;

46
Kaynar suyun kaynaması gibi...

47
Bak. Âyet 48.

48
"Allah, zebanilere şöyle emreder: Onu yakalayın da, Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına o kaynar su azabından dökün! Ve deyin ki: tat bakalım. Hani sen, evet sen, kendi hayalinde çok güçlü, pek şerefli bir kişi idin. İşte bu, şüphelenip durduğun gerçeğin kendisidir."

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Cehil, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) demişti ki: "Bu Mekke'nin iki dağı arasında benden daha güçlü ve şerefli (itibar sahibi) kimse yoktur. Bunun için vallahi, ne sen, ne de Rabbin, bana bir şey yapamazsınız!"

49
(Sonra ona şöyle deyin): Tad bakalım, çünkü sen, (zannınca kavminin arasında) çok şerefli ve çok iyi bir kimse idin!...

50
İşte bu azap, sizin (dünyada) şüphe edip durduğunuz şeydir.

51

Bak. Âyet 52.

52
"Şüphesiz takva sahipleri, güvenli bir makamdadırlar: bahçeler ve pınar baskınlıdadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan giyecekler, karşılıklı oturacaklar."

Cennet ehlinin meclislerde karşılıklı otarmaları, birbirleriyle ünsiyet etmeleri içindir.

53
Sündüs ve İstebrak'dan (ibaret işlemeli ve kalın) elbiseler giyerek karşı karşıya gelirler.

54
"İşte böyle. Bir de, Biz onları hûruîn ile (ceylan gözlü hurilerle) evlendireceğiz."

Hûr kelimesi, havrâ'nın çoğuludur. Havra, beyaz tenli kadın demektir. În de, ayna' çoğuludur. Ayna', iri gözlü kadın demektir.

Cennet hurilerinin, dünya kadınları mı, yoksa başka kadınlar mı oldukları hususunda ihtilaf edilmiştir.

55
"Orada güven içinde her türlü yemişten isteyebileceklerdir."

Yani Cennette onlar için meyveler, bir mekân ve zamânâ mahsus olmayıp her zaman ve her yerde arzu ettikleri meyvelerin getirilmesini emredebilecekler ve onlar, her türlü üzüntü ve tasadan da emin olacaklardır.

56
Bak. Âyet 57.

57
"Orada, ilk tattıkları ölümden başka ölüm tatmayacaklar ve Allah onlari, senin Rabbinden bir lütuf olarak Cehennem azabından korumuştur. İşte bu, büyük kurtuluşun ta kendisidir."

Zîrâ onlar, bütün sevilmeyen şeylerden kurtulmuşlar ve bütün dileklerine de kavuşmuşlardır.

58
"Ey Resûîüm! Anlarlar da, öğüt alırlar diye Biz, Kur'ân'ı senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık."

Bu âyet, bu sûre-i kerimenin fezlekesi mahiyetindedir. Yani ey Resûlüm! Biz, apaçık olan, bütün hakikatleri apaçık beyân eden bu Kitabı senin dilinde indirdik ki, kavmin onu anlasın da, öğüt alsınlar ve gereklerini uygulasınlar.

59
"Artık sen, onların başlarına gelecekleri bekle. Çünkü şüphesiz onlar da beklemektedirler."

Yani onlar bu kitaptan öğüt alıp gereklerini tatbik etmezlerse, artık onların başına gelecekleri bekle. Şüphesiz onlar da, senin başına gelecekleri beklemektedirler.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, Cuma gecesi Duhan sûresini okursa, bağışlanmış olarak sabaha çıkar." 21

21 Tirmizî/Kitâbu'l Kur'ân, bab: 8. Darımı/Kitabu'l Fezâili'l Kur'ân, bab. 22

CÂSİYE SÛRESİ

Mekke de inmiştirve 37 âyettir.

1
"Hâ. Mîm."

Bunun tefsiri, Mü'min sûresinin başında geçti.

2
"Bu kitabın, indirilmesi, azîz ve hakim olan Allah katındandır."

3
"Hiç şüphesiz şu göklerde ve bu yerde kesin inananlar için birçok âyet vardır."

Bu âyet-i Kerime, kâinattaki afakî ve enfüsî âyetlere dikkat çekmektedir. Ayetlerin mahalli ise, ya göklerin ve yerin kendileridir. Çünkü gökler ile yer, sayısız âyet çeşidini içermektedirler. Yahut onların yaratılmasıdır. Tıpkı "Şüphesiz şu göklerin ve bu yerin yaratılmasında..." (Bakara: 164) âyeti gibi. Bundan sonraki âyete uygun olan mânâ da budur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetlerin mânâsı şöyledir: Azîz ve hakim Allah katından indirilmiş Kitabın bir bölümü olan Hâ. Mîm'e Yemin olsun ki, şu göklerde ve bu yerde sağlam inananlar için birçok âyet vardır.

4
"Sizin yaratılışınızda da, Allah'ın, yeryüzünde yaydığı' larda da sağlam inanan bir zümre için birçok âyet vardır."

Yani sizin önce meniden, sonra pıhtılaşmış kandan ve yaratılış tamamlanıncaya kadar birçok aşamadan geçirilerek yaratılmanızda, da, Allah'ın, yer yüzünde, yaydığı canlılarda da, her şeye gerçek veçhesiyle inananlar için bir çok âyetler vardır.

5
"Gece ile gündüzün değişmesinde de, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) da, ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde de, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde de, aklını kullanan bir toplum için dersler vardır."

Yağmur, rızık sebebidir; rızık olarak ifâde edilmesi, onun kudret cihetinden de, rahmet cihetinden de bir âyet olduğuna dikkat çekmek içindir.

Ölümünden sonra, yeryüzünün diriltilmesi, (daha önce birçok, kez belirtildiği gibi) onun tamamen hayat eserlerinden mahrum kalmasından, üretme kuvvetinin kaybolmasından ve ağaçlarının meyvesiz kalmasından sonra ondan, çeşidi ekinlerin, meyvelerin ve bitkilerin çıkarılmasıdır.

Rüzgârların çeşidi yönlerden estirilmesi, vücud (gerçekleşmek) olarak yağmurdan önce olduğu halde, yağmurdan sonra zikredilmesi, onun da ayrı bir âyet olduğunu bildirmek içindir. Zîrâ eğer gerçekleşme sırasına riâyet edilmiş olsa, rüzgârların estirilmesi ile yağmurun yağdırılmasının hepsinin tek bir âyet olduğu vehmedilebilirdi.

Yahut anılan sıraya riâyet edilmemesi, rüzgârların estirilmesi, yalnız, yağmurun başlangıcı olduğu için değil, fakat hem onun için, hem de diğer faydaları için ve ezcümle gemilerin, denizlerde seyretmesinin faydası âyet olduğunu bildirmek içindir.

6
"İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir kî, onları sana dosdoğru olarak okuyoruz. Artık onlar, Allah'tan ve âyetlerinden sonra hangi bir söze inanacaklar?"

Yani Allah'ın sözü ve âyetleri olan Kur'ân'dan sonra... demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Allah, sözün en güzelini indirmiştir." (Zümer: 23)

7
"Her yalancı ve günahkârın vay haline!"

8
"O, Allah'ın, kendisine okunan âyetlerini işitir; sonra büyüklük taslayarak onları duymamış gibi günahlarında ve küfründe direnir. İşte onu (ısrarından ve büyüklük taslamasından dolayı) dayanılmaz bir azap ile müjdele!"

Bir rivâyete göre bu âyet, Nazır b. Haris hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, bu adam, yabancdarin sözlerini naklediyor ve onlarla, insanları Kur'ân dinlemekten alıkoymaya çalışiyordu. Ancak âyet, onun da, onun yolundan gidenlerin de şer ve fesatlarını teşhir eden genel bir ifâde ile vârid olmuştur.

9
"O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman, onu alaya alır. İşte onlar yok mu, (mezkûr cinayetlerinden dolayı) alçakta bir azap onlar içindir."

A- "O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman, onu alaya alır."

Yani Bizim âyetlerimizden bir şey ona ulaşıp da, onun Bizim âyetlerimizden olduğunu anlayınca demektir. Yoksa âyeti olduğu gibi hakikati ile anlayınca... demek değildir; çünkü o, bu bilgiden çok uzaktır.

Diğer hır görüşe göre ise, yani âyetlerimizden, inatçıların, yanlış bir mânâya çekebilecekleri bir şey öğrendiği zaman, yalnız o âyeti değil, bütün âyetleri, yahut öğrendiği şeyi alaya alır.

B- "İşte onlar yok mu, (mezkûr cinayetlerinden dolayı) alçaltıcı bir azap onlar içindir."

Azaplarının, alçaltıcı olmakla vasıflandırılması, onların, büyüklük taslamalarının ve Allah'ın âyetleriyle alay etmelerinin hakkını tam olarak vermek içindir.

10
"Onların gerisinde Cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'tan başka edindikleri dostlar da kendilerine hiçbir fayda vermez. Pek büyük bir azap da onlarındır."

Yani onların ilerisinde Cehennem vardır; çünkü onlar, kendileri için hazırlanmış olan azaba doğru gitmektedirler. Yahut onların arkasında Cehennem vardır; çünkü onlar, (âhiret hayatındaki) Cehennemden yüz çevirip dünyaya yönelmektedirler.

Onların sahip oldukları mallar ile evlat ve dost edindikleri putlar, Allah'ın azabından hiçbir şey önleyemez; yahut hiçbir fayda sağlayamaz. Onlar ise, kendi bâtıl iddialarına göre o putlardan şefaat bekliyorlardı. Bu, onları tahkir anlamını da taşımaktadır.

11
"İşte bu Kur'ân, bir hidâyettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlara, dayanılmaz iğrenç bir azap vardır."

12
"Allah, O'dur ki, üstünde buyruğuyla gemilerin yüzmesi ve lutf-u kereminden verdiği rızıkı aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi sizin emrinize vermiştir."

Allah'ın lutfu kereminden denizde rızık aranması, deniz yollarıyla yapılan ticaret, denizlerin dibindeki faydalı şeyleri çıkarmak, balık vs. gibi canlı deniz ürünlerini avlamak ve benzer yollarla olmaktadır.

13
"Şu göklerde ve bu yerde ne varsa hepsini kendi katından sizin emrinize vermiştir. Hiç şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için birçok büyük ibret vardır."

Yani zikredilen bu muazzam, olaylarda, Allah'ın hârika işlerini tefekkür etmek isteyenler için nitelik bakımından çok muazzam ve sayıları da çok ibretler vardır; bunları tefekkür edenler, Allah'ın, büyük ve küçük nice nimetlerine vâkıf olurlar ve şükürlerinde muvaffak olurlar.

14
"Ey Resûlüm! îman etmiş olanlara söyle: Allah'ın ceza günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah, bir topluma, yaptıklarına göre muamele edecektir."

A- "Ey Resûlüm! îman etmiş olanlara söyle: Allah'ın ceza günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar."

Yani ey Resûlüm! Mü’minlere de ki; Allah'ın, düşmanlarının başına gelecek hâdiselerini beklemeyenleri, yahut mü’minlerin mükâfatı için tayin ettiği vakitleri ve o vakitlerde vaat ettiği saadeti ummayanlara aldırmayıp geçsinler.

Tefsir âlimleri derler ki; bu âyet, kıtal (savaş) âyetinden önce nazil olmuş ve sonra o âyetle nesih edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, Hazret-i Ömer hakkında nazil olmuştur; Hazret-i Ömer, kendisine söven Gıfarî'yi (Gıfar oğullarından bir şahsı) yakalayıp dövmek istemişti.

Bir diğer görüşe göre ise, Abdullah b. Übeyy, o söylediklerini söylediği zaman nazil olmuştur. Şöyle ki: İslam ordusu, Beni Müstalık seferinde el-Mureysi' denilen bir kuyunun başına inmişlerdi. Orada Abdullah b. Übeyy, kölesini su almaya göndermişti. Köle gecikti. Nihayet gelince, Abdullah b. Übeyy ona: "Niçin böyle geciktin?" dedi. Köle de dedi ki: "Ömer, kuyunun kenarına oturmuştu; Resûlüllah İle Ebubekir'in su kırbalarını doldurmadan kimsenin su almasına izin vermedi." Bunun üzerine Abdullah b. Übeyy dedi ki: "İşte Bizim bu adamlarla halimiz, "Köpeğini besle de, seni yesin" dediklerine benzedi." Hazret-i Ömer, bunu duyunca, kılıcını alıp ona gitmek istedi. İşte o sırada bu âyetti. Kerime nazil oldu.

B- "Çünkü Allah, bir topluma, yaptıklarına göre muamele edecektir."

Burada toplumdan murat, mü’minlerdir; belirsiz olarak zikredilmeleri, medh-u sena ifâde etmektedir. Yani bu, onlara emredildi ki, kıyamet günü Allah (celle celâlühü), bir topluma mükâfat versin. Nasıl bir toplum? Öyle bir toplum ki, dünyada yaptıkları güzel ameller ve ezcümle kâfirlerin eziyetlerine sabretmek, öfkelerini yutup onlara göz yummak, sıkıntdara katlanmak özelliklerine sahip olmaktan dolayı onlara, ifâde edilemeyecek kadar büyük mükâfatlar vardır. Ekseri âlimler böyle demişlerdir. Ancak bu toplumdan kâfirlerin murat olması ve yaptıklarından da onların kötülüklerinin ve ezcümle onlardan hikâye edilen o çirkin sözün kast edilmesi de caizdir.

Ancak cezanın (yapılana göre muamelenin) mutlak olması, bağışlama emrine illet (sebep) olamaz; çünkü anılan bağışlama olsun, veya olmasın, yapılana göre muamele tahakkuk edecek.

15
"Kim sâlih amel yaparsa, faydası kendisinedir kim de kötülük yaparsa, zararı yine kendisinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."

Yani kim müspet veya menfi ne yaparsa, kendi lehine ve aleyhine yapmış olur; sonuçları başkasına gitmez. En sonunda da siz, bütün işlerinizin mâliki olan Rabbinize döndürüleceksiniz, o zaman Rabbiniz, hayır olsun, şer olsun, sizin yaptıklarınıza göre size muamele edecektir.

16

"Yemin olsun ki, İsrâiloğullarına o Kitabı, o hikmeti ve o peygamberliği verdik ve onları güzel rızıklarla besledik ve onları zamanlarındaki âlemlere üstün kıldık."

Yani İsrâiloğullarına Tevrat'ı, nazarî ile amelî hikmeti ve dini anlamayı verdik; yahut insanların davalarını halletmeyi verdik. Zîrâ hükümdarlık da İsrâiloğullarmda idi. Yine onlara peygamberliği de verdik. Nitekim başka milletlerden çıkmadığı kadar onlardan çok sayıda peygamber çıkmıştır. Yine onlara kudret helvası ile bıldırcın kuşları gibi lezzetli besinler verdik ve onları zamanlarındaki âlemlere üstün kıldık. Nitekim denizin yarılması, buluda-rm onlara gölge yapması ve benzerleri gibi başkalarına vermediğimiz şeyleri onlara verdik.

17
"Onlara din konusunda açık deliller de verdik. Fakat onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Ey Resûlüm! Şüphesiz senin Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir."

A- "Onlara din konusunda açık deliller de verdik."

Yani onlara din konusunda pek açık deliller ve kahir mucizeler de verdik.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu açık deliller, Yahudilerin, Peygamberimizin geleceğini, onunla ilgili çok şeyleri, onun Tihâme'den (Tıhâme; Mekke, Cidde, Necran, Sana kentlerini içine alan bölge) Yesrıb'e (Medine'ye) hicret edeceğini ve yardımcılarının Yesrib halkı olacağını bihyorlardı."

B- "Fakat onlar, bilgileri gerçekleştikten sonra, aralarındaki kiskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Ey Resûlüm! Şüphesiz senin Rabbin, ayrıhğa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir."

Yani "Yahudiler, Peygamberimizle ilgili bilgilerin gerçek olduğu kanaatine sahip olduktan sonra ihtilafın kalkmasını gerektiren bilgiyi, ihtilafın derinleşmesine vesile kılarak, aralarındaki düşmanlık ve kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Ey Resûlüm! Senin Rabbin, ayrılığa düştükleri dinî konularda kıyamet günü muaheze ve ceza ile hüküm verecektir.

18
"Sonra da din konusunda seni bir şeriat sahibi kıldık. Artık sen ona uy; bilmeyen kimselerin isteklerine uyma."

Yani din konusunda seni, şânı pek yüce bir yol ve çığır sahibi kıldık. Artık sen kendi nefsin için de, başkaları için de bu şeriatın hükümlerini uygula; onlara hiç halel getirme ve cahillerin, kötü arzularına bağlı olan bâtıl görüşlerine ve itikatlarına uyma. Bu cahiller, Peygamberimize: "Atalarının dinine dön!" diyen Kureyş ileri gelenleri idi.

19
"Çünkü onlar, Allah'tan gelecek olan bir şeyi senden asla savamazlar. Kadar şu zâlimler, birbirlerinin dostlarıdır. Allah da takva sahiplerinin dostudur."

Yani ey Resûlüm! Eğer sen o cahillerin sözlerine uyarsan, Allah, senin hakkında bir zarar irade buyurursa, onlar onu asla savamazlar. Gerçek su ki, zâlimler, birbirlerinin dostlarıdır ve ancak onlar gibi zâlim olanlar onlara dost olur ve isteklerine uyar. Allah ise, senin önderleri olduğun takva sahiplerinin dostudur. O halde sen, yalnız Allah'ı dost edinmeye devam et ve diğer dostluklara itibar etme.

20
"İşte bu (Kur'ân), insanlar için basiret nurlarıdır; kesin inanan bir zümre için de hidâyet ve rahmettir."

Yani bu Kur'ân, yahut şeriate uymak, hakikatlere kesin olarak inanan insanlar için basiret nurlarıdır. Zîrâ Kur'ân'dakı din düstorları ve şeriat şiarları, kalpler için basiret nurları gibidir. Ve Kur'ân, dalâlet vartasına yuvarlanmamak için de bir kılavuzdur ve büyük bir rahmettir.

21

"Kötülük işleyenleri, yoksa hayatlarında ve ölümlerinde kendilerini, îmân edip de sâlih ameller yapan kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"

Bundan önce zâlimler ile takva sahiplerinin tamamen farklı oldukları beyân edildikten sonra burada da, iyilik edenler ile kötülük edenlerin birbirlerinden tamamen farklı oldukları beyân edilmektedir. Yani kötülük yapanlar, o kötü halleri devam ettiği halde yoksa hayadannda ve ölümlerinde kendilerini, îmân edip de güzel ameller yapan kimselerin o güzellikleri devam ettiği halde onlarla bir mi tutacağımızı sandılar? Hayır! Bu iki sınıf asla bir olmaz; bunlar, hayatlarında îmân ve itaatin izzet ve şerefiyle yaşarlar; öldüklerinde de Allah'ın rahmet ve rızasına erişirler. O kötülük sahipleri ise, hayatlarında küfür ve günahların zillet ve horluğu ile yaşarlar; öldükten sonra da Allah'ın lanetinde ve ebedî azabında olacaklardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetten kastedilen mânâ, anılan iki sınıfın, hayatta eşit oldukları gibi ölümlerinde eşit olmayacaklarıdır. Zîrâ kötülük yapanlar ile iyilik yapanlar, hayatlarında rızık ve sağlık nimetleri bakımından eşit bulunuyorlar; onların arasındaki fark, ancak ölümlerinden sonra kendim gösterir.

22
"Allah, şu gökleri de, bu yeri de hak ile ve herkesin yaptıklarına karşılık görmesi için yaratmıştır. Onlara haksızlık da edilecek değildir."

A- "Allah, şu gökleri de, bu yeri de hak ile ve herkesin yaptıklarına karşılık görmesi için yaratmıştır."

Bu âyet onların hükmü için bîr izah mahiyetindedir. Zîrâ Allah'ın, gökleri ve yeri ve onlarda bulunan varlıkları, adaleti gerektiren hak ile yaratmış olması, iyilik sahiplerinin, hayatta ve mematta kötülük sahiplerinden üstün kılınmalarını ve zâlimden mazlumun intikamının alınmasını icap ettirir. Ve eğer bu, hayatta, (birtakım hikmetlere binâen) gerçekleşmemişse, ölümden sonra mutlaka gerçeklesecektir.

B- "Onlara haksızlık da edilecek değildir."

Yani onların mükâfatı eksütilmeyecek ve azapları da artırılmayacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, ehl-i sünnet itikadına göre, Allah'ın, mükâfatı eksik veya azabı fazla vermesi zulüm olmadığı halde (çünkü yaratılmışların, Allah'a karşı hiçbir hakkı yoktur.) bunun zulüm olarak ifâde edilmesi,

Allah'tan sâdır olmasının, imkânsız bulunması cihetinden zulüm gibi kabul edilerek Allah'ın lütuf sahasının bundan son derece münezzeh olduğunu beyân etmek içindir.

23
"Ey Resûlüm! Kötü arzularını ilah edinen ve Allah'ın bir bilgiye göte şaşırttığı, kulaklarını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Artık onu Allah'tan başka kim hidâyete eriştirebitir! Yine de ibret almayacak mısınız?"

A- "Ey Resûlüm! Kötü arzularım ilah edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre şaşırttığı, kulaklarını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?"

Bu kelâm, hidâyeti bırakıp da kendi nefsinin kötü arzularına uyan ve sanki onun kul-köiesi olan kimsenin batinin taaccübe, şayan olduğunu beyân etmektedir.

Yani Allah'ın, dalâletin ve insanları, üzerinde yarattığı fıtratı değiştirdiğini bildiği, öğütlerden etkilenmeyecek ve âyetler ile uyarıları tefekkür etmeyecek şekilde kulaklarını ve kalbini mühürlediği ve gözünün üstüne de, basiret ve ibretle, bakmaya engel bir perde çektiği kimseyi gördün mü?

B- "Artık onu Allah'tan başka kim hidâyete eriştirebitir! Yine de ibret almayacak mısınız?"

Yani öylesi insanların hidâyet körlüğü ve ısrarlı azgınlığı yüzünden Allah onlari şaşırttıktan sonra onları kim hidâyete eriştirebitir! Yine de tefekkür edip de ibret almayacak mısınız?

24
"Onlar dediler ki. "Hayat, dünya hayatımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak deftir (mürur-ı zaman) helâk eder." Onların buna dâir hiçbir bilgileri de yoktur. Onlar ancak zanna göre hükmediyorlar."

A- "Onlar dediler ki. "Hayat, dünya hayatımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak dehir (mürur-ı zaman) helâk eder."

Burada, onların anlatılan dalâlederinin hükümleri beyân edilmektedir. Yani onlar, aşırı dalâlet ve azgınlıklarından dediler ki; hayat, yaşadığımız dünya hayatından ibarettir; hayat da, ölüm de, bu dünyada vardır; bunun ötesinde başka bir hayat yoktur.

Bir görüşe göre, yani Biz, meniden önceki ve sonraki aşamalardan geçeriz ve ondan sonra yaşarız. Yahut Biz kendimiz ölürüz ve evladımızın bekasıyla da yaşarız. Yahut bazılarımız ölür; bazılarımız da yaşar.

Onlar, bundan tenasüh (Ölümden sonra ruhların başka canlılarda tekrar tekrar dünyaya gelip yaşaması) de kastetmiş olabilirler. Zîrâ puta tapanların çoğu bu inançta idi.

O müşrikler, Azrail'i (aleyhisselâm) ve onun, Allah'ın emriyle ruhları aldığını inkâr ederek canlılarm helâk olmalarında müessir olan, günlerin ve gecelerin geçmesi (mürûrı zaman) olduğunu iddia ediyorlardı ve bütün hâdiseleri zamânâ izafe ediyorlardı.

İşte bundan dolayıdır ki, Peygamberimiz: "Dehre sövmeyin; çünkü dehir, Allah'tır." demiştir. (Ahmed b. Hanbel. Müsned: 5/299, 311) yani hâdiseleri gerçekleştiren, dehir değil, Allah'tır.

B- "Onların buna dâir hiçbir bilgileri de yoktur. Onlar ancak zatına göre hükmediyorlar."

Yani onların, hayatın yalnız dünya hayatından ibaret olduğu ve hayat ile ölümün zamânâ istinad ettiği konusunda, akli ve nakli hiçbir bilgileri de yoktur. Onların hükümleri, zanna ve taklide dayanmaktadır; asgari ölçüde dayanak olabilecek hiçbir şeyleri yoktur. İşte onların bâtıl inançları budur.

25
"Ayetlerimiz açık deliller halinde kendilerine okunduğu zaman, onların bunlara karşı: "Eğer doğru sözlü iseniz, atalarımızı diriltip getirin" demelerinden başka hüccetleri yoktur."

Yani sadece hakkı ifâde eden ve ezcümle uhrevî hayati bildiren âyetlerimiz açık deliller halinde, yahut uhrevî hayatin gerçek olduğunu gayet açık olarak bildiren âyetlerimiz kendilerine okunduğu zaman, "Eğer ölümden sonra tekrar diril öleceğimiz hususunda doğru sözlü iseniz, eski atalarımızı diriltip getirin" demelerinden başka dayanacakları hiçbir hüccetleri, hüccet kabilinden kabul edilmesi imkânsız olan bu boş sözden başka ekerinde ileri sürecekleri hiçbir şey yoktur.

Onların söylediklerine hüccet denilmesi, onu hüccet konusunda ileri sürdüklerine binâendir. Bu da, onlarla istihza anlamım taşımaktadır.

26
"Ey Peygamberim! De ki: "Sizi Allah diriltiyor; sonra canınızı alıyor; sonra sizi kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur." Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."

A- "Ey Peygamberim! De ki: "Sizi Allah diriltiyor; sonra canınızı alıyor; sonra sizi kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur."

Yani Allah, başta size hayat veriyor; sonra ecelleriniz sona erdiğinde sizin canınızı alıyor. Yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi sizi yaşatan ve öldüren zaman değildir. Sonra Allah, ölümünüzden sonra kıyamet gününde, dünyada yaptıklarınızın karşılığını vermek için sizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Zîrâ başta size hayat vermeye Kadir olan Allah, sizi tekrar hayata döndürmeye de Kadirdir. Ve ilâhî hikmet, kıyamette sizi bir araya getirmeyi kesinlikle gerektirmektedir. Âyetlerle tasdik edilen ilâhî vaat da, kıyametin

vaki olacağına kesin olarak delâlet etmektedir. Onların atalarının diriltilip getirilmesi, teşriî hikmete ters düştüğü için gerçekleşmesi imkânsızdır.

B- "Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."

Bu cümle, ya söylenmesi emredilen kelâmın tamamına dâhildir; yahut doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olmuş bir cümle olup hakkı, tahkik etmekte ve o müşriklerin, bu konudaki şüphelerinin cehaletlerinden ve kusurlu bakış ve tefekkürlerinden kaynaklandığına, yoksa bu konuda bir şüphe şaibesi bile olmadığına dikkat çekmektedir.

27
"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız Allah'ındır. Kıyamet kopacağı gün, o batılcılar, hüsrana uğrayacaklardır."

Bundan önce Allah'ın, insanlarda, hayat vermek, can almak, tekrar diriltmek ve amellerinin karşılığını vermek için onlari kıyamet gününde bir araya getirmek gibi mutlak tasarruflara sahip olduğu beyân edildikten sonra burada da, bütün göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan varlıklarda mutlak hükümranlığın Allah'a (celle celâlühü) mahsus olduğu beyân edilmektedir,

28
"Ve sen o gün her ümmeti diz çökmüş bir halde göreceksin. Her ümmet, kendi Kitabına çağırılacak. Onlara şöyle denilecek: bugün yaptıklarınıza göre muamele göreceksiniz."

Yani her ümmet, kendi amel defterine çağırılacak ve kendilerine böyle denilecektir. "Bu gün yaptıklarınıza göre muamele göreceksiniz."

29
"İşte bu Kitabımız, yüzünüze karşı gerçeği söylüyor. Çünkü Biz, yaptıklarınızı kesinlikle kaydettiriyorduk."

Bu kelâm da, o gün her ümmete söylenecek olanlara dâhildir. Her ümmetin Kitabı, Allah'ın emri ile yazıldığı için "İşte bu Kitabımız" denilerek şânını tazim ve muhtevasını korkunç göstermek için kitap, Allah'a izâfe edilmiştir.

Yani işte bu Kitabımız, bir ilâve ve noksan olmamak üzere sizin aleyhinize tam hak ile şahitlik etmektedir. Çünkü. Biz, iyi amel olsun olsun, kötü amel olsun olsun dünyada bütün yaptıklarınızı meleklere yazdırıyorduk.

30
"îman edip de sâlih ameller de yapanlara gelince, işte Rableri onları rahmetinin içine alacaktır. İşte bu, apaçık kurtuluşun ta kendisidir.

Burada Allah'ın rahmetinden murat, Cennettir.

Bundan önce, ceza ve mükâfat vaaderini içeren kelâm ile kendilerine yapılacak hitap, beyân edildikten sonra burada da, ümmetler hakkında yapılacak olanlar açıklanmaktadır.

31
"Ama kâfirlere gelince, onlara denecek ki: âyetlerimiz, yüzünüze karşı okunmakta değil miydi? Fakat siz büyüklük tasladınız da, mücrim bir zümre oldunuz."

Yani kâfirlere de, kınama ve takbih mahiyetinde denilecek ki; Bizim peygamberlerimiz size gelmedi mi ve âyetlerimiz, yüzünüze karşi okunmakta değil miydi? Fakat siz, âyetlerimize karşı büyüklük taslayıp onlara îmân etmediniz ve her zaman cürüm işleyen bir zümre oldunuz.

32

"Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir; kıyamet gününde de şüphe yoktur" denildiği zaman, siz: "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz; biz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; kesin bir bilgi de edinmiş değiliz" demiştiniz.

Yani kendilerine: "Şüphesiz Allah'ın vaat ettiği gelecek hâdiseler, yahut bunları vaat etmesi haktır; mutlaka gerçekleşecektir; yahut gerçeğe uygundur ve vaat ettiklerinin en meşhuru olan kıyamet de şüphe götürmez bir gerçektir" denildiği zaman, siz, son derece sapkın olduğunuzdan dolayı, kıyameti garipseyerek dediniz ki; kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz; biz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; hakkında kesin bir bilgi de edinmiş değiliz.

33
"Yaptıklarının kötülükleri onlara belirecek ve kendisiyle alay ettikleri şey, onları kuşatacaktır."

Yani kıyamet günü günahkârlara, dünyada işledikleri günahlar, gerçek olan çirkin ve korkunç suretiyle görünecek ve onlar, akıbetinin vehametini, yahut cezasını göreceklerdir. Zîrâ kötülüğün cezası kötülüktür. Ve onların, dünyada alay ettikleri ceza ve azap, kendilerini saracaktır.

34
"Onlara denilecek ki: Siz dünyada bu kavuşma gününüzü unuttuğunuz gibi, bugün Biz de sizi unutacağız. Yeriniz de şu ateştir; sizin için hiç yardımcılar da yoktur."

Yani siz dünyada bu gün için hazırlık yapmadığınız ve buna hiç aldırmadığınız gibi. Biz de bu gün unutulmuş kimse gibi sizi azapta bıraktık.

35
"Bu durumunuzun sebebi şudur: siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız; dünya hayatı da sizi aldattı. Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onlardan Allah'ı hoşnud etmeleri de istenmeyecektir."

O gün Cehennem ehlinden, Allah'ı hoşnud etmeleri de istenmeyecek; çünkü artık onun zamanı geçmiş olacaktır.

36
"Netice, hamdin (övgünün) tamamı, göklerin de Rabbi, yerin de Rabbi ve bütün âlemlerin de Rabbi olan Allah'a mahsustur."

Yani netice olarak, övgünün bütün çeşitleri ve fertleri, yalnız Allah'a mahsustur; Allah'tan başka hiç kimse övgüye lâyık değildir.

Âyette, Rab kelimesinin tekrar edilmesi, tekid için ve Allah'ın, onların her birinin Rabbi olmasının asalet yoluyla olduğunu bildirmek içindir.

37
"Şu göklerde de, bu yerde de ululuk yalnız O'nundur. Zaten o, yegâne Azizdir, hakimdir."

Nitekim Allah'ın ululuğunun eserleri ve hükümleri, göklerde de, yerde de apaçık görülmektedir. O, yegâne Galiptir ve bütün takdirlerinde ve icraatında hikmet sahibidir. O halde siz, O'na hamdedin; O'na tekbir getirin ve O'na itaat edin.

Pey gamb erimiz den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Câsiye sûresini okursa, hesap günü Allah, onun ayıplarını örter ve korkusunu teskin eder.

AHKÂF SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 34 veya 35 âyettir.

1
"Hâ. Mîm."

2
"Bu kitabın, indirilmesi, azîz ve hakim olan Allah katındandır."

Bunun tefsiri de, geçen sûrenin başında geçen tefsir gibidir.

3
"Biz, şu gökleri ve bu yeri ve ikisi arasında olanları ancak hak île ve belli bir süre için yarattık. Kâfirler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler."

Yani Biz, şu göklerin ve yerin bölümleri, onların içinde bulunanları ve ikisi, arasında bulunan mahlûkları ancak, tekvinî ve teşriî hikmetimizin gerektirdiği şekilde yarattık.

Bu âyet-i kerime, Yaradan'ın varlığına, O'nun kâmil sıfatlarına, O'nun bütün işlerinin pek üstün hikmetler üzerine, binâ edildiğine ve bunun son derece açık olduğuna apaçık delâlet etmektedir.

Âyetteki belli süreden murat, kıyamet günüdür. O gün yer, başka bir yer ile ve gökler de başka gökler ile değiştirilecek ve insanlar vahid (tek) ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıkacaklar.

Diğer bir görüşe göre ise, andan belli süre, her biri için takdir edilmiş beka süresidir. Ancak "kâfirler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler" cümlesi, bu görüşe mânidir. Zîrâ kâfirlerin uyarıldıkları şeyler, kıyamet günü, her şeyi altüst eden o günün halleri ve genel korkunç havasıdır; yoksa o kâfirlerin ömürlerinin sonları değildir.

4
"Ey Peygamberim! De ki: Bana söyler misiniz; Allah'tan başka taptığınız şeyler, yeryüzünde ne yaratmışlardır, göstergenize bana! Yoksa onların şu göklerde bir ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru sözlü iseniz, bu Kur'ân'dan önce bir kitap veya ilimden bir kalıntı varsa onu bana getirin."

Yani ey Peygamberim.! Onlari kınamak ve susturmak için kendilerine de ki: Bana söyler misiniz; Allah'tan (celle celâlühü) başka taptığınız şeyler, yeryüzünde ne yaratmışlardır, göstersenize bana! Yoksa onların, şu göklerin yaratılmasında, yahut hükümranlığında ve idaresinde Allah'a (celle celâlühü) bir ortaklıkları mı vardır ki, onların, tapılmaya hakları olduğu vehmedilebilsin? Zîrâ bir şeyin varlığında hiçbir veçhile dahli olmayan, tapılmaya liyakatten de tamamen uzaktir. O, varlık, akıl sahibi canlılardan olsa da böyledir; nerde kaldı ki, cansızların böyle bir liyakati olsun.

Onların acizlikleri ve mağlubiyetleri akli delil ile ispat edildikten sonra, "Bu Kur'ân'dan önce bir Kitap..." cümlesi ile de, bu husus, nakli delil ile de ispat edilmektedir.

Yani eğer iddianızda doğm iseniz, tevhîd bildiren ve şirki iptal eden Kur'ân'dan önce sizin dininizin doğru olduğuna delâlet eden bir kitap veya taptıklarınızın tapılmaya hakları olduğuna şahitlik eden eskilerin kimlerinden size intikal etmiş bir ilim kalıntısı varsa, onu bana getirin. Zîrâ aklî veya nakli bir delil olmadıkça sizin iddianızın doğruluğu sabit olmaz. Ve her iki türden de delil olmadığına göre ve bunun aksine akli ve nakli deliller de mevcut olduğuna göre, davanızın bâtıl olduğu ortaya çıkmış olur.

5
"Allah'tan başka kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek olan şeylere tapandan daha sapkın kim olabilir? Halbuki onlar, bunların tapmalarından habersizdirler."

Bu müşriklerden daha saplan kimse yoktur; çünkü onlar, Semi' (her şeyi işiten), Kadir (her şeye muktedir olan), Mücib (dualara cevap veren) ve habir (Her şeyden haberdar olan) yaradan'larının ibadetini bırakıp kendi elleriyle yeptıkları ve işitmesi, kudreti ve kıyamete kadar cevap vermesi olmayacak olan şeylere tapmaktadırlar. Halbuki taptıkları şeylerin, kendilerine taptıklarından haberleri bile yoltur; çünkü taptıkları şeyler, cansızdır.

Müşriklerin, taptıkları şeylerin, cevap veremeyecekleri ve tapıldıklarından habersiz oldukları açık bir gerçek iken, o şeylerin böyle vasıflandırılmaları o putları ve tapanlarını tahkir içindir. Nitekim. "Eğer onlara yalvarırsanız, onlar sizi duymazlar." (Fâtır: 14) âyeti de bu kabilindendir.

6
"İnsanlar mahşerde toplandıkları zaman, tapınılanlar, tapanlara düşman kesilecek ve tapmalarını inkar edeceklerdir."

Putların bu inkâr ve tekzipleri, hal lisanıyla olacak. Yahut bunu sözlü olarak yapacaklardır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Allah (celle celâlühü), kıyamet günü mahşerde putlara hayat verecek ve onlar da, kendilerine tapanlardan beri olduklarını sözleriyle ifâde edeceklerdir.

Bu tapınılanlardan murat, Allah'tan başka tapılan melekler, cinler, insanlar ve benzerleri de olabilir.

Diğer bir görüşe göre ise, tapanlar, putlara taptıklarını inkâr edeceklerdir, demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbimiz Allah'a yemin ederiz ki, biz ortak koşmadık." (En'âm: 23)

7
"Âyetlerimiz, onlara açık olarak okunduğu zaman, kâfirler, kendilerine gelen o gerçek için "Bu apaçık bir büyüdür" demişlerdi."

Yani âyetlerimiz, onlara açık, yahut açıklayıcı olarak okunduğu zaman, kâfirler, kendilerine okunan âyetleri hiç tetkik ve tefekkür etmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" demişlerdi.

8
"Yoksa "Muhammed, onu uydurdu" mu diyorlar? De ki eğer onu ben uvdurmuşsam, o zaman siz Allah tarafından bana gelecek hiçbir cezayı önleyemezsiniz. Allah, sizin Kur'ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları en iyi bilendir. Benimle sizin aranızda şahit olarak o yeter. Zaten yegâne gafur ve rahim O'dur."

A- "Yoksa "Muhammed, onu uydurdu" mu diyorlar? De ki eğer onu ben uydurmuşsam, o zaman siz, Allah tarafından bana gelecek hiçbir cezayı önleyemezsiniz. Allah, sizin Kur'ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları en iyi bilendir. Benimle sizin aranızda şahit olarak o yeter."

Bundan önce onların şenaatleri anlatıldı. Burada da daha büyük bir şenaatleri anla tıkmaktadır.

Yani yoksa onlar: "Muhammed, bu Kur'ân'ı uydurdu" mu diyorlar. Sen de onlara de ki: Eğer farz-ı muhal bu Kur'ân'ı ben uydurmuş olsam, o zaman siz, Allah tarafından bana gelecek hiçbir cezayı önleyemezsiniz. Zîrâ o takdirde şüphe yok ki, Allah beni cezalandıracak. O halde ben nasıl, Allah'a iftira ederim de, kendi nefsimi, kurtuluşu mümkün olmayan azaba maruz bırakırım? Allah, sizin Kur'ân ve âyetleri hakkında eleştirilerde bulunmak, bazen ona büyü demek ve bazen de onu iftira olarak vasıflandırmak gibi yaptığınız taşkınlıkları en iyi bilendir. Benimle sizin aranızda şahit olarak da o yeter. Nitekim o, benim için doğruluk ve hakkı tebliğ ile şâhitlik etmekte ve sızın aleyhinize de yalan ve inkâr ile şâhithk etmektedir.

Âyetin bu ifâdesi, onlarin taşkınlık suçlarından dolayı kendileri için bir ceza tehdididir.

B- "Zaten yegâne gafur ve rahîm O'dur."

Bu kelâm, tevbe edip îmân edenler için mağfiret ve rahmet vaadidir. Ve kâfirlerin bunca büyük cürümlerine karşı Allah'ın hatim davrandığını bildirmektedir.

9
"De ki: Ben, peygamberlerden ilk gelen değilim. Ben, bana da, size de ne yapılacak bilmiyorum. Ben ancak bana vahiy edilene uyarım. Zaten ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

A- "De kı: Ben, peygamberlerden ilk gelen değilim."

Kâfirler, inat ve tekebbür göstererek, Peygamberimizden çok acayip mucizeler göstermesini istiyorlardı ve gaipleri ona soruyorlardı. İşte bundan dolayı Peygamberimize emredildi ki, onlara desin ki; ben, peygamberlerden ilk gelen değdim; onların muktedir olmadıkları şeylere ben de muktedir değilim ki, sizin her istediğiniz mucizeyi göstereyim ve sorduğunuz her gaipten haber vereyim. Zîrâ benden önceki peygamberler de, ancak Allah'ın onlara verdiği mucizeleri gösteriyorlar ve ancak kendilerine vahiy edilen şeyleri haber veriyorlardı.

B- "Ben, bana da, size de ne yapılacak bilmiyorum."

Yani gelecek zamanda bana da, size de Allah'ın hangi fiili isabet edecek ve hangi hükmünü icra edecek bilmiyorum.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yani dünyada benim işlerim ile sizin işlerinizin sonu neye varacak bilmiyorum."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yani âhirette bana ne yapacak ve size ne yapacak bilmiyorum, " Ve İbn Abbâs diyor ki: "Bu âyet, Allah, senin geçmiş günahlarım da, gelecek günahlarını da bağışlamak için..." (Fetih: 2) âyeti, ile nesli edilmiştir."

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimizin bilmedikleri, tafsilat ve ayrıntılar olabilir. Ancak zikredilen nüzul sebebine en zahir ve en muvafık olan mânâ, peygamberin bilmediği şeylerin, âhirette olacak hâdiseler değil, dünya hâdiseleri ile vakaları gibi bilinmesi peygamberlik vazifelerinden olmayan şeyler olarak yorumlanmasıdır. Zîrâ uhrevî hâdiselerin bilinmesi, peygamberlik vazifelerindendir. Ve âhirette mü'minler ile kâfirler hakkında yapılacak muamelenin tafsilatı hakkında vahiy vârid olmuştur. Böyle biline!

Kelbî'den rivâyet olunduğuna göre, müşriklerin baskı ve eziyetlerinden bunalan Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) ashabı, ona: "Ya Resûlallah! Daha ne zamânâ kadar bu halimiz devam edecek? "diye sordular. Peygamberimiz de buyurdu ki.: "İleride bana da ne yapılacağını bilmiyorum, size de!.. Ben, Mekke'de mi bırakılacağım, yoksa hurmalıkları ve ağaçları bol bir yere çıkmakla mı emir olunacağını? O yer, rüyamda bana gösterildi."

A- "Ben ancak bana vahiy edilene uyarım.. Zaten ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

Bu, müşriklerin, hakkında vahiy bulunmayan gaipleri haber vermeyi Peygamberimizden istemelerine cevaptır.

Diğer bir görüşe göre ise, müslümanların, müşriklerin eziyetinden kurtulmak için acele etmelerine cevaptır. Ancak birinci görüş, "Zaten ben ancak apaçık bir uyarıcıyım" cümlesine daha uygundur. Yani ben, ancak bana vahiy edildiği gibi sizi Allah'ın (celle celâlühü) azabı ile uyarıyorum ve benim uyarım (peygamberhğim), parlak mucizeler sayesinde apaçıktır.

10
"De ki: Ey Yahudiler! Ne dersiniz; eğer bu Kur'ân, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, îsrâil oğullarından bir şahit de, bunun benzerini görüp îmân ettiği halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (O zaman, sizden daha sapkın kimdir?) Şüphesiz Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez."

Yani bana söyler misiniz; eğer bana vahiy olunan bu Kur'ân, sızın iddia ettiğiniz gibi büyü ve iftira olmayıp hakikatte Allah katından olduğu halde siz onu inkar etmişseniz ve Isrâiloğullarından, kendilerine verilmiş olan

Tevrat sayesinde Allah'ın şânlarına ve vahyin sırlarına vâkıf olan büyük bir şahit ve İsrâiloğullarının en büyük âlimi de, Tevrat'ta, tevhîd ve mükâfat ile ceza vaatleri gibi Kur'ân muhtevasına benzer hakikatler görüp de, hiç tereddüt etmeden iman etttiği halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız! . .

Tevrat'ın, Kur'ân'ın benzeri olması, aynı hakikatleri benzer ifâdelerle anlatmasıdır. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Hiç şüphesiz bu, eskilerin kitaplarında da mevcuttur. ", "Şüphesiz bu, eski kitaplarda da mevcuttur."

Burada anlatılan Yahudilerin örnek âlimi, Abdullah b. Selâm'dır. O, Resülullah'ın, Medine'ye geldiğini haber alınca, yanına geldi ve dikkatle Peygamberimizin mübarek yüzüne baktı; hemen o yüzün, yalancı bir yüz olmadığını anladı. Ve Peygamberimizin durumunu inceledi; nihayet onun beklenen peygamber olduğu kanaatine vardı. Sonra Peygamberimize dedi ki: "Ben sana üç şeyi soracağım; onları ancak peygamber olan bilir: Kıyametin ilk alameti nedir? Cennet ehlinin ilk yemeği nedir? Çocuk, babasına mı çeker, annesine mi? " Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki: "Kıyametin ilk alameti, bir ateş olup insanları doğudan batıya doğru sevk edecek. Cennet ehlinin ilk yemeği ise, bir balinanın ciğerinin artıklarıdır. Çocuğa gelince, erkeğin menisi önce gelirse, ona çeker; kadının menisi, önce gelirse, ona çeker."

Abdullah b. Selâm, bunları dinleyince, Peygamberimize: "Ben şâhitlik ederim ki, sen gerçekten Resûlüllah'sin!" dedi ve ayağa kalktı. Sonra dedi ki: "Ya Resûlallah! Yahudiler, iftiracı bir millettir. Eğer sen, onlara beni sormadan önce müslüman olduğumu duyarlarsa, senin yanında bana iftira ederler." Sonra Yahudiler, Peygamberimizin yanına geldiler. Peygamberimiz, onlara: "Abdullah, sizce nasıl bir adamdır?" diye sordu. Onlar da: "O, en hayırlımızdır; babası da en hayırlımız idi. O, bizim ulumuz dur; babası da bizim ulumuz idi. O, en âlimimizdir; babası da en alimimiz idi. "Peygamberitrtiz: "Pek iyi, o, müslüman olmuşsa, ne diyeceksiniz?" dedi. Onlar: "Allah, onu bundan saklasın!" dediler, işte o anda Abdullah b. Selâm, ortaya çıkıp: "Eşhedu en Lâilâlıe İllallah ve Eşhedu enne Muhammed'en Resûlüllah!" dedi. Bunu gören Yahudiler: "Zaten Abdullah, en kötümüz ve babası da en kötümüz idi" deyip onu kötülemeye başladılar. Abdullah b. Selâm: "Ya resûlallah! İşte benim korktuğum ve endişe ettiğim bu idi!" dedi.

Sa'd b. Ebi Vakkas (radıyallahü anh) diyor ki: "Resûlüllah'ın yeryüzünde yürüyen bir insan için "Bu Cennet ehlindendir" dediğini duymadım; yalnız Abdullah b. Selâm için bunu söyledi. Ve "İsrâiloğullarından bir şahit de..." âyeti de onun hakkında nâzil oldu."

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyette geçen şahit, Hazret-i Mûsa'dır ve onun şahitliği de, Peygamberimizin geleceğine dâir Tevrât'takilerle şahitlik etmesidir. Şa'bî de, böyle demiştir.

Mesrûk diyor ki: "Vallahi, bu âyet, Abdullah, b. Selâm hakkında nazil olmamıştır. Zîrâ Hâ. Mîm âyetleri Mekke'de nazil olmuştur. Abdullah b. Selâm ise, Medine'de müslüman olmuştur."

Kelbî ise, Mesrûk'a şöyle cevap vermektedir: "Bu sûre, Mekkî (Mekke'de nazil olan sûrelerden) ise de, anılan âyet, Medine'de nazil olmuştur."

(Mealde belirtildiği gibi) burada "O zaman sizden daha sapkın kimdir?" kaydı mukadderdir. Nitekim "Söyler misiniz; eğer bu Kur'ân, Allah katından ise, sonra siz onu inkâr etmişseniz, o zaman uzak bir şekavette olandan daha sapkın kimdir?" (Fussilet: 52) âyeti, ile bu âyetin sonundaki "Şüphesiz Allah, zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez" cümlesi de, buna karinedir. Zîrâ hidâyet olmaması, kesin olarak dalâleti bildirmektedir. Onların zâlim olarak vasıflandırılmaları ise, bu hükmün illetini bildirmek içindir. Zîrâ Allah'ın onları hidâyete erdirmeyişi, zulümlerinden dolayıdır.

11
"Kâfirler, îmân edenler hakkında dediler ki: "Muhammed'in getirdiği din hayırlı bir şey olsaydı, müslümanlar bizi geçemezlerdi." Fakat bunu söyleyenler, Kur'ân'ıle hidâyete erişemedikleri için "Bu, eski bir yalandır" dahi diyecekler."

A- "Kâfirler, îmân edenler hakkında dediler ki: "Muhammed'in getirdiği din hayırlı bir şey olsaydı, müslümanlar bizi geçemezlerdi."

Burada da, o kâfirlerin, Kur’ân-ı azîm ve mü’minler hakkında söyledikleri başka bâtıl sözleri hikâye edilmektedir. Yani Mekke kâfirleri dediler ki:

"Eğer Muhammed'in getirdiği Kur’ân ve din, hayırlı bir şey olsaydı, bu îmân etmiş olanlar, bizi geçemezlerdi; çünkü zavallı insanlar, yüksek değerlere erişemezler. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) îmân edenler ise, düşük insanlardır; çoğu yoksul, köle ve çoban olan kimselerdir." Bunu söyleyen müşriklerin iddiasına göre, dinî riyasetlere, ancak dünyevî değer ve imkânlarla erişilir. Nitekim demişlerdi ki: "Bu Kur’ân, iki kentten ulu bir adama indirilmek değil miydi?" (... Levlâ nüzzile hâze'bkur'ânü’alâ recülin mine'hkaryeteyni’azîm) (Zuhruf: 31)

Onlar, şu hakikati göz ardı etmişlerdi: peygamberlik, nefsî kemalâta ve ruhanî melekelere bağlı olup onun temek, alçak dünyanın şatafatından yüz çevirmek ve tamamen âhirete yönelmektir. İşte bu faziletleri elde etmiş olan, gerçek faziletlerin tamamına ermiş ve bunlardan mahrum kalan kimsenin de gerçek mânâda bir nasibi yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise, bunu (hayırlı bir şey olsaydı, bizi geçemezlerdi) söyleyen, Amir oğulları, Gatafan, Esed ve Eşca' kabileleridir. Cüheyne, Müzeyne, Eşlem ve Gıfar kabileleri müslüman oldukları zaman, bunu onlara karşı söylemişlerdi.

Başka bir görüşe göre ise, Abdullah b. Selâm ve adamları müslüman oldukları zaman, Yahudiler bunu söylemişlerdi. Ancak bu sûrenin Mekkî olması buna müsait değildir. Bu tefsir, ancak bu âyetin Medine'de nazil olduğunu izah etmekle mümkün olmaktadır.

B- "Fakat bunu söyleyenler, Kur’ân'ıle hidâyete erişemedikleri için " Bu, eski bir yalandır" dahi diyecekler."

Yani Kur’ân'ıle hidâyet bulmayanlar, Kur’ân'ın hayırlı bir şey olmadığını söylemekle yetinmeyip "Bu, eskilerin masallarıdır" dedikleri gibi, bunu da diyeceklerdir.

12
"Ondan önce de bir imam (rehber) ve bir rahmet olarak Mûsa'nın Kitabı vardı. İşte bu Kur’ân da, zâlimleri uyarmak ve iyi davrananlara müjde olmak üzere Arapça bir dil de indirilmiş, (Mûsâ'nın Kitabını, yahut bütün ilâhî kitapları) doğrulayan bir kitaptır."

Bu kelâm, onların, (bundan önceki âyette zikredildiği gibi) "Bu, eski bir yalandır" şeklindeki sözlerinin reddi ve iptâk anlamındadır. Zîrâ Kur’ân'ın, Hazret-i Mûsâ'nın Kitabının tasdikçisi olması, (onların anlayışına göre de) onun hak olduğunu kesin olarak ifâde etmektedir.

13
"Rabbimiz, Allah'tır" deyip de sonra dosdoğru yaşayanlar var ya, işte onlara korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir.

Burada "sümme/sonra" kelimesi, amelin, îmândan sonra geldiğini ve amelin geçerliliğinin, tevhîd inancına bağlı olduğunu ifâde etmektedir.

Yani ilmin hulâsası olan tevhîd inancı ile amelin nihaî hedefi olan dindeki istikâmeti bir araya getirmiş olanlar var ya, işte onlar, bir fenalığın kendilerine erişmesinden emin bulunuyorlar ve arzuladıklarına erişmemekten dolayı üzülecek de değillerdir.

14
"İşte onlar, yaptıkları işlere karşılık olmak üzere içinde ebedî kalacakları o Cennetin yaranlarıdır."

Yani mezkûr iki üstün vasfı taşıyanlar, işledikleri ilmî ve amelî sevaplara karşılık Cennet yaranları olacaklardır.

15
"Biz şu insana, anasına ve babasına iyilik etmesini emrettik. Anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi süresi otuz aydır. Nihayet insan, kemâl çağına eriştiği ve kırk yaşma vardığı

zaman, der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın sâlih ameller yapmamı bana ilham eyle! Bana verdiğin salâhı neslimde de devam ettir. Gerçekten ben, sana tevbe ettim ve şüphesiz ben, Alüslümanlardanım."

A- "Biz şu insana, anasına ve babasına iyilik etmesini emrettik. Anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması de sütten kesilmesi süresi otuz aydır."

Yani hamilelik süresi ile tam ve nihâî olarak emzirme süresinin toplamı otuz aydır. Bu otuz ayda, çocuk için çok büyük meşakkatlere ve sıkıntılara katlanılmaktadır.

Bu âyet-i kerime, hamiletik müddetinin asgarisinin altı ay olduğuna delildir. Zîrâ sütten kesilme süresi olan iki yıl bundan düşülürse, altı ay kalmaktadır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler."

Deniliyor ki, hamilelik süresinin asgarisi ile emzirme süresinin ekserisinin âyette belirlenmiş olması, bunların tespıderinin lüzumlu olması, nesep ile emzirme haklarının bunun ikisiyle tespit eddmesinden dolayıdır.

B- "Nihayet insan, kemâl çağma eriştiği ve kırk yaşma vardığı zaman, der ki: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın sâlih ameller yapmamı bana ilham eyle! Bana verdiğin salâhı neslimde de devam ettir."

Yani nihayet insanın kuvveti ve aklı kemâle erdiği ve insan kırk yaşına vardığı zaman. .

Deniliyor ki, hiçbir peygamber, kırk yaşından önce peygamber olmamıştır.

Burada, Allah'ın verdiği nimetten murat, hak din nimetidir, yahut her çeşit nimettir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Allah (celle celâlühü), Ebû Bekir el-Sıddîk'ın (radıyallahü anh) duasını kabul buyurdu. Bunun üzerine o da, (buna şükür olarak) dokuz mü'min köleyi âzâd etti. Bu dokuz köleden biri de, Âmir b. Füheyre idi. Ve Ebû Bekir, hayırlı işlerden ne yapmak istemişse, mutlaka Allah, ona yardım etmiştir. Yine Ebû Bekir: "Zürriyetimi ıslah eyle!" diye duâ etti, Allah da, onun duasını kabul buyurdu da, onun bütün çocukları îmân ettiler. Sonuç olarak, onun ebeveyni ile bütün çocukları müslüman oldular; babası Ebû Kuhafe de, oğlu Abdurrahman b. Ebi Bekir de ve Abdurrahman'ın oğlu Ebû Atik de mü'min olarak Resûlüllah'ı gördüler. Bu nimet, sahabe'den hiçbir kimseye nasip olmadı."

C- "Gerçekten ben, sana tevbe ettim ve şüphesiz ben, Müslümanlardanım."

Yani ya Rabbi! Senin razı olmadığın işlerden, yahut beni senin zikrinden alıkoyan şeylerden dönüp sana yöneldim ve şüphesiz ben, kendi nefsimi tamamen sana teskm edenlerdenim.

16
"İşte yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler Cennetlikler arasındadır. Bu, vaat oluna geldikleri doğru bir sözdür."

A- "işte yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler Cennetlikler arasındadır."

Yani anılan yüce sıfatları taşıyan insanların yaptıklarının en güzelini kabul edeceğiz.

Zîrâ mubah olan işler de, güzeldir, fakat onlardan dolayı mükâfat verilmez.

B- "Bu, vaat oluna geldikleri doğru bir sözdür."

Yani Allah'ın (celle celâlühü) "yaptıklarının en güzelini kabul edeceğiz ve günahlarını bağışlayacağız "kelâmiyla bildirdiği vaat, peygamberlerin lisanıyla her devirde söylenegelen doğru bir sözdür.

17
"Anasına ve babasına: "Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken (ve onlardan hiç kimse diriltilmemişken), benim mezardan çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, ana ve babası (yardımına erişip kendisini imâna muvaffak etmesi için) Allah'ın yardımına sığınarak: "Yazıklar olsun sana! îman et. Allah'ın vaadi gerçektir" dedikleri halde o (ebeveynini tekzib ederek): "Bu, eskilerin (aslı olmayan şeylerden kitaplara yazdıkları) masallarından başka bir şey değildir" der."

Bir görüşe göre, bu âyet, kendisini imâna davet eden ebeveynine isyan edip âhiret hayatını inkâr eden kâfir evladı anlatmaktadır.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, bu âyet, Rabbine karşı isyan eden ve ebeveynine de itaat etmeyen kötü bir kul örneğini vasıflandırmaktadır.

Bir rivâyete göre bu âyet, henüz müslüman olmadan önce Abdurrahman b. Ebi Bekir el-Siddîk hakkında nazil olmuştur. Ancak bundan sonraki âyette zikredilen: "İşte onlar, haklarında ilâhî fermanın gerçekleşeceği kimselerdir" cümlesi, bu görüşü reddetmektedir. Çünkü anılan zât, en faziletti ve en muhterem müslümanlardan idi. Nitekim Hazret-i Âişe el Sıddîka da, bunu söyleyenleri tekzip etmiştir.

18
"İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan haklarıtıda ilâhî fermanın gerçekleşeceği kimselerdir. Çünkü şüphesiz onlar hüsrana uğrayanlardır."

A- "işte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan haklarında ilâhî fermanın gerçekleşeceği kimselerdir."

Burada ilâhî fermandan murat, Allah'ın, İblis'e söylediği, "Yemin olsun ki, ben, Cehennemi senden ve sana uyanların hepsinden dolduracağım." kelâmdır. Nitekim "Kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan" ifâdesinden de anlaşılmaktadır.

B- "Çünkü şüphesiz onlar hüsrana uğrayanlardır."

Yani onlar, şeytana uymakla, mallarının sermayesi gibi sayılan aslî fıtratlarını tamamen zayi etmişlerdir.

19
"Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah, kendilerine yaptıklarının karşılığını vermek için böyle yapmıştır. Zaten onlara hak-' sizlik yapılmaz."

A- "Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır."

Yani anılan her iki fırkadan herkesin, yaptıkları hayır veya şerrin karşılıklarına göre değişik mertebeleri vardır.

B- Allah, kendilerine yaptıklarının karşılığını vermek için böyle yapmıştır.

Yani Allah, kullarının yaptıklarının karşılığını tam olarak vermek ve onların haklarında haksızlık etmemek için, karşılıkları, amellerin miktarına göre takdir buyurmuştur, işe bundan dolayı mükâfatları da derece derece ve azapları da derece derece sınıflandırmıştır.

C- "Zaten onlara haksızlık yapılmaz."

Yani birinci fırkanın mükâfatları eksik verilmez ve ikinci fırkanın azabı da fazla verilmez.

20
"Kâfirler, o ateş ile azap edilecekleri gün kendilerine şöyle denir: siz dünya hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız; onların zevkü sefasını sürdünüz. Bugün de, o yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü şu alçaltıcı azapla cezalandırılacaksınız."

Yani size yazılmış olan dünyevî hazlann ve lezzetlerin hepsini dünya hayatınızda harcayıp tükettiniz; onlardan size hiçbir şey kalmadı...

21
"Ey Peygamberim! Âd'ın kardeşini (Hûd'u) da anlat. Hanı o, Ahkaf bölgesindeki kavmine:'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben gerçekten sızın büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum!" diye uyarmıştı. Zaten ondan önce de ve ondan sonra da uyaıicdar gelip geçmiştir."

Yani ey Peygamberim! Kendi kavmin Mekke kâfirlerine Âd'ın kardeşi Hûd peygamberin, kendi kavmini, şirkin akıbeti olan o büyük azapla nasıl uyardığını da anlat. Zaten ondan önceki peygamberler ile ondan sonraki peygamberler de, onun gibi kendi kavimlerini uyarmışlardı, işte sen de kendi kavmine bunları anlat.

Ad Kavmi, sütunlu yüksek binalar binâ ediyorlardı. Bunlar, Yemen'de el-Şahr denilen denize nazır kumsal bir bölgede,

Diğer bir görüşe göre ise, Umman ile Mehere arasında yasıyorlardı.

22
"Onlar demişlerdi ki: "Sen, bizi ilâhlarımızdan (tanrılarımızın ibâdetinden.) çevirmek için ini bize geldin? O halde eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi, bizi tehdit ettiğin (o büyük) azabı getir bize!"

23
"Hûd dedi ki: "O azâbın ne zaman geleceği hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben, benimle gönderilen şeyi size ulaştiriyoram; fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum."

Yani o azâbın ne zaman geleceği hakkındaki bilgi, yahut bunun da dâhil olduğu bütün gayb bilgileri yalnız Allah'ın katindadır; ben, onun ne zaman geleceğini bilmem; onun gelmesine müdahale edemem; bunun bilgisi tamamen Allah'a aittir; O, o azabı, takdir buyurduğu vakitte getirecektir. Ben, sadece size, peygamberliğin gereklerini ve ezcümle, şirkten vazgeçmediğiniz takdirde size azap geleceğini bildiriyorum; ama ne zaman geleceğini ben de biliniyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum. Nitekim siz benden, azap getirmek ve vaktini tayin etmek gibi peygamberlik vazifelerinden olmayan şeyler istiyorsunuz.

24
"Nihayet onlar o azabı, vadilerine yönelmiş bir bulut halinde (ufukta) belirdiğini görünce, "Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur" dediler. Hûd (aleyhisselâm) dedi ki: Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz bir şeydir ki, içinde dayanılmaz azap bulunan bir rüzgârdır."

25
"O rüzgâr, Rabbinin buyruğu ile her şeyi (canlarını ve mallarını) yok eder. Nihayet sabahladıklarında evlerinin harabelerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte Biz, mücrimleri böyle cezalandırırız, "

Bu kıssanın tafsilatı A'raf sûresinde geçti.

Rivâyet olunuyor ki, bu hâdisede esen fırtına, çadırları ve mahfeleri gök yüzüne öyle savurup uzaklara atıyordu ki, nihayet bunlar, bir çekirge kadar görünüyorlardı.

Demliyor ki, ilk önce bu azabı gören bir kadın oldu. Bu kadın diyor ki; öyle bir rüzgâr gördüm ki, içinde ateş alevleri gibi alevler vardı.

Rivâyet olunuyor ki, bunun azap olduğunu ilk anlamaları şöyle oldu: Bir baktılar ki, esen şiddetli fırtınadan, dışarıda bulunan eşyaları ve hayvanları havada uçuyorlar. Bunun üzerine hemen evlerine girip kapılarını kapattılar. Fakat şiddetli rüzgârlar, kapıları yıkıp onları yerden yere vurmaya başladı.

Sonra Allah (celle celâlühü), kum yığınlarını onların üstüne sürükledi. Böylece onlar, yedi gece, sekiz gün kumların altında kalıp inlediler. Sonra rüzgârlar, bu kumları kaldırdı ve onları denize fırlatü.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Hûd, bu rüzgârı hisseder, etmez bir pınar çevresinde, kendisi ve mü’minler için bir yer belirledi.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu felakette Hazret-i Hûd ile yanındakiler, etrafı çevrili bir yere çekildiler. Burada rüzgârlar, onlara yumuşak ve tatlı bir esinti şeklinde isabet ediyordu. Diğer yerlerde ise develerin semerlerini havaya savuruyordu ve fırlattığı taşlar, insanların kafalarını kırıyordu.

26
"Yemin olsun ki, onlara, size vermediğimiz imkânları vermiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları da, gözleri de, kalpleri de kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. Zira onlar, Allah'ın âyetlerini bile, bile inkâr ediyorlardı. Ve alay edip durdukları şey (istihza olarak, acele gelmesini istedikleri azap) kendilerini sarıverdi."

A- "Yemin olsun ki, onlara, size vermediğimiz imkânları vermiştik."

Yani size vermediğimiz geniş mâlî ve bedenî imkânlar, uzun ömürler ve diğer tasarruf unsurlarını onlara vermiştik. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz imkânları kendilerine verdiğimiz... nice nesilleri helâk ettik."

B- "Onlara kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları da, gözleri de, kalpleri de kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. Zira onlar, Allah'ın âyetlerini bile, bile inkâr ediyorlardı. Ve alay edip durdukları şey (istihza olarak, acele gelmesini istedikleri azap) kendilerini sarıverdi."

Yani yaratılış gayelerine uygun olarak kuüanrnaları ve her biriyle, bilinmesi kendisine bağlı olan çeşitli nimetleri anlamaları, bunları, bu nimetleri bahşeden Allah'ın yüce şânlarına delil olarak kullanmaları ve onların şükrüne devam etmeleri için kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik.

Fakat onlar, kulaklarını vahyi ve peygamberlerini öğütlerini dinlemekte kullanmadılar; gözlerini de, bu kâinatın sayfalarına yazdmış olan kevnî âyetleri görmek için açmadılar ve kalplerini de Allah'ın marifeti için kullanmadılar, işte bundan dolayı da bu değerli uzuvları, kendilerine hiçbir fayda sağlamamıştır.

27
"Yine Yemin olsun ki, ey Mekke'liler! (Semûd Hicri ve Lût kavminin kasabaları gibi) çevrenizdeki kasabaları da helâk etmişizdir. Belki (küfür ve günahlardan) hakka dönerler diye âyetlerimizi böyle tekrar, tekrar anlattık."

28
"Kendilerine yakınlık elde etmek için Allah'tan başka edindikleri ilâhlar, kendilerine yardım etmeli değil miydiler? Hayır! Onlar, bunlardan kaybolmuşlardır. Zaten bu (onların kaybolmaları ve kendilerini yardımsız bırakmaları), onların yalanı ve uydurdukları şeydir (onların yalanlarının ve iftiralarının sonuçlarıdır)."

29
"Ey Peygamberim! Hani cinlerden bir topluluğu, Kur’ân'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Nihayet Kur’ân'ı (yahut Kur’ân'ı okuyan Resûlüllah'ı) dinlemeye hazır olduklarında birbirlerine: "Susun, dinleyelim!" demişlerdi. Kur’ân'ın okunması bitince de, uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi."

Rivâyet olunuyor ki, önceleri cinler, melekleri dinleyip olacak hâdiseler hakkında bilgi edinmek için semaya yükselip kulak hırsızlığı yapıyorlardı. Sonra bu cinler, ateş alevleriyle kovalanıp sema onlardan korununca, dediler ki; bu, olsa, olsa, yeni bir peygamber için böyle olmaktadır. Bunun üzerine Nusaybin veya Ninova cinlerinin eşrafından yedi veya altı kişi, bu yeni peygamberi araştırmak üzere yola çıktılar. (Cinlerin reislerinden) Zevbea da bunlar içinde bulunuyordu. Nihayet Hicaz'daki Tihâme'ye, sonra oradan da Vâdinahle'ye vardılar. Orada Resûlüllah'ı, gece namaz kılarken, yahut sabah namazında buldular ve okuduğu Kur’ân'ı dinlediler. Bu hâdise, Peygamberimizin, (peygamberliğin onuncu yılında) Taif dönüşü vuku bulmuşta.

Said b. Cübeyr'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Resûlüllah, cinlere Kur’ân okumadı ve onları hiç görmedi. Ancak Peygamberimiz, namazında Kur’ân okurken cinler, onun yanından geçtiler ve durup Kur’ân'ı

dinlediler. Peygamberimiz ise, hiç bunun farkında olmadı; ancak Allah cinlerin, kendisini dinlediklerini ona bildirdi."

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem), cinleri, de uyarmasını ve onlara da Kur'ân okumasını emir buyurdu da, cinlerin temsilcüeri olan bir topluluğu ona yönlendirdi. İşte bu sırada bir gün Peygamberimiz, Ashab'a hitaben buyurdu ki: "Bu gece cinlere Kur'ân okumam bana emredildi; kim benimle gelecek!" Peygamberimiz, bu sözünü üç kez tekrarladığı halde huzurda bulunanlar, başlarını önlerine eğdiler; yalnız Abdullah b. Mes'ûd, geleceğini söyledi. Abdullah diyor ki: "Resûlüllah ile birlikte yola çıktık. Nihayet Mekke'nin üst kısımlarında denilen bir yere vardık. Orada Resûlüllah, yerde bana bir çizgi çizdi ve bana: "Ben, senin yanma dönünceye kadar çizginin dışına çıkma!" buyurdu. Sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Kur'ân okumaya başladı. Bu sırada çok gürültü duydum ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için endişe etmeye başladım. Bu sırada Resûlüllah'ın etrafını pek çok karaltı sardı ve artık onu göremez oldum. Hattâ Resülullah'ın sesini artık duyamıyordum. Sonra bulut parçaları gibi ayrılıp gittiler. Sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), yanıma döndüğünde bana: "Sen bir şey gördün mü?" dedi. Ben de: "Kara adamlar gördüm; beyaz giysilere bürünmüşlerdi" dedim. Resûlüllah: "İşte onlar, Nusaybin cinleri idi; sayıları da on iki bin idi." buyurdu. Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) okuduğu sûre de Alak sûresi idi."

30
"O cinler, kavimlerine şöyle demişlerdi: "Ey kavmimiz! Biz gerçekten, Mûsa'dan sonra indirilen, kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik eden, hakka ve dosdoğru yola götüren bir kitap dinledik."

Demliyor ki, bu cinler, yahudi oldukları için böyle demişlerdi.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Cinler, Hazret-i İsa'nın dâvetini duymamışlardı."

Burada haktan murat, doğru itikatlardır ve dosdoğru yol da, dinin hükümleri ve sâlih amellerdir.

31
"Ey kavmimiz! Allah'a çağırana icabet edin ve ona îmân edin ki, Allah da, sizin günahlarınızın bir kısmını bağışlasın ve sizi dayanılmaz azaptan kurtarsın."

O cinler, bu söylediklerinden, duydukları Kitabı kastediyorlardı. Onlar, bunu, hakka ve dosdoğru yola hidâyet edici olarak vasıflandırdıktan sonra burada da, Allah'a (celle celâlühü) davet olarak vasıflandırmışlar, çünkü bu vasıflar, birbirine bağlı vasıflardır. Bu cinlerin, bunun hak ve dosdoğru yol olduğunu beyân ettikten sonra kavimlerini ona davet etmeleri, onları icabete teşvik içindir. Sonra bunu, "Allah da, sizin günahlarınızın bir kısmım bağışlasın" sözleriyle de tekid etmişlerdir. Bu bağışlanacak günahlar, sadece Allah'ın haklarıyla ilgili olan günahlardır. Zîrâ kul hakları, îmân ile bağışlanmaz.

Dayanılmaz azaptan murat da, kâfirler için hazırlanmış olan azaptır.

îman eden cinler için bundan başka mükâfatlar olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir; en zahir olan görüşe göre, cinler de, sevap ve azap bakımından insanlar hükmündedir.

32
"Allah'ın dâvetçisine uymayan kimse, artık yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Onun Allah'tan başka dostları da yoktur. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler."

A- "Allah'ın (celle celâlühü) dâvetçisine uymayan kimse, artık yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir."

Bundan önceki kelâmlarında, davete icabet, teşvik edildikten sonra burada ise, icabet için uyarı yapılmakta ve icabet etmeyen kimsenin, dünyanın neresine kaçarsa kaçsın veya yerin derinliklerine de girse, Allah'ın azabından kurtulamayacağı belirtilmektedir.

B- "Onun Allah'tan başka dostları da yoktur. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler."

Bundan önce dahî davete icabet etmeyen kimsenin kendi imkânlarıyla kurtulamayacağı beyân edildikten sonra burada da, onun, başkasının yardımıyla da kurtulamayacağı beyân edilmektedir.

33
"Yine de görmüyorlar mı ki, bütün gökleri ve yeri yaratmış ve onları yaratmakla yorulmamış olan Allah, şüphesiz ölüyü diriltmeye kadirdir. Evet, o, gerçekten her şeye kadirdir."

A- "Yine de görmüyorlar mı ki, bütün gökleri ve yeri yaratmış ve onlari yaratmakla yorulmamış olan Allah, şüphesiz ölüyü diriltmeye kadirdir."

Bu görme, kalp görmesidir. Yani onlar tefekkür edip de, müşahedeye yalan bir kesinlikle bilmediler mi ki... Allah her şeye kâdir'dir.

B- "Evet, o, gerçekten her şeye Kadirdir."

Bu kelâm, maksuda delil mahiyetinde ilâhî kudretin genel bir izahıdır.

34
"Kâfirler, Cehennem ateşi ile azap edilecekleri zaman, onlara: "Nasıl, bu gerçek değil miymiş?" denildiğinde, onlar: "Rabbimiz hakkı için evet!" diyecekler. Allah: "Öyleyse, inkâr etmenizden dolayı bu azabı tadın!" diyecektir."

Onların, dünyada Allah'ın mükâfat ve ceza vaatleriyle alay etmelerine, karşın, o gün de kendileri böyle kınanacaklar ve onlarla alay edilecektir.

Onlari, cevaplarını yeminle, pekiştirmelerinden anlaşılıyor kı, sanki dünyada olduğu gibi burada da bunun hak olduğunu itiraf ettikleri takdirde kurtulacaklardır. Ancak onlar için kurtuluş nerede!

35
"Ey Resûlüm! Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Ve onlar için acele azap isteme. Onlar, vaat edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanacaklar. Bu bir belağdır (tebliğidir). Artık yoldan (öğüt, yahut itaat yolundan) çıkmış güruhlardan başkası helâk edikti mı hiç!"

A- "Ey Resûlüm! Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret."

Yani kâfirlerin akıbeti böyle olduğuna göre, sebat ve azım sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi, artık sen de, kâfirlerden gördüğün sıkıntılara sabret. Zîrâ sen de o peygamberlerdensin ve hatta onların en büyüğüsün.

Azim sahibi peygamberlerden murat, şeriat sahibi olup da, onu tesis etmek ve yerleştirmek için büyük gayretler harcayan ve bu uğurda meşakkatlere ve düşmanlarının düşmanlıklarına karşı sabreden büyük peygamberlerdir. Bunların en meşhurları şunlardır: Nûh, İbrâhîm, Mûsâ ve İsâ peygamberlerdir (aleyhisselâm)

Diğer bir görüşe göre ise, azim sahibi peygamberler, Allah'ın musibetlerine sabredenlerdir. Nûh peygamber gibi. O, kavminin onca eziyetlerine sabretti. Nûh Peygamberin kavmi, bayılıncaya kadar kendisini dövüyorlardı. Yine İbrâhîm Peygamber gibi, o da, ateşe ve oğlunu kurban etmeye sabretti. Yine İsmail Peygamber gibi. O da, kurban edilmeye sabretti. Yine Yâkûb Peygamber gibi. O da, oğlunu kaybetmeye ve görmezliğe sabretti. Yine Yûsuf Peygamber gibi. O da, kuyuya düştüğünde ve zindana atıldığında sabretti. Yine Eyyûb Peygamber gibi. O da, o ağır hastalığına sabretti. Yine. Mûsâ Peygamber gibi. O da, kavmi, kendisine: "Hiç şüphesiz yakalanıyoruz." dediklerinde Hazret-i Mûsâ da: "Asla! Rabbim şüphesiz benimledir; o, bana yol gösterecektir." (innâ lemûdrakûn, kale kellâ, inne ma'iye Rabbî seyehdîni) (Şuarâ: 61, 62) deyip sabretmişti. Yine Dâvûd Peygamber gibi. O da, işlediği günahtan ötürü kırk sene ağlamıştı. Yine İsâ Peygamber gibi. O da, taş üstüne taş koyamadı. Allah'ın salat ve selâmı, hepsinin üzerine olsun!

B- "Ve onlar için acele azap isteme. Onlar, vaat edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün sadece bir saat kadar kaldıklarını sanacaklar."

Yani ey Resûlüm! Sen, Mekke kâfirleri için acele azap isteme. Onlar, kendilerine vaat edilen azabı gördükleri gün, o azâbın şiddetinden ve süresinin uzun olmasından dolayı, sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanacaklar.

C- "Bu bir belağdir (tebliğidir). Artık yoldan (öğüt, yahut itaat yolundan) çıkmış güruhlardan başkası helâk edilir mi hiç!"

Yani size verilen öğüt, öğüt olarak yeterlidir.

Yahut bu, Resûlüllah'tan bir tebliğdir. Bu görüş daha kuvvetlidir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Ahkâf süresini okursa, dünyadaki kum tanelerinin her birine karşılık kendisine on sevap yazılır."

MUHAMMED SÛRESİ

Mekke'de,

Diğer bir görüşe göre ise, Medine'de inmiştir; 38, yahut 39 âyettir.

1
"Kâfir olanların ve Allah yolundan alıkoyanların iyi amellerini Allah boşa çıkarır."

Bunlar, Bedir savaşında müşrik ordusuna yemek verenlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlar, müşriklerden on iki kişi olup insanları İslam'dan alıkoymaya çalışıyorlardı ve onlara küfrü emrediyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, bunlar, kitap ehlinden kâfir kalıp da, kendilerinden ve başkalarından müslüman olmak isteyenleri engellemeye çalışanlardır.

Başka bir görüşe göre ise, bu, genel olup kâfir olup da islam'dan alıkoymaya çalışan herkesi kapsamaktadır.

İşte Allah (celle celâlühü), bu anılan insanların iyi amellerini tamamıyla boşa çıkarmakta ve onları esersiz olarak zayi kılmaktadır. Ancak bu, amelleri önceleri geçerli iken sonra Allah, onları iptal eder, anlamında değildir. Fakat baştan itibaren o amelleri boş sayar, anlamındadır. Zîrâ bu anılan kâfirlerin, sılayı rahim, misafir ağırlama ve esirleri hürriyetlerine kavuşturmak gibi hayır işleri, îmân ile beraber olmadığı için baştan itibaren esersiz ve hükümsüzdür.

Yahut Allah (celle celâlühü), Resulüne yardım etmek ve onun dinini bütün dinlerden üstün kılmak suretiyle o kâfirlerin, Resûlüllah hakkında kurdukları tuzakları ve insanları onun yolundan alıkoyma gayretlerini boşa çıkarmıştır. Bundan sonra gelecek 4. Âyet ile 8. Ayete en uygun olan mânâ da budur.

2
"îman edip de sâlih ameller yapanların ve yegâne hak olarak rableri tarafından Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir."

Bunlar, bir görüşe göre, Kureyş'ten bazı kimselerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Ensar'dan bazı kimselerdir.

Bir diğer görüşe göre, Ehl-i Kitap'tan îmân edenlerdir.

Başka bir görüşe göre ise, bu, hepsini kapsayan genel bir hükümdür.

Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) indirilene îmân da, makabline dâhil olduğu halde, onun ayrıca zikre tahsis edilmesi, bunun şânını tazim etmek, îmân edilmesi zorunlu olan hususlar içinde bunun yerinin önemine ve hepsinde asıl olduğuna dikkat çekmek içindir. İşte bundan dolayıdır ki, yegâne hak olmakla vasıflandırılmıştır.

Diğer bir görüşe göre ise, onun yegâne hak olması, başka ilâhî kitaplar tarafından nesih edilmemesi, fakat kendisinin, başkalarını nesih edici olması itibarıyladır. Bu görüşe göre hak, zâil'in mukabilidir. Birinci görüşe göre ise, hak, bâtılın mukabilidir.

Hulâsa: Allah bu bahtiyar insanların günahlarını îmân ve sâlih ameller ile örter ve onları din ve dünya işlerinde teyid etmek ve muvaffak kılmakla hallerini düzeltir.

3
"Bunun sebebi şudur: Kâfir olanlar, kesinlikle bâtıla uymuşlardır; îmân edenler de, Rablerinden gelen o hakka uymuşlardır, işte böylece Allah, insanlara misâllerini vermektedir."

A- "Bunun sebebi şudur: Kâfir olanlar, kesinlikle bâtıla uymuşlardır; îmân edenler de, Rablerinden gelen o hakka uymuşlardır."

Yani kâfirlerin yaptıkları iyi işlerini boşa çıkarılmasının ve mü'minlerin günahlarının örtülmesinin ve gönüllerinin düzeltilip şâd edilmesinin sebebi şudur: birinci fırka, şeytana uymuşlardır. Nitekim Mücâhid de böyle tefsir etmiştir. İşte bu yüzden o fırka, yaptıkları küfrü ve İslam'dan alıkoymayı yapmışlardır. İkinci fırka da, Rablerinden gelen yegâne hakka uymuşlar da, yaptıkları Allah'a ve Kitabına olan îmânı ve sâlih amelleri gerçekleştirmişlerdir.

Âyetin metnindeki bâtıl, hakkın mukabili olan bâtıl, yani aslı olmayan ve zail olan şey anlamına da alınabilir. Batılı, faydasız anlamına almak ise, uygun değildir; çünkü küfür ve haktan alıkoymak, ondan daha çirkindir. Bu itibarla onun, kâfirlerin amellerinin boşa çıkarılmasının yegâne sebebi olarak sayılmasının bir izahı yoktur. Bu nokta, iyice düşünülmelidir.

Âyetteki bâtıldan, küfrün ve haktan alıkoymanın kendisi, haktan da, îmân ile sâlih amellerin kendisi kastediliyor olabilir.

B- "İşte böylece Allah (celle celâlühü), insanlara misâllerini vermektedir."

Yani Allah, garabette meseller gibi sayılan, iki fırkanın hallerini ve vasıflarını beyân etmektedir ki, bu da, birinci fırkanın bâtıla uyup hüsrana uğramaları ve ikinci fırkanın da hakka uyup saadet ve felâha erişmeleridir.

4
"Artık savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman, hemen boyunlarını vurun. Nihayet onlara ağır bir darbe indirip sindirince, onları esir alıp koruyun. Artık esirleri ya fidyesiz olarak lütfen, yahut fidye karşılığında salıverin, işte savaş evzârını/silâhlarını ve bineklerini bırakincaya (sona erinceye) kadar hüküm budur. Allah, dileseydi, onlardan (savaşsız olarak da) intikam alırdı. Fakat (savaş vesilesiyle) sizi birbirinizle denemek ister. O kimseler ki, Allah yolunda öldürülmüşlerdir, Allah, onların yaptıklarını hiçbir zaman boşa çıkarmayacaktır."

A- "Artık savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman, hemen boyunlarını vurun. Nihayet onlara ağır bir darbe indirip sindirince, onları esir alıp koruyun. Artık esirleri ya fidyesiz olarak lütfen, yahut fidye karşılığında sakverin. İşte savaş evzarını / silâhlarını ve bineklerini bırakıncaya (sona erinceye) kadar hüküm budur."

Bu hüküm, makabline terettüp etmektedir. Zîrâ kâfirlerin yaptıkları iyi işlerin boşa çıkarılıp hüsrana uğratılmaları ve mü'minlerin hallerinin düzeltilip saadet ve felâha erdirilmeleri, her iki tarafa da lâyık oldukları hükümlerin terettüp etmesini gerektirmektedir. Yani durum böyle olduğuna göre, savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman, hemen onların boyunlarım vurun. Nihayet onlara ağır bir darbe indirip sindirince, onları esir alıp koruyun. Savaş sona erince de, ya o esirleri fidye almadan, yahut fidye karşılığmda sakverin.

Bu âyet, savaşta mağlup edilen kâfirlerin, öldürülmek ile esir alınmak arasında ve esir alınanların da fidye siz veya fidye karşılığmda sakverilmeleri arasında muhayyerlik hükmünü ifâde etmektedir.

Bu hüküm İmam Şafiî'ye göre sabittir. Biz Hanefîlere göre ise, bu hüküm nesih edilmiştir. Hanefî âlimleri derler ki; bu âyet, Bedir savaşında nâzıl olmuştur; sonra hükmü nesli edilmiştir. Bu konudaki hüküm, ya öldürülmeleridir, yahut esir alınıp köle yapılmalarıdır.

Mücâhid diyor ki: "Bugün savaş esirleri için fîdyesiz veya fidye karşılığı sakverilmek yoktur; ya müslüman olurlar, yahut boyunları vurulur."

İmam Şafiî'ye göre, savaşların sona ermesi kaydı, anılan dört hükmün her biri için veya hepsi içindir. Yani müşriklere karşı uygulanan bu hüküm, onlarla olan savaşlar tamamen sona erinceye kadar ve onların savaş gücü kalmayincaya kadar devam eder.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Hazret-i İsâ, nazil oluncaya kadar devam eder.

İmam Ebû Hanife'ye göre ise, eğer savaştan, Bedir savaşı kastediliyorsa, anılan kayıt, fidyesiz ve fidye karşılığmda salıvermek içindir. Yani Bedir savaşı sona erinceye kadar esirlerin fidyesiz ve fidye karşılığmda salıverilmeleri hükmü uygulanır. Ama eğer bu savaş, genel olup bütün savaşları kapsıyorsa, anılan kayıt, boyunlarını vurmak ve onları esir almak içindir. Yani savaşlar tamamen sona erinceye ve müşriklerin savaş gücü kalmayincaya kadar bu hüküm uygulanır.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki "evzâr" günahlar demek olup yani müşrikler, şirklerini ve günahlarını bırakıp müslüman oluncaya kadar, demektir.

B- "Allah, düeseydi, onlardan (savaşsız olarak da) intikam alırdı. Fakat (savaş vesilesiyle) sizi birbirınizle denemek ister."

Yani Allah, dileseydi, savaşsız olarak da, bazı helâk ve kökten yok etme yollarıyla da o kâfirlerden intikam alırdı. Fakat Allah, sizi birbırinizle denemek için bunu dilemedi. Böylece size savaşı emir buyurdu ve sizi kâfirlerle denedi ki, onlarla cihat edesiniz de, vaadi gereğince büyük sevaplar kazanasiniz; kâfirleri de sizinle denedi ki, onların azabının bir kısmını sizin elinizden onlara tattırsın. Ta kı, o kâfirlerin bir kısmı, küfürden caysınlar.

C- "O kimseler ki, Allah yolunda öldürülmüşlerdir, Allah, onların yaptıklarını hiçbir zaman boşa çıkarmayacaktır."

Yani şehit olanların, yahut cihat edip de öldürenler ve öldürülenlerin yaptıklarını Allah, zayi etmeyecektir.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, bu kelâm, Uhud savaşı hakkında nazil olmuştur.

5
Bak. Âyet 6.

6
"Allah, onları selâmete çıkaracak; gönüllerini şâd edecek ve onları kendilerine tarif ettiği Cennete koyacaktır."

Yani Allah, onları dünyada her şeyin en faydahsina ve âhirette de mükâfata erdirecektir. Yahut onlari hidâyet üzerinde sabit kılacaktır. Ve onların gönüllerini şadedecek ve dünyada kendilerine tarif edip vasıflarını zikrettiği ve kendilerinin de iştiyak duydukları Cennete, yahut herkesin, yaratıldığı zamandan beri sanki oradaymış gibi yerini bilecek ve onu bulacak şekilde beyân ettiği Cennete koyacaktır.

Mukâülden rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Dünyada kişinin amelinin tespiti ile görevli olan melek, Cennette onun önünden yürür ve Allah'ın, kendisine verdiği her şeyi ona tarif eder.

Yahut Allah, onları, kendileri için pek hoş kıldığı, yahut ifraz edip hudutlarını tayin ettiği Cennete koyacaktır.

7
"Ey îmân edenler! Siz Allah'ın dinine, Resulüne yardım ederseniz, o da, size yardım eder; ayaklarınıza da sebat verir."

Yani eğer siz Allah'ın dinine ve resulüne yardım ederseniz, Allah da, düşmanlarınıza karşı sizi muzaffer eder ve size fetihler müyesser eder ve savaş meydanlarında, yahut İslam dininde size sebat verir.

8
"Kâfirlere gelince, kahrolasıcalar! Allah, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır."

9
"Bunun sebebi şudur: onlar, Allah'ın indirdiğinden nefret etmişlerdir. Allah da, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır."

Yani onların Allah'ın kahrına uğramalarının ve yaptıklarının boşa çıkarılmasının sebebi şudur: onlar, Allah'ın indirdiği Kur'ân'dan, içinde tevhîd itikadı ve kötülük emmâresi (her zaman kötülüğü emreden) nefislerinin arzulayip akşik olduğu kötü hareketlerine muhakf olan hak dinin diğer hükümlerinden nefret etmişlerdir. İşte bundan dolayı Allah da, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Eğer onlar îmân sahibi olsalardı, yaptıkları iyi işlerinden dolayı mükâfat göreceklerdi.

10
"Yeryüzünde dolaşmazlar mı ki, kendilerinden önceki kâfirlerin sonları nice olmuştur, görsünler! Allah onları yerle bir etmiştir. Bu kâfirler için de onların benzeri vardır."

Yani onlar, yerlerinde oturdular; yeryüzünde dolaşmadılar ki, kendilerinden önce hakkı yalanlayan kâfirlerin sonları nice olmuştur, görsünler! Zîrâ o eski kâfirlerin, yurtlarındaki tarihî eserleri, onlar hakkında bilgi vermektedir. Allah, o kavimleri de, ailelerini de, mallarını da yok etmiştir. İşte onların yolundan giden bu kâfirler için de o akıbetlerin, o azapların benzeri vardır. Nitekim bu kâfirler, hafife alıp zayıf gördükleri mü'minlerin eliyle öldürüldüler ve esir alındılar. Bu ise, genel bir sebeple helâk olmaktan da daha beterdir.

Diğer bir görüşe göre ise, mânâ şöyledir: Allah, o eski kâfirleri dünyada helâk buyurdu; âhirette de onlar için buna benzer azaplar vardır.

11
"Bunun sebebi şudur: şüphesiz Allah, îmân edenlerin mevlâsıdır. Kâfirlere gelince, onların mevlâsi (koruyucusu) yoktur."

Yani mü'minlerin mevlâsi, Allah'tır; düşmanlarına karşı kendilerine yardım etmektedir. Kâfirlere gelince, onların uğradıkları ceza ve azabı kaldıracak yardımcdarı yoktur. Bu, "Sonra o kâfirler, hak mevlaları olan Allah'a döndürülürler." (Sümme ruddû ile'Uâhi mevlâhümü'bhakkı) (En'âm: 62) âyetiyle çelişmez; çünkü orada mevla, mâlik anlamındadır.

12
"Şüphe yok ki, Allah, îmân edip de sâlih ameller yapanları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır. Kâfirler ise, bu dünyadan faydalanırlar (zevk-ü sefasını sürerler); hayvanların yediği gibi (akıbetlerinden gafil olarak) yerler. Onların son durağı da ateştir."

A- "Şüphe yok ki, Allah, îmân edip de sâlih ameller yapanları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır."

Bu, Allah'ın, mü'minlere olan velÂyetini, hükmünü ve uhrevî semeresini beyân etmektedir.

B- "Kâfirler ise, bu dünyadan faydalanırlar (zevk-ü sefasını sürerler); hayvanların yediği gibi (akıbetlerinden gafil olarak) yerler. Onların son durağı da ateştir."

13
"Ey Resûlüm! Seni sürüp çıkaran kentten kuvvetçe daha çetin olan bir çok kentleri helâk etmişizdir. Onlar için hiç bir yardımcı da yoktu."

Daha önce onların endi imkânlarıyla ilâhî azaptan kurtulamayacakları beyân edilmişti; burada da başkalarının yardımıyla da kurtulamayacakları beyân edilmektedir.

14
"Artık Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse, işinin kötülüğü kendisine süslü gösterilen ve heveslerine uyan kimse gibi olur mıı hiç!"

Bu kelâm, iki fırkanın, yani mü’minler ile kâfirlerin birbirine zıt olduğunu, mü’minlerin, Alay-i Iliyyînde (yüceler yücesinde), kâfirlerin ise, esfeli safilinde (aşağıların aşağısında) olduklarını ve her birinin bu hahnin sebebini açıklamaktadır. Yani durum böyle değil mi?

Şimdi, bütün işlerinin mâliki ve mürebbisi olan Allah tarafından gönderilmiş bulunan, apaçık bir hüccet ve ışık saçan bir burhan olan Kur’ân-ı Kerim ve diğer mucizeler ve akli delillere, sahip olan kimse, çirkinlerin en çirkini olan şirki ve diğer günahları kendisine süslü gösterilen ve doğru bir hüccet şöyle dursun, halinin doğru olması şüphesi dahi mevcut olmaksızın, kötü heveslerine uyan ve çeşitli dalâletlere batmış olan kimse gibi olur mu hiç!

15
"Takva sahiplerine vaat olunan Cennetin acayip vasıfları şöyledir: orada (tadı, kokusu) bozulmayan sudan ırmaklar, tadı bozulmayan sütten ırmaklar, içenlere sadece lezzet veren şaraptan ırmaklar ve safi baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi de onlarındır. Orada Rablerinden bağışlama da vardır. Bunlara sahip olan, o ateşte sonsuz kalan ve bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç!"

A- "Takva sahiplerine vaat olunan Cennetin acayip vasıfları şöyledir; orada (tadı, kokusu) bozulmayan sudan ırmaklar, tadı bozulmayan sütten ırmaklar, içenlere sadece lezzet veren şaraptan ırmaklar ve safi baldan ırmaklar vardır."

Burada, az önce mü’minlere vaat edilen Cennetin güzellikleri ve Cennetin altından aktıkları belirtilen ırmaklarının keyfiyeti beyân edilmektedir.

Burada mü’minlerin, takva sahipleri olarak ifâde edilmeleri, bize bildiriyor ki, îmân ve sâlih ameller de, takvanın kapsamına dâhildir. Takva ise, bütün vacipleri ifâ etmekten ve bütün kötülükleri terk etmekten ibarettir.

Cennet şarabının sadece lezzet vermesi, kötü tadı, kötü kokusu, sarhoşluğu ve baş ağrısı olmaksızın, sırf zevk ve lezzet vermesi demektir.

Cennet balının safi olması, bal mumu, arının pisliği ve diğer şeylerden safi olmasıdır.

Bu vasıflar, Cennet içecekleri için, dünyada onların nevinden olan içeceklerin üstün vasıflarıyla temsil vermek kabil indendir.

B- "Orada meyvelerin her çeşidi de onlarındır. Orada Rablerinden bağışlama da vardır. Bunlara sahip olan, o ateşte sonsuz kalan ve bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç!"

Yani Cennet ehlinin mezkûr leziz içeceklerine karşın, Cehennem ehtinin içecekleri de, bağırsaklarını parçalayan kaynar su olacaktır.

Deniliyor ki, bu su, onlara yaklaştırılınca, yüzleri kavrulur ve kafalarının derisi soyulur. Onu içtikleri zaman da, bağırsakları parçalanır.

16
"Onlardan kimileri de var ki, seni dinlerler; fakat senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olan kimselere: "az önce ne demişti?" diye alay maksadıyla sorarlar. İşte onlar o kimselerdir ki, Allah, kalpleri üzerine mühür basmıştır. Onlar da hava ve heveslerine uymuşlardır."

Bunlar münafıklar idder; Peygamberimizin meclisine gelip kelâmını dinliyorlardı. Fakat bu işi ciddiye almadıkları için söylenenleri kafalarına almıyorlardı ve o meclisten çıktıkları zaman, zahiren öğrenmek için, fakat asıl maksatları alay etmek için, Peygamberimizin ne söylediğini sahabîlere soruyorlardı. İşte bu münafıklar, hayra yönelmedikleri için Allah da, onların kalbini mühürlemiştir. Bu yüzden de onlar, bâtıl arzularına uyarak o hayırsız işlerini yapmışlardır.

17
"Hidâyete ermiş olanlara gelince, Allah, hidâyetlerini arttırır ve takvalarını lütfeder."

Yani Allah, hak yoluna yönelenlerin tevfik ve ilham ile hidâyetlerini arttırır ve takvalarına yardım eder ve mükâfatını verir. Yahut sakınmaları gereken şeyleri onlara beyân buyurur.

18
"Onlar, artık, ancak kıyametin ansızın gelip çatmasını bekliyorlar! Şüphesiz kıyametin alâmetleri belirmiştir. O, onlara gelip çattığı zaman, ibret almalarının onlara artık ne faydası olur?"

A- "Onlar, artık, ancak kıyametin ansızın gelip çatmasını bekliyorlar! Şüphesiz kıyametin alâmetleri belirmiştır."

Yani bunlar, eski ümmetlerin başına gelen korkunç hâdiseleri anlatmaktan ve kıyametin geleceğini ve onun büyük azaplarını dinlemekten öğüt almıyorlar ve ibret almak için ancak, kıyametin ansızın bizzat gelmesini bekliyorlar. Kıyametin gelmesinden başka, ibret almaları için bekledikleri bir şey de kalmamıştır; çünkü kıyametin alâmederi gerçekleştikleri halde onlar, başlarını kaldırıp da bunları, kıyametin ön işârederi olarak saymamışlardır. O halde kıyametin gelmesi, onlar için mutlaka ansızın olacaktır.

Bu kıyamet alâmetlerinden murat, Peygamberimizin gelmesi, ayın yarılması ve benzerleridir.

B- "O, onlara gelip çattığı zaman, ibret almalarının onlara artık ne faydası olur?"

Bu kelâm, onların, ibret almayı kıyametin gelmesine tehir etmekle hata işlediklerine ve fikirlerinin sakat olduğuna hükmederek, kıyamet geldiğinde ibret almanın imkânsız olduğunu beyân etmektedir. Nitekim diğer bir âyette de söyle denilmektedir: "O gün insan ibret abı; fakat ibret almanın artık ne faydası var!"

19
"O halde ey Resûlüm! Bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Kendinin de, erkek mü’minlerin de, kadın mü’minlerin de günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de, son olarak duracağınız yeri de bilmektedir."

A- "O halde ey Resûlüm! Bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Kendinin de, erkek mü’minlerin de, kadın mü’minlerin de günahlarının bağışlanmasını dile!"

Yani saadetin yegâne medarının tevhîd ile itaat olduğunu, bedbahtlığın medarının ise, şirk ve isyan olduğunu anladığına göre, artık sen, üzerinde bulunduğun vahdaniyet ilmi ile onun gereğince amel etmekten asla ayrılma. ..

Peygamberimizin günahlarından murat, ondan sâdır olması muhtemel olan evlânın terkidir. Bunun günah olarak ifâde edilmesi, Peygamberimizin yüce makamına göredir. Buna nasıl hayır! Denilebilir ki, sâlih insanlara göre iyilik sayılan (günah olmayan) bazı hareketler, mukarrabîn (Allah çok yakın olan) zâtlar için hata telakki edilebilir.

Bir de Peygamberimiz için bu emir (günahlarının bağışlanmasını dile), tevazu içinde olmak, nefsi sindirmek ve amelleri kifayetsiz saymak kabilinden de olabilir.

Peygamberimizin, erkek ve kadın mü’minlerin günahlarının bağışlanmasını dilemesi, duâ ile olduğu gibi, günahlarının bağışlanmasını gerektiren hayırlı işlere teşvik buyurmasıyla da olabilir.

B- "Allah, gezip dolaştığınız yeri de, son olarak duracağınız yeri de bilmektedir."

Yani Allah, sizin dünyada mutlaka geçmeniz gereken aşamaları da bilir; âhirette son ikâmet yerinizi de bilir. Binâenaleyh Allah, ancak, her iki dünyanız için de hayırlı olanı size emreder. O halde siz de, size verilen emirlere uyamaya acele ediniz. Zîrâ her iki cihanda da sizin için en önemli olan budur.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah, sizin bütün hallerinizi bilir; hiçbir haliniz O'na gizli kalmaz.

20
"îman etmiş olanlar: "Keşke cihad hakkında bir sûre indirilmiş olsaydı!" derler. Fakat kesin hüküm ifâde eden bir sûre indirilip de, onda savaştan söz edilince, kalplerinde bir çeşit hastalık bulunanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yazıklar olsun!"

Bu insanlar, önce, cihada olan ihtiraslarından dolayı bunu istemişler; fakat savaşın vücubunu ifâde etmekten başka bir mânâya muhtemel olmayan bir sûre nazil olup da onda savaştan söz edilince, kalplerindeki din zafiyetinden dolayı, yahut nifak hastalığından dolayı -ki nazm-ı kerimin siyakına en uygun ve en zahir olan da budur- pek şiddetli bir korku ve paniğe düşerler.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, savaştan bahseden her sûre, muhkemdir; hükmü nesh edilmemiştir.

21
"Onların vazifesi, itaat ve güzel sözdür. Artık o iş ciddiye binince, Allah'a sâdık kakaydılar, elbette kendileri için hayırlı olurdu."

Yahut eğer îmânda Allah'a sâdık kakaydılar ve bunda, kalpleri de lisanlariyla birleşseydi...

Bu kelâm delâlet ediyor ki, kalplerinde hastalık bulunanların hepsi buna iştirak etmişlerdir.

22
"Şu halde iktidarı ele alsanız, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya ve akrabalık bağlarını koparmaya dönmüş olmaz mısın."

Yani sizin bu durumunuza göre, siz, insanlar üzerinde iktidar sahibi ve âmir olsanız, hükümdarlığa ve dünyalığa olan ihtirasınızdan dolayı böyle olmaz imsiniz? Zîrâ siz cihad ile emir olunduğunuzda, tamamen hayır ile salâh sahibi olmaya ve her şer ile fesadı def etmeye yönelik olan bu emir karşısında sadece itaate memur olduğunuz halde, din zafiyetine ve dünya ihtirasına delâlet eden bu haberinizi göre kimse, elinize fırsat geçip âmir duruma geldiğiniz takdirde yeryüzünde bozgunculuk yapacağınızı ve akrabalık bağlarını koparacağınızı bekler.

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: Eğer siz İslam'dan dönerseniz, cahiliyye dönemindeki halinize, yani soygun, talan, akrabalık bağlarını kesmek ve kız çocuklarını diri diri gömmek gibi yeryüzünde bozgunculuk yapmanız beklenir.

23
"İşte onlar, Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir."

Yani o muhataplar, Allah'ın, rahmetinden uzaklaştırdığı, kendi kötü tercihleri sebebiyle, hakkı dinlemekten sağır kıldığı ve enfüs ile afakta yaratılmış olan âyetleri görmekten kör ettiği kimselerdir.

24
"Onlar bu Kur’ân'ı düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerine kilitler mi vurulmuştur?"

Yani onlar, dünyevî ve uhrevî cezalara, azaplara maruz kalmamak için niçin Kur’ân'daki öğütleri ve uyarıları düşünmezler, tetkik etmezler? Yoksa kalpleri üzerine kiktler mi vurulmuş da, kalplerine hiç öğüt ulaşmıyor?

25
"Şüphesiz o kimseler ki, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra arkalarını dönmüşlerdir, onları şeytan fitlemiş ve çok umutlandırmıştır."

Yani şüphesiz o kimseler ki, kendilerine doğru yol, apaçık dekdlerle ve üstün mucizelerle belli olduktan sonra tekrar eski küfürlerine dönen kimseler. .. bunlar, bundan önceki âyetlerde kalp hastalığı ve çirkin fiiller ve hallerle vasıflandırılan münafıklardır.

Diğer bir görüşe göre ise Yahudilerdir.

Bir diğer görüşe göre ise Ehl-i Kitâb olan Yahudiler ile Hıristiyanlardır. Onlar, Peygamberimizin sifadarım kitaplarında gördükten ve o sıfatların sahibinin Peygamberimiz olduğunu anladıktan sonra kendisini inkâr ettiler.

Diğer bir görüşe göre, (âyetin son cümlesi olan ve şeytan onları çok umutlandırmıştır, yerine) Allah, onların hak ettiği cezayı acilen vermeyip kendilerine mühlet vermiştir.

26
"İşte bunun sebebi şudur: Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: "bazı hususlarda size itaat edeceğiz" demişlerdi. Halbuki onların gizlediklerini Allah bilmektedir."

Bu işaret (işte bunun), zikredilen irtidatlarını ifâde etmektedir; yoksa Vahidi'den nakledildiği gibi, umutlandırmayı (veya mühlet vermeyi) işaret etmediği gibi, kimilerinin dediği gibi, şeytanın fitlemesini de göstermez. Zîrâ bunların hiç birisi, gelecek sözün sebebi olamaz.

Bunu (bazı hususlarda size itaat edeceğiz) söyleyenler, münafıklar idi; yoksa kimilerinin dediği gibi, Peygamberimizin sıfatlarını Tevrat'ta gördükten sonra onu inkâr eden Yahudiler değildi. Zîrâ onlardan sâdır olması farz edilse de onların küfrü, bu sebepten dolayı değil; fakat onların küfrü, Peygamberimizin gelmesiyle, başlamıştı. Bu görüşe göre, Yahudilerin, bunu münafıklara veya müşriklere söylemiş olmaları arasında bir fark yoktur.

Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlar, Kur'ânin Allah katından indirildiğini bildikleri halde onun, kendilerine indirilmesini umdukları için, Resûlüllah'a indirilmesini çekemeyerek bundan hoşlanmayan Yahudilerdir. Yoksa kinlilerinin dediği gibi, bu hoşlanmayanlardan murat, müşrikler değildir. Nitekim onların: "Bazı hususlarda size itaat edeceğiz" demeleri de, kesin olarak, "Münafıkların, Kıtâb ehlinden kâfir olan dostlarına: Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, hiç şüphesiz biz de sizinle beraber çıkacağız; sizin aleyhinizde kimseye asla uy amayız. Eğer savaşa tutuşursanız, hiç şüphesiz size yardım edeceğiz." (Haşr: 11) âyetinde kendilerinden, hikâye edilen sözlerinden ibarettir.

Bu münafıkların dostluk ve ittifak kurdukları Yahudiler, Kurayza Oğulları ile Nadîr Oğulları Yahudileri idi. Münafıkları, Yahudilere: Söyledikleri, "bazı hususlarda size itaat edeceğiz" sözleriyle, onlara itaat etmeyeceklerine işaret ettikleri diğer bazı hususlardan kastettikleri, anılan Yahudilere karşı savaş başlamadan ve onlar yurtlarından çıkarılmadan önce küfürlerini açığa vurmayacakları ve gerçek durumlarını ilan etmeyecekleridir. Zîrâ bu münafıklar, zahiren mü'min görülmekten dolayı birtakım dünyevî menfaatleri olduğu için, gerçek yüzlerini göstermelerini zorunlu olarak gerektirecek durum hâsıl olmadıkça durumlarını açığa vurmak istemiyorlardı; bunu Yahudilere ancak gizlice söylüyorlardı. Nitekim "Halbuki onların gizlediklerim Allah bilmektedir." Cümlesinden de anlaşılmaktadır. Yani Allah, onların Yahudilere gizlice söylediklerini, yahut bunun da dâhil olduğu bütün sırlarım bilmektedir.

27
"Ya melekler, onların suratlarına ve sırtlarına vura, vura canlarını alırken halleri nice olacak!"

Yani onlar, hayatlarında baş vurdukları hilelere baş vuruyorlar da, ya feci halde can verirken halleri ne olacak!

Bu ilâhî ifâde, onların çok korkunç ve feci şekilde can vereceklerinin tasviridir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bir kimse, bir günahta ısrarlı olarak ölürse, mutlaka melekler onun canini alırken suratına ve sırtına vururlar."

28
"Bunun sebebi şudur: Onlar, gerçekten Allah'ın gazaba gelmesine sebep olan şeylerin ardına düştüler ve O'nu tazı edecek şeylerden hoşlanmadılar. Allah da, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır."

Yani bu korkunç ölümlerinin sebebi şudur: o münafıklar, gerçekten Allah'ın gazaba gelmesine sebep olan küfrün ve günahların ardına düştüler ve Allah'ı hoşnud eden îmân ve itaatten hoşlanmadılar. Nitekim onlar, îmândan sonra küfre döndüler ve anılan Yahudilerle olan muameleleriyle itaatten çıktılar. İşte bundan dolayı Allah da, onların, sahte îmânla beraber, yahut ondan sonra yaptıkları iyi işlerini de boşa çıkarmıştır. Eğer onlar, bu iyi işlerini gerçek îmânla yapmış olsalardı, onların iyi sonuçlarını göreceklerdi.

29
"Kalplerinde nifak hastalığı bulunan kimseler, yoksa Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar?"

Bunlar, şeni halleri açıklanan o münafıklardır. Burada da, eski vasıflarıyla vasıflandırılmışlar, çünkü onların teşhir edilmelerinin sebebi budur.

Yani kalplerinde mü'minlerin kini ve düşmanlığı bulunan o münafıklar, onların bu kinlerini ortaya çıkarmayacağım mı, içlerinde besledikleri düşmanlığı Resûkdlah'a ve mü'minlere açıklamayacağını mı ve durumlarının böyle gizli kalacağını mı sandılar? İşte bu sandıkları, ihtimal dâhilinde değildir.

30
"Ey Resûlüm! Biz dileseydik, onları elbette sana gösteriridik de, onları simalarından kesinlikle tanırdın. Yemin olsun kı, sen onları konuşma tarzından muhakkak tanıyacaksın. Zaten Allah, yaptıklarınızı bilir."

A- "Ey Resûlüm! Biz dileseydik, onları elbette sana gösteriridik de, onları sunalarından kesinlikle tanırdın. Yemin olsun ki, sen onları konuşma tarzından muhakkak tanıyacaksın."

Yani Biz dileseydik, onları öyle alâmetlerle sana anlatırdık ki, görmeye yakın bir bilgi ile onları, anlattığımız alâmederden hemen tanırdın.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu âyet indikten sonra hiçbir münafık artık Resûlüllah'a gizli kalmadı; onları simalarından tanırdı. Bir gaza sırasında aramızda dokuz münafık vardı. İnsanlar onlardan şikâyet ediyorlardı. Nihayet bir gece yattılar; sabahleyin uyandıklarında her münafık şahsın üstünde "bu münafıktır" diye bir yazı görüldü."

B- "Zaten Allah, yaptıklarınızı bilir."

İşte bundan dolayı Allah, sizin niyetinize göre amellerinizin karşılığını verecektir.

Bu kelâm, mü'minler için mükâfat vaadidir ve mü'minlerin halinin, münafıkların, halinin aksi olduğunu bildirmektedir.

31
"Yemin olsun ki, içinizden mücahidler ile sabredenleri anlayıncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi hiç şüphesiz imtihan edeceğiz."

Yani Yemin olsun ki, içinizden mücahidler ile cihadın meşakkatlerine sabredenleri, mükâfatın taalluk ettiği fiilî ilim ile anlayıncaya ve amellerin güzellik ve çirkinliğini açıklayıncaya kadar sizi hiç şüphesiz imtihan edeceğiz.

32
"O kimseler ki, kendilerine doğru yol belli okluktan sonra kâfir olmuşlar ve Allah'ın yolundan alıkoymuşlar ve peygambere eziyet etmişlerdir, onlar, Allah'a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Allah ise, onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır."

Yani o kimseler ki, Tevrat'ta gördükleri sıfatları ve eliyle gösterilen mucizeleri ve ona nazil olan âyetleri görmekle, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra kâfir olmuşlar ve insanları Allah'ın yolundan alıkoymuşlar ve peygambere düşmanlık ve eziyet etmişlerdir, onlar, bu küfürleri ve islam'a engel olmak gayretleri ile, Allah'a, yahut Allah'ın Resulüne hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Allah ise, dinini engelleme yolunda kurdukları planları, tuzakları ve Resûlüllah'ı yolundan alıkoymak için ona ettikleri düşmanlıkları ve eziyetleri boşa

çıkaracaktır. Sonuçta onlar, bu yaptıklarıyla amaçlarına ulaşamayacaklar ve onlar için doğuracağı sonuç, öldürülmeleri ve yurtlarından sürülmeleri olacaktır.

Bu âyet, Kurayza Oğulları Yahudilerini, yahut Bedir savaşında müşrik ordusunu yedirenleri anlatmaktadır.

33
"Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin; peygambere de itaat edin ve işlerinizi boşa çıkarmayın."

Yani ey îmân edenler! Bunların yaptıkları gibi siz de, iyi amellerinizi, küfür, nifak, kendini beğenmiştik, riya, başa kakma ve eziyet gibi şeylerle boşa çıkarmayın.

Bu âyet, iyi amellerin, büyük günahlarla iptal edüdiğine (hiçe indirilmekte olduğuna) delil olamaz.

34
"O kimseler ki, kâfir olmuşlar ve insanları Allah'ın yolundan, alıkoymuşlardır, sonra da kâfir olarak ölmüşlerdir, işte Allah, onları hiçbir zaman bağışlamayacaktır."

Bu âyet, Bedir'de öldürülüp cesetleri oradaki kör kuyuya atılan müşrikler hakkında nâzil olmuş ise de, bu hüküm, kâfir olarak ölen herkesi kapsamaktadır.

35
"Artık siz üstün durumda iken gevşeyip barışa çağırmayın. Zaten Allah, sizinle beraberdir. O, amellerinizi de asla zayi etmeyecektir."

Yani siz üstün ve galip durumda iken zafiyet gösterip silahınızı bırakarak düşmanlarınızı barışa çağırmayın; çünkü bu, sizin için zillettir. Ve sizin üstün olmanız ve Allah'ın sizinle beraber olması, keza Allah'ın, sizin amellerinizi zayi etmemesi, zillet ve yakarışı vehmettirecek davranışlardan sakınmanızı gerektiren en kuvvetli sebeplerdendir.

Ehl-i Sünnet itikadına göre, ameller, mükâfat gerektirmediği (zorunlu kılmadığı, iyi ameller olsa da mükâfatlar, yine. Allah'ın lütfü olduğu) halde, burada, mükâfatın verilmemesinin, hakkın zayi edilmesi olarak ifâde edilmesi, mükâfatın, kazanılmış bir hak olarak ve mükâfatın verilmemesi de, büyük hakların zayi ve yok edilmesi olarak tasvir edilmesi suretiyle Allah'ın son derece lütufkâr olduğunu ifâde etmek içindir. Bu konunun izahı, Al-i İmrân: 195. âyetinin tefsirinde geçti.

36
"Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Siz îmân eder ve günahlardan sakınırsanız, Allah, mükâfatınızı size verir. O, sizden mallarınızı tamamen harcamanızı da istemiyor."

Yani hayatı bir oyun ve eğlence, gibi geçicidir; kalıcı değildir ve hayra vesile olmayan bir dünya hayatının hiçbir değeri yoktur. Siz îmân ederseniz ve günahlardan sakınırsanız, Allah, yarışçıların yaraşmaları gereken bu yegâne kakçı iyilikler olan îmân ve takvanızın mükâfatını size verir. Allah, sizden mallarınızın tamamını harcayıp da, geçiminizi bozmanızı da istemiyor; O'nun istediği, mallarınızın az bir miktarı olan kırkta birini fakirlere vermenizdir.

37
"Eğer mallarınızın tamamını isteseydi de, sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve o, kininizi ortaya çıkarırdı."

Âyetteki "o" (o, kininizi ortaya çıkarırdı) zamiri, Allah'ı ifâde eder, yahut cimriliği ifâde eder.

38
"İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. Ama içinizden kiminiz cimrilik ediyor, Kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimri davranmış olur.'

A- "İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağırıhyorsunuz. Ama içinizden kiminiz cimrilik ediyor."

Bu kelâm, muhatapların tutumunu ağır bir şekilde kınamakta ve bundan dolayı onları tahkir etmektedir.

Allah yolunda harcama, din uğruna gaza, zekât ve diğerlerini kapsamaktadır.

B- "Kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimri davranmış olur."

Zîrâ infakın faydaları da, cimriliğin zararları da kendisine aittir.

Zaten Allah, Ganidir, siz ise fukarasınız

Yani Allah'ın size emir buyurduğu harcama, sizin ondaki menfaatlere muhtaç olmanızdan dolayıdır. Artık siz bu emirleri yerine getirirseniz, sizin lehinizedir; ama yüz çevirirseniz, bu da sizin aleyltiıtizedir.

Eğer siz yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir; sonra onlar sizin gibi de olmazlar.

Yani eğer siz, îmân ve takvadan yüz çevirirseniz, yerinize başka bir kavmi getirir; sonra onlar, sizin gibi îmândan ve takvadan yüz çevirmezler; aksine imâna da, takvaya da çok rağbet edecekler.

Bir görüşe göre onların yerine gelecek kavimden murat, Ensar'dır (Medine'li müslüinanlardır).

Diğer bir görüşe göre ise onlar, meleklerdir. Bir başka görüşe göre ise o kavim, Fars halindir. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, Peygamberimize bu kavmin kimler oldukları soruldu ve o sırada Selman el-Farisî de yanında bulunuyordu. Bunun üzerine Peygamberimiz, eliyle Selman'in uyluğuna vurup: "Bu adam ile kavmidir. Nefsim, kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, eğer îmân, Ülker yıldızına bile asılı olsaydı, muhakkak Fars'tan bazı adamlar ona ulaşırlardı." buyurdu.

Diğer bir görüşe göre bu kavim, Kinde'dir.

Başka bir görüşe göre ise, Naha' kavmidir.

Diğer bir görüşe göre, Acemdir.

Bir diğer görüşe göre de bunlar, Rum'lardır.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Muhammed sûresini okursa, Allah'ın, Cennet ırmaklarından ona içirme hakkını kazanmış olur."

FETİH SÛRESİ

Bu sûre, Resûlüllah, Hudeybiye'den dönerken inmiştir; 29 âyetti

1
"Ey Peygamberim! Biz, gerçekten sana apaçık bir fetih, bahşettik."

Bir memleketin fethedilmesi, kuvvet zoruyla veya sulhla, savaşla veya savaşsız olarak fethedilmesi / açılması demektir. Çünkü orası alınmadığı müddetçe, İslam'a kapalı sayılır.

Fetih, Allah'a isnâd edilmiş, çünkü kullann fiilleri, yaratma ve icad olarak Allah'a ıstınâd etmektedir.

Bu fetihten murat, Mekke fethidir. Hazret-i Enes'ten rivâyet edilen de budur. Peygamberimiz, Hudeybiye'den dönerken kendisine bu fetih müjdelenmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, bu fetihten murat, Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı sene gerçekleşen Hayber fethidir. Mücahıd'den rivâyet edilen de budur.

Bir diğer görüşe göre ise, bu fetih, Hudeybiye sulhudur. Zîrâ Hudeybıye'de şiddetti savaş ve hatta iki taraf arasında oklar ve taşlarla atışma olmamışsa da, bu sulhu müşrikler teklif ettikleri için, galibiyet müslümanların sayılır ve şüphe götürmez bir fetih kabul edilir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Hudeybiye antlaşmasından önce müslümanlar, müşriklere, oklar yağdırmışlar ve nihayet onları evlerine girmek zorunda bırakmışlardı.

Kelbî'den rivâyet olunduğuna göre, bu hâdisede müslümanlar, müşriklere galip gelmişler ve sonunda müşrikler, sulh istemişlerdi.

Rivâyet olunuyor ki, Ashab'tan bir zâtın: "Bu, fetih değildir; Biz, Beytullah'ı ziyaret etmekten alıkonulduk ve kurbanlarımıza de engel olundu!" dediği Resûlüllah'a ulaşınca, Peygamberimiz: "Hayır! Bu, en büyük fetihtir. Müşrikler, sizi iyilikle savmaya, sizden hüküm istemeye (hükümde taraf olmanıza) ve sizden emniyet talep etmeye razı oldular ve sizde, hoşlarına gitmeyen imkânlar ve güçler gördüler" buyurdu.

Şa'bî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bu âyet, Hudeybiye'de inmiş ve Resülullah'ın bu gazada elde ettiği faydaları, hiçbir gazada elde etmemiştir. Nitekim Bey'atu'r Rıdvan (Rıdvan Biati) gerçekleşmiş; Peygamberimizin bütün geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmış ve kurbanlar da mahalline ulaşmış ve aynı yıl içinde Hayber hurmalıkları müslümanların eline geçmiş ve (Ehl-i Kitap olan) Rumlar, (putperest olan) Fars'lara galip gelmişlerdi. Bundan dolayı da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) pek sevinmişti."

Hudeybiye fethinde büyük bir mucize de gerçekleşmişti. Şöyle ki: müslümanların su ihtiyaçları için Hudeybiye kuyusunun suları tamamen çekilmiş; nihayet kuyuda bir damla bile su kalmamıştı. O zaman Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ağzına su alıp mazmaza yaptıktan sonra kuyuya dökmüş; o anda kuyunun dibinde su kaynamaya başlamış; nihayet herkes kana, kana su içmiş ve ihtiyacı kadar da almış.

Diğer bir görüşe göre, kuyu tamamen doluncaya kadar su kaynamış. Ve ondan sonra bu kuyunun suyu hiç tükenmemiş.

Bir başka görüşe göre ise, bu âyetteki fetih, Peygamberimize müyesser olmuş bütün fetihlerdir.

Bir görüşe göre de, bu fetih, Allah'ın Peygamberimize müyesser İçildiği İslam, peygamberlik, hüccet: ve kıkç ile davet etmektir. Bundan daha açık ve büyük bir fetih yoktur; bu fetih, bütün fetihlerin başıdır. Zîrâ ne kadar islam'ın fetihleri varsa, her biri bunun bir şubesidir.

Bir görüşe göre ise, bu fetih, hükmetmek anlamındadır. Yani ey Resûlüm! Biz, senin için Mekke halkı aleyhine hükmettik ki, gelecek sene sen Mekke'ye gireceksin. Katâde'den rivâyet olunan görüş de budur.

Bu fethin faydalı sonuçları apaçık meydanda olduğu gibi, aynı zamanda bu fetih, hak ile batılı da birbirinden ayırt etmektedir.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Çünkü Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamak, sana olan nimetini de tamamlamak, seni dosdoğru bir yola iletmek ve sana şanlı bir zaferle yardım etmek diledi."

Bunlar, fethin amaçlarıdır; çünkü Peygamberimizin, Allah'ın Kelâmım yüceltmek (İlâyı Kelimetullah) için savaşların zorluklarını ve tehlikeli durumların sıkıntılarını göğüslemesinin sonuçlarını almıştır.

(Daha önce de belirtildiği gibi) Peygamberimiz hakkında kullanılan günah ifâdesi, evlâ olanın terki anlamındadır. Buna günah denilmesi, Peygamberimizin yüce makamına göredir.

Sana olan nimetini de tamamlamak, seni dosdoğru bir yola iletmek ve sana şanlı bir zaferle, yardım etmek:

Yani hak dini yüceltmek, peygamberlik nimetine hükümranlık nimetini de ilâve etmek ve Allah'ın Peygamberimize bahşettiği diğer dinî ve dünyevî nimetleri de vermek, ilâhî mesajın tebliğinde ve riyaset merasimlerinin ikâmesinde seni dosdoğru bir yola iletmek ve sana, şânk, aziz, büyük kuvvet ifâde eden bir zaferle yardım etmek...

Peygamerimizin istikâmeti ve dosdoğru yolda olması, her ne kadar fetihten önce de mevcut ise de, fetihten sonra önce olmayan hak yollarının apaçık olması ve bu yolların istikâmetlerinin netleşmesi gerçekleşmiştir.

4
"îmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye mü’minlerin yüreklerine huzur, güven indiren ancak O'dur. Zaten bütün göklerin ve yerin orduları yegâne Allah'ındır. Ve zaten Allah, her zaman Alimdir."

A- "İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye mü’minlerin yüreklerine huzur, güven indiren ancak O'dur."

Bu kelâmda, Allah'ın, fetihten önce mü’minlere bahşettiği sebat ve kararlılık gibi fethin ön hazırlıkları beyân edilmektedir.

Yani yakinî îmânlarına bir yakını îmân daha ilâve etsinler diye, sulh ve emniyet sebebiyle mü’minlerin yüreklerine huzur ve güven indirip de korkudan sonra emniyeti müyesser kılmak suretiyle mü’minlere lutfunü gösteren de ancak Allah'tır.

Yahut Allah'ın birliğine ve âhiret gününe olan îmânlarına bir de, Peygamberimizin getirdiği kanunlara olan îmânlarını ilâve etmeleri için onların kalbine huzur verdi.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki:’’P ey gamb erimizin ilk getirdiği şey, tevhîd inancıdır; sonra namaz, sonra zekât, sonra hac ve cihat getirdi. Böylece mü’minler, îmânlarını kat kat arttırdılar."

Yahut Allah, Allah'a (celle celâlühü) ve Resulüne (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı kalplerine vakar ve azamet indirdi ki, bu itikada îmânlarını bir kat daha arttırsınlar.

B- "Zaten bütün göklerin ve yerin orduları yegâne Allah'ındır. Ve zaten Allah, her zaman alimdir, hakimdir."

Yani bütün göklerin ve yerin ordularını düediği gibi idare, eder; hikmet ve maslahadar üzerine binâ edilmiş olan yüce iradesinin gereği olarak bazen onları birbirine musallat eder ve bazen da aralarında barış gerçekleştirir. Ve zaten Allah, her zaman akilidir; bütün işleri bilmektedir ve hakimdir; takdir ve tedbirinde hikmet sahibidir.

5
"Çünkü Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koymak ve onların günahlarını bağışlamak diledi. Bu da Allah katında pek büyük bir saadettir."

A- "Çünkü Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koymak ve onların günahlarını bağışlamak diledi."

Yani Allah, bunu tedbir buyurdu; mü'minleri müşriklere karşı üstün kıldı ki, mü'minler, O'nun nimetini bilsinler ve ona şükretsinler de, Allah da onları Cennete koysun.

B- "Bu da Allah katında pek büyük bir saadettir."

Yani mü'minlerin günahlarının bağışlanması ve Cennete konulmaları, tarif edilemeyecek kadar büyük bir saadettir; çünkü menfaat celbi ve zarar defi için harcanan bütün himmet ve gayretlerin son hedefi budur.

6
"Yine çünkü Allah, hakkında suizanda bulunan münafık erkekler ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkekler ve ortak koşan kadınlara azap etmek diledi. Müslümanlar için bekledikleri felaket, (onların) başlarına gelsin! Zaten Allah, onlara azap etmiş; onları lanetlemiş ve onlar için Cehennemi hazırlamıştır. Orası ne de kötü bir son duraktır."

Burada münafıkların, müşriklerden önce zikredilmesi, açıkça gösteriyor ki, münafıklar, müşriklerden daha çok azaba müstahaktır.

Âyette önce dünyada müstahak oldukları azap, ondan sonra da âhirette müstahak oldukları azap anlatılmakladır.

7
"Bütün göklerin ve yerin orduları da yalnız Allah'ındır. Zaten Allah her zaman azizdir, hakimdir."

Bundan önce geçen bu cümle burada yine tekrar edilmiştir. Tefsir âlimleri derler ki; bu tekrarın faydası, Allah'ın rahmet orduları olduğu gibi, azap orduları da olduğuna dikkat çekmektir. Buradaki ordulardan murat, azap ordularıdır. Nitekim burada Allah'ın, Azîz sıfatının zikredilmesinden de anlaşılmaktadır.

8
"Ey Resûlüm! Şüphesiz Biz, seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak göndermişizdir."

Yani Biz, seni ümmetine şahit olarak göndermişizdir. Nitekim diğer bir âyette de: "Ve peygamber de, sizin hakkınızda şahit olması için..." (Bakara:143) denilmektedir. Ve yine Biz seni ümmetinin itaatleri konusunda müjdeci ve günahları konusunda da uyarıcı olarak göndermişizdir.

9
"Ta ki, siz, Allah'a ve Resulüne îm ân edesiniz; Resulüne (dini takviye yolunda) yardım da edesiniz; ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz."

Bu hitap, Peygamberimiz ile ümmeti içindir. Burada tesbih, ya tenzih anlamındadır, yahut namaz kılmak anlamındadır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, burada sabah akşam tesbihinden kastedilen sabah, öğle ve ıkındı namazlarıdır.

10
"Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir. Artık kim ahdini bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur; kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse, ona da Allah, pek büyük bir mükâfat verecektir."

A- "Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar."

Yani Rıdvan Biatinde o ağaç altında sana biat edenler, hakikatte ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Zîrâ bu biatten amaç, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına riâyet etmek ahdini daha da sağlamlaştırmaktır.

B- "Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir."

Yani onların, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile misak akit etmeleri, Allah ile akit etmeleri gibidir; aralarında hiç fark yoktur. Bu da, "kim Resûlüllah'a itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." âyeti kabilindendir.

C- "Artik kim ahdini bozarsa, o ancak kendi aleyhine bozmuş olur; kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse, ona da Allah, pek büyük bir mükâfat verecektir."

Yani ahdi bozmanın veya ona sâdık kalmanın müspet ve menfi sonuçları tamamen kendisine aittir.

Burada pek büyük mükâfattan, Cennet kastedilmektedir.

11
"Bedevilerden savaştan geri kalmış olanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bağışlanmamızı dile!" Onlar, kalplerinde olmayanı dilleri ile söylüyorlar. De ki: Allah, size bir zarar dilerse, veya size bir fayda isterse, artik O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir! Hayır! Allah, yaptıklarınıza agâhtır."

A- "Bedevilerden savaştan geri kalmış olanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve âilelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bağışlanmamızı dile!" onlar, kalplerinde olmayanı dilleri ile söylüyorlar. De ki: Allah, size bir zarar dilerse, veya size bir fayda isterse, artık O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir!

Bu bedevüerden murat, Ğifar, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eşlem ve Deyi kabileleridir. Hudeybiye yılında Resûlüllah, umre için Mekke yolculuğuna çıkacağı günlerde Medine çevresindeki ve çöldeki bedevî Arap kabilelerine haber salıp kendisiyle beraber bu yolculuğa çıkmalarını istedi. Zîrâ Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Kureyş'in kendisiyle savaşmalarından veya onu Beytullah'ın ziyaretinden engellemelerinden endişe ediyordu. Resûlüllah, amacının savaşmak olmadığını göstermek için de kurbanlık hayvanları yola çıkardı. Fakat anılan kabileler, bu sefere çıkmacklar ve: "Biz, Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) yurdunun ortasında, Medine'de (Hendek savaşında) kendisiyle savaşmış ve Ashabını öldürmüş bir kavmin üstüne gideceğiz de onlarla savaşacağız öyle mi?" dediler. İşte bunun üzerine Allah, Peygamberimize vahiy indirip bildirdi ki; onlar: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi bu seferden alıkoydu; biz sefere çıksak, bizim yerimize onlara bakacak; hizmetlerini görecek ve onları zayi olmaktan koruyacak kimseler yokta. Artik Allah'tan bizim bağışlanmamızı, dile!" diye mazeret beyân edecekler. Onlar, kalplerinde olmayanı dilleri ile söylüyorlar. Ey Resûlüm! Onlar böyle mazeret, beyân ettiklerinde sen de onu çürütmek için de ki; Allah, ailelerinizin ve mallarınızın helaki ve zayi olması gibi size bir zarar dilerse, artık Allah'ın iradesine ve hükmüne karşı kimin bir fayda sağlamaya gücü yetebilir ki, siz, kendi aklınız sıra, onları korumak ve onlara gelecek zararları önlemek, için bu seferden geri kaldınız! Veya Allah, sızın mallarınızı ve ailelerinizi korumak suretiyle size bir fayda dilerse, onları korumak için geri kalmanıza ne gerek vardır!

Bu kelâm, onların yalan sözlerinin zahirine göre de, hakkı tahkik ve iddialarının reddi anlamındadır.

B- "Hayır! Allah, yaptıklarınıza agâhtır."

Bundan önceki evimle, söylediklerinin doğru olması takdirinde de onun geçersiz olduğunu beyân ettikten sonra bu cümle de, onların gerekçelerinin de yalan olduğunu beyan etmektedir. Yani durum, sizin söylediğiniz gibi

değildır; Allah, sizin bütün yaptıklarınızdan ve ezcümle sizin bu seferden geri kalmanızın gerçek, sebeplerinden haberdardır.

12
"Hayır! Siz, Peygamberin ve mücahid mü'minlerin, artık ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin kalplerinize hoş göründü de kötü zanda bulundunuz ve helake mahkum bir güruh oldunuz."

Yani hayır! Sizin bu seferden geri kalmanız, açıkladığınız yalan mazeretlerden dolayı değildir; aslında siz, müşriklerin, onları tamamen imha edeceklerini ve kendileıyle beraber olduğunuz takdirde aynı akıbete uğrayacağınızı sanmıştınız ve böyle kabul edip mü'minlerin akıbetine aldırmayarak kendi nefsinizle meşgul oldunuz ve kötü zanda bulundunuz; Resülullah'ın hakiki peygamber olmadığını zannettiniz. Zîrâ onun gerçekten peygamber olduğuna inanan kimse, sizin düşündüğünüz kötü şeyleri, hiç aklından bile geçirmez. Ve siz Allah katında O'nun gazabına ve azabına mahkum oldunuz.

13
"Kim Allah'a ve Resulüne îmân etmezse, bilsin ki, Biz, bütün kâfirlere çılgın bir ateş hazırlamışızdır."

Bu kelâm, telkin edilen kelâma dâhil olmayıp doğrudan doğruya Allah tarafından vârid olup onların helakini ve keyfiyetini açıklamaktadır.

14
"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı ancak Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar; dilediğine de azap eder. Zaten Allah, gafurdur, rahimdir."

A- "Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı ancak Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar; dilediğine de azap eder."

Yani bütün göklerin, yerin ve onlarda bulunan bütün varlıkların hükümranlığı yegâne Allah'ındır; o, dilediğini bağışlar ve dilediğine de azap eder; hiç kimse kâinattaki tasarruflarına, ne var olmak, ne de yok olmak cihetlerinden en ufak bir müdahalesi olamaz.

Bu kelâm, Peygamberimizin, onlar için bağışlanma dilemesi hakkındaki boş umutlarını tamamen kesmektedir.

B- "Zaten Allah, gafurdur, rahimdir."

Yani dilediği kimseler için Allah'ın rahmet ve mağfireti sınırsızdır. Ancak bu rahmet ve mağfiret, ilâhî hikmetin gereği olarak, Allah'a ve Resulüne îmân edenlere mahsustur. Onların dışındaki kâfirler ise, bundan kesinlikle uzak bulunmaktadırlar.

15
"Siz o ganimetleri almak için gittiğiniz zaman, o seferden geri kalanlar: "Bırakın, biz de arkanıza takılalım" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın kelâmım (sözünü) değiştirmek isterler. De kı: "Asla bizim arkamıza takılamazsintz! Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar: "Hayır! bizi kıskanıyorsunuz" diyecekler. Hayır! Onlar pek az anlayan kimselerdir, "

A- "Siz o ganime deri almak için gittiğiniz zaman, o seferden geri kalanlar: "Bırakın, biz de arkanıza takılalım" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın kelâmını (sözünü.) değiştirmek isterler."

Yani siz, elde edemediğiniz Mekke ganimetleri yerine size vaat edilen ve size tahsis edilen Hayber ganimetlerini almaya gittiğiniz zaman, o Hudeybiye seferinden geri kalanlar: "Bırakın, biz de sizinle beraber Hayber'e gelelim ve sizinle birlikte Hayber halkıyla savaşalım" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirip O'nun, Hudeybiye'ye katılanlara tahsis buyurduğu ganimetlere ortak olmak istiyorlar.

Zîrâ Peygamberimiz, hicretin altıncı yılında Zilhicce ayında Hudeybiye seferinden döndü ve bu ayın geri kalanı ile hicretin yedinci yılı Muharrem ayının da ilk günlerini Medine'de geçirdikten sonra Hudeybiye'de bulunan Ashab ile birlikte Hayber gazasına çıktı;

Nihayet Hayber'i fethetti ve çok miktarda malları ganimet alıp Allah'ın emri gereğince bu ganimetleri Hudeybiye'de bulunanlara tahsis buyurdu.

Hudeybiye seferinden geri kalanların değiştirmek istedikleri Allah'ın kelâmından murat, Allah'ın, Hayber ganimetlerim, özellikle Hudeybiye'de bulunanlara vaat buyurmasidir; yoksa "Siz ebediyyen benimle çıkamayacaksınız." âyetinde zikredilen söz değildir; çünkü bu, Tektik savaşı içindir.

B- "De ki: "Asla bizim arkamıza takılamazsınız! Allah önceden böyle buyurmuştur."

Yani onların umutlarını tamamen kesmek için kendilerine böyle söyle. Nitekim Allah, bunu önceden, yani Hudeybiye'den döndüğünde Peygamberimize bildirmişti.

C- "Onlar: "Hayır! Bizi kıskanıyorsunuz" diyecekler."

Yani onlar diyecekler ki: "Bize koyduğunuz bu yasak, Allah'ın hükmü değildir; siz, ganimetlerde size ortak olmamızı kıskanıyorsunuz."

D- "Hayır! Onlar pek az anlayan kimselerdir."

Bu kelâm, onların boş sözlerini reddetmekte ve onları, hasetten ve aşırı cehaletten de daha beter bir vasıf ile vasıflandırmaktadır ki, bu da, onardın din işlerinden hiçbir şey anlamayip sadece dünya işlerinden anlamalarıdır.

16
"Bedevilerden seferden geri kalmış olanlara de ki: "Siz yakında çetin kuvvet sahibi bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla ya hep savaşacaksınız, yahut müslüman olacaklar." Artık eğer emre itaat ederseniz, Allah, da, size güzel bir mükâfat verir; ama eğer önceden yüz çevirdiğiniz gibi yine yüz çevirirseniz, size dayanılmaz bir azapla azap eder."

A- "Bedevilerden seferden geri kalmış olanlara de ki: "Sız yakında çetin kuvvet sahibi bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla ya hep savaşacaksınız, yahut müslüman olacaklar."

Bu kavim, (yalancı peygamber) Müseylemetül Kezzab'ın kavmi Hanife oğullarıdır; yahut Resûlüllah'ın vefatından sonra islam'dan dönen diğer kavimlerdir veyahut müşriklerdir.

Yani siz yakında çetin savaşçılar olan bir kavimle savaşmaya çağırılacaksınız. O kavim, ya müslüman olacaklar, yahut siz, onların şerrini bertaraf edinceye kadar onlarla savaşmaya devam edeceksiniz.

Diğer kavimler ise, müslüman olmalarıyla savaş sona erdiği gibi, cizye vermeyi kabul etmeleriyle de, onlarla yapılan savaş, sona erdirilir.

Bu âyet, Hazret-i Ebû Bekir'in imametine (halifeliğine) delildir. Çünkü bu çağrı, yalnız Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) tarafından yapılmıştır. Ancak eğer bu kavım, Sakîf ve Hevâzin kabileleri olarak kabul edikrse, o takdirde onun hilafetine delil olmaz. Çünkü onlarla yapılan savaş, Peygamberimizin hayatında olmuştu. Buna göre de, anılan seferden geri kalanların Peygamberimizle beraber sefere çıkmaları yasağı, Hayber gazasına mahsus olur. Muhyi's Sünneh de böyle demiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan çetin kavim, Farslar ve Kumlardır. Bu görüşe göre, müslüman olmaları, teslimiyet gösterip boyun, eğmeleridir. Zîrâ Rumlar, Hıristiyandır ve Farslar da Mecûsîdir ve bunlardan cizye kabul edilmektedir.

B- "Artık eğer emre itaat ederseniz, Allah da, size güzel bir mükâfat verir; ama eğer önceden yüz çevirdiğiniz gibi yine yüz çevirirseniz, size dayanılmaz bir azapla azap eder."

Bu güzel mükâfat, dünyada ganimet, âhirette de Cennettir. Yüz çevirdikleri takdirde cürümleri katlandığı için elim azaba müstahak olurlar.

17
"Savaştan geri kalmada köre vebal yoktur; topala da vebal yoktur; hastaya da vebal yoktur. Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse, Allah, onu, altından ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır; kim de yüz çevirirse, onu dayanılmaz bir azaba uğratacaktır."

Zîrâ bunların geçerli özürleri vardır. Çünkü mükellefiyetler, kişinin gücüne göre olur.

Bu sınıflardan, savaşa katılmak yükümlülüğünün kaldırılması, bu gibi meşru mazerederin mutlaka gözetilmesini ve malullerin ruhsatının genişletilmesinin zorunluluğunu açıkça bildirmektedir.

18
Bak. Âyet 19.

19
"Ey Peygamberim! Yemin olsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o mü'minlerden razı olmuştur. Kalplerindeki samimiyeti de bilmiştir de, kendilerine huzur ve güven indirmiş; onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiş ve alacakları birçok ganimet ile mükafatlandırmıştır. Zaten Allah her zaman azizdir, hakimdir."

A- "Ey Peygamberim! Yemin olsun ki, o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o mü'minlerden razı olmuştur."

İşte bu âyetteki ifâdeden dolayı o biate, "Bey'atu'r Rızvan / Rıza Biati" denilmiştir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hudeybiye denilen yere inince, Hıraş b. Ümeyye el-Huzaî adındaki sahabîyi elçi olarak Mekke halkına gönderdi. Mekke'liler, onu öldürmek istediler; fakat Ehabişe {Mekke'nin aşağısında bulunan Hubşî dağının yanında oturan ve Kureyş, Kinane ve Huzaa kabilelerinden olan birtakım insanların kendi aralarında antlaşıp oluşturdukları topluluk) onu korudular. Hıraş (radıyallahü anh) geri dönünce, Peygamberimiz, Hazret-i Osman b. Affan'ı (radıyallahü anh) elçi olarak gönderdi. Hazret-i Osman., onlara, Peygamberimizin savaşmak için gelmediğini, sadece Beytullah'ı ziyaret için, onun kutsiyetini tazim için geldiğini onlara bildirdi. Onlar da, Hazret-i Osman'ı saygıyla karşıladılar ve kendisine: "İstersen, sen Beytullah'ı tavaf edebilirsin" dediler. Hazret-i Osman: "Hayır! Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tavaf etmeden önce ben tavaf etmem" dedi. Hazret-i Osman, orada alıkonuldu. Bunun üzerine Hazret-i Osman'ı öldürdükleri haberi yayıldı. Bu kötü haber, Peygamberimize de ulaşınca: "Biz, onlarla savaşmadan buradan ayrılmayacağız!" buyurdu ve insanları biate çağırdı. Mü'minler, bir ağacın altında Peygamberimize biat ettiler. Bu ağaç, Semüre (mugaylan) ağacı veya Sidir (Trabzon Hurması türünden bir) ağaç idi. Bütün mü'minler, Kureyş'e karşı savaşacaklarına ve kaçmayacaklarına dâir söz verdüer.

Rivâyet olunuyor ki, mü'minler bu biatte, ölüm var, kaçmak yok! diye söz verdiler, işte o zaman Peygamberimiz, o mü'minlere: "Bugün siz, yeryüzündeki insanların en hayırlılarısınız!" buyurdu.

Bu biatte bulunan müslümanların sayısı bin beş yüz yirmi beş idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sayı bin dört yüz idi.

Bir diğer görüşe göre ise, bin üç yüz idi.

B- "Kalplerindeki samimiyeti de bilmiştir de, kendilerine huzur ve güven indirmiş; onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiş ve alacakları birçok ganimet ile mükafatlandırmıştır. Zaten Allah her zaman azizdir, hakimdir."

Allah'ın, onlara huzur ve güven vermesi, onların kalplerine özgüven ve cesaret bahşetmesiyle olmuştur;

Diğer bir görüşe göre ise sulhu sağlamakla bunu ihsan etmiştir.

Burada yakın fetihten murat, daha önce de belirtildiği gibi, Hudeybiye'den dönüldükten hemen sonra gerçekleşen Hayber fethidir. Yine bu ganimetler de, Hayber ganimetleridir.

20
"Allah, size alacağınız daha birçok ganimetler vaat etmiştir. İşte onlardan bu ganimeti siz hemen acele vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki, bu, mü'minler için bir hüccet olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin."

Yani Allah, kıyamet gününe kadar, her biri için takdir edilmiş zamanda alacağınız birçok ganimetler size vaat etmiştir, işte onlardan bu Hayber ganimetini size hemen acele vermiş ve Hayber halkı ile onların müttefikleri olan Beni Esed ile Ğatafan'klarm ellerini sizden çekmiştir. Nitekim bunlar, Hayber'lilere yardıma gelmişler; fakat Allah, onların kalbine korku atmış ve gerisin geri dönmüşlerdi.

Diğer bir görüşe göre ise, Hudeybiye sulhu ile Mekke'lilerin ellerini sizden çekmiştir. Bunu, mü'minler için bir hüccet olsun, Hudeybiye'den dönerken Resûlullabin, ganimetler, Mekke fethi ve Mescid-i Haram'a girmeleriyle ilgili verdiği vaadinde doğru olduğunun emaresi olsun diye ve bu hüccede, sizi dosdoğru yola, Allah'ın lutfuna güvenmeye ve bütün yaptıklarınızda O'na tevekkül etmeye iletsin diye gerçekleştirmiştir.

21
"Henüz elde etmeye muktedir olmadığınız başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgisi dahilindedir. Zaten Allah, her zaman her şeye Kadirdir."

Bu ganimetler de, Huneyn savaşında elde edilen Hevazin ganimetleridir. Âyette, henüz, ona muktedir olmadıkları belirtiliyor, çünkü küfür cephesinin geçici kudreti henüz tam olarak kırılmamıştı. Bu müjde, mücahid mü'minleri ziyadesiyle teşvik ediyordu.

Onlar Allah'ın bilgisi dahilindedir: Mü'minlerin kudretine göre o ganimetlere ulaşmanın zor olduğu belirtildikten sonra bu kelâm da, Allah'ın kudretine göre bunun pek kolay olduğunu ifâde etmektedir. Yani Allah, buna gayet muktedirdir ve sizi buna muvaffak kılacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Allah, o ganimetleri sizin için muhafaza buyurmuş ve başkasından men' etmiştir.

22
"Eğer o kâfirler, sizinle savaşsalardı, mutlaka arkalarını dönüp kaçarlardı; sonra da bir dost ve yardımcı da bulamazlardı."

Yani eğer Mekke halkı, sizinle sulh yapmayıp savaşsalardı, mutlaka hezimete uğramış olarak arkalarını dönüp kaçarlardı; sonra da kendilerini koruyacak bir dost ve kendilerine yardım edecek bir yardımcı da bulamazlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, eğer Hayber Yahudilerinin müttefikleri sizinle savaşsalardı... demektir.

23
"Allah'ın eskiden beri süregelen sünneti (kanunu) budur, Zaten sen Allah'ın sünnetinde bir değişiklik asla bulamayacaksın."

Yani eski ümmetlerde de her zaman peygamberlerin nihaî olarak galip gelmeleri, Allah'ın değişmez bir kanunudur.

24
"Ey mü'minler! Allah, O'dur ki, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin ortasında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekmiştir. Zaten Allah, her zaman yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

A- "Ey mü'minler! Allah, O'dur ki, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin ortasında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekmiştir."

Şöyle ki: Hudeybiye yılında, Peygamberimiz, Hudeybiye'de iken, İkrime b. Ebi Cehil, beş yüz kişi ile beraber Hudeybiye'ye doğru yola çıkmıştı. Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Halid bin Velid'i bir birliğin başında ona karşı göndermişti ve Hazret-i Halid, onları hezimete uğratmış ve onları Mekke duvarlarının içine sokuncaya kadar da takip etmiş; sonra geri dönmüştü.

Diğer bir görüşe göre ise, andan ikrime ile Halid b. Velid hâdisesi, Mekke fethinde olmuştur, imam Ebû Hanife de, bu hâdiseyi delil göstererek Mekke'nin, sulh ile değil, kuvvet zoruyla fethedildiğini söylemektedir.

B- "Zaten Allah, her zaman yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Yani Allah, sizin önce onlarla savaşıp kendilerini hezimete uğrattığınızı, sonra da Beytullah'ın tazimi için ellerinizi onlardan çektiğinizi hakkıyla görmektedir. Bundan dolayı da sizin mükâfatınızı veya onların cezasını verecektir.

25
"Onlar, kâfirlerdir ve sizin Meseid-i Haram'ı ziyaret etmenizi ve hapsedilmiş olan kurbanların da yerlerine ulaşmalarını men' edenlerdir. Eğer Mekke'de kendilerini tanımadığınız mü'min erkekler ile mü'min kadınlar olup da, bilmeden onları çiğnemeniz, bu yüzden sıkıntıya düşmeniz ihtimali olmasaydı, sizin ellerinizi onlardan çekmezdik. Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Yoksa eğer inananlar ile inanmayanlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı, onlardan kâfir olanları muhakkak acı bir azaba çarptırdık."

A- "Onlar, kâfirlerdir ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaret etmenizi ve hapsedilmiş olan kurbanların da yerlerine ulaşmalarını men' edenlerdir."

İmam Ebû Hanife, bu âyeti delil göstererek Ihsarlı (Kâ'be tavafından ve Arefe vakfesinden engellenen) hacı adayının kurbanının kesileceği yerin Harem bölgesi olduğunu söylemektedir. {Harem bölgesi Mekke çevresinde sınırları belli bir bölge olup Mekke merkezine en yakın olan sının Mekke merkezine 6 km. mesafede bulunan Ten'im denilen yerdir. Diğer sınırları da şöyledir: Güneyde 12 km. mesafede Üdâtü'l İbn, doğuda 16 km. mesafede Ci'rane, batıda 15 km. mesafede Hudeybiye, kuzeydoğuda 14 km. mesafede Tepeler.} Fıkıh âlimleri, Hudeybiye'nin bir kısmının da Harem bölgesine dâhil olduğunu söylemişlerdir.

Rivâyet olunuyor ki, Hudeybiye'de Peygamberimizin çadırı, Hıll bölgesinde (Harem bölgesi haricinde) idi; namazgahı ise, harem bölgesi dâhilinde idi. Ve Peygamberimizin kurbanları, Harem kısmında kestirmişti.

Âyette kastedilen, kurbanların malum yeri olan Mina'ya ulaşmalarım engellemeleridir.

B- "Eğer Mekke'de kendilerini tanımadığınız mü'min erkekler ile mü'min kadınlar olup da, bilmeden onları çiğnemeniz, bu yüzden sıkıntıya düşmeniz ihtimali olmasaydı, sizin ellerinizi onlardan çekmezdik."

Yani eğer Mekke'nin içinde müşriklerle, karışık halde bulunmalarından dolayı şahsen tanımadığınız mü'min erkekler ile mü'min kadınlar olup da, bilmeden onları çiğneyip öldürmeniz, bu yüzden de katil diyeti veya kefaretinin lazım gelmesi, onlara üzülmeniz, kâfirlerin sizi ayıplamaları, hakkınızda kötü sözler söylemeleri ve o mü'minleri araştırmak konusundaki taksiratınızdan dolayı günaha girmeniz gibi sıkıntılı ve nahoş sonuçlar ihtimali olmasaydı, sizin ellerinizi onlardan çekmezdik.

C- "Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Yoksa eğer inananlar ile inanmayanlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı, onlardan kâfir olanları muhakkak acı bir azaba çarptırırdık."

Yani Allah, sizin ellerinizi onlardan çekti ki, bu şekilde mahzursuz olarak size fethi gerçekleştirmekle, mü'minleri hem dinî, hem de dünyevî rahmetinin içine almıştır. Zîrâ önceleri mü'minler, geniş bir dünyevî rahmetin haricinde ve ezcümle, kâfirlerin elleri altında zayıf olarak bulunmaları hasebiyle tam güvenlikten yoksun bulunuyorlardı. Uhrevî rahmete gelince, mü'minler, ondan tamamen mahrum değil idilerse de, ibâdetlerin merasimini gereği gibi ikâme etmekten âciz idiler. Bu itibarla onların, tam olarak bunların ikâmesine muvaffak kılınmaları, uhrevî rahmetin içine alınmaları demektir.

Bazılarına göre, burada Allah'ın diledikleri, müşriklerden İslam'a rağbet edenler de olabilir. Ancak "Eğer inananlar ile inanmayanlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı..." bu mânâya engeldir; çünkü birbirlerinden ayrılmaları ve azâbın terettüp etmesi faraziyesi, iki fırka birbirinden ayrılmadan önce küfür ve îmân olarak aralarında zıtlığın tahakkuk etmiş olmasını gerektirmektedir.

Yani eğer onlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı, onlardan kâfir olanları muhakkak, savaşanlarını öldürmek ve çoluk-çocuklarını esir almak suretiyle acı bir azaba çarptırırdık.

26
"Hani o kâfirler, kalplerine taassubu, cahiliyyet taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da, peygamberine ve mü'minlere huzur ve güveni indirdi ve onları takva kelimesine bağlı kıldı. Zaten onlar, buna yaraşır ve ehil idiler. Allah, her zaman her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Hani o kâfirler, kalplerine taassubu, cahiliyyet taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da, peygamberine ve mü'minlere huzur ve güveni indirdi ve onları takva kelimesine bağlı kıldı."

Cahiliyyet taassubu, cahiliyyet milletinin taassubu, yahut cahiliyyetten kaynaldanan taassup demektir.

Ayetten murat, Allah'ın tevfıki ile Resülullah'ın ve mü'minlerin yaptıklarının güzel olduğunu ve kâfirlerin yaptıklarının ise kötü olduğunu hatırlatmaktır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hudeybiye'ye inince, Kureyş'liler, Sahl b. Amr el-Kureşî, Huvaytab b. Abdül Uzzâ ve Mekrez b. Hafs b. El-Ahnef adlarındaki şahısları Peygamberimize gönderip o sene geri dönmesini ve ertesi sene Kureyş'in kendisi için Mekke'yi üç gün müddetle boşaltmayı kabul ettiği tekti fini getirdiler. Peygamberimiz de bunu kabul etti ve aralarında bir mukavele yazmayı kararlaştırdılar. Bunun üzerine Peygamberimiz, Hazret-i Ali'ye: Bismillahirrahmânirrahîm! diye yaz!" buyurdu. O zaman Kureyş heyeti müdahale edip: "Bunun ne olduğunu bilmiyoruz; sen, "Bismike Allahümme!" diye yaz!" dediler. Sonra Peygamberimiz: "Bu, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Mekke'liler arasında yapılan sulh maddeleridir" buyurdu. Kureyş heyeti, yine müdahale edip: "Eğer biz, senin Allah'ın elçisi olduğunu bilseydik, seni Beytullah'ın ziyaretinden engellemezdik ve seninle savaşmazdik. Sen şöyle yaz: "Bu, Muhammed b. Abdullah ile Mekke'liler arasında yapılan sulhnamedir" dediler. İşte o zaman mü'minler, bunu kabul etmeyip onları haklamak istediler. Fakat Allah, onlara sükûnet indirdi de, vakarlarını koruyup halim davranmaya başladılar.

Burada takva kelimesinden murat, şehadet kelimesidir, yahut bisrnillahirrahmânirrahîm'dir veyahut Muhammedu'r Resûlüllah'dır.

Diğer bir görüşe göre ise, takva kelimesi, ahde vefâ ve onda sebattır. Buna göre takva kelimesi, denilmesi, takvanın sebebi ve esası olduğu içindir.

B- "Zaten onlar, buna yaraşır ve ehil idiler. Allah, her zaman her şeyi hakkıyla bilendir."

Binâenaleyh Allah, her şeyin hakkını bilir ve onu müstahakkına sevk eder.

27
"Yemin olsun ki, Allah, peygamberinin gördüğü o rüyanın hak olduğunu tasdik buyurmuştur. Ey mü'minler! İnşallah, güvenk olarak başlarınızı tıraş ederek veya saçlarınızı kısaltarak korkmadan Mescid-i Haram'a hiç şüphesiz gireceksiniz. İşte sizin bilmediğinizi Allah bilmiştir. Yakında bundan başka bir zafer daha verecektir."

A- "Yemin olsun ki, Allah, peygamberinin gördüğü o rüyanın hak olduğunu tasdik buyurmuştur. Ey mü'minler! İnşallah, güvenli olarak başlarınızı tıraş ederek veya saçlarınızı kısaltarak korkmadan Mescid-i Haram'a biç şüphesiz gireceksiniz."

Resûlüllah Hudeybiye seferine çıkmadan önce rüyasında, kendisinin ve ashabının güvenli olarak Mekke'ye girdiklerini ve başlarını tıraş ettiklerini veya saçlarını kısalttıklarını gördü ve bu rüyasını ashabına da anlattı. Onlar da, buna çok sevindder; bunu müjde olarak kabul edip o sene Mekke'ye gireceklerini sandılar. Sonra bu, gerçekleşmeyip gecikince, Abdullah b. Übeyy, Abdullah b. Nüfeyl ve Rifaa b. Haris adlarındaki zâtlar: "Vallahi, başlarımızı tıraş etmedik; saçlarımızı da kısaltmadık ve Mescid-i Haram'ı da görmedik "dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

Yani Allah, Resulünün gördüğü rüyanın karışık anlamsız rüyalar kabilinden olmayıp gerçek olduğunu tasdik buyurdu.

Yahut Allah, bu rüyayı doğru bir amaç ve üstün bir hikmet için, yani îmânı sarsılmaz olanlar ile sarsılanları birbirinden ayırt etmek için bu şekilde tasdik buyurdu.

Burada hak kelimesi, Allah'ın isimlerinden olan hak veya bâtılın karşıtı olan hak anlamında olup ona yemin edilmiş de olabilir.

İlâhî vaadin, Allah'ın dilemesi şartına bağlanması, bazı mü'minlerin ölüm sebebiyle veya hazır bulunmamaları sebebiyle veya da başka bir sebeple Mekke'ye giremeyeceklerini zımnen bildirmek içindir.

Yahut bu inşallah ifâdesi, rüya meleğinin, Resûlüllah'a söylediğinin, yahut Resülullah'ın, Ashabına söylediğinin aynen hikâye edilmesidir.

B- "İşte sizin bilmediğinizi Allah bilmiştir. Yakında bundan başka bir zafer daha verecektir."

Burada Allah'ın bilmesinden murat, fiilî olarak bilmesidir. Yani Allah, sizin bilmediğiniz, o doğru rüyayı resulüne gösterdikten sonra onun doğru olduğunu kanıtlayan şeylerin önce gösterilmesini gerektiren hikmeti fiilî olarak bilmiştir. Ve Mescid-i Haram'a gireceğinizi kanıtlayan delilin (Hudeybiye antlaşmasının) tahakkukundan başka size Hayber fethim de bahşedecektir.

28
"Allah, O'dur ki, bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile göndermiştir. Zaten şahit olarak Allah yeter."

A- "Allah, O'dur ki, bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile göndermiştir."

Yani Allah, O'dur ki, zamanın değişmesiyle değişen eski ilâhî hükümleri nesih etmek ve bâtıl olan hükümleri de kaldırmak suretiyle, yahut müslümanları diğer din mensuplarına galip kılmak suretiyle hak dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile göndermiştir. Nitekim müslümanlar, karşılaştıkları diğer bütün din mensuplarını mağlup etmişlerdir.

Allah, bu âyet ile, fetih vaadini de pekiştirmekte ve mü'minlerin eliyle birçok ülkenin fethedileceğine, ölçüm olarak Mekke'den çok büyük bölgelerin fethinin fırsatının verileceğine dâir mü'minlerin kalbine, güven vermektedir.

B- "Zaten şahit olarak Allah yeter."

Yani Allah'ın vaadinin mutlaka gerçekleşeceğine, yahut Peygamberimizin peygamberliğinin mucizelerle sabit olduğuna şahit olarak Allah yeter.

29
"Muhammed, Allah'ın peygamberidir. Kendisiyle beraber olanlar da, kâfirlere karşı gayet çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû ediciler olarak, secde ediciler olarak görürsün. Onlar, Allah'tan lütuf ve rıza niyaz ederler. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar, bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış; gittikçe onu kuvvetlendirmiştir; sonra kalınlaşmış da sapları üzerine doğrulmuştur. Öyle ki, bu ekin, bütün ekincilerin beğenisini kazanmaktadır. Çünkü Allah, bu mü'minlerle, kâfirleri öfkenlendirmek istemektedir. Allah, onlardan îmân edip de sâlih ameller yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vaat etmiştir."

A- "Muhammed, Allah'ın peygamberidir. Kendisiyle beraber olanlar da, kâfirlere karşı gayet çetin, kendi aralarında merhametlidirler."

Yani Peygamberimizin Ashabı, dinlerine muhalefet edenlere karşı savaşlarda şiddet ve serttik gösteriyorlardı ve dinlerine muvafakat edenlere ise şefkat ve merhamet gösteriyorlardı. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşi ise zorludurlar."

B- "Onları rükû ediciler olarak, secde ediciler olarak görürsün. Onlar, Allah'tan lütuf ve rıza niyaz ederler. Secde izinden nişanları yüzlerindedir."

Yani onlar, namazları devamlı kıldıkları için çokça rükû ve secde ettiklerini görürsün. Fazla secde etmekten dolayı da alınlarında secde izi vardır.

Peygamberimizin: "Suratınızda iz meydana getirmeyin." hadisi ise, alnında secde izi meydana gelmesi için alnını yere kuvvetlice yapıştıranlar içindir ki, bu, zaten riya ve nifaktır. Bu kelâm ise, riyasız ve hâlis olarak Allah rızası için secde edenlerin alınlarında, kendi ihtiyarları dışında meydana gelen iz hakkındadır.

Hazret-i Hüseyin'in oğlu İmam Zeynelâbidin ve Ali b. Abdullah b. Abbas, çok secde etmelerinden dolayı secde yerlerinde deve nasırlarına benzer sertlikler meydana geldiği için onlara "Nasırk" denirdi. Nitekim bir şâir, onlar hakkında şöyle demektedir:

"Diyaru Ali'yyin ve'l- Hüseyni ve Cafer'in Ve Hamzete ve's Seccadi Zi'ssefinati/ bu diyar, Ali'nin, Hüseyin'in, Cafer'in, Hamza'nın ve Nasırk Seccad'ın (çok secde eden Zeyne'lâbidin'in) diyarıdır."

Diğer bir görüşe göre, yüzlerindeki nişanları, Allah korkusundan yüzlerinde ki sararmadır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu nişan, abdest rutubeti ile yer toprağıdır.

Başka bir görüşe göre ise, gece uzun namaz kılmaktan dolayı yüzlerinin nurlu olmasıdır.

Peygamberimiz, buyurur ki: "Gece çok namaz kılan kimsenin yüzü, gündüz güzel olur."

C- "Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar, bir ekin gibidir ki, filizini çıkarmış; gittikçe onu kuvvetlendirmiştir; sonra kalınlaşmiş da sapları üzerine doğrulmuştur. Öyle ki, bu ekin, bütün ekincilerin beğenisini kazanmaktadır."

Diğer bir tefsire göre ise, onların Tevrat'ta da, İncil'de de vasıfları böyledir.

Bu bir mesel olup Allah, Peygamberimizin ashabını temsil olarak anlatmaktadır: onlar, İslam'ın ilk yıllarında sayıca az idiler; sonra çoğaldılar ve güçlendiler. Böylece günbegün durumları gelişti ve insanları hayrette bırakıp herkesin takdirini kazandılar.

Diğer bir görüşe göre ise, İncil'de şöyle yazılıdır: "Öyle bir kavim gelecek ki, ekin gibi bitecekler ve iyiliği emredip kötülüğü men'edecekler. "

D- "Çünkü Allah, bu mü'minlerle, kâfirleri öfkenlendirmek istemektedir."

Bu, onların, gelişmekte ve sağlamlaşmakta ekine benzetilmelerinin illetidir. Yahut bundan sonraki kelâmın illetidir.

E- "Allah, onlardan îmân edip de sâlih ameller yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vaat etmiştir."

Zîrâ kâfirler, dünyada mü'minlerin sahip oldukları izzetin yanı sıra, âhirette de onlara hazırlanmış olan nimetleri duyunca, bu, onları çok öfkelendirir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Fetih sûresini okursa, Mekke fethinde Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber bulunmuş gibi sevap kazanmış olur."

HUCURÂT SÛRESİ

Bu sûre, Medine'de inmiştir; 18 âyettir.

1
"Ey îmân edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin.

Allah'tan korkun. Çünkü şüphesiz Allah, semi'dir, alîmdir."

A- "Ey îmân edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin."

Yani bir konuda Allah ile Resûlü hükmetmeden siz kesin kararınızı vermeyin.

Bir görüşe göre, burada kastedilen, Resûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) önüne geçmemektir, Allah'ın zikredilmesi ise, Peygamberimizi tâzim içindir ve Allah katındaki yüksek makamını bildirmek içindir.

Deniliyor ki, bu kelâm, Peygamberimizin huzurunda, Akra' b. Habis veya Ka'ka' b. Mâbed'in emir tayin edilmesi konusunda Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer arasında cereyan eden tartışma hakkında nâzil olmuştur.

B- "Allah'tan korkun. Çünkü şüphesiz Allah, semi'dir, alîmdir."

Yani söyleyeceğiniz ve yapacağınız bütün sözlerinizde, hareketlerinizde ve ezcümle bu konuda da Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı hareket etmekten sakının. Çünkü şüphesiz Allah, bütün sözlerinizi işitmektedir ve bütün fiillerinizi bilmektedir. O halde Allah'a saygı duyulmalı ve hakları gözetilmelidir.

2
"Ey îmân edenler! Seslerinizi peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin; birbirinize bağırdığınız gibi, peygambere sözle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider."

Bundan önce sözde ve fiilde peygamberin önüne geçmek yasaklandıktan sonra burada da, peygamberin huzurunda nasıl konuşulacağı beyân edilmektedir.

Yani sizin ses tonlarınız, hiçbir zaman peygamberin ses tonuna erişmemek ve heybetk, azametli kimselerle konuşulduğu gibi, peygambere hitap ederken yumuşak ve alçak sesle hitap edin; peygamberliğin azamet ve yüceliğine saygılı olun.

Diğer bir görüşe göre ise, mânâ şöyledir: birbirinizle konuştuğunuz gibi, peygambere "Ya Muhammed! Ya Ahmed!" diye seslenmeyin; ona peygamberlik unvanıyla hitap edin.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu âyet nazil olunca, Hazret-i Ebû Bekir dedi ki: Ya Resûlallah! Vallahi, ben, Allah'a kavuşuncaya kadar, seninle konuşurken artık hep gizli veya gizliye yakın bir sesle konuşacağım!"

Hazret-i Ömer'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, Peygamberimizle konuşurken gizliye yakın bir sesle konuşurdu. Hattâ bazen Peygamberimiz, sesini duymadığı için onun ne dediğini sorardı.

Rivâyet olunuyor ki, temsilci heyetler Peygamberimize geldikleri zaman, onlar Peygamberimizin huzuruna çıkmadan önce Hazret-i Ebû Bekir, onlara bir sahabi gönderip Peygamberimize nasıl selâm vereceklerini öğretirdi ve Peygamberimiz huzurunda sükûnet ve vakar ile davranmalarını emrederdi.

Bu âyette yasaklanan, sesi peygamberin sesinin üstüne çıkarmak ve bağırarak onunla konuşmaktan murat, peygamberi hafife almak ve ona hakaret etmek değildir. Zîrâ onu hafife almak ve kendisine hakaret etmek zaten küfürdür. Hayır! Burada kastedilen, muhavere esnasında cereyan edecek yüksek sesle konuşma ve bağırmanın bu sonuca varma endişesidir. Nitekim "Birbirinize bağırdığınız gibi" ifâdesinden de bu anlaşılmaktadır. Ancak sesi peygamberin sesinin üstüne yükseltmek, kesinlikle yasak olduğu için, her hangi bir kayda bağlanmamıştır. Yine bu yüksek ses ve bağırma ile savaşta, inatçı bir kimse ile yapdan mücadele, yahut düşmanı yıldırma ve benzeri hallerde yapılanlar da kastedilmemektedir.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bu âyet, Sabit b. Kays b. Şemmâs hakkında nazil olmuştur. Bu zât ağır duyardı ve çok yüksek sesle konuşurdu. Bazen Resûlüllah ile konuşurken Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), onun sesinden rahatsız olurdu."

Enes b. Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bu âyet nazil olunca, Sabit, ortaklita görülmez oldu. Resûlüllah life, onun niçin görülmediğini sorunca, kendisine sebebi anlatıldı. Bunun üzerine Peygamberimiz, onu çağırtıp kendisine sordu. O da dedi ki: "Ya Resûlallah! Bu âyet size nazil olmuş. Ben de pek gür sesli bir insanım korkarım ki, bu yüzden amellerim boşa gider." Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki: Bu yasak, senin için değildir; hiç şüphen olmasın, sen hayırla yaşayacaksın ve hayır üzere öleceksin; sen, Cennet ehlindensin."

Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) gelen bir rivâyete göre ise, bu âyet, seslerim peygamberin sesinin üstüne yükselten münafıklar hakkında nazil olmuştur.

Bu rivâyetle ilgili de deniliyor ki; nassin delaletiyle, münafıkların yasağı da, mü'minlerin yasağına dâhildir.

"Siz farkına varmadan" ifâdesi, bunun ziyadesiyle mahzurlu olduğunu bildirmektedir.

3
"Resülullah'ın huzurunda seslerini kısanlar var ya, işte şüphesiz Allah'ın, kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Mağfiret ve büyük mükâfat onlarındır."

Bundan önce anılan yasağın ihlalinden korkutulduktan sonra burada da bu yasağa uymak teşvik edilmektedir.

Yani edebe riâyet için, yahut yasağa muhalefet korkusuyla, Resülullah'ın huzurunda seslerini kısanlar var ya, işte onlar Allah'ın, kalplerini takva için denediği, sınadığı kimselerdir. Yahut kalplerinin sadece takva için olduğunu bilmiştir (takdir etmiştir). Zîrâ imtihan bilme sebebidir (onun için imtihan olarak ifâde edilmiştir). Yahut takva için onların kalplerine çeşitli mihnetler ve ağır mükellefiyetler yüklemiştir. Zîrâ takva, ancak bunlarla ortaya çıkmaktadır. Yahut onların kalplerini takva için halis kılmıştır.

Hazret-i Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, yani onların kalplerinden şehvetleri kaldırmıştır,

4
"Ey Resûlüm! O odaların ardından sana seslenenler var ya, onların çoğu akıl erdirmeyen kimselerdir."

Burada kastedilen, odaların haricidir; ister arkasından olsun, ister önünden olsun. Bu odalardan murat, Mü'minlerin Validelerinin (Efendimizin eşlerinin) odalarıdır. Odaların ardından seslenmeleri, ya o şahısların, oda oda dolaşıp onların ardından Peygamberimize seslenmeleridir; yahut onların, Peygamberimizi aramak için odaların etrafına dağılıp kimilerinin bazı odaların, lümilerinin de diğer bazı odaların ardından Peygamberimize seslenmeleridir. Belki de hepsi, peygamberinmizin bulunduğu odanın ardından ona seslenmişlerdi. Ancak Peygamberimizin şânını tazim için çoğul olarak zikredilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hâdisede Peygamberimize seslenenler, Uyeyne b. Hısn el-Fezârî ile Akra' b. Habis idiler. Bunlar, temim oğullarından yetmiş kişilik bir heyetle öğle vakti gelmişlerdi. Bu sırada Peygamberimiz uzanıp istirahat ediyordu. Anılan iki şahıs: "Ey Muhammed! Yanımıza çık!" diye seslenmişlerdi.

İşte bu seslenenlerin çoğu akıl erdiremeyen kimselerdi; çünkü bunlar akl-ı selîm sahibi olsalardı, bu saygısızlığa cüret edemezlerdi.

5
"Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için daha iyi olurdu. Zaten Allah, gafurdur, rahimdir."

Yani onların sabretmeleri, böyle acele etmelerinden hayırlı olurdu; çünkü, bu sabırlarında hüsn-ü edebe riâyet ve Efendimize tazim var ki., her ikisi de, övgüyü, sevabı ve talebin hemen hâsıl olmasını muciptir. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, bu heyet, Anber oğullarının esirleri hakkında aracılık yapmak üzere gelmişlerdi. Peygamberimiz de, o esirlerin yansım serbest bıraktı; yarısının da fidyesini aldı.

6
"Ey îmân edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, onu iyice tahkik edin. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de, sonra yaptığınıza pişman olursunuz."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hazret-i Osman'ın anne bir kardeşi Velid b. Ukbe'yi zekât tahsildarı olarak Mustalık Oğulları Kabilesine gönderdi. Velid ile bu kabile arasında eskiden düşmanlık vardı. Bu kabile adamları, onun geldiğini duyunca, kendisini karşılamaya çıktılar. Velid ise, kendisine saldırmak için geldiklerini sandı ve hemen geri döndü. Peygamberimize de: "Mustalık oğulları, islam'dan dönmüşler; zekâtlarını vermediler." Dedi. O zaman Peygamberimiz, onlarla savaşmayı düşündü. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Halid b. Velid'i onlara gönderdi. Hazret-i Halid, baktı ki, ezan okuyorlar ve gece namazına bile kalkıyorlar. Nihayet onlar, zekâtlarını Hazret-i Halid'e teslim ettiler; o da alıp geri döndü.

Âyette, araştırma emrinin, fâsık bir kimsenin ihbarına terettüp ettirilmesi, işaret ediyor ki, bazı konularda âdil bir kişinin şâhidiği de kabul edilir.

7
"Bir de bilin ki, aranızda muhakkak Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) vardır. İşlerin çoğunda o size uysa, muhakkak sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, îmânı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde güzel göstermiştir; küfrü, fışkı ve isyanı da size çirkin göstermiştir, işte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridir."

A- "Bir de bilin ki, aranızda muhakkak Resûlüllah vardır, işlerin çoğunda o size uysa, muhakkak sıkıntıya düşerdiniz."

Yani sizin aranızda Resûlüllah vardır. Siz ise, birçok hâdisede onun, sizin fikrinize uymasını istiyorsunuz. Eğer Resûlüllah, sizin fikirlerinize uysa, siz sıkıntıya ve helake düşerdiniz.

Bu âyet bize bildiriyor ki, bazı kimseler, anılan Velid'in haberini tasdik ederek Peygamberimizin onların üzerine yürümesini teşvik etmişlerdi. Peygamberimiz ise, onlarin görüşüne uymamıştı.

B- "Fakat Allah, îmânı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde güzel göstermiştir; küfrü, fışkı ve isyanı da size çirkin göstermiştir, işte onlar doğru yolu bulanların ta kendileridir."

Burada istisna yoluyla hitap diğer bir zümreye tevcih edilerek onların, birinci zümrenin vasıflarından uzak oldukları beyân edilmekle, hal ve hareketleri övülmektedir. Yani fakat Allah, îmânı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde güzel göstermiştir. Nihayet bu îmân, sizin gönüllerinizin derinliklerine kadar yerleşmiştir, işte bundan dolayi da o imâna yaraşan sözleri ve fiilleri gerçekleştirdiniz. Ve Allah, küfrü, fısla ve isyanı da size çirkin göstermiştir, işte bundan dolayı onlara yaraşan hayırsız sonuçlarından ve hükümlerinden kaçındınız.

8
"Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Zaten Allah, Alimdir, hakimdir."

9

"Mü’minlerden iki topluluk vuruşmaya kalkışırlarsa, aralarını bulup düzeltin. Onlardan biri diğerine, karşı yine de saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye dek saldıran tarafla savaşın. Nihayet dönerse, artık aralarını adaletle bulun ve her işte adaleti uygulayın. Çünkü şüphesiz Allah, âdil davrananları sever."

Yani mü’min iki grup ihtilafa düşüp vuruşmaya kalkışırlarsa, onlara nasihat etmek ve kendilerini Allah'ın hükmüne davet etmek suretiyle aralarını bulup düzeltin. Onlardan biri, verilen nasihaderden etkilenmeyıp diğerine karşı yine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna, hükmüne dönünceye kadar o saldıran tarafla savaşın. Nihayet sizin savaşmanızdan çekinerek dönerse, artık aralarında adaletle hükmedin ve tarafların mütarekesiyle yetinmeyin; çünkü aralarındaki ihtilaf kesin olarak çözümlenip hükme bağlanmazsa, başka zaman yine aralarında vuruşma olabilir.

Aralarını bulmak adaletle kayıtlandırılmış, çünkü vuruşmadan sonra gerçekleştiği için intikam duygusuyla haksızlık yapılabilir.

Bu âyet, Peygamberimiz zamanında Evs ile Hazrec kabileleri arasında (süahlarla değil) hurma çubukları ve pabuçların atışmasiyla cereyan eden bir kavga hakkında nazil olmuştur.

Bu âyet delâlet ediyor kı, haksız taraf, haksızlık etmekle imândan çıkmaz ve savaşmaktan vazgeçtiği takdirde üstüne gidilmez; çünkü o, bu davranışıyla artık Allah'ın emrine dönmüştür. Yine bu âyet delâlet ediyor ki, nasihat ve sulh çabaları sonuç vermediği takdirde, kendisine karşı haksızlık ve saldırı yapılan tarafa yardım etmek vaciptir.

10
"Mü’minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'a karşı aykırı davranmaktan sakının ki, merhamet olunasınız."

Yani bütün mü’minler, bir temel vasfın müntesipleri, ebedî hayatı temin eden îmânın mensupları olmaları hasebiyle din kardeşidirler ve bu kardeşlik, mü’minlerin arasını bulmayı zorunlu bir görev kılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise âyetteki "İki kardeşiniz"den murat, Evs ile Hazreç kabileleridir.

11
"Ey îmân edenler! Bir kavim diğer bir kavmi alaya, almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendilerinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıldık, ne kötü isimdir! Kim (yasaklandığı şeyden) tevbe etmezse, işte onlar (isyanı itaat yerine koymaktan ve nefsi azaba maruz bırakmaktan dolayı) zâlimlerin ta kendileridirler."

A- "Ey îmân edenler! Bir kavim diğer bir kavmi alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler."

Zîrâ her iki fırkada da üstünlük ölçütü, genellikle alaya konu olan suretler, seldiler, tavır ve davranışlar değil, fakat kalplerde gizli olan değerlerdir. Binâenaleyh kimse, kimseyi hakir görmeye cüret etmesin. Çünkü belki o, Allah katında üstünlük ölçütü olan değerlerde kendisinden daha iyidir. Böylece Allah'ın değer verdiği kimseyi hakir görmüş olur ve O'nun tazını ettiğine hakaret etmiş olur.

B- "Kendilerinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın."

"Kendileriniz..." denilmiş, çünkü bütün mü’minler bir nefis gibidirler. Yahut ayıplanacağınız bir şey yapmayın, demektir. Çünkü bir kimse, ayıplanacak bir şey yaparsa, kendi nefsini ayıplamış olur.

C- "îmandan sonra fâsıklık, ne kötü isimdir! Kim (yasaklandığı şeyden) tevbe etmezse, işte onlar (isyanı itaat yerine koymaktan ve nefsi azaba maruz bırakmaktan dolayı) zâlimlerin ta kendileridirler."

Mü’minlerin imâna girmelerinden sonra kötü anılmaları, yahut fâsık şöhreti bulmaları ne kötü şeydir!

Bundan murat, ya özellikle mü’minlere küfrü ve fışkı isnâd etmenin çirkin sayilmasıdır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, bu âyet, validelerimizden Safıyye Binti Huyey hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Safıyye vakdemiz, bir gün Resûlüllah'a gelip: "Kadınlar, bana: "Ey ebeveyni yahudi olan yahudi kadın!.." diyorlar" diye şikâyette bulunmuş. Bunun üzerine Peygamberimiz:

"Sen de niçin onlara: "Benini babam. Hârûn Peygamberdir; amcam Mûsâ Peygamberdir ve kocam da Muhammed Peygamberdir!" demedin!" buyurdu.

Yahut bu kelâmdan murat, kötü lakaplarla atışmak, fâsiklıktır ve onu îmân ile yanyana getirmek çirkindir.

12
"Ey îmân edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü şüphesiz zannın bir kısmı (azap gerektiren) günahtır. Birbirinizin kusurunu da araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet de etmesin. Sizden biri, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan iğrendiniz. Allah'a aylardık tan sakının. Şüphesiz Allah, tevvâbtır, rahimdir."

A- "Ey îmân edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü şüphesiz zannın bir kısmı (azap gerektiren) günahtır."

Bu kelâmın ifâde, tarzından anlaşılıyor ki, her zan karşısında sağduyu ile hareket etmek ve zannın hangi kabilden olduğunu anlayıncaya kadar ihtiyatı elden bırakmamak gerekir.

Zîrâ zannın bir kısmına uymak zorunludur. Mesela: Hakkında kesin delil bulunmayan hususlarla ilgili zan ile Allah hakkında hüsnü zanda bulunmak gibi.

Zannın bir kısmı da haramdır. Mesela: İlahiyat ve peygamberlik konularındaki zanlar ile kesin bir delile aykırı olan zan ve mü’minler hakkında sui-zanda bulunmak gibi.

Zannın bir kısmı da mubahtır. Mesela: geçim ve yaşam konularıyla ilgili zan gibi.

B- "Birbirinizin kusurunu da araştirmayin."

Peygamberimiz, bir hadislerinde buyuruyor ki: "Müslümanların ayıplarının peşine düşmeyin; çünkü bir kimse, Müslümanların ayıplarının peşine düşerse, Allah da, onun ayıplarının peşine düşer ve evinin içinde, bile bir ayıbı varsa, Allah, onu rezü-rüsva eder." 27

27. Ahmed b. Haıibel: 4/421, 424

C- "Kiminiz kiminizi gıybet de etmesin."

Yani kiminiz kiminizi gıyabında kötülükle anmasın.

Peygamberimize, gıybetin ne olduğu sorulunca şöyle tarif buyurdu: "Gıybet, bir din kardeşini hoşuna gitmeyen şeylerle anlatmandır. Eğer anlattıkların, gerçekten, onda var ise, onu gıybet etmiş olursun; yok eğer anlattıkların onda yok ise, ona bühtan etmiş olursun." 28

28. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/2, 30, 384, 386, 458. Müslim/Kitâbu'l Bırr, hadis: 70. Ebû Dâvûd/Kitâbü'l Edeb, bab: 35. Tirmizî/Kitâbu'l Bırr, bab: 23. Dârimî/Kitâbu'r Rıkak, bab: 6

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Gıybet, köpek insanların katığıdır."

D- "Sizden biri, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan iğrendiniz."

Bu ifâde, gıybetin sâdır olduğu kimse ile gıybet edilen kimsenin hâlini, insan tabiatı, akıl ve şeriat olarak en çirkin ve şenî olan şekilde, birçok yönden mübalağa ile (ziyadesiyle) temsil ve tasvirdir.

E- "Allah'a aykıniıktan sakının. Şüphesiz Allah, tevvâbür, rahimdir."

Yani Allah'ın emirlerine aykırı hareket etmekten sakının ve daha önce sizden sâdır olanlara da nedamet getirin. Şüphesiz Allah, tevbeleri çok kabul edendir ve rahmetini bol, bol yağdırandır. Nitekim tevbe edeni, hiç günah işlememiş kimse gibi tertemiz kılar. Ve Allah'ın bu ihsanı da, yalnız bazı tevbekarlara mahsus olmayıp günahları ne kadar çok olursa, olsun, bütün tevbe edenleri kapsamaktadır.

Rivâyet olunuyor ki, Sahabe'den iki zât, katık istemek için Selman-ı Fârisî'yi (radıyallahü anh) Peygamberimize gönderdiler. O sırada Hazret-i Üsame de, Peygamberimizin yemeğinde bulunuyordu. Peygamberimiz:'Yanımda bir şey yok!" buyurdu. Hazret-i Seknan da, bunu onlara haber verdi. Hazret-i Selman'ı gönderen o iki zât: "Zaten Selman'ı su dolu bir kuyuya da gönderse, suyu kurur" dediler. Sonra bu iki zât, Peygamberimizin huzuruna gelince. Peygamberimiz, onlara: "Ne oluyor, ağızlarınızda etin yeşilliğini görüyorum?" buyurdu. Onlar da: "Biz, et yemedik ki" dediler. Peygamberimiz de, onlara: "Siz mutlaka gıybet etmişsiniz!" buyurdu. İşte o zaman bu âyetti kerime nazil oldu.

13
"Ey insanlar! Şüphesiz Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi şa'blere (milletlere) ve kabilelere ayırdık. Allah katında sizin en iyiniz, şüphe yok ki, en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah, alimdir, habîrdir."

A- "Ey insanlar! Şüphesiz Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizi şa'blere (milletlere) ve kabilelere ayırdık."

Yani Biz sizi Âdem ile Havva'dan yarattık. Yahut her birinizi bir babadan ve bir anneden yarattık. Bütün insanlar bunda eşittir. Şu halde nesep ile iftihar etmenin bir haklı gerekçesi yoktur.

Şa'b, bir köke mensup olan muazzam topluluklardır. Şa'b, kabilelerden oluşmaktadır. Kabile de, Amâretlerden oluşmaktadır. Amâret de, Batınlardan oluşmaktadır. Batın da, Fahzlardan oluşmaktadır. Fahz da, Fasilelerden oluşmaktadır. Mesela: Huzeyme, Şa'btır. Kinane, Kabiledir. Kureyş, Amâredir. Kusayy, Batındır. Hâşim, Fahzdır. Abbas, Fasiledir.

Diğer bir görüşe göre ise, Şa'blar, Acemlerin (Arap olmayanların) batınlarıdır. Kabileler ise, Arapların batınlarıdır.

Yani sizin babalarınızla ve kabilelerinizle iftihar edip neseplerde farklılık ve üstünlük iddia etmek için değil, fakat birbirlerinizi nesepleriyle tanıması ve hiç kimsenin babasından başkasına nispet edilmemesi için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.

B- "Allah katında sizin en iyiniz, şüphe yok ki, en çok sakınanınızdır."

Bu kelâm, neseplerle iftihar etmenin yasaklanmasının illetidir. Yani Allah katında en iyiniz, en takvâlı olaninizdır. O halde eğer iftihar edecekseniz, takva ile iftihar edin. Binâenaleyh yüksek derecelere çıkmayı hedefleyenler, takvayı gerçekleştirmekdir.

Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, insanların en iyisi olmak istiyorsa, Allah'a karşı takvâlı olsun." 29

29 Tirmizî/Kıtâbü'l Fiten, bab: 70. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/143

Yine Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Bütün insanlar, iki insan tipinde toplanmaktadır: Biri, mü'min, takvâlı ve Allah katında şerefli; diğeri de, günahkâr, bedbaht ve Allah katında değersiz." 30

30 Tirmizî/Kitâbu't Tefsir, sûre: 49, bab: 5

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Dünyanın şerefi, zenginliktir; âhiretin şerefi ise takvadır."

C- "Şüphesiz Allah, alimdir, habîrdir."

Yani Allah, sizi ve bütün amellerinizi hakkıyla bilmektedir ve o, sizin hallerinizin içyüzünden de haberdardır.

14
"Bedeviler: "İmân ettik" dediler. Ey Resûlüm! De ki: Siz îmân etmediniz. Fakat siz: "İslam olduk (teslimiyet gösterdik)" deyin! îman henüz kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve Resulüne itaat ederseniz, Allah, sizin amellerinizden hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Allah, gafurdur, rahimdir."

A- "Bedeviler: "İmân ettik" dediler. Ey Resûlüm! De ki: Sız îmân etmediniz. Fakat siz: "islam olduk (teslimiyet gösterdik)" deyin! îman henüz kalplerinize yerleşmedi

Bu âyet, Beni Esed (esed oğulları) kabilesinden bir grup hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Bunlar, bir kıtlık yılında Medine'ye gelip şehadet kelimesini getirmişler ve Resûlüllah'a: "Biz, ağırlıklarımız ve ailemizle sana geldik ve filan oğulları gibi sana karşı savaşmadık!" diyerek yaptıklarını Peygamberimizin başına kakmışlar ve ondan mâlî yardım istemişlerdi.

İşte Peygamberimize, onların bu iddialarını reddetmek üzere gerçek mânâda îmân etmediklerini onlara söylemesi emredilmektedir. Zîrâ gerçek îman, güven ve kalp huzuru ile olan tasdiktir. Bu ise onlarda hâsıl olmamıştır. Çünkü hâsıl olmuş olsa, onlar bu şekilde Peygamberimize minnet yüklemeye kalkışmazlardı. Onlar bu tutumlarıyla ancak İslam olmuşlardı; çünkü İslam, boyun eğmek, teslimiyet; göstermek, şahadet kelimesini getirmek ve savaşa girmemektir.

B- "Eğer Allah'a ve Resulüne itaat ederseniz, Allah, sizin amellerinizden hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Allah, gafurdur, rahimdir."

Yani sız nifakı bırakıp da ihlasa sarılmak suretiyle Allah'a ve Resulüne itaat ederseniz, sizin amellerinizin sevabından hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Allah, itaatlilerin taksiradarı için çok bağışlayıcı ve onlar hakkında çok merhametlidir.

15
"Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne inanmışlardır; sonra hiç şüpheye düşmemişlerdir; mallarıyla da, canlarıyla da Allah yolunda cihad etmişlerdir. İşte doğrular ancak onlardır."

A- "Müninler ancak o kimselerdir ki, Allah'a ve Resulüne inanmışlardır; sonra hiç şüpheye düşmemişlerdir; mallarıyla da, canlarıyla da Allah yolunda cihad etmişlerdir."

Burada "sonra/sümme" kelimesinin kullanılması, zımnen bildiriyor ki, îmânın muteber olması için şüpheye düşmemek, yalnız îmân ederken şart değil, fakat hem o zaman, hem de gelecekte şarttır.

Burada cihad, yalnız bedenî olan ibâdederi de, yalnız mali olan ibâdetleri de ve hac ile savaş gibi hem bedenî, hem de mâlî olan ibâdetleri de kapsamaktadır.

B- "İşte doğrular ancak onlardır."

Yani îmân davasında doğru olanlar, yalnız onlardır, başkaları değildir.

16
"Ey Peygamberim! De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah, bütün göklerde olanları da, bütün yerde olanları da bilmektedir. Zaten Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Rivâyet olunuyor kı, bu Âyet-i Kerime nazil olunca, anılan Beni Esedliler, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelip sâdık mü'minler olduklarına yemin ettiler. İşte bunun üzerine onları yalanlamak üzere bu âyet nazil oldu.

Yani siz Beni Esedliler "İmân ettik" demekle, dininizi Allah'a siz mi öğretiyorsunuz? Oysa Allah, zaten her şeyi ve ezcümle siz bir yandan îman izhâr ederken öte yandan gizlediğiniz küfrü de bilmektedir.

Bu ilâhî ifâde onların cehaletini ziyadesiyle ortaya koymakta ve onları şiddetle kınamaktadır.

17
"Onlar İslama girmelerini senin başına kakıyorlar. De ki:

Müslüman olmanızı başıma kakmayın, bilakis, sizi imâna hidâyet ettiği için Allah size minnet yükletir. Eğer doğru iseniz, sizin Allah'a minnet borcunuz var."

Bu nazmın siyakında açık olarak Allah'ın lutfu beyân edilmektedir. Zîrâ anılan Beni Esedliler, kendilerinden sâdır olanı îmân sayarak bunu minnet vesilesi yapınca, onların şehadet kelimesini getirmelerinin îmân olması reddedilerek onun imân değil, İslam olarak vasıflandırmasından sonra denildi ki: Hakikatte îmân değil, fakat İslam olan şeyi senin başına kakıyorlar. Oysa kı, bu, başa kakılacak bir şey değildir. Aksine, eğer onların îmân iddiaları doğru olsa, yine onların minnet hakkı yoktur, Allah, onları imâna hidâyet ettiği için kendileri O'na minnet borçludurlar.

18
"Şüphe yok ki, Allah, bütün göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah, yaptıklarınızı da hakkıyla görendir."

Yani Allah, sizin sırlarınızı da, açığa vurduklarınızı da hakkıyla görendir. O halde sizin içlerinizdeki niyetleriniz O'na nasıl gizli kalabilir!

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Hucurât sûresini okursa, Allah'a itaat edenler ve isyan edenler sayısınca ona ecir verir."

KAF
SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 45 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kaf. Mecîd (şanlı, şerefli) Kur'ân'a yemin olsun (ki, insanları uyarman için onu sana indirdik). Hayır! Aralarından bir uyarıcının kendilerine gelmesine şaştılar da, kâfirler şöyle dediler: "Bu şaşılacak bir şeydir."

Kur'ân'a Mecîd denilmesi, sân ve şerefi, diğer semavî kitaplardan daha yüksek olmasından dolayıdır. Yahut Mecîd (lutf-u keremi bol) olan Allah'ın kelâmı, olmasından dolayıdır. Yahut Kur'ân'ın mânâlarını anlayıp muhtevasıyla amel eden kimsenin Allah katında da, insanlar yanında da şeref kazanacak olmasındandır.

Kâf, tefsiri de, Sâd sûresinin başında geçen Sâd'ın tefsiri gibidir.

Burada yeminin cevabı mukadder olup iki âyetin takdiri şöyledir: Mecîd olan Kur'ân'a yemin olsun ki, insanları uyarman için onu sana indirdik. O kâfirler ise, ona îmân etmediler; fakat uyarıcıyı da, kendisiyle uyarı yapılanı da taaccüple karşılayıp inkâr ettiler. Halbuki her ikisi de, akla en uygun ve kabule en çok şayan olan yoldur.

Diğer bir görüşe göre ise bu kelâmın takdirî şöyledir: Mecîd olan Kur'ân'a yemin olsun ki, hiç şüphesiz sen gerçek bir uyarıcısın, peygambersin. O kâfirler ise, onda şüpheye düştüler; sonra da ondan yüz çevirdiler.

Bir diğer görüşe göre de, yani onlar, şüphe ve inkâr ile de yetinmeyip kesin olarak ona karşı çıktılar; hatta onu şaşılacak şeylerden saydılar.

Başka bir görüşe göre de, yani onların îmândan imtina etmelerinin sebebi Kur'ân'ın şanlı ve şerefli bir kitap olmamasından dolayı değil, fakat inkârları, cehalederinden kaynaklanmaktadır.

3
"Biz ölüp de toprak olunca mı tekrar dirileceğiz? Bu, uzak bir dönüştür."

Bu kelâm, o kâfirlerin taaccübünü izah ve inkârları için tekid mahiyetindedir.

Bu dönüşün uzak olması, vehimlerden uzak olması, yahut âdetten uzak olması, yahut imkândan uzak olması demektir.

4
"Toprağın onlardan neyi eksilttiğini Biz kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda hafîz (her şeyi hıfzeden) bir kitap da vardır."

A- "Toprağın onlardan neyi eksilttiğini Biz kesinlikle bilmekteyiz."

Bu kelâm, onların, tekrar hayata dönüşü imkânsız görmelerini tamamen reddetmektedir. Zîrâ Allah'ın ilmi, bu kadar umûmî ve dakik olup toprağın, ölülerin cesedinden, etlerinden ve kemiklerinden neyi eksilttiğini dahi bildiğine göre, ölüleri eskisi gibi tekrar hayata döndürmesi nasıl uzak görülebilir!

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "insanın her şeyi çürür; yalnız kuyruk kemiği çürümez." 31

31. Buharî/Kitâbu't Tefsir, sûre: 39, bab: 3. Ebû Dâvûd /Kıtâbü's Sünne, bab: 22. Nesâî/Kıtâbu'l Cenâiz, bab: 117. Mâlik/el-Muvatta, Kitabu'l Cenârz, hadis: 49. . Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/28

Diğer bir görüşe göre ise, toprağın insanlardan eksilttiği, onlardan ölüp de toprağa gömülendir.

B- "Yanımızda Hafîz (her şeyi hıfzeden) bir kitap da vardır."

Yani yanımızda eşyanın bütün tafsilâtını hıfzeden, yahut değiştirilmekten mahfuz olan bir kitap da vardır.

Bundan murat, ya Allah'ın, eşyanın külkyatını ve cüz'iyatını kapsayan ilmini, her şeyi ihata eden ve dilediği bilgiyi içinden alabildiği bir Kitabı olan bir kimsenin bilgisine benzetmektir; yahut bu şekilde Allah'ın ümi tekid edilmiş olup o ilmin, kendi katında Levh-ı Mahfuzda sabit olduğu beyân edilmektedir.

5
"Hayır! Onlar, hak kendilerine gelince onu yalan saydılar. Artık onlar kargaşalık içindedirler."

A- "Hayır! Onlar, hak kendilerine gelince onu yalan saydılar."

Bu kelâmda da, bundan önce anlatılan şenaetlerine ilâve olarak daha şenî ve çirkin bir harekederi daha beyân edilmektedir ki, bu da, parlak mucizelerle sabit olan peygamberliği yalan saymalarıdır.

Yani hak, kendilerine gelince, hiç tetkîk ve tefekkür etmeden hemen onu yalanladılar.

Diğer bir görüşe göre ise bu hak, Kur'ân'dır, yahut âhiret hayatını haber vermektir.

B- "Artık onlar kargaşalık içindedirler."

Yani onların sabit bir kararı da yoktur. Nitekim bazen Resûlüllah için şâir diyorlar; bazen de büyücü diyorlar ve bazen de kâhin diyorlar.

6
"Üstlerindeki şu göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl süslemişizdir! Onda bir çatlak bile yoktur."

Yani Biz şu göğü, hârika bir nizamla düzenlenmiş olan yıldızlarla süslemişizdir. O son derece düzgün ve her türlü kusur ve noksanlıklardan sakm bulunmaktadır.

7
"Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk ve orada gönüller açan her türden bitkiler meydana getirmişizdir."

8
"Bunları, Allah'a yönelen (ve hârika sanatlarını tefekkür eden) her kul için Bizden bir ibret kaynağı ve öğüt olmak üzere yaptık."

9
"Gökten bereketli bir su indirmişiz de, onunla birçok bahçeler ve biçilecek taneler yetiştirmişizdir."

Bahçelerden murat, meyve ağaçlarıdır. Taneler de, buğday, arpa ve benzeri ürünlerin taneleridir. Taneler, zikre tahsis edilmiş, çünkü ekinden bizzat maksud olan, bu tanelerdir.

10
"Tomurcukları üst üste, küme küme olan uzun boylu hurma ağaçları da yetiştirmişizdir."

Hurma ağaçları da, daha önce zikredilen bahçelere dâhil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, diğer meyve ağaçları içinde onun üstünlüğünü beyân etmek içindir. İkisinin arasında tanelen zikretmek de, hurma ağaçlarının, diğer meyve ağaçlarından ayrı ve imtiyazk olduğunu teldd etmek içindir.

11
"Bütün bunlar, kullara rızık olmak üzere yapılmıştır. Onunla ölü bir bölgeyi de ihya etmişizdir. İşte hayata dönüş de böyledir."

A- "Bütün bunlar, kullara rızık olmak üzere yapılmıştır."

Bu kelâm, yukarıda (âyet: 9) geçen "Onunla birçok bahçe ve biçilecek taneler yetiştirmişiz" kelâmının illetidir. Daha önce (âyet:7) geçen "... orada gönüller açan her türden bitkiler meydana getirmişizdir" kelâmına illet olarak, "Bizden bir ibret kaynağı ve öğüt olmak üzere yaptık" ifâdesini zikrettikten sonra burada bu illetin böylece zikredilmesi, şu noktaya dikkat çekmek içindir: Kul, bu nimetlerden faydalanırken, rızık olması cihetinden daha çok, ibret ve öğüt kaynağı olması cihetini önemsemelidir.

B- "Onunla ölü bir bölgeyi de ihya etmişizdir. İşte hayata dönüş de böyledir."

Yani Biz, kuru ve hareketsiz olan bir toprağı, indirdiğimiz su ile harekete geçiririz; o, Bizim kudretimizle kabarıp gelişir ve çeşidi bitkileri ve çiçekleri meydana getirir, işte sizin kabirden sonra hayata dönüşünüz de, bu hârika hayat gibidir; ondan farklı bir şey değildir.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Onlardan önce Nûh kavmi, Ress yaranı, Semûd Kavmi, Ad Kavmi, Fir'avun, Lût'un kardeşleri, Eyke yaranı ve Tübba' kavmi de, bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da, tehdidim gerçekleşti."

Burada da, uhrevî hayatın gerçek olduğu hususunda bütün peygamberlerin ittifakı ve onu inkâr edenlerin azaba uğratılmış olmaları beyân eddmek suretiyle bu hayatın hak olduğu izah edilmektedir.

Ress yaranı, bir görüşe göre Şuayb peygamberin kavmidir. Bu konuda başka, başka görüşler de vardır. Nitekim Furkan sûresinde tafsilatı geçti.

Lût'un kardeşleri, denilmesi de, bir görüşe göre, zevcesinin akrabaları olmalarından dolayıdır.

Eyke yaranı, Şuayb peygamberin, kendilerine gönderildiği Meciyen halkı dışindakderdir.

Tübba' kavmi'nin tefsiri, daha önce Duhan sûresinde geçti.

İşte bütün bu kavimler, o peygamberlerin getirdikleri dahî düsturları ve ezcümle o peygamberlerin, üzerinde ittifak ettikleri uhrevî hayatı yalanladılar. Yani bu anılan kavimlerin her biri, kendi peygamberini yalanladı. Yahut o kavimlerin her biri, bu peygamberlerin hepsini yalanladı.

Zîrâ o peygamberlerin hepsi, tevhide davet ve tekrar dirilme ve haşir ile uyariyorlardi. Bu itibarla onların birini yalanlamak, hepsini yalanlamak sayılır.

Bu izah, Tübbain peygamber sayılması takdirine göre açıktır. Ancak en zahir olan görüş olduğu üzere Tübbain, peygamber saydınaması takdirine göre, Tübbain kavminin yalanlaması, onların, tevhîdde ve uhrevî hayatın varlığında ittifak etmiş olan peygamberleri yalanlamaları demektin Zaten Tübba' da, kendi kavmini buna davet ediyordu.

Âyette tehdidin gerçekleştiğinin belirtilmesi, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için bir teselli, onlar için ise büyük bir tehdittir.

14
Eyke'liler de, (Himyer meliki) Tübba'ın kavmi de. Bunların hepsi (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar da benim azabım (haklarında) gerçekleşti.

15
"İlk yaratmada bir acizlik mi gösterdik? Hayır! Onlar, yeni bir yaratmadan şüphe içindedirler."

Bu kelâm, helâk edilmiş eski ümmetlerin inkâr ettikleri uhrevî hayatı açıklamaktadır.

Yani Biz, ilk yaratmaya yöneldiğimizde ondan âciz mi kaldık ki, tekrar hayata iade etmekten âciz olduğumuz vehmedilebilsin. Onlar, ilk yaratmada kudretimizi inkâr etmiyorlar; fakat yeni bir yaratmada kafaları karışık ve şüphe içindedirler. Zîrâ bu yeni yaratma, âdete muhaliftir.

16
"Yemin olsun ki, şu insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine vesvese vereceği şeyi de biliriz. Zaten Biz, ona şah damarından daha yakınız."

Nefsin vereceği vesveseden murat, nefse, kalbe, akla gelen şeyler demektir.

Yani Biz, insanın halini, kendisine şahdamarından daha yakın olandan daha iyi biliriz. Burada ilmî yakınlığın, zâti yakınlık olarak ifâde edilmesi, mecazîdir. Zîrâ zâti yakınlık, ilmî yakınlığı gerektirmektedir. Şah damarı, son derece yakınlık konusunda misâl olarak zikredilmektedir.

17
"İki melek, insanın sağında ve solunda oturarak yaptıklarını tespit ederken de Biz ona en yakınız."

Yani Allah, Latif olup O'nun ilmi, en ince şeyleri de ihata etmiştir. İnsanin iki Hafîz melekleri, onun bütün sözlerini ve fiillerini tesbit ederken de Allah, insana her yakından daha yakındır.

Bu âyet Bize şu hakikati bildirmektedir: Allah, meleklerin tespitlerinden müstağnidir; çünkü O'nun ilmi, iki meleğin bilmediklerini de kuşatmaktadır. İnsanın hal ve hareketlerinin görevli iki meleğe yazdırılıp tespit ettirilmesi ve kıyamet gününde şahitler huzurunda amel defterlerinin açılması, kul için ziyadesiyle bir ilâhî lütuf olmaktan ibarettir. Zîrâ bu, kulun, günahlardan el çekip iyiliklere rağbet etmesine vesile olmaktadır.

Peygamberimiz, bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "(Amellerinin tespiti için görevli) Senin meleğinin oturdukları yer, ön dört dişindir; senin dilin de, onların kalemidir; senin tükürüğün de, onların mürekkepleridir. Sen ise, Allah'tan da, haya etmeden, bu iki melekten de utanmadan mâlâyânı işler için dolaşıyorsun!"

18
"İnsan, hiçbir söz söylemez ki, yanında rakîb (gözetleyen) atîd (yazmaya hazır) iki melek bulunmasın."

Eğer sâdır olan şey, hayır ise, onun tespiti, yazılması, sağ meleğin vazifesidir; eğer şer ise, o da, sol meleğin vazifesidir.

Âyette söz zikredümişse de, bu hüküm, nassın delaletiyle fiil için de sabittir.

Bu iki meleğin, neleri yazdıkları hususunda görüş ayrılığı vardır.

Bir görüşe göre insanın her şeyini ve hatta hastalığındaki iniltilerini bile yazarlar.

Diğer bir görüşe göre ise, bu melekler, ancak günah veya sevap olan şeyleri yazarlar. En zahir olan görüş de budur. Nitekim Peygamberimizin şu hadisi de bu hakikati bildirmektedir: "Sevapları yazan melek, adamın sağındadır; günahları yazan melek de, onun solundadır. Ve sevapları yazan melek, günahlari yazan meleğin, âmiridir, insan bir sevap işlediği zaman sağdaki melek, onun on katını yazar; bir günah işlediği zaman ise, sağdaki melek, soldaki meleğe der ki: Yedi saat geçinceye kadar onu yazma; belki tesbih veya istiğfar eder."

19
"Ölüm baygınlığı gerçek olarak gelir de, kendisine: "İşte bu, senin, kendisinden kaçmakta olduğun şeydir" denir."

Bundan önce o kâfirlerin, âhiret hayatı ile mükâfat ve cezayı uzak gördükleri zikredildikten sonra ve bu bâtıl görüş, Allah'ın kudretini ve ilmini tahkik etmekle izale edildikten ve insanların bütün amellerinin mahfuz ve yazılı olduğu beyân edildikten burada da, onların mutlaka karşılaşacakları ölüm, tekrar dirilme ve onların ardından gelen korkunç hâdiseler beyân edilmektedir.

20
"(İkinci nefhada) Sûr'a da üfürülür; "İşte bu, geleceği vaat edilen gündür" denir."

21
"Herkes, beraberinde bir sürücü ve bir şahit ile gelir."

Ancak herkesin ameli farklı olduğu gibi, mahşere sürülme keyfiyeti de farklı olacaktır. Yani herkesin yanında iki melek olacaktır; biri kendisini mahşere sürecektir, diğeri de ona şahitlik edecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, onu süren melek, günahlarını yazan melektir; şahit melek de, sevaplarını yazan melektir.

Bir diğer görüşe göre ise, süren, nefsidir, yahut kendisini saptıran şeytanidir; şahit de, bedenî uzuvlarıdır, yahut amelleridir.

22
"Yemin olsun ki, sen dünyada bundan gaflette idin. İşte senden perdeni (gafletini, hissedilen varlıklara dalışını) kaldırdık. Gözün de bugün çok keskindir (çünkü görme engelleri ortadan kalkmıştır)." denir."

Bu hitap, bütün insanlar içindir; çünkü herkesin âhiret hakkında bir çeşit gafleti vardır.

Diğer bir görüşe göre ise bu hitap, yalnız kâfirler içindir.

23
Bak. Âyet 24.

24
"Yanındaki arkadaşı: "İşte yanımdaki hazır!" der. İki meleğe şu emir verilir: Haydi ikiniz her inatçı kâfiri, hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi Cehenneme atın; o Allah ile beraber başka bir ilah edinmiş olanı da şiddetli azaba atın."

Yani kendisine musallat olan şeytanı, onu göstererek diyecek ki: İşte benim, yanımda ve hâkimiyetim altında olan bu şahıs, Cehenneme hazırdır; ben onu azdırıp saptırmakla Cehenneme hazırladım.

Diğer bir görüşe göre ise, onunla vazifeli olan melek, onun amel defterini göstererek; "İşte bende yazılı olanlar, arza hazırdır "der.

Kendilerine onu Cehenneme atmaları emredilen melekler, anılan sürücü ve şahit meleklerdir. Yahut Cehennem bekçilerinden iki melektir.

Hayra bütün gücüyle engel olmak, mâk farz hakları edâ etmemektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hayırdan murat, islam'dır. Zîrâ bu âyet, kardeşinin oğullarının müslüman olmalarına engel olmaya çalışırken Velid b. Muğire hakkında nazil olmuştur.

Azgın şüpheci, Allah ve dini hakkında şüphesi olan zâlim ve hak tanımaz kişi demektir.

25
Hayra engel olanı, şüpheci zalimi...

26
Bu, o kimsedir ki, Allah ile beraber, başka bir ilâh edinmiştir. Haydin, atın şiddetli azabın (cehennemin) içine.”

27
"Arkadaşı şeytan der ki: Ey Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat o kendisi derin bir sapıklık içindedir."

Yani o insan, arkadaşı olan şeytanın, kendisini azdırdığını söyleyecek. Şeytan İse, onu yalanlayarak diyecek ki: Ben onu azdırmadım; kendisi derin bir sapıklık içinde idi; ben de, onu mecbur etmeden kendisine iğva vermek ve onu bâtıla davet etmek suretiyle bu yolda kendisine yardımcı oldum. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Benim sizin üzerinizde bir hâkimiyetim yoktu; sadece ben sizi çağırdım; siz de bana icabet ediniz. "(İbrâhîm: 22)

28
"Allah buyurur ki: huzurumda kavga etmeyin! Ben bu tehdidimi size önceden anlatmıştım."

Yani ben, kazanç yurdu olan dünyada indirdiğim kitaplarda ve bu deûerimin lisanıyla, azmak hakkında tehdidimi bildirmiştim. Nitekim ben, İblis’e "Yemin olsun ki, ben, Cehennemi senden ve sana uyanların hepsinden dolduracağım." (Sâd: 85) demiştim. Siz ise, haktan yüz çevirerek şeytana uymuştunuz. Bu hakikat sizce de teslim edilmektedir. O halde huzurumda, hesap ve ceza makamında tartışmayın ve bu ileri sürdüğünüz boş gerekçelerle bu azaptan kurtulmayı de ümit etmeyiniz.

29
"Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici değilim."

Bu kelâm, genel bir şekilde hakkı tahkik ederek şunu açıklamaktadır: Sözün, azap vaadinin Allah tarafından değiştirilmemesi, onlar buna müstahak olmadığı halde olan bir şey değildir; fakat onlardan sâdır olan cinayetler bunu gerektirmektedir. Nitekim az önce de işaret edildi.

Yani kulların günahları oknadan ben, onlara azap edecek değilim.

Daha önce de defalarca belirtildiği gibi, Ehi-ı Sünnet itikadına göre, Allah'ın, günahsız kullara azap etmesi de, ifratlı bir zulüm olması söyle dursun, hiç zulüm sayilmadığı halde böyle ifâde edilmesi, Allah'ın bundan son derece münezzeh olduğunu beyân etmek içindir.

30
"O gün Cehenneme: "Doldun mu?" diyeceğiz. O da: "Daha da var mı?" diyecektir."

Bu temsilî sual ve cevap, Cehennemin korkunç durumunu muhataplarının tahayyülünde canlandırarak anlatmak içindir. Yani Cehennem bunca genişliğine rağmen, doluncaya kadar insanlar ve cinler bölük bölük içine atılır. Yahut Cehennem o kadar geniştir ki, oraya girecek olanlar, girdikten sonra da yine boş yeri kalacaktır. Yahut Cehennem, günahkârlara olan öfkesinden dolayı hep fazlasını isteyecektir.

31
"Cennet de takva sahiplerine yaklaştırılır; onlardan uzakta olmayacaktır."

Burada da, ikinci defa Sûr'a üflenmesinden ve insanların hesap yerine gelmesinden sonra takva sahiplerinin halinin nasıl olacağı beyân edilmektedir. Yani küfür ve günahlardan sakınmış olan bahtiyar mü’minlere de Cennet yaklaştırılır. Öyle ki, onlar, hesap yerinden Cenneti ve onun çeşitli güzelliklerini görecekler ve oraya sevk edileceklerine ve erişeceklerine son derece sevineceklerdir.

32
Bak. Âyet 33.

33

"Ve onlara: "İşte bu, tamamıyla Allah'a yönelmiş olan, muhafazakâr (O'nun emirlerine riâyet etmiş) olan, görmediği halde Rahmân'dan korkmuş olan ve Allah'a, O'na dönük bir kalp ile gelen, siz takva sahiplerine: işte size vadedilen Cennet! Oraya selametle girin, işte bu ebedi yaşamanın başladığı gündür" denecek."

Burada Hafîzden murat, tevbesini bozmayıp koruyan demektir. Yahut dönüş yapıp bağışlanmalarını dilemek için günahlarını unutmayıp hıfzeden kimsedir. Yahut Allah'ın emirlerine riâyet eden kimsedir. Yahut Allah'ın koyduğu hakları koruyan kimsedir.

Burada Allah'ın, Rahman sıfatının zikredilmesi işaret ediyor ki, bu bahtiyar kullar, hem Allah'ın azabından korkarlar, hem de O'nun rahmetini umarlar. Yahut onların, Allah'ın rahmetinin geniş olduğunu bilmeleri, kendilerini Allah'tan korkmaktan alıkoymaz; onlar, şu âyet mucibince amel etmektedirler: "Benim kullarıma bildir ki, ben gerçekten yegâne ğafûr ve rahimim; benim azabım da yegâne elem verici azaptır." (Hicr: 49)

Burada selâmetten murat, Allah'ın azabından ve nimetlerin zevalinden selâmette bulunmaktır. Yahut Allah ile meleklerinin selâmına muhatap olmaktır.

34
Selâmetle girin oraya (cennete); bu sonsuzluk günüdür.

35
"Orada kendileri için diledikleri her şey var; katımızda dahası da vardır."

Yani Cennet ehlinin, diledikleri her nimet kendileri için var katımızda, onların aklına, hayaline gelmeyen, dilediklerine dâhil olmayan üstün nimetlerden öyleleri de var ki, gözler benzerini görmemiş; kulaklar duymamış ve hiçbir insanın gönlünden geçmemiştir.

Deniliyor ki, bulutlar, Cennet ehlinin üstünden geçerken onlara huriler yağdırır ve o huriler: "İşte Allah'ın, katımızda dahası da var, dediği nimet biziz" derler.

36
"Biz bunlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, yeryüzünde diyar diyar dolaşan nice nesiller helâk etmişizdir. Kurtarıcı var mı!"

A- "Biz bunlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, yeryüzünde diyar diyar dolaşan nice nesiller helâk etmişizdir."

Yani ey Resûlüm! Biz, senin kavminden önce Ad Kavmi ile benzeri kavimler gibi kendilerinden daha güçlü olan, yeryüzünün çeşitli ülkelerinde icraat ve faaliyetler gösteren, yahut ölüm korkusuyla köşe bucak kaçan nice nesiller helâk etmişizdir.

B- "Kurtarıcı var mı!"

Yani Allah'ın emrinden kurtaracak bir kuvvet var mı!

Yahut onlar, ölüm korkusuyla köşe bucak kaçarken "Yok mu kurtaran?" diyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: Mekke halkı, seyahatlerinde, seferlerinde eski milletlerin harap yurtlarından geçiyorlar; onlar için kurtarıcı gördüler mi ki, kendileri için de kurtuluş umuyorlar?

37
"Şüphesiz bu anlatılanlarda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."

Yani anılan kavimlerin anlatılan kıssalarında, yahut bu sûrede zikredilenlerde, gördüklerini lâyıkıyla tefekkür edip hakikatini anlayan bir akl-ı sekme sahip olan kimse için elbette öğüt ve ibret vardır. Zîrâ bu akl-ı sekme sahip olan kimse, o eski kavimlerin yok olmalarının gerçek sebebinin küfür olduğunu anlar ve böylece kendisine öğüt verilmeksizin, sadece onların tarihî eserlerini görmekle küfürden çekinir.

Keza eski kavimlerin kıssalarını anlatan âyetler kendisine okunurken hazır bir zihin ile onlari dinleyen kimse için de, o kıssalar, öğüt ve ibret kaynağıdır. Anılan âyetleri dinlerken zihnen hazır olmayan kimse ise, hazır değd, gaip sayılır.

38
"Yemin olsun ki, Biz bütün, gökleri ve yeri ve ikisi arasındakileri altı günde (merhalede) yarattık da, Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı."

Bu kelâm, cahil Yahudilerin iddialarını reddetmektedir. Zîrâ onların bâtıl iddiasına göre, Allah, pazar günü kâinatı yaratmaya başladı ve Cuma günü bitirdi ve Cumartesi günü de Arş'ın üstünde istirahata çekildi. Allah, onların söylediklerinden son derece yüce ve münezzehtir.

39
"Ey Resûlüm! Onların dediklerine karşı artık sabret. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."

A- "Ey Resûlüm! Onların dediklerine karşı artık sabret."

Yani o müşriklerin, uhrevî hayat hakkında inkâr ve uzak olarak görmek konusunda söylediklerine karşı artık sabret. Zîrâ bu muazzam yaratmaları fütursuz olarak gerçekleştiren Allah, onları hayata döndürmeye ve onlardan intikam, almaya da Kadirdir.

Yahut Yahudilerin söyledikleri küfür sözlerine ve teşbihlerine sabret.

B- "Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et."

Yani Allah'ı, mümkün fiillerden âciz olmaktan, O'nun haber verdiği hâdiseleri ve ezcümle yeniden dirilişi gerçekleştirmekten âciz olmaktan ve teşbihi mucip vasıflandırmalardan tenzih et ve hakkı bulmak gibi bahşettiği nimetlerine de hamdet.

Burada güneşin doğuşundan önce ve batışından önce diye belirtilen vakitlerden murat, sabah namazının vakti ile ikindi namazının vaktidir. Bu iki vaktin fazileti meşhurdur.

40
"Gecenin bir kısmında da ve secdelerin (namazların) ardından da O'nu tesbih et."

Diğer bir görüşe göre, burada tesbihten murat, namazlardır. Buna göre, güneşin doğuşundan önceki tesbihten murat, sabah namazıdır; güneşin doğuşundan önceki tesbihler, öğle ile ikindi namazlarıdır; gece tesbihleri de, akşam ile yatsı namazları ve teheccüd namazlarıdır; secdelerin ardından kılınan namazlar da, farz namazlardan sonra kılınan nafile namazlarıdır.

41
"Münâdinin yakın bir yerden sesleneceği güne de kulak ver."

Yani kıyametin ahvâlini anlatan âyetlere de kulak ver. Bu, kıyametin dehşetini bildirmektedir.

Kıyamet günü seslenen münadi, İsrâfîl'dir, yahut Cebrâîl'dir. Bu münadi, şöyle seslenecektir: "Ey çürüyüp yok olan kemikler! Ey ezilip yok olan etler! Ey dağılıp yok olan saçlar! Allah, son hüküm için toplanmanızı emrediyor.

Diğer bir görüşe göre ise, İsrâfîl, Sûr'a üfler; Cebrâîl de, haşir için nida eder (seslenir).

Bu münadi, sesi herkese eşit olarak ulaşacak şekilde yakın bir yerden seslenecek.

Diğer bir görüşe göre ise, Beytü'l Makdis'in Sahra'smdan (kutsal kayadan),

Diğer bir görüşe göre onların ayaklarının altından,

bir diğer görüşe göre onların saçlarının, kıllarının dibinden, her kıldan seslenilecek. Herhalde bu, başta verilen "kün/ol!" emrinin bir benzeri ile olacak.

42
"O gün insanlar, o çığlığı gerçekten duyacaklar. İşte bu, kabirlerden çıkış günüdür."

43
"Dirilten ve öldüren kesinlikle Biziz Biz. Son dönüş de ancak Bizedir."

Yani dünyada dirilten ve öldüren kesinlikle ancak Biziz; hiç kimsenin bunda katkısı yoktur. Ve âhirette ceza ve mükâfat görmek üzere son dönüş de ancak Bizedir; ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkası merci olmayacaktır.

44
"O gün yeryüzü çarçabuk çıkmaları için varıldıkça yarılır. Bu, Bize göre pek kolay olan bir haşirdir (yeni diriliştir, mahşere sevktir ve orada toplanmaktır)."

45
"Ey Resûlüm! Onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen ise onlara karşı bir zorba değilsin. O halde, tehdidimden korkanlara bu Kur’ân ile öğüt ver."

Yani onların, âhiret hayatını inkâr etmek, onu anlatan âyetleri yalanlamak ve diğer hayırsız konuşmalarını Biz çok iyi biliriz. Sen ise, onları imâna icbar edecek ve düediğini onlara kabul ettirecek bir zorba değilsin; sen ancak bir uyarıcı ve öğütçüsün. O halde tehdidimden korkanlara bu Kur’ân de öğüt ver. Diğerlerine ise Biz, onların sözlerinin ve amellerinin gerektirdiği çeşitli cezaları ve azapları uygulayacağız.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kâf sûresini okursa, Allah, ona ölüm zorluklarını ve sekerâtını (baygınlıklarını) kolaylaştırır."

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 60 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"O esip savuranlara, yine, ağır yük taşıyanlara, yine, kolayca akıp gidenlere, yine, işi bölüştürenlere yemin olsun ki, size vaat edilen hiç şüphesiz doğrudur ve din (ceza ve mükâfat) günü hiç şüphesiz vuku bulacaktır."

Yani esip toprağı ve diğer maddeleri savuran rüzgârlara, yine, yağmur taşıyan buludara, yahut bulutları taşıyan rüzgârlara, yine, yağmurları, rızıkları ve benzeri şeyleri bölüştüren meleklere, yahut Allah'ın, kullarının rızıklarini taksîm etmek için vasıta kıldığı buludara yemin olsun ki, size vaat edilen hiç şüphesiz doğrudur ve ceza günü hiç şüphesiz vuku bulacaktır.

Bazı tefsir âlimlerine göre, zikredilen vasıfların hepsinden rüzgârlar kastedilmektedir; bu şekilde ifâde edilmesi, vasfın değişmesi, zâtin değişmesi gibi itibar edilmesinden dolayıdır. Zîrâ rüzgârlar, savurdukları maddeleri savurdukları gibi, buludan da sevk etmekte, onları taşımakta, havada kolayca akıp gitmekte ve bulutları çeşitli bölgelere sevk ederek yağmurları taksîm etmektedir.

3
Sonra kolayca akıp giden gemilere (veya bulutlara ve yıldızlara),

4
Sonra işleri (kullara) bölen meleklere yemin olsun ki:

5
Muhakkak size vaad olunanlar bir gerçektir;

6
Ve şübhesiz ki hesap vuku bulacaktır, (herkes amelinin karşılığını görecektir.)

7
Bak. Âyet 8.

8
"Hubük'lü (yörüngeli) göğe yemin olsun ki, siz kâfirler, hiç şüphesiz çelişkili sözler söylüyorsunuz. Döndürülen, ondan döndürülür".

A- "Hubük'lü (yörüngeli) göğe yemin olsun ki, siz kâfirler, hiç şüphesiz çelişkili sözler söylüyorsunuz."

İbn Abbâs (radıyallahü anh), Katâde ve İkrime diyorlar ki: "Yani düzgün ve kusursuz göğe yemin olsun."

Said b. Cübeyr diyor ki: "Yani ziynetli (süslü) göğe yemin olsun."

Mücâhid diyor ki.: "Yani yapısı sağlam, mükemmel olan göğe yemin olsun."

Mukatil, Kelbî ve Dahhâk diyorlar ki: "Yani yolları olan göğe yemin olsun." Buna göre yollardan murat da, ya fizikî yollardır ki, yıldızların yörüngelelidir; yahut aklî yollardır ki, tefekkürle bakanların düşündükleri yollardır. Yahut da yollardan murat, yıldızlardır. Zîrâ yıldızların belli yolları vardir.

Hasen-ı Basrî diyor ki: "Hubük, ziynet anlamındadır; ondan murat, yıldızlardır. Zîrâ yıldızlar, gökleri süslemektedir."

Kâfirlerin sözlerinin çelişkili olmasından kastedilen, onların, Peygamberimiz hakkında bazen, şâir, bazen büyücü ve bazen de deli demeleridir. Ve Kur'ân hakkında da bazen şiir, bazen büyü ve bazen de eskilerin masalları demeleridir.

B- "Döndürülen, ondan döndürülür."

Yani döndürülmek istenen, Kur'ân'dan, yahut Resûlüllah'tan döndürülür. Çünkü bu döndürmeden, daha feci ve ağır bir döndürme yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise, Allah'ın ezelî ilminde ve takdirinde haktan döndürülmüş olan döndürülür.

"Ondan" zamiri, çelişkili sözü de ifâde ediyor olabilir. Yani iftira edenlerin iftirasının kaynağı, o çelişkili sözlerdir.

Bir kırâete göre âyetin metnindeki "üfike" fiili, "efeke" olarak okunmaktadır. Yani insanları îmândan döndürmek isteyen Kureyş, insanları Kur'ân'dan ve Resûlüllah'tan döndürmeye çalışıyorlardı.

9
Peygamber ve Kur'ân'dan çevrilen çevrilir.

10
"Öldürülesi o yalancılar!"

Bu âyet de, "Öldürülesi insan! Ne nankörüdür!" (Abese: 17) âyeti gibi onlar için bir bedduadır. Bunun asıl mânâsı, öldürülmek ve helâk bedduâsidır. Sonra lanet anlamında kullanılmıştır.

Yani anılan o çelişkili sözleri söyleyen yalancılara lanet olsun!

11
"Onlar kara bir cehalet içinde bulunan gafillerdir."

12
"Onlar, ceza gününün ne zaman olduğunu soruyorlar."

Ancak onlar bunu, gerçekten bilgi edinmek için sormuyorlar; fakat alay maksadıyla o günün acele gelmesini, istiyorlar.

13
"O gün onlar ateşe atılacaklardır."

14
"Azabınızı tadın! Acele gelmesini isteyip durduğunuz şey budur işte! denir."

15
Bak. Âyet 16.

16
"Şüphesiz takva sahipleri, rablerinin kendilerine verdiği şeyleri alarak Cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar, bundan önce dünyada ihsan sahipleri (güzel davrananlar) idiler. Onlar geceleri pek az uyurlardı; seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi. Onların mallarında da dilenen için ve dilenmeyen mahrum için bir hak vardı."

A- "Şüphesiz takva sahipleri, rablerinin kendilerine verdiği şeyleri alarak Cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar, bundan önce dünyada ihsan sahipleri (güzel davrananlar) idiler."

Yani şüphesiz günahlardan sakınanlar, rablerinin kendilerine verdiklerini kabul ederek, onlara razı olarak, Allah'ın her verdiğinin, rıza gösterilmesi ve hüsnü kabul ile karşılanması gereken güzel şeyler olduğu telakkisıyle, tarif ve ifâde edilemeyecek kadar hârika Cennetlerde ve pınar başlarında olacaklardır. Çünkü onlar, bundan önce dünyada sâlih amelleri lâyıkıyla yerine getirmişlerdi. İşte bundan dolayı onlar, bu büyük saadete erdiler.

Pey gamb erimiz, ihsanın icmali olarak mânâsına şöyle işaret buyurmuştur: "İhsan, sanki Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibâdet etmektir. Zîrâ sen O'nu göremiyorsan da, o, şüphesiz seni görmektedir." 32

32. Buharî/Kitâbüi İmân, bab: 37; Müslim/Kitâbu'l İmân, hadis: 1, 5, 7; Ebû Dâvûd/Kitâbü's Sünnet, bab: 16; Tirmizî/Kitabu'l İmân, bab: 4; Nesâî/Kıtâbu'l İmân, bab: 5, 6; İbni Mâce/Mukaddime, bab: 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/107, 132

B- "Onlar geceleri pek az uyurlardı; seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."

Yani onlar, geceleri pek az uyudukları ve çok teheccüd namazı kıldıkları halde, sanki gecelerini günah işlemekle geçirmiş gibi, devamlı olarak seher vakitlerinde günahlarının bağışlanmasını niyaz ederlerdi.

C- "Onlarin mallarında da dilenen için ve dilenmeyen mahrum için bir hak vardı."

Yani anılan takva sahiplerinin mallarında da, dilenen muhtaçlar ve dilenmediğinden dolayı insanların zengin sanıp sadakalardan mahrum bıraktıkları yoksullar için malî büyük bir hak vardı; onlar, Allah'a yaklaşmak vesilesi olarak, insanlara acıyıp bu harcamayı kendileri için vecibe telakki ederek gerçekleştiriyorlardı.

17
Onlara din işinden açık deliller (âyet ve mûcizeler) de vermiştik. Şimdi (bu din işinde) ayrılığa düşmeleri, sırf kendilerine (gerçeğe dair) ilim geldikten sonra azgınlırk ve ihtirastan dolayıdır. Muhakkak ki Rabbin, onların ayrılığa düştükleri şeyde, kıyâmet günü aralarında hükmünü verecektir.

18
Sonra (Ey Resûlüm), seni dinden bir yol (şerîat) üzere görevli kıldık. Onun için sen o şerîata uy da, ilmi olmıyanların arzu ve isteklerine tabi olma.

19
Çünkü onlar, Allah'dan gelecek hiç bir şeyi senden geri bırakamazlar, (onlara uyduğun takdirde, Allah'ın azabını senden geri çeviremezler). Muhakkak ki zâlimler birbirlerinin dostlarıdır. Allah ise, takva sahiblerinin velisidir, (yardımcısı ve dostudur).

20
"Şu yeryüzünde kesin olarak inananlar için birçok âyetler vardır."

Yani yeryüzünün, yayılmış sergi gibi döşenmiş olması, bir yerden bir yere, bir bölgeden, diğer bölgeye geçmek için yolları, geçitleri bulunması, ovaları, dağları, karaları, denizleri, mücavir kıtaları, fışkıran su kaynakları, işlenen madenleri olması, çeşitli bitkileri, ağaçları ve renkleri, tatları ve kokuları değişik meyveleri yetiştirmesi, insanların sağlığında ve hastalığında menfaat ve maslahatlarına yarayacak şekilde tertip ve tedbir edilmiş olarak üretilip yayılmış birçok canlıyi barındırması cihetleriyle yeryüzünde Allah'ın yüce sânlarına delâlet eden pek açık sayısız deliller vardır.

21
"Kendi nefislerinizde de vardır."

Yani kendi nefislerinizde de, Allah'ın yüce sânlarına delâlet eden birçok âyetler vardır. Zîrâ âlemde ne delil varsa, mutlaka insanların kendi nefislerinde de onun benzeri bir delil mevcut olup bu delil, özel şekli, güzel

görünümü, garip terkipleri, hârika fiiller gerçekleştirmesi, çeşitli sanatların örneği olması ve türlü, türlü mükemmeliyeti hâiz olması ile Allah'ın yüce sânlarına delâlet etmektedir.

B- "Yine de görmüyor musunuz?"

Yani bunca deliller var iken yine de ibret gözüyle bakıp görmüyor musunuz?

22
"Şu gökte de rızkınız ve size vaat edilen başka şeyler vardır."

Yani şu gökte sizin rizikmızın sebepleri veya takdiri vardır.

Diğer bir görüşe göre ise burada gökten murat, bulutlardır ve rızık tan murat da yağmurdur. Zîrâ yağmur, yiyeceklerin meydana gelmesinin sebebidir.

Vaat edilen başka şeylerden murat, amellerin mükâfâti olan Cennettir. Zîrâ şu anda Cennet, göklerin yedinci katında bulunmaktadır. Yahut ameller ve mükâfatları, gökte mukadder ve yazılı olduğu için böyle denilmiştir.

23
"İmdi, göğün ve yerin Rabbine yemin olsun ki, bu vaat, hiç şüphesiz sizin konuşmanız gibi bir gerçektir."

Yani sizin konuşmanızda herhangi bir şüphe olmadığı gibi bu vaadin bir gerçek olduğunda da şüpheniz olmamalıdır.

24
"Ey Resûlüm! İbrâhîm'in, ikram gören (ağırlanan) konuklarının haberi sana geldi mi?"

Bu ifâde tarzı, hâdisenin önemini belirtmek ve bunun, Resûlüllah'ın, vahyin dışında başka bir yol ile öğrenebileceği bir şey olmadığına dikkat çekmek içindir.

İbrâhîm peygambere gelen bu konuklar, on iki melek idi.

Diğer bir görüşe göre ise, dokuz melek idiler ve onuncuları da Cebrâîl idi.

Bir diğer görüşe göre ise, bunlar üç melek idiler: Cebrâîl , Mikâil ve onlarla beraber diğer bir melek.

Bu meleklere, konuklar denilmiş, çünkü onlar, yabancı konuklar suret ve kılıklarinda gelmişlerdi. Yahut Hazret-i İbrâhîm, onları öyle sanmıştı.

Bu konuklar, ya Allah katında büyük ikram görmüş meleklerdi; yahut Hazret-i İbrâhîrn tarafından büyük ikram görmüşlerdi; nitekim kendisi bizzat ve eşi onlara hizmet etmişlerdi.

25
"Hani onlar, İbrâhîm'in yanına girdikleri zaman, "Selâm!" demişlerdi. İbrâhîm de: "Selâm "demiş; içinden de: "Bunlar yabancılar" demişti."

Hazret-i İbrâhîm'in onları garipsemesi, islam'ın şiarı olan selâmı vermelerinden dolayı, yahut tanıdığı insanlardan olmadıklarından dolayı, yahut da vaziyet ve şekilleri diğer insanlardan farklı olmasından dolayı idi. Hazret-i İbrâhim, bu sözü onlara duyurmadan kendi içinden söylemişti; yoksa kimilerinin dediği gibi bununla sesli olarak onlara hitap etmemiş ve kendilerini tanıtmalarını da istememişti. Yoksa o melekler, o zaman kendi hallerini açıklayacaklardı ve Hazret-i İbrâhîm de, onlara ziyafet çekmek hazırlığına girişmezdi.

26
Bak. Âyet 27.

27

"Hemen ailesinin yanına savuşmustu da, semiz bir dana kebabını getirip onların önüne koymuş, sonra onlara: "Yemez misiniz?" demişti."

Yani Hazret-i İbrâhîm, konuklarından gizli olarak hemen oradan savuşup ailesinin yanına gitmiş ve bir dana kesip etini kebap yaptıktan sonra getirip önlerine koymuşta... Zîrâ konuk ağırlamanın başkca edebi, bir engel ve özür ortaya çıkmadan, yahut konuklar beklenti içine girmeden acele olarak yemek hazırlayıp getirmektir.

Hazret-i İbrâhîm, konuklarının, önlerine konulan yemekten yemediklerini görünce de, bunu yadırgayarak kendilerine: "Yemez misiniz?" demişti.

28
"Derken onlardan içine bir korku düştü. Onlar da: "Korkma!" demişlerdi ve ona bilgin bir oğul müjdelemişlerdi."

Hazret-i İbrâhîm, onların bir fenalık için geldikleri vehmine kapılarak endişe etmeye başlamıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, onların azap için gelen melekler olduklarını düşünmeye başlamıştı.

Deniliyor ki, o sırada Hazret-i Cebrâîl , kanadını o kebap yapılmış danaya dokunmuş. Bunun üzerine dana ayağa kalkıp annesine doğru koşmaya başlamış ve nihayet annesine kavuşmuş. İşte o zaman Hazret-i İbrâhîm, melekleri tanımış ve onlardan emin olmuştu.

Sâffât: 101. âyetinde ise: "Biz ona müjdeledik..." (Febeşşernâhü) denilmektedir. Yani Biz, melekler vasıtasıyla ona müjdeledik, demektir. Müjdelenen bilgin oğul, Hazret-i Ishâk'tır. Onun bilgin olması, buluğ ve rüşd çağma ermesinden sonraki hayatı itibarıyladır.

29
"Derken karısı çığlık atarak gelmiş de, elini yüzüne çarparak: "Ben kısır bir kocakarıyım!" demişti."

Hazret-i İbrâhîm'in bu karısı, Hazret-i Sâre idi. O, evin bir köşesinde onlara bakıyordu. Meleklerin bu müjdesini duyunca, çığlık atarak ve hayız kanının hararetini duyduğundan dolayı utanç duyarak elını yüzüne kapamış ve: "Ben bir kocakarıyım; nasıl çocuk doğururum!" demişti.

30
"Konuklar: "Öyledir. Rabbin böyle buyurdu. Şüphesiz O, yegâne hakimdir, alimdir" dediler."

Yani biz bunu kendiliğimizden söylemiyoruz; biz, Allah tarafından haber veriyoruz. Şüphesiz Allah, her işinde hikmet sahibidir ve o, her şeyi bilmektedir. O halde kaçınılmaz olarak, O'nun sözü haktır ve fiili sağlamdır.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Cebrâîl , Hazret-i İbrâhîm'in karısı Hazret-i Sâre'ye: "Evin tavanına bak!" dedi. O da bakınca, tavandaki direklerin yapraklı ve meyvek olduklarını gördü. Bu konuşma, yalnız Hazret-i Sâre ile olmadı; fakat Hazret-i İbrâhîm'e de bazı şeyler söylediler. Nitekim Hicr sûresinde anlatılmaktadır. Burada onların zikredilmemesi, oradaki ile iktifa edildiği içindir. Nitekim orada Sâre ile ilgili durumun zikredilmemesi de, buradaki ve Hûd süresindeki ile iktifa edildiği içindir.

31
"İbrâhîm.: "Şimdi asıl vazifeniz nedir ey elçiler?" dedi."

Hazret-i İbrâhîm, onların melekler olduklarını ve bir görev için gönderildiklerini anlayınca, onlara dedi ki: "Bana bir oğlan müjdelemekten başka sızın asıl vazifeniz nedir?"

32
"Onlar da dediler ki: "Biz günahkâr bir kavme gönderildik."

33
"Üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya geldik."

34
"Bu taşlar, aşırı gidenler için Rabbinin katından işaretlenmiş taşlardır."

Tafsilatı diğer sûrelerde geçtiği gibi o melekler de dediler kı: "Biz, günahkâr bir kavım olan Lût kavmine gönderildik. Onların kasabalarını altüst ettikten sonra üzerlerine çamurdan taş yağdırmaya geldik. Bu taşlar, kötülükte haddi tecavüz edenler için Rabbinin katından işaretlenmiş taşlardır." Bu taşlarla ilgili açıklama Hûd sûresinde geçti.

35
"Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık."

Bundan önce Hazret-i İbrâhîm ile görevli melekler arasında geçenler hikâye edildikten sonra burada da Hazret-i Lût kavminin başına gelenler mücmel olarak Allah tarafından beyân edilmektedir.

Burada, bu hâdisenin başka yerlerde zikredilen kısımları zikredilmeyip oradaki zikriyle iktifa edilmiştir. Bu itibarla şöyle denilmiş sayılır: o görevli melekler de, emir olunduklarını yapmaya başladılar. Biz de, "Ey Lût! Ailenle birlikte gece yola çık!.." Emrimizle, Lût kavmi kasabalarında bulunanlardan kendisine îmân etmiş olanları oradan çıkardık.

36
"Fakat kasabada müslümanlardan bir ev halkından başka bulamadık."

Bir görüşe göre bu ev halkı, Hazret-i Lût ile iki kızı idi.

Diğer bir görüşe göre ise, Hazret-i Lût ile ailesinden kurtulanlar on üç kişi kadardı.

37
"Acıklı azaptan korkanlar için orada bir alamet bırakmışızdır."

Yani onlara isabet eden azaba delâlet eden bir alamet bırakmışızdir.

Bir görüşe göre, bu alamet, onların üzerine yağdırılan taşlar idi. Yahut masa biçiminde yassı bir kaya idi. Yahut kokuşmuş bîr su idi.

Burada azaptan korkanlardan murat, fıtratları sağlam, yürekleri yufka olduğu için acıklı azaptan korkan kimselerdir; yoksa katı yürekli insanlar değildir. Çünkü buna aldırmazlar ve onu bir âyet saymazlar.

38
"Mûsa'da da ibret vardır. Hani onu apaçık mucize ile Fir’avun'a göndermiştik."

39
"Fakat Fir’avun, erkânıyla birlikte yüz çevirmiş ve: "O, bir büyücüdür veya bir delidir" demişti."

Yani biz, Hazret-i Mûsa'yı, gösterdiği apaçık mucizelerle Fıravun'a göndermiştik. Fakat Fir’avun, erkânı ve ordusuyla beraber yan çizmiş ve: "Mûsâ, bir büyücüdür; yahut bir delidir" demişti. Öyle anlaşılıyor ki, Fir’avun, Hazret-i Mûsa'nın eliyle gösterden acayip hârikaları cinlere isnâd etmiş ve bunların, kendi ihtiyarı ve gayretiyle mi, yoksa bunlar olmaksızın mı gerçekleştikleri konusunda tereddüt etmiştir.

40
"Bundan ötürü onu da, ordusunu da yakaladık da, hepsini o denize attık. Zaten o, ayıplanacak işler yapmıştı."

A- "Bundan ötürü onu da, ordusunu da yakaladık da, hepsini o denize attık."

Bu ifâde, İlâhî kudretin son derece muazzam olduğunu ve Fir’avun ile kavminin de bunun karşısında son derece hakir ve âciz kaldıklarını pek açık olarak bildirmektedir.

B- "Zaten o, ayıplanacak işler yapmıştı."

Yani Fir’avun, küfür ve azgınlık gibi ayıplanacak işler yapmişü.

41
"Ad Kavminde de ibretler vardır. Hani üzerlerine akım (kasıp kavuran) bir rüzgâr göndermiştik."

Bu rüzgâra akim denilmiş, çünkü onları tamamen helâk edip nesillerini tamamen kesmiştir. Yahut bu rüzgâr, yağmur veya ağaçları aşılamak gibi bir hayır taşımamaktadır. Bu rüzgâr, iki ters yönden esen rüzgâr idi; yahut bati rüzgârı, yahut güney rüzgârı idi.

42
"Bir rüzgâr ki, üzerinden geçtiği hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi yapıp savuruyordu."

43
"Semûd Kavminde de ibretler vardır. Hani onlara: "Bir zamana kadar yaşayın!" denilmişti."

Nitekim onlara: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın..." (Hûd: 65) denilmişti.

Demliyor ki; Hazret-i Sâlih Peygamber, onlara demişti ki: "Yarın yüzünüz sapsarı olacak; yarından sonra da kıplcirmızı olacak; üçüncü gün de simsiyah olacak; sonra sabah vaktinde azap sizi yakalayacak."

44
"Onlar da azıp Rablerinin buyruğundan çıktılar. Bu yüzden kendileri de bakıp dururlarken yıldırım onları çarpıverdi."

Deniliyor ki, Sâlih Peygamberin kavmi, Sâlih Peygamberin bildirdiği alâmetleri, yani yüzlerinin sararmasını, kızarmasını ve kararmasını görünce, Sâlih Peygamberi öldürmek istediler. Allah da, onu kurtarıp kendisini Filistin toprağına gönderdi. Nihayet dördüncü günün kuşluk vakti gelince, güzel kokular sürünüp sahtiyan derilerle kefenlendiler. Nihayet onları o korkunç ses yakalayıverdi de hepsi helâk oldular.

45
"Artık ayakta durmaya takatleri kalmamış, yardım da görmemişlerdi."

A- "Artık ayakta durmaya takatleri kalmamış, "

Diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Onlar da yurtlarında diz üstü dona kaldılar." (A'raf: 78)

B- "Yardım da görmemişlerdi."

Yani kendi kendilerine yardımları olmadığı gibi, başkasından da yardım görmediler.

46
"Daha önce de Nûh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar gerçekten yoldan çıkmış bir toplum idiler."

Yani bu helâk edilenlerden önce de Nûh Peygamber kavmini de helâk etmiştik. Çünkü onlar da küfür ve günahlarla, gerçekten din sınırları dışına çıkmışlardı.

47
"Şu göğü de kendi ellerimizle biz kurduk ve biz hiç şüphesiz onu genişletmekteyiz (ona Kadiriz)."

Yani biz, göğü, yahut gök ile yer arasını, yahut rızkı genişletmekteyiz.

48
"Yeri de biz döşedik. Ne de güzel döşeyicileriz biz!"

Yani yeri de biz döşeyip yaydık ki, canlılar, üzerinde istikrar bulabilsinler.

49
"Düşünesiniz diye her şeyden de çift çift yarattık."

Yani bütün cinsleri erkek ve dişi olmak üzere çift çift yarattık. Yahut varlıkları iki mütekabil (karşılıklı) olarak yarattık. Alesela: Gök ile yer, gece ile gündüz, güneş ile ay, kara ile deniz v.s. gibi. Bütün bunları, sizin düşünüp de, Allah'ın, hepsinin yaratıcısı, rızık vericisi, ibâdetin yegâne müstahakkı olduğunu ve hepsinin iadesine Kadir olduğunu anlamanız ve gereğini yapmanız için yaptık.

50
"Artık Allah'a koşun! Çünkü ben, size O'nun katından gelmiş apaçık bir uyarıcıyım."

A- "Artik Allah'a koşun!"

Yani ey Resûlüm! Onlara de ki; hakikat böyle olduğuna göre, artık yüce sânları böyle olan Allah'a koşun; O'na îmân ve itaat edin ki, O'nun azabından kurudasınız ve mükâfatlarına erişesiniz.

B- "Çünkü ben, size O'nun katından gelmiş apaçık bir uyarıcıyım."

Bu cümle, Allah'a koşma emrinin, yahut emrini yerine getirmenin zorunlu olmasının illetidir. Zîrâ Peygamberimizin, Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı olması, onlara, Allah'a koşmayı emretmesini gerektirmektedir ve onlar da bu emri dinlemek zorundadırlar.

Yani benim, Allah tarafından bir uyarıcı olduğum apaçıktır. Yahut ben, açıklanması gereken, yani kendisiyle uyarı yapılan azabı açıklıyorum.

Allah'ın, Resûlüllah'a, onlara, azabından kaçıp kendisine doğru koşmalarını emretmesini emir buyurması ve buna gerekçe olarak da, Resûlüllah'ın kendiliğinden değil, fakat kendisinin emriyle onları uyardığını beyân buyurması, onların, kaçılan şeyden kurtulacaklarına ve matluplarına erişeceklerine dâir İlâhî bir vaattir.

51
"Allah ile beraber başka bir ilah edinmeyin. Kadar ben size O'nun katından gelmiş apaçık bir uyarıcıyım."

Bundan önce azabın kendisinden kaçmaları emredildikten sonra burada da azabın sebebinden kaçmaları emredilmektedir. Nitekim "Kadar ben size..." cümlesi de bunu zımnen bildirmektedir.

52
"İşte bunun gibi, onlardan öncekilere de bir peygamber geldiğinde mutlaka: "O, bir büyücüdür veya delidir" demişlerdir."

Yani zikredilen, onların, Resûlüllah'ı yalanlamaları ve ona büyücü veya dek demeleri gibi...

53
"Bunu birbirlerine vasiyet mi etmişlerdir? Hayır! Onlar, azgın bir topluluktur."

A- "Bunu birbirlerine vasiyet mi etmişlerdir?"

Bu kelâm, onların halini ve o şeni kelime üzerinde ittifak etmelerini şiddetle reddetmekte ve bunun hayreti mucip olduğunu bildirmektedir. Zîrâ bu şeni kelime, telaffuz edilmesi şöyle dursun, akıl sahibi olan hiç kimsenin içinden bile geçmemekdir.

Yani onlar, bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler ki, böyle hepsi üzerinde ittifak ettiler.

B- "Hayır! Onlar, azgın bir topluluktur."

Bu kelâm, onların şer üzerinde ittifak etmelerinin, bunu birbirlerine vasiyet etmelerinden ilen gelmediğini, fakat bundan daha çirkin ve seni olan ve hepsini kapsayan bir azgınlıktan kaynaklandığını ve bu azgınlığm da, birbirlerine vasiyetleri sebebiyle olmayıp, habis cibilliye derinin icabı olduğunu bildirmektedir.

54
"Artık onlardan yüz çevir. Bundan sonra sen kınanacak değilsin."

Yani ey Resûlüm! Artık onlarla tartışmaktan vazgeç; çünkü sen onları hakka davet ettin; onlar ise hep imtina ettiler. Sen elinden gelen bütün çabayı harcadıktan ve davet için bilinen bütün sınırları da aştıktan sonra artık bundan sonra onlardan yüz çevirmekten dolayı kınanacak değilsin.

55
"Yine de sen öğüt ver; çünkü öğüt, mü’minlere kesinlikle fayda verir."

Yani yine de sen öğüt ve uyarıda bulunmayı tamamen bırakma, yahut onlara uyarıda bulun; çünkü öğüt, Allah'ın takdirinde îmân edecek olanlara, yahut bilfiil îmân etmiş olanlara kesinlikle fayda verir. Zîrâ öğüt, îman basiretini ve kuvvetini mutlaka arttırır.

56
"Ben, cinleri ve İnsanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."

Bu kelâm, bundan önceki öğüt emrini tekîd ve zikredilen illetini izah etmektedir. Zîrâ cinlerin ve insanların yaratılış amaçlarının, Allah'a ibâdet etmek olması, peygamberinizin, onlara öğüt vermesini ve onların da, öğüdü kabul etmelerini gerektirmektedir.

Öyle sanılıyor ki, âyette, cinlerin yaratılmasının önce zikredilmesi, onların yaratılmasının, insanlardan önce olmasından dolayıdır.

Cinlerin ve insanların, Allah'ın ibâdeti için yaratılmış olmaları, onların, Allah'a ibâdet için gerekli olan istidatların ve imkânların en geniş ve mükemmeline sahip olmaları demektir. Üstelik bu ibâdet, onlardan talep de edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada cinlerden ve insanlardan murat, onların, bahtiyar olanlarıdır. Nitekim: "Yemin olsun ki, biz, cinler ve insanlardan birçoğunu Cehennem için yaratmışızdır." (A'raf: 179) âyetindeki cinler ve insanlardan, onlarin bedbahtları kastedilmektedir.

Mücâhidin görüşü ile Bağavî'nin tercih ettiği görüşe göre ise, "Ben, cinleri ve insanları ancak beni bilsinler diye yarattım" demektir. Bu görüşün dayanağı da şu hadisi kudsîdir: "Ben, gizli bir hazine idim de, bilinmek istedim; işte bilinmek için yaratılmışları yarattım."

Öyle sanılıyor ki, âyette, biknmenin (marifetin), ibâdet olarak ifâde edilmesi, sonucun sebep ismiyle ifâde edilmesi yoluyla, geçerli olan marifetin (bilmenin), Allah'a ibâdet ile hâsıl olan marifet olduğuna, yoksa felsefecilerin marifeti, gibi başka yollardan hâsıl olan marifet olmadığına dikkat çekmek içindir.

57
"Ben onlardan bir rızık istemiyorum; beni doyurmalarını da istemiyorum."

Bu kelâm, Allah'ın, kullarına karşı olan şânının, efendilerin, kölelerine karşı olan tutumu gibi olmaktan münezzeh olduğunu beyân etmektedir. Zîrâ efendilerin, kölelere mâlik olmaları, dünyalıklarını kazanmakta ve onların rızıklarını temin etmekte kendilerine yardım etmeleri, içindir.

Yani ben, kullarımı kendi rızıkımtn ve onların azıklarının tahsilinde çalıştırmak istemiyorum; fakat onların rızıklarını, onların maslahatlarının ve yaşamlarının gereklerini kendi katımdan vermekle onlara lutufta bulunurum. O halde onlar da, yaratılış gayeleri olan ibâdetimle meşgul olsunlar.

58
"Çünkü şüphe yok ki, herkesin rızıkım veren, güç ve kuvvet sahibi olan yegâne Allah'tır."

Bu kelâm da, Allah'ın rızıktan müstağni olduğunu zımnen bildirmektedir.

59
"Artık şüphe yok ki, bu zulmedenlerin de, önceki arkadaşlarının azaptan payları gibi payları vardır. O halde onu benden acele istemesinler."

Yani Resûlüllah'ı tekzip ederek kendi nefislerini ebedî azaba maruz bırakmakla kendi nefislerine zulmeden, yahut tasdikin yerine tekzibi koymak suretiyle zulüm ve haksızlık eden Mekke kâfirlerinin de, daha önce durumları anlatılan benzerleri eski katillerin azaptan payları gibi büyük payları vardır. O halde bu kâfirler, o azabı acele getirmemi benden istemesinler.

Bu İlâhî kelâm, o kâfirlerin: "Eğer doğru sözlü iseniz, bu tehditleriniz, ne zaman gerçekleşecektir?" (Yûnus: 48) şeklindeki sözlerine cevaptır.

60
"İşte kendilerine vaat edilen günlerinin dehşetinden vay o kâfirlerin haline!"

Onların bu gününden murat, Bedir savaşı günüdür; yahut kıyamet günüdür. Bu sûre-i kerimenin başında geçenlere en münasip olanı bu ikinci mânâdır. Birincisi de, mâkabkne en uygun olan mânâdır. Çünkü ikisi de dünyevîdir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Zâriyât sûresini okursa, Allah, dünyada esip cereyan eden rüzgâr sayılarının on katı kadar sevap yazar."

TÛR
SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 49 veya 48 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Tûr'a, yayvan İnce deri üzerine satır, satır yazılmış bir kitaba, beyt-i mâmur'a, o yükseltilmiş tavana ve dolu denize yemin olsun ki, hiç şüphesiz Rabbinin azabı vuku bulacaktır; ona engel olacak hiçbir şey yoktur."

Tûr, Süryanîce dağ demektir. Bundan murat, Sina Dağı'dır. Bu dağ, Medyen bölgesinde bulunmaktadır; Hazret-i Mûsâ, burada Allah'ın kelâmına muhatap olmuştur.

Bu kitabın satır, satır yazılması, muntazam olarak yazılması anlamındadır. Zîrâ satir, yazılan harflerin tertibidir. Bu kitaptan murat, Kur'ân'dır. Yahut Hazret-i Mûsa'nın levhalarıdır ki, Tûr'a en münasip düşen de bu mânâdır. Yahut Levh-ı Mahfûz'da yazılmış olanlardır. Yahut hafaza (günahları ve sevaplarıtespit eden) meleklerin yazdıklarıdır.

Beyt-i Mâmur, Kâ'be'dir. Onun İmarı (rnâmûr edilmesi), hacıların, umrecilerin ve mücavir alanlarda oturanların ziyaretleriyle olmaktadır. Yahut Beyt-ı Mâmur, (meleklerin Kâ'besi olan) Duralı'tır. Bu, semanın dördüncü katında bulunmaktadır. Bunun îman, çok sayıda meleklerin ziyaretiyle olmaktadır.

Yükseltilmiş tavan, semadır (göklerdir).

Mescûr (dolu) deniz, Bahr-i Muhittir (okyanustur). Yahut kaynatılan deniz demektir. Nitekim "Denizler kaynatıldığı zaman"

Âyetinde de bu madde aynı mânâda kullanılmıştır. Buna göre bu denizden murat, bütün denizlerdir.

Rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü Allah, denizleri ateş haline getirir ve cehennem ateşini onlarla yakar.

Âyette özellikle bu varlıkların zikre tahsis edilmesi, bunların muazzam varlıklar olup Allah'ın kudretinin azametini, ilminin kemâlini ve üs din hikmetini ifâde ettiği içindir. Bu da, Allah'ın, kullarının yaptıklarının bütün tafsilatını ihata ve zaptettiğine delâlet etmekte ve Allah'ın verdiği bütün haberlerin ve ezcümle bu haberin de doğru olduğuna şahitlik etmektedir.

3
Açılmış sayfalara yazılı olan Kur'ân'a,

4
(Meleklerin gökte tavaf ettikleri) Beyt-i Ma'mur'a,

5
Yükseltilmiş semâya,

6
Taşkın denize...

7
Ki, Rabbinin azabı muhakkak vuku bulacaktır.

8
Onu geri çevirecek hiç bir şey yoktur.

9
Bak. Âyet 10.

10
"Şu göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüdüğü gün, işte o yalanlayanların vay haline o gün!"

Deniliyor ki, o gün gökler, değirmen gibi dönmeye başlar ve gemi, yolculariyla dalgalandığı gibi dalgalanır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani göklerin kısımları karışmaya başlar.

Dağların yürümesi, toz duman halinde yeryüzünden kalkmaları demektir.

11
Vay artık o kıyâmet günü, Peygamberi tekzib edenlere!...

12
"Ki onlar, boş şeylere dalarak oynayıp durmaktadırlar."

Yani onlar, bâtıl ve yalanları acayip bir şekilde savunurlar.

13
Bak. Âyet 14.

14
"Cehennem ateşine itildikçe itildikleri gün, "İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!" denilir."

Yani onlar, pek şiddetli ve hasın bir şekilde cehennem ateşine atılırlar; cehennem yaranlarının elleri boyunlarına kelepçelenir ve perçemleri ayaklarına bağlanır da o vaziyette cehenneme atılırlar.

Onların bu cehennemi yalanlamaları, onu bildiren sözlü vahyi yalanlamaları anlamındadır.

15
Bak. Âyet 16.

16
"Bir büyü müdür bu, yoksa siz mi görmüyorsunuz? Girin oraya; artık sabretsenız de, sabretmeseniz de sızın için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın cezasına çarptırılacaksınız."

A- "Bir büyü müdür bu, yoksa siz mi görmüyorsunuz?"

Bu kelâm, onlar için kınama ve takbihtir. Nitekim onlar dünyada o valiye büyü diyorlardı. Yani siz, bunu bildiren Kur'ân'a büyü diyordunuz; bu da mı büyüdür? Yoksa sız dünyada o gerçek haberi görmediğiniz gibi, şimdi de haber verilen gerçeği görmüyor musunuz? Yahut sizin iddianıza göre dünyada gözleriniz kapatıldığı gibi burada da gözleriniz kapatılmış mıdır? Nitekim siz dünyada: "Olsa, olsa, bizim gözlerimiz boyanmıştır; daha kadar, biz, büyülenen bir topluluğuz." diyordunuz.

B- "Girin oraya; artik sabretserıiz de, sabretmeseniz de sizin için birdir."

Yani cehenneme girin ve onun şiddetli azabına katlanın. Artık sabredip etmemenizin, sizin için bir faydası olmaz; azabınızı kaldırmaz ve hafifletmez.

C- "Sız ancak yaptıklarınızın cezasına çarptirılacaksiaiz."

Bu cümle, sabredip etmemenin bir olmasının illetidir. Zîrâ ceza mutlaka vuku bulacağına göre, faydası olmamak hususunda sabredip etmemek birdir.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Şüphesiz takva sahipleri, Rablerinin kendilerine verdikleriyle zevk ü sefa sürerek özel Cennetlerde ve özel nimetler içindedirler. Ve Rableri onları cehennem azabından korumuştur."

19
Bak. Âyet 20.

20
"Onlara: "Yaptıklarınıza karşılık sıra, sıra dizilmiş tahtlar üzerine kurulmuş olarak afiyetle yeyin, için!" denir. Ayrıca biz onları ceylan gözlü hurilerle evlendirmişizdir."

21
"O kimseler ki, îmân etmişlerdir ve nesilleri de, îmânda kendilerine uymuşlardır, nesillerini de kendilerine katmışızdır. Kendilerinin amellerinden de hiçbir şey eksiltmedik. Herkes kendi kazandığına karşı rehindir."

A- "O kimseler ki, îmân etmişlerdir ve nesilleri de, îmânda kendilerine uymuşlardır, nesillerini de kendilerine katmışızdır."

Bundan önce bütün Cennet ehlinin hali beyân edildikten sonra burada da Cennet ehlinden özel bir fırkanın hali beyân edilmektedir ki, onlar, nesilleri de îmânda kendilerine uymuş olanlardır.

Yani o kimseler ki, kendileri îmân etmişlerdir ve nesilleri de, babalarının îmân derecesinde olmasa da, îmânın aslında kısmen de olsa onlara uymuşlardır, işte onların nesillerini de kendi derecelerine ilhak etmişizdir.

Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Allah, kâmil mü'mini mutlu kılmak için, neslinin derecesi ondan aşağı olsa da, kendi derecesine yükseltir." Peygamberimiz, bu hadisi buyurduktan sonra bu âyeti okumuştur.

B- "Kendilerinin amellerinden de hiçbir şey eksiltmedik."

Yani babaların sevaplarından bir kısmını evlatlarına verip de, onların sevaplarını eksiltmedik ve derecelerini aşağı indirmedik; fakat sırf lutfu ihsanımızla, evlatları da babalarının derecelerine yükselttik.

C- "Herkes kendi kazandığına karşı rehindir."

Yani herkes, Allah katında sâlih amel karşılığında rehindir; eğer o ameli işlerse, Allah onu serbest bırakır; yoksa onu helâk eder.

Diğer bir görüşe göre ise, herkesin amelleri, kendisine bağlı olup kendisinden hiç ayrılmaz, demektir. Bu makama en münasip olan mânâ da budur. Zîrâ bunun zorunlu sonucu olarak, babaların sevaplarından hiçbir şey eksiltilmeden, evlatları onların derecesine yükseltilir. Bu mânâya göre, bu cümle, makabline illet mahiyetindedir.

22
"Onlara canlarının istediği meyvelerden ve etlerden bo, bol arttırmışız."

Yani onlara başta verdiğimiz nimetlerden sonra onların zaman, zaman arzu ettikleri çeşitli nimetleri de bol bol vermişiz.

23
"Orada karş likit kadeh tokuştururlar; ancak burada ne saçmalama vardır, ne de günaha girme vardır."

Yani onlar, Cennette meclis arkadaşlarıyla büyük bir arzu ve iştiyakla şarap kadehlerini tokuştururlar; fakat mükellefiyet yurdu olan dünyada bunu yapanların aksine, içki meclisinde ne saçmalarlar, ne de failini günaha sokan bir harekette bulunurlar; onlar ancak meziyetli insanların yaptıkları gibi hikmet ve güzel sözler konuşurlar.

24
"Ve kendilerine mahsus, sanki sedeflerinde saklı inci gibi gençler çevrelerinde dönerler."

Bu gençler, kendilerine hizmet için tahsis edilmiş gençler; yahut kendilerinden önce ölmüş evladandır.

Bu gençler, sedeflerinde saklı inci gibi olmalarından murat, beyazlık ve safiyette bu incilere benzemeleridir.

Yahut onlar, saklanan inci gibidir. Zîrâ değeri pek yüksek olan inciler saklanır.

Katâde'ye: "Cennet ehlinin hizmetçileri böyle ise, kendileri nasıldır?" diye soruldu, o da dedi ki: "Resûlüllah buyurdu ki: Nefsim, kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederimi ki, bu efendinin, hizmetçisine üstünlüğü, dolunay gecesinde, ayın, diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir."

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Cennet ehlinin mertebece en aşağısı, hizmetçilerinden birine seslendiği zaman, onun kapısında bin hizmetçi, "Emir buyur! Ferman buyur!" diye kendisine cevap verirler."

25
"Cennet yaranları, birbirlerine dönüp hal, hatır soruşacaklar."

Yani bazıları diğerlerine hallerini ve işlerini soracaklar. Böylece onların hepsi, hem sâil (soran), hem de mes'ûl (kendisine sorulan) olacaklar.

26
"Diyecekler ki: "Gerçekten biz, bundan önce dünyada ailemiz arasında bile akıbetimizden korkardık."

Yani biz dünyada ailemiz arasında yufka yürekli idik; Allah'a karşı gelmekten korkardık ve itaatine itina gösterirdik. Yahut biz, akıbetimizden korkardık.

27
"Allah bize lütfetti de, bizi o sam yeli azabından korudu, "

Yani Allah, rahmetle, yahut hakka muvaffak kılmakla bize lütfetti de, sam yeli gibi içimize kadar nüfuz eden cehennem azabından bizi korudu.

28
"Şüphesiz biz, bundan önce Allah yalvarıyorduk. Şüphesiz O, iyilik edendir, çok merhametlidir."

Yani şüphesiz biz, bundan önce dünyada Allah'a ibâdet ediyorduk. Yahut bizi korumasını niyaz ediyorduk. Çünkü şüphesiz o, yegâne iyilik yapandır ve çok merhamet edendir; kendisine ibâdet edildiği zaman, mükâfat verir ve kendisinden bir şey niyaz edildiği zaman da onu verir.

29
"Ey Resûlüm! Sen yine de öğüt ver; çünkü sen, Rabbinin lütfü sayesinde ne bir kâhinsin, ne de bir deli."

Yani sen, sana indirilen âyetler ile ve hikmetli öğüt ile nasihat vermeye devam et ve onların bâtıl ve hayırsız konuşmalarına aldırma. Çünkü sen, Allah'ın sana ihsan ettiği peygamberlik dürüstlüğü ve üstün akıl sayesinde,

onlarin dediklerinin aksine ne bir kâhinsin, ne de bir deli. Allah, onları kahreylesin, nasıl da haktan döndürülüyorlar!

30
"Yoksa onlar: "O, bir şâirdir; zamanın onun aleyhine dönmesini beklemekteyiz" mi diyorlar?"

Onlarin bundan kastettikleri ya zamanın kötü hâdiseleridir, yahut ölümdür.

31
"De ki: Bekleyin; gerçekten ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

Yani sız, benim helakimi beklediğiniz gibi, ben de sisin helakinizi beklemekteyim.

Bu kelâm, onların helâk edileceklerine dâir İlâhî bir tehdittir.

32
"Onlara bunu, saçmacı akılları mı emretmektedir, yoksa azgın bir kavim midirler?"

Yani bu çelişkili sözü söylemeyi onlara akılları mı emretmektedir? Zîrâ kâhin olan kimse, zeki ve işlerde derin bir fikir sahibi olur. Deli ise, aklı kapalı ve fikri karışık olur. Şair de, hayal gücü kuvvetli, kelâmı ölçülü ve düzgün kimsedir. O halde bu zıt vasıflar, nasıl bir adamda toplanabilir!

Yoksa onlar, kibir taslamada ve inatta haddi aşan ve rüşd ile doğruluk semtine hiç uğramayan azgın bir kavim midirler ki, akıl ve izan dışı bu yalanları söylüyorlar!

33
"Yoksa onlar: "Bu Kur'ân'ı kendisi uydurdu" mu diyorlar? Hayır! Onlar, îmân etmezler."

Yani onlar, küfür ve inatlarından dolayi herkesin bâtıl olduğunu açıkça bildiği saçmalıklarda bulunuyorlar. Nasıl olur ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, ancak Araplardan bir insandır. O halde bütün Arap ve acemin âciz kaldığı bir kitabı nasıl kendiliğinden getirmiş olabilir!

34
"Eğer doğru iseler, ona benzer bir söz getirsinler."

Yani eğer onlar iddialarında doğru iseler, Kur'ân'ın özel vasıflarında, nazım ve mânâ cihetlerinden onun gibi bir söz getirsinler. Zîrâ onların doğru olması, onun benzerini getirmeye muktedir olmalarını gerektirmektedir. Çünkü onlar da Peygamberimiz gibi insandır ve Arap'tır. Üstelik hitabet ve şiirle uzun bir zaman meşgul olmuşlar; nazım ve nesir yazılarının üsluplarıyla çok ilgilenmişler ve tarihî hâdiseleri ezbere öğrenmek için çok çaba harcamışlardır. Ve hiç şüphe yok ki, onlar buna muktedir olsalar, mutlaka onu meydana getirmeleri gerekirdi.

35
"Yoksa onlar, bir Yaradan olmadan mı yaratılmışlardır; yahut kendileri mi yaratıcıdırlar?" Yani yoksa onlar, bir yoktan var eden olmadan mı var oklular? Bir takdir edici olmadan mı bu hârika biçim ve şekli aldılar?

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, bir ibâdet ve uhrevî karşılık için değil de, boşuna mı yaratıldılar.

Yahut kendilerini kendileri mi yarattılar da, bunun için mi Allah'a ibâdet etmiyorlar?

36
"Yoksa şu gökleri ve bu yeri onlar mı yaratmışlar? Hayır! Onlar, kendi söylediklerine kesin olarak inanmazlar."

Yani kendilerine, sizi, şu gökleri ve bu yeri kimin yarattığı sorulduğunda hepsini Allah'ın yarattığını söylerler; fakat kendi söylediklerine kendileri kesin olarak inanmazlar; yoksa Allah'a ibâdet etmekten yüz çevirmezlerdi.

37
"Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye zorbalıkla hâkim olan kendileri midir?"

A- "Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?"

Yani Rabbinin rızık ve rahmet hazineleri onların yanında mıdır ki, peygamberliği istediklerine versinler ve istemediklerine vermesinler.

Yahut Allah'ın ılım ve hikmetinin hazineleri onların yanında mıdır ki, hikmetin gereği olanın seçimini onlar yapsınlar?

B- "Yoksa her şeye zorbalıkla hâkim olan kendileri midir?"

Yani her şeyde hâkimiyet kendi ellerinde midir la, İlahlık işlerini de onlar tedbir etsinler ve işleri kendi irade ve dileklerine göre düzenlesinler.

38
"Yoksa kendilerinin, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var? Eğer öyle ise, dinleyenler, açık bir delil getirsinler."

Yani yoksa kendilerinin, üzerine çıkıp göklere yükseldikleri, meleklerin konuşmalarını ve onlara vahiy edilen gayp bilgilerini dinledikleri bir merdivenleri mi var ki, gayp hakkında tahmin yürütüp uydurdukları ve boş umutlarını bağladıkları hususları bilsinler. Eğer öyle ise, dinlediklerini tasdik ettirecek açık bir hüccet getirsinler.

39
"Yoksa kızlar O'nun, oğullar da sizin imi?"

Bu kelâm, onların ne kadar beyinsiz ve akilen zayıf olduklarım ifâde ediyor ve bize bildiriyor ki, bu fikirde olan kimse, melekler âlemine yükselip gayp sırlarına vâkıf olmak şöyle dursun, akıl sahiplerinden bile sayılmaz.

40
"Yoksa ey Resûlüm! Sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da, bu yüzden, onlar ağır bir borç altında ezilmekten mi korkuyorlar?"

Yani ey Resûlüm! Yoksa sen, peygamberliğine karşılık olarak onlardan böyle bir ücret istediğin için mi onlar sana uymuyorlar?

41
"Yoksa gayp ilmi yanlarında da, onlar mı yazıyorlar?"

Yani yoksa gayp ilimlerinin yazılı olduğu levh-ı mahfuz yanlarındadır da, onlar mı içindekileri yazıyorlar ki, bu konuda müspet veya menfi olarak konuşabilsinler?

42
"Yoksa tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir."

Burada tuzaktan kastedilen, Dârunnedve'de. (Mekke Şura Meclisine) müşriklerin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) için kurdukları tuzaktır. İşte onların burada kurdukları tuzağa, o tuzaktan amaçladıkları sonuca Bedir Savaşi'nda kendileri düştüler.

43
"Yoksa onlar için, Allah'tan başka bir ilah mı var? Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir."

Yani onları Allah'ın azabından koruyacak Allah'tan başka bir ilâhları mı var? Allah, onların o ortak koşmalarından, yahut onların ortak koştuklarının ortaklığından münezzehtir.

44
"Onların inadı öyle ki, mucize olarak şu gökten düşen parçaları görseler, "Üst üste yığılmış bulutlardır" derler, "

Yani onların "Yahut iddia ettiğin gibi göklerden parçalar üzerimize düşürmelisin." şeklindeki tekliflerine uygun, kendilerine azap olarak gökten parçalar da düşürsek, o düşen parçaları havada gördüklerinde, aşırı inat ve azgınlıklarından dolayı, yine de onların azap parçaları olduklarını tasdik etmeyip: "Bunlar, bize yağmur yağdırmak için üst üste yığılmış bulutlardır" derler.

45
"Ey Resûlüm! Çarpılacakları güne ciegın, onları kendi hallerine bırak!"

46
"O gün şer planları kendilerine hiçbir fayda vermeyecek ve onlara (azabın önlenmesi için başkaları tarafından) yardım da olunmayacaktır."

Bu günden murat, Bedir Savaşı günüdür; yoksa kimilerinin dediği gibi Nefha-i Ülâ (Birinci Sûr'a üflenmesi) değildir. Çünkü o Nefha'da ancak o zaman hayatta olanlar çarpılır. Bir de, "o gün şer planları kendilerine hiçbir fayda vermeyecek" âyetindeki gün de, birinci günü açıklamaktadır. Ve onların şer planlarının kendilerine fayda vermeyeceğinin beyân edilmesinden, onların buna umut bağladıkları anlaşılmaktadır. Bu ise, ancak, onların Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında kurdukları ve ezcümle Bedir Savaşındaki planlarıdır. Birinci, nefha ise, hakkında plan yapılan ve tuzak kurulan bir hâdise değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu gün, onların ölüm günleridir. Ancak bunda da bazı itiraz noktaları vardır. Kaldı ki, (âyetin metninde) izafe, bu günün, onlara mahsus olmasını gerektirmektedir.

47
"Şüphesiz zulmedenler için bundan başka da bir azap vardır. Fakat onların çoğu bilmiyorlar."

A- "Şüphesiz zulmedenler için bundan başka da bir azap vardır." Yani bu zâlim kâfirler, uğradıkları öldürülme azabından başka bundan önce bir azaba daha uğratılmışlardı. Bu azap da, onların yedi sene müddetle maruz kaldıkları kıtlıktır.

Yahut bundan sonra da onlar için başka bir azap vardır ki, o da kabir azabı ile âhiretin çeşitli azaplarıdır.

B- "Fakat onların çoğu bilmiyorlar."

Bu kelâm işaret ediyor ki, bunu bilip de inadına küfürde ısrar edenler de vardır.

Yahut onların çoğu hiçbir şeyi bilmiyorlar.

48
"Ey Resûlüm! Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen muhakkak gözümüzün önündesin. Her kalkacağın zaman da, Rabbini hamd ile tesbih et."

Yani ey Resûlüm! Rabbinin onlara, vaat edilen güne değin mühlet vermesine ve seni, üzüntü ve sıkıntılar içinde onların arasında bıraktığına sabret. Çünkü sen muhakkak bizim muhafazamız ve himayemizdesin; biz seni daima gözetip korumaktayız. Her hangi bir mekândan kalkacağın zaman da, Rabbini hamd ile tesbih et.

Said b. Cübeyr ile Atâ diyorlar ki: "Yani meclisinden kalkacağın zaman şunu söyle: sübhaneke Allahümme ve bi hamdık / Allah'ım! Seni hamd ile tesbih ederim!"

İbn Abbâs diyor ki: "Yani uykundan kalktığında namaz kıl! demektir."

Dahhâk ile Rebi' diyorlar ki: "Yani sen namaza kalktığın zaman şu duayı oku: Sübhaneke Allahümme ve bi hamdike ve tebareke ismüke ve tealâ ceddüke ve lâ ilahe ğayrük/ Allah'ım! Seni hamdin ile tesbih ederim; senin ismin mübarektir; senin azametin yücedir ve sen'den başka ilâh yoktur."

49
"Gecenin bir kısmında da ve yıldızların batışından sonra da Rabbini tesbih et."

Tesbih için gecenin bir kısmı tahsis edilmiş, çünkü o zaman yapılan ibâdet, nefse daha ağır gelmektedir ve riyadan daha uzaktır.

Yıldızların batışından sonraki vakit, gecenin sonunda yıldızların, sabah aydınlığıyla kayboldukları zamandır.

Diğer bir görüşe göre ise, gece tesbihi, akşam ile yatsı namazlarıdır; yıldızların batışından sonraki de, sabah namazıdır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tûr sûresini okursa, onu Allah'ın azabından emin kılmak ve Allah'ın Cennetinde ona nimetler bahşetmek, Allah katında ona bir hak olur.

NECM SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 61 veya 62 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Battığı zaman necme (yıldıza) yemin olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmamıştır, azıtmamıştır da; o, hevâ'dan konuşmaz

(Kur'ân diye kendi fikrinden hiçbir şey söylemez)." Burada necmden (yıldızdan) murat, Süreyya (Ülker) yıldızıdır. Zîrâ genellikle necm, o mânâda kullanılmaktadır. Yahut ondan murat, bütün yıldızlardır. Yahut Kur'ân'ın her bir bölümüdür.

Peygamberimizin, sapkınlıktan ve azgınlıktan münezzeh olduğunu beyan için yıldıza yemin edilmesinde, hârika ve gayet yerinde bir ifâde sanatı vardır. İlk iki mânâya göre, zîrâ dünyada yolcular, yıldızlarla yollarını tayin etmektedirler. Yani yolcunun, kendisiyle doğru yolu bulduğu yıldıza yemin olsun ki, sizin arkadaşınız Muhammed, âhiret yolu olan hak yoldan sapmamıştır ve O, bâtıl bir inanca asla sahip değildir; O, gayet hidâyet ve rüşd üzeredir; sizin vehmettiğiniz gibi, onun yolu asla dalâlet ve azgınlık değildir.

Necm, Kur'ânın bölümleri anlamında olduğu takdirde de, bu yemin Kur'ânın yüce şânına işarettir. Nitekim Yâsîn ve Zuhruf sûrelerinin başında da buna işaret edilmiştir. Ve bu mânâya göre, anılan yemin, Peygamberimizin, hidâyet ve rüşdünün yegâne sebebinin, Kur'ân olduğuna dikkat çekmektedir. Yani din ve hak yolunun yegâne rehberi olan Kur'ân'a yemin olsun ki, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) haktan sapmamıştır ve azıtmamıştır.

Bu hitap, Kureyş kâfirleri içindir. Peygamberimizin, onların arkadaşı sıfatıyla zikredilmesi, onların, Peygamberimizin şerefli hallerinin tafsilatına vâkıf olduklarını, onun hakkında reddedilen hususlardan son derece berî olduğundan tamamen haberdar olduklarını ve onun, hidâyet ve rüşd sıfatlarına hakkıyla sahip olduğunu bildirmek içindir. Zîrâ Kureyş'in, uzun zaman Peygamberimizle arkadaşlık etmeleri ve onun yüce sânlarının güzelliklerini müşahede etmeleri, bu sonucu kesinlikle gerektirmektedir.

Bu yeminin, yıldızın batma veya doğma vaktiyle kayitlandırılmasının izahı, Necm'in, Kur'ânin bölümleri anlamında olduğu görüşüne göre açıktır." (Zîrâ Kur'ânin nazil olan bölümlerine yemin edilmektedir.) İlk iki görüşe (Ülker veya mutlak yıldız anlamında olduğu görüşüne) göre ise izahı şöyledir: yıldız, göğün ortasında görüldüğü zaman, yolcuya yol göstermez ve doğu ile batı ve kuzey ile güney yönlerinin tayinine yatdımci olmaz; o, ancak batmaya doğru inişe geçtikten sonra veya doğuşundan sonra yükselirken onunla yön ve yol tayini yapılabilir. Bir de batması veya doğması ile bundan sonra anlatılacak Cebrâîl'in en yüksek ufuktan inmesi ve Peygamberimize yaklaşması arasında gayet güzel bir münasebet vardir. Kur'ânin yüce şânına uygun olan izah budur. Onu, kiyamet gününde yıldızların dökülmesi veya şeytanların taşlanması sırasında yıldız ateşlerinin düşmesi veya Necm'in bacaksız bitki anlamında ve Hevâ'nın onun yere düşmesi mânâsında alınması ise, bu makama münasip değildir.

3
O hevadan (kendi nefsinden) söylemiyor.

4
"Onun okuduğu, vahiy edilen vahiyden başka bir şey değildir."

Yani arkadaşınız Muhammed'in okuduğu Kur'ân, Allah tarafından kendisine vahiy edilen bir kelâmdan başka bir şey değildir.

5
Bak. Âyet 6.

6
"Muhammed'e Kur'ân'ı kuvvetleri çok çetin ve üstün meziyetler sahibi bir melek öğretti de, en yüksek ufukta iken asıl şekliyle istiva etti (karar kıldı)."

Bu melekten murat, Hazret-i Cebrâîl'dir. Zîrâ hârikaların gösterilmesinde vasıta olan melek odur. Onun ne kadar, çetin kuvvet sahibi olduğunu gösteren delil olarak şu yeter: Hazret-i Cebrâîl , Lût peygamber kavminin kasabalarını, en derin toprağın altındaki kara su tabakasından söküp kanadının üstüne aldı ve göklere, yükselttikten sonra onları altüst etti. Ve Semûd kavmine de bir korkunç sesle seslendi; onlar, oldukları yerde diz üstü dona kaldılar. Ve Hazret-i Cebrâîl'in, peygamberlere inişi ve ondan sonra Arş-ı A'zam'a yükselişi, göz kırpmasından daha süratli olurdu.

Yine Hazret-i Cebrâîl , akılda, fikirde ve dinî metanette pek üstün meziyetlere sahip idi.

Hazret-i Cebrâîl'in, asıl şekil ve sureti ile karar kılması, her zaman vahiy getirirken girdiği şekilde karar kılması demektir. Şöyle ki: Resûlüllah

Cebrâîl'i yaratıldığı şekliyle görmek istedi. O zaman Resûlüllah Hırâ dağında bulunuyordu, işte bu sırada Cebrâîl , doğudan ona göründü ve batıya kadar bütün dünyayı kapladı ve ufukları tamamen doldurdu. Onu gören Peygamberimiz, kendinden geçti. Sonra Cebrâîl , insan, suretinde Peygamberimizin yanına inip onu kucakladı ve'yüzündeki toz-toprakları silmeye başladı

Deniliyor ki, Peygamberimizden başka peygamberlerden hiç kimse, Cebrâîl'i gerçek suretinde görmemiştir. Peygamberimiz ise, iki kez Cebrâîl'i gerçek suretinde gördü: biri, yeryüzünde, diğeri de gökte oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Cebrâîl'in istiva etmesi, kendisine verilen vazifelere tamamen hâkim olması demektir.

En yüksek ufuktan murat, güneş ufkudur.

7
Ve o (Cebrâil) yüksek ufukta idi.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Muhammed'e yaklaşmak istemiş de, ufaktan sarkıp yaklaşmıştır. O kadar ki, birleştirilen iki yay arası kadar, hatta daha da yakın olmuştur."

Bu kelâmda temsilî olarak irtibat melekesi ve Peygamberimizin, vahiy edileni duymasının tahkiki, buna engel olan uzaklığın mevcut olmaması hali ile anlatılmaktadır.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Nihayet Allah, kuluna vahiy ettiğini vahiy etmiştir. Gözleriyle gördüğünü kalbi yalanlamamıştır."

Yani Allah, kulu Muhammed'e Cebrâîl vasıtasıyla, anlatılması mümkün olmayan büyük şeyler vahiy etmiştir.

Deniliyor ki, Allah, Peygamberimize, kendisi Cennete girmeden önce Cennetin diğer peygamberlere haram olduğunu ve kendi ümmeti de Cennete girmeden Cennetin diğer ümmetlere haram olduğunu vahiy etmiştir.

Peygamberimiz'in, Cebrâîl'in suretini görmek hususunda gözlerinin gördüklerini kalbi yalanlamamıştır. Yani Cebrâîl'i gördüğünde onun kalbi, "Ben seni tanımıyorum" dememiştir. Eğer bunu deseydi, -hâşâ- yalancı olurdu. Çünkü Cebrâîl'i gözleriyle, gördüğü gibi, kalbiyle, de onu tanıdı. Yahut Cebrâîl'i asil şekli ve suretiyle gördüğünde onun Cebrâîl olduğundan hiç şüphe etmedi.

12
"Şimdi onun gördükleri hakkında kendisi ile tartışacak mısınız?"

Yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), Cebrâîl'i ayan-beyân gördükten sonra, yahut tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde halleri beyân edildikten sonra da kendisiyle tartışacak mısınız? Yahut siz tartışmada ona galip gelecek misiniz! Yahut onu bile bile inkâr edecek misiniz?

13
Bak. Âyet 14.

14
"Yemin olsun ki, Muhammed, Cebrâîl'i, (gerçek suretinde) önceden Sidretü'l Müntehâ'nın yanında bir kez daha görmüştü."

Sidretü'l Müntehâ, semanın dördüncü katında Arş'ın sağ tarafında sedir ağacına benzer bir ağaç olup meyveleri Hecer (Bahreyn bölgesinde bir kent) topaçları biçiminde, yaprakları da fil kulağı gibidir; Allah'ın, kitabında zikrettiği nehirler, bu ağacın altından çıkmaktadır. Atlı bir yolcu, yetmiş sene yol alsa, onun gölgesini bitiremez.

Müntehâ, nihayet (son) yer, yahut son demektir. Öyle sanılıyor kı, bu ağaç, Cennetin nihâyetindedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yaratılmışların bilgisi ve amelleri, orada nihayet bulmaktadır; hiç kimse onun ötesini bilemez.

Bir diğer görüşe göre ise, semtlerin ruhları, oraya, varmaktadır.

Başka bir görüşe göre ise, üstünden gelenler de, altından gelenler de orada nihayet bulmaktadır.

Yani öyle bir Sidre ki, bütün yaratılmışların bilgisi, orada nihayet bulmaktadır. Yahut her şeyin kendisinde nihayet bulduğu Allah'ın Sidresi demektir,

15
"Ki Cennetü'l Me'vâ onun yanındadır."

Yani takva sahiplerinin, yahut şehitlerin ruhlarının barındığı Cennet, onun yanındadır.

16
"Sidreyi kaplayan kaplamıştı."

Yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), Cebrâîl'i gerçek suretinde önceden Sidretü'l Müntehâ'nın yanında bir kez daha görmüştü; o sırada Sidre'yi öyle şeyler kaplamıştı ki, kemiyet ve keyfiyet olarak onları vasıflandırmak ve anlatmak mümkün değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, meleklerden çok büyük bir cemaat, Sidre'yi ziyaret edip orada Allah'a ibâdet etmektedirler.

Bir diğer görüşe göre ise, insanlar, Kâ'be'yi ziyaret ettikleri gibi, bu melekler de, Sidre'yi ziyaret edip bereket dilerler.

Başka bir görüşe göre ise, Allah, Sidre'ye tecelli buyurduğu zaman, O'nun nur!arının celal ve azameti orayı kaplar. Nitekim Allah, (Hazret-i Mûsâ kıssasında zikredildiği gibi) dağa tecelli buyurduğu zaman da O'nun nurlarının azamet ve celâli orayı kaplamıştı. Ancak Sidre, o dağdan daha sağlam ve sabit olduğu için, o dağda meydana gelen sarsılma, Sidre'de meydana gelmemektedir.

Bir başka görüşe göre de, altin kelebekler ve çekirgeler, Sidre'yi kaplamıştı. İbn Abbâs, ibni Mesûd ve Dahhâkin görüşleri de budur.

Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: "Sidre'yi gördüğümde baktım ki, altın kelebekler onu kaplamıştır ve her bir yaprağında ayakta duran bir melek var; hepsi Allah'ı tesbih etmekttedirler."1

1 Tirmizî/Kitabu'l Cennet, bab: 9

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Sidre'yi yeşil kuş sürüleri kaplamıştı." 2

2 Buharî/Kıtabu't Tefsir, sûre: 53

17
"O göz (Peygamberin gözü), gördüğünden kaymadı ve taşmadı."

Yani Peygamberin gözü, gördüğünden kaymadı ve orada, insan aklını başından alan pek çok acayip şeyler gördüğü halde gözü taşmadı; hepsini gayet doğru ve mükemmel olarak tespit etti. Yahut görmesi emredilen o acayip şeylerden gözü, ayrılmadı; onları hakkıyla görmek imkânını buldu.

18
"Yemin olsun ki, o, Rabbinin en büyük âyetlerini (yahut en büyük âyetlerinden, bir kısmım) gördü."

Yani Peygamberimiz, Miraç gecesinde göklere çıkarıldığında, dünya âlemi ile melekler âleminin, anlatılması imkânsız âyetlerini, gördü.

19
Bak. Âyet 20.

20
"Ey putlara tapanlar! Şimdi siz şu Lât ve Uzza'ya ve üçüncü olarak da öteki Menât'a ne diyorsunuz?"

Bunlar, putlara tapanların taptıkları putlar idiler: Lât, Taif'te olup Sakîf kabilesinin putu ıdı. Diğer bir görüşe, göre ise, bu put Nahle denilen yerde idi ve Kureyş'illerin putu idi.

Lât kelimesi, leva kökünden olup bükülmek anlamındadır. Ona tapanlar, onun huzurunda bükülüp onu tavaf ettikleri için ona Lât ismi verilmiştir.

Bu kelime, Lâtt şeklinde de okunmuştur. Buna göre, vaktiyle tereyağını zeytinle, karıştırıp hacılara yediren bir adam, Lâtt (karıştıran) vasfıyla şöhret bulmuştu.

Diğer bir görüşe göre ise, Taif te oturan bir şahıs, kavut karıştırıp (yapıp) hacılara yedirdiği için bu vasıfla şöhret bulmuş. Bu adam öldükten sonra nisanlar, onun mezarında toplanıp kendisine tapmaya başlamışlar.

Bir diğer görüşe göre de, anılan şahıs, bir kayanın üstüne oturuyordu. Kendisi öldükten sonra o kaya, kendi ismiyle anılmış ve Allah'tan başka ona da tapılmaya başlanmıştır.

Bir görüşe göre de, bu kaya, onun suretinde idi (onun heykeli.) idi.

Uzza ise, bir sakız ağacı idi. Cahiliyye döneminde ona tapıyorlardı Mekke fethinden sonra Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Halıd b. Veiıd'i onu kesmek için gönderdi. Halıd b. Velid de, onu kesti. Onun içinden dişi bir şeytan çıktı. Bu dişi şeytan, saçlarım dağıtmış halde elini başına koyup vaveyla koparıyordu. Hazret-i Halid, kılıcıyla vurup onu Öldürdü. Hazret-i Halici, döndüğünde bunu Resûlüllah'a anlattı; Resûlüllah da: "İşte o Uzza'dır; bundan sonra ebediyyen ona tapılmayacaktır" buyurdu. (Bu dişi şeytan, onun hizmetine bakan şeytan ruhlu bir kocakarı olarak da yorumlanabilir)

Menât, Hüzeyl ve Huzaa kabilelerinin taptıkları bir kaya idi. Kurbanların kanları onun yanında akıtıldığı için ona Menât denilmiştir. Bu kelime, Menâet olarak da okunmuştur. Buna göre bu ismin verilmesi, öyle sanılıyor ki, onun yanında kendisinden bereket dilenerek akan yıldızlardan yağmur niyaz edildiği içindir.

Putlara tapanlar, anılan putlara tapmaktan başka bir de, meleklerin ve bu putların Allah'ın kızları olduklarını söylüyorlardı. Allah, bundan son derece münezzehtir. İşte bundan dolayi onları tahkir ve iskât için böyle denilmiştir.

Yani ey puta tapanlar! Allah'ın kâinattaki azametinin, celal ve ceberûtunun kemâlinin eserlerini, kudretinin hükümlerini, fermanının hem yüce âlemde, hem yerin altında ve hem de her ikisi arasındaki nüfuzunu duyduktan sonra ve bu putların da son derce değersiz ve önemsiz olduklarını dinledikten sonra yine onları Allah'ın kızları olarak mı göreceksiniz?

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: "Bu putların bu kadar hakir ve zelil olduklarını ve Allah'ın da bu azametini gördükten sonra yine bu putları Allah'ın ortakları olarak mı göreceksiniz?"

Bir diğer görüşe göre ise mânâ şöyledir: "Bana ilâhlarınızı anlatır mısınız: bu geçen, âyetlerde izzet Rabbinin, vasıflandırıldığı kudret ve azametten en ufak bir şeye sahip midirler?"

Başka bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: bu taptığınız putların size faydaları olacağını, zannediyor musunuz?

Yahut bu putların âhirette size şefaat edeceklerini zannediyor musunuz? Yahut bu putlara bakar mısınız: onlara tap sanız, size fayda temin edemezler; onları bıraksanız, size zarar veremezler.

Ancak bütün bu görüşler içinden hak olan birinci görüştür. Nitekim bundan sonraki âyetten de anlaşılmaktadır.

21
"Erkek sizin, dişi de Allah'ın, mı?

22
"O zaman bu, haksızca bir paylaşma."

Bu kelâm, o kâfirler için açık bir kınamadır. Zîrâ onlar, kendileri için arzu etmedikleri şeyi Allah'a isnâd ediyorlar ve tercih ettikleri şeyi de kendilerine bırakıyorlar. Bu da elbette kı, haksızca bir paylaşma olur.

(Burada erkeklerin üstün görülmesi ve dolayısıyla tercih edilmesi, Cahiliyye devrinin müşriklerine göredir. Onlar, bu inançlarıyla, kendi nefisleri için arzu etmedikleri kızları Allah'a isnâd ediyorlardı. Yoksa islam nokta-i nazarında erkek ile kadın arasında bir üstünlük söz konusu değildir. Şu var ki, kanun ve nizamın hâkim olmadığı, her şeyin kaba kuvvete dayandığı, savaşlar ve ticaret gibi hayatî konularda erkeklerin birinci planda oldukları toplumlarda erkeklerin tem İh edilmedi gâvet tabiîdir)

23
"O putlar, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Yemin olsun ki, kendilerine Rableri tarafından o rehber gelmiştir."

A- "O putlar, sizin ve atalarınızın taktiği isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkinda hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve neffişlerinin arzusuna uyuyorlar."

Yani o putlar, sizin iddia ettiğiniz ılahlik itibarıyla, sizin ve atalarınızın, bâtıl arzularının gereği olarak taktiği sadece isimlerden ibarettir; müsemması olmayan boş isimlerdir. Allah, onlar hakkında, sizin için dayanak olacak hiçbir delil îndirmemiştir. Onlar ancak bâtıl vehimlerine göre, inançlarının hak olduğu zannına ve kötülüğü çokça emreden nefislerinin arzusuna uyuyorlar.

B- "Yemin olsun ki, kendilerine Rableri tarafından o rehber gelmiştir."

Bu kelâm, onlarin zanna uymalarının bâtıl olduğunu tekîd etmekte ve hallerini, ziyadesiyle takbih etmektedir. Zîrâ zanna ve nefsin arzularına uymak, kimden olursa olsun, çirkindir. Allah'ın, peygamberleri göndermek ve kitapları indirmek suretiyle hidâyet yolunu gösterdiği kimselerden sâdır olması ise çok daha çirkindir.

24
"Yoksa insan, her umduğu şeye sahip mi olacaktır!"

Yani insan, temennî ve arzu ettiği, her şeye ve ezcümle ilâhlarının, kendilerine şefaat etmeleri gibi boş umutlara ve buna benzer olmayacak şeylere sahip olacak değildir.

25
"İşte âhiret de, dünya da yalnız Allah'ındır."

Bu kelâm, insafını, her umduğuna kesinlikle sahip olamayacağının illetidir. Zîrâ âhiret ve dünya islerinin tamamının- Allah'a mahsus olması, her hangi bir şeyin insana ait olmamasını gerektirmektedir.

26
"Şu göklerde nice melek var ki, Allah'ın, dilediği ve şefaatine razı olduğu kimseler için izin vermeden onların şefaatleri hiçbir şey sağlamaz."

Bu kelâm, onların, meleklerin şefaatine bağladıkları umutlarını tamamen kesmektedir. Bu ise, putların şefaatine bağladıkları umutlarının kesilmesini evieviyetle mucip olmaktadır.

Yani şu göklerde çok melek var ki, Allah'ın, kendisine şefaat edilmesini dilediği ve tevhid île îmân ehlinden şefaate layık gördüğü kimseler için izin vermeden onların şefaatleri, hiçbir şey sağlamaz. Bunların dışında kalan kafirler ve azgınlar ise, şefaate layık olmaktan bin konak uzaktır. Şefaat konusunda meleklerin hali böyle olduğuna göre putların hali nasıl olur?

27
"Muhakkak ki, ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takarlar dururlar."

Yani âhiret günü ile ondaki azaplara inanmayîp küfür ve isyanda olanlar, mutlak olarak noksanlıklardan münezzeh olan meleklerin her bitine dişilerin adlarını takarlar dururlar. Zîrâ onların: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demeleri, "Meleklerin her biri, Allah'ın -hâşâ- kızıdır" demeleri ile aynı anlamdadır, işte onlarin, melekleri dişi olarak isimlendirmeleri bu demektir.

Melekleri böyle isirmend itmenin, ahirete îmân etmemeye bağlanması, bize zımnen bildiriyor ki, melekleri böyle vasıflandırmak, şenaatte, fecaatte ve ahirette azabı mucip olmak hususunda öyle büyük bir cinayettir ki, ancak ahirete hiç inanmayan kimse buna cüret edebilir.

28
"Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise, şüphe yok ki., hak olarak bir şey ifâde etmez."

Yani onlar, melekler hakkında bu vasıflandırmayı yaparken, söylediklerini hiç anlamıyorlar, onlar ancak asılsız bir zanna uyuyorlar. Halbuki zarının hiçbir çeşidi, hak olarak bir şey ifâde, etmez. Zîrâ bir şeyin hakikati demek olan hak, ancak bilgi, ile idrâk edilir. Zan ise, hakikî marifetlerde hiç muteber değildir; o, ancak amelî olan şeylerde ve onunla ilgili şeylerde muteberdir.

29
"O halde ey Resûlüm! Bizim zikrimizden (bizi anmaktan) arkasını dönenlerden ve şu dünya hayatından başka hiçbir şey istemeyen kimselerden sen de yüz çevir!"

Yani kesin bilgi ifâde eden zikrimizden, evvelkilerin de, sonrakilerin de bilgilerini içeren ve âhiret hallerini hatırlatan Kur'ân'dan yüz çevirenden sen de yüz çevir. Yahut zikrimizi gereğince edâ etmekten yüz çevirenden sen de yüz çevir. Zîrâ gereğince yapılan İlâhî zikir de, âhiret ile ondaki nimetleri ve azapları da hatırlatır.

Yine şu dünya hayatından başka hiçbir şey talep etmeyen, onunla hoşnud olan ve gözünü sadece dünya hayatına diken kimselerden de sen yüz çevir.

Bu kelâmdan murat, bu gibi insanları dine davet etmekten ve onların durumuyla ilgilenmekten Resûlüllah'ı menetmektir. Zîrâ zikredilen hususlardan yüz çeviren, dünyaya tamamen dalmış olan ve bütün himmetini ve âciz gayreti dünya için harcayan kimseyi bunun aksine davet etmek, onun bâtılda inat ve ısrar etmesini arttırmaktan başka bir şeye yaramaz.

30
"Onların, bilgi adına erişebildikleri seviye işte budur. Şüphe yok ki, senin Rabbin, yolundan sapan kimseyi en iyi bilenin ve hidâyete erişeni (doğru yola gireni) de en iyi bilenin ta kendisidir."

A- "Onların bilgi adına erişebildikleri seviye işte budur."

Yani onların bilgi seviyeleri, zikrimizden yüz çevirmek ve iradelerini dünya hayatına hasretmektir; bundan daha öteye geçemezler ki, davet ve irşadın onlara faydası olsun.

Âyetteki bilgiden murat, fasit zarını da kapsayan mudak idrâktir.

B- "Şüphe yok la, senin Rabbin, yolundan sapan kimseyi en iyi bilenin ve hidâyete erişeni (doğru yola gireni) de en iyi bilenin ta kendisidir."

Bu kelâm, bundan önce zikredilen yüz çevirme emrinin illetini izah etmektedir.

Burada Allah'ın yolundan sapandan murat, bu yolda ısrar edip hidâyete asla dönmeyen kimsedir. Hidâyete erişenden murat da, kısmen hidâyete müsait olan kimsedir.

Yani Allah, dalâletten hiçbir zaman dönmeyecek olanı da, hidâyeti kısmen kabul edeni de en iyi bilendir. O halde ey Resûlüm! Onlari davette kendini yorma; çünkü onlar, ilk sınıftandırlar.

Peygamberimize, onlara itina göstermekten yüz çevirme emrinin verilmesinin sebebi olarak, her iki fırkanın hallerini bilmenin yegâne Allah'a mahsus olduğunun belirtilmesi, işaret ediyor ki, Allah, onlar hakkındaki ilmine göre onlara muamele buyuracak ve herkese layık olduğu cezayı verecektir. Bu itibarla bu kelâmda, zımnen ceza vaadi var, mükâfat vaadi de vardır. Nitekim bundan sonra bu vaatler sarahaten de zikredilecektir.

31
"Bütün göklerde olanlar da, bütün yerde olanlar da yalnız Allah'ındır. Çünkü Allah, kötülük edenleri aynen yaptıklarıyla cezalandıracak; güzel davranaları da en güzeliyle mükâfâdandıracaktır."

A- "Bütün göklerde olanlar da, bütün yerde olanlar da yalnız Allah'ındır."

Yani bütün göklerde olanlar da, bütün yerde olanlar da, yaratma olarak da, hükümranlık olarak da yalnız Allah'ındır; başkasının, ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak bunlarda asla bir payı yoktur.

B- "Çünkü Allah, kötülük edenleri aynen yaptıklarıyla cezalandıracak; güzel davranaları da en güzeliyle mükâfâdandıracaktır."

Bu kelâm, bundan önce zikredilen "En iyi bilenin ta kendisidir" cümlesiyle bağlantılıdır. Arada zikredilenler ise, bir ara kelâm mahiyetinde olup makablini izah etmektedir. Zîrâ bütün kâinatın, Allah'ın mahlûku olması, O'nun, onların bütün hallerini bildiğini izah etmektedir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yaratan, hiç bilmez mi!" (Eiâ ya'lemü men halak) (Mülk: 14) yani o halde Allah, dalâlette olanların dalâletini de, hidayete erişenlerin hidâyetini de bilir ve onları muhafaza eder ki, kötülük edenleri, işledikleri dalâletin cezasının kendisiyle, yahut onun sebebiyle cezalandırsın ve hidâyete erişenleri de, en güzel mükâfat olan Cennetle, yahut güzel amelleri sebebiyle mükâfâtlandıracaktır.

32
"Onlar şu kimselerdir ki, lemem (ufak tefek kusurlar) dışında kebâir (büyük) günahlardan ve fuhuşlardan (edepsizliklerden) kaçınırlar. Şüphesiz senin Rabbin, mağfireti geniş olandır. O, sızı topraktan meydana getirdiği zaman da, siz annelerinizin karınlarında döller iken de, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmaya çalışmayın. O, bütün günahlardan kaçınanları en iyi bilendir."

A- "Onlar şu kimselerdir ki, lemem (ufak tefek kusurlar) dışında kebâir (büyük) günahlardan ve fuhuşlardan (edepsizliklerden) kaçınırlar."

Bu, güzel davrananları izah etmektedir.

Büyük günahlar, cezaları ağır olan günahlardır. Bu günahlar hakkında özel tehditler mevcuttur.

Diğer bir kırâete göre "kebâir" kelimesi yerine "kebîr" okunmuştur. Buna göre, günahların cinsi, yahut şirk kast edilmektedir.

Fuhuşlardan murat, büyük günahlardan özellikle pek çirkin ve edepsizlik sayılanları kast edilmektedir.

Lemem, az ve küçük günahlar demektir. Büyük günahlardan kaçınanların bu günahları bağışlanır.

Bir görüşe göre, lemem, gözle bakmak, kaşla, gözle işaret etmek ve öpmektir.

Diğer bir görüşe göre ise, lemem, günah işlemeyi içinden geçirmektir.

Başka bir görüşe göre ise, lemem, Allah'ın, hakkında had ve azap zikretmediği günahlardır.

Bir başka görüşe göre ise, lemem, zaman, zaman yapılan nefsin küçük kötü alışkanlıklarıdır.

B- "Şüphesiz senin Rabbin, mağfireti, geniş olandır."

Nitekim Allah, büyük günahlardan kaçınan kimselerin küçük günahlarını bağışlamaktadır. O halde bu cümle, lemem in istisna edilmesinin illetini izah etmekte ve şu noktaya dikkat çekmektedir: Lememin, muaheze hükmünden çıkarılması, haddi zâtında günah olmadığı için değil, fakat ilâhî mağfiretin geniş olmasından dolayıdır.

Diğer bir görüşe göre ise âyetin mânâsı şöyledir: Allah, dilediği mü'minlerin, büyük ve küçük günahlarından dilediklerini bağışlayabilir. Bu görüşe göre, günahkârların tehdidinin ve iyi insanların mükafat vaadinin akabinde bunun zikredilmesi, büyük günah işleyenlerin, Allah'ın rahmetinden umutlarını kesmemeleri ve onları cezalandırmanın Allah için zorunlu olduğunun vehmedilmemesi içindir.

C- "O, sizi topraktan meydana getirdiği zaman da, sız annelerinizin karınlarında döller iken de, sizi en iyi bilendir."

Yani Allah, Hazret-i Âdem'in yaratılması zımnında sizi topraktan meydana getirdiği zaman da, siz annelerinizin karınlarında çeşitli biçimlerde yaratılmış döller iken de, sizi en iyi bilendir; sizin hiçbir haliniz, hiçbir ameliniz ve ezcümle, Allah'ın geniş mağfireti olmasa, vebali size isabet edecek olan Lemem konusundaki hatalarınız da Allah'tan asla gizli, kalmaz.

D- "Bunun için kendinizi temize çıkarmaya çalışmayın."

Yani Allah'ın, Lemem (ufak tefek) günahlardan dolayı sizi muaheze etmemesi, onların günah kabilinden olmadıkları için değil, fakat onların sizden sâdır olduklarını bildiği halde sırf O'nun bağışlamasından dolayı olduğuna göre, siz, kendinizi tamamen temize çıkarmayın, yahut bu anlama gelen temiz amel ve sırf hayır işlediklerinizi iddia etmeyin; fakat siz, Allah'ın lutfune ve mağfiretine şükrediniz.

E- "O, bütün günahlardan kaçınanları en iyi bilendir."

Bu cümle, mezkûr olumsuz emri (... temize çıkarmaya çalışmaym) izah etmekte ve bazı sâlih kulların, bütün günahlardan kaçındıklarını bildirmektedir.

Diğer bir görüşe göre, bazı insanlar, güzel ameller yapıyorlardı, sonra da'namazımız var; orucumuz var; haccımız var!.." diyorlardı, işte bunun üzerine bu kelâm nazil oldu.

Kişinin kendi iyi amellerinden söz etmesi, gurur ve riya yoluyla olarsa, kendisini temize çıkarmak sayılır. Ama eğer kişi, yaptığı iyi amellerin Allah'ın tevfikı ve yardımıyla olduğuna inanıp amellerinden söz etmesi övünmek maksadıyla olmazsa, kendisini temize çıkaranlara dâhil olmaz. Zîrâ ibâdetlere sevinmek ve onları Allah'ın lutfu olarak zikretmek şükürdür.

33
Bak. Âyet 34.

34
"Ey Resûlüm! Şimdi sen, hakka arkasını döneni ve malından azıcık verip sonra keseni gördün mü?"

Yani ey Resûlüm! Şimdi sen, hakka uymaktan ve onda sebat etmekten yüz çevireni ve malından az bir şeyi, azıcık verip sonra vermeyi keseni gördün mü?

Derler ki; bu âyet, Velid b. Muğîre hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, bu zât, Resûlüllah'a uyuyordu. Bundan dolayı da bazı müşrikler, onu ayıpladılar ve kendisine: "Sen ulu kişilerin dinini terk ettin ve onları sapkın kabul ettin!" dediler. Velid de onlara: "Ben Allah'ın azabından korkarım!" dedi. O müşrikler de, malının bir kısmını onlara vermesi şartı ile, onun azabını kendilerinin yükleneceklerini tekeffül ettiler. Velid de, dinden döndü ve şart koşulan malin bir kısmını onlara verdi; gerisini ise cimrilik yaparak vermedi

Diğer bir görüşe göre ise bu âyet, As b. Vâil el-Sehmî hakkında nazil olmuştur. Zîrâ bu zât, bazı hususlarda Peygamberimize muvafakat ediyordu.

Bir diğer görüşe göre ise bu âyet, Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.

Zîrâ Ebû Cehil, bazı hususlarda Peygamberimize muvafakat gösteriyordu ve şöyle diyordu: "Vallahi, Muhammed, bize ancak en güzel ahlâkı emrediyor!" iste "Ve azıcık verip sonra keseni gördün mü?" cümlesinin mânâsı da budur.

Ancak en meşhur ve mâba'dine (sonraki âyete) münasip olan, ilk görüştür,

35
"Acaba gaybın bilgisi, kendi yanındadır da, o görüyor mu?"

Yani acaba gaybın ve ezcümle kıyamet günü arkadaşının, kendi azabını çekmesi tekeffülünün bilgisi kendi yanındadır da, o görüyor mu?

36
Bak. Âyet 37.

37

"Yoksa Mûsa'nın ve emirlere (ahdine) vefa gösteren İbrâhîm'in sahifelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi?"

Yani Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm), imtihan edildiği, yâhuı emir olunduğu hükümleri tam olarak yerine getirmişti. Yahut Allah'a verdiği ahde hakkıyla vefa göstermişti.

Burada Hazret-i İbrâhîm özellikle zikre tahsis edilmiş, çünkü o, başkasının kadanarnadiği eziyetlere katlanmıştır. Meselâ: Nemrut, kendisini ateşe attığında sabretmişti. Hattâ ateşe atılırken Cebrâîl , ona gelip: "Senin bir ihtiyacın var mı?" diye sormuş ve o da: "Sana bir ihtiyacım yok" demişti. Yine Hazret-i İbrâhîm, oğlunu kurban olarak kesmeye, de katlanmıştı.

Yine rivâyet olunuyor ki, Hazret-i İbrâhîm., her gün bir fersah yürüyüp misafir arıyordu. Eğer bir misafir bulup misafir de dâvetine icabet etse, ona ikramda bulunuyordu; yoksa oruca niyet ediyordu.

Âyette önce Hazret-i Mûsâ zikredilmiş, çünkü Hazret-i Mûsa'nın sayfaları olan Tevrat, onlardan daha meşhur ve daha çoktu.

38
"Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünüyüklenmez, diye."

Yani ikinci bir şahsın, kendi azabından kurtulması için, kimse, kimsenin günahiyla muaheze edilmez. Peygamberimizin: "Bir kimse, bir kötülüğü gelenek haline getirirse, onun günahı ile kıyamet gününe kadar onu işleyenlerin günahı (günahına ortak olmak) ona yazılır"3 hadisi, bu âyet ile çelişmez; çünkü buradaki günah, saptırma günahıdır ki, bu, kendi günahıdır.

3 Müslim/Kitabu'z Zekât, hadis: 69. Nesâî /Kitabu'z Zekât, bab: 64. İbni Mâce /el-Mukaddime, bab: 14, 15. Dârimî/el-Mukaddıme, bab: 44. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/357, 359, 361, 362

39
"Yine, insan için kendi çalışmasından, başka bir şey yoktur, diye."

Bundan önce, zararı önlemek için insanının başkasının amelinden faydalanamayacağı beyân edildikten sonra burada da bir fayda sağlamak için insanın başkasının amelinden faydalanamayacağı beyân edilmektedir.

Peygamberlerin şefaati, meleklerin mağfiret dilemesi, hayattakıleın ölülere duâ etmesi, onlar için sadaka vermeleri ve bunlar gibi insana faydası olan sayısız şeyler ise, bunlar kesin olarak insanın kendi ameli olmadığı halde, her birinin fayda vermesinin ana sebebi, kişinin îmânı ve salâhı olduğu ve bunlar, olmadığı takdirde anılan iyiliklerin hiçbir faydası olmayacağı için, asıl fayda veren, kişinin kendi ameli sayılmıştır; ancak buna başkasının ameli de ilâve edilmiştir.

40
"Ve şüphe yok ki, onun çalışması, ileride görülecektir."

Yanı onun çalışması, kıyamet günü amel defterinde ve terazisinde kendisine gösterilecektir.

41
"Sonra en üstün karşılık verilecektir."

42
"Ve şüphesiz en son varış ancak Rabbinedir."

Yani bütün yaratılmışların en son dönüşü ve varışı ancak Rabbinedir; ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak başkası değildir.

43
Bak. Âyet 44.

44
"Ve şüphesiz güldüren de ancak O'dur, ağlatan da. Ve hakikat şudur ki, öldüren ancak O'dur, dirilten de."

Yani gülmek ve ağlamak kuvvetlerini yaratan da, yegâne Allah'tır. Ve öldürme ve diriltme kudreti de, Allah'tan başka hiç kimsede yoktur. Zîrâ katilin tesiri, bünyeyi dağıtmak ve bağlantıları çözmektir. Ölüm ise, ilâhî bir âdet olarak, o anda Allah'ın fiili, olarak hâsıl olmaktadır.

45
Bak. Âyet 46.

46
"Ve şüphe yok kı, döl yatağına atıldığı zaman nutfeden erkek ve dişi olmak üzere iki çift yaratan da O'dur."

47
"Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir."

Yani İlâhî vaadin vefasının gereği olarak, ölümden sonra diriltmek de yine Allah'a aittir.

48
"Şüphesiz zengin kılan da O'dur, ev eşyası veren de O'dur."

Burada özellikle ev eşyasının zikre tahsis edilmesi, malların en değerlisi oldukları (Birinci derecedeki ihtiyaçları karşıladıkları) içindir.

Yahut zengin kılan da Allah'tır, hoşnut eden de O'dur.

49
"Muhakkak o Şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur."

Yani onların mabudunun Rabbi de Allah'tır. Bu yıldıza Abur denilmektedir. Abur yıldızı, Gumeysâ Yıldızı'ndan daha parlaktır. {Abur ile Gumeysâ yıldızlarına Şi'râ yıldızlan denilmektedir. İbni Düreyd diyor ki; Arapların iddiasına göre, bu iki Şi'ra yıldızı, Süheyl yıldızının kız kardeşleridir. Önceleri bu üç yıldız bir arada bulunuyorlardı. Sonra Süheyl yıldızı, aşağıya doğru kayarak Yemanî (bir Yemen yıldızı) oldu ve Yemanî olan Şir'a yıldızı da, onun arkasından gidip denizi geçti. Bundan dolayı ona da Abur (geçen) denildi. Gumeysâ ise yerinde kaldı ve iki kardeşini kayıp etmekten dolayı gözü kapanıncaya kadar ağladı.}

Huzaa kabilesi, bu Şi'râ yıldızına tapıyordu. Bu geleneği kuran, onların eşrafından Ebû Kebşe adında bir adam idi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), Kureyş'lilerin dinine muhalefet ettiği için onu bu adama benzeterek kendisine Ebû Kebşe diyorlardı.

50
"Ve şüphesiz önceki Ad Kavmini helâk eden de O'dur."

Önceki Ad Kavmi Hûd peygamberinin kavmidir. Diğer Ad Kavmi ise İrem'dir.

Diğer bir görüşe göre ise önceki Ad Kavmi, çok eski olan Ad Kavmi demektir. Çünkü onlar, Nûh kavminden, sonra helâk olan ümmetlerin ilkidir.

51
"Semûd'u da o, helâk etti de, onlardan kimse bırakmadı."

Yani hem Ad Kavminden, hem de Semûd Kavminden hiç kimse bırakmadı."

52
"Daha önce Nûh kavmini de heîâk etmişti. Çünkü onlar, daha zâlim ve daha azgın idiler."

Yani Allah, Ad ve Semûd kavimlerini helâk etmeden önce Nûh peygamber kavmini de helâk etmişti. Çünkü onlar, önceki iki fırkadan daha zâlim ve daha azgın idiler. Nitekim Nûh peygamber kavmi, ona ezâ ediyorlardı; insanları ondan nefret ettirmeye çalışıyorlardı; çocuklarını Hazret-i Nuh'un sözlerini dinlemekten alıkoyuyorlardı ve hareketsiz kalıncaya kadar onu dövüyorlardı. Böyle iken Hazret-i Nuh'un bedduası da, bin seneye yakın bir zamana değin onlara tesir etmedi.

53
"Altüst olan kasabaları da o yere çaldı."

Bu kasabalar, Lût peygamber kavminin kasabalarıdır. Bu kasabalar, halkıyla altüst edildi. Cebrâîl , onları kanadının üstünde göğe kaldırdıktan sonra yere çaldı.

54
"Derken onları kaplayan kapladı, "

Yani onları çeşitli azaplar kapladı.

Bu kelâm, son derece ağır ve korkunç bir tehdit ifâde etmektedir.

55
"Artık Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersin!"

Bu hitap da, "Yemin olsun ki, eğer ortak koşarsan, hiç şüphesiz senin amelin boşa gidecektir." hitabı kabilinden olup Peygamberimiz içindir." (daha önce de birçok kez anlatıldığı gibi, bu kabil şeylerin Peygamberimizden sâdır olması aslında mümkün değildir. Böyle ifâde edilmesi, onun heyecanına heyecan katmak ve irşat ateşini alevlendirmek içindir.)

Yahut bu hitap, herkes içindir.

Zikredilen şeylerin tamamı nimet olmayıp bazıları zahmet oldukları halde hepsi nimet olarak vasıflandırılmış, zîrâ zahmet olanlar da, peygamberler ile mü'minlere zafer ve intikam olması itibarıyla nimet sayılmaktadır.

Bu kelâmda, ibret almak isteyenler için büyük ibreder ve öğütler vardır.

56
"İşte bu uyarıcı, önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır."

Yani bu Kur'ân, yahut Resûlüllah uyardıkları kavimlerin akıbetlerini gördüğünüz eski uyarıcılar kabilindendir.

57
"O yakın kıyamet yaklaşmıştır."

Bu ifâde, onların azabının kıyamete ertelendiğini zımnen bildirmektedir. Yani yakın olarak vasıflandırılan kıyamet, gerçekten yaklaşmıştır. Nitekim diğer bir âyette de: "Kıyamet yaklaşmıştır." denilmektedir.

58
"Allah'tan başka onu keşfedecek de yoktur."

Yani kıyametin vakti geldiğinde Allah'tan başka onu engelleyecek veya tehir edecek hiçbir kuvvet de yoktur. Yahut Allah'tan başka onun vaktini meydana koyacak da yoktur. Nitekim diğer bir âyette de şöyle, denilmektedir: "Kıyametin vaktini Allah'tan başkası açıklayamaz."

59
Bak. Âyet 60.

60
"Siz, bu sözden mi hayrete düşüyorsunuz ve ağlamıyorsunuz da, gülüyorsunuz?"

Yani siz, bu Kur’ân'dan mı taaccüp edip inkâr ediyorsunuz ve herşeye yapsanız da ona yapmamanız gerekirken onu alay konusu edip gülüyorsunuz ve onun hakkındaki taksiratınızdan dolayı üzülerek ve anılan ümmetlerin başına gelenlerin sizin de başınıza gelmesinden korkarak ağlamıyorsunuz?

61
"Ve siz sâmidsiniz."

Yani sız gafilsiniz. Yahut kibir taslamaktasınız. Yahut insanların Kur’ân'ı dinlemelerini engellemek için yüksek sesle şarkı, türkü söylemektesiniz. Yahut siz huşu içinde ve donarak ağlamıyorsunuz?

62
"Haydi Allah'a secde edin ve O'na ibadet edin!"

Yani inkâr ve istihza ile Kur’ân'a karşı durmanın anlamsız ve son derece mütevazı, huşu içinde onu îmânla karşılamak zorunlu olduğuna göre, artık siz de, o Kur’ân'ı indiren Allah'a haydi secde ve o'na ibâdet edin!

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Necm sûresini okursa, Allah, Mekke'de Hazret-i Muhammed'i tasdik ve inkâr edenlerin sayısının on katı kadar ona sevaplar yazar.

KAMER SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 55 âyettir,

1
"Kıyamet yaklaştı; ay da yarıldı."

2
"Onlar bir mucize görürlerse, yüz çevirirler ve: "Bu, eskiden beri devanı ede gelen bir büyüdür" derler."

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah'tan bir mucize istediler. Bunun üzerine ay yarıldı.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Ay iki parçaya bölündü; bir parçası gitti; diğeri kaldı."

İbni Mesûd diyor ki: "Ben, Hirâ dağını ayın iki parçası arasında gördüm."

Osman b. Ata'nin, babasından rivâyetine göre diyor ki: "Âyetin mânâsı, kıyamet günü ay yarılacak, demektir. "Ancak bu âyetten sonra gelen "Onlar bîr mucize görürlerse..." âyeti, bu görüşü reddetmektedir; çünkü bu âyet, bu hâdisenin vaki olduğunu ve onların, benzerlerini gördükten sonra bunu da gördüklerini açıkça ifâde etmektedir.

Yani onlar, Allah'ın mucizelerinden birini görürlerse, onun hak ve ulvî bir hâdise olduğuna vâkıf olmak için gerekli olan tefekkürden yüz çevirirler ve derler ki: "Bu, Muhammed'in, her zaman aynı minval üzere gösterdiği bir büyüdür; onun büyüsü, diğer büyü çeşitleri gibi duruma göre değişmemektedir." Yahut "Onun büyüsü, kuvvetlidir, muhkemdir; bozulması mümkün değildir."

Diğer bir görüşe göre ise, yani onlar, kendi kuruntuları ve gerekçelen olarak, "Onun büyüsü, geçicidir; zail olacaktır; sürekli kalmayacaktır "diyorlardı.

3
"Onlar yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Halbuki her işin bir istikrarı vardır."

A- "Onlar yalanladılar ve kendi heveslerine uydular."

Yani o kâfirler, Peygamberimizi ve Allah'ın onun eliyle gösterdiği mucizelerden bizzat gördüklerini yalanladılar ve şeytanin, kendilerine süslü gösterdiği nefsî arzularına uydular.

Yahut o kâfirler, ayın yarılması mucizesini yalanladılar; nefsi arzularına uydular ve dediler ki: "Muhammed, ayı büyüledi. Yahut gözlerimizi büyüledi. Yoksa aslında ayda bir değişiklik yoktur."

B- "Halbuki her işin bir istikrarı vardır."

Bu kelâm, o kâfirlerin boş umutlarını kesmek içindir. Onlar, umutlarım Peygamberimizin bu davasının istikrarlı olmadığına bağlamışlardı. Nitekim. "Bu, eskiden beri devam edegelen bir büyüdür" (âyet: 2) diyorlardı Bu kelâm ise, Peygamberimizin davasının sabit ve değişmez olduğunu beyân etmektedir.

Yani her iş, mutlaka sonunda istikrarlı bir hale gelir ve ezcümle peygamberin davası da öyledir; nihayet onun davasının hak ve ulvî olduğu anlaşılacaktır.

Yahut onların her işi de, Resülullah'ın her işi de, dünyada hezimet veya zaferle, âhirette de bedbahtlık veya saadetle sonuçlanıp istikrar bulacaktır.

4
"Yemin olsun ki, onlara, kötülükten caydıracak nice önemli haberler gelmiştir."

Yani yemin olsun ki, Kur’ân'da onlara, eski ümmetlerin haberlerinden, yahut âhiret haberlerinden, kendilerini kötülükten caydıracak azap, yahut tehdit haberlerinden nice önemli haberler gelmiştir.

5
"Bu büyük bir hikmettir. Fakat uyarıcıların uyarmaları onlara fayda vermiyor."

Yani büyük hikmetler içeren uyarıcıların uyarıları, mutlaka fayda vereceği sanıldığı halde bu katı kâfirlere fayda vermiyor.

6
"O halde ey Resûlüm! Onlardan yüz çevir O çağıranın, görülmemiş bir şeye çağıracağı gün onlar, mezarlarından çıkacaklardır."

Yani ey Resûlüm! Onları uyarmanın, kesinlikle onlari etkilemeyeceğini bildiğin için, artık onlardan yüz çevir. İsrafil'in, o benzeri görülmediği için insanlarca pek yadırganan kıyametin korkunç halleri için çağıracağı gün onlar, mezarlarından çıkacaklardır.

Yahut onlara o günü hatırlat.

Buradaki çağırmanın da, "Ol! O da oluverir" kabilinden de olabilir.

7
Bak. Âyet 8.

8
"Balaşîan perişan bir halde, sanki etrafa yayılan çekirge sürüsü gibi, boyunlarını o çağırana doğru uzatarak (ona bakarak), koşarak mezarlarından çıkacaklar, O kâfirler: "Bu, çok çetin bir gün" diyecekler.

Bu sözün özellikle, kâfirlere isnâd edilmesi, işaret ediyor ki, mü’minler, bu derece çok çetin haller içinde değildir.

9
"Bunlardan önce Nûh kavmi de yalanlamıştı; işte onlar, kulumuzu yalanlamışlardı ve: "O, bir deli" demişlerdi. Ve Nûh, davetten vazgeçmeye zorlanmıştı."

A- "Bunlardan önce Nûh kavmi de yalanlamıştı; işte onlar, kulumuzu yalanlamışlardı."

Burada, Kur’ân'da zikredilen o kötülüklerden caydırıcı olan bazı haberlerin sayılmasına başlanmakta, onlar bir çeşit izaha tâbi tutulmakta ve o kâfirlerin, bu haberlerden etkilenmedikleri beyân edilmektedir. Bu kelâm, "Fakat uyarıcıların uyarıları onlara fayda vermiyor" âyetinin mefhûmuna bir nevi izahtır.

Yahut kulumuz Nuh'u (aleyhisselâm) yalanladıkça yalanladılar; her yalanlayan eski neslin yerine gelen yeni nesil de onlar gibi yalanladılar.

Diğer bir görüşe göre ise, Nûh (aleyhisselâm) kavmi, peygamberleri yalanladılar; böylece kulumuz Nuh'u da yalanladılar. Çünkü o da, peygamberler cümlesindendir.

Hazret-i Nuh'un, kul unvanıyla zikredilmesi ve Allah'a izafe edilmesi (kulumuz), onun için bir tazim, makamını yüceltmek ve kendisini yalanlayanları da takbih ifâde etmektedir.

B- "Ve: "O, bir deli" demişlerdi."

Yani onlar sadece Hazret-i Nuh'u yalanlamakla da kalmamışlar; ona, deli de, demişlerdi

C- "Ve Nûh, davetten vazgeçmeye zorlanmıştı."

Yani Hazret-i Nûh, kendisine yapılan çeşitli eziyetlerle, hak dini tebliğ etmekten vazgeçmeye de zorlanmıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümle de, o kâfirlerin söylediklerindendır. Yani onlar Hazret-i Nûh için dediler ki: "O, delidir ve cinler onu çarpıp kendisini, bağlamışlardır."

10
"Eıı son Nûh, Rabbine: "Ben yenik düştüm; bana yardım, et!" diyerek yalvardı, "

Yani Hazret-i Nûh: "Rabbim! Kavmim bana galip geldi; benim onlardan intikam almak kudretim yoktur; sen benim intikamımı onlardan al!" diye niyazda bulundu.

Hazret-i Nuh'un bu bedduası, bütün gayretlerinden sonra onların îmânından umut kesince olmuştur. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Nuh'un kavminden biri, onunla karşılaşınca, Hazret-i Nuh'un boğazına sarılıp kendinden geçinceye kadar boğazını sıkıyordu. Kendisi ise:'Allah'ım! Kavmimi bağışla; zîrâ onlar bilmiyorlar" diye hayırlı dualarla karşılık veriyordu.

11
"Biz de, nehir gibi akan bir su için göğün kapılarını açtık."

Bu, şiddetli ve sürekli yağmurların temsilî anlatımıdır.

12
"Yeri de kaynaklar halinde fışkırttık. Böylece her iki su, kesin olarak takdir edilmiş bir şekilde birleşti."

Yani biz, yerin her tarafını fışkıran kaynaklar misali kıldık. Böylece gök suları ile yer suları, ilâhî takdire tamamen uygun olarak birleşti.

Yahut Allah'ın takdir buyurduğu işin gerçekleşmesi, Hazret-i Nûh kavminin tufan ile helâk olması için birleşti.

13
"Nuh'u da tahtalardan ve çivilerden imal edilmiş o gemiye bindirdik."

14
"İnkâr edilmiş Nuh'a bir mükâfat olmak üzere gözlerimiz önünde (muhafazamız altında) akıp gidiyordu o gemi."

Zîrâ Nûh peygamber, kavmi için büyük nimet idi; fakat onlar bu nimete nankörlük ettiler. Çünkü her peygamber, kendi ümmeti için Allah in bir nimeti ve rahmetidir; hem de nasıl nimet ve nasıl rahmet!..

Diğer bir kırâete göre ise, âyetin metninde ki "Küfira" kelimesi "Kefera" olarak okunmuştur. Buna göre yani inkâr eden kâfirler için bir ceza olmak üzere... demek olur.

15
"Yemin olsun ki, biz onu, bir ibret olmak üzere bırakmışızdır. Fakat öğüt alan var mı!"

Yani biz, o gemiyi, yahut o yaptıklarımızı, bir ibret olmak üzere bırakmışızdır.

Katâde diyor ki: "Allah, o gemiyi Cezire (Cizre) toprağında bıraktı."

Bir görüşe göre, Nûh peygamber gemisi, uzun zaman Cudi dağında kaldı ve bu ümmetin ilk nesilleri de onu gördüler.

16
"Benim azabım ve uyarılanın, nasilmış!"

Yani benim azabım ve uyarılarım, anlatılamayacak kadar korkunç bir şekilde gerçekleşmiştir.

17
"Yine yemin olsun ki, biz, bu Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Fakat öğüt alan var mı!"

"Yine yemin olsun ki, biz, bu Kur'âni öğüt alınsın diye kolaylaştırdık."

Bu yemin cümlesi, "Yemin olsun ki, onlara, kötülükten caydıracak nice önemli haberler gelmiştir. Bu büyük bir hikmettir. Fakat uyarıcıların uyarmaları onlara fayda vermiyor."âyetlerinin mefhumunun izahı olarak, bu sûrede zikredilen dört kıssanın sonunda zikredilmektedir. Ayrıca bu tekrarlar, bu dört kıssanın her birinin, öğüt almayı gerektirmek konusunda müstakil olduklarına, kötülüklerden caydırıcı olmak hususunda her birinin yeterli olduğuna, bununla beraber hiçbirinden de ders alınmadığına dikkat çekmektedir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, biz, bu Kur'âni senin kavmin için kolaylaştırdık; nitekim onu, kavminin dili ile indirdik; onu, çeşitli öğütler ve ibretlerle doldurduk ve onda mükâfat ve ceza vaatlerini tekrar tekrar anlattık.

Bu âyette ifâde edilen kolaylaştırmayı, ifâdelerinin mükemmeliyeti, lâfız ve ibarelerinin pek tatlı olması sebebiyle Kur'ânin hıfzedilmesinin pek kolaylaştırılmış olduğu anlamına hamletmek, bu makarna müsait değildir.

B- "Fakat öğüt alan var mı!"

Bu ifâde, bundan gereği gibi ibret alınmadığını en mükemmel şekilde bildirmektedir. Zîra bu kelam, hiç kimsenin bu soruya, evet! diye cevap veremeyeceğini belirtmektedir.

18
"Ad Kavmi, peygamberleri Hûd'u yalanladı da, azabını ve tehdidim nasilmış duydunuz mu?"

Yani Ad Kavmi, peygamberi Hazret-i Hûd'u yalanladılar da, siz duydunuz mu, yahut duyun, benim, azabım ve tehdidim nasilmış!

19
"Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde soğuk (uğultulu) bie rüzgâr gönderdik."

Uğursuzluğunun devamlı olması, onları helâk edinceye değin devam etmesi, yahut büyükleri de, küçükleri de dâhil, hepsini kapsaması, yahut acısının şiddetli olması demektir.

Bu azap günü, o ayin son Çarşamba günü idi.

20
"O rüzgâr, o insanları, sökülmüş kütükler gibi yere seriyordu."

Rivâyet olunuyor ki, o insanlar, dağ geçitlerine ve çukurlara girip birbirlerine tutundular; fakat o rüzgârlar, onları oralardan çıkarıp kendilerini cansız olarak yerlere vurdu.

Bu insanlar, hurma kütüklerine benzetilmişler, çünkü o rüzgar, onların başlarını kopariyordu. Böylece cesetleri başsız kalıyordu.

21
"Şimdi, nasilmış benîm azabını ve tehdidim!"

İlâhî azap ve tehdidin beyânından sonra bu kelam da, onların korkunç ve hayret verici olduklarını bildirmektedir. Bu itibarla bu âyette, tekrar şaibesi yoktur.

Kimi tefsir âlimlerine göre, daha önce zikredilenden murat, dünyada uğradıkları azaptır; bu ise, ahirette uğrayacakları azaptır. Ancak bu ikincisinin, dünyevî azaba terettüp ettirilmesi, bu görüşü reddetmektedir.

22
"Yemin olsun ki, biz, bu Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Fakat öğüt alan var mı!"

23
Bak. Âyet 24.

24
"Semûd Kavmi de, uyarıları (uyarıcıları) yalanlamışlardı da, demişlerdi ki: "Bizden biri olan bir beşere mi uyacağız? O takdirde biz hiç şüphesiz bir sapıklık ve çılgınlık içinde oluruz. O vahiy (kitap), aramızdan ona mı indirildi? Hayır! O, yalancı ve şımarığın biridir."

Yani Semûd Kavmi de, Sâlih Peygamber'den dinledikleri uyarı ve öğüderi, yahut peygamberleri yalanlamışlardı. Zîrâ peygamberlerden birini yalanlamak, hepsini yalanlamak sayılır; çünkü bütün peygamberler hak dinin temel hükümleri üzerinde ittifak halindedirler.

Ve onlar demişlerdi ki; mensupları, çevresi olmayan, yahut eşraftan olmayıp sıradan biri olan bir insana mı uyacağız? O, bir fert ve biz büyük bir topluluk olduğumuz halde biz, kendisine uyarsak, hiç şüphesiz bir sapıklık ve çılgınlık içinde oluruz; çünkü böyle bir şey, aklın gereği olmaktan çok uzaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, Sâlih Peygamber, kavmine diyordu kı: "Eğer siz bana uymazsanız, haktan sapmış olursunuz ve cehennemin çılgın ateşinde olacaksınız. "Onun kavmi de, aşırı azgınlıklarından dolayı onun sözünü tersine çevirip dediler ki: "Eğer biz sana uyarsak, asıl o zaman biz, senin dediğin gibi oluruz."

Ve onlar demişlerdi ki; bizim içimizde ondan daha liyakatli var iken, o vahiy, o kitap ona mı indirildi? Hayır! Bu, gerçek değil; onu bu iddiaya sevk eden şey, kendi şımarıklığıdır, bizden üstünlük iddiasıdır.

25
O kitap (vahy) aramızdan ona mı bırakılıyor? Şüphesiz o, şımarık bir yalancıdır."

26
"Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir."

Bu kelâm, Allah'ın, Sâlih Peygambere mükâfat vaadi, kavmine de tehdit olarak ona söylediklerinin hikâye edilmesidir.

Burada "yarın"dan murat, azabın ineceği vakittir.

Yani yakın bir zamanda onlar, kimin yalancı ve şımarık kim olduğunu bileceklerdir; Sâlih Peygamber midir, yoksa O'nu yalanlayanlar mıdır, anlayacaklardır.

27
"Onları imtihan etmek için o dişi deveyi gönderen şüphesiz biziz. Artık sen ey sâlih! Onları gözetle ve sabret."

Yani Sâlih Peygamberin kavmini imtihan etmek için, onların isteği üzerine o dişi deveyi bir tepeden çıkaran biziz. Artık sen, onların yapacaklarını gözetle ve ezalarına sabret.

28
"Ve ey sâlih! O suyun, aralarında kesinlikle paylaştırılmış olduğunu kendilerine haber ver; her biri kendi içme sırasında hazır bulunsun."

Yani ey sâlih! Kavmine bildir ki, o su, kendileri ile o deve arasında kesinlikle paylaştırılmıştır; bir gün deve için, bir gün de onlar içindir. Sız de, deve de, kendi nöbetinizde suyun başında bulunacaksınız.

29
"Derken onlar, arkadaşlarına seslendiler; o da kılıcı alıp deveyi kesti."

Onların seslendiği kişi, Semûd kavminin en şaki adamı olan Kudar b. Saiıf adındaki bedbaht idi. İşte bu bedbaht kişi, hiç aldırmadan kılıcını alıp o deveyi kesti

30
"Şimdi benim azabım ve tehdidim nasilmiş duydunuz mu?"

Bunun tefsiri de, aynen daha önce geçen bu kelâmın oradaki tefsiri gibidir.

31
"Şüphesiz biz, onlara bir korkunç ses gönderdik; hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdi ler."

Yahut ağıl yapan kimsenin ağıl için kullandığı kum ağaç gibi oluvereliler.

Bu korkunç ses, Hazret-i Cebrâîl'in sesi idi.

32
"Yemin olsun ki, biz, bu Kur'ân'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Fakat öğüt alan var mı!"

Bunun tefsiri, daha önce geçti.

33
"Lût kavmi" de, o uyarıcıları yalanladı."

34
Bak. Âyet 35.

35
"Biz de, gerçekten üstlerine taş yağdıran bir fırtına gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna; tarafımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık. Biz, şükredenlerı işte böyle mükâfatlandırırız."

A- "Biz de, gerçekten üstlerine taş yağdıran bir fırtına gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna; tarafımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık."

Seher vakti, gecenin sonudur.

Bir görüşe göre, gecenin son altıda biridir.

B- "Biz, şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız."

Yani bizim nimetimize îmân ve itaat ile şükredenleri işte biz, o hayret verici mükâfatın benzerleriyle mükâfatlandırırız.

36
"Yemin olsun ki, Lût, onları bizim şiddetli azabımızla uyarmıştı; fakat onlar bu uyarıları şüphe ile karşılayıp yalanlamışlardı."

37
"Yine yemin olsun ki, onlar, Lût'un konuklarıyla fuhuş yapmak istediler; biz de gözlerini silme kör ettik, "işte azabımı ve tehditlerimi tadın!" dedik."

A- "Yine yemin olsun kı, onlar, Lût'un konuklarıyla fuhuş yapmak istediler; biz de gözlerini silme kör ettik."

Yani biz de, bu kötü niyetli bedbahtların gözlerini, yüzün diğer tarafları gibi düz, silme kör ettik.

Rivâyet olunuyor ki, onlar, Lût peygamberin evine zorla girince, Cebrâîl , onlara bir tokat çekti; onlar, sersemleyip ortada dönmeye başladılar ve kapıyı bulamadılar. Nihayet Hazret-i Lût, onları dışarı çıkardı.

B- "işte azabımı ve tehditlerimi tadın!" dedik."

Yani biz, meleklerin lisanıyla, yahut görünen halleriyle onlara bunu söyledik. Görünen halleri de, onların gözlerinin silme kör edilmesidir. Zîrâ bu da, onların uyarıldıkları azap cümlesindendir.

38
Bak. Âyet 39.

39
"Yine yemin olsun ki, bir sabah onları sonu gelmez bir azap yakaladı. "Haydi, azabımı ve tehditlerimi tadın!" denildi."

A- "Yine yemin olsun ki, bir sabah onları sonu gelmez bir azap yakaladı."

Bu azabın, sonu gelmez olması, onları cehenneme teslim edinceye değin kendilerinden ayrılmaması demektir. Bu da işaret ediyor ki, onların bundan önceki gözlerinin silime kör edilmesi azabı, bu azap gelince sona erer.

B- "Haydi, azabımı ve tehditlerimi tadın!" denildi."

Bu kelâm, o gün azaplarını daha da şiddetlendirmek için. Allah tarafından kendilerine söylenecek sözlerin hikayesidir.

40
"Yemin olsun ki, biz, bu Kur’ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alan var mı!"

Bu kelâmın tefsiri de daha önce (âyet: 15) geçti.

41
Bak. Âyet 42.

42
"Yemin olsun ki, fîravungile de gerçekten uyarıcılar gelmişti. Onlar âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir bir azîz'in (galibin) yakalamasıyla yakaladık."

Bu kıssanın başında tekîdli yeminin zikredilmesi, bu kıssaya son derece önem verildiğini göstermek içindir. Çünkü Fir’avun kıssasında çok sayıda büyük âyetler vardır, onların karşılaştıkları azap pek korkunçtur ve öğüt ve ibret almayı pek kuvvetli olarak gerektirmektedir.

Bu âyetlerden murat, (daha önce zikredilen) dokuz âyettir.

43
"Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı üstündür? Yoksa kitaplarda sizin için bir berat mı var?"

Yani ey Arap topluluğu! Sizin kâfirleriniz, kuvvet, şiddet, sayı, imkân, yahut derece, mertebe bakımından o sayılan kâfirlerden daha mı üstündür? Onların, zikredilen hususlarda sizden üstün oldukları açık iken, onlara bu azaplar isabet ettiğine göre, sizin dereceniz, mertebeniz onlardan daha şer ve haliniz onlardan daha kötü iken, onlara isabet eden azabın bir benzerinin size isabet etmeyeceğini mi umuyorsunuz? Yoksa sizin işlemekte olduğunuz küfür ve günahların vebalinden kurtulacağınıza dâir semavî kitaplarda sizin için bir berat mı var ki, fiillerinizde ısrar ediyorsunuz?

44

"Yoksa onlar: "Biz, intikam almağa gücü yeten bir topluluğuz" mu diyorlar?"

Yani yoksa onlar, güçlerine güvenerek: "Biz, düşmanlarımızdan intikam almağa gücü yeten, hiç mağlup olmayan, yahut dayanışmalı, yahut karşı durulamaz fikir ve beceri sahibi bir topluluğuz" mu diyorlar?

45
"O topluluk yakında hezimete uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır."

Burada bildirilen kâfirlerin hezimeti, Bedir savaşında gerçekleşmiştir.

Saıd b. El-Müseyyeb diyor ki: "Ömer b. Hattâp'tan dinledim, dedi ki: Bu âyet nazil olduğu zaman, ben, hangi topluluğun hezimete uğratılacağını bilmiyordum. Nihayet Bedir günü Resûlüllah'ın, zırhını giyip: "O topluluk yakında hezimete uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır." dediğini görünce, o zaman bu Âyetin mânâsını anladım."

46
"Hayır! Kıyamet, omlara vaatedilen azap vaktidir ve o kıyamet azabı, daha korkunç ve daha acıdır."

Yani onların azabının tamamı bundan ibaret değildir; fakat onlara vaat edilen asıl azabın vakti kıyamettir ve bu azap, o azabın ancak öncüsü mahiyetindedir ve o kıyamet azabı, son derece feci ve acıdır.

47
"Şüphesiz günahkârlar, bir dalâlet (sapkınlık) ve bir çılgın alevin içindedirler."

Yani öncekilerden olsun, sonrakilerden olsun, bütün o günahkârlar, helâk ve çılgın ateş alevi içindedirler.

Diğer bir görüşe göre ise, o günahkârlar, dünyada haktan sapmışlık, ahirette de ateş içindedirler.

48
"Yüz üstü ateşe sürüklendikleri gun, "cehennemin acısını (sıcaklığını) tadın!" denir."

49
"Şüphe yok ki, biz, her şeyi bir ölçü ile yarattık."

Yani biz, her şeyi, yaratılış işinin bağlı olduğu hikmetin gerektirdiği ölçü ile yarattık. Yahut vukuundan önce Levh-ı Mahfuz'da yazıldığı ölçüde yarattık,

50
"Bizim buyurma işimiz, bir göz kırpma gibi bir tek sözden başka bir şey değildir."

Yani bizim buyurma işimiz, kolaylık ve süratte göz kırpma kadar zaman alan bir tek sözden ibarettir ki, o da, "Ol!" emridir. Yahut bir tek fiildir kı, o da hareket olmaksızın icâdtır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâmın mânâsı da, "Kıyamet işi, bir göz kırpmadan başka bir şey değildir." âyetinin mânâsıdır.

51
"And okun kı, biz, sızın benzerlerinizi helâk etmişizdir. Fakat ibret alan vat mı!"

Yani diğer ümmetlerden küfürde sizin benzerleriniz olan kimseleri, yahut sizin taraftarlarınızı helâk etmişizdir. Fakat bundan ibret alan var mı!

52
"Yaptıkları her şey, mutlaka amel defterlerinde yazılıdır."

Yani küfür ve günahlardan isledikleri her şey, mutlaka meleklerin yazdıkları amel defterlerinde tafsilatıyla yazıktır.

53
"Küçük, büyük her şey satır satır o defterlerde yazılmıştır."

Yani her şey, Levh-i Mahfüz'da tafsilatıyla yazılıdır.

54
Bak. Âyet 55.

55
"Şüphe yok ki, takva sahipleri, Cennetlerde ve ırmakların kenarlarında mutlak kudret sahibi ve yegâne hükümran olan Allah'ın huzurunda hak divanındadırlar."

Bundan önce zikredilen "Şüphesiz o günahkârlar..." âyetlerinde kâfirlerin kötü hallerinin beyân edilmesi, mü'minlerin de iyi hallerinin beyân edilmesini gerektirir ki, Terhîp (korkutma) ve Terğîp (teşvik) denklemi, kurulabilsin. İste bundan dolayi burada da takva sahiplerinin güzel halleri icmah olarak beyân edilmektedir.

Yani şüphe yok ki, îmân edip de küfür ve günahlardan sakınanlar, sânları yüce Cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, her şeyin, hükümranlığı altında bulunduğu Allah'ın hak divanında ikram görmektedirler.

Resûlüllah'tan rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kamer sûresini gün aşırı okursa, kıyamet günü Allah, onu, yüzü dolun ay gibi parlar halde mezarından kaldırır."

RAHMÂN SÛRESİ

Mekke'de, yahut Medine'de, yahut bir kısmı Mekke'de, bir kısmı Medine'de inmiştir; 78 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Rahman olan Allah, bu Kur'ân'ı Peygambere öğretti. İnsanı yarattı; ona beyânı (konuşmayı) öğretti."

A- "Rahman olan Allah, bu Kur'ân'ı Peygambere öğretti."

Kur'ân'ın öğretilmesiyle başlanılmıştır, çünkü Kur'ân, nimetlerin en büyüğü ve en yükseğidir. Zîrâ o, dinî ve dünyevî saadetlerin yegâne vesilesidir ve diğer bütün semavî kitapların ölçüsüdür; bütün toplulukların göz diktikleri iyilikler ve güzelliklerin kaynağı da Kur'ân'dır; himmet ve gayret sahiplerinin ulaşmaya çalıştıkları, aslında Kur'ân yoludur.

Kur'ân'ın öğretilmesinin, Allah'ın Rahman ismine isnâd edilmesi, onun, Allah'ın geniş rahmetinin eserlerinden ve hükümlerinden olduğunu bildirmek içindir.

Burada yalnız Kur'ân'ın zikredilmesiyle yetinilmesi, onun asaletine ve yüce kadrine dikkat çekmek içindir.

B- "insanı yarattı; ona beyânı (konuşmayı) öğretti."

Bu kelâmda da, Kur'ân'ın kime öğretildiği tayin edilmekte ve nasıl öğretildiği belirtilmektedir.

İnsanın yaratılmasından murat, hâiz olduğu zahirî ve batinî kuvvetlere sahip olarak yoktan var edilmesidir.

Beyân, kalpte olanları ifâde etmektir. Beyânın öğretilmesinden murat, insanın sadece kendini ifâde etmesi değil, fakat onunla beraber başkasının beyânını da anlamaktır. Zîrâ Kur'ânin öğretilmesi buna bağlıdır.

3
İnsanı yarattı;

4
Ona beyanı (iç duyguların ifadesini) ilham etti.

5
"Güneş ve ayın hareketleri bir hesaba göredir."

Yani güneş ve ay, belirlenmiş bir hesaba göre burçlarında ve yörüngelerinde hareket etmektedirler; böylece kâinatın düzeni sağlanmış, değişik mevsimler ve vakitler meydana gelmiş ve yıllar ile hesaplar belirlenmiş olur.

6
"Bitkiler ve ağaçlar da secde ederler." 5

5 Necm kelimesi "yıldız" manasını da ifâde etmektedir.

Yani gövdesi olmayan bitkiler ile gövdesi olan ağaçlar da, mükelleflerin isteyerek boyun eğip secde etmeleri gibi, tabiî olarak İlâhî iradeye boyun eğmektedirler.

7
"Göğü de Allah yükseltti. Mizanı (adaleti) de o koydu."

A- "Göğü de Allah yükseltti."

Yani Allah, göğü, mekân olarak da, mertebe olarak da yüksek yarattı. Nitekim Allah, göğü, hükümlerinin ve icraatının menşei, emirlerinın nazil oldukları makam ve meleklerinin mahalli kılmıştır.

Bu kelâm, Allah'ın yüce şanını, mülkünün ve hükümranlığının azametini açıkça bildirmektedir.

B- "Mizanı (adaleti) de o koydu."

Yani Allah, adaleti teşri buyurdu; her hususta adaletten ayrılmamayı emretti. Nitekim her müstahakkın hak ettiğim ve her hak sahibinin hakkını tam olarak tayin buyurdu. Böylece adalede kâinata bir nizam ve istikamet verdi. Nitekim Peygamberimiz, bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "Gökler ile yer, adaletle ayakta durmaktadır."

Deniliyor ki; buna göre âyetteki mizan, Kur'ân demektir. Hüseyin b. Fadl'ın görüşü de budur. Nitekim "Ve peygambeılerimizle beraber kitap ve mizan indirdik." (Hadid:25) âyetinde de mizan, Kur'ân demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada mizan, eşyanın miktarının tayını için kullanılan terazi, ölçek ve benzerleridir. Hasen-ı Basrî, Katâde ve Dahhâk'in görüşü de budur.

8
"Sakın adaleti bozmayın."

9
"Tartmayı adalet ile yapın ve eksik tartmayın."

Diğer bir görüşe göre ise, tartı aletinin dilini doğru ve adaletle ayarlayın ve kullanın ve asla eksik tartmayın.

Burada Allah, önce adaleti emretmekte, sonra haksızlık etmeyi, hakkından fazla almayı yasaklamakta, sonra da başkasının hakkını noksan vermeyi yas aklamaktadır.

10
"Allah, veri de enam (canlılar) için yaratmıştır."

Burada "Enâm"dan murat, mahlûklardır.

Diğer bir görüşe göre ise ondan murat, bütün canlılardır.

Bir diğer görüşe göre ise, yeryüzünde yürüyen canlılardır.

Başka bir görüşe göre ise, insanlar ve cinlerdir.

11
"Orada meyveler ve tomurcuklu hurma ağaçları vardır."

12
"Yapraklı (samanlı) dane lef ve reyhan (hoş kokulu bitkiler) vardır."

Yapraklı, samanlı danelerden murat, buğday ve arpa gibi tarımsal besinlerdir.

Reyhan,

Diğer bir görüşe göre, rızık demek olup ondan murat, çekirdeklerdir.

Yani Cennette, meyveler gibi zevk için yenen yiyecekler de vardır; hurma meyvesi gibi hem zevk için, hem de gıda olarak yenen yiyecekler de vardır; samanlı taneler gibi yalnız gıda olarak yenen yiyecekler de vardır ki, yalnız gıda olan bu yiyeceklerin kimisi, hayvanların yemleridir; kimisi de insanların rızıklarıdır.

13
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbin izin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Bu inkâr ve kınama, îmân ve şükrü kesin olarak gerektiren mezkûr nimet sınıflarına ve çeşitlerine terettüp etmektedir.

Burada, külli nıâlikiyet ve terbiye ifâde eden Rubûbiyet unvanının, insanların ve emlerin zamirlerine izafe edilerek zikredilmesi (Rabbinizin), inkâr ve kınamayı ağırlaştırmak içindir.

İnsanların ve cinlerin, Allah'ın nimetlerini inkâr etmelerinin mânâsı, bu nimetlere nankörlük etmeleridir. Bu nankörlük, ya haddi zâtında onun nimet olduğunu inkâr etmeleridir. Mesela: Bütün dinî nimetlerin dayandığı Kur'ân öğretimi, gibi. Yahut haddi zâtında onun nimet olduğunu kabul edip de bu nimetin Allah tarafından olduğunu inkâr etmeleri gibi. Meselâ: sahip oldukları dünyevî nimetleri, müstakil olarak, yahut müşterek olarak, sarih olarak, yahut zımnî olarak Allah'tan başkasına isnâd etmeleri gibi. Zîrâ insanların ve cinlerin, ibâdette ilâhlarına ortak koşmaları, ibadeti gerektiren nimetlerde de O'na ortak koşmalarını ifâde, etmektedir.

Onlarin mezkûr nankörlükleri yalanlama olarak ifâde edilmiş, çünkü mezkûr nimetlerin, îmân ve şükrün zorunluluğuna delâlet etmesi, o nimetlerin buna şehadet etmesi demektir. Bu itibarla onların bu nimetlere nankörlük etmeleri, kaçınılmaz olarak onları yalanlamak anlamına gelmektedir.

Yani durum, açıklandığı gibi olduğuna göre, sizin mâlikiniz ve mürebbiniz Allah'ın nimetlerinden hangi birini yaianlayabihfsiniz? Halbuki onların hepsi, hakkı haykırmakta ve doğru şâhitlik etmektedir.

14
"Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir kuru balçıktan yarattı."

Burada, hem insanları, hem de cinleri ilgilendiren nimetin şükrünü ihlal etmelerinden dolayi yapılan kınama izah edilmektedir.

Allah, Hazret-i Âdem'i, önce çamur yapılan, sonra, şekil verilebilen balçık ve sonra da kuru çamur hakine getirilen bir topraktan yarattı. Bu itibarla bu aşamalardan birini ifâde eden âyet ile diğer bir aşamayı ifâde eden âyet arasında bir çelişki yoktur.

15
"Carini (cinleri) de yalın bir alevden yarattı."

Can, cinler veya cinlerin babası demektir.

16
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani sizi yaratma esnasında Allah'ın size bahşettiği sayısız nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

17
"O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir."

İki doğu ve iki batıdan murat, yaz ile kış mevsimlerinde güneşin doğduğu ve battığı yerlerdir. Ve bunun zorunlu gereği olarak, Allah, doğu ile batı arasındaki bütün varlıkların da Rabbidir.

18
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani mutedil hava, değişik mevsimler ve her mevsime uygun nimetlerin vakitlerinde hâsıl olmaları gibi sayısız faydaların da dâhil olduğu nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

19
"İki denizi birbirlerine kavuşmak üzere salıvermiştir."

Yani suları tuzlu ve suları tatlı iki denizi, görünürde aralarında bir engel olmaksızın, birbirlerine komşu ve satıhları birbirlerine temas edecek şekilde sakvermiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani Fars denizi (Umman denizi) ile Rum denizi (Akdeniz) muhitte (okyanusta) birbirlerine kavuşmak üzere salıvermiştir. Zîrâ bu iki deniz, okyanustan ayrılan iki haliçtir.

20
"Aralarında bir engel vardır, birbirlerine karışmazlar."

Yani bu iki deniz arasında Allah'ın kudretinden, yahut karadan bir engel vardır; böylece iki deniz, birbirine karışmaz ve birbirinin özelliğini bozmazlar. Yahut iki deniz, sınırlarını aşıp da aralarındaki engeli sular altında bırakmazlar.

21
" O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani bu ıkı deniz durumunda da yalanlamayı kabul edecek bir şey yoktur.

22
"O iki denizden de lü'lü' (inci) ve mercan çıkmaktadır."

Diğer bir görüşe göre lû'lü', küçük incilerdir; mercan ise, büyük incilerdir. Bu görüşe göre, bunlar, uzmanların dediklerine göre, yalnız tuzlu denizden çıktıkları halde iki denize isnâd edilmeleri, uzmanların dediklerine göre, onların, yalnız, tuzlu ve tadı suların buluştuğu yerlerde bulunmasından dolayıdır. Yahut iki deniz, birleşip bir tek deniz gibi olduğundan dolayı bunların her ıkı denize isnâd edilmeleri caiz olur. Nitekim "İnci ve mercan, denizden çıkar" ifâdesi de bu kabildendir. Zîrâ onlar, her denizden çıkmaz; yalnız bazı denizlerden çıkar.

23
"O halde ey insanlar ve cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

24
"Denizde akıp giden yüksek dağlar gibi gemiler de O'nundur."

Yani denizde akıp giden, yelkenleri yüksek dağlar gibi, yahut denizde akıp giden, yüksek dağlar gibi yapılmış gemiler de, yahut denizde akıp giden ve seyrederken dalgalar oluşturan dağlar gibi gemiler de O'nundur.

25
"O halde ey insanlar ve cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani gemilerin yapımında kullanılan maddelerin yaratılması, onların teşhis edilip alınmaları, bir araya getirilmelerinin keyfiyeti ve denizde yürütülmeleri gibi nimetlerin hangisini yalanlayabilirsiniz. Zîrâ bunun sebeplerini yaratmaya, bir araya getirmeye ve onları düzenlemeye Allah'tan başka hiç kimse Kadir değildir.

26
Bak. Âyet 27.

27
"Yeryüzündeki her şey yok olacak; ancak celal ve ikram sahibi Rabbinin zâtı baki kalacaktır."

Yani yeryüzündeki bütün hayvanlar, yahut organizmalar, yahut insanlar ile cinler mutlaka yok olacak; tam istiğna ve lütuf sahibi Rabbinin zâtı bakı kalacak. Yahut muhlis kulları için katında Celal ve İkram bulunan Rabbinin zâtı, baki kalacaktır.

Bu, Allah'ın en büyük sıfatlarından biridir. Nitekim Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: "Her zaman yâ ze'l Celâli ve'l Ikrâm/ey Celâl ve İkram sahibi! diye niyazda bulunun!" 6

6 Tirmizî/Kitabu'd Deavât, bab: 91. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/177

Yine Peygamberimiz'den rivâyet olunduğuna göre; bir gün namaz kılmakta olan bir adamın yanından geçerken, o adamın: "Yâ ze'l Celâli ve'l İkram!.." dediğini duyunca, ona: "Bundan dolayı senin duan kabul olunmuştur" buyurdu.

Bütün canlıların yok olmasının ve yalnız Allah'ın zâtının baki kalmasının zikrinden sonra O'nun Celâl ve İkram sahibi olarak vasıflandırılması, zımnen bildiriyor ki, onların yok olmasından sonra da kendilerine lutf-u keremini yağdırmaya devam edecektir. Zîrâ Allah'ın, onları ebedî hayat ile ihya buyurması ve onları sonsuz nimetlerle mükâfâdandırması, nimet ve ihsanların en büyüğüdür.

28
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

29
"Bütün göklerde ve yerde bulunan canlılar, ancak O'ndan istemektedir. O, her an bir iş görmektedir."

A- "Bütün göklerde ve yerde bulunan canlılar, ancak O'ndan istemektedir."

Yani bütün göklerde ve yerde bulunan canlılar, zâtları ve vücutları itibarıyla, var olmak, varlıklarını sürdürmek halleri ile diğer hallerinde muhtaç oldukları her şeyi, söz veya hal lisanıyla her zaman Allah'tan istemektedirler. Zîrâ onların hepsi, mümkün (zorunlu, vacip olmayan) hakikatleri itibarıyla, var olmak ile ondan sonra gelen kemâlâta hiç hakları yoktur. Öyle ki, onlarla ilâhî inayet arasındaki bağlantı kesildiği takdirde onlar var olmak kokusunu bile asla duyamazlar. Bundan dolayı onlar, her zaman Allah'tan duâ ve niyazda bulunmaktadırlar. Bunun izahı, "Allah'ın nimetini saymağa kalkarsanız, sayamazsınız." âyetinin tefsirinde geçti.

B- "O, her an bir iş görmektedir."

Yani Allah, her an başka işler görmektedir ve onların dilediklerini vermek de bu cümledendir. Zîrâ Allah, üstün hikmetinin gereği olarak, durmadan yeni şahıslar yaratmakta ve diğer bazı şahısları da yok etmekte ve bazı yeni halleri icâd etmekte ve bazı halleri de kaldırmaktadır.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: "Her an bir günahı bağışlamak, bir sıkıntıyı kaldırmak, bir kavmi yükseltmek, diğer bir kavmi de alçaltmak, Allah'ın şânındandır."

Bir görüşe göre, bu kelâm, yahudilerin iddiasını reddetmektedir. Zîrâ onlara göre, Allah, cumartesi günü bir iş gömıv

30
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani Allah'ın bunca ihsanlarını gördükten sonra hangisini, yalanlayabilirsiniz?"

31
"Ey iki sıklet (insanlar ve cinler)! Sizin için boş vaktimiz olacak."

Yani sizin hesabınızı görüp mükâfat ve cezanızı vermek için bos vaktimiz olacak. İşte o vakit, "O, her an bir ış görmektedir." âyeti, ile işaret edilen, yaratılmışların dünyevî işlerinin sona erdiği kıyamet günüdür. O gün tek

bir iş kalacak ki, o da mükâfat ve ceza vermektir, iste bundan dolayı, bu vakit, temsilî olarak boş vakit şeklinde ifâde edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ifâde mecazî olup bir tehdit bina: "Bir gün senin hakkından gelmek için bütün işlerim: demesi kabilindendir. Bundan maksat, onu ziyadesiyle cezalandırmak ve ondan intikam almaktır.

İnsanlar ile cinlere "iki sıklet / sakeleyn" denilmesi, yeryüzünde ağırlık etmelerinden, yahut akıl, fikir sahibi olmalarından, yahut mükellefiyeder yükünü taşımalarından dolayıdır.

32
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini (sözlerinizle veya hareketlerinizle) yalanlayabilirsiniz?"

Bu nimetlerden biri de, onları kota hesapla karşılaşmaktan sakındırmak için Allah'ın, kıyamet gününde karşılaşacakları akıbete dikkat çekmesidir.

33
"Ey bütün cin ve insan toplulukları! Şu göklerin ve bu yerin çerçevesinden çıkıp gitmeye gücünüz yetiyorsa, haydi gidin. Fakat ancak sultan (büyük bir güç) ile çıkıp gidebilirsiniz."

Cinler, zor İşleri yapmaya muktedir olmakla meşhur oldukları için, onların kudretinin, teklif edilen şeye yeterli olmadığını bildirmek üzere bu teklife muhatap olmuşlardır.

Yani ey Cinler ve insanlar! Eğer sizin kudretiniz, benim hüküm ve icraatımdan kaçıp hükümranlığımın ve göklerim ile yerimin çerçevesi dışına çıkmaya yetiyorsa, haydin, onların dışına çıkın ve kendi nefsinizi azabımdan kurtarın. Fakat sız, ancak büyük bir kuvvet ve üstünlükle bunu yapabilirsiniz. Halbuki sız bu güçten yoksunsunuz.

Rivâyet olunuyor ki, melekler, göklerden İnip bütün canlıları kuşatırlar. Cinler ve İnsanlar, onları görünce kaçmaya başlarlar; fakat hangi tarafa gitseler, bakarlar ki, melekler orayı kuşatmışlar.

34
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani Allah, sizi cezalandırmaya tam olarak muktedir iken, bunu yapmayıp uyarmak, sakındırmak, kolaylık göstermek ve affetmek gibi bahşettiği nimetlerin hangisini yalanlayabilirsiniz?"

35
"Ey İnsanlar ve Cinler! Üzerinize ateşten şuvaz (alev) ve nûhas (duman) gönderilecek de, o zaman korunamayacaksınız."

Şuvaz, yalın veya dumanla karışık olan alevdir; yahut ateşten ayrılan alevdir; yahut alevden çıkan dumandır; yahut ateş ile dumanın ikisidir.

Nûhas, dumandır; yahut cehennem ehlinin başına dökülen erimiş bakırdır.

36
"O halde ey İnsanlar ve cinler! binzin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Zîrâ onların içinde, bulundukları küfür ve günahların akıbetini beyân etmek lutuftur; hem de nasıl bir lutuftur ve nimettir; hem de nasıl bir nimettir!

37
"Şu gök yarılıp da, kırmızı gül gibi kızardığı, diban (zeytinyağı) gibi eridiği zaman neler olacak!"

Bîr görüşe göre, burada dilıân, kırmızı sahtiyan deri anlamındadır.

Yani o gün sözle anlatiknası imkânsız olan pek korkunç hâdiseler olacaktır.

38
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

39
"İşte o gün insana da, cifine de günahı sorulmaz."

Yani yukarıda zikredildiği gibi gök yarıldığı gün, insanlara da, cinlere de günahları sorulmaz; çünkü onlar, simalarından tanınırlar. Bu, onların ilk kabirlerinden çıkarıldıkları ve mertebelerine göre talanı takım mahşer yerme sevk edildikleri zamanı anlatmaktadır. "Rabbine yemin olsun ki, onların hepsine soracağız." âyeti ile benzerlerinde anlatılan sorgulama ise, münakaşa ve hesap yerinde olacaktır.

40
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin âyetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Yani bu anlatılanların sayısız faydalarından hangisini yalanlayabilirsiniz? Zîrâ bu zikredilenleri bildirmek, sizi cehenneme götüren serden alıkoymaktadır.

Bir görüşe göre ise, yani o gün Allah'ın, mü’min kullarına vereceği nimetlerden hangisini yalanlayabilirsiniz? demektir. Ancak bu izahın, bu makamla ilgisi yoktur.

41
"Günahkârlar, simalarından tantnanaeaklar da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanacaklar."

Bu cümle, onlara niçin günahları sorulmayacağının bir nevi izahıdır.

Bir görüşe gore onlar, kara yüzleri ve mavi gözleri ile tanınacaklar.

Diğer bir görüşe göre ise, yüzlerini kaplayan keder ve üzüntü ile tanınacaklar.

Yani onların perçemleri ve ayakları arkalarından bir zincirle bileştirilecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, melekler, bazen perçemlerinden ve bazen de ayaklarından tutarak sürükleyeceklerdir.

42
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

43
Bak. Âyet 44.

44
"îşte bu, o günahkârların yalanlaya geldikleri cehennemdir" denir. Onlar, o cehennem ile kaynar su arasında dolaşıp duracaklar."

Yani onlar, yakıldıkları ateş ile başlarına dökülen, yahut kendilerine içirilen kaynar su arasında dolaşıp duracaklar.

Diğer bir görüşe göre ise, ateşten kurtulmak için yardım istedikleri zaman, kaynar su ile kendilerine yardım edilecek.

45
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

Bu gibi hususların beyân edilmesinin, niçin nimetler kabilinden olduğuna bundan önce defalarca işaret edildi.

46
"Rabbinin makamından (huzuruna durmaktan) korkan kimse için iki Cennet vardır."

Bundan önce, onların dünyada eriştikleri dinî ve dünyevî nimetler sayıldıktan sonra burada da, onlarin ahirette erişecekleri nimetlerin tadadına başlanmaktadır.

Bilmiş ol ki, bu âyetten itibaren bu sûre-i kerimenin sonuna kadar tâdât edilen çeşitli nimetler, ahirette erişecekleri haddi zâtında büyük nimetler oldukları gibi, dünyada bunların onlara anlatılması da, büyük nimetlerdir. Çünkü bunların anlatımı, onlara erişme sebebi olan îmân ve itaatin tahsiline çalışma sebebi olmaktadır. Ve bu sûre-i kerimenin başından "O, her an bir iş görmektedır" (âyet:29) âyetine kadar olan bölümde anlatılan dinî, dünyevi, enfüsi ve afaki nimetler, dünyada eriştikleri nimetler oldukları gibi, şukur icap ettirmeleri ve idamelerini sağlayan hallere sabretmeyi gerektirmeleri cihetiyle de büyük nimetlerdir.

"Ey insanlar ve cinler! Sizin için boş vaktimiz olacak" âyetinden itibaren bu âyete kadar anlatılan âhiretin korkunç halleri ise, nimetler kabilinden değildir; nimet olan, onların anlatılmasıdır ki, bu akıbete müptela olmanın sebepleri olan küfür ve günahlardan sakınmayı gerektirmektedir. Nitekim onlarin tâdât edilmesi sırasında da bu noktaya işaret edildi.

Allah'ın makamı, insanların, Rabbü'l âlemin'in huzuruna duracakları gün, kulların hesap için durdukları makamdır.

Burada iki Cennetten murat, birisi, korkan insan için, diğeri de korkan için için olan Cennetlerdir. Zîrâ burada hitap her iki fırka içindir. Yani sız insanlar ve cinlerden korkan her iki şahıs için iki Cennet vardir.

Yahut her şahıs için, biri itikadına karşılık, diğeri de ameline karşılık olmak üzere iki Cennet vardir. Yahut her şahıs için biri, itaatleri ifâ etmesine karşılık, diğeri de günahları terk etmesine karşılık olmak üzere iki Cennet vardır. Yahut bir Cennet, yaptıklarının mükâfatı olarak, diğeri de lütuf olarak kendisine ihsan edilecektir. Yahut bir Cennet ruhanî, diğeri, de cismanî olacak. Bu tefsir, bundan sonra çift olarak zikredilen diğer Cennetler için de aynen geçerlidir,

47
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirisiniz?"

48
"İlki Cennet de çeşit, çeşit ağaçlar ve meyvelerle doludur."

49
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden, hangisini yalanlayabilirsiniz?"

50
"İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır."

Yani anılan iki Cennetin her birinde, sahibinin istediği şekilde yukarıdan ve aşağıdan akan bir kaynak vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki kaynak, bir misk dağından akarlar.

İbn Abbâs ile Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, bu iki kaynaktan tatlı safi su akmaktadır. Biri Tesnîm'dir; diğeri de Selsebîl'dir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kaynaklardan biri, bozulmayan sudandır, diğeri de, içenlere lezzet veren şaraptandır.

Ebû Bekir el-Varrak diyor ki: "Yani dünyada iki gözü Allah korkusundan akan kimseler için Cennette akıp giden iki kaynak vardır."

51
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden, hangisini yalanlayabilirsiniz?"

52
"İkisinde de her türlü meyveden iki sınıf vardır."

Bu iki sınıftan biri bilinen meyvedir; diğeri de, yabancıdır. Yahut biri, kuru, diğeri de yaş meyvedir.

53
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

54
"Hepsi de astarları atlastan, minderlere yaslanırlar. İki Cennetin de devşirilecek meyveleri yere yakındır."

A- "Hepsi de astarları atlastan minderlere yaslanırlar."

Yani Rabbinin makamından korkanlar, hepsi, astarları atlastan minderlere yaslanırlar. Bunların astarları atlastan, olduğuna göre, yüzleri nasıl olmalı!

Bir görüşe göre, yüzleri sündüstendîr.

Bir görüşe göre de nurdandır.

B- "iki Cennetin de devşirilecek meyveleri yere yakındır."

Yani iki Cennetin de devşirilecek meyveleri, yere o kadar yakındır ki, ayaktaki adam da onlara, ulaşabilir; oturan da, yan yatan da, onlara ulaşabilirler.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Cennetin meyve ağaçları o kadar yere yaklaşıyor ki, Allah'ın dostları, dilerlerse ayakta, dilerlerse otururak ve dilerlerse yan yatarak onları devşirebilecekler.

55
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

56
"O Cennetlerde gözlerini yalnız erlerine dikmiş, onlardan önce insanın da, cifinin de kendilerine dokunmamış olduğu eşler vardır."

Yani o Cennetlerde Cennet yaranları için öyle eşler vardır ki, onlar, eşlerinden başkasına bakmazlar; eşlerinden önce cin olanlara hiçbir cin ve insan olanlara da hiçbir insan cinsel ilişkide bulunmamıştır.

Bu âyet delâlet ediyor ki, cinler de, cinsel ilişkide bulunurlar.

57
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

58
"Onlar, sanki yakut ve mercandırlar."

Yani onların yanakları, yakut gibi lapkırnıızidır ve tenleri, de, küçük inciler gibi bembeyazdır. Zîrâ küçük inciler, büyük incilerden daha beyazdır.

Deniliyor kı, huriler, üst üste yetmiş elbise giyerler; yine de kırmızı şarap, beyaz şişede göründüğü gibi, bacaklarının ilikleri görünür.

59

"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

60
"İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir."

Yani iyi amellerin karşılığı, ancak iyi mükâfâdardır.

61
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

62
"Bu ikisinden başka iki. Cennet daha vardır."

Yani Rabbinin huzurunda durmaktan korkan Allah'a yakın kullar için olan iki Cennetten başka Ashab-ı Yemin (amel defterleri sağından verilenler) için de iki Cennet vardır.

63
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

64
"Bu Cennetler yemyeşildir."

Bu âyetten anlaşılıyor ki, bu iki Cennette galip olan bitki örtüsü, yere yayılan nebatat ile güzel kokulu bitkilerdir. Nitekim ilk iki Cennette galip olan bitki örtüsü ise, meyve ağaçları ile diğer ağaçlardır.

65
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

66
"İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır."

67
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

68
"İkisinde de her türlü meyve, hurma ve nar vardır."

Burada, hurma ve narları da kapsayan "meyve" kelimesinden sonra onların zikredilmesi, "melekler" kelimesinden sonra Cebrâîl ve Mikâil'in zikredilmesi kabilinden olup ikisinin üstünlüğünü beyân etmek içindir. Zîrâ hurma meyvesi, hem meyve, hem de gıdadır. Nar meyvesi de, hem meyve, hem de devadır.

İşte bundan dolayıdır ki, İmam Ebû Hanife'ye göre, bir kimse, meyve yemeyeceğine yemini ettikten sonra nar veya taze burma meyvesini yerse, yeminini bozmuş olmaz.

69
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

70
"İçlerinde huyları güzel, yüzleri güzel zevceler vardır."

71
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

72
"Çadırlar içinde sahiplerine tahsisi edilmiş huriler vardır."

Yani bu huriler, sahiplerine tahsis edilmiş olarak hep perde arkasında bulunurlar. Yahut gözlerini Hanımlarına dikmişler; eşlerinden başkasına bakmazlar; meyletmezler.

73
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

74
"Daha önce onlara ne insan dokunmuş, ne de cin."

75
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

76
"Cennet yaranları, orada yeşil refreflere (yastıklara) ve abkarî (harikulade) güzel döşeklere kurulurlar."

Refref, kimilerine göre, karyoladan şarlatılan örtülerin üstlükleridir. Kimilerine göre ise, bir çeşit sergidir, yahut sergidir. Kimilerine göre yastıktır. Kimilerine göre de yüz yastığı denilen küçük yastıktır. Kimilerine göre de, enli her örtüye, yaygıların kenarlarına ve çadırların kenarlarındaki fazlalıklara refref denilmektedir. Bulutların refrefı de, yere yakın olanlarıdır. Abkarî, Abkar'a mensuptur. Arapların iddiasına göre, Abkar, cin şehrinin adıdır. Bundan dolayı Araplar, acayip olan her şeyi bu şehre nispet ederler.

77
"O halde ey İnsanlar ve Cinler! Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"

78
"Azamet ve ikram sahibinin ismi ne kutludur ey Peygamber!"

Bu kelâm, Allah'ı tenzih ve takdis etmekte ve bu sûre-i kerimede zikredilen Allah'ın, mahlûklara bahşettiği nimetleri takrir etmektedir.

Yani azamet ve ikram sahibi olan Allah'ın yüce adı kutludur ve ezcümle bu sûrenin başında zikredilen ve Allah'ın, açıklanan nimetleri mahlûklara bahşettiğini bildiren Rahmim adı da pek mübarektir ve şânına layık olmayan her vasıftan ve ezcümle nimetlerini inkâr ve tekzipten münezzehtir. Allah'ın adı, O'nun zâtına delâlet etmesi hasebiyle böyle olduğuna güre, O'nun mukaddes ve yüce zâtı nasıl olmalıdır!..

Diğer bir görüşe göre ise, âyetteki "İsim" kelimesi, sıfat anlamındadır.

Bir diğer görüşe göre ise zaittir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Rahman süresini okursa, Allah'ın, kendisine verdiği nimetlerin şükrünü edâ etmiş olur."

VÂKIA SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 96 "âyettir.

1
"Vakıa., vâki olduğu zaman (kıyamet koptuğu zaman), "

2
"Onun vak'asını, yalanlayacak hiçbir kimse yoktur."

Bu, Sûr'a ikinci kez üfürüldüğünde gerçekleşecektir. Kıyamete Vakıa denilmesi, onun mutlaka vaki olacağını bildirmek içindir. Sanki bu kelâmda şart anlamı hiç gözetilmemektedir ve kıyamet, haddi zâtında vaki olmuştur.

Yani kıyamet koptuğu zaman, anlatım, üstü korkunç hâdiseler olacaktır. Yahut kıyamet koptuğu zaman, Allah'a karşı onu yalanlayacak, yahut bu gün yalanladığı gibi, o gün onu yalanlayacak hiç kimse olmayacaktır.

3
"O, kimini alçaltacak; kimini de yükseltecektir."

Bu kelâm, kıyametin ne kadar muazzam ve korkunç bir hâdise olduğunu anlatmaktadır.

Yahut bu kelâm, kıyamet günü bedbahtların, aşağı derecelere indirileceklerini ve bahtiyarların da yüksek derecelere yükseltileceklerini bildirmektedir.

Yahut bu kelâm, kıyametin, büyük sarsıntılar meydana getireceğini, yıldızların dökülmesi, göklerin parçalar haline dönüşmesi ve dağların havada bulutlar gibi yürütülmesi sonunda cisimlerin, yerlerinden, kaydırılacaklarını bildirmektedir.

4
"Bu yer, sarsıldıkça sarsıldığı, "

Yani yer, şiddetli sarsıntılar geçirip de, üstündeki bütün binalar ve dağlar yıkıldığı zaman...

Bu kelâm, ya üçüncü âyetle bağlantılıdır. Yani bu yer sarsıldıkça sarsıldığı zaman, yüksek olan şeyler alçalacak ve alçak olan şeyler de yükselecek; her şey altüst olacak. Yahut bu kelâm, birinci âyetin izahı mahiyetindedir.

5
"Şu dağlar da, ufalandıkça ufalandığı zaman, "

Yani şu dağlar da, ufalanan kavut gibi ufalandıkları zaman. Yahut şu dağlar da, yerlerinden yürütüldükleri zaman. Nitekim diğer bir' âyette de, "Ve dağlar yürütüldükleri zaman., ."

6
"Nihayet hepsi toz duman haline geldiği, "

7
"Sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, "

Bu hitap, ya hem mevcut ümmet için, hem de eski ümmetler içindir; yahut yalnız mevcut ümmet içindir.

8

"İşte o amel defterleri sağdan verilen sağcılar, ne sağcılardır!"

9
"Ve işte o amel defterleri soldan verilen solcular, ne solculardır!"

Burada, yukarıda zikredilen üç sınıfın kısımları beyân edilmekte ve tafsilatlarından önce icmali olarak hallerine işaret edilmektedir.

Burada kastedilen, muhatabı, iki fırkanın birisinin fahamet (ululuk) ve diğerinin fecaatinden taaccüp ettirmektir.

Yani amel defterleri sağdan verilen sağcıların halleri gayet güzel olacak ve amel defterleri soldan verilen solcuların halleri de gayet kötü olacak.

Bu iki fırka (Ashab-ı Meymene / amel defterleri sağdan verilen sağcılar ve Ashab-ı Meş'eme / amel defterleri soldan verilen solcular) hakkında âlimler, değişik açıklamalarda bulunmuşlardır:

Kimilerine göre, Ashab-ı Meymene, yüksek mertebe sahipleridir; Ashab-ı Meş'eme de, mertebeleri alçak olanlardır. Zîrâ sağı mübarek sayarlar ve solu da uğursuz sayarlar.

Kimilerine göre ise, bu iki fırka, amel defterleri sağdan verilenler ile amel defterleri soldan verilenlerdir.

Kimilerinde göre ise, bu iki fırka, sağdan alınıp Cennete götürülenler ve soldan alınıp cehenneme götürülenlerdir.

Kimilerine göre ise, bunlar, uğurlu (bereketli) kimseler ile uğursuz kimselerdir. Zîrâ bahtiyarlara, itaatleri, uğur ve bereket getirmektedir ve bedbahtlara da, günahları uğursuzluk ve bedbahtlık getirmektedir.

10
"Ve öndekiler, önde olanlardır."

Bunlar, anılan üç sınıfın üçüncü kısmıdır. Bunlar, fazilet olarak üç kısmın, en ilerisi ve öndekileri oldukları halde, en sonunda zikredilmeleri, onların zikri ile güzel halleri bir arada olması içindir. Kaldı ki, bunların mutlak olarak "Öndekiler / Sâbikûn" unvanıyla zikredilmeleri, her cihetten yarışta önde olduklarını ifâde etmektedir.

Bu öndekilerin kimler oldukları konusunda da âlimler, değişik beyânlarda bulunmuşlardır:

Kimilerine göre, hak meydana çıktığında hiç gecikme ve tereddüt olmaksızın, îmân ve itaate koşanlardır.

Kimilerine göre ise, fazilet ve kemâlde önde olanlardır.

Kimilerine göre ise, her iki kıbleye doğru namaz kılanlardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "One geçen (Sâbikûn) ilk Muhacirler ile Ensar..." Kimlerine göre ise, bunlar, beş vakit namazda önde olanlardır. Kimilerine göre ise, hayır yarışlarında önde olanlardır.

Hulâsa, öndekiler, iyi halleriyle meşhur olanlar ve güzellikleriyle malûm olanlardır.

Bu ifâde, onların şânını açıkça tazim etmekte ve onların, faziletlerinin yaygın olduğunu ve onları güzellikleriyle vasıflandırmaya bile gerek olmadığını açıkça bildirmektedir.

Diğer bir görüşe göre de, Allah'a itaatte önde olanlar, O'nun rahmetinde de önde olanlardır. Yahut hayırda önde olanlar, Cennete girmekte de önele olanlardır.

11
"İşte o öndekiler, mertebeleri yaklaştırılmış olanlardır."

Yani onların dereceleri Arş'a yaklaştırılmış, mertebeleri yükseltilmiş ve temiz nefisleri, mukaddes mekânlara çıkarılmış olanlardır.

12
"Onlar, Naîm Cennetlerindedir."

13
"Onlar, geçmiş ümmetlerin eskilerinden büyük bir topluluktur"

Bunlar, Hazret-i Âdem'den Peygamberimize kadar olan geçmiş ümmetlerin eskileri ile İkisi arasında bulunan büyük peygamberlerdir.

14
"Son ümmetin eskilerinden de az bir topluluktur"

Yani bu ümmetin eskilerinden de az bir topluluktur.

Peygamberimizin: "Benim ümmetim, diğer bütün ümmetlerden çoktur." hadisi, bununla çelişmez, çünkü geçmiş ümmetlerin eskilerinin, bu ümmetin eskilerinden çok olmaları, bu ümmetin sonraki mensuplarının, geçmiş ümmetlerin sonraki mensuplarından çok olmasına engel değildir.

Yine, bu, amel defterleri sağdan verilenler hakkındaki "Bunlar, geçmiş ümmederden büyük bir topluluktur; sonraki ümmetten de büyük bir topluluktur." âyetleriyle de çelişmez; zîrâ iki fırkanın da haddi zâtında büyük olmaları, birinin, diğerinden büyük olmasına engel teşkil etmez. Nitekim ileride Cennet ehlinin üçte ikisinin bu ümmetten olduğu zikredilecektir.

Merfû olarak (Peygamberimize kadar ulaşan bir râviler silsilesiyle) gelen bir rivâyete göre ise, bu âyetteki öncekiler de, sonrakiler de, bu ümmet içindir.

15
Bak. Âyet 16.

16
"Cevherlerle işlemeli tahtlar üzerinde karşılıklı olarak oturup yaslanırlar."

Yani altın, inci ve yakut ile işlenmiş tahtlar üzerinde karşılıklı olarak oturup yaslanırlar; birbirlerinin arkasından bakmazlar.

Bu kelâm, onları hüsnü muaşeret, edep ve güzel ahlâk ile vasıflandırmaktadır.

17
"Çevrelerinde hep taze kalan gençler, hizmet için dönüp dolaşırlar."

Yani tazelikleri ve taravetleri hiç değişmeyip sonsuzlaştırılmış gençler,

Diğer bir görüşe göre ise, yani küpeli gençler, hizmet için Cennet ehlinin çevresinde dönüp dolaşırlar, demektir.

Bu gençler, dünya ehlinin çocukları olup mükâfatını alacakları güzel amelleri olmadığı gibi, cezasını görecekleri kötü amelleri de yoktur. Bu görüş, Hazret-i Ali (radıyallahü anh) ile Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunmuştur.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Kâfirlerin küçük yaşlarda ölen çocukları, Cennet ehlinin hizmetçileri olacaklardır."

18
"Şarap pınarlarından doldurulmuş sürahiler, ibrikler ve kadehlerle, "

19
"Bu şaraptan ne başları ağrır, ne de akıllan gider."

20
"Onlar için, beğeneceklerinden her türlü meyve, "

21
"Canlarının çektiği kuş etleri, "

22
Bak. Âyet 23.

23
"Saklı inciler gibi ceylan gözlü huriler de vardır."

24
"Bunlar, yaptıklarına karşılık olarak verilir."

25
"Orada hiçbir boş söz ve günaha sokan hiçbir laf işitmezler."

26
"Ancak bir söz: selam, selam"

27
"Ve amel defterleri, sağdan verilen sağcılar, rıe sağcılardır!"

Daha önce, hayırda önde olanların halleri açıklandıktan sonra, anılan üç sınıfın taksimatında mücmel kalan halleri burada açıklanmaya başlanmaktadır.

28
"Malıdûd (dikensiz, meyvelerin ağırlığından dallan sarkmış) kiraz ağaçları"

29
"Gövdeleri salkımlarla kapîı talh (muz) ağaçları, "

Talh, muz ağacıdır, yahut mugaylan ağacıdır; bu ağacın çok güzel kokulu muntazam çiçekleri vardır.

Süddî diyor ki: "Bu ağaç, dünyanın muzuna benziyor; fakat baldan tatlı meyvesi vardır."

30
"Hep uzun olan gölgeler, "

Yani bu gölgeler, şafak vaktinden gün doğumuna kadar olan gölge, gibi, hiç kısalmaz ve değişmez gölgelerdir.

31
"Çağlayarak akan sular, "

Yani bir çaba harcanmadan diledikleri yönde ve diledikleri şekilde çağlayarak akan sular. Yahut ark, kanal olmaksızın yeryüzünde çağlayarak akan sular.

Sanki anılan sınıflardan öndekıların hali, şehir insanları için tasavvur edilebilen en yüksek konfor temsil edilmiş ve amel defterleri sağdan verilen sağcılar için de çöl insanları için tasavvur edilebilen en yüksek konfor tasvir edilmiştir. Bu tasvirler, iki fırkanın halleri arasındaki farkı bildirmek içindir.

32
Bak. Âyet 33.

33
"Tükenmeyen, yasak da olmayan sayısız meyveler içindedirler."

Yani cinsleri ve nevileri itibarıyla sayısız olan bu meyveler, dünya meyveleri gibi olmayıp hiçbir vakitte eksik olmazlar ve yasaklanmazlar.

34
"Ve yüksek yataklar üstündedirler."

Yani kıymetli, yahut yüksek yataklar, yahut karyolaların üstüne konulmuş yataklar üstündedirler.

Diğer bir görüşe göre, burada yataklar, kadınlardan kinayedir ve onların yüksek olmaları da, karyolaların üstünde olmalarıdır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle, denilmektedir: "onlar ve eşleri, karyolalar üstünde yaslanırlar." nitekim bundan sonraki âyetin hurilerden söz etmesi de, buna delâlet etmektedir.

35
Bak. Âyet 36.

36
"Gerçekten biz, hurileri farklı biçimde yeni yaratmışız da, onları Hanımlarına düşkün ve yaşıt bakireler kılmışızdır."

Yani biz, o hurileri yeni baştan, yahut doğum olmaksızın yoktan, yahut iade olarak yaratmışızdır.

Hadiste şöyle denilmektedir: "Bu huriler, dünyada, saçları ağarmış, gözleri çapaklı kocakarılar olarak ölen kadınlardır. Allah, ihtiyarlıktan sonra onları yaşıt bakire genç kızlar kılacak; kocaları, her defasında onlarla cinsel ilişkide bulunurken, onları bakire bulacaklardır."

Tırmizî/Kitabu't Tefsir, sûre: 56, bab: 5

Hurilerin yaşı da, kocalarının yaşı da otuz üç olacak.

37
Kocalarına âşık yaşıtlar yaptık;

38
"Bütün bunlar sağcılar içindir."

39
Bak. Âyet 40.

40
"Bunlar, geçmiş ümmetlerden büyük bir topluluktur; sonraki ümmetlerden de büyük bir topluluktur."

Bu kelâmın tefsiri daha önce geçti.

Ebû'l Aliye, Mücâhid, Atâ ve Dahhâk bu âyetin tefsirinde diyorlar ki: "Yani bu ümmetin eskilerinden büyük bir topluluktur ve sonra âhir zamanda gelecek bu ümmetten büyük bir topluluktur."

Bu âyetin tefsiri hakkında Said b. Cübeyr'in, İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Bunların hepsi benim ümmetimdendir."

41

"Ve amel defterleri soldan verilen o solcular da, ne solculardır!"

Daha önce, amel defterleri sağdan verilen sağcıların güzel halleri açıklandıktan sonra bu âyette de, mezkûr taksimat (üç sınıf) sırasında, amel defterleri soldan verilen solcuların, korkunçluğuna ve fecaatine işaret edilen hallerinin izahına geçilmektedir.

42
Bak. Âyet 43.

43
"İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan kapkara dumandan bir gölge altındadırlar."

44
O gölge ne serindir, ne mülâyim...

45
Bak. Âyet 46.

46
"Çünkü onlar bundan once (dünyada) bolluk içinde sefahate dalmışlardı ve büyük günah işlemekte direnip dururlardı."

Bu kelâm, cehennem ehlinin niçin mezkûr azaba duçar olduklarını bekitmektedir. Yani o cehennem yaranları, bu kötü azaptan önce dünyada yiyecek, içecek, güzel meskenler ve itibark makamlar gibi çeşitli nimetler içinde ve şehvetlere dalmış olarak, yaşıyorlardı. İşte bundan dolayı kaçınılmaz olarak, bu nimetlerin zıdarıyla cezalandırılmaktadırlar.

Burada büyük günahtan murat, şirktir.

47
Bak. Âyet 48.

48
"Ve diyorlardı ki: Gerçekten biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra biz mi hiç şüphesiz bir daha diriltileceğiz? Yoksa eski atalarımız da mı diriltilecekler?"

Yani bizim, etlerimiz ve derilerimiz gibi bedenimizin bazı kışından toprak ve bazı kısımları da çürümüş kemikler olduktan sonra mı?..

Önce toprak zikrediliniz, çünkü çürüyen parçalar sonunda toprak haline gelir ve bu değişim, daha çok imkânsız gibi görülmektedir.

Diriltilmenin, o vakit ile kayitlandirılmasi, inkârın o vakte tahsisi için değildir. Zîrâ o kâfirler, ölümden sonra beden, haliyle kalsa da, dırıltilmeyi inkâr etmektedirler. Hayır, diriltilmenin o vakte bağlanması, diriltilme inkârını takviye etmek içindir. Çünkü bu şekilde, inkâr, diriltilrneye, ona tamamen ters olan bir halde tevcih edilmiş olur.

49
Bak. Âyet 50.

50
"Ey Resûlüm! De ki: Şüphe yok ki, hem öncekiler, hem de sonrakiler, belli bir günün o vaktinde mutlaka toplanacaklardır, "

Yani ey Resûlüm! Onların inkârını reddetmek ve hakkı tahkik etmek üzere de ki: şüphesiz hem öncekiler, hem sonrakiler ve ezcümle sizler ve babalarınız, dünya için tayın edilen sürenin bitiminde o belli günde tekrar diriltildikten sonra mutlaka toplanacaksınız.

Âyette "öncekilerin", önce zikredilmesi, anılan reddi, ziyadesiyle kuvvetlendirmektedir. Zîrâ onların, babalarının, diriltilmesini inkâr etmeleri, kendilerinin diriltilmesini inkâr etmelerinden daha şiddetlidir. Bir de, böyle sıra ile zikredilmelerinde, gerçek sıra da gözetilmiş olur.

51
Bak. Âyet 52.

52
"Sonra siz ey sapkınlar, yalancılar! Muhakkak bir zakkum ağacından yiyeceksiniz de, karınlarınızı ondan, dolduracaksınız; sonra üstüne de kaynar sudan içeceksiniz; hem de suya kanmak bilmeyen o devenin içmesi gibi içeceksiniz."

Yani ey saplan ve tekrar dirilmeyi yalanlayan Mekke müşrikleri ile diğer müşrikler! Muhakkak ki siz, diriltildikten, mahşer yerinde toplandıktan ve cehenneme girdikten sonra bir zakkum ağacından yiyeceksiniz de, şiddetli, açlıktan karınlarınızı ondan dolduracaksınız; sonra hiç gecikmeden üstüne de kaynar su içeceksiniz, hem de içmeniz de, mutat bir içme olmayacak; fakat bir çeşit hastalıktan dolayı suya kanmak bilmeyen o devenin içmesi gibi içeceksiniz. Yahut gevşek kumun ha bire suyu çekmesi gibi içecekler. Hulâsa, onlara öyle şiddetli bir açlık musallat edilecek ve mideleri açlıktan yanacak ki, erimiş maden gibi insanın içini yakan zakkumu yemek zorunda, kalacaklar. Ondan karınlarını doldurduklarında duyacakları hararet ve acıdan onlara öyle bir susuzluk musallat olacak ki, bağırsaklarını parçalayacak kaynar suyu içmek zorunda kalacaklar ve bu suyu da, suya hiç kanmayan hasta deve misali içecekler.

53
Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.

54
Üstüne de (şiddetle susayacağınız için) o kaynar sudan içeceksiniz.

55
Öyle ki, suya kanmayan develerin içişi gibi içeceksiniz.

56
"Ceza günü onlara sunulacak ilk ziyafet işte budur!"

Ceza günü onlara verilecek ilk azaplar, anılan azap çeşitlen olduğuna göre, onlar cehenneme iyice yerleştirildikten sonraki azaplarını var, sen tasavvur eyle!

Burada zikredilen ziyafet ifâdesinin, onlarla istihza için kullanıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

57
"Sizi biz yarattık. O halde tasdik etmeli değil misiniz?

Bu hitap, ilzam ve ıskat için kâfirlere tevcih edilmiştir. Yani siz, yaratmayı tasdik etmeli değil misiniz? Zîrâ sızın amelleriniz, bu tasdiki tahkik etmemektedir, tersine onun aksini bildirmektedir. Yahut siz, tekrar dirıltilmeyi tasdik etmeli değil misiniz? Zîrâ ilk baştan bir şeye kadir olan, onun iadesine de kesinlikle kadirdir. Ancak birinci görüş, daha isabetlidir. Nitekim bundan sonraki ifâdelerden anlayacaksın.

58
Bak. Âyet 59.

59
"Akıtmakta olduğunuz meni nedir? Söylermisiniz? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?"

Yani kadınların rahimlerine akıtmakta olduğunuz meni nedir? Sız mi ona biçim ve şekil verip tam insan haline getiriyorsunuz? Yoksa hiçbir müdahale olmaksızın Yaratan biz miyiz?"

60
"Aranızda o ölümü biz takdir ettik ve biz, önüne geçilebilecek değiliz."

Yani üstün hikmetimize binâen aranızda o ölümü takdir ve taksim eden ve herkesin ölümünü belli bir vakte bağlayan ve takdirlerinin önüne asla geçilemeyen biziz.

61
"Sizin yerinize benzerlerinizi getirmeye ve sizin bilemeyeceğiniz şekillerde sizi var kılmaya da biz Kadiriz."

Hasen-ı Basrî diyor ki: "Yani sizi maymunlar ve domuzlar yapmaya da biz Kadiriz."

Diğer bir görüşe göre ise, yani tekrar dirilirken sizi, dünyadaki şekillerinizden farklı şekillerde yaratmaya da biz kadiriz. O halde şânı bu kadar yüce olan Rabbiniz, sizi tekrar hayata iade etmekten nasıl âciz olur!

Bir diğer görüşe göre ise, yani hiç kimse, ölümden kaçmakla kurtulamaz ve ölüm vaktini değiştiremez.

62
"Yemin olsun ki, siz, İlk yaratılışı bilmişsinizdir. Artık düşünmeli değil misiniz?"

İlk yaratılış, insanların, meniden (spermden), sonra pıhtılaşmış kandan (aşılanmış yumurtadan), sonra canlı et parçasından yaratılmalarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu yaratılış, Hazret-i Ademin topraktan yaratılmasıdır.

Yani buna kadir olan kudretin, ikinci yaratmaya da mutlaka muktedir olduğunu düşünmek değil misiniz? Zîrâ ikinci yaratılış, daha az bir iştir. Çünkü ikincisinde maddeler, parçaların tahsisi ve bu yaratılış için daha önce gerçekleşmiş bir örnek mevcuttur.

Bu âyet, kıyasın sahih olduğuna delildir.

63
Bak. Âyet 64.

64
"Şimdi, ekmekte olduğunuzu bana haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?"

Yani toprağı işleyip tohumunu ekmekte olduğunuzu bana söyler misiniz? Onu siz mi bitirip gelişen bitki haline getiriyorsunuz, yoksa bitiren siz değil, biz mıyız?"

65
Bak. Âyet 66.

66
"Eğer dileseydik, biz onu kırılıp ufalanan kuru bir çöp yapardık da, şaşar kalırdınız. "Hiç şüphesiz biz ağır borç altına girdik; hayır, biz her şeyden mahrum kaldık" diye sızlanırdınız."

Yani eğer dileseydik, biz, sizin ektiklerinizi bitirdikten ve ürünü almayı umduğunuz hale geldikten sonra onu, kırılıp ufalanan kuru çöp yapardık da, siz, onun o güzel halini gördükten sonra bu kötü neticeye şaşar kalırdınız. Yahut onun için verdiğiniz emeğe ve yaptığınız harcamaya, yahut onun için işlediğiniz günahlara pişman olurdunuz ve bunu hep anlatırdınız.

67

Şüphesiz (beklediğimiz mahsule karşılık) büsbütün mahrumuz.”

68
Bak. Âyet 69.

69
"Ya içmekte olduğunuz o suya ne dersiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa İndiren biz miyiz?"

İlâhî kudretin yağdırdığı yağmur sularının birçok faydaları arasından yalnız bu vasfı zikre tahsis edilmiş, çünkü içilme vasfı, en mühim faydasidır.

Yani bu tatlı ve içilmeye elverişk yağmur sularını bulutlardan, yahut suyu daha tadı olan beyaz bulutlardan siz mi indirdiniz, yoksa kudretimizle onu indiren biz miyiz?"

70
"Biz dileseydik, onu tuzlu yapardık. Artık şükretmeli değil misiniz?"

A- "Biz dileseydik, onu tozlu yapardık."

Yani biz dileseydik, bu suyu, içilmesi imkânsız zehir gibi tozlu yapardık.

B- "Artık şükretmeli değil misiniz?"

Bu kelâm, sayılan bütün nimetlere şükretmeyi teşvik etmektedir.

71
Bak. Âyet 72.

72
"Çakmakta olduğunuz o ateşe ne dersiniz? Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz?"

Yani birbirine sürtülmekle ateş yakan çakmak ağacını siz mi yarattınız, yoksa onu kudretimizle yaratan biz miyiz?

Ağaçtan yapılan bu çakmak, Merah ile Afar'dan oluşmaktadır." (erkek parçasına Merah, dişisine de Afar denilmektedir.)

73
"Biz onu hem bir ibret, hem de çöl yolcuları için yararlı kılmışızdır."

Bu kelâm, çakmak ağacının faydalarını beyân etmektedir. Yani biz, bu ağacı cehennemi hatırlatmak için ibret kılmışız. Nitekim biz, onu yaşam için gerekli bir sebep kıldık ki, ona bakıp cehennem ateşinden kurtulmak için ne hazırlıklar yaptıklarını hatırlasınlar. Yahut biz, onu, cehennem ateşinden bir örnek kilmışızdır. Nitekim Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Siz Âdem oğullarının bu dünyada yaktığı ateşin sıcaklığı, cehennem ateşinin sıcaklığının ancak yetmişte biridir." 8

8 Buharî/Kitabu Bed'i'l Halk, bab: 10. Tirmizî/Kitabu Cehennem, hadis: 7. İbni Mâce/Kitabü'z Zühd, bab: 38. Dârimî/Kıtabu'r Rikak, bab: 120. Mâlik el-Muvatta/Kitabu Cehennem, bab: 1

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz, bu ağacı, tekrar dirilme işi için bir örnek kilmışızdır. Zîrâ tekrar dirilmek, ateşi, yaş bir maddeden çıkarmaktan daha garip bir şey değildir.

Âyette çöl yolcuları zikre tahsis edilmiş, çünkü onlar buna daha çok muhtaçtır. Zîrâ evlerinde olanlar, yahut meskûn yerlerin yakınlarına inenler, çakmak ağacından ateş yakmak zorunda değillerdir.

Çakmak ağacının bu dünyevî faydasının sonra zikredilmesi, en mühim faydasının uhrevî olan fayda olduğuna dikkat çekmek içindir.

74
"Ey Resûlüm! Artık Rabbinin pek büyük adını tesbih et."

Yani ey Resûlüm! Allah'ı Tesbih etmeyi gerektiren o zikredilen hârika işlerinden ve eşsiz nimetlerinden sonra, Allah'ı, birliğini inkâr eden ve O'nun sayısız büyük, nimetlerine nankörlük eden kâfirlerin söylediklerinden tenzih etmek üzere, yahut o kâfirlerin, çok değerleri açık nimetleri görmemek için gözlerini kapamalarına taaccüp etmek üzere, yahut o geçmiş nimetlere şükretmek üzere Allah'ın adını, yahut kendisini anarak tesbihi gerçekleştir.

Âyetteki "Pek büyük" kelimesi, Rabbin sıfatı da olabilir."

75
"Hayır! O necimlerin (yıldızların) yerlerine yemin ederim."

76
"Hiç şüphesiz bilseniz, bu, büyük bir yemindir."

Yıldızların yerlerinden murat, onların batış yerleridir. Yemin için yıldızların batış yerleri zikre tahsis edilmiş, çünkü onlarin batışıyla eserlerinin kaybolmasında, biç değişmeyen daimî bir müessirin varlığına delâlet vardır.

Yahut bu vakit, teheccüd namazına kalkıp duâ ve niyaz edenlerin ve ilâhî rahmet ve rızanın onların üzerine indiği zamanlardır.

Yahut yıldızların yerlerinden murat, onlarin burçları ve yörüngeleridir. Zîrâ bunlarda, Allah'ın kudretinin azametine ve hikmetinin kemâline anlatım üstü deliller vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada nedmlerden murat, Kur’ân'ın bölümleridir ve onların yerlerinden murat da, nazil oldukları vakitlerdir.

77
Bak. Âyet 78.

78
"Hiç şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan kerem kaynağı bir Kur’ân'dır."

Yani hiç şüphesiz bu kitap, mukarrabîn olan melekler dışında diğer meleklerden bile korunmuş olan, onların dışında diğer meleklerin muttali olmadığı Levh-i Mahfuz'da yazılı bulunan çok faydaları olan bir Kur’ân'dır. Çünkü Kur’ân, dünyevî ve uhrevî hayat için faydalı olan önemli ilimlerin ana düsturlarını içermektedir.

Yahut bu Kur’ân, güzelliklerin ve ilâhî rızanın kaynağıdır.

Yahut Kur’ân, Allah katında pek şerefli bir kitaptır.

79
"Ona ancak pek temiz olanlar dokunabilir."

Bu cümle, ya mezkûr kitabın sıfatıdır. O takdirde pek temiz olanlardan murat, cısmanî engellerden ve günahlar yükünden münezzeh olan meleklerdir. Yahut bu cümle, Kur’ân'ın sıfatıdır. Buna göre pek temiz olanlardan murat, aptes sizlik hallerinden temiz olan insanlardır. Bu takdirde bu kelâm, olumsuz emir anlamındadır. Yani ancak insanlardan aptesli olanların ona dokunması uygun olur. Nitekim "müslüman, müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez ve onu zâlime teslim etmez"9 hadisi de bu kabilden olup "Bir müslüman'ın, bir müslüman kardeşine zulmetmesi veya onu, kendisine zulmedecek birine teslim etmesi uygun olmaz" demektir.

9 Buharî/Kitabu'l Mezâlim, bab: 3. Müslim/Kitabu'l Bırr, hadis: 58, 32. Ebû Davud/Kitabu'l Eymân, bab: 7. Tirmizî/Kitabu'l Hudûd, bab: 3. İbni Mâce/ Kıtabu't Ticarât, bab: 45. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/91, 277, 311, 360. 3/491, 4/66, 69, 79.5/24, 25, 71, 379, 381

Diğer bir görüşe göre ise, yani Kur'ân'ı ancak küfürden temizlenenler talep etmektedir.

80
"O, Alemlerin Rabbinden indirilmiştir."

81
"Ey sapkınlar! Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz? "

Yani sız, tazim edilmesini ve saygı gösterilmesini gerektiren o yüce vasıfları zikredilen Kur'ân-ı Kerim'i mi hafife alıp küçümsüyorsunuz?"

82
"Ve Allah'ın verdiği rızka karşı şükrü, onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?"

Diğer bir görüşe göre ise, burada rızk, yağmur demektir. Yani Allah'ın, yağmurdan size verdiği rızıkin şükrünü, onun Allah'tan olduğunu inkâr ederek ve onu yıldızlara isnâd ederek mi edâ ediyorsunuz? Ancak birinci görüş, nazm-ı kerimin siyak ve sibakına daha uygundur.

83
Bak. Âyet 84.

84
"Hele can, boğaza dayandığı zaman, o vakit siz bakar durursunuz."

85
"O anda biz, ona sizden daha yakınız; fakat siz göremezsiniz."

Bu sûrenin 57. âyetten buraya kadar, o kâfirlerin, zâtları itibarıyla, yiyecekleri, içecekleri ve hayatlarının diğer hususları itibarıyla Allah'ın hükümranlığı altında olduklarını bildiren Kur'ân uyarılarını yalanlamalarından dolayı bu kelâm, onları azarlamakta ve tahkir etmektedir.

Yani ruh, yahut birinizin ruhu, boğaza dayanıp bedenden çıkmak istediği zaman, o ölecek adamınızın etrafında toplanmış sizler, onun, içinde bulunduğu sıkıntıları seyreder durursunuz ve sizin elinizden hiçbir şey gelmez. O anda biz, ilim, kudret ve tasarruf olarak ona sizden daha yakınız; fakat sız göremezsiniz. Nitekim siz, onun halinden ancak gördüğünüz sıkıntı eserlerini anlıyorsunuz; ama onun mahiyetine, keyfiyetine ve sebeplerine vâkıf olamıyorsunuz ve onun hiçbir sıkıntısını kaldırmaya da muktedir olamıyorsunuz. Onun hallerini bütün tafsilatıyla ilim ve kudretimizle, yahut ölüm melekleriyle ancak biz yönetiyoruz; fakat sız bunu idrâk edemezsiniz; çünkü bizim yüce sânlarımızı siz bilemezsiniz.

86
Bak. Âyet 87.

87
"Siz eğer Rabbinizin izniyle yaşıyor değil iseniz, onu geri çevirsenize, eğer inancınızda doğru iseniz!"

Yani eğer sizin, "Sizi biz yarattık..." âyetinden buraya kadar anlatılanları tasdik etmemenizden anlaşıldığı üzere ancak Rabbinizin izniyle, yaşıyor değil iseniz, ruh, boğaza dayandığında, eğer inancınızda doğru iseniz onu çevirsenizde görsek.

Zîrâ onların inançlarından çıkan sonuç, Allah'ın yegâne yaratan olmamasıdır.

88

Bak. Âyet 89.

89
"Ama ölen kişi, mertebesi yaklaştırılmış (yükseltilmiş) kimselerden ise, artık onun için huzur ve rahat, güzel, rızık ve naîm Cenneti vardır."

Müteveffaların vefat halindeki halleri beyân edildikten sonra burada da vefattan sonraki halleri beyân edilmektedir. Yani eğer bu ölen kişi, zikredilen üç sınıftan öndekilerden ise, artik onun için huzur ve rahat, güzel rızık ve nimet dolu Cennet vardır.

90
Bak. Âyet 91.

91
"Eğer o, amel defteri sağdan verilen sağcılardan ise, "Sağcılardan sana selam var!" denecektir."

Burada Allah, Cennette, amel defterleri sağdan verilenlerin birbirlerine selam vereceklerini bildirmektedir.

92
Bak. Âyet 93.

93
"Fakat o yalanlayan sapkınlardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılmak vardır."

Bunlar, amel defterleri soldan verilen solculardır. Onlarin, daha önce "Sonra sız ey sapkınlar, yalancılar!.." âyetinde bu şekilde vasıflandırıldıkları gibi burada da, zem için ve duçar oldukları azabın sebebini bildirmek için böyle vasıflandırılmışlardır.

Onlara kaynar su verilmesi, daha önce belirtildiği gibi, zakkumdan karınlarını doldurmalarından sonra olacak.

Diğer hır görüşe göre, (cehenneme atılmak, yerine.) yani onlar, cehenneme yerleştirilirler ve onun çeşitli azaplarını çekerler.

Bir diğer görüşe, göre ise, bu azap, kabirde gördükleri o içlerine işleyen ateş ve dumandır.

94
Bir de cehenneme atılış...

95
"Hiç şüphe yok ki, bu, hakku'l yakinırı (yaşanan gerçeğin) ta kendisidir."

96
"O halde ey Resûlüm! Rabbinin o büyük ismini tesbih et!"

Zîrâ bu sûre-i kerimede anlatılanların, şüphe götürmez hakikatler olmaları, Allah'ı, yüce şânına yakışmayan şeylerden ve ezcümle ona ortak koşmaktan ve sadece hakkı bildiren âyetlerini tekzipten tenzih etmeyi gerektirmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, her gece Vakıa sûresini okursa, ebediyen yoksulluk çekmez."

HADÎD SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 29 âyettir.

1
"Bütün göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, yegâne Azîz ve Hakim olandır."

A- "Bütün göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir."

Tesbih, Allah'ı, cenabına yakışmayan inançlardan, sözlerden ve fiillerden tenzih etmektir. Burada tesbih, akıl sahibi olmayan varlıklara da isnâd edilmiştir. Nitekim göklerde ve yerde bulunanlar, onların bir parçası olsun veya olmasın, onlarda bulunan bütün varlıkları kapsamaktadır. Nitekim Âyet-ül Kürsî tefsirinde geçti, işte bu isnadın olduğu yerlerde tesbihten kastedilen mânâ, mecazî genel bir anlam olup akıl sahiplerinin sözlü tesbihlerini de, başkalarının hal tesbihlerini de kapsamaktadır. Zîrâ bütün varlıkların her bir ferdi, mümkün bir varlık olması ve sonradan meydana gelmiş olması hak ile, varlığı vacip olan, kemâl sıfatlarının yegâne sahibi olan, bütün noksan sıfatlardan münezzeh bulunan kadîm yaratana delâlet etmektedir. Nitekim "Her şey, mutlaka Hamd ile O'nu tesbih etmektedir." âyetinden murat olan mânâ da budur.

Bu âyet, tesbihi, ihtiyarî olanların, bütün vakitlerinde Allah'ı tesbih etmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Nitekim Mele-i A'lâ (melekler âlemi) böyle olup onlar gece gündüz hiç usanmadan tesbih getirmektedirler.

B- "O, yegâne Azîz ve Hakim olandır."

Yani Allah, hiçbir kuvvetin karşı duramadığı ve icraatını engelleyemediği yegâne kadir ve gaalibtir ve ancak hikmet ve maslahatın gerektirdiği şeyleri yapan yegâne Hakimdir.

2
"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur. O, diriltir ve öldürür. Zaten o, her şeye kadirdir."

Yani bütün göklerde ve yerde ve her ikisinde bulunan bütün varlıklarda, icâd, idam (yok etmek) ve bilip bilmediğimiz diğer hususlarda küllî tasarruf yalnız Allah'ındır. Zaten O, her şeye ve ezcümle diriltmeye ve öldürmeye de son derece kadirdir.

3
"Evvel de O'dur; âhir de O'dur; zahir de O'dur; bâtın da O'dur ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur."

Yani Allah, bütün varlıklardan evveldir; çünkü onları başlatan ve yoktan var eden O'dur. Ve zahir olan da bâtın da O'dur. Bundan dolayı da akıllar O'nun mahiyetini kavrayamaz. Ve gizli olsun, açık olsun, O'nun ilminden hiçbir şey gizli kalmaz.

4
"Bütün gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden de O'dur. Yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de O, bilir. Ve siz nerede olsanız, O, sizinle beraberdir. Zaten Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir."

A- "Bütün gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden de O'dur. Yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de O, bilir."

Burada Allah'ın hükümranlığının bazı hükümleri beyân edilmektedir. Bu kelâmın tefsiri, Sebe' sûresi ile başka sûrelerde geçti.

B- "Ve siz nerede olsanız, O, sizinle beraberdir."

Bu kelâm, Allah'ın ilminin, muhatapları nasıl ihata ettiğinin ve nerede olurlarsa olsunlar, onun dışına çıkamayacaklarının temsilî ve tasvirî anlatımıdır.

C- "Zaten Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir."

Bu kelâm da, Allah'ın ilminin, muhatapların bütün yaptıklarını kuşattığını bildirmektedir.

5
"Bütün göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur.

Zaten bütün işler Allah'a döndürülür." Bu tekrar, tekid içindir.

6
"O, geceyi gündüze katar; gündüzü de geceye katar. Gönüllerde olanı bilen de O'dur."

A- "O, geceyi gündüze katar; gündüzü de geceye katar."

Bunun tefsiri de daha önce geçti.

B- "Gönüllerde olanı bilen de O'dur."

İlâhî ilmin, onların açığa vurdukları işlerini ihata ettiği beyân edildikten sonra burada da ilâhî ilmin, onların gizledikleri niyetlerini de ihata ettiği beyân edilmektedir.

7
"Allah'a ve Resulüne îmân edin ve sizi, üzerinde halef (tasarrufa yetkili) kıldığı şeylerden Allah yolunda harcayın. Çünkü sizden îmân edip de Allah yolunda harcayan kimselere büyük mükâfat vardır."

Yani siz, onların gerçek mâlikleri olmaksızın, sadece tasarruf yetkisini size verdiği şeylerden Allah yolunda harcayın.

Onların ellerinde bulunan malların ve rızıkların, bu şekilde ifâde edilmesi, hakkı tahkik için ve onları harcamaya teşvik içindir. Zîrâ o malların ve rızıkların, aslında Allah'ın olduğunu, kendisinin ise vekil gibi olup onları, ancak O'nun tayin buyurduğu yerlere harcamaya yetkili olduğunu bilen kimseye, harcamak, kolay olur.

Yahut Allah, sizi, sizden öncekilere vâris kılmak suretiyle onların ellerindeki mallarda sizi onların halefi, kılmıştır. O halde siz, onların halinden ibret alın. Nitekim bu mallar, onlardan size intikal etmiştir ve sizden de sizden sonrakilere intikal edecektir. İşte bundan dolayı bu malların intakında cimrilik etmeyin.

8
"Size ne oluyor ki, bu peygamber, sizi Rabbinize îmân etmeye çağırdığı halde Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki Allah, sizin imsakinizi kesinlikle almıştı. Eğer siz delillere inananlar iseniz, îmân edin!"

A- "Size ne oluyor ki, bu peygamber, sizi Rabbinize îmân etmeye çağırdığı halde Allah'a inanmıyorsunuz?"

Bu kelâm, kendilerine emredildiği gibi Allah'a îmân etmediklerinden dolayı onları kınamakta ve bu konuda onların hiçbir özrü olmadığını bildirmektedir.

B- "Halbuki Allah, sizin mis akınızı kesinlikle almıştı."

Yani Allah, daha önce deliller ve inceleme imkânları bahşetmek suretiyle sizden îmân misakını kesinlikle almıştı.

C- "Eğer siz delillere inananlar iseniz, îmân edin!"

Yani eğer siz, îmânı gerektiren delillere inananlar iseniz, mutlaka îmân etmeniz gerekir; çünkü îmân etmenizi gerektiren bu deliller, son derece kuvvetli delillerdir.

9
"Sizi o karanlıklardan bu aydınlığa çıkarmak için kuluna birçok açık, açık âyetler indiren O'dur. Hiç şüphesiz Allah, size karşı Rauf'tur, Rahîm'dir"

Yani sizi o küfür karanlıklarından bu îmân aydınlığına çıkarmak için kuluna sizin maslahatlarınızın gereği olan açık açık âyetler indiren Allah'tır. O, kulları için çok şefkatli ve çok merhametlidir. Nitekim Allah, aklî delilleri koyduktan sonra peygamberleri göndermek ve âyetleri indirmek suretiyle sizi iki cihan saadetine erdirmektedir.

10
"Yine size ne oluyor ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki bütün göklerin ve yerin mirası yalnız Allah'ındır. Sizden o fetihten önce Allah yolunda harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara elbette eşit değildir, işte onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel olanı vaat etmiştir. Zaten Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

A- "Yine size ne oluyor ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz?"

Onların, îmânı terk etmelerinden dolayı kınanmalarından sonra bu kelâm da, emredilen in fakı (harcamayı) terk etmelerinden dolayı kendilerini kınamakta ve bu konuda da hiçbir özre sahip olmadıklarını bildirmektedir.

Burada da muhataplar, bundan önceki muhataplardır.

Allah yolunda denilmesi, kınamayı ağırlaştırmak içindir.

Yani size ne oluyor kı, Allah'a yaklaşma vesilesi olan hususlarda, hakikatte O'nun mülkiyetinde olup, ancak harcamada izinli olduğunuz malları, O'nun tayin ettiği yerlere harcamıyorsunuz?

B- "Halbuki bütün göklerin ve yerin mirası yalnız Allah'ındır."

Bu kelâm da, kınamayı tekîd etmektedir. Zîrâ sebepsiz olarak infakt terk etmek, reddedilen çirkin, bir harekettir. Infakı kesin olarak gerektiren sebepler mevcut iken onu terk etmek ise, daha çirkindir ve daha şiddetle reddedilmesi gerekir. Zîrâ göklerde ve yerde bulunan bütün malların, sonunda Allah'a kalacağını ve sahiplerinden hiç kimsenin kalmayacağını beyân etmek, intakı gerektirmek konusunda, o malların hakikatte Allah'ın olduğunu ve kendilerinin ancak tasarrufta izinli, vekiller durumunda olduklarım beyân etmekten daha kuvvetlidir. Hulâsa, size ne oluyor ki, bu mallarınızı Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki o mallardan size hiçbir şey kalmayacak; hepsi Allah'a kalacaktır.

C- "Sizden o fetihten önce Allah yolunda harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara elbette eşit değildir."

Bundan önce, mutlak olarak infakta bulunan herkese büyük mükâfat olduğu beyân edildikten sonra burada da, infak edenleri en faziletli infaka teşvik, için, infak edenlerin hallerine göre derecelerinin de farklı olduğu beyân edilmektedir.

Âyette, infaktan sonra savaşmanın zikredilmesi, haddi zâtında savaşın en faziletli ibâdetlerden olmasının yani sıra aynı zamanda infak yerlerinin en mühimlerinden biri olduğunu ve savaşta mutlaka infak olduğunu bildirmek içindir.

D- "işte onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir."

Çünkü bunlar, yaptıkları infak ve savaşı, İslam'ın galibiyeti ve müslümanların kuvvetli döneminden önce bedenî ve malî yardıma şiddetle ihtiyaç olduğu zamanda gerçekleştirmişlerdir. Bunlar, muhacir ve ensar'dan ilk müslümanlardır. Peygamberimiz, onların hakkında şöyle buyurmuştur:

"Sizden bir kimse, Allah yolunda Uhud Dağı kadar altın harcasa, onların harcadığı bir Müdd (yaklaşık 300 gr.) kadar, hatta yarısı kadar bir sadakanın sevabına erişmez." 10

10 Buhârî/Kitabu Fezaıl Ashabin Nebiyy, bab: 5. Müslim /Kıtabu Fezaılı's Sahabe hadis: 221, 222. Ebû Davud/Kıtabü's sünnet, bab: 10. Tırmızî/Kıtabu'l Menakıb' bab: 58. Ibnı Mace/el-Mukaddimat, bab: 1. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/11 54; 6/6'

Diğer müslümanlar ise, insanlar, bölük, bölük İslam'a girdikten sonra ve infak ile savaşa ihtiyaç nispeten azaldıktan sonra yaptıklarını yapmışlardır.

E- "Bununla beaber Allah, hepsine de en güzel olanı vaat etmiştir."

Yani Allah, yalnız ilk müslümanlara da değil, fakat her iki fırkaya da, en güzel mükâfat olan Cenneti vaat etmiştir.

F- "Zaten Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

Yani Allah, açık, gizli, bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Onun için yaptıklarınıza göre mükâfatlarınızı verecektir.

Deniliyor ki, bu âyet, Hazret-i Ebû Bekir el-Sıddıyk hakkında nazil olmuştur. Zîrâ o, ilk îmân eden ve Allah yolunda infak eden ve İslam için kâfirlere karşı mücadele eden kimsedir. Hattâ bir defasında neredeyse ölümüne sebebiyet verecek bir darbe almıştı.

11
"Kimdir o Allah'a güzel bir ödünç verecek olan? Ki Allah da onun karşılığını kat kat versin. Zaten ona, çok değerli bir mükâfat da verir."

Bundan önce, Allah yolunda infak emredildikten, terkinden dolayı kınama yapıldıktan ve infak edenlerin dereceleri beyân edildikten sonra burada da Allah, in fakı mükemmel bir şekilde teşvik buyurmaktadır.

Yani bu kimseye verilen mükâfat, katlandırılmasa da, erişilmesi için yarışa değer büyük bir mükâfattır. Şu halde kat kat olan bu çok değerli mükâfat nasıl olmalıdır?

12
"Ey Resûlüm! O gün erkek mü'minler ile kadın mü'minleri göreceksin ki, nurları, önlerinde ve sağlarında Cennet yolunda koşup duruyor. Melekler: "Bugün size müjde! içinde sonsuz olarak kalacağınız, altından ırmaklar akan Cennet sizindir, işte büyük saadet budur" diyecekler."

A- "Ey Resûlüm! O gün erkek mü'minler ile kadın mü'minleri göreceksin ki, nurları önlerinde ve sağlarında Cennet yolunda koşup duruyor."

Onların nurundan murat, önlerinde ve sağlarında görülen ışıktır.

Diğer bir görüşe göre ise, nurları, hidâyetleridir ve sağlarındakinden murat da, amel defterleridir. Yani onların îmân ve sâlih amellerinin nuru, önlerinde koşup duruyor. Sağlarında da amel defterleri bulunur.

Bir diğer görüşe göre ise, nurları, Kur'ân'dir.

İbni Mesûd'dan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Onlara, amelleri nispetinde nûr verilir: kimisine bir hurma ağacı kadar nûr verilir; kimisine ayaktaki bir adam kadar nûr verilir. En az nûr verilenin nuru da, ayağının baş parmağında olur ve bazen söner; bazen de yanar."

Hasen-ı Basrî diyor ki: "Bu nûr ile Sırat köprüsünde önlerini aydınlatırlar."

Mukâtıl diyor kı: "Bu nur, onlar için Cennet yolunda rehberlik yapar, "

B- "Melekler: "Bugün size müjde! içinde sonsuz olarak kalacağınız, altından ırmaklar akan Cennet sizindir. İşte büyük saadet budur" diyecekler."

Yani anılan nûr ile ebedî Cennetler müjdesi, son derece büyük bir saadettir; bundan büyük saadet olmaz.

13
"O gün erkek münafıklar ile kadın münafıklar îmân edenlere: "Bize bakıverin; nurunuzdan birazcık ahverelim!" diyecekler. Onlara: "Arkanıza dönün de bir nûr alın!" denecek. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir."

A- "O gün erkek münafıklar ile kadın münafıklar îmân edenlere: "Bize bakıverin; nurunuzdan birazcık ahverelim!" diyecekler."

Yani onlara: "Bizi bekleyin!, , " diyecekler. Zîrâ o gün mü'minler, binekler sırtında yıldırım hızıyla Cennete doğru götürülecekler. Münafıklar ise, yaya olacaklar.

Yahut onlara: "Bize bakıverin!.." diyecekler. Çünkü mü'minler onlara baktıkları zaman, yüzleriyle onlara dönecekler. Böylece münafıklar da, mü'minlerin önlerinden giden nurlariyla aydınlanacaklar.

B- "Onlara: "Arkanıza dönün de bir nur alın!" denecek."

Yani mü'minler tarafından, yahut melekler tarafından, tart ve tahkir olarak onlara denecek ki: "Mahşer yerine dönün de bir nûr alın." Zîrâ nur, oradan alınır. Yahut: "Dünyaya dönün de, onu hazırlayan sebepler olan îmân ve iyi amelleri tahsil edin." Denecek. Yahut: "Mahrumiyyet ve hüsran içinde dönün de başka bir nûr alın" demektir. Münafıklar ise, kendi arkalarında nûr olmadığını, bunu, umu darını kesmek için söylediklerini bilirler. Yahut bunu söyleyenlerin kastettikleri nur, kesif karanlıklardır ve bunu onlara istihza için söylerler.

C- "Nihayet onların araşma, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapik bir sur çekilir."

Yani bu surun iç kısmı, rahmet olan Cennete, bakmaktadır ve dış kısmı da, azap olan cehenneme bakmaktadır.

14
"Münafıklar onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik?" dîye seslenirler. Mü'minler de derler ki: "Evet öyle idi, fakat siz kendinize yazık ettiniz, fırsat beklediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. Nihayet Allah'ın buyruğu geldi, çattı; o çok aldatıcı şeytan da sizi, Allah hakkında aldattı."

Yani münafıklar, araya sur çekilince ve azabı gördüklerinde mü'minlere diyecekler ki: "Biz, dünyada zahiren sizinle beraber değil miydik?" Mü'minler de, onlara diyecekler ki: "Evet, zahiren bizimle beraber idiniz; fakat nifak sebebiyle kendi nefsinize yazık edip onu helâk ettiniz; mü'minlerin basma felaketler gelmesini beklediniz; dîn hakkında şüpheye düştünüz; boş kuruntular ve ezcümle islam'ın şansının tersine dönmesini umdunuz. Nihayet Allah'ın buyruğu olan ölüm geldi, çattı. O çok aldatıcı şeytan da sizi, Allah'ın çok şefkatli ve kerem sahibi olduğunu düşündürerek günaha soktu ve aldattı.

15
"Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden, hiçbir fidye kabul edilmez. Varacağınız yer o ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeri orası!"

16
"O îmân edenlerin, Allah'ın zikri (anılması) ve O'ndan inen hak (Kur'ân) karşısında huşu göstermeleri (kalplerinin yumuşaması) ve daha önce o kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçen bu yüzden de kalpleri katılaşan kimseler gibi olmamaları zamanı daha gelmedi mi? Zaten onların çoğu yoldan çıkmış kimseledir."

A- "O îmân edenlerin, Allah'ın zikri (anılması) ve O'ndan inen hak (Kur'ân) karşısında huşu göstermeleri (kalplerinin yumuşaması) ve daha önce o kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçen bu yüzden de kalpleri katılaşan kimseler gibi olmamaları zamanı daha gelmedi mi?"

Bu âyet, bazı müslümanların, din işlerinde ağır davrandıklarını, bu konudaki kararlarında rehavete, kapıldıklarını ve yapılan teşvik ve uyarılara gevşek tepki, verdiklerini teşhir etmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, mü'minler, Mekke'de iken, yokluk içinde yaşıyorlardı Sonra Medine'ye hicret edince, geniş rızık ve nimetlere kavuştular ve bazılarının eski hallerinde bir nevi gevşeme oldu. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: Bazı mü'minlerin kalplerinde bir nevi gevşeme görülünce Allah, Kur'ânin nazil olmaya başlamasının on üçüncü yılında onları bu şekilde ayıpladı."

Yani kalplerinizin, Allah'ın zikri karşısında huşu göstermesi, onunla mutmain olması ve gevşeklik ile fütura düşmeden Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uymanızın zamanı daha gelmedi mı? Eğer bu âyette Allah'ın zikrinden murat da, Kur'ân'ıse, ondan sonra Kur'ân'ın zikredilmesi, unvan değişikliği içindir. Zîrâ Kur'ân, gökten nazil olan bir hak olduğu, gibi, ayni zamanda zikir ve öğüttür. Yok eğer anılan zikirden murat, Kur'ân değil ise, o takdirde bu âyet de, "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah zikredildiginde (anıldığında) yürekleri titrer; kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda da îmânlarını arttırır." (Enfal: 2) kabilindendir.

Allah'a huşu göstermenin mânası, O'nun emir ve yasaklarına tam bağlılık göstermek ve Kur'ân'daki hükümleri ve ezcümle zikredilen ve bundan sonra da zikredilecek Allah yolunda harcamayı hiçbir zaman terk etmemektir.

Diğer bir görüşe göre, "Ve daha önce o kendilerine kitap verilip ..." kelâmı, nehiy (olumsuz emir) olup o mü'minler uyarıldıktan sonra kalplerinin katılaşması noktasında Ehl-i Kitab gibi olmamalarını emretmektedir. Şöyle ki: eski Ehl-i Kitap, hak, kendileri ile şehvetleri (nefsî arzuları) arasına giriyordu. Onlar, Tevrat ve incil'i dinlediklerinde Allah'a huşu gösteriyorlardı ve kalpleri yumuşuyordu. Sonra üzerlerinden uzun zaman geçince, kalp katılığı onlara galip geldi; Tevrat ile incil'den duydukları huşu zail oldu ve kalpleri taş gibi, hatta ondan, da fazla katılaşü.

B- "Zaten onların çoğu yoldan çıkmış kimseledir."

Yani Ehl-i Kitab'ın çoğu kendi dinlerinin sınırları dışına çıkmışlar ve kitaplarında olanları tamamıyla terk etmişlerdir.

17
"Bilin ki, Allah, ölümünden sonra yeryüzünü muhakkak canlandırıyor. Düşünesiniz diye bu âyetleri size açıklamışızdır."

A- "Bilin ki, Allah, ölümünden sonra yeryüzünü muhakkak canlandırıyor."

Huşû'nun teşvik edilmesi ve kasavetten sakındırılma sı için, katı kalplerin zikir ve tilavet ile ihya edilmesi, cansız toprağın yağmur ile ihya edilmesi ile temsil edilmektedir.

B- "Akıl edesiniz diye bu âyetleri size açıklamışızdır."

Yani muhtevalarını akıl edip gereklerini uygulamak ve sonuçta iki cihan saadetine erişmek için biz, âyetleri ve ezcümle bu âyetleri size açıklamışızdır.

18
"Şüphe yok ki, sadaka veren erkekler ile sadaka veren kadınlar ve Allah için Karz-ı Has en (karşılıksız ödünç) verenlere, verdiklerinin karşılığı kat, kat ödenir. Zaten onlara çok değerli bir mükâfat vardır."

Bir görüşe göre bu âyetin metnindeki musaddıkîn (sadaka verenler), tağlib (bir tarafı galip saymak) yoluyla sadaka veren kadınları da kapsadığı halde ayrıca, sadaka veren kadınların da zikredilmesi, sadaka vermeye,

kadınlar daha muhtaç oldukları için, onları sadak, vermeye teşvik etmeye daha çok önem verildiğinden dolayıdır. Nitekim Peygamberimiz, bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: "Ey kadınlar taifesi! Sadaka verin; zîrâ ben, gerçekten cehennem ehlinin çoğunun siz kadınlardan olduğunu gördüm." 11

11 Buharî/Kıtabu'l Hayz, bab: 6. Müslim/Kitabu'l îmân, hadis: 132. Tırmızî/ Kıtabu'z Zekât, bab: 12 Nesâî/Kıtabu'z Zekât, bab: 82. İbni Mâce/Kıtabu'l Fıten, bab: 19. Darımî/Kıtabu'z Zekât, bab: 23. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/376, 423, 425, 433, 436

19
"O kimseler ki, Allah'a ve peygamberlerine îmân etmişlerdir, işte onlar, Rableri katında sıddîklerin ve şehitlerin (şahitlerin) ta kendileridir. Onların mükâfatları ve nurları bunlar için de vardır. İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar da cehennem yaranlarıdır."

A - "O kimseler ki, Allah'a ve peygamberlerine îmân etmişlerdir, işte onlar, Rableri katında Sıddîklerin ve Şehitlerin (şahitlerin) ta kendileridir."

Allah'a ve peygamberlerine îmân etmenin keyfiyetinin izahı, Bakara Sûresinin sonunda geçti.

Yani Allah'a ve bütün peygamberlerine hakkıyla imân edenler, Rableri katında, mertebe yüceliği ve derece yüksekliği ile meşhur olan sıddîklar, tasdikte önde olanlar ve Allah yolunda şehit düşenler mertebesindedirler. Yahut onlar, tasdikte çok ileride olup Allah'ın ve peygamberlerinin bütün haberlerini tasdik etmişler ve Allah için vahdaniyete ve kendileri için de imâna şahitlik etmişlerdir. Yahut kıyamet gününde diğer ümmetler hakkında şahitlik edeceklerdir.

B - "Onların mükâfatları ve nurları bunlar için de vardır."

Bu kelam, anılan mü'minlerin vasıflandırdıkları kemâl sıfatlarının semerelerini beyân etmektedir. Yani anılan mânâda siddîklerin ve şehitlerin, yahut şahitlerin mükâfatı ve nuru bunlar için de vardır. Yahut Allah'a ve bütün peygamberlere hakkıyla îmân edenlere, kendilerine vaat edilen mükâfat ve nûr vardır.

C - "inkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar da cehennem yaranlarıdır."

Yani bu çirkin vasıfları taşıyanlar da, cehennem yaranları olup ebediyen oradan ayrılamayacaklardır.

20
"Bilin kı, bu dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma hırsından İbarettir, Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği şeyler, ekincilerin hoşuna gider. Sonra o kurur da, sen de onu sararmış halde görürsün; sonra da çerçöp olur. Âhirette ise, çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir metadan başka bir şey değildir."

A- "Bilin ki, bu dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma hırsından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, bitirdiği şeyler, ekincilerin hoşuna gider. Sonra o kurur da, sen de onu sararmış halde görürsün; sonra da çerçöp olur."

Bundan önce andan iki fırkanın ahretteki halleri beyân edildikten sonra burada da, ikinci fırkanın güvenip dayandığı dünya hayatının hali beyân edilmekte ve dünya hayatının, akıl sahiplerinin kendisiyle, itminan bulmaları şöyle dursun, ona hiç güvenip dayanmayacakları kadar değersiz olduğuna ve bir de yok olup gitmesi pek yakın olduğuna işaret edilmektedir.

B- "Âhirette ise, çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir metadan başka bir şey değildir."

Bundan önce dünya nimetlerine karşı ölçülü olmak ve tamamen dünyaya güvenip dayanmaktan nefret ettirmek için dünyanın, âhirete göre önemsizliğı beyan edildikten sonn, ahiretin sonsun nimetlerinin tahsilini teşvik etmek ve elem verici azabından sakındırmak için, burada da ahretin önemine ve onun lezzetleri ile acılarının büyüklüğüne işaret edilmektedir,

Ahiret azabı önce zikredilmiş, çünkü bu azap, açıklanan dünya hallerine tamamen dalmanın sonuçlarındandır.

Dünya hayatının sadece aldatıcı bir metadan ibaret olması, ona tamamen güvenip dayanan ve onu âhiret hayatına vesile kılmayanlar içindir.

Said b. Cübeyr diyor ki: "Dünya hayati, eğer seni ahret talebinden alıkoyarsa, aldatıcı meta olur; ama eğer seni Allah'ın rızasını talep etmeye davet ediyorsa (ona vesile oluyorsa), o zaman ne güzel meta ve ne güzel vesile olur!"

21
"Rabbinizden bir mağfirete, genişliği şu göğün ve bu veriri genişliği gibi olan ve Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış bulunan cennete ulaşmak için yarışırı. İşte bu, Allah'ın lutfudur ki, onu dilediğine verir. Zaten Allah, büyük lütuf sahibidir, "

A- "Rabbinizden bir mağfirete, genişliği şu göğün ve bu yerin genişliği gibi olan ve Allah'a ve peygamberlerine îmân edenler için hazırlanmış bulunan Cennete ulaşmak için yarışın. İşte bu, Allah'ın lutfudur ki, onu dilediğine verin"

Yani Rabbinizin mağfiretini mucip olan iyi amellerde yarışın.

Cennetin genişliği, bu kadar olduğuna göre, uzunluğu ne kadar olmakdır?

Diğer bir görüşe göre ise, onun genişliğinden murat, onun kapsadığı sahadır.

Âyette mağfiret, Cennetten önce zikredilmiş, çünkü tahliye, süslemeden önce gelmektedir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, Cennet, bilfiil yaratılmıştır ve imân, tek basma, Cennete girebilmek için yeterlidir.

B- "Zaten Allah, büyük lütuf sahibidir."

İşte bundan dolayıdır ki, Allah, dilediğine bu sonsuz ihsanda bulunur.

22
"Şu yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmazdan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre pek kolaydır."

A- "Şu yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmazdan önce bir kitapta yazılmış olmasın."

Yani şu yeryüzünde, ekinlerde ve meyvelerde kıtlık ve darlık gibi uğradığınız musibetler ile hastalık ve afet gibi sizin başınıza gelen musibetler gibi hiçbir musibet yoktur ki, biz, o insanları, yahut musibetleri, yahut yeryüzünü yaratmazdan önce Allah'ın ilminde, yahut Levh-i Mahfuz'da yazılmış olmasın.

B- "Şüphesiz bu, Allah'a göre pek kolaydır."

Yani o musibetlerin, önceden bir kitapta tespit edilmesi, Allah'a göre pek kolaydır; çünkü bunun için hazırlığa ve zamana ihtiyacı yoktur.

23
"Allah bunu, elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye bildirmektedir. Zaten Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."

A- "Allah bunu, elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye bildirmektedir."

Yani Allah, bu hakikatleri size bildirdi ki, dünya nimetlerinden sizin elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği bu dünya nimederiyle de şımarmayasınız. Zîrâ her şeyin mukadder olduğunu, elden çıkması takdir edilmiş olan şeylerin mutlaka elden çıkacağını ve elde edilmesi takdir edilmiş olan şeylerin ise mutlaka elde edileceğini bilen kimsenin, elden çıkana üzülmesi de, elde edilene sevinmesi de uygun olmaz.

Bundan murat, Allah'ın emrine teslimiyet göstermeye mâni olan aşırı üzüntü ve şikâyet ile şımarmayı mucip olan aşrı sevincin gösterilmemesidir. İşte ondan dolayıdır ki, bundan sonra şöyle denilmiştir:

B - "Zaten Allah, kendini, beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."

Zîrâ dünyevî hazlara sevinen ve bunlara büyük değer veren kimse, mutlaka şımarıp böbürlenir.

Bu cümlenin, mezkûr sevinme nehyinin zeyli mahiyetinde zikredilmesi, bu sevinmenin mezkûr üzülmeden de daha çirkin olduğunu bildirmektedir.

24
"Onlar cimrilik ederler ve şu insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse, bilsin ki, Allah, gerçekten yegâne müstağnidir; hamde layıktır."

A- "Onlar cimrilik ederler ve şu insanlara da cimriliği emrederler."

Bu kelâm, kendini beğenip böbürlenenlerin izahı mahiyetindedir. Zîrâ bu insanlar, genellikle cimrilik yapmaktadır ve başkasına da bunu emretmektedirler.

B- "Kim yüz çevirirse, bilsin ki, Allah, gerçekten yegâne müstağnidir; hamde layıktır."

Yani kim, infaktan yüz çevirirse, bilsin ki, Allah, ondan ve infâkından müstağnidir ve O'nun Zâti, her hamde (övgüye) yegâne layık olandır; O'nun nimetlerinin şükründen yüz çevirip kendisine itaat etmemek, O'na asla herhangi bir zarar vermez.

Bu kelâm, tehdit anlamını ifâde, etmekte ve infak emrinin, infak edenin maslahatına olduğunu bildirmektedir.

25
"Yemin olsun ki, biz, elçilerimizi o açık delillerle gönderdik ve insanlar adaletle davransınlar diye beraberlerinde kitabı ve teraziyi de indirdik. Biz şu demiri de indirmişizdir ki, onda çetin bir güç ve insanlar için faydalar vardır. Bir de Allah, görmeden kendisine ve peygamberine yardım eden kimseleri bilmesi için böyle yaptı. Şüphesiz Allah, son derece kuvvetlidir, yegâne galiptir."

A- "Yemin olsun ki, biz, elçilerimizi o açık delillerle gönderdik ve insanlar adaletle davransınlar diye beraberlerinde kitabı ve teraziyi de indirdik."

Yani yemin olsun ki, biz, melekleri, peygamberlere, yahut en zâhır görüş olduğu üzere, biz, peygamberi ümmetlere: açık hüccetler ve mucizelerle gönderdik ve insanlar adaletle davransınlar diye teraziyi de indirdik. Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Cebrâîl , teraziyi indirip Hazret-i Nuh'a verdi ve: "Kavmine emret; bununla tartsınlar!" dedi.

Diğer bir görüşe göre ise, burada teraziden adalet kastedilmektedir. Yani idarenin hakkaniyetle tanzimi ve haksızlıkların önlenmesi için adaled indirdi.

B- "Biz şu demiri de indirmişizdir ki, onda çetin bir güç ve insanlar için faydalar vardır."

Hasen-ı Basrî diyor ki: "Burada indirmek, yaratmak anlamındadır. Nitekim "Sizin için dört ayaklı evcil hayvanlar indirdi." (Zümer: 6) âyetinde de indirmek, yaratmak anlamındadır. Bu ifâdenin kullanılması, Allah'ın emirlerinin, icraatlarının ve hükümlerinin semadan indirilmiş olmasından dolayıdır."

Zîrâ savaş aletleri demirden yapılmaktadır ve her sanat, mutlaka demir aletlerle veya demirin de bulunduğu aletlerle gerçekleştirilmektedir.

Deniliyor kı, Hazret-i Âdem, Cennetten indirilirken, yanında beş şey olduğu halde indirilmiştir: Örs, pense, bileği, çekiç, iğne.

Rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Âdem'in yanında anılan aletlerden başka külünk ve kürek de vardı.

C- "Bir de Allah, görmeden kendisine ve peygamberine yardım eden kimseleri bilmesi için böyle yaptı."

Yani Allah, demiri kullansınlar diye ve bir de, düşmanlarıyla yapılan cihadda kılıçları, mızrakları ve diğer silâhları kullanmak suretiyle kendisine yardım edenleri, fiile taallûk eden ikiliyle bilmesi için böyle yaptı.

"Şüphesiz Allah, son derece kuvvetlidir, yegâne galiptir."

Bu kelâm, hakkı tahkik etmek ve onlari cihatla mükellef kılmak ve savaşa sürmek, kelimesinin ilâsı (yüceltilmesi) ve dininin galip kılınmasi için, onların yardımına ihtiyacı olduğu için değil, fakat bundan faydalanmaları ve bu emre uymakla mükâfata erişmeleri için olduğuna dikkat çekmektedir. Yoksa Allah, kudret ve izzetiyle irade buyurduğu her işte her türlü yardımdan müstağnidir.

26
"Yine yemin olsun ki, biz, Nuh'u ve İbrâhîm'i göndermişizdir; peygamberliği de, kitabı da onların nesillerine vermişizdir. Fakat onlardan bir kısmı doğru yoldadır; onlardan birçoğu da yoldan çıkmışlardır."

Bu kelâm, bundan önceki "Yemin olsun ki, biz, peygamberlerimizi o açık delillerle gönderdik..." âyetinde mücmel kalan hususları açıklamaktadır. Burada da, yeminin tekrar edilmesi, konuya ziyadesiyle önem verildiğini göstermek içindir.

Yani biz, Hazret-i Nûh ve Hazret-i İbrâhîm'in nesillerinden gelen bazı kimselere peygamberlik verdik ve onlara ilâhî külahları vahiy ettik.

Diğer bir görüşe göre ise, burada kitabtan murat, kalemle yazmaktır.

27
"Sonra onların izleri üzerine peygamberlerimizi peşpeşe göndermişizdir; Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından göndermişizdir; kendisine o İncil'i de vermişizdir; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Ruhbanlığa gelince, onu kendileri uydurdular; üzerlerine onu biz yazmadık; fakat kendileri ancak Allah rızasını kazanmak için bunu yaptılar. Ama ona gereken riâyeti göstermediler. Biz de, onlardan îmân edenlere mükâfatlarını verdik. Zaten onların çoğu yoldan çıkmışlardır."

A- "Sonra onların izleri üzerine peygamberlerimizi peşpeşe göndermişizdir; Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından göndermişizdir; kendisine o incil'i de vermişizdir; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik."

Yani Hazret-i İsa'nın ashabını, birbirlerine karşı şefkatli ve merhametli kılmışızdır. Peygamberimizin ashabına da bu şefkat ve merhamet verilmişti. Nitekim onlar hakkında da: "Aralarında merhametli idiler, .." denilmektedir.

B- "Ruhbanlığa gelince, onu kendileri uydurdular; üzerlerine onu biz yazmadık; fakat kendileri ancak Allah rızasını kazanmak için bunu yaptılar. Ama ona gereken riâyeti göstermediler."

Ruhbanlık, insanlardan uzak olarak riyazi bir hayat yaşayıp kendini tamamen ibâdete vermektir.

Onların ruhbanlığı icâd etmelerinin sebebi şudur: Hazret-i İsa'nın kaldırılmasından sonra zorba hükümdarlar, mü’minlere musallat olup üç kez mü’minleri katliam, ettiler; sonunda mü’minlerden pek az kimse kaldı. Hayatta kalanlar da, dinleri sebebiyle işkence görmekten korktular. Bundan dolayı da meskûn yerlerden kaçıp dağ başlarındaki mağaralara yerleştiler ve kendilerini tamamen ibâdete verdiler.

Yani biz, doğrudan doğruya bunu kendilerine farz kılmadık; fakat Allah rızasını kazanmak için kendileri bu sözü verdiler; ama bu sözlerine riâyet etmediler. Yahut biz, ancak, Allah rızasını kazanmaya çalışsınlar ve onun sebebiyle mükâfata etsinler diye ruhbanlığı kendilerine yazdık, yani ruhbanlığı icâd etmeye onları muvaffak kıldık ve zarurî olarak, onlar, bunu muhafaza etmeleri, buna hakkıyla riâyet, etmeleri gerekirken, ancak bir kısmı, buna riâyet, ettiler.

Yani ruhbanlığa hakkıyla riâyet ettikten sonra Resûlüllah'a îmân edenlere mükâfatlarını verdik. Zîrâ Peygamberimiz, geldikten sonra ona îmân olmadığı takdirde ruhbanlık geçersizdir ve o dine bağlı kalmak da küfürdür. Bu itibarla Peygamberimize îmân olmadan, ruhbanlıklarının mükâfatı nasıl olabilir!

D- "Zaten onların çoğu yoldan çıkmışlardır."

Yani onlarin çoğu, Hazret-i İsa'ya uymak sınırının dışına çıkmışlardır.

Bu iki fırkayı, Hazret-i Isâ dininin nesh edilmesinden önce ruhbanlığın hukukuna riâyet edenler ve onu ihlal edenlere hamletmek, yani Peygamberimize îmân etmeleri ile onu inkâr etmeleri söz konusu olmaksızın, tevhid inancını benimseyenler ile teslis inancını benimseyenlere hamletmek şeklindeki izaha ise bu makam müsait değildir.

28
"Ey îmân edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine îmân edin ki., o, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin ve sizi bağışlasın. Zaten Allah, Gafurdur

Yani ey eski peygamberlere îmân edenler! Size yasakladığı şeylerde Allah'tan korkun ve onun elçisi Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) îmân edin kı, o, elçisi Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ondan önceki, peygamberlere îmân etmenizden dolayı size rahmetinden iki kat versin ve "onlarin nuru, önlerinde ve sağlarında koşup duruyor." âyetinde de belirtildiği gibi kıyamet günü ışığında yürüyeceğiniz bir nûr da size lütfetsin ve sizin geçmiş küfür ve günahlarınızı da bağışlasın.

Eski peygamberlere îmân etmek, Peygamberimizden sonra da onların şeıiatlerimn bakî olduğuna îmân etmek değil, fakat Mesih'ten önce hak olduklarına îmân etmek anlamındadır.

29
"Ta ki o kitap ehli, Allah'ın lutfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini, bütün lutfun, gerçekten Allah'ın elinde olup onu dilediğine vereceğini bilsinler. Zaten Allah, büyük lütuf sahibidir."

A- "Ta kı o kitap ehli, Allah'ın lutfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini, bütün lutfun, gerçekten Allah'ın elinde olup onu dilediğine vereceğini bilsinler."

Yani eğer siz, Allah'a karşı takvâlı olursanız ve O'nun elçisi Muhamrned'e (sallallahü aleyhi ve sellem) îmân ederseniz, size şu şu mükâfatları verir.

B- "Zaten Allah, büyük lütuf sahibidir."

Bu kelâm, makablinin mefhumunu açıklayan bîr zeyil mahiyetindedir.

Diğer bir görüşe göre, bu âyetteki îmân ve takva emirlerinin, kitap ehli için değil, müslümanlar için olabilir. Yani Allah'tan korkun ve Resûlüllah'a olan îmânınızda sebat edin ki, Allah, "işte onlara mükâfatları iki defa verilecektir." âyetinde belirtildiği gibi, o kitap ehlinden îmân edenlere vaat ettiği iki mükâfatı size de versin ve sizin mükâfatınızı da onlardan eksik etmesin. Çünkü siz de, o iki îmânda onlar gibi olursunuz; îmânda Allah'ın peygamberleri arasında ayırım, yapmamış olursunuz.

Rivâyet olunuyor ki, kitap ehlinden olan mü’minler, mükâfatları iki kez verilecek diye diğer mü’minlere karşı iftihar ettiler ve onlardan üstün olduklarını iddia ettiler, işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise âyetin mânâsı şöyledir: Ta ki, kitap ehli, Resûlüllah ile ashabının, iki cihan saadetinden ibaret olan. Allah'ın lutfundan hiçbir şeye muktedir olmadıklarına inanmasınlar. Bu da, kinaye olarak, kitap ehlinin, Peygamberimiz ile ashabının buna muktedir olduklarına inanmaları demektir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Hadîd sûresini okursa, Allah ve Resulüne hakkıyla îmân edenler zümresinden yazılır."

MÜCADELE SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 22 âyettir.

1
"Ey Resûlüm! Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah, şüphesiz işitmiştir. Zâten Allah, sizin konuşmanızı tamamıyla işitir. Çünkü şüphe yok ki, Allah, Semi'dir, Basîrdir".

A- "Ey Resûlüm! Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah, şüphesiz işitmiştir."

Bu hanım, Havle binti Sa'lebe b. Malik b. Huzame el-Hazreciyye idi. Kocası, Ubade'nin kardeşi olan Evs b. Samıt, kendisine Zıhâr yapmış, sonra da söylediklerine pişman olmuştu. Fakat o, karısına: "Sanırım, sen artık bana haram oldun" demişti. Bu da, karısına çok zor gelmiş ve Resûlüllah'a gidip ondan fetva istemiş, Resûlüllah da: "Sen artık kocana haram oldun" buyurmuştu. O da: "Ya Resûlallah! Kocam, talâkı ağzına almadı" demiş, fakat Resûlüllah, yine: "Artık sen ona haram oldun" buyurmuştu.

Diğer bir rivâyete göre ise, Resûlüllah, her defasında ona: "Ben gördüğüm, kadarıyla, artık sen ona haram oldun" buyurmuşta. En sonunda o da: "Ben ona olan ihtiyacımı ve sevgimi Allah'a şikâyet ediyorum!" demiş ve durmadan Resûlüllah'a müracaat etmiş ve her defasında Resûlüllah: "Sen, artık kocana haram oldun" deyince, Allah'a şikâyet edip yakarmaya devam, etmişti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.

Âyetin metninde Kad-Şüphesiz kelimesinin kullanılması, zımnen bildiriyor ki, Resûlüllah da, tartışan kadın da, Allah'ın, bu hâdisenin hükmünü indirip kadının üzüntüsünü gidereceğini urnuyorlardır. Nitekim şu rivâyetten de anlaşılmaktadır: Anılan hanım, fetva istediğinde Resûlüllah, ona: "Senin bu ışın için benim elimde bir şey yok" demişti ve o da, başını göğe doğru kaldırıp: "Allah'ım! Ben halimi sana şikâyet ediyorum! Sen, Peygamberinin lisanıyla buna bir çözüm indir!" diye yakarmıştı.

B- "Zâten Allah, sizin konuşmanızı tamamıyla işitir."

Bu kelâm, makabli için bir illet mahiyetindedir. Zîrâ anılan kadının sualde ısrar etmesi, Allah'a çok yakarması ve Resülullah'ın da, tevakkufunu ve vahyi, beklemesini bildiren bir cevap vermesi ve Allah'ın onların hahni bilmesi., icabet (kabul etmek) sebeplerindendir.

C- "Çünkü, şüphe yok ki, Allah, Semidir, Basîrdir."

Bu kelâm da, tahkik yoluyla makabli için illet mahiyetindedir. Yani Allah, işitmeye ve görmeye konu olan her şeyi hakkıyla işitmekte ve görmektedir ve bunun zorunlu gereği olarak, sizin ikinizin konuşmasını, onunla ilgili durumları ve ezcümle o kadının başını semaya kaldırması gibi hallerini de işitmektedir.

2
"Sizden kanlarını zıhâr yapan kimselerin karıları, onların anaları değildir. Onların anaları, ancak kendilerini doğurmuş olan kadınlardır. Hiç şüphesiz o zıhâr yapanlar, çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Hiç şüphesiz Allah, afüvvelür, gafurdur."

A-. "Sizden karılarını zıhâr yapan kimselerin kanları, onların anaları değildir."

Burada, Zıhânn ne olduğu ve şer'an ona terettüp eden hüküm beyân edilmektedir. Zıhâr, kişinin, kendi karısına: "Sen benim, için annemin sırtı gibisin!" demesidir. Bunun tafsilatı Ahzab sûresinde geçti.

Fıkıh âlimleri, bir kimsenin, kendi karısını, mahremi olan (kendisine nikâhı haram olan) bir kadının bedeninin bir parçasına benzetmesini de Zıhâra ilhak ederek ona da aynı hükmü vermişlerdir.

Âyette, "Sizden" ifâdesi, ziyadesiyle bir kınama ve âdederini telin anlamını bildirmektedir. Zîrâ zıhâr, özellikle Cahiliyye Araplarının yemini idi; diğer milletlerde yokta.

B- "Onların anaları, ancak kendilerini doğurmuş olan kadınlardır."

Şu halde haram olmak noktasında analara benzeyen, ancak şeriatın, onlara ilhak ettiği süt analar ile Peygamberimizin hanımlarıdır. İşte bundan dolayi bunlar da analar hükmündedir. Zevceler ise, analıktan en uzak olanlardır.

C- "Hiç şüphesiz o Zıhâr yapanlar, çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar."

Yani karısına Zılıâr yapanlar, hem gerçeğe tamamen aykırı olan bir yalan söylüyorlar, hem de insan aklının ve tabiatının pek çirkin saydığı bir şey söylüyorlar.

D- "Hiç şüphesiz Allah, afüvvdür, gafurdur."

Yani Allah'ın affı ve mağfireti sonsuzdur. Binaenaleyh Allah, Zıhâr yapanın geçmiş günahını mutlak olarak, yahut tevbeden sonra bağışlar.

3
"Karılarını Zıhâr yapıp da, sonra söylediklerinden geri dönenler, onlarla temas etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir.

İşte size öğütlenen budur. Zâten Allah, sizin yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

A- "Karılarını Zıhâr yapıp da, sonra söylediklerinden geri dönenler, onlarla temas etmeden önce bir köle âzâd etmeleri gerekir."

Bundan önce. Zıhânn çirkin bir şey olduğu beyân edildikten sonra burada da onun genel Şer'î hükmü beyân edilmektedir. Bu genel hüküm, bu hâdiseyi de öncelikle kapsamaktadır.

Yani çirkin, sözü söyledikten sonra söylediklerinden geri dönenler, onu telafi etmek isteyenlerin, cinsel ilişki, dokunma ve cinsel organa bakmak gerçekleşmeden önce her hangi bir köleyi âzâd etmesi vâcıp olur. İmam Şafii'ye göre ise, bu kölenin îmânli olması şarttır.

Eğer bu kefareti vermeden önce cinsel ilişki, yahut dokunma, yahut da cinsel organa bakmak gerçekleşirse, istiğfar etmesi ve kefaretini vermeden önce bir daha yapmaması gerekir.

Eğer kölenin bir kısmını âzâd ettikten sonra karısına dokunursa, İmam Ebû Hanîfe'ye göre yeni baştan âzâd etmesi gerekir.

B- "İşte size öğütlenen budur."

Yani mezkûr çirkin Zihârdan uzak durmanız için size öğütlenen budur. Zîrâ müeyyideler, suçlardan caydırmaktadır. Hulâsa, bu hükmün konulmasından maksat, büyük sevap kazanmak için sembol sayılan köle azadına sizi mecbur bırakmak değil, fakat bunu gerektiren fiilden sizi alıkoymaktır.

C- "Zâten Allah, sizin yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

Yani Allah, sizin bütün yaptıklarınızdan ve ezcümle Zıhâr kefareti ile onu gerektiren Zıhâr cinÂyetinden hakkıyla haberdârdır; onların zahirini de, iç yüzünü de bilir ve bundan dolayı sizi cezalandıracaktır. Binaenaleyh size konulan hükümlerin sınırlarını gözetin ve sakın onları ihlal etmeyin.

4
"Buna imkân bulamayan kinişe, karısınla temas etmeden önce ardı ardına iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmezse, altmış fakiri, doyurur. Bu hükümlerin beyânı, Allah'a ve Resulüne îmân etmekte sebat göstermeniz içindir, işte bunlar, Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için ise dayanılmaz bir azap vardır."

A- "Buna imkân bulamayan kimse, karısıyla temas etmeden önce ardı ardına iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmezse, altmış fakiri doyurur."

Bunun için her fakire buğdaydan yarım Sa' (bir Sa' yaklaşık 3 kg.) diğer ürünlerden ise bir Sa' verir. Zıhâr yapılan kadına dokunmadan önce bunu vermesi gerekir. Ancak bunu fakirlere verme esnasında karısına dokunduğu takdirde bunu fidyeyi yenilemez.

B- "Bu hükümlerin beyânı, Allah'a ve Resulüne îmân etmekte sebat göstermeniz içindir."

Yani mezkûr hükümlerin beyânı ve öğretilmesi, Allah'a ve Resulüne îmân etmekte sebat göstermeniz, size teşri' buyurduğu hükümleri öğrenmeniz ve cahiliyye döneminde yaptıklarınızı terk etmeniz içindir.

C- "işte bunlar, Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için ise dayanılmaz bir azap vardır."

Yani bu zikredilen hükümler, Allah'ın, aşılması asla caiz olmayan sınırlarıdır. Bu hükümleri uygulamayan kâfir için ise, pek elem verici bir azap vardır.

Bunu uygulamayanların, kâfirler olarak ifâde edilmeleri, durumlarını ağırlaştırmak içindir. Nitekim "Kâfir olanlar, bilsinler ki Allah, âlemlerden müstağnidir." âyeti de bu kabildendir.

5
"Şüphe yok ki, Allah'a ve resulüne karşı gelenler, kendilerinden öncekiler alçaltılmış oldukları gibi, alçaltılmaktadırlar. Biz, gerçekten birçok apaçik âyet indirmişizdir. Zâten alçakta azap, kâfirler içindir."

A- "Şüphe yok ki, Allah'a ve Resulüne karşı gelenler, kendilerinden öncekiler alçaltılmış oldukları gibi, alçaltılmaktadırlar."

Yani şüphesiz Allah'a ve Resulüne düşmanlık edenler, eski ümmetlerin kâfirlerinden eski peygamberlere düşmanlık edenler, hüsrana uğratıldıkları, yahut zelil edildikleri, yahut helâk edildikleri, yahut lanetlendikleri, yahut ilâhî gazaba uğratıldıkları gibi, onlar da aynı akıbete duçar olacaklardır.

Bu, müşriklerin Hendek savaşında uğradıkları hüsrandır,

B- "Biz, gerçekten, birçok apaçık âyet indirmiş izdir."

Yani kendilerinden önceki ümmetlerden Allah'a ve Resulüne düşmanlık edenler ve onlara yapılanlar hakkında birçok ayetler indirdiğimiz halde, bunlar da Allah'a ve Resulüne düşmanlık ettiler.

C- "Zâten alçaltıcı azap, kâfirler içindir."

Yani alçaltıcı azap, bu âyetleri yahut bu âyetlerin de öncelikle dâhil oldukları, bütün îmân edilmesi gerekenleri inkar edenler içindir.

6
"Allah'ın, onların hepsini dirilteceği gün, yapmakta oldukları işleri kendilerine haber verecektir. Allah, onları bir, bir saymıştır; onlar ise, onlari unutmuşlardır. Zâten Allah, her şeye tamamıyla hepsinde şahittir."

A- "Allah'ın, onların hepsini dirilteceği gün, yapmakta oldukları işlen kendilerine haber verecektir."

Yani o gün Allah, onları mahcub etmek, hallerini teşhir etmek ve azaplarını ağırlaştırmak için, işledikleri çirkinliklerin, kendilerinden sâdır olduklarını beyân buyurmakla, yahut o çirkin fiilleri, onlara yaraşan korkunç şekillerde tasvir etmek suretiyle kendilerine bildirecektir.

B- "Allah, onları bir, bir saymıştır; onlar ise, onları unutmuşlardır. Zâten Allah, her şeye tamamıyla şahittir."

Yani hiçbir şey, hiçbir şekilde Allah'tan gizli kalmaz .

Bu cümle (zâten Allah...), Allah'ın, her şeyi bir bir saydığının îzâhı mahiyetindedir.

7
"Bütün göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Gizli konuşan üç kişinin dördüncüleri mudaka O'dur; beşin altıncısı da mutlaka O'dur; bundan az veya çok da olsalar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü, yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Bütün göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun?"

Bu kelâm, Allah'ın her şeye şahit olduğunun kanıtıdır. Nitekim "Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışmaya gireni görmedin mi?" âyeti, ile "Görmüyor musun, o şâirler, her vadide başıboş dolaşırlar." âyeti de bu kabildendir.

Yani sen, müşahedeye yakın kesin bir bilgi ile bilmiyor musun ki,

Allah, bütün göklerde ve yerde bulunan varlıkları hakkıyla görmektedir.

B- "Gizil konuşan üç kişinin dördüncüleri mutlaka O'dur; beşin altıncısı da mutlaka O'dur; bundan az veya çok da olsalar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, onlarla beraberdir."

Bu kelâm, Allah'ın ilminin genişliğini îzâh ve onun keyfiyetini beyân etmektedir.

Âyette üç ile beş sayılarının özellikle zikredilmesi, vuku bulan Özel bir hâdisede sayılar, bunlar olduğu içindir. Zîrâ bu âyet, münafıkların gizli konuşmaları hakkında nazil olmuştur. Yahut kelâm, gizli konuşanların genel durumları üzerine bina edilmiştir. Zâten ondan sonra da hüküm, genelleştirilerek "Bundan az veya çok da olsalar..." denilmiştir. Yani bir ile iki gibi bundan az da olsa ve altı ile üstündeki sayılar gibi çok da olsalar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar ve yerin altında bile olsalar, Allah, onların arasında cereyan eden konuşmaları mutlaka bilir. Zîrâ Allah'ın eşyayı bilmesi, mekân yakınlığı için değildir ki, mekânların yakınlığı ve uzaklığı ile değişebilsin.

C- "Sonra kıyamet günü, yaptıklarını kendilerine haber verecektir."

Yani Allah, kıyamet günü onları rezil-rüsva etmek ve azap edilmelerini gerektiren suçlarını ortaya koymak için işledikleri günahları kendilerine haber verecektir.

D- "Çünkü Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Zîrâ Allah'ın, ilmi gerektiren zâtının bütün eşyaya nispeti eşittir.

8
"Ey Resûlüm! Gizli konuşmaktan men edildikten sonra yine o yasaklananı yapmaya dönerek günahı, düşmanlık ve Peygambere karşı kıyamı fısıldaşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman, seni, Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar. Kendi aralarında da: "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler. Cehennem yeter onlara! Oraya gireceklerdir. Ne kötü son varış yeridir orası!"

A- "Ey Resûlüm! Gizli konuşmaktan men edildikten sonra yine o yasaklananı yapmaya dönerek günahı, düşmanlık ve Peygambere, karşı kıyamı fısıldaşanları görmedin mi?"

Bu âyet, Yahudüer ve münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar, aralarında fısıldaşiyorlardı ve mü'minleri gördükleri zaman, gözleriyle işaretleşiyorlardi. Resûlüllah, onları bundan men etti. Sonra aynı fiillerini yapmaya döndüler.

Bu hitap, Resûlüllah içindir, istifham da, onların hâlinden taaccüp ettirmek içindir.

Yani onların yaptıkları haddi zâtında günah, mü'minlere düşmanlık ve Resûlüllah'a karşı da baş kaldırmak planlarıdır.

Burada, Peygamberimize tevcih edilen iki hitap arasında onun peygamber unvanıyla zikredilmesi, onları ziyadesiyle takbîh etmek ve suçlarının büyüklüğünü bildirmek içindir.

B- "Onlar sana geldikleri zaman, seni, Allah'ın selâmlamadığı bir şeküde selâmlıyorlar. Kendi aralarında da: "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler. Cehennem yeter onlara! Oraya gireceklerdir. Ne kötü son varış yeridir orası!"

Yahudiler ve münafıklar, Peygamberimize selâm, verirken "Essarnü aleyküm", yahut "Enim sabahan" diye selâm veriyorlardı." (Onlarin dilinde sam ölüm demektir. İkinci selâmları da, Arapça "iyi sabah" demektir. Ancak bu kekime söylenişinde Araplarda yaygın olduğu veçhile, baştaki iki harfi telaffuz etmeyip "İm Sabahan" diyorlardı ki, bu haliyle "Sabah sabah kör olasın" anlamına gelir ve asıl kastettikleri mânâ da bu idi.) Halbuki Allah'ın, peygamberlerine selâmı "Selamün ale'l mürselîn—Peygamberlere selâm olsun!" şeklindedir.

Ve onlar: "Eğer Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), peygamber ise, bu selâmımızdan dolayı Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" diyorlardı.

9
"Ey îmân edenler! Aranızoa gu lı konuşacağınız'aman, günahı, düşmanlığı ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldamayın da, iyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun."

Yani ey îmân edenler! Siz münafıkların yaptıkları gibi yapmayın; kendi aranızda konuşurken, mü'minlerin hayrına olan ve Resûlüllah'a karşı en ufak bir isyan anlamını taşımayan şeyler konuşun ve yalnız O'nun huzuruna toplanacağınız ve bütün yaptıklarınızın karşılığını verecek olan Allah'tan korkun.

10
"Şüphe yok ki, bu fısıltılar şeytandandır. Bunlar, îmân edenleri üzmek içindir. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça o şeytan, mü'minlere hiçbir zarar veremez. O halde mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler!"

A- "Şüphe yok ki, bu fısıltılar şeytandandır. Bunlar, îmân edenleri üzmek içindir."

Yani şüphesiz bu günah ve düşmanlık içeren fısıltılar, ancak şeytandandır; başkasından değildir. Zîrâ bunları teşvik eden ve insanları onlara sevk eden şeytandır. Bu fısıltılar, mü'minlerin büyük bir sıkıntı içinde olduklarını vehmettirmek suretiyle onları üzmek içindir.

B- "Halbuki Allah'ın izni olmadıkça o şeytan, mü'minlere hiçbir zarar veremez."

Yâhut Allah'ın izni olmadıkça o şer planlarıyla ilgili fısıldamaları, mü'minlere hiçbir zarar vermez.

C- "O halde mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler!"

Yani mü'minler, onların fısıldamalarına, gizli konuşmalarına aldırmasınlar; çünkü Allah, kendilerini şeytanın, onların gizli konuşmalarının şerrinden ve zararından korur.

11
"Ey îmân edenler! Meclislerde: "Yer açın!" denildiği zaman, hemen yer açın ki, Allah da size genişlik versin. Ve size: "Kalkın!" denildiği zaman, hemen kalkın ki, Allah, içinizden îmânda sebat edenleri yükseltsin ve

kendilerine bilgi verilenleri de daha yüksek derecelere yükseltsin. Zaten Allah, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

A- "Ey îmân edenler! Meclislerde "Yer açın" denildiği zaman, hemen yer açın ki, Allah da size genişlik versin."

Bir görüşe göre burada Peygamberimizin meclisi kastedilmektedir. Şöyle ki: Ashâb, Peygamberimizin sözlerini iyi dinlemeye çok ihtiraslı olduklarından dolayı, ona yakın olmak için birbirleriyle yarışırcasına sıkışık oturuyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, bu meclisler, savaş meclisleridir kı, gazilerin merkezlendir. Rivâyet olunuyor ki, Ashâb, düşmana karşı savaşırken, safta olmayanlar, arkadan gelip: "Bize de yer açın!" dedikleri zaman, saftakıler, şehit düşmeye çok istekli olmalarından dolayı geri çekilip onlara yer vermiyorlardı. Diğer bir kırâete göre âyetin metnindeki "Mecalıs" yerme "Mecles" okunmuştur ki, buna göre, yani oturuşlarınızda geniş, rahat oturun; sıkışık oturmayın, demektir.

Hulâsa, sız başkasına yer açarsanız, genişlik yaparsanız, Allah da, sızın genişlik arzu ettiğiniz mekânda, rızkta, gönülde, kabirde ve diğer hususlarda size genişlik bahşeder.

B- "Ve size: "Kalkın!" denildiği zaman, hemen kalkın ki, Allah, içinizden îmânda sebat edenleri yükseltsin ve kendilerine bilgi verilen de daha yüksek derecelere yükseltsin."

Yani gelenlere yer açmak için, yâhut size emredilen namaz, cihad ve diğer hayır işleri için "kalkın!" denildiği zaman, hiç gecikmeden hemen kalkın ve taksirat göstermeyin ki, Allah da, içinizde îmânda sebat edenleri, dünyada yardım ve güzel yad edilmekle ve âhirette de cennet köşklerine yerleştirmekle yükseltsin ve özellikle ilim verilmiş olanları da daha yüksek derecelere yükseltsin; zîrâ onlar, ilim ve amel faziletlerini kendilerinde toplamışlardır. Çünkü ilmin mertebesi pek yüksek olduğundan, onunla beraber olan amel, başkalarında ne kadar salâh amel mevcut olsa da, yalnız amelin kendi başına eriştiremediği çok yüksek derecelere eriştirir. İşte bundan dolayıdır ki, hareketlerinde âlime uyulur, başkasına uyulmaz.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: "Âlimin, âbide (ibadetle meşgul olan kimseye) üstünlüğü, dolunay gecesindeki ayın, diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir." 12

12 Ebû Davud/Kitabu'l İlim, bab:1. İbni Mâce/ el-Mukaddime, bab: 17. Ahmed b. Hanbel, Müsned 5/196

C- "Zâten Allah, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

Bu kelâm, ilâhî emirlere uymayanlar için büyük bir tehdittir.

12
"Ey îmân edenler! Peygamberle özel bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. İşte bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Fakat sadaka verecek bir şey bulamazsanız artık onlar için de Allah gafûrdur, rahîmdir.

A- "Ey îmân edenler! Peygamberle özel bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz."

Yani ey iman edenler! Resûlüllah ile özel olarak konuşmanızı gerektiren önemli bir konuda konuşacağınız zaman, ondan önce sadaka verin.

Bu emir, Resûlüllah için tâzim ifâde ettiği gibi, fakirleri faydalandırma, Resûlüllah'a fazla soru sormaktan alıkoyma, muhlisler ile münafıkları ve ahreti sevenler ile dünyayı sevenleri birbirlerinden ayırt etmek gibi faydalarını da içermektedir.

Bu emrin mendûbiyet ifâde ettiği, yâhut vücûb ifâde ettiği, fakat bundan sonraki âyetle nesh edildiği konusunda görüş ayrılığı vardır. Zîrâ bundan sonraki âyet, her ne kadar tilâvet olarak bununla bitişik ise de, nüzûl olarak bundan sonradır.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, şöyle demiştir: "Allah'ın âyetinde öyle bir âyet var ki, benden başka hiç kimse onun hükmünü uygulamadı. Benim bir dinarım vardı; onu bozdurdum ve Resûlüllah ile hususî konuşacağım zaman önce bir dirhem sadaka verdim."

Hazret-i Ali'nin bu sözü, anılan âyetteki emrin vücub ifâde etmesi görüşüne göre, bu âyetin hükmünün nesli edilmeden önceki süre zarfında zenginlerin, Resûlüllah ile özel konuşmalarının gerçekleşmediğine harrüedilir. Zîrâ rivâyet olunduğuna göre bu hüküm yalnız on gün yürürlükte kalmıştır. Diğer bir rivâyete göre ise yalnız bir saat kalmıştır.

B- "İşte bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Fakat sadaka verecek bir şey bulamazsanız, artık onlar için de Allah gafurdur, rahimdir."

Yani bu durumda sadaka vermeniz, sizin için şüpheden ve mal sevgisinden daha hayırlı ve daha temizdir.

Âyetteki: "İşte bu, sizin için..." cümlesi, hükmün, mendûbiyet için olduğunu bildirmektedir; "Fakat sadaka verecek bir şey bulamazsanız..." cümlesi, vücûbu bildirmektedir. Zîrâ bu ifâde, sadaka verecek bir şey bulamayanlar için sadakasiz olarak bu konuşmanın ruhsatını vermektedir.

13
"Bu hususî görüşmenizden önce sadaka vermekten çekindiniz mi? İşte onu yapmadınız." (yahut, eğer bunu yapmazsanız) Allah da, tevbenizi kabul etti. O halde namazı gereğince kılın; zekâtı da verin; Allah'a ve resulüne de tam olarak itaat edin. Zâten Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

A- "Bu hususî görüşmenizden önce sadaka vermekten çekindiniz mı? İşte onu yapmadınız." (yahut, eğer bunu yapmazsanız) Allah da, tevbenizi kabul etti. O halde namazı gereğince kılın; zekâtı da verin; Allah'a ve Resulüne de tam olarak itaat edin."

Yani bu sadakaları takdim etmekten dolayı fakir düşmekten, yahut şeytanın size telkin ettiği yoksuüuktan çekindiniz mi? İşte size emredilen sadaka, size ağır geldi ve bunu yapmadınız. Allah da, bunu yapmamak için size ruhsat verdi. O halde siz, bu emirde gösterdiğiniz taksiratı, namazı ve zekâtı hakkıyla edâ etmeye devam etmekle telafi ediniz ve diğer emirlerde Allah'a ve Resulüne tam olarak itaat edin. Çünkü bu ibadetleri hakkıyla edâ etmek, anılan sadakadaki taksiratı karşılayan bir unsur gibidir.

Bu âyetteki "Allah da, tevbenizi kabul etti" ifâdesi, onların bu sadakadan çekinip onu vermemelerinin, Allah tarafından bağışlanan bir günah olduğunu zımnen bildirmektedir. Zîrâ Allah'ın, bundan dolayı onlarda gördüğü infial, tevbeleri yerine geçmiştir.

B- "Zâten Allah, yap tıklarınız dan haberdârdır."

Yani Allah, sizin açık ve gizli, bütün yaptıklarınızdan haberdârdır.

14
"Ey Resûlüm! Allah'ın, kendilerine gazap ettiği bir'kavmi dost edinenleri görmedin mi? Onlar, ne sizdendir, ne de onlardan. Onlar bilerek yalan yere yemin de ediyorlar"

Bu âyet, Yahudileri, dost edinen, onlara akıl veren ve mü'minlerin sırlarını onlara aktaran münafıkların halinin hayret verici olduğunu bildirmektedir.

Allah'ın, kendilerine gazap ettiği, kimseler: işte bu Yahudilerdir. Nitekim, diğer bir âyette de: "Allah'ın lanet ve gazap ettiği kimseler..." duyurulmaktadır la yine Yahudiler kastedilmektedir.

Onlar, ne sizdendir, ne de onlardan: Çünkü bu Yahudileri dost edinenler, münafıklar olup mü'minlerle Yahudüer arasında bocalamaktadırlar.

Onlar, bilerek yalan yere yemin de ediyorlar: Nitekim o münafıklar: "Vallahi, biz gerçekten müslümanız!"

diyorlardı. Onların, bilerek yalan yere yemin, etmelerinin belktilmesi, ne kadar çirkin bir fiil işlediklerini bildirmektedir. Zîrâ bilerek yalan yere yemin etmek, son derece çirkin bir harekettir.

Burada "Bilerek..." denilmesi, delâlet ediyor ki, yalan, söyleyenin, yalan olduğunu bildiğini de, bilmediğini de kapsamaktadır.

Rivâyet olunuyor ki, bir gün Peygamberimiz, odalarından birinde bulunurken, yanında bulunanlara: "Şimdi sizin yanınıza, kalbi, zâlimlerin kalbi olan ve şeytanin gözüyle bakan bir adam gelecek" buyurdu; biraz sonra da münafık Abdullah b. Nebtei, odaya girdi. Bu adamın gözleri mavi idi. Resûlüllah, ona: "Ne diye sen benim ve ashabım hakkinda kötü konuşuyorsun?" diye sordu. O da, bunu yapmadığına Allah'a yemin etti. Resûlüllah, ona: "Sen bunu yapmışsın" buyurdu. Anılan münafik, gidip adamlarını da getirdi ve hepsi, Resûlüllah hakkında kötü konuşmadıklarına dâir yemin ettiler, işte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

15
"Allah, onlar için çok çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yaptıkları şey, ne kötüdür!"

Yani Allah, yaptıkları sebebiyle o münafıklara, özel olarak çok çetin bir azap hazırlamıştır. Onların, geçmiş uzun zaman süresince işledikleri, alışkanlık haline getirdikleri ve ısrarla sürdürdükleri fiil, ne kötüdür!

16
"Onlar yeminlerini bir kalkan edinmişlerdi de, başkalarını Allah yolundan alıkoymuşlardır. Bu yüzden onlar için alçaltıcı bir azap vardır."

A- "Onlar yeminlerini bir kalkan edinmişlerdi de, başkalarını Allah yolundan alıkoymuşlardır."

Yanı o münafıklar, yalan yere ettikleri yeminlerini, canlarım ve mallarını korumak için kalkan yapmışlardır da, güven içinde kaldıkları sırada karşılaştıkları kimseleri islam'a girmekten engellemeye ve müslümanları onlara zayıf göstermeye çalışmışlardır.

"Bu yüzden onlar için alçaltıcı bir azap vardır."

Bu kelâm, onlarin azabını başka bir vasıfla vasıflandıran ikinci bir tehdittir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan önceki âyette geçen azap, kabir azabıdır; bu azap ise, âhiret azabıdır.

17
"Onların mallan da, oğulları da, Allah'ın azabına karşı kendilerine hiçbir fayda vermez. İşte onlar, cehennemliktir; orada ebedî kalacaklardır."

Rivâyet olunuyor ki, münafıklardan bin: "Kıyamet günü kendi kendimize mallarımız ve oğullarımızla mutlak ve muhakkak yardım edeceğiz!" demişti.

18
"O gün Allah, onların hepsini yerliden diriltecek; onlar da, dünyada size yemin ettikleri gibi, O'na yemin edeceklerdir. Onlar gerçekten kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. Bilin kı onlar, gerçekten yalancıların ta kendileridir."

A- "O gün Allah., onların hepsini yeniden diriltecek; onlar da, dünyada size yemin ettikleri gibi, O'na yemin edeceklerdir."

Yani o münafıklar, dünyada müslüman okluklarına dâir size yemin ettikleri gibi, âhirette de müslüman olduklarına dâir Allah'a yemin edeceklerdir.

B- "Onlar gerçekten kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar."

Yani o münafıklar, dünyada ettikleri yalan yeminlerle, canlarını ve mallarını koruyup o yeminlere bir sürü dünyevî faydalar sağladıkları gibi, âhirette de bu yeminleriyle, menfaat celbine veya zarar define muktedir olabileceklerini sanacaklar.

C- "Bilin ki onlar, gerçekten yalancıların ta kendileridir."

Yani onların yalanı ötesinde büyük yalan yoktur. Nitekim Alkmül Guyûb/bütün gaibleti hakkıyla bilen Allah'ın huzurunda da yalan söylemek cüretini gösterirler ve kendi yalan yeminlerinin, dünyada gaipleri bilmeyenlerce geçerli sayıldığı gibi, Allah'ın huzurunda da geçerli sayılacağım sanırlar.

19
"Şeytan onları etkisi altına almıştır da, Allah'ı anmayı onlara unutturmuştur. İşte onlar, o şeytanın hizbidir. Haberiniz olsun ki, şeytanın hizbi, hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

A- "Şeytan onları etkisi altına almıştır da, Allah'ı anmayı onlara unutturmuştur."

Yani şeytan, onlara Allah'ın zikrini, o kadar unutturmuştur ki, ne kalpleriyle, ne de dilleriyle Allah'ı zikretmezler.

B- "işte onlar, o şeytanın hizbidir. Haberiniz olsun ki, şeytanın hizbi, hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

Yani onlar, şeytanın uyrukları ve askerleridir. Şeytanın uyrukları da, en büyük, hüsran içindedirler. Nitekim onlar, kendi nefislerini ebedî nimetlerden mahrum bırakmışlar ve onun yerine elem verici azabı almışlardır.

20
"Allah'ı ve Resulünü engellemek isteyenler var ya, işte onlar, en alçak olanlar arasındadırlar."

Yani Allah'a ve Resulüne karşı duranlar, önceki ve sonraki insanların en alçakları arasındadır. Zîrâ iki hasım taraftan birinin zilleti, diğer taratın izzeti nispetindedir. Ve Allah'ın izzeti sonsuz olduğuna göre, O'na karşı durmak isteyenlerin zilleti de sonsuz olur.

21
"Allah, "Hiç şüphesiz ben ve elçilerim galip geleceğiz!" diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah, kaviyydir, azizdir."

A- "Allah, "Hiç şüphesiz ben ve elçilerim galip geleceğiz!" diye yazmıştır."

Bu kelâm, onların, niçin en alçak olanlar arasında olduklarını belirtmektedir. Yani Allah, Levh-i Mahfuz'da, kendisinin ve elçilerinin, hem hüccet, hem de Alıçla, yahut kılıç yerine geçen başka âletlerle, yahut hüccet ve silahın yalniz birisiyle mutlak ve muhakkak galip geleceğini yazmıştır. Bunun bir benzeri de şu âyetlerdir: "Yemin olsun ki, peygamber kullarımıza söz vermişizdir ki, hiç şüphesiz zafere ulaşacak olanlar, onlardır ve bizim ordumuz mutlak ve muhakkak yegâne galiptir. (Sâffât: 171-173)

B- "Şüphe yok ki, Allah, Kaviyydir, Azizdir."

Yani Allah, peygamberlerini muzaffer kılmaya muktedirdir ve hiçbir kuvvet, O'nun iradesine karşı duramaz.

22
"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kavmin, -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resulüne düşman olanlarla dostluk kurduklarını göremezsin. İşte onların kalbine Allah, îmân yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Ve onları, içinde sonsuz kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere dâhil edecektir. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın hizbidir. Haberiniz olsun ki, Allah'ın hizbi, felâha erenlerin ta kendileridir.

A- "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kavmin - babaları, oğulları kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resulüne düşman olanlarla dostluk kurduklarını göremezsin."

Bu hitap, Peygamberimiz içindir, yahut herkes içindir.

Yani Allah'a ve âhirete îmânı olan kimseden böyle bir şey sâdır olmamalı ve herkes bunu talep etse bile, bu, imkânsız olmalıdır. Zîrâ îmân, kendisine zıt olan hususlarda bütün yakınları ve dostları reddetmeyi gerektirmektedir.

B- "İşte onların kalbine Allah, îmân yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir."

Bu âyet delâlet ediyor ki, amel, îmân mefhumu haricindedir. Zîrâ kalpte sabit olan şeyler, îmânda kesin olarak sabittir. Ve bedenî işlerin hiçbirisi, kalpte sabit değildir. Allah katından olan ruh, kalp nurudur; yahut Kur'ân'dır; yahut düşmanlara karşı zaferdir.

C- "Ve onları, içinde sonsuz kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere dâhil edecektir."

Bundan önce Allah'ın dünyevî lütufları beyân edildikten sonra burada da uhrevî rahmetinin feyizleri beyân edilmektedir.

D- "Allah, onların hepsinden razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır."

"Allah, onlardan razı olmuş" cümlesi, Allah'ın, bu mutlu ve kutlu kullarına bahşettiği dünyevî ve uhrevî rahmetinin feyizlerinin îzâhı mahiyetindedir. "Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır" cümlesi de, bu bahtiyar kulların, kendilerine bahşedilen dünyevî ve uhrevî lütuflara olan sevinç ve memnuniyetlerini belirtmektedir.

E- "İşte onlar, Allah'ın hizbidir."

Bu kelâm, bu meziyetin, kendilerine mahsus olduğunu beyân etmekle, onlar için bir teşriftir (şereflendirmedir).

F- "Haberiniz olsun ki, Allah'ın hizbi, felâha erenlerin ta kendileridir."

Bu kelâm da, iki cihan saadetinin, iki hayatta mutluluğun, o bahtiyar kullara mahsus olduğunu beyân etmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Mücadele sûresini okursa, kıyamet günü Allah'ın, hizbinden, yazılır."

HAŞR SÛRESİ

Medine'de inmiştir, 24 âyettir.

1
"Bütün göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ı tesbih etmektedirler. Zâten yegâne aziz ve hakim O'dur."

Bunun tefsiri, Hadîd sûresinin başında geçti.

2
"Kitap ehlinden, kâfir olanları ilk haşirlerinde / sürgünlerinde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız.

Onlar da, kalelerinin, kendilerini Allah'ın azabından koruyacağını sanmışlardır. İşte Allah'ın azabı, beklemedikleri yönden onlara geliverdi. Yüreklerine de korku saldı. Oyle ki kendi evlerini kendi elleri ile, mü'minlerin de elleri ile yıkıyorlardı. Ey akli sahipleri! Artık ibret alın."

A- "Kitap ehlinden kâfir olanları ilk haşirlerinde / sürgünlerinde yurtlarından çıkaran O'dur."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Medine'ye hicret edince, Nadîr oğukarı ile bir barış antlaşması yaptı. Bunlar, peygamber soyundan gelen Yahudilerin bir kolu olup İsrâiloğullarında çıkan karışıklık döneminde, âhir zaman Peygamberini beklemek üzere Medine'ye gelip yerleşmişlerdi. Peygamberimiz, ne lehinde, ne de aleyhinde olmamaları için onlarla bir muahede yaptı. Sonra Bedir savaşında Peygamberimiz, zafer kazanınca, bu Yahudiler: "Tevrat'ta sıfatları yazılı olan peygamber budur; onun sancağı, hiç vere düşmez" dediler. Fakat Uhud savaşında olanlar olunca, şüpheye düştüler ve anlaşmalarını da bozdular. Sonra Kâ'b b. Eşref adındaki reisleri, kırk süvarinin başında Mekke'ye gidip Kâ'bc'nin yanında, Peygamberimize karşı savaşmak üzere Kureyş ile antlaştı. Bunun üzerine Peygamberimiz de, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'ye emir uyurdu; o da, gidip Kâ'b'i, gizli bir planla öldürdü. Muhammed b. Mesleme, Kâ'b'în süt kardeşi idi. Sonra ertesi sabah Peygamberimiz, onların üzerine askeri birlikler sevk edip Medine'yi terk etmelerini söyledi. Onlar da, eşyalarını toplayıp çılana hazırlığım yapmak için Peygamberimizden on gün mühlet istediler. Bu süre içinde münafık Abdullah b. Übeyy ve adamları, onlara gizlice haber gönderip onlara: "Kalenizden çıkmayın. Eğer onlar, size karşı savaşırlarsa, biz de sizinle beraberiz, sızı yalnız bırakmayız. Sonunda siz Medine'den çıkıp gitmek zorunda kalırsanız, biz de sizinle beraber çıkacağız." Bunun uzerine Nadir oğulları, sokaklarını kapatıp tahkim ettiler. Sonra Peygamberimiz, onları muhasara etti ve yirmi bir gece muhasarayı sürdürdü. Nihayet Allah, Nadîr oğullarımın yüreklerine korku düşürünce ve onlar, münafıkların yardımından tamamıyla umut kesince, sulh talep ettiler. Fakat ancak, sürgün edilmeleri ve her üç evin, bir deveye yükleyebilecekleri kadar eşyalarını götürebilmeleri şartıyla canları bağışlandı. Böylece onlar, Şam'daki Eriha ve Ezriat'a göç ettiler. Yalnız onlardan iki ev halkı: Ebû Hakîk Ailesi ile Huyay b. Ahtab ailesi, Hayber'e göçüp oradaki Yahudilere katıldılar ve onlardan bir taife de Hire'ye {Hire, Irak'ta Küfe kentinin güneyinde 5 km. mesafede tarihî şehir} göç ettiler, işte bu hâdise üzerine Allah, Haşr sûresinin 1-6. âyetlerini indirdi.

Birinci âyette Allah, mutlak olarak kahir izzet ve parlak hikmetle vasıflandırıldıktan sonra ikinci âyette de, Allah'ın izzetinin bazı eserleri ve hikmetinin bazı hükümleri beyân edilmektedir.

"İlk haşklerinde/sürgünlerinde" denilmiş, çünkü Yahudilerin bu kolu, o zamânâ değin hiç sürgün görmemişlerdi. Ceziret'ül Arap'tan/Arap Yarımadası'ndan Şam'a ilk sürülenler de bunlardır. Yahut Yahudilerin ilk sürgünü budur; son sürgünü ise, Hazret-i Ömer'in, onları Hayber'den Şam'a sürmesidir.

Bir diğer görüşe göre ise, onların son haşirleri, kıyamet günündeki haşirleridir; çünkü kıyamet günü mahşer yeri Şam'da olacaktır.

B- "Sız onların çıkacaklarını sanmamıştınız."

Yani siz müslümanlar, Nadîr Oğullarının, o zillet ve rezaletle yurtlarından çıkacaklarını sanmamıştınız; çünkü onlar, savaşçı kimselerdi ve savunma imkânları da pek mükemmeldi.

C- "Onlar da, kalelerinin, kendilerini. Allah'ın azabından koruyacağını sanmışlardır, işte Allah'ın azabı, beklemedikleri yönden onlara geliverdi."

Bu azaptan murat, reisleri Kâ'b b. Eşrefin öldürülmesi idi. Zira bu hâdise, onların kuvvetini ve heybetini zayıflattı ve gönüllerindeki güven ve huzuru kaldırdı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani mü'minlere, beklemedikleri yönden Allah'ın yardımı geliverdi.

D- "O, yüreklerine de korku saldı. Öyle ki kendi evlerini kendi elleri ile, mü'minlerin de elleri ile yıkıyorlardı."

Onlar, meskenlerinin değerli bazı aletlerinden yanlarında götürebileceklerini götürmek için ve geride müslümanlara sağlam mesken bırakmamak için kendi evlerini kendi elleri ile yıkıyorlardı. Müslümanlar da, onların tahkimatını kaldırmak, savaş sahasını genişletmek ve onları cezalandırmak için evlerini yıkıyorlardı.

E- "Ey akıl sahipleri! Artık ibret alın."

Yani onların akıl almaz korkunç macerasından ibret alın ve onların bu akıbetine sebep olan küfür ve günahlardan sakının. Yahut bu iki fırkanın da hallerinden kendi halinize dönün ve kuvvetli sebeplere güvenmeyin; Allah'a tevekkül edin.

Yerinde tafsilatı belirtildiği gibi, bu âyet, kıyasın hüccet olduğuna delil sayılmıştır.

3
"Eğer Allah onlara bu sürgünü yazmamış olsaydı, onları muhakkak dünyada azaba uğratacaktı. Zâten ahirette onlar için o ateş azabı vardır."

Yani eğer Allah, onlara böyle perişan şekilde yurtlarını terk etmek zorunda kalmalarını yazmamış olsaydı, Kurayza Oğullarına yaptığı gibi, onları muhakkak dünyada öldürülmek ve esir alınmak azabına uğratacaktı. Ancak onlar, bu sürgün ile, âhiret azabından kurtulmazlar.

4
"İşte bu, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah'a karşı gelirse, şüphesiz Allah'ın ona azabı pek çetin olur, "

Yani onların başına gelenler ve gelecek olanlar, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerinden ve kendileri hakkında hikâye edilen o çirkin fiilleri işlemelerinden dolayıdır.

5
"O savaşın gereği olarak, hurma ağaçlarından ne kestiniz ise, veya olduğu gibi kökleri (hamları) üzerinde bıraktınız ise, hepsi Allah'ın izniyledir ve O'nun, yoldan çıkanları rezil-rüsva etmesi içindir."

Allah, o savaşta müslümanlara, Nadîr Oğullarının hurma ağaçlarını kesmelerine de, kesmemelerine de izin vermiştir. Çünkü o Yahudiler, mü'minlerin, kendi, hurma ağaçlarında diledikleri gibi tasarruf ettiklerini, kimilerini kesip kinlilerini, de olduğu gibi bıraktıklarını görünce, daha çok öfkelenmiş ve üzülmüşlerdir.

Bu âyet, savaş sırasında kafirleri fazlasıyla kızdırmak için, onların evlerinin, binalarının yıkılmasının, ağaçlarının kesilmesinin ve ekinlerinin yakılmasının caiz olduğuna delil sayılmıştır.

6
"Allah'ın, onlardan peygamberine savaşsız olarak verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz; fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder. Zâten Allah, her şeye kadirdin"

A- "Allah'ın, onlardan Peygamberine savaşsız olarak verdiği ganimetler için sız at ve deve koşturmuş değilsiniz; fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder."

Bundan önce Nadîr Oğullarının dünyada uğradıkları ve ahirette uğrayacakları azap beyân edildikten sonra onların alınan malları, yurtlarının yıkılması ve hurma ağaçlarının kesilmesi beyân edilmektedir.

Bu kelâm, zımnen bildiriyor ki, onların sahip oldukları mallar, kendilerine layık değil, Resûlüllah'a layıktır; bu malların onların elinde bırakılması haksızlık olduğundan, Allah, onları layık olana iade buyurmuştur. Zîrâ Allah, insanları, kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır ve insanlara bahşedilen imkânlar da, Allah'ın ibadetine vesile olmaları için yaratılmıştır. Bu itibarla o mallar, Allah'a itaat edenlere layıktır.

Yani siz müslüman mücahitler, Nadir Oğulları ganimetleri için uzak bir yol kat'etmediniz; şiddetli meşakkatlere ve çetin savaşlara katlanmadınız.

Zirâ Nadir Oğullarının kasabaları Medine'den iki mil {mil/4000 zirâ/Arşın. Arşın/75 cm} mesafede idi. Bundan dolayı mücahidler, yürüyerek oraya gitmişlerdi ve Resûlüllah'ın dışında içlerinde hiç süvari yoktu. Neticede aralarında kılıç vuruşmaları olmaksızın peygamber orayı fetih buyurdu. Bu itibarla sanki şöyle denilmiş olur. Allah'ın onlardan Resûlüne verdiği ganimetleri, siz el emeği ve alın teri ile kazanmadınız. Fakat Allah, câri bir sünneti olarak, peygamberlerinin düşmanlarından dilediğine özel olarak peygamberlerini musallat kılar. Ve işte Allah, Peygamberimizi de, mutat olmayan bir şekilde onlara musallat buyurdu; siz mücahitler, bu fetihte tehlikelere atılmadınız ve savaşların zahmetlerini çekmediniz. İşte bundan dolayı onlardan alınan bu ganimet mallarında hakkınız yoktur.

B- "Zâten Allah, herşeye Kâdirdir."

İşte bundan dolayı Allah, dilediğini dilediği şekilde yapar, bazun bunu mâlum veçhile gerçekleştirir; bazen de mâlum olmayan şekilde gerçekleştirir.

7
"Allah'ın, o kasabalar halkından Peygamberine savaşsız olarak verdiği ganimetler, Allah, peygamber, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Tâ ki, o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verdiyse, onu alın; size ne yasakladıysa, ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, azabı çok çetin olandır."

A- "Allah'ın, o kasabalar halkından Peygamberine savaşsız olarak verdiği ganimetler, Allah, peygamber, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir."

Bu ganimetin, Allah'ın, Resulüne emeksiz bir lutfû olduğa, mücahitlerin bunda hakları olmadığı beyân edildikten sonra bu kelâmda, o ganimetlerin sarf edileceği, sınıflar beyân edilmektedir.

Savaşsız olarak elde edilen ganimetin/ fey'in taksimatı hakkında ihtilâf edilmiştir:

Bir görüşe göre, âyetin, zahirinin icabı olarak, bu ganimetler, altı kısma bölünür ve Allah'ın hissesi diye adlandırılan kısım, Kâ'be ve diğer mesciderin imârına harcanır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ganimeder beş kısma bölünür; zîrâ burada Allah'ın adının zikredilmesi, tâzim içindir. Peygamberimizin hissesi de, bir görüşe göre İmama (İslam devleti reisine) verilir;

Diğer bir görüşe göre ise askerlere ve kale, geçit ve boğaz gibi yerlerin savunmasına harcanır; başka bir görüşe göre ise müslümanların maslahatlarına harcanır,

Bir diğer görüşe göre ise, bu savaşsız ganimetler de, diğer ganimetler gibi beş kısma bölünür. Nitekim Peygamberimiz, kendisine ganimetten verilen beşte bir hisseyi de beşe bölerdi ve bunların beşte dördünü dilediği gibi kullanırdı. Şimdi ise anılan ihtilâf, bunda da cârîdir.

B- "Tâ ki, o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın, "

Yani tâ ki, fakirler için olması gereken savaşsız ganimet, yalnız zenginler arasında iftihar konusu ettikleri bir devlet: Zenginlik, azamet, galibiyet, hâkimiyet, varlık olmasın. Yâhut aranızda bir Cahiliyye devleti olmasın. Zîrâ sizin reisleriniz cahiliyye döneminde ganimetlerle iftihar ediyorlardı ve: "Galip gelen, mağlubun malını alır" diyorlardı.

C- "Peygamber size ne verdiyse, onu alın; size ne yasakladıysa, ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, azabı çok çetin olandır."

Yani Peygamberin size verdiği ganimeti alın; çünkü o sizin hakkınızdır. Yahut size verdiği emri tutun; çünkü o size vaciptir. Ve size yasakladığı şeyden de sakının. Peygambere muhalefet etmekten de Allah'tan korkun. Çünkü Allah, azabı çok çetin olandır. O, buyruğuna ve yasağına muhalefet edenleri sonunda cezalandırır.

8
"Bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım, eden yoksul muhacirlerindir. İşte onlar doğru olanların ta kendileridir."

A- "Bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden yoksul Muhacirlerindir."

Bu kelâm, bundan önceki âyette zikredilen yakınlar ile ondan sonraki sınıfları îzâh etmektedir. Resûlüllah, buna dâhil değildir; çünkü ona fakir denmez.

Bu ganimet mallarından zengin akrabalara da verildiğini söyleyenler, bu âyetin, mezkûr âyetteki yakınlardan sonra zikredilenleri îzâh ettiğini söylemektedirler.

Fakirlik şartını, yalnız Nadîr Oğullarının ganimetine tahsis etmek, açık bir zorlama olur.

Bu yoksul muhacirler, Mekke kâfirleri tarafından baskı ve zulüm görüp Mekke'den çıkmak zorunda bırakılan muhacirler yüz erkek idden Onlar, başka bir diyarda Allah'ın lûtfunu talep etmek ve Allah'ın dini ile Resulüne yardim etmek niyetiyle, yahut yardım etmek üzere yurdlarını terk etmişlerdi. Zîrâ onların, kâfirlere rağmen onların arasından çıkıp Medine'ye hicret etmeleri bizatihi yardımdır; hem de nasıl yardımdır!

B- "İşte onlar doğru olanların ta kendileridir."

Nitekim onların son derece doğru oldukları, yaptıklarıyla apaçık görülmektedir.

9
"Daha önce Medine'yi yurt ve îmân evi edinmiş olan kimseler, kendilerinin yanına hicret edenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı gönüllerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onları kendilerine tercih ederler. Kim, nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar felâha, erenlerin ta kendileridir."

A- "Daha önce Medine'yi yurt ve îmân evi edinmiş olan kimseler, kendilerinin yanına hicret edenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı gönüllerinde bir rahatsızlık hissetmezler."

Burada Ensâr (Medine'lı müslümanlar), güzel hasletlerle ve ezcümle muhacirleri sevmeleri, savaşsız ganimetin onlara tahsis edilmesinden ziyadesiyle hoşnut olmaları ile övülmektedirler.

B- "Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onlari kendilerine tercih ederler."

Yani Ensâr, kendileri ihtiyaç içında olsalar bile, bütün yaşam unsurlarında muhacirleri kendilerine tercih ederlerdi. Hattâ Ensâr'dan iki karısı olanlar, birini boşayıp muhacirlerden birisiyle evlendirirdi.

C- "Kim, nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar felâha erenlerin ta kendileridir."

Yani kim, Allah'ın tevfikiyle, kendi nefîsinin cimriliğinden korunup da, nefsine hâkim olan mal sevgisi ve infâkı sevmemek konusunda ona muhalefet ederse, işte başta bu vasfa layıkıyla sabip olan mezkûr Ensâr olmak üzere bu kimseler, bütün matluplarına erişirler ve sevmediklerinden de kurtulurlar.

10
"Onlardan sonra gelen kimseler de şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve îmânda bizden önce olan din kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz sen raûfsun, rahîmsin."

A- "Onlardan sonra gelen kimseler de şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve îmânda bizden önce olan din kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, îmân edenlere karşı biçbir kin bırakma!"

Bunlar, İslam kuvvetlendikten sonra hicret edenlerdir. Yâhut iyi amellerde ilk müslümanların yolundan gidenlerdir ki bunlar, Ensâr ve muhacirlerden sonra kıyamete dek gelecek mü'minlerdir. İşte bundan dolayıdır ki, "Bu âyet, bütün mü'minleri kapsamaktadır" denilmiştir.

Onlar, din kardHanımlarına böyle duâ ederler, çünkü din kardeşliği, onlar için nesep kardeşliğinden daha aziz ve daha şereflidir. Onların: "İmanda bizden önce olan..." demeleri, onların faziletini kabul ettikleri içindir.

B- "Rabbimiz! Şüphesiz sen raûfsun, rahîmsin, "

Yani ey Rabbimiz! Şüphesiz senin şefkatin ve merhametin sonsuz olduğuna göre, senin şânına yaraşan duâmızı kabul buyurmandır.

11
"O münafıkların, kitap ehlinden kâfir olan kardHanımlarına: "Yemin olsun ki, eğer siz, yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlak ve muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde hiçbir kimseye asla uymayacağız. Eğer size karşı savaşılırsa, hiç şüphesiz size yardım ederiz" dediklerini görmedin mi? Allah, onların hiç şüphesiz yalancı olduklarına şahitlik eder."

A- "O münafıkların, kitap ehlinden kâfir olan kardHanımlarına: "Yemin olsun ki, eğer siz yurdunuzdan çıkarıhrsanız, mutlak ve muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde hiçbir kimseye asla uymayacağız. Eğer size karşı savaşılırsa, hiç şüphesiz size yardım ederiz" dediklerini görmedin mi?"

Bundan önce, tabakalarına göre mü'minlerin güzel hailen ve sözleri hikâye edildikten sonra burada da, kâfirler ile münafıklar arasında cereyan eden yalan sözler ve kötü haller hikâye edilmektedir.

Bu hitap, Resûlüllah içindir; yahut bu hitaptan nasibi olan herkes içindir.

Onların kardeşliğinden (kâfir olan kardHanımlarına) murat, ya küfürde muvafakat etmeleridir; yahut dostlukları ve ahbaplıklarıdır.

Yani o münafıklar, kâfir dostlarına şöyle demişlerdi: Allah'a yemin olsun ki, eğer sız, yurdunuzdan zorla çıkarılır sanız, hiç şüphesiz biz de sizinle beraber çıkacağız, siz nereye, gitseniz, biz de size arkadaşlık edeceğiz ve sizinle beraber çıkmamızı engellemek isteyecek hiçbir kimseye, ne kadar uzun zaman uğraşsalar da asla uymayacağız ve eğer size karşı savaşılırsa, hiç şüphesiz size yardım edeceğiz.

Diğer bir görüşe göre ise, yani size karşı savaşmak, yahut sizi çaresiz bırakmak hususunda hiçbir kimseye asla uymayacağız, demektir. Ancak bu görüş, isabetli değildir.

A- "Allah, onların hiç şüphesiz yalancı olduklarına şahitlik eder."

B- Yani Allah, onların, yalan yeminle tekit ettikleri vaatlerinde yalana olduklarına şahitlik eder.

12

"Yemin olsun kı, eğer, onlar yurtlarından çıkarılsalar, bunlar onlarla beraber -çıkmazlar; yine yemin olsun ki, onlara karşı savaşıisa, bunlar onlara yardım etmezler; yine yemin olsun ki, yardıma kalkışsalar bile, hiç şüphesiz arkalarım, dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine de yardım edilmez."

A- "Yemin olsun ki, eğer onlar yurtlarından çıkarılsalar, bunlar onlarla beraber çıkmazlar; yine yemin olsun ki, onlara karşı savaşıisa, bunlar onlara yardım etmezler; yine yemin olsun ki, yardıma kaikışsalar bile, hiç şüphesiz arkalarını dönüp kaçarlar."

Bundan önce bütün söyledikleri icnıalî olarak tekzib edildikten sonra, burada da, söyledikleri teker, teker tekzib edilmektedir.

Bu âyetin önceden haber verdiği sonuçlar, aynen gerçekleşti. Nitekim münafık Abdullah b. Übeyy ile adamları, Nadîr Oğullarına gizlice haber gönderip onlara bu taahhütlerde bulunmuşlardır, sonra da onlara verdikleri sözlerinde durmadılar. İşte bu hâdise de, Peygamberimizin peygamberliğinin doğruluğuna ve Kur'ân'ın icazına apaçik bir delildir.

B- "Sonra kendilerine de yardım edilmez."

Yani ondan sonra münafıklara yardım edilmez; Allah, onları helâk eder ve onların münafıklığı (küfürlerini gizlemeleri.) kendilerine fayda vermez; çünkü küfürleri ortaya çıkmış olur.

Yahut Yahudiler, hezimete uğrayacaklar; sonra münafıkların yardımı da onlara fayda vermez.

13
"Onların yüreklerinde size karsı duydukları korku, kesinlikle Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir. İşte bu, onların anlamaz bir kavim olmalarındandır."

A- "Onların yüreklerinde size karşı duydukları korku, kesinlikle Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir."

Yani onların gizledikleri sizden korkuları, size açıkladıkları Allah korkularından daha şiddetlidir. Nitekim onlar, mü'minlerin yanında, Allah'tan çok korktuklarını iddia ediyorlardı.

B- "İşte bu, onların anlamaz bir kavım olmalarındandır."

Yani onların, gizledıkleı sizden korkularının, size açıkladıkları. Allah korkularından daha şiddetli olmasının sebebi şudur: Onlar, hiçbir şey anlamıyorlar ki, Allah'ın azametini anlasınlar da, hakkıyla O'ndan korksunlar.

14
"Onlar müstahkem kasabalarda veya duvarlar arkasında bulunmaksızın, sizinle toplu halde savaşmazlar. Kendi aralarında dövüşmeleri ise çetindir. Sen onları birlik sanırsın; Halbuki kalpleri darmadağınıktır. İşte bu, onların gerçekten akıllarını kullanmayan bir kavim olmalarındandır."

A- "Onlar müstahkem kasabalarda veya duvarlar arkasında bulunmaksızın, sizinle toplu, halde savaşmazlar. Kendi aralarında dövüşmeleri ise çetindir."

Yani Yahudiler ile münafıklar, ancak siperler ve hendeklerle tahkim edilmiş kasabalarda veya duvarların surların gerisinde sizinle toplu halde savaşırlar; sizden son derece korktukları için sizinle açıkça savaşamazlar. Ancak onların bu korkuları, haddi zâtında zayıf ve korkak olduklarından dolayı değildir. Zîrâ onlar, kendi akranlarına göre çetin savaşçıdırlar; onların zafiyeti ve korkaklığı yalnız sizin içindir. Zîrâ Allah, size karşı onlarin yüreklerine korku vermiştir.

B- "Sen onları birlik sanırsın; Halbuki kalpleri darmadağınıktır. İşte bu, onların gerçekten akıllarını kullanmayan bir kavim olmalarındandır."

Yani sen onları kendi aralarında birlik ve ittifak halinde sanırsın; halbuki kalpleri darmadağınıktır; aralarında ülfet yoktur. Onların bu dağınıklığının sebebi şudur: onlar, aklını kullanan bir kavim değildir ki, hakkı tanıyıp

da, ona uysunlar; kalpleri mutmain olsun; sözleri birlik olsun ve bir yaydan atsınlar. İşte bundan dolayi, tıpkı yollarının ayrı ve çeşidi olması gibi, kalpleri de darmadağınıktır.

Bir görüşe göre, yani onlar, kalplerinin dağınık olmasının, güçlerini zayıflattığını bilmezler, demektir. Ancak bu görüş, isabetten uzaktır.

15
"Onların durumu, kendilerinden az önce geçmiş ve yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlara da acıklı bir azap vardır."

A- "Onların durumu, kendilerinden az önce geçmiş ve yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibidir."

Yani mezkûr Yahudi ve münafıkların durumu da, Bedir ehlinin, yahut Kaynuka oğullarının durumu gibidir. Zîrâ bir görüşe göre, 'Kaynuka Oğulları, Nadîr Oğullarından önce yurtlarından, sürülmüşlerdi.

B- "Onlara da acıklı bir azap vardır."

Yani onlar da, dünyada küfürlerinin kötü akıbetini gördüler; âhirette de onlar için de anlatım üstü elem verici bir azap vardır. Hulâsa, bunların dünyada ve âhiretteki hali, onların dünya ve âhiretteki hali gibidir. Fakat hepsinin hali, onların hali gibidir, anlamında değildir; bunlardan Yahudilerin hali böyledir. Münafıkların hali ise, bundan sonraki âyette anlatılmaktadır.

16
"Münafıkların durumu, tıpkı şeytanın durumu gibidir. Hani şeytan, insana: "inkâr et" der." İnsan da inkâr edince: "Kadar ben, senden uzağım; çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der."

Bu temsil, zımnen Yahudilerin diğer bir halini de beyân etmektedir. Yani azaba uğramak hususunda Yahudilerin durumu, kendilerinden öncekilerin durumu gibidir. Münafıkların, onları savaşa kışkırtmadaki durumu da, şeytanın durumu gibidir. Hani şeytan, bir âmirin, memuruna emretmesi gibi insanı küfre kışkırtmış ve insan da kâfir olunca, şeytan: "Ben senden uzağım; çünkü ben, âlemleri Rabbi olan Allah'tan korkarım." der.

Eğer burada insandan murat, bütün insanlar ise, şeytanın, bu ilgisizliğini iddia etmesi, kıyamet: günü olacak. Nitekim "Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" demesinden de bu anlaşılmaktadır. Yok eğer bu insandan Ebû Cehil kastediliyorsa, âyetteki "inkâr et" sözü, Bedir Savaşı günü iblisin: "Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur; şüphesiz ben de sizin yardimcinizım" demesinden ibarettir. Iblis'in onlardan uzak olduğunu söylemesi de, "Ben sizden uzağım; beri sizin göremediklerinizi pörüvorum." (Enfâl: 48) demesidır.

17
"Nihayet ikisinin de akıbeti, kesinlikle içinde ebedî kalacakları o ateş olacaktır. İşte bu, zâlimlerin cezasıdır."

Yani cehennem azabında ebedî kalmak, yalnız bunların cezası değil, fakat mutlak olarak bütün zâlimlerin cezasıdır.

18
"Ey îmân edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarın için ne hazırladığına baksın, Allah'tan korkun; çünkü Allah, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

A- "Ey îmân edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarın için ne hazırladığına baksın."

Yani bütün hal ve hareketinizde Allah'tan korkun ve herkes, yarın kıyamet günü için hangi amelleri hazırladığına baksın.

Kıyametin, yarın olarak ifâde edilmesi, yakın olmasından dolayıdır. Yahut dünya, bir gün ve âhiret de, onun yarını gibi olmasından dolayıdır.

B- "Allah'tan korkun; çünkü Allah, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

"Allah'tan korkun" emrinin tekrar edilmesi, tekit içindir. Yahut birincisi., vaciplerin edası içindir. Nitekim ondan sonra amelin emredilmesi de, bunu zımnen bildirmektedir. Bu ise, haramların terki içindin Nitekim.

"Allah, yaptıklarınızdan -yani işlediğiniz günahlardan- haberdârdır" tehdidi, de, bunu bildirmektedir.

19
"Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da, onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar, yoldan çıkan kimselerdir."

Yani Allah'ın hukukunu unutan, onun kadrini hakkıyla takdir etmeyen, onun emirlerinın ve yasaklarının gereklerine hakkıyla riâyet etmeyen ve bu yüzden Allah'ın da, onlara kendilerini, unutturduğu, nihayet nefislerine faydalı olanları duymayan ve nefislerini, arındıran şeyleri yapmayan kimseler gibi olmayın. Yahut Allah'ın, kıyamet gününde kendi nefislerini unutturarak korkunç hallerini kendilerine göstereceği kimseler gibi olmayın. İşte onlar, hak yoldan tamamıyla çıkmış kimselerdir.

20
"Cehennemlikler ile cennetlikler hır olmaz.'Autun" Met, arzularına erişenlerin ta kendileridir."

Yani Allah'ı unutup da, cehennemde ebedî kalmayı hak edenler ile Allah'tan sakınıp da, sonsuz olarak cennette kalmayı hak edenler bir olmazlar.

Muhtemeldir ki, cehennemliklerin önce zikredilmesi, eşit olmamayı bildiren kusurun, cennetlikler tarafından değil, onlar tarafından kaynaklandığını baştan bildirmek içindir. Zîrâ ziyade ve noksanlık olarak farklı olan iki şey arasındaki eşitsizlik mefhumu, ziyadeli olanın ziyadesi cihetiyle de itibar edilebilse de, ilk akla gelen, noksan olanın noksan bulunması cihetiyle olmasıdır. Nitekim "Âmâ ile gören, yahut karanlıklar ile nur bir olur mu hiç!" âyeti ile daha birçok âyette de böyle zikredilmiştir. "Bilenler ile bilmeyenler bir olur mu hiçi" âyetinde ise üstün olan, önce zikredilmiş, çünkü ilim, cahil için bir kazanımdır (melekedir). Ve onun yok hali de, kazanımlı halinden önce gelmektedir.

Bu âyet-i kerimeden, (Şafiî âlimlerinin iddiasının aksine) öldürülen bir kâfirden dolayı, müslüman katilin kısas edilmeyeceğine ve kâfirlerin, zor kuvvetiyle müslümanların mallarına mâlik olamayacağına dâir bir delil çıkarılamaz. Zîrâ bundan murat, âhiret hallerinde, eşit olmayacaklarıdır. Nitekim iki fırkanın cehennemlikler ve cennetlikler olarak ifâde edilmelerinden ve keza "Cennetlikler, arzularına erişenlerin ta kendileridir" cümlesinden de anlaşılmaktadır. Zîrâ bu cümle, iki fırkanın nasıl, eşit olmadıklarını beyân etmektedir. Yani cennetlikler, bütün matluplarına erişenlerin ve bütan sevmediklerinden kurtulanların ta kendileridir.

21
"Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağ üzerine indirseydik, muhakkak ki, onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça, parça olmuş bir halde görürdün, İşte bu misalleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz."

Yani eğer biz, şânı yüce, çeşitli uyarıları içeren bu Kur'ân'ı her hangi bir dağ üzerine indirseydik, dağ, katılıkta ve kendisiyle çarpışandan etkilenmemekte sembol olduğu halde, muhakkak ki, onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça, parça olmuş bir halde görürdün.

Bu, Kur kın'in şanının yüceliğinin ve içerdiği öğütlerin tesirinin kuvvetinin temsilî anlatımıdır. Nitekim "İşte bu misalleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz, " cümlesi de bunu ifade etmektedir.

Bu kelâm, kalbinin katılığından, tilavetini dinlediğinde haşyet duymamasından ve hakikatlerini az tefekkür etmesinden dolayı insanı kınamaktadır.

22
"O, öyîe Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir İlah yoktur, O, gaybı (gizliyi) ve şehadeti (açığı) bilendir. O, Yegâne Rahmandır (çok bağışlayandır, yegâne Rahimdir (çok merhamet edendir)."

Yani Allah, insan hisleriyle kavranamayan kutsî varlıklar ve onların halleri ile hislerle kavranabilen cisimleri ve onların vasıflarını hakkıyla bilendir.

Âyette, gizlinin, açıktan önce zikredilmesi, vücutta ve kadîm ilmin ona taallûkunda önce olduğu içindir.

Yahut Allah, mevcut olanı da, mevcut olmayanı da; yahut sırrı (gizli olanı) da, alenî (açık) olanı da bilendir.

23
"O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir İlah yoktur."

Bu kelâmın tekrar edilmesi, tevhidin önemini göstermek içindir.

O, Meliktir / yegâne hükümdardır; Kuddûstur / layık olmayandan münezzehtir; Selâmdır / her noksandan ve âfetten selâmettedir; Mü'mindir / emniyet bahşedendir; Müheymindir / her şeyi gözetip koruyandır; Azizdir / yegâne galiptir; Cebbardır / dilediğini mahluklarına zorla yaptırandır, onların hallerini ıslah edendir; Mütekebbirdir / ihtiyaç ve noksanlık gerektiren her şeyden uludur, azamette eşsizdir. Allah, müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir."

Allah'ın, hiçbirinde ortağı bulunması mümkün olmayan sıfatları tâdât edildikten sonra bu son cümlede de, Allah, müşriklerin ortak kostoklarından tenzih edilmiştir.

24
"O, Haliktır / Yaratandır, hikmetinin gereği olarak eşyayı takdir buyurandır; Bâri'dir / yoktan, kusursuz, uyumlu var eden, yahut eşyayı, muhtelif biçimlerle birbirinden temyiz edilecek şekillerde var edendir; Mûsâvvirdir / suretleri ve keyfiyetleri dilediği gibi yapandır. En güzel isimler O'nundur. Bütün göktekiler ve yerdekiler O'nu tesbih ederler. O, yegâne Azizdir, Hakimdir."

A- "O, Haliktır / Yaratandır, hikmetinin gereği olarak eşyayı takdir buyurandır; Bâri'dir — yoktan, kusursuz, uyumlu var eden, yahut eşyayı, muhtelif biçimlerle birbirinden temyiz edilecek şekillerde var edendir; Mûsâvvirdir / suretleri ve keyfiyetleri dilediği gibi yapandır. En güzel isimler O'nundur."

Zîrâ O'nun isimleri, en güzel mânâlara delâlet etmektedir.

B- "Bütün göktekiler ve yerdekiler O'nu tesbih ederler."

Yani bütün göktekiler ve yerdekiler, Allah'ın, bütün noksanlıklardan münezzeh olduğunu, kendilerine özgü ifâdelerle açıkça ifâde etmektedirler.

C- "O, yegâne Azizdir, Hakimdir."

Yani Allah, bütün kemâl vasıflarım camidir. Zîrâ kemal sıfatları çok ve çeşitli olmakla beraber hepsi, kudret ve ilim kemâlinde toplanmaktadır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bîr kimse, Haşr sûresini okursa, Allah, onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlar."

MÜMTEHİNE SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 13 âyettir.

1
"Ey îmân edenler! Siz eğer benim yolumda cihat etmek ve rızamı kazanmak için çıktınız ise, benini de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek dost edinmeyin. Halbuki onlar, size gelmiş olan o gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz olan Allah'a inanıyorsunuz diye peygamberi de, sizi de yurdunuzdan -yani Mekke'den- çıkarıyorlardı. Zâten ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa, artık o gerçekten doğru yoldan sapmış olur.

A- "Ey îmân edenler! Siz eğer benim yolumda cihat etmek ve rızamı kazanmak için çıktınız ise, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek dost edinmeyin. Halbuki onlar, size gelmiş olan o gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz olan Allah'a inanıyorsunuz diye peygamberi de, sizi de yurdunuzdan -yani Mekke'den- çıkarıyorlardı."

Bu âyet, Hatıb b. Ebi Beltea hakkında nazil olmuştur. Söyle ki; Resûlüllah, Mekke fethi için hazırlık yaparken, anılan zât, Mekke'lilere: "Resûlüllah, sizin üzerinize gelmek istiyor; ona göre tedbirinizi alın!" diye bir mektup yazdı ve bu mektubu, Abdulmuttalıb oğullarının âzâdlı bir cariyesi olan Sâre ile gönderdi. Bunun üzerine Cebrâîl , Peygamberimize gelip bunu haber verdi. Resûlüllah da, Hazret-i Ali, Ammar, Talha, Zübeyr, Mikdad ve Ebû Mersed'i arkasından gönderdi ve onlara şöyle buyurdu: "Haydin, yola çıkın ve hiç durmadan Hah Bostanına kadar gidin. Orada devenin sırtındaki mahfe içinde bir kadın bulacaksınız. Hatıb'ın, Mekke'lilere gönderdiği mektup ondadır. Mektubu ondan alın ve kadını serbest bırakın. Ama kadın mektubu çıkarıp vermezse, boynunu vurun." nihayet anılan sahabe, o yere varıp kadını buldular. Kadın ise, mektubu inkâr etti. Bunun üzerine Hazret-i Ali, kılıcını çekti. Bunu gören kadın, mektubu saçlarının örgüleri arasından çıkarıp verdi. Sonra. Resûlüllah, Hatıb'ı çağırdı ve kendisine: "Seni buna sevk eden nedir?" diye sordu. O da, dedi ki: "Ya Resûlallah! Ben müslüman olduğumdan beri hiçbir zaman küfre düşmedim ve senin iyiliğini istediğimden beri seni asla aldatmadım; fakat ben, Kureyş içinde nesebi töhmetli bir insan idim; onların içinde ailemi koruyacak kimsem yoktur. İşte bundan dolayı ben onlardan bir destek edinmek, istedim. Ve zâten ben biliyordum kı, bu mektubum, onlara hiçbir fayda sağlamaz." Resûlüllah da, onu tasdik buyurdu ve özrünü kabul etti.

Diğer bir görüşe göre ise âyetteki (onlara sevgi göstererek, tefsiri yerine), "Sizinle onlar arasındaki sevgi sebebiyle siz, Peygamberin haberlerini onlara aktarıyorsunuz" şeklinde tefsir yapılmıştır.

Hulâsa, eğer siz, benim dostlarını iseniz, düşmanlarımı dost edinmeyin.

B- "Zâten ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa, artik o gerçekten doğru yoldan sapmış olur."

Yani ben, Resulümü, sizin gizlediklerinize de muttali kılarım. O halde o sırlarınızı saklamanın ne faydası var size?

2
"Onlar sizi ellerine geçirirlerse, size düşmanca davranırlar; fenalık için ellerini ve dillerini size uzatırlar. Zâten onlar, kâfir olmanızı isterler."

Yani şayet onlar, size karşı zafer kazanırlarsa, içlerindeki düşmanlığı açığa vururlar; düşmanlıklarını fiilen gerçekleştirirler ve hakaret etmek, esir almak ve öldürmek gibi fenalıklar için ellerini ve dillerim size uzatırlar. Zâten onlar, bu hak dininizden dönmenizi isterler.

3
"Kıyamet günü ne hısımlarınız, ne de çocuklarınız, size hiçbir fayda veremez. Allah, aranızı ayırtır. Zâten Allah, bütün yaptıklarınızı görendir."

Yani kendilerini korumak için müşrikleri dost edindiğiniz yalanlarınız ve çocuklarınız, kıyamet gününde, size bir fayda sağlamak veya bir zararı önlemek gibi hiçbir fayda veremezler. O gün karşılaşacağınız korkunç haller sebebiyle, birbirinizden kaçacaksınız. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "o kıyamet günü kişi, kardeşinden kaçacak..."

O halde size ne oluyor ki, hak böyle olan yakınlarınızın ve çocuklarınızın hakkını korumak için Allah'ın hakkını göz ardı ediyorsunuz. Zâten Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir ve bunların karşılığını verecektir.

4
"İbrâhîm'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hani kavimlerine demişlerdi ki: "Kadar biz sizden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a îmân edinceye, kadar sizinle bizim aramızda sonsuz bîr düşmanlık ve öfke belirmiştir." Şu var ki, İbrâhîm, babasına: "Yemin olsun ki, sertin için mağfiret dileyeceğim. Ancak Allah'tan sana gelecek her hangi bir şeyi önlemeye muktedir değilim" demişti. O mü'minler de şöyle demişlerdi: "Rabbimiz! Ancak sana tevekkül ettik ve yalnız sana döndük. Zâten son dönüş ancak sanadır!"

A- "İbrâhîm'de onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Elani kavimlerine demişlerdi ki: "Kadar biz sizden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Sız bir tek Allah'a îmân edinceye kadar sizinle bizim aramızda sonsuz bir düşmanlık ve öfke belirmistir."

Yani İbrâhîm peygamberde ve onun mü’min olan ashabında, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Hanı onlar, kendi kavimlerine demişlerdi ki; kadar biz sizden ve Allah'tan başka taptığınız putlardan uzağız. Biz sizin dininizi, yahut mabudunuzu, yahut hem dininizi hem de mabudunuzu tanımıyoruz. Onun için artık sizin durumunuza ve ilâhlarınızın durumuna hiç önem vermiyoruz. Bizimle sizin aranızda ebedî bir düşmanlık ve öfke hâsıl olmuştur. İşte bizim size karşı tutumumuz budur ve siz bir tek Allah'a îmân edinceye ve içinde bulunduğunuz şirki terk edinceye dek, bu tutumumuz hiç değişmeyecektir. Siz îmân ettiğiniz zaman ise, eski düşmanlık, dostluğa ve öfke de, muhabbete dönüşecektir.

B- "Şu var ki, İbrâhîm, babasına: "Yemin olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Ancak Allah'tan sana gelecek her hangi bir şeyi önlemeye muktedir değilim" demişti."

Bu, mezkûr güzel örnekten istisnadır. Zîrâ İbrâhîm Peygamberin, kâfir olan babası için mağfiret dilemesi, her ne kadar, âyette bildirildiği gibi, onun cehennemliklerden olduğu belirtilmeden önce vuku bulduğu için aklî ve şer'î olarak caiz ise de, fakat, asla örnek alınacak bir davranış değildir. Çünkü burada, örnekten murat, örnek alınması kesin olarak vacip olanlardır. Nitekim bundan sonra gelecek "kim yine yüz çevirirse, şüphesiz yegâne gani (her hususta zengin) ve hamîd (her övgüye yegâne layık olan) Allah'tır." tehdidi, inanmayanlara mağfiret dilemenin terkine vârid olmuştur.

Şu halde İbrâhîm Peygamberin, babasına mağfiret duasının, iyi örneklerden istisna edilmesi, îmân etmesi umulan kâfir için îmân ve mağfiret dilemenin vacip olmadığını ifâde etmektedir. Bunda ise, aklı selim sahibi olan hiç kimsenin şüphesi yoktur. Bu duanın caiz olmaması meselesine gelince, bu istisna kesinlikle ona delâlet etmez.

Kimi âlimlere göre, İbrâhîm Peygamberin, babasına mağfiret duasının, örnek alınmaması gereken hususlardan olmasının sebebi şudur: bu duâ, yasaklanmasından önce gerçekleşnıiştir. Yahut ona verdiği bir söze binaendir. Ancak bu îzâh, isabetten tamamen uzaktır. Çünkü bu îzâha göre, bu konudaki yasak, Hazret-i İbrâhîm'in, babasına mağfiret istemesini de kapsamaktadır ve bu yasak olmasa, bu duanın da örnek alınması gerekirdi. Halbuki, her iki şeyin de bâtıl oldukları apaçıktır. Zîrâ yasak, konusu, durumu belli olduktan sonra kâfir için mağfiret istemektir. Halbuki bildiğin gibi, Hazret-i İbrâhîm'in, babasına mağfiret dilemesi, kesinlikle bundan önce idi ve örnek alınacak şey de, bazı hallerde fiili caiz olan değil, fakat örnek alınması vacip olan şeydir. Ve âyetin zahirinden anlaşıldığı gibi, bu mağfiret duasının, yasaktan sonra olması, yahut onun, babasına daha önce verdiği bir söze binaen yapmış olması ile îzâh etmek de, asla isâbetli değildir.

Bu âyette, istisna, "ve babamı bağışla..." âyetinde zikredilen mağfiret duasının kendisine değil, mağfiret duasının vaadine tevcih edilmiş, çünkü Hazret-i İbrâhîm'i bu duaya sevk eden husus, bu vaattir. Burada, "senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim., ." ifâdesi değil de, bu vaat, zikre tahsis edilmiş, çünkü buradaki ifâde, yemin tekidini içermektedir.

C- "O mü'minler de şöyle demişlerdi: "Rabbimiz! Ancak sana tevekkül ettik ve yalnız sana döndük. Zâten son dönüş ancak sanadır!"

Bu iltica da, Hazret-i İbrâhîm ile onunla beraber olan mü'minlerden nakledilen örnek kelâma dâhildir. Onlar, durum meydana çıktıktan sonra, bütün işlerinde ve özellikle de küfür müdafaası için ve serlerine karşı bu ilticada bulunmuşlardır. Nitekim bundan sonraki âyet de bunu ifâde etmektedir.

5
"Rabbimiz! kâfirler için bizi fitne konusu kılma ve sen bizi bağışla! Rabbimiz! Şüphesiz sen yegâne azîz ve hakimsin."

Yani ey Rabbimiz! kâfirleri bize musallat kılıp da, takatimizin fevkinde bize azap vermelerine müsaade etme! Bizim taksiratımızı bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesîz sen yegâne azizsin, galipsin; sana iltica eden, asla zelil olmaz ve sana tevekkül edenin umudu asla boş çıkmaz. Ve sen yegâne hakimsin; üstün hikmeti olmayan bir şey yapmazsın.

Bu iki âyetin, mü'minlerin Allah'a tevekkül etmeleri, O'na dönmeleri, küfrün fitnesinden Allah'a sığınmaları ve taksiratlarının bağışlanmasını dilemeleri konularında Allah tarafından mü'minlere telkin ve emir olarak îzâh edilmesine ise, bu nazm-i kerim müsait değildir.

6
"Yemin olsun kı, onlarda, sızın için, Allah'ı ve ahiret gününü uman kimseler için güzel bir örnek vardır. Kim yine yüz çevirirse, şüphesiz Allah, yegâne ganidir (mutlak zengindir) ve hamîddır (bütün övgülerin tek merciidir)."

Bu tekrar, Hazret-i İbrâhîm ile onunla beraber olanları örnek almak teşvikinin kuvvetlendirilmesi içindir, işte bundan dolayıdır ki, cümlenin basında yemin zikredilmiştir.

Âyetteki Allah'i ve âhiret gününü uman kimseler için" ifâdesi, "sizin için" ifâdesinin îzâhı mahiyetindedir. Bunun faydası, şu hakikati bildirmektir: Allah'a ve âhiret gününe îmân eden kimse, onları örnek almayı terk etmemelidir ve bunu terk etmesi, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmemenin alâmederindendir. Nitekim "Kim yine yüz çevirirse, şüphesiz Allah, ganidir ve hamîddır" nâdcsı de, bunu bildirmektedir, zina kâinler, bu gibi ifâdelerle tehdit edilmektedir.

7
"Olur ki, Allah, sizinle düşman olldığunuz'kimseler arasında bir sevgi meydana getirir. Zâten Allah, Kadirdir ve Allah gafurdur, rahimdir."

Yani olur kı, sizin düşman olduğunuz müşrik akrabalarınız da, dininize muvafakat ederler ve böylece Allah, sizinle onlar arasında bir sevgi meydana getirir.

Allah, onların dindeki salabetini, babalarına, oğullarına ve diğer akrabalarına karşı Allah için çetin düşmanlık gösterdiklerini ve onları tamamen terk ettiklerini görünce, gönüllerini hoş etmek için bu vaatte bulundu ve bu şerefli vaadini de, Mekke fethini onlara müyesser kıldığında gerçekleştirdi Fetihten sonra onların kavmi müslüman oldu. Bunun sonunda da aralarındaki sevgi ve samimiyet tamamlandı. Zâten Allah, her şeye kadirdin Öyleyse kalpleri, döndürmeye, halleri değiştirmeye ve sevgi imkânlarını müyesser kılmaya da muktedirdir. Ve Allah, gafurdur ve rahimdir. Böylece müslüman olan müşrikleri de bağışlar ve onlara merhamet eder.

8

"Allah, din uğrunda sizinle vuruşmayan ve sizi yurdunuzdan çıkarmamış olan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı men' etmiyor. Çünkü Allah, bütün adaletli olanları sever."

Rivâyet olunuyor ki, Kuteylete Binti Abdul'uzzâ, müşrik olarak, kızı Esma binti Ebubekir'e birtakım hediyelerle geldi Kızı ise, hediyelerini kabul etmedi ve evine girmeye de izin vermedi işte o zaman bu âyet-i kerime nâzıl oldu. Bunun üzerine Resûlüllah, anılan Esma'ya, annesini evine almayı, hediyelerini kabul etmeyi, ona ikram ve ihsanda bulunmayı emir buyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlardan murat, Huzaa kabilesıdir. Bu kabile,

Peygamberimize karşı savaşmamak ve aleyhinde yardımda bulunmamak üzere onunla sulh yapmışlardı.

9
"Allah, ancak din uğrunda sizinle savaşanları, sizi yurdunuzdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlara dost olursa, işte onlar, zâlimlerin ta kendileridir."

Din uğrunda müslümanlarla savaşanlar ve onları yurtları Mekke'den çıkaranlar, Mekke'nin azgın müşrikleridir. Bu konuda onlara yardım edenler de, Mekke'nin diğer sakinleridir.

İşte anılan müşrikleri dost edinenler, zâlimlerin ta kendileridir; çünkü onlar, dostluğu düşmanlık yerine, koymuşlardır. Yahut onlar, kendi nefislerini azaba maruz bırakmakla, kendi nefislerine zulmetmişlerdir.

10
"Ey îmân edenler! Kadın mü'minler, hicret ederek size geldiği zaman, onları hemen imtihan edin. Allah, onların îmânlarını en iyi bilendir. Onların gerçekten mü'min olduklarını anlarsanız, artık kendilerini kâfirlere / kâfir kocalarına geri göndermeyin. Bunlar, onlara helal değildir; onlar da bunlara helal değildir. Onların bu kadınlara harcadıkları melikleri kendilerine verin. O kadınlara mehirlerini verdiğiniz takdirde onlarla evlenmenizde size hiçbir günah yoktur. Kâfir zevceleri nikâhınızda tutmayın; onlara harcadıklarınızı (mehri) isteyin; onlar da size gelen kadınlara harcadıklarını (mehri) istesinler. İşte bu, Allah'ın hükmüdür. Aranızda o hükmeder. Zâten Allah, alimdir, hakimdir."

A- "Ey îmân edenler! Kadın mü'minler, hicret ederek size geldiği zaman, onları hemen imtihan edin."

Bundan önce kâfirlerin iki fırkasının hükmü beyân edildikten sonra burada da, îmânını açıklayanların hükmü beyân edilmektedir.

Yani kâfirler içinden göç ederek size gelip mü'min olduklarını söyleyen kadınları, sizin galip kanaatinize göre, onların kalplerinin dillerine muvafık olduğunu gösteren hususlarda kendilerini deneyin.

Rivâyet olunuyor ki, Resûlüllah, imtihan ettiği kadına şöyle yemin etmesini emir buyururdu: "Kendisinden başka hiçbir İlah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, ben, kocamı sevmediğim için çıkıp size gelmedim. Billahi, ben, mekân değişikliğini sevdiğim için çıkıp size gelmedim. Billahi, Bir dünyalık talebiyle çıkıp gelmedim. Billahi, ben, ancak Allah ve Resulünü sevdiğim için çıkıp geldim."

B- "Allah, onların îmânlarını en iyi bilendir."

Zîrâ onların kalplerine muttali olan, yegâne Allah'tır.

C- "Onların gerçekten mü'min olduklarını anlarsanız, artık kendilerini kâfirlere/ kâfir kocalarına geri göndermeyin. Bunlar, onlara helal değildir; onlar da bunlara helal değildir."

Yani siz alâmetleri, delilleri kullanarak, emareleri ve karineleri kanıt göstererek gücünüzün yettiği ve imkânlarınızın elverdiği ölçüde değerlendirmeler yapıp son vardığınız kuvvetli zamlınıza göre onların mü'min olduklarına kanaat getirirseniz, artık kendilerini kâfirlere geri göndermeyin; çünkü bu kadınlar, onlara helal değildir ve onlar da bu kadınlara helal değildir.

Bu tekrar, hürmetin (haramlığın) tekidi içindir, yahut birincisi, ilk nikâhın kalktığını bildirmek, ikincisi de yeni bir nikâhla da onlara helal olmadıklarım bildirmek içindir.

Anılan imtihan neticesinde hâsıl olan kuvvetli zannın, âyette anlamak (ilim) olarak ifâde edilmesi, uygulanmasının zorunlu olması noktasında, bunun da kesin bilgi gibi olduğunu bildirmek içindir.

D- "Onların bu kadınlara harcadıkları mehilleri kendilerine verin."

Yani onların müşrik olan eski kocalarına, onlarin bu kadınlara verdikleri miktarı verin.

Bu hükmün evvekyatı şöyledir: Hudeybiye antlaşmasına göre, müşriklerden kaçıp müslümanların yanına gelenler olursa, müslümanlar onları geri müşriklere teslim edeceklerdi. Bu sırada Peygamberimiz, henüz Hudeybiye'de iken, Sübey'a binti Haris el-Eslemî adındaki kadın, müslüman olarak oraya geldi. Arkasından da onun kocası Müsafir el-Mahzûmî, diğer bir rivâyete göre ise, Sayfî b. Rahib oraya geldi ve: "Ya Muhammed! Benim karımı bana ver; zîrâ senin kabul ettiğin antlaşma şartına göre, sana gelenleri bize geri vereceksin" dedi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olup o şartın erkekler için konulduğunu, kadınlar için olmadığını bildirdi. Sonra peygamberimiz daha önce zikredildiği gibi, o kadının, kendilerine katılmasında İslam'dan başka bir amacı olmadığına dâir yemin ettirdi O kadın da yemin etti. Bunun üzerine Peygamberimiz, eski kocasına, ona harcadığı mehri verdi. Ve Hazret-i Ömer, o kadınla evlendi..

E- "O kadınlara meliklerini verdiğiniz takdirde onlarla evlenmenizde size hiçbir günah yoktur."

Zîrâ o kadınların müslüman olmaları, kendileri ile kâfir kocaları arasında engel teşkil etmektedir.

Onların yeni nikâhı için, mehirlerinin verilinesinin şart olduğunun belirtilmesi, eski kocalarının kendilerine verdiklerinin, bu yeni nikâhın mehrinin yerine geçmediğini bildirmek içindir.

F- "Kâfir zevceleri nikâhınızda tatmayın; onlara harcadıklarınızı (rnehri.) isteyin; onlar da size gelen kadınlara harcadıklarını (mehri) istesinler. İşte bu, Allah'ın hükmüdür. Aranızda o hükmeder."

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu âyet, Mekke'de kâfir karısı bulunan kimselere, onları karıları olarak saymamalarını emretmiştir. Çünkü yurtların değişik (biri islam yurdu, diğeri küfür yurdu) olması, kadının, eski nikâhına son vermektedir."

İbrâhîm Nahaî diyor ki: "Âyetteki kâfir zevceler, önceleri müslüman iken, sonra dar-ı harbe (küfür yurduna) iltihak edip kâfir olanlardır."

Mûcahid diyor ki: "Bu âyet, kâfirlerle beraber kalan kadınları boşayip onlardan tamamen ayrılmayı emretmektedir."

G- "Zâten Allah, alimdir, hakimdir."

Yani Allah, her şeyi hakkıyla bilendir ve bütün emirleri, üstün hikmetlerin gerekleridir.

11
"Eğer eşlerinizden biri, sizi bırakıp kâfirlere kaçar, siz de kâfirlerle yapılan savaşta galip gelip ganimet elde ederseniz, zevceleri düşmânâ giden kimselere, o kadına harcadıkları kadarını verin. İman ettiğiniz Allah'a aykırı davranmaktan sakının."

A- "Eğer eşlerinizden biri, sizi bırakıp kâfirlere kaçar, siz de kâfirlerle yapılan savaşta galip gelip ganimet elde ederseniz, zevceleri, düşmana giden kimselere, o kadına harcadıkları kadarını verin."

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet nazil olunca, mü’minler, emir olundukları gibi, hicret eden kadınların eski başlıklarını müşrik kocalarına verdiler; müşrikler ise, kendilerine gelen kâfir kadınların eski başlıklarından hiçbir şeyi eski müslüman kocalarına vermediler.

Rivâyet olunuyor ki, mü’minlerin kadınlarından müşriklerin yanına gidip onlara iltihak eden kadınların tamamı şu altı kadındır: Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü'l Hakem, Ümeyye kızı Fatıma, Ukbe kızı Yerbû, Abdu'l Uzzâ kızı, Abdet, Ebû Cehil kızı Hind, Cetvel kızı Külsûm.

B- "İman ettiğiniz Allah'a aykırı davranmaktan sakinin."

Zîrâ Allah'a îmân etmek, O'ndan sakınmayı gerektirmektedir.

12
"Ey îmân edenler! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, meşru (iyi) işte sana karşı gelmemek şartları üzerine sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için mağfiret dile. Şüphesiz Allah, gafurdur, rahimdir."

A- "Ey îmân edenler! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, ellen ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, meşru (iyi) işte sana karşı gelmemek şartları üzerine sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için mağfiret dile."

Bu âyet, Mekke fethi günü nazil oldu. Zîrâ Peygamberimiz, erkeklerin biatini bitirince, kadınların biatine başladı.

Burada çocuklarını öldürmemekten murat, çocuklarını diri, diri toprağa gömmemektir.

Ellen ile ayakları arasından bir iftira uydurup getirmemek, bir kadının, başkasının yeni doğmuş bebeğini alıp kocasına bunun kendisi ile ondan olduğunu söylemesidir. Bu, kadının elleri ile ayakları arasından uydurulan bir iftira olarak ifâde edilmiş, çünkü çocuğu taşıyan karnı, onun elleri, arasında ve çocuğun çıktığı yer de, onun ayakları arasındadır.

Peygamberimiz, meşru olmayan bir işi zâten emretmediği halde bu kaydın zikredilmesi, hakk'a (Allah'a) isyan sayılan mahluka (insana) itaatin caiz olmadığına dikkat çekmek içindir.

Kadınlar hakkında burada sayılan hususların zikre tahsis edilmesi, bunların, kadınlar arsında çok vaki olmasından ve bir kısmının, kadınlara mahsus olmasından dolayıdır.

Biatlerini kabul et: Yani zikredilen hususlar ile zikredilmeyen hususlar üzerine biatlerini kabul et. Zîrâ namaz ile zekât gibi dinin diğer rükünleri ile İslam'ın şiarlarının, biatin asıl konuları oldukları açıktır.

Ve onlar için mağfiret dile: bu kelâm, biat eden kadınların, zikredilen hususları yerine getirmeleri halinde Peygamberimiz tarafından bu mükâfatın taahhüdünü bildirmektedir.

B- "Şüphesiz Allah, Gafurdur, Rahimdir."

Yani Allah'ın mağfiret ve rahmeti sonsuzdur. Şu halde bu kadınlar da, biat ettikleri hususlara bağlı kaldıkları takdirde Allah, onlara da rahmet ve mağfiret eder.

Peygamberimizin, o gün kadınlardan nasıl biat aldığı konusunda görüş ayrılığı belirtilmiştir: bir rivâyet göre, Peygamberimiz, erkeklerin biatini bitirince, Safa tepesinde oturdu. Hazret-i Ömer de, orada onun aşağısında oturuyordu. Biat alınırken peygamberimiz, biat şartlarını okuyordu; Hazret-i Ömer de, onların elini tutuyordu.

Diğer bir rivâyete göre ise, Peygamberimiz, bir kadına emir buyurdu ve o da, safa tepesinde durup o kadınlardan biat aldı.

Bir diğer görüşe göre ise, Peygamberimiz, bir kap su getirtti ve kendisi o suya elini batırdıktan sonra biat eden kadınlar da ellerini o suya batırdılar.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, kadınlardan biat alırken onunla o kadınlar önünde katarî (katar mamulü) bir bez bulunuyordu.

Bu konuda en zahir ve meşhur olan görüş, Hazret-i Âişe'nin söylediğidir ki, o şöyle diyor: " Vallahi, Resûlüllah, Allah'ın emirleri dışında hiçbir konuda biat almadı ve Resûlüllah'ın eli, hiçbir kadının eline değmedi. Ve Resûlüllah, kadınlardan biat aldığı zaman, "Ben, şüphesiz sizden, biat aldım" sözünü de söylerdi. Ve mü'min kadınlar, Resülullah'ın yanına hicret ettikleri zaman, onları "Ey peygamber! Mü'min kadınlar sana geldikleri zaman..." âyetinin içeriği ile imtihan ediyordu. Onlar da, sözleriyle bunları ikrar ettikleri zaman, Resûlüllah da, onlara:'Haydin, gidin; ben, şüphesiz sizden biat aldım' derdi."

13
"Ey îmân edenler! Allah'ın, kendilerine gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Onlar, kabirlerdeki kâfirler, umut kestikleri gibi âhiretten umut kesmişlerdir."

A- "Ey îmân edenler! Allah'ın, kendilerine gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin."

Bu kavimden murat, bütün kâfirlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kavimden murat, Yahudilerdir. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, bu âyet, meyvelerinden faydalanmak için Yahudilerle dostane ilişkileri kuran bazı müslüman fakirler hakkında nazil olmuştur.

B- "Onlar, kabirlerdeki kâfirler, umut kestikleri gibi âhiretten umut kesmişlerdir."

Onlar, âhireti inkâr ettikleri için, ondan umutlarını kesmişlerdir. Yahut onlar, Tevrat'ta vasıfları yazılı olan ve mucizelerle teyit edilmiş olan Peygamberimizi inadına inkâr ettikleri için, âhirette onlarin nasibinin olmadığını bildikleri için ondan umut kesmişlerdir. Tıpkı kâfirlerden ölenlerin, âhiretten umut kesmeleri gibi; zîrâ onlardan ölenler, gerçek duruma vakıf olmuşlar; âhiretin ebedî nimetlerinden mahrum olduklarını müşahede etmişler ve onun elem verici azabına duçar olmuşlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o kâfirler, ölülerinin tekrar diriltilip dünyaya gönderilmelerinden umut kestikleri gibi, demektir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Mümtehine sûresini okursa, kıyamet gününde mü'min erkekler ile mü'min kadınlar, ona şefaat edeceklerdir, "

SAFF
SÛRESİ

Medine'de, bir rivâyete göre de Mekke'de inmiştir; 14 âyettir.

1
"Bütün göklerde olanlar ile yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler. Zâten o, Azizdir, hakimdir."

Bu kelâmın tefsiri, daha önce geçti.

2
"Ey îmân edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?"

Rivâyet olunuyor ki, müslümanlar dediler ki: "Biz, Allah'ın en çok sevdiği amelleri bilseydik, o zaman gerçekten mallarımızı ve canlarımızı onlar için verirdik." Sonra cihat emri nazil olunca, ondan hoşlanmadılar, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bîr görüşe göre, bu konuda nazil olan âyet, "Muhakkak ki, Allah, kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak kendi yolunda savaşanları sever." âyetidir. Ancak bu görüşün karışık olduğu apaçıktır.

Rivâyet olunuyor ki, bazı müslümanlar, dediler ki:'Ya Resûlallah! Biz, Allah'ın en çok sevdiği amelleri bilseydik, şüphesiz ona koşardık." İşte bunun üzerine bu sûrenin 10. ile 11. Ayetleri nazil oldu. Bundan sonra Uhud savaşında o müslümanlar, arkalarım dönüp kaçınışlardı.

Bu görüş de, bu sûrenin âyetlerinin tertibinin, nüzul sırasına göre olmamasını gerektirir.

Başka bir görüşe göre ise, Allah, bedir şehiderinın mükafatlarını haber verince, sahabe dediler ki: "Allah'ım! Sen şahit ol ki, eğer biz, bir savaşa girersek, bütün gücümüzü ortaya koyacağız!" bundan sonra da Uhud savasında kaçtılar. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bir başka görüşe göre ise, bu âyet, yalan yere övünen kimseler hakkında nazil oldu. Şöyle ki: bazı kimseler, kimseyi öldürmediği halde, "Ben onu öldürdüm" ve kimseye mızrak atmadığı halde, "Ben ona mızrak attım "derlerdi. Vs.

Bir görüşe göre de, Bedir günü bir adam, müslümanlara ezâ ve zayiat veriyordu. Sonunda Suheyb, onu öldürdü; fakat başkası onun katlini intihal etti. (Yani onu ben öldürdüm dedi). İşte bu âyet, o intihalci hakkında nazil oldu.

Bir görüşe göre de, bu âyet, münafıklar hakkında nazil oldu. Onlara "ey îmân edenler!.." diye nida edilmesi ise, kendileri ve îmânları ile istihzadır. Ancak bu görüş doğru değildir. Nitekim bundan sonra gelecek izahattan da anlayacaksın.

3
"Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir gazabı gerektirmektedir."

Bu kelâm, onların yaptıklarının ne kadar yakışıksız ve çirkin olduğunu beyân etmektedir.

4
"Muhakkak ki, Allah, kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak kendi yolunda savaşanları sever."

Bundan, önce, Allah'ın sevmediği şey, beyân edildikten sonra burada da. O'nun hoşnut okluğu şey beyân edilmektedir.

Bu kelâm da, onların söylediklerinin, savaş vaadinden ibaret olduğu hususunda sarih bir beyândır; yoksa söylenenler, kendini öven, yahut başkasının yap tiki arını sahiplenen kimselerin söyledikleri, yahut münafıkların iddia ettikleri şeyler değildir. Ve onlarin ayıplanmalarının ve kınanmalarının sebebi de, işaret edildiği gibi, vaatte bulunmaları değil, fakat vaatlerine bağlı kalmamalarıdır.

5
"Hani Müsâ, kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Şüphesiz Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu gerçekten bildiğiniz halde niçin bana ezâ ediyorsunuz? Nihayet onlar haktan kayınca, Allah da, onların kalplerini kaydırmıştı. Zâten Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."

A- "Hanı Mûsâ, kavmine, demişti ki: "Ey kavmim! Şüphesiz Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu gerçekten bildiğiniz halde niçin bana ezâ ediyorsunuz?"

Bu kelâm, onların cihadı terk etmelerinin ne kadar çirkin olduğu hususunda mâkabk için bir îzâh mahiyetindedir.

Yani ey Resûlüm! O savaştan yüz çevirenlere o vakti anlat ki, Hazret-i Mûsâ, "ey kavmim! Allah'ın size yazdığı şu mukaddes topraklara girin ve gerisin geri dönmeyin; yoksa hüsrana uğrayanlara dönersiniz." sözleri ile, İsrâiloğullarını cebbarlara (fîlistin'deki zorba kavimlere) karşı savaşmaya teşvik etmişti. İsrâiloğulları ise, onun emrini dinlemeyip şiddetle karşı çıkmışlardı. Nitekim şöyle demişlerdi: "Ey Mûsâ! Orada zorba bir kavim vardır; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer onlar oradan çıkarlarsa, biz de hemen gireriz... artık sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturacağız."ve İsrâiloğulları, bu isyanlarında ısrar edip Hazret-i Mûsa'ya her eziyeti yaptılar.

Hazret-i Mûsâ, onlara şöyle demişti: Ey kavmim! Size emrettiğim hususlarda niçin muhalefet ve isyan ederek bana ezâ ediyorsunuz? Halbuki siz, benim elimde gösterilen kahredici mucizeleri - ki bunların en büyükleri düşmanınızı helâk etmek ve sizi onun hükümranlığından kurtarmaktır - görmekle, kesin olarak biliyorsunuz ki, ben gerçekten Allah'ın size gönderdiği elçisiyim; vazifem, size dünya ve âhiret hayırlarını göstermektir. Ve bunu bildiğinize göre, siz bana çok saygı duymalısınız ve süratle benim emrime girmelisiniz.

B - "Nihayet onlar haktan kayınca, Allah da, onların kalplerini kaydırmıştı."

Yani onlar, Hazret-i Mûsâ'nın getirdiği haktan ayrılmada ısrar edip bu tutumlarını sürdürünce, Allah da, onların kalplerini, hakkı kabul etmekten ve doğruya meyletmekten kaydırdı. Zira onlar kendi hür iradelerini sapkınlık ve dalâlet yönünde kullanmışlardı.

C- "Zâten Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."

Bu cümle, kendisinden önce zikredilen kaydırmanın mefhumunu îzâh eden ve illetini bildiren bir zeyil mahiyetindedir.

Yani Allah, itaatten ve hak yoldan çıkıp azgınlıkta ısrar edenleri ma duba ulaştıracak bir hidâyete erdirmez.

Bu fâsık topluluktan murat, ya özellikle o zikredilenlerdir; yahut bütün basıklardır ve bunlar da, öncelikle, onlara dâhildir. Hangisi kastedilırse edilsin, onların fâsıklıkla vasiflandırılmaları, "artık bizimle fâsık kavmin arasını ayırt." "artık fâsık kavim için üzülme" âyetlerinde anlatılan sebepten dolayıdır.

Nazmı kerimin mükemmeliyetinin ve zevk-i selimin gereği olan bu tefsirdir.

Diğer bir görüşe göre ise, eziyet çeşitlerinin sadedi beyânında denilmiştir kı, onlar, Hazret-i Mûsâ'nın şahsını ayıplamak, âyetlerini inkâr etmek, menfaaderiyle çelişen hususlarda ona isyan etmek, sığıra tapmak, Allah'ı açıkça görmeyi talep etmek ve Allah'ın hakkı ile kendi hakkını zayi etmek demek olan tekzipte bulunmak gibi ona çeşidi eziyetlerde bulunuyorlardı. Ancak bu îzâhın, bu makamla hiç ilgisi yoktur.

6

"Hani meryem oğlu İsâ da demişti ki: "Ey İsrâiloğulları! ben gerçekten size Allah'ın elçisiyim; benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir Peygamberi de müjdeleyici olarak geldim." İşte o, kendilerine apaçık deliller getirince, "Bu apaçık bir büyüdür" dediler."

A- "Hani meryem oğlu İsâ da demişti ki: "Ey israil oğulları! Ben gerçek ten size Allah'ın elçisiyim; benden önce gelen tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ahmed adında bir Peygamberi de müjdeleyici olarak geldim."

Hazret-i İsâ'nın, onlara "Ey İsrâiloğulları!" diye hitap etmesi, onları, nidadan sonra zikredilen onun sözlerinin tasdikine kalplerini meylettirmek içindir.

Zîrâ Hazret-i İsâ'nın, Tevrat'ı tasdik etmesi, onların da, kendisini tasdik etmelerini hazırlayan en kuvvetli sebeplerdendir.

Hazret-i İsa'nın, Peygamberimizi, müjdelemesi de, kendisini tasdik etmelerini gerektirmektedir; çünkü bu da, Tevrat'ta yazılıdır.

Hazret-i İsâ, bu sözleriyle demek istiyor ki, benim dinim, Allah'ın, geçmiş ve gelecek bütün kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmektir.

B- "işte o, kendilerine apaçık deliller getirince, "Bu apaçık bir büyüdür" dediler."

Yani Hazret-i İsâ, onlara açık mucizeler getirince, onlar, onun gösterdiği mucizeler için, yahut kendisi için "bu apaçık bir büyüdür" dediler.

Onların bu mucizeleri büyü olarak vasıflandırmaları mübalağa içindir.

7
"Kendisi İslam'a çağırıldığı halde, , Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir! Zâten Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

A- "Kendisi İslam'a çağırıldığı halde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir!"

Yani kendisini iki cihan saadetine eriştirecek İslam'a çağırıldığı halde, icabet yerine Allah'a karşı yalan uydurup Allah'ın kullarını hakka davet hakkında, "Bu, büyüdür" diyen kimseden daha zâlim, onun kadar zâlim kim olabilir!

B- "Zâten Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

Yani zâlimler topluluğu, hür iradeleriyle felâh ve hidâyete yönelmedikleri için Allah, onlari ona erdirmez.

8
"Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar; Halbuki kâfirler istemeseler de, Allah nurunu tamamlayacaktır."

Yani o kâfirler, Allah'ın dinini., yahut kitabını, yahut parlak hüccetini haksız eleştirileriyle söndürmek istiyorlar, Allah ise, onlara rağmen, onu dünyanın her tarafına yayacak ve onu yüceltecektir.

9
"Allah O'dur ki, müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün kılmak için Peygamberini hidâyet ve hak ile göndermiştir."

Yani Allah O'dur ki, müşrikler istemeseler de, dinini bütün muhalif dinlere üstün kalmak için Peygamberim Kur’ân, yahut mucize ve yegâne hak din olan hanîfî dini ile göndermiştir.

Allah, bu vaadini gerçekleştirmiştir. Nitekim Allah, İslam dini karşısında mağlup ve kahra râm olmamış hiçbir din bırakmamıştır.

10
"Ey îmân edenler! Sizi acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?"

11
"Allah'a ve Resulüne îmânda sebat edersiniz; mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. İşte bunlar, eğer bilirseniz, sizin için daha hayırlıdır."

Zahiren ihbar tarzında olan bu ifâde (sebat edersiniz. Cihat edersiniz), aslında emirdir. Nitekim diğer bir kırâete göre "îmanda sebat ediniz. Cihat ediniz" şeklinde emir kipi ile okunmaktadır.

İşte bu îmân ve cihat, sizin, için mutlak olarak daha hayırlıdır. Yahut sizin mallarınızdan ve canlarınızdan daha hayırlıdır.

Eğer sız bilirseniz, ilim ehlinden iseniz, bu böyledir. Zîrâ cahiller, kendi fiillerini hakkıyla değerlendirmezler.

Yahut eğer siz, o zaman bunun sizin için daha hayırlı olduğunu bilirseniz ... zîrâ siz bunu bilirseniz ve inanırsanız, îmân ve cihadı kendi mallarınızdan ve canlarınızdan daha fazla seversiniz. Sonuçta felâh ve saadete erersiniz.

12
"Bu takdirde Allah da, sizin günahlarınızı bağışlar ve sizi, altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte pek büyük saadet budur."

13
"Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve pek yakın bir fetih. Ey Peygamberim! Bütün mü'minleri müjdele!"

Bu kelâm, bu hitaba muhatap olan bazı müslümanların, dünyayı ankete tercih ettiklerinin de tarizidir (kapalı ifadesidir).

Yani ey mü’minler! Siz îmânda sebat ediniz ve cihat ediniz. Ey Peygamberim! Sen de, onlara dünyada ve âhirette vaat ettiklerini kendilerine müjdele!

14
"Ey îmân edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim meryem oğlu İsâ, havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim?" demişti. Havariler: "Allah yolunun yardımcıları biziz" demişlerdi. Böylece Isrâiloğullarından bir taife îmân, bir taife de inkâr etmişti. Nihayet biz, düşmanlarına karşi îmân edenleri destekledik de, onlar üstün geldiler."

A- "Ey îmân edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsâ, havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kim?" demişti. Havariler: "Allah yolunu yardımcıları biziz" demişlerdi."

Yani Allah'a giden yolda O'nun dinin yardımcıları olarak benim askerlerim kimdir?

Havariler, Hazret-i İsa'nın has mü’min dostları idiler; bunlar on iki erkek idiler.

B- "Böylece İsrâiloğullarindan bîr taife îmân, bir taife de inkâr etmişti. Nihayet biz, düşmanlarına karşı îmân edenleri destekledik de, onlar üstün geldiler."

Yani İsrâiloğullarından bir taife, Hazret-i İsa'ya îmân etmiş ve dine yardım konusunda onun emrine itaat etmiş ve diğer bir taife de onu inkâr etmiş ve îmân eden taife ile savaşmıştı. Nihayet biz, îmân edenleri düşmanlarına karşi hüccet, yahut kılıçla destekledik de, onlar üstün geldiler.

Hazret-i İsa'ya îmân edenlerin bu zaferi, onun aralarından kaldırılmasından sonra olmuştur.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Saff sûresini okursa, bu kimse, dünyada kaldığı müddetçe Hazret-i İsâ, duâ ve istiğfarda bulunur; kıyametle de ona arkadaş olur."

CUMA SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 11 âyettir.

1
"Butun göklerde ve yerde olanlar, melik / yegâne hükümran, kuddûs / bütün eksikliklerden münezzeh, Azîz /yegâne galip, hakîm her sözünde ve işinde hikmet bulunan Allah'ı tesbih ederler."

2
"Allah O'dur kı, ummılere içlerinden bir peygamber göndermiştir ki, onlara Allah'ın âyetlerini okumakta, onları tezkiye etmekte (arındırmakta) ve onlara kitabı ve hikmeti öğretmektedir. Onlar ise, hiç şüphesiz önceleri apaçık bir sapıklık içindeydiler."

A- "Allah O'dur ki, umumilere içlerinden bir peygamber göndermiştir ki, onlara Allah'ın âyetlerini okumakta, onları tezkiye etmekte (arındırmakta) ve onlara kitabı ve hikmeti öğretmektedir."

Burada ümmilerden murat, Araplardır. Zîrâ Arapların çoğu okuma-yazma bilmiyorlardı.

Deniliyor ki, Arapça yazmak, Arabistan'da ilk önce Taifte başladı. Taifliler, bunu Hire halkından öğrenmişlerdi. Hire halkı da bunu Enbar {Irak'ta, Fırat kenarında tarihî bir kent. Halid b. Velid, burayı m. 634'te fethetti. Bağdad kuruluncaya değin hilafet merkezi burası idi.} halkından öğrenmişlerdi.

Peygamberimizin, ümmilerin içinden gönderilmesi, onlar gibi ümmi olması demektir. Ancak ümmi olduğu, okuması olmadığı ve kimseden öğrenmediği halde Allah'ın âyetlerini onlara okuyor, kendilerini kötü inançlardan ve hareketlerden arınmaya sevk edecek telkinlerde bulunuyor ve onlara Idtabı ve hikmeti öğretiyordu.

Tezkiye, nefsi, ameli kuvveti cihetinden kemale erdirmek ve bu kemale bağlı olarak, nazarî kuvvet cihetinden arındırmaktır. Nefsin bu şekilde kemale erdirilmesi, tilavete (okumaya) terettüp eden tâlim ile hâsıl olmaktadır. Vücut (gerçekleşme) olarak tertip ve sıra böyle iken, âyetin, metninde okumak ile tâlim arasında tezkiyenin zikredilmesi, birbirine terettüp eden hususların her birinin, kendi başına büyük bir nimet olup şükrü gerektirdiğini bildirmek içindir. Eğer vücut (gerçekleşme) tertibi gözetilmiş olsaydı, ilk önce, hepsinin bir tek nimet olduğu akla gelirdi. Nitekim bakara sûresinde de benzerleri için îzâh edildi. İşte Kur'ân'ın, bazen âyetler olarak, bazen kitap ve hikmet olarak ifâde edilmesi de, bu unvanların her biri itibarıyla ayrı bir nimet, olduğuna işaret etmek içindir. Hikmetin, Peygamberimizin hadislerindeki hükümleri ve kaideleri de kapsaması, bu îzâha bir halel getirmez.

B- "Onlar ise, hiç şüphesiz önceleri apaçık bir sapıklık içindeydiler."

Yani onlar daha önce şirk ve cahiliyye pisliği içinde bulunuyorlardı.

Bu kelâm, onların, kendilerini irşat edecek bir kimseye şiddetle muhtaç olduklarını beyân etmekte ve Peygamberimizin, söylediklerini başkasından öğrendiği vehmini tamamen ortadan kaldırmaktadır.

3
"Allah, Peygamberi, mü'minlerden henüz kendilerine katılmamış olan diğer insanlara da göndermiştir. Zâten yegâne Azîz, hakim O'dur."

A- "Allah, Peygamberi, mü'minlerden henüz kendilerine katilmamış olan diğer insanlara da göndermiştir."

Yahut Peygamberimiz, onlara da, onlardan sonra gelecek insanlara da Idtabı ve hikmeti öğretmektedir. Bu insanlar da, sahabeden sonra kıyamete değin gelecek insanlardır. Zîrâ Peygamberimizin daveti ve öğretmesi, bütün insanları kapsamaktadır.

B- "Zâten yegâne Azîz, hakim O'dur."

İşte bundan dolayıdır ki, Allah, ümmi bir insana bu imkânları vermiş ve bütün insanlar arasından onu seçmiştir.

4
"İşte bu, Allah'ın lûtfudur ki, onu dilediğine verir. Zâten Allah pek büyük lütuf sahibidir."

Yani Allah'ın, Peygamberimizi bütün insanlar arasından seçmesi, O'nun lûtfu ihsanıdır ki, bütün dünya ve âhiret nimetlerinin, karşısında pek önemsiz kaldığı bu lûtfu ihsanıdır ki, bütün dünya ve ahiret nimetlerinin, karşısında pek önemsiz kaldığı bu lûtfu ihsanı dilediğine bahşeder.

5
"Tevrat'la yükümlü tutulup da, onunla amel etmeyenlerin durumu, kitapları taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu, ne kötüdür! Zâten Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

A- "Tevrat'la yükümlü tutulup da, onunla amel etmeyenlerin durumu, kitapları taşıyan merkebin durumu gibidir."

Yani Tevrat öğretilip onun içindeki âyetlerle ve ezcümle Peygamberimizin peygamberliğini ifâde eden âyetlerle amel etmekle mükellef kılınan kimselerin durumu, ilim kitaplarını taşıyıp onları taşımakla yorulan, fakat onlardan faydalanmayan kimsenin durumu gibidir.

B- "Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu, ne kötüdür!"

Bunlar, Peygamberimiz Muhammed'in peygamberliğinin gerçeğin ta kendisi, olduğuna şahitlik eden Tevrat âyetlerini yalanlamış olan Yahudilerdi.

C- "Zâten Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."

Yani tekzibi tasdik yerine koymakla zulmeden, yahut kendi nefislerini ebedî azaba maruz bırakmakla kendi kendilerine zulmeden topluluğu hidâyete erdirmez.

6
"De ki: Ey Yahudiler! Siz diğer insanlardan imtiyazlı olarak kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, samimi iseniz, haydin, ölümü temenni ediniz!"

Yahudiler: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız" "diyorlardı ve Allah katında âhiretin güzel yurdunun yalnız kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlarclı ve: "Yahudi olmayan asla cennete giremez" diyorlardı, işte bundan dolayı Allah, onların yalanını göstermek için Peygamberimize böyle demesini emir buyurdu.

7
"Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Zâten Allah, zâlimleri pek iyi bilendir."

Yani onlar, cehenneme girmelerini gerektiren küfür ve günahlarından dolayı ölümü asla temenni etmezler.

Onların zâlim olarak ifâde edilmeleri, kendilerini zemmetmek ve bütün hal ve hareketlerinde ve ezcümle, aslında kendisinden uzak oldukları bu iddialarında zâlim olduklarını tescil etmek içindir.

Yani Allah, o zâlimleri ve onlardan sâdır olan ve muhtelif azapları gerektiren çeşitli zulüm ve günahları ve bu azaplardan korunmayı gerektirecek bundan sonraki hareketlerini de pek iyi bilmektedir.

Nitekim âyetin bildirdiği aynen oldu ve onlardan hiç kimse, ölümü temenni etmedi.

8
"De ki: şüphesiz sizin kendisinden kaçmakta olduğunuz ölüm var ya, o, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da siz, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, o, bütün yapmakta olduklarınızı size haber verecektir."

A- "De ki: şüphesiz sizin kendisinden kaçmakta olduğunuz ölüm var ya, o, muhakkak sizi bulacaktır."

İşte bu âyet de, onların ölümü asla temenni etmediklerini bildirmektedir. Zîrâ onların, bu temenniden kaçtıkları ortaya çıktıktan sonra söylenebilecek bir husustur.

Nitekim Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "Eğer onlar, ölümü temenni etmiş olsalardı, şüphesiz o anda öleceklerdi." Bu da, Peygamberimizin mucizelerinden biridir.

B- "Sonra da siz, görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, o, bütün yapmakta olduklarınızı size haber verecektir."

Yani kıyamet günü siz, kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan Allah'a döndürüleceksiniz de, o, sizin işlemekte olduğunuz küfür ve günahların cezalarını size verecektir.

9
"Ey îmân edenler! Cuma günü o namaza çağırıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

A- "Ey îmân edenler! Cuma günü o namaza çağırıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış-verişi bırakın."

Haftanın bu gününe cuma denilmesi, insanların o gün namaz için toplanmalarından dolayıdır.

Deniliyor ki, bu güne cuma adını ilk veren, (Peygamberimizin 8. Derecede dedesi olan) Kâ'b b. Luey adındaki zâttır. Bundan önce Araplar, bu güne Arûbe diyorlardı.

Bir görüşe göre, Ensâr (Medine'li müslümanlar), hicretten önce birbirlerine dediler ki: "Yahudilerin, yedi günde bir toplandıkları bir günleri vardır. Hıristiyanların da öyle. O halde gelin, biz de, toplanıp Allah'ı anacağımız ve namaz kılacağımız bir gün tayin edelim. Bunun için de cumartesi gününü tayin edemeyiz; çünkü o gün, Yahudilerindir. Keza, pazar günü de hıristiyanlarındır. O halde arûbe gününü tayin edelim, "sonra cuma günü Sa'd b. Zürare'nin yanında toplandılar. O da, onlara iki rekât namaz kıldırdı ve onlara öğüder verdi, işte içtima ettikleri (toplandıkları gün olması hasebiyle) bu tarihten itibaren bu güne cuma günü dediler. Sonra Allah, cuma âyetini indirdi. İşte İslam'da ilk cuma budur.

Resülullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ilk cuması ise şöyle olmuştur: Resûlüllah, Muhacir olarak Medine'ye gelirken, önce kuba köyünde Amr b. Avf oğullarının yanına konuk olarak indi ve orada pazartesi, sak, çarşamba ve perşembe günleri kaldı ve onların mescidini yaptırdı. Sonra Cuma günü Medine'ye doğru yola çıktı. Yolda Sakm b. Avf oğulları yurdunda onlara ait bir vadide cuma namazı vakti girdi. İşte orada Resûlüllah, hutbe okudu ve Cuma namazı kıldırdı.

B- "Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

Yani eğer siz gerçek hayrı ve şerri bilirseniz, yahut eğer siz ilim ehlinden iseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

10
"O namaz kılınınca, artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan rızkınızı arayın. Allah'ı da çok anın ki, felâha eresiniz."

A- "O namaz kılınınca, artık yeryüzüne dağdın ve Allah'ın lutfundan rızkınızı arayın."

Yani Cuma namazı edâ edildikten sonra artik işlerinizi için yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lûtfunden rızkınızı arayın.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu emir, dünyalık talep etmeleri için değil, takat hasta ziyareti, cenazede bulunmak ve Allah için diğer ziyaret içindir."

Hasen-ı Basrî (radıyallahü anh) ile Said b. el-Müseyyeb'ten rivâyet olunduğuna göre, bu emir, ilim öğrenmek içindir."

Diğer bir görüşe göre ise nafile namazlar içindir.

B- "Allah'ı da çok anın ki, felâha eresiniz."

Yani Allah'ı çokça, yahut çok zamanda anın ve Allah'ı anmanızı yalnız namaza tahsis etmeyiniz ki, iki cihan saadetine eresiniz.

11
"Bir ticaret kervanı ve eğlence gördükleri zaman, ona sökün ettiler ve seni ayakta bıraktılar. De di: Allah'ın katındaki şey, eğlenceden de, ticaretten de daha hayırlıdır. Zâten Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

A- "Bir ticaret kervanı ve eğlence gördükleri zaman, ona sökün ettiler ve seni ayakta bıraktılar."

Rivâyet olunuyor ki, bir ara, Medine halkı şiddetli bir kıtlık ve açlık günlerinden geçiyordu. İşte bu günlerde Dıhye b. Halife, yükleri zeytinyağı olan bir ticaret kervanı başında Şam'dan döndü. Bu sırada Peygamberimiz, cuma günü hutbesini okuyordu. İşte onu dinleyen cemaat, önce gidenler malları alır ve kendilerine bir şey kalmaz korkusuyla kalkıp kervana doğru gittiler. Sonuçta Peygamberimizin yanında yalnız seldz kişi, diğer bir rivâyete göre on bir kişi, bir diğer rivâyete göre on iki kişi ve başka bir rivâyete göre de kırk kişi kaldı, işte o zaman Peygamberimiz buyurdu ki: "Muhammed'in nefsi, kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, cemaatın tamamı çıkmış olsaydı, kesinlikle Allah, bu vadiyi onlara, ateşe çevirirdi."

Ve ticaret kervanı geldiği zaman onu davul, trampet çalarak ve alkışlarla karşılıyorlardı, işte eğlenceden murat budur.

Peygamberimizin ayakta bırakılması, minberde ayakta hutbe okurken o halde bırakılması demektir.

B- "De ki: Allah'ın katindaki şey, eğlenceden de, ticaretten de daha hayırlıdır. Zâten Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Yani Allah katındaki uhrevî mükâfat hepsinden daha hayırlıdır; çünkü bu mükâfat, ebedî bir faydadır. Ticaret ve eğlencede vehmedilen fayda ise, öyle değildir. Ve Allah, rızk verenlerin en hayırlısı olduğuna göre, siz de O'na koşun ve rızkınızı O'ndan talep edin.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Cum'a sûresini okursa, müslüman kentlerinde cuma namazını falan ve kılmayanların sayısının on katı kadar ona sevap verilir."

MÜNAFIKÛN SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 11 âyettir.

1
"Ey Resûlüm! O münafıklar sana/ senin meclisine geldikleri zaman: "Şahitlik ederiz ki, sen hiç şüphesiz Allah'ın Peygamberisin." derler. Allah da, bilir ki, sen hiç şüphesiz O'nun Peygamberisin. Yine Allah, şâhitlik eder ki, o münafıklar, hiç şüphesiz yalancıdırlar." 13

13 20. yy'ın büyük mütefekkiri Malik Binnebi, bu Âyetin, Kuranın (Arap dılinin sentaksına aykırı olarak) mucizesi olduğunu belirtmiştir.

2
"O münafıklar, yeminlerini kalkan yaptılar da, Allah'ın yolundan alıkoydular. Onlar var ya, yapmakta oldukları şeyler muhakkak ne kötüdür!"

Yani o münafıklar, öldürülmek ve esir alınmak gibi muamelelere maruz kalmamak için yalan yeminlerini kendilerine kalkan yaptılar da, Peygamberimizin, Resûlüllah olmadığını söyleyerek İslam'a girmek isteyenleri alıkoymaya çalıştılar ve Allah yolunda harcamak isteyenleri de engellemeye çalıştılar. Nitekim onların bu olumsuz faaliyetleri bundan sonra anlatılacaktır.

3
"Bu, şu yüzdendir ki, onlar önce îmân etiller; sonra kâfir oldular. Böylece kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar anlamazlar."

Yani o münafıklar, önce, islam'a giren diğer insanlar gibi şahadet kelimesini getirdiler; sonra kendilerinde küfrün kanıtları ve delilleri görülmekle, küfürleri ortaya çıktı. Yahut mü'minlerin yanında îmânlarını ifâde ettiler ve şeytanlarının yanında da küfürlerini ifâde ettiler.

Yani o münafıklar gerçek îmânı ve ancak onun hak olduğunu anlamazlar.

4
"Ey Resûlüm! Sen onları gördüğün zaman, kalıplarını beğenirsin; konuşurlarsa, sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayatılmış kütükler gibi idiler. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde, sanırlar. Onlar, düşmanların ta kendileridir. Artık onlardan sakın. Allah, canlarını alsın! Nasıl da döndürülüyorlar!"

A- "Ey Resûlüm! Sen onları gördüğün zaman, kalıplarını beğenirsin; konuşurlarsa, sözlerini dinlersin."

Yani o münafıkların vücutları şişman, yüzleri de parlak idi ve konuşmaları da gayet düzgün, edebî ve dilleri tatlı idi.

Nitekim münafıkların reisi İbni Übeyy, yapık idi, gayet düzgün konuşuyordu ve kendisi gibi Medine reisleri ile birlikte Peygamberimizin meclisine geliyordu. Peygamberimiz ile yanındakiler de, onların kalıplarını (fiziklerini) beğeniyor ve sözlerini dinliyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise bu hitap, buna muhatap olabilen herkes içindir.

B- "Onlar sanki duvara dayatılmış kütükler gibi idiler."

O münafıkların, Resülullah'ın meclisinde otump arkalarına yaslanmaları, kütüklere benzetilmiştir; çünkü onlar, ilim ve hayırdan tamamen boş bulunuyorlardı.

Yahut o münafıklar, içi tamamen çürümüş kalaslar gibi idiler.

C- "Eler gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar."

Yani onlar, korkaklıklarından ve korkunun, içlerine tamamen sinmesinden dolayı, her gürültünün kendilerine bir zarar vereceğini sanırlar.

D- "Onlar, düşmanların ta kendileridir."

Yani onlar tam ve derin düşmandırlar. Zîrâ en büyük düşman, senin yanı başında bulunup da koynunda zehir saklayan kimsedir.

E- "Artık onlardan sakın. Allah, canlarım alsın! Nasıl da döndürülüyorlar!"

Bu cümle, Allah tarafından onlar için bir bedduadır; yahut mü'minlerin, onlara nasıl beddua edeceklerini öğretmektedir.

Yani hayret, o münafıklar, nasıl da haktan döndürülüp içinde bulundukları küfür ve dalâlete saplanıyorlar!

5
"Onlara: "gelin, Resûlüllah, sizin için mağfiret dilesin!" denildiği zaman, başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak yan çizdiklerini görürsün.

Yani o münafıkların cinayetleri ortaya çılanca, nasihat olarak kendilerine: "Gelin, Resûlüllah, sizin için mağfiret dilesin!" denildiği zaman, kibirlenerek başlarını çevirdiklerini ve yine büyüklük taslayarak yan çizdiklerini görürsün.

6
"Sen onlar için mağfiret dilesen de, kendilerine mağfiret dilemesen de birdir; Allah onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fâsık (yoldan tamamıyla çıkmış) olan kavmi hidâyete erdirmez."

A- "Sen onlar için mağfiret dilesen de, kendilerine mağfiret dilemesen de birdir; Allah onları asla bağışlamayacaktır."

Yani o münafıklar gelip cinayetlerinden dolayı senden özür dileseler ve sen de onlar için mağfiret dilesen de, onlar için mağfiret dilemen de birdir; onlar kötülüklerinde ve derin küfürlerinde ısrar ettikleri için Allah, onları asla bağışlamayacaktır.

B- "Çünkü Allah, fâsık (yoldan tamamıyla çıkmış) olan kavmi hidâyete erdirmez."

Yani Allah, hak yoldan tamamen ayrılmış, ıslah dairesinin dışına çıkmış ve küfür ile nifaka iyice batmış kimseleri hidâyete, erdirmez.

Bu kavimden murat, o münafıkların kendileridir. Bunların fâsiklar olarak ifâde edilmeleri, bunda aşırı gittiklerini beyân etmek içindir. Yahut bu kasıklardan murat, bütün kasıklardır ve bu münafıklar da, öncelikle bu zümreye dâhildir.

7
"Onlar o kimselerdir ki, "Resûlüllah'ın yanında bulunanlara bir şey harcamayın ki, dağılıp gitsinler" diyenlerdir." Halbuki bütün göklerin ve yerin hazineleri yalnız Allah'ındın Fakat o münafıklar anlamazlar."

A- "Onlar o kimselerdir ki, 'Resûlüllah'ın yanında bulunanlara bir şey harcamayın ki, dağılıp gitsinler' diyenlerdir."

Münafıklar, Ensâr'a böyle diyorlardı. Resûlüllah'ın yanmdakilerden kastettikleri, fakir muhacirler idiler.

B - "Halbuki bütün göklerin ve yerin hazineleri yalnız Allah'ındır. Fakat o münafıklar anlamazlar."

Bu kelâm, Resûlüllah'ın yanında bulunan yoksul muhacirlere bir şey harcamadıkları takdirde onların dağılıp gidecekleri şeklindeki iddialarını reddederek, rızkların hazinelerinin Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine verip dilemediğine de vermediğini beyân etmektedir. Münafıklar ise, Allah'ı ve O'nun işlerini hakkıyla anlamadıkları için bu söyledikleri küfür kelimelerini söylerler.

8
"Onlar:'Yemin olsun kı, Medine'ye dönersek, en ustun olan bizler, en zayıf olan onları oradan mutlak ve muhakkak çıkaracağız.' diyorlar. Halbuki asıl üstünlük, yalnız Allah'ındır; Peygamberinindir ve mü'minlerindir. Fakat o münafıklar bilmezler."

A- "Onlar: "Yemin olsun ki, Medine'ye dönersek, en üstün olan bizler, en zayıf olan onları oradan mutlak ve muhakkak çıkaracağız." diyorlar. Halbuki asıl üstünlük, yalnız Allah'ındır; Peygamberinindir ve mü'mınlerindir."

Rivâyet olunuyor ki., Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) işçisi Cehcâh b. Said, İbni Übeyy'in antlaşınah adamlarından olan Sinan el-Cühenî ile tartişti ve ikisi kavga ettiler. Bu sırada Cehcâh, muhacirleri yardımına çağırdı ve Sinan da, Ensâr'ı yardımına çağırdı. Bu arada yoksul muhacirlerden biri, Sinan'a bir tokat attı. O da gidip ibni Ubeyy'e şikâyette bulundu, işte o zaman İbni Übeyy, Ensâr'a: "Bu fakirlere bir şey vermeyin... vallahi, biz Medine'ye dönersek, en üstün olan bizler, en zayıf olan onları oradan çıkaracağız" dedi.

B- "Fakat o münafıklar bilmezler."

Yani o münafıklar, son derece cahil ve gururlu olduklarından dolayı bu hakikati bilmezler.

Rivâyet olunuyor ki, anılan Abdullah, b. Übeyy, Medine'ye girerken, muhlis bir mü'min olan oğlu Abdullah b. Abdullah b. Übeyy (oğlunun adı da Abdullah idi), babasının yoluna çıktı ve ona: "Vallahi, eğer sen, Allah ve Resülünün üstünlüğünü kabul etmezsen, hiç şüphen olmasın, boynunu vuracağım" dedi. İbni Übeyy, oğlunun son derece ciddi olduğunu görünce, "Üstünlüğün, Allah'a, Resulüne ve mü'minlere ait olduğuna şahitlik ederim." dedi. Peygamberimiz de, onun oğluna: "Allah, Resulünün ve mü'minlerin hakkını savunduğundan dolayı sana hayırlar ihsan eylesin!" buyurdu.

9
"Ey îmân edenler! Ne mallarınız, ne de evlatlarınız, Allah'ı anmaktan sizi alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir."

Yani mallarınızın ve evlatlarınızın idaresiyle meşgul olmak, onların maslahatlarına itina göstermek ve onlardan faydalanmak, namaz ve mâbûd'u hatırlatan diğer ibadetler gibi Allah'ı anmaktan sizi alıkoymasın. Kim, dünya sebebiyle dinden alıkonulursa, işte onlar, tam bir hüsran içindedirler. Çünkü onlar, ebedî olan pek büyük nimetleri, fâni olan önemsiz nimetler karşılığında satmışlardır.

10
"Her hangi birinize ölüm gelip de. "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de, sadaka verip iyilerden olsam!" demesinden önce, size verdiğimiz azıktan harcayın."

11
"Halbuki Allah, eceli geldiğinde, hiç kimseyi asla geciktirmez. Zâten Allah, onların yapmakta olduklarından haberdârdır."

Binaenaleyh Allah, sizin yaptiğmız hayırların da, serlerin de karşılığını verecektir. O halde hayırlara koşun ve geleceğe hazırlanın.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Münafıktın sûresini okursa, nifaktan kurtulmuş olur."

TEĞÂBÜN SÛRESİ

Medine'de, yahut Mekke'de inmiştir; 18 âyettir.

1
"Bütün göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ı tesbih eder. Hükümranlık yalnız O'nundur; hamd yalnız O'nundur. Zâten o her şeye Kadirdir."

A- "Bütün göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ı tesbih eder. Hükümranlık yalnız O'nundur; hamd yalnız O'nundur."

Yani bütün mahluklar, Allah'ı, cenab-ı kibriyasma yakışmayan her noksanlıktan daima tenzih etmektedir. Hükümranlık ve bütün övgüler de yalnız O'nundur; zîrâ her şeyi ilk yaratan, her şeyin varlığım koruyan ve onu gözeten ancak O'dur; bütün nimetlerin asıllarının da, şubelerinin de yegâne mevki sı (sahibi) yalnız O'dur. Başkasının hükümranlığı ise, O'nun cenabından bir emanettir; başkasının övülmesi de, Allah'ın nimetinin, onun eliyle gerçekleşmesi ıtibariyladır.

B- "Zâten o her şeye Kadirdir."

Zîrâ mutlak kudreti mucip olan Zâtının, her şeye nispeti eşittir.

2
"Sizi yaratmış olan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mindir. Zâten Allah, yapmakta olduklarınızı çok iyi görendir."

A- "Sizi yaratmış olan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz de mü'mindir."

Yani sizi, ilmî ve amelî kemallerin unsurlarına sahip olarak hârika bir şekilde yaratan O'dur. Böyle iken bazılarınız kâfirdir; küfrü seçmiştir; yaratılışının gereğinin aksi olarak küfür için çalışmaktadır; bazılarınız da îmânı seçmiştir; yaratılışının gereği olan hak için çalışmaktadır. Halbuki hepinize vacip olan, îmânı seçmek, yaratılmak, vücuda getirilmek nimeti ile buna bağlı olarak bahşedilen diğer nimetlere şükretmektir. Siz ise, bu imkânların tamamına sahip olduğunuz halde bunu yapmadınız; şubelere ve kakalara ayrıldınız.

Âyette küfür, önce zikredilmiş, çünkü muhataplar arasinda galip olan ve kınama makamına da en münasip olan budur.

B- "Zâten Allah, yapmakta olduklarınızı çok iyi görendir."

Binaenaleyh Allah, yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir. Şu halde size faydası olacak îmân ve itaati seçin ve sakın, sizi helâk edecek küfür ve isyanı seçmeyin."

3
"Şu gökleri ve bu yeri yerli yerince yarattı; size de suretinizi verdi. İşte suretinizi gayet güzel, yaptı. O son varış da ancak O'nadır."

A- "Şu gökleri ve bu yeri yerli yerince yarattı; size de suretinizi verdi. İşte suretinizi gayet güzel yaptı."

Yani Allah, şu gökleri ve bu yeri, dinî ve dünyevî bütün maslahatları içinde barındıran üstün hikmetle yarattı; size de suretinizi verdi. İşte suretinizi gayet güzel yaptı. Nitekim sizi en güzel biçimde yarattı; bütün açık ve gizli kemallerin kaynakları olan zahirî ve bâttnî kuvvetleri ve şuurları sizin varlığınıza yarieştirdi; sizi, bütün

yaratılmışlarının sıfatlarının özü ile süsledi; hârika mahluklarının özelliklerinin Hulâsasını da size tahsis buyurdu ve sızı, bu kâinatta bulunan bütün mahluklarının örneği kıldı.

B- "O son varış da ancak O'nadır."

Yani âhirette son varış da ancak O'nadır; başkasının ne müstakil, ne de müşterek olarak merci olması söz konusu değildir. Şu halde anılan kuvvetleri ve şuurları yaratılış gayesine uygun olarak kullanarak gizli hallerinizi güzelleştirin.

4
"Bütün göklerde ve yerde olanları o bilir. Sizin gizlediklerinizi de, açığa vurduklarınızı da bilir. Zâten Allah kalplerde olanı hakkıyla bilendir."

Yani Allah, bütün göklerde ve yerde olan küllî şeyleri ile cüzî şeyleri ve açik halleri ile gizli halleri bilir. Sizin kendi aranızda gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri de Allah tamamıyla bilir. Zâten Allah'ın ilmi, insanların kalplerinde gizli olan bütün sırları da ihata etmiştir; hiçbir sır, bu ihatanın dışına çıkamaz. O halde onların gizledikleri ve açığa vurdukları Allah'a nasıl gizli kalabilir!

5
"Daha önce kâfir olanların haberi size ulaşmadı mı? İşte onlar, yaptıklarının cezasını tattılar. Onlar için acıklı bir azap da vardır."

Yani ey kâfirler! Nûh peygamber kavmi ile küfürde ısrar eden ondan sonraki bazı kavimler gibi eski kâfirlerin haberi size ulaşmadı mı? İşte onlar, kendilerine mühlet verilmeksizin, küfürlerinin gerektirdiği cezaları dünyada tattılar, Onlar için ahirette de, tarifi imkansız acı bir azap vardır.

6
"Bu, şu yüzdendir ki, peygamberleri onlara mucizeler getirmişlerdi de, onlar: "Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmiş?" demişler; böylece inkâr etmişler ve yüz çevirmişlerdi. Allah da, onlara muhtaç olmadığını gösterdi. Zâten Allah, ganîdir, hamîddir.

A- "Bu, şu yüzdendir ki, peygamberleri onlara mucizeler getirmişlerdi de, onlar: "Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmiş?" demişler; böylece inkâr etmişler ve yüz çevirmişlerdi."

Yani onların dünyada tattıkları ve âhirette tadacakları azaplar şu yüzdendir ki, peygamberleri onlara açık mucizeler getirmişlerdi de, o kavimlerin her biti, kendderine o mucizeleri getirmiş olan peygamberleri hakkında: "Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmiş?" deyip peygamberlerin, beşerin cinsinden olmasına hayret ettiler ve bu gerçeği inkâr ettiler. Nitekim Semûd kavmi de: "Biz, içimizden bir beşere mı uyacağız?" demişlerdi. Böylece onlar, peygamberleri İnkâr etmişler ve peygamberlerin, onlara getirmiş oldukları apaçık mucizeleri tefekkür etmekten ve îmândan yüz çevirmişlerdi.

B- "Allah da, onlara muhtaç olmadığını gösterdi."

Yani Allah da, onların îmânına ve itaatine muhtaç olmadığını gösterdi. Nitekim onları helâk etti ve onların kökünü kesti. Eğer Allah'ın, onların îmânına ve itaatine ihtiyacı olsaydı, bunu yapmazdı.

C- "Zâten Allah, ganidir, hamîddir."

Yani Allah, değil onların îmânı ve itaati, bütün âlemlerden müstağnidir. Ve her mahlûk, hal lisanıyla onu övmektedir. Yahut hiç kimse, Allah'ı övmese de, o, Zatıyla, bütün övgülere yegâne layık olandır.

7
"O kâfirler, asla diriltilmeyecekleritıi iddia ettiler. De ki: hayır! Rabbime yemin olsun ki, mutlak ve muhakkak diriltileceksiniz; sonra yaptıklarınız hiç şüphesiz size haber verilecektir. Bu da Allah'a göre pek kolaydır."

A- "O kâfirler, asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler."

Ölümlerinden sonra asla diril tilmeyeceklerini iddia eden kâfirlerden murat, Mekke kâfirleridir.

B- "De ki: hayır! Rabbime yemin olsun ki, mudak ve muhakkak diriltileceksiniz; sonra yaptıklarınız hiç şüphesiz size haber verilecektir. Bu da Allah'a göre pek kolaydır."

Yani ey Resûlüm! Sen de, onların iddialarını ret ve iptal etmek ve aksini ispat etmek üzere onlara de ki: Rabbime yemin olsun ki, siz mutlak ve muhakkak ölümden sonra diriltileceksiniz; sonra hesaba çekileceksiniz ve yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz. Bu da Allah'a göre pek kolaydır; çünkü Onda bunun tam kudreti mevcuttor ve çürümüş madde de düzeltilmeye müsaittir.

8
"O halde Allah'a, Peygambere ve indirdiğimiz nura inanın. Zâten Allah yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

A- "O halde Allah'a, Peygambere ve indirdiğimiz nura inanın."

Bu nurdan murat, Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân, icazı itibarıyla nur gibi kendisi aydındır ve başkasını da aydınlatmaktadır.

B "Zâten Allah yap oklarınızdan tamamıyla haberdârdır."

Yani Allah, emirlerine uyup uymadığınızdan tamamıyla haberdârdır. Binaenaleyh o, sizin amellerinizin karşılığını mutlaka verecektir.

Bu kelâm, makabli için bir îzâh mahiyetinde olup vaatlere ve tehditlere uymayı gerektirmektedir.

9
"Sizi o toplantı gününde toplayacağı gun, işte o, insanların birbirlerini zararlı çıkardıkları gündür. Kim Allah'a îmân eder ve sâlih ameller yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedî kalacakları, altlarında ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, işte bu, o büyük saadettir."

A- "Sizi o toplantı gününde toplayacağı gün, işte o, insanların birbirlerini zararlı çıkardıkları gündür."

Yani öncekilerin ve sonrakilerin hesap ve ceza için toplanacakları günde sizi toplayacağı gün, işte o, bazı insanların, bazı insanlara kaybettirdiğinin ortaya çıkacağı gündür. Zîrâ bahtiyar insanlar, bedbahtların, bahtiyar olmaları takdirinde alacakları yerleri alırlar ve aksi için de bunun aksi olur.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: "Cennete giren her kula, mutlaka kendisine, kötü olması takdirinde gireceği cehennemdeki yeri gösterdik ki, daha çok şükretsin ve cehenneme giren her kul da, mutlaka kendisine, iyi olması takdirinde gireceği cennetteki yeri gösterilir ki, hayıflanması ve üzüntüsü daha da artsın." 14

14 Buharî/Kitabu'r Rıkak, bab: 51; Tirmizî/Kitabu Fezaüı'l Cıhad, bab: 25; Ibnı Mace/Kıtabu'i Cıhad, bab: 16; Ahmed b. Hanbel, Müsnedı: 2/54, 4/131, 200. 6/89

B- "Kim Allah'a îmân eder ve sâlih ameller yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, içinde ebedî kalacakları, altlarında ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, işte bu, o büyük saadettir."

Yani kim Allah'a îmân eder ve iyi işler de yaparsa, Allah, kıyamet günü onun kötülüklerini affeder... işte bu, daha ötesi olmayan saadettir. Zîrâ en büyük helaklerden kurtulmuş olur ve en büyük arzularına da ermiş olur.

10
"O kimseler ki, kâfir olmuşlar ve âyetlerimizi yalan saymışlardır, işte onlar, cehennem ehlidir; orada ebedî kalacaklardır. Ne de kötü bir son varış yeridir orası!"

Bizce, bu iki âyet-i kerime, kıyamet günü insanların, nasıl birbirlerini zararlı çıkardıklarını beyân etmektedir.

11
"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a îmân ederse, Allah onun kalbini hidâyete erdirir. Zâten Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

A- "Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez."

Yani Allah'ın takdiri ve iradesi olmadıkça, hiçbir musibet, hiç kimseye isabet etmez. Yani insanlar, her zaman çeşidi musibetlerle karşı karşıyadır; ancak Allah'ın takdiri ve iradesi olmadıkça hiçbir musibet gerçekleşmez.

B - "Kim Allah'a îmân ederse, Allah onun kalbini hidâyete erdirir."

Yani musibet, isabet ettiğinde Allah, onun kalbine sebat ve teslimiyet bahşeder. Yahut kendisine isabet eden musibetten kurtulmasının ve isabet etmeyen musibedn de, aslında ona isabet etmesinin mümkün olmadığını anlar. Yahut itaat ve hayrının artması için, Allah, onun kalbine lütuf ve inşirah verir.

C- "Zâten Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

Yani Allah, her şeyi ve ezcümle kalpleri ve kalplerin hallerim hakkıyla bilendir. Binaenaleyh Allah, mü'minin îmânını da bilir ve onun kalbini anılan hususlara hidâyet eder.

12
"Allah'a da îtâat edin; Peygambere de itaat edin. Yine de yüz çevirirseniz, ne çıkar? Çünkü elçimize düşen apaçık tebliğden ibarettir."

Yani Peygambere düşen vazife, yalnız apaçık tebliğdir ve onu da ziyadesiyle yapmıştır. Bundan dolayı Peygamberin aleyhine hiçbir beis yoktur.

13
"Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler!"

Burada ism-i celalin (Allah'ın) zamir olarak değil de, zahir isim olarak zikredilmesi, tevekkül ve onun emrinin illetini zımnen bildirmek içindir. Zîrâ ülûhiyet, kendisine tamamen yönelmeyi ve başkasından alakayı tamamen kesmeyi gerektirmektedir.

14
"Ey îmân edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan muhakkak size düşman olanlar da vardır. İşte onlardan sakının. Ama yine de affeder, kusurlarını görmez ve bağışlarsanız, bilin kî, Allah, gafurdur; rahimdir."

Yani sizin eşlerinizden ve çocuklarınızdan, sizi Allah'ın itaatinden meşgul edenler, yahut din ve dünya işlerinde size düşmanlık edenler de vardır. Eğer onların affa kabil olan günahlarım, yani dünya işleriyle ilgili olan hatalarını, yahut din işleriyle ilgili olup da, onlardan tevbe edilmiş günahlarını affeder, kınama ve ayıplamada bulunmazsanız ve onları gizli bırakıp özürleri olduğunu kabul ederseniz, bilin ki, Allah, gafurdur, rahimdir; o da, size karşı böyle muamele edecektir ve size lutufta bulunacaktır.

Bir görüşe göre, mü'minlerden bazı kimseler, Mekke'den hicret etmek istediler; fakat onların, eşleri ve çocukları kendilerini engellemeye çalıştılar ve: "Siz çıkıp gideceksiniz; bizi de perişan edeceksiniz" dediler. Bunun üzerine hicretten vazgeçtiler. Ondan çok sonra bunlar da hicret ettiklerinde ilk muhacirlerin, dinlerini güzelce öğrendiklerini, görünce, kendi eşlerini ve çocuklarını bundan sorumdu tutunca, onlari bağışlamaları teşvik edildi.

Diğer bir görüşe göre ise, hicret etmek isteyenlere eşleri ve çocukları dediler ki: "Kendi memleketinizi, aşiretinizi ve mallarınızı bırakıp gidiyorsunuz!" onlar da, bunu söyleyenlere kızdılar ve dediler ki: "Eğer Allah, hicret yurdunda sonra bizi ve sizi bir araya getirirse, biz size hiç iyilik etmeyeceğiz." Nihayet kendilerinden nice zaman sonra anılan yakınları da hicret edince, onlara iyilik etmek istemediler, işte bunun üzerine bunların, akrabalarını affetmeleri, onlara iyilik ve sılayı rahimde bulunmaları teşvik edildi.

15
"Sizin mallarınız ve çocuklarınız muhakkak ki sizin için bîr fitnedir. Allah katında ise pek büyük bir mükâfat vardır."

Yani sizin mallarınız ve çocuklarınız muhakkak ki, sizin için bela ve mihnettir; onlar, hiç ummadığınız yönlerden sizi günaha sokmaktadırlar. Allah'ın muhabbetini ve itaatini, mallarının ve çocuklarının sevgisine ve onlarin maslahatlarının tedbirleri için çalışmaya tercih edenler için ise Allah katında pek büyük bir mükâfat vardır.

16
"Artık gücünüz yettiği kadar Allah'a aykırılıklardan sakının; dinleyin; itaat edin ve kendilerinizin hayrı için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar felâha erenlerin ta kendileridir."

Yani bütün gücünüzü, imkânlarınızı Allah'a takva yolunda harcayın; O'nun öğütlerini dinleyin; emirlerina itaat edin ve kendi nefislerinizin hayrına, size rızk olarak verdiği şeylerden, infâkını emir buyurduğu yerlere sırf O'nun rızası için harcayın; kendi nefsiniz için en hayırlı ve en faydalı olanı yapın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar, bütün matluplarına erenlerin ta kendileridir.

17
"Siz eğer Allah'a karz-ı hasen verirseniz, Allah, size onu katlayacaktır ve sizi bağışlayacaktır. Zâten Allah, şekurdur; halimdir."

A- "Siz eğer Allah'a karz-ı hasen verirseniz, Allah, size onu katlayacaktir ve sizi bağışlayacaktir."

Yani eğer siz, mallarınızı Allah'ın tayin buyurduğu yerlere ihlas ve gönül hoşluğu ile harcarsanız, Allah, bire karşılık ondan yedi yüz ve fazlasına kadar onun sevabını katlayacaktır.

B- "Zâten Allah, şekûrdur; halimdir."

Yani Allah, az bir amele karşı büyük mükâfatlar verir ve sizin bunca günahlarınız varken, Allah, çok halimlik sıfatını tecelli ettirip cezanızı âcil olarak vermemektedir.

18
"Allah görülmeyeni ve görüleni bilendir; Azizdir, hakimdir. Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz; O'nun kudret ve hikmeti sonsuzdur."

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Teğabün sûresini okursa, ani ölümden kurtulmuş olur."

TALÂK SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 11 veya 12 âyettir.

1
"Ey peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onların iddetlerini gözeterek, boşayin ve iddeti de iyi sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali müstesna, onları evlerinden çıkarmayın; kendileri de çikmasinlar. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır, ikim Allah'ın sınırlarını aşarsa, muhakkak kendine zulmetmiş olur. Bilmezsin, olur ki, Allah, bundan sonra farklı bir durum meydana getiriverir."

A- "Ey peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onların iddetlerini gözeterek boşayin ve iddeti de iyi sayın."

Bu hitap, aslında Peygamberimizin bütün ümmetini kapsadığı halde kendisine tahsis edilmiş olması, Peygamberimizi teşrif için, onun makamının yüksekliğini göstermek için, hakikatte muhatabın, kendisi olduğunu berkimek içindir. Bir de, Peygamberimizin ümmeti, onun tabileri olmaları ve kendisinin, bütün ümmeti temsil etmesi hasebiyle, hitaba bütün ümmet dâhildir.

Yani siz, kadınları boşamak istediğiniz ve buna azmettiğiniz zaman, o kadınlarla cinsel ilişkide bulunmadığınız (âdetten sonraki) bir temizlik devresinde onları boşayin; sonra idde deri sona erinceye kadar onları kendi haline bırakın.

İşte boşamanın en güzel şekli ve sünnete uygun olanı budur.

Ve iddetleri mazbut bir şekilde sayıp tam olarak üç temizlik devresini tamamlayın.

B- "Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali müstesna, onları evlerinden çıkarmayın; kendileri de çıkmasınlar."

Yani boşadığınız kadınların iddetlerini haksız olarak uzatmak ve onlara zarar vermek hususunda Allah'tan korkun. Onları boşattığınızda bulundukları meskenlerinden iddetleri sona erinceye kadar çıkarmayın ve sizin izninizle de olsa, kendileri de çıkmasınlar. Zîrâ çıkmalarına izin vermek de, onları çıkarmak hükmündedir.

Diğer bir görüşe göre îse, o kadınlar, kendi kararlarıyla o evlerinden çıkmasınlar. Ama eğer ikisinin ittifakı hâsıl olursa, çıkması caizdir. Çünkü bu hak, yalnız ikisi arasındadır.

Apaçık hayasızlıktan murat, bir görüşe göre zinadır. Bu durumda o kadın, had cezasının kendisine uygulanması için evinden çıkarılır.

Diğer bir görüşe göre, bundan murat, o kadının, kocasına karşı huysuzluk ve geçimsizlik yapmasıdır. İşte bu durumda o kadını evinden çıkarmak helal olur.

C- "İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, muhakkak kendine zulmetmiş olur."

Yani bu hükümler, Allah'ın, kulları için tayin buyurduğu sınırlardır. Kim bu sınırlar aşarsa, onlardan her hangi bir şeyi helal sayarsa, kendi nefsine zarar vermiş olur,

D- "Bilmezsin, olur ki, Allah, bundan sonra farklı bir durum meydana getiriverîr."

"Bilmezsin" hitabı, sınırları aşan kimse içindir. Onu tecavüzden caydırmaya ziyadesiyle önem verildiği için ona doğrudan doğruya hitap edilmiştir. Yoksa Minilerinin vehmettiği gibi bu hitap, Peygamberimiz için değildir.

Yani kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, o, gerçekten kendi nefisine zarar vermiş olur. Zîrâ ey sınırları aşan kişi! Sen işin akıbetini bilemezsin, belki Allah, yaptığın haksızlıktan sonra senin kalbinde öyle bir değişiklik meydana getirir ki, bu, yaptığının aksini gerektirir, Böylece o kadına karşı duyduğun nefreti muhabbete çevirir; ondan yüz çevirmeni, yönelmeye döndürür ve bunun telafisi, rücû etmekle, yahut nikâhı yenilemekle hâsıl olur.

2
"O kadınlar, iddet müddetlerini doldurduklarında, onlari meşru ölçüler içinde nikâhınızda tutun, veya meşru ölçülere göre onlardan ayrılın. İçinizden iki âdil şahit de tutun. Şahitliği Allah için yapın, işte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân edenlere verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa, Allah (celle celâlühü) ona bir çıkış yolu ihsan, eder."

A- "O kadınlar, iddet müddetlerini doldurduklarında, onlari meşru ölçüler içinde nikâhınızda tutun veya meşru ölçülere göre onlardan ayrılın. İçinizden iki âdil şahit de tutun. Şahitliği Allah için yapın."

Yani bu kadınlar, iddederinin sonuna yaklaştıklarında, hüsnü muaşeret ve uygun infâk ile onlara müracaat edin veya haklarını vererek ve onlara zara vermekten kaçınarak onlardan ayrılın; iddeti uzatmak için onlara müracaat edip de sonra boşamak gibi yollara baş vurmayın. Rücû veya ayrılma kararınızı bildirirken de, ileride doğması muhtemel ihtilafları kesmek için iki adıl şahit tutun. Ey şahitler! Siz de, lüzumu halinde şahitliği sırf Allah rızası için yapın.

İki şahit tutma emri, "alım-satim yaparken şahit tutun.-.." İmam Şafiî'den rivâyet olunduğuna göre, bu şahit tutma emri, rücû etmek takdirinde vücûb ifâde etmektedir.

B- "İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe îmân edenlere verilen öğüttür."

Yani işte bu şahit tutmak ve şahitliği ikame etmek teşviki, yahut bu âyette, bulunanların tamamı, Allah'a ve âhiret gününe îmân edenlere verilen öğüttür. Zîrâ bu öğütten faydalanan, ancak bu îmâna sahip olan kimsedir ve maksat da onun uyarılmasıdır.

C- "Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder."

Bu cümle, Allah'ın mezkûr sınırlarını gözetmenin vücubunu, iyilik vaat ederek tekit etmektedir. Nitekim, "kim. Allah'ın sınırlarını aşarsa, gerçekten kendi nefsine zulmetmiş olur." âyeti de, ceza tehdidiyle onu teldt etmektedir. Yani kim Allah'tan korkar da, karisini sünnete uygun olarak boşarsa, iddeti içinde ona zarar vermezse, onu meskeninden, çıkarmazsa ve şahit tutmak ile diğer hususlarda ihtiyatlı davranırsa, bu gibi hallerde eşlerde görülmesi muhtemel üzüntülerden, sıkıntılara düşmekten kurtulmak için Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve kendisine ferahlık verir.

3
"Ve hiç beklemediği yerden ona rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah, ona yeter. Çünkü şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, şüphesiz her şey için bir ölçü koymuştur."

A- "Ve hiç beklemediği yerden ona rızık verir."

Yani aklına gelmeyen ve hiç ummadığı şekilde Allah kendisine rızk verir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, kendisi bu iki âyeti okuduktan sonra şöyle buyurmuştur: "Allah, dünya karışıklıklarından, ölüm zahmetlerinden ve kıyamet gününün çetin hallerinden kurtulmak için ona bir çıkış yolu ihsan eder."

Yine Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphesiz ben öyle bir âyet bilirim ki, insanlar, ona sarılsalar, kesinlikle onlara yeter, işte o âyet şudur: kim Allah'tan korkarsa..." rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, durmadan bu kelâmını tekrar etti.

Rivâyet olunuyor ki, müşrikler, Avf b. Mâlik el-Eşceî'nin oğlu Salım'i esk aldılar. O da, Resûlüllah'a gelip: "Müşrikler, benim oğlumu esir alddar" deyip ihtiyacını arz etti. Bunun üzerine Peygamberimiz ona şöyle

buyurdu: "Allah'a karşı takvâlı ol ve şu kelâmı çok söyle: lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llahi'l aliyyi'l azîm — Allah'ın inayeti olmadan, benim, kötülüklerden sakınmaya da, iyilikler yapmaya da hiçbir gücüm yoktur."

Anılan zât, Peygamberimizin bu tavsiyesini yerine getirince, bir gün evinde iken, bir de baktı ki, oğlu kapıyı çaldı ve yanında da yüz deve vardır. O düşmanın gafletinden istifâde ederek bu develeri alıp getirmiş. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime, nazil oldu.

B- "Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah, ona yeter. Çünkü şüphesiz Allah, emrini yerine, getirendir. Allah, şüphesiz her şey için bir ölçü koymuştur."

Yani Allah, her şey için bir takdir ve zamanlama, yahut miktar koymuştur.

Bu kelâm, Allah'a tevekkül etmenin ve işi tamamıyla O'na havale etmenin zorunluluğunu beyân etmektedir. Zîrâ insan, rızk ve her şeyin, ancak Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini bilirse, kadere teslim olmaktan ve Allah'a tevekkül etmekten başka bir şey kalmaz.

4
"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hususunda şüphe ediyorsanız, onların iddetleri üç aydır. Gebe olanların idde derinin sonu ise, doğurmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde kolayhk verir."

A- "Kadınlarmızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hususunda şüphe ediyorsanız, onların iddetleri üç aydır. Gebe olanların iddetlerinın sonu ise, doğurmalarıdır." Kadınların âdetten kesilme, yaşı olarak, altmış ve elli beş yaş olarak takdir edilmiştir.

Yani yaşlılıktan dolayı âdetten kesilmiş olan kadınlar ile henüz âdet görme yaşma ermemiş oları kadınların iddetleri hakkında şüpheye düşüp de idde derinin nasıl olduğunu bilmezseniz, onların iddetleri üç aydır. Hamile olan kadınlar ise, ister boşanmış olsunlar, ister kocaları ölmüş olsun, iddetlerinin sonu doğurmalarıdır.

"Sizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, evlenmeden kendi başlarına dört ay on gün beklerler." âyetinin ifâde ettiği genel hüküm, bu âyetle neshedilmiştir. Zîrâ bu âyet, Bakara süresindeki âyetten sonra nazil olmuştur. Nitekim İbni Mesûd'dan (radıyallahü anh) gelen meşhur bir rivâyete göre şöyle demiştir: "Kim isterse, onunla mübahele (yalancıya lanet okumak) suretiyle iddiaya girerim kı, kısa Nisa sûresi, Bakara süresindeki âyetten sonra nazil olmuştur."

Yine, sahih olarak rivâyet olunduğuna göre, Sübey'a Binti eh Haris el-Eslemî adındaki hanım, kocasının ölümünden birkaç gece sonra doğurdu ve Resûlüllah'a gelip durumunu anlattı. Resûlüllah da ona buyurdu kı: "Sen iddetten çıktın; artık evlen!"

B- "Kim Allah'tan korkarsa, Allah (celle celâlühü) ona işinde kolaylık verir."

Yani Allah'ın hükümlerinde ve hukukunu gözetmekte O'ndan korkarsa, onun işini kolaylaştırır ve kendisini hayra muvaffak eder.

5
"İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını büyük kılar."

Yani kim Allah'ın hükümlerini muhafaza ederse, Allah da, onun kötülüklerini siler- zîrâ iyilikler, kötülükleri giderir." ve onun iyiliklerini kat, kat artırır.

6
"O kadınları gücünüz yettiği kadar kendi oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun; onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğuruncaya kadar nafakalarını verin. Eğer çocuğunuzu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini verin ve aranızda uygunca anlaşın. Bu emzirmede güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu artik başka bir süt anası emzirecektir."

A- "O kadınları gücünüz yettiği kadar kendi oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun; onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğuruncaya kadar nafakalarını verin."

Yukarıda belirtildiği gibi hamile kadın, doğurmakla iddeti sona erer.

Kocaları vefat etmiş olan kadınlar için ise nafaka yoktur.

B- "Eğer çocuğunuzu sizin için emzirtirlerse, onlara ücretlerini verin ve aranızda uygunca anlasın."

Yani bu işi aranızda istişare ederek ve emzirme ile ücret konusunda birbirinize güzel olanı tavsiye ederek anlaşın ve baba, ücreti düşük tutmaya, anne de zorluk çıkarmaya çalışmasın.

C- "Bu emzirmede güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu artık başka bir süt anası emzirecektir."

Bu kelâmda, anneye, güçlük çıkarmasından dolayı serzeniş vardır.

7
"Varlıklı olan, varlığına göre nafaka versin; rızkı daraltılmış olan da, Allah'ın kendisine verdiğinden nafaka versin. Allah, hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolayiık sağlayacaktır."

Yani zengin, kendi geniş imkânıyla mütenasip bir nafaka versin; fakir de, kendi kısıtk imkânına göre bir nafaka versin. Zîrâ Allah, herkesi ancak imkânları ölçüsünde yükümlü kılar.

Bu kelâm, fakirin gönlünü hoş etmekte ve kendisini, imkânlarım kullanmaya teşvik etmektedir. Niteldim bu husus, bundan sonraki" Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık sağlayacaktır" vaadiyle de teldt edilmektedir.

8
"Nice kasaba, Allah'ın ve Peygamberinin emrinden çıkmıştır. Biz de onları çetin bir hesaba çekmişiz ve onları görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır."

Yani birçok kasabaların halkı, Allah'ın ve peygamberlerinin emrinden yüz çevirip azgınlık, temerrüt ve inat göstermişlerdir. Biz de, onları çetin bir hesaba çekmişiz; en küçük ve önemsiz olanları da dâhil olmak üzere onların bütün hatalarını bir, bir sayıp dökmüşüz ve onları görülmemiş pek büyük bir azaba çarptırmışızdır.

Bu konuda geçmiş kipinin kullanılması (çekmişiz, çarptırmışız), bunun mutlaka tahakkuk edeceğine delâlet etmesi içindir. Nitekim "cennet ehli seslendi. .." âyeti de bu kabildendir.

9
"Böylece onlar yaptıklarının cezasını tattılar ve işlerinin sonucu tam bîr hüsran olmuştur."

10
"Allah onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır. O halde ey îmân etmiş olan akli selim sahipleri! Allah'tan korkun. Allah size bir uyarıcı indirmiştir."

Bu kelâmda mezkûr tehdit, tekrar edilmiş ve bunun mutlaka beklenen bir hakikat okluğu, beyân edilmiştir.

Mezkûr hesaptan (hesaba çekmişiz), onlarin günahlarının bir, bir sayıp Hafaza Meleklerinin defterlerine geçirilmesi, azaptan da, dünyada onlara isabet eden azap kastedilebilk.

11
"Îman edip sâlih amel yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın açıklayıcı âyetlerini okuyan bir zikir, bir elçi göndermiştir. Kim Allah'a îmân eder, yararlı işler de yaparsa, Allah, onu, aklarından ırmaklar akan, içinde sonsuz kalacakları cennetlere koyacaktır. Allah, ona muhakkak güzel bir rızık vermiştir."

A- "Îman edip sâlih amel yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, size Allah'ın açıklayıcı âyetlerini okuyan bir zikir, bir elçi göndermiştir."

Bu âyette zikirden murat, Cebrâîl'dir. Ona zikir denilmesi, çok zikir etmesinden dolayıdır, yahut zikir olan Kur'ân'ı indirdiği içindir. Nitekim ondan sonra elçi denilmesi de, bunu bildirmektedir. Yahut göklerde ve ümmetler içinde zikredildiği, anıldığı içindir. Yahut zikirden murat, şereftir. Nitekim "hiç şüphesiz bu, senin için ve kavmin için bir zikirdir." âyetinde de bu mânâdadır. Yani Cebrâîl , haddi zâtında bir şereftir. Bunun îzâhı da şudur: Cebrâîl , nazil olduğu peygamberler için bir şereftir. Yahut Allah katinda bir şereftir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "o, arş'ın sahibi katında itibarlıdır."

Yahut anılan zikirden murat, Peygamberimizdir. Çoğunluk âlimlerin görüşü de budur. Peygamberimize zikir denilmesi, sürekli Kur'ân'ı tilavet ettiği, yahut tebliği ve onunla tezkir yaptığı, öğüt verdiği içindir.

Yahut zikirden murat, Kur'ân'dır.

Allah'ın âyetlerinden murat, Kur'ân'dır. Açıklayıcı olması da, muhtaç olduğunuz hükümleri açıklamasıdır.

Âyetin metnindeki "mübeyyinât/açıklayıcı" kelimesi, bir kırâete göre "mübeyyenât" olarak okunmuştur ki, buna göre, Allah tarafından açıklanmış, demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz biz, âyetleri sizin için açıklamışızdır."

Karanlıklardan murat, dalâlet ve nurdan murat da hidâyettir.

B- "Kim Allah'a îmân eder, yararlı işler de yaparsa, Allah, onu, altlarından ırmaklar akan, içinde sonsuz kalacakları cennetlere koyacaktır. Allah, ona muhakkak güzel bir rızık vermiştir."

12
"Allah O'dur kı, yedi gök yaratmış, yerde de benzerlerini yaratmıştır. O'nun emri onlar içinde yürür, durur ki, siz, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi kiniyle kuşattığını bilesiniz."

A- "Allah O'dur ki, yedi gök yaratmış, yerde de benzerlerini yaratmıştır."

Yani Allah, yeri de gök sayıları kadar yedi kat olarak yaratmıştır.

Yerin kadarının nasıl oldukları noktasında görüş ayrılığı vardır: Cumhûra göre, kadarı üst üste olan yedi kattır; her İki kati arasındaki mesafe de, gölde yer arasındaki mesafe kadardır. Her katta da Allah'ın mahluklarından sakinler vardır.

Dahhâk'e göre ise, yerin katları birbiriyle bitişik olup aralarında boşluk yoktur. Gök katları ise böyle değildir.

Kurtubî diyor ki: "Birinci görüş, daha sahihtir; çünkü bu konudaki haberler, buna delâlet etmektedir. Nitekim Buhârî ve başkaları, şunu rivâyet etmişlerdir: Kâ'b, Mûsâ peygamber için denizi yaran Allah'a yemin ederek, Suheyb'in, kendisine şunu anlattığını söylemektedir:

Peygamberimiz, girmek istediği bir kasabayı gördüğünde mutlaka şu duayı okurdu: Yedi kat göklerin ve onların gölgelendirdiği varlıkların Rabbi, yedi kat yerlerin ve onların sırtlarında taşıdıkları varlıkların Rabbi, şeytanların ve onların saptırdıklarının Rabbi, rüzgârların ve onlarin savurduklarının Rabbi olan Allahım! Biz, senden, bu kasabanın daha hayırlısını ve halkının daha hayırlısını diliyoruz ve onların şerrinden ve içindekilerin şerrinden sana sığınıyoruz." 15

15 Nesâî/Kıtabu's Nuhl, bab: 89

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, Nail' b. Ezrak, kendisine, yer katlarının altında da mahluklar olup olmadığını sormuş ve kendisinin de, oralarda da mahluklar bulunduğunu söylemiş ve anılan Nafi', sorusuna devamla, oralardaki mahlukların neler olduklarım sormuş ve kendisi de, melekler, yahut cinler olduklarım

söylemiştir. Mâverdî diyor ki: "Buna göre, İslam daveti, en üstteki yeryüzünün sakinlerine, mahsus tor; diğer katlarda akıl sahibi mahluklar olsa bile, onlar için davet ve tebliğ; yoktur."

Yerin alt katlarindakilerin, gökleri görüp görmedikleri ve gökten ışık alıp akmadıkları konusunda da iki görüş vardır: bir görüşe göre, onlar da, bulundukları yer katinin her tarafından göğü görüyorlar ve gökten ışık alıyorlar. İkinci bir görüşe göre ise, onlar, göğü görmüyorlar ve Allah, onlar için görmelerini sağlayan başka bir ışık yaratmıştır.

Kelbî'nin, Ebû Hûd'ten ve onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, yer, yedi tabakadır ve tabakalar (kıtalar), denizlerle birbirlerinden ayrılmaktadır ve hepsi de, bu göğün altında bulunmaktadır.

B- "O'nun emri onlar içinde yürür, durur ki, siz, Allah'ın her şeye Kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."

Yani Allah'ın buyruğu ve hükmü, hepsinde yürür ve O'nun hükümranlığı hepsinde cari olur...

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, her gök katinda ve her yer tabakasında Allah'ın mahlukları, O'nun buyruğu ve O'nun hükmü vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu emir, Allah'ın, gök kadarında ve yer tabakalarında yürütülen acayip tedbirleridir.

Allah bu gökleri ve yeri böyle yaratmıştır ki, sonsuz kudretini ve ilmini aniayasınız. Zîrâ bu kudret ve ilme sahip olmayanın, bunları gerçekleştirmesi imkânsızdır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Talâk sûresini okursa, Resûlüllah'ın sünneti üzerinde ölür."

TAHRİM SÛRESİ

Medine'de inmiştir; 12. âyettir.

1
"Ey peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun? Zâten Allah, gafurdur, rahimdir."

A- "Ey peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun?"

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hazret-i Âişe'nin yatak nöbeti gününde cariyesi Hazret-i Mâriye ile halvet oldu ve Hazret-i Hafsa da bunu anladı. Peygamberimiz, Hazret-i Hafsa'ya: "Sana bir sır vereceğim; onu kimseye anlatma: Ben, Mâriye'yi kendime haram kıldım. Sana bir de müjdem var: benden sonra Ebû Bekir (radıyallahü anh) ve Ömer (radıyallahü anh), ümmetimin emirliğini yapacaklar" buyurdu. Sonra Hazret-i Hafsa, bunu Hazret-i Âişe'ye anlattı. Zâten ikisi çok yakın dost idiler.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, Hazret-i Hafsa'nın yatak nöbetinde Hazret-i Mâriye île halvet oldu ve anılan şekilde onun gönlünü aldı ve bunu bir sır olarak saklamasını istedi Fakat Hazret-i Hafsa, bu sırrı saklamadı. Peygamberimiz de, onu boşadı ve diğer zevcelerinden de uzak durdu, işte bunun üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm), nazil oldu ve Peygamberimize: "Ona geri dön (talâktaki ric'at/rücû hakkım kullan!) Zîrâ o, gerçekten çok oruç tutmakta ve geceleri çok namaz kılmaktadır ve hiç şüphesiz senin zevcelerinden öncelikle o, cennet ehlidir."

Yine rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), eşlerinden Hazret-i Zeyneb binti Cahş evinde bal şerbeti, içti. Bunun üzerine Hazret-i Âişe ve Hafsa, aralarında kararlaştırarak Peygamberimize: "Senin ağzın, Arfat ağacının sakızı gibi pis kokuyor" dediler. Peygamberimiz, rahatsız edici kokuyu hiç sevmezdi İşte bundan dolayı balı kendine haram kıldı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."16

16 Buhârî/Kitabu't Talâk, bab: 8; Müslim/Kitabu't Talâk, hadis: 20; Ebû Davud/ Kitabu'l Eşrıbe, bab: 11; Nesâî/Kitabu't Talâk, bab: 17; Ahmed bin Hanbel Musned, 6/221

Şu halde bu âyetin mânâsı şöyledir: Ey peygamber! Niçin Allah'ın sana helal kıldığı cariyeni, yahut balı kendine haram kılıyorsun?

B- "Zâten Allah, gafurdur, rahimdir."

Yani ey Resûlüm! Allah, senin bu zelleni de bağışlamıştır ve seni bundan dolayı muâheze buyurmayıp seni bağışlamıştır; sana olan uyarı, senin ismetini korumak içindir.

2
"Allah, gerektiği zaman yeminlerinizi bozmayı meşru kılmıştır. Sizin, yegâne mevlanız Allah'tır. Zâten yegâne alîm ve hakîm O'dur."

Yani Allah, gerektiğinde keffaret vermek şartıyla yenenlerinizi bozmanızı helal kılmıştır. Sizin yegâne efendiniz ve bütün işlerinizin mütevellisi Allah'tır. Sizin maslahatınıza uygun olanı bilen ve onu size meşru kılan da O'dur; bütün işlerini ve hükümlerini hikmete uygun ve en mükemmel şekilde yapan da O'dur. Binaenaleyh o, hikmetin gereği olmayan bir şeyi size emretmez ve yasaklamaz.

3

"Hani peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Fakat o zevce, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygambere açıklayınca, peygamber onun bir kısmını zevcesine bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti.. Şimdi, peygamber bunu zevcesine haber verince, zevcesi: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber de: "A'lîm ve Habîr Allah bana haber verdi" dedi."

Burada Peygamberimizin zevcelerinden birinden murat, Hazret-i Hafsa'dır. Gizli söz de, Mâriye'yi, yahut balı kendisine haram kılması, yahut hilafet konusudur. Hazret-i Hafsa da, bu sırrı ifşa edip Hazret-i Âişe'ye anlatmıştı. Allah da, Peygamberimizi, Hazret-i Hafsa'nin bu sırrı ifşa ettiğine muttak kılmıştı. Peygamberimiz, Hazret-i Hafsa'ya, onun ifşa ettiği sırrın bir kısmım haber vermişti.

Deniliyor ki, Peygamberimiz, Hazret-i Hafsa'ya, hilafet konusunu haber vermişti. Haber vermediği kısım ise, Mâliye meselesi idi.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Hazret-i Hafsa'ya: "Ben sana, bu sirn kimseye açma! dememiş miydim?" buyurdu. Hazret-i Hafsa da: "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın, babama tahsis buyurduğu şereften dolayi duyduğum aşırı sevinçten kendime hâkim olamadım" diye cevap verdi.

4
"Ey peygamber zevceleri! Her ikiniz Allah'a tevbe ederseniz, ne güzel. Çünkü kalpleriniz eğrilmiştir. Siz eğer Peygambere karşı birbirinizle yardımiaşirsaniz, şüphesiz bilesiniz ki, o, yardımcisiz kalmaz. Çünkü Allah, Cebrâîl ve sâlih mü'minler onun dostu ve yardımcilarıdir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır."

A- "Ey peygamber zevceleri! Her ikiniz Allah'a tevbe ederseniz, ne güzel. Çünkü kalpleriniz eğrilmiştir."

Yani ey Hafsa ve Âişe! Siz Allah'a tevbe ederseniz, yerinde olur. Çünkü sizden, tevbeyi gerektiren bir hata sâdır olmuştur ki, o da, sizin üzerinize vacip olan, Resûlüllah'a karşı samimiyetten., onun sevdiğini sevmekten ve sevmediğini sevmemekten kalplerinizin sapmış olmasıdır.

B- "Siz eğer Peygambere karşı birbirinizle yardımlaşırsanız, şüphesiz bilesiniz ki, o, yardımcısız kalmaz. Çünkü Allah, cebraıl ve sâlih mü'minler onun dostu ve yardımcılarıdır."

Yani peygamberin yardımcısı Allah'tır (celle celâlühü); kerrûbiyyûn denilen en büyük meleklerin reisi olan Cebrâîl onun arkadaşıdır ve iyi mü'minler de, onun tabileri ve taraftarlarıdır. İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Hûd mü'minlerden murat, Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Ömer'dir." Bu, merfû bir senede Peygamberimizden de rivâyet olunmuştur. İkrime ve Mukatil de böyle demişlerdir. Âyette, Cebrâîl ile melekler arasinda zikredilmiş olmasına en uygun olana yorum da budur. Zîrâ böylece manevî yardımcı ile şeklî yardımcı bir araya getirilmiş oluyor. Nasıl bunun aksi iddia edilebilir ki, Cebrâîl de, Peygamberimizin yardımcısı olup onu, ilâhî inayetle desteklemektedir ve Hazret-i Ebû Bekir de Hazret-i Ömer de, peygamberlik vazifelerinin icrasında ve zahirî hükümlerinin yürütülmesinde onun vezirleri gibidirler. Bir de, ikisinin Peygamberimize yardımlarının beyân edilmesi, oların kızlarının kalplerinde daha çok tesir edip, işlerini kolaylaştırması içindir, işte bu îzâha göre âyette, sâlih mü'minlerin meleklerden önce zikredilmesi, gayet uygun olur. Ama meşhur görüş olduğu üzere, sâlih mü'minlerden bütün iyi mü'minler kastedildiği takdirde böyle îzâh edilemez.

C- "Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır."

Yani Allah'ın, Namûs-i a'zam'ın ve sâlih mü'mirilerin yardımlarının ardından, gökleri dolduran melekler camiasının sayısız fertleri de, bir tek el gibi, düşmanlarına karşı ona yardım ederler. Şu halde bunların yardımcısı oldukları bir kimseye karşı iki kadının ona karşı yardımlaşması neyi ifâde eder!

5
"Ey peygamber zevceleri! Şayet o sizi boşarsa, Rabbi ona, yerinize sizden daha hayırlı olarak, müslime (Allah'a teslim olan), mü'mine (hakkıyla îmân eden), kanite (sabırla itaat eden), tâibe (tevbe eden), âbide (ibadet eden), sâiha (oruç tutan) dul ve bakire zevceler verebilir."

Bu âyet, Peygamberimizin, Hazret-i Hafsa'yı boşamadığına delâlet etmez. Zîrâ hepsinin talakının (boşanmasının) buna şart olarak belirtilmesi, bir tanesinin talâkına münafi değildir.

Yine bu âyet, (manevî derece olarak) diğer kadınlar içinde, Peygamberimizin eşlerinden daha hayırlı olanların bulunduğuna da delâlet etmez.

Müslime, hakkı, ikrar eden demektin Mü'mine de, son derece samimi demektir. Yahut Müslime, son derece itaatli demektir. Mü'mine de, hakkı son derece, tasdik edici demektir. Kanite, çok namaz kılan, yahut devamlı ibadetle meşgul olan demektir.

6
"Ey îmân edenler! Kendinizi ve çoluk-çocuğunuzu, yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun! Öyle ki, başında vazifelendirilmiş olan, Allah'ın, kendilerine buyurduğuna asla karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan ğahz (hırçın) ve şedîd (pek çetin) birçok melekler vardır."

A- "Ey îmân edenler! Kendisinizi ve çoluk- çocuğunuzu, yakıtı insanlar ve taslar olan bir ateşten koruyun!"

Yani ey îmân edenler! Günahları terk etmek ve ibadetleri ifa etmekle kendinizi ve kendinizde tatbik ettiklerinizi ailenizde de tatbik etmek suretiyle ailenizi de, başka ateşlerin odunla yanması gibi, insanlarla ve taşlarla yanan cehennem ateşinden koruyun.

Bakara sûresinde de geçen bu âyette açıkça belirtildiği üzere, kâfirler için hazırlanmış olan bu ateşten, mü'minlerin, kendilerini korumalarının emredilmesi, onları ziyadesiyle sakındırmak içindir.

B- "Öyle ki, başında vazifelendirilmiş olan, Allah'ın, kendilerine buyurduğuna asla karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan ğalîz (hırçın) ve şedîd (pek çetin) birçok melekler vardır."

Cehennemin işleriyle ve cehennem ehline azap etmekle görevli olan bu melekler zebanilerdir, işte bu zebani meleklerin sözleri hırçın ve fiilleri de çetindir. Yahut huyları hırçın ve yaratılışça da çetindirler; çetin işler için çok güçlüdürler. Bu zebaniler, Allah'ın emrine asla karşı gelmezler ve kendilerine verilen emirleri, ağırdan almadan ve üşenmeden hemen yerine getirirler.

7
"Ey kâfirler! Bugün özür beyân etmeye uğraşmayın! Siz ancak yapmakta olduklarınızın cezasını çekeceksiniz."

Yani melekler emir olundukları gibi, kâfirleri cehenneme soktukları zaman, o kâfirlere denilecek ki; bugün özür beyân etmeye uğraşmayın! Siz dünyada, küfür ve günahlardan şiddetle men' edilip îmân ve itaatle emir olunduktan sonra işlediğiniz küfür ve günahların ancak cezasını çekeceksiniz. Onun için sizin hiçbir haklı özrünüz yoktur.

8
"Ey îmân edenler! Nasûh (yürekten olan) bir tevbe ile dönün. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, Peygamberi ve onunla birlikte îmân edenleri rüsvay etmeyeceği günde Allah sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onların nurları önlerinde ve arkalarında seğirtip duracak. Onlar: "Rabbimiz! Nurumuzu bize tamamla ve bizi mağfiret eyle! Şüphe yok ki, sen her şeye kâdirsin" diyecekler."

A- "Ey îmân edenler! Nasûh (yürekten olan) bir tevbe ile dönün, Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter."

Nasûh tevbe, kendi nefislerine tevbeyi nasihat etmeleri ve hakkıyla tevbe etmeleridir. Bu da, çirkin hareketleri çirkin görerek, onları işlediklerine pişman olarak, onları irtikâp etmelerinden dolayı son derece üzüntü duyarak, ilende bu çirkin hareketlerden hiçbirine bir daha dönmeyeceklerine azmederek ve bu yolda hiçbir engel tanımayacak şekilde kendi nefislerine buna hazırlayarak tevbe etmekle olur.

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Tevbenin altı şartı vardır:

1) Geçmiş günahlara pişman olmak,

2) Terk edilen farzları iade etmek,

3) Zimmetine geçirdiği hakları sahiplerine iade etmek,

4) Hasımlardan helallik almak,

5) Eski hatalara bir daha dönmemeye azmetmek,

6) Nefsini daha önce günahlarla beslediğin gibi, bundan böyle Allah'ın itaatinde eritmek ve daha önce nefsine günah halavetini tattırdığın gibi, bundan böyle ona itaat acısını tattırmak."

Şehr b. Havşeb'ten rivâyet olunduğuna göre, diyor ki: "Nasûh tevbe, kıkçla kesilse ve ateşte yakılsa bile, eski günahlara dönmemektir."

Diğer bir görüşe göre ise, nasûh tevbe, dindeki kusurlarını onarmak ve eksiklerini telafi etmektir.

Bir görüşe göre de, nasûh tevbe, hâlis tevbe demektir.

Nasûh tevbe, eseri sahibinde görüldüğü ve gereğince amel etmek için, sahibi ciddiyet ve azimet kullandığı için, örnek bir tevbe kabul edilip başkasını benzeri bir tevbeye davet eden bir tevbedir.

B- "Peygamberi ve onunla birlikte îmân edenleri rüsvay etmeyeceği günde Allah sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar."

Bu kelâm, Allah'ın o gün kâfirleri ve fâsıkları rüsva edeceğine işaret etmekte ve mü'minleri bundan korumakta ve övmektedir."

C- "Onların nurları önlerinde ve arkalarında seğirtip duracak."

Yani onlar sırat'tan geçerken nurları önlerinde ve arkalarında koşup duracak.

D- "Onlar: "Rabbimiz! Nurumuzu bize tamamla ve bizi mağfiret eyle! Şüphe yok ki, sen her şeye Kadirsin" diyecekler."

Bir görüşe göre, onların nurları tam olduğu halde Allah'a ibadet olarak böyle duâ ederler.

Bir görüşe göre, onların nurları amellerine göre değişmektedir. İşte bundan dolayı onlar ilâhî bir lütuf olarak, onun tamamlanmasını niyaz ederler.

Bir görüşe göre, önde cennete gidenler, sırat'tan yıldırım gibi geçerler. Bazıları da rüzgâr gibi geçerler. Bazıları da emekleyerek ve sürünerek geçerler. İşte "rabbimiz! Nurumuzu tamamla..." diyenler bunlardır.

9
"Ey peygamber! O kâfirlere ve şu münafıklara karşı cihat et; onlara karşı sert davran. Zâten onların son durakları da cehennemdir. Ne de kötü bir son varış yeri orası!"

Yani ey peygamber! O kâfirlere karşı kıkçla ve şu münafıklara karşı da hüccede cihat et ve iki fırkaya karşı savaşta ve hüccette sert ve metin davran. ..

10
"Allah, o kâfirlere nulvun karısı ile lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhları akında idiler. Böyle iken onlara dinde hıyanet ettiler de, kocaları Allah'tan gelen azaptan hiçbir şeyi, onlardan savamadılar. Onlara: "Haydin, şu girenlerle beraber ikiniz de şu ateşe girin" denilmiştir."

A- "Allah, o kâfirlere nuh'un karısı ile lût'un karışım misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâhları altında idiler. Böyle iken onlara dinde hıyanet ettiler de, kocaları Allah'tan gelen azaptan hiçbir şey, onlardan savamaddar."

Yani Hazret-i Nuh'un karısı de Hazret-i Lût'un karısı, küfür ve nifakla kocalarına hıyanet ettiler. Fakat kocaları, kocalık hakkıyla, Allah'ın azabından en ufak bir şeyi onlardan savamadılar.

B- "Onlara: "Haydin, şu girenlerle beraber ikiniz de şu ateşe girin" denilmiştir."

Yani öldükleri zaman, yahut kıyamet günü onlara:" haydin, peygamberlerle aralarında hiçbir bağ bulunmayan diğer kâfirlerle beraber ikiniz de şu cehennem ateşine girin "denilecek.

11
"Allah, îmân edenlere de firavun'un karısını misal vermiştir. Hani O: "Rabbim! Bana katında cennette bir ev yap! firavun'dan da, onun kötü işinden de beni koru ve beni bu zâlimler topluluğundan kurtar" demişti."

Allah katından murat, O'nun rahmetine yalan, yahut mukarreblerm (Allah'a en yakın olanların) en yüksek derecelerinde... demektir. Rivâyet olunuyor ki, Fir'avun'un karısı, böyle duâ edince, kendisine cennetteki inci evi gösterildi de, öylece ruhu alındı.

Zâlim topluluktan murat, zulümde Fir'avunla tâbi olan Kıbtîlerdır.

12
"iffetini korumuş olan İmran kızı Meryem'i de Allah misal göstermiştir, işte biz ona ruhumuzdan üfledik ve O, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmiş; buyurultulara boyun eğenlerden olmuştu."

Yani vasıtasız olarak yarattığımız ruhtan ona üfledik ve O, Rabbinin, nazil olan sahifelerini, yahut peygamberlere vahiy olunanları, keza indirilen bütün kitapları tasdik etmişti.

Diğer bir kırâete göre "kelimeler ve kitaplar" ifâdeleri "kelime ve kitap" şeklinde tekil olarak okunmuştur. Buna göre kelimeden murat Hazret-i İsa'dır ve kitaptan murat da, ona indirilen İncil'dir.

Hazret-i Meryem, Hazret-i Mûsa'nın kardeşi Hazret-i Harun'un neslinden idi.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Tam kâmil olan erkekler çoktur. Kadınlardan ise dört tanedir: 1) Âsiye Binti Muz ahım, 2) Meryem Binti İmran, 3) Hatice Binti Huveylid, 4) Fatıma Binti Muhammed. Âişe'nin diğer kadınlardan üstünlüğü ise, tirit yemeğinin, diğer yemeklerden üstünlüğü gibidir."17

17 Buhârî/Kitabu'l Enbiyâ, bab: 32, 46; Müslim/Kitabu Fezaü'ıs Sahabe, hadis: 70; Tirmizî/Kitabu'l Atime, bab: 31; İbni Mâce/Kitabu'l Atime, bab. 14; Ahmed b. Hanbel, Müsnedi: 4/394, 409

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, Tahrîm sûresini okursa, Allah ona nasûh tevbesini nasip eder."

MÜLK SÛRESİ

Bu sûre, vâkiye ve münciye adlarıyla da anılmaktadır; çünkü onu devamlı okuyan kimseyi kabir azabından korumakta ve kurtarmaktadır. Mekke'de nazil olmuştur; 30 âyettir.

1
"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah ne mübarektir! Zâten o, her şeye Kadirdir.."

A- "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah ne mübarektir!"

Mübarekin kökü olan bereket, maddî olsun veya aklî olsun, nema, ziyade anlamına geldiği gibi, çok hayır ve onun devamı anlamına da gelmektedir.

B- "Zâten o, her şeye Kadirdir."

Yani Allah, üstün hikmete dayanan iradesinin gereği, olarak, sonsuz kudretiyle bütün kâinatta dilediği gibi tasarruf etmektedir.

2
"O Allah kı, hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak için ölümü ve dirimi yaratmıştır. Zâten yegâne Azîz ve yegâne gafur O'dur."

A- "O Allah ki, hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak için ölümü ve dirimi yaratmıştır."

Buradan itibaren ilâhî hükümranlığın bazı hükümleri ve kudretinin bazı eserleri açıklanmakta, onların hikmetler ve maslahatlar kanunları üzerine bina edildikleri ve bu kanunların pek güzel sonuçlar meydana getirdikleri beyân edilmektedir.

Ölüm, biz Hanefîlere göre, hayatın zıddı olan vücûdî bir sıfattır.

İbn Abbâs'tan. (radıyallahü anh) rivâyetle şöyle denilmektedir: Allah, ölümü, çok güzel bir koç şeklinde yarattı. Bu koç, hangi canlının yanından geçerse ve hangi canlı onun kokusunu alırsa, mutlaka ölür. Yine, Allah, hayatı da bir siyah-beyaz renkli pek güzel bir at şeklinde yaratmış. Bu at, hangi şeyin yanından geçerse ve hangi şey onun kokusunu alırsa, mutlaka dirilir.

İbn Abbâs'ın (radıyallahü anh) bu kelâmı, temsil ve tasvir yoluyla vârid olan bir kelâmdır.

Diğer bir görüşe göre ise ölüm, hayatın olmaması halidir. Buna göre, Allah'ın ölümü yaratmasının mânâsı, onu takdir, yahut hayatı izale duyurmasıdır. Hangi mânâya göre olursa olsun, gerçeğe en yakın olan, ölümden, arız olan ölümün kastedilmesi ve hayattan da ondan önceki ve sonraki hallerin kastedikmesidir. Zîrâ "hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak" hususuna gerekçe olması zahir olan, andan mânâdaki ölüm ve hayattır.

Âyetin metninde ölümün önce zikredilmesi, güzel işler yapmak için daha büyük sebep olmasından dolayıdır.

Yani Allah (celle celâlühü), hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak isteyen bir kimsenin muamelesine, benzer bir muamele için ölümü ve dirimi yaratmıştır ki, sizin değişik ilim ve amel derecelerinize göre, değişik mertebelerde bunların karşılığını versin. Zîrâ amel, bedenî amelden ibaret değildir. İşte bundan dolayıdır kı Peygamberimiz, bu âyeti şöyle tefsir etmiştir. "Hanginizin aklı daha güzel, hanginiz, Allah'ın haram kıldıklarından daha çok sakınır ve hanginiz, Allah'ın itaatine daha çok koşar?" Zîrâ kalbin de, kalıbın da özel işleri vardır. Kalp, kalıptan daha şerefli olduğu gibi, onların yaptıkları işler de öyledir. Nasıl böyle olmasın ki, ma'rifetu'llah olmadan (Allah'ı tanımadan) hiçbir amelin bir değeri yoktur. Bu ma'rifet, kullar için olmazsa

olmaz, bir ön şarttır. Bu ma'rifetin yolu, Allah'ın acayip ve hârika işlerini tefekkür etmek ve en his ile afakta (dahilde ve hariçte) yarattığı âyet ve delilleri incelemektir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Siz beni Yûnus b. Mettâ'dan üstün tutmayın, zîrâ her gün Allah katına yükselen ameli, bütün yeryüzü sakinlerinin ameline denk idi."

Derler ki; bunun sebebi, Allah'ın kudretini tefekkür etmektir ki, bu da kalbî ameldir. Zîrâ zorunlu olarak sabittir ki, bir insan, her gün kendi bedeniyle bütün yeryüzü sakinlerinin ameli kadar amel gerçekleştiremez.

B- "Zâten yegâne azîz ve yegâne ğafûr O'dur."

Yani kötü amel yapanın kudret elinden hiç kurtulamayacağı galip de O'dur ve kötülüklerden tevbe edeni tamamıyla bağışlayan da O'dur.

3
"O Allah ki, yedi göğü kat kat yaratmıştır. Rahman olan Allah'ın yaratmasında sen hiçbir aksaklık göremezsin. İşte gözünü çevir de bir bak! Nizama aykırı hiçbir bozukluk görebiliyor musun?"

Bu hitap, Resûlüllah içindir; yahut bu hitaba muhatap olabilen herkes içindir.

Yani Allah'ın yarattığı kâinatta hiçbir uyumsuzluk, dengesizlik asla bulamazsın.

4
"Sonra gözünü tekrar, tekrar çevir de, bak! O göz, aradığı bozukluğu bulmaktan umudunu kesmiş halde yorgun argın sana dönecektir."

5
"Yemin olsun ki, biz, şu yakın göğü kandillerle donattık. Onlari şeytanlar için de taşlamalar kıldık ve o şeytanlara çılgın alevli ateş azabını hazırladık."

Bundan önce göklerin kusur şaibesinden uzak oldukları beyân edildikten sonra burada da göklerin yaratılışının, son derece güzel ve mükemmel olduğu beyân edilmektedir.

Yani Allah'a yemin olsun ki, biz, göklerden yere en yakın olanını öyle yıldızlarla donattık ki, bu yıldızlar, ışık saçan kandiller gibi geceleri ışık saçmaktadır. Bu yıldızların kimisi gezegenlerdir; kimisi de sabittir. Bütün bu yıldızlar, görünüşte dünya semasındadırlar. Halbuki bazıları diğer göklerdedir. Bu yıldızların her biri, akıllara hayret veren bir nizamda ve bakışlarla kavranamayan hârika bir güzelliktedir.

Bu yıldızları diğer bir faydası da, düşmanlarınızın, bu yıldızların ateşinden kaynaklanan lavların düşmesiyle (yıldızların akmasıyla) taşlanmalarıdır.

Diğer bir görüşe göre ise; yani biz bu yıldızları, insanların şeytanları olan müneccimler için, gayb'ten haber verme aracı kıldık. Ancak makam, bu mânâya müsait değildir.

Ve o şeytanlar, dünyada anılan yıldızların ateşleriyle yandıktan sonra âhirette de onlar için alevli ateş azabını hazırladık.

6
"Rablerini inkâr edenler için de cehennem azabı vardır. Ne kötü son durak orası!"

Yani rablerini inkâr eden şeytanlar ile diğer kâfirler için de cehennem azabı vardır...

7
"Onlar, onun içine atıldıkları zaman, kaynamakta olan cehennemin uğultusunu (korkunç uğultusunu) işiteceklerdir."

Şahîk, cehennemin korkunç ve sevimsiz hırıltısıdır. Derler ki; şabik, göğüsten çıkan sestir. Zefir ise, boğazdan çıkan sestir.

8
"Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak. Ona bir sürü atıldıkça, bekçileri onlara: "Size uyaran bir peygamber gelmedi mi?" diye sorarlar."

A- "Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak."

"Cehennemde olanların zefiri (horlaması) ve şehikı (hırıltısı) vardır." âyetinde olduğu gibi, burada da şahîk sıfatını, onlardan ve kendilerinden önce cehenneme atılanlardan cehennem ehli olanlara bağlamaya, "Cehennem öfkesinden neredeyse çatlayacak" kelâmı engeldir. Zîrâ bu kelâm, "Cehennemin, onlara olan öfkesinden..." mânâsını sarih olarak bildirmektedir. Nitekim "Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, öfkelenişini ve hırıltısını işitirler." âyetinde de bu sıfat cehennemindir. O halde cehennemin bu şehîkı, onların tattıkları elem verici şiddetli azaptan çektikleri şehîkten farklıdır.

B- "Ona bir sürü atıldıkça, bekçileri onlara: "Size uyaran bir peygamber gelmedi mi?" diye sorarlar."

9
"Onlar da: "Evet, bize uyaran peygamber geldi, ama biz onu yalanladık ve: Allah hiçbir şey indirmiş değildir; siz olsa, olsa, büyük bir sapıklıktasınız' demiştik diyecekler."

Daha önce cehennemin durumu anlatıldı; şimdi de cehennem ehlinin durumu anlatilmaktadır.

Yanı cehenneme kâfirlerden bir cemaat atıldıkça, onlar için azap üstüne azap ve üzüntü üstüne üzüntü olması için kınama ve azar olarak kendilerine denilecek ki: size, Rabbinizin âyetlerini okuyacak ve bugün ile karşılaşacağınızı uyaracak bir peygamber gelmedi mi? Nitekim zümer süresinde de geçti.

O cemaatlerin her biri de, Allah'ın, kendilerinin bütün özürlerini ortadan kaldırdığını itiraf ederek, kendi taksiratlarını kabul ederek ve ebedî saadeti kaçırdıklarından dolayı duydukları sınırsız nedamet ve üzüntülerini ifâde etmek üzere diyecekler ki: evet, bize uyaran peygamber geldi; ama biz Onun Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı olduğunu yalanladık ve onun okuduğu âyetleri ifrat derecesinde tekzip ederek ve inkârımızı sürdürerek: "Allah, size bu âyetleri indirmek şöyle dursun, hiç kimseye bir şey indirmiş değildir; siz bu iddianızda olsa, olsa, haktan ve doğrudan uzak bir sapıklık içindesiniz "demiştik.

10
"Yine diyecekler ki: "Biz kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi bu çılgın alevli cehennem yaranı arasında olmazdık!"

Burada cehennem, yaranından murat şeytanlardır. Nitekim "ve o şeytanlara çılgın alevli ateş azabını hazırladık" denilmiştir.

Yani cehennem zebanileri, kınama sırasında onlara: "sız Rabbinizin âyetlerini tekzip etmemek için, O'nun âyetlerine niçin kulak verip mânâlarını akıl etmediniz?" diyecekler ve onlar da böyle cevap verecekler.

11
"Böylece günahlarını itiraf edecekler. Artık o çılgın alevli cehennem yaranı, Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar!"

Yani onlar, küfür ve tekziplerini itiraf edecekler...

Bu cehennem yaranından murat, şeytanlar ve onların peşinden gidenlerdir.

12
"Görmedikleri halde rablerinden korkanlar var ya, bağışlanma ve büyük mükâfat muhakkak ki ancak onlarındır."

Yani Allah'ın azabını görmedikleri halde, yahut Allah'ı görmedikleri halde, yahut insanların gıyabında, yahut insanlardan gizli olan kalplerinde Allah'ın azabından korkanlar var ya bağışlanma ve büyük mükafat ancak onlarındır.

13
"Siz sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun, Allah'a göre birdir; çünkü o, şüphesiz kalplerin içindekini hakkıyla bilendir."

Burada, Allah'ın (celle celâlühü) ilmine göre, sır ile açık arasında hiçbir fark olmadığı beyân edilmektedir. Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "Sizden sözü gizleyen ile onu açığa vuran birdir"

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Bu âyet, bazı müşrikler hakkında nazil olmuştur. Şöyle kı: o müşrikler, Peygamberimiz aleyhinde konuşuyorlardı. Onların Konuştukları vahiy ile Peygamberimize bildirildi, Bunun üzerine onlar bırbirlerinde dediler ki: "Sözlerinizi gizleyin ki, Muhammed'in Rabbi duymasın." İşte bu âyet onlara hitap etmektedir.

Âyetin metnine gizlinin, açıktan önce zikredilmesinin sebebi daha önce geçen benzeri âyetlerin tefsirinde defalarca geçti.

14
"Yaratmış olan zât, bilmez mi hiç! Halbuki yegâne latîf ve yegâne habîr O'dur."

Yani her şeyi yaratmış olan Allah, gizliyi de, açığı da bilmez mi hiç! Halbuki gizliyi de, açığı da yegâne bilen kendisidir.

15
"Yeryüzünü tasarrufunuza tamamıyla amade kılan ancak O'dur. Artık yeryüzünün omuzlarında dolaşın ve Allah'ın rızkından yeyırı. Zâten dönüş ancak O'nadır."

Yani Allah'ın, üstünde yürümenizi kolaylaştırdığı yeryüzünde dolaşın ve Allah'ın nımederını arayın. Zâten ölümden sonra ikinci, kez diriltilince dönüş, ancak kendisine olacaktir. O halde O'nun nimetlerinin ve ihsanlarının şükrünü iyice ifa edin.

16
"Şu gökte olanın, sizi yere batırmayacağından emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır."

Gökte olandan murat, bu âlemin idaresiyle, görevli meleklerdir; yahut Allah'tır. Bu takdirde gökte olan, emir ve iradesi gökte olan, şeklinde îzâh edilir. Yahut Arapların bâtıl iddiasına göredir ki, onlar Allah'ın gökte olduğunu iddia ediyorlardı. Yani kendisi mekândan münezzeh olduğu halde sızın gökte olduğunu iddia ettiğiniz Allah'ın, sizi yere batirmayacağindan emin nıısınız? Şimdi ise, yeri sizin emrinize amade kılmış; siz yerin omuzlarında dolaşıyor ve Allah'ın size verdiği rızktan yiyorsunuz. Ama siz O'nun nimetlerine nankörlük ettiğiniz için, tıpkı Karun'a yaptığı gibi sizi de yerin dibine batirabilir; sız bundan emin olamazsınız. O zaman yer, önceki sükunet ve istikrarından sonra sarsıldıkça sarsılır.

17
"Yahut, gökte olanın, üzerinize taş yağdırmayacağından emin misiniz? İşte uyarımın ne demek olduğunu yakında bileceksiniz/'

A- "Yahut, gökte olanın, üzerinize taş yağdırmayacağından emin misiniz?"

Yani Allah'ın, lût kavmi ile ashab-ı fil'e (fiililere) yaptığı gibi gökten üzerinize taş yağdırmayacağından, yahut üzerinize taş yağdıracak bir rüzgâr göndermeyeceğinden, yahut içinde taşlar olan bulutları üzerinize göndermeyeceğinden emin misiniz?

B- "işte uyarımın ne demek olduğunu yakında bileceksiniz."

Yani siz yalanda, uyardığım azabı gördüğünüzde uyarımı anlayacaksınız; ama artık onun size faydası olmayacaktır.

18
"Yemin olsun ki, onlardan öncekiler de peygamberleri yalanlamışlardı. İşte benim inkârını nasilmiş gördüler, "

Yani Mekke kâfirlerinden önce eski ümmetlerden Nûh kavmi, Âd kavmi ve benzerleri de, peygamberlerini yalanlamışlardı. Benim de onlara karşı inkârım azabı indirmekle oldu. Onlar bu azabın, ne kadar korkunç ve feci olduğunu gördüler.

Bu kelâm, Peygamberimizi ziyadesiyle teselli etmekte ve onun kavmi için de pek açık bir şekilde ağır bir tehdit ifâde etmektedir.

19
"Onlar, üstlerine kanatlarını açıp kapatarak uçan şu kuşları da görmediler mi? Onları, rahman olan Allah'tan başkası tutmuyor.

Çünkü şüphesiz o, her şeyi hakkıyla görendir."

Yani kuşlara bu özel şekilleri ve özellikleri bahşedip havada uçmalarını temin eden, rahmeti sonsuz olan Allah dan başkası değildir. Çünkü Allah, acayip mahluklarının keyfiyetini ve malıluklarin tedbirini hakkıyla görendir.

20
"Yahut rahman, oları Allah'tan başka size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? Kâfirler, ancak büyük bir yanılgı içindedirler."

A- "Yahut rahman olan Allah dan başka size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir?"

Bu kelâm, Allah'tan başka onların yardımcılarının olmadığı hususunda kendileri için bir ilzam ve susturmadır. Nitekim rahman sıfatının zikredilmesi de, buna işaret etmektedir." Bu îzâhi, "onları, rahman olan Allah'tan başkası tutmuyor." âyeti de teyit etmektedir.

Yahut Allah'ın azabından kurtaracak askerleriniz hani, kimlerdir? Demektir. Nitekim bundan sonra gelecek "Allah size verdiği rızkı keserse..." ifâdesine en münasip olan da budur. Nitekim başka Bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yoksa bizden başka onları koruyacak daldan mı vardır?"

B- "Kâfirler, ancak büyük bir yanılgı içindedirler."

Bu kelâm, mâkabkni beyân ve onların içinde bulundukları derin dalâleti teşhir etmektedir.

Yani onların, yalnız Allah'ın korumasıyla değil, sözde ilâhlarının da korumasıyla felakederden korunduklarını iddia etmeleri, yahut ilâhlarının, kendilerini Allah'ın azabından koruduklarını iddia etmeleri, şeytandan kaynaklanan büyük bir yanılgı ve fahiş bir dalâlettir; kendileri için en ufak bir haklılık payı yoktur.

21
"Yahut Allah, size verdiği rızkı keserse, size rızk verecek olan kimdir? Hayır! Onlar azgınlık ve nefrette direnmişlerdir."

Yani Allah, yağdırmamak ve rızkları meydana getiren hazırlayıcı unsurları ortadan kaldırmak suretiyle rızkınızı keserse, size rızk verecek olan kimdir? Fakat bunca uzam edici ve âciz bırakıcı delillerden etkilenmediler ve hakkı kabul edecek izanı göstermediler; aksine azgınlık ve haktan nefret etmek hallerini, inat ve kibirlerini sürdürdüler.

22

"Şimdi, yüz üstü kapanarak yürüyen kimse mi daha çok yol alır, yoksa sırat-ı müstakimde dümdüz yürüyen mi?"

Şirk ehli ile tevhit ehlinin hallerini iyice açıklamak ve gittikleri yolların durumunu tahkik etmek için bu misal getirilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, yüz üstü kapanandan murat, âmâdır ve dümdüz yürüyenden murat da, gözleri görendir.

Bir diğer görüşe göre ise, yüz üstü kapanan, yüz üstü cehenneme sürüklenendir; dümdüz yürüyen de, ayakları üzerinde yürütülerek cennete götürülendir.

23
"Ey Resûlüm! De ki: sizi yaratan, sizin için kulaklar, gözler ve kalpler var eden ancak O'dur, Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

A- "Ey Resûlüm! De ki: sizi yaratan, sizin için kulaklar, gözler ve kalpler var eden ancak O'dur."

Yani sizi, hârika bir şekilde yaratan, Allah'ın âyetlerini dinlemek, onların içindeki emirleri ve yasakları uygulamak ve öğüderiyîe öğütlenmek için size kulaklar veren, Allah'ın yüce sânlarının kanıtları olan kâinat Ayetlerini görmek için sîze gözler veren ve kâinattaki âyetler ile vahiy âyetlerinden dinlediklerinizi ve gördüklerinizi tefekkür edip îmân ve itaat merdiveninden yukarılara yükselmek için size kalpler var eden ancak Allah'tır.

B- "Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

Yani anılan değerleri nimetleri ne kadar da az mezkûr gayeleri için kullanıyorsunuz!

Bir görüşe göre, burada az, yok anlamındadır." (Yani hiç şükretmiyorsunuz.)

24
"De iri: Sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltan O'dur ve ancak O'nun huzuruna toplanacaksınız."

25
"Doğru sözlü iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar."

26
"De ki: O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise ancak apaçık bir uyarıcıyım". Onlar, hu hitap ile hem Peygamberimize, hem de mü’minlere hitap ediyorlardı. Zîrâ mü’minler de, o vaatte ve o vaadi içeren âyetlerin tilavetinde Peygamberimize iştirak ediyorlardı.

Yani o müşrikler, aşırı azgınlık ve inatlarından dolayı diyorlardı İdi "Eğer siz, haber verdiğiniz kıyamet ve tekrar dirilmek konularında doğru sözlü iseniz, bunların ne zaman gerçekleşeceklerini söyleyin." Sen de onlara de ki: "Onun zamanının bilgisi ancak Allah karındadır; başkası ona muttali olamaz. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "De ki: onun bilgisi, ancak Rabbim karındadır." ben ise ancak apaçık bir uyarıcıyım; vaat edilenin, mutlaka gerçekleşeceğini, bildirip sizi uyarıyorum. Gerçekleşme zamanını bilmenin ise, uyarma vazifesiyle ilgisi yoktur.

27
"Nihayet azabı yakından gördükleri zaman, o kâfirlerin yüzleri kapkara kesilecek ve kendilerine: "İşte sizin isteyip durduğunuz budur!" denecek."

Yani nihayet kıyamet koptuğunda ve o kâfirler, dünyada vaat edilen kıyameti yalandan gördükleri zaman, üzüntü ve kederden yüzleri kapkara kesilecek ve tahkir olarak ve azaplarını daha da ağırlaştırmak için kendilerine: "işte sizin dünyada inkâr ve alay yoluyla isteyip durduğunuz budur" denecek.

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, burada vaat edilen azaptan kastedilen, Bedir savaşının azabıdır. Ancak bu görüş, isabetten uzaktır.

28
"Ey Resûlüm! De ki: Allah beni ve benimle beraber olanları helâk ederse, yahut bize merhamet ederse, o kâfirleri dayanılmaz bir azaptan kurtaracak kimdir? Söyler misiniz?'

Burada helakten maksat ölümdür. Ölüm, helâk olarak ifâde edilmiş, çünkü o kâfirler, Peygamberimizin ve mü'minlerin helaki için beddua ediyorlardı.

Yani sen onlara de ki: Allah (celle celâlühü), benim ve benimle beraber olan mü'minlerin canını alsa da, ecellerimizi ertelese de, bızıra ne ölümümüz, ne de hayatta kalmamız, sizi Allah'ın acıklı azabından kurtarmaz. Biz ise, Allah'ın rahmeti civarında bu iki güzellikten birini bekliyoruz.

29
"De ki: Yegâne rahman olan O'dur. Biz O'na îmân ettik ve yalnız O'na tevekkül, ettik. Artık siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında anlayacaksınız."

Yani de ki: sizi ibadetine çağırdığım Rabbim, bütün nimetlerinizi bahşedendir. Biz yalnız O'na îmân ettik. Çünkü biliyoruz ki, O'ndan başka ne varsa, O'nun nimetidir, yahut O'nun nimetinin tecelli yeridir. Ve biz yalnız O'na tevekkül ettik. Çünkü, biliyoruz ki, O'ndan başkası kim olursa olsun, fayda ve zarar vermekten uzaktır.

30
"Dedi ki: suyunuz derinlere çekilse, o zaman kim size bir akar su getirebilir? Söyler misiniz?"

Yani onlara de ki: Söyler misiniz: sizin suyunuz, hiç ulaşılmayacak derinlere çekilirse, yahut kovaların ulaşamadığı derinlere çekilirse, o zaman kim size bir akar su, yahut kolaylıkla çekilebilen yakın bir su getirebilir?

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle, buyurmuştur:

"Bir kimse Mülk sûresini okursa, Kadir gecesini ihya etmiş gibi olun"

KALEM SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 52 âyettir.

Yahut senin için, insanlar tarafından minnet edilmeyen büyük bir mükâfat vardır. Zîrâ Allah'ın bu lûtfu, vasıtasızdır.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Nûn. Kaleme ve kalemle yazdıklarına yemin ederim ki, ey Resûlüm! Sen. Rabbinin nimeti sayesinde mecnun değilsin."

A- "Nûn."

Bu kelime, sûrenin adıdır; yahut malum harfin adıdır, Tefsiri ise, diğer sûrelerin başlarında geçen benzerleri, için anlatıldığı gibidir,

B- "Kaleme ve kalende yazdıklarına yemin ederim ki, ey Resûlüm! Sen Rabbinin nimeti sayesinde mecnun değilsin."

Eğer bu kalemden, levh-ı mahfuz kalemi, yahut kiram-ı kâtibin (amelleri yazan şerefli yazıcıların) kalemi kastediliyorsa, onun yemin tazimine liyakati gayet açıktır. Yok eğer bütün kalemler kastedilirse, insanların ellerindeki kalemlerin bu yemin tazimine liyakati, faydasının çok olmasından dolayıdır. Eğer kalemin, Allah'ın kitabını yazma âleti olmasından başka hiçbir meziyeti olmasa bile, yemin tazimini gerektiren meziyet olarak bu O'na yeterlidır.

Diğer bir görüşe göre îse, bu kalemden murat, özellikle levh-ı mahfûz'da yazılanlardır.

Âyetteki Allah'ın nimetinden murat, peygamberlik ve umumî riyasettir.

Bu kelâmdan amaç, Peygamberimizin, en üstün akıl ve en yüksek fikre sahip olduğunu o kâfirlerin kesin olarak bilmelerine rağmen, sırf haset, düşmanlık ve inatlarından dolayı ona isnâd ettikleri delilikten kendisini tamamen tenzih etmektir.,

3
"Hiç şüphe yok ki, senin için minnetsiz (kesintisiz) bir mükâfat vardır."

Yani ey Resûlüm! O kâfirlerden görmekte olduğun çeşidi ağır sıkıntılara katlanmandan ve peygamberliğin ağır yüklerinin taşımandan dolayı, hiç şüphesiz senin için haddi hesabı bilinmeyen pek büyük ve kesintisiz bir mükâfat vardır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bu nimeder, bitmez, tükenmez bir lutuftur."

4
"Yine hiç şüphe yok ki, sen pek yüce bir ahlâk üzeresin."

Peygamberimizin bulunduğu ahlâk zirvesine hiçbir insan ulaşamaz, işte bundan dolayıdır ki, O'nun kâfirler tarafından görüp tahammül ettiği ezalara hiçbir insan tahammül edemez.

Hazret-i Âişe'ye Peygamberimizin ahlâkı soruldu; o da dedi ki: "Resülullah'ın ahlâkı, Kur’ân idi. Sen, Mü'minûn sûresini okumuyor musun?"

5
Bak. Âyet 6.

6
"Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin; onlar da görecekler."

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Yani kıyamet günü hak, bâtıldan ayrılıp apaçık ortaya çıktığı zaman sen de bileceksin; onlar da bilecekler, demektir."

Diğer bir görüşe göre ise, yani dünyada sen de göreceksin; onlar da görecekler; sizin durumunuzun akıbeti belli olacak; islam galip gelecek, sen, onları öldürmek ve mallarını almakla onlara karşi zafer kazanacaksın; bütün âlemlerin gönlünde azametli ve heybetli olacaksın; onlar da zeki ve hor olacaklar.

Mukaül diyor ki: "Bu kelâm, o kâfirlere Bedir savaşının azabım vaat etmektedir."

Bu kelâm, Ebû Cehil b. Hişam, Velid b. Muğire ve benzerleri İçin bir tarizdir. Bu kelâm da, "Yarın onlar yalancı ve şımarığın kim olduğunu bileceklerdir." kabilindendir.

7
"Çünkü şüphe yok ki, senin Rabbin, yoldan sapanları iyi bilenin ta kendisidir. O, hidâyete ereni de en iyi bilendir."

Yani Allah, iki cihan saadetine eriştiren Allah yolundan sapıp ebedî bedbahtlığa müteveccih olarak dalâlet çölünde kaybolanı en iyi bilenin ta kendisidir. İşte bu kimse, fayda ile zararı birbirinden, ayırt edemeyen, hatta zararı fayda sanıp onu tercih eden ve faydayı da zarar sanıp onu terk edendır. Ve Allah, hak yolunu bulup her matlubuna erişen ve çekindiği her şeyden de kurtulanı da en iyi bilenin ta kendisidir. Bu kimseler de, tercihlerinde kârlı olan akl-ı selim sahipleridir. Sonuç olarak Allah, iki fırkadan her birine layık olduğu azap ve mükafatı verecektir.

8
"Ey Resûlüm! O halde sen, yalanlayanları hiç uyma."

Bu emir, onlara isyan etmek kararlılığında Peygamberimizin heyecanına heyecan katmak ve bu aşkını daha da alevlendirmek içindir." (yoksa Peygamberimizin onlara uyması asla söz konusu olamaz.)

Yani ey Resûlüm! Onlara uymamak halini sürdür ve bu yolda metanetli ol

Yahut bu emir, Peygamberimizin, hakikaten değil de, onların kalbini celp etmek için, kalbindekinin aksini izhar etmek, suretiyle onlara hoş görünmesini ve idare cihetine gitmesini men' etmek içindir. Nitekim bundan sonraki âyetten de bu mânâ anlaşılmaktadır.

9
"Onlar isterler ki, sen onlara göz yumup idare edesin; onlar da sana göz yumup idare etsinler."

Yani o kâfirler, senin, kendilerine karşı yumuşak ve bazı hususlarda müsamahakâr davranmanı ve kendileri de aynı şekilde, karşılk vermeyi isterler.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Ey Resûlüm! Yalan yanlış demeden durmadan yemin eden, mehîn (aşağılık); Hemmâz (çok ayıplayan), koğuculuk için koşuşturan; Hayrı hep engelleyen mütecaviz, günah düşkünü; Kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimseye, servet ve evlat sahibidir diye, sakın boyun eğme."

Yani haklı haksız, durmadan yemin eden, görüş ve tedbiri önemsiz olan, çok ayıplayıp ta'neden, fitne ve ifsat için iki topluluk arasında söz götürüp getiren, cimri olan, yahut insanları îmân, ıtâat ve infaktan engelleyen, zulümde mütecaviz olan, çok günahkâr olan, kati ve haşin olan, bütün bunlardan sonra nesepsizlikle damgalanmış kimseye, servet ve evlat sahibidir diye, sakın boyun eğme.

"Bütün bunlardan sonra..." denilmesi, delâlet ediyor ki, bu kimsenin meşru bir nesebinin olmaması, en büyük ve en çirkin ayıbı idi.

Deniliyor ki, bu âyete konu olan kişi, Velid b. Muğire'dir. Zîrâ bu adam, aslında Kureyş'ten olmayıp on sekiz yaşında iken Muğire, gayri meşru oğlu olduğunu iddia etmişti.

Kimilerine göre de, bu, Ahnes b. Şurîk idi Bu adam, aslında Sakîf oğullarından olduğu halde, Zühre oğullarından sayılıyordu.

12
Hayırdan alıkoyanı, aşırı zalimi, çok günahkârı;

13
Zorbayı, bütün bunlarla beraber soysuz olan yardıkçıyı...

14
Mal sahibidir ve oğulları vardır diye, (bunlara itâat etme).

15
"Ona bizim âyetlerimiz okunduğunda. O:'Eskilerin masallarıdır.' demiştir."

Yani o adam, çok serveti ve çocukları olduğu için bu inkâr ve tekzipte bulunuyordu.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, o adamın, diğer çirkin vasıflarının, bu inkâr ve tekzipte etkisi, yokta.

16
"Biz yakında onun burnuna damga vuracağız."

Yani biz, onu gayet hakir ve zelil kılmak için yakında onun en şerefli yeri olan burnuna damga vuracağız.

Deniliyor ki, bedir savaşında anılan Velid, burnundan yara alınış ve izi kalmıştı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani kıyamet gününde biz, onu, diğer kâfirlerden ayırt edecek çirkin bir alâmetle damgalayacağız.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Kadar biz, vaktiyle o bahçe sahiplerini belaya uğrattığımız gibi, bunları da belaya uğratmış olacağız. Hani o bahçe sahipleri sabah olunca, hiçbk istisna yapmadan ürünlerini mutlak ve muhakkak devşireceklerine yemin etmişlerdi"

Yani kadar biz, vaktiyle o bahçe yaranlarını kıtlığa uğrattığımız gibi, bu Mekke halkını da, Resûlüllah'ın bedduası sebebiyle kıtlığa uğratacağız.

O bahçe sahipleri, namaz ehli olan bir topluluk olup babalarının, Sana'ya iki fersah mesafede bir bahçesi vardı. O bu bahçeden senelik azığını alır, gerisini sadaka olarak dağıtırdı ve ürün devşirme sırasında fakirleri çağırır, oraktan ve harman dibinde arta kalanlar ile üzüm devşirenlerden arta kalanları ve devşirme sırasında hurma ağaçlarımn altına serilen sergilerde kalanları da bikirlere biralardı. Böylece fakirlere bırakılan büyük bir miktar oluştururdu. Sonra babaları ölünce, çocukları dediler ki: "Babamızın yaptığını biz de yaparsak, sıkıntıya

düşeriz" deyip kendi aralarında yemin ettiler ve "inşaallah" da demediler. Yahut babalarının yaptığı gibi, yoksulların payını da ayırtmayacaklarını söylediler.

19
Bak. Âyet 20.

20
"Ancak onlar daha uykuda iken, Rabbin tarafından bir ziyaretçi bahçeyi ziyaret eyledi (hepimizi yakıverdi) de bahçe (sarim gibi) kapkara oluverdi."

Yani bahçe, meyveleri tamamen toplanmış ve geride hiçbir şey kalmamış gibi oldu.

Yahut bahçe tamamen yanıp gece gibi kapkara kesdi.

Yahut bahçe, tamamen kuruyup gündüz gibi bembeyaz kesildi.

Yahut bahçe, kumlar gibi oldu.

21
Bak. Âyet 22.

22
"Sabah olunca, birbirlerine: "Mallarınızı devşirecekseniz, haydi erkenden ürünlerinizin başına koşun!" diye çağrıştılar."

23
Bak. Âyet 24.

24
"İşte onlar: "Sakın, bugün karşınıza bir yoksul çıkıp sizinle oraya girmesin!" diye fısıldaşarak yola koyuldular."

25
"Yoksullara yardım edebildikleri halde onları yardımdan mahrum bırakacak duruma düştüler."

Onlar yoksulların mahrum kalmalarını istedikleri için, hemen kendderi mahrumiyet ve yoksulluğa mahkum oldular.

Yahut onlar, bahçelerinden hayır ve bereket görebilecek durumda iken, hayir ve bereketinden mahrum duruma düştüler. Yahut onlar, ancak birbirlerine kızabilecek duruma düştüler. Nitekim bundan sonra gelecek bir âyette de: "Şimdi suçu birbirlerine atmaya başladılar" denilmektedir.

Yahut onlar, ürünlerini devşirebileceklerini sanarak bahçelerine doğru süratle yola koyuldular.

Bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki Hard, o bahçenin adıdır." (yani onlar Hard bahçesinin ürünlerini devşirebileceklerini sanarak ona doğru yola koyuldular.)

26
"Fakat orayı görünce:’Hiç şüphesiz biz yolumuzu şaşırmış olmalıyız!5 dediler."

27
"Hayır! Biz mahrum bırakılmışız!" dediler.

Yani bahçelerinin o halini ilk gördüklerinde şaşırdılar ve: "Biz bahçemizin yolunu şaşırmış olmalıyız; bu bahçemiz olamaz!" dediler. Fakat sonra dikkatle bakıp gerçeği anladıklarında: "Hayır! Biz yolumuzu şaşırmadık; biz kendi nefisimize karşi suç işlediğimizden dolayı bahçemizin hayrından mahrum edildik" dediler.

28
"İçlerinden en olgun olan zât dedi ki: Ben size:’Rabbinizi tesbih etsenize!' dememiş miydim?"

Yani içlerinden fikren, yahut yaş olarak en olgun olan zât, onlara dedi ki: " Ben size: "Rabbinizi tesbih etsenize ve kötü niyetinizden tevbe etsenize!" dememiş miydim?" Nitekim o zât, daha önce onlar, buna azmettikleri zaman, onlara demişti ki: "Siz Allah'ı zikretsenize; ve hemen bu kötü azminizden tevbe etsenize ve ilâhî azap gelmeden önce bu kötü azminizin şerrini önlemeye acele etsenize! onlar ise, bu zâta isyan etmişlerdi, işte bundan dolayı o zât, onları ayiplamıştı.

29
"Onlar da:’Rabbimiz! Seni tesbih ederiz. Kadar biz, zâlimler olmuşuz' dediler."

Diğer bir görüşe göre, bu tesbihten murat, daha önce zikredilen inşaallah istisnasıdır. Zîrâ tesbih de, inşaallah istisnası da tazim ifâde etmektedir. Yahut anılan istisna da, Allah'ı, dilemediği bir şeyin, O'nun mülkünde cereyan etmesinden tenzih etmektir.

30
"Şimdi suçu birbirlerine atmaya başladılar."

Yani olduktan sonra simdi onlar, birbirlerini suçlamaya başladılar. Zîrâ bazıları buna yol göstermişti; bazıları da tasvip etmişti; bazıları da sükût etmişti ve bazıları da reddetmişti.

31
"Sonra da dediler ki: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz taşkınlar imişiz."

32
"Olur ki, Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Çünkü biz artık ancak Rabbimizin rızasını arzuluyoruz."

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, onlar, tevbe ettiler ve onun yerine kendilerine daha hayırlısı verildi.

Rivâyet olunuyor ki, o bahçe sahipleri, "Eğer Allah, o bahçe yerine daha hayırlısını bize verirse, biz de hiç şüphesiz babamızın yaptığı gibi yapacağız" diye kararlaştırdılar; sonra da Allah'a duâ edip yalvarmaya başladılar. Allah da, aynı gece o bahçenin yerine daha hayırlısını onlara verdi.

Derler ki: Allah, Cebrâîl’e, o yanmış bahçeyi yerinden söküp Şam toprağında Züğar denilen yere koymasını ve Şam toprağından da bir bahçe alıp onun yerine yerleştirmesini emir buyurmuştu.

İbni Mesûd (radıyallahü anh) diyor ki: "O bahçe sahipleri, İhlas yoluna girince ve Allah da, niyederindeki sadakati görünce, eski bahçeleri yerine el-hayevan — hayat denilen öyle bir bahçe verdi ki, üzümlerinin bir salkımını ancak bir katır taşırdı."

Ebû Halid el-Yemanî diyor ki: "Ben o bahçeye girdim, baktim ki, üzümlerinin her bir salkımı, ayakta duran bir zenci adam gibidir."

Katâde'ye: "O bahçe sahipleri cennet: ehli midir, yoksa cehennem ehli midir?" diye soruldu. O da: "Bana çok zor bir sual sordun" diye cevap verdi.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "O bahçe sahiplerinin: "Biz artık ancak Rabbimizin rızasını arzuluyoruz" demeleri, bilmiyorum, gerçek îmân anlamında mıydı, yoksa müşriklerin, bir felakete uğradıklarında söyledikleri kabilinden miydi?" böylece onlar hakkında kesin bir şey söylemedi.

Âlimlerin ekseriyetine göre, onlar, tevbe edip ihlas yoluna girmişler. Kuşeyrî de hâdiseyi böyle anlatmiştir.

33

"İşte dünyadaki azap böyledir. Ahiret azabı ise, elbette daha büyüktür. Bunu bilselerdi!.."

Yani Mekke halkı ile o bahçe sahiplerini uğrattığımız bela, dünya azabının bir örneğidir. Ahiret azabi ise, elbette daha büyüktür. Bu hakikati bilselerdi, cehenneme girmeye sebebiyet veren günahlardan sakınırlardı.

34
"Muhakkak ki, takva sahipleri için rableri katında naîm cennetleri, vardır."

Yani küfür ve günahlardan sakınanlar için, ahirette, yahut kutsi âlemde öyle cennetler var ki, onların nimetleri, dünya nimetlerinin aksine, her türlü keder ve zeval korkusunun şaibesinden uzaktır.

35
"Biz, Allah'a teslimiyet gösteren müslümanları, artık günahkârlar gibi tular mıyız hiç!"

Bu kelâm, makablinde geçen takva sahiplerinin, naîm cennetlerine ermeleri konusunu bir nevi anlatmakta ve kâfirlerin, âhiretle ilgili hususları ve Allah'ın, ahirette müslümanlara vaat ettiklerini duyduklarında, söylediklerini de reddetmektedir. Zîrâ o kâfirler, onları duyduklarında diyorlardı kı: "Eğer Muhammed ve yanındakilerin iddia ettikleri gibi bizim tekrar diriltileceğimiz doğru ise, bizimle onların hali ancak, dünyadaki halimiz gibi olur; yoksa onlar bizden asla üstün olamazlar; olsa, olsa, orada onlarla eşit durumda oluruz."

36
"Ne oluyor size? Ne biçim hükmediyorsunuz? "

Bu kelâm, onların verdiği hükümden taaccüp ettirmekte ve yadirganrnası gerektiğini ve aklı selim sahibinden sâdır olacak bir şey olmadığını bildirmektedir.

37
Bak. Âyet 38.

38
"Yoksa sizin için indirilmiş bir kitap var da, ondan mı okuyorsunuz ki, tercih edeceğiniz her şeyde sizin için gerçekten serbestlik vardır?"

39
"Yoksa, sizin için, üzerimizde hükmü kıyamet gününe kadar geçerli olacak yeminli ahitlerimiz mi var ki, siz neye hükmederseniz, o, mutlak ve muhakkak sizin olacak?"

40
"Ey Resûlüm! Sor onlara: bu davaya onların hangisi vekildir?"

Yani ey Resûlüm! Sor bakayım onlara: onların bu akıl dışı iddialarına (onların âhirette müslümanlardan üstün, yahut en azından onlarla eşit olacakları iddialarına) onlarin hangisi vekildir; bunun gerçekleşmesi için gayret gösterecek kefildir?

41
"Yoksa onların ortaklan mı var? Sözlerinde doğru iseler, haydi ortaklarını getirsinler!"

Yani en azından davalarında kendilerini taklit edecekleri ortakları mı var?...

Bu âyetlerde, onların bu iddialarında sarılacakları taididin bile mevcut olmadığına dikkat çekilmektedir. Kaldı ki, taldide sarılanlar, hiçbir zaman iflah olmaz.

Yahut mânâ şöyledir: yoksa onları müslümanlarla eşit kılacak ortaklan mı var?

42
"O gün baldırlar sıvanacak ve onlar secdeye davet edilecekler; fakat güç getiremezler."

Baldırların sıvanması, durum ve vazıyetin pek çetin ve ağır olmasının temsilî anlatımıdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bir şeyin baldırı, onu ayakta tutan kökü demektir. Nitekim ağacın baldırı ve insanın baldırı da bu anlamdadır. Yani o gün işin aslı açılacak ve her şeyin hakikati ortaya çıkıp gözler önüne serilecektir.

Bu kelâm delâlet ediyor ki, o kâfirler o gün secde etmek isterler; fakat bu, onlar için mümkün olmayacaktır.

İbni Mes'ûd'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, o gün onların belleri, mafsaîsiz kemikler haline gelecektir. Böylece eğilip kalkmada bükülme imkânı olmayacaktır.

43
"Gözleri dehşetten aşağı düşmüş bir halde kendilerini zillet kaplar. Halbuki onlar sapasağlam iken, şüphesiz secdeye davet ediliyorlardı."

Yani dünyada onlar sapasağlam olup namaz ve secde imkânlarına sahip iken, buna davet ediliyorlardı; fakat bu davete icabet etmeyip bundan imtina ediyorlardı.

44
"Bu sözü yaları sayanları bana bırak artık! Biz onları bilemedikleri bir yönden istidrac edeceğiz (yavaş, yavaş azaba yaklaştıracağız)."

A- "Bu sözü yalan sayanları bana bırak artık!"

Yani onların, âhiretteki hak böyle olduğuna göre artık bu Kur’ân'ı yalan sayanları bana bırak; onların cezasını vermek ve kendilerinden intikam almak için, onları bana havale etmen, onlarla benim aramdan çekilmen yeterlidir. Zîrâ ben, onlarin müstahak oldukları azabı bilirim ve ona muktedirim.

B- "Biz onları bilemedikleri bir yönden istidrac edeceğiz (yavaş, yavaş azaba yaklaştıracağız)."

Bu kelâm, mezkûr emirden icrnalî olarak anlaşılan cezalandırmanın keyfiyetini beyân etmektedir.

Yani biz, onlara olan ihsanımızı, verdiğimiz sıhhati sürdürerek ve nimetlerini artırarak kendilerini tedricî olarak azaba indireceğiz. Onlar ise, kendileri için bunun istidrac olduğunu bilmiyorlar; aksine kendilerini mü’minlerden üstün kıldığımızı, nimetlerimiz için onları tercih ettiğimizi sanıyorlar. Halbuki bu, onlarin helakinin sebebidir.

45
"Ben onlara mühlet veriyorum. Kadar, benim fendim pek sağlamdır."

Yani günahlarını artırsınlar diye ben onlara mühlet veriyorum. Onlar ise, bu, onların hayrını istediğim için olduğunu sanıyorlar. Benim fendim, pek sağlamdır; ona vâkıf olunmaz ve hiçbir şeyle engellenemez.

Buna fend denilmesi, onun suretinde tecelli etmesinden dolayıdır.

46
"Yoksa, sen onlardan bir ücret istiyorsun da, bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?"

Yani ey Resûlüm! Yoksa, sen tebliğ ne irşada karşılık onlardan dünyevî bir ücret istiyorsun da, onlar bundan dolayı ağır bir mali yükümlülük altında mı kalıyorlar ve bunun için mi senden yüz çeviriyorlar?

47
"Yahut gaybın bilgisi onların yanındadır da, ondan mı yazıyorlar?"

Yani yahut levh-ı mahfuz kın bilgisi veya bütün gaiplerdi bilgi kaynağı onların yanındadır da, ondan mı hükmediyorlar ve bu sebeple senin bilgine ihtiyaçları mı kalmıyor?

48
"Ey Resûlüm! Sen şimdi Rabbinin hükmünü sabırla bekle ve balık sahibi yunus gibi olma. Hani o, dertli, dertli Rabbine niyaz eylemişti."

49
"Eğer Rabbinden bir nimet ona erişmeseydi, o mutlaka çorak bir diyara kovulmuş olarak atılacaktı."

Diğer bir kırâete göre nimet kelimesi yerine rahmet okunmuştur.

Yani Yunus peygamber, balığın karnında, içi keder dolu bir halde Rabbine niyazda bulunmuştu. Eğer Rabbinden bir nimet, bir rahmet erişmeseydi, Rabbi, onu tevbeye muvaffak kılıp tevbesini kabul etmeseydi, mutlaka Allah'ın rahmet ve kereminden kovulmuş olarak, ağaçsız, bitkisiz bir diyara atılacaktı.

50
"Böylece Rabbi onu seçti de, kendisini sâlihlerden kıldı."

Yani böylece Rabbinin nimeti ona erişti ve Rabbi, kendisine tekrar vahiy indirdi ve onu yüz bin kişilik veya daha fazla bir topluluğa peygamber olarak gönderdi.

Diğer bir görüşe göre ise, yani onu peygamber seçti. Bu yorum, bu hâdiseden önce onun peygamber oknadığı görüşünün sahih olduğuna göredir.

Ve Rabbi, onu kâmil sahillerden eyleyip kendisini, terki evlâ olan fiillerden korudu.

Rivâyet olunuyor ki, bu âyet, Uhud savaşında Peygamberimiz, düşman karşısında geri çekilen mü'minler aleyhinde beddua etmeyi düşündüğü zaman nazil oldu.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, Sakif oğullarına beddua etmeyi düşündüğü zaman nazil olmuştur.

51
"O kâfirler, Kur'ân'ı işitince, neredeyse seni gözleriyle gerçekten devireceklerdi. Ve onlar: "Hiç şüphesiz o bir delidir" diyorlar."

Yani o kâfirler, sana olan şiddetli düşmanlıklarından ve Kur'ân'ı işittiklerinde bu düşmanlıkları daha şiddetlendiğinden, sana öyle yan, yan bakıyorlar ki, neredeyse senin ayağını kaydırıp seni yere vuracaklar; sana öyle hain, hain bakıyorlar ki, ellerinden gelse, bakışlarıyla seni devirecekler.

Yahut neredeyse, sana nazar değdirecekler. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, Esed oğullarında gözleri değen (nazar yapan) kimseler vardı. İşte onlardan bazıları, Peygamberimizi nazar etmek istedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: "Gerçekten göz, adamı kabre, deveyi de tencereye sokar."

Herhalde nazar, bazı nefislerin özelliklerindendir.

Hasen el-Basriden (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, nazarın ilacı, bu âyeti okumaktır.

B- "Ve onlar:'Hiç şüphesiz o bir delidir' diyorlar."

Yani o kâfirler, Peygamberimiz hakkında son derece hayretler içinde kaldıkları ve Kur'ân'ın içerdiği akıl almaz ve insan tabiatına gayet uygun garip hikmetleri ve hârika ilimleri hiç anlamadıkları ve bir de insanları nefret ettirmek için: "Hiç şüphesiz Muhammed - hâşâ- bir delidir" diyorlardı.

52
"Halbuki o (Kur’ân), bütün âlemler için ancak bir zikirdir (öğüttür), "

O kâfirlerin bâtıl hükümlerinin konusu, Peygamberimizden dinledikleri Kur’ân olunca, onların iddiaları, Kur’ân'ın şânının pek yüce ve hüccetinin pek parlak olduğu beyân edilmek suretiyle reddedilmiştir.

Yani Kur’ân, onların muhtaç oldukları bütün dinî işler için beyân ve öğüttür. O halde kendisine Kur’ân'ındirilmiş olan, Kur’ân'ın bütün sırlarına muttali olan ve onun bütün hakikatlerini ihata etmiş bulunan zâtın (Peygamberimiz), onların dediği ile alakası olur mu hiç!

Diğer bir görüşe göre ise, burada zikir, şeref ve fazilet anlamındadır. Nitekim Zuhruf: 44. âyetinde de bu mânâdadır.

Bir diğer görüşe göre ise, âyetteki. "O" zamiri, Kur’ân'ı değil, Peygamberimizi ifâde etmektedir. Zâten Peygamberimizin, bütün âlemler için öğüt ve şeref olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştan

"Bir kimse, Kalem sûresini okursa, Allah, ona, ahlâklarını güzel, kıldığı kimselerin sevabını verir."

HAKKA SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 52 âyettir.

1
"Hakka (hak olan hâdise)..."

Hakka, kıyamet, yahut vaki olacağı sabit ve geleceği, zorunlu olan hâdise, yahut hesap, sevap ve ceza gibi hakikatlerin gerçekleşeceği hâdise, yahut gerçeklerin anlaşılacağı hâdise demektir.

2
"Nedir hakka (o hak olan hâdise)?"

3
"O hak olan hâdisenin ne olduğunu sana bildiren nedir?"

Bu kelâm, kıyametin korkunçluğunu ve feciliğini, tekit etmektedir. Zîrâ onun, mahlukların bilgi dairesinin dışında olduğunu beyân etmektedir.

Yani kıyametin şânının azameti., korkunçluğu ve şiddeti, hiç kimsenin dirÂyetinin ve vehminin erişemediği derecededir. Sen nasıl takdir, tahmin edersen, o, tahmininin ötesindedir. İşte bundan dolayı onu hakkıyla bildirmek mümkün değildir.

4
"Semûd ve Ad kavimleri, çarpacak felaketi yalan saymışlardı."

Kıyamet felaketi, insanlara çeşitli korku ve paniklerle çarpacak; göğe de yarılmak ve parçalanmakla çarpacak; yeryüzüne ve dağlara da sarsılmak ve parçalanmakla çarpacak ve yıldızlara da sönmek ve dökülmekle çarpacak.

Bu âyetten önce, kıyametin ne kadar büyük bir hâdise, olduğunu hiç kinişe hakkıyla Peygamberimize bildiremediği beyân edildikten sonra burada da onun bazı halleri Peygamberimize bildirilmektedir. Bu âyet de, "onun ne olduğunu sana bildiren nedir? O kızgın bir ateştir." âyetleri ile benzerleri kabilindendir, Şu farkla ki, o âyetlerde beyân edilen şey, sorulan şeyin kendisidir. Burada ise, onun hallerinden biridir. Nitekim "kadir gecesinin ne olduğunu sana bildiren nedir? Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır." âyetleri de bu kabildendir. İşte bu kadir sûresinde beyân edilen, kadir gecesinin kendisi olmayıp fakat onun fazileti ve şerefi, olduğu gibi, bu âyette de beyân, edilen, kıyametin korkunçluğu, şânının azameti ve onu yalanlayanların helâk edilmelerinin hak olan bir gerçek olduğu hususlarıdır. Sanki şöyle denilmiştir: o hak olan Hâdisenin ne olduğunu sana bildiren nedir? Semûd ve Ad kavimleri o hâdiseyi yalan saydılar da, bu yüzden helâk edildiler.

5
"İşte Semûd, Tağıyet (pek çetin bir sarsıntı) ile helâk edildiler."

Yani Semûd Kavmi, olağan üstü bir hâdise, korkunç bir ses, yahut çetin bir sarsıntı ile helâk edildiler.

6
"Ad Kavmi ise, sarsar uğultulu, kasıp kavuran soğuk bir kasırga ile helâk edilmişlerdir."

7
"Allah, onu, yedi gece ve sekiz gün ardı ardına üzerlerine musallat etti. İşte o müddet içinde o halkı, kof hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürüsün."

A- "Allah, onu, yedi gece ve sekiz gün ardı ardına üzerlerine Mûsallat etti."

Bu hâdise, kocakarı günlerinde vuku bulmuş ve çarşamba günü sabahında başlayıp öbür çarşamba gününün sonuna değin sürmüştü.

Bu günlere kocakarı günleri denilmesinin sebebi şudur: Ad kavminden bir kocakarı, bu hâdisede, bir mahzende saklanmıştı. Bu kasırga, sekizinci günde onu da çıkarıp helâk etmişti.

Diğer bir görüşe göre ise, bu günler, acz günleri idi kı, bu günler, kış mevsiminin son günleridir ve adları da şöyledir: sinn, sınebbr, vebr, âmir, mü'temer, muallel, murfiud ceınr—cemreleri söndüren, yahut mükfiu'z zı'n / göç için yeterli.

B- "işte o müddet içinde o halkı, kof hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürsün."

Yani sen orada bulunsaydın, o kasırganın estiği yerde, yahut o geceler ve günlerde bu manzarayı görürdün.

8
"Şimdi onlardan geriye kalan bir şey görüyor musun?"

9
"Fir’avun, da, ondan öncekiler de, mü'tefikât / altı üstüne getirilen Lût kavmi kasabaları da, o hataları işlediler."

Onların, tekrar dirilmeyi ve kıyameti yalan saymaları da, işledikleri hatalar cümlesindendi.

10
"Böylece rablerinin peygamberlerine karşı geldiler. O da onları çok çetin bir yakalayışla yakalayıverdi."

Yani anılan kavimlerden her biri, peygamberleri, işlemekte oldukları çirkinliklerden onları men' edince, ona karşı isyan ettiler. Bu yüzden Allah da, onları, çok çirkin olan hareketleriyle mütenasip çok çetin bir yakalayışla yakalayıverdi.

11
"Şüphesiz o su bastığı zaman sizi gemide biz taşıdık."

Yani Nûh peygamber kavmi, küfür ve çeşidi günahlarda ısrar etmeleri ve Nûh Peygambere vahiy edilen hükümleri ve ezcümle kıyamet ahvalini ziyadesiyle yalanlamaları sebebiyle o tutan, suyu, ülkelerini basınca, sizi Nûh peygamber gemisinde atalarınızın sulbünde biz taşıdık.

Burada taşımaktan murat, tufan günleri geçene kadar onları suyun üstünde gemide taşımaktır.

Bu kelâm, onların yegâne kurtuluş sebebinin, Allah'ın koruması olduğuna, geminin ise, sadece zahirî sebep olduğuna dikkat çekmektedir.

12
"Onu size bir andırma kılalım ve belleyen kulaklar onu bellesin diye..."

Yani biz, mü’minleri tufanda kurtardık ve kâfirleri de o suda boğduk İn, bu hâdise, yaratanın sonsuz kudretine, hikmetine, kahrının gücüne ve rahmetinin genişliğine ibret ve delâlet olsun ve bellenmesi gerekli olanları belleyen kulaklar, bunu bellesin, öğüt alsın, yaysın, onu tefekkür eylesin ve uygulamamakla onu zayi etmesin.

13
Bak. Âyet 14.

14

"Artık sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ile dağlar da yerlerinden kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün o vaka / kıyamet kopmuştur."

Bundan önce kıyametin şânının ne kadar muazzam olduğu, onu yalanlayanın helâk edildiği beyân edildikten sonra burada da kıyametin kendisi ve nasıl kopacağı beyân edilmektedir.

Buradaki sûr'â ödenmekten murat, birinci üflenmedir ki, onda bu âlem harap olacaktır.

O zaman yeryüzünün ve dağların yerlerinden havaya kaldırılmalari, mücerret ilâhî kudretle veya deprem, yahut olağan üstü şiddetli kasırgalar vasıtasıyla olacaktır, işte bunlar havaya kaldırıldıktan sonra birbirine bir kere çarpılıp kum yığını ve toz duman haline geleceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, yeryüzü ile dağlar, dümdüz, bomboş ve inişi, yokuşu olmayacak hale gelecekler.

15
İşte o gün, kıyâmet kopmuştur.

16
"Şu gök de yarılır. O da o gün artık çökmeye yüz tutar."

Yani o gün şu gök de, meleklerin inmesi için yardır. Gök de, önceleri o kadar muhkem iken, o gün artık çökmeye yüz tutar.

17
"Melekler o göğün etrafına sığınırlar. O gün Rabbinin arş'ını onların üstünde sekiz melek taşır."

A- "Melekler o göğün etrafına sığınırlar."

Yani meleklerin meskeni olan gök yarılır; onlar da göğün kenar ve köşelerine sığınırlar.

B- "O gün Rabbinin Arş'ını onların üstünde sekiz melek taşır."

Yani o gün Rabbinin arş'ını, göklerin kenarlarına, köşelerine sığınan meleklerin üs kinde sekiz melek taşır. Yahut o gün Arş'ı, sekiz melek, üstlerinde taşırlar.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre diyor kı: "Şu anda Arş'ı taşıyan melekler dörttür; kıyamet gününde ise, Allah, onları dört melekle daha takviye buyuracak. Böylece sayıları sekize çıkacaktır."

Rivâyet olunuyor ki, Arş'ı taşıyan sekiz meleğin ayakları, yedinci kat yerin akındadır; arş, onların başlarının üstündedir. Bu melekler, başlarını önlerine eğmiş, tesbih getiriyorlar.

Deniliyor ki; Arş'ı taşıyan meleklerin bazısı insan sûretindedir; bazısı öküz sûretindedir ve bazısı da kartal sûretindedir.

Rivâyet olunuyor ki, Arş'ı taşıyan sekiz melek, dağ keçisi sûretindedir; tırnaklarından dizlerine kadar olan uzunluk, yetmiş senelik mesafedir.

Şehr b. Havşeb'ten rivâyet olunduğuna göre diyor ki: " Arş'ı taşıyan sekiz melekten dördü, şunu söylemektedir: "sübhaneke'llahümme ve bi hamdike leke'l hamdü alâ afvike ba'de kudrettik / Allah'ım! Seni tesbih ve sana hamd ederim. Kudretinden sonra (sen cezalandırmaya muktedir iken) affetmenden dolayı hamd, yegâne sana layıktır." O meleklerden diğer dördü de şunu söylemektedir: Sübhaneke'llahümme ve bihamdike leke'l hamdü alâ hilmike ba'de ilmike / Allah'ım! Seni tesbih ve sana hamd ederini, ilminden sonra (sen bütün günahları bildiğin halde, cezalandırmayın) bilim göstermenden dolayi hamd, yegâne sana layıktır."

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre diyor kî: "Allahu a'lem/ Allah cümle âlemden iyi bilir: Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı seidz midir, yoksa sekiz bin midir?"

Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Arş'ı taşıyan melekler seidz sattır; onların sayısını Allah'tan başka kimse bilmez."

Âyette zikredilen sekiz, (meleklerden değil) ruhlardan veya başka mahluklardan da olabilir.

Bir görüşe göre ise, âyette anlatılan, dünyada sultanların, umumî hükümler, kararlar için halkın huzuruna çıktıkları gün görülen azametli hallerini misal alan temsilî' bir anlatimdır. Zîrâ bu hal, sultanlar için tasavvur edilebilen en yüksek azamet ve debdebedir. Yoksa Allah'ın sânları, her türlü ifâde ve işaret çemberi ile çerçevelenmekten yücedir.

18
"O gün huzura arzolunacaksınız. Zâten size ait olan hiçbir sır gizli kalmaz."

A- "O gün huzura arzolunacaksınız."

Yani o gün sorguya ve hesaba çekileceksiniz.

Bu şekilde ifâde edilmesi, sultanın, askerin ahvalini anlaması için, askerin ona arz edilmesine benzetilmesidir.

Rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü üç arz olacak. Bunlardan ikisi, özür beyân etmek, hüccet ileri sürmek ve kınanmak içindir. Üçüncüsünde ise amel defterleri açılır; bahtiyarlar, amel defterlerini sağ elleriyle alırlar; bedbahtlar da, amel defterlerini sol elleriyle alırlar.

Kıyametteki bu gelişmeler, her ne kadar ikinci sûr nefhasmdan üflenişinden sonra olacaksa da, âyette bu gelişmelerin zamanı olarak zikredilen gün, iki nefhanin/üflenişin, bütün canlıların ölmesinin, yeniden dirilmenin, hesabın, cennete ve cehenneme konulmaların gerçekleştikleri geniş bir zamanın adıdır. Bu itibarla anılan günü hepsine zarf yapmak sahihtir.

B- "Zâten size ait olan hiçbir sır gizli kalmaz."

Yani siz Allahtin huzuruna arz olunurken, zâten ondan önce de hiçbir sırrınız, Allah'a gizli kalmamıştır. Bu arz ise, sadece sırrınızı ifşa etmek ve adaletin icra edildiğini ziyadesiyle göstermek içindir.

Yahut Allah'ın huzuruna arz olunduklarında, insanlardan gizli sırları kalmayacaktır. Niteîdm diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Sırların ortaya döküldüğü günde..."

19
Bak. Âyet 20.

20
"İmdi amel defteri sağ eline verilmiş olan kimse: "Alın amel defterimi okuyun; çünkü ben, hesabımla karşılaşacağımı zâten biliyordum" der."

Burada da anılan sağdan arz edilen amel defterinin hükümleri açıklanmaktadır. İşte amel defteri sağ eline verilecek olan mutlu ve kutlu insanlar, sevinç ve memnunıyetlerini ifâde etmek üzere böyle diyeceklerdir.

21
Bak. Âyet 22.

22
"İşte O, meyveleri kendisine yakın., yüksek cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir."

Cennetin yüksek olması, gökteld mekânının yüksek olması, yahut derecelerinin yüksek olması, yahut binalarının ve ağaçlarının yüksek olması demektir.

Bu cennetin meyveleri sahibine o kadar yakın olur ki, oturduğu yerde bile onları kopara bilecektir.

23
(Meyvelerinin) devşirilmeleri yakından...

24
"Onlara denir ki: "Geçmiş günlerde işlediğiniz iyi amellerinize karşılık, afiyetle yiyin, için!"

Yani dünyada işlediğiniz iyi/ sâlih amellerinize karşılık...

Mücâhid'den rivâyet olunduğuna göre, geçmiş günlerden murat, oruç günleridir.

Rivâyet olunuyor ki, Allah, dünyada oruç tutmuş olanlara o gün diyecek ki: "Ey dosdarım! Dünyada size baktıkça görüyordum ki, dudaklarınız susuzluktan çatlamış; gözleriniz de çökmüş; karınlarınızın şişkinliği de inmiş.

İşte bugün nimederiniz içinde yaşayın ve geçmiş günlerde işlediğiniz iyi amellerinize karşılık afiyetle yiyin, için!"

25
Bak. Âyet 26.

26
"Amel defteri sol eline verilen kimseye de gelince, işte o şöyle der: "Keşke defterim bana verilmeseydi de, hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!"

Yani amel defteri sol eline verilip de içindeki çirkin amelleri gören ve kötü akıbetini müşahede eden kimse ise, bu temennide bulunacaktır.

27
"Keşke ölüm işimi tamamen bitirseydi!"

Yani keşke ölüm işimi tamamen bitirseydi; ondan sonra ben hiç diriltilmeseydim ve bu akıbetle karşılaşmasaydım!

28
"Varlıklarım bana hiçbir fayda sağlamadı."

Yani mallarım ve çevrem bana hiçbir fayda sağlamadı.

Yahut bu cümle, inkâr istifhamı şeklinde olup yani benin zenginliğim bana ne fayda sağladı! demektir.

29
"Benini saltanatını gitti, yok oldu."

Yani benim insanlara hükümdarlığım ve tasallutum, yahut dünyada kendime hüccet saydığım gerekçeler, yahut benim dünyada sahip olup da ibadetler için kullanmadığım kuvvetler ve vasıtalar gitti.

30
"Cehennem zebanilerine şu emirler verilir: "Onu yakalayın da, ellerini zincire vurun."

31
"Sonra alevli ateşe atın onu."

32
"Sonra da yetmiş arşın uzunluğunda bir zincirle oraya götürün."

Yani bu zinciri onun bedenine sararlar. Böylece zincir, onun bedenini tamamen kaplamış olur ve hiç hareket imkânı kalmaz.

33
"Çünkü o, azîm Allah'a îmân etmezdi."

Burada Allah'ın, azîm olarak vasıflandırılmasi, bize şu hakikati bildirmek içindir: bu vasfa yegâne layık olan Allah'tır. Bundan dolayıdır ki, bu vasfı kendi nefsine isnâd eden kimse, cezaların en büyüğüne müstahak olur.

34
"Yoksulu doyurmayı da teşvik etmezdi."

Yani kendi malından yoksulu doyurmak şöyle dursun, başkasının bunu yapmasını bile tavsiye etmezdi.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm, şuna dikkat çekmektedir: Onu tavsiye etmeyen böyle ayıplandığına göre, yapmayanın durumu nasıl olmalı?

Bu âyet, kâfirlerin de, muaheze hususunda fürûlara (teferruata) muhatap olduklarına delâlet etmektedir.

Derler kı; burada iki hususun (îman ile yoksulu doyurmanın) zikre tahsis edilmesi, şunun içindir: itikatta en çirkin şey, küfürdür ve rezaletlerin en beteri de cimrilik ve merhametsizliktir.

35
"Bunun içindir ki, bugün burada candan bir dostu yoktur."

Yani bugün burada, kendisim koruyacak ve ona üzülecek candan bir dostu yoktur; bütün dostları kendisinden kaçmakta ve ondan uzak durmaktadırlar.

36
Bak. Âyet 37.

37
"Onun, hatakârlardan (günahkârlardan) başkasının yemeyeceği kirden, irinden başka bîr yiyeceği de yoktur, "

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, burada günahkârlardan murat, müşriklerdir.

Hatakârlardan, hakkı çiğneyip bâtıla geçenler ve Allah'ın sınırlarını aşanlar da kastedılebilir.

38
Bak. Âyet 39.

39
"İşte görebildiklerinize ve göremediklerinize yemin ederim ki, hiç şüphesiz o Kur’ân, şerefli bir Resûlün Allah'tan getirdiği sözüdür."

Yani görülebilen varlıklara da, görülemeyen gaybî varlıklara da, yahut dünyaya da, ahirete de yemin ederim.

Diğer bir görüşe göre, cisimlere, ruhlara, insanlara, cinlere, mahluklara, haiık'a, zahirî nimetlere, bâtinî nimetlere yemin ederim! Demektir. Ancak ilk görüş, bunların hepsini kapsamaktadır.

Resûldan murat, Peygamberimiz, yahut Cebrâîl’dir.

40
Şüphesiz o Kur’ân, kerîm bir peygamberin (Allah’dan) getirdiği sözdür.

41
"Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne az îmân ediyorsunuz!"

Yani sizin bazen iddia ettiğiniz gibi o Kur’ân, bir şâirin sözü de asla değildir.

42
"O, bir kâhin sözü de değildir. Ne az düşünüyorsunuz!"

Yani bazen de iddia ettiğiniz gibi o Kur’ân, bir kâhinin sözü de değildir. Ne kadar az miktarda, yahut az zaman düşünüyorsunuz! Hulâsa, îmân da etmiyorsunuz ve de hiç düşünmüyorsunuz!

Deniliyor ki; âyette, îmân, şairliğin olmaması ile birlikte zikredilmiş ve düşünmek de, kâhinliğin olmaması ile birlikte zikredilmiş, çünkü Kur’ân'ın şiire benzememesi, apaçık bir husustur; inatçıdan başka onu inkâr eden yoktur. Kur’ân'ın kehânete benzememesi ise, Peygamberimizin ahvalini ve kâhinlerin yoluna tamamen zıt olan Kur’ân'ın mânâlarını ve kâhinlerin sözlerinin mânâlarını kıyaslayıp düşünmeye bağlıdır. Ancak, böyle demişlerse de, malumun olduğu üzere bu hakikatler de, fazlaca düşünmeyi asla gerektirmez.

43
"O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."

Allah, Kur’ân'ı cebrail lisanıyla indirmiştir.

44
Bak. Âyet 45.

45
"Eğer o peygamber, bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu yemin ile sağ elinden yakalardık; sonra onun can damarını koparırdık."

Yani boynunu vurup Şah Damarını keserdik.

Burada, Allah'a iftira edenin helâk edilmesi, hükümdarların, hışımlarına uğrayanları en feci şekilde helâk etmeleriyle tasvir edilmektedir ki, o idamlarda cellat, mahkûmun sağ kolundan tutup cepheden kılıçla kafasını uçurur.

Diğer bir görüşe göre ise, burada yemin, kuvvet anlamındadır. Yani biz, onu kuvvetle yakalardık.

46
Sonra da muhakkak O’nun kalp damarlarını keserdik, (boynunu vururduk).

47
"Hiçbiriniz de buna engel olamazdınız."

Yani hiçbiriniz de bu öldürmeyi önleyemezdiniz. Yahut hiçbiriniz de maktulü savunamazdınız.

48
"Hiç şüphesiz o Kur’ân, takva sahipleri için bir öğüttür."

Zîrâ Kur’ân'dan faydalananlar, takva sahipleridir, sakınanlardır.

49
"Hiç şüphesiz içinizden onu yalan sayanlar bulunduğunu da biliyoruz."

İşte biz de, onları, yalanlamalarından dolayı cezalandıracağız.

50

"Hiç şüphesiz o Kur’ân, o kâfirler için bir iç yarasıdır."

Yani kâfirler, mü’minlerin mükâfatlarını görecekleri zaman, onların dünyadaki hayatı kendileri için büyük bir iç acısı olacaktır.

51
"Yine hiç şüphesiz o Kur’ân, yakîni (kesin) olan hakkın ta kendisidir."

Yani Kuran, etrafında hiçbir şüphenin dolaşmadığı en kesin bilgînin ta kendisidir.

52
"Ey Resûlüm! Artık sen Rabbinin o pek büyük adını anarak O'nu tesbih et!"

Yani ey Resûlüm! Sen, Rabbini, kendisine iftira edilmesine rıza göstermekten tenzih etmek ve sana vahiy edilene, şükretmek için O'nun pek büyük adını (İsm-i A'zamı) anarak O'nu tesbih et!

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse Hakka sûresini okursa, Allah, onun hesabını kolaylaştırır."

MEÂRÎC SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 44 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Bir duacı, yüksekliklerin sahibi olan Allah katından, kâfirlere vaki olacak (gelecek) olan ve hiçbir önleyeni bulunmayacak azabı istedi."

Bu azabı isteyen, Nadir b. Haris idi. Bu şahıs, inkâr ve istihza olarak demişti ki: "Ey Rabbimiz! Eğer bu kitap, senin katından gelmiş bir hak ise, üzerimize gökten bir taş yağdır, yahut bize acıklı bir azap getir!"

Diğer bir görüşe göre ise, bu azabı isteyen Ebû Cehil idi. Nitekim: "... üzerimize gökten parçalar yağdır." demişti.

Bir diğer görüşe göre ise, bu şahıs, Haris b. Numan el- Fehrî idi. Şöyle ki: Bu şahıs, Resülullah'ın, Hazret-i Ali hakkında: "Ben, kimin mevlası isem, Ali de, onun mevlasıdır" dediğini duyunca, dedi ki: "Allah'ım! Eğer Muhammed'in dediği hak ise, gökten üzerimize taş yağdır." İşte aradan çok geçmeden Allah, ona bir taş attırdı; o taş da, onun beyninden girip aşağısından çıktı ve o anda can verdi.

Başka bir görüşe göre ise, bu azabı isteyen Peygamberimızdır; o kâfirlere âcil bir azap istemişti.

Bu azap, ya dünyada gerçekleşmiştir ki, bedir savaşının azabıdır. Zîrâ anılan Nadîr, o gün savaş dışında boynu vuruldu. Haris b. Numan el-Fehrî'nin durumu ise yukarıda zikredildi. Yahut bu azap, âhirette gerçekleşecek ki, cehennem azabıdır. Allahu a'lem Allah, cümle âlemden iyi bilir.

Meâric / yükseklikler, meleklerin emir ve yasakları almak için çıktıkları yüce makamlardır. Yahut üst üste olan göklerdir.

3
(O azabın inişi) yüksek makamların sahibi Allah’dandır.

4
"O melekler ve ruh (cebraiî), oraya, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselir."

Ruh, Cebrâîl’dir. Onun imtiyazı ve fazıletinden dolayı ayrıca zikredilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise ruh, meleklerin muhafızları olan ayrı bir mahluklar âlemidir. Tıpkı meleklerin, insanların muhafızları olmaları gibi.

Âyetteki oraya, Arş'a demektir ve Allah'ın emirlerinin kendisinden indiği yüce makam demektir.

"Oraya, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselir" kelâmı, o mekânların, son derece yüksek olduklarının temsilî ve hayal anlatımıdır. Yani o mekânlar, o kadar yüksektir ki, eğer bir zaman diliminde kat' edilmesi farz edilecek olsa, o zaman dilimi, dünya yıllarından elk bin yıl miktarı olur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu uzun gün, kâfirlere vaki olacak azap de bağlantılıdır. Buna göre o günden murat, kıyamet günüdür. Kıyamet gününün uzun olması ise, ya hakikatte öyledir, yahut kâfirler için çok çetin, geçtiği içindir, yahut ondaki çetin hallerin ve hesapların çok olmasından dolayıdır. Hangi itibarla olursa olsun, kıyamet

gününün böyle olması kâfirler içindir. Mü’minler için ise böyle değildir. Zîrâ Ebû Said el Hudrî'nin rivâyetine göre, Peygamberimize: "Bu kıyamet günü ne kadar da uzun!" denilmiş; Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, o gün, mü’min için o kadar hafif geçer ki, mü’minin, dünyada kıldığı bir farz namazından bile daha hafif geçer."

5
"O halde ey Resûlüm! Sen güzelce sabret."

Bu cümle, anılan azabı istemekle bağlantılıdır. Zîrâ o isteme, alay ve vahyi yalanlamak anlamında idi. Bu da Peygamberimizi üzüyordu. Yahut (daha önce anlatıldığı veçhile Peygamberimiz istemiş olması şıkkında) o isteme, Peygamberimizin, ilâhî yardımın gecikmesinden dolayı hâsıl olan üzüntüsü sebebi ile olmuştu.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Şüphe yok ki, onlar, onu pek uzak görüyorlar; biz ise onu çok yakın görüyoruz."

Yani o kâfirler, o gelecek azabı, yahut kıyamet gününü çok uzak, imkânsız görüyorlar; işte bunun için onu acele olarak istiyorlar. Biz ise, onu kudretimize göre pek kolay ve gayet mümkün görüyoruz.

Bu iki cümle, sabretmek emrinin illetleridir.

8
"O gün şu gök yüzü, erimiş maden gibi olacak yahut o gün şu gök yüzü, zeytinyağı tortusu gîbi olacak."

9
"Bütün dağlar da atılmış renkli yüne döner, "

Yani dağlar da boyanmış renk, renk yüne döner. Zîrâ dağların renkleri çeşididir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "dağlardan beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar."işte bu dağlar un ufak olup havada uçumlunca, uçurulan o atılmış renk, renk yüne benzer.

10
"Hiçbir dost hiçbir dosta sormaz."

Yani birbirlerine çok yakın olan dostlar da, birbirlerinin hallerini sormazlar ve birbirleriyle, konuşmazlar. Çünkü herkes kendi derdine düşer.

11
Bak. Âyet 12.

12
"Onlar birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kimse, o günün azabından kurtulmak için oğullarım, karısını, kardeşini, kendisini barındırıp korumuş olan bütün ailesini ve yeryüzünde olan herkesi feda edip de, tek kendisim kurtarmak ister."

A-. "Onlar birbirlerine gösterilirler."

Yani bu can dostlar, birbirlerine gösterilirler; birbirlerinin halini görürler, ancak herkes kendi derdine düşeceği için birbirleriyle meşgul olmazlar.

B- "Günahkâr kimse, o günün azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini barındırıp korumuş olan bütün ailesini ve yeryüzünde olan herkesi feda edip de, tek kendisin kurtarmak ister."

Burada günahkârdan, kâfir, yahut her günahkâr kastedilmektedir.

Yani her günahkâr, kendi nefsiyle o kadar meşguldür ki, o gün insanlardan kendisine en yakın ve gönlünün en çok bağlı olduğu kimsenin halini sorup kendisiyle ilgilenmek şöyle dursun, maruz kaldığı azaptan, kurtulmak için onu feda da eder.

13
Kendini barındıran aşiretini,

14
Yeryüzünde bulunanların hepsini de, sonra kendini kurtarsa...

15
Bak. Âyet 16.

16
"Asla! Çünkü o cehennem ateşi alevlenir; kafaların derisini kavurup soyar; haktan yüz çevirip de döneni, mal biriktirip de gerekli harcamalar yapmadan kabında saklayanı kendine çağırır."

Yani günahkâr, istediğini asla elde edemez ve fidye vermekle o azaptan kurtulamaz.

Cehennemin onları kendine çağırması, onları kendine cezp etmesi ve içine çekmesi anlamındadır.

Diğer bir görüşe göre ise, cehennem, onları gerçekten çağırıp: "Ey kâfir! Ey münafık! Bana, bana!.." der.

Bir diğer görüşe göre ise, fasih bir lisanla münafıkları ve kâfirleri çağırır; sonra taneleri toplar gibi onları toplar.

Başka bir görüşe göre ise, bu çağırmak, helâk etmek anlamındadır.

Bir başka görüşe, göre ise, cehennem zebanileri onlari çağırırlar.

Cehennemin çağırdığı kimseler, haktan yüz çevirip itaatten dönen, servet biriktirip de zekâtını ve diğer haklarını vermeyen, malları yüzünden dinle ilgilenmeyen ve serveti, hırs ve emelini tahrik eden bedbahtlardır.

17
Çağırır o ateş, îmandan yüz çevirip de (Hakka) arka döneni,

18
Bir de (mal ve para) biriktirip depoya, kasaya yığanı...

19
"Kadar, şu insan pek hırslı, sabırsız yaratılmıştır."

Yani insan, kendisine bir fenalık dokunduğu zaman, çok şikâyetçidir ve eline mal geçtiği zaman da çok cimridir. Nitekim bundan sonraki âyetlerde insanın bu kötü hasletleri açık olarak ifâde edilmektedir.

20
"Kendisine bir fenalık dokunduğunda çok şikâyetçidir."

Yani insana yoksulluk, hastalık ve benzerleri gibi bir fenalık dokunduğu, zaman, çok şikâyet eder.

21
"Ona hayır dokunduğunda da tam cimridir."

Yani insana bolluk ve sağlık gibi hayırlar dokunduğu zaman da, tam bir cimridir.

Bu üç âyette zikredilen üç vasıf, mukadder (farazî) hallerdir; yahut gerçek hallerdir. Çünkü bu vasıflar, insanın yaratihşında bulunan huylardır.

22
Bak. Âyet 23.

23
"Ancak şunlar müstesnadır: namaz kılanlar ki, onlar namazlarında devamlı olanlardır, "

Buradan itibaren, dünya sevgisine tamamen dalmaktan ve yalnız dünyayı görmekten kaynaklanan mezkûr çirkin vasıfların sahiplerinin aksine, tamamen kendilerini Hakkın ibadetine veren, mahluklara karşı şefkatli olan, ceza gününe îmân eden, ilâhî azaptan korkan, kötü şehvetlerini kıran ve âhireti dünyaya tercih eden bahtiyar kimseler, mezkûr bedbahtlardan istisna edilmektedir.

İşte bu bahtiyar kimseler, namaz kılarlar ve hiçbir iş, onları namazdan alıkoymaz.

24
Bak. Âyet 25.

25
"Mallarında yoksul ve mahrum (yoksun) için bir hak tanıyorlar."

Yani onlar, Allah'a ibadet ve insanlara şefkat olarak farz olan zekâtlarını verirler ve muhtaçlar için takdir edilmiş devamlı sadakaları dilenen yoksula ve dilenmediği için zengin sanılıp da mahrum bırakılan yoksuna verirler.

26
Bak. Âyet 27.

27
"O ceza gününü tasdik edenler, rablerinin azabından korkanlar, ki şüphesiz Rabbinin azabına karşı emin olunamaz."

Yani onlar ki, ceza gününü amelleriyle tasdik ederler. Nitekim onlar, uhrevî mükâfadarı arzu ederek kendilerini bedenî ve mali ibadetlerde yorarlar. Bu halleri, onların ceza gününü tasdik ettiklerine delil sayılır. Ve Onlar bunca amellerini yetersiz görerek ve Allah'a tazim göstererek rablerinin azabından korkarlar. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Ve rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları iyi işleri kalpleri çarparak yaparlar."

"Şüphesiz Rabbinin azabına karşı emin olunamaz" kelâmı, bize bildiriyor ki, kişinin ibadetleri ne kadar çok olursa olsun, yine de Allah'ın azabından emin olmamakdır.

28
Çünkü Rablerinin azabından emîn bulunulmaz.

29
Bak. Âyet 30.

30
"Eşlerinden ve cariyelerinden başkasından edep yerlerini koruyanlar- çünkü onlar kınanmazlar. Fakat bundan öteye geçmek isteyenler var ya, işte onlar taşkınların ta kendileridir."

A- "Eşlerinden ve cariyelerinden başkasından edep yerlerini koruyanlar- çünkü onlar kınanmazlar."

Bu kelâmın tefsiri, mü'minûn sûresinde geçti

B- "Fakat bundan öteye geçmek isteyenler var ya, işte onlar taşkınların ta kendileridir."

Yani eşlerinden ve cariyelerinden başka kadınları isteyenler yok mu, işte onlar, Allah'ın sınırlarını asanların ta kendileridir.

31
Fakat bundan (zevce ve cariyelerden) ötesini arayanlar, işte onlar haddi aşanlardır.

32
"Emanetlerine ve ahitlerine riâyet edenler."

Yani emanetlerinin ve ahitlerinin hukukundan hiçbir şeyi ihlal etmezler.

33
"Şahitliklerini dosdoğru, yapanlar."

Yani insanların haklarını ihya etmek için şahitliklerini adaletle icra ederler.

Bu da, emanedere dâhil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, faziletini belirtmek içindir.

34
"Namazlarını muhafaza edenler."

Yani namazlarının şartlarına riâyet edenler; farzlarını, sünnetlerini, müstahaplarını ve adabım tamamıyla yerine getirenler.

Namazın tekrar zikredilmesi ve iki cihetinin itibarıyla namazla vasıflandırdmaları, namazın faziletine ve diğer ibadetlerden üstün olduğuna delâlet etmesi içindir.

35
"İşte bunlar, cennetlerde ağırlanırlar."

36
Bak. Âyet 37.

37
"Ey Resûlüm! Artık o kâfirlere ne oluyor ki, sağdan ve soldan halkalar halinde gözlerini sana dikerek çevrende süratle dolaşıyorlar?"

Müşrikler, Peygamberimizin çevresinde halkalar ve gruplar oluşturup onun kelâmiyla alay ediyorlardı ve: "eğer Muhammed'in dediği gibi bunlar cennete girecekse, hiç şüphesiz biz onlardan önce cennete gireriz" diyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

38
"Onlardan her biri nimetler cennetine gireceğini mi umuyor?"

Yani onlardan her biri, imansız olarak nimetler cennetine gireceğini mi umuyor?

39
"Asla! Kadar, biz, onları bildikleri şey için (şeyden) yaralmışızdır."

Yani onlar, o boş umutlarına asla erişemeyeceklerdir. Kadar biz, onlari, kendilerinin de bildiği gibi, nefsi îmân ve ibadetle kemale erdirmek için yaratmışızdır. Bu itibarla nefsini bu şekilde kemale erdirmeyen kimse, kâmillerin yerme girmekten çok uzaktır. Şu halde onlar, küfre, fıska ve kıyametin inkârına kapıldıkları halde cennete gitmek hakkı nereden onların oluyormuş!

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümlenin mânâsı şöyledir: kadar biz, onlari kokuşmuş bir nutfeden yaratmışızdır. O halde, onlar, nereden böyle şeref ve öncelik iddia ediyorlar ve: "Biz hiç şüphesiz müslümanlardan önce cennete gireceğiz" diyorlar.

Bir diğer görüşe göre ise mânâsı şöyledir: kadar onlar, mukaddes âleme yakışmayan pis bir nutfeden yaratilmışlardır. Bu nutfe, îmân ve ibadede kemal kazanmayip meleklerin ahlâkını almazsa, cennete girmeye istidadı olamaz.

Ancak bu izahların hepsinde zorlama olduğu açıktır. Hakka en yakın olan îzâh, bu kelâmın, kendisinden sonraki kelâma, yani o kâfirlerin, âhiret ile cezayı inkâr etmelerinden, Resûlüllah ve ona indirilen vahiy ile alay etmelerinden ve alay yoluyla, cennete girmeyi iddia etmelerinden dolayı, Allah'ın, onları helâk etmeye ve onların yerine başka bir kavmi getirmeye muktedir olmasının beyânına hazırlık olmasıdır. Zirâ Allah'ın, onların da bildiği, ilk yaratışa muktedir olması, buna da muktedir olduğuna apaçık bir hüccettir.

40
Bak. Âyet 41.

41
"O halde bütün doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, biz, onların yerine onlardan daha hayırlısını getirmeye hiç şüphesiz Kadiriz."

Yani yukarıda zikredildiği gibi, biz, onları, bildikleri, şeyden yarattığımıza göre, o halde bütün doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, onların cinayetlerinin gerektirdiği gibi biz, onları tamamen helâk etmeye ve onların yerme kendi sıfa darında olmayan başka mahlûkları getirmeye muktediriz. Zâten biz bunu dilersek, irademize karşı koyacak hiçbir güç de yoktur. Fakat üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan "âdetullah" onların cezalarının tehirini gerektirmiştir.

42
" O halde ey Resûlüm! Sen onları bırak, tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya dek boş işlere dalsınlar, oynasınlar."

Tehdit edildikleri günden murat, ikinci kez sûr üflenmesinde yeniden dirilme günüdür; yoksa vehmedildiği gibi, ilk sûr'a üflenmesi günü değildir.

Zîrâ bundan sonraki âyette zikredilen gün de, bu günü îzâh etmektedir.

Yani ey Resûlüm! Sen onları halleriyle baş başa bırak, dünyalarında boş işlere ve ezcümle haklarında anlatılanlara dalsınlar ve oynasınlar.

43
Bak. Âyet 44.

44
"O gün onîar sanki dikili bir puta koşuyorlar gibi, gözleri korluktan aşağı düşmüş, kendilerini de bir aşağılık bürümüş olarak o kabirlerinden, fırlamasına çıkacaklar. İşte bu, onların tehdit edilegeldikleri gündür."

Yani olacak o mezkûr korkunç haller, onların dünyada tehdit edile geldikleri kıyamet günüdür.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Meâric sûresini okursa, Allah, emanetlerine ve ahitlerine riâyet edenlerin sevabını ona verir. "

NÛH SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 28 veya 29 âyettir.

1
"Gerçekten biz, kendilerine acı veren bir azap gelmeden önce kavmini uyar diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik."

Bu azap, dünyevî azaptır, yahut uhrevî azaptır.

Nûh peygamber kavminin her hangi bir özrü kalmaması için Allah, kendilerine önce elçisini apaçık âyetlerle göndermiştir.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Nûh dedi ki: ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi, "Allah'a ibadet edin; O'na karşı takvâlı olun ve bana itaat edin kı, Allah bir kısım, günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte dek yaşatsın" diyerek apaçık uyaran bir kimseyim. Muhakkak ki, Allah'ın tayin buyurduğu vade gelince, geri bırakılmaz. Bunu bir bilseniz!.."

A- "Nûh dedi ki: ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi, "Allah'a ibadet edin; O'na karşı takvâlı olun ve bana itaat edin ki, Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte dek yaşatsın" diyerek apaçık uyaran bir kimseyim."

Bîr kısım günahlardan kastedilen, cahihyye döneminde (Nuh peygamber gelmeden önceki hayatlarında) geçen günahlarıdır. Zirâ İslam, önceki günahları tamamen kesip kaldırır.

Belli vakitten murat, küfür ile isyanda kalmaları takdirinde Allah'ın onlara takdir ettiğinin ötesinde, îmân ve itaat şartıyla onlara takdir buyurduğu en son süredir.

B- "Muhakkak ki, Allah'ın tayin buyurduğu vade gelince, geri bırakd-maz."

Yani küfür üzere kaldığınız takdirde size takdir ettiği süre, siz küfürde iken gelirse, geri bırakılmaz. O halde o süre gelmeden ince îmân ve itaat için acele edin ki, onun şartı olan küfürde kalmanız tahakkuk etmesin de o da gelmesin ve belirlenen vadeye tehir şartı tahakkuk etsin de, böylece siz de o vadeye tehir edilesiniz.

Anılan vadeden, birinci âyette zikredilen azabın gelme vakti de kastedilebilir.

C- "Bunu bir bilseniz!.."

Yani siz bu gerçeği bilseniz, size emrettiklerime koşardınız.

4
(Bu takdirde Allah) günahlarınızdan size bağışlar ve sizi muayyen bir vakte kadar (azap çektirmeksizin ölüm anına dek) geri bırakır. Şüphe yok ki, Allah'ın takdir ettiği ecel (ölüm) gelince geri bırakılmaz; eğer bilseydiniz, (îman eder de azaptan kurtulurdunuz.)

5
"Nûh dedi ki: "Rabbim! Ben gerçekten kavmimi gece gündüz îmâna çağırdım."

Yani Nûh peygamber, kavmini hak dine davette olanca gayretini harcadığı, uyarıda bilinen her sınırın ötesinde çaba gösterdiği ve bütün çarelerin tükendiği, o uzun süre içinde kendisi ile kavmi arasında cereyan eden kıyl-u kal'ı, halini kendisinden de daha iyi bilen Allah'a anlatıp O'na münacatta bulunurken dedi ki: "Ey Rabbim! Ben gerçekten kavmimi gece gündüz, hiç bıkıp usanmadan îmâna ve itaate çağırdım."

6
"Benim çağrım, ancak onların kaçmalarını arttırdı."

7
"Gerçekten onları bağışlaman için onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarım kulaklarına tıkadılar, elbiselerine hüründüler; ayak dirediler ve kibirlendikçe kibirlendiler."

Nûh Peygamberin kavmi, onun îmân dâvetine kulaklarını tamamen, tıkıyorlardı ve onu görmek istemedikleri için, yahut Nûh peygamber onları tanıyıp da kendilerini davet etmesinler diye elbiselerine bürünüyorlardı; küfre kapanıyorlardı ve O'na uyup itaat etmekten şiddetle kibırlenıyorlardi.

8
"Sonra, onlara ben, haykırarak çağrıda bulundum.."

9
"Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli, gizli konuştum."

Yani ben, davetin bütün değişik şekillerini ve üsluplarını kullanarak onlari îmâna çağırdım.

10
"Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü o, çok bağışlayıcıdır."

Yani küfür ve günahlardan tevbe ile Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü o, tevbe edenler için çok bağışlayıcıdır.

Öyle anlaşılıyor ki, Nûh peygamberin kavmi, îmân etmemek için gerekçe beyân ederek dediler ki: "Eğer biz hak üzerinde isek, onu nasıl bırakırız? Yok eğer bâtıl üzerinde isek, biz bu kadar uzun zaman bu din üzerinde kaldıktan sonra Allah bizi nasıl kabul eder?" işte bunun üzerine Nûh peygamber, onlarin geçmiş günahlarını yok edecek ve faydaları celp edecek îmânı onlara emretti. İşte bundan dolayıdır ki, kalplerini en çok etkileyecek ve dünya faydalarından daha çok sevdikleri şeyi kendilerine vaat etti.

Deniliyor ki, Nûh Peygamberin mükerrer davetinden sonra kavmi yine onu yalanlayınca, Allah, kırk sene müddetle yağmuru onlardan kesti ve kadınlarının rahimlerini kısırlaştırdı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu süre yetmiş senedir. İşte bundan sonra Nûh peygamber, îmân ederlerse, Allah'ın, kendilerine bol ürün vereceğini ve içinde bulundukları sıkıntıları kaldıracağını vaat etti.

11
"Mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol, bol yağmur yağdırsın."

12
"Ve mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler de versin; sizin için ırmaklar da akıtsın."

13
"Size ne oluyor ki, Allah'ın büyüklüğüne inanmıyorsunuz?"

Yani size ne oluyor ki, Allah'ı, îmân ve îtâat ile tazim etmeyi gerektiren azametine inanmıyorsunuz?

14
"Halbuki o, sizi türlü aşamalardan geçirerek yaratmıştır."

Yani Halbuki sizin haliniz, içinde bulunduğunuz küfre tamamen ters düşmektedir. Zîrâ siz biliyorsunuz ki Allah, sizi aşama, aşama yaratmıştır: Önce ana unsurlar olarak, sonra gıdalar olarak, sonra sınıflar olarak, sonra meni olarak, sonra aşılanmış yumurta olarak, sonra bir parça et olarak, sonra et ve kemik olarak yıratmiş; sonra sizi başka bir yaratışla insan haline getirmiştir.

Zîrâ üstün kudrette ve mükemmel ihsanda bu yüce sâna sahip olan Allah'ı tazimde kusur göstermek, aklı selim sahibinden sâdır olacak bir hareket değildir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetin mânâsı şöyledir: size ne oluyor ki, Allah'ın, kendisine ibadet ve itaat edeni tazim edeceğini ve sizin de ibadet ve itaat ettiğiniz takdirde Allah'ın ahirette sizi de tazim edeceğini ummuyorsunuz?

Ancak Kur'ân kelâmının mükemmeliyetinin gereği olan birinci görüştür. Zîrâ kâfirler hakkında söylenmesi uygun olan, kesin olarak îmânı gerektiren Allah'ın azametinin eserlerim ve hükümlerini gördükleri halde O'na îmân etmemelerinin yadırgannıasidın ikinci görüşte belirtilen husus ise, yadırganma ve ret konusu değildir.

Bir diğer görüşe göre ise mânâ şöyledir: size ne oluyor ki, Allah'ın azametinden ve sizi muaheze edip cezalandırmasından korkmuyorsunuz? Bu konuda hangi özıünüz var?

Said b. Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre ise, âyetin mânâsı şöyledir: size ne oluyor ki, Allah'ın azabından korkmuyorsunuz ve O'ndan mükâfat beklemiyorsunuz?

Mücâhid ve Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre ise mânâ şöyledir: size ne oluyor ki, Allah'ın azametine aldırış etmiyorsunuz?

15
"Görmediniz mi ki, Allah yedi göğü tabakalar halinde nasıl yaratmış!"

16
"Onların içinde aya bir ışık sağlamış, güneşi de bir kandil yapmıştır."

Yani Allah, göğü üst üste yedi tabaka halinde yaratmış ve onların içinde aya, gece karanlıklarında yeryüzünü aydınlatan bir ışık vermiştir."

Ay, dünya semasında olduğu halde gök tabakalarının hepsine isnâd edilmiş (onların içinde), çünkü dünya seması, bütün semaları ihata etmiştir. Bu itibarla dünya semasında olan bir şey, hepsinde sayılır. Yahut gök tabakalarının her biri şeflaf olduğundan, arkasındakinin görünmesine engel oluşturmamaktadır. Böylece hepsi tek bir sema gibi görünür. Buna göre da zorunlu olarak, semalardan birinde bulunan bir cisim, hepsindeymiş gibi görünür.

Ve Allah, güneşi de yaratarak, gece karanlığını kaldıran, dünyada yaşayanlara ışığıyla yeryüzünü aydınlatıp tıpkı bir ev halkının, görmek istediklerini kandil ışığında görmeleri gibi, yeryüzündekilerin, çevrelerini görmelerini sağlamıştır. Ay ışığı ise, güneş gibi olmayıp sınırlıdır.

17
"Allah sizi yerden ot gibi bitirmiştir, "

18
"Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yine oradan çıkaracaktır."

Yani sız öldüğünüzde, toprağa defnedilmekle, sizi yine oraya gönderecek ve ikinci diriliş ve haşirde de sizi oradan yine kesinlikle çıkaracaktır.

19
Bak. Âyet 20.

20
"Yine Allah, yeryüzünü sîzin için bir sergi yapmıştır ki, onda geniş yollar edinip dolaşasınız."

21
"Nûh dedi ki: Rabbim! Gerçekten bunlar bana karşı geldiler de, mal ve çocuğu kendisine hüsranını arttırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular."

Nûh Peygamberin, Rabbine münacatinin anlatımı uzadığı için burada da "Nûh dedi kı" ifâdesi tekrar edilmiştir.

Yani ey Rabbîm! Benim, kavmimi öğüt ve uyarılarla irşat etmek için bunca gayret harcamama rağmen onlar yine emirlerime karşı gelmeyi, sürdürüyorlar ve malları, kendilerini şımartmış, çocukları da kendilerini mağrur etmiş ve bu durumları, onların uhrevî hüsranlarının artmasına sebep olmuş ve hüsranda kendilerine örnek olmuş olan reislerine uydular.

Uydukları reislerinin, mal ve çocuk sahibi olmakla, vasıflandırılmaları, zımnen bildiriyor ki, onların, reislerine uymalarının sebebi, mal ve çocukları sebebiyle kendilerine hâsıl olan itibardır. İşte o reislerinde, kendileri için kısmen geçerli bir sebep gördüklerinden onlara uymuşlardır.

22
"Bunlar da, büyük hileler, desiseler kurdular."

Yani Nûh Peygamberin kavmi de, insanları hak dinden, alıkoymak Ve Nûh Peygambere eziyet etmeye kışkırtmak için büyük hileler ve desiseler kurdular.

23
"Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın ve sakın Vedd'i, Suvâ'ı, Yeğûs'u, Yeûk'u ve Nesri bırakmayın."

Yani dediler ki: Sakın ilâhlarınızın ibadetini bırakıp Nuh'un Rabbinin ibadetine, yönelmeyin ve sakin bu ilâhlarınızın ibadetini terk etmeyin.

Adları zikredilen bu ilâhları da, mutlak ilâhlarına dâhil oldukları halde özellikle bunların isimlerinin zikredilmesi, kendilerince en büyük putları oldukları ve bunlara en büyük değeri verdikleri içindir.

Anılan putlar, sonra Araplara intikal etti. Nitekim Vedd, Kelb oğulları kabilesinin putu idi; Suvâ da, Hemdan oğullarının putu idi; Yeğûs, Mezheclerin idi; Yeûk, Murat'ların idi ve Nesir de Himyerî'lerin puta idi.

Deniliyor ki; bu isimler, bazı sâlih zâtların isimleri idi. Bu zâtlar, Hazret-i Âdem de Hazret-i Nûh arasında yaşamışlar.

Bir görüşe göre de, bu zâtlar, Hazret-i Âdem'in çocuklarından idiler. Bunların ölümünden sonra İblis, onlar hakkında insanlara: "Bunların suretlerini yapsanız da, suretlerine baksanız ve onları bereket vesilesi saysanız!.." diye telkinde bulundu. Onlar da bunu yaptılar. Sonra bu insanlar da ölünce, İblis, onlardan sonra gelen nesillere: "Sizin atalarınız bunlara tapıyorlardı..." diye telkin etti. Onlar da bu putlara tapmaya başladılar.

Deniliyor ki, Vedd, bir erkek suretinde idi; Suvâ da, bir kadın suretinde idi; Yeğûs da, bir aslan suretinde idi; Yetik da, bir at suretinde ıdı; Nesir de, bir kartal suretinde idi.

24
"Birçoklarını da gerçekten saptırıp yoldan çıkardılar. Rabbim! Sen de bu zâlimlerin ancak şaşkınlıklarını (dalâletlerini) arttır!"

Yani onların reisleri bunu yaptılar; yahut putları bunu yaptılar. Nitekim diğer bîr âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbim! O putlar gerçekten birçok insanları saptırıp yoldan çıkardılar."

Nûh Peygamberin, onlar için talep ettiği dalâlet, hile ve desise kurmakla dünya işlerinde şaşkınlık içine düşmeleridir; yahut zayi ve helâk olmalarıdır. Nitekim "Şüphesiz mücrimler, dalâlet ve çılgınlık içindedirler." âyetinde de bu anlamdadır. Nûh Peygamberin bundan sonra gelecek duası da bunu teyit etmektedir.

25
"Bunlar günahları yüzünden suda boğuldular; sonra da ateşe sokuldular; kendileri için Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar."

Yani onlar tafan suyunda boğuldular, sonra da ateşe sokuldular.

Bu ateşten murat, kabir azabı olabilir. Buna zöre, onların ateşe sokulmaları, tufan suyunda boğulmalarından hemen sonradır. Onların suda olmaları da buna engel değildir. Nitekim Dahhâk'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Onlar bir yandan boğuluyorlardı, bir yandan da ateşte yanıyorlardı."

Yahut bu ateşten murat cehennemdir. Buna göre onların boğulma akabinde cehenneme girmeleri, gerçekleşeceği muhakkak olduğu için, boğulmalarından hemen sonra olacakmış gibi sayılmıştır.

Allah'a (celle celâlühü) karşı yardımcılar bulamamalarının belirtilmesi, onların Allah'tan başka ilâhlar edindiklerine, bunların, kendilerine yardım etmeye muktedir olmadıklarına tarizdir ve onlar için bir tahkirdir.

26
"Nûh dedi ki: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiçbir kimse bırakma!"

27
"Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını yoldan çıkarırlar; tam kötü kâfirden başka da doğurmazlar."

Yani onlar, ileride tam kötü kâfir olacak nesilden başka da doğurmazlar.

Öyle anlaşılıyor ki, Nûh Peygamberin bu sözü, "Onların gelecek nesülerinden îmân sahiplerinin de olması muhtemel iken, onların kökünün kazılması için beddua etmek, doğru değildir" şeklinde vârid olması muhtemel bir itiraza bir nevi özür beyânı mahiyetindedir.

Nûh peygamber böyle demiş, çünkü bin seneye yalan uzun bir zaman onları deneyip durumlarını araştırdıktan sonra kendilerinin de, nesillerinin de nasıl olacakları hususunda sağlam bir bilgiye sahip olmuştu.

28
"Rabbim! Beni, ana- babamı, îmân etmiş olarak evime girenleri, îmân eden erkekleri, îmân eden kadınları bağışla; zâlimlere ise helâktan başka bir şey arttırma!"

Nûh Peygamberin babası, Lemek b. Mettûşelihe idi. Annesi de Seniha Binti İnûşe idi. İkisi de mü’min idiler.

Diğer bir görüşe göre ise, ana-babasından murat, Hazret-i Âdem ile Hazret-i Havva'dır.

Diğer bir kırâete göre ise, âyetin metnindeki validyye/ana-babam kelimesi yerine veledeyye./İki oğlum diye okunmuştun Bunda bu iki oğlundan Sâm ve Ham'ı kastetmektedir.

Nûh Peygamberin evinden maksat, meskendir; yahut mescididir; yahut gemisidir.

Âyetteki "mü'min olarak girenler" kaydıyla, Nûh Peygamberin karısı ve oğlu Kenan, bu duanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak Nûh peygamber, bu oğlunun duasının dışında kalmasını kesin olarak istememiş ve nihayet kendisine: "O, asla senin ailenden değildir." bunu anlamışti. Bu konunun tafsilatı Hûd sûresinde geçti.

Nûh peygamber, duasında önce hem nesep, hem de din olarak kendisine mensup olanları özellikle zikrettikten sonra duasını bütün îmân sahipleri için genelleştirdi

Demliyor ki; Nûh peygamber kavminin çocukları da tufanda boğuldular. Ancak bu, masum olan çocuklara ceza şeklinde değil, fakat: anaları babaları için kendi nefislerinden bile aziz olan çocuklarının ölümlerini kendilerine göstermek suretiyle onların azabım daha da ağırlaştırmak içindir.

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "O ana-babalar ile çocukları aynı yerde helâk olurlar; fakat gidecekleri yerler farklıdır." 18

18 Müslim/Kitabul Fıten, hadis: 8; Ahmed b. Hanbel Müsnedı: 6/105, 259

Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, bu mesele kendisine sorulmuş ve o da: "Allah, o çocukların suçsuz olduklarını biliyordu. Bunun için onları helâk etmesi, azap (suçun cezası) değildir."

Diğer bir görüşe göre ise, Allah (celle celâlühü), tufandan önce kırk veya yetmiş sene müddetle Nûh peygamber kavminin kadınlarının rahimlerini, kısırlaştırdı ve erkeklerinin sulplerini de kuruttu. Binaenaleyh onlar tufanda boğuldukları, zaman yanlarında hiç çocuk yoktu.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nûh sûresini okursa, Nûh Peygamberin davetinin erişip kurtardığı bahtiyar kullar zümresine dâhil olur."

CİN
SÛRESİ

Mekke’de nazil olmuştur. 28 ayettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Ey Resûlüm! De ki: bana gerçekten vahyohındu ki, cinlerden bir nefer (taife), okuduğum Kur’ân'ı dinlemiş de, şöyle demiştir: "Şüphesiz biz doğruya götüren acayip (hayranlık veren) bir Kukan dinledik de, ona imân ettik.

Cinler, kavimlerinin döndüklerinde bunları onlara anlatmışlardır.

Nefer, üçten ona kadar olan topluluk demektir.

Cin, akıl sahibi, gözle görülmeyen, terkiplerinde ateş veya havanın galip olduğu cisimlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, mücerret ruhlardan bir türdür.

Bir diğer görüşe göre ise, bedenlerinden ayrılmış olan insan ruhlarıdır.

Bu âyet delâlet ediyor ki. Peygamberimiz, okuduğu Kur’ân'ı dinleyen cinlerin ve onların kendisini dinlediklerinin farkında olmamış ve onlar dinlesinler diye Kur’ân okumamış; fakat bazı vakitlerde Kur’ân okurken bir rastlantı olarak cinler de orada bulunmuşlar da, kendisini dinlemişler, sonra da Allah, bunu kendisine haber vermiştir. Bu konudaki tafsilat Ahkaf sûresinde geçti.

Kur’ân'ın acayip olması, nazmın güzelliğinde ve mânânın inceliklerînde hârika ve insanların kelâmından çok farklı olması demektir.

Rüşt, hak ve doğru demektir.

O cinlerin, Kur’ân'a îrnân etmeleri, onun ifâde ettiği tevhid delillerine uygun olarak tesîimiyederiyle gerçekleşmiştir,

3
"Kadar, Rabbimizin şânı yücedir. O, bîr eş de edinmemistir, bir çocuk da."

O cinler, Kur’ân'ı dinleyip tevhîd ve îmâna vâkıf olunca, kâfir cinlerin mançlarındaki hatayı, yani onların, es ve çocuk edinmek konusunda Allah'ı mahlûklara benzetmelerinin hatasını anladılar da, Allah'ı tazim ettiler ve O'nu bundan tenzih ettiler.

4
"Yine gerçek şudur ki, bizim sefih (beyinsiz) olanımız, Allah hakkında pek aşırı yalanlar söylemişlerdir."

Bu sefihten murat, iblistir, yahut azgın cinlerdir.

5
"Kadar, biz, gerek insanlar, gerekse cinler Allah, hakkında yalan söyleyemezler, sanmıştık."

Cinlerin bu sözleri, kendi beyinsizlerini taklit etmelerinden dolayi bir özür beyânıdır.

Yani biz, sanıyorduk ki, hiç kimse Allah hakkında yalan söyleyemez, işte bundan dolayı biz onların sözlerine uyduk.

6
"Yine muhakkak ki, insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da, onların taşkınlıklarım arttırırlardı."

Cahiliyye Araplarından birisi, akşamları bir ıssız vadiden geçerken kendi nefsi için endişe ettiğinde, Cinleri ve onların ulusunu, kastederek: "Ben, kavminin sefihlerinden bu vadinin efendisine sığmıyorum.!" derdi. Cinlerin efendileri de bunu duyunca, kibirlenip: "Biz, insanların da, cinlerin de efendisi olduk" diyorlardı işte bu âyetteki. "Bunlar, onların taşkınlıklarını arttırırdı" cümlesinin mânâsı budur. Yani cinlere, sığınan kimseler, onların kibir ve azgınlıklarını arttırırlardı. Yahut o cinler, kendilerine sığınanların sapkınlığını arttırırlardı. Zîrâ onları saptırıp kendilerine sığınmalarını sağlamışlardı.

7
"Şüphesiz onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar asla diriltmeyeceğini sanmışlardı."

Yani o cinler birbirlerine hitaben dediler ki: Ey cinler! Şüphesiz insanlar da sızın sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar asla diriltmeyeceğini sanmışlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin mânâsı şöyledir: ey kâfirler! Cinler de, sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar asla diriltmeyeceğini sanmışlardı.

Bu görüşe göre, bu âyet ile makabli (önceki âyet), vahiy edilen (de ki; bana gerçekten vahy olundu ki...) kelâma dâhildir.

8
"Yine, gerçekten biz, şu göğü yokladık; fakat onu sert bekçiler ile şihâb'larla (alev huzmeleriyle) dolu bulduk. "

Bu bekçilerden murat, meleklerdir. Bu melekler, o cinleri bundan engelliyorlardı.

Şihab, yıldızların ateşlerinden kopan alev huzmesidir.

9
"Kadar önceleri biz, haberleri dinlemek için gökten durulacak yerlerde dururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözlemekte olan bir alev huzmesi buluyor."

Yani biz, şimdiye kadar meleklerin konuştuklarını dinlemek için, gök bekçilerinden ve alev huzmelerinden boş yerlerde, yahut tarassut ve dinlemeye uygun yerlerde dururduk. Fakat şimdi kim her hangi bir yerde dinlemek isterse, kendisini gözleyen bir alev huzmesi buluyor ve onu dinlemekten alıkoyuyor.

Demliyor kı; cinlerin bu şekilde engellenmeleri, Peygamberimize peygamberlik geldiği sırada olmuştur. Ancak sahih olan görüşe göre, daha önce de bu vardı; fakat Peygamberimize peygamberlik geldikten, sonra o kadar çoğaldı kı, insanların da, cinlerin de dikkatini, çekti ve cinlerin, gökleri dinlemeleri tamamen engellendi. Bu durum karşısında cinler: "Bu durum, mutlaka Allah'ın yeryüzü sakinleri için irade buyurduğu büyük hâdise sebebiyledir" dediler. İste bundan sonraki âyetin mânâsı budur.

10
"Yine kadar, bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa rableri onlara bir hayır mı dilemiştir?"

Yani Allah'ın böyle gökleri koruma altına almasının altında ne olduğunu bilmiyoruz.

Hayrın Allah'a isnâd edilmesi, şerrin ise O'na isnâd edilmemesi, Kur’ân' ın şerefli âdabındandır. Nitekim: "Ben hasta olduğum zaman, bana şifa verir..." âyeti ile benzerlerinde de aynı üslup kullanümiştir.

11
"Yine kadar, kimimiz sâlih kişiler, kimimiz de bunlardan aşağı olmak üzere, biz çeşitli yollarda olmuşuz

Yani kimimiz, iyi halli olup kendi nefislerine karşı da, başkalarıyla olan ilişkilerinde de, selim fıtratın gereği olarak hayira ve salâha maildirler; şerir nefislerin gereği olan şerre ve fesada mail değildirler. Kimimiz de bunlardan aşağı olmuşuz.

O cinlerin iyi veya kötü olmaları, anılan şekilde iyi hallilikte idi; yoksa vehnıedildiği gibi îmân ve takvada değildi Çünkü bu sözleri, Kur'ân'ı dinlemeden önceki hallerini, beyân etmektedir. Nitekim "biz çeşitli yollarda olmuşuz" sözleri de bunu bildirmektedir. Onların Kur'ân'ı dinledikten sonraki, halleri ise, "Yine kadar, biz Kur'ân'ı dinleyince... yine kadar, içimizde teslimiyet gösterenler de var.. ." âyetlerinde anlatılmaktadır.

12
"Yine kadar, şu yeryüzünde Allah'ı hiçbir zaman âciz bırakmayacağımızı, başka yere kaçsak da O'nu asla âciz bırakamayacağımızı şu anda anlamışızdır."

13
"Yine kadar, biz, o Kur'ân'ı dinleyince, hemen ona îmân ettik. Artık kim Rabbine îmân ederse, mükâfatının eksiltileceğinden ve haksızlığa uğratılacağından korkmaz."

Bu âyet delâlet ediyor ki, Allah'a îmân eden kimse, zulüm ve haksızlıklardan şiddetle sakınması gerekir.

14
"Yine kadar, içimizde Allah'a teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. Artık kim teskmiyet gösterirse, işte onlar doğruyu arayıp bulanlardır."

A- "Yine kadar, içimizde Allah'a teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var."

Yani îmân ve itaatte olan da var, hak yoldan sapanlar da var.

B- "Artık kim teslimiyet gösterirse, işte onlar doğruyu arayıp bulanlardın"

Yani teslimiyet gösterenler, kendilerini mükâfatlar yurduna ulaştıracak tam doğruyu arayıp bulmuşlardır.

15
"Hak yoldan sapanlara gelince, onlar da cehenneme odun olmuşlardır."

Yani İslam yolundan sapanlar, cehennemin yakacağı olmuşlardır; tıpkı insan kâfirlerinin cehennem yakacağı oldukları gibi.

16
Bak. Âyet 17.

17
"Onlar o yokla dosdoğru gitselerdi, bu hususta kendilerini denememiz için onlara elbette bol su veriridik. Kim de Rabbim anmaktan yüz çevirirse, Rabbi, onu, çetin, baskın bir azaba uğratın"

A- "Onlar o yolda dosdoğru gitselerdi, bu hususta kendilerim denememiz için onlara elbette bol su verirdik."

Yani yine şu gerçek de bana vahiy olundu ki, eğer cinler ve insanlar, İslam dinîni dosdoğru uygulasalardı, şükredip etmeyeceklerini denemek için onlara elbette bol rızklar verirdik.

Bol suyun zikre tahsis edilmiş olması, hayat kaynağı olduğu için, bir de Araplarda su az ve aziz olduğu içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâmın mânâsı şöyledir: eğer cinler, örnek yolda dosdoğru gitselerdi, yani cinlerin atası olan Cann, Allah'a ibadet ve itaat yolunda devam, etseydi, Âdem'e (aleyhisselâm) secde etmekte

kibir göstermeseydı, küfre gitmeseydi ve evladı da islam'da ona tabı olsaydı, elbette onlara bol nimetler verirdik ve rızklarını genişletirdik.

Bir diğer görüşe göre ise, mânâ şöyledir: Eğer cinler, eski yollarında gitselerdi ve Kur'ân'ı dinleyip müslüman olmasalardı, onları tedricî olarak azaba yaklaştırmak, onları fitneye düşürmek ve nimete nankörlüklerinden dolayı onlari azaba uğratmak için kendilerine bol rızk verirdik.

B- "Kim de. Rabbini anmaktan yüz çevirirse, Rabbi, onu, çetin, baskın bir azaba uğratır."

Yani kim de Hatibinin ibadetinden, yahut öğüdünden, yahut vahyinden yüz çevirirse, Rabbi, onu, çetin ve baskın bir azaba uğratır.

18
"Şüphe yok ki, bütün mescitler Allah'ındır, O halde Allah ile beraber hiç kimseye yalvarmayım"

Bir görüşe göre bu mescitlerden murat, Mescid-i Haram'dır. Çoğul olarak zikredumiş, çünkü Mescid-i Haram'ın her yanı ayrı bir mescit ve özel bir kıble sayılmaktadır. Yahut Mescid-i Haram, bütün mescitlerin kıblesi olduğu için çoğul, olarak zikredilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu mescitlerden murat, bütün yeryüzüdür. Çünkü bütün yeryüzü Peygamberimize mescit kılınmıştır.

Başka bir görüşe göre ise, bu mescitlerden kastedilen, secde yerleridir. Buna göre kastedilen mânâ, Allah dan başkasına secde etmenin yasak olduğudur.

Bir başka görüşe göre ise, burada, mescitler, secdenin yedi âzasıdır.

Bir görüşe göre ise, bu mescitler, secdeler anlamındadır.

19
"Şu da muhakkak ki, Allah'ın kulu Muhammed, O'na yalvarmaya kalkınca, neredeyse ona karşı keçe gibi olacaklardı."

Yani Peygamberimiz, ibadet ederken, cinler, gördükleri ibadetinden taaccüp ederek izdihamdan üst üste yığılıp Peygamberimizin kıraetini ve ashabın, kıyamda, rükûda ve secdede kendisine nasıl uyduklarını seyrediyorlardı. Zîrâ cinler, o güne değin mislini hiç gormedikleri bir şeyi görmüşlerdi ve benzerini hiç duymadıkları bir şeyi duymuşlardı.

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: Peygamberimiz, müşriklerin hilafına, yalnız Allah'a ibadet etmeye kalkınca, müşrikler, izdihamdan neredeyse üst üste yığılıp kendisini seyrediyorlardı.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre diyor kı: "İnsanlar ve cinler, İslam'ın nurunu söndürmek için yığınlar hâlinde bir araya geldiler; fakat Allah, islam'ı mutlaka ona karşı çıkana galip çıkaracaktı."

20
"Ey Resûlüm.! De ki: ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam."

Yani de ki: ben ancak Rabbime ibadet ederim ve ibadetimde O'na hiç kimseyi ortak koşmam. Binaenaleyh bu tavrım, yadırganacak, taaccübü gerektirecek, yahut bana karşı düşmanlık gerektirecek bir şey değildir.

21
"De ki: kadar, ben kendi başıma, size bir zarar vermeye de, bir fayda sağlamaya da muktedir değilim."

Yani ben size ne zarar vermeye, ne de fayda sağlamaya ve size ne sapkınlık, ne de doğruluk temin etmeye muktedir değilim.

22
"De ki: kadar, bana bîr kötülük dilerse, Allah'a karşı beni hiç kimse asla himaye edemez; O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam."

Bundan önceki kelâmda Peygamberimiz, kendi başına başkasının işini görmekten âciz olduğunu beyân, ettikten sonra burada da kendi başına kendi nefsi için de bir şey yapmaya muktedir olmadığını beyân etmektedir.

23
"Ancak benim vazifem, Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğden ibarettir. Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse, işte onun için de ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır."

A- "Ancak benim vazifem, Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğden ibarettir."

Bu kelâm, "Bir fayda sağlamaya da muktedir değilim" cümlesinden istisnadır. Çünkü tebliğ, irşat ve faydadır. Yahut "O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam" cümlesinden istisnadır.

B - "Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse, işte onun için de ebedî kalacakları cehennem ateşi vardir."

Yani kim tevhid hususunda Allah'a karşı gelirse... demektir. Çünkü burada söz konusu olan tevhidddir.

24
"Nihayet onlar, kendilerine vaat olunan azabı gördükleri zaman, kim yardımcı olmak bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş bileceklerdir."

25
"De ki: Tehdit edildiğiniz azap, yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem."

26
"O, bütün gaybı yegâne bilendir; kendi sırlarına kimseyi muttali kılmaz."

27
"Ancak dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü Allah, onun önünden ve ardından bir takını gözetleyiciler salar."

A-’Ancak dilediği peygamber bunun dışındadır."

Yani Allah'ın dilediği peygamber için, peygamberliğiyle ilgili bazı gayb işlerini açıklaması müstesnadır. Peygamberlere açıklanan gayblar, ya peygamberliklerinin doğruluğuna delâlet eden mucizeler gibi onların peygamberliğmin unsurlarından oldukları için açıklanır, yahut peygamberliğin şartlarından ve hükümlerinden oldukları için onlara açıklanır ki, bunlar da, kullara emredilen bütün şer'î mükellefiyetler, amellerim nasıl eda edilecekleri, bu amellere ahirette terettüp eden mükâfatlar, bu mükâfatların tevakkuf ettikleri âhiret halleri ve ezcümle kıyametin kopması, tekrar dirilmek ve açıklanması, peygamberliğin vazifelerinden olan diğer gaybî hususlardır. Anılan her iki veçhile de peygamberlikle ilgisi alakası olmayan gayblar ve ezcümle kıyametin ne zaman kopacağı gibi hususlara ise, Allah, hiç kimseyi muttali kılmaz. Kaldı ki, kıyametin vaktini bildirmek, peygamberlik çarkının, üzerinde döndüğü teşriî hikmete de halel getirmektedir.

Bu âyet, keşif ile ilgili evliya kerametlerinin olmadığına delâlet etmez. Zîrâ keşif mertebelerinin en yükseğinin peygamberlere mahsus olması, o mertebelerden herhangi bir mertebenin başkasına da asla hâsıl olmayacağını gerektirmez. Ve hiçbir veli de, peygamberlik mertebesi olan, sarih vahiyle hâsıl olan kâmil keşfi iddia edemez.

B- "Çünkü Allah, onun önünden ve ardından bir takım gözedeyiciler salar."

Bu kelâm, anılan istisnadan anlaşılan gaybı açıklamanın hakikatini ve keyfiyetini beyân etmektedir.

Yani Allah, Peygamberine gaybı açıklarken, onun önünden ve ardından bir takım koruyucu melekler salar; bu melekler de, şeytanların, peygamberliğiyle alakalı gayblardan açıkladıklarına vâkıf olmalarını engellerler.

28
"Şunun için ki: peygamberlerin rablerinin gönderdiklerini tam olarak tebliğ ettiklerini bilsin. Allah, onların nezdinde olup bitenleri ilmiyle kuşatmış; her şeyi de bir, bir saymıştır."

A- "Şunun için ki: peygamberlerin rablerinin gönderdiklerini tam olarak tebliğ ettiklerini bilsin."

Yani Allah, korucu melekleri salar ki, şeytanların, vahiyden bir şey kapmaları ve ona bir şey karıştırmaları olmadan, mükâfatı gerektiren tebliğin tam ve sağ-salim olarak yapıldığını görsün. Nitekim "Ta ki Allah, mücahitleri bilsin..." (Muhammed: 31) âyetindeki bilmek de, bu kabildendir.

Burada Allah'ın onu bilmesinin zikredilmesi, tebliğ ve cihada çok önem verdiğini ve bunların büyük mükâfatları olduğunu bildirmek, ikisini de ziyadesiyle teşvik etmek ve her ikisinde de taksirat göstermekten sakındırmak içindir.

B- "Allah, onların nezdında olup bitenleri ilmiyle kuşatmış; her şeyi de bir, bir saymıştır."

Yani Allah, korucu meleklerin, yahut peygamberlerin nezdinde olup bitenleri zâten ilmiyle kuşatmış...

Bu kelâm delâlet ediyor ki, Allah'ın, eşyayı bilmesi, külli (bir bütün) ve icmal şeklide değil, fakat cüzî (tek, tek) ve tafsili şekildedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Cintı sûresini okursa, Muhammed'i tasdik ve tekzip eden cinler sayısınca köleleri azât etmiş gibi sevap kazanmış olur."

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 19 veya 20 âyettir,

1
Bak. Âyet 2.

2
"Ey Müzzemmil (örtüye bürünen Resûlüm)! Birazı hariç geceleri kalk namaz kıl!"

Deniliyor ki, bu şekilde Peygamberimize hitap edilmesi, içinde bulunduğu hali ayıplamak içindir. Zîrâ Peygamberimiz, o anda, kayıtsız ve hiçbir şey umurunda olmayan bir kadife örtüye sarınıp yatmaya hazırlanmıştı. Allah da, bu hali bırakıp ibadete hazırlanmasını ve teheccüt namazına kalkmasını emir buyurdu.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, ilk kez Cebrâü, kendisine geldiğinde hayret ve dehşet içinde kalmış ve gelip Hadice validemizin yanma girdiğinde hâlâ omuzları titriyordu. İçeri girince; "Beni örtün, beni örtün!" demişti. Kendisine kötü bir şey olmuş sanddı. İşte Peygamberimiz, böyle örtüye bürünmüş halde iken, Cebrâîl kendisine seslenip: "Ey bürünen!.." dedi. Buna göre, bürünme vasfının zikre tahsis edilmesi, latife ve ünsıyet içindir. Nitekim Hazret-i Ali, Hazret-i Fatıma'ya öfkelendiği için evden ayrılıp mescide geldiğinde ve Peygamberimiz, onun yanına vardığında kendisini yatıyor ve yan tarafına da toprak yapıştığını gördüğünde: "Kalk, ey toprak!" diye bitap etmişti. Peygamberimizin bundan kastı, latife idi ve kendisini suçlamayacağını bildirmekti.

Bir diğer görüşe göre ise, ey büyük bir işi -Yani peygamberliği- yüklenmiş olan kişi! demektir. Buna göre, müzzemmil vasfının zikredilmesi, kalkmanın, yahut bu emrin illetini bildirmek içindir. Zîrâ Peygamberimize peygamberliğin yüklenmesi, ibadet için çok gayret harcamayı gerektirmektedir.

3
Bak. Âyet 4.

4
"Gecenin yarısında namaz kıl, yahut ondan biraz eksilt, yahut da çoğalt. Kur’ân'ı da tane, tane olarak oku."

A- "Gecenin yarısında namaz kıl, yahut ondan biraz eksilt, yahut da çoğalt."

Bu emirler, muhayyerliği ifâde etmektedir; Peygamberimiz, gecenin yarısını, yahut ondan az bir kısmını, yahut da ondan çok bir kısmını namaz kılmakla geçirmek arasinda muhayyer bırakılmaktadır.

B- "Kur’ân'ı da tane, tane olarak oku."

Yani namaz kılarken Kur’ân'ı da, dinleyen kimse, harflerini sayabilecek kadar ağır ve açık olarak oku.

5
"Kadar biz, sana taşınması ağır bir söz vahyedeceğiz."

Bu ağır söz, kuran-ı kerim'dir. Zîrâ Kur’ân, mü’minler için ağır mükellefiyetleri içermektedir. Özellikle Peygamberimizin mükellefiyetleri daha da ağırdır. Çünkü o, Kur’ân'ın içerdiği mükellefiyetleri taşımakla yükümlü olduğu gibi, onlari bu ümmete taşıtmakla da yükümlüdür.

Diğer bir görüşe göre ise, Kur’ân'ın ağır olması, pek sağlam olmasıdır. Zîrâ Kur’ân'ın lâfızlarında vakar ve mânâlarında da metanet vardır.

Yahut Kur’ân, onu tefekkür eden için ağırdır. Çünkü bunun için, kişinin, sırrını tasfiye etmesi (içini temizlemesi) ve nazarını da tecrit etmesi (bakışlarını da başka şeylerden ayırması) gerekir.

Yahut Kur’ân, terazide ağırdır.

Yahut Kur’ân, kâfirler ve günahkârlar için ağırdır.

Yahut Kur’ân'ın telakkisi ağırdır, İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Peygamberimize vahiy indiği zaman, ona büyük bir ağırlık çöküyordu ve cildi kararıyordu."

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Çok soğuk günlerde bile Resûlüllah'a vahiy inerken, vahiy bittiğinde alnı ter döküyordu."

6
"Şüphe yok ki, gece ibadeti, evet o, daha etkilidir; okuması da daha sağlamdır."

Gece ibadetinde dil ile kalbin uyumu, huşu ve ihlas daha fazladır ve okuması da daha sağlam ve sabittir; çünkü kalbin dikkati yerindedir ve sessizlik hâkimdir.

7
"Zîrâ şüphesiz gündüz vakti, senin, için uzun bir meşguliyet vardır."

Yani gündüzleri vazifelerinin peşinde koşmak ve işlerinle meşgul olmak zorunda olduğun için, ibadete uzun zaman ayıramazsın. Bu itibarla bunu gece yapmalısın.

Bundan önce, gece ibadetinin haddi zâtında pek kıymetli olduğu beyân edildikten sonra bu kelâm da, gece ibadetinin haricî sebebini beyân etmektedir.

8
"Rabbinin adını an, bütün varlığınla da yalnız O'na yönel."

Yani tesbih (sübhanAllah), tehlil (lâ ilâhe illAllah), tahmid (el- hamdu li'llah), namaz, Kur’ân kıraeti ve ilim tedrisatı vecihlerinden her hangi biriyle gece gündüz Rabbini anmaya devam et ve bütün himmet ve azminle O'nu tefekküre yönel.

9
"O, bütün doğunun da, bütün bâtının da Rabbidir; O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut."

Yani ülûhiyet ve rubûbiyet, O'na mahsus olduğuna göre sen de yalnız O'nun himayesine sığın.

10
"O müşriklerin söylediklerine sabret ve güzellikle onlardan ayrı dur."

Yani o müşriklerin hayırsız ve bâtıl konuşmalarına sabret, onlardan ayrı dur, onları idare et; onların hakkından gelmeye kalkışma ve onları Rabbine havale et.

11
"Varlıklı olup seni yalanlayanları da bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

Yani o varlık ve nimet içinde olup seni yalanlayan Kureyş'in ileri gelenlerini bana bırak; onların işini bana havale et ve onlara az bir zaman mühlet ver.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Şüphesiz bizim yanımızda onlar için boyunduruklar, yakıcı bir ateş, boğazda tıkanan bir yiyecek ve elem verici bir azap da var."

Yani bizim yanımızda onlar için müreffeh hallerine zıt olan şeyler vardır.

Onların boğazına takılan yiyecekleri, kuru diken ve zakkum gibi şeylerdir.

14
"Kıyamet günü yeryüzü ve dağlar sarsılır ve bütün dağlar ufalanmış bir kum yığınına döner."

15
"Şüphe yok ki, biz, firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik, "

Yani biz, Fir’avun'a Mûsâ Peygamberi gönderdiğimiz gibi, siz Mekke halkına da, kıyamet günü, dünyada sizden sâdır olan küfür ve isyan hakkında şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.

16
"Fakat Fir’avun, o Peygambere karşı geldi; biz de onu çetin bir şekilde muaheze ettik, "

Bu ifâde tarzı, firavungillerin başına gelen büyük felaketin, Mekke müşriklerinin başına da geleceğine dikkat çekmektedir.

17
"Pek iyi, küfürde kalmaya devam ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevlrecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?"

Yani o günün şiddetli dehşeti ve perişanlığı çocukları bile ak saçlı ihtiyarlara çevirecek.

Bu ifâde ya hakikattir, yâhut temsildir. Zîrâ kederler ve üzüntüler insana çökünce, kuvvetleri zayıflar ve çabuk ihtiyar olurlar,

18
"O günün şiddetiyle şu gök paramparça, olacaktır. Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelir."

19
"İşte bu, şüphesiz bir öğüttür. Artık kim isterse, Rabbine doğru bir yol tutar."

Yani mezkûr uyarıları içeren âyetler, şüphesiz bir öğüttür. Artık kim isterse, îmân ve ibadet yoluyla Rabbinin rızasına ulaştıran bir yol tutar. Çünkü O'nun rızasına ulaştıran yegâne yol budur.

20
"Ey Resûlüm! Senin, gecenin üçte ikisinden az bir kısmını, zaman, zaman da yarısını, zaman, zaman da üçte birini yatmadan, ibadetle geçirdiğini ve seninle beraber bulunanlardan bir zümrenin de böyle yaptığını Rabbin elbette biliyor. Gece ile gündüzü belirleyen ancak Allah'tır. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildi de, size ruhsat verdi. Artık Kur’ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah biliyor ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız da Allah'ın lûtfunden rızık aramak için yeryüzünde dolaşacak; diğer bir kısmınız da Allah yolunda savaşacaklardır. O halde Kur’ân'dan kolayınıza geleni, okuyun; zekâtı da verin; Allah için karz-ı hasan da verin. Kendiniz için hayır adına önceden ne hazırlarsanız, Allah katında onu bulursunuz. Hem de o, daha hayırlı olarak, mükâfat bakımından da daha büyük olarak! Allah'tan mağfiret dileyin; şüphesiz Allah, gafurdur, rahimdir."

A- "Ey Resûlüm! Senin, gecenin üçte ikisinden az bir kısmını, zaman, zaman da yarısını, zaman, zaman da üçte birini yatmadan ibadetle geçirdiğini ve seninle beraber bulunanlardan bir zümre de böyle yaptığım Rabbin

elbette biliyor. Gece ile gündüzü belirleyen ancak Allah'tır. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildi de, size ruhsat verdi."

Yani Allah, sizin vakitleri belirleyemeyeceğinizi, saatleri hiçbir zaman tespit edemeyeceğinizi bildi de, belirlenen gece ibadetini terk etmenize ruhsat verdi ve terkinden dolayı mesuliyeti sizden kaldırdı.

B- "Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun."

Yani gece namazından kolayınıza geleni kılın.

Burada namaz, Kur'ân okumak olarak ifâde edilmiştir. Nitekim namaz, başka yerlerde de diğer rükünleriyle ifâde edilmiştir.

Deniliyor ki, teheccüt namazı, yukarıda zikredilen muhayyerlikte vacip idi. Ancak gece namazına kalkmak, müslümanlara zor geldiği için vücûb hükmü bu cümle ile nesih edildi (kaldırıldı). Sonra bu teheccüt namazı, beş vakit namaz ile nesih edildi.

Diğer bir görüşe göre ise, burada Kur'ân okumak, (gece namazı anlamında olmayıp) bizatihi Kur'ân okumaktır.

Derler ki; bir kimse, bir gecede Kur'ân'dan yüz âyet okursa, Kur'ân, ondan davacı olmaz.

Yine denilmiştir ki, bir kimse, Kur'ân'dan yüz âyet okursa, Allah'a hakkıyla itaat edenler zümresinden sayılır. Diğer bir rivâyete göre ise, yüz âyet yerine "elli âyet" denilmiştir.

C- "Allah biliyor ki, içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız da Allah'ın lûtfunden rızık aramak için yeryüzünde dolaşacak; diğer bir kısmınız da Allah yolunda savaşacaklardır. O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun; zekâtı da verin; Allah, için karz-ı hasen de verin."

Bu namazdan murat, farz namazlardır. Zekâttan murat da, vacip zekâtlardır.

Diğer bir görüşe göre ise fitre zekâtıdır. Çünkü Mekke döneminde zekât yoktu. Bu zekâtı, farz zekâtlar olarak tefsir edenler, bu sûrenin sonunu medenî (Medine'de inmiş) sayarlar.

Burada Karz-ı Hasen'dan murat, Allah yolunda harcamaktır; yahut zekâtı, fakirler için en güzel ve en faydalı olan şekilde vermektir.

D- "Kendiniz için hayır adına önceden ne hazırlarsanız, Allah katında onu bulursunuz. Hem de o, daha hayırlı olarak, mükâfat bakımından da daha büyük olarak!"

Yani önceden yaptığınız hayırlar, ölüm anında yapacağınız hayır vasiyetinden daha hayırlıdır; mükâfatı da daha büyüktür.

E- "Allah'tan mağfiret dileyin; şüphesiz Allah, gafurdur, rahimdir."

Yani bütün hallerinizde Allah'tan mağfiret dileyin; zîrâ insan, taksirattan hâli olmaz. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır; çok merhamet edendir.

Peygamberimizden Efc rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Müzzemmil sûresini okursa, Allah (celle celâlühü), dünyada da, âhirette de ondan zorlukları kaldırır."

MÜDDESİR SÛRESİ

1
"Ey müddessir (örtüye bürünen) Resûlüm!"

Müddessir, disâr (iç çamaşırın üstüne giyilen elbiseyi) giyen kimsedir.

Bir görüşe göre, bu sûre, Kur'ân'dan ilk nazil olan sûredir.

Cabir'ın, Peygamberimizden rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: "Ben bira dağında bulunuyordum. Aniden bana: "Ya Muhammedi Şüphe yok ki, sen, Allah'ın Resulüsün!" diye seslenildi. Ben sağıma, soluma baktım; fakat bir şey göremedim. Sonra yukarıya, baktım; gördüm ki, bana seslenen melek, gök ile yer arasında bir taht üstünde oturuyor. Bu manzara karşısında ben korkuya kapıldım ve Hadice'nin yasına döndüm; "Beni hemen örtün!" dedim. İşte o sırada Cebrâîl nazil oldu ve: "Ey müddessir!.." dedi

Zührî'den ise şöyle rivâyet olunmaktadır: Kur'ân'dan ilk nazil olan, Alak sûresinin 1-5. Ayetleridir. Bu hitaba muhatap olan Resûlüllah, başta üzüldü ve dağların tepesine çıkıp oralarda dolaşmaya başladı. Sonra Cebrâîl (aleyhisselâm), kendisine geldi ve ona: "Sen gerçekten Allah'ın Peygamberisin!" dedi. Bunun üzerine hemen Hazret-i Hadice'nin yanına döndü ve: "Beni örtün ve üstüme soğuk su dökün!" dedi." 19 İşte o sırada Cebrâîl nazil oldu ve: "Ey müddessir!.." dedi.

19 Buharî/Kitabu't Tefsir, sûre: 74, bab: 1, 3, 4; Müslim/Kitabul İmârı, hadis: 255, 257; Tirmizî/Kitabu't Tefsir, sûre: 74, bab: 1; Ahmed b. Harıbel Müsnedi: 3/306

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, Kureyş'ten hoşuna gitmeyen şeyler duydu ve bu yüzden de üzülüp üzgün kimselerin yaptıkları gibi, elbisesine bürünüp düşünmeye başladı. İşte bunun üzerine, Kureyş, kendisine nahoş şeyler duyursalar ve ona ezâ verseler de, onları uyarmayı terk etmemesi Allah tarafından kendisine emredildi.

Bir diğer görüşe göre ise, Peygamberimiz, elbisesine bürünüp yatıyorken, bu ilâhî hitaba muhatap oldu.

Bir görüşe göre de, bu âyetin mânâsı, ey peygamberlik ve ilâhî marifet libasını giymiş zât! demektir.

2
"Kalk da insanları uyar!"

Yani yerinden kalk. Yahut azimle, kararlılıkla kalk.

Bir görüşe göre, kavmini uyar, demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir; "Ey Resûlüm! Önce en yakın akrabanı uyar!" (Şuarâ: 214)

Yahut bundan bütün insanlar kastedilmektedir. Nitekim "biz, seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik." âyeti de bunu bildirmektedir.

3
"Sadece Rabbine tekbir getir (O'nu yücelt)."

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz: "Allahu ekber" deyince, Hatice validemiz de tekbir getirdi ve çok sevindi ve bunun vahiy olduğunu kesin olarak anladı.

Bazı kimselere göre, bu tekbir, namaz tekbirine hamledilir. Yani her ne olursa, olsun, sen namaz tekbirini bırakma, demektir.

Yahut bu tekbir emri delâlet ediyor ki, bu uyarı hareketinden birinci derecede maksut olan, Rabbine tekbir getirmesi ve O'nu şirkten tenzih etmesidir. Zîrâ kul için ilk vacip, yaratanı bilmek, sonra da kendisini, cenabına yakışmayan vasıflardan tenzih etmektir.

4
"Elbiseni de temiz tut."

Zîrâ elbiselerin temiz olması, namazda vaciptir (şarttır); namazın dışında da çok arzu edilen bir husustur.

Elbiselerin temiz tutulması, necasetlerden (pis maddelerden) korunması ve necaset bulaştığında da yıkanması şeklinde olur. Keza elbisenin kısa tutulmasıyla temizlik sağlanır; çünkü elbisenin uzun olması hâlinde etekler, pisliklerin üstünden sürünür.

Eteklerin kısa tutulması, kötü âdetlerin terki konusunda Peygamberimize ilk emredilen husustur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu temizlik emri, nefsi, pis sayılan fiillerden ve müstehcen (ayıp) hallerden temiz tutulması emridir.

5
"Azabın sebeplerini de ter ket."

Yani azaba götüren günahları terk etmekte sebat et.

6
"Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma."

Yahut verdiğinin fazlasını talep ederek başa kakma. Buna göre, âyet, ıstiğzâr hibesini yas aklamak tadır. İstiğzâr, hibe ettiğinin daha fazlasının kendisine döneceğini umarak hibede bulunmaktır. Bu hibe de caizdir. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "İstiğzâr hibesinde bulunan da, sevap kazanmış olur."

Şu halde ikinci mânâya göre, âyetteki yasaklama, ya haramlığı ifâde eder ve bu hüküm Resûlüllah'a mahsustur. Zîrâ Allah, onun için ahlâkın en şereflisini ve edebîn en güzelim seçmiştir. Yahut yasaklama tenzihidir (nezih kılmak içindir) ve bu yasaklama herkes için geçerlidir.

7
"Sadece Rabbin için sabret."

Yani sadece Allah rızası için, yahut Allah'ın emri için sabret.

Diğer bir görüşe göre ise, yani müşriklerin eziyetlerine,

bir diğer görüşe göre ise, farzların edasında sabret.

8
Bak. Âyet 9.

9
"O sûr'a üfürüldüğü zaman, işte o gün pek zor bîr gündür; kâfirler için kolay değildir."

Yani ey Resûlüm! O kâfirlerin eziyederine sabret; onların önünde pek korkunç bir gün var; o gün, verdikleri eziyetin akıbetini görecekler ve sen de o gün sabrının güzel sonucunu bulacaksın.

Bu günden murat, birinci Nefha günü mü, yoksa ikinci Nefha günü mü olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Ancak hak olan, ikinci Nefha günü olmasıdır. Zîrâ zorluğu kâfirlere mahsus olan Nefha, ikinci Nefhadır. Çünkü birinci Nefhanın sonucu olan ölmek, iyileri de, kötüleri de kapsamaktadır. Üstelik birinci Nefhanın sonucu, o zaman hayatta olanlara mahsustur.

Hadiste belirtildiğine göre, (İsrafil'in üfüreceği) Sûr'da bütün ruhlar sayısınca delikler var. İkinci Nefhadan önce bütün ruhlar orada toplanır ve üfürme gerçekleştiğinde her delikten bir ruh çıkıp gider, alındığı bedeni bulur. Sonuçta o beden, Allah'ın izniyle dirilmiş olur.

10
kâfirlere hiç kolay değildir.

11
Bak. Âyet 12.

12
"Benim yarattığım, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için nimetleri yaydıkça yaydığını o herifi yalnız bana bırak!"

Yani onu yalnız bana bırak; ben, senin intikamını ondan almaya yeterliyim.

Yahut benîm vahîd olarak (tek başıma) yarattığım, yaratılmasında kimsenin bana ortaklığı olmayan... o herifi bana bırak!

Yahut vehîd (yalnız) olarak yarattığım, yarattığımda malı ve çocuğu olmayan ... o herifi bana bırak!

Bir görüşe göre bu âyetler, Velid b. Muğire el- Mahzûmî hakkında nazil olmuştur. Zîrâ kavmi içinde onun lakabı Vehîd idi. Buna göre bu ifâde, onun için ve lakabı için tahkir olup onun malsiz, çocuksuz olduğu, yahut serde eşsiz olduğu belirtilerek onun övgü vesilesi, zem cihetine çevrilmektedir. Yahut anılan Velid, babasız olduğu için kendisine vehid (yalnız) denilmiştir. Zîrâ daha önce belirtildiği gibi haramzade idi.

Deniliyor ki, Velid'in sağmal hayvanları da, ekinleri de, ticareti de çoktu.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, burada Velid'in sözü edilen serveti, Mekke ile taif arasında bulunan sınıf, sınıf mallarıdır.

Bir rivâyete göre Velid'in, Taifte öyle bir bahçesi vardı ki, yaz, kış meyveleri eksik olmazdı.

İbn Abbâs (radıyallahü anh), Mücâhid ve Said b. Cübeyr diyorlar ki, onun bin dinarı vardı.

Katâde diyor ki; onun altı bin dinarı vardı. Süfyan el-Sevrî diyor kı; dört bin dinarı vardı.

Sübyan el-Sevrî'den gelen diğer bir rivâyete göre ise, bin dinarı vardı.

Velid'in oğulları da, servetleri ve hademeleri bol olduğu için, her hangi bir iş veya ticaret için babalarından ayrılmayip her zaman Mekke'de yanında bulunuyorlardı ve Velid, her zaman çocuklarını görmek zevkini, yaşıyordu.

Yahut Vekilin oğulları, itibarlı ve ileri gelen kişiler oldukları için önemli toplantılarda ve mahfillerde hazır bulunuyorlardı.

Deniliyor ki, Velid'in on oğlu vardı. Diğer bir rivâyete göre ise, on üç oğlu ve başka bir rivâyete göre de yedi oğlu vardı ve hepsi de yetişkin erkeklerdi. İsimleri de şöyle idi: Velid b. Velid, Halid, Ammaret, Hisam, Âs, Kays, Abdüşems. Bunlardan Halid, Hişam ve Ammaret adlarındaki, üç oğlu müslûman oldular.

Yine, Allah, anılan Velid için nimetlerini, yaydıkça yaymış, ona geniş bir riyaset ve itibar vermişti. Hattâ o kadar ki "kureyş reyhanı/ fesleğeni." lakabını almıştı.

13
Hem (kendisi ile) hazır bulunan oğullar...

14
Ona nimet döşedim de döşedim...

15
"Üstelik o, nimetlerimi daha da arttırmamı umuyor."

Bu kelâm, onun tamah ve hırsının yadırganmasını ifâde etmektedir. Bu da, ya kendisine verilen geniş servet ve imkânların fazlasının emsali arasında olmadığı, için yadırganmıştır, yahut sahip olduğu nimete, nankörlük ve nimetleri bahşeden Rabbine karşı inatçılık ettiği için yadırganmışım

Rivâyet olunuyor kı, Velid b. Muğire şöyle demişti: "Eğer Muhammed, söylediklerine doğru ise, cennet, ancak benim için yaratılmıştır."

16
"Asla! Çünkü o, âyetlerimize bir inatçı kesilmiştir."

Zîrâ nimetleri bahşeden Allah'ın âyetleri bu kadar apaçık iken, onların karşısında inatla direnmek ve bunca bol nimetlere nankörlük etmek, nimetlerden tamamen mahrum olmayı gerektirir. Velid'e verilmiş olan nimetler de, istidrac olaraktiehinde değil, aleyhinde sonuçlar vermesi için) kendisine verilmiştir.

Deniliyor ki, bu âyet nazil olduktan sonra velid ölünceye kadar serveti hep eksildi.

17
"Ben onu Saûd'a (sarp bir yokuşa) tırmandıracağım."

Yani beklediği daha çok servet, yahut cennet yerine ben onu sarp, çıkılması pek zor bir yokuşa tırmandıracağım.

Bu, Velid'in karşılaşacağı dayanılmaz zor azabın temsilî ifadesidir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Ona ateşin bir sarp yokuşunu çıkması emredilir. Her defasında elini ona koydukça eli erir; elini kaldırınca da eski haline döner. Ve ayağını koydukça ayağı erir, kaldırınca da eski haine döner."

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Saûd, ateşten bîr dağdır. O şahıs, yetmiş yıl bu dağı çıkar; sonra yetmiş yıl da aşağı iner. Bu azabı ebedî olarak sürer." 20

20 Ahmed b. Hande! Müsnedi: 3/75

18
"Çünkü o, gerçekten düşündü, taşındı; ölçtü, biçti."

Bu kelâm, anılan tehdidin ve ona müstahak olmasının illetini, yahut onun, Allah'ın âyetlerini inatla inkâr ettiğini beyân etmektedir.

Yani o şahıs, Kur’ân hakkında neyi söyleyeceğini içinden düşündü, taşındı ve ölçtü, biçti.

19
"Canı çikasica, nanl ölçmüş, biçmiş!"

Bu kelâm, onun düşünüp taşınmasından ve kararında Kureyş'in -Allah, canlarını alsın!- beklediği sonuca isabet etmesinden taaccüp ettirmektedir.

Yahut istihza yoluyla onun için bir övgüdür.

Rivâyet olunuyor ki, Velid, Mahzûm oğullarına dedi ki: "Vallahi, yakında Muharnmed'den öyle bir kelâm işittim ki, o, ne insan kelâmıdır; ne de cin kelâmıdır. O kelâmın, hiç şüphesiz büyük bir halaveti var; içinde bir güzellik var; dallarında çok hârika meyveler var, kökünde de büyük bir bereket var. O kelâm, her zaman galiptir; ona galip gelinmez."

Kureyş'liler, Velid'in bu sözlerini duyunca: "Vallahi, Velid, dinini terk etti. Vallahi, bütün Kureyş de, onun yüzünden dinini terk edecektir" diye endişelerini dile getirdiler. Bunun üzerine Velid'in kardeşinin oğlu Ebû Cehil: "Onu bana bırakın" dedi Sonra gidip onun yanında üzgün, üzgün oturdu ve onun cahiliyye duygularını tahrik edecek şeyler konuştu. Sonra Velid kalkıp Kureyş dilerin yanına geldi ve onlara dedi ki: "Siz, Muhammed'in deli olduğunu iddia ediyorsunuz. Pek iyi, hiç kimseyi boğmaya çalıştığını gürdünüz mü? Yine siz onun kâhin olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü? Onun sân olduğunu iddia ediyorsunuz. Pek iyi, biç şiir söylediğini gördünüz mü? Siz onun yalancı olduğunu iddia ediyorsunuz. Pek iyi, siz onun hiçbir yalanını denediniz mi (yakaladınız mı)?"

Kureyş'liler de, bu soruların hepsinin cevabında: "Vallahi, hayır!" dediler. Sonra Kureyş'liler: "Pek iyi, öyleyse nedir?" dediler. Velid, biraz düşündükten sonra dedi ki: "Muhammed, ancak bir sihirbazdır. Görmüyor musunuz?

O, kişiyi ailesinden, çocuğundan ve dostlarından uzaklaştırabiliyor. Onun söyledikleri büyüden başka bir şey değildir; onu babil halkından naklediyor, "

Bunu duyan o meclis, sevinçten coştu ve Velid'in sözlerini çok takdir ederek dağıldılar.

20
"Yine canı çıkasıca, nasıl ölçmüş biçmiş!"

Bu cümlenin tekrar edilmesi, mübalağa (ifâde edilen hakikati kuvvetlendirmek) içindir.

21
Bak. Âyet 22.

22
"Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı ve suratını astı. Sonra sırt çevirdi ve büyüklük tasladı da: "Bu, öğretile gelen büyüden başka bir şey değildir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir" dedi."

A- "Sonra baktı. Sonra kaşlarım çattı ve suratını astı."

Yani sonra tekrar, tekrar Kur'ân'a baktı. Sonra Kur'ân'da eleştirecek bir şeyi bulamayınca ve ne söyleyeceğini bilemeyince de kaşlarını çattı ve suratını astı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani insanların yüzüne baktı. Sonra da kaşlarını çattı ve suratını astı.

Bir diğer görüşe göre ise, yani Resülullah'ın yüzüne baktı. Sonra onun yüzüne karşı kaşlarını çattı ve suratını astı.

B- "Sonra sırt çevirdi ve büyüklük tasladı da: "Bu, öğretile gelen büyüden başka bir şey değildir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir" dedi."

Yani sonra hakka, yahut Resûlüllah'a sırt çevirdi ve ona uymaktan büyüklük tasladı da böyle söyledi.

23

Nihâyet (Peygambere ve ashabına) arka çevirdi ve kibirlendi de;

24
Şöyle dedi: “Bu ancak (başka sihirbazdan) öğrenilen bir sihirdir.

25
Muhakkak bu (kimsenin söylediği söz), bir insan sözüdür.”

26
"Ben onu sekara (çılgın ateşe) sokacağını."

27
"O sekarın ne olduğunu sen biliyor musun?"

28
"O, hem içine atılan her şeyi helâk eder, hem de eski haline getirmeden hiçbir şeyi bırakmaz."

Yahut içine atılan hiçbir şeyi yakıp helâk etmeden eski halinde bırakmaz; mutlaka onu helâk eder.

29
"O, insan derisi için levvahadır (insanın derisini kavurur)."

Levvaha, derinin üst kısmım tamamen yakıp kapkara yapan demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o ateş, insanlar için apaçık bir gerçek olarak görülecektir. Buna göre, "sonra mutlak ve muhakkak o ateşi çıplak gözle göreceksiniz." âyeti kabilindedir.

30
"Üzerinde on dokuz vazifeli melek vardır, "

Yahut on dokuz sınıf melek vardir. Yahut on dokuz saf melek’vardır.

Yahut on dokuz nakîb (kethüda, çavuş) vardır. Bunlar, cehennemin işlerine bakarlar ve cehennem ehline musallat olurlar.

31
"Biz, o ateşin bekçilerini meleklerden başka kılmadık. Onların sayısını da kâfirler için bir imtihan, vesilesi yaptık ki. Böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler; îmân edenlerin îmânı da artsın, idem kendilerine kitap verilenler, hem de mü’minler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde bir hastalık olanlar ile o kâtırler: "Allah, bu misal ile ne demek istemiştir kı?" desinler. İşte Allah, böylece dilediğini şaşırtır; dilediğini de hidâyete erdirir. Senin Rabbinin askerlerini kendisinden başka kimse bilmez. Bu ise, insanlar için ancak bir öğüttür."

A- "Biz, o ateşin bekçilerini meleklerden başka kılmadık. Onların sayısını da kâfirler için bir imtihan vesilesi yaptık ki."

Yani biz, cehennemin işlerine bakan ve ehline azap eden vazifelileri ancak meleklerden kildik ki, azaba uğratılanların cinsinden olmasınlar da, onlara acımasınlar ve onlara farahlık vermesinler. Bir de, melekler, mahlukların en kuvvetlisi oldukları, Allah'ın haklarını en çok yerine getirdikleri, Allah için en çok öfkelendikleri ve bütün mahlukların en çetini oldukları için bu görevi onlara verdik.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bu zebani meleklerin her birinin kuvveti, bütün insanların ve cinlerin toplam kuvveti kadardır. Bunların bir tanesi, boynunda bir dağ olduğu halde halkı cehenneme doğru sevk eder; sonunda onlari cehenneme atar ve boynundaki dağı da onlarin üstüne atan"

Rivâyet olunuyor ki, "üzerinde on dokuz vazifeli melek vardır" âyeti nazil olunca, Ebû Cehil, Kureyş'e dedi ki: "Sizden her on kişi, onların bir tanesini zapt edemeyecek mi?" bunun üzerine çok güçlü bir adam olan Ebû Eşedd b. Üseyd b. Kilde el-Cumehî dedi ki: "Ben tek basıma onların on yedisini zapt ederim. Siz de iki tanesini zapt edin yeter. "İşte o zaman bu âyet-i kerime nazil oldu. Yani biz, cehennem bekçilerini sizin cinsinizden olan adamlardan kılmadık. Onların sayısını da kâfirler için bir imtihan vesilesi yaptık.

Bu zebani meleklerin sayılarının imtihan vesilesi kılınmasından murat, sadece sayılarının muayyen olarak on dokuz kılınması değil, fakat Kur'ân'da da buna hükmedilmesidir. Zîrâ ancak bu şekilde imtihan vesilesi olur; o kâfirler, bu az sayıyı, insanların ve cinlerin çoğunun azabını idare etmek için az gördükleri için bu hakikati yadırgıyorlar ve alay konusu yapıyorlar. Zâten bundan sonra gelecek olan kitap ehlinin kesin bilgi edinmeleri ve mü'minlerin îmânlarının artması da, bununla ilgilidir.

Alimler derler ki; özellikle on dokuz sayısının belirlenmiş olmasının sebebi şudur: İnsanların nefislerinin nazarî (fikrî) ve amelî (pratik) olarak farklı olmaları, hayvanî olan on iki kuvvet ve tabiî olan yedi kuvvet sebebiyledir.

Yahut cehennemin yedi derekesi, (aşağıya doğm inen derecesi) vardır. Bunların altısı, kâfirlerin sınıfları içindir. Bunlardan her sınıf, hak itikadı terk etmekten, hak ikrarı terk etmekten ve hak ameli terk etmekten dolayı hallerine münasip çeşitli azaplara duçar olurlar. Her çeşit azabın başında bir melek, yahut bir sınıf melek, yahut bir saf melek durmaktadır; idaresine bakmaktadır. Cehennemin geriye kalan bir derekesi de, mü'min ümmet için olup ameli terk etmelerinden dolayı hallerine münasip bir azap ile orada azap görürler, işte bu derekeyi de bir melek idare etmektedir.

'Yahut on dokuz sayısının sırrı şudur: bir gün bir gecenin saatleri yirmi dörttür. Bunlardan beş saat, beş vakit namaz için harcanmaktadır. Geride on dokuz saat kalır ki, bazen bu saatler, zebanilerin idare ettikleri cehennemin çeşidi azaplarına duçar olmanın sebeplerinde harcanmaktadır.

B- "Böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler; îmân edenlerin îmânı da artsın."

Yani böylelikle kitap ehli, Kur'ân'da anlatılanların da kitapktındakıne muvafık olduğunu görmekle, Peygamberimizin peygamberliği ve Kur'ân'ın doğruluğu hakkında kesin bilgi edinsinler ve mü'minler de, kitap ehlinin nasıl teslimiyet ve tasdik gösterdiklerini görmekle, îmânlarının keyfiyeti artsın. Yahut kitap ehlinin, nazil olan diğer âyetlere îmân etmeleriyle, mü'minlerin îmânları kemiyet (sayı) olarak (mü'minlerin sayısı) artsın.

C- "Hem kendilerine kitap verilenler, hem de mü'minler şüpheye düşmesinler."

Bu cümle, mâkabhne tekittir.

D- "Kalplerinde bir hastalık olanlar ile o kâfirler: "Allah, bu misal ile ne demek istemiştir ki?" desinler."

Bu âyet, hicretten sonra Medine'de olacakları önceden haber vermektedir.

Yani kalplerinde şüphe ve nifak bulunan hakkı tekzipte ısrarlı kâfirler:

"Allah, masal gibi garip olan bu sayıdan ne demek istemiştir ki? "desinler.

Diğer bir görüşe göre ise, o kâfirler, bu on dokuz sayısını duyunca, bunu çok yadırgadıkları için, bir misal olarak verildiğini sandılar.

On dokuz sayısı meselesi de, onların imtihan edildikleri konuya dâhil olduğu halde özellikle zikredilmesi, bununla ilgili tutumlarının müstakil bir şenaat olduğunu zımnen bildirmek içindir.

E- "işte Allah, böylece dilediğini şaşırtır; dilediğini de hidâyete, erdirir. Senin Rabbinin askerlerini kendisinden başka kimse bilmez."

Yani Rabbinin mahlûklarının tamamını ve ezcümle mezkûr melekleri kendisinden başka kimse bilmez. Zîrâ hiç kimsenin, kâinattaki varlıkların hepsini kavraması, onların hakikatlerine ve sıfatlarına vâkıf olması, ıcmâlî olarak bile olsa mümkün değildir. Bu varlıkların, kemiyet, keyfiyet ve nispet gibi tafsilatlı hallerine muttali olmak ise zâten mümkün değildir.

"Bu ise, insanlar için ancak bir öğüttür."

Yani cehennem, yahut onun bekçilerinin sayısı ve onların hallerini anlatan âyetler, insanlar için ancak bir öğütlemedir.

32
Bak. Âyet 33.

33
"Hayır! Onlar öğütlenmezler. Şu aya ve döndüğü zaman o geceye ve ağardığı vakit bu gündüze yemin olsun!"

34
Ağardığı sıra o sabah hakkı için,

35
Bak. Âyet 36.

36
"Kadar o cehennem, insan için, sizden ileri, gitmek, yahut geri kalmak dileyen kimseler için en büyük uyarıcılardan biridir."

Yani ileri gidip hayra ulaşmak isteyip de Allah'ın hidâyet vereceği kimseler ve geri kalıp hayra ulaşmak istemeyip de Allah'ın dalâlette, bıraktığı kimseler için en büyük, uyarıcılardan biridir.

37
İçinizden (hayırda) ileri gitmek, yahut geri kalmak istiyenleri...

38
"Herkes, kazandığına karşılık bir rehindir."

Yani herkesi yaptıklarıyla Allah katında bir rehindir.

39
Bak. Âyet 40.

40
"Ancak sağdakiler başka. Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: "Sizi bu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye uzaktan uzağa sorarlar."

A- "Ancak sağdakiler başka. Onlar cennetler içindedir."

Yani ancak sağdakiler, bu hükümden müstesnadır; zîrâ onlar, yaptıkları güzel amedlerle, rehin bağını çözüp boyunlarını ondan kurtarmışlardır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sağdakiler, meleklerdir.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, küçük çocuklardır.

Başka bir görüşe göre ise, müstesna olanlar, Allah tarafından kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlardır.

Bir başka görüşe göre ise, ruhlar âleminde misak alınırken, Hazret-i Âdem'in sağında bulunanlardır.

Bir görüşe göre de, amel defterleri sağ ellerine verilecek olanlardır.

B- "Günahkârlara: "Sizi bu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye uzaktan uzağa sorarlar."

41
Mücrimlerden;

42
“Sizi cehenneme sokan nedir?”

43
"Onlar şöyle cevap verirler: "Biz namaz kılanlardan değildik."

"Yani biz, vacip (farz) namazları kılanlardan değildik.

44
"Yoksulu da doyurmazdık."

Yani biz, yoksulu hiç doyurmazdık. Yoksa bazen doyurmazdık, demek değildir.

Bu âyet delâlet ediyor ki, kâfirler de, muaheze hususunda fer'î hükümlere muhataptırlar.

45
"Bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalıyorduk."

46
"Ceza gününü de yalan sayıyor".

Kıyamet günü birçok korkunç ve dehşet verici haller zuhur edeceği halde özellikle ceza günü olarak zikredilmiş, çünkü en korkunç olanı, budur ve diğer haller geçtikten sonra bununla karşılaşacaklar.

Onların, ceza gününü yalanlama suçları, en büyük suçları olduğu halde en sonunda zikredilmesi, bunun ne kadar büyük bir suç olduğunu bildirmek içindir. Sanki şöyde demiş oluyorlar: bütün bunlardan sonra da biz ceza gününü de yalanlıyorduk. Bir de, onların diğer suçlarının yani sıra bu tekziplerinin de, ömürlerinin sonuna kadar sürdüğünü beyân etmek içindir. Nitekim bundan sonraki âyette zikredilen sözleri de bunu ifâde etmektedir.

47
"Sonunda yakîn (ölüm) bize geldi çattı."

Yani nihayet ölüm ve ondan önceki süreçler bize geldi çattı.

48
"Artık şefaatçilerin şefaati onlara hiçbir fayda vermez. "

Yani farz edelim ki, bütün şefaatçiler onlara şefaat etseler de, hiçbir fayda vermez,

49
Bak. Âyet 50.

50
"Şimdi onlara ne oluyor ki, âdeta arslandan ürküp kaçan yaban eşeleten gibi bu öğütten yüz çeviriyorlar?"

Yani apaçık hakikatleri yalanlayanların halt aldatıldığı gibi olunca, Kur’ân'a yönelmelerini gerektiren bunca kuvvetli deliller ve îmân etmelerini gerektiren bunca sebepler var iken, onlara ne oluyor ki, âdeta aslandan kaçan, yahut avcılardan kaçan yaban eşekleri gibi bu öğütten yüz çeviriyorlar?"

Bu teşbihte onlar için büyük bir zem ve tahkir vardır.

51
Aslandan kaçmaktalar...

52
"Daha kadar onlardan her biri, kendisine, önünde açılmış vahiy mahsulü olan sahifelerin verilmesini istiyor."

Yani onlar, o öğüdü yeterli saymıyorlar ve ona razı olmuyorlar, fakat her biri, önüne açılıp okunacak vahiy sahifelerini istiyor. Şöyle, ki: o kâfirler, Resûlüllah'a şöyle demişlerdi.: " Sen her birimize, başlığında: "Alemlerin Rabbinden filan oğlu filana'.." diye yazılı olan ve sana uymamızı emreden bir kitabi gökten getirmedikçe, biz sana asla uymayacağız." Nitekim onlar şunu da söylemişlerdi: "... Yahut göğe çıkmaksın. Biz, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece göğe çıktığına da asla inanmayacağız."

53
"Hayır! Aslında onlar âhiret ten korkmuyorlar."

Bu kelâm, onlari bunu söylemeye cüret etmekten men' etmektedir.

Yani onların öğütten yüz çevirmeleri, istedikleri sahifelerin kendilerine verilmesinin imkânsız olmasından dolayı değil, fakat âhiretten korkmadıklanndan dolayıdır.

54
"Hayır! Şüphe yok ki, Kukan bir öğütlemedir."

Bu kelâm, da, onların yüz çevirmelerini men' etmektedir. Yani Kur’ân gerçekten bir öğütlemedir, hem de nasıl bir öğüdeme! ...

55
"Artık dileyen ondan öğüt alır!"

Yani Kur’ân'dan öğüt almamak için hiçbir geçerli sebep yoktur, dileyen ondan öğüt alır ve onun sebebiyle iki cihan saadetine ersin.

56
"Bununla beraber Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar. Takvaya layık olan ancak O'dur, mağfiret sahibi de ancak O'dur."

A- "Bununla beraber Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar."

Yani mezkûr kelâmın zahirinden muhtemel anlaşılmanın aksine, Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar; çünkü kulun fiillerinin gerçekleşmesinde, onun dilemesi ve iradesi, gerçek etken değildir.

Bu âyet de sarahatle bildiriyor ki, kulların fiilleri, Allah'ın dilemesi ile gerçekleşmektedir.

B- "Takvâya layık olan ancak O'dur, mağfiret sahibi de ancak O'dur."

Yani azabından korkulmaya, îmân edilmeye ve itaat edilmeye yegâne layık olan ancak. Allah'ta ve kendisine îmân ve itaat edenleri mağfiret edecek olan da yegâne O'dur.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştun

"Bir kimse, Müddessir sûresini okursa, Allah, Mekke'de Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) îmân eden ve onu yalanlayan kimselerin sayısının on katı kadar ona sevap yazar."

KIYAMET SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre 40 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kıyamet gününe yemin ederim; kendini kınayan nefse de yemin ederim ki, siz mutlak ve muhakkak tekrar diriliceksiniz."

Bu kelâmda, kıyametin gerçekleşeceğine yemin edilmesi, hârika bir edebî mükemmeliyettir. Nitekim bunun tafsilatı yâsîn sûresi ile zuhruf sûresinde geçti.

Kendini kınayan nefis, kıyamet günü, takvada kusur göstermiş olmasından dolayı kendini kınayan nefistir.

Yahut itaat ve ibadetlerde ne kadar çalışsa da, hep kendini kınayan nefistir.

Yahut nefs-i emmâreyi (kötülüğü çok emreden nefsi) kınayan nefs-i mutmainnedir.

Bir görüşe göre ise, bu nefisten murat, mudak olarak bütün nefislerdir. Nitekim Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "İster itaatkâr nefis olsun, ister isyankâr nefis olsun, kıyamet günü kendini kınamayan nefis yoktur. Bir nefis, eğer hayır işlemişse, niçin daha fazlasını yapmadım diye kendini kınar; eğer şer işlemişse, keşke işlemeseydim, diye temenni eder."

Ancak bu son görüşün zayıf olduğu açıktır; çünkü kınamanın bu kadarı, günahkâr mü'min nefisten sâdır olan kınama, tazime ve yemine sebep olmaz. Şu halde mutlak nefse dâhil olan kâfir nefisten sâdır olan, nasıl tazime ve yemine sebep olabilir!

Diğer bir görüşe göre ise bu nefis, Hazret-i Âdem'in nefsidir. Zîrâ o, cennetten çıkmasına sebep olan nefsini hep kınıyordu.

3
"Şu insan, bizim onun kemiklerini bir araya toplayanı ayacağımızı mı sanıyor?"

Burada insandan murat, insan cimidir.

Yani insanın bu zannt bâtıldır. Zîrâ insanın bedeni dağıldıktan ve un-ufak olup toprağa karıştıktan ve rüzgârlar onları havaya savurup karaların ve denizlerin çeşitli bölgelerine attıktan sonra da şüphesiz biz, kemiklerini ve diğer parçalarını bir araya toplamaya Kadiriz.

Başka bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, iki kişi hakkında: "Allah'ım! Benin iki kötü komşumun müstahakkını sen ver!" diye bedduada bulunmuştu. Bu iki komşu, Ahnes b. Şurayk ile onun damadı Adiyy b. Rebia'dır. İşte bu iki komşudan Adiyy b. Rebia, Resûlüllah'a dedi ki: "Ya Muhammed! Bana kıyameti anlat; ne zaman kopacak ve nasıl olacak?" Resûlüllah da kıyameti kendisine anlattı. Adiyy de dedi ki: "Ben o anlattıklarını görsem de, seni tasdik etmem. Yani Allah, bu kemikleri bir araya mı getirecek?"

4
"Evet, biz, onun benân kemiklerini (parmak uçlarını) bile tesviyeye Kadiriz.

Yani değil büyük kemikleri, biz, parmak kemikleri gibi küçük ve ince kemikleri bile tesviyeye Kadiriz..

Yahut biz, onun en uç kısımları olan ve yaratılışını en son tamamlayan parmak uçlarını bile tesviyeye. Kadiriz.

5
"Fakat şu insan oğlu, önündeki kıyameti yalanlamak ister."

6
"Kıyamet günü ne zaman?" diye sorar.

Bunu, imkânsız görmek ve alay etmek anlamında sorar.

7
Bak. Âyet 8.

8
"İşte bu göz, kamaştığı, şu ay tutulduğu ve şu ay ile şu güneş birleştirildiği zaman, o gün insan: "Kaçacak yer neresi?" diyecektir.

Yani bu göz, şaşkınlık ve dehşetten kamaştığı, şu ay tutulup ışığı gittiği ve şu ay ile şu güneş batıdan doğdukları, yahut her ikisinin de ışıkları gittiği, yahut ateşte boğazlanmış iki öküz misali kapkara iki kurs halinde bir araya getirildikleri zaman, işte o gün insan, kaçıp kurtulmaktan umudunu kesmiş olarak: "kaçacak yer neresi? "diyecektir.

9
Güneş ile ay bir araya toplanır,

10
O gün insan der ki, kaçacak yer nerede?

11
"Hayır! Hiçbir sığınacak yer yoktur."

12
"O gün varılıp durulacak yer ancak Rabbinin huzurudur."

Yani kulların son karargâhı, ancak Rabbinin huzurudur.

Yahut kulların durumlarının istikrarı rablerinin hükmüdür.

Yahut kulların, karar kılacakları yer, rablerinin iradesine göre olacaktır; dilediğini cennete ve dilediğini de cehennem sokacaktır.

13
"O gün şu insan, takdim ve tehir ettiklerinden (yaptıklarından ve yapmadıklarından) haberdâr edilir."

Yani o gün şu insan, yaptığı hayırdan da, serden de haberdâr edilir; hayırdan dolayı mükâfatlandırılır; serden dolayı da cezalandırılır. Ve yapmadığı hayırdan da, serden de haberdâr edilir; hayır yapmadığından dolayı cezalandırılır ve şer yapmadığından dolayı da mükâfatlandırılır,

Yahut o gün şu insan, yaptığı iyilikten veya kötülükten de haberdâr edilir ve ilk kez icat edip de kendisinden sonraki insanlara bıraktığı ve onların da uyguladığı iyi âdetten de, kötü âdetten de haberdâr edilir.

Yahut hayatında sadaka, verdiği maldan da, geride bıraktığı veya vakfettiği veyahut vasiyet ettiği maldan da haberdâr edilir.

Yahut önce yaptığı amelinden de, sonra, yaptığı amelînden de haberdâr edilir.

14
"Hattâ o gün insan, kendi kendinin şahididir."

Yani insan, kendisinden sâdır olan kötü ameller hususunda kendi aleyhine şahitlik edecektir.

Hulâsa, o gün insana, amelleri haber verilecek; hatta o gün kendisi, amellerini bütün tafsilatıyla bilecek ve kendi nefsi aleyhinde şahitlik edecektir. Zîrâ onun bedeninin uzuvları, bunları ifâde, edeceklerdir.

15
"isterse özürlerini sayıp döksün."

Yani bütün mazeretleri sayıp dökse de, bedeninin parçaları, kendi aleyhinde şahitlikte bulunacak ve bu şahitlik kabul edilecektir. Yahut bütün özürleri beyân etse de, bütün yaptıkları kendisine haber verilecektir.

16
"Ey Resûlüm! Kur’ân'ı çarçabuk ezber edesin diye dilini Cebrâîl ile birlikte hareket ettirme."

Peygamberimiz, Cebrâîl , kendisine vahiy telkin ederken, çarçabuk ezberlemek için ve kaçırmak korkusuyla, okunacak vahyin bitmesini, beklemeden cebrail ile beraber okumaya çalışıyordu. İşte bundan dolayı, vahiy bitinceye kadar Peygamberimizin, önce susup kalbiyle ve kulağıyla dikkatle dinlemesi, sonra da hafızasına iyice yerleşinceye kadar Cebrâîl’in dersini takip etmesi emredildi

17
"Şüphe yok ki, onu senin zihninde toplamak ve onu dilinde okutmak bize aittir."

18
"Bunun için biz, onu okuyunca, sen onun okunuşunu takip et."

Yani biz, Cebrâîl’in lisanıyla onun okunuşunu tamamlayınca, sen arkadan takip et; hemen beraber okumaya, çalışma.

19
"Sonra şüphesiz onu açıklamak da bize aittir."

Yani senin, anlaşdması müşkül olan mânâlarını ve hükümlerim açıklamak da bize aittir.

20
Bak. Âyet 21.

21
"Değil, değil! Siz çarçabuk geçen bu dünyayı seviyorsunuz, o âhireti de bırakıyorsunuz."

Bu hitap, umumîdir. Yani ey Âdem oğulları! Siz, aceleci bir mahluk olarak yaratıldığınız ve cibilliyetinizde bu sıfat bulunduğu için, her işte acele ediyorsunuz, işte bundan dolayı siz bu dünyayı seviyorsunuz; âhireti ise bırakıyorsunuz."

22
"O gün yüzler vardır ki, pırıl, pırıldır."

Bu yüzler, muhlis mü’minlerin yüzleridir; kiyamet koptuğu gün bu yüzler, parıl, parıl ışıldar ve onlarda nimetlerin sevinçleri görülür.

23
"Rablerine bakacaklardır."

Yani bu yüzler, hep Allah'ın cemaline bakmakta, bunun mütalaasına gark olmakta, öyle ki, onun dışında hiçbir şeyi görmemekte ve ancak keyfiyetsiz ve cihetsiz olarak Allah'ı görmektedir.

Ancak o bahtiyar kulların bu istiğrakı, bütün hallerinde değildir ki, başkasına bakmaları bu hale düşer, denilsin.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o yüzler, Allah'ın vereceği nimetleri beklemektedir. Ancak bu görüş, "Beklemek, yüze isnâd edilemez" diye reddedilmiştir.

24
"Yüzler de vardır ki, o gün bumburuşuktur."

25
"Bel kemiğini kıran bir felaketle karşı karşıya olduğunu sanırlar."

Bu abus ve asık yüzler de kafirlerin yüzleridir. Bu yüzlerin sahiplen, bel kemiklerini kıran büyük bir felaketle karşı karşıya olduklarını sanırlar.

26
"Dikkat edin! Can köprücük kemiğine dayandığı zaman."

Bu da, dünyayı âhirete tercih, etmemek için ikinci bir uyarıdır. Yani bu tutumunuzdan vazgeçin ve öyle bir ölüm için intibaha gelin ki, o anda sizinle bu dünya arasındaki alaka tamamen kesilir.

27
"Efsuncu (hekim) yokmu?" denecek. Yani onu efsunlayip kurtaracak yok mu?

Diğer bir görüşe göre ise, bu kelâm., ölüm meleklerinin kelâmmdandır. Yani onun ruhunu kim kaldıracak: rahmet melekleri mi, azap melekleri, mi?

28
"O anlamıştır ki, bu, o ayrılıştır"

Yani o can çekişen artik kesin olarak anlamıştır ki, başına gelenler, dünya ve nimetlerinden ayrılmak içindir.

29
"Ve bacak bacağa dolaşır."

Yani ölüm anında bacaklar birbirine dolanır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu iki bacak, dünyadan ayrılışın şiddeti ile âhirete yönelmenin şiddetidir.

Bir diğer görüşe göre ise, bu onun bacakları olup kefeninde yan yana getirilip bağlanırlar.

30
"İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur."

Yani o gün sadece Rabbine ve O'nun hükmüne sevk olunur.

31
"İşte o, tasdik de etmemiş, namaz da kırmamıştır."

Yani o bedbaht, Resûlüllah ve ona nazil olan Kur’ân gibi tasdiki vacip olanları tasdik etmemiştir.

Yahut malının sadakasını ve zekâtım vermemiştir.

Ve kendisine farz olan namazları da kilmamiştır.

32
"Aksine yalanlamıştı ve yüz çevirmişti."

Yani Resûlüllah'ı ve Kur’ân'ı yalanlamıştı ve itaatten de yüz çevirmişti.

33
"Sonra kurula, kurula ailesine gitmişti."

34
Bak. Âyet 35.

35
"Yazık sana! Yine yazık! Sonra yazık sana! Yine yazık!"

Yahut layıktır sana o azap! Yine layıktır. Sonra layıktır sana o azap! layıktır.

36
"Şu insan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!"

Yani şu insan, başıboş, mükellefiyetsiz ve cezasız bırakılacağını mı samr!

37
"O, döl yatağına akıtılan meniden bir nutfe değil midir?"

38
"Sonra bu, alaka (kan pıhtısı, aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allah onu insan şeklinde yaratıp biçimlendirmişti."

Nitekim insanın, yaratılış aşamaları Mü'minûn sûresi 14. Âyette de zikredilmişti.

39
"Ondan da erkek ve dişi olmak üzere bu iki çifti var etmişti."

40
"Bütün bunlara Kadir olan Allah, ölüleri tekrar diriltmeye Kadir değil midir! (elbetteki Kadirdir)."

Yani bükin bu hârikahklara Kadir olan Allah, aklî kıyasa göre bu ilk yaratıştan daha kolay olan ölüleri tekrar diriltmeye Kadir değil midir!

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, bu âyeti okuduğu zaman "Sübhanek. Belâ/ seni tenzih ederim. Elbetteki Kadirsin!" derdi.

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir;

"Bir kimse, Kıyamet sûresini okursa, kıyamet gününde ben ve

Cebrâîl , onun kıyamet gününe îmân ettiğine dâir şahitlik ederiz."

İNSÂN SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 31 âyettir.

1
"Şu insan üzerinden, henüz kendisinin anılan bir varlık olmadığı bir Mıı (uzun bir zaman) geçmedi mi?"

Yani o uzun zaman içinde insan, unsur, nutfe ve benzerleri gibi olarak anılmaya değmez varlıklar halinde idi.

2
"Şüphe yok ki, biz, şu insanı katışık bir nutfeden yarattık. Biz kendisini imtihan edeceğiz. Bunun için onu işiten ve gören kıldık."

A- "Şüphe yok ki, biz, şu insanı katışık bir nutfeden yarattık."

Bu iki âyette de insandan murat, insan cinsidir. Şu halde ikinci âyet, birincisi için fazla bir îzâh mahiyetindedir.

Yahut insandan murat, Hazret-i Âdem'din İbni Akbaş, Katâde, Sevrî, Ikrime ve Şa'bî'den rivâyet olunan da budur.

Ebû Salih'in İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetine göre, Hazret-i Âdem'e ruh üfürülmeden önce üzerinden kırk sene geçti. Bu sırada Hazret-i Âdem, Mekke ile Taif arasında yere atılmış halde bulunuyordu.

Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivâyetine güre ise, Hazret-i Âdem, bir çamurdan yaratıldı ve bu halde kırk sene kaldı. Sonra şekillenmiş kara balçıktan yaratıldı (bu aşamadan geçti) ve bu aşamada da kırk sene kaldı. Sonra kuru çamurdan yaratiidı ve bu aşamada da kırk sene kaldı. Böylece yaratılışı yüz yirnk senede, tamamlandı. Sonra kendisine ruh üfürüldü.

Mâverdî'nin, İbn-i Abbâs'a ulaşan bir senetle anlattığına göre, âyette Zikredilen hîn kelimesi, miktarı bilinmeyen pek uzun zamandır. Şu halde birinci âyet, Hazret-i Âdem'in yaratılışına işaret etmektedir. Bu âyet de, onun evladının yaratılışını beyân etmektedir.

Âyette meni, katışık olarak vasıflandırılmış, çünkü ondan murat iki suyun toplamıdır ve iki sudan her birinin de, rengi, inceliği ve kalınlığı gibi muhtelif vasıfları ve zıt özellikleri vardır. Nitekim erkek suyu, beyaz, kalın ve yapışma kuvveti olan bir sıvıdır. Kadının suyu ise, sarı, ince ve yapışkan Maddeleri tutan bir sıvıdır. İşte bunun ikisinden çocuk yaratılmaktadır. Bu iki suyun özelliklerinden dolayıdır ki, insan bedenindeki kaslar, kemikler ve kuvvet, erkeğin suyundan oluşmaktadır. Et, kan ve saç ise, kadının suyundan oluşmaktadır, Kurtubî diyor ki: "Bu husus, merfû olarak (Peygamberimize kadar çıkan bir rivâyet senediyle) rivâyet olunmaktadır."

B- "Biz kendisini imtihan edeceğiz. Bunun için onu işiten ve gören kıldık."

'Yani vahiy âyetlerini dinleyebilmeği ve kâinat: âyetlerini de görmesi için biz, insanı işitir ve görür kıldık.

3
"Şüphe yok ki, biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör."

Yani biz, âyetleri indirmekle ve delilleri yaratmakla ona doğru yolu gösterdik ve matluba ulaştıran yoldan gitmek imkân ve kudretini kendisine verdik."

4
"Biz, gerçekten bütün kâfirler için zincirler, demir halkalar ve çılgın bir ateş hazırlamışızdır."

5
"Şüphe yok ki, bütün itaatkârlar, kâfur katılmış bir kâseden içecekler."

Bundan önce nankörlerin kötü halleri beyân edüdikten sonra burada da şükredicilerin iyi haüeri beyân edilmektedir. Onların bu sıfatla zikredilmeleri, hangi sebeple bu yüksek şerefe nail olduklarım zımnen bildirmek içindir.

6
"Bu kâse ile, Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir gözeden içerler."

Yani bu şarabı, o gözeden, konaklarından istedikleri yerlere kolaylıkla, tazyikle akıtacaklar ve bu kâse ile ondan içecekler.

7
"O kullar, adadıklarını yerine getirirler ve azabı her tarafa gayet yayılmış olan bir günden korkarlar."

Burada, onların anılan nimetlere hangi amelleri sayesinde eriştikleri beyân edilmektedir. Yani onlar, kendi nefislerine kendilerinin vacip kıldıkları ibadetleri yerine getirirler. O halde Allah in vacip kıldığı ibadetler nasıl yerine getirmezler!

8
"Onlar, kendi canları çekmesine rağmen, yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler."

Yani kendileri yemeğe muhtaç oldukları halde onu yoksula, yetime ve esire yedirirler. Nitekim diğer bir âyette, de şöyle denilmektedir: "sevdiklerinizden Allah yolunda harcamadıkça, hayra erişmiş olamazsınız."

Yahut gönül hoşluğuyda onlara yemek yedirirler.

Yahut Allah sevgisi (rızası) için onlara yemek, yedirirler. Bundan sonra gelecek âyetteki "Allah rızası için doyuruyoruz" ifâdeye en münasip olan mânâ da budur.

Burada esir mutlak olup mü'min olanına da, olmayanına da şamildir. Nitekim Peygamberimize esir getiriliyordu ve o da esirleri bazı müslümanlara verip: "ona iyi bak" diyordu.

Yahut bu esirden murat, mü'min olan esirdir. Binaenaleyh köle ve zindanda olan esirler de buna dâhildir.

Peygamberimiz, borçluyu da esir olarak vasıflandırıp şöyle buyurmuştur: "Senin, borçlun, senin esirindir; ona da iyi davran!"

9
"Biz ancak sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür bekliyoruz."

10
"Çünkü biz, o asık yüzlü, çatık kaşlı (çetin ve belalı) günde Rabbim izden korkarız" derler.

Yani anılan sınıfları doyuran kimseler, sadakanın sevabını iptal eden minnet vehmini ve sadakanın sevabını eksilten karşılık beklentisini tamamen bertaraf etmek için sözleriyle veya hal ve davranışlarıyla böyle derler.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, bazı evlere sadaka gönderiyordu. Sonra, sadakayı götüren elçiye, sadaka gönderdiği kimselerin ne dediklerini soruyordu. Eğer elçi, onların duâ ettiklerini söylerse, o da onlara duâ ediyordu ki, Allah katinda sadaka sevabı tam olarak kendisine kalsın.

Yani çünkü biz, bazı insanların yüzlerini asık, kaşlarını çatık hale getiren, yahut çetin ve belalı olan bir günde Rabbimizin azabından korkarız, işte biz bu hayırlı harcamaları yapıyoruz ki, Rabbimiz, bunun sayesinde bizi o günün şerrinden korusun.

Diğer bir görüşe göre ise, bu cümle, karşılık ve teşekkür beklememenin illetidir. Yani biz, karşılık ve teşekkür beklediğimiz takdirde, Allah'ın azabına uğramaktan korkarız.

11
"Allah da onları o günün, şerrinden korumuştur ve yüzlerine bir parıltı, gönüllerine de bir sevinç vermiştir."

Yani Allah da, onların o korkmaları ve sakınmaları sebebiyle kendilerim o günün şerrinden korumuştur ve bedbahtların yüzlerindeki aşıklığa karşı yüzlerine bir parıltı ve bedbahtların gönüllerindeki üzüntüye karşı da onların gönüllerine bir sevinç vermiştir.

12
"Sabretmelerine karşılık da onlara cenneti ve ipek elbiseleri vermiştir."

Yani ibadetlerin meşakkatlerine ve haramlardan sakınmak ve mallarda başkasını kendi nefsine tercih etmek konularında nefsin kötü arzularını terk etmek güçlüklerine sabretmeleri sebebiyle de. Allah, nımederinden dilediklerı gibi yiyecekleri cenneti ve giyip süslenecekleri ipek elbiseleri onlara vermiştir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, bir ara, Hazret-i Hasen ve Hazret-i Hüseyin hastalandılar. Bunun üzerine Peygamberimiz, yanındaki bazı zâtlarla birlikte onların halini sormaya gitti. Bu arada bazı kimseler, Hazret-i Ali'ye: "Çocuklarının şifa bulmaları için bir adakta bulunsan!.." dediler. Bunun üzerine Hazret-i Ali, Hazret-i Fatıma ve Fızzeh adındaki cariyeleri, şayet onlar, şifa bulurlarsa, üç gün oruç tutacaklarına dâir adakta bulundular. Sonra Hazret-i Hasen ile Hazret-i Hüseyin şifa buldular. O sırada evlerinde yiyecek olarak hiçbir şey yoktu. Bunun için Hazret-i Ali, Hayber'li Şem'ûn'dan üç sa' (yaklaşık 3 kilogram.) arpa ödünç aldı. Hazret-i Fatıma da, bunun bir sa'ından hamur yoğurup onların sayısına göre beş ekmek yapti. Onlar da iftarlarını açmak üzere ekmekleri önlerine koydular. İşte tam bu sırada bir dilenci kapıya durup: "Ey Muhammed'in ev halkı! Bir yoksul müslüman'ım; bana yedırin ki, Allah da, cennet sofrasından size yetiksin!" dedi. Onlar da, o yoksulu kendilerine tercih edip ekmekleri ona verdiler ve sudan başka bir şey tatmadan yattılar ve ertesi gün yine oruç tuttular. Nihayet akşam olup yine yemeklerini önlerine koyunca, bir öksüz kapıya durdu. Yine onu da kendilerine tercih edip yemekleri ona verdiler. Üçüncü gün de bir esir kapıya durdu ve yine öyle yaptılar. Ertesi gün sabahleyin Hazret-i Ali, Hasen ve Hüseyin'in elinden tutup Peygamberimizin yanına vardılar. Peygamberimiz, onların, kuş yavruları gibi şiddetli açlıktan titrediklerini görünce: "Sizin bu haliniz beni ne kadar üzdü!.." dedi ve onlarla beraber evlerine gitti. Baktı ki, Hazret-i Fatıma, karnı, sırtına yapışmış gibi ve gözleri çökmüş halde odasında duruyor. Onun bu hah, kendisini çok üzdü. İşte o sırada cebrail nazil oldu ve: "Ey Allah'ın Rasûlü Muhammed! Al şunu! Ehl-i beytinle beraber Allah sana mübarek eylesin!" dedi ve arkasından bu sûreyi kendisine okudu.

13
"Onlar orada tahtlara kurulmuş olarak bulunurlar; ne güneş harareti görürler orada, ne de zemherir (dondurucu soğuk)."

Yani cennetin havası son derece mutedil olup ne rahatsız eden bir sıcaklık var, ne de rahatsız eden bir soğukluk var.

Diğer bir görüşe göre ise, zemherir, Tayy lehçesinde ay demektir. Yani cennetin havası, bizatihi aydınlıktır; orada güneşe ve aya ihtiyaç yoktur.

14
"Cennet ağaçlarının gölgeleri, üzerlerine yakın olmak üzere meyveleri de emirlerine âmâde kılınmıştır."

Yahut onlar için başka bir cennet daha vardn ki, ağaçlarının gölgeleri... nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Rabbinin huzurunda durmaktan korkan için iki cennet vardır."

Diğer bir kırâete göre mânâ şöyledir: Onlar orada güneş ve zemheri görmezler. Halbuki ağaçlarının gölgeleri yakındır. Yani orada güneş olsa da, cennet ağaçları onları gölgeler. Kaldı ki, orada güneş de yok, ay da.

15
Bak. Âyet 16.

16
"Çevrelerinde gümüş kaplar ve billur kâselerle, gümüş beyazlığında billur kupalarla dolaşılır ki, sakiler bu cennet şarabını ölçüşünce sunarlar."

Yani onların istek ve arzuları ölçüsünde, yahut iyi amelleri ölçüsünde sunarlar.

17
"Orada onlara bir kadehten içirilir ki, bu şarabın karışımında zencefil vardır."

Yani karışımında zencefil tadı gibi bir tat olacak. Araplarca en çok beğenilen ve lezzetk olan şarap, karışımında zencefil bulunan şarap olduğu için böyle ifâde, edilmiştir.

18
"Bu şarap da, orada selsebîl adı verilen bir gözedendir."

Selsebîl, adının verilmesi, şarabının içiminin pek hoş ve kolay içiiebilmesı vasfından dolayıdır.

Bu ifâdeden murat, şarabında zencefil tadının bulunduğunu ve içilirken boğazı hiç yakmadığını beyân etmektir.

19
"O insanların etrafında her dem taze olan öyle evlatlar dolaşır ki, sen onları gördüğünde etrafa saçılıp serpilmiş inci taneleri sanırsın."

Yani onların etrafında öyle gençler dolaşır ki, tazelikleri ve yakışıklılıkları daimidir. Sen onları gördüğünde güzellikleri, renklerinin safiyeti, yüzlerinin parlaklığı, meclislerine ve konaklarına dağılmış olmaları ve nurlarının birbirlerine yansıması sebebiyle, onları dağılıp serpilmiş inciler sanırsın.

20
"Sen oranın neresine bakarsan, sınırsız nimetler ve büyük bir mülk görürsün."

Yani cennet ehlinin yurtlarından neıeye bakarsan, geniş ve asude bir mülk görürsün.

Hadiste şöyle denilmektedir: "Cennet ehlinin asgari mekânı, ancak bin senelik bir yürüyüşle kat' edilebilen geniş bir mekândır. Sahibi baktığı zaman, en yakın yerini görebildiği gibi, en uzak yerini de görür."

Diğer bir görüşe göre ise, yani zevali olmayan bir mülktür.

Bir diğer görüşe göre ise, yani cennet ehli bir şeyi istediklerinde mutlaka gerçekleşir.

Başka bir görüşe göre ise, melekler onlara selâm verirler ve yanlarına girmek için kendilerinden izin alırlar.

21
"Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın giyimlikler vardır. Gümüş bileziklerle de süslenirler. Rableri onlara pek temizleyici bir şarap da içirir."

A- "Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın giyimlikler vardir."

Bu vasıf, ya cennet ehli etrafında hizmet için dolaşan gençlerindir, yahut bizzat cennet ehlinindir.

B- "Gümüş bileziklerle de süslenirler."

Bu vasıf, cennet ehlinindir.

Burada gümüş bileziklerin zikredilmesi, Kehf: 31, Hacc: 23 ve Fâtır: 33. Âyetlerinde altın bileziklerin zikredilmesine çelişki oluşturmaz; çünkü cennet ehlinin her iki bilezikle süslenmeleri de mümkündür; bazen gümüş bilezik, bazen de altın bilezik takmaları da mümkündür ve bir kısmının gümüş bilezik, diğer bir kısmının da altın bilezik takmaları da mümkündür. Zîrâ cennet ehlinin süsleri de, onların değişik amellerine göre değişmektedir. Muhtemeldir ki, Allah, cennet ehlinin elleriyle yaptıkları amellerinin mükâfatını, altın ve gümüş kadar birbirinden farklı olan süsler ve nurlar olarak verecektir.

Yahut bu vasıf, anılan hademe gençler içindir. Bu görüşe göre, buradaki vasfın, hademe gençler için, anılan sûrelerde geçen vasıfları ise cennet ehli için olabilir.

C- "Rableri onlara pek temizleyici bir şarap da içirir."

Bu şarap, başka bir çeşit olup anılan her iki çeşit şaraptan daha üstün kalıtededir. Nitekim bunun ıçirilmesinin âlemlerin Rabbine isnâd edilmesi de bunu göstermektedir.

Bu şarap, pek temizleyici olarak vasıflandırılmış, çünkü bu şarap, içenini, hissi dayanaklara meyletmek, hak'tan başkasına dayanmak eğiliminin kirinden tamamıyla temizler. Böylece, bu şarabı içen kutlu insan, yalnız Allah'ın cemalini mütalaa etmek, O'na kavuşmaktan lezzet almak ve O'nun bekasıyla baki kalmak üzere mâsivâdan tecerrüt etmiş olur. Zâten siddıklarin en son mertebesi budur. İşte bundan dolayıdır ki, bahtiyarların mükâfatlarını anlatan makale bununla hitam bulmuştur.

22
"Onlara şöyle denir: kadar bu, sizin için bir mükâfattır; sizin gayretiniz karşılığını bulmuştun"

Yani bu zikredilen büyük ikramlar, sizin güzel amellerinizin karşdığıdın Sizin gayretiniz, rıza ve kabule şayan görülüp mükâfat ile karşılık görmüştür.

23
"Ey Resûlüm! Muhakkak ki, biz, evet biz, bu Kur’ân'ı sana peyderpey indirmişizdir."

Yani üstün hikmetlerin gereği olarak, başkası değil, ancak biz, bu Kur’ân'ı bölümler halinde indirmişizdir.

24
"Artık Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir taşkın kâfire uyma, "

Yani seni günaha davet eden hiçbir günahkârın dâvetine ve seni küfre çağıran hiçbir taşkın kâfirin dâvetine asla uyma.

(Peygamberimiz den sâdır olması mümkün olmayan bu gibi fiillere karşı verilen emirlerin İzahı daha önce birçok kez geçti.)

Diğer bir görüşe göre ise, burada günahkârdan murat, Utbe'dir. Zîrâ o, çok günah işleyen ve fisk ile küfrün birçok çeşitlerini icra eden bir müşrik idi. Taşkın kâfirden murat da, Velid idi. Zîrâ o, küfürde taşkın ve azgınlıkta pek şiddetli idi.

25
"Sabah akşam Rabbinin adını an."

Yani bütün vakitlerde Rabbini anmaya devam et. Yahut sabah, öğle ve ikindi namazlarına devam et.

26
"Ve gecenin bir kısmında da O'na secde et. Ve gecenin uzun bir bölümünde O'nu tesbih et."

A- "Ve gecenin bir kısmında da O'na secde et."

Her halde bundan, murat, akşam ile yatsı namazlarıdır.

B- "Ve gecenin uzun bir bölümünde O'nu tesbih et."

Yani gecenin uzun bir bölümünde de teheccüd namazını kıl.

27
"Kadar, o kâfirler, bu çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar; arkalarındaki çetin günü de ihmal ediyorlar."

Yani o kâfirler, bu dünyayı seviyorlar ve onun fani lezzetlerine dalıyorlar ve önlerindeki, o çetin günü de ihmal edip onun için hiç hazırlık yapmıyorlar. Yahut o çetin günü, arkalarına atip (kulak ardı edip) onu hiç düşünmüyorlar.

28
"Biz, onları yarattık, onların yaratılışını da sapasağlam yaptık. Dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle tamamen değiştiririz."

Yani onları helâk ettikten sonra kendilerini, hârika ve gerçek olarak benzerleriyle değiştiririz ki, bu, ikinci diriliş demektir,

Yahut onları itaatkâr birileriyle değiştiririz. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "... ve yerinize sizden başka bir kavim getirir." (Tevbe:39)

29
"Şüphe yok ki, bu, bir öğütlemedir. Artık kim dilerse, Rabbine giden yolu tutar."

Yani bu sûre, yahut yakınlarda zikredilen âyetler, bir öğütlemedir. Artık kim dilerse, kendisini Rabbinin mükâfatına ulaştıracak vesileler edinir; bu sûredekilerle, yahut âyetlerdekilerle amel eder.

30
"Allah dilemedikçe de, siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah, alimdir, hakimdir."

A- "Allah dilemedikçe de, siz dileyemezsiniz."

Ru kelâm hakkın tahkiki olup şart cümlesinin zahirinden anlaşıldığı gibi sadece onlarin dilemesinin, vesile edinmek için yeterli olmadığını beyân etmektedir. Yani Allah, o vesilenin sizin için tahsilini dilemedikçe, siz hiçbir zaman onun tahsiline muktedir olamazsınız. Zîrâ kulun dilemesinin etkisi, ancak çalışmakla sınırlıdır. Sonuca tesir etmek ve onu yaratmak ise, Allah'ın dilemesine mahsustur.

B- "Şüphesiz Allah, alimdir, hakimdir."

Bu kelâm, Allah'ın dilemesinin, ilim ve hikmet esası üzerine kurulduğunu beyân etmektedir. Yani Allah'ın ilim ve hikmeti sınırsız olup o, buna ehil olan herkesi bilmektedir. Bunun için de o, ilim ve hikmetinin gereği olmayan bir şeyi kullar için dilemez.

31
"O, dilediğini rahmetine dâhil eder. O zâlimlere gelince, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır."

A- "O, dilediğini rahmetine dâhil eder."

Burada da, Allah'ın ilmine ve hikmetine terettüp eden ilâhî iradenin hükümleri beyân edilmektedir. Yani Allah, kimi rahmetine dâhil etmek dilerse, onu rahmetine dâhil eder. O'nun dilediği de, iradesini, Allah'a giden bir yol tutmak yönünde kullanandır, işte Allah da onu, cennete girmeye sebep olan îmân ve itaate muvaffak eder.

B- "O zâlimlere gelince, onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır."

Bunlar da, iradelerini, zikredüenin hilafına kullananlardır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur.

"Bir kimse, İnsan sûresini okursa, onu Allah katındaki mükâfatı, cennet ve ipek giysiler olur."

MÜRSELÂT SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 50 âyettir,

1
"Yemin olsun, birbiri ardından ilâhî emirlerle gönderilen meleklere; "

2
"Hemen fırtına gibi estikçe esen o meleklere; "

3
"Yaydıkça yayan o meleklere; "

4
"Hak ile bâtılı birbirinden ayırdıkça ayıranlara; "

5
Bak. Âyet 6.

6
"Özür, yahut uyarı olmak için vahiy getiren meleklere; "

Burada Allah, emirleriyle gönderdiği ve ilâhî emirleri yerine getirmek için fırtınaların esmesi gibi süratle hareket eden bir takım meleklere yemin etmektedir. Yine, vahiy ile inerken havada kanatlarını hızla açıp kapayan, yahut ilâhî hükümleri ülkelere yayan, yahut küfür ve cehalet sebebiyle ölmüş ruhları getirdikleri vahiy ile dirilten, böylece hak ile batılı birbirinden ayırdıkça ayıran ve hak üzerinde olanlar için özür (tevbe vesilesi), bâtıl üzere olanlara da uyarı olmak için vahiy getiren diğer bir takım meleklere de yemin etmektedir.

Bu âyetlerin metninde, ilâhî hükümleri yaymak, ruhları diriltmek ve hak ile batılı birbirinden ayırmak hususlarının, peygamberlere vahiy getirmek hususundan önce zikredilmesi, asıl gayenin bunlar olduklarım ve bunlara son derece itina gösterilmesinin gereklikgini bildirmek içindir. Yahut mezkûr vasıfların her birinin kendi başına müstakil olarak, o vasıfları taşıyan meleklerin tazimine, onlara yemin edilmesine layık olduklarını zımnen göstermek içindir. Eğer bu vasıflar, gerçekleşme sırasına göre zikredilse, ancak hepsinin birlikte bu tazimi ve yemini mucip oldukları vehmedilebilirdi.

Yahut bu âyetlerde, Allah'ın gönderip de, her tarafı savuran rüzgârlara ve bulutları havada yayıp onları ayıran rahmet rüzgârlarına yemin edilmektedir. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "derken, Allah onu gökte yayar ve parça, parça eder."

Yahut bu âyetlerde, kıyamet günü ölüleri diriltip de, her sınıfı diğerlerinden, şekil, renk ve diğer özellikleriyle ayıran bulutlara yemin edilmektedir.

Yahut anılan bulutlar, Allah'a şükredenler ile nankörlük edenleri birbirinde ayırır. Böylece o melekler, yağmurda ilâhî rahmetin sonuçlarını gördüklerinde, tevbe ve istiğfar ile Allah'tan özür dileyecekler ve O'na şükredecekler için, özür vesilesi, bu rahmeti inkâr edip de, onu düşen yıldızlara isnâd edenler için de uyarı olmak üzere peygamberlere vahiy getirmektedirler.

Yahut bu âyetlerde, Allah tarafından Resulüne gönderilen âyetlere yemin edilmektedir k, bu âyetler, diğer ilâhî kitapları nesih edip savururlar; hidâyet, eserlerini dünyanın doğularına ve batılarına yayarlar; Hak ile bâtılı birbirinden ayırırlar. Böylece hakkın zikrini âlemlerin her tarafına yayarlar.

7
"Size vaat olunan şey, mutlaka olacaktır. "

Yani size vaat olunan kıyametin gelişi, mutlaka gerçekleşecektir.

8
"İmdi, şu yıldızlar söndürüldüğü zaman, "

Yani şu yıldızlar, tamamen silinip yok oldukları, yahut ışıkları gittiği zaman.

9
"Şu gök de varıldığı zaman, "

Yani gök de parçalanıp açddığı ve kapı, kapı olduğu zaman.

10
"Şu dağlar da savrulduğu zaman, "

Yani şu dağlar da, kürekle savrulan hububat gibi savrulduğu zaman. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "dağlar ufalandığı zaman..."

Yahut dağlar, süratle yerlerinden alındığı zaman.

11
"Peygamberlere de, belli bir vakit tayin edildiği zaman, şöyle denilecektir:"

Yani Peygambere de, ümmetleri hakkında şahitlik etmeleri için bekti bir vakit tayin edildiği zaman... işte bu, kıyamet koptuğu zaman olacaktır, çünkü ondan önce onlara vakit tayin edilmeyecektir.

Yahut peygamberler, bekledikleri vakte eriştikleri zaman...

12
"Bu işler hangi güne bırakılmıştır?"

Bu soru, o günü tâzirn etmek ve korkunç hallerinden taaccüp ettirmek içindir.

13
"Ayırma (hüküm) gününe."

Yani işlerin tecil edildiği gün, insanlar arasında hükmedileceği gündür.

14
"Ey Resûlüm! Ayırma gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?"

Bu soru, o günün dehşetini ve korkunçluğunu ifâde etmek içindir.

15
"O gün, bunu yalanlayanların vay haline!"

16
"Biz, öncekileri helâk etmedik mi?"

Yani biz, Nuh, Âd ve Semûd kavimleri gibi, kıyameti yalan sayan eski kavimleri bundan dolayı helâk etmedik mi?

17

"Sonra arkadakileri de onlara katacağız."

Yani küfür ve yalanlamada onların yolundan giden benzerlerini de sonra onlara katacağız.

18
"İşte biz, mücrimlere böyle yaparız."

Yani bu sünnetimiz, diğer mücrimler hakkında da caridir.

19
"O gün, âyetlerimizi ve peygamberlerimizi yalanlayanların vay haline!"

Bu âyet, daha önce geçen benzeri için tam olarak tekrar değildir; çünkü ilki, âhiret azabı içindi; bu ise, dünya azabı içindir.

20
"Biz, sizi naçiz bir sudan yaratmadık mı?"

Yani biz, sizi değersiz, temiz sayılmayan bir nutfeden yaratmadık mı?

21
Bak. Âyet 22.

22
"İşte o suyu belli bir vakte değin sağlam bir yerde tuttuk."

Sağlam, yerden murat, kadınların rahmidir. Belli vakit de, Allah'ın doğum için takdir buyurduğu dokuz ay veya daha az veyahut daha fazla olan müddettir.

23
"Demek ki, buna Kadir olduk. O halde ne Kadirleriz biz!"

Bu kudretten murat, kudret konusu şeyin gerçekleşmesini temin eden olan kudrettir.

Yahut böylece biz, insana şekil ve biçin verdik.

24
"O gün, bu kudretimizi yalanlayanların vay haline!"

Yani insanı böyle yaratma kudretimizi, yahut ölümden sonra onu tekrar diriltme kudretimizi yalan sayanların o gün vay haline!

25
Bak. Âyet 26.

26
"Biz, yeri diriler ve ölüler için toplanma mekânı kılmadık mı?"

Yani yerin üstünü diriler için, altını da ölüler için toplanma mekânı kılmadık mı?

27
"Orada yüce, yüce sıra dağlar var edip size tatlı su içirmedik mi?"

Yani yeıyüzünde sizin için ırmaklar ve pınarlar yaratmadık mı?

28

"Bu nimetleri yalanlayanların o gün vay haline!"

29
Bak. Âyet 30.

30
"İnkarcılara o gün şöyle denir: yalanladığınız azaba yollanın. Üç kola ayrılmış, ne rahat bir gölge veren, ne de alevin sıcağından koruyan bir ateş dumanının gölgesine gidin."

Bu kelâm, onlara kınama ve tahkir için söylenir.

Yani dünyada yalanlıyor olduğunuz azaba yollanın. Özellikle de cehennem ateşi dumanının gölgesine gidin. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "kapkara dumanın gölgesine..."

Büyük dumanların hak olduğu üzere, bu duman da üç kola ayrılmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, cehennem ateşinden bir dilim çıkıp duvar gibi kâfirleri kuşatacak ve onun dumanından üç kol meydana gelip kendilerini gölgeleyecek ve onların hesabı bitinceye kadar bu durum devam edecek. Bu sırada mü’minler, arş'ın gölgesinde olacaklar.

Burada özellikle üç sayısının tahsis edilmiş olmasının sırrı konusunda şöyle denilmiştir ki, nefsi kutsiyet nurlarından perdeleyen şeyler, his, hayal ve vehim, olmak üzere üçtür.

Yahut bu azaba sebebiyet veren şeyler, beyinde bulunan şeytanî vehim kuvveti, kalbin sağında bulunan yırtıcı öfke kuvveti ve kalbin solunda bulunan hayvanı şehvet kuvveti. İşte bundan dolayı denilmiştir ki, bu ateş dumanının bir kolu, kâfirin üstünde, bir kolu da sağında, bir kolu da solunda durur.

31
Ne gölgelendirir, ne alevden korur, (sırf size bir azap...)

32
"Kadar o, kasr (koca konak) gibi kıvılcım fırlatmaktadır."

Diğer bir görüşe göre, âyetteki kasr, kalın ağaç demektir.

Diğer bir kırâete göre kasar olarak okunmuştur ki, develerin boyunları, yahut hurma ağacının boyunları demektir.

33
"Her bir kıvılcım, birer sarı deve gibidirler."

34
"O gün, bunları yalanlayanların vay haline!"

35
"İşte bu, kâfirlerin konuşamayacakları gündür."

Yani kâfirlerin cehenneme girecekleri gün, onların artik hiç konuşamayacakları gündür; çünkü sual, cevap ve hesap ondan önce bitmiştir. Kıyamet günü, pek uzun bir gün olup onun birçok aşamaları ve vakitleri vardır. Kâfirler, onun bazı vakitlerinde konuşurlar, bazı vakiderinde ise konuşamazlar. İşte burada bir vakit, bir gün olarak ifâde, edilmiştir.

Yahut kâfirler, kendilerine fayda verecek bir)şey konuşamazlar. Zîrâ faydasız konuşma, konuşma sayılmaz.

36
"Kendilerine izin de verilmez ki, özür beyân etsinler."

37
"O gün, bunları yalanlayanların vay haline!"

38
"İşte bu, ayırma (hüküm) günüdür. Sizi ve öncekileri toplamışıdır."

Bu hitap Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in ümmeti içindir.

Yani bugün, hak ile bâtılı ve hakli ile haksızı birbirinden ayırma günüdür. Sizi ve önceki ümmetleri toplamışızdır.

39
"Şimdi, kurtulmak için bir hileniz varsa, haydin, gösterin bana hilenizi!"

Zîrâ sizin taklit ettiğiniz ve uyduğunuz kimseler, hepsi burada hazır bulunmaktadır.

Bu hitap, onların dünyada mü'minlere hile yapmalarından dolayı kendilerini tahkir ve âcızliklerini göstermek içindir.

40
"O gün bunları yalan sayanların vay haline!"

Zîrâ artık onların azaptan kurtulmaları için hiçbir hileleri, çareleri olmadığı ortaya çıkmıştır.

41
Bak. Âyet 42.

42
"Şüphesiz o gün takva sahipleri, gölgelerde ve pınar başlarında, canlarının çektiği meyveler arasında olacaklardır."

Yani dünyada küfür ve günahlardan sakınanlar, o gün çeşitli nimetler içinde pek müreffeh bir hayat sürdürecekledir.

43
"Kendilerine: "İşlediklerinizin karşılığı olarak afiyetle yeyin, için" denir."

Yani dünyada gerçekleştirdiğiniz sâlih amellerin karşılığı olarak afiyetle yeyin, için, denir.

44
"Kadar biz, iyilik yapanları böyle mü kafadandınrız."

Yani bizim, güzel itikat ve güzel amel sahibi olanlara mükâfatımız böyledir; Bundan aşağı asla olmaz.

45
"O gün, bunları yalanlayanların vay haline!"

Nitekim o yalanlayanların düşman kesildikleri mü'minler, bu muazzam mükâfatlara nail olurlar; kendileri ise bu şiddetli ebedî azaba duçar olurlar.

46
"Ey yalanlayan imansızlar! Bu dünyada yeyin, biraz faydalarım! Siz gerçekten mücrimlersiniz."

Diğer bir görüşe göre ise, yani dünyadaki halleri, fani ve çabuk geçici olan dünyalıkları ebedî nimetlere, tercih etme suçları kendilerine hatırlatmak üzere kıyamet günü onlara böyle denir.

Burada mücrimler kelimesinin kullanılması, her mücrimin akıbetinin bu olduğuna delâlet etmektedir.

47
"O gün, bunları yalan sayanların vay haline!"

Bu kelâm, onlar için ziyadesiyle kınama ve tahkir ifâde etmektedir.

48
"Onlara: "Rükûa varın" denildiği zaman rükû etmezlerdi. "

Yani onlara: "Allah'ın vahyini kabul etmek, O'nun dinine tâbi okmak ve şu kibir ve gurura terk etmek suretiyle O'na itaat edin; huşu duyun ve tevazu gösterin" denüdiği zaman, bunları yapmazlar ve kibirlerinde ısrar ederler.

Diğer bir görüşe göre ise, yani kendilerine namaz veya rükû emredildiği zaman, bu emri yerine getirmezler. Zîrâ rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, sakîf oğullarına namazı emredince, onlar dediler ki: "Biz ellerimizi dizlerimize, yere koymayız; bu, bizim için hakarettir." Peygamberimiz de buyurdu ki: "Rükûu ve secdesi olmayan dinde hayır yoktur."21 İşte bunun üzerine bu âyet nazil oklu.

21 Ebû Davud/Kitabu'l İmaret, bab: 26; Ahmed b. Hanbel: 4/218

Bir diğer görüşe göre ise, bu, kıyamet günü olacak; o zaman kendilerine secde emredilecek; fakat onlar bunu yapamayacaklar.

49
"O gün, bunları yalanlayanların vay haline!"

Bu da delâlet ediyor ki, kâfirler, muaheze cihetinden dinin fürûuna da muhatap bulunuyorlar.

50
"Onlar, Kur’ân'da sonra artık hangi söze inanacaklar?"

Yani iki cihan hâdiselerini, iki yaratılışın haberlerini, kesin hüccetler ve açik burhanlar üzerine kurulmuş hârika ve icâzlı bir üslupla anlatan Kur’ân'a onlar inanmadıktan sonra hangi söze inanacaklar?

Rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Mürselât sûresini okursa, (hiçbir haliyle) müşriklerden olmadığı yazılır."

NEBE SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 40 veya 41 âyettir.

1
"Birbirlerine hangi büyük şeyi soruyorlar?"

Mekke müşrikleri, inkâr ve istihza yoluyla birbirlerine tekrar dirilmeyi (kıyameti) soruyorlardı.

Diğer bir görüşe göre ise, anılan müşrikler, istihza yoluyla bunu Peygamberimize ve mü'minlere soruyorlardı.

2
Bak. Âyet 3.

3
"O insanların, hakkında ayrılığa düştükleri o pek büyük haberi mi?"

Bundan önceki âyette, sorulan hâdisenin, büyüklüğü belirtildikten, dinleyicilerin dikkatleri ona çekildikten ve dinleyiciler, soru soranlar gibi değerlendirildikten sonra bu âyetlerde de sual konusu hâdise beyân edilmektedir. Zîrâ bunun, Allah'a soruluyormuş gibi ifâde edilmesi, bu hâdisenin eşi ve emsali olmadığından dolayı, kavranması, insanların ilim dairesinin haricinde olup öğrenilmeye ve sorulmaya değer muazzam bir hâdise olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bu itibarla sanki denilmiştir: "onlar, birbirlerine hangi büyük hâdiseyi soruyorlar? Onu ben size haber vereyim mi? "sonra da cevap olarak:" o pek büyük haberi mi soruyorlar?" denilmiştir. Bu ifâde, "Bugün hükümranlık kimindir?" âyeti kabilindendir.

O müşriklerin, âhiret hayatı hakkındaki ihtilafları, çok köklü bir ihtilaf idi. Kimileri şöyle diyorlardı: "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımız hayattan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder." bazıları da şöyle diyorlardı: "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz; onun ancak bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; kesin bir bilgi sahibi değiliz."

Bir görüşe göre, o kâfirlerden kimileri, cismanî (beden ile olan) haşri de, ruhanî (ruh ile olan) haşri de inkâr ediyorlardı; bazıları da, hiristiyanların cumhûru gibi, yalnız cismanî haşri inkâr ediyorlardı.

Bu konudaki, ihtilafı, inkârın keyfıyetiyle ilgili olan ihtilafa hamledenler de olmuştur. Buna göre, bazdan, yaradani inkâr ettikleri için haşri inkâr ediyorlardı. Bazdan da, olmayan bir şeyin imkânsız olduğuna binaen bunu inkâr ediyorlardı.

4
"Hayır! Anlayacaklar onlar!"

5
"Yine hayır! Anlayacaklar onlar!"

Bu tekrar, tehdidi tekit etmek ve ağırlaştirmak içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, birincisi can verirken, ikincisi ise kıyamette olacaktır.

Bir diğer görüşe göre ise, birincisi tekrar dirilmekle ilgilidir; ikincisi ise, ceza ve mükâfat ile ilgilidir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Biz, yeri bir mihad (döşek) dağları da birer kazık yapmadık mı?"

Bundan önce, sual konusu âhket hayatinin gerçek olduğuna, meri ve tahdit ile dikkat çekildikten sonra burada da, onun hak olduğunu ifâde eden bazı kanıtları tâdât edilerek sual konusu haber tahkik edilmektedir.

İşte bundan da anlaşılıyor ki, burada sual konusu olan, ikinci diriliştir; yoksa kinklerinin dediği gibi, Kur'ân, yahut Peygamberimizın peygamberliği değildir.

Diğer bir kırâete göre, âyetin metnindeki mihad kelimesi mehd olarak okunmuştur ki, beşik demek olup yeryüzü, beşiğe benzetilmiştir. Dağların, yer için kazıklar yapılması, evin kazıklarla sabit kılınması gibi, yerin de dağlarla sabit kılınması demektir.

8
"Ve sizi çift, çift yarattık. "

Yan, sizi erkekler ve dişiler olarak iki sınıf hâlinde yarattık ki, her sınıf, diğeriyle huzur bulsun; muaşeret ile hayat işleri nizam içinde yürüsün ve üreme hâsıl olsun.

9
"Uykunuzu bir nevi ölüm kıldık."

Zîrâ uyku, ikinci bir ölüm hak sayılır. Çünkü uyku halinde de hayatla hükümlerinin kesilmesi bakımından tam bir benzerlik vardır. Zâten "Allah O'dur ki, sizi gece vefat ettirmektedir." ve "Allah, ölümde canları vefat ettirir; ölmeyen canı da uyku halinde vefat ettirir." âyetlerindeki ifâde de buna binaendır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani hayvani kuvve deri dinlendirmek ve yorgunluklarını gidermek için uykunuzu, hislerin ve harekederin olmadığı bir hal kıldık. Ancak bu makama uygun olan birinci görüştür. Nitekim ilende anlayacaksın.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Geceyi bir örtü yaptık; gündüzü de yaşama zamanı kıldık."

Yani biz, genellikle uykunun gerçekleştiği geceyi örtü yaptık; örtüleriniz sizi örttüğü gibi, o da karanlığiyla sizi örtmektedir.

Her halde bundan murat, uyku zamanında örtülen yorgan ve benzerleridir. Zîrâ gecenin ona benzerliğd, daha mükemmel ve maksadın tahkikinde ona itibar edilmesi daha etkikdir.

Hulâsa: Allah, bir nevi ölüm gibi kılınmış olan uykunun zamanım gece kılmıştır; tıpkı hayat olarak ifâde edilen uyanıklık zamanını da gündüz kıldığı gibi. Nitekim "gündüzü de yaşama zamanı kıldık" denilmiştir. Yani gündüzü de, ölümün kardeşi sayılan uykunuzdan dirilme zamanı kıldık. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Allah O'dur kı, geceyi sizin için örtü, uykuyu da bir nevi ölüm ve gündüzü de dirilme gibi kılmıştır."

Gecenin örtü kılınması, düşmandan kaçmak için, yahut düşmana baskın yapmak için örtü kılınmış olması, keza gündüzün de, geçimin ve ihtiyaçların tahsil zamanı kılınması mânâsına hamledilmesinin bu makam ile münasebeti yoktur.

12

"Üzerlerinde yedi sağlam gök bina ettik (yaptık)."

Yani üzerlerinde, yaratılışı kuvvetli, binası muhkem, uzun yılların ve asırların geçmesiyle etkilenmeyen yedi gök yaptık.

13
"Bir de çok ışık veren bir sirac (kandil) var eyledik."

Bundan murat güneştir. Bu âyette, yaratmanın eşanlamlısı olan bina kullanıldığı gibi, şemsin (güneşin) eşanlamlısı olan sirac (kandil) kullanılmıştır.

14
Bak. Âyet 15.

15
"Size taneler, otlar, sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler meydana getirmek için sıkan bulutlardan (rüzgârlardan) bol, bol yağmur indirdik, "

Âyetin metnindeki seccâc, bol, bol dökülmek demektir. Nitekim Peygamberimiz, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Haccın en faziletlisi, Acc ve Secc'dir." Yani haccın en faziletlisi, telbiyeyı (lebbeyk...) yüksek sesle getirmek ve kurban kanını akıtmaktır."

Tanelerden murat, buğday, arpa ve insan gıdası olarak üretilen hububattır. Otlardan murat da, saman ve hayvanların yemi olarak üretilen diğer bitkilerdir.

Malumun olsun ki, Allah'ın zikredilen fiilleri, âhiret hayratının doğru ve gerçek olduğuna üç veçhile delâlet etmektedir:

Birincisi: Allah'ın kudreti itibarıyla delâlet etmektedir. Zîrâ örnek alınacak bir misal ve uyulacak bir kural olmadan, bu hârika fiilleri gerçekleştirmeye kadir olan, onun iadesine haydi, haydi kadir olur.

İkincisi: Allah'ın ilmi ve hikmeti itibarıyla delâlet etmektedir. Zîrâ bu kâinatı böyle hârika bir nizamda ve mahlûklara ait birçok yüce amaçları ve büyük faydaları sağlayacak bir şekilde yaratmaya kadir olanın, bu kâinatı tamamen yok etmesi ve onun kalıcı bir sonucunu bırakmaması düşünülemez.

Üçüncüsü: bu fiillerin bizzat kendileri itibarıyla delâlet etmektedir. Zîrâ insanların her gün müşahede ettikleri gibi, uykudan sonra uyanmak, ölümden sonraki dirilmenin örneğidir. Keza her zaman gördükleri gibi, taneleri ve bitkileri ölü topraktan çıkarmak da, bunun bir örneğidir.

Bu itibarla sanki şöyle denilmiştir: îmân etmeyi gerektiren çeşitli delâletler ile, tekrar dirilmenin hak olduğuna delâlet eden bu afakî (haricî) ve enfüsî (dahilî) fiilleri biz gerçekleştirmedik mi? O halde size ne oluyor ki, sız bu inkârınıza ve alay yoluyla bunu birbirinize sormaya dalıyorsunuz?

16
Sarmaş dolaş bağlar, bahçeler...

17
"Şüphe yok ki, hüküm günü vakit olarak belirlenmiştin"

Burada, onların birbirlerine alay yoluyla sordukları ve: "Eğer doğru sözlü iseniz, bu tehdit, ne zaman gerçekleşecek?" diye âcil olarak gelmesini istedikleri kıyametin tehir edilmesinin sırrı beyân edilmekte ve nasıl gerçekleşeceği bir nevi açıklanmakta ve tehdide uygun olarak, o zaman karşılaşacakları çeşitli azaplar da icmali olarak bildirilmektedir.

Yani Allah'ın, mahluklar arasında hükmedeceği gün, Allah'ın ilminde ve takdirinde, öncekilerin ve sonrakilerin dirilmesi ve ona terettüp eden mükâfat ve ceza vakti olarak belirlenmiştir; bu vakit, ne ileri alınır; ne de geri bırakılır.

Diğer bir görüşe göre ise, o gün, dünya hayatının bitip sona erdiği vakittir.

Yahut o gün mahlûkların sonudur.

Ancak bu son iki görüş de, daha önce belirtildiği gibi, dünya hayatinin birinci Nefha'da son bulacağı gerçeğiyle bağdaştırılmak imkânından uzaktır.

18
"Sûr'a üfürüldüğü gün, hepiniz bölük, bölük geleceksini." Bu kelâm, hüküm gününü açıklamaktadır.

Bu sûr'a üfürülmesi, iki Nefha'dır. Hükmün, bu Nefha'dan sonra olması, bir sakınca oluşturmaz; çünkü o gün pek uzun bir zaman olup başında Nefha gerçekleşir ve geri kalan kısmında da hüküm, onun ilk aşamaları ve sonuçları gerçekleşir.

Sûr, İsrâfîl'in üfürdüğü bir çeşit boynuzdur.

Ebû Hüreyre'den rivâyet olunduğuna göre, Resûlüllah şöyle buyurmuştur: " "Allah, gökleri ve yeri yaratmayı bitirdikten sonra Sûr'u yarattı ve onu İsrâfîl'e verdi. İşte o anda İsrâfîl onu ağzına koydu ve gözünü de arş'a dikip ne zaman üfürmesi emredilecek diye beklemeye başladı. Kendisine emredıldiğinde o bir defa üfürecek; o zaman Allah'ın dilediğinden başka hiçbir canlı hayatta kalmayacak, işte "sûr'a ütütülünce, Allah'ın dilediğinden başka, göklerde ve yerde ne varsa, hepsi ölecektir." âyeti, bunu anlatmaktadır. Sonra ikinci kez İsrafil'e emredilecek; o da sûr'a üfürünce, hiçbir ölü kalmayıp hepsi dirilip kalkacak. İşte "Sonra ikinci kez üfürülecek; bir de bakarsın ki, ayakta bakıyorlar."

İkinci Nefha'da Sûr'a üfürüldüğünde her ümmet, kendi İmamı (Peygamberi) ile beraber gelecek. Nitekim bir âyette de şöyle denilmektedir: "O gün bütün insanları imamlariyla beraber çağıracağız."

Yahut ikinci kez sûr'a üfürüldüğünde insanlar, amellerinin farklılığına göre çeşitli hallerde ve vaziyetlerde zümreler ve cemaatler halinde geleceklerdir.

Hazret-i Muaz'dan rivâyet olunduğuna göre, kendisi bunu Resûlüllah'a sormuş; Resûlüllah da: "Ey Muaz! Pek büyük bir şeyi sordun" dedikten sonra gözlerini uzaklara salarak şöyle devam etti: "Benim ümmetimden on sınıf şöyle haşir olacaklardır: bazıları maymunlar suretinde, bazdan domuzlar suretinde, bazıları ayakları tersine, yüzlerinin üstüne çevrilmiş halde, yüzlerinin üstünde sürünerek, bazıları âmâ olarak, bazıları sağır ve dilsiz olarak, bazıları dilleri göğüslerinin üstüne sarkıtılmış, ağızlarından irin akıyor, mahşer ehli onlardan tiksinir halde, Bazıları elleri ve ayakları kesilmiş olarak, bazdan ateşten kütüklere asılmış olarak, bazıları leşten daha pis kokar halde, bazdan katrandan elbiseler giydirilmiş ve derilerine yapışmış halde geleceklerdir. Maymunlar suretinde gelenler, kovucu (dedikoducu) insanlardır. Domuz suretinde gelenler, haram yiyenlerdir. Yüzleri üstüne döndürülmüş olanlar, faiz yiyenlerdir. Amalar, hükmederken zulmedenlerdir. Sağır ve dilsiz olanlar, kendi amelleriyle böbürlenenlerdir. Dillerini göğüslerinin üstüne sarkıtmış olanlar, sözleri, fiillerine uymayan âlimlerdir. Elleri ve ayakları kesilmiş olanlar, komşularına ezâ verenlerdir. Ateşten kütüklere asılmış olanlar, insanları sultanlara kötüleyenlerdir keşten daha pis kokanlar, nefsin gayri meşru şehvet ve zevk arzularına uyanlar ve Allah'ın, mallarındaki haklarım vermeyenlerdir. Katrandan elbiseler giydirilmiş olanlar, kibir, gurur ve nefis ehli olanlardın"

19
"Şu gök de kapı, kapı açılmış olacaktır."

Yani meleklerin mutat olmayan inişleri için gökte o kadar çok kapılar açılacak ki, sanki her tarafı açılmış kapılar olacak. Şu iki âyetten murat olan da budur: "O gün gök yüzü beyaz bulutlar ile yarıldıkça yarılacak." "Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi beklerler?"

Yani Allah'ın emrinin ve azabının buluttan gölgeler içinde ve meleklerin de gelmesini mi beklerler?

Diğer bir görüşe göre ise, burada kapılardan murat, yollar ve geçitlerdir. Yani gök sıyrılıp da geçiş yerleri açılır ve hiçbir şeyin kapatamadığı yollar haline gelir.

20
"Dağlar da yürütülüp bir serap olacaktır."

Yani dağlar, yerlerinden söküldükten sonra havada serap gibi olacaktır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Sen dağlara baktığında onlari yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler." Yani sen dağları yerlerinde hareketsiz görürsün; oysa ki onlar, rüzgârların durmadan hareket ettirdiği bulutlar gibi hareket etmektedir. Bu, şunun içindir ki, pek büyük cisimler, bir tarafa doğru hareket ederken, büyük bir süratle hareket etse bile, neredeyse belli olmaz. Özellikle uzaktan bakıldığında hiç belli olmaz.

Bu teşbihe, parçaların çözülüp dağılması hususunda dağların bulutlara teşbihi de derç edilmiştir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Dağlar, atdmış renkli yün gibi olacaklar."

Allah, bu yeri değiştirecek; yerin şeklini de değiştirecek ve mahlukların görmesi için, ikinci Nefha'dan sonra mahlukların haşır edilmesi sırasında dağları da bu korkunç şekilde yürütecek, sonra onları havada dağıtacak. İşte "bir serap olacaktır" kelâmının mânâsı budur. Nitekim Kur’ân'ın diğer bir yerinde de şöyle denilmektedir: "Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği..."

Her ne kadar yer, birinci Nefha sırasında yarılıp parçalansa da, dağların yürütülmesi ve yeryüzünün dümdüz edilmesi, ikinci Nefha'dan sonra olur. Nitekim Kur’ân'ın başka yerlerinde de şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Sana dağlar hakkında soruyorlar. De ki: Rabbim onları savurdukça savuracak. Sonunda yerlerini dümdüz ve bomboş bırakacaktır. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görürsün. O gün insanlar dâvetçiye uyacaklar..." ."Yer başka bir yer, gökler de başka gökler haline getirildiği, tek ve kudretine karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün..." zîrâ İsrafil demek olan dâvetçiye uymak ve insanların Allah'ın huzumna çıkmaları, ancak ikinci Nefha'dan sonra olur.

21
Bak. Âyet 22.

22
"Şüphesiz taşkınların barınağı olacak cehennem pusuda beklemektedir."

Bundan önce kıyamet gününün korkunçluğu beyân edildikten sonra burada da o gün verilecek hükmün sonuçları beyân edilmektedir.

Önce kâfirlerin halinin beyân edilmesinin sebebi, beyâna ihtiyacı olmayacak kadar açıktır.

23
Bak. Âyet 24.

24
"Taskinlar orada hukub'larca (çağlar boyu) kalırlar. Orada bir serindik, ya da bir içecek tatmazlar; ancak uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar."

A- "Taşkınlar orada hukub'larca (çağlar boyu) kalırlar."

Burada hukubdardan murat, sonsuza dek birbirini takip eden uzan zamanlardır; biri sona erdikçe diğeri onu hemen, izlemektedir. Zîrâ hukub, ancak, zamanların birbirini izlemesi, birbirinin ardından uzayıp gitmesi kastedildiği yerlerde kullanılmaktadır. Bu itibarla hukub'tan seksen, sene, yahut yetmiş bin sene kastedilse de, âyette, bu hukukların sonu olduğuna delâlet eden bir şey yoktur.

B- "Orada bir serindik, ya da bir içecek tatmazlar; ancak uygun karşılık olarak kaynar su ve irin tadarlar."

Diğer bir görüşe göre, serinlikten/ berd'ten murat, uykudur.

25
Bir kaynar su ve irin içecekler.

26
Bir ceza ki, (işledikleri amellere) uygun...

27
"Çünkü onlar hesap gününü ummazlardı."

Bu kelâm, onların anılan cezayı niçin hak ettiklerini belirtmektedir. Yani onlar, amellerinden dolayı hesaba çekileceklerinden korkmuyorlardı.

28
"Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı."

Yani onlar, âyetlerimizi de ifrat derecesinde yalanladıkları için küfür ve çeşitli günahları ısrarla sürdürüyorlardı.

29
"Biz de, her şeyi bir kitapta yazıp saymışızdır."

Yani biz de, her şeyi ve ezcümle onların amellerini de Levh-ı Mahfuz'da, yahut ha faza meleklerinin nutukları amel defterlerinde tespit ve zaptetmişizdir.

30
"O halde tadın! Biz de size azaptan başka bir şey arttıracak değiliz."

Yani onların hesabı inkâr etmeleri ve âyetleri yalanlamaları sebebiyle onlara böyle diyeceğiz.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, bu âyet, cehennem ehline en ağır gelen hükmü bildirmektedir.

31
Bak. Âyet 32.

32
"Şüphesiz takva sahipleri için umduklarını buldukları yer, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuklaşmiş yaşıt kızlar, içki dolu kâseler vardır."

Bundan önce kâfirlerin koni halleri beyân edildi; şimdi de mü'minlerin güzel halleri beyân edilmektedir.

Yani şüphesiz küfürden ve kâfirlerin diğer çirkin fiillerinden sakınanlar için, muratlarına, arzularına kavuşmak, yahut bunlara kavuşulan mekânlar vardır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani o kâfirlerin bulundukları azaplardan kumduş, yahut kurtuluş yeri vardır...

33
Aynı yaşta tomurcuk sîneliler,

34
Hem dolgun kadehler var...

35

"Onlar orada ne boş bir lakırdı, ne de yalan işitirler."

Yani onlar, cennette,

Diğer bir görüşe göre ise, kâselerde ne boş bir lakırdı işitirler, ne de birbirlerine yalan söylerler.

36
"Ey Resûlüm! Bütün bunlar, Rabbinin katından bir mükâfat ve yeterli bir bağış olmak üzere verilir."

Burada, tedricî olarak kemale erdiren anlamını bildiren rab unvanının, Peygamberimizin zamirine izafetle zikredilmesi, onun için ziyadesiyle bir şeref ifâde etmektedir.

Bu mükâfat, Allah tarafından bir lütuf ve ihsandır, çünkü hiçbir şey Allah'a vacip değildir; O'nun verdikleri, hepsi lûtfu keremindendir. Ve o cennet ehli, bana yeter! Deyinceye kadar ihsanlar devam edecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ihsanlar, amelleri nispetinde olacaktır, demektir.

37
"O, bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, rahmandır. O gün insanlar Okna hitap etmeye muktedir olamayacaklardır."

A- "O, bütün göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, rahmandır."

Burada, Allah'ın hepsinin Rabbi olduğunun ve geniş rahmetinin zikredilmesi, anılan mükâfatin asıl kaynağını zımnen bildirmektedir.

B- "O gün insanlar O'na hitap etmeye muktedir olamayacaklardır."

Bu cümle, Allah'ın, bütün kâinatın Rabbi olmasının ifâde ettiği sonsuz azamet ile ululuğu ve hiç kimsenin, anılan lütuf ve bağışı istemeye dahi kudreti olmaksızın olmayacağını, yegâne istikbal sahibinin o olduğunu açıklamaktadır.

Yani o gün insanlar, Allah'tan izin olmadan, azabı azaltmak veya mükâfati çoğaltmak için O'na hitap etmeye muktedir olamazlar.

38
"Ruh ve diğer melekler saf, saf olup durdukları gün, rahman'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar. Konuşan da doğruyu konuşur."

Deniliyor ki, ruh, meleklerden daha büyük, daha şerefli ve rabbu'l âlemîn'e daha yakın bir mahluktur.

Diğer bir görüşe göre ise, ruh, öyle bir mahluktur ki, Allah, Arş'tan sonra ondan büyük, mahluk yaratmamıştır.

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Kıyamet günü ruh, tek başına bir saf olacak; bütün melekler de bir saf olacak."

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: " ruh, Allah'ın ordularından biridir; onlar, melekler değildir. Onların elleri, ayakları var; yemek de yerler." Peygamberimiz, bu sözlerinden sonra da bu âyeti okumuştur."23

23 Buharî/Kitabu'l Enbiyâ, bab: 3; Müslim/Kitabu'l Bırr, hadis: R59, 160; Ebû Davud/Kitabu'l Edeb, bab: 16; Ahmed b. Hanbel Müsnedi: 3/295, 527, 537

Bu görüş, Abu Sâlih ile Mücâhid'in de görüşüdür. Derler kı; gökten her hangi, bir melek indi mi, mutlaka onunla beraber ruh denilen mahluklardan da biri olur. Bağavî de bunu nakletmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, ruh denilen mahluklar, meleklerin eşrafıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, onlar, melekler üzerinde hafaza'dır; meleklerin davranışlarını tespit ederler.

Başa bir görüşe göre ise ruh, Cebrâîl'dir

Bir görüşe göre, melekler ile ruh, iki saf olurlar; ruh, bir veya daha fazla saf olurlar; melekler de bir saf olurlar.

Diğer bir görüşe göre ise, hepsi bir saf olurlar.

Âyette ruh ile meleklerin kıyam etmelerinin ve saf olmalarının zikredilmesi, Allah'ın saltanatının azametini, rabb olmanın ululuğunu ve bu sûre-i kerimenin başından sonuna kadar kelâmın konusu olan âhiret gününün korkunçluğunu tahkik etmek içindir.

Hulâsa: Allah'ın konuşma izni verdiği kimseler dışında, bütün göklerin ve yerin sakinlerinden hiç kimse konuşmaya muktedir olmadığına göre ve konuşan da ancak doğruyu konuşabildiğine göre, mutlak konuşmadan daha özel ve üstün olan, Allah ile konuşmaya nasıl muktedir olabilirler!

Yoksa kimilerinin dediği gibi bunun mânâsı şöyle değildir: ruh ve melekler, mahlukların en üstünü ve Allah'a en yakını oldukları halde, Allah'ın izni olmadan O'nun razı olduğu kimse hakkında şefaat için doğru olanı da konuşamadıklarına göre, başkaları nasıl buna mâlik olabilir! Zîrâ bu îzâh, mutezile'nın (şefaat olmadığı) temek üzerine bina ediliyor ki, bu yolu tutanlar, işlerin hakikatine emmemişler ve karışık fikirlere saplanmışlardır.

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: onlar, ancak Allah'ın, hakkında konuşmaya izin verdiği o doğruyu, tevhidi konuşmuş olan kimseler hakkında konusabilirler

39
"işte o, hak gündür. Artık kim dilerse, Rabbine bir meâb (merci) edinsin, "

A- "İşte o, hak gündür."

Yani ruh ve meleklerin kıyam edip saf bağladıkları ve ne kendilerinin, ne de başkalarının, heybet ve celalden konuşamadığı o muazzam gün, hiçbir engelin, önünde, duramayacağı ve mutlaka gerçekleşecek olan gündür.

B- "Artık kim dilerse, Rabbine bir meâb (merci) edinsin."

Yani anılan gün mutlaka geleceğine göre artık kim dilerse, îmân ve ibadetleri ifâ etmek suretiyle, yüce şânı zikredilen Rabbinin mükâfatına bir merci edinsin.

Katâde diyor ki: "Meâb, yol demektir. Nitekim diğer bir âyette de "elinden gelen, Rabbine bir yol edinsin." denilmektedir.

40
"Biz, sizi şüphesiz yakın bir azap ile uyarmışızdır. O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve kâfir: "Keşke toprak olaydım!" diyecek."

A- "Biz, sizi şüphesiz yakın bir azap ile uyarmışızdır."

Yani biz, tekrar dirilmeyi ve ondan sonraki büyük hâdiseleri bildiren bu sûrenin âyetleri ile, yahut bu âyetler ve Kur'ân'daki diğer uyarıcı âyetler de sizi şüphesiz yakın bir azap ile uyarmışızdır.

Bu yakın azap, âhiret azabıdır. Onun yakın olması, kesin olarak gerçekleşeceği içindir. Yahut onlar onu uzak görseler de, Allah'a göre yakın olmasıdır. Onlar da, onu yakın göreceklerdir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Kıyamet gününü gördüklerinde dünyada sadece bir akşam vakti, ya da kuşluk vakti, kadar kaldıklarını sanırlar."

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, burada zikredilen yakın azap, dünya azabıdır. Çünkü iki azabın (dünyevî ve uhrevî azapların) en yakını budur.

Mukatii'den rivâyet olunduğuna göre, bu yakın azap, Kureyş'in Bedir savaşında öldürülmeleridir. Fakat bundan sonra gelen cümle, bu görüşe imkân bırakmamaktadır.

B- "O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve kâfir: "Keşke toprak olaydım!" diyecek."

Yani o gün kişi, önceden dünyada yaptığı hayırlara ve şerlere bakacak; kâfir: "Keşke dünyada toprak olaydım da, insan olarak yaratılmayaydım ve mükellef olmayaydım!" diye temenni edecek. Yahut: "Keşke şimdi toprak olaydım da, tekrar diriltilmeyeydim!" diye temenni edecek.

Deniliyor ki, kıyamet günü Allah, bütün hayvanları haşır buyuracak da boynuzsuz hayvanın intikamını boynuzlu hayvandan alacak; sonra da hayvanları tekrar toprak kılacaktır, işte o zaman kâfir de, bunlar gibi toprak olmayı temenni edecektir.

Başka bir görüşe göre ise, burada kâfirden murat, iblistir; o, Hazret-i Âdem ile evladını ve onlarin mükâfatını, görünce: "Ya Rabbi! Sen beni ateşten yarattın; Âdem'i ise çamurdan yarattın." sözlerinde hakir gördüğü toprak olmayı temenni edecektir.

Resûlüllah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nebe' süresini okursa, kıyamet günü Allah, ona soğuk şarap içirecektir."

Hamd, yegâne Allah'a mahsustur.

NÂZİÂT SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 45 veya 46 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Gark ederek (söke söke can) alanlara, çıkaranlara, yüzdükçe yüzenlere, hemen koştukça koşanlara, derhal iş yönetenlere yemin olsun ki, siz mutlak ve muhakkak tekrar diriltileceksiniz."

Burada Allah (celle celâlühü), mutlak olarak, ruhları bedenlerden alan meleklere yemin etmektedir. İbn Abbâs (radıyallahü anh) ile Mücâhid'in görüşü budur.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh), İbni Mesûd, Said b. Cübeyr ve Mesruk'un görüşüne göre ise, kâfirlerin ruhlarını alan meleklere yemin edilmiştir.

Bu melekler, ruhları gark ederek, yani bedenin uçlarından sökerek alırlar.

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) diyor ki: "Melekler, kâfirin ruhunu, bedeninden, her kılın altından, tırnakların altından ve ayakların kökünden aldıktan sonra bedene gark ederler; sonra bedenden alırlar; hatta çıkacak gibi olsa, onu tekrar oraya iade ederler (sonra tamamını birden akılar), işte kâfirlere yapılan muamele budur."

Diğer bir görüşe göre ise, can vermek sırasında kâfir, sanki boğuluyormuş gibi kendini görür.

Keza melekler, canları çıkarırlar; dalgıçların denizden çıkardıklarını çıkarırcasına yüzdükçe yüzerler; derhal kâfirlerin ruhlarıyla cehenneme ve mü'minlerin ruhlarıyla da cennete koşarlar ve hemen o ruhların azap ve mükâfatlarını düzenlerler; ruhları, kendilerine hazırlanmış acı ve lezzetlere kavuşmak için tedbir alırlar.

Yüzdükçe yüzen ile ondan sonrakilerden başka bir takım melekler de kastedilebihr ki, onlar, emir olundukları dünyevî ve uhrevî vazifeleri yerine getirmek için yüzer gibi sürade koşarlar.

Kimilerine göre bu yeminler, doğudan batıya kadar seyreden yıldızlara yapılmış da olabilir. Bu yıldızlar, feleld (kendi yörüngesini) boydan boya kat' ederek batıdaki en uzak noktaya varır ve bir burçtan çıkıp diğerine girer. Bu arada birbirlerini geçerler. Sonuçta, mevsimlerin oluşması, zamanların takdiri ve ibadetlerin vakitlerinin belirlenmesi gibi, o yıldızların hareketleriyle belirlenen işleri tedvir ederler.

Yahut bu âyetlerde gazilerin nefislerine veya ellerine yemin edilmektedir kı, okları alabildiğine şiddetle çekerler; okları atmak için çıkarırlar; karada ve denizde yüzerler de, düşmanla savaşmaya geçerler; hemen bunun tedbirini alırlar.

Yahut bu âyetlerde gazilerin atlarına yemin edilmektedir ki, bunların gemleri alabildiğince çekilir; çünkü bu atlar, cins atlar olup boyunları uzundur. Ve bu atlar İslam yurdundan savaş yurduna çıkarlar ve hedefe varmak için yüzüp süratle yol alırlar; nihayet zafer ve galibiyet işini tedbir ederler.

Bu görüşe göre tedbirin atlara isnâd edilmesi, tedbirin sebepleri, olmaları itibâıyladır.

Ancak bu görüşlerden Kur'ân'ın yüce şânına lâyık olan, birinci görüştür.

3

(2-3) O hakkında ayrılığa düşmekte oldukları büyük haberden (öldükten sonra dirilmekten) mi? (Hem bununla alay mı ediyorlar?)

4
Hayır, (ihtilâfa lüzum yok, iş dedikleri gibi değil). İleride (kıyâmet günü, inkârlarının akıbetini) bilecekler.

5
Hayır hayır, ileride bilecekler.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Râcifenin (birinci üfürmenin) sarstığı, onu ikinci üfürmenin takip ettiği gün, işte o gün yürekler titrektir, gözler yere eğiktir. İşte o gün yürekler vâcifedir."

A- "Râcifenin (birinci üfürmenin) sarstığı, onu ikinci üfürmenin takıp ettiği gün, işte o gün yürekler titrektir, gözler yere eğiktin"

Râcifeden murat, vukuunda, sakin olan büyük cisimlerin sarsıldığı hâdisedir. Yani yer ve dağlar gibi bu muazzam cisimler, pek şiddetli bir hareketle sarsılırlar ve pek büyük bir deprem geçirirler. Bu hâdise, Birinci Nefha'dır.

Diğer bir görüşe göre ise, Râcife, yer ve dağlardır. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Yeryüzü ve dağlar sarsıldığı gün..."

Yani siz, mutlak ve muhakkak İkinci Nefha'nin Birinci Nafha'yi takip ettiği gün tekrar diriltileceksiniz; ondan önce değil.. Zîrâ burada gün, her iki Nefha'nin da, içinde vâki olduğu pek uzun bir zaman anlamındadır, iki Nefha arasında kırk sene vardır.

Tekrar dirilme, ancak ikinci Nefha'da gerçekleştiği halde o günün böyle uzun olmasının itibâr edilmesi, iki muazzam hâdisenin o gün vaki olacağını, birincisinde bütün canlıların öleceğini, ikincisinde de hepsinin tekrar dirileceklerini beyân etmek suretiyle o günün ne kadar korkunç olduğunu göstermek içindir.

B- "İşte o gün yürekler vâcifedir."

Yani İki Nefha'nin gerçekleşeceği gün nice yürekler şiddetli ıstırap içindedir.

İbn Abbâs diyor ki: "Yani nice yürekler korku ve dehşet içindedir." Süddî diyor ki: "Yani nice yürekleri, yerlerinden oynayacaktır."

8
Sizleri de (erkek-dişi) çift çift yarattık.

9
Uykunuzu ise, bir dinlenme yaptık.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Biz mi gerçekten eski hallerimize dönmüş olacağız? Çürüyüp ufalanmış bir yığın kemik olduğumuz zaman öyle mi?" diyorlar."

Kıyametin vukuu, yemin tekidi ile beyân edildikten, onun korkunç öncü hâdiseleri ve vukuunda da yüreklerin ve gözlerin maruz kaklıkları zikredildikten sonra burada da, kıyameti inkâr eden ve onu bildiren âyetleri

yalanlayanların söyledikleri hikâye edilmektedir. Yani kendilerine: "Sız mutlaka diriltileceksiniz" denildiği zaman, bunu hayretle karşılayıp inkâr ederek. "Biz mı ölümümüzden sonra gerçekten eski hayatımıza dönmüş olacağız?" deyişleri hatırlatılmaktadır.

12
"O zaman, bu, zararına bir dönüş olur" diyerek eğlenmişlerdi."

Bu, onların, eski küfürlerinden kaynaklanan başka bir küfürlerinin hikâye edilmesidir. Onlar, inkâr ettikleri eski hayatlarına dönmeyi, işaret ederek ve bunun vukuunun son derece ihtimal dışı olduğunu zımnen bildirerek istihza yoluyla böyle demişlerdi. Yani eğer bu, doğru ise, o zaman biz, onu yalanladığımızdan dolayı hüsrandayız.

13
"Fakat o, bir tek haykırıştır."

Bu kelâm, onların, çürümüş kemiklere hayat verilmesini inkâr etmelerinden çıkan mukadder sonucun illetidir. Zîrâ inkârlarının sebebi, bunu zor görmeleri olunca, onlarin iddiası reddedilerek denildi ki: "Bunu zor görmeyin; çünkü o, bir tek haykırışla hâsıl olmaktadır. O da, İkinci Sûr'a üfürmedir.""

Bu şekilde ifâde edilmesi, dirilişin, sanki kendisiymiş gibi Nefha ile bitişik olduğuna dikkat çekmek içindir.

14
"O zaman birden kendilerini canlı olarak Sâhiretin (düz beyaz toprağın) üstünde buluverirler."

Yani onlar daha önce toprağın altında ölüler iken, İkinci Nefhaile birlikte kendilerini canlı olarak düz beyaz toprağın üstünde buluverirler.

Diğer bir görüşe göre Sâhiret, cehennemin adıdır.

Rağıb el-İsfahanî diyor ki: "Sâhiret, yeryüzüdür."

Başka bir görüşe göre ise, Sâhiret, kıyamet toprağıdır.

Dahhâkin İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetine göre Sâhiret, gümüşten bir topraktır; bu toprak üzerinde Allah'a hiç isyan edilmemiştir; Allah, o gün bu toprağı yaratacaktır.

Bir görüşe göre de, Sâhiret, Allah'ın, kıyamet günü yenilediği topraktır.

Bir görüşe göre de, Sâhiret, yedinci arzın adıdır. Allah, o zaman bunu getirecek ve onun üzerinde mahlukların hesabını görecektir. İşte o, yerin, başka bir yerle değiştirildiği zaman olacak.

Sevrî'ye göre, Sâhiret, Şam toprağıdır. Vehb b. Münebbih'e göre Sâhiret, Beyt'ül Makdis dağıdır.

Bir görüşe göre de, Sâhiret, cehennem'in kenarında bir sahradır.

15
"Ey Resûlüm! Mûsa'nın kıssası sana geldi değil mi?"

Bu kelâm, Resûlüllah'ı, kavminin, kendisini yalanlamalarından dolayı teselli edip onlara da, kendilerinden daha güçlü ve büyük olan kavimlere isabet eden felaketin bir benzerinin isabet edeceğini bildirmektedir.

Bu istifhamın mânâsı şöyledir: Eğer Hazret-i Mûsa'nın kıssasından Peygamberimize ilk vahiy edilen bu ise, bu istifham, bunu dikkatle dinlemesi için bir teşviktir. Yani onun kıssası sana geldi mi? İşte ben sana bildiriyorum. Yok eğer kıssadaki icâzm da gereği olduğu üzere, daha önce de bu kıssa, Peygamberimize vahiy edilmişse. Peygamberimizin, daha önce bildiği bir hâdise ile teselli edilmesine hamledilir. Yani bu kıssa, daha önce sana gelmiştir demek olur.

16
"Hani o kutsal vâdi Tuvâ'da Rabbi ona şöyle seslenmişti:"

17
"Fir’avun'a git! Çünkü o, çok azdı."

18
Bak. Âyet 19.

19
"De ki: Arınmaya meylin var mı? Ben seni Rabbinin yoluna hidâyet edeyim de böylece O'ndan korkarsın."

Yani ben seni Rabbini tanımaya (O'nun marifetine) irşad edeyim ki, O'ndan korka sın. Çünkü korkmak (haşyet), ancak ilâhî marifetten sonra gelmektedir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Allah'ın kullarından ancak âlim olanlar, O'ndan korkarlar

Burada korkmak (haşyet), hidâyetin gayesi kılınmış, çünkü bu işin temel dayanağı korkmaktır. Zîrâ Allah'tan korkan kimse, her hayrı işler; kendini emniyette bilen kimse ise, her şerre cüret eder.

Hazret-i Mûsa'ya, arz anlamında olan istifham şeklinde Fir’avun'a hitap etmesi emredilmiştir ki, nezâket ve idare ile, onu azgınlığından vazgeçirebılsın. Bu kelâm, "Sonra ikiniz, ona yumuşak söyleyin, umulur ki, öğüt alır veya korkar." âyetinin bir nevi açıklamasıdır.

20
"Nihayet Mûsâ, ona en büyük mucizeyi gösterdi."

Hazret-i Mûsâ, bu mucizeyi hemen bu davetinden sonra göstermedi; Sakat kendisi ile Allah arasinda cereyan, eden yakarış ile icabetten ve diğer müracaatlarından ve kendisi ile Fir’avun arasında cereyan eden muhaverelerden sonra nihayet Fir’avun'un, ona: "Eğer bir mucize getirmiş sen, haydi onu göster; eğer doğru sözlülerden isen." dediği zaman bu mucizeyi göstermiştir.

Burada göstermek, ya göze göstermektir, yahut tariftir. Zîrâ lanetk Fir’avun, o mucizeyi görünce, onun gerçek olduğunu anladı. Onun sihir olduğunu iddia etmesi, gerçek dışı olan bir gösterme gayreti ve celâdetini izhar etmek içindi.

Bu mucizenin İtiz. Mûsa'ya nispet edilmesi, zahire göredir. Nasıl ki, "Yemin olsun ki, biz ona mucizelerimizi gösterdik." âyetinde Allah'a nispet edilmesi, hakikate göredir.

Bu en büyük âyetten murat, asanın yılana dönüştürülmesidir. İbn Abbâs'ın görüşü de budur. Zîrâ asanın yılana dönüştürülmesi mucizesi, ilk ve asıl olan mucizedir; diğer mucize (beyaz el) ise onun devamı gibidir.

Yahut bu mucizeden murat, anılan ilk mucize ondan sonraki mucizedir. Bu da Mücâhidin görüşüdür. Zîrâ o iki mucize, bir mucize gibidir. "Sen ve kardeşin, mucizelerimizle gidin..." âyetinde çoğul kipinin kullanılması ise, iki mucize içindeki harikulade şeylerdir ki, gerçek akıl sahipleri için bunların her biri ayrı bir mucize sayılır. Nitekim bunun tafsilatı Tâ-hâ sûresinde geçti.

Bu âyetteki mucizeyi, Hazret-i Mûsa'nın bütün mucizelerine hamletmek caiz değildir; çünkü bu mucizeden başka dokuz mucizeden geri kalanlar, Hazret-i Mûsâ, o sihirbazlara galip geldikten sonra yirmi sene kadar bir zaman içinde aralıklı olarak onun eliyle gösterilmiştir. Nitekim A'raf sûresinde geçti, Ve hiç şüphe yok ki, bu, kıssanın başıdır ve sihirbazların tavırları, henüz beklenmektedir.

21
"Fir’avun ise, yalanladı ve karşı durdu."

Fir’avun, Hazret-i Mûsa'yı yalanladı; onun mucizesine sihir dedi ve davasının hak okluğunu, ona itaat etmenin zorunlu olduğunu anladıktan sonra temerrüt gösterip en şiddetli ve çirkin şekilde karşı durdu. Nitekim doğrudan doğruya Rabb'ül Alemîn'in varlığını inkâr etmeye cüret gösterdi. Halbuki lanetli Fir’avun ile kavmi Allah'a ibadet etmeye, azgın hükümdarların iddia ettiği ve asi toplulukların kabullendiği o büyük iddiayı terk etmeye memur bulunuyorlardı; yoksa yalnız, Isrâiloğullarını esaretten ve baskıdan serbest bırakmakla memur değillerdi.

22
"Sonra yüzünü dönüp olanca gayretiyle mucizeye karşı durdu."

Yani itaate sırtını çevirdi.

Yahut meclisten ayrıldı.

Yahut karşı koymaya yöneldi.

Diğer bir görüşe göre ise, arkasını dönüp yılandan kaçtı. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Hazret-i Mûsâ, Asayı atinca, Asâ, ağzını açmış kıllı bir ejderhaya dönüşmüştü. Öyle bir ejderha kı, iki çenesi arasında mesafe seksen arşın idi. Alt çenesini yere koymuş; üst çenesini de Fir’avun sarayının surunun üstüne koymuştu. Sonra Fir’avun'a yöneldi; Fir’avun kaçmaya başladı; bu sırada korkudan altına etti. İnsanlar da izdiham halinde kaçmaya başladılar. Bu sırada Fir’avun kavminden yirmi beş bin kişi ezilerek öldü.

Deniliyor ki, Asâ, yılana dönüşünce, bir mil kadar havaya sıçradı; sonra yere konup Fir’avun'a yöneldi ve: "Ey Mûsâ! Dilediğini bana emret!" demeye başladı. Fir’avun da: "Ey Mûsâ! Seni gönderenin hakkı için onu tut!" diye yalvarmaya başladı. Mûsâ da, onu tuttu; o da, Asaya dönüştü.

Ancak bu hâdisenin, tekzipte ve isyanda ısrar edip karşı koymaya yeltenmesinden önce olması, bu görüşle ters düşmektedir. Nitekim bundan sonra âyet de bunu bildirmektedir.

23
"Derhal adamlarını topladı da, onlara bağırdı."

Yani Fir’avun, sihirbazları topladı. Nitekim başka âyetlerde, de şöyle denilmektedir: "Fir’avun, şehirlere toplayıcılar gönderdi."

"Bunun üzerine Fir’avun dönüp gitti de, hilesini topladı."

Yani Fir’avun, sihirbazlar ve onların aletleri gibi hile vasıtalarını topladı.

Ve Fir’avun, mecliste bizzat veya münâdi vasıtasıyla şöyle seslendi:

24
"Ben, sizin en yüce ilahınızım! dedi."

Deniliyor ki, Fir’avun, bizzat ayağa kalkıp kavmine hitap ederek bu büyük sözü söyledi.

25
"Allah da, onu ülâ (dünya) ve âhiret nekâliyle (azabıyla) cezalandırdık".

Nekâl, görenleri, duyanları, o cezayı mucip olan fiillerden caydıran müeyyidedir.

Bu ceza, dünyada denizde boğulması, ahirette de cehennem ateşinde yakılmasıdır.

Âyetin, metninde nekâlin, hem dünyaya, hem ahirete izafe edilmesi, cezanın her iki cihanda gerçekleşmesi itibârıyladır; yoksa her iki cihanda da caydırıcı olmak itibarıyla değildin Zîrâ caydırıcılık, ancak dünya için

tasavvur olunur; âhiret için tasavvur olunmaz. Zîrâ uhrevî ceza, duyanları dünyada, o cezaya sebep olacak fiillerden mutlaka caydırmaktadır.

Diğer bir görüşe göre, âyetteki âhiret ve ûlâ'dan murat, Fir’avun'un, "Ben, sizin en yüce ilahımızın." sözü ile "Ben, kendimden başka sizin için hiçbir ilah bilmiyorum." sözüdür. Deniliyor ki, Fir’avun'un bu iki sözü arasında kırk sene geçmişti.

26
"Hiç şüphesiz bunda Allah'tan korkanlar için büyük bir ibret vardır."

Yani zikredilen Fir’avun kıssası ile onun yaptikları ve ona yapılanlarda, Allah'tan korkacak olan kimseler için hiç şüphesiz büyük bir ibret vardır.

27
Bak. Âyet 28.28

"Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa şu göğü yaratmak mı? Onu Allah bina etti; onu oldukça yükseltip mükemmel kıldı. Gecesini kararttı; kuşluğunu (gündüzünü) ağarttı."

A- "Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa şu göğü yaratmak mı?"

Bu hitap, kendi iddialarına göre pek zor bir şey olduğuna binaen tekrar diriltilmeyi inkâr eden Mekke müşrikleri için olup onları tahkir ve ilzam etmektedir. Daha önce, "O diriltme, korkunç bir sesten ibaret olacak." âyetinde Allah'ın kudretine göre bunun pek kolay olduğu beyân edilmişti.

Yani sizin takdirinize göre, ölümden sonra sizin yaratılmanız mı daha zor, yoksa bu muazzam göğü ve en küçüğünü kavramakta bile akılların hayrete düştüğü ondaki harikulade şeyleri yaratmak mı daha zor? Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Elbetteki şu gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir iştir."

"Şu gökleri ve bu yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya Kadir değil mi!" (Yasin: 81)

B- "Onu Allah bina etti; onu oldukça yükseltip mükemmel kıldı."

Burada da, göklerin nasıl yaratıldığı açıklanmakta ve onların nasıl bina edildikleri beyân edilmektedir.

Yani Allah, göklerin yerden yukarıya olan yüksekliğini çok uzak ve yüce kılmıştır. Göklerin, yerden yükseldiği, beş yüz senelik mesafedir.

Ve Allah, gökleri dümdüz, hiç uyumsuzluk ve bozukluk olmayacak şekilde mükemmel yaratmıştır. Yahut Allah, gökleri, yıldızlar, daireler ve ancak Hallak-ı Alîm'in (Her şeyi bilen Yaratan'ın) bildiği varlıklardan göklerin tamamlayıcısı olduklarını bildiği şeylerle tamamlamıştır.

C- "Gecesini kararttı; kuşluğunu (gündüzünü) ağarttı."

Gündüz, kuşluk olarak ifâde edilmiş; çünkü kuşluk vakti, günün en şerefli ve en hoş vaktidir. Bundan dolayı minnet makamında onun zikredilmesi, daha haklı olur. Zâten gecenin, önce zikredilmesinin sırrı da budur. Zîrâ karanlıktan sonra aydınlığın verilmesi, daha tam ve mükemmel bir nimet ve ihsan olur.

Gece ve gündüz, göğe izafe edilmiş, çünkü onların oluşmalarının dönüşümü, gökteld hareketlere bağlıdır.

Bu izafenin güneş vasıtasıyla olması da caizdir. Yani Allah, gündüz, güneşinin ışığını gösterdi, demektir.

29
Gecesini karanlık yaptı, gündüzünü aydınlık...

30
"Bunun ardından da yerküreyi döşedi."

Yani sakinlerinin yerleşmesi ve ülkelerinde dolaşmaları için yerküreyi yayıp döşedi.

31
"Yerden suyunu ve otlağını çıkardı."

Yani yerden pınarlar ve ırmaklar haline suyunu ve otlarını çıkardı.

32
"Dağları da sağlam bir şekilde yerleştirdi."

Yani dağları da sabit kıldı ve yerin, sakinlerini sarsmaması için de yeri dağlarla sabit kıldı.

Bu kelâm, bir hakkı tahkik etmekte ve Kur'ân.'in birçok yerlerinde dağlara nispet edilen bu sabit kılma vasfı, aslında bizatihi dağlara ait olmayıp fakat Allah'ın kudretine bağlı olduğuna ve ilâhî kudret olmasa, değil yeri sabit kılmaları, kendileri bile sabit kalmayacaklarına dikkat çekmektedir.

Dağların sabit kılmaları, vücut olarak daha önce olduğu ve yerin döşenmesiyle ilgisi daha kuvvetli olduğu halde, suyun ve otların yerden çıkarılmalarının önce zikredilmesi, yiyecek ve içeceğe son derece önem verildiğini göstermek içindir.

Gördüğün gibi bu âyet, zahirine göre, yerin döşenmesinin, göğün ve içindekilerin yaratılmasından sonra gerçekleştiğine delâlet etmektedir. Nitekim. Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Allah, yeri., Beytü'l Makdis yerinde, üzerinde yapışık duman bulunan bir dövme taşı biçiminde yarattı Sonra dumanım kaldırdı ve o dumandan gökleri yarattı; taşı da yerinde, tatta ve ondan da yerküreyi döşedi, işte "Göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı düşünmediler mi?" âyeti bunu belirtir.

Daha önce Secde sûresinde belirtildiği gibi, "De ki: siz gerçekten, yeri göğü iki günde Yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi; orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeksizin, gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yerküreye, isteyerek, yahut istemeyerek gelin! dedi. İkisi de, isteyerek geldik, dediler."

..... âyetlerindeki yaratma ve ondan sonra zikredilen üç fiil, eğer takdirî mânâlara değil de, zahirî mânâlarına hamledilirse, bu âyetler ile Bakara süresindeki "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yaratti; sonra semaya yöneldi; onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi." âyeti delâlet ediyorlar ki, yerkürenin ve ondald varlıkların yaratılması, göğün ve ondaki varlıkların yaratılmasından öncedir. Tefsir âlimlerinin çoğunun görüş birliği de bu yöndedir.

Şu da rivâyet edilmiştir kı, göklerin ve yerin yaratılmasından önce Arş, su üzerinde idi. Sonra Allah, suda şiddetli hareketler meydana getirdi; bunun sonunda köpükler oluştu; sonra ondan bir duman yükseldi. Köpükler suyun yüzünde kaldı; sonra Allah, köpükte, katılık yarattı; sonra da ondan bir kat yer yarattı; sonra da onu ayırıp ondan diğer katları da yarattı. Dumânâ gelince, o da yükseldikçe yükseldi. Sonunda ondan da gökleri yarattı.

Yine rivâyet olunuyor ki, Allah, yerkürenin cismini Pazar ile Pazartesi günleri yaratti. Salı ile Çarşamba günleri de yeri yayıp döşedi ve içindeki varlıkları yaratti. Gökleri ve içindekileri de Perşembe ile Cuma günleri yaratti. Âdem'i (aleyhisselâm) de cuma gününün bir som saatinde yaratti. Bu saat, aynı zamanda kıyametin kopacağı saattir.

Şu halde kimi âlimlerin dediği gibi, hakikate en yakın olan görüş, bu âyetin (Bakara: 29), burada zikredilen göğün bina edilmesi, onun irtifaının yükseltilmesi ve tamamlanması gibi hususlara işaret sayilmasıdir; yoksa göğün kendisinin yaratılması mânâsına hamledilmesi değildir. Ve yerin döşenmesinin sonralığı da, Arap ve Acem lisanlarında malum olduğu üzere, anlatımdaki sonralıktır; yoksa vücuttaki (gerçekleşmedeki) sonralık değildir." (Türkçe'de bu mânâdaki "sonra" kelimesi, "ayrıca" kelimesiyle eşanlamlıdır.)

Anlatımda yerin döşenmesi hususunun sonra zikredilmesi, ya göğün ahvaline nısbetle, Allah'ın kahredici kudretine delâletinin eksik olduğuna dikkat çekmek içindir, yahut bunun, ilzamda daha etkili olduğunu zımnen bildirmek içindir. Zîrâ yerküredeki varlıklara bağlı olan faydalar, daha çoktur ve insanların maslahatlarının, yerküredeki varlıklara bağlılığı daha açıktır ve insanların, yerküre ahvalinin tafsilatıyla ilgili kavrayışları daha mükemmeldir.

Yukarıda Hasen-ı Basrî'den naklen anlatılan görüş, yerin döşenmesinin, göğün yaratılmasından sonra gerçekleştiğine dâir kesin bir delâlet yoktur. Zîrâ o rivâyette, yerin döşenmesi hususu, dumanın yükselmesine atıf olarak zikredilmektedir. Göğün yaratılmasını bildiren ifâde de, tertibe (sıraya) delâlet etmeyen "vav/ve" harfiyle zikredilmektedir.

Bu îzâh, yukarıda zikredilen secde âyetlerinde, geçen yaratma ile ona atıf olarak zikredilen üç fiilin zahirî mânâlarına harnledilmesıne göredir. Ama eğer o ifâdeler, o fiillerin takdirine hamledilırse, o zaman oradaki delâlet, yerkürenin ve içindekilerin takdirinin, göğün icadından önce olduğundan ibaret olur. Nasıl ki, anılan sûre ile Bakara süresindeki o âyetlerdeki "sünıme/ sonra" kelimesi, (zaman itibarıyla değil, fakat) mertebe itibarıyla olan sonralığa hamledildiği takdirde anılan fiillerin tertibine (sırasıyla olduğuna) hiçbir delâlet yoktur. Bu konudaki tafsilat, mezkûr sürede (Bakara'da) geçti.

33
"Kendinizin ve hayvanlarınızın faydasına bunlar yapılmıştır."

Zîrâ zikredilen yeryüzünün bu şekilde döşenmesi, ondan suyun ve otların çıkarılması faydaları, insanlara ve onların hayvanlarına erişmektedir. Çünkü burada otlardan murat, insanların da, hayvanların da yedikleri gıdalardır.

34
Bak. Âyet 35.

35
"Fakat her şeyi alt üst eden o büyük felaket geldiği vakit, o gün şu insan, yaptıklarını hatırlayacaktır."

Bu büyük felaket, kıyamettir. Yahut ikinci Nefhadır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu büyük, felaket, insanların, mahşerlerine sevk edildikleri saattir.

Bir diğer görüşe göre ise, cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin de cehenneme sevk edilecekleri saattir.

Bundan önceki âyette insanların, dünyevî maişetleri beyân edildikten sonra (kendinizin ve hayvanlarınızın faydasına...) burada da uhrevî halleri beyân edilmektedir.

Yani o gün herkes, yaptığı hayrı ve şerri amel defterinde yazılı görmekle yaptıklarını hatırlayacaktır. Daha önce aşırı gafletten ve uzun zaman geçmesinden dolayı insanlar yaptıklarını unutmuşlardı. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Allah, onu saymıştı; onlar ise onu unutmuşlardı."

36
"Görene cehennem bütün çıplaklığıyla meydana konulacaktır."

Rivâyet olunuyor ki, o gün cehennem açılır da, alev alev yanmaya başlar, işte o zaman görebilen herkes onun dehşetini görür.

Burada, görme fiili, hitap kipi ile de okunmuştur. Buna hitap, Peygamberimizedir. Yani ey Resûlüm! Gördüğün kâfirler için cehennem, bütün çıplaklığıyla meydana konulacaktır.

37
Bak. Âyet 38.

38
"İmdi, kim azdı ise ve dünya hayatını âhirete tercih etti ise, işte O cehennem muhakkak onun varacağı yerin ta kendisidir."

Yani kim azgınlık gösterip hemen geçmek üzere olan fani dünya hayatını, âhiret hayatına tercih etti ise ve dünyanın zevk ü sefasına dalıp imân ve itaat ile ebedî olan âhiret hayatına hazırlık yapmamış ise, işte dehşeti zikredilen o cehennem muhakkak onun varacağı yerin ta kendisidir.

39
Muhakkak cehennem, onun varacağı yerdir.

40
Bak. Âyet 41.

41
"Fakat kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştırırca, şüphesiz o cennet de onun varacağı yerin ta kendisidir."

Yani kim, o büyük felaket gününde, insanın yaptıklarını hatırladığı günde akıbetinin, kudret elinde bulunduğu Rabbinin huzuruna durmaktan korkar ve nefsini, beşerî cibilliyetin hükmü olan arzularına meyletmekten uzaklaştırırsa, akıbetin vahametini anlayarak dünya hayatının metama, şatafatına itibâr etmezse ve süslerine ve ziynetine aldanmazsa, şüphesiz o cennet de onun varacağı yerin ta kendisidir.

Deniliyor ki, bu iki âyet, Ebû Aziz b. Umeyr ve Mus'ab b. Umeyr hakkında nâzıl olmuştur. Bu iki kardeşten Müslüman olan Mus'ab, Müslüman olmayan kardeşi Ebû Aziz'i Uhud Savaşında öldürmüş ve şehit düşünceye karlar Resûlüllah'ı savunmuştu.

42
"Ey Resûlüm! Sana kıyametin ne zaman gelip demir atacağını soruyorlar."

43
"Onu anlatmaktan sen nerdesin!"

Bu kelâm, müşriklerin, kıyamet vaktini sormalarının reddidir. Yani sen nerdesin, onun vaktim onlara anlatıp öğretmek nerde kı, onun açıklanmasını sana soruyorlar! Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar."

Hulâsa, kıyametin vaktini onlara anlatmak imkanın hiç yok ki! Çünkü bu bilgi, kıyamet hakkındaki bilgilerinin, bir teferruatıdır. Bu bilgi ise, Allamu'l Ğuyûb (bütün gaybleri bilen) Allah'ın kendine Sen onu nerden bileceksin!

Kimileri, "Yani kıyametin vaktini anlatmak, sadece onların sapkınlığını arttırır." şeklinde tefsir etmişler, Fakat bu îzâhı yapanlar, hakikatten ayrılmışlardır.

Diğer bîr görüşe göre ise, bu kelâmın tefsiri şöyledir: bu sual de ne oluyor! Zâten senin son peygamber olarak kıyamete yakın gönderilmen, onun alametlerinden biridir ve kıyametin yakında kopacağım bilmelerini bildiren bir delildir. İşte kiyamet hakkinda bu kadar bilgi onlar için yeterlidir.

44
"Onu nihaî bilgisi Rabbine aittir."

Bundan önceki âyetin, son görüşe göre tefsiri kabul edilirse, bu cümlenin mânâsı da şöyledir: Kıyametin kesin vaktinin bilgisi ve bununla ilgili tafsilat, sadece Rabbine aittir; O'ndan başkası asla bilemez. Onların vadesi, kıyametin yakın ve kopmak üzere olduğunu bilmektir. Ve bu da ey Resûlüm! Senin gönderilmenle zâten hâsıl olmuştur. O halde bundan sonra onu sana sormalarının mânâsı nedir?

Birinci görüşte ise, bu âyetin mânâsı şöyledir: kıyametin nihaî bilgisi sadece Rabbine aittir; kim olursa olsun, hiç kimse bunda bilgi sahibi değildir. O halde onlar niçin onu sana soruyorlar?

45
"Sen ancak ondan korkanları uyanırsın."

Anılan birinci görüşe göre bu kelâm, makabli için bir takrirdir; ondan murat olan mânâyı tahkiktir ve bu konuda Peygamberimizin vazifesinin beyânıdır. Zîrâ Peygamberimizin, kıyameti onlara anlatmasının reddedilmesi, zahirine göre, kıyameti hiçbir veçhile anlatmaması mânâsını da vehmettirehihr. İşte bu vehmin izale edilmesi için, Peygamberimizin onlara anlatmasının yasaklanan hususun, onlarin suallerine uygun olarak, kıyamet vaktini tayin etmektir. Bu itibârla bu kelâmın mânâsı şöyledir: Ey Resûlüm! Sen ancak, kıyametten korkanları uyarırsın; senin vazifen, sana verilen emirlere uyup kıyametin yalan okluğunu ve kıyametin korkunç hallerini bildiğin kadar anlatmaktır; yoksa senin vazifen, kıyametin sana bildirilmeyen kesin vaktini anlatmak değildir. O halde anlatılması senin vazifelerinden olmayan bir hususu ne diye sana soruyorlar?

İkinci görüşe göre ise, bu kelâm, "Zâten sen onun alametlerinden birisin" cümlesinin takriri olup Peygamberimizin, son peygamber olarak gönderilmesinin, kıyametin gelişini uyarmakta olduğunu beyân etmektedir.

Nitekim Peygamberimizin su hadisi de bunu ifâde etmektedir: "Benim gönderildiğim zaman ile kıyamet vakti, şu şahadet parmağım, ile orta parmağım gibi olup neredeyse o önüme geçecekti " 24

24- Buharî/Kitabu't Tefsir, sûre: 79; Müslim/Kitabu'l Cumua, hadis: 43; ibni Mace/el-Mukaddime, bab: 7; Dârimî/Kitabu'r Rıkak, bab: 46; Ahmed b. Hanbel Müsned- 4/309; 5/92, 103, 108

46
"Kıyamet gününü, gördüklerinde, onlar sanki bir akşam vaktinden, ya da bir kuşluk vaktinden başka kalmadıklarını sanıdan"

Bu kelâm, anılan uyarının bildirdiği uyarı konusu kıyametin süratle gelmekte olduğu anlamını takrir ve tekîd ediyor olabilir. Özellikle anılan ikinci görüşe göre bunun takrir olması, daha anlamlıdır.

Yani onlar kıyameti gördüklerinde, onlar sanki uyarıdan sonra bir günün aksam vaktinden ya da kuşluk vaktinden başka hiç kalmadıklarını sanırlar.

Yahut bu kelâm, o müşriklerin, suallerinde mündemiç olanı reddetmektedir. Zîrâ onlar, istihza yoluyla olsa da, kıyametin çok geç kopacağını ve çabuk gelmesini istedikleri için vaktini soruyorlardı ve: "Eğer doğru sözlüler iseniz, bu tehdit ettiğiniz azap ne zamandır?" diyorlardı.

Şu halde mânâ şöyledir. Onlar kıyameti gördüklerinde, uyarıdan sonra, yahut kıyamet ile yapılan tehditten sonra bir akşam vaktinden, ya da bir kuşluk vaktinden başka kalmadıklarını sanırlar.

Bu kalmanın, dünyada, yahut kabirlerde olması hususu, makamın gerektirdiği bir şey değildir; bu makamın gerektirdiği husus, uyarıdan veya tehditten sonra olması ve uyarının tahkiki ve onların bunu geç görmelerinin reddi olmasıdır.

Resûlüllah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nâziât sûresini okursa, kabirde ve kıyamette, Allah'ın, ancak bir namaz vakti kadar bekletip de sonra cennete dâhil eylediği kimselerden olun" Allahu Âlem/ Allah, cümle âlimlerden daha iyi bilir.

ABESE SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuş olan bu sûre 42 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kendisine âmâ geldi diye yüzünü ekşitip çevirdi, "

Rivâyet olunuyor ki, kendisi, İbni Ummi Mektûm (/Ümmü Mektûm'un oğlu) lakabıyla ve babası da Ümmü Mektûm (Mektûm'un Annesi) lakabıyla meşhur olan Abdullah b. Şureyb b. Mâlik b. Ebi Rebia el-Fehri, bir gün Resûlüllah'ın huzuruna geldi. O sırada Kureyş'in ulularından Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ebû Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdulmuttalib, Ümeyye b, Halef ve Velid b. Muğire adlarındaki şahıslar da Peygamberimizin huzurunda bulunuyorlardı. Peygamberimiz, kendileri Müslüman olduğu takdirde başka birçok kimseler de onlara bakarak Müslüman olur umuduyla onları itina ile İslam'a davet ediyordu.

İşte bu sırada anılan İbni Ummi Mektûm:

"Ya Resûlallah! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da oku; bana da öğret!" dedi ve bunu birçok kez tekrarladı. Kendisi (âmâ olduğundan) Peygamberimizin, anılan toplulukla meşgul olduğunu bilmiyordu. Peygamberimiz, konuşmasını böyle kesmesini hoş karşılamadı ve yüzünü ekşitip ondan çevirdi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Bundan sonra Peygamberimiz, İbni Ummi Mektûm'e ikramda bulunuyor ve kendisini gördüğü zaman: "Rabbimin, kendisi yüzünden beni kınadığı zâta merhaba!" diyordu ve her zaman: "Senin bir ihtiyacın var mı?" diye soruyordu.

Peygamberimiz, İbni Ummi Mektûm'ü, iki kez Medine'de yerine vekil bıraktı.

Âyette, onun âmâlık vasfının zikredilmesi, ya onun Peygamberimizin, yanındaki toplulukla olan konuşmasını kesmeye yeltenmesinde mazur olduğunu önceden belirtmek ve kendisine, ziyadesiyle şefkat ve merhametle davranılmaya hakkı olduğunu bildirmek içindir; yahut inkâr ve reddi kuvvetlendirmek içindir. Sanki şöyle denilmiştir: O, âmâ olduğu için ondan yüz çevirdi. Nitekim "Ne bilirsin?.." hitabı da bunun içindir. Zîrâ doğrudan doğruya hitap, kınamayı daha da ağırlaştırır.

3
Bak. Âyet 4.

4
"Ey Resûlüm! Ne bilirsin? Belki o, temizlenecek; yahut öğüt alacak da, bu öğüt ona fayda verecekti."

Yani belki o, senden alacağı öğütle, günahların kirinden tamamen arınaçaktı.

Temizlenmesi, kesin olduğu halde belki ifâdesinin kullanılması, azamet ifâde etmek âdeti üzere vârid olmuştur. Yahut Peygamberimize göre umut mânâsı itibâr edilmiştir ki, bununla şu hakikate dikkat çekilmektedir: temizlenme umudu olduğu zaman yüz çevirmek câız değildir. O halde temizlenme kesin olduğu zaman nasıl caiz olabilir!

5
Bak. Âyet 6.

6

"Kendisini öğütten müstağni gören kimseyi buldun mu, ona yönelip ilgileniyorsun. Onun temizlenmek istememesinden sana ne?"

Yani kendilerini îmândan ve senin yanındaki Kur'ân'ın içerdiği ilim ve irfandan müstağni gören kureyş ulularına yönelip onların irşadına ve ıslahına önem veriyorsun. Onun, Müslüman olup temizlenmemesinden dolayi sana bir zarar yok ki, ona böyle önem veriyorsun ve Müslüman olandan yüz çeviriyorsun!

Bu ifâde, Peygamberimizi, Kureyş'in o ulularıyla sohbet etmekten ziyadesiyle nefret ettirmektedir. Zîrâ yüz çevirene yönelmek, büyüklerin şânından değildir.

7
Onun (İslâm'ı kabul etmeyib) temizlenmemesinden sana ne? (Sen ancak tebliğe memursun).

8
Bak. Âyet 9.

9
"Ama korkar olduğu halde koşarak sana gelen kimse oldu mu, ona da aldırmıyorsun."

Yani Allah'tan korkar olduğu halde...

Diğer bir görüşe göre ise, sana gelirken katillerden korkar olduğu, halde...

Bir diğer görüşe göre ise, yanında yedeni olmadığı için düşmekten korkar olduğu halde...

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, bu sûre nazil olduktan sonra hiçbir zaman bir fakire yüz ekşitmedi ve bir zengine de önem vermedi.

10
Sen ondan yüz çeviriyorsun.

11
Bak. Âyet 12.

12
"Asla doğru değil! Çünkü bu. Kur'ân, bir öğütlemedir. Bunun için kim dilerse, ondan, öğüt alır. Bu Kur'ân, çok şerefli ve tertemiz yüce sahibelerdedir. Çok şerefli, çok dürüst Sefere'nın/Kâtipleın elleriyle yazılmıştır.

A- "Asla doğru değil! "

Bu kelâm, Peygamberimizi, kınanmasına sebep olan davranıştan men' etmektedir ki, o da, yukarıda zikredildiği gibi, îmân ve itaate olan daveti ile bunları emreden Kur'ân'dan kendisini müstağni gören kimseye yönetip ona ilgi göstermesi ve bu yüzden, irşâd isteyen kimsenin irşadından yüz çevirmesıdır.

B- "Çünkü, bu Kur'ân, bir öğütlemedir. Bunun için kim dilerse, ondan öğüt alır."

Yani bu Kur'ân, öğüt alınması ve gereğince amel edilmesi gereken bir öğütlemedir.

Bu kelâm, Peygamberimizin mezkûr davranıştan men' edilmesinin illeti olup Kur'ân-ı Azîm'in mertebesinin, kendisini ondan müstağni gören ve Peygamberimizin ilgi gösterdiği kimselere ihtiyacı olmaktan yüce olduğunu beyân etmekte ve onun şânının, öğütlenmek isteyenlere gerçekten öğüt olduğunu beyân etmektedir. O halde ona rağbet eden, onu hıfz eder ve ondan öğüt alır; kendini müstağni görenler gibi ona rağbet etmeyenlere ise, ilgi göstermeye sebeb yoktur.

C- "Bu Kur'ân, çok şerefli ve tertemiz yüce sahibelerdedir. Çok şerefli, çok dürüst Sefere'nin/ Kâtiplerin elleriyle yazılmıştır."

Yani bu Kur’ân, Allah katında çok şerefti ve şeytanların ellerinin değmesinden münezzeh, gökte yedinci katta bulunan, yahut kadri ve zikri yüce olan ve Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilmiş sayfalardadır. Bu Kur’ân, Allah katında çok şerefli, yahut mü’minlere karşı gayet şefkatti olup onlari kemale erdiren ve onlar için mağfiret dileyen takvâlı, Allah'a itaatkâr olan, çok dürüst melek kâtiplerin elleriyle Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilerek yazılmıştır.

Yahut sefir (elçi) meleklerin elleriyle yazılmıştır ki, bu melekler, vahiy getirmekle, Allah ile peygamberler arasında elçilik yapmaktadır.

Bu kâtipleri, peygamberler olarak, tefsir etmek, hakikatten uzaktır. Zîrâ peygamberlerin vazifesi, vahyi yazmak değil, onu telakki edip ümmeti emirler ve yasaklar ile irşâd etmek, dinin kurallarını ve hükümlerini öğretmektir; yoksa ümmete mücerret elçilik değildir.

Keza, âyetteki sefere'yi (kâtipleri), kitapları okudukları için kurrâ (kıraet uzmanları), yahut Peygamberimizin ashabı olarak tefsir etmek de doğru değildir.

Zâten âlimler diyorlar ki, sefere kelimesi, lügat itibarıyla başkaları için kullanılabilse de, yalnız meleklere mahsus olarak kullanılır; başkaları için kullanılmaz,

Kaffâl diyor ki: "Tertemiz olan meleklerden başkasının eli o sayfalara (Kur’ân'a) değmediği için, onu Levh-i Mahfuz'dan istinsah ederek yazan melekler tertemiz oldukları için Kur’ân'a da tertemiz denilmiştir."

Kurtubî diyor ki: "Kur’ân'a ancak tertemiz olanlar, dokunabilir." (Vakıa: 79) âyetindeki tertemiz olanlardan murat, bu çok şerefli ve çok dürüst olan kâtip meleklerdir,

13
O Kur’ân, (Levh-i Mahfûz’da, Allah katında) çok şerefli sahifelerdedir.

14
Ki (onların) kıymetleri yüksektir; tertemizdirler...

15
(Meleklerden ibaret) kâtiblerin elleri ile yazılmıştır,

16
Ki onlar, (Allah katında) kerimdirler, itâatkârdırlar...

17
"Öldürülesice o insan! Ne nankördür o!"

Bu kelâm, insan için en şenî beddua olup onun nankörlükteki ifratına taaccüp ettirmekte ve bu bedduaya müstahak olduğunu beyân etmektedir.

Bu insandan murat, ya kendisine yönelip îmân etmeyi gerektiren o yüce vasıfları zikredilen Kur’ân-ı Kerim'den kendisini müstağni gören kimselerdir. Yahut insanın bütün fertleri değil, fakat anılan kimseleri de, emsalini de kapsayan bir cinsdir.

Bu bedduanın metni pek kısa olmakla beraber pek büyük bir gazap ve son derece ağır bir tahkir bildirmektedir..

18
"Yaratan, onu hangi şeyden yaratmıştır?"

Bu kelâmda, o insanin nankörlükteki ifratını beyân için, yaratılışının başlangıcından ömrünün sonuna kadar Rabbinin, kendisine bahşettiği çeşitli, nimetlerin açıklanmasına başlanmaktadır. Bu nimetlerin hakki, şükür ve itaat ite verilmesi gerekirken, bu nankörlük ile hakları ihlal edilmektedir.

19
"Onu bir nutfeden yaratmış da, ona şekil vermiştir."

Bundan önceki âyetteki soru ve bu cevap, o insan için büyük bir tahkirdir.

Yani hangi değersiz şeyden onu yaratmıştır? Onu değersiz bir damla sudan yaratti da, ona yarayan, yaraşan âza ve şekillere hazırladı. Yahut onu aşamalardan geçirip nihayet yaratılışını tamamladı.

20
"Sonra o yolu kendisine kolaylaştırmıştır."

Yani Allah, onun ana karnından çıkmasını kolaylaştırmıştır. Şöyle ki: Rahmin ağzını açmış ve baş aşağı olması için ona ilham vermiştir.

Yahut insana hayır ve şer yollarını müyesser kılmış ve her ikisinde yürüme imkânını vermiştir.

21
"Sonra onun canını, almış da, kabre konulmasını emir buyurmuştun"

Yani Allah, insana saygı olarak kabre gömülmesini emir buyurmuş ve diğer hayvan leşleri, gibi, yırtıcı hayvanlara ve kuşlara yem olmak üzere cesedinin toprağın üstünde terk edilmesine izin vermemiştir.

İnsanin ölümü de, nimetlerden sayılmış, çünkü ölüm, ebedî hayata ve kalıcı, nimetlere erişmenin kısmen vasıtasıdır.

22
"Daha sonra, dilediği zaman onu yeniden diriltecektir."

Yeniden diriltmenin Allah'ın dilemesine bağlanması, onun vaktinin belli olmadığını, Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu bildilinektedir.

23
"Hayır! O, Allah'ın, kendisine emrettiğini hâlâ yerine getirmiş değildir."

Bu, insanin halinin tasvibe şayan olmadığını, zîrâ Hazret-i Âdem'den ben bu uzun zaman içinde Allah'ın emirlerini tamamıyla yerine getirmediğini beyân etmektedir. Çünkü hiçbir kimse, taksirattan hâli değildir. Derler ki; Mücâhid ile. Katâde'den de böyle nakledilmiştir. Ancak hiçbir şüphe yoktur ki, âyet-i kerimenin siyakı, insaninin cinÂyetinin pek büyük olduğunu beyân etmek ve büyük bir gazabı gerektiren ifrat derecesindeki nankörlüklerini tahkik etmektedir. Ve hiçbir insanın, hâli olamayacağı bu kadar taksirat ile bunun tahakkuk etmeyeceği gayet açıktır. Bunun aksi nasıl iddia edüebiik ki, Peygamberimiz: "Hûd sûresi, Beni ihtiyarlattı." buyurmuştun Zîrâ Hud sûresinde "Emir olunduğun gibi dosdoğru ol!" (Hûd: 112) âyeti bu sûrededir." 25

25 Tirmizî /Kitabu't Tefsir, sûre: 56, bab: 6

Bu itibârla doğru olan îzâh şudur: Allah'ın emirlerini yerine getirmemiş olan insandan murat, mutlak olarak bütün insanlar değil, fakat kendisini müstağni gören insanlardır ve bu hükmün hepsine isnâd edilmesi, mücaneset (hepsinin cinsi bir olması) itibarıyla kınamayı ağırlaştırmak içindir. Nitekim "Hiç şüphesiz insan, çok zâlim ve çok nankördür." (İnne'l-insâne le zalûmün keffâr) (İbrâhîm: 34) âyetinin ifâdesi de bu kabildendir.

Yahut burada kastedilen selb-i külü değil, icab-ı küllidir. Yani insanın fertlerinin tamamı, Allah'ın emrettiklerini yerine getirmemişler, bazıları bunu küfür ve isyan ile ihlal etmişlerdir. Oysa ki, bütün insanlara şamil olan çeşitli nimetlerin gereği sadece bazı insanların değil, hiçbir insanın, emirlere itaatten ayrılmaması idi.

Bir görüşe göre, âyetin metnindeki kellâ, (hayır! anlamında olmayıp) haktır, anlamındadır. Yani şu da bir gerçektir ki, insan, Allah'ın, kendisine emrettiğini hâlâ yerine getirmemiştir.

24
"O insan, yemeğine bir baksın!"

Bundan önce, insanın var olmasıyla alâkalı nimetler açıklandıktan sonra burada da, insanın bekasıyla alakalı nimetler tâdât edilmektedir.

Yani insan, hayatının bağlı olduğu yemeğine bir baksın; onu biz, nasıl tedbir etmişiz!

25
Bak. Âyet 26.

26
"Şöyle ki: biz o suyu döktükçe döktük. Sonra toprağı yardıkça yardık da, orada ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. Bütün bunlar sizi ve hayvanlarınızı faydalandırmak içindir."

A- "Şöyle ki: biz o suyu döktükçe döktük. Sonra toprağı yardıkça yardik da, orada ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik."

Bu sudan murat, yağmurdur. Bu, insanın yemeğini îzâh etmektedir. Zîrâ su, yemeğinin meydana gelmesinin sebebidir.

Yani biz, pek acayip bir şekilde yağmuru yağdırdıkça yağdırdık. Sonra toprağı, hârika bir nizam ile, bitkilerin, küçüklük, büyüklük, şekil ve durumuna göre uygun bir biçimde bitkilerle yardıkça yardık da, orada ekinler (taneler), üzüm bağları.., bitirdik.

Burada, toprağın yarılmasının, çift sürülmesi (toprağın sabanla sürülüp aktarılması) mânâsına hamledilmesine, sıra ve tertip ifâde eden harflerin (sümme, fe) mânâları engeldir. Zîrâ çift sürülmesi şeklindeki toprağın yarılması ile yağmur arasında bir tertip olmadığı gibi, onunla tanelerin hemen bitirilmesi arasında da sıra yoktur. Tertip ve sıra ancak, yağmurun yağdırılması ile toprağın bitkilerle yarılması arasında malum, süreç ile mevcuttur ve keza, mezkûr yarılma ile mühletsiz olarak tanelerin yetiştirilmesi arasında da tertip vardır. Zîrâ bitmekten murat, topraktan bitip nema tekâmül edinceye ve tane meydana gelinceye kadar olan süreçtir. Çünkü toprağın, bitki ile yarılması, o mertebeye gelinceye kadar durmadan artarak ve genişleyerek devam eder.

İlave olarak, nazm-ı kerimin (âyetlerin) siyakı da, Allah tarafından, malum âdetlerin haricinde harikulade olarak, nimetlerin bahşedilmesinin beyânı içindir.

Âyetin metnindeki Ebb'en (çayırlar) kelimesi,

Diğer bir görüşe göre, kış için kaldırılan kuru meyve anlamındadır.

Ebû Bekir el- Sıddık'tan rivâyet olunduğuna göre, kendisine, bu âyette geçen Ebb kelimesinin mânâsı sorulmuş ve o da şöyle demiştir: "Ben, Allah'ın kitabındakilerden bilmediğim bir şey hakkında konuşursam, hangi gök beni altında ve hangi yer beni üstünde barındırır!"

Hazret-i Ömer'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi bu âyetleri okumuş ve: "Bütün bunları anladık; fakat Ebb nedir?" dedikten sonra elindeki asayı kaldırmış ve şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki, bunun hakkinda bir şey söylemem, zorlanma olur. Ey Ömer'in anasının oğlu! Ebb'in ne olduğunu bilmezsen, sana ne yükümlülük olur!" Sonra Hazret-i Ömer, şöyle demiştir: "Bu kitaptan (Kur'ân'dan) açıkça anlaşılanlara uyun; anlaşılmayanı ise, öylece bırakın!"

B- "Bütün bunlar sizi ve hayvanlarınızı faydalandırmak içindir."

Zîrâ sayılan nimetlerin bazıları insanların yiyecekleridir; bazıları, da hayvanlarının yiyecekleridir.

27
Böylece bitirdik onda daneler,

28
Üzümler, yoncalar.

29
Zeytinlikler, hurmalıklar.

30
Ağaçları göğe doğru yükselen bahçeler,

31
Meyveler ve nice çayırlar...

32
(Bütün bunları) sizin ve davarlarınızın menfaati için yarattık.

33
"Artık o kulakları sağır eden ses geldiği zaman."

Yahut mahlukların dikkat kesilip dinledikleri ses geldiği zaman.

Bu ses, ikinci kez Sûr'a üfürülmesidir. Zîrâ insanlar dikkat kesilip bu sesi dinleyeceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, şiddetinden dolayı kulakları sağır eden haykırış demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, kulaklara çarpan ses demektir.

Bundan önce insanların ilk yaratılışları ve hayatları anlatıldıktan sonra burada da onların akıbetleri anlatılmaya başlanmaktadır.

34
Bak. Âyet 35.

35
"O gün kişi, kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar."

Yani kıyamet günü, kişi, dünyadaki halinin aksine, en sevdiği bu yakınlarından bile yüz çevirir; onlarla konuşmaz ve onlarin halini sormaz; çünkü kendi derdiyle meşguldür.

Kişinin bunlardan kaçışını, kendisine hiçbir fayda temin edemeyeceklerim bilmekle îzâh etmeye, yahut kendisinden haklarını istemelerinden kaçınmakla îzâh etmeye bundan sonraki âyet müsait değildir.

36
Zevcesinden ve oğullarından,

37
"O gün onlardan her birinin kendine yetip artacak bir derdi vardır."

Zîrâ bu âyet, onların niçin kaçtıklarını beyân etmektedir.

Yani zikredilenlerden her biri için kendine yetecek bir mesguliyet ve korkunç bir durum vardır.

Akrabaların taleplerinden kaçınmak, yahut onlara kızdığı için onlardan kaçmak ise, bu kabil kaçmaktan değildir.

Nitekim İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, kiyamet günü Kabil, kardeşi Kabil'den kaçar; Peygamberimiz de, annesinden kaçar; İbrâhîm peygamber de, babasından kaçar; Nûh peygamber de, oğlundan kaçar; Lût peygamber de karısından kaçar.

Keza, rivâyet olunuyor ki, kıyamet günü kişi, kendi kötü halini görmesinler diye, dostlarından ve akrabalarından kaçar.

Bir kırâete göre, âyetin metnindeki'Yuğnîhi" (kendisine yetip artacak) kelimesi, "ya'nîhi" olarak okunmuştur. Yani onlardan her birinin, kendisini ilgilendiren bir derdi vardır. Burada Ya'nîhi fiili, kastetmek mânâsında değil, ilgilendirmek mânâsındadır. Nitekim "Kişinin, kendisini, ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, islam'ının güzelliğindendir"26 hadisinde de bu mânâdadır.

38
Bak. Âyet 39.

39
"O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir."

Bundan, önce, o korkunç felaketin hepsini kapsayacağı zikredildikten sonra burada da onların akıbetleri ve bahtiyarlar ile bedbahtlar olmak üzere iki kısma ayrıldıkları beyân edilmektedir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, bazı insanların yüzlerinin parlak, güleç ve sevinçli olması, geceleri ibadetle ihya etmelerinden, dolayıdır.

Bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Bir kimsenin gece namazı çok olursa, gündüzleri yüzü güzel olur."

Dabhâk'tan rivâyet olunduğuna göre, bu insanların yüzlerindeki nur, abdest almanın eserlerindendir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu insanların yüzlerindeki nur, Allah yolunda tozlanmalarından dolayıdır.

İşte bu bahtiyar insanlar, ebedî nimetleri ve daimî mutluluğu gördükleri için yüzleri, güleç ve sevinçlidir.

40
Bak. Âyet 2.

41
"O gün bir takım, yüzler de vardır ki, onları keder (toz) kaplamış, karanlıklar bürümüştür. İşte onlar, kâfirlerin ve günahkârların ta kendileridir."

Onlar küfür ve günahları kendi nefislerinde topladıkları için Allah da, onların yüzünde, keder (toz) ve karanlığı toplamıştır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Abese sûresini okursa, kıyamet günü mahşere gelirken yüzü güleç ve sevinçli olacaktır."

42
İşte bunlar, kâfirler, facirlerdir...

TEKVÎR SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu sûre, 29 âyettir.

1
"Şu güneş tekrir olduğu (katlanıp durulduğu) zaman, "

Bundan murat, güneşin kaldırılması ve yerinden kaydırılmasıdır. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "O gün gökleri katlayıp dikeriz."

Yahut bundan murat, güneşin, ufuklara açılıp ülkelere yayılan ışığının dürülmesi, yani giderilmesidir.

Yahut güneşin tekvîri, onun, feleğinden (yörüngesinden) atılmasıdır. Nitekim bundan sonraki âyette yıldızlar da, yeryüzüne dökülmekle vasıflandırılmıştır.

Ebû Sâlih'tan rivâyet olunduğuna göre, güneşin tekvîri, ters dönmesidir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, güneşin tekvîri, Arş'a sokulmasıdır.

2
"Şu yıldızlar da inkidar olduğu (kararıp döküldüğü) zaman, "

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, o gün yere dökülmeyen hiçbir yıldız kalmayacaktır.

Yine İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Yıldızlar, gök ile yer arasında, nurdan meleklerin elinde bulunan nûr zincirlerine bağlı olarak, kandiller gibi asık bulunmaktadır. Nihayet göktekiler ve yerdekiler hepsi ölünce, yıldızlar, o meleklerin ellerinden yere düşeceklerdir."

Diğer bir görüşe göre ise, yıldızların inkidarı, ışıklarının sönmesi demektir.

Şu da rivâyet olunmuştur: güneş ile yıldızlar, cehenneme atılırlar ki, dünyada onlara tapanlar, bunu görsünler. Nitekim bir âyette şöyle denilir: "Şüphesiz siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, cehennem yakıtısınız."

3
"Şu dağlar da yerlerinden yürütüldüğü, zaman, "

Yani dağlar da, oluşan sarsıntı ile yerlerinden, yürütüldükleri zaman. Ancak bu yürütülme, havada değildir; çünkü havadaki yürütülme, İkinci Nefha'dan sonra olmaktadır.

4
"Işâr muattal (on aylık gebe develer başıboş) bırakıldığı zaman, "

Bu develer, sahipleri için en kıymetli ve aziz sayıldıkları için bunlar özellikle zikre tahsis edilmiştir.

Yani develerin sahipleri, kendi başlarının derdine düştükleri için onlar başıboş bırakıldıkları zaman.

Diğer bir görüşe göre ise, işâr'dan murat bulutlardır. Zîrâ Araplar, bulutları, gebeye, benzetirler. Nitekim bir âyette şöyle, denilmektedir. "Yükünü yüklenen bulutlara yemin olsun ki..." bulutların muattal bırakılmaları, yağmur yağdırmamalarıdır.

5

"Vahşi hayvanlar da toplanıp bîr araya getirildiği zaman, "

Yani bu hayvanlar da her taraftan toplanıp bir araya getirildikleri zaman.

Diğer bir görüşe göre ise, yani birbirlerinden kısasları alınmak için diriltilip mahşere, gönderildikleri zaman.

Katâde diyor ki: "Bütün canlılar mahşere gönderilir; hatta sinekler bile kısas için mahşere gönderilir. Nihayet aralarında hükmedilince, hepsi tekrar toprak olurlar. Bunlardan hiçbir şey kalmaz; yalnız tavus ve benzerleri gibi insanların, suretlerinden sevinç ve haz duydukları canlılar müstesna.

6
"Şu denizler de tescîr edildiği (kaynatıldığı) zaman, "

Yahut denizler, birbirine, katılıp bir tek deniz haline geldiği zaman.

Diğer bir görüşe göre ise, cehennem ehline azap edilmesi için denizler ateş doldurulup alevlendirildiği zaman, demektir.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, yani denizlerin sınm, bu damla kalmayıncaya kadar kaynatıldığı zaman.

7
"Ruhlar da, bedenlerle birleştirildiği zaman. "

Yahut her ruh, kendi şekliyle, yahut kitabıyla, yahut ameliyle birleştirildiği zaman.

Yahut mü’minlerin nefisleri, hurilerle ve kâfirlerin nefisleri de şeytanlarla çiftleştirildiği zaman.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Diri, diri toprağa gömülen kız çocuklarına da, hangi günah sebebiyle öldürüldükleri sorulduğu zaman, "

Bazı Arap kabilelerinde kız çocuklar, onları besleyememek, yahut utanç vesilesi olmaları endişesiyle diri diri toprağa gömülüyorlardı.

Deniliyor ki, bu çirkin âdetin olduğu Arap kabilelerinde birinin bir kız çocuğu doğduğu zaman çocuğa bir yün veya kıl cüppe giydiriyor ve altı yaşına kadar onu besliyordu. Nihayet altı yaşına gelince, onu alıp çöle götürüyordu ve onu kazdığı çukura atıyordu ve üstüne toprak dolduruyordu.

Yine deniliyor ki, bazı hamile kadınlar, doğumu yaklaşınca bir çukur kazıyorlar ve o çukurun kenarında doğum yapıyorlardı. Doğan çocuk kız olursa, onu çukurun içine atıyorlardı; oğlan olursa, onu alıp evine getiriyorlardı.

Bu sualin o kızlara tevcih edilmesi, onları teselli etmek, onları böyle öldürenlere en büyük gazap ve öfkeyi göstermek ve katillerini ziyadesiyle tahkir etmek içindir. Nitekim "Allah: ey Meryem oğlu İsâ! İnsanlara, "Beni ve annemi, Allah'tan başka iki ilah bilin" diye sen mi dedin? buyurduğu zaman. .." âyetindeki sual de böyledir.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, kendisine, müşriklerin çocuklarının akaretteki akıbetleri sorulmuş ve kendisi de: "Onlara azap edilmez." demiş ve bu âyeti hüccet göstermiştir.

10
"Amel defterleri de neşredildiği (açıldığı) zaman, "

Zîrâ amel defterleri, ölümde dürülür ve kıyamette hesap sırasında açılır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü insanlar, çıplak ve yalın ayak haşır olunurlar." 27

27 Buhârî/Kitabu'l Enbiyâ, bab: 8; Kitabu't Tefsir, sûre: 5, bab: 14, 15; Müslim/ Kitabu'l Cennet, hadis: 58; Tirmizî/Kitabu'l Kıyamet, bab: 3; Nesâî/Kitabu'l Cenaiz, bab: 119; Ahmed b. Hanbel, Müsned: .5/3

Bunun üzerine (validelerimizden) Ümmü Seleme: "Mahşerde insanlar çıplak olunca, kadınların hali nasıl olacak?" diye sordu. Peygamberimiz de buyurdu ki: "insanlar, kendileriyle meşgul olacaklar, ey Ümmü Seleme!" Ümmü Seleme de: "İnsanların meşguliyeti nedir?" diye sordu. Peygamberimiz de buyurdu ki: "O gün amel defterleri açılacak ve onlarda zerre miktarı ve hardal tanesi kadar olan sevaplar ve günahlar da görülecektir." 28

28 Buhârî /Kitabu'l Eşribe, bab: 28; Müslim/Kıtabu'l libas, hadis: 1; İbni Mâce /Kitabu'l Eşribe, bab: 17; Dârimî/Kitabu'l Eşribe, bab: 25; Mâlik/El-Muvatta- Kitabu Sıfatın Nebiyy, hadis: 11; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/98, 301, 302, 304, 306

Diğer bir görüşe göre ise, amel defterlerinin neşredilmesi, sahipletme dağıtılması demektir.

Mersed b. Vedâa'dan rivâyet olunduğuna göre, kıyamet günü Arş'ın altından sahibeler uçmaya başlar; sonunda mü'minin sahifesı eline düşer; onda: "Yüce cennette!.." diye yazılıdır. Kâfirin sahifesı de onun eline düşer; onda da: "içlere işleyen ateş ve kaynar su!.." diye yazılıdır. Bu sahifeler, amel defterlerinden başkadir.

11
"Şu gökyüzü de sıyrılıp alındığı zaman, "

Yani boğazlanmış hayvanın derisi yüzülüp alındığı gibi ve örtülü bir şeyin örtüsü sıyrılıp alındığı gibi şu gök yüzü de sıyrılıp alındığı zaman.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Cehennem de tutuşturuiduğu ve cennet de yaklaştırıldı ğı zaman, "

Yani cehennem de şiddetli bir şekilde alevlendirildiği zaman.

Deniliyor ki, Allah'ın gazabı ve insanların hatası cehennemi şiddedetendir.

Ve cennet de, takva sahiplerine yaklaştırıldığı zaman. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Cennet de takva sahiplerine yaklaştırılır; onlardan uzakta olmayacaktır."

Deniliyor kı, bu âyetlerde on iki olay anlatılmaktadır. Bunların altısı dünyada İki Nefha arasında gerçekleşmektedir. Bunlar, bu sûrenin başından "Şu denizler de kaynatıldığı zaman" âyetine, kadar olan kısımda anlatılmaktadır. Ancak buna göre, vahşi hayvanların toplanıp bîr araya getirilmelerinden murat, kısas için tekrar dıriltılmeîeri değil, fakat her taraftan toplanmalarıdır.

Bunların altısı da, İkinci Nefhadan sonra olacaktır.

14
"Herkes hazırladığı şeyi öğrenmiş olacaktır."

Bu âyetlerde geçen zamandan murat, sayılan olayların hepsini, sığdıran pek uzun bir tek zaman olup başlangıcı Birinci Nefha, sonu da, mahluklar arasında hükmediidiği zamandır.

Herkesin, öğrendiklerini öğrenmesi, bu uzun vaktin her parçasında, yahut bu büyük hâdiselerden her birinin vukuunda onları öğrenmesi, anlamında değil, fakat amel defterlerinin açıldığı zaman öğreneceği anlamındadır.

Ancak bu hâdiselerin bir kısmı, onun hazırlık aşamaları ve bazıları da onun devamı olduğundan, durumun korkunçluğunu ve halin vahametini bildirmek için, onun, yaptıklarını öğrenmesi, hepsinin vukuu zamanına nispet edilmiştir.

Herkesin getirdiği şeyden murat, onun yaptığı hayır ve şer amelleridir.

Amellerin hazır olmasından murat, ya amel defterlerinin hazır olmasıdır. Nitekim amel defterlerinin açılması da bunu bildirmektedir. Ya da amellerin kendilerinin hazır olmasıdır. Nitekim derler ki; bu âlemde arızî (manevî) suretlerle ortaya çıkan ameller, âhiret âleminde güzel ve çirkin amellere münasip maddî suretlerle özel keyfiyetlerde ve belli biçimlerde ortaya çıkacaklardır. Hattâ günahlar ve suçlar, ahrette ateş suretiyle maddeleşeceklerdir. Nitekim "Hiç şüphesiz cehennem, kâfirleri ihata etmektedir." âyeti ile "Öksüzlerin mallarını haksız olarak yiyenler, ancak karınlarına ateş tıkınmış olurlar." îzâh tarzına hamledilmiştir.

Keza, Peygamberimizin, altın ve gümüş kaplarda içenler hakkında buyurduğu: "O, cehennem ateşini karnına yudumluyor." hadisi de bu mânâya hamledıkmektedir. Bu îzâhta yadırganacak bir şey yok. Nitekim malum olduğu üzere ilim, misal âleminde süt suretinde zahir olmaktadır. Nitekim bu husus, Beş ha zara tin ahvak konusunda bilgi sahibi olanların malumudur.

[Beş hazarât şunlardır: 1) Mutlak Gayb Hazreti. Bunun âlemi, sabit varlıklar âlemidir. 2) İlmiyye Hazreti. 3) Bunun mukabik olan Mutlak Şehadet Hazreti. Bunun âlemi de Mülk Alemidir. 4) İzafî Gayb Hazreti. Bu da iki kısma ayrılır: a) Mutlak Gayba yakın olan. Bunun Alemi Ceberûtî ve Melekûtî Ruhlar Alemidir. Yani akıllar ve mücerret ruhlar Alemidir, b) Mutlak şehadete yakın olan. Bunun Alemi, Misal Alemidir. Buna Melekût Âlemi de denir. 5) Mezkûr Dört Hazreti Cami Olan Hazret. Bunun Alemi, İnsanlar Alemidir ki, bütün âlemleri ve onlardakileri içinde toplamıştır. İmdi, Mülk Âlemi, Melekût Aleminin mazileridir. Bu, mutlak Misal Alemidir. Melekût Alemi de, Ceberut Aleminin, yani Mücerretler Aleminin mazileridir. Ceberut âlemi de, sabit varlıklar âleminin mazileridir. Bu âlem de, İlâhî isimler ve Vahidiyyet hazretinin mazheridir. Bu da, Ahadiyyet hazretinin mazileridir.]

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, kıyamet günü, sâlih ameller, güzel suretlerde ve kötü ameller de, çirkin suretlerde getirilir de o şekilde teraziye konulur.

Ameller, kıyamet günü Allah'ın emriyle hazır edilmektedir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Herkesin, yaptığı hayrın ve şerrin, karşısında hazır edilmiş olduğunu göreceği gün..." Halbuki hangi îzâha göre olursa olsun, âyette amellerin hazır edilmesi, kişinin nefsine isnâd edilmiştir; çünkü kişi, bu amelleri dünyada kendisi yaptığı için, sanki mahşerde onları hazır eden de kendisidir.

Kişinin, amellerini o zaman öğrenmesi, hakiki suretini o zaman görmesi demektir. Böylece eğer ameller iyi ise, dünyada onları gördüğü suretlerden daha güzel suretlerde görecektir, Zîrâ ibadet ve itaatler, bir nevi meşakkatten hâli değildir. Eğer ameller kötü ise, sahibi, dünyada onları gördüğü suretlerden, farklı suretlerde görecektir. Zîrâ o kötü ameller, dünyada süslü ve nefsî arzularına uygun idi.

15
Bak. Âyet 16.

16
"İmdi, gündüzleri sinip geceleri gözüken gezegen yıldızlara yemin olsun."

Bu yıldızlar, ay ile güneşin dışındaki parlak beş yıldızdır; adları da şöyledir: Behram, Zühal, Utarid, Zühre, Müşteri.

Bu yıldızlara gezegen deniliyor, çünkü güneş ve ay ile beraber geziyor ve güneşin ışığında siniyorlar; ay ışığında ise gözüküyorlar.

Diğer bir görüşe göre ise, bunlardan murat bütün yıldızlardır; bunlar,

gündüzleri gözükmüyor; geceleri ise, yerlerinde doğuyorlar.

17
"Karanlığı geçtiği zaman geceye de yemin olsun."

18
"Ağarmaya başladığında sabaha da yemin olsun."

19
Bak. Âyet 20.

20
"Hiç şüphesiz Kur’ân, çok şerefli, kuvvet sahibi Arş'ın sahibi katında itibarlı bir elçinin getirdiği sözdür."

Bu elçiden murat, Cebrâiidir. Onun kuvvet sahibi olması, kuvvetinin pek çetin olmasıdır, Nitekim diğer bir âyette de: "Pek güçlü, kuvvetli..." denilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada kuvvetten murat, yaratılışın başlangıcından mükellefiyet zamanının sonuna kadar, Allah'a itaatin edasında ve onu ihlal etmenin terkindeki kuvvettir.

Burada îndiyyet'ten (Arş'ın sahibinin katında) murat, mekân indiyyeti olmayıp ikram ve teşrif indiyyetidir.

21
"O orada itaat edilen, emin (güvenilen) bir elçidir."

Yani Cebrâîl , Allah'a en yakın olan melekler arasında kendisine itaat edilen, emrine uyulan ve fikrine baş vurulan, vahiy emini bir elçidir.

22
"Ey Mekke'liler! Sizin arkadaşınız Peygamberim Muhammed, asla bir mecnûn da değildir."

Burada "arkadaşınız" vasfının zikredilmesi, bu yalanı uyduran Mekke kâfirlerinin, Peygamberimizin ahvalini pek iyi bildiklerine ve onun, kendisine nispet, ettikleri vasıftan tamamıyla münezzeh olduğunu bildiklerine işaret etmek içindir.

Bazı İslam âlimleri, bu âyette zikredilen Cebrâîl (aleyhisselâm) ile Peygamberimizin vasıfları arasındaki açık farklılığa bakarak bu âyeti, Cebrâîl’in, Peygamberimizden ustan olduğuna delil saymışlardır. Ancak bu, zayıf bir görüştür; çünkü bu âyette kastedilen, kâfirlerin, Peygamberimiz hakkında söyledikleri "Kur’ân'ı Ona ancak bir insan öğretiyor." ve "Acaba o, yalan yere Allah'a iftira mı etmiştir? Yoksa onda delilik mi var?" şeklindeki sözlerinin reddidir. Yoksa maksat Cebrâîl ile Peygamberimizin faziletlerini sayıp aralarında bir karşılaştırma yapmak değildir.

23
"Yemin olsun ki, O, Cebrâîl’i apaçik ufukta görmüştür."

Apaçık ufuktan murat, güneşin doğduğu ufkun en yüksek noktasıdır.

24
"O gayb hakkında asla suçlu değildir."

Yani peygamber, haber verdiği vahiy veya diğer gayblar konusunda cimri değildir; vahyi de, tebliğ ve talimi de sizden kısmaz (olduğu gibi size bildirir).

25
"O Kur’ân, lanetlenmiş şeytanın sözü de değildir."

Yani Kur’ân, gökler âlemini dinlemek isteyen o şeytanların sözü de değildir.

Bu kelâm, Kur’ân'ın bir kehânet ve sihir olmadığını bildirmektedir."

26
"Ey insanlar! O halde siz nereye gidiyorsunuz?"

Bu, o kâfirlerin, Kur’ân hakkında gittikleri yolun (söylediklerinin) sapkınlık olduğunu ifâde etmektedir.

Yani Kur’ân'ın, vahiy olduğu apaçık iken ve onun hakkında söylediklerinizin hiçbir mantığı yok iken, bu hak yol dururken, siz nereye gidiyorsunuz?"

27
Bak. Âyet 28.

28
"O Kur’ân, bütün âlemlere, sizden doğru olmak isteyenlere bir öğüttür."

Yani sizden hakki araştırıp doğruya bağlı kalmak, istikâmetten ayrılmamak isteyenlere Kur’ân bir öğüttür.

29
"Zâten Alemlerin Rabbî olan Allah, dilemedikçe siz dileyemezsiniz."

Yani Allah dilemedikçe siz, istikâmeti gerektiren bir irade ile dileyemezsiniz. Zîrâ bütün mahlukların mâliki ve mürebbisi olan Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dilemeniz, istikâmeti sağlamaz.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tekvîr sûresini okursa, amel defteri açılacağı zaman Allah, onu, rezil rüsva olmaktan korurd'

İNFİTAR SÛRESİ

Mekke'de nazil olan bu süre 19 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Şu gök yarıldığı zaman, Şu yıldızlar da döküldükleri zaman, şu denizler de tefcîr olduğu (birbirine katıldığı) zaman, Herkes, takdim ettiklerini (ileriye dönük yaptıklarım) da, tehir ettiklerini (geride bıraktıklarını) da bilmiş olacaktır."

A- "Şu gök yarıldığı zaman, "

Yani şu gök, meleklerin inmesi için yarıldığı zaman. Nitekim ayrıca şöyle denilmiştir: "O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölükler halinde indirileceklerdir."

"Gök yüzü açılır da kapı, kapı olur."

B- "Şu yıldızlar da döküklükleri zaman, "

Yani şu yıldızlar da dağınık halde döküldükleri zaman.

C- "Şu denizler de tefcîr olduğu (birbirine katıldığı) zaman"

Yani denizlerin önündeki engeller kaldırılıp birbirine katıldıkları ve tatlı suların acı sulara karıştığı zaman ve sonuçta bütün denizlerin bir tek deniz haline geldikleri zaman.

Rivâyet olunuyor ki, denizler dolduktan sonra karalar suları çeker ve sonuçta bütün yeryüzü dümdüz olur. Hasen-ı Basrî'ye göre, denizlerin tescili de bu demektir.

Diğer bir görüşe göre, şu anda deniz suları durgundur; toplu haldedir. Denizler tefcîr olduğu zaman ise, sular dağılıp gider.

Burada tefcîr fiilî, bir kırâete göre, fucûr kökünden şeddesız olarak okunmuştur. Yani denizlerin birbirine taştığı zaman. Nitekim bir âyette, de: "o iki deniz, birbirine taşmaz (karışmaz)." denilmektedir.

D- "Herkes, takdim ettiklerini (ileriye dönük yaptıklarını) da, tehir ettiklerini (geride bıraktıklarını) da bilmiş olacaktır."

Ancak insanlar, amellerini, kabirlerinden kaldırıldıklarında değil, fakat amel defterleri açıldığında öğreneceklerdir. Zîrâ daha önceki. İzahlardan öğrendiğin gibi, bu zamandan murat, başlangıcı birinci nefha ve sonu da canlılar arasında hükmedildiği vakit, olan bir tek zamandır; yoksa müteaddit zamanlar değildir.

Burada takdim edilen amellerden murat, kişinin işlediği hayırlar ve serlerdir. Tehir ettiğinden murat da, kendisinin öncülüğüyle âdet haline gelen ve kendisinden sonra da uygulanan iyi veya kötü âdetlerdir, İbn Abbâs ile İbni Mesûd böyle demişlerdir.

İbik Abbas'tan gelen diğer bir rivâyete göre ise, takdim ettiği günâh ve tehir ettiği itaat demektir. Katâde'nin görüşü de budur.

Diğer bir görüşe göre ise, kendi nefsi için takdim ettiği ve vârisleri için geride bıraktığı malları demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, takdim ettiği (zamanında ifâ ettiği) farz ve tehir ettiği farz demektir.

Başka bir görüşe göre ise, ilk amelleri île son amelleri, demektir.

Amel sahiplerinin bilmesi, daha önce defalarca anlatıldığı gibi, tafsilâtlı olarak bilmeleri demekti.

3
Denizler kaynatılıb birbirine karıştırıldığı zaman,

4
Kabirler deşildiği zaman,

5
Herkes (dünyada) yaptığı iyiliği ve bıraktığı kötülüğü bilecektir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Ey imim! O lûtfu keremi sonsuz Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Rabbin ki, seni yaratmıştır da, seni tesviye etmiş (düzgün kılmış); itidalli (dengeli) kilmiş ve seni dilediği surette terkip etmiştir."

A- Ey insan! O lutf-u keremi sonsuz Rabbine karşı seni aldatan nedir?"

Yani ey insan! Seni aldatan ve Rabbine karşı isyan etmek cüretini veren nedir? Halbuki sen, önündeki o büyük felaketleri, her şeyi alt üst eden korkunç hâdiseleri ve o gün bütün amellerini göreceğini de biliyorsun!

Burada Allah'ın kereminden söz edilmesi, şu hakikati bildirmek içindir: Allah'ın keremi, şeytanın yaptırmaya çalıştığı gibi, kulun aldanmasına sebep olabilecek bir husus değildir. Nitekim şeytan, insanlara: "Sen istediğini yap; zîrâ senin Rabbin, çok kerem sahibidir; dünyada sana lütfetmiştir; ahirette de aynısını yapacaktır" diye telkinde bulunur. İşte şeytanın bu telkini, sonuçsuz bir kıyas ve bos bir umutlandırmadır. Aksine Allah'ın bu keremi, îmân ile itaate daha fazla yönelmeyi ve küfür ile isyandan daha çok sakınmayı gerektiren bir hususdur.

Yani ey insan! Seni Rabbine isyan etmeye sevk eden nedir? Halbuki Rabbinin şifadan seni bundan men' etmekte ve seni bunun aksine davet etmektedir.

B- "O Rabbin (celle celâlühü), seni yaratmıştır da, seni tesviye etmiş (düzgün kılmış); itidalli (dengeli) kılmış ve seni dilediği surette terkip etmiştir."

Bu kelâm da, ikinci sıfat olup Rubûbiyyeti (Rablığı) açıklamakta, keremi beyân etmekte ve başta buna muktedir olan Zâtın, iadesine muktedir olduğuna dikkat çekmektedir.

Tesviye, azaları sağlam, düzgün ve faydalarına elverişli kılmaktır. Onların itidalli kılınmaları da, birbirleriyle mütenasip ve uyumlu, kılınmalarıdır.

Ve Rabbin seni, değişik suretler içinde, senin için dilediği hârika güzel surette terkip etmiştir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Biz, insanı en güzel şekilde yaratmışızdır."

8
Seni, muhtelif sûretlerden dilediği bir şekilde terkib eyledi.

9
Bak. Âyet 10.

10
"Hayır! Yok! Siz, bu dini yalan sayıyorsunuz. Hiç şüphesiz üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır; onlar yapmakta olduklarınızı bilirler."

A- "Hayır! Yok! Siz, bu dini yalan sayıyorsunuz."

Yani sız, Allah'ın keremine aldanmayiniz ve O'nun keremi, şükür ve itaati gerektirdiği halde, onu küfür ve günahlara vesile kılmayınız. Ama sız yine bundan vazgeçmiyorsunuz; hatta bundan daha büyük bir şeye cüret gösteriyorsunuz. Nitekim siz, doğrudan doğruya uhrevî cezayı ve tekrar dirilmeyi yalan sayıyorsunuz. Yahut bunların ikisinin de, hükümlerine dâhil oldukları islam dinini yalanlıyorsunuz. Bu yüzden de siz, suali de, cevabı da, mükâfatı da, azabı da tasdik, etmiyorsunuz.

Diğer bir görüşe göre ise, sanki şöyle denilmiştir: Beni nimetlerinim ve size olan irşadımın gerektirdiği istikâmette bulunmuyorsunuz; aksine dini yalan sayıyorsunuz.

Kaffâl diyor ki: "Yani gerçek sizin dediğiniz gibi tekrar dirilmenin ve Allah'ın huzuruna dönüşün olmadığı şeklinde değildir. Siz bu beyândan aydınlanmıyorsunuz; aksine, din gününü yalanlıyorsunuz."

B- "Hiç şüphesiz üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır; onlar yapmakta olduklarınızı bükler."

Yani siz uhrevî cezayı yalan sayıyorsunuz; Halbuki bizim tarafımızdan sizin üzerinizde, amellerinizi tespit etmek için bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardir; sızın amellerinizin azını da, çoğunu da yazarlar kı, onlara göre size karşılık verilsin.

Amelleri yazan kâtiplerin, övülüp tazim edilmeleri, uhrevî cezanın çok önemsendiğini ve Allah katında pek büyük işlerden olduğu için bu çok şerefli kâtipleri bu işte istihdam ettiğini bildirmektedir.

11
(Amellerinizi yazan ve Allah katında) kerîm olan kâtib melekler var;

12
Her ne yaparsanız bilirler...

13
Bak. Âyet 14.

14
"Hiç şüphesiz iyiler, naîm cennetlerindedirler. Yine hiç şüphesiz kötüler de cehennemdedirler. Onlar o ceza gününde oraya gireceklerdir. Onlar, hiçbir zaman oradan ayrılacak da değillerdir."

A- "Hiç şüphesiz iyiler, naîm cennetlerindedirler. Yine hiç şüphesiz kötüler de cehennemdedirler."

Burada da, amellerin tespit ve yazımlarının sonuçları olan mükâfat ve ceza anlatılmaktadır.

B- "Onlar o ceza gününde oraya gireceklerdir. Onlar, hiçbir zaman oradan ayrılacak da değillerdir."

Yani onlar, dünyada yalan saymış oldukları o ceza gününde oraya gireceklerdir ve ondan sonra bir göz kırpması kadar bile artık o cehennemden ayrılacak değillerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar, ondan önce de tamamıyla ondan ayrı değillerdi; takat kabirlerinde o azabın acısını çekiyorlardı.

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Kabir, cennet bahçelerinden bir bahçedir; yahut ateş çukurlarından bir çukurdur." Tirmizî/Kitabu'l Kıyamet, bab: 26

15

Hesap günü oraya atılacaklar...

16
Oradan asla çıkacak değillerdir.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Nedir o ceza günü? Ne öğretti sana? Sonra, sana ne öğretti, o ceza günü nedir? O, öyle bir gündür ki, hiçbir kimse, başkası için bir şey yapamaz. O gün ferman, ancak Allah'ındır."

A- "Nedir o ceza günü? Ne öğretti sana? Sonra, sana ne öğretti, o ceza günü nedir?"

Ceza gününün halinin, dehşetinin ne kadar korkunç ve vahim olduğu defalarca beyân edildikten sonra burada da, o günün şânı tazim edilmek konusunda onun, insanların tasavvurunun dairesi haricinde olduğu, nasıl tasavvur ederlerse, onun fevkinde olduğu, nasıl hayal ederlerse, ondan daha büyük bir felaket olduğu beyân edilmektedir.

B- "O, öyle bir gündür ki, hiçbir kimse, başkası için bir şey yapamaz. O gün ferman, ancak Allah'ındır."

Bundan önce ceza günü müphem olarak zikredildi ve onun insanların bilgisinin haricinde olduğu beyân edildi. Burada da, ceza gününün, şânı icmali olarak beyân edilmekte ve ilâhî vaadin gerçekleştirileceği bildirilmektedir. Zîrâ onların, ceza gününün ne olduğunu bilmediklerinin bildirilmesi, Allah'ın, bunu bildireceğinin vaadidir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Kur'ân'da, "Mâ edrâke (Sana ne öğretti)?" ifadesiyle zikredilen bütün hususları Allah, mutlaka bildirmiştir. "Ve mâ yüdrîke (Sana ne öğretir)?" ifadesiyle zikredilen hususlar ise, açıklanmamıştır."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, İnfitâr sûresini okursa, Allah, ona, gökten inen damlalar sayısınca ve dünyadaki mezarlar sayısınca sevap yazar."

19
Öyle bir gündür ki, kimse kimseye sahip olamaz, (fayda veremez). Emir ve küm, o gün yalnız Allah'ındır. hüküm, o gün yalnız Allah'ındır.

MUTAFFİFİN SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu İhtilaflıdır. 36 âyettir.

1
"Ölçeği ve tartıyı eksik kullananlara veyl olsun (onların vay haline)!"

Veyl, şerrin en ağırıdır.

Diğer bir görüşe göre veyl, elem verici azaptır.

Bir diğer görüşe göre ise, veyl, cehennemde öyle bir vadidir ki, kâfir, onda kırk sene aşağıya yuvarlanır; yine de dibine ulaşmaz. Başka, başka görüşler de vardır.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Medine'ye geldiğinde, oranın halkı, ölçeği en kötü kullananlardı. Bu âyetler nazil okluktan sonra Medine halkı, güzel ölçmeye başladılar.

Diğer bir görüşe göre ise, Peygamberimiz, Medine'ye geldiğinde Ebû Cüheyne adında bir adam vardı. Bunun iki ölçeği vardı. Başkasına ölçerken bunlardan birini kullanırdı; kendine, ölçerken de ötekini kullanırdı.

Deniliyor ki, Medine halkı, eksik ölçüp tartan tüccarlar idi ve onların emtia alım-satımları da münâbeze ve mülâmese ve meyve alım-satımları da muhâdare şeklinde olurdu, {münâbeze, kumaşı, bezi veya başka bir malı, müşterinin yanma atmanın, satiş akdi sayilmasıdır. Mülâmese de, satılık mala dokunmanın satiş akdi olarak kabul edilmesidir. Muhadare de, meyveler henüz yeşil iken, yenmeyecek durumda iken satilmasıdır. }

Bu âyetler nazil olunca, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunları Medine, halkına okudu ve şöyle buyurdu: "Beş şey vardır ki, onlar, beş şeye sebep olur: Bir kavım, verdiği ahdi bozarsa, Allah da, mutlaka onlara düşmanlarını musallat eder. Bir kavim de, Allah'ın kanunlarını (adaleti) uygulamazsa, mutlaka onlarda yaygın bir yoksulluk olur. Bir kavimde de, fuhuş zuhur ederse, mutlaka onlarda çok ölüm olur. Bir kavimde de ölçü eksik kullanılırsa, mutlaka onlardan ekinler, bitkiler esırgenk ve kıtlığa yakalanırlar. Bir kavim de zekâtını vermezse, mutlaka onlardan yağmur kesilir."

2
"Onlar, insanlardan aldıkları zaman tam ölçüp alırlar."

3
"Kendileri onlara ölçtükleri veya onlara tarttıkları zaman ise eksiltirler."

Burada, onların ölçü ve tartıyı nasıl eksik kullandıkları ve o yüzden zemme ve bedduaya müstahak oldukları açıklanmaktadır.

Onlar, ölçekle ölçerken, ölçtükleri hububatı bastırmakla, hareket ettirmekle ve dolumda hile yapmakla bu eksik, ölçmeyi gerçekleştiriyorlardı.

4
Bak. Âyet 5.

5
"Onlar, pek büyük bir gün için muhakkak diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"

Bu kelâm, onların ölçü ve tartıda işledikleri hilenin ne kadar korkunç bir günah olduğunu bildirmekte ve onların bu cüretinden taaccüp ettirmektedir. Zîrâ kıyamet günü ve onun hâdiselerinin büyüklük ve korkunçluğu, bütün tarif ve ifâdelerin fevkindedir; o gün onlar, zerre miktarı ve hardal tanesi kadar olan amellerinden bile hesap vereceklerdir. Bu itibârla şüphe ve vehme yakın zayıf bir zan ile de olsa, onun gerçekleşeceğini sanan kimse, bu gibi çirkinliklere cesaret edemez. O halde buna kesin olarak inanan kimse, nasıl cesaret, edebilir!

6
"O gün bütün insanlar, âlemlerin Rabbinin hükmü için divan duracaklar."

Burada ifâde edilen inkârda (redde), taaccüp ettirmekte, zannın zikrinde, o günün, pek büyük olarak vasıflandırılmışında, bütün insanların Allah'ın huzurunda boyunlarını bükeceklerinin ifâde edilmesinde ve Allah'ın, âlemlerin Rabbi olarak vasıflandırıhnasinda, ölçüm, tartı ve diğer ticarî ilişkilerde dürüst davranmamanın ne kadar büyük günah oldukları pek beliğ bir şekilde açık olarak beyân edilmektedir.

7
"Hayır! Günahkârların kitabı hiç şüphesiz Siccîndedir."

Sıccîn, şeytanların, kâfir ve günahkâr insanların şer amellerinin yazıldığı kapsamlı bir kitabin adıdır. Bu kelime, hapis ve tazyik anlamındaki Sicn kökündendir. Zîrâ burada yazılan ameller, cehennem hapsine ve tazyikine sebep olmaktadır.

Yahut kimilerinin dediği gibi, bu günahkarların kitabı, yedinci kat yemi altında karanlık ve vahşet verici bir mekâna atılmıştır ki burası, iblis ve Z'ürrîyetinin meskenidir.

8
"Siccîn nedir, bilir misin?"

Bu kelâm da, o Siccîn tin korkunçluğunu anlatmaktadır. Yani Siccîn öyle bir şeydir ki, hiç kimsenin dirayeti ona erişmez.

9
"O, yazılan gayet açık yazılmış bir kitaptın"

Yahut öğrenilen bir kitap olup onu gören kimse, kendisinde hayır olmadığını anlar.

Diğer bir görüşe göre ise, Siccîn, bu kitabın bulunduğu mekânın adıdır. Buna göre bundan önceki âyetin (8) takdiri, "Siccîn'deki kitap nedir, bilir misin?" şeklindedir. Yahut bu âyetin takdiri, "Siccîn, yazdan gayet açık yazılmış bir kitabın yeridir" şeklindedir.

10
"Bunları o yalan sayanların o gün vay haline!"

Bu kelâm, "O gün bütün insanlar, âlemlerin Rabbinin hükmü için divan duracaklar" ile bağlantılıdır. Bu iki cümle arasındaki cümleler ise, arasözler mahiyetindedir.

11
"Onlar, ceza gününü yaları sayanlardır. "

12
"Onu da ancak mütecaviz, tam günahkâr olan, yalan sayar."

Yani ancak, tefekkür ve itibâr (ibret almak) sınırları dışında kalan, aşın derecede taklide bağlı olan, bu yüzden de, ilk yaratılışı gördüğü halde, Allah'ın kudretim ve ilmini, onun iadesinden âciz sayan, eksik ve geçici olan şehvetlere tamamen dalıp bunların yüzünden tam ve baki olan uhrevî lezzetlerden mahrum edilen ve bu geçici şehvetlerin, onu ebedî zevkleri inkâr etmeye sevk ettiği kimse, ceza gününü yalan sayar.

13
"Böyle birine âyetlerimiz okununca, "Eskilerin masalları" der."

Yani bu hakikatleri ifâde eden âyetlerimiz, bu gibi kimselere okununca, aşırı cehaletlerinden ve kaçınılmaz olan haktan yüz çevirmelerinden ötürü, "Bunlar, eskilerin hikâyeleridir" derler. Kelbî diyor ki: "Mezkûr âyetteki mütecaviz ve tam günahkârdan murat, Velid b. Müğke'dir."

Diğer bir görüşe, göre ise, Nazr b. Haris'tir.

Bir diğer görüşe göre ise mezkûr vasıflan tasıvan herkesi kapsamaktadır.

14
"Hayır! Onların işlemekte oldukları kötülükler kalplerini karartmıştır."

Yani o mütecaviz ve tam günahkâr, söylediği o boş sözden vazgeçmelidir; onun söylediği tamamen yalandır. Bizim âyetlerimizde, bu gibi bâtıl sözlere konu olacak hiçbir şey mevcut değildir; bu büyük yanlışı söylemelerinin sebebi, işledikleri küfür ve günahların, aynadaki kir gibi, gerçeği örtmesi ve sonunda onlarla hakkın marifeti arasında engel oluşturmasıdır.

Nitekim Peygamberimiz, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Kul, her defasında bir günah işlediğinde onun kalbinde bir kara leke meydana gelir ve nihayet kalbi tamamen kararır." 30

30 İbni Mâce/Kitabü'z Zülıd, bab: 29; Ahmed b. Hanbel Müsned: 2/297

İşte bundan dolayi o kâfirler, bu söylediklerini söylemişlerdir.

15
"Hayır! Kadar onlar o gün Rablerini görmekten yoksundurlar."

Yani onlar, o gün Rablerini görecek değillerdir; mü’minler ise göreceklerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu ifâde, onların tahkir edilmesini, hükümdarların huzuruna çıkmaktan engellenenlerin tahkiri şeklinde temsilî olarak anlatmaktadır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh), Katâde ve İbni Ebi Müleyke'ye göre ise, yani onlar o gün Allah'ın rahmetinden yoksundur, demektir.

İbni Keysan'a göre ise, yani onlar o gün Allah'ın lutf-u kereminden mahrumdurlar, demektir.

16
"Sonra, onlar hiç şüphe yok ki, cehenneme varacaklardın. "

Burada sonra/sümme mânâsı, mertebe sonrahğıdır, Zîrâ onların cehenneme girmeleri, mezkûr tahkirden ve İlâhî rahmet ve kerem mahrumiyetinden daha ağır bir cezadır.

17
"Sonra kendilerine: "İşte yalan saydığınız cehennem budur" denilir."

Yani cehennem zebanileri tarafından onlara denir ki: İşte dünyada yalan saydığınız cehennem budur; haydin, şimdi onun azabını tadın!

18
"Hayır! O iyilerin kitabı hiç şüphe yok ki, İlliyyûn'dadır."

Bundan önce konilerin kitaplarının yeri ve kötülerin kötü akıbetleri beyân edilmişti Burada da iyüerin kitaplarının yeri anlatılmaktadır.

Onların kitabı, amellerinin yazıldığı kitaptır.

İlliyyûn, hayırların yazıldığı kitabın adı olup meleklerin ve iyi insanların ve cinlerin amelleri bu kitapta yazılıdır.

İlliyyûn (yücelerin) adının verilmesi, cennette en yüksek derecelere yükselmenin sebebi olduğu içindir, yahut ikram ve tazim için, gök katlarının en yükseği olan yedinci katta, Kerrûbiyyûn meleklerin de kaldığı yerde bulunduğu içindir.

19
"İlliyyûn nedir bilir misin?"

20
"O, içinde ameller kayıt edilmiş bir kitaptır."

21
"O kitaba Allah'a pek yakın olan melekler şahit olun. "

Yani bu melekler, o kitabın yanında bulunur ve onu muhafaza ederler. Yahut bu melekler, kıyamet günü, bu kitabın içindekiler hakkında şahitlik ederler.

22
"İyiler, hiç şüphesiz Naîm cennetindedin"

Daha önce kökı insanlar hakkında beyân edüdiği gibi, iyi insanların da önce kitapları anlatıldıktan sonra şimdi de onların güzel halleri anlatılmaktadır.

23
"Onlar orada tahtlar üzerinde etrafı seyrederler."

Yani onlar, gözleri alabildiğince cennetin güzel manzaralarını, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetleri ve ikramları, cehennemde azap gören düşmanlarını seyrederler ve önlerindeki engeller de, onlarin görmelerine mâm olmaz.

24
"Onların yüzünde nimetlerin sevincini görürsün."

Bu hitap, bu konuda muhatap olabilen herkes için olup cennet ehlinin sahip olduğu nimet ve sevinç işaretlerini görmenin, bazı kimselere mahsus olmadığını, herkesçe görüldüğünü bildirmektedir.

25
"Kendilerine mühürlü halis bir içki içirilecektir."

26
"Onun mührü de misktendir. İşte yarışanlar, ancak bunun için yarışmalıdır."

A- "Onun mührü de misktendir."

Yani bu halis içkilerin kapları ve kupaların mühürlenmesinde de çamur yerme misk kullanılmıştır.

Her halde, bu ifâde, o içkilerin son derece nefis olduklarım temsilî olarak anlatmaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani içiminin sonunda misk kokusu vardır, demektir.

B- "İste yarışanlar, ancak Bunun için yarışmakdır."

Yahut buna rağbet edenler, Allah'ın itaatlerine koşmakla rağbet etmendir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani çalışanlar, ancak bunun için çalışrnalıdır, demektir. Nitekim diğer bir âyette de: "Çalışanlar, böylesi kurtuluş için çalışmakdır."

27
"Onun karışımı T'esnîm'dendir."

Yani anılan halis şarabın karışımı da, Tesnîm suyudur.

Tesnîm, muayyen bir pınarın adıdır. Bu ismin ona verilmesi, cennetin en yüksek şarabı olmasından dolayıdır. Yahut cennet ehline yukarıdan verilmesinden dolayıdır.

Rivâyet olunuyor ki, Tesnîm suyu cennette havada akarak cennet ehlinin kaplarına dökülmektedir.

28
"Tesnîm, Allah'a pek yakın olanların içecekleri bir kaynaktır."

Zîrâ Allah'a pek yakın olanlar, Tesnîm suyunu sade olarak içerler; diğer cennet ehli ise, onu karışık olarak içerler.

29
"Şüphesiz günahkârlar, dünyada, îmân etmiş olanlara gülerlerdi."

Burada, Kureyş müşriklerinin bazı çirkin hareketleri anlatılmaktadır. Bu, iyilerin cennetteki, bazı hallerinin anlatımına bir ön hazırlık olarak, zikredilmiştir. Kureyş müşrikleri, Ammar, Suheyb, Habbâb, Bilâl ve diğerleri gibi fakir mü'minlerle alay ediyorlardı.

30
"Yanlarından geçerlerken de birbirlerine göz kırparlardı."

Yani müşrikler toplantı yerlerinde bir arada iken, mü'min fakirler, onların yanından geçerlerken göz kırparak birbirlerine işaret ediyorlardı.

31
"Ailelerinin yanına dönerlerken de eğlenerek dönerlerdi."

Yani meclislerinden kalkıp ailelerinin yanına dönerlerken de onların aleyhinde, konuşuyorlardı ve onlarla alay ediyorlardı.

Bu kelâm işaret ediyor ki, yanlarından geçen mü'minlerin gözüönünde bunu yapmıyorlardı ve o zaman yalnız göz kırpmakla yetiniyorlardı.

32
"Mü'minleri gördüklerinde de: "Hiç şüphesiz bunlar, sapıklardan başka bir şey değildir" derlerdi."

Yani Mekke müşrikleri, gördükleri Müslümanlara da, görmedikleri Müslümanlara da tekîd yoluyla (hiç şüphesiz, diyerek) sapıklık nispet ediyorlardı.

33
"Halbuki onlar, o mü'minler üzerinde bekçiler olarak gönderilmiş de değillerdi."

Yani onlar, Müslümanlar hakkında bunu söylüyorlardı; Halbuki onlar, Müslümanların hallerini tespit etmek, amellerine gözcülük yapmak, onların rüştüne ve dalâletine şahittik etmek için Allah tarafından görevli olarak gönderilmiş bekçiler değillerdi

Bu kelâm, müşrikler için tahkir ifâde etmekte ve onlarin söylemeye cüret ettikleri sözlerin, Allah tarafından gönderilmiş elçilerin vazifeleri olduğunu zımnen bildirmektedir.

Bu kelâm, mücrimlerin sözlerinden de olabilir. Sanki şöyle demişler: "Hiç şüphesiz bunlar, sapıkların ta kendileridir ve bunlar, bizim üzerimizde bekçiler olarak da gönderilmemişlerdir." Onlar bu sözleriyle, mü'minlerin şirki men' etmelerini ve kendilerini islam'a davet etmelerini reddediyorlardı.

34
"İşte bu gün de, îmân edenler, kâfirlere gülerler."

Yani kıyamet günü herkes lâyık olduğunu bulduktan sonra o fakir mü'minler, dünyada kendilerine gülen kâfirlere gülerler.

En zahir olan mânâ budur. Ancak her iki tarafın genel olması da caizdir." (Bütün mü'minler, bütün kâfirlere, gülerler.)

Yani mü'minler, kâfirlerin, dünyadaki izzet ve kibirlerinden sonra orada onlari zelil, zincirlere vurulmuş ve çeşit çeşit hakaretlere maruz olarak ve dünyadaki nimet ve refahlarından sonra türlü, türlü azaplara uğradıklarını görünce, onların haline gülerler.

35
"Mü'minler, tahtlar üzerinde etrafı seyrederler."

Yani mü'minler, tahtlara kurulmuş olarak, kâfirleri ve onların kötü hallerini seyrederler.

36
"Şimdi o kâfirler, işlediklerinin cezasına çarptırıldılar mı?" (elbette!..)."

Deniliyor ki, kâfirler için, cennete bakan bir kapı açılır ve onlara: "Kapıya doğru çıkın!" denilir. Nihayet onlar, kapıya geldiklerinde kapı onların yüzüne kapatılır. Bu, defalarca onlara yapılır ve mü'minler de, onların bu haline gülerler.

Ancak bu âyet, son görüşü reddetmektedir. Çünkü bu âyet sarih olarak bildiriyor ki, mü'minlerin onlara gülmeleri, onların, dünyada mü'minlere gülmelerinin cezasıdır. O halde ceza, amelin cinsinden olmalıdır; ona benzemelidir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Mutaffifîn sûresini okursa, kıyamet gün Allah, ona mühürlü halis içki içilecektir." 31

31 Tırmızî/Kıtabu'l Kıyamet, bab. 18; Ebû Dâvud/Kıtabü'z Zekat, bab: 41; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/13

İNŞİKÂK SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 25 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Şu gök yanldığı, Rabbine kulak verdiği zaman, Zâten o, buna lâyık kılınmıştır."

A- "Şu gök yarıklığı, Rabbine kulak verdiği zaman, "

Yani şu gök yüzü beyaz bulutlarla yarıklığı zaman. Nitekim diğer bir âyette de: "O gün gökyüzü beyaz bulutlarla yarılacak." denilmektedir.

Hazret-i Ali'den rivâyet olunduğuna göre, o gün gökyüzü, saman yolundan yatılacak ve gök yüzü, ilâhî kudretin tesirine boyun eğip ilâhî irade, onun yarılmasına taallûk ettiğinde, itaatli memurun, îtâat edilecek emre uyması gibi İlâhî emre uyduğu zaman.

Bu âyetler de, "... ikisi de, isteyerek geldik, dediler." âyetinin muhtevasının ifâde etmektedirler.

Burada anlatılan hâdiseler, daha önce işaret edildiği gibi, ilâhî hikmetin gereği olarak cereyan ederler.

B- "Zâten o, buna lâyık kılınmıştır."

Ancak "Önceleri böyle değildi de, sonra böyle kılınmış" anlamında olmayıp fakat "Haddi zâtında ve ilk baştan böyle kılınmış" demektir.

Yine, bu, ilâhî kudret karşısında özellikle bunun böyle olduğu anlamında değil, fakat kahredici İlâhî kudretin özel olduğu ve hiçbir şeyin bu kudret karşısında itaatten başka bîr çaresi olmadığı anlamındadır.

3
Bak. Âyet 4.

4
"Şu yeryüzü de dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı ve Rabbini dinlediği zaman, Zâten o, buna lâyık kılınmıştır."

A- "Şu yeryüzü de dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı ve Rabbini dinlediği zaman, "

Yani yeryüzü, dağların ve tepelerin yerlerinden kaldırılması ve tesviye edilmesiyle dümdüz, bomboş, ne bir iniş, ne de bir yokuş göremediğin bir düzlük haline getirildiği zaman ve içindeki ölüleri ve hazineleri dışarı atıp içi bomboş kaldığı ve bu atmak ve boşalmak işinde Rabbini dinlediği zaman. Nitekim diğer bir âyette de: "Ve yer, ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman..." denilmektedir.

B- "Zâten o, buna lâyık kılınmıştır."

Yani İlâhî kudret karşısında ona yaraşan da budur.

5

Ve Rabbinin emrine boyun eğib de (O'na itâat) gerçekleştirildiği zaman, (insan sevabını veya azabını görecektir).

6
"Ey insan! Şüphe yok ki, sen Rabbine kavuşmak için çaba üstüne çaba harcıyorsun; en son O'na kavuşursun."

Yani ey insan! Şüphesiz sen, Rabbine kavuşmak yolunda ölüm ve ölüm ötesi hallere erişmek için çaba üstüne çaba harcıyorsun. En sonunda da Rabbine mutlaka kavuşacaksın; hiçbir engel sana mani olamayacaktır.

7
Bak. Âyet 8.

8
"İmdi, kimin kitabı sağından verilirse, işte o, gayet kolay bir hesapla hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektin"

Burada ailesinden murat, mü'min akrabalarıdır, yahut mü'minler fırkasıdır. İşte amel defteri sağından verilen bahtiyar insan, haline sevinerek ailesine: "Alın, kitabımı okuyun!" diyecek.

Diğer bir görüşe göre, burada aileden murat, cennetteki huriler ve gılmanlardır.

9
Ve sevinçli olarak (cennetteki ailesine) ehline dönecektir.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Kimin de kitabı arkasından verilirse, işte o da yok olmayı isteyecek ve cehennemi boylayacaktır. Çünkü o, dünyada ailesi içinde şımarmıştı."

A- "İkimin de kitabı arkasından verilirse, işte o da yok olmayı isteyecek ve cehennemi boylayacaktır."

Bu bedbaht insanların kitabı da, arkasından soluna verilecektir. Deniliyor ki, bu bedbaht insanların sağ elleri zincirle boyunlarına bağlanır ve sol ellen de arkalarına çevrilir de, kitapları sol ellerine verilir.

Diğer bir görüşe göre ise, bunların sol ellen arkalarından çıkarılır.

B- "Çünkü o, dünyada ailesi içinde şımarmıştı."

Yanı o bedbaht, dünyada, âdesi ve aşireti arasında rahatlık içinde ve şımarık olarak yaşıyordu ve günahkârların hali olduğu üzere, âhiret işlerine hiç önem vermez; bunları aklına bile getirmez; âkıbederını hiç hesaba katmaz ve sâlih kişilerin ve takva sahiplerinin adeti âhiret halini düşünüp üzülmeye hiç yanaşmazdı.

12
Ve cehenneme girer.

13
Çünkü o, (dünyadaki) evinde keyifli ve sevinçli idi.

14
"Çünkü o, asla Rabbine dönmeyeceğini sanmıştı."

Yani o, âhıreti inkâr ettiği için, Rabbine hiç dönmeyeceğini sanmıştı ve işte bunun için öyle şımarıkça yaşıyordu.

15
"Hayır! Onun Rabbi, kendisini pek iyi görmekteydi."

Yani o, elbette Rabbine dönecektir; çünkü kendisini yaratan Rabbi, kendisim de, yaptıklarını da gayet iyi görüyordu; O'ndan hiçbir şey gizli kalmıyordu. Ve onun yaptıkları da cezayı gerektirmektedir. O halde zorunlu olarak, onun, Rabbine dönmesi, hesap vermesi ve yaptıklarının karşılığını görmesi gerekir.

Bir görüşe göre, bu iki âyet, Ebû Seleme b. Abdud Eşedd ile kardeşi Esved hakkında nazil olmuştur.

16
Bak. Âyet 17.

17
"Artık şu şafağa (günbatısındaki kırmızı veya beyaz ufka), geceye ve onda basan karanlığa, dolunay olmuş aya yemin ederim ki, siz mutlak ve muhakkak halden hale uğrayacaksınız."

Yani bunlara yemin olsun kı, sız, şiddetleri birbirlerine mutabık olan, yahut şiddetleri derece derece olan halden hale uğrayacaksınız.

Bu haller, ölüm, ondan sonraki kıyamet aşamaları ve dehşetleridir.

18
Bedir hâline geldiği zaman o Ay'a ki,

19
Sizler, muhakkak halden hale binib geçeceksiniz.

20
"Artık onlara ne oluyor ki, îmân etmiyorlar?"

Yani onların hali kıyamet günü, yukarıda anlatıldığı gibi olduğuna göre, o halde onlara ne oluyor da, îmân etmiyorlar? imân etmenin bunca sebepleri var iken, onları îmândan alıkoyan nedir?

21
"Kendilerine Kur'ân okununca da secde etmiyorlar?"

Yani kendilerine Kur'ân okunduğunda, onların boyun eğip secde etmelerine engel olan nedir?

Deniliyor ki, bîr gün Peygamberimiz, "Allah'a secde et ve O'na yaklaş." âyetlni okudu. Bunun üzerine kendisi ve yanında bulunan mü'minler secde ettiler. Kureyş kâfirleri ise, onların başında alkış tutmak ve ıslık çalmak suretiyle protestoda bulundular, işte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

İmam Ebû Hanife, bu âyeti, tilavet secdesinin vacip olduğuna delil saymıştır." (Çünkü bu âyet secde etmeyenleri zemmetmektedir.)

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, Kur'ân'ın Mufassal sûrelerinde tilavet secdesi yoktur.

(Mufassal sûreler, çoğunluğa göre, Hucurât sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadardır. Kimilerine göre bu sûrelerin başlangıcı Muhammed, kimilerine göre de Fetih, kimilerine göre de Kâf süresidir. Mufassal sûreler üç gruba ayrılmaktadır: Uzun mufassallar. Bunlar başlangıçtan Bürüc sûresine kadardır. Orta mufassallar: Bunlar da, Bürûc sûresinden Beyyine sûresine kadardır. Kısa mufassallar: Bunlar da, Beyyine sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadardır.)

Ebû. Hüreyre'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi bu âyette tilavet secdesi yapmış ve şöyle demiştir: "Vallahi, ben ancak, Peygamberimizin bu âyette secde ettiğini gördükten sonra secde ettim."

Hazret-i Enes'ten rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Ben, Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkasında namaz kıldım; hepsi de bu âyette secde ettiler." Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, bu âyette tilavet secdesi vacip değildir.

22
"Aksine, o kâfirler, onu yalan sayıyorlar. "

Yani kıyamet hallerini ve dehşetlerini bildiren Kur'ân'ın tasdikini gerektiren bunca deliller var iken, o kâfirler, onu inkâr ediyorlar, işte bundan dolayı Kur'ân okununca, onlar boyun eğritiyorlar.

23
"Zâten Allah, onların saklamakta oldukları şeyi en iyi bilendir."

Yani Allah, onların kalplerinde biriktirip sakladıkları küfrü, hasedi, kin ve öfkeyi en iyi bilendir.

Yahut Allah, onların, amel defterlerinde topladıkları ve kendi nefisleri için sakladıkları çeşitli azapları bilfiil en iyi bilendir.

24
"Ey Resûlüm! Artık onlara acıklı azabı müjdele!"

Zîrâ Allah'ın mezkûr veçhile onları bilmesi, onların azap edilmelerim kesin olarak gerektirmektedir.

25
"îman edip de sâlih ameller de yapanlar müstesna; onlariçin kesintisiz bir mükâfat vardır."

Bu cümle (onlar için...), istisnanın ifâde ettiği mânâyı, yani onlar için azap olmayacağını, bunun keyfiyetini ve bunun yanı sıra onlar için pek büyük bir mükâfat olduğunu beyân etmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, İnşikak sûresini okursa, Allah, onu, kitabını arkasından vermekten korur."

BÜRÛC SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 22 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Burçlara sahip olan gökyüzüne, vaat edilen o güne, şahid ve meşhûde (şahitlik edene ve edilene) yemin olsun ki, ateşi alev alev yanan o hendek yaranı yakılarak öldürüldüler. Onları yakanlar da, hendeğin kenarına oturmuş, seyrediyorlardı. Onlar, bu mü'minlere yaptıklarına da şahitlik ediyorlardı."

A- "Burçlara sahip olan gökyüzüne, vaat edilen o güne, şahid ve meşhûde (şahittik edene ve edilene) yemin olsun ki, ateşi alev alev yanan o hendek yaranı yakılarak öldürüldüler."

Bu burçlardan murat, gökteki on iki burçtur." (Burç, aslında saray demektir.) bu burçlara gezegenler uğradığından ve oralarda sabit yıldızlar bulunduğundan dolayı Burç adını akmışlardır.

Yahut bu Burçlar, ayin menzilleridir.

Yahut bunlardan murat, büyük yıldızlardır. Bunlara Burç denilmesi, gayet parlak görülmelerinden dolayıdır.

Yahut bu Burçlar, gök kapılarıdır. Zîrâ gökten inen hadisler, bu kapılardan çıkmaktadır.

Vaat edilen gün, kıyamet günüdür.

Şahid, mahşerde hazır bulunan mahluklar ve Meşhûd da, onların o gün şahit oldukları acayip hallerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, Şahid, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'dir; Meşhûd da, kıyamet günüdür.

Bir diğer görüşe göre, Şahid ve Meşhûd, İsâ (aleyhisselâm) ile ümmetidir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Sen, onların üzerinde şahit idin..."

Bir diğer görüşe göre ise, şahid ve meşhûd, Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmeti ile diğer ümmetlerdir.

Başka bir görüşe göre ise, Şahid ve Meşhûd, Terviye günü (Arefe'den bir önceki gün) ile Arefe günüdür.

Bir başka görüşe göre ise, Arefe günü ile Cuma günüdür.

Bir görüşe göre, Şahid ve Meşhûd, Hacer-i Esved ile hacılardır.

Bir görüşe göre de, günler ile geceler ve insanlardır.

Hasen-ı Basrî'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Bizim yaşadığımız her Allah'ın günü, mutlaka bize şöyle seslenir: ben, yeni bir günüm; ben, bende işlenen her şeye şahitlik ederim. O halde beni ganimet bil; zîrâ benim, güneşim battı mı, kıyamet gününe kadar beni bir daha yakalayamazsın! "

Bir görüşe göre de, Şahid ve Meşhûd, muhafız melekler ile (onların amellerini yazdıkları.) insanlardır.

Bir görüşe göre de, diğer peygamberler ile Peygamberimizdir (aleyhisselâm)

En zahir olan görüşe göre, bu cümle, beddua ifâde etmektedir. Sanki şöyle dendmıştir: Bu şeylere yemin ederim ki, Mekke kâfirleri, tıpkı o hendekçiler gibi lanetlenmişlerdir.

Zîrâ bu sûrenin vârid olmasının sebebi, mü'minleri, îmânları üzerinde sabit kılmak, kâfirlerin eziyetlerine sabretmelerini sağlamak, kendilerinden önceki ümmederin, îmânlarından dolayi uğradıkları işkenceleri ve onlarin buna nasıl katlandıklarını hatırlatmaktır. Ta ki, Peygamberimizin ümmeti., bununla teselli bulsunlar; kendi kavimlerinden gördükleri ezalara sabretsinler ve bilsinler ki, kendilerine bu ezaları yapan kavimleri de, o eski işkenceciler gibi olup bunlar da, onlar gibi lanetlenmişler ve onlar hakkında söylenmiş olan şeylere, bunlar da müstahak olmuşlardır.

Peygamberimizden rivâyet olunuyor ki: "Eski hükümdarlardan bilinin bir büyücüsü vardı. Nihayet bu büyücü yaşlanınca, hükümdar, büyüyü öğretmesi için büyücünün yanına bir oğlan verdi. Oğlanın yolunda bir rahip vardı. O oğlan, rahibin konuşmasını dinleyip ondan bir şeyler öğrendi Bir gün bu oğlan, geçtiği yolda bir canavar gördü; canavar, insanların yolunu kapatmış. Deniliyor ki, bu canavar, bir aslan idi. O oğlan da, bir taş aldı ve: "Allahimi Eğer bu rahip, senin katında, büyücüden daha makbul ise, bu canavarı bu taşla öldür!" diyerek taşı attı." (ve attığı taş, canavarı öldürdü.) Bundan sonra o oğlan, körü ve alacalıyı iyileştirmeye ve dertlilere deva dağıtmaya başladı. Bu arada hükümdarın bir nediminin de gözleri kör oldu. Bu oğlan, onun gözlerini de iyileştirdi Hükümdar, gözlerinin eski sağlığına kavuştuğunu görünce, "Gözlerini eski sağlığına kim kavuşturdu?" diye sordu. Nedimi de: "Rabbim!.." dedi. Hükümdar, ona kızdı ve kendisine işkence yaptı. Sonunda oğlanı ele verdi. Hükümdar, ona da işkence yaptı. Sonunda o da, rahibi gösterdi. Rahibe de işkence yaptı; fakat rahip dininden, dönmedi.

En son rahip, bıçkı ile paramparça edilerek öldürüldü. Oğlan da, dininden dönmeyi reddetti. Sonra oğlan, dağın tepesinden aşağıya atılmak üzere dağın zirvesine çıkarıldı. Orada oğlan, duâ etti; dağ, onları sarmaya başladı ve o anda hepsi dağdan düşüp öldüler; yalnız o oğlan kurtuldu. Sonra oğlanı bir gemiye bindirdiler ve boğulması için onu denizin dibine bıraktılar. Oğlan yine duâ etti; birden gemi, onlarla birlikte suya battı; sonunda hepsi boğuldu; oğlan ise kurtuldu. Sonra o oğlan, hükümdara dedi ki: "Sen ancak, beni şöyle öldürebilirsin: İnsanları sahada toplayacaksın; beni bir ağaca bağlayacaksın ve benim okluğumdan bir ok alıp: "Bu oğlanın Rabbi olan Allah'ın ismiyle!.." dedikten sonra o oku bana atacaksın. "Hükümdar da aynen öyle yaptı ve nihayet oku ona attı. Ok, onun göğsüne saplandı; oğlan, elini üstüne koydu ve öylece can verdi. Bunun üzerine halk: "Biz, oğlanın Rabbine îmân ettik" dediler. Hükümdarın adamları ona dediler ki: "işte şimdi senin korktuğun, başına geldi!" bunun üzerine hükümdar, sokakların ağzında hendeklerin kazılmasını emretti ve o hendeklerde ateş yaktırdı. Sonra, îmân eden insanlardan, o hak dinden dönmeyenleri o ateş dolu hendeklere attırdı. Bir ara yavrusu kucağında bir kadın getirdiler. Kadın, ateşe girmemek için direndi. O anda kucağındaki bebek, dile geldi ve: "Anneciğim! Sabret; zîrâ sen hak üzerindesin!" dedi Bunun üzerine kadın, ateşe atladı."

Deniliyor ki, yavru, annesine dedi ki: "Ateşe ada, münafıkça hareket etme. Bu acı, yalnız bir göz kıpmak kadardır." O zaman annesi, buna sabretti.

Deniliyor ki, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hilafetinde o oğlan mezarından çıkarıldı; hâlâ, öldürüldüğü zamanki gibi eh göğsünde duruyordu.

Hazret-i Ali'den (radıyallahü anh) rivâyet olunduğuna göre, diyor kı: "Bir mecûsî hükümdar, sarhoş iken, kız kardeşiyle cinsel ilişkide bulundu; sonra aydınca da çok pişman oldu ve bunun için bir çare aradı. Kız kardeşi kendisine dedi ki.: "Bunun çaresi şudur: önce halkına hitaben bir konuşma yapıp diyeceksin ki, Allah, kız kardeşlerle evlenmeyi helal kıldı. Bir süre sonra yine bir konuşma yapacaksın ve bu kez de, Allah, bunu haram kıldı, diyeceksin. Hükümdar da, böyle bir konuşma yapti; ancak halin, onun söylediğini kabul etmedi Bu kez kız kardeşi: "Sen de sopayı çakstır!" dedi. O da halkına baskı yaptı; fakat yine kabul etmediler. Kız kardeşi: "Bunlara kılıcı çalıştır!" dedi Hükümdar, birçok insanın kafasını kesti; fakat yine kabul etmediler. İşte bundan sonra hükümdar, hendeklerin kazılmasını, onların içinde ateş yakılmasını ve söylediklerini kabul etmeyenlerin o ateş hendeklerine atılmasını emretti, işte "Ateşi alev alev yanan o hendek yaranı öldürüldüler" âyetinde anlatanlar, bunlardır."

Bir rivâyete göre de, Hazret-i İsâ (aleyhisselâm) dininde olan bir zât, Necran'a gitti ve Necran halkını hak dine davet etti. Halk da, onun davetini kabul etti. Bunun üzerine Yahudi olan hükümdar Zünüvas, Himyer'den bir

ordu ile onların üzerine yürüdü; oraya, varınca da, onları, ateşe atılmak ile Yahudiliğe girmek arasında muhayyer bıraktı. Onlar, Yahudi olmayı kabul etmediler. İşte bunun üzerine Necran halkından on iki bin kişi, diğer bir rivâyete göre ise, yetmiş bin kişi hendeklerde yakıldı.

Anlatıldığına göre, hendeğin uzunluğu kırk arşın, eni de on iki arşın idi.

B- "Onları yakanlar da, hendeğin kenarına oturmuş, seyrediyorlardı, "

Yani onları yakanlar, hendeğin etrafında hendeği yukarıdan seyredebilecek yerlerde ateşin çevresinde oturmuş bakarken lânetlenmişlerdir.

C- "Onlar, bu mü'minlere yaptıklarına da şahittik ediyorlardı."

Yani onlar, o hükümdar huzurunda, onun verdiği emirde hiç kimsenin kusur etmediğine dâir de, birbirlerine şahitlik ediyorlardı.

Yahut onlar, kıyamet günü, dilleri ve elleri onların aleyhinde şahitlik edeceği, zaman, bu mü'minlere yaptıklarına şahitlik edeceklerdm

Yahut onlar, son derece katı ve acımasız olduklarından dolayı, bu mü'minlere yaptıklarına bizzat şahit olup orada bulundukları halde, hiç onlara acımamışlardı.

Nazm-ı kerime uygun olan ve meşhur rivâyetlerin de bildirdiği, îzâh da bu son görüştür.

Şöyle de rivâyet edilmiştir: O zorbalar, mü'minleri ateşe atıp kendileri de onun etrafında oturunca, ateş, onlara sıçrayıp hepsini yaktı; mü'minler ise, sağ salim kurtuldular.

Rebî' b. Enes ve Vahidî de, bu son görüşü benimsemişler ve: "Ve o yangın azabı ancak onlar içindir." ifâdesini de buna hamle tenislerdir.

3
Cumaya ve arefe gününe ki,

4
(Eski devirlerde mü'minlere çeşitli eziyetler yapan ve) Ashâb-ı Uhdûd (diye adlanan kavim lânet edildiği gibi, Mekke müşrikleri de) lânetlenmiştir.

5
İşkenceleri (Uhdûd'un), alevli ateştendi.

6
O vakit, (o zalim kâfirler) ateşin etrafında oturmuştular;

7
Ve mü'minlere yaptıklarına, (onları yakmalarına) şahid bulunuyorlardı.

8
Bak. Âyet 9.

9
A- "Hendekçiler, o mü'minleri, ancak, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan, Azîz (yegâne galip) ve Hamîd (her övgünün gerçek mercii) olan Allah'a îmân ettikleri için ayıpladılar. Zâten Allah, her şeye şahittir."

Bu istisna (ancak...), onların, ayıplanacak ve eleştirilecek vasıflardan tamamen uzak olduklarım ifâde etmektedir. Bu istisna da şu şiirdeki istisna kabilindendir:

"Onlarin hiçbir kusuru yoktur; ancak konukları, (çok ikram gördükleri için) dostlarını ve vatanlarını unutmaktan ötürü ayıplanmaktadırlar."

Burada Allah'ın, Aziz, yani azabından korkulan yegâne galip sıfatı ve Hamîd, yani mükâfatı umulan nîmetbahş sıfatı ile vasıflandırılması ve bunun, "Göklerin ve yerin mülkü kendisine ait olan" ifadesiyle tekîd edilmesi, o mü'minlerin îmânının gerekçesini zımnen bildirmek içindir.

B- "Zâten Allah, her şeye şahittir."

Bu kelâm, mü'minler için mükâfat vaadi, onları cezalandıranlar için de ağır bir ceza tehdididir. Zîrâ Allah'ın her şeyi ve ezcümle bu iki fırkanın yaptıklarını da biliyor olması, her iki fırkanın da yapaklarının karşılığını tam olarak vermesini kesin olarak gerektirmektedir.

10
"îmân etmiş erkekler ile îmân etmiş kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenler var ya, işte cehennem azabı ve o yangın azabı ancak onlarındır."

Bu işkencecilerden murat, ya özellikle o hendekçilerdir ve işkence edilenlerden de murat, o ateş hendeklerine atılanlardır; ya da bunlardan murat, mutlak olarak mü'minlere eziyet ve işkence, edenlerdir ve bunlar da, öncelikle onlara dâhildir.

Yani îmân etmiş erkekleri ve îmân etmiş kadınları, dinlerinden döndürmek için onlara işkence edip sonra küfür ve işkencelerinden tevbe etmeyenler -Zîrâ anlatıldığı gibi din için işkenceyi, ancak kâfirin yapması tasavvur edilebilir- var ya, küfürleri sebebiyle onlara cehennem azabı vardır ve mü'minlere işkence yapmaları sebebiyle de onlara daha büyük bir ateş azabı vardır.

11
"Şüphesiz îmân eden ve sâlih ameller de yapanlar varya, altından ırmaklar akarı cennetler onlarındır. İşte büyük fevz (kurtuluş) budur."

A- "Şüphesiz îmân eden ve sâlih ameller de yapanlar varya, altından ırmaklar akan cennetler onlarındır."

Yani dinleri için işkenceye uğratılan o mü'minlerden olsun, diğer mü'minlerden olsun, îmân ve güzel amellere sahip olanlar var ya, îman ve amellerine karşılık, altından ırmaklar akan cennetler onlarındır.

Eğer bu cennetlerden ağaçlar kastediliyorsa, ırmakların, onların altından akmasının îzâhi açıktır. Yok eğer cennetlerden, ağaçları da kapsayan yeryüzü kastedilirse, ırmakların, altından akması, bu mânânın açık olduğu parçası, yani ağaçlar itibarıyladır. Zîrâ cennetin ağaçları, onun sahasını örtmektedir.

Nitekim cennet adı da, bunu ifâde etmektedir. Bunun îzâhi daha önce defalarca geçti.

B- "İste büyük fevz (kurtuluş) budur."

Yani bu öyle büyük bir saadettir ki, dünya ve içindeki o çeşidi zevk ve lezzetlerin tamamı, onun yanında pek küçük kalır.

Fevz, serden kurtulmak ve hayra erişmektir.

12
"Ey Resûlüm! Senin Rabbinin yakalaması, hiç şüphesiz pek çetindir."

Burada Peygamberimize hitap edilmesi, bunun ifâde ettiği azaptan, onun kavminin kâfirlerinin bol bir nasibi olduğunu bildirmektedir. Nitekim "Senin Rabbinin" ifâdesi de buna işaret etmektedir.

13
"Çünkü o, ilkin yaratan, ölümden sonra tekrar hayata döndürendir."

Yani mahlukların ilk yaratılmasında da, ölümden sonra tekrar hayata döndürülmelerinde de hiçbir gücün müdahalesi yoktur; her iki yaratma da yalnız O'nundur.

İşte bu da, Allah'ın yakalamasının ne kadar çetin olduğunu ziyadesiyle açıklamaktadır.

Yahut dünyada kâfirleri ilk yakalayan da, âhirette bunu tekrar eden de O'dur.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Ey Resûlüm! Fir’avun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, değil mi?"

Bu kelâm, Allah'ın, âsi zâlimleri ve azgın kâfirleri yakalamasının ne kadar çetin olduğunu, O'nun her dilediğini mutlaka yaptığını îzâh etmekte, ayrıca bu ordulara isabet eden cezanın, Peygamberimizin kavmine de isabet edeceğini zımnen bildirip onu teselli etmektedir.

Biravun ve Semûd ordularının haberinden murat, onların küfür ve dalâlete batmaları ve uğradıkları azap ile cezadır.

Yani ey Resûlüm! Onların haberleri sana geldi ve onların yaptıklarını ve onlara ceza olarak yapılanları sen öğrendin. O halde sen kendi kavmine Allah'ın yüce şânını hatırlat ve Allah'ın, onların benzerlerine verdiği cezayı kendilerine de vermesiyle uyar!

14
Bak. Âyet 15.

15
"Ve O, yegâne Gafurdur; yegâne Vedûddur; Arş'ın sahibidir; yegâne Mecîddir; dilediğini mutlaka yapandır."

Yani Allah, tevbe eden kullan için çok bağışlayıcıdır ve kendisine itaat edenleri çok sevmektedir. Ve o, Arş'ın de yaratıcısıdır; onun Zâtı ve sıfatları da muazzamdır. Zîrâ O'nun varlığı vacip (zorunlu), kudreti tam ve hikmeti de mükemmeldir. Ve o, her dilediğini de mutlaka yapandır; kendi fiillerinden ve başkasının fiillerinden murat ettiği bir şey, mutlaka gerçekleşir; O'nun iradesinden kurtulamaz.

Burada Mecîd, Arş'ın sifati da olabilir. Yani şânh Arş'ın sahibidir.

Diğer bir görüşe göre ise Arş'tan murat, hükümranlıktır. Yani o, kahir saltanatın yegâne, sahibidir.

16
Dilediğini hemen yapandır.

19
"Hayır! Bu kâfirler, hep yalanlamaktadırlar."

Yani bu kâfirler, küfür ve azgınlıkta, o eski kâfirlerden de daha ileridir; bu kâfirler, daha çok İlâhî azaba müstahâktir; bunların hali daha fazla İlâhî azabı gerektirmektedir. Zîrâ bunların, Kur’ân-ı Kerim'i şiddetle yalanlamaları hep devam etmektedir.

Yahut bu kâfirlerin cinayeti, sırf, onların haberlerinden duyduklarından öğüt almamak değil, fakat bunun yanı sıra, bunları anlatan Kur’ân'ı şiddetle yalanlamaktadırlar. Ancak bu kâfirler, o hâdiselerin vukuunu yalanlamıyorlar; bu hâdiseleri anlatan kelâmın, Allah katından indirilmiş Kur’ân olduğunu yalanlıyorlar. Halbuki Kur’ân'ın Allah katından olduğu, apaçık delillerle sabittir.

20

"Allah da, onların arkalarını kuşatmıştır."

Bu kelâm, onların, Allah'ın azabından kurtulamayacaklarının temsilî ifadesidir.

21
Bak. Âyet 22.

22
"O yalanladıkları, hakikatte Levh-ı Mahfuz'da bulunan şânh Kur’ân'dır."

Bu, onların küfrünü reddetmekte, onların tekzibini iptal etmekte ve hakkı tahkik etmektedir. Yani gerçek, onların dedikleri değil, aksine bu Kur’ân, pek şereflidir ve İlâhî kitaplar içinde nazımda ve mânâda pek yüce bir mertebesi vardır. Bu Kur’ân, tahriften ve şeytanların ulaşmasından da mahfûzdur, korunmuştur.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Burûc sûresini okursa, dünyadaki her Cuma ve Arife günleri sayısının on katı kadar sevap verilir."

TÂRIK SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 17 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Şu göğe ve Tarık'a yemin olsun. O Tarık'ın ne olduğunu sana ne anlattı? O, karanlığı delen yıldızdır. Üzerinde görüp gözeten bulunmayan hiç bir kimse yoktur."

A- "Şu göğe ve Tarık'a yemin olsun."

Burada Tarık'tan murat, gece görünen yıldızdın Tarık, ya cins isimdk; ya da malum bir yıldızdır.

Diğer bir görüşe göre ise Tarık, sabah yıldızı denilen yıldızdır.

B- "O Tarık'ın ne olduğunu sana ne anlattı?"

Tarık, yemin ile tazim edildikten sonra bu ifâde ile de onun şanı yüceltilmekte ve onun kadrinin, insanların idrakinin erişemediği yükseklikte olduğuna dikkat çekilmektedir. O halde onun kadrini, Hallâk-i Alîm'den (her şeyi yaratan ve her şeyi bilen Allah'tan) telakki etmek gerekir.

C- "O, karanlığı delen yıldızdır."

Yani ışığıyla karanlığı veya felekleri (gök katlarını) delercesine son derece aydınlatıp onlara nüfuz eden yıldızdır.

Bundan murat, yıldızların cinsi olabilir. Çünkü her yıldızın mutlaka karanlığı delen ışığı vardın Ondan murat, belli bir yıldız da olabilir. Kimilerine göre bu, Zühal'dir (Satürn'dür); kimilerine göre Ülker yıldızıdır; kimilerine göre de Cedy'dir (oğlakdır).

Diğer bir görüşe göre ise, Delen Yıldız (Necm-i Sâktb), göğün yedinci katinda bulunmaktadır; o katta ondan başka yıldız yoktiır. Yıldızlar gökteki yerlerim alınca, o da onların katma iner; fakat sonra yine yedinci kattaki, yerine, döner. Bu yıldız, Zühal'dir. İşte o, indiği ve yükseldiği, zaman Tarık olur; çok parlar.

Bu yıldıza yemin edilirken kendisiyle başkaları arasında müşterek olan bir vasıfla zikredilmesi, sonra bu vasfın, onun hakikatini açıklamadığına ve insanların fikirlerinin onun hakikatine erişemediğine işaret edilmesi, sonra da delen yıldız olarak tefsir edilmesi, onun şânını açıkça ziyadesiyle tazim etmektedir.

D- "Üzerinde görüp gözeten bulunmayan hiç bir kimse yoktur."

Bu cümle, zikredilen yeminin cevabıdır. Yemin cümlesi ile bu cümle arasındaki cümleler ise, ara cümleleri (itiraz cümleleri) olup yemin edilen şeyin tazimini tekîd etmektedir. Bu da, yemin konusunun tekidini gerektirmektedir.

Yani üzerinde gözeten murakıp bulunmayan hiçbir kimse yoktur. Bu murakıp da, Allahü teâlâ'dır. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: "Allah, her şeye murakıptın"

Diğer bir görüşe göre ise, bu murakıp, insanin amelini, işlediği hayırları ve serleri tespit edip muhafaza eden meleklerdir. Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Sizin üzerinizde hiç şüphesiz şerefli muhafızlar

vardın" "Sizin üzerinize muhafızlar gönderir." "Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçi melekler vardır."

3
O, ışık saçan yıldızdır; (Zuhal yıldızıdır).

4
(İşte and olsun o semâya ve bu Târık'a ki), hiç bir nefis yoktur ki, üzerinde bir gözetleyici (melek) olmasın...

5
Bak. Âyet 6.

6
"Artık şu insan neden yaratıldığına bir baksın! O, tazyikle akan bir sudan yaratılmıştır. O su, bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar. Hiç şüphe yok ki, Allah, gizliliklerin açığa vurulacağı gün insanı tekrar yaratmağa kadirdir."

A- "Artık şu insan neden yaratıldığına bir baksın!"

Burada, yukarıda zikredildiği gibi, her nefis üzerinde, kendisinden sâdır olan her sözü ve fiili sayıp muhafaza eden bir görüp gözetenin olmasının, insanın, yaratılışının başlangıcını hakkıyla düşünmesini gerektirdiğine dikkat çekmektedir. Zîrâ bu düşünme sonucunda insan, gayet açık olarak anlar ki, kendisini, hiç hayat kokusunu duymamış maddelerden inşa etmeye kadir olan bir kuvvet, kendisini tekrar hayata döndürmeye de kadirdir. Hattâ aklî kıyasa göre buna daha fazla kadirdir. İşte bu hakikati anlayan insan, o tekrar hayata döndürülme ve ceza günü için, o zaman kendisine fayda verecek ameller yapar ve kendisini perişan edecek şeyleri muhafız meleklerine yazdırmaz.

B- "O, tazyikle akan bir sudan yaratılmıştır. O su, bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar."

Bu sudan murat, rahimde erkek ve kadın sularının karışımından meydana gelen sudur. Nitekim "O su, bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar" ifâdesinden de anlaşılmaktadır. Yani bu su, erkeğin sulbünden ve kadının göğüs kafesinden çıkmaktadır.

Derler ki; nutfe (meni), dördüncü hazım artığından oluşmakta ve bütün azalardan süzülmekte ve nihayet kendisinden o azaların benzerleri meydana gelebilecek kıvam hâsıl olmaktadır. Bu suyun, en son karar kıldığı yer ise, iki yumurtalığın yanında birbirlerine dolanmış damarlardır. İmdi, beyin sistemi, meninin meydana gelmesinde en büyük faktördür. İşte bundan dolayıdır kı, bu su, beyini etkiler ve aşırı cinsel ilişki, beyin sisteminde zafiyet meydana getirir. Bu suyun tortusu da balgamdır. Bu da sulpte (belde) bulunmaktadır. Bunun çok sayıda kanalları da göğüs kafesine inmektedir. Sulp ile göğüs kafesi, meni zarflarına en yakın oldukları için özellikle onlar zikredilmiştir.

C- "Hiç şüphe yok ki, Allah, gizliliklerin açığa vurulacağı gün insanı tekrar yaratmağa kadirdir."

Yani kalplerde, gizlenen inançlar, niyetler ve diğer hususlar ile gizlenen işler o gün açığa vurulur ve amellerin iytileri ile kötüleri birbirinden ayırt edin.

7
(O su, erkeklerde) bel kemiği ve (kadınlarda) göğüs kemikleri arasından çıkar.

8
(Bu şekilde yaratılan bir insanı) elbette Allah, öldürdükten sonra diriltmeye kâdirdir.

9
Bütün esrarın ortaya dökületeceği o kıyâmet günü,

10

"Artık o insan için ne bir güç vardır, ne de bir yardımcı."

Yani o gün insanın, ne kendisinde bir savunma gücü olur, ne de kendisine yardım edecek bir yardımcısı olur.

11
Bak. Âyet 12.

12
"Şu dönüşlü göğe, şu yarılan yere yemin ederim ki, Kur’ân, hiç şüphesiz hak ile bâtılı ayırtma sözüdür. O, asla gayri ciddi bir kelâm değildir. Onlar gerçekten durmadan düzen kurarlar; ben de bir düzen kurarım. Ey Resûlüm! Sen şimdi o kâfirlere mühlet ver; onları biraz kendi haline bırakıver."

A- "Şu dönüşlü göğe, şu yarılan yere yemin ederim ki, Kur’ân, hiç şüphesiz hak ile batılı ayırtma sözüdür."

Burada yerin yarılmasından murat, onun, bitkilerle yarılmasidır. Yoksa kimilerinin dediği gibi su pınarları ile yarılması değildir. Zîrâ tekrar diriltilmeyi bildiren Kur’ân'ın hak olduğuna gök ile yere yemin edilirken, mezkûr iki vasfın zikredilmesi, bu iki vasfın da haddi zâtında tekrar dirilmenin kanıtlarından olduklarına işaret etmek içindir. Nitekim Kur’ân'ın birçok yerinde bu husus (bitkilerin, tekrar dirilmenin bir örneği olduğu) zikredildi.

B- "O, asla gayri ciddi bir kelâm değildir."

Yani Kur’ân'da bir gayri ciddilik şaibesi bile yoktur; onun tamamı, sırf ciddi konulardır; onda hiç hafife alınacak bir söz yoktur. Binaenaleyh taşkınlar, onunla hidâyet bulmak ve azgınlar, ona boyun eğmelidir..

C- "Onlar gerçekten durmadan düzen kurarlar; ben de bir düzen kurarım. Ey Resûlüm! Sen şimdi o kâfirlere mühlet ver; onları biraz kendi haline bırakıver."

Yani Mekke kâfirleri, Kur’ân'ın hizmetini iptal etmek ve nurunu söndürmek için durmadan plan yapıyorlar; ama buna güçleri yetmez. Ben de, onların düzenine öyle çetin bir düzenle karşılık veririm ki, onu engellemeleri mümkün değildir. Nitekim onları hiç bilmedikleri yönden yavaş yavaş helake götürürüz.

Ey Resûlüm! Sen şimdi o kâfirlere mühlet ver; onlardan intikam almakla meşgul olma; onların helaki için duâ da etme. Yahut onların acilen helakini isteme.

Bu kelâmın, Resûlüllah için büyük bir teselli ve kalbi için teskin olduğu gayet açıktır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Târik sûresini okursa, Allah, ona, gökteki yıldızların sayısının on katı sevap verir."

13
Muhakkak o Kur’ân (hak ile batıl arasını) ayırd eden kesin bir hükümdür.

14
O, bir eğlence değildir.

15
Şüphesiz (Kur’ân’ın nûrunu söndürmek için, Mekke’li) o müşrikler hep hile kuruyorlar.

16
Ben de onların hilelerine karşı (kendilerine) ceza veriyorum.

17
Onun için, o kâfirlere mühlet ver. Onlara az bir mühlet ver...

ALÂ
SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 19 âyettir.

1
"Yüce Rabbinin ismini tesbih et. "

Yani Rabbinin adını, bâtıl tevillerle dinsizlik anlamında kullanmaktan, başkasının onda ortaklığını bildirecek şekilde onu başkası için de kullanmaktan ve onu tazim ve saygı veçhile olmayan şekillerde zikretmekten tenzih et.

Yüce sıfatı, ya Rabbin sıfatıdır -ki en zahir olan da budur- veya ismin sıfatıdır.

Diğer bir kırâete göre, bu âyet, "Sübhane Rabbiye'l a'lâ" şeklinde okunmuştur.

Hadiste şöyle denilmektedir: "Öyleyse ulu Rabbinin ismini tesbih et!" (Vakıa: 74) âyeti nazil olunca, Peygamberimiz: "Bunu rükûnuzda okuyun!" buyurdu. Sonra "Sebbih' isme Rabbike'l a'lâ" nazil olunca, Peygamberimiz:" bunu da secdenizde okuyun!" buyurdu. Bundan önce Müslümanlar, rükûlarında, "Allahümme leke reke'tü" / Allah'ım! Senin için rükû ettim" diyorlardı. Secdelerinde de, "Allahümme leke secedtü/ Allah'ım! Senin için secde ettim" diyorlardı." 32

32 Ebû Dâvud/Kitabu's Salat, bab: 147; İbni Mâce/Kitabu'l İlamet, bab: 20; Dârimî /Kitabu's Salat, bab: 69; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/155

2
"Yaratıp da, düzene koyan O'dur."

Yani Allah, her şeyi yaratü da, yaratihşini düzene koydu. Yani onun kemâlini sağlayan ve yaşamasını temin eden şeyleri, ona bahşetti.

3
"O, takdir etmiş de, yol göstermiştin"

Yani Allah, eşyanın cinslerini, türlerini, fertlerini, miktarlarını, sıfatlarını, fiillerini ve ecellerini takdir buyurdu da, bunların her birini, kendisinden sadır olan hal ve hareketlere, onun için tabii veya ihtiyarî olarak lâzım olan davranışlara tevcih buyurdu ve meyil ile ilhamları yaratmak, delillerini koymak ve âyetleri indirmek suretiyle onlarin her birine yaratılış gayesini müyesser kılmıştır. Sen eğer, bitkilerin ve hayvanların yaşantılarını araştırırsan, cinslerin ve türlerin her birinde akıllara hayret veren beceriler görürsün. Örneğin: engerek yılanı bin sene yaşayınca, gözleri kör olur. Allah'ın ona verdiği ilham ile, gözünü yeşil raziyane otunun yaprağına sürer. Böylece gözleri eskisi gibi görmeye başlar. Bazen bu yılan kör okluğu zaman çölde bulunur ve bulunduğu yer ile meskûn yerler arasında uzun bir mesafe olur. İşte bu durumlarda yılan o uzun mesafeyi kat' ederek nihayet bu otun bulunduğu bostanlara varır ve hiç şaşmadan bu raziyane otunun üstüne atılıp gözünü onun yaprağına sürer ve Allah'ın izniyle gözleri görür halde geri döner.

Yine, anlatıldığına göre, timsahın pislik dübürü yoktur; yediklerinin artıkları ağzından çıkıyor. Allah, ona bir kuş vazifelendirmiş ve onun gıdasını ondan takdir' buyurmuştur. İşte timsah, bu kuşu görünce, ağzını açıyor. O kus da timsahın ağzına girip ağzindakileri yiyor. Bir de, Allah, bu kuşun gagasının üstünde ve altında iki boynuz yaratmıştır ki, timsah, o kuşun üstüne ağzını kapatanlasın, işte böyle!..

Allah'ın, cismi, hayvani ve özellikle insanî özellikler ve beceriler olarak insana bahşettiği hidâyetler ise, ifâde ve yazıya sığmaz ve onları ancak Alîm (her şeyi bilen) ve Habîr (her şeyden haberdâr olan) Allah bük.

4
"Yemyeşil otu o bitirmiştir."

Yani hayvanların taze olarak yedikleri, otu bitiren de o yüce Rabbınızıdır.

5
"Sonra da onu kapkara kuru çöp haline getirmiştir."

Diğer bir görüşe göre ise, kapkara, (önceki âyette geçen) oton vasfıdır. Yani Allah, otları, iyi su akmasından dolayı kapkara gibi görünen yemyeşil olarak çıkarmıştır; sonra onu kum çöp haline getirmiştir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Ey Resûlüm! Sana Kur'ân'ı okutacağız. Artık Allah'ın dilediği hariç, sen unutmayacaksın, Çünkü şüphesiz Allah, açığı da, gizleneni de bilir."

A- "Ey Resûlüm! Sana Kur'ân'ı okutacağız. Artık Allah'ın dilediği hariç, sen unutmayacaksın."

Bundan önce, Allah'ın bütün mahluklarına verdiği hidâyeti beyân edildi. Burada da, O'nun özellikle Peygamberimize bahşettiği hidâyet beyân edilmektedir ki, bu da, peygamerimizin, vahiy telakkisi, âlemlere hidâyet olan Kur'ân'ı hıfzetmesi ve bütün insanların hidâyetine muvaffak kılınmasıdır.

Burada gelecek kipinin (okutacağız) kullanılması, ya tekid içindir, ya da, okutulacaklardan murat, Allah'ın o zaman Peygamberimize vahiy ettikleri âyetler ile ondan sonra vahiy edeceği âyetlerdir.

O halde bu âyet, okutma vaadi zımnında, vahyin devam edeceğine dâirde ilâhî vaattir.

Yani biz, Cebrâîl (aleyhisselâm) lisanıyla şimdi sana vahiy ettiklerimızı ve bundan sonra vahiy edeceklerimizi de sana okutacağız.

Yahut sen, önceleri okuma-yazma nedir bilmediğin halde, biz sana okumayı ilham etmekle seni okuyucu kılacağız ve sen kuvvetli hıfz ve kabiliyetle okutulanları asla unutmayacaksın. Ta ki, bu da, okuduğun âyetlerin içerdiği apaçık delillerden başka, mucize olarak ve gaybları haber verme cihetinden ayrı bir mucize olsun.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki "Fe lâ tensâ" ifâdesi, olumsuzluk cümlesidir. Yani sen de, okutulanı hiç unutma!" demektir. Buna göre anılan fiil, "Fe lâ tense" olması gerekirken, sonunda uzatma ekfi bulunması, âyetlerin sonlarının uyumu içindir. Nitekim başka âyetlerde bunun benzerleri vardır.

Allah'ın dilediğinden murat, tilâveti nesih edilen âyetlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan murat, nadiren kısmî unutmadır. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, namazda Kur'ân okurken, bir âyet atladı. Übeyy adındaki şahabı de, bu âyetin nesih edildiğini sanarak bunu sordu. Bunun üzerine Peygamberimiz: "Ben onu unuttum" buyurdu." 33

33 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/62

Bir diğer görüşe göre ise, burada olmayacağı bildirilen unutma, tamamen unutmadır. Zîrâ olmayacağı bildirilen hususlar da az kere vaki olur. Bu takdirde unutmadan murat, külk unutmadır; yoksa bazen unutulup da sonra hatırlanan değil.

B- "Çünkü şüphesiz Allah, açığı da, gizleneni de bilir."

Bu kelâm, mâkablinin illetidir. Yani Allah açık olsun, gizli olsun her şeyi ve ezcümle sana vahiy edilenleri tamamıyla bilmektedir. Binaenaleyh o, sizin dininizin maslahadarımn gereği olarak, dilediğini unutturur; dilediğini de mahfuz bırakır.

8
"Ve seni en kolay yola müyesser (muvaffak) kılacağız."

Burada Peygamberimizin müyesser kılındığı ifâde edilmiştir; Halbuki yaygın olarak kullanılan ifâdeye göre, işler, faile müyesser kılınır. Nitekim bîr âyette de: "Ve işimi bana müyesser kıl!" denilmiştir. Peygamberimiz hakkında böyle ifâde edilmesi, şu hakikati, bildirmek içindir: Peygamberimize o kadar kolaylık ve tasarruf imkânı sağlanmıştır kı, bu, onda köklü bir meleke haline gelmiştir. Sanki onun yaratılışında bu imkân vardır. Nitekim Peygamberimiz de bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Siz çalışın; fakat herkes, onun için yaratıldığı şeye müyesser olur." 34

34 Buharî/Kıtabu'l Tefsir, sûre: 92, bab: 7; Müslim/Kitabu'l Kader, hadis: 7, 9; Ebû Dâvud/Kıtabü's Sünnet, bab: 16; Tirmizî/Kitabu'l Kader, bab: 3; İbni Mâce/el-Mukaddime, bab: 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1 /6; 4/427, 431

Yani ey Resûlüm.! Dinî konuların her birinde, öğrenme, öğretine, hidâyet bulmak ve hidâyet etmek olarak, seni sürekli en kolay yola muvaffak kılacağız.

Böylece buna, Peygamberimizin vahiy telakki etmeye, vahyin kapsadığı müsamahakâr şer'î hükümlerinden ve ilâhî kanunlardan kendi nefsinin kemale erdirilmesi ve başkalarının nefislerinin kemale erdirilmesi ile ilgili hususları kavramaya muvaffak kılınması da dâhil olmaktadır.

9
"O halde eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver."

Yani sana müyesser ettiğimiz vahiy ile, her zamanki gibi insanlara öğüt ver ve onları vahyin içerdiği şer'î hükümlere hidâyet et. Yoksa kimilerinin dediği gibi, öğüdün fayda vereceği anlaşıldıktan sonra öğüt ver, demek değildir.

Burada, öğüt verme emrinin, fayda verme şartına bağlanmasının îzâhi ise şöyledir: Peygamberimiz, uzun zaman kâfirlere öğüt verdi ve onların îmân etmelerine aşırı derecede istekli olduğu için, bu yolda haddinden fazla çaba harcıyordu. Ancak bunca gayret, onların bir kısmının ancak küfür ve inadını arttınyordu. İşte bundan dolayı peygamerimize, öğütlerini, hiç olmasa kısmen fayda verecek kimselere tahsis etmesi, yani öğüt vereceği kimse, tamamen veya kısmen öğütten faydalanması umulan insanlardan olması ve öğüdün, ancak azgınlık ve nefret doğurduğu o kalpleri mühürlü insanlara öğüt vermekle kendisini yormaması emredildi. Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Sen, benim tehdidimden korkanlara Kur’ân'ıle öğüt

"O halde sen, bizim öğüdümüze, tamamen arkasını dönenden yüz çevir."

Bir görüşe göre de, bu ifâde, öğüt verilen bazı kimseleri zemmetmekte, onların halini haber vermekte, öğütlerin onlara tesir etmesinin imkânsız olduğunu bildirmekte ve onların kalplerinin mühürlendiğini tescil etmektedir. Bu da, olmayacağı kastedilerek bir vaize: "Seni dinleyeceklerse, haraççılara vazet" denmesi gibidir. En münasip olan ise ilk görüştür.

10
"Allah'tan korkarı, öğütten yararlanacaktır."

Yani Allah'tan hakkıyla korkmak, şânından olan kimse, senin öğüdünden yararlanacaktır. Yahut kısmen Allah’tan korkan kimsenin, bu öğüt: ile korkusu aratacak; neticede verdiğin öğüdü düşünüp hak olduğuna vakıf olacak ve sonunda ona îmân edecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, âyetin metnindeki "in/eğer", kelimesi burada şart ifâde etmeyip "ız :/çünkü" anlamında kullanilmiştır." (Yani sen öğüt ver; çünkü, öğüt, fayda vermiştir.) Nitekim "siz galipsiniz; eğer inanmışsanız." âyetinde de "in", "iz" anlamındadır. Yani siz galipsiniz; çünkü siz mü'minsiniz, demektir.

Bir görüşe göre de, anılan, "in" kelimesi, "mâ/sürece" anlamındadır. Yani fayda verdiği sürece öğüt ver; zîrâ öğüt, her hal ü kârda faydasız olmaz.

Başka bîr görüşe göre ise, bu kelâmda, hazfedilmiş bir bölüm vardır: Yani öğüt fayda verse de, vermese de, sen öğüt ver, demektir. Nitekim "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler yarattı..." âyeti bu kabilden olup kelâmın bir kısmı hazfedilmiştir: Yani sizi sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseler yarattı, demektir. Ferâ', Nehhâs, Cürcânî ve Zehrâvî de böyle demişlerdir.

11
"Bedbaht kimse ise, o öğütten kaçınır."

Yani bedbaht kâfirler ise, Peygamberin düşmanlığma tamamen daldıkları için Peygamberin öğüdünden kaçınırlar.

Deniliyor ki, bu âyet, Velid b. Muğîre ile Utbe b. Ebi Rebîa hakkında nazil olmuştur.

12
"O bedbaht, o büyük ateşe girecektir."

Yani o bedbaht, cehennemin en aşağı katına girecektir.

Diğer bir görüşe göre ise, büyük ateş, cehennem ateşi demektir. Küçük ateş de, dünya ateşi demektir. Nitekim bir hadiste şöyle denilmektedir: "Sizin bu dünya ateşinizin sıcaklığı, cehennem ateşinin sıcaklığının yetmişte bindir." 35

35 Buharî/Kitabu Bedii Halk, bab: 10; Tirmizî/Kitabu Cehennem, bab: 7; İbni Mâce/Kitabü'z Zühd, bab: 38; Dârımî/Kıtabu'r Rıkak, bab: 120. Mâlik el-Muvatta/Kitabu Cehennem, hadis: 1

13
"Sonra orada ne ölür, ne de dirilir."

Yani cehennem ehli, orada ne ölüp de kurtulurlar, ne de onlara faydası olacak bir hayat yaşarlar.

14
Bak. Âyet 15.

15
"Temizlenen, Rabbinin adını da anan, namaz da kıları, mutlaka felâha ermiştir."

Yani Peygamberin verdiği öğütten faydalanarak küfür ve günahlardan temizlenen, yahut çok takva ve korku sahibi olan, yahut zekâtını veren, kalbiyle ve lisanıyla Rabbinin adını anan, namaz da kılan kimse, sevmediği şeylerden kurtulmuş ve sevdiği şeylere de kavuşmuştur.

Burada namazdan murat, bilinen farz namazlardır. Nitekim: "Beni anarak namaz kıl!" âyetinden de aynı mânâ kastedilmektedir.

Yahut iftitah tekbirini alıp da, namaz kılan... demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani fitre sadakasını verip de, bayram günü tekbir getirip bayram namazını kılan... demektir.

16

Bak. Âyet 17.

17
"Hayır! Ahiret daha hayırlı ve daha kalıcı olduğu halde, siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz."

Sanki felâha erdiren ameller beyân edildikten sonra şöyle denilmiştir: Siz felâha erdiren amelleri yapmıyorsunuz; aksine fani dünya zevklerini tercih ediyorsunuz ve onlarin tahsili için çalışıyorsunuz.

Bu hitap, ya kâfirler içindir. Bu takdirde dünya hayatını tercih etmekten murat, dünya hayatına rıza göstermek, onunla mutmain olmak ve âhiret hayatından tamamen yüz çevirmek demektir. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olanlar ve onunla mutmain bulunanlar..."

Yahut bu hitap, bütün insanlar içindir. Bu takdirde ise, dünya hayatini tercih etmek, zikredilen mânâyı da kapsar; insanın genellikle hâli olamadığı, çalışmada dünya tarafını ahirete tercih etmek ve onun ihtiyaçlarını temin etmek mânâsını da kapsamaktadır.

Âyette, dünya nimetlerinin çeşitli dertlerle karışık olmaları ve kısa bir zaman sonra kesilmeleri, konusuna değinilmemiş, çünkü bu husus, gayet açıktır.

18
Bak. Âyet 19.

19
"Hiç şüphesiz hu, önceki kitaplarda, İbrâhîm ve Mûsa'nın kitaplarında da vardır. "

Yani 14. ve 15. âyetlerde, yahut bu sûrenin tamamında anlatılan hakikatler, mânâ itibarıyla öncekilerin kitaplarında, yani İbrâhîm Peygamber ile Mûsâ Peygamberin kitaplarında da vardır.

Rivâyet olunuyor ki, Allah'ın indirdiği kitapların tamamı yüz dört kitaptır: Bunlardan on sahife Âdem Peygambere indirmiştir; Şit Peygambere elli sahihe indirmiştir; İdris Peygambere otuz sahife indirmiştir, İbrâhîm Peygambere on sahife indirmiştir; bir de Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Furkan'ı (Kur’ân'ı) indirmiştir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, A'lâ sûresini okursa, Allah'ın, İbrâhîm Peygambere, Mûsâ Peygambere ve Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) indirdiği harflerin on katı kadar sevap verir."

GÂŞÎYE SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 26 âyettir.

1
"Ey Resûlüm! Dehşeti her yanı saran o Ğâşiye'nin (kıyametin) haberi sana geldi mi?"

Bu istifhamdan murat, burada anlatılanlara taaccüp ettirmek, onları dinlemeye teşvik etmek ve anlatılanların, rivâyetçilerin birbirlerine nakletmeleri ve kendi, köylü herkesin dinleme yarışına girmesi gereken pek garip haberlerden olduğunu zımnen bildirmektir.

Ğâşlye, şiddetleri (çetinlikleri) insanları bürüyen ve korkunç halleri insanları saran dehşetti hâdise demektir ki, bundan murat kıyamettir.

Diğer bir görüşe göre ise, Ğâşiyeden murat, cehennem ateşidir. Ancak doğru olan birinci görüştür. Zîrâ bu âyetten sonra zikredilecek Ğâşıyenın haberi, cehennem ile onun ehline mahsus değil, fakat cennet ehlini anlatmaktadır.

2
Bak. Âyet 3.

3
"O gün bir takım yüzler vardır ki, zelildir; yorgundur, bitkindir; kızgın ateşe girer; onlara kaynar su pınarından içirilir. Onlar için darî'den başka yiyecek yoktan O, ne besler, ne de açlığı giderir."

A- "O gün bir takım yüzler vardır ki, zekidir; yorgundur, bitkindir; kızgın ateşe girer; onlara kaynar su pınarından içirilir."

İbn Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki: "Ğâşiyenin haberi, Peygamberimize gelmemişti; Allah, bu âyetlerle ona bildirmiştir."

Bazı yüzlerin, yani o yüz sahiplerinin yorgun ve bitkin olmaları, onları yoran ağır işler görmeleri yüzündendir ki, bunlar da, bağlı bulunduklari ağır zincirleri, prangaları çekmeleri, develerin bataklığa batmaları gibi ateşe batmaları ve cehennemin tepelerine çıkıp çukurlarına inmeleri gibi işlerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu insanlar, dünyada kötü ameller isleyip onlardan lezzet alanlardır. İşte kıyamet günü onlar, yaptıkları bu işlerden pek yorgun ve bitkin olacaklardır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu insanlar, kendilerini, ahirette faydası olmayan işlerde yorup bitkin duruma düşürmüşlerdi.

B- "Onlar için dahiden başka yiyecek yoktur."

Bundan önce, onlarin içeceklerinin kaynar su olduğu anlatılmıştı.. Nitekim başka bir âyette de: "Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar."

Burada da cehennem ehlinin yiyecekleri anlatılmaktadır.

Darî', şıbrak denilen dikenin kurumuş halidir. Bu diken, yaş iken develer onu yer; kuruyunca ise, ondan kaçınırlar. Bu diken, öldürücü bir zehir içermektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, Darî', dünyadaki Darı' dikenine benzeyen bir cehennem ağacıdır.

İbni Keysân diyor ki: "Darî', cehennem ehlini perişan eden ve kendisinden kurtulmak için Allah'a yalvarıp yakardıkları bir cehennem ehli yiyeceğidir. İşte bundan dolayı ona Darî' (tezarru edilen) adı verilmiştir."

Darî', cehennem ehlinden bazılarının yiyeceğidir. Zakkum ve Gislîn ise, diğer bazılarının yiyecekleridir.

C- "O, ne besler, ne de açlığı giderir."

Darî', dünya yiyecekleri gibi besleme ve açlığı giderme vasfı yoktur; o, ancak cehennem ehlinin yemek zorunda kaldıkları, fakat onların ihtiyacını gidermeyen bir yiyecektir. Ancak bu, cehennem ehlinin beslenme ve doyma istidatları olduğu, ancak bu yiyeceğin bunları karşılamadığı anlamında değildir; fakat cehennem ehlinin de bu istidadı olmadığı gibi, bu yiyeceklerin de bu ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu anlamındadır.

Bunun îzâhı da şöyledir: cehennem ehlinin açlığı ve susuzluğu., dünyada bilinen açlık ve susuzluk kabilinden değildir. Bu açlık, bedenin yakıp tükettiğini karşılamak için insanın, tabiî olarak yiyecek ve içeceğe istek duyması, yemek, içmek sırasında da lezzet alması, bunların mideye inmesiyle başka yiyeceklere ve içeceklere gına hâsıl olması ve hazmedilmelerinden sonra beslenme ve kuvvet faydasının gerçekleşmesi şeklinde insana arız olan bir hal değildir.

Cehennem, ehlinin açlığı, ateşin, onların bağırsaklarında yanmasıyla, bağırsaklardaki alevlen çıkaracak ve bağırsakları dolduracak kesif bir şeyin ithaline mecbur kalmalarıdır. Cehennem ehlinin, yiyeceğe herhangi bir istek duymaları, yemek sırasında lezzet almaları, onun sayesinde başkasından gına hâsıl olması, yahut bir kuvvetin hâsıl olması ise, heyhat! ... söz konusu değildir.

Keza, cehennem ehlinin susuzluğu da, onların, darî'i yediklerinde ve onun, karınlarında alevlenmesinde onu söndürecek soğuk bir sıvıya mecbur kalmalarıdır. Onu içmelerinden ise lezzet duymazlar ve hiç kuvvet almazlar, işte bu konudaki şu rivâyetten de kastedilen budur ki, Allah, cehennem ehline açlığı musallat eder de, onları darî'i yemek zorunda kalırlar. Onlar, darî' yediklerinde de onları açlığı musallat eder de, onları kaynar su içmek zorunda bırakır. Bu su da, onların yüzlerini ve bağırsaklarını parçalar.

4
Kızgın ateşe girerler,

5
Kaynar bir kaynaktan içirilirler.

6
Onlara, (hayvanların bile sakınıp yiyemediği) bir nebattan başka yiyecek yok.

7
O, ne besler, ne açlıktan kurtarır.

8
Bak. Âyet 9.

9
"O gün bir takım yüzler de vardır ki, mutludurlar. Dünyadaki çalışmalarından dolayı hoşnutturlar; yüce bir cennettedirler. O arada boş bir söz işitmezler."

A- "O gün bir takım yüzler de vardır ki, mutludurlar."

Burada da cennet ehlinin haberi beyân edilmektedir. Cehennem ehlinin hali önce anlatıldı, çünkü, bu, Ğâşiyenin korkunçluğunu anlatmak için ve haberinin tazimi için daha etkilidir. Bir de, cehennem ehlinin kötü hali anlatıldıktan sonra cennet ehlinin güzel halinin anlaülması, konuya güzellik ve neşe katar.

B- "Dünyadaki çalışmalarından dolayı hoşnutturlar; yüce bir cennettedirler."

Zîrâ o, dünyada yaptıklarının semeresini burada görmüştür.

C- "Oarada boş bir söz işitmezler."

Zîrâ cennet ehlinin kelâmı, tamamen zikir ve hikmetten ibarettir.

10
(Kıymet ve mevkii) yüksek bir cennetde...

11
Öyle ki, orada boş bir söz işitmezsin.

12
Bak. Âyet 13.

13
"Orada devamlı akan pınar, orada yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler, sıra, sıra dizilmiş yastıklar, serilmiş halılar vardır."

Burada devamlı akan pınar, suyu devamlı akan bir çok pınar, anlamındadır. Nitekim Tekvîr: 14. Ve İnfıtâr: 5. Ayetlerinde geçen nefis de, her nefis (çokluk) anlamındadır." (Yani burada kelimenin temrini, vahdet (bir) ifâde etmemektedir.)

Kadehlerin ve kupaların konulması, cennet ehlinin elinin altına konulmaları demektir.

14
(Önlerine) konmuş bardaklar,

15
Dizilmiş yastıklar,

16
Ve serilmiş âla döşemeler...

17
Bak. Âyet 18.

18
"O insanlar, şu devenin nasıl yaratıldığına, şu göğün de nasıl yükseltildiğine, dağların da nasıl dikildiğine, şu yeryüzünün de nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?"

Bu kelâm, açıklanan Gâşiye haberi ile onun, üzerine bina edildiği ve insanların, hakkında görüş ayrılığma düştükleri tekrar dırıkmeyi takrir konusunda, onlarin inkâr edemeyecekleri kanıtları göstermektedir.

Yani onlar, zikredilen âhiret hayatını ve onun hükümlerini inkâr edip Allah'ın kudretinden bunun vukuunu imkânsız mı görüyorlar? Öyleyse gözleri önünde bulunan ve her zaman kullandıkları devenin nasıl hayret verici bir yaratılışa sahip olduğuna, diğer hayvan türlerinin yaratılışındakı temel vasıflardan çok farklı üstün vasıflara sahip olduğuna bir baksınlar; bu hayvanin, cüssesinin büyüklüğüne, kuvvetinin şiddetine ve bünyesinin, yapısının, yerde yüklendikten sonra yavaşça ayağa kalkmak, ağır yükleri uzak mesafelere taşımak gibi gördüğü ağır islere uygun biçimde olduğuna dikkat etsinler. Ayrıca deve, açlığa ve susuzluğa son derece dayanıklıdır. Hattâ kanasiya su içtikten sonra on gün ve daha fazla susuzluğa dayanır; az bir yemekle yerinebilir; diğer hayvanların yemediği ağaçları, dikenleri ve başka şeyleri de yer. Bununla beraber deve, hareketinde, durmasında, çökmesinde ve kalkmasında insana son derece itaatkârdır; insan, bunlarda istediği gibi onu yönlendirir ve küçük büyük herkes deve katarını idare edebilir.

Yine, onlar, şu göklerin de, akıl, fikir ermeyecek hârikalıkta, çok uzaklarda, direksiz ve dayanaksız olarak nasıl yükseltildiğine, her taraflarında dolaştıkları, sularından ve ağaçlarından faydalandıkları dağların da, eğilmez ve sarsılmaz şekilde sağlam olarak nasıl yükseltildiğine, üstünde seyahat ettikleri, çeşitti tasarruflarda bulundukları yeryüzünün de, üstlünde yaşayan canlıların maslahatlarının gerektirdiği biçimde nasıl tesviye edilip yayıldığına, tefekkür ve ibret gözüyle bakmazlar mı? Bunların yaratılmasının, haşir ve âhiretin hak olduğuna şahittik ettiklerini düşünüp de, içinde bulundukları inkâr ve nefretten dönmezler mi ve senin uyarılarını dinleyip îmân ve itaat ile, âhiret hayatına hazırlık yapmazlar mı?

19
Dağlara bakmazlar mı, nasıl dikilmiş?

20
Yere de bakmazlar mı, nasıl döşenmiş?

21
Bak. Âyet 22.

22
"Ey Resûlüm! O halde sen öğüt ver; çünkü sen ancak bir öğüt vericisin; onların üzerinde bir zorba değilsin. Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince, işte Allah, onu en büyük azap ile cezalandırır. Şüphesiz onlarin dönüşü ancak bizedir. Sonra onların hesaba çekilmeleri de ancak bize aittir."

A- "Ey Resûlüm! O halde sen öğüt ver; çünkü sen ancak bir öğüt vericisin; onların üzerinde bir zorba değilsin."

Yani sen öğüt vermekle yetin; onlara ısrar etme; onlarin düşünmemeleri ve öğütten faydalanmamaları seni ilgilendirmez; çünkü sen ancak bir öğüt vericisisin; onları, istediğin şeye icbar edecek bir zorba değilsin. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Sen onlarin üzerinde bir zorlayıcı değilsin."

B- "Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince, işte Allah, onu en büyük azap ile cezalandırır."

En büyük azaptan murat, cehennem azabıdır.

Yani sen herkese öğüt vermeye devam et, ancak îmânından umudun kesilip yüz çevirmiş ve bu yüzden de en büyük azaba müstahak olmuş olan kimse müstesna.

C- "Şüphesiz onlarin dönüşü ancak bizedir. Sonra onlarin hesaba çekilmeleri de ancak bize aittir."

Bu, Allah'ın, onları en büyük azap ile cezalandırmasının illetidir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Gâşiye sûresini okursa, Allah, onun hesabını kolaylaştırır."

23
Ancak (öğüdden sonra) yüz çeviren ve (Allah'ı) inkâr eden (var ya),

24
Allah onu, en büyük azabla azablandıracaktır.

25
Muhakkak ki, onların dönüşleri bizedir.

26
Sonra onların hesablarını görmek de yalnız bize aiddir.

FECR SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 30 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Fecre yemin olsun. O on geceye de yemin olsun. Çifte de, teke de yemin olsun. Seyrettiği (geçtiği) zaman geceye de yemin olsun! -Ki, akıl sahipleri için bunlarda elbette birer yemin vardır- Onlar hiç şüphesiz azaba uğratılacaklardır."

A- "Fecre yemin olsun."

Allah, "Ağardığı zaman sabaha yemin olsun" âyetinde sabaha yemin ettiği gibi burada da fecre yemin etmektedir.

Diğer bir görüşe göre bundan murat, sabah namazıdır.

B- "O on geceye de yemin olsun."

Bu on gece, Zilhicce ayının son on gecesidir. İşte bundan dolayıdır kı, burada fecr, arefe gününün, yahut kurban bayramının birinci gününün fecri olarak da tefsir edilmiştir.

Yahut bu on gece, Ramazan ayının son on gecesidir.

C- "Çifte de, teke de yemin olsun."

Yani çift olsun, tek olsun her şeye de yemin olsun.

Yahut bu gecelerin çiftine de, tekine de yemin olsun.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, bu çifti ve teki, kurban bayramının birinci günü ve arefe günü olarak tefsir etmiştir. Bu konuda çok görüşler vardır. Gerçek olanı ancak Allah bilir.

D- "Seyrettiği (geçtiği) zaman geceye de yemin olsun! "

Burada gecenin seyretmesi, geçmesi anlamındadır. Nitekim başka âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Dönüp gittiği zaman geceye yemin olsun."

"Karanlığı geçtiği zaman geceye yemin olsun."

Geceye yemin edilirken bu kayıt (geçtiği zaman) zikredilmiş, çünkü bu, ilâhî kudretin sonsuzluğuna ve nimetin bolluğuna açıkça delâlet etmektedir.

Yahut seyredilen geceye yemin olsun, demektir.

E- "-Ki, akıl sahipleri için bunlarda elbette birer yemin vardır- Onlar hiç şüphesiz azaba uğratılacaklardır."

Bu kelâm, yemin edilen şeylerin büyüklüğünü, bunların akil erbabınca tazime lâyık şeyler olduklarını tahkik ve takrir etmekte ve bunlarla yapılan yeminlerin, geçerli yeminler ve ihbarların tekidi için lâyık şeyler olduklarına dikkat çekmektedir. Nitekim diğer bir âyette de: "Hiç şüphesiz eğer bilseniz, bu pek büyük bir yemindir."

Yahut bu şeylere yemin etmemde akıl sahipleri için makbul, geçerli, benzeri yapılan ve yemin konusunun tekıd edildiği birer yemin var mı?

3
(Yaratılan bütün eşyadan) çifte ve teke,

4
Geçib gittiği zaman geceye ki,

5
Muhakkak bunlarda, akıl sahibi bir kimse için, bir ikna kuvveti vardır (ki inkârcılar azaba uğratılacaklardır).

6
Bak. Âyet 7.

7
"Rabbin, Âd Kavmine, o şehirler içinde benzeri yaratılmamış direkli İremlilere, o vadide kayaları yontan Semûd Kavmine, kazıklar sahibi Fir’avun'a ne yaptı, görmedin mi? Kı onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler de, oralarda fesadı alabildiğine çoğalttılar. Bunun için Rabbin de, onların üstüne azap kamçısı indirdi. Çünkü hiç şüphe yok ki, senin Rabbin, gözetlemededir."

A- "Rabbin, Ad Kavmine, o şehirler içinde benzeri yaratilmamış direkli irem'lilere, o vadide kayaları yontan Semûd Kavmine, kazıklar sahibi Fir’avun'a ne yaptı, görmedin mi?"

Bu ifâde de, "Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışanı görmedin mi?" "onların her vadide başıboş dolaştiklarını görmedin mı?" âyetleri kabilindendir.

Yani senin Rabbinin, Âd ve benzerlerini nasıl azaba uğrattığını kesin olarak bilmedin mi? İşte Rabbin, bu kâfirlere, de azap edecektir. Zirâ bu kâfirler de, küfür ve günahlarda onlara suç ortağı olmuşlardır.

Ad'dan murat, Hûd Peygamberin kavmi olan Âd'ın evladıdır. Âd, Avs'ın oğlu, o da irem'in oğlu, o da Sâm'ın oğlu, o da Nûh Peygamberin oğludur.

Ad evladı, babalarının ismiyle adlandırılmışlardır, dipkı Hâşımin oğullarına Hâsım denildiği gibi.

Ad'ın evladından eskilerine ilk Ad denilir; sonrakilerine de son Ad denilmektedir.

İmadüddin İbni Kesir, (tefsirinde) diyor ki: "Kur’ân'da Ad ile ilgili bütün zikredilenler, ilk Âd'ın haberleridir. Ancak Ahkâf süresindeki müstesna.

İrem'liler... de, Adin kimler olduklarının îzâhi olup bunların ilk Ad olduklarını bildirmek içindir. Yani onlar, İrem'in torunlarıdır. Yahut İrem, onlarin yaşadıkları kentin veya toprakların adı olup "onlar, İrem halkıdır" demektir.

İrem'lılerin direkli olmaları, direkler gibi uzun olmaları (sırık gibi adamlar olmaları) demektir.

Yahut çadırlı, direkli olmaları demektir. Yani onlar, çadırlarda yaşayan bedeviler idi.

Yahut İrem, onların kentinin adı olup yüksek binaları, yahut sütunları olan irem demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Âd'ın, Şedîd ve Şeddâd adlarında iki oğlu vardı. Kendisinden sonra oğulları birlikte hükümdarlık yapıp halklarını yönelttiler. Sonra Şedîd öldü ve yönetim, yalnız Şeddâd'a kaldı. Şeddâd, (o zaman

bibnen) dünyanın tamamına hâkim oldu; bütün hükümdarlar ona bağlılıklarını bildirdiler. Sonra cennetin vasıflarını duydu. Bunun üzerine: "Ben de onun gibi bir cennet bina ederim!" dedi ve Aden'in sahra kısmında üç yüz sene içinde İrem şehrini yaptırdı. Bu şehir, pek muazzam bir şehir olup saraylarında altın ve gümüş kullanılmış; sütunlarında da zümrüt ve yakut kullanılmış; çeşitti ağaçlar ve her zaman akan ırmaklar meydana getirilmişti. Nihayet bu şehrin binası tamamlanınca, halkıyla birlikte oraya doğru yola çıka. Nihayet İrem şehrine bir gün bir gecelik mesafede olan bir yere vardıklarında, Allah, onların üzerine korkunç bir ses gönderdi de hepsi orada helâk oldular.

Abdullah b. Kılabe'den rivâyet olunduğuna göre, kendisi, bir devesini aramaya çıkmış da, bu arada yolu İrem şehrinin yerine düşmüş ve devesine yükleyebildiği kadar tarihî eşya alıp getirmiş. Bu haber Muaviye'ye ulaşınca, onu huzuruna çağırmış; o da gördüklerini Muaviye'ye anlatmış. Bunun üzerine Muavıye, Kâ'b'ül Ahbar'a haber gönderip onu yanma çağırmış ve bunu kendisine sormuş. O da: "O, direkleri olan irem şehridir. Senin zamanında Müslümanlardan kızılca tenli, kısa boylu, kaşında ve ökçesinde ben bulunan bir adam, devesini aramaya çıkacak..." dedikten sonra dönüp İbni Kılabe'ye bakmış ve: "işte o adam budur" demişti.

İrem'den insanlar murat ise, o insanlar gibi cüsseli ve güçlü insan yaratılmamış, demektir. Nitekim o insanların boyu dört yüz zira idi. Bu dev yapılı insanlardan bir şahıs tek başına koca kayaları kaldırıp bir kabilenin üstüne yuvarlayarak onları yok ediyordu." (Zira arşın anlamında kullanılıyorsa da, çok eski devirlerde, santim veya daha da küçük bir uzunluk birimi olarak kullanılmış olabilir.)

İrem, bir şehrin adı olduğu görüşüne göre ise, şehirler içinde Şeddâd şehri gibisi yaratılmamıştır, demektir.

Semûd, meşhur bir kabile olup dedeleri Semûd'un adını almışlardır. Semûd, Cedîs'in kardeşidir. Bu iki kardeş, Amir'in oğullarıdır. Amir de, İrem'in oğludur, o da Sâm'in oğlu ve o da Nûh Peygamberin, oğludur.

Bunlar, halis Araplar olup Hicaz ile Tebük arasında Hicr denilen bölgede yaşıyorlardı. Bunlar da, Ad gibi putlara tapıyorlardı.

Semûd Kavmi, dağlardan kestikleri kayalarla vadide binalar yapıyorlardı. Nitekim, diğer bir âyette de "Ve siz dağlardan evler yontuyorsunuz." denilmektedir.

Deniliyor ki, ilk önce dağları, kayaları ve mermerleri yontan, bu insanlardır. Semûd Kavmi, bin yedi yüz şehir yapmışlardı, bunların hepsinin binaları taştan idi.

Fir’avun'a kazıklar sahibi denilmiş, çünkü çok sayıda askerleri ve onların ordugâhlarında kurdukları çadırları vardı.

Yahut Fir’avun, kazıklarla cezalandırdığı için bu vasfı almıştır.

B- "Ki onların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler de, oralarda fesadı alabildiğine çoğalttılar. Bunun için Rabbin de, onların üstüne azap kamçısı indirdi."

Yani bu kavimlerden her biri, kendi ülkesinde azgınlık etti de, oralarda küfür ve diğer günahlar ile, fesadı çoğalttılar. Onlar bu azgınlık ve fesadı çıkardıktan sonra Rabbin de, onların üstüne tarifi imkânsız bir şiddetli azap indirdi. Bu azaplar, onların uğratıldıkları çeşitti azaplardır ki, bunlar, diğer sûre-i kerimelerde açıklanmıştır.

Bu azaba kamçı denilmesi, şuna işaret etmek içindir: onların dünyada uğratıldıkları azap, ahrette kendileri için hazırlanmış olan azaba göre, kamçı darbesinin, kıkç darbesine göre olan acısı gibidir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada (Genellikle kamçı mânâsında kullanı-lan) Savt, bazı şeyleri birbirine karıştırmak anlamındadır. Buna göre, yani onlar için karıştırılmış çeşidi azaplar demektir.

C- "Çünkü hiç şüphe yok ki, senin Rabbin, gözetlemededir."

Bu kelâm, mâkabk için illet mahiyetinde olup bildiriyor ki, mezkûr kavimlere isabet eden azapların bir benzeri de, Peygamberimizin kavminin kâfirlerine isabet edecektir.

8
Öyle bir kavim ki, memleketler içinde (boy ve kuvvetçe), onun gibisi yaratılmamıştı.

9
(Nasıl azap etti) vadilerde kayaları oyan (ve böylece şehirler kuran) Semûd'a?

10
Kalabalık ordu sahibi Fir'avun'a?

11
Bunlar o kimselerdi ki, memleketlerde azgınlık etmişlerdi.

12
Böylece oralarda fesadı çoğaltmışlardı.

13
Onun için rabbin de üzerlerine bir azap kamçısı yağdırıverdi.

14
Şüphesiz ki Rabbin, (kullarının bütün yaptıklarını görüp) gözetleyendir.

15
"Fakat şu insan var ya, Rabbi, kendisini imtihan edip de, ona ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, "Rabbim bana ikram etti" der."

Yani Allah, kullarının ahvahni gözetlemek ve hayır olsun, şer olsun, bütün amellerinin karşılığını vermek sadedindedir. Fakat bu durum, insanı ilgilendirmemektedir, onun gözleri ve fikri, hep dünya ve dünya zevklerindedir. Onun Rabbi, kendisini, zenginlik ve fakirlikle imtihan edercesine, ona ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde, "Rabbim, lâyık olduğum için bana verdiği mal ve itibâr ile beni üstün kıldı" der ve bunun İlâhî bir lütuf olup şükür mü eder, yoksa nankörlük mü eder? diye Rabbinin, kendisini denemek için bunu lütfettiğini hiç aklına getirmez.

İlâhî ikramın önce zikredilmesi, ikram ve ihsanın imtihan yoluyla olduğunu başta bildirmek içindir. Ta ki, bundan sonra zikredilecek nimetin ihlâli iyice anlaşılsın.

16
"Ama Rabbi, yine onu deneyip rızkını daralttığında, "Rabbim, beni önemsemedi" der."

Yani Rabbi, üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan iradesinin gereği olarak, rızkını daralttığında, "Rabbim, beni önemsemedi" der ve onu sabn ve şikâyet imtihanından geçirdiğini aklına getirmez. Kaldı ki, bu hal, onu önemsememek için de değil; çünkü bazen az rızk, iki cihan saadetine sebep olur ve bol rızk da, iki cihan hüsranına sebep olur.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Hayır! Siz öksüze iyilik etmiyorsunuz: yoksulu yedirmeye de birbirinizi teşvik bile etmiyorsunuz. Siz helal haram demeden mirası da yiyorsunuz. Malı da aşırı derece seviyorsunuz."

A- "Hayır! Siz öksüze iyilik etmiyorsunuz; yoksulu yedirmeye de birbirinizi teşvik bile etmiyorsunuz."

Bu kelâmın başındaki "hayn/ kellâ", o anlatılan sözleri söylemekten men' etmek ve her iki halde de onu tekzip etmek anlamım ifâde etmektedir.

İbn Abbâs diyor ki "Yani hayır, ben, zenginlik benim katimda bir fazilet olduğu için onu zenginlikle imtihan etmedim ve fakirlik de benim katımda önemsiz olduğu için onu fakirlikle imtihan etmedim; bunlar sadece kaza ve kaderin cilveleridir, demektir."

Bundan önce insanin kötü sözleri beyân edildi; burada da onun kötü fiilleri beyân edilmektedir.

Yani sizin, zikredilen ahvalinizden daha ağır ve sizin dünya malına büyük bir hırsla yöneldiğinize daha çok delâlet eden şu haliniz var: Allah, size çok mal ikram etmektedir; siz ise, o maldan zorunlu harcamaları yapmıyorsunuz, yani yetimi yedirmiyorsunuz.

B- "Siz helal haranı demeden mirası da yiyorsunuz."

Zîrâ onlar, mirastan kadınlara ve çocuklara hisse vermeyip onların hisselerini de kendileri yiyorlardı.

Yahut miras bırakanın, helal haramı karıştırarak biriktirdiği mali bilerek yiyorsunuz.

C- "Alalı da aşırı derece seviyorsunuz."

Yani dünya malını büyük bir hırs ve aç gözlülükle seviyorsunuz.

19
Mirâsı, helâl - haram demeden yersiniz.

20
Malı da pek çok seversiniz.

21
Bak. Âyet 22.

22
"Asla! Şu yeryüzü paramparça olduğu zaman, Rabbinin emri de geldiği ve melekler saf, saf dizildiği zaman, "

Bu, tehdit yoluyla, onları mezkûr şeylerden men' etmenin illetidir.

Yani yeryüzü sürekli şiddetli sarsıntılar geçirerek sonunda paramparça olduğu ve üstündeki, dağlar, binalar ve saraylar hepsi yıkılıp sonunda toz duman okluğu zaman. Yahut pürüzsüz kayalar misali dümdüz olduğu zaman, Rabbinin emri de geldiği zaman, yahut Rabbinin kudretinin âyetleri ve kahrının eserleri görüldüğü zaman.

Bu ifâde, sultanin huzurunda onun heybetinin ve siyasetinin hükümlerinin görülmesine bir nevî benzetmedir.

O gün her semanın melekleri de inip mertebelerine ve derecelerine göre saf saf olup cinlerin ve insanların etrafını çevirecekler.

23
"O gün cehennem de yerine getirilir, İşte o gün insan, yaptıklarını birer birer hatırlayacak. Ama bu hatırlamanın ne faydası var!"

A- "O gün cehennem de yerine getirilir."

Nitekim diğer bir âyette de: "Cehennem de apaçık gösterilir."

İbni Mes'ûd ve Mukatil diyorlar ki: "Cehennem yetmiş bin gem de çekilir. Her gem de, yetmiş bin melek ile çekilir. Bunlar onu çekip nihayet Arş'ın sağına, yerleştirirler. Bu sıra cehennem müthiş bir öfke sesini ve uğultu

çıkarır. Müslim de bu hadisi ibni Mesûd'dan merfû olarak (Peygamberimize kadar çıkan bir senetle) rivâyet etmiştir."

B- "İşte o gün insan, yaptıklarını birer birer hatırlayacak."

Yani zikredilen hâdiseler olduğu gün insan, bütün taksiratının sonuçlarını ve hükümlerini görerek onları tafsilatıyla hatırlayacak. Amellerin, ahrette cisimler hâlini alacağı görüşüne göre ise, insanın yaptığı güzel ameller ile kötü ameller, kendilerine münasip güzel ve çirkin şekillerde görülür ve insan amellerini aynen görür.

Yahut o gün insan ibret alır.

C- "Ama bu hatırlamanın ne faydası var!"

Yani bu hatırlama gerçek değildir; çünkü zamanında vaki olmadığı için faydası hiç yoktur.

Bu kelâmı, mükellefiyet yurdu olan dünyada da tevbenin kabul edilmesinin kesin olmadığına delil saymanın haklı bir îzâhi yoktur. Kaldı ki, o gün kişinin, yaptıklarını hatırlaması tevbe, sayılmaz. Çünkü insan, tevbenin ancak dünyada yapıldığını bilmektedir. Nitekim bundan sonraki âyetten de anlaşılmaktadır.

24
"O zaman insan: "Keşke bu hayatım için önceden bir şeyler yapsaydım!" der."

Yani insan, âhirette anılan gerçeklerle yüz yüze gelince pişmanlığını şöyle ifâde eder: Keşke bu hayatım için, yahut dünyadaki hayatım zamanında iyi ameller yapsaydım da, bugün onların faydasını görseydim.

İnsanın bu temennisinde, kulun, fiilleri kendi başına (müstakil olarak) gerçekleştirme imkânına sahip olduğuna delâletin şaibesi bile yoktur. Bu temennisinin delâlet ettiği, ancak, önceden iyi amelleri yapma imkânına sahip olduğu inancıdır. Bunun sırf onun kudretiyle mi olduğu, yahut onun, kendi kâsibe (çalışan) kudretini ona yönlendirdiği zaman Allah'ın yaratmasıyia mı olduğuna dâir bu kelâmda bir delâlet yoktur.

Şu da deniliyor ki, mahcur (hacir altına alınip tasarrufu engellenmiş) kimse, de, bazen yapma imkânına sahip olmayı temenni eder. Bu da şunu vehmettiriyor: bir kimse gücünü fiilin iki tarafından (yapıp yapmama) birine sarf ettiği zaman diğer taraftan mahcur olduğuna inanır. Fakat aslında öyle değildir. Aksine her şahıs, kesin olarak inanıyor ki, ihtiyarî fiillerinden her tarafına gücünü sarf ederse, mutlaka hâsıl olur. Zâten teklif çarkı ile hüccetin ilzamı da bunun üzerinde dönmektedir.

25
"İşte o gün Allah'ın azabı gibi hiç kimse azap edemez."

26
"Hiç kimse O'nun bağı gibisini de vuramaz."

Yani zikredilen hâdiseler olduğu gün Allah'tan başka kimse O'nun azabına ve O'nun vurduğu, bağa mütevelli olamaz. Zîrâ o gün iş, tamamen Allah'ındır (Dünyadaki gibi zahiren de olsa, kimse bir şeye sahip değildir).

Yahut âyetteki zamir, insana aittir. Yani o gün insanın azabı gibi hiç kimse azap edemez / zebaniler, insana verdikleri azabı, hiç kimseye vermezler. ..

Bu fiil (azap edemez), mefûl kipiyle de okunmuştur. Buna göre da zamir yine insana râcidir. Bir görüşe, göre bu insandan murat da, Übeyy b. Haleftir. Yani hiç kimse Übeyy'in azabı gibi bir azapla cezalandırılamaz ve onun vurulduğu bağlar, zincirler kimseye vurulmaz. Çünkü o, küfrün ve inadın son derecesindedir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyetin mânâsı şöyledir: "Kimse insanin azabını yüklenmez." Buna göre bu âyet de, "Hiçbir suçlu, başkasının suçunu yüklenmez." âyeti gibidir.

27

Bak. Âyet 28.

28
"Ey Nefs-i Mutmainne (huzura kavuşmuş nefis)! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön de, seçkin kullarım arasına katıl ve cennetime gir!"

Bundan önce, dünya ile mutmain olanların ahvâli anlatıldıktan sonra burada da Allah'ın Akliyle mutmain olanların ahvâli anla tıkmaktadır.

Bu nefis, itminan ile vasıflandırılmış, zîrâ o, sebepler ve vasıtalar merdivenlerinden yükselerek nihayet Mübdi' (ilk yaratan) ve Müessir-ı Bizzat olan Allah'a ulaşır da, O'nun marifetinde karar kılar ve nefis, kendi varlığında ve bütün işlerinde. O'ndan başkasından tamamen müstağni kalır.

Diğer bir görüşe göre ise, Nefs-i mutmainne, hakka mutmain olmuş ve şüphenin hiç karışmadığı kesin îmân itminanına kavuşmuş mü'minin nefsidir.

Bir diğer görüşe göre ise, Nefs-i Mutmainne, korku ve üzüntünün rahatsız etmediği emin nefistir.

Yani Allah, Nefs-i Mutmainneye bizzat böyle hitap etmektedir. Tıpkı Mûsâ Peygambere bizzat hitâp ettiği gibi. Yahut melek vasıtasıyla bu hitabı yapmaktadır. Bin zahir olan görüşe göre, insanların hesabı tamamlandığında bu hitap yapılacaktır.

Diğer bir görüşe göre ise, bu hitap, mezardan kalktıklarında,

bir diğer görüşe göre ise, ölüm anında olacaktır.

Yani ey Nefs-i Mutmainne! Sana verilen ebedî nimetlere razı olarak ve Allah katında da kendisinden razı olunmuş olarak, Rabbinin koyduğu miada, yahut Rabbinin emrine dön de, benim has sâlih kullarım zümresine dâhil ol ve onlarla beraber cennetime gir!

Yahut Mukarreb (bana çok yaklaştırılmış) bahtiyar kullarım zümresine gir ve onların nurundan istifâde et. Zîrâ kutsî cevherler, karşılıklı aynalar gibidir.

Başka bir görüşe göre ise, bu âyette nefisten murat, ruhtur. Yani ey ruh, ayrıldığın kullarımın bedenlerine gir ve benim mükâfat yurduma dâhil ol!

Bu görüş de, bu hitabın yeniden ditilip mezardan kalkmak sırasında olacağını teyit etmektedir.

Bir görüşe göre bu âyet, Hazret-i Hamza b. Abdulmuttalib hakkında,

Diğer bir görüşe göre ise, Hubeyb b. Adiyy hakkında nazil olmuştur. Ancak zahir olan, genel olmasıdır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Zilhicce ayının son on gününde Fecr sûresini okursa, bağışlanır. Eğer diğer günlerde okursa, kıyamet gününde ona bir nur olur."

29
Haydi gir (Sâlih) kullarımın içine;

30
Gir cennetime...

BELED SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 20 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Bu şehre -ki sen bu şehirde durmuşsun-, babaya ve onun çocuklarına yemin ederim ki, biz, şu insanı zorlukları karşılamak üzere yaratmışızdır."

Allah, Kutsal Şehir (Beled-i Haram) olan Mekke'ye ve ondan sonra zikredilen şeylere yemin ediyor ki, zorlukları karşılamak, meşakkatleri göğüslemek üzere yaratmıştır. Burada bir ara cümlesi olarak da "Ki sen bu şehirde durmuşsun" denilmesi, ya Peygamberimizin şerefini yükseltmek içindir. Zîrâ onun bu şehirde durması, bu şehre yemin edilerek şehrin tazimine sebep kılınmıştır. Yahut daha baştan cevabın tahakkukuna dikkat çekmek içindir. Zîrâ daha başta insanın sıkın uları göğüslemesinden söz edilmektedir. Ve yine bu ara cümlesi beyân ediyor ki, Peygamberimiz, kadri bu kadar yüksek ve hürmeti büyük olduğu halde, kâfirler, bu Beled-i Haramda ona ezâ etmeyi helal saymışlar; ona kötülükler yapmışlar ve başaramadıkları suikasta bile yeltenmişlerdir.

Şurahbil diyor ki: "Yani bu kâfirler, bu Beled-i Haramda bir av hayvanını öldürmeyi ve onun bir ağacını kesmeyi haram sayıyorlar; fakat ey Resûlüm! Seni oradan çıkarmayı ve seni öldürmeyi helal sayıyorlar, demektir."

Yahut bu ara cümlesi, Peygamberimizi teselli etmek içindir. Zîrâ gelecekte Beled-i Haramı fethedip oraya gireceğini vaat etmektedir. Tıpkı "Şüphe yok ki, sen de öleceksin; onlar da öleceklerdir." âyetiyle teselli edildiği gibi. Yani sen Beled-i Haramı fethedeceksin ve istediklerini öldüreceksin ve istediklerini de esir alacaksın.

Ve bu İlâhî vaad de gerçekleşti. Nitekim Allah, Mekke'yi Peygamberimize helal kıldı ve onun fethini kendisine müyesser kıldı. Peygamberimizden önce hiç kimse Mekke'yi fethedemedi ve hiç kimseye helâl kılınmadı. Peygamberimiz, Mekke'yi fethedince, dilediğini helâl etti ve dilediğim de haram etti: İbni Hatal, Kâ'be örtülerine asıldığı halde Peygamberimiz, onu. Makîs b. Dababe'yi ve diğer bazı müşrikleri öldürttü ve Ebû Süfyan'ın evini de dokunulmaz (haram) ilan buyurdu. Sonra Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Allah, şu gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi haram (mukaddes, dokunulmaz) kılmıştır. Artık Mekke, kıyamet kopuncaya dek haram, olarak kalacaktır. Benden önce hiç kimse için (onda savaşmak) helal olmadı ve benden sonra da helal olmayacaktır. Benim için de ancak günün bir saati helal kılındı. Mekke'nin ağacı kesilmez; otları biçilmez; av hayvanları ürkütülmez. Onda bulunan sahipsiz yetik malları almak da, ancak malı tarif edip sahibini araştıracak kimse için helal olur." Huzurda bulunan Hazret-i Abbas da: Ya Resûlallah! Ancak boya otu müstesna olsun; çünkü o, demircilerimiz, mezarlarımız ve evlerimiz için çok lâzımdır." Bunun üzerine Peygamberimiz de: "Ancak boya otu müstesna" buyurdu." 37

37 Buharî/Kıtabu'l İlm, bab: 37; Kitabu'l Hacc, bab: 43; Tırmızî/Kıtabu'l Hacc, bab: 1; İbni Mâce/Kıtabul Menasık, bab: 103; Ahmed b, Hanbel Müsned- 1/253, 259, 316

Babadan murat, İbrâhîm Peygamberdir; çocuklardan murat da, İsmail peygamber ile Peygamberimizdir. Nitekim başta Mekke'nin zikredilmesinden de anlaşılmaktadır. Zîrâ Mekke, İbrâhîm Peygamberin haremidir; İsmail Peygamberin de büyüdüğü yerdir ve Peygamberimizin de doğum yendir.

Diğer bir görüşe göre ise, babadan ve çocuklardan murat, babamız Hazret-i Âdem ile onun neslidir. Nitekim yeminin cevabının mefhumuna da en münasip olan bu mânâdır. Zîrâ cevap, bütün insanlara şâmildir.

Bir diğer görüşe göre ise, babadan ve çocuklardan, murat, her baba ve çocuğudur.

İnsan, zorlukları göğüslemek üzere yaratdmiş; nitekim insanın bedenine ruh girdiği andan itibaren ruh bedenden ayrılıncaya değin ve ölümden sonra da insan, çeşitli sıkıntılar ve güçlüklerle karşdaşmaktadir.

Bu da, Peygamberimizin, Kureyş kâfirlerinden gördüğü ezalardan dolayı kendisi için teselli mahiyetindedir.

3
Ve yemin ederim bir (Âdem) babaya ve (ondan üreyip) doğana ki,

4
Şüphesiz biz, insanı bir meşakkat içinde yarattık.

5
"İnsan, kendisine hiç kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?"

Bu insandan, Peygamberimizin, kendilerinden ezâ gördüğü Velid b. Muğîre ile benzerleri kastedilmektedir.

Diğer bir görüşe göre burada, Ebû'l Eşedd b. Kelde el-Cumehî kastedilmektedir. Bu adam, çok güçlü biri olup kuvvetine mağrur bulunuyordu. Ukâz panayırında onun için yere bir deri serdirdi ve Ebû'l Eşedd, üstüne çıkıp: "Beni kim derinin üstünden kaydırabilirse, ona şöyle bir ödül var!" derdi. Sonra on adam deriyi tutup çekiyorlardı; sonunda deri paramparça olur; fakat onun ayakları yerinden oynamazdı.

Yani mü'minleri zayıf gören bu güçlü azgın, hiç kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? Kimsenin, kendisinden intikam alamayacağını mı zannediyor?

6
"Yığınlarca mal harcadım" diyor.

Bu sözleriyle, cahiliyye insanlarının şeref, meziyet ve iftihar saydıkları harcamalarının çokluğunu kastediyordu.

7
"Kendisini hiç kimse görmedi mi sanıyor?"

Yani o harcamaları yaparken kimsenin, kendisini görmediğini, Allah'ın, kendisini sorguya çekip onu cezalandırmayacağını mı sanıyor?

8
Bak. Âyet 9.

9
"Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Kendisine iki yol da göstermedik mi?"

Yani biz, ona, görmesi için iki göz, kalbine tercüman olacak bir dil, ağzını örtmesi ve konuşmak, yemek, içmek ve başkaca işlerde ona yardım edecek iki dudak vermedik mi? Kendisine hayır ve şer yollarını göstermedik mi?

Yahut ona iki meme de vermedik mi?

10
Bir de ona, (hak ve bâtılı) iki yol gösterdik.

11
Bak. Âyet 12.

12

"Ama o, Akabeyi aşmadı. O Akabenin ne olduğunu sana anlatan nedir? Köle azât etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi, yahut sürünen bir yoksulu do}ırmaktır."

A- "Ama o, Akabeyi aşmadı."

Yani o, sâlih ameller yaparak o büyük nimetlere şükretmedi.

Sâlih ameller, dağ yolu demek olan Akabeye benzetilmiş, çünkü bu yolu yürümek zordur.

B- "O Akabenin ne olduğunu sana anlatan nedir?"

Yani o Akabeyi aşmanın ne olduğunu sen bilir misin?

Bu ifâde, onu ziyadesiyle açıklamak ve Allah katındaki yerinin pek yüksek olduğunu belirtmek içindir.

C- "Köle azât etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi, yahut sürünen bir yoksulu doyurmaktır."

13
O, köle âzat etmektir.

14
yahut şiddetli bir açlık gününde yemek yedirmektir.

15
Akrabalığı olan bir yetime...

16
yahut toprak üstüne yığılan miskine...

17
Bak. Âyet 18.

18
"Sonra îmân edenlerden, birbirlerine sabır tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhamet öğütleyenlerden olmaktır. İşte bunlar, o sağcılardır".

A- "Sonra îmân edenlerden, birbirlerine sabır tavsiye edenlerden ve birbirlerine merhamet öğütleyenlerden olmaktır."

Burada sonra // sümme kelimesinin zikreddmesi, sâlih ameller içinde îmânın mertebesinin yüksekliğini ifâde etmek içindir. Çünkü îmân, bütün sâlih ameller için şarttır.

Sabır tavsiyesi, Allah'a itaat yolunda mü’minlerin birbirlerine sabır tavsiye etmeleridir.

Merhamet tavsiyesi, Allah'ın kullarına merhamet tavsiye etmek, yahut merhametin gereği olan hayırlarda bulunmayı tavsiye etmektir.

B- "İşte bunlar, o sağcılardır."

Yani anılan yüce vasıfları taşıyan kimseler, o sağcılardır. Yahut onlar, bereket sahipleridir.

19
Bak. Âyet 20.

20

"Âyetlerimizi inkâr edenler de, o solcuların ta kendileridir. Kapıları üzerlerine sımsıkı kapatılmış bir ateş, onların cezasıdır."

Yani bizim, hakkın delili olarak kitap ve hücceti, yahut Kur’ân'ı inkâr edenler de, o solcuların, yahut bedbahtların ta kendileridir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Beled sûresini okursa, Allah, ona, kıyamet gününde gazabından emin olmayı bahşeder."

ŞEMS SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 15 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Güneşe ve Duha'sına (kuşluk vaktindeki aydınlığına), güneşin ardından geldiğinde aya, güneşi parlattığında gündüze, güneşi örttüğünde, geceye, gökyüzüne ve onu bina edene, yere ve onu yapıp döşeyene, nefse ve onu tesviye edene (düzeltene), sonra ona kötülüğü ve takvayı ilham edene yemin ederim ki, nefsini arındıran felâha ermiş; onu kötülüklere bulayan da hüsrana uğramıştır."

Güneşin Duha'sı, dünyayı iyice aydınlatıp ışığının tam gücüne eriştiği Zamanla aydınlığıdır.

Deniliyor ki, Dahvet, güneşin yükseldiği zamandır; Duha da, onun bir aşama sonrasıdır; Duhâ' ise, gün ortasına yakın kaba kuşluk vaktidir.

Ayın, güneşin ardından gelmesi, güneşin batmasından sonra ayın doğmasidır.

Diğer bir görüşe göre ise, güneşin doğmasından sonra ayın doğmasi-dır.

Bir diğer görüşe göre ise, güneşin ardından ayın dolunay olup aydınlığının kemale ermesidir.

Gündüzün, güneşi parlatması, gündüzün iyice ilerlemesiyle güneşin parlaması demektir. Aslında parlatan güneş olduğu halde, sanki gündüz onu parlatmış oluyor.

Yahut gündüz, karanlığı, yahut dünyayı, yahut yeryüzünü parlattığında, demektir.

Gecenin, güneşi örtmesi, gece karanlığının, güneşin aydınlığını örtmesidir.

Yahut gece, ufukları, yahut yeryüzünü örttüğü zaman...

Âyetin metninde. "Onu bina eden, onu döşeyen, onu düzelten" tercümelerinin Arapça'sında (normal olarak, akıl sahipleri hakkında kullanılan men kelimesi kullanılması gerekirken, akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılmakta olan mâ kelimesi kullanılmıştır.) Burada men yerine mâ'nın tercih, edilmesi, vasfı tazim içindir." (Bunun benzerleri, Kur'ân'ın diğer yerlerinde de mevcuttur.)

Nefsin tesviyesi, kemâlatina istidatlı olarak var edilmesidir.

Bu nefisten murat, ya Hazret-i Âdem'in nefsidir; yahut bütün nefislerdir.

Allah, nefse güzellikleri, çirkinlikleri, bunların yollarım ilham ve tarif etmiş ve ikisinden istediğini seçme imkânını da vermiştir.

Nefsini kötülüklerden arındıran kişi, her arzusuna ermiş ve her fenalıktan da kurtulmuştur.

3
Güneş gündüzü açıp aydınlattığı zaman gündüze,

4

Ziyasını örtüb bürüdüğü zaman geceye,

5
Göğe ve onu bina edene,

6
Arza ve onu döşeyene,

7
Nefse ve onu (insan biçiminde) düzenleyene;

8
Sonra da o nefse, isyanını ve itâatını öğretene ki,

9
Muhakak (Allah'ın küfür ve isyandan) temizlediği nefis kurtulmuştur.

10
Ve hüsrana uğramıştır, (Allah'ın) azdırdığı kimse...

11
Bak. Âyet 12.

12
"Semûd Kavmi, azgınlığı yüzünden yalanlamıştır. Onların en bedbahtı, deveyi kesmek için ayaklandığında, Allah'ın Resulü onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" demişti. Ama onlar onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle onlara kapsamlı bir azap gönderdi, de, hepsini yerle bir etti. Allah, bunun akıbetinden korkacak değil ya!"

A- "Semûd Kavmi, azgınlığı yüzünden yalanlamıştır. Onların en bedbahtı, deveyi kesmek için ayaklandığında, Allah'ın Resulü onlara: "Allah'ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın!" demişti. Ama onlar onu yalanladılar ve deveyi kestiler. Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle onlara kapsamlı bir azap gönderdi de, hepsini yerle bir etti, "

Bir görüşe göre yeminin cevabı, bu cümleden önceki cümle olmayıp o cümle bir ara cümlesi olarak zikredilmiştir; yeminin cevabı ise, bu âyetlerden anlaşılan nıahzûf (hazfedilmiş) bir kelâmdır. Takdiri şöyledir: Andan şeylere yemin ederim ki, Sâlih Peygamberi yalanladıkları için Allah, Semûd Kavmine kapsamlı bir azap gönderdiği gibi, Resûlüllah'ı yalanlamaları sebebiyle Mekke kâfirlerine de kapsamlı bir azap gönderecektir.

Semûd Kavminin anılan en bedbahtı, Kudar b. Sâlif adındaki kişi ıdı. Yahut bu şahısla beraber deveyi kesmek için ayaklanan bedbahtlardır.

Âyette Sâlih Peygamberin "Allah'ın Resulü" olarak ifâde edilmesi, ona itaat etmenin vacip olduğunu bildirmek ve o kavmin son derece azgın ve taşkınlıkta aşırı olduklarını beyân etmek içindir, işte "Allah'ın devesi" denilmesinin sırrı da budur.

Onların Sâlih Peygamberi yalanlamaları, onun: "Ona kötülük, etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar." sözlerindeki tehdidini yalanlamalardır.

B- "Allah, bunun akıbetinden korkacak değil ya!"

Yani cezalandıran hükümdarlar, verecekleri cezanın akıbetinden korkup da cezanın bir kısmını uygulamadıkları gibi, Allah, bu cezanın akıbetinden korkacak değildir. Zîrâ Allah, hak olmayan bir şey yapmaz; O'nun yaptığı her şey haktır; başkaları için korkulacak bir akıbeti olsa da, Allah, onun akıbetinden de asla korkmaz.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Şems sûresini okursa, güneş ve ayın ışığını gören her şeyi sadaka vermiş gibi sayılır."

13
Allah'ın peygamberi onlara şöyle demişti: "Allah'ın devesini kendi hâline bırakın, su içmesine engel olmayın."

14
Fakat onlar (Sâlih peygamberin kendilerine söylediği bu sözü) tanımayıb inkâr ettiler de, onu öldürdüler. Bunun üzerine, günahları yüzünden Rableri onları kökünden kazıyıb helâk etti de (büyük küçük bırakmadı) hepsini düzleyiverdi.

15
Allah (yaptığı bu azabın) akıbetinden korkacak değildir, (hiç bir sorumluluğu yoktur).

LEYL SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 21 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Karanlığı kapladığı zaman geceye, ortaya çıktığı zaman gündüze de, erkeği ve dişiyi yaratana da yemin ederim ki, hiç şüphesiz çalışmalarınız başka başkadır."

Yani gecenin karanlığı, güneşi örttüğü zaman, ona yemin ederim. Nitekim diğer bir âyette de: "Güneşi örttüğü zaman geceye yemin olsun" denilmektedir.

Yahut gecenin karanlığı, gündüzü örttüğü zaman, yahut gece karanlığiyla örttüğü her şeyi örttüğü zaman.

Karanlığın kalkmasıyla, yahut güneşin doğmasıyla ortaya çıktığı zaman gündüze de yemin ederim.

Erkek ve dişi sınıflarım, doğuran bükin canlılardan meydana getirmek kudretine sahip olan Kâdır-ı Azîm'e de yemin ederim.

Bir görüşe göre, burada erkek ve dişiden murat, Hazret-i Âdem babamız ile Hazret-i Havva validemızdir.

3
Erkeği ve dişiyi yaratana ki:

4
Muhakkak çalışmanız çeşit çeşittir.

5
Bak. Âyet 6.

6
"İmdi, kim cömertçe verir ve sakınırsa, en güzel şeyi de tasdik ederse, biz de ona en kolayı müyesser kılacağız."

Burada da, o başka başka çalışmalar açıklanmakta ve hükümleri beyân edilmektedir.

Yani kim, malının haklarını verir, Allah'ın yasakladığı haramlardan sakınırsa ve en güzel haslet olan îmân konusunu tasdik ederse, yahut en güzel kelime olan tevhid kelimesini, yahut en güzel din olan islam dinini, yahut en güzel mükâfat olan cenneti de tasdik ederse, biz de, onu, cennete girmek ve onun ön hazırlıkları gibi kolayhğa ve rahata hazırlarız.

7
Biz, onu, (Allah'ın razı olacağı) en kolay yola hazırlarız.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Kim de cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzel şeyi de yalanlarsa, biz de ona en zoru müyesser kılacağız. Yuvarlandığı zaman, malı kendisine hiç bir fayda sağlamayacaktır."

A- "Kim de cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzel şeyi de yalanlarsa, biz de ona en zoru müyesser kılacağız."

Yani kim de malıyla cimrilik yapıp da, onu hayır yolunda harcamazsa, Allah katındaki nimetlere ihtiyacı yokmuş gibi müstağni davranıp yasaklardan sakınmazsa, yahut dünya zevklerini yeterli sayıp kendini âhiret nimetlerinden müstağni sayarsa, birbirlerinin lâzımı olan mezkûr mânâlara göre, en güzel şeyi de yalanlarsa, biz de, onu, cehenneme girmek ve onun ön hazırlıkları gibi, zor ve çetin olana sebep olacak haslete hazırlarız.

B- "Yuvarlandığı zaman, malı kendisine hiç bir fayda sağlamayacaktın"

Yani helâk olduğu zaman, yahut mezar çukuruna, yahut cehennemin dibine yuvarlandığı zaman, cimrilik ettiği malının kendisine hiçbir faydası ok mayacaktir.

10
Biz de onu, en şiddetli yola (ateşe) hazırlarız.

11
(Cehennem çukuruna) düştüğü zaman, onu malı kurtaramıyacak,

12
"Hiç şüphesiz bize düşen, ancak o doğru yolu göstermekten ibarettir."

Bu, makabli için bir îzâh mahiyetindedir.

Yani üstün hikmetler üzerine bina edilmiş bulunan hükmümüz gereğince, bize düşen, ancak o doğru yolu göstermektir. Zîrâ biz, mahlukları ibadet için yarattığımıza göre, onlara hidâyet yolu ile bu yola götüren hususları ve dalâlet yolu ile bu yola götüren hususları açıklamamız gerekirdi ve bunu da ziyadesiyle yap tik. Nitekim her iki yolda gidenlerin halini de, hem teşvik olarak, hem de tehdit olarak anlattık. İşte bundan da anlaşılıyor ki, hidâyet, Madûba ulaştırabilen yolu göstermektir; yoksa kesin olarak Matlûba ulaştıran yolu göstermek değildir.

13
"Yine hiç şüphe yok ki, âhiret de, dünya da bizimdir."

Yani dünyada da, ahirette de dilediğimiz gibi küllî tasarruf bizimdir; biz, her iki cihanda da ödediğimiz fiilleri ve ezcümle vaat ettiğimiz en kolayı ve en zoru müyesser kılmayı da gerçekleştiririz.

Diğer bir görüşe göre de, yani her iki cihanda bulunanların hepsi bizimdir. Bu itibârla sizin, bizim hidâyetimizle hidâyete ermeyi terk etmeniz, bize hiçbir zarar vermez.

14
"İşte ey insanlar! Ben sizi alev saçan bir ateşle uyarmışım-dır."

15
Bak. Âyet 16.

16
"O ateşe ancak, yalanlayıp yüz çeviren en azılı şaki girer."

Yani cehenneme ancak, hakkı yalanlayıp itaatten yüz çeviren kâfirler girer. Zîrâ kâfir olmayan günahkâr, ayrılmamak üzere cehenneme girmez.

17
Bak. Âyet 18.

18
"Arınmak için malını hayra verip o en çok sakınan, ancak o ateşten uzak tutulacaktır."

Yani riya ve gösteriş değil de, Allah katında arınmasına vesile olması için, makm hayır ve hasenat yollarında harcayıp küfür ve günahlardan sakınmakta, aşırı titizlik gösteren ise, ebedî cehennemde kalmak ve oraya girmek şöyle dursun, çevresinde bile dolaşmayacaktır. Küfürden sakınıp günahlardan sakınmayan ise, bu kadar cehennemden uzak olmayacaktır. İşte bu ifâde, o günahkâr kimsenin betirtilen mânâda ebedî olarak cehennemde kalmasını gerektirmez. Bu itibârla günahkârın bu durumu, mezkûr istisna (O en çok sakınan, ancak o ateşten uzak tutulacaktır) mânâsına halel getirmez.

19
Bak. Âyet 20.

20
"Yüce Rabbinin rızasını aramaktan başka onun yanında hiç bir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet de yoktur. "

Bu da, o kutlu insanın, malını sırf Allah rızası için verdiğinin bir çeşit izahıdır.

Yani onun yanında, karşılığı, mükâfatı verilecek türden başkasının bir nimeti de yoktur ki, ona karşılık olsun diye bu malî harcamaları yapsın; o, bir nimetin ödülü olarak değil, sadece Rabbinin rızası için malını vermektedir.

Bu âyetler, Hazret-i Ebû Bekir el-Sıddık (radıyallahü anh) hakkında nazil olmuştur. O sırada Hazret-i Ebû Bekir, Mekke müşriklerinin, işkence ettikleri Bilâl ile bir grup köleyi efendilerinden satın almış ve derhal onları azâd etmişti.

İşte bundan dolayıdır ki, kimi tefsir âlimleri burada en azılı şaki'den murat, Ebû Cehil, yahut Ümeyye b. Haleftir, demişlerdir.

Atâ ile Dahhâk'ın. İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyetlerine göre, müşrikler, Bilal'e işkence ederken, o: "Ahâd, Ahâd!" (Rabbimiz, bir tektir; bir tektir) diyordu. O sırada oradan geçmekte olan Peygamberimiz de: "Ahâd -Yani Allah- sem kurtaracaktır!" buyurdu. Sonra Peygamberimiz, Hazret-i Ebû Bekir'e: "Bilal'e, Allah için işkence yapılıyor." buyurdu. Hazret-i Ebû Bekir, Peygamberimizin ne demek istediğini anladı ve hemen evine gidip bir rıtl altın alıp Ümeyye b. Halefin yanına gitti ve ona: "Bana Bilal'ı satar mısın?". dedi. O da: "Evet, satarım" dedi. Hazret-i Ebû Bekir, onu satın aldı ve derhal azâd etti. Bunu duyan müşrikler: "Mutlaka Bilâl'ın onda bir iyiliği olduğu için bunu yaptı" dediler, işte bunun, üzerine bu âyetler nazil oldu.

21
"Yemin olsun ki, o da, muhakkak hoşnut olacaktır."

Bu, onun, en kâmil ve güzel şekilde bütün arzularına kavuşacağına dâir bir ilâhî vaattir. Çünkü ancak bu şekilde hoşnutluk gerçekleşir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Leyi sûresini okursa, razı oluncaya kadar Allah ona ihsanda bulunacak; onu zorluktan muaf tutacak ve ona kolay olanı müyesser kılacaktır."

Rıtl, yaklaşık olarak 460 gram.

DUHA SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 11 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Duha'ya (kuşluk vaktine) yemin olsun. Sükûnete erdiğinde geceye de yemin olsun ki, ey Resûlüm! Rabbin, seni terketmedi ve sana darılmadı."

A- "Duhaya (kuşluk vaktine) yemin olsun."

Duka, güneşin iyice yükseldiği günün ilk zamanlarıdır.

Tefsir âlimleri derler ki; burada yemin için kuşluk vakti tahsis edilmiş, çünkü Mûsâ peygamber, bu vakitte ilâhî hitaba muhatap olmuş ve yine bu vakitte sihirbazlar, onun davasının hak olduğunu anlayarak secdeye kapanmışlardı. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Mûsâ onlara dedi ki: Buluşma zamanımız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun."

Diğer bir görüşe göre ise, burada Duha'dan murat, gündüzdür. Nitekim: "Ya da o ülkelerin halkı duha vakti eğlenirlerken kendilerine azabımız gelmeyeceğinden emin mı oldular?" âyetinde de Duha, gece mukabilinde zikredildiğine göre ondan da gündüz kastedilmektedir.

B- "Sükûnete erdiğinde geceye de yemin olsun ki, ey Resûlüm! Rabbin, seni terketmedi ve sana darılmadı."

Yani geceleri insanlar sükûnete erdiklerinde, yahut gecenin karanlığı iyice çöktüğünde geceye de yemin olsun.

Katâde, Mukatil ve Cafer el-Sadik'tan rivâyet olunduğuna göre, burada Duha'dan murat, Allah'ın Hazret-i Mûsâ ile konuştuğu kuşluk vaktidir ve bu geceden murat da, miraç gecesidir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Kehf sûresinin tefsirinde de belirtildiği gibi, "inşaallah" demediği için, yahut ısrarcı bir dilenciyi reddettiği için, vahiy günlerce gecikti, Bunun üzerine müşrikler: "Muhammed'in Rabbi, kendisini terk etti ve ona darıldı" dediler. İşte o zaman, müşriklerin iddiasını reddetmek ve Peygamberimize, beklenen ikramın hâsıl olduğunu müjdelemek üzere bu âyet nazil oldu. Nitekim burada "Rabbin" ifâdesinin kullanılması da, bunu zımnen bildirmektedir; zîrâ Rab, terbiye eden ve kemale erdiren, demektir." (O halde. Peygamberimizin Rabbi, mutlaka kendisini terbiye edecek ve kemâle erdirecektir.)

3
Rabbin seni terk etmedi (Ey Resûlüm), darılmadı da...

4
"Senin için o âhiret, bu dünyadan elbette hayırlıdır."

Bundan önce, Allah'ın, Peygamberimizi terk etmediği, ona da tıkmadığı, dünyada vahyin ve ikramın devam edeceği belirtildikten sonra burada da, ahirette kendisine vereceği nimetlerin, dünya nimetlerinden daha büyük olduklarını müjdelemektedir. Zîrâ âhiret nimetleri, ebedîdir ve mudak olarak keder ve üzüntü şaibelerinden temizdir; dünya nimetleri ise, geçicidir ve sıkıntılarla karışıktır.

Peygamberimize verilen peygamberlik şerefine, her ne kadar diğer şerefler muadil olamıyorsa ve hiçbir fazilet, ona yaklaşamiyorsa da, fakat dünya peygamberlik hizmetinin ve hükümlerinin yürütülmesi, bir takım ağır

sıkıntılardan hâli değildir. Kaldı ki, Peygamberimizin peygamberkginin, ahirette kendisi için hazırlanmış olan, "İnsanların âlemlerin Rabbi huzurunda divan duracakları günde..." âyetinde de belirtildiği üzere Allah'ın huzurunda toplanılacağı gün bütün peygamberlerin ve resullerin önünde olması, ümmetinin bütün ümmetler hakkinda şahit olmaları, onun şefaati sayesinde mü'minlerin derecelerinin, mertebelerinin yükseltilmesi ve ifâdelere sığmayan daha nice yüksek ikramlara göre durumu, matluplara (hedeflere) götüren hazırlık unsurları gibidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyette âhiretten murat, Peygamberimizin durumunun akıbetidir. Yani ey Resûlüm! Senin irşadının sonu, başlangıcından hayırlı olacaktır; gittikçe kuvvetin artacak ve sen insanlar nazarında yükseleceksin.

5
"Rabbin muhakkak yakında sana verecek; sen de hoşnut olacaksın."

Bu, Allah'ın kapsamlı bir ikram vaadi olup dünyada Allah'ın, Peygamberimize verdiği kâmil nefis, öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri, Peygamberimiz asrında, râşid halifeler ile diğer islam hükümdarlarının zamanlarında gerçekleşen fetihlerle elde edilen galibiyet ile dinin yüceltilmesi, dünyanın doğusunda ve batısında İslam davetinin yayüması gibi nimetler ile Peygamberimiz için ahirette verilmek üzere hazırlanan ve Allah'tan başka kimsenin bilmediği nimetlerin hepsini kapsamaktadır.

İbn Abbâs, bu âhiret nimetlerinden bir nebze söz etmiştir. Nitekim Peygamberimiz, ona şöyle demiştir: "Benim, için cennette beyaz inciden ve toprakları da miskten olan bin saray var."

6
"O, seni bir öksüz olarak bulup da barındırmadı mı?"

Bu âyetten itibaren de, Allah, hayatının başından o zamânâ değin Peygamberimize ihsan buyurduğu çeşidi büyük nimetleri sayıyor ki, Peygamberimiz, hazır ve mevcut nimetleri, vaat edilen ve beklenen nimetlere kanıt olarak saysın da, kalbi mutmain olsun ve göğsü inşirah (ferahlık) duysun.

Burada istifham, en anlamlı şekilde takrir anlamını ifâde içindir, yani elbetteki Rabbin bunu yapmıştır, demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimizin muhterem validesi, kendisine altı aylık hamile iken babası vefat etti. Sekiz yaşında iken de validesi vefat etti. Bundan sonra amcası Ebû Talip, onun bakımını üstlendi ve kendisine büyük şefkat gösterip onu pek güzel büyüttü, işte âyette ifâde edilen Peygamberimizin barındırılması budur.

7
"Yine o, seni şaşırmış bulup da doğru yola iletmedi mi?"

Yani senin Rabbin, seni, akılların emmediği dinî hükümlerden (şeriatlerden) habersiz bulup da sana vahiy ettiği Kitab-ı Mübînin (apaçık kitabin, her şeyi açıklayan kitabin) içerdiği dinî hükümlerin düsturlarına vâkıf kılmadı mı? Nitekim diğer bir âyette de: "Sen önceleri kitap nedir, bilmezdin." denilmektedir.

Diğer bir görüşe göre Peygamberimiz, çocukluğunda Mekke'nin bazı vadilerinde kaybolmuştu. Bu arada Ebû. Cehil, onu bulup (dedesi) Abdulmuttalib'e getirmişti.

Bir görüşe göre, bir kez daha kaybolmuş ve onu aramışlar; fakat bulamamışlardı. Bunun üzerine Abdulmuttalib, Kâ'be'yi yedi kez tavaf ettikten sonra Allah'a yakarışta bulunmuş; bu sırada gökten seslenen bir münadinin şöyle dediğini duymuşlardı: "Ey insanlar cemaati! Endişe etmeyin; zîrâ hiç şüphesiz Muhammed'i perişan etmeyecek ve zâyî olmasına müsaade etmeyecek Rabbi vardır. Haberiniz olsun kı, Muhammed, Tihâme vadisindeki sakız ağacının altında bulunmaktadır." Bunun üzerine Abdulmuttalib ile Varaka b. Nevfel derhal oraya gittiler; baktılar Peygamberimiz, bir ağacın altında onun dalları ve yapraklariyla oynuyor.

Bir diğer görüşe göre de, Peygamberimizin süt annesi Halime Hatun, onu sütten kesip kendisini Abdulmuttalib'e geri vermek üzere getirdiğinde onu Kâ'be'nin kapısı yanında kaybetmişti.

Başka bir görüşe göre de, Ebû Talib, Şam'a yaptığı bir yolculukta Peygamberimizi de yanında götürmüş ve yolda Peygamberimiz kaybolmuştu.

Rivâyet olunuyor ki, İblis, karanlık bir gecede Peygamberimizin, sıranda bulunduğu devenin yularından tutup yoldan çıkarmış; bunun üzerine hemen Cebrâîl , gelip İblis'e bir ûflemiş; iblis, kendini Hindistan toprağında bulmuş; Cebrâîl de Peygamberimizi geri kafileye getirmişti.

İşte bu rivâyetlere göre, Peygamberimizin kaybolduğunu söyleyenler, onun hidâyet edilmesini de, kendisinin, bulunup dedesine veya amcasına kavuşturulması olarak tefsir etmektedirler.

8
"Ve seni yoksul bulup da zengin kılmadı mı?"

Yani seni yoksul bulup da, Hazret-i Hadice validemizin malı ile, yahut ticaret kazancından sana hâsıl olan mal ile, yahut savaşsız olarak elde edilen ganimetler ile sem zengin kalmıştır. (Zîrâ savaşsız elde edilen ganimetlerde mûcâhidlerin hakkı olmayıp tasarruf hakin tamamen Peygamberimize verilmiştir.)

Nitekim Peygamberimiz, bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Benim rızkım, mızrağımın gölgesinde kılınmiştır." 39

39 Buhârî /Kitabu'l Cihad, bab: 88; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/50

Başka bir görüşe göre ise, yani Rabbin, seni kanaatkar ve gönlünü zengin Alınıştır, demektir.

9
"O halde yetimi sakın kahretme (ezme)."

Yani sakın yetimin malını elinden alma.

Mücâhıd diyor ki: "Yani yetimi hakir görme."

Bir kırâete göre âyetteki kalır (takher) fiili, kehr (tekher) olarak okunmuştur. Buna göre, yani yetime surat asma, demektir.

10
"Sual edeni (dileneni) de sakın azarlayıp kovma, "

Yani dilenciye de sakın kırıcı ve kaba sözler söyleme; yardım edemeyeceksen, bari onu güzellikle geri çevir.

İbrâhîm b. Edhem diyor ki: "Dilenenler, ne kadar güzel insanlardır! Onlar, bizim âhiret azıklarımızı oraya taşıyorlar."

İbrâhîm el-Nehaî de diyor ki: "Dilenci, âhiret postasıdır; her hangi birinizin kapısına gelip "Siz ailenize bir şey gönderecek misiniz?" der."

Diğer bir görüşe göre ise, burada sual edenden murat, dinî konular sorandır.

11
"Rabbinin nimetini de şükranla andı. "

Yani Rabbinin sana bahşettiği nimetlerin şükrünü edâ et; onu duyun; eserlerini ve hükümlerini göster.

Bu nimetten murat, Allah'ın Peygamberimize lütfettiği çeşitli nimetler ve ezcümle bundan önceki âyetlerde sayılanlar ve vaat edilenlerdir.

Hulâsa: ey Resûlüm! Sen daha önce yetim idin, kaybolmuştun, yoksul idin, sonra Allah, seni barındırdı, seni hidâyete eriştirdi ve seni zengin kıldı. O halde ne olursa olsun, sen, bu üç konuda Allah'ın sana bahşettiği, nimetlerin haklarını sakın unutma; sen de Allah yolunu tut; O, sana ihsanda bulunduğu gibi sen de insanlara ihsanda bulun; bunun için de öncelikle yetime şefkat göster de, onu barındır; dilenciye de merhamet et ve onu güzel karşıla; onu kapından kovma ve Allah'ın bütün nimetlerini de an. Bu nimetlerin en büyüğü peygamberlik olduğuna göre, Allah'ın kendisini hidâyet ettiği gibi, Peygamberimizin de, dalâlette olan insanları hidâyet etmesi ve Allah'ın kendisine kitap ve hikmeti öğrettiği gibi, onun da dinin kurallarım ve hükümlerini öğretmesi kendisine verilen bu emirlere dâhildir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur.

"Bir kimse, Duha sûresini okursa, Allah onu, haklarında Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) şefaat etmesine razı olduğu zümreye dâhil eder ve bütün yetimler ve dilenciler sayısının on katı kadar ona sevap yazan"

İNŞİRAH SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 8 âyettir.

1
"Ey Resûlüm! Biz senin göğsünü şerhetmedik (açıp genişletmedik) mi?"

Göğüs, nefis hallerinin mahalli, ilim, idrâk, meleke, irade ve diğer sırların mahzeni olduğundan dolayı nefsin, kutsî kuvvet ile teyit edilerek ve insanî kemalât ile süslenerek tasarruf dairesinin genişletilmesi, göğsün genişletilmesi olarak ifâde edilmiştir.

Yani biz senin göğsünü genişletmedik mi? Bu sayede göğsün, madde âlenk ile gayb âlemini kapsamadı mı? İstifâde ve ifâde melekelerini, içinde toplamadı mı? İşte bundan dolayı senin cismanî alâkaların, ruhanî melekelerin nurlarını kazanmaktan alıkoymadı; halkın maslahadariyla ilgilenmen, seni Hakk'ın şânına istiğraktan (dalmaktan) engellemez.

Diğer bir görüşe göre ise, burada göğsün açılmasından kastedilen şudur: Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz henüz çocuk iken, yahut Miraç gecesinde Cebrâîl , kendisine geldi ve kalbini çıkarıp yıkadı; sonra onu ilim ve îmân ile doldurdu."40

Her halde bu îzâh, yukarıda zikredilenin bir temsilidir. Yahut Peygamberimizde görülecek ruhanî kemalin, cismanî bir örneğidir.

Âyette bu hakikatin sübutunun, inkârı istifham ile ifâde edilmesi, şunu bildirmek içindir: bu hakikatin sükutu o kadar açıktır ki, hiçbk kimse, bu istifhama "Elbette ki!.." cevabından başka bir şey söyleyemez.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Belini büken yükünü de senden indirmedik mi?"

Peygamberimizin, peygamberhginden önce gördüğü işaret ve alametlerin kendisine ağır gelmesi ve bu yüzden üzülmesi, yahut hükümlerin ve dinî kuralların tafsil âtim ihata edememesinin ve kavminden olan inatçı kâfillerin Müslüman olmaları için kendini helâk edercesine, uğraşması ve üzülmesidir.

Bu yükün Peygamberimizden indirilmesi, ilâhî vahyi tebliğ için elinden gelen gayreti harcadıktan sonra bunun fazlasından bağışlanması, mazur sayılması ve din kurallarının kendisine öğretilmesidir.

4
"Senin nâmını ve şânını da yüceltmedik mi?"

Yani senin adını da peygamberlik unvanıyla ve hükümleriyle yüceltmedik mı? Hem de nasıl yücelttik.

Nitekim şahadet kelimesinde, ezanda ve ikâmette Peygamberimizin adı, Allah'ın yüce ismiyle beraber anılmaktadır; ona itaat, Allah'a itaat sayılmıştır; Allah ile melekler ona salât getirmişlerdir; mü’minlere de ona salât getirmelerini emir buyurmuştur ve Resûlüllah (Allah'ın Resulü) ve Nebiyyullah (Allah'ın Peygamberi) olarak vasıflandırılmıştır.

5
Bak. Âyet 6.

6
"Çünkü her zorluğun beraberinde muhakkak bir kolaylık vardır. Muhakkak her zorluğun yanında bir kolaylık vardır."

Bu kelâm, makabli için bir îzâh kabilinden olup bütün güçlüklerin. Peygamberimize ve mü'minlere kolay kılınacağına dâir bir ikram vaadidir. Sanki şöyle denilmiştir: Ey Resûlüm! Sana o büyük nimetleri bahşettik. Artık sen, Allah'ın lûtfu keremine güven; zîrâ her zorluğun beraberinde muhakkak çok kolaylık vardir.

Âyette, mea/ beraber kelimesinin kullanılması, zımnen bildiriyor ki, zorluktan sonra kolaylık o kadar çabuk geliyor ki, sanki o da zorlukla beraber gelmektedir.

Bu cümlenin (her zorluğun...) tekrar edilmesi, tekîd içindir. Yahut yeni bir vaad olup zorluktan sonra başka bir kolaylık daha vardır ki, o da, uhrevî mükafattır. Nitekim bu kabilden olarak hadiste de şöyle denilmiştir: "Şüphe yok ki, oruçlunun iki sevinci vardir: biri, iftar açtığı zaman, diğeri de Rabbine kavuştuğu, zaman."

İşte Peygamberimizin: "Bir zorluk, iki kolaylığa galip gelemez" 41 deyisi bundandır.

41 Mâlik, el-Muvatta/Kıtabu'l Cihad, hadis: 6

7
Bak. Âyet 8.

8
"O halde boş kaldığında, hemen ibadete koyul ve yalnız Rabbine niyaz et."

Yani tebliğden, yahut gazadan boş kaldığında, hemen ibadete koyul ve sana bahşettiğimiz eski nimetlere ve vaad ettiğimiz pek yafan, nimetlere şükür yetiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, namazını bitirdiğinde duaya koyul.

Bir diğer görüşe göre ise, dünya işlerinden boş kalınca, namaza koyul.

Ve yalnız Rabbine niyazda bulun; başkasından bir şey isteme; zîrâ senin yardımına ancak o gelebilir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, İnşirah sûresini okursa, sanki ben üzüntülü iken bana gelmiş de, üzüntümü gidermiş gibi sayılır."

TİN SÛRESİ

Mekke'de, yahut Medine'de nazil olmuştur; 8 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"İncire, Zeytine de, Sina Dağına da ve şu Emin Şehre de yemin ederim ki, biz muhakkak şu insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağkarm en aşağısına döndürdük."

A- "İncire, Zeytine de, Sina Dağına da ve şu Emin Şehre cie yemin ederim ki, biz muhakkak şu insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların en aşağısına döndürdük."

Bu incir ve Zeytin, dünyadaki incir ve Zeytindir. Bütün meyveler içinde Allah'ın, onları yemin için tahsis buyurması, üstün özettikleri olmasından dolayıdır. Zîrâ incir, pek leziz bir meyve olup yenmeyen fazlalığı yoktur; aynı zamanda hafif bir gıda olup hazmı çok kolaydır; faydaları çok olan bir devadır; tabiatı (kanı) yumuşatır (inceltir); balgamı söker; böbrekleri temizler; mesanedeki kumları izâle eder; bedeni şişmanlandırır; ciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar.

Ebû Zer (radıyallahü anh) rivâyet ediyor ki: "Peygamberimize (sallallahü aleyhi ve sellem) bir sepet incir hediye edildi Peygamberimiz, ondan yedi ve ashabına da şöyle buyurdu: Yeyin! eğer ben, bir meyvenin cennetten geldiğini söyleseydim, mutlaka işte budur, derdim. Zîrâ cennet meyvesi, de çekirdeksizdik. Siz bunu çokça yeyin; zîrâ bu, gerçekten mayasılları keser ve nikris hastalığına faydalıdır."

Ali el-Rıza b. Mûsa'dan rivâyet olunduğuna göre, incir, ağız kokusunu giderir; saçları uzatır ve felci önler.

Zeytine gelince; o da hem meyvedir; hem kaüktır; hem de devadır. Zeytinin yalnız, çok faydaları olan bir yağ olması ve nemli olmayan topraklarda yetişmesi bile, yeterli bir üstün vasıftır. Zeytin ağacı, Kur'ân'da mübarek olduğuna şahittik edilen kutlu bir ağaçtır.

Muaz b. Cebel (radıyallahü anh), bir zeytin ağacının yanından geçerken ondan bir çubuk kesip misvak yapmış ve şöyle denkş: "Peygamberimizden dinledim, buyurdu kı: Mübarek zeytin ağacından yapılan misvak ne güzeldir! O, ağız kokusunu güzelleştirir ve diş kireçlerini temizler."

Muaz diyor ki: "Peygamberimizden şunu da dinledim: zeytin ağacından yapılan misvak, benim de misvakım, benden önceki peygamberlerin de misvakı idi."

Diğer bir görüşe ise, Tin ve Zeytun, Arz-ı Mukaddese'de (Mukaddes Topraklarda) iki dağdır. Bunlara Süryânice, Turtinâ ve Tûrzeytâ denilmektedir. Çünkü bu dağlarda incir ve zeytin yetişmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise, Tin, Hilvan ile Hemedan (İran) arasındaki dağlardır. Zeytun da, Şam dağlarıdır. Çünkü bu dağlar, incir ve zeytinin bolca yetiştiği yerlerdir. Bu itibârla sanki "İncir ve zeytinin bolca yetiştiği yerler..." denilmiştir.

Katâde ise diyor ki: "Tîn, Şanı kentinin, üzerinde bulunduğu dağdır; Zeytun da, Kudüs kentinin, üzerinde, bulunduğu dağdır."

İkrime İbni Zeyd de diyor ki: "Tîn, Şam'dır; Zeytun da, Kudüs'tür." Taberî de, bu görüşü tercih etmiştir.

Muhammed b. Kâ'b ise diyor ki: "Tîn, Ashab-ı Kelıf mescididir; Zeytun da, liyâ (İlyas) mescididir."

İbn Abbâs'tan (radıyallahü anh) gelen bir rivâyete göre diyor ki: "Tın, Nûh Peygamberin, Cudî Dağı üzerinde bina ettiği mescittir; Zeytun da, Kudüs mescididir."

Dahhâk da diyor ki: "Tın, Mescidd Haram'dır (Kâ'be mescididir); Zeytun da, Mescid-i Aksa'dır. "

Sahih olan birinci görüştür. Nitekim İbn Abbâs diyor ki: "O, sizin yediğiniz incirdir ve sizin sıkıp zeytinyağını elde ettiğiniz zeytindir."

Mücâhid, İkrime, İbrâhîm el-Nehaî, Ata, Câbir, Zeyd, Mukâtil ve Kelbî de bu görüşü almışlardır.

Sina Dağı, Mûsâ Peygamberin, Rabbine münacatta bulunduğu dağdır.

Emin şehir, Mekke-i Mükerreme'dir. Onun eminliği, eminin (emniyet görevlisinin), emanetine verilenleri koruduğu gibi, Mekke'nin de, kendisine girenleri korumasıdır (dokunulmaz kılmasıdır).

B- "Biz muhakkak şu insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."

Yani biz, insan cinsini suret ve mânâ olarak, olabilecek en güzel şekil ve sıfatta yaratmışızdır.

Nitekim Allah onu, boyu düzgün, âzası mütenasip ve hayat, ilim, kudret, irade, kelâm (tekellüm), sem' (işitme), basar (görme) sıfatları ile bunlardan başka diğer ilâhî sıfatların örnekleri ve eserleri olan sıfatlara sahip olarak yaratmıştır. Bazı âlimler bunu, Peygamberimizin şu hadisiyle ifâde etmişlerdir: "Allah, Ademi kendi suretinde yaratmıştır." Diğer bir rivâyette ise bu hadis şöyledir: "Allah, Âdem'i rahman suretinde yaratmıştır" 42

42 Buharî/Kıtabü'l İstizan, bab: 1; Müslim/Kitabu'l Birr, hadis: 115; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/244, 251, 315, 323

Bu âlimler, "Kendini bilen, Rabbini bilir" kelâmının mânâsının tahkikini de buna bina ederek şöyle demişlerdir: insanî nefis, mücerret olup bedenî bir hal de değil, ondan tamamen ayrı bir hal de değildir; onun bedenle alakası, tedbir ve tasarruf alakası gibidir; nefis, dilediği gibi bedeni kullanmaktadır. Şöyle ki: nefis, her hangi bir cismanî fiili gerçekleştirmek istediği zaman, onu kalpteki hayvani ruha telkin eder. Kalpteki bu ruh, ruhlar içinde nefse karşı en dürüst, en safiyetli ve en yakın ruhtur ve mücerretler alemiyle de en kuvvetli münasebeti, olan ruhtur, işte nefis, ruhanî telkini bu ruha yapar ve o da, kalp damarlarındaki ruhlar vasıtasıyla bunu beyne ulaştırır. Beyin, sinir sisteminin merkezi olup insanı hareket ettiren kuvvetler burada bulunmaktadır. İşte o zaman beyin, o fiilin uzak ve yakın unsurlarına uygun olan âz ayı hareket ettirir. Böylece o fiil insandan sâdır olur.

İşte bu keyfiyetle nefsin sıfatlarını ve fiillerini bilen kimsenin, yegâne galip hükûmranlığın sahibi Rabb'ul İzzettin marifet: basamaklarından yükselip şu hakikate muttali olur: Allah, kâinata, dâhil olmak halinden de, ondan hariç olmak hâlinden de münezzehtir. O, düediği fiilleri ve irade buyurduğu hükümleri görevlendirdiği melekler vasıtasıyla gerçekleştirir.

Büyük âlemin bir nüshası ve örneği olan insanî âlemde düzenlenmiş olan ruhlar ve kuvvetler, o meleklerin icraatlarına delil olarak değerlendirilir.

C- "Sonra onu aşağıların en aşağısına döndürdük."

Yani sonra biz, insanı, çirkinlerin en çirkini ve aşağıların en aşağısı olan cehennem ehlinden kıldık. Çünkü bu insan, onda yarattığımız sıfatların gereklerine göre hareket etmedi. Eğer o sıfatların gereklerini yapsaydı, yüceler yücesinde (A'bayi Illıyyûnda) olacaktı.

Diğer bir görüşe göre ise, yani biz, insanı insan ömrünün en reziline döndürdük ki, bu, gençlikten sonra ihtiyarlıktır ve kuvvetten sonra zafiyettir. Nitekim diğer bir âyette şöyle denilmektedir: "Biz kime uzun ömür verirsek, onun gelişmesini tersine çevririz."

3
Bir de bu emîn şehre (Mekke'ye) ki:

4
Biz, gerçekten insanı, en güzel bir biçimde yarattık.

5
Sonra onu, (küfre varınca) aşağıların aşağısına çevirdik, (cehennemlik yaptık).

6
"Fakat îmân edip sâlih ameller de yapanlar müstesna; onlar için tükenmez bir mükâfat vardır."

Yani ihtiyar ve çok yaşlı oldukları halde Allah'a itaat ve ibadetlerde sabır gösterip bu yolda meşakkatlere katlananlara, bu amellerine karşılık tükenmez bir mükâfat, yahut minnetsiz bir mükâfat vardır.

7
"Artık bundan, sonra ceza günü konusunda seni kim yalanlayabilir?"

Bu hitap, Peygamberimiz içindir. Yani ey Resûlüm! Bu gerçeği bildiren bunca açık delillerden sonra ceza günü konusunda delâlet veya ifâde olarak hangi şey, yahut kim seni yalanlayabilir?

Diğer bir görüşe göre ise, bu hitap, insan için olup tahkir ve ilzamı ağırlaştırmak içindir. Yani ey insan! Bunca delillerden sonra dini yalanlayıp inkâr etmene sebep nedir? İnsanın bir damla meniden yaratılması, aşama aşama düzgün bir insan haline getirilmesi ve kemal ile noksanlık olarak halden hale döndürülmesi, Allah'ın tekrar diriltmeye ve uhrevî cezaya muktedir olduğuna dâir en açık delillerdendir. O halde ey insan! Bunca kesin delillerden sonra dini yalanlamaya zorlayan, seni yalancı yapan sebep nedir?

8
"Allah, hükme de tilerin en üstünü değil midir?"

Yani bütün bu anlatılanları yaparı Allah, yaratma olarak ve tedbir olarak hükmedenlerin en üstünü değil midir ki, insanı tekrar hayata döndürmeyeceği ve âhirette ceza vermeyeceği vehmedilebilsin! Allah'ın, hükmedenlerin en üstünü olmaması imkânsız olduğuna göre, şu halde uhrevî hayat ve ceza, kesinlik kazanmış olur.

Buna göre, bu âyet, mâkabk için bir îzâh mahiyetindedir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada hüküm, karar vermek anlamındadır. Buna göre ise bu kelâm, kâfirlere bir tehdittir ve Allah'ın, onların müstahak oldukları azap ile aleyhlerine hükmedeceğini bildirmektedir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna, kendisi bu sûreyi okuyunca, sonunda şöyle derdi: "Belâ ve enâ alâ zâlike mine'ş şâhidîn/Elbette ki!.. Ben de, buna şahitlik edenlerden An!"

Yine. Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tîn sûresini okursa, dünyada kaldığı müddetçe Allah ona iki haslet verir: Afiyet ve Yakîn (kesin îmân). Bu kimse öldüğü zaman da Allah, bu sûreyi okuyanlar sayısınca kendisine sevap verir."

ALAK SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 19 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Yaratan Rabbinin ismiyle oku! O, insanî Alak'tan (kan pıhtısından) yaratmıştır."

A- "Yaratan Rabbinin ismiyle oku!"

Yani ey Resûlüm! Sana vahiy edilenleri oku!

Zîrâ okuma emri, mutlaka okunacak bir şeyi gerektirir. Ve okunmak için bir şey tayin edilmediğine göre, onun, mutlaka bu emirle ilgili bir husus olması gerekir. İster bu sûre, ilk nazil olan sûre kabul edilsin, ister edilmesin. Hakikate en yakın olan, bu âyetlerden 5. âyete kadar Peygamberimize ilk nazil olanlardır. Nitekim Zührî'nin rivâyet ettiği meşhur hadis de, bunu bildirmektedir.

Burada Rab unvanın kullanılması ve Peygamberimizin zamirine izafe edilmesi (Rabbinin ismiyle...), Allah'ın, ona indireceği vahiylerle, kendisini beşerî kemalâtin en yüksek derecesine ulaştıracağını zımnen bildirmektedir. Rabbin kökü olan Rubûbiyet, terbiye ve onun lâyık olduğu kemale tedricî olarak eriştirmek anlamını ifâde etmektedir.

Rabbin, yaratmakla vasiflandırılması, Peygamberimize bahşedilen nimeti hatırlatmak ve şu hakikate de dikkat çekmek içindir: insani bu hayaüyla ve diğer kemalât bir yana, yalnız, bunu izleyen ilmî ve amelî kemalâtı, hayat kokusunu duymamış bir maddeden yaratmaya Kadir olan kuvvet, Hayy (canlı), Âlim (bilgi sahibi) ve Mütekellirn (konuşan) bir varlığa okumayı öğretmeye de haydi haydi Kadirdir.

Yani o Rabb ki, mahlukları yoktan var etmiş ve bunu kendine tahsis buyurmuştur; yahut her şeyi yaratmıştır.

B- "O, insanı Alak'tan (kan pıhtismdan) yaratmıştır."

Bütün mahluklar içinde insanın yaratılışının zikre tahsis edilmiş olması, yaratılış olarak ve tedbir yeteneği olarak, özel mükemmeliyetlerinden dolayıdır. Ayrıca insanın şânını tazim etmek içindir. Çünkü insan eşref-i Mahlukattır (en şerefli mahluktur); vahiy, ona nazil olmuştur ve okumaya memur olan da odur.

Alak, donmuş kan demektir. Burada Alakm zikredilmesi, Allah'ın kudretinin kemalini beyân etmek içindin Zîrâ bu şekilde insanın ilk hali ile son hali arasındaki açık farklılık gösterilmiş olmaktadır.

İnsan yaratılışının geçirdiği aşamalar içinde Alakın zikre tahsis edilmiş olmasının sırrı, âyetlerin sonundaki edebî uyumun gözetilmesi olsa gerek. Yoksa, nutfe (meni) ve toprak, Alaktan daha çok Allah'ın kudretinin kemaline delâlet etmektedir. Çünkü bunların ikisi, insandan, Alaktan daha uzak aşamalardın insani yaratmak, yahut Allah'ın, Peygamberimize bahşettiği nimetler, Allah'ın varlığına, kudretinin, ilminin ve hikmetinin kemaline delâlet eden delillerin başlıcaları oldukları için, Allah, önce Zâtını bununla vasıflandırmistir ki, Peygamberimiz, bunu, Allah'ın, kendisine okuma imkânını vermeye Kadir olduğuna kanıt olarak değerlendirsin,

3
Bak. Âyet 4.

4
"Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle yazmayı öğretti; insana bilmediklerini öğretti."

Yani emir olunduğun şeyi yap!

Okuma emrinin tekrarı, zorunluluğa tekîd etmek için ve bir de, bundan sonra gelen "Rabbin en büyük kerem sahibidir, .." kelâmına hazırlık olması içindir. Zîrâ bu kelâm (Rabbin en büyük kerem sahibidir...), Peygamberimizin: "Mâ enâ bi kaariin/ben, okuyan biri değilim ki!.. 43."sözleriyle beyân ettiği mazereti, kaldırmak içindir.

43 Buhârî /Kıtabu Bed'ı'l-vahyi, bab: 3. Müslim /Kitabu'l îmân, hadis: 252. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/233

Peygamberimiz, bu sözleriyle demek istemişti ki, okumak, okuma-yazma bilenin işidir. Ben ise, ümmi bir kimseyim. İşte o zaman kendisine şu anlama gelen kelâmı söyledi: "Sana, kendi, adını anarak okumayı emreden Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O, başka insanlara yalnız kalem vasıtasıyla yazmayı öğretti, işte o, okuma-yazma bilenlere yazı ve kalem ile öğrettiklerini bunlar olmaksızın sana öğretecektir. O, insana, külk, cüzî, açık, gizli hususlardan bilmediklerini, hiç aklına gelmeyen şeyleri kalem ile ve kalemisiz olarak öğretti."

5
İnsana bilmediği şeyleri öğretti.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Hayır! Kadar, şu insan, kendini müstağni görürse, muhakkak azar. Şüphe yok ki, son dönüş, Rabbinedir."

A- "Hayır! Kadar, şu insan, kendini müstağni görürse, muhakkak azar."

Yani azarak Allah'ın nimetine nankörlük etmek, asla olmamalıdır. Kadar, şu insan kendini ihtiyaçlardan müstağni görürse, muhakkak haddini tecavüz eder ve Rabbine karşı kibir taslar.

Bir görüşe göre, bu sûrenin bu bölümünden itibaren sonuna kadar, buraya kadar olan bölümün nâzıl olmasından bir zaman sonra Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur. Zahir olan görüş de budur.

Hazret-i Âişe'den -A rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Resûlüllah ile beraber öyle zamanlar gördük ki, hurma ve sudan başka gıdamız yoktu." 44

44 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/71, 86.

"Eğer Allah, kullarının rızkını bol bol verseydi, muhakkak yeryüzünde azarlardı." âyetinin zahirine göre, istiğnanın kendisi, azmanın sebebi olarak gösterilirken, burada insanın, kendisini müstağni görmesinin azmanın sebebi olarak gösterilmesi, insanın azmasının ana sebebinin, onun fasit ameli olduğunu bildirmek içindir.

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Cehil, Peygamberimize dedi ki: "Sen, müstağni olan kimsenin azdığını mı iddia ediyorsun? O halde Mekke dağlarını bizim için altın ve gümüş yap; belki biz onlardan alırız da, azıp dinimizi terk ederiz ve senin dinme tâbi oluruz." Bunun üzerine Cebrâîl , Peygamberimize nazil olup ona dedi ki: "Ya Resûlallah! Sen dilersen, bunu yaparım (Mekke dağlarını altın ve gümüş yaparım). Ama ondan sonra da îmân etmezlerse, Mâide yaranına yaptıklarımızı 45 onlara da yaparız." Bunu duyan Peygamberimiz, onların o azaba uğratılmamaları için bu duadan (Mekke dağlarının altın ve gümüş olması için yapacağı duadan) vazgeçti.

45 Mâide: 112- 115. Âyetlerin tefsirine bak.

B- "Şüphe yok ki, son dönüş, Rabbinedir."

Bu kelâm, azgın için bir tehdit olup onu azgınlığın akıbetinden sakmdırmaktadır.

Yani bütün insanlar, ölümle ve tekrar dirilişle, başkasına değil, yalnız senin Rabbine, bütün işlerinin yegâne mâlikine döneceklerdir; onların, akıbetine ne müstakil olarak, ne de müşterek olarak hiç kimse müdahale edemeyecektir, işte o zaman sen de azgınlığının akıbetini göreceksin.

8
Muhakkak ki, (ey insan!) Nihâyet Rabbinedir dönüş.

9
Bak. Âyet 10.

10
"Namaz kılarken bir kulu men' edeni gördün mü?"

Bu kelâm Ebû cehil'in halini takbih, tahkir etmekte, taaccübe şayan bir hal olduğunu belirtmekte ve bu şenaat ve garabetin, herkesin görüp hayret etmesi gereken bir derecede olduğunu bildirmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Cehil, Kureyş'in azgın kâfirlerinden bir cemaat içinde dedi ki: "Yemin ederim ki, Muhammed'i görürsem, mutlak ve muhakkak ayaklarımla onun boynuna basacağım!" sonra Peygamberimizi namaz kılarken gördü ve derhal ona yöneldi; sonra aniden geri döndü. Görenler ona: "Ne oluyor sana?" dediler. Ebû Cehil de: "Benimle onun arasında ateş dolu bir hendek var; korkunç, kanatlı yaratıklar var." İşte o zaman, bu âyetler nazil oldu.

Burada Peygamberimizin bir kul olarak ifâde edilmesi, kendisini tazım için, bu yasağı da ağırlaştırmak için ve bundan taaccübü tekîd etmek içindir.

Burada görmekten murat, göz görmesidir.

11
Bak. Âyet 12.

12
"Gördün mü? Ya o kul, doğru yol üzerinde idiyse, yahut takvayı emrediyor idiyse!"

13
"Gördün mü, ya o men' eden, yalanlıyor ve haktan yüz çeviriyor idiyse!"

Buradaki görmeler, kalp görmesidir. Zîrâ görmek, görülen şeyi anlatmanın sebebi olduğundan, onun sorulması, görme konusunu anlatmak yerinde kullanılmıştır.

14
"O engelleyen, Allah'ın., yaptıklarını muhakkak gördüğünü bilmez mi?"

Bu âyetler, şöyle de tefsir edilmiştir:

A- Bana söyle, bakayım! O engelleyen, eğer Allah'ın ibadetini engellemesinde doğru yol üzerinde idiyse, yahut kendisi inandığı gibi, putlara tapmayı emretmesinde takvayı emrediyor idiyse, yahut bizim dediğimiz gibi, hakkı yalanlıyor ve doğrudan yüz çeviriyor idiyse, Allah'ın, yaptıklarım muhakkak bildiğini, onun ahvaline muttak olduğunu, sonunda bundan dolayı kendisini cezalandıracağını bilmez mi ki, bu yaptıklarına cüret ediyor?

B- Bana söyle, bakayım! Allah'ın bazı kullarını O'nun namazından engelleyen, eğer Allah'ın ibadetini engellemesinde doğru yolda idiyse, yahut kendisi inandığı gibi, putlara tapmayı emretmesinde doğruyu ve takvayı emrediyor idiyse ve yine, bizim dediğimiz gibi, eğer hakkı yalanlıyor ve doğru dinden yüz çeviriyor idiyse, Allah'ın, yaptıklarını bildiğim, hidâyet veya dalâlet olan ahvaline muttali olduğunu, amellerine göre kendisini cezalandıracağını bilmez ini?

C- O namaz kılan bir kulu men' edeni gördün mü? Halbuki hidâyetten men' edilen, takvayı emretmekte, men' eden ise, hakkı yalanlayıp ondan yüz çevirmektedir. Bundan daha garip bir şey var mı?

Diğer bir görüşe göre ise, ikinci hitap kâfir içindir. Zîrâ Allah, iki hasmı huzuruna alıp bir ona, bir buna hitap eden hâkim gibidir. Sanki şöyle demiştir: Ey kâfir! Bana söyle bakayım: Eğer onun namazı, hidâyet ise ve Allah'a duası, takvayı emretmek ise, onu engeller misin?

Diğer bir görüşe göre ise, bu engellemeyi yapan, (anılan Ebû Cehil değil,) Ümeyye b. Haleftir. Ümeyye, Selman'ı namazdan men' ediyordu.

15
Bak. Âyet 16.

16
"Hayır! Yemin olsun ki, eğer böyle şeylerden vazgeçmezse, mutlak ve muhakkak alnından (perçeminden), o yalancı, günahkâr alnından tutup cehenneme sürükleriz. O zaman o, meclisini çağırsın; biz de zebartileri çağıracağız."

Meclisinden murat, meclisine katılan taraftarlarıdır.

Rivâyet olunuyor ki, bir gün Ebû Cehil, Peygamberimiz, namaz kılarken oradan geçiyordu. Peygamberimizin namaz kıldığını görünce: "Ben sem bu namazdan meri etmemiş miydim?" dedi. Peygamberimiz de, ona sert bir cevap verdi Bunun üzerine Ebû Cehil: "Sen beni tehdit mi ediyorsun? Bu Mekke vadisinde en kalabalık meclisi olan benim!"

İşte o zaman bu âyetler nazil oldu. Yani o, meclisindeki adamlarını imdadına çağırsın; biz de, onu cehenneme sürüklemeleri, için zebanileri çağıracağız.

Zebanilerden murat, azap melekleridir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Eğer Ebû Cehil, o zaman meclisini çağırsaydı, zebaniler, göz göre göre onu alıp götüreçeklerdi " 46

46 Ahmed: 1/256, 329

Hayır! Ey Resûlüm! Ona asla uyma! Sen yalnız Allah'a secde et ve yalnız O'na yaklaş!

Yani ey Resûlüm! Sen o adama karşı olmaya devam et; yalnız Allah'a secde etmeye ve yalnız O'na namaz kumaya devam et ve bu ibadetlerini Allah'a yaklaşma vesilesi kıl!

Bir hadiste şöyle denilmiştir: "Kulun, Rabbine en yakın olduğu zaman, secde ettiği zamandır."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Alak sûresini okursa, bütün mufassal sûreleri okumuş gibi kendisine sevap verilir."

(Mufassal: Kısa olduklarından dolayı sûreler arasında çok fasıla bulunan) sûrelerin başlangıcı, eksen Hucurât süresidir.

Diğer bir görüşe göre, bunların başlangıcı Muhammed süresidir.

Bir diğer görüşe göre Fetlı sûresi, başka bir görüşe göre ise Kaf süresidir.

Mufassal sûreler üç gruba ayrılmaktadır: a) Uzun mufassal sûreler. Bunlar, anılan Hucurât sûresinden Bürûc sûresine kadar olan sürelerdir, b) Orta mufassal sûreler. Bunlar da, Târik sûresinden Beyyine sûresine kadar olan sürelerdir, c) Kısa mufassal sûreler. Bunlar da, Zilzâl sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûrelerdir.

Diğer bir görüşe göre ise, uzun mufassallar, Hucurât'tan Abese'ye kadardır. Orta mufassallar da, Tekvîr'den Duhâ'ya kadardır. Kısa mufassal da, inşirah sûresinden Nâs sûresine kadardır.

17
O vakit, (kendisine yardım için) taraftarlarını çağırıb toplasın.

18
Biz, (onu cehenneme atsınlar diye) Zebânî’leri çağıracağız.

19
Hayır, (Ebû Cehlin yolu sapıktır). Sakın onu dinleme, secdene (namazına) devam et de (Rabbinin rahmetine) yaklaş, (Ey Resûlüm!)

KADİR SÛRESİ

Mekke'de mi, yahut Medine'de mi nâzil olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır; 5 âyettir.

1
"Muhakkak ki, biz, onu (Kut'an'ı) Kadir gecesinde indirdik."

2
"Kadir gecesinin ne olduğunu sana kim bildirdi."

3
"Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır."

Bu ifâde, Kur'ân'ın şânının ve mertebesinin ne kadar yüce ve büyük olduğunu bildirmektedir. Zîrâ Kur'ân'ın zamir ile ifâde edilmesi (Onu Kadir gecesinde indirdik), onun sarih olarak zikredilmesine ihtiyaç duyulmayacak kadar meşhur olduğunu bildirmektedir. Sanki Kur'ân, bütün zihinlerde hazırdır. Yine Kur'ân'ı indirmek fiilinin azamet nûn'una isnâd edilmesi, (biz indirdik), onun son derece önemsendiğini bildirmektedir.

Kur'ânin indirildiği zaman da, "Kadir gecesinin ne olduğunu sana kim bildirdi?" kelâmiyla tazim edilmektedir. Zîrâ bu kelâm, Kur'ân'ın yüce kadrinin, mahlûkların idrâk dairesinin dışında olduğuna, Allamu'l Ğuyûb (bütün gaybları bilen) Allah'tan başka hiç kimsenin onun mahiyetini hakkıyla idrâk edemediğine delâlet etmektedir. Nitekim "Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır" kelâmı da, bu hakikati bildirmektedir. Zîrâ bu kelâmdan önce Peygamberimiz, onu anlamaya teşvik edilmekte ve onun ne olduğunun bildirileceği zımnen vaat edilmektedir. {Tefsir akimleri derler ki, Kur'ân'da, burada olduğu gibi, "Ve mâ edrâke/onun ne olduğunu sana kim bildirdi? "ifâdesinin kullanılması, ondan sonra o hususun bildirileceğinin zımnî vaadidir. Kur'ân'da "ve mâ yüdrîke/onun ne olduğunu sana kim bildirir" ifâdesinin kullanılması ise, o hususun bildirilmeyeceğini zımnen belirtir.} Bu kelâm da, (Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır) onun şânını icmal olarak beyân etmektedir.

Kur'ân'ın Kadir gecesinde indirilmesinden murat, ya Kur'ânin hepsinin dünya semasına indirilmesidir. Nitekim rivâyet olunuyor ki, Kur'ân, kadir gecesinde toptan Levh-ı Mahfuz'dan dünya semasına indirikniş ve Cebrâîl , onu kâtip meleklere yazdırmıştır. Sonra Cebrâîl , onu yirmi üç sene içinde bölüm bölüm Peygamberimize indirmiştir. Yahut Kur'ân'ın Kadir gecesinde indirilmesinden murat, onun Kadir gecesinde indirilmeye başlanmasıdır. Nitekim Şa'bî'den nakledilen de bu mânâdır.

Diğer bir görüşe göre ise, bunun mânâsı şöyledir: Biz, kadir gecesinin şânı ve fazileti hakkında Kur'ân (Kur'ân'dan âyetler) indirdik. Nitekim Hazret-i Ömer: "Ben, hakkımda Kur'ân'ıner diye korktum" demiştir. Yine Hazret-i Âişe de şöyde demiştir: "Ben, kendim hakkında Kur'ân'ınmeyecek kadar hakir biriyim."

Kur'ân'ın nüzul vaktinde görüş ayrılığı vardır. Alimlerin ekseriyetine göre Ramazan ayının son on gününün tek gecelerinin birinde nâzil olmuştur. Bu konudaki görüşlerin ekseriyetine göre bu gece, Ramazan'in yirmi yedinci gecesıdir.

Kur'ân'ın indiği gece olan Kadir gecesinin gizli bırakılmasındaki sır, her halde, bu geceyi ibadetle ihya etmek isteyen kimseyi, o geceyi bulması umuduyla birçok geceleri ihya etmek suretiyle büyük sevap işlemeye teşvik edilmesidir.

Kur'ân'ın nazil olduğu geceye Kadir gecesi denilmesi, ya işlerin ve hükümlerin o gece takdir edilmesinden dolayıdır. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Her hikmetti işe o gecede, hükmedilir." Yahut bu gecenin diğer gecelerden daha şerefli ve üstün olmasından dolayı ona Kadir gecesi denilmiştir.

Burada bin ay (bin aydan hayırlıdır) denilmesinden murat, ya çokluk ifâde etmek içindir; yahut şunun içindir: Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Isrâiloğullarından bir mücâhidi anlattı ve onun silahını kuşanıp Allah yolunda bin ay savaştığını söyledi. Onu dinleyen mü’minler, hayret ettiler ve kendi amellerini çok yetersiz gördüler, işte bundan dolayı o gazinin bin aylık müddetinden daha hayırlı olan bir gece onlara bahşedildi.

Diğer bir görüşe göre ise, eski zamanlarda bir kimse, bin ay Allah'a ibadet etmeden ona âbid (ibadetçi) denmezdi, işte bundan dolayı Peygamberimizin ümmetine bir gece verildi ki, onu ihya ettikleri takdirde, kendilerine âbid denilmeye, o eski âbidlerden daha çok lâyık olurlar.

Bir diğer görüşe göre ise, Peygamberimize bütün ümmetlerin ömürleri gösterildi. Peygamberimiz, eski ümmetlerin ömürlerine göre kendi ümmetinin ömrünü çok kısa gördü. Onun için kendi ümmetinin, eski ümmetlerin bu uzun ömürde eriştikleri, amellere erişemeyeceklerinden endişe etti. İşte bundan dolayi Allah, Peygamberimize Kadir gecesini verdi ve onu, diğer ümmetlerin bin ayından hayırlı kıldı.

Başka bir görüşe göre ise, Süleyman Peygamberin, hükümdarlık süresi, beş yüz ay idi. Zülkarneyn'kı hükümdarlık süresi de beş yüz ay idi. İşte Allah, Kadir gecesini idrâk edenin o geceki amelini, ikisinin hükümdarlığından hayırlı kılmıştır.

4
"O gece melekler ve rûh, Rablerinin izniyle her iş için iner dururlar."

Bu kelâm, Kadir gecesinin o uzun süreden daha faziletli olmasının sebebini beyân etmektedir.

Rûh ile ilgih söylenenler ise, Nebe' sûresinde tafsilatıyla geçti.

Bir görüşe göre, rûh, meleklerden bir sınıf olup diğer melekler, onları ancak Kadir gecesinde görebilirler.

Yani Kadir gecesinde melekler ve rûh, Rablerinin emriyle, o seneden gelecek seneye kadar Allah'ın takdir buyurduğu her bir iş için bütün göklerden yere, yahut dünya semasına inerler. Şu halde bu âyet de, yukarıda zikredilen "Bler hikmetli işe o gecede hükmedihr." âyetinin bildirdiği hakikati bildirmektedir.

Diğer bir kırâete göre âyetin metnindeki "Emr" kektinesi, "Ümri" (kişi) olarak okunmuştur. Buna göre, yani her insan için., . demektir. Deniliyor ki, o gece melekler, yanlarından geçtikleri her mü’min erkek ve kadına mutlaka selâm verirler.

5
"O gece tan yerinin ağarmasına dek bir selâmdır (selamettir)."

Yani o gece Allah, selâmet ve hayırdan başka bir şey takdir etmez; başka gecelerde ise, selâmet de, belâ da takdir edilir.

Yahut o gece, yalnız selâmdır. Çünkü o gece mü’minlere selâm verenler çoktur.

Âyetin ikinci bir mânâsı da şöyledir: O gece tan yerinin ağarmasına dek meleklerin ve rûh An inmesi devam eder; şafak vaktine kadar meleklerin bölük, bölük inmeleri kesilmez.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kadr sûresini okursa, Ramazan orucunu tutmuş ve Kadir gecesini ihya etmiş gibi kendisine sevap verilir."

BEYYİNE SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi indiği konusunda görüş ayrılığı vardır; 8 âyettir.

1
"Kitap ehlinden ve müşriklerden olan kâfirler, kendilerine apaçık delil gelinceye dek vaadlerinden ayrılmadılar."

Kitap ehli, Yahudiler ile hıristiyanlardır. Kitap ehli unvanıyla ifâde edilmeleri, kendilerine isnâd edilen hakka uyma vaadinin illetini zımnen bildirmek içindir. Zîrâ onların, gelecek Peygambere, uyma vaatlerinin ana sebebi, Peygamberimizin vasıflarını kitaplarında bulmalarıdır.

Müşriklerden murat, putlara tapanlardır.

Yani Yahudiler ile hıristiyanlar ve puta tapanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye dek, hakka uymak ve âhir zamanda gönderilecek Kitap ve peygambere îmân etmek vaatlerinden ve onu gerçekleştirmek azminden ayrılmadılar.

Kitap ehlinin bu vaadinde hiç şüphe yoktur. Hattâ onlar düşmanları olan müşriklere karşı Allah'tan fetih dilerken: "Allah'ım! Âhir zamanda gönderilecek peygamber de bize yardim ve fetih müyesser eyle!" diyorlardı ve düşmanları olan müşriklere de şöyle diyorlardı: "Bizim söylediklerimizi tasdik edecek bir Peygamberin zamanı yaklaşıyor. O zaman, eskiden Âd ve İrem kavimlerinin öldürüldükleri gibi, biz de onunla beraber sizi öldüreceğiz."

Müşriklerin bu vaadine gelince, her halde bu vaad, son müşriklerden vaki olmuştur. Bu fikir, kitap ehlinden yayıldıktan sonra ve müşrikler de, kitap ehlinin, eski dindaşlarına galip geldiklerini öğrenip âhır zaman Peygamberi hakkındaki inançlarının doğru olduğuna inandıktan sonra onlar da bu vaadde bulunmuşlardı. Nitekim bunun bir kanıtı da şudur: Müşrikler, kitap ehline, Peygamberimizin, onların kitaplarında anlatılan peygamber olup olmadığını soruyorlardı. Kitap ehli de, Peygamberimizin, onların kitaplarında yazılı olan vasıflarını değiştirmek suretiyle müşrikleri şaşırtıyorlardı.

Yani Yahudiler, Hıristiyanlar ve putperestler, Peygamberimiz gelmeden önce onun gelişini, sözbirliğti yapmak ve hakta ittifak etmek vesilesi kabul ediyorlardı ve Peygamberimiz gelinceye dek, bu vaadlerinden ayrılmadılar ve bu vaadi gerçekleştirmek azmini ittifakla sürdürdüler. Fakat Peygamberimiz gelince, onun gelişini, vaadlerinden ayrılma vesilesi yaptılar.

2
Bak. Âyet 3.

3
"Bu apaçık deli!, Allah tarafından görül o ilen ve en doğru hükümleri içeren tertemiz sayfaları okuyan bir elçidir."

Bu kelâm, o apaçık delili açıklamaktadır.

Bu sayfaların tertemiz olması, bâtıldan münezzeh olması, ne önden, ne de arkadan batilin ona yaklaşamaması, yahut tertemiz olmayanların onlara dokunamamasi demektir.

4
"Kendilerine kitap verilenler ancak o apaçık delil kendilerine geldikten sonra tefrikaya düştüler."

Bu kelâm, özellikle kitap ehlini son derece takbih etmekte ve cinayetlerinin ne kadar ağır olduğunu beyân etmektedir. Zîrâ bu kelâm, kitap ehlinin, önceleri vermiş oldukları vaadden ayrılmaları, hakkaniyeti konusunda bir şüphe bulunmasından dolayı değil, aksine hakkın apaçık ortaya çıkmasından, durumun netleşmesinden ve mazeretlerin tamamen kesilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Zâten âyette onların, "kendilerine kitap verilenler..." şeklinde vasıflandırılmalarının sırrı da budur. Çünkü, bu vasıf, onların o İlâhî kitabi mütalaa etmek, içindeki hükümleri, haberleri ve ezcümle Peygamberimizin sıfatlarını kavramak imkânına tamamen, sahip bulunduklarını bildirmektedir.

Yani onlar ancak, Peygamberimizin, kendi kitaplarında vaat edilen peygamber olduğuna, hiç şüphe bırakmayacak şekilde çok net olarak, delâlet eden açık ve kesin bir delil, kendilerine geldikten sonra tefrikaya düştüler. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "Kendilerine kitap verilmiş olanlar ancak, onlara kesin bilgi geldikten sonra ayrılığa düştüler."

5
"Halbuki onlara ancak dini Allah'a has kılarak ve Hanîfler olarak O'na ibadet etmeleri, namazı da kılmaları, zekâtı da vermeleri emredilmişti. İşte dosdoğru din de budur."

A- "Halbuki onlara ancak dini Allah'a has kılarak ve Hanîfler olarak O'na ibadet etmeleri, namazı da Almaları, zekâtı da vermeleri emredilmişti."

Bu kelâm, onların yaptıklarının ne kadar çirkin olduğunu ifâde etmektedir.

Yani o Kitap ehline, kitaplarında emredilenler, dini Allah'a has Alarak, yahut dinde kendilerini Allah'a has kılarak ve bütün bâtıl inançlardan sıyrılıp islam'a yönelmiş kişiler olarak ancak Allah'a ibadet etmeleri içindi Yahut onlara emredilen ancak, Allah'a ibadet etmeleridir.

Eğer burada namaz ve zekâttan, onların dinindeki namaz ve zekât kastediliyorsa, bunun anlamı açıktır. Yok eğer bizim şerıatimizdeki namaz ve zekât kastediliyorsa, kitap ehline, kendi kitaplarında namaz ve zekâtın emredilmiş olmasının mânâsı şudur: Onlara bizim şeriatimize uymalarının emredilmiş olması, şeriatımızin, namaz ve zekâtın da dâhil olduğu bütün hükümlerine uymalarının emredilmesi demektir.

B- "İşte dosdoğru, dîn de budur."

Yani zikredilen, ihlas ile Allah'a ibadet etmek, namazı hakkıyla kılmak ve zekâtı vermek, dosdoğru dinîn ta kendisidir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sûrenin birinci âyetinden üçüncü âyetine kadar olan bölüm, onların, Peygamberimizin gönderilmesinden önce söylemiş oldukları hususları hikâye etmektedir ki, onlar, Peygamberimiz gelinceye kadar dinlerinden ayrılmayacakları yönündeki sözleri ve geldiğinde de dinlerinden ayrılıp hak üzerinde ittifak edecekleri yönünde verdikleri sözdür;

Bu sûrenin dördüncü, âyeti de, onların vaadlerinden caydıklarını ve işi tersine çevirip vaadlerine göre dinlerinden ayrılma sebebi olan şeyi, eski dinlerinde sebat etmek ve ondan ayrılmamak sebebi yaptıklarını beyân, etmektedir. Bunun bir örneği de şudur: Fasik olan yoksul, kendisine öğüt verene: "Ben zengin oluncaya kadar bu halimden ayrılmayacağım!" der. Sonra zengin olur; fakat fasıklığını daha da arttırır. O zaman, kendisine öğüt veren ona der ki: "Hani sen zengin oluncaya kadar fasiklıktan ayrılmayacaktın; Halbuki, ancak zengin olduktan sonra fasiklığa iyice abandın!"

Ancak malum olduğu üzere, bu îzâh, birçok zorlamalardan sonra ancak, âyetteki tefarrûktan (ayrı düşmekten), haktan ayrı düşmek mânâsı kastedildiği, yani "Haktan ayrı düşmek, bâtılda sebat etmeyi gerektirir" denildiği takdirde, mümkün olabilir. O takdirde sanki şöyle denilmiş olur: onlar ancak, o apaçık delil kendilerine geldikten sonra dinlerinde ittifak ettiler. Ama eğer onların tefarrukundan, fırkalara ayrılmaları, bu görüş sahiplerinin de caiz gördükleri gibi, kimilerinin îmân etmesi, kimilerinin inkâr etmesi ve kimilerinin de bilerek mat etmesi mânâsı kastedikrse, o takdirde bu îzâh mümkün olmaz. Bu noktayı iyice düşünmeksin!

6

"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar, şüphesiz, içinde ebedî, olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte yaratıkların en aşağılıkları onlardır."

A- "Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar, şüphesiz, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşindedirler."

Bundan önce bu iki fırkanın dünyadaki halleri beyân edildikten sonra burada da onların ahretteki halleri beyân edilmektedir.

Burada müşriklerin de zikredilmesi, peygamberliğin kanıtlarını kitaplarında görmek, Kitap ehline mahsus okluğu, gibi, bu hükmün de onlara mahsus olduğunun vehmedilmemesi içindir.

Bu iki fırkanın cehennem ateşinde olmaları, kıyamet gününde, oraya varacakları anlamındadır.

Yahut onlar, şu anda da cehennem ateşindedirler. Bu da, ya onların, dünyada, cehennem azabını gerektiren günahlarla olan ilişkileri, cehennemle ilişkileri gibi sayılmıştır; yahut onların, içinde bulundukları küfür ve günahlar, cehennem ateşidir. Ancak bu dünyada arızî suretlerle görülmekte ve ahirette bu sûreden çıkarıp gerçek sûretleriyle görüleceklerdir. Nitekim "Hiç şüphesiz cehennem, kâfirleri kuşatmıştır." âyetinin îzâhı da böyledir.

Her iki fırkanın, orada ebedî kalmak üzere azap yurduna girmeleri, azaplarının keyfiyetinin farklı olmasıyla çelişmez. Zîrâ cehennem, derece derecedir ve azapları çeşitlidir.

B- "İşte yaratıkların en aşağılıkları onlardır."

Yani amel bakımından böyledirler. Mü’minler hakkında gelecek ifâdeye de uygun olan bu mânâdır. Buna göre bu cümle, onların ebedî olarak cehennemde kalmalarının illeti mahiyetindedir.

Yahut onlar, makam ve varacakları yer olarak, yaratıkların en aşağılıklarıdır. Buna göre ise bu cümle, onların halinin fecaatini tekîd etmektedir.

7
"îman edip de sâlih ameller de yapanlara gelince, yaratılmışların en hayırlıları da onlardır."

Kur’ân'ın sünneti (genel kaidesi) olduğu üzere, terhîb (korkutmak) ve terğîb'in çift olarak zikredilmelerinin icabı olarak, kâfirlerin kötü halı beyân edildikten sonra burada da mü’minlerin güzel halleri beyân edilmektedir.

8
"Onların Rableri katındaki mükâfatları, içinde ebedî olarak kalacakları altından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Allah, onlardan hoşnut olmuş; onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İste bu, Rablerinden korkanlar içindir."

A- "Onların Rableri katındaki mükâfatları, içinde ebedî olarak kalacakları altından ırmaklar akan Adn cennetleridir."

Eğer burada cennetlerde, zâhir mânâ olduğu üzere, dalları birbirine dolanmış ağaçlar kastedilirse, ırmakların onların altından akmasının keyfiyeti açıktır. Eğer bu cennetlerden, yer ile üzerindekilerin tamamı kastedilirse, altından ırmakların akması keyfiyeti, belirgin olan kısım (ağaçlar) ile îzâh edilir. Hangi mânâya göre olursa olsun, bu ırmakların akmasından kastedilen, ırmakların arksız olarak, akmalarıdır.

İşte amelli mü’minler, îmân ve itaatlerinin karşılığı olarak, bu cennetlerde, çeşitli cismanî ve ruhanî nimetlerden bol bol faydalanarak sonsuz olarak yaşayacaklardır.

Burada mü’minlerin önce, yaratılmışların en hayırlıları olmakla methedık ıneleri, kendilerine bahşedilenlerin, vasıflarının karşılığı olduğunu bildiren mükâfatın zikredilmesi, bunun Allah katından olduğunun belirtilmesi,

terbiye ve kemale erdirmek anlamını bildiren Rab unvanının zikredilmesi, Rab unvanının onların zamirine izafe edilmesi (Rableri), cennetlerin çoğul olarak zikredilmesi, cennet yaranının güzel halini açıkça bildirmektedir.

B- "Allah, onlardan hoşnut olmuş; onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır."

Allah'ın, onlardan razı olması, amellerinin zikredilen mükâfatına ilâve bir lütuftur.

Onlar da, Rablerinden hoşnut olmuşlardır; zîrâ sonuna kadar arzularına erişmişler; bütün arzularının en iyisine sahip olmuşlar ve gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın aklına gelmeyen imkânlar kendilerine sağlanmıştır.

C- "İşte bu, Rablerinden korkanlar içindir."

Yani zikredilen mükâfat ve Allah'ın hoşnutluğu, Rablerinden korkanlar içindir. Zîrâ Allah'ın sânlarını bilen âlimlerin özelliklerinden olan korku, bütün ilmî ve amelî kemallerin yegâne sebebidir. Bu kemaller de, iki cihan saadetini kazandırmaktadır.

Burada, mâlik olmak ve terbiye anlamlarını ifâde eden Rab unvanının zikredilmesi, korkunun illetini zımnen bildirmek ve Rabbin terbiyesine mağrur olmaktan sakındırmak içindir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Beyyine sûresini okursa, kıyamet günü sabah akşam, yaratılmışların en hayırlısıyla beraber olacaktır."

ZİLZÂL SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğunda görüş ayrılığı vardir; 8 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Bu yer, kendine özgü sarsıntısıyla bütün şiddetiyle sarsıldıkla sarsıldığı, yine yer ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve şu insan: "Ne oluyor buna?" dediği zaman, işte o gün yer Rabbinin, kendisine valıyetmesiyle (bildirip emretmesiyle) bütün haberlerini söyliyecektir."

Yani şu yer, üstün hikmetler üzerine bina edilmiş olan ilâhî iradenin gereği olarak, daha fazlası mümkün olmayan olanca şiddetiyle, o tarifi imkânsız acayip şiddetiyle sürekli olarak sarsıldıkça sarsıldığı zaman, yine yer, içindeki ölüleri, defineleri çıkarıp attığı zaman ve şu insanların her ferdi, onları dehşete düşüren ve şaşkına çeviren bu büyük felaket ve korkunç manzara karşısında, dağların da havada yürütülüp toz duman olduğu bir hengamede: "Ne oluyor buna? Niçin yer, bu kadar şiddetle sarsılıyor? Niçin içindeki ağırlıkları dışarı fırlatıp atıyor?" dediği zaman, işte o gün Rabbinin ona vahyi ve emriyle, bütün haberlerini halka söyleyecektir. Bunu da, ya hal lisanıyla söyleyecek. Niteltim yerin o hali, niçin öyle sarsıldığını ve içindeki ağırlıkları çıkardığını açıkça ifâde edecektir. Yahut yer, bunu sözlü olarak bildirecektir. Zîrâ o gün Allah, onu konuşturacak ve o da, kendisinin üzerinde işlenen bütün hayır ve serleri haber verecektir.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü yer, herkes hakkında, üzerinde işlediklerine şahitlik edecektir." 47

47 Tirmızî/Kıtabul Kıyamet, bab: 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/374

3
Ve insan “Bu arza ne oluyor?” dediği zaman,

4
O gün (arz, iyi ve kötü üzerinde ne işlendiğinin) haberlerini anlatacaktır.

5
Çünkü Rabbin O’na (anlatacağı şeyleri) vahy etmiştir.

6
"O gün bütün insanlar, yaptıklarının (karşılıklarını) görmek için akın edip dağınık sınıflar halinde gelecekler. "

Yani anlatılanlar gerçekleştiği gün, bütün insanlar, hayır olsun, şer olsun, yaptıklarının kar siliğini görmek için, mezarlarından kalkıp sınıflarına göre dağınık halde hesap yerine doğru yola koyulacaklar. Daha önce Nebe': 18. âyetinin tefsirine belirtildiği gibi, kimi insanlar, yüzleri nurlu, emniyet içinde, kimileri ise, yüzleri kara, panik içinde yol alacaklar.

Diğer bir görüşe göre ise, yani insanlar, hesap yerinden dağılacaklar; sağ yaranı cennete, sol yaranı da cehenneme gidecekler.

7
"Artık kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görecek."

8

"Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görecektir."

Bu kelâm, yaptıklarının karşılığını görmelerinin açıklamasıdır.

Zerre, en küçük karıncadır.

Diğer bir görüşe göre ise, zerre, güneş ışınlarında görülen toz zerrecikleridir.

Birincisi, (zerre miktarı hayır...), saadetti insanlar içindir; ikincisi (zerre miktarı şer...) de, bedbahtlar içindir. Zîrâ kâfirin, yaptığı iyi ameller de, küfrü yüzünden heba olmaktadır ve büyük günahlardan sakınan mü'minin küçük günahları bağışlanmaktadır.

Bazı âlimlere göre, kâfirin iyi ameli, onun cezasının azaltılmasında etkili olur. Ancak "Kâfirlerin yaptıkları her iyi ameli ele alırız da, onu saçılmış zerreler haline getirip itibarsız kılarız." âyeti, bu görüşü reddetmektedir.

Karşılığinin verilip verilmemesi itibâr edilmeksizin, sadece amel sahibinin, amelin kendisini göreceğini söylemek ve mükâfatının verilip verilmemesi noktasını, büyük günahlardan sakınan mü'minin küçük günahlarının affedileceğini, mü'minin, bütün sevaplarıyla mükâfatlandırılacağım, kâfirin ise, iyi amellerinin boşa gideceğini ve bütün günahlarıyla cezalandırılacağını bildiren diğer delillere havale etmek görüşünün özet mânâsı ise, İbn Abbâs'tan rivâyet edüen şu kelâm ile ifâde edilmektedir: "Her mü'min ve kâfir, hayir olsun, şer olsun, yaptığı ne amel varsa, mutlaka Allah, onu kendisine gösterecektir. Sonunda Allah, mü'minin günahlarını bağışlayacak ve sevaplarının da mükâfatını verecektir. Kâfire gelince, gönlünde, hasret yarası olması için Allah, onun sevaplarını reddedecek ve günahlarından dolayi da onu cezalandıracaktır."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Zilzâl sûresini dört kez okursa, Kur'ân'ın tamamını, okumuş gibi olur."

Va'llahu A'lem / Allah, cümle mahluklardan daha iyi bilir.

ADİYAT SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu konusunda görüş ayrılığı nardır; 11 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"O harıl harıl koşan atlara, tırnaklarıyla kıvılcımlar çakan atlara, sonra sabah vaktinde baskın yapan atlara, orada tozu dumânâ katan atlara, o anda bir düşman topluluğun içine dalan adara yemin ederim ki, şu insan, Rabbine karşı hiç şüphesiz çok nankördür. Hiç şüphesiz buna kendisi de şahittir ve hiç şüphesiz o, mal sevgisine de çok düşkündür."

A- "O harıl harıl koşan atlara, tırnaklarıyla kıvılcımlar çakan atlara, sonra sabah vaktinde baskın yapan atlara, orada tozu dumânâ katan atlara, o anda bir düşman topluluğun içine dalan atlara yemin ederim ki, şu insan, Rabbine karşı hiç şüphesiz çok nankördür."

Burada insandan murat, bazı fertlerdir.

Düşman mallarını yağmalamak, yahut onları öldürmek, yahut onları esir almak için yapılan baskın, aslında atların binicilerinin işi iken, bu kelâmda atlara isnâd edilmesi, bu tür baskınlarda ana unsurun atlar olduğunu bildirmek içindir.

Burada özellikle sabah baskınları zikre tahsis edilmiş, çünkü bu tür baskınlarda mutat olan sabah vaktinde yapılan baskınlardır. Zîrâ baskıncılar, düşmana sezdirmemek için gece yol alırlar ve sabah vaktinde de saldırırlar ki, sabah aydınlığında yapıhnası gerekenleri yapabilsinler.

Diğer bir görüşe göre ise, (toz duman, diye tercüme edilen) Nak', feryat figan, demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Kinâne oğullarından bazı insanlar üzerine bir müfreze gönderdi. Müfrezenin kumandanlığını da Münzir b. Amr el-Ensârî'ye verdi. Bu zât, nakdilerden idi.

(Hicretten üç ay kadar önce hac mevsiminde Mekke'ye gelen 70 küsur Medine'li Müslüman ile o zamânâ kadar Medine'ye hicret etmiş olan Mekke'li Müslümanlar Akabe denilen yerde Peygamberimize biat etmişlerdi. Buna ikinci Akabe Biati denilmektedir. İşte bu biatten sonra Peygamberimiz, onlardan kendilerine 12 nakîb (temsilci) seçmelerini emir buyurmuştu. İşte o zaman seçilen nakdilerden biri de Münzir b. Amr el Ensârî idi)

Peygamberimiz, gönderdiği bu müfrezeden bir ay haber alamadı. Münafıklar da: "Onlar öldürüldüler" diye haber yaydılar. İşte bunun üzerine bu sûre-i kerime nazil olup onların selâmette olduklarını Peygamberimize bildirdi ve bu müfrezenin, hedef seçilen kavme baskını gerçekleştirdiğini müjdeledi ve o mücâltidler hakkında yalan haber yayan münafıkların nankörlüğünü de teşhir etti.

Burada gazilerin atlarının yemine tahsis edilmesinde ziyadesiyle Beraa sanatı vardır. {Beraa, maksada uygun olarak kelâma başlama sanatıdır. } sanki şöyle denilmiştir:

Münafıklar, sahipleri hakkında yaydıkları yalan haberi yayarken, şunu, şunu yapan gazilerin atlarına yemin ederim ki, o yalan haberi yayanlar, çok nankördürler.

B- "Hiç şüphesiz buna kendisi de şahittir ve hiç şüphesiz o, mal sevgisine de çok düşkündür."

Yani insan kendisi de, nankör olduğuna kendi aleyhinde şahittir. Çünkü nankörlük eseri kendisinde açıkça görülmektedir.

Ve insan, dünya inalı talebine ve tahsikne çok düşkün ve bunun için büyük kuvvet ve çaba harcamaktadır.

Diğer bir görüşe göre ise, yani insan, dünya malını çok sevdiği ve harcaması kendisine ağır geldiği için çok tutumlu ve cimridir.

İnsanın, nankör olarak vasiflandırılmasından sonra bu çirkin vasılla da vasiflandırılması, belki de şunun içindir: Münafıkların münafıklık yapmalarının bir sebebi de, dünya malı sevgisidir. Zîrâ onlar, zahiren imân etmekle, mallarını korumuş oluyorlar ve ganimetlerden pay alıyorlar.

3
Sabah vakti akın edenlere,

4
Nihâyet, o vakit toz duman koparanlara,

5
Böylece, o dem, düşman topluluğu ortasına girenlere ki,

6
Muhakkak insan Rabbine karşı çok nankördür.

7
İnsan da, bu nankör oluşuna şâhittir.

8
Gerçekten o, malı sevdiği için çok cimridir.

9
Bak. Âyet 10.

10
"Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı çıkarılacağı ve kalplerde gizlenenlerin de meydana konulacağı zaman O, halinin ne olacağını bilmiyor mu? Hiç şüphesiz onların Rableri, o gün kendilerinden tamamıyla haberdârdır."

A- "Kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı çıkarılacağı ve kalplerde gizlenenlerin de meydana konulacağı zaman O, halinin ne olacağını bilmiyor mu?"

Bu kelâm, o münafıklar için ağır bir tehdit olup makamın gerektirdiği mukadder bir cümleye atıftır. Yani onlar, yaptıkları çirkinlikleri yapıyorlar da, yahut niçin düşünmüyorlar da, kabirler de bulunan ölülerin diriltilip dışarı çıkarılacağı ve açık ameller şöyle dursun, kalplerde gizlenen sırların ve ezcümle o münafıkların gizledikleri küfür ve günahların da meydana konulacağı zaman, hallerinin ne olacağını bilmiyorlar mı?

B- "Hiç şüphesiz onların Rableri, o gün kendilerinden tamamıyla haberdârdır."

Yani mezarlarda bulunan ölülerin diriltilip dışarı çıkarılmaları ve kalplerde gizlenen sırların meydana konulma hâdiselerinin gerçekleşeceği gün, hîç şüphesiz onların Rableri, gizli yaptıklarından da, açık yaptıklarından da, tamamıyla haberdârdır. Allah'ın o gün bunları bilmesinden, cezayı mucip ve cezaya muttasıl olan bilmesi kastedilmektedir. Nitekim bu bilginin, o güne bağlanmasından da, bunun kastedüdiği anlaşılmaktadır. Yoksa Allah'ın mutlak bilgisi, olmuşları da, olacakları da tamamen kuşatmıştır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuş tor:

"Bir kimse, Âdiyât sûresini okursa, (hac mevsiminde) Müzdeli-fe'de yatan ve orada bir cemaat gören insanların sayısının on katı kadar ona sevap verilir."

11
Ve (iyi veya kötü) kalplerde ne varsa ayrılıb açıklandığı zaman, o gün Rableri, onlardan (gizli ve aşikâr bütün yaptıklarından) haberdardır.

KÂRÎA SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 11 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kâria —çarpan felaket! Nedir çarparı felaket? Çarpan felaketin, ne okluğunu sana kini bildirdi?"

A- "Kâria / çarpan felaket! Nedir çarpan felaket?"

Kâria'nın kökü olan kar', büyük ses çıkaracak kadar şiddetle vurmaktır. Kâria, kıyamet demektir ki, bunun başlangıcı birinci Sûr üflemesidir ve sonu da mahlûklar arasında hûkmedildiği zamandır. Nitekim Tekvîr sûresinde geçti.

Kıyamete Kâria denilmiş, çünkü o, çeşitli korku ve dehşetleri kalplere ve kulaklara çarpar; yukarıdaki ve aşağıdaki bütün cisimleri halden hale çevirir: Gökler yarılır, ayrılır; güneş ve yıldızlar dürülûr, dökülür ve dağılır; yer deprem ve değişim geçirir; dağlar parçalanıp savrulur.

B- "Çarpan felaketin ne olduğunu sana kim bildirdi?"

Bu kelâm, da, kıyametin korkunçluğunu ve dehşetini tekîd etmek üzere onun, insanların bilgi dairesinin dışında bir hâdise olduğunu beyân eder. Yani, kıyamet hâdisesi o kadar muazzam ve şiddeti, o kadar ağırdır ki, kimsenin idrâki buna erişmez ki onu hakkıyla sana anlatsın.

3
Ne bildirdi sana, nedir o kıyâmet?

4
Bak. Âyet 5.

5
"O gün şu insanlar, ateşin etrafında yayılmış pervaneler gibi olacaklar. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olacaktır/'

A- "O gün şu insanlar, ateşin etrafında yayılmış pervaneler gibi olacaklar."

Bundan önceki âyetler, kıyameti bildiren ilâhî vaad mahiyetinde olduğundan, bu âyetlerde de onun gerçekleştiği anı anlatmaktadır.

Yani kıyamet günü öyle bir gündür ki, o gün insanlar, ateşin etrafında yayılmış sayısız pervaneler gibi güçsüz, çaresiz halde çırpınacaklar ve kelebeklerin ateşe doğru uçuşması gibi çağırana doğru uçuşacaklar.

B- "Dağlar da atılmış renkli yün gibi olacaktır."

Yani o gün dağlar da, atılmış çeşitli renklerdeki yünler gibi darmadağın olacak ve havada uçuşacak, Nitekim dağların bu hali diğer bir âyette de şöyle anlatılmaktadır: "Sen dağlara baktığında onlari yerinde durur sanırsın. Halbuki onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler." Bu iki âyette anlatılan her iki hâdise de, ikinci sûr üflemesinden sonra halkın haşır edilmesi sırasında olacak olaylardandır. O zaman kıyametin korkunç

hâdiselerini anlatan âyetlerde belirtildiği gibi, Allah, bu yerküreyi başkasıyla değiştirecek; onun şeklini, duruşunu da değiştirecek ve dağları da yerlerinden yürütecektir kî, mahşer ehli bu korkunç hâdiseleri görsünler.

Dağların sarsılıp parçalanmaları, her ne kadar Birinci Sûr üflemesi sırasında oluyorsa da, onların yürütülmesi ve yeryüzünün dümdüz olması ancak ikinci Sûr üflemesinden sonra olacak. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle denilmektedir: "Ey Resûlüm! Sana dağları sorarlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak. Sonunda yerlerini dümdüz ve bomboş bırakacaktır. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin. O gün insanlar dâvetçinin dâvetine uyacaklar." "O gün yer, başka yer ile ve gökler de başka gökler ile değiştirilecek; insanlar, Tek ve Kahhâr olan Allah'ın huzuruna çıkacaklar."

Zîrâ dâvetçi olan İsrâfîl'in dâvetine uymak ve insanların, Allah'ın huzuruna çıkmaları, ancak dirilişten sonra olacağı kesindir. Bu konudaki İzahatın tamamı Neml sûresinde geçti.

6
Bak. Âyet 7.

7
"İmdi, Mevâzîni (terazileri, tartıları) ağır basan kimse, o gün hoş bir hayattadır. Terazileri, tartıları hafif basan kimseye gelince, işte onun anası Hâviyedir."

Bundan önce, kıyamet gününde bütün insanlara şamil olan haller beyân edildikten sonra burada da, o gün insanların iki gruba ayrılacakları icmali olarak anlatılmakta ve her gruba mahsus hallerin nasıl olduğuna dikkat çekilmektedir.

Mevâzîn, ya Mevzundan çoğuludur ki, bu, Allah katında tartı değeri olan amel demektir. Nitekim Ferrâ da böyle demektedir. Yahut Mevâzîn, Mizanın (terazinin) çoğuludur.

İbn Abbâs diyor ki: "Kıyamet günü kurulacak olan mizan (terazi), dili ve iki kefesi vardır. Onda ancak ameller tartılır."

Alimler derler ki; bu teraziye amel defterleri konulur; bu sırada, adaleti göstermek ve mazeretleri kaldırmak için halka da baktırılır.

Diğer bir görüşe göre ise, burada tartı, âdil hüküm demektir. Mücâhid, A'meş ve Dahhâk da bu görüşü, benimsemişlerdir. Müteahhir (sonraki) âlimlerin çoğu da bu görüşü tercih etmişlerdir. Bunlar diyorlar ki; terazi, ancak cisimlerin miktarını anlamak vasıtasıdır. O halde geride kalmış arazlar (manevî vasıflar) olan amellerin miktarını bununla anlamak nasıl mümkün olabilir!

Bir diğer görüşe göre ise, bu âlemde arazlar suretinde gerçekleşen ameller, âhiret âleminde, amele münasip güzel veya çirkin maddî suretlerde görüleceklerdir. Nitekim İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, kıyamet günü sâlih ameller güzel suretlerde, kötü ameller de çirkin suretlerde getirilecek ve o şekilde mizana konulacaklardır.

Yani sevaplarının miktarları ağır basan kimse, hoşnut olacağı hoş bir hayattadır. Değerlendirilecek bir sevabı olmadığı için, yahut günahları sevaplarından ağır geldiği için terazileri, tartılan hafif basan kimseye gelince, işte onun yeri de Hâviye'dir.

Hâviye, cehennemin isimlerindendir. Ona Hâviye denilmesi, son derece, derin ve uçurumu uzun olmasından dolayıdır.

Rivâyet olunuyor ki, cehennem ehli olanlar, cehennemde yetmiş sene müddetle aşağıya doğm yuvarlanırlar.

Diğer bir görüşe göre ise, Hâviye, cehennemin en aşağı kapısının adıdır.

Cehennem ehlinin asıl verine "Ana" denilmiş (onun anası Hâviye'dir), zîrâ çocuğun, asıl yeri olan anasının yanına dönmesi gibi onlar da oraya dönerler.

Katâde, İkrime ve Keibî'den rivâyet olunduğuna göre mânâ şöyledir: Onun başının anası, cehennemin dibinde olan Hâviye'dir. Çünkü cehennem ehli, baş aşağı cehenneme atılırlar. Ancak bundan sonra gelecek âyetlere muvafık olan mânâ, birincisidir (Hâviye'nin cehennemin adı olmasıdır). Çünkü önce müphem olarak zikredilmiş ve gelecek âyetlerle de açıklanmıştır,

8
Fakat kimin de tartıları (iyilikleri) hafif gelmişse,

9
Artık onun yeri Hâviye’dir.

10
Bak. Âyet 11.

11
"Hâviye'nin ne olduğunu sana kim bildirdi? O kızgın bir ateştir."

Bu kelâm, cehennemin, insan havsalasının dışında bir ateş olduğunu bildirip onun pek büyük ve korkunç bir azap olduğunu bildirmektedir." (Bu da, onun makablinin açıklaması olduğunu göstermektedir.)

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kâria sûresini okursa, kıyamet günü Allah, onun terazisini onunla ağırlaştırır."

TEKÂSÜR SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır; 8 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Çokluk yarışı sizi o kadar oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz."

Yani çoklukta galip olmak ve çoklukla övünmek, sizi oyaladı...

Rivâyet olunuyor ki, Abdi Menaf Oğulları ile Sehm Oğulları kabileleri islam döneminde ulularının ve eşraflarının çokluğuyla iftihar ederek, birbirleriyle yarışa girdiler ve her biri: "Bizim ulularımız, azizlerimiz ve neferlerimiz sizden daha çoktur" diye iddia ettiler ve nihayet yaptıkları sayımda Abdi Menaf Oğulları daha fazla çıktı. O zaman Sehm Oğulları dediler ki: "Cahiliyye döneminde zulüm, bizi yok etti; onun için gelin, dirileri de, ölüleri de sayalım!" dediler. Bu sayımda ise, Sehm Oğulları fazla çıktı.

Yani siz çoklukta dirilerle yarıştınız ve dirileri saydıktan sonra ölülerin çokluğuyla yarışıp övündünüz.

Bu izaha göre, onlara hakaret olmak üzere, ölüleri saymaları, kabirlerin ziyareti olarak ifâde edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise, onlar gerçekten kabirleri ziyaret edip "Bu, talanın, bu da filanın kabridir" diyorlardı ve bunu iftihar vesilesi yapıyorlardı.

Bir diğer görüşe göre ise, mal ve evlattaki çokluk yarışı, siz ölüp mezara girinceye dek sizi oyladi; siz ömrünüzü dünyalık peşinde, zâyd ettiniz ve ahretiniz için sizi ilgilendiren çalışmalardan yüz çevirdiniz.

Bu görüşe göre ise, kabirlerin ziyareti, ölmek demektir.

3
Bak. Âyet 4.

4
"Hayır! Yakında bileceksiniz. Yine hayır! Yakında bileceksiniz."

A- "Hayır! Yakında bileceksiniz."

Bu ifâde, akti sahibi bir kimsenin, gayretinin büyük kısmını dünyaya tahsis etmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü bunun akıbeti pek vahimdir.

Yani sız, bu hayatınızın akıbetini gördüğünüzde bunun ne kadar, kötü olduğunu anlayacak siniz.

B- "Yine hayır! Yakında bileceksiniz."

Bu, tekîd için bir tekrardır. Yahut birincisi, ölümde, yahut mezardaki bilmedir; ikincisi ise, kıyamet günü mezardan kalkış zamanındaki bilmedir.

5
Bak. Âyet 6.

6
"Öyle değil! İlm-i yakîn/kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız. Yemin olsun kı, siz muhakkak o alevk cehennemi göreceksiniz. Sonra, yemin olsun ki, onu muhakkak Ayne'i Yakîn/ kesin gözle göreceksiniz. Sonra, yemin olsun ki, o gün, dünyada yararlandığınız o nimetlerden muhakkak sorguya çekileceksiniz."

A- "Öyle değil! İlm-i yakîn/kesin bilgi ile bilmiş olsaydınız."

Yani sizin önünüzdeki hâdiselere, kesin olarak, inandığınız diğer hususlar gibi inanmış olsaydınız, (ona hazırlık olarak) anlatılmayacak kadar çok şey yapardınız, iste âyette bu cevap, durumun vahametini bildirmek için hazfedilmiştir.

B- "Yemin olsun ki, siz muhakkak o alevli cehennemi göreceksiniz."

Bundan önce geçen müphem bir uyarıdan sonra bu yemin cümlesi de, o tehdidi, ağırlaştırmakta ve açıklamaktadır.

C- "Sonra, yemin olsun ki, onu muhakkak Ayne'i Yakîn/ kesin gözle göreceksiniz."

Bu cümle, tekidin tekrarıdır. Yahut birincisi, cehennemi uzaktan görmelerini, ikincisi ise, cehenneme girmelerini ifâde etmektedir.

Yahut birincisinden murat, anlamaktır, ikincisinden murat ise, bilfiil onu görmektir.

Ayne'i Yakîn, kesin bilginin ta kendisi demektir. Zîrâ görmek bilgisinin derecesi, yakîn mertebelerinin en yükseğidir.

D- "Sonra, yemin olsun kı, o gün, dünyada yararlandığınız o nimetlerden muhakkak sorguya çekileceksiniz."

Yani lezzetleri sizi dinden ve dinin mükellefiyetlerinden alıkoyan nimetlerden sorguya çekileceksiniz. Zîrâ bu hitap, bütün çabalarını dünya lezzetlerini elde etmek için harcayan ve ancak, güzel yemekleri yemek, kıymetli elhıs eleri giymek için yaşayan, bütün vakitlerini oyun ve eğlencelerle geçken, ilim ve iyi amele önem vermeyen ve bunların zorluklarına katlanmayan kimselere mahsustur. Allah'ın nimetlerinden meşru ölçülerde yararlanan, Allah'a itaat için bu nimetlerden kuvvet alan ve her zaman bu nimetlerin şükrünü edâ eden kimse ise, cehennemden çok uzak olacaktir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu âyet, kâfirlere mahsus olan bir hak anlatmaktadır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Tekâsür sûresini okursa, Allah, dünyada kendisine verdiği nimetlerin hesabını sormaz ve bin âyet okumuş gibi kendisine sevap verilir."

7
Yine yemin olsun, onu, muhakkak kesin bir görüşle göreceksiniz.

8
Sonra yemin olsun, o gün (kıyâmette) nimetin şükründen muhakkak sorulacaksınız.

ASR
SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 3 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
Asra yemin ederim ki, insan, hiç şüphesiz zarardadır. Yalnız, îmân edip sâlih ameller yapanlar, Ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler, Ve sabri tavsiye edenler müstesna."

A- "Asra yemin ederim ki, insan, hiç şüphesiz zarardadır. Yalnız, îmân edip sâlih ameller yapanlar "

Allah, üstün faziletinden dolayı ikindi namazına yemin etmiştir.

Yahut zeval vakti ile güneşin batması vakti arası olan akşam (günün ikinci yarısı) vaktine yemin etmiştir. Nitekim kuşluk vaktine de yemin etmiştir.

Yahut Allah, burada, diğer asırlardan üstün olmasından dolayı Peygamberimizin asrına yemin etmiştir.

Yahut Allah, acı, tatlı acayip olayları barındırması sebebiyle zamânâ yemin etmiştir.

Yani asra yemin ederim ki, insanlar, ticaretlerinde, mesailerinde ve ömürlerini nefsî arzularını tatmin için harcamalarında ziyandadırlar. Yalnız, îmân edip sâlih ameller de yapanların ticarederi kârlıdır. Zirâ değersiz fani hayatı satıp karşılığında değerli ebedî hayati almışlar ve geçici zevklen feda edip onların yerine sonsuz nimetleri kazanmışlardın Bu ne kadar kârlı bir akittır.

Bu cümle, o bahtiyar insanların, kendi nefislerini kemale erdirdiklerim beyân etmektedir.

B- "Ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler, "

Bu kelâm da, onların, başkalarını kemâle erdirdiklerini beyân etmektedir.

Yani onlar, birbirlerine, inkârına imkân bulunmayan ve her iki cihanda da güzel sonuçları zail olmayan sabit hayrı tavsiye edenler. Her akit ve işte Allah'a îmân ve kitaplarına uymak olan bu hayır, bütün hayırların kaynağıdır.

C- "Ve sabri tavsiye edenler müstesna."

Yani beşerî cibilliyetin gereği olarak, nefsin arzu ettiği günahlara karşı ve edası nefse ağır gelen itaatlerin meşakkatlerine karşı, yahut Allah'ın, kullarını imtihan ettiği musibetlere karşı onlar, birbirlerine sabrı tavsiye ederler.

Bu tavsiye de, bundan önce zikredilen hak tavsiyesine dâhil olduğu halde ayrıca zikre tahsis edilmesi, bu sabır tavsiyesine çok önem verildiğini göstermek içindir.

Yahut birinci tavsiye, ibadet mertebesidir ki., bu, Allah'ın razı oldukları şeyleri yapmaktır, ikinci tavsiye ise, ubudiyet (kulluk) mertebesidir kı, Allah'ın yaptığına rıza göstermektir. Zîrâ sabırdan murat, sırf, nefsi, arzu ettiklerinden engellemek değil, fakat Allah'tan gelenleri, hem zahir, hem de bâtın olarak güzellik ve rıza ile karşılamaktır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştun

"Bir kimse, Asr sûresini okursa, Allah onu mağfiret eder ve hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler zümresine dâhil olur."

3
Ancak, îman edip de sâlih ameller işliyenler, birbirine hakkı tavsiye edenler ve (ibâdet üzere bulunmakta, günah işlememekte) sabrı birbirine tavsiye edenler müstesnadır (Çünkü bunlar, ebedî saâdete kavuşacaklardır).

HÜMEZE SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 9 âyettir,

1
Bak. Âyet 2.

2
"Arkadan çekiştirip alay etmeyi âdet edinenlerin vay haline! O ki, mal biriktirmiş ve onu sayıp durmuştur."

A- "Arkadan çekiştirip alay etmeyi âdet edinenlerin vay haline!"

Bir görüşe göre, bu âyetler, Ahnes b. Şurayk hakkında nazil olmuştur. Zîrâ bu kâfir, gıybet ve çekiştirmede çok cüretkâr idi.

Bir diğer görüşe göre ise, bu âyetler, Ümeyye b. Halef hakkında nazil olmuştur.

Başka bir görüşe göre ise, âyetler, Velid b. Muğîre ve onun Resûlüllah'ı gıybet etmesi ve onun yüce şahsiyetine, dil uzatması hakkında nazil olmuştur.

Bu âyetlerin nüzul sebebinin özel olması, bu tehdidin de onlara mahsus olmasını gerektirmez; onların çirkin vasfını taşıyan herkes, onların günahları gibi günahlara sahip olur.

B- "O ki, mal biriktirmiş ve onu sayıp durmuştur."

Diğer bir görüşe göre ise, yani o ki, malı biriktirmiş ve onu, zamanın hâdiseleri için bir hazırlık saymıştır.

Diğer bir kırâete göre ise, âyetin metnindeki "Addede" (saydı) fiili, "Aded" olarak okunmuştur. Yani mali biriktirmiş ve onun adedim de tespit etmiştir. Yahut malını ve kendisine yardım edenleri toplamıştır.

3
"O, malının kendisini gerçekten ebedî kıldığını sanır."

Yani o, malının kendisini ebedî kıldığını sananlar gibi hareket etmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise, yani malı, kendisine o kadar uzun emel kurduruyor ve onu uzak arzulara umutlandırıyor ki, malı, kendisini ebedî olarak dünyada bırakacağını ve hiç ölmeyeceğini sanıyor.

Bir diğer görüşe göre ise, bu ifâde, sâlih ameli ve dünyaya aşırı derecede itibâr etmemesini tariz ederek ebedî hayatî ve sonsuz nimetleri düşünmesini, dünya malının, başkasını ebedî kılması şöyle dursun, kendisinin bile ebedî olmadığını anlamasını telkin etmektedir.

Rivâyet olunuyor ki, anılan Ahnes'in dört bin dinarı vardır. Diğer bir rivâyete göre ise, on bin dinarı vardı.

4
"Hayır! Yemin olsun ki, o, Hutame'ye atılacaktır."

Yani hiç de öyle sanmasın. Allah'a yemin olsun ki, o, anlatilan fiillerinden ötürü öyle bir ateşe atılacak ki, bu ateş, insanların gayelerini, mal toplama heveslerini yok ettiği gibi, içine atılan her şeyi yok eder.

5

"Hutame'nin ne olduğunu sana kim bildirdi?"

Bu, Hutame'nin, halkın aklının erişebildiği türden bir şey olmadığını beyân ederek onun ne kadar korkunç olduğunu bildirmektedir.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Hunime, Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki, yüreklerin içine kadar işler."

Yani bu ateş, yüreklerin içine kadar işleyip her tarafını kaplar.

Burada özellikle yürekler zikredilmiş, çünkü yürekler, bedenin en nazik kısmıdır ve ona dokunan en az zararla çok acı duyan uzuvdur. Yahut yürekler, bâtıl itikatların, kötü niyetlerin mahalli ve çirkin amellerin menseldir.

8
Bak. Âyet 9.

9
"Onlar, uzun direklere bağlanmış halde o ateş üzerlerine kapatılmıştır."

Yani onlar, cehennemin içinde, dünya zindanlarında hırsızların direklere bağlanması gibi direklere bağlanırlar ve ondan sonra ateş onların üzerine kapatılır.

Ebû'l Beka diyor ki: "Onların üzerine cehennem, kapıları kapatılır ve sağlamlaştırma üzerine sağiamlaştirma kabilinden, o kapıların arkasına da uzun direkler konulur."

Ey koruyanların en hayırlısı olan Allah'ım! Bizleri o cehennemden koru!

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Hümeze sûresini okursa, Allah ona, Muhammed ve ashabıyla alay edenlerin sayısının on katı kadar sevap verin"

FİL SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 5 âyettir.

1
"Rabbin, Fîl ashabına nasıl yaptı, görmedin mi?"

Bu hitap, Peygamberimizedir.

Bu istifham, Fîl hâdisesinin, inkârı mümkün olmayan bir gerçek olduğunu bildirmekte ve Peygamberimizin de bunu gördüğünü takrir etmektedir.

Burada görmek, (göz görmesi olmayıp) bilmek anlamındadır. Yani ey Resûlüm! Sen, mütevâtir haberleri dinlemek ve görülebilen maddî eserlerini görmek suretiyle, müşahede ve göz görmesine yakın bir kesinlikte sağlam bir bilgi ile bilmedin mi?..

Âyette, görmenin, Allah'ın fiilinin kendisiyle alakalı olarak değil de, fiilin keyfîyetiyle alakalı olarak zikredilmesi, yani "Rabbinin Fil yaranına ne yaptığını, görmedin mi?" denilmeyip de, "Fîl yaranma nasıl yaptı, görmedin mi?" denilmesi, hâdisenin ne kadar korkunç olduğunu ifâde etmek ve bu hâdisenin, Allah'ın kudretinin büyüklüğüne, ilim ve hikmetinin kemaline, beytinin izzetine delâlet eden korkunç ve acayip bir nicelikle vâki olduğunu bildirmek içindir. Bir de, bu ifâde, Peygamberimizin şerefini bildirmektedir, Zîrâ Fîl hâdisesi, İrhâsât'tandır." (İrhâsât, peygamber olmadan önce Peygamberimizle alakalı olarak meydana gelen harikulade olaylardır.) Zîrâ rivâyet olunuyor ki, Fîl hâdisesi, Peygamberimizin doğduğu sene olmuştur.

Fîl hâdisesinin tafsilatı şöyledir: Ashame el-Necâşî tarafından Yemen hükümdarı (vahşi) olarak tayın edilmiş olan Ebrehe b. El-Sabbah el-Eşrem, Sana'da bir kilise bina etti ve ona el-Kulleys adını verdi ve hacıları Kâ'be'den oraya çevirmek istedi. Bu sırada Kinane kabilesinden bir adam, gidip gece o kilisenin içine pisledi Bu da Ebrehe'yi çok kızdırdı.

Diğer bir görüşe göre ise, Araplardan bir grup yolcu bir ateş yaktılar; derken rüzgâr, ateşi o kiliseye sıçratti; sonunda ateş, kiliseyi tamamen yakti.

İşte bunun üzerine Ebrehe, Kâ'be'yı muhakkak yıkacağına yemin etti. Sonra ordusuyla birlikte yola çıktı. Yanına Mahmud adındaki çok cüsseli ve güçlü ünlü fili ile diğer on iki fil, bir görüşe göre de sekiz fil,

Diğer bir görüşe göre de bin fil daha almıştı.

Başka bir görüşe göre ise, yalnız andan Mahmud adındaki fili yanında bulunuyordu. Nihayet Ebrehe, el-Muğammes denilen yere gelince, Abdulmuttalib, onun yanına varıp geri dönmesi karşılığında kendisine Tihâme mallarının üçte birini teklif etti. {Tihâme, Mekke, Cidde, Sana şehirleri ile Necran kentlerini içeren bölgedir. } Fakat Ebrehe, teklifi kabul etmedi ve ordusunu savaşmaya hazırlayıp ünlü filini de öne geçirdi. Onlar fili, Kâ'be'ye yönlendirince fil çöküp yerinden kalkmıyordu; ama onlar fili Yemen'e, yahut başka taraflara yönlendirdikleri zaman, koşarak gidiyordu. Sonra Allah, siyah kuşlar, bîr görüşe göre, yeşil kuşlar, bir görüşe göre de beyaz kuşlar gönderdi. Bu kuşların her birinin gagasında bir taş ve iki ayağında da iki taş bulunuyordu. Bu taşlar, mercimekten büyük, nohuttan küçük idiler. İşte bu kuşların attıkları taşların her biri, bir askerin başına düşüp dübüründen çıkıyordu. Her taşta da, başına düşeceği, adamın adı yazılı bulunuyordu. İşte bu kuşların saldırısı karşısında kaçmaya başladılar; sonunda yollarda ve konakladıkları yerlerde helâk oldular.

Rivâyet olunuyor ki, Ebrehe'nin de parmakları ve bazı uzuvları kopmuştu. Fakat Ebrehe ölmedi; sonunda göğsü yarılıp kalbi dışarı çıktı. Onun veziri Ebû Yeksûm ise kurtuldu. Ancak o kuşlardan biri, onun üstünde tur atıyordu. Nihayet Ebû Yeksûm, Necâşî'nin yanına gidip bu hâdiseyi ona da anlattı. Bu zamânâ kadar tepesinde

dolaşan kuş, ondan hiç ayrılmadı ve Ebû Yeksûm., hâdisenin anlatımını bitirir, bitirmez, kuş, taşı başına bıraktı ve hemen orada Necâşî'nin huzurunda yere düşüp can verdi.

Diğer bir görüşe göre ise, Ebrehe, ordusuyla Mekke önlerine geldiğinde, Abdulmuttalib'in iki yüz devesini aldı. Abdulmuttalib de develeri için Ebrehe'nin yanma gitti. Ebrehe, onu görünce, ondan büyük bir şahsiyet izlenimini edindi Abdulmuttalip, çok yakışıklı ve boylu boslu bir adamdı Abdulmuttalib, Ebrehe'ye: "Bu, Kureyş'in ulusu, ovalarda insanlara, dağ başlarında vahşî hayvanlara yemek yediren Mekke kafilesinin sahibidir!" diye takdim edildi. Bunun üzerine Ebrehe, tahtından indi ve o da, Abdulmuttalib'in oturduğu sergiye oturdu. Diğer bir rivâyete göre ise, Ebrehe, Abdulmuttalib'i tahtında yanında oturttu. Sonra Ebrehe, tercümanına dedi ki: "Ona söyle, ne istiyorsun?" Abdulmuttalib de, ne istediğim (develerini istediğini) söyleyince, Ebrehe dedi ki: "Gözümden düştün, ben, senin de dinin, atalarının da dini olan, kadîm zamandan ben sizin ismetiniz ve şerefiniz olan Beyti (Kâ'be'yi) yıkmak için geldim. Sen onun hakkında benimle konuşmuyorsun; aldığım senin o deve sürüsü, sana o Beyti unutturmuş!" Abdulmuttalib de dedi ki: "Ben o develerin Rabbiyim (sahibiyim); hiç şüphesiz o Beytin de, onu koruyacak bir Rabbi (sahibi) vardır." Sonra Abdulmuttalib, Kâ'be'nin kapısına geldi ve kapının halkasından tutup yanında bulunan Kureyş'ten bir cemaatle birlikte duâ etmeye başladı. Duâ ederken bir ara başını çevirdi; baktı kı, yemen cihetinde havada kuş sürüleri var. Vallahi, bunlar garip kuşlardır; bunlar Necid kuşları da değil, Tihâme kuşları da değil!" dedi. Sonra kapının halkasını bırakıp arkadaşlarıyla birlikte Kâ'be'den ayrıldılar ve Ebrehe'nin ne yapacağını beklemeye başladılar. İşte o sırada Allah, kuş sürülerini gönderdi de, olanlar oldu.

Bir görüşe göre, Ebrehe, Peygamberimiz zamanındaki Necâşî'nin dedesidir.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Ben, o filin yedekçisini ve seyisini gördüm; İkisi de âmâ ve kötürüm halde yemek dileniyorlardı.

2
"Onların şer planlarını boşa çıkarmadı mı?"

Bu kelâm, Allah'ın, onlara yaptıklarının icmâlî olarak beyânıdır. Yani Allah, onların, Kâ'be'yi muattal bırakmak ve tahrip etmek planlarını, boşa çıkarmadı mı? Onları en feci şekilde yok etmedi mi?

3
"Onların üzerine sürü sürü kuşlar gönderdi."

4
"O kuşlar, onların üzerine Siccîlden (taşlaşmış çamurdan) taşlar atıyordu."

Diğer bir görüşe göre ise, Siccîl, kâfirlerin azaplarının yazılı olduğu kütüktür. Nasıl ki, siccîn de, kâfirlerin amellerinin yazıldığı kütüktür. Sanki şöyle denilmiştir: O kuşlar, onların üzerine, Siccîl'de onlar için yazılı olan azap cümlesinden, taşlaşmış çamurdan taşlar atıyordu.

5
"Sonunda Allah, onları böcek yemiş ekin yaprağına döndürdü."

Yani bu kuşların saldırısı sonunda Allah, o Fîl yaranını, içine kurt düşüp yediği ekin yaprağına, yahut tanesini yiyip de boş kalan eltin yaprağına, yahut hayvanların yiyip dışkı olarak dışarı attıkları samânâ döndürdü. Bu îzâha göre, ona saman denilmesi, ilk hali itibarıyladır.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Fîl sûresini okursa, Allah, onun yaşadığı günleri, yere batmak ve suretinin değiştirilip çirkin bir surete döndürülmesi azabından, korur."

KUREYŞ SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur; 4 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Kureyş'e ülke harici ticaret güvencesi verildiği, kış ve yaz seferlerinde onlara ülke harici ticaret güvencesi verildiği için onlar da, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emin kılan bu bey t'in Rabbine ibadet etsinler."

Yani Allah, Kureyş'e sayısız nimet bahsetmiştir. Eğer onlar diğer nimetler için Allah'a ibadet etmiyorlarsa, hiç olmazsa bu büyük nimet için O'na ibadet etsinler.

Yahut biz, Fîl yaranını helâk etmek hususunda yaptıklarımızı yaptık ki, Kureyş'e ülke harici ticaret güvencesi sağlansın...

Yahut Kureyş'e ülke harici ticaret güvencesi sağlandığına hayret mi ettiler?..

Yahut bu sûrenin başı, bir önceki sûrenin sonu ile irtibatlıdır. Yani Allah, onları böcek yemiş ekin yaprağına döndürdü ki, Kureyş'e, ülke harici ticaret güvencesi sağlansın...

Übeyy'in Mushafında Fîl sûresi ile bu sûrenin fasılasız olarak tek bir sûre şeklinde yazılmış olması da, bu son görüşü teyit etmektedir.

Yani Allah, Kureyş'e kasteden Habeşleri helâk etti ki, insanlar bunu duysunlar da, insanlar Kureyş'e ziyadesiyle saygı göstersinler ki, yazlık ve kışlık seferlerinde onların güveni sağlansın da, kimse onlara saldırmaya cüret edemesin.

Kureyş, yılda iki ticarî sefer yapıyordu. Kışın Yemen'e, yazın da Şam'a sefer yaparak zahirelerini temin ediyorlardı ve başkaca da ticareder yapıyorlardı. Kureyş, her iki seferlerinde de emniyet içinde bulunuyordu. Çünkü insanlar, onlari Allah'ın hareminin sakinleri ve Allah'ın azîz beytinin yöneticileri olarak görüp bu yüzden onlara dokunmuyorlardı. Diğer insanlar ise, alınıp götürülüyor ve malları yağma ediliyordu.

Peygamberimizin atalarından Abdimenafin dört oğlundan önce Kureyş'lilerin ticarî faaliyetleri Mekke sınırları dışına taşmıyordu. Ancak şehre gelip giden yabancılarla ve Hacc mevsiminde Mekke'ye ve savaşın yasak olduğu aylarda, yani Zil'kade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarında Ukâz ve Zülrnecâz panayırlarına gelenlerle ticaret yapabilirlerdi.

Nihayet çok şiddetli bir kıtlığın hüküm sürdüğü bir sene Abdımenafın oğlu Hâşim, Suriye'ye ekonomik amaçlı bir ziyaret yaptı ve orada Roma imparatoru ile görüşüp kendisine dedi ki: "Ey hükümdar! Benim kavmim, Arapların en faal tacirleridir. Bana bir ticaret beratı verirsen, Hicaz'ın ve Yemenin çeşitli deri ve kumaş mamullerini getirip ucuza satarlar."

Hâsını, bu cazip teklifle, bu mallara ihtiyacı olan imparatoru ikna etmeyi başardı, imparator, Hâşim'e Suriye topraklarında bu izni verdiği gibi, Habeşistan'a bağlı topaklarda da, ticarî faaliyet için kendisine müsaade edilmesi için Necâşî'ye (Habeşistan hükümdarına) hitaben bir yazı verdi.

Hâşim'in, anılan teklifinde işaret etmek istediği mallar, Taif ve komşu bölgelerden sağlanan deri mamulleri île özellikle Necran ve Sana olmak üzere Yemen'in çeşitli kentlerinde imal edilen kumaş mamulleri idi. Ayrıca Yemen, özellikle Sana'da olmak üzere çeşitli yerlerinde imal edilen işlenmiş deriyi de ihraç etmekteydi.

Böylece Haşini, Mekke'nin başlıca buğday ithalatını gerçekleştirdiği Busra ve Gazze gibi Suriye piyasalarına açılan güzergâhları emniyete almış oldu.

Hâşim'in diğer kardeşlerinden Muttalib, Yemen'e; Abdişems, Habeşistan'a; Nevfel de, İran'a giderek hükümdarlariyda benzer antlaşmalar yaptılar. Bu kardeşlerin her birisi, dönüşlerinde ticaret güzergâhları üzerindeki kabilelerden de, kervanlarına saldırmazlık garantileri aldılar.

İşte bu antlaşmalar sayesindedir ki, Kureyş, ünlü yaz ve kış seferlerini, emniyet içinde gerçekleştirme imkânını elde ettiler. (Mütercim)

Kureyş, Kinane Oğlu Nadr'in evlâdıdır.

(Nadr, Peygamberimizin 13. dereceden dedesidir.)

Kureyş, tasgir sıygası olup Kırş'cık demektir. Kirş, denizde yaşayan büyük bir hayvandır. Bu hayvan, gemilerle oynar ve ancak ateş ile uzaklaştırılabilir. Bu tasgir (kırş'cık denilmesi), o hayvani tazim içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, Kureyş'in kökü Kars'tır. Kars da, çalışmaktır. Kureyş'liler, ticaretleri ve seyahatleri ile çok çalışkan oldukları için kendilerine bu isim verilmiştir.

Âyette zikredilen açlık (kendilerini açlıktan doyuran...), Kureyş'in, anılan iki ticarî sefer imkânına kavuşmadan önce çektikleri şiddetli açlıktır.

Diğer bir görüşe göre ise bu açlık, Kureyş'in, hayvan leşlerini ve kemikleri yedikleri kıtlıktır.

Korkudan (ve korkudan emin kılan...) murat, Fîl yaranının korkusudur. Yahut kendi memleketlerinde ve seyahatlerinde alınıp götürülmeleri korkusudur. Yahut cüzam hastalığı korkusudur, Artık cüzam hastalığı onların memleketinde kendilerine bulaşmayacak.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kureyş sûresini okursa, Kâ'be'yi tavaf eden ve orada itikâfa giren insan sayısının on katı kadar Allah ona sevap verir."

3
Bu Beyt’in, Kâ'be’nin Rabbine ibâdet etsinler, (putlara tapmayı terk etsinler).

4
O Rab ki, onları açlıktan doyurdu

MÂÛN SÛRESİ

Meke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır; 7 âyettir.

1
"Sen dini yalanlayanı gördün mü?"

Bu istifhamdan, dinleyicileri bu kelâmın konusu olan insani anlamaya teşvik etmek ve ona taaccüp ettirmek kastedilmektedir.

Bu hitap, Peygamberimiz içindir.

Diğer bir görüşe göre ise, her akıl sahibi içindir.

Burada görmek, bilmek anlamındadır.

2
"Öksüzü itip kakan işte odur."

Yani uhrevî cezayı, yahut İslam'ı yalanlayan adamı bitiyor musun? Eğer bilmiyorsan, yahut bilmek istiyorsan, işte o, öksüzü itip kakan ve onu çirkin bir şekilde geri çeviren kimsedir.

Bir görüşe göre, bu âyetlere konu olan şahıs, Ebû Cehil'dir. Şöyle kı: önün vasisi olduğu bîr öksüz vardı. Bu öksüz çıplak olarak Ebû Cehil'e gelip kendi malından bir şeyler istedi Ebû Cehil ise, onu çok feci bir şekilde itip kaktı.

Diğer bir görüşe göre ise, bu adam Ebû Süfyan'dın O, bir deve kesmişti. Bu sırada bir öksüz ona gelip et istedi. Ebû Sübyan, elindeki asâ ile ona vurdu.

Bir diğer görüşe göre bu adam, Velid b. Muğîre idi

Başka bir görüşe, göre ise, bu şahıs As b, Vail el-Sehmî idi. Diğer bir görüşe, göre ise, münafıklardan cimri bir adam idi.

Diğer bir görüşe göre ise, bundan belli bir şahıs murat olmayıp ifâde geneldir.

3
"Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen de odun"

Yani zengin olan kendi ailesiyle başkalarını yoksulu doyurmaya teşvik etmez.

Başkasını buna teşvik etmeyenin hali böyle olduğuna göre, kendisi bu yardıma muktedir iken bunu yapmayanların hali nice olmalıdır?

4
Bak. Âyet 5.

5
"Artık yazık olsun o namaz kılanlara, ki, onlar, namazlarından gafillerdir."

Yani zikredildiği gibi öksüze, yoksula aldırmamak, dini yalanlama delillerinden ve zem ile kınamayı gerektiren hareketlerden olduğuna göre, artik yazık olsun o namaz kılanlara ki, kıldıkları namazdan gafildirler ve onun anlamına aldırış etmemektedirler.

6
Bak. Âyet 7.

7
"Onlar tam anlamıyla riya yapanlardır; onlar zekâtlarını da vermezler."

Yani onlar, yaptıkları hayırları da gösteriş için, insanlar görsünler de, onları methetsinler diye yaparlar. Ve onlar mallarının zekâtlarım da vermezler. Yahut âdet olarak iğreti olarak verilen eşyayı da vermezler.

Zîrâ öksüze ve yoksula aldırmamak, anlatıldığı gibi olduğuna göre, dinin direği olan namaza aldırmamak, gerekti ciddiyeti göstermemek ve küfrün bir şubesi olan riya yapmak ve islam'ın köprüsü olan zekâtı vermemek ve insanlara kötü muamelede bulunmak, daha çok dini yalanlama delillerinden sayılır ve zem ile kınamayı gerektirir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Dîn (Mâûn) sûresini okursa, eğer zekâtını vermişse, diğer günahları bağışlanır."

KEVSER SÛRESİ

Mekke'de inmiştir; 3 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Ey Resûlüm! Şüphe yok ki, biz sana Kevseri verdik. O halde sen, Rabbin için namaz kıl ve deveden kurban kes. Şüphe yok ki, sana hınç besleyen, sonu kesik (güdük) olanın ta kendisidir."

A- "Ey Resûlüm! Şüphe yok ki, biz sana Kevseri verdik."

Kevser, son derece büyük ve çok hayır demektir. Bu, iki cihan hayrını cami olan (kendinde toplamış olan) peygamberlik şerefi de dînî ve dünyevî saadeti temin eden umûmî riyasettir.

Diğer bir görüşe göre ise, Kevser, cennette bir ırmaktır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, kendisi bu sûreyi okumuş ve ardından şöyle buyurmuştur: "Siz Kevser'in ne olduğunu bilir misiniz? O, cennette bir ırmaktır; Rabbim onu bana vaat etmiştk; onda çok hayır vardır." 48

48 Buharî/Kitabu't Tefsir, sûre: 108, bab; 1; Müslim/Kitabu's Salat, hadis: 53; Ebû Davud/Kıtabu's Sakıt, bab: 122; Tirmizî/Kitabu'l cennet, bab: 10; Nesâî/Kıtabu'l İftıtah, bab: 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/102, 220, 236; 6/281

Kevser'in sıfatı hakkında rivâyet olunmuştur ki, o, baldan daha tadı, sütten daha beyaz, kardan daha soğuk, kaymaktan daha yumuşaktır; kenarları zebercettendir (zümrüt nevindendir); kapları da gümüştendir; sayıları da gök yıldızları kadardır.

Yine rivâyet olunuyor ki, Kevser'den bir kez içen, ebediyen susamaz.

Kevser'e ilk gelenler, muhacir fakirleridir ki, dünyada giysileri kirli, saçları dağınık ve toz içinde idi; nimetler içinde yaşayanlarla bir araya gelemezlerdi ve kapıların perdeleri onlara açılmazdı. Bunlardan biri ölürken zarurî ihtiyacı yüreğinde, dönüp duruyordu. Halbuki bunlar Allah'a yemin ederek bir dilekte bulunsalar, Allah, onların yeminini doğru çıkarır.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göte kendisi, Kevser'i çok hayır olarak tefsir etmiştir.

Bir görüşe göre Kevser, cennette bir havuzdur.

Bir görüşe göre de Kevser, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), onun evladı ve ona uyanlardır. Yahut Kevser, Peygamberimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetinin âlimleridir. Yahut Kevser, iki cihan hayrını içeren Kur'ân'dır.

B- "O halde sen, Rabbin için namaz kıl ve Nahr yap (deveden kurban kes)."

Bu husus, makabline terettüp etmektedir. Zîrâ Allah'ın, bütün âlemlerde hiç kimseye vermediği ve vermeyeceği mezkûr nimetleri Peygamberiırdze vermiş olması, bu kendisine emredilenleri gerektirmektedir; hem de nasıl!..

Yani ey Resûlüm! benzeri hiç kimseye verilmemiş bu pek büyük nimetleri sana bahşeden Rabbine, namazlarında gaflet içinde olanların, namazlarında riya yapanların aksine, sırf O'nun rızası için ve o nimetlerin hukukunun şükrünü eda etmek üzere namaz kılmaya devam et. Zîrâ namaz, şükrün bütün kısımlarını içinde, toplamaktadır.

Ve Arapların en değerli malı olan deveden, Allah'ın yüce adını anarak kurban kes ve onun etini ihtiyaç sahiplerine dağıt; sen, ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmeyen ve onlardan zekâtlarını ve ihtiyaçlarını kısanlar gibi olma!

Atıyye'den rivâyet olunduğuna göre, bu namaz, kurban bayramının bilinci günü cemaatle kılınan sabah namazıdır ve bu nahr da, Minâ'da kurban kesmektir.

Diğer bir görüşe göre ise, bu namaz ile kurban, bayram namazı ile bayram kurbanıdır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu namaz, namazın cinsi olup bütün namazları kapsamaktadır; nahr da, namazda sağ eli sol elin üzerine koymaktır.

Diğer bir görüşe göre de nahr, bayram namazı tekbirinde ellerini göğsünün hizasına kadar kaldırmaktır. Peygamberimizden rivâyet olunan da budur.

İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, burada nahr emri, yani göğsünle kıbleye yönel, demektir. Ferrâ, Kelbî ve Ebû'l Ahvas'ın görüşü de budur.

C- "Şüphe yok ki, sana hınç besleyen, sonu kesik (güdük) olanın ta kendisidir."

Yani ey Resûlüm.! Şüphe yok ki, asıl, sana hınç bağlayanın, nesli ve güzel anısı kalmayacaktır; senin ise, neslin, güzel şöhretin ve faziletinin eserleri kıyamete dek baki kalacaktır; ahrette de ifâde edilemeyecek kadar çok nimetler senin olacaktır.

Bir görüşe göre bu sûre, As b. Vâü hakkında inmiştir. Ancak nüzul sebebi kim olursa olsun, bu âyetlerin ifâde ettiği hükmün genel olduğuna hiç şüphe yoktur.

3
Şüphesiz, sana (evlâtsız, nesli kesik deyip) dil uzatandır; hayırsız nesli kesik...

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kevser sûresini okursa, Allah, cennetteki her ırmaktan kendisine iç irecek ve kurban bayramında insanların kestikleri kurbanların sayısının on katı kadar kendisine sevap yazar."

KÂFİRÛN SÛRESİ

Mekke'de nâzii olmuştur; 6 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Ey Resûlüm! De ki: Ey Kâfirler! ben, gelecekte, sizin tapmakta olduklarınıza tapmayacağım; benim ibadet ettiğime de siz ibadet edecek değilsiniz. Geçmişte de ben, sizin taptıklarınıza hiç tapmadım; siz de benim ibadet ettiğime hiç ibadet etmediniz. Sizin diniz size, benim dinim de bana!"

A- "Ey Resûlüm! De ki: ey o kâfirler! Ben, gelecekte, sizin tapmakta olduklarınıza tapmayacağım; benim ibadet ettiğime de siz ibadet edecek değilsiniz. Geçmişte de ben, sizin taptıklarınıza hiç tapmadım; siz de benim ibadet ettiğime hiç ibadet etmediniz."

Bu kâfirler, bir takım belli kâfirler olup Allah (celle celâlühü), onların îmânının ebediyen gerçekleşmeyeceğini biliyordu.

Rivâyet olunuyor ki, kureyş'in azgın kâfirlerinden bir grup, Peygamberimize dediler ki: "Gel, sen de bizim dinimize uy; biz de senin dinine uyalım; bir sene sen, bizim ilâhlarımıza taparsın; bir sene de biz senin İlah'ına taparız!" Peygamberimiz: "Maazallah!.. Allah'a başka bir şeyi ortak koşmaktan ben Allah'a sığınırım!" dedi. Bunun üzerine o kâfirler: Hiç değilse, sen, bizim bazı putlarımıza el sürerek saygı göster; biz de seni tasdik ederiz ve senin ilâhına taparız!" dediler. İşte o sırada bu sûre nazil oldu. Peygamberimiz de, ertesi gün Mescid-i Haranda (Kâ'be'ye) gitti. O sırada orada Kureyş'ten bir cemaat bulunuyordu. Peygamberimiz, onların huzurunda ayağa kalkıp bu sûreyi onlara okudu. Onlar da artık umutlarını kestiler.

Yani gelecekte de, sizin benden talep ettiğiniz gibi, sizin ilâhlarınızı asla tapmayacağım ve siz de, benim sizden talep ettiğim gibi, benim, ilâhıma ibadet edecek değilsiniz. Geçmişte Cahiliyye döneminde de ben putlara hiç tapmadım; o halde islam döneminde böyle, bir şey benden nasıl beklenir! Siz de, hiçbir zaman benim ibadet ettiğime ibadet etmediniz.

Diğer bir görüşe göre ise, ilk iki cümle, gelecek ibadetin nefyı (olumsuzluğu) için olduğu gibi, bu son iki cümle de, şu andaki ibadetin olmayacağım ifâde etmektedir." (Yani şu anda da ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmıyorum; siz de benim tapmakta olduğuma tapmıyorsunuz.)

Diğer bir görüşe göre ise, bu sûrede 4. Âyet, 2. Âyetin tekididir ve 5. Âyet de aynen zikredilmiş olan 3. Âyetin tekididir.

B- "Sizin diniz size, benim dinim de bana!"

"Sızın dininiz size", ifâdesi, 2. ile. 4. Âyetlerin takriridir, "Benim dinim de bana!" ifâdesi de, 3. Âyet ile 5. Âyetin takriridir.

Yani sizin, şirkten ibaret, olan dininiz, ancak sizin için hâsıl olmaktadır; sizin umduğunuz gibi, bana da hâsıl olmaz. O halde siz buna boşu boşuna umut bağlamayın; zîrâ bu, imkânsız olan şeylerdendir. Ve benim tevhitten ibaret olan dinim, de, ancak bana (ve bana îmân edenlere) hâsıl olmaktadır; sizin için de hâsıl olmaz; çünkü siz, dinimin sizin için de hâsıl olmasını, benim sizin ilâhlarınıza tapmanı veya saygı olarak onlara el sürmem şartına bağladınız ki, bu imkânsızdır; çünkü bu da, şirkin ta kendisidir.

Bu kelâmın (sizin dininiz size...), 4. Âyetin takriri olması de caizdir. Yani benim olan, benim dinimdir; sizin dininiz değildir. Nitekim bakara: 134. Ve 1.41." (sizin kazandıklarınız sizindir...) âyetlerindeki ifâde de bu kabildendir."

Diğer bir görüşe göre ise mânâ şöyledir: ben, sizi hakka ve kurtuluşa çağırmak üzere size gönderilmiş bir Peygamberim. O halde eğer davetimi kabul, edip bana uymayacaksanız, o zaman beni hahme bırakın ve beni şirke, davet etmeyin. Sen de bunu iyice düşün!

3
Siz de, benim ibâdet etmekte olduğuma (Allah'a) ibâdet ediciler değilsiniz.

4
Zaten ben, sizin tapmış olduklarınıza tapan değilim.

5
Siz de (hiç bir zaman), benim ibâdet etmekte olduğuma ibâdet ediciler değilsiniz.

6
Sizin dininiz (bâtıl inancınız) size, benim dinim de bana..."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Kâfirûn sûresini okursa, Kur'ân'ın dörtte birini okumuş gibi sayılır ve azgın şeytanlar, kendisinden uzaklaşırlar ve şirkten uzak kalır ve en büyük korku olan kıyamet korkusundan muaf olun"

NASR SÛRESİ

Medine'de nazil olmuştur; 3 âyettir.

1
Bak. Âyet 2.

2
"Allah'ın o yardımı ve o fetih (zafer) geldiği, insanların da bölük, bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün zaman, artık Rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü şüphe yok ki o, eskiden beri tevbeleri tam kabul edendir."

A- "Allah'ın o yardımı ve o fetih (zafer) geldiği, "

Yani Allah'ın, düşmanına karşı sana bahşettiği o yardım ile zafer ve Mekke fethi geldiği zaman...

Diğer bir görüşe göre ise, burada kastedilen, Allah'ın mutlak yardımı ile mutlak, fetihtir. Zîrâ Mekke, ümmül kura / kasabaların anası ve kentlerin İmamı sayıldığı gibi, onun fethi de, bütün fetihlerin anahtarı ve ana sebebi sayıldığı için onun fethinin gelmesi, diğer fetihlerin de gelmesi gibi kabul edilmiş ve Peygamberimize emredilen tesbih ve hamd, ona bağlanmıştır.

Zafer ve fethin hâsıl olması, gelmek ile ifâde edilmesi, bunların, Peygamberimize doğru gelmekte olduklarını ve pek yakında ona ulaşacaklarım bildirmek içındir.

Bu sûrenin Mekke fethinden önce nazil olduğu rivâyet olunmaktadır ve ekseriyetin görüşü de budur.

Diğer bir görüşe göre ise, bu sûre, vedâ hancında teşrik günlerinde minâ'da nazil olmuştur." (Teşrik günleri, bayramın 2, 3 ve 4'üncü günleridir.)

Mekke fethi, hicretin sekizinci yılında Ramazan ayının onunda gerçekleşmiştir. Bu fetihte Peygamberimizin yanında, mühacirler'den, Ensâr'dan ve diğer Araplardan on bin kişi bulunuyordu. Peygamberimiz, on beş gece Mekke'de kaldı. Mekke'ye girer, girmez doğru kâ'be'nin kapısına vardı; sonra şöyle buyurdu: "lâ ilahe illallah / Allah'tan başka hiç bir İlah yoktur. O, tektir; O'nun hiç bir ortağı yoktur. O, vaadini gerçekleştirdi; kuluna yardım etti ve tek başına, güç birliği yapmış bütün hizipleri (grupları) hezimete uğrattı, "49

49 Buharî/Kitabu'l Umre, bab: 12; Müslim/Kitabu'l Hacc, hadis: 428; Ebû Davud/ Kitabu'l menâsik, bab: 34, 56; Tirmizî /Kitabu'l Hacc, bab: 104; İbni Mâce/ Kitabu'l menâsik, bab: 84; Mâlik, el-Muvatta/Kitabu'l Hacc, hadis: 234; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/444; 2/5; 10/11, 21, 26, 38, 63, 105, 341; 3/410; 5/412

Sonra Peygamberimiz şöyle dedi: "Ey Mekke halkı! Size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?" Onlar da: "Bize hayırla muamele edeceğini düşünüyoruz. Çünkü sen çok kerem sahibi bir kardeşsin ve çok kerem sahibi bir kardeşin oğlusun!" dediler. Peygamberimiz: "Haydi, gidin, hepiniz tulakâ'siniz/ serbestsiniz!" deyip hepsini azat etti. Halbuki Allah, kuvvet zoruyla onların boyunlarını Peygamberimizin emrine vermişti ve onlar savaş ganimetleri idi. İşte bundan dolayı Mekke'nin o halkına tulakâ' (serbest bırakılan kılıç mahkûmları) denildi. Sonra Mekke halkı islam üzere Peygamberimize biat ettiler. Sonra Peygamberimiz, hevâzin savaşına çıktı.

B- "İnsanların da bölük, bölük Allah'ın dinme girmekte oldukların gördüğün zaman."

Bundan önce insanlar birer, birer; ikişer, ikişer Müslüman oluyorlardı. Bundan sonra ise Mekke halkından, Taif halkından, Yemen halkından, Hevazin ve diğer arap kabilelerinden insanlar kalabalık gruplar haklide Müslüman olmaya başladılar.

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, Mekke'yi fethedince. Arap kabileleri birbirlerine dönüp şunu söylemeye başladılar: "Bu zât (Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) eğer Harem (Mekke) halkına karşı da zafer kazanmışsa, artık kimse onun karşısında duramaz. Allah, Harem halkını fil yaranından ve onlara karşı harekete geçen herkesten korumuş iken, onlar bile çaresiz kaldılar."

Böylece arap kabileleri, hiç savaşmadan bölük, bölük İslam dinine girmeye başladılar.

C- "Artık Rabbine hamdederek O'nu tesbih et."

Yani Rabbine hamdederek "sübhanAllah / Allah'ı, noksan sıfatlardan tenzih ederim!" de. Yahut Allah'ın, kimsenin aklından geçirmediği bir zaferi, muhterem olan hareminin halkına karşi galip gelmeyi müyesser kılmasına taaccüp et ve Allah'ın pek güzel işlerinden dolayı O'na hanıdet.

Bu taaccüp mânâsı, birinci rivâyete göre (Mekke fethi murat olduğu takdirde) açıktır. İkinci rivâyete göre (bütün fetihler murat olduğu takdirde) ise, her halde bunun Peygamberimize emredilmesi, Allah'ın nimetlerini tazım içindir; yoksa bu emir, zikredilen fetihlere taaccübü ihdas etmek için değildir. Zîrâ taaccüp, ancak fetih anına münasiptir.

Yahut Rabbinin, sana olan nimetlerini arttırmasına karşı sen de Allah'a olan ibadetini ve methini, senanı arttırmak üzere O'nu tesbih ve hamd ederek an!

Yahut Rabbinin nimederine hamd ederek ona namaz kıl, demektir.

Rivâyet oluyor ki, Peygamberimiz, Kâ'be'nin kapısını açınca, ilk önce sekiz rekât duhâ/ kuşluk namazını kıldı." (Bu da, bu son rivâyeti teyit etmektedir.)

Yahut vaadini gerçekleştirdiği için Rabbine hamdederek O'nu zâlimlerin söylediklerinden tenzih et.

Yahut Rabbinin ikram sıfatlarından dolayı O'na hamdederek, celal sıfatlarından dolayı O'na medhu senada bulun.

D- "Ve O'ndan mağfiret dile."

Yani nefsini ziyadesiyle sindirmek, amelini yetersiz görmek, Allah'ın hukukunu tazim etmek ve senden sâdır olan en mükemmelin terki taksiratının telafisi için Rabbinden mağfiret dile.

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, Peygamberimiz, ölümünden önce şu duayı çok okuyordu: "Sübhaneke'llahürnme ve bi hamdike estağfiruke ve etûbü ileyke / Allah'ım! Sana hamdederek seni tenzih ederim. Senden mağfire dilerim ve sana tevbe ederim." 50

50 Müslim/Kitabu's Salat, hadis: 52, 217, 218, 219, 221; Tırmızî/Kıtabu'l Mevâkıyt, bab: 65; Nesâî/Kıtabu'l İftitah, bab: 17, 18; İbni Mâce/Kitabu'l İkamet, bab: 1/20; Dârimî/Kitabu's Salat, bab: 33; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/388, 392, 394, 410, 434; 2/369, 494; 3/50, 450; 4/420, 425; 6/230, 254.

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphesiz ben, her bir gün bir gece zarfında yüz kere istiğfar ederim (mağfiret dilerim)" 51

51 Müslim/Kitabu'z Zıkr, hadis: 41; Ebû Davud, Kitabu'l Vıtr, bab: 26; Tirmizî/Kitabu' Tefsir, sûre: 47, bab: 1; İbni Mâceh/Kitabu'l Edeb, bab: 57; Dârimî/Kıtabu'r Rıkak, bab: 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/45; 4/260; 5/394, 396, 397, 402

Rivâyet olunuyor ki, Peygamberimiz, bu sûreyi ashabına okuyunca, hepsi sevindiler; yalnız Hazret-i Abbas, ağlamaya başladı. Bunu gören Peygamberimiz: "Amca, niye ağlıyorsun?" diye sordu. Hazret-i Abbas da: "Senin ölüm haberin sana bildirildi!" dedi. Peygamberimiz de: "Hiç şüphesiz aynen dediğin gibidir!" dedi. İşte bundan sonra peygamberimizin gülüp sevindiği hiç görülmedi.

Diğer bir rivâyete göre ise, bunu söyleyen, İbn Abbâs'dır (Hazret-i Abbas'ın oğlu Abdullah'dır.) İbn-i Abbâs, bunu söyleyince, Peygamberimiz: "Bu oğlana gerçekten çok kim verilmiştir." dedi.

Yahut belki de bu sûre, davet hizmetinin tamama erdiğine ve din işlerinin tekâmül ettiğine delâlet ettiği için bu anlam çıkarılmıştır. Nitekim "bugün sizin dininizi ikmal ettim." (Akaide: 3) âyeti de bunu bildirmektedir.

Yine rivâyet olunuyor ki, bu sûre nazil olunca, Peygamberimiz, bir hutbe okuyup içinde şöyle dedi: "Allah, bir kulu, dünyada kalmak ile kendisine kavuşmak arasında muhayyer kıldı; o da, Allah'a kavuşmayı tercih etti" 52

52 Buhârî/Kitabu Menakıbi'l Ensâr, bab: 80; Kitabu Fedalü's Sahabe, bab: 3. Müslim/Kitabu Fedaik's Fahabe, hadis: 2. Tirmizî/Kitabu'ul Menakıb, bab: 15. Dârimî/el-Mukaddıme, bab: 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/18, 478; 4/211; 5/139,

Peygamberimizin bu sözlerim dinleyen Hazret-i Ebû Bekir, bunun ne anlama geldiğini anladı ve: "Canlarımız, babalarımız ve evladımız sana feda olsun!" dedi..

Yine Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre, kendisi, Hazret-i Fatıma'yi çağırdı ve ona: "Ey kızcağızım! Kendi ölüm haberini bana bildirildi" dedi. Bunu duyan Hazret-i Fatıma ağlamaya başladı. Bunun üzerine Peygamberimiz: "Ağlama kızım! Benim ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin!" dedi" 53

53 Buhârî /Kitabu'l Menakıb, bab: 25; Müslim/Kitabu Fedaili's Sahabe, hadis: 99; İbni Mâceh/Kitabu'l Cenâiz, bab: 64; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/240, 282, 283.

İbni Mesûd'dan rivâyet olunduğuna göre, bu sûreye, "Tevdi sûresi / veda ettiren, uğurlayan sûre" denir.

Diğer bir görüşe göre ise, burada İstiğfar emri, Peygamberimizin, ümmeti için mağfiret dilemesi anlamındadır.

E- "Çünkü şüphe, yok ki, o, eskiden beri tevbeleri tam kabul edendir."

Yani senin Rabbin, mükellefleri yarattığından beri onların tevbelerini tam kabul edendin O halde her tevbe ve istiğfar eden, kabulünü beklesin!

3
Artık Rabbini hamd ile tesbih et, (Allah'a hamd ederek Sübhanellah de, yahut Allah için namaz kıl) ve O'ndan mağfiret dile. Muhakkak ki O, Tevvâb'dır, tevbeleri kabu edendir.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, Nasr süresini okursa, Mekke fethinde Peygamberimizle beraber bulunmuş gibi kendisine sevap verilir."

TEBBET SÛRESİ

Mekke'de nazil olmuştur; 5 âyettir.

1
"Ebû Leheb'in iki eli helâk olsun! Zâten, o, tamamen helâk oldu."

A- "Ebû leheb'in iki eli helâk olsun!"

Ebû Leheb künyesiyle meşhur olan kişinin asıl adı, Abduluzzâ b. Abdulmuttalib'tir,

Ebû Leheb hakkındaki bedduada heleke (helâk olsun) fiili yerine tebbe fiilinin tercih edilmesinin sebebi şudur: rivâyet olunduğuna göre, "önce en yakın akrabalarım uyar." âyeti nazil olunca, Peygamberimiz, safa tepesine çıktı ve akrabalarını oraya topladıktan sonra onları uyardı (hak dine davet etti). Bunun üzerine Ebû Leheb: "Tebben leke.., / helâk olasın! Bunun için mi bizi çağırdın?" demiş ve Peygamberimize atmak için bir taş almıştı." (işte ebû leheb, Peygamberimize bu ifâde ile beddua ettiği için, onun hakkında Allah tarafından bu ifâde kullanılmıştır.)

B- "Zâten o, tamamen helâk oldu."

Diğer bir görüşe göre, birincisinden (Ebû Beheb'in iki eli helâk olsun!) kastedilen mânâ da, onun tamamının yok olmasıdır. Nitekim: "Siz iki elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız, " âyetinde de iki elden murat, kişinin bütün varlığıdır. Bu görüşe göre, ikinci cümlenin mânâsı, "zâten bu helâk, gerçekleşti de" demektir. Nitekim şu şiirde kullanılan ifâde tarzı da bu kabildendir:

"Cezanı cezâhü'llahü şerre cezâihi;

Cezâe'l kılabil âviy'âti ve kad feal/

O, beni cezalandırdı; Allah da, cezasının beterini versin ona; uluyan köpeklerin cezasını versin ona! (O köpeklerin durumuna düşsün!) zâten Allah bunu verdi de."

(Bazı kaynaklarda bu şiirin ilk mısraı şöyledir:

"Ceza rabbühü arını adiyye'bne hatemin / benini yerime Rabbi, Adiyy bin Hatem'in cezasını verdi...)

Bir diğer görüşe göre ise, âyetin birinci cümlesi, onun amelinin helâk olduğunu (boşa gittiğini) haber vermektedir, Çünkü ameller, genellikle ekerle yapılmaktadır. İkinci cümle de, onun nefsinin helâk olduğunu haber vermektedir.

Raşka bir görüşe göre ise, her iki cümle de, onun helaki için bedduadır.

Bir başka görüşe göre ise, birincisi bedduadır; ikincisi ise, onun gerçekleştiğini haber vermektir.

Anılan Abduluzza'nin, künyesi (Ebû Leheb) ile zikredilmesi, onun cehennemlik olduğunu tariz içindir." (Zîrâ Leheb, alev demektir.) bir de, kendisi bu künye ile meşhur olduğu için. Bir de, onun çirkin olan adının zikredilmesi hoş görülmediği için." (zîrâ Abduluzza, Uzza putunun kulu demektir.)

2
"Malı ve kazandığı ona hiç bir fayda sağlamadı."

Yani ne asıl mali, ne de onun kazandığı kârlar, neticeler, menfaatler, itibâr ve çevresi ona hiçbir fayda sağlamadı.

Yahut babasından miras kalan malı ve kendisinin bizzat kazandığı mallar, yahut onun habisçe ameli, yani Peygamberimizin düşmanlığında baş vurduğu şer planları ona hiçbir fayda sağlamadı.

Yahut bir şeye yarayacağını sandığı ameli kendisine hiçbir fayda sağlamadı. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir, "oların yaptıkları her bir iyi işi ele alırız; onu saçılmış zerreler haline getiririz." İbn Abbâs'tan rivâyet olunduğuna göre, kazandığı, evladı demektir.

Rivâyet olunuyor ki, Ebû Leheb şöyle diyordu: "Eğer kardeşim oğlu Muhammed'in söylediği doğru çıkarsa, ben makmı ve çocuklarımı fidye olarak veririm de, o azaptan kurtulurum." Halbuki o, umduğunu bulamadı; arzusu hâsıl olmadı; oğlu Utbe de, Şam yolunda etrafı kervanla çevrik iken bir aslan tarafından parçalandı. Zâten daha önce Peygamberimiz, Utbe'ye şöyle beddua etmişti: "Allah'ım! Köpeklerinden birini buna musallat eyle!"

Ebû Leheb kendisi de, Bedir Savaşından yedi gün sonra kara kızıl hastalığından öldü. Âilesi, kendilerine hastalık bulaşmak korkusuyla onun cenazesine yaklaşmadılar. Zirâ Kureyş'liler, taun hastalığından korktukları kadar bu hastalıktan da korkuyorlardı. Bu yüzden Ebû Leheb'in cenazesi üç gün yerde kaldı ve bozuldu. Sonra defin için bazı zencileri ücretle tuttular da, onlar cenazesini taşıyıp gömdüler. Böylece akıbeti Kur'ânin haber verdiği gibi oldu.

3
"O, alevli bir ateşe girecektir."

Yani Ebû Leheb, bu dünya azabından sonra ahrette alev, alev yanan büyük bir ateşe, yani cehennem ateşine mutlaka girecektir.

Bu âyet, onun ebedî olarak îmân etmeyeceğinin ifâdesi değildir ki, bundan, onu Kur'ân'a îmân etmekle mükellef kılmak, onun ebedî olarak îmân etmeyeceğine îmân etmekle mükellef kılmak lazım gelsin ve sonuçta, meşhur görüş olduğu üzere, iki tezadı bir araya getirmeye memur edilmiş olsun. Zîrâ cehenneme girmek, kâfirlere mahsus değildir. Bu itibârla Ebû Leheb'in cehenneme girmesi, küfründen dolayı değil, ahlâksızlığından ve günahlarından dolayıdır. Şu halde bu konuda o meşhur cevaba mecbur kalmak söz konusu değildir. O meşhur cevap şudur: Ebû Leheb'in mükellef olduğu îmân, Peygamberimizin getirdiklerinin tamamına icmalî olarak îmân etmektir; Kur'ân'ın ifâde ettiği tafsilata îmân etmek değddir. Böylece Ebû Leheb'in, ebedî olarak îmân etmeyeceğine îmân etmekle mükellef olması lazım gelmez.

4
5
"Boynunda liften bir ip olduğu halde odun taşıyıcı olarak karısı da oraya girecek."

Ebû Leheb'in karısı, Ebû Süfyan'ın kız kardeşi Ummü Cemil Binti Harb idi Ümmü Cemil, dikenlerden, demir dikeninden, hur dikeninden, bir huzme taşıyıp geceleri Peygamberimizin yoluna serpiyordu. Peygamberimiz ise, ipeğin üstüne basar gibi onların üstüne basıyordu (o dikenlerden mutazarrır olmuyordu).

Diğer bir görüşe göre ise, Ebû Leheb'in bu karısı, kovuculuk yapıyordu. Ve Araplar arasında, kovuculuk yapıp insanların arasını bozana, "insanlar arasına odun taşıyor "denirdi. Yani insanlar arasinda ateş yakıyor, demektir.

Diğer bir görüşe göre ise, Ebû Leheb'in karısı, kıyamet gününde zakkum ve kuru diken gibi cehennem odunlarından bir huzme taşıyacak.

Katâde'den rivâyet olunduğuna göre, Ebû Leheb'in karısı, zengin olduğu, halde, aşırı cimriliğinden dolayı sırtında odun taşıyordu, işte âyette de bu cimrıliğinden dolayı kınanmıştır.

Muretü'l Hemedânî diyor ki: "Ummü Cemil, her gün bir kucak dolusu demir dikeni getirip Müslümanların yoluna atıyordu. Yine bir gece bir huzme diken taşırken yolunu kaybetmiş ve dinlenmek için bir taşın üstüne oturmuş, işte bu sırada bir melek, onu arkadan çekmiş de, boynundaki iple boğulmuş."

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyrurmuştur:

"Bir kimse, Tebbet sûresini okursa, umarım ki, Allah, onu ve Ebû Leheb'i aynı yurda (cehenneme) koymaz."

İHLÂS SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nâzii olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır.

1
"De ki: "O, bir tek olan Allah'tır."

Burada geçmiş bir inerek, olmadığı halde zamirin (o) kullanılmış olması, bize bildiriyor ki, Allah'ın şeref ve şöhreti o kadar büyüktür ki, o, herkesin gönlünde hazırdır; her işaret eden, O'na işaret etmektedir ve her zamir O'na ikadır. Nitekim Allah'ın, Sarned adı da, bu hakikati haber vermektedir. Zîrâ samed, kastetmek anlamında olup mübalağa için maksut (kastedilen) mânâsında kullanılmaktadır.

Âyette, cümlenin başında zamirin (o) kullanılmasının sırrı, daha baştan cümlenin mefhumunun azametine ve içeriğinin yüceliğine dikkat çekmektir. Üstelik bunda, ziyadesiyle tahkik ve takrir de vardır. Zîrâ zamir, ilk başta, ancak, pek yüce bir şerefi olan müphem bir hususu ifâde eder. Böylece zihin, onu tefsir edecek ve iphamını giderecek ilerisini beklemek durumunda kalır. Böylece beklenen îzâh vârid olunca, onun ne kadar önemli okluğu anlaşılmış olur.

Rivâyet olunuyor ki, Kureyş'liler, Peygamberimize dediler ki: "Sen bizi davet ettiğin Rabbini bize vasıflandır ve nesebini de anlat." İşte bunun üzerine bu sûre nazil oldu.

2
"Allah, yegâne Samed'dir."

Bani Allah, bütün ihtiyaçlarda yalnız kendisine başvurulan ulular ulusudur; o, kendi Zâtiyla müstağnidir; O'ndan başka her şey, her yönden O'na muhtaçtır.

Diğer bir görüşe göre ise Samed, zail olmamış ve olmayacak olan daim ve baki demektir.

Bir diğer görüşe göre ise, Samed, istediğini yapan ve dilediğine hükmeden demektir.

İsm-i Celilin (Allah'ın), burada da tekrar edilmesi, zımnen bildiriyor ki, bu sıfatlara sahip olmayan, ilâhlığa lâyık olmaktan çok uzaktır.

Bu cümle de birinci cümle arasında atıf harfi, (ve) kullanılmamış, çünkü, bu cümle, birinci cümlenin neticesi gibidir. Birinci cümlede Allah, önce, bütün kemal sıfatlarını gerektiren ülûhiyyetini beyân etmiştir; sonra, her hangi bir vecihten taaddüt (birden fazla olmak) ile terkip şaibesinden ve hakikatte ortaklık ile hususiyederinin vehminden münezzeh olmayı mucip olan ahadiyyetini (birliğini, tekliğini) beyân etmiştir. Sonra bu ikinci cümlede de, Allah, samediyyetını beyân etmiştir ki, samediyyet, O'nun nıâsivâdan (Allah'ın gayrisinden) zâti istiğnasını ve bütün mahlûkların, vücutlarında (var olmalarında), bekalarında (varlıklarını sürdürmelerinde) ve diğer hallerinde O'na muhtaç olmalarını gerektirmektedir. Bu, hakkı tahkik için ve mahlûkları O'nun gayet belli olan kanunlarına (sünnetine) irşat içindir.

Bundan sonraki âyetlerde ise, Allah, bu hükümlerin kapsamında bulunan bir takını cüzî hükümleri sarahatle belirtmektedir.

3
"O, doğurmamış ve doğrulmamıştır."

Bu kelâm, melekler ve hırıstiyanların Mesîh hakkındaki iftiraları sarahatle iptal etmektedir.

Yani Allah'tan çocuk sâdır olmamıştır; çünkü Allah'ın cinsinden bir şey yoktur ki, o cinsten bir eşi olsun ve ondan çocuk sahibi olabilsin. Nitekim diğer bir âyette de şöyle denilmektedir: "O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir ki!" Ve Allah, kendisine yardım edecek veya halefi olacak birine de muhtaç değildir; çünkü O'nun hakkında ihtiyaç ve fena (yok olma) imkânsızdır.

Ve Allah, bir şeyden sâdır olmuş da değildir; çünkü geçmişte de, gelecekte de yokluk, halinin O'na nispet edilmesi, imkânsızdır.

O müşrikler, Allah'ın doğrulmamış olduğunu kabul ettikleri halde bunun da sarahatle belirtilmesi, makabline takrir ve tahkik olması içindir. Zîrâ bu şekilde bu iki hususun (doğurmamak, doğrulmamak) birbirlerine bağlı olduklarına işaret edilmektedir. Çünkü insanlar arasında malum olan, doğuranın, doğrulmuş okluğa ve öyle olmayanın, böyle de olmadığıdır. Ve o müşriklerin, kabul ettikleri O'nun doğrulmamış olması, O'nun doğurmamış olmasını da gerektirmektedir. Bu itibârla bu doğrulmamış cümlesi de, "ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, "ifâdesinden sonra ona atıf olarak zikredilen "ne de bir an ileri gidebilirler" ifâdesi gibidir. Nitekim tahkiki yerinde geçti.

4
"Hiç bir kimse O'na denk de olamaz."

Yani hiç kimse, Allah'a eş, denk ve misil olamaz.

Bu sûre, pek Asa olmakla beraber çeşidi İlâhî marifetleri ve bu konudaki sapkınlıkların reddini ihtiva ettiği için, Peygamberimizin hadisinde bu sûrenin Kur'ân'ın üçte birine muadil olduğu vârid olmuştur.

Zîrâ Kur'ân'ın maksatları, itikat, ahkâm ve kıssaların beyânından ibarettir." (bu sûrede İslam itikadının temel noktaları anlatıldığı için, onun üçte birine muadil sayılmıştır.) bu sûreyi, Kur'ân'ın tamamına muadil sayanlar ise, Kur'ân'dan bizzat maksut olanın hak itikat olduğu noktasını nazara almıştır.

Peygamberimizden rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Yedi gök ve yedi yer, ihlâs süresi üzerine tesis edilmiştir."

Yani yer ve gök, ancak bu sûrenin anlattığı Allah'ın tevhidine ve sıfatlarının marifetine delil olmak üzere yaratılmıştır.

Yine Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre, kendisi, bir şahsın, "İhlâs sûresini" okuduğunu işitince, "Hak oldu!" dedi. Yanında bulunanlar: "Ya Resûlallah! Ne hak oldu?" dediler. Peygamberimiz de: "Ona cennet hak oldu!" dedi.

FELAK SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır; 5 âyettir.

1
"De ki: "Ben, sığınırım o felak'ın (yarılıp açılanın) Rabbine!"

Felak, sabah demektir. Zîrâ gecenin yarılıp açılmasıyla sabah meydana çıkmaktadır.

Burada felak, mefûl (yarılan, açılan) mânâsmdadır. Çünkü, yarılıp açılan da, kendisinden yarılıp açılan da mefûl mânâsmdadır.

Diğer bir görüşe göre ise felak, sabahın direk biçiminde beliren aydınlığıdır.

Bir diğer görüşe, göre ise felak, Allah'ın yarıp açtığı her şeydir. Mesela: bitkilerin meydana gelmesi için toprağın yarılması, pınarların meydana gelmesi için dağların yarılması, yağmurun meydana gelmesi için bulutların yarılması, tane ve çekirdeklerden çıkanların meydana gelmeleri için onların yarılması gibi vs.

Bu âyetin metninde, sığınmanın rab ismine bağlanması ve rab isminin de, karanlıktan sonra nuru, sıkıntıdan sonra geniştiği ve bitişiklik halinden sonra yarılmayı bildiren felak'a izafe edilmesi, Allah'ın, sığınan kimseyi sığındığı şeyden kurtaracağına dâir bir vaat ifâde etmektedir; ayrıca Allah, bazı benzerlerini hatırlatmakla sığınanın umudunu takviye etmektedir ve Allah'a sığınma kapısını çalmak suretiyle gayret ve itina göstermeye de ziyadesiyle onu teşvik etmektedir.

Bazi kimselerin dediği gibi, bu kelâmın, "bu âlemden karanlığı kaldırmaya muktedir olan kuvvet, sığınan kimseden de korktuğunu kaldırmaya muktedirdir "mânâsını zımnen bildirdiğini söylemek ise, isabetli değildir. Zîrâ Allah'a sığınan kimsenin, O'nun buna muktedir olduğunda şüphesi yoktur ki, bu uyarıya ihtiyacı olsun.

2
"Yarattığı şeylerin şerrinden, "

Yani Allah'ın yaratüğı insanların ve cinlerin serleri ile onların dışında her ne olursa olsun, sevkd tabiî veya ihtiyarıyla hareket eden bütün canlıların şerrinden.

Gördüğün gibi bu, bütün serleri kapsamaktadır. Bu itibârla Anmada istiâze (sığınma), bedene zarar verenlerdendir. Bu da, insani da, istiâze sadedinde olmayan şeyleri de kapsamaktadır "şeklinde îzâh yapan, sonra da bu umûmî mânâyı, Rabbin, felek'a izafe edilmesine dayanak kabul eden bazı âlimler, gerçekten haktan merhalelerce uzak düşmüşlerdir.

Şerrin Allah'a izafe edilmesinin (yarattığı şeylerin şerrinden) îzâhı şöyledir: şer, halk (mahluklar) âlemine mahsustur. Halk âlemi de, zıt maddelerin imtizacı ve zıt keyfiyetlerinin etkilesimleri üzerine, tesis edilmiştir. Bu da, kevn ve fesadı gerektirmektedir. Emir âlemi ise, sırf hayır olup şer şaibelerinden tamamen münezzehtir.

3
"Karanlığı her şeyi kapladığı zaman ğasik'ın (gecenin) şerrinden."

Makabline dâhil oldukları halde bazı serlerin bu şekilde zikre tahsis edilmeleri, onların şerrinden sığınmaya ziyadesiyle ihtiyaç bulunmasından dolayıdır. Çünkü bunların serleri çok vaki olmaktadir. Bir de, kendisinden sığınılan hususları (istiâze konusunu) tayin etmek, istiâzeye önem verildiğine daha çok delâlet eder ve onu daha çok teşvik eder.

Şerrin, geceye izafe edilmesi (gecenin şerrinden), gece vaki olması hasebiyle onunla alakalı olmasından dolayıdır.

Gece şerrin, "karanlığı her şeyi kapladığa, zaman" kaydına bağlanması, şerrin o zaman vakti olması daha çoktur ve o zaman serden korunmak da daha zordur, işte bundan dolayıdır ki, halk arasında şöyle denilmektedir: "Beyi (gece), veyl (bela) için daha gizlidir (gizli tuzaklarla doludur)."

Diğer bir görüşe göre ise, ğasık, dolunay aydır; (karanlığı her şeyi kapladığı zaman, diye tercüme edilen) vukûbu (izâ vakabe) da, ayın aydınlığının gitmesi ve kararmasıdır. Zîrâ Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre diyor ki: "Resûlüllah, benim etimden tuttu ve ayı göstererek dedi ki: bunun şerrinden Allah'a sığın; çünkü âyette, "ğasık vukûb ettiği zaman" ifadesiyle anlatılan budur." 54

54 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/61, 206

Bir görüşe göre, aya ğasık deniliyor; çünkü onun cismi karanlıktır; o, ancak, güneşin ışığıyla aydınlanmaktadır. Ayın vukûbu, ayın sonuna gelmesidir. Müneccimler, ayın sonunu uğursuz sayarlar, işte bundan dolayıdır ki, hastalık yapan büyü ile, ancak bu vakitte meşgul olurlar.

Kimilerine göre, nüzul sebebine münasip olan bu

Bir görüşe göre ise, ğasık, Ülker yıldızıdır ve onun vukûbu da, onun düşmesidir. Zîrâ bu yıldız düştüğü zaman hastalık ve taun çoğalır.

Başka bir görüşe göre ise, ğasık, insanin karşılaştığı serlerin hepsidir. Onun vukûbu da, şerrin hücum etmesidir.

4
"Düğümlere üfürüp büyü yapanların şerrinden, "

Yani iplerde düğümler bağlayıp üstüne tükürüksüz olarak, bir görüşe göre de tükürükle üfüren büyücü kişilerin veya kadınların şerrinden.

Bu şekilde yapılan Büyünün zikre tahsis edilmiş olması şunun içindir: İbn-i Abbâs ve Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, Yahudilerden bir genç, Peygamberimize hizmet ediyordu. Bu gencin yanında Peygamberimizin tarağından birkaç diş vardı, O tarak dişlerini Yahudilere verdi. Yahudiler de, bu tarak dişlerinde Peygamberimize büyü yapman Bu büyüyü bizzat deruhte eden Lübeyd b. El-a'sm ve kızları oldu. İşte düğümlere üfleyen kadınlar, Lübeyd'in bu kızları idiler. Sonra Lübeyd, büyü yapılan bu eşyayı Erîs Kuyusunun dibine gömdü. Bu büyü yapılınca, Peygamberimiz hastalandı. O zaman Cebrâîl , muavvezeteyn (felak ile nâs) sûrelerim indirdi ve büyü eşyasının yeri ile kendisine büyü yapanı ve ne ile büyü yaptığını de Peygamberimize bildirdi. Peygamberimiz de, Hazret-i Ali (radıyallahü anh) Zübeyr (radıyallahü anh) ve Ammâr'ı (radıyallahü anh) gönderdi Bu zâtlar o kuyunun suyunu çektiler. Bu su, iyi kına rengini almıştı. Sonra onlar, kuyunun dibindeki kayayı kaldırdılar da, onun altından o tarak dişlerini çıkardılar. Onun yanında, on bir düğüm bağlanmış ve iğne batırılmış bir ip de buldular.

Onlar, bu büyü eşyasını alıp Peygamberimize getirdiler. Peygamberimiz de, muavvezeteyn'ı (Felak ve Nâs sûrelerini) okumaya başladı. Her bir âyet okunduğunda bir düğme çözülüyordu ve Peygamberimiz, bir hafiflik duyuyordu. Nihayet iki sûrenin tamamında son düğme de çözülünce, Peygamberimiz, bağdan kurtulmuş gibi ayağa kalktı. Bunun üzerine Ashab: "Ya Resûlallah! O habisi öldürmeyecek miyiz?" dediler. Peygamberimiz de dedi ki: "Bana Allah afivet verdi. Ben, insanlara şer estirmeyi sevmem." 55

55 Buhârî/Kitabuk Tıb, bab: 47, 50; İbni Mâce/Kitabu't Tib, bab: 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/57, 63, 64

Hazret-i Âişe (radıyallahü anha) diyor ki: "Peygamberimiz, hiçbir zaman kendi nefsi için intikam almak için öfkelenmedi Ama Allah için olan hususlarda öfkelenir ve intikam alırdı."

Bir görüşe göre ise, düğümlere üfürmekten murat, çeşitli hilelere baş vurarak erkeklerin azimlerini iptal etmektir.

5
"Kıskandığı zaman kıskanç kişinin şerrinden."

Yani kıskanç kişi, içindeki kıskançlığı açığa çıkarıp kıskandığı kimse için sözlü veya fiilî olarak şer ve zarar hazırlıklarını yapmaya koyulmak suretiyle kıskançlığın gereğini uygulamaya başladığı zaman...

Kıskançlık bu kayda (kıskandığı zaman) bağlanmış, çünkü ondan önce kıskançlığının zararı yalnız kendisine olur; başkasına olmaz.

Peygamberimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, muavvezeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini okursa, Allah'ın indirdiği kitapları okumuş gibi sayılır."

NÂS
SÛRESİ

Mekke'de mi, Medine'de mi nazil olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır; 6 âyettir.

1
"De ki: "Sığınırını insanların Rabbine!"

Yani sığınırım insanların bütün işlerinin mâlikine, onların maslahatlarına olan şeyleri kendilerine bahşetmek ve zararlarına olan şeyleri de kendilerinden uzak tutmak suretiyle onlara mürebbilik yapan rablerine!

2
"İnsanların Melikine"

Bu, insanların Rabbini tefsir ve tarif ederek Allah'ın, insanları terbiye etmesinin, diğer sultanların, elleri altında bulunan kullarını (kölelerini) terbiye etmesi yoluyla olmadığını, fakat kâmil mülkiyet, külü tasarruf ve kahir bir saltanat yoluyla olduğunu bıldırmektedir.

3
"İnsanların İlâhına!"

Bu da, insanların Rabbini îzâh ederek O'nun mülkiyetinin, imkânları sınırlı olan diğer hükümdar ve sultanlarda olduğu gibi, sırf insanları istila ile, onların işlerinin tedbirim, siyasetini yapmakla ve onları koruma ve himaye unsurlarını düzenlemekle olmadığını, fakat onları yaşatmak, öldürmek, var etmek, yok etmek gibi küllî tasarrufa muktedir olmayı gerektiren ülûhiyyet (ilâhlık) üzerine tesis edilmiş olan ma'bûdîyyet yoluyla olduğunu bildirmektedir.

Bütün âlemler, Allah'ın rubûbıyyetinin (rablığının), melekûtiyyetinin ve ülûhiyyetinin (ilâhlığının) hükmüne dâhil iken izafenin insanlara tahsis edilmesi (insanların Rabbine, insanların melikine, insanların ilâhına), Allah katında rızaya mazhar olan ve karşılık bulmaya lâyık bulunan ıstıâzenın yolunu göstermek içindir. Zîrâ istiâzede bulunan. Asinin, kendisinin de fertlerinden biri olduğu bir cins içinde Rabbine tevessül etmesi ve O'na merbûbiyyet (rablik konusu olmak), memlûkiyyet (mâliklik konusu olmak) ve ubûdiyyet (kulluk) ile intisapta bulunması (aidiyetini ifâde etmesi), ziyadesiyle rahmet ve şefkati celp etmektedir, Allah'ın bunu emir buyurması da, istiâzeye mutlaka karşılık verileceğine dâir İlâhî vaadin delillerindendir.

Bu istiâze edilen, insanlara düşman olmakla maruf olan (bilinen) şeytanın şerridir, Bu itibârla insanların, Allah'ın ubûdiyyetine ve melekûtine dâhil olduklarını sarahatle bekitmek, onların şeytanin mülkünden ve tasallutundan kurtarılacaklarının işaretidir. Nitekim bir âyette şöyle denilmektedir: "Sen şeytanîn, benim, gerçek kullarını üzerinde bir tasallutun yoktur." Bu itibârla anılan izafenin sebebinin, sırf, istiâzenin beşerî nefislere mahsus olan zararlardan olmasından dolayı olduğunu söyleyenler, bu makamın hakkını vermemişlerdir.

Bundan önceki sûrede, kendisinden istiâze edilenin, bedenî zararlar olduğu görüşünün isabetsiz olduğu, belirtilmişti.

Bu âyetlerde insan kelimesinin tekrar edilmesi, ziyadesiyle beyân, takrir ve bu izafe ile şerefiendirilmesi içindir.

4
"O harınâs (sinsi), vesvese (çok vesvese) veren şeytanın şerrinden, "

Şeytan, vesvese fiilini aşın derecede çok yapmasından dolayı bu fiilin mastarı olan vesvesenin kendisi olmuş gibi vesvese olarak vasıflandırılmıştır.

Hannâs, her defasında insan, Rabbini andığında geri çekilip pusuya yatan demektir.

5
"İnsanların kalplerine vesvese verip duran o şeytanın, "

Yani Allah'ın zikrinden gafil kaldıklarında insanların kalplerine vesvese verip duran o şeytanin şerrinden...

6
"Cinlerden ve insanlardan olan şeytanın şerrinden!"

Bu kelâmda da, vesvese veren, beyân îzâh edilerek onun, cin ve insan olmak üzere iki sınıf olduğu bildirilmektedir. Nitekim diğer bir âyette, de: "insan ve cin şeytanları..."denilmektedir.

Yahut şeytan, cinler ve insanlar cihetinden insanların kalplerine vesvese vermektedir.

Kimilerine göre, bu kelâm, insanin tefsiri de olabilir. Buna göre, nefer ve rical (erler), cinler için de kullanıldığı gibi, insan kelimesi de cinler için de kullanılmaktadır. Ancak hakikatte bu delâlet yoktur.

Bu son görüşten, daha uygun olarak, nâs'ın aslında nâsî (unutan) olduğu, görüşüdür. Sonra bu nâsî (unutan), emler ve insanlar olarak tefsir edilmiştir. Zîrâ her iki sınıfın da fertleri, unutmaya müpteladır; ancak ilâhî ismetin yan dimlarının eriştiği ve geniş rahmetinin kapsadığı mutlu ve kutlu insanlar müstesna!..

Allah, kendi zikrinden gafil kalmaktan bizleri korusun ve şükrünün hukukunu edâ etmeye bizleri muvaffak eylesin!

SON

PDF Hazırlayan
Yunus YAZICI
Göztepe
30.05.2020